

Radu Tudoran

SFÂRȘIT DE MILENIU

RADU TUDORAN

SFÂRȘIT DE MILENIU

O cronică a secolului XX în 7 volume

Explicație

*Sub titlul generic **SFÂRȘIT DE MILENIU** au apărut până vara trecută, 1989, șase volume dintr-un ciclu epic care urmărea să înfățișeze, pe calea ficțiunii, istoria secolului nostru, așa cum a trăit-o și a înțeles-o autorul, la vârste succesive, din copilărie până la deplină maturitate, și chiar după aceea.*

Deci nu este o cronică obiectivă, ci una personală, în prezentarea căreia autorul se folosește de Povestitor, acesta fiind el însuși un personaj între celelalte; nu-i vorba de o disimulare, dar nu-i mai puțin adevărat că personajul se naște din experiența și convingerile autorului, care se împrumută pe sine și altor eroi din carte, aceasta devenind de fapt o confesiune și o profesie de credință.

Acțiunea ultimului volum se termina în august 1944; date fiind piedicile care se iveau de acolo înainte, autorul se vedea nevoit sau să abandoneze cronica, sau s-o falsifice. El se oprise la ideea s-o încheie într-un singur viitor volum, un epilog, în care să urmărească până la capăt destinul personajelor, eludând istoria inabordabilă a epocii, tristele, inutilele și tragicile prefaceri cunoscute de societatea contemporană. Dar, cu toată abilitatea însușită în patruzeci de ani cât s-a trăit în minciună și cu mască pe față, autorul se afla în fața unor dificultăți mult prea mari, și nu știa dacă va izbuti să le depășească. Era o dilemă pe care a rezolvat-o, ca un făcut, Revoluția din decembrie. De aici porțile s-au deschis larg în fața autorului, ca a noastră a tuturora, și dacă el va fi în stare să meargă până la capăt, va avea de scris nu doar un epilog lipsit de fondul lui adevărat, ci încă două sau trei volume, ca să redea, după procedeul folosit în volumele dinainte, suferința, umilința și îndelungata siluire a cugetului în care a trăit neamul nostru, împreună cu alte neamuri, la fel de nenorocoase, din 1944 până în 1989.

Între timp autorul se va strădui să sfârșească lunga cronică a secolului nostru. Ca în invocațiile antice, el speră să nu-și atragă mânia cerului, pentru o atât de mare ambiție.

Radu Tudoran

CASA DOMNULUI ALCIBIADE

Volumul 1

1978

Capitolul 1

Cele mai vechi amintiri ale povestitorului: statul în genunchi pe coajă de nucă, bătaia la palmă cu rigla. Cinematograful. Gara, locomotivele, mecanicii. Gârla; soarele, apa și mâlul. Fuga de acasă și întoarcerea rușinată.

La opt ani am fugit de acasă; pe la ora patru dimineața, când se lumina de ziuă, după ce nu dormisem toată noaptea torturat de gândul pedepsei care avea să înceapă spre ispășirea grelelor mele păcate, m-am strecurat afară, pe la bucătărie, unde dormeau pisicile și, luând în lung zidul atenanțelor și grajdurilor, am ajuns în grădină.

Câinele venea după mine, îi simțeam în ceafă privirile mustrătoare. Înțelegea, desigur, dar ca să mă oprească ar fi trebuit să latre spre a-i trezi pe ai casei; mi-era devotat și îi cunoșteam caracterul, ar fi înfruntat orice cazna, numai ca să nu mă trădeze.

N-aveam pe mine decât o bluziță, pantaloni scurți și sandale, și vântul rece al dimineții mă făcea să tremur, deși venea o zi călduroasă de vară. Aș fi vrut să fiu pisică sau câine, să aibă altcineva grijă de mine, să nu fiu chinuit de răspunderi prea mari pentru puterile mele.

Acestea sunt gândurile mele de atunci, nu le recompun astăzi, ci doar le aduc din urmă, nescăzute, neabătute, cum n-aș putea să le uit niciodată.

Ajuns la gardul grădinii, am îngenuncheat în săpătura gloduroasă, ca să-mi iau rămas bun de la câine. Mai simt și acum în rotule asprimea pământului, asociindu-se cu chinul mult mai brutal pe care îl cunoscusem în acel al doilea an de școală, pedepsit să stau în genunchi pe coji de nucă, în colțul de supliciu al clasei. Nucile le aduceam tot eu, cum alții și-au dus singuri și pământește crucea viitoarei lor cazne; era protocolul răstignirii, vechi cât o civilizație căreia îi mai lipsea secolul meu ca să împlinească două milenii.

Și iată că încet-încet s-a scurs și acest ultim secol, iar eu trebuie să scriu repede declarația mea de martor, să fiu gata când va începe procesul.

Monitorul, adică băiatul cel mai silitor din clasă, spărgea nucile pe tabla de lângă sobă; doamna alegea miejii și-i ronțăia la catedră, arătându-și dinții de aur; ceea ce rămânea era pentru mine. Datorită doamnei mă aflam la această amară răscruce, încercuind cu brațele goale grumazul câinelui și

plângând cu obrazul îngropat în blana lui prăfuită, singura ființă de la care îmi luam rămas bun când plecam în lume.

Prietenia mea cu câinele era veche, de pe la patru ani după cum țin minte, dar se poate ca dincolo de acele prime amintiri să mai fi fost și altceva, uitat astăzi. El m-a însoțit cu fidelitate în primele drumuri, din ce în ce mai departe de casă, până ce într-o zi, ajungând la calea ferată și luând-o de-a lungul șinelor nu ne-am mai oprit decât în gară. Macagiul știa ai cui suntem și ne-a silit să ne întoarcem.

Am primit pedeapsă și cred că mi s-a prezis un viitor reprobabil, cum s-a și adeverit în oarecare măsură. Admit că trebuiau să mă pedepsească, mai ales că n-a fost ceva prea aspru; pare-mi-se am stat închis în casă o după-amiază. Singura mea suferință adevărată mi-a venit de la câine, fiindcă scheuna sub fereastră.

Pe câine îl chema Fidel, mă mândream cu numele lui, fără să știu ce înseamnă, nu era un cuvânt să-l auzi la oricine, bănuiam că putea fi găsit în biblioteca din casă, cu cărți groase, care m-au fascinat și mi-au trezit o admirație confuză, puțin speriată, înainte de a ști să citesc ce scria pe cotoare, cu litere aurite.

Noțiunea fidelității, înțeleasă mai devreme decât multe altele, fie și din cele mai simple, a căpătat un sens capital în conștiința mea, ca nașterea și moartea, datorită câinelui.

Iar căile ferate, mai ales când aveau și o șosea alături, mi-au ajutat să mă cunosc pe mine însumi în raport cu dimensiunile lumii. Gândul că unii oameni nu le simt chemarea și nu se lasă atrași de ele până într-o gară, a trezit în mine deopotrivă orgoliul și tristețea…

Am sărit gardul când răsărea soarele, iar ai casei începeau să se trezească. În față aveam câmpia, mărginită spre nord de dealuri, unde nu ajunsesem niciodată. Am pornit într-acolo, fiindcă la sud era orașul, unde mergeam la școală, locul suferințelor grele. Mult timp m-a urmărit scâncetul câinelui.

Seara m-am întors, după ce zadarnic încercasem să mă bag la stăpân, prin sate; așa cum eram îmbrăcat, nimeni n-avea nevoie de mine. Am avut noroc că n-am întâlnit jandarmii, să mă aducă la urmă, adăugând încă o umilință înfrângerii mele. Foamea, frigul, necunoscutul, nesiguranța, spaima au fost mai puternice decât mine. M-am întors și nu m-a omorât nimeni; cât s-a putut, am fost cuminte de atunci încolo, dar cu sufletul am rămas fugit până astăzi.

* * *

La originea nefericirii mele ajunsă până la disperare, după cum se vede, era plăcuța de ardezie, prima rechizită a școlarului din acea vreme; deși anacronică încă de pe atunci, s-a mai păstrat mulți ani după mine. Se inovase ceva când se întâmplau cele ce urmează, în clasa a doua primară: locul ardeziei grele și friabile îl luase cartonul, vopsit negru, cu luciu și cu liniuțe roșii, atât de enigmatice și de promițătoare. Numai că pe materialul acesta impropriu condeiul de gresie scria mai puțin vizibil, în schimb lăsa zgârieturi care nu se ștergeau cu buretele.

După o scurtă competiție, ardezia avea să-și recapete locul.

Nu știu cum am rămas fără plăcuță, curând după începerea anului; am pierdut-o sau mi-au furat-o. Lipsa ei a prilejuit acele pedepse grele și repetate, ca statul în genunchi pe coajă de nucă, alternând cu bătaia la palmă.

Doamna, cu fața roșie de ură și de plăcere, mă punea să împreunez buricele degetelor și-apoi se pornea să le mutileze, săracul de mine, lovind în ele cu o riglă neagră, întărită cu muchii metalice, ca să dureze și să facă pedeapsa mai dureroasă.

— Mai bine puneți-mă pe coajă de nucă! urlam ars de usturime până în inimă.

Am fost de mic rușinat de existența banilor între oameni, dar după o săptămână nu mai puteam îndura suferința și ceream trei lei de acasă, cu un pretext găsit anevoie și mergeam să-mi cumpăr plăcuță. Numai că spre a ajunge la librărie treceam prin fața cinematografului, și niciodată n-am învins ispita de-a intra să văd noua serie, din cele douăsprezece anunțate, ale unui film numit *Misterele din New York* sau *Mâna care nimerește*. Fiecare serie se termina cu o imagine de groază, o mână cu degetele rășchirate, ca niște gheare, care se strângeau pregătindu-se să înhațe pe cineva și să-l gâtuie sub ochii spectatorilor; era numai un simbol, anunțul seriei următoare. Atunci îmi aminteam propria mea mână, cu buricele degetelor umflate și, abia scăpat de o groază, mă copleșea alta. Dar am văzut toate douăsprezece seriile!

După un timp, pierzând speranța că într-o zi voi avea plăcuța, am găsit scăparea în a nu mai merge la școală. Pierdusem și altă speranță, nu mai credeam că doamna va înceta să mă bată, tot restul școlii, oricât m-aș fi străduit să-i intru în voie. Și astăzi mai cred că odată deprinsă cu plăcerea

de a chinui pe altul, care-i și ea un viciu, ca beția sau ca stupefiantele, doamna ar fi mers înainte.

Știam de la școlarii mai mari decât mine ce înseamnă să faci ghidunele, ce primejdioase, dar ce dulci puteau fi zilele când ocoleai școala, târând ghiozdanul prin locuri ferite de lume, pe la marginea orașului, pe dâmburi, prin râpele cu gunoaie sau prin cimitire. Fiecare asemenea zi era plină de neprevăzut și de mistere, mai puternice decât spaima că fapta rea are să se afle.

Cât a fost iarnă, m-am chinuit prin sălile de așteptare din gara orașului, unde am văzut multe trenuri luând sau aducând lume, într-o vânzoleală nebună, în vreme ce eu stăteam obidit într-o margine, cu ochii la oameni, neputând nici să plec, nici să vin, ci fiind mereu martor. Am făcut altă școală acolo, învățând, dar nu dintr-odată și bineînțeles că nu până la capăt, să citesc pe chipurile călătorilor ce fire avea fiecare, ce gânduri și ce nevoi îi făceau să umble cu trenul. Cei mai mulți nu aveau nici un gând, mergeau cu privirea în gol, lăsându-se duși de picioare într-un hău trist care însemna viața și lumea. Apoi am descoperit șiretenia și cruzimea. Bunătatea și iubirea nu se întâlneau în gară; era de înțeles ca oamenii îmbulziți acolo să-și urască semenii, din teama fiecăruia că la venirea trenului unii vor ocupa locurile cele mai bune, mai la căldură, iar alții vor rămâne pe coridoare sau pe scara vagonului. Gara a devenit astfel rece și antipatică, în schimb trenurile mi-au rămas în inimă.

Când s-a apropiat primăvara, de la oraș m-am mutat în gara noastră, printre linii, dar nu în față, pe unde treceau trenurile de călători. Deși mică, gara avea multe linii de garaj, datorită întreprinderii aurifere a domnului Alcibiade. Pe cea mai îndepărtată dintre ele, unde nu putea să mă vadă nimeni, trenurile încărcate cu pietriș așteptau cu orele, și uneori ziua întreagă, să le dea cale liberă, ca să poată trece prin gara orașului, totdeauna aglomerată. Așezați pe balastul terasamentului, lângă locomotivă, mecanicul și fochistul trăgeau din țigară, iar primul îl dăscălea pe al doilea, învățându-l regulile de drum și semnalele, că într-o zi trebuia să dea examen, să ajungă și el mecanic. Nu mă răbda inima să stau deoparte la asemenea școală, mă așezam alături, în piatra colțuroasă și, intrând în vorbă, îl învățam pe fochist tabla înmulțirii, deși nici eu n-o știam ca pe apă. Sau îi spuneam că pământul este rotund, și nu-i adevărat că soarele umblă pe cer, ci pământul se învârtește în jurul soarelui. „Fugi de-aici, măi băiete!” se împotrivea fochistul. Mecanicul însă, dacă era în toane bune, îmi dădea

dreptate. Iar când tăceam toți trei, pe chipurile lor țepoase și negre de funingine, cu privirea când îngrijorată, când dusă departe, vedeam o amărăciune domoală și invariabilă. Să nu fi fost locomotiva alături, dogorind dulce și făcând ca aerul deasupra să se onduleze în straturi, în vreme ce focul pâlpâia potolit, numai cât să nu se stingă, aș fi zis că viața nu are de ce să fie trăită.

Dar cum puteau să fie triști cei doi oameni, când a lor era lumea în fața locomotivei și nu trebuia decât să se ridice semaforul, ca ei să dea drumul la aburi și să pornească spre capătul pământului, fie că n-ar fi fost rotund ci drept ca un talger, după cum credea fochistul?

Stăruința mea n-a rămas fără roade, mecanicii au început să mă cunoască și atunci mi-au îngăduit să mă urc pe locomotivă, unde am stat cu ochii la sticlele de nivel și la manometre, la mânerul fluierului, la regulatorul de aburi și la toate. Mult m-a minunat cum trăgea fochistul apă din tender, când cea din cazan era pe sfârșite; uitându-mă cum creștea nivelul la sticlă, împins acolo de o forță vrăjită, mi se părea că sunt martor la facerea lumii. Dar și mai tare m-a minunat, umplându-mă de admirație și încremenindu-mă de frică, roata schimbătorului de marș, din dreapta marchizei. Era ca un volan de automobil, de care luasem cunoștință de la distanță și tot cu frică, și am fost sigur că trenul ținea drumul și nu sărea de pe linie numai datorită felului dibaci cum o mânuia mecanicul. „E învățat!” spuneau copiii de seama mea, mulțumindu-se cu aceasta explicație timidă și negândită. Eu însă știam că în mecanic sălășluia o zeitate pogorâtă pe pământ, și dacă avea fața mânjită de funingine, iar în cap purta o șapcă murdară de păcură, apoi ce putea să însemne decât că omul își ascundea nimbul?

Odată, cam tot în vremea aceea, am mers cu un autocamion, șoferul m-a luat în cabină, să-i arăt drumul până la o răspântie. Era un Renault uriaș din timpul războiului care abia se sfârșise, și peste motor avea o cutie de tablă, pocită, ca la nici o mașină, semănând cu o râșniță. Când am trecut podul lung, peste gârlă, cu balustrada subțirică, dincolo de care prundul părea ca într-un fund de prăpastie, șoferul a spus, cu o veselie sinistră: „Să scap acum volanul numai o fărâmiță, alelică s-ar alege și de mine, și de mașină!”. Podul vibra sub greutatea camionului plin cu sfeclă de zahăr, balustrada o bătea vântul, iar mie îmi ticăia inima în colțul cabinei. Dar nu spuneam nimic, fiindcă n-aveam voie să-mi fie frică, mă uitam cum se smucea volanul, să scape din mâinile șoferului, care râdea ca smintiții.

Când am aflat rostul schimbătorului de marș de pe locomotivă, mi-a venit inima la loc, deși a fost o dezamăgire; poate din clipa aceea am început să înțeleg ce era visul și ce era basmul, alături de ceea ce rămânea fără ele, adică realitatea. Pe aceasta am gustat-o din plin și cu o bucurie amețitoare când mecanicul mi-a dat voie să trag de fluier. Eu, cu mâna mea! Știți ce înseamnă? Am fost atât de amețit, încât realitatea, abia definită, s-a amestecat iarăși cu basmul și cu visul, și amestecate au rămas până astăzi, cu toate că fiecare din ele, luate în parte, s-a îmbogățit întruna cu anii și mi-a ajutat să înțeleg viața în mai multe feluri decât scrie în carte.

Într-o bună zi, când trenul a plecat, am rămas pe locomotivă. Nu mi-au spus să mă dau jos, nici mecanicul, nici fochistul, și am mers până la oraș, unde am coborât, fără să mă silească nimeni, decât cumpătarea, ceea ce socotesc a nu fi o laudă. Azi mă întreb ce s-ar fi ales de mine, cum mi-ar fi fost viața, cât de bogată și de fericită, dacă m-aș fi dus mai departe, până la Dunăre, căci trenul acela cu pietriș mergea la Giurgiu, oraș neînvățat încă la geografie, fiind în alt județ decât județul copilăriei mele. Despre Dunăre știam dintr-o vorbă auzită în casă: „vezi că-ți dau una de te trec Dunărea!” Multe vorbe, când le auzeam prima dată, îmi stârneau gânduri, le îmbrăcam în imagini și așa îmi revin ele în minte, ca dintr-o carte cu ilustrații. Pe cel ocărât cu vorba de mai înainte mi-l și închipuiam zburând peste Dunăre, ca un lemn de țurcă său ca o minge de oină lovită cu bâta.

Din gară m-am întors pe jos, mergând în echilibru pe șina de cale ferată, care pe vremea aceea nu era atât de lată ca astăzi, trenurile neavând viteză prea mare. Dar n-am fost o singură dată până la gara orașului; m-a luat când un mecanic, când altul, toți îmi erau prieteni și pe toți fochiștii îi învățam tabla înmulțirii. Ba cu timpul mecanicii mi-au îngăduit să pun mâna, lângă a lor, pe regulatorul de abur și sunt sigur că eu apăsam cel mai tare, și datorită mie patinau roțile locomotivei și se urnea trenul, în vreme ce, cu mâna cealaltă, trăgeam de fluier.

De multe ori s-a întâmplat să mă întorc nu pe jos, ci cu alt tren pe care îl găseam în gară, chiar dacă trebuia să aștept multe ceasuri până să plece. Exercițiile de mers în echilibru pe șină le-am continuat însă în toate ocaziile, și-am ajuns ca în patru kilometri să nu cad niciodată, ba nici măcar să mă clatin.

Dacă a venit vara, m-am împărțit între trenuri și gârlă, care și ea era o ispită. Stau să mă gândesc pe care din ele o socotesc mai puternică, și-mi dau seama că nu pot face comparație; niciodată n-aș fi ales între una și alta,

de aceea au rămas amândouă, până ce am ajuns la mare, când a început partea a doua a vieții mele.

La gârlă mă întindeam dezbrăcat pe pietre, să mă ardă soarele, apoi intram în apă, unde nu era adâncă. Am învățat să înot mergând cu mâinile pe fund și dând din picioare. Apoi îmi plăcea priveliștea, deschisă până departe, la deal și la vale, tot lungul gârlei. Priveam valurile stârnite peste pietroaie, și parcă număram clipele duse de apă undeva unde se ducea și viața mea, să se piardă, fiindcă de acolo înapoi nu mai era șină de cale ferată, să merg în echilibru și să mă regăsesc în locul de unde plecasem. În mișcarea ei, apa m-a amețit și m-a subjugat, de nu mi-a trecut nici până astăzi, dar tot ea mi-a dat, cu atâta putere ca nimic din natură și din firea oamenilor, impresia instabilității. Dacă am iubit-o cu patimă, am iubit-o și cu suferință, cum unii iubesc pe femeia necredincioasă.

Când apele revărsate primăvara, la topirea zăpezilor, sau vara, după ploi grele, se retrăgeau, mâlul subțire lăsat de ele pe prund crăpa de căldură, făcând lespezi uscate, mari cam de o șchioapă, pe care le numeam scovergi și se înșirau până departe, părând că nu au un capăt, asemeni cu apa. Dar ele, spre deosebire de gârlă, erau, în diviziunea lor infinită, părți bine determinate, puteai să le numeri, ceea ce și făceam, punând numărul în minte și luându-le în primire, ca pe niște bunuri numai ale mele și necontestate de nimeni. Știam că oamenii își numără așa orătăniile, vitele, galbenii și anii, și fiecare cifră înseamnă pentru ei griji și temeri, nu doar mulțumire. Bogăția mea, în schimb, îmi venea de-a gata și nu putea să mi-o fure nimeni, nu-mi rămânea decât s-o număr și s-o știu acolo, intangibilă pentru alții. Deși mai târziu n-am agonisit nimic de seamă și nici banii, când i-am avut, nu i-am numărat cu luare-aminte, numeralul a fost pentru mine primul mijloc de comunicare cu lumea exterioară; adjectivelor le-a venit rândul mai pe urmă, când, ce-i drept, am găsit în ele o bogăție mult mai mare decât în scovergile de pe gârlă, oricât de multe ar fi fost ele la număr. Și tot cu întârziere am descoperit o altă formă a mâlului, care de fapt era prima, starea lui plastică, dinainte de a se usca și a deveni scovergă: mâlul moale, unduit și docil, cu mirosuri adânci, de pământ dospit și de planetă. N-am avut nici un îndemn, în afară de structura lui care, deși repugnantă, rece și neagră, avea o elasticitate sugestivă și o ispită, când m-am apucat să-l modelez, mai mult din imaginație, făcând femei despuiate, întinse cu fața în sus sub razele soarelui, pe marginea apei, nu prea pure, și dacă nu păreau cu totul nerușinate, le apăra numai nemișcarea și lipsa căldurii corporale a

omului. Dar le contemplam și uimit, și speriat, întrezărind în forma lor pasiunile vii, viitoare. Alteori stăteam lipit de ele până ce îmi pătrundea frigul în oase, implorându-le în gând să învie și visându-le calde, de treizeci și șapte de grade.

Mai târziu, în altă școală, când profesorul de lucru manual ne-a pus grămezi de lut umed în față, iar alături bustul de gips al zeiței Palas-Atena, n-am fost în stare s-o copiez, nici măcar pe departe, dându-i o formă cât de cât omenească. Fusese mult mai ușor cu femeile goale făcute din închipuire.

Nenorocirea mea a venit când s-a aflat acasă că nu fusesem la școală aproape tot anul. A doua zi dimineața, urmând să fiu luat pe sus și dus la confruntare cu doamna hapsână căreia îi datoram atâta suferință nedreaptă și atâtea revelații premature, am sărit gardul prin fundul grădinii și am fugit în lume.

Capitolul 2

Cum a fost botezat povestitorul, cu multă întârziere. Venirea pribeagului, profet și sihastru. Sumbra lui părere despre viitorul omenirii; un apocalips neprevestit încă de nimeni. Moartea pribeagului.

M-am născut primăvara, cu opt ani înainte de întâmplarea povestită mai înainte, iar după opt luni de la nașterea mea, toamna târziu, pe frig și pe ninsoare, în gara noastră a coborât din tren un om bătrân venit de departe și necunoscut de nimeni. Venea din atât de mari depărtări, că nici nu i se cunoștea locul de baștină, decât că ar fi fost într-o țară unde nimic nu semăna cu cele de pe la noi, nici natura, nici oamenii. Neștiind de unde să-l ia și necunoscându-i rostul, judecându-l numai după înfățișare, unii și-au închipuit că ar fi un profet, alții un sihastru.

Era un moșneag potrivit la statură, neîncovoiat încă și legat bine, cu plete albe căzute peste gulerul șubei și cu pieptarul acoperit de o barbă la fel de albă ca părul. Îmbrăcămintea lui, având o croială neobișnuită în părțile noastre, era făcuta din dimie sură, grosolană și aspră. Încălțările, de toval gros, Sihastrul sau Profetul și le lucrase singur, cum le lucrase și altora, din umilință creștină, să nu le degere picioarele. N-avea în mână decât un toiag, cu care poate se gândea să scoată și el apă din stâncă, dacă într-o zi omenirea ar fi fost însetată.

Plecase cu trenul fără să vestească pe nimeni, ba chiar străduindu-se să nu i se afle drumul, și căuta un loc unde să aibă liniște, să-și poată serie testamentul, ca să-l pună în locul *Bibliei*. Așa mi-au spus oamenii, când m-am făcut mare, dar cred că niciunul nu înțelegea bine.

Sihastrul a coborât din tren și s-a întins pe o bancă de lemn din sala de așteptare, nemaiputând să lupte cu fierbințelile, căci era bolnav tot mai rău, de câteva zile, cu plămânii aprinși și cu inima obosită. Seara, când prin gara noastră mică nu mai treceau trenuri, acarul, Nicolae, s-a dus să mai pună o mână de lemne în soba din sala de așteptare, să fie cald și bine, fiindcă mai târziu avea vorbă să vină acolo o văduvă tânără, Vasilica. Uimit de ceea ce îi vedeau ochii, acarul s-a dus alături, la șeful gării.

— Dom șef, i-a spus, iluminat la față ca magii, a intrat un sfânt în sala de așteptare.

Cu toate că aproape își pierduse cunoștința de sine, Sihastrul avea o lumină în jurul capului, ca sfinții, și nu se putea ști că ea pornea din prea multe gânduri învălmășite și prea multă învățătură învârtejită.

— Du-te de-l cheamă pe popa Scovergă! a poruncit șeful gării, acarului.

N-am născocit eu numele, n-am căutat să-l cheme cum spuneam noi lutului uscat de pe gârlă. Pe popa Scovergă l-am mai apucat și eu, el m-a botezat, cu întârziere, când aveam doi ani și începusem să înțeleg câte unele. Nimeni n-ar admite că o atât de prelungită ținere de minte este posibilă și mulți or crede că vorbesc din închipuire. Ei iată că nu, chiar dacă întâmplări mai noi și mai clare or fi de multă vreme uitate. Am în fața ochilor botezul meu, o singură scenă, ce-i drept, dar cu toate detaliile: cum au adus în casă butoiul de varză, după ce l-au opărit și l-au spălat bine, cum i-au învelit doagele în horbote scrobite, ca rochița rândunicii și, dacă nu-i mai știu pe toți oamenii câți erau acolo, pe popa Scovergă îl văd limpede, mirosind a busuioc rece, cu odăjdiile înghețate și țepene, ca o platoșă. Iar în umbră stătea tatăl meu, sumbru și aspru ca domnitorii văzuți mai târziu pe zidurile bisericilor. Mama umbla repede de colo până colo, având grijă de oaspeți, și n-o țin minte, în împrejurarea aceea, decât prin vârtejul pe care îl lăsa în urmă, cu un parfum învechit, rochia de mătase cenușie, strânsă tare pe talie și lungă până în podele.

M-au despuiat, deși era iarnă, iar casele nu se încălzeau niciodată bine pe vremea aceea; popa Scovergă m-a luat de cap, astupându-mi cu degetele nasul și urechile și m-a scufundat în apa rece, după ce m-a arătat lumii, făcând cu mine în aer semnul crucii. Când a fost să mă scufunde a treia

oară, după datina creștină, apucasem să-mi vin în fire și, agățându-mă cu mâinile de marginea butoiului, m-am împotrivit strigând cât mă ținea gura:

— Gata! Lăsați-mă în pace!

Părintele mi-a dat certificatul, știu că l-am avut printre acte când m-au înscris la școală, dar, dacă mă gândesc bine, înseamnă că, tipicul nefiind dus până la capăt, am rămas nebotezat toată viața.

În prima clipă, popa Scovergă s-a uitat chiorâș la Sihastru; socotea că o asemenea față, care poate ascundea un diavol, avea să-i prilejuiască pagubă, amestecându-și nimbul în treburile parohiei și slăbind credința oamenilor care și așa nu prea veneau la biserică.

— Tăieți-mi mâna dreaptă! a gemut Sihastrul.

— De ce, taică?

— Fiindcă nu și-a făcut datoria.

Popa Scovergă tocmai se gândea să-și vadă de treabă, lăsându-l pe pribeag în voia Domnului, când nimbul a crescut dintr-odată și a început să ardă, ca o mână de paie aruncată peste jeratic. În sala de așteptare s-a făcut o lumină puternică, peretele dinspre răsărit, unde erau camerele șefului de gară, a trosnit ca o catapeteasmă și atunci toți cei aflați acolo au căzut în genunchi, asemeni și Vasilica, văduva tânără, care tocmai intrase pe ușă, cu busuioc în păr, îmbujorată și plină de doruri. Busuiocul ei mirosea cald, nu rece, ca în biserică.

Oamenii spun că Sihastrul a zăcut două săptămâni, l-au mutat numaidecât în odaia cea mai frumoasă a șefului de gară, pe care acesta a împodobit-o cu icoane și cu năframe sfințite, de părea o biserică. Îndată s-a dus vestea până departe și a început să vină mulțime de lume, din țară și chiar din țări străine. Care cum venea, cădea în genunchi în fața ferestrei pe unde ieșeau mereu valuri de lumină. Toți s-ar fi mirat cum de putea un nimb să ardă atât fără să se termine, dacă n-ar fi crezut că era într-adevăr o minune. Când trenurile opreau în gară, intrând încet și fără să fluiere, călătorii, până la unul, coborau și îngenuncheau în pietrișul peronului, închinându-se smeriți și înfricoșați de ceea ce știau că prezice Sihastrul în orele de iluminare, când nimbul căpăta atâta putere încât răzbea afară prin peretele gării. Să se fi îndoit cineva și să fi spus că nu-l vede, mulțimea l-ar fi omorât în bătaie. Chiar și mecanicii coborau de pe locomotivă să îngenunche, cei care mai târziu mi-au îngăduit să mișc regulatorul și să trag de fluier, iar odată cu ei îngenuncheau fochiștii pe care aveam să-i învăț tabla înmulțirii.

Sihastrul nu cunoștea pe nimeni din jur și nici nu voia să-i vadă, stătea cu ochii închiși, fără să geamă, iar între două preziceri tot cerea să-i taie careva mâna dreaptă. Mulți până la el, începând din cea mai îndepărtată vechime, vestiseră sfârșitul lumii, adică Apocalipsul, cum scrie și-n cărțile sfinte. Asemenea preziceri n-ar trebui să ne mire; oamenii știindu-se pieritori își închipuie și lumea la fel de pieritoare, ceea ce s-a și adeverit câteodată, când s-au stins alte civilizații.

Spre deosebire de prorocii ceilalți, Sihastrul nu vestea sfârșitul lumii, ci creșterea ei nemăsurată. Secolul nostru, care abia începuse și avea să încheie mileniul prin întâmplări nemaivăzute, cum nu pot să fie decât la o mie de ani o dată, dospea de forță omenească, de înțelepciune și de știință, la fel cum dospeau în el nebunia și răutatea.

Numai o lună trecuse după secolul dinainte, sfârșit în pace și veselie, când un tânăr omorâse o femeie, în București, pe strada Icoanei, îndată ce se iubiseră. Fusese în noaptea de 26 februarie 1901, și unii mai țineau minte, dar nimeni nu înțelegea cum de putea Sihastrul, aflat atunci atât de departe, să știe despre o întâmplare petrecută cu nouă ani înainte.

— Ceva vine până la mine, peste orice distanță, pe lumină sau pe întuneric, peste munți și peste ape. Ceva ca un duh, pe care nimeni nu poate să-l oprească, dar nici să-l audă, iar mie parcă îmi suflă la ureche.

— Vorbește în dodii! șopti popa Scovergă către șeful gării.

Era gras și rumen, om frumos după gustul din vremea aceea, iar numele nu i se potrivea defel, însemnând uscăciune.

Șeful gării nu se încumeta să judece, nici să nege, ci își dădea silința să înțeleagă.

— Păi e cazul cu telefonul, zise el, tot în șoaptă.

— Nu! se împotrivi Sihastrul, care auzise, deși nimeni n-ar fi putut să audă de la atâta distanță, căci cei doi convorbitori se aflau lângă ușă, așteptându-l pe episcop.

Episcopul nu înțelegea nimic, nici el, dar nimbul nu putea să-l nege, chiar dacă nu era sigur că se vede, și nu știa ce vorbă să-i trimeată mitropolitului.

— Ceea ce aud eu nu vine pe fir, ci prin aer, continuă Sihastrul.

Zicerile și prezicerile lui mergeau mult mai departe, trecând peste puterea de închipuire a omului, dovedind că în el este darul nu doar să audă, ci chiar să vadă, și chiar prin ziduri, și de la mare distanță, până și din altă țară. Altfel cum ar fi știut totul despre omor, că doar nu fusese acolo?

Ucigașul, elev de liceu, era fiul unui general cu renume, care luptase la Plevna, după ce mai întâi îl detronase pe Cuza iar pe Carol întâiul nu-l recunoscuse de la început ca domnitor al României. Un alt tânăr, prieten cu primul și poftit de acesta să vadă, se uita pe fereastră. În odaia caldă din strada Icoanei, femeia, după ce se iubise pe săturate, că era din cele preadornicele de dragoste, de unde i s-a tras și nenorocirea, stătea la pian, pe deplin despuiată, cu spatele la fereastră, și-i cânta amorezului, la dorința lui, cum a spus el însuși când a fost judecata. Nici el nu se îmbrăcase de-a binelea, ci își pusese numai cămașa, de unde femeia putea înțelege că după muzică aveau să se mai iubească o dată. Și, pe când scotea din pian arpegii mai înfocate, și se unduia pofticioasă cu bucile goale pe taburetul de catifea sângerie, s-a pomenit cu un cuțit între umeri. Înainte de a lovi, tânărul s-a uitat la fereastră și i-a făcut cu ochiul prietenului de afară, ca să-l vestească despre începerea faptei. N-a fost nici o nepotrivire între spusele lor, s-au confirmat unul pe altul cu o eleganță cavalerească. Femeia n-a murit dintr-odată, s-a ridicat, s-a întors, a vrut să se apere, și numai după alte lovituri de cuțit a căzut, ca o vacă înjunghiată, după chiar vorbele ucigașului, întărite de ale martorului:

— Întocmai, domnule judecător, ca o vacă înjunghiată!

Astfel, secolul care urma să încheie mileniul începea absurd și abject, într-o gâlgâială de sânge, făcând să se amestece două noțiuni cu totul potrivnice, cum sunt omuciderea și iubirea.

— Tăieți-mi mâna dreaptă! gemea Sihastrul, în odaia șefului de gară, iluminată.

— Da de ce, taică? întrebă episcopul, cum mai demult întrebase popa Scovergă.

— Mă simt ca și cum eu aș fi vinovatul. Așa o să vă simțiți toți pentru crimele din mileniul vostru. Dar să nu vă tăiați mâna dreaptă! Cu oameni fără mâna dreaptă, lumea nu poate să trăiască. Munciți cu sudoarea frunții, altceva n-aveți ce face. Pentru rele, s-o găsi cine să pătimească. La începutul celuilalt mileniu luară un om, îl puseră pe cruce și pătimi el pentru lumea lui vinovată. Nu va rămâne fără mântuitor nici mileniul vostru!

Asemenea cuvinte trebuiau aduse la cunoștința poliției, nu doar a mitropolitului. Dar poliția știa totul, înaintea mitropolitului, avea iscoade nebănuite printre oamenii care se perindau prin gară, și se perindau mulți, la început cu sutele, apoi cu miile, că făcuseră și tabără, în apropiere, unde

așteptau prezicerile. Nimeni nu știa ce hram poartă cel de alături, așa că mai bine oamenii își țineau gura. În sat fură aduși jandarmi, iar prin satele vecine armata făcea manevre și trageri cu tunul. Oriunde se adună mulțimi de oameni e primejdie să se întâmple din cele nevrute, așa că mai bine să te gândești dinainte.

Când sosi mitropolitul, în odăjdii și cu comănacul în văluri albe, cu o cruce mare de aur atârnându-i pe pântece, pe câmpul din jurul gării erau atâtea corturi și atâta lume, că nici vrăbiile nu mai aveau unde să se așeze; zburau cu orele, până își pierdeau puterea și cădeau vlăguite, în spinarea oamenilor. Oamenii le socoteau o mană cerească, le adunau, le duceau la corturi, în tabără, și le făceau ciulama, să-și hrănească familia. Se înțelege că o mulțime atât de mare golea prăvăliile, încât greu se găsea câte ceva de-ale gurii, chiar la oraș, și numai cu prețuri mărite. Dar mulțimi continuau să vină, se aciuiau pe oriunde găseau un adăpost cât de mizerabil împotriva iernii, care căzuse mai devreme ca altădată, cu viscol și cu zăpezi grele, ca în anul când Napoleon se retrase din Rusia prăpădindu-și armata, după cum povestea chiar și Sihastrul, punând față în față secolul său cu începutul secolului nostru și făcând preziceri înfricoșătoare: că oamenii se vor ridica în aer și vor zbura peste râuri, apoi peste munți și peste mări, începând cu Canalul Mânecii, iar la urmă peste Oceanul Atlantic. Că vor ajunge la polii pământului, descoperind continente prinse sub gheață și, când nu vor mai avea nimic de răscolit în lumea terestră, se vor duce în lumea stelelor, după ce mai întâi vor pune piciorul pe lună, unde nu este nimic, nici măcar aer, dar ei vor fi în stare să le facă pe toate, cu puterile lor, chiar și aerul care nu se vede.

Mitropolitul asculta lângă pat, în odaia gării; asemenea vorbe nesăbuite, care săpau temelia credinței, ar fi atras afurisirea Sihastrului, după care n-avea decât să vină poliția, să-l ridice, așa bolnav cum era și să-l trimită acasă, dacă n-ar fi văzut și el nimbul, căci doar nu se cuvenea să aibă o credință mai mică. Se gândea că nu-i rămâne altceva de făcut, decât să adune Sinodul.

Sihastrul muri după șase zile. Până atunci spuse tot ce avea să se întâmple cu omenirea, ce-o să fie cu bărbații și cu femeile. Încă din anul o mie nouă sute unu, când feciorul generalului Candiano Popescu băgase cuțitul în spinarea femeii, făcând-o să cadă ca o vacă înjunghiată, una, pe nume Cosmuță, care se deda la treabă nefemeiască, lucrând cu vopsele și punând pe pânză chipuri neîngăduite în biserică, pictoriță laică, pornise într-

o călătorie sfruntată, pe urmele misionarilor, dar fără să propovăduiască vreo credință creștină și ajunsese până în Japonia, țară întru totul păgână. Tot cam atunci, alta, Cuțarida, încă și mai eretică, făcea la București o treabă numai și numai bărbătească, vindecând bolnavii, adică punându-i să se dezbrace înainte de toate, pe bază de diplomă luată la Paris, de unde porneau relele în lume; și la fel cu ea mai erau încă două. Dacă în primul an al secolului blestemat care avea să încheie mileniul dăduse Dumnezeu să moară regina Victoria, alte femei se luau la întrecere cu bărbații, ca Marie Curie, alchimistă cu sufletul vândut diavolului în schimbul premiului Nobel, cuvenit numai oamenilor cu barbă. Cam tot atunci pe regina Draga a sârbilor o omorâseră răzvrătiții, unii bucurându-se pe urmă de trupul ei fără viață; era o învățătură de minte pentru altele, să fie mai potolite. Când colo, nu trecură mulți ani și o femeie care nici măcar nu se împlinise, fiind încă fecioară, domnișoara de la Roche, zbura cu aeroplanul, șase kilometri, la șapte stânjeni înălțime, și primea document la mână pentru această blasfemie, brevet adică, de unde îi venea dreptul să zboare și altă dată. Fapta se întâmplase de puțină vreme, chiar la începutul anului când venise Sihastrul în gara noastră. Și nu prea târziu după acea domnișoară, și nici departe de locul unde eu, povestitorul, mă născusem, în luna martie, una, Cămărășasca, femeie frumoasă, zbura la întâi mai 1910, timp de douăsprezece minute, doar așa, ca să vadă cum este. Coborâse învinețită de frig, dar nu se lăsase, și pe urmă, îmbrăcată mai bine, zburase aproape o oră, mână în mână cu diavolul, căci nu s-ar fi putut altfel!

Sihastrul era pornit rău împotriva femeilor, se tot ruga să-i taie cineva mâna dreaptă, care păcătuise, fiindcă și el își dezmierdase nevasta, ba chiar și pe altele.

Mitropolitul plecă, urmărit de cântările corurilor întrunite din tot județul și în bătaia clopotelor de la biserică, nu prea bogate; în tren, mitropolitul îi porunci episcopului să pună altele. Plecase pe o zi cu viscol, că barba i se făcuse albă de zăpadă numai cât străbătuse peronul. După el, oamenii continuau să vină, în număr tot mai mare, și de asemenea venea armată. Toți așteptau ca Sihastrul să facă o minune, fiecare din ei avea o meteahnă în trup sau o greutate pe suflet și spera să se vindece. Ocârmuirea însă, deși ar fi avut și ea nevoie de o minune, toată împreună și fiecare ministru în parte, ca să se izbăvească de rele și de păcate, se aștepta mai degrabă la răzmeriță. Nu trecuseră decât trei ani, atât de puțini față de mărimea mileniului, de când fusese răscoală în sate și țara se zvârcolise după aceea, bătută și pusă

în lanțuri. Iar despre străin se aflase că, înainte de a se face Sihastru, își dăduse moșia țăranilor, propovăduind înfrățirea lor cu boierii, ceea ce nu se va putea face niciodată, căci se vor împotrivi și unii și alții.

Armată era și la graniță, vecinii temându-se că în urma Sihastrului avea să izbucnească o flacără și să se ducă până departe.

Între timp, în sala de așteptare stăteau îmbulziți trimișii ziarelor mari din lume. Șeful gării, cu acarul, se luptau din greu să nu-i lase în odaie. Afară, fotografii, cu aparatele așezate pe trepiede, rebegiți de ger și de viscol, pândeau să prindă o mișcare, sperând că poate Sihastrul va veni la fereastră, dar zadarnic, nu se vedea nimic decât lumina ieșind prin ziduri, când nimbul își descărca forța. Veniseră chiar și operatori cinematografici, trimiși de Pathé, casă de filme pariziană; unul din ei, cumpărându-l pe acarul Nicolae cu mulți napoleoni de aur, izbuti să intre la Sihastru, numai o clipă, cât șeful gării ațipise, dar fu destul spre a-și face treaba. De la el a rămas imaginea, cam ștearsă și tremurată, pe care am văzut-o eu însumi deunăzi, mai tremurată și mai ștearsă din cauza timpului. Sihastrul stă cu ochii închiși, cu părul în pernă și cu barba peste plapumă, și își mișcă încet brațul drept, cerând întruna să i-l taie careva, ceea ce se înțelege după mișcarea buzelor, căci nu era film sonor pe vremea aceea, și chiar filmul mut abia începuse.

Pe Nicolae acarul nu l-ar fi cumpărat nimeni, mai ales că nici nu știa bine ce înseamnă un napoleon de aur. Îl îmboldise Vasilica, tânjind să-și facă o salbă. După cum se vede, chiar dacă nu se întâmplase nici o crimă, ba chiar fusese spre norocul omenirii, altfel nimeni nu l-ar mai fi văzut pe Sihastru pe patul de moarte, înseamnă că muribundul avea multă dreptate să disprețuiască femeile. Dar disprețul lui s-a văzut pe deplin abia după două zile, când a venit trenul cu Paciaura.

Podoaba făcută din banii de aur am văzut-o și eu, mai târziu și chiar am dat să pun mâna, dar Vasilica, fiindcă mai era și netoată, nu doar rea de muscă, m-a zvârlit cât colo fără să țină seama că abia îmi sfârșisem copilăria și nu puteam râvni la pielea ei de sub salbă. Nicolae murise, îl călcase trenul, ceea ce era aproape firesc la un om care-și ducea toată viața în gară. Șeful gării, însă, a murit de beție.

Paciaura a venit cu un tren comandat anume, cu vagoane luxoase, cu saloane și dormitoare, și nu lipseau nici băile, nici bucătăria. Convoiul a tras pe o linie moartă, unde mai târziu aveam să mă joc eu, în umbra locomotivelor, tânjind să merg cu ele, departe. Venise cu o droaie de copii și

cu tot felul de rubedenii. Unii dintre acele progenituri ale Sihastrului erau oameni în toată firea, cu mustăți și cu barbă, dar cum să le spun altfel decât copii, dacă veniseră să-și vadă tatăl și să primească binecuvântarea lui înainte de moarte.

Așa au aflat, cei care nu știau până atunci, că Sihastrul, înainte de a porni în pribegie, zămislise încontinuu și cu multă râvnă, și chiar până la urmă, fiindcă fructul ultimei lui strădanii abia începuse să gângurească.

Paciaura dădea târcoale gării, pândind clipa când să se strecoare înăuntru, dar ușa o păzeau oamenii, din acei credincioși care așteptau să se întâmple minunea. Dacă văzu că nu-i chip altfel, Paciaura încercă să cumpere paznicii, cum mai înainte operatorul îl cumpărase pe Nicolae; zadarnic însă, nimeni nu putea s-o sufere din toți câți se perindau pe acolo, făcând pază cu rândul. Atunci Paciaura îl rugă în genunchi pe șeful gării să pună o vorbă bună, iar acesta îi aduse răspunsul că Sihastrul are să-i vorbească înainte de a-și da duhul. Trei zile așteptă Paciaura, cu pumnii la gură, tremurând de frică și de nerăbdare, bătând mătănii pe podeaua vagonului, până ce primi vorbă să vină. Dar n-o lăsară înăuntru, ci Sihastrul îi vorbi prin ușa crăpată:

— Te-am chemat ca să te blestem, ciumă și muma pădurii!

Apoi toți îl auziră spunând pe patul de moarte o litanie lungă și înfricoșătoare.

— Doamne, cum fu cu putință? Pe femeia aceasta, babornița rea și sluțită, am iubit-o și-am mirosit-o ca pe o floare! Am văzut în ea pe cea mai frumoasă dintre zămislirile tale și-am dorit să zămislim împreună, prin copiii noștri, o lume și mai frumoasă. N-am dormit nopțile de dorul ei, mi-au ars măruntaiele și-am udat cearceaful când o doream și încă n-o atinsesem. Și-am făcut mii de kilometri în jurul ei, în cercuri, până ce i-am ajuns sub fereastră și-am căzut acolo istovit de iubire, gândindu-mă cu o spaimă care îmi îngheța inima și-apoi mi-o sfârteca, vârând în ea o întrebare cumplită: oare o să mă vrea Serafima, cea mai dulce și mai curată decât toți serafimii?

Paciaura strigă de afară:

— Ești un ghiuj fără dinți în gură, otreapă bătrână! Măcar adu-ți aminte că m-ai luat fecioară!…

— N-am uitat! continuă Sihastrul, așa cum se auzea din odaie, prin ușa întredeschisă. Tocmai despre fecioria ta vorbeam adineauri, dacă nu ți-ai dat

seama; m-am închinat ei în genunchi, ca în fața icoanelor. Dar acum ești ca o baniță dogită și spartă.

— Sunt! răcni Paciaura. După ce ți-am făcut două duzini de copii, cum ai vrea să fiu altfel? Da, eram ca o floare când te-ai năpustit peste mine, mai flămând ca lupul care se aruncă în gâtul căprioarei, mi-ai rupt vinele și mi-ai risipit sângele în cearceafuri. Da, fiindcă eram ca o floare, mi-ai strivit petalele grohăind ca porcul la margarete. Ajungă-ți și du-te dracului!

Cu această afurisenie, Paciaura își ridică fustele, arătându-și dosul prin crăpătura ușii, apoi se duse la tren unde începu să bea țuică fiartă, căci îi luase repede obiceiul și nu degeaba; cred că nicăieri în țară nu se făcea țuică mai bună ca prin părțile noastre.

În urma ei, Sihastrul se jelui mai departe:

— Dar cum fu cu putință, Doamne, te întreb astăzi? De ce ai îngăduit să ajung la atâta scârbă, când ai pus în trupul meu atâta dorință și atâta bucurie, iar în suflet o adorație la fel de mare ca adorația pentru tine? Văleu, Doamne, mi-e rușine și să-mi aduc aminte, necum să spun în vorbe, ce caldă și dulce și înmiresmată era carnea ei în patul de nuntă! Mi-ai dat-o în deplină știință de soarta noastră, ne-ai binecuvântat și ai purtat de grijă ca îmbrățișările noastre să ne cutremure la fel de tare pe amândoi, căci ea n-o avea îndrăzneala să nege cum își sălta șoldurile, cum își frângea mijlocul, ce țipete scotea și cum mă mușca de umeri! Cu voia ta, nu ne-am precupețit vlaga, ani de-a rândul, de credeam că are să fie fără capăt. Și spune-mi, Doamne, de ce ne-ai trimis pe urmă scârba și ura?

Tăcu, și toți cei de față, printre care era și popa Scovergă, crezură că venise clipa. Dar când să-i aprindă lumânarea, Sihastrul, care încetase să-și miște mâna dreaptă, zise deodată:

— Tăieți-mi părțile păcătoase!

Atunci văzură, prin plapumă, că părțile socotite de el păcătoase erau în stare de veghe, ceea ce îi miră până la prostire, dar îi și înfricoșă pe unii, iar pe alții îi umplu de tristețe și de pizmă. Sihastrul se răzgândi repede:

— Mai bine aduceți-mi o muiere!

Iar în așteptare vorbi cu el însuși:

— Mult te-a canonit trupul, păcătosule! Ai vrut să lupți, dar n-ai ajuns niciodată la o izbândă deplină, te-ai lăsat biruit la jumătatea drumului. Fete din popor și cucoane, văduve și neveste, fecioare și curve, toate te-au ispitit și te-au învins, căci ele biruiau asupra ta și nu tu asupra lor, chiar dacă le sfârtecai carnea! Fii blestemat să n-ai odihnă nici pe lumea cealaltă!

Apoi se adresă celor din jur, strigând o ultimă dată:

— Ei, ce faceți, nu-mi aduceți muierea?

Și își dădu duhul, cu o zvârcolire care făcu să se zgâlțâie patul. Atunci se văzu, prin plapumă, că părțile acelea erau tot în stare de veghe. Zadarnic făcu popa Scovergă semnul crucii; așa rămaseră și așa erau când îl despuiară și-l spălară, femei miloase, minunându-se. Bărbăția lui nu se stinse în trei zile. Nici pe urmă, când îl puseră în sicriul de zinc, cu ornamente bogate. Ai fi zis că blestemul proferat de Sihastru asupra lui însuși se împlinea, să n-aibă odihnă nici pe lumea cealaltă.

* * *

Lumea de rând n-a știut niciodată de unde venise omul acesta și cum îl chemase. După moartea lui, iarna s-a făcut și mai aspră. Toți cei adunați acolo, așteptând să se izbăvească, s-au dus înspre case; gara a rămas goală, și satul a adormit în tăcere, acoperit de zăpadă.

Dar Sihastrul lăsase o teamă în urmă, prevestirile lui despre soarta lumii, care n-avea să piară, ci să înnebunească.

Deși ultimul secol din mileniu începuse cu semne înfricoșătoare de mânie a cerului, prea puțini țineau seama de ele, iar cei mai mulți nici nu aveau cum să le afle, nefiind atâtea mijloace de răspândit știrile, câte sunt astăzi, televizor și radio, pe lângă jurnale. Cine știa că opt ani înainte de venirea Sihastrului, un vulcan se pornise deodată să erupă, în insula Martinica, și acoperise cu lavă încinsă un oraș întreg, cu cincizeci de mii de oameni, din care nu scăpase niciunul? Dar câți știau unde era insula Martinica? Se întâmplase poate ca nenorocirea să vină la ceasul liturghiei, ori dacă nu așa, înseamnă că lumea înnebunită dăduse buzna în catedrală, sperând într-o scăpare dumnezeiască. Trei mii de oameni prefăcuți în cărbune fură găsiți în lăcașul de închinare, îngenuncheați și așteptând mântuirea. La Sodoma și Gomora nu murise atâta lume! Și era abia al doilea an al veacului care încheia mileniul!

În anul al șaselea, la 8 martie, viitoarea mea zi de naștere, o mie nouăzeci și nouă de oameni fură îngropați într-o mină din Franța. Mai lipsea unul să fie cifră rotundă; moartea făcea rabat, ca negustorii care se opresc cu prețul puțin mai jos de mie sau de sută, scădere fără însemnătate, dar care dă iluzia că-i ieftin. Oamenii de afară se străduiră să-i scape pe cei care poate mai erau vii sub dărâmături; neavând nici o izbândă, se lăsară păgubași, la sfatul primarului, și plecară.

Îl chinuiau pe primar niște vise urâte după nenorocire, dar cine nu visa urât noaptea, când toți aveau măcar un mort în mină? Primarul socotea că mai degrabă îl chinuiește stomacul; mânca bine seara, mai bea și o oală de cidru, cam de-un litru, băutură nu la fel de tare ca vinul, dar mai păcătoasă. În a douăzeci și una noapte cineva îi bătu la fereastră, și când aprinse lumânarea și se duse să vadă, afară era un copil, numai de paisprezece ani, alb la față, iar în spatele lui, așezați în rând, doisprezece oameni, având toți fața neagră. Toți țineau în mâini târnăcoape, și erau aliniați ca plutonul de execuție.

Părul primarului albi într-o clipă.

Erau mineri, scăpați cu puterile lor, după ce săpaseră cu târnăcoapele până la un puț care dădea la lumină.

— Mai sunt mulți în viață? întrebă primarul.

Nu-l loviră cu târnăcoapele, nici măcar nu-i sparseră geamurile, ci doar îl priviră.

— Câtă frunză și iarbă! răspunse băiatul.

Întâmplarea o povestea Sihastrul, ca pe multe altele aflate nu doar din ziare, ci mai ales cu mijloacele sale magice.

Apoi minerii îl luară pe primar de ceafă, îl duseră la locul nenorocirii și-l puseră să sape, cu două târnăcoape deodată. Când se oprea să-și tragă răsuflarea și să-și șteargă sudoarea de pe față, băiatul îl altoia cu biciul, de-l răzbea până în măruntaie. Ceilalți ședeau pe un tăpșan, trăgând din țigară. De mâncat, nu mâncau nimic, și nu beau, nici apă, nici cidru, fiindcă pierduseră deprinderea. Sihastrul spunea că nici n-au s-o recapete până la bătrânețe, ci au să trăiască numai cu puțin tutun și cu aer.

În timp ce primarul începuse să sape, s-au numărat oamenii câți lipseau de acasă, și s-a văzut că erau o mie o sută. În fundul minei au mai găsit viu numai pe unul, și l-au scăzut de la socoteală, așa s-a ajuns la o cifră nerotunjită, care lăsa impresia că uneori moartea închide ochii la socoteală. (Târziu, după moartea Sihastrului, când îl cunoscusem pe Ioniță Stere, primarul nostru, și mă interesam de viața primarilor, în genere, am aflat că primarul din satul cu mina căpătase Legiunea de onoare, prin stăruința unui deputat din departament, drept mulțumire că-l ajutase să se aleagă. Până atunci, băiatul care îl bătuse cu biciul murise de oftică. Cei doisprezece mineri treceau drept poame rele, fiindcă scuipaseră pe decorație.)

Sihastrul socotea că întâmplarea nu avea nici înțeles, nici morală, dar nu era prima de acest fel în istoria omenirii, iar el prevestea că nu va fi nici

ultima, ci, dimpotrivă spunea că se va auzi de altele, mult mai urâte.

Ceasul rău e scris dinainte, de asemenea luna și ziua, și de obicei se respectă o simetrie, care probabil vine de la un ritm al naturii, cum la oameni ar fi respirația și bătăile inimii. O lună încheiată după întâmplarea din urmă, nici o zi mai târziu sau mai devreme, decât că în cu totul altă parte a lumii, unde noaptea vine când la noi se luminează de ziuă, un oraș mare din America, de pe coasta Oceanului Pacific, pieri aproape în întregime de un cutremur care îi surprinse pe locuitori în plină bucurie și înflorire. Adăugându-se incendiile, căci așa cum se știe o nenorocire atrage pe altele, din acea mândră poartă la Oceanul cel mare, numită „Regina Pacificului”, rămaseră numai ruinele, printre care zăceau morții, se tânguiau răniții, iar cei teferi fugeau înnebuniți de colo până colo. Printre ei, unul, numai în pijama, cum scăpase, cu o geantă în mână și cu o mutră speriată, cânta cât îl ținea gura *La donna è mobile*, tot pipăindu-și gâtul cu mâna liberă, să vadă dacă nu pățise nimic la laringe și nu-i curgea sângele. Nu pățise, și nici vocea nu pătimise, dar oamenilor nu le era aminte de muzică, deși numai cu o zi înainte ar fi plătit zece dolari intrarea la operă, ca să-l asculte cântând *Rigoletto* de Giuseppe Verdi. Acum, în loc să-l aplaude, se uitau la el cu priviri tâmpite și nimănui nu-i venea în minte să-i bage pumnul în gură, sau să-i dea una după ceafă.

În gara noastră, nimeni nu auzise de acest om, pe care Sihastrul îl numea Caruso.

În ziua cutremurului se mai afla acolo Jack London, pe care mai târziu l-am pus în suflet, cu multă căldură. Sihastrul n-a pomenit nimic despre el, sau nimeni n-a ținut minte să-mi spună, așa că am aflat din cărți, abia când îmi începeam tinerețea. Dar nu era o poveste, ci întâmplare adevărată: Jack London se pregătea să plece peste Pacific cu un yacht pe care tocmai îl avea în construcție. Oricât l-aș fi iubit pentru o intenție atât de aventuroasă, încă și mai mult am iubit-o pe nevasta lui, Charmian, care l-a pus în umbră și al cărei nume era făcut din farmec și muzică. Nu știu dacă am iubit-o numai fiindcă a descris mai bine decât un bărbat călătoria peste Pacific, ci dacă nu cumva numele ei mă vrăjise; în fața numelor frumoase am fost totdeauna slab de înger. Și iată că fără să-mi dau seama, peste o nenorocire cumplită, cum fu cutremurul de la San Francisco, am suprapus, ca o mângâiere pentru atâta omenire lovită, chipul unei femei pe care, deși n-am văzut-o, cred eu că a fost neasemuită. Se înțelege cât regret că nu aveam cincisprezece ani la vremea ei, când încă nu mă născusem, ca să mă bag mus pe *Snark* și să-i

ascult poruncile. Așa trece fericirea, fără să ne găsească, fiindcă ne naștem sau prea târziu, sau prea devreme și în altă parte a pământului. De aceea, dacă mi-ar fi îngăduit să-mi aleg o dorință, spre a fi împlinită ca în poveste, aș vrea să fi putut trăi oricând în trecutul și în viitorul omenirii, și să fi fost orice îmi trece prin minte, de la primul cioplitor în piatră, preistoric, până la cel care va debarca pe Venus, îndepărtata insulă cosmică atât de ispititoare pe lângă Marte, unde se trimit astăzi mesaje; în Marte n-aș vrea, totdeauna mi-a făcut frică.

Capitolul 3

Primul personaj, domnul Alcibiade. Participarea lui la războiul din Transvaal. Viața misterioasă. Copiii, opt băieți și o fată. Întreprinderea auriferă. Ingratitudinea lumii.

După ce s-a șters amintirea Sihastrului, cel mai ciudat, mai neînțeles și mai nenorocos om din satul copilăriei mele a rămas domnul Alcibiade. Ca și despre Sihastru, nimeni nu știa despre el de unde venise și ce făcuse mai înainte. În odaia lui, unde îmi îngăduia câteodată să intru, era un cufăr cum nu mai văzusem, de lac negru cu dragoni roșii, care îmi evocau o țară ciudată, dintr-o geografie închipuită de mine; pe vremea aceea nu învățasem încă geografia adevărată, a celor cinci continente ci abia știam ceva despre hotarele României, pentru a cărei reîntregire se purta război în Moldova, unde biata noastră oștire, atât de îndârjită dar neajutată din capul locului și apoi lăsată în părăsire o vreme, își vindeca rănile cu o răbdare supraomenească.

Într-o zi, domnul Alcibiade a deschis cufărul de față cu mine, a scotocit prin el și a scos un țambal micuț, ca o jucărie, de vreo două șchioape, care nu avea coarde multe, dar suna frumos și pe el puteai cânta orice melodie. Tot atunci am zărit în cufăr o uniformă de general, sau de amiral, niciodată n-am cunoscut bine uniformele, deși văzusem amirali în cărțile cu ilustrații, primul dintre ei fiind Nelson, la Trafalgar, pe o fregată biruitoare între fregate incendiate; de generali nu mai vorbesc, îi văzusem în carne și oase, trecând în automobile când se aduna armata la munte, numai că peste uniforme aveau halate, sau mantăi albe.

Domnul Alcibiade mi-a dăruit mie țambalul, și m-am mirat, fiindcă avea copii de o vârstă cu mine. Mi-a mai dat și două bețișoare, cu pâslă albă la capete, să lovesc în coarde. N-a trebuit să-mi spună cum se umblă cu ele; ajuns acasă, m-am așezat pe scara de lemn dinspre grădină, am pus țambalul pe genunchi și am făcut o poveste, nu din cuvinte, ci din sunete; mi se părea totuna decât că n-ar fi înțeles și altcineva în afară de mine. Așa am tot lovit în coarde, cu ochii pe cer, călătorind printre nori, până s-a făcut noapte și atunci am călătorit printre stele. Dar gândul îmi era tot timpul la uniforma pe care o văzusem în cufăr, așa că n-am avut liniște până ce, zilele următoare ivindu-se prilejul să rămân singur în odaia domnului Alcibiade, am deschis cufărul. Era numai vestonul, de stofă neagră, cu tivuri roșii pe margine, încheiat la două rânduri de nasturi, cu fețele petrecute mult una peste alta și cu galoane de aur; fără să cunosc gradele, am bănuit că era unul foarte mare, cum mi se păruse și prima oară. Acum privirea mi-a fost atrasă de o pată scorțoasă, de vreo două palme, aflată pe piept, cam sub locul care ar fi acoperit inima. Iar când în mijlocul petei am descoperit și o gaură, făcută de glonț, fără îndoială, am fost sigur că domnul Alcibiade avea o cicatrice sub inimă.

Nu l-am întrebat nimic, și bine am făcut, altfel nu m-ar mai fi primit niciodată în casă. Nu mult mai târziu aveam să aflu că uniforma, de locotenent, nu de general, cum crezusem, o purtase în războiul Angliei cu burii. Când venise în satul nostru, înaintea nenorocirii din San Francisco, se întorcea tocmai din Africa sudică, unde zăcuse mult prin spitale, după ce lupta bieților buri se sfârșise.

Venirea domnului Alcibiade era îmbrăcată în mister, de aceea oamenii din sat l-au privit tot timpul cu neîncredere. Ba chiar mai mult, i-am văzut pe unii, și nu o singură dată, făcându-și semnul crucii și schimbând repede drumul dacă îl zăreau la capătul uliței. E adevărat că domnul Alcibiade nu se ducea niciodată la biserică, iar de zi întâi, când popa Scovergă venea cu botezul, nu-i săruta nici mâna, nici crucea, ci se mulțumea să arunce, parcă în silă și cu un zâmbet ironic, un franc de argint, mai târziu doi franci, trei, apoi cinci, în căldărușa cu apă sfințită, care mirosea a busuioc rece. Sigur că vorbele rele le pornise popa Scovergă; domnul Iunescu, învățătorul, le întărise, iar cei câțiva orășeni care stăteau la țară, purtând pălărie de pai și îmbrăcăminte nemțească, protipendada satului, le țineau hangul, ofensați că domnul Alcibiade nu-i băga în seamă, și pizmași pe bogăția lui, căci părea plin de bani, cheltuind fără socoteală. Numai eu am știut, după o vreme, ce

era cu bogăția, și omul care stârnea atâta pizmă mi-ar fi făcut milă, dacă n-aș fi simțit că era prea mândru și prea altfel decât toată lumea ca să îngăduie vreo compătimire.

Purtarea acelor oameni nu mă mira, am înțeles de mic că lumea satului, prima pe care începeam s-o cunosc pe departe, era așezată nu pe o podea dreaptă, ci pe o scară, fiecare pe treapta lui, popa Scovergă pe cea mai înaltă. Urmau în jos domnul Iunescu, învățătorul, apoi domnul Tănăsescu-Nazone, notarul, căruia i se mai spunea și Mațe-Fripte și umbla cu servietă. Sub el cred că venea domnul Niculici, roșcatul, perceptor la oraș, văduv cu două fete; acestea plecau și ele dimineața cu trenul, de se credea că au slujbă împreună cu tatăl, până ce David, argat la moară, care nu-și găsise ibovnică în tot satul, le-a întâlnit în stabilimentul de pe strada Calomfirescu. Le țin minte pe amândouă, dar le-am uitat numele, una blondă, frumoasă, alta țigancă spanchie și cam schiloadă; soarta lor n-avea să fie egală, am să povestesc când va fi vremea, și poate atunci am să-mi aduc aminte și numele. David se ducea la cea urâtă; într-un fel îi era totuna, și-apoi o găsea liberă, în vreme pe la cealaltă trebuia să aștepte. Curând a prins milă de ea, apoi i-a fost dragă și n-a lipsit mult s-o ia de nevastă.

Mai erau câțiva oameni pe scară, le-o veni și lor rândul să le spun numele și păcatele, iar de nu, va însemna că n-a fost nevoie. În sfârșit, pe cea mai de jos treaptă veneau țăranii, fără înălțime și fără să se deosebească prea mult unii de alții, destui cu firea stricată prin învecinarea lor cu orașul. Pe aceștia nu i-am înțeles ce aveau cu domnul Alcibiade, de ce-l vorbeau de rău și-i scorneau porecle nemeritate, de ce nu-și scoteau căciula în fața lui decât dacă veneau cu vreo nevoie. Dar cu nevoi veneau toată ziua și de-atâtea căciuli scoase s-ar fi crezut că domnul Alcibiade se bucura de mare cinste și de dragostea satului. Las' că le dădea de lucru până și leneșilor care nu-i făceau decât pagubă, stând cu mâna în tur și numărând norii, las' că niciodată nu-i înșela la socoteală, ba mai punea de la el, când treaba părea încurcată, mai bine să piardă decât să nemulțumească; de aceea era socotit mână spartă. Domnul Alcibiade avea în casă termometru, și tot felul de medicamente, și se pricepea la boli, fără să fie doctor. Mult bine făcuse oamenilor cu această însușire, căreia i se adăugau și bunăvoința, și răbdarea, aproape apostolicește. Mulți îl sculau din somn în puterea nopții, să vină cu termometrul, să aline un copil mistuit de fierbințeală. Toți credeau că termometrul, strâns la subțioară, avea darul să ia căldura, și se foloseau bucuroși de miraculoasa însușire a instrumentului, dar tot ei îl

țineau de rău pe domnul Alcibiade că mai avea în casă și grad cu care măsura apa pusă în lapte. Nu era singura nedreptate pe care i-o făceau oamenii, și băgând eu de seamă toate acestea, încă din prima copilărie, am privit cu multă neîncredere viața abia începută, și de mic am adunat amărăciune în suflet.

Când a venit acolo, domnul Alcibiade era însurat de multă vreme. Unde-și lăsase nevasta cât fusese în atât de tristul război al burilor, nu știa nimeni. Crescusem mărișor, adică aveam zece ani, când el se afla pe patul de moarte. Nu cunoșteam multă istorie, dar citisem o carte despre Transvaal și despre Um Krugel, pe care l-am iubit după aceea tot atâta cât aveam s-o iubesc pe Charmian London. Și într-o clipă, când nu era nimeni de față, mi-am luat îndrăzneala să-l întreb pe domnul Alcibiade de ce parte luptase. Iar el, fără să se mire că îi cunoșteam trecutul, pe care nu mai știu cum de-l aflasem, căci uniforma fusese doar un punct de pornire, mi-a răspuns:

— De partea cea bună!

Mult mai târziu am aflat că în Africa nu fusese atunci prima dată, că înaintea însurătorii umblase mult prin lume, fugit de acasă când încă nu-i creștea barba, ca să scape de prigoana fraților vitregi, în număr de o duzină, jumătate din numărul copiilor făcuți de Sihastru. Mama lui, ultima nevastă a tatălui, nu-l avusese decât pe el și murise de tânără. Iar el, când crescuse atât ca să simtă ce singur se afla pe lume, pornise în pribegie. Nimeni în afară de mine n-a aflat această istorie, încât domnul Alcibiade a fost pentru toți un om fără urmă.

Avea trei copii când a venit în satul nostru și s-au mai născut șase pe urmă, ultimul într-un an cu mine, ba chiar în aceeași lună, încât am mers amândoi deodată la școală, am stat în aceeași bancă, iar până atunci am crescut și ne-am jucat împreună, deși fiecare aveam altă fire. El a fost mult mai bun decât mine, și la purtare și la învățătură, și nu m-a pârât acasă când, în clasa a doua primară, am lipsit de la școală aproape tot anul. Bietul băiat, care o începuse atât de bine, iar în liceu fusese tot timpul întâiul, cu mult mai sus decât oricare altul și fără nici un păcat pe suflet, căci era de o bunătate cum ne-o închipuim pe-a îngerilor, și-a pierdut deodată extraordinara lui flacără, ca să devină un slujbaș fără însemnătate.

De sora lui, Teofana, și de frații mai mari nu m-am putut apropia niciodată, cu excepția primului dintre ei, Odor, prescurtarea lui Teodor, care îmi vorbea ca unui om în toată firea, arătându-mi o încredere explicată numai prin neîncrederea în alții; fiindcă îl ascultam cu ochii sclipind de

bucurie, simțind că avea ce spune. De ceilalți m-au despărțit nu doar vârstele noastre diferite, ci mai ales timiditatea mea, socotindu-i cu însușiri mult mai mari decât ale mele. Nu m-am înșelat; în afară de Toma, următor ca vârstă lui Odor, o fire scelerată, și de Tiberiu, cam secătură, toți erau înzestrați cu daruri neobișnuite, și n-ar fi trecut prin viață fără să lase urme, dar niciunul n-a avut noroc în aceeași măsură, moștenindu-l în toate privințele pe domnul Alcibiade, căruia i s-ar fi cuvenit o viață mult mai lungă și mai binecuvântată. Caci în ierarhia lumii el stătea mai sus decât toți cei pomeniți adineauri, cu nepricopsitul de popa Scovergă în frunte, care într-o orânduire mai dreaptă n-ar fi putut să-i ajungă nici la călcâie. În timp ce el, lăsându-i jos de tot pe ceilalți, ar fi atins cerul cu fruntea, dacă scara ar fi avut atâtea trepte.

Sunt sigur că nenorocul domnului Alcibiade s-a datorat unei stele greșite. Steaua după care s-a luat nu era cea răsărită când se născuse el și i se oglindise în frunte. Poate venise un nor peste ea, sau o ceață și o pierduse o clipă, destul ca să cadă cu ochii pe alta și s-o urmeze, socotind că îi era cea destinată. Eu cred că domnul Alcibiade a fost un poet și n-a știut, și nici n-ar fi putut crede. Mi se rupe inima când mă gândesc ce s-a pierdut dintr-o neînțelegere. Căci dacă judec forța și patetismul puse de el în acte nevrednice de aceste însușiri, atât de grandioase că deveneau dramatice și puțin luciferice, ele ar fi dat un poem cum nu s-a scris până astăzi, și nici nu s-ar mai putea scrie vreodată. Spunând așa mă bizui pe însuși poemul pierdut în genunii, deși a existat virtual, a plutit în aer, așteptând clipa când lumea să-l capteze și să-l înțeleagă. A fost fructul încă necopt și neculeș de nimeni, germinat de nemaipomenita visare a domnului Alcibiade carele, fără nici o dovadă și fără nici o cercetare făcută mai înainte, a pus la cale o întreprindere de-o inspirație cu mult deasupra visării poeților, să scoată aur din gârla noastră, acolo pe unde, mai târziu, aveam să număr scovergile și să modelez femei goale, din mâl, făcându-mi astfel și eu poemele mele.

* * *

Albia râului, căruia uneori îi spun gârlă din modestie, fiindcă o socoteam un bun propriu și încă de pe atunci nu-mi plăcea să mă laud cu avuțiile mele, avea o lățime nemăsurată, un dezmăț de spațiu, că ar fi încăput în ea toată apa Dunării, unită cu Amazoanele. Pe această întindere continentală, firul gârlei se muta de la un an la altul, șerpuind între cele două maluri și

lăsând în urma hectare de piatră. De când e lumea, apele rup piatra din munte și o duc spre câmpie, înșirând-o tot lungul drumului, divizând-o și tocând-o, făcând-o tot mai măruntă, cât pumnul, de unde la început era cât o căpățână de bivol, apoi cât oul de gâscă, de găină, de bibilică, și spre sfârșit cât alicea, de unde mai e puțin să se nască nisipul. Privind prundurile, un om priceput poate să-și dea seama ce vârstă are râul, cât drum a făcut la vale și prin ce munți și-a deschis calea. Nu știam să fac astfel de judecată, și nici nu aveam cum să ajung la vreo comparație, dar bănuiam că puține râuri în lume puteau să fie atât de bogate în piatră.

În nepotrivire cu cele spuse mai înainte și cu totul de neexplicat științific, pe prundul nostru se întâlneau pietre de toate vârstele, și nu lipsea nici nisipul, nici mâlul, care când se usca se prefăcea în scovergi de culoarea argintului. Prundul gârlei era prodigios; niciodată nu am găsit cuvântului o ilustrare mai bună.

Ar fi fost imposibil ca atâta piatră să nu ascundă o bogăție. Acestei idei, domnul Alcibiade i-a dat o creștere extravagantă, printr-o inspirație care unora va fi părut schizofrenică, nelimitarea visării poetice fiindu-le necunoscută. Poate că la originea teoriei sale exista o informație științifică, poate chiar o experiență adusă din ținuturi aurifere. Nu-i curs de apă să nu transporte metale nobile; ca să le capteze, omului nu-i lipsește decât darul de a ajunge la realitate pe calea închipuirii. Cantitatea de aur din râul nostru nu putea să fie decât foarte mică, de vreme ce nu sărise nimănui în ochi și stătea ascunsă. Dar chiar dacă nu s-ar fi găsit nici o urmă, aparatele de laborator de pe vremea aceea nefiind atât de sensibile ca astăzi, când pot să meargă până la granița infinitului, aurul tot trebuia să existe, prin destinul lui cosmic de a fi pretutindeni. Într-adevăr, nici o lege a naturii nu-i fixează limite pe suprafața pământului, bunăoară ca florei și faunei, supuse unor repartiții precise.

Ignorându-și adevărata chemare, domnul Alcibiade n-a avut norocul să facă poemul, ci inspirația și-a investit-o într-o întreprindere lucrativă, constituită după lege, nelipsindu-i nici registrele, nici birourile – o construcție de lemn, dar ambițioasă, pe malul gârlei, cu o firmă vizibilă: Întreprinderea auriferă Alcibiade et comp.

Lumea din sat nu înțelegea ce înseamnă *et comp.*, iar cei cu știință de carte și cu treburi pe la oraș, chiar dacă deduceau că era vorba de un asociat, nu-și închipuiau că întreg capitalul era al acestuia, și toți îl socoteau pe domnul Alcibiade om cu milioane. Adevărat este că investițiile imense

vesteau o sursă de bani incalculabilă. Se trăsese linie de cale ferată din gară până pe prund și era ușor de presupus câte parale costase: mai mult decât tot satul, cu gospodării, cu animale, cu pământuri; oamenilor aproape că le era frică. Întreprinderea avea chiar și o locomotivă de manevră, cu două rânduri de roți motrice; nimeni până atunci nu-și închipuise că putea să aibă o locomotivă și altcineva decât statul, care bate singur banii iar pe deasupra poruncește Ministerului de Finanțe și percepțiilor.

Ce bucurie ar fi fost pentru mine locomotiva, dacă ar fi rămas în funcțiune, ce școală aș fi făcut pe ea fiindu-mi la îndemână, la câteva sute de metri de casă, că puteam s-o văd pe fereastră. Avea și nume, Leonora, nu știu de unde până unde, scris cu litere turnate în bronz, pe care le priveam cu tristețe văzând cum își pierduseră luciul. Am petrecut multe ore în marchiza locomotivei, după ce fusese lăsată în părăsire, privind în față de la locul mecanicului, încercând să învârtesc roata de marș, țeapănă, și să împing regulatorul de abur, acoperit de rugină. Numai fluierul mai scotea un sunet, nu semnalul din vremea lui bună, ci un scârțâit ca un scâncet, provenit din frecarea tijei cu tabla acoperișului. Locomotiva zăcea părăsită, pe la jumătatea drumului înspre gârlă, și linia ruginise, iar traversele erau putrede. Mi-am găsit acolo o insulă, dar stăpânirea mea asupra ei îmi aducea numai regrete.

Mai rămăsese pe prund excavatorul, părăsit și el jalnic, când la vremea lui fusese mândria societății aurifere, după cum fusese și mândria țăranilor, fără nici un semn de admirație pentru domnul Alcibiade. La vremea lor nici cele două concasoare nu făceau mai puțină impresie, îndeosebi când începeau să zdrobească piatra, mai abitir decât năzdrăvanul știut din poveste. Oamenii nici nu îndrăzneau să se apropie, îngroziți de bubuituri și de scrâșnete, de icnete, de smucituri frânte. Copiii le priveau de pe marginea satului, și până să se deprindă le visau noaptea, ca pe balauri.

Toate au rămas în părăsire, au zăcut pe prund ani de zile, până s-a găsit cineva să aibă nevoie de ele și le-a luat de acolo; nici nu știu dacă au avut cui să le plătească. Birourile arseseră mai demult, într-o noapte, când domnul Alcibiade trăgea să moară. A fost ultimul semn de ură pe care i l-au arătat oamenii, căci focul n-avea de unde porni, dacă nu-l punea mâna cuiva, seara, pe întuneric. Nu făcea nimănui pagubă acea baracă, oricât ar fi fost ea de ambițios construită, cu zeci de încăperi și zeci de ferestre, având chiar și un turn cu ceas deasupra intrării. Și de ce-ar mai fi stârnit pizma

oamenilor, când se știa că nu mai folosea la nimic, și nu îmbogățise pe nimeni?

Domnul Alcibiade nu mai putea să se ridice din pat, se întâmplase să fie singur în casă, l-am împins cu pat cu tot la fereastră, de unde a privit focul, împietrit, fără o tresărire și fără o lacrimă. Atunci l-am întrebat de ce parte luptase în Transvaal. În vreme ce flăcările îi jucau pe obraz luminându-l până într-un adânc unde n-ar fi văzut nimeni, privirea lui se ducea dincolo de ele, în depărtarea altor continente, unde alte flăcări îi jucaseră în alt timp pe față, de la satele arse ale burilor. Și chiar dacă nu mi-ar fi răspuns la întrebare, eu aș fi știut, după fața lui chinuită de nedreptate, că nu putuse să lupte decât de partea nedreptățiților.

Capitolul 4

Al doilea personaj, domnul Pretoreanu, asociatul. Înțelegerea lui de neînțeles cu domnul Alcibiade. Fizionomia lor și caracterul.

Ruina întreprinderii aurifere nu-l atingea decât pe domnul Alcibiade. Uneori mă întreb dacă nu socotea el însuși, ca toată lumea, că se lăsase purtat de o nebunie. Probabil așa era destinul lui, zdruncinat de o stea falsă; dacă ea nu-i micșorase forța din suflet, în schimb îl înșelase asupra drumului, ducându-l prin hățișuri, și făcându-l să se rătăcească, să piardă înțelesul răului, sau poate să-l sfideze.

Că era conștient de înfrângere stă dovadă grija pe care fi pus-o ca nimeni să nu rămână în pierdere, și înaintea tuturor asociatul. Experții contabili care au cercetat registrul acestei societăți de o concepție unică în lume și în toată istoria economiei au constatat că în primii doisprezece ani cât ea funcționase spărgând piatra și vânturând apa, asociatul își recuperase în întregime capitalul și avusese un beneficiu constant de șapte la sută, aproape maximum din ce ar fi putut să producă banii săi în plasamentul cel mai rentabil.

Eram mic și înțelegeam prea puțin despre oameni, când l-am văzut pe asociat, venind cu automobilul; apariția lui m-a impresionat atât de tare, încât am rămas țeapăn pe marginea drumului. Cred însă că și automobilul mi-a făcut o impresie la fel de puternică, era primul pe care îl vedeam de aproape, și atât de luxos cum n-avea să fie nici măcar Cadillacul apărut după ce se terminase războiul.

Automobilul a oprit lângă mine, iar șoferul, în livrea roșie împodobită cu fireturi de aur, cu șapcă galonată și cu mănuși albe, m-a întrebat de domnul Alcibiade. Atât de rău mă pierdusem cu firea, că n-am fost în stare să-i dau explicații, ci m-am bâlbâit ca un gâscan prins în scândura gardului, în timp ce încercam să-i arăt cu mâna încotro să pornească.

Pierzându-și răbdarea, stăpânul șoferului a strigat la mine din spate, unde stătea adâncit în perne, într-un halat alb de călătorie:

— Haide, băiete, urcă să-i arăți drumul!

Deși fraged la minte și încă nedus la școală, am simțit dintr-odată ce distanță punea domnul acela între el și mine, între el și toată lumea, când îmi poruncea să-i arăt drumul șoferului, și nicidecum lui însuși, eu nefiind demn de o cinste atât de mare. L-am privit o clipă, împietrit de spaimă, și nu știu ce mă speria mai tare, porunca lui atât de semeață sau duduitul motorului. Până ce șoferul să deschidă ușița, o rupsesem la fugă pe marginea drumului, așa că mult mai târziu aveam să merg cu automobilul, am spus, după război, cu autocamionul pe care l-am scos în șoseaua mare. O clipă însă mi-a fost de ajuns ca să mi se întipărească în ochi chipul domnului în halat alb, după ce în clipa dinainte mi se întipărise automobilul. Amândouă aceste imagini au rămas la fel de vii până astăzi.

Dacă m-aș osteni să caut prin albume ilustrate, sigur că aș recunoaște automobilul și aș afla cine era fabricantul, dar nu mi se pare de-o importanță prea mare. Ce m-a impresionat au fost două dimensiuni în alcătuirea lui, care parcă nu se legau de restul construcției, ci aveau un înțeles propriu, dar nu independent unul de altul.

Lăsând la o parte vopseaua lucioasă, de un albastru ca noaptea, apoi brâurile nichelate, roțile cu spițe roșii, felinarele puse în față, nu pe lături după obișnuință, și holbate cât fundul de baniță, că păreau ochi de balaur, m-a uluit spațiul unde stătea domnul, căci de la picioarele lui până în spinarea șoferului era loc să pui o masă gospodărească, așa mi s-a părut, pentru o familie întreagă. Deși mic de vârstă, ajunsesem să înțeleg sau măcar să simt sensul lucrurilor făcute de oameni sau moștenite de la natură; sensul acelui spațiu l-am înțeles mai târziu, după ce un timp am crezut, fără a cunoaște cuvântul, că nu putea să fie decât o absurditate.

A doua dimensiune frapantă era lungimea motorului, care la rândul lui mi s-a părut cât un cazan de locomotivă; desigur mă gândeam la Leonora, deși la vremea aceea n-o văzusem decât de departe, trăgând la deal vagoanele cu pietriș și ducându-le în gară, unde se formau trenurile. De ce

era atât de mare motorul am înțeles în clipa când automobilul a luat-o din loc, zburând nu alta, înghițind ulița dintr-o zvâcnitură, ca să nu-l ajungă praful din urmă; pentru această pornire se cerea ca motorul să fie puternic; și așa se explica dimensiunea lui încă neîntâlnită. (Mergând și mai departe, astăzi, avioanele supersonice ating viteza când nu le mai ajunge din urmă nici urletul motoarelor, necum praful de pe pista de decolare.)

Judecata nu mi-a mers repede, a trebuit să treacă ani, să mă coc bine la minte, până să înțeleg că spațiul nemăsurat dinăuntrul automobilului dovedea și el o putere, pe a stăpânului.

Stăpânul acelui automobil fără asemuire era domnul Pretoreanu, asociatul, și, oricât s-ar fi împotrivit numele lui la o asemenea alăturare, se spunea că seamănă cu Bismarck. După câțiva ani, când am văzut fotografia celui din urmă, n-am deslușit ce trăsături comune cu ale lui avea domnul Pretoreanu, afară poate de o privire autoritară și cam prădalnică; amândoi păreau că pândesc momentul când să dea o lovitură, și, ce-i drept, lovituri au dat amândoi, deși într-o disproporție foarte pronunțată, dar în favoarea domnului Pretoreanu, care ar fi putut prea bine să fie mai mult decât cancelar al Germaniei. De asemănat însă, privit din profil, mai degrabă semăna cu Petre Carp, omul politic, iar din față cu împăratul Germaniei, Wilhelm al doilea. (De câte comparații am fi lipsiți, dacă n-ar exista amintiri și istorie!)

Altă dată, când l-am văzut pe domnul Pretoreanu în picioare, am simțit că toți oamenii s-ar fi dat în lături din fața lui, ca să nu-i închidă drumul, după cum s-ar fi dat și din fața automobilului. Și uite că pe acest om, puternic și părând fără milă, domnul Alcibiade izbutise să și-l asocieze la o idee atât de imponderabilă. Și iar a trebuit să treacă timp până să pot înțelege că numai partea domnului Alcibiade în afacere era hazardată, a domnului Pretoreanu fiind pusă pe bazele cele mai chibzuite, cu șanse depline de reușită. Ceea ce în viitor avea să dovedească expertiza contabilă.

Dar cum ajunseseră acești doi oameni să se cunoască, apoi să se apropie, trecând peste ceea ce s-ar crede un imposibil? Ei bine, între ei era o legătură veche, deși indirectă, participarea comună la războiul de apărare al burilor. Atât că, în timp ce unul luptase cu arma în mână și primise chiar un glonț sub inimă, altul înlesnise traficul de arme, cumpărându-le din tabăra englezească și vânzându-le în chipul cei mai cinic taberei celeilalte.

După moartea domnului Pretoreanu, la percheziția făcută pe ascuns de serviciul secret al statului, între actele lui s-au găsit scrisorile de cereri și de

recunoștință ale lui Um Krugel. Ceea ce nu împiedicase mersul istoriei și nu-i salvase pe buri de la înfrângere, după cum nu împiedicase pe englezi să-i acorde domnului Pretoreanu un titlu de onoare la sfârșitul războiului, uitând că-i înarmase pe adversari și-i ajutase să reziste mai multă vreme, dar ținând minte ce rentabil le vânduse armele. Nu se întâmpla nici prima, nici ultima oară, era atât de clasic și de cunoscut în lume, că nici n-aș mai scrie, dacă n-ar trebui să respect și istoria.

Cei doi oameni se întâlniseră într-un spital de campanie, lângă Pretoria, de unde pe urmă armatele victorioase îl expulzaseră pe domnul Alcibiade înainte de a i se vindeca rana, ceea ce dusese la agravarea ei și la o vindecare întârziată. Tot acolo zăcea și domnul Pretoreanu, bolnav de dizenterie, numai că pe el comandantul englez îl tratase ca pe un oaspete; e iarăși atât de banal și de cunoscut oamenilor, că scriu în silă.

N-am aflat prin ce alte spitale suferise domnul Alcibiade până să se refacă, nici care fuseseră tribulațiile lui ca să ajungă în țară, unde își regăsise familia, în stare cam disperată. N-am aflat nici ce făcuse de la venire până ce ajunsese în biroul domnului Pretoreanu, la București, pe Calea Victoriei, într-un palat aproape vecin cu Ministerul de Finanțe. Mulți credeau că învecinarea era premeditată și simboliza năzuința proprietarului de a ajunge ministrul vistieriei. E o copilărie; domnul Pretoreanu țintea mult mai departe!

Și iată că după convorbiri în care domnul Alcibiade își expusese pateticul său poem despre aur, și după câteva vizite la fața locului, urmate de o meditație scurtă, convorbitorul, împotriva tuturor așteptărilor, convenise să investească cinci milioane în afacerea aventuroasă, interpretată de el foarte practic.

— Ne-am înțeles, camarade! (Cuvântul voia să sugereze amintiri de campanie.) Tot aurul va fi al dumitale. Mie îmi trebuie numai piatra.

Căile ferate ar fi putut să deschidă singure cariere de unde să scoată balastul pentru terasamente, dar ar fi însemnat să creeze noi servicii și noi direcții, să piardă ani cu prospectările și proiectele, de aceea părea mult mai convenabil să accepte oferte externe, care rezolvau toate nevoile numai cu un contract, adică patru foi de hârtie, două semnături și două ștampile. Nu interesa și nu surprinse pe nimeni că, după ce domnul Pretoreanu duse tratativele și i se acceptă oferta, în locul lui iscăli, ca asociat, domnul Alcibiade, iar firma reprezentată de el era întreprinderea auriferă.

* * *

De curând i-am văzut împreună într-o fotografie, pe domnul Alcibiade cu asociatul, și am putut să-i compar în liniște, la imaginea lor în negru și alb adăugind amintirile, încă nedecolorate. L-am recunoscut pe domnul Pretoreanu cum îl văzusem în fundul automobilului, poruncindu-mi să mă urc lângă șofer ca să-i arăt drumul. Ceea ce m-a izbit în fizionomia lui, făcându-mi o impresie puternică și uluitoare, a fost monoclul, pus în orbita stângă, atât de ferm, de apăsat, încât părea înfipt în carne, să nu poată fi scos nici noaptea. Totdeauna, mai târziu, m-au intimidat și mi-au impus respect oamenii cu monoclu, dar atunci vedeam prima oară unul, și nu puteam înțelege, mi se părea că sticla sclipitoare, rece și pură, ca un cristal de gheață, era crescută organic, făcea parte din anatomia omului, ca un al treilea ochi, capabil să străpungă întunericul și să vadă ceea ce nu vedea nimeni, să treacă dincolo de suprafața lucrurilor, ca razele roentgen, capabil să citească până în cele mai întunecate ascunzișuri ale lumii și ale sufletelor. Ceilalți doi ochi, foarte apropiați, vii și negri, nu păreau mai puțin puternici decât monoclul; ei făceau impresia că nu cunosc nici teama, nici mila, și că nici o altă privire nu i-ar putea învinge.

Alături, domnul Alcibiade, nu mai puțin impozant ca statură, părea mai fragil și puțin obosit, cu umerii cam aduși, cu o eleganță demodată și melancolică, un trubadur bolnav de dezamăgire. Nu avea cincizeci de ani, după data scrisă pe fotografie, și fără să se poată citi în el chiar o prăbușire, părea un om în declin, așteptându-și sfârșitul. Impresia pornea de la zâmbet, fiindcă zâmbea într-adevăr, deși cu totul paradoxal, și zâmbetul lui, nepronunțat pe deplin, în loc să vină dintr-o bucurie sau o speranță, se cunoștea că ascunde înfrângeri și resemnare; era un zâmbet de victimă. Prin el am intuit sentimente necunoscute, am înțeles că un om poate găsi mulțumire chiar în a-și accepta cu seninătate soarta nedreaptă.

În copilărie și în tinerețe, poate și mai târziu, bărbații cu barbă îmi stârneau un fel de teamă, o rezervă, dacă nu chiar repulsie. Patricianul roman, cu fizionomia lui rece, distinsă și pură, așa cum mi-a fost reprezentată pe toate căile, dintre care ilustrațiile din Quo Vadis bănuiesc că au fost primele, s-a impus în mintea mea ca tipul ideal de bărbăție, și am respins tipurile celelalte. Între Traian și Decebal, primul mi-a sugerat lumina Mediteranei, unde erau case cu coloane de marmoră, cu ziduri albe, cu băi albastre, cu festinuri rafinate, cu dialoguri spumoase, cu o retorică elegantă. În țara dacilor toate mi le închipuiam mai posomorâte și mai

aspre: în locul marmorei, piatră; în locul lampadarelor, facle; în locul mătasei, blană de oaie, întoarsă; în locul discursurilor ritmate, vorbă bolovănoasă. Toate în potrivire cu barba lui Decebal.

Ca eroii din cărțile pe care le citeam să-mi fie dragi, mai ales cei tineri și îndrăgostiți, ca de pildă Făt-Frumos din Tei sau din Lacrimă, căci mult mai târziu am ajuns la Romeo și la Leandru, trebuiau să fie despresurați de umbre păroase, să le văd ochii și zâmbetul de pe față. Socoteam că barba ascunde caracterul, desființează expresia sau o reduce la treapta ei primitivă, săracă și dură, și, mai ales, dezumanizată. Știu că nu toată lumea putea să creadă ca mine, iar azi unii mă vor dezaproba cu pornire, dar eu n-am înțeles deloc și mi-a trezit o împotrivire dușmănoasă elogiul pe care o femeie, prin mijlocirea lui Guy de Maupassant, îl face mustăților masculine, vorbind despre ele cu o înfiorare nesățioasă.

În fotografia aceea toate aceste impresii apăreau răsturnate în chip surprinzător și inexplicabil. Chipul domnului Pretoreanu, cu obrazul bărbierit, cu pielea puțin uscată și pergamentoasă, sugerând austeritatea, eleganța și noblețea patriciană, îmi aducea o răceală în suflet, alungându-mă la distanță. Să fi fost de aceeași condiție socială și de-o vârstă apropiată, n-am fi putut în nici un caz să ajungem la vreo prietenie; dimpotrivă, mi-am închipuit totdeauna că ne-am fi dușmănit până la insultă, după care mă vedeam pe un câmp de duel, la marginea unei păduri seculare, față în față cu el, țintindu-l bine cu revolverul, apăsând pe trăgaci, găurindu-i orbita stângă și spulberându-i monoclul.

Domnul Alcibiade, în schimb, avea barbă, nu o barbă falnică, bogată și înfoiată, ci o simplă încadratură a obrazului, care părea o pavăză, nu o mască. Acel păr dens și cam aspru, rotunjit cu îngrijire, puțin cărunt, ceea ce nu putea să fie luat ca un semn de bătrânețe fiindcă accentua fizionomia în loc s-o facă mai slabă, îl separa de lumea exterioară, dar nu prin vreo temeritate și cu atât mai puțin prin sfidare, ci cu o amărăciune orgolioasă. Domnul Alcibiade avea pe față regretul că trăia într-o viață mult prea interioară, dar în același timp se vedea limpede că n-ar fi acceptat un pact mediocru cu oamenii.

Exploatarea balastieră începuse să dea repede roade, asigurând veniturile scontate de domnul Pretoreanu. El judecase cu capul unui versat om de afaceri calitățile asociatului și-i dăduse mână liberă să meargă oricât de departe, netemperându-l, nedezavuându-l, înfrânându-și orice zâmbet ironic. Nu s-ar putea spune că sub această purtare se ascundeau gânduri

diabolice; el știa că domnul Alcibiade nu avea ce pierde în afacere, decât iluziile. Acceptându-i ideea, care altcuiva i-ar fi stârnit râsul, nu făcea decât un artificiu, știind că la un anumit scop se poate ajunge pe mai multe căi, și că uneori o cale absurdă poate fi mai bună decât una logică, fie măcar pentru motivul că nu-i înțeleasă de alții. Oricât de departe ar fi mers domnul Alcibiade cu imaginația, nu putea depăși prundul gârlei, unde în cazul de față se concentra întreaga lui pasiune. Și iarăși, orice planuri ar fi avut, toate îl obligau să vânture apa și să scoată munți de piatră. Iar piatra, în această proporție, nu era mai puțin valoroasă decât aurul.

Așa a funcționat ani de zile întreprinderea auriferă, fără să scoată nici un gram de aur, dar fără să ajungă la prăbușire, spre nedumerirea oamenilor, cei în haine nemțești, căci țăranii nu se pricepeau la afaceri. Dar și unii și alții înțelegeau atât, că domnul Alcibiade avea bani cu grămada. Nimeni nu judeca situația după o logică directă și elementară, ci după una atât de sucită și deviată, că devenea obscură, acoperind realitatea, deși aceasta se afla la îndemâna tuturora. Toți știau că întreprinderea auriferă urmărea să caute aur și negăsindu-l se afla într-o pagubă continuă, dar nimeni nu se gândea că piatra, produsul secundar, fără valoare în raport cu aurul, putea să aducă venituri uriașe.

Cât erau de interesante aceste venituri știa numai domnul Pretoreanu și n-a mai aflat nimeni până la expertiza contabilă. Lui i se păreau probabil atât de satisfăcătoare încât, trecând peste convenția înscrisă în contractul de asociere, precum că partenerului îi revenea numai aurul, îi făcea acestuia parte constantă din beneficiul său, la vremea aceea incontrolabil. Erau sume generoase, care îi îngăduiau domnului Alcibiade să ducă o viață îmbelșugată, lăsând impresia că se scaldă în bogăție, cum au crezut chiar și copiii lui, până în ziua când, rămânând singuri pe lume, au fost aduși brutal la realitate. Realitatea, domnul Alcibiade o ignorase; veniturile, socotite de el doar avansuri asupra unei bogății viitoare, nu i se păreau câtuși de puțin nelegitime și nestabile.

Planurile lui pentru această fază a vieții acopereau cincisprezece ani, la capătul cărora avea de gând să părăsească locul, la adăpost de orice griji viitoare. Sunt sigur însă că nu visa la odihnă, ci nu dorea decât să-și caute alt decor, unde să-și materializeze noi vise.

Spre surpriza alarmată a domnului Pretoreanu, care aflase cu întârziere, asociatul său luase de la stat concesia prundului numai pe cincisprezece ani, fără să se prevadă în contract un drept de preemțiune. La capătul

termenului, o manevră abilă a concurenței, o clipă nenorocoasă ar fi putut duce la pierderea tuturor instalațiilor, căci a le demonta fără destinație, paguba poate ar fi fost și mai mare.

Atunci l-am văzut prima oară pe domnul Pretoreanu, venit repede și pe nepusă masă cu automobilul să-i ceară socoteală domnului Alcibiade. Cum s-au întâlnit și cum s-a încheiat disputa lor nu știu, fiindcă în loc să mă urc în automobil, am luat-o la goană prostește. Știu însă că după ce a primit toate lămuririle, fără să le accepte, domnul Pretoreanu, a cărui influență era în creștere, a izbutit să obțină un contract pe nouăzeci și nouă de ani, spre stupoarea domnului Alcibiade. Planurile de viață ale acestuia păreau că se sfârșesc la capătul celor cincisprezece ani, ca și cum după aceea ar fi urmat neantul. Numai când își construi casa lăsă impresia că se gândea mai departe; casă durabilă, de cărămidă și piatră, învelită cu tablă de aramă, cu ceardacuri largi, cu coloane și bolți brâncovene, părând o ambiție voievodală, când de fapt nu urmărea decât să fie primitoare și confortabilă. Era pusă în ea atâta grijă și trăinicie, de parcă ar fi trebuit să stea în picioare până în al treilea mileniu, aflat încă departe, căci era abia în fața ultimului secol din mileniul al doilea, al nostru. În schimb locul, patru hectare ale unui țăran din marginea satului, domnul Alcibiade, ca să rămână egal cu el însuși, nu-l cumpără, ci se mulțumi să-l închirieze, pe cincisprezece ani desigur, după care construcția, prin lege, o lua proprietarul pământului, dacă nu era prost să prelungească înțelegerea.

Acolo, în casa nouă, mi-am petrecut multe zile ale copilăriei, îngăduit în preajma domnului Alcibiade printr-o simpatie pe care nu mi-o explic nici astăzi, decât într-un chip hazardat și greu de mărturisit altcuiva, prin ceea ce era oarecum comun în firea și în destinul nostru, dar nu putea în nici un caz să se întrevadă. Cum casa mea nu era departe, și prin expunerea ei, pe o coastă puțin mai înaltă, puteam să văd oricând parcul domnului Alcibiade, aleile, peluzele, peroanele și ceardacurile, pot spune că prezența mea în preajma lui era aproape continuă; așa am devenit cel mai apropiat martor al vieții petrecute acolo și am prevăzut cu o precocitate de care nu sunt mândru, și nu mi-a adus nici o fericire, că destinul acelei familii era să se destrame, lăsând în urmă multă amărăciune.

Capitolul 5

Al treilea personaj, Teodor (prescurtat Odor, pentru cei din casă), cel mai mare dintre fiii domnului Alcibiade. Enunțul rătăcirii lui prin lume și al întoarcerii acasă cu un cufăr de manuscrise inaccesibile. Al patrulea personaj, doamna Alcibiade, Alexandrina. Sticlele de lampă și harpa; pasiunea ei pentru muzică și lumină. Conflictul domnului Alcibiade cu Odor și ireconciliabila răzvrătire a acestuia din urmă.

Cel mai mare dintre copiii domnului Alcibiade a plecat de acasă la cincisprezece ani, în 1910, când eu abia mă născusem. La câteva luni după plecarea lui, în gară a venit Sihastrul. Coincidența este ciudată, cel puțin pentru mine. În plecarea unuia și venirea celuilalt există o simetrie care m-a pus pe gânduri când am aflat faptele și le-am judecat cu precocitatea pomenită mai înainte. Încă mai mult m-a tulburat o similitudine în gândirea amândurora, apoi, mai presus de toate, deși ar putea să pară fără semnificație, m-a izbit asemănarea lor fizică. Dar ce poate fi mai ciudat decât întâmplarea că pe amândoi i-am văzut în aceeași zi, la un interval de câteva ore? Până atunci nu știam nimic despre înfățișarea unuia și a celuilalt. Printr-o altă coincidență, din cele mai rare, primul născut al domnului Alcibiade, care se numea Teodor, nume admis prin partea locului, totuși puțin răspândit în familiile țăranilor, s-a întors odată cu moartea tatălui său, și exact în ziua când văzusem fotografia Sihastrului, la șeful gării, în a cărui odaie intram prima dată. Fotografia se afla prinsă în perete, deasupra patului unde cu zece ani înainte zăcuse pribeagul și pe care de atunci nimeni nu-l mai mișcase din loc și nu-l folosise. Sub fotografie ardea necontenit o candelă. Soția șefului de gară o îngrijea cu evlavie, după cum îngrijea și patul, cu recunoștință, fiindcă în căsnicia ei lungă și stearpă se învrednicise să cadă grea după ce se rugase în genunchi la căpătâiul Sihastrului. Într-un mare elan de credință și speranță, ea implorase cerul să nu dezmintă simbolul reprezentat de cel care făcuse două duzini de copii într-o singură viață. Și iată că, la timpul cuvenit, norocoasa femeie, numită de toți Vulpoaia, după numele bărbatului, Vulpe Tănase, născu nu doar un prunc, cum ceruse în rugăciune, ci trei deodată; trăiesc și astăzi, ieșiți de multă vreme la pensie. (Nu mi se pare nimic deosebit ca trei gemeni să meargă în aceeași zi la școală, în același an la armată, chiar să se însoare simultan, la o nuntă triplă, dar socotesc nespus de caraghios să iasă la pensie toți la aceeași dată.)

Cum lumina candelei făcea să joace umbrele pe fotografie, mi s-a părut că fața Sihastrului era însuflețită iar mâna lui se mișca ritmic, și parcă îi auzeam glasul, în tăcerea evlavioasă: „Ei, ce faceți, nu-mi aduceți muierea?”

Ieșisem de la gară puțin înfricoșat, cu gândul la cele petrecute aici cu zece ani înainte, când eu abia mă născusem. Mergeam înspre casă, cu umerii strânși de teama lăsată în urmă și de teama aflată în față, fiindcă întârziasem și ai mei aveau să mă certe. Atunci am văzut un drumeț, venind dinspre oraș, pe lângă calea ferată. Avea plete atât de bălaie că păreau albe, purta haine de la armată, fără grade, iar pe umăr ținea un toiag, cu o traistă. M-am gândit îndată că omul acesta, ca să-și semene lui însuși, ar fi trebuit să poarte și barbă, nu doar plete. Iar în clipa următoare mi-am și dat seama, și nu fără un tremur, că, deși foarte tânăr, semăna cu Sihastrul, așa cum îl văzusem în fotografie. Iar când mi-a vorbit, parcă am recunoscut chiar glasul Sihastrului, deși nu-l auzisem niciodată.

Mai întâi, drumețul s-a uitat mult la mine, cu ochii albaștri, cu o privire bună cum nu mai văzusem, apoi m-a întrebat, cu o voce grea și așezată, ceva venit dintr-un loc unde viața omului nu mai poate să cunoască nici o schimbare:

— A murit domnul Alcibiade?

Nu-mi mai era teamă, dar se născuse o durere în mine că m-aș fi trântit jos și aș fi plâns jalnic. Nu după domnul Alcibiade, scăpat de toate suferințele dacă murise, ci după drumețul acesta, fiindcă îl simțeam ars pe dinăuntru de gânduri mistuitoare.

— A murit; astă-noapte! am spus, privindu-l în ochi și minunându-mă, peste orice jale, că erau atât de adânci în albăstrimea lor luminoasă.

— Când îl îngroapă?

— Mâine. Trebuie să vină sicriul.

De aceea fusesem în gară, cu rugămintea ca domnul Vulpe să telefoneze dricarului la oraș și să-l zorească.

Jos, peste calea ferată, se vedea prundul, cu excavatorul și concasoarele oprite de mai multă vreme. Ceva mai încoace, încă ieșea fum, unde arsese noaptea.

— Ce-i acolo? m-a întrebat drumețul. (Vedea o schimbare, dar nu știa cum s-o înțeleagă.)

— Au ars birourile.

— Păcat de munca omului! a mai spus el, plecând mai departe.

După doi pași s-a oprit, s-a uitat la mine, pe urmă a scos portofelul și a luat din el trei hârtii de câte un leu, mototolite, tipărite de nemți în timpul războiului, ștampilate proaspăt de Banca Națională, ca să poată circula mai departe.

— Ia-i tu, mi-a spus, mie nu-mi mai trebuie.

I-am luat, crezând că mai avea și alții, sute, dar pe urmă am aflat că trei lei erau toți banii cu care venise.

A dat iar să plece, pe urmă s-a răzgândit încă o dată, a pus traista jos, a desfăcut-o în iarbă și-am văzut că era plină cu hârtii, scrise mărunt, cu creionul; un maldăr de hârtii, toate scrise, pe o parte și pe alta, atât de multe că unui om i-ar fi trebuit luni de zile numai să le citească. Printre ele erau rătăcite câteva lucruri mici, pe care mi le-a dat mie: o oglinjoară, un pumn de bile colorate, niște gioale de capră și un clopoțel mic de alamă. Altceva nu mai avea în traistă, decât foile scrise.

Așa s-a întors Teodor, care plecase de acasă certat rău cu domnul Alcibiade, fiindcă voia să se facă teolog și filozof, dar și aviator, ca Aurel Vlaicu, la vârsta când abia terminase gimnaziul. Acum avea douăzeci și cinci de ani, și părea mult mai vârstnic, fiindcă semăna cu Sihastrul. Apoi mai fusese și războiul, retragerea în Moldova, și acolo îndurase multe, ca toată lumea, că orice om, cât de tânăr, putea să îmbătrânească.

N-am izbutit niciodată să explic cuiva ideea care mi-a rămas în minte de la prima noastră întâlnire, că fiul domnului Alcibiade era menit să ducă mai departe spiritul Sihastrului. Nu printr-o moștenire directă, ci prin unde misterioase. Poate de aceea venise Sihastrul, să-l caute, înainte de a-și da duhul. Iar dacă nu-l găsise, datorită unor lucrături ale forțelor potrivnice, nu însemna că moștenirea era prescrisă. Ceea ce a urmat n-a făcut decât să-mi întărească ideea, care a rămas neschimbată și astăzi.

* * *

Când era mic, îi spuneau Odor, nu o mângâiere, ci prescurtarea numelui adevărat, prea lung și mai greu de folosit în relațiile părinților cu copilul. Trebuie, înainte de a povesti mai departe, să spun ceva despre mamă. Firesc ar fi s-o țin minte cu claritate, am cunoscut-o bine, numai că dacă încerc s-o evoc astăzi, îmi fuge din minte. Fiindcă era o ființă fluidă, abia acum îmi dau seama. Este singura ei trăsătură pe care o pot înregistra deocamdată; pentru rest, va trebui să aștept o clipă mai bună.

Prima ei imagine, pe care o simt cum începe să se formeze, este aceea de la ora sticlelor de lampă, înainte de înserare. Pe atunci nu exista decât în puține locuri lumină electrică, în schimb lămpile cu gaz erau uneori rafinate și fastuoase. Și astăzi se mai vede câte una atârnând de plafon, dar modernizată, în casele unde trăiește un fanatic al lumii trecute. Oamenii săraci aveau lămpi micuțe, de agățat în perete, cu o sticlă albăstruie, numărul unu, cea mai ponosită, și flacăra lor abia alunga umbrele din odaie, deși nu le lipsea oglinjoara rotundă, pusă în spate, ca să răsfrângă lumina și s-o întărească. Pe măsură ce casele erau mai răsărite se măreau și lămpile, numărul doi, trei, patru, nu mai știu până la ce gradație. Pe lângă cele de perete, mai erau lămpi de pus pe masă sau de agățat în plafon, la mijlocul odăii. În saloanele luxoase tronau candelabre grele de bronz, de alamă, de porțelan, împodobite cu cristale, atârnând pe scripeți, cu lănțișoare, ca să poată fi ridicate, sau coborâte, după nevoie și după plăcere. La petreceri, când ardeau toate lămpile, casa era luminată ca ziua, *a giorno* cum se spunea pe atunci cu mult ifos. Expresia aproape a dispărut astăzi, și nici n-ar mai fi necesară; becurile electrice transformă noaptea în ziuă până și în ultima dintre cocioabe.

În casa domnului Alcibiade nu lipseau slujnicele, după cum în curte nu lipseau argații, deși nu totdeauna aveau ce face. Era un obicei al timpului, cei săraci să se bage la stăpân, iar cei avuți să-i primească, și așa, fără a se ajunge chiar la o dreptate, viața mergea înainte.

Dacă treburile din casă avea cine le face, ștersul sticlelor de lampă rămânea numai în grija doamnei Alcibiade; niciodată nu le încredințase altcuiva. Era o ceremonie, care se celebra zilnic, vara între cinci și șase după-amiază, iarna între trei și patru. Atunci nimeni n-avea voie să-și facă de lucru în altă parte, ci toată lumea trebuia s-o asiste, chiar și copiii, dacă nu erau la școală.

Lumea din sat îi spunea cucoana mare, cu intenția de a-i acorda o cinste crescută și nesimțind exact înțelesul cuvântului: altminteri, doamna Alcibiade era o femeie încă prea tânără ca să i se potrivească un asemenea titlu, și nici nu visase vreodată să stea pe o treaptă înaltă între oameni, ca s-o vadă toată lumea. Târgoveții care veneau în casă îi spuneau doamna Alcibiade și-i sărutau mâna, aplecându-se mult și ținându-și balansul cu un picior ridicat în aer la spate. Nimeni nu îndrăznea să-i pronunțe numele, deși i-l cunoșteau, îl auzeau pe stăpânul casei spunându-i Alexandrina.

Mult timp numele, pe care îl știam și eu, ca toți ceilalți, mi s-a părut rece, greu de pronunțat și antipatic. Am socotit că pentru cine avea nenorocul să-l poarte era o povară, până în ziua când am auzit-o pe doamna Alcibiade cântând la harpă. Cânta într-o odaie unde nu intrasem niciodată, iar sunetele harpei la început mi s-au părut stridente; simțeam numai primul răspuns al coardei ciupite, nu și vibrația următoare, atât de dulce și de cristalină care rămânea în aer, dându-i o culoare trandafirie. Le-am descoperit mult mai târziu, când am început să ascult muzică, pe la concerte și la operă, și mai ales când am mers în casa unui coleg de școală, a cărui mamă era harpistă la Filarmonică și dădea recitaluri în săli publice, unde mă duceam și eu câteodată. Când o vedeam pe podium, pe lângă bucuria muzicii, gândul că îi puteam săruta mâna îmi stârnea mândria într-o măsură cu totul nejustificată, căci doar nu o cunoșteam de aproape.

Sunetul harpei are darul să contureze alte sunete muzicale, bunăoară pe cele de flaut, care seamănă cu niște baloane străvezii, ușoare și în culori pastelate, însă în primejdie să dispară, cu baloanele de săpun, la prima mișcare a aerului. Harpa, cu sunetele ei fine dar marcate clar și profund, pune în jurul acelor balonașe cercuri subțiri, atât de bine desenate încât, fără să le schimbe forma și fără să le denatureze timbrul, le conturează pe cât de gingaș pe atât de precis; harpa dă flautului o personalitate dublă și prelungă. Prin timbrul ei am simțit că Alexandrina era o emanație muzicală, ceea ce se vedea și mai limpede când ștergea sticlele de lampă, nu ca să lumineze mai bine, cum credea toată lumea, ci ca să le purifice sunetul.

Pentru Alexandrina Alcibiade, plecarea lui Odor a fost prima ei moarte; nimeni n-a băgat de seamă, toți au socotit-o vie, și în felul înțeles de ei ea a mai trăit multă vreme după aceea, ștergând în fiecare după-amiază sticlele de lampă. Erau multe lămpi în toată casa, mai mult de o duzină, și toate se aprindeau când venea seara, chiar în odăile unde nu intra nimeni. Credeam că Alexandrina se temea de întuneric, dar era o greșeală; după ce a murit domnul Alcibiade și copiii s-au răspândit în lume, lămpile nu s-au mai aprins, iar în camera ei s-a mulțumit cu una atât de firavă că părea un opaiț.

Abia mai târziu, gândindu-mă bine, am înțeles că pentru ea lumina, ca și muzica, era o biruință asupra timpului, fiindcă prelungea durata zilei și prefăcea seara în sărbătoare. Oricine trecea cu trenul sau cu trăsura și vedea casa de pe deal, cu toate ferestrele strălucind de lumină, își închipuia că înăuntru era lume multă, veselie și cântece. E adevărat că se făceau petreceri adesea, când nu lipseau veselia și muzica, nu cea de harpă, ci a

tarafurilor aduse de la oraș ca să distreze oaspeții, dar în celelalte zile era liniște, iar lămpile ardeau numai pentru bucuria stăpânei. Seară de seară lumina se stingea târziu, când copiii dormeau, iar domnul Alcibiade, la biroul lui, sub abajurul verde, își scria visările în registrul de profit și pierderi. Atunci, după ce își învelea harpa într-o husă de postav alb, Alexandrina trecea din odaie în odaie, în rochia lungă care foșnea pe podele, și stingea lămpile coborând fitilul, apoi suflând în flacără, ridicată pe vârfuri. Cu fiecare lampă stinsă, fruntea i se umbrea lot mai tare, și când rămâneau numai veiozele albastre din camerele copiilor, pe fața ei, în locul luminii venea o tristețe nevăzută de nimeni.

Oamenii au crezut, cum am crezut și eu multă vreme, că Alexandrina știa să ia de la viață numai bucuria; nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că odată cu întunericul în ea se trezea altă ființă, una care se născuse la plecarea lui Odor. De atunci aștepta, plină de îngândurare și teamă, să plece al doilea. Dar nu-și dezvăluia gândurile nici măcar ei înseși, decât după ce stingea ultima lumină.

Am văzut și eu lămpile stingându-se, într-o noapte. Aveam îngrijorările mele, și nu ușoare, dar parcă le uitasem. Era atunci când fugisem de acasă, și seara mă întorsesem. Mi-a fost frică să intru pe poartă, am coborât pe furiș în marginea satului și am așteptat până târziu, adăpostit sub rambleul căii ferate. Treceau trenurile pe deasupra mea, făcând pământul să tremure și să duduie; îl simțeam sub coaste. Mi-era frig, mă bucuram să simt o clipă căldura locomotivei, care îmi arunca în spate o jerbă de abur fierbinte cu miros de păcură arsă; nu l-am uitat până astăzi. Iar sus pe deal, vedeam casa domnului Alcibiade, cu ferestrele luminate, semănând cu un palat, atât de bogată era lumina. Chiar eu, care știam ce viață se ducea acolo, aș fi crezut că este bal mare, cu musafiri de pe la alte palate dansând în redingote și crinoline. Nu spun ce milă îmi era de mine, să mă văd acolo singur, obijduit, tremurând de frig în pantaloni scurți și numai cu o bluză subțire.

Am uitat de mine și m-a năpădit o durere când au început să se stingă luminile. S-au stins pe rând, pornind dintr-o parte a casei la mult timp una de alta, ceea ce dovedea că Alexandrina șovăia îndelung în fiecare odaie înainte de a se hotărî să coboare fitilul. Am văzut așa stingându-se lumina în cele trei odăi dinspre vale, apoi s-au stins și cele dinspre parc, mi-am dat seama după umbrele care cădeau pe rând peste arbori. Nu știu de ce s-a născut în mine gândul că fiecare lumină stinsă însemna o moarte, și când s-au întunecat toate ferestrele, mi s-a părut că nu mai era nimeni viu în toată

casa. Dar chiar așa avea să și fie, nu greșeam decât asupra timpului, aducându-l pe tot într-o singură seară. Atunci nu mi-a mai fost milă de mine, ci de ceilalți, și așa am găsit mărimea adevărată a suferințelor mele, care mi s-au părut fără însemnătate, de unde mi-a venit pe loc îndrăzneala să merg acasă și să bat în poartă. Mă împăcasem cu toate riscurile, nici o pedeapsă nu mai putea să mă înspăimânte, nimic nu mi s-ar mai fi părut aspru, după ce văzusem cum se stingeau luminile la casa domnului Alcibiade. Ceva își pierduse valoarea, și se nășteau alte valori, mai grave și mai amare.

Tatăl meu m-a primit rece, dar fără brutalitate, și nici mama nu a fost mai dură. Drept vorbind, meritam orice pedeapsă, ar fi urât să nu le recunosc bunătatea. A doua zi tatăl meu s-a dus la directorul școlii cu doi curcani, cei mai mari din curtea noastră de păsări, căci nu era generos numai cu mine, și mi-a fost dat un noroc cum nici măcar nu visasem, ca să nu spun că nu mă socoteam vrednic să-l aflu. Stând de vorbă cei doi bărbați, care înseamnă că au fost amândoi luminați la minte, și înțelegând că nu mai era nici un chip să intru în voia doamnei, după cum ea nu mai putea să-mi intre în inimă, și că așa n-aș fi avut parte decât de o nouă suferință și nedreptate, au hotărât să mă țină departe de școală restul anului, iar toamna să dau examen și să intru în clasa a treia, la domnul Glodeanu.

Am răsuflat cu ușurare, mi-am pus în gând să nu mai supăr pe nimeni, mi-am împărțit cartea în o sută de părți, pentru o sută de zile, și am învățat-o prostește pe dinafară. Mi-au rămas și zile libere, cât a ținut vara, am putut merge la gârlă, mulțumit că îmi făcusem datoria și dornic să dau examen ca să spăl toate rușinile.

Pe domnul Glodeanu îl cunoșteam, era un om înalt, cu fața cam fără gânduri, sau cu gândurile ascunse sub o nepăsare blajină. Trecea adesea prin fața casei noastre cu bicicleta, ducându-se la deal, unde avea un petec de vie. Țin minte că șaua bicicletei era îmbrăcată în pâslă galbenă, cum se punea sub șeile cailor. N-a intrat niciodată la noi în casă, și nici n-a căpătat vreun curcan din partea tatei, dar într-o zi, întâlnindu-mă când veneam de la gârlă, m-a oprit și m-a întrebat dacă eu eram cel cu isprăvile. Nu știu cum de putuse să afle de mine și să mă recunoască; am bănuit că absența mea de la școală, atât de lungă și de nemotivată stârnise ceva vâlvă în cancelarie și îmi făcuse un fel de faimă, căci tot așa se numește ea și când e proastă.

Pe scurt, domnul Glodeanu mi-a spus să nu mai vin la examen, că m-a și trecut în clasa a treia, și n-are nici o teamă cu mine. Ce-i drept, nu l-am

supărat niciodată, și învățătura cu el, dusă mult mai departe decât se cerea în școală, mi s-a părut o glumă, o floare la ureche care mi-a înfrumusețat copilăria, după ce fusese atât de urâtă. Nu ascund însă că în prima clipă, după ce domnul Glodeanu m-a iertat de examen, mi-a fost necaz că învățasem cartea pe dinafară.

* * *

Slujnicele aduceau sticlele de lampă pe rând și le așezau pe masa cea mare din sufragerie. Când se adunau toate, păreau o pădure de cleștar, cu o vorbă din primele basme auzite nu mai știu de la cine. Alexandrina aștepta, nemișcată și solemnă, ca în strană.

Dacă popa Scovergă ar fi văzut-o vreodată cum ștergea sticlele de lampă și n-ar fi avut toate simțirile obosite în suflet, poate ar fi învățat de la ea ce însemna o slujbă cucernică, n-ar mai fi dat liturghia peste cap și n-ar mai fi spurcat-o suduindu-i pe oameni în pauzele cântărilor, poruncindu-le să-i aducă una și alta, o târnă de mălai, o baniță de grăunțe, o ulcea de untură, în gura mare și fără rușine. Așa poate și oamenii n-ar mai fi ocolit biserica, și n-ar mai fi dat cu barda în Dumnezeu când ieșeau de la cârciumă având în ei basamac în loc de aghiazmă.

Felul cum Alexandrina ștergea sticlele de lampă dovedea într-adevăr o credință pe care ar fi putut să se fundeze o religie nouă, cu biserica ei fastuos luminată. Fiecare sticlă, pusă deoparte, strălucind de curată, părea o poruncă dintr-un decalog nou, încă nedezvăluit oamenilor și prea enigmatic ca ei să-l poată înțelege vreodată. Urmărind-o pe Alexandrina în solemna ei îndeletnicire, am înțeles cum se întemeiază religiile. Religia ei însă a rămas neștiută, fiindcă n-a propovăduit-o, și cred că eu aș putea fi singurul apostol care s-o spun lumii, numai că n-are rost, de vreme ce peste tot domnește acum lumina electrică.

Sticla de lampă se ștergea întâi pe dinăuntru cu o bucată de pânză albă, moale, și cu un bastonaș de lemn, o baghetă pe care o plimba circular, ducând-o treptat înainte, în mers de elice, de la buza de jos până la cea de sus, împodobită cu o emblemă gravată filigranatic, marca fabricii de la Viena, unde atunci era împărat Franz Josef. Când îți plimbai degetul pe buza sticlei, atât de subțire că părea invizibilă, parcă numai închipuită, ea începea să vibreze, scoțând o muzică dulce și cristalină.

La atingerea cu cârpa Alexandrinei, pe care nu pot s-o numesc altfel deși cred că avea o structură netextilă, sticla de lampă scotea un sunet cu totul

diferit de cel spus mai înainte. El se apropia de cele mai înalte vibrații care pot fi percepute de urechea noastră, iar o parte trecea chiar dincolo, rămânând doar ca o bănuială și adăugind timbrului o enigmă. Cred că așa ar fi sunat în cer o coardă de vioară făcută dintr-o arteră de înger. Nimic nu mai părea de pe pământ în acele clipe, decât slujnicele, așteptând alături și privind prostite cum se mișcau mâinile, căci de auzit sigur că nu puteau să audă. Prin vibrația ei invizibilă, sticla adăuga o melodie armonizată cu vibrațiile emise de numele Alexandrinei și acum era cu adevărat muzică. Ea se îmbogățea și mai mult, dând un contrapunct triplu, ceea ca cunoscătorii vor trebui să admită, atunci când o cârpă nouă începea să alunece pe partea din afară a sticlei, stârnind a treia vibrație, într-o ușoară și tulburătoare disonanță cu primele două.

Odată sticla ștearsă, Alexandrina o așeza pe masă, și nimeni nu mai avea voie s-o atingă. Iar în vreme ce veneau la rând alte sticle, sticlele curate continuau să cânte, dând armonii din ce în ce mai bogate și mai compuse, pe măsură ce deveneau mai imperceptibile. Dar muzica exista, și se prelungea chiar după ce, toate sticlele fiind gata, Alexandrina le lua pe rând, ținându-le cu buricele degetelor numai de buze, ca să nu le oprească vibrația, și le ducea din odaie în odaie, să le pună în lampă. Iar mai târziu, când se aprindeau lămpile, lumina lor părea și ea un cântec. Pe acesta însă, răspândit în atâtea odăi și acoperit de zgomotele casei, chiar că nimeni n-ar fi fost în stare să-l audă în afară de Alexandrina, fiindcă numai ea avea credință.

* * *

Nu mi-aș fi închipuit că domnul Alcibiade, în care era altă credință, dar nu mai mică, ar fi putut să se piardă pe sine în vreo clipă și atât de rău, încât să lovească într-o făptură mai slabă decât el și fără drept de replică. Dar știu că s-a întâmplat așa într-o zi, și victima a fost Odor, care n-a putut să riposteze, dar nu l-a iertat niciodată. Era la începutul verii, băiatul terminase clasa a patra gimnazială și trebuia să-și aleagă rostul în viață, ce dorea să ajungă, și apoi să opteze pentru latină sau pentru matematici, ramura reală sau modernă a liceului.

— Tu ce vrei să te faci? l-a întrebat domnul Alcibiade.

Întreprinderea auriferă funcționa de aproape opt ani, răscolind prundul, vânturând apa și spărgând bolovanii, încărcând piatră fărâmițată în mii de vagoane, zeci de trenuri pe săptămână, fără să fi scos nici un gram de aur.

Detectoarele, construite după un patent al domnului Alcibiade, care i-ar fi adus multe parale dacă s-ar fi găsit cine să-l cumpere, rămâneau mute, de s-ar fi crezut ca înțepeniseră. Dar erau bune, dovadă că, apropiind de ele un ceas de aur, sau o verighetă, începeau să sune alarma, agitând o baterie întreagă de clopote, acționate de pile galvanice. Numai întreținerea acestor aparate însemna o cheltuială destul de mare, și folosul lor nu-l vedea nimeni. Domnul Alcibiade nu-și pierdea credința, ar fi însemnat să se dezică pe sine, îl mâhnea însă îndoiala oamenilor, zâmbetele lor nelămurite, îngăduitoare sau ironice. Singurul neclintit alături de el rămânea domnul Pretoreanu, care din ziua primei lor înțelegeri nu mai scosese o vorbă în legătură cu aurul, ci urmărea numai beneficiile aduse de piatră. Domnul Alcibiade, oricât de visător, nu-și făcea iluzii deșarte în privința asociatului, îl știa că rămâne părtaș la ciudata afacere numai fiindcă nu încetase să fie rentabilă. Dar dacă era în stare să țină piept îndoielilor din el însuși, amărăciunea îl pătrundea încetul cu încetul, stârnită de neîncrederea oamenilor sau de judecata lor greșită. Se găseau și din aceia care să-i atribuie intenții ascunse, fără să le poată spune pe nume, decât cel mult uneia, cea mai ușor de imaginat – că ar fi în slujba unei puteri străine. Domnul Tănăsescu-Nazone, Mațe-Fripte, scrise un denunț pe care îl trimise la Prefectura județului. Mult mai târziu, ultimul din copiii domnului Alcibiade, Trandafil, coleg de școală și prieten cu mine, devenit, săracul, arhivar la Prefectură, l-a găsit într-un dosar pe care mi l-a încredințat pe sub mână, amintindu-și cu ce admirație vorbeam odinioară de tatăl său, deși eram prea copil și nu mi-ar fi fost îngăduit să am păreri despre oameni. Dar uite că le-am avut, așa cum am avut părerile mele și despre doamna din clasa a doua primară, și despre domnul Glodeanu, și despre alții, și despre Kaiserul nemților, iar mai înainte despre Aurel Vlaicu, al cărui aeroplan se prăbușise la câțiva kilometri de casa noastră.

M-a umplut de groază dosarul, în care nu era numai denunțul lui Tănăsescu-Nazone. Popa Scovergă îl făcea pe domnul Alcibiade anticrist, deși nu era zi-ntâi ca bietul om să nu-i pună francul în căldărușă, pe câtă vreme toți ceilalți, țăranii bogați și târgoveții cu locuința la țară, nu dădeau nici măcar o băncuță, ci câte un ban de nichel găurit la mijloc, sau o para coclită. Și cârciumarul, domnul Petrică, poreclit Botezatu, cu un tâlc ușor să se înțeleagă, scrisese denunțuri, mai multe, cu o ură a cărei cauză am știut-o. Domnul Alcibiade făcuse pe prundul gârlei o prăvălie, într-o baracă de scânduri, și acolo, un om al său le vindea lucrătorilor basamac mai ieftin și

mai curat decât al cârciumarului. Îl pregătea chiar el, cu spirt de monopol și cu apă limpede, din gârlă; niciodată nu s-a auzit să fi pus spirt otrăvitor, cum era știut că obișnuia cârciumarul, făcându-i pe oameni să-și verse mațele, când nu se întâmpla mai rău, să ajungă prin spitale și chiar să-și piardă vederea. Cine putea să dovedească? Și cine și cum să-i dezbare pe bețivi de patimă, dacă erau atât de înrăiți, încât nu simțeau, sau nu le păsa că își prăpădesc sănătatea?

Mult necaz și multă pagubă i-a făcut domnul Alcibiade cârciumarului, cu prăvălia și cu omul lui de încredere, așa că nu mă miră denunțurile. Omul de încredere, cunoscut probabil de multă vreme domnului Alcibiade, era destul de bătrân ca să nu mai aibă când să-și strice firea, de vreme ce până atunci o avusese bună. Îl chema neobișnuit, Proca Vincențiu, dar lumea îi spunea mai ușor Vicețiu, căci oamenii fără știință de carte pronunță anevoie și fără convingere două consoane alăturate.

Niciunul din denunțuri n-a avut urmări știute, dar e greu de crezut că nu s-au pus întrebări și nu s-a făcut cercetare, ceea ce e sigur că a amărât rău sufletul domnului Alcibiade.

După o astfel de amărăciune se va fi aflat el în ziua când a scăpat o palmă lui Odor, una singură, dar atât de brutală, că băiatului i s-au clătinat mințile, și până seara n-a știut pe ce lume se află. Dar când și-a venit în fire, n-a mai întârziat decât ca să-și ia un schimb de rufe și odată cu noaptea a ieșit pe ușă, strigând către tatăl său cu o ură înnebunită:

— Cât o fi să trăiești n-ai să mă mai vezi niciodată!

Și toate câte s-au întâmplat așa, și cele ce aveau să urmeze în ani lungi de zbucium și de suferință, s-au datorat numai răspunsului pe care Odor l-a dat la întrebarea domnului Alcibiade:

— Ce ai vrea tu să faci în viață?

— Nimic! a fost răspunsul băiatului. Vreau să gândesc și să găsesc explicația existenței noastre.

Măcar dacă ar fi spus că vrea să urmeze filozofia, cum se și gândea, de altfel! Nimeni nu s-ar fi opus, s-ar fi înscris la modern, și până la terminarea liceului avea timp să judece, să se dezmeticească și să-și aleagă o meserie mai rezonabilă. Dar l-a mânat din urmă spiritul prea slobod, încrederea primejdioasă în puterile sale, dorința de a sări peste ziduri oricât de înalte, nefiind în stare să separe gândirea de faptă, ceea ce nu pornea din emfază, ci dintr-o credință adevărată care n-a slăbit toată viața, după cum n-a slăbit credința Alexandrinei și a domnului Alcibiade.

Capitolul 6

Piatra de pe prundul gârlei. Excavatorul și concasoarele. Al cincilea personaj, Toma (Tom, prescurtare făcută de el însuși), al doilea fiu al domnului Alcibiade; firea lui scelerată. Un cuvânt despre restul copiilor și despre numele lor cu inițiala unică. Neîngăduita toleranță a domnului Alcibiade pentru Toma. Cârciuma de pe prundul gârlei. Chiva, fecioara frumoasă, aduce apă cu sacaua, cu participarea precoce a povestitorului. Descoperirea cazanului cu bani de aur; scoaterea lui din gârlă și încăierarea mulțimii. Dușmănoasa incriminare a nevinovatului domn Alcibiade. Dezgroparea statuii de aur.

Neobosită și rodnică va rămâne cât lumea lucrarea apelor! Tot ce se lua de pe prund într-o vară, tot ce scotea excavatorul și fărâmau concasoarele, de-ar fi crescut munți de piatră până la urmă, tot ce se încărca în căruțe și apoi în trenuri, apele aduceau la loc primăvara, când veneau mari și furioase, revărsându-se între cele două maluri îndepărtate; atunci nici Dunărea unită cu Amazoanele nu putea să fie mai lată. Iar când se retrăgeau, într-o matcă pe care și-o alegeau ele, după o lege a lor, niciodată înțeleasă, niciodată aceeași, în urma lor rămâneau valuri de piatră atât de înalte, că oamenii și căruțele se pierdeau printre ele. Atunci excavatorul și concasoarele, luate de pe prund pe timpul iernii, erau duse iarăși la loc, lângă apă, după ce se deschideau drumuri. Zece boi se opinteau în juguri, să le tragă, piatra trosnea, scotea fum și flacără. Uneori roțile grele se înfundau și atunci era nevoie de macarale, de multă muncă omenească și de vorbe aspre. Dar într-o bună zi mașinile gigantice, de care mereu mi-a fost teamă, se găseau la locul lor, porneau să vânture piatra și s-o spargă și de atunci, în afară de duminici, nu se mai opreau până toamna, când începeau ploile.

Era multă omenire la lucru, și pe toți îi plătea domnul Alcibiade, nu el cu mâna lui, ci casierul. Munca lor însemna să încarce bolovanii în căruțe și să-i aducă la gura concasoarelor, fiindcă excavatorul scotea doar nisip din albia apei, și rar câte o piatră. Scotea atât nisip că ar fi acoperit lumea, dacă nu l-ar fi luat trenurile. Iar în locul lui rămâneau bulboane adânci, unde duminica veneau copiii să se scalde, numai cei care știau să înoate. Dintre ei, prea puțini erau în stare să se afunde până dădeau de fundul bulboanei; se ducea luptă grea cu apa care-i împingea în sus și le apăsa urechile să le spargă. Încercau mulți, fără să izbutească; unii se dădeau bătuți, pe față, alții

încercau să se fudulească spunând că au atins fundul apei, dar dacă nu scoteau un pumn de nisip, ca dovadă, degeaba le era lauda.

Între toți, făcea furori al doilea dintre copiii domnului Alcibiade, Toma, care nu semăna deloc cu Odor, nici la chip, nici la fire. Mai târziu avea să-și spună Tom, luându-se după o carte englezească.

Multă lume s-o fi gândit, dar cred că nimeni n-a putut să-și explice de ce toți nouă copiii domnului Alcibiade purtau nume cu aceeași inițială, Teodor, Toma, Tiberiu, Teofil, Titus, Tadeu, Traian, Trandafil și Teofana. E drept că aproape tuturor în casă li se spunea altfel, cum se întâmplă cu toți copiii, cărora nu li se potrivește numele ales pentru maturitate. Așa, de pildă, prea puțini știau că fata, născută între Tiberiu și Teofil, purta numele puțin obișnuit, mai degrabă monahal, Teofana, toți crezând, chiar și la școală, că o cheamă Fana, cum îi spuneau copiii. Nici domnul Alcibiade, nici Alexandrina nu admiteau acest nume și nu-l pronunțau niciodată. Era o reducere banală și de periferie a atât de frumosului Teofana, la care eu nu am renunțat niciodată până la dispariția fetei, deși copiii de vârsta mea zâmbeau ironic, dacă nu râdeau chiar pe față. Despre Teodor am mai spus și e simplu de înțeles cum s-a ajuns la Odor, pe care unii l-au socotit o invenție prețioasă.

Nu se poate crede că toate aceste nume s-au datorat întâmplării; este evident că domnul Alcibiade le alesese cu premeditare; numai ținta rămânea inexplicabilă. Nu pot spune că eu, unul, am dezlegat enigma. Însă într-o seară, în starea crepusculată dinaintea somnului, am avut o viziune, mi-au apărut în ochi, departe, părând numai umbre, toți copiii domnului Alcibiade, aduși cam la aceeași vârstă și stând în rând unii lângă alții, cu brațele întinse, că li se atingeau mâinile, făcând o linie. Abia atunci, văzându-i pe toți împreună, mi-am dat seama ca ei nouă câți erau puteau să alcătuiască singuri o lume și m-am gândit că unui om conștient îi trebuie o forță extraordinară să se încarce cu răspunderea atâtor vieți, care nu sunt scrise dinainte. Privindu-i pe toți, mă întrebam dacă viața lor merita să fie trăită. Ce voise să le dea domnul Alcibiade când îi adusese pe lume, și ce le dăduse? Și deodată, în viziunea mea, mi s-a părut că le dăduse numai câte o cruce, sugerată de propria lor inițială, obsedantă, care acum se desena prin ei înșiși, așa cum stăteau drepți, cu brațele întinse.

Toma avea numai unsprezece ani când, pus la ambiție, s-a urcat pe brațul excavatorului, de față cu gloata de copii veniți să se scalde, și de la șapte metri înălțime s-a aruncat în bulboană, cu capul în jos, de toți credeau că n-

o să mai iasă. Cei mai mulți s-au pus să bocească, alții au luat-o la fugă spre casă. Vinovații făceau fețe-fețe, gândindu-se cum să se lepede, căci ei, vreo cinci, îl îndemnaseră pe Toma la această nesăbuință, deși erau mai răsăriți ca vârstă, cu școala sătească terminată de mult, și s-ar fi cuvenit să aibă mai multă minte. Dar după un timp Toma a ieșit deasupra, și cu toate că avea fața plină de sânge, era teafăr. Amețise în căderea la care nu cugetase, și oricât de scurtă ar fi fost ea, avusese timp să-l ia groaza; când se izbise în apă îi fugise orice putere de judecată, altfel s-ar fi luptat cu brațele și nu s-ar fi dus până la fundul bulboanei, unde dăduse cu fruntea în piatră. Nu avea capul spart, numai o tăietură în piele, din care însă sângele curgea șiroaie, înroșindu-i fața, îngrozindu-i pe ceilalți, și nici nu s-a oprit până ce Toma nu s-a legat cu cămașa.

— Ți-a fost frică? l-a întrebat unul, pe urmă, când stăteau toți pe nisip, să se încălzească.

Cred că firea lui Toma, tenace dar rea și primejdioasă, îndemnată spre muncă dar și spre silnicie, spre răzbunare și lipsă de milă, și chiar față de cei nevinovați și fără apărare, s-a format în clipa aceea, în răstimpul scurt cât s-a uitat în ochii celui care îl întrebase. În prima jumătate de clipă se gândise să spună adevărul, fără rușine, că îi fusese groază, nu frică, și că n-ar mai fi sărit încă o dată nici pentru o pungă de aur. În a doua parte a clipei ceva se răsucise în sufletul lui, o asprime și o răutate, prefăcându-se în ură. Îi ura pe toți copiii de acolo, că erau martori, ura pe toată lumea că putea să afle și de aceea trebuia să facă pe viteazul.

— Nu mi-a fost frică! a răspuns, cu ochii în flăcări.

Pentru întrebarea lui mârșavă l-ar fi luat de gât pe băiat și l-ar fi înecat în bulboană.

— Dacă-i așa, mai aruncă-te o dată!

Acum nimic nu-l mai putea întoarce pe Toma, să apuce în altă parte, unde să-i fie mai bine. Firea lui era gata. Într-o zi avea să se răzbune bestial pe băiat, primul dușman trecut la răbojul răfuielilor lui sângeroase. Dar atunci s-a suit pe brațul excavatorului, așa cum era legat la cap cu cămașa, și s-a aruncat în apă, având grijă să nu se lovească încă o dată de pietre.

Știu ce prefaceri se petrec în sufletul nostru în împrejurări asemănătoare; într-un fel mi s-a întâmplat și mie, dar după vârsta copilăriei, atunci când cred că învățasem binișor viața. La a doua săritură, groaza, fără să scadă, a dat naștere în sufletul lui Toma altor stări și altor sentimente, satisfacție și mândrie, urmate de o voluptate bolnavă, în vreme ce ura continua să

crească, ducându-l cu gândul până la crimă, să-și omoare dușmanul în chinuri. De mult băiatul acela, dacă avusese vreo răutate în el o uitase, privea prostit, fără să înțeleagă, ba chiar îi era frică. Fiindcă Toma, odată ce pornise și se învinsese pe el însuși, nu mai putea să se înfrâneze ci sărea întruna; abia ieșit din apă, vlăguit și cu burta suptă, cu pielea ca de găină și de frig, și de frică, urca din traversă în traversă pe brațul excavatorului, ca un pui de gorilă, și sărea iarăși. Cămașa îi căzuse, se dusese la fund, n-o mai vedea nimeni, sângele șiroia iarăși, înroșindu-i fața, desfigurându-l, și chiar bulboana începea să se înroșească. Iar el, cât era de copil, parcă înnebunise și sărea înainte. Nu știu ce-ar fi fost mai departe, până unde ar fi putut să ajungă, poate până și-ar fi dat duhul, dacă nu venea domnul Alcibiade.

Atât de greu este să înțelegi copiii! Dar pe părinți cine poate să-i înțeleagă? Domnul Alcibiade, care în curând avea să lovească în Odor cu atâta nesocotință, îl luă pe Toma de mână și porni cu el înspre casă, fără să-l certe, fără să-l întrebe, ci mulțumindu-se să-i bandajeze fruntea ca batista albă, una dintre batistele lui admirate de toată lumea, subțiri ca o horbotă, mirosind a lavandă și având în colț o monogramă neobișnuită, un A cu bara împodobită de o floare stilizată, cu nouă petale. (Poate nouă era cifra fatidică a domnului Alcibiade, dar nu cred că numărul copiilor ar fi fost o premeditare și ar fi avut vreo legătură. De altfel, monograma exista din tinerețe, cu mult înainte ca el să-și fi întemeiat căsnicia care avea să aducă pe lume nouă copii și nouă destine.)

Mergând cu Toma spre casă, așa cum îl ținea de mână, nu ca pe un copil, ci ca pe un om matur, păreau nu tatăl cu fiul, ci doi tovarăși. Cred că într-adevăr firea lui Toma se formase în ziua aceea, pe malul gârlei, poate însă n-ar fi fost cimentată și definitivă, fără ceea ce urmase. Dacă domnul Alcibiade s-ar fi purtat altfel, lovind în el cum altă dată avea să lovească în fiul mai mare, poate firea lui Toma ar fi fost alta. Dar oare domnul Alcibiade, care fusese în război de partea burilor și visa să scoată aur din gârlă, ar fi putut să reprime actul de vitejie, chiar dacă era o nesăbuință și vestea o fire prea aprigă? Și poate cineva să-l dezaprobe?

Drumul lui înspre casă, cu Toma de mână, așa cum mi-i închipui de parcă aș fi mers împreună cu ei, e o scenă de viață din cele mai frumoase între toate pe care le țin minte, și regret mult că urmarea ei a fost proastă. Din ziua aceea, Toma, devenind preferatul domnului Alcibiade, invulnerabil la orice plângere, avea să-și exercite asupra întregii familii setea de dominație, dusă cu timpul până la teroare. Însăși mama lui, buna

Alexandrina, avea să-i fie victimă, incapabilă să se apere, neîncumetându-se nici să riposteze cu forțele ei slabe, nici să ceară ajutorul domnului Alcibiade. Speriată și lovită, ea n-a încetat o clipă să-și iubească băiatul, nici atunci când l-a surprins pângărindu-i sticlele de lampă, opacizându-le cu acid fluorhidric. Când într-un târziu domnul Alcibiade a aflat o parte din fapte, n-a vrut să creadă. Îl înțeleg, ar fi fost o înfrângere, după ce în ziua de răscruce bandajase capul lui Toma cu batista lui albă și-apoi mersese cu el de mână ca doi tovarăși.

* * *

Cu timpul, la prăvălia lui Proca, deschisă pentru oamenii care lucrau pe gârlă, ajunsese să vină tot satul, ba chiar să se facă horă duminica. Nu mă miră că într-o noapte baraca a luat foc și a ars de n-a rămas decât cenușa; bietul negustor a scăpat în izmene.

Cred că eu am văzut primul ieșind flăcări, devale, în marginea prundului. Stăteam pe scara de lemn dinspre grădină, cum aveam obiceiul serile, priveam luna plină și loveam ușurel corzile țambalului, făcându-mi o melodie, când am văzut o flacără roșie cu vițe albastre, jucând printre ramuri. Până să înțeleg, cerul deasupra gârlei s-a făcut ca de purpură, și până să dau de veste în casă, focul se și stinsese; baraca a ars repede, ca o cutie de chibrituri. Ce văzusem albastru între flăcări era spirtul din care Proca făcea basamac, amestecându-l cu apă.

Mult mai mare a fost focul când, mai târziu, au ars birourile domnului Alcibiade. Prin părțile noastre, oamenii nu se înjunghiau cu cuțitul, nici nu-și spărgeau capul cu resteul de la jugul boilor, dar puneau foc cu ușurință, ca să lovească în dușmani, sau le otrăveau vitele. După câte mi-aduc aminte, făptașii nu erau niciodată dați în vileag, deși uneori ar fi fost ușor să li se spună numele. N-am avut pe cine bănui când au ars birourile, însă pentru baraca lui Proca nu-mi rămâne nici o îndoială că la mijloc fusese uneltirea cârciumarului, domnul Petrică. Așa au crezut și jandarmii, și toți oamenii cu un pic de minte, dar nu s-a putut face nimic, fiindcă la ceasul când izbucnise focul, cârciumarul era la tejghea, avea martori că nu ieșise din casă toată seara, și nici măcar după-amiază. Parcă nu putea pune pe altul! Se găsea cine să arunce o feștilă aprinsă pentru un clondir de rachiu și o legătură de covrigi tari ca piatra. Sau fie pentru două clondire; la asemenea treburi nu-i bună tocmeala.

Am fost foarte amărât când a ars prăvălia. Însă domnul Alcibiade a dat bani și într-o săptămână s-a făcut alta, cu alte mese, alte scaune, și toate dichisurile, iar mie mi-a venit inima la loc și am fost fericit să merg cu sacaua la apă, însoțind-o pe Chiva și dându-i găleata. Chiva era slujnică la prăvălie și mi se părea fata cea mai frumoasă din câte văzusem vreodată. Fiind mic, nu puteam să am vreo năzuință și nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să mă bănuiască; de uitat însă mă uitam la ea cu gura căscată. Era subțirică, dar nu schiloadă, oacheșă, dar nu țigancă și totdeauna își punea în păr o floare roșie. Poate să fi avut vreo șaisprezece ani la vremea aceea, mie mi se părea mult mai mare, numai bună să se mărite. Altminteri avea chiar și logodnic, pe fierarul satului, care nici el nu era țigan cum sunt fierarii, decât că îl înnegrea fumul. Când se spăla pe ochi, seara, și își scotea tichia de piele, ieșea la iveală părul ca paiul și fața albă cu ochi albaștri.

Ochii ei erau negri și nu-ți dădeau nici o siguranță, jucau tot timpul, nu știai când au să te țintească. El însă era prea în vârstă pentru asemenea fată, mai fusese însurat, prin alte sate, avea de două ori anii ei, și încă vreo trei pe deasupra. Fiind însă om voinic, nimeni nu-l lua în derâdere și nimeni nu îndrăznea să arunce fetei o vorbă în doi peri, ori o ocheadă mai îndrăzneață, deși ea aștepta și una și alta, stând la pândă, cu privirea în toate părțile.

Era obiceiul ca orice om să muncească, așa că fierarul n-o ținea de rău pe Chiva dacă se băgase slujnică la prăvălie, nici nu se temea că i s-ar trage vreun rău de acolo. Ce s-a întâmplat cu ea mai târziu, că a fost rău sau că a fost bine, a venit cu totul din altă parte, sau n-a venit de nicăierea; într-o bună zi Chiva a simțit cum îi crește burta, și s-a jurat fierarului că nu înțelege de ce, iar el a crezut-o.

Nici eu n-am putut dezlega taina Chivei, n-am simțit nimic, n-am avut nici o bănuială. Nici măcar atunci când nu prea înțelegeam cum se întâmplă faptele n-aș fi fost atât de prost să cred că starea ei se schimbase datorită privirilor mele; dar o clipă de teamă am avut, fiindcă de uitat mă uitam, și chiar cu prea mare aprindere, deși fără voie. Să fi închis ochii?… Mă uitam pe sub fusta ei, cum stătea sus pe saca, iar eu îi dădeam găleata de jos, și-i vedeam picioarele lungi și sprintene, până la împreunare. N-avea nimic s-o acopere, mă holbam fără voie, îmi ardeau tare urechile, le simțeam zvâcnind, îmi venea amețeală, nu înțeleg cum nu scăpam găleata din mână. Nu știm mai nimic, dar așa se învață viața, există abecedare pentru toate faptele noastre. În fiecare zi, de-abia așteptam să merg cu sacaua.

Era o cotigă pe două roate, cu un butoi deasupra, între loitre, și-o trăgea un măgăruș cu părul gălbui, care rodea mărăcini pe prund, fără să se știe prea bine al cui este, deși trebuia să fie al cuiva; un măgar nu rămâne niciodată fără stăpân, dacă se hrănește cu mărăcini și n-are alte pretenții.

Pe gârlă, în sus, era un loc ferit de vite și de oameni, cu apa limpede, nespurcată, și acolo umpleam sacaua. Chiva stătea sus, cu un picior pe o loitră, cu celălalt pe alta, să nu cadă, și mai bine n-ar fi putut sta ca să se vadă limpede tot ceea ce nu-i cuviincios să se vadă. Iar eu, jos, scufundam găleata în apă, cu capul sucit în sus de mă durea gâtul și-ar fi putut să rămână strâmb toată viața. Era mult mai greu să scoți găleata plină și-apoi s-o ridici deasupra capului, decât s-o iei și s-o deșerți în butoi, cu pâlnia. Dar eu cred că fata nu-mi lăsa mie o treabă nepotrivită cu puterile mele ca să-i fie ei mai ușor, ci numai de afurisită. Și mai cred că, deși nu putea să-și pună mintea cu mine, îi plăcea, și poate se bucura să-mi simtă privirea cum îi urca pe picioare. Așa că nu mă miră deloc ceea ce s-a întâmplat cu ea după aceea, ci doar mă mâhnește.

Odată, mai târziu, aflându-mă în casa soră-sii, Stanca, unde venisem să aflu cum îi mai merge, fiindcă fugise de la părinți și o știam bolnavă, s-a deschis ușa de la odaia de alături și am văzut-o pe Chiva drept în fața mea, întinsă pe laviță, gemând și zbătându-se, cu picioarele însângerate, iar între ele tremura un ghemotoc vânăt. Atunci am mai dat o foaie a abecedarului, dar mi s-a părut hâdă și mi-am adus aminte ce pure erau zilele când mergeam cu sacaua, și ce limpede era apa.

* * *

Într-una din acele zile, tocmai umpleam sacaua, când deodată, în jos, pe prund, unde lucra excavatorul, au început să sune clopotele detectorului.

Nu știu cum era construită ciudata mașinărie. Mai târziu am întrebat pe unii oameni pricepuți, începând cu profesorul de fizică, pe ce principiu putea să funcționeze; neputând să dau lămuriri, n-au putut să-mi răspundă. Unii s-or fi gândit că vorbesc în dodii, alții or fi crezut că detectorul fusese doar o glumă sau un truc, în sfârșit, nimeni nu putea să ia în serios o poveste atât de vagă și neconvingătoare. Nici eu n-aș fi crezut, dacă n-aș fi auzit alarma cu urechile mele.

Am dat fuga acolo, odată cu toată lumea, am lăsat-o pe Chiva singură, uitând cu totul picioarele ei goale. Și n-ar fi fost nimic că sunaseră clopotele; puteau să sune cum sunau și cele de la biserică, de mort sau de

liturghie. Dar am văzut aurul, cu ochii mei, cum l-au văzut și alții, ca să nu mai vorbesc de cei care și-au umplut buzunarele.

Acestea se întâmplau pe la unsprezece dimineața, într-o zi de mai sau de iunie, când mai erau vreo două luni până să înceapă războiul, și alte două până să merg prima oară la școală. Prundul, până departe, era împânzit de căruțe care încărcau bolovani să-i aducă la concasoare. Lucra acolo mai toată suflarea satului, chiar și femeile, cu copiii, fiindcă plata nu se făcea după puterea brațelor, ci pe numărul căruțelor pline. Câțiva logofeți luau în primire încărcătura și ca să nu fie discuție, pentru fiecare căruță dădeau un cartonaș verde, cu ștampilă. Pe numărul cartonașelor, seara se făcea plata, în ușa biroului. Era partea cea mai frumoasă a zilei, începea de pe la patru după-amiază și ținea până cădea întunericul, fiindcă veneau mulți oameni la lucru și se vânturau multe parale. Așteptarea nu-i supăra pe oameni, era singurul lor timp de odihnă în afara somnului; ajuns acasă fiecare avea de făcut multe prin gospodărie. Și apoi, nicăieri nu se aduna atâta lume, niciodată nu aveau prilej mai bun să pună țara la cale. Iar alături era prăvălia lui Proca, unde fiecare își lăsa bucuros banul pentru o litră de basamac, atât de binefăcător la sfârșitul unei zile obositoare.

Se gândiseră unii odată să falsifice ștampila, dar nu era ușor pentru niște oameni de la țară, fără prea multă știință de carte. Și-apoi, chiar dacă s-ar fi găsit cineva la oraș să facă o ștampilă pe comandă, fără să se mire și fără să întrebe, de unde să iei pe urmă carton verde, atât de bine potrivit la culoare și la grosime încât să nu se deosebească de celălalt? Potlogăria, nesăvârșită, rămăsese numai un vis de îmbogățire, amestecat printre alte vise neîmplinite.

Se mai aflau pe prund în ziua de pomină, oameni care încărcau balastul în vagoane, aruncând cu lopata, căci pe atunci nu existau benzi transportoare și nu se gândea nimeni la ele, nici măcar domnul Alcibiade, deși mergea cu mulți ani înaintea vremii sale, (Dovadă că odată a cumpărat un dinam, cu gândul să pună lumină electrică în casă; dar degeaba s-au înșirat fire pe tavane și pe pereți, prinse cu role albe de porțelan, dinamul n-a fost bun și becurile nu s-au aprins cum trebuie, ci doar au pâlpâit roșiatic, așa că lămpile cu gaz au rămas la locul lor și Alexandrina a continuat să le șteargă sticla, cu aceeași ceremonie, în timpul căreia nimeni n-avea voie să miște în casă, spre a nu ridica praful.)

Toți câți se aflau acolo, pe prund, cu căruțele, sau la vagoane, iar odată cu ei mulți alții, trecători și oameni care așteptau trenul în gară, au dat fuga,

luându-se unii după alții.

Mecanicul de pe excavator, după declarația dată jandarmilor, spunea că la început nu înțelesese, socotea că era doar o toană a aparatului, nu putea să creadă, fiindcă niciodată nu se așteptase să dea peste aur, ci îl socotea pe domnul Alcibiade cam caraghios și într-o ureche, altminteri om cumsecade. Deodată, cupa excavatorului se opintise în ceva care nu putea să se vadă și câteva clipe rămăsese țeapănă. Motorul începuse să gâfâie, cablurile zbârnâiau, iar brațul excavatorului stătea să se rupă. Impresia era exagerată, oricine putea să-și dea seama, dar se explică prin surpriza întâmplării, care îl găsise pe mecanic cu gândurile în altă parte; iar a doua surpriză, și amândouă crescuseră una din alta, detectorul începuse să sune, în timp ce cupa se smucea la fundul apei. Omul nu-și amintea ce manevră făcuse, sau încercase să facă, poate să tragă cupa înapoi, ca s-o ușureze. Dacă fusese așa, manevra nu reușise, și după alte smucituri, în timp ce tot excavatorul trepida, iar detectorul continua să sune alarmând oamenii de pe prund și făcându-i să dea fuga, urmase un trosnet, o opinteală însoțită de trosnetul cablurilor – și cupa ieșise deasupra, împovărată cu un cazan negru, din care curgeau bani de aur.

Se înțelege că în fața unei întâmplări atât de uluitoare, un om nu-și poate găsi numaidecât judecata. Până când mecanicul să-și vină în fire și să rotească brațul excavatorului, mult aur curse în apă. Multă bătaie se dete acolo, după ce goliră cazanul; cum era răsturnat pe prund și făcut fărâme, fiindcă îl putrezise rugina, oamenii tăbărâră pe el și în câteva minute îl și goliră. Dar împărțeala nu era sfârșită, iar patima se arătă de aici înainte. Cei care izbutiseră să iasă nevătămați din învălmășeală sau vătămați numai pe jumătate fugeau pe prund ca căciulile pline de aur, că lăsau dâră, sau cu aur în sân, prin buzunare, în pumni, iar cei veniți mai târziu le țineau calea. În tot locul se vedeau oameni încăierați doi câte doi, patru câte patru, opt câte opt – peste primii veneau mereu alții, apoi li se adăugau nevestele, care dădeau și ele cu ce găseau la îndemână, cu lopețile, cu bolovani, cu pumnii. Copiii țipau, se înghesuiau printre picioarele oamenilor, se agățau de chimire, își băgau dinții în cioarecii de dimie și mulți ieșeau plini de sânge, cu câte un ochi învinețit, cu o mână scrântită, se lăsau pe pietre și începeau să plângă, prostiți, cu nedumerirea cea mai stupidă.

După o jumătate de oră bătălia era sfârșită, fără să se știe cine câștigase; la percheziția jandarmilor, nu se găsi un ban de aur în tot satul. Dar doi oameni rămăseseră pe prund, unul cu capul zobit, altul cu burta găurită de îi

curse tot sângele. Pe cei cotonogiți nu-i numără nimeni, chiar dacă zăcură prin spitale și unii din ei rămaseră betegi pe viață. Victimelor li se adăugă un înecat, dintre cei care, când cazanul rămase gol și ciuruit, se aruncară în bulboană să caute aurul căzut la fundul apei. Dacă unii din ei izbutiră ceva, nu se știe, asupra lor nu se găsi nimic ca dovadă. În schimb, de încăierat se încăieraseră și sub apă, nevăzuți de nimeni, fiindcă înecatul, pe care gârla îl scoase mai la vale, avea grumazul învinețit rău, semn neîndoios că murise strâns de beregată. Cazanul, tot ce rămăsese, n-ar fi fost o dovadă despre cuprinsul lui, deși la cercetarea oamenilor de știință i se stabili vechimea de pe la anul 1000, când mijlocul cunoscut de a păstra bogățiile era să se îngroape. Dovada sigură o aduseseră cei câțiva bani pe care patrulele risipite pe prund îi găsiră amestecați cu sângele și cu nisipul. Întâmplarea venea ca o amenințare la începutul acestui sfârșit de mileniu, și-mi amintea ce prevestise Sihastrul în gară, că lumea avea să înnebunească.

* * *

De multe ori în timpul meu de viață, care a fost presărat cu războaie, cu minciună și jafuri între popoare, cu amenințări și crime, cu explozii, cu catastrofe, cu molimi misterioase – de multe ori în acest timp când am trecut și eu prin războaiele mele încheiate fără nici o speranță, m-am simțit ca în fața unui sfârșit al omenirii, când nimic nu mai avea de ce să supraviețuiască.

De ce trebuia să duc cu mine amintiri atât de întunecate, din vremea când nu aveam nici șapte ani, că nu începusem să merg la școală și singurul meu păcat greu era că mă uitasem pe sub fustele Chivei să-i văd picioarele goale? De ce trebuia să mă nasc în acel timp și în acele locuri, ca să fiu martor la dezonoarea domnului Alcibiade? Când l-au luat și l-au urcat în tren, cu mâinile legate, în huiduielile oamenilor veniți să vadă, după ce mâncaseră pâinea lui, mai bună decât pâinea lor de acasă.

Dacă după două săptămâni domnul Alcibiade s-a întors fără să i se fi găsit vreo pată în toată viața, nu înseamnă că nedreptatea era ștearsă. N-am nimic nici cu jandarmii, nici cu judecătorii, nu și-au făcut decât datoria; dar pe oamenii care au venit în gară să huiduiască, pe cei care au băgat zâzanie și au depus mărturii false îi mai urăsc și astăzi, deși sunt de mult plecați pe lumea cealaltă, unde sper să-și fi primit pedeapsa.

Învinuirile care i se aduceau domnului Alcibiade nu puteau fi nici măcar puse în ordine, se îngrămădeau pe capul lui, răvășite, îngropându-l, luându-i

putința să se apere, fiindcă orice explicație ar fi dat, ea se transforma într-o acuzație nouă, mai gravă. La originea răului stătea numele întreprinderii: dacă îi spusese auriferă, înseamnă că știa dinainte de existența comorilor (probabil mai multe decât cazanul cu bani de aur) și urmărea să și le însușească, în paguba statului. Detectorul a fost supus unei expertize și i s-a recunoscut valoarea, dar tot în paguba acuzatului, ca o dovadă că scopurile sale erau de multă vreme premeditate, cu planuri întocmite temeinic. Domnul Pretoreanu, deși ar fi putut să-l apere, a ieșit din joc cu o reușită manevră de eschivare, aducând dovezi că beneficiul său în asociație îl constituia numai piatra, și nicidecum aurul, a cărui prezență în apa râului i se păruse o poveste copilărească.

După două săptămâni de cercetări, judecătorul de instrucție, pornit cu planuri mărețe, să descopere o șarlatanie colosală, trebui să convină că niciuna din acuzații nu stătea în picioare; încasările de la calea ferată, exagerate în mod indubitabil, ar fi putut face obiectul unei alte anchete, dar în privința aceasta jocul nu-l privea numai pe domnul Pretoreanu, ci un lanț întreg de persoane sus-puse, a cărui ultimă za era însuși ministrul comunicațiilor, protejat la rândul lui de o față și mai înaltă. Așa încât contractul nu fu discutat în părțile lui păgubitoare pentru calea ferată, mai ales că se vorbea de război, și un scandal n-ar fi picat bine, când toate forțele țării trebuiau să fie unite. Cercurile conducătoare știau prea bine că în pregătirea acelui război dorit de toți patrioții, domnul Pretoreanu avea un rol din cele mai importante.

Dosarul cu incriminări atât de grave deveni instrumentul de apărare al domnului Alcibiade, deși nimeni nu ținea să-l ajute. Beneficiile justificau pe deplin existența întreprinderii, cu toți banii pe care îi înghițise, fiindcă în doisprezece ani de activitate se ridicau la o sumă mai mare decât capitalul.

La capătul a două săptămâni de cercetări furioase, din tot dosarul nu putu să rămână decât învinuirea, din fericire neinfamantă și care avea să se judece în stare de libertate, că pârâtul nu luase măsuri de protejare a cazanului cu aur. Procesul se prelungi ani de zile, până după război, și-l stoarse și-l chinui pe bietul domnul Alcibiade, în ultima parte a vieții sale, mai rău decât orice boală.

Încă din prima zi a anchetei, întreprinderea, cu toate instalațiile, fu pusă sub sechestru și începură să se facă săpături, sub îndrumarea arheologilor. I-am văzut coborând din vagonul de clasa întâi, toți cu redingote negre și cu genți de piele, ca doctorii. S-a spus că descoperirea tezaurului se datora lor;

după banii de aur găsiți pe prund au făcut deducții clare și au mers la sigur, de parcă între cazanul jefuit și statuia de aur găsită în apropiere ar fi fost vreo legătură, de parcă n-ar fi aparținut fiecare altei epoci, cu cinci secole între ele! Mi-e teamă că fără o întâmplare norocoasă ar fi putut să sape mult și bine fără să găsească nimic, după cum mi-e teamă că pe lângă tezaurul descoperit, statuia în zale, puteau să fi rămas altele, neștiute de nimeni. Adevărul este că săpăturile mergeau pe albia râului, în sus, și erau departe, când peste un om din sat s-a prăbușit malul, îngropându-l și stâlcindu-i oasele.

Era un loc sub faleză, în marginea prundului, de unde oamenii luau pământ albicios pentru sobe. Se făcuse acolo o gaură, ca peșterile, și alt loc la fel de bun nu se aflase, așa că săpau înainte, fără nici o socoteală, până s-a prăbușit malul peste omul acela, moș Costache, un bătrân după care nu prea avea cine să plângă. Totuși, nu puteau să-l lase acolo și, mai de milă, mai de silă, că veniseră și jandarmii, câțiva oameni s-au apucat să sape, fără plată, în vreme ce alții săpau cu plată pe râu, în sus, în căutarea comorilor. A fost întâmplarea pe care a trebuit s-o numesc norocoasă, deși costase viața unui om, cât o fi fost ea de neînsemnată.

Spuneau cei care săpau să-l dezgroape pe moșneag că deodată unul din ei a scos un răcnet și a rămas țeapăn, cu gura căscată. Atunci s-au întors cu toții spre el și au văzut drept sub ochii lor mâna lui moș Costache, numai că prefăcută în aur…

Pe moș Costache l-au găsit alături; mâna de aur era fără trup, dar nu părea smulsă, nici ruptă, ci tăiată drept ca din bomfaier; pornea de deasupra cotului și semăna cu o mână adevărată, îmbrăcată în mânecă de zale, până la încheietură; mai jos se vedeau vinele și tendoanele și te așteptai să miște. Și s-a dovedit că moș Costache, înainte de a apuca să se înăbușe, cu gura plină de pământ albicios, murise de o lovitură în tâmplă, așa a spus doctorul la autopsie, care s-a făcut chiar acolo, lângă surpătură. Și s-a mai dovedit, fără nici o urmă de îndoială, că lovitura i-o dăduse mâna de aur. Oamenii s-au înfricoșat, crezând într-un semn al cerului, deși nimeni n-a fost în stare să-l tălmăcească, în rău sau în bine.

Cu semne sau fără semne din partea cerului, în două luni a început războiul și nimeni din sat nu s-a mai gândit la mâna de aur care îl omorâse pe moș Costache și fără care bătrânul tot ar fi murit, fiindcă îl înăbușea pământul prăvălit deasupra; iar de n-ar fi fost nici așa, nu mai avea mult să moară de moarte bună.

Pornind de la mână, arheologii au găsit tot restul statuii, fără nici o lipsă. După ce l-au luat pe mort și înainte de a apuca să-l bage în groapă, săpăturile erau terminate. S-au găsit, pe rând, la mici distanțe una de alta, toate părțile unui trup omenesc, îmbrăcat în armură și zale, toate făcute numai și numai din aur, chiar și ochii, care aveau două scobituri în locul pupilelor, sculptura neputând să le reprezinte altfel. Cine a văzut multe statui înțelege și simte; țăranilor li se părea că ochii îi ciuguliseră ciorile.

Ce părea ciudat, toate fragmentele statuii erau tăiate fără știrbitură, mai lipsea să aibă cepi, ca să se lege una de alta, și se îmbinau așa de bine, încât puse alături păreau toate o singură bucată. Pe măsură ce le scoteau și curățau pământul de pe ele, le înșirau pe un pat de scânduri. Când fură gata, apăru un Făt-Frumos, ca în basme. Așa au și numit statuia de aur, Făt-Frumos-de-pe-gârlă. Timp de două luni după aceea, până la mobilizare, au continuat săpăturile, socotind să mai descopere o comoară. Eu credeam că o caută pe Ileana Cosânzeana. Însă nu o găsiră; poate rămăsese de partea cealaltă a râului.

Când domnul Alcibiade fu eliberat, după două săptămâni, tot atunci când se ridică și sechestrul, întreprinderea auriferă, cu denumirea ei care se dovedise atât de primejdioasă și stârnea suspiciuni chiar după ce acuzația puerilă fusese retrasă, își reluă activitatea și mai funcționă câțiva ani, după o scurtă întrerupere la începutul războiului. Dar merse scârțâind tot mai tare, fiindcă domnul Alcibiade nu mai avea suflet pentru ea, dacă dispăruse ideea de aur; în primele zile după război, când câștigă procesul, la capătul unui lung șir de umilințe și de chinuri, o închise de-a binelea. Nu mai avea nici putere, nici scop s-o ducă mai departe, iar domnul Pretoreanu, ajuns pe culmile cele mai înalte ale vieții, nu mai avea nevoie.

Acesta fu sfârșitul întreprinderii aurifere. Calea ferată rugini, locomotiva, excavatorul, concasoarele rămaseră mult timp în părăsire. Mai urma să ardă birourile, premergând moartea domnului Alcibiade și întoarcerea lui Odor, care n-aducea din lumea largă pe unde umblase decât o traistă cu hârtii scrise.

Capitolul 7

Drumul lui Odor la București, pe jos, fără bani și fără mâncare. Primă definire a eternității. Tribulațiile lui Odor în capitala țării; podurile de pe Dâmbovița; atentatul încercat împotriva lui de hoașca vicioasă. Întâlnirea lui Odor cu un personaj nou, Osman, birjarul.

Ca unul care fugisem și eu de acasă, dar mă întorsesem seara, prima mea înfrângere în viață, m-am gândit cu înfiorare și umilință la plecarea lui Odor. Am auzit spunându-se că Alexandrina îi trimitea pe furiș bani la București, să aibă de mâncare și cu ce-și plăti gazda, dar nu-i adevărat, fiindcă odată dus, nimeni nu-i cunoscu adresa, pe bunul motiv că la început nu avea niciuna, iar dacă mai târziu se aciuia pe undeva, când ici, când colo, nu dădea de veste nimănuia.

Drumul până la București, în anul 1910, când eu abia mă născusem și când avea să vină Sihastrul, Odor îl făcu pe jos, mergând trei zile, dimineața cu soarele în obrazul stâng, seara cu el în obrazul drept, iar la prânz, drept în ochi. Mergea pe marginea șoselei prăfuite, alături de căruțele cu coviltir care coborau de la dealuri, cu mere timpurii, albe și dulci, al căror parfum trezea dorințe triste, de pace, de liniște. Dar Odor, izgonit de acasă cum s-a socotit tot timpul, avea lumea înainte și mergea s-o cucerească, sigur că va învinge, așa că îndura foamea, oboseala și arșița, îmbătat de nemărginirea viselor sale și de nemărginirea pământului.

Treceau harabale cu șase cai, venind de la munte, cu oameni claie peste grămadă, câte zece, cu boccele îngrămădite pe codârla imensă, peste sacii cu ovăz și fânul proaspăt, hrana bietelor dobitoace atât de chinuite. Dar nici oamenii nu erau mai puțin chinuiți în înghesuială, înecați în praf și zgâlțâiți prin hârtoape, și nimeni în zilele noastre n-ar înțelege de ce nu se duceau mai bine cu trenul, în două ceasuri, decât să meargă din zori până târziu noaptea, cu harabaua. Trenul se vedea și el destul de aproape, mâncând câmpul cu o cutezanță gălăgioasă și lăsând în urmă fumul, ca o prevestire a iadului, singurul loc, după cum credea Baba Rada, unde se putea duce lumea grăbită din cele trei vagoane, fiecare de altă clasă. Baba Rada mă crescuse pe mine. „Ptiu la dracu-ncolo!”, zicea ea când vedea trenul ieșind de sub deal, ca un șarpe negru făcut numai din fiare.

Uneori, departe, unde șoseaua pierea la orizont, ducându-se într-o zonă închipuită, căci Odor nu mai fusese niciodată pe acolo decât doar cu gândul, se iscau nori de praf și se apropiau fuga, rostogolindu-se, bolovănoși, amenințători, gata să învăluie câmpia. Caii sperioși se trăgeau sforăind pe marginea drumului, căruțașii săreau să-i țină de căpestre, dar nici lor nu le era mai bine, ci priveau înțepeniți cum în fruntea norului de praf gonea o măgăoaie, dușmanul șoselei, ca un balaur, căruia i se spunea *otomobilă*. Dar era mai rău decât orice balaur și orice măgăoaie, fiindcă n-avea suflet, ci doar fierărie, și nu se putea înțelege ce putere îl mână, cum îl cotește, cum îl oprește, nefiind deloc sigur că poate fi stăpânit totdeauna; oricând putea să se răzvrătească, să dea peste oameni și peste căruțe, n-aveai de unde să știi care îi erau toanele. Cum să nu creadă oamenii în prevestirea Sihastrului, că venea din toate părțile o nebunie asupra lumii?

Trei zile Odor bău apă prin sate, de la puțurile cu roată. (Roată se pune la puțurile adânci; unde apa este aproape, e de ajuns cumpăna.) Drept hrană nu avu decât boabe de grâu, spice culese de pe miriște; se terminase secerișul, și ce rămâne pe câmp este pentru păsările cerului. Se simțea și el ca o pasăre a cerului, și își făcea planuri mărețe, să zboare până în slava cea mai înaltă.

Multă lume l-a căinat, clătinând din cap și privindu-l cu milă, când s-a întors fără nimic altceva decât un maldăr de hârtii scrise. Eram prea mic să pot înțelege, dar mai târziu, hârtiile, înmulțite întruna, m-au făcut să cred că un om care urmărește un gând, și trecând peste toate piedicile nu se lasă de el toată viața, e mai presus de oricine s-ar crede în drept să-l căineze. Fiindcă un asemenea om, dacă se păstrează pe sine cu atâta credință și înverșunare, înseamnă că a atins cu adevărat slava cerului, ci nu doar a visat-o.

Prima noapte, Odor dormi în porumb, pe pământul gloduros și rece, și mai mult tremură de frig decât să se odihnească. Vedea sus cerul luminat de stele a căror rotire o urmări cu orele, și fiindcă nu era nimeni între el și ele, i se părea că totul pe lume îi aparține. Cu toată această imensă avuție, se chinui rău, înconjurat de foșnete, de vietăți necunoscute care veneau până aproape să-l vadă, gâze și păsări ale întunericului, lilieci și cucuvele. Auzea alergând printre brazde șobolanii, sau poate iepurii, speriați de un zvon pe care îl aducea de departe vântul rece. Când veni dimineața, Odor se ridică buimac, înghețat de frig, cu ochii duși în fundul capului, cu hainele de gimnazist mototolite și pline de țărână. Dar trecuse o noapte, deci era una

mai puțin în viitorul pe care trebuia să-l străbată, și la fel cum trecuse prima, aveau să treacă și celelalte.

Scurgerea timpului, fenomen fundamental al existenței noastre, Odor o sesizase în noaptea aceea în modul cel mai elocvent și în toată complexitatea, prin rotirea stelelor, prin foșnetele misterioase, prin tremurul cărnii și oaselor lui înghețate, toate fiind prelungi și continui zbateri de viață. Nu se încumeta să creadă că astfel definise eternitatea, dar drumul către ea nu mai avea piedici.

Noaptea următoare dormi într-o pădure cu arbori seculari, o aripă rămasă pe marginea șoselei din vechiul Codru al Vlăsiei, care odată se întindea până la Dunăre. Se chinui și mai rău, dârdâind de frig pe frunzișul umed, înconjurat de foșnete mai întinse și mai profunde, că toată natura părea pusă să-și spună istoria cu glas tare. Abia ațipi, câte o clipă, la răstimpuri, și o dată simți pe obraz o atingere caldă și umedă, iar în nări îi pătrunse un miros necunoscut, pipărat și dospit, de spurcăciune. Sări în sus cu spaimă și scârbă, auzi pași ducându-se pe frunzișul pădurii; nu știa ce fusese și-l adulmecase, poate lup, poate câine.

Dimineața îl găsi mai rebegit ca în ajun, dar trecuse încă o noapte și drumul spre eternitate se scurtase, atât de evident pe cât de evident era că se făcuse ziuă.

La prânz Odor intră în București pe la Băneasa și se odihni un ceas într-un lan de lucernă, lângă vila doctorului Minovici, cu clopoței puși să sune de vânt, sub arcadele culei. Pe drum își umpluse buzunarele cu boabe de grâu, din care ronțăi până seara, așa că nu simți foamea, iar apă bău de la cișmele. Cât mai era ziuă se plimbă pe străzile din centru, fără să-l uimească nimic, nici casele boierești, nici palatele și nici o clipă nu-i pizmui pe oamenii care locuiau în ele. Se gândi la ei fiindcă îi vedea uneori pe ferestre, sau coborând din calești și intrând pe sub portaluri; singurul lui sentiment față de această lume era indiferența. Abia seara se dumeri că n-avea unde să doarmă; terminase și grâul din buzunare. Cum hoinărea de colo-colo, nu-i trebui mult să ajungă în grădina Cișmigiului, numai că, făcându-se noapte și întinzându-se pe o bancă, nu apucă nici să închidă ochii, că un vardist se și înființă alături și-l luă la goană. Din seara aceea vardiștii i se părură oamenii cei mai răi, după domnul Alcibiade, și învăță să-i ocolească, dar totdeauna ivirea lor îi trezea un sentiment de vinovăție, deși nu-și recunoștea nici o vină, decât că rostul lui pe lume nu putea să-l înțeleagă oricine.

Rostul lui, pe care se legase să-l apere, însemna să se păstreze tot timpul în forma cea mai pură, apropiată de propria-i gândire, așa cum avea să evolueze ea cu anii, să facă din existența sa un marș către înțelepciune. Să cunoască adevărul său, fără să-l creadă unic, și fără să-l nege pe-al altora. Mai multă superioritate umană nu credea că poate să existe și, definindu-și astfel aspirația la înțelepciune, nu o confunda deloc cu toleranța, viciul firilor slabe.

Noaptea următoare dormi sub podul Mihai Vodă, printre murdării și cerșetori puși pe harță. Era înghesuială, nu se putea aciui într-un loc fără să-l împingă cineva cu piciorul. Toți erau mai chivernisiți decât el, aveau ziare vechi și le întindeau jos ca pe cearceafuri. Negăsind loc, Odor se gândea să plece în altă parte, când o femeie bătrână se milostivi de el și-l chemă alături, pe țolul ei, căci era mai înstărită decât ceilalți. Îi dete chiar și un ghem de cârpe, să-l pună sub cap, apoi îl înveli cu o pătură flendurită. Stăteau înghesuiți, nici țolul, nici pătura nu erau pentru doi oameni, dar orice făptură vie are căldură, și două făpturi lipite se încălzesc una pe alta.

Odor ațipise cu spatele în burta femeii, înmuiat de milostenia ei caldă, când îi simți mâna umblându-i la prohabul pantalonului. Îi desfăcea nasturii, îndemânatică, și cu fiecare nasture Odor se trezea mai mult, gândindu-se că îi mai rămăsese de dormit atâtea clipe câți nasturi avea pantalonul. Iar când mâna babei, uscată și osoasă, trecu mai departe, simți ce credea el că trebuie să simtă un condamnat la moarte în dimineața execuției, când vin să-l trezească. Groaza îl făcu să se chircească atât de tare, că baba nici nu mai avea ce ține în mână, și după o clipă de nedumerire, îl întrebă indignată:

— Mă, puță, ție nu ți se scoală?

Era ca în clipa când soldații duc armele la ochi, iar ofițerul le comandă să tragă. Ultima clipă de căldură! Era oribil de bine sub pătura babei, iar în afara ei eternitatea începea prea repede și prea aspră. Baba scuipă cu scârbă și-i dete cu genunchiul în șale, de-l aruncă în jos, până la apă.

Restul nopții Odor nu mai dormi, patrulă pe străzile luminate, luându-și un mers demn când întâlnea vardiștii. Ziua dormi în picioare, rezemat de un stâlp de fontă, în fața spitalului Brâncovenesc, de la piață. Nu mâncă nimic, ci doar bău apă, iar seara, devreme, intră sub alt pod, Șerban Vodă, ca să-și găsească loc până nu venea multă lume. Făcuse rost și de ziare, le adunase de prin piață; le puse jos, în locul cel mai bun, spre jumătatea arcadei. La un timp simți ghionți și auzi înjurături grosolane, cineva încerca să-l

rostogolească, dar somnul îl făcuse atât de greu, că îl lăsară în pace. Dimineața nu mai avea ghetele în picioare, ci numai ciorapii; se miră că nu-i luaseră totul.

Cât era ziuă nu putea să-l țină nimeni de rău dacă mergea în picioarele goale; mergeau atâția. Se temea să umble așa noaptea, îl vedeau vardiștii, iar să se ascundă sub poduri nu mai avea îndrăzneală.

Pe la prânz stătea sub un salcâm, pe cheiul Dâmboviței, rezemat de balustradă. Îi era foame, dar nu ajunsese la disperare, să caute prin gunoaie. Mirosea a porumb copt, porumb de lapte, cu boabele încă albe și atât de fragede că se topesc singure în gură, dar gura lui nu avea parte și lăsa apă. Se gândea la câmpul cu porumb unde dormise prima noapte, când își descoperise credința într-o eternitate proprie și inviolabilă. Deși amețit, credința nu-i slăbise, și eternitatea nu i se părea mai departe.

În fața lui, lângă trotuar, stătea o trăsură, cam ponosită, cu un cal slab, pe care parcă numai hulubele îl mai țineau în picioare. Își terminase ovăzul din traistă, fusese puțin, pesemne, fiindcă avea o privire tristă și nedumerită, îndreptată în jos, ca și cum ar fi vrut să treacă prin pânza de sac, tocită, și să vadă dacă nu mai era o boabă rămasă. Birjarul mânca pâine cu măsline, așezat pe trotuar, lângă balustradă. Odor nici nu-l băgase în seamă, când îi auzi glasul:

— Ia de colea!

Terminase măslinele și-i întindea o bucată de pâine.

La birjar primi Odor găzduire timp de o săptămână. Din vorbă în vorbă, stând acolo lângă trăsură, la umbra salcâmului, aflară unul despre altul cam toate câte se puteau spune, și mai mult nici nu era nevoie. Pe birjar, Osman după poreclă, fiindcă turc nu fusese niciodată, îl lăsase țiitoarea de două zile, și n-avea cine să se îngrijească de casă și să gătească. Locuia în fundul unei curți, pe Delea-Veche, aproape de Calea Călărașilor. Acolo avea grajdul, unde ținea calul, iar deasupra o odaie, cu o terasă de scânduri în față, unde se ajungea cu o scară de lemn, aruncată pe afară, ca la porumbare. Pe acea terasă și sub streașina destul de lată, Osman făcu un pat pentru Odor, scânduri puse pe două capre; avea saltea de lână, și plapumă, fără cearceafuri. Lui Odor nu-i fu scârbă de ele, păreau curate, și stând toată ziua afară, erau aerisite, miroseau a soare.

Uitase cu totul viața lui înlesnită de acasă, patul curat, cămașa de noapte, perdelele de la ferestre, vântul dimineții, cafeaua cu lapte, pendula bătând orele cu sunete ca de clopot. Ținea minte numai ce fusese după plecare,

drumul prăfuit, lanul cu porumb, pădurea, podurile de pe Dâmbovița; acesta era adevăratul început al vieții și, culcat în patul birjarului, se gândea că mersese destul de repede, nu trecuse nici o săptămână și urcase o treaptă. Mai erau multe până la cer, așa cum îl vedea pe sub streașină, nu se amăgea că are să le urce ușor și degrabă, dar nici nu se temea că va rămâne la mijlocul drumului. În odaie Osman gemea prin somn, chemând-o pe țiitoare, Mita, Mita, cu ofuri lungi, de parcă își dădea duhul. Jos, în grajd, calul bătea cu piciorul.

Capitolul 8

Alt personaj, Ioniță Stere, primarul. Minunea săvârșită de fiica lui, Suzana; pruncul găsit într-o copaie, pe gârlă. Trimiteri la viața lui Odor pe lângă Osman, până la întoarcerea țiitoarei acestuia, Mita, când este imposibil să mai rămână acolo. Pudoarea și generozitatea lui Osman.

În anul când Odor se întoarse acasă, odată cu moartea domnului Alcibiade și după terminarea războiului, în satul nostru se petrecură două fapte uimitoare, cărora le-am fost martor. Primarul, Ioniță Stere, avea o fată, Suzana, nume neobișnuit la țară; botezând-o așa, spre nedumerirea oamenilor, primarul voia să se țină mare, să se vadă că era mai altfel decât țăranii – și nu-și făcuse socoteala greșit, fiindcă din vremea aceea începu să i se spună Boierul. Dacă porecla i-o dăduse cineva în batjocură, el n-avea de unde să știe. Mai târziu fu socotit boier de-a binelea, ceea ce îl îndreptăți să-și schimbe și hainele, luându-și din cele nemțești, numai cămașa continuând s-o poarte țărănește, pe deasupra pantalonilor. Purta pălărie orășenească, cu o adâncitură de-a lungul, care o făcea să semene cu două buci negre; țăranii nu găseau altă asemănare. Mândria primarului, când se ducea la oraș, cu trenul, era să-și pună biletul în pamblica pălăriei, căci pălăriile țăranilor n-aveau pamblică. Sigur că avea treburi la oraș, poate chiar la Prefectură, dar de două ori pe lună se ducea numai și numai ca să-și potrivească mustața la frizerie. Purta o mustață deasă, tunsă scurt, neobișnuită la țară; în toată înfățișarea lui, mustața era partea cea mai urbană, mai ales că încărunțise cu un fel de distincție boierească. Iar după mustață nu veneau pălăria și hainele, ci bastonul, distanțat cu generații întregi de bâta strămoșilor. Poate odată cu bastonul, Ioniță Stere urcase în viață a doua treaptă înaltă, după ce-o botezase pe fată Suzana.

Nu mai țin minte cum era Suzana, dar știu că bastonul primarului m-a intrigat, în copilărie, când nu mai văzusem altul să-i semene. Avea în el ceva care trăgea la mărire, nu chiar ca un sceptru, că nici nu putea să fie de aur. Poate îl alesese anume să fie mai lung, fiindcă, așa cum îl purta cu mâna dreaptă și-l sprijinea în pământ, avea umărul drept mai sus, ceea ce, dacă îi strâmba trupul, părea o aspirație pe jumătate realizată. Îmi închipuiam atunci, când îl vedeam pe primar mergând pe mijlocul uliței, că nu-i rămânea decât să mute bastonul în mâna stângă, ca să-i crească și umărul stâng, și că, făcând așa mereu, când cu dreapta, când cu stânga, și lungind întruna bastonul, ar fi ajuns la o înălțime de unde toată lumea să rămână mică. N-a fost însă timp să se facă vestit dincolo de marginea satului, fiindcă l-a lovit calul cu copita în falcă.

Vestită s-a făcut Suzana, care l-a săltat și pe el, orișicum, deși se înțelege că nu prin meritul lui. N-o țin minte aproape deloc, eram copil, iar ea codană, că putea să se și mărite. Cred că învăța carte la oraș, auzeam că se ducea uneori în gară, să plece cu trenul, în timpul războiului; mai înainte nu venea la tren, taică-su o trimitea cu poștalionul, să n-o amestece cu mulțimea; acum, de teama nemților, își ținea caii ascunși în luncă sau în pădure. Altceva nu mai știu despre Suzana, decât ce-am auzit de la oameni. În vara de la sfârșitul războiului, fata s-a întors de la gârlă cu o copaie în brațe, zicând că o văzuse cum venea de sus, adusă de apă, și-o luase. Iar în copaie era un prunc, în cârpe, și nimic altceva.

Nu-mi aduc aminte să fi auzit și alte vorbe despre întâmplare, decât pe cele uimite și evlavioase. Pe oameni nu-i stricase cu totul războiul și vecinătatea orașului. Dacă printre ei o fi fost vreunul cu limba mai veninoasă, și-a ținut-o în gură, și astfel a rămas înțeles pentru toată lumea că era o minune, că Dumnezeu pogorâse asupra satului nostru o rază luminoasă și ea căzuse pe fruntea Suzanei, dacă îi fusese hărăzit să se afle pe gârlă tocmai atunci și să scape de la înec, ea singură, făptura aceea nevinovată, care cu siguranță venise pe lume cu o menire aleasă.

Primarul nu luă nici o hotărâre de prima dată, ci privi pruncul cu sprâncenele încruntate; mult mai târziu s-a auzit că peste noapte o snopise în bătăi pe Suzana. A doua zi îl chemă pe popa Scovergă și, judecând împreună, socotiră că era într-adevăr o minune, Popa se duse fuga la episcopie, iar episcopul îi dete de veste mitropolitului, întocmai cum se întâmplase la venirea Sihastrului, cu zece ani mai înainte. Și întocmai ca atunci, vestea se răspândi dintr-odată, până departe, cu telefonul și

telegraful, îndată dădură năvală ziariştii, fotografii şi operatorii cinematografici. Am şi astăzi o fotografie, nu ştiu cum ajunsă la mine, din cele apărute în ziare şi în revistele ilustrate, înfăţişând-o pe Suzana cu pruncul în braţe, în scutece bogate, cu fel de fel de podoabe. Alături e primarul, cu pălăria în cap, şi dacă o privesc bine, îmi dau seama, după atâta vreme, după ce am văzut multe, că seamănă într-adevăr, cum spuneau ţăranii, cu două buci negre puse în creştetul capului. Bine se vede şi mustaţa, dar fotografia fiind luată de la mijloc în sus, nu apare bastonul; cum însă umărul drept al primarului e cu o palmă mai sus decât cel stâng, se înţelege de la sine şi cauza. În spatele lui se desluşeşte mare mulţime de oameni, prea puţini ţărani şi mai mulţi orăşeni, unii cu jobene care se mai purtau numai rar pe vremea aceea. Se văd şi uniforme, cu fireturi, şi printre ele un general cu o stea mare pe chipiu, deasupra cozorocului. Deşi fotografia e cam îngălbenită şi ştearsă, tăiată din Universul, cum scrie într-un colţ, cu cerneală violetă, pe primar îl recunosc foarte bine, aşa cum îl ştiam din copilărie. Mi-e imposibil însă s-o recunosc pe Suzana.

Ce s-a întâmplat cu ea mai târziu îmi fuge din minte, în schimb ştiu totul despre pruncul ei, numai că nu-i vremea să povestesc astăzi; sunt alte fapte la rând, şi aşteaptă.

Şi iarăşi dădu năvală lumea, să vadă, unii numai din evlavie, alţii ca să-şi tămăduiască boli nepătrunse. Femeile sterpe erau încredinţate că vor rămâne grele dacă se vor atinge de Suzana, şi multe căzură în genunchi în faţa ei, şi-i sărutară pântecele, uitând că nu el zămislise, ci pruncul venise pe gârlă. Se spune că multe fură mame după aceea, şi căsnicii primejduite fură salvate. Ba unele credincioase născură chiar gemeni, cum zece ani mai înainte se întâmplase cu Vulpoaia, nevasta şefului de gară, pe care o blagoslovise Sihastrul.

Multe semănau de altfel cu cele de altădată. Iarăşi se făcu tabără în jurul satului, noroc că era vară, iarăşi curseră banii. Veni şi mitropolitul, cam la o săptămână, cu mare pompă bisericească, şi iarăşi se traseră clopotele când opri trenul şi iarăşi corurile din judeţ, unite, cântară de răsună gara: *Pe preasfântul nostru…*

Pe copil îl boteză însuşi mitropolitul, în faţa bisericii, nu înăuntru, ca să poată vedea toată lumea, şi-i spuse Miron, care se zvoni că în limba noastră înseamnă Cel venit de la Domnul.

Era atâta lume, că se umplu nu doar curtea bisericii, ci chiar cimitirul vechi, de se dărâmară crucile, şi mormintele fură călcate în picioare, ca pe

vremea păgânilor. Unii stăteau pe uluca de scândură înnegrită, până ce se rupseră stâlpii, putrezi la rădăcină, și oamenii căzură unii peste alții, stâlcindu-se și înjurând necucernic. Se urcară și pe acoperișul parohiei, și pe al caselor vecine, iar unii ajunseseră în clopotniță, alungând porumbeii popii Scovergă, care prinseră să zboare în cerc, pe deasupra mulțimii, de se crezu că era iarăși un semn al cerului. Și când dascălul vru să tragă clopotele, se văzu că n-avea nici o putere, stăteau țepene, împresurate de lume. Dar dascălul trase și smuci de frânghie până ce clopotul mic se porni, în sfârșit, numai că lovi la mir tocmai pe fie-su, de opt ani, aflat dedesubt. Copilul căzu pe scară, bușindu-se din treaptă în treaptă, până jos, și tot atunci se rupse frânghia de atâta smucitură; dascălul căzu și el pe spate, tatăl și fiul se văzură unul lângă altul, pe pământul bătut, că nu erau dușumele, și amândoi se mirau la fel de tare unul de altul.

În timpul slujbei, popa Scovergă, care ținea isonul, văzu în mărul tomnatic de lângă casă o droaie de copii, călare pe ramurile încărcate de fructe, dar nu ca să privească botezul, ci să culeagă merele încă necoapte, și nu se putu înfrâna să nu strige la ei: „Fugiți de-acolo, dracilor!”, mare păcat de față cu mitropolitul.

Din toată suflarea satului lipsea de acolo numai Alexandrina, care veghea în casă, unde de la moartea domnului Alcibiade nu se mai aprindeau lămpile ci ardea numai o candelă. Odor venise în ajunul înmormântării, tot atunci când Suzana se întorcea acasă cu pruncul în copaie, dar în două săptămâni scurse nu-l văzu nimeni, stătea închis în odaie, cu hârtiile în față, scriind întruna cu un creion mic, pe care abia îl putea ține între degete. Toată masa era plină de creioane mici, care parcă nu fuseseră niciodată întregi, cum se vând la librărie.

Odor scria așa toată ziua, și nu se hrănea decât cu morcovi cruzi și cu fructe din grădină. Nici la el în odaie nu se aprindea lampa, căci îndată ce venea întunericul punea creionul deoparte și ieșea să se plimbe în jurul casei. Se plimba mult, fără să se uite la stele, și nici nu știa cum treceau orele, că uneori aproape îl prindea dimineața. Iar ziua scria iarăși. Scria întruna, de zece ani, după ce plecase de acasă și îndată ce putuse să-și cumpere creion și hârtie. Se înțelege că măcar atunci trebuie să fi avut un creion întreg, dar nu l-a văzut nimeni. Ce avea el în traistă la venire era numai o mică parte din tot ce scrisese; restul sosi peste o săptămână, cu trenul, un cufăr legat cu frânghie și cu sigilii de ceară roșie.

Primul creion și prima hârtie le cumpărase prin bunăvoința lui Osman birjarul, care dându-i dimineața bani pentru piață, nu-i cerea și socoteala, că nici nu era vorba de sume însemnate, să îmbogățească pe unul, iar pe altul să-l sărăcească. Datoria lui Odor, ca preț al găzduirii, era să deretice puțin prin odaie și să gătească. Osman nu-i lăsa în grijă și grajdul, nici calul, nici trăsura, de care se îngrijea singur seara, înainte de masă.

Jos, în curte, lipit de grajd era un șopron; și sub el o mașină de gătit, cu lemne. Odor nu fusese niciodată la piață, nici nu știa să gătească. Dar nici nu se sperie, niciodată n-avea să-l sperie ceva din afară, căci toate dincolo de gândurile lui i se păreau fără substanță. La cincisprezece ani nu se putea spune că știa ceva despre viață, și totuși i se părea mult prea cunoscută ca să merite o privire; o altă lume îl intriga și aceea era în el însuși. Toți anii câți i-au fost dați să-i trăiască, n-a încetat să o caute. Cele aflate de el erau puse în cufăr, pe mii de hârtii, scrise mărunt, pe amândouă fețele. Mai târziu nemaiîncăpând în cufăr, hârtiile au umplut o odaie întreagă. Niciodată n-a aruncat o foaie de hârtie, nici măcar un petic cu un singur rând, o notiță, un semn de întrebare sau o exclamație, dar nimeni până astăzi nu știe ce cuprind maldărele de pagini scrise într-o viață. Eu cred că scrisul era adevăratul lui mijloc de comunicare, în primul rând cu el însuși și prea puțin cu lumea din afară, iar graiul rămânea o însușire omenească inutilă, folosită mecanic, cu un anumit scop, dar fără satisfacție.

Din fundul curții, unde era grajdul, până la poartă, se înșirau case lungi, pe o parte și pe alta: o ușă, o tindă – o fereastră, o odaie. Înăuntru trăia sumedenie de oameni, se simțea prezența lor, cum se simte prezența aburului în cazanul de presiune, ca un tremur și ca un zumzet, fără să se vadă. Odor nu vedea nici măcar copiii care se jucau în țărână prin fața caselor. Între ei se afla o fetiță oacheșă, atât de frumoasă că mai târziu a ajuns să cânte și să danseze la teatrul de revistă al lui Tănase; curgeau florile asupra ei că ar fi putut s-o îngroape, o iubeau oameni bogați, tineri chipeși și bătrâni darnici, și multă vreme a fost întreținuta ministrului de finanțe; știa tot orașul. Dar mai avea și pe alții.

Odor era un flăcăiaș frumos, cu plete ca Eminescu, numai că bălaie, nu negre, și cu ochi albaștri, și fetița îi arunca priviri languroase; el, însă, când trecea pe acolo se uita în propria lui ființă și n-ar fi avut cum s-o vadă. Iar neamul femeiesc îi făcea groază, de când cu baba de sub podul Mihai Vodă, care îi descheiase prohabul.

Când se duse prima oară în piață, care era la capătul Călărașilor, Odor cumpără somnambulic câte încăpeau în coș, din cele ce se vedeau pe tarabe. Deși făcută în stare absentă, târguiala lui nu era fără logică: tot ce se vinde în piață și se poate fierbe e bun de mâncare. Puse totul într-o oală, carnea și legumele, nu avea nevoie să cugete, era destinul lor să fiarbă împreună și să facă o sumă. Rațiunea nu interveni decât pentru sare și pentru acreală, iar Osman când veni la masă, în amurgul zilei, ostenit și mort de foame, el ca și calul, spuse că niciodată nu mâncase o ciorbă mai bună.

A doua zi, Odor, după târguială, își cumpără creion și hârtie, și acasă, în timp ce oala clocotea pe foc scoțând abur cu miros de leuștean verde, se apucă să scrie, așezat pe un butuc, lângă sobă. Mirosul leușteanului se pierdu până să fie gata fiertura. Fără să judece, fiindcă judecata lui era pe hârtie, Odor înțelese, prin simțuri ignorate, că leușteanul trebuie pus abia la urmă, și așa făcu de atunci încolo. Iar lui Osman ciorba i se părea tot mai bună.

Odor scria un caiet pe zi, cu creionul mic, ținut între buricele degetelor, și tot nu-mi închipui în care timp ajungea creionul la dimensiunea aceasta, fiindcă el n-a avut niciodată în mână unul întreg, cum îl știm cu toții.

După o săptămână, Mita, țiitoarea birjarului, se întoarse, bătută și jumulită, fără să spună de cine. Veni pe la unsprezece ziua, trecu pe lângă Odor, care scria lângă sobă, unde fierbea oala, nu-l întrebă nici cum îl cheamă, nici ce caută acolo; se urcă pe scara cu fuse în loc de trepte și intră în odaie. Nici Odor nu se miră s-o vadă, nici n-o întrebă de nume și ce caută în odaie, ci continuă să scrie. La prânz femeia coborî, se dichisise cât de cât, nu mai părea jumulită, își puse ciorbă în farfurie, se așeză și ea pe un butuc, că nu erau scaune, și mâncă în tăcere, nu spuse nici mulțumesc, nici dacă îi plăcuse fiertura. Odor nu dori să afle, ci scrise pagină după pagină, până seara, când veni Osman.

Acum începea încurcătura, Odor ar fi trebuit să înțeleagă, dacă ar fi avut gând și pentru altceva decât pentru ceea ce scria în caiete. După ce mâncară toți trei de seară, Osman nu mai spuse cât era ciorba de bună, și merseră la culcare. Păreau cam stingheriți și el, și țiitoarea. Din patul lui de sub streașină, Odor îi auzi după o vreme vorbind în șoaptă, nu era greu să se audă prin peretele subțire, de scândură:

— Nu se poate, mi-e rușine! spunea țiitoarea.

— Lasă-l că doarme! răspunse birjarul.

— Dacă ne-aude?

Sigur că îi era rușine țiitoarei, toată ziua se uitase la Odor, la ochii lui albaștri, și la pletele blonde, lungi de-i cădeau în valuri până pe umeri. Simțea în ea și tristețe și silă pentru viața murdară și păcătoasă care-i era hărăzită, și râvnea să facă dragoste cu un înger.

— Nu ne-aude, vino încoace! spuse birjarul.

Și ca s-o încredințeze, ridică puțin glasul:

— Tudore, Tudore! (Nu-i spunea Odor, nu putea înțelege.) Ai stins focul în sobă? Să nu ardem cu toții!

Focul era stins, chiar Osman aruncase un ibric de apă peste jăratic, dar voia să se încredințeze că Odor adormise.

Odor simți un fel de gheață în tot trupul, și mai ales în inimă, presimțea că va avea să îndure o tortură și se strânse în sine, nu fu în stare să scoată o vorbă din gură, sau vru să cunoască tortura și nu răspunse.

Îndată auzi foșnete, coșmelia începu să se zgâlțâie. Ținu puțin, era greu de înțeles cum un act omenesc, oricare ar fi el, început cu un gând înainte de faptă, se poate termina atât de repede, fără a lăsa timp pentru o concluzie. Să rupi o fructă din pom, să miroși o floare, să bei o cană cu apă, să privești ciobanul din lună, toate cer timp: să afli gustul fructei, să simți mireasma florii, și puterea de viață aflată în apă, să auzi fluierul ciobanului. În scurtul timp, Odor avu când să-i fie rușine, și se rușină încă mai tare gândindu-se că auzea și calul… Iar de cei doi îi era milă, plângea în sine pentru că erau, împreună, atât de mizerabili: „Bieții oameni, bieții oameni!”

Când îi auzi răsuflând greu, ca de moarte, chemă în el toate forțele care puteau să fie, știute sau neștiute, să-l prefacă în duh, nimeni să nu-l vadă, să nu-l simtă și coborî în curte, unde se plimbă până aproape se făcu dimineață. Osman îl găsi în grajd, dormind pe paie, cu spinarea în burta calului. Îl luă afară, în lumina soarelui care era pătrunzătoare, rece și tristă și după ce se scarpină în creștet, îi spuse:

— Măi băiete, vezi tu, de aici încolo nu se mai poate…

Odor știa dinainte, acel *nu se mai poate* fusese în el toată noaptea, cât se plimbase prin curte. Birjarului i se făcu milă, avu o șovăială, și zise deodată, și cu teamă, și cu speranță:

— O ai mare, ori o ai mică?

Și întinse mâna la prohab, voia să vadă cât de primejduită ar fi fost iubirea lui pentru Mita. Odor își luă caietele, puse cu grijă între două scânduri, sub sobă, și se duse. Nu-i era groază, ca sub podul Mihai Vodă, nici rușine, nici silă, ci numai milă. Oamenii vin pe lume și n-au în ei mai

multă tărie decât râmele, și se târăsc prin țărână. „Bieții oameni!”, plângea Odor, în sine, strângând caietele la sân, ca pe o avuție. (Erau puține, iar la moartea lui aveau să se găsească șapte mii, din care nimeni nu știe ce cuprindea măcar unul.) Până la poartă, Osman îl ajunse din urmă, îi dete nouă băncuțe și o pătură, cam roasă, pe care o punea iarna în spinarea calului.

— Na, măi băiete, îi spuse, să ai și tu ceva cu tine!

Odor se gândi că poate era un semn, cu nouă băncuțe în mână se gândea la floarea cu nouă petale de pe monograma domnului Alcibiade. Nu regretă nici o clipă că plecase de acasă. Din cele nouă băncuțe mâncă nouă zile, fără prea multă socoteală, pâine cu măsline; pe urmă reduse măslinele și alte nouă zile mâncă numai pâine; să se fi mulțumit de la început cu pâinea, ar fi dus-o o lună. Câteva zile dormi învelit în pătură, în lanul de lucernă pe lângă vila Minovici; când se stârnea vântul, auzea sunând clopoțeii, și de atunci, orice clopoțel îi dădea un fior de frig pe șira spinării, fiindcă vântul de noapte e rece chiar vara, mai ales în afara orașului.

Poate și locul acela, unde se odihnise odată iar acum venea să înnopteze, era o predestinare, să fie tocmai lângă vila doctorului Minovici, abia terminată. Peste aproape doi ani, când scrisese atâtea caiete că deveniseră o povară în viața lui fără casă, avea să se ducă la morgă cu gândul să-și vândă trupul, pentru experiențe, dându-și cuvântul că dacă până la treizeci și trei de ani nu se întâmpla să moară, se omoară singur. Nu avu însă norocul să-l găsească pe doctorul Minovici, care probabil l-ar fi înțeles mult mai bine, ci pe Lucifer Chiricuță, un discipol cam răzvrătit, fanatic al vieții de după moarte.

Credea oare Odor că până la treizeci și trei de ani avea timp să spună tot ce gândește? Oricum, a-și vinde trupul pentru el însemna cel mai mic sacrificiu posibil, socotind că nu abandona decât un suport provizoriu al spiritului, depozitul unde se adunau judecata omului și gândurile înainte de a deveni eterate, cu totul desprinse de materie. După alt timp avea să-și ofere spre vânzare și sufletul domnului Pretoreanu, reeditând cazuri celebre dar socotindu-se cu mult deasupra lor, prin convingerea că un suflet vândut nu-i și pierdut pentru omenire, ci își continuă funcția, pe care noul proprietar nu poate s-o denatureze. Domnul Pretoreanu avea să-i ofere numai o arvună, neînsemnată.

Cât dormi în lanul de lucernă, Odor se scula dimineața, își băga caietele în sân, pătura făcută sul și legată cu o frânghie și-o atârna în spinare și

mergea într-un loc unde putea să scrie, sau la șoseaua Kiseleff, pe unde bucureștenii se plimbau în trăsuri și călare, sau în grădina Cișmigiului, și așa trecea ziua. Se gândea să înnopteze în lanul acela până se cosea lucerna, îi era bine acolo, se simțea curat în afara orașului, nu se amesteca nici o mizerie omenească în gândurile sale. A patra noapte îl încolțiră câinii și-l puseră pe fugă. Era o haită întreagă, scăpată de la vilă, mai răi ca lupii, dar nu se atinseră de el, că altfel s-ar fi trezit în ei gustul sângelui, ei doar îl alungară. Lui Odor nu-i fu frică, aștepta să-l sfâșie, cu seninătate, împăcat cu moartea, fiindcă nu punea nici un preț pe ființa sa fizică, decât prețul pe care l-ar fi dat alții – și numai pe acest ultim motiv avea să se ducă într-o zi să-și vândă trupul. În schimb era sigur că eul său rămânea indestructibil, din moment ce nimeni nu putea să-l descopere și nimic să-l atingă. Simțea numai milă pentru câini în ai căror ochi vedea o ură furioasă, atât de absurdă; nimic nu-l despărțea de ei, n-aveau nimic să împartă, nici o bucată de pâine, o mâncase pe toată. Și-i plângea, cu mâhnire adâncă și sinceră: „Bieții câini, bieții câini!” cum îl plânsese pe Osman.

Aici ar putea să fie un anacronism, erau opt câini, Odor îi numărase, dar nu înțeleg prezența lor acolo în anul 1910. Este adevărat că la vila doctorului Minovici a funcționat o școală de câini polițiști, și aceștia erau într-adevăr în număr de opt, majoritatea buldogi, dar abia doi ani mai târziu, când apar dovezi scrise. Câinii care-l alungaseră pe Odor rămân un mister.

Noaptea următoare dormi lângă un hangar, pe câmpul de la Cotroceni, unde toată ziua îl urmărise pe Aurel Vlaicu cum își construia aeroplanul. Gândul zborului fusese în el din ziua când privise prima oară cerul, cu norii; acum se materializa într-o mașină capabilă să ia un om și să-l ridice de pe pământ, în urmărirea propriului său spirit, care nu poate sălășlui în trup, ci pe verticala lui, unde există un zenit pentru fiecare ființă. În toamna aceluiași an, Odor avea să zboare cu aeroplanul.

Între plecarea lui de acasă și întoarcere, odată cu moartea domnului Alcibiade, trecuseră două războaie; în primul, soldații pieriră mai mult de holeră. Al doilea, întins peste aproape întreaga lume, ucise milioane de oameni; opt sute de mii îi dădu România.

Capitolul 9

A doua minune: Chiva, logodită cu Isaiia, fierarul satului, naște de fecioară. Semnele de bunăvestire. Venirea celor trei magi, cu daruri. Fuga

în Teleorman. Groaznicul sfârșit al fecioarei și tristul sfârșit al lui Isaiia. Pruncul ajuns la maturitate își revendică paternitatea divină și reușește să obțină o recunoaștere.

Tot la vremea întoarcerii lui Odor, când fata primarului găsi pruncul pe gârlă, se întâmplă încă o minune, o știu fiindcă iarăși am fost martor. Încă din primăvară, Chiva își vesti logodnicul, pe Isaiia, fierarul satului, că era grea și nu putea să fie decât prin putere dumnezeiască, altminteri nimeni nu se atinsese de ea, deși mulți îi dădeau târcoale văzând-o atât de frumoasă. Logodnicul câștiga parale bune, fiind puțin și dulgher, nu doar fierar, meșteșuguri de care satul dusese lipsă mai înainte. Aflând știrea, nu se îndoi că era o minune, o știa pe Chiva neprihănită, că nici cu gândul n-ar fi atins-o înainte de nuntă. După ce căzu în genunchi, lăudându-l pe Domnul, găsi cu cale să vestească tuturor marea minune, care îl umplea de mândrie. Oamenilor însă nu le venea să creadă, înainte de toate fiindcă logodnica era prea subțire. Și așa rămase, ca o adevărată fecioară, fără să se îngroașe, până la o săptămână înainte de naștere, când se închise în casă, la soră-sa, văduvă de pe urma războiului, și de atunci n-o mai văzu nimeni. Născu singură, fără moașă și fără ajutor de la alții, într-o liniște atât de nefirească, încât uimi pe toată lumea care aflase. Venea multă lume în casă, nu doar vecinii. Fusesem și eu acolo, și fără să vreau am văzut-o pe Chiva întinsă pe laviță, cu picioarele însângerate, tocmai când se năștea pruncul și începea să scâncească. Sigur că venisem să aflu ce face, dar cred că în primul rând voiam să văd bicicleta lui Toader.

Toader era cumnatul Chivei, însurat cu sora ei Stanca, în a cărei casă a fost nașterea. Pe atunci nu știam că Toader era răstălmăcirea țărănească a lui Teodor, numele celui mai mare din fiii domnului Alcibiade. Omul murise la război, în Moldova; de la el Stanca nu avea decât bicicleta.

Au apărut vorbe noi la sfârșitul războiului, le auzeam, dar nu prea le știam înțelesul; era între ele o nepotrivire și-o zbatere, și mi se părea că datorită lor războiul continua, chiar dacă se făcuse pace. Nu știu câte or fi fost toate, țin minte patru din ele, auzite des și apoi risipite: îmbogățiți de război, invalizi, orfani și văduve. Nu am înțeles bine aceste vorbe până n-am izbutit să-mi fac pentru fiecare o imagine directă sau indirectă. Văduva de război însemna o rochie cernită și o basma legată peste gură. Invalidul, o cârjă și o decorație mică pe pieptul sumanului, cu dreptul de-a vinde tutun în piață, dacă avea de unde. Îmbogățitul de război nu-mi sugera o imagine,

ci doar ideea poziției lui privilegiate între oameni. N-am văzut niciunul, dar știu că îi saluta toată lumea; e ciudat că nici măcar nu mi l-am închipuit ca înfățișare, în vreme ce îi vedeam foarte limpede pe cei care îl salutau cu pălăria în mână. Pe orfani nu-i deosebeam de ceilalți copii, decât dacă își dădeau importanță.

Până la război Toader lucrase în oraș, la rafinăria Vega, care a ars sub ochii mei când s-au apropiat nemții. Pe atunci nu lucrau mulți țărani prin fabrici, poate aveau o teamă, dar Toader a fost primul om din sat care și-a luat bicicletă, ceea ce n-ar fi putut dacă nu era rafinăria. Și-a luat-o ca să facă mai ușor drumul până la oraș, trei kilometri și jumătate; azi mi se pare nimica toată, pe atunci era o distanță. Dar i-a fost milă de bicicletă, s-a dus tot pe jos, venea cu ea duminica, la horă, ținând-o de coarne, și cred că nu urmărea să se fudulească, ci numai așa, fiindcă era frumoasă. Și nici la horă nu s-a arătat cu ea decât două duminici, pe urmă a plecat la război, astfel că bicicleta rămăsese nouă-nouță, iar eu mă duceam s-o văd aproape zilnic. Stanca îmi dădea voie, doar să nu pun mâna. O priveam cu bucurie și cu un fel de durere în inimă, fiindcă nu speram ca într-o zi să am și eu una. O ținea în odaia curată, unde nu intra nimeni, cu laviți și cu scoarțe, agățată de o grindă a podinei, fără atingere cu pământul, de aceea credeam că poate să zboare. Era neagră cu înflorituri aurite, și cred că pe cadrul ei scria Neumann; bineînțeles că nu știam literele, mi-a rămas în ochi numai desenul lor și l-am descifrat mai târziu, din memorie, când am început să merg la școală, cu întârziere, datorită războiului.

Am văzut multe lucruri noi, totdeauna dai de ele, în fiecare zi se fabrică altele, dar nimic, de când mă știu, nu mi s-a părut atât de nou ca bicicleta, așa cum stătea agățată de grinda aurită, și atât de lucioasă că lumina casa. Iar când oamenii au început să înțeleagă și să creadă că în odaia de alături se întâmplase o minune dumnezeiască, eu am rămas cu gândul că minunea adevărată era bicicleta.

Abia după ce satul a văzut pruncul Chivei, de unde nimeni până atunci nu crezuse că ea, așa subțire cum o știau toți, putea să nască, au început unii să-și amintească unele semne; fuseseră, dar nimeni nu le băgase în seamă. Într-o zi, primăvara, soarele răsărise roșu ca flacăra, ceea ce putea să vestească război, când războiul se terminase și n-avea cum să vină altul, până nu se odihneau soldații și generalii, până nu se reparau puștile și tunurile. Același soare, la amiază, își trimisese o rază, una singură, alcătuită din mai multe șuvițe, ca snopii, drept în acoperișul de tablă al fierarului,

făcându-l să sclipească atât de tare, că vecinii și trecătorii se cruciră, fără să înțeleagă; desigur însă că fusese un semn pentru logodnicul Chivei, să știe și să nu se îndoiască. Se făcea acum socoteala lunilor din urmă, ca la orice naștere, și lumea își aducea aminte cum iarna dinainte, asupra Chivei, când ieșea de la biserică, după liturghie, căzuse un porumbel alb din clopotniță și i se așezase pe umăr. Crezuseră cu toții că era unul din porumbeii popii Scovergă și nu se mirase nimeni – porumbei blânzi, deprinși cu credincioșii, nu-i vedeau prima oară apropiindu-se de oameni, mai ales după parastase, când ciuguleau grâul din colivă, lăsând la o parte zaharicalele; nu o singură dată se întâmplase să se găinățeze pe ele, înflorindu-le și mai tare.

Acum se înțelegea că porumbelul acela era cu totul altceva, și venea cu totul din altă parte, iar în clopotniță nu stătuse decât să aștepte sfârșitul liturghiei, după ce picase din slava cerului spre a vesti oamenilor minunea. Numai că păcătoșii nu știuseră să vadă, după cum, dacă îi vestise fierarul, nu avuseseră urechi să audă.

Semnele nu erau numai atâtea, fiecare își mai amintea unul. Cum a bătut vântul verde, spre primăvară, chiar așa verde ca iarba, văzuseră mai mulți oameni. Cum rațele și gâștele porniseră într-o zi să zboare, dar de-a binelea, nu de ici-colo, cum încercau ele și-n alte zile, fără să poată rămâne prea multă vreme în aer; acum zburaseră mai mult de o oră (cincizeci și cinci de minute, spunea Nicolae acarul, care avea ceas, cu o locomotivă pe cadran, și cu alta pe capacul din spate). Și nu zburaseră oriunde, ci la casa Chivei, care stătea cu părinții, o oră întreagă îi dăduseră ocoluri, cântând imnuri de slavă neînțelese de oameni.

Cei mai neîncrezători fuseseră părinții Chivei, care de aceea nici nu merită o oprire; de răul lor fecioara merse să nască la soră-sa, unde acum dădea năvală lumea din sat și din alte sate. Toți se înghesuiau în ușă, să arunce măcar o privire, și printre ei se strecurau până și dobitoacele, oile și păsările; cele mai mari nu puteau să urce pe prispă, ar fi năruit-o. Eu în acest timp mă desfătam, în odaia de alături, privind fermecat cealaltă minune. Și atunci, când știam că Stanca n-avea timp să vină la mine, am îndrăznit prima oară să ating bicicleta cu mâna și să-i învârtesc roțile. Le-am învârtit la început încet, cu timiditate, apoi mai repede iar la urmă frenetic, de parcă eram beat și-mi pierdusem mințile. Spițele nici nu se mai vedeau, ci făceau o perdea tremurată, de nichel. Iar eu parcă mă și vedeam pe șa, cu ghidonul în mână, pedalând nebunește spre un cap al pământului.

Veniră, printre alții, trei oameni în haine monahale, dar mai împodobite, și cu broderii de aur; nu erau împreună, se întâlniseră abia în gară și pe urmă merseseră laolaltă, fără să-și vorbească, aruncându-și priviri dușmănoase. Cum intrară în casă, cum căzură în genunchi lângă lavița lăuzei, care își alăpta pruncul, lăsând să i se vadă sânul mai alb ca zăpada, când altminteri avea pielea oacheșă. M-aș fi uitat și eu, în amintirea zilelor când umpleam sacaua împreună, dar dacă era bicicleta nu-mi trebuia altceva. Atât doar, fiindcă am aflat ce vedeau ceilalți, mi-am închipuit-o pe Chiva în pielea goală, oacheșă cum o știam, numai cu sânii albi că păreau o lumină, asemănându-i cu farurile automobilelor, de puteau să te și orbească.

Cei trei oameni despre care nu s-a știut niciodată ce hram purtau pe lume, și nici n-au mai fost văzuți după aceea, aduceau daruri pruncului; odată îngenuncheați lângă laviță, le și arătară. Primul avea o cutie cu bomboane fondante cât Evanghelia și la fel de aurită. Stanca a pus-o în cufăr, unde a rămas ani de zile; tot ce era înăuntru s-a făcut iască și piatră. Am dat peste ea odată, îngălbenită și pătată de vreme; pe capacul ei se mai vedea scris, cu litere aurite: Cofetăria Riegler, furnizorul Curții Regale.

— Ia, mamă, ia! și-a îndemnat Chiva pruncul, care continua să-i sugă sânul mare și rotund, și mai alb ca zăpada, dar nu la fel de rece.

Pruncul nici n-a vrut să audă, și n-a aruncat nici măcar o privire spre cutia cu bomboane de la cea mai vestită cofetărie.

Al doilea străin a scos din sân o cutie cu pensule, vopsele și creioane colorate, om fără minte, ce-i trebuiau noului născut, care nici să gângurească nu știa bine, ci sugea întruna, umflându-și obrajii și împungând sânul maică-sii? Stanca a luat darul și l-a pus bine, în odaia cu bicicleta. Acolo au rămas vopselele, cât țin minte, uscate și ele, ca bomboanele de la Riegler.

Al treilea dar fu o trompetuță de argint, și pe aceea pruncul o simți îndată, fără s-o vadă, că se și repezi cu mânuța întinsă, și lăsând sânul mamei începu să sune din ea, cu gura încă plină de lapte. Laptele ieșea pe partea cealaltă, odată cu sunetele ascuțite și atât de puternice încât toți își astupară urechile, deși nimeni nu înceta să se minuneze.

S-a vorbit în fel și chip despre întâmplare, s-au făcut și legende, dar nimeni, oameni cu carte, teologi de la seminarul Nifon și de la Universitate, n-a izbutit să dea o interpretare admisă de toți înclinării pruncului spre trompetuță. Ce arăta el că ar fi putut să devină nu s-a confruntat cu realitatea, fiindcă după o săptămână avea să dispară, împreună cu mama și

cu fierarul, și când într-un târziu reapăreau în altă parte a țării, nimeni nu mai ținea minte întâmplarea îndepărtată, și nu se putea face o legătură.

Veni și popa Scovergă, dator să vadă și să înțeleagă, și cum intră în odaie, căzu în genunchi, cuprins fără voie de o evlavie adâncă; fu cât pe-aci să se pună rău cu primarul, care nu ierta pe nimeni și n-ar fi fost mai blând nici cu o față bisericească. După prima clipă, popa se dezmetici și își spuse că două minuni una după alta puteau să pară treabă ciudată și să scadă credința, în loc s-o mărească. Nu era nici o lună de când Suzana venise de la gârlă cu pruncul în brațe, abia plecase mitropolitul și lumea abia se liniștise. Popa Scovergă se ridică de jos atunci când pruncul începea să sufle în trompetuță. Dar dacă în făptura lui nou-născută zăcea un arhanghel, trimis de Dumnezeu, să fie pe pământ la vreme și să sune învierea morților? Căci iată, se apropia vremea Apocalipsului. Popa socoti că trebuie să spună măcar la Episcopie, și episcopul să hotărască. Avea de gând să plece a doua zi, cu trenul de dimineață, își pregătea primenelile, când cineva ciocăni la fereastră. Nu era altul decât primarul, care avea în casă pruncul scăpat de pe gârlă, el spuse, cu voce surdă:

— Mă popă, nu care cumva să te mâne dracul…

Atâta auzi din drum un om care se întorcea de la cârciumă; restul vorbelor se pierdură, fiindcă primarul intrase în casă.

A doua zi, slujnica parohiei veni pe furiș la Isaiia și-l sfătui să fugă în lume. Auzise cu urechile ei cum primarul amenința c-o să dea foc fierăriei, pe fierar o să-l snopească în bătaie iar pe prunc, stârpitura, o să-l înece în gârlă. Fierarul dete crezare amenințării, a doua zi își potcovi catârca, o biată mârțoagă care mânca mărăcini fără sare și altceva nu mai voia de la oameni; acum, fiindcă pleca la drum pe multă vreme, fierarul nu putea s-o lase cu copitele goale. Tot restul zilei catârca se mișcă prin ogradă privindu-și nedumerită picioarele îngreuiate și parcă mai țepene. Seara, fierarul îi puse samarul în spate, aruncă peste el numai câteva boarfe, deși avea o casă înstărită, își luă o traistă cu merinde, una cu unelte de fierărie. Înainte de miezul nopții, după ce se încredință că nu pândea nimeni și pe uliță nu era nici măcar caraula, ieși prin fundul ogrăzii și ajunse la casa Stancăi pe drumuri dosnice. Chiva îl aștepta pe prispă, cu pruncul în brațe. Îl așezară pe samar, legându-l cu bete, să nu cadă, și la miezul nopții ieșeau din sat, sub lumina slăbuță a lunii scăzută la jumătate. Isaiia mergea în frunte, ducând catârca de dârlogi, iar Chiva venea la urmă, plângându-și soarta și poate gândindu-se ce bine îi fusese înainte de buna-vestire.

Merseră ei așa multe zile, până la Dunăre, și se așezară într-un sat din Teleorman. Viața lor fu nefericită; treceau anii și pruncul nu făcea nici o minune, deși începuse să fie băiat mare. Cu fiecare an fierarul se înnegrea mai tare la față, nu de la funingine, ci de amărăciune. Uneori se mai năștea în el o nădejde, socotea că hotărârile Domnului erau nepătrunse și atunci, trăgându-și copilul jos de pe laviță și ținându-l în picioare, că nu prea stătea fără reazim, se ruga de el privindu-l în ochi cu o evlavie de apostol:

— Hai, mă tată, fă și tu o minune! Măcar una mică, să am o idee!

Pe la nouă ani, când copilul merse la școală, mișcându-se ca vai de lume, se văzu că era slab și de minte, nu doar de picioare. Învățătorul îl trimise înapoi acasă și îl sfătui pe taică-su să-l dea la altă școală, pentru oligofreni, dar asemenea școală se găsea numai la orașe, și nu în toate, iar fierarul nu știa nici măcar ce înseamnă. Tot ce-a fost el în stare să facă în ziua când și-a pierdut orice nădejde, a fost să-și bată nevasta până la sânge și s-o amenințe:

— Ăsta nu-i fiul lui Dumnezeu, spune cu cine l-ai făcut, că te ia mama dracului!

Acum mă gândesc la Chiva și îmi simt inima ca de plumb și de gheață, ce fată frumoasă era și ce soartă i-a fost dat să aibă? După bătăi care au ținut cu săptămânile, că tot trupul ei oacheș și atât de frumos era numai o rană, Isaiia a târât-o în fierărie, unde i-a zdrobit capul cu barosul, să nu rămână nici urmă din frumusețea ei care mă fermecase în copilărie și pe care, ca s-o uit, ar însemna să mă uit pe mine cum eram pe vremea aceea. Iar în urmă a ars-o cu fierul roșu pe dinăuntru.

Când a aflat, Odor care era la a piatra mie de caiete, a spus: „Bieții oameni!”

Pe Isaiia l-au trimis întâi la ocnă, apoi l-au scos și l-au băgat la spitalul de nebuni de la Sibiu, unde a și murit, în anul 1939, când se zgâlțâia rău biata lume a noastră.

Despre copil nu s-a știut nimic o bucată de vreme. La un an după moartea fierarului, într-un sat din Teleorman, un văcar a început deodată să facă gălăgie, spunând cu îndrăzneală că era nepotul lui Dumnezeu și biserica trebuia să-i dea o leafă mare. Atunci s-a aflat cine fusese și de unde venise, și câtă nenorocire lăsase în urmă, fără ca să aibă vreo vină, ci urmărit de forțele necurate, care totdeauna s-au așezat între Dumnezeu și oameni, împotrivindu-se ca lumea să-și spele păcatele.

Pruncul de altădată era acum om în toată firea, cum se spune, și din tot ce avusese, mai păstra trompetuța. Nu mai avea picioarele moi, se închegaseră cu anii, erau strâmbe dar mergea bine pe ele, și repede, țopăind cu un umăr puțin înapoi și cu un șold puțin înainte. La cap nu se luminase, și nici nu dobândise învățătură de carte, era prost ca noaptea dacă te uitai bine, dar intrase în el o îndrăzneală și o șiretenie cu care dobora pe toată lumea, și nimeni nu îndrăznea să-l pună la îndoială. El povestea, cam gângav dar fără să șovăie, și totdeauna cu aceleași cuvinte, puține și sigure, cum dormind într-o zi la umbra unui gorun de câmpie, s-a pomenit alături cu Dumnezeu, care l-a trezit din somn – avea barbă albă, așa cum îl știe oricine – și i-a spus, eu sunt tat-tu mare, să pleci în lume și să duci tu cuvântul meu oamenilor, că pe tat-tu, adică pe fiu-meu, nu-l mai ascultă nimeni, de rea ce s-a făcut lumea, da' lasă că dacă nu se cuminţește o să piară.

S-au găsit oameni de știință, doctori pe la spitale, să spună că omul nu era întreg la minte, și făcându-i analizele să-l găsească atins de sfrenție, dar fiind vremuri tulburi și politica nemergând bine, era nevoie de o minune, așa că li s-a închis gura. Iar pe el, socotindu-l sfânt în toată regula, l-au adus la București, cu cinstea cea mai mare, și acolo l-am văzut chiar eu, într-o zi, pe Calea Victoriei, la înmormântarea patriarhului. Din câți oameni urmau carul mortuar, el era primul, țopăind cu un umăr înapoi și cu un șold înainte, și abia zece pași în urmă veneau mitropoliții în odăjdii de aur, miniștrii în haine negre și cu țilindrele în mână, și generalii cu stea în frunte. La răspântii, unde înmormântarea se oprea după datină, să se spună o rugăciune și să se arunce bani calicimii, sfântul sufla din trompetuță.

Curând a început războiul, i-au dat o trompetă mai mare, una adevărată, dar nu de alamă, ci de aur, l-au urcat în avion și l-au trimis pe front, să binecuvânteze. Atunci nu era televiziune, l-am auzit la radio, povestind cum zburase și cum cădeau avioanele inamice, numai ce sufla el din trompetă și făcea asupra lor semnul crucii. Parcă îl vedeam în față, cum îl țineam minte de la înmormântarea patriarhului, și-mi părea atât de rău că Isaiia murise fără să vadă minunea. „Uite-așa, povestea sfântul în auzul lumii, uite-așa, suflam în trompetă și le doboram, ca pe muște… ca pe muște!…"

Capitolul 10

Stabilirea locului ocupat de Tina (prescurtare de la Cretina), intrusa, între copiii domnului Alcibiade. Zborul lui Odor cu avionul lui Aurel Vlaicu; viraje deasupra Bucureștilor. Reîntâlnirea cu Osman, după moartea Mitei. Osman a devenit șofer de taximetru, în slujba domnului Pretoreanu. Locuința lui la stabilimentul de pe cheiul Dâmboviței. Aruncarea crucii de Bobotează. Noile tribulații ale lui Odor.

Despre ceilalți copii ai domnului Alcibiade nu-i acum timpul să se povestească; fiecare a avut o zi a lui când a spus ceea ce îi fusese dat să spună, și-apoi s-a stins ca o stea căzătoare. În lume sunt miliarde de oameni; nu poți să-i știi pe toți și să le povestești viața. Fiecare din copiii domnului Alcibiade și-a spus acel cuvânt al său la altă vârstă, unii de tineri, alții în pragul morții, dar nimeni n-a stat să țină seama, și clipa lor a rămas necunoscută. Încerc să le scot viața la lumină, nelăsând pe niciunul deoparte dacă voi avea vreme, fiindcă prin ei, pornind de la firile și de la destinele lor atât de diferite, mi se pare că pot înfățișa și ilustra acest sfârșit de mileniu. Sigur că ar exista și alte căi, și poate chiar mai bune, pentru mine însă calea cea mai bună este aceea pe care o cunosc cel mai bine.

Ca să fac ordine în amintirile mele, încep prin a o elimina pe Tina, socotită de multă lume, chiar și de mine o vreme, al zecelea copil al domnului Alcibiade. Au mai fost și alți copii în casă, luați sub ocrotire în timpul războiului, dar toți au plecat când s-a făcut pace și părinții lor s-au întors din retragere. A cui era Tina nu știu, nu știu nici cine a adus-o, când era foarte mică, poate încă în scutece. Nimeni n-a mai venit s-o ia, ca pe copiii ceilalți; cred că îi murise și tatăl, și mama, așa că a mai rămas în casă un timp, până când și-a găsit niște rubedenii, o familie scârnavă în sânul căreia și-a trăit restul unei vieți scurte și mizerabile.

Dacă Tina a fost socotită drept fiică a domnului Alcibiade, confuzia a pornit poate de la nume, cu aceeași inițială ca a celorlalți copii, acel T parcă simbolic și neînțeles de nimeni. Dar în realitate pe Tina o chema altfel, nici nu-mi mai aduc aminte cum, iar numele sub care am cunoscut-o nu era decât prescurtarea unui epitet născocit de copiii mai mari ai domnului Alcibiade, nu și Odor; aceștia i-au spus Cretina, cred că din invidie, fiindcă un timp a fost răsfățata casei; sau numai din răutate. Porecla însă avea destulă justificare.

Înainte de a o elimina și a o abandona destinului ei jalnic, am de spus că și Tina a trăit pe pământul nostru clipa ei de strălucire. Dar a fost prea

devreme, pe la șase ani, când semăna cu un înger, și apoi nu știu dacă numai frumusețea ei trecătoare poate să-i justifice existența. O țin minte cu o fustă de catifea roșie, plisată, cu bluza albă, plină de dantele scrobite, mirosind mai curat decât cerul și decât pădurea, și cu o fundă în păr, înfoiată, semănând cu un fluture. Totdeauna în vremea aceea care a fost a ei mi s-a părut o ființă aeriană, și nu m-aș fi mirat s-o văd zburând, mai ales că într-o fotografie avea aripi. Ea și-a avut vremea într-o toamnă, când toți băieții mai mărișori de la oraș, elevi de liceu în primele clase, sau chiar din școala primară, erau înnebuniți de frumusețea ei și stăteau cu ceasurile la poartă, fără să țină seama de vânt, de ploaie și de drumul lung până acasă, unde mai aveau și să dea socoteală. Pe unii îi primea în parc, după-amiaza, când domnul Alcibiade era în birou, de unde știa că nu va ieși până seara, iar Alexandrina ștergea sticlele de lampă în sufragerie. Pe Tina o credeau culcată; somnul de după-amiază, ca o pedeapsă, nu cruța pe niciunul din copii, cât nu avea vârsta de școală. Strecurându-se până la poartă, pe sub zidul casei, apoi pe sub arbori, ea își alegea trei sau patru dintre suspinătorii care așteptau afară și după ce se încredința că aveau cu ce s-o plătească, îi ducea în pavilionul din fundul parcului. Unii dădeau bile colorate, alții poze de îngeri, sau poleieli de la pachetele de ciocolată, lucruri cu atât mai bine primite cu cât erau mai lucitoare. În pavilion, Tina se așeza pe o ladă roșie, unde cred că se păstrau uneltele de grădină, iar băieții se așezau lângă ea, de o parte și de alta, cât puteau mai aproape, și fiecare pe rând îi băga mâna sub fustă. Multora nici n-avea ce să le placă, mai degrabă li se făcea silă și frică, dar era în ei un îndemn cu care nu puteau să se lupte. Niciunul nu îndrăznea să spună cât se speria de tare și cât dorea să se termine mai repede, să scape și să plece. Dar când Tina îl dădea pe unul deoparte spre a face loc altuia, alungatul se simțea detronat, și nu mai voia altceva de la viață decât să-i vină rândul încă o dată.

Primăvara, Tina a început să se sluțească, i-a crescut nasul, s-a deșirat repede, până ce, în mai puțin de un an, s-a văzut că de sub fusta roșie, plisată, rămasă scurtă, ieșeau două bețe subțiri, strâmbe și vinete. De atunci înainte și încă mai repede s-a pocit cu totul, atât de rău că nimeni nu s-a uitat la ea cât a fost în viață, nimeni n-a vrut-o de nevastă și a murit tânără, în cearceafuri murdare, departe de casa domnului Alcibiade, unde câtva timp fusese răsfățată ca o prințesă. A murit de inimă rea, altminteri n-a avut nici o boală. Nimeni n-a prins de veste și n-a fost acolo nici măcar unul din

cei care altădată se bucuraseră cu atât chin și cu atâta dorință să-i țină mâna sub fustă, la vremea ei, venită prea de timpuriu și prea repede dusă.

Odor, care a supraviețuit întregii familii și a luat cunoștință de scurta strălucire a Tinei, a absolvit-o de orice vină, socotind că, în lipsa unor mijloace mai bune, făcuse și ea tot ce putea ca să lase o amintire, o dovadă despre sine. Vina era în altă parte, acolo unde se împart darurile și se hotărăsc destinele. În fața avuției agonisite de Tina, care a rămas în casa domnului Alcibiade, un cufăr murdar, plin cu bile colorate, cu poleieli și cu poze de înger, Odor, absolvind-o iarăși de orice vină, și-a reconfirmat credința că omul este o ființă mercantilă. Menit să vândă și să cumpere. În câștig sau în pierdere. Dar fără încetare, de la naștere până la ultima zi a vieții. Aceasta a fost credința lui Odor, care în ziua întoarcerii, când murise domnul Alcibiade, mi-a dat toți banii lui, trei lei mototoliți și pătați de muște. Omul își vinde totul, iar la urmă se vinde pe sine. Așa credea Odor, care n-a adunat niciodată bunuri, fiindcă n-a ținut la ele, și s-a întâmplat să meargă cu pantalonii rupți între oameni, fiindcă n-avea alții, și nici n-a vrut să aibă. Avea însă caietele scrise, și pe acelea nu le-ar fi dat nimănui, păzindu-le cu sfințenie. Dovedindu-și că, într-un fel sau altul, în orice om există ispita agoniselii. Iar din ea, pe căi lungi, printre spaime și printre tentații, se naște negustoria – a cumpăra sau a vinde. Totul, trupul și sufletul. Și chiar gândirea.

De ce-i dăruise Osman băncuțele? Fiindcă era un om slab; și nu știa să-și apere liniștea altfel, decât cumpărând-o. În schimbul a nouă băncuțe, Odor trebuia să nu se mai întoarcă niciodată. Să nu rămână singur acasă cu Mita, care tânjea și ea, cu ochii pofticioși, după un obraz proaspăt.

Ce-și vânduse Odor, luând cele nouă băncuțe? L-ar fi ispitit vreodată Mita, ca să aibă ce înfrânge în sine, ceva pentru care Osman plătise? Nu, nu l-ar fi ispitit, dar Osman n-avea de unde să știe și luând banii pe neștiința lui, Odor vindea ceva inexistent, de aceea negustoria lui mai era și necinstită.

Aceste gânduri nu-i veniră după ce termină banii, le avea în minte de la prima băncuță, când cumpără măsline și pâine. Era conștient că săvârșise o escrocherie, se socotea dator să și-o tolereze, ca să mai scrie nouă caiete.

Scria noaptea, cu pătura în spinare, rezemat de peretele hangarului, la lumina unui felinar cu arc voltaic, care sfârâia și făcea ape violete sub streașină. Dormea puțin, înspre ziuă, scriind în gând alte caiete, atât de istovit că n-ar mai fi putut să țină creionul în mână. Știa că orice gând care

nu-i pus pe hârtie la vreme își pierde partea lui cea mai bună, iar ceea ce rămâne sunt numai urme. Știa că nu-și pierdea numai el gândurile, multe pluteau în neștire pe deasupra lumii, și ce păcat că nu exista o mașină, să le adune! Cât s-ar fi deșteptat omenirea, și ce lumină s-ar fi întins asupra pământului, că ar fi putut să dispară și soarele!

La ziuă, Odor își aduna caietele în pătură, le punea bine într-o firidă a temeliei, iar el își lua locul lângă aeroplanul pe care mecanicii îl scoteau în fața hangarului. Lucrau neîndemânatici, fiindcă făceau o treabă neînvățată, și cam neîncrezători, fiindcă niciunul din ei nu fusese vreodată pasăre. Dar Vlaicu fusese, Odor era sigur, altfel n-avea de unde să-i vină nevoia de zbor, nici credința.

Se chinuiau de mult cu lucrarea nemailucrată, le lipseau ba unele, ba altele, iar cele care nu lipseau, de multe ori nu erau bune. Veneau copiii de la marginea Bucureștilor, să vadă, nu-i oprea nimeni, dar niciunul nu îndrăznea să se apropie, ca Odor; le era teamă, fiindcă nici ei n-aveau credință și nu fuseseră pasăre. Pe Odor îl asemuiau cu mecanicii, și chiar era puțin, dădea o mână de ajutor la nevoie, se ducea în hangar, aducea o sculă, ținea contra cu ciocanul, își plătea astfel, pe baza legii despre schimburile mercantile, dreptul să se uite la Vlaicu și să-l judece. Se împărțea în acel timp între caietele unde scria ceea ce ajunsese să știe și avusese timp să gândească, și între ceea ce voia să afle. Din tot ce se întâmpla atunci în lume, zborul omului i se părea fapta cea mai cutezătoare și mai greu de a fi înțeleasă, de aceea și-o făcea prima sa aspirație, ca s-o explice și altora.

În primele zile după întoarcerea lui acasă, Odor mi-a povestit cum zburase. Voiam și eu să zbor, cerul îmi ținea privirile legate până târziu, noaptea, când mă credeau culcat, iar eu stăteam pe treptele scării de lemn dinspre grădină și loveam ușor de tot în coardele țambalului, numai pentru mine, în timp ce urmăream mersul norilor. Cerul limpede nu-mi aprindea închipuirea atât de tare, mi se părea un ocean fără țărmuri; norii în schimb creau continente și istorii, și călătorind de la unul la altul deveneam stăpânul unei lumi mari, închipuite de mine, și aveam darul ca în unele clipe să n-o socotesc deloc închipuire. Spre nenorocul meu, îmi lipsea mijlocul de a-i marca frontierele, ca să se știe până unde este a mea și să nu vină nimeni peste mine. N-aș fi vrut să am miniștri, funcționari și armată, m-aș fi mulțumit cu un câine, ca Fidel al nostru, care însă murise.

Spun acestea ca să se înțeleagă cât m-a scos din minți zborul lui Odor. Deși avea cincisprezece ani mai mult decât mine, îi spuneam pe nume, după obiceiul pe care îl cunoscusem în casa domnului Alcibiade, unde copiii, chiar cei mai mici, vorbeau cu părinții de parcă ar fi fost de-o vârstă și s-ar fi jucat împreună.

Odor îmi povestea numai seara, după ce lăsa scrisul și se plimba prin parcul căzut în paragină, în ultimul an cât au mai stat acolo, plătind chirie țăranului, deși casa nu o făcuse el, ci domnul Alcibiade. Contractul de închiriere a terenului expirase și proprietarul se pricepuse să tragă foloase, până ce Alexandrina n-a mai putut să plătească și a trebuit să plece, luând numai mobilele, și nu pe toate. Țăranul n-a avut cui vinde o casă cu șapte camere, nici cui s-o închirieze, fiindcă după moartea domnului Alcibiade nu mai venea nimeni. Atunci a dărâmat-o fără milă, de mi-a stat mintea în loc și m-a durut sufletul, iar din materialele scoase din ea, ca dintr-o mină, toate din cele mai bune și atât de bine păstrate că n-aveau urmă de oboseală, a făcut cinci case, pentru toate cinci fetele, să le aibă de zestre.

În acele zile parcă nu mai aveam nici un rost în viață decât să-l ascult pe Odor. Mergeam în stânga lui și puțin în urmă, ca să-l văd mai bine, fiindcă îi înțelegeam altfel vorbele, dacă le adăugam și imaginea. Apoi, când târziu de tot se ducea în casă, rămâneam afară, la fereastră, și în timp ce el se dezbrăca de culcare, îmi povestea mai departe.

Cine ar crede că unui om îi trebuie două ceasuri să se dezbrace? Stăteam cu bărbia rezemată de solbancul ferestrei, iar el, așezat pe marginea patului, își desfăcea șireturile de la ghete. Numai un șiret îi lua timpul cât ar fi putut scrie o pagină, și altă pagină cât să-și scoată gheata. Apoi gheata cealaltă, scoasă cu o mișcare încă mai lentă. Urma surtucul negru, ros în coate, legătura de la gât, căci nu purta cravată, gulerul, bretelele și apoi cămașa, descheiatul nasturilor, pe puțin o jumătate de pagină pentru fiecare. Un caiet întreg se pierdea în fiecare seară, noroc că între timp îmi povestea, și vorbele lui mi-au rămas în minte, chiar dacă nu le-am înțeles pe toate. Uneori uita să se mai dezbrace, rămânea așa pe marginea patului, până dimineața, cu o gheată nescoasă, cu cămașa descheiată pe jumătate, puțin zâmbitor, fără să audă nimic alături, fără să vadă nimic în față, ci auzind și văzând probabil o altă omenire, care iarăși probabil există dincolo de a noastră.

— Cum poate un om să plece cu aeroplanul, l-am întrebat, fără să învețe mai înainte?

— Dar învățasem! mi-a răspuns Odor, minunându-se că nu se înțelegea de la sine.

Învățase uitându-se; oricine poate să învețe. Iar exercițiile le făcuse în închipuire; nu era greu, stătea rezemat de peretele hangarului și își lua zborul, fără ca nimeni să știe. Făcuse zboruri mai lungi decât oricine, nu-l împiedica nici vântul, nici ploaia. Căpătase atâta deprindere, că toate mișcările porneau singure, fără să le judece, cum un drumeț nu-și judecă pașii. „Îmi dai voie să-l încerc?” întrebă Odor, când se socoti gata.

Motorul mergea, făcând să tremure pânza aripilor. Stăpânul aeroplanului își încheia haina, să zboare; mai trebuia să-și pună mănuși groase de piele. În picioare avea ghete și jambiere. „Încearcă-l, dacă ți s-a urât cu viața!”

Cine a zburat o dată cu mijloacele sale și fără să fi știut ceva de la alții, are dreptul să se socotească puțin zeitate. Nu știu dacă omul era îngâmfat, dar ar fi avut dreptul să fie, și atunci îngâmfarea lui s-ar numi altfel. Nimeni nu avea curajul măcar să stea aproape când el dădea toată forța motorului și aeroplanul începea să tremure. Era firesc să nu-i treacă prin minte că în afară de el ar mai fi și un altul care să nu se sperie. „Pui prinsoare că-l duc?” mai zise Odor.

Era numai în cămașă și cu picioarele goale; de când îi furaseră ghetele, nu-și luase altele și nici nu-și făcea planuri. „Pe ce te prinzi?” întrebă omul care zburase. „Pe mâna dreaptă!”

Se gândea cu tot dinadinsul, așa era Odor, și dacă n-ar fi izbutit să zboare, și-ar fi tăiat singur mâna dreaptă, cu orice cazne, pe urmă ar fi învățat să scrie cu stânga. „Ba eu zic să te dai tumba de aici până la poartă!”

Era o glumă care voia să-l umilească pe Odor, dar el o primi serios și cu gravitate, și așa se învoiră. Se urcă în scaun, apucă bine volanul, îl trase, îl împinse, îl răsuci, să-l încerce, pe urmă se propti bine și dădu benzină, cu ochii înainte. Nu-i păsa de nimic care rămânea în urmă, toate mergeau întocmai cum își închipuise: aeroplanul alerga prin iarbă mărindu-și viteza, în mișcarea lui se simțea o ușurare care creștea întruna, în timp ce se micșora atingerea cu pământul, până ce deodată roțile fură în aer, rotindu-se încă, mirate. Odor le privea și îi venea să râdă. De ce i-ar fi fost frică? Dacă se ridicase, prinsoarea era câștigată, acum putea să și cadă, și fiecare minut de-aici încolo era un câștig pus deoparte.

Odor se întoarse foarte bogat din zborul lui, ceea ce era o nedreptate față de stăpânul aeroplanului care îi muncise, după ce stătuse mult să judece cum să-l facă. Dar nu se întoarse îndată, știind că a doua oară n-avea să mai

zboare; era dreptul lui să meargă oricât de departe, de vreme ce apucase să se ridice în aer și fusese gata ca preț să-și dea mâna dreaptă. Venise ora amiezii, soarele îl bătea în ceafă, dar nu-i simțea căldura, vântul de sus era mult prea aspru. Uitase pe ce lume se află, când văzu jos umbra aeroplanului alergând pe o linie de cale ferată, atât de repede că un tren învăluit în fum negru rămase în urmă; după fum se cunoștea că fochistul îndopa cazanul cu cărbuni, mecanicul se silea să scoată toată puterea din locomotivă, și Odor izbuti să-i distingă fața schimonosită de ciudă. Pe la ferestrele vagoanelor se vedeau oameni, atât de uimiți că nu erau în stare să facă semne cu mâna, ci doar priveau cu gura căscată. Când ajunse la prima gară, Odor citi pe firma albastră că era Chitila. Cârmi la dreapta, împotriva sensului de rotire a motorului, știa că altfel putea să cadă, stăpânul aeroplanului nu încercase încă un viraj pe stânga, nu i se urâse cu viața, spus cu aceleași vorbe pe care i le spusese lui Odor înainte de decolare.

Se roti până ce soarele îi veni în față și văzu trenul care abia acum intra în gară. Merse așa, dar nu coborî la Cotroceni, nici nu-i trecea prin minte, își pierduse judecata terestră și se credea pasăre; fără răspundere pământească; ascultând de legile cerului; liberă să zboare până în țările calde. Dar era prea devreme pentru migrație, abia luna septembrie (a anului 1910).

Văzu vila Minovici sub aripi și se roti la dreapta pe deasupra lanului de lucernă; lucerna crescuse încă o dată și începea să îngălbenească. Deși motorul îl asurzea, auzi clopoțeii din culă, și dacă văzu cei opt câini cu capetele în sus, să-l înhațe, le auzi și lătratul.

O luă de-a lungul șoselei, după câini văzu și oameni, fugind speriați în toate părțile, ascunzându-se pe sub arbori. O trăsură fără birjar, care pesemne căzuse de pe capră, gonea spre rondul al doilea. Caii, cu frâiele rupte, cu coama în vânt păreau gata să zboare, și ar fi zburat să nu-i fi ținut trăsura, că de mult copitele nu mai scoteau nici un tropot, fiindcă nici nu mai atingeau pavajul. Se auzea în schimb o cucoană răcnind în trăsură, ținând la piept doi copii în haine de marinar, cu gulere mari, albastre și cu pălării de pai, împodobite cu panglică tricoloră. Iar pe panglică scria *Cuirasatul Elisabeta*, mult prea mândru pentru câtă spaimă dovedeau cu toții.

Privind trăsura fără birjar, Odor își aduse aminte de Osman și merse drept deasupra pieței, cu gândul că poate are să-l vadă. Venind pe sus nu însemna să-și calce cuvântul, subînțeles, de-a nu se mai întoarce niciodată;

zborul, act încă neomologat în relațiile dintre oameni nu putea fi socotit nici plecare, nici întoarcere, ci transcendență.

Sub un salcâm, unde văzuse prima oară trăsura, acum era un automobil galben, la umbră. Odor făcu ochii mari și nu-i veni să creadă, fiindcă în omul așezat pe scara automobilului îl recunoscu pe Osman. Stătea cu capul în palme, părea dus de pe lume. Restul oamenilor din piață fugeau care încotro, să se ascundă, pe sub ziduri, printre tarabe, privind îngroziți în sus și scoțând strigăte.

Odor ocoli piața, cotind tot timpul spre dreapta, coborî mai jos și când ajunse din nou deasupra automobilului galben intră în vorbă cu Osman: „Ce mai faci? Unde-i birja?”

Birjarul fu bucuros să-i audă glasul. „Birja am dat-o. M-am băgat șofer la domnul Pretoreanu.”

Domnul Pretoreanu pusese pe piață cinci automobile, cu gândul să înlocuiască birjele, dar curând trebui să le scoată, nu venise încă vremea lor, lumea fugea de ele. Și totuși erau vreo șapte sute în toată țara, te miri de unde răsărite, aduse de cine? Toate semănau spaimă și nenorocire, mergeau cu treizeci de kilometri pe oră, și când unul intră în șanț, chiar în anul acela, pe la Huși, în Moldova, un biet om nevinovat care stătea în spate plăti cu viața greșeala șoferului. N-avea să fie împlinit anul când, vara următoare, alt automobil se răsturnă pe șoseaua de Târgoviște, drumul domnitorilor, dar măcar acum mortul era șoferul care purta vina. Și nu trecea bine încă un an din acest sfârșit de mileniu, când automobilul se înfruntă cu trenul, pe la Craiova, unde căile lor drăcești erau făcute să se încrucișeze, ca să-și piardă viața trei oameni deodată, iar mulțimea din vagoane să înnebunească de spaimă.

„Cum îți mai merge?” întrebă Odor. Nu auzi răspunsul lui Osman și se mai întoarse o dată. Poate amețise tot rotindu-se spre dreapta, sau îi venise curajul descreieraților, care îi pierde pe oameni, că-și zise: fie ce-o fi! Și o luă la stânga, ținându-se bine în scaun. Judecând îndrăzneala lui, oricât de primejdioasă, am înțeles-o și am aprobat-o; un om care se învârtește toată viața într-o singură parte fără să încerce și altfel, nici nu merită să trăiască.

La început aeroplanul nu se supuse, dădu să scape din mâinile lui, scutură din aripi, alunecă de-a latul gata să se răstoarne, dar Odor îl strânse din toate puterile și cu toată nepăsarea, atât cât pot fi ele puse împreună, și îl supuse. Dar când luă iar linia dreaptă îl durea tot trupul de încordare și mai ales brațele.

„Mie mi-ar merge bine, răspunse Osman, numai că Mita e moartă.” „Cum?” întrebă Odor. „A căzut de pe scară drept în moalele capului.”

Odor se gândi că poate o împinsese chiar Osman, dar în starea lui din clipele acelea, când se lupta cu avionul și se pregătea să vireze încă o dată la stânga, călcând încă o dată regula zborului, nu-și dădea seama dacă fapta s-ar fi chemat crimă și ar fi trebuit pedepsită. Și oricum, nu el ar fi putut să fie judecătorul, la înălțimea unde se afla și de unde toate ale lumii se vedeau altfel. Își puse în gând să se întoarcă la Osman acasă, nu mai era motivul să rămână departe, să stea de vorbă cu el mai pe îndelete, poate să se aciuieze iarăși sub streașina lui și să-i facă mâncare. Simțea de pe acum gustul ciorbei în gură, mirat cum de nu-l uitase. Nu mai avea mult până să se sfârșească de nemâncare. Din tot ce putea el să simtă în timpul zborului, numai foamea îl sili să se întoarcă, altfel ar fi mers în neștire, până ce ar fi trecut Dunărea și poate chiar ar fi ajuns în țările calde, deși încă nu era vremea.

La hangar nu găsi pe nimeni, toți erau plecați să-l caute, fugeau pe câmp spre Chitila. Odor puse aeroplanul la locul lui, îl șterse de praf, apoi își luă pătura și caietele și se duse în piață. Îl găsi pe Osman tot așa cum îl lăsase, așezat pe scara automobilului, cu capul în palme.

— N-ai avut mușterii astăzi?

— Niciunul. Dar nu numai astăzi; de o lună. Râd birjarii de mine.

Osman nu mai stătea în Delea-Veche, vânduse trăsura și calul. Avea o odaie pe malul Dâmboviței, aproape de colțul unde începea Calea Victoriei, căreia mulți îi mai spuneau Podul Mogoșoaiei, și unde de Bobotează se arunca în apă o cruce de gheață. În anii următori se duse și Osman să prindă crucea, cu toții erau vreo șase, și cine avea norocul s-o ia înaintea celorlalți se umplea de parale, regele îi dădea o pungă de aur, nu prea mare, dar dădeau și miniștrii, iar mitropolitul îl miruia cu apă sfințită. Cât a ținut acest obicei uitat astăzi, Osman s-a aruncat în apă de Bobotează și niciodată n-a prins crucea de gheață; ceilalți, frați cu toții, îi tăiau calea. An de an crucea o scotea tatăl lor, i-o lăsau lui, era o datorie, pe ea se bizuia familia. Osman n-a înțeles, ci a continuat să se arunce în apă la toate Bobotezele care pe atunci erau geroase, până în 1934 când bătrânul, destul de prăpădit dinainte, a înțepenit cu crucea de gheață în mână, de față cu regele, cu mitropolitul și cu tot guvernul, și cu toată mulțimea îmbulzită pe maluri.

Regele venea pe jos tocmai de la palat, mergând pe mijlocul străzii, între două rânduri de soldați care stăteau de pază și dădeau onorul. Osman, cu o

cojoacă groasă pusă pe umeri, iar pe dedesubt având doar o izmană, aștepta pe pod și-l vedea pe rege cam de prin dreptul Poștei. În anul când a murit bătrânul care-i făcuse atâta inimă rea, i se păru că regele, în uniforma de artilerie, se cam clătina pe mijlocul străzii, călcând ca din pod, iar când fu aproape îl văzu roșu și buhăit la față, gata să-i crape capul, că era mai mare rușinea și mai mare hazul. Cei care cunoșteau viața palatului știau că jucase pocher până dimineața, cu Lupeasca și cu Malaxa (nu mai țin minte cine era al patrulea), dar cum ar fi putut să judece Osman? El era cu ochii la crucea de gheață, și când regele o aruncă în Dâmbovița, își lepădase cojoaca, și numai în izmană se repezi s-o scoată. Bineînțeles că îi ținură calea, și crucea o scoase tot bătrânul, numai că rămase țeapăn, cu ochii ca de pește mort, în ochii mai morți ai regelui.

Toată viața lui Osman a fost numai înfrângeri, chiar înainte de Mita; însă cât fusese ea mai avea unele speranțe. Ultima dintre ele se duse când își vându calul și birja și se băgă șofer la domnul Pretoreanu, după ce făcu școală în mijlocul verii. Acum stătea într-o casă cu ferestrele înspre Dâmbovița, dar odaia lui n-avea nici o fereastră. Nici el nu știa cum de nimerise acolo și cum nu-și căuta un adăpost mai ca lumea, fiindcă în odăile celelalte mai frumoase și mai luminate, stăteau fete cu condicuță de la poliție și toată noaptea se perindau bărbații. Odaia lui Osman n-avea nici sobă, să gătească, mânca la birt o dată pe săptămână, iar în zilele celelalte pâine cu măsline. Cine ar fi crezut când îl vedea mergând cu automobilul?

Pe Odor nu-l putea primi în camera lui, nici măcar o noapte, nădăjduia să vină la el o fată, când sfârșea treaba. Era una micuță, Gela, mai molatică și mai alintată decât o pisică, dar el îi spunea Mita, nu putea altfel, îi înțepenea limba în gură. Lui Odor îi puse un țol pe sală, în fața ușii. Mai întâi îl duse la un birt de alături, și-i dete să mănânce pe săturate, decât că băiatul se sătură dintr-o farfurie de ciorbă, i se făcu greu dintr-odată, viața i se părea o scârbă și-o caznă și numai după ce scoase afară tot ce mâncase, și mai mult decât atâta, își aduse aminte de zborul pe deasupra orașului. Stătea pe malul Dâmboviței, aplecat peste balustradă și în timp ce își vărsa mațele, se gândea că blestemul cel mai greu al omului era nevoia de mâncare. Și credea că dacă fiecare și-ar pune frână, tot mai mult de la o zi la alta, omul s-ar subția atâta încât după generații ar ajunge să trăiască numai cu aer, și atunci ar înceta și războaiele, ar rămâne numai gândirea, ar fi cel mai mare triumf al omului, în toată istoria.

La capătul sălii unde dormea Odor era privata și toată noaptea forfotiră oamenii pe acolo, împiedicându-se în țolul lui și lovindu-l cu picioarele. Îi auzea cum își făceau nevoile, cu zgomot și cu suspine de ușurare și n-avea altă mângâiere decât că zburase pe deasupra tuturora. Era prea istovit, rămase întins până dimineața, dar în nopțile următoare, după ce Osman îi cumpără de la vechituri o pereche de ghete cu nasturi se plimbă pe străzi până la ziuă, cu un caiet la subțioară, oprindu-se să scrie în el pe sub felinare, când nu se vedeau vardiști care să-l întrebe ce face acolo. Venea să se culce dimineața în patul lui Osman care pleca la treabă cu inima îndoită. De-aceea aici nu-l ținu pe Odor mai mult de o săptămână, când îi spuse să se ducă și-i mai dădu nouă băncuțe, din sufletul lui bun, că altfel de unde? – nu câștiga mai nimic cu automobilul. Dar îi era teamă că Mita a doua, dacă îl vedea o dată pe Odor, să nu pună ochii pe el și să nu vină ziua în odaia unde nu intrase niciodată noaptea.

Din toată întâmplarea, lui Odor îi rămase în minte numele domnului Pretoreanu. Îl știa de altfel, era asociatul domnului Alcibiade. Atunci nu prea înțelesese de ce arunca atâția bani pe prundul gârlei. Acum se gândi că era un om cu însușiri neîntâlnite la alții, dacă ținea pe piață cinci automobile care nu-i aduceau decât pierdere, numai ca să pună Bucureștii în pas cu vremea, și nu era vina lui că nimeni nu voia să meargă cu ele; orășenii rămâneau la trăsură, cum aveau să rămână mulți ani de atunci încolo. Cu toată bogăția lui, cu tot palatul de pe Calea Victoriei, unde își închipuia ospețe și baluri, Odor avea credința că domnul Pretoreanu făcea parte dintre acei oameni care ar fi putut să renunțe la o masă pentru o idee. Nu venise însă timpul să-l încerce, disperarea lui nu era încă atât de mare. Și-apoi avea nouă băncuțe, adică pâine pentru optsprezece zile. În acest timp nu dormi nicăierea, dacă se poate înțelege și se poate crede. Noaptea se plimba pe străzi, cu vraful de caiete strânse în pătură, iar ziua ațipea câte puțin, pe câte o bancă, în grădinile publice, sau la șosea când găsea vlagă să ajungă până acolo. O asemenea viață n-avea de ce să fie trăită. Odor însă nu se gândi niciodată la moarte, fiindcă erau caietele, și dacă putea să scrie în ele, pe sub felinare, existența lui i se părea întru totul justificată.

N-aș fi crezut că Odor îmi cunoștea gândurile privind zborul lui cu aeroplanul; le cunoștea ca și mine, dar așa cum tăceam eu, tăcea și el, de parcă între noi ar fi fost înțelegere. În anul când trăise pe câmpul de aviație și se bucurase de oarecare atenție din partea lui Aurel Vlaicu, ceea ce era o realitate verificată, eu abia mă născusem. Mult mai târziu, după război și

după întoarcerea lui Odor am citit într-o istorie a aviației că într-adevăr în vara anului 1910 un aeroplan zburase prima oară pe deasupra Bucureștilor, înspăimântând oamenii. Nu fusese o dezamăgire să aflu că aviatorul era altcineva decât Odor, un francez, care venise să dea spectacol, și dacă mai țin minte, îl chema Molla. Știam dinainte că Odor nu zburase niciodată, nici n-ar fi fost nevoie să zboare, era destul că îmi povestise. Ceea ce n-am știut și am aflat în anii din urmă, când nu mai avea mult de trăit și ne-am împărtășit ultimele păreri despre lume, el nu fusese niciodată străin de gândurile mele. Dar nu înseamnă că ne-am mințit unul pe altul, dimpotrivă, ne-am arătat o și mai mare credință. Și pentru mine, și pentru el, zborul lui era mult mai adevărat decât orice realitate. Dacă am făcut ceva în viață, lui Odor i se datorează în cea mai mare parte. De aceea i-am și spus, când l-am văzut ultima oară:

— Dacă n-ai fi fost tu, n-aș fi zburat niciodată!

Capitolul 11

Odor la morgă. Întâlnirea lui cu profesorul doctor Lucifer Chiricuță. Opinii contradictorii despre viața de după moarte. Convorbiri cu ghilotinatul. Oferta lui Odor de a-și vinde trupul. Medeea, secretara de la morgă; simpatia ei pentru Odor, căruia îi păstrează caietele scrise; sacrificiul ei la bombardamentele zepelinului. Opiniile lui Odor despre gâze.

După cele două săptămâni și jumătate cât ținură băncuțele lui Osman, Odor o mai duse trei zile, fără pâine, numai cu apă. De-aici începe un gol prelungit aproape doi ani de zile; n-am găsit pe nimeni să-mi spună ceva despre viața lui din acel timp, iar el n-a vrut să-mi povestească. Sau n-a putut. Internat într-un azil, într-un spital, într-un ospiciu? Istovit și căzut în stare de amnezie?

După această atât de lungă eclipsă reapare deodată într-o lumină puternică, la amiaza strălucitoare a unei zile de octombrie, rătăcind iarăși prin piață și căutându-l pe Osman, fără să-l mai găsească. Spiritul lui renăscut ar fi rezistat din nou, probabil multă vreme, însă acum inima nu mai vru să bată, și după ce se îndepărtă câteva sute de metri de piață, Odor se prăbuși neînsuflețit pe cheiul Dâmboviței, mai jos de podul Șerban Vodă unde odată îi furaseră ghetele. Îl duseră peste drum, de-a dreptul la

Institutul medico-legal, adică la morgă, și îl puseră pe o masă de marmoră. Acolo zăcu, despuiat, toată după-amiaza și o parte din noapte, fără să-i bată inima și fără să respire, până ce își reveni de la sine. Nu-i fu greu să-și dea seama unde se află, înconjurat cum era numai de morți cu trupurile goale și înghețate, dar nu simți groază, ci o bucurie greu de înțeles altora. Deși în camera bătută de lună era mai frig ca afară, avea pentru prima oară după ce-l izgonise Osman din Delea-Veche, un pat al lui, la care să nu râvnească altcineva și unde să poată dormi până la ziuă.

Caietele, învelite în pătură, i le dădură, dar rămase fără haine. Nimeni nu știa sau nu voia să spună ce se făcuse cu ele. Îi puseră un halat în spinare și-l duseră la profesor, care voia să-l vadă.

Pe profesor îl chema Lucifer Chiricuță, nu din vina lui, nimeni n-ar putea să-l acuze; nescuzabil era că nu-și schimba măcar unul din aceste nume atât de nepotrivite. Dar am întâlnit și pe alții, oameni instruiți și cu simț estetic, purtând nume împreunate ridicol, sau nume grotești, uneori rușinoase, și neacceptând să renunțe la ele. Unii mi-au spus că nu vor să-și contrarieze părinții; nu-i cred. E doar o orbire. Și un orgoliu fără cauză. Pentru mulți oameni numele apare ca o moștenire și se socotesc datori să-l apere până la moarte.

În cazul profesorului, care trăise la Paris multă vreme, existau circumstanțe atenuante: francezii nu puteau să simtă ce caraghios suna Lucifer lângă Chiricuță.

Nu știu în ce raporturi era omul acesta cu doctorul Minovici, directorul institutului, pe care voia să-l imite în unele privințe, și nu știu mai ales dacă avea încuviințarea lui pentru a relua pe seama lui anumite experiențe, destul de hazardate și de primejdioase. Cum dădu cu ochii de el, Odor îl numi Lucifer, fără să fi știut că era adevăratul lui nume, care astfel căpăta o confirmare indiscutabilă. Cred că de atunci înainte profesorul putea să existe fără numele de familie. Eu am să i-l păstrez, ca o pedeapsă postumă. (Intuiția lui Odor m-a uimit la fel când domnului Pretoreanu i-a spus Mefistofel; sigur că domnul Pretoreanu nu putea folosi în societate un nume necunoscut între onomastici și compromis în cu totul altă măsură decât Lucifer, dar cred că era numele lui secret, folosit în dialogurile cu el însuși.) Odor nu putea să se înșele. Între acești doi oameni avea să oscileze viața lui o vreme, ca între cei doi poli ai pământului.

— Povestește! îi porunci profesorul Chiricuță. Cum este moartea?

— Dar nu există moarte, ripostă Odor, ci numai neant și neființă.

Exprimată cam copilărește, din cauza stării lui confuze, era ultima idee pe care o scrisese în caiet, nopțile trecute, după ce privise mult în el însuși sub apăsarea foamei și credea că toate îi erau cunoscute. Profesorul Chiricuță avea cu totul altă părere, socotea că moartea există, ca o nouă ființă, deci o reînsuflețire, mutată însă în altă viață, pe care toți cei ce mor o trăiesc, în deplină cunoaștere, numai că nu au putința să o comunice în sens invers, celor din lumea părăsită. Între cele două stări, numite oricum, moarte sau viață, se află un zid ca de sticlă opacă, prin care nimeni nu poate trece decât o dată, iar dacă trece nu poate să se mai întoarcă. (Aplicat în fizică, era principiul diodei, cred că abia născocită în acel timp, și al semiconductorilor născociți mult mai târziu, iar astăzi răspândiți atât de mult și atât de departe, că ajung până la vulgarizare, ei înlesnind răspândirea aparatelor de radio cu tranzistori care sunt în viața noastră măcar o indiscreție, dacă nu o calamitate.)

Bizuindu-se pe credința sa și adăugându-i un artificiu, care de fapt era o înșelătorie, admisă numai în știință, Lucifer făcea experiențe să treacă dincolo și să vadă, dar lăsând jumătate din el dincoace și punând oameni de pază, ca să-l țină și să-l tragă înapoi când ar fi să treacă și partea cealaltă. Mort numai pe jumătate, nu ajungea decât până la zidul de sticlă, opac pe o față, și nu vedea nimic dincolo. Era sigur însă că oricine ajungea acolo de-a binelea putea să privească în urmă, printr-o însușire a sticlei de a fi penetrantă numai dintr-o direcție.

Fenomenul acesta optic era exact inversul celui pe care îl avea zidul de sticlă, de a permite trecerea corpurilor în zona morții și de a le împiedica întoarcerea la viață.

Despre existența unei conștiințe umane în acea zonă zisă a morții, doctorul Chiricuță deținea dovezi sigure, comunicarea avută de el însuși cu un om căruia i se tăiase capul. Nu mai țin minte numele acelui nenorocit, poate Lefèvre; ca să fiu sigur ar trebui să mă întorc la ziarele vremii. Am citit despre el într-o revistă de medicină a cărei colecție se afla în casa domnului Alcibiade, și pe urmă s-a pierdut, cum s-au pierdut toate. Am în ochi pagina cu fotografia omului, la judecată, și pagina următoare, cu fotografia capului desprins de trunchi și pus pe o masă. Alături apare silueta cuiva, văzut din spate; mai târziu când Odor mi-a povestit întâmplările, nu mi-s fost greu să-mi dau seama că era însuși profesorul Chiricuță, cum arăta el la vremea aceea. Celălalt, cu o înfățișare distinsă, cu o barbă neagră frumoasă și îngrijită, îmbrăcat cu eleganță aristocratică, era medic și își

otrăvise nevasta. M-a frapat expresia lui foarte vorbitoare, mi s-a părut că-i aud glasul, proclamându-și nevinovăția de care jurații n-au vrut să țină seama. Omul era un scelerat, dar chipul nu-l arăta, l-ai fi crezut mai degrabă un savant, sau un misionar propovăduindu-și credința.

N-aș fi ținut minte nimic despre el, dacă nu m-ar fi frapat expresia lui, devenită și mai elocventă după decapitare. Nimic din distincția aristocratică nu a dispărut de pe față și parcă i s-a adăugat o nouă vivacitate, încât, dacă nu s-ar vedea limpede retezătura însângerată, l-ai crede în plină perorație, ca în fața juraților. Un ochi e cu nervozitate, ceea ce dă naștere la o grimasă, ochiul celălalt însă are o privire limpede și pătrunzătoare. Nu încape îndoială că între capul de pe masă și omul de alături se duce o conversație.

Profesorul Chiricuță a scris o carte despre convorbirea lui cu decapitatul, dar n-am putut-o găsi, și mă mulțumesc să rememorez darea de seamă, de altfel destul de amplă, din revista medicală. Pe atunci autorul ciudatei experiențe își continua studiile și cercetările la Paris, unde își luase doctoratul în medicină. Lefèvre îi fusese coleg, apoi prieten, familiile lor se frecventau, erau adesea văzuți împreună. Profesorul Chiricuță nu spune dacă îl socotește pe Lefèvre capabil de crimă; nu-l absolvă, nu-l condamnă, păstrează o neutralitate deplină sau, și mai bine spus, ocolește cu totul subiectul, mulțumindu-se să relateze experiența. Zi de zi, înainte de execuție, el îl vizitează pe condamnat la închisoare și ajunge să-i exalte în asemenea măsură ideea că după moarte există altă viață, poate mai palpitantă, încât îi convinge să stabilească prin el un mijloc de comunicație cu lumea cealaltă. Glasul fiind exclus, decapitatul va răspunde la întrebări prin mișcări ale feței, și mai ales printr-un cod al ochilor.

Nu știu cu ce sentimente va fi mers Lefèvre la ghilotină, nimeni nu s-a gândit, și mă miră; eu unul cred că era partea cea mai importantă a experienței. Când a auzit întrebările era în el frică, disperare, ură, sau ce altceva? Dar, în sfârșit, după împlinirea ceremoniei sinistre, capul, pus pe masă, a răspuns la toate întrebările. Dialogul redat de doctorul Chiricuță n-am să-l uit niciodată, m-a zguduit puternic fiindcă îl știam autentic, și apoi se simțea în el o sinceritate la care oamenii nu ajung decât în momente de cumpănă. Momentul de cumpănă nu era însă al lui Lefèvre, el îl trecuse, ci al profesorului Chiricuță, când își vedea confirmată teoria despre viața de dincolo. Emoția triumfului e atât de puternică, încât el uită de sine, interesându-l numai adevărul științific, și nu pregetă să relateze chiar acele

părți din convorbire care îl pun într-o lumină stupidă și peste care eu am să trec, din decență. „Lefèvre, mă auzi?” „Da. Limpede!”

(Pentru afirmație, codul prevedea închiderea ochiului drept, pentru negație a celui stâng, dar un ochi se poate închide în atâtea feluri, lent, strâns, furios, ironic… Iată numai câteva nuanțe dintr-o infinitate. Și-apoi mai vorbesc și fruntea, obrajii, nasul, gura, bărbia, toți mușchii feței. Oricât de îndoit aș fi fost la o primă gândire, mi-am dat seama că, într-adevăr, pe această cale se poate duce o convorbire completă, dacă există o înțelegere de amândouă părțile.) „Lefèvre, te doare?” „Ce să mă doară?” „Ți-e frică?” „De cine?…”

Nu merg mai departe. Multe întrebări sunt naive și unele chiar ridicole, iar răspunsurile ironice și cinice; mortul apare într-o superioritate vizibilă.

Deși la atâta depărtare de întâmplarea aceasta desigur interesantă dar mult prea sinistră, care mi-a prilejuit clipe de dezgust și de groază, îmi repugnă să reproduc mai multe replici în paginile mele, destinația lor fiind alta. Convorbirea redată de profesorul Chiricuță este cu totul convingătoare pentru mine, cum sunt sigur că ar fi pentru oricine, dacă ar cunoaște-o. Mă fac garantul ei și trec mai departe. În zece ani care urmaseră, profesorul nu încetase să aprofundeze teoria sa și să și-o reconfirme, neezitând să facă din el însuși obiect de experiență, în clipele când, cum e atât de firesc cu credințele oamenilor, intervenea îndoiala. Însă niciuna din experiențele sale nu avea atâta valoare și nu îl dusese atât de departe ca dialogul cu decedatul Lefèvre, pe care zadarnic căutase prilejul să-l continue cu altcineva; nici un condamnat la moarte nu acceptase colaborarea, mulți înjurându-l sau chiar scuipându-l în față.

Iar acum găsea în Odor subiectul așteptat de multă vreme: tânărul n-avea haine, n-avea casă, n-avea de mâncare și n-avea pe nimeni. Cum credea el, n-avea decât disperarea; pentru un asemenea om, viața nu mai contează.

— Vrei să devii celebru împreună cu mine?

Îi propunea moartea, numai pe jumătate, cum încerca el însuși, strangulându-se de față cu asistenții; aceștia însă, lipsiți de o credință temeinică, se temeau să ducă experiența până aproape de ultimele consecințe, când într-adevăr putea deveni concludentă, și se grăbeau să-l reanimeze înainte ca el să treacă prin zidul de sticlă. Totdeauna își venea în fire mahmur, ca după beție, îl durea capul, își privea în oglindă gâtul vânăt, știa cauza, deci și scopul; dar nu-și amintea nimic din ce vedea dincolo; trebuia o pătrundere mai departe, pe care s-o conducă el însuși.

Odor nu mi-a spus motivele pentru care căzuse la învoială. Cred că era în el și o anumită curiozitate, dar mai degrabă îmi închipui că accepta drumul acesta spre moarte, ca să-și prelungească viața și să mai poată scrie câteva caiete. În orice caz, nu-i era frică. Profesorul Chiricuță îi cumpără haine, un costum nou, verde cu dungulițe galbene; cum era slab și atât de ușor că pentru el aproape nu mai exista gravitație, semăna cu o lăcustă pe vreme de secetă. Îi mai dădu bani de cheltuială, și îi puse un pat în biroul lui de la morgă. Odor își cumpără încă un vraf de caiete și o duzină de creioane, și iarăși mă întreb dacă le cumpăra întregi, cum se vând creioanele la librărie, de ce avea totdeauna numai capete, pe care abia le ținea între degete?

Profesorul îl lăsă așa să se întremeze, mai mult de o lună, până la sfârșitul lunii noiembrie, când îl chemă la experiență, în amfiteatru. Băncile, până sus, erau pline de studenți, de doctori și cercetători, dar și cu lume mondenă, în primul rând stăteau fotografii și ziariștii, care mai serios ar fi fost să lipsească. Odor intră într-o cămașă de in lungă până la călcâie, cu mâneci largi care îi fluturau pe brațele cam slăbuțe. Era un adolescent frumos, cu paloarea lui nepământească și cu ochii albaștri în care se citea o uimire senină. Sigur că îl mirau atâți oameni, așezați în trepte, ca în viață, dar nu-i păsa de nimeni. Voiseră să-l tundă, pentru experiență; fusese singura lui împotrivire și acum părul blond îi atârna valuri-valuri pe umeri. Se simți o înfiorare în sală și se auziră exclamații înăbușite. Erau și câteva doamne de față, în afară de studente, și toate se uitau cu mâna la gură. Știau că n-o să-l omoare, dar rămânea o teamă; tot ce se întâmpla semăna cu pregătirile pentru o execuție și le îngheța inima: dacă se făcea o greșeală? Bietul tânăr! Nu era una acolo să nu și-l dorească, de fiu sau de logodnic, chiar dacă era prea tânăr, și fiecare în felul ei l-ar fi copleșit cu dragostea. O floare zbură din înălțimea amfiteatrului, ca să cadă la picioarele lui Odor; atunci se văzu că era un trandafir galben.

— Să păstrăm discreția, doamnelor! ripostă profesorul Chiricuță, cu un glas luciferic. Aici nu suntem la teatru!

(Studenții îi spuneau Lucifer, dar numai în spate, ca o poreclă, uitând că era adevăratul lui nume, din care scoteau o mulțime de derivate, articulându-l transformându-l în adverbe și adjective, spre a defini nu doar persoana, ci și actele sale: lucifericul, luciferic, luciferos, lucifurios…)

Un asistent se apropie de Odor, îi ridică părul de pe umeri și-l legă în creștet, cu o cordeluță care-i încingea fruntea. Deși părea o cunună de spini,

o primi cu bunăvoință. Îi trecură ștreangul pe după gât; profesorul Chiricuță îl ținea de încheietura mâinii, numărând pulsul. După aceea fu o smucitură, Odor nu simți altceva decât o alunecare, ca pe zăpadă, cu săniuța; aerul rece îi vâjâia pe la urechi, auzea glasuri de copii, vesele. Iar tot atunci o bucurie violentă îi cuprinse întreg trupul, făcându-l să se zgâlțâie. O fată căzu moale pe bancă, după ce scoase un țipăt. Restul lumii încremenise.

* * *

În luciferismul său, profesorul Chiricuță nu voia să se lase învins și făcu încă două experiențe. Odor nu-i aducea nimic de dincolo, ca și cum lumea pe care o confirmase Lefèvre acum dispăruse. Uneori își ieșea din fire, îl apuca de pieptul cămășii și-l scutura, ca la poliție:

— Ești îndărătnic, sau minți? Nu vrei să vezi, sau nu vrei să spui ce-ai văzut?

— Dar n-am cum să văd, domnule! se apăra Odor, blând și nedumerit. Dacă există ceva dincolo n-aș putea să aflu decât printr-o moarte adevărată, dusă până la capăt! Cu jumătăți de măsură nu ajungi nici măcar până la jumătate!

La vremea aceea, împotriva unui prea timpuriu aer de maturitate, Odor n-avea decât șaptesprezece ani și jumătate. Socotea că îi mai trebuiau aproape șaisprezece ca să-și scrie toate caietele.

— Asigurați-mi viața până la treizeci și trei de ani, îi propuse lui Lucifer, și atunci sunt gata să mor la cererea dumneavoastră, în condițiunile care vi se vor părea mai interesante, acceptându-vă toate condițiile ca să putem comunica, în cazul că există viața de dincolo.

— Bineînțeles că există! Am o dovadă veche, din tinerețe.

— De ce mai vreți alta?

— Fiindcă toate credințele trebuiesc împrospătate. Nici o religie nu rezistă timpului. Dumnezeu l-a sacrificat pe propriul său fiu, ca să-și afirme existența.

— Atunci înfiați-mă, și mă pregătesc pentru sacrificiu!

Lucifer ar fi acceptat o înțelegere, nu aceasta din urmă, neserioasă, dar îi era teamă de lege. Un contract, ca să capete valoare, trebuia să aibă autentificarea tribunalului. Și atunci devenea public, atrăgând oprobriul societății, și pedepsele codului. Rămase să reflecteze la posibilitatea unei convenții secrete, ce garanții să-și imagineze și să-i ceară lui Odor. Deocamdată îl ținu în subzistență, dându-i bani de mâncare și culcându-l la

morgă. Veni și iarna, fără să fi ajuns la o hotărâre. Îi cumpără palton, șoșoni și căciulă, și Odor o ducea domnește, la adăpost, cu căldură, cu o baie fierbinte sâmbătă seara, restul săptămânii mulțumindu-se cu apă rece, dar și așa era bine. În vremea aceea scria, însă mai încet, câte un caiet la două zile, nu din delăsare și fiindcă dăduse de bine, ci îl ajungea oboseala din urmă. Grija care se ivise și creștea întruna era unde să mai pună caietele scrise. Deocamdată i le ținea fata de la arhivă, care avea o privire tristă, ca a îngerilor din cimitire. Era frumoasă, și să fi avut gândul însurătorii, Odor ar fi luat-o de nevastă, numai ca s-o scoată de acolo, unde își ducea viața între cadavre și dosare. O chema Medeea, nume rece și nepotrivit, ales fără inspirație, neputând fi modulat într-o mângâiere și el fu poate piedica adevărată în calea sentimentelor lui Odor, care altminteri era gata să se îndrăgostească.

Medeea îi păstră caietele chiar după ce el plecă de acolo, ducându-se la Paris, cam pe socoteala domnului Pretoreanu, iar apoi la război, în Moldova. Într-o noapte, când zepelinul zbura pe deasupra Bucureștilor, iar din piețe trăgeau tunurile, Medeea fugi pe jos, tocmai de pe Rahova, unde stătea cu casa, mai sus de șoseaua Viilor, până la morgă, îngrozită că o bombă ar fi putut să cadă tocmai acolo. Și nu-i păsa de morți, ci de caietele lui Odor. Când el se întoarse, cu un braț în eșarfă, le găsi pe toate, puse bine, le luă cu birja, după ce-i mulțumi Medeei. Dar nu băgă de seamă că ea avea un picior de lemn, stătea ascunsă în spatele mesei cu dosarele morților, zâmbind mai tristă ca altădată. Zepelinul venea dinspre poștă, după ce bombardase în centru, și mergea către Dunăre, să treacă în Bulgaria, când mai lăsă o bombă pe cheiul Dâmboviței, tocmai când Medeea trecea pe acolo.

Nu știu de ce avea Odor brațul în eșarfă; mai târziu, când l-am văzut dezbrăcându-se, n-am observat nici o cicatrice. Era brațul stâng, și ce-ar fi fost să-l piardă, când altădată și l-ar fi dat chiar pe dreptul, numai să zboare? Sunt sigur că să fi știut și să fi avut cum face schimbul, l-ar fi dat în noaptea bombardamentului, ca s-o salveze pe Medeea.

Bărbați infirmi, mutilați în războaie sau în lupta lor cu viața, se văd mulți și s-au văzut totdeauna, mai ales în primii ani după ce se încheie pacea. Cum se împacă ei cu cele din jur nu știe nimeni – poate cu tortură și lacrimi, dar uite că își duc traiul până la capăt. Pe unii i-am văzut veseli, făcând planuri de fericire, și dacă n-am putut înțelege, viața a avut grijă să-mi arate cât o iubesc și cât o doresc oamenii. Fiindcă mi-a scos în față, în

timpul războiului următor, al altor generații, la un spital de răniți, un mutilat cum nu-mi închipuiam că poate să existe și să supraviețuiască. Îl chema Iliuță și un proiectil de brand, după ce îi spulberase ochii, schilodindu-i rău fața, îl lăsase fără amândouă mâinile, de sub umeri, și fără amândouă picioarele, de sub șolduri. Era pe un scaun cu roate, mai puțin decât jumătate de om, din nefericire partea unde avea viscerele și-i bătea inima ținându-l în viață. Dar zâmbea vesel și voia să trăiască. Despre el voi reaminti când voi ajunge la războiul al doilea.

A fost o lege a lumii, femeile să îndure chinurile facerii, în schimb bărbații să le ferească de altele și să îndure numai ei chinurile războiului. Pe urmă s-au schimbat multe, războiul a intrat între case și o fată și-a pierdut piciorul la podul Șerban Vodă, unde într-o noapte Odor rămăsese fără ghete. Dar nu se poate! Ce se alege de sufletul unei fete când ea trebuie să fie ispită și frumusețe, că numai așa merge viața înainte, dacă se vede ciuntită, seara, când se dezbracă în fața oglinzii, să-și pună cămașa de noapte și să se pieptene? Iar dacă sparge toate oglinzile, sau le acoperă cu cearceafuri, ca în zilele când este un mort în casă, și nu se mai vede, e totuna, fiindcă se știe și se simte. Și toată lumea se transformă în nedreptate. Niciodată un bărbat nu va putea s-o mângâie fără să se îngrozească. Și-atunci pentru ce să mai trăiască o fată?

Poate Medeea trăia ca să păstreze caietele lui Odor. Dar iată că Odor venise, și ea îi întinsese mâna, peste masă, fără să se ridice, iar el plecase cu caietele, fără să știe. Abia acum m-am gândit că îi rămăsese și ei o bucurie, sărmană, gândul că dacă într-o zi Odor avea să și-o amintească, în ochii lui imaginea ei rămânea întreagă, cum o știuse. Și poate că viața ei adevărată era numai aceea rămasă în conștiința lui Odor; datorită lui se simțea întreagă și putea să trăiască, zâmbind câteodată, cu ochii la dulapul unde ținuse caietele, și unde acum se înghesuiau dosarele morților.

Abia spre sfârșitul vieții a scris Odor despre sacrificiile făcute de alții pentru noi, fără să le cunoaștem. Nu știu cum i-a venit ideea, nu cred că a pornit de la o întâmplare, ci a fost gândire pură. După zeci de ani din care un om a făcut din meditație singurul mobil al existenței sale, trebuie să ajungă la un capăt, unde toate se arată în lumină, frumoase sau urâte, cu bucurie sau cu durere, dar fără să rămână nici o umbră și nici o necunoscută; spre a se depăși pe sine și a-și depăși propria rațiune, spre a nu rămâne nimic dator, nimănuia. Odor convine că nu existăm decât prin proiecția noastră în conștiința altora. Ce altceva este notorietatea, spune el,

dacă nu un act de capitulare a societății în fața unuia din indivizii săi, poate mai înzestrat decât alții, dar care, pus într-un vid fără etaje, n-ar mai putea să-și afirme nici măcar a treia dimensiune, necum pe a patra, și ar rămâne fără nici un relief, o biată suprafață plană. Mulțimi de oameni, încheie Odor, se sacrifică încontinuu și se epuizează ducând în spinare greutatea statuilor.

Numai că nimeni nu cunoaște caietele lui, rămase în cufărul legat cu frânghie. De aceea sacrificiul Medeei care le-a salvat cu prețul nefericirii ei fără speranțe, rămâne o virtualitate, deci deocamdată un act gratuit și sublim de care cred că nu sunt capabile decât femeile. Dar așa e făcută lumea, să meargă înainte, fără să-și dea seama cât datorează celor rămași în urmă, ca morții pe câmpul de bătălie.

* * *

În timp ce Odor trăia boierește la morgă, în biroul profesorului Chiricuță, așteptând hotărârea lucifericească a acestuia, în casa domnului Alcibiade viața era încă frumoasă, îndestulată, cu sărbători, cu ospețe la care erau poftiți oameni veseli și cântau lăutarii, trezind pizma satului. Copiii creșteau, unii începeau școala, alții erau la jumătate sau gata s-o termine și fiecare își pregătea drumul lui în viață, la adăpost de griji, încredințați că vor avea tot ce le trebuie, după cum se vedea în casă. Nimeni nu pomenea numele lui Odor, chiar dacă se mai gândeau la el o dată pe săptămână, sâmbăta, când se adunau cu toții în familie, chiar și cei aflați la oraș, în gazdă sau pe la internate. Locul lui Odor rămânea gol la masă, dar Alexandrina continua să-i pună tacâmul și șervetul lui pe care nimeni nu-l mai atinsese, în inel de lemn, cu inițiala T, pirogravată. Toate inelele aveau aceeași inițială, se deosebeau între ele prin culoare. Nu știu cine atribuise culorile, cred că Alexandrina, ei i se potrivea o astfel de idee, înrudită cu harpa și cu sticlele de lampă. Culoarea lui Odor era violetul.

Domnul Alcibiade se făcea că nu vede locul gol de la masă, dar îi stătea pe suflet să spună: „Haide odată, să facem pace în sufletele noastre!” Ceilalți copii îl simțeau și stăteau cu nasul în farfurie, făcându-se și ei că nu văd locul gol și tacâmul pus ca o mustrare continuă.

Alexandrina nu se mai atingea de harpă decât rareori; când o rugau musafirii, și mai mult ca să acompanieze o cucoană cu gușă de porumbiță, care cânta arii din opere. Am văzut-o târziu, când nu mai avea voce deloc, admițând că avusese; cânta atât de spart și de sălbatic, încât aș fi ajuns să urăsc muzica, dacă dincolo de glasul ei n-aș fi auzit harpa, pură, cristalină și

proaspătă, că o asemuiam cu roua de dimineață. Iar după ce ascultam de la fereastră, mă întorceam acasă, mă așezam pe scara de lemn dinspre grădină și, cu țambalul pe genunchi, încercam să pun alături unul de altul sunetele, ca pe cuvinte. Am rămas la cele din urmă, cu țambalul n-am ajuns prea departe, au năvălit prea multe gânduri peste mine, ca să le spun numai prin coardele lui sărace.

Și acum, când Odor nu mai era acasă, ștergea Alexandrina sticlele de lampă, după-amiaza, iar seara făcea lumină multă în casă, dar o fereastră rămânea în întuneric. Pe urmă, una câte una, s-au întunecat și celelalte ferestre, pe măsură ce au plecat ceilalți, până la ultima dintre ele, fiindcă Alexandrina n-a păstrat pentru ea decât un opaiț, iar Odor, când s-a întors, a stat toată noaptea pe întuneric.

Din vremea aceea, de după întoarcere, țin minte singura lui violență, pe care n-am înțeles-o. Chinuiam o viespe, nu degeaba, mă înțepase, dar recunosc că, oricum, era o faptă urâtă. O tăiasem în două, și primei părți, cu capul și cu mandibulele, îi dădeam să mănânce partea cealaltă, abdomenul galben, cu dungi negre, culori de care mi-a fost frică multă vreme, poate îmi este și astăzi. Mă înțepase în obraz, de am stat cu un ochi umflat multe zile, și atunci culorile ei s-au asociat cu durerea usturătoare.

Cazna la care am supus viespea era o pedeapsă crudă și inutilă, fiindcă nu-mi alina suferința, iar ea, pare-se, nici nu are nervi destul de dezvoltați ca să simtă cu adevărat durerea. Dacă mandibulele devorau cu furie o parte din ea însăși, de o vedeam ieșind mărunțită la baza toracelui, nu făcea decât să-și arate lipsa de rațiune. Gândind așa, răzbunarea mea nu mai era o cruzime, ci doar un timp pierdut nelăudabil.

Asupra acestei scene de care aș putea să nu mă acuz și pe care ar fi trebuit s-o uit de vreme ce nu poate fi comparată nici cu cea mai mică dintre cruzimile îndurate de oameni în timpul meu de viață, Odor s-a năpustit asupra mea, gata să mă strivească, m-a trântit în brânci și mi-a pus genunchiul în ceafă.

M-a scăpat Alexandrina, care a venit fuga din casă, cu fruntea într-un prosop alb; o durea tot mai des capul.

— Lasă, Odor! îi spuse. (Cred că încă îi spunea Odorel, cum îl alintase când era mic, dar nu mă încumet să transcriu un diminutiv atât de îndepărtat și de nepotrivit.) Îl doare și pe el, săracu, și mai rău decât pe o gâză veninoasă.

Alexandrina credea că durerea crește proporțional cu volumul trupului și cu treapta lui de evoluție. Durerea mea, pe lângă a gâzei, nu putea fi măsurată, iar Odor mi-a dat drumul și a rămas pe gânduri. Își amintea că și el omorâse făpturi fără conștiință, venite pe lume nu din propria lor vrere și făcând rău prin dotarea lor de către natură. Erau păduchii, în Moldova, trebuia să-i strivească, altfel îi umpleau nu doar trupul, ci ajungeau să-i astupe gura și nările, să nu mai aibă pe unde respira și bea apă. În ziua aceea Odor n-a mai scris un rând în caiet, ci s-a plimbat până seara, apoi o bună parte din noapte, mergând furios de la un capăt la altul al parcului. A doua zi m-a mângâiat pe creștet și mi-a spus doar atât:

— Nu știu! Nu știe nimeni nimic, nici măcar despre gâze!

Capitolul 12

Anomalii biologice petrecute cu Toma. Povestitorul demască însușirea lui trucată de a măsura scurgerea timpului cu precizie absolută. Miraculos reviriment la învățătură. O altă însușire miraculoasă a lui Toma, de data asta reală, dar neexplicată nici până astăzi. Formidabilul duel cu profesorul de latină; triumful zgomotos al lui Toma, urmat de o faptă mârșavă.

De neînțeles, în comparație cu Odor, rămâne firea lui Toma, al doilea din copiii domnului Alcibiade. De unde a putut să se nască în el atâta ferocitate? Răutatea ca stil de viață, fără milă, fără folos, fără remușcare. Construită cu o imaginație diabolică.

A început din ziua când s-a aruncat de pe brațul excavatorului și s-a rănit la tâmplă; i-a rămas o cicatrice vizibilă, căreia, după împrejurări, i-a dat cele mai extravagante explicații: că era o mușcătură de lup (alteori de urs); pe amândoi îi răpusese (blana ursului o avea lângă pat, dar era un urs alb, din alte locuri), cu blana lupului făcuse un schimb, o dăduse pe bicicletă. Cicatricea se mai datora unei lupte cu hoții, apoi unui accident de aeroplan, deși nu zburase, ca Odor. La Iași, în timpul războiului, cicatricea de la frunte își găsise explicația nobilă și prestigioasă într-un șrapnel nemțesc care îi găurise casca franțuzească; nu era nici de mirare, nici de necrezut, dar nu știu ce nevoie avea să născocească un asemenea act de eroism pasiv, dacă sunt dovezi că luptase fără să se cruțe și cu temeritate.

Mult timp după întâmplarea de la excavator, când plecase pe prund, mână în mână cu domnul Alcibiade, și când cred că s-a născut răutatea în el, ea a rămas în stare latentă, fiindcă îi lipsea forța fizică să și-o exercite. Făpturile plăpânde nu pot fi rele decât cel mult în suflet. Toma era un băiat firav, abia pe la paisprezece ani a început să se împlinească, prin clasa a treia de liceu, când s-au întâmplat cu el mai multe fenomene deodată, de au uimit toată școala și nu li s-a găsit explicație. Că a început să crească repede, n-ar fi fost nefiresc, toți copiii cresc la o vârstă, la el însă fu o dezlănțuire; de la un metru șaizeci și cinci cât avea în septembrie, de Crăciun măsura unu optzeci și patru. Era o turbulență care la școală stârnea curiozitatea, iar acasă îngrijorarea. Domnul Alcibiade se grăbi să-l ducă la cei mai renumiți doctori, cum puteau să fie ei pe atunci, când nu prea se cunoștea endocrinologia. Îl examinară unii și alții, cum se pricepură, îi fotografiară oasele cu raze roentgen, îi numărară globulele roșii și albe și la sfârșit îl felicitară pe domnul Alcibiade, asigurându-l că băiatul era un exemplu de forță fizică și energie.

După ce încetă să crească, rămânând la un metru optzeci și șase, cum este înregistrat și la armată, lui Toma începu să i se dezvolte pieptul și bicepșii, și tot repede, încât până la sfârșitul anului nimeni nu mai putea să-i reziste la luptă dreaptă sau strâmbă, nici chiar atleții școlii. Tot în acel an, cam înainte de vacanța Paștelui, îi căzură toți dinții, unul după altul. Nu avusese dinți frumoși, dar nici nu meritau să cadă, în afară de două măsele, cariate prematur și pe care dentistul Freiberg, cel mai bun din oraș, nu izbutise să i le scoată. Domnul Alcibiade era consternat, iar Alexandrina, de inimă rea, avea dureri de cap interminabile; numai sticlele de lampă continua să le șteargă, și cu tot necazul, în casă nu fu mai puțină lumină decât altădată. Copiii cei mici se bucurau, aveau o teamă instinctivă de Toma, care apoi s-a dovedit cu totul justificată. În spate își dădeau coate, îi maimuțăreau mestecatul strâmb și nevolnic, iar la masă își disputau hartanele lui de pui, pe care nu putea să le mestece, și prăjiturile cu alune, pe care nu putea să le ronțăie.

Lui Toma părea că nu-i pasă, era cu totul insensibil, sau avea în el o credință ascunsă, fiindcă se uita la ceilalți cu un zâmbet ironic. Și iată că din senin, și ca în povestea cea mai năstrușnică, dinții îi crescuseră la loc, într-o singură lună, albi și puternici, măselele la fel, până la cea din urmă; ba îi crescuseră chiar măsele de minte, cu mult prea devreme, spre uimirea dentistului Freiberg. Odată cu acest fenomen, dacă firea îi rămase încă

nedefinită un timp, fizionomia lui deveni brusc hotărâtă și agresivă. Ca o completare, tot atunci și tot din senin, părul, blond și mătăsos, mai ondulat decât al lui Odor, prinse să se întunece, să se urâțească, devenind însă mai viril, până ce într-o săptămână ajunse negru și țepos, că băiatul nu mai putea să fie recunoscut. Cam tot din acel timp își spuse Tom și, ce e ciudat, numele se potrivea atât de bine cu fizionomia lui nouă, încât părea o consecință a transformărilor petrecute cu el; toată lumea îl acceptă și îl adoptă, fără efort, fără tranziție, ca pe ceva care făcea parte din trup.

Toate aceste fenomene ar putea găsi explicații biologice, dar ele reprezintă abia un început; cele ce urmează sunt din ce în ce mai enigmatice, până ce ultimul dintre ele rămâne cu desăvârșire de nepătruns.

Tom avea de mic un imbold spre mistificare. Era poate o moștenire de familie, dusă prea departe și înrăită, fiindcă urmărea să înșele sau să umilească pe cineva, o victimă fără alegere. Și alții din copiii domnului Alcibiade erau înclinați să mistifice, dar numai din exces de imaginație. În fruntea lor stătea Odor, care propunea celorlalți drept realitate visele lui cele mai zăltate, și izbutea să-i convingă prin faptul că nu se gândea să-i înșele, ci era convins el însuși.

Mistificarea la Tom nu era câtuși de puțin un prilej de visare sau un joc al închipuirii, de aceea și numele ei rămâne impropriu; mai potrivit ar fi să-i spun minciună sau escrocherie, iar pe el să-l rup de restul familiei.

Crescusem și eu mărișor când mi-a dat de gândit însușirea lui Tom de a măsura timpul cu simțuri ascunse, mergând până la o exactitate de cronometru. Toți avem noțiunea timpului, într-o măsură mai mare sau mai mică, și cu exercițiu putem să ajungem la anumite performanțe, să apreciem când a trecut un sfert de oră sau o jumătate, iar cei înzestrați chiar durate mai lungi, fără să ne uităm la ceasornic. Nimeni însă nu se va încumeta să ajungă la precizie de minut, și cu atât mai puțin de secundă.

Știam că Tom își căpătase o mare faimă printre copii încă din vremea când începuse să se transforme, căci eu, unul, l-am cunoscut de aproape mult mai târziu, când crescusem destul ca să mă ia în seamă cât de cât și să-mi facă demonstrația misterioasă. Metoda lui consta în a aduce în casă un număr de copii, percepând în primul rând o taxă de intrare, în bani sau în obiecte interesante, fie chiar mărci poștale, bile și gioale, negociabile între școlarii din aproape toate clasele. Odată aceștia adunați în camera lui, Tom își anunța capacitatea de a măsura timpul cu ochii închiși, fără cea mai mică greșeală, până la secundă. Cum nimeni nu voia să creadă, chiar cei care mai

participaseră o dată la experiență, Tom propunea pariuri, foarte ispititoare pentru asistență, chiar și pentru cei pățiți, care pierduseră dar sperau să descopere secretul, sau Tom să greșească și ei să-și acopere pierderea. Căci pentru un gologan pariat, el se lega să plătească douăzeci în caz de nereușită.

După ce se încheiau pariurile, i se propunea o durată de timp cât mai derutantă, de pildă nu o jumătate de minut, să zicem, ci treizeci și una de secunde. Tom accepta orice propunere, chiar și mai dificilă. Cei care aveau ceasornic cu secundar arbitrau demonstrația și, cu ochii pe cadran, făceau un semn cu mâna când începea măsurătoarea timpului. Tom închidea ochii, intra într-un fel de transă, înceta parcă să mai respire, și toți se holbau la el, să-l surprindă în greșeală, sau să-i descopere procedeul. Pe fața lui Tom treceau valuri de sânge urmate de palori albe, ceea ce era teribil de impresionant la vedere, și când mai rămâneau cinci secunde până la termen bătea ritmul lor, lovind cu un creion în masă, cum se dă astăzi ora exactă la radio. Cu ultima bătaie, mai apăsată, Tom deschidea ochii, se uita la toți cu o privire rătăcită, ca și cum se întorcea din altă lume, apoi, neexistând obiecții, ci numai uimire, își încasa banii. Unii se ambiționau, repetau pariul, cu sume îndoite, fiindcă altfel Tom nu accepta să continue, se alegea o durată de timp mai încâlcită, de pildă cincizeci și nouă de secunde, și jocul reîncepea, ca să se termine întocmai ca prima oară, cu o precizie incredibilă.

Ducându-i-se faima în școală, Tom fu chemat să facă o demonstrație în cancelaria profesorilor și el acceptă, după ce pretinse să i se acorde un sfert de oră de reculegere. Era în recreația mare și îl lăsară singur, într-un colț al cancelariei, acel sfert de oră, în care timp el stătu cu ochii închiși, atât de concentrat că nu mai simțea pe nimeni din preajmă. Înainte de a se sfârși timpul, deschise ochii, tot așa, de parcă ar fi venit de departe, și propuse să înceapă experiența, nu însă fără pariuri. Profesorii puseră banii pe masă, convinși că au să-l încolțească și au să spulbere legenda, hotărâți ca apoi să i-o plătească la cursuri, cu notele cele mai proaste. Timpul ales crea o dificultate mai mare, fiindcă se extindea la două minute și jumătate, fără o secundă; și secunda aceasta scăzută, și durata mai lungă, când simțurile ascunse, admițând că existau, puteau să se deregleze, erau capcane pe care le propusese profesorul de matematici. Școlarii, știind ce se întâmpla, așteptau pe sub geamurile cancelariei și își lungeau gâturile să vadă. Nu eram printre ei, nu începusem liceul, dar am aflat de la alții. Atunci le-am

cerut unora, mai mari decât mine, să-mi descrie cancelaria cu tot ce se afla acolo. Îmi intrase în cap o bănuială, care creștea întruna, iar descrierea cancelariei a fost aproape o confirmare. Recreația s-a prelungit cu cinci minute, Tom a câștigat fără tăgadă, după care și-a luat banii și s-a dus în clasă. Profesorul de matematici, cu care avea oră tocmai atunci, era hotărât să-l scoată la tablă, să-l încurce și să-i pună un zero tăiat, ca să-i ajungă tot anul, dar n-a avut îndrăzneala.

Mi-am chibzuit planul cu multă răbdare, cum n-am avut altădată în viață pentru treburi mai importante, mi-am plătit și eu obolul ca să intru în camera lui Tom, în vreme ce în camerele celelalte intram ca la mine acasă; am dat, cu mult regret, o carte poștală ilustrată, venită tocmai de la Londra, dar nu știu în ce împrejurare, cu patru pisicuțe nemaipomenit de frumoase, care căscau toate patru cu poftă, arătându-și limba roză, și toate erau foarte gingașe. O arătam cui voia s-o privească, toți admirau pisicuțele, iar eu mă prăpădeam de râs în mine, să-i văd cum unul câte unul începea să caște, fără să-și dea seama de cauză. Căscatul e molipsitor, cred că toți știau, dar toți uitau în clipa aceea.

Tom a luat ilustrata, a cântărit-o din ochi dacă merita ca preț de intrare și, în sfârșit, mi-a dat drumul în cameră, în timp ce căsca de-i trosneau fălcile. Pariul l-a câștigat și de astă dată, iar eu am pierdut cinci parale, câte pariasem. Însă atunci am dezlegat enigma, și la următoarea experiență l-am demascat pe Tom, de față cu toți copiii. În camera lui era o pendulă, între ferestre, la fel cum era una și-n cancelarie. După ce experiența începuse, și Tom măsura timpul, cu ochii închiși, căzut în obișnuita lui transă, m-am apropiat de pendulă, i-am deschis ușița și am oprit limba care bătea tic-tacul.

Multe am învățat despre stările oamenilor privind atunci chipul lui Tom. Cu mult înainte de a fi luat cunoștință despre vreo nenorocire nelimitată, una din prăbușirile care dau naștere la sinucideri în masă sau la războaie, am intuit noțiunea de catastrofă urmărind reacțiile lui Tom când s-a oprit pendula. După o clipă de stupoare, cât s-a făcut alb ca peretele, apoi roșu ca flacăra, el a ieșit din transă cu o explozie de ferocitate care a băgat groaza în mine, în timp ce toți ceilalți priveau fără să înțeleagă. A trebuit să le explic pe urmă că tic-tacul pendulei, cronometrat dinainte, cum îl cronometrase și în cancelarie, în timpul sfertului de oră, îl ajuta să măsoare timpul cu o precizie mecanică. Nu era nici o greutate, n-avea decât să numere bătăile și să le raporteze la cronometrarea știută.

În clipa următoare, Tom s-a repezit la mine, mi-a băgat mâna în gât și m-a trântit pe podele, cum avea să facă și bietul Odor, într-o zi, dar cu motiv, în singura lui izbucnire brutală. Atât că Odor s-a rușinat numaidecât și s-a chinuit toată noaptea, brăzdând parcul în toate direcțiile, urmărit de o căință istovitoare, pe când Tom m-ar fi omorât pe loc, să nu fi sărit ceilalți.

Scăpat din mâinile lui, mi-am îndreptat cămașa, mi-am luat banii de pe masă, miza mea, care de astă dată fusese o băncuță întreagă. Pe urmă, ca demonstrația să fie și mai spectaculoasă, și cu toate că mi-era groază de răzbunarea lui, l-am privit pe Tom drept în ochi și i-am cerut cu îndrăzneală:

— Plătește!

Încolțit și furios, mi-a pus în mână douăzeci de băncuțe. A fost triumful meu asupra imposturii, dar n-am mai avut altele.

* * *

Prestigiul lui Tom n-a scăzut în măsura în care s-ar presupune, deși suferise o descalificare publică și îndestul de infamantă. Lumea, și noi copiii, și oamenii mari, a uitat repede, fiindcă tocmai în acel timp Tom a început să crească și să devină o primejdie pentru oricine și-ar fi îngăduit o ironie. Transformările suferite de el au mers mult mai departe; după creșterea corporală, a urmat un uimitor reviriment la învățătură. Până atunci învățase atât de prost, încât se punea la îndoială putința lui de a termina liceul; cei mai mulți dintre profesori îl îndemnau să se ducă la meserie. Rămânea corijent an de an, la câte patru materii, și numai cu stăruința domnului Alcibiade, și bineînțeles cu plocoane, îl iertau de unele, în conferința profesorilor, ca să nu piardă anul. Toamna trecea, de bine, de rău, cu alte plocoane, până în clasa a treia, când profesorul de latină îl trânti atât de tare, încât nu mai putu să-l ridice nimeni, și rămase repetent, ceea ce pentru familia lui era o mare rușine. Ciudat însă, domnul Alcibiade nu-și retrăgea preferința născută după întâmplarea cu excavatorul și, spre mâhnirea celorlalți copii, cărora le făcea o continuă nedreptate, îi arăta pe față o simpatie aproape egală cu simpatia lui pentru Teofana.

Când repeta clasa a treia, și noii colegi se uitau la el ca la o capră neagră, Tom se schimbă brusc, se puse cu burta pe carte, cum spuneau copiii, și spre sfârșitul anului se aștepta să fie primul în clasă, dacă n-ar fi existat primejdia să-l trântească, lăsându-l corijent a doua oară, profesorul de latină, pe care Tom îl înfrunta cu o ură nedomolită, atrăgându-și reprimări

dușmănoase și nepedagogice, de parcă, lăsând la o parte poziția lor diferită și diferența de vârstă, ar fi fost doi adversari pe un câmp de duel, disputându-se pe viață și pe moarte.

După repetenție, domnul Alcibiade îl dăduse în cel mai bun internat al orașului, de fapt o pensiune elegantă, unde avea camera lui, și sălile de meditație păreau mai degrabă saloane, cu pupitre de mahon, cu scaune tapițate și cu covoare groase, care absorbeau zgomotul pașilor. Pedagogii erau aleși unul și unul, și învățătura se ducea sub îndrumarea câtorva profesori cu faimă în toată țara. Pentru un școlar, pensionul numit Prințul Mircea era o mândrie și cea mai bună asigurare de succes în viață. În orele de clasă, când mergeau la liceu, alături de colegii lor care stăteau ca vai de lume pe la gazde sărace și învățau în frig, la lumina unei feștile mizere, diferența dintre unii și alții apărea ca de la cer la pământ, anunțând distanțări spectaculoase, ca între gloabele puse la concurs cu caii de rasă.

Prefacerea lui Tom fu premearsă de o bizarerie care ar fi stârnit râsul clasei, dacă nu le-ar fi fost teamă de el, căci își începea anul de repetenție cu creșterea împlinită. Cu dimensiunile lui încăpea greu în bancă, dar altul era motivul pentru care, de la prima oră de meditație, Tom se băgă sub pupitru, cu cărțile sub burtă, într-o poziție torturată, și trăgându-le una câte una în față, începu să le roadă, fără să țină seama de nimic din câte se întâmplau în jurul lui o după-amiază întreagă. Înainte de a începe să chinuiască pe alții, Tom concepuse o ciudată și stăruitoare metodă de a se chinui pe el însuși. Ore în șir stătea în poziția aceea închircită, cu totul nefirească pentru un om viu, a fătului în matcă, având genunchii și coatele adunate în burtă, deasupra cărților, cu capul sprijinit în mâini, cu degetele în urechi, să nu audă, cu toate simțurile suspendate, ca fachirii, numai cu ochii vii, devorând pagină după pagină. Nimeni nu putea să schimbe un cuvânt cu el, de parcă i-ar fi separat o prăpastie.

Există un obicei al școlarilor, să ceară câte ceva unul altuia împrumut, o gumă, un creion, un caiet cu notițe, chiar dacă n-au nevoie neapărat. Cred că nu-i viciu, ci nevoia de a comunica, de a stabili legături cu lumea lor atât de comună. Ca pe o navă de explorare.

Tom nu răspundea la nici o cerere, nici nu putea s-o audă de altfel, cum stătea cu urechile înfundate. Dar îndată ce simțea o umbră oprită alături, pantalonul negru de uniformă cu vipușcă albastră, răspundea stereotipic, fără să-și întrerupă lectura:

— N-am, nu vreau, nu pot, nu-ți dau!

Un refuz mai complet n-am putut să-mi imaginez niciodată. Așa, lumea lui Tom devenea impenetrabilă, iar forța de învățătură îi uimea pe toți profesorii, până la perplexitate. Răspunsurile lui, vijelioase, debitate cu pasiune și cu un dispreț plin de răutate, aveau drept rezultat knock-out-ul; cataloagele erau învinse și umilite. Numai la latină Tom răspundea încurcat și gângav, deși s-ar fi spus că își dădea toată silința; notele variau între doi și zero. Sfârșitul anului se apropia, anunțând o anomalie pe care școala n-o mai cunoscuse, primul din clasa a treia, cu note maxime la toate materiile, neștirbite nici măcar de un minus timid, ca un infim semn de îndoială, era în primejdie să rămână încă o dată corijent la limba latină.

Cam în acel timp când tocea cărțile înghesuit sub pupitru, Tom își descoperi o însușire atât de uluitoare, că îl zăpăci și pe el însuși. Nu mai era înșelătorie, am încercat și eu, după ce încercaseră mulți alții să o descopere, chiar și o comisie de experți numiți de Ministerul Învățământului, ce experți or mai fi fost și ei, că n-au putut să-și explice fenomenul, și nu i-au găsit nici măcar un nume, în latinește, ca să scape cât de cât onorabil. Era de ajuns să se pună în fața lui Tom o pagină de carte, indiferent ce-ar fi cuprins, știință sau literatură, și chiar formule matematice, și indiferent cât de mărunt tipărite, și el să n-o privească mai mult de câteva secunde, ca pe urmă să poată reproduce tot textul, pe dinafară, nesărind nici un cuvânt și nici o virgulă. Și-a păstrat până la sfârșitul școlii această însușire, care cred că astăzi ar putea să fie explicată măcar pe departe. Cu timpul a slăbit, dar nu dintr-odată, și până să plece voluntar la război, în Moldova, Tom a continuat să uimească pe toți oamenii, făcându-i să se crucească.

Spre sfârșitul anului școlar, domnul Alcibiade, după ce se sfătuise cu domnul Pretoreanu iar acesta îi făgăduise sprijinul, trimise la minister o reclamație; știu, fiindcă am văzut copia, scoasă la presă pe foiță umedă, care absorbea cerneala de pe foaia originală, cum se obțineau duplicate pe vremea aceea. Denunțând persecuțiile profesorului de latină, Jean Mănilă, domnul Alcibiade cerea ca fiul său, Toma T. Alcibiade, elev în clasa a treia, amenințat să rămână corijent și apoi repetent a doua oară să fie examinat minuțios și cu severitate, în fața unui inspector al ministerului. Prin stăruința domnului Pretoreanu se dădu curs cererii, și inspectorul sosi în ziua hotărâtă. Câtă dreptate era dispus să facă nu știu, nu pun mâna în foc pentru el, fiindcă era vechi prieten cu Jean Mănilă, foști colegi de universitate, uniți de aceeași pasiune pentru cultura clasică.

Sunt dator să spun că Jean Mănilă nu era un nechemat, ci o figură strălucită în lumea învățământului; renumele lui se păstra neștirbit chiar când mi-a venit și mie rândul să învăț limba latină. Deși atunci ieșise la pensie, infirm, lovit rău de viață și aproape în mizerie, chinuit de o nevastă fără caracter și cu deprinderi proaste, o mahalagioaică deocheată, spiritul lui plutea deasupra multor școli, extins până departe, și tradiția învățăturii rămasă de la el se respecta cu venerație. Jean Mănilă era însă un om nedrept și rău la suflet, păcate urâte pe care nu le putea absolvi marea lui erudiție și vocația reală pe care o avea în a învăța pe școlari limba latină. Profesorul meu l-a moștenit întru totul, și la erudiție, și la vocație, dar din nefericire nici el n-a fost mai drept și mai bun la suflet. M-a învățat multă carte, cum pe alții înaintea mea i-a învățat Jean Mănilă, dar am suportat greu teroarea lui pedagogică. Fiindcă profesorul meu, ca și predecesorul, era o fire mercantilă, ilustrând în cea mai rea ipostază gândurile pesimiste ale lui Odor cu privire la înclinarea omului de a se vinde. Amândoi lăsau corijenți cu duiumul, ca apoi să-i mediteze ei înșiși peste vară, cu remunerări importante, după care examenul de toamnă rămânea o simplă formalitate. Dar cine se încumeta să le reziste, bizuindu-se pe o învățătură primită din altă parte, nu avea nici o șansă să treacă, era condamnat dinainte. Tom fusese o astfel de victimă.

Că pe deasupra amândoi profesorii erau de o severitate inflexibilă, de parcă al doilea ar fi fost fiul primului, nu am a mă plânge în gura mare. Poate severitatea lor m-a făcut să nu privesc cartea numai pe deasupra, și lor le datoresc câte am știut măcar despre cultura latină, dacă limba în sine a rămas cam umbrită. Dar nu-i nici o dovadă că n-aș fi învățat și mai multe cu metodă mai omenoasă, și poate aș fi ajuns până la tainele greu de pătruns pentru mine ale unei limbi care nu degeaba se socotește a fi moartă.

Ceea ce făcuse faima lui Jean Mănilă erau dialogurile în limba latină. Oricât de moartă ar fi fost ea, niște oameni o vorbiseră odată, e drept că nu sclavii de la Roma sau oamenii de pe stradă, ci poeții și patricienii, și nu era nici un motiv să nu poată fi reînviată și vorbită de oamenii vremii noastre, mai cultivați în definitiv decât cei lăsați în urmă cu mai bine de două milenii.

Se înțelege că profesorul nu putea să vorbească latinește cu oricine; în fiecare clasă superioară se găsea un școlar mai răsărit, și pe acela îl cultiva, exersându-l și îmboldindu-l cu simpatie, până ce el devenea capabil să dialogheze. Din când în când, dacă era în toane bune, îl chema pe școlarul

lui în banca întâi și începea cu el o conversație în limba latină, spre bucuria și desfătarea întregii clase. Era o plăcere să asculți cum curgeau replicile, de la unul la altul, adesea greu descifrabile pentru ceilalți, deși atât de sonore; pe deasupra, dispărea și primejdia îngrozitoare a catalogului. Căci, indiferent pe cine ar fi scos la lecție, Jean Mănilă, căruia școlarii îi spuneau Balaurul, răzbunându-se copilărește pentru teroarea imprimată de el orelor de latină, avea obiceiul să-și petreacă patru degete de la mâna stângă între cele cinci file ale catalogului, pe care le vântura capricios, de la A la Z, și oprindu-se pe un nume, de la început, de la urmă sau de la mijloc, de oriunde, în chipul cel mai neașteptat să arunce o întrebare, mai neașteptată și mai perfidă, fiindcă nu se lega defel cu ceea ce se vorbea la catedră. Așa, timp de cincizeci de minute, o clasă întreagă stătea țeapănă și contorsionată, ca lovită în bloc de tetanos, și doar inimile mai băteau, în ritmuri bolnave, dârdâind de frică. Nimeni nu știa pe cine putea să pice nenorocul, și ora trecea într-o tensiune istovitoare. Dar chiar după ce se auzea clopoțelul pe sală, când ar fi trebuit să urmeze destinderea așteptată, la fel de încordat cum naufragiații așteaptă să vadă țărmul, Balaurul mai striga un nume, mai punea o întrebare drăcească, mai dădea o bătaie de inimă, aruncând spaima și asupra recreației, care parcă nu mai tihnea nimănuia.

În zilele de conversație însă toate cu el se întâmplau altfel, punea catalogul deoparte, ceea ce făcea să treacă pe deasupra clasei un voluptuos suflu de eliberare, se lăsa în spătarul scaunului și fizionomia lui încruntată și amenințătoare devenea omenească. Atunci școlarii, uitând spaimele, îl iubeau cu o admirație sinceră și înflăcărată. Adevărul este că așa cum semăna groaza în școală, trezea și venerația și toți vorbeau despre el cu orgoliu.

Desigur, dialogul nu putea să țină o oră; și-ar fi dat duhul amândoi partenerii. Se schimbau zece sau cincisprezece replici, la început simple, pentru încălzirea spiritului.

— Quid discipulo faciendum est cum introitum sonat tintinabulum? …

Elevul răspundea fără efort, întrebarea era obișnuită, aproape o rutină, și oricine știa că atunci când sună clopoțelul școlarul trebuie să fie la locul lui, în bancă.

— Cum tintinabulum sonat… discipulus in subsellio debet esse.

— Optime! se pronunța profesorul, cu satisfacție. Quid ille in mensula debet habere?

Ce trebuia să aibă discipolul pe pupitru, dacă nu textele, dicționarul, caietul și creionul?!

Așa mergea conversația, despre învățătură, despre școlarii răi care se foloseau de juxtă la traducerea textelor grele, în loc să-și bată capul, despre școlarii buni, vrednici de laudă, pe urmă însă apăreau întrebări mai lungi și mai dificile, și pe acelea nu le mai înțelegea nimeni. Rămânea plăcerea muzicală, de a asculta cuvintele sonore și armonizate, la adăpost de teama obișnuită. Căci dacă profesorul ajungea să se încălzească, uita de catalogul aflat în față, abandona conversația și latina, din care păstra numai ritmul ei scandat, ca o cântare, și se avânta în spații, pe urmele lui Cezar în Alpi, ale lui Cicero în Forum, ale lui Ovidiu la Tomis, transformând realitatea în metaforă și ajungând până la fantastic. Dar ce sugestive și captivante erau evadările lui atât de îngroșate că ar fi părut rizibile, să nu fi fost convinse și pătimașe! Nimeni nu putea crede că în războiul cu galii Cezar avea mitraliere, mortiere, tunuri și baloane captive, din ale căror nacele observatorii reglau tirul artileriei, dar asemenea evocări fantasmagorice aprindeau imaginația, și falsul devenea un instrument de convingere care ducea mai departe decât istoria școlărească. Scăpați de spaima catalogului, ascultătorii, în stare de beatitudine, ingurgitau imaginile colosale fără ca ele să deformeze adevărul, căci acesta își păstra desenul și își schimba doar culorile care nu se mai ștergeau din memorie. Cine putea să uite vreodată tristețea lui Ovidiu în exil, constrâns să trăiască pe malul unei mări înghețate, adăpostit în bordeie getice și purtând cojoace de oaie, când venea acolo de pe marile bulevarde ale Romei, luminate feeric de lampadare cu arc voltaic, pe unde el își va fi plimbat hainele elegante, de dandy, sacoul strâns pe talie, pantalonii în culoarea oului de rață, pălăria tare, ghetele de lac și bastonul cu măciulie de aur?

Se bucura și Tom de aceste deraieri scânteietoare, dar ura pe care i-o nutrea lui Jean Mănilă nu putea să descrească, și răzbunarea avea să-i fie de aceeași forță cu a profesorului.

În ajun de examen, inspectorul, sosit cu trenul, își petrecu seara cu vechiul lui coleg și prieten, cinară împreună, ciocnind la începutul mesei mai multe păhărele cu țuică de Văleni, renumită prin partea locului, iar pe urmă mai multe pahare cu vin de Valea Călugărească, nu mai puțin renumit decât țuica. N-a stat nimeni să le măsoare băutura, dar dacă damigeana fusese plină, ceea ce este de presupus într-o casă chivernisită, înseamnă că trăseseră la măsea zece litri, întrucât la sfârșitul mesei era goală. Tot

deșertând paharele, vorbiră despre toate, despre tinerețea lor și anii de învățătură, despre iubiri și decepții, despre familie, numai despre examenul de a doua zi nu pomeni niciunul, socotindu-l fără altă importanță decât că le prilejuia o reîntâlnire atât de plăcută. Erau însă înțeleși, în chip tacit, că elevul cu reclamația merita o pedeapsă și trebuia trântit fără milă.

Spre neșansa lor, directorul liceului îl simpatiza pe domnul Alcibiade, de la care primise adesea plocoane, uneori importante, așa că veni la examen, să înlăture el însuși o posibilă nedreptate, căci se cunoșteau practicile lui Jean Mănilă, deși altminteri îl stima toată cancelaria. Odată cu directorul veniră și câțiva profesori care nu aveau oră, astfel încât asupra clasei plutea o atmosferă solemnă. Ca și cum s-ar fi desolidarizat de acești oaspeți, sau poate ca să marcheze distanța care-l separa de ei, inspectorul trecu disprețuitor printre rânduri, după ce-i făcu cu ochiul lui Jean Mănilă, aflat la catedră, și se așeză în ultima bancă.

Profesorul îl scoase pe Tom la tablă și își începu examenul cu o tiradă amenințătoare, foarte inoportună dată fiind prezența directorului și a profesorilor:

— Dacă tat-tu s-a plâns la minister, să nu crezi c-a făcut vreo ispravă; leneșul leneș rămâne, și pramatia pramatie moare. Iar acum, frățioare, să-mi deschizi cartea la pagina treizeci și șase.

Tom se făcu roșu de furie, strânse pumnii și păru gata să izbucnească, dar se stăpâni la vreme, fiindcă nu așa ar fi putut să se răzbune. Și după ce înghiți înveninat un nod cât pumnul, roșu la față, dar cu un glas calm și atât de ferm că făcu să vibreze geamurile clasei, îi ceru profesorului să vorbească în latinește, deoarece se afla la un examen de limba latină:

— Domine, quia latinum examen agimus…

Câteva clipe fu o liniște înghețată; toți cei de față rămaseră țepeni; nu se auzeau decât respirații întretăiate, iar peste ele trecu tusea scurtă și seacă a inspectorului din fundul clasei, în timp ce din trupul lui Jean Mănilă ieșea un icnet, nu se știa dacă din gât sau din pântece. Vinul înghițit seara cu o atât de euforică pierdere a măsurii devenea turbulent abia acum, deși trecuse o noapte cu vise plăcute, fiindcă renumita băutură nu făcuse niciodată rău cuiva, nici măcar unuia cu burta mai slabă.

Profesorul simți că se clatină, câteva clipe nu avu noțiunea nici de timp, nici de loc, nemaiștiind pe ce lume se află. Își veni în fire abia când inspectorul tuși a doua oară, și se ridică în picioare, oarecum cu nesiguranță.

— Quid discipulo faciendum… începu Jean Mănilă, mecanic, uitându-se la Tom cu o privire atât de amorfă, de parcă avea albeață la amândoi ochii.

Trebuia să fi trecut într-adevăr printr-o clipă de orbire și de stupiditate ca să dea curs invitației impertinente și să pună o astfel de întrebare, în latinește, unui școlar care termina, și încă târâș-grăpiș, primul an de latină. Stupefacția crescu atunci când Tom răspunse, fără să ezite, cu o fermitate ironică și răzbunătoare, la replica știută adăugând că școlarul trebuie să aibă capul limpede și să nu fi băut o damigeană de vin seara:

— Cum tintinabulum sonat, discipulus in subsellio debet esse, clarum habeat caput, neque vespere vini urnam exauserit!

Avea pregătită o replică și mai lungă și mai sarcastică, dar se opri în clipa când profesorul cădea pe spate, horcăind, rupând spătarul scaunului și lovindu-se cu ceafa de bordura tablei, unde erau buretele și creta.

Nota se stabili în cancelarie; e de necrezut, dar inspectorul susținea ca lui Tom să i se pună nici mai mult, nici mai puțin decât unu, și nu doar la latină, ci și la purtare și astfel să piardă anul, a doua oară. Se convocă pe loc conferința profesorilor, fu aproape o răscoală, inspectorul ieși trântind ușa. (Ca după-amiază să se ducă rușinat și umilit la director acasă și să contrasemneze procesul verbal prin care conferința, întrunită în modul cel mai neuzitat, îi dădea lui Toma Alcibiade nota zece.) În acel an și în toți care urmară, Tom fu primul în toată școala.

După două luni de înțepeneală, Jean Mănilă își reveni, dar își pierduse vederea, fără nici o legătură cu atacul de apoplexie, depășit prin norocul că în cădere se rănise atât de tare la ceafă, încât, până să-l ridice și să-l ducă la spital, pierduse mult sânge.

Domnul Alcibiade, nu mai puțin triumfător decât fiul său, îl aștepta pe Tom la poarta școlii. Și iarăși, ca după întâmplarea de pe prund, îl luă de mână și porni cu el spre cofetărie, mergând pe mijlocul trotuarului, serioși amândoi și solidari ca doi combatanți care se întorc din campanie.

Tom mâncă un tort întreg, de șapte sute de grame. Încă nu ajunsese la jumătate când i se făcu rău, totuși merse până la ultima înghițitură; atunci căzu sub masa de marmoră și își vărsă până și mațele, cum pățise bietul Odor, când după săptămâni de nemâncare Osman îl dusese la birt și-i dăduse o farfurie cu ciorbă.

Ziua următoare, încă rupt în două de greață, cu burta ca o rană, Tom își sărbători încă o dată triumful printr-o faptă pe care, în lipsa altor cuvinte mai grele, nu o pot numi, din păcate, decât diabolică și monstruoasă. Că

fapta fusese premeditată, sta dovadă osul de rasol, cu un rest de carne, pe care îl luase de acasă ca să ademenească pe Miss, cățeaua șefului de gară. Era o cățea frumoasă, albă cu pete galbene, o iubea toată lumea și toți făceau haz când o vedeau pe peron, ridicându-se în două picioare la intrarea trenului și salutând cu laba din față la cozorocul chipiului roșu al șefului de gară, pe care stăpână-su i-l punea puțin pe-o sprânceană, iar ea îl purta cu tot hazul.

Altă dovadă de premeditare, Tom avea asupra sa și frânghia cu care o legă pe Miss și o imobiliză, înainte de a-i înfunda sub coadă furtunul de la rezervoarele cu aer comprimat ale excavatorului.

Excavatorul mergea cu un motor Diesel, cât o căruță, pe care n-ar fi putut să-l învârtească nici zece oameni, și pornea cu aer comprimat, zvâcnind și detunând ca tunurile, că nouă, copiilor, ne făcea frică și nici nu stăteam aproape. Presiunea în cilindri trebuia să aibă zeci de atmosfere ca să poată urni pistoanele, așa că se înțelege cu ce forță țâșni aerul când Tom deschise robinetul. Miss nu avu timp nici să se zbată, ochii îi țâșniră din cap ca două prune plesnite, o clipă spinarea i se arcui în sus, frântă, în altă clipă toate pocniră în ea și burta i se umflă cât un butoi de cinci vedre, după care făcu explozie și dispăru, aruncată bucățele în toate părțile. Un pumn de mațe nimeri în obrazul lui Tom, care le dădu jos cu mâna năclăită de murdărie și sânge, rânjind cu o satisfacție sinistră, că ar fi îngrozit pe oricine ar fi fost martor. Dar nu era nimeni, copiii veniră abia pe urmă și nu văzură decât sângele.

* * *

Tom își exersă multă vreme capacitatea lui supranaturală de a fotografia instantaneu orice pagină scrisă, pe care apoi putea s-o reproducă fără greșeală. Folosind cuvântul fotografie, cred că, fără voia mea, m-am apropiat de o explicație a fenomenului, neexplicat la vremea lui, nici după aceea. Întrucât nimeni nu putea să conteste această însușire, care depășea toate minunile și pe care eu, unul, mi-am dat multă osteneală, dar zadarnic, s-o pot dovedi tot ca pe o mistificare, cum fusese măsurătoarea timpului, nu mi-a rămas să cred decât că Tom avea însușirea neobișnuită, dar nu supranaturală de a înregistra pe retină imaginile, și-apoi de-a putea să le developeze, întocmai ca pe niște plăci fotografice. Înțeleg că mecanismul nu era atât de simplu; cine vrea și se pricepe, ar putea să-l cerceteze științific, și cred că ar ajunge până la capăt, dar mi se pare că nu mai merită.

Cu totul altfel, mult mai tulburătoare și mai profundă în consecințe era însușirea pe care Odor și-o descoperise, în manifestări modeste la origine, de a putea trăi în conștiința altora, printr-o multiplicare a eului și prin extinderea lui asupra spațiului și a timpului.

Capitolul 13

Dedublările lui Odor; întâlnirea cu Nicolae Filipovici și spovedania acestuia în biserica Popa Rusu. Pledoaria domnului Pretoreanu în procesul de înzecită omucidere al lui Nicolae Filipovici, personaj episodic. Moartea profesorului doctor Lucifer Chiricuță. Odor rămâne iarăși pe drumuri. Odăița Medeei; blestemata imposibilitate a lui Odor de a-i accepta găzduirea. Întâlnirea cu băiatul și fata domnului Pretoreanu, care vor fi obiectul unei drame sângeroase.

La început fusese un joc, un exercițiu nepremeditat, de conjugare a timpului cu distanța, printr-o adâncire și o exaltare a imaginației. Nu fusese fără efort și fără temere, urmate de o oboseală grea, ca epuizarea pe care o dă trăirea în transă. Mai târziu, jocul, exersat cu tot mai multă aprindere, dar și cu o teamă în creștere, intrase în zona inconștientului și devenise la el o a doua natură, funcționând aproape cu aceeași intensitate ca prima. Zborul cu avionul nu era o născocire, cum am fost nevoit să cred o vreme, și cum chiar Odor a convenit să confirme, ci o substituire. Nici el nu știa, sau nu îndrăznea să dea curs gândului, de teamă că ar urma o trezire brutală. Un somnambul care merge în echilibru pe marginea acoperișului, fără să se clatine și fără să șovăie, fiindcă nu are conștiința înălțimii și nu simte atracția vidului, se prăbușește în clipa când se trezește și percepe realitatea. În zborul lui pe deasupra Bucureştilor, perceput cu simțurile proprii, Odor nu făcuse altceva decât să se dedubleze în ființa lui Vlaicu și să-l înlocuiască, însă fără să-l elimine. Rezultatul era o realitate împărțită pe din două. Vlaicu povestea prietenilor cum visase un zbor pe deasupra orașului, dădea chiar detalii, și nimeni nu se gândea că ele n-ar fi avut cum să se releve, decât printr-un zbor aievea.

Dar ce era convorbirea lui Odor cu Osman, în zborul la piață? Automobilul, pe care Odor îl descoperise din aeroplan, la umbra salcâmului deveni o realitate neîndoioasă, când merse acolo pe jos și îl găsi pe Osman, tot așa cum îl lăsase cu câteva ore mai înainte. Toate se legau, la fel convorbirea lor, deși Osman nu știa că Odor îi vorbise din aeroplanul care zburase pe deasupra pieței. Totuși dialogul lor și-l amintea, până la ultima replică. Lui Odor nu-i rămase altceva de crezut decât că unele întâmplări se

petreceau într-o a doua realitate, nedecalată de prima nici în timp, nici în spațiu, ci doar etajată.

La început fusese un joc, în copilărie, când poate nu avea decât zece ani, iar Toma opt. Era vara, într-o seară cu lună plină, cu un cer atât de alb că orbea privirile și crea mistere pâlpâitoare. În casă ardeau toate strălucitoarele lămpi ale Alexandrinei și se auzea harpa, dintr-o odaie îndepărtată. Domnul Alcibiade făcea socoteli sub abajurul verde al lămpii cu picior, de pe marginea biroului. Toma se dusese în casă, luase cheia de la poartă și tocmai pleca la cârciumă, să cumpere covrigi sărați, dintr-un capriciu, fiindcă abia sfârșiseră masa de seară și era ghiftuit cu cremă de zahăr ars, prăjitura lui preferată, pentru care avea un adevărat viciu. Totdeauna Toma a avut gusturi paradoxale, cum în seara aceea erau covrigii sărați de la cârciumă.

Plecase de câteva clipe, și Odor, așezat pe scările de piatră ale terasei, cum mai târziu aveam să stau și eu pe scara de lemn a casei noastre, la fel orientată, privea luna care aluneca repede pe o fâșioară de nor ca o șosea albă. Deodată, gândul lui abandonă luna, lăsând-o singură și uitându-se la ea fără s-o vadă, și alergă după Toma, pe care îl ajunse când descuia poarta parcului, ca s-o ia pe uliță, înspre cârciumă. Nu-și dădea seama cum, dar deși era acolo numai cu gândul, făcuse un efort fizic să ajungă repede, dovadă că respira gâfâind, ca după o fugă. Merse lângă Toma până ce i se liniști respirația, cu toate că încordarea lui ca să rămână alături și să-și potrivească pașii nu era mică. (La sfârșit se simți doborât de oboseală.) Vedea ca pe niște umbre oamenii care veneau din față, bețivi ieșind de la cârciumă, fără să le distingă trăsăturile și să-i recunoască, după cum nu recunoștea casele; țelul era să țină cadența după Toma, și să rămână lângă el, umăr la umăr. Așa intrară în cârciumă, amândoi deodată, și cât timp Toma vorbea cu cârciumarul, Odor avu când să se uite la toate.

Cârciuma era o odaie mare, cu tavanul scund, de lemn, cu un stâlp în mijloc; pe cele patru laturi ale stâlpului prismatic erau puse patru lămpi mici, cu oglindă, care creau în jur o reverberație gălbuie, cam misterioasă, dar nu trimiteau decât o lumină slabă în ungherele încăperii, unde se vedeau umbre omenești, așezate la mese, fără să li se distingă chipurile. Clare apăreau, sclipind puternic, deși lumina ajungea la ele foarte firavă, țoiurile cu basamac de pe mese.

În timp ce privea toate acestea, Odor auzea convorbirea lui Toma cu cârciumarul; nu mai erau covrigi, aveau să-i aducă abia a doua zi. Domnul

Petrică, stăpânul cârciumii, om de la oraș, cu copii la universitate și prin școlile militare, de unde au ieșit sublocotenenți și unul a ajuns colonel până să iasă la pensie, punea mare preț pe covrigi, prin ei făcuse avere. Avea un simigiu la oraș, de unde lua covrigi cu camionul, puteau să se usuce, nu-și pierdeau gustul, dar acum tocmai îi terminase. Înăuntrul aluatului simigiul punea grunji de sare care trosneau în dinții țăranilor, dezvăluindu-și o aromă parșivă, nebănuită, și stârnind o sete nesățioasă; ea nu se stingea decât cu basamac sau cu țuică. Odată cu țoiul, domnul Petrică punea alături un covrig, gratis, spre mulțumirea ascunsă și puțin lubrică a țăranului, atât de dornic de chilipir și totdeauna înclinat să păcălească pe altul, când poate. Mărinimia cârciumarului le rămânea neînțeleasă, o toană gugumănească, de aceea covrigul, ronțăit aproape cu vinovăție, le dădea satisfacții tainice, mai mari decât satisfacția gastrică a grunzului de sare cu aroma lui păcătoasă. Și dacă după un covrig beau pe nerăsuflate două țoiuri de țuică, apoi altele, că nici nu puteau să le mai numere, cu ce se alegeau la urma urmelor dacă nu cu o plăcere mărită, pentru care se întorceau totdeauna la cârciumă?

Dezamăgit de lipsa covrigilor, Toma bău o limonadă roșie, dintr-o sticlă cu bilă, care a dispărut astăzi, dar a reprezentat un miracol în copilăria noastră, cum stătea închisă prin presiunea acidului, pentru noi cu totul necunoscută; și a fost o fascinație prin miile de ace dulci, viclene și volatile, care înțepau limba, vestind voluptăți viitoare, întrevăzute dar încă interzise. Odor auzi pocnetul bilei și clinchetul ei înăuntrul sticlei, auzi șuierul umed și aromat al acidului, țâșnind ca o spumă, auzi în sfârșit limonada gâlgâind în gâtlejul lui Toma, care bea nesățios, cu capul dat pe spate.

Drumul înapoi îl făcură tot împreună, deși Odor nu se mișcase de pe scara de piatră. Toma sosi exact în clipa când Odor deschidea ochii, revenind la prima lui realitate. Sincronizarea era micrometrică.

— N-am găsit covrigi, spuse Toma. Am băut o limonadă.

Dar Odor nu intrase niciodată în cârciumă, și când se duse a doua zi, făcându-l pe domnul Petrică să se mire, fiindcă nu-l mai văzuse până în ziua aceea, descoperi că totul era cum îi apăruse în ochi seara, numai lămpile, stinse, nu-și mai trimiteau pâlpâirile galbene prin colțuri.

— Al cui ești tu? întrebă cârciumarul.

Odor îi răspunse cu un dispreț acru al cui era, indignat că negustorul nu știa totul despre domnul Alcibiade, pe care el, atunci, la zece ani, îl socotea un zeu coborât pe pământ, cu misiuni importante.

* * *

Pentru unii oameni, pentru țărani mai cu seamă, domnul Alcibiade era el însuși o apariție enigmatică, de aceea ciudatele însușiri ale copiilor puteau să fie o moștenire. Credința lui că va găsi aur în apa râului, care se bizuia pe o logică mult prea simplă, nu era însă o naivitate, ci o încercare, ce-i drept hazardată, de a transpune gândirea în realitate, cum atât de bine avea să izbutească Odor. Descoperirea tezaurului nu era un răspuns la planurile sale, orice om mai instruit și cu rațiune neviciată putea să-și dea seama că nu fusese decât o coincidență, ceea ce până la urmă trebui să recunoască și judecătorul de instrucție, ca să închidă dosarul. Dar pentru mulți alții, chiar pentru orășenii cu locuința la țară, ca și pentru învățător, și pentru popa Scovergă, întâmplarea semăna a vrăjitorie, de aceea ei îl socoteau pe domnul Alcibiade un fel de frate cu dracul, insensibil însă la orice fel de aghiazmă. Căci, așa cum se știe, plângerile și mărturiile false nu izbutiseră să-l dărâme, deși toate aveau binecuvântarea popii Scovergă, capul răutăților, care nu pornea la o treabă fără să-și facă semnul crucii zicând: „Ajută, Doamne!”.

În sat, demascarea lui Toma privind falsa lui capacitate de a percepe scurgerea timpului rămăsese neobservată, mai ales că eu, autorul ei, nu băteam toba, ci dimpotrivă păstram tăcerea, socotind că e de ajuns o măciucă la un car de oale, proverb al cărui înțeles generos l-am simțit din copilărie, ca mai târziu să-i dau și mai multe tâlcuri și o extensiune mai mare. Astfel că Toma își păstra între țărani, din auzite, faima de a ști timpul, ceea ce nu se explica decât printr-o însușire diavolească de a avea ceasornic în burtă; mulți credeau că dacă ar putea să asculte de aproape, i-ar auzi tic-tacul. Uluitorul și strălucitorul lui salt la învățătură, încununat cu doborârea lui Jean Mănilă nu atrăsese interesul țăranilor, în schimb, însușirea de a citi cu ochii închiși orice carte, căci așa traduceau ei fenomenul, era menită să stârnească multă vâlvă, mai ales ca se scrisese și-n ziare, și se știa că Toma fusese în observația oamenilor de știință. Cum aceștia nu putură să dea nici o lămurire, enigma continua să crească, așezându-se de la sine în rândul vrăjitoriilor, și dacă domnul Alcibiade era socotit frate cu dracul, pe Toma mult mai mulți și cu mai mare convingere îl socotiră dracul gol, mai drac decât propriul său tată. Monstruosul fel cum o omorâse pe Miss, cățeaua șefului de gară, și care în alte împrejurări ar fi stârnit mânia obștească, punându-l în primejdie să piară în furcile țăranilor, cu mațele scoase, acum,

date fiind antecedentele lui misterioase, nu făcu decât să bage spaima în suflete; oamenii îl ocoleau pe departe, închinându-se.

Și niciunul nu știa ce se întâmpla în acest timp cu Odor, care plecase; de altfel cei mai mulți îl și uitaseră. Iar când se întoarse, la sfârșitul războiului, cu un cufăr plin de caiete scrise, și sosi în ajunul înmormântării, nimeni n-ar fi bănuit și n-ar fi putut înțelege că Odor simțise limpede clipa morții, și știa totul, chiar și ultimele cuvinte ale domnului Alcibiade, ca și când ar fi fost de față.

Ciudat însă, între atâtea câte putea să afle și să înțeleagă, numai nenorocirea Medeei îi rămânea necunoscută; nu băgase de seamă că avea un picior de lemn, nu-i trecea prin minte că biata fată se sacrificase alergând să-i salveze caietele, în noaptea când zepelinul bombarda Bucureștii.

* * *

Pe când Odor dormea în biroul de la morgă, așteptând ca profesorul Chiricuță să se hotărască dacă îi cumpără sau nu trupul, războiul era încă departe, și prea puțină lume bănuia că s-ar putea să vină. Medeea era încă neschingiuită, dar Odor nu știa cât avea picioarele de frumoase, fiindcă nu se uita niciodată. Îi știa numai ochii și tristețea de fată săracă. O, să fi fost bogat, ce-ar mai fi împodobit-o!

Se împliniseră de mult doi ani de când venise în București, și al treilea trecea fără ca el să sesizeze scurgerea timpului, prin trăirea în ceva asemănător cu o transă, datorită caietelor. Acestea erau și scopul, și justificarea existenței lui în casa unde se aduceau morții fără identitate, morții fără familie, morții căzuți sub cerul liber, în accidente, în crime, morții suspecți care erau disecați și întorși pe toate părțile, de parcă ar fi avut în ei marfă de contrabandă.

Într-o zi de aprilie fură aduși zece deodată, otrăviți cu mangal, prin voința tuturora, o familie întreagă, instigată de fiul mai mare; atâta solidaritate, în loc de lacrimi, stârnea groază. Niciunul nu încercase să se opună?

Fură aduși după ce plecase Odor să scrie prin parcuri, și Medeea avu de lucru până la amiază, să le facă dosarele, în timp ce alături le cotrobăiau prin burtă și prin creier. Cât fusese frig, Odor stătea la arhivă, față în față cu fata, și amândoi scriau, el ce credea despre viață, ea ce știa despre moarte. Poate ar fi fost bine pentru amândoi să rămână împreună, să descopere fiecare ce credea și ce știa celălalt.

Odată ce venise primăvara, Odor își lua caietul zilei și se ducea să scrie în aer liber, grăbindu-se să fie gata la termen, deși mai rămâneau șaisprezece ani până când socotise că putea să-și încheie viața. Nu avea altceva de făcut, nici să se îmbogățească, nici să întemeieze o familie și să construiască o casă, nici să-și caute loc de veci într-unul din cimitire, ci să-și termine caietele. Iar pe urmă trupul să i-l ia Lucifer, să facă toate experiențele. Odor era hotărât, cu bună-credință și cu luciditate, să-l ajute pe cumpărător, dacă o comunicație după moarte s-ar fi arătat posibilă, cum nu credea astăzi, ceea ce avusese grijă să spună, ca să nu fie acuzat de înșelăciune.

Ședea pe o bancă din Cișmigiu în dimineața aceea cu capătul de creion în mână, adunându-și gândurile, ca să le scrie, când un tânăr se așeză în dreapta lui, fără să-și ceară voie și fără să spună bună ziua. Odor nu întoarse capul, dar îl simți și nu-i veni bine; nu de teamă că ar fi fost de la poliție, nu-i puteau face nimic, avea domiciliu și bani de pâine. Vru să se ridice și să-și caute altă bancă; nu izbutea să scrie cu un străin alături. Gândurile lui, înainte de a se limpezi și a se transforma în cuvinte legate între ele, pluteau în aer, în jurul frunții, materializate, ca o briză neclară și nestatornică, străbătută de mici rafale care îi fluturau părul, vizibil, și nu puteau fi tăgăduite, mai ales când deveneau enervante. O prezență străină le perturba, făcându-le nesigure sau chiar risipindu-le până departe, de unde nu mai putea să le adune; răzmerița era cu atât mai violentă cu cât intrusul avea o stare de spirit mai neliniștită. Întâlnise și oameni care îl supărau numai prin prezența lor fizică, fiind antipatici biologic, dar încolo având gânduri atât de adormite, că nu emiteau nici o undă. Pe aceștia, dacă își învingea prima repulsie, putea să-i și uite, spre norocul lui, căci altfel rar i se întâmpla să rămână mai mult timp cu totul singur. Asemenea oameni, pe care uneori era nevoit să-i caute el însuși, deveneau o pavăză și dacă avea norocul să găsească doi pe aceeași bancă și să se așeze între ei, se simțea adăpostit ca într-o odaie blindată.

Spre deosebire și de unii, și de alții, Medeea avea o frunte încununată de gânduri, uneori atât de vii că îi luminau părul, dându-i culori de jăratec, deși altminteri era negru, ca însuși simbolul acelei case a morților. Gândurile ei însă erau supuse și blajine, se auzeau de departe, ca o muzică stinsă și fină, pe care Odor o asculta cu bucurie, fără a se simți perturbat în gândurile sale.

— Nu pleca! îl opri tânărul de alături, apucându-l de braț și silindu-l să rămână.

Spiritul lui emana atâta turbulență, încât Odor se simți scos din fire, incapabil să se recunoască, nemaiștiind nici măcar cine era și de ce venise acolo. Până și caietul pus pe genunchi, și capătul de creion, ținut între degete, își pierduseră înțelesul. Ridică ochii și atunci văzu că străinul avea pe față o rătăcire din care nu părea că ar putea să-și revină, dacă nu l-ar fi salvat altcineva. Deși nu simțea imboldul să-i facă un bine, rămase, socotind că trebuie să afle tot ce cuprinde conștiința altora, ca s-o compare cu propria lui conștiință; altfel nimeni nu poate spera că are să știe totul despre sine.

Odor oftă din adâncul sufletului; își făcuse planul să termine în următorii șaisprezece ani, fără să pună la socoteală neprevăzutul. (Neprevăzutul ar înceta să fie ceea ce este și n-ar mai încăpea în propria lui definiție, dacă ar avea o limită. Odor fu nevoit să-și prelungească periodic termenul, și la nouăzeci și cinci de ani, în ultima zi a vieții sale care fu lucidă până la urmă, când se resemnă să nu mai continue întrecerea cu neprevăzutul, înțelegând în sfârșit că niciodată n-ar fi putut să-l învingă decât trecând în neființă, își scrise gândul final, ultimele rânduri, în ultimul caiet, cu un capăt de creion care apoi îi rămase înțepenit între degete: „De-aici înainte în mod sigur nu mai urmează nimic; cine va crede în acest adevăr, atestat de mine în plină cunoaștere, va fi scutit de chinul speranțelor zadarnice și va fi liber să-și vândă sufletul fără nici un risc și fără teamă că ar putea să păcătuiască!")

— Ce vrei? întrebă Odor.

— Vreau să mă spovedesc și să mă absolvi! răspunse tânărul.

— Bine!

Odor simți deodată în el un suflet de duhovnic.

— Nu aici! continuă tânărul. Hai în biserică!

Merseră împreună pe strada Sărindar, pe Calea Victoriei, pe lângă Universitate, apoi pe ulițe încâlcite, până ajunseră în strada Popa Rusu. Tânărul se opri în fața casei cu numărul 38, de la a cărei mansardă ieșea un abur atât de subțire că abia putea să se bănuiască. Nimeni nu băga de seamă, oamenii își vedeau de drum, mergând repede.

— Simți? întrebă necunoscutul.

— Miroase a mangal, răspunse Odor.

— Nu, a tămâie.

Intrară în biserică, alături, unde nu era nimeni. Tânărul închise ușa cu zăvorul, se duse în altar, de unde veni cu odăjdii.

— Îmbracă-te!

Odor se supuse și după ce-și petrecu patrafirul peste cap, tânărul se așeză în genunchi în fața lui.

— Semeni cu un sfânt, îi spuse. Dumnezeu o să te asculte. Să-i duci cuvântul meu și să nu ascunzi nimic: mi i-am omorât pe toți din casă. Zece. Sunt robul lui, Nicolae Filipovici, dacă o să te întrebe.

Fără să aibă credințe religioase. Odor se simțea sfânt și nu știa cui să mulțumească pentru noua sa față.

— Ai tată? întrebă Nicolae Filipovici.

— Nu-l știu!

— Ai familie?

— Da, mamă, șapte frați și o soră.

— Sunt în viață?

— Cred că da, spuse Odor.

— N-ai vrea să moară? Să nu se mai chinuiască?

Dar nu mai era spovedanie! Cineva încercă ușa bisericii, apoi începu să smucească tare de clanță.

— Vine lumea să se roage, spuse Odor.

— Nu, vin să mă spânzure!

Se auziră bușituri în ușă, apoi un glas, tunând de afară:

— În numele legii, deschideți!

Odor nu-și putea închipui că era poliția oamenilor; cu ce îndrăzneală ar fi bușit într-o ușă de biserică? Nu crezuse niciodată în Dumnezeu, dar acum avu deodată frică de el și se gândi că așa se nasc religiile noi; armatele lor asediază bisericile vechi, bușind tare în ușile zăvorâte.

Ușa începu să se zgâlțâie.

— Să fugim pe geamul de la altar! spuse Nicolae Filipovici. Scoate-ți odăjdiile!

Până să se dezbrace Odor, tânărul se uită pe geam și văzu că biserica era înconjurată de mulțime. Se ascunse prostește sub masa Sfintelor Taine, rămase acolo până ce ușa, bușită întruna, se dădu de perete, lăsând să năvălească înăuntru poliția, un comisar cu trei vardiști, apoi mare mulțime de oameni urlând furioasă. Printre ei, încercau să-și facă loc parohul, diaconul și dascălii.

— El e? întrebă comisarul, punând mâna pe Odor.

— Nu-i el! răspunse mulțimea.

Căutară sub masa Sfintelor Taine.

— El e! strigară atunci oamenii.

Când îl scoaseră, Nicolae Filipovici se înseninase, avea o faţă iluminată, plină de evlavie.

— De ce i-ai omorât, mă canalie? răcni comisarul.

— Din dragoste! răspunse Nicolae Filipovici cu atâta credinţă, că lumea nu mai spuse nimic, ci rămase descumpănită.

Pe Odor, dovedindu-se numaidecât că nici măcar nu-l cunoştea pe ucigaş şi nu putuse să ia parte la crimă, îl acuzară numai de profanare a altarului, dar până seara profesorul Chiricuţă îl scoase de la poliţie şi-l duse la morgă.

— M-am hotărât, îi spuse. În curând o să facem contractul.

Cât stătuse în arestul poliţiei, Odor meditase la neputinţa lui de a fi pătruns în cugetul lui Nicolae Filipovici. Cu o conştiinţă atât de încărcată că numai prin minune nu făcuse explozie, omul acesta rămăsese pentru el o fiinţă necunoscută. Abia noaptea, după ce venise de la poliţie, fără a-şi întrerupe meditaţia, înţelese că nici n-ar fi fost posibil să intre cineva în conştiinţa lui Nicolae Filipovici, de vreme ce ea nu era definită.

Fiecare om are un sens de mişcare în spaţiul gândirii sale, spre doi poli socotiţi răul şi binele, deşi se pot inversa, mutând întunericul în locul luminii şi minciuna în locul adevărului. Noţiunile îşi schimbă numele între ele, şi istoria omenirii continuă. Nicolae Filipovici era suspendat deasupra acestei arii unde evoluează gândirea, el trăia la un etaj fără scară, unde nimeni nu putea să ajungă. Dacă într-o zi avea să cadă de-acolo, între oameni cu chipul şi asemănarea sa, dar care nu-i erau semeni, nimeni n-ar fi putut să-l judece şi să-l condamne, invocând morala lor de mult stabilită, atâta timp cât nu ştiau ce morală conducea etajul de unde căzuse nenorocitul.

Odor fu surprins şi copleşit de emoţie constatând că aceste gânduri ale sale, necomunicate nimănuia, erau puse fără nici un adaus în pledoaria avocatului. Surpriza deveni şi mai mare, când în avocatul care îl apăra pe acuzat din proprie iniţiativă, fără nici o plată, îl descoperi pe domnul Pretoreanu. Îndată după proces, Odor se duse să-i vorbească. Nicolae Filipovici fusese achitat cu o majoritate de un singur vot, ceea ce dovedea nu nevinovăţia lui, ci descumpănirea juraţilor, derutaţi de pledoarie. Toată lumea era descumpănită, şi opinia publică aproba verdictul de achitare, dar cu aceeaşi majoritate minimă.

* * *

Pledoaria, dreaptă sau greșită, în care Odor își găsise propria conștiință, dar pe care nu s-ar fi încumetat s-o dezvăluie public până nu o completa cu toate gândurile sale, survenite până în ultima clipă a vieții, fu determinantă, într-adevăr, totuși el și-ar fi amânat poate multă vreme vizita la domnul Pretoreanu, dacă n-ar fi survenit pe neașteptate moartea profesorului Chiricuță.

Tocmai trebuiau să semneze contractul prin care Odor, în schimbul întreținerii sale complete și a posibilității ca în timpul prevăzut să poată trăi în oricare din orașele mari ale Europei, se angaja ca la treizeci și trei de ani împliniți să-i vândă profesorului trupul său, încă viu, acceptând orice moarte ar fi fost socotită mai concludentă pentru experiențele de comunicație între o lume și alta. Deși Odor declara că nu crede în supraviețuirea conștiinței sale, el se angaja să nu facă obstrucție, în cazul când comunicarea ar fi fost posibilă, și să nu păstreze muțenia numai din încăpățânare.

Dar profesorul Chiricuță muri și Odor rămase pe drumuri, fiindcă nu trebui să treacă o zi întreagă ca să fie evacuat de la morgă.

Profesorul murise acasă, atât de neprevăzut și de fulgerător, că pe fața lui nu se găsi nici o crispare, după cum așternutul nu arăta nici o urmă de zbatere. Îl tăiară, și nu găsiră otravă, nici vreo urmă de violență, deci nu putea fi vorba de crimă; dar nu se putu stabili nici cauza morții. Numai Odor socoti că murise din imprudență, într-o clipă când își continua experiențele în patul său de acasă, fără să se stranguleze, ci invocând moartea cu prea multă ardoare.

Îl privi îndelung pe masa de marmoră, după ce-l cusură, aceeași masă unde zăcuse și el odată și se odihnise în liniște, cu sentimentul că avea un pat și o casă. Îi deschise pleoapele vinete, privi în ochii lui, adânc, își făcu datoria de a încerca să citească în ei un gând, uitând cu sinceritate că îi lipsea credința, dar ochii erau atât de goi, încât Odor se convinse încă o dată că moartea însemna neființă.

— Acum ce-ai să te faci? îl întrebă Medeea, după ce-l dădură afară din biroul defunctului.

— Dacă poți să-mi păstrezi caietele, de mine să nu-ți pese, răspunse Odor.

Ea avea un gând, dar nu-l spuse; pentru gândul acela, deși era limpede, nu găsise cuvintele. Ar fi putut să-l spună și fără cuvinte, într-un cântec.

— Vino de mă așteaptă diseară la șase, când termin slujba.

Până la șase, Odor stătu în iarba de pe taluzul Dâmboviței și scrise. Nu-și dădea seama, aluneca încet la vale, cum alunecau rândurile pe pagină, până pagina se umplea, iar el dădea cu picioarele în apă. Se urca sus, lângă balustradă, și iar aluneca, în timp ce umplea altă pagină, și tot așa, până veni înserarea.

Medeea își pusese în păr, deasupra urechii, o garofiță albă ușor smălțată cu roșu, a cărei mireasmă Odor o simțea în aer, fără să știe de unde vine, fiindcă nu vedea floarea. Era o garofiță sălbatică, din cele care cresc pe la mahalale; Medeea o găsise pe jos, în poarta morgii, căzută dintr-o coroană săracă, pentru un mort fără familie. Coroana o făcuse o femeie milostivă, o vecină, cu flori din grădină; poate visase o dragoste cu mortul, un om singur și tânăr.

În aer nu mirosea a moarte, ci a iubire. Amurgea și mergeau pe Calea Rahovei, în sus, pe lângă fabrica de bere. Peste drum, la bodegă, târgoveții stăteau la mesele puse afară, ținându-se strâns de toartele halbelor, parcă în primejdie să-i ia o furtună. Le era cald și bine, dar nu știau, sărmanii, de unde le venea binele, credeau poate că de la halbe, căci nu simțeau primăvara.

— N-am băut niciodată bere, spuse Medeea. Am auzit că e amară. De ce le-o plăcea oamenilor?

Nici Odor nu băuse, nu se obișnuia în casa domnului Alcibiade; îl văzuse bând pe Osman. Când dădură în strada Uranus, Medeea mai spuse:

— Simți primăvara?

Odor n-o simțea, dar nu ca târgoveții, ci fiindcă era într-o vreme când n-avea anotimpuri, anul lui nu se împărțea în patru, ci își păstra o unitate cu temperatură constantă; din ziua când pornise pe jos de acasă. La fel cum, tot de atunci, pământul nu avea reliefuri. Numai așa, neperturbat de topografia geografică, un om își poate urmări topografia sufletească, fără de care nu-i nici o nădejde să se cunoască.

Dar iată ce se întâmplă în încrucișarea numită La Chirigiu, unde un tramvai cu cai, venind din oraș, mai avea puțin să întâlnească duba hingherilor, care venea dinspre barieră. Tocmai atunci pe șoseaua Viilor gonea un automobil, dinspre cimitirul Belu, și fără să țină seama de nimeni se năpusti peste Calea Rahovei, printre caii tramvaiului și dubei, aproape ștergându-le boturile și făcându-i să se ridice pe picioarele din spate, nechezând de groază. În clipa următoare, căzură unii peste alții, se învălmășiră, se încurcară în șleauri și așa, fără să se mai desprindă unii de

alții, o luară la fugă spre Belu, de unde venise automobilul, trăgând după ei duba și tramvaiul scos de pe șine.

Odor apucă să vadă că fusese automobilul de casă al domnului Pretoreanu, unul din ele, cel albastru, Izota Fraschini, adus din Italia. Dar nu-l conducea șoferul, pe care Odor îl știa de asemenea, un om voinic, cu mustața neagră, lucioasă, cu obrajii sângerii, ca fleicile, venit și el din Italia, și căruia domnul Pretoreanu îi spunea Garibaldi, deși probabil că îl chema altfel: nu oricine se poate numi Garibaldi. În locul șoferului era un flăcăiandru, un băiețaș blond și subțire, în capul gol, cum nu umbla nimeni pe atunci, un zvăpăiat fără îndoială, și după port, și după felul cum dăduse buzna cu automobilul, fără să-i pese de nimeni. Lângă el stătea o frumoasă domnișoară, având pe față un voal cu buline, care flutura în viteza automobilului, dezvelindu-i ochii și lăsând să se vadă că era aprinsă de bucurie. Viteza îi plăcea, și când automobilul trecu nebunește printre caii ridicați în două picioare, scoase un strigăt, dar nu de spaimă. Erau nebuni amândoi, dacă nu se gândeau că n-ar fi trebuit decât o secundă să omoare caii, să intre cu botul automobilului în tramvai și în dubă, făcându-se și ei praf odată cu atâți oameni. Automobilul își continuă goana și ei nici măcar nu întoarseră capul, să vadă ce se întâmplase în urmă.

Caii fugeau pe pavajul bolovănos, iar duba și tramvaiul se bușeau între ele, cu zgomot de lemne și fiare, în timp ce oamenii de o parte și câinii de alta strigau și chelălăiau de groază, cu glasuri amestecate. Goana n-ar fi putut să țină mult, în curând caii ar fi căzut istoviți, când cele două vehicule dădură într-o groapă și se răsturnară unul peste altul. Strada se umplu de oameni și de câini speriați, care nu știau ce să facă, în vreme ce alți oameni și alți câini se zbăteau sub tramvaiul răsturnat și sub duba sfărâmată, cu ușile vraiște.

— Bieții cai! murmură Odor. Bieții câini!

Medeea tăcu, iar el adăugă, ca și când în tăcerea ei ar fi fost o întrebare:

— Cu oamenii e altceva.

— Am avut noroc că n-am luat tramvaiul, spuse Medeea.

Nu era speriată, avea deprinderea morții, o privea ca pe o altfel de viață. Numai când ajunse acasă, în odăiță, unde era bine și liniște, i se făcu frică. Aici se regăsea pe sine, vie și adăpostită, și în prima ei clipă de tihnă o îngrozea gândul că a doua zi trebuia să se ducă iar dincolo, unde viața începea să se confunde cu moartea.

Stătea numai ea cu maică-sa, într-o odăiță cu tindă, într-un șir de odăițe cu tinde, o casă lungă, intrată în pământ și coșcovită; sunt atâtea! Odaia însă era tihnită, și cum peste fereastră atârna o perdea de pânză, acoperind vederea spre curte, putea fi adăpost pentru un suflet.

Medeea întinse brațele să aprindă lampa, o lampă micuță, numărul unu, cu oglindă, ca la cârciumă, și când luă sticla și suflă în ea ca s-o aburească și s-o șteargă cu cârpa, Odor își aminti de Alexandrina și îl apucă jalea. Apoi în sufletul lui se trezi deodată o asprime și strânse din dinți atât de tare, că se auzi, și Medeea întoarse capul. Era mai sus decât el, care ședea pe marginea patului, părea că vine din cer, să-i dea o binecuvântare caldă și dulce, și încă o dată pe Odor îl cuprinse jalea, gândindu-se că ea era un înger, și se prefăcea în femeie numai ca să șteargă sticla de lampă. Binecuvântată faptă a omului să șteargă sticla de lampă, să lumineze casa, și numai femeile o pot face!

Mama era prin vecini.

— Te-am chemat să-ți arăt că poți să dormi aici, spuse Medeea.

Aprinsese lampa și acum ședea pe un scăunel, în fața lui Odor, aplecată în față și ținându-și genunchii în brațe. Când o fată stă așa, e în ea dorința să nu se apere, dar nu poate spune, nu poate nici măcar să gândească, așteaptă un noroc, să vină el singur, fiindcă n-are curajul să-l cheme.

— Eu pot să dorm în tindă, continuă Medeea, cu o visare tristă.

Visările triste sunt cele mai curate bucurii ale oamenilor. În teama și în tristețea ei, Medeea era fericită. Și avea genunchii frumoși, cum și-i ținea cu mâinile, mulând rochia pe gambe și pe rotule. Toate ale ei trebuiau să fie frumoase, pornind de la genunchi, nu se putea altfel, frumusețea nu se împarte anapoda. Și-atunci pentru ce, în folosul cui și în numele cărei dreptăți avea să rămână fără un picior?

— Mama are să doarmă în bucătăria de vară.

Sigur, nu! Nu e fățărnicie să vorbești în felul acesta! O fată care își ține genunchii în brațe e doborâtă de emoție și nu poate să spună: „Stai și dormi în pat lângă mine!” Ea prima s-ar topi de rușine, iar visarea tristă și-ar pierde puterea de speranță și bucurie.

Odor se uita la Medeea și sufletul atârna în el ca o fleandură; ca o cârpă roasă, dar fără păcate, o cârpă atunci țesută, neatinsă de nimeni, oricât ar fi fost ea de ruptă. Fiindcă era vorba de suflet, printr-o asemuire smintită, și sufletele, oricât ar fi de curate și de neatinse, uneori se nasc gata rupte.

Atunci de ce plecase el de acasă, dacă își găsea adăpost într-o odăiță și lângă o fată?

O privi mult pe Medeea, gândindu-se, n-ar fi fost cu putință să nu se gândească de vreme ce-o avea în față, și închipuindu-și cum ar fi toate care trebuiau să se facă. Și deodată îi veni în minte femeia bătrână de sub podul Șerban Vodă, simți pe el mâna rece și uscată și se socoti spurcat pe toată viața. I se strânseră sufletul și carnea, gândind că printr-o murdară voie a soartei nu-i mai era îngăduit să se apropie de o fată: pe el căzuse un blestem, trebuia să-și scoată ochii, ca Oedip, ca să nu le mai vadă pe cele frumoase, să-și pună pe frunte o coroană de spini și să se numească Teodor-Nefericitul-Cel-Fără-De-Femeie.

Noaptea nu dormi, ci măsură de sute de ori, cu pasul, distanța între Morgă și podul Șerban Vodă, care era un loc de plecare, iar a doua zi se duse la domnul Pretoreanu. Acesta n-ar fi avut de ce să-i cumpere trupul, după moarte, și Odor îi propuse sufletul, cât timp era în viață. E un fel de a spune că își propunea sufletul, o metaforă, dar nu greșea socotindu-l pe domnul Pretoreanu drept un alt Mefistofeles, cum îl și numi de aici înainte. Nu se înșelase venind la el; domnul Pretoreanu era totdeauna gata să cumpere un suflet. Odor nici nu cerea mult, numai cât îi trebuia să ajungă până la Paris, dar cum nu știa să se tocmească, prețul obținut era atât de mic, încât trebui să meargă pe jos, timp de peste trei luni, o sută de zile.

Capitolul 14

Miracole din copilăria povestitorului. Birjele și automobilul. Prima vizită a lui Odor la domnul Pretoreanu. Un alt personaj, Sobieski, secretarul și șambelanul. Reîntâlnirea cu băiatul și fata; enunțul clar al viitoarei drame, când tatăl va trage asupra lor cu carabina. Rolul lui Garibaldi, șoferul domnului Pretoreanu, și apartenența lui la Mafia napolitană. Accesoriile satanice ale domnului Pretoreanu.

De când mă știu am fost înconjurat de miracole; e drept că toate s-au dezlegat, dar când s-au dezlegat unele, s-au născut altele. Toți suntem înconjurați de miracole.

Cum merge trenul pe șine fără să cadă, am înțeles când mi s-a explicat secretul roții de cale ferată, cu *bandajul* ei care ține direcția. Până atunci

crezusem că era grija mecanicului, și priceperea lui mi se părea atât de inexplicabilă, încât o socoteam diavolească.

Uneori un automobil oprea în marginea prundului, să se odihnească puțin motorul și călătorii; câteodată aceștia intrau la Vincențiu Proca să bea o cafea cu rom, iar copiilor să li se dea limonadă. Pe copiii aceia, de vârsta mea, care mergeau cu automobilul, îi priveam cu o uimire timidă, socotindu-i încununați cu merite de nepătruns pentru mine. Nu îndrăzneam să mă apropii când pornea motorul, zgomotul lui îmi făcea frică. Dar voiam să văd și să înțeleg totul, de aceea mă uitam de-mi plesneau ochii și mi se oprea respirația. După ce călătorii se urcau la locurile lor, își încheiau halatele albe și își puneau ochelarii de praf care-i făceau să semene cu balaurii, șoferul trecea în față, învârtea de o manivelă și motorul pornea, împușcând în praful șoselei pe o țeavă scoasă la spate. Atâta vedeam și auzeam, și nu puteam să înțeleg de ce, odată motorul pornit, automobilul rămânea pe loc, așteptând ca mai întâi să se urce și șoferul? Ce înțelegere putea să existe între om și mașinărie?

Nu mi-a trebuit mult timp să aflu ce-s cutia de viteze și ambreiajul, și de acolo înainte nu m-a împiedicat nimeni, în banca mea de la școală, să mân tot felul de automobile, să virez, să accelerez, să pun frâna, cu atâta credință încât de multe ori mă dureau mâinile și picioarele. Dar până atunci, felul cum pornea automobilul, așteptându-l pe șofer să fie la locul lui, mi s-a părut un miracol.

Cam așa erau miracolele pe vremea aceea, când exista gramofonul cu pâlnie și telefonul (telefon numai la primărie), dar când nu se știa nimic despre radio, ci abia se vorbea despre telegrafia fără fir, bineînțeles fără să înțeleagă nimeni. Într-o zi m-am apucat să spun la școală că doi oameni din două părți ale lumii ar putea să se vadă unul pe altul, dacă s-ar folosi niște ocheane încă nenăscocite și s-ar uita, ca în oglindă, într-o stea din înaltul cerului; m-au socotit într-o ureche și mi-au dat chiar și-o poreclă, n-o mai țin minte.

Primul om care mi-a arătat cum se dezleagă un miracol și mi-a lăsat o amintire neștearsă a fost domnul Glodeanu, institutorul meu din clasa a treia, în preajma căruia mi s-au alinat suferințele din a doua. Într-o zi el a pus pe catedră un ineluș prins pe un picior, ca să stea drept și să nu cadă; apoi ne-a arătat o bilă de alamă, de mărimea inelușului, atârnată de un lănțug subțire, s-o poți ține în mână, și ne-a chemat pe toți să vedem cum bila trecea lesne prin mijlocul inelușului. Iar după ce n-a rămas nici o

îndoială, domnul Glodeanu a încălzit bila de alamă la o lămpiță cu spirt, și bila n-a mai vrut să treacă.

Acesta a fost miracolul; fiecare am avut voie să-l încercăm cu mâna noastră.

În altă zi, domnul Glodeanu a luat o lumânare aprinsă și a pus-o în deschizătura ușii, întâi la jumătatea înălțimii, cam o palmă mai sus de clanță; flacăra a rămas dreaptă. Pe urmă a pus lumânarea jos, deasupra pragului, și flacăra s-a abătut înăuntru, pâlpâind atât de tare, încât am crezut că o să se stingă. În sfârșit, domnul Glodeanu s-a urcat pe un scaun, deși era foarte înalt de statură, dar altfel n-ar fi ajuns la tocul de sus al ușii, căci ușile aveau dimensiuni mai mari pe vremea aceea; flacăra s-a abătut în afară.

Câte din natură n-am înțeles așa, după ce mi se păruseră miracole?! Și sigur că nu m-a mai mirat vântul, cum vine el și cum se duce și de ce nu stă locului, după cum nu m-a mai minunat ce tare trăgea zmeul de sfoară, și cum de se urca balonul în aer. Iar mai târziu am înțeles doar dintr-o vorbă cum putea să zboare aeroplanul, un miracol pe care nici nu puteam să-l judec în anii copilăriei, când a căzut bietul Vlaicu, la două poște de casa noastră și de a domnului Alcibiade. Îl pomenesc pe domnul Alcibiade cu gândul la Odor. Fiindcă Odor a zburat și el, și nu doar într-o zi, și mai sus decât se putea în acel timp. Când va trebui, am să spun, dar și după aceea Odor va rămâne un miracol nedezlegat. Nu-i decât vina celor care nu au putut pătrunde până în sufletul și în mintea lui, și eu fac parte dintre ei, deși poate m-am străduit cel mai mult.

Cred că toate miracolele pot fi dezlegate, când se găsește un om să-și bată capul. Dacă domnul Glodeanu m-a făcut cu atâta ușurință și atât de convingător să înțeleg ce înseamnă dilatația corpurilor, altul, mai târziu, ar fi putut să-mi bage îndoiala în minte. Am mai văzut o dată bila și inelul puse pe masa de experiențe, și un domn care nu mai era institutorul bun la toate, săracul, ci profesorul de fizică, doctor de la Paris (unde fusese cam în același timp cu Odor) a mai încercat o dată să-mi dovedească dilatația corpurilor. Și nu eram într-o sală de clasă ca toate, ci într-un laborator cu pereții plini de dulapuri cu instrumente și cu borcane pline cu substanțe chimice. Și iată ce s-a întâmplat cu profesorul: a luat biloiul de lănțug, ținându-l cu două degete manichiurate și ne-a spus: „Priviți!” Însă biloiul n-a vrut să treacă prin ineluș, s-a oprit pe el ca fundul ceaunului pe pirostrie. Profesorul s-a înroșit la față, a împins tare în biloi și tot n-a putut să-l treacă. De câte ori nu reușea să dezlege un miracol, avea obiceiul să spună: „Sunt

aparate turcești!” Avea dreptate, nu știu de unde până unde, aparatele de laborator veneau din Turcia, scria pe eticheta metalică în turcește, dar cu litere latinești. Eu credeam însă că nici în Turcia nu era altă lege a dilatării corpurilor, ci cauza insuccesului trebuia căutată în altă parte, până ce am ajuns să cred că sunt oameni atât de nechemați să facă o treabă, încât își bat joc de ei, și nu li se supun nici măcar obiectele neînsuflețite. Fapt rămâne, și aici începe un al doilea miracol, ca și primul, că biloiul trecea prin ineluș abia după ce-l puneai la foc, întorcând de-a-ndoaselea legea dilatației.

Cam în aceeași stare cu a profesorului care privea perplex fenomenul mă aflu când încerc să-l explic pe Odor, în primejdie să ajung la imaginea lui inversă. Cu deosebirea care mă scuză puțin și mă apără de ridicol, că Odor nu are o lege știută, ca a corpurilor, ci legea lui abia trebuie găsită.

* * *

Când Odor intră în curtea palatului de pe Calea Victoriei, locuința citadină a domnului Pretoreanu, văzu la scara de piatră, cu lampadare de bronz bătute în perete, patru automobile luxoase, toate sclipind de lustruite și de curate. Printre ele recunoscu și pe cel din ajun, Izota Fraschini, care făcuse tămbălăul de la Chirigiu. Pe ușile deschise ale unui hangar din a doua curte, se mai vedeau alte câteva automobile, iar printre ele era și cel galben al lui Osman. Domnul Pretoreanu își retrăsese automobilele de pe piață, fusese o încercare dusă prea departe, nepotrivită cu vremea. Trăsurile cu cai nu puteau fi întrecute, erau mândria orașului, negre și lustruite, cu roțile roșii sau albe, cu perne de mătase, cu blănuri puse la picioare, sau cu covoare orientale, lucrate de mână în Persia. Iar cai mai frumoși nu se găseau nicăieri în lume, cu penaje ca generalii și cu harnașamente mai bogate decât odăjdiile. Și îi mânau cu o demnitate regească muscali cu fața curată, albă și grasă, îmbrăcați cu caftane de catifea albastră sau neagră, pe care nimeni nu-i putea face să-și piardă firea, după cum nimic nu putea să schimbe trapul cailor, atât de cumpănit că părea pus pe muzică.

Nu că s-ar fi temut să rămână fără mușterii și fără pâine, dar birjarii se uitau chiorâș la automobilele domnului Pretoreanu, fiindcă făceau zgomot și n-aveau înțelegere; spre deosebire de cal, nu pricepeau limba omului, nu puteau să-l iubească și să se bucure de-o mângâiere. Când domnul Pretoreanu își retrase automobilele de pe piață, Mișca, starostele birjarilor, puse cinci popi să le cânte prohodul (sau poate că nu erau popi adevărați, ci oameni de rând îmbrăcați în odăjdii, căci nu prea aveau glas și nici

cunoaștere, dovadă că încurcară rău slujba). Apoi se făcu praznic la casa lui Mișca, în strada Birjarii Vechi, care a existat multă vreme, și veniră să chefuiască toți din breaslă, batjocorind automobilul, cu o viață atât de scurtă și de nevolnică.

Mișca avea în curte nu mai puțin de cincizeci de cai, cu douăzeci de argați, pentru șapte trăsuri și șapte cupele; între acestea era chiar cupeaua cu care umbla înaintașul nostru Mihail Kogălniceanu. Iar alături, cupeaua cu care învățătorul nostru Titu Maiorescu mergea în strada Segmentului, să-l vadă pe Eminescu, în casa pe care am mai apucat-o și eu în picioare, și-am vizitat-o, de-am intrat chiar în odaia poetului. Era goală, dar am aflat unde fusese patul, unde masa și pe unde zăceau cărțile, dacă nu m-o fi mințit un nepot al proprietarului, domnul Chirițescu; el îmi spunea că le ține minte pe toate și între ele cel mai bine cupeaua și jobenul lui Maiorescu.

Nu apucase Odor să intre de-a binelea pe poarta cu drugi de fier auriți la vârfuri, dată în lături, că un lacheu îi și ieși înainte, întrebându-l ce caută. Dacă află, lacheul îl duse într-o atenanță de lângă poartă, un birouaș unde un domn cu favoriți galbeni, care semăna cu Sobieski și avea o decorație pe pieptul hainei, îl iscodi despre scopul vizitei. Odor nu putu spune că venea să-și vândă sufletul.

Pe masă se vedeau hârtii și registre, și o lupă cât farfuria. Pe peretele din stânga mesei era un telefon, cu pâlnie, și un barometru care arăta vreme frumoasă. Deasupra lui, o gravură în alb și negru, reprezenta un ofițer aspru la față, cu chipiu ca al împăratului Franz Josef. Odor nu știa cine este, dar mai târziu îl recunoscu chiar pe fiul acestuia, arhiducele, când căzu ciuruit de gloanțe, sub ochii lui, la Sarajevo.

Negăsind altă cale, după ce se luptă mult cu sine însuși, Odor își călcă pe suflet și, înăbușit de rușine, spuse că venea din partea tatălui său, domnul Alcibiade. Mult avea să regrete după aceea, iar spre sfârșitul vieții, când încercă să facă bilanțul și trebui să se vadă în pierdere, socoti că înfrângerea lui era o pedeapsă pentru crima de-a fi abjurat și a fi invocat numele tatălui, fără să creadă în el și fără să-l cinstească.

L-am întrebat pe Odor dacă văzuse vreodată vreo statuie sau un portret al lui Sobieski, ca să facă asemănarea cu domnul care-l primise. Mi-a răspuns că nu văzuse niciodată, dar așa și-l închipuise. Când afli de o existență umană, trebuie să-i atribui și o fizionomie, altfel rămâne fără nici o consistență. Avea mai mult decât o simplă dreptate; mi s-a întâmplat ca fizionomia atribuită unei ființe cunoscute numai prin faptele sale să se

suprapună întocmai peste imaginea adevărată, atunci când am cunoscut-o, aievea sau reprodusă. Cele mai vechi dovezi în amintirea mea sunt chipurile lui Traian și Decebal, pe care a trebuit să mi le închipui, cartea unde am citit prima oară despre ei neavând ilustrații. Iar ilustrațiile cunoscute mai târziu n-au contrazis fizionomia lor imaginată.

Domnul care semăna cu Sobieski desprinse pâlnia telefonului din cârligul fixat în perete și, devenind deodată mai micuț în toate, în gesturi și în statură, pierzând parcă mult din propria-i greutate, decolorându-se și transformându-se în umbră, începu să învârtească de-o manivelă, numai cu vârful degetelor și abia atingând-o, ca și cum s-ar fi temut să nu-l ardă. Curând în pâlnie se auzi plesnind o voce, ca dintr-o bășică de pește. Omul se frânse în două, cu pâlnia la ureche, și așa frânt își suci capul și își lungi gâtul, într-o mișcare atât de nefirească și de chinuită, că stârnea mila, ca să poată vorbi în altă pâlnie, prinsă în cutia de lemn a telefonului. Vorbea într-o limbă necunoscută, abia după câteva cuvinte se dezvălui că era franțuzeasca, dar greu să fie înțeleasă. Cu fiecare cuvânt făptura lui se făcea tot mai mică; pe urmă, în pâlnia de la ureche plesniră alte câteva bășici de pește, sfârșite cu o bubuitură, și atunci omul își îndreptă spinarea. Odor îl privea și nu putea înțelege din ce creștea statura lui, cum de își recăpăta înălțimea veche, ba chiar și pieptul începea să i se lățească sub haina cu decorație, de te așteptai să plesnească și-n el ceva, ca o bășică de pește. Favoriții galbeni erau acum mai stufoși ca înainte și toată făptura lui devenise stufoasă, că nu mai avea loc în cămăruță, iar Odor simțea că începe să se înăbușe. Fusese mai bine pe masa de marmoră de la morgă.

Ca să pot povesti, fiindcă va mai fi vorba despre el și altă dată, l-am întrebat pe Odor cum îl chema pe domnul acela, secretarul sau șambelanul domnului Pretoreanu. „Ar fi trebuit să înțelegi, mi-a răspuns el, că nu putea să-l cheme decât Sobieski!”

— Condu-l! îi porunci Sobieski lacheului.

Acesta era îmbrăcat ca regii Franței dinainte de revoluție. În timp ce străbăteau curtea pavată cu gresie galbenă, Odor îl întrebă, respirând adânc, să-și oxigeneze sângele stagnat multă vreme în creier:

— Pe domnul acesta nu-l cheamă Sobieski?

— Ba da! răspunse lacheul.

Odor nu-și regăsea judecata și nu avea deloc noțiunea vremii care trecuse; parcă nimerise la curtea lui Ștefan cel Mare, și lacheul era comandantul plăieșilor, numai că îi dăduseră alte haine. Înainte de a intra în

palat, pe o ușă mai mică, lângă scara de piatră, trase aer în piept, adânc, ca oamenii care se bagă sub apă; trebuia să-i țină până ieșea iarăși în curte.

Pe când traversau o încăpere întinsă, pe jumătate întunecată, de unde pornea o scară măreață, de lemn galben, cu balustrada sculptată, un tânăr le tăie drumul și, fără să spună o vorbă, îl lovi pe lacheu cu piciorul sub șale, dându-l de-a rostogolul. Pe urmă se puse să râdă și ieși pe ușa din mijloc, care, când se deschise asupra scării de piatră, slobozi înăuntru un val de lumină. Odor îl recunoscu pe tânărul blond care conducea automobilul albastru. Acum purta costum de călărie și în mână ținea o cravașă.

Lacheul se ridică și îl duse pe Odor în fundul încăperii, unde scara făcea un unghi de nouăzeci de grade, și-l puse să aștepte pe o bancă tapițată, sub balustradă, de unde se vedea în sus plafonul de la etaj, o boltă pictată, cu un candelabru ca de biserică.

Pe o ușă întredeschisă, dar ascunsă privirii, se auzea un glas vorbind aspru cuiva care nu se încumeta să răspundă; era un dialog fără replică. Odor recunoscu plesnitura ca de bășică de pește, cu un timbru mai rotund, fiindcă nu venea sărăcit prin pâlnia telefonului. Auzea fără voie, nu se străduia să tragă cu urechea și nici nu urmărea să înțeleagă vorbele, când simți o mișcare deasupra; ridicând ochii, văzu pe domnișoara de ieri, din automobilul albastru, și cum era mult prea tânără ca să fie măritată, își închipui, fără să se înșele, că nu putea să fie decât sora băiatului blond care tocmai ieșise cu cravașa în mână, altfel n-ar fi avut ce să caute amândoi în aceeași casă. Ieri, așa cum stăteau în automobil, unul lângă altul, își închipuise că erau în dragoste, fără altă dovadă decât niște unde care porneau de la ei și ajungeau la cunoașterea lui, ca și cum cineva i-ar fi spus cu vorbele cele mai clare. Privind-o acum pe domnișoară, Odor nu înțelegea cum putuse să se înșele și în mintea lui rămase o îndoială.

Totuși, amândouă impresiile lui erau drepte, și mai târziu, după război, când s-a petrecut drama și am aflat-o din ziare, am simțit încă o dată că Odor avea însușirea să citească gândurile oamenilor, și chiar de la distanță, deși nu totdeauna, ci, presupun abia astăzi, numai când aparatul lui de recepție era acordat cu emițătoarele, având o lungime de undă comună. Pe mine, de pildă, n-a putut să mă intercepteze niciodată, nici când eram aproape, și înțeleg de ce: totdeauna a fost în mine o opoziție, am simțit că poate auzi gândurile altora și n-am vrut să le afle și pe ale mele, din sfială, să nu-și dea seama cât îl iubeam și cu ce admirație.

Justiția n-a putut să facă lumină în această afacere întunecată, deși au existat martori care văzuseră scena și au socotit-o drept un semn al apocalipsului vestit de Sihastru. Numai că oamenii aceia n-au ajuns în fața judecătorului de instrucție. Garibaldi, șoferul domnului Pretoreanu, a declarat că pușca s-a descărcat din imprudență; când tânărul, care venea de la vânătoare, cobora din automobil, trăgaciul s-a agățat de clanța portierei. Dar poziția era imposibilă ca să-i facă o gaură în piept, și dacă ancheta s-ar fi dus cu frica lui Dumnezeu, judecând măcar traiectoria glonțului, lăsând deoparte celelalte dovezi, mai greu abordabile, era limpede că se trăsese de la o fereastră a palatului. Despre al doilea glonț nici nu s-a vorbit, deși se auziseră limpede două împușcături, una după alta. S-a spus că glonțul, după ce trecuse prin pieptul tânărului și-i perforase mortal ventricolul stâng, o rănise pe fată, care se afla încă în automobil. (Salvată, ea a continuat să fie ani de zile o frumusețe a Bucureștilor, dar nimeni nu i-a mai auzit glasul limpede, fiindcă avea laringele mutilat, și nici o reparație nu fusese posibilă, deși domnul Pretoreanu cheltuise milioane. Aproape mută, distantă, totdeauna cu o eșarfă în jurul gâtului, ea a rămas o enigmă, pe când enigma adevărată de mult se uitase.)

Înainte de a veni în România, Garibaldi, devotatul martor al domnului Pretoreanu, apăruse în procesul Mafiei, în februarie 1912, la Neapole, închis împreună cu ceilalți acuzați într-o cușcă de fier, ca animalele primejdioase, căci altfel nici un judecător nu se încumetase să intre în sala de judecată. În acest timp, o armată întreagă păzea palatul de justiție. Despre Mafie nu se știa nimic cu un an înainte, iar acum era dovedit că număra peste opt sute de membri. Fără să am simțurile ascunse ale lui Odor, aș putea să jur că pe listă ar fi trebuit să se adauge încă un nume, al domnului Pretoreanu. Desigur însă că n-am de unde găsi o dovadă, după cum nici judecătorii de la București nu găsiseră dovada că domnul Pretoreanu își omorâse fiul, cu carabina, pe câtă vreme arma incriminată avea cartușe de vânătoare. „Ptiu la dracu'ncolo!” ar fi zis baba Rada, care mă crescuse pe mine.

Ceea ce se știe sigur, dar cine ar îndrăzni s-o ia drept dovadă de complicitate? – în procesul Mafiei pe Garibaldi îl apărase avocatul trimis de domnul Pretoreanu, și izbutise să obțină achitarea. Probabil că mulți oameni din Neapole și-au exprimat mirarea cu aceleași vorbe ca ale babei Rada.

Coborând scările, domnișoara își trăgea mănușile pe mână și nu-l simți pe Odor sub balustradă. El însă îi simți parfumul, un amestec de roșu cu aur

și cu puțină beție alcoolică; se gândi la Medeea care nu mirosea decât a garoafă. Mai mult nu-i era îngăduit să ia de la ea, decât mirosul garoafei.

După cum era îmbrăcată, domnișoara se ducea și ea la călărie; afară, poate fratele ei inspecta caii.

De după ușă se auzi glasul, plesnind o ultimă oară, ca o uriașă bășică de pește, o bășică de balenă:

— Nu, altețǎ! Nu pot fără voia Majestății Sale!

Oricine ar fi încremenit de mirare. Odor însă rămase nepăsător, ca și când n-ar fi știut ce însemnau aceste vorbe înalte.

În afară de monoclu, nu recunoscu nimic la domnul Pretoreanu. În locul halatului alb pe care îl purta în automobil când îl văzuse prima oară, în aceeași zi ca și mine, acum avea o haină de casă ruginie, cu vipuști și găitane negre, și nasturii, ca de sticlă, s-ar fi putut să fie diamante; ce-l împiedica pe domnul Pretoreanu să și le pună? Lăsând la o parte trecutul cu faraonii, Odor credea că nici un alt om de pe lume nu avea bogății atât de nemăsurate. Greșea într-o prea mică măsură; fără să fie chiar cel mai mare bogătaș al vremii, domnul Pretoreanu simboliza bogăția, lăsa să se simtă că pe orice ar fi pus el mâna se prefăcea în aur, așa cum alicele se prefăceau în gloanțe de carabină.

— Tot ce-i al meu e al tuturora; eu însă, în structura mea intimă, sunt numai al meu și nimeni n-are voie să pună mâna pe mine! spuse Odor, începând convorbirea.

Vorbind, se gândea că numai un nasture de la haina domnului Pretoreanu i-ar fi ajuns să trăiască până își termina caietele, dacă era într-adevăr diamant și nu sticlă. Dar ar fi fost ridicol să-și închipuie că domnul Pretoreanu mai avea și altceva de sticlă, în afară de monoclu, dacă nu cumva chiar monoclul era tăiat dintr-un diamant mare. Stătea în fața lui și-i aștepta hotărârea, uitând că la prânz n-avea ce să mănânce, iar noaptea n-avea unde să doarmă.

— Ce scrie în caietele mele nu știe nimeni, și nici nu va ști cineva cât sunt în viață, în afară de dumneavoastră, continuă el cu ochii la nasturii de diamante. Vă ofer prilejul să le citiți primul.

Îmi vine greu să cred că Odor împlinise abia optsprezece ani, deși fizionomia lui se maturizase înainte de vreme. Oricine i-ar fi judecat vorbele ar fi socotit că în ele era multă emfază, de tinerețe. E adevărat că, în timp, sistemul lui de exprimare s-a modificat, devenind mai clar și mai simplu; gândirea însă a rămas neschimbată până la sfârșitul vieții.

— Un asemenea târg s-a mai făcut o dată, continuă Odor. Vreau să-mi vând sufletul, pentru desăvârșirea filozofiei mele. Nu-mi trebuie decât timpul, cincisprezece ani de aici înainte. Restul este în mine și așteaptă să fie scos la lumină. Cei care cred că se pot descoperi prin experiența altora, se înșală. Singura cunoaștere adevărată e aceea dobândită prin meditație, și nu prin învățătură, care nu face decât să ne falsifice.

Închipuindu-mi scena, văzându-l pe domnul Pretoreanu cum asculta răbdător, interesat să audă toată tirada, mi-am dat seama că forța lui consta în a nu reacționa niciodată cum s-ar fi așteptat alții, și, mai ales, reacțiile lui erau totdeauna foarte mult amânate. Mi-a fost imposibil să nu mă gândesc că focurile de armă erau o premeditare, le plănuise poate din ziua când Odor venise la el, iar copiii plecaseră la călărie. Și mi-am mai închipuit ceva, că replica dinainte, pe care Odor o auzise de afară, nu putea fi decât falsă. „Nu, alteță!” era răspunsul adevărat, implacabil. Adaosul reprezenta o politețe, sau o consolare pentru convorbitorul lui de la celălalt aparat telefonic: „Nu pot fără voia Majestății Sale!” Pe naiba! Sunt sigur că domnul Pretoreanu putea orice, împotriva oricărei alte voințe, oricât de sus-puse și de puternice. Dacă n-ar fi fost așa, de ce l-ar fi ascultat pe Odor cu atâta răbdare, el, care mai adineaori spusese fără sfială „Nu, alteță!”. Tocmai fiindcă se știa atât de puternic, nu mai avea deloc nevoie să spună acum: „Nu, băiete!”? O forță care a explodat se odihnește.

— Și de ce ai venit tocmai la mine? întrebă domnul Pretoreanu.

— Numai datorită unei asemănări fizice; răspunse Odor, sincer pur și simplu, nici cu inconștiență, nici cu candoare. Am făcut o asociație, fiindcă fizionomia dumneavoastră îmi amintește de Mefisto.

În orice om, oricât de puternic, există temeri nemărturisite, timidități rămase din prea mari orgolii, deveniri presupuse și logice, dar și decăderi fără logică și inadmisibile. Omul care nu se temea de nimeni și puțin mai înainte spusese „Nu, alteță!”, era speriat de ceva ascuns în sine, un compus negativ rezultat din însușirea sa cea mai pozitivă, aceea de a înfrunta pe oricine. Prea se simțea sigur pe actele sale și pe rezultatele lor cele mai îndepărtate, cum nu poate fi niciodată în firea lucrurilor, ca să nu existe în el, latentă, bănuiala că îl conducea o forță mefistofelică. Vorbele lui Odor treziră în cugetul domnului Pretoreanu o efervescență acidă și corozivă. După plecarea tânărului merse drept la oglindă și se studie multă vreme, ceea ce nu mai făcuse din tinerețe, când era îndrăgostit de o femeie, mama copiilor și singura lui legătură amoroasă. Azi își nega până și acea iubire, nu

i se părea admisibilă, își amintea cu stupoare gesturi pe care nu putea să și le ierte, fiindcă le socotea dezonorante: a sta în genunchi în fața unei femei, a-i duce o floare, a-i implora grația, a cheltui energie de milioane, a cădea vlăguit lângă ea, în cearceafuri.

Domnul Pretoreanu se uită mult în oglindă, dar nu ca să se întrebe cum ar putea cuceri o femeie, ci în căutarea trăsăturilor mefistofelice semnalate de Odor. Sigur că sprâncenele groase, boltite ca niște streșini, erau caracteristice, și monoclul le dădea o accentuare drăcească. Oare nu apelase cu intenție la acest artificiu? Poate că da, nu-și mai aducea aminte, dar avusese rezultate și nu putea decât să se felicite.

După ce se studie privindu-se din toate părțile, chiar și de la spate, prin altă oglindă, domnul Pretoreanu se pomeni că își pipăie fruntea, instinctiv, și își dădu seama că era în căutarea unor proeminențe. Oare ce impresie ar fi făcut în consiliile de administrație, și în cabinetele miniștrilor, sau în vizitele sale la Rege (nu le numea audiențe) dacă ar fi apărut cu două cornițe?

Domnul Pretoreanu nu lăsa niciodată lucrurile la jumătate, mai ales experiențele. Îndată porunci să vină Garibaldi, cel mai devotat dintre oamenii săi de încredere, și îl trimise după niște obiecte.

— Unde pot găsi așa ceva, domnule? întrebă șoferul, rămânând cu gura căscată.

Numai surpriza îl putea face să pună o întrebare domnului Pretoreanu, căruia nimeni n-avea voie să-i adreseze cuvântul, odată ce dăduse un ordin. Iar domnul Pretoreanu nu ripostă pe dată și cu brutalitate numai fiindcă situația era cu totul neobișnuită. De altfel, șoferul își reveni repede și își dădu seama că obiectele acelea nu le putea găsi decât la teatru. Într-un ceas se întoarse cu ele și-i ajută domnului Pretoreanu să și le puie. Coarnele se lipiră singure de frunte, doar printr-o apăsare; n-ar fi putut să mire pe nimeni, și nu era vreo minune: aveau câte o ventuză de cauciuc, așa că odată puse păreau de acolo.

Domnul Pretoreanu merse să se privească în oglinda dintre geamuri. Auzi jos pașii cailor, pe gresia galbenă; copiii tocmai încălecaseră. Dar erau peste trei ceasuri de când coborâseră, de aceea lăsase ușa deschisă, ca să-i simtă, în timp ce vorbea la telefon cu Alteța. Cât îl ascultase pe Odor, după aceea, și cât îl așteptase pe Garibaldi, copiii fuseseră ascunși undeva, nu putea fi altă explicație decât că voiau să rămână singuri, aveau o tainiță, poate în podul de fân de deasupra grajdului.

Fata ridică ochii și după un colț al perdelei îl văzu pe domnul Pretoreanu cu coarne de diavol, dar nu se miră, fiindcă niciodată nu-l văzuse altfel; era o egalitate de imagini între adevăr și închipuire. Nici Garibaldi care se afla și mai aproape, și chiar îi ajutase domnului Pretoreanu să-și pună această recuzită, n-avea deloc sentimentul că ea ar fi fost un artificiu, i se părea, dimpotrivă, că datorită ei chipul ajunsese la expresia lui firească.

După ce mi-am analizat mult propriile mele impresii și le-am confruntat cu ale altora, am ajuns să cred că la domnul Pretoreanu coarnele nu puteau să mire pe nimeni, fiindcă erau subînțelese. De asemenea și coada, deși nu-i aparținea organic. Dar nu e mai puțin adevărat că o avusese cândva, dovadă că îndată ce-o prinse la locul ei, sub haina de casă cu nasturi de diamante, coada începu să se miște, ca și cum era crescută din coccis.

Între timp, caii ieșiseră pe poartă și domnul Pretoreanu mai avu timp să-i vadă o clipă pe copii, tocmai când coteau la stânga și o luau în sus, pe Calea Victoriei, privind unul la altul. Băiatul părea mai reținut, fata în schimb nu-și ascundea patima.

— Adu-mi carabina! îi porunci domnul Pretoreanu lui Garibaldi.

Până să vină acesta, se plimbă de-a lungul și de-a latul biroului, privindu-se în oglinzi, studiindu-și fizionomia și făcând felurite exerciții cu coada. Restul dimineții pândi poarta, cu carabina în mână, dar nu ca să tragă; sunt convins că nu avea luată decât hotărârea de principiu, fără să fi stabilit încă o zi când s-o aducă la îndeplinire. Destinul copiilor nu se jucase, destinele au nevoie de timp până să devină inevitabile. Iar când veni ziua, și ea veni abia după cinci ani, la sfârșitul războiului, domnul Pretoreanu nu mai așteptă nici o secundă, ci trase două gloanțe, unul după altul, atât de repede, încât se găsiră oameni care să admită că se auzise o singură împușcătură, cum se jura Garibaldi.

Capitolul 15

Convorbirile nocturne ale povestitorului cu Odor, despre drumul acestuia la Paris, în tovărășia căpitanului Păun, care merge călare în scop de performanță. Despre caietul indescifrabil. Café de la Paix, sediul parizian al lui Odor, înghețata de banane în așteptarea unui pretext pentru declanșarea războiului.

Într-una din convorbirile noastre nocturne, când stăteam la geam și așteptam ca Odor să se dezbrace pe întuneric, l-am întrebat dacă în ziua vizitei lui la palatul din Calea Victoriei, domnul Pretoreanu avea coarne și coadă de diavol. Până să-și scoată o gheată și să o descheie pe a doua, trecuse mai mult de o oră, și abia după acest timp de gândire am auzit răspunsul din întuneric, da, avea și coarne, și coadă. Nu-i puneam la îndoială nici memoria, nici buna-credință, ci voiam să știu ce reprezentau în realitate coarnele și coada domnului Pretoreanu. Altminteri nu mă îndoiam de existența lor, cunoșteam prea bine succesiunea faptelor și știam că Garibaldi fusese trimis după acele obiecte când Odor nu mai era acolo, ci ieșise pe poartă. Dar vizita lui fusese determinantă, fiindcă remarcase pe față ceea ce alții n-ar fi îndrăznit să spună pentru nimic în lume, și datorită lui domnul Pretoreanu convenise să se convertească la propria lui alcătuire. E adevărat deci că el își pusese accesoriile satanei abia după plecarea lui Odor, dar cum acesta avea conștiința deplină a prezenței lor, căci să nu fi fost așa nu m-ar fi mințit tocmai pe mine, înseamnă că ele existau dinainte, în devenire, și singura controversă posibilă în această privință ar fi fost aceea privitoare la succesiunea faptelor, neputând fi găsită nici o dovadă certă a consecuției timpului, ca să se poată determina poziția prezentului în raport cu trecutul.

L-am mai întrebat pe Odor într-una din serile când se dezbrăca pe întuneric și-i trebuiau ceasuri numai ca să-și descheie cămașa, cum s-a împăcat cu ideea să străbată drumul până la Paris, cu piciorul. Uitasem că și la București venise cu aceleași mijloace.

— E foarte simplu, mi-a răspuns Odor. Nu trebuie să faci niciodată socoteala timpului, ci pe-a distanței. Timpul nu-i o certitudine și uneori poate să-ți joace farse. M-am detașat cu atâta forță de el, încât nu știu câte zile mi-am petrecut pe drum. În noaptea când mi-am întins pătura sub podul Alexandru, am știut că ajunsesem.

Cea mai mare dificultate a acestui drum fără durată, fiindcă efectiv Odor nu știa cât timp îi luase, fusese păstrarea caietelor care aveau să se acumuleze, devenind curând o povară. Așa se născuse ideea scrierii suprapuse.

— Dar nu se distinge nimic! am spus, consternat, dând pagină după pagină.

Era un singur caiet, tot ce adusese Odor dintr-o călătorie lungă de un an și jumătate, cum am izbutit s-o estimez fără concursul lui, el continuând să-

și decline relația conștientă cu timpul. Știa doar că scrisese fără întrerupere, în locurile de popas, și uneori chiar în mers, când n-avea altă grijă decât să se orienteze la răspântii. Scria mărunt, rând lângă rând, cu aceleași capete de creion pe care le știu, decât că le ținea legate cu sforicele de nasturii hainei, să nu se piardă. (Avea o haină de vânătoare, verde, dăruită de domnul Pretoreanu la plecare, și tot cu ea se întorsese; nimeni nu știa că haina exista și astăzi, vopsită în negru, dar roasă și foarte decolorată.)

Mi-a fost imposibil să descifrez un singur rând din caiet; am socotit că Odor scrisese cam de o mie de ori fiecare pagină. Pornise de la un procedeu simplu, pe care îl văzusem și eu la un coleg de școală, al cărui mobil era însă zgârcenia. După ce umplea o carte poștală de-a lungul, colegul aceia din copilărie o scria încă o dată, de-a latul, folosind altă cerneală, roșie dacă prima fusese albastră. Aspectul scrierii încrucișate părea enigmatic, dar numai la prima vedere; altfel era foarte descifrabil, mai ales cu o lupă. Procedeul însemna o meschinărie scârboasă, și nici astăzi nu-mi aduc aminte de autorul lui fără să mi se facă silă.

Pornind de la o idee asemănătoare, Odor avea s-o ducă la desfășurarea ei infinită. Erau tot rânduri încrucișate, însă nu doar o dată, de-a lungul și de-a latul paginii, ci în număr fără limită. Parcursă inițial de trei sute șaizeci și cinci de ori, în tot atâtea direcții, cu diferență de un grad între un rând și altul, pagina avea să fie acoperită ulterior pe noi direcții intermediare, chiar dacă nu existau unități de măsură atât de mici ca să le definească și nu puteau fi concepute decât cu imaginația. Așa am ajuns să presupun că fiecare pagină era scrisă de o mie de ori, nu fiindcă o cifră mai mare n-ar fi fost posibilă, ci fiindcă ar fi lipsit timpul. Socoteala mea arată că Odor avusese nevoie de o mie de caiete și folosise unul singur, pe care îl purtase în buzunarul de la piept al hainei de vânătoare primită de la domnul Pretoreanu.

Constatarea mi-a prilejuit nu o singură întrebare, astfel am vrut să aflu cum își va descifra Odor scrisul, care nu era altceva decât o apă cenușie, fără umbre și fără valuri. Dar știam că ea provenea dintr-o adâncire de gânduri, puse unul alături de altul, într-o infinitate de linii paralele și apoi întrețesute cu altele, că nimeni nu le-ar mai fi găsit structura inițială, decât poate printr-o metodă încă neimaginată de descompunere a luminii.

Întrebarea mea, într-o seară, i-a dat lui Odor impulsul să arunce cu gheata în mine; a rămas numai o intenție, fiindcă nu-și desfăcuse încă șireturile, se chinuia cu ele de o oră și nu observa că erau înnodate. Între

timp furia îi trecuse și cu toate că n-a spus un singur cuvânt, am înțeles ce stupidă fusese întrebarea. Rândurile acelea nici nu trebuiau descifrate, ele nu priveau pe nimeni, nici măcar pe Odor, decât că fusese obligat să le scrie.

— Pentru cine? a fost a doua mea întrebare, la fel de stupidă ca prima.

Odor își privea ghetele, neexplicându-și de ce nu ieșeau din picioare. Dar nu scrisese pentru nimeni! Orice destinatar ar fi devenit corespondentul lui într-o lume definită ar fi dat scrisului un înțeles imediat, practic, plin de vulgaritate. Scrisul nu trebuia să fie altceva decât dovada că dincolo de el exista o gândire, cu atât mai umană cu cât era mai indescifrabilă. Existența noastră în univers o atestă nu răspunsurile, ci enunțurile. Căci un enunț elucidat înseamnă o întristătoare trimitere în urmă, la cel mai banal dintre adevărurile descoperite de oameni. Așa spunea Odor, dar eu nu puteam înțelege.

— Atunci, am continuat să-l întreb în seara când nu izbutea să-și scoată ghetele, de ce păstrezi cele câteva mii de caiete?

Mi-era imposibil să nu mă gândesc că pentru caietele lui pătimise Medeea.

— Dacă un om suferă, nu înseamnă că el a născocit suferința.

După acest răspuns, am vrut să mai știu de ce totuși urmărise să-i vândă caietele domnului Pretoreanu, dacă le socotea ininteligibile și nu le recunoștea posibilitatea de circulație măcar între doi oameni. Acum șireturile au pocnit și Odor a aruncat amândouă ghetele în mine. Deși nu m-au nimerit, gestul era făcut, iar eu aveam un răspuns; dacă relațiile între oameni sunt supravegheate de codurile civile și penale, gândurile nu pot fi supuse acelorași legi, căci extinderea lor ar trebui să fie infinită. Prin imposibilitatea legiferării, gândurile rămân libere și logica poate coexista cu absurdul, bătaia maximă a judecății umane; ea poate fi enunțată într-o infinitate de moduri. Lui Odor îi trebuiseră mii de caiete ca să înțeleagă că, oricâte cuvinte ar fi folosit, nu putea face nici un pas mai departe. Dar chiar și această constatare negativă i se părea un câștig, care justifica o trudă atât de îndelungată; la urma urmelor, omul e dator să-și descopere limitele.

Nu mă împăcăm cu o asemenea resemnare și cum nici nu-l puteam bănui de nesinceritate, îl credeam rătăcit în propria lui gândire prea frământată. Eram sigur că altceva aflase el despre existența omului și a lumii, numai că se ascundea în caietul indescifrabil. Sub obsesia acelor pagini pe care le știam încărcate de idei suprapuse, chinuit să văd că ele

există și nimeni nu poate să le pună în lumină, am căzut într-o confuzie atât de gravă și prelungită, că dăinuiește și astăzi. Sunt convins că am dus tratative cu Tom să înregistreze măcar o pagină din caiet și să mi-o reproducă. Or în acel timp Tom nu se întorsese acasă din Moldova, și nu s-a mai întors niciodată. Iar eu îl văd în fața ochilor, cum am stat de vorbă cu el și cum am căzut la înțelegere. Pretențiile lui nu mi se păreau exagerate, dar e adevărat că nu știa ce-l așteaptă. Pe lângă obligația pe care mi-o luam ca până la sfârșitul anului – și în conștiința mea era abia luna iunie – să-i spăl în fiecare zi motocicleta, mai trebuia până la acel termen să-i prind câte o sută de muște pe zi pentru hrana ciorii. Amândouă existaseră, și motocicleta, și cioara, dar acum dispăruseră, rămânând numai în memoria mea confuză. Avea o cioară rea și urâtă, pe care o împușcase domnul Alcibiade, rupându-i o aripă. Fusese singurul act de clemență pe care îl făcuse Tom în viață, cruțând cioara și ajutându-o să se vindece. Niciodată însă nu obținuse de la ea un semn de recunoștință, trebuia să-și pună mănuși groase ca s-o bandajeze, altfel îi sfârteca degetele, privindu-l cu o ură neîmpăcată, scăpărând din ochi și croncănind ca de moarte. Nici după ce era de mult vindecată și într-un fel se domesticise, fiindcă nu mai pleca, deși ușa coliviei rămânea deschisă, cioara n-a avut o purtare mai blândă, ci a continuat să-și dușmănească stăpânul și să-l atace, în vreme ce pentru ceilalți din casă avea o purtare cu totul indiferentă. Răutatea ei neputând să fie tăgăduită, nu mi-a rămas să cred altceva, și la fel cred și astăzi, decât că Tom și cioara se simțeau unul pe altul și își cultivau reciproc dușmănia. Nu știu dacă între oameni Tom ar fi putut să găsească vreodată un ucenic care să-l urmeze atât de departe.

Deoarece mă învoisem, am început să prind muște și am imaginat un instrument care să mă scutească de o muncă atât de plictisitoare, mai ales că niciodată n-am iubit ciorile. Din rama plăcuței de școală pe care o găsisem rătăcită prin casă, când nu mai aveam nevoie, am făcut o capcană electrică, întinzând pe ea fire de cupru; muștele veneau să se așeze una lângă alta, în număr de câteva sute. Nu era nevoie să le pun nici o momeală, miere sau zahăr, veneau singure cum vedeau aparatul; cred că le conducea instinctul liniei paralele, pe care nu aveau cum să și-l exercite altfel. Dacă le urmăream cum se așezau pe tavan sau pe pereți, pe fața de masă sau pe perdele, descopeream o învălmășeală de gloată, fără formă și fără nici un semn de aliniere. Nu m-am îndoit că deși năzuința exista în ele, nu le ducea capul să și-o realizeze. Dovadă că dacă le ofeream un instrument de

organizare, nu întârziau să-l folosească, luând numaidecât formații geometrice.

Pe atunci nu aveam electricitate în casă, dar nici nu mi-ar fi folosit, cum am constatat mai târziu, când am vrut să electrocutez muștele, branșând vechiul meu aparat din copilărie la curentul de o sută zece volți al orașului. Niciuna n-a fost sensibilă la această tensiune, deși avusesem grijă să pun firele două câte două, negativul și pozitivul, foarte apropiate unul de altul, ca muștele să nu se poată așeza decât pe amândouă. Le-am urmărit stupefiat cum se plimbau nestânjenite pe firele mele, mortale pentru un om cu inima slabă.

Curentul folosit la început, în lipsa altuia, s-a dovedit pe deplin eficace, prin natura lui smucită, fiind furnizat de un magnetou, de la unul din automobilele domnului Pretoreanu; șoferul, altul decât Garibaldi, mi l-a dat pe nimica toată, cred că pe o păpușă de tutun galben. Cu ciudata rezistență pe care corpul muștei o avea la curentul electric, desigur că nici magnetoul n-ar fi făcut o treabă mai bună, dacă n-ar fi provocat înainte de toate o izbitură; departe de a fi electrocutate, muștele amețeau și multe din ele nu-și reveneau înainte de a le aduna cu fărașul ca să le înșir pe ață. (Tom nu-și pierdea timpul să le numere, etalonase o dată pentru totdeauna lungimea a o sută de muște presate una în alta, și le măsura cu metrul.) Oricâte ar fi izbutit să scape, totdeauna am prins mai mult decât o sută, astfel că de fiecare dată au trecut de la mine câțiva centimetri.

Mi-au trebuit vreo două săptămâni de când căzusem la învoială cu Tom, până să pot pune mâna pe caietul lui Odor. Astfel că pe lângă obligația cu muștele, pe care am respectat-o zilnic, am spălat și motocicleta în acest timp ceea ce nu era treabă ușoară, fiindcă Tom intra cu ea prin noroaie și prin băltoace, fără s-o cruțe, numai ca să-mi dea mai mult de lucru. Și totuși, reacția lui în fața caietului mi-a făcut milă. De la întâmplarea cu pendula, nu mai văzusem o atât de furibundă expresie de neputință și dușmănie. Până și cioara îl simți și începu să croncăne bătând din aripi.

Cel puțin de astă dată, Tom nu mai avea nici o vină. Se uita pe prima pagină, întorcea caietul pe o parte, pe alta, îl rotea în mâini, își sucea gâtul și îmi dădeam seama că nu izbutea să filtreze imaginile, să desprindă măcar una clară. I-ar fi trebuit o răbdare neomenească și o precizie la care nu ajunge niciodată privirea noastră, ca, mișcând caietul micrometric în fața ochilor, să capteze o mie de imagini de pe o singură pagină. Iar transcrierea celor o mie de imagini i-ar fi luat poate mai mult de o lună, căci erau prea

apropiate ca să nu se interfereze, dând naștere la idei indescifrabile. Numai colaborarea cu Odor ar fi dus la reconstituirea corectă a textului, dar am arătat care era punctul lui de vedere în această privință.

Tom a trebuit să renunțe, fără să înțeleagă cauza, și nici eu nu i-am dat explicații, lăsându-l dinadins să se scufunde în confuzie, fără să țin seama de confuzia mea, mult mai gravă. Împotriva memoriei mele, Tom nu mai exista la data aceea.

Caietul a rămas o obsesie care mă urmărește și astăzi. Speram că descifrându-l măcar în parte aș fi descifrat și ceva din gândurile lui Odor, impenetrabile cu premeditare. Deși am încercat o violare asupra lor, naivă și ineficace, nu resping metoda lui de a rămâne singur. Un om, ca să fie credincios speței sale, este dator să n-o trădeze biologic, optând pentru altă speță; gândurile însă nu-i pot fi împiedicate de la nici o evoluție și nici de a se ascunde sau a se pierde în ele însele.

Caietul mă interesa și în altă privință, speram că odată descifrat ar fi putut să-mi dezvăluie condițiile exacte ale călătoriei lui Odor până la Paris, o bună parte din lungimea Europei, legate neîndoios de necazuri și tribulații despre care n-a vorbit niciodată cu claritate. În relatările lui orale, sporadice și neconvinse, suma încredințată de domnul Pretoreanu n-a fost de două ori aceeași, ci a variat între cinci sute de franci, din cale-afară de meschin, și zece mii, cu totul de necrezut. Ce obținuse domnul Pretoreanu în schimb? Ideea recuzitei aceleia putea să aparțină lui Odor, într-adevăr, și ar fi meritat o importantă răsplată, având în vedere efectul ei asupra societății; dar plătind-o, domnul Pretoreanu ar fi însemnat să recunoască rolul inspiratorului, ceea ce ducea la scăderea, poate chiar la anularea efectului. Recuzita satanică trebuia să se integreze într-o gândire la fel de satanică, așa îmi explic de ce nimeni și niciodată n-a cunoscut încheierea convorbirii și înțelegerea stabilită între domnul Pretoreanu și Odor. E adevărat însă că Odor, după întoarcere, pomenea despre o obligație și despre un termen la capătul căruia era dator să se se prezinte într-un anumit loc din lumea reală. Și este tot adevărat că în 1928, când împlinea treizeci și trei de ani, i-a făcut o vizită domnului Pretoreanu, unde s-a dus senin și plin de gravitate, după ce sigilase cufărul cu manuscrise, iar pe el lipise o etichetă cu un cap de mort și două oase încrucișate. Domnul Pretoreanu însă, alarmat de iminența catastrofalei crize economice de la sfârșitul deceniului, avea nevoie de altceva decât de sufletul lui Odor, și nici n-a găsit timp să-l primească. După un greu proces de conștiință, Odor s-a hotărât să trăiască mai departe.

Dacă pe Tom, la vremea lui, nu îndrăznea să-l acuze nimeni, împotriva evidenței, că era un mistificator, Odor, în schimb, își făcuse acest nume, printr-o înțelegere greșită a capacității pe care o avea de a percepe realitatea pe calea visării și a închipuirii. Până la relațiile lui cu Vlaicu au fost și alte întâmplări greu de crezut, date de el drept adevărate. Am avut și eu momente de îndoială, cum a fost bunăoară atunci când cu zborul deasupra Bucureștilor, dar pe urmă a trebuit să cred, tocmai fiindcă povestea lui era ticluită în așa fel ca să nu pară posibilă; or, prima grijă a mistificatorilor este să fie convingători. Adevărata satisfacție a lui Odor provenea din neîncrederea celorlalți: așa, adevărul rămânea numai al său, nefiind obligat să-l împartă cu nimeni, cum ni se întâmplă tuturor, de la prima noastră descoperire. Cu ce rămânem numai al nostru, la capătul unei vieți? Cu zgura spiritului, gândurile reprobabile pe care ne-am ferit să le mărturisim; din toate celelalte facem bunuri comune, și lumea ni le adoptă cu atât mai repede și mai deplin, cu cât sunt mai ieșite din obișnuit.

Lui Odor îi recunosc o mare putere de conservare; fără să se ascundă de nimeni, el a rămas impenetrabil. N-am auzit de un al doilea om care la sfârșitul vieții să-și fi păstrat toată candoarea din naștere, cea mai primejduită din însușirile noastre, și cea mai ireparabilă dintre pierderi. Sigur că întâmplarea de sub podul Mihai Vodă, când cerșetoarea bătrână îi descheiase prohabul pantalonilor, fusese un atentat la candoarea lui încă neîncercată. Cu mulți tineri faptele s-ar fi petrecut altfel, și dacă după o aventură atât de monstruoasă ființa lor ar fi suferit vreo deformare, nu înseamnă că viața n-ar fi mers înainte. Dar ar fi mers numai biologic, și fiindcă nimeni n-ar fi băgat de seamă, nici măcar ei înșiși, înseamnă că ar fi trăit fără o dimensiune, nebănuită de vreme ce era pierdută pentru totdeauna.

Așa se sluțește viața, prin suma rănilor primite de oameni, care deși devin plăgi colective, ca o lepră universală, par să fie în firea lucrurilor. Într-o astfel de lume puritatea nu e recunoscută, ci pare o născocire, cum păreau trăirile lui Odor în lumile altora. Ceva al său rămânea sacrificat, acesta era prețul, întâmplarea nefastă nu putea fi reparată, și pentru privilegiul de a-și fi păstrat candoarea, care îi dădea puteri ieșite din comun, că păreau supranaturale, Odor trebuia să rămână toată viața omul cel fără de femeie. Apropiindu-se de alta, cea mai curată dintre fecioare, după ce el însuși s-ar fi purificat lepădându-se de orice amintire, de fapt s-ar fi întors la bătrâna monstruoasă de sub podul Mihai Vodă, căci acolo se jucase destinul

cărnii sale. Judece alții de ce la câteva sute de metri de acel loc jalnic era locul mai jalnic unde se făcea autopsia cadavrelor, și acolo trăia Medeea, cea mai pură dintre fecioare, pe care Odor n-avea voie s-o atingă fără să se prefacă în stană de piatră.

* * *

În afara hainei de vânătoare, nu mai știu cu ce îmbrăcăminte ajunsese Odor în mijlocul Parisului: o pereche de pantaloni trebuie să fi avut, și desigur pătura dăruită de Osman, dar mă tem că încălțările și le prăpădise pe drum și era în picioarele goale. După ce își petrecu prima noapte sub podul Alexandru, merse la bancă și pe baza scrisorii pe care o avea de la domnul Pretoreanu încasă cinci sute de franci, sau o mie, sau de zece ori pe-atâta.

— Nu știi exact suma? îl întrebam de câte ori îmi aduceam aminte.

— Nu, n-am știut niciodată.

Continui să mă mir și astăzi, dar recunosc că dorința mea de a ști adevărul era un semn de micime sufletească. Între timp au fost două războaie și banii și-au pierdut valoarea nu o singură dată și nu doar în Franța. Cu ce satisfacție înfricoșată aflam că la Berlin oamenii mergeau la piață cu o roabă de bani și se întorceau cu o varză! Odor se afla atât de sus peste toate acestea!

Din Rue Royale, unde era banca, Odor merse drept la Café de la Paix, în apropiere, și se așeză la o masă de pe trotuar, după ce puse pătura pe scaunul de tablă. În acest perimetru destul de redus, între podul Alexandru, Rue Royale și Café de la Paix își duse el viața cam un an și jumătate. Cât era cald scria afară, la o masă a cafenelei luxoase, după ce comanda în gura mare o înghețată de banane. N-aveau niciodată înghețată de banane, chelnerul se scuza cu umilință, iar Odor se apuca de scris, după ce exclama plin de indignare: „Nici astăzi n-aveți înghețată de banane? Cum e posibil?” Chelnerul nu-l mai întreba nimic până seara, și el scria în toate direcțiile pe o pagină a caietului.

N-am aflat unde locuia iarna, probabil în vreo mansardă neîncălzită de care nu a vrut să pomenească. De scris însă a scris tot timpul numai la Café de la Paix, decât că odată cu venirea frigului s-a mutat înăuntru, la o masă pe care de atunci înainte n-a mai ocupat-o nimeni. E adevărat că între timp își cumpărase ghete, dar și să fi fost în picioarele goale tot nu s-ar fi văzut la cafenea, fiindcă stătea tot timpul cu picioarele învelite în pătură. Îndată ce

se așeza la masa obișnuită, chelnerul se apropia să se scuze cu o mutră amărâtă: „N-avem, domnule!” Dar niciodată nu arătase semne de plictiseală. Odor deschidea caietul, continuând să se mire: „Cum se poate?”

Aproape douăzeci de luni se scurseră astfel, până în primăvara anului 1914, când Odor trebui să se întoarcă în țară, fiindcă urma să înceapă războiul, și pare-se era destinat să fie martor la actul care avea să-l declanșeze, în orașul sârbesc Sarajevo. Dar după atâta timp, în ziua când vremea începea să se încălzească încă o dată și Odor se muta la masa lui de afară, chiar în ajunul plecării, ca să-și ia rămas bun de la primăvara pariziană, chelnerul se apropie de el radios și frângându-se în două îl vesti, răgușit de bucurie:

— Avem, domnule!

— Nu se poate!

— Ba da! confirmă și oberul, apropiindu-se nu mai puțin emoționat decât restul personalului, care dăduse buzna afară, lăsându-și clienții în părăsire.

Și Odor își avu înghețata lui de banane, pe care o mâncă plin de încântare, degustând-o pe îndelete și parcă privind în sine mersul înghițiturilor, neîncetând să se minuneze, după cum personalul cafenelei nu înceta să exulte de bucurie.

— Cum a fost? întrebă oberul.

— Vive la France! strigă Odor, ridicându-se în picioare. Ofer înghețată la toată lumea!

— Vive la guerre! se auzi un glas din mulțimea care umplea strada.

Războiul se vestea înainte de a se fi ivit pretextul.

În apropiere izbucni o fanfară.

— À bas la guerre! strigau de pe trotuarul celălalt.

Veni poliția și începu să fluiere, fugărind mulțimea. La Café de la Paix chelnerii serveau înghețată de banane, treceau de la o masă la alta, fără să ocolească pe nimeni.

— O să ajungă? întrebă Odor.

— Este pentru toată lumea, răspunse chelnerul.

Fu ultima frivolitate pariziană. Trei luni mai târziu, jumătate din oamenii care savurau inconștienți aroma înghețatei de banane aveau să zacă în noroi, cu mațele agățate în sârmă ghimpată.

* * *

Astăzi, când am încetat să sper că am să cunosc vreodată cuprinsul caietului scris la Café de la Paix în ultimii ani de pace, și când Odor nu mai are mult să trăiască, rămas ultimul în viață dintre toți frații, deși era cel mai mare, mă întreb iarăși și iarăși ce însemnătate au acele file impenetrabile, și care-i semnificația faptului că ele totuși există?

Acum, când se sfârșește un mileniu, iar noi avem privilegiul să fim martori, mă gândesc în câte alte milenii din urmă scrierile lăsate de oameni au rămas necunoscute, în cuneiforme și hieroglife, și în cine știe câte alte alfabete, nici măcar bănuite? Ele sunt avuții de care se vor bucura din plin lumile viitoare, după ce noi ne-am bucurat probabil numai în parte, și vom deveni o lume trecută. Și sunt sigur că într-o zi, nu știu cât de îndepărtată, o lume care nu s-a născut încă se va bucura de caietul lui Odor. Cu tot regretul că nu i-am cunoscut cuprinsul, mă bucur că l-am ținut în mână și mi-am încețoșat ochii încercând să separ rândurile contopite între ele, ca înainte de o nouă geneză. Dar nu va fi o pierdere definitivă, căci nu-i uscat care într-o zi să nu se despartă de ape.

Deocamdată sunt dator să spun faptele, de aceea continui să mă întreb ce a fost în realitate drumul lui Odor? Nu-mi rămâne decât să cred în capacitatea pe care o avea de a se proiecta în alt timp decât timpul lui propriu și astfel a trăit de mai multe ori, vieți suprapuse sau paralele.

Dacă întâlnirea cu Vlaicu are o cronologie exactă, cu totul inexplicabilă rămâne tovărășia lui de călătorie cu căpitanul Păun (cred că Nicolae), a cărui existență e confirmată de ziarele vremii. Odor, după propria lui relatare, trunchiată dar clară, l-a întâlnit la Predeal, și fiindcă s-a nimerit să poposească amândoi într-o poieniță de deasupra Timișului, nu s-au mai îndurat să se despartă unul de altul și, cât a fost posibil, au mers împreună. Aveau aceeași țintă, dar alte mijloace de călătorie; căpitanul mergea la Paris călare, urmărind o performanță pe care a și realizat-o, stârnind multă vâlvă și atrăgându-și o faimă durabilă între iubitorii calului. Abia după șaptesprezece ani o tânără franțuzoaică, domnișoara Orange, la a cărei sosire am fost martor, a reluat explorarea, dar fără să atingă aceeași performanță, fiindcă i-au trebuit șaptezeci și opt de zile să facă drumul de la Paris la București, pe când căpitanului, pentru traseul invers, egal cu celălalt, nu-i trebuiseră decât cincizeci și opt, aproape trei săptămâni mai puțin, ceea ce merită să se rețină. Cât întârziase din cauza lui Odor nici n-a putut să fie pus la socoteală, căci mersul lor împreună nu-i confirmat nicăierea.

Căpitanul, în haine civile, dar cu cizme de călărie, cu pălărie de pai (la Paris avea să ajungă în iunie, o zi după solstițiul de vară), călărea pe o mândră iapă roaibă, cu coada tăiată, ceea ce-i dădea o alură nervoasă, deși era blândă și la drum mergea singură. Echipajul, pe care toată lumea avea să-l admire și să-l iubească, era întregit de o mânză, leit maică-sa, doar că era mai zburdalnică, și ea transporta în spinare o parte din bagajele căpitanului.

Aflând în locul acela de popas care era țelul lui Odor și văzându-l atât de golaș, căpitanul se înduioșă de soarta lui și vru să-l ajute, dar nu prea avea cum, din păcate, căci să-l fi luat călare pe mânză ar fi însemnat s-o deșeleze, nefiind încă destul de înfiripată. Să-l ia la spate, ar fi deșelat iapa și atunci iată ce-i rămase de făcut acestui om cumsecade: să-și scurteze etapele, măsurându-le nu după cum puteau caii, ci după Odor. Până dincolo de Viena merseră împreună, din zori și până cădea noaptea, când se opreau pe la hanuri, și nu făceau mai mult de șaizeci de kilometri, oricât de lungă ar fi fost ziua. Căpitanul își ținea echipajul la pas, iar Odor mergea pe de lături cât putea și el de repede. De vorbit, nu vorbeau între ei, ci mai degrabă cu caii, dar priveau lumea împreună. Vremea se nimerise frumoasă, peste tot înfloreau pomii și erau locuri unde mirosul salcâmului le dădea amețeală. În popasul de la prânz, se opreau la un puț sau lângă o apă, să adape caii. Odor căpăta câte ceva de-ale gurii din traista căpitanului, care nu era zgârcit, dar disprețuia mâncarea bogată, ca să nu tragă la somn după-mesele și să nu se îngrașe, și nu se gândea câtă nevoie de hrană are un tânăr, el care știa ca din carte rațiile de ovăz cuvenite iepei și mânzei și le respecta cu cântarul.

Când se opreau seara la hanuri, Odor avea grija cailor, îi bușuma și-i țesăla cu plăcere, deși abia se mai ținea pe picioare, ba le mai împletea și coamele. În acest timp, căpitanul stătea pe terasă, la drum, privind trecătorii, și bea bere sau vin de Tokay, până a fi gata masa. Cravașa n-o lepăda de pe mână, o avea legată cu o brățară de piele, dar își scotea pălăria, o punea alături, pe scaun, și rămânea cu fruntea albă, în vreme ce restul obrazului era roșu de soare. N-avea apucături de boier, nici nu trăgea la mărire, altfel nu și-ar fi luat pe suflet o treabă atât de anevoioasă, ca drumul călare până în Franța, dar orice om tinde la bine, dacă se ivește ocazia, astfel că, în locul ordonanței lăsate acasă, căpitanul se bucura ca masa de seară să i-o servească tânărul tovarăș de călătorie, mai săritor și mai gingaș decât chelnerii. Sigur că își primea și Odor partea, ce rămânea de la masă, și niciodată în această parte a drumului nu simțise vreo nemulțumire, căci

dacă e vorba de oboseală, îi trecea până dimineața. Căpitanul nu avea de unde-i plăti o cameră, dar nici nu încăpea în discuție, și Odor dormea în grajd, împreună cu caii, mulțumit să le simtă căldura. Până pe la miezul nopții, mai stătea să scrie, sub felinarul de la fântână, înconjurat de gâzele pe care le zăpăcea lumina. Erau atâtea gâze moarte sau amețite, că rațele hangiului nu mai pridideau să le ciugulească, și nu se opreau până dimineața, când cădeau sătule și gata să crape.

Multă lume îl credea pe Odor sluga căpitanului, și poate chiar căpitanul începuse să creadă. Tovărășia lor ar mai fi putut să țină o vreme, toate mergeau bine, și nici întârzierea nu era prea mare, dovadă că după ce căpitanul se duse singur, abia dacă mai câștiga câte doi, trei kilometri la etapa zilnică; poate că după atâta drum făcut la pas, iapa pierduse deprinderea trapului. Iar mânza tot trăgea cu ochii înapoi, așteptând să-l vadă pe Odor. Acesta nu era în urma lor, schimbase drumul deodată, luând-o peste munți, prin nordul Italiei, unde învinsese Napoleon.

Altceva nu mai știu despre călătoria lui Odor, decât că durase încă șaizeci de zile. Și iarăși mă întreb, dacă faptele s-ar fi petrecut altfel, ce nevoie avea el să le născocească pe acestea, mergând până la amănunte, bunăoară cum îi plăcea căpitanului să fie supa și cum gulașul: mai știa de la el o poezie, tristă deși părea jucăușă, pe care o spunea la popasuri: „Dor de ducă mă apucă, Dar n-am unde s-o pornesc. Căci iubirea nicăierea, Eu nu pot s-o mai găsesc…” Multă vreme am crezut că poezia era o născocire hazoasă a lui Odor, până ce am găsit-o în revista *Viața* pe care o scotea Vlahuță la începutul veacului. Desigur că de acolo o știa căpitanul. Nu mai țin minte cine o iscălea, s-ar putea să fi fost Carol Scrob, care era și el căpitan, dacă nu mă înșală memoria.

Am găsit, de asemenea, în ziare, știrile privind faimoasa cavalcadă a căpitanului Păun, numai că într-o neconcordanță de timp derutantă, adică în anul 1911, după ce Odor locuise la Osman, dar nu făcuse experiența de la morgă, n-o cunoscuse pe Medeea, și nici nu putuse să plece la Paris, fiindcă nu fusese încă la domnul Pretoreanu. Singura corespondență posibilă între o întâmplare și alta este existența cailor. Într-adevăr, la Osman, deși nu dormise în grajd decât o singură dată, Odor țesăla uneori iapa, din propria lui plăcere, și uneori îi împletea coama. Mai e adevărat că tot el aducea ciorbă la masă, cum îi ducea mâncarea căpitanului pe la hanuri, dar nu stătea în picioare, să-l servească pe Osman, ci mâncau amândoi deodată, din aceeași strachină. Și, în sfârșit, iapa avea să fete o mânză, ca simetria să fie

mai evidentă, numai că abia după ce Odor plecase, la întoarcerea Mitei, țiitoarea. Încolo, toate rămân imposibile, și dacă sunt sigur că nimeni nu va putea să-mi spună vreodată care-i adevărul adevărat, tot atât de sigur sunt că Odor nu m-a mințit, ci o bună parte din drumul până la Paris l-a făcut în tovărășia căpitanului Păun, deși cu totul într-un alt timp.

Capitolul 16

Moda rochiei pantalon și tulburările pe care le provoacă, într-un moment când oamenii ar face mai bine să se reculeagă. Amundsen la Polul Sud al Pământului. Sinuciderea lui Scott, sau refuzul de a fi al doilea. Scufundarea pachebotului Titanic, cu Josefina, sora domnului Alcibiade. Prietenia lui Odor cu Rudolf Diesel; dispariția misterioasă a acestuia. Adevărul despre prăbușirea lui Aurel Vlaicu.

De la moartea Sihastrului până la atentatul de la Sarajevo, pe care Odor l-a văzut cu ochii lui, de la mai puțin de șapte metri, câteva întâmplări tragice și misterioase au aruncat o lumină sumbră asupra primilor mei ani de viață.

Puțin mai înainte lumea fusese tulburată de o cauză caraghioasă; un croitor de la Paris născocise rochia-pantalon și-i dăduse drumul pe stradă, folosindu-se de câteva manechine frumoase. Oamenii le-au fugărit pe acele biete femei fără minte, ca și când altcineva decât ele nu putea să aducă asupra lumii apocalipsul vestit de Sihastru.

Curând avea să se scufunde pachebotul Titanic, răspândind atâta jale în lume și-atâtea bocete, că tremura pământul și se învolbura apa îndoliată, iar disputa oamenilor era dacă rochia-pantalon se cuvine. Chiar și la București a fost o îndrăzneală, au ieșit femei pe stradă, ziua-n amiaza mare, costumate drăcește la îndemnul unui croitor care nici el nu putea fi altcineva decât diavolul, și bietele de ele au scăpat de bătaie numai cu fuga, dovadă că rochia-pantalon le îngăduia să se miște mai repede decât bărbații.

Disputa tot nu era gata, și fiindcă nimeni nu ținea seama de amenințarea Sihastrului, și parcă nici un om nu avea presimțiri negre, lumea părea că nu este în stare să facă altceva decât să ceară avizul Academiei de medicină pariziene, adică primului creier din lume, dacă se cuvine ca femeia să poarte pantalonul. „Ptiu la dracu'ncolo !” ar fi spus baba Rada. Desigur că în fața Inchiziției, Academia ar fi fost mai moale; așa, iată că și-a îngăduit,

deși fără foloase, să declare că pantalonul corespunde configurației anatomice a femeii.

Era de la sine înțeles că omenirea avea nevoie de o zgâlțâire; până atunci, care mai de care se bucura de viață, cum s-a întâmplat totdeauna în fața catastrofelor și dezastrelor. La Mamaia, lângă Constanța, pe atunci abia un mic port la Marea Neagră, se făcea plajă în haine de stradă și în rochii, unii chiar intrau în apă despuiați pe jumătate, și lumea din oraș dădea năvală să vadă, de se adunau acolo mai mult de o sută de oameni, ba chiar și două sute în câte o duminică.

O bucurie nouă, adusă de la Paris și tocmai de la Londra, era patinajul pe rotile, prin stațiunile de vilegiatură, la Călimănești și Sinaia, după cum peste iarnă bucuria nouă fusese coborârea cu sania care avea cârmă, în țipete de spaimă și de plăcere. Lumea voia viteză, își pregătea era când avea să meargă mai repede decât sunetul.

Un an după moartea Sihastrului, și când Odor era plecat de acasă, Ronald Amundsen, pe care l-am iubit nu ca pe un om, fiindcă nu încăpea în această noțiune, ci ca pe o epopee, ca pe o *saga*, patria lui de zăpadă și gheață, ajungea la polul sud al pământului, în ziua dinainte spusă, ca lumea să știe că nu mersese la întâmplare. Am fotografia lui cu steagul împlântat în gheață și cu câinii făcuți colac lângă sanie. Or merge oamenii mai repede decât sunetul, dar la pol n-au putut ajunge altfel decât cu câinii. Și ani după aceea, când unii s-au încumetat să meargă cu dirijabilul, o mașină potrivită cu vremea, n-au avut norocul să se întoarcă; aparatul de zbor, acoperit de gheață, s-a sfărâmat și cei mai mulți dintre ei au pierit pe banchiză; fiindcă n-aveau nici un câine să-i scoată de acolo. Ronald Amundsen, care s-a dus după ei cu avionul sperând să-i descopere, s-a pierdut și el între ghețuri, fără urmă, fiindcă de data aceasta n-avea cu el nici un câine.

— Dar Scott de ce a murit? Lui Scott nu-i lipseau câinii.

— În locul lui și eu aș fi murit, mi-a răspuns Odor, căci lui se adresa întrebarea.

Știa tot, și niciodată n-am înțeles de unde. Și mai ales ținea minte fapte pe care le uita toată lumea. La sfârșitul războiului, când Odor s-a întors din Moldova și am început să-i pun întrebări de toate felurile, cine își mai amintea ceva limpede despre moartea lui Scott, rămasă în urmă cu aproape un deceniu, când fusese un război mare la mijloc și un lanț de drame? Scott a murit fiindcă nu mai avea de ce să trăiască, fiindcă izbânda lui era rușinoasă: așa credea Odor. Dacă ar fi știut din vreme, s-ar fi întors înainte

de a face ultima sută de metri; ce să mai caute la un pol unde ajunsese altcineva? Când a văzut steagul lui Amundsen, și semnele lăsate de el nici de o lună, l-a cuprins rușinea la gândul că lumea îi va da locul al doilea, crezând că el ar putea să-l râvnească. Așa mi-a spus Odor, și mi-a părut bine. Lumea credea că Scott n-a mai avut puterea să se întoarcă, l-a prins viscolul, s-a rătăcit, n-a mai găsit depozitele cu merinde îngropate în gheață. Și chiar dacă el însuși spusese astfel, lăsând scris cum se apropia moartea, Odor nu voia să creadă, iar eu i-am dat dreptate. Cei făcuți să fie primii, primii trebuie să rămână, chiar dacă le-o iau alții înainte.

* * *

În dorința de a face salturi, oamenii nu-și măsoară totdeauna puterile și ajung la nesăbuințe. Prima nesăbuință a fost a constructorului, și atât de îngrozitoare, că dacă nu se îneca împreună cu cele o mie patru sute de victime, toate tribunalele din lume, reunite, ar fi trebuit să-l judece și să-l condamne pentru o mie patru sute de crime. Al doilea vinovat a fost comandantul, și de alți vinovați nu mai este nevoie. Titanic s-a înecat, și gata! Atunci a murit sora domnului Alcibiade și, cu toate că n-o cunoștea nimeni, în casă a fost multă jale, fiindcă era tânără și pleca în călătorie de nuntă. Mult mai târziu am văzut o fotografie, în camera lui Odor, o înfățișa pe tânăra aceea nefericită, ținându-se de braț cu logodnicul, pe chei la Liverpool, în ziua plecării, când tocmai dădeau să urce schela, iar mii de oameni în jur făceau semne cu batista… Sus, pe puntea principală, unde călătorii stăteau rezemați de balustradă, așteptând să urce întârziații, se vedea orchestra vaporului, cântând probabil marșul de plecare, fiindcă pe chipurile muzicanților, în uniforme albe, se citea multă însuflețire. Toate erau însuflețite în fotografie, era multă bucurie și fericire pe fețele oamenilor și dacă asupra tuturor avea să vină groaza să-i înnebunească și marea să-i înghită, orchestra cântase până la urmă și vaporul se înecase în valuri de muzică.

Pe tânăra femeie o chema Josefina; minunându-mă cât era de frumoasă și regretând că nu puteam s-o mai văd niciodată, am aflat de la Odor cât o disprețuia domnul Alcibiade, de aceea n-o poftise în mijlocul familiei și n-o știa nimeni. Iar fotografia, trimisă de la Liverpool, prin grija fotografului care primise comanda și căpătase adresa, a scăpat să fie distrusă numai fiindcă a sosit în lipsa domnului Alcibiade, și Alexandrina a avut grijă s-o țină ascunsă până s-a întors Odor.

O priveam dus pe gânduri, nici nu-l vedeam pe bărbatul care o ținea de braț trăgând-o spre schelă, în vreme ce ea se uita în urmă și făcea semne cu batista, parcă neîndurându-se să plece. O altă făptură mai frumoasă nu văzusem, nici nu credeam că putea să existe, și eram sigur că să nu fi plecat aș fi iubit-o toată viața. Iar dacă mai târziu am văzut alte frumoase, și mereu una mi s-a părut mai frumoasă ca alta, cred nu că admirația mea era nefixată, ci frumusețea lor se tot muta, căutându-și mereu altă întrupare.

Seara, după ce Odor își deschidea ultimul nasture de la cămașă și își aducea aminte să-și scoată ghetele, ca să se culce, mă duceam acasă, mă așezam pe treptele scării de lemn dinspre grădină, cu țambalul în brațe, și atingând ușor coardele, să nu se audă, mă gândeam la Josefina. O știam atât de bine, încât o vedeam vie în față, venind pe sub lună, și aveam puterea să cred că nu-i o închipuire, ci se va așeza lângă mine, iar clipa aceea va fi neasemuită, fiindcă nimeni n-ar fi putut nici măcar să și-o închipuie. Dar tot în mine era și puterea înfricoșătoare de-a o vedea scufundată în valurile oceanului, făcând din ea două imagini, amândouă adevărate, una îmbătându-mi sufletul de fericire, cealaltă sfârtecându-l de moarte. Și tot timpul auzeam pe sub ape muzica pornită de pe Titanic, căci din toată lumea aceea pierdută, numai muzicanții care se scufundaseră cântând valsuri continuau să cânte și astăzi, înconjurați de alge și de sirene. Iar Josefina, care se așeza lângă mine zâmbind mulțumită sub lună, fiindcă știa cât e de vie și de frumoasă, făcea semne cu batista, ca pe schela vaporului, spre cealaltă Josefina, care era tristă și plânsă, și i se frângea sufletul că nu avusese puterea să se desprindă din mâna bărbatului și să rămână pe cheiul din Liverpool.

— Cine era bărbatul Josefinei?

— Nu știu, mi-a răspuns Odor.

Nu era nevoie să-l știe nimeni.

Doi oameni s-au trădat unul pe altul, și au rămas femeile înecate; frumoase ca Josefina. Fiecare a lăsat o fotografie, și pe fiecare a invocat-o cineva, făcând-o să reînvie într-o noapte cu lună. Forțele care s-au trădat au fost constructorul și comandantul. Când Titanic s-a lovit de iceberg, toți marinarii știau că în jur sunt ghețari; apa oceanului se răcise deodată și bătea un vânt aspru. Comandantul își juca norocul în cărți cu domnul Andrews, care era constructorul vasului și dacă îi greșesc puțin numele, nu-l va confunda nimeni cu altcineva. Niciunul n-a vrut să creadă în nenorocul celuilalt, și au dat cărțile mai departe, când icebergul era la o sută de metri.

A fost primul joc de cărți, din câte știu oamenii, când au pierdut amândoi partenerii. Niciunul n-a mai avut ce să salveze. Comandantul credea că domnul Andrews n-ar fi putut să greșească; Titanic era mai presus de ocean și de oameni. Iar domnul Andrews, încrezându-se într-o navigație lină, a lăsat vaporul să plece cu un îngrozitor viciu din naștere. Nimeni n-a vrut să vadă, nimeni n-a vrut să creadă, și o singură tablă ruptă a făcut să se piardă un vapor mândru și o mie patru sute de oameni. Dacă dincolo de ruptură ar fi fost o pavăză, un perete în calea apei, vaporul nu s-ar fi scufundat și Josefina n-ar fi pierdută în valuri, în mijlocul orchestrei care cântă și astăzi valsuri.

Două forțe create de mintea omenească s-au trădat între ele, după ce se trădaseră cei doi oameni. Erau două forțe menite să se ajute una pe alta, fierul și telegraful fără fire. Fierul s-a rupt, iar telegraful n-a fost în stare să scoale din somn adormiții. Cât timp a cântat orchestra pe punte, radio-telegrafistul n-a încetat să sune alarma, și cred că s-a înecat apăsând pe mânerul manipulatorului care trimitea în văzduh fulgere și strigăte de salvare. Poate și astăzi bietul om își mai trimite chemarea, la fel cum Josefina face semne cu batista, cu regretul că nu s-a întors de la schelă. În noaptea aceea, de 14 spre 15 aprilie, nici un radiotelegrafist din largul oceanului nu stătea să asculte, fiindcă n-avea credință. Cineva le dăduse oamenilor o forță, dar ea nu era scrisă în nici o Biblie și nici un apostol n-o explicase.

* * *

Mai erau două fotografii în camera lui Odor. Puse la vedere, altele decât cele pe care aveam să le descopăr într-un album păstrat de Alexandrina. Una înfățișă aeroplanul lui Vlaicu, făcut fărâme pe câmpul de la Bănești, lângă Câmpina, și avea petrecut peste colțul de sus, în dreapta, o panglică neagră, în diagonală, în semn de doliu.

Cu toți anii care trecuseră, împreună cu războiul și cu alte întâmplări nefericite, fetele din satul nostru tot mai cântau seara pe uliță, cu glasurile subțiri și tremurate, ca niște iele triste, balada făcută de ele la moartea lui Vlaicu: Vlaicule, Vlăicuțule, ai căzut, drăguțule…

— Tu știi de ce-a căzut? îl întrebam pe Odor.

Avea să-mi răspundă abia într-un târziu, când cred că n-a mai putut să suporte stăruințele mele.

Cealaltă fotografie era portretul unui necunoscut cu părul tuns scurt, puțin încărunțit pe la tâmple, cu o mustață cam aspră, cu o privire care parcă trecea prin mine și mă făcea să mă simt fără pavăză. Un asemenea om, să fi fost viu, mi-ar fi făcut frică, dar știu că aș fi vrut să-l am dascăl, să mă învețe tot, iar eu să-l ascult cu sârguință. Semăna puțin cu domnul Alcibiade, de aceea l-am întrebat pe Odor dacă îi era rudă. Mi-a răspuns că nu, și s-a înăsprit: făcusem asemănarea cu domnul Alcibiade, al cărui nume nu voia să-l audă nici după ce el murise. M-am mirat că putea să păstreze atâta ură, când nu ținea la nimic din bunurile sale; de ce să urăști, dacă n-ai ce să aperi? Ura ascunde dorințe de mărire și agoniseală.

Greu am aflat că omul din fotografie era un prieten de la Paris; nu puteam înțelege, îi despărțea un număr de ani mult mai mare ca de la tată la fiu. Și ce putuse să-i apropie, când Odor n-avea decât o pătură, un caiet și câteva capete de creion legate cu sfoară de nasturii hainei, iar omul acela se bucura de bani și de faimă, fiindcă făcuse, din capul lui, un motor care le întrecea pe toate celelalte. Când omul acesta, venit la Paris doar ca să vadă orașul, s-a așezat aproape de Odor, la Café de la Paix, și s-au salutat, parcă au simțit și unul și altul cât erau de străini în lumea de-acolo, a altora, și atunci și-au vorbit ca doi prieteni.

— Mă pricep și eu la motoare, și chiar la aeroplane, i-a spus Odor după ce aflase cu ce se ocupa convorbitorul.

— Eu fac motoare grele, i-a răspuns acesta. Pentru vapoare.

— Ați avut noroc că nu m-am născut înaintea dumneavoastră, altfel ați fi găsit motorul gata făcut de mine.

Tot vorbind așa, s-au apropiat, mutându-se amândoi la aceeași masă. Odor s-a apucat să-i explice în ce fel era alcătuit motorul imaginat de el pe când nici nu mergea la școală, și omul, neîndoindu-se deloc, s-a minunat cât de clar putuse să vadă un copil o mașină încă neinventată.

Prietenia lor n-a ținut multă vreme, dar a lăsat o amintire temeinică, dovadă că Odor mai păstra fotografia. Pe dosul ei scria: „Lui Teodor Alcibiade, inventatorul motorului Diesel, din partea celui care i-a dat numele său, săvârșind o mare nedreptate și dovedind o neiertată lipsă de modestie. Rudolf, Paris, 25 septembrie 1913”. Abia când am văzut scrisul și iscălitura, l-am recunoscut pe Rudolf Diesel, după un desen mare publicat pe pagina întâi a suplimentului ilustrat Corriere della Sera, un număr dinaintea războiului, rătăcit prin casa noastră, nu știu cum, poate că îl luasem de la domnul Alcibiade. Și cu toate că nu știam limba, nu mi-a fost

greu să înțeleg ce scria pe pagina a doua, despre enigmatica dispariție a constructorului de motoare. Se întâmplase în largul mării, la 29 septembrie, puține zile după data de pe fotografie. Odor nu știa de dispariție, se despărțise de Rudolf Diesel la Paris și socotea firesc să nu-l mai fi întâlnit pe urmă, dacă nu mult după aceea începuse războiul. S-a mirat când i-am pomenit întâmplarea, pe care o țineam minte fiindcă lăsase în urmă un mister nedezlegat niciodată.

— Când l-ai văzut ultima oară pe Rudolf Diesel?

— Chiar atunci, la 25 septembrie, când mi-a dat fotografia, înainte de a lua trenul.

— Unde voia să se ducă?

— În Anglia, era invitat de amiralitate la o discuție; cred că voiau să înzestreze flota cu motoare Diesel.

Flota Angliei! Iar Rudolf era supusul lui Wilhelm! Și curând avea să izbucnească războiul! Prost să fi fost și ceva tot ți-ar fi dat prin minte.

— Îl urmărea cineva? l-am întrebat pe Odor.

Sigur că îl urmăreau, cu zecile, se așezau pe la mesele vecine, fumau trabuc și citeau ziarul, dar Odor n-avea nici o bănuială, îi credea clienți obișnuiți ai cafenelei, care erau de toate felurile.

La acel sfârșit de septembrie, Rudolf Diesel se afla la Anvers, și se îmbarca pe vaporul Dresden, cu destinația Alnwick, în Anglia. În seara zilei a fost văzut, ultima oară, pe puntea de promenadă. A doua zi cabina lui era goală… Anglia a folosit în războiul mondial vechile mașini cu aburi și turbinele, care au rămas bune încă multă vreme. Poate motorul Diesel nu și-ar fi dat măsura sperată, era încă mult prea greu și mai avea nevoie de îmbunătățiri importante. Cu timpul s-au făcut toate, dar țin minte ce primitiv era motorul excavatorului din copilărie, ce greu pornea și ce tare putea să trepideze!

Enumerând țările beligerante, l-am întrebat pe Odor care din ele, după părerea lui, putuse să-l suprime pe Rudolf Diesel.

M-a privit foarte mirat.

— De ce să-l suprime? Sunt sigur că trăiește și astăzi.

Era abia primul an după sfârșitul războiului.

Odor avea o explicație cu totul extravagantă a dispariției lui Rudolf Diesel. Cine ar fi folosit pe vapoare motorul lui, în stadiul din vremea aceea, ar fi pierdut războiul. Constructorul se ducea în Anglia din îndemnul lui Wilhelm, s-o momească. Flota Angliei era ca și nimicită.

— Atunci cine avea interesul să-l omoare sau să-l răpească?

— Nimeni! S-a ascuns singur.

Oricât de fantezistă, era și aceasta o ipoteză posibilă, dar nimeni n-o făcuse, se vorbise de sinucidere, de accident sau de crimă. După părerea lui Odor, Rudolf Diesel se ascunsese fiindcă nu putea să-l sufere pe Wilhelm și nici pe Kronprințul. De fiecare dată când bea șampanie, la Café de la Paix, blestema berea nemțească. Sigur, putea fi un mod de a-și manifesta sentimentele antidinastice.

Pe Wilhelm îl știam din portrete, dar mai ales din caricaturile revistei *Furnica*. Dacă mi-ar fi fost dat să-l întâlnesc într-o zi pe stradă, l-aș fi recunoscut dintr-odată. Din vremea aceea, domnul Pretoreanu mi se părea o figură cunoscută, dar n-am putut să fac legătura decât târziu, după război, când și-a lăsat mustață; atunci, văzându-l, mi-am dus mâna la gură, fiindcă semăna leit cu Wilhelm. Ar fi trebuit să-mi dau seama că pe când se purta ras la față, semăna cu Kronprințul, care însă era mult mai tânăr. M-am mirat foarte mult că domnul Pretoreanu își lăsase mustață, și încă una întocmai ca a lui Wilhelm, atât de inoportună în timpul când ziarele îl acuzau de trădare. E adevărat că unul din frații lui, despre care nici nu știusem, colonel în armată, încercase să treacă de partea nemților, cu tot regimentul, dar oamenii nu-l urmaseră, și se predase numai el, cu aghiotantul, care studiase în Germania și era tovarăș de petreceri cu Kronprințul. Colonelul avea să ducă o viață mizerabilă, în sărăcie și dezonoare, săpând la o grădină, în Olanda, unde îl urmase pe Wilhelm, mai dezonorat decât oricine altcineva.

Domnul Pretoreanu n-avea însă nici un amestec în fapta aceasta infamantă, și oricare i-ar fi fost păcatele, destule, numai de trădare nu puteau să-l învinuiască, de vreme ce se știa cât se luptase în anii de neutralitate ca România să facă războiul de partea aliaților, și cât sprijin dăduse guvernului pe urmă, de la retragerea dezastruoasă, până în ultima clipă de rezistență, când se vorbea despre Triunghiul Morții. E drept că domnul Pretoreanu făcuse afaceri colosale cu furniturile, nici măcar bănuite în adevărata lor extindere, mai mult decât scandaloasă, și era omul cel mai bogat la sfârșitul războiului. Dar în același timp sunt sigur, nu doar prin intuiția care nu m-a înșelat niciodată, ci prin ceea ce am simțit când l-am văzut prima oară, și prin ceea ce știam despre bizarele lui relații cu domnul Alcibiade, că omul acesta putea să riște totul într-o anumită clipă, fără ca măcar să i se miște monoclul înfipt în orbită, și dacă disperatul Triunghi al Morții de la Iași ar fi fost să se facă, domnul Pretoreanu ar fi rămas acolo, în

centrul lui geometric, expunându-se egal din toate direcțiile, și ar fi tras ultimul glonț de carabină. (Asemenea gândire va părea ignobilă în lumina celor două gloanțe trase de la fereastra palatului, dar datoria mea este să-mi păstrez libertatea de judecată și nepărtinirea; nu vreau să fac un erou din domnul Pretoreanu, nu vreau nimic altceva decât să dau fiecăruia ce i se cuvine, și nu mai puțin lui decât altora. Or mai fi oameni care să-și aducă aminte că un an sau doi înaintea războiului, când tăbăcăriile și fabricile de încălțăminte din toată Europa și chiar de pe alte continente fabricau bocanci și cizme în cantități schizofrenice, să umple cu ele toate câmpurile de bătălie posibile, să nu mai rămână un petic de pământ liber, și toate să se înglodeze acolo, în noroi și în sânge, în acel an, gardienii publici apăreau în opinci pe străzile Bucureștilor, făcând să se clatine nu doar autoritatea lor în fața gospodinelor și târgoveților ci însăși autoritatea guvernului? S-a spus că era o măsură de economie, prea caraghioasă ca să fie luată în serios, s-au făcut toate presupunerile, dar nimeni n-a știut și nu s-a dezvăluit nici până astăzi că domnul Pretoreanu pregătea un monopol al tălpii și al tovalului. Indiferent care era câștigul lui – foarte mic în raport cu ceea ce aduceau armamentul și munițiile – lucrătura se transforma într-un act patriotic; în așteptarea războiului, el făcea stocuri pentru armată, fiindcă soldații nu puteau să lupte desculți, ci mai bine să umble gardienii în opinci, cum umblaseră și plăieșii.)

Încă o dată, în cazul cu Rudolf Diesel, când am văzut fotografia și autograful, m-am temut că era o mistificare a lui Odor. Prietenia lor și convorbirile de la Café de la Paix puteau să fie închipuiri, dar nu le condamnam, de vreme ce el credea în ele ca și când le-ar fi trăit aievea. De altfel, Odor nici nu avea imaginație în sensul obișnuit al cuvântului; când era copil refuzase să creadă în basme și în mituri, după cum mai târziu nu accepta ficțiunea, fiindcă nu putea să o proiecteze în realitate. În schimb avea forța extraordinară de a se transpune pe el însuși, într-o alcătuire multiplă, în mijlocul tuturor faptelor vremii sale. Dacă spunea că Rudolf Diesel trăia ascuns undeva unde nu pretindea că el unul ar fi fost vreodată, aveam sentimentul că nu făcea o presupunere, și cu atât mai puțin s-ar fi putut gândi la o farsă, ci se bizuia pe o certitudine, ca a unui act istoric clădit în conștiința lui prin documente secrete. Dar chiar propria lui gândire și existență erau consemnate în documente secrete: caietele pe care nu le putea citi nimeni. Așa, dacă am crezut în prietenia lui cu Rudolf Diesel, oricât de impalpabilă ar fi fost realitatea unde ea se desfășurase, m-am

îndoit în schimb de autenticitatea documentului care putea s-o atesteze, și m-am temut că autograful era o plastografie.

Mult mai târziu, prin intermediul unui prieten care era membru al Academiei tehnice de la Dresda (dacă nu mă înșel asupra orașului) am trimis fotografia să fie supusă la expertiză, și mi s-a răspuns că era scrisul autentic al lui Rudolf Diesel. Cu această confirmare nebănuită, cuvintele adresate lui Odor au pus într-o lumină nouă tot ce-mi relatase el vreodată, nu doar în cazul acela, ci în atâtea altele, la fel de ciudate. Incontestabil, puterea lui de a intra în comunicație cu oamenii, uneori peste timp și peste distanțe, era o însușire neobișnuită, pe care n-o socotesc însă supranaturală, tocmai prin forța ei de a mări dimensiunile realității, și nu pe ale închipuirii. Câmpul de observație al lui Odor avea o mare divergență, depășind aria cercului, de trei sute șaizeci de grade. În schimb, gândirea era convergentă și judecățile se concentrau într-un punct, ca focarul unei lupe, dând o lumină de laser; adesea ea mi-a lăsat urme, ca de arsură, și cred că unele se mai văd în ceea ce scriu astăzi.

Am renunțat să țin seama că în ziua când a căzut Vlaicu, la 13 septembrie 1913, în al treilea an de la nașterea mea și de la moartea Sihastrului, Odor nu putea să fie la Câmpina, pentru motivul că era la Paris, dovedit nu doar prin spusele sale, ci chiar prin atât de prețiosul și concludentul autograf al lui Rudolf Diesel. Oricine ar fi fost martor la convorbirea noastră, dacă ar fi avut răbdarea s-o asculte până la capăt, fără să-și iasă din fire și fără să ne dea dracului, ar fi crezut că vrem să ne batem joc de oameni, căci nebun nu păream nici unul, nici altul.

Aveam numai unsprezece ani, dar mă văd de parcă ar fi fost ieri seară, stând în parc, la fereastra lui Odor, cu pieptul rezemat în solbancul de cărămidă aparentă. Iată cum poate să simtă cineva, în piept și în brațele rezemate pe marginea ferestrei, cum s-a dus timpul! Cu un an înainte, când se întorsese Odor din Moldova și începusem convorbirile noastre nocturne, abia ajungeam să-mi rezem bărbia de solbanc, stăteam mai degrabă agățat, cu capul dat pe spate, de mă durea ceafa. Și deodată crescusem într-o singură vară de ajungeam cu pieptul unde mai înainte abia ajungeam cu bărbia; poate fiindcă stăteam mult cu ochii la lună.

Mai bine ducă-se dracului el, omul care n-ar fi vrut să ne creadă! Eram eu cel mai prost dintre copii dacă, așa cum îl ascultam pe Odor, dispărea deodată și timpul dintre fapte, și distanța dintre locuri, și ceea ce nu se poate?

— Odor, tu ai văzut de aproape ultimul aeroplan al lui Vlaicu? E adevărat că era metalic?

— Da, de argint aripile, iar restul de platină. Lucea atât de tare, că se întuneca soarele.

— Atunci cum a căzut, dacă era făcut din metale atât de prețioase?

În fotografie se vedea aeroplanul, zdrobit pe câmpul de la Bănești, și nu părea câtuși de puțin să fi fost metalic. Alături era fotografia Josefinei, făcând semne cu mâna, și a lui Rudolf Diesel, dispărut enigmatic. Fiecare fotografie reprezenta un document și nu putea fi înțeleasă decât într-un fel. Pe Odor însă îl uimea acest fel de a le privi. Un aeroplan zdrobit înseamnă o cădere doar dacă judeci simplist.

Aeroplanul mergea în zbor drept, nu-l supăra nimic, motorul se rotea lin, aripile presărau fire de argint pe câmpie, așa erau făcute, să se depene întruna. Nu se simțea nimic rău, nici să se adune nori, nici să vină furtuna, vântul bătea domol, din urmă; mai frumos nu s-ar fi putut să fie. Vlaicu a întors capul și-a spus: „Ajungem cu bine!” Era vesel, făcea semne cu mâna țăranilor de pe câmp, le zâmbea fetelor cu sapa pe umeri, care aveau să-i cânte balada, cu glasuri triste de iele. Și deodată, pământul n-a mai vrut, n-a mai răbdat, s-a zvârcolit cu furie, și-a adunat ghearele dedesubt și s-a aruncat în sus. Așa a fost, aeroplanul n-a căzut, s-a ridicat pământul la el și l-a zdrobit. Pe urmă și-a reluat locul, nepăsător și rigid, și când au venit oamenii n-au mai găsit nici o dovadă, astfel că lucrurile au rămas până astăzi înțelese anapoda.

Capitolul 17

Odor la Sarajevo, odată cu atentatul. Relațiile domnului Pretoreanu cu arhiducele Franz Ferdinand; neșansa acestuia de a nu-i asculta sfaturile. Întoarcerea lui Odor la București, peste câmpurile de luptă. Joffre în bătălia de pe Marna. Taximetrele Parisului. Luptele celor doi beligeranți pentru cota patru sute nouă; luptele șobolanilor din cele două tabere, pentru calul de Normandia, mort la aceeași cotă. Cei doi copii ai Isadorei se îneacă în Sena; dramatica întâlnire a mamei nemângâiate cu ofițerul de cavalerie, mutilat, în biserica Madeleine. Moartea Isadorei.

În haina de vânătoare pe care Odor o avea de la domnul Pretoreanu era o gaură de glonț, fără urme de sânge, ca haina de locotenent a domnului

Alcibiade. După urma lăsată, în stânga și cam deasupra taliei, glonțul ar fi trebuit să treacă prin splină, dar atunci ar fi țâșnit sângele, murdărind stofa și făcând-o scoarță.

Vremea fiind caldă pe valea Miljakăi, în Bosnia și Herțegovina, Odor umbla doar în cămașă, iar haina o ținea pe mână, așa că glonțul a trecut pe lângă cot, fără ca măcar să-l zgârie, deși i-a simțit zvâcnirea. Se știe că au fost mai multe gloanțe, el însă n-a auzit decât unul, cel care i-a smucit haina din mână, făcându-l să se aplece. Într-o clipă l-a și înconjurat poliția, iar un ofițer, călare, repezindu-se cu calul în el și cu sabia ridicată, numai că nu i-a crăpat capul.

Era la mijlocul podului, și trăsura cu arhiducii venea din față. Trăsura, sau automobilul? Cum s-ar putea vorbi despre istorie ca despre o știință exactă, când versiunile ei sunt diferite, chiar dacă e vorba de o întâmplare petrecută în secolul nostru? Fotografia pe care o am sub ochi, luată cam din locul unde cred că era și Odor, înfățișează un automobil de epocă; fiindcă nu i se vede partea din față, s-ar putea să fie și o caleașcă. Am văzut reconstituită în filme întâmplarea de la Sarajevo: când cu automobil, când cu trăsură! În cine să cred, dacă nici Odor, martor ocular, nu poate să-mi spună?

Arhiducesa, grasă și cam trecută, are o pălărie albă, cu o blăniță în creștet, ca o veveriță, sau poate că este o pană de struț, înfoiată; Odor nu se putuse dumeri în singura clipă cât o văzuse. De pe borurile pălăriei coboară o voaletă cu buline mari, cât prunele, acoperind fața arhiducesei, dar nu atât cât să nu se vadă că zâmbește mulțumită cu ochii la mulțimea care probabil că bate din palme și strigă ura. În brațe are un buchet de trandafiri, pe care i l-a dat primarul, în gară. În stânga ei, arhiducele, cu un chipiu înalt, dur și rece ca un burlan de tablă, cu cozorocul de piele, zâmbește și el, mai crispat și fără convingere, cu o față bătrânicioasă, pe care mustățile ascuțite o mai fac și zburlită.

Atât apucase să vadă Odor, când trăsura se afla la șapte metri, iar de auzit nu auzise decât o împușcătură, după care arhiducii căzuseră în pernele trăsurii sau automobilului, în vreme ce mulțimea mai bătea din palme și striga ura.

Nu-i puteau găsi nici o vină lui Odor, dacă se întâmplase să treacă pe-acolo. N-avea nici arme, nici mutră de ucigaș, nici temeiuri să tragă, și apoi atentatorul sau unul din ei se afla și el acolo, în celula vecină, și adus la confruntare ridicase din umeri. Sigur că poliția nu stătea cu mâinile în sân,

bătea telegraful între Sarajevo, Viena, București și Paris, căutând urmele lui Odor, care venea pe jos tocmai din sudul Franței, ceea ce ieși la iveală pas cu pas, loc cu loc, fără înșelăciune și fără tăgadă, numai că fu nevoie de-o lună. În același timp se căuta și misterul hainei de vânătoare, de unde pornise un tremur în toată poliția secretă austro-ungară. Fiindcă haina, lucrată la Viena, de croitorul Curții, cum arăta emblema cu coroană imperială, era o comandă a lui Franz Ferdinand, și trebui încă o lună până să vină răspunsul de la București, confirmând declarația lui Odor că o avea de la domnul Pretoreanu, care la rândul lui o primise în dar din partea arhiducelui.

Când toate se lămuriră, îl urcară în tren și-i dădură bani de drum să ajungă în țară. Dar nu merse o oră, că trenul înțepeni în drum spre Belgrad, lăsând să-i treacă prin față convoaiele militare. Războiul începuse, în urma împușcăturilor, și Odor nu se gândea că haina lui de vânătoare primită de la domnul Pretoreanu, care la rândul său o avea de la arhiduce, era un obiect istoric; el nu-i atribuia altă valoare decât aceea intrinsecă, stofa plus croiala, cu mult scăzământ fiindcă era veche și mai avea și o gaură de glonț în dreptul splinei. (Câteodată îl durea splina; îl durea fiindcă n-avea liniște, fugea în zig-zag printre liniile frontului, străbătând peninsula Balcanică și căutând locul pe unde să treacă Dunărea.)

La data când Odor se dusese prima oară la domnul Pretoreanu, în palatul său din Calea Victoriei, în București existau vreo șase mii de posturi telefonice, așa că, deși n-am căutat o dovadă, n-ar fi fost exclus să fi existat și legături internaționale. Linii telegrafice știu sigur că funcționau încă de multă vreme, cu tot vestul Europei, și în ultimii ani, punându-se cablul submarin de la Constanța la Constantinopole, extremitățile continentului aveau o comunicație directă, capitala Angliei cu capitala turcească.

Am motive să cred că o legătură telefonică exista cel puțin cu Viena, fie măcar una particulară, și convorbirea pe care o auzise Odor, absolut fără intenție, domnul Pretoreanu o ducea nu cu altă alteță decât cu arhiducele Franz Ferdinand, și poate chiar povățuindu-l să nu viziteze Bosnia. (Odor înțelegea de mic limba germană, care într-un fel îi era tot atât de familiară ca limba maternă, însă refuza s-o vorbească și se mulțumea cu lecturile. Era o aversiune care la ceilalți copii ai domnului Alcibiade, excepție făcând Teofana, mergea mult mai departe, până la repulsie.) E adevărat că arhiducele își tot amânase acea călătorie, probabil atâta timp cât domnul Pretoreanu își impusese sfaturile, până ce într-o zi, nemaiținând seama de

ele, făcuse cum se știe, și o pățise. Sigur că istoria ar deveni o știință prea populară dacă ar înregistra asemenea detalii: cineva (Sobieski, de ce aș ascunde?!) în memoriile lui, pe care le-am avut în mână, susține că ultimele cuvinte ale domnului Pretoreanu, în ultima convorbire cu arhiducele, la începutul lunii iunie 1914, au fost un avertisment indirect, dar de cea mai mare severitate: „Eu mă spăl pe mâini, alteță!”

* * *

În ziua când Odor ajungea la București, Europa era brăzdată de trenuri militare. Duceau soldați, se întorceau cu răniți, niciodată nu mergeau goale. Pe unele scria „…über Metz, nach Paris” și stârneau veselie prin gările germane, unde cântau coruri de copii și fanfare. Soldații, la geamuri, își fluturau capelele.

Șoselele erau pline de căruțe cu coviltir și de tunuri trase de cai prin noroaie. Nu se putea face război fără cai și fără trenuri. Dar când fu primejdie să cadă Parisul, se scoaseră automobilele. Câte se găseau, toate taximetrele, cu miile, mașini caraghioase, cu manivelă, cu roți înguste și înalte, cu spițe de lemn, cu comenzile pe afară, cu articulații grosolane, cu arcuri ca trăsurile, cu felinare de acetilenă. Dar n-aveau nevoie de cai și puteau merge toată ziua, fără oprire. Ele încărcară armata și o duseră pe Marna.

L-am văzut pe Joffre, într-o fotografie făcută în vremea războiului. Era un moșneag cu mustață albă, pe oală, îmbrăcat ca Moș Teacă, în pantaloni ca niște burlane, cu o tunică fără talie, încheiată la nouă nasturi, de parcă ar fi avut o coloană vertebrală în față. Unii se prefăceau a nu ști cui se datora victoria de pe Marna și salvarea Parisului, ceea ce avea să însemne salvarea Franței și poate salvarea lumii care avea să se nască. De pe urma lui a rămas numele unei prăjituri răspândite prin cofetăriile noastre, care mie îmi amintește tunica neagră, fără talie, încheiată cu nouă nasturi. L-am întrebat pe cofetar, odată, dacă știe. Știa totul și mi-a răspuns salutând cu mâna la bonetă: „Joffre, mareșal al Franței… Paris, Marna…” „Atunci cum poți să dai numele lui, acoperit de glorie, unei prăjituri caraghioase?” Sigur că nu ne-am putut înțelege; pentru cofetar, prăjitura era o capodoperă, și eu, detractând-o, luam în ochii lui locul pe care în ochii mei îl aveau detractorii lui Joffre. Dar nu m-am certat cu cofetarul care era de origine franțuzească și pe firma prăvăliei scrisese Verdun, în amintirea războiului. El mi-a

amintit ce-a spus mareșalul: „Nu știu cine a câștigat bătălia de pe Marna, știu însă cine ar fi pierdut-o, dacă s-ar fi întâmplat să fie pierdută.”

Îmi pare rău numai că mareșalul n-a pomenit nimic despre taximetre. Din ziua când a dus armata la Mama, automobilul a intrat în istoria războiului, ocupând locul al treilea, ca mijloc de transport, primele fiind calul și trenul, înaintea tuturora însă rămânând infanteristul, cu bocanci și moletiere, care se transportă singur, pe orice vreme.

Printre taximetriști era și Odilon Albaret, pe un elegant cupeu marca Unic, cred că roșu, deși nu-l știu decât dintr-o fotografie alb-negru; n-avea roată de rezervă, ci numai o anvelopă, legată cu curele pe scară, în dreapta volanului. Odilon, un flăcău nu prea înalt, bine legat și mândru de sine, cu o față cam lată, cu o mustață orizontală, neagră și deasă, avea o soră, Adèle, măritată cu patronul cafenelei Larivière, în colțul străzilor Feydeau și Montmartre. La începutul războiului, Odilon tocmai se însurase cu Céleste, protejata surorii sale Adèle, care când își punea ceva în minte, nici diavolul nu mai putea să i-l scoată. Ea a vrut să se facă nunta, și-a făcut-o, dar n-a greșit, fiindcă a fost o căsătorie liniștită. Și cu toate că a plecat la război imediat după cununie, Odilon a avut norocul să se întoarcă, iar când s-a făcut pace, și-a cumpărat un taximetru nou, tot roșu. Și au dus o viață îndestulată.

Sigur că au fost lupte grele, fronturile s-au mișcat înapoi și înainte, cu sute de kilometri, dar a venit o zi când toate au înțepenit locului și de la mare până în munții Elveției s-au săpat două șanțuri care au stat față în față mai mult de o mie de zile. Dacă o parte se încumeta s-o atace pe cealaltă, întâi vărsa asupra ei proiectile de artilerie de nu rămânea o palmă de loc în repaus, și la urmă nimeni nu mai putea recunoaște priveliștea. Fiecare proiectil era o avere, dar n-avea să li se spună soldaților cât costă bombardamentul; nu știau nici măcar deputații, deși ar fi avut dreptul, fiindcă ei votau bugetul războiului.

Cineva, un nechibzuit care putea să sfârșească în fața plutonului de execuție, a avut timp între două bombardamente să facă socoteala că trebuiau atâtea ghiulele numai ca să rupă sârma ghimpată în fața unei companii de infanterie, încât ar fi fost mai ieftin să se întindă pe deasupra un pod de aur. Așa este, atât costă, dar nu știu nici măcar deputații! Iar după ce se răscolea pământul și se rupea sârma ghimpată, pentru o sută de metri cât putea să înainteze, compania lăsa acolo trei sferturi din oameni, și seara tot trebuia să se întoarcă de unde plecase, fiindcă era rândul inamicului să

atace, să-și lase și el trei sferturi din oameni între cele două tranșee, care rămânea țara nimănuia.

O lungă țară a nimănui se întindea de la Newport, pe malul mării, pe la Lille, Reims și Verdun, până în frontiera Elveției, spre Basel. Infanteriștii erau îngropați în pământ, și cei morți, și cei vii. Trenurile brăzdau țările, de o parte și de alta, nu fluierau, dar scoteau fum negru; noaptea mergeau cu luminile stinse. Aduceau merinde, muniții și trupe. De la un loc înainte, infanteriștii porneau pe jos, cu ranița în spinare, pe poteci șerpuite, peste dâmburi bătute de artilerie, prin văi pline de noroaie și sânge, prin păduri fără păsări și fără frunze, cu arbori sfârtecați, plesniți și prefăcuți în țepușe. Muniția și merindele se încărcau în căruțe, care din zece ajungeau numai șase, sau patru, după cum era sectorul de aspru; mare risipă, dar infanteriștii mergeau înainte. După un timp căruțele nu mai puteau răzbate, și-atunci încărcătura se punea în spinarea cailor; numai caii și infanteriștii ajungeau în linia întâi, de unde se vedeau tranșeele inamicului.

Era plin drumul de cai răsturnați pe spate; în burta lor șobolanii își făceau cuib, rodeau carnea putredă și oasele, se înmulțeau cu miile, că nu mai aveau loc înăuntru, și pielea golită se întindea ca o tobă, până ce un obuz căzut alături îi dădea gaură dezumflând-o; atunci șobolanii buimaci de explozie și de lumină umpleau câmpul cu chițcăieli speriate, până găseau alt cal răsturnat pe spate; dar înăuntru de mult erau alții, și-atunci începeau să se bată, să se sfârtece, luptându-se aprig, pe viață și pe moarte, cum luptau și soldații. Fiecare cu războiul lui, și când mureau în număr destul de mare ca să nu mai aibă cine chițcăi și cine trage cu pușca, viața devenea liniștită și simplă. Pe sute de kilometri, de la Newport până în frontiera Elveției. Măcar o zi, până veneau alți șobolani și se aduceau trupe proaspete.

Un cal mare, un cal de povară din vestita rasă normandă, zăcea pe o colină dintre linii la egală distanță de un front și de altul. Colina o avusese când o armată, când alta, o colină este oricând o tentație, un comandant nu rabdă s-o știe în mâinile celorlalți. O bătuse artileria de-i luase vârful și-o îndesase, că nu mai avea vechea ei înălțime, deși pe hartă continua să fie însemnată cu cota 409; poate că nu mai măsura decât trei sute nouăzeci și nouă. Batalioane după batalioane se măcinaseră, ca s-o atace și ca s-o apere, și după stăpâniri vremelnice, plătite cât n-ar fi făcut ea nici dacă era zidită din diamante, colina rămăsese fără stăpân, în dezolanta țară a nimănuia, și în vârful ei, la cota patru sute nouă, unde comandanții ar fi vrut să aibă postul de observație, zăcea un cal de Normandia. Nu se știa din ce tabără

făcuse parte și cum de căzuse tocmai acolo, ce nebunie îl îndemnase să galopeze între cele două rânduri de tranșee cu sârmă ghimpată, ca și cum sub împletitura de gloanțe mai putea să fie o pajiște unde să pască. Zăcea cu picioarele în aer, îndreptat spre cele patru puncte cardinale, și puteau să-l vadă și dintr-o tabără, și din alta.

Infanteriștii, adânciți în tranșee, nu știau că după cinci atacuri duse de o parte și cinci de alta, fiecare din cei doi comandanți îl pregătea pe al șaselea, și că aveau să se declanșeze amândouă deodată.

Tocmai atunci șobolanii, atât cei dintr-o tabără cât și din cealaltă, simțiră că la cotă era un cal de Normandia și trimiseră iscoade, în vreme ce grosul lor se aduna în tranșee, în șanțurile de comunicație, strecurându-se printre picioarele infanteriștilor. Iscoadele aduseră vestea că nu era timp de pierdut, întrucât la calul de Normandia tânjeau și șobolanii din tabăra opusă; astfel, chiar dacă avură să lupte spre a-și împărți prada, pentru ei nu fu o surpriză. În schimb, cei doi comandanți ai armatelor rămaseră cu gura căscată când, după ce se sfârși canonada, infanteriștii porniră în număr egal de o parte și de alta, de parcă ar fi fost vorbiți și asupra efectivelor, și asupra orei H, care se păstrează secretă. Odată cu infanteriștii veniră și șobolanii și toți câți luau parte la luptă se întâlniră la cotă, unde zăcea calul neatins de obuze, deși împrejur erau numai cratere.

Lupta ținu până seara, veniră întăriri și toate se măcinară, și colina iarăși rămase a nimănuia. Șobolanii însă continuară să lupte toată noaptea, îngrămădiți de o parte și de alta a calului, din care până să se facă ziuă nu mai erau decât oasele groase; atunci se retraseră. Câți șobolani pieriră în această încăierare, nu se știe. Oamenii, din paisprezece batalioane rămaseră cam două plutoane, care la căderea întunericului se traseră înapoi, vlăguiți, hărțuiți, orbiți, ieșiți din minți. Destul! Din aceștia mai împușcară jumătate, luându-i din doi în doi, fiindcă nu primiseră ordin de retragere; comandanții i-ar fi împușcat pe toți dacă nu trebuiau să păstreze o parte pentru plutonul de execuție.

* * *

În aceeași zi, la Paris (toamnă frumoasă), îndată după amiază, când soarele bătea în lung Rue Royale și, trecând printre coloanele dorice, intra pe portalul templului creștin al Mariei Magdalena, înăuntru, o femeie tânără se ruga îngenuncheată în fața altarului. Nu mai era nimeni în toată biserica, nu cântau orgile, nu răzbea rumoarea orașului și plutea în aer o liniște atât

de grea, că tânăra femeie o simțea pe umeri, ca pe o pedeapsă venită s-o încovoaie. Nici n-ar fi știut că vremea nu-i oprită în loc asupra suferinței sale, dacă nu și-ar fi auzit inima bătând ritmic și adeverind scurgerea timpului. Pentru ea, orice ritm era sugestiv, ca o potrivire de cuvinte; el se putea transforma într-o povestire. Totul în jurul ei trăia datorită ritmului, până și obiectele neînsuflețite; forma lor și culorile deveneau mișcare, chiar dacă n-o vedea nimeni. Și peisajul! Ce erau văile și colinele, ogoarele și pădurile, munții și câmpiile, dacă nu ritmuri? Și viața oamenilor, de la naștere până se oprea inima? Și istoria omenirii?

Acea tânără femeie putea să-și spună gândul cu o mișcare a mâinii. Așa le spusese basme copiilor, fără cuvintele tocite și roase, și unele dezgustător de murdare, cuvinte prostituate, aceleași pentru adevăr și minciună, cuvintele acuzatorului, sinonime cu ale apărării, cuvintele josniciei și crimei. Numai gesturile rămâneau pure, atâta timp cât nu deveneau și ele limbajul tribunalelor, al neînțelegerii și disputei dintre oameni. Pentru tânăra femeie nici Biblia nu era fără prihănire, fiindcă Abel vorbea limba lui Cain, și Mântuitorul n-avea alte cuvinte decât fariseii. Odată, în trecutul ei, când era foarte tânără, se duse pe malul mării, într-un loc pustiu unde nu ajungeau efluviile lumii, după cum astăzi în templul Mariei Magdalena nu ajungea rumoarea Parisului din acea zi de toamnă, următoare bătăliei unde muriseră infanteriștii și șobolanii pentru cota patru sute nouă. Acolo, pe plajă, se despuie, merse în întâmpinarea unui bărbat tânăr care ieșea gol din valuri, și îi spuse în cel mai curat și mai proaspăt dintre limbaje, îngenunchind în fața lui și acoperindu-i picioarele cu părul care se văluri mai vorbitor decât orice cuvinte: „Vreau să am un copil de la tine!”

Acum tânăra femeie stătea îngenuncheată și se ruga Mariei Magdalena să-i îngăduie măcar o clipă de bucurie, oricât ar fi fost ea de amară. Să-i aducă într-o rază de lumină, cât o străfulgerare, imaginea copiilor. Avusese doi și se împlinea anul de când erau intrați în Sena.

Multe nenorociri viitoare înșirase Sihastrul înainte de moarte, aceasta însă cred eu că fusese o răutate dacă îi prevestise unei femei că o să-și piardă amândoi copiii deodată, numai pentru vina ca se despuiase în fața unui bărbat care ieșea gol din mare, și voise să zămislească în libertate.

Maria Magdalena ascultă rugămintea, coborî din înalturi, în mantie albastră, și îngenunche alături de tânăra femeie, căreia îi zâmbi cu trista ei bunătate, căci nici ea nu fusese o fericită. Atunci se iscă o lumină deasupra altarului, ca o proiecție cinematografică, și din ea se alese o imagine:

femeia se recunoscu pe ea însăși, așezată într-un fotoliu de lemn cu brațe sculptate, cum se vede Fecioara Maria în pictura lui Rafael, păstrată azi la Florența. Nu mai purta părul lung de pe plajă, care își spusese limbajul, ci avea o pieptănătură cu bucle deasupra urechilor, o pieptănătură modestă și statornică, dar trufașă, care cred că fusese aleasă ca să simbolizeze maternitatea. Pe un braț al fotoliului atârna un șirag de mătănii, același pe care femeia îl frământase în mână când invoca îndurarea Mariei Magdalena. Poate mătăniile erau acolo ca să nu uite cât de trecătoare sunt clipele; ceruse una singură și nu mai știa câte trecuseră; dar multe. Apoi veni aceea care nu putea fi decât ultima: femeia privi intens și adânc, să nu uite. Fascicolul de lumină își schimbă unghiul și ea se văzu tot așa cum fusese mai înainte, numai că în fiecare braț avea câte un înger. Cu bucle blonde. Stăteau la pieptul ei cu atâta încredere, că nimeni n-ar fi bănuit ce nesigură fusese acea clipă trecută și reînviată acum prin îndurarea Mariei.

Să fi fost de față, Rafael s-ar fi dus rușinat la Florența, ar fi șters tot, lăsând numai jilțul, iar în locul Fecioarei Maria ar fi pictat-o pe femeia cu bucle, punându-i în brațe doi prunci și dând lumii doi Mântuitori, chiar dacă n-ar fi făcut-o mai bună.

Ceva se schimbase în ritmul bisericii: un om înainta printre bănci, într-un mers rigid, strâmb, nefiresc. Era un ofițer tânăr, cu chipul înfrumusețat de un chin ascuns, cu obrazul prelung, adâncit sub pomeți, cu ochii străini de lumea din jur, privind parcă în propriul lor eu. Tânărul ofițer purta un trenchcoat cenușiu, haină de război, necunoscută până atunci la Paris, împrumutată de la englezi. Deși făcută pentru viața pe front, acea haină ca o manta, strânsă cu un cordon pe mijloc, bună și la ploaie și la vânt, nu era croită neîngrijit, și îi dădea ofițerului un elegant aer sportiv. După epoleți era locotenent, și după chipiul pus pe antebrațul stâng părea să fie cavalerist.

Intrigată de mersul lui nefiresc, care transmitea o neliniște sub bolți și poate făcuse să dispară imaginea de la altar, tânăra femeie întoarse capul, dar nu-l ridică, și privirea se duse pe jos, peste lespezile dintre bănci, până ce întâlni sursa acelui ritm și împietri. Era o cizmă de lac, îmbrăcând cu suplețe un picior omenesc, iar de o parte și de alta se vedeau două cârji, două bețe sfârșite cu tampoane de cauciuc.

Nu era primul invalid care se vedea în acel timp la Paris, după primele luni de război, dar tânărul ofițer ducea cu el un tragism nemaiîntâlnit, deși atunci totul era tragic în jur; starea lui o zgudui adânc pe femeia

îngenuncheată la altar, făcând-o să piardă înțelesul imaginii unde o clipă mai înainte își urmărise propriul ei tragism. Imaginea dispăruse, altarul era întunecat și în locul Mariei Magdalena acum stătea ofițerul, în cârji, cu chipiul pe antebrațul stâng. Cârja din stânga o ținea sub cot, neîndemânatic și stânjenit – nu putea rămâne cu chipiul în cap. Dar ceea ce devenea izbitor la el, deși nu se vedea de la început, poate fiindcă părea de neînțeles și de neadmis, era un pinten de argint, bine profilat și agresiv, un pinten de mușchetar care împodobea cizma lucioasă de lac.

Acel pinten stingher, umilit în pofida desenului agresiv, rămas fără nici un rost, devenea înfricoșător, și privindu-l cu ochii răniți, tânăra femeie nu se mai putu gândi la nimic altceva decât la perechea lui. Nu-și imagina piciorul pierdut, imaginea nu se forma în ochi, era o inexistență și nu putea fi nici măcar definit. Pintenul absent în schimb îi ardea retina, repetând imaginea celui pe care îl vedea la doi pași, și amândoi uniți în ritmica lor îi trezeau imaginea unui galop nebun, o șarjă peste cratere de obuz, prin împânzeala de schije și gloanțe fierbinți. Piciorul zburase într-un hău, pintenul își păstra locul mai sus de călcâi. Oricât de nefericit, un om se poate lipsi de un picior; un pinten nu poate exista fără perechea lui.

Ofițerul se ruga cu ochii închiși, putea să-l privească în voie, îngenuncheată aproape la picioarele lui. Dar el n-avea decât un picior, atunci cum să spui? Îngenuncheată unde, în raport cu el? Tot vocabularul trebuia revizuit, dar degeaba ar fi încercat să pună altceva în locul piciorului pierdut; cu un singur picior nu se poate naște decât un ritm strâmb.

Atunci în mintea acelei femei care de mult pierduse deprinderea de-a se exprima altfel decât prin mișcări, se născu un gând nebun și abject, pe care nici Satana nu și l-ar fi închipuit. Fusese în aprilie, anul trecut (ziua când Odor oferea înghețată de banane întregului Paris). Se despărțise de copii la Operă, îi trimisese cu bona și cu șoferul, iar ea încerca un ritm nou, care nu se mai sprijinea pe muzică; nici un compozitor n-ar fi înțeles până unde țintea ea să ajungă, la ultima dintre abstracțiuni, dincolo de orice urme pământești, în vid și în imponderabilitate, mai sus de cea mai îndepărtată planetă, unde sunetul nu se mai aude, neavând cum să se propage, și rămâne numai mișcarea, eliberată de gravitație.

Era îndrăzneala ei prea mare, călca vreo religie? Cine o pedepsise? Un sfert de minut, cât șoferul coborâse să cumpere mărci poștale, automobilul porni singur pe strada în pantă, își luă vânt, zdrobi parapetul și căzu în Sena, cu bona și cu copiii care o clipă, adineaori, fură în imagine, deasupra

altarului. Cu ochii la pintenul de argint, abjectul gând al femeii era: ce-ar fi ales ea în ziua nenorocirii, dacă i s-ar fi cerut un picior în locul copiilor?

Ofițerul se întoarse și porni spre ieșire, iar ea îl urmă, obsedată de gândul satanic, până la ușa bisericii, unde îl opri:

— Vreau să vă vorbesc, domnule!

În capătul străzii încă plină de soare se vedea obeliscul, giganticul și inutilul semn de exclamație care nu încheia nici o frază, ci era numai piatră. Ofițerul se opri în fața acelei femei tinere și frumoase; își simțea estropierea și nu mai putea să braveze nici măcar lovind cu cârja în pinten, ca să trezească un sunet de șarjă. Cu un an înainte, dacă o femeie frumoasă l-ar fi oprit pe trepte când ieșea de la Madeleine, s-ar fi descoperit în fața ei, dar cu un alt gest decât în biserică, n-ar fi pus chipiul pe antebrațul stâng ca la rugăciune, ci l-ar fi ținut în mână, cu eleganța tânără care nu era deloc știrbită în el pe vremea aceea, și înclinându-se și-ar fi lovit călcâiele făcând să sune pintenii, în vibrația cărora ar fi spus, plin de curtenie: „Sluga dumneavoastră, doamnă!”

Îl chema Phillippe și avea o particulă de noblețe la numele de familie; era însurat cu o Louise, care își mușcase încheietura mâinii până la sânge când îl văzuse în cârji; iar pe urmă leșinase în pat simțind ciotul. Nu era vina ei, voia din tot sufletul, dar în dragostea lor, așa cum începuse, cu un buchețel de nu-mă-uita prins la piept pe jerseul mov, nu fusese pus gândul unui picior tăiat mai sus de genunchi. Cu un glonț în inimă nu mai e timp nici măcar pentru un gând, neființa anulează tot ce-a fost până atunci, rămâne doar o uitată floare de nu-mă-uita pe jerseul mov. Cu un picior tăiat, nimic nu se poate uita; decât bucuria trecută.

Ar fi vrut să moară de mâna lui, ca să nu-l simtă, iar el să nu-i simtă oroarea. Acest brav om care-și lăsase un picior pe Marna, șarjând flancul escadronului de ulani, împiedicându-i să ajungă la Paris, unde ar fi siluit-o pe Louise, cea neatinsă de altcineva, nu mai avea nici o bravură, nu știa să primească vorbele ei ca pe un glonț tras în inimă, când ea îi spunea îngrozită, ferindu-se de el, cu pumnii la gură: „Nu pot, Philippe! Mai bine omoară-mă!” Îi era frică de cloroform s-o adoarmă, nu știa cum să-l folosească și de unde să-l ceară. Îi turna coniac pe gât, din sticlă, în fiecare seară, înecând-o, făcând-o să horcăie, până cădea crispată în perne, cu ochii albi, dați peste cap. Dar nici în cea mai otrăvită beție, scârba ei nu i se ștergea de pe față și pe urmă, ruptă în două pe marginea băii, vărsa și plângea în hohote, până își golea sufletul și măruntaiele, de părea moartă.

O, biată Medeea, m-am gândit la ea, cum ar fi fost nopțile ei dacă avea un bărbat pe front și ar fi găsit-o cu un picior tăiat, fără de care o femeie nu mai poate să existe nici măcar ca închipuire?

— Sunteți tânăr, domnule! spuse femeia, după ce îl privi încă o dată, din cap până în picioare.

E nelogic să folosesc pluralul, dar altfel ar fi groaznic.

El se înroși, cu o furie care nu putea să se vadă sub greaua lui suferință. Cuvintele ei, deși măgulitoare, ascundeau o compătimire. Dar ce mai putea aștepta de la oameni de aici înainte? Nici măcar pintenul nu era o trufie, ci un semn de solidaritate cu armata cavaleriei, căreia i se dăruise cu pasiune. (Și pierduse.)

— Nimeni în afara dumneavoastră n-ar putea să-mi răspundă la o întrebare, continuă femeia… Dar numai în cazul că aveți copii, domnule.

— Am doi, răspunse ofițerul.

— I-ați dorit?

— Da, doamnă.

— Îi iubiți? Nu v-ați lepădat niciodată de ei? Îi socotiți rațiunea existenței dumneavoastră?

Era ca un bombardament, el reculă gândindu-se instinctiv la o pâlnie de obuz, unde să se adăpostească.

— Spuneți-mi, domnule, dacă schimbul s-ar putea face, ați da copiii pentru piciorul care vă lipsește?

Câteva clipe ofițerul o privi paralizat, alb la față. Îl domina adevărul, singurul care putea să existe, singura dreptate: să fie întreg, să stea așa în fața Louisei, să se arate, să se dovedească, și apoi s-o răstoarne, îndepărtându-i amândoi genunchii, demonstrându-și amândouă picioarele, simetric și cu forță egală, și altceva să nu mai existe pe lume, decât triumful lui anatomic, fără victoria de pe Marna, fie de-ar fi fost să se audă fanfara nemțească pe Champs Elysees, și caii ulanilor bătând pavajul, fie de-ar fi fost să dea năvală în casă toți dușmanii și să-i siluiască femeia în patul lor de dragoste, iar el să fie martor. Dar întreg! Sprijinit bine pe amândouă picioarele. Să și le simtă, să și le vadă! Cu două cizme de lac, și cu doi pinteni! Pocnind din călcâie și spunându-i Louisei: „Acum ești mulțumită, micuțo?”

După clipele de paloare, ofițerul se făcu roșu la față și îl năpădi indignarea; altă putință n-avea să-și apere trista și definitiva lui decădere.

Ridicând o cârjă, s-o lovească pe femeie, acolo pe treptele Madeleinei, el își ascunse adevăratul gând sub insulte:

— Târfă! Neam de putoare!

Să fi fost ea pedepsită fiindcă se născuse la San Francisco, orașul destinat pieirii, și fugise de acolo ca să-și înșele destinul? În anul cutremurului, când San Francisco era lovit ca o nouă Gomora, ea dansa în picioarele goale pe scenă, în orașele Europei de mult blestemate. Nu era și Parisul o cetate condamnată? Cât îi lipsise ca să aibă soarta Sodomei? Ulanii călare, cavalerii pedepsei, erau la douăzeci și opt de kilometri și se pregăteau să purifice orașul, trecându-l prin foc și sabie, necruțând decât cabaretele, unde mai apoi să se desfete cu femei desfrânate și cu șampanie franțuzească.

Dar taximetriștii Parisului se năpustiră ca unul la Marna, cu Odilon Albaret în frunte și îi duseră lui Joffre câtă armată trebuia ca să apere orașul. Cavaleria se năpusti și ea, șarjând nebunește, și-i răsturnă pe ulani din fața Parisului. Louise fu salvată.

Aveau să treacă treisprezece ani de la întâlnirea acelei femei tinere cu locotenentul de cavalerie. Prezicerea Sihastrului, care mi se păruse nedreaptă, tot avea să se împlinească. Ce fusese să ardă, arsese; lumea era veselă și dornică de viață. Pe malul mării, la Nisa, care scăpase întreagă, deși poate merita și ea o pedeapsă, femeia își conducea automobilul, lăsând să fluture în urmă o lungă eșarfă pusă în jurul gâtului; proiectată pe cer, în goana automobilului, eșarfa părea o cometă. O perturbație cosmică, un vârtej stârnit printre aștri, o făcu să cadă, o roată o prinse între spițe și tânăra femeie muri strangulată, apăsând pe accelerație. Pe copiii ei înecați în Sena îi chema Patrick și Deirde; iar pe ea Isadora.

Capitolul 18

Feluritele activități ale domnului Pretoreanu. Un prematur concurs de motociclete. Punctul lui de vedere asupra corsetului. Imoralitatea poeților invocată împotriva imortalității. Vizita lui Odor, după întoarcere, la domnul Pretoreanu; reîntâlnire cu fata acestuia. Moartea regelui Carol și satisfacția domnului Pretoreanu, împărtășită de atașații militari ai Franței și Angliei. Domnul Pretoreanu față de caietul indescifrabil. Greaua viață a lui Odor în timpul neutralității. Gingășia și tristețea Medeei.

În anul când începuse războiul în Europa, influența domnului Pretoreanu în treburile publice și chiar în cele particulare de-o anumită importanță ajunsese atât de mare, încât s-ar fi părut că nimic nu putea să miște în țară, fără ca el să-și dea încuviințarea. Puterea lui de cuprindere era fenomenală, nu se folosea de nici un aparat birocratic, avea un singur secretar, Sobieski, care făcea și pe șambelanul. În ziua de lucru a domnului Pretoreanu, când de multe ori se luau hotărâri grave, o notiță aproape indescifrabilă, pusă pe colțul biroului, ținea locul teancurilor de dosare pe care le-ar fi implicat o activitate atât de vastă și de ramificată. Calitatea importantă a acestui om, pe care atâția conducători o ignoră, era să nu-și retragă niciodată cuvântul și să nu schimbe niciodată o hotărâre, chiar dacă se dovedea inaplicabilă; cu pierderi, cu suferință, cu lacrimi și chiar cu sânge, lumea patronată de el trebuia să meargă înainte, și la sfârșitul încercărilor nimeni nu putea dovedi că o altă cale ar fi fost mai bună.

Dar adevărata cheie a succesului la domnul Pretoreanu era forța lui niciodată înfrântă de-a anihila orice opoziție. Înnăscută sau construită, simplă îndrăzneală sau fanatism fără limită, această forță făcea din el un invincibil. Când adversarii nu mai îndrăznesc să-și spună cuvântul și orice altă gândire este abolită, adeziunea devine totală, chiar necredincioșii se închină și atunci se naște ideea mistică a Mântuitorului; omul cățărat pe treapta unde nimeni n-ar mai îndrăzni să urce este un trimis al providenței.

Într-o dimineață de ianuarie, anul când avea să izbucnească războiul în Europa, domnul Pretoreanu își începu activitatea zilei judecând situația din insula japoneză Sebura, primul punct înscris pe notiță. Vulcanul Mitake făcuse erupție, concomitent cu un catastrofal cutremur de pământ, și șaptezeci de mii de oameni pieriseră în lava fierbinte; un oraș întreg, Kagosima, era îngropat în cenușă. Nenorocirea ar fi putut să-l zguduie pe domnul Pretoreanu, dacă n-ar fi fost atât de departe că devenea abstractă. Pe notă scria: „de răspuns primului ministru”.

Domnul Pretoreanu ridică pâlnia telefonului:

— Sobieski, află câți oameni au murit la Pompei.

N-avea de ce folosi cuvântul imediat, sau un alt termen care să însemne urgență. Răspunsul veni înainte de a trece două minute. În așteptarea lui, domnul Pretoreanu se uită pe geam și îl văzu pe Garibaldi pregătind de pornire automobilul albastru, Isota Fraschini. Copiii se întorseseră în zorii zilei de la o petrecere, și plecau iarăși. Garibaldi îl informase că se duc la

Hanul Roșu, pe drumul Bratocei. Dădu draperia la o parte și privi carabina, dar nu era momentul să tragă.

În acest timp, Sobieski se gândea câți oameni ar fi putut să moară la Pompei, în lava vulcanului. Nu avea când cere informații, și cu siguranță că fiecare sursă la care ar fi apelat i-ar fi dat altă cifră. Se frânse de mijloc și sucindu-și capul în sus vorbi în pâlnie:

— La Pompei au murit cinci mii de oameni.

— Bine! Fă-mi legătura cu primul ministru!

Răspunsul pe care trebuia să-l dea domnul Pretoreanu privea eventualul ajutor de acordat sinistraților.

— Nimic! spuse scurt, când avu legătura telefonică. Numai condoleanțe, dar discrete.

Și fiindcă interlocutorul părea mirat de această răceală cinică, adăugă, cu ochii pe al doilea punct din notiță:

— Nu te-ai gândit că țarul ar putea să se supere?

Poate nu s-ar fi supărat. În fața unei calamități de care nici națiunea cea mai rea nu poate fi vinovată, resentimentele se uită, sau măcar se atenuează.

— Dar sunt informat că Rusia va trimite! protestă primul ministru.

— Înțeleg, va face impresie bună. Noi, care n-am mâncat bătaie de la Japonia, n-avem nevoie să facem nici o impresie.

Domnul Pretoreanu ținea seama că se duceau convorbiri pentru vizita țarului în România. Într-adevăr, la iunie acesta sosi la Constanța, pe yachtul imperial Standard (ciudat nume într-o împrejurare atât de festivă!), escortat de două crucișătoare. S-ar fi părut că toată lumea uitase istoria crucișătorului Potemkin. Domnul Pretoreanu, consultat din vreme, propuse ca Regele Carol să-și întâmpine oaspetele în uniformă de mareșal rus. Prințului Ferdinand îi puseră tot uniforma rusească, dar numai de colonel, și nu luxoasă, și fără decorații, și tot la propunerea domnului Pretoreanu, care socotea că diferența între rege și moștenitorul tronului trebuia bine marcată, întrucât acesta din urmă nu reprezenta o descendență directă, era mai puțin om de familie și mai mult om de casă. Nici primul ministru, nici ministrul de externe și nici șambelanii palatului nu s-ar fi gândit cu atâta pătrundere la un simplu detaliu.

Seara, țarul plecă înapoi, cu prea multă grabă; nimeni nu știa de ce, dar toți erau convinși că domnul Pretoreanu, care nici măcar nu fusese la Constanța, deținea explicația, numai că nu voia să vorbească. Toți îi purtau o admirație mistică, puțin speriată.

Preocupările acestui om neavând limite, unele din ele treceau drept extravaganțe. În luna mai, când încă nimeni nu știa cum are să înceapă războiul, deși mulți îl simțeau în aer, iminent, nu doar probabil, domnul Pretoreanu merse să patroneze prima cursă de motociclete din țara noastră, pe șoseaua Piteștilor, mărginită de plute seculare. Cum se prinse de veste, sute de automobile ieșiră în goană pe Calea Griviței, cotiră la stânga pe la Chitila și, oprindu-se în preajma postului de observație al patronului, dincolo de pădurea Râioasa, ocupanții lor alcătuiră o selectă și neașteptată asistență la această manifestare sportivă care nu pasiona pe nimeni, ba multora le stârnea oroare; doamnele își țineau urechile astupate cu mâinile puse în mănuși fine de antilopă îndantelată, și dacă se fereau astfel de barbarul pocnet al motoarelor, nu aveau cum să lupte și cu praful, care jignea atât trupul cât și vestmintele elegante. Și toată această absurdă penitență, numai pentru a fi în preajma domnului Pretoreanu. Ce folos urmărea el să tragă din cursa de motociclete nu-și închipuia nimeni, dar iarăși nimeni nu credea că venise acolo numai cu o intenție mondenă. Poate se gândea la o uzină de motociclete, era oricând disponibil pentru o experiență și niciodată nu se temea de pierdere, știind că totdeauna câștigul era proporțional cu riscurile. Cursa însă nu fu concludentă, țăranii se puseră cu prăjinile pe concurenți, fiindcă le speriau vitele și probabil domnul Pretoreanu socoti că motocicleta, mai antipatizată decât automobilul, trebuia să aștepte.

În iunie, cu două săptămâni înaintea atentatului de la Sarajevo, domnul Pretoreanu se duse la concursul hipic de la Băneasa, unde un cal năstrușnic, Buzdugan, sări un obstacol de aproape doi metri. Frumusețea saltului îl impresionă atât de puternic, deși păstră o mască neperturbată, încât îi dădu dispoziții lui Sobieski să cumpere un grajd de curse. Dorința deveni fapt în mai puțin de o săptămână; grajdul era pe lângă Târgoviște și avea un mare renume; noul proprietar nu se duse niciodată să-l vadă.

Câteva zile după concursul hipic, primi la palatul din Calea Victoriei vizita unei aviatoare, doamna Caragiani, care își luase brevetul de zbor în Franța, încă din ianuarie 1912. De atunci zburase mult în America, sfârșind prin a fi corespondentă de război, de partea Franței, în conflagrația din Mexic. Domnul Pretoreanu o ascultă cu multă atenție, dar nu vru să mizeze. Doamna îi cerea sprijinul, fiindcă ministrul de război refuzase să fie primită ca pilot în aviația militară care lua naștere.

— Purtați corset, doamnă?

Tocmai atunci ziarele reîncepuseră campania veche împotriva corsetului. Vizitatoarea se înroși foarte tare, dar nu se sfii să-și arate talia și bustul.

— Nu, domnule, n-am nevoie.

— Păcat, doamnă! Nu pot să vă sprijin.

Hotărârea, înainte de toate ridicolă, mi se pare apoi absurdă. Poate domnul Pretoreanu se gândea la amazoanele care-și sacrificau un sân ca să poată trage nestingherite cu arcul, dar în acest caz făcea o confuzie uriașă; corsetul, a cărui lipsă o reproșa doamnei, nu are rolul să atenueze feminitățile prea explozive, ci, dimpotrivă, să le scoată și mai mult în evidență. Oricum, cu toată campania ziarelor, reluată la intervale, corsetul s-a mai purtat încă un deceniu după ce se sfârșise războiul.

Nu vreau să trec peste acel an încărcat de evenimente, fără să mai arunc o privire în dosarul domnului Pretoreanu, atât de sumar de alminteri, care, în afară de punctajul activității zilnice, redus uneori numai la câteva cuvinte aproape neinteligibile, nu mai cuprinde decât unele mici tăieturi din ziare și puțină corespondență. Este adevărat că domnul Pretoreanu detesta scrisul ca mijloc de comunicație între oameni; uriașele pachete de scrisori sosite prin comisionari sau prin poștă intrau în mâinile lui Sobieski, care avea darul să le simtă cuprinsul înainte de a le deschide, astfel că marea lor parte erau ca și nevenite. Pe cele de un oarecare interes le rezuma într-o frază, și numai în ocazii cu totul neobișnuite îi prezenta domnului Pretoreanu scrisoarea originală, de obicei atunci când nimeni altcineva n-ar fi putut s-o înțeleagă.

Una dintre ele, după format și scris venită de la o femeie, spunea numai atât: „Am fost jefuită, poliția se mișcă greu, sau nu vrea să se miște. În numele…” (un rând era șters cu tuș negru, o dâră groasă de pensulă, dar privind în zare am descifrat câteva litere și așa am putut să deduc cuprinsul:) „În numele a ceea ce a fost între noi și regret că nu mai este, te rog, apără-mă!”

Cred că ștergând cu tuș rândul, pe care oricum secretarul apucase să-l citească și altcineva nu mai avea cum să-l vadă, domnul Pretoreanu nu urmărea să se apere, și încă tardiv, de o insinuare indiscretă, ci voia să-i notifice colaboratorului său intim și permanent zona gândurilor interzise; Sobieski n-avea decât să știe, dar nu trebuia să cugete.

Pe marginea scrisorii era un fel de rezoluție: „Cercetează!” Un singur cuvânt, și iarăși fără vreun apel la urgență, dar după scurtul raport al secretarului se vedea că răspunsul era consemnat după două ceasuri. Într-adevăr, Sobieski avusese grijă ca sub rezoluție să noteze ora zece, când o

primise, iar informațiile sale erau triate și gata scrise la ora douăsprezece: „Doamnei Crețulescu (numele șters cu tuș) i s-au furat, din palatul său de pe strada Știrbei Vodă, bijuterii în valoare de șapte sute de mii de lei. Autorul furtului, arhitectul Sotiriu (numele subliniat cu cerneală roșie) care se afla în casă în calitate de…" (restul șters cu tuș negru și de data asta rămas cu totul indescifrabil). Așa cum m-am gândit mai înainte, ștersăturile nu puteau să fie decât avertismente la adresa secretarului, ca să nu-și îngăduie un comentariu nici măcar cu el însuși, căci desigur exista și în el viciul omenesc al bârfelii, aproape organic. Nu-i putea impune amnezia totală, nu și-ar mai fi îndeplinit rolul, bizuit în primul rând pe memorie, dar trebuia să ajungă la o memorie selectivă. Până atunci îl accepta cu educația lui incompletă, folosind toate mijloacele ca să-l perfecționeze, unul dintre ele fiind tușul negru. Era și aceasta una din calitățile domnului Pretoreanu, să ia de la oameni partea bună și s-o tolereze pe cea rea, știind că nimeni nu poate fi fără păcate. Însă acel rând din scrisoarea păgubașei, cu aluzia ei la ceea ce fusese odată, cred că domnul Pretoreanu nu-l ștersese doar ca să-l scoată din gândul secretarului, ci și ca un avertisment făcut lui însuși: în viitor să-și controleze gesturile, iar până atunci doamna trebuia amuțită, ca să nu-și mai îngăduie aluzii perfide. Singura lor intimitate fusese o coborâre cu săniuța, la Sinaia, în anul 1910, și dacă săniuța se răsturnase iar ei se rostogoliseră împreună în zăpadă, domnul Pretoreanu se ferise să profite de situație, fie și în modul cel mai idilic.

Adevărul este că omul acesta, pe care nu degeaba Odor l-a socotit un descendent direct al lui Mefisto, era în unele privințe de-o moralitate excesivă. Dar oare excesul nu-i și el o manifestare drăcească? Nu spun că înclinarea pe care băiatul și fata o aveau unul pentru altul ar fi trebuit tolerată, dar la un om cu mijloacele domnului Pretoreanu s-ar fi găsit destule soluții mai bune decât carabina. De ce să nu-i fi despărțit din vreme, trimițându-l pe unul în America, pe altul în Japonia, în loc să-i împuște?

E adevărat că există în dosar dovada unei încercări de această natură, abandonată fără explicație. Tot atât de adevărat poate fi că scopul era altul, o afacere pur și simplu. Pe atunci domnul Pretoreanu ducea tratative, sau cel puțin le începuse, ca fiul său să intre în Consiliul de Administrație al Canalului Panama, care tocmai avea să se inaugureze, după ce se lucrase la el treizeci și trei de ani, cu o lungă întrerupere suspectă. Fusese un scandal nedezvăluit cu totul publicului, dar pare-se cunoscut de domnul Pretoreanu în amănunte; oricum, față de administrația Canalului avea un ton imperativ,

ceea ce ar fi fost o dovadă că deținea unele secrete la care de altfel chiar făcea aluzie, amintind că ar putea să le speculeze. Sobieski infirmă impresia mea și spune că autoritatea domnului Pretoreanu asupra administrației se datora numai importantului capital investit de el în afacere și neanunțat public. Nimeni nu a vorbit vreodată de această investiție deși unul din descendenții săi, prin alianță, nepot al fostei neveste, devenit cetățean panamez, a izbutit să-și revendice dreptul de moștenire, confirmând astfel afirmația bătrânului Sobieski, ultimul martor.

Ceea ce este sigur, dacă tratativele cu societatea Canalului au fost întrerupte, faptul nu s-a datorat unui refuz al administrației. S-ar părea că băiatul n-a vrut să plece, spunând cu o fermitate romantică: „Mai bine împușcă-mă!”. Ceea ce a și fost să fie, și dovedește (dar nu pentru justiție, și nici pentru opinia publică, legată la ochi cu cârpe groase) că gestul nu s-a datorat unui impuls, într-un fel scuzabil la un părinte cu morala de familie adânc lezată, ci a avut o lungă premeditare.

Dosarul anului 1914 consemnează apoi atitudinea domnului Pretoreanu în fața unei tragedii de familie, o dramă pasională, pe care nimeni n-a ascuns-o publicului, cum avea să fie ascunsă drama propriei lui familii. O scurtă informație scrisă de mâna lui Sobieski spune: „La 29 octombrie, numitul Dimitrie Anghel, aflându-se la moșia Buciumeni, trage cu revolverul asupra soției sale, numită Natalia Negru («De ce nu poartă numele soțului?» adnotează pe margine domnul Pretoreanu) și o rănește la picior, după care cu aceeași armă își trage un glonț în piept. Internat la spitalul din Tecuci, făptașul declară: «Nu am de dat nici o explicație justiției, întâmplarea privește intimitatea mea cea mai deplină. Dacă voi fi salvat împotriva voinței mele, nu voi renunța la hotărârea de a mă sinucide»”

La numeroasele semne de întrebare puse pe margine de domnul Pretoreanu, secretarul său adaugă informația că Natalia Negru este fosta soție a numitului St. O. Iosif, cel mai bun prieten al celuilalt numit, Dimitrie Anghel, și că amândoi sunt poeți (fără alte amănunte și fără nici o apreciere).

Am reprodus informațiile acestea ca să arăt ce vastă și variată era aria de preocupări a domnului Pretoreanu. Și acum iată și rezoluția pusă de el în josul hârtiei: „1) Pentru ziare: campanie împotriva poeziei – cazul Baudelaire și rușinosul caz Verlaine-Rimbaud nu trebuie să dea sământă în țara noastră. 2) Pentru ministrul Instrucțiunii Publice: eliminarea poeților

imorali din școală, exemplu, Eminescu. 3) Pentru ministrul Justiției: judecarea severă a asasinului.”

Sobieski, pus să urmărească executarea rezoluției, raportează, parcă scuzându-se: „În mod regretabil, asasinul decedat la 13 noiembrie”. (Un sinucigaș care supraviețuiește două săptămâni nu trebuie bănuit că a vrut să facă numai o înscenare. Cu tot efectul întârziat, actul său poate fi socotit onorabil.)

În continuarea imediată a acestei drame privite cu atâta asprime de domnul Pretoreanu, care pe atunci ținea carabina ascunsă sub draperie, dosarul cuprinde o tăietură de ziar (*Evenimentul*, Iași, noiembrie 1914): „Fiindcă ne aflăm în ajunul iernii, soldații din garnizoana noastră au nevoie de obiele. Facem apel la inima femeilor să le vină în ajutor măcar cu câte o pereche.” (Au răspuns douăzeci de doamne din înalta societate, unele trimițând chiar două perechi.) Însemnare pe margine: „Să mi se comunice numele donatoarelor.”

Indiferent ce-ar fi urmărit domnul Pretoreanu, poate să le mustre pe acele doamne sau să obțină decorații pentru ele, trebuie să convin că era omul cel mai paradoxal al vremii sale, la antipodul lui Odor, și întocmai ca în cazul acestuia nimeni n-ar ajunge prea departe, dacă ar încerca să-l înțeleagă.

* * *

După multe tribulații, Odor ajunse la București într-o zi de la sfârșitul lui septembrie, când războiul se întinsese pe o bună parte a continentului. Primul drum îl făcu la domnul Pretoreanu, căruia era dator să-i arate ce pagini scrisese. După ce Sobieski îl descusu ca și prima dată, deși îl ținea minte, după ce vorbi iarăși la telefon frângându-se de mijloc cu pâlnia la ureche, același lacheu de rândul trecut, costumat în rege al Franței, îl conduse de-a latul curții pavate cu gresie galbenă și-l introduse în palat pe ușa din dreapta masivelor scări de piatră. În față erau tot vreo șase automobile, dar altele decât rândul trecut, mai moderne, și între ele atrăgea atenția un torpedou galben, de un lux și o strălucire duse până la impertinență. Asemenea automobile nu aveau probabil nici curțile imperiale, nici țarul, nici Wilhelm al doilea, și cu atât mai puțin zgârcitul Franz Josef. (Schönbrunn, palatul său fastuos de la Viena, era o moștenire, și îi stătea pe suflet cu cele o mie de camere; l-ar fi vândut, călcând orice lege, dar cine să-l cumpere?)

În curtea a doua, unde erau grajdurile și unde fuseseră garate odată taximetrele retrase de pe piață, apăruseră trei ambulanțe, camionete Renault, cu motorul sub capota de tablă care amintea la fel de bine și mașina de călcat, și râșnița; pe flancurile coviltirului de pânză cenușie era pictată câte o cruce roșie, ca niște pete de sânge. Odor văzuse șiruri lungi de ambulanțe pe șoselele Europei (cele mai multe trase de cai) nu înțelegea însă rostul lor aici, în atmosfera încă pașnică a orașului, decât dacă nu cumva domnul Pretoreanu se pregătea pentru un război propriu.

Deși venise cu două ore mai târziu decât prima dată, iarăși îl întâlni pe tânărul de rândul trecut, coborând scările de la etaj, numai că fără cravașă. Ca și cum ar fi fost lipsit de orice imaginație, tânărul repetă întocmai gestul știut, dându-i valetului un picior în spate și făcându-l să se ducă de-a rostogolul. (Ar fi fost oare nefiresc ca bietul om, probabil maltratat în multe alte ocazii, să-i poarte o ură neîmpăcată? După înmormântarea tânărului, când toată lumea plecase, continuând să comenteze accidentul cu glasul pe jumătate, valetul rămase în cimitir și când începu să se întunece își descheie pantalonii, spre a face în ușa cavoului o faptă nepermisă… Dar nepermisă de cine?)

Pe când Odor aștepta pe bancheta din cotul scării, iarăși coborî domnișoara, nu în costum de călărie, ci într-o rochie de stofă gri cu buline albe, lungă până la jumătatea gambelor și atât de strâmtă că nu îngăduia piciorului să ajungă de la o treaptă la alta; domnișoara cobora mai degrabă de-a latul, cu sărituri mici și gingașe, ca de vrăbiuță. Ținuta ei însă, deși foarte mlădie, era suverană și Odor nu știa ce s-ar fi cuvenit să facă, în cazul că s-ar fi pomenit străpuns de ea cu privirea: să salute militărește, sau să îngenuncheze? Domnișoara nu-l văzu, ci se duse cu pași mici, cât îi îngăduia rochia. Odor o privi cum se îndepărta încheindu-și mănușile, îi recunoscu parfumul lăsat în urmă, și fără să-și dea seama de ce, îl cuprinse tristețea. Atunci auzi glasul domnului Pretoreanu de după ușă. De fapt îl auzise mai dinainte, dar mintea îi era la domnișoara care cobora scările. Oare îl fascinau mișcările ei, care în loc să pară împiedicate aveau ceva aerian, o trecere în imponderabil? Sau presimțea soarta ei tristă?

Domnul Pretoreanu vorbea la telefon ca și prima dată, și tot cu o persoană sus-pusă:

— Domnule general, vă mulțumesc pentru trista veste. Vă rog să transmiteți Majestății Sale Regina condoleanțele mele înlăcrămate!

Odor nu înțelegea cum poți să mulțumești pentru o veste tristă. Nici nu-i firesc, nici nu se obișnuiește. Dar, ce-i drept, domnul Pretoreanu nu părea întristat, dimpotrivă, glasul lui avea o sprinteneală ciudată, care pe Odor îl făcu să și-l închipuie țopăind vesel, cu pâlnia telefonului la ureche.

Mai era cineva acolo, căci după ce închise telefonul, domnul Pretoreanu începu o convorbire precipitată, la care participau încă două persoane, pare-se, dar fiecare folosea altă limbă și amândouă îi erau prea puțin cunoscute lui Odor ca să înțeleagă altceva decât cuvinte răzlețe. Își dădu seama totuși că fiecare din ei pe limba lui era mulțumit de acea tristă veste. În încheiere, stăpânul casei spuse:

— Acum, domnilor, vom avea războiul! Vă rog comunicați guvernelor dumneavoastră să aștepte cu toată încrederea!

Oaspeții își luară rămas bun și ieșiră. Odor îi văzu, erau militari, în uniforme diferite, nu le desluși gradele, păreau însă persoane importante, fiindcă domnul Pretoreanu îi conduse până la ușă. Atunci îl văzu pe Odor și-l pofti să intre; probabil că fără haina de vânătoare nu l-ar fi recunoscut, deși secretarul îl prevenise.

Oare domnul Pretoreanu lăsa totdeauna ușa întredeschisă, să se audă ce se vorbește înăuntru? Odor se gândi că poate voia el să știe ce se întâmplă afară. Așa era, dar nu și-ar fi închipuit că în timpul unei convorbiri telefonice atât de importante cum fusese cea de mai înainte, nu-i scăpase nici o mișcare petrecută în hol, nici un zgomot. Simțise plecarea băiatului și-a fetei, și apoi, ridicându-se pe vârfuri, îi urmărise cu privirea afară, cum se urcau în Isota Fraschini, uitându-se unul la altul cu priviri languroase.

Odor rămase în picioare, cu caietul în mână, neștiind ce să facă și ce să creadă, fiindcă domnul Pretoreanu, ignorându-i prezența, se dusese drept la fereastra din stânga, luase carabina de sub draperie și acum ochea cu ea afară, deși în toată curtea nu mișca nimeni; părea că se exersează. În sfârșit, se întoarse spre Odor, dar fără să lase carabina din mână, și îl examină cu multă atenție. Nu se miră că tânărul își lăsase mustață; era atât de blondă și de mătăsoasă că părea nematerială, ca un atribut al sufletului, sedimentul unei emanații spirituale. Descoperi repede gaura de glonț din haină, o examină de aproape, ceru lămuriri și, aflându-le, păru interesat în cel mai înalt grad, dar fără să se emoționeze. Odor trebui să-i povestească în amănunte scena atentatului, cum era îmbrăcat arhiducele și ce pălărie avea arhiducesa. Pe urmă îi porunci lui Odor să-și scoată haina și s-o țină întinsă în lături, cum fac toreadorii cu muleta, ca să-i provoace pe tauri, iar el, după

ce se retrase până în fundul încăperii, mai lungă de zece metri, luă carabina la ochi, ținti și trase. Glonțul trecu prin vechea gaură, din dreptul splinei, mărind ruptura, altfel nu rămânea nici o dovadă că nu se dusese pe de lături, ceea ce ar fi fost posibil la un trăgător de mâna a doua. Odor, care simți chiar o ușoară scuturătură în haină, conveni că domnul Pretoreanu era un trăgător de mâna întâi, de aceea mai târziu nu se miră deloc să afle cu ce precizie își trimisese glonțul în pieptul băiatului. În cazul fetei greșise probabil numai de emoție, căci nici cel mai satanic dintre oameni n-ar fi putut ochi cu răceală într-o ființă atât de gingașă.

Gazda duse carabina la locul ei, o ascunse sub draperie, apoi luă caietul din mâna lui Odor.

— Până diseară îl citesc, așa că vino din nou mâine, spuse așezându-se de partea cealaltă a biroului.

Abia după aceea deschise caietul, dar nu păru surprins văzând paginile. Era de necrezut și cu totul inexplicabil, dar părea că în apa aceea uniformă, provenită din drumul creionului în sute de direcții, distingea rânduri și cuvinte pe care le urmărea cu o privire inteligentă și mulțumită. Orice alt om s-ar fi mirat, socotind că era o farsă, o înscenare a doi oameni cu mintea pierdută.

Odor însă își dădea seama că domnul Pretoreanu îi descifra cuvintele, ba chiar le înțelegea în adevăratul lor spirit, fiindcă pe fața lui își descoperea propriile gânduri, așa cum le scrisese acolo; și nici nu se miră că până seara ar fi putut parcurge tot caietul, care într-o extensie grafică normală ar fi cuprins mii de pagini.

Când se întoarse a doua zi înaintea prânzului, pe lângă automobilele din ajun, în fața scării mai erau încă vreo patru, toate luxoase; în schimb lipsea Isota Fraschini, și tânărul nu le mai ieși în cale, în hol, să-i dea lacheului cu piciorul în spate. Odor înțelese că nici fata nu va coborî scările și simți fel de fel de regrete, dar toate nedefinite. Prin ușa întredeschisă, din birou se auzeau iarăși glasuri, mai numeroase și mai aprinse, unele chiar violente.

— Dar ne trebuiesc garanții, domnilor! spunea domnul Pretoreanu. N-avem nici armament, nici muniții; cum ne asigurați că le vom primi la vreme și vor fi împrospătate tot timpul?

Era greu de urmărit răspunsurile, în felurite limbi, Odor nici nu încerca să le înțeleagă, ci doar le înregistra mecanic, gândul lui fiind în altă parte; era prima oară după plecarea de acasă, când își amintea de Alexandrina, de domnul Alcibiade și de ceilalți.

Îmi dau seama că și eu i-am abandonat de prea multă vreme, și nu mi-ar fi greu să mă întorc la ei, ca să nu las goluri în povestire, dar scopul meu este altul și va trebui să merg spre el pe drumuri adesea cotite, oricât de mare ar fi hazardul și oricât de mult i-aș contraria pe cei dispuși să mă urmeze. Și chiar dacă unii dintre aceștia s-ar pierde pe drum, și chiar dacă s-ar pierde mai mulți, până la ultimul, tot nu pot face altfel. Chiar și Odor va intra acum într-un con de umbră, unde va rămâne o vreme. Fiindcă altele erau faptele, și ele aveau să influențeze destinul mai tuturor oamenilor pomeniți aici, sau despre care se va pomeni mai departe. Îl voi pierde în întuneric până și pe domnul Pretoreanu, îl simt cum se dizolvă, acoperit de evenimente ca de o apă; nu voi uita însă nici o clipă că rolul lui, pe scenă sau în culise, în umbră sau în lumina cea mai puternică, va fi determinant pentru toate câte urmau să se întâmple în lumea noastră, atât de lovită.

L-am lăsat pe Odor în antecameră, pe când în birou se ducea o convorbire foarte înfierbântată. Nu va fi greu nimănui să înțeleagă ce se punea la cale acolo, chiar dacă se va întreba cine îl împuternicise pe domnul Pretoreanu să ducă tratativele. Adevărul este că nu-l împuternicise nimeni, și totuși, convorbitorii puneau mai mult preț pe cuvântul lui decât pe al unei persoane oficiale. Iar când mai târziu, după aproape doi ani de tergiversare înțelegerea fu parafată și deveni un tratat de alianță, ea era un fapt judecat de mult pe toate fețele și i se știau toate consecințele.

După mai bine de două ore, oaspeții ieșiră, și amfitrionul îi conduse iarăși până la ușă. Ca și rândul trecut, erau ofițeri în uniforme străine, iar printre ei câțiva civili cu serviete mari de piele, îmbrăcați în redingote; cu pantaloni reiați și cu mănuși albe de ceremonie.

Câteva minute mai târziu, Odor se afla în fața domnului Pretoreanu.

— Nu ne vor da mare lucru, fiindcă n-au de unde, îi spuse acesta. Nu ne vor trimite trupe, să ne sprijine, fiindcă vor avea ei înșiși nevoie de sprijin. Vom lupta singuri, și va fi o înfrângere. Dar n-avem încotro, va trebui să ne dăm sângele.

Cineva ar fi crezut că era doar o vorbă; ce să caute pe front domnul Pretoreanu, cu situația lui privilegiată? Dar nu fu așa: merse la luptă și își dete chiar sângele. Odor, care se apropiase de el ca de Mefistofeles, începu să-l admire, de-aceea continuă să poarte haina lui de vânătoare, ponosită rău și găurită de glonț în dreptul splinei. Domnul Pretoreanu nu băgă de seamă că n-avea altă îmbrăcăminte, și îi lipsea mai ales paltonul; toată iarna Odor merse numai în haină. În acel timp, pe toate fronturile din Europa,

adversarii stăteau față în față, îngropați în tranșee; cât erau de întinse câmpurile de luptă, peste ele apăsau gerul și suferința; bine o duceau numai păduchii.

O dată pe săptămână, Odor se ducea la Medeea și ea îi spăla cămașa, în tindă. Până s-o usuce, el stătea pe un scăunel, lângă soba de tablă, cu haina pe umeri; ea îi vedea coastele. Mâncau mere coapte, tot ardea focul, și era bine să simtă puțină căldură și pe dinăuntru, numai că merele trebuiau drămuite, pentru unii ele au fost totdeauna prea scumpe. Când venea vremea să se aprindă lampa, Odor pleca prin înserarea vânătă, să-și caute un loc unde să doarmă. Medeea credea că avea odaie, cum spunea el, într-un loc dincolo de Sfântul Elefterie, unde atunci se cam termina orașul, dar cred că nu era adevărat, deși n-am putut afla pe unde și-a dus el veleatul în iarna care încheia anul întoarcerii din Franța, fiindcă niciodată n-a vrut să-mi povestească. Bănuiesc însă că ducea o viață grea și aspră, iar când Medeea se ridica să aprindă lampa și el se ridica să plece, îmi închipui că ar fi fost imposibil să nu-i vină în minte serile luminoase din casa domnului Alcibiade. Multă bărbăție trebuie să fi fost în sufletul lui ca să plece de la Medeea în sâmbetele acelea vinete și geroase, și iarăși multă bărbăție spre a înfrânge ispita de a se întoarce acasă. Orice ar fi fost în gândul lui, cred că era firesc să-și aducă aminte după-amiezile când Alexandrina ștergea sticlele de lampă, și dacă și-o amintea, cred că era și mai firesc să tânjească după lumină și după odaia lui caldă.

Fiindcă pleca de la Medeea, când ea se ridica să aprindă lampa, m-am gândit ce s-ar fi întâmplat dacă într-una din sâmbete lampa ar fi rămas neaprinsă. Chiar să fi stat toată noaptea la doi pași unul de altul, tot le-ar fi fost bine – și n-au avut parte.

Capitolul 19

Relațiile domnului Pretoreanu cu industria și finanțele mondiale; sulfura de etil diclorată, socotită, din nepăsare, un fel de îngrășământ chimic. Războiul submarinelor. Scufundarea Lusitaniei, moartea miliardarului american Vanderbilt, prietenul domnului Pretoreanu; telegrama acestuia către președintele Statelor Unite, exprimând speranța că America va declara război Germaniei. Canicula din România. Torpilarea cargobotului Bistrița în Oceanul Înghețat de Nord. Ciudata moștenire de la Londra. Conciliabulele domnului Pretoreanu cu atașații militari. Tratatul de alianță și mobilizarea.

Anul care urmează, al cincilea de la nașterea mea și de la moartea Sihastrului, mi-a lăsat amintiri mult mai limpezi, fiindcă începusem să înțeleg binișor ce se întâmplă în lumea aceea turmentată despre care se vorbea adesea în casă. Las deoparte faptele mele, deși sunt cele mai vii în memorie; ar fi o mărunțire să vorbesc despre ele, între întâmplări care zguduiau lumea. Îndeosebi două din acestea au tulburat rău conștiința oamenilor, pe unii înfricoșându-i, pe alții umplându-i de mânie și trezind în ei setea de răzbunare. Dintre toți, cred că cel mai izbit a fost domnul Pretoreanu, pe care amândouă dramele îl afectau direct, deși fiecare din ele în alt fel. În orice caz, prima din cele două întâmplări nenorocite îi putea fi pusă în sarcină, parțial, deși fusese cu totul fără intenție; dar unui om ca el nu i se iartă inconștiența. Spre norocul lui, faptele rămâneau secrete.

N-am putut afla de cât timp era amestecat în această afacere; pe timpul lui, spionajul industrial era o activitate mult mai puțin extinsă ca astăzi, când a dat naștere unei adevărate științe. De un an sau doi, el finanța, nu știu în ce măsură, dar probabil nu neglijabilă, o nouă industrie chimică de pe valea Rinului, sau o ramificație a unei vechi industrii prea bine cunoscute, o uzină care fabrica sulfură de etil diclorată. Să nu se fi întrebat niciodată domnul Pretoreanu la ce folosea această substanță? Ar fi de crezut; având investiții foarte numeroase, nu putea să le controleze pe toate, mai ales de când începuse războiul. Afacerile lui se extindeau în amândouă taberele beligerante, lăsând la o parte țările neutre, ca Suedia (desigur oțeluri) și Elveția (motoare marine).

Activitatea domnului Pretoreanu, grandioasă, precum se vede, acoperea însă și zone minore, cum ar fi de exemplu finanțarea câtorva restaurante bucureștene, unele chiar periferice, investiție ridicolă și într-un fel compromițătoare. Nu m-a mirat însă; mult mai inexplicabilă mi se părea, bineînțeles că la altă scară, existența unei mari și renumite industrii de motoare marine în Elveția, țară muntoasă și neînvecinată cu marea. Lasă că nu-i ușor să transporți asemenea mase metalice până într-un port maritim, mai ales că niciunul nu-i foarte aproape, dar cui a putut să-i vină în minte o idee atât de nefirească, în contrazicere și cu peisajul, și cu spiritul terestru al oamenilor? Ceasornicele, da, n-am nimic împotrivă, sunt produsul cel mai helvetic după lapte și brânză, și au fost mai cu seamă în vremea domnului Pretoreanu, când fiecare păstor sau cioban, ducându-se cu oile sau cu vacile își lua cu el scule și făcea rotițe pentru Longines.

Odor a avut curiozitatea să-l întrebe pe domnul Pretoreanu cum ajunsese patron de restaurante, căci așa interpreta el faptele, și nu cu totul fără dreptate. Oricine altcineva s-ar fi ales cu o ripostă mânioasă și poate chiar ar fi trebuit să-și ia adio de la viață. Odor primi un răspuns pe atât de calm, pe cât de inoportună fusese întrebarea:

— Tinere, oamenii trebuie să și mănânce!

După care stăpânul casei se duse la geam, luă carabina de sub draperie, și începu să ochească spre poartă. Nu se vedea nimeni, decât trecătorii de pe Calea Victoriei.

La 22 aprilie, domnului Pretoreanu i se transmise prin telefon, înainte de apariția ziarelor, prima din cele două știri groaznice: pe frontul din Flandra, în apropiere de Ypres, germanii bombardaseră tranșeele aliaților cu gaze toxice. Era un lichid care se vaporiza prin explozie, se întindea persistent pe pământ, pe plante, pe îmbrăcămintea oamenilor și pe piele, teribil de înșelător, fiindcă în afara unui miros de muștar care nu speria pe nimeni, nu avea nici o caracteristică alarmantă. El provoca însă vezicații cu atât mai nocive cu cât erau mai neașteptate, și, cu ajutorul vântului, putea să pustiască un întreg câmp de bătălie. Riposta aliaților nu a întârziat să vină și așa a început războiul chimic. Mai târziu, când s-a făcut pace și, după câte știu, nimeni n-a fost pedepsit pentru acest nou fel de moarte, m-am mirat că faptele n-au mers până la ultima lor consecință, și lumea a supraviețuit, spre a face noi războaie, când ar fi putut să piară în întregime, otrăvită cu gaze.

Un timp, domnul Pretoreanu și-a ignorat vinovăția, îl consterna doar cruzimea noului fel de luptă; substanța ucigătoare s-a numit yperită, așa

cum este cunoscută și astăzi. Aproape trei decenii mai târziu, în bătălia Mediteranei, Eisenhower a purtat tot timpul după el, până ce a debarcat în Italia, un vapor încărcat cu yperită, ca să poată răspunde repede dacă nemții ar fi folosit iarăși gazele toxice. Știm cu toții, care am trăit în vremea aceea, cât de mare a fost teama tuturor, și nu ne-a rămas decât să ne mirăm că nu și-a găsit justificarea. Poate cineva să fi crezut în clemență, dar este destul să ne amintim cu ce înfricoșătoare emfază anunța Hitler viitoarele lui arme secrete, spre a înțelege că ideea gazelor de luptă nu-i mai dădea satisfacție; n-ar fi fost o surpriză și, mai ales, n-ar fi rămas fără replică; știa și el, probabil, despre vaporul lui Eisenhower și despre alte depozite de yperită și nu se hazarda, cât timp nu avea siguranța că o să-și amuțească inamicul.

La data aceea domnul Pretoreanu era hulit și admirat în măsură egală. Fiindcă știu foarte bine datele componente ale personalității lui atât de paradoxale, îi înțeleg și pe detractori și pe admiratori și le dau dreptate. Dar totodată sunt sigur că, lăsându-i la o parte păcatele, să fi fost mai tânăr în timpul războiului al doilea, nu și-ar fi lăsat carabina nefolosită.

Ultimii ani din viață domnul Pretoreanu și i-a trăit într-un fotoliu pe roate, ca Roosevelt, cu care de altfel începuse să și semene fizic, de parcă i-ar fi fost frate. Atât că fotoliul avea motor electric, cu baterii, și putea să fie manevrat cu ușurință, înlesnire de care nu se bucura președintele Statelor Unite. Cu toate că nu mai avea pe cine să împuște, și-a păstrat carabina sub draperie până în ultima lui zi de viață, care a fost exact la un an după ce explodase bomba de la Hiroshima. Până atunci, deplasându-se din când în când la fereastră, lua cu mâinile tremurătoare vechea lui armă, devenită istorică, și ochea în stradă. Atunci mâinile încetau să-i tremure; dacă ar fi tras, nu și-ar fi greșit ținta.

A trebuit să treacă un timp, în 1915, până ce domnul Pretoreanu să afle că yperita nu era altceva decât sulfura de carbon diclorată care se fabrica în uzina de pe valea Rinului și pe care el o credea un fel de îngrășământ chimic. În ziua aceea, în prada unei amarnice crize de conștiință, era cât pe-aci să se spânzure cu șnurul draperiei, când ochii i-au căzut pe carabină. Înșfăcând-o cu furie, a început să tragă în portretele strămoșilor săi, atârnate pe pereți, în rame aurite, și le-a găurit ochii, cu o precizie de necrezut la un om stăpânit de-o asemenea surescitare. Dar nu era un paradox mai izbitor decât celelalte. Odată cu ultimul cartuș, și-a regăsit calmul, și chiar dacă îi va fi rămas vreo mustrare de conștiință pentru yperită, ea nu s-a mai manifestat niciodată vizibil.

Cam tot atunci, Germania începuse războiul submarin, care avea să facă și el atâtea victime. Cred că primul vas scufundat a fost crucișătorul italian Leon Gambetta, găurit de torpile în Marea Adriatică. Mi se pare că Italia abia intrase în război, și nici nu apucase să lupte; în orice caz, nu avusese timp să se dezmeticească, iar scopul războiului nu-l știa bine decât Gabriele D'Annunzio.

Nu trecuse a doua săptămână de la atacul cu gaze de luptă, când se întâmplă acea a doua dramă menită să-l tulbure pe domnul Pretoreanu.

Să fi bănuit ce-i așteaptă, nemții n-ar fi săvârșit o asemenea nesăbuință. Știu bine, așa cum știu și istoricii, că soarta lui Wilhelm al doilea era pecetluită din prima zi a războiului. Cu oricâte eforturi, cu oricât sânge, cu prelungiri și cu suferințe mai mari decât cele închipuite, într-o zi Germania tot avea să fie învinsă, în numele dreptății care, după oricâte întârzieri, și întârzie uneori până la pierderea tuturor speranțelor, odată și odată iese victorioasă; altfel pământul ar înceta să se învârtească în jurul soarelui, n-ar mai fi ziuă și noapte, nici anotimpuri, n-ar mai crește iarba, și fructele ar cădea din pomi înainte de a se coace. Dar nu știu când ar fi venit acea înfrângere și nu știu ce ar fi determinat-o, dacă nemții n-ar fi săvârșit nesăbuința de a torpila pachebotul Lusitania.

Nu se uscaseră pe deplin lacrimile celor care au plâns după mândrul Titanic, iar în ocean încă nu erau stinse vaierele, când o și mai mândră corabie fu lovită în coastă și se scufundă cu o mare mulțime de oameni, mai mulți decât o mie și-o sută. Știu că toți câți pieriră au fost deplânși cu durere egală, și au stârnit în bloc revolta tuturor lumilor, însă determinarea a venit de la ultima sută de victime, cetățeni ai acelei lumi care se numea Lumea Nouă.

Lusitania, cel mai mare și mai rapid pachebot din vremea lui, venea de la New York către Anglia și nu-i trebuiseră decât patru ore peste cinci zile ca să traverseze oceanul, pe când alte vapoare mergeau cu săptămânile. Ce-și va mai fi râs în barbă comandantul submarinului, când îl va fi văzut în periscop, scoțând fum pe toate patru coșurile și grăbindu-se să străbată cele câteva mile care îl despărțeau de Liverpool! Nu știu cum îl chema pe acest brav lup de mare, și nici nu i-am văzut vreodată chipul într-o fotografie, nu știu nici cum glăsuiau ordinele primite de el, dacă era chemat să lovească oricând și în oricine, nu știu dacă s-a făcut proces și a fost tras la răspundere, sau dacă nu cumva i-au dat cea mai mare decorație pentru fapte de arme. Ce fapte de arme? Lusitania n-avea, ca să se apere, nici măcar o

pușcă! Două sute treizeci și nouă de metri lungime! Grozavă țintă, și-un chior ar fi nimerit-o, și grozavă pleașcă! O singură torpilă, și pe urmă tulai! – cu coada în spinare, fără nici o zgârietură. Submarinul avea matricola U-20, o inscripție anodină. Ce rău îmi pare că n-am aflat numele comandantului, și n-am putut să văd cum arăta la față!

Nu știu dacă pe Lusitania a cântat orchestra, ca pe Titanic, dar e sigur că printre călători era o mireasă, o fată din statul Texas, cu faimă cam proastă, fiica unui fermier care o învățase să călărească pe cai sălbatici și să tragă cu pușca din șa, fără să greșească ținta. Și ce pușcă! Pe un bărbat nu prea voinic l-ar fi trântit pe spate și i-ar fi învinețit umărul. De ce n-a avut parte fata să stea față în față cu comandantul submarinului, așa, printr-o minune cum se întâmplă în basme, și să-i dea un pumn în falcă, să-i scoată măselele? Sau să fi avut cu ea pușca grozavă, să tragă în oglinda periscopului, cioburile să cadă pe tubul metalic, să-l lovească pe comandant în frunte, să-i crape ochii. Fata se măritase cu un tânăr din sudul Londrei, care fusese un timp în America, și acum mirele o aducea s-o arate părinților, încunoștințați și veniți să-i aștepte la Liverpool. De aceea o pusese să-și îmbrace rochia de mireasă, cu vălul și coronița de perle și lăcrămioare adevărate, care după cele cinci zile ale traversării, erau încă proaspete.

Mirele s-a aflat printre cei salvați cu barca, dar mai bine s-ar fi înecat și el, decât să vadă rochia de mireasă cum plutea între valuri, ondulându-se de părea un braț alb ieșind din apă și făcând semne de despărțire. Ce-a mai fost viața pentru acel tânăr? Și când s-au întâlnit cu toții, pe cheiul din Liverpool, el cu părinții, cu frații, care și ei aveau poate să ia câte o fată din America, și cu surorile, care și ele visau să își pună rochie de mireasă dar nu voiau să se înece, au izbucnit cu toții în lacrimi, în blesteme și bocete. Și de-aici i s-a tras Germaniei, de la fata aceea născută dincolo de ocean, care venea în Anglia nu doar ca să-și facă o nouă familie, ci să-și regăsească strămoșii. Că pe lângă ea pieriseră și alți cetățeni ai Americii, peste o sută cu toții, nu schimbă cu nimic soarta, deși printre ei era unul din cei mai bogați și mai puternici, cel pe care avea să-l deplângă amar și consternat domnul Pretoreanu.

Părerea mea este că numai moartea fetei în rochie de mireasă, și ar fi fost un motiv prea temeinic ca America să pornească. Din ziua aceea, fiecare țară știa ce-o să aibă în rău sau în bine, după cum își așternuse. Nu socotesc însă a fi mai puțin adevărat că oricare altă victimă putea fi un motiv de război la fel de temeinic. Pentru domnul Pretoreanu, de pildă,

motivul care îl umplea de revoltă era că în acel dezastruos și barbar naufragiu pierise unul din corespondenții săi de afaceri, miliardarul Vanderbilt, omul pus de mine printre cei mai bogați și mai puternici din lume.

Îndată ce primi vestea, domnul Pretoreanu deschise ușa seifului de oțel îngropat în perete, pe care Odor nu-l văzuse fiindcă semăna cu tapetul, și scoase o agendă nu mai mare de o palmă și nu mai groasă de un deget, deși avea peste cinci sute de file (cea mai subțire hârtie de biblie). După ce o deschise la litera V, nu-i fu greu să găsească pagina pe care scria cu cerneală roșie: Vanderbilt. Dedesubt erau două coloane de cifre, atât de mărunte că nu s-ar fi putut distinge fără lupă, iar sub fiecare un total subliniat cu linii apăsate. Atât și nimic altceva, dar poate în acele cifre, rezultate din munca a zeci de spioni și-a sute de contabili, era o biografie întreagă, dacă nu chiar o istorie, cu arcuri de triumf, cu decorații și legiuni de onoare, cu falimente, cu sinucideri și crime.

După ce examină toată pagina și compară între ele cele două coloane, care probabil lui îi spuneau toată acea lungă istorie neînțeleasă de alții, domnul Pretoreanu, fără să se așeze, căci n-ar fi avut liniște, ci doar aplecat asupra biroului, scrise o telegramă, pe care Sobieski o trimise îndată la poștă, să fie transmisă prin cablu la Washington. Telegrama era adresată direct președintelui, domnul Wilson, și pe lângă condoleanțe pentru pierderea Lusitaniei, cu cele o sută de victime americane, exprima speranța într-o ripostă imediată, așa cum o aștepta toată lumea, în afara făptașului. (Referirea la moartea lui Vanderbilt era foarte firească, fiecare vorbește despre ce-l doare, dar ce păcat că domnul Pretoreanu nu știa nimic de fata înecată în rochie de mireasă!)

După ce își sfârși îndatorirea protocolară, care însă acoperea o mâhnire sinceră și o revoltă adevărată, domnul Pretoreanu puse agenda în locul de unde o luase, închise seiful, luă carabina și trase două încărcătoare în ușa blindată, ochind încuietorile. Pe urmă se uită cu lupa; oțelul era atât de tare, că gloanțele nu făcuseră nici măcar o zgârietură. Ce folos, dacă un om puternic ca Vanderbilt poate să piară așa, ca oricine, de la o clipă la alta!

* * *

O lună după scufundarea Lusitaniei, asupra Bucureștilor se abătu un val de căldură care atinse cincizeci de grade Celsius, necunoscută niciodată până atunci, de când exista termometrul. Câinii, de pildă, umblau cu limba

scoasă și le sfârâiau picioarele pe piatra pavajului. Domnul Pretoreanu se mută la Sinaia, unde erau regele Ferdinand și guvernul, dar nu se duse acolo din slugărnicie, cum se duceau alții, ci fiindcă suferea de căldură mai rău decât câinii. Bineînțeles că își luă și carabina, și agenda, pe care o ținea noaptea sub pernă, iar ziua în buzunarul de la spate al pantalonului, blindat cu o țesătură de oțel împletită în țesătura de lână. Tot acolo păstra și răspunsul președintelui Wilson, care venise, tot prin cablu, la șase ore după ce domnul Pretoreanu expediase telegrama de condoleanțe. Păstra asupra sa hârtia aceasta atât de valoroasă, ca un ultim argument împotriva celor care încă doreau alianța cu Germania. Cuprinsul ei a rămas necunoscut, afară doar dacă poșta a făcut o indiscreție, dar nu putea fi altul decât cel presupus, că Statele Unite vor pedepsi pe agresor când va veni vremea. La început n-am înțeles de ce vremea a venit cu atâta întârziere, abia în 1917. Pe urmă am aflat că la începutul războiului european președintele Wilson n-avea armată. Domnul Pretoreanu n-a arătat nimănui telegrama, fiindcă n-a mai fost nevoie. Cred însă că mulți spioni i-au dat târcoale, iar după război știu că mulți istorici și-au bătut capul s-o vadă; zadarnic! Sunt oameni care când își pun mintea cu o treabă, o fac în așa fel ca nimeni să n-o mai poată desface.

Nu mă întorc nici acum la domnul Alcibiade și la lumea pe care o avea în preajmă, fiindcă în curând, odată cu izbucnirea războiului, voi fi mai mult pe acolo, ei rămânând singurul meu orizont în vremea aceea. Spun doar că în vara caniculară a ultimului an de pace, excavatorul continua să răscolească fundul gârlei, și apa era atât de fierbinte, că scotea aburi și nici un copil nu mai putea să se scalde. Văcarii degeaba veneau la prânz cu cireada, să o adape, bietele dobitoace se trăgeau înapoi, speriate, cum își atingeau botul de apă. În tot satul nu erau decât două puțuri, noroc că aveau izvoare bogate, la adâncime, și nu se sleiau nici pe vreme de secetă. Noaptea întreagă văcarii și oamenii învârteau de roată, scoțând apa cu gălețile, de la cincizeci de metri, ceea ce era o treabă anevoioasă, și abia în zori izbuteau să adape întreaga cireadă. Vacile stăteau la coadă, în drum, cum în curând aveau să stea și oamenii, pentru pâine. Târgoveții care locuiau la țară cârteau zicând că nu puteau să doarmă noaptea de mugetul dobitoacelor însetate. Se înțelege ce treabă bună făcea cârciumarul, cu băutura, că și oamenilor le era sete și sufereau de căldură, iar el pe lângă pivnița răcoroasă mai avea și ghețărie. În afară de cârciumar, ghețărie nu mai avea decât popa Scovergă, dar mai mică. Pe la jumătatea caniculei,

presimțind că vremea o să se răcorească, popa începu să vândă gheață târgoveților: ar fi vândut și țăranilor, însă ei n-aveau bani de aruncat pe fereastră și nici nu înțelegeau rostul gheții.

Mulți dormeau atunci prin pivnițe, unde își adăposteau și păsările, ca să nu moară de turbare, cum mureau câinii; muriră vreo opt, pe urmă se răcori vremea și începu să plouă.

În acest timp Odor se bucură de găzduirea domnului Pretoreanu, la Sinaia, care îi dădu o odăiță deasupra garajului și-l lăsă în pace, să scrie. Odor scria toată noaptea și nu ieșea din casă decât înspre ziuă, când mergea să se plimbe, în sus, pe Calea Codrului și spre Stâna Regală, numai în cămașă, că era cald până și la munte, și chiar înainte de-a răsări soarele; haina de vânătoare însă n-o părăsea niciodată, ci o ducea pe mână și de nasturii ei avea legate creioanele.

În ceea ce-l privește, nu-i nimic de ținut minte din acea vară, când zilele se asemănau una cu alta și mergeau cu viteză constantă. Despre restul lumii, în schimb, câte nu s-ar putea spune! Dar cum să le spui pe toate? Sigur că Odor nu trăia fără gânduri într-o lume care aștepta apocalipsul, cum îl prevestise Sihastrul, numai că el nu-și spunea gândurile, ca atâți oameni, ci le punea pe hârtie, iar hârtiile nu le-a descifrat nimeni, în afară de domnul Pretoreanu.

Nu știu dacă turcii au închis Dardanelele înainte sau după caniculă. Domnul Pretoreanu se afla la Sinaia când îi veni știrea că două cargoboturi mari, ale Societății România, care se aflau în Mediterană, nu se putuseră întoarce în țară. N-am aflat dacă avea vreun amestec în conducerea acelei societăți, multe dintre participările lui în afaceri fiind secrete; ceea ce este sigur, fiindcă am văzut corespondența, domnul Pretoreanu abia primise vestea, că și dădu dispoziții lui Sobieski să miște anumite pârghii, care aveau articulații la mari distanțe. Și îndată, o societate engleză angajă cele două vase, să facă transporturi în Atlantic, oriunde o fi nevoie, chiar în apele nordice. Față de imensitatea tonajului angajat pe aceste căi de navigație, două cargoboturi de câte opt mii de tone (mi se pare) ar fi nimica toată, nici cât o roabă față de un convoi de căruțe, și nu le-aș fi făcut locul în povestire numai fiindcă erau primele vase românești care ajungeau atât de departe, și chiar în America. Naufragiul unuia dintre ele, Bistrița, torpilat de germani spre sfârșitul anului 1916, în Oceanul Înghețat de Nord, este legat de o ciudată moștenire a domnului Alcibiade, și iată ce mă interesează.

Domnul Alcibiade murise de mult, de mult Odor se întorsese în casa unde nu se mai aprindeau lămpile, când veni de la Londra știrea despre acea moștenire pe care am numit-o ciudată, fiindcă nimeni nu-și închipuia din partea cui putea să fie; după știința Alexandrinei, soțul ei nu avea nici un fel de rubedenii, sau dacă existau vreunele, de mult le pierduse urma; era în el o lepădare de tot ceea ce ar fi putut să însemne o istorie de familie. Orice om are un trecut și o obârșie, dar pe-ale domnului Alcibiade nu le cunoștea nimeni. Cum însă știrea venea de-a dreptul de la Banca Angliei, pe hârtie cu en-tête și cu ștampilă, neputând să fie o farsă, Tiberiu, al treilea dintre copii, se duse la Londra să încaseze banii, și veni cu o mie de lire sterline, care pentru cei mai mulți oameni însemna o avere bunișoară; cu ei, pe vremea aceea se putea cumpăra o casă cu zece camere; ultimul automobil al domnului Pretoreanu, un Bentley cu frâne pe toate patru roțile, prima limuzină adevărată pe care o vedeau bucureștenii, mare pe dinăuntru cât un compartiment de tren de clasa întâi, nu costase nici de două ori aceeași sumă, deși era o comandă specială. Ar fi părut mult în comparație cu prețul unei case, dar cine se asemuia cu domnul Pretoreanu? Nici măcar prințul Nicolae, mort după automobile!

Tiberiu, despre care deocamdată nu voi spune nimic, decât în treacăt, nu dădu nici un fel de socoteală despre mia de lire; de la moartea domnului Alcibiade, când n-avea decât douăzeci de ani, el devenise capul familiei, fiindcă Odor trăia pe altă lume, iar Tom se prăpădise în Moldova, într-o împrejurare sinistră. Tiberiu cumpără de la Londra câte ceva pentru fiecare din ai casei, dar lucruri de nimic, care cu totul nu costau mai mult de zece lire. Alexandrinei, de exemplu, îi aduse douăsprezece sticle de lampă, pretinzând că erau de cristal și dădeau o lumină dublă; când deschise cutia, le găsi sparte pe toate, ceea ce nu era de mirare după atâta drum făcut cu trenul, și cu atâtea transbordări, când bagajele se manevrează fără nici o grijă, fiindcă nu-i vreme. Alexandrina n-avea de ce să fie mâhnită, tot nu mai aprindea lămpile. Tiberiu o sfătui să păstreze cioburile, căci într-o zi avea să găsească un cumpărător pentru ele, fiind un cristal de cea mai bună calitate. Până la moartea Alexandrinei, cutia cu cioburi a stat în camera ei, deasupra dulapului.

Lui Odor, fratele lui îi aduse două duzini de nasturi automați, patent englezesc, care se montau la pantaloni printr-o simplă apăsare și nu mai era nevoie nici de ac, nici de ață. Oricât era de ridicol darul acesta, la o

moștenire atât de importantă, pentru Odor fu de cea mai mare utilitate, fiindcă totdeauna îi lipsea câte un nasture.

Între celelalte lucruri aduse pentru restul copiilor, risipiți prin internate sau pe la rudele Alexandrinei, care îi găzduiau gratis, știind cât de greu o duceau acasă, îmi amintesc o cursă de șoareci din cele mai obișnuite, numai că înăuntru avea trei clopoței, atârnați pe sârme, și dacă șoarecele apuca să intre, se atingea de ei, făcându-i să sune, și cum fiecare scotea alt ton, dădeau un fel de muzică, atât de neprevăzută că rămâneai cu gura căscată. Era și acesta un patent englezesc și mult m-a pus pe gânduri. Ia te uită ce le dă prin minte englezilor! îmi spuneam. Câte pot să născocească! Nasturi automați și curse de șoareci, cu muzică! Dacă-i așa, în viitor le puteau face cu patru clopoței, cu cinci sau cu șapte, să fie o gamă întreagă! Dar tot ei construiau acum un pachebot de două ori mai mare decât Titanic. Am fost dezamăgit să aflu, după cum scria în prospect, că rostul clopoțeilor era să dea de veste când șoarecele cădea în cursă. Crezusem că era pur și simplu o idee trăsnită. Ți-ai găsit de la cine!

Deși n-avea nici cea mai mică obligație, Tiberiu mi-a adus și mie un dar, o pereche de ciorapi negri, de lână, la care am ținut mult, știind că veneau de la Londra, iar când s-au rupt, le-am pus tălpi de pâslă și i-am purtat încă un timp, neîndurându-mă să-i arunc. Datorită lor am învățat, dar mai târziu, să nu mă leg de nici un fel de obiecte, căci dacă ajungi să ții la ele, te amenință primejdia de robie. Mulți oameni o îndură și nici măcar nu-și dau seama.

În sfârșit, Tiberiu a dezlegat și misterul moștenirii, dar eu socotesc că numai o parte, ceea ce de fapt a dat naștere unui mister și mai mare, Dacă banii ar fi picat din cer, mi-aș fi pus mai puține întrebări, aș fi admis, la nevoie, că putea fi chiar o minune. Dar ei aveau o proveniență clară: un anume Pantelimon Dumitrescu, marinar pe cargobotul Bistrița, care ducea muniții de la Liverpool la Arhanghelsk și se scufundase în Oceanul Înghețat cu întreg echipajul, lăsase prin testament domnului Alcibiade prima de asigurare valorând o mie de lire. Nu știu dacă toți marinarii se asigurau pentru aceeași sumă, probabil că da, cred că era o datorie a societății de navigație, și am admis că, în măsura în care o viață de om poate să fie plătită, o mie de lire era un preț bunișor, dat fiind că pentru soldații căzuți pe front nu dădea nimeni nici măcar o liră. Căci, să fi fost altfel, la atâtea milioane de morți, tot ce este bancă și instituție financiară ar fi sărit în aer.

Misterul dăinuia prin faptul că nimeni nu putea să spună cine era acel Pantelimon Dumitrescu și ce legături avusese el cu domnul Alcibiade. Odată ce moartea lui fu recunoscută oficial, societatea de navigație dădu curs testamentului, și așa ajunse Tiberiu să ia banii. Fără nici o teamă de răspundere civilă, căci Alexandrina și frații ceilalți, frustrați cu îndrăzneală, ar fi putut să-l dea în judecată, fără nici un scrupul de conștiință, căci în acel timp abia aveau ce să mănânce și seara nici nu mai aprindeau lămpile, în jumătate de an Tiberiu dădu gata moștenirea, în chefuri de pomină, cu femei care dansau goale pe masă. Fără să fie la fel de crud și de diabolic, el îl continua într-un fel pe Tom, caracter mult prea scelerat ca să poată avea o asemănare.

Nici până astăzi, când scriu cartea, tot n-am putut să aflu cine fusese Pantelimon Dumitrescu; am însă o presimțire, că istoria lui încă nu este încheiată și într-o zi îmi va fi dat să-i aflu și originea, și urmarea.

Mulți oameni care au avut un amestec în treburile publice din timpul războiului și dinaintea lui, când nu era încă hotărât cu ce parte o să mergem, și-au scris memoriile, dar nu totdeauna au contribuit la luminarea istoriei, ci, dimpotrivă, uneori au întunecat-o. Nu spun prima oară că istoria, deși se ocupă de fapte, nu-i o știință exactă; după mine, ea va fi totdeauna și subiectivă, și incompletă. Chiar acele întâmplări cărora le-am fost martori, după un timp își pierd conturul clar în memoria noastră, și dacă le ascultăm povestite de alții, într-o viziune a lor, și altfel decât le țineam minte, începem să ne îndoim de ceea ce am văzut cu ochii. Sunt mulți care au pledat pentru o cauză strâmbă la un punct al istoriei, și când faptele s-au consumat, și dreptatea a ieșit la iveală, n-au vrut să accepte paguba, ci s-au grăbit să se declare partizani ai cauzei celeilalte, zicând că niciodată n-au combătut-o. Ținerea de minte e atât de scurtă la cei mai mulți dintre oameni, încât asemenea schimbări de direcție sunt acceptate, dacă nu chiar dintr-odată, măcar cu încetișorul. Și iată de ce culoarea neagră devine uneori atât de albă, că ne ia ochii.

Socotind că n-ar fi de nici un folos pentru nimeni, și nici nu mi-ar lumina povestirea, nu am să mă amestec în viața personajelor istorice din acea vreme. Rolul lor se cunoaște și e acceptat așa de toată lumea, deși eu, unul, știu bine că e construit cu erori enorme, uneori opuse diametral adevărului. Deci, odihnească în pace cu toții, n-am de gând să le stric somnul!

Domnul Pretoreanu nu și-a scris memoriile, iar rolul lui, cunoscut prea puțin în vremea aceea, astăzi nu-l mai cunoaște nimeni. Am însă mărturia lui Odor că în palatul din Calea Victoriei s-au dus tratativele preliminarii ale alianțelor noastre, și acolo s-au luat hotărârile. E adevărat că Odor nu s-a ostenit să înțeleagă faptele, fiindcă el trăia de mult într-o lume proprie suprapusă peste a celorlalți, dar le-a înregistrat cu fidelitate și a putut să mi le povestească până la ultimul dintre detalii, de pildă ce vipușcă avea la pantaloni atașatul militar al Franței, și ce decorații atașatul militar al Marii Britanii, deși îi văzuse numai în treacăt. Indiferența lui pentru aceste întâmplări, pe care s-ar fi putut spune că nici nu se ostenea să le înțeleagă, este pentru mine garanția unei obiectivități continui. Odor nu putea nici să mintă, nici să inventeze și nici măcar să dea interpretări false, deoarece ființa lui era mai presus de fapte, sau hai să spun în afara lor, spre a nu se crede că îl situez deasupra evenimentelor. Mă bizui pe relatările lui ca pe o înregistrare mecanică, pe care nimeni n-a putut s-o trucheze.

Astfel, e neîndoios că la un timp după ce doi atașați militari pomeniți mai înainte, în palatul din Calea Victoriei au apărut atașații militari ai Rusiei și Italiei, la o consfătuire pe care Odor a ascultat-o iarăși, în parte. Niciunora din acești parteneri nu le mergea bine cu războiul, și alianța noastră nu s-a făcut într-o clipă îmbietoare. Dar nu se putea altfel: adeziunea României la cauza bună trebuia marcată fie și printr-o înfrângere. Bineînțeles, nu spunea nimeni așa, ci se vorbea de victorie. Domnul Pretoreanu cunoștea adevărul, de aceea era foarte trist în ziua când se puseră semnăturile pe tratatul de alianță.

Era o zi de vară, la jumătatea lunii august și o lume veselă umplea Calea Victoriei; parcă așteptau o serbare. Domnul Pretoreanu privea de la fereastră, atât de cufundat în gânduri negre, încât parcă uitase și de carabina ascunsă sub draperie, cu care ochea zilnic afară. Sobieski, trimis să observe atmosfera orașului, îi raportă că terasele cafenelelor și berăriile gemeau de lume; mai mult nu avea nevoie să vadă, era destul pentru cine știa să înțeleagă.

Curând pe poartă intră automobilul care îi aducea pe atașații militari ai Franței și Angliei; de data aceasta veneau invitați la o cupă de șampanie. Pe ceilalți doi domnul Pretoreanu nu-i chemase, nu erau în relații de prietenie, și nici nu le-ar fi putut împărtăși gândurile.

— Domnilor, le spuse celor doi oaspeți, întinzându-le cupele pline, noi ne-am făcut datoria. Regret că nu vă veți face-o și dumneavoastră.

Merseră toți trei la fereastră să privească mulțimea.

— Ce lume veselă! exclamă unul din oaspeți. Oare nimeni nu știe ce-i așteaptă?

Al doilea adăugă:

— Am impresia că am săvârșit o crimă!

Aceste cuvinte n-au intrat în istorie, domnul Pretoreanu nu și-a scris memoriile. Dar Odor, care aștepta dincolo de ușa întredeschisă, le-a auzit foarte bine.

Pe urmă toți trei lăsară să le scape din mână cupele goale.

După plecarea oaspeților, domnul Pretoreanu îl pofti pe Odor să guste șampania; mai rămăsese jumătate de sticlă. Odor spune că era foarte amară.

Capitolul 20

Satul după mobilizare. Rațiunile pentru care domnul Alcibiade nu putea face războiul; participarea lui morală la înfrângeri și la victorii. Lupta oamenilor pentru salvarea porcilor.

Aveam numai șase ani, nu-mi aduc aminte mai nimic despre zilele frumoase când soldații se urcau în trenuri și plecau la război cu cântece și cu flori în țeava armei; am auzit de la alții. Vara aceea nu mi-a lăsat nici o imagine, parcă am sărit peste ea sau a trecut acoperită de văluri; nu mă pot plânge că am o memorie proastă, dimpotrivă, țin minte întâmplări mai vechi, cum ar fi drumul la gară, cu câinele, și chiar ziua botezului, când popa Scovergă m-a scufundat în butoiul de varză, împodobit cu horbote albe. Dar nimic, nimic nu mai știu despre vara aceea, nici măcar dacă am fost vreodată la gârlă, și sigur că fusesem, nu se putea altfel.

Prima lumină care mi se face în minte îmi dezvăluie o lume cu totul schimbată; atâți oameni pe care îi știam nu mai erau, plecaseră la război și unii nu s-au mai întors niciodată, cum a fost Toader, bărbatul Stancăi, de pe urma căruia a rămas bicicleta nou-nouță, agățată de grindă. Nu vorbesc de Odor, care era plecat mai dinainte; nu-i simțeam lipsa, nu-l cunoscusem. Prima oară l-am văzut după război, când s-a întors, la moartea domnului Alcibiade. Imaginea pe care o aveam despre ei, foarte difuză și totuși stăruitoare, ca o obsesie, se formase din spusele altora.

În schimb, pe Tom îl cunoșteam bine, am povestit ciocnirile noastre și unele dintre isprăvile lui, care îi făcuseră o faimă sinistră. După ce-o

omorâse pe Miss, trebuise să se ascundă. A stat la pension și până la vacanța mare n-a mai venit acasă nici duminica. Șeful gării voia să-l împuște, spunea pe față, fără să-i pese că putea ajunge la ocnă. Cu timpul s-a liniștit, e în firea omului să le uite pe toate, însă Tom, când s-a întors, vara, a înțeles că trebuia să renunțe la tren și să nu se mai arate prin gară. Domnul Alcibiade i-a cumpărat bicicletă. Mult tânjeam și eu după una, dar cum nu mi-o cumpăra nimeni, mă mulțumeam să mă uit la a lui Tom ca la Sfânta Precistă. Drept răsplată că o ștergeam de praf, o spălam de noroi și îi dădeam lustru, îmi îngăduia s-o duc de ghidon, prin curte, nu mai mult de un minut sau două, și nu c-ar fi putut să se strice, ci ca să mă chinuiască, să nu mă bucur pe săturate. În mai puțin de șase luni bicicleta era hârbuită, trosnea și scârțâia gata să se rupă, dar mergea încă, până ce Tom, gonind într-o noapte întunecoasă, a căzut cu ea într-o râpă și-a făcut-o fărâme; nevătămat a rămas numai clopoțelul. Venea iarna și până la începutul primăverii domnul Alcibiade stătu pe gânduri; pe urmă nu mai putu să îndure suspinele lui Tom și privirea lui mustrătoare, și îi cumpără motocicletă, nou-nouță, comandată în Italia.

Și iată că în vara din care nu mai țin minte nici o imagine, se duse și Tom la armată, abandonând motocicleta, nu știu cum, punând-o nu știu unde, de parcă n-aș fi fost acolo și n-aș fi văzut tot ce se întâmpla în casa domnului Alcibiade. Plecaseră mulți, chiar și poștașul care aducea câte o scrisoare din an în paște, iar în locul lui venise altul, un om în vârstă, care nu mai era bun să facă războiul. Dintre oamenii în putere rămăsese numai șeful gării, fie că se învârtise, fie că n-aveau pe altul să-l schimbe. Plecaseră toți tinerii, și asupra zilelor când memoria mea se trezește, apasă impresia tristă că satul se golise mai mult de jumătate și rămăsese o tăcere ca de zile geroase, când lumea amuțește înțepenită în casă. Nu plecaseră doar oamenii, ci și caii, cu căruțele; veneau echipe, alegeau, luau și dădeau în schimb bonuri de rechiziție. Degeaba au păstrat oamenii bonurile, băgate pe sub grinzile podinei, nimeni n-a plătit căruțele, nici caii nu i-au dat înapoi, dacă muriseră.

Între cei rămași era Ioniță Stere, primarul, care când s-au apropiat nemții a poruncit oamenilor să pună steag alb la poartă, iar el a ieșit în întâmpinarea regimentului de ulani, la marginea satului, spunându-le „Bine ați venit, dragi prieteni!". De-acolo înainte, tot timpul războiului, Ioniță Stere a dus-o împărătește și a învățat chiar câteva boabe în limba nemților,

cărora s-a grăbit să le facă pe plac și să dea tot ce le dorea inima, chiar și câte o văduvă pe care o povățuia să fie supusă.

Că popa Scovergă trebuia să rămână, se înțelege de la sine, biserica nu putea să se închidă, era nevoie de o slujbă măcar pentru morți, că de nunți n-a prea fost vorba în timpul războiului. Asemeni nu s-a mirat nimeni că a rămas învățătorul, al cărui nume nu se știa de unde vine, că nu-l chema Ionescu, ci Iunescu, fără nici un înțeles pentru oameni; învățătorul a rămas fiindcă nu mai avea de mult vârsta când să poată ține ranița în spinare și pușca pe umăr. Ca el mai erau destui oameni, unii încă în putere, dar nu destul ca să îndure greutatea războiului, alții cu un picior în groapă, și câțiva chiar cu amândouă picioarele, dar pe aceia nu-i vedea nimeni, fiindcă boleau prin case și nu ieșeau nici măcar pe prispă.

Tot pentru vârstă înaintată rămăsese și domnul Niculici, deși vârsta nu i-o știa nimeni și mergea încă la slujbă, era perceptor la oraș, pleca dimineața cu trenul de șapte și se întorcea seara, cu cel de opt, abia de-i mai rămânea timp să citească ziarul, și pe urmă stingea lampa, rupt în două de oboseală. Firește, obosite erau și fetele, care își munceau șalele în casa de pe strada Calomfirescu, numai că fiind tinere și deprinse nici nu se băga de seamă. Ba încă, de multe ori își continuau treaba și acasă, mai cu perdea, ca să nu simtă vecinii; începuseră să vină pe la ele și oameni din sat, din cei cu mai multă îndrăzneală, cum fusese David, argatul de la moară, acum plecat și el la armată. După intrarea nemților, fetele nu s-au mai dus la casa aceea, pleca numai domnul Niculici, iar ele, fiind singure ziua întreagă, au făcut treabă bună, tot timpul războiului, nu le-a lipsit nici pâinea, nici zahărul, nici săpunul, care erau atât de rare. Seara, după ce se întorcea bătrânul, după cum îi spuneau ele, nu mai primeau pe nimeni în casă, dar dacă se nimerea să bată vreunul la poartă, nu-l goneau, ci îl chemau în fundul grădinii, unde aveau un umbrar și o laviță. Acolo a prins reumatism una din ele, Angela, cea oacheșă, care după ce era slută a ajuns și să șchioapete, iar mai târziu, când boala s-a ridicat la oasele capului, i-a vătămat un ochi, pe dinăuntru, că s-a uscat și s-a făcut vânăt, de-a ajuns, nefericita, să stea tot timpul cu pleoapa lăsată. Oamenii, care își dau părerea fără să știe medicină, spuneau că la picior putea să fie reumatism, dar că la ochi era sifilis; și din răutate, și din neștiință. Dar uite așa, șchioapă și chioară, când s-a întors de la război David tot a plăcut-o și era cât pe ce s-o ia de nevastă. Dacă s-a răzgândit, a fost vina ei, proasta.

Soră-sa, Puicuța, cea blondă, care era și frumoasă, a avut mai mult noroc, sau a știut să se poarte, că s-a măritat cu un magazioner din gara orașului, un om cu ceva parale, tânăr pe deasupra, ba încă și chipeș, și mai ales galanton cum nu s-ar fi găsit altul. O vedeam în fiecare seară când terminam școala și veneam să iau trenul ca să merg acasă. Stătea la restaurantul gării, la o masă de pe peron, cu umbreluța în mână și cu o halbă de bere în față, dichisită și parfumată, așteptându-și soțul, să termine cu slujba. Nu se plictisea niciodată, cu atâta lume în jur, care o privea curioasă, și putea chiar să-i poarte pizmă. Iar halba, dacă se termina, nimic mai ușor decât să facă un semn băiatului și să ceară alta.

Soțul venea totdeauna înainte de a pleca trenul, și lumea înghesuită la ferestrele vagoanelor, și cei de pe peron, toată mulțimea care se aduna la gară putea să vadă cum se apleca spre ea, cu o mișcare plină de eleganță, ducându-și un picior înapoi, ca să se țină în cumpănă, cum am mai spus că făceau și alții, și cum îi săruta mâna. Halal viață! Când am plecat de acolo, Puicuța era înfloritoare, încă tânără, și mai frumoasă ca niciodată, și așa mi-a rămas în minte, deși astăzi, dacă o mai fi trăind, trebuie să fie o babă.

Toate au fost înțelese despre oamenii rămași la vetre în timpul războiului, mai greu a fost înțelesul cu domnul Alcibiade, care era încă tânăr. În realitate nimeni nu-i știa anii și-l judecau numai după înfățișare, după mers, că niciunul nu putea să se țină aproape de el decât dacă o lua fuga, după ochi, că noaptea vedea pe cer cinci stele nevăzute de alții, după atletica lui putere trupească; de multe ori, în fața oaspeților, când era în toane bune, se întâmplase să și-o arate, încingându-se pe sub umeri cu un lanț de căruță, cu zaua groasă, și făcându-l fărâme numai cât își umfla pieptul. Despre puterea lui se vorbeau multe, și gurile bune – de ce le-aș socoti rele pentru o asemenea laudă? – spuneau că ar avea la oraș vreo cinci țiitoare și nu uita de niciuna. Dacă o fi fost așa, Alexandrina n-a aflat niciodată, și nici nu cred să fi avut vreo bănuială, căci el dacă pleca des de acasă, și uneori lipsea chiar nopțile, îl știa dus după treburi.

Astfel, oamenii îl credeau pe domnul Alcibiade de vârsta când ar fi putut să lupte pentru țară, și fiindcă rămăsese acasă, îl socoteau un învârtit și-l priveau cu o ciudă admirativă; nu oricine putea să se învârtească: ori avea rude sus-puse, ori dăduse parale, fiind mult mai bogat decât șeful gării. Câte parale avea, s-a văzut după moartea lui, când în casă nici măcar nu se mai aprindeau lămpile. Iar despre vreo rudă nu s-a știut niciodată, și mi s-a părut

demn să țin seama, că după ce colindase pământul și cunoștea toată omenirea, domnul Alcibiade era singur pe lume.

Dacă s-ar fi știut că odată fusese la război în sudul Africii și luptase de partea burilor, fără să-l fi silit cineva, și nici de dragul îmbogățirii, că nu-i plătea nimeni sângele pe care urma să-l piardă, și n-avea cine să-l răsplătească nici măcar cu o decorație pentru lunile de suferință prin spitalele de campanie, sigur că oamenii ar fi judecat altfel rămânerea lui acasă. Oamenii însă nu știau nimic despre buri, nici măcar învățătorul, și abia unul, ici-colo, ar fi putut spune, cu o privire de îndoială, că Africa era o țară îndepărtată, unde oamenii se numeau negri și nu trebuiau să facă nici o treabă, fiindcă își găseau hrana de-a gata, în copaci, doar să le cadă în gură.

Dar nici măcar oaspeții în fața cărora domnul Alcibiade, când era în toane bune, își scotea cămașa ca să rupă lanțul cu puterea pieptului nu se gândeau că doar tăietura pe care o avea el între coaste, prelungită până în spate, și tot ar fi fost un motiv de scutire. Dar el nu bătea toba despre faptele sale, oricât ar fi fost ele de frumoase, după cum păstra cea mai deplină tăcere în privința celor cinci țiitoare, dacă ele existau, cum spunea lumea. Nici măcar Alexandrina nu știa că de sub acea tăietură pornită din dreptul inimii lipseau jumătate din plămânul stâng și splina. Oamenii izbiți atât de tare nu se iau la război, e lege, chiar dacă vor ei singuri să meargă, chiar dacă sunt în stare să rupă lanțuri. Așa că nu era vorba de vârstă, ci de altă piedică, numită infirmitate, deși nu se potrivește.

Ceea ce n-ar fi crezut nimeni, la începutul războiului domnul Alcibiade avea cincizeci și nouă de ani, când nimeni nu mai e luat sub arme, chiar dacă gradul îi dă dreptul să meargă călare. Ar fi fost bine ca aceiași oameni care îl judecau că rămăsese acasă, să se întrebe cum de plecase Tom înainte de a avea vârsta? Mulți n-au făcut decât să se bucure, cu speranța că are să-și lase oasele pe câmpul de luptă. Tom abia împlinise nouăsprezece ani și se dusese voluntar, fără nici o codeală, fiindcă, lăsându-i la o parte păcatele, nu era o fire fricoasă, ba chiar îi plăcea să sfideze primejdia, cum dovedise încă de la o vârstă fragedă, aruncându-se în bulboană de pe brațul înalt al excavatorului. Dar acum îndemnul venise de la taică-su, și iată ce vreau să se știe, că dacă domnul Alcibiade nu mai putea merge la luptă, îl trimisese pe fie-su, după legi de familie dinaintea evului mediu. Îmi pare rău pentru el că nu a aflat ce se întâmpla cu Odor, care avea vârsta, dar pe care îl credea nesupus la încorporare, ascunzându-se prin cine știe ce loc de țară. După ce i-a încredințat Medeii caietele și după ce și-a luat rămas bun de la domnul

Pretoreanu, asigurându-l că nu va înceta scrisul nici sub focul dușmanului, a plecat și el la luptă, aproape fără instrucție, și a făcut tot războiul, dar cu Tom nu s-a întâlnit niciodată. Biata Medeea mult a lăcrămat urmărindu-l cu ochii, din poartă, când el a venit ultima oară s-o vadă. Tristețea o făcea atât de frumoasă, că orice om, numai privind-o, și-ar fi dat inima. Numai că Odor, nefericitul, cel fără de femeie, era pedepsit să se uite la ea ca orbii, cu privirea goală și cu inima ca de gheață.

Amintirea mea începe să se lumineze, așadar, asupra satului gol pe jumătate, fără bărbați în putere, fără cai și fără căruțe. Era toamna, ultimele zile calde și însorite. Nu se mai auzeau cântece și chiote, dar nu venise încă jalea. După ce mersese repede o bună parte din Transilvania, unde oamenii din sate le dădeau flori soldaților, să le pună la țeava armei, armata noastră, lovită pe alt front, între malul mării și Turtucaia, și lipsită de ajutoare, cum prevestiseră cu atâta mâhnire atașații Franței și Angliei, acum bătea în retragere pretutindeni și ținea piept doar prin trecătorile munților. Sigur că nu știam nimic nici de Valea Oituzului, nici de-a Jiului, dar astăzi mi se pare că am fost peste tot și am privit de aproape; fiindcă mi-au povestit alții, prilejuindu-mi să transform vorbele în imagini.

De curând am văzut pusă în film o zi din timpul războiului al doilea, când s-a făcut debarcarea din Normandia, și s-a spus că a fost ziua cea mai lungă, nu pentru o singură tabără. Am văzut filmul în tihnă, într-o sală frumoasă, și m-am pomenit că recunosc peisaje, oameni și fapte până într-atât, că nu mi-a rămas a crede altceva decât că mai văzusem filmul și îl țineam minte. La sfârșit însă am stat să mă gândesc bine și mi-am dat seama că nu avusesem nici când să-l văd, nici unde, ceea ce mi-a confirmat multă lume, fiindcă filmul se dădea prima oară. Atunci a trebuit să înțeleg că imaginile recunoscute cu atâta claritate veneau din cartea aflată la originea filmului pe care o citisem încordat de emoție.

În acele zile de toamnă încă frumoase, satul golit pe jumătate s-a umplut iarăși, cu alți oameni, răniți de pe câmpul de luptă. Erau soldații cu răni ușoare, cu un bandaj la frunte, cu un braț în eșarfă, care mergeau pe picioarele lor de bine, de rău, n-aveau nevoie de spital și de ambulanță, îi pansa un sanitar care trecea de la unul la altul cu geanta; pe geantă, într-un cerc alb, era o cruce roșie, parcă așa îmi aduc aminte, sau doar îmi închipui, știind că așa trebuia să fie.

Am văzut mulți răniți din aceștia, chiar și în curtea noastră, așezați pe stivele de lemne aduse de la pădure. Ședeau și se încălzeau la soare,

așteptând ziua de mâine. Cred că erau mereu alții, veneau și plecau în drumul lor de retragere, mie însă mi s-au întipărit în minte într-o imagine neschimbată, ca și când ar fi fost aceiași, stând nemișcați zile de-a rândul. Apoi au dispărut cu toții, curtea a rămas goală, și satul a fost iarăși împuținat la jumătate; tot atunci s-a schimbat vremea, au venit zile noroase; dar încă nu simțeam jalea. Oamenii, câți rămăseseră, aveau frunțile încruntate și din purtarea lor înțelegeam că se apropie o restriște. Tot ce era aramă prin case, cazane, tigăi, garnițe, se îngropa prin fundul curților. Popa Scovergă ar fi vrut să îngroape și clopotele de la biserică, dar n-avea cu ce să le dea jos din clopotniță, și le-au luat nemții. Toate se ascundeau, cât era cu putință, în tainițele cele mai neînchipuite, porumbul, grâul, untura, țuica, putinile cu brânză, până și nucile. Fiindcă la noi în curte erau multe lemne încă netăiate, au venit vecinii și s-au rugat de tatăl meu să le ascundă porcii sub ele. Le-au stivuit altfel, făcând pereți și acoperișuri, iar înăuntru au băgat porcii, atât de bine ascunși, că nu i-ar fi găsit nimeni dacă nu i-ar fi știut dinainte. Sigur că erau ferestruici, pe unde să le dea mâncarea, lăturile și apa, dar pe urmă se astupau cu un buștean sau cu o buturugă și tainița rămânea nebănuită. S-au făcut fel de fel de ascunzători în restul satului, nu le-am știut pe toate, nici un porc n-a rămas pe afară, i-au băgat în căpițele de paie, în privăți, în pivnițe, ba i-au urcat până și-n podul casei. A fost războiul pentru salvarea porcilor, fără de care nu putea să spere nimeni în ziua de mâine, chiar dacă războiul celălalt ar fi mers bine. Dar mergea rău, din nefericire, nemții răzbiseră la câmpie și nu mai aveau mult până să vină.

Capitolul 21

Venirea Mariei, cel mai nefericit dintre personaje, când ardeau rafinăriile de petrol, și îngerii cădeau din cer cu aripile în flăcări.

Într-una din zilele acelea posomorâte am mers la oraș cu domnul Alcibiade, deși nu era vremea de bătut drumurile; dar avea nevoie de ajutor, și nu găsise pe altcineva în afară de moș Covrig Belea Mare, argatul din curte, un bătrân beteag, care își trăgea piciorul și nici pe umeri nu putea pune multă greutate, fiindcă avea o boală în șira spinării. Domnul Alcibiade își luase în ajutor și copiii rămași acasă, despre care n-am avut ce să spun până astăzi, pe Traian și pe Trandafil, ultimul de-o vârstă cu mine.

De dus ne-am dus cu mâinile goale, în schimb ne-am întors împovărați de boccele; nu se găsise în tot satul o căruță, nici măcar un cărucior sau o roabă. De câteva zile nu mai lucra nimeni pe prund, unde de altminteri după mobilizare rămăseseră numai bătrânii, și pe ici, pe colo câte un flăcău fără tragere de inimă. În ultimele zile câte mai erau până să vină nemții, toţi aceștia se trăseseră pe la case, pregătindu-se să întâmpine asuprirea, să pună bine lucrurile mai ispititoare. (Stanca a urcat bicicleta lui Toader în nuc, de era să cadă și să-și rupă picioarele, a îmbrăcat-o în saci găuriți și în petice, de părea o sperietoare de ciori, atât că prea mare; nemții însă nu știau cum se fac sperietorile prin părțile noastre. Bicicleta a stat în nuc până la Crăciun, când s-a mai potolit tevatura; atunci Stanca a dat-o jos, a dus-o în casă, de teamă să nu ruginească, și l-a așteptat pe Toader. Însă bărbatul nu s-a mai întors de la război, și bicicleta a rămas agățată în grindă, ținută cu atâta grijă că părea nouă.)

Se oprise și excavatorul în acele zile, nemaiavând mecanic. Se oprise totul, nu mai mergea nici trenul. Balastiera a început să lucreze iar abia iarna, forțând firea; se lucra cu mare grabă, dar fără spor, fiindcă bântuia gerul și toate erau înghețate. Nemții aveau nevoie de piatră, la drumuri, că erau rupte și desfundate. Ei au adus mecanic, iar la lucru au pus prizonierii, pe care îi păzeau santinelele cu arma în mână. Erau oameni de prin alte părți ale țării, dar nu înseamnă că satul nu le arăta milă. Oricum, le-a fost mai bine acolo decât în lagăr. De unde au avut, de unde n-au avut, țăranii le-au mai dat câte ceva de mâncare. Văduvele le-au spălat cămășile și i-au mai spălat și pe ei sâmbătă seara, că la început căpătaseră învoire să stea pe la casele oamenilor, până ce au fugit unii.

La oraș n-am fost o singură dată; domnul Alcibiade a adus în casă vreo trei familii, femei cu bărbații plecați pe front și rămase singure cu copiii. De unde le cunoștea nu știu, am înțeles că era prieten cu bărbații, iar aceștia îl rugaseră să le ia sub ocrotire. Lumea spunea că ar fi unele din cele cinci țiitoare, dar atunci de ce să nu le fi adus pe toate, că ar fi avut odăi destule?! Eu nu cred ce spunea lumea, deși toate erau tinere și curățele, iar una mi s-a părut de o frumusețe nepământească. Ajunsesem să mă uit la ea cu ceasurile, gata să-i ascult orice poruncă și rugându-mă lui Dumnezeu să aibă nevoie de mine, să-i încing fierul de călcat, să strâng rufele de pe frânghie ori măcar să-i dau o cană cu apă. Mă făceam de râs, ceilalți copii își dădeau coate, dar nu puteam altfel, și fiindcă a fost așa, nu mă căiesc nici

astăzi. La fel aș privi-o de-ar fi să mă nasc încă o dată și s-o întâlnesc iarăși, pe ea sau pe una la fel de frumoasă.

O chema Smaranda, însă îi mai spunea și Maria, nume care i se potrivea mult mai bine.

Pe celelalte două le chema Frosina și Parasuca; n-am știut niciodată de unde se trăgea numele acesta din urmă.

Se prăpădise armata la Turtucaia, de la Dunăre veneau bulgarii cu nemții lui Mackensen, și se spunea că n-au să lipsească nici turcii, ca înainte vreme. Tot atunci, alți nemți coborau de la munte și luau în lung câmpia; nu mai era nici o scăpare. Trecea luna octombrie, nu se mai vedea soarele.

Ne întorceam a treia oară de la oraș, încărcați cu baloturi și geamantane; duceam și eu o boccea mai mare ca mine. Luasem cu noi a treia familie, o biată femeie înfofolită în zdrențe, ca o cerșetoare, cu un copil în brațe și alți doi care se țineau de scurteica ei peticită, smiorcăind că îi dor picioarele. Eu nu spuneam nimic, uitând că mai făcusem drumul și la venire și tot pe jos, de-ar fi putut să mă doară și pe mine picioarele, ba chiar și spinarea, fiindcă aveam și povară, în timp ce ei mergeau cu mâinile goale. Nici nu mai puneam la socoteală că truda, durând de trei zile, nu-mi era de nici un folos, decât acela de a ști că am putut face o faptă bună. Dar ce-i drept, îmi și plăcea să umblu, cu ochii în toate părțile, ca să văd lumea, și cred că nu-mi scăpa nimic nebăgat în seamă; nici chiar acum, cu toată îngândurarea, nu mergeam cu capul în pământ, ca toți ceilalți. De aceea, când tocmai ieșeam din oraș, eu singur am văzut cum pe poarta rafinăriei ieșea automobilul, cu doi ofițeri la spate, care ne făceau semne s-o luăm la fugă. Nu înțelegeam de ce, nu-mi era frică, doar că aveam un motiv de mirare și i-am spus domnului Alcibiade, aflat mai în față:

— Uite, nu-i automobilul domnului Pretoreanu?

— Ți se pare, mi-a răspuns el, abia întorcând capul.

Dar eram sigur, decât că nu înțelegeam ce căutase înăuntrul rafinăriei și mai ales ce era cu cei doi ofițeri, în alte uniforme decât ale ofițerilor noștri.

Nu trecuse mai mult timp decât aș fi numărat până la zece (știam să număr până la o mie, deși nu mergeam încă la școală, aș fi mers atunci, toamna, dacă nu venea războiul), când pe poarta rafinăriei a ieșit în goană alt automobil, o camionetă cu coviltirul dat la o parte, înăuntru se îngrămădeau vreo zece soldați, iar lângă șofer stătea un ofițer în uniformă românească, am recunoscut-o și am fost cu atât mai sigur că primii nu erau

din armata noastră. Ofițerul ne făcea și el semne, și-a avut timp să strige la noi, când a fost mai aproape:

— Fugiți că arde!

Numai eu am deslușit vorbele, i le-am spus domnului Alcibiade, dar n-a vrut să mă creadă, și ne-am continuat mersul de-a lungul gardului de scânduri negre care închidea rafinăria și era lung de un kilometru. (Atunci nu știam ce înseamnă un kilometru, ca unitate de măsură; cuvântul, pe care îl auzeam adesea, credeam că este numele bornelor de pe marginea șoselei, cărora nu le cunoșteam rostul cu claritate, deși prin ele îmi dădeam seama cât am făcut din drum și cât mai rămânea până acasă) Tot eu am văzut primul cum din curtea rafinăriei se ridica fum negru.

— Arde, domnule! i-am strigat domnului Alcibiade.

În aceeași clipă mi-am adus aminte unele vorbe auzite în casă, destul de neînțelese, că dacă vin nemții o să se pună foc la rafinării și la sonde. Abia mai târziu am aflat de la Odor că, într-adevăr, ofițerii care se adunau la domnul Pretoreanu discutaseră toate acestea, nu fără momente de ceartă, se făcuseră planuri, în amănunte, important era ca nemții să nu găsească un strop de benzină, de gaz sau de păcură, iar paguba aveau s-o plătească aliații la sfârșitul războiului.

— Oare au plătit? l-am întrebat pe Odor, într-una din serile când stăteam la fereastră și-l așteptam să se culce.

Pe el nu-l interesa nimic din afară, mare minune că îmi spusese câte ceva din conversația auzită la domnul Pretoreanu. Nici astăzi nu știu dacă paguba a fost plătită vreodată.

Fumul se înălța tot mai sus și începea să se întindă pe cer, înnegrindu-l. Era cam patru după-amiază. (Învățasem să mă uit la ceas, dar până deunăzi nu știam să spun decât unde este limba mică și unde cea mare.) Ziua, câtă mai rămăsese, se întuneca repede. Prin perdeaua de fum începură să se vadă și flăcări și abia atunci îl cuprinse îngrijorarea pe domnul Alcibiade, dar nu spaima, că nu era el omul să se teamă de vreo primejdie, și nici nu-și pierdea capul. Decât că ne îndemnă să mărim pasul. Cei doi mucoși care se țineau de scurteica mamei lor abia își mai târau picioarele și biata femeie se lupta din greu să nu rămână în urmă. Acum începea să se simtă jalea, îmi dădeam seama câtă suferință avea să vină peste toată lumea noastră, și peste mine – și ca să fie cât mai rău, se porni și ploaia, o țârâială rece de toamnă.

De după gardul rafinăriei se auzea un freamăt, ca de ramuri smucite și scuturate, părea că venea furtuna și voia să ducă pe sus o pădure întreagă,

dar încă n-avea destulă putere. Mai era parcă și o apă, o gârlă scăpată din stăvilare cotropind pământul de după gard, cum fumul negru cotropea cerul. Și parcă apele furioase se apropiau, să se reverse asupra șoselei. Iar peste aceste zgomote se înălțau, însoțind flăcările tot mai puternice, un sfârâit punctat de pocnete scurte, ca de smoală încinsă, și-un șuierat ca de bice împletite între ele, smucite și rupte.

Nimic din ce văzusem până atunci, nici apele gârlei, când primăvara veneau mari și vijelioase răscolind prundul, nici viscolul, oricât ar fi smucit de ferestre și-ar fi zgâlțâit acoperișul, nici grindina, nici tunetele și fulgerele, și nici chiar trăsnetul pe care l-am văzut căzând în vârful unui plop și spintecându-l în toată lungimea, lăsând în urmă numai tăciunii, nimic din toate relele știute de mine, adăugând focul, așa cum îl țineam minte de când arsese magazia domnului Alcibiade, nimic nu mi se păruse că ar fi o pornire a naturii atât de înverșunată, încât să schimbe fața și mersul lumii. Erau numai toane, și după ce treceau, toate rămâneau ca mai înainte, doar cu un pod dus de ape, cu o casă arsă și cu câte un plop, ici-colo, lovit de trăsnet.

Acum prima oară simțeam că asupra lumii puteau să vină primejdii care să nu mai lase nimic din ce-a făcut omul într-o viață, să nu mai fie un pic de fericire în case, ci numai teamă și lacrimi. Nu-mi venea să plâng, însă femeia străină, din urma mea, suspina greu și cred că îi curgeau lacrimi, așa cum se chinuia cu copilul în brațe și cu cei doi care o țineau de scurteică, făcând-o să rămână în urmă, când domnul Alcibiade striga la noi să mergem mai repede. Atunci m-am întors spre ea, avea într-adevăr fața plânsă cât se vedea din broboadă, și-am smuls pe unul din copii, luându-l cu mine, strângându-l atât de tare de mână că puteam să-i rup oasele. El a dat să urle, atunci l-am strâns mai tare, i-am tras un picior în țurloaie, pe înfundate, să nu vadă ceilalți, dar fără nici o milă și i-am scrâșnit la ureche:

— Dacă nu taci, îți astup gura cu pumnul! Și mișcă mai repede, potaie, că te-arunc în șanț și te las singur!

Toate aceste vorbe le-am spus repede, cu o asprime de care mă miram eu însumi, fiindcă nu era în mine, ci se născuse în clipa aceea; nu m-am rușinat, ci am socotit că aveam tot dreptul. Atunci m-am gândit prima oară că în unele clipe nu poți face bine fără să pui înainte răul, și chiar nedreptatea.

Nu-mi era ușor să țin bocceaua cu o singură mână, și mai greu îi era mâinii celeilalte care se lupta cu îndărătnicul; în schimb îl făcusem să tacă

și îl târam după mine, izbutind să mă țin la un pas de domnul Alcibiade. Despovărată, acum mergea și femeia mai spornic, o simțeam, în urmă, gata să ne ajungă.

Ploaia rămânea măruntă, numai că se întețise; se făcuse atât de întuneric, încât abia am putut să văd borna kilometrului unu de pe marginea drumului – am văzut-o fiindcă o știam dinainte; însemna că nu mai era mult până să se termine gardul rafinăriei, dincolo de care flăcările creșteau tot mai înalte, împletite cu fumul. Începeau chiar să ne lumineze, ne vedeam mai bine unul pe altul și drumul se desena limpede în fața noastră, până departe, semănat cu băltoace înroșite. Însă jalea era tot mai mare, să mă văd așa, împreună cu ceilalți, chinuiți și mânați din urmă de-o spaimă căreia nici măcar nu-i știam numele. Și parcă nu mai știam nici unde trebuia să ajungem, nu mai știam dacă se afla vreun loc unde să dăm de bine, de lumină și de căldură, și să nu fie prea departe, că n-am mai fi avut putere să ajungem. Fără domnul Alcibiade, care mergea în față, cu salteaua pe umeri legată cu frânghia de rufe și cu un balot mare în brațe (mergea apăsat și cu îndârjire), să nu fi știut că trebuie să-l urmez fiindcă el avea în grijă soarta noastră, a tuturora, i-aș fi dat drumul năzgâmbului pe care îl târam după mine, m-aș fi așezat în șanț, pe marginea drumului, aș fi închis ochii și aș fi așteptat ce-o fi să fie.

În acest timp focul se întindea în lungul rafinăriei și în adâncime, vuietul căpăta tonuri tot mai profunde, în vreme ce flăcările, crescând și lovindu-se între ele, scoteau un șuier tot mai subțire, dar cu tot mai multă putere, că nici nu mai înțelegeam până unde putea ajunge și ce avea să se întâmple cu urechile noastre. Acum câmpul se vedea până departe, dar nu ca ziua, fiindcă nu se sfârșea lin, într-o zare, ci într-un perete negru de întuneric; acolo mi se părea că ar fi marginea iadului, nu cea de unde începe, ci unde se termină; însemna că noi eram înăuntru, și înțelegeam de ce domnul Alcibiade mărea mereu pasul, îndemnându-ne să nu rămânem în urmă – fiindcă trebuia să ieșim cât mai repede.

Eram nouă cu toții, nu mai știam de nimeni, deși îi vedeam lângă mine; socoteam că fiecare e dator să înceteze de-a mai fi el însuși, doar să se țină de domnul Alcibiade, fără alte gânduri și fără să judece. Îl strângeam atât de tare pe copilul acela, că amuțise, și-l târam cu atâta înverșunare, că mergea mai degrabă prin aer, atingând rar cu picioarele câte o băltoacă înroșită de flăcări. Atât am văzut o dată, când am întors capul, că mergea moale și orbește, ca pisoii la naștere.

Mai era puțin până la cotul gardului, care se făcuse roșu, părând și el gata să se aprindă, când am simțit sub picioare un tremur greu al pământului; șoseaua a început parcă să salte și să se zvârcolească, și din mijlocul flăcărilor s-a ridicat deodată un trăsnet, urmat de o detunătură adâncă, de am crezut că o să rupă lumea în două.

— În șanț! a poruncit domnul Alcibiade, cu un glas poate la fel de puternic ca tunetul.

În stânga șoselei se căsca o săpătură adâncă de trei metri, pe unde trecea calea ferată, și pe taluz erau plantați salcâmi, ca să țină pământul, să nu curgă la vale cu ploaia. Nu știu cum și care mai întâi ne-am dat drumul la vale; ne-am pomenit toți, unul peste altul, lângă calea ferată pe care de mult nu mai treceau trenuri și avea șinele ruginite. Eram zgâriați pe mâini și pe față de spinii salcâmilor, dar nimeni nu-și pierduse poverile. Copilul dus de mine avea mână moale, l-aș fi crezut leșinat, dacă n-aș fi văzut ce rătăcit și cu ce groază se uita la mine, cu ochii sclipind ca doi tăciuni aprinși, în mijlocul petei negre care îi era fața.

Până să ne dezmeticim vreunul, și înainte de a se auzi plânset sau scâncet, dintre flăcări, după tunetul care nu voia să se termine, își luă zborul un talger cât un acoperiș de biserică, semănând cu ceea ce azi socotim că ar fi o farfurie zburătoare, venită din altă lume. Talgerul, înroșit de foc și lăsând o coadă de scântei în urmă, trecu pe deasupra noastră, atât de jos că îi simțeam dogoarea, sau mi se părea de frică, și se duse până departe, prăbușindu-se în câmpie.

Toți stăteam ghemuiți sub terasamentul caii ferate, la adăpostul salcâmilor, care n-ar fi fost o pavăză dacă talgerul cădea mai aproape. Numai domnul Alcibiade rămăsese în picioare, neînfricat, și cum îl vedeam în lumina vie a flăcărilor semăna cu un comandant de oaste în toiul bătăliei. Fără să fi știut că luptase în războiul burilor, și cu câtă bravură, mi s-a părut atât de curajos și de puternic, încât am fost sigur că sub paza lui nu putea să se apropie de noi nici o primejdie.

O altă explozie urmă curând după prima, și un alt talger, poate mai mic dar nu mai puțin înfricoșător zbură pe deasupra, ducându-se pe câmp, aproape în aceeași direcție cu primul. Pe urmă am aflat că erau capacele rezervoarelor, mai mari decât casele, pe care le știam, fiindcă se vedeau de departe, din marginea satului. Văzusem odată cu ochii mei ce putere are benzina aprinsă, și înțelegeam cum de le arunca în aer, ca pe niște foițe. Una din smintitele isprăvi ale lui Tom, care ar fi putut să ducă la o nenorocire,

fusese să arunce un bidon cu benzină în cuptorul spălătoriei, aflată mai într-o margine a curții din spate. Nu știu ce explicație i-a dat Tom domnului Alcibiade, fapt este că a scăpat fără nici o pedeapsă. Noroc că nu era nimeni pe aproape și ne-am ales numai cu groaza; mă aflam și eu acolo, mă dusesem poate cu vreo treabă, sau poate doar ca să iau o mână de clăbuc din cazanul cu rufe, să fac balonașe. Explozia m-a prins când ieșeam din spălătorie. Am simțit mai întâi o izbitură în spate, care m-a trântit la pământ de mi-am julit mâinile și genunchii. Așa cum stăteam lungit, fără să știu ce se întâmplase, a trecut peste mine un tunet care spinteca aerul și-l făcea să tremure, și o lumină care câteva clipe a fost mai puternică decât soarele. M-am dezmeticit repede și când am ridicat capul am mai avut timp să văd cum cazanul de rufe, aruncat în aer prin acoperișul spălătoriei, cădea la intrarea din spate a casei, unde iarăși din fericire nu se afla nimeni. În afară că era turtit, cazanul rămăsese întreg, și după ce l-au îndreptat, l-au dat la țigani să-l cositorească pe dinăuntru, așa că în el s-au fiert iarăși rufele. Dar nu mi se părea un câștig demn de luat în seamă, când cuptorul era făcut praf, pereții spălătoriei năruiți, acoperișul găurit, gata să cadă, și când e știut că oricine s-ar fi aflat înăuntru, fie chiar și vinovatul, putea să se prăpădească. Dar așa era domnul Alcibiade, fire ciudată, se bucura la un câștig mic și nu ținea seama de o pagubă mare. Odată, când și-a pierdut portofelul, n-a fost atât de necăjit pe cât a putut să se bucure – am văzut cu ochii mei, fiindcă îl însoțeam la plimbare – când a găsit o băncuță, jumătate de leu, în praful drumului. S-a aplecat repede, parcă temându-se că ar putea s-o ia altcineva, a ridicat-o, a privit-o vesel și înfoiat de satisfacție, și pe urmă mi-a dat-o mie. Iar eu l-am iubit și l-am venerat, dar nu pentru băncuță, ci pentru că, atât de puternic pe cât îl știa lumea, putea să fie uneori mai copilăros decât mine.

Mi-a făcut bine să ies puțin din încordarea unde ajunsesem când pe deasupra noastră zburau capacele rezervoarelor. Să mă duc cu gândul, fie și o clipă, spre o amintire duioasă, înainte de a mă întoarce în teroarea aceea, atât de nedreaptă pentru un copil cu viața încă neîncepută.

Timp de câteva minute domnul Alcibiade urmări zborul talgerelor încinse, care nu conteneau să zboare pe deasupra, apoi porunci, ca pe câmpul de luptă:

— Înainte! Nu vă fie frică!

Am înțeles în aceeași clipă, poate prin intuiție, pe ce se bizuia domnul Alcibiade: exploziile erau atât de puternice, încât capacele rezervoarelor se

duceau totdeauna departe, niciunul nu căzuse în preajma noastră. Cred că nu era lege, putea să se întâmple și altfel, măcar o dată, dar norocul a fost ca el să aibă dreptate. Nici marile victorii ale generalilor nu se bizuie pe o lege neschimbătoare; neschimbat rămâne adevărul că numai cine merge înainte poate să câștige.

— Nu poci să mă ridic! gemea moș Covrig, pe care abia acum îl vedeam lângă mine.

Nu știu de unde îi venea porecla, Belea Mare, prefăcută în nume, fiindcă era scrisă și în acte, și nu știu dacă și-o meritase, dar atunci moșneagul fu o mare belea pentru domnul Alcibiade.

Toate se petreceau între detunături născute una din alta, tot mai puternice, și nu păreau că ar putea să se sfârșească; nu exista nici motiv, nici logică, odată ce se porniseră. Abia dacă își încetineau ritmul, câte o clipă, ca să se audă vuietul flăcărilor și să se vadă că nu dau înapoi, și că nu-i nici o nădejde să se stingă.

Cel aflat acum departe de spaima noastră poate ușor să-și închipuie ce se întâmpla dacă după fiecare explozie, cuprinsul unui rezervor, zeci de vagoane de benzină ușoară, dar fie numai gaz sau păcură, se revărsa peste flăcări, ca o cascadă. Totul era destinat să ardă, nimic nu putea să scape, numai că trebuia aer, volume nemăsurate, absorbite din toate părțile. Acesta era vâjâitul pe care-l auzeam, tot mai sălbatic, o zbatere disperată, ca a unei ființe gigantice pe cale să se înece. Și ceea ce vedeam nu era numai o impresie născută din groază, ci o imagine adevărată: pe lângă vuiet, vedeam cum se prăbușea aerul, fiindcă fumul îi dădea contururi materiale și ochiul putea să le urmărească. Aerul cădea și-l înghițeau flăcările, iar pe ele le vedeam și mai limpede, ca pe niște guri de balauri. Și cum lăcomia lor nu putea să se liniștească, nu rămânea decât să se facă un gol mare, până la înălțimea unde era cerul, acesta să se prăbușească în flăcări și să ardă, cu stelele, cu paradisul, cu sfinții, cu arhanghelii și cu îngerii. Era apocalipsul prevestit de Sihastru. Abia acum, când o simțeam gata să piară, îmi închipuiam împărăția cerurilor ca pe o lume adevărată, cu întreaga ei suflare atârnând peste flăcări, ținându-se doar într-o ață, și cu toate că nu-mi făcusem nici o iluzie în legătură cu împărăția aceea, abia acum, știind că n-are să mai fie, m-a apucat groaza că lumea o să rămână ciuntită și murdară de funingine, fără nici un acoperiș deasupra și fără speranța în Paradis, ultimul refugiu al oamenilor.

M-am ridicat greu la porunca domnului Alcibiade, nu-mi dădeam seama că respiram repede, în schimb vedeam că toate în jurul meu începeau să se clatine. Simțeam lipsa aerului, dar nu bănuiam că îl înghițeau flăcările, trăgându-l din lături, după ce îl terminau pe cel de deasupra. În urechile mele se năștea un vâjâit mai puternic decât cel din afară, despărțindu-mă de restul lumii și ducându-mă la o nepăsare puțin dureroasă, dar încolo caldă și bună, că m-aș fi întins la loc, în pietrișul terasamentului, uitând de orice datorie. Mergeam însă, m-am dezmeticit după câteva clipe, restul rămâneau închipuiri tulburi, eram la un pas după domnul Alcibiade, trăgând copilul de mână, fără să-i mai simt greutatea. Pe ceilalți îi știam lângă mine, cred că erau toți, deși nu-i vedeam limpede și nici nu stăteam să-i număr. Numai moș Covrig rămăsese neputincios unde căzuse. Am încercat să judec ce are să se întâmple cu el mai departe. Oare domnul Alcibiade hotărâse să-l jertfească, să-l lase pieirii ca noi să putem merge înainte? Sau bătrânul avea mai multe păcate decât alții și era condamnat să rămână acolo ca să-l ardă focul iadului?

Căci de vreme ce paradisul stătea să cadă, ce putea fi jos, dacă nu iadul, cum îmi închipuisem mai dinainte? Îi și vedeam pe draci aținându-se, cu furcile ridicate, iar în mijlocul lor, pe un tron de smoală, care nu putea să ardă, ci doar scotea fum în trâmbe, stătea Belzebut, bucurându-se, așteptând ca Dumnezeu să cadă la picioarele lui și să i se supună. Erau draci puzderie, niciodată nu mi-i închipuisem în număr atât de mare, și mulți dintre ei, îngrămădiți pe talgerele aruncate în aer, se duceau cu poruncă să cotropească pământul rămas fără pavăza cerului, îi vedeam dănțuind pe tabla încinsă, puteam distinge chiar cum ne făceau semne cu mâna, foarte veseli, siguri că n-aveam nici o scăpare, că până la urmă au să ne înhațe pe toți, chiar și pe domnul Alcibiade, oricât era el de puternic. Cred că ne aruncau și vorbe de batjocură, dar nu distingeam niciuna, până ce am înțeles că vorbeau altă limbă decât a noastră. Dacă ei aveau să devină mai mari peste lume și dacă aveau să ne cruțe pe câte unii, am fi fost nevoiți să le învățăm limba, după legea învingătorului.

Când au venit nemții și a trebuit să le spunem Guten Tag în loc de bună ziua, mi-am adus aminte de bejenia noastră, și m-am gândit că imaginile acelea apocaliptice care se formau în mintea mea speriată vesteau ceea ce avea să se întâmple.

Sub un tăpșan domnul Alcibiade s-a oprit, a lăsat jos salteaua înmuiată de ploaie, împreună cu celelalte poveri și ne-a poruncit să mergem înainte,

fără să micșorăm pasul. El a luat-o repede înapoi, n-am înțeles ce voia să facă, mergeam și mereu întorceam capul, până ce l-am văzut venind cu moș Covrig în spinare.

Așa ne-am continuat drumul, domnul Alcibiade mergând de două ori cât fiecare din noi ceilalți. Îl ducea pe moș Covrig până la o sută de metri în față, îl punea jos iar el se întorcea fuga să ia salteaua, pe care o ducea cu altă sută de metri mai departe.

Cine ar fi înțeles oare rostul nostru, o mână de suflete câți eram și ne chinuiam să mergem înainte, fără să știm ce-avea să fie acolo unde urma să ajungem, dacă izbuteam să ajungem vreodată? Fiindcă toată lumea noastră pierise, odată cu Paradisul. Mergeam trăgând de mână copilul, care își pierdea tot mai mult greutatea, altfel nu l-aș fi putut duce, nu mai aveam nici o vlagă, mă ținea viu numai încrederea în domnul Alcibiade.

Făcusem drumul pe jumătate, dar focul mi se părea tot aproape și nici nu voia să scadă, ci continua să ne ia aerul, silindu-ne să răsuflăm repede și cu spasmuri. Nu mai știam ce-o să se aleagă de lucrurile pe care le căram cu atâta trudă, erau pătrunse de ploaie, ca și hainele noastre. M-am gândit atunci că din toate câte au fost făcute pe lume, nu știam când și de cine, căci nu învățasem încă despre Creațiune, nimic nu rezistă mai bine ca pielea omului, fie la frig, fie la căldură. Nimic nu are o durată atât de mare, judecând după pielea lui moș Covrig, tăbăcită dar încă întreagă, ținând bine la ploaie. Ploua cu picături tot mai mari, le priveam cu mirare, nu mai văzusem și nici nu credeam că se poate, picături cât alunele, apoi cât nucile, cât merele, cât gutuile; ne-ar fi spart capul să nu fi fost atât de ușoare, că abia le simțeam atingându-ne fața. De atâta fum se făcuse noapte, dar o noapte roșie, de la flăcări; toate erau roșii, chiar și picăturile de ploaie, ajunse acum de mărimea pepenelui și rămase neschimbat de ușoare.

În acest timp capacele rezervoarelor continuau să zboare, și pe unde treceau lăsau asupra pământului o lumină albă. Până ce, din roșii cum erau înainte, toate s-au făcut albe, de asemenea flăcările, dar mai întâi picăturile de ploaie; ele aveau acum mărimea pruncului pe care îl ținea în brațe femeia. Era o atât de neînțeleasă întâmplare, încât am început să mă clatin, iar cele din jur au început să se rotească, până la amețeală. Urechile îmi țiuiau, nu mai auzeam vuietul focului, nici exploziile; îl vedeam numai pe domnul Alcibiade, alb și el, de parcă ar fi fost îmbrăcat în haine de vară, alunecând de la o zare la alta, ducând în spinare când salteaua, albă ca nouă și nepătrunsă de ploaie, când pe moș Covrig pus în giulgiu.

Frumoase haine purta vara domnul Alcibiade, totdeauna proaspăt spălate și atât de bine călcate că nu făceau o cută, stăteau pe el ca turnate. Cu atâta dichis n-ar fi putut să le spele nimeni în casă; le trimiteau cu trenul la București, la spălătorie, de unde veneau în cutii legate cu fundă, ca rochiile de mireasă. Cutiile și fundele erau și ele tot albe.

Apoi, deodată și fără nici o mirare, am văzut că picăturile de ploaie, mari cât pruncul din brațele femeii, erau îngeri care cădeau din cer, cu aripile arse, și se așezau pe pământ cu fața în sus, cu mânuțele împreunate pe piept, cuminte; și în atâta dogoare și vâlvătaie de flăcări, simțeam că mânuțele sunt înghețate. Ochii, la fel, erau ca de gheață; și obrajii.

Tot drumul am mers printre îngeri morți, trebuia să-i ocolesc la tot pasul, ținându-l cu grijă pe copil, ca să nu-i lovească. În tot acest timp dracii continuau să zboare pe deasupra noastră, dănțuind și veselindu-se pe capacele explodate, nemailăsând nici o îndoială că victoria lor era sigură și întreagă. Spre a se adeveri, l-am văzut pe Dumnezeu fugind pe câmpie, cu barba smulsă, într-o sutană albă pârjolită de flăcări, urmat numai de câțiva arhangheli, tot ce mai rămăsese din marea lui oaste. L-am recunoscut deși îl vedeam prima oară, și o clipă l-am asemuit cu domnul Alcibiade, așa cum tocmai trecea fuga pe lângă mine, ducându-l pe moș Covrig în spinare. Dumnezeu și arhanghelii s-au pierdut într-o văioagă; la capătul ei era o pădurice, și dacă fugarii ajungeau până acolo, găseau unde să se ascundă. Dar mai degrabă cred că Dumnezeu a căzut în captivitate.

Capitolul 22

Frumusețea Mariei. Despre pălării și basmale. Un fel de a privi teoria relativității generale. Noțiunea dezolării.

Focul a ținut multe zile, până ce n-au mai rămas rezervoare să explodeze; atunci i-a scăzut furia, n-a mai tras vârteje de aer, apoi încet-încet a început să se stingă. Dar n-a ars numai o rafinărie, ci toate câte înconjurau orașul, și altele în alte orașe, împreună cu pădurile de sonde de sub dealuri. Zile în șir cerul a fost negru de fum, iar nopțile roșii de flăcări. Domnul Pretoreanu le vedea tocmai de la București, dacă se urca în foișorul palatului și se uita cu binoclul, și chiar dacă nu le-ar fi văzut, știa, fiindcă în biroul lui se luase hotărârea, și el ajutase să se pună focul. Câteva zile mai târziu, când aflase că sondele și rafinăriile erau toate în flăcări și nu mai

rămânea de aruncat nici o torță, domnul Pretoreanu se urcă în automobil și porni spre Moldova, pe drumuri triste și desfundate.

Cât despre noi, care aveam să rămânem, am avut de făcut multă treabă până să vină nemții. Cât eram de mic, am cărat și eu pământ, cu găleata, din pivnița domnului Alcibiade, unde se săpa în perete o firidă adâncă.

Eram uzi și înghețați cu toții seara, când ajungeam acasă, după ce lăsasem în urmă atâția îngeri; ceilalți nu i-au văzut, nu mă miră, înseamnă că n-au avut nevoie să vadă. Eu însă nu-mi puteam închipui un cer în flăcări, atârnând fleandură și să nu fie nici o victimă. Sigur că au ars și sfinții; dacă n-au căzut în drumul nostru, înseamnă că s-au luptat până în ultima clipă, chiar după ce Dumnezeu fugise și când noi de mult intrasem în casă, unde ne spălam de funingine.

Când am dat de lumină, am regăsit altă imagine a lumii, cea știută de mai înainte, decât că, așa cum se vedea de la fereastră, era înroșită de flăcări; focul rămânea o realitate și nimeni nu putea să-l stingă, dar nu mai era nimic alb afară, și ploaia se vedea iar măruntă. Ne-au trebuit câteva clipe până să ne venim în fire; atunci, seara, când ne-am uitat unii la alții, nu ne-am recunoscut și n-am putut înțelege; în afară că eram uzi și murdari de noroi până în creștet, toți aveam fața neagră, ceea ce abia acum se vedea bine, sub lămpile strălucitoare ale Alexandrinei. Nu știu ce închipuiri își făceau alții, mie, unul, care îl văzusem pe Dumnezeu fugind pe câmpie, mi s-a năzărit că în ziua, în seara sau în noaptea aceea de deschidere a apocalipsului, orice răsturnare în firea lucrurilor și orice răstălmăcire erau posibile, și noi, cei intrați atunci în casă, nu ne reprezentam pe noi înșine, care poate murisem și zăceam printre îngeri, măcar cei cu sufletul curat, ci în locul nostru coborâseră dracii de pe capacele zburătoare.

Nu mă bucuram de această transpunere, chit că ne puteam socoti în tabăra învingătorilor. Dar și mai rău a fost când mi-am dat seama că în realitate eram noi cei adevărați, ajunși să nu ne mai recunoaștem, istoviți de poverile pe care le purtasem, înspăimântați de flăcări și de explozii și negri ca dracii. Ploaia care ne scăldase tot timpul obrajii pusese pe noi, strat după strat, funinginea ridicată la ceruri și o făcuse scoarță, să n-o mai spălăm niciodată. E drept că spaima de a rămâne așa pe toată viața a trecut repede, când m-am aflat în fața ligheanului cu apă caldă și am văzut în oglindă cum începe să mi se albească obrazul. Abia pe urmă, după ce dădusem jos funinginea de pe mine, dar nu într-o singură apă, când am simțit ce adăpost înseamnă o casă și mi-am amintit drumul sub flăcări, printre explozii, m-a

cuprins spaima că unul din capacele zburătoare ar fi putut să cadă asupra noastră. M-am uitat la domnul Alcibiade, care se spălase și își pieptăna barba; nu i-am spus nici o vorbă, l-am întrebat doar cu privirea. Sunt sigur că a știut ce aveam în minte, și mai sigur sunt că i-am înțeles răspunsul. Fără cuvinte! Care-i cel mai vorbitor mijloc al oamenilor de a se cunoaște în adâncime. „Nimic nu-i mai primejdios, în vreme de restriște, mi-a spus domnul Alcibiade, decât să te întorci din drum, chiar dacă n-ai nici o speranță înainte!” Am pus la păstrare cuvintele lui, atunci nu le-aș fi putut pătrunde, și abia mai târziu le-am scos la lumină, când am încercat să-mi fac din ele crezul de zile nenorocoase.

Nu mai țin minte unde erau ceilalți ai casei, nici copiii pe care îi adusesem, nici Alexandrina care poate pregătea ceva pentru masa de seară, după ce aprinsese lămpile în toată casa, nici cele două femei străine și, ce e mai ciudat, nici chiar domnul Alcibiade; poate se dusese să-și pună haine curate. Dar parcă niciunul din ei nu s-a mai întors toată seara, cât am fost eu acolo, până ce n-am mai avut încotro și m-am dus acasă, fiindcă era de mult noapte. Rămăsese numai femeia pe care o știam cu pruncul în brațe; acum nu mai vedeam pruncul, cum nu-i mai vedeam nicăieri nici copiii, dintre care pe unul îl ținusem de mână tot drumul; poate Alexandrina îi luase să-i culce în altă odaie. Era numai femeia, stând pe un scaun, în mijlocul odăii, așa cum venise, îmbrobodită și îmbrăcată ca o cerșetoare, murdară de noroi și udă de ploaie.

Cred că în seara aceea, deși eram mic și nu puteam nici pe departe să judec și să simt ca un om mare, s-a născut în mintea mea, în deplinătatea ei, căci niciodată n-a mai putut crește, ideea dezolării, pusă într-un cuvânt pe care bineînțeles încă nu-l auzisem, ci aveam să-l asimilez după multă vreme. Dar înțelesul lui, cu toată cuprinderea, amar, tristețe, îngenunchere fără speranță, și poate nevoia de moarte, l-am citit pe chipul femeii și l-am ținut minte. Ședea pe scaun, sub lampă, cu mâinile pe genunchi, ca omul care nu știe ce are de făcut și de unde ar putea să înceapă. Nu-și scosese nici broboada, nici scurteica; din toată făptura ei se vedeau numai mâinile goale și fața neagră de funingine; restul putea să fie o grămadă de boarfe murdare și ude. Mă uitam la ea fără să mă pot înțelege, ce așteptam când toată lumea plecase, până ce am văzut că din ochi începeau să-i curgă lacrimi, brăzdându-i obrajii și lăsând dâre albe – spălau funinginea mai bine decât orice apă, erau calde și veneau întruna curate.

Oricine i-ar fi spus: „Nu plânge!” E primul îndemn al omului, când vede lacrimi în ochii altuia. Unii spun mai blând, alții mai aspru. Eu m-am apropiat de ea și i-am spus:

— Plângi! Te rog, plângi tare!

Îndată lacrimile au început să curgă șiroaie, că le-aș fi putut aduna în palme, ca ploaia la streașină. Atunci am întins mâna, care era curată, și i-am spălat fața cu lacrimi, am pornit de la frunte, am coborât pe tâmple, pe obraji, pe bărbie, lăsând în urmă pielea albă. Niciodată, mai târziu, mângâind un obraz de femeie, cu alte gânduri decât în seara aceea de prăbușire când Dumnezeu lăsase lumea în părăsire, n-am cunoscut o bucurie mai mare. Dacă uneori simt silă pentru o faptă, dacă toate din jur mi se par hâde, veștejite sau moarte, dacă nu pot să sufăr pe nimeni și aș trage cu mitraliera în lume, mă duc cu gândul la cea mai îndepărtată dintre bucuriile mele, seara aceea de dezolare când am spălat obrazul femeii cu lacrimi, și atunci toate simțămintele și gândurile mi se limpezesc, devenind calme și pure.

De câte ori aș fi vrut să-i spun unei femei că este frumoasă! Nu i-am spus niciuneia, nici când nevoia de a spune creștea până se transforma în durere. Dar nu fiindcă n-aș fi avut îndrăzneală. Ci fiindcă sunt vorbe care se spun o singură dată. Și eu i-am spus acelei femei, după ce i-am șters obrazul cu o năframă curată. Mă uitam la ea și nu puteam înțelege. De unde era, cine o făcuse, de ce venise? Mersesem pe drum împreună, sub cerul de flăcări, îi dusesem copilul de mână? Dar nu era cu putință! Aceea fusese altă femeie, cerșetoarea îmbrobodită, cu scurteica plină de petice. Și dispăruse. Iar în locul ei era alta, pogorâtă din cerul care arsese, și am socotit că nu putea să fie decât Sfânta Maria, Preacurata, neasemuită în frumusețe. Acum știu de unde îmi venea îndrăzneala s-o privesc prelung și cu stăruință, atât de aproape de ea că-i simțeam respirația, fiindcă o socoteam o icoană, în fața căreia orice credincios are voie să îngenuncheze, și căreia poate să-i sărute obrazul. Am contemplat-o astfel, într-un fel de vrajă, fără să mai știu nimic despre lume, prin ce trecusem pe drum și câtă deznădejde lăsasem în urmă, până ce i-am spus: „Ești frumoasă!”

I-am spus cum spui: Bună dimineața! Simplu, curat și cu bucurie, fără nici o șovăială și fără nici un tremur al glasului. Cum se spune o singură dată.

Eram doar un copil, nici nu începusem abecedarul. Cine pune preț pe o vorbă pornită dintr-o minte prea mică să aibă pricepere? Mai ales despre

frumusețe, care nu poate fi definită și nu se învață din carte? Întâi s-a uitat la mine mirată și parcă neputând înțelege. Vorba zburase, trecuse pe la urechea ei, pe sub broboadă, și poate n-o auzise decât jumătate; dar ceea ce spusesem mi se vedea pe față, n-ar fi fost nevoie să spun iarăși. Și atunci, după ce am simțit că îmi caută gândul în ochi și mi-l citește, deodată, pe fața ei care fusese murdară și plânsă, a trecut o lumină.

Poate n-am înțeles dintr-odată, dar astăzi știu bine că și-un corb în pădure de-i va spune unei femei că este frumoasă o va umple de bucurie, și nu cred deloc că bucuria ar fi vană, numai fiindcă pornește de la o minte nepricepută. Trebuie numai ca vorba să fie din inimă. Dacă pe corb încă l-ai mai putea pune la îndoială, copilul nu știe să mintă.

Zâmbea atât de cald și cu atâta bucurie, că toată lumea îmi părea altfel, dezolarea ieșise prin zid și prin geamuri, o luase vântul, o tăvălea printre îngerii morți care umpleau câmpul.

Dar ce era adevăr și ce numai închipuire? Pe drum, domnul Alcibiade o strigase pe nume. Uitasem, toate atârnau greu pe mine, pe umeri, pe inimă. Deodată mi-am amintit că o chema Maria și mi-am dat seama că nu se putea s-o cheme altfel.

Așa cum n-am mai spus niciodată cuvântul, n-am mai văzut nici un zâmbet să-i semene. Nu mă pot plânge că am rămas nerăsplătit pentru adorațiile mele. Dar de multe ori am tânjit după zâmbetul acela ca nici un altul, tare aș fi vrut să-l mai stârnesc o dată și să mă bucur, mai mult și mai bine decât prima oară, cu altă putere și cu altă răsplată. Îmi pare rău, am dus după mine o pedeapsă, ca o infirmitate – n-am mai putut să spun niciunei femei că este frumoasă! O, și câte n-au fost!…

Tot ce este frumos pe lume, poezie și muzică, și case, și flori și arbori – și toată natura, nu pot fi înțelese, nu pot fi simțite decât dacă le raportăm la singurul reper neschimbător, frumusețea femeii, care le învie pe toate. Fără o femeie frumoasă, natura ar fi goală și tristă.

Stau să mă gândesc bine, nu pot trece repede peste cuvinte atât de grele. Ce era frumusețea acelei femei, pe care o chema Maria? Fruntea, ochii, obrazul, gura, bărbia? Dar cine poate să știe și, mai ales, cine poate să spună? Câte nu se împletesc, și câte nu se suprapun. Fără să aibă un nume, peste ceea ce se vede la întâia privire, și abia izbutesc să dea un suport anatomic? Fără vibrație și fără culoare. Frumusețea e dincolo de anatomie, o stare, o devenire, un flux, o neodihnă. Starea de repaos o destramă. E un

aparat de zbor mai greu decât aerul; mișcarea ei este un freamăt care emană voluptate, și fără de care se prăbușește.

Toate acestea le-am gândit cu scurgerea anilor, însă le ghicisem atunci, seara, în scurtul timp cât a durat zâmbetul și când Maria și-a scos broboada.

Dacă o femeie va sta cu broboada în cap după ce i-ai spus că este frumoasă, înseamnă sau că are părul urât, și dacă-i așa ce rămâne din frumusețe? – sau că suferă de o boală a sufletului, și atunci nici măcar nu poate să zâmbească, fiindcă o doare.

Când Maria și-a scos broboada, s-a descătușat din strânsoare un nimb de aur care era părul, și-am avut încă un îndemn să cred că pogorâse din ceruri. Dar nu era numai nimb, ci și cascadă, fiindcă se revărsa pe umeri, pe spate, peste scurteica ponosită, făcând-o să strălucească.

Dacă am rămas cu imaginea unui nimb de aur, ar însemna că părul era blond, dar iată că nu-mi dau seama, putea să fie și altfel; când încerc să-l aduc în minte, culorile își schimbă valoarea și se amestecă între ele. Și-apoi, în afară de nimb, era o cascadă, iar cascadele nu pot fi definite prin culoare, ci prin mișcarea lor, ea însăși nedefinită. Fiindcă în căderea apelor, în învolburarea lor neîntreruptă, nu-ți mai dai seama de la o vreme dacă se întâmplă o prăbușire și nu o ridicare, sau poate o împletire între amândouă, o trecere simultană, ascendentă și descendentă, între două trepte care se pot schimba între ele.

Acest gând mi-a venit după câțiva ani, într-o noapte când stăteam la fereastra lui Odor, vorbind în timp ce el se dezbrăca pe îndelete, întârziind câte un ceas între o mișcare și alta. Tânjea după o carte apărută în timpul războiului, chiar în anul când ardeau rafinăriile noastre, și m-a trimis la oraș s-o caut. Am mers din librărie în librărie, silabisind după notița pe care mi-o dăduse Odor: Aveți *Bazele teoriei relativității generale* de Einstein? Cuvintele luate în parte îmi erau cunoscute, dar nu înțelegeam nimic din ideea pe care o reprezentau împreună. Cartea nu am găsit-o, și când Odor a scris la o librărie mare din București să întrebe de ea, i-au răspuns că n-o au, dar ar putea s-o comande, cred că la München. Am adunat leu cu leu, suma cerută, vreo șaizeci de lei, mi se pare; Odor avea buzunarele goale și îmi închipui că pierduse cu totul noțiunea banului. Nici noi n-o duceam bine, nici nu mai știu cum am scos-o la capăt, poate m-am lipsit de covrigul zilnic din recreația mare, și am mers pe jos între casă și școală, o toamnă întreagă, ca să nu plătesc trenul. Îmi aduc aminte că în ultimele zile, când știam că are să vină cartea și nu adunasem suma întreagă, am făcut o tombolă la

școală, mi-am sacrificat lanterna electrică, n-aveam alt obiect de valoare și-o agonisisem cu multă trudă. Sigur că m-a durut inima, dar nu puteam face altfel, și când a venit cartea ramburs, am plătit-o fără tocmeală.

Odor nici măcar nu s-a gândit să-mi spună un cuvânt de mulțumire, s-a apucat s-o citească, adâncit în pagini ca într-o apă, putând să se și înece. Abia peste vreo lună și-a venit în fire după tulburarea pe care i-o stârnise cartea și a vrut să mi-o explice, mi-a vorbit seri de-a rândul. Îl ascultam din plăcerea să-i aud glasul, care căpătase un timbru mai adânc și era mlădios, ca o muzică. Apoi mă simțeam mândru că îmi vorbește ca unui om mare, ca mai multor oameni deodată, cum le vorbea Platon ucenicilor în parcurile Atenei. Mă străduiam să-i urmăresc ideile, ceea ce îmi prilejuia o altă plăcere, dar le pierdeam pe drum și nu le puteam înțelege. Primul fir de lumină, tot ascultându-l, mi s-a aprins în minte odată, pe neașteptate, când peste vorbele lui s-a suprapus părul Mariei, cum nu-l uitasem, ca un nimb și ca o cascadă. Sigur că era puțin, după lungile conferințe ale lui Odor, totuși puteam fi mulțumit că, fără a-i fi înțeles spusele, în mintea mea se năștea o idee, care nu era concluzia celor auzite, ci o derivație a lor, descoperită de mine, fie că la fel puteau să gândească și alții, mai târziu sau mai înainte. Pe atunci nu aveam noțiunea de competiție, iar azi, când o am, o resping, socotind că un om care ajunge primul nu trebuie să sune din trâmbiță.

Dar nu! Cine ar fi putut gândi până atunci că părul Mariei, a cărui culoare n-o pot numi, fiindcă a rămas nedefinită, e primul și cel mai convingător exemplu al relativității generale? Al faptelor și al lucrurilor. A toate de pe suprafața pământului, și de pe oricare alte pământuri unde o femeie are părul și ca un nimb, și ca o cascadă, și rămânând el însuși poate oricând să fie oricare altul, între culoarea aurului și a antracitului, limitele lui absolute. Limita absolută opusă nimbului, simbolul seninătății, fiind cascada, simbolul neliniștii.

În cele de mai sus am încercat să spun cele gândite atunci, în fereastra lui Odor. După ani, când aveam mai multă putere de a înțelege starea lucrurilor, am văzut părul multor femei izbucnind asupra privirii mele, de sub pălării, toci, berete, turbane, basmale sau eșarfe. Mai demult erau pălării cu borurile cât o umbrelă, care se prindeau de păr cu un ac lung de două șchioape; pe atunci, când vedeam o femeie în fața oglinzii, fixându-și pălăria, pe care altfel ar fi luat-o vântul, mi se părea că își bagă acul în creier, dar nu pot spune că gestul și pălăria, și chiar acul, n-aveau grație. Erau apoi pălării împodobite cu flori sau cu pene de struț vopsite. La Berlin

am văzut femei cu pălării bărbătești, și unele chiar cu monoclu, și toată purtarea lor era bărbătească, așa că ar fi fost fără nici un folos să le despletești părul, admițând că nu erau tunse băiețește. Am mai văzut în viața mea pălării care își pierduseră borul cu totul, stăteau lipite în jurul capului, ca o cască, peste tâmple, peste urechi și peste ceafă, și dacă m-au dezamăgit prima dată, n-aș putea spune că mai târziu nu le-am descoperit și un fel de farmec. S-au purtat și șepci – mi se pare că într-un timp au fost chiar un fel de uniformă a studentelor, de aceea le asimilez celei mai receptive dintre fazele tinereții, vârsta când se învață viața; cu altă vârstă n-ar putea să se potrivească. Îmi închipui că o șapcă roșie, cu un echer și un compas brodate cu fir de aur drept emblemă, sau cu un șarpe împletit pe piciorul unei cupe, i-ar fi stat caraghios unei femei cu copilul de mână.

Beretă purtau mai ales fetele sărace, dar le stătea bine, dacă știau s-o pună, și mă gândesc la ele cu duioșie. E adevărat că am văzut și cucoane cu brățări și inele scumpe, împrumutând nelegitim această coafură de midinetă, numai că beretele lor nu erau de pe strada Lipscani, ci de la Paris, se vedea cât de colo, și nu mi-au fost simpatice. O beretă este, înainte de toate, o ștrengărie; în compoziția ei mai trebuie să intre râsul și nebunia; râsul din inimă, din voioșie, și râsul smintit care erupe deasupra tristeților – și ce dacă vei plânge seara? Trebuie să intre dorința de a fugi pe câmp, cu un băiat de mână, cu obrajii aprinși ca florile roșii, cu respirația dogorind la cincizeci de grade Celsius, cu un fin văl de nădușeală pe piele. Să fugi peste văi și tăpșane, până la marginea unui crâng, sau a unei ape, și acolo să-ți scoți bereta, s-o arunci în soare, să-ți scuturi părul, ca să cadă pe spate, apoi să te întinzi în iarbă, gata aprinsă după atâta goană, și să-i spui băiatului: „Vino!”, cum i-a spus Isadora bărbatului când ieșea gol din spuma mării. Iar bereta să se ducă și să se tot ducă, până în stratosferă, de unde să cadă înapoi abia după o oră, plină de ozon și de puritate.

Însă nimic din toate aceste acoperăminte ale capului nu va ascunde părul mai deplin și mai bine decât basmaua. Și nimic din toate, cât ar fi ele de scumpe și de luxoase, ieșite din mâna celor mai mari și mai renumite modiste din lume, nu va îngădui mai multă desfășurare de fantezie decât cea mai simplă dintre basmale; cum e făcută, cum e chitită, cum e înnodată. Basmale într-o singură culoare, negre, de doliu, și albe, de feciorie; iar între ele, toate culorile care încap între prima iubire și moarte. Basmale în triunghi sau pătrate, care se pun în două. Cu flori, cu dungi, cu valuri, cu buline, cu romburi, cu toate figurile geometrice reale sau închipuite; sau cu

simboluri: cu Turnul Eiffel, cu ultimul tip de Lamborghini, cu Alain Delon machiat cu o cicatrice pe frunte. Cu rachete cosmice, cu submarine, cu marea aeronavă Concorde zburând pe deasupra Atlanticului, unde au pierit Lusitania și Titanicul. Cu pescăruși și cu rândunele. Cu titluri din ziare, ca să se definească timpul istoric.

Dar în câte feluri nu poate fi înnodată basmaua, având de fiecare dată altă explicație și dovedind altă stare a sufletului? Nodul auster de deasupra bărbiei; sub o basma înnodată așa se ascunde o fire aspră, sau o dezamăgire prefăcută în piatră cu anii, și care nici măcar nu merită să fie reînviată printr-o nouă durere și readusă în suflet, unde orice vibrație este moartă; o femeie îmbrobodită atât de aspru merge prin lume fără să aibă dreptul, singurul ei loc fiind la mănăstire. Ea nu trebuie abordată, și nici nu se cuvenea să-i închin atâtea cuvinte.

Toate se schimbă când nodul basmalei se face sub bărbie. E în el încă o nehotărâre, în privirea femeii se vede încă un semn de întrebare, dar fața ei este gata să râdă, și nu lipsește decât mâna destul de hotărâtă și de îndemânatică spre a desface basmaua. O femeie cu basmaua desfăcută seamănă cu o cetate care se predă singură, după un asediu, nu prea lung și care nici nu i-a făcut prea multă frică. De-aici înainte ea nu mai așteaptă decât ultimul gest, gata să pactizeze cu inamicul, plină de recunoștință.

Basmaua se mai poate înnoda la spate, dar așa părul stă mai mult liber și acoperământul lui, sau pavăza, rămâne mai degrabă simbolic. Sau poate fi de-a dreptul o invitație. O basma astfel legată o ia vântul cu ușurință. Iar de cele mai multe ori cade singură. Ea dovedește în primul rând o mare sinceritate, și acceptarea oricăror riscuri. Dacă pe femeia care o poartă, și se cuvine să nu fie trecută de-o vârstă, o chemi să joace șotron pe trotuarul din fața casei, ea nu va întârzia să vină, și-i va sta bine ca unei fetițe. Bineînțeles că basmaua îi va aluneca pe umeri după prima săritură. Lăsați-o să-și ducă jocul până la capăt; răsplata va fi înzecită.

Credința mea rămâne că din tot ce poartă femeile la lumina zilei basmaua este cea mai feminină; fiindcă are în ea o ușoară reținere, cea care salvează pudoarea și creează ispita, împreună cu taina, derivând atât de strâns una din alta. Dacă este bine legată, dar nu austeră ca în primul caz, amintit adineaori, nu îngăduie să se formeze nici o idee despre ceea ce ascunde, ce culoare de păr, și mai ales ce structură, căci pot fi atâtea, de la buclele de oiță până la casca grea și rigidă, alcătuită din șuvițe lamelate, sudate între ele și părând inexpugnabile, când în realitate se pot desprinde

de la prima atingere, restituind o căldură ascunsă și nici măcar bănuită. Asemenea păr, fluturat cu trufie, poate să scoată sunete de săbii încrucișate, dar e de ajuns o atingere, cu o tandrețe sinceră, ca să se transforme în muzică. Fericit cel cu urechea deschisă spre sunetele care se nasc când o femeie își aruncă basmaua pe spate și își flutură părul.

Nu știu ce culoare avea părul Mariei, dar când își lepădă broboada udă de ploaie, dintr-o singură mișcare a capului odaia se umplu de sunete din registrele extreme ale muzicii, de la cele mai grave sau mai profunde, până la cele atât de înalte că nici nu pot fi auzite, ci intră numai în compoziția timbrului, sunetele pe care eu le numesc ale liniștii, folosite cred la dialogul dintre stele, putând deci străbate distanțele astronomice.

Mi se părea de neînchipuit cum putuse să se ascundă asemenea muzică sub o broboadă așa de groasă, de murdară și hâdă, și mai ales cum supraviețuise ororii pe unde trecusem, explozii și fierării învârtejite, victoria infernului asupra paradisului, încheiată cu moartea atâtor îngeri.

Ce se ascundea sub celelalte boarfe nu îndrăzneam să-mi închipui, și când într-o zi, mai târziu, am văzut-o pe Maria stând goală în ploaie, cu pielea însetată, am auzit altă muzică, fiindcă, asemenea părului, trupul ei era încărcat de sunete.

O țineau ascunsă, nu se putea duce la gârlă, iar ea simțea nevoia de soare și apă. Odată când veneam la domnul Alcibiade, pe o ploaie de vară bogată și caldă și când nu era nimeni pe afară, mergând pe poteca mea nu prea știută de alții, mi-a luat ochii o lumină dintre boschete. Atunci am văzut-o pe Maria, printre ramuri, stând despuiată în ploaie, cu brațele ridicate, cu capul dat pe spate, râzând și bucurându-se, parcă beată. Trupul ei, atât de fierbinte că prefăcea ploaia în aburi, emana într-adevăr sunete muzicale, octave suprapuse care n-ar fi încăput pe portativele obișnuite, cu cheile cunoscute, ca să fie scrise, să le poată asculta și cine nu le auzise. A fost privilegiul meu, și l-aș împărți cu oricine, căci n-ar însemna o pierdere; frumusețea crește prin recunoașterea ei și de alții. N-am atâta putere, am încercat, cred că se vede. Ca să ajung la capăt ar trebui să spun ce ochi avea Maria, și ce gură. Le văd limpede pe toate, cum le știu din seara când i-am spălat obrazul cu lacrimi descoperind cât era de frumoasă. Dar cum să le definesc în mijlocul acelui dezastru, când lumina focului intrând pe fereastră îmbrăca viața în roșu? Maria era ca o rafinărie în flăcări.

* * *

Când mersesem ultima oară la oraș, s-o luăm pe Maria, nu știam despre ea nici măcar cum o cheamă, o vedeam prima oară, dacă se poate spune că o văzusem înainte de a-și scoate basmaua. Ne-am oprit în fața unei cizmării cu obloanele lăsate și după ce domnul Alcibiade a bătut în portița de alături, s-a auzit un glas înăuntru: „Sunt gata, vin îndată!" Glasul ar fi trebuit să-mi atragă luarea-aminte, fiindcă el premergea imaginea care avea să se formeze pe urmă, în casă la lumina flăcărilor. Dar degeaba spun așa; în nici un caz n-aș fi putut face legătura, la anii aceia ai copilăriei, și mă îndoiesc că ar fi fost ușor chiar pentru un om dedat cu viața, și bineînțeles nu oricare. Era o înrudire legată parcă prin fire subțirele de ață, dar trainice, între sonoritatea glasului și întreaga ei sonoritate, începând cu ceea ce emitea părul fluturat peste umeri, cu flăcările de pe față și cu tot ceea ce se simțea sub boarfele păcătoase. Glasul mi-a rămas în memorie, dovadă că l-am recunoscut seara, în casă, însă când l-am auzit prima oară nu mi-a trezit nici o impresie. Eram cu ochii la firma pe care scria: „Cizmărie, comenzi și reparațiuni, la Petre Piciu". Nu știam ce căutăm acolo, iar numele meșterului mi-ar fi stârnit râsul, să nu fi fost o zi atât de mohorâtă și să nu fi înțeles că vor veni vremuri proaste. Până atunci nu prea le simțisem, cu toate că auzeam vorbindu-se despre retragere și văzusem răniții prin curte. Știam chiar că la București venise zepelinul și bombardase (în noaptea când nenorocoasa Medeea își pierduse piciorul) după cum nu prea târziu avea să vină și prin părțile noastre. (Atunci l-am văzut cu ochii mei, zburând pe deasupra orașului, departe; era argintiu în lumina reflectoarelor, desigur slabe și primitive, nu se comparau cu cele pe care le știm cu toții din războiul al doilea. Cât despre nenorocirea Medeei, m-am gândit mai târziu, era ca o urmare a nenorocirii lui Odor, și el mutilat, sufletește, și la care ea n-a încetat niciodată să se gândească, deși s-a ferit să-l mai vadă. Într-un fel, ei au rămas legați până la moarte, căci nici Odor n-a încetat vreodată să se gândească.)

În realitate, pe meșter nu-l chema Piciu, ci Biciu, prima literă avea bucla de jos puțin ștearsă, și cum nu știam să citesc, că abia învățasem câte o buche, nu-i de mirare că am ajuns la alt nume, la fel de neobișnuit și de neserios ca și celălalt.

După scurt timp s-a deschis o ușă, și femeia pe care aveam s-o ducem ne-a poftit înăuntru. Era gata îmbrăcată de drum, cu broboada până deasupra sprâncenelor și până sub gură, cum mai rău nu se poate sluți nici o femeie (pentru o zi atât de tristă și pentru o singură dată, se iartă), și ținea în

brațe un prunc, poate încă în scutece, iar doi copii smiorcăiți stăteau agățați de scurteica ei ponosită. Domnul Alcibiade ne-a împărțit fiecăruia câte o boccea sau două, care erau gata făcute și zăceau în tindă, el a luat pe cele mai grele, în afara saltelei, și așa am pornit-o la drum, încărcați după puterea fiecăruia.

Mintea mea n-a putut înțelege nici până astăzi, și n-am putut crede că femeia aceea era nevasta cizmarului. Și astăzi, când îmi aduc aminte, închid ochii și-mi astup urechile să n-aud, să nu văd adevărul care continuă să-mi pară un imposibil.

În cei doi ani ai refugiului, silindu-mă din răsputeri, reprimându-mi imaginația, am izbutit s-o separ pe Maria de figura bărbatului ei care mereu îmi venea în minte, așa cum văzusem pictat într-un medalion rotund, în partea din dreapta a firmei. Era și el rotund, capul lui față de medalion părea un cerc concentric, din care nu ieșeau afară decât urechile. Restul, gura, nasul, ochii se circumscriau fără greș în figura geometrică, dând o perfecțiune comică. Atunci, în stradă, mi-ar fi stârnit râsul, dacă n-ar fi fost acea apăsare de pe suflet, care mă împiedica să fac haz de numele nu mai puțin caraghios decât chipul. Dar niciodată n-am putut râde, fiindcă totdeauna când mi-a venit în minte imaginea lui, în câte o clipă scurtă, mi-am dat seama că el era bărbatul Mariei, și atunci m-am pomenit că strâng pumnii și scrâșnesc din dinți, crispat până în adâncul ființei.

L-am văzut aievea, într-una din cele mai triste zile ale mele, care prin prezența lui s-a transformat într-o amintire penibilă. A venit după război să-și ia copiii, cu o birjă nenorocită, care stătea într-o rână fiindcă avea o roată mai mică. Din câte mizerii văzusem în cei doi ani de restriște, niciuna n-a stârnit în sufletul meu o deprimare atât de adâncă. Infirmitatea birjei parcă simboliza toate infirmitățile rămase în urma războiului, toate suferințele cuprinse în cele trei inițiale administrative născocite în pripă, IOV – Invalizi, orfani, văduve.

Era grotesc și sinistru să-l văd pe acel om coborând din birja povârnită, cu picioarele lui scurte și puțin strâmbe, dar mergând pe amândouă, slavă Domnului, când s-ar fi putut să fie în cârje. Era teafăr și avea chiar o decorație, o medalie mică, și dacă la vremea aceea lumea era plină de invalizi, de orfani și de văduve, el ocupa un loc unic în societatea postbelică, fiind ceea ce s-ar fi putut numi un erou, datorită decorației, și în același timp văduv de război, caraghiosul.

Mi-a fost imposibil să înțeleg, și nici astăzi nu știu mai bine ce îl lega pe domnul Alcibiade de omul acesta, cum îl cunoscuse, ce-l determinase să-i ia sub ocrotire familia. Odată coborât din birjă, noul venit se repezi la stăpânul casei, care îi ieși în întâmpinare, îngenunche în fața lui și îi sărută mâinile. Obrazul lui, nu mai puțin comic decât pictura de pe firmă, era plin de lacrimi, pornite în mod evident dintr-o durere adâncă și sinceră, ceea ce făcea chipul lui și mai comic. Nu știu dacă vreun clovn din cei mai mari care au existat vreodată a izbutit să îmbine mai autentic cele două sentimente extreme, atât de distanțate unul de altul, care imprimă simultan râsul și plânsul pe aceeași față omenească.

Atunci am observat prima oară pe fața domnului Alcibiade paloarea care avea să crească repede, prevestind o boală neiertătoare. Nu știu de ce nu mai am deloc în memorie chipul celuilalt om, din clipa când s-a ridicat în picioare și și-a șters lacrimile; singura imagine a lui, care a rămas nealterată, este aceea de pe firmă, deși n-am mai văzut-o, pentru că, mai târziu, când am ajuns la oraș dispăruse, îl văd numai din spate, ducându-și copiii de mână și urcându-i în trăsura care sub greutatea lor s-a adâncit și mai rău într-o parte. Birjarul a pocnit din bici, și atunci, cu toate că nu era nici o veselie, nici în felul cum pleca trăsura, nici în felul cum rămânea domnul Alcibiade, m-am pornit pe râs, și am râs fără stăpânire mult timp după ce nu s-a mai auzit trapul neritmic al calului. (Calul nu era șchiop, dar trăsura, strâmbă, îl trăgea într-o parte.) Abia atunci se dezlănțuia în mine râsul înfrânat mai bine de doi ani, din ziua când văzusem chipul de pe firmă. Ar putea să pară o asociație neserioasă, dar adevărul este că în clipa când birjarul a pocnit din bici, mi-am amintit deodată că pe bărbatul Mariei îl chema Biciu.

Capitolul 23

Adăpostul Mariei; împodobirea lui cu covoare. Războiul gazului lampant la marginea orașului.

A doua zi după venirea Mariei și când rafinăriile și sondele continuau să ardă întunecând cerul, chiar dacă ploaia încetase și poate deasupra fumului era o lume albastră și pașnică, am început să facem o firidă în pivnița domnului Alcibiade. Eu, împreună cu Teofil, penultimul dintre copiii familiei, căram pământul cu gălețile și-l aruncam în vale, să nu se strângă

movilă în fața casei; ar fi bătut la ochi și nemții s-ar fi întrebat ce săpătură se făcuse acolo. Nu mai știu de ce nu dădeau ajutor copiii ceilalți; în afară de Odor și de Tom, erau toți acasă, niciunul nu mai mergea la școală de când războiul venise atât de aproape. Îmi amintesc doar că Trandafil, cel de-o vârstă cu mine, avea vărsat de vânt, totuși n-a rămas cu ciupituri pe față, și nici eu n-am luat boala, deși mergeam să-l văd și mă așezam pe marginea patului; pe noptieră avea mereu un pachet cu șocolată, nu se atingea de el, pe mine mă ispitea, dar cum aș fi râvnit să-l iau de la gura bolnavului? Îmi mai amintesc puțin că Teofana, mărișoară pe lângă noi, deretica prin casă, o văd cu o cârpă în mână ștergând praful de pe etajere, fără tragere de inimă, în schimb scuturând bucuroasă cărțile din bibliotecă.

Jos, în pivniță, lucrau doi oameni pe care nu-i cunoșteam; domnul Alcibiade avea încredere în ei, sau poate îi pusese să jure. Nu sunt sigur că și-au ținut gura, dar nici n-aș îndrăzni să spun că ei au fost trădătorii.

Domnul Alcibiade ne zorea, nemții puteau să vină într-o săptămână. (În realitate au venit mult mai repede, dar apucasem să sfârșim treaba în ultima noapte, când am lucrat cu toții până la ziuă, având și ajutorul celor trei femei, și chiar pe al Alexandrinei.) Stăpânul casei nu pregeta să pună mâna pe sapă, pe cazma, pe târnăcop și pe lopată, ba chiar cu mult mai mult spor decât ceilalți, așa am avut prilejul să-i văd dezlănțuită forța cu care rupea lanțurile.

Tot atunci m-am familiarizat cu uneltele acelea de săpat pământul, folosite și astăzi. Oricând le văd simt o emoție puternică, dar ea nu se leagă de amintirea întunecoasă a firidei pe care o făceam în pivniță, ci de lucratul grădinii și al câmpului. Oamenii mergeau cu ele la sapă și la prașilă. Cu târnăcopul scoteau rădăcinile din pădurile defrișate, să facă ogoare. Cu cazmaua făceau gropi, să pună arbori sau să îngroape furcile caselor. Ce se săpa în cimitir las deoparte. Niciodată nu m-am gândit că pământul suferă; dimpotrivă, mi s-a părut că se bucură și întinerește.

Săpatul firidei a fost însă altceva, nu mi-a plăcut, ci mi-a făcut frică, și parcă de pe atunci am avut presimțiri triste. N-am vrut să cred în ele, ziceam că vin numai de la umezeala rece din pivniță și de la întuneric. Lucram la lumina firavă a unui opaiț, ca pe vremuri, o strachină cu seu de oaie în care ardea o feștilă, cred că un șnur galben cu dungulițe negre, din cele folosite de țărani la amnar, înlocuind iasca nu de multă vreme. Cremenea lovită cu amnarul dădea o scânteie, șnurul se aprindea și ardea mocnit, până îl strângeai între degete. Îmbibat cu grăsime, ardea cu flacără

și izbutea să dea puțină lumină, care juca pe pereții pivniței și abia ajungea până în firidă, unde mișca umbrele oamenilor. Gazul trebuia păstrat, avea să lipsească dacă ardeau rafinăriile și veneau nemții. Nici în casă nu se mai aprindea decât o lampă, în odaia unde seara se strângea întreaga familie, împreună cu cele trei femei aduse de domnul Alcibiade; cu toții, și cu copiii, erau vreo douăzeci de suflete. În celelalte odăi se aprindea numai câte o lumânare și numai cât se făceau paturile și cât se dezbrăcau toate ființele acelea înghesuite. Dar Alexandrina tot mai ștergea sticlele de lampă, în fiecare după-amiază, între orele știute, dinaintea amurgului, de parcă se pregătea pentru o sărbătoare.

Când sărbătoarea a venit, nimeni n-a mai putut să se bucure din toată inima, fiindcă rămâneau prea mulți morți și prea multe lacrimi în urmă. Lămpile au mai ars numai câteva luni, la sfârșitul războiului, au ars mai luminoase ca niciodată, parcă înnebunite, și casa părea incendiată. Pe urmă, când domnul Alcibiade a căzut la pat, au continuat să ardă, cu flacără mică, de păreau candele pregătite pentru morții casei. Iar când el a murit, nu s-au mai aprins și de atunci stinse au rămas, până ce ultimii din familie au părăsit casa. În acest timp Alexandrina a continuat să șteargă sticlele de lampă, pe toate, până în ultima zi, când bagajele erau făcute, și nu mai avea de stat acolo decât o noapte.

Nu știu cum de a rămas atâta gaz nears în curtea rafinăriei, după ce-au făcut explozie rezervoarele; a curs gârlă pe poartă și printre scândurile gardului, fără să ia foc, și s-au făcut băltoace. Pe atunci oamenii, chiar la orașe, se încălzeau numai cu lemne, și doar în unele case mari și la unele palate erau calorifere cu păcură, pe care multă lume nici nu putea să și le închipuie. Gazul nu se ardea nicăieri în sobe, nici în mașinile de gătit, ci numai în lămpi, dar trebuia mult, fiindcă în prea puține case se pusese lumina electrică.

Nici oamenii preistorici, în peșteri și în caverne, n-au stat pe întuneric; în clipa când au descoperit focul, au descoperit și lumina, fie ea numai de la flacără și numai de la jăratic; dar au avut-o. Nici eschimoșii nu stau pe întuneric, și cât de lungă o fi iarna polară, când soarele nu răsare niciodată, au în iurtele lor înghețate o luminiță, fie ea numai câtă poate da un opaiț cu grăsime de focă. În mersul lungii ei istorii, de multe ori asupra omenirii a venit întunericul, și mi-e de ajuns să mă gândesc la exemplul cel mai apropiat, războiul al doilea, când felinarele nu se aprindeau noaptea pe străzi, când automobilele orbecăiau cu farurile camuflate și cine avea

nevoie să se ducă dintr-un loc în altul, mergea cu mâna pe garduri. Bezna prelungă care a apăsat asupra orașelor ani de zile fără întrerupere a făcut răni în suflet, decât că mulți oameni care poate și astăzi mai suferă de pe urma războiului nu știu că o cauză poate fi și întunericul, între alte cauze atât de multe. Eu, unul, am simțit cât mă ostenise și câtă suferință îmi băgase în suflet, abia în prima noapte de pace, când s-au aprins luminile. Atunci nu am putut să recunosc lumea, deși o știam de cu ziuă, ci mi s-a părut o născocire; fiindcă pe timpul nopții se naște o altă lume decât ziua, mai tainică și mai intimă, în care omul își aparține lui însuși mai mult și mai temeinic; sau poate chiar atunci și numai atunci e timpul când se formează noțiunea eului nostru. Când am văzut lumina mi-a venit să urlu, credeam că de bucurie; pe urmă mi-am dat seama că nu era bucurie, ci suferință, abia acum mă durea cu adevărat prelungul întuneric rămas în urmă, cum o arsură începe să usture cu adevărata ei putere abia după ce a fost oblojită.

Am înțeles de mic nevoia omului de lumină și teama lui de întuneric. Chiar și lămpile Alexandrinei ar fi fost o dovadă, dar pusă pe o treaptă prea înaltă, unde se învecina cu visarea. Dovada care m-a zguduit atât de tare că n-am uitat-o nici astăzi era jos de tot, în rasul pământului, unde oamenii din oraș veneau cu garnițe ruginite să ia gaz din băltoace; să-l separe, să-l culeagă, fiindcă era amestecat cu noroi și cu apă.

Mi-ar fi greu și nu mi-ar face bine să povestesc războiul așa cum e scris în istorie sau cum l-am auzit de la alții. Dar de ce m-aș duce atât de departe, când l-am văzut cu ochii mei, la marginea orașului? Și dacă după rafinăriile arse a mai venit și zepelinul, a lăsat bombe, a dărâmat case și a omorât oameni, sau pe alții i-a schilodit, ca pe biata Medeea… Și dacă au venit ulanii călare la poartă… Iar noi săpasem o firidă în pivniță…Și dacă doi soldați rătăciți la retragere au fost împușcați pe ulița satului… Și dacă știu bocetele femeilor, când le-au murit bărbații, sau când nemții le-au luat porcii ascunși cu atâta caznă… Și atâtea suferințe, amestecate cu atâta groază… Și mai ales moartea Mariei, pe care au fugărit-o prin parc, până ce au răpus-o…

Acesta era războiul de acasă; deși copil, l-am trăit cu luciditate.

Am văzut oamenii la gaz, într-o zi posomorâtă, când lumea ar fi trebuit să fie mai albă fiindcă de dimineață căzuse prima zăpadă și acoperise tot câmpul; numai băltoacele de gaz rămâneau negre, ridicând în aer un fel de temere, parcă n-ar fi fost o binecuvântare pentru lumea săracă. Oamenii se vedeau în două șiruri răzlețe, unii ieșind, alții intrând pe bariera orașului,

neînghesuiți, lăsând distanță între ei, poate cu gândul că așa fiecare rămâne cu norocul lui. Și soarta lor nu se amestecă una cu alta decât în ultima parte, când au de ales – gazul sau moartea. Îi urmăream din dreptul rafinăriei unde șoseaua era mai înaltă, și fiind departe îmi apăreau ca niște umbre, asemănându-se atât de bine că păreau născute una din alta. Apoi, oricât ar fi vrut ei să nu li se amestece sorțile, n-aveau ce face, îi așteptau aceleași necazuri în viață, iar după moarte același dric sărac, de clasa a treia, fără podoabe și fără arcuri, care arunca sicriul în sus când dădea de hârtoape.

Din locul meu nu distingeam femeile de bărbați, de bătrâni, că lipseau tinerii, și poate le ținea locul câte un copilandru. Și iarăși, oricât ar fi urmărit să se răzlețească, îi lega o singură nevoie: gazul, ca să aprindă lampa în casă. Toți voiau să aibă lumină, oricât ar fi fost vremurile de grele, și dacă se mulțumeau cu o bucată de pâine amară, pentru care stăteau cu ceasurile la coadă, nu se puteau mulțumi cu întunericul. Întunericul este un pas înspre moarte, iar ei voiau să trăiască.

Pe atunci nu știam nimic despre Napoleon, deși văzusem undeva și-o țineam minte o cromolitografie care îl înfățișa călare pe un cal alb, în vârful unei coline, privind cu ocheanul întinsa câmpie din vale, unde se mișcau oști și trăgeau tunurile. Cred că era bătălia de la Austerlitz; mai târziu am reconstituit imaginea și am suprapus-o peste ceea ce între timp învățasem.

Deși nu aveam nici un amestec în mișcarea mulțimii de oameni care năvălea dinspre barieră, m-am asemuit puțin cu Napoleon, numai prin privilegiul de a fi văzut tot câmpul de luptă de pe o înălțime unde n-ar fi putut să ajungă gloanțele. Căci și acolo, ca la Austerlitz, se ducea un război, pe viață și pe moarte, pe care astăzi, când ne-am deprins cu etichete și cu formule pentru toate faptele noastre, că nu mai putem trăi altfel, l-aș numi războiul gazului.

Nu știu ce-ar fi vrut să facă nemții cu gazul curs în băltoace, nu cred că le-ar fi fost de vreo trebuință, fapt rămâne că puseseră o oaste să-l apere. Nu era o oaste numeroasă, numai trei santinele, înșirate în linie, la distanțe mari una de alta. Dar oricum, înfățișau o tabără, iar în fața lor înainta altă tabără, atât de îndârjită, că nu putea s-o oprească nici o somație. Cât de puțin am privit acea bătălie, am înțeles multe din șiretlicurile războiului, pe care mai târziu aveam să le descopăr aplicate pe marile câmpuri de luptă.

Orășenilor gazul le trebuia ca să supraviețuiască, să nu-i îngroape de vii întunericul, și pentru o lampă aprinsă în casă, fără de care copiii ar fi avut vise urâte și poate n-ar mai fi ajuns niciodată oameni cu mintea întreagă,

erau hotărâți să înfrunte toate primejdiile. Aceasta era superioritatea lor față de oastea cealaltă; numărul, oricât de mare, n-ar fi dus la nici o izbândă în fața puștilor încărcate, oricât ar fi fost ele de puține; pușca n-o poți înfrunta cu mâinile goale, ci trebuie să-ți faci din inimă o grenadă. Iar inferioritatea taberei celeilalte nu pornea de la marea distanță dintre o santinelă și alta; cu gloanțe s-ar fi umplut toate golurile. Însă cele trei santinele nu știau cum să lupte cu o armată civilă, și poate, dacă aveau puțin suflet și puțină minte, recunoșteau în sinea lor că nu știau pentru ce luptă.

Războiul a ținut multă vreme, tabăra orășenilor a fost tot timpul învingătoare și până la urmă a izbutit să ia gazul de n-a mai rămas nici o picătură, iar santinelele s-au uitat una la alta, cu gura căscată, neînțelegând ce hram purtau ele acolo. Lupta a încetat fiindcă n-a mai existat scopul, dar războiul gazului n-a fost numai o glumă, dovadă că au căzut victime, și chiar fără ele a avut un fond tragic.

Era tragic să vezi umbrele negre începând să iasă pe barieră înainte de a fi ziuă, și continuând să forfotească până cădea întunericul. Poate mersul lor nu înceta nici noaptea, dar atunci nu le mai știa nimeni; mai tot timpul au fost nopți întunecoase, nopți de război și de jale. Mi-i închipuiam pe oameni, care nu puteau fi decât bătrânii, femeile sau băiețandrii, ieșind cu garnița în mână pe o portiță deschisă numai pe jumătate, după cum în clipa dinainte tot așa se deschidea ușa casei. O ușă deschisă numai pe jumătate dovedește teamă și nesiguranță; oamenii se duceau după gaz, dar puteau întâlni moartea. Niciunul nu se întorcea de la jumătatea drumului și până la urmă au secat toate băltoacele.

Mi-i închipuiam îmbrăcându-și zdrențele la lumina lămpii făcută mică, încă buimaci de somn, înghețați de frig, mișcându-și greu oasele înțepenite. Dacă n-aveau mănuși, își înveleau mâinile în cârpe, luau garnița de toartă și ieșeau pe ușa deschisă numai pe jumătate, apoi pe portiță. Drumul lor era ca o misiune de recunoaștere dincolo de linia inamică.

La fiecare colț de stradă se mai ivea o umbră tăcută, până ce se formau șirurile lungi pe care le vedeam ieșind pe bariera orașului. Niciodată n-am văzut doi oameni, umăr la umăr, ci numai risipiți, ca trăgătorii pe câmpul de luptă. N-aveau un comandant, nici nu-și comunicau unul altuia planul; fiecare mergea cum credea el mai bine, țintind numai și numai să-și umple garnițele și să ajungă cu ele acasă. Dar era între ei o înțelegere mută, la fel de clară ca și cum și-ar fi vorbit cu glas tare, sau ar fi mers sub comandă; îi unea o țintă, singură, nevoia de-a avea gaz în lampă, dar poate că exista în

ei un instinct vechi al bătăliei, o moștenire de la Mihai Viteazul, Ștefan cel Mare, sau din vremurile și mai îndepărtate ale dacilor și romanilor. Atunci nu am găsit nici o explicație, fiindcă n-aveam minte s-o caut; astăzi cred că înțelegerea lor se datora unei vibrații a pământului, o simțeau sub picioare, pământul era de partea lor, nici nu s-ar fi putut altfel, și le arăta pe unde să meargă.

De curând cineva a făcut descoperirea tulburătoare că florile simt apropierea omului, au nevoie de el, îi răspund cu recunoștință, dăruindu-și parfumul și frumusețea; iar dacă omul nu le iubește și nu-și arată dragostea, se ofilesc repede. Nu știu de când n-am mai auzit ceva să-mi meargă atât de bine la inimă. Păcat că n-a aflat toată lumea, lucrurile s-au oprit la jumătate, în loc să fi dat naștere unei științe universale; viața noastră atunci ar fi fost mult mai bună și mai frumoasă.

De ce, îmi spun, n-ar fi și pământul ca florile? Să simtă pe om și să-l iubească, să-i fie aliat în zilele lui grele, să-l scoată din restriște?

Azi, când mă duc cu mintea în urmă, mi se pare că tot ce-am învățat mai târziu despre strategia napoleoniană, faimoasele patru legi mari ale războiului, știute de când lumea la urma urmelor, dar neexprimate, își găseau aplicația în războiul gazului, pe care într-o zi l-am privit de pe colină.

În tabăra cealaltă apărarea nu mergea bine, fiindcă santinelele n-aveau cum să comunice între ele, pământul nu putea să le iubească, și nu le ajuta să se înțeleagă; ba chiar cred că le punea bețe în roate, altfel n-ar fi umblat de colo-colo, zăpăcite, incapabile să facă față atacului.

Napoleon spunea că principala condiție a izbânzii asupra inamicului este să te afli cu oastea în locul ales, la momentul cel mai potrivit pentru a da lupta. Cine îi învăța pe oamenii mei să facă la fel, dacă nu Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, care știau și ei cele patru mari legi ale războiului, numai că nu făcuseră din ele o teorie. Ele nu erau scrise în cărți, ci transpuse în vibrații ale pământului, în bătălii pierdute și câștigate, care le ilustrează și se țin minte.

Fără să fie vorbiți între ei, orășenii, în șiruri răzlețe, se îndreptau spre o aripă a frontului, aceea care se termina spre rafinărie, sub colina unde îmi aveam postul de observație. Îndată ce băga de seamă, santinela făcea semne celorlalți, să se apropie, așa cum se întâmplă pe toate câmpurile de luptă, când forțele apărării se masează pe direcția unde se simte că va fi atacul. Aplicau și nemții legea războiului, dar dacă locul ar fi putut să fie bine ales,

momentul era din cele mai proaste. Fiindcă în timp ce forțele lor astfel masate ridicau puștile să întâmpine atacul și-i sileau pe orășeni să stea locului, la aripa cealaltă, rămasă fără apărare, dădea buzna o altă armată.

Curgea pe acolo un pârâiaș murdar de păcură, un fir de apă care seca pe timp de secetă. Pe ploi sau la topirea zăpezilor se umfla și devenea atât de năvalnic, încât cu anii săpase o albie adâncă; pe sub malurile ei s-ar fi putut strecura regimente, și chiar artilerie. Pe acolo venea trista oaste care în loc de arme avea numai garnițe. Ca la un semnal, ca și când s-ar fi tras o rachetă, s-o vadă tot frontul, oamenii urcau dâmbul și, risipindu-se iarăși în trăgători, se înșirau de-a lungul băltoacelor. Nu vorbea nimeni, nu era nici o înțelegere, totuși nu se vedea îmbulzeală și dezordine; fiecare își găsea locul, de parcă ar fi fost pus pe plan și anunțat dinainte, și care pe brânci, care în genunchi, sau îndoit de mijloc, după cum îi venea mai bine sau după obișnuință, începeau să umple garnițele. Gazul trebuia adunat numai de deasupra apei, îl culegeau fiecare cu alte mijloace și cu altă pricepere, cu căni, cu ulcele, cu fărașul, cu tinichele, cutii de conserve și chiar cu pumnii când nu se putea altfel.

O, de-ar fi fost acolo Napoleon, să vadă! Câte legi noi pentru câștigarea războiului! Până să le descopere, mi se pare că el ar fi numit ceea ce se întâmpla în faza aceea o manevră pe linii interioare; poate greșesc, sau poate nu se potrivește prea bine, dar războiul gazului trebuia să aibă o teorie, mai mult decât oricare războaie, fiindcă altfel cum să explici victoria taberei celei mai slabe? Fără nici o armă, și având împotriva ei toate ordonanțele comandaturii germane, lipite pe garduri! Fiind pasibilă de aducerea în fața Curții Marțiale și de condamnarea la moarte!

Când prindeau de veste, de la flancul celălalt, la sute de metri distanță, santinelele dădeau fuga pe câmp să împiedice jaful. Să se împartă în trei puncte ale frontului, la extremități și la centru, cum probabil prevedea consemnul, nu se simțeau în destulă forță, și frica îi făcea să adopte, de partea lor, manevra inversă, pe linii exterioare, contraatacând când ici, când colo, și sleindu-și vlaga în marșuri forțate.

La flancul unde se duceau fuga, nici un om nu se clintea din loc, chiar dacă avea garnița plină; iată care era puterea acelei armate: să nu se destrame. Dacă veneau răzleți și răzleți se întorceau acasă, ca să nu pice toți grămadă în vreo capcană și ca să nu bată la ochi dacă întâlneau patrule pe străzile mahalalei, tactica lor se schimba complet în faza cea mai grea a atacului. Santinela putea să tragă ușor într-un om răzlețit și prins asupra

faptului. Să tragă însă în masă, împușcând zeci de oameni, nu i-ar fi fost de nici un folos, n-avea nici timp, nici gloanțe, și poate nici atâta cruzime. Și-apoi ar fi creat primejdia ripostei; omul încolțit, văzându-se fără scăpare, uită și de supunere, și de prudență, dacă tot e să moară.

Cât santinelele reflectau așa, gonind pe câmp cu arma în cumpănire și neîncumetându-se să opteze pentru soluția sângeroasă, ci doar strigând de departe: Halt! Zurück! vorbe care totdeauna mi-au făcut frică, oamenii continuau să adune gazul și niciunul nu bătea în retragere, decât după ce erau pline toate garnițele. O asemenea retragere însă e de fapt o victorie, și santinelelor, cuprinse de mânie, nu le rămânea decât să strige iarăși după ei, aceleași cuvinte, Halt, Zurück, care însă își schimbau înțelesul, ilustrând încă într-un fel ideea relativității. Căci aceeași comandă care prima oară urmărea să-i alunge pe oameni, acum voia să-i întoarcă. Nimeni nu se întorcea, după cum mai înainte nimeni nu voise să plece. Santinelele i-ar fi fugărit și ar fi încercat să le răstoarne garnițele, sau să le străpungă cu baioneta, dacă n-ar fi băgat de seamă că între timp, la flancul celălalt, altă grupare de oști se punea pe treabă. Nu le rămânea decât să înjure, Verfluchtes Schwein, cu glasurile răgușite, și apoi, după o clipă de descumpănire, să o ia la fugă înapoi, agitând puștile și strigând de departe: Halt, Zurück, și iarăși Verfluchtes!

O singură dată au încolțit un luptător care venise singur, sau se rătăcise de ceilalți, nu știu bine, fiindcă n-am fost acolo, ci mi-a povestit domnul Niculici, perceptorul. Era un băiețandru în zdrențe negre, la fel ca toți pe care-i văzusem, și avea două garnițe pe care le umpluse. Tocmai pleca, tupilându-se, când santinelele i-au tăiat drumul și i-au strigat amenințătoare: Halt și Verfluchtes. Însă băiețandrul n-a vrut nici să stea, nici să lase garnițele, ci a mers înainte. Santinelele s-au ținut de el până aproape de marginea orașului, unde era domnul Niculici, care a putut să vadă de aproape. Este de neînțeles cum nemții se țineau de băiețandru, strigându-i să stea și înjurându-l, când ar fi putut să-l ia pe sus, că erau trei iar el, unu. Aproape de barieră, văzându-l că nu se oprește, l-au străpuns cu baionetele. Băiatul a căzut cu fața în jos, dar n-a dat drumul garnițelor; le-au găurit și pe ele cu baionetele – sângele s-a amestecat cu gazul. Iată ce-a văzut domnul Niculici, la 15 decembrie 1916.

* * *

Firida din pivniță a fost gata în zorii zilei când au venit nemții. Tot timpul cât am cărat pământul afară, cu gălețile, am crezut că domnul Alcibiade are de gând să ascundă acolo lucrurile mai de preț de prin casă, și proviziile, făina, mălaiul, untura, zahărul și toate câte le adunase, în saci, în lăzi, în cutii sau în garnițe, unele din ele prea puțin obișnuite la țară, orez, griș, cafea, apoi altele nici măcar cunoscute, cum ar fi tapioca, azi dispărută cu totul și folosită atunci mai ales pentru hrana copiilor. Domnul Alcibiade avea de hrănit douăzeci de suflete, în afară de argați și de slujnice. I-am văzut de mai multe ori adunați la masă, unde mi-au făcut și mie loc dacă mă nimeream acolo, și m-am minunat cât puteau să mănânce cu toții. Bucatele se găteau în oale de zece litri și chiar mai mari, cum mai târziu n-aveam să văd decât prin bucătăriile restaurantelor. Nu era lucru ușor să ții în viață douăzeci de suflete, în vremurile acelea, și dacă n-or fi fost pe masă toate bunătățile, ca înaintea războiului, știu că nimeni n-a răbdat de foame, în tot înțelesul cuvântului. Într-o zi nu s-a putut face pâine; s-a făcut mămăligă. Cozonacii lipseau de la o vreme, dar pentru a îndulci gurile a fost măcar dovleac copt sau grâu fiert, cu puțină miere.

Spre mirarea mea, în firidă nu s-a dus nimic din ceea ce îmi închipuisem. În ultima noapte, când se știa că nemții sunt la vreo două poște și vor sosi dimineața, am rămas și eu acolo, și am ajutat să se acopere pereții de pământ umed cu preșuri și scoarțe, peste care s-au atârnat covoare atât de frumoase cum nu mai văzusem niciodată.

În casa domnului Alcibiade dușumelele erau goale, vopsite cu lac roșu, totdeauna curate și lustruite că reflectau lumina lămpilor, ca oglinzile. Am înțeles că Alexandrinei nu-i plăceau covoarele, nici perdelele, zicând că nu-s bune la altceva decât să adune praful și moliile. Nu le îngăduia nici măcar în camera ei, care s-ar fi cuvenit să fie mai gingașă, și pe care, slavă Domnului, avea cine s-o deretice. Lasă că nici praf n-avea de unde să vină, dacă acolo nu intra nimeni. Mă uitasem înăuntru o singură dată și nu văzusem decât harpa, așezată la mijloc, sub o lampă ca un candelabru.

Oricât ar fi fost ea de lustruită și de curată, dușumeaua goală mi s-a părut rece. Dar la un om ca domnul Alcibiade, care părea atât de bogat și ducea o viață atât de largă, cu mese unde se adunau două și chiar trei duzini de oaspeți, care avea lucruri atât de frumoase în casă, paturi grele de bronz și dulapuri Biedermayer, ca să nu mai pomenesc harpa și lămpile Alexandrinei, ar fi fost neînțeles să lipsească tocmai covoarele. Așa că mi-a venit inima la loc când le-am văzut adunate într-o odaie unde nu fusesem

niciodată, făcute sul și puse în picioare de-a lungul pereților. Dacă s-ar fi găsit cineva să creadă că le țineau acolo ca să nu se tocească, așa cum fac cărpănoșii, și-ar fi schimbat părerea văzând cum toate au fost duse în pivniță, la umezeală; într-un an și jumătate s-a ales praful de ele, mucegăite și putrede. Nu mi-a venit a crede că eram într-o hrubă de sub pământ, când am sfârșit de îmbrăcat pereții cu atâtea covoare, că luaseră o bună parte din spațiu, și rămăsese numai o chilie, unde abia încăpea un pat și o măsuță. Mie însă mi s-a părut ca o odaie de prințesă, și uitând cât de aproape era pământul umed și rece, mi-am spus că nici o zână nu și-ar fi dorit un iatac mai cald, mai bogat și mai îmbietor decât încăperea aceea născocită, ca de poveste. Niciodată nu mai văzusem covoare atât de frumoase, și nu-i mare lucru să spun așa, căci nici nu avusesem unde să văd prea multe, dar cred că nici nu pot să existe decât puține ca ele, pe tot pământul. Dacă mi-aș frământa mintea și m-aș uita prin albume, poate aș izbuti să le identific măcar pe unele. Dar cu ce folos? Că or fi fost turcești, de Gordes sau de Kula; indiene, de Madras; persane, de Kerman, Hamadam, Kurdistan, și Kurasan; și nu doar orientale, ci franțuzești; olandeze; belgiene. Și chiar spaniole; de la Barcelona. Și încă multe feluri – toate s-au pierdut și nu merită osteneala să le mai afli numele. Așa cum erau înșirate și puse unele peste altele cu multă risipă, unora li se vedea numai câte o margine și alcătuiau un izvor de culori îmbinate ca rândurile în caietele lui Odor, nu le mai distingeai una de alta, ci se transformau în torente, îți luau vederea și ți-o învârtejeau ca pe ape, că la urmă te dureau ochii, dar nu de suferință, ci de plăcere. Așa era, țin minte, nici nu știai unde să te oprești cu privirea, ci ai fi lăsat-o să tot alunece, de pe un perete pe altul, frângându-se la colțuri, urmând linii șerpuite, fiindcă toate culorile te chemau, cu strigăte, fiecare voia să fie văzută, niciuna nu rămânea rece și amuțită. Chiar dacă ai fi închis ochii după câteva clipe, culorile ar fi trecut prin pleoape, dănțuind împletite pe muzică, o muzică nouă fiindcă nu era auzită, dar care așa, în tăcere, se ducea până în suflet.

Nu-i ușor să ajungi cu gândul până în miezul lucrurilor, unde este o materie fierbinte și nepătrunsă, și nu mi-aș fi dat osteneala să spun cum se înfățișa la urmă tainița, atât de misterioasă și atât de împodobită, dacă ea n-ar fi fost adăpostul Mariei. Nemții nu trebuiau s-o vadă nici o clipă, altfel ea ar fi căzut victima frumuseții ei nemaiîntâlnite, necunoscută nici pe Rin, nici pe Elba, nici în munți, nici în câmpia germanică.

Am îmbrăcat în covoare toată hruba, chiar și partea de sus, boltită, unde nu mai știu cum au fost prinse, deși am dat ajutor, bătând cuie cu ciocanul. Bănuiesc că mai întâi s-au pus grinzi de lemn, dintr-un perete în altul, și pe ele au fost prinse covoarele, cu multă cazně. La sfârșit am întins covoare și pe jos, nici nu mai știu câte; sigur că însemna o risipă, dar așa făcea totdeauna domnul Alcibiade, nu se oprea niciodată la jumătate, ci mergea până-n pânzele albe, cu hotărâre și fără prea multă chibzuință. Nu se explică astfel sărăcia pe care a lăsat-o în urmă, decât că risipea în stânga și-n dreapta, de parcă n-ar fi avut o mână spartă, ci pe amândouă.

Când covoarele au fost întinse pe jos, nici nu puteai merge pe ele, piciorul se înfunda până la gleznă. Numai că nici n-aveai unde merge, firida fiind foarte mică, să încapă un pat și o măsuță. Pe măsuță s-a pus o lampă de porțelan alb, cu un trandafir roșu, căzut parcă din desenul covoarelor; abajurul subțire semăna cu o floare de lotus, întoarsă, și sub lumina lui covoarele păreau că palpită, însuflețite. Uitând grijile de afară și uitând mai ales de ce fusese făcută ascunzătoarea, mi s-a părut că pentru un om n-ar fi bucurie mai mare decât să doarmă o noapte acolo. Aproape că aș fi simțit invidie pentru Maria, dacă frumusețea ei nu mi-ar fi trezit o adâncă evlavie.

Când am terminat cu toate, aproape de ziuă, peste intrarea firidei s-a pus dulapul cu borcane, din pivniță, căruia între timp domnul Alcibiade îi făcuse un picior într-o parte, să se poată roti, așa cum mai târziu aveam să văd într-un film, *Misterele din New York*.

N-a mai trecut mult timp și ulanii călare au fost la poartă, unde steagul alb flutura de cu seară.

Capitolul 24

Încartiruirea baronului. Măsurile luate de domnul Alcibiade pentru ocrotirea Mariei. Confiscarea jucăriilor. Masa și rugăciunea. Venirea armatei germane; Ioniță Stere o întâmpină cu pâine și sare, dar pâinea îngheață și sarea trage apă. Femeile rebegite de frig își lasă udul pe marginea drumului.

Despre ascunzătoare știau toți ai casei, de asemenea și slugile, nu s-ar fi putut altfel. Timp de un an și jumătate nimeni n-a dezvăluit secretul, nici măcar din greșeală, nici chiar copiii care n-aveau minte să înțeleagă. Trădarea, cred eu, a venit din afară, și aici a fost greșeala domnului

Alcibiade, că s-a bizuit pe cei doi oameni. Dar s-ar putea să mă înșel, vina să fie în altă parte și oamenii să n-aibă nimic pe suflet. N-am avut cum să aflu, nu-i cunoșteam și nu i-am mai întâlnit niciodată.

Când am ieșit din pivniță, înaintea zorilor târzii de decembrie, domnul Alcibiade a adunat pe toți ai casei în sufragerie, unde au venit și bucătăreasa cu încă două femei și cu o fată care făceau toate treburile. Înainte de război erau mai multe slugi, acum plecaseră, poate fiindcă trebuiau să aibă grijă de gospodăria lor, în lipsa bărbaților. Pentru treburile din curte nu mai rămăsese decât vizitiul, moș Dumitru, și moș Covrig Belea Mare, cel care fusese cu noi la oraș, de unde se întorsese beteag în spinarea domnului Alcibiade. Erau și ei de față, într-un colț al camerei, cu picioarele în căciulă ca să nu murdărească dușumeaua ceruită. Pe beteag îl ajutase să vină moș Dumitru, cu destulă anevoință. Stăpânul casei le-a dat câte o cană de țuică, el cu mâna lui, deși ar fi putut să pună o slujnică; după ce amândoi au deșertat cana pe gât, le-a mai umplut-o o dată și s-a oprit, ca să nu-i nărăvească.

Îi țin minte pe amândoi moșnegii, moș Dumitru vânjos și vrednic. În schimb moș Covrig nu mai era bun de nimic decât să facă umbră pământului și numai pe jumătate, fiindcă se cocârjase; după drumul la oraș nu se mai înzdrăvenise și domnul Alcibiade l-a ținut pe lângă casă, fără să-l pună la nici o treabă, hrănindu-l și îmbrăcându-l, dându-i și câte o cană de țuică din când în când, mai ales sâmbăta.

După ce ne-am aflat toți acolo, înghesuiți, deși sufrageria era mare, am așteptat cuvântul care trebuia să se spună. Toți stăteam în picioare, că n-am fi avut loc pe scaune, în afară de femeile cu copii în brațe. Ardea lampa cu lanțuri și scripeți, care putea fi ridicată până în tavan sau coborâtă până deasupra mesei; când am văzut-o prima dată n-am înțeles nimic până n-am mișcat-o eu însumi, mirându-mă cu ce ușurință, și minunându-mă de ce-i poate da omului prin minte.

— Fă lampa mai mică! a poruncit Alcibiade uneia din slujnice.

Dar femeia n-a apucat să se miște, când Alexandrina a fost lângă lampă și a coborât ea însăși fitilul, făcând să scadă lumina; cred că o durea inima, i se citea suferința pe față. De atunci lumina a fost tot scăzută, până la sfârșitul războiului; Alexandrina părea foarte tristă, deși continua să șteargă sticlele de lampă în fiecare după-amiază.

Și domnul Alcibiade mi s-a părut mâhnit, penumbra a coborât pe fața lui ca un văl de tristețe. Încolo și-a păstrat firea și a vorbit cu seninătate, deși

spunea vorbe amarnice.

— Sunteți în casa mea, care este și a voastră.

Se adresa tuturora, copiilor săi și celorlalți, Alexandrinei și femeilor străine, vizitiului, argatului și slujnicelor, și poate chiar mie, deși eu, unul, aveam casa în altă parte, aveam și părinți care să-mi poarte de grijă.

— Casa noastră, a continuat domnul Alcibiade, este acum ca o corabie amenințată de furtună. Țineți seama că am umblat mult pe mare și mă pricep să țin cârma. Dacă vreți să trecem cu bine prin nenorocirile care au să vină, socotiți-mă ca pe un comandant de corabie și nu ieșiți din cuvântul meu, pentru nimic în lume. Pe mare, comandantul are voie să împuște pe acel din oamenii săi care nu se supune. Eu n-am să împușc pe nimeni, dar celui care nu mă va asculta, fie că ar fi chiar copilul meu, am să-i întorc spatele cât voi avea zile. Și acum aveți grijă, în casa noastră va intra lume străină. Până să vă spun eu altfel, socotiți că toți ne sunt dușmani, chiar dacă ne-ar vorbi cu vorbe frumoase. Suntem numai noi, fără nimeni; nu trebuie să aveți încredere nici chiar în cei pe care odată i-ați văzut oaspeți în casă. Pentru orice veți vrea să faceți, fie c-ar fi să înălțați zmeul, sau să vă duceți până la poartă, pentru orice veți spune, fie că veți vrea să dați bună ziua unui om care intră în curte, trebuie mai întâi să-mi cereți sfatul, numai mie și nimănui altuia.

Nu era nevoie de jurăminte. Așa cum simțeam eu, simțeau și ceilalți; niciunul n-a ieșit din cuvântul domnului Alcibiade. Corabia lui a străbătut furtuna fiindcă toți au fost uniți, și sigur că ar fi sfârșit greaua ei călătorie fără nici o pierdere, dacă nu intervenea ceva din afară. Țelul era ca toți câți se aflau acolo să apuce nevătămați sfârșitul războiului, să nu fie alungați de sub acoperiș și să nu le lipsească mâncarea; de îmbrăcăminte nouă nu putea fi vorba, fiecare trebuia să-și păstreze cu grijă hainele, ghetele și paltonul. Vara, copiii umblau cu picioarele goale; neobișnuiți, unora le-au intrat țepi în talpă și au făcut buboaie; au suferit, dar au scos-o la capăt. Din paltoane vechi, din pături roase, Alexandrina le-a făcut târlici, ca să-i poarte iarna prin casă.

La început, nemții au vrut să ia toate odăile, pentru comandantul lor, care a venit mai pe seară. Atunci domnul Alcibiade a strâns în jurul lui toți copiii, erau paisprezece, și cu Alexandrina alături, ținând-o de după umăr într-un fel care arăta că nimeni n-ar putea să-i despartă decât tăindu-i cu iataganul, i-a spus comandantului de ulani, un baron cu mustăți ca ale lui Wilhelm și cu monoclu ca al domnului Pretoreanu:

— Apelez la generozitatea dumneavoastră de învingător și la gentilețea de nobil, rugându-vă să ne împușcați pe toți, fiindcă altfel nu vom ieși din casă.

Domnul Alcibiade vorbea bine limba germană, după cum am aflat că vorbea și engleza; ceea ce era firesc dacă luptase în războiul burilor. Un om care umblase atâta prin lume cunoștea probabil și alte limbi, dar n-am avut ocazia să aflu. Baronul avea o chivără dezbrăcată de pânza verzuie pe care o văzusem la chivărele ulanilor veniți mai devreme, să ia casa. Pânza se punea în vreme de război, ca oțelul lăcuit să nu lucească, și nu se mai scotea până la pace și la paradă. Comandantul însă trebuia să se deosebească de ceilalți, și la luptă nu mergea prea în față, unde chivăra lucioasă ar fi fost o țintă pentru gloanțele noastre. În vârful ei, drept în creștet, ieșea o țepușă de oțel, ascuțită și țeapănă, cea mai agresivă imagine din câte am păstrat în amintirea copilăriei mele; și astăzi când văd în fotografie sau în filme de epocă o chivără nemțească îmi îngheață sângele.

Baronul s-a înduplecat și a lăsat o odaie, unde au dormit cu toții, dar nu știu cum, că n-am rămas acolo peste noapte. Cred că au făcut cu schimbul, unii întinși pe jos, alții așteptând în picioare. Copiii mai mici au smiorcăit până la ziuă; dimineața erau trași la față și palizi ca plantele ținute în pivniță.

Sigur ca m-am gândit la Maria, cum dormea în iatacul îmbrăcat în covoare. Poate un covor le-ar fi prins bine și copiilor, să le fie cât de cât moale. Bănuiesc că la fel își spunea toată lumea, dar nimeni nu cârtea, de vreme ce treaba era făcută și pornea din hotărârea domnului Alcibiade.

Toată această spaimă și suferință n-au avut alt scop decât găzduirea baronului. El singur a luat toate odăile și nu știu la ce i-or fi trebuit, mai ales că n-a stat decât o singură noapte. Pe aghiotant, de care avea nevoie să fie tot timpul pe lângă el, l-a culcat pe o saltea, în ușa salonului, poate și ca să-l păzească, deși erau destule santinele puse pe afară, câte una sub fiecare fereastră. Ordonanțele au dormit la bucătărie. Înainte de culcare, baronul a deschis ușa, l-a strigat pe domnul Alcibiade și i-a cerut cheia bibliotecii. Era numai în cămașă, dar avea cizmele în picioare, și o ordonanță aștepta pe sală, să i le scoată.

Probabil baronul văzuse pe geamul bibliotecii o carte care îl interesase și s-a pus s-o citească. După cum am aflat, la miezul nopții lumina încă mai ardea în bibliotecă, și ordonanța, tâmpită de oboseală, aștepta în picioare,

să-i tragă cizmele baronului, neîndrăznind nici măcar să se reazime de tocul ușii.

În afară că vremea era mohorâtă, când cu ger și zăpadă, când cu zloată, și că drumurile erau proaste, desfundate și pline de făgașe, încolo pentru baron războiul nu putea să fie decât dulce, măcar acum când nu mai avea cu cine să lupte; dormea după plac, în casele cele mai frumoase, descuia toate bibliotecile, căutându-l poate pe Goethe, îl păzeau santinelele, ordonanța îl aștepta să-i tragă cizmele, iar dimineața, aghiotantul, frânt în două și pocnind din pinteni, îi ciocănea la ușă, spunându-i: „Ist vertig die cafee. Ich habe die Ehre!”

Musafirul a plecat cu noaptea în cap, cu întreg regimentul, dar îndată după ei au venit alții. Am văzut cu ochii mei cartea de vizită pe care baronul a lăsat-o legată de bronzul patului. Era un carton lunguieț, cu un șnur de mătase la un capăt, cum sunt etichetele care se leagă de bagaje, la tren și la avioanele de astăzi, numai că în cazul acesta șnurul nu-i decât o stofă, nicidecum mătase. Întâlneam prima oară un nobil, și cu toate că l-am zărit numai o clipă, când a intrat pe ușă, pe urmă a trebuit să fug acasă, îl mai țin minte și astăzi. Mult timp, până i-am descoperit pe cei din literatură, am păstrat despre nobili o admirație plină de spaimă. Doream să mai văd unul, să-l privesc mai bine, cum se îmbracă și cum se poartă, dar mi-era frică. Târziu am cunoscut unul, cu titluri recunoscute, și chiar cu o carte de vizită cu coroană, ca a baronului, numai că era o jigodie decăzută.

Impresionat tare de cartonul acela lunguieț, atât de fin că părea o catifea subțire, l-am întors în mână pe toate părțile, și parcă nu-mi venea a crede că sunt pe lume asemenea lucruri și că au importanța lor în istoria omenirii. M-am gândit că era o datorie a nobililor să-și lase numele în casele unde au dormit noaptea, și mi-am spus că pentru un război lung, baronului îi trebuia un cufăr întreg cu cărți de vizită.

Fuseseră încartiruiți la domnul Alcibiade și ofițeri români, mai înainte, colonei și chiar un general care mergea nu călare, ci cu automobilul. Se purtaseră frumos, se rugaseră de Alexandrina să cânte la harpă, admiraseră lămpile, ba câte unul ceruse și el cheia de la bibliotecă, dar nimeni nu lăsase cartea de vizită. Și chiar dacă ar fi lăsat-o, nu cred că ar fi fost atât de fină și de frumos tipărită, și nici n-ar fi avut coroană deasupra numelui. Am avut un timp gândul, neghiob chiar pentru vârsta mea de atunci, că nemții ne bătuseră fiindcă ofițerii noștri nu erau baroni, n-aveau chivără și nici cărți de vizită.

Numele baronului l-am uitat, îmi amintesc numai coroana pusă deasupra. Dar îl știusem, și l-am ținut minte un timp, destul ca să-l recunosc, numai prin asemănarea grafică, altfel literele gotice fiindu-mi cu totul necunoscute, căci abia le buchiseam pe celelalte, când l-am văzut în Gazeta Bucureștilor, ziarul pe care-l scoteau nemții, și care ajungea uneori în casa domnului Alcibiade. A fost, cred, pe vremea Mărășeștilor. Numele, uitat astăzi, era într-un chenar de doliu, iar deasupra, în locul coroanei am văzut, fără să-i înțeleg rostul, o cruce neagră, mare și sinistră, ca un croncan cu aripile ciuntite. Am întrebat, mi s-a spus ce înseamnă, mi s-a făcut un fel de frig și de frică, pe urmă am simțit o mulțumire de care nu sunt mândru, fiindcă nu era potrivită nici cu mintea mea de copil, nici cu sufletul. Știam, auzisem că despre morți trebuie să vorbești numai bine. Astăzi cred altfel, dar atunci s-ar fi cuvenit să judec cu frica lui Dumnezeu, nu să mă bucur că nefericitul baron se odihnea într-o groapă de doi metri, ca toți morții, după ce avusese nevoie de toate odăile domnului Alcibiade.

Ascunzătoarea Mariei nu avea nici ea mai mult de doi metri și era tot sub fața pământului. Doamne ferește ! – parcă a fost o predestinare.

* * *

Tot timpul până la întâmplarea nenorocită, Maria a fost păzită ca un tezaur. Sigur că nu putea să zacă tot timpul în pivniță, s-ar fi prăpădit din lipsa aerului și a luminii, iar până atunci s-ar fi ofilit ca o floare smulsă din rădăcină și-ar fi fost mare păcat dacă era așa de frumoasă. O scoteau când nu aveau nemți în casă și când nu se simțea nici o primejdie. Celelalte femei, și chiar Alexandrina, o priveau cu răceală, sigur că era în ele pizmă și poate chiar ură, în primul rând fiindcă domnul Alcibiade nu le socotea în primejdie, adică nu se gândea că ar putea să fie și ele o ispită. Poate că erau, am văzut câte un neamț aruncându-le ocheade, dar stăteau atât de țepene, că niciunul n-a îndrăznit să se apropie și să le spună o vorbă. Nu e sigur că nimeni nu le-ar fi socotit urâte, dar poate nu ardea în ele focul care să aprindă inimile și să ia mințile; sau poate nu le lipsea puterea de a se apăra singure.

Sunt asemenea femei, am văzut multe, fără să cred că așa erau mai fericite decât cele puține în fața cărora bărbații își pierd judecata și devin capabili de crimă.

Cât a ținut ocupația, la casa domnului Alcibiade cineva a stat de veghe tot timpul, din zori până la apusul soarelui, fără să scape din ochi cele două

direcții de unde ar fi putut veni o primejdie, poarta de la intrarea parcului, și cea de jos, dinspre calea ferată. Primejdioși erau nu doar nemții, ci orice necunoscut care ar fi intrat în curte, și chiar cunoscuții. Sunt împrejurări când nimeni nu inspiră încredere; când ai ceva de ascuns, e bine să te ferești chiar și de prieteni.

De veghe nu puteau să stea decât copiii, bărbați în casă nu erau decât domnul Alcibiade, care avea alte treburi, și cei doi bătrâni, moș Dumitru și moș Covrig, cocârjatul; primul avea și el destule de făcut pe lângă casă, pe al doilea nu puteai să te bizui, ar fi adormit de-a-n picioarele, dacă ar fi putut să stea în picioare.

Vara, copiii se jucau în parc, sau în livada din vale; totdeauna doi din ei erau cu ochii la poartă și nu scăpau din vedere nici gardurile; nu-mi aduc aminte cum se schimbau, cred că o singură dată, la amiază, fiindcă paza nu era grea, deși lipseau câinii care îi simt pe străini și latră. Nu știu de ce nu ținea câini domnul Alcibiade; poate ca să nu facă stricăciuni în parc, sau să nu lase pureci în ușa bucătăriei; a fost o greșeală. E adevărat însă că nimeni n-ar fi putut să se apropie de casă fără știrea celor dinăuntru; dacă s-a întâmplat altfel a fost o fatalitate. Să sară cineva gardul ar fi însemnat să-și lase bucăți de piele în sârma ghimpată pusă deasupra. Iar ca să intre pe vreuna din porți, care erau mereu încuiate, ar fi trebuit să-i deschidă moș Dumitru. Totuși gândul că un ochi era tot timpul de veghe mărea sentimentul de încredere și siguranță, deși paza copiilor mi se părea o exagerare romantică și cam naivă, dacă nu chiar puțin caraghioasă.

Îi cunoșteai pe cei doi observatori după avertizoarele sonore care li se dădeau în primire. Ca să nu devină suspecți – dar cui? – avertizoarele nu erau decât jucării obișnuite, pentru cel din livadă o trompetuță de bâlci, gălăgioasă și antipatică, semănând întru totul cu aceea primită în dar de feciorul Chivei, la nașterea lui miraculoasă. Cel din parc, mai aproape de casă, avea o muzicuță de hârtie, numai cu suflătorul metalic, care scotea un sunet asemănător cu al cimpoaielor scoțiene; pavilionul de hârtie se desfășura ca un șarpe când suflai în muzicuță, putând să sperie pe cineva mai slab de înger, dar numai prima oară; de altfel s-a rupt repede, nu era o jucărie să dureze toată viața, și a rămas suflătorul, care a căpătat un timbru mai limpede.

Sigur că unui om cu bănuiala trezită și cu ascuțime de minte, cele două instrumente sonore, atât de nevinovate, i-ar fi dat de gândit, pentru motivul temeinic altminteri că în casa domnului Alcibiade nu existase niciodată o

jucărie. El socotea că jucăriile obișnuite duc la o proastă dezvoltare a imaginației: copiii trebuie să și le facă singuri, în cea mai deplină libertate, cum și din ce le trecea prin minte. Muzicuța și trompetuța aparțineau celor doi copii mai mărișori ai Mariei; sunt sigur însă că o făptură atât de frumoasă cum era mama lor nu ar fi adus niciodată în casă cu mâna ei asemenea obiecte plicticoase, ci nu putuse să le cumpere decât cizmarul. Domnul Alcibiade le cruțase în scopul pe care îl avea în vedere. Toate celelalte jucării, ale copiilor străini, le confiscase din clipa venirii lor și le aruncase la gunoi, în mod abuziv, firește, fiindcă ar fi trebuit să le păstreze, ca să le înapoieze la sfârșitul bejaniei; dar așa era domnul Alcibiade, dădea cu otuzbirul și poate de aceea îl urau atâți oameni. Eu nu l-am dezaprobat decât pentru dragostea oarbă și de o sută de ori nemeritată pe care i-a arătat-o lui Tom, refuzând să vadă și să-i reprime ticăloșiile.

Confiscarea jucăriilor a stârnit atâta smiorcăială și bocet încât mi s-a făcut greață, iar copiii mi s-au părut atât de proști și de răzgâiați, încât mi-a părut rău că nu sunt mai mare, ca să-i pot bate. Am fost cu totul de partea domnului Alcibiade, probabil eu singur în toată casa. Poate fiindcă nu avusesem niciodată jucării, nu că nu le-aș fi dorit; nu se gândise nimeni să mi le cumpere și lipsa lor îmi lăsase un fel de tristețe. Dar era adevărat ceea ce gândea domnul Alcibiade, că jucăriile copiilor e mult mai bine să și le facă ei singuri. Cu toată tristețea, mai degrabă obidă, n-am avut decât să câștig din această lipsă; frământându-mi mintea ca să-mi imaginez una sau alta, am ajuns la cea mai îndrăzneață dintre ele, să scriu o poveste, când n-aveam decât șase ani și jumătate, sau șapte. Sigur că doar am început-o, n-am putut s-o duc mai departe, dar gândul ei nu s-a pierdut niciodată și încerc s-o termin astăzi.

* * *

Mai greu a fost de făcut paza la început, în timpul iernii, când nu era chip de stat afară. În tot acest timp dacă un om invizibil ar fi intrat în curte și ar fi făcut ocolul casei, ar fi găsit totdeauna și fără greș un chip de copil cu nasul turtit de geam, privind cu ochii mari de la fereastra din partea parcului, și altul în partea opusă, la o fereastră dinspre livadă. Îi vedeam dimineața, când veneam la domnul Alcibiade și, schimbându-se iarăși între ei, după o regulă pe care n-o mai țin minte, stăteau așa până seara. Se supuneau, n-aveau încotro cu domnul Alcibiade, deși nu putea să le placă, mai ales când în spatele lor ceilalți se jucau, se fugăreau, se dădeau tumba

până la ora când Alexandrina începea să șteargă sticlele de lampă și când toată suflarea din casă trebuia să se liniștească. Atunci copiilor nu le rămânea decât să se uite în cărți ilustrate, schimbând impresii în șoaptă, sau să construiască turnuri din cărți de joc, puse câte patru, unele peste altele; ambiția fiecăruia era să ridice cât mai multe etaje, dar cred că rar ajungeau până la patru, când firava construcție începea să tremure și să se clatine, până cădea dezmembrată. Iar în acest timp, cei doi de pază făceau zâmbre, cu ochii afară.

Ultimul dintre copiii domnului Alcibiade, Trandafil, îmi era prieten, ne potriveam puțin și la fire, dar fiind prea mic ca să învăț de la el ceva despre lume, la început prietenia noastră n-a mers prea departe. Și-apoi n-am înțeles de ce purta un nume de floare. Următorii, luați după vârstă, în creștere, Teofil, Tadeu, Titus, Traian și Tiberiu, mi-au rămas cam străini și deocamdată n-am ce spune despre ei, cum am spus de cei mari, Tom și Odor. Cât despre Teofana, ea era domnișoară, nici n-ar fi stat de vorbă cu mine și curând a fost ca și dusă de pe lumea noastră, fiindcă i s-a aprins inima de-a înnebunit-o, după un ofițer neamț, un tânăr de obârșie nobilă, pe care îl văzuse la fântână, unde își adăpa calul, și era mai frumos decât un arhanghel. Pe Tina, care trecea și ea drept copil al domnului Alcibiade, am ocolit-o, deși ne apropiam ca vârstă și era foarte frumoasă; dar avea o fire urâtă. Așa că până să vină Odor, prieten adevărat l-am socotit numai pe domnul Alcibiade.

Ceilalți copii, din afară, veniți în casă toți deodată, multă vreme au rămas pentru mine doar niște umbre, abia însuflețite. Cred că nu mai erau decât vreo șapte, dar cum la început nici nu știam cum îi cheamă și greu îi deosebeam pe unii de alții, nu puteam să le țin socoteala, mi se păreau atât de mulți că ar fi putut să umple o clasă întreagă. Cu toate că de mic nu mi-a plăcut îmbulzeala, unde caracterele încep să se confunde, dacă nu cumva pier de-a binelea, mă bucuram să-i știu acolo, la adăpost de frig și de foame; așa aveam măsura adevărată a bunătății pe care o ținea ascunsă în suflet domnul Alcibiade, omul acesta în aparență atât de aspru. Mi-aduc aminte, când se adunau la masă, cum trecea de la unul la altul, cu castronul în mână, punându-le supa în farfurie. Ar fi putut lăsa această grijă vreunei slujnice, atunci însă masa ar fi devenit sărmană, ca la pâinea zilnică, unde cineva îți aruncă blidul în față, fără să-ți spună o vorbă prietenoasă, de parcă la hrănirea trupească n-ar fi martor și sufletul. Frumos și greu lucru să dai cuiva de mâncare când îl ai sub ocrotire, făcându-l să nu se simtă umilit,

căci altfel îi vor curge lacrimile în farfurie! E atât de ușor să lovești o inimă, într-un moment de iritare, sau de oboseală, sau când te copleșesc grijile necunoscute de alții, și să spui: Na, ține!

Domnul Alcibiade avea un gând pentru fiecare, și când îi punea farfuria în față, îi spunea și o vorbă de mângâiere, chiar dacă unul n-ar fi meritat-o; el socotea că masa nu trebuie amestecată cu mustrarea; timpul de masă e scurt, pentru mustrare rămâne toată ziua, și toată viața. Prin el am înțeles, mai mult și mai bine decât spune cuvântul, ce înseamnă pâinea de toate zilele; pâinea pusă pe masă n-ar fi fost cea de toate zilele, dacă nu era și o farfurie cu supă, însoțită de o vorbă bună. Cum trecea de la unul la altul, cu castronul într-o mână, cu polonicul în alta, domnul Alcibiade semăna cu un patriarh, care își hrănea tribul, și masa lui părea de pe la începuturile lumii.

După ce toate farfuriile copiilor erau pline, își primeau și femeile partea, iar el trecea în capul mesei, pentru clipa de rugăciune.

N-am știut niciodată dacă domnul Alcibiade credea în Dumnezeu; nu l-am auzit nici lăudându-l, nici cârtindu-l. Pe popa Scovergă îl primea în casă de zi întâi, dar nu-i săruta mâna, nici crucea. Nici nu-l lua în batjocură, ci stătea tăcut, cu fruntea plecată, în timp ce popa cu dascălul își spuneau pe nas scurta litanie, devorați de lăcomie, cu ochii la buzunarul domnului Alcibiade, abia așteptând să vadă ce-o să le cadă. (La început căpătau un franc de argint, cu timpul obolul crescuse până la cinci – monedele sclipeau pe fundul căldărușii, printre paralele de aramă coclită adunate de la țăranii evlavioși, dar zgârciți cu biserica.) Știam, auzisem chiar din gura popii Scovergă că banul e ochiul dracului, și mă miram că tocmai el îi aduna în căldărușa cu apă sfințită. Acest paradox a făcut ca de mic să suspectez orice predică, a oricărei credințe. Decât să mă afurisească pentru asemenea idei, teologii ar face mai bine să găsească rezolvarea grelei neînțelegeri de mai înainte, pe care nu am creat-o eu, și nici nu am dorit-o. Știu că mi-ar putea răspunde, cu ochii în Biblie, crede și nu cerceta, dă-i lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu, dar nu mă mulțumesc cu vorbe, mi-e lehamite de ele, după ce am auzit atâtea, din tot felul de amvoane.

Rugăciunea domnului Alcibiade nu era luată din cărțile sfinte, nu invoca pe Dumnezeu, nici marea lui suită din ceruri, cred că o făcuse el însuși. Odată ajuns în capul mesei, toți ceilalți se ridicau în picioare, în fața farfuriilor aburinde; copiii învățaseră să aștepte, și oricât ar fi fost de flămânzi, nu se atingeau de supă.

— Să mulțumim pentru pâinea noastră de astăzi!

Așa începea stăpânul casei, fără să spună cui aduce mulțumirea: poate pământului care rodise, ploii care udase ogorul, soarelui care încălzise sămânța, o făcuse să încolțească, să se transforme în tulpina de plantă, să dea spic, iar boabele să se coacă. Dar fiindcă era un om cu judecată, nu putea să-i uite pe oameni, oricâtă dușmănie i-ar fi arătat unii, și oricât rău i-ar fi făcut alții. Pe plugar, pe morar, pe brutar, fie inima lor plină de păcate, nu putea să-i lase deoparte și să nu-i cinstească.

— Să sperăm în pâinea noastră de mâine! spunea el după o pauză.

Nu era ușor să ai pâinea de mâine pentru atâtea guri înfometate – m-am speriat ce mult mâncau copiii! – când nemții, cu tălmaciul după ei, cotrobăiau prin toate ascunzătorile, din pivniță până în podul casei, căutând porumbul, grâul și restul bucatelor. (Tălmaciul era o jigodie omenească, pripășit de la oraș, unu cu fața țepoasă și scofâlcită, care avea meritul să știe nemțeasca. Asemenea oameni se vor găsi totdeauna, din nefericire, să treacă de partea dușmanului și să-l slujească. Dar mai mult decât tălmaci era iscoadă, lui s-au datorat multe necazuri pe care le-au avut oamenii. Cunoscând obiceiurile, știa unde să meargă; el a descoperit bunăoară ascunzătoarea porcilor de sub stiva de lemne. Sudălmile și blestemele care s-au ridicat atunci până în slava cerului ar fi trebuit să-l sperie, și fapta lui cea mai nimerită ar fi fost să-și pună ștreangul de gât, ca Iuda Iscariotul. Dar n-a făcut altceva decât să râdă cu satisfacție. Nu spun cu ce sete am așteptat ziua când avea să plătească!)

Domnul Alcibiade încheia astfel:

— Cine dintre noi nu-și merită pâinea de astăzi, străduiască-se s-o merite pe cea de mâine!

Apoi se așeza, după el se așezau ceilalți, și începeau să mănânce, după cum le era firea, mai lacomi sau mai cu reținere; de aici înainte, domnul Alcibiade îi lăsa în voie, socotind că nu trebuie urmărit nimic altceva, decât ca fiecare să se sature.

Celor doi copii care stăteau de veghe, iarna la geamuri, vara pe-afară, tot el le punea supa în farfurie, după ce terminau ceilalți și, fără să repete rugăciunea, rămânea cu ei până la sfârșitul mesei.

Nu am pus niciodată un preț prea mare pe masa sărbătorească, poate fiindcă de mic am trăit departe de o familie în sânul căreia toate actele omenești și toate faptele zilei au o căldură necunoscută între străini, fie ei oricât de buni și de cumsecade. Uneori masa mea a fost o grijă, în același înțeles cu „grija zilei de mâine” – teama că nu voi avea de mâncare. Alteori

a fost o datorie, și s-a întâmplat chiar s-o socotesc o corvoadă. De prea puține ori a devenit o desfătare adevărată.

Cea mai sărbătorească masă pe care o știam era Cina cea de taină, cu toate că avea înțelesurile ei triste. Așa am crezut mulți ani, până ce mi-am adus aminte de masa domnului Alcibiade. La masa lui, atunci, în timpul războiului, se adunau aproape de două ori mai multe guri decât numărul apostolilor. Oricât ar fi fost ea de săracă, pe măsura acelor vremuri aspre, totdeauna mi s-a părut o masă de sărbătoare.

* * *

Nemții au venit la începutul lui decembrie, în zorii unei zile posomorâte. Mă gândesc ce-ar fi fost dacă era vară, dar e ceva care nu-mi intră în minte. Adică să fi fost o dimineață cu soare, să se fi auzit ciocârlia și turturelele, să se fi deschis toate ferestrele, dincolo de garduri să fi râs fetele înălțate pe vârfuri și făcând semne vesele trecătorilor. Mă gândesc degeaba, cred că să fi fost așa, s-ar fi pornit o furtună întunecoasă, prefăcând ziua în noapte, ar fi bătut grindina, vântul ar fi trântit ferestrele și fetele ar fi fugit în fundul casei, țipând speriate.

Dar au venit iarna, și cerul era atât de negru, încât părea că niciodată n-are să se mai lumineze. Zăpada de pe câmp, deși nebătută și neîntinată, părea presărată cu cenușă, te mirai de unde atâta. Pe asemenea vreme nu cântă ciocârlia și turturelele, iar ferestrele rămân închise, lipite pe margini. Se auzeau doar ciorile, croncănind supărate, fără să se vadă în norii joși de deasupra pământului. Vrăbiile coborau în drum, dar n-aveau ce să ciugulească și se pregăteau de moarte. Fetele stăteau ascunse prin poduri, pe sub paturi, prin pătule. Tot ce era în primejdie se ascunsese mai dinainte. Încă din ajun, Ioniță Stere, primarul, înștiințat prin telefon de la Prefectură, mersese din casă în casă și ceruse ca a doua zi, înainte de zori, când va bate clopotul la biserică, toată lumea să iasă în marginea satului. Să nu lipsească nici fetele, să-și rumenească puțin obrajii, cu foiță roșie și să nu fie sfioase.

Pe la trei noaptea clopotul începu să bată; primarul ieși primul în marginea satului, cu un colac copt proaspăt, pus pe tava de anafură de la biserică și învelit cu o maramă de borangic, iar deasupra cu o cojoacă de oaie. Lângă colac era și solnița, dar în timpul de așteptare sarea trase apă și aproape că se făcu saramură.

Nu venea nimeni din sat, deși clopotul bătea întruna. Ioniță Stere își lovea călcâiele ca să nu degere. Într-un târziu, apărură umbre răzlețe, și

când în lumina tulbure a dimineții se văzu primul pâlc de călăreți coborând de pe dealuri, la marginea satului, în afară de primar, îmbrăcat ca de sărbătoare, și de popa Scovergă cu odăjdiile puse peste șuba de vulpe, nu erau decât vreo zece moșnegi, adunați de o parte a drumului, iar de partea cealaltă vreo douăzeci de femei, în număr mai mare decât bărbații; ele totdeauna sunt mai supuse. Abia în ultima clipă, când ulanii călare se aflau la o sută de metri, sosi și învățătorul, în palton negru (țăranii spuneau „balton”) și cu căciulă de astrahan, mirosind de departe a naftalină. După el se țineau câțiva copii de școală, pe care învățătorul îi pusese în front, iar acum le striga, ca la armată, un, doi, un, doi… Dar ei stricaseră frontul și mergeau învălmășiți, nici vorbă să țină cadența.

— Asta ți-e toată școala? strigă Ioniță Stere.

— N-au ce pune în picioare, răspunse învățătorul.

Primul ulan ajunsese la zece metri, i se distingea fața sub chivără, cu mustața albită de promoroacă și înghețată. Ținea frâul cu mâna stângă, iar în dreapta avea o suliță lungă, sprijinită în scara șeii și îndreptată spre cer, pe unde se auzeau croncănind ciorile. Tot pâlcul îi semăna, la chivăre și la suliță, numai că nu toți aveau mustață.

Pe Ionică Stere, până atunci înghețat bocnă, că nu-și mai simțea picioarele în cizme, îl străbătu o fierbințeală din creștet până în călcâie.

— Ia, ieșiți mai la vedere! le strigă femeilor, fără să le privească, fiindcă între timp se chinuia să dea jos cojoaca pusă deasupra colacului. Haide, treceți peste șanț, nu-mi stați înțepenite acolo!

Prea târziu se trezise să le scoată în față, deși avusese gândul cu mult înainte. Toate mergeau anapoda, nu putea dezveli colacul, se prostise, nu mai avea nici o îndemânare, și când ulanul ajunse în dreptul lui, îi întinse tava așa cum era învelită în cojoacă. Ulanul însă trecu mai departe, nici măcar nu întoarse capul, și Ioniță Stere nu apucă să-și înceapă urarea, pe care o spusese în gând toată noaptea. Așa trecu întreg pâlcul de călăreți, și după un timp se văzură venind alții, în rânduri mai strânse, o coloană lungă, întinsă până în zarea înghețată, toți cu cai roibi, aleși unul și unul.

Până se apropie, Ioniță Stere avu timpul să scoată colacul de sub cojoacă și să le aducă pe femei peste șanț, ca să fie mai aproape de drumul armatei. Stăteau în rând, atât de înfofolite că nu se mai deosebea nimic din alcătuirea lor omenească, și atât de îmbrobodite că abia li se deslușeau ochii, fără să știi dacă erau tinere și frumoase, sau babe și slute. Toate își țineau mâna la

gură, sau la bărbie, peste broboadă, și stăteau țepene în fustele scorțoase care le cădeau până la glezne, lăsând să se vadă numai vârful opincilor.

Trecu un escadron întreg; nimeni nu întorcea capul și Ioniță Stere stătea degeaba cu tava întinsă; colacul înghețase și începuse să se albească de promoroacă. Se făcu iar un gol, și abia pe urmă, în fruntea altor escadroane, apăru un ofițer care părea a fi comandantul.

Mergea în frunte, pe mijlocul drumului, pe un cal sur, în vreme ce toți ceilalți erau roibi, cum se văzuse, și numai el avea chivără fără învelitoarea de pânză. Cât era cerul de mohorât, chivăra neagră lucea ca un soare, văzându-se de departe, iar în frunte lucea mai puternic o pajură ca de aur. În ochiul drept, un monoclu opacizat de gerul dimineții scotea ape de gheață. Doi aghiotanți se țineau de o parte și de alta a lui, puțin mai în spate, după ei veneau trompeții și toboșarii, călare, pe urmă restul regimentului, iar în coadă căruțele cu muniții și cu bagaje, și bucătăriile pe roate, scoțând fum alb pe coșuri și mirosind a cafea, sau a orz prăjit, pentru gustarea de dimineață.

În sfârșit, când ajunse la grupul de oameni și îl văzu pe primar cu tava întinsă, comandantul se opri, după ce făcu semn să stea tot regimentul. Aghiotanții strigară comenzile, care se repetară până departe, ca niște ecouri, tot mai șterse. Caii strănutau și își scuturau greabănul.

— Fiți bineveniți în satul nostru, iubiți prieteni! bâigui primarul, în nemțește, întinzând pâinea și sarea.

Cine îl învățase fraza nemțească nu-l dăscălise destul cum s-o spună. La început comandantul nu înțelese vorbirea stâlcită și răgușită, întoarse capul spre aghiotanți, pe urmă se dumeri singur și pe fața lui se văzu un zâmbet mirat, care putea să se transforme în rânjet.

— Omule, zise el rece, eu nu sunt prieten cu tine!

Apoi atinse colacul cu vârful cravașei, greu să se știe dacă în semn că-l acceptă sau îl respinge, și îndemnă calul să plece. Dar înainte ca aghiotanții să fi strigat comanda, trase de frâu cu o smucitură și rămase cu ochii zgâiți la femeile de pe marginea drumului. Stăteau toate pe un rând, înfofolite și îmbrobodite, toate în negru, atât de țepene că le-ai fi crezut moarte, dacă din loc în loc, zăpada sub ele nu s-ar fi făcut galbenă, scoțând abur.

După o clipă de nedumerire și alta de stupoare, ochii comandantului se făcură cât cepele, împușcând cât colo monoclul.

Deși avea și el chivăra dezvelită și purta de asemenea monoclu, acela era un comandant mai mic decât baronul încartiruit în casa domnului Alcibiade.

Baronul a venit abia spre seară, și nu călare, ci cu automobilul.

Capitolul 25

Tăiatul porcilor în vreme de pace; lăutarii, ospețele. După venirea nemților ascunzătorile, bocetele. Tăiatul porcilor în timpul ocupației.

La sfântul Ignat se tăiau porcii, la toate casele, oricât ar fi fost de sărace. După câte îmi aduc aminte, un singur om nu ținea porc, Miu, potcovarul, dar el era țigan și locuia afară din sat, lângă macazul căii ferate, unde își avea casa, nespoită, și fierăria, un șopron de scânduri negre și putrezite. Miu nu ținea porc nu din sărăcie – avea mai mulți bani decât alții – ci fiindcă nu știa să-l crească și mai ales fiindcă îi lipsea din suflet această nevoie.

Porcul ocupa un loc mare în sufletul oamenilor; cred că el simboliza o speranță venită din cel mai îndepărtat trecut al omenirii, chiar dacă atunci nu creșteau porci pe fața pământului, tocmai din epoca glaciară, când a fost o iarnă lungă de secole. Omul a pierit atunci și mai târziu a trebuit să se nască a doua oară, dar ar fi putut să supraviețuiască dacă ar fi avut hrană.

Eschimoșii supraviețuiesc iernii polare adunând peste vară grăsime de focă și de morsă și punând-o în gropi săpate în gheață. Dacă printr-un cataclism inimaginabil provizia s-ar pierde, ea însemnând nu doar hrana, ci de asemenea lumina și căldura, nimeni n-ar mai ajunge în primăvară.

La noi, depozitul de hrană al familiei a fost porcul; din primăvară până înaintea Crăciunului, țăranul a adunat în el, cu teamă, cu speranță și cu dragoste, dreptul la viață al lui, al femeii și al copiilor, iar cu inima mai îndoită pe al bătrânilor, care totdeauna sunt o povară, dar pe care nu-i poți lăsa să moară de foame.

Cataclismul care să-i lase pe eschimoși fără grăsime în lunga iarnă polară n-am auzit să se fi întâmplat până astăzi. În schimb am văzut ce-a fost când nemții au dibuit ascunzătorile și au luat porcii. Dacă un porc care se prăpădește lasă în casa omului atâta jale, înmulțiți jalea cu numărul gospodăriilor din tot satul și nu veți înțelege cum de nu s-a cutremurat pământul, și cum de nu s-a rupt în două catapeteasma bisericii.

Mă bucurasem și eu, în acei primi ani ai copilăriei, de sărbătoarea când se tăiau porcii. Dar să fi fost numai o sărbătoare? Poate așa o credeam eu, luându-mă după ce se vedea pe din afară. Venea după o așteptare lungă, care începea primăvara. Greșesc oare dacă spun că în acel timp porcul

ocupa un loc tot mai de seamă în sânul gospodăriei, ca la sfârșit să fie primul, înaintea boului și a calului? Și păcătuiesc rău dacă îmi vine în minte gândul că uneori trecea înaintea bătrânilor, și iartă-mă, Doamne, chiar înaintea nevestei și a copiilor? Nu că între moartea acestora și a porcului ar fi ales-o pe prima; ar fi o mare blestemăție să-mi treacă prin minte. Dar dacă tot ar fi fost să moară cineva, de o parte sau de alta, s-ar fi putut ca după porc să curgă mai multe lacrimi. Și de ce nu, ca să fiu drept cu toată lumea? Fără porc puteau să moară și ceilalți. El era o soluție de continuitate, cum se spune într-o lume mult distanțată. Când îl tăiau, și dacă puneau carnea să se săreze și să se afume, iar grăsimea o topeau făcând-o untură cu care umpleau căzănelul, oamenii știau că au să trăiască.

Astfel, era altceva decât numai o sărbătoare, era un act plin de gravitate, nu lipsit de temeri și de îndoială, așa cum vor fi fost aceste simțăminte în sufletul poporului însetat, când se uita la Moise care lovea cu toiagul în stâncă, să curgă apă. Omul își cântărea porcul din ochi, îi dădea târcoale – și cu câtă dragoste! – când știa că are să-l taie. „O avea o sută, o sută douăzeci de ocale?” socotea el în gând, măsurându-și speranțele. Apoi cu glas tare:

— Ce crezi, nevastă?

Nevasta nu era în stare să spună, se uita, cu mâna la gură. Iar omul: „O avea mai multă carne, ori mai multă grăsime?” Și toate aceste gânduri nu însemnau lăcomie, ci ascundeau o grijă străveche: „Oare o să țină până la primăvară?”

Sunt mișcări în natură, cum ar fi, bunăoară, înghețul apelor mari, al fluviilor și limanelor, care se anunță prin semne ascunse, neputând fi văzute cu ochii și nici percepute cu vreunul din celelalte simțuri. E poate o vibrație care nu atinge ceva de deasupra, ci din adâncul omului, o fibră necunoscută. La fel cum se vestește furtuna în mijlocul oceanului, printr-o liniște prea adâncă și prea grea ca să poată fi crezută. Sau cum se anunță războaiele, prin pornirea cu totul contrarie a oamenilor de a fi veseli și de a petrece; este o clipă când râsul îngheață, înainte de a se dezlănțui cu mai multă frenezie; atunci toți simt, deși nimeni nu crede, că în depărtarea de unde nu poate să se audă bubuitura, s-au dezlănțuit tunurile și s-au pornit gemetele.

Tot pe căi neînțelese se vestea ziua când se tăiau porcii. Plutea parcă un zvon în aer, venind peste dealuri, din creastă în creastă, până ce cobora asupra satului, ca o zbatere. O simțeau și oamenii, și porcii și se pândeau unii pe alții.

În ziua aceea, oamenii se sculau mai devreme, încă pe întuneric, se spălau pe mâini și pe față și nu pregetau să se radă, dacă își simțeau barba țepoasă. Am în ureche sunetul briciului, cu alt timbru decât în zilele celelalte, sunt foarte sigur și nu-l socotesc o impresie deformată. Poate fiindcă mâna omului ținea briciul în alt fel, și apăsarea era alta și nu m-ar mira să se datoreze gândului că în curând avea să răzuiască porcul, așa cum își răzuia obrazul; scula e alta, sunetul va fi același, poate printr-un tremur al mâinii, printr-o emoție seculară. Porcul este atunci cel mai bun prieten al omului. Și dacă omul îl va înjunghia, nu va fi o cruzime, ci o dovadă de iubire și adorație.

Dimineața porcilor începea cu murmure întrebătoare, scoase din fundul gâtului, după o noapte încremenită; ca noaptea dinaintea atacului; și ca liniștea de pe ocean care vestește furtuna. Fiecare animal are limba lui, omul o cunoaște, copiii o învață la școală: câinele latră, pisica miaună, calul nechează, vaca mugește, lupul urlă, ursul mormăie. Despre porc se spune că grohăie; nu admit, măcar pentru dimineața când îl taie; e prea ignobil. Măcar în dimineața aceea porcul scoate din gât murmure; un singur sunet, ca din registrul grav al violoncelului, o coardă abia atinsă cu arcușul; fără decizie, cu teamă și cu neliniște. Într-adevăr, murmure, și într-adevăr foarte întrebătoare. Pe unele omul nu le aude, datorită briciului și celorlalte sunete din odaie și din ogradă. Dar cine caută să le asculte ia cunoștință de ele ca de o mișcare misterioasă. Ai spune că o mulțime de nemulțumiți se adună în faptul zilei, cu jalbe. Dacă asculți bine, descoperi un marș fără cadență, o incertitudine, ca un început de rostogolire, când mișcarea încă se mai poate opri de la sine. E o tortură, marșul neritmic al osândiților cu lanțuri la picioare.

Când e gata să se lumineze de ziuă, murmurele încetează toate deodată, pentru câteva clipe. Se aud zgomote surde, bușituri, icnete, ca la teatru, în pauza când se schimbă decorul pe întuneric. Apoi se aprind brusc toate reflectoarele, și izbucnesc țipetele. Nu pot folosi cuvântul care se știe, e prea mic și mai degrabă comic – nu pot spune că porcul guiță când își simte sfârșitul; porcul țipă, folosesc pios cuvântul, care determină un sunet atribuit în primul rând omului. Țipă pe toate tonurile, începând cu cele mai înalte, de flaut, sunetul spaimei, atât de puternic încât se rupe de la jumătate și cade în cioburi, ca sticla spartă. Sunetele coboară odată cu zbaterea, vibrația lor se transmite cuțitului care scurmă în beregată și omul le aude prin braț, înainte ca ele să ajungă la ureche. Nimeni n-ar crede până n-ar sta

să asculte cu luare-aminte ce întins registru acoperă țipătul porcului. El coboară până la deznădejde, egală cu sunetul celui mai grav tub de orgă, și acolo își dă duhul. Liniștea care urmează e incredibilă. Ultimul rol al urechii este să asculte urările: „Să fie cu noroc! Să-l mâncați sănătoși! La anul mai frumos și mai mare!”

Pe urmă simțul auzului trece în repaus și se trezește simțul mirosului. Era mirosul de șorici pârlit, care n-o să se uite niciodată, nici chiar dacă porcii vor dispare cu totul de pe suprafața pământului. El se asocia cu imaginea vizuală a fumului alb de paie, aprins în ogrăzi, de unde vântul îl lua și-l ducea peste garduri, făcând o pătură caldă, acoperind și unind, măcar pentru ora aceea, viața tuturor oamenilor. În ora aceea toate erau asemeni în orice casă, se făceau aceleași gesturi, se trăiau aceleași simțăminte, mărețele funeralii se celebrau cu aceeași înfrigurare.

Cum o să se uite mirosul de șorici pârlit, aducător de plăceri, bucurii și speranțe? Fără el, o zi întreagă din cele trei sute șaizeci și cinci ale anului și-ar fi pierdut înțelesul, ar fi fost ca o pată neagră în istoria casei. Ceremonia ar fi rămas știrbă și multe și-ar fi pierdut înțelesul, s-ar fi dus fastul iernii și bucuria sărbătorilor, când se porneau colindele și plugușorul, dacă asupra lor n-ar fi stăruit mirosul de șorici pârlit și imaginea focului de paie deasupra căruia se rotea porcul, după rituale străvechi, de-o frumusețe barbară.

Și la casa noastră se tăia porcul și nu era mai mic decât al altora; aș fi putut să mă bucur ca toți copiii, dându-i târcoale, trăgându-l de coadă, așteptând un vârf de ureche, să-l molfăi cu o plăcere falsificată, fiindcă niciodată nu m-a ispitit ba chiar îmi făcea greață, dar nu puteam să mă arăt mai puțin carnivor decât alții. Un instinct de înstrăinare mă îndemna să ies pe poartă și să mă duc pe la alte case, cu precădere la domnul Alcibiade.

Cum toate acolo se făceau cu un simț al grandoarei, despre care n-am apucat să spun decât primele vorbe, tăiatul porcului nu putea fi mai prejos decât celelalte. Întâi, fiindcă niciodată nu era un singur porc, ci trei sau patru, iar în ultimul an dinaintea războiului îmi amintesc să fi fost chiar șase. Șase focuri de paie, întinzându-se pe toată lungimea curții din spate, șase porci rotindu-se între flăcările ușoare, săltate, vioaie și vesele ca o horă. Nu era o imagine fără noimă, ea se năștea din muzica lăutarilor, două și chiar trei tarafe unite, care cântau în mijlocul curții și se afumau odată cu porcii, țiganii făcându-se și mai negri la față.

Despre lăutarii din părțile locului se dusese vestea până departe, în alte județe, de unde veneau oameni să-i ia la nunți sau la petreceri, și oricât de mulți ar fi plecat, rămâneau destui și prin satele noastre, că niciodată nu li s-a simțit lipsa. În fiecare duminică dimineața, și-n celelalte zile de sărbătoare, tarafele mergeau din curte în curte și le cântau oamenilor adunați pe prispă, dacă era cald și vreme frumoasă. Pe frig și pe burniță, gospodarii ascultau din odaia curată, iar lăutarii stăteau în tindă, de unde ieșeau valuri de muzică, ducându-se pe la casele celelalte și înveselind satul.

Pe la oamenii săraci se duceau tarafe mai amărâte, un scripcar cu dibla dogită, cu o coardă lipsă și cu celelalte de sfoară, un cobzar cu cobza crăpată, care suna ca o doniță. Dar mai multe erau tarafele blagoslovite, cărora nu le lipseau țambalul și contrabasul și făceau să salte podina casei, să zbârnâie sticla de la geamuri, iar oamenilor le dădeau furnicături prin tot trupul. Nimeni nu putea să rabde mult timp fără să chiuie și să joace și dacă se pornea veselia, nu se mai oprea până seara, iar lăutarii se umpleau de gologani și de clondire cu țuică, de abia le puteau duce. Lăutari vestiți, umblați pe la orașe, în haine negre, și chiar în redingote, că semănau cu niște stăncuțe. Orașul le cam strica muzica, dar cine să judece? În cântările lor se amestecau romanțe franțuzești, stâlcite, *Avant de mourir* și *La prière d'une vierge*, cuplete de pe la berării și șantane. Țin minte un cântec pe care sigur că nu-l înțelegea nimeni, dar l-au cântat un an întreg, duminică de duminică, iar eu l-am ascultat cu gura căscată: „Învârtește Doamne roata, roa-ta, Să mă culc băiat să mă scol fată, fa-tă”…

La casele mari se adunau mai multe tarafe, era ambiția gospodarilor, plesneau de mândrie, își umflau burta și gușa, știind că lăutarii care cântau în cinstea lor se auzeau în tot satul. Sigur că domnul Alcibiade nu avea asemenea ambiție și nici nu putea să-i placă muzica stâlcită a țiganilor, dar dacă ei veneau, nu-i dădea afară. În casa lui muzica însemna harpa Alexandrinei, care nu putea să fie pe gustul tuturor oamenilor, și mai ales cerea timp spre a fi simțită, și încă mai mult timp spre a fi înțeleasă. Îmi aduc aminte că la început, când am auzit primele acorduri, deși veneau stinse dintr-o odaie îndepărtată, m-a luat frica, era ceva atât de necunoscut și de nefiresc, încât mi se părea că pornește dintr-o lume închipuită și primejdioasă. Nu mi-a fost teamă că aș putea să cad în stare de vrajă, cum se spunea că pățesc oamenii dacă aud cântecul ielelor; despre sirene nu știam nimic la vârsta aceea. O teamă însă am avut, în primele rânduri, că

sunetele harpei, necunoscute, ar putea să-mi îmbolnăvească auzul, pe căi ascunse, fiindcă trezeau în mine o plăcere greu suportabilă, și rea, și bună, de care ai vrea să scapi și s-o prelungești totodată. Ceea ce simțeam era o înțepătură în ureche de unde se ducea până în creier, făcând să vibreze oasele capului, iar de-acolo cobora pe șira spinării, și mai departe, până în călcâie, abătându-se mai întâi prin plămâni și prin inimă. Cu timpul m-am obișnuit într-atât, că a devenit o nevoie, prelungită și crescând întruna, până astăzi, când s-a transformat într-o obișnuință, de care nu mă pot lipsi multă vreme fără să sufăr; dar nici astăzi muzica, de unde îmi vin atâtea clipe de bucurie, n-a încetat să fie o durere.

Cred că prima oară am descoperit-o într-o nocturnă de Chopin, după ce le ascultasem pe toate, și nu o singură dată, și nu doar nocturnele, ci și valsurile, și mazurcile. Am ascultat multă muzică după aceea, unde am putut, fără să pierd un prilej, în sala de concerte sau la operă, și n-am disprețuit nici gramofonul, care, cu toate sunetele lui sparte, a fost totuși o școală, la fel cum pentru cel ce vrea să afle lumea, școală poate fi și dicționarul, atât de impropriu pentru lectură. Cred însă că un dicționar, asociat cu imaginația, poate să ducă foarte departe, chiar la narațiune, după cum un gramofon, asociat cu toleranța la sunetele sărace, te poate purta prin toate ungherele muzicii.

Înainte de toate acestea a fost însă harpa Alexandrinei, cu *Nocturna în si bemol major* de Chopin, pe care ani în șir am fredonat-o în gând, neavând norocul să mă bucur de o voce frumoasă. Revelația a fost când am izbutit s-o reproduc la țambalul dăruit de domnul Alcibiade, ale cărui coarde le-am mângâiat seară de seară, așezat pe treptele scării de lemn dinspre grădină. Când melodia cunoscută a început să se înfiripe sub degetele mele, născându-se a doua oară și mult mai aproape de inimă, am simțit, cred, prima bucurie adevărată, la începutul meu de viață; o bucurie turbulentă de care m-am speriat, nu fiindcă era dureroasă, ci credeam că mă va robi toată viața. S-a întâmplat altfel; căzând în altă robie, am scăpat de prima și nu știu nici astăzi care din ele era cea mai bună.

După câte am spus, se înțelege cât mă îngrozeau tarafele din curtea domnului Alcibiade, care de care mai puternic, rupând arcușele și coardele fără să fie acordate la fel și fără să păstreze același ritm, când nu se întâmpla să cânte bucăți diferite, unul o horă, altul o sârbă, dacă nu chiar romanțe și doine. Era printre ei unul Gore, cu burta cât o damigeană, cobzar care cânta și pe gură, cu ofuri și cu suspine de-i înnebunea pe musafiri la

petreceri: „Sărut ochii și-o sprânceană, și-alunița de sub geană…” Nu mai țin minte altceva, cântecul se adresa uneia Leana, „aolică Leană-Leană”, trebuia să fie și o rimă, dar nu era femeie să nu-și simtă inima atinsă, chiar dacă o chema altfel. Și ce-și mai răsuceau bărbații mustața, și ce-și mai dădeau ochii peste cap în fața doritei, indiferent că n-o chema Leana. Atunci cred că am înțeles prima dată că rostul lăutarului era să facă declarația de dragoste în locul pretendentului, scutindu-l de osteneală, mai ales dacă nu avea îndemânare la vorbă și limba nu-i era unsă cu miere. De-atunci m-am hotărât, deși nu știam care-mi vor fi puterile, să nu mă folosesc niciodată de mesageri, oricât ar fi fost ei de iscusiți, spre a-mi transmite sentimentele și a-mi face înțelese dorințele.

Abia astăzi, când în jurul meu s-au întâmplat multe și atâtea s-au răsturnat din câte stăteau atunci în picioare, văd altfel spectacolul din curtea domnului Alcibiade, cei șase porci rotindu-se pe rugurile de paie, în posomorâta zi de decembrie când începea să ningă și fulgii de zăpadă se topeau în fumul alb, amestecându-se cu mirosul de șorici pârlit și cu muzica grotească a lăutarilor. Astăzi scena aceea înfricoșătoare mi se pare de o măreție istorică, un moment de răscruce în drumul omului spre civilizație, spre ceea ce avea să însemne măcelărie, restaurant, apoi cantină, cartelă și de multe ori foamete. Porcii din curtea domnului Alcibiade, sacrificați pentru o sărbătoare păgână, și nicidecum pentru cea a creștinătății, Nașterea Domnului, atât de apropiată, anunțau în sunetele tarafelor sfârșitul anilor grași, căci iarna următoare avea să fie toiul războiului.

Nu era nici pe departe nevoie de atâția porci într-o gospodărie unde nu se găteau bucate grele ci numai din cele alese, cu tot ce se găsea mai fin la băcănie, ca fazanii și sturionii, în afară de pasările crescute acasă, și unde nu se folosea niciodată untura, decât la sarmalele moldovenești, mici cât alunele și înotând în grăsime. Nici nu știu bine ce se făcea cu atâta carne, atâtea jamboane, caltaboși și afumătură, în afară de cea trimisă pe la alte case.

Șase măcelari aduși de la oraș să taie porcii, în anul acela dinaintea războiului, au avut de lucru mai bine de o săptămână. Magaziile s-au umplut de copăi unde carnea se punea la sărat, în timp ce în cazane mari, așezate pe pirostrii în curte, în locul rugurilor acum stinse, se topea untura, ca apoi să se pună în garnițe de tablă albă, de câte douăzeci de kilograme. Când nu mai rămânea nimic de topit, se aduceau butoaiele unde se afuma carnea, câte șase, opt, zece și poate mai multe, că păreau o baterie de

mortiere. Înăuntru, atârnate cu sfori sau cu cârlige, se aliniau cârnații, șuncile, costițele și jamboanele, la distanța potrivită ca fumul să le poată lua pe toate părțile. Dedesubt se făcea foc mocnit, cu coceni de porumb, iar deasupra se puneau saci care în două zile ajungeau negri și scorțoși, îmbibați de carbonuri și de gudroane. Ar fi părut o treabă murdară și scârboasă, dacă fumul pătruns în carne și în grăsime nu s-ar fi încărcat cu arome ispititoare, atât de nebănuite că trezeau ramuri noi în simțul mirosului.

În toate casele, odată cu tăierea porcului se făceau ospețe, risipindu-se multă carne; erau și gospodari mai cărpănoși, din cei care își mănâncă de sub unghie, dar chiar și ei puneau pe masă măcar șorici și o sticlă cu țuică. Alții în schimb uitau că grăsimea și carnea trebuiau să țină până în primăvară, se îndestulau împreună cu vecinii, le dădeau copiilor să mănânce pe săturate, zicând că o viață are omul – și în zilele acelea nu răbdau de foame nici câinii.

La domnul Alcibiade nu se făcea niciodată pomana porcului, cum se numea ospățul, în casă nu pătrundeau nici măcar mirosurile, care nu s-ar fi potrivit cu lămpile strălucitoare ale Alexandrinei și cu sunetele de harpă. Oamenii ar fi putut să-l creadă zgârcit pe domnul Alcibiade, dacă el ar fi pus bine toate acele produse, prin cămări și prin pivniță. Dar când toate erau gata, începea să le împartă, arătând el însuși cu mâna bucățile, jamboane, cârnați, costiță și toate celelalte, care se înveleau în pânză curată și se puneau în coșuri, ca apoi să fie trimise în toate părțile, nu știu bine unde, prin sat, la unele case, și la oraș, la felurite adrese, unde moș Dumitru se ducea cu trăsura, nu o singură dată, că n-ar fi avut loc pentru toate, și nici timp să le lase, ci câteva zile la rând, dacă nu chiar o săptămână. Și iarăși gurile rele sau bune spuneau că erau plocoane pentru țiitoare, al căror număr ar fi însemnat să depășească duzina. Dar chiar să fi fost așa, tot era o faptă bună, și nu știu ce păcat ar fi acela de a îndestula o familie măcar o dată pe an, la pomana porcului, când pică iarna și sângele omului, fără puțină grăsime, începe să se răcească, așa cum se răcește și casa fără puțin foc în sobă.

În iarna când au venit nemții, toate s-au întors de-a-ndoaselea. Încă din prima zi am auzit bocete, la început mai răzlețe, pornite dintr-o margine a satului, cum auzeam când era un mort în casă și la poartă se punea prapurele de la biserică, îndoliat cu o cârpă neagră, iar pe ferestrele de la odaia curată se vedeau pâlpâind lumânări subțirele. Acum însă ar fi fost

prea mulți morți deodată, și de unde atâția prapuri, că la biserică nu știam să fie mai mult de unu?

Bocetele n-au contenit decât seara, ca a doua zi să reînceapă, iar zilele următoare să se tot întețească, până ce au cuprins întreg satul. Patrula nemțească venea pe uliță, cu tălmaciul în frunte, și lua pe rând toate curțile. Pe tălmaci îl chema Țicu și nu mai știu cum altfel, era unu pirpiriu, îmbrăcat orășenește, dar fără palton, și cu haine cam ponosite; până și-a făcut altele. În cap purta șapcă, iar ca să se apere de frig n-avea decât un fular în jurul gâtului; nemții i-au dat o manta soldățească, dar n-a avut prea multă nevoie de ea, că până seara a pus mâna pe o șubă de postav negru, căptușită cu blană de vulpe, roșcată. Nu știu a cărui gospodar fusese mai înainte, îi venea prea mare, și cum mergea fuga-fuga pe uliță chiar semăna cu o vulpe cam slabă și hămesită. Numai până ce a prins carne, de i s-a îngroșat ceafa și a făcut burtă; pe urmă șuba a stat pe el de parcă era pe măsură. Acest Țicu, ori venise cu nemții, din sus, ori le ieșise în întâmpinare, din jos, fapt este că până atunci nimeni nu-l văzuse pe acolo. Mai târziu s-a aflat că fusese chelner la vagonul-restaurant și călătorise mult în străinătate. Cu toate că nu părea pornit de la țară, cunoștea și firea țăranilor, și obiceiurile satului, atât de bine, că se mișca prin ogrăzi de parcă ar fi fost la el acasă. Și cum intra într-o gospodărie, era de-ajuns să se uite în ochii gospodarului, să arunce o privire în jur, la femeie, pe prispă, la copii, în fereastră, și pe urmă mergea întins drept la ascunzătoare, unde nici cu mintea n-ai fi gândit dacă n-ai fi fost dedat la ticăloșie. Îl ajuta ori mirosul, ori auzea și înțelegea limba porcilor, care poate vorbeau între ei cu glasuri neauzite și neînțelese de oameni. Sau poate că îl conducea tocmai gândul gospodarului, frica din el, bătăile inimii, răsuflarea pripită, care și ele dădeau poate naștere la o limbă, și nu trebuia decât tălmăcită, cum tălmăcea Țicu limba nemțească.

L-am văzut de aproape, când a ajuns și la noi în curte. Dacă aș fi avut putere, i-aș fi dat mare pedeapsă pentru răul făcut oamenilor, pentru bocetele lăsate în urmă. M-am gândit la tot felul de cazne și unele mi s-au părut mulțumitoare. Dar nu mi-am putut închipui una destul de nemiloasă, ca să-i răsplătesc rânjetul de satisfacție, așa cum i-l văd și astăzi pe față.

Nu vreau să iert niciuna din faptele urâte săvârșite de oameni, deși unele din ele și-ar găsi o înțelegere și s-ar cuveni să capete o pedeapsă mai mică, așa cum face și justiția: răul săvârșit fără judecată sau sub îndemnul unei nevoi care ia mințile și căreia îi urmează căința, uneori mai grea decât

lanțurile și biciul. Dar ca după ce faci răul să te mai și bucuri, cu o mulțumire scârboasă, înseamnă să nu mai ai nici urmă din omenia cu care vine pruncul pe lume, dacă a fost zămislit de oameni, și nu de fiare fără inimă și fără minte. Pentru acel rău încă nu am găsit cazna, dar nu voi înceta să o caut cât timp voi mai putea scrie o pagină.

Nu știu cum de stăteau porcii sub stiva de lemne fără să miște, vorbind poate doar între ei, pe neauzite, fără să-i iscodească pe oameni cu glasurile lor pe care oricine le cunoaște, chiar dacă n-a băgat de seamă că sunt făcute ca să ceară și să întrebe. Clipele de tăcere ale porcului sunt numai cele când așteaptă răspunsul oamenilor. Dar acum toți porcii tăceau, nu doar sub stiva de lemne, ci prin toate ascunzișurile; cum se lăsa întunericul peste ei, cum amuțeau și înțepeneau locului, că nu li se mai auzea nici respirația. Poate știau totul despre soarta lor, care le este rostul pe lângă oameni, de ce capătă de mâncare și li se spun vorbe frumoase; de vreme ce trebuiau să moară, poate se gândeau că mai bine să fie de folos gospodarului, decât să se lase pe mâna nemților.

Când aceștia au intrat în curte cu Țicu în frunte, asudat și scoțând aburi din șuba prea groasă, cu fularul aruncat pe spate, sub stiva de lemne era atâta liniște, că se auzeau carii rozând în inima lemnului, unde nu ajungea gerul. Tălmaciul a mers drept acolo, a ocolit stiva de două ori, fără să se grăbească. Era în pașii lui stăpânirea de sine pe care o au numai oamenii care știu unde merg și de ce anume. Cu fiecare pas, pe față i se vedea crescând mulțumirea, până ce a pus mâna pe o buturugă și a tras-o afară. Atunci, cu prima rază de lumină care pătrundea sub bolta de lemne, porcii au început să grohăie, toți deodată, și altfel, cu furie și cu ură, că nu le-am mai recunoscut întrebările pașnice, ci mi-am dat seama că aruncau sudalme în obrazul tălmaciului.

Pe urmă, în timp ce acesta continua să rânjească și să-și frece mâinile, nemții au dărâmat stiva de lemne, au băgat căruța pe poartă și au urcat în ea porcii, după ce i-au legat de picioare. Atunci, în vecini, femeile ascunse pe după garduri au început să bocească. Bocetele lor s-au amestecat cu grohăitul porcilor, care au continuat să suduie și să-l amenințe pe Țicu, până ce căruța a ajuns departe.

Dacă șiretenia tălmaciului mergea atât de departe, cum a putut să se vadă, s-au găsit oameni care au izbutit să-l întreacă. Dovadă că după ce valurile de nemți s-au dus mai departe, spre Moldova, și un timp satul a rămas fără altă stăpânire decât a primarului, s-au mai scos porci din câte o

ascunzătoare, din râpele de pe malul gârlei, din luncă sau din pădure, puși atât de bine că nici lupii n-au putut să-i ajungă, ci doar le-au dat târcoale, urlând de necaz și de furie. Oamenii îi aduceau noaptea și parcă nu știau unul de altul; dacă își zăreau umbrele se ocoleau pe departe, ferindu-se să fie martori. De mult nu se mai auzeau bocete, glasurile femeilor erau ostenite și înghețate, dar jalea a plutit deasupra satului până în primăvară; iar atunci nu înseamnă că s-a stins, ci a subțiat-o căldura soarelui.

Într-o dimineață, când am intrat în curtea domnului Alcibiade, am văzut două sănii cu caii înhămați gata să plece. M-am mirat că mai erau oameni care își scăpaseră caii de rechiziție, mă întrebam unde îi țineau și cum aveau îndrăzneala să-i scoată în văzul lumii. L-am întrebat din ochi pe Teofil, care era de pază la geam și mă văzuse venind, trebuia să mă vadă, dar a ridicat din umeri; nici el nu știa ce hram țineau săniile. Vizitiii, doi oameni necunoscuți de mine, au ieșit de la bucătărie și cât s-a deschis ușa am simțit miros de țuică fiartă. Pe urma lor a ieșit și moș Dumitru, a mers de le-a deschis porțile, și oamenii s-au dus, pe lângă cai, cu câte un capăt de țigară lipit în colțul gurii scoțând fum și abur; aburul se topea repede, rămânea fumul.

Săniile veniseră noaptea, după cum mi-a spus moș Dumitru, coborâseră pe gârla înghețată și înzăpezită, tocmai dintr-un sat dintre dealuri, unde nu ajunsese armata nemțească, nefiind drumuri. Vasăzică așa scăpaseră caii de rechiziție. Ce legături avea acolo domnul Alcibiade, n-am avut nevoie să aflu, mi-a fost destul să văd porcii, în spatele șurii de paie; erau trei, gata înjunghiați, așa că nu mai putea să-i simtă nimeni. Oamenii ceilalți când veneau cu porcii de la pădure trebuia să-i aducă vii, pe picioare, n-aveau cai de pus la sănii. Îi aduceau cu râturile legate, și ca să-i taie mai întâi le dădeau cu ceva în moalele capului, să-i amețească, altfel s-ar fi zbătut și ar fi grohăit măcar prin junghietură, de vreme ce nu puteau să deschidă gura.

Nu spun că tăiatul porcilor era o sărbătoare frumoasă; poate nu era nici măcar veselă, deși oamenii se bucurau și se cinsteau cu țuică fiartă, urându-și bunăstare și sănătate. Era mai degrabă o sărbătoare sinistră, dar fără ea nimeni n-ar fi putut să trăiască, de-aceea făcea parte din viața satului, ca înmormântările, nunțile și botezurile.

După atât timp, când stau să mă gândesc bine, înțeleg că strigătele porcilor, zbaterea lor de moarte nu putea să-mi placă, era o bucurie făcută; cred că la fel se întâmpla cu toți copiii și cu mulți oameni, dar sărbătoarea trebuia să rămână. Oamenii își fac sărbători nu doar din Nașterea Domnului,

ci și din punerea lui pe cruce. O, cum aș putea să uit mirosul de zambile din biserică, în vinerea mare, când se trecea pe sub masă? Zambile roz și mov, amestecate. (De curând au apărut și albe, cum n-am văzut niciodată.) Și cum aș putea să uit mirosul de șorici pârlit, mult mai adânc și dus mult mai departe în sensurile existenței noastre decât orice mireasmă de floare?

Decât că în iarna când se aflau nemții în țară, nimeni n-a mai pârlit porcii. Pentru mine a fost o durere grea și mirată, am simțit ce înseamnă consternarea, cum mai înainte simțisem dezolarea, doar privind pe Maria, când ardeau rafinăriile iar ea ședea pe scaun, în casa domnului Alcibiade, abia venită de pe drum, înmuiată de ploaie și plină de funingine pe față.

Nevoia îl învață pe om să iasă din toate încurcăturile; de când e lumea, împotmoliți n-au rămas decât nevolnicii. Am văzut mai ales atunci, în timpul războiului, câte poate omul să facă și să desfacă, din câte nici nu i-ar fi dat prin minte în alte vremuri. Atunci am auzit prima oară vorbindu-se de surogaturi, pe care eu cred că le-au născocit nemții, deși vorba nu era nemțească. Ei au făcut supă falsă, cum am mâncat și noi când n-aveam alta, ei au pus orz prăjit în locul cafelei de care nu se puteau lipsi nici civilii, nici soldații, iar în locul untului au pus margarina. Ne-a mirat și ne-a umplut de greață știrea că fac săpun din grăsime de câine, ceea ce era nimica toată pe lângă ce-au făcut în războiul al doilea. Că au scos magiun din dovleac și din morcovi în loc de prune, nici n-ar fi de rușine. Așa cum nu era rușinos să pui talpă de lemn la ghete, decât că sluțea mersul și rănea picioarele. Știu c-am pățit-o și eu, nu doar alții.

Nemții nu plecaseră din țară și oricând puteau să se întoarcă, împreună cu Țicu tălmaciul, care s-a aflat că era la oraș și avea birou la comandatură. Așa că porcii, câți rămăseseră, s-au tăiat pe furiș, cu atâta grijă și teamă că uneori n-au simțit nici vecinii. S-au tăiat ca totdeauna, băgându-le cuțitul în beregată și adunând sângele în oală, decât că mai întâi i-au dat una în cap porcului, să-l amețească și să-i ia glasul. Obiceiul nu s-ar fi stricat dintr-atâta; e o clipă mai altfel, și trece. Greu a fost pentru oameni să curețe șoriciul de păr, că nu puteau să-l pârlească la foc de paie, cum era obiceiul; mirosul s-ar fi întins peste tot satul și așa s-ar fi dus vestea. Atunci le-a dat prin minte să-l opărească, am văzut la domnul Alcibiade, după șura de paie, și-apoi, în doi ani de război am mai văzut și la alții. Am înțeles că nu se putea altfel, dar mi s-a făcut greață. Au băgat porcii pe rând într-o copaie cu apă fiartă, care scotea aburi și părul înmuiat l-au smuls cu mâna, smocuri-smocuri, cum smulgeau femeile troscot de sub garduri, să-l toace și să-l dea

rațelor. Părul mai lung și mai țepos, de pe coamă, se păstra pentru bidinele; celălalt nu era bun nici să umpli saltelele. Șoriciul rămânea alb, și treaba părea bine făcută, era o născocire bună, dar ce folos dacă lipsea fumul? Mirosea a zoaie și a leșie. Cred că și carnea rămânea leșioasă și atunci însemna că, din tot ce fusese înainte sărbătoare și bucurie, oamenii se alegeau doar cu teama că ar putea să se afle. Am pus opăritul porcului între surogate și multă vreme m-am ferit să mă ating de carnea batjocorită, de teamă să nu mi se aplece. Iar când n-am mai avut încotro și m-am spurcat, împins de foame, am mâncat-o în silă.

Capitolul 26

Notarul, servieta cu rața nejumulită și ouăle de gâscă; moartea pisicii. Apariția lui Firi; puterea lui asupra satului. Firi împușcă doi soldați români rătăciți în retragere. Firi își primește pedeapsa. Plutonul de execuție. A muri laș, a muri bărbătește.

După ce-au trecut nemții, un timp satul a fost cam al nimănui. Școala mergea, cu zece băieți și cinci fete, din toate clasele, amestecate; domnul Iunescu îi învăța să spună Guten Tag și Guten Morgen, pe urmă îi punea să repete tabla înmulțirii, cu glas tare, iar el se ducea în casă și-și vedea de treburi. Cred că mergea și primăria, dar un timp a mers degeaba, fiindcă n-aveau de unde să vină ordine, nu se știa cine-i pretorul plasei, nici prefectul județului. Notarul, Tănăsescu-Nazone, căruia mai ușor era să-i spui Mațe-Fripte și care târa mereu după el o servietă de piele, umflată, de-ai fi crezut-o plină de acte, era la oraș când au intrat nemții, poate se dusese acolo cu treburi, sau avea motive să se ascundă. Vorba e că nu s-a întors seara, nici zilele următoare; lipsa lui a durat aproape o lună. În acest timp nu s-au scris în registre nici nou-născuții, nici morții, și nu s-au dat certificate, fiindcă primarul nu prea le știa rostul. Și-apoi, de unde să iei hârtie și timbre, dacă erau încuiate în sertarul notarului?

S-a crezut că pe notar îl luaseră nemții și-l băgaseră în lagăr, ostatec; e adevărat că se luau ostatici, dar numai oameni cu vază. Când a venit, după o lună, n-a dat socoteală nimănui de ce lipsise, nu părea să fi avut vreo suferință, nici hainele nu-i erau ponosite, și avea chiar servieta, așa cum i-o știam dinainte.

Locuia într-o casă a lui, cu grădină, nu departe de primărie; și-o făcuse singur cu meseriași de la oraș și era destul de acătării, cu dușumele de scândură, cu trei odăi măricele, iar în bucătărie avea chiar și cadă de baie, din zinc, destul de mare ca să încapă în ea și să se spele. Apa o încălzea pe mașina de gătit și lumea aflase că făcea baie de două ori pe săptămână, nu doar sâmbăta, ci și miercurea seara, peste nevoile firești ale omului. Nu era om sărac, câștiga parale bunișoare, actele nu le dădea fără plocoane; mai câștiga și cu timbrele, luând de două ori prețul, că și timbrele erau duble, unul se punea pe certificat, altul în registru, și țăranii nu știau, plăteau fără să citească. Pe deasupra era și apărător la judecătoria de pace a plasei, și chiar la tribunalul orașului, unde se ocupa de pricinile țăranilor, totdeauna încurcate, încurcându-le și mai tare.

Când s-a întors, s-a ivit prilejul așteptat de mult, să-i deschid servieta; n-avea înăuntru decât o rață nejumulită și două ouă de gâscă, le cunoșteam, erau mai mari decât oul de găină, mai galbene și cam pistruiate. Întâi fusese acasă și de-acolo venise la primărie, întors pe dos, cu părul vâlvoi și cu ochii roșii. Așa s-a făcut că a lăsat servieta din mână, a aruncat-o pe banca din poarta primăriei, dându-mi putința să cotrobăi în ea și să-i aflu cuprinsul. Stătea numai el în toată casa, nu ținea nici o slugă, singur își săpa grădina și îngrijea pomii, singur mătura odăile, își spăla rufele, singur își gătea de mâncare, dar mai mult își mânca de sub unghie, de-aceea îi și spunea Mațe-Fripte. Avea doar o vietate în casă, o pisică tigrată, țărănească, poate ca să fie acolo și-o altă inimă care să bată, dar mai degrabă cred că o ținea să prindă șoarecii, și nu prea îi dădea de mâncare. Iar acum, după lipsa lui de o lună, pisica îl aștepta moartă, întinsă pe podele, atât de scofâlcită și slabă că nici viermii n-aveau ce să mănânce din ea, decât ochii.

Așa am și văzut-o, de am fost bolnav toată ziua, iar noaptea am visat-o, m-am zbuciumat și am țipat în somn trezind toată casa. Știam că așa o să se întâmple, dar m-am dus să văd pisica, m-a mânat un demon și n-a fost atunci singura dată. Cred că nu murise de foame, pisicile îndură multe, ci de sete. Strachina de apă era uscată, cu un gândac mort înăuntru, care poate și el murise tot de sete. Iar strachina de lapte avea în ea praf de un deget. Mai târziu am aflat că pisicile, dacă rămân închise în casă, se cațără pe hornul sobei și ies pe acoperiș, pline de funingine. Așa o fi, dar hornul era închis cu un oblonaș de tablă, ca să nu iasă căldura după ce se stingea focul.

Întâmplarea avea să se uite curând, notarul își luase altă pisică, eu însă n-am uitat, și-am socotit că moartea acelei vietăți nenorocoase făcea parte

dintre tristețile războiului, care au fost atâtea. Uneia din ele îi vine îndată rândul să fie povestită.

Mergea și biserica, popa Scovergă ținea slujbele, boteza copiii, îngropa morții și umbla cu căldărușa. Trenul nu mergea încă, nici balastiera, și nici barabaua cu călători nu mai cobora de la munte. La cârciumă veneau unii, ca niște umbre, să bea țuică pe tăcute, dar covrigii se terminaseră și domnul Petrică le dădea grunji de sare de-a dreptul din solniță, ca să nu piară obiceiul. Cele patru lămpițe puse pe stâlpul din mijloc nu se mai aprindeau seara, lipsea gazul, lumea pleca repede și cârciumarul închidea obloanele îndată ce cădea întunericul. Nici prin case nu se aprindeau lămpile; în ferestrele înghețate sclipea doar câte o stea, când gerul alunga norii să ningă în altă parte.

Nimeni nu știa câtă lumină era în casa domnului Alcibiade, fiindcă seara se trăgeau perdelele negre peste ferestre, se numeau transperante, puse pe timpul când venea zepelinul să bombardeze; până atunci fuseseră albe. Așa că nici acolo nu se simțea vreo viață decât ziua, când ieșeau copiii să se joace, să se dea cu săniuța pe coasta dinspre livadă și să facă oameni de zăpadă.

Cu atâta liniște, ai fi spus că toată lumea uitase de satul nostru, chiar și nemții, care nu mai aveau nici un interes acolo, după ce luaseră porcii și clopotele de la biserică, dacă într-o bună zi n-ar fi apărut pe uliță un militar cu o uniformă necunoscută. Așa e vorba, într-o bună zi, numai că ziua a fost nenorocită.

Nemții purtau haine de stofă păroasă, cenușie, asemeni mantăile, cu vipuști colorate după felul armei din care făceau parte (roșii infanteria), cu epoleți și cu grade, iar cât nu mergeau la luptă și se odihneau prin sate în spatele frontului, nu aveau chivăre, ci un fel de șepci rotunde, fără cozoroc, așa că nu s-ar fi știut care-i partea din față, dacă n-ar fi fost însemnată cu o cocardă, sau o emblemă de tablă, nu prea sunt sigur, am cam uitat-o. Iar ca arme aveau puști cu țeava lungă, și baionete în trei colțuri, ca niște frigări, pe care de altminteri, când terminau de omorât oameni le foloseau să frigă puii și găinile pe jăratec.

Militarul în uniformă necunoscută a sosit într-o dimineață, singur, mergând pe mijlocul uliței și uitându-se pe la case, până ce, ajungând la primărie, a spus că de aici încolo el este stăpânul satului. Nici limba lui nu era cea nemțească, dar știa câteva boabe românește, așa că Ioniță Stere, pe care vătășelul l-a chemat repede, a înțeles despre ce era vorba, mai ales că

nici n-ar fi fost greu să se înțeleagă. Militarul cerea înainte de toate casă, masă și băutura, și o femeie care să-l spele, iar restul satului să se tragă lângă șanț la trecerea lui, și să-și scoată căciula, cu fruntea plecată. Așa a vrut el, așa a făcut lumea; nimeni nu putea să se împotrivească.

În loc de pușcă, militarul avea o carabină cu țeava scurtă; n-o purta pe umăr, ci îi petrecea cureaua peste braț, ținând-o atârnată, vânătorește. Și baioneta era mai scurtă decât ale nemților, și lătăreață. Iar uniforma nu era cenușie, ci verde ca pădurea, o tunică strânsă pe talie; nu mai țin minte epoleții cu gradul, dacă nu cumva și-i scosese, altfel nu-mi explic cum de nu mi-a rămas nici cea mai mică idee, când pe toate celelalte le am în ochi ca într-o fotografie. În cap purta o capelă cu moțuri scurte, aplecate puțin în față, cum ar fi vrut să împungă cu ele, iar în picioare cizme cu carâmbul scurt, strânse pe pulpă cu două rânduri de catarame. În sfârșit, mai avea un centiron, cu două cartușiere, și cred că încărcătoarele primeau câte cinci gloanțe, în timp ce ale nemților primeau numai trei, și nu știu de ce, că doar nu erau mai proști decât alții. Asemeni nu știu de ce gloanțele lor erau ascuțite la vârf și făceau răni mai ușoare decât gloanțele boante, cum avea militarul în pușca lui scurtă. L-am văzut odată cum a împușcat un câine, i-a sfârtecat burta, a lăsat o gaură cât să bagi pumnul, de-au ieșit mațele afară. Mai târziu am aflat că nemții nu dormeau deloc pe-o ureche, aveau gloanțe dum-dum, dar le țineau ascunse; dacă întâlneau un os, făceau explozie în trupul omului, nelăsându-i nici o scăpare.

Sunt sigur că domnul Alcibiade și-ar fi dat seama ce hram purta militarul acela, dar nu l-a văzut niciodată la față. Cât era el de stăpân al satului, că intra prin casele oamenilor când avea poftă, se așeza pe pat sau pe laviță, își răsucea mustața și orice ar fi vrut să facă nimeni nu putea să i se împotrivească, la domnul Alcibiade nu s-a dus niciodată, nici măcar n-a încercat poarta. După cum erau gardul și parcul, și după cât se zărea din acoperișul casei, parcă simțea că n-are ce să caute acolo. De uitat s-a uitat de multe ori, a dat târcoale, dar cu teamă, și nici măcar n-a întrebat pe oameni cine-i stăpânul acelei case.

Abia spre primăvară, când s-au întors nemții să pornească balastiera, fiindcă aveau nevoie de piatră, și l-au împușcat în poligonul de tragere din fața gării, a ieșit la iveală că nu era altceva decât un dezertor din armata austro-ungară, fără nici un grad, numai cu îndrăzneala și obrăznicia, și mai crud decât fiarele cele mai rele. Dar de ce neam era nu s-a aflat bine, în armata austro-ungară au fost fel de fel de neamuri; nemții care l-au judecat

n-au găsit cu cale să spună, iar de întrebat nu i-a întrebat nimeni. De chemat, îl chema Firi, care cred că nu putea să fie un nume, ci doar o prescurtare, dar așa îl știa lumea.

Ciudată și neînțeleasă mi s-a părut purtarea oamenilor la urmă. După ce au îndurat luni de zile samavolnicia, batjocura și rușinea, când au auzit că nemții îl judecă și îl împușcă, și-au făcut cruce și s-au închis în case, să nu vadă și să n-audă. Dar cum, nu simțea nimeni nevoia să-și răcorească inima? Uitaseră găinile împușcate, și nu pe uliță, ci în mijlocul bătăturii, pe care apoi le dădea gospodinelor să le jumulească și să le frigă? Uitaseră cum el între timp, Firi, se lăfăia pe trei rânduri de perne brodate, în odaia curată, murdărind țolurile cu cizmele pline de zloată, și scuturându-și luleaua pe macatul de zestre, cumpărat de la oraș și adus tocmai de la Lipsca, unde se fac numai lucruri frumoase? Să zicem că uitaseră; nu moare nimeni din aceste pagube. Să nu punem la socoteală nici numărul văduvelor la care își petrecea nopțile, aruncând copiii în tinda neîncălzită, și în plin miez al iernii. Dar uitaseră oamenii chiar și de fetele fugărite prin nămeții din grădină și puse jos pe sub garduri? Cum le lovea cu patul armei în tâmplă, dacă erau îndărătnice și se apărau cu dinții și cu unghiile? Nimeni nu-și mai amintea țipetele?

Așa o fi lumea făcută, să uite și nedreptatea, și suferința. Dacă toți oamenii care erau acolo ar sta în fața mea la învierea morților, și eu le-aș spune ce cred despre ei și ce am pe suflet, ar arunca în mine cu pietre, să mă răpună. Dar până să mă atingă o piatră în tâmplă, aș vrea să le mai amintesc numai o întâmplare, cea mai groaznică, și pe urmă să le strig: „Atât de departe ați mers cu uitarea voastră?”

Doi oameni nefericiți, doi soldați români loviți rău de soartă, rătăciți de regimentele lor în retragere, sau poate chiar dezertori, Dumnezeu să-i ierte, într-o dimineață vânătă au ajuns la marginea satului, acolo unde Ioniță Stere le întinsese nemților pâinea și sarea. Nu mai aveau pe ei decât zdrențe, cine știe pe unde stătuseră ascunși și cât rătăciseră! Aveau obrajii țepoși și tăbăciți de ger și burțile supte până în șira spinării, cu mațele subțiate și înghețate. Așa cum se înfățișau bietele umbre, n-ar fi putut să facă rău nici unei gâze. Iar dacă purtau vreo vină trecută, nu Firi ținea dreptul să-i judece.

La ora aceea de dimineață, Firi tocmai ieșea dintr-o casă, în marginea satului, încheindu-și tunica și umflându-și gușa; ispite pot fi și-n casele mărginașe, nu știi cât nu te duci înăuntru. Așa a vrut soarta nefericită. Dând

cu ochii de ei, i-a luat pe cei doi oameni, i-a pus înaintea puștii și i-a plimbat prin tot satul. Se făcuse ziuă și oamenii se iveau pe la garduri.

— Ce-ai cu ei, domnule Firi? întreba câte unul.

Străinul, a cărui limbă n-o știa nimeni, mai învățase câteva cuvinte în românește, destul ca să poată răspunde:

— Rumân dezertor, porc, ticălos!

— Și unde-i duci, domnule Firi?

— Împușc la ei! Dai sape.

Sapele nu erau bune, trebuiau cazmale, dar Firi nu știa cum le spune. Până la urmă s-au înțeles, oamenii n-au avut încotro, au adus două cazmale și două lopeți. Mai târziu au spus că nu puteau crede, au socotit că era doar o glumă. Firi le-a poruncit prizonierilor să ia fiecare o cazma și o lopată și i-a dus mai departe, spre marginea cealaltă a satului. Acolo i-a pus să-și sape groapa, în afara șoselei.

— Ce vrei cu noi, mă camarade? a bâiguit unul.

Altul s-a rugat:

— Iartă-ne, domnule!

N-am văzut, n-am fost acolo, dar am auzit împușcăturile: întâi două, una după alta, apoi alte două. A doua zi am văzut mormântul, nu știu cine aruncase pământul deasupra și-l netezise; avea aproape jumătate de metru înălțime, cum sunt toate mormintele proaspete. Mai târziu pământul s-a bătut, dar nu de tot, și când a venit iar primar, Ioniță Stere a pus o cruce de lemn, făcută la oraș, pe care scria cu litere negre: „Aici zac doi soldați români necunoscuți".

Iată dar că am văzut și eu războiul, și încă nu era gata, mi-a fost dat să-l văd mai departe. Însă pe Ioniță Stere, când a pus crucea și a făcut parastas pentru cele două suflete, aș fi vrut să-l întreb, numai că n-am avut glas, eram prea mic, poate am să-l întreb la învierea morților: „Tu unde erai atunci, dimineața?"

Și astăzi simt că îmi crapă capul când mă gândesc cum de a fost cu putință? Ologise tot satul, cu primarul în frunte? Iar cei doi oameni ce-au avut ei în minte, nefericiții?

Săpau amândoi în groapă, adâncindu-se până la genunchi, până la șolduri, până sub osul pieptului. Săpau un rând de cazmale, apoi dădeau pământul afară cu lopețile. Firi stătea pe marginea șanțului, rezemat în carabină și trăgea din lulea, că n-ar fi fost nici o greutate să-i altoiască o lopată în piept și să-i spargă capul cu cazmaua. Iar dacă nu-l nimerea, și-i

rămânea timp să pună mâna pe carabină, pentru un om care așteaptă moartea ar fi fost totuna. Ba ar fi fost mult mai bine, că una e să mori cu o armă în mână și alta să aștepți gloanțele ca o stârpitură moartă dinainte. Cei care au dârdâit de frică prin pivnițe în timpul bombardamentelor s-ar fi simțit altfel dacă ar fi fost pe acoperișul casei și ar fi tras cu mitraliera în valul de avioane, chit că n-ar fi avut sorți de izbândă.

La fiecare rând de cazmale, oamenii își ștergeau nădușeala înghețată de pe frunte și ridicau ochii spre Firi.

— Nu zău, ce vrei cu noi, mă camarade? întreba unul.

Iar celălalt se ruga:

— Iartă-ne, domnule!

Când au săpat destul ca să nu li se mai vadă creștetul, Firi s-a apropiat de groapă, a proptit carabina în ceafa primului și a tras înainte ca omul să se dezmeticească. Și iarăși mă întreb până ce simt că îmi plesnește capul, de ce nici atunci, în ultima lui clipă, când nu mai avea ce pierde, cel de-al doilea n-a pus mâna pe țeava carabinei, să-l tragă pe Firi în groapă, să se încleșteze de grumazul lui și dacă era prea târziu să mai scape, barem să moară împreună?

Mi-am luat o răspundere grea povestind întâmplarea, și îmi mai iau una, spunând ce-a fost mai departe. Știu dinainte că am să fiu judecat aspru, și poate unii au să-mi întoarcă spatele. Căci m-am dus să văd când a fost ca Firi să-și plătească păcatele. Pentru mine a însemnat o pedeapsă care s-a transformat într-o boală, dar nu puteam altfel. Nu m-am dus prea aproape, nemții nu mi-ar fi dat voie; i-am cerut domnului Alcibiade binoclul, și am văzut ca și când aș fi fost lângă plutonul de execuție.

Sigur că domnul Alcibiade a vrut să știe ce pun la cale, iar eu nu i-am ascuns adevărul. Atunci m-a privit adânc și aspru; am înțeles că se îndoiește de mine, când mai înainte îmi arătase numai încredere, de parcă aș fi fost un om mare.

— Îl urăști? m-a întrebat el pe urmă. De ce vrei să vezi cum îl omoară?

Până acum nu mă gândisem; Firi ar fi murit și fără mine, și dacă așa își plătea crimele, nu rămânea nimic în plus, nimic în minus, ci trebuia să se facă liniște în toate sufletele. Dacă îl uram nu puteam spune, cuvântul mi se părea de prisos și fără nici o întindere. Peste toate gândurile mele rămânea dimineața geroasă când soldații își săpau groapa. Deasupra pământul era înghețat, iar în jos urma argilă uscată; ca groapa să fie destul de adâncă am presupus că trebuiau două sau trei ore. Pentru atâta prelungire a spaimei și

chinului am socotit că era prea puțin ca Firi să moară o singură dată, pe urmă să-l îngroape și mai târziu un suflet milos să-i pună la cap o cruce, pe care să scrie: „Aici zace un soldat necunoscut din armata austro-ungară”. Firi trebuia să moară de fiecare dată când m-aș fi gândit la el, și nu mă temeam că am să uit repede, cu condiția să văd, ca să mi se întipărească în minte.

N-am putut să-i spun domnului Alcibiade aceste gânduri, erau prea nelămurite, în schimb în ochii mei se va fi văzut atâta obidă și atâta groază, că domnul Alcibiade a întins mâna și mi-a mângâiat obrazul de gheață, spunându-mi „Săracu de tine!” Ca unui om mare. Apoi mi-a dat binoclul, după ce, în fața mea, i-a șters lentilele cu o pielicică de căprioară.

Poligonul de tragere era într-o vale din fața gării, închis pe trei laturi de taluzuri înalte, ca să oprească gloanțele, să nu lovească în vitele și în oamenii de pe gârlă. La început le asemuisem cu dealurile care începeau unde se sfârșea satul; nu puteam crede că erau făcute de mâna omenească, prea mare muncă pentru prea mici foloase, fiindcă rar venea un pluton de soldați de la oraș să facă exerciții de tragere. Pe urmă a început războiul și tragerea s-a făcut de-a dreptul în oameni; a tras fiecare pe săturate.

Am stat ascuns în ghereta acarului, care avea ferestre pe patru laturi și de acolo am văzut cum îl duceau pe Firi, fără capelă în cap și cu mâinile legate la spate. L-au scos de la postul de jandarmi, unde fusese închis în pivniță. Drept în față era biserica, o biserică ortodoxă amărâtă; oamenii spuneau că Firi când venea de la cârciumă se oprea să-și ușureze burta în ușa bisericii, fiindcă era de altă credință. Și iarăși mă întreb, cum nu s-a găsit nimeni să-i dea cu un pietroi în ceafă, măcar atunci când pângărea credința satului și, cu pantalonii în vine, n-ar prea fi avut cum să se apere. Dar nu, au tăcut cu toții, și dimineața s-au uitat la dascăl cum aduna necurățeniile cu fărașul.

Dând cu ochii de lumină, după ce stătuse la întuneric, mai întâi și mai întâi Firi a văzut biserica, și atunci a căzut în genunchi, în praful de pe uliță, și a început să se vaite, în limba lui necunoscută, dar nu era greu să se înțeleagă că îl chema pe Dumnezeu să-l ajute, după ce-i spurcase pragul casei. Doi soldați nemți, cu pușca în bandulieră, îl țineau de coate; l-au smuls de jos și l-au târât mai departe. În față mergea un ofițer, sau un feldwebel cu sabia scoasă, pe lături erau două șiruri de soldați cu baioneta la armă, iar în spate venea plutonul de execuție, care nu era un pluton întreg, ci doar o secție, vreo paisprezece oameni, cu puștile pe umeri.

Așa a trecut Firi prin dreptul cârciumii unde intrase de atâtea ori lovind cu patul carabinei în ușă și punându-i pe oamenii dinăuntru să stea în genunchi cât el își bea romul, căci nu-i plăcea țuica. Nu se vedea nimeni la cârciumă, dar Firi s-a oprit, s-a lăsat în țărână, și a început să strige: „Dom Petric, scapi la mine! Ajutor, dom Petric!”

Cârciumarul stătea ascuns în fundul prăvăliei, cum țăranii stăteau ascunși prin fundul caselor, sau prin grajduri.

Au trebuit iarăși să-l smulgă de jos pe Firi, iar drumul până la gară și peste calea ferată l-au dus mai mult târâș, că se lăsa greu și ar fi vrut să se agațe cu ghearele de scoarța pământului. Au trecut pe lângă ghereta acarului, l-am auzit cum horcăia, zbătându-se să scape și cum le spunea celor doi soldați care îl țineau de coate:

„Ce-aveți cu mine, mă camarade?” Apoi cum se ruga de ofițerul sau de feldwebelul care mergea în față, cu sabia scoasă: „Iertați-mă, domnule!”

L-am văzut bine la față, când a fost aproape. O clipă, cât a întors capul spre gheretă, ne-am privit ochi în ochi și m-am temut c-o să mă spună nemților, să mai facă un rău înainte de moarte. Dar poate nici nu m-a văzut, în întunericul din gheretă, iar dacă m-o fi văzut, poate nici nu mai era în stare să înțeleagă. Eu în schimb l-am văzut bine și am înțeles tot ce trebuia să se înțeleagă, că Firi nu mai avea de trăit decât un sfert de oră. Știa ofițerul, știam eu, știa cârciumarul, și tot satul, și cel mai bine știa el însuși, chiar dacă nu-i venea să creadă. Aceasta îi era adevărata pedeapsă: să nu creadă, dar totodată să știe că nu-i nici o scăpare. Am citit-o în ochii lui, ca într-o carte: era frică, ură și disperare. N-am putut să văd restul, clipa când în ochii lui s-a aprins o speranță. De-aceea astăzi cred că nimeni și niciodată nu va ști totul despre un om care merge la moarte.

Când a ajuns deasupra văii de unde se vedea poligonul de tragere, cu stâlpul proaspăt înfipt în pământ și vopsit cu dungi negre, roșii și albe, în diagonală, Firi s-a trântit la pământ cu o forță atât de înnebunită, că bușitura s-a auzit până în ghereta acarului, și poate chiar am simțit un tremur. Scăpat din mâna soldaților, și-a dat drumul la vale, ducându-se de-a rostogolul, atât de învârtejit că nu se mai vedea unde avea capul și unde picioarele, și nu s-ar fi bănuit că era un om întreg și în viață, dacă nu i s-ar fi auzit răcnetele de groază.

Sigur că n-avea scăpare. Soldații erau gata să se pună pe el, cu gloanțele, când ofițerul, sau feldwebelul, care era un om cu sânge rece, le-a strigat halt! – și lăsând sabia deoparte, a luat pușca soldatului aflat mai aproape, i-a

dat piedica la o parte și a stat liniștit ca Firi să ajungă la picioarele pantei. Iar când s-a ridicat și a luat-o la goană spre gârlă, atât de învălmășit în el însuși că încă nu i se deslușea bine alcătuirea trupească, ofițerul sau feldwebelul a dus pușca la ochi și a tras o singură dată. Nu cred că a fost numai o întâmplare; știa să ochească, învățase în doi ani de lupte. Firi s-a prăbușit cu fața la pământ, și până să ajungă soldații la el am crezut că murise; nu mișca, îi înghețase și glasul, și dacă am simțit o ușurare, mi-a părut și rău că plătise prea ieftin, iar eu n-apucasem să mă uit cu binoclul, să-i văd chipul în ultima clipă.

Cei doi soldați care îl ținuseră au ajuns fuga, s-au uitat la el, l-au întors cu fața în sus, apoi văzându-l că era viu și că privea cu ochii roșii de sânge, l-au apucat de coate și l-au ridicat în picioare. Avea un genunchi zdrobit, numai atât, cred că dreptul, și să nu fi fost condamnat la moarte ar fi trebuit să-i taie piciorul.

Nu mă pot hotărî, nu știu dacă era ofițer sau feldwebel; orice grad ar fi avut, s-a apropiat fără grabă și, ajuns la un pas de Firi, pe care soldații îl țineau strâns, nu că ar fi mai putut să fugă, ci ca să nu cadă, a dezlănțuit asupra lui o ploaie de palme. Lovea cu atâta sete că auzeam plesniturile până în cabina acarului; nu le-am numărat, dar mi s-a părut că nu se mai termină.

Se cade să lovești într-un om care nu mai are de trăit decât zece minute? Nu știu. Cred că lovea în fugar, nu în condamnatul la moarte.

Când i-am dus binoclul domnului Alcibiade, nu i-am povestit ceea ce văzusem, ci i-am spus doar atât: „A murit bărbătește!” Dar ce știam eu despre moarte și despre bărbăție? Și cine îmi poate găsi vină, dacă n-am înțeles bine și dacă nu mai țin minte care a fost adevărul? Poate Firi chiar a murit bărbătește, altfel de unde să-mi fi trecut prin minte vorbele pe care i le-am spus domnului Alcibiade?

L-au scos târâș de la jandarmerie, sau a ieșit pe picioarele sale, privind în jur cu o trufie ironică? A căzut în genunchi, cerând mila cerului, sau a scuipat spre biserică, înjurând de toți Dumnezeii? L-au dus de coate, sau i-a împins cât colo pe soldații puși să-l țină și a mers singur, pe mijlocul drumului, bătând pasul, ca la paradă? Când a trecut pe lângă mine și i-am văzut fața, mi-a fost milă sau frică? Soldaților care mergeau pe lângă el, tot dând să-l apuce de coate, le-a spus, văicărindu-se: „Ce aveți cu mine, mă camarade?”, sau le-a strigat în batjocură: „Vedeți să nu vă scăpați pe voi, neputincioșilor!”? Iar de comandant s-a rugat, cu glasul în lacrimi și

dârdâind de frică: „Iartă-mă, domnule!” sau i-a spus, de la spate: „Mișcă mai repede, burtă stricată, că n-am chef să-ți înghit putoarea!”? Iar dacă și-a dat drumul de-a rostogolul pe pantă, și pe urmă a luat-o la fugă, să fi fost lipsă de judecată, sau un semn de bărbăție? Ca să nu moară ca vitele la abator, unde ele stau nemișcate să le lovească în creștet, ci măcar ca lupul care dacă nu mai are altă putință să se apere decât fuga, barem și-o folosește până la urmă și glonțul îl atinge într-un salt prin aer.

De nimic nu sunt sigur, decât că domnului Alcibiade i-am spus: „A murit bărbătește!”

L-au dus pe sus ultima sută de metri, fiindcă nu mai putea să meargă. L-am privit cu binoclul, din spate, avea tot tunica verde, strânsă bine pe talie, dar îi luaseră centironul, cu cartușierele. Piciorul drept îi atârna din genunchi ca o cârpă, și sângele curgea șiroaie peste cizma cu carâmbul scurt, strânsă pe gleznă cu două catarame. Când au ajuns la stâlp, l-au întors cu fața, și până să-l lege l-am privit atât de încordat că puteam să rup binoclul cu mâinile, iar muchiile lui și-au lăsat urma în palmă. Stătea nepăsător, pe față nu i se vedea nici suferință, nici frică, și nu știu, nu știu dacă din bărbăție, ci fiindcă avea mințile rătăcite. Numai când au vrut să-i pună un sac în cap, s-a zbătut, cât îi îngăduiau legăturile. Atunci am văzut în ochii lui o sclipire de ură, și după cum își strâmba gura am înțeles că înjură. I l-au pus însă, cu sila, deși am auzit că oricărui condamnat la moarte i se respectă ultima dorință. Era un sac mic, un fel de traistă, au tras de el ca să-i cuprindă capul și din clipa aceea Firi n-a mai văzut lumina zilei. Pentru mine ar fi fost ca și mort, dacă nu ar fi urmat ultima tresărire, care nici n-am bănuit cât putea să fie de sălbatică. Comandantul s-a dus la el și i-a prins pe piept, în dreptul inimii, o cârpă albă. Binoclul îl aducea atât de aproape, încât i-am văzut până și inelul de pe deget, un inel de argint, nu de aur, cu o piatră verzuie. (După felul inelului am fost înclinat să cred, abia la urmă, că nu putea fi decât feldwebel.) Cred că n-am văzut numai inelul, ci până și acul de siguranță cu care a prins cârpa pe inimă. (Nu, sigur că n-aș fi putut să-l văd de la atâta distanță, oricât m-aș fi apropiat cu binoclul; înseamnă că am dedus, datorită mișcărilor; un ac de cusut sau cu gămălie se prinde altfel decât un ac de siguranță, care impune o mișcare mai complicată.) Pe urmă feldwebelul s-a tras în lături, a ridicat sabia, soldații, așezați pe două rânduri la zece metri de stâlp, cei din față în genunchi, cei din spate în picioare, au dus armele la ochi și au stat încordați câteva clipe; nu se auzeau comenzile, am văzut însă cum sabia a căzut scurt și atunci prin trupul lui Firi a trecut

un cutremur. Abia pe urmă s-a zărit fumul în gurile puștilor, iar în următoarea jumătate de secunda s-au auzit și împușcăturile, un trosnet prelung, fiindcă n-au tras toți deodată, nu puteau să aibă reflexe egale, cum înțeleg astăzi.

Că am văzut întâi fumul și pe urmă am auzit detunăturile, n-avea de ce să mă mire, deși nu învățasem nimic despre propagarea sunetului prin aer; dar observasem de multă vreme, când auzeam fluierând trenul în depărtare, că aburul fluierului se vedea cu mult înainte de a veni sunetul. Mai târziu, când am învățat legile cele mai simple ale acusticii, nu mi-a fost greu să număr secundele în gând, câte treceau de la imaginie la sunet, să le înmulțesc cu trei sute patruzeci și să-mi dau seama cu satisfacție la ce distanță se află trenul. Nu mi-a folosit la nimic în viață, dar și astăzi fac la fel, dacă se ivește ocazia, și n-am o satisfacție mai mică.

Însă cât privește cutremurul care a zgâlțâit trupul lui Firi, am simțit, înainte de a ști ceva despre viteza luminii prin care se transmite imaginea, că el nu putea să fie decât simultan cu ceea ce vedeam în binoclu, din cabina acarului. Poate mi s-a părut, dar n-am de ce să născocesc altceva, așa mi-a rămas în ochi momentul acela, trupul s-a strâns în el însuși, și-a pierdut parcă dimensiunile, s-a chircit cu capul în piept și cu genunchii în burtă, deși n-ar fi fost posibil datorită frânghiei, și pe urmă s-a destins cu o plesnitură, peste vechea lui dimensiune, până ce s-a făcut de două ori mai mare. Cred c-ar fi crescut și mai mult și ar fi sărit în aer dacă nu-l țineau legăturile. Aceasta a început înainte de a se auzi împușcăturile și s-a terminat în clipa când se risipea fumul. Dar oricât ar fi trecut de repede, într-o clipită, mi s-a întipărit pe retină în zeci de imagini înlănțuite, care astăzi, când îmi revin în minte, dau o mișcare încetinită. Și nu știu pe a câta imagine a murit cu adevărat Firi, de aceea și moartea în sine, care nu poate fi un fenomen de durată, cum credea profesorul Chiricuță, rămâne indiferentă în raport cu timpul.

După ce l-au desfăcut din legături, unde se chircise iarăși, de data asta într-o imagine adevărată, cu capul în piept și frânt de mijloc, și când trupul s-a prăbușit la pământ, feldwebelul s-a apropiat și i-a mai tras un glonț în tâmplă; așa se obișnuiește și se cheamă lovitura de grație. Eram sigur că Firi murise, dar la acel ultim glonț trupul lui s-a mai cutremurat o dată. Și atunci, care a fost clipa morții? Ar fi fost oare posibil ca profesorul Chiricuță să aibă dreptate, dreptatea lui, pentru mine inacceptabilă, că

moartea se poate prelungi într-o a doua viață? Ar însemna că Firi a murit de două ori. Ar fi meritat, dar nu cred că se poate.

Capitolul 27

Bătălia de la Verdun, pentru salvarea onoarei. Ofensiva stupidă, Generalul von Falkenhayn își caută o victimă mai neînarmată în Transilvania.

Rămăsese în urmă bătălia de pe Marna, atât de sângeroasă, care salvase Parisul și fusese o clipă de glorie pentru mândra Franță, aliata noastră. Aceste cuvinte redau sentimentele mele din vremea aceea, când nu știam istorie, nu puteam urmări mersul războiului, dar auzeam câte o vorbă în casă, și poate prindeam zvonuri din aer, cum mi se întâmplă și astăzi, adesea, fără să-mi dau seama. Sunt adevăruri pe care când le aflu, mi se par cunoscute de când lumea. Tot ce găsesc în ziare și în cărți de istorie despre războiul Franței nu face decât să repete o informație mult mai veche, vie și completă, care înțeleg foarte bine că nu puteam s-o înregistrez altfel decât prin spirit. De mic, Franța mi-a fost aproape de inimă, m-am bucurat de triumfurile ei, fie că i le-ar fi adus cavalerii, regii și mușchetarii, fie Jean Valjean și Edmond Dantes, și-am plâns după toate doamnele cu camelii, frumoase și moarte de tinere.

Auzeam și despre Anglia, tot în vremea războiului, când soldații ei, răbdători, tăcuți, socotiți impasibili, dar cred că fără dreptate, porecliți Tommy, luptau pe pământul Franței, stând îngropați în tranșee înaintea atacului, după atac mulți dintre ei îngropându-se de-a binelea în cimitire unde mai zac și astăzi, sub cruci albe de piatră. Dar pentru mine Anglia era o țară rece, învăluită în ceață. Nu mi-a rămas în minte niciunul din marii ei comandanți de oaste, așa cum mi-au rămas, de partea Franței, Joffre și Pétain și mulți alții, iar printre ei Foch, de la care s-a păstrat vorba că războiul îl câștigă tabăra capabilă să reziste un sfert de oră mai mult decât cealaltă. De ce un sfert de oră? Un minut ar fi de ajuns și poate ar prisosi! Dar așa sunt generalii, își iau totdeauna margini de siguranță.

Foch și-a avut sfertul său de oră, drept care Kaizerul și-a aruncat sabia. Aș fi vrut să fiu acolo; nu se putea, eram prea mic, și era prea departe. M-am gândit însă cu atâta intensitate, încât uneori mi se pare că am fost martor, într-o altă viață. Altfel de unde aș ști cum s-au petrecut faptele în

dimineața când Hindenburg și Luddendorff i-au spus Kaizerului, cu harta în față: „Maria ta, dacă ai ieși la atac în fruntea unui batalion din garda imperială, onoarea dinastiei ar fi salvată!”. Bieții soldați, ei ce vină puteau să aibă? Spre norocul lor, Kaizerul n-a vrut să moară conducându-i la moarte, ci s-a retras în Olanda, unde cât a mai trăit și-a săpat grădina de lângă casă și a tăiat copaci în pădure.

Până să se ajungă acolo, au fost multe bătălii, după cea de pe Marna, iar între ele bătălia pentru Verdun mi se pare mai lungă, mai grea, mai sângeroasă decât oricare alta. N-am răbdat să nu văd locurile pomenite de-atâtea ori în comunicate, în istorie, în cărți de război sau civile și înfățișate în filme. Când am ajuns acolo, într-o după-amiază de vară, după săptămâni de secetă și de caniculă, cerul s-a întâmplat să se înnoreze și vremea să se răcorească. Pe când toată Franța răsufla ușurată, am simțit frig în spinare și m-a cuprins o tristețe amară. Erau șaizeci de ani încheiați de la războiul Verdunului.

Văzusem puțin înainte câmpul de bătălie de la Waterloo, unde găsești astăzi un fel de bâlci și o panoramă. În vârful unei coline artificiale, un con de vreo patruzeci de metri înălțime, făcut de oameni pe locul unde a fost postul de comandă al învingătorului, s-a urcat cu macaralele și s-a pus pe un soclu de piatră un leu de bronz, care nu poate fi altul decât leul britanic. Din vârful colinei, unde se dau și explicații, se vede tot câmpul de bătălie, cu râpele unde s-a împotmolit cavaleria lui Ney, sau a lui Murat, cu ferma care într-o singură zi a trecut de zeci de ori dintr-o mână în alta. Ceva mai departe după un crâng și după o vale, era postul de comandă al lui Napoleon. Dacă mai înainte ai intrat și la panoramă și ai văzut armatele pictate pe uriașa pânză circulară, poți să-ți închipui bătălia ca și când s-ar da abia în clipa când ești acolo.

Sigur că au tras tunurile și puștile, s-au măcelărit oameni și cai, a fost suferință și pe urmă au rămas invalizi, orfani și văduve, dar bătălia de la Waterloo n-a fost un punct de răscruce în istoria lumii. Pe când la Verdun s-a jucat o carte primejdioasă în vremea aceea, o carte grea pentru Franța, pentru noi și pentru omenire. Dacă Verdunul cădea și nemții treceau mai departe, și dacă intrau în Paris și luau tot parfumul franțuzesc și toată mătasea, e adevărat că n-ar fi rămas acolo cât veacul; s-a văzut cu ocazia următoare. Dar era o rușine care ne-ar fi usturat inima și astăzi, mai rău decât a usturat rușinea întâmplată două decenii după aceea, când jumătate din Europa se deprinsese cu umilințele.

Oricine ar fi avut urechi să audă, ochi să vadă și minte să înțeleagă, ar fi știut că Franța va fi victorioasă. Atât că mai întâi trebuia să sângereze și să verse lacrimi. Bătălia de la Verdun s-a dus nu doar pentru câștigarea războiului, ci mai ales pentru salvarea onoarei. Ea a început în februarie, când România încă nu se hotărâse să meargă, și s-a terminat în decembrie, când armata noastră se refăcea în Moldova, oblojindu-și rănile grele. Știu ce-a fost acolo, mi-a povestit Odor, în afară de alții și de cei care nu s-au mai întors acasă, dar mi-au vorbit de pe lumea cealaltă.

Verdun era mult mai departe, de aceea am simțit nevoia să mă duc eu însumi prin locurile unde au fost câmpurile de luptă. Veneam aproape pe același drum pe unde coborâse armata germană. Nu prima dată, căci nici Metz, nici Sedan, din alte atacuri, nu erau departe, iar eu mă aflam între ele, pe colinele împădurite care de la frontieră coboară lin și întruna către valea Meusei. Pădurea ar fi trebuit să fie înaltă și falnică, pe jumătate seculară, dar după atâtea bombardamente pământul nu mai dădea sevă, căci în tot ținutul abia de creșteau tufișuri, iar din loc în loc crângulețe. Să nu fi fost amintirea războiului, grea și neștearsă, dealul de deasupra Meusei ar fi părut un frumos parc de promenadă, unde lumea din Verdun să vină duminica la pik-nik. Dar nu, nicăieri n-am văzut o natură atât de rece și de crispată, că nu îngăduia nici măcar păsărilor să se așeze în arbori și să ciripească. N-am văzut tineri plimbându-se pe alei și pe poteci, mână în mână, n-am auzit glasuri vesele, nici muzică. Poate oamenii ar fi vrut să arunce o pânză ușoară peste amintirea anului 1916, să iasă la creastă cu armonici și cimpoaie, să chiuie, și să arunce artificii în aer, cum făceau prin orașe, mai ales că rămăsese în urmă nu o singură generație după a invalizilor, a orfanilor și văduvelor. Dar pământul nu voia să uite și să-i primească. Și mi-am dat seama, ca niciodată, că și el putea să aibă o mândrie a lui. Și o severitate.

De-aici și-a început atacul generalul von Falkenhayn, aruncând o sută de batalioane asupra francezilor, care aveau numai treizeci și patru. Dacă Germania nu izbutise pe Marna, cu un an și jumătate mai înainte, apoi și pe la Verdun era un drum ca să cucerească Parisul. Cred însă că nu mai aveau o ambiție chiar atât de mare, ci se mulțumeau să distrugă armata franceză, să bage spaima în lume și apoi să se abată asupra englezilor ale căror trupe venite atunci pe continent erau în plină formație. Acesta a fost gândul lui Falkenhayn, pare-se, fiindcă trebuia să fi avut unul; Joffre însă, ca mai priceput și mai informat decât alții, spune că atacul german nu-și găsește nici

o justificare. Se poate; uneori oamenii își pierd mințile de furie, ca taurii înnebuniți de culoarea roșie.

Eram prea mic ca să pot pronunța numele generalului care și astăzi face să mi se împleticească limba dacă nu sunt atent cu fiecare silabă. Rețineam cu ușurință numai prima lui parte, cunoscută și-n limba noastră, ilustrată de imaginea zmeului, cum vine cu o falcă în cer și cu una în pământ, să semene groaza în lume. Falcă aveau și oamenii, și animalele și nu exista alt cuvânt spre a defini-o, dar aceasta este o lipsă a limbii și o nedreptate. Mult timp, în orice caz toată copilăria, am preferat s-o știu fără nume, iar când n-am avut încotro i-am spus maxilar, chiar dacă îmi strepezea gura. Falca rămânea numai a zmeului. De la ea am crezut că își luase numele generalul, care se prea poate să fi fost zmeul însuși, terminația cuvântului fiind traducerea lui în limba germană. Cine dacă nu zmeul putea să pună o sută de batalioane contra treizeci și patru?! Și șapte sute de tunuri! Dintre care unele cu gura de aproape jumătate de metru!

La mai bine de-o jumătate de secol, trecând pe acolo, îmi simțeam pielea înfiorată. Oamenii care înduraseră un bombardament „cum nu se mai văzuse” erau morți, i-am găsit în cimitire și-n osuare, pe câmpul de luptă. Pământul însă rămăsese același și, împreună cu pădurea care nu mai crescuse, nu puteau să uite.

Despre Falkenhayn n-am mai auzit o vreme; prin august, așa mi se pare, văzând că nu poate să cucerească Verdunul, și-a dat demisia, după ce măcelărise atâta lume. Generalii ies totdeauna cu fața curată, se sprijină unii pe alții, chiar când o fac boacănă, căci doar corb la corb nu-și scoate ochii, cum spune proverbul. Două luni mai târziu l-au pus în fruntea armatei a noua din Transilvania. Sper să nu mă înșel în amintirile mele pe care mă bizui mai mult decât pe cărțile de istorie și să nu fac o confuzie de nume, căci n-or fi fost doi Falkenhayni în timpul războiului. I-am regăsit amintirea mai târziu, pe o înălțime la est de Sibiu, unde și-a avut postul de comandă, marcat azi de un mic monument comemorativ, un obelisc singuratic care domină câmpia Cibinului. Nu mai eram copil, învățasem să trag cu pușca și cu mitraliera, dar tot mi s-a înfiorat pielea când am văzut săpat în piatră numele generalului, care venise aici cu o falcă în cer și cu una în pământ să înghită armata română. De înghițit nu ne-a înghițit-o, dar eram la ananghie și nu i-a fost greu să ne-o arunce în trecătorile munților. Pe urmă l-au mutat încă o dată, în Asia Mică, unde n-a fost bun de nimica; frontul turcesc, pe care venise să-l ajute, a căzut repede și cine a vrut să scape a luat-o la fugă.

Sigur că a fugit și generalul, de data asta cu fălcile strânse, fiindcă nu mai avea ce să înghită. Câțiva ani mai târziu a murit, la el acasă, pe lângă Potsdam și l-au înmormântat cu onoruri reduse. Nu s-au tras salve de tun, și nici măcar de pușcă; Germania își prăpădise toate munițiile; numai în pregătirea de artilerie de la Verdun trăsese peste două milioane de obuze. Mi le imaginam, risipite pe coline și, împărțind pământul în două milioane de pătrățele, trebuia să înțeleg că la fiecare pas căzuse măcar unul. Cum să mai crească pădurea, și unde să-și întindă orășenii masa de picnic?

Două locuri mă atrăgeau cu mai multă putere, amintirea lor fiind cea mai dramatică, și cred că nu doar pentru mine, forturile Vaux și Douaumont, unde s-au dat luptele cele mai grele. Acum era o liniște înghețată, mi se părea că am timpanele sparte, ca și cum aș fi suportat eu însumi canonada, sfârșită de câteva clipe. După-amiaza fiind înnorată, am regăsit „cerul jos și tragic” al Verdunului, cum l-a numit Pétain, când a luat comanda, și cum nimeni n-ar fi putut să spună mai bine. De la șapte dimineața până la cinci după-amiaza, artileria germană a bătut încontinuu, aruncând cele două milioane de obuze. Mă uitam, ascultam în jur și nu-mi venea să cred că mai rămăseseră oameni vii de partea Franței, între atâtea cratere, și i-au oprit pe nemți, când au pornit atacul. Consemnul lor era ca fiecare luptător să rămână pe loc, să nu dea înapoi nici cât o lungime de deget; vii sau morți, au rămas, altceva nu puteau face.

Atacul nu era o surpriză, comandanții de pe front simțeau mișcare de trupe, aveau posturi de ascultare înaintate, captau convorbirile inamice, prizonierii le confirmau literă cu literă, adesea puneau mâna pe ordine scrise care nu mai lăsau nici un dubiu, și totuși Înaltul Comandament nu voia să creadă. Fiindcă atacul era o absurditate, cum socoteau strategii, și cu toată dreptatea. Dar nemții nu făceau prima lor nesăbuință. Adevărul este că ei au pierdut războiul în ofensive.

Când au pornit atacul, pe frontul francez comunicațiile erau distruse, posturile de comandă în derută, nimeni n-avea cum să mai dea ordine, să încerce o manevră, cum se face la nevoie, spre a salva ceea ce nu s-a pierdut încă. Nemții au întâlnit o apărare pe cât de rărită pe atât de rigidă; peste ordinul de a nu se retrage nefiind cu putință să vină altul, mai omenos și mai rezonabil, francezii s-au ținut de scoarța pământului, cu genunchii, cu coatele și cu dinții.

După două milioane de obuze, atacanții credeau că vor face o promenadă și au pornit cu arma în bandulieră; întâi grenadierii, apoi

pușcașii, în rânduri mai dese, având cu ei aruncătoare de flăcări, adică pârjolul lumii, așa cum spunea Sihastrul din gară, anunțând venirea apocalipsului.

De când pușca și mitraliera au luat locul iataganului și suliței, lupta se duce de la distanță. În alt loc voi spune că soldații noștri aveau ordin să tragă numai când inamicul ajungea atât de aproape că putea să i se vadă culoarea ochilor, cel mai adesea albaștri. Dar un asemenea ordin e mai degrabă o glumă; cine are atâta stăpânire de sine? Odată ce țin pușca în mână, soldații apasă pe trăgaci cum văd o mișcare în față, oricât de departe. Dacă izbutesc să oprească dușmanul și să-l pună cu botul pe labe, atunci e bine; unii primesc decorații. Dacă nu, de la postul de comandă, se trage o rachetă, căci de obicei în această fază a luptei telefoanele nu mai pot să meargă, și toată lumea se retrage pe altă poziție. Nici vorbă să vezi ce culoare de ochi avea inamicul! Retragerea nu înseamnă lașitate, ci iscusință; când nu mai sunt șanse de izbândă, e mai bine să cruți viețile, ca să le folosești în altă luptă. Așa se face războiul, de când există mitralieră și pușcă.

Dar ce se întâmplă când nimeni nu dă ordin soldaților să se retragă? Păi se apără cu gloanțe până în ultima clipă, când dușmanul ajunge atât de aproape că în afară de culoarea ochilor i se văd chiar broboanele de sudoare de pe față și se aude cum gâfâie, de goană și de frică. Atunci apărătorii sar în picioare, cu baioneta la pușcă și începe lupta corp la corp, ca pe vremea iataganului și suliței.

Cu tehnica lor mai nouă decât a tuturor armatelor, nemții uitaseră acest fel de luptă, chiar dacă făcuseră instrucție. De ce mai aruncaseră două milioane de obuze? Ca să moară strânși de gât, sau cu baioneta în burtă? Dar nu le plâng de milă, chiar dacă la fortul Vaux au înotat în propriul lor sânge. Cred că de aceea, când am ajuns acolo n-am găsit în jurul cazematelor decât o iarbă rară și ofilită. O fi fost din cauza secetei prelungite, dar sângele fierbinte care cursese pe deasupra nu putea să fie o cauză mai mică; oricât ar fi plouat de mult și de bine pe urmă, ceva rămânea mort pentru totdeauna, ca țesuturile cicatrizate din trupul nostru. Așa era, ca o cicatrice, fortul Vaux, pentru care s-a dat multă luptă și care a trecut dintr-o mână în alta, cu iarba arsă de sânge. Tot malul drept al Meusei era o cicatrice. Și cel mai de neînțeles, toată distrugerea și toată vărsarea de sânge fusese fără nici un câștig pentru von Falkenhayn, monstruos cu Franța și absurd cu el însuși.

La 23 februarie ofensiva germană se putea socoti sfârșită. Pétain luase comanda sub cerul lui tragic, primise întăriri și istoria Verdunului era scrisă. Von Falkenhayn își băgă coada între picioare și se duse după glorie pe frontul din Transilvania.

În urma lui, nemții s-au încăpățânat să atace. E sigur că nu mai sperau să pună mâna pe Verdun, dar nu puteau să stea degeaba, și au tot ciocănit frontul, lovind când ici, când colo, ca pasărea care găurește copacii. Aflam de la domnul Alcibiade, care n-avea alte informații decât comunicatele germane, dar știa să le interpreteze. Așa mi i-am văzut pe nemți la Verdun, ca pe-o ciocănitoare cu ciocul de oțel, încăpățânată și furioasă de neputință.

Douaumont se socotea în acel timp a fi patria unghiulară a frontului și era în stăpânire germană. După ce-l recuceriseră o dată în mai, ca să-l piardă din nou în iunie, risipind de pomană muniția și viețile, toamna francezii au socotit că așa nu se mai poate și trebuie să se termine odată. Trei zile au bombardat locul, aruncând asupra lui atâtea obuze câte încap în patru sute de tone; nu știu dacă mai mult sau mai puțin decât nemții, care aruncaseră două milioane, în bucăți numărate. Îmi pare rău că nu este o regulă, comunicatele să folosească de amândouă părțile aceleași unități de măsură, ca să poți face o comparație. Un prizonier neamț scăpat de sub canonadă le-a spus francezilor: „Vă osteniți degeaba! Noi nu vom lua Verdunul, dar nici voi n-o să luați Douaumontul!” Adică totul să fi fost zadarnic? Un suflet slab ar fi putut să se descurajeze. Francezii însă au atacat la 24 octombrie, când pe fronturile noastre de luptă armata română bătea în retragere și veneau vremuri triste. Luarea Douaumontului a fost o rază de lumină, de care lumea noastră îngândurată n-a prea ținut seama, căci nu era timp de speranțe. Domnul Alcibiade însă, citind comunicatul nemțesc, sucit și răsucit că parcă anunța o victorie, a înțeles pe dată, s-a bucurat și, fără multă vâlvă, a făcut sărbătoare în casă, a pus să se aprindă lămpile, ceea ce era o imprudență, iar lui moș Dumitru și lui moș Covrig le-a dat să bea țuică.

Din câte greutăți am aflat că erau în calea batalioanelor franceze, lăsând la o parte gloanțele și obuzele, cel mai tare mă înspăimânta noroiul de pe coaste. Pământul răzbit de ploi curgea la vale, prefăcut în clisă, și infanteriștii se împotmoleau până deasupra genunchilor. Iar un soldat care merge la luptă duce cu el echipament care la deal atârnă cât jumătate din propria lui greutate. Toate acestea trebuia să le lase jos, să-și smulgă cu amândouă mâinile piciorul prins în glod ca în clește, apoi, luându-și

poverile în brațe, să facă un pas înainte într-o mișcare deznădăjduită. Au fost de făcut sute de pași, cu aceeași blestemată anevoință, dar cei cărora le era scris să trăiască au ajuns și au pus steagul pe redută. Primul din ei, maiorul Nicolai care comandase atacul, a întâlnit sus un ofițer neamț, luat prizonier și l-a chemat să-l interogheze. Atunci neamțul a scos de sub manta pistolul și a tras repede, doborându-l. Înainte de a cădea la rândul lui, împușcat de gornist care văzuse, a mai avut timp să spună, cu o emfază josnică: „Amândoi murim făcându-ne datoria!". Nici o regulă de onoare a războiului nu-i justifica gestul care rămâne o crimă. L-or fi înmormântat într-un cimitir de eroi la el acasă?

Ca să ajungă pe înălțimea Douaumontului, care era Franța, maiorul Nicolai își smulsese cu amândouă mâinile picioarele împotmolite, în ore lungi de cazně, când omul nu mai are de partea lui nici măcar o mică speranță, dar merge până la capăt.

Vreau cu ardoare să știu că există o viață de dincolo, măcar pentru o clipă, cât maiorul Nicolai, vlăguit și plin de noroi până în albul ochilor, să-i poată răspunde ucigașului, scuipându-l în față. În vreme ce eu, care doresc din tot sufletul să fiu martor, i-aș trage acelui neamț un picior în spate, așa, de la mine, ca să-mi sărez inima.

Revolta mea și furia au drept cauză și cresc, de fiecare dată când îmi aduc aminte, întâmplarea neinventată că în februarie nemții ocupaseră fortul fără să tragă un foc de pușcă. O companie brandenburgică venea pe văioagă, comandată de un locotenent, Brandis, nume cu origine cam ciudată și puțin negermanică. Deodată, cum se tupila pe sub dealuri, așteptându-se în orice clipă să pice sub ploaia de gloanțe, locotenentul a văzut la creastă turelele fortului, acoperite de zăpadă, părând astfel și mai sinistre. Poate era o ieșire din realitate, niciodată n-a putut spune ce s-a petrecut cu el în clipa aceea, decât că a dat ordin companiei să atace. Îndată s-a dezmeticit și a vrut să-și oprească soldații, era o nebunie să-i pună cu pieptul gol în fața tunurilor din cazemate. Cu toate cele două milioane de obuze aruncate deasupra Verdunului, fortul Douaumont scăpase fără distrugeri, și turelele, întregi, păreau gata să tragă. Nu mă miră, se prăpădesc mii de obuze până ce unul să cadă pe țintă.

Socotindu-se fără scăpare, Brandis n-a mai găsit de folos, sau n-a mai avut puterea să-și schimbe gândul; că înainta, sau stătea pe loc, sau o lua la fugă, i se părea totuna. Așa că a urcat dealul în fruntea companiei, mirându-se cum tunurile de sus nu deschideau focul, sau crezând că de mult murise,

împreună cu toți soldații, iar acum ataca în viața de dincolo, scăpat de primejdie, fiindcă nu putea să moară încă o dată.

Compania brandenburgică a cucerit fortul Douaumont în stare de transă; soldații credeau, ca locotenentul, că totul se întâmpla pe lumea cealaltă. În cazemate, în șanțurile de comunicație, în curțile interioare nu era nimeni. Târziu, într-o turelă, au găsit doisprezece artileriști care nici ei nu știau pe ce lume se află. Fortul nu avea apărare, trăia tihnit viața de pace, în grija unui intendent ocupat cu inventarul tunurilor, al munițiilor și cu administrația. Cum să nu urli de furie? Comandantul sectorului, un colonel viteaz, dar prea moale, care venise odată să facă inspecție, nu putuse nici măcar să intre pe poartă; intendentul îl oprise sub cuvânt că fortul nu primea ordine decât de la guvernatorul Verdunului, iar acesta pesemne plutea cu gândurile în altă parte, deși două milioane de obuze ar fi putut să-l trezească. N-am auzit să-l fi judecat vreo curte marțială. Singura dreptate care s-ar putea face ar fi ca maiorul Nicolai să-l întâlnească și pe el în viața de dincolo.

Toate acestea le știu de la domnul Alcibiade, iar revolta și furia erau ale lui, cred că nu-i greu să se înțeleagă.

Despre Guynemer însă mi-a povestit Odor, legându-l amintirea propriilor sale zboruri. Cum să vorbești despre Verdun, fără să pomenești aviația? Nemții aveau acolo două treimi din avioanele lor; mă folosesc de cifră mai mult ca să arăt cu ce nepăsare se scrie istoria. Două treimi din câte? Presupun că erau foarte multe, cu zecile sau cu sutele. Iar când a venit Guynemer, în martie, cu escadrila Berzelor, francezii nu aveau la Verdun decât patru piloți și patru avioane. A fost timpul gloriilor personale, nu se putea duce altfel lupta aeriană, decât pe riscul fiecăruia, pe curaj, pe îndemânare, pe îndrăzneală. Singura lege era a onoarei. Pe atunci cerul n-avea pete.

Nu-l țin minte numai pe Guynemer, ar însemna să-i nedreptățesc pe maiorul de Rose, pe căpitanul Navarre și pe Nungeser, primul aviator, cred, care și-a pilotat avionul cu o proteză de lemn în locul piciorului, respingând decăderea unde duce orice infirmitate. Oamenii întregi nu pot înțelege.

Pe Guynemer l-a lovit odată tocmai artileria franceză și a căzut, scăpând cu viață, chiar lângă baterie. Și-au cerut scuze, neghiobii, iar el le-a răspuns cu voie bună: „Vă felicit pentru precizie! N-ați făcut o treabă ușoară!” Altă dată, aterizând aproape de un aviator inamic pe care îl doborâse în luptă, s-a dus fuga la el, cu gândul să-i dea ajutor dacă mai era vreme, dar l-a găsit

zdrobit în carlingă; în timpul prăbușirii mai avusese prezența de spirit să dea foc hărții, cu însemnări secrete, probabil. Pe o margine a ei, scăpată de flăcări, o mână de femeie scrisese: „Sper să ai multe victorii!” Era însemnarea care ar fi trebuit să rămână cea mai secretă. Guynemer i-ar fi dat victoria sa, dacă ar mai fi fost cu putință. Ca un cavaler al cerului. Ca soldat, n-avea voie.

La Verdun s-a născut aviația de vânătoare a Franței. Acolo a fost primul front aerian unde s-a spus ca pe atâtea fronturi terestre: „Pe-aici nu se trece!”

Nu credeam în moartea lui Guynemer; mulți ani după război el a continuat să trăiască, învăluit de o legendă misterioasă.

— Ba nu, e mort! mi-a spus Odor, apropiindu-se de fereastră.

Stăteam afară, sub lună, și-l ascultam, cu coatele pe solbancul de cărămidă roșie. Odor a continuat, aplecându-se spre mine și arătându-mi cu degetul un punct în mijlocul frunții:

— Iată unde l-a lovit glonțul. A murit într-o clipă.

— Nu se poate! am ripostat. Nimeni nu i-a găsit trupul!

I-l găsiseră, se pare, după un timp, dar nu puteam să cred, ci voiam să-mi închipui că Guynemer trăia dincolo de nori, într-un sat de arhangheli. De ce tocmai Odor să nu admită, când era convins că Vlaicu nu se prăbușise niciodată? L-am privit mai bine în lumina lunii; ori era o halucinație, ori apăsase prea tare cu degetul, fiindcă avea o cicatrice mică drept în mijlocul frunții.

Așa a fost la Verdun, privind nu sub toate unghiurile și nu din toate punctele de observație. Doar ce am putut să văd și ce mi-am rememorat într-o după-amiază de vară, înnorată, a anului 1976. După forturile Vaux și Douaumont, după tranșeele încă neruinate unde s-a dat lupta la baionetă, m-am dus să văd și osuarul, ca pe o concluzie; acolo era rezultatul. Semăna cu un castel de inspirație cu adevărat franțuzească, așa cum este ea, rafinată până și-n pietate. Mausoleul nostru, de la Mărășești, mai adunat, mai sobru și mai dramatic, concentrează în el un eroism simplu, reținut, fără emfază. Baza lui se înscrie în dimensiunea și în forma vechii legiuni romane, din care poate că și emană. Iar cel de la Pasul Giuvala, construit în piatră brută, ca munții, mi se pare un semn dacic pe drumul din Muscel în Transilvania, și nu m-ar mira ca un asemenea turn de veghe să fi existat la cetatea Sarmisegetuzei, care nu mai are o a treia dimensiune, spre a se face dovada.

Am trăit vremea alianțelor agresive care s-au numit axe, deși uneori erau triunghiuri și năzuiau să devină poligoane pe întreaga suprafață a lumii. Cuvântul fiind compromis nu-l pot folosi, dar nimeni n-are să spună că Verdun nu-i legat de Mărășești printr-o linie dreaptă, o axă.

De la osuar am lăsat mașina să meargă singură la vale, spre apa Meusei, printre tranșee și cimitire, prin lăstărișul care nu vrea să crească spre a reface vechile păduri bombardate. Când am trecut podul și am intrat în oraș, unde nu putuseră intra nemții, mi s-a părut că viața îmi acorda unul din cele mai mari privilegii. Nu pierdusem nici o picătură de sânge și singurul preț pe care i-l plăteam cuceririi mele era tristețea acelei zile.

N-am avut inimă să rămân noaptea între zidurile obosite de lungul asediu, și m-am dus mai departe, spre Marna. Am regăsit pe drum toate locurile istorice, din comunicate, care n-aș fi crezut că, după atâta timp și după ce le uitasem, ar fi putut să reînvie și să-mi ardă inima, fie și numai două dintre ele, Barle-Duc și Chemin des Dames, evocând atât de dramatic războiul.

M-am oprit la vreo douăzeci de kilometri mai departe, într-un sat, Clermont-en-Argonne, sperând că aici geografia redevenea cât de cât pașnică. Dar un monument, drept deasupra locului de parcaj unde am tras mașina, arăta că din această prea mică localitate nemții luaseră o sută de ostatici, și șaptezeci din ei nu mai veniseră niciodată acasă.

Însă acum era vreme de pace, astfel că n-am înțeles spiritul războinic descoperit la patroana hotelului aflat peste drum, unde m-am dus cu valiza în mână, să cer găzduire de noapte. Prețul părându-mi-se convenabil, am vrut să văd camera.

— Dacă rămâi, o vezi; – dacă nu, du-te mai departe! mi-a răspuns hotelereasa, pusă pe harță.

M-aș fi dus, numai că îmi parcasem mașina și eram cu valiza în mână. În timpul războiului au fost și lași, nu doar eroi fără frică și fără pată. În timp de pace, lașitatea s-ar părea că-i mai puțin reprobabilă. Totuși, nu sunt mândru de mine că am rămas la hotel, am plătit și numai pe urmă m-a condus patroana în cameră. Urcând scările mi-a spus, nu mai puțin războinică, deși îmi luase banii:

— N-o să-mi rup picioarele pentru oricine întreabă!

Această femeie m-a făcut să mă gândesc că Franța trebuie din când în când să mai mănânce bătaie. Dar poate că ar fi de ajuns la meciuri de fotbal.

Sau la întreceri cicliste, unde adesea a fost imbatabilă. Ca să nu propovăduiesc și să justific războaiele.

Capitolul 28

Războiul României; trecerea munților, sărbătoarea eliberării; înfrângerile, retragerea, iarna grea în Moldova. A doua bătălie pentru onoare, la Mărăști, și bătălia de la Mărășești, pentru săratul inimilor, Triunghiul Morții.

În toiul luptei de la Verdun, când fortul Douaumont era în mâinile nemților și Franța trimitea soldații la atac, val după val, să-l recucerească, armata noastră trecea munții în Transilvania. Așa a început războiul, la 15 august, când am auzit tunul la munte; pe urmă au început să vină răniții. Jignită de înaintarea armatei române, Germania îl trimitea repede pe von Falkenhayn s-o răstoarne. Ce frumos începuse și ce jale a fost pe urmă!

Tot atunci se dădeau luptele de la Turtucaia, unde fiind primejdie mare și nevenindu-ne ajutoarele aliaților, strategii au găsit cu cale să aducă divizii din Transilvania, care măcar atunci erau victorioase, de vreme ce se aflau în fața Sibiului.

Dacă motorul avionului se oprește la decolare, orice pilot știe că nu-i este îngăduit să schimbe linia dreaptă; merge înainte și aterizează cum poate, în copaci, în șanțuri, în râpe, oriunde, cu riscul de a-și rupe aripile. Cine încearcă să vireze ca să revină deasupra aerodromului, n-are nici o scăpare; în asemenea condițiuni, un viraj fără motor înseamnă pierdere de viteză, ceea ce, aproape de pământ, duce la prăbușire. Nimeni n-a scăpat până astăzi; cei mai norocoși își rup măcar picioarele.

Strategii știu că un plan de război gândit dinainte și discutat în state majore nu trebuie schimbat în ultima clipă, și cu atât mai puțin după ce a început bătălia; e totuna cu pierderea de viteză a avionului și cu intrarea în vrilă. Nu am căderea să judec și nici dreptul să condamn pe cineva, mai ales după atâta vreme și când n-au condamnat alții. Dar nimeni nu mă împiedică să cred că soarta războiului în Transilvania ar fi fost alta dacă nu se luau diviziile; căci von Falkenhayn nu era zmeul zmeilor și la Verdun nu făcuse nici o ispravă.

Cunosc bine locurile din fața Sibiului, frumoasele sate, printre care Avrigul și Porumbacul, și pe-acolo limba românească e la fel de frumoasă

ca în cărțile noastre, când sunt scrise cu respectul cuvântului. Măcar pentru că au auzit acea limbă curată și tot e bine că au ajuns acolo armatele; căci dacă s-au retras lovite și însângerate, cel puțin au avut dovada că nu fuseseră într-o țară străină, s-o cotropească. Eu cred că pe urmă, când așteptau în Moldova o zi mai înseninată și o soartă mai norocoasă, ostașii noștri visau să revină la Porumbacu, de unde cei cu ochii buni puteau să vadă turnurile Sibiului, în dreapta lui înălțimile de la Gușterița, cu postul de comandă al lui von Falkenhayn.

Starea armatelor noastre era prea tristă în toamna anului 1916, când îl vedeam atât de zbuciumat pe domnul Alcibiade, ca să-i judec pe strategi cu o vorbă mai degrabă glumeață, care spune că dacă vrei să duci doi pepeni într-o mână, îi scapi pe amândoi în țărână. Turtucaia oricum era pierdută, fără ajutoarele pe care ne bizuiam și nu veniseră; măcar să fi bătut în retragere cu socoteală și-n liniște, înainte de a ne izbi Mackensen, și-n schimb să fi lungit lupta în Transilvania, ca românii de dincolo să-i cunoască mai bine pe românii de dincoace, să le dea flori și să se veselească.

Întoarcerea a fost grea și mai ales dureroasă, dar cel puțin în trecătorile munților ne-am tras sufletul și în multe locuri luptătorii noștri, oricât ar fi fost ei de descurajați, au spus „pe-aici nu se trece!” și, oricât de istoviți, au pus vorba în faptă.

Turtucaia, în schimb, s-a încheiat cu dezastru; după atâta timp și după revanșă, pot folosi fără teamă cuvântul cel mai amarnic. Pe lângă miile de morți, mulți dintre ei luați de Dunăre, douăzeci și cinci de alte mii din luptătorii noștri au căzut prizonieri și i-au dus în Bulgaria. Printre ei era Topârceanu, și poate datorită captivității lungi, triste și grele, veselia lui este adesea amară.

Mă mir că după o înfrângere atât de grea și descurajantă, când nu mai aveau în cine crede, și nici ajutor de la cine să spere, rămășițele armatei și-au mai putut târî picioarele până în Moldova, când multora le-ar fi fost mai ușor să-și pună capul jos și să moară. Atunci l-am văzut pe domnul Alcibiade plângând cu lacrimi și am crezut că n-o să mai fie nici o scăpare. Dar pe urmă fața lui s-a făcut aspră, în ochii înlăcrimați s-au aprins flăcări și a spus către toți din casă: „Nu se poate! Dacă pierim noi, înseamnă să piară și Franța!” Și el nu vorbea limba franceză ca pe germană, și în biblioteca lui primul loc nu-l ocupa Voltaire, ci Goethe.

Îmi revine în amintire ca din ceață, când nu mă așteptam să învie încă o imagine din vremea aceea atât de tulbure și de îndepărtată, chipul unui ofițer rănit, cu capul în bandaje scorțoase, care a primit găzduire o zi și o noapte în casa domnului Alcibiade. Era avocat într-un oraș din Moldova, Dorohoi, mi se pare, și parcă fusese prefectul județului; ar fi putut să se învârtească, să rămână prin vreun birou, la partea sedentară, sau chiar la el acasă, cum făceau mulți care aveau bani sau putere. Însă el se dusese la regiment din prima zi de mobilizare și pe urmă trecuse munții în Transilvania, pe la Bicaz și pe valea Bistriței. Întâmplări ca ale lui nu mai aveam de unde să aflu, și dacă atunci nu le-am simțit prea bine, le simt și le înțeleg astăzi când îmi revin în memorie. Așa cum știam și de la alții, începutul a fost o sărbătoare, cu chiote și cu flori puse la țeava armei. Ceea ce nu știusem mai înainte și-a avut el darul să-mi zugrăvească limpede și cu emoție, a fost simțământul tuturora că mergeau să elibereze o suflare omenească desprinsă de noi numai prin nedreptate, fiindcă altminteri se trăgea din aceeași coapsă, și nici nu vorbea altfel, și nici gândirea ei nu era alta. La frontieră, soldații cădeau în genunchi și sărutau pământul Transilvaniei, iar cei de dincolo, întâmpinându-i cu lacrimi, spuneau: „Bine-ați venit, fraților!”. Băteau clopotele, câte nu fuseseră luate și, întrebați ce slujbă se face în biserică, oamenii răspundeau că-i Învierea, punând mai presus țara decât pe Mântuitorul.

Ascultând cum povestea ofițerul, am simțit că dezrobirea pe care o așteptau cu toții nu mai era o nevoie și o dorință, ci o sete cumplită. Pe urmă, terminându-se cu bucuriile, în povestire au apărut cuvinte care mi-au strâns inima – carnagiu, dezastru și disperare. Sate arse, avuții aruncate în șanțul drumului, vite prăpădite, lume în bejenie. Grea usturime, după ce începuse cu chiote și cu cântece! Apoi morți și răniți, iar și mai groaznic, printre aceștia din urmă unii împușcați singuri, în picior sau în podul palmei, prostește, zicând să scape de moarte; făcuți de rușine și puși în fața plutonului de execuție, ca să moară de o moarte înfricoșătoare, știută dinainte, de-o mie de ori mai grea decât ar fi fost ea în toiul luptei, când nici nu-i bănuiești clipa.

Într-un comandant de companie, colonelul trage cu revolverul, el, cu mâna lui, fiindcă îl găsește, zice, răzlețit de plutoane, lăsându-le să se ducă singure la luptă. Cine știe? Partea proastă, spunea ofițerul, când este atâta moarte în jur, nimeni n-are timp să judece printre ele o moarte nedreaptă.

Într-un bordei plin cu răniți, cineva se roagă: „Măi, oameni buni, scoteți-mă careva afară, să mor la soare!” E soare de septembrie într-un șir de zile frumoase; numai seara se lasă frig și atunci soldații taie pădurea și aprind focuri. Rănitul are burta găurită și de durere ochii i-au ieșit din cap, să plesnească; nu vede pe nimeni și se roagă: „Scoteți-mă de-aici, mă camarade; dau cincizeci de bani cui mă duce afară”. Ca el mor oameni cu sutele și toți ar vrea să se mai uite o dată la soare, ar da oricât, și-ar goli buzunarele. Cine dă numai cincizeci de bani, înseamnă că n-are alții: mi se rupe inima.

Bună infanteria, dar artilerie prea puțină ca s-o amuțească pe cea din față. Tunul a făcut prăpăd în regimentele noastre, care, ca să ajungă pe Mureș, au semănat drumul cu morminte; pe urmă au trebuit să se întoarcă, dar barem aveau semne, să nu rătăcească. Până aici fusese suferință și moarte; acum începea jalea.

Oamenii din sate stăteau țepeni pe lângă garduri, cu groaza pe față sau cu ochii în lacrimi. Mulți porneau în pribegie, peste dealuri; nu puteau ajunge departe. Era multă spaimă, fiindcă în spate se auzea tunul, din ce în ce mai aproape și se aștepta să vină cavaleria ungurească; în tot timpul retragerii, cavaleria a fost o amenințare. Din când în când sosea câte un zvon, că s-au văzut călăreți gonind peste creste, ducându-se înainte, să închidă drumul. Atunci oamenii își pierdeau capul, se puneau cu ciomegele pe spinarea cailor înhămați la căruțe, la tunuri și la chesoane; toți voiau să scape și de-atâta goană se învălmășeau și se împiedicau unii pe alții. Începuse să plouă, ca și când n-ar fi fost destulă pedeapsă; drumurile se desfundau, se făceau gropi cât roțile carelor și dacă se nimerea și un urcuș în față, șase cai nu mai puteau scoate tunul, trebuiau să pună șase boi pe de lături. În acest timp nu conteneau să vină din urmă ambulanțele cu răniții, din care mulți își dădeau duhul și-i îngropau în marginea drumului. Nici nu înțeleg cum toată această lume nenorocoasă și pedepsită mai apucase să treacă munții, și să ajungă în Moldova, de unde pornise. În trecători, drumul era plin de bolovani prăvăliți de pe povârnișuri, iar printre ei și peste ei glodul ajungea până la butucul roților. Acum în coastele grele și nesfârșite nici șase cai cu șase boi nu mai puteau trage tunurile, și era atâta teamă și-atâta disperare că vor cădea în mâinile inamicului, încât oamenii se sfârșeau împingând la roți, plesnindu-le ochii și scuipându-și sufletul, și nu cruțau nici pe bietele dobitoace. Era plin văzduhul de înjurături și de răcnete. Caii loviți cu parul icneau, cădeau cu coastele rupte, iar pe sus se roteau

avioanele, parcă în batjocură, și nimeni de partea noastră nu era acolo să le pună pe fugă. Dar această omenire nemângâiată izbutise după săptămâni de caznă să iasă la câmpie, lăsând în urmă morți, cu grămada. Cai se vedeau mai mulți decât oameni, pe marginea drumului, că nu-i îngropa nimeni și rămâneau așa până ce le dezgoleau oasele câinii și fiarele. Răniții loviți mai ușor mergeau și ei pe lângă coloană, albiți de bandaje; ceilalți, care nu puteau să se miște și pe care brancardierii și ambulanțele nu prididеau să-i ridice, zăceau cu ochii la cer, până își dădeau sufletul.

Dar ce jale era în satele din Moldova, unde mai ieri oamenii întâmpinaseră regimentele cu flori și cu poame proaspăt culese, și le petrecuseră cu chiote vesele! Acum se pregăteau de bejenie, își îngrămădeau avutul în căruțe, fără să țină seama că nu le puteau duce numai cu un cal deșelat și cu o vacă slabă și nici loc nu era pe unde să meargă, drumurile fiind toate pline de armată, până peste șanțuri. Se pierdea hrana soldaților, rămâneau stive în ploaie sacii de făină și zahăr și în șanțuri curgea aluatul de pâine pe care brutăriile de campanie, retrăgându-se fuga, nu-l mai puteau coace, în timp ce toată acea lume alungată din urmă suferea de foame.

O fi fost nenoroc, spunea ofițerul, dar nesocotința era mult mai mare. În doi ani, cât ținuse așteptarea, și când se știa bine că de mers o să mergem, ar fi fost timp pentru o pregătire mai bună.

Îmi era milă de pâinea aruncată nu doar fiindcă ne aștepta și pe noi foametea, ci dintr-o evlavie pe care ea mi-a trezit-o de mic copil, înainte de-a fi învățat s-o cer Domnului în rugăciunea de toate zilele. Dar și mai milă mi-era de caii înhămați la tunuri, care cădeau în glod cu coastele rupte și mureau punându-și capul pe-o parte. Avea să fie alb pământul de fălcile lor risipite. Pentru mila de oameni morți și răniți nici nu mai aveam loc în suflet, fiindcă nici cei vii, bejenari și armată, nu cereau o milă mai mică.

N-am înțeles din ce povestea ofițerul, cum se făcuse, cu a cui chibzuială ajunsese regimentul lui, din Moldova, tocmai pe Argeș, și numai ca să se mai retragă o dată. Dar așa fusese; abia scos dintr-o luptă pierdută, l-au trimis să mai piardă una, și încă în partea cealaltă a țării; oare nu s-ar fi găsit un front mai aproape, căci lupte s-au dat prin mai toate trecătorile, cât de lungi sunt Carpații? De ce nu i-or fi trimis la Oituz, că le era în drum, și nici nu s-ar fi dus degeaba?! Acolo s-a bătut cu nemții generalul Eremia Grigorescu și datorită acelor lupte, duse în două rânduri, la sfârșitul lui

octombrie și în mijlocul lui noiembrie, a fost scăpată Moldova, iar armata a avut un loc unde să se refacă.

Dar s-o fi crezut că era mai multă nevoie de regimente în partea cealaltă a țării, care se mai spera să rămână a noastră. Au mers bieții oameni când pe jos, când cu trenul, săptămâni de-a rândul, fără să știe măcar unde trebuie să ajungă; mulți credeau că se duc să apere Bucureștii; când colo, l-au ocolit pe departe și s-au pomenit pe Argeș, unde n-au ajuns bine și au întâlnit armata care bătea în retragere. Așa că au primit și ei ordin să ia calea întoarsă, fără să tragă un foc de pușcă, fără să vadă inamicul, ci doar auzindu-i tunurile, din depărtare. Dar poate n-am înțeles eu bine sau nu mai țin minte, o fi fost și vreo luptă, altfel unde fusese rănit ofițerul? Căci doar nu era să fi venit așa din Moldova și să fi străbătut toată țara cu capul în bandaje scorțoase!

Era cam la două luni după ce venise zepelinul să bombardeze Bucureștii, împreună cu un avion trimis poate să-l apere, și atunci își pierduse Medeea piciorul. Pe lângă bombe au aruncat bomboane cu microbi de toate felurile, cum scria în ziare, și cum am citit în jurnalul de război al lui Barbu Delavrancea, care pusese mult suflet să mergem alături de Franța. Zepelinul a venit de multe ori și după aceea, până într-o noapte când l-a lovit artileria și s-a târât greu să scape la bulgari, pe la Giurgiu. Artileria era prin piețe, tunuri de câmp, puse pe capre de lemn înalte, ca să poată ridica țeava; antiaeriana încă nu apăruse, căci nici aviația nu avea decât o istorie scurtă. Lovit sau nelovit, nimeni nu fusese în cer să vadă, de atunci zepelinul n-a mai apărut niciodată. De altfel, curând guvernul cu toată administrația, cu Banca Națională și cu tezaurul țării, s-au retras în Moldova, unde s-a dus și domnul Pretoreanu, îndată ce-a văzut rafinăriile în flăcări. Dar el n-a ajuns la Iași, ci s-a oprit pe linia frontului și a luptat vitejește; nimeni n-ar crede.

Ofițerul cu capul în bandaje a poposit în satul nostru, cu regimentul, când ardeau rafinăriile; în multe locuri drumul trecea pe sub flăcări, soldații trebuiau să se arunce înainte, orbește, ferindu-și fața cu mâinile dogorite. Dacă n-aș fi văzut cu ochii mei, aș fi crezut că-i poveste. În ziua cât a stat ofițerul acolo, regimentul a primit întăriri, de aceea se și oprise. Dar întăririle erau o biată gloată de oameni, trimisă tocmai din Moldova, în hainele lor de acasă, amestecate, sumane și cioareci, și în loc de puști n-aveau decât niște ciomege. Așteptau să-i îmbrace și să le dea arme regimentul, așa li se spusese, dar de unde? Tocmai atunci se află că Bucureștii căzuse în mâinile nemților. Ca să-și dea ifos, aceștia spuneau că

au cucerit cetatea Bucureștilor, și-i adevărat că orașul era înconjurat de o linie fortificată, cred că prost socotită, care mai există și astăzi, dar forturile aveau tunurile scoase și, întocmai ca la Douaumont, n-au dus nici un fel de luptă.

Amestecat cu gloata venită să-l întărească, regimentul a plecat repede pe drumuri ocolite, fiindcă toate celelalte gemeau de armata pusă pe fugă, și de lume civilă îngrozită, care se ducea în refugiu, fără să se gândească dacă biata țară a Moldovei putea să-i cuprindă. Dar cine ar fi avut inimă să-i împiedice? La Iași, unde până atunci trăiau șaptezeci și cinci de mii de oameni, în luna decembrie refugiații erau în număr de patru ori mai mare. Înseamnă că într-o casă cu cinci suflete, trebuia de aici încolo să încapă douăzeci pe deasupra. Și de unde atâta pâine? Și de unde săpun pentru toată lumea? Să te mai mire păduchii?!

Mult l-am admirat pe domnul Pretoreanu că a rămas pe linia frontului și nu s-a băgat în înghesuială, deși sunt sigur că să fi vrut, ar fi găsit o casă întreagă pentru el singur, ca baronul de la domnul Alcibiade, numai că n-ar fi luat-o cu anasâna ci ar fi plătit-o.

Atunci, în decembrie, s-a făcut la Iași o decorație nouă, care s-a numit Ordinul Mihai Viteazul; dacă ea a răsplătit fapte de bravură adevărată, la multă pizmă a dat naștere, pe de o parte, iar pe de alta la multe nedreptăți și la indignare. Decorația era numai pentru ofițeri, de toate gradele, dar se înțelege că se dădea cu precădere gradelor mai înalte. Soldații căpătau decorații mai mici, în schimb regele le-a făgăduit pământ la sfârșitul războiului.

O țin mai bine minte pe regină; numai din fotografii, cred că se înțelege, altfel n-aș fi avut de unde. Dar parcă o văd vie, călare pe un cal alb, falnică și frumoasă. Se cunoștea că are sânge fierbinte, și cine a cunoscut-o n-a spus altfel. La mulți a râvnit, mulți au râvnit-o, după cum mărturisea ea însăși, fără să se sfiască.

Nici pe rege nu-l văzusem în carne și oase, și nu l-am văzut niciodată. Mi-l amintesc și pe el tot dintr-o fotografie, făcută în timpul războiului. Era într-o poiană, în nu știu ce loc din Moldova, mărginită de soldați puși în rânduri. Nu mai țin minte generalii și miniștrii care nu puteau să lipsească. Pe latura din dreapta, regele, în manta de campanie, fără grade și fără zorzoane, cu cască, le vorbește soldaților. Probabil generalii și miniștrii se țineau mai în spate și n-au încăput în fotografie, de aceea n-am cum să-i țin minte.

Nu știu ziua, dar anul nu poate să fie decât 1917. Cred că pe timpul revoluției din Rusia, când armatele țarului plecau și ne lăsau singuri, în primejdie. Primejdie nu erau numai nemții, ci și revoluția. De-aceea se afla regele acolo, să le făgăduiască soldaților pământ, ca ei să știe pentru ce luptă.

Nu l-am auzit niciodată vorbind, pe atunci nu era radio. Se spunea că fusese bolnav de piept și avea un plămân de viţică. O fi fost adevărat sau nu, se spunea iarăși că în glasul lui se simțea o behăială subțire. Dar indiferent de glas, pământul îl făgăduise. Altceva, cât a ținut războiul, n-am mai auzit despre el. Mai târziu, i s-a spus Ferdinand cel Loial, fiindcă trecând peste tratatul secret al lui Carol întâi, proclamase războiul împotriva Germaniei; loial cu poporul român și cu aliații.

Despre regină, da, s-a vorbit tot timpul. A fost și ea o mamă a răniților, i-a alinat cu mâna pe frunte. De-aici au ieșit vorbe, și nu mi-ar fi greu să fac din ele o poveste. Cine vrea să știe ce se petrecea în spitalul de la Coțofănești, sub patronajul reginei, să caute în altă carte. N-am să pot spune niciodată vorbe urâte despre o femeie frumoasă. Și-apoi, sunt mărturii că a crezut tot timpul în victorie, și, dacă ar fi fost după ea, nu s-ar fi început niciodată discuțiile de pace de la Buftea.

Nu-i știu pe toți care îi țineau partea, dar cred că primul dintre ei era Nicolae Iorga, un om plin de patimi și de credințe, care și-a iubit neamul tumultuos și retoric, fără să ostenească, rătăcind și greșind uneori, poate din prea multă dragoste. L-am văzut mai târziu, în gara orașului nostru, venind de la Vălenii de Munte și mergând modest printre linii, să schimbe trenul. Avea barbă și servietă, amândouă negre și impozante. Când șeful gării l-a salutat, a răspuns ducând două degete la pălăria cu borul cât roata căruței. Nu mai era domnul Alcibiade, să-mi spună dacă nu făceam o greșeală asemuindu-l cu un vultur negru care bătea tot timpul din aripi, zburând între piscurile Ceahlăului și Caraimanului. Înainte de toate, Nicolae Iorga a fost un om de strajă, de aceea a și murit tragic pe zidurile cetății asediate.

Un alt om vrednic, care îmi vine în minte, era, în mod ciudat, tot de pe lângă locurile unde copilărisem și unde cu siguranță pașii lui s-au încrucișat cu ai lui Nicolae Iorga, și nu o singură dată. Chiar dacă nu vor fi fost prieteni, amândoi au avut în timpul războiului aceeași credință. Era un avocat ilustru din județul Prahova, care pe urmă a avut o statuie înaltă în mijlocul Bucureștilor; nu știu de ce a trebuit să se topească; poate cineva azi ar vrea s-o pună la loc, dar de unde? Un basorelief de pe soclul statuii îl

reprezenta vorbind în fața parlamentului, în refugiu, cred că atunci când nu mai era altă scăpare decât Triunghiul Morții: să se strângă toată armata pe o poziție în trei colțuri, cu orașul Iași la mijloc, și acolo să reziste până la ultimul om și până la ultimul glonte. Multora le părea o propunere disperată, o sinucidere, de aceea inimile slabe au cedat și s-a iscălit pacea. Vorbitorul meu însă nu voia să se lase, și spunea în parlament, cum scria cu litere de bronz în josul basoreliefului: „Cred în victoria aliaților cum cred în lumina soarelui!” O asemenea credință, care a fost adevărată și îndârjită, ar fi meritat o frază mai dramatică; lumina soarelui face parte din argumentația zilnică. Dar vorbitorul era avocat și avea experiența tribunalului; el nu vorbea pentru posteritate, ci pentru a convinge un juriu. Spre mâhnirea lui, n-a izbutit, și am fost nevoiți să ne înțelegem cu nemții. După război, și-a luat revanșa: deși pentru scurtă vreme și fără răsunetul la care mă așteptasem, a fost prim-ministru în România întregită. I-am văzut efigia prin vitrine, în capitala județului nostru, unde îmi terminam școala primară. Era un scut oval, de vreo treizeci de centimetri, cu chipul lui în relief, din profil, zâmbind cu încredere unui viitor fără durată.

Pe omul acesta l-am iubit fără să știu limpede de ce; eram prea mic ca să înțeleg istoria și politica, și domnul Alcibiade nu mai putea să mi le explice. Azi, îmi dau seama că-l iubeam fiindcă simboliza eroismul civil, care se sprijină numai pe forțe lăuntrice și nu pe-o armată.

M-a dezamăgit căderea lui de la putere, dar și mai dezamăgit am fost când am văzut că efigiile din vitrine, scoase repede, nu erau de aur, cum crezusem; una din ele, spartă în cădere, lăsa să se vadă ghipsul, alb, dat cu poleială.

Sigur că dacă îi spun numele, Tache Ionescu, și-l amintește oricine. Dar el a avut un frate, care n-a trăit cu o strălucire mai mică, și totuși nu-l știe nimeni, decât probabil o parte din medicină. Că la timpul lui a fost socotit părintele chirurgiei noastre e un titlu care poate fi pus la îndoială, din invidie sau din ignoranță, și fiindcă așa se întâmplă cu toate paternitățile, lipsind metodele sigure spre a fi dovedite. Crezusem însă, fiind vorba de fapte precise, că nimeni n-ar putea să-i conteste meritul de a fi făcut prima rahianestezie pe fața pământului, din gândirea lui, prin îndrăzneala lui, pe răspunderea lui gravă, aducând atâta alinare oamenilor. Era mai mult decât credința în orice victorie, de care nu mai este nevoie după ce s-a încheiat pacea. Îl chema Toma. Și iată că târziu și cu mâhnire, înflăcărata mea încredere se zdruncină. Aș putea să tac, socotind că despre morți nu trebuie

să spui răul. Dar cum, dacă mai este un mort și el nu are mai puțin drept la o vorbă de bine? Acel om, asistentul, n-a așteptat moartea profesorului spre a spune public că el și nu altcineva își imaginase rahianestezia, și o înfăptuise. De ce a tăcut toată lumea? De ce nu i-a răspuns profesorul? Sau fratele lui, prim-ministru al țării?

Nu pot dovedi nimic; îmi rămâne datoria să semăn îndoiala, ca un început de dreptate.

* * *

De ofițerul cu capul în bandaje n-am mai auzit niciodată. Chiar dacă nu murise pe front și într-o zi întâmplarea mi l-ar fi scos în față, cum se întâmplă mai ales cu oamenii care nu stau locului și se uită în toate părțile, iar eu făceam parte dintre aceștia, tot nu l-aș fi putut recunoaște, fiindcă nu-l prea văzusem la față; în afară de ochi, nas și gură, avea capul învelit în bandaje. De glas cred că mi-aș aduce aminte, l-am auzit o seară întreagă, dar cum să te duci la un om, pe stradă, fără să ai cel mai mic indiciu, și să-l întrebi de vorbă, cu gândul că l-ai putea recunoaște? Oricine te-ar crede fără o doagă, și pe bună dreptate. Dar de amintit mi l-am amintit tot timpul, și nu l-am uitat nici astăzi. Datorită lui am mai aflat ceva despre război, în afară de ceea ce văzusem cu ochii, și-am mai cunoscut măcar una din miile lui de fețe.

După plecarea ofițerului n-am mai știut nimic, decât din zvonuri; știrile pe care le publicau nemții, în ziarele scoase de ei, *Lumina* și *Gazeta Bucureștilor*, nu puteau fi decât mincinoase. Doar ceva nu aveau de ce să ascundă, ce iarnă groaznică bântuia în Moldova, ce frig era în case, ce foamete, și câte mii de oameni mureau în fiecare zi de tifos exantematic. Acestea da, le spuneau și le răspuneau, cu o sete dușmănoasă, de băgau groaza în suflete. Despre armata care se refăcea nu suflau o vorbă, de parcă era refugiată în lună, dar nu spuneau nici cine le oprise înaintarea și-i ținea în loc pe malul Siretului. Nimeni nu mai știa nimic de comandanții noștri, decât de cei căzuți în lupte pierdute, Poenaru-Bordea, Praporgescu sau Dragalina. Când a venit vara n-au mai putut ascunde că armata din lună picase pe pământ comandată de Averescu și le spărsese frontul la Mărăști, punându-i pe fugă, ceea ce putea să înțeleagă oricine, oricât de răsucit ar fi fost comunicatul. Chiar dacă izbânda aceasta n-a mers până la capăt, și tot a fost bine să știm că armata noastră nu dispăruse. Ce mult l-am iubit atunci pe generalul Averescu, pe care l-am asemuit cu voinicii din basme, cei care

răpun zmeii, și câtă revoltă a fost în sufletul meu pe urmă, când i-au dat ordin să se oprească. Dar înțeleg că nu se putea altfel, ar fi însemnat să intre cu flancurile goale în mijlocul nemților. Fiindcă armata rusească de pe Siret, care trebuia să atace și ea totodată, nu mai pornise, având gândul la revoluție.

Mi-a părut rău că după război acel om viteaz, căruia lumea s-a grăbit să-i dea votul, drept recunoștință, s-a băgat în politică, poate cu bune intenții, dar fără să se priceapă, și n-a făcut decât să-și piardă renumele. S-a mai întâmplat și cu alții, din cele mai vechi timpuri, și între ei primul îl pun pe Cezar, chiar dacă se va găsi cineva să mă contrazică. De mult cred, și nu mi-am schimbat niciodată credința, că orice om trebuie să rămână la meseria pe care o cunoaște.

O lună după Mărăști, și iarăși nemții n-au putut să ascundă, Mackensen, ca să spele rușinea pățită mai înainte, s-a năpustit cu douăsprezece divizii în frontul de la Mărășești, unde diviziile noastre erau mai puțin decât jumătate. Și n-a putut să treacă. De aceea cred eu că Mărășești înseamnă pentru noi ce-a însemnat Verdun pentru Franța. Amândouă bătăliile au salvat o onoare.

Capitolul 29

Un sac de zahăr. Despre prăjituri și despre cofetărie. Bucătăria domnului Alcibiade. Prăjitura amară. Venirea Teofanei în lumină, personaj principal apărut târziu și destinat să dispară degrabă.

Ne obișnuisem cu nemții care păzeau podul, erau unsprezece și locuiau în casa noastră, într-o singură cameră, când ar fi putut să le ia pe toate. La domnul Alcibiade nu îndrăzniseră să se ducă, așa cum Firi nu îndrăznise nici să-și bage nasul pe poartă. Mai erau soldați, vreo zece, având în grijă prizonierii care lucrau la balastieră, dar aceia locuiau într-o baracă, pe prundul gârlei. Balastiera mergea în liniște, de vreun an de zile, atât că nimeni nu avea tragere de inimă; domnul Alcibiade nu se mai ducea pe acolo, și nici nu mai semăna cu cel ce fusese până la începutul războiului. Nici nemții de pază nu se omorau cu firea dacă balastiera nu mergea bine; în loc de trei trenuri pe săptămână se încărca numai unul; pare-se nimeni nu cerea socoteală. Stăteau acolo fiindcă n-aveau ordin să plece, altminteri știau că totul era de pomană, că deși se făcuse un fel de pace cu România, pierduseră războiul și în unele locuri începuse retragerea. Pe prizonieri nu-i

mai țineau cu arcanul, stăteau de vorbă prietenește, lipsea doar să le dea drumul, ceea ce cred că ar fi fost gata să facă. Numai că prizonierii nu știau încotro să pornească, așteptau, și între timp mai puneau mâna pe o lopată, chiar dacă nu-i silea nimeni. Așa sunt oamenii, nu pot sta cu totul degeaba, iar pentru cei de la țară, cum erau în buna lor parte, îndemnul venea de la lopată, care, alături de topor, de sapă, coasă și seceră, înseamnă o veche obișnuință în viața țăranului.

Nimic din ce îmi aduc aminte despre vremea aceea nu am găsit scris în cartea de istorie. Istoria se petrecea altunde; aici vremea stătea pe loc, ca norii văratici care atârnă uneori pe cer și nici nu dau ploaie, nici nu pleacă. Poate lumea obosise de suferință și nu mai credea în zile frumoase. Unii spuneau că nemții n-au să mai plece niciodată, că așa scrie în tratatul de pace. Armata se demobiliza în Moldova și soldații, fără arme, aveau să vină la vetre lunile următoare; porniseră, numai că trenurile mergeau greu, nemții le țineau pe drum să le controleze. O asemenea întoarcere nu avea de ce să fie veselă, dar n-o puteai opri, nu puteai să încui poarta. Erau câteva femei care făcuseră copii blonzi, cu nemții; poate își crezuseră bărbații morți, iar acum aflau, prin carte poștală, că au să se întoarcă. Toată suflarea omenească dorise și se termine războiul. Și uite că pentru unii pacea însemna o pacoste, ca pentru Ioniță Stere, pentru Țicu tălmaciul și pentru femeile necredincioase.

Acestea stăteau prostite în poartă, Țicu dispăruse, iar primarul umbla din casă în casă, căutându-și prieteni și martori. De pe acum începeau unii să spună că fără el soarta satului ar fi fost amarnică, nemții l-ar fi trecut prin foc și prin sabie.

Veni și la domnul Alcibiade, care, deși scârbit, îi deschise ușa, credincios legii sale despre ospitalitate. Ioniță Stere își lăsă bastonul și pălăria în antreu, și în drum spre birou, unde îl poftise stăpânul casei, își aruncă ochii pe fereastra de cristal a sufrageriei.

Era o după-amiază de primăvară, noroasă, și deasupra mesei ardea lampa, ca în zile de pace. Fără voia lui, primarul stătu locului o clipă, zgâindu-se la scena din sufragerie, pe care n-o putea înțelege. Știa că domnul Alcibiade găzduia câteva familii, mai bine zis femeile și copiii, dar numai atât, nu avusese prilejul să le vadă vreodată; credea și el, ca tot satul care vorbea cu mâna la gură, că își adusese țiitoarele în casă. Nu-și închipuise însă câtă suflare omenească se afla acolo, și acum îi vedea așezați în jurul mesei, femeile și copiii, cam douăzeci cu toții, cum îi știam

și eu, căci doar nu îi văzusem o singură dată. Decât că nu era ora mesei de seară, iar ora ceaiului trecuse, și cei adunați în sufragerie se îndeletniceau cu o treabă ciudată.

În mijlocul mesei, pe un macat alb ca laptele, zăcea un maldăr de zahăr tos, ceea ce nu se înțelegea dintr-odată, fiindcă avea o culoare pestriță, ca și cum cineva ar fi amestecat în el un pumn de piper pisat, sau de neghină. Înainte de toate pe primar nu-l miră culoarea murdară și cauza e greu să fie închipuită, ci cantitatea de zahăr, vreo două banițe, într-o vreme când nu era casă unde să găsești măcar cât încape într-o linguriță. Nici în casa domnului Alcibiade nu mai fusese zahăr de multă vreme, ceaiul se îndulcea cu miere și chiar mierea trebuia drămuită, când nu lipsea cu totul, cum lipseau multe. În ajun însă domnul Alcibiade cumpărase un sac cu zahăr de la un soldat ungur care trecuse cu o coloană întreagă, spre munte. Mergeau în dezordine pe șoseaua noroioasă și desfundată, îi văzusem, nici nu mai țin minte dacă aveau arme sau le aruncaseră; duceau însă după ei bucătăria pe roate, și bucătarul era cel care vânduse sacul cu zahăr, pe șapte lei din vremea aceea; nu știu la ce-i mai foloseau banii, dar nici zahărul n-avea cum să-l folosească, fiind amestecat cu tutun, din greșeală. Luându-l așa murdar cum nu l-ar fi luat nimeni, domnul Alcibiade se bizuia pe mulțimea sufletelor din casă, și-i puse pe toți să aleagă fir cu fir, tutunul de o parte și zahărul de alta.

Toți s-au apucat bucuroși de treabă, mai ales copiii, dornici să se îndulcească, sperând că se vor face cozonaci și baclavale, și s-au făcut, într-adevăr, dar erau cam amare, după cum tutunul pe care l-a căpătat moș Dumitru era dulce.

După două zile de clacă s-au ales două grămezi, cam de aceeași mărime, numai că fusese peste putință să nu scape un fir de tutun în zahăr și un fir de zahăr în partea cealaltă; la atâta migală oricare ochi obosește și se înșală. Moș Dumitru și-a fumat tutunul cu scârbă, uitându-se încrucișat la țigara răsucită în hârtie de ziar și tușind toată ziua, dar l-a fumat, fiindcă nu avea altul. Și zahărul s-a mâncat, cu toată amăreala. L-au pus la topit, tutunul, cât se rătăcise, s-a ales deasupra și l-au luat cu lingura de spumă. Din tot sacul și după atâta caznă au rămas vreo zece sticle de sirop galben.

Când a fost gata prima prăjitură, am căpătat și eu o bucată, ca toți copiii, și înainte de a mă atinge de ea m-am uitat la ceilalți.

În afară de cei care păstrează până la bătrânețe gustul pentru lucrurile dulci și râvnesc la ele aproape cu necuviință, oamenii mari de obicei uită

ce-a însemnat o prăjitură în copilărie. Dacă am pizmuit pe cineva când eram mic, acela a fost băiatul cofetarului, după cum mai târziu i-am pizmuit pe cei doi băieți ai domnului Apostoliu, care ținea un fel de velodrom unde se închiriau biciclete. Cofetăria și velodromul, amândouă greu accesibile, iar uneori interzise, au fost două paradisuri care, oricât ar fi de pierdute astăzi, continuă să mă emoționeze prin aducere aminte. Câte ceasuri n-am stat pe margine, să privesc bicicletele cum se învârteau nebunește pe pista circulară de pământ bătut, care, deși nu cred să fi avut o rază mai mare de cincizeci de metri, mi se părea că face înconjurul pământului! Și ce-și mai dădeau ifose bicicliștii, elevi de școală cel mai adesea, cu șapca de uniformă pusă de-a-ndoaselea, cu cozorocul la spate, ca să nu-l întoarcă vântul, cu haina descheiată fluturând ca două aripi și dând chiar impresia, în unele clipe, că se vor ridica deasupra pământului! Și ce se mai luau la întrecere, aplecați înainte, cu pieptul deasupra ghidonului! Alții lăsau ghidonul liber, și mergeau cu mâinile în șolduri, aruncând priviri sfidătoare asistenței și fudulindu-se în fața fetelor. Iar unii se dedau la figuri acrobatice, se urcau cu picioarele pe șa, după ce-și luau viteză, și din această poziție făceau tot felul de giumbușlucuri, ca la circ, lipsea numai muzica. Oricât ar fi fost ei de viteji și de îndemânatici, niciodată n-am dorit să fiu în pielea vreunuia dintre aceștia, ci i-am invidiat numai pe băieții domnului Apostoliu, care nu făceau nimic să atragă privirile, în schimb puteau merge cu bicicleta pe săturate. Atâta doream, să înconjur de mii de ori acel pământ cu diametrul de o sută de metri, dar n-am avut parte decât mult mai târziu, când aflasem dimensiunile reale ale planetei noastre și visam altceva.

Dacă mi-a trecut vremea pentru bicicletă, nu înseamnă că mă uit la ea cu indiferență, la fel cum, deși nu-mi plac prăjiturile, țin foarte bine minte ce-a fost pentru mine cofetăria; cu canapele de pluș roșu și cu mese de marmoră; cu galantare unde se putea urmări toată istoria plăcerilor gastrice, scrisă cu unt, ciocolată și zahăr, cu aromele tuturor continentelor, din toate epocile.

În cofetărie intram evlavios, cum n-am simțit nevoia să fiu în biserică. Mergeam cu părinții și cu toți frații seara, după ce se termina cinematograful, abia încăpeam la o masă, dar atunci evlavia scădea, fiindcă vorbeam unii cu alții, comentându-ne credința, adică arătându-ne preferințele pentru o prăjitură sau pentru alta, căci n-aveam toți aceleași gusturi; așa se nasc schismele care slăbesc puterea religiei. Uneori însă mă duceam numai cu mama, după ce mă purta prin oraș să-mi cumpere o pălărie sau stofă de haine.

Deși nu făceam nimic altceva decât să stau în picioare lângă taraba pe care negustorul își întindea marfa, pentru mine mersul la cumpărături a fost o corvoadă, așa cum a rămas până astăzi. Mamei i se aducea un scaun și alegerea se putea prelungi până seara. Se întindeau pe tarabă baloturi peste baloturi, negustorul nu cârtea și nu-și arăta oboseala, scotea stofele unele după altele până se goleau rafturile, iar eu mă gândeam cu milă la băieții de prăvălie, care trebuiau să le chitească, și să le pună la loc rupându-și șalele, ca să nu mai pomenesc ce plictiseală însemna o asemenea treabă sterilă. Odată, pentru o pălărie de pai, mama a luat la rând toate magazinele, nu într-o singură zi, se înțelege; peste tot i s-a adus scaunul, peste tot am stat în picioare, și mi-au pus în cap pălărie după pălărie. Niciuna nu-i plăcea mamei, pe toate le socotea urâte, până ce n-am mai putut să rabd și uitându-mă prostit la oglindă, mi-am dat gândul pe față, căci nu înțelegeam cum între atâtea pălării să nu fie una frumoasă. Așa că am spus, și agasat și cu resemnare: „Eu sunt urât, mamă, nu pălăriile!” Ca în toate rândurile, la sfârșit mama a mers cu mine la cofetărie și a cerut o prăjitură cu ciocolată. Nu mă punea să aleg, așa era mama, dar nici nu s-ar fi găsit o prăjitură mai bună.

Nu m-am gândit niciodată, într-o viață atât de lungă, la mine cel de atunci, față în față cu prăjitura. Admițând că aș fi putut să fiu acolo, eu cel de astăzi, printr-o dedublare transpusă în viața mea de altădată, cred că mi-aș fi dat un ghiont pe sub masă, și mi-aș fi spus, fără să ascund, cât îmi păream de antipatic: „Ce te prostești atât pentru o prăjitură?”

Ce era prăjitura, la urma urmei, așa cum o disec astăzi? Un fel de pâine înmuiată în sirop de zahăr, învelită cu o coajă de ciocolată crăpată, cu un moț de alifie albă, trandafirie sau galbenă, totul trăsnind a esență de rom proastă. Cum aș putea s-o compar cu crema de zahăr ars sau cu baclavalele făcute în casă? Acelora însă le lipsea templul, care era cofetăria, și nici o credință nu poate să reziste dacă nu există lăcașul unde să se celebreze. Astfel că atitudinea mea acolo, care acum mi se pare caraghioasă și antipatică, nu era decât evlavie, și cred ca gesturile mele se înrudeau cu ale popii Scovergă, fiind împrumutate de la el, cum vedeam la zi întâi când venea cu căldărușa și ne dădea să-i sărutăm crucea. Tuns în cap chilug și cu pantaloni scurți până deasupra genunchilor, nu mă puteam asemui cu părintele, dar mâinile le mișcam la fel și lingurița o țineam ca pe o cruce sfințită. Lingurița nu semăna cu cele de acasă, avea marginile drepte, ca o lopățică, și puțin ascuțite, ca să poată tăia prăjitura și tortul fără să le surpe.

Înainte de a o înfige în prăjitură făceam cu ea câteva balansuri în aer, cum popa Scovergă își balansa cădelnița, pe urma o coboram rotind-o, cu un fel de nehotărâre, neștiind de unde să încep prăjitura, îi dădeam târcoale cum face vulpea la cotețul de păsări, până ce, deodată, o lăsam să cadă și-o înfigeam într-o margine, despicând-o până ce pocneam farfurioara; mișcarea nu dovedea o alegere, ci doar răbdarea pierdută. Bucata desprinsă o duceam la gură, urmărind-o cu ochii încrucișați de mă durea la rădăcina nasului. Iar pe urmă, așa încrucișați cum erau, coboram pleoapele peste ei, cu o încetineală lubrică și începea partea cu adevărat miraculoasă, plimbarea prăjiturii între cei doi poli unde se concentrează simțul gustului, între limba și cerul gurii, care se scurtcircuitează și se descarcă unul în altul, dând delicii și extazuri.

Nici o plăcere omenească nu-i scutită de puțină stupiditate și iată motivul pentru care uneori ne rușinăm de noi înșine dacă ne pierdem prea tare capul în vreo clipă. Dar între toate plăcerile noastre, împărțite pe vârste, prăjitura se întinde pe zona cea mai lungă a vieții, la unii până la bătrânețe, și e cea mai încărcată de stupiditate.

Când s-a băgat la cuptor prima prăjitură, după ce luni de zile nimeni nu mai știuse gustul zahărului, în casa domnului Alcibiade s-a pornit un freamăt, un vârtej de dorințe a împresurat toată suflarea, a trecut din odaie în odaie, făcând să fluture perdelele și să pâlpâie flacăra lămpilor. Nu a dat nimeni buzna în bucătărie, toți erau de mult timp adunați acolo, freamătul n-avea o cauză materială, o mișcare, ci sunt sigur că pornea din sufletul copiilor, care se luptau între ei cu gândul, se zbăteau cum se zbat înecații agățându-se unul de altul. Toți aveau în ochi tava abia băgată în cuptor, o cântăreau în minte și se gândeau cât de mare va fi bucata fiecăruia, dacă prăjitura se împărțea în douăzeci și patru, punând la socoteală și oamenii mari, și slujnicele și chiar argații bătrâni, moș Covrig și moș Dumitru, pe care domnul Alcibiade nu putea să-i uite. Fiecare se gândea că o astfel de împărțeală nu era dreaptă. Moș Dumitru luase o grămadă de tutun cât grămada de zahăr; moș Covrig nu-și mai simțea trupul, avea picioarele betege și șalele amorțite, zăcea toată iarna pe fundul patului; vara îl scoteau la soare. Mai avea el nevoie de prăjitură, îi mai înțelegea gustul? Iar slujnicele, cu ce drept să se înfrupte deopotrivă cu toți ai casei? – când în gospodăria lor nu se cunoștea zahărul nici în timp de pace; doar o litră pe an, pentru coliva de sâmbăta morților. Dacă se dădeau la o parte și oamenii mari, prăjitura s-ar fi împărțit numai în paisprezece. Oamenii mari aveau

alte gusturi și alte bucurii la masă, care copiilor le erau oprite: ghiudemul ardeiat, dospit și aspru, cu miros de privată, fileurile de scrumbie sărată, brânza înverzită, vinul Otonel, țuica și mastica; după ce toate acestea ard gura, nu mai simți nimic dintr-o prăjitură.

Le citeam gândurile pe față, așa cum se uitau toți la capacul cuptorului. Nu era greu să înțeleg că venea rândul meu la judecată; ce căutam acolo, să le iau bucățica de la gură, când aveam și eu o casă și nu lipsea cine să-mi poarte de grijă? Apoi se eliminau între ei, fiecare își găsea drepturi mai mari decât altul, se băteau doi câte doi, până rămâneau jumătate la număr, și începea o nouă bătaie. Lăsând învinșii în urmă, la sfârșit se alegea numai unul, stăpân pe toată prăjitura. Fiecare își recunoștea numai dreptul lui și dacă știa că totuși își vor primi și ceilalți partea, socotea că va fi o injustiție. Așa am gândit atunci că se naște nedreptatea în lume, din dorința unora de-a avea toată prăjitura. Cum încă ne aflam în război, m-am gândit că o prăjitură mare de tot, care să sature pe toți comandanții armatelor și mai ales pe Kaizer, ar fi putut să aducă pacea. Dar de unde să iei atâta zahăr?

Cred că prăjitura a fost o dezamăgire pentru toți copiii, deși niciunul n-a vrut să recunoască. Și cu toate că au privit-o chiorâș, au mâncat-o cu lăcomie. Era o prăjitură grosolană, un fel de pandișpan făcut cu făină nu tocmai albă, care nu prea crescuse, și poate avea chiar puțin mălai în amestec, așa cum se găsise. Când am gustat din ea mi s-au încleiat dinții în cocă, dar am mestecat și pe urmă am înghițit, fiindcă era dulce. După ce dulceața s-a dus pe gât, în gură a rămas o amăreală neprevăzută. Până să înțeleg că se datora tutunului din zahăr, n-am mai știut ce să cred despre simțurile mele, mă temeam că le stricase războiul și niciodată n-o să-mi mai dau seama cu adevărat ce este amar și ce este dulce, și viața mai departe va fi o nedumerire nesfârșită. Am mâncat și eu toată prăjitura, nu m-aș fi putut opri chiar dacă mi se făcea greață, și nu știu dacă din lăcomie, sau ca să nu mă port altfel decât toată lumea. Însă iarăși am avut ochi să mă uit la toți, din clipa când s-a deschis capacul cuptorului.

Bucătăria era mare, încăpeam acolo cu toții, în voie, chiar și slujnicele; numai moș Dumitru rămăsese pe sală, iar moș Covrig era la el, în odaia de lângă grajduri. Acolo i-au dus prăjitura, iar el a mâncat-o fără să înțeleagă și fără să spună altceva decât bogdaproste; pe urmă l-a podidit plânsul.

Domnul Alcibiade nu era un om lacom și nu se omora cu mâncarea, dar îi plăcea să întindă mese mari pentru oaspeți, astfel că bucătăria, încăpătoare și luminoasă, avea toate dichisurile. Îmi luau ochii tingirile de

aramă, totdeauna frecate, tingiri de toate formele și mărimile, că păreau instrumentele unei fanfare, trompete, fligoarne, tromboane, așa cum le știam din grădina publică, unde se dădeau concerte duminicale. În dulapuri erau tot felul de oale și de cratițe, strecurători, capace, ibrice, puse pe mărimi, de la stânga la dreapta. În oala de supă nu se fierbea niciodată ciorba și cu atât mai puțin peștele; acesta avea fiecare, pe neamuri și pe mărime, vasul potrivit, să stea bine și să nu se fărâme. Pentru șalău, țin minte, erau tăvi lungi, de nichel, cu capace bine închise, parcă în ele s-ar fi sterilizat instrumente chirurgicale, iar deasupra aveau o supapă, și la cinci minute după ce începea să iasă abur, însemna că peștele era gata.

Mămăliga țărănească se făcea în ceaun de tuci, iar mămăliga pripită în oală cu smalț, și se mesteca repede, cu lingura de lemn, pe când prima se mesteca pe îndelete, cu făcălețul. Pentru ghiveci erau vase ovale, de pământ smălțuit, care după ce fierbeau se duceau în pivniță, unde stăteau două zile la rece, și apoi se băgau la cuptor, iar înainte de a se aduce la masă li se presăra pe deasupra, peste coaja rumenită, pătrunjel verde, spălat în trei ape și apoi uscat în tifon alb care mirosea a bumbac și a aer proaspăt.

Dar nu de bucătărie e vorba, că de-ar fi așa n-aș isprăvi nici până mâine. Ar trebui să spun despre telurile cu care se bătea albușul de ouă, pentru a se face lapte de pasăre (mult m-a nedumerit această numire și mult aș fi vrut să văd cum se mulgeau păsările dacă n-aveau uger). Despre sulurile de lemn cu care se întindea coca de prăjitură; erau de toate mărimile și toate miroseau a unt și a vanilie. Apoi despre presele de unt, fiindcă veni vorba. Untul se punea între patru scândurele de fag, încheiate la colțuri cu balamale; deasupra venea capacul, articulat cu o pârghie care mărea puterea mâinii; când strângeai de ea, untul lua forma cutiei, iar pe fața de sus se imprima un ornament sculptat în capac, cu o floare la mijloc; restul desenului nu-l mai țin minte, știu doar că mă minuna și-mi dădea o stare de mulțumire.

Toate din bucătărie erau gândite și socotite, nu doar frumoase; formele de cozonaci, bunăoară, cu caneluri elicoidale care parcă se înșurubau în aer; unii ar fi putut crede că le făcuse cineva ca să se afle în treabă și să ia banii oamenilor, dar un cozonac de forma aceea căpăta o dimensiune suplimentară și dădea iluzia că nu se va termina niciodată. Înainte de a merge la școală, am cunoscut toate figurile geometrice, și chiar mai multe decât erau în carte, datorită formelor de prăjituri înșirate pe rafturi în bucătăria domnului Alcibiade.

Sigur că nu-i destul forma ca o prăjitura să fie bună; apucă-te să arunci în compoziție un pumn de piper pisat și doi pumni de sare amară, cum a făcut Tom o dată, și bunătatea s-a dus dracului, chiar dacă a rămas frumusețea exterioară; cine a apucat să guste din prăjitura aceea otrăvită, și-a vărsat pe urmă până și sufletul, nu doar mațele.

Compoziții de prăjituri erau cu zecile și toate ieșeau bine, fiindcă se făceau întocmai cum scria în carte, cu minutul și cu gramul, iar cartea, din zestrea Alexandrinei, era adusă de la Viena. Multe se aduceau atunci de la Viena, în primul rând sticlele de lampă; apoi, tot ce-ți trecea prin minte, chiar și mobila; venea cu vaporul.

Însă prăjitura de război s-a făcut din sărăcie, și-n afară de aroma caldă care a umplut bucătăria când s-a deschis ușa cuptorului, n-avea nimic să amintească vremea de pace. Domnul Alcibiade a luat tava cu o cârpă groasă, a pus-o pe masa de zinc și sub ochii aprinși ai tuturora a început s-o taie, patru fâșii pe latura mică, șase pe latura mare, cu totul două duzini de prăjituri, cum mă așteptasem, pe numărul tuturor sufletelor din casă.

Prăjiturile erau mărișoare, un om cumpătat putea să se sature, și m-am mirat cât puteau fi de egale. Dar am văzut în ochii copiilor că se uitau lacomi și neliniștiți la tavă, să nu le pice o bucată mai mică. Prăjitura era cleioasă și amară, totuși am mâncat-o, ca toți ceilalți; nimeni nu s-a oprit la jumătate și mulți dintre copii ar mai fi vrut una, dacă ar fi fost de unde, deși prima nu le picase bine.

Se afla acolo și Tina, desfrânata, în ultimele ei luni de glorie, înainte de a începe să se urâțească. Nu știu de ce totdeauna mi-a fost silă de ea, deși vedeam cât era de frumoasă. Fusese gândul ei, sau i-l băgase cineva în cap, Tina credea că frumusețea are nevoie de zahăr, de aceea râvnea la dulciuri, hrana îngerilor pe care nimeni nu și-i poate închipui mâncând grăsime și carne. Când mai târziu s-a uitat în oglindă, și a înțeles că frumusețea ei se dusese pe apa sâmbetei, fără putința de a se mai întoarce, Tina a socotit că o sluțise numai lipsa zahărului.

Sunt sigur că domnul Alcibiade n-avea nevoie de turta aceea cleioasă și cam amară; m-am uitat la el cu nedumerire și n-am înțeles de ce a mâncat-o. A mâncat-o pe toată, îngândurat și cu un fel de tristețe. A mâncat toată lumea și când au sfârșit s-au uitat unii la alții, într-un moment de tăcere. Femeile se gândeau, cred, unde le erau bărbații, iar Alexandrina se întreba, sunt sigur, ce făceau în Moldova Odor și Toma, căruia nu putea să-i spună Tom, englezește. Deși au mai venit zile grele, și întâmplări triste, culminate

cu moartea tragică a Mariei, momentul de tăcere anunța sfârșitul războiului; fiindcă după doi ani de lipsă, în casă se găsea iar zahăr. Că era amar și tulbure nu se punea la socoteală; după doi ani de război toate sunt amare și tulburi.

Era și Maria acolo, de mult n-o mai țineau în ascunzătoare, unde doar dormea noaptea; acum apele curgeau liniștite la vale. Și-a mâncat și ea prăjitura, cu gândul dus departe. Nimic n-am știut despre ea, ce gândește și ce așteaptă, i-am știut numai frumusețea, și moartea ei a lăsat în urmă, pe locul ocupat de ea în viață, o pată neagră și dureroasă.

Și-au mâncat prăjitura și slugile, și moș Dumitru, pe sală, l-am auzit tușind cu nedumerire, pe urmă a scăpat lingurița din mână. Și moș Covrig a mâncat-o, chircit în patul lui, în odaia de lângă grajduri; cred că s-a căznit greu, avea și mâinile pe jumătate betege, și farfurioara abia a putut s-o pună pe scaunul cu trei picioare, de la căpătâiul patului; acolo a stat până a venit moartea, când nu știu de ce, a luat-o și a ascuns-o sub pernă. În casă nici nu se băgase de seamă că lipsea o farfurioară. Moș Dumitru a pus-o în sicriu, deși nu era datina; a pus-o dintr-o toană, sau dintr-un gând necunoscut de nimeni; nu mai avea nici el mult până să moară.

Din douăzeci și patru de prăjituri, numai una a rămas neatinsă, dar n-a mai observat și altcineva în afară de mine; între străini trebuie să fii cu ochii în toate părțile, altfel îți scapă vreunul printre degete și degeaba te mai afli acolo.

Așa mi-a fost dat să aflu eu primul cum a început dragostea Teofanei.

* * *

O știam de mult, de când venisem prima dată în casa domnului Alcibiade și nu pot spune că trăise fără s-o bag în seamă. Dar nu era o fetiță, ci o domnișoară. Treceam pe lângă ea cu capul în pământ, fără s-o salut, căci aș fi silit-o să-mi răspundă, ceea ce socoteam a fi din partea mea o îndrăzneală prea mare. De când începuse războiul stătea acasă, până atunci fusese la pension, de unde venea numai sâmbătă după-amiază; domnul Alcibiade se ducea s-o ia cu trăsura și numai rareori, când îl împiedica vreo treabă prea importantă, îl trimitea pe moș Dumitru, după ce se încredința că nu miroase a țuică.

Mi-o aduc aminte de când avea vreo paisprezece ani, iar acum împlinise șaptesprezece. Se pregătea, cred, să dea examenele în particular, la sfârșitul războiului, fiindcă o vedeam adesea cu o carte de școală în mână.

Alexandrina o învăța să cânte la harpă, dar n-avea tragere de inimă nici una, nici alta. O mai pregătea pentru a-i lua locul odată la ceremonia sticlelor de lampă, o punea să stea în stânga ei și să privească, încă nu-i încredințase nici bagheta, nici cârpele albe, moltonate, care aveau un rol atât de important în viața casei. Teofana stătea supusă, dar cred că se plictisea și-abia aștepta să scape. Am fost nevoit să cred că între mamă și fiică nu era o dragoste prea mare. Mă tem că ar fi ajuns să se dușmănească.

Deși prezentă în casă, Teofana n-a existat pentru mine decât prin numele ei, care târa după el o siluetă neclară, o umbră încă neîntrupată, așa cum s-a întâmplat și cu alții din copiii domnului Alcibiade. Ei n-au intrat în conștiința mea decât fiecare la rândul lui, într-o anumită zi, când aveau toate datele gata.

Privind-o atunci pe Teofana cum punea prăjitura deoparte, ferindu-se să n-o vadă ceilalți, am înțeles că avea o taină, dar nici pe departe nu mi-aș fi închipuit ce avea să urmeze și până unde putea să ajungă. Câteva clipe n-am mai știut de ceilalți și-am stat cu ochii numai pe ea, urmărindu-i mișcările cu o curiozitate atât de aprinsă că la un moment dat a și simțit-o, ca și cum privirea mea ar fi ars-o în ceafă. O vedeam din spate, într-o mână ținea farfurioara cu prăjitura neatinsă, cu mâna cealaltă trăgea un sertar, când s-a oprit deodată și mi-am dat seama că stă la pândă, ca vietățile în primejdie. În clipa următoare s-a întors brusc și mi-a întâlnit privirea. Era prima oară când ne vedeam ochi în ochi, și cu toate că n-a fost mai mult decât ține un fulger, chipul ei mi s-a întipărit în minte, unde a rămas, neșters până astăzi, deși împreună cu el supraviețuiesc sute sau mii de chipuri, că mă mir cum pot să încapă și cum de nu se tulbură unul pe altul. Avea ochi negri și-n ei scânteia lumina lămpii, făcându-i să pară ca de jăratec; deși ardeau de departe, n-am avut puterea să mă feresc, ci am privit-o în față.

Părea surprinsă și revoltată, ca și cum aș fi spionat-o, și m-am temut că are să mă dușmănească; nu știam ce să fac ca să mă înțeleagă, dar nici nu-mi puteam lua privirea din ochii ei, dându-i pace.

Nu știu dacă era frumoasă, așa cum am știut despre Maria, îndată ce m-am uitat la ea în lumină. Trăsăturile ei se topeau într-o iradiație orbitoare, nu răsfrângerea lămpii, oricât ar fi fost ea de puternică și de albă, ci pornită de la o flacără aprinsă în suflet. Ar fi trebuit să înțeleg că Teofana era îndrăgostită.

Capitolul 30

Intrările casei. Misterioasa vizită a lui Ioniță Stere, primarul, la domnul Alcibiade. Spaima inexplicabilă a Mariei. Intervenția calului în destinul oamenilor. Cutia de pudră a Mariei. Aiurizanta declarație de dragoste a unui copil de vârsta povestitorului. Poteca neîngăduită. Teofana își pierde mințile.

În după-amiaza noroasă când încă nu se făcuse prăjitura, ci abia se alegea zahărul în sufragerie, nu eram acolo să-l văd venind pe Ioniță Stere; am picat curând după el, dar mi-am dat seama de vizita lui îndată ce i-am descoperit pălăria și bastonul în cuier, în antreul al doilea, căruia i se spunea antreul mic, deși era la fel de mare ca primul. Casa avea două intrări, în afară de cea pentru slugi, aflată în capul coridorului dintre cămări și bucătărie. Intrarea principală nu era spre porțile parcului, ci în partea opusă, spre vale, așa că un oaspete care ar fi fost primit pe acolo trebuia mai întâi să ocolească toată casa. Cred că domnul Alcibiade nu o făcuse cu un scop simplu și practic, cum se fac ușile caselor, dovadă că nu s-a deschis niciodată. Asupra ei plutea o tăcere misterioasă, care mă urmărește și astăzi. A trecut mai bine de o jumătate de secol; din cei care au trăit acolo sau doar au venit în treacăt puțini mai sunt în viață, casa nu mai există de multă vreme, numai ușa mi se pare că dăinuie, de sine stătătoare, fără pereți s-o sprijine, sprijinită doar de ideea că a fost făcută să oprească o trecere; trecerea de afară înăuntru, sau dintr-o lume în alta, sau între două viduri. Și e ciudat că deși ea se păstrează atât de tenace în amintirea mea, nu țin deloc minte cum era făcută, din ce material (presupun că stejar), cu ce lucrătură (poate sculptată, poate cu vitrouri romboidale și cu bare de bronz, puse deasupra). Toate acestea sunt numai închipuiri și s-ar putea să fie cu totul false; ceea ce mi-a rămas în ochi și nu se șterge e numai clanța, cu drucăre grele, probabil de alamă suflată cu un material inoxidabil, că doar n-or fi fost cu totul și cu totul de aur, cum mi se părea pe vremea aceea. Dar drucărele, împreună cu plăcile, chiar cele din afară, de pe terasă, unde oricât de adăpostite le mai atingea câte un strop de ploaie, luat de vânt, sau câte un fulg de zăpadă, adus de viscol, nu-și pierdeau niciodată luciul, erau făcute să nu se învechească, păreau de azi și nu de altădată, lipsite de orice relație cu timpul. Poate datorită lor ușa continuă să fie prezentă în conștiința mea, când de multe decenii nu mai există.

Un singur om a vrut odată să treacă pe această ușă, nu c-ar fi avut neapărată nevoie, ci doar din curiozitate, sau mai degrabă din ambiție,

baronul care s-a încartiruit la domnul Alcibiade și a ocupat toată casa, pentru cele douăzeci de suflete câte se adăposteau acolo milostivindu-se să lase doar o odaie. Dacă domnul Alcibiade i-a dat cu ușurință cheia bibliotecii, a refuzat s-o dea și pe-a casei; l-am văzut cu ochii mei cum a luat-o de pe etajeră unde stătea la îndemâna oricui, în stânga ușii, și cum a aruncat-o pe fereastră. Era o cheie sfințită de stătea acolo și n-o atingea nimeni!… Când vrei ca o ușă să nu se deschidă, înainte de toate pui cheia bine. Oricine din casă ar fi putut s-o ia de pe etajeră, chiar și copiii. Niciodată domnul Alcibiade nu s-a gândit s-o ascundă, dar cu toate că era atât de la îndemână, nimeni nu s-a atins de ea până la venirea baronului. Iar după aceea n-a mai găsit-o nimeni. Am căutat-o eu, pe furiș, primăvara, am răscolit iarba palmă cu palmă și cred că toamna m-a găsit încă mai căutând-o, cheia însă a rămas pierdută și ușa mai închisă ca niciodată.

M-am întrebat cărui oaspete fusese destinată ușa, pe cine aștepta domnul Alcibiade și prin ce avea cel ce trebuia să vină dreptul la asemenea cinste, când nici baronului n-a vrut să-i deschidă?

Nici nu mai sunt sigur că s-a ferit de baron când a aruncat cheia pe fereastra de deasupra peluzei, și pe urmă a ridicat din umeri, scuzându-se că ușa nu se poate deschide. Să fie un semn de slăbire a memoriei, sau nevoia de a recompune oamenii și întâmplările după o rațiune înnoită? Să fie din teama că rațiunea comună și-a pierdut relieful? Că totul din amintirea noastră se va pierde asemeni, dacă nu vom turna un acid peste vechile tipare, să se facă o efervescență și așa să se readâncească? De ce am în minte două imagini despre moartea lui Firi? De ce uneori sunt înclinat să cred că domnul Alcibiade a luat cheia de pe etajeră fără să se ferească și a aruncat-o pe fereastră sub ochii baronului? Poate ceva din firea lui, încă nelimpezit în conștiința mea, îl obliga să facă așa și nu altfel. Oricât l-am cunoscut de bine, oricât l-am iubit și oricât m-am străduit să-i fiu aproape de inimă, domnul Alcibiade rămâne pentru mine, în bună parte, o enigmă, așa cum rămâne și ușa pe care n-a intrat nimeni.

Baronul ar fi putut trimite ordonanțele să caute cheia în zăpadă, ar fi putut chema în ajutor un pluton, cu torțe, sau un batalion, sau tot regimentul, ar fi putut să arunce rachete luminoase, transformând noaptea de afară în ziuă, cum lămpile Alexandrinei transformau în ziuă noaptea din casă. Baronul n-avea destulă închipuire, sau n-avea suflet pentru fapte nemaifăcute. Tot ce-a fost el în stare să facă, a întins mâna, și aghiotantul i-a dat revolverul. Mi-a înghețat inima, crezând că o să-l împuște pe domnul

Alcibiade. Însă nu a tras în el, ci în clanța ușii, cum trăsese odată domnul Pretoreanu în încuietorile seifului. Gesturile comune dovedesc firi comune. Sigur că între baron și domnul Pretoreanu era o înrudire. Să se fi întâlnit, ar fi fondat o societate anonimă, româno-germană.

Baronul s-a mulțumit să tragă două gloanțe, pe urmă a întors spatele, spunând printre dinți Verfluchtes, înjurătură pe care mai târziu am auzit-o în gura soldaților. Atunci am simțit o dezamăgire; nobilii ar trebui să aibă înjurăturile lor, interzise mulțimii.

A doua zi după ce a plecat regimentul, m-am tupilat în antreul mare și am privit clanța; ca și încuietorile de la seiful domnului Pretoreanu, nu avea nici o zgârietură, sclipea și părea toată de aur.

Singura realitate de care am convenit că nu trebuie să mă îndoiesc, după ce a rămas în urmă o viață întreagă, este aceea născocită. Dar ar însemna să mă mint pe mine însumi dacă n-aș recunoaște că, de cele mai multe ori, această realitate derivă dintr-o realitate primară, autentică și nedeformată, ci doar îmbogățită cu anumite nuanțe. Știu foarte bine, bunăoară, și n-am de ce să inventez altceva, că antreul mic era pardosit cu cărămidă, aleasă bucată cu bucată, fără crăpături sau colțuri sărite, lustruită și ceruită, cu rosturile drepte și egale de păreau trase cu teul și cu echerul. Totdeauna în antreu mirosea a ceară și a curățenie, un miros care mi-era bine cunoscut și nu-l întâlneam în altă parte, încât dacă m-ar fi dus cineva acolo legat la ochi, aș fi recunoscut îndată unde mă aflu. Hainele celor ai casei nu se lăsau niciodată la vedere, se puneau într-un dulap uriaș, cât o odaie, aflat pe coridorul mare; cuierele din antreu rămâneau doar pentru oaspeți.

În după-amiaza când venise Ioniță Stere, am simțit că este un om străin în casă, îndată ce am deschis ușa antreului. În nara stângă mi-a ajuns pe loc o înțepătură acrie și în același timp leșioasă, un miros de câine ud sau de târlă, dar nu atât de puternic ca să-mi strâmbe nasul; un miros cu originea mai îndepărtată. Numaidecât am descoperit pălăria primarului, agățată în cuierul din stânga ușii și mi-am explicat mirosul, era acela de pâslă veche, având în structura ei și lâna de oaie, și părul de câine, amândouă trezite de umezeală, fiindcă afară părea să pornească ploaia.

Mi-am dat seama că Ioniță Stere nu venise de multă vreme, altfel mirosul ar fi umplut tot antreul și mi-ar fi cuprins amândouă nările. Nu avea de ce să mă mire vizita lui la domnul Alcibiade, deși nu-l mai văzusem niciodată acolo. M-am folosit de prilej să privesc pălăria de aproape, am luat-o din cuier, am întors-o pe o parte și pe alta, era veche, cu pâsla

decolorată, arsă de ploi, de ninsori și de soare și mirosul de târlă și de câine ud acum se simțea foarte puternic. Văzând cât era de slinoasă pe dinăuntru, curiozitatea din mine a fost înfrântă, m-a cuprins sila și pe urmă mi s-a făcut greață. Abia am mai izbutit s-o pun la loc, apoi am fugit la bucătărie, să mă spăl pe mâini cu agheasmă. Dar deși bolnav de scârbă, o clipă am mai zăbovit, cu greața în mine, să pipăi și bastonul. Că era mai lung decât toate bastoanele, am mai spus o dată; acum m-a uimit și chiar m-a speriat greutatea lui nefirească. O fi fost lemn de corn, care-i mai dens decât altele, totuși ceva rămânea fără explicație; bastonul primarului îți rupea mâinile și a trebuit să mă opintesc ca să-l pun la loc și să nu-l scap pe pardoseala de cărămidă, care ar fi bubuit atât de tare că s-ar fi auzit în toate odăile.

Aș fi putut să-mi fac multe închipuiri despre bastonul acela, bunăoară că în el Ioniță Stere își ținea ascunse fișicurile de aur, ca să nu caut alte taine. Dar când s-a nimerit să-l scape din mână pe linia trenului, în gară, tocmai când venea personalul care l-a prefăcut în surcele, s-a văzut că la mijloc bastonul avea o șpangă de oțel, pe toată lungimea, atât de țeapănă, că roțile locomotivei au îndoit-o, după ce au spulberat lemnul, dar n-au putut s-o taie. Iar mecanicul, care coborâse pe peron, făcea gălăgie, numai de afurisit, spunând că bastonul primarului putea să răstoarne trenul. Nimeni nu credea, decât poate copiii, totuși mulți oameni din tren, ieșiți la ferestre, îi țineau hangul, huiduindu-l pe Ioniță Stere și făcându-l de rușine, cât era el de primar și cât de mândru își purta pălăria.

Apă sfințită se găsea totdeauna în casa domnului Alcibiade; popa Scovergă o vindea cu vadra, moș Dumitru o aducea cu găleata, iar baba Stana, despre care n-am spus nimic până astăzi și îi era nevastă, o punea în sticle, iar sticlele le ținea în bufetul din bucătărie, fără știrea Alexandrinei. Agheasma era o deprindere țărănească. Vasele din casele țăranilor, oale, lighene, crătiți, sau cănile, paharele, farfuriile se spurcau des și cu ușurință. Dacă un câine își scăpa botul într-o strachină, însemna că a spurcat-o, și nu era de ajuns să fie fiartă cu leșie, că de aruncat oamenii nu se îndurau să o arunce, trebuia stropită cu agheasmă, așa cum se stropea vasul unde se îneca un gândac sau cădea o muscă.

După ce mi-am clătit mâinile cu apă sfințită, pe care baba Stana mi-a turnat-o din sticlă, cu picătura și nu fără să mă certe pentru risipă, m-am dus în sufragerie, unde toți al casei alegeau tutunul din zahăr. Mi-am luat și eu un loc și m-am apucat de treabă, în tăcere, fără să cer lămuriri, deși nu înțelegeam prea bine rostul migalei lor și mai ales nu-mi închipuiam cum se

ajunsese la acel amestec, batjocorind și zahărul și tutunul; dacă nu vorbea nimeni, nu era să stric tocmai eu liniștea casei. Se auzea numai foșnetul mâinilor când trăgeau zahărul din grămadă și-l întindeau pe macatul alb, să-l separe de tutun, fir cu fir, care cred că trebuie să fi fost milioane. Și deodată, în tăcerea aceea s-a auzit un strigăt venind dinspre biroul domnului Alcibiade, trecând prin uși și prin ziduri și ajungând în urechile noastre ca o bubuitură, încât toți am ridicat capul și am rămas țepeni de spaimă. Dar spaima care a trecut repede lăsase în loc o uimire grea și amenințătoare, parcă anunțând o altă primejdie după ce prima trecuse; fiindcă strigătul era neașteptat, nefiresc, și inexplicabil. Toți recunoscusem glasul domnului Alcibiade, deși s-ar fi putut să ne pară un glas străin, de vreme ce-l auzeam prima oară izbucnind așa, într-o casă unde chiar copiii la joaca lor vorbeau mai mult pe șoptite și unde singurele sunete mai puternice erau acordurile forte ale harpei, care nici nu pot să intre în comparație. După o clipă strigătul s-a repetat, și dacă prima oară nu deslușisem un cuvânt, ci doar o explozie de mânie, acum s-a auzit limpede cum domnul Alcibiade răcnea, scos din fire:

— Ieși afară, jigodie!

Să fi avut pușca la îndemână și să fi semănat la fire cu domnul Pretoreanu, sunt sigur că ar fi tras în pieptul primarului.

Mulți din câți eram acolo or fi uitat până seara, eu însă mai păstrez și acum în urechi izbucnirea aceea de revoltă și de ură, fiindcă vreau s-o țin minte, deși de mult am pierdut speranța ca într-o zi să aflu ce se întâmplase în birou, în după-amiaza noroasă când se aștepta ca nemții să plece.

Presupuneri am făcut multe, dintre care una sinistră; cum n-am avut dovezi, a trebuit s-o păstrez pentru mine, sperând că într-o zi, când voi fi mare, să-l încolțesc într-un fel pe Ioniță Stere, să-l strâng cu ușa, să-l dobor cu întrebări repezi, gândite dinainte și să-i smulg o mărturisire. Până să ajung la vârsta când mi-aș fi putut îndeplini planul, s-a întâmplat ca pe Ioniță Stere să-l lovească un cal cu copita în falcă, de l-a făcut ca pe neoameni. Luni de zile l-au chinuit prin spitale, să-i pună la loc și să-i lege între ele niște oase care erau numai bucățele și nici măcar toate, când mult mai bine pentru el era dacă-l lăsau să moară.

Plecasem de-acolo, să învăț carte și nu mă mai întorceam nici măcar în vacanțe; am aflat însă de la alții, nu știu cum, totdeauna se află, și m-am gândit că dacă Ioniță Stere avea într-adevăr vina aceea îngrozitoare, acum își primea pedeapsa. Iar dacă nu purta pe suflet fapta sinistră presupusă de

mine, de altfel cu destule temeiuri, apoi în conștiința mea n-avea de ce să se nască o remușcare, căci nu eu îl dusesem în copita calului, nu eu îi dădusem pedeapsa, ci doar dorisem să aflu.

Dacă Ioniță Stere se chinuise prin spitale, cu capul prins în menghini de fier, cu șuruburi și sârme trecute prin oasele feței, cu table bătute în cerul gurii, ca să nu curgă creierul, cum vorbeau oamenii, cu tuburi băgate prin nări până în gâtlej, ca să-l hrănească de bine, de rău, cu supă și apă, dacă îndurase toate acestea, care sunt într-adevăr o caznă prea grea chiar pentru un om plin de păcate, apoi pedeapsa lui avea să înceapă abia la vindecare, când i-au dat drumul acasă.

L-am întâlnit după mulți ani și mi-am făcut cruce, fără să-mi ascund groaza, mai ales că n-aveam de cine-o ascunde; ochiul lui, singurul care-i mai rămăsese, vedea ca prin ceață și nu putea să mă recunoască. M-am uitat la el, stătea rezemat în poartă, îl ciuguleau rațele de picioare, dar părea sau că nu simte, sau că nu-i pasă, și mi-am zis, iată ce poate face o copită de cal dintr-o față omenească! Oare unde era calul? Mai trăia, îi dădeau de mâncare? Un om care sluțește pe altul intră la pușcărie. Pe un cal nu poți să-l judeci și să-i dai pedeapsă, fiindcă el nu știe ce face. Așa e, dar oare să fi fost la fel și cu calul acela? Nu gândim prea simplu despre purtarea animalelor și despre rostul lor în viața noastră?

Pesemne Ioniță Stere m-a văzut ca pe-o umbră, fiindcă a întors capul și m-a țintit cu singurul lui ochi, umflat cât o prună și la fel de vânăt. Apoi i-am auzit glasul:

— Cine ești tu, mă creștine?

Dar ce fel de glas? Înainte de toate, nu ieșea pe gură, ci parcă prin ceafă, cum nu știu, prin vreo gaură făcută în carnea grumazului, fiindcă se auzea venind din spate, de-aș fi crezut că vorbește altcineva, ascuns după poartă. E ciudat, am recunoscut glasul primarului, deși nu era decât un hârâit, parcă mecanic, o înșiruire de tonuri sparte, ca de gramofon cu acul tocit și placa uzată. Nu știu ce mai avea el în gâtlej, poate coarde vocale de câine, deși un asemenea transplant nu s-a făcut până astăzi; sau or fi fost vechile lui coarde, ciopârțite, cusute, cicatrizate, vibrând strâmb într-o cutie de rezonanță ea însăși ciopârțită, cusută și cicatrizată. Fiindcă locul lor firesc în anatomia capului lipsea cu desăvârșire, omul nu mai avea gâtlej deloc, după cum nu mai avea nici falca de jos, în locul lor nevăzându-se altceva decât un gol zdrențuit, în fundul căruia se bănuia o învălmășeală de cărnuri cusute peste niște oase fărâmițate. Orice bănuială aș fi avut odată, acum nu mai era

nevoie să-mi dovedesc vina primarului, fiindcă nu se mai putea să primească o nouă pedeapsă. Și chiar adevărat fiind că el nu fusese străin de moartea Mariei, cel puțin ea odihnea astăzi în pace, și ultima imagine pe care mi-o lăsase, și nu puteam s-o uit niciodată, era tot frumoasă. Neasemuit și neînchipuit de frumoasă, căzută pe spate în iarbă, cu părul risipit printre albăstrelele abia înflorite care-i făceau o cunună de nestemate. Și cum avea obrazul încă aprins, fiindcă fugise până în ultima clipă și nimeni nu putuse s-o ajungă și s-o atingă, părea că sângele ei încă pulsează și ea nu-i moartă, ci doar își trage sufletul după o joacă prea lungă. Și avea un mormânt acolo, pe pajiște, între albăstrelele care continuau să înflorească primăvară de primăvară, tot mai vii și mai bogate, că nici nu mai semănau cu florile noastre, ci păreau aduse din altă parte a lumii, din țările unde nu-i iarnă și nu cade zăpadă. Printr-o binecuvântare a firii frumusețea Mariei nu se pierduse odată cu moartea, ci făcea să răsară o altă frumusețe, perpetuând imaginea din ultima ei clipă. Maria se reîntrupa într-o floare, și nu o singură dată, ci în fiecare primăvară.

Pe câtă vreme Ioniță Stere, rămas în viață, reprezenta o hidoșenie, era o epavă sinistră înțepenită în poartă, uitându-se la trecători ca prin ceață și întrebându-i cu vocea lui hârâită: „Cine ești tu, mă creștine?”. Măcar dac-ar fi fost orb și mut de-a binelea! Atunci poate ar fi pierdut pe deplin înțelesul existenței lui mizerabile și ar fi trăit ca o vită schiloadă, fără suferință și fără speranță. Dar pesemne avea ce să plătească, bănuiala mea nu fusese degeaba!

Cum n-am putut să aflu ce se întâmplase în biroul domnului Alcibiade, întâmplarea rămâne o taină. Însă ceva s-a întipărit în ochii mei cu claritate, și așa s-a născut bănuiala. În clipa când în sufragerie s-a auzit strigătul, și când toți am înmărmurit de frică, Maria a sărit de pe scaun, cu ochii la ușă. Iar când pe coridor au răsunat pașii primarului, împiedicați și învălmășiți într-un fel de fugă oloagă, de parcă l-ar fi urmărit cineva și l-ar fi lovit cu ciomagul peste picioare, ea s-a repezit afară, cu gândul neîndoios să vadă ce se întâmplă, sau poate chiar să țină calea fugarului. Ceea ce m-a făcut să cred că dacă vizita lui Ioniță Stere, care stârnise indignarea domnului Alcibiade ascundea o taină, Maria știa mai multe decât noi toți, așa cum stăteam țepeni pe scaun, cu purcoiul de zahăr în față. Poate știa mai multe chiar decât domnul Alcibiade, știa totul din ceva necunoscut de noi atunci și rămas necunoscut până astăzi. După mine, nimeni n-are să-și mai aducă aminte. Albăstrelele de pe mormântul Mariei au înflorit întruna, până ce a

venit plugul peste ele, să are. Atunci s-au mutat pe cer, într-o constelație nouă, fiindcă sunt imagini care nu trebuie să piară, chiar dacă oamenii nu mai au loc de ele.

După ce ușa de la antreul mic s-a închis în urma primarului, domnul Alcibiade a chemat slugile, să curățe. S-a făcut curățenie în birou, s-au frecat dușumelele, geamurile au stat deschise până seara, făcând să se zbată perdelele. S-a frecat pe jos tot coridorul, deși nu erau urme, s-a spălat pardoseala de cărămidă din antreu, iar la urmă, după ce domnul Alcibiade a fost mulțumit, baba Stana a dat cu agheasmă.

Maria revenise în sufragerie, alegea tutunul din zahăr, odată cu ceilalți. Însă avea o tulburare, nu putea să și-o stăpânească, îi tremurau mâinile, încurca grămăjoarele de tutun și de zahăr, trebuia să le amestece din nou și să le ia de la capăt. Iar eu aveam în minte imaginea ei din ușa sufrageriei, unde ieșise să vadă ce se întâmplă. Nu știu ce era în ochii ei, stătea cu spatele, dar când dincolo de ea a apărut umbra greoaie și țeapănă a primarului, s-a tras înapoi cu o mișcare înfricoșată, așa mi s-a părut, deși nu puteam să-i văd fața.

Seara, târziu, când s-a terminat claca, nimeni nu s-a mai gândit la mâncare, nici chiar copiii, deși cred că le era foame; încordarea nu trecuse, pluteau în aer o nedumerire și o teamă. După ce se făcuse curățenie, domnul Alcibiade se închisese în birou, de unde venea mirosul lemnului de santal; îl aprindea câteodată, după câte un străin pe care îl primea în casă. Nu urmărea decât să purifice aerul, dar baba Stana credea că se dedă la farmece, și nu le dezaproba, dimpotrivă, stăpânu-su îi stârnea admirația, făcând-o să risipească și mai habotnic apa sfințită prin casă, asociind ofranda ei la ofranda lemnului de santal.

S-au dus toți la culcare și am plecat și eu acasă. Ca să-l scutească de osteneală pe moș Dumitru, Teofil a venit după mine să-mi descuie poarta, deși aveam un loc al meu, o deschizătură în gard, neștiută de nimeni, pe unde puteam să ies și singur. În ferestrele biroului perdelele tot mai fluturau, răspândind afară adieri din fumul de santal. Domnul Alcibiade ne-a simțit și i-a strigat lui Teofil să aibă grijă de cheie.

— E un blestem! mi-a spus băiatul la despărțire.

Mi s-a părut nemulțumit și temător, deși n-am înțeles ce voia să spună.

— Da, e un blestem. Femeia asta!

N-avea decât zece ani Ce putea el să știe?

Mai târziu, când s-au adunat de prin casă lucrurile Mariei, mi-a picat în mână o cutie de pudră și am pus-o deoparte. Seara, am deschis-o și am regăsit cu tristețe ceva care venea de la ea, nu doar parfumul, parcă și respirația, și zâmbetul din seara când i-am spălat obrazul de funingine și i-am spus că este frumoasă. Era o cutie de pudră Pompadour, dispărută cu totul astăzi; deschizându-i capacul și absorbindu-i parfumul dulce, suav, care mi se părea amar și aspru, am descoperit o hârtiuță îndoită în patru. Când am despăturit-o, cu mâinile tremurând de emoție, presimțind că are să mi se dezvăluie un secret din viața Mariei, ceva care putea să mă doară, nu mi-a venit să-mi cred ochilor că era scrisul lui Teofil: îl cunoșteam bine, doar ne făceam lecțiile împreună, deși eu eram cu două clase în urmă. Lipsea iscălitura, ar fi fost o îndrăzneală prea mare și-ar fi cerut un curaj greu de găsit chiar la un om în toată firea. „Să nu crezi că am să te uit vreodată! scria pe hârtiuță îndoită în patru. Chiar dacă am să mor și au să mă îngroape în cimitirul din marginea satului, când pământul greu și rece are să-mi apese pieptul, eu am să mă gândesc la tine, minunată ființă dumnezeiască!"

Sigur că Maria era blestemată!

Dar și asupra lui Teofil apăsa un blestem, să se însoare cu o fată mult prea frumoasă, care purta în frumusețea ei nefirească germenele nefericirii.

* * *

Și iată-ne în seara când s-a făcut prăjitura, și din toți douăzeci și patru câți eram în casă, numai Teofana nu și-a mâncat bucata, ci a dosit-o într-un sertar din bucătărie. Fiindcă o văzusem, m-a privit dușmănoasă, iar eu nu știam cum să-i cer iertare, deși n-aveam nici o vină.

Câtva timp Teofana a rămas încruntată, privindu-mă pe furiș și strângând pumnii. Din când în când ochii îi fugeau la ceasul deșteptător de deasupra bufetului, care arăta opt și un sfert, opt și douăzeci, opt și jumătate. De ceilalți părea că nu-i pasă, deși bucătăria era plină; o interesam numai eu și ceasul. Afară se făcuse de mult întuneric. Apoi, pe neașteptate, am văzut născându-se un zâmbet pe fața Teofanei. S-a născut încet, venind cu nehotărâre și de departe, până ce i-a cuprins tot obrazul și atunci s-a uitat la mine de-a dreptul, fără să se mai ferească. Iar eu, deși aș fi putut să mă bucur, m-am strâns în mine și am răspuns cu un zâmbet oprit la jumătate, cu îndoială și nedumerire. Nimeni nu mă învățase să mă tem de oameni, mai ales când te privesc cu prietenie; am simțit însă că zâmbetul Teofanei, atât

de neașteptat după privirea ei dinainte, ascundea un gând șiret, ceea ce s-a adeverit foarte repede.

— Ei, dar tu nu te duci acasă? mi s-a adresat Teofana, nu cum ar fi vrut să mă alunge, ci doar să arate că-mi poartă de grijă.

Până atunci nu-mi vorbise niciodată și nici nu cred că mă privise decât ca pe o făptură fără identitate. Schimbarea atât de neașteptată în purtarea ei față de mine mi-a alungat ultima îndoială și m-a făcut să fiu cu ochii în patru. Teofana îmi întindea o cursă, voia ceva de la mine, și nu înțelegeam de ce se folosea de șiretlicuri, când aș fi fost gata să fac orice pentru ea, numai să-mi spună.

— Haide, a continuat ea, zâmbind tot mai prietenește, îți descui eu poarta.

Zicând așa, a ieșit pe coridor și a luat cheia mare, a porții, care atârna, cu un lănțug, într-un cui, pe tocul ușii de la bucătărie. Nu puteam să mă codesc, am urmat-o și, cu toată teama din mine, am simțit o bucurie nebănuită, care mi-a înfierbântat inima, să merg împreună cu ea, noaptea, până la poartă.

Eram sigur că Teofana avea o taină și așteptam să mi-o împărtășească, spre a-mi cere apoi ajutorul, pe care abia așteptam să i-l dau, până la capăt și fără nici o șovăire. Visam chiar că aveam de înfruntat primejdii, o luptă cu zmeii sau cu hoții, între basm și viața adevărată. Mă simțeam în stare să le înfrunt pe toate, cu vitejie, deși noaptea întunecoasă și plină de foșnete, mai degrabă închipuite, făcea să-mi bată inima de frică. Dar în același timp, prezența Teofanei lângă mine îmi dădea un curaj ca de beție și o încredere nebună în puterea mea de a trece peste orice piedică.

Pe lângă aleea pentru trăsură, acoperită de salcâmi care făceau deasupra o boltă înaltă, pierdută în întuneric, plină și ea de foșnete misterioase, la poartă ducea și o potecă, de fapt nepermisă, o scurtătură datorată copiilor. Domnul Alcibiade nu putea pune biciul pe ei dacă tăiau drumul de-a dreptul, printre boschetele și tufișurile înflorite tot timpul, dar îi mustra cu asprime ori de câte ori îi prindea călcând pe iarbă. Adesea îi aduna pe toți, îi punea pe un rând, ca la armată, și îi muștruluia, amenințându-i cu pedepse nemiloase. Și iarăși, nu putea să pună pază pentru atâta lucru, sau să stea la pândă tot timpul. Iar copiii, nu din răutate, ci fiindcă nu înțelegeau motivul opreliștii, pentru ei natura fiind fără hotare și neavând nevoie să fie protejată, o zbugheau de-a dreptul prin iarbă, ori de câte ori îl știau pe domnul Alcibiade în birou sau plecat după treburi. Acesta iar se mânia după

un timp, când vedea că se formează potecă, iar îl punea pe moș Dumitru să pieptene cu grebla iarba călcată, iar îi aduna pe delincvenți și iar îi amenința că primului recalcitrant îi va rupe urechile.

Lupta pentru cruțarea ierbii a continuat și în timpul războiului, când erau griji mai mari, și parcul era amenințat de alte primejdii decât să se formeze o potecă nedorită de stăpânul casei. Oricât l-aș fi dezaprobat pe domnul Alcibiade pentru ceea ce alții socoteau că era doar o manie, m-a durut inima în ziua când mi-am dat seama că iarba din parc nu-l mai interesa și poteca îi era indiferentă. În ultimele luni nimeni nu mai ținea seama de recomandările lui, pe care le făcea cu tot mai puțină convingere, și fără să le adauge amenințarea pedepsei. Poteca luase formă definitivă, pământul bătut cu piciorul era tare și crăpat de secetă. O foloseau nu doar copiii, datorită cărora se formase, ci chiar moș Dumitru, baba Stana și slugile celelalte, câte mai rămăseseră. Iar într-o zi, când se întorcea de la liturghie, unde se ducea din când în când, cu toată scârba pe care i-o făcea popa Scovergă – se ducea să se roage pentru Odor și pentru Toma, și pentru cine mai știe ce durere – am văzut-o chiar pe Alexandrina venind pe potecă. Domnul Alcibiade era la geam, a văzut-o și el, și nu s-a mai dus, cum făcea totdeauna, s-o întâmpine la intrare. Totdeauna, cât ar fi fost de necăjit și de plictisit, se ducea să-i deschidă ușa, se înclina în fața ei, făcând o reverență galantă, îi săruta mâna, apoi o săruta pe obraz cu o afecțiune statornică și discretă. Așa era domnul Alcibiade, discret, cu tot despotismul lui, și statornic; în gânduri, în fapte.

În ziua aceea, după ce Alexandrina intrase în casă, domnul Alcibiade a ieșit în parc, unde nu se vedea nimeni; copiii își făceau lecțiile sau se jucau pe devale. Îl văd ca și când ar fi fost ieri, cu o pălărie de panama albă, cu barba cam nepotrivită din foarfecă, îmbrăcat cu o haină de lustrin negru, descheiată la toți nasturii, ceea ce cred că se întâmpla prima dată. Ajuns în dreptul potecii, domnul Alcibiade a stat mult și a privit-o, cu umerii tot mai aduși, în timp ce vântul îi flutura haina neîncheiată. Atunci am știut că va veni un sfârșit, deși putea să fie încă departe. Dar de vestit se vestise.

Deodată, domnul Alcibiade și-a îndreptat umerii și a ridicat capul, de nu puteam crede; fiindcă avea vechea lui înfățișare trufașă. Pe urmă și-a încheiat haina, și-a îndreptat pălăria și a pornit cu pas milităresc pe potecă. Așa a mers până la poartă. Îl priveam din spate, mă aflam în colțul casei, acolo stăteam țeapăn de când o văzusem venind pe Alexandrina și nu îndrăzneam nici să plec, nici să mă duc jos, unde se auzeau copiii, la joacă. Mergea atât de falnic, de parcă ar fi fost în fața unui regiment cu trompeți și

fanfară, și-atunci mi-am amintit de războiul burilor și de tunica lui găurită sub coaste. Dar nu fusese colonel, bietul om, ci doar locotenent, și comandase doar o companie. Nu-mi păsa; în urechile mele și în mintea mea suna fanfara mare a regimentului.

La poartă, după ce s-a oprit scurt, ca la comandă, domnul Alcibiade a stat o clipă, apoi s-a întors soldățește și a pornit înapoi, călcând în ritmul fanfarei. Dar când a ajuns mai aproape, fără să arunce o privire spre mine, ca și când n-aș fi fost acolo, am văzut pe fața lui tristețea și descurajarea celui care nu mai știe pentru ce trebuie să trăiască.

Era cam la o lună după dispariția Teofanei, urmată de sfârșitul năprasnic al Mariei. Deși războiul se terminase, multe ale lui rămâneau neterminate. Trebuia altă pace.

* * *

Sunt singurul care n-am pus niciodată piciorul pe potecă, nici chiar după ce a fost îngăduită.

— Nu pe-aici, te rog! i-am spus Teofanei, când am văzut că o ia printre tufișuri.

— Nu fi ridicol! mi-a răspuns fata. Toate astea n-au să mai fie.

Putea să aibă dreptate, dar n-am urmat-o, ci m-am dus pe alee; îi bănuiam umbra în dreapta. Când ne-am întâlnit la poartă mi s-a părut că râde, deși abia i se deslușea fața.

— Ce-ai văzut? m-a întrebat deodată, apropiindu-se mult de mine.

Nu râdea, ci era încruntată. N-am înțeles ce voia să spună și am bătut din pleoape.

— De ce mă pândești? a continuat ea, cu glasul mai aspru.

Mi-a pus cheia porții în piept, ca pe o pușcă, și-a apăsat, de m-au durut coastele.

— Bagă de seamă, să nu te amesteci în treburile mele și să nu scoți o vorbă, că te ia mama dracului!

Cu tot tonul amenințător, părea mai degrabă că glumește. Oare numai pentru atât mă chemase? Ce știam despre ea? Ce văzusem în afară că nu se atinsese de prăjitură? Cui și ce-aș fi putut spune? Apăsarea din piept a slăbit. Teofana s-a întors înspre poartă.

— Crezi c-o să se aleagă mare lucru de tine? mi-a spus, în timp ce răsucea cheia în broască.

Nu înțelegeam nimic, încă mai așteptam mărturisirea. Am fost dezamăgit văzând că nu urmează altceva, și când poarta s-a închis după mine, am stat locului, sperând ca Teofana să mă cheme, decisă în ultima clipă. Nu m-a chemat, ci i-am simțit pașii îndepărtându-se pe potecă. Și deodată mi-am dat seama că poarta rămăsese descuiată, nu se auzise cheia răsucindu-se în broască, n-aveam nici o îndoială, scotea un sunet pe care îl cunoșteam bine.

Dacă nu se mai făcea pază ca într-o vreme, în schimb încuiatul porților și al ușilor rămânea o rigoare a casei. Seara târziu, după ce termina lucrul în birou și înainte de a se duce la culcare, domnul Alcibiade închidea cu zăvorul trecerea spre bucătărie, iar cheile de la poartă și de la antreul mic le lua cu el și le ținea pe noptieră până dimineața.

Grija porții, care rămânea încuiată ziua și noaptea, o avea moș Dumitru; el se ducea să deschidă când venea cineva, el închidea pe urmă, iar cheia o punea în cui, pe tocul ușii de la bucătărie. El dădea drumul slugilor să plece, seara, el le descuia dimineața după ce domnul Alcibiade punea cheia pe tocul ușii de la bucătărie. Nu pleca niciodată peste noapte, dormea într-o odaie vecină cu a lui moș Covrig lângă grajduri; acasă se ducea doar baba Stana, și el trecea pe acolo un ceas sau două, să se laie, sâmbăta după-amiază.

Toți din casă cunoșteau rânduiala, după cum știau cu ce grijă veghea domnul Alcibiade ca ea să se respecte. Ce se întâmplase cu Teofana, unde-i fusese mintea, de putea săvârși o greșeală atât de gravă? Am mai întârziat, sperând că are să se dezmeticească și are să se întoarcă. M-am gândit să mă duc după ea, dar s-ar fi băgat de seamă. Nu știam cum să îndrept lucrurile, deși eram sigur că domnul Alcibiade ar fi iertat-o cu ușurință, poate nici n-ar fi mustrat-o, ci i-ar fi mângâiat pletele, cu gestul pe care îl știau toți din casă. E adevărat că Teofana era ascultătoare, învăța bine, nu supăra pe nimeni, se mișca lin și nu lăsa urme, copiii însă o pizmuiau fără să se ascundă pentru preferința pe care i-o arăta domnul Alcibiade. Chiar și mie mi se părea nedrept că lor nu le mângâia niciodată părul, fără să mă gândesc că niciunul nu avea păr ca al Teofanei.

Pe când stăteam așa în cumpănă, mi-a venit deodată o bănuială, că toată întâmplarea fusese premeditată, că Teofana se oferise să mă conducă nu atât ca să mă amenințe, ci mai ales ca să lase poarta descuiată. Și pentru ce altceva ar fi făcut așa, dacă nu ca mai târziu, după ce domnul Alcibiade lua cheile din cui, cineva să poată ieși sau intra pe poartă? Devenea Teofana

dușmanul casei? Și iată-mă nevoit să veghez, așteptând să se stingă luminile pe rând, în toate odăile, căci acum era iarăși gaz și se aprindeau toate lămpile, fără să se mai pună transperantele la ferestre.

Aici cred eu că a fost greșeala domnului Alcibiade, că a socotit războiul terminat, când mai erau multe gloanțe netrase.

Cât despre Teofana, nechibzuința ei nu a creat nici o primejdie, împotriva oricărei alte impresii. Dar chiar să nu fi fost așa, cine ar fi putut s-o împiedice? Acum, când știu faptele, îmi dau seama că nici o forță n-ar fi întors-o din drum, dacă pornise, trăsnită de dragoste.

Se întâmplase în aceeași zi, nu mai demult; pe la patru după-amiază. Și fusese de-ajuns o clipită. Venea de pe câmp, își luase obiceiul să umble mult, singură, o răscoleau dorințe și doruri neștiute, nu vedea pe nimeni dacă-i trecea prin față, nu auzea pe nimeni dac-o striga pe nume.

La puț, un ofițer german, în retragere, își adăpa calul. Era ca un copil blond, o minune de înger, numai că îl asprise războiul; părea că duce în spinare secole, că vine tocmai din vremea cruciaților, de la eliberarea Ierusalimului. Avea ochi albaștri, cam reci, teutonici, dar se încălzeau la un zâmbet.

Zâmbi, văzând-o pe Teofana. Ea nu putea să zâmbească, se oprise la un pas de el, împietrită, și se uita în ochii lui ca și cum s-ar fi căutat în altă viață. Din clipa aceea, viața ei aici se terminase, și numai el putea să-i dea alta.

Ofițerul avea mâneca stângă smulsă, și în jurul umărului se vedeau bandaje însângerate. Îi crescuse barba, mai puțin blondă ca părul, bătută de vânt și de ploaie. Semăna cu un martir tânăr. Peste vreo două ceasuri, când nu se mai vedea lumina decât în biroul domnului Alcibiade, am auzit pași pe potecă. De-abia apucasem să mă lipesc de gard și s-a ivit Teofana, cu pelerina albastră de școală, cu părul într-o basma neagră. Despre basmale am spus altă dată. În pachețelul pe care îl avea în mână, am înțeles mai târziu că era prăjitura; o ducea iubitului ei, ca pe un dar de nuntă. Baba Stana, care o crescuse și-ar fi stat în fața puștilor s-o apere, îl adăpostise, cu învoirea lui moș Dumitru. Amândoi înțelegeau că altfel fata era ca și moartă. Și-au făcut cruce. Au dat acatiste.

Cinci săptămâni a stat acolo alesul Teofanei, neîndurându-se să plece de lângă ea, și când nu s-a mai putut să rămână, fiindcă se scurgeau ultimele trupe, a luat-o cu el, pe cal, și au trecut munții. Până atunci ea s-a dus seară

de seară la el, după ce se stingeau lămpile. În tot acest timp poarta a rămas descuiată, fără ca nimeni să știe. Și s-a întâmplat ca nimeni să n-o încerce.

Capitolul 31

Presimțiri și predestinări în viața Teofanei: limba germană; convertirea la ritul catolic. Tânărul ofițer neamț de la fântână. Admirația domnului Alcibiade pentru cultura germană. Consimțământul lui la unirea Teofanei, urmat de extravaganta purtare cu tăinuitorii.

N-am urmărit-o pe Teofana, ci am rămas lipit de gard, fără nici o putere. Nu doar atunci, niciodată n-am fost în stare să urmăresc pe cineva. Cred că este nevoie de o însușire anume, un talent, o îndemânare, o îndrăzneală; totdeauna mi-a fost teamă că îmi va trosni un vreasc sub picioare sau va scârțâi dușumeaua și se va trânti o ușă. De stat la pândă însă am stat, cu ceasurile, așa eram în apele mele, fiindcă nu-mi lipsește răbdarea, iar timpul care trece pe lângă mine se transformă în imagini mișcătoare, tot felul de lumi se nasc, își trăiesc istoria și se sting spre a se naște altele, iar eu sunt martor la toate aceste morți și nașteri, fără ca viața mea să se scurgă odată cu ele. Dacă n-aș ști să stau la pândă, de multe ori n-aș putea să termin de scris o pagină, acolo unde înțelesul unor fapte este ascuns și trebuie să aștept în liniște și în nemișcare clipa când îl pot prinde. Uneori aștept ore, alteori zile; mi s-a întâmplat să aștept cu lunile și cu anii. Îmi cunosc meseria. Am început-o când pândeam să se stingă luminile la ferestrele domnului Alcibiade, și în același timp pândeam luna, să iasă din nori, pândeam liliecii, cum zburau pe dârele de întuneric dintre arbori. Nimeni nu mă pusese acolo de pază, la poartă, dar să fi plecat socoteam că aș fi trădat casa domnului Alcibiade, unde chiar în seara aceea îmi mâncasem și eu prăjitura.

La mine acasă învățasem de mult să intru pe furiș, sau se învățaseră cu plecările mele și nu-mi mai cerea nimeni socoteala. Cred că uneori mama prindea de veste, dar închidea ochii, știindu-l pe tatăl meu prea aspru și înconjurat de necazuri, cum erau atâți oameni în timpul războiului.

Cântau cocoșii a patra oară, ceea ce se întâmplă numai când li se năzare că o noapte e mai lungă decât altele. Atunci abia a venit Teofana, tupilându-se pe sub garduri, pășind atât de ușor că nu i se auzeau pașii. Oare în drumul ei nu era nici un vreasc, să-i trosnească sub picioare?

Nu cântau degeaba cocoșii, fusese o noapte lungă, iar pe mine mă pătrunseseră frigul și umezeala. Când am ajuns acasă aveam hainele jilave,

așa le-am pus pe scaun; dimineața mama le-a găsit, le-a dus afară să se usuce și mi-a călcat pantalonii. Am tușit o săptămână întreagă, am băut ceai de tei și siropuri cu gudron, care miroseau a păcură.

A fost o săptămână de neliniște, m-am zbuciumat întrebându-mă dacă sunt dator să-i spun domnului Alcibiade. Toate nopțile poarta rămânea descuiată; nimeni din casă nu știa, în afară de Teofana și de moș Dumitru.

Amară mai fusese prăjitura! Și o plăteam cât n-ar fi făcut toată tava! Eram dator să spun, la acest gând am ajuns, degeaba aș fi căutat altul. Numai că n-aveam voie. Și am tăcut, luând asupra mea păcatele. Astăzi, după atâta timp, știu că am făcut rău. Dar nici a doua oară, dacă ar fi să fie, n-aș putea să fac altfel.

Cred că tot așa judeca și moș Dumitru, dacă tăinuia plecările Teofanei. Știa că îl trădează pe domnul Alcibiade, dar nici el nu putea să facă altfel, și poarta rămânea descuiată toată noaptea. I-ar fi deschis el însuși Teofanei, și apoi ar fi așteptat-o să se întoarcă, dar de la o oră înainte cheia era la stăpânul casei. Nimeni nu știa că în toate aceste nopți, bietul moș Dumitru stătuse de veghe, în tufișuri, ca să păzească poarta, până dimineața, când domnul Alcibiade punea cheia pe tocul ușii de la bucătărie; atunci abia se ducea să încuie.

* * *

Deși am fost cel mai aproape de drumul Teofanei, unde mergea ea n-am știut înaintea celorlalți. Am aflat odată cu toți din casă.

Cred că fusese un presentiment al ei, iar mai presus de ea fusese o predestinare.

Nimeni din copii nu învățase limba germană, decât atâta câtă se cerea ca să poată trece la examene, ca gâsca prin apă; se scutură și rămâne uscată. Era un refuz inexplicabil, când domnul Alcibiade vorbea germana ca pe a doua limbă maternă, iar în biblioteca sa Goethe ocupa două rafturi, în ediții atât de bogate că stârniseră până și interesul baronului, căruia cred că nu-i lipseau cărțile, ba poate îi stârnise chiar admirația, altfel nu s-ar fi înduplecat să renunțe la o odaie. Cine știe dacă refuzul copiilor, mergând până la adversitate, uniți ca la răzmeriță, nu se datora Alexandrinei, spiritului ei părea suav ca să se acomodeze cu virtuțile teutonice?! În Germania, care a dat cei mai mari compozitori ai omenirii și unde în acel timp se făcea mai multă muzică decât în tot restul lumii, nu putea să lipsească harpa, slujită de mâini virtuoase, totuși, nu știu de ce există în

mine credința poate de atunci când l-am văzut pe baron în casa domnului Alcibiade, că instrumentul acesta, limpede și fragil, acolo scoate sunete mai precise decât oriunde, însă nu tot atât de limpezi și de fragile, ci imperative și aspre. Lângă harpa Alexandrinei nu se putea vorbi limba germană.

Numai Teofana se arătase de mică atrasă de limba pe care ceilalți copii nu puteau s-o iubească și nu izbuteau s-o învețe. Nu vreau să spun că una din fapte era consecința celeilalte, dar tot atât de adevărat este că interesul ei pentru limba germană, devenit încântare și pasiune, coincidea cu aversiunea pentru harpă. Când Alexandrina încerca s-o inițieze în bogatul și dificilul necunoscut al instrumentului, plin de bucurii misterioase, fata suferea în toate fibrele ființei ei și nervii încordați o exasperau, intrați în rezonanță cu coardele harpei. O liniștea o baladă de Uhland, un imn vindicativ de Schiller sau o reverie tristă de Heine.

Nu-l avusese profesor decât pe domnul Alcibiade, cu care începuse să învețe de pe la trei ani, fără metodă, fără gramatici și lexicoane, cum învață un copil să vorbească ascultând-o pe mamă. Astfel, când ajunsese în școală, Teofana avea limba germană intrată în sânge, ca o limbă maternă. Era, cred, una din cauzele pentru care domnul Alcibiade o iubea mai mult decât pe copiii ceilalți, chiar și decât pe Tom, o adora ca pe o prințesă. Și mai cred că deși plecarea ei l-a îndurerat și i-a grăbit sfârșitul, în sinea lui nu a dezaprobat-o. Iar dacă ar fi avut cum s-o oprească, n-ar fi oprit-o. Când moș Dumitru i-a dat plicul lăsat de Teofana, și a găsit înăuntru fotografia iubitului, s-a uitat la chipul blond, frumos și blând, cu numai o umbră de asprime bărbătească, s-a uitat curios și cu admirație, până ce a spus, acceptând soarta:

— E un prinț, și o merită!

Judeca după fizionomie, fără să-și închipuie că noblețea acelui tânăr, cum i-o citise pe față, era o moștenire autentică și atât de veche încât ieșea din realitate. Nici el și nici strămoșii lui din ultimele generații n-ar fi amintit cuiva că descindeau în linie directă din însuși Dietmar, întemeietorul casei domnitoare a Lombardiei, cu capitala în Verona, pe atunci Bern, care, cu primii urmași, devenise numele lor de familie, păstrat până în zilele noastre. De secole, alți urmași emigraseră în Germania de nord, și ultimul von Bern, tatăl tânărului din fotografie, avea un rest de domeniu aproape de Hamburg, pe drumul către Lübeck și Travemünde.

Căldura nobilă din ochii acelui tânăr care o vrăjise pe Teofana era desigur o moștenire sudică, de dincolo de Alpi, unde se întinde însorita

câmpie a Lombardiei. Numele lui însă avea o emanație rece, solemnă și princiară, care ar fi înghețat inima fetei, să nu fi fost atât de nebunește înfierbântată. Îl chema Harold, cum nu s-ar fi putut mai germanic. Dar el venea de la Verona, unde se iubise perechea legendară. Poate fusese încă o predestinare, fiindcă, deși sfârșită atât de repede și de tragic, pentru mine iubirea lui Harold și a Teofanei nu este mai puțin legendară decât a lui Romeo și a Julietei.

* * *

Spre deosebire de ceilalți copii, care nu prea se omorau cu biserica, fiind crescuți cu totul nehabotnic, Teofana era credincioasă. Din puritate. În biserică nu-l căuta pe Dumnezeu, ci numai refugiul unde spera să fie la adăpost de minciună și de ofensă. Erau temerile ei, atât de precizate că făceau să-și piardă însemnătatea păcate mult mai rele, cum ar fi fost trădarea, omorul sau jaful; pe acestea nu le putea concepe. Dar biserica unde-și căuta refugiul avea să-i ofere cele mai sfruntate exemple de minciună, în purtarea popii Scovergă.

Trecuse timp până să le observe; spiritul ei nu stătea la pândă, să-l prindă în greșeală pe slujitorul bisericii. Vorbele ireverențioase la adresa acestuia, pe care le auzea în casă, i se păreau calomniile unor atei incapabili de credință. Credința ei în schimb era atât de neclintită, încât se sili să-l absolve pe popa Scovergă, chiar atunci când nu se mai putea îndoi că între faptele și piedicile lui era distanța dintre pământ și soare. Își spuse că omul învestit să-l slujească pe Cel de sus putea să fie un biet păcătos în viața lui din afara bisericii; dacă Dumnezeu îl tolera, când ar fi putut să-l doboare cu un trăsnet, însemna că părintele rămânea în mila Domnului, care îi tolera păcatele, și atunci cu atât mai mult trebuia să i le tolereze credincioșii.

Astfel, Teofana merse mai departe la liturghie, duminica, silindu-se să nu bage de seamă că uneori slujbele se transformau în petreceri laice, încurajate de însuși părintele, care citea evanghelia cu nasul roșu de băutură, intercalând între vorbele sfinte când ocări din cele mai grosolane, când glume cu două înțelesuri, de se stârnea freamăt și râs în biserică. Ea continua să-și apere credința, să-și păstreze refugiul, simțind că va avea și mai mare nevoie de el, odată cu trecerea anilor. Într-o casă ca a domnului Alcibiade, unde se ignora calendarul bisericii, era greu să țină posturile și totuși Teofana, cu ajutorul babei Stana, care trăia cu frica lui Dumnezeu, izbutea să se păstreze curată, chiar dacă de multe ori trebuia să se prefacă

bolnavă ca să nu vină la masă. Oare nu se putea trăi fără minciună? Eforturile ei însă se răsplăteau cu mulțumirea că mergând să se spovedească n-avea de mărturisit nici cel mai mic dintre păcate. Nu-i plăcea să stea în genunchi, cu capul sub patrafirul părintelui, cu obrajii aproape lipiți de pantalonii care ieșeau la iveală prin rasa despicată în față și-n care dospeau mirosuri aspre, învechite, în schimb, pe urmă, când ieșea la aer și la lumină și își lua împărtășania, lumea i se părea mai bună ca înainte, iar ea, mergând înspre casă parcă avea aripi, se simțea ușoară și neprihănită și mulțumea lui Dumnezeu care-i ajutase să treacă prin cazna spovedaniei, fără să se îndoiască.

Însă la ultima ei spovedanie, cu un an înainte, de Paște, când în biserică mirosea a zambile și a salcie verde, Teofana avu de îndurat o încercare atât de brutală că o umplu de groază și-i tulbură mințile. După ce o iscodi de toate păcatele pe care nu le făcuse, dacă ținuse postul, dacă își ascultase părinții, dacă nu era în ceartă cu nimeni, dacă nu jurase strâmb și nici nu mințise, popa Scovergă o întrebă, aplecându-se la urechea ei, scăzând glasul, într-o șoaptă misterioasă:

— Ai sărit pârleazul?

Fetele de la țară cunoșteau vorba părintelui; care cum era mai răsărită, codană, de începea să i se vadă sânii prin bluză, trebuia să răspundă la întrebare. Teofana nu cunoștea al doilea înțeles al cuvântului, iar dacă în parcul domnului Alcibiade nu erau pârleazuri, avea moș Dumitru, între ogradă și grădina de zarzavaturi. Deci, răspunse, făcând ochii mari de mirare:

— Da, părinte!

O clipă, popa rămase țeapăn, într-o încordare stupefiată, și doar mațele îi ghiorăiră, nu de foame, ci de uimire. Pe urmă, după încordarea aceea, tot trupul i se făcu moale și începu să se bâțâie, fără nici o stăpânire, că i se auzeau pocnind încheieturile.

— Când? întrebă el, cu vocea șuierată, în timp ce își înfigea o mână în umărul fetei.

Ea era speriată de tremurul lui, de vocea șuierătoare, de mâna care îi strângea umărul, ca o gheară, dar tot nu putea să înțeleagă. Și după ce se gândi bine, să nu greșească, răspunse, prostită:

— Ieri după masă, părinte!

— Ah, păcătoaso! gemu popa Scovergă, strângându-i obrazul între genunchii osoși, care tremurau ca de friguri.

Fără să ajungă la înțelesul deplin al întâmplării, fata își dădu seama că preotul, care o întreba de păcate, se afla el însuși în fața unui păcat groaznic, și se miră că nu se dărâmă biserica. Ajunse acasă tremurând de scârbă și de deznădejde și, neavând cum să se reculeagă, căzu hohotind la picioarele domnului Alcibiade căruia îi spuse întâmplarea, spovedindu-se a doua oară.

Știu cum ar replica sinodul în apărarea bisericii. În alte cazuri asemănătoare s-ar putea să aibă dreptate, medicina le cunoaște: crize de isterie sau boli ale imaginației. Domnul Alcibiade nu avea motive să se îndoiască de sănătatea fiicei sale și apoi își cunoștea omul; totdeauna socotise că în popa Scovergă sălășluia o făptură scârnavă. Dar ca să-l apuce de barbă ar fi însemnat să ridice împotriva sa tot satul. Oricât ar fi ei de necredincioși, oamenii au nevoie de un preot, măcar să le dea împărtășania în pragul morții. Nu le spuse nimic celorlalți copii, nici nu le interzise să intre în biserică, și nici slujitorului ei nu-i închise ușa în nas, de zi întâi, nici nu-i puse mai puțin de cinci franci în căldărușă. Însă popa își primi pedeapsa curând, când Teofana trecu la credința catolică, fără ca domnul Alcibiade să facă taină din această trădare. Să nu se fi știut cu musca pe căciulă, ce mai anateme ar fi aruncat popa din ușa altarului, blestemând-o pe oaia rătăcită și întreaga familie, cu capul ei în frunte! Dar nu, tăcea mâlc, deși vuia satul, iar babele se cruceau și scuipau ca după diavol, crezând despre catolicism că este o credință păgână.

De zi întâi, popa n-avea încotro, trebuia să dea ochii cu domnul Alcibiade, că doar nu abjuraseră toate sufletele din casă, și să nu se fi dus cădea într-o vină grea față de biserică, însemna că își lasă turma nepăstorită. Așa că, o dată pe lună, era nevoit să ia cunoștință de disprețul pe care i-l purta domnul Alcibiade și care i se citea cu ușurință pe față. Totdeauna când ieșea pe ușă i se făcea frică să nu se pomenească altoit cu un picior în spate, ba încă să vadă și dascălul. Pășind repede, cu bucile strânse, părintele se ruga în gând: „Apără Doamne!” fără să uite însă cei cinci franci de argint pe care domnul Alcibiade îi arunca în căldărușă.

Trecerea Teofanei la noua ei credință se făcu atât de repede cât îngăduiau canoanele. Ea se simți ca într-o casă nouă, mai mare și mai frumoasă, cu podoabe mai bogate, deși Dumnezeu rămăsese același, ca și Mântuitorul. Îndată ceilalți copii, înclinați să zeflemisească, o numiră Fana catolica. Era puțin comic, ținând seamă că numele ei rămânea mai ortodox decât toate. De fapt, ea nu făcuse altceva decât să se pregătească pentru un destin aflat foarte aproape. Împlinise șaptesprezece ani și era gata.

* * *

Și Teofana îi văzuse pe ulani intrând călări în curte ca să ceară casa. Îl văzuse și pe baron și îl privise cu o ură fricoasă, fiindcă avea putere de viață și moarte și îi înghesuise pe toți într-o odaie. Dar când mai târziu baronul ceru cheia bibliotecii, ura din inima ei, fără să-i treacă frica, se transformă în admirație. Purtătorul titlului de noblețe venea de la lupte grele, îl așteptau altele, făcuse război pe jumătate din întinderea Europei, era obosit, înghețat, înfometat, și cum ajunsese într-o casă, nu voise altceva mai înainte, ci cheia bibliotecii. Acolo se afla, pusă în cărți, tot ce era mai de seamă în cultura omenirii. O bună parte din acele cărți le citise ea însăși, prin ele își reprezenta lumea, și gândindu-se că baronul le răsfoia acum, căutând un reper sau o reminiscență în trecutul lui de învățătură, i se părea că spiritele lor se întâlnesc într-o lume aflată mai presus de mizeriile omenirii, departe de război și de suferințe, salvată prin ceea ce a izbutit ea să adune în mii de volume.

Cunoștea și ea brutalitatea învingătorului, care semăna moartea în jur, cu tunul, cu pușca și cu zepelinul. Văzuse și ea casele bombardate, de unde se scoteau răniții, pe brancarde pline de sânge. Auzea blesteme și injurii, le înțelegea, știind că pornesc din spaimă și suferință, dar ar fi vrut să separe războiul de ceea ce rămânea nobil în gândirea oamenilor și nu putea să se piardă, datorită literei tipărite. Peste biata noastră țară nu venise un popor, care își avea și el o țară, cu biblioteci numeroase. Venise o armată. O alcătuire absurdă. În compunerea ei nu intrau eroii cunoscuți de ea din legende și din literatură. Aceia continuau să existe, alcătuind o altă armată, din nefericire pusă în umbră. Dar nimeni nu putea să-i anuleze și nici măcar să-i nege, fiindcă atestatele existenței lor se aflau în bibliotecile de pe întreg pământul. În momentele de frică, Teofana apela la ei, să vină cu spadele lucind în soare și s-o ajute. Îi căuta în cel mai îndepărtat din timpurile trecute, ducându-se până la mitologie, care poate dezvălui mai bine decât cărțile de istorie firea și năzuințele unui popor și poate defini mai ușor locul lui printre celelalte popoare. Puritatea o făcea să greșească uitând cu totul, între eroii din legende, pe cel care și-a ucis fratele sau și-a necinstit sora; sau a furat comori ascunse sub ape; sau a așteptat somnul potrivnicului ca să-i bage cuțitul în inimă, neputând să-l învingă în luptă dreaptă; sau a cotropit, a împilat și și-a făcut singur legea. Să nu fi trecut pudică peste

toate acestea, ar fi știut din ce sământă se trăgea baronul care voia toată casa.

Eroii ei nu aveau pată – și nici măcar tirania lui Wotan, bunăoară, nu i se părea fără justificare, de vreme ce era atoateștiutorul și stăpânul a toate. Pe Balder îl iubea fiindcă era invincibil, ca Ahile, iar pe Donar fiindcă se lupta întruna cu uriașii din ghețuri și neguri. Dar cea mai aproape de inimă o punea pe Brunhilda, înainte de toate femeie. Și dacă în curând avea să calce legea domnului Alcibiade, poate exemplul venea de la această mândră walkirie care pentru dreptatea lui Agnar nesocotește poruncile lui Wotan. Ca ea, Teofana ar fi înfruntat orice pedeapsă, închisoarea între ziduri de foc, pentru ceva din sufletul ei care izbucnise ca flacăra și era mai presus decât toate legile. Nu crezuse niciodată că Brunhilda avea un frate.

Așa îl văzu, la fântână. Ca pe fratele Brunhildei, întruchiparea tuturor eroilor ei, având de la fiecare partea cea mai bună. Totul în ea era pregătit să-l primească. Nu trebuia să judece, fiindcă judecase dinainte.

Puritatea Teofanei, la cei șaptesprezece ani pe care îi împlinise, nu era știrbită nici măcar în închipuire, fiindcă iubirile din literatură, retrăite de ea cu sfială dar nu fără pasiune și transformate în iubiri proprii, nu se umbreau cu imagini obscene. Pentru ea, gestul iubirii, pe care îl intuia fără să se rușineze, era ferit de impuritate prin el însuși, fiind o aspirație miraculoasă și sublimă, ca înălțarea la ceruri.

Iar ursitul ei, orice viață ar fi avut înainte, cu rătăciri ca ale celor mai mulți dintre tineri, venea de pe câmpul de luptă, după un război care ținuse patru ani de zile, și în acest timp, trecând prin flăcări, își arsese până și amintirea vechilor lui păcate. Teofana socoti că era însetat de iubire, de aceea i se dărui din prima noapte, după ce mâncară împreună prăjitura sărăcăcioasă.

* * *

După plecarea lor și când s-a aflat toată întâmplarea, moș Dumitru și baba Stana, încărcați de ani, de beteșuguri, nu lipsiți de greșeală, dar buni la suflet și dăruiți cu totul dragostei pentru Teofana, au stat în genunchi în fața scărilor, așteptând judecata.

Când domnul Alcibiade a ieșit din casă, cu biciul în mână, baba Stana și-a lăsat capul în jos, cu mâna la gură. Moș Dumitru, fără să-și scoată căciula, și-a pus fruntea pe treapta scării. N-au tăgăduit, nu s-au milogit, n-au cerut iertare.

Of, Doamne, unde s-au dus acești oameni, și împreună cu ei domnul Alcibiade?! Ce demni erau unii de alții!

În grajd, lângă ușă, atârnau tot felul de bice, începând cu unele foarte simple, un șfichi legat pe o codirișcă, și mergând până la cele mai scumpe, de piele împletită, lungi, elastice și ușoare, cu mânerul de ebonită lucioasă, alteori de bambus, sau de abanos, că era o plăcere să le ții în mână și parcă zburau singure prin aer când le fluturai peste crupele cailor. Unele aveau podoabe de argint curat, inele și ținte, alcătuind desene care nu rugineau niciodată și n-aveau altă menire decât să fie frumoase. Dar biciul cel mai nou, ultimul descoperit de domnul Alcibiade căruia îl plăcea să umble prin prăvălii și să caute, sau să le comande în Anglia și Germania, după cataloage ilustrate, acela îl ținea în birou, lipit de bibliotecă. Îl încredința lui moș Dumitru când îl trimitea la oraș, sau la gară, să primească oaspeți de seamă, sau când se ducea el însuși să-i întâmpine. Atunci nici hamurile cailor nu rămâneau cele de toate zilele, ci se puneau unele noi galbene dacă era dimineața, până la prânz, și albastre după-amiaza sau înspre seară. Domnului Alcibiade îi plăcea fastul și, nu știu cum, trăsura lui părea mai bogată decât automobilele domnului Pretoreanu. Cu vopseaua ei de lac negru; cu spițele roților roșii; cu pernele de catifea albastră; cu ferestrele felinarelor de cristal șlefuit în fațete, ca diamantul; cu covorașul de la picioare, o carpetă de rugăciune adusă din Turcia. Și moș Dumitru se îmbrăca de sărbătoare, fără să-și schimbe portul de la țară, ci punându-și cioareci de dimie albă, cămașă cusută cu râuri și mintean negru, adăugând o bundă înflorată când era vremea mai răcoroasă. Așa, cu îmbrăcămintea lui țărănească și cu nelipsita căciulă de oaie, neagră, chiar dacă ar fi fost miezul verii – și ce căciulă, nici de astrahan n-ar fi fost atât de lucioasă! – moș Dumitru n-avea mai puțină bogăție pe el și nu arăta mai puțin mândru decât slujitorii voievozilor de pe vremuri.

Așa era și acum, când venise la judecată, îmbrăcat ca de Paște, decât că își pusese cioareci negri, de dimie nouă. Nu mai țin minte ce avea pe ea baba Stana, am auzit pe urmă că erau lucrurile ei cele mai bune, păstrate pentru înmormântare.

Toți care pândeau la ferestre, după perdele, sau afară, pe la colțurile casei, așteptau ca domnul Alcibiade să ridice biciul. N-ar fi fost o pedeapsă, pedeapsa avea să vină pe urmă, potrivită cu fapta lor fără iertare; biciul însemna doar rușinea.

— Ridicați-vă! le-a spus domnul Alcibiade.

S-au ridicat, dar au rămas cu privirea plecată. Domnul Alcibiade i-a poruncit lui moș Dumitru:

— Du-te de înhamă caii la trăsură!

Nu mai știu dacă erau caii dinaintea războiului și unde îi ascunsese ca să scape de rechiziție, sau cumpărase o pereche nouă. C-ar fi fost unii sau alții, cai mai inimoși n-am văzut la nimeni.

Pe baba Stana a poftit-o să stea jos, pe banca de lângă scară, iar el s-a dus la cămări cu un zimbil de papură, în care a pus un jambon, o costiță afumată, o cutie de sardele și două felii mari de brânză. Din bucătărie a mai luat și o pâine. Pe urmă a coborât în pivniță, și în alt zimbil a pus șase sticle de vin, ceruite la gură, păstrate dinaintea războiului.

Când trăsura a fost gata și a tras în față, a luat-o pe bătrână și i-a ajutat să se urce în spate, așezând-o pe pernele de catifea albastră. Pe moș Dumitru, care ținea caii de căpestre, l-a așezat în stânga ei. La picioarele lor a pus cele două zimbile, iar el s-a urcat pe capră, a luat hățurile, a fluturat biciul și a ieșit cu trăsura pe poartă, ducându-i pe cei doi slujitori necredincioși cu mai multă cinste decât pe oricine din câți oaspeți avusese în casă.

Am socotit toți că domnul Alcibiade își cam pierduse mințile, și nici n-ar fi fost de mirare. Când s-a întors, căzuse de mult noaptea, dar era o lună mare și luminoasă răsărită peste copacii din vale. Pe unde umblase trăsura atâta timp nu prea s-a aflat; au văzut-o unii ici, alții colo și s-a înțeles că ajunsese până în șoseaua mare, de unde se abătuse spre pădure și i se pierduse urma. Dacă nu s-ar mai fi întors niciodată, am fi crezut că domnul Alcibiade îi împușcase pe cei doi bătrâni în întunericul pădurii, și pe urmă se dusese în lume. Dar bătrânii erau în viață, și alți oameni văzuseră cum îi adusese chiar domnul Alcibiade cu trăsura la poartă și intrase în casă cu ei, cărând și două zimbile, el cu mâinile lui, cumpănindu-le. În casă rămăsese o bucată de vreme, un ceas sau poate doar jumătate.

Când trăsura s-a întors nu mai eram acolo; nu mi-a fost greu să aflu că domnul Alcibiade venise singur, pe moș Dumitru îl lăsase acasă, fără să înțeleg cu ce rațiune; în orice caz nu ca să-l izgonească. Poarta o descuiase el însuși, intrase în curte și deschisese porțile mari, care se zăvoreau pe dinăuntru, de închisese la loc cu grijă, le pusese drugii și lacătele, apoi deshămase caii și-i băgase în grajd, fără să aștepte ajutorul copiilor. Aceștia se pricepeau și la cai, și la trăsură, îl ajutau pe moș Dumitru să pună

hamurile și le plăcea să stea lângă el, pe capră, să țină hățurile cu amândouă mâinile.

Copiii erau de un ceas în sufragerie, așteptau înfometați și somnoroși masa de seară. Domnul Alcibiade însă n-a stat cu ei, ci doar a spus rugăciunea, după ce și-a cerut iertare de întârziere și pe urmă s-a dus în birou, unde lumina a ars până la miezul nopții.

Un ceas mai târziu, când luna albea transperantele din ferestre, s-au auzit două detunături în mijlocul parcului, apoi încă una, mai puternică. Domnul Alcibiade a ieșit repede cu pușca într-o mână, cu un felinar în mâna cealaltă. Nu se mai auzea nimic și nu știa încotro să pornească. A ocolit casa o dată, pe urmă s-a dus la poartă și a găsit-o larg deschisă, cu cheia în broască, pe dinăuntru. Atunci și-a dat seama că seara, tulburat de toate întâmplările, cu gândul în altă parte, uitase cheia în broască, și nici măcar n-o răsucise. Nimeni nu știa și nici n-avea cum să mai afle că timp de cinci săptămâni Teofana lăsase poarta descuiată în toate nopțile. Și-abia acum, când ea plecase și poarta rămăsese descuiată din vina domnului Alcibiade, cineva o încercase și intrase în parc, fără nici o piedică.

Capitolul 32

Pedepsele aplicate povestitorului pentru purtări necuviincioase. Nemții din casă, întârziați la noi fără noimă. Ultima noapte a Mariei în parcul domnului Alcibiade.

Soldații de la balastieră plecaseră de aproape o lună, cu ordin sau fără ordin, după ce dăduseră drumul prizonierilor. Cei de la paza podului rămâneau pe loc, când și un copil ar fi înțeles că nu mai aveau ce face acolo. Șeful lor, Albert, un sergent micuț, curățel, cu obrazul trandafiriu și cu mustața blondă, spunea că nu poate pleca până nu primește hârtie cu ștampilă. De la cine, dacă plecase comandamentul și nu mai treceau decât trupe răzlețe, întârziate sau rătăcite? Eu cred că Albert și-ai lui întârziau fiindcă la ei în țară nu-i aștepta nici o bucurie. Îi știam bine pe toți, locuiau la noi în casă. De unde, de neunde, nu le lipseau de niciunele. De multă vreme nu-și mai primeau tainul de la companie, care nici nu mai știau unde este; nici pesmeți, nici conserve, nici zahăr, nici măcar orz prăjit în locul cafelei. Acum, la sfârșitul războiului, când nu prea se mai făceau rechiziții, fiindcă nici nu prea avea cine le face, oamenii din sat se mai chiverniseau și

pe lângă ei o duceau bine și nemții. Ba până nu demult, când mai mergea poșta lor militară, trimiteau câte unele și acasă, în Germania, unde era mare foamete. Aveau dreptul să trimită lădițe de câte cinci kilograme, doar să scrie bine adresa. Nu puteau pune înăuntru carnea căpătată de la oameni, care acum tăiau porcul aproape pe față, nici untura; una s-ar fi stricat, alta s-ar fi topit de căldură. Carnea o mâncau ei, friptă în baionetă, iar untura o întindeau pe pâine și o înfulecau de mi se făcea greață. Trimiteau făină de grâu, de secară și uneori chiar de ovăz; nu era pe alese. Când nu găseau făină, trimiteau boabe nemăcinate. Se împăcau până și cu mălaiul, le scriau nevestelor cum să-l fiarbă și să-l mestece, de unde mult timp luaseră în batjocură mămăliga.

Erau unsprezece, le știam obiceiurile, nu mi se păreau oameni răi, și mi se făcea milă de familiile înfometate, când îi vedeam punând în lădițe un chil de mazăre uscată și unul de fasole albă. Alteori linte, care se găsește rar astăzi. Sau bob, care a dispărut cu totul și nimeni nu și-l mai amintește; creștea ca fasolea, în păstăi verzi și cam păroase; nu mă dădeam în vânt după el, avea o amăreală coclită, dar ținea de foame și trebuie să-l pun în carte, ca să-i rămână măcar numele.

Nu spun că nemții noștri îmi stăteau pe suflet, dar mă rușinam de ei când mă pedepsea tata, pentru vreo ispravă. Avea pedepsele lui ciudate, mă punea să stau la colțul casei, dar nu înăuntru, cum se știe, ci afară, ca santinelele; n-ar fi fost rău, decât că era în văzul nemților care râdeau de mine, uitând că și ei aveau copii, departe, și poate cineva le dădea tocmai atunci o pedeapsă. (Copii aveau toți, mi-i arătau în fotografie; în afară de Albert, ceilalți erau oameni mai în vârstă, de aceea îi și dădeau la paza podului, în loc să-i bage în luptă.) O altă pedeapsă, mai lungă dar nu foarte plictisitoare era să număr boabele de porumb dintr-o baniță; nici nu mai știu câte puteau să fie, cu zecile de mii probabil, căci îmi lua toată ziua. Ce este greu de crezut, niciodată n-am spus o cifră din mintea mea, cred că nu de frică, nu eram atât de prost să cred că tata s-ar fi apucat să le numere și el, ca să mă controleze, ci dintr-o reală curiozitate și din ambiție. Ca să nu le mai amintesc pe toate, care de care mai neobișnuită, mă opresc la cea mai ciudată dintre pedepse, aceea de a căra nisip cu târna, dintr-o parte a curții în alta. Era o grămadă de nisip cam de două căruțe și ca s-o duc pe toată mi-ar fi trebuit mult mai mult timp decât să număr boabele de porumb dintr-o baniță. Niciodată însă pedeapsa nu putea să fie atât de mare; aveam de cărat, după faptă, zece, douăzeci, treizeci până la patruzeci și rar cincizeci

de târne, altfel ar fi însemnat să nu-mi rămână timp de învățat lecțiile. După mai multe pedepse, grămada de nisip se termina și atunci o căram în partea cealaltă. Cu totul și cu totul, într-o copilărie cam neastâmpărată, cred c-am mutat-o de zeci de ori, ba de sute, fiindcă se făcea tot mai mică; nisipul mai curgea din târnă, se mai lua în picioare sau îl spulbera vântul. Când n-a mai fost nimic de cărat, tatăl meu a socotit că aveam educația împlinită.

Nemții se uitau la mine și râdeau prostește, ceea ce mă umilea și mă scotea din fire. Dar și eu mă răzbunam, când îmi venea bine. Fumau toți, în afară de Albert, și cum nu mai primeau tainul de țigarete, căpătau păpuși de tutun de la țărani, și-l tăiau cu briciul. Ca să nu se usuce prea tare, îl păstrau într-un chiup de pământ învelit cu cârpe ude și pus la umbră. O dată am amestecat în tutunul lor boia de ardei iute de le-a luat gâtlejul foc și au tușit o zi întreagă cu ochii ieșiți din cap și cu obrazul roșu. Le-a trebuit mult până să se dumirească și să arunce tutunul, dar nu și-au dat seama de ce era iute. În schimb tatăl meu m-a dibuit repede, nu era greu să mă bănuiască; strâns cu ușa, am mărturisit și atunci m-a pus să car nisip, cincizeci de târne. Nemții se veseleau, arătând cu mâna la mine, până ce îi apuca tusea și le trecea cheful să râdă, că le ieșeau plămânii pe gură. Eu în schimb râdeam pe înfundate, iar târna mi se părea mai ușoară ca altădată.

Aveam în casă un creion de nitrat de argint, cu care se ardeau spuzelile de la gură. Băgasem de seamă că locul atins cu creionul se înnegrea la lumină, fără să știu că așa se născuse fotografia. Atunci, ce mi-a dat prin minte, am lăsat creionul să se topească într-o sticluță cu apă și odată, când trei dintre nemți, înmuiați de țuică țărănească îi trăgeau la aghioase sub nucul de lângă casă, cu burta în sus și cu tunicile descheiate, atât de adormiți că nu simțeau nici frunzele care le cădeau pe față, le-am făcut una de pomină, pentru care mai târziu, când a aflat tatăl meu, am stat trei jumătăți de zi pedepsit la colțul casei. Înmuind un bețișor în sticluță, le-am desenat perciuni și mustăți groase; muștele însă au întins soluția pe toată fața. Pe cei trei nemți îi chema Gustav, Müller și Willi, și se nimerise că, deși oameni în vârstă, niciunul nu purta mustăți adevărate. Alți patru dormeau în casă, iar restul făceau paza podului, de unde urmau să vină peste vreo două ceasuri. Cum ceasurile lor trecuseră de mult, au călcat consemnul și au trimis pe unul din ei să vadă de ce nu-i schimbă. Era pe la patru după-amiază, soarele se abătuse și cădea pieziș sub nuc, unde nemții mei dormeau duși, atât de pociți că abia îi mai puteai recunoaște. S-au

speriat rău când s-au văzut unul pe altul, s-au speriat și ceilalți, dar mai rău m-am speriat eu, gândind că dacă mă află pot să mă și împuște.

Nici acum nu m-au bănuit nemții, nici prin minte nu le-a trecut că la mijloc fusese o mână omenească. Poate picurase ceva de pe frunza nucului, care e drept că are în ea o apă neagră. Dar putea să fie și-o vrajă. De râs n-au râs nici de fețele pocite, n-au mai râs nici de mine, care îmi făceam pedeapsa. Le-a venit inima la loc peste câteva zile, când negreala a început să se șteargă, până ce a dispărut cu totul. Atunci, nemaifiindu-mi frică, mi-a părut rău că se terminase atât de repede și mă gândeam la altă ispravă. Am și făcut-o, ba chiar mai multe; le-aș povesti, dar am pierdut prea mult timp cu gluma. Trebuie să merg mai departe, și râsul mi se răcește pe față.

Într-o bună zi, spun bună nu fiindcă așa se spune, nemții au hotărât în sfârșit să se ducă și să ne lase în pace. Nu știu cum s-a întâmplat, pare-se a trecut pe pod un ofițer cu grad mare, aflat și el în întârziere. Și văzându-i de santinelă i-a descusut despre rostul lor acolo, apoi le-a poruncit să se retragă. Cât a fost ziuă nemții și-au strâns boarfele, le-au îndesat în ranițe, deasupra și-au legat foaia de cort și mantaua, iar alte agoniseli le-au pus și ei cum au putut, în câte o boccea sau o desagă. Pe seară unii s-au culcat, urmând să plece de cu noapte, alții s-au dus prin sat să-și ia rămas bun de la oamenii cu care legaseră prietenie. S-au întors repede, cu câte un pumn de nuci prin buzunare, sau cu câteva poame uscate și cu câte un clondiraș de țuică, daruri de despărțire. Astfel ultima lor zi acolo ar fi fost cu adevărat bună pentru toată lumea, dacă nu s-ar fi sfârșit cu o nenorocire.

Ultimul a trecut pe ulița satului Albert, l-a văzut caraula, aproape de miezul nopții. N-a fost greu să se afle că până atunci fusese la Ioniță Stere, unde nu se ducea prima dată. Până mai într-o vreme primarul se mândrise cu prietenia neamțului, îl poftea la ospețe și la chiolhanuri și umblau împreună pe uliță, ținându-se de mijloc ca frații. Acum ar fi vrut să se uite, înmuiase prietenia și începuse chiar s-o tăgăduiască, dar dacă omul venise, nu putea să-l dea afară din casă, mai ales că era ultima dată.

Am mai mult decât o bănuială cu privire la amestecul lui Ioniță Stere în ceea ce avea să se întâmple. În conștiința mea am chiar o certitudine, numai că îmi lipsește dovada. Și nici nu pot construi o înlănțuire logică a faptelor; în unele locuri firul lor se rupe și atunci totul pare o închipuire. Aș vrea să cred că-i așa, să termin cu îndoielile și cu neliniștea. Dar e imposibil, fiindcă un adevăr există, îmi pulsează în minte și uneori simt că este gata să

iasă la lumină, cum ies piscurile munților din ceață, când existența lor nu era nici măcar bănuită.

Dacă aș ști ce-a vorbit Ioniță Stere cu neamțul, în acea ultimă noapte! Ce-au avut ei în minte! Ce-a urmărit unul și ce-a urmărit celălalt! E imposibil să-mi închipui. Dar e și mai imposibil să cred că primarul n-a avut nici un amestec.

Uneori înclin să mă gândesc că Albert a încercat poarta numai din întâmplare și s-a mirat s-o găsească deschisă. Însă, înainte de toate, dacă nu urmărea ceva acolo, n-avea de ce să se abată pe la domnul Alcibiade, un ocol destul de mare, când mai rămâneau numai câteva ceasuri până să plece. Și apoi e dovedit că mai întâi a trecut pe acasă, i-a trezit din somn pe ceilalți doi și i-a luat cu dânsul. Să prade? Să dea foc casei? …

Numai Ioniță Stere ar fi putut să-mi spună, cu glasul lui ieșit parcă din ceafă, când l-am văzut ultima oară.

* * *

Ce s-ar întâmpla cu lumea și cum ar arăta fața pământului, dacă la imaginația lor, încă netemperată, copiii ar avea puterea și mijloacele oamenilor mari, să pună în faptă orice basm le trece prin minte? Ar fi oare pe pământ o excrescență haotică, sau ar fi o feerie, o ploaie de sori și de stele?

Cam pe acest drum se afla domnul Alcibiade, căruia, fără să-i lipsească bunul simț al faptelor și rațiunea comună, aducea cu el în viața noastră destul de brutală și de nedreaptă o candoare copilărească, lăsându-se uneori în voia unei imaginații necorectate. Exemplul întreprinderii aurifere e lăsat în urmă: am acum în minte adăpostul Mariei.

Poate că primejdia în care se afla ea venind în casă nu era numai în mintea domnului Alcibiade și înțeleg că trebuia apărată. Dar el, odată ce luase această hotărâre, nu-și mai înfrânase imaginația, și cum nu-i lipseau mijloacele, făcuse din adăpostul Mariei o exagerare feerică. Iar paza organizată apoi, angajarea copiilor într-un joc de-a viața și moartea, era o înscenare misterioasă, la care ei participau cu febrilitate și cu solemnitate, înfricoșați cu adevărat de primejdia anunțată și în același timp îmbătându-se de satisfacția că participă la o faptă atât de gravă. Fusese nevoie de doi oameni voinici ca să sape adăpostul din pivniță. După aceea rămăseseră numai copiii să ducă lucrul până la capăt, și eu cred că altcineva nici n-ar fi fost potrivit să-l facă; era o treabă pentru imaginații încă neobosite. Să nu fi

fost grabă, domnul Alcibiade ar fi renunțat la alt ajutor, s-ar fi folosit numai de puterea copiilor, iar eu n-aș mai fi avut bănuiala, odată, că unul din cei doi oameni trădase. Acum cred că trădarea a fost a lui Ioniță Stere, dar a pornit cu totul din altă parte, nu de la adăpostul despre care n-a aflat nimeni.

Apasă peste toată întâmplarea un val de absurditate. După o pază neîntreruptă aproape doi ani de zile, cu atât mai severă cu cât părea mai romantică prin prezența copiilor care nu-și luau rolul în joacă, numai printr-o neșansă stupidă, cineva a împins poarta tocmai în acea noapte, după ce rămăsese descuiată cinci săptămâni încheiate! Era Teofana vinovată? Sigur, dar nu de moartea Mariei. Fără nici o consecință, vina ei era de a fi trădat clanul, atât de bine definit prin domnul Alcibiade, care adăpostea, hrănea și apăra o familie uriașă. Cum să-mi explic vina Teofanei, dacă nu prin aprinderea imaginației? Ea pierduse deodată simțul realității, copilărește, fără a pierde și mijloacele de a făptui cele imaginate.

Este vinovat domnul Alcibiade, fiindcă după cinci săptămâni ale Teofanei, tocmai el a lăsat poarta descuiată în acea ultimă noapte? Mi-e și frică să mă gândesc; destul că nenorocirea, petrecută imediat după ce plecase fata, l-a lovit atât de greu încât și-a venit în fire doar ca să sufere și mai tare. Bineînțeles că s-a socotit vinovat, numai că era o absurditate. Dacă nemții intrând în parc n-ar fi întâlnit-o pe Maria, drama ar fi fost evitată, sau se întâmpla altă dramă, mai puțin gravă. Poate dădeau foc casei. Sau nici atât, și rămânea numai o coțcărie, jefuirea bucătăriei și a cămării. Cine știe ce-a vorbit Albert cu Ioniță Stere, și cu ce hotărâre a plecat din casa acestuia?

Dar ce căuta Maria în parc, după miezul nopții? Iată cea mai mare neșansă, și cel mai absurd joc al soartei!

* * *

E ușor de închipuit că viața Mariei în adăpostul subteran, oricât de împodobit, era o caznă, după cum paza care se prelungise atâta timp fusese o povară.

E adevărat că asupra ei apăsa o primejdie mult mai grea decât asupra celorlalte femei din casă, fiindcă avea o frumusețe mult prea ispititoare. Dar, în grija lui s-o apere, nu mersese domnul Alcibiade prea departe?

Se ducea el uneori în iatacul ei îmbrăcat în covoare? Sunt sigur că nu, orice ar crede alții, cum poate este firesc să se creadă. Nimeni n-a fost acolo, să vadă, iar dacă eu nu cred, mă bizui pe tot ceea ce înfățișează

pentru mine un om ca domnul Alcibiade. E greu oare să se înțeleagă că n-ar fi fost cu putință, că altfel imaginea lui mi s-ar fi șters din minte și n-aș mai fi scris niciodată aceste pagini?

Avea el atunci o adorație tainică pentru Maria, cu frumusețea ei inegalabilă? Aștepta clipa când ea urma să-l răsplătească? Vai, o asemenea năzuință, cu atât mai vulgară cu cât ar fi fost mai ascunsă, se potrivește și mai puțin cu domnul Alcibiade! Da, era conștient de frumusețea Mariei; niciodată și-n fața oricui, fie el și orb, și prost, frumusețea ei n-ar fi putut să rămână necunoscută. Dar oare frumusețea e bună numai ca să fie iubită?

Într-un război care avea să sluțească multe, domnul Alcibiade voia să scape nelovit și nepângărit tot ce văzuse mai frumos pe fața pământului. Maria nici nu mai era pentru el o alcătuire femeiască, ci doar o idee. O imagine eterată.

N-am cunoscut-o pe Maria atât ca s-o pot înțelege, îi cunoșteam numai firea, supusă, liniștită, împăcată cu nefericirea; altfel nici nu s-ar explica viața ei în casa cizmarului, unde, presupunând că ajunsese prin vreo întâmplare nenorocoasă, nu s-ar fi împăcat să rămână, n-ar fi făcut trei copii, prin îmbrățișări pocite, ci poate unul, când s-ar fi dezmeticit măcar prin durerile nașterii, ca apoi să-și ia câmpii.

Dacă s-a apărat de nemți și nu s-a lăsat răpusă, pentru cine se păstra ea cu atâta îndârjire? Pentru Petre Biciu? Haida de! Cum aș putea admite?

Negăsind altă explicație, nu-mi rămâne să cred decât că se păstra pentru ea însăși, printr-o forță nepământească, paralelă cu a domnului Alcibiade și poate chiar înfrățită.

Mai ieșise oare și în alte nopți să se plimbe? Nimeni nu știe, și un răspuns n-ar fi mai logic decât altul contrariu. Dacă nu era la prima ei evadare, presupun că fusese o nevoie, să respire, să se miște, și apoi devenise o ispită. Dacă ieșea atunci prima dată, cineva ar putea spune că fusese o fatalitate, că o chema moartea. Eu unul mai degrabă cred că era magnetismul lunii. Luna plină poate înnebuni pe oricine, mai ales pe-o femeie care a stat sute de nopți închisă într-o chilie mică, sub fața pământului. Așa e mai ușor să-mi explic de ce nu și-a luat nici o măsură de prevedere, măcar să se apere de frig, fiindcă era o noapte rece și umedă, iar ea n-avea nici măcar un șal peste cămașa de noapte, și nici papuci în picioare. I-au căutat prin tot parcul, zadarnic, până ce i-au găsit sub patul din chiliuță. Deci plecase în fugă, deși n-avea cine s-o zorească; zorul era în

ea însăși, sau era în afara zidurilor, în parc, la poartă – o chemare imperativă.

Dormea oare Ioniță Stere la ora aceea, sau pândea prin apropiere? Dacă ar fi urmat un dezmăț, s-ar fi înfățișat și el să ia parte? Ce boală mocnise în sufletul lui din clipa când o întâlnise pe Maria în ușa sufrageriei? Ce i se citea în ochi, dacă ea se trăsese înapoi îngrozită?

Maria era aproape de poartă când au intrat nemții, Albert urmat de Hans și Robert; luna îi bătea în față, atât de puternic că le ștergea trăsăturile, puteau să pară numai niște duhuri, niște umbre, de-aceea probabil ea nici n-a reacționat repede, ci numai după ce s-au repezit asupra ei, iar primul a dat s-o cuprindă în brațe. Nimeni nu poate spune că s-a întâmplat altfel.

Nici nemții n-au năvălit dintr-odată, un timp au fost izbiți de apariția ei luminoasă, îmbrăcată în nimburi, ca o zână sau ca o zeiță. Pe ea luna o bătea din spate, străpungea cămașa de noapte, desenându-i trupul trăsătură cu trăsătură, de la umeri până la glezne. Știam cum arată, de când o văzusem stând goală în ploaie. Îmi închipui ce nebunie s-a născut atunci în privirile celor trei oameni, care în viața lor nepoleită, la fermă, la bâlci, la dansul de sâmbătă seara, cu cârnați și cu bere, cu fuste groase rotindu-se pe dușumelele cârciumii, nu văzuseră zeițe și zâne și nici măcar nu și le închipuiseră. Puștile le-au scăpat din mâini, căci veniseră înarmați, ceea ce mă pune pe gânduri, făcându-mă să mă întreb iarăși ce vorbise Albert cu primarul, de ce se dusese pe acasă, de ce-i luase pe ceilalți doi și ce urmăreau intrând în parcul domnului Alcibiade.

Atunci, când a auzit zgomotul de doagă al puștilor căzute pe iarbă, Maria și-a dat seama unde se află și ce se întâmplă, s-a smuls de sub brațul care voia s-o cuprindă și a luat-o la fugă. Așa a început goana ei de moarte, care a rămas imprimată în pietrișul de pe alei, în iarbă, în rondurile de flori, în tufișuri, în ramurile rupte. A fost o horă smintită și lungă, a măturat parcul din poartă până devale, la calea ferată, iar de-acolo înapoi, la deal, pe partea cealaltă a casei, până ce-a ajuns iar la poartă, unde nemții s-au împiedicat în puștile aruncate. Le-au luat și au continuat urmărirea, dar pe Maria tot n-au ajuns-o, și n-au putut-o atinge. O femeie n-are niciodată în ea atâta forță încât să lase în urmă bărbații, pe un parcurs fără capăt și fără salvare. Atunci cum a fost cu putință? Cum altfel, dacă nu printr-o forță mistică?

Capitolul 33

Despre consimțire și despre refuzul femeii. Moartea Genevièvei. Victoria Mariei asupra agresorilor. Înmormântarea. Rugul de pedeapsă. Apropierea sfârșitului.

A trebuit să-mi trăiesc viața, să fiu martor la încă un război, nu doar mondial, ci total, cum s-a numit acesta din urmă, când a murit lume civilă cu milioanele și întreg pământul a fost o rană. A trebuit să-mi cunosc până la cap bucuria și fericirea, apoi suferința și disperarea. Să cunosc fapte sublime ale semenilor mei, și fapte mârșave, petrecute unele alături de altele, fără ca soarele să se întunece și să se rupă catapeteasma. Tot ce este înfierat în tablele atâtor credințe, în cărți sfinte, în coduri penale și-n tratate de pace, mi-a fost dat să le aud ridicate în slavă, de la alte tribune, și prefăcute în lege. Aș fi ajuns să nu mai cred în nimic și în nimeni dacă n-aș fi avut bucuria macabră de-a asista la moartea tiranilor, și-a vedea cum se prăbușesc de-o parte tronurile, de alta eșafodurile. După ei au rămas suferință și leșuri însângerate, dar a răsărit soarele. Și-am aflat în fiecare din aceste dimineți întârziate că asupra pământului și asupra sufletelor noastre nu se poate întinde o noapte continuă. Și tot n-aș fi înțeles ce s-a întâmplat atunci cu Maria, sau poate aș fi ajuns să cred că nu fusese decât o închipuire, că o ființă omenească nu are justificarea să ajungă atât de departe, dacă nu i-aș fi regăsit spiritul într-o dramă petrecută în altă parte a lumii. Drama Genevièvei. O femeie tânără, care a reluat gestul Mariei, la cincizeci de ani după moartea ei tragică.

Când mă întorceam de la Verdun, unde mă dusesem să văd tranșeele încă nesurpate, m-am abătut prin satul ei, am petrecut o noapte acolo și am stat de vorbă cu hotelierul.

— Da, domnule, mi-a răspuns el, convenind să vorbească numai fiindcă îi aduceam un câștig în casă. Geneviève! O cunoșteam… O nebună!

Cum era cu putință să nu înțeleagă? Ceva mai limpede și mai convingător decât lumina!… Geneviève se apărase cu o hotărâre supremă. Dacă ar fi fost pentru cauza bisericii, astăzi era sanctificată, cu ziua ei în calendar, și cu altarul ei, împodobit cu flori de fecioarele satului. O nebună! spunea hotelierul. Sigur, nevasta lui n-ar fi făcut așa; nici fata lui, nici o parte femeiască, din toată familia!

Era într-o sâmbătă seara, timp de primăvară, bal în satul vecin, la cinci kilometri, pe șosea asfaltată. Logodnicul Genevièvei a venit s-o ia cu motocicleta. Am văzu casa și mi-am închipuit-o pe fată, cum a deschis

portița, cum a trecut podețul și cum s-a urcat pe șa, la spate având grijă să nu-și păteze rochia. Avea o rochie de muselină albă, nepotrivită cu motocicleta, dar abia și-o cususe și voia să fie admirată. Cum s-a urcat în șa l-a cuprins pe logodnic cu brațele; așa se merge pe motocicletă. Rochia cădea ca un clopot pe aripa din spate și când se aprindea becul roșu, de frână, toată țesătura albă și transparentă părea că arde; flăcările se duceau în sus, pe sub cordonul din talie, îi cuprindeau spatele, brațele, și Geneviève semăna cu o torță înaripată.

Am fost în satul vecin a doua zi dimineața. Am văzut sala de bal unde s-a dus Geneviève cu logodnicul. Cum a intrat, cum s-au repezit băieții s-o danseze. I-au spus vorbe frumoase și ademeneli la ureche. Toți erau cu ochii pe ea, dar trei păreau mai stăruitori decât ceilalți. Au încercat pe rând s-o învăluie, s-au oferit s-o conducă la plecare; aveau automobil, Alfa Romeo. Geneviève a dansat până aproape de ziuă, când a plecat cu motocicleta. Alfa Romeo i-a ajuns într-o curbă, la un kilometru, le-a tăiat drumul, cei trei tineri au coborât, pe logodnic l-au culcat la pământ cu o lovitură în ceafă, iar pe ea au târât-o în mașină.

Nimeni n-ar fi avut confirmarea deplină a celor ce au fost pe urmă, dacă unul din agresori nu rămânea în viață. Nimeni n-ar fi știut cum murise Maria, dacă unul din cei trei nemți nu scăpa cu zile. (Asa se spune, a rămâne în viață, a scăpa cu zile – deși zilele neamțului au fost numai câteva ore, iar tânărul din mașină a rămas în viață doar duminică, din zori până seara. Destul pentru amândoi ca să spună.)

După o noapte de bal cu băutură și veselie, stoarsă de puteri și poate puțin amețită, o fată nu are cum scăpa de trei bărbați în mâna cărora se află, înghesuită într-o mașină.

Logodnicul și-a revenit repede, la atingerea cu iarba udă de rouă, însă i-a lipsit puterea să se ridice, și a mai zăcut un timp, câteva minute. Chiar fără această întârziere n-ar fi ajuns niciodată o Alfa Romeo, dacă n-o găsea făcută zob, la mai puțin de doi kilometri. Era o bifurcație, iar în unghiul celor două șosele fusese un crucifix pe un soclu puternic de piatră.

Nu știu dacă din cauza credinței scăzute, sau poate din superstiție, nimeni n-a mai făcut la loc crucifixul. Când am fost pe acolo, am găsit numai temelia și blocuri de piatră risipite până departe. Crucea cu Mântuitorul o luase cineva și-o dusese în cimitirul unde era înmormântată Geneviève. Fetele din sat o împodobeau cu flori de Rusalii; s-ar fi apărat oare vreuna din ele tot atât de fanatic?

Geneviève se zbătea și striga, hohotind disperată:

— L-ați omorât, ticăloșilor!

Dacă ar fi știut că el era în viață, ar fi făcut altfel? Ar fi consimțit, socotind că avea pentru cine să trăiască și gândind că nici el nu i-ar fi dorit moartea?

Cineva a spus că în orice viol trebuie căutată și o urmă de consimțire. E greu de înțeles, de admis, dar cred că are dreptate. Oare gestul Genevièvei nu-i o dovadă? Trei bărbați n-au putut s-o învingă, fiindcă din prima până în ultima clipă ea n-a vrut să accepte, nici măcar cu gândul.

La bifurcație, mașina a luat-o pe drumul din stânga. Geneviève s-a apucat brusc de volan și l-a smucit spre dreapta. Dacă mașina o lua pe șoseaua cealaltă, lăsând crucifixul în stânga, ar fi trebuit să împingă volanul, mișcare mai grea și n-ar fi avut destulă putere. Înseamnă că atunci se dădea învinsă?

Cel care conducea a murit cu pieptul aproape rupt în două de volan, care i-a pătruns în torace și s-a înfundat până în șira spinării. Cei din spate au fost aruncați afară, prin ușile care au sărit în lături, s-au smuls din balamale și au zburat la zeci de metri. Unul din ei a supraviețuit până seara într-un spital de țară, la câțiva kilometri. Chiar dacă l-ar fi dus la Paris, tot n-aveau ce să-i facă.

Era un singur medic în spital, fiind zi de duminică, și când logodnicul s-a năpustit înăuntru a vrut să-l oprească. Jandarmii care aduseseră rănitul i-au sărit în ajutor, și poate la drama abia petrecută s-ar fi adăugat alta, dacă nu și-ar fi dat seama cu toții că tânărul se afla într-o stare mult mai rea decât muribundul.

— E dreptul meu să intru! Dacă nu mă lăsați, torn pe mine benzina din rezervor și îmi dau foc în fața spitalului.

L-au crezut și l-au lăsat să intre. Iar el a stat ceasuri aplecat deasupra patului.

— Vorbește! Nu te las să mori până nu-mi spui ce-ați făcut cu fata!

Chiar fără vreo mărturisire, exista dovada că nu putuse să se întâmple nimic cu Geneviève; dacă ar fi consimțit, nu mai avea de ce să smucească volanul. Șocul o proiectase prin parbriz până pe brațele crucii, de unde căzuse peste mașina zdrobită. Dar mâna ei stângă rămăsese încleștată pe volan, smulsă din încheietură. N-avea verighetă, ci doar un inel subțire, de aur, cu o pietricică albastră. În Franța, iubiții fetelor se numesc logodnici; e o idee gingașă.

* * *

Ce bine mi-ar fi să nu mă mai întorc cu cincizeci de ani în urmă! Povestea Genevièvei, petrecută de curând, îmi ajunge! Prea mult război și prea multă durere.

A doua zi dimineața, văzând că Albert și ceilalți doi camarazi ai lui nu se arată, și neputând pierde vremea, nemții și-au pus ranițele în spinare, lopețile Lienemann la șold, pușca pe umăr și au ieșit pe poartă.

După ce s-au dus și am văzut odaia goală, doar cu priciul de scânduri pus de ei de-a lungul peretelui, cu murdăria de pe dușumele, cutii de conserve goale, țoluri rupte, câte un crac de izmană și alte amintiri mizerabile, mi-am dat seama ce lung fusese războiul. Dar în loc să mă bucur că se terminase și nu mai aveam nemți în casă, m-a cuprins o tristețe nouă. Nu știu dacă mă gândeam de pe atunci la războaiele viitoare, nimeni nu credea în ele; presimțeam însă că suferințele oamenilor nu erau terminate.

Nemții, opt câți rămăseseră, au trecut ultima oară podul și au luat drumul spre munte, sperând să se alăture unui convoi în retragere, să-și pună măcar ranițele în vreo căruță.

Când ieșeau pe poarta noastră, domnul Alcibiade, în capul mesei, aștepta să spună rugăciunea de dimineața și apoi să împartă laptele; îl turna în farfurii, ca pe supă, apoi copiii luau singuri mămăliga.

Se găsea făină de grâu în casă, dar încă nu din belșug, așa că nu se făcea pâine în toate zilele. Chiar dacă războiul se sfârșise, sau era pe sfârșite, căci nimeni nu știa limpede, multe din ce are nevoie omul continuau să lipsească. La oraș barem, pentru o pâine neagră și acră, femeile așteptau la coadă toată noaptea și uneori, după atâta caznă, se întorceau cu mâinile goale. Așa că mămăliga, pentru cine o avea, era o binecuvântare.

În mijlocul mesei, pe un taler de o jumătate de metru, se răsturna o mămăligă mare, aurie, iar în fața domnului Alcibiade se aducea laptele, într-un castron de cinci litri. Unii puneau bucata de mămăligă în farfurie și tăiau din ea bucată după bucată, dumicând-o împreună cu laptele; alții o zdrobeau cu dosul lingurii, făcând o torocală, un fel de terci, practică pe care Alexandrina n-o privea cu ochi buni, socotind-o grosolană, și ar fi împiedicat-o dacă stăpânul casei n-ar fi hotărât de multă vreme ca la masa lui fiecare să mănânce cum vrea și cum poate.

Două scaune erau goale în dimineața aceea, al Teofanei, pe care n-o mai aștepta nimeni și care chiar de la prânz trebuia dat la o parte, și al Mariei. Niciodată Maria nu întârziase la masă. Domnul Alcibiade parcă avea o presimțire, stătea cu fruntea plecată, plină de cute neliniștite și nu îndrăznea nici să se ducă el, nici să trimită pe cineva în chilie. Deodată se ridică și rămase cu ochii pironiți la fereastra deschisă. Fusese într-adevăr o presimțire, de aceea sărise în picioare, nu-l atrăsese vreun zgomot. Abia după o clipă se ivi la fereastră moș Dumitru, care venise ca o umbră, fără să i se simtă pașii. Tocmai se gândea să-l trimită pe Traian, să-i descuie poarta, fiindcă altfel moșneagul n-avea cum să intre. Dar iată că intrase – și cum altfel, dacă nu pe poartă? Domnul Alcibiade avea o pată de întuneric în minte. Lăsase a doua oară poarta descuiată, după ce o găsise dată în lături? Nu exista altă explicație, dar nici nu mai avea importanță. Știa, avea certitudinea că nenorocirea presimțită mai înainte și care acum se citea pe chipul lui moș Dumitru nu putuse să se întâmple decât prima dată; nici n-ar mai fi avut de ce să încuie poarta. Și poate de aceea nici n-o încuiase.

Înainte de a-i citi groaza pe față, domnul Alcibiade observă că moșneagul era în capul gol și își dădu seama că în zece ani de zile îl vedea prima oară fără căciulă. Nu intrase niciodată cu el în biserică, unde orice om se descoperă, nici nu știa cum doarme noaptea, dar chiar când îl poftea în casă, moș Dumitru rămânea cu căciula în cap, iarna, vara, și aducea cu el altă căciulă, la subțioară, în care își băga picioarele, ca să nu murdărească dușumeaua. Până acum domnul Alcibiade nu băgase de seamă ce mult albise părul vizitiului, tuns scurt și pocit, cu foarfeca. Trecuseră anii, îi știa bine, dar abia acum înțelegea ce însemna timpul dus, și ce imposibil era să se mai întoarcă vreodată.

Cu fața înțepenită de groază, cu zbârcituri grele săpate parcă în glod tare, bătrânul încerca să vorbească, fără să-și poată descleșta gura. Domnul Alcibiade se stăpâni și spuse celor din casă:

— Mâncați fără mine!

Se întâmpla prima oară să-i lase singuri la masă, și prima oară nu-și rostea rugăciunea. Credea că afară va găsi pe Teofana, nu-și închipuia în ce stare, se gândea și la Maria, care până să iasă el pe ușă tot nu venise.

* * *

Nimeni nu putea să știe ceva despre Teofana.

Iar Maria zăcea pe spate, în parc, cu părul risipit pe iarbă, între doi mesteceni tineri, care abia se înfiripaseră. Zăcea puțin aplecată pe o parte și sângele care îi acoperea pieptul se închegase, după ce o șuviță cursese oblic până în talie, ca o eșarfă.

La picioarele ei erau morți Albert și Robert, pe care domnul Alcibiade îi văzuse câteodată, dar nu știa cum îi cheamă. Să nu fi rămas un martor, nimeni n-ar fi știut ce se întâmplase. Căzuseră împreună, fiecare cu pușca în pieptul celuilalt, trăgând amândoi în aceeași clipă. E tot ce putea să se înțeleagă.

La douăzeci de pași, sub un salcâm galben pe cale să înflorească, al treilea dintre nemți, Hans, era încă în viață, dar țeapăn, căzut pe spate în iarbă, cu ochii dați peste cap, cu gura umflată, horcăind și luptându-se cu moartea. Se spânzurase cu cureaua de la armă și în spaima lui, în rătăcire și nebunie, nu găsise alt copac în tot parcul decât salcâmul galben, cu ramurile elastice. Ramura se îndoise, cureaua alunecase, dar mai întâi fusese o smucitură, și acum Hans se chinuia de moarte, paralizat, cu grumazul vânăt, cu vertebrele de la ceafă desprinse una de alta. Nu mai avea glas să vorbească, își mișca doar buzele. Din mișcarea lor și din privirea deznădăjduită, se înțelegea ușor că se ruga să-l împuște; n-ar fi fost greu, pușca era alături. Dar oricât s-ar fi chinuit neamțul, domnul Alcibiade voia să-l țină în viață, ca să afle.

Nu-i trebui mult timp să judece. Era la el acasă, peste hotărârea lui nu putea să treacă nimeni.

— Mai sunt nemți în sat? îl întrebă pe moș Dumitru.

— Nu; erau cei cu podul; au plecat mai adineaori.

— Stai aici, și nu-ți pierde firea! mai spuse domnul Alcibiade, pornind înspre casă.

Lipsise un sfert de oră și în acest timp, deși le dăduse dezlegarea, nimeni în afară de Tina nu se atinsese de mămăligă și de lapte, care se răceau și nu mai scoteau aburi. Tina ridică ochii din farfurie, cu obrajii umflați de mămăligă și murdară de lapte la gură. Ceilalți stăteau cu capetele plecate; simțeau că se întâmplase o nenorocire.

Văzând că îl așteptaseră, domnul Alcibiade se duse în capul mesei; toți se ridicară în picioare și ascultară rugăciunea:

— Să mulțumim pentru pâinea noastră de astăzi…

— Care pâine? bolborosi Tina, cu gura plină de mămăligă.

Ar fi meritat să fie aruncată afară, dar domnul Alcibiade era mult prea tulburat ca s-o audă și își continuă rugăciunea:

— Cine din noi nu-și merită pâinea de astăzi străduiască-se s-o merite pe cea de mâine!

Se simțeau în glas tristețea și deznădejdea; nu le mai putea ascunde. Pe urmă mai spuse:

— Acum ascultați-mă și mâncați în liniște! E un ordin! Și până nu mă întorc, nu vă ridicați de la masă, chiar dacă ar fi să așteptați toată ziua!

Se duse în birou, luă o sticluță cu rom, pusă sub cheie, și se întoarse la căpătâiul neamțului, căruia îi turnă băutura pe gură. Nu putea înghiți, romul se prelingea pe obraz, prin colțul buzelor, dar o picătură tot avea să-i treacă în sânge, măcar prin porii pielei; și dacă nu, măcar aburul alcoolului, ducându-se în plămâni odată ca respirația, trebuia să-l înviorеze.

În timp ce continua să toarne romul picătură cu picătură pe buzele umflate neomenește, domnul Alcibiade îi porunci vizitiului:

— Du-te și adă-l pe primar! Altcineva să nu vină!

Primarul plecase din sat înainte de a se face ziuă. N-avea să apară decât după cinci luni, când demobilizații se întorseseră acasă și necazurile erau aproape uitate. Nu fuseseră multe răfuieli, câteva femei cotonogite, altele aruncate în uliță, apoi iertate. Necruțător cu nevasta, care în lipsa lui făcuse doi gemeni cu ochii albaștri, fusese un om din marginea satului, Știrbu, poreclit așa fără nici o dreptate, fiindcă avea toți dinții în gură, cam galbeni, dar încolo buni și tari ca fierul. Poate a lui era casa de unde ieșea Firi, răsucindu-și mustața, într-o dimineață geroasă când îi întâlnise pe cei doi soldați rătăciți de armata noastră și-i împușcase. Știrbu păstră copiii, socotind că n-aveau nici o vină, îi crescu bine, îi dădu la învățătură. Pe nevastă însă nu vru s-o ierte, o tunse cu foarfecă de oi, în mijlocul bătăturii, ca să vadă vecinii și toți care treceau pe la poartă; pe urmă o despuie, o unse cu păcură din picioare până în creștet și-i dădu drumul pe uliță.

Femeia a ieșit din sat, și dusă a fost, i s-a pierdut urma, nu s-a mai întors niciodată. Când au venit și jandarmii în sat, la spartul târgului, și au aflat întâmplarea, au făcut un fel de cercetare, ar fi vrut să-l bage pe Știrbu la ocnă, dar nu găseau lege și după ce l-au necăjit degeaba l-au lăsat în pace.

Sângeroasă a fost numai răfuiala cu Țicu tălmaciul pe care l-au omorât în bătaie, dar abia peste un an de zile, când i-a luat Dumnezeu mințile și în loc să stea ascuns mai departe, s-a ivit în sat, fără nici o nevoie, nenorocitul. Până atunci uitaseră de el și de câte necazuri le adusese oamenilor. Mergea

mândru pe mijlocul uliței, cu ochii într-o parte și-n alta, de parcă venea iarăși la rechiziție, cu patrula nemțească în spate. Cum a fost și cine i-a dai pedeapsa, n-a putut să se afle. Abia după douăzeci de ani, s-a auzit de numele unuia; era prea târziu să-l cheme la judecată. Pe Țicu l-au găsit a doua zi, departe de sat, la „kilometru doi” cum numeam eu locul, jumătatea distanței între casă și școală, pe care o parcurgeam zilnic, cu ghiozdanul în spate. Zăcea în șanțul șoselei, făcut zob cu ciomegele. Deși îl uram, nu m-am bucurat să aflu. Oamenii din partea locului aveau multe păcate, dar atât de sângeroși nu-i știusem. Pe urmă m-am gândit că după un război în care semenii mei au murit cu sutele de mii, mirosul de sânge nu se poate risipi dintr-odată, și poate omorârea lui Țicu nu era o crimă, ci încă un act de război, ultimul.

Ioniță Stere se întorsese cu mult înainte și mergea din casă în casă, făcând propagandă pentru alegeri. N-a trecut mult până să fie iar primar, și poate ar fi ajuns mai sus, deputat la Cameră, mai ales după ce fiică-sa, Suzana, venise cu copilul luat de pe gârlă, de s-a stârnit vâlvă în toată țara. Numai că l-a lovit calul în falcă, scoțându-l din rândul oamenilor.

Mult m-am gândit la cal și mult am vrut să-l văd, ca și cum ar fi putut să-mi vorbească. Un cal nu trăiește cât omul; dar odată tot am dat de el, deși i se pierduse urma. Ioniță Stere zăcea în spital, nimeni nu credea că are să scape. Calul îl vânduse nevasta, fără act, fără chitanță. Nu-și amintea nici măcar numele cumpărătorului, știa doar că era un om de sub munte și venea la oraș toamna, cu poame uscate. Deși nu-mi ieșea din minte, nu m-aș fi încumetat să caut un cal pe toată fața pământului. L-am găsit când pierdusem orice speranță.

* * *

În lipsa primarului, domnul Alcibiade socoti că nu mai avea datoria să înștiințeze pe altcineva. Era un punct de vedere cam ciudat la un om care cunoștea legile și știa ce răspundere îl așteaptă. Dar tocmai că la răspundere se gândea, pe când încerca să-l înviorеze pe neamț, spre a-l face să spună o vorbă. Răspunderea îl obliga să știe mai întâi ce se întâmplase. Nu era timp de autopsie și cercetare, morții nu puteau să aștepte. Regreta chiar că trimisese după primar, pe care îl disprețuia și pe care îl alungase din casă. Ce-ar fi făcut Ioniță Stere dacă venea? Și-ar fi luat vreo răspundere? Domnul Alcibiade socoti că era mai bine să aibă el toată răspunderea.

Peste un ceas, izbuti să scoată câteva vorbe din gura muribundului Se vedea că Maria nu consimțise, altfel n-ar fi fugărit-o atâta, dar trebuia să aibă o confirmare. Nu era nevoie să afle cine trăsese; unul din trei, sau doi, fiindcă era străpunsă de două gloanțe. Primul o lovise în spate; unul din trei trăsese, din furie și din neputință, își sleise puterile și înțelegea că n-are s-o mai ajungă. Atinsă de glonț între umeri, Maria se răsucise în aer, ca și cum ar fi vrut să zboare. Atunci al doilea glonț o lovise din față, și drept în inimă.

— Albert, Albert… bâiguia muribundul.

Între cei doi morți, domnul Alcibiade nu știa care era Albert. Descreieratul voise să se bucure de carnea încă fierbinte și se năpustise. Dar înainte de-a arunca arma din mână, se încăierase cu Hans, care îi tăia drumul. Să-l împiedice, sau ca să fie el primul?… Muribundul deschise ochii și se uită atât de jalnic la domnul Alcibiade, încât acesta renunță să-l mai chinuie cu întrebările. Îi turnă o ultimă oară rom pe gură; de data asta neamțul înghiți, cu un horcăit care îi scutură tot trupul.

Mai trăi până seara, în desișul unde îl duseră târâș, ca să nu-l vadă copiii. Fără să fie sigur, domnul Alcibiade credea că în privirea lui jalnică, de adineaori, după care nu mai deschise ochii, nu se citea suferința, ci rușinea. Așa, măcar o câtime a păcatului era spălată; rămânea speranța ca după atâta sânge vărsat și atâta atrocitate, oamenii să se reculeagă.

Pe cei doi morți, după ce le luară puștile, cartușierele, baionetele și lopețile, îi urcară în roabă și-i duseră pe rând în cocina porcilor.

Abia după aceea domnul Alcibiade se întoarse în sufragerie, unde aștepta toată lumea, așa cum le poruncise. Dar mai întâi îi dădu lui moș Dumitru o cană de țuică. Dacă odată avea să fie proces, el era singurul lui martor. Se gândise fără să vrea și-i era ciudă. I se părea rușinos să ia vreo măsură de prevedere, când scăpase viu, în timp ce în jurul lui murise atâta lume.

— Veniți cu mine! spuse, din pragul sufrageriei.

* * *

Primă mea mare durere a fost moartea Mariei. Și prima revoltă!

Oamenii se revoltă pentru pâine, pentru lumină, pentru libertate, pentru drepturi egale, pentru dreptul de a visa, de a avea idealuri și speranțe. Eram mic și nu simțisem lipsa niciuneia dintre acestea, fiindu-mi neînțelese. Moartea Mariei a trezit în mine revolta împotriva nedreptății divine. Dacă

Dumnezeu plăsmuise o asemenea frumusețe, era dator s-o apere și s-o ferească de chinuri.

Mai târziu m-am gândit la ce scrie în cărți și în Biblie, că mult înaintea vremii noastre același Dumnezeu trimisese pe pământ o altfel de frumusețe, un simbol al iubirii și bunătății, care propovăduia înfrățirea oamenilor, și nu-l apărase, ci îl lăsase să moară pe cruce, în chinuri. Zică oricine orice, un asemenea Dumnezeu mi se pare cam într-o ureche. Și dacă el totuși există și se arată unui cioban nătâng sau unei păstorițe copilăroase, nu poate fi decât un uzurpator. Dumnezeu cel adevărat este dincolo de el, dincolo de Buda sau de Mahomed, și de ceilalți toți. Pentru el neexistând nici distanță, nici timp, nu-i greu de crezut că sălășluiește în fiecare om; fiecare din noi suntem propriul nostru Dumnezeu.

Prima oară am avut acest gând când am văzut-o pe Maria moartă. Domnul Alcibiade o învelise cu un covor, din cele care împodobeau chilia. I se vedea numai capul, cu părul risipit între albăstrele, și iarăși mi-am adus aminte cum venise în casă, cum își desfăcuse basmaua și cum eu îi spălasem obrazul cu lacrimi Acum, pe obrazul ei nu era nici o pată.

N-am putut citi mare lucru pe fețele copiilor. Spun așa, fiindcă refuz să admit indiferența; mi s-a părut, dar nu este posibil. După orele de neliniște petrecute în casă, când trecuse peste ei teama, presimțirile negre și groaza, acum păreau goi de orice simțire și orice gânduri, în afară poate de nedumerire. Parcă voiau să spună: „Asta a fost tot?” Sau poate nu voiau să creadă. Nu plângea niciunul, nici măcar copiii Mariei. Crescuseră, se amestecaseră între ei, nu mai știam pe care îl dusesem de mână când ardea rafinăria și îi dădusem un picior în țurloaie. Se uitau cu privirile moarte, și i-aș fi lovit cu piciorul pe toți trei, să le stârnesc măcar așa o durere.

Cum m-aș încumeta să spun că moartea unui om poate bucura pe altul, afară doar dacă nu este el ucigașul? Și nici atunci, Doamne iartă-mă!, fiindcă oamenii mai ucid și din greșeală. Sau, dacă nu, măcar se căiesc, și dacă nu toți, măcar câte unul. Nu pot spune că am citit bucurie pe chipul femeilor. În afară de Alexandrina mai erau două, nu m-am oprit niciodată cu ochii la ele; știusem cum le cheamă, două nume caraghioase, dar pe urmă le-am uitat repede. Acum le priveam prima oară și mi se părea că au fața cam prea luminoasă. Dar poate așa era fața lor dintotdeauna; cum să judec dacă mai înainte nu le privisem ca lumea? Pentru mine fusese numai Maria. Nici Alexandrina nu exista decât prin rochiile ei lungi, prin lămpi și prin

harpă. Dar pe ea o privisem mult, când ștergea sticlele de lampă, și chipul ei mi se întipărise bine în minte, deși îi vedeam mai degrabă mâinile.

N-am să spun niciodată o vorbă rea despre Alexandrina. Nu venise degeaba pe lume, trăise frumos și cu demnitate, își respectase bărbatul și își iubise copiii, până și pe Tom care de multe ori îi făcuse viața amară. În ziua aceea însă, când eram cu toții în jurul Mariei, am văzut pe chipul ei o schimbare. Nu voi păcătui să spun că era bucurie. Ci liniște. Liniștea oamenilor cărora li se ia o piatră de pe inimă. E o liniște cu totul aparte, fiindcă poartă în ea amintirea durerii. O liniște amară.

De-aici înainte, până ce voi povesti moartea ei, târzie și împăcată, nu-mi voi mai aminti niciodată îndoiala care a fost atunci în mine. Cred că se temuse de Maria. Și celelalte două femei, de asemenea. Orice femeie ar fi trebuit să se teamă.

— Acum plecați fiecare unde credeți, a spus domnul Alcibiade, și adunați flori; cât de multe.

După amorțirea dinainte, aceste cuvinte îi făcură pe toți să tresară, în ochii tuturor se aprinse o scânteiere. Acum fiecare devenea participant, de unde mai înainte fusese doar martor. Sunt sigur că nu se gândeau s-o ia unul înaintea celuilalt, ci să se întreacă pe ei înșiși. N-a cântărit nimeni seara cununile, s-o aleagă pe cea mai frumoasă. Dar niciodată după aceea, lăsând la o parte înmormântările ca soldați și fanfară, cu afete de tun, funeralii naționale, cu jerbe și coroane aduse cu camioanele, n-am văzut atâtea flori la o moarte. Tot ce făcea soarele primăverii să înflorească pe câmp și-n grădinile oamenilor, se revărsa peste parcul domnului Alcibiade. Copiii mai mici, care adunaseră mai multe flori decât puteau duce, veneau cu brațele încărcate și dădeau fuga să le aducă pe celelalte.

Spre seară groapa era gata, mult mai mare decât se obișnuiește. Pe Maria o puseră în mormânt numai domnul Alcibiade și moș Dumitru. Ceilalți fură ținuți departe. Era nu într-un coșciug, nu în giulgiu, ci într-un covor cu fondul albastru; abia atunci mi-am dat seama că domnul Alcibiade iubea culoarea albastră. Deasupra puseră toate covoarele celelalte, care îmbrăcau și împodobeau adăpostul din pivniță. Nu erau de nici un folos mormântului, și ar fi prins bine să fie în casă mai târziu, când lipseau banii și fiecare din ele ar fi însemnat traiul pe luni de zile.

Așa era domnul Alcibiade, când dădea cuiva un lucru, chiar dacă nu era un dar pe viață, nu-l mai lua înapoi nici la moarte.

După ce s-a așezat pământul, au adus florile și ele au alcătuit ultimul covor, pus deasupra.

La căderea nopții, când toată lumea intrase în casă, văzând că neamțul din tufișuri murise, l-au urcat și pe el în roabă și l-au aruncat peste ceilalți, în cocină. Moș Dumitru a mai făcut o groapă, unde au fost puse puștile și ce mai rămăsese. Pe urmă tot ce era lemn de foc în curte, câțiva stânjeni, s-a îngrămădit deasupra cocinei. Odată treaba sfârșită, domnul Alcibiade i-a dat lui moș Dumitru o cană de țuică, pe urmă l-a trimis în odaia lui să se culce. Rămas singur, a turnat o garniță de gaz peste stiva de lemne și a aruncat o torță aprinsă. Moș Dumitru însă nu s-a culcat, ci a stat să privească focul de la fereastră, pe sub perdeaua de chembrică.

A ars ceasuri, cu flăcări turbate. Ai fi spus că un asemenea foc fusese o nechibzuință, puteau să se aprindă magaziile, atenanțele și chiar casa, unde copiii priveau speriați de la geamuri. Așa era domnul Alcibiade; când făcea o treabă, o ducea până la capăt.

Nu mai aveam ce căuta acolo, mă dusesem acasă și stăteam pe treptele scării de lemn dinspre grădină, cu țambalul pe genunchi, dar nu-mi venea în gând nici o melodie. Vedeam flăcările răsfrânte în arbori, pe deasupra acoperișului. Vântul mișca ramurile și în aer era o legănare roșie. În ritmul ei atingeam ușor o coardă, fără să-mi dau seama, scoțând un singur sunet.

Capitolul 34

Domnul Pretoreanu ține în loc, cu carabina, o companie inamică. Rănirea lui în ultima clipă; pierderea urechii și ochiului stâng; monoclul de sticlă neagră. Ordinul Mihai Viteazul. Vila de pe apa Colentinei, cu aer condiționat și piscină de marmoră verde. Despre trădători și trădare. Relațiile de curtoazie dintre domnul Pretoreanu și Mackensen. Impetuoasa intervenție a domnului Pretoreanu la conferința de pace de la Versailles.

A plouat cu telegrame la Iași, în timpul refugiului, pe capul regelui și reginei, al primului ministru, al ministrului de război, al Comisiei aliate, să-l scoată pe domnul Pretoreanu din tranșee. Veneau telegrame din toate capitalele, de la Paris, Londra, Washington, și chiar din tabăra dușmană, de la Berlin și Viena, oricât ar fi fost de inoportun și oricât ar fi părut de grotesc amestecul inamicului într-o treabă care la urma urmei era militară. Zeci de curieri de la Statul Major au bătut drumul între Iași și Onești, întâi

furieri simpli, fără grade, cu ordinul ascuns în capelă, apoi plutonieri, ofițeri, de la sublocotenent la colonel, și la urmă chiar un general de brigadă, cu insigne de aghiotant al regelui. Singura favoare cerută de domnul Pretoreanu, după ce a cedat ultimul automobil comandantului de divizie care mergea cu trăsura, a fost să i se lase carabina adusă de acasă. Sigur că nimeni nu i-ar fi rechiziționat automobilul, după ce le dăduse de bunăvoie pe celelalte cinci, sau șase, iar pe deasupra înzestrase armata cu zece ambulanțe, comandate cu banii lui, în Franța. Ba să fi vrut, cred că l-ar fi lăsat să meargă cu el până în linia întâi, ca să-și cruțe picioarele. Dar nu, domnul Pretoreanu s-a dus pe jos, cum merg infanteriștii și a rămas în tranșee, cu gradul de sublocotenent în rezervă, ca învățătorii de la sate. Când, la 15 august, compania lui, decimată, nu mai avea nici măcar o singură mitralieră în stare să tragă, domnul Pretoreanu, numai cu carabina, a ținut în loc mai bine de-o oră atacul inamicului, până au venit întăriri din spate. Sigur că nu se poate face război fără să cadă oameni, și au căzut atâția, că pe câmpul de bătălie au rămas mai multe cimitire decât sate. Dar cum de nu mor toți, ci unii trec neatinși prin ploaia de gloanțe? Apoi fiindcă de multe ori ploaia de gloanțe e mai mult zgomot. Parcă domnul Pretoreanu nu vedea cum adesea soldații din jurul său trăgeau cu pușca în vânt, fiindu-le frică să ridice capul? Și-apoi știa ce precizie aveau acele puști, făcute, zice-se, să tragă peste un kilometru. Dincolo de o sută de metri greu putea fi nimerită o țintă, când bătea tunul și tremura mâna de frică. De aceea, era ordin ca focul să nu înceapă niciodată decât în ultimele clipe, așa cum s-a mai spus, atunci când se vedea ce culoare de ochi are inamicul.

Domnul Pretoreanu nu putea să facă o ploaie de gloanțe numai cu carabina; dar carabina lui nu-și greșea ținta, și lui nu-i tremura mâna, deși dacă îl lovea un glonte în frunte avea ce pierde, slavă Domnului, știa toată lumea.

Împotriva ordinelor și a tehnicii statornicite, el începu să tragă glonț după glonț, fără să se grăbească, dar fără să piardă timpul, din clipa când primul neamț ieși din tranșee, la patru sute de metri.

Un lanț de trăgători, pe frontul unei companii, numără vreo sută de oameni. Alții se pregătesc să-i urmeze, și pe urmă vin și niște rezerve; așa se făcea războiul pe vremea domnului Pretoreanu.

Ca o sută de oameni să înainteze o sută de metri pe câmpul de luptă, prin gropi de obuze și printre sârme învălmășite, le trebuie pe puțin zece minute. Trăgând glonț după glonț, și negreșindu-și ținta niciodată, în zece minute

domnul Pretoreanu culcase la pământ cincizeci din cei o sută. Supraviețuitorii se trântiră la pământ, iar valul al doilea veni să-i ajute. Culcă și din ei cincizeci, în zece minute. Mă și întreb, la atâta dibăcie și atâta sânge rece, cum de avea să-și greșească ținta, trăgând asupra fetei? Mai ales că o clipă înainte îl nimerise pe băiat exact în locul unde ochise?

Poate să pară poveste, dar până să vină întăririle, compania inamică nu putuse să înainteze mai mult de trei sute de metri și era redusă la o treime; de regulă, o asemenea unitate se retrage din luptă. Abia în ultimele clipe dibuiră locul de unde trăgea domnul Pretoreanu, nu din vreo cazemată, ci dintr-o tranșee obișnuită, cu un parapet de pământ și un sac de nisip aruncat deasupra. Se puseră pe el cu tunurile, cu mitralierele și cu puștile înainte ca artileria să-și regleze tirul, un glonț spulberă nisipul din sac și-i smulse domnului Pretoreanu urechea stângă, orbindu-l cu sânge. Dar veniseră întăririle și-l luară repede cu brancarda.

Nu se îndepărtase mai mult de douăzeci de metri, când în urmă căzu o ploaie de obuze; așa-i la război, plouă când cu obuze, când cu gloanțe. Zece dintre ele erau inutile; unul singur căzu în locul unde ar fi fost cu adevărat de folos, dar mai înainte; așa-i la război, se face multă risipă.

Abia la spital se văzu că pe lângă ureche, domnul Pretoreanu avea vătămat și ochiul stâng, sau nervul optic, pierdere mult mai gravă, care s-a înrăutățit cu timpul. Dar nu din această cauză și-a greșit ținta când a tras asupra fetei; ochiul drept a fost ager toată viața. Rămânând fără ochiul stâng, pe care mai târziu au trebuit să i-l scoată, domnul Pretoreanu n-a avut încotro și a renunțat la monoclu, ceea ce însemna o pierdere tot atât de grea ca vederea însăși; un timp după operație, cât a umblat cu un ochi de sticlă, personalitatea lui părea redusă la mai puțin de jumătate și într-o descreștere continuă. Până ce-a avut inspirația să-și ascundă infirmitatea sub un alt monoclu, de sticlă neagră, opacă. A fost un reviriment care a uimit lumea și a băgat spaima în inima adversarilor. Dacă mai înainte ar fi fost cineva în stare să-i înfrunte privirea, acum nimeni nu putea să reziste la compusul agresiv care rezulta din adăugarea monoclului la celelalte accesorii satanice. Personalitatea domnului Pretoreanu, știrbită o vreme, revenea cu forțe mult mai puternice, imposibil să fie cunoscute și explicate, fiindcă se ascundeau după o suprafață de sticlă neagră, impenetrabilă.

Cât despre urechea pierdută, o fină proteză de cauciuc prinsă cu agrafe disimulate o înlocuia atât de bine, încât cine nu știa nici nu putea să observe.

S-au găsit unii să scrie în ziare că domnului Pretoreanu nu i se cuvenea Ordinul Mihai Viteazul, că fapta sa de arme nu avusese anvergură, chiar acesta era cuvântul, țin minte, că era un eroism local și mai degrabă o mascaradă. Dar el nu refuză decorația, cum îl sfătuiau ziarele, și o purtă cu mândrie. Odată, mai târziu, l-am văzut în tribuna regală, la o defilare, cu majestuoasa pelerină albă pe care o aveau cavalerii ordinului. Aceștia mai primiseră și câte zece hectare de pământ, sau poate mai mult, nu sunt sigur. Spre nedumerirea tuturor, dușmani sau prieteni, domnul Pretoreanu, cel mai bogat om din țară, sau poate din lumea întreagă, își reclamă pământul, îl primi pe alese, nu departe de București, pe apa Colentinei, și își făcu acolo o vilă cu piscină de marmoră verde, lungă de o sută de metri. Abandonându-și celelalte reședințe, chiar pe cea de la Sinaia, unde vara, pe căldură, se trăia atât de confortabil, el dădu preferință Colentinei, deși acolo avea de îndurat zădufuri caniculare, unite cu atacul neîntrerupt al țânțarilor. Zăduful îl învinse punând aer condiționat, primul în România, și făcând atâta răcoare în casă încât trebuia să stea îmbrăcat cu paltonul. Vestibulul era plin de paltoane și șube, de toate mărimile, pentru oaspeți. Pe țânțari, în schimb, nu izbuti să-i răpună; se înmulțeau atât de repede, că în doi ani năpădiră până și piscina. În odăi însă nu intrau, chiar dacă se deschideau geamurile, fiindcă era răcoare. Domnul Pretoreanu îi privea cu satisfacție cum se roteau furioși în jurul casei. Din când în când, pentru o satisfacție și mai mare, abătea câte unul, cu carabina.

Cred a ști de ce era el legat atât de puternic de această proprietate incomodă și mult prea modestă pe lângă celelalte; fiindcă între imensele lui bunuri din țară și din străinătate, a căror origine uneori nu putea să fie mărturisită, pe acesta îl plătise cu sânge.

Admit că în codurile penale europene n-ar fi fost destule articole care să încadreze în toată extinderea lor internațională unele din faptele și din manevrele domnului Pretoreanu, când ele ar fi ieșit la lumină. Însă dacă-i vorba despre celelalte fapte, care i-ar fi atras recunoștința oamenilor și i-ar fi adus gloria, să nu fi fost acoperite de tăcere, am certitudinea că o decorație pe măsura lor nu se găsește nicăieri în lume.

În afară de foștii atașați militari ai Franței și Angliei, cine a mai cunoscut cu adevărat rolul jucat de domnul Pretoreanu la Versailles? Nu în sala de conferințe, ci într-o odaie vecină, unde a bătut atât de tare cu pumnul în masă, că s-au zgâlțâit zidurile? Dar atașații, pe care Odor îi văzuse înainte

de război în palatul din Calea Victoriei, au murit fără să-și fi scris memoriile până la ultima faptă.

* * *

Care puteri erau de partea noastră și care contra, la acea bătălie a discursurilor, următoare bătăliei cu gloanțe, istoricii știu, numai că istoria rămâne o știință inexactă. Fiindcă puterile, cu politica lor, de bine, de rău declarată, sunt reprezentate de oameni, de mai mulți, nici măcar de unul singur. Iar oamenii, pornind de la informații greșite, de la intrigi și instigații, acestora adăugându-li-se simpatii sau antipatii fără explicație, și tot felul de patimi, acoperă cu mandatul lor lumina soarelui și fac întuneric. Așa nu mai știi cine apără și cine acuză. Cel care a cerut pedeapsa cu moartea n-are decât să zâmbească la urmă, în fața aparatelor fotografice, și mulți îl vor confunda cu cel care grațiază.

Cineva a spus, la conferința de pace, în sala de dezbateri sau pe coridoare, că intrarea României în război i-a prilejuit Germaniei să poată duce războiul încă doi ani de zile, datorită petrolului nostru și grâului. De porci nu se pomenea, nici de clopotele de la biserici. Acel cineva nu fusese aici, să audă anatemele preoților și bocetele femeilor! Dar cum își îngăduia să vorbească despre petrolul pe care l-au găsit nemții, dacă nu văzuse cum ardeau rafinăriile, cu atâta vâlvătaie că se pârjolea până și cerul, de unde cădeau îngerii cu aripile aprinse? Că n-am putut ține frontul cu armele noastre nu trebuia nimeni să se mire și să se supere; nu puteam să facem din fiecare soldat un trăgător ca domnul Pretoreanu, și nici carabine ca a lui nu erau mai mult de zece în toată lumea. E adevărat că domnul Pretoreanu a ținut în loc o companie întreagă numai cu carabina; dar ce se întâmpla dacă ajutoarele mai întârziau zece minute?

Unde erau ajutoarele pe care le așteptam la Turtucaia, cum fusese înțelegerea, și n-au venit niciodată? Ce făceau englezii, cu Churchill, la Gallipoli? Și francezii la Salonic, cu generalul Sarrail?

În istorie nu scrie cum și cât l-au așteptat pe acesta din urmă soldații noștri înghesuiți în tranșee; toți îi știau numele, ca pe-al lui Hristos, dovadă că în el le era toată speranța, să vină și să-i mântuiască. Mi-a rămas în minte un cântec de jale de pe frontul Moldovei; părea vesel, fiindcă îi lipsea paraponul și mergea pe o melodie săltată: „Aoleu, Sarai, Sarai, nemții-atacă și tu stai!”

Nu spun că generalii au stat acolo degeaba, la Salonic sau în Dardanele; s-au luptat și au pierdut floarea armatei, așa cum și noi am pierdut-o pe-a noastră. Dacă nu-i învinuiesc, ei de ce să ne învinuiască? Au fost pe câmpurile noastre de bătălie, ca martori? Să se fi dus măcar după război, înaintea conferinței de pace, să vadă cimitirele și să audă vaierele rămase în aer. Și să se fi întrebat ce însemnau cele trei inițiale, IOV, prin care se rezumau pierderile noastre în suflete omenești, lăsând la o parte rafinăriile, clopotele de la biserici și celelalte pagube. Să fi aflat câți invalizi, câți orfani și văduve erau în România.

În orașul copilăriei mele, invalizii vindeau tutun la piață, proptiți într-un picior de lemn lângă tarabă, sau cu mâneca hainei goală, îndoită în sus de la jumătate și prinsă cu un ac de siguranță de sub umăr, ca să nu se bălăbăne. Văduvele și orfanii n-aveai după ce-i cunoaște; nu era să plângă toată viața!

* * *

Când domnul Pretoreanu se întorsese din Moldova, găsi palatul de pe Calea Victoriei așa cum îl lăsase; lacheul care-l primea pe Odor era tot acolo, și Sobieski nu se mișcase din biroul lui de la poartă. Oricât de ispititoare era clădirea care, după draperiile trase deasupra ferestrelor, probabil ascundea bogății și secrete, nici un comandant nu se încartiruise în ea cât ținu ocupația. Un general bulgar, pare-se, avusese această năzuință, dar îl oprise Mackensen; drept compensație, bulgarilor li se dăduse cofetăria Capșa, care era și ea o năzuință, încă din vremea de pace.

Curând după ce intrase în București, Mackensen merse la palatul domnului Pretoreanu, el în persoană, nu trimise aghiotantul, și-i înmână lui Sobieski cartea sa de vizită, la fel de luxoasă, cu litere în relief, pe hârtie de mătase, ca a baronului de la domnul Alcibiade. Apoi, ca să fie sigur că nimeni din aliații săi nu va îndrăzni să-i nesocotească ordinele, puse santinele la poartă. Acestea stătură acolo, în uniformă de paradă, chiar atunci când, printr-un caraghios joc al soartei, domnul Pretoreanu ținea în loc, numai cu carabina, o companie întreagă din armata lui Mackensen.

Îi înțeleg pe cei care l-au acuzat de trădare pe domnul Pretoreanu. Ca inamicul să-ți lase cartea de vizită și apoi să-ți păzească palatul, nu-i treabă curată. De unde să știe ei ce făcea în acel timp stăpânul palatului? Și dacă ar fi știut, puteau oare să creadă? S-a adăugat apoi o confuzie de nume: un colonel, Pretoreanu, într-adevăr dezertase de pe front, încercând să treacă în liniile dușmane cu toată brigada, dar nu-l urmase decât aghiotantul, care îi

era atât de devotat că nu putuse să-l părăsească; însă ajuns dincolo, își trăsese un glonte de revolver în gură, înainte ca nemții să-i ia sabia.

Acel colonel, care l-a urmat pe Kaizer în Olanda și l-a ajutat să-și sape grădina, nu era fratele domnului Pretoreanu, cum chiar eu am spus din greșeală; nu-i era nici măcar rudă îndepărtată. Cu numele oamenilor se fac totdeauna confuzii, totdeauna se găsește cineva să întrebe: ești rudă? Dar iarăși, nu există atâtea nume și nici nu se pot născoci destule ca să fie câte unul pentru câți oameni trăiesc într-o țară. Știu eu? Poate tot mai bine ar fi cu numere. Așa ți-ai cunoaște și neamurile, fiindcă desigur numerele s-ar da pe familii, în ordinea gradului de rudenie. Mă miră din cale-afară că domnul Pretoreanu a răbdat confuzia. Ar fi putut să trateze cu colonelul, să-i cumpere numele, iar de nu, să pună mâna pe carabină.

Văzând cartea de vizită a lui Mackensen, stăpânul palatului îi porunci lui Sobieski să afle pe unde ajunsese comandantul german în retragere, și să-i trimită o telegramă de mulțumire. Telegrama, compusă după un protocol pe care Sobieski îl avea în dosarul lui cu tot felul de formule, se încheia astfel: „Al dumneavoastră cordial prieten…” Secretul poștei nu putea să fie păstrat când pacea nu se instaurase bine și încă funcționa cenzura. Textul telegramei, care făcu să vuiască orașul, deveni un grav cap de acuzare. Dar domnul Pretoreanu n-o trimisese din nechibzuință, ci din loialitate. Și-apoi împușcase destui soldați din armata lui Mackensen!

Erau doi ani de când draperiile din birou acopereau ferestrele, enigmatic, ca în tot palatul. Îndată ce le dădu la o parte, domnul Pretoreanu luă carabina cu care luptase pe front și începu să ochească spre poartă; războiul fusese un bun prilej de exercițiu, deși n-ar fi avut nevoie; niciodată nu greșise o țintă. Prima avea să-i scape lunile viitoare, când se întoarseră băiatul și fata. Pedeapsa însă era tardivă, sau, în orice caz, nu se mai putea vorbi de vechea vină. De mult tinerii rupseseră legăturile nepermise, fiecare își trăia viața lui, și pare-se cu destulă sete. Ea cel puțin, deși atât de tânără, căci abia atingea vârsta majoratului, ajunsese la performanțe scandaloase, care o înspăimântaseră până și pe regină. Aceasta o chemase în cancelaria spitalului și-i examinase șalele cu invidie. „Ia ascultă, târfuliță, e adevărat ce se spune?” Iar ea își lăsase ochii în jos, roșind cu modestie: „Da, Majestate!” Cred că era vorba nu atât de apetit, cât de rezistență. În această privință, femeile se subestimează adesea una pe alta.

Domnul Pretoreanu primea vești tot mai proaste de la conferința de pace. Renunțând să mai aștepte întoarcerea copiilor și amânând clipa

pedepsei, își comandă un vagon-salon la Simplonul de Paris, și peste două zile era la Versailles. Printr-o coincidență nefavorabilă, vagonul îl folosise Mackensen în timpul ocupației. Semnalându-se plecarea domnului Pretoreanu și istoria vagonului, izbucni și mai violent strigătul de trădare.

S-a vorbit mult de trădători, după ce se terminase războiul. Erau oameni care prin educație, sau din rațiuni eronate, ar fi vrut să luptăm alături de Germania, cum voise și regele Carol, bătrânul; spre norocul lui murise înainte de-a fi nevoit să rupă înțelegerea secretă cu Kaizerul. Își dăduse seama și el, înainte de moarte, că România n-ar fi luptat niciodată împotriva Franței.

Iar acum, la Versailles, viitorul României era pus sub semne de îndoială. Domnul Pretoreanu, care se ducea acolo mânat de revoltă, dar nu mai puțin de spaimă, lăsa în urmă acuzația de trădare.

La Văcărești era închis Stere. Deși i s-a dat drumul, a rămas stigmatizat multă vreme; calomnia durează mai mult decât o vină adevărată care își primește pedeapsa. Și totdeauna lasă urme.

Mai era închis Slavici, bietul de el, căruia nu-i cunosc altă greșeală decât că într-un timp, pe când îi dădea găzduire, n-a avut destulă grijă de Eminescu.

Dintre ceilalți, nu-l mai știu decât pe Arghezi, care atunci a scris *Poarta neagră*. Cine mai ține minte? Paraschiva îi aducea de mâncare. Prima oară i-am văzut numele sub o poezie, în pagina a doua a unei reviste ilustrate scoasă de nemți la București, în timpul ocupației. Mă mir cum de mi-a rămas în memorie, fiindcă n-aveam decât treisprezece ani când mi-a căzut în mână un număr foarte vechi din acea revistă nemțească scrisă în românește, și niciodată până atunci nu auzisem de un asemenea nume; poate m-a frapat alcătuirea lui ciudată și fără asemuire; ei da, când te cheamă așa, nu riști nici o confuzie! Poezia n-o mai știu, dacă voi fi citit-o, deci nu-i pot spune cuprinsul. Să fi fost o fabulă, să fi fost o odă?

Pe pagina întâi a revistei, o gravură care imita cu iscusință fotografia, cum mai târziu am văzut săptămânal în suplimentul ilustrat *Corriere della Sera*, înfățișa o scenă de groază, soldați prăpădiți fugind cu picioarele la spinare, cai și tunuri prăvălindu-se odată cu soldații spre vadul unui râu, unde urmau să se împotmolească sau să se înece. Dedesubt scria: „Artileria română se retrage la Epurești!” Sigur că s-a retras artileria. Și nu doar la Epurești. Și poate chiar în învălmășeala redată de gravură. Dar mi se pare că

este o impietate de neiertat să prezinți așa o armată învinsă. De aceea țin minte.

Peste toți cei din închisoare a căzut o blagoslovită amnistie în ziua când s-a aflat de la Versailles că ni se recunoscuse dreptatea. Implicit, cei răspunzători de înfrângerile noastre își recunoșteau vina, dar fără s-o scrie în tratatul de pace; după cum în tratatul de alianță, atașații militari nu-și scriseseră gândul lor adevărat, ci doar i-l spuseseră domnului Pretoreanu, cu paharele de șampanie în mână: „Mi se pare că am făcut o crimă!” Și pe urmă spărseseră paharele.

Domnul Pretoreanu nu ceru să-i vadă nici pe Clemenceau, nici pe Loyd George, nici pe Wilson, care venise din America să dea Europei o fericire eternă. Oricare din acești bărbați l-ar fi primit fără întârziere; Wilson mai ales, care știa ce înseamnă finanța, fiindcă între supușii săi îl avusese pe Vanderbilt. Oare când America declarase războiul, moartea bogătașului atârnase puțin în balanță? Domnul Pretoreanu nu avea o greutate mai mică; dacă nu știa multă lume, știa bine de tot președintele Statelor Unite.

Neavând nici un angajament cu cei trei puternici și apelând la ei, domnul Pretoreanu ar fi însemnat să le ceară o favoare, ceea ce nu-i stătea în fire. De aceea îi chemă într-o cameră pe atașații militari ai Franței și Angliei, cărora le spuse:

— Mai țineți minte, domnilor, ce veselă era mulțimea pe Calea Victoriei și ce amară șampania? Sunteți datori să amintiți guvernelor dumneavoastră ce ne-au făgăduit, ce ne-au dat și ce ne-au cerut. Dacă nu-i veți aduce la realitate, atunci, la sfârșitul conferinței nu vă rămâne altceva de făcut decât să vă trageți câte un glonț în tâmplă!

Domnul Pretoreanu bătu cu pumnul în masă atât de tare că se zgâlțâi zidul din față, făcând să cadă portretul lui Napoleon Bonaparte.

— Și spuneți-le că dacă nu ne recunosc dreptatea, torn pe mine un bidon de benzină și-mi dau foc în fața palatului.

Asemenea argumente nu mai au nici un efect în zilele noastre. Atâția oameni își dau foc de la o vreme încoace! Ultimul care a avut câștig de cauză cred că a fost logodnicul Genevièvei.

Capitolul 35

Păduchii demobilizatului venit în vizită la domnul Alcibiade. Devalorizarea leului. Despre faptele eroice săvârșite de Tom în timpul

războiului. Domnul Alcibiade e gata să plece în Moldova cu docarul, dar se prăbușește. Dezvăluirea rolului scelerat avut de Tom în accidentul de cale ferată de la Ciurea. Moartea lui monstruoasă.

Cât ținuse războiul, nu venise nici o veste de la Odor. Nu venea nici după aceea, dar nici nu o aștepta cineva din casă. În legătură cu el se păstra tăcere. Suferea numai Alexandrina.

Tom scrisese, din când în când, cărți poștale trimise prin Crucea Roșie. Luptase la Mărășești, ca soldat voluntar, în regimentul pe care un atac al nemților îi găsise în cămăși, cu armele făcute piramidă, despăduchindu-se pe malul gârlei. Tom scrisese și despre păduchi odată – oficial li se spunea paraziți – dar cartea poștală, deși nu cuprindea decât câteva rânduri, o oprise cenzura. De parcă nu se știa câți oameni mureau de tifos exantematic! Soldații erau obișnuiți cu păduchii până la prostrație, că nici nu se mai osteneau să-i omoare. Dacă se întindeau pe o scândură și după un minut se ridicau în picioare, jos le rămânea forma corpului, desenată cu păduchii căzuți de pe ei și care forfoteau speriați, rămași de izbeliște. Dar nu piereau toți, își găseau repede trupul din care să sugă. Nu mai aveau loc în beteliile cămeșilor și izmenelor nespălate, unde se prăsesc prima dată; se împingeau afară, generație după generație, făcând și ei, ca șobolanii, războiul lor, fără de care nu puteau să trăiască; înaintau pe sub haine, migrând de-a lungul trupului, unii spre cap, alții spre picioare, după cum le era norocul, așa cum au migrat și oamenii dintr-o parte a lumii în alta, căutând o hrană mai bună. Păduchelui nu-i place lumina, dar când nu mai aveau loc în haine, ieșeau prin mâneci și pe sub gulere, împinși de alții care creșteau în urmă, și umblau capii pe fețele oamenilor, pătrunzându-le în urechi și în gură.

Oamenii regimentului n-au mai apucat să-și ia hainele, ci doar puștile, și s-au încins cu cartușierele peste cămăși sau numai peste izmene. Așa au întâmpinat atacul, chiuind ca la horă, și nu doar că au oprit înaintarea nemților, ci i-au pus pe goană ca pe iepuri, urmărindu-i departe, până a sunat goarna după ei, să-i oprească. Tom fusese acolo și luptase ca apucații, după cum avea să ne povestească un martor; dădea în nemți când cu patul puștii, când cu pietre, că nu mai avea gloanțe, sau le punea piedică pe la spate și-apoi îi burdușea cu pumnii în ceafă. La drept vorbind, asta îi era firea, să pună piedică și să lovească, dar cel puțin acum și-o folosea pentru o cauză bună.

Odată cu primii demobilizați a venit la domnul Alcibiade un soldat mai în vârstă, un rezervist, dascăl într-un sat de sub munte.

— Cum, s-a mirat domnul Alcibiade, dascălii nu rămân la biserici?

— Eram supranumerar, a răspuns dascălul.

Atunci am auzit prima oară această vorbă și n-am putut s-o înțeleg dintr-odată; mi se părea ceva colosal, dar nu știu în ce unități de măsură. Am fost dezamăgit să-i aflu înțelesul, și încă mai dezamăgit când am fost primit supranumerar la școală, unde pentru patruzeci de locuri ieșisem al patruzeci și nouălea. Și tot n-am rămas ultimul, erau școli puține, trebuiau să facă locuri supranumerare, căci pe celelalte le ocupau în primul rând orfanii de război, aflați ierarhic între invalizi și văduve.

Dascălul era trimisul lui Tom, după spusele sale; luptaseră în același pluton, el a povestit faptele lui de arme, poate le-a mai și înflorit puțin ca să-i facă plăcere domnului Alcibiade, mai ales că la urmă i-a cerut „un pol de parale”, să poată ajunge acasă. Dar nu-i mai puțin adevărat că avea asupra sa un ziar de campanie, îndoit în șaisprezece, și în pagina a doua, încadrat cu creionul roșu era ordinul de zi al regimentului care îl cita a cincea oară pe Tom, pentru fapte de vitejie. Dascălul spunea că primise și-o decorație.

— Dar unde-i acum? întreba nerăbdător domnul Alcibiade. De ce nu vine?

— O să vină, răspundea în doi peri povestitorul, cu ochii la sticla de țuică.

Se făcuse târziu, și noaptea l-au oprit acolo să doarmă, i-au pus un pat într-o magazie, părea prea murdar să-l culce în casă, și nici n-a vrut să se spele, zicând că a doua zi o să ajungă în satul lui și-o să-l laie nevasta.

Abia înainte de a se duce la culcare s-a încumetat să spună, tot în doi peri, că de o vreme pierduse urma lui Tom, care plecase într-o permisie și nu se mai întorsese dar nu era dezertor, Doamne ferește, ci internat în spital aproape de Iași, la Bârnova. Fusese rănit nu pe front ci într-o ciocnire de trenuri.

— Să știți, stimate domnule, că tot erou de război se numește.

Domnul Alcibiade era negru la față, îmi închipuiam ce avea în suflet, iar dascălul îmi făcea silă, și cu murdăria de pe el și cu vorba tărăgănată. Poate chiar mințea poate nici nu-l cunoscuse pe Tom.

A doua zi, Alexandrina a găsit un păduche în gulerul lui Traian și i-a luat la inspecție pe toți din casă. N-a mai descoperit altul, dar un păduche era

floare la ureche pe lângă ce lăsase dascălul în patul unde dormise, o somieră veche cu pânza verde. Când mi-a arătat-o moș Dumitru, se făcuse cenușie de păduchi, care colcăiau speriați de lumină. Nici nu s-a mai gândit cineva s-o curețe, i-au dat foc în fața magaziei, lemnul vechi ardea cu pocnituri ca de mitralieră, mi se părea însă că așa trosnește păduchele prins de flăcări. Rezervistul, gata de drum, își mânca farfuria de lapte cu mămăligă la masa de afară. M-am mirat cum de lăsase în casă numai un păduche, când avea pe el cu sutele. Omul nu se pierdea cu firea pentru atâta lucru, se mira numai că dăduseră foc somierei.

— Păduchele, stimate domnule, îi spunea domnului Alcibiade, a fost fratele nostru tot timpul războiului, împreună am dus greul; căci războiul e greu chiar și pentru un păduche, oricât ar fi el de mic și nebăgat în seamă. Și ce-avea patul ăsta, să-l ardeți? Apăi să fi văzut ce era în tranșee și în adăposturi! Dacă mă întindeam numai zece minute pe-o scândură, când mă ridicam în picioare, jos rămânea forma corpului, albă.

Mai auzisem; două întâmplări care seamănă între ele se povestesc cu aceleași cuvinte.

Înainte de-a pleca rezervistul, domnul Alcibiade îi dădu în silă doi poli, nu doar unul, adică patruzeci de lei, în hârtii scoase de nemți la Banca Generală a României. Banca Națională îi recunoștea, doar că le punea o ștampilă, nu putea să fure banii oamenilor. Ștampila, însă, vai de lume, ce să mai deslușești din ea pe-o hârtie mototolită, care trece din mână în mână? Cine n-apucase să-și ștampileze banii la vreme, sau mai găsea câte cinci lei rătăciți prin buzunare, le răsucea deasupra un ban de nichel dat cu cerneală violetă, iar dacă n-avea cerneală, topea creion chimic, în apă. Și dacă n-avea nici ban de nichel, era bun chiar și un nasture de la o manta soldățească.

Ultima pereche de ghete (cu bombeu, negre și lucioase) pe care mi le cumpărase mama înainte de război (bineînțeles după ce răscolise toate prăvăliile una după alta, fără să știe ce ne așteaptă și ce goale au să fie rafturile), costase douăzeci și cinci de lei. Iar acum, rezervistul privea cu scârbă cei doi poli de hârtie, dăruiți de domnul Alcibiade.

— Zilele trecute, zice el, la Focșani unde am stat să ne despăducheze, trecea unul pe peron și striga pe sub ferestrele trenului: „Un ban, o bucată de pâine! Cine mai cumpără? Un ban, o bucată de pâine!” Pâinea o avea într-un sac, la spinare. Cu o băncuță, mă gândesc, îi cumpăr tot sacul. De unde veneam noi era viața mai scumpă, cinci lei pâinea. Îi dau băncuța și-i cer restul. El zice: „Ești nebun, camarade? Mai pune o băncuță!” „Păi n-ai

spus un ban, o bucată de pâine?” „Banul ăla nu mai e; ce-a fost banul, acum e leul!”

Despre această față a războiului nu apucasem să aflu; aici lumea nu prea se folosea de parale, ca să vândă sau ca să cumpere, sau nu țin eu minte; cred că mai degrabă făcea schimb, ca pe vremuri. Am aflat de la rezervist că leul își pierduse de zece ori puterea; se numea devalorizare, încă un cuvânt învățat înainte de a merge la școală.

Cât de mare fusese leul înainte, ar fi trebuit să înțeleg după un cuplet care se cânta la teatrul de revistă, în Moldova, că, oricât o fi fost viața de grea în refugiu, lumea mai trebuia și să se veselească. Îl aduseseră primii demobilizați de la oraș și-l fredonau foarte mândri de puterea lor bărbătească: „În lumea asta sunt femei, care se vând pentru cinci lei…” Mai departe era atât de vulgar, că și azi mi-e rușine când îmi aduc aminte. Oricâtă nevoie o fi de veselie, nu înțeleg ce lume venea la teatru să asculte asemenea cântec, să bată din palme și să râdă. Deși cei cinci lei erau desconsiderați în raport cu obiectul târgului, se putea înțelege că ei valorau mai mult decât nimica toată, dacă reprezentau prețul unei femei, fie ea oricât de pierdută.

Îndată după plecarea rezervistului, domnul Alcibiade îi porunci lui moș Dumitru să pună caii la trăsură și se duse la oraș să ceară autorizație ca să meargă în Moldova. În curte mai dogorea jăratecul somierei care arsese.

Autorizația nu se obținea ușor, trebui o săptămână de alergătură. În acest timp domnul Alcibiade se pregătea de drum. Cu trenul știa că n-ar fi fost chip să ajungă. Mai cumpără doi cai, apoi un docar în care putea să încarce merinde pentru o lună. Se gândea că, mânând repede, ar ajunge la Iași într-o săptămână, dar trebuia să pună la socoteală și cât avea să zăbovească pe acolo. Luă și ovăz pentru cai, luă șuba și cizmele de vânătoare, deși era vară. I-ar fi prins bine și pușca într-o asemenea călătorie; știa însă că n-au să-i dea voie, și drept armă de apărare puse sub capra docarului un cuțit lung, în teacă de fildeș, pe care-l adusese din Africa și-l ținea în cufărul de lac negru, la un loc cu tunica.

Priveam aceste pregătiri cu strângere de inimă, ca și când aș fi avut o presimțire, dar poate mai degrabă eram trist că nu plecam și eu în călătorie. La fel aș fi simțit pe cheiul unde Cristofor Columb își pregătea corăbiile. Ce m-aș mai fi urcat pe una din ele, fie ea cea mai mică, și ce-aș mai fi muncit, fie că nu mi-ar fi dat o treabă mai importantă decât să spăl puntea, numai să mă primească! Dar corăbiile lui Cristofor Columb erau departe, acolo unde

se sfârșește istoria și încep basmele. Pe când docarul domnului Alcibiade îl vedeam toată ziua, îi dădeam târcoale cu inima strânsă, din ce în ce mai trist pe măsură ce se apropia ziua plecării. O, ce m-aș fi dus cu el, numai să-mi fi spus o vorbă! Seara aș fi țesălat caii, le-aș fi pus ovăz în traistă, cum făcea Odor cu calul căpitanului, în drum spre Franța îndepărtată. Dar parcă Moldova era mai aproape? Aș fi spălat docarul, l-aș fi învelit cu șuba pe domnul Alcibiade, pe banca din spate, iar eu aș fi stat de veghe toată noaptea. Un drum în Moldova, peste liniile unde fusese războiul, și sigur că se mai vedeau tranșeele și poate pământul încă mai era roșu de sânge, mi se părea mai mult decât ocolul pământului. Uneori, când nu dormi, noaptea, și închipuirea se înflăcărează, mă gândeam că dacă mi-aș lua inima în dinți și l-aș ruga pe domnul Alcibiade… Din păcate, știam că nu m-ar fi lăsat tata. A fost prima mea călătorie ratată. Însă adevărata tristețe a venit din altă parte, copleșind toată casa.

Era într-o sâmbătă, și domnul Alcibiade spera să plece luni de cu noapte, când veni vestea că Tom se prăpădise în spitalul de campanie de la Bârnova. Oricât mă temusem de el și oricât îl urâsem câteodată, m-am simțit sfâșiat, am fugit în curte cu obrazul în palme, am căzut cu capul pe aripa docarului, pe care o lustruisem și o mângâiasem, și-am plâns în hohote, fără să mai aud plânsul celorlalți.

Nu știu de ce, pe lângă suferință și deznădejde era în mine un gând aspru, că dacă ar fi murit Odor, n-ar fi fost atâta jale.

Domnul Alcibiade știa că oricât ar fi mers de repede, chiar dacă ar fi mânat nebunește, fără oprire, tot n-ar fi ajuns la vreme, să-l înmormânteze. Dar hotărî să plece, măcar să-i vadă mormântul și să-i pună o cruce ca lumea.

Avu în el puterea să meargă la oraș, de unde în sfârșit luă autorizația, și se gândea să pornească la drum nu luni, ci chiar atunci, sâmbătă după masă. Toate erau gata și se îndrepta spre ușă cu biciul în mână, cel mai frumos, biciul pe care îl avea când îi plimbase pe moș Dumitru și pe baba Stana. Abia se împlinise o lună de la plecarea Teofanei, de la moartea Mariei. Înainte de a ajunge la ușă, urmat de toată suflarea din casă, domnul Alcibiade se opri și se întoarse, surpat dintr-odată, atât de alb la față, că peretele de lângă el părea negru. Întinse biciul cuiva, nu-l scăpă din mână și spuse:

— Pregătiți-mi patul!

Nici o suferință n-ar fi putut să-l oprească, sunt sigur: ar fi mers rupt în două de durere și nu s-ar fi oprit până la capătul drumului. Era altceva, simțea moartea venind și trebuia s-o aștepte.

A fost o moarte nemiloasă și leneșă; de vestit se vestise și mereu își repeta vestea, dar i-a trebuit un an și jumătate până să ajungă.

* * *

Am aflat de la Odor cum s-a întâmplat accidentul de tren de la Ciurea, care a umplut de groază Moldova întreagă, deși războiul dădea mai mulți morți și aducea mai multă suferință; cu războiul lumea se obișnuise.

Știam că Odor avea obiceiul să mistifice; judecam simplu și fără înțelegere. Așa, și zborul cu avionul lui Vlaicu ar fi putut să fie o mistificare. M-am mai îndoit o dată, și pe urmă a trebuit să cred, cu toată convingerea. Nu doar prin puterea lui mitică, ci și prin argumente, prin dovezi materiale, prin coincidențe care nu puteau fi născocite. Și la urma urmelor, chiar și adevărul este o relativitate; un adevăr al nostru și unul al altora. Nu știu după ce legi îl alegem pe primul și nu pe al doilea. De câte ori am vrut să resping adevărul lui Odor și să-l caut pe-al meu, m-am întors cu fruntea plecată.

M-am îndoit că Odor se afla în gară, tocmai atunci când trenul avea să deraieze; era o coincidență dusă prea departe, fiindcă în acel tren se afla Tom, pe care nu-l întâlnise niciodată în timpul războiului, și nu-l mai văzuse de șapte ani, din ziua când plecase de acasă, întorcând spatele domnului Alcibiade.

Odor se afla în gara Ciurea, unde se sfârșește panta lungă și povârnită de la Bârnova, care avea să capete în timpul războiului un renume sinistru. Pe-aici am coborât, mergând la Iași cu trenul, târziu în viața mea, după ce trecusem prin multe, și nu mi-e rușine să spun că mi-a fost frică. Mă uitam la ceilalți din compartiment, cum jucau cărți, sau mâncau cârnați și ouă răscoapte și beau apă din sticlă, deși nu mai aveam mult până să ajungem la destinație. Părea să nu le pese că vagonul se zgâlțâia și se smucea în frâne, gata să le rupă. E o pantă inadmisibilă și cred că se datorește unei inspirații nefericite, altfel calea ferată ar fi trebuit să treacă prin altă parte. Frica era numai a mea, fiindcă țineam minte; ceilalți își mâncau ouăle răscoapte și cârnații, fără să se întrebe ce-ar fi dacă ar scăpa frânele. Se gândeau că un asemenea accident nu-i posibil, sau nu se gândeau deloc și mestecau înainte. Dar uite că o dată fusese posibil, printr-o întâmplare demonică.

Trenul de Iași venea cu lume îmbulzită și terciuită, agățată pe tampoane și pe acoperișuri, cum se călătorea în acel timp de restriște. Când și-a dat drumul pe panta de la Bârnova, frânele n-au mai vrut să se strângă, deși mecanicul și lăcătușii de revizie le încercaseră mai înainte, între tenderul locomotivei și vagonul de poștă, robinetul tubului de aer comprimat care comandă frâna Westinghouse era închis; așa s-a văzut la anchetă. S-a spus, și altă explicație nici nu putea fi găsită, că unul din oamenii înghesuiți pe tampoane se sprijinise cu piciorul pe pârghia robinetului și-o închisese, fără să știe. Mecanicul, nemaiputând să dea drumul aerului comprimat, rămânea numai cu frânele locomotivei. Le-a strâns, bietul om, le-a strâns cât a putut de tare, dând semnale de alarmă cu fluierul. Trenul își mărea viteza, vagoanele împingeau în locomotivă, care n-avea putere, cu roțile el, oricât de înfrânate, să oprească prăvălirea masei metalice din spate, de sute sau poate mii de tone.

În gara Ciurea, de la poalele dealului, speriată de șuierele sinistre, de vuietul trenului, de urletele călătorilor, care se auzeau rostogolindu-se la vale ca un vaier de moarte peste alte zgomote și ecouri, lumea s-a îmbulzit pe peron, nesocotită, în loc să fugă. Și, deodată, îmi povestea Odor, care nu se putea smulge din mulțime, de după curbă, la piciorul pantei unde era intrarea în gară, s-a văzut locomotiva, îmbrăcată în flăcări, că părea gata să se topească și arunca înapoi, de-a lungul trenului, o jerbă roșie, zvârcolită, ca o cometă nebună. Erau scânteile pe care roțile blocate le scoteau din frecarea lor cu șinele, rupând așchii aprinse. Iar în acest timp mecanicul continua să dea semnale de alarmă tot mai deznădăjduite.

Nu era nimic în cale, n-a fost o ciocnire; locomotiva îmbrăcată în flăcări a sărit de pe linie în fața gării, s-a dat peste cap și vagoanele venind peste ea s-au zdrobit intrând unul în altul.

* * *

Uneori mă gândesc că sfârșitul lui Tom nu putea fi altfel. Pe urmă mă ia groaza; un asemenea gând nu se spune.

Tom fusese la Bârlad, într-o permisie de cinci zile, nu știu la cine, iar acum se întorcea la regimentul lui, aflat în refacere aproape de Iași, la Podul Iloaiei. Bârladul era atunci, pentru un timp, cap de linie, trenul nu mergea mai departe, frontul fiind la vreo treizeci de kilometri.

Văzând înghesuiala din gară îl cuprinse furia, învrăjbit mai ales pe lumea civilă, fiindcă n-o silea nimeni să umble forfota printr-o țară atât de

micșorată. Când trenul trase la peron, era plin dinainte, dar, printr-un miracol cunoscut de cei care au văzut o gară în timpul războiului, oameni după oameni continuau să se urce în vagoane, pe uși și pe geamuri, și încăpeau, și iacă se mai găsea loc pentru alții; poate printr-o însușire a lor, necunoscută în timp de pace, de a-și reduce volumul la jumătate, sau chiar mai mult, sau poate de a-și păstra numai duhul, trupul urmând să vină pe altă cale și să-i aștepte la capătul drumului.

Scârbit de înghesuială, Tom își găsi loc tocmai în față, pe tampoanele tenderului, unde încă nu se urcase nimeni. Dar nu avu nici aici liniște, începură să vină, întâi un ceferist, cu o papornită, apoi vreo doi soldați, fără arme și fără ranițe, probabil în permisie ca și Tom și pe care el îi primi cu bunăvoință și chiar le spuse: „Hai sus, camarade!” Necazul e că, pe urmă, se iviră și civili, că-ți venea să-i strângi de gât, sau să le dai vânt cu piciorul; poate erau speculanți, ducându-se pe la țară, după o pâine de mălai, după vreo găină leșinată, sau după o bucată de săpun, că nu se găsea, de aceea bântuiau păduchii. Colac peste pupăză, veni chiar și o femeie, o hoașcă grasă și lăbărțată, care mai făcea și pe tinerica, și avea buzele înroșite. Tom fu cât pe ce s-o îmbrâncească, dar tocmai atunci porni trenul. Înghesuită și ea din toate părțile, femeia se băga în el, se ținea de mijlocul lui, să nu cadă, țipa la curbe și peste macazuri că ar fi scos din fire pe cineva chiar și în zile mai bune. Iar totul era învăluit în aburi și în fumul locomotivei, amândouă fierbinți, de parcă ar fi fost iadul și sfârșitul lumii.

Trenul nu mergea repede, mai mult se târa, timp de vreo două ore Tom strânse furie în el, și tocmai când nu mai era mult până să ajungă, nu se mai putu stăpâni, adevărata lui fire de diavol făcu erupție. Când trenul intra pe panta de la Bârnova pe chip îi apăru un rânjet de satisfacție – și așa împinse cu piciorul pârghia robinetului de aer comprimat, aflată alături.

Urmarea nu se simți în primele clipe; din vagoane se auzeau înjurături și strigăte mânioase, ca și mai înainte, oamenii se striveau unii pe alții, dar erau și chiote de veselie, și cântece, o lume nebună alunecând la vale pe roate. Tom îi ura pe toți, voia să bage spaima în suflete, să-i audă urlând, văicărindu-se, sfâșiindu-se între ei, dându-se de ceasul morții. Îndată auzi roțile locomotivei scrâșnind, simți frâna, vagonul se izbi în tender, strivind tampoanele, făcându-le să trosnească. Fără să înțeleagă ce se întâmplă, oamenii din jurul lui Tom începură să strige, se agățară unii de alții, gata să se dărâme cu toții, înnebuniți de frică. Fluierul locomotivei scoase un șuier spart, apoi se puse să dea semnale repezi și scurte. Trenul se smucea, parcă

primea bușituri din spate; mecanicul slăbea frânele și-apoi le strângea repede, încercându-le, probabil nedându-și seama de întreaga nenorocire, simțind doar că vagoanele veneau peste locomotivă. Lumea din tren amuțise; câteva clipe nu se auzi decât fluierul de alarmă și scrâșnetul năprasnic pe care roțile locomotivei îl scoteau patinând pe șine și așchiindu-se. Un val de scântei erupse din jos, printre tender și vagonul de poștă, îi învălui pe oamenii înghesuiți pe tampoane, peste lanțuri și cârlige de tracțiune, așa cum stăteau încleștați unii de alții, ținându-se ca în menghini, că să fi căzut unul ori i se rupeau brațele, ori cădeau toți grămadă. Tom auzi țipete venind din urmă; semănase groaza în tren, așa cum dorise. Țipa toată lumea, în toate chipurile, după cele câteva clipe cât amuțiseră, paralizați de frică. Scânteile ajungeau acum până la ultimul vagon, umpleau valea dintre taluzuri, părea că trenul alunecă pe o albie de flăcări.

Un timp chiar și Tom rămase țeapăn, de nedumerire și poate de frică; nu mai știa ce voise, sau nu-și închipuise până unde avea să ducă fapta lui nesăbuită. Salcâmii zburau în urmă, nu se mai vedeau unul și unul, ci o pânză. Probabil acel timp cât Tom rămăsese țeapăn, paralizase în el și gândul și puterea de judecată, că nici măcar nu mai știa ce făcuse. Abia pe urmă simți sub picior pârghia robinetului și atunci se dezmetici dintr-odată: dacă împinsese pârghia cu piciorul, nu putea s-o și tragă. Inversul situației în care se aflase Geneviève, când smucise volanul.

Mecanicul, care vedea cum se topesc roțile locomotivei și nu putea face altceva decât să tragă de fluier, simțea că merge spre catastrofă, nu exista nici o scăpare, dar nu știa cauza. Oamenii din tren, urlând si țipând de groază, simțeau și ei că merg înspre moarte, și nu înțelegeau ce se întâmplase. Singurul care știa și înțelegea era Tom, nu mai puțin îngrozit decât ceilalți. Atunci se smulse din strânsoare, împinse disperat cu genunchii și cu coatele, să-și facă loc printre oameni. Dintr-o coastă îl împiedica femeia sulemenită, se ținea de el nu doar cu brațele, ci și cu dinții înfipți în haină, și urla din gât, sau din fundul plămânilor, cu gura înăbușită. Orbit de scântei, Tom izbuti să îngenuncheze pe tampon și să apuce pârghia, când un bocanc greu, cu ținte se așeză deasupra, zdrobindu-i mâna. Nu simți nici o durere și în locul spaimei îl cuprinse din nou furia, aceeași care îl împinsese la fapta necugetată. Renunțând la orice sprijin, ținându-se în echilibru pe tamponul care sălta și se smucea gata să-l arunce, începu, cu mâna cealaltă, să lovească în piciorul de-alături. Lovea ca și când ar fi lovit în toți oamenii din tren și se gândea că dacă nu va izbuti să împiedice

deznodământul, va rămâne, în ultima clipă, cu satisfacția să-i știe mutilați sub vagoanele sfărâmate. Piciorul parcă nici nu simțea loviturile, se lăsa tot mai greu pe mâna zdrobită și-atunci Tom începu să împingă în el cu tot trupul, împingea cu umerii și cu pieptul și-l bușea cu capul, de-ar fi putut să-i rupă oasele, până ce-l simți că slăbește și se trage în lături.

Atunci, așa cum împingea cu toate puterile și fără nici un sprijin, Tom alunecă de pe tampon și căzu pe linie. În ultima lui încercare de a se salva, se apucă de piciorul care nu știa al cui este; dar îi alunecă printre brațe.

* * *

Tom și Odor nu se întâlniră; între ei rămăsese mai puțin de un kilometru.

Atunci am avut, singura dată, o revoltă împotriva domnului Alcibiade. M-am gândit la scena, care mi se păruse frumoasă, când bandajase fruntea lui Tom, zdrelită, cu batista lui albă, și apoi plecase cu el pe prund, mergând mână în mână ca doi tovarăși. Să fi știut și să fi venit la spitalul din Bârnova, i-ar mai îi bandajat și acum rănile cu batistele lui de olandă?

E atât de neînțeles cum scăpase Tom cu viață, după ce pierduse toată noaptea sânge. Părea întreg, căzuse pe traverse și trenul trecuse peste el fără să-l atingă, dar avea răni grele, ascunse, și oase rupte. Lupta lui cu moartea fu lungă și conștientă. Îl ciopârțiră pe rând, începând cu picioarele; mai întâi unul, apoi pe celalalt, retezate prima dată de sub genunchi, pe urmă de deasupra, iar la urmă din șolduri. În vreme de război, aceste operații urmate de gangrenă erau aproape imorale, când atâți răniți mureau pe front sau la posturile de prim-ajutor, sau în ușa spitalelor, nemaifiind loc unde să-i pună. Dar medicii nu puteau să-l condamne la moarte. Dacă nu cumva voiau să-și încerce puterile, intrigați și îndârjiți de atâta vitalitate.

Cu vederea pierdută, cu picioarele și brațele amputate pe rând și bucată cu bucată, Tom nu aștepta decât să moară. Tot lungul acestei cazne, poate mai grele decât cazna lui Ioniță Stere, nu scoase un cuvânt, refuză să trimită o veste acasă. La capătul a șaisprezece luni, medicii îl anunțară că scăpase. Tom nu-și manifestă în nici un fel nici disprețul pentru medicină, nici dezgustul pentru viața care i-o salvaseră, fără ca el să dorească; tot timpul sperase că are să moară. Nu putea face nici o mișcare, să caute un mijloc ca să-și curme viața. Peste noapte încercă să se sinucidă, ținându-și respirația. Știam că era capabil să reziste până la înăbușire. Dar îndată ce bioxidul de carbon acumulat în sânge depășea o limită, el excita centrul respirator și plămânii își reluau funcțiunea. Încercă de mai multe ori, în aceeași noapte,

buimac de atâtea morți și de atâtea întoarceri. Dacă ar mai fi trăit, ce curios ar fi fost profesorul doctor Chiricuță să afle impresiile lui de pe lumea cealaltă!

Spre ziuă, negăsind altă cale, Tom își înghiți limba și așa izbuti să se înăbușe de-a binelea. Se spune că-i imposibil. Nu însă pentru un om cu voința diabolică. Își înghiți limba ca pe o bucată de carne nemestecată.

Doborât de vestea nenorocită, domnul Alcibiade își aștepta moartea și nu mai avea cum să afle ce rol jucase Tom în catastrofa de cale ferată. Ar fi putut crede că se sacrificase, ca să-i salveze pe ceilalți. La fel ar putea să creadă oricine. La urma urmelor, nimeni nu știa adevărul, decât cine îl cunoștea pe Tom atât de bine încât să înțeleagă logica faptelor, punându-le în corelație unele cu altele și sondându-le până la originea lor cea mai îndepărtată.

Capitolul 36

Boala domnului Alcibiade; medici de toate felurile. Prima limuzină pe care o vede povestitorul. Clopotul de la poartă. Străinii în doliu. Întoarcerea Teofanei. Două personaje din Almanahul Gotha.

Domnul Alcibiade zăcea, și doctorii nu-și dădeau seama ce are. Veneau mulți și de toate felurile, o galerie de tipuri umane care mi-au rămas în minte și pot să populeze o societate întreagă. Erau cu adevărat de toate felurile și abia acum începeam să-mi dau seama ce dimensiuni mici avea lumea în care trăisem, deși războiul îi adăugase multe chipuri, bunăoară pe al baronului, pe-al lui Țicu tălmaciu, pe-al lui Firi, Albert și toți ceilalți. Pe domnul Pretoreanu nu-l puteam pune la socoteală, nu fiindcă abia îl văzusem o dată; dar el nu făcea parte nici din lumea mea, și nici din alta, ci dintr-o lume numai a lui, unde nu încăpea încă o ființă omenească.

Doctorii erau când înalți și gravi, când scunzi, rotofei, cu fața rotundă, trandafirie și zâmbitoare. Aceștia din urmă îmi inspirau mai multă încredere, deși poate mai buni erau ceilalți. Unii aveau părul roșcat, alții blond, șaten sau negru, în afară de cei suri sau albiți cu totul sau de cei calviți, cărora le lucea țeasta. Și iarăși îi priveam cu mai multă încredere pe aceștia din urmă, calviția fiind, în copilăria mea, dovadă de multă învățătură, deși roșcații s-ar fi putut să fie mai buni decât toți ceilalți. Unii se plimbau în jurul patului, cu capul în pământ și cu mâinile la spate, și-mi

închipuiam ce adânc căutau numele bolii. Alții stăteau țepeni, cu două degete înfipte între nasturii vestei; atât mă fascinau degetele rămase afară, atât îmi atrăgeau ochii, încât nici nu mai știam ce făcea mâna cealaltă, de parcă ar fi fost tăiată. Unii, mai ales cei scunzi, stăteau cu mâinile departe de trup și cu burta scoasă, și nu știu de ce îmi trezeau mai multă încredere, deși poate mai buni decât ei erau cei care își țineau mâinile în buzunare și își sunau banii. Cei mai mulți aveau favoriți stufoși, ca ai lui Franz Schubert, așa cum îl știam din fotografie. Dar erau printre ei și unii cu țăcălii, cu barbișoane și chiar cu bărbi falnice, ascuțite sau late, că nu li se mai vedeau piepții cămășii. Și iarăși cei mai mulți purtau ochelari, fie în rame de baga, groase, fie de aur, subțiri, sau fără nici o ramă, prinși cu un cleștișor la rădăcina nasului și numiți pince-nez din această cauză. Unul singur avea monoclu, legat cu un șnur negru de butoniera hainei; la început l-am socotit mai învățat decât ceilalți. După cât țin minte, toți, până la ultimul, purtau haine negre, sau redingote, pline de mătreață pe umeri, în afară de cei care, nemaiavând păr, nu mai aveau nici mătreață. Și încă o dată toți aveau genți negre și ceasornice puse în buzunarul vestei, de unde le scoteau, cu gesturi grave, identice, să numere pulsul bolnavului; atunci, cu ochii pe ceas și mișcând ușor buzele, odată cu cifrele spuse în gând, toți își pierdeau aerul solemn și semănau puțin cu niște contabili. Și oricât se deosebeau unul de altul, ca fel de a fi și ca înfățișare, pe toți parcă îi văd ținându-se de umeri și învârtindu-se în jurul patului, într-un fel de vals repede; atât de vie îmi apare în ochi imaginea, încât parcă aud ritmul legănat al viorii și contrabasului.

Alexandrina cheltuia mulți bani să-i aducă, de la București, de la Iași, de pe la universitățile noastre, iar mai târziu chiar de la Cluj, fiindcă se făcuse Unirea. Moș Dumitru se ducea să-i ia cu trăsura de la gară, și nici nu mai deshăma caii; abia plecau unii și veneau alții. Se cheltuiră atâți bani, că la moartea domnului Alcibiade nu mai era nici o sută de lei în toată casa.

Nu puteam sta tot timpul acolo, nici nu mi-ar fi dat voie, dar de multe ori am așteptat ceasuri în odaia de-alături, să aud ce spuneau doctorii după ce terminau valsul. În acest timp, domnul Alcibiade nu s-a plâns niciodată, până într-o zi când i-au băgat în burtă un ac gros cât andreaua, și atunci a gemut stins, ca de departe. Și numai o dată, după vreo optsprezece luni de boală, i-am auzit glasul, înviorat parcă de o speranță:

— Domnule doctor, nu sunt un om bogat, dar tot ce se vede în casă e al dumneavoastră, dacă îmi dați un an de viață.

Nu știu ce mai voia să facă domnul Alcibiade, sunt sigur însă că avea ceva în gând și anul nu-i trebuia degeaba. N-au putut să i-l dea. În antreu, doctorul i-a spus Alexandrinei, cu destulă amărăciune, cred că era un om cu inimă bună:

— Mai are două săptămâni, doamnă. Pregătiți-vă și fiți tare!

N-am vrut să cred, și totuși au fost exact două săptămâni. Doctorul mi s-a părut un mag, m-am gândit la el cu admirație. Dar puțin înaintea termenului o întâmplare nebănuită l-a zguduit rău pe domnul Alcibiade. Fără ea oare ar fi fost tot după spusele doctorului? Cine se pronunțase: știința sau hazardul?

* * *

Într-o zi, pe la amiază, ședeam pe treptele scării de lemn dinspre grădină, cu ochii la casa domnului Alcibiade, pe care o vedeam pieziș, printre arbori. Trăsura, cu moș Dumitru, aștepta în fața intrării. Alexandrina chemase mai mulți doctori deodată să se sfătuiască și nu aveam suflet să-i aud ce-au hotărât împreună. Știu că s-au certat rău, dar au trebuit să plece toți cu trăsura, băgați unii în alții. Neînțelegerea lor, dusă până la insulte, m-a făcut să înțeleg că era o boală grea, poate fără scăpare, dacă nu izbutiseră să-i găsească măcar numele.

Jos în vale, peste calea ferată, se vedea gârla, unde nu fusesem decât de două ori toată vara; oare copilăria mea se terminase atât de repede?

Și cum mă uitam așa, pe sub nori, fiindcă stătea să plouă, am văzut intrând pe pod, dinspre munte, un automobil care încă de la atâta distanță mi s-a părut mai impunător și mai luxos decât tot ce știusem, chiar decât Isota Fraschini, cu care venise o dată domnul Pretoreanu. L-am urmărit cu ochii, gândindu-mă de unde venea și ce căuta pe valea noastră, când, spre surpriza mea, în loc să se ducă înainte, pe șoseaua mare, a cotit la dreapta și a luat-o pe aleea în serpentine care urca la casa domnului Alcibiade. Ar fi trebuit să înțeleg că în automobil cineva cunoștea locurile. Am dat fuga și am ajuns tocmai când oprea în fața porții.

Mai târziu am aflat ca acest fel de automobil se numea limuzină și nu apăruse de multă vreme. În orice caz, nu știu ca domnul Pretoreanu să fi avut vreuna, deși nu-i lipseau nici banii, nici dorința să fie mai ceva decât alții, iar în ceea ce privește automobilele, îl lăsa în urmă chiar și pe prințul Nicolae.

Până să-i văd pe cei dinăuntru, am avut timp să-mi dau seama că automobilul întrecea orice închipuire, era o casă pe roate, un salon cu ferestre în toate părțile, căptușit cu catifea argintie, dungată cu roșu. Ochii îmi fugeau de colo-colo, neștiind unde să se oprească, la roți, la faruri, la lada mare din spate, la cele patru tuburi misterioase lipite de arcuri și care mai târziu am aflat că erau amortizoare, având rostul să îndulcească mersul pe șoselele proaste, fiindcă pe-atunci oamenii nici nu visau să le asfalteze. Tot în fugă și sărind de la una la alta, am văzut că pe ușile negre, la o palmă mai jos de ferestre, era pictată o coroană cu nouă colțuri, cu multe podoabe și cu bucle de jur-împrejur, arcuite și unite sus, ca o floare de lotus. Nu știam ce rang heraldic putea să reprezinte, dar m-a impresionat de-am rămas țeapăn și o clipă mi-am pierdut respirația; pe cartea de vizită a baronului coroana avea numai cinci colțuri. Să fi fost o coroană de conte, de marchiz, de duce? Nici prin minte nu mi-ar fi trecut că era de prinț și n-aveau dreptul la ea decât descendenții regilor! Pe urmă l-am văzut pe șofer scoțând mâna pe geamul din dreapta și dând să sune dintr-o trompetă cu pară de cauciuc, ca o pătlăgea vânătă, dar mai mare. Văzusem și până atunci trompete și le auzisem sunetul, semăna cu goarna de la armată. Aici însă erau trei, unite, mi le-am închipuit sunând împreună și am fost sigur că o să-mi placă, mai ales că erau foarte lucioase. Apăruseră și claxoane cu manivelă, învârteai repede și ieșea un hârâit spart, puternic, care speria caii și chiar pe oameni.

Înainte să apese pe pară, am auzit un glas dând o poruncă, dar nu știam al cui putea să fie. În spatele șoferului era un geam de cristal, care îl împiedica să audă vocea stăpânilor și numaidecât mi-am dat seama că el primea poruncile printr-o pâlnioară, am descoperit-o pusă pe stâlpul ușii, de-i venea drept la ureche.

Am înțeles că glasul de mai înainte îl oprise să sune din trompetă. Șoferul s-a dat jos repede și s-a dus la poartă, unde a tras de clopot. Era îmbrăcat în haină de piele, neagră, cu cizme în picioare, iar în cap purta o șapcă albă de pânză, cu cozorocul ca hainele și cu un galon lat de aur. Avea mustăți ca ale Kaizerului, pe o față nu la fel de aspră. Mi l-am închipuit cu chivără în loc de șapcă; era firesc, fiind un om voinic și de vârsta când cu siguranță făcuse războiul. Poate luptase chiar pe fronturile noastre și mi se părea ciudat că se întorsese fără pușcă, fără chivără și în haine civile; hainele însă nu erau tocmai civile și nici felul cum a tras de clopot. N-avea nimic arogant, totuși se vedea că odată fusese învingător, la noi, sau în Belgia, în Franța, și nu se sfiise să tragă de clopote.

Știam că la poarta parcului era clopot, îl vedeam zilnic, atârnând sub streașina acoperită cu olane și pe jumătate ascuns între frunzele de iederă care rămâneau verzi toată iarna. Avea o pârghie de fier, cu articulații, care se termina cu un mâner, ca o scară de șa, pus la vedere pe stâlpul de zid dintre poarta mică și cea mare. De când mă știam, venise multă lume la domnul Alcibiade, se perindaseră pe poartă musafiri și prieteni, veniseră ofițeri de-ai noștri, să se încartiruiască, la mobilizare, veniseră și ulanii baronului; nimeni până acum nu trăsese clopotul. Nici măcar din întâmplare sau din greșeală. În ceea ce mă privește, eram foarte curios să-l aud o dată; ajunsesem să cred că aici n-avea sunet.

Dar cum se anunțau oamenii când veneau la poartă? Cred că nici nu trebuiau să se anunțe; totdeauna se știa de ei, și cineva stătea acolo să le deschidă. Iar dacă nu, așteptau, sau reveneau mai târziu, sau nu mai veneau niciodată. Ioniță Stere, singura dată când a fost acolo, a bătut cu bastonul în poartă; ca și când între bastonul lui și poarta domnului Alcibiade ar fi fost vreo înrudire!

Când șoferul a tras de clopot, o singură dată, s-au auzit două sunete. Le-am ascultat cu uimire, neînțelegându-le originea, căci fiecare avea alt ton, dând o armonie penetrantă, ca un țipăt, și apoi modulând în jos, înainte de a se stinge. Semăna cu un bocet, dar nu jalnic, ci doar puțin trist, cu o melancolie blândă, ca a frunzelor care se scutură. Oricât doream să-l aud mai limpede, n-am îndrăznit niciodată să trag de clopot; nici măcar după moartea domnului Alcibiade.

Automobilul intrase în curte fără să bag de seamă, atât mă fascinau sunetele rămase în ureche; m-am suit pe poartă până am ajuns cu capul sub streașină și am văzut că erau două clopote, unul în altul, cel de deasupra de bronz, cel dinăuntru de sticlă, fiecare cu un ciocan, dar mișcate de o singură pârghie. De unde, Dumnezeule, îl adusese domnul Alcibiade? Ideea nu putea fi decât a lui, dar cine i-l făcuse? Și de ce-l pusese acolo și de ce nu trăsese de el măcar o dată? Dar așa era domnul Alcibiade; am ajuns să cred că dacă vreodată i-aș fi înțeles toate faptele, atunci ar fi fost o zi de tristețe.

Rămăsesem cu ochii la clopot și am pierdut clipa când coborau cei din limuzină. I-am văzut din spate, cum urcau scările. În dreapta era un domn în vârstă, înalt și suplu, în redingotă neagră. M-am și mirat cum de călătorise în aceste haine, de ceremonie, dacă era limpede că venea de departe; nici el, nici automobilul nu puteau fi de prin părțile noastre. Pesemne la un han, dimineața, se schimbase; desigur cufărul negru de la spatele limuzinei,

închis cu catarame mari nichelate și legat cu curele, era plin cu haine. Cel mai mult m-a mirat pălăria tare, pusă pe antebrațul drept, căci se descoperise în fața ușii, lăsând să i se vadă părul cărunt, care îi arăta vârsta, deși rămăsese bogat și viguros, ca al oamenilor tineri.

Lângă el urcau scările două doamne, îmbrăcate și ele în negru, cu voaluri grele și fastuoase, care cred că aveau o emanație princiară, fiindcă mi-au revenit în minte mai târziu, când le-am văzut pe regina Maria și principesa Ileana în doliu. Probabil fiindcă proveneau de la aceeași casă, un furnizor al curților regale. După mers, doamna din stânga părea și mai în vârstă decât bărbatul, dar ducea cu ea o trufie încă neobosită, o asprime pe care o simțeam fără să-i văd chipul. Ce e ciudat, mi-a fost dintr-odată simpatică, așa, din senin, înainte de a ști cine este și fără să-mi pese că părea aspră. Deși solemn și nu mai puțin trufaș, bărbatul se cunoștea că era făcut dintr-o materie mai blândă, ca aurul pe lângă platină, unul din cei care, după o viață lungă, încercată mult și nu totdeauna fericită, și-au tocit muchiile. Eram sigur că se pricepea la muzică, așa cum s-a adeverit după câteva minute. Așteptând în salon să se îmbrace domnul Alcibiade și văzând harpa Alexandrinei, pe chipul lui a trecut o undă de bucurie, deși împrejurarea era tristă. Atunci a rugat-o pe stăpâna casei să cânte, și, oricât ar fi părut de imposibil, ea s-a supus, dar a scos numai câteva acorduri. Fără nici o poruncă, șoferul a adus din cufăr flautul musafirului și seara, acesta a cântat împreună cu Alexandrina sonate de Mozart, cu harpa în locul clavecinului.

La data aceea plecaseră din casă toate familiile străine, femeile cu copiii. Venise și Petre Biciu să-i ia pe ai săi, cu trăsura schiloadă. Rămăseseră numai ai casei și Tina, care înfuleca pe ascuns la bucătărie tot ce-i cădea sub mână; căpătase o privire de fiară nesățioasă.

Pe când eram încă la poartă, intrigat de vizita străinilor în doliu și uimit de sunetul clopotului, m-am întrebat ce aduceau cu ei acești oameni pe care îi vedeam prima dată, de mi se părea ceva cunoscut și foarte aproape? Îi priveam cum intrau pe ușă; domnul și doamna s-au oprit și au lăsat-o să treacă prima pe cea de la mijloc. La început nici nu văzusem vreo deosebire între ea și ceilalți, nici nu mă gândeam că ar putea să fie vreuna, până ce s-a desprins de ei și a înaintat singură. Era mai mică de statură, zveltă și cu totul de altă vârstă; fără doliu, abia dacă ar fi fost ceva mai mult decât o copilă. Mi-am dat seama după mers, și pe urmă mi-a stat inima; era mersul cuiva care nu intra prima oară în casă.

Capitolul 37

„În Italia multe insule sunt”. Părerea regelui Victor Emanuel al treilea, cel mic de statură, despre oamenii de la gurile Dunării. Drumul Teofanei călare, până la Hamburg. Logodnicul, Harold von Bern, al treilea personaj din almanahul nobilimii. Calul lui, același de la fântână. Sticla de vin roșu în Ungaria. Sosirea la castel. Amenințarea cu moartea. Trecutul Gertrudei, mama lui Harold. Lovitura ei de cuțit. Moartea excentrică a bunicăi. Îndreptățită teamă a Teofanei.

Nu știu cum de nu s-a mirat domnul Alcibiade când a auzit clopotul. Doar a tresărit și a deschis ochii, cu o privire care se ducea spre poartă, prin ziduri.

— E Teofana! a spus, încercând să se ridice în coate. Duceți-vă repede și deschideți porțile!

Apoi a pus-o pe Alexandrina să aprindă lemn de santal în toate patru colțurile camerei. Până să se deschidă ușa, felioarele subțiri de fum și-au răspândit pretutindeni parfumul lor ondulat, fin, pur și puțin mortuar. Teofana a făcut numai un pas peste prag, și-a ridicat vălul și a stat. Trecuseră cam două luni de când plecase călare. Nu mai era nimeni în odaie decât Alexandrina, cu o cutie de chibrituri în mână.

— Bună ziua, mamă! i-a spus Teofana, fără să se miște și fără s-o privească.

Nu exista nici un motiv de dușmănie între ele, dar n-aveau ce să-și spună, și dacă ar fi vrut, n-ar fi știut de unde să înceapă. Se întâmplă uneori ca între doi oameni să fie imposibilă orice comunicare. Neputându-și împărtăși gândurile, nu le rămâne decât să se îndepărteze unul de altul. Pe patul morții se miră, dar atunci chiar că nu mai au cum să-și vorbească.

Alexandrina puse cutia de chibrituri pe masă; nu-mi dau seama cum, era ca și când ar fi ieșit din cameră. Teofana înaintă și îngenunche la căpătâiul patului. Domnul Alcibiade îi luă vălul în mână, îl privi lung, parcurgându-l ca pe o pagină de carte, pe urmă întrebă, deși înțelesese:

— *El*?

Teofana înclină din cap. Domnul Alcibiade îi dădu vălul la o parte și îi mângâie părul. Cum aș mai putea spune plete, la atâta doliu? Ea întrebă:

— *Ei* pot să intre? Am venit cu tatăl lui și cu bunica.

— Bunica?! Trebuie să fie foarte bătrână! Roagă-l să aștepte până îmi pun hainele.

— Redingota! spuse Teofana.

Domnul Alcibiade nu putea sta în picioare, ședea într-un jilț cu spătarul înalt, că părea o strană. Nu avusese cine să-i potrivească barba, ar fi trebuit să trimită trăsura după frizer și ar fi însemnat să întârzie două ceasuri. Dar și-o pieptănase cuviincios; toată înfățișarea lui era cuviincioasă. Părea că se află într-o biserică, și nu datorită jilțului care semăna cu o strană, ci fiindcă avea în el o credință. Nu era ceva simplu, o credință compusă, între statornicie și răzvrătire, între dorința de a se depăși și a rămâne el însuși.

Mirosul de santal, atât de obișnuit în casă, nu se mai potrivea deloc cu împrejurarea, părea de-o intimitate prea mare pentru o clipă atât de solemnă cum era intrarea celor două personaje venite cu Teofana. Stăteau în picioare, în fața domnului Alcibiade, la o distanță și ea solemnă; într-o asemenea clipă nu puteau să se așeze, păreau purtătorii unei solii grave, pe care, ca s-o primească, însuși stăpânul casei ar fi trebuit să se ridice. Dar nu putea, și rămânând jos, ar fi fost într-o postură penibilă, dacă n-o salva jilțul, care acum părea un tron, fără a înceta să fie o strană.

— Sunt Manfred von Bern, vorbi capul soliei, făcând o jumătate de pas înainte.

Era venerabil; altceva nu pot să adaug, decât că m-am gândit mult cum să spun, mai bine. Și dacă imaginea lui nu va fi destul de clară, de vină sunt cei care au dat prea multă întrebuințare cuvântului; asemenea cuvinte ar trebui apărate prin lege, spre a nu fi folosite fără socoteală.

Mi s-a părut o clemență a soartei că într-o împrejurare atât de tristă exista și o bunică. Bunicile aduc în viață o căldură calmă, veche și nealterabilă. Bunica lui Harold! Prin ea, clipa devenea mai blajină.

Dar era o bunică excentrică; mi-am dat seama fără s-o fi cunoscut mai înainte și fără să-i văd fața, sub voalul negru cu emanație princiară. M-am luat după o floare albă, necunoscută de mine, și prinsă la piept, pe rochia de doliu, atât de nepotrivit că ar fi părut o impietate. Am simțit că nu era decât o săritură în afara drumului; bunica nu se supunea legilor. Nici cuvântul excentric nu-l cunoșteam atunci, l-am căutat cu răbdare. Și toate în firea bunicii și-au adeverit potrivirea cu acest cuvânt găsit anevoie.

Bunica făcu și ea o jumătate de pas înainte.

— Domnule, am venit ca reprezentanta cea mai veche a familiei, să cerem în căsătorie, pentru fiul și nepotul nostru repausat, Harold, pe fiica dumneavoastră, Teofana.

Era din cale-afară de bizar, dar am înțeles că la asemenea oameni nu se putea fără această ceremonie postumă. Domnul Alcibiade se întreba câți ani avea fiecare din soli și ce putere în ei îi făcea să păstreze tradițiile familiei? Mai mult de optzeci de ani bunica, și cel puțin șaizeci tatăl. Atinși de vârstă, dar nu stinși. Nu le tremura glasul, nici mâna. Ceva în ființa lor înghețase, de aceea rămânea fix, nu mai putea să evolueze; moartea, la timpul ei viitor, trebuia să se furișeze, să-i învăluie, șireată, să nu li se arate în față; sau să fugă, lăsându-i în pace.

Bunica se trase înapoi jumătate de pas, iar fiul ei făcu asemeni; prima parte a ceremoniei era sfârșită; odată enunțat scopul vizitei, urma să se discute condițiile.

Alexandrina stătea în picioare, cu o mână pe spătarul jilțului. Deși nu avea ce face acolo, biata, nu părea cu nimic mai prejos decât domnul Alcibiade, așa cum o vedeam acuma, după ce avusese de îndurat războiul, și nu doar pe cel din afară, ci războaie ascunse, din casă, bănuite dar necunoscute de nimeni, cu copiii străini, cu mamele lor cărora nu știa de ce le dădea găzduire, cu Maria, pusă sub pază cu o grijă atât de jignitoare. Și totuși, simțeam că niciodată n-avea să-și judece bărbatul și să-l condamne pentru vreo faptă. Cu toate că se expusese adesea, dând oamenilor dreptul să-l judece, noblețea domnului Alcibiade rămăsese neatinsă; fiindcă pornea dintr-o profunzime a sufletului. Alexandrina era datoare s-o recunoască, de aceea, așa cum stătea cu mâna pe spătarul jilțului, în sufletul ei nu era mai puțină noblețe.

Dar nu înțelegea limba germană, și nu era timpul ca domnul Alcibiade, cu atât mai puțin Teofana să-i tălmăcească. Înțelegea ce se spune, deoarece situația lor, unii în fața altora, era limpede și nici n-ar fi avut nevoie de cuvinte spre a fi lămurită. Nuanțele însă rămâneau pierdute, odată cu detaliile unei istorii care începea la Verona, cu Dietmar, și avea să se sfârșească după moartea lui Hitler, prin fiul lui Harold și al Teofanei, numit Harold el însuși, ultimul descendent al unei familii vechi de un mileniu și jumătate. Toate petrecându-se printr-o multiplă și prelungită predestinare.

Teofana stătea deoparte, nu putea să ocupe locul Alexandrinei, de-a stânga jilțului, și nici n-avea rost să se așeze de-a dreapta, ca în fotografiile de familie. Și apoi, de aici înainte, oricâte afecțiuni ar fi înconjurat-o, ea

rămânea a nimănuia, până ce Harold avea să se reîntrupeze în fiul lor, zămislit dintr-o iubire izbucnită ca fulgerul și ca fulgerul stinsă. Harold avea o mamă, care nu o voise pe Teofana și îl blestemase să moară: „Mai bine să te știu în mormânt, decât însurat cu o țigancă de la gurile Dunării!”

Și ea putea gândi așa, ca Victor Emanuel al Italiei?

Nu povestesc mai departe, înainte de a spune tot ce am pe suflet.

Am fost orgolios de originea noastră latină, cu mult înainte de a învăța un cuvânt în latinește. Iar acel prim cuvânt, când mi-a căzut sub ochi, pe prima pagină a manualului, m-a umplut de uimire și de neîncredere, până ce, dându-mi seama că nu putea fi o născocire, și nici nu-l citeam greșit, m-a cuprins bucuria. Venea peste mine o lumină albastră de la Mediterană, tocmai din Italia. Sigur că era ales cu meșteșug cuvântul care mi-a dat starea de beatitudine; nu mi-am închipuit nici o clipă că dacă m-aș duce în trecutul îndepărtat, la Roma necreștinată, cu limba mea românească de astăzi aş putea să stau de vorbă cu gladiatorii și cu martirii. Dar ei mi-ar fi înțeles măcar cuvântul de pe prima pagină a manualului de latină, care spunea astfel: „În Italia multe insule sunt”. Cum așa?! m-am minunat. Acest cuvânt, sunând clar românește, era latinesc în realitate, și mai latinesc decât el nu putea să fie altul, nici chiar în Italia, moștenitoarea directă. Prin ce minune trecuse el în limba noastră, aproape neschimbat, și peste multe mii de kilometri distanță, peste secole zbuciumate, se păstrase așa până astăzi? Veniseră peste noi alte popoare, cu vorbirea lor care nu putea rămâne cu totul depărtată de-a noastră, ba ar fi putut chiar s-o înăbușe. Și când colo, noi continuam să spunem cum spuneau romanii, că în Italia sunt multe insule! Păi cum s-ar explica altfel decât că limba lor era în sângele nostru?

Știu de la Odor cât de indignat a fost domnul Pretoreanu, și odată cu el desigur multă lume, când luându-se de noi fără nici o pricină, Victor Emanuel al treilea, regele Italiei, pe care ni-l socoteam un fel de rubedenie, s-a apucat să spună că nu suntem altceva decât niște țigani de la gurile Dunării. Erau și țigani pe-aici – cine susține altfel? – cum sunt și-n Italia, dar restul oamenilor de la noi nu se înfățișau mai negricioși decât restul italienilor. Iar vorba cu care spuneam că în Italia sunt multe insule nu era țigănească. Dacă regele Italiei ar fi spus, în limba lui, că în România nu sunt multe insule, ultimul dintre români ar fi înțeles fără nici o greutate și nu s-ar fi supărat, afirmația fiind cu totul adevărată.

Cred că era în timpul neutralității noastre, și pe monarh îl supăra că nu ne decideam odată, ca și când nu șovăise și el destul până să scoată sabia.

Iar când o scosese, mare ispravă! Să fi știut vorbele lui încă din timpul războiului, ce m-aș mai fi bucurat când l-au bătut austriecii la Caporetto, făcându-l de rușine în fața întregii Europe, care s-ar fi prăpădit de râs dacă n-ar fi fost acoperită de sânge și suferință.

Vorbele lui Victor Emanuel al treilea, când le-am aflat, n-au făcut ca Italia să-mi fie mai puțin dragă și să uit ce mai de insule sunt acolo. Mulți ani mai târziu, ajungând la Roma, am avut parte de-o răzbunare neașteptată. Ca să spun drept, uitasem, și aveam destule bucurii spre a nu-mi mai aminti necazurile de altădată. Dar mi-a sărit în ochi, încă de la mare distanță, stârnindu-mi o ilaritate nedumerită, greoiul monument al lui Victor Emanuel al doilea, înaintașul, alcătuit cu o risipă caraghioasă de marmoră și ridicat deasupra Romei antice, în Piața Veneția.

Și dacă monumentul acesta pe cât de grotesc, pe atât de gigantic, așezat comic deasupra nobilelor ruine, în fața Columnei Traiane, n-ar fi fost o răzbunare deplină, vecin cu el mai era și palatul de unde își ținea Mussolini discursurile, peste capul lui Victor Emanuel al treilea, urmașul, de altfel mic de statură. Lovind în vinovatul meu, poate pedeapsa ar fi ajuns până la a noua generație, ca în blesteme, dacă nu se stingea regalitatea.

Când mama lui Harold se năpustea cu atâta ură și nedreptate împotriva neamului nostru, se terminase războiul și mai bine de doi ani, trei sau chiar patru, dacă pun la socoteală timpul neutralității, stătusem față în față cu Europa, frecându-ne muchiile. De multe ori în timpul vieții mele, la acest sfârșit de mileniu, am stat față în față cu Europa și ne-am tot frecat muchiile unii de alții. Cred că după atâta frecare ne-am rotunjit destul de bine.

Neluând în serios vorba nechibzuită a regelui de la Roma și vorba pătimașă a mamei lui Harold, socotesc venită clipa când trebuie să spun ce cred că suntem noi în lume. Ei iată, suntem occidentali prin moșteniri și prin aspirații; nimic n-a putut să le anuleze, nici când au fost puse în umbră și chiar negate. Peste această tenacitate, celeilalte zări a lumii îi datorăm, în afară de suferință, un lung șir de experiențe utile, deși uneori dureroase; influențe și tradiții. De acolo ne-au venit temerile, care au generat șiretenia; ca defensivă. N-am păcălit pe nimeni decât ca să ne apărăm, când n-aveam alte arme. Și n-am avut, adesea, și nu-i nici de mirare, nici de rușine. Va veni vorba îndată și despre ele.

Din împărțirea noastră între apusul și răsăritul Europei a rezultat o zbatere contradictorie și fertilă; ce-a însămânțat ea în spiritul nostru nu-i valorificat decât în prea mică măsură. În noi sunt latențe masive și neștiute.

Lumea ne va descoperi când ne va înțelege limbajul. Trebuie să ne învingem timiditatea pe care ne-au insuflat-o secolele nenorocoase. Nu-i cu putință să ne însușim altă limbă decât aceea care știe să spună că în Italia sunt multe insule. Dar trebuie să vorbim fără sfială. Cum a făcut domnul Pretoreanu la Versailles, fără să fie delegat la conferință, unde nici n-ar fi putut să stea alături de Brătianu, fără să-și scoată ochii unul altuia.

* * *

O chema Gertrude. Toate aceste nume care intră deodată în povestire pot fi găsite în orice anuar telefonic din Germania, dar mai înainte, când nu exista telefonul, erau înscrise în almanahul Gotha. E adevărat că Gertrude, înapoiată și obtuză, nu fusese niciodată în Grecia, în Spania, în Italia, să vadă oamenii de la Mediterană și să-și dea seama ca așa cum nu erau ei țigani, nu putea să fie nici aleasa lui Harold, deși avea părul mai negru decât întunericul nopții. Datorită împotrivirii ei învrăjbite și duse până la crimă, nunta se făcuse odată cu înmormântarea, călcând legile țării și canoanele bisericii. Așa cum și domnul Alcibiade o înmormântase pe Maria, nețținând seama de lege.

E greu de închipuit, de crezut și de explicat, fără să fi fost acolo. Încerc să trec peste toate piedicile. Strania ceremonie se petrecea în sala de arme a castelului, transformată în catedrală, cu o mie de lumânări în sfeșnice și în candelabre. Fără lume; numai un organist, care cânta la armoniu corale. Volumul instrumentului era prea mic, fusese adus din salonul de muzică; se auzea în surdină și nu acoperea răsuflarea lumânărilor. Așa i se părea Teofanei, că lumânările respiră, și respirau, într-adevăr, absorbind ușor aerul, stârnind un freamăt, o adiere care mișca perdeaua de la intrare. Cele trei uși erau deschise și pe peron stăteau servitorii, femeile de o parte, bărbații de alta, toți cu eșarfe lungi de doliu, prinse de umăr. Iar jos, în fața scărilor, veghea calul, cu șaua pusă, și de oblânc atârna o eșarfă neagră. Îl adusese un rândaș, dar pe urmă îl lăsase singur, și el stătea acolo, fără să se miște, cu ochii la intrare, tresărind când armoniul, care se auzea ca dintr-o lume nereală, scotea un acord mai puternic.

Avea oare memorie calul? Și sentimente? Ce înțelegea, ce simțea? Își aștepta stăpânul, sau știa că n-are să mai vină niciodată? Iar el, cât mai avea să trăiască?

Făcuse războiul, traversase de două ori Europa, nu-l atinsese nici un glonț, nici o schijă, nici o lance.

Teofana stătea față în față cu el, erau între ei cincizeci de metri, scările, peronul și perdeaua de la intrare. Dar îl vedea, și parcă îi auzea respirația, odată cu a lumânărilor. Nu cunoștea pe nimeni în această casă, unde fusese întâmpinată cu blesteme. Îl cunoștea doar pe cal, mersese pe grumazul lui aproape trei mii de kilometri, toată lungimea Dunării, înainte de-a răzbi spre nord, la Elba. Nu era și Dunărea o predestinare? Curgea de mii de milenii, și-o așteptase pe ea, s-o însoțească. Iar acum, după această ceremonie, acoperită de umbre tremurate ca irealul, despre care niciodată în viață n-ar fi putut să creadă că se petrecuse aievea, când aveau să se stingă lumânările și calul să plece la grajduri, nu i-ar fi fost greu decât să urce pe Elba și să ajungă iarăși la Dunăre. Acolo nu i-ar mai fi trebuit decât ceva să plutească, o barcă oricât de mică sau un trunchi de arbore, și Dunărea ar fi dus-o singură înapoi, acasă. Pe drum s-ar fi regăsit pe ea, așa cum venise împreună cu Harold, și-ar fi retrăit amintirile, și viața ei, oricât de nefericită, ar fi fost de două ori mai bogată.

Nu era nici o slujbă, ci doar așteptare. În sunetele armoniului, atât de îndepărtate că păreau să se stingă, Teofana privea calul, afară. Din toți câți erau în casă, numai el o cunoștea; dacă ar fi ieșit pe terasă, calul și-ar fi scuturat greabănul și ar fi venit până la scară, s-o întâmpine; cu siguranță că ținea minte. Cum trecuseră în galop peste pusta ungară, ca să ajungă în locuri mai sigure. Harold o ținea în brațe, era frumos și n-o mai interesa altceva; cu albastrul ochilor profund ca porțelanurile de Delft, cum le știa din sufrageria de acasă, părăsită cu tristețe, dar fără regrete. Și ce li se mai împletea părul din goană, cel blond și cel negru, cum ziua s-ar fi împletit cu noaptea, prin imposibil!

Așa trecuseră de Hegyeshalom, lăsând revoluția ungară în urmă, și se apropiau de Viena. Trebuia să ocolească orașul, cum ocoliseră Budapesta și orașele mari, unde nu era liniște și oricând cineva putea să le pună pușca în piept, o patrulă fără comandant, sau demobilizații, răsculații, mulțimea rătăcită, mințită, fără ocârmuire de stat și fără ocârmuire de suflete. Era ca și cum războiul nu se terminase, ca și când abia avea să înceapă. Când venea vreun tren plin de lume, nimeni nu știa unde se duce, și dacă nu va sări în aer până la gara următoare. Mergeau călare de zece zile, pe calul de la fântână, fără de care Teofana nu l-ar fi întâlnit niciodată pe Harold. Amândoi îi dădeau căldură, calul și omul, și i se părea că niciodată n-ar putea fi unul fără altul. Poate nu-i bine să-ți împarți sentimentele, dar dacă s-au născut două deodată, cum să-ți schimbi sufletul? Multe ființe în afară

de om ne atrag dragostea. D-apoi un cal, care mănâncă pământul și ne duce la zarea dorită! Furi ceva omului, dacă iubești calul? Și cum s-ar fi putut despărți de el, chiar dacă ar fi mers trenurile?

Scriind despre Geneviève, mai înainte, m-am gândit că în locul calului să fi fost o motocicletă, Teofana ar fi stat la spate și l-ar fi ținut ea pe Harold, încercuit cu brațele. N-ar fi fost la fel de frumos, deși ar fi mers mai repede. Sau poate ar fi prins dragoste chiar de motocicletă; fără să fie o ființă vie, motocicleta este și ea însuflețită. Dar degeaba mă gândesc; pe vremea aceea motocicletele erau proaste, și nici n-aveau șaua de astăzi; cel din spate nu se putea lipi de cel din față și nu-l putea ține în brațe.

Odată Teofana întrebă, fără să cugete:

— Tu ai tras în soldații noștri?

Harold simți cum brațele ei îngheață. Calul se opri singur. Erau pe un tăpșan, în mijlocul unei câmpii unde cu siguranță cândva se dăduse o bătălie; iar tăpșanul fusese locul de observație. Harold întoarse capul și văzu că Teofana îl privea cu groază. Dacă nu se întâmpla repede ceva să-i salveze, simțea că-i va despărți o prăpastie.

— Știu! spuse ea, salvându-se singură. Altfel te omorau ei pe tine!

Trebuia să meargă până la capăt, recunoscându-și și respectându-și credința de la fântână, care se născuse într-o singură clipă:

— Pentru viața ta aș omorî mii de oameni!

În ziua când Harold trăgea să moară, înjunghiat lângă inimă, Teofana avu timp să-și aducă aminte ce vorbe îngrozitoare spusese. Nu voia să se lepede de ele, ar fi omorât mai mult decât o mie de oameni, ca să-l salveze; nu știa însă cine ar fi trebuit să fie ei, și unde să-i caute.

* * *

Ținta fusese inima; cuțitul alunecase.

Cum era cu putință să moară? se gândea Teofana, în timpul agoniei care ținuse o zi întreagă. Și de ce sângele îi amintea vinul?

Prin dreptul Budapestei, în prima săptămână de drum, într-un sat, Harold dădu un inel de aur pe-o sticlă de vin roșu. Teofana nu băuse niciodată vin, i se părea un păcat, deși religia ei îl îngăduia, iar slujitorii bisericii se întreceau în a-l preamări, asemuindu-l cu sângele lui Hristos. Chiar așa scria pe sticlă, Sângele lui Crist. Era o etichetă neagră pe care apărea, în alb, chipul Mântuitorului, cu o cunună de spini; din fiecare spin curgea o picătură de sânge, ca vinul din sticlă.

Teofana bău, socotea că îi este îngăduit, după ce se dăruise unui bărbat. Mergeau la pas, printr-un crânguleț de pe malul Dunării și-n afară de apă și de pâlcul de arbori, nu se vedea decât pământ prăfuit și pustiu. Beau din sticlă, pe rând, dar în mersul calului Teofana nu putea ține sticla la gură, o lovea de dinți, putea să-i spargă. Își dădea capul pe spate și Harold îi turna de sus. Vinul se risipea, curgea în șuvițe roșii pe bărbie, pe grumaz, se strecura pe sub bluză și-i uda sânii. Era o orgie, așa, dintr-odată, când mai înainte nu cunoscuse nici vinul, nici dragostea. „Când te-am văzut prima oară, te-am asemuit cu un cruciat. Sunt credincioasă, de-aceea m-am dat ție cum m-aș fi dat Mântuitorului. Nu mi-a trebuit nici o clipă de gândire, am știut că nimic nu putea fi mai cucernic. Spune-mi, e adevărat că ai fost la eliberarea Ierusalimului?”

Cum intrară în sala de arme, unde acum cânta armoniul, Harold o duse să vadă armura, platoșa, coiful, scutul și spada. Și armura calului.

— Să le îmbraci într-o zi! Pentru mine!

Numai ea avea dreptul să-l vadă în armura sfințită; fiindcă venera cetatea Mântuitorului, la fel cum o venerează cruciații. Și nici un sfert de oră mai târziu, când Harold se dusese la mama lui s-o aducă, de la etaj se auzi blestemul ei de moarte:

— Mai bine să te știu în mormânt, decât însurat cu o țigancă de la gurile Dunării!

Dar Dunărea izvora din Germania, pământul Gertrudei! Când ajunge să se verse în mare, un fluviu e mai puțin nobil decât a fost la origine? Fiindcă trece prin capitale mari și bogate? Se duce în jos pământ din toate țările, creînd un continent nou pentru erele când continentul vechi, bătrân și bolnav are să dispară?

— Mamă, nici n-ai văzut-o!

Cum putea să spună mamă acestei ființe? Și de ce nu curma discuția, de ce nu cobora să-și îmbrace armura?

— Am văzut-o. E neagră și murdară! Și ai luat-o pe cal lângă tine!

„Mai sunt și destrăbălată, se gândea Teofana. Sunt, și mă bucur! L-am iubit din prima clipă și m-am dat lui nebunește. Apoi am băut amândoi vin dintr-o sticlă! Iar dacă mă arunci afară din casă, eu tot am fost fericită!”

Trufașa Gertrude nu avea altă noblețe decât pe a pădurii unde crescuse, cu legi brutale și nedrepte. Castelanul o adusese în casă, îi pusese rochie albă și-i dăduse inelul său, care fusese la asediul Ierusalimului. Tot aici, în

sala de arme, exact în locul unde Teofana auzise blestemul, iar acum zăcea Harold, cu coiful și sulița la picioarele catafalcului.

Descendenții regilor lombarzi nu mai erau foarte bogați, dar în grajdurile castelului de la Hamburg Manfred von Bern avea la începutul războiului nu mai puțin decât șapte automobile de curse pe care le conducea singur. Pasiunea lui pentru aceste vehicule fiind numai sportivă, se deosebea întru totul de a domnului Pretoreanu. Acesta voia să fie un om modern, pe de o parte, pe de alta să i se cunoască puterea; el era gata să achiziționeze orice automobil nou apărea în lume, dar niciodată unul de curse; de altfel, nici nu-l interesa să conducă; a pune mâna pe volan i se părea o înjosire și trebuia să rămână treaba șoferului. Pe câtă vreme, Manfred von Bern luase parte la mai toate cursele dinaintea războiului, între altele temerara întrecere pe drumurile lungi și nesigure dintre Paris și Madrid, sfârșită cu o catastrofă. Totdeauna însă refuzase trofeele, socotind că simpla satisfacție a triumfului îl răsplătea și de risc, și de osteneală. Și mai ciudată era rezerva lui față de tehnica germană, deși aceasta i-ar fi putut da destule satisfacții, prin vestitele mărci Opel, Daimler, Mercedes, și chiar altele. Automobilele lui erau toate de fabricație franceză, începând cu Richard-Brasier, urmat de Peugeot și sfârșind cu Bugatti, ultima achiziție de după război, cea mai nobilă construcție din vremea aceea.

Cunoscând pasiunile lui, m-ar fi surprins limuzina cu care venise la domnul Alcibiade, dacă n-aș fi aflat că era a bunicii. La optzeci de ani, ea călătorea prin toată Europa, și numai cu automobilul, deși șoselele erau prăfuite și proaste. Un tehnician curajos îi montase un compresor care menținea în cabina confortabilă și elegantă o presiune cu jumătate de atmosferă mai mare decât afară; priza de aer era deasupra parbrizului, prevăzută cu filtre, astfel că aerul pătrundea înăuntru fără nici o impuritate. Forțat să iasă prin rosturile geamurilor și ușilor, care nu pot fi niciodată cu totul etanșe, aerul acesta mereu în mișcare, dinăuntru în afară, împiedica să intre altul, care ar fi adus cu el praful ridicat în trombe de roțile automobilului.

În budoarul ei care putea merge cu o sută douăzeci de kilometri pe oră, bunica avea tot ce îi trebuia într-o călătorie lungă, chiar și oala de noapte. În 1925, la aproape șapte ani după Harold, muri pe când mergea la Nisa. Ultimul cuvânt pe care i-l spuse șoferului exprima obișnuita ei nerăbdare: „Hai, Rudolf, mână mai repede, nu vreau să ne prindă dimineața pe drum!”

(De obicei oamenii se tem să nu-i prindă noaptea!) Plecase pe seară de la Paris, unde se oprise o zi, ca să-și cumpere parfumuri și o eșarfă argintie.

Judecând cu simplitate, fiul unei asemenea mame ar fi trebuit să fie un frivol. Bunica însă nu era frivolă, cum s-ar crede, ci excentrică; nimeni nu-i putea descoperi, în lunga-i viață, o ușurință reală și condamnabilă. Poate nu urmărise altceva, cu călătoriile ei nesfârșite și extravagante, decât să-și găsească o moarte frumoasă. Când automobilul opri la Nisa, în fața hotelului Negresco, soarele răsărea dintr-un colț al Mediteranei și aurea tapițeria argintie, cu dungi roșii. Rudolf, ca șapca pe antebrațul stâng, deschise portiera. Bunica mai avusese timp să vadă răsăritul soarelui; sosise la timp, abia acum se făcea dimineață; pe chipul ei imobil se citea satisfacția. Șoferul îngenunche în fața portierei și se închină împietrit de admirație.

Bunica nu-l condamnă pe Manfred că adusese la castel pe fata pădurarului. Dimpotrivă, își dădu binecuvântarea, și făcu ea însăși patul de nuntă, cu o mulțumire solemnă. Ar fi putut s-o trimită înapoi, iar fiul ei să se ducă de două ori pe săptămână și s-o iubească. O fată din pădure! Avea părul blond, greu ca aurul, atât de lung că își putea înveli șoldurile. Păr să-l iei cu grebla, să-l faci căpiță, să te culci în căldura lui parfumată. Fără păr, ce rămânea dintr-o frumusețe înlemnită și aspră? Ochi verzi, ficși ca de sticlă și reci ca de gheață. Poate gheața s-ar fi topit într-o zi, dacă s-ar fi lăsat dogorită. Să fi fost în viața ei un om de-al pădurii, un haiduc cu mâinile grele, cu ochi răi, în ură cu lumea; să doarmă cu cuțitul sub pernă.

Fiecare fată își face imaginea bărbatului după datele pe care le cunoaște; chiar în visările ei cele mai nepământene, ea țintește o realitate terestră; niciuna nu dorește să aibă ceea ce nu știe sigur că există. Tatăl ei, pădurarul, dormea cu cuțitul la îndemână; pușca nu era prima lui armă. Gertrude își imagina altfel nopțile ei de dragoste, cu un cuțit sub pernă, să-l simtă, s-o doară și să-i fie frică. Armura cruciatului, și lancea pe care le găsise la castel erau pentru ea dovezi de lașitate și neputință: să izbești de departe, să-ți aperi pieptul cu fiare! Ea nu înțelegea lupta decât ca unul să lovească și altul să moară. Apărarea nu-i intra în minte; să învingă cel care scoate cuțitul mai repede. Decisiv să fie numai atacul.

Manfred von Bern nu urmărise să facă din ea un vânat, ci o stăpână. Era la vânătoare, pe domeniile lui; Gertrude îi recunoștea dreptul să tragă în orice țintă. Se supusese ca o lupoaică împușcată în pântece.

Deși nu se socotea altceva decât un bun al castelanului, care putea la fel de bine s-o mângâie sau s-o pună la stâlp și slugile s-o bată cu biciul, în ea fu probabil o clipă de iubire, fiindcă o dată simți nevoia să-i spună pe nume.

Dar nu-i spuse Manfred, ci Mein Freund, născocind fără să-și dea seama o vorbă de dragoste. Mai târziu, când el o duse la castel și-i arătă armura, se simți atât de dezamăgită, încât ar fi fugit înapoi în pădure să aștepte un haiduc pe măsura viselor ei înșelate, dacă n-ar fi fost legată prin jurământ făcut în biserică, și în care credea, superstițioasă, ca toate sufletele sălbatice. Mein Freund îi înghețase în suflet; buzele ei îl mai rosteau câteodată, însă nu credeau în el nici unul, nici altul. Până se simți gata să zămislească, Gertrude puse totdeauna un cuțit sub pernă și trăi cu sentimentul că făcuse o mezalianță. Așa cum nu-și iubise bărbatul, nu-și iubi nici copilul, deși Harold era o izbândă a procreării. Ideea că sângele trebuie împrospătat, care obsedează spițele vechi, ducându-le adesea până la nesocotință, la încrucișări stupide, acum dăduse rod pe deplin, de parcă împreunarea ar fi fost fericită, nu s-ar fi întemeiat pe dezamăgire și ură. În orice clipă de iubire, Gertrude putea scoate cuțitul de sub pernă, și de mai multe ori fusese gata, dar se oprise în ultima clipă; nu ca să cruțe, ci ca să-și imagineze o lovitură mai bună.

Se întâmplă adesea ca sângele proaspăt, râvnit cu umilință de cei care se simt la capătul generațiilor, să fie obosit de o vechime și mai mare, fără cronică; din oameni care nu evoluează și rămân primitivi, într-o istorie necunoscută, dar sunt surpați de boli neîngrijite, de vicii ascunse, de gustul crimei, de incesturi, de nebunie. Gertrude aducea în mezalianța ei o sănătate primitivă, de arbore și de vietate a pădurii. Prin ea, după cincisprezece secole, ultima progenitură a străvechii familii de la Verona părea că va începe o istorie nouă, mai presus decât a acelor nenumărate generații care se osteniseră pe fața pământului și dăduseră luptători în trei cruciade. Exaltarea Teofanei nu era fără cauză; Harold nu se întorcea învins din Moldova, ci victorios de la eliberarea Ierusalimului.

În viața ei de castelană, Gertrude, impenetrabilă ca pădurea cea mai întunecoasă, refuză să învețe carte. Singura ei informație despre lumea exterioară era râușorul care trecea prin fața unui castel din sudul Germaniei. O ramură a familiei von Bern locuia temporar acolo și Manfred cu bunica voiseră să le arate mireasa, în luna de după nuntă. Gertrude se închise mai rău în sine, speriată de vizită și de castelul mult mai bogat și mai strălucit decât cel de la Hamburg.

Râușorul își avea unul din izvoare în parcul castelului; în jurul lui era construit un bazin de piatră unde se aduna apa, și când dădea peste margini își începea calea ei lungă cât Europa. Gertrude aflase, dar nu putea crede că de la un loc înainte pe această apă mergeau vapoare cu oameni. Și nu putea înțelege lungimea ei continentală, fiindcă nu știa ce înseamnă un kilometru. Îi contempla însă izvorul, pe care îl socotea un fenomen tainic, neînțeles de oameni, cum neînțeleasă era pădurea; oamenii nu știau că fiecare arbore pus în sobă, în șarpantele caselor, în uși, în ferestre sau în mobile însemna o viață curmată. Din partea ei, mai ușor ar fi omorât un om, decât să dea cu toporul în trunchiul unui copac din pădure. Dacă le trebuiau lemne, oamenii n-aveau decât să planteze arbori pe lângă casă – de aceștia Gertrudei nu-i păsa – dar să lase pădurea în pace.

Pe fundul bazinului luceau monede de nichel, poate și de argint câteva, ofranda oamenilor cărora duminica li se îngăduia să viziteze parcul. Deși nu cunoștea valoarea banilor, Gertrude socotea că era o ofrandă săracă; oamenii nu știau să răsplătească frumusețile din natură. Fascinată de limpezimea apei și de ceea ce atribuia tainic darului ei de-a ieși neîntinată din pământ, care nu-i altceva decât tină, ea adună într-o basma toate monezile de aur din cabinetul numismatic al castelului și le semănă în bazinul de piatră. În fața gazdelor și oaspeților, adunați fuga, consternați și scandalizați, bunica spuse:

— E feeric!

Nimeni n-ar fi putut să nege că bazinul era mai feeric decât un cer împodobit cu stele, în cea mai feerică dintre nopțile anului. După exclamația bunicii, vizibil scandaloasă, nu se auzi nici un cuvânt; toată mulțimea părea amuțită. Nimeni nu putea face un gest: toată lumea paralizase. Abia după câteva clipe soțul își învinse stupefacția, se desprinse de ceilalți și se apropie de Gertrude, care, de lângă bazin, se uita la toți cu o privire mirată. Nu se desluși ce-i spuse el, nu-i vedeau nici fața; probabil îi scrâșni ceva, abia izbutind să nu meargă mai departe; după cum strângea pumnii, părea gata să lovească. Iar Gertrude părea gata să primească lovitura, fără s-o înțeleagă, fiindcă mirarea ei continua să crească, din ce în ce mai nevinovată.

În afară de bunica, toți își stăpâneau greu revolta; după clipele de stupefacție, fiecare ar fi trecut la fapte deși n-ar fi știut ce să facă; era mai ușor să aștepte gestul lui Manfred, pe care nu puteau să și-l imagineze. Momentul n-avea ieșire, cum se spune astăzi în asemenea situații, poate

prea des, chiar atunci când ieșirea există, dar oamenilor le e frică să pășească înainte.

Ieșirea o găsi Gertrude, după ce, trecând din nedumerire în nedumerire, cum i se citea pe față, înțelese că făcuse o faptă nepermisă. Atunci porni numaidecât s-o repare, cu un zâmbet plin de bunăvoință. Nu cred că în gestul ei era și dorința să sfideze, să se răzbune pe o lume la fel de meschină ca banii de nichel pe care ea îi acoperise cu aur. Fără să ezite și fără să se sfiască, întoarsă la gesturile din pădure, raportate la nimic altceva decât la ea însăși, niciodată la un martor, se despuie de toate veșmintele de față cu toți, în plină lumină a zilei și, intrând în bazin, începu să adune una câte una monezile valoroase; pe cele de nichel le arunca afară. Părul lung și greu, neputând să plutească, spăla lespezile de piatră, ca o trenă de aur.

Nimeni nu se gândi să intervină; și ce-ar fi putut face! Păreau niște osândiți în lanțuri. Numai bunica se desfăta, urmărind gesturile Gertrudei; nu-și închipuise că era atât de frumoasă. Cine o adusese pe lume? O fată din pădure! Un arbore!

După două zile gazda își reconstituise colecția, consultând cataloagele, și anunță că nu lipsea nici o monedă. Manfred von Bern răsuflă ușurat, dar bunica făcu o grimasă. Atunci el îi spuse, cu un regret care nu acoperea furia:

— Iartă-mă! Nu toată lumea poate să fie nebună!

Curând se întoarseră la Hamburg. Gertrude ar fi aruncat în bazin inelul de nuntă, barem să rămână ceva în locul banilor de nichel; știa însă că l-ar fi găsit repede cineva și nu l-ar fi lăsat acolo. Numai datorită acestei întâmplări află ca apa în care se scufundase era Dunărea și de-acolo mergea două mii de kilometri ca să se verse în Marea Neagră. Dar unde era Marea Neagră tot nu aflase și tot nu știa ce înseamnă un kilometru. Era foarte tânără, mai avea nouă ani până să împlinească vârsta când se botezase Isus și când nu aruncase nimeni bani de aur în apa Iordanului.

După mai bine de douăzeci și cinci de ani, purtarea ei scandaloasă, care nu putea fi decât un semn vechi de nebunie, avea să fie invocată în fața justiției, spre a explica omorul. Medicii și judecătorii admiseră; altfel, nimeni nu putea să câștige nimic, ci doar să piardă.

Până atunci, în timpul războiului, când fiul ei Harold ajunsese cu armata în România, Gertrude văzu, în sfârșit, pe hartă, unde erau gurile Dunării și simți o ură înverșunată pentru lumea aflată acolo. În conștiința ei, altminteri

închisă, pătrunsese un ecou al injuriilor pornite din Germania împotriva țării noastre, care nu voia să fie învinsă și-l oprise pe Mackensen.

Nu-l aștepta pe Harold, îi era totuna dacă n-ar mai fi venit niciodată. Înlemni când îi văzu descălecând în fața scărilor și dând jos de pe cal o țigancă.

Stăpânul castelului era la Berlin, încerca să tranzacționeze ultimele acțiuni și titluri, devalorizate, ca să comande la Paris viitorul său Bugatti. Când se întoarse, după trei zile, Gertrude îl întâmpină cu părul despletit, ca în timpul iubirii lor din pădure; părul încă nu-i obosise, iar ea mai avea putere de dragoste. Voia să-l ispitească, ar fi făcut orice să-l știe de partea ei, fiindcă n-ar fi putut duce un război dublu. Îi spuse: „Mein Freund!” Apoi se plânse: „Fiul nostru…” nu „Fiul tău”, cum spunea totdeauna. Nu-și dorise niciodată un fiu și nu ierta durerile facerii nici fiului, nici tatălui. O fiică i-ar fi fost poate mai aproape, ar fi conspirat împreună, ar fi învățat-o să doarmă cu cuțitul sub pernă și să se apere; ea una nu știuse să-l folosească.

— Mein Freund, se plânse Gertrude, întâmpinându-și bărbatul, fiul nostru s-a întors și vrea să facă o mezalianță.

Pentru ea cuvântul avea un singur înțeles, dar două sensuri, unul în sus, cum fusese mezalianța ei, și altul în jos, cum o proiecta Harold. Pe Teofana n-o primise să rămână în castel nici prima noapte. Harold dormi cu ea în pădure, în casa pădurarului, în patul unde tatăl lui se iubise cu Gertrude. După ce fiică-sa se căsătorise, în condițiuni pe care și el le socotea o mezalianță, pădurarul plecase fără să ceară nimic, nici măcar leafa pe ultimii ani; așa se plăteau pe atunci slujitorii castelelor, cu anul și cu deceniul; oamenii voiau să economisească, să se aleagă cu ceva la sfârșit, dar se întâmpla uneori să-și primească banii abia pe patul de moarte.

Într-adevăr, căsătoria Getrudei i se părea dezonorantă pădurarului și atunci era îndreptățit s-o creadă mezalianță. Cel care îl înlocuise, acum era plecat la război, poate n-avea să se mai întoarcă. Multe rămâneau în voia soartei pe pământul Germaniei, nu doar o pădure.

Pe perete, deasupra patului, atârna un cuțit cu plăsele de os; nu putea fi decât al pădurarului; Harold se miră că nu-l luase. Dar era cuțitul Gertrudei. Avea două; celălalt se afla la castel, și uneori îl contempla nostalgică.

— Nu vrei să rămânem aici? întrebă Teofana. Toată viața?

Credea în amenințarea Gertrudei. Ar fi trebuit să creadă cu toții.

Manfred von Bern porunci să se pună șaua pe cal și merse la casa pădurarului, drumul pe care de-atâtea ori îl făcuse pentru Gertrude. De ce n-

o lăsase acolo, în pădure? Toată viața! Dar acum nu voia să se mai gândească la nici o greșeală; totul fusese greșit, în afară de Harold. Datorită lui accepta existența mamei; n-o putea învinui că nu i-l făcuse bine.

— Ai cam pierdut războiul, băiete!

Îl ținea în brațe, cu o voluptate care depășea, trecând pe deasupra lor, celelalte voluptăți trăite în această încăpere, și peste umărul lui Harold o privea pe Teofana, cum stătea pe marginea patului.

— Războiul l-au pierdut alții! spuse ea, agresivă. Pe el nu-l poate învinge nimeni!

Tatăl încuviință:

— Sigur! Strămoșii lui au eliberat Ierusalimul!

— Știu, domnule!

Harold interveni:

— Războiul a însemnat fericirea mea!

— Da, e cam țigancă! murmură tatăl.

Îl lăsă pe Harold din brațe și se apropie de Teofana.

— Când ai învățat limba germană?

— De mică.

— De ce?

— Din predestinare! răspunse Harold.

Era și convingerea mea, cum am spus altă dată. El adăugă, apărând-o:

— Și este catolică!

Pentru oameni ca ei, descendenți ai cruciaților, chiar dacă unul ar fi fost ateu astăzi, o altă credință rămânea o piedică peste care nu se putea trece.

Manfred von Bern întinse mâna spre Teofana:

— Pot să-ți mângâi părul? Ești foarte frumoasă!

Eu n-am ajuns să știu, la timpul meu, dacă era frumoasă; nu ridicasem ochii spre ea, iar singura dată când am privit-o în față, m-a orbit o iradiație.

Capitolul 38

După moartea lui Harold. Trimitere îndepărtată în viitor, când fiul lui și al Teofanei participă la conjurația împotriva lui Hitler. Condamnarea la moarte. Evadările. Ștreangul. O tristă seară de muzică, sonate pentru flaut, de Mozart.

Pe chipul domnului Alcibiade treceau umbre de durere; se vedeau limpede, ca niște cute mișcătoare, răsărind pe un obraz și ducându-se pe celălalt, întunecând ochii și crispând gura; după o clipă de liniște se întorceau, mai aspre și mai chinuitoare. De-ar fi fost acolo un doctor care să fi urmărit cu adevărat, îndelung și cu pătrundere durerile oamenilor, cred că n-ar fi trebuit nici să-i numere pulsul, nici să-i bage andrele în burtă ca să știe ce boală are, numai după umbrele de pe față. Fiecare boală dă o durere a ei, și ea se poate citi pe fața bolnavului, dar se cere o știință nescrisă în carte. Îmi părea rău de domnul Alcibiade că se chinuia atât de tare și nici nu putea să se vaite. Nu putea nici măcar să închidă ochii, ci trebuia să asculte.

— Alienația mintală a fost invocată doar ca să evităm dezonoarea familiei, spunea tatăl lui Harold.

Acum trebuia gândită soarta copilului.

— Numai Teofana trebuie să hotărască, socoti domnul Alcibiade.

— Dar e bine să afle și judecata noastră. Ca să știe în ce măsură ne are alături.

Domnul Alcibiade spuse, ascunzându-și cu decență orice emoție:

— Eu n-am să mai fiu multă vreme!

Simțeau toți și tăcură. Împotriva bănuielilor, urma să mai trăiască un an și jumătate, dar ar fi putut să fie numai o săptămână; important era că avea sentimentul morții și îl accepta cu seninătate.

— Copilul, continuă Manfred von Bern, nu are de la cine să moștenească nici un germene de nebunie.

„Ba da, se gândea Teofana. De la mine!”

— Va fi copilul legitim al fiului meu, dintr-o căsătorie legitimă, înfăptuită prin voința mea, ca șef al familiei, și printr-o voință supranaturală. Nimeni nu-i va uzurpa nici titlul, nici bunurile.

— Ce nume ai să-i dai? întrebă domnul Alcibiade.

— Harold! răspunse Teofana.

Avea hotărârea luată de mult; adeziunea la noul ei destin era deplină și fixă.

— Și dacă are să fie fată?

— Are să fie băiat! Știu dinainte.

A fost într-adevăr băiat și l-a botezat Harold. Fiindcă numele de familie era precedat de numele bunicului, s-a făcut o confuzie și multă lume credea că îi cheamă Manfred. Sub acest nume l-am cunoscut la Berlin puțin înaintea războiului, tânăr locotenent de aviație. Ar fi fost cavalerist, după

tradiția familiei, dar cavaleria era ca și dispărută; cred că ultima care a intrat în luptă, curând, a fost a Poloniei, în septembrie 1939, când a înfruntat tancurile cu o bravură întristătoare. Eram într-o cafenea cu orchestră de pe Kurfurstendamm, sâmbătă după-amiază, cu un prieten, când un tânăr, însoțit de o fată, amândoi în uniformă de aviaţie, s-au oprit la masa noastră și ne-au întins cutia cu chetă pentru ajutorul de iarnă al soldaților. Asemenea grupuri circulau pretutindeni, pe străzi, în localuri și magazine, în tramvaie și în trenurile subterane, mai ales sâmbăta, de obicei o fată și unul sau doi tineri. Aviatorul salută militărește, iar fata ne întinse cutia, zâmbind ademenitoare, ca și când ar fi fost gata să răsplătească. (Pe atunci armata nu adoptase încă salutul lui Hitler, și dacă va fi cineva să susțină altfel, am încă un motiv să mă îndoiesc de exactitatea istoriei. Poate salutau unii din fanatism propriu. Cred a-mi mai aminti bine că salutul hitlerist a devenit obligatoriu în armată abia după atentatul din iunie 1944.) Am pus câțiva pfenigi în cutie, din timiditate sau poate pentru zâmbetul fetei. Prietenul meu însă a refuzat, ostentativ, adăugând o invectivă, în românește.

Atunci tânărul aviator s-a uitat la noi surprins, și ne-a întrebat în limba noastră:

— Sunteți români? Ne îngăduiți să ne așezăm câteva clipe?

Vorbea corect, dar căutându-și cuvintele. L-am poftit să șadă și s-au simțit atât de bine, încât lăsând baltă cheta au rămas până s-a terminat concertul orchestrei și s-a închis cafeneaua. Doar fata, la un moment dat, văzând cât era ceasul, a spus, ridicându-se:

— Mă duc să predau cutia și mă întorc repede.

Știam că va fi în dificultate și atunci ne-am sacrificat tot mărunțișul din buzunare, ca să n-o lăsăm cu cutia goală.

Ce m-a surprins la acel tânăr cu părul de un pur și strălucitor blond germanic, erau ochii, negri ca antracitul, cu sclipiri fascinante. Ar fi trebuit să-mi amintesc ochii Teofanei, din seara când m-a surprins spionând-o și am înțeles că era îndrăgostită. Ar fi trebuit să-mi amintesc mai ales când tânărul ne spusese că avea o mamă româncă, explicând astfel cum de vorbea atât de bine limba noastră.

Abia a doua zi am făcut legătura între toate datele care existau în memoria mea, dar erau adormite. Amintindu-mi ochii tânărului, am văzut în ei imaginea Teofanei și atunci am știut că stătusem de vorbă cu fiul ei, deși mă mira numele, Manfred.

În ultimele zile cât am mai stat în capitala Germaniei, apăsată de temeri, mi-a venit un gând care ar putea să pară aberant, fiindcă, într-adevăr, orice viziune nematerializată poate fi socotită aberație. Încă nu înțelegeam bine ce se întâmpla cu oamenii din jurul meu, care își aclamau furtunos cancelarul, iar când ciocneau halbele de bere strigau: „Heil Hitler!” Eram și prea tânăr, aveam și prea multe gânduri în minte. Când, într-o zi, am văzut o fată uitându-se la o haină de blană, într-o vitrină. Era atât de absorbită, încât nici n-a simțit că mă oprisem alături, altfel s-ar fi temut și ar fi plecat fuga. Se uita în voie, fără să-și ascundă tristețea, o tristețe atât de gravă, că să fi fost altcineva în locul meu o și lua de umăr, s-o ducă la poliție. Orice fată poate într-o zi să-și dorească o blană și să sufere că n-are cu ce să și-o cumpere. Dar nu-i iremediabil: își poate vinde inelele, sau un obiect scump din casă, poate colecta de la rude și de la prieteni, poate – treaba ei! – chiar să se prostitueze, și să-și cumpere ce dorește. Dar tristețea fetei n-avea leac, fiindcă niciodată n-ar fi ajuns să-și cumpere blana din vitrină, nici dacă dădea greutatea ei în aur; blana nu era de vânzare! Pe o etichetă pusă alături, în loc de preț, scria: „Numai pentru export”. La fel ca toate blănurile și nu doar ca ele; la fel ca tot ce era mai bun și mai frumos prin vitrine.

Poți să judeci o lume după tristețea din ochii unei fete? Sigur că da! Am știut că fata, la ea acasă, nu striga niciodată „Heil Hitler!” Și nici o fată care se uita tristă în vitrine. Și poate nici băutorii de bere nu strigau decât de frică.

Atunci m-am gândit că dacă Harold trăia, în 1933 ar fi avut treizeci și opt de ani, și Hitler n-ar fi luat puterea. Mi-l închipuiam pe el în locul lui Hindenburg; tânăr, puternic, călare, cu armura și lancea de la asediul Ierusalimului.

Pe fiul lui l-am reîntâlnit la București, într-o permisie, prin 1942 sau 1943, colonel de aviație. Un asemenea grad, la douăzeci și patru de ani, mi se părea incredibil. Dar doborâse până atunci patruzeci de avioane și avea crucea de fier cu spade și diamante.

N-a trebuit să-l privesc cu prea multă luare-aminte; acum am recunoscut dintr-odată ochii Teofanei, iar părul cu siguranță îl avea de la Harold. Restul fizionomiei lui era luată de la amândoi, îi găseai împreună, în fiecare trăsătură. M-am abținut să-i vorbesc despre mama lui, cât de aproape fusesem în copilărie, ce participare avusesem la actul cel mai important din viața ei care pe urmă fusese atât de nefericită. El însă mi-a vorbit despre ea, cum era și firesc între străini, după o despărțire atât de lungă. Locuiau tot în

castelul de lângă Hamburg, dar vânduseră pădurea și pământurile. Ca toți soldații, avea fotografii de acasă și n-a întârziat să mi le arate. Abia acum, într-un portret făcut după douăzeci de ani de când n-o mai văzusem, mi-am dat seama cât fusese de frumoasă Teofana. Și cât de mult era ea fiica domnului Alcibiade! Prin tristețea profundă și iremediabilă care i se citea pe față, dacă o descopereai cum stătea ascunsă sub un văl de reținere nobilă. Așa cum l-am văzut pe domnul Alcibiade, în ziua când aștepta moartea, ridicat deasupra durerilor, ascultând afară să-i audă pașii, fără teamă, doar cu o tristețe senină și demnă.

Sigur că în fața fotografiei a reînviat tot trecutul acelor oameni, și al meu totodată, împrospătându-mi amintirile până ce-au devenit dureroase. Dar tot n-am mărturisit că o cunoscusem pe Teofana; l-am lăsat pe el să vorbească. Nimic din ce mi-a spus nu contrazicea imaginea pe care o aveam despre ea, dimpotrivă, o adâncea și-o ducea mult mai departe. Esențială în viața ei rămânea clipa când îl întâlnise pe Harold. De acolo înainte nu mai încăpea altceva.

Tânărul mi-a arătat și fotografia unei logodnice, poate frumoasă, dar nefotogenică, fiindcă nu mi-a făcut nici o impresie și n-o mai țin minte. Știu doar că a murit după un an, în bombardamente.

În sfârșit, într-o fotografie am văzut castelul, despre care nu aveam nici o imagine. De obicei fotografiile luate din unghiuri bune mă duc până în mijlocul realității, suplinind-o complet și cu exactitate. Așa am izbutit de multe ori să descriu locuri unde n-am fost niciodată și să pun atâta convingere, încât după un timp să nu mai știu nici eu adevărul. Castelul de la Hamburg, deși fotografia era corectă, n-a putut să iasă din cadru, ci a rămas o simplă imagine, fără să mă inspire. Nu știu de ce, poate vina să fi fost în mine o neîncredere, o crispare, sau chiar o durere. Se vedea fațada, cu treptele lungi ale peronului și cu cele trei uși centrale de la sala de arme. Se vedeau chiar și perdelele, numai că le flutura un vânt prea vesel pentru mine. Erau și servitorii, dar nu nemișcați, cu eșarfe de doliu, ci forfotind voioși, cu tăvi pe care sclipeau în lumină pahare pline. Imaginea era reprodusă cu atâta perfecțiune și rafinament fotografic, încât, în prim plan, se distingeau până și bulele minuscule ale băuturii; nu putea fi decât șampanie. Era o serbare, se simțea în toate o veselie de primăvară, cu flori risipite în tot cadrul, cu muzică, o fanfară în mijlocul parcului și o orchestră în sala de arme; fără să le vezi, le auzeai, așa cum se auzeau pe alei strigătele zglobii ale copiilor și râsul voios al oaspeților, iar de dincolo de

perdele clinchetul de cristal al paharelor. Așa ar fi fost poate la nunta Teofanei, iar mie îmi trebuia un decor de doliu, pentru înmormântarea lui Harold, un cer sumbru, un parc pustiu, cu frunze scuturate, fără copii și oaspeți, iar dinăuntru să nu se audă decât armoniul. Cum să-mi imaginez în acest decor vesel calul, stând nemișcat în fața peronului? Fără cal, nimic nu putea să se transforme în imaginea de care aveam nevoie.

I-am înapoiat tânărului fotografia, care nu făcuse decât să mă deruteze. Eram nemulțumit că îl chema Manfred și condamnam inconsecvența Teofanei; a fost singura umbră care i-a întunecat puțin imaginea. Mă gândeam că poate Manfred von Bern avusese orgoliul să-i impună numele, ceea ce era și o impietate, și-o impostură. O bănuiam pe Teofana că se supusese, ca să-l lingușească; gestul ei, mai mult decât o impietate, era o trădare. M-am liniștit, deși acoperit de regrete pentru gândurile mele pripite, când am aflat că în realitate îl chema Harold, iar Manfred provenea dintr-o confuzie.

Un nume de om evocă totdeauna o imagine omenească. Prea rar se întâmplă să-l rostești fără să-l legi de o ființă, fie ea doar imaginată, dintr-o carte, un personaj care se ține minte. Când mai multe persoane sau personaje poartă același nume, primul vine în gând cel cu mai multă forță de a se impune; el le întunecă pe celelalte, până le face să dispară. Sigur că uneori sunt dispute; un nume șters revine, după cum alunecă gândul, și-l pune în umbră pe cel care învinsese mai înainte. Dar fiecare e stăpân pe un timp al lui, fie numai de o clipă, și-n clipa aceea nu pot să intre două imagini.

Manfred e singurul nume care mi-a evocat simultan doi oameni, ba încă atât de contradictorii, încât n-ar fi putut respira împreună aerul din aceeași cameră. Ca domnul Pretoreanu cu Brătianu.

Primul era ambasadorul Germaniei în România, care s-a sinucis la București, după 23 august 1944, credincios lui Hitler până în ultima clipă; altfel nimic nu-l împiedica să se predea, și chiar dacă mai târziu l-ar fi judecat cineva pentru crime de război, el nu avea de unde să știe. Istoria rămânând de multe ori necunoscută, pe lângă că tot de atâtea ori poate fi inexactă, nu toată lumea știe ce și cât rău a făcut Manfred von Killinger României. Dar aroganța îi era bine cunoscută, de aceea imaginea care îmi apare în față când îi evoc numele este a unui om descheiat la pantaloni, cu mâinile în șolduri și cu cravașa atârnând de încheietură, cocoțat pe frontonul unei clădiri aflate aproape de palatul domnului Pretoreanu, de

unde stropește trecătorii de pe Calea Victoriei cu jetul lui infamant, gâtuit de prostata bolnavă.

Iar cealaltă imagine, antagonică, înfruntând pe prima, este a lui Harold, fiul Teofanei, căruia i se spunea Manfred din greșeală, cu o față răvășită, cu un ștreang de gât și cu mâinile legate la spate. Spre sfârșitul războiului lupta în apus, sub ordinele lui Rommel, într-o armată aeriană distrusă. Curând după șeful lui, amestecat în complotul din iunie și obligat să se sinucidă, l-au luat de pe front, în septembrie 1944, dar n-au putut să-l spânzure decât anul următor, în martie, când era atât de târziu și atât de zadarnic că te prinde jalea. Până atunci izbutise să evadeze de trei ori, în ajunul execuției, cu o îndrăzneală mai mare decât a lui Skorzeni. De fiecare dată l-au prins înainte de a ajunge la Hamburg, unde spera să scape, ascunzându-se în casa pădurarului. Dar casa pădurarului nu mai exista, și nu mai exista nici pădurea, decât cenușă. Așa cum cenușă erau și orașul, și celelalte orașe. Într-o țară de gropi, de ruine și de morminte, poliția funcționase până în ultima clipă și reprimase complotul împotriva lui Hitler, care la data aceea poate că și murise.

Complotul s-a numit al generalilor. Și Harold era general, avansat în a doua săptămână după ce explodase bomba la Rastemburg. Era nevoie de generali în locul celor spânzurați sau care se otrăviseră și se împușcaseră. Până în clipa atentatului rămăsese colonel; înainte să i se afle vina, Hitler îi dăduse epoleții de general, cu mâna lui. Și-l trimisese să bombardeze Parisul. Harold ar fi avut ocazia să-l împuște sau să-i arunce o grenadă în burtă. Nu se mai putea; după atentat, nimeni, nici cei mai apropiați colaboratori nu intrau în bunker fără percheziție.

Poate acesta fusese destinul ultimului descendent al unei familii vechi din timpul lui Atila: să-l suprime pe Hitler. Chiar dacă nu izbutise, își dăduse pe deplin contribuția. Avea sângele Teofanei, din cele cinci săptămâni de iubire. Iar mai de departe, avea sângele domnului Alcibiade, care să fi trăit cu cincisprezece secole înainte n-ar fi fost mai puțin nobil și mai puțin viteaz decât regii Lombardiei, și ar fi găsit oricând o dreptate pe care s-o apere pe câmpul de luptă.

* * *

Știu ce s-a hotărât atunci, la consfătuirea lui Manfred von Bern cu domnul Alcibiade, dar am uitat cum a plecat Teofana. A mai întârziat acolo câteva zile? Nu cred; în tot ce se întâmpla era grabă, viteza cu care trecea

timpul crescuse, nimeni n-avea răbdare să stea o clipă și să se uite în urmă. Singurul răgaz a fost seara, când Alexandrina și bătrânul prinț au cântat împreună sonatele pentru flaut de Mozart, cu harpa în locul clavecinului. Auzeam prima oară un flaut și să nu fi fost însoțit de harpă, cred că nu mi-ar fi plăcut, cum nu-mi place nici astăzi, decât în ansamblu. Mi se pare un instrument rece, incapabil să se modeleze pe sentimentele noastre, mai ales pe tristețe, cum mai degrabă izbutește un modest fluier de lemn, cu numai câteva tonuri, cel mai primitiv dintre instrumente. Reflecțiile pe care le-am făcut mai demult despre însoțirea flautului cu harpa se datorau acelei seri de muzică din salonul Alexandrinei. Nu știu dacă exista o transcripție pentru harpă a sonatelor de Mozart, sau era doar o improvizație. Sigur că înlocuirea instrumentului schimba structura muzicii și rezultatul se îndepărta de intenția cui o scrisese, dar harpa îmi va plăcea totdeauna mai mult decât clavecinul, căruia îi lipsesc nuanțele. După mine clavecinul ar putea să dispară, fiindcă odată cu apariția pianului și-a trăit vremea; îl admit numai pentru culoarea de epocă.

Domnul Alcibiade nu putuse să vină, ședea în jilț, în camera lui, îmbrăcat în redingota pe care n-o mai pusese de luni încheiate și acum o punea ultima oară. Cred că Teofana rămăsese cu el, așezată în genunchi, cu capul pe pieptul lui, și el îi mângâia pletele, cu mișcări tot mai rare, tot mai mici, gata să se oprească.

Nu mai e potrivit să spun plete; tot ce era juvenil, răzvrătit și sălbatic în părul Teofanei se pierduse la moartea lui Harold, după ce își dăduse ultima strălucire în lungul drum călare peste întinderea Europei. Dar mă leg de un cuvânt cu speranța că astfel mai păstrez ceva din acel trecut, când seara, după ce își termina treaba în birou și venea în sufragerie unde se aduna toată familia, domnul Alcibiade, așezat lângă șemineu, o chema pe Teofana, ea se așeza în genunchi, cu capul pe pieptul lui, iar el îi mângâia pletele juvenile, răzvrătite și sălbatice.

În afară de Alexandrina și Manfred von Bern, în salon nu eram decât eu, stând stingher și timid într-un colț, pe marginea unui scaun, unde nu mă simțeau și puteau să uite de mine. Nici nu știu dacă mi-au plăcut sonatele; ar fi fost greu, le auzeam prima dată. Ascultam numai cum se îmbinau instrumentele, cum harpa punea contururi subțiri, ca niște cercuri desenate cu compasul în jurul sunetelor de flaut, care altfel mi se părea că s-ar fi risipit în aer, rarefiate și decolorate. O dată însă, un acord cu totul neprevăzut m-a lovit drept în inimă, m-a umplut de durere și am simțit că

dacă nu plec repede voi izbucni în hohote. Poate muzica, deși credeam că nu-mi ajunge în suflet, mă dusese cu gândul la domnul Alcibiade, care mă temeam că nu mai avea multe zile, și la ceilalți oameni din jurul nostru, morți sau gata să moară.

Am ascultat de multe ori sonatele pentru flaut şi clavecin, ultima dată ieri, după fraza de mai înainte, când am făcut o pauză lungă. Am ascultat pândind cu atenție, lipsindu-mă de plăcerea muzicii, dar mi-a fost imposibil să identific acordul care mă lovise în inimă. Poate fiindcă în locul harpei era clavecinul, cu sunetele lui de gheață. Sau poate acel acord nici n-a existat, ci a fost o emanație a tristeții mele. Cred că darul cel mai tulburător al muzicii este de a se lăsa recompusă după sentimentele noastre. Astfel ea devine infinită.

Capitolul 39

Spovedania lui moș Covrig Belea Mare. Conflictul lui cu popa Scovergă, urmat de o moarte senină și șugubeață.

Am făcut un păcat, după ce plecasem pe furiș din salonul de muzică. Aveam poarta mea, ascunsă între tufișuri și neștiută de nimeni, aproape de poarta mare, pe unde ieșeam într-o vreme, când Teofil sau altcineva din casă venea cu mine să-mi descuie. De când cu boala domnului Alcibiade, nu se mai ostenea nimeni să meargă până la poartă și mă lăsau să mă descurc singur. Nu înțeleg cum de nu se mirau să mă vadă răsărind ca o fantomă dintre arborii parcului, iar mai târziu, la plecare, dispărând fără urmă. Poate că toți mă socoteau doar o umbră. Uneori, când peste amintiri începe să se lase crepusculul, de nu mai știu sigur ce-a fost realitate și ce numai închipuire, mă întreb eu însumi dacă în acea lume a domnului Alcibiade nu eram cu adevărat altceva decât o umbră.

Căzuse noaptea și mă strecurasem de-a lungul gardului, când am auzit deschizându-se poarta. Am așteptat, ascuns de întuneric, și i-am văzut trecând pe moș Dumitru, urmat de popa Scovergă. Chiar dacă n-aș ține minte că veneam din salonul de muzică, tot n-aș putea să mă înșel asupra zilei; acestea se întâmplau când Teofana și Manfred von Bern se aflau acolo, fiindcă automobilul era în fața intrării. Țin minte că îi dădusem ocol, mă uitasem pe geamuri și chiar voisem să mă urc la volan, măcar o clipă,

deși îmi bătea inima de frică să nu pornească motorul, singur. Dar ușa era încuiată. Nu știu unde dormea șoferul.

Intrigat de venirea popii Scovergă la o oră atât de neobișnuită, m-am luat după ei și când am văzut că moș Dumitru îl bagă în odăița de lângă grajduri, nu mi-a fost greu să înțeleg că venea să-i dea sfânta împărtășanie lui moș Covrig, care încă de peste zi trăgea să moară. Poate nu mai era timp până dimineața, poate moș Dumitru se temea să-l aducă pe popă la lumina zilei, ca să nu-l supere pe domnul Alcibiade.

Știam că e mare păcat să tragi cu urechea la spovedanie, dar tare voiam să aflu ce blestemății făcuse moș Covrig în viață, dacă el singur spunea, la beție, dându-și cu pumnii în cap și jelindu-se, că avea sufletul vândut dracului. Nu mă îndoiam că se poate: unul din frații mei citise într-o carte despre un astfel de târg și avea vise urâte, se trezea noaptea strigând: „Ucigă-l toaca!”. I-a trecut numai după ce-a ars cartea, iar cenușa ei, câtă n-a luat-o vântul, a aruncat-o în gârlă, cum l-a povățuit baba Stana, care pe deasupra a venit la noi pe furiș și a înecat în aghiazmă rafturile bibliotecii.

Moș Dumitru pândea la ușă, nici chip să mă apropii; până să mă pot strecura în grajd, au trecut multe minute. Mi-am apăsat urechea în peretele subțire de scândură și l-am auzit pe moș Covrig vorbind, dar prea stins ca să disting ce spune. Atât mi-am presat urechea în scândură că mi-a lăsat urme, și simțeam o mâncărime în inimă, de-mi venea să-mi bag mâna în piept s-o scarpin cu unghiile. Pe popa Scovergă, în schimb, îl auzeam limpede, ca în biserică, deși nu ridica glasul:

— Mare păcat, nenorocitule! Și? Mai departe, mai departe?

O singură dată am deslușit vreo două cuvinte în gura moșneagului; când așteptam încă două, ca să prind o idee, a strănutat calul de lângă mine, de mi-a venit să-i dau cu piciorul în burtă, oricât de dragi mi-ar fi fost caii. Iar celălalt bătea cu copita.

Spovedania mi s-a părut lungă, și după cum îl blestema și-l drăcuia popa Scovergă, am înțeles că într-adevăr păcatele lui moș Covrig erau grele; poate doar împărtășania și multe rugăciuni în biserică l-ar fi scăpat de focul Gheenei. Am dedus că se terminase, când popa a spus, schimbând glasul:

— Scoate polul!

Și ce să vezi, la această vorbă poruncitoare, moș Covrig a prins viață: parcă-l și vedeam săltându-se în capul oaselor, fiindcă l-am auzit smucindu-se, apoi răstindu-se, cu o voce puternică și arțăgoasă:

— Care pol? De unde pol?

— Polul de aur! N-ai avut grijă? Altfel cum să-ți dau sfânta împărtășanie?

— N-am, părinte! a răspuns moșneagul.

Și înainte ca popa să se înfurie, a adăugat deodată, străbătut de o idee:

— Uite o farfurioară!

— Ce să fac cu ea? Mie să-mi dai polul de aur!

Am auzit patul scârțâind, nu știu care din ei se mișca, nu-mi închipuiam ce ar putea să urmeze, poate o încăierare; nimic nu m-ar fi mirat, luându-mă după glasurile furioase.

— N-ai decât să mori neîmpărtășit! a strigat popa Scovergă. (Am simțit că se ridicase, pocnind de revoltă.) Și să știi că eu nu te duc la groapă!

— Atunci, du-te dracului!

Odată cu aceste cuvinte, cred că lui moș Covrig i-a trecut frica de moarte; făcuse tot ce putuse, își mărturisise păcatele, acum le avea popa în spinare, chiar dacă nu-i dădea împărtășania.

Ce e ciudat, nu a murit atunci, noaptea, deși fusese la un pas să-și dea sufletul. Dimpotrivă, a doua zi era înviorat și a cerut să-l scoată la soare. A trăit încă o săptămână, atât de vioi, încât nimeni nu mai credea c-o să moară. Într-o seară m-am strecurat la el în odaie, cu o sticluță de țuică.

— Moș Covrig, l-am întrebat, ai multe păcate?

— Nu mai am niciunul! mi-a răspuns, aruncându-mi o privire șugubeață.

Pe urmă a luat o farfurioară de pe scăunelul aflat alături și a băgat-o sub pernă. A doua zi moș Dumitru l-a găsit mort, cu colțurile gurii încrețite într-un zâmbet de șiretenie.

Capitolul 40

Fiecare abdică de la câte ceva înaintea sfârșitului. Ce le lasă copiilor domnul Alcibiade. Incursiune târzie a povestitorului în trecutul unor personaje; călătoria lui la Verdun, iar mai înainte la Hamburg. Ruinele catedralei și turnul de televiziune. Tristețea gotică.

Domnul Alcibiade a consfințit și el căsătoria Teofanei gândind că nimeni nu avea dreptul să judece dacă era legală. Putea fi socotită o căsătorie *în lipsă*, pe care legea o admite. Dar Harold nici măcar nu lipsea, era acolo, spiritul lui încă nu avusese când să se îndepărteze, și odată cu reculegerea

pentru sufletul morților se celebra nunta lui cu Teofana, așa cum ceruse de fiecare dată când își venea în fire câteva clipe.

Potrivnică mezalianței, Gertrude mersese până la capăt. Dimineața, cu opt ore înainte de nuntă, găsiseră cuțitul ei înfipt adânc în pieptul lui Harold; dar deviase și trecând pe lângă inimă prilejuise o agonie prelungă. Dacă bunica n-ar fi fost plecată cu automobilul în Spania, ar fi izbutit să-l apere, fiindcă numai ea cunoștea cu adevărat firea Gertrudei, pe care o admirase, și nu s-ar fi îndoit că își va pune blestemul în faptă.

Nu era nevoie de dovezi și de pledoarii false; nimeni n-ar fi crezut sau n-ar fi vrut să creadă că putea să fi fost altceva decât nebunie. Spre prânz, ambulanța o luase pe ucigașă, legată în cearceafuri și cu căluș la gură. Iar seara, la lumina celor o mie de lumânări pregătite pentru nuntă, prințul Manfred von Bern, care plătise cu un preț barbar iubirea lui din pădure, puse pe degetul cald al Teofanei inelul de nuntă al familiei, cu blazonul vechilor regi ai Lombardiei. Iar inelul ei, o verighetă simplă, îl puse pe degetul rece al lui Harold.

Nu fu altă slujbă, decât muzica în surdină a armoniului, cantate fără cuvinte, și pentru înmormântare, și pentru nuntă. Până când lumânările, sfârșindu-se, se stinseră.

În fața scării calul stătea nemișcat, privind cum scădea lumina. Când ultima ei pâlpâire se șterse, când servitorii care încadrau ușile se pierdură în umbră, calul se întoarse și se duse singur la grajduri.

Domnul Alcibiade încuviință ca Teofana să se întoarcă la Hamburg; era ultima lui renunțare; aici n-ar fi avut cine să-i poarte de grijă și nici ea n-ar fi putut să-și facă altă viață, despărțindu-se de mormântul lui Harold. Alexandrina nu spuse un cuvânt, și se duse să aprindă lămpile; era prima oara când sticlele rămâneau neșterse. Fiecare abdica la câte ceva în ziua aceea. Pierderea ei putea să nu fie luată în seamă, deși neșterse din ajun, sticlele de lampă nu aveau nici o umbră.

— Când copilul va fi destul de mare, spuse în încheiere prințul Manfred von Bern, Teofana va veni să vă vadă ori de câte ori veți chema-o.

Domnul Alcibiade se uită la el lung, apoi încuviință din cap, iar în locul suferinței de mai înainte, pe chipul lui se ivi un zâmbet de neîncredere. Și totuși, poate că nu-și pierduse speranța cu totul; poate că anul pe care îl cerea doctorilor, mai târziu, în ultimele lui zile, îi trebuia ca să vadă copilul Teofanei.

* * *

Din toate întâmplările care se înșiruie în această carte, unele bizare și greu să fie înțelese, altele cu concluzii nelămurite, împinse până la marginea realității și chiar dincolo, niciuna nu mi se pare atât de neprecisă ca viața Teofanei, începând din seara când mi-am dat seama că era îndrăgostită.

Am fost la puț și m-am străduit să-mi închipui întâlnirea ei cu Harold. Un puț cu roată, cu ghizduri de lemn și cu un acoperiș de șindrilă înnegrită. Apa era la cincizeci de metri, trebuia să învârți de o sută de ori roata ca să scoți o găleată. Mi-am închipuit-o ușor pe Teofana; n-am putut să mi-l închipui pe Harold; nici calul. Am înnădit cuvinte ca să umplu golul, și am rămas cu o nemulțumire.

Am fost la casa babei Stana, am intrat în odaie, am privit scoarțele de pe pat și de pe pereți, până mi-au rămas în ochi, desen cu desen, floare cu floare. Pe ei n-am putut să mi-i închipui, și acum nici pe Teofana. Parcă se dizolvase. În schimb l-am văzut pe domnul Alcibiade, așa cum intrase în casă după ce-i plimbase pe bătrâni cu trăsura. E ușor să presupun de ce se dusese acolo; să fie singur și să cugete în aerul pe care îl respirase Teofana.

E timpul să mă întreb, cum sunt sigur că se întreba și domnul Alcibiade în seara aceea de reculegere, care era rațiunea venirii lui pe lume? Un război, fie el de partea cea bună, nu justifică o existență umană. O întreprindere care să extragă aur din piatră și care nu poate decât să eșueze, scoate pe om din realitate. Nici altceva nu rămâne din toate câte îmi aduc aminte, decât familia.

Deși nu știu dacă pentru domnul Alcibiade paternitatea a fost cu adevărat o vocație, copiii sunt singurul temei vrednic de luat în seamă al trecerii lui printre oameni, prin faptul esențial că se încumetase să-i aducă pe lume; restul era doar o consecință – grija pe care le-o arătase să aibă de toate, să nu le fie nici frig, nici foame, să-și înceapă viața fără teama zilei de mâine, ceea ce prilejuiește de obicei o pornire bună. Niciunuia dintre copii nu i-a lipsit sprijinul lui, atâta timp cât i-a trebuit și l-a dorit; niciunul n-a cunoscut trista oprimare de a se simți orfan sub acoperișul propriului său tată. E de ajuns să-mi amintesc mesele la care se aduna toată familia, ca să simt ce putere ocrotitoare era în domnul Alcibiade, și cât de generos știa el s-o împartă; dar greșesc, nu-i vorba de o știință, ci de dăruire. Fiindcă altminteri simțul pedagogic îi lipsea cu totul, dovadă ciocnirea lui cu Odor, care a dus la exilul acestuia; iar pe de altă parte, simpatia nedreaptă pentru

Tom, monstrul familiei, căruia mai degrabă i s-ar fi cuvenit școala de corecție.

După strădanii spectaculoase dar nereușite, după atât fast răspândit în jur și rămas fără urme, sau eșuat în tristețe și durere, justificarea existenței domnului Alcibiade o vor aduce abia copiii, prin ceea ce, bun sau rău, vor face în viață, prelungind spiritul lui după moarte. Într-o viziune pe care am avut-o odată, mi-au apărut toți nouă, proiectați pe un cer de furtună, stând alături unul de altul, cu brațele întinse, ca și cum ar fi vrut să facă un front pe care nimeni să nu-l străpungă. Dar cum se vedeau numai ca niște umbre, fiecare semăna cu o cruce, și iluzia frontului se destrăma îndată, fiindcă nu puteau ajunge la o alianță; erau firi prea deosebite între ele, și chiar antagonice. Atunci, cu toată grija pe care știam că le-o purta, a trebuit să înțeleg că tatăl lor nu lăsase altceva decât o cruce fiecăruia, și fiecare trebuia s-o ducă în spinare pe alt munte. Iar în vârful tuturor acestor nouă Golgote îi aștepta domnul Alcibiade, multiplicat de nouă ori, recunoscându-se drept părinte dar neputând să-i ajute, cum nu putuse nici Dumnezeu să-și ajute fiul la vremea lui biblică.

Drumul Teofanei spre Golgota ei începuse cu nopțile a cinci săptămâni de dragoste. Am stat în odaia lor până s-a făcut întuneric afară și nu s-au mai văzut pereții îmbrăcați în scoarțe; mi-a fost imposibil să-mi închipui un gest sau o șoaptă, și am trecut pudic mai departe. Teofana mi se părea prea mică, nu-mi închipuiam cum o fată atât de reținută se putea transforma dintr-odată într-o femeie atât de pătimașă. Mai târziu am înțeles că dezlănțuirea ei era o moștenire tumultuoasă, primită de la omul care luptase de partea burilor, dându-și sângele fără nici o răsplată, iar pe urmă răscolise până departe prundul gârlei ca să scoată aur din apă și piatră, umplând de bani pe altul, ale cărui bogății erau și așa fără număr. Pe câtă vreme, la moartea lui, Alexandrina a trebuit să vândă caii și trăsura, ca să-l poată duce la groapă.

Cred că în seara când meditase în odaia cu scoarțe, domnul Alcibiade se recunoscuse în Teofana, care atunci galopa prin pusta ungară.

Am izbutit puțin să mi-o închipui în această cavalcadă, să văd gesturi și să aud cuvinte de dragoste și atunci am crezut că povestea ei îmi va umple sufletul, ca s-o pot scrie ca și când ar fi fost propria mea poveste, căci altfel nimic nu vrea să se nască și cerneala îngheață.

Iluzia a durat până în fața castelului, pe care nu-l văzusem și nu izbuteam să mi-l închipui. Oricât de bine evoluau eroii, ei nu puteau să

trăiască decât o existență forțată, fiindcă îmi lipsea decorul unde să se poată exterioriza și să se simtă în voie.

O mie de lumânări și-un armoniu nu mi-au fost de ajuns s-o văd pe Teofana în fața catafalcului, și să-mi închipui sentimentele ei din clipele acelea. Intrând în sala de arme unde nu fusesem niciodată, și ea și Harold, încă viu, trecuseră în neant, și nu-i mai puteam urmări, decât prin remanențe răcite, imagini aduse cu deznădejde din urmă. Dacă voi fi izbutit să conving pe cineva, am rămas neconvins eu însumi, de aceea povestea Teofanei, încheiată cu o dramă, pentru mine se încheie cu o înfrângere.

Am lăsat lucrul și m-am dus la Hamburg, să caut castelul pe care fiul lui Harold mi-l arătase într-o fotografie neconcludentă. (Cu același prilej, împins de aceeași insatisfacție care se transforma în descurajare și în tristețe, m-am dus și la Verdun, să văd câmpul de luptă.) Ajungând la douăzeci de kilometri de Hamburg, m-am oprit și am înnoptat într-un mic burg de câmpie; după știința mea aici era locul castelului.

În burg n-am găsit ruinele la care mă așteptasem: lumea se refăcuse și golurile nu se vedeau, dacă nu știai ce fusese în locul lor, înainte. Dar despre castel nimeni n-a putut să-mi spună o vorbă; oamenii mă priveau mirați și ridicau din umeri, și abia atunci am văzut că toți erau tineri. Martorii războiului lipseau de acolo: morți, deportați, fugiți, umblând capii prin lume.

După o schiță și câteva informații luate din Mayers Lexicon, am încercat să reperez singur măcar locul unde fusese castelul, acum dispărut cu tot cu temelie, și cred că l-am găsit la marginea burgului, cu câmpia din față și cu drumul spre Hamburg. În locul lui era un parcaj de automobile. Totul ar fi fost un imens parcaj de automobile, dacă nu se refăceau casele, dintre care niciuna nu scăpase de bombe. Numai castelul nu-l refăcuse nimeni. Încetul cu încetul, chiar dacă nu vor veni alte războaie, toate castelele au să dispară.

Peste câmpia unde se termina parcajul cu marcaje albe, se vedea o pădure și nu-mi venea a crede, fiindcă și acolo fusese cenușă. Iar acum pădurea nu era la prima ei vârstă, ajunsese matură, ca pe vremea când Manfred von Bern se ducea s-o întâlnească pe Gertrude. M-am dus până la marginea pădurii, să găsesc măcar un mic impuls, o vibrație a trecutului care să-mi fertilizeze închipuirea. Am găsit două morminte de piatră, la zece metri unul de altul, despărțite cu un fel de ostilitate. Pe primul scria, cu litere despuiate de poleială, dacă o avuseseră: „Gertrude von Bern, decedată în 1939”. Probabil murise în spitalul de alienați, ca la închisoare. Fiul

Teofanei nu-mi spusese, poate nici nu știa, și nici nu fusese ocazia. Mormântul de alături, mai sărac, o placă nu de piatră, cum crezusem, ci de beton, ca la cazemate, era al lui Manfred von Bern, mort în septembrie 1944, când mai lipsea numai o săptămână ca fanaticii lui Hitler să-l aresteze pe tânărul Harold, fiul Teofanei, și să-l condamne la spânzurătoare. Bătrânul prinț avusese cel puțin norocul să moară înainte. Era în timpul celor mai necruțătoare bombardamente.

Lipsa unui mormânt nu aduce nici o certitudine. Dacă Teofana nu era înhumată tot acolo, ea putea la fel de bine să fie pe undeva, în viață, sau să-și fi avut locul ei de veci – nu pot spune de veci decât cu o ironie înfricoșată – în parcul castelului, alături de bărbatul ei mort în ziua de nuntă. O bombă le va fi aruncat în aer pe amândouă, trecându-le în altă veșnicie. Nu mai am când să aflu; pentru mine ea rămâne pierdută din clipa când a intrat pe una din ușile castelului, și nu știu nici măcar dacă pe cea din mijloc, sau pe una din cele două alăturate, fiindcă toate trei erau uși de onoare.

În zarea de sud, la Hamburg, se vedea ridicându-se deasupra orașului singurul turn rămas în picioare din cea mai frumoasă catedrală. Părea un trist reper gotic. Azi așa se văd, singure deasupra orașelor, turnurile de televiziune, și nu sunt mai puțin triste.

La parcaj venise o caravană, cu o familie numeroasă; toți mâncau crenvurști. Și oamenii din burg, pe străzi, în piețe, în cârciumi, la berărie, toți și pretutindeni mâncau crenvurști.

Pe cine să mai întreb? Toată lumea murise și tot trecutul zăcea sub o pânză neagră. Rămăsesem atât de singur, că mi s-a făcut frică.

Capitolul 41

Convorbire cu calul care l-a lovit pe Ioniță Stere. Defilarea personajelor secundare la înmormântarea domnului Alcibiade. Creditorii. Discursul domnului Pretoreanu. Concluzie la sfârșitul comparației între cele două personaje principale.

Fiindcă viața i-a pus odată față în față și pe urmă au mers puțin împreună, nu chiar alături, ci pe drumuri paralele, la distanță destul de mare că trebuiau să strige cu mâna la gură ca să se audă, am încercat să-l compar pe domnul Alcibiade cu domnul Pretoreanu, să văd ce-i apropia și ce-i despărțea pe unul de altul. Poate n-aș fi izbutit prea bine, dacă nu i-aș mai fi

văzut o dată față în față, când domnul Alcibiade era mort, iar domnul Pretoreanu a venit să țină discursul de înmormântare.

Abia după moartea lui s-a văzut că domnul Alcibiade nu avea nici un fel de rubedenii, nicăieri în lume, sau le pierduse urma, cum o pierduse pe a Josefinei, o soră necunoscută de nimeni; o știam doar din fotografie. De unde venise omul acesta și ce lăsase acolo, cred că nu știa nici Alexandrina, care de altfel n-avea prietene, să se destăinuiască, să spună măcar ce făcuse ea, unde îl așteptase când el se dusese în Africa.

Acum se pomenise singură, numai cu copiii cei mici, de vârsta școlii primare, fără nimeni s-o ajute, fără bani, decât o sumă neînsemnată. Tiberiu, Traian și Titus, următori lui Odor și lui Tom, erau interni, fiecare în alt oraș, și le trimise telegrame. Până să vină vreunul din ei, nu rămânea altul decât Tadeu, abia cu cinci ani mai mare ca mine, să facă drumul până la București și să-l caute pe domnul Pretoreanu; Teofil și Trandafil erau mult prea mici.

Tadeu cheltui de pomană banii de tren, fiindcă nu aduse decât o scrisoare: „Stimată doamnă, regret mult moartea prietenului meu, dar nu vă pot avansa nici o sumă, oricât de mică, deoarece conturile noastre au rămas nelămurite din timpul războiului. Mi-e teamă că am suferit o pagubă, ceea ce nu admit din principiu în afacerile mele. În schimb, am fost bucuros să ofer cinci mii de franci fiului dumneavoastră mai mare, ca să studieze în Franța. Sper că sunteți la curent cu acest sacrificiu”.

Alexandrina nu era câtuși de puțin la curent, dar deși Odor nu mi-a vorbit niciodată de o sumă precisă, nu cred că domnul Pretoreanu putea să mintă. În încheierea scrisorii, el o sfătuia pe Alexandrina să vândă lucrurile valoroase din casă, și făgăduia că are să vină la înmormântare.

A venit, și a ținut un discurs de mi-au dat lacrimile. M-am gândit atunci că, lăsând la o parte ziua pierdută cu această ocazie, a cărei valoare, pentru el, nici nu putea fi estimată de mine, și punând la socoteală numai timpul cât i-l luase scrisoarea, ar fi acoperit cu prețul lui mai mult decât îi ceruse Alexandrina ca să-l poată înmormânta pe domnul Alcibiade.

Ioniță Stere, care se întorsese de un timp și acum umbla din casă în casă aruncând praf în ochii oamenilor ca să-i tragă de partea lui la alegeri, a cumpărat docarul, pregătit pentru călătoria în Moldova. N-a avut îndrăzneala să ia trăsura, prea era boierească, dar i-a dat târcoale, și se cunoștea că făcea zâmbre. Nici de docar nu s-a bucurat multă vreme, fiindcă l-a lovit calul. La început crezusem că era un cal cumpărat de la domnul Alcibiade și făceam o legătură cam îndrăzneață între faptă și

pedeapsă. Mă gândeam că spiritul răzbunător al fostului stăpân sălășluia în calul acela și cu ajutorul soartei el ajunsese la Ioniță Stere anume ca să-l lovească în falcă, făcându-l neom pe tot restul vieții. Dar nu, caii, împreună cu trăsura îi luase un avocat de la oraș însurat cu o femeie frumoasă.

Calul lui Ioniță Stere tot l-am găsit într-o zi; deși pierdusem multă vreme să-i dau de urmă, m-am bucurat că nu renunțasem. Pornind de la o informație foarte vagă, am bătut drumurile, am întrebat din om în om și în sfârșit l-am aflat la Vălenii de Munte; trecuse prin mai multe mâini și acum era la dricarul orașului, ceea ce pentru un cal nu înseamnă o soartă tristă, cum își închipuie lumea. Îmbătrânise, desigur, dar nu se prăpădise cu totul și avea mai ales o privire inteligentă. L-am examinat cu o curiozitate avidă, aș fi vrut să-mi dau seama cu ce copită lovise, dar se înțelege că ar fi fost imposibil. Pe urmă, dacă am văzut că nu era nici o primejdie să mă lovească și pe mine, m-am apropiat, având totuși grijă să nu-i trec prin spate, l-am mângâiat sub fălci și pe frunte. Am văzut atâtea fălci de cai risipite pe câmpuri, albite de soare, lăsate în voia soartei, să le macine gerul și să le risipească vântul, încât mă apucă tristețea, socotind că oamenii se leapădă prea ușor de ce le-a fost de folos și le-a fost drag odată.

Calul dricarului a simțit că nu venisem acolo doar ca să mă aflu în treabă, dovadă că și-a ațintit ochii spre mine, cu o privire întrebătoare. Eram aproape, mă vedeam în ochii lui, într-o imagine bulbucată, care nu putea să-mi placă, dar n-aveam ce face, trebuia să mă suport oricum și să merg până la capăt.

— Ia spune, măi globane, ce-a fost cu primarul?

Îi vorbeam în limba mea omenească, și întocmai cum m-aș fi adresat unui prieten. Eram sigur că are să mă înțeleagă, nu știam însă cum ar putea să-mi răspundă. Atunci mi-am amintit de convorbirea profesorului Chiricuță cu prietenul său Lefèvre, după decapitarea acestuia. Așa că i-am spus calului:

— Eu te întreb iar tu închizi ochii, o dată pentru da, de două ori pentru nu. Dacă ai înțeles, răspunde-mi!

Lefèvre, în codul stabilit cu profesorul Chiricuță, închidea un ochi pentru afirmație, și ochiul celălalt pentru negație. Nu puteam să procedez la fel; caii probabil nu făcea deosebire între stângul și dreptul. La întrebarea mea, a închis ochii o dată, ba a scuturat și din cap, în semn de afirmație, ceea ce m-a îndreptățit să merg mai departe:

— Pe primar l-ai lovit din motive personale?

— Nu! mi-a răspuns calul.

— A fost o pedeapsă?

— Da!

Așadar, bănuiala mea era cu totul întemeiată! Mai mult nu puteam să aflu cu acest prea simplu aparat de comunicație; ar fi fost nevoie de vorbe, rostite sau scrise, ca să-mi spună cine hotărâse pedeapsa. Dar nici nu mai aveam nevoie, decât cel mult pentru a-mi satisface o curiozitate, ceea ce nu era lăudabil, date fiind circumstanțele; poate calul voia să uite. L-am mai mângâiat o dată pe sub fălci, gândindu-mă înfiorat că mâine-poimâine vor luci albite pe câmpul unde alți cai vor veni să pască. Și mi-am văzut din nou în ochii lui imaginea bulbucată.

Cu patru cai de mâna întâi, cu docarul și cu trăsura și cu ce se mai vânduse prin casă, Alexandrina ar fi avut asigurată și înmormântarea, și traiul copiilor o bună bucată de vreme, dacă n-ar fi venit datornicii. Veneau unul mai neașteptat decât altul, din toate direcțiile și de toate soiurile, încât ai fi spus că domnul Alcibiade nu trăise pentru altceva decât ca să se împrumute. E drept că unii aduceau polițe sau chitanțe și cu ei nu era discuție, deși multe din acele hârtii păreau dubioase; un om priceput le-ar fi dibuit dintr-odată. Alexandrina le plătea, și mai scotea ceva în vânzare. Dar veneau și unii care n-aveau nici o chitanță, își dădeau cuvântul de onoare sau făceau gălăgie; pe mulți din ei nimeni nu-i văzuse la față mai înainte și nici nu i-a mai văzut după ce și-au luat banii. A venit până și Miu, potcovarul, singurul care nu creștea porc în tot satul și trăia ca neoamenii, într-o casă nevăruită. Avea o bucată de mucava pe care erau trase linii cu cărbune, probabil proaspăt, dar cine să probeze? – arătând de câte ori potcovise caii domnului Alcibiade, pe datorie. Moș Dumitru nu lipsea de acolo și-ar fi putut să-l scuipe în față, dar era doborât de plâns, și Alexandrina, ca să-l cruțe în durerea lui grea și sinceră, i-a plătit lui Miu atât cât ceruse. La un țigan nu aveai de ce să te miri; de neînțeles mi s-a părut îndrăzneala domnului Niculici, perceptorul de la oraș, care a venit să ceară pușca de vânătoare, în locul unei datorii de cinci sute, bani împrumutați domnului Alcibiade, fără martori și fără altă dovadă; sunt sigur că domnul Alcibiade nu-i dădea nici măcar bună ziua.

Până și Freiberg, dentistul care scotea măselele copiilor, a trimis o notă de onorarii neachitate, și în ea era trecută valoarea a cinci dinți de aur. Nimeni din casă nu avea dinți de aur, și cu atât mai puțin domnul Alcibiade, care nu rupea doar lanțuri cu pieptul, ci spărgea sâmburii de măsline în

gură. Alexandrina a plătit, căci doar nu era să desfacă mormântul ca să dovedească minciuna.

Datornicii au continuat să vină mult timp după înmormântare, unii mai neprevăzuți decât alții, și cel mai uimitor dintre toți a fost Petre Biciu, cizmarul cu picioarele strâmbe, care a pretins salba Mariei, rămasă în casă. Maria avusese într-adevăr o salbă săsească, bani de aur înșirați pe o catifea neagră, dar am văzut-o la gâtul ei numai de două ori, o dată când am adus-o de la oraș, cu copiii și cu boccelele, și când cred că și-o pusese ca să n-o piardă. Iar a doua oară când era moartă, întinsă pe spate în iarbă, cu părul răsfirat printre albăstrele; atunci i-a pus-o domnul Alcibiade, care, dacă a băgat în groapă toate covoarele din casă, nu era să păstreze o salbă. Să fi fost după mine, l-aș fi trimis pe cizmar la mormânt, să sape și să-și ia aurul de pe oasele moartei. Dar Alexandrina i-a cumpărat altă salbă, tocmai o avea de vânzare Vulpoaia, nevasta șefului de gară, care la rândul ei o cumpărase de la Vasilica, țiitoarea lui Nicolae, acarul. Șeful gării murise de o săptămână, cu ficatul prăpădit de băutură, în aceeași zi când pe acar îl călcase trenul de opt seara.

Multe mi-a fost dat să văd atunci și multă scârbă am adunat în mine. Nici n-am mai putut să mă mir că într-o zi a bătut în poartă o fetișcană din sat, n-avea mai mult de șaisprezece ani, dar era văduvă, dacă e cineva în stare să înțeleagă. Sunt sigur că domnul Alcibiade n-o văzuse niciodată; pe vremea când el pleca de acasă și uneori lipsea nopțile, ea nu putea să fie decât abia ieșită din scutece. Văzând-o înaintea celorlalți, am întâmpinat-o și-am întrebat-o ce caută.

— Vreau să vorbesc cu cocoana!

— Pentru ce treabă?

— Boierul mi-a *promis* o brățară și-o umbreluță.

Era peste orice măsură. Mi-a venit sângele în ochi, am izgonit-o, atât de mânios că poate i-aș fi dat cu un pietroi în ceafă, dacă nu se ducea fuga.

Pe-atunci nu se făcuse crematoriu, iar când s-a făcut, după vreo cincisprezece ani, multă împotrivire au pus biserica și habotnicii. Iată cum s-ar fi potrivit să dispară domnul Alcibiade din lumea noastră, să-l ardă, și cenușa s-o ia vântul. Sau măcar să-l fi îngropat departe, pe un vârf de deal. Sau și mai bine în mijlocul câmpiei, fără lespede și fără cruce, să nu-l știe nimeni. Dar nu s-a putut, nimănui nu i-a dat prin minte, și cred că nici nu îngăduia legea. Așa că l-au îngropat în mijlocul cimitirului, într-un loc pe care cineva l-o fi socotit mai de cinste, și crezând că pe urmă o să se facă și

cavou deasupra, ca la orașe. L-au îngropat creștinește, cu preoți din cinci sate, avându-l pe popa Scovergă la mijloc. Bietul domnul Alcibiade, ce s-o mai fi răsucit în groapă! L-am auzit pe popa Scovergă cântând „Veșnica pomenire", atât de jalnic, că stârnea hohotele mulțimii, dar vedeam pe fața lui că se bucură, avea într-un ochi sclipiri roșii, vesele și parcă îi vedeam coada de diavol ascunsă sub odăjdiile aurite. Barem domnul Pretoreanu, odată, când își pusese o coadă și se plimbase cu ea prin casă, nu se ferise nici de șofer, nici de Sobieski.

Domnul Pretoreanu venise cu automobilul, după ce începuse slujba; cred că întârzierea era socotită, făcea parte din metodele lui de viață, să apară ultimul, iar oamenii să-l aștepte cu sufletul la gură, temându-se că s-ar putea să nu vină. Dar venise, cu Sobieski după el și cu un secretar nou, tânăr. (Era de înțeles să-i pregătească un urmaș lui Sobieski, socotind că bătrânul secretar se apropia de capătul vieții. Secretarul tânăr a murit însă mai înainte și la fel s-a întâmplat cu încă vreo patru; nu se poate spune că era un blestem, ci doar o neșansă, în schimb, Sobieski le-a supraviețuit tuturor, și chiar domnului Pretoreanu, care își făcuse griji de pomană.)

La venirea lui slujba se oprise, și mulțimea se trăsese în lături, ca la poruncă, lăsându-i loc pe unde să treacă. Dar chiar fusese poruncă; deși încă nu revenise la primărie, Ioniță Stere îi învățase pe oameni cum să se poarte dacă vor auzi automobilul la poartă, fiindcă de domnul Pretoreanu atârna soarta satului, să se facă pod peste gârlă, să se dea izlaz pentru vite și loturi mai bune demobilizaților.

Acum domnul Pretoreanu stătea în dreapta gropii, singur, fără să-l înghesuie nimeni, în redingota neagră cu pălăria tare pusă pe antebrațul stâng, așa cum îl văzusem pe bătrânul prinț Manfred von Bern, numai că el ținea pălăria pe antebrațul drept, când venise la domnul Alcibiade, și găsisem spre a-l defini cuvântul venerabil. La fel de venerabil mi se părea și domnul Pretoreanu.

Nu-mi puteam lua ochii de la el, ceea ce nu înseamnă că nu-i vedeam și pe ceilalți. Nu înțeleg de unde se adunase atâta lume, cum aflaseră și ce aveau ei cu moartea domnului Alcibiade. În stânga gropii era Alexandrina cu copiii; se întorsese și Odor de două zile, însă nu voise să vină la înmormântare, și nici nu se dusese în odaia unde era catafalcul.

Am descoperit în acea întinsă și îndesată adunare de oameni fel de fel de figuri cunoscute, dar pe care le uitasem fiindcă nu le mai văzusem de multă vreme. Greu mi-am amintit-o pe Vasilica, țiitoarea lui Nicolae acarul, nu

fiindcă se cam trecuse; dar plângea cu atâta amar și bocet, că aș fi crezut-o legată nu de amintirea acarului, ci de domnul Alcibiade.

Mai era Tănăsescu-Nazone, notarul, căruia i se spunea Mațe-Fripte, și umbla totdeauna cu o servietă în care însă nu ținea acte, ci lucruri de mâncare, luate plocon probabil. Mulți alții mi se păreau cunoscuți, dar nu-mi aminteam de unde și nici nu știam ce hram purtau prin părțile noastre. Sunt asemenea oameni, apar la un cap al drumului, se apropie, îți dau bună ziua, te întreabă ce mai faci, domnule, apoi se duc și dispar pe drum, în partea cealaltă.

Pe domnul Niculici îl știam mai bine, era perceptor la oraș, tatăl celor două fete cu condicuță, Angela, șchioapa, și Puicuța, blonda frumoasă care avea să se mărite la oraș, cu magazionerul din gară. De perceptor nu mă miram că venise la înmormântare, dar nici prin gând nu mi-ar fi trecut că peste câteva zile, când încă nu se uscaseră florile pe mormânt, avea să ceară pușca domnului Alcibiade, pentru o datorie neștiută de nimeni. Fiindcă mi-am amintit de flori, atunci am văzut prima oară coroane funerare, numai două, una a familiei, și alta a domnului Pretoreanu, pe care a adus-o șoferul Garibaldi și a proptit-o cu ifos în vârful movilei de pământ scos din groapă. Era o coroană bogată, de trandafiri roșii, pe puțin cinci sute, și părea o flacără; a fost unul din primele lucruri foarte frumoase pe care le-am văzut în viață, dar m-a întristat, fiindcă, pusă alături, coroana familiei părea obidită ca o cenușăreasă.

Dacă n-au fost decât două coroane, florile, în schimb, n-au mai avut loc pe mormânt și au umplut cimitirul. Era vremea florilor de altfel, toți moșnegii și toate babele au venit cu brațele pline, că aveau de unde culege, și așa, fără prea mare osteneală, își pregăteau și ei un drum mai frumos spre lumea cealaltă. Nu înseamnă că oamenii tineri au intrat în cimitir cu mâinile goale. Angela și Puicuța, care în modul cel mai de neînțeles erau și ele acolo, au adus câte o jerbă, de la florărie, nu prea mari, dar la fel de gingașe ca ideea lor pioasă și delicată. Un flăcău mai curățel, cu mustăcioară, îmbrăcat pe jumătate nemțește, cu haină și vestă, dar cu cămașa pe deasupra pantalonilor, cum umbla și Ioniță Stere, s-a tot uitat la Puicuța, blonda frumoasă, până ce i-a făcut semn cu capul să iasă dintre oameni și să vină după el, dar ea a ridicat din umeri, ofensată, și n-a vrut să se ducă, deși cred că se cunoșteau și avuseseră de a face unul cu altul. Dacă a văzut așa, flăcăul n-a așteptat mult și i-a făcut semn Angelei, iar ea s-a dus, îmbujorată de bucurie, fiindcă o lua înaintea soră-sii. N-au mers împreună, se prefăceau

că n-au nici un gând, au trecut prin câte o ruptură a gardului, fiecare prin altă parte și s-au întâlnit în porumbiște. Acolo așteptau încă patru. Au fost dezamăgiți că nu era Puicuța, dar pe urmă s-au mulțumit și cu șchioapa, au pus-o la pământ tocmai când începea să bată clopotul într-o dungă. Moare unul și viața merge înainte! Se pare că au batjocorit-o rău, fiindcă n-a avut curaj să treacă prin cimitir și apoi prin mijlocul satului, ci a stat ascunsă până seara, când s-a întors acasă pe furiș, cu rochia ruptă și șchiopătând mai rău ca înainte.

David, argatul de la moară, care voise să ia de nevastă pe Angela, s-a făcut vânăt când a văzut-o că pleacă șontâc-șontâc spre gardul cu scândura putrezită; a înțeles repede, nu s-a lăsat păcălit de jocul ei cu flăcăul care mergea pe departe, ca și când n-ar fi avut nici o intenție. Era cât pe ce să le ia urma, să pună mâna pe-o jordie și să-i altoiască. Ar fi tăbărât pe el toți cei din porumbiște și poate i-ar fi băgat cuțitul în burtă. Spre norocul lui, tocmai atunci preoții au început să cânte „Veșnica pomenire…” și David, căzând în genunchi, s-a pus pe un plâns cu suspine. Nici măcar nu-l cunoștea pe domnul Alcibiade; cred că nu plângea nici după Angela – ducă-se dracului de șchioapă și reumatică! – își plângea morții de acasă.

L-am mai văzut pe Proca Vincențiu, Vicețiu cum îi spuneau țăranii, care încă mai ținea cârciuma de pe prundul gârlii, înființată de domnul Alcibiade pentru lucrătorii de la balastieră. De mult cârciuma rămăsese a lui, fără nici o plată. Nu se știa de unde îl adusese domnul Alcibiade; cred că a fost unul din puținii oameni care nu l-a înșelat niciodată, i-a purtat recunoștință și l-a plâns cu durere neprefăcută. Căci plânsul multora, ca al lui David, putea să aibă cu totul și cu totul altă cauză; așa sunt oamenii, suferințele aproapelui le răscolesc suferințele lor, uitate.

Acel Proca mi-a amintit de Chiva, slujnica lui de la cârciumă, căreia îi ajutam să umple sacaua cu apă din gârlă. Am căutat-o cu ochii printre oameni și mult timp n-am recunoscut-o, am trecut peste ea cu indiferență, fiindcă avea în cap o beretă roșie, orășenească. Abia când am văzut alături pe Isaiia fierarul, cu care se logodise, m-am dumerit și nu mică mi-a fost mirarea. De unde până unde bereta roșie, pusă pe-o sprânceană, ștrengărește, de-o făcea să pară o domnișoară? De s-ar fi întrebat și Isaiia ca mine, poate ar fi îndreptat lucrurile la vreme, sau dacă nu, măcar ar fi stricat logodna și ar fi evitat nenorocirile viitoare. Peste iarnă, Chiva fusese două săptămâni la Sinaia, spunând că se duce la neamuri, în Bucovina, se dăduse cu săniuța, se răsturnase în zăpadă, se veselise, și se întorsese cu bereta

roșie. Sora ei Stanca nu lipsea nici ea de la înmormântare, avea o broboadă neagră și stătea cu mâna la gură, fără să plângă; își plânsese prea mult bărbatul și nu mai avea lacrimi. Iar eu mă gândeam la bicicleta lui Toader, nouă-nouță, atârnată de grinda podului și-mi părea rău că dacă avea s-o vândă, nu puteam să i-o cumpăr. (N-a vândut-o.) Deși mi se rupea inima după domnul Alcibiade și plângeam zbuciumat când preoții cântau „Veșnica pomenire”, cred că o lacrimă era și pentru bicicletă.

Sigur că venise și Tina, ca una care se socotea din familie. Stătea între copii, în spatele Alexandrinei, ochii ei însă erau la tăvile cu colivă, și nu m-ar fi mirat să-și fi făcut planuri cum să ademenească pe vreunul ca să-i dea și partea lui, încă inconștientă că se sluțise și nu mai putea fi o ispită.

Ioniță Stere stătea în fața rândului de oameni, pe partea domnului Pretoreanu, gata să se rupă în două când acesta ar fi întors capul, deși îl salutase de zece ori mai înainte. Nu-i lipsea bastonul pe care-l ținea cu dreapta și-i înălța umărul. Regreta probabil că nu putea să stea cu pălăria în cap, spre a se deosebi de oamenii satului. Pălăria o avea pusă pe antebrațul stâng, întocmai ca domnul Pretoreanu, în timp ce țăranii își țineau căciula prostește, în mâna bătătorită atârnând până la genunchii cu petice, fiindcă nu toți aveau pe ei hainele de duminică.

Parcă l-am văzut și pe cârciumar prin mulțime, Petrică Botezatu, care n-ar fi avut ce să caute acolo, după ce făcuse atâtea denunțuri împotriva domnului Alcibiade. Dar denunțuri nu făcuse numai el, ci și Tănăsescu-Nazone, și perceptorul, și alții, și mai ales popa Scovergă care cântase chiar adineaori „Veșnica pomenire”.

Atunci am văzut-o pe Suzana, fata primarului, pe care n-o știam dinainte, fiindcă taică-su o ferea de lume; la gară însă venea uneori, să ia trenul, și dacă n-am întâlnit-o niciodată, deși mă duceam adesea acolo, înseamnă că n-a vrut soarta. Acum am putut s-o privesc în voie, deși ochii îmi erau mai mult la domnul Pretoreanu. Stătea lângă taică-su și era îmbrăcată ca domnișoarele, avea până și pălărie. (De pai, împodobită cu cireșe roșii.) Am auzit pe cineva de lângă mine spunând cu o ironie vulgară: „Vezi, fă, să nu ți-o mănânce vacile!”, dar numai cu glasul pe jumătate, ca să n-audă și Ioniță Stere. Nu știu pe unde o fi umblat Suzana, cu ce săniuță s-o fi dat peste iarnă, vorba este că nu la multe luni după aceea a venit la taică-su cu un prunc în brațe, zicând că îl găsise pe gârlă. Mă uitam o dată la ea, o dată la Chiva, care nu era departe, și mi se părea una mai frumoasă

ca alta, până când preoții au tăcut și după o pauză s-a auzit glasul domnului Pretoreanu.

Cum să nu-mi fi trezit recunoștința și admirația că își lăsase treburile importante și venise într-un fund de țară, la o înmormântare sătească, numai ca să aducă ultimul său omagiu, așa se spune, domnului Alcibiade?! Să fi prins de veste, câți oameni și câte cucoane nu și-ar fi lăsat și ei treburile, și ar fi venit să-l audă! Vorbea cu atâta patos că mi se înfiora pielea și îmi simțeam inima înecându-se. Avea școală, se pricepea să facă gesturi și să-și tremure glasul, dar eu l-am crezut doborât de o durere sinceră, de-aceea l-am socotit un om cu mult suflet. De unde să știu că numai cu cinci luni înainte trăsese cu carabina de la fereastra palatului și își împușcase fiul în inimă, iar fiicei, pe care o țintea în primul rând teribila lui pedeapsă, îi perforase numai laringele, fiindcă avusese o clipă de slăbiciune și-i tremurase mâna?

Nu puteam afla nimic decât de la domnul Alcibiade, iar acesta credea, cu candoarea lui nescăzută, că nu fusese decât un accident, cum dovedise procesul, iar restul era calomnie. Despre băiat nu mai vorbea nimeni, odată ce murise de-a binelea, fata în schimb, oricât de pedepsită, aproape mută și cu grumazul sluțit pe toată viața, deși altminteri frumoasă, nu scăpa nici acum de judecata oamenilor. Se spunea că după dragostea cu propriul ei frate, după alte purtări scandaloase prin spitalele din Moldova, tatăl o prinsese în pat cu câinele. E adevărat că la timpul când porniseră aceste zvonuri, domnul Pretoreanu împușcase chiar în palatul de pe Calea Victoriei unul din cei doi ogari ai băiatului. S-ar fi putut să fie doar o cruzime, sau o descărcare nervoasă, cum a fost când a tras în încuietoarea seifului, la moartea prietenului său, miliardarul Vanderbilt.

Venirea lui la înmormântare și discursul mă împiedică să-l judec, și nici nu-l voi vorbi de rău pe ascuns, cum făceau atâția oameni. Dar fiindcă i-am văzut atunci față în față, continui să mă întreb ce-l apropia și ce-l deosebea pe domnul Alcibiade de domnul Pretoreanu?

Îi apropia candoarea primului și simțul practic al celuilalt, feroce dacă dădeai la o parte masca de mătase pictată sub care își ascundea obrazul. Atât, și nimic altceva. Iar de despărțit îi despărțea totul, în primul rând destinele lor, atât de contrare. Că nu s-au ciocnit niciodată, se explică prin spațiul care despărțea drumul unuia de al celuilalt. Nu știu însă dacă înainte de orice, n-ar trebui să pun rolul copiilor în viața fiecăruia. Prin copii, domnul Alcibiade urma să ajungă la o împlinire postumă, justificându-și pe

deplin, deși uneori trist, trecerea lui prin lume. Pe când domnul Pretoreanu, oricât de mare și de puternic ar fi fost și mai înainte, avea să devină acea stea, fără asemuire în societatea vremii, care a strălucit îndelung pe cerul nostru, mai ales după ce îi eliminase pe copii din viața sa, rămânând impasibil, dur și singur, ca un vultur fără familie.

Capitolul 42

Incendiul, ultima lovitură primită de domnul Alcibiade. Veghind lângă patul lui de moarte, povestitorul și-l amintește cum trăgea în zepelin cu pușca de vânătoare. Ușa din față. Ultimul personaj, prietenul așteptat de domnul Alcibiade.

Se făcuse că nu mai era nimeni în casă când au ars birourile, ultima lovitură primită de domnul Alcibiade înainte de moarte. Nu-i mai folosea la nimic construcția aceea de lemn, provizorie dar lucrată temeinic și dichisită, deasupra căreia se ridica un turn cu ceasornic, ca la castele. Multora li se va fi părut doar un semn de ifos, mai ales țăranilor care atât de explicabil nu înțeleg și nu admit dimensiunile mai mari decât sunt necesare. Deși clădirea era părăsită de o vreme și nici nu mai avea cum să capete o folosință nouă, domnul Alcibiade a lăcrimat când a văzut-o în flăcări.

Era seară și nu știu cum de rămăsesem acasă; stăteam ca de atâtea ori pe treptele scării de lemn dinspre grădină, care în amintirile mele va fi cel mai vechi și mai statornic punct de referire, când deodată arborii s-au îmbrăcat într-o lumină roșie. Mi-am amintit seara când arsese cocina porcilor, cu stânjeni de lemne aruncate deasupra; era un groaznic rug de pedeapsă, dar poate domnul Alcibiade se gândise să facă din el o sărbătoare medievală, un imn de slavă la moartea Mariei.

Flăcările au crescut repede și atunci mi-am dat seama că ardeau birourile, devale. M-am dus fuga la domnul Alcibiade, pe care l-am găsit singur. Nu mai putea să umble, l-am împins cu patul în dreptul ferestrei și l-am ridicat în perne, atât ca să vadă afară.

Era un foc năprasnic și vesel, parcă dănțuiau zeci de flăcăi și sute de fete cu fotele vinete și cu bluzele roșii, bătute cu fluturași galbeni, care explodau, se prefăceau în scântei și zburau printre stele. Îl vedeam bine pe domnul Alcibiade, flăcările îi împurpurau fața ca apusurile de soare, nu mai părea palid și istovit, ci renăscut, gata să ia de la capăt încă o viață. Așa îl

mai văzusem o dată în timpul războiului, când trecuse zepelinul și lăsase bombe în gară. Ardeau magaziile, se răspândise repede zvonul că erau pline de muniții, care au să facă explozie. Domnul Vulpe, șeful gării, putea să știe cel mai bine că prin magazii bătea vântul, iar în clipe de spaimă mulți oameni își pierd mințile, dovadă că tocmai el fugea primul și mai iute ca toți, lăsând în urmă copii și nevastă și strigând în gura mare, deși nimeni nu-i ținea drumul: „Păzea, păzea, la o parte!”

Atunci l-am văzut pe domnul Alcibiade luminat de flăcări, trăgând în zepelin, cartuș după cartuș, cu pușca de vânătoare. Știa și el, desigur, că alicele n-aveau atâta bătaie, dar a continuat să tragă până ce zepelinul a ajuns departe și s-au stins reflectoarele. Iată diferența între unul și altul: niciodată domnul Pretoreanu n-ar fi tras un glonț de pomană.

Flăcările s-au înmuiat la iuțeală, pereților de scânduri nu le trebuia mult ca să ardă, au ars repede și vesel, pe urmă n-a mai rămas decât o pâlpâire care a ținut până dimineața, răsfrângându-se în geamuri și în frunzele arborilor. În casă se făcuse întuneric și abia mai distingeam fața domnului Alcibiade. De mult voiam să-l întreb de ce parte luptase în Africa, dar îmi lipsea îndrăzneala. Am simțit că dacă nu-l întreb nici acum, altă dată n-o să se mai poată. M-a ascultat fără să se mire și, după o mică așteptare, mi-a răspuns din întuneric:

— De partea cea bună!

La un om ca el, care trăsese asupra zepelinului cu pușca de vânătoare, se înțelege de la sine care era partea cea bună. Domnul Pretoreanu fusese și de o parte, și de cealaltă.

Pe urmă mi-a cerut să-i aduc un pahar cu vin din sufragerie. De când îl știam, niciodată nu-l văzusem să bea vin, ci doar le turna oaspeților. Totdeauna se îngrijise să aibă pivnița plină de sticle, vinuri de toate soiurile, mai dulci sau mai aspre, sobre sau cu arome, albe și roșii, potrivite cu fiecare fel de bucate și cu gusturile oamenilor poftiți la ospețe.

Deși se făcuse că nu era nimeni în casă, ardeau lămpile pretutindeni, cu sticlele curate ca totdeauna, și nu știu cum de lipsea Alexandrina tocmai în seara aceea.

În sufragerie am găsit-o pe Tina (peste vreo lună au venit s-o ia niște rude), așezată la masă, mâncând singură dintr-un castron uriaș de supă, în care scufunda bucăți mari de pâine albă. Nu mai fusese pâine albă dinaintea războiului. Apăruse atunci o pâine afânată, dulce dar cam uscăcioasă, cum nu se mai văzuse prin părțile noastre. Spunea lumea că era făcută cu făină

de orez trimisă din America. Americanii au fost totdeauna cam năzdrăvani; multe făcute de ei erau mai altfel decât în Europa. Făina fusese pentru armata de la Salonic, dar acum, dacă se terminase războiul, n-avea rost s-o care înapoi, peste ocean, și au împărțit-o pe unde era nevoie mai mare. Așa se face, spunea lumea, că un vapor încărcat cu făină de orez ajunsese la Sulina.

— Aveți zahăr acasă? m-a întrebat Tina, fără să-și ia ochii de la mâncare. Dacă mi-aduci o litră, te las să pui mâna.

Atunci s-a auzit glasul domnului Alcibiade, strigând, puternic și limpede:

— Intră!

Așa îl auzisem strigând la Ioniță Stere: „Ieși afară, jigodie!”, cu atâta mânie, că vibrau pereții și se zgâlțâiau ușile. Dar acum glasul lui, deși la fel de puternic, avea alt timbru, o vibrație caldă, pornită din inimă. Dacă pe Ioniță Stere îl alungase cu scârbă, numindu-l jigodie, cum mai rău nu poți spune, acum, după glas, părea sigur că va veni un prieten. Cât se chinuise domnul Alcibiade între oameni ca Ioniță Stere, până să vină cel pe care îl aștepta astă seară!

M-am dus fuga, lăsând vinul, de care bănuiam că n-o să mai fie nevoie. Poate greșeam; de unde să știu pentru cine îl ceruse?

— Deschide ușa din față! mi-a poruncit domnul Alcibiade, cum mi-a auzit pașii.

Dar cheia era pierdută! Chiar el o aruncase pe fereastră.

— Deschide! E descuiată.

Am apăsat pe clanță și ușa s-a deschis singură, a împins-o vântul, pe care l-am simțit trecând pe lângă mine și dându-mă la o parte.

Cinci săptămâni stătuse poarta descuiată și n-o încercase nimeni. Să fi fost la fel și cu ușa, să fi stat așa patru ani, de când baronul voise s-o deschidă și domnul Alcibiade aruncase cheia?

Nu știu! Poate ușa pe care a intrat vântul și m-a dat la o parte n-a existat niciodată.

Când m-am întors în cameră, murise.

M-am dus la mine acasă, m-am așezat pe treptele scării de lemn dinspre grădină, ținând pe genunchi țambalul pe care îl aveam de la domnul Alcibiade. Vedeam ultimele pâlpâiri ale focului răsfrânte în arbori. Vântul mișca ramurile și în aer era o legănare roșie, rămasă parcă din timpul când ardeau rafinăriile. Mânat de amintirea a tot ce arsese, atingeam ușor o

coardă, fără să-mi dau seama, scoțând un singur sunet, care nu era încă o melodie, ci abia o meditație pentru un marș funebru.

A doua zi s-a întors Odor.

RETRAGEREA FĂRĂ TORȚE

Volumul 2

1982

Capitolul 1

Cu ce își începe povestitorul viața, în afara unui certificat de paupertate

Astăzi, întorcându-mă în locul unde am lăsat povestirea, la sfârșitul războiului și după moartea domnului Alcibiade, mă întreb ce aveam în cap, ce învățasem despre viață când terminasem școala primară și mă pregăteam să merg mai departe. Eram săraci, murise și tatăl meu, fără să ne lase nimic decât grija zilei de mâine. Ca să capăt o bursă au trebuit să-mi scoată de la primărie certificat de paupertate, dovedind că familia mea nu avea nici un fel de avere. Hârtia, iscălită de notar, domnul Tănăsescu Nazone poreclit Mațe Fripte, și cu o apostilă analfabetă a primarului, Ioniță Stere, am avut-o în mână, am privit-o cu un fel de îngâmfare, ca pe un act de noblețe; fiindcă sărăciei noastre i se dădea un titlu necunoscut de mine; cuvântul paupertate avea o sonoritate impunătoare, mi se părea că fiindu-mi atribuit cu iscălituri și ștampilă, băieții de vârsta mea vor trebui să mă admire și să mă pizmuiască. Nu era prima oară când mă lăsam înșelat de cuvinte necunoscute; de pildă, când tatălui meu i-a pus piciorul în ghips doctorul Negruți, cel mai renumit chirurg al orașului, ceea ce a însemnat o cheltuială cam grea pentru mijloacele noastre, mi s-a părut că subchirurgul, care îl asistase, avea un titlu cu mai mult răsunet. Astfel, fiind întrebat de șeful gării, de institutor și de altă lume cine îl îngrijea pe tatăl meu, am spus cu emfază numele subchirurgului, fără să știu că dacă aș fi pomenit de doctorul Negruți, toți și-ar fi scos pălăria, și respectul pentru familia mea ar fi crescut în multă măsură.

Dar ce învățasem eu până atunci, când îmi începeam viața fără altă zestre decât un certificat de paupertate? N-am învățat nimic înainte de vreme, ca alți copii, care știau să citească și să scrie binișor când mergeau la școală. Nu mai vorbesc de cei cu guvernante, nemțoaice sau franțuzoaice și cu profesori aduși acasă. Îi ascultam cu gura căscată, câte puteau să spună, dospea cartea în ei ca aluatul de cozonac pus lângă sobă; cozonacul meu dospea lipit de fundul oalei, iar eu abia ridicam capul, socotindu-mă rămas în urmă. Cărți în casă se găseau și le-am citit aproape pe toate, însă fără o îndrumare și fără să dau de cele mai potrivite. Așa că dacă am terminat școala primară și am mers înainte, am rămas amuțit de uimire în fața istoriei antice, despre care auzeam prima oară. Nici astăzi nu înțeleg cum nu-mi

spusese nimeni, nici despre faraoni, nici despre piramide. Lecția de istorie a fost în viața mea un punct de pornire, am ascultat-o cu sufletul la gură, era o mare revelație, descopeream în mine o sete nesățioasă pentru învățătură; fiindcă aflam ceva nebănuit despre o altă lume decât a noastră, și lumea aceea, colosală, mai era și ușor descifrabilă. Dar pe urmă, mergând înainte cu învățătura, au apărut întâmplări mai încâlcite, din ce în ce mai mici, până ce au devenit meschine, cu intrigi, cu războaie fără concluzie, de șapte ani și chiar de o sută, cu un maldăr de date greu de ținut minte, care făceau să-mi fie silă până și de monumentala lecție despre piramide.

Cam la fel am pățit cu învățăturile celelalte, mai toate m-au plictisit după ce m-au fascinat prima oară. Când profesorul ne-a desenat pe tablă aparatul digestiv al porumbelului, mi s-a părut că iau parte la o geneză. Știam porumbelul din gunguritul lui și din fâlfâitul aripilor, în zborul pe lângă casă, dar niciodată nu mă gândisem cum o fi el pe dinăuntru. Când i-am văzut măruntaiele, desenate cu cretă colorată, ea însăși o surpriză, am înțeles dintr-o dată, bine, limpede, și până la capăt, nu doar cum este alcătuită anatomia porumbelului, ci însăși logica ei, și funcțiile fiecărui organ în parte, adică secretul vieții la păsări, de unde nu mai aveam mult până să înțeleg secretul tuturor viețiilor. Am reprodus desenul în caietul de lucru, punând în el pasiune și încântare și învingându-mi chiar neîndemânarea, prin credința în ceea ce învățasem atât de complet, cu atâta ușurință. Pe opera mea profesorul a pus nota zece și m-a lăudat în fața clasei. Dar când mai târziu ne-a descris aparatul digestiv al mierlei, m-a cuprins plictiseala, iar la desenul aruncat pe urmă în caietul de lucru, am luat nota patru. Cam așa mi-am făcut școala, cu revelații scurte, urmate de o plictiseală prelungă. Iată, de pildă, uimitoarele legi ale pârghiilor, pe care le-am băgat în cap numai după o vorbă, vorbele celelalte decurgând una din alta, dându-mi impresia că pe toate le cunoșteam dinainte; era ceva foarte limpede și nu putea să fie decât într-un fel, nu în două. Am învățat apoi și despre scripeți, nu-mi displăcea, fiindcă era o importantă descoperire a omului, o înlesnire imensă pentru faptele lui mărețe; pasiunea însă nu putea să reînvie, fiindcă în scripete descopeream legea pârghiilor. Așa s-a făcut ca după sclipiri trecătoare să mă las pe tânjală, că nu mai înțelegea nimeni ce-o să se aleagă de mine până la urmă.

Dar iarăși mă întreb, cu ce porneam eu să învăț la școală, în afara certificatului de paupertate? Apoi iată, numai cu natura, cu fenomenele ei, pe care le-am descoperit singur, m-au uimit, m-au înspăimântat, m-au

umplut de exaltare. Primul cred că a fost orizontul, marginea circulară a lumii. M-am născut și am copilărit la câmpie, am contemplat-o neîmpiedicat de obstacole, gândul meu a ajuns până la capătul ei, unde răsărea soarele, și nu-mi închipuiam că ar mai fi altă lume; ideea infinitului mi-a venit mai târziu și cu incertitudine, cum într-o măsură a rămas și astăzi. Între aceste limite ale spațiului în care îmi era destinat să-mi trăiesc viața, am cunoscut pe rând fenomenele naturii, drumul soarelui de la un orizont la altul, lumina, mișcarea umbrelor, apoi întunericul, ziua și noaptea, ritmica lor, asemănătoare, la alte dimensiuni, cu bătăile inimii și cu respirația. Prin această observație am înțeles că toate mișcările naturii se leagă între ele, am început să le privesc cu mai multă luare-aminte, am făcut lege din ele, dar n-am spus-o nimănuia, simțind că nimeni nu-mi va da crezare; îmi asum riscul abia astăzi.

Pe rând au intrat în câmpul vieții mele vântul, de la zefir până la furtună, adăugându-i-se crivățul, iarna; apoi ploaia și ninsoarea, gheața, trăsnetul și tunetele, revărsarea apelor, prăpădul, case luate pe sus și duse la vale; iar mai târziu incendiul, care nu era un fenomen natural, ritmic, ci un accident provocat de oameni, uneori cu bună-știință, un instrument de răzbunare sau de chivernisire, căci se găseau unii să-și pună foc după ce-și asigurau casa, pe mai mult decât valoarea ei adevărată; aceasta însă a fost o constatare târzie, făcută la vremea când începea partea epică a vieții. Despre fluvii și despre mare am să spun altă dată, și pe îndelete, despre ele nu pot vorbi numai în treacăt.

Cu cele de până acum, decorul era gata, mai rămânea să se populeze; nu-i vorba de oameni, ei făceau parte din cele mai vechi amintiri ale mele, asupra-le mi se deschiseseră ochii, existența lor era o dată primordială a lumii, numai firile aveam să le înțeleg mai târziu, paralel cu faptele săvârșite de ei, demne de laudă sau de hulă. De asemenea nu-i vorba de animale, pisica și câinele, primele cunoștințe, apoi păsările de curte, descoperite cam odată cu cele din vârful acoperișului, adică porumbelul; mierla am cunoscut-o mult mai târziu, la pădure, după ce luasem pentru ea un patru la științele naturale. Cam odată cu începutul începutului, au prins ființă și celelalte vietăți de pe lângă casă; calul, frumos și năprasnic, vaca, blândă și languroasă. Despre măgăruș am să vorbesc mai târziu, nici despre el nu pot povesti în treacăt, am avut unul, a ocupat un loc plin de pitoresc și de culoare în anii copilăriei mele. Mi-l amintesc cu o tristețe duioasă, iar

când a murit, într-un accident groaznic, am jelit până ce mi-am vărsat tot sufletul, prefăcut în lacrimi.

Peste această lume gata făcută și ușor înțeleasă, s-au revărsat fenomene miraculoase, neprevăzute, greu a fi explicate, pe care le-am descoperit singur și au fost uimitoare. Într-un amurg veneam de pe câmp, mergeam repede, întârziasem și-mi era teamă să nu mă prindă întunericul. Orizontul, la apus, era încă roșu, dar începea să ruginească. Și deodată, în această lumină rece și puțin înfricoșătoare, a apărut un nor fără contururi, o pată mai ruginie decât cerul, un val incert, plutind către mine, ale cărui margini se bănuiau întinse până departe, ascunse de întuneric. Tot atunci s-a auzit un zumzet în creștere, pe care mai târziu l-am asemuit cu huruitul de motor al flotelor aeriene venite să bombardeze. A fost chiar ca un bombardament, curând m-au înconjurat vârtejuri și pocnete. M-am aplecat și mi-am acoperit fața cu mâinile, fără să mă sperii prea tare; curiozitatea era mai puternică decât teama de primejdie.

Am uitat să vorbesc despre grindină, o cunoscusem, uneori ca măzărichea, alteori cât alunele, dar odată a fost cât oul de bibilică, ba și mai mare, cât oul de găină, și chiar de gâscă, de ne-a spart geamurile și a stricat acoperișul. O grindină s-a abătut peste mine, atunci, seara, într-o răpăială ca de mitralieră, cum aș defini-o astăzi, o ploaie de gloanțe, care, în loc să mă străpungă, cădeau la pământ și foșneau în iarbă, în timp ce zumzetul din aer creștea întruna, umplând tot văzduhul. Norul care se îndesise că nu mai lăsa să se vadă nici o lumină în partea apusului a trecut de mine, cerul roșiatic s-a limpezit și în locul zumzetului din aer au rămas numai foșnetele din iarbă. M-am aplecat și am descoperit cărăbușii, se agățau de degetele mele, nu știam ce vroiau de la mine; nu mi-au făcut scârbă, ca alte gângănii, cele cu trupul moale, vâscos, din care curgea un fel de venin verde când le striveai cu piciorul. Cărăbușii păreau curați, și elitrele lor puternice semănau cu o armură, iar când i-am dus în casă, la lumină, mi s-au părut suflați cu aur. I-am adunat de jos cu pumnul, i-am băgat în sân, le simțeam picioarușele, mă gâdilau și-mi închipuiam că încercau să-mi vorbească, să-mi transmită un mesaj din partea soarelui-apune. Odată cu descoperirea făcută în seara aceea, mi s-a părut nu doar că lumea crescuse, ci, pe deasupra, se născuse în mine putința de a o înțelege, fără ajutor de la nimeni.

Când am intrat în casă și am vrut să le arăt celorlalți cărăbușii, mândru, crezând cu naivitate că nimeni nu-i cunoscuse mai înainte, tatăl meu mi-a spus cu asprime: „du-i afară!” Primei descoperiri i-a urmat repede și prima

înfrângere. Am fost mâhnit, dar nu m-am dat bătut, am mers înainte și am descoperit altele. După ce am pus cărăbușii în iarbă, m-am așezat pe scările de lemn dinspre grădină, cu țambalul domnului Alcibiade în brațe, și le-am făcut un cântec. Dimineața zburaseră, au lăsat un gol în sufletul meu și nu i-am uitat până astăzi.

Toate se întâmplau seara, nici nu s-ar fi putut altfel, atunci venea ora tainelor.

Nu departe de casa noastră, pe un dâmb din marginea gârlei era o varniță cu trei cuptoare, săpate în pământ, ca niște puțuri, dar mult mai largi decât cele obișnuite; după ce se încheia bolta de calcar colțuros, piatra de var, adunată de pe prund, se punea deasupra, până aproape de rasul pământului. Sub boltă se făcea focul, se băgau lemne de un metru, stânjeni. Piatra, albicioasă și opacă, se afuma în prima zi, apoi începea să se coloreze, un roșu întunecat la început, urmat de nuanțe tot mai curate, până la portocaliu, iar de acolo nu mai avea mult ca să devină transparentă, semănând cu soarele din miezul zilei, pe care nu-l poate privi nimeni fără să orbească. Se înțelege, gurile acelea de puț, ca niște cratere incandescente, nu-și arătau lumina vulcanică decât de la căderea serii înainte; până atunci se simțea doar dogoarea și se vedea o pâlpâială deasupra, prima dovadă pe care am avut-o că aerul nu era un gol, ci un corp palpabil, o existență fizică printre celelalte materii.

Mă duceam acolo seara, îmi plăcea să privesc piatra albită de flacără, deși mereu îmi era frică să nu-mi vină o amețeală, sau să mă izbească o pală de vânt, sau să-mi dea cineva brânci și să cad înăuntru. Odată, o cerșetoare bătrână s-a mistuit într-o varniță. Trecea din când în când, colinda satele, aduna pomeni într-o traistă, iar când ajungea în părțile noastre și o prindea noaptea, se culca lângă gura cuptorului, atât de aproape că îi fumegau țoalele. Într-o dimineață, vărarii n-au mai găsit în locul ei decât toiagul și traista pe care își punea capul; era plină cu pâine uscată și codri de mămăligă rece. Zile de-a rândul a trebuit să se răcească piatra incandescentă până să se poată desface cuptorul, de față cu procurorul și cu jandarmii; din făptura aceea nenorocoasă n-au mai găsit nici măcar un oscior, ca să fie un semn, așa că moartea ei n-a putut fi dovedită. Moș Sandu, vărarul, spunea că bătrâna nu era altceva decât o vrăjitoare, și că zburase pe o coadă de mătură. Dacă era așa, de ce nu-și luase toiagul și traista? Să fi stat la discuție, moș Sandu putea să-mi spună multe, sunt sigur, de pildă, că lucrurile lăsate acolo însemnau greutate, anevoie să le iei pe-o coadă de

mătură; și-apoi la ce i-ar mai fi trebuit vrăjitoarei, în rai sau în iad, unde se dusese?

În afară de moș Sandu, mai erau numai doi vărari, fiul și nepotul, acesta din urmă el însuși om în toată puterea, ceea ce nu însemna că bunică-su avea o putere mai mică. Alții în afară de ei nu mai cunoșteau meseria, și nimeni n-a mai venit s-o învețe. Când s-a stins neamul, s-a terminat și cu varnița.

Dintre toți, mi-l amintesc pe moș Sandu. Ceilalți știu că au existat, dar nu pot să-i văd nici măcar ca pe niște umbre. Ca un om să rămână atâta timp în memorie înseamnă să fi avut însușiri deosebite, și moș Sandu o avea pe aceea de a povesti întâmplări care îmi tăiau respirația, cu tâlhari de drumul mare, cu comori și cu diavoli. Deși poate erau născocite, eu, unul, nu m-am îndoit de nici una că n-ar fi adevărată. Încăierările drumeților cu tâlharii, prin întinsul Codru al Vlăsiei, aflat încă în picioare, nu departe de locurile noastre, lupta cu flintele și cu iataganele, omorurile, jaful, neputința poterelor de a-i dibui și răpune, întâmplări pe care le ascultam dârdâind de frică în preajma focului unde se aciuau vărarii seara și unde își petreceau noaptea, sub cerul gol, înveliți în sumane, mi-au aprins închipuirea în asemenea măsură, încât vedeam totul ca și când aș fi fost acolo, vorbele se transformau în imagini și în sunete, și în tot felul de senzații, îmi aduceau în nări până și mirosul prafului de pușcă.

Nu era un miros născocit, îl cunoșteam aievea, din când în când tatăl meu trăgea cu alice în ciorile care se adunau în nucii din vale, unde cobeau și făceau pagubă. Mult mă ispitea pușca de vânătoare, visam să am și eu una, măcar mai mică; n-am avut niciodată, am tras cu alte arme, ghintuite, și chiar cu mitraliera, dar nu erau ale mele. Ce-am băgat de seamă, când tatăl meu ieșea cu pușca în pridvor și-o frângea de la mijloc, ca să vâre cartușele pe țevi, câinii din curte își strângeau coada și se băgau pe sub garduri; detunătura le făcea frică. În schimb copoiul tremura de plăcere, aștepta cu picioarele încordate și cu burta suptă, scâncea de nerăbdare. Iar când pușca se smucea înapoi, aruncând foc pe gură, și văzduhul se umplea de huiet, de ecouri, de zgâlțâială, copoiul se năpustea la vale, în salturi nebune, cu urechile fâlfâindu-i în urmă. Deasupra nucilor cerul se făcea negru și se umplea de croncăneli supărate, era ca un potop care îneca soarele, întuneca pământul, vestind parcă primejdii de moarte. Toate însă se stingeau în câteva clipe, ciorile se topeau într-o zare, nu li se mai auzea croncănitul, aerul sfâșiat de bubuitură se limpezea, în timp ce tunetele

născute unul din altul, tot mai slabe, se pierdeau departe. Rămânea numai mirosul prafului de pușcă, îl simțeam până târziu, ceasuri, iar copoiul îl simțea poate până seara; fiindcă tot adulmeca în aer, stăpânit de un neastâmpăr. Venea de jos nedumerit și obidit, uitându-se la tatăl meu plin de dojană, fără să aducă nici o cioară, cu coada intre picioare. Cred că tatăl meu nu urmărea să împuște ciorile, ci doar să le alunge; și mai cred că voia să-i facă plăcere copoiului, fără a-și da seama că satisfacția pe care i-o oferea nu putea fi completă. M-am întrebat ce gândea copoiul, îl socotea pe tatăl meu neîndemânatic, sau îl credea într-o ureche? A fost un timp, atunci când mă gândeam că oi fi și eu puțin câine de vânătoare, dacă pușca, detunătura, mirosul pulberii arse mă tulburau atât de puternic. Oricum, copoiul mi-a fost drag și mi-am dat multă osteneală să-i înțeleg viața, de ce se simțea el bine între oameni și nu se ducea să trăiască într-o țară a câinilor?

Cât de adânci semne lăsaseră în ființa mea poveștile lui moș Sandu, pe care le trăiam aievea, cu toate senzațiile, s-a văzut când am simțit nevoia să le reistorisesc altora, dându-le drept întâmplări ale mele. Mersesem la școală, departe de casă, eram mărișor, aveam doisprezece ani, apoi treisprezece, paisprezece, și nu mă bucuram de daruri care să mă scoată în frunte, mă socoteam neînzestrat pe lângă ceilalți copii, toți mai răsăriți decât mine și mai bogați pe deasupra, nu le lipseau banii de cheltuială, iar cufărul lor era plin cu bunătăți primite de acasă.

Într-o sâmbătă seara, când aveam vreo două ceasuri de răgaz până să sune clopotul de culcare, m-am apucat să le povestesc celor din dormitor cu mine prima mea luptă cu tâlharii. Mă gândeam la poveștile lui moș Sandu, de la ele pornisem, dar m-am pomenit că mintea mea o lua pe alături, ducându-mă în altă parte. De la început și fără să mă fi gândit dinainte, am fugit de Codrul Vlăsiei, fiindcă nu-l știam bine, și am mutat povestea într-un decor închipuit, unde mă simțeam ca la mine acasă.

Din gârla noastră se desprindea un iaz, săpat de oameni, o muncă anevoioasă; de-a lungul lui se înșirau vreo cinci mori de apă, unde totdeauna era gloată. Venea să macine lume din toată plasa, se dusese vestea că mori mai bune nu se găseau nicăierea. Un neamț făcuse pe aproape o moară de foc, cu motor, o clădire mare de zid, cu trei pietre pentru mălai, iar pentru făină cu două valțuri, cum țăranii nu mai văzuseră, și nici nu le făcea trebuință. Prea puțini se duceau acolo să macine, ispitiți că nu era înghesuială, nu trebuiau să aștepte o zi întreagă, scăpau repede. Dar și mai

puțini se întorceau a doua oară, se aflase că mălaiul mirosea a fum, iar făina, prea mărunt măcinată, își pierdea gustul de grâu și pâinea se făcea iască. În câțiva ani neamțul și-a pierdut toți banii, a ajuns la faliment, povesteam eu, cu vorbe prețioase, ca să-mi dau ifose. Când a văzut că n-o mai scoate la capăt, s-a urcat pe bicicletă și a pornit prin sate, să caute un loc unde nu erau mori de apă, să se mute acolo. De cadrul bicicletei a atârnat o servietă cu de-ale gurii și o sticlă cu apă. Când spui așa, cu asemenea amănunte, toată lumea te crede. Era vară, în vacanță, terminasem școala primară, și morarul n-a găsit cu cale să caute pe altcineva mai de nădejde, ca să-i păzească avutul, decât pe mine, un copil pe care nu poți să te bizui. Mi-a dat pușca lui, o carabină Manlicher, rămasă din timpul războiului, și o ladă cu cartușe. Bineînțeles că m-a învățat să trag, mi-a pus arma în umăr, mi-a spus s-o strâng bine, să ochesc într-un stâlp al porții, nu era primejdie să împușc pe cineva, nu trecea nimeni, apoi să apăs pe trăgaci și să nu mă sperii. Așa am făcut, nu m-am speriat, însă pușca numai că nu mi-a rupt umărul, cât pe ce să mă trântească pe spate. Ce e ciudat, izbitura brutală, oricât o fi fost ea de puternică, a trezit în mine o dorință neașteptată, poate bolnăvicioasă, de a trage iarăși, înainte de a se fi risipit fumul și mirosul prafului de pușcă, și înainte de a se fi stins detunătura. Am tras cartuș după cartuș, două încărcătoare, până ce neamțul m-a oprit și mi-a spus: „Bine! Când ai să mergi la armată n-ai să capeți nici măcar o palmă!”

Dar morarul acela nu existase, după cum nu existase nici moara. Pentru ce aveam de povestit mi se părea un decor mai bun decât celelalte mori, prea apropiate una de alta și unde mereu erau oameni. Aveam nevoie de o pustietate cât mai sinistră, unde atacul tâlharilor să se ducă în voie, fără să-i înfrunte nimeni în afară de mine. Ce este mai greu de înțeles, îndată ce mi-am început povestirea, am și crezut că nimic nu era născocire, spuneam baliverne și toate mi se păreau fapte trăite, iar moara o vedeam cu ochii, ca și când ar fi existat aievea. Era într-un câmp gol, între două sate, cu mult în afara șoselei. Un drumeag lung, în linie dreaptă, ducea în pădure; de acolo trebuiau să vină tâlharii, trăgând de departe cu puștile. Moara, de cărămidă netencuită, cu ferestre mari, de fier, cu ochiuri mărunte, avea un acoperiș de tablă, în două ape, peste un pod înalt, unde se țineau grânele, uiumul, cum se numește zeciuiala cuvenită morarului pentru ce macină. În partea din față a podului era o odaie de locuit, cu un balcon de fier deasupra ușii de la intrare.

În toată bătătura morii, acum năpădită de bălării dacă nu mai veneau căruțe să macine, creștea un singur arbore, un stejar uriaș, pe cale să se usuce; nu mai avea decât trei ramuri verzi, celelalte păreau arse. Iar una dintre acestea, îndreptată spre balconul morii, stând dreaptă ca un braț de cruce, părea o spânzurătoare. Arborele acela ciudat îmi trebuia ca să fac decorul mai înfricoșător și-l botezasem Stejarul Spânzuratului. Nu mă opresc la toate celelalte detalii, dar le am în minte și astăzi, după atâtea decenii trecute, incredibil de precise, deși născocite.

Din tot ce-am povestit, numai pușca existase, o carabină Manlicher, a unui vecin de-al nostru, care venise cu ea de la război, o dosise. Feciorul acelui vecin, flăcău cu mustăcioară, mă învățase să trag cu ea, într-adevăr îmi mutase umărul din loc și-mi învinețise obrazul, dar trezise în mine setea de bărbăție, îmi păream mai puternic, fiindcă odată cu fiecare apăsare pe trăgaci dezlănțuiam o forță colosală, o simțeam în propriul meu trup, o durere care se transforma în victorie.

Tatăl meu murise, grija mi-o purta biată maică-mea, ascultătorilor mei nu le-am explicat cum a putut ea să mă lase de capul meu, să fac o lună de zile paza la moară, tocmai în vara când vindea ce mai putea vinde din casă ca să-mi plătească meditator, să dau examen și să învăț mai departe. Nici unul nu mi-a cerut lămuriri, nu erau mai copți la minte decât mine, dar sigur că povestirea avea o lacună; astăzi aș ști s-o umplu la iuțeală, în așa fel ca oricine să mă creadă.

Mă gândisem să născocesc și o fată, modele aveam, puteam alege, să fac din ea, de pildă, nepoata morarului, pe care acesta mi-o dădea în grijă, numai că mi s-a părut prea de oaie și am lăsat-o pe altă dată. Ea mi-ar fi ajutat să înfrunt atacul, ar fi tras cot la cot cu mine, s-ar mai fi găsit o pușcă în toată moara, m-ar fi bandajat la frunte când un glonț mi-ar fi ars pielea, numai atât, din fericire. M-am oprit, nu știu dacă alteori, și chiar târziu, când învățasem multe, am avut totdeauna același simț al măsurii.

Banditii au venit într-un miez de noapte. În odaia lui, morarul avea ceas cu cuc, și când strigarea măiestrei păsărele mecanice s-a repetat a douăsprezecea oară, iar eu ascultam uimit de perfecțiunea sunetului, dinspre pădure s-a auzit prima împușcătură… Lupta a ținut până aproape de ziuă, tâlharii au încercuit moara și pe urmă au vrut să se apropie și să spargă ușa, dar n-au îndrăznit, fiindcă stăteam pitit după parapetul balconului și-i potopeam cu gloanțe. Curtea era plină de căruțe, veniseră cu ele să încarce avutul morarului. N-au putut, au făcut calea întoarsă, am auzit căruțele

plecând, ducându-se pe drumeagul cu hârtoape, și pe urmă s-a făcut liniște. În poveste însă am pus amănunte mai numeroase, le născoceam cu febrilitate, sau veneau singure, se înșirau unele din altele, mă ascultau toți încordați și cu sufletul la gură, le era frică, deși întâmplarea se petrecuse de oarecare vreme, iar eu, după cum se vedea, scăpasem teafăr. Dar îi înțelegeam, căci mie însumi îmi era frică, mă simțeam înghețat și îmi tremura glasul, nu aveam nici o îndoială că faptele se petrecuseră întocmai și participasem la ele cu pușca în mână; după un timp, țeava puștii îmi frigea mâna. Curând după ce s-a stins zgomotul căruțelor, a început să se lumineze de ziuă, și atunci, ca încheiere, am născocit un tâlhar spânzurat de ramura stejarului, se legăna în vânt, avea ochii sticloși și limba scoasă; pușca lui zăcea jos, în iarbă. Era o absurditate, de unde până unde o asemenea întâmplare, cine îl spânzurase, iar dacă își făcuse seama singur, alt moment și alt loc nu găsise? Azi nu mi-aș mai pierde vremea cu asemenea scrupule, absurdul e un instrument de convingere.

Dintre toți care mă ascultaseră într-o tăcere încordată, unul singur a găsit cu cale să mă înfrunte, dar abia după câteva minute, când ceilalți au început să se miște și să respire, de unde până atunci fuseseră stane de piatră. Se numea Sânzianu, băiatul cel mai pocit din toată clasa, ba chiar din toată școala și din câți văzusem vreodată. Era înalt, deșirat și adus de umeri, cu pieptul îngust, adâncit la mijloc că nu știu unde îi mai încăpeau plămânii, cu nasul ascuțit, lung până în gură, cu bube pe față și parcă țepos, deși încă nu-i creștea barba. El mi-a spus, cu un fel de dușmănie, că mă laud și nu-i prost să mă creadă.

Așa a semănat neîncrederea și în ceilalți, care după ce le-a trecut încordarea parcă s-au simțit umiliți că le fusese frică, și s-au răzbunat scormonindu-mi porecle și luându-mă în batjocură. Astfel, n-am izbutit să cresc în ochii lor, cum vroisem, în schimb am tras alte foloase. Și am crescut puțintel în propriii mei ochi, ceea ce m-a ajutat să îndur batjocura.

Pe Sânzianu, care mă dezarmase cu atâta dușmănie, abia mai târziu l-am pedepsit, în felul meu, după un an și mai bine. Răutatea lui venea de la sluțenie, știu și eu că nu-i nici o bucurie să te vezi în oglindă cu asemenea față; totuși, socotesc că nu trebuie să urăști lumea pentru o nedreptate venită de la natură, ci e bine să te mulțumești cu tristețea. Trecuse așadar anul de la întâmplare, Sânzianu nu era mai puțin slut decât înainte, în după-amiaza când ne făceam lecțiile și m-am așezat lângă el, în bancă, privindu-l cu

stăruință. M-a simțit, m-a întrebat ce vreau. Iar eu i-am răspuns, cu o admirație mirată:

— Abia acum bag de seamă că semeni cu Rudolf Valentino.

Ceva mai gogonat nu putea să-mi iasă din gură. Rudolf Valentino era o frumusețe a vremii, actor de cinematograf care sfâșia inima femeilor. Putea vreuna din ele să-l vadă în „Fiul Șeicului”, cu turban alb, pus pe-o sprânceană, și să nu-și piardă mințile?

Nu credeam într-o izbândă atât de rapidă și de deplină; eram gata de apărare, mă puteam aștepta la un pumn în falcă. Sânzianu n-a spus nimic, apoi și-a băgat ochii în caietul de notițe. Iar eu m-am dus în banca mea, mai într-o parte. N-a trecut mult până să-l văd că scoate, cam pe furiș, o oglinjoară, pe care o purtam mai toți în buzunarul de la piept al hainei, și începe să se privească, din toate unghiurile, rotindu-și capul, când la stânga, când la dreapta. Câteva zile mai târziu am zărit în pupitrul lui o fotografie cu Rudolf Valentino în „Fiul Șeicului”. Iar Sânzianu, legat cu batista la frunte, sub motiv că îl doare capul, se uita aci în oglindă, aci la fotografie, făcând comparație.

A murit în timpul războiului; l-am găsit la spitalul de pe cheiul Dâmboviței, unde azi este un cămin studențesc, iar mai înainte fuseseră grajdurile regale. Avea fața mutilată ireparabil; într-un fel era o șansă. Nu știu cum a putut spune două vorbe, mărturisindu-mi că nu se îndoise de povestea mea cu tâlharii și cerându-mi iertare. Dar despre el mai am de spus câte ceva, până să moara.

Capitolul 2

Descoperirea naturii, punerea ei în povestire. Gâze, animale, oameni. Primele personaje, domnul Titi, Frusinela și copilul din porumbiște. Dansul peștilor în apa limpede

Dacă am avut darul de-a povesti și-a mă face crezut, cum se vede, el s-a datorat darului mai vechi, de a ști să ascult pe altul. Când moș Sandu îmi vorbea despre comori, cum joacă noaptea flăcările deasupra lor, iar mai în umbră dănțuiesc dracii, n-am avut nici o îndoială că el le văzuse și spunea adevărul. Doream cu încordare, cu un junghi rece în inimă să văd și eu o comoară; dar, în mod ciudat, nu mă gândeam la îmbogățire, ci visam să pot povesti altora și ei să mă creadă; îmi și pregăteam cuvintele. N-am avut

norocul să descopăr una, deși am fost cu ochii în patru, căutam mai ales pe la picioarele copacilor bătrâni, cum spunea moș Sandu. Umblam mult, după ce cădea întunericul, și nu prea îmi era frică, fiind încă prea mic ca să știu cu adevărat ce înseamnă o primejdie, o credeam mai mult o închipuire, se năștea din cuvinte, din înțelesul lor și din intonație, nu din realitatea ascunsă sub umbra grea unde totul dormea în pace și liniște și nu se auzeau decât țipetele păsărilor de noapte.

Tot cu ochii după comori, într-o seară, după ce se stinsese amurgul, am văzut scânteind în iarbă o flăcăruie albastră. Am îngenuncheat înmărmurit de uimire, am crezut că era o piatră prețioasă, un briliant sau un safir, despre care știam numai din auzite. Și iarăși nu m-am bucurat de prețul ei, ci de frumusețea în sine, atât de sclipitoare că părea vie. Am luat-o în palmă, gâtuit de emoție, atunci însă lumina s-a stins dintr-o dată și-a rămas ceva ca un ghemuleț de cenușă. Așa am cunoscut licuricii, a fost a doua mare revelație după zborul cărăbușilor. Și când am aflat ce sunt ei și cum au puterea să dea lumina aceea albastră, strălucitoare, am înțeles că licuricii nu trebuie atinși cu mâna, ci numai priviți în tăcere. Am găsit mulți pe urmă, uneori erau puzderie, și cum mă uitam la ei îmi lăcrămau ochii de farmec și-mi ardea inima de bucurie; mi se păreau o bucată din bolta cerească, răsturnată în iarbă, sau poate o poartă, intrarea într-o lume de basme, în care credeam cu convingere ca în lumea adevărată, așa cum începeam s-o cunosc, de la o zi la alta. Pe licurici i-am pus între cele ce nu există decât pentru frumusețe și nu-i dau altceva omului decât prilejul de visări colorate.

Mai aveam mult până să știu ce erau oamenii, deși trăiam între ei, le înțelegeam vorba și le cunoșteam puțintel obiceiurile. Puteam chiar să-i deosebesc pe cei frumoși de cei urâți, și de ceilalți, care nu erau nici într-un fel, nici în altul, îi confundai și greu îi țineai minte. Firea oamenilor, bună sau rea, și mintea lor, luminată sau proastă, am început s-o cunosc târziu și cu nesiguranță. De altfel, nici astăzi nu pot să-i judec fără greșeală.

Mai ușor mi-a fost să cunosc animalele, fiindcă le puteam privi fără sfială, și nu știau să se prefacă. Dacă le-am văzut împreunându-se, unele mi-au trezit respectul și frica; erau fapte năprasnice. Numai pisica, deși rar putea să se vadă, fiindcă de obicei se ducea pe acoperișuri, mi s-a părut nerușinată, prin țipetele ei desfrânate, pe care nimeni n-ar trebui să le audă. Armăsarul și soața lui, la vremea când acesteia îi fierbea burta și se sălbăticea de dorință, că rânjea cu capul pe sus și bătea din copite, să rupă pământul în două, erau frumoși ca arborii zgâlțâiți de furtună, se împleteau

unul cu altul în vuietul vântului, iar din împreunarea lor se nășteau forțe nimicitoare, trezindu-mi o admirație încremenită.

La fel se întâmpla cu vaca și cu taurul, și dacă ei nu erau la fel de frumoși ca perechea dinainte, împreunarea lor n-avea mai puțină măreție și demnitate.

Femelele acestor vietăți, ca ale tuturor animalelor, se supuneau fără împotrivire, dacă le venea vremea, mergând de-a dreptul la o împlinire sigură și desăvârșită. Pe când omul, mi-am dat seama când am început să-l cunosc în manifestările lui de iubire și de dorință, el, fondatorul civilizației, al bibliotecilor, al științei, al filosofiei, al artelor și-a tot ce s-a făcut pe fața pământului, plutește în șovăieli și incertitudini în ceea ce privește viața bărbatului cu femeia.

Frusinela, nume născut dintr-o izmeneală netoată, nedemnă de o țărancă, femeia noastră din casă, care era de vârsta fetelor, o făptură frumușică, îmbietoare, durdulie, călca rufe într-o zi, cu fereastra deschisă, să n-o doară capul de la mangal, care era o pacoste pe vremea aceea. În fundul odăii, mai în umbră, ședea pe un scaun domnul Titi, o rudă îndepărtată de-a tatălui meu, care venise de la război și se aciuiase pe lângă noi, până să-și găsească un rost, decât că îl căuta cam de multă vreme, fără prea multă osteneală. Era un bărbat chipeș, bine legat la trup, cu păr ondulat, gură roșie, obraji trandafirii, o cadră, încrezut, convins că totul i se cuvine. Numai Frusinela, căreia îi dădea târcoale, îl ținea cu botul pe labe, și nu știu de ce făcea atâtea fasoane, decât poate fiindcă vroia să se mărite, iar el, om de la oraș, n-ar fi luat-o niciodată.

Și cum călca ea rufe în ziua aceea, iar eu îmi făceam de lucru prin cameră, mai mult ca să-i bag bețe în roate domnului Titi, căci doar nu putea să-i tragă clopotele fetei de față cu mine, am văzut-o că se face albă la față, apoi roșie, și începe să răsufle mai repede, uitându-se în curte cu ochii cât cepele. Nu știu pe unde trecuse gardul o cățelușă roșcată, ca vulpile, împinsă de călduri pesemne, că Barbaru, dulăul nostru, negru ca antracitul, o și simțise, o mirosise, iar ea nu întârziase să-și dea coada la o parte, și una-două, acum erau încârligați spate în spate, negru și roșu, privind fiecare în altă direcție. Ca să spun drept, mă interesa mai puțin scena din curte, oricâtă curiozitate ar fi stârnit ea în mine, și mai mult vroiam să văd ce se întâmpla cu Frusinela. Deocamdată se întâmpla că în cameră începuse să miroase a cârpă arsă, mâna cu mașina de călcat înțepenise pe cearceaful de

olandă, care începuse să fumege. A trebuit să iau eu mașina și s-o pun deoparte.

Poate domnul Titi simțise și el tulburarea fetei, cum Barbaru o simțise pe a cățelușei, că s-a ridicat, a venit tiptil și i-a cuprins brațul gol, de deasupra cotului. Iar ea s-a lăsat moale și n-a mai spus nimica, doar a gâfâit cu ochii zgâiți afară, până ce câinii s-au desprins unul de altul, ea roșcată, iar el negru.

De-atunci n-a trecut mult și Frusinela a mers cu domnul Titi în porumbiște, în casă n-ar fi fost cu putință. La timpul cuvenit, fata a născut un prunc de sex masculin, care s-a numit copil din flori, fiindcă n-a avut cine să-l recunoască. Domnul Titi plecase, își făcuse un rost la oraș, avea o prăvălioară cu acadele, în pasajul Cooperativa. De aflat faptele le aflase, dar se făcea că n-aude, n-a vede, nu-i trimisese Frusinelei nici măcar de un scutec. Ea își botezase pruncul cu numele lui, Constantin, de unde vine Titi, care nu-i trecut în calendarul cu sfinții.

La animale nu există pui din flori, nu există nici lepădare. Am fost într-un timp vecin cu o doamnă care avea un cotoi frumos, cunoscut în tot cartierul. În nopțile când văzduhul era sfâșiat de țipetele pisicilor, cotoiul lipsea de acasă, iar stăpâna lui nu găsea cu cale să-l împiedice, ar fi fost o prostie, dacă nu îl jugănise la vreme. Pe urmă a venit un timp când cotoiul a lipsit și ziua, mai bine de-o săptămână. Au curs lacrimi, s-au pus afișe pe stâlpi, s-au făgăduit recompense cui îl găsește. În a doua săptămână, într-o dimineață, doamna l-a găsit pe preșul din fața ușii, l-am văzut și eu, adusese și puii, și pe pisică, nu se știe de unde, aplicând legea omenească pe care domnul Titi o făcuse uitată. O singură dată și-a amintit-o acesta, treceam prin fața prăvălioarei, m-a strigat și mi-a spus să stau, că are treabă cu mine. Ieșeau copiii de la școală, mulți se opreau să cumpere bomboane, ce-ar mai fi copilăria fără ele? Am așteptat mai bine de jumătate de oră, până ce-a terminat cu ei, atunci a pus pe tirizie o pungă vânătă, prea mare pentru un pumn de acadele cât a aruncat în ea, a mai luat vreo trei înapoi, a adăugat una, să fie un sfert de kilogram, cu precizie; pe urmă mi-a întins punga, umflat în gușă, credeam că mi le dă mie, nu știam ce-i venise, și mi-a spus:

— Ține, să i le dai lui Titi!

Mie nu s-a gândit să-mi dea măcar o bomboană, și doar râvneam și eu, ca toți copiii.

Mai târziu domnul Titi și-a mărit prăvălia, după alt timp s-a mutat pe strada Franceză, unde a deschis cafenea și cofetărie, cu chelnerițe

frumușele, toate îmbrăcate ca subretele; cred că multe din ele au făcut copii din flori, domnul Titi nu s-a însurat niciodată, în schimb s-a băgat în politică, a ajuns om cu nume, un timp a fost primarul orașului.

Între amintirile mele despre animale mai este una și nu vreau s-o las deoparte, deși nu prea se leagă. Un prieten, pasionat de viața străzii, a prins odată, în fotografie, o imagine de un haz diabolic. Așa ceva nu se vede oricând, e o șansă rară să te afli de față, în clipa cea mai potrivită. Dar nu mă miră, un asemenea om merge cu aparatul de fotografiat în mână, ca vânătorul cu pușca, oricând gata să tragă, nu se desparte de el nici noaptea. Așa se face că a captat acea imagine care cred că i-a produs multă plăcere lui Scaraoschi, dacă a apucat s-o vadă. Eu, unul, am văzu-o, am privit-o până ce mi-a rămas întipărită în minte, de o mai văd și astăzi. Era făcută într-o zi de iarnă, judecând după îmbrăcămintea oamenilor; altminteri nu apare nici măcar un petic de zăpadă, trotuarele par măturate. Într-un loc, pe Calea Victoriei, dovedit de o firmă care se vede peste drum, magazinul „Odeon" de pe vremuri, două doamne în blănuri, trupeșe și trufașe, s-au întâlnit și stau de vorbă, fiecare cu un câine în lesă, două animale de rasă, demne de ele. Numai că în clipele dinainte câinii s-au mirosit, s-au plăcut fără gălăgie, iar acum așteaptă, coadă în coadă, privind fiecare în altă direcție, în timp ce doamnele privesc una la alta, povestind mondenitățile, deși ar putea să se mire că trecătorii râd în hohote. Fapta fiind naturală, n-ar avea nimic penibil, dacă doamnele n-ar patrona-o, ținând câinii în lesă, ținându-le lumânarea, ca să folosesc o expresie periferică. Prin cele două curelușe, prin zgardă, prin trupul câinilor, prin spasmul care îi leagă, se închide un circuit și doamnele nu bănuiesc că sunt de fapt implicate, făcând oficiul unor bune conducătoare de voluptate. În mod firesc, trupul lor ar trebui să palpite, și ochii să li se umfle cât cepele, ca ai Frusinelei. Ca ea, mai pot și alți oameni să învețe câte ceva de la animale; mereu se va găsi ceva demn de luare-aminte.

Sărind peste tot felul de observații, despre șerpi bunăoară, cum se încolăcesc doi câte doi, făcându-se funie, și stau mult așa, în bătaia soarelui, mă duc cu gândul la pești, greu să le descoperi obiceiurile sub apă, dacă nu ești om de știință; iar dacă ești, poate că faptele devin simple constatări, de înregistrat fără nici o emoție, în tomuri. Știm cu toții că la vremea potrivită, când de altfel se și interzice pescuitul, femelele își depun icrele, în anumite locuri și în felurite moduri, iar masculii le stropesc cu sămânță, fecundându-le. Dar cine a văzut cu adevărat cum se întâmplă această faptă? Sau cum și-

au închipuit-o? Târziu de tot în anii mei, când credeam că nu mai am ce să descopăr în lumea înconjurătoare și nu mai sunt capabil să învăț nimica, am văzut împreunarea peștilor, într-o apă limpede și nu adâncă, luminată puternic de soare. Era o zi de nuntă, fierbea lacul de dans și de muzică. Din milioanele de perechi înlănțuite, pe care nu mi-a fost greu să mi le închipui odată ce găsisem modelul, uneia i-a revenit menirea să-mi dezvăluie secretul lor, și s-a executat îndelung și pe îndelete, ca să nu rămână nici o confuzie. I-am văzut limpede, au trecut de zeci de ori prin fața mea, ducându-se și întorcându-se, într-un cadril care nu depășea o arie de un metru, ca să-i am tot timpul în față. Erau doi pești argintii, de apă dulce, nu mai mari ca un lat de palmă, o pereche tânără, neobosită, neblazată, unită conștiincios și temeinic. De unde veneau, când se întâlniseră prima dată, cum se aleseseră unul pe altul, între milioane de semeni mânați de aceleași instincte? Dansul lor nu semăna cu nimic din ceea ce aș fi putut să cred înainte, înotau întins, cu nădejde, unul alături de altul, aplecați puțin pe o parte, cu burțile apropiate. Dar nu era nici o atingere, iată ce mi se părea uimitor, depășind tot ce știusem și îmi închipuisem despre împreunarea speciilor, care este un act fizic și nu se poate săvârși decât prin alipiri felurite. Femela își semăna icrele din mers, masculul își vărsa lapții deasupra și amândouă acele materii se împleteau între ele, înainte de a se așeza pe fundul apei. Unde era voluptatea, ce le chema pe cele două ființe să se apropie una de alta și să colaboreze îndelung, cu o ritmică desăvârșită, care nu putea să fie condusă decât de o muzică, insesizabilă de urechea omenească? Oare satisfacția lor consta numai în eliberarea materiei dospite în burtă? Sau era nevoie, pentru a ajunge la ea și a fi completă, ca o materie s-o atingă pe alta, declanșând astfel și transmițând în urmă o voluptate întârziată și extracorporală?

Capitolul 3

Moartea la bătrâni, la tineri, la copilandri. Patru felii de pâine pentru Brândușa. Întâlnirea lui Trandafil cu domnul Pretoreanu; pledoaria lui generoasă în favoarea povestitorului. Prietenia povestitorului cu măgărușul; galopul, bucuriile și durerea

La câte învățasem despre viață, trebuie să adaug moartea. Știam că oamenii mor la o vreme, aflam despre unul și despre altul, bătrâni cărora li

se terminau zilele, vedeam prapurul de la biserică pus în poartă, din casă se auzeau bocete, și treceam înainte. Mureau și oameni tineri, unul din ei a fost Dudu Bostan, un vecin, croitor de țară, care făcea mai mult cârpeli și ajusta tunicile flăcăilor veniți în permisie de la armată. Mi-a ajustat și mie o haină, luată de-a gata, mi-era largă și-a strâns-o atâta că îmi tăia respirația, dar eu o purtam foarte mândru. Pe urmă omul a căzut la pat și i-a trebuit un an până să moară, de oftică; în zilele călduroase îl scoteau pe prispă. După ce-a murit și l-au dus la groapă, cu năsălia, nevasta a golit odaia și-a văruit-o. Mi-am băgat și eu capul pe ușă; în tindă era mașina de cusut, cu pedală.

Pe urmă a murit un flăcăiaș, într-o seară trecea cu vitele peste calea ferată, în marginea satului, și l-a călcat trenul, i-a tăiat un picior, de deasupra genunchiului. Ar fi putut să trăiască dacă îl luau repede, însă n-a știut nimeni, vitele au venit singure acasă; abia după miezul nopții, intrând la idei, s-a dus taică-su să-l caute, și l-a găsit rece, alb la față, cu ochii la stele; nu mai avea în el nici un strop de sânge. N-am avut de ce să-l plâng pe băiatul acela, nici măcar nu-l cunoscusem, m-au îngrozit însă nenorocirea lui și suferința cumplită, așa cum mi-o închipuiam, căci probabil trecuseră ceasuri cât zăcuse el între linii, până să-și dea duhul. Nu puteam să mă lepăd de tren și de calea ferată, înțelegeam că fără ele viața ar fi fost mai grea pentru toată lumea, și chiar pentru mine, însă atunci mi-au făcut frică, zile în șir am ocolit gara, iar când trebuia să trec pe la barieră și vedeam șinele de fier lucind în soare, se strângeau toate în mine, simțeam pe piele o sudoare rece. Parcă aveam o presimțire, nu trecuse nici un an de la nenorocirea acelui băiat, când trenul mi-a adus și mie multă durere, omorând un animal fără vină, un măgăruș pe care-l iubeam și-mi era ca un prieten; am plâns atunci mai rău decât după tatăl meu, prăpădit cu câteva luni înainte.

După tatăl meu nici nu plânsesem, decât în prima clipă, când aflasem; eram la școală, au trimis pe cineva să mă cheme. Știam că o să moară, avea zilele numărate, dar parcă nu-mi venea a crede, continuam să-mi închipui că tatăl meu, așa cum îl știam, tăcut și aspru, cu grijă de copiii lui, dar fără vorbe duioase, era o făptură eternă, ca însăși viața, și odată cu el dispărea chiar rațiunea existenței noastre. A fost o izbitură, realitatea s-a prăbușit peste mine, brutală și dureroasă, am simțit poate ce pătimise băiatul care murise între liniile căii ferate, părăsit de toată lumea. Atunci a împietrit ceva în mine și lacrimile mi-au înghețat pe față. Trei zile am stat pe scaun, în rând cu niște rude necunoscute și cu altă lume, în odaia cu catafalcul. Era

vară, mirosea a flori veștede și a lumânare; nimeni nu-și închipuia încotro băteau gândurile mele, care se frământau în tăcere, până ce am ajuns să cred că moartea era și ea un mers spre ceva, ca și viața, nu înfățișa un sfârșit, ci o continuare în ea însăși și tatăl meu, cu ochii închiși, cu fruntea ca ivoarul, murea mai departe, clipă cu clipă, poate avea să moară mai mulți ani decât trăise. N-am mai scos o lacrimă, nici când l-au băgat în groapă. Tot timpul priveghiului avusesem o grijă grea pe suflet, în seama cui o să rămânem de aici înainte, cine o să ne dea de mâncare. Mă mistuia o foame continuă, a început atunci, la înmormântare și a ținut ani de zile, fără să se potolească, nici când mă ridicam de la masă. Rămăsesem trei în casă, pe lângă mama, cumpăram o pâine pe toată ziua, o tăiam în patru și din bucata lui fiecare punea deoparte o felie, să-i facem porție și Brândușei, soră cu Frusinela. Dacă născuse, Frusinela se băgase doică la oraș, într-o casă bogată. Era voinică și sănătoasă, îi mergea bine, o vedeam câteodată când veneam de la școală, ședea într-un fotoliu de răchită, în grădina bogătașului, și alăpta pruncul acestuia; pruncul ei nu știu unde era, poate în odăiță, cu scutecele ude, sugându-și degetele și smiorcăind de foame. După ce plecase de la noi, în locul ei venise Brândușa, o soră mai mică, aproape copilă; n-o chemase mama, putea să se lipsească de ea și i-ar fi fost greu s-o plătească, dar fata n-avea ce face acasă și nu cerea bani, se mulțumea cu cele patru felii de pâine; trei le mânca peste ziuă, una o lua seara acasă, s-o ducă maică-sii; n-avea tată, murise. Și astăzi îmi plesnește obrazul de rușine că n-am putut să mă țin de cuvânt, să-i cumpăr, într-o zi, o pâine întreagă, cum mă gândisem.

Lipsa pâinii am simțit-o până târziu, chiar după ce am intrat intern la Colegiul domnului Pretoreanu; rămâneam ultimul în sala de mese și adunam ce rămânea de la alții; mulți făceau mofturi, aveau în cufăr mâncare de-acasă. Mă înfrânam, păstram o bucată de pâine, o băgăm sub pernă, îmi făcea bine s-o știu acolo, o molfăiam peste noapte, între două vise, dar dimineața îmi era necaz că, fiind pe jumătate adormit, nu-i simțeam gustul.

După ce-a murit tatăl meu, mama a stat mult în cumpănă până s-a hotărât să mă dea mai departe la învățătură, măcar să fac gimnaziul, patru clase, de-ajuns pe vremea aceea pentru o slujbă bunișoară. S-a mai vorbit și de școala normală, și de cea comercială; prima ar fi fost cum ar fi fost, dar a doua nu mă îmbia, n-aș fi vrut să ajung contabil pentru nimic în lume. Repulsia aceasta și-a dovedit cu prisosință temeiul, niciodată în viață n-am știut să fac socoteala banilor; dacă a fost să dau, am dat mai mult, dacă a fost să iau, am luat mai puțin, m-am găsit totdeauna în pagubă.

Trandafil, ultimul din cei nouă copii ai domnului Alcibiade, de vârsta mea, terminase odată cu mine școala primară, fusesem colegi de bancă, numai că el învăța bine, era monitorul clasei, primul la toate, până și la cânt, și la purtare, fără păcat și fără greșeală. M-am uitat la el cu mândrie, de vreme ce îmi era prieten, mă umflam în pene; nu l-am pizmuit, și nici n-am vrut să-l iau drept exemplu, cum îmi spunea tatăl meu, în ultimii lui ani de viață, mâhnit că nu eram măcar al doilea, dacă nu primul din clasă. Năzuințele mele păreau să fie altele, dar încă nedefinite, gândul mi se ducea în gol, căutam ceva care nu vroia să se arate, de aceea, uneori mi se făcea lehamite de mine, ma socoteam un pierde-vară, venit degeaba pe lume.

Curând am auzit că Trandafil se pregătea să dea examen la Colegiul domnului Pretoreanu, care îi făgăduise protecția; în școala aceea nu putea să intre oricine, oricât ar fi fost de bun la învățătură, fiindcă pentru patruzeci de locuri veneau copii cu miile. Și atunci iată ce a făcut băiatul, fără ca eu să-i fi spus o vorbă, nici prin minte nu mi-ar fi trecut o asemenea îndrăzneală. Dar Trandafil era fiul domnului Alcibiade, care vroise să scoată aur din gârlă, și fratele lui Odor, care își vânduse sufletul domnului Pretoreanu. Nu știu de unde a luat douăzeci și doi de lei, atât costa biletul dus-întors, s-a urcat în tren dimineața, a mers la București și s-a întors seara. Nu mai fusese niciodată acolo, a coborât în Gara de Nord și, întrebând din om în om, a ajuns ușor în Calea Victoriei, la palatul unde locuia domnul Pretoreanu. Nimic nu se schimbase în viața acestuia, decât că murise băiatul, iar fata avea grumazul mutilat, umbla cu fulare fastuoase. Întocmai ca pe Odor, pe Trandafil l-a întâmpinat și l-a descusut îndelung Sobieski, șambelanul, s-a mirat de numele lui și s-a minunat aflând că era al nouălea copil al domnului Alcibiade. După ce a vorbit la telefon, l-a încredințat pe băiat lacheului în livrea franțuzească, să-l ducă la domnul Pretoreanu. Acesta l-a privit un timp, gânditor, fără să-i vorbească, ținându-l în picioare și la distanță. Pe urmă a spus, rar și încet, aproape în șoaptă:

— Tu știi cine a fost tatăl tău?

— Știu! a răspuns Trandafil.

— L-ai iubit?

— Nu-i cuviincios să vă răspund, domnule!

— Bine! Ce vrei de la mine? a continuat domnul Pretoreanu, rece. I-am făgăduit mamei tale că ai să intri în școală. Pregătește-te de examen.

Trandafil i-a vorbit astfel:

— Vă rog ca locul făgăduit să-l dați altcuiva; eu am să intru singur, am să fiu primul.

Acel altcineva eram eu, dar n-am aflat niciodată ce argumente a folosit băiatul, ca să mă susțină, și chiar dacă aș ști, n-aș spune, nu puteau să fie decât cuvinte de laudă, m-aș rușina să le pun pe hârtie. În fața unei asemenea hotărâri, care dovedea și orgoliu și mărinimie, un om ca domnul Pretoreanu trebuia să se încline. Rămas singur a stat mult pe gânduri copleșit de amărăciune și de regrete; de ce oare el, căruia nu-i lipsea nimic și nu-i era interzisă nici o faptă, rămânea cu o atât de grea neîmplinire, fără un urmaș demn de sine? Din ziua aceea a nutrit mult gândul să-l înfieze pe Trandafil, fără să știe că băiatul ar fi refuzat, orgolios de a fi urmașul domnului Alcibiade. De altfel, domnul Pretoreanu n-avea niciodată mult timp pentru a medita la viața sa personală. Curând după plecarea lui Trandafil a sunat telefonul. Mareșalul palatului regal dorea să-l viziteze pentru o consultație dificilă și delicată, căsătoria prințului moștenitor cu Zizi Lambrino trebuia desfăcută.

— Am soluția, dar nu v-o dau, nu mă bag! a răspuns domnul Pretoreanu.

Știa ce face, prevederea lui avea să-și dea roadele opt ani mai târziu, când prințul moștenitor, după exilul la Paris, se întorcea pe furiș cu avionul și devenea rege, urmând la tron propriului său urmaș, de vârstă minoră. Îndată domnul Pretoreanu avea să devină o eminență cenușie a palatului, care niciodată nu se arăta în plină lumină.

— Și acum, pune-te pe carte! mi-a spus Trandafil, seara, când se întorsese.

Îmi era sufletul scăldat în lacrimi de bucurie și de recunoștință. Mult voi plânge odată soarta mediocră și tristă a acestei făpturi omenești ieșite din comun, căreia i se cuvenea în viață treapta cea mai înaltă.

A doua zi, mama m-a luat de mână și m-a dus la domnul Râpeanu, directorul școlii primare numărul unu, să mă mediteze; altul mai bun nu putea să fie, așa se aflase. Eu învățasem la numărul cinci, mi se părea că săvârșesc o trădare, dar n-aveam încotro, începea o luptă și trebuia câștigată cu orice mijloace.

După ce-a aranjat cu meditația, mama m-a dus la cofetărie și mi-a dat o prăjitură de ciocolată.

Domnul Râpeanu era un om serios și hotărât, dar nu aspru, înalt, slab, cu fața prelungă și cam țepoasă. Tot timpul mi-a vorbit ca unui om mare. Sau n-avea pe nimeni, sau familia lui era plecată atunci, vara; în casă n-am

văzut decât o bucătăreasă, care nu gătea bine, am fost poftit și eu la masă, în vreo două rânduri, am mâncat cu noduri, fasole verde cu carne de vacă. N-am văzut niciodată carne mai tare și fasole mai ațoasă, mi s-au cusut dinții de sus cu cei de jos, a trebuit să smucesc tare ca să-i desprind și să mestec, și am uitat cât îmi era de foame.

Eram numai eu la meditație, domnul Râpeanu își bătea capul cu mine de dimineața până seara, cu răbdare și cu pricepere, m-a învățat să fac asociații și sinteze, nu să tocesc cartea. Într-o lună capul mi s-a făcut de trei ori mai mare, îl simțeam mai greu pe umeri. Toate ar fi fost bune dacă n-aș fi avut un scris urât și greu descifrabil; nu s-a văzut din primele zile, nu fusese prilejul. Când mi-a dat prima temă și s-a uitat în caiet, domnul Râpeanu s-a apucat cu mâinile de cap, credeam că o să mă trimită acasă și niciodată n-am să mai dau examen la Colegiul domnului Pretoreanu. Dar n-a fost așa, am luat alfabetul de la capăt, ca în clasa întâi, iar mai înainte am înnegrit zeci de pagini cu liniuțe verticale, sau înclinate, cu cerculețe, până ce am ajuns să le fac egale, drepte și aliniate. Când am mers la examen, scrisul meu semăna cu modelele din caietul de caligrafie. Cred că în afară de ce spusesem în teza la limba română, o poveste închipuită, cum mi se ceruse, despre un act de eroism petrecut în timpul războiului, profesorilor le-a făcut plăcere scrisul meu, și m-au privit cu îngăduință. Îmi pare rău că n-am putut să aflu ce notă mi-au dat, și n-am știut niciodată dacă am intrat în școală pe meritele mele, sau pe protecția domnului Pretoreanu. Iar bucuria era umbrită de moartea măgărușului, pe care nu puteam să-l uit, mă trezeam noaptea cu obrazul ud de lacrimi.

Îl chema Uracan, de la uragan, un cuvânt auzit în casa, căruia îi știam înțelesul însă nu-l pronunțam bine, cum s-a întâmplat cu multe cuvinte învățate prea de timpuriu, și corectate cu întârziere. Mi-l cumpărase tatăl meu, să-mi facă o bucurie, nu putea să-mi ia un ponei, ca prințișorilor, cum citisem într-o carte. Un măgar nu costa multe parale și nici nu făcea nazuri la mâncare, se hrănea cu nimica toată, la nevoie se mulțumea și cu o mână de mărăcini, alegea partea bună, ocolind spinii. Și apoi tatăl meu se gândea și la unele foloase, când era nevoie înhămam măgarul la o cotigă și mergeam la gară să iau câte un balot sau o ladă venite cu poșta, sau să duc bagajele musafirilor, ceea ce făceam cu grabă și cu plăcere, bucuros să-i văd că pleacă, îi simțeam răi și fățarnici, le citeam în ochi, veneau numai să se îmbuibe, pe urmă se puneau pe bârfeală, scăpau câte o vorbă chiar de față cu mine, în drumul spre gară, gândind că sunt prea mic s-o pot înțelege.

Înțelegeam și-o țineam minte, iar data următoare când veneau în vizită, fără să-i cheme nimeni, veneau ca la pomană, le-o plăteam într-un fel, cu puterea și cu mijloacele mele. Unuia, la plecare, i-am agățat capete de raci pe poalele hainei, la spate, și s-a plimbat așa pe peronul gării, fără să știe de ce chicoteau oamenii. Altuia i-am băgat broaște în geamantan, sub rufe. Și încă altele, nu le-oi mai spune, cred că mi-am arătat destul firea, se va înțelege de ce mai târziu am fost mai tot timpul în război cu duhovnicii, de ce am avut note proaste la purtare, de ce au vrut să mă dea afară din școală în mai multe rânduri, au chemat-o pe mama să mă ia acasă. De fiecare dată m-a scăpat Trandafil, care i-a trimis domnului Pretoreanu scrisori disperate, rugându-l să mă grațieze. Deși nu mă văzuse decât o dată și nu putea să mă țină minte, cred că domnul Pretoreanu ajunsese să mă simpatizeze pentru poznele mele; dar, cu tot binele pe care mi l-a făcut, sufletul meu a rămas rece, l-am admirat, fără să-l fi iubit ca pe domnul Alcibiade.

Uracan nu mai era doar un animal de povară sau de joacă, îmi devenise prieten, ne înțelegeam bine, când plecam de acasă răgea cu capul pe sus, să nu-l las singur, se ținea după mine până la poartă și numai că nu-i curgeau lacrimi. Nici nu vroiam să-l las, mă prefăceam, era o stratagemă, dacă nu-i băgăm un ghimpe în inimă nu prea vroia să mă lase călare, ori își lua un trap țeapăn de-mi surpa măruntaiele, ori se făcea mic, până dădeam cu picioarele de pământ și-atunci aluneca de sub mine ca șarpele, ori chiar mă trântea în țărână. În schimb, dacă se speria că aș putea să plec, singur, se îmbuna pe loc, nu-l mai puteam recunoaște, intra singur în șanțul drumului să-l încalec, și pornea într-un trap dulce, de mă simțeam ca pe arcuri. Iar în zilele lui cele mai bune se așternea cu burta la pământ în galopuri nebune, ca vijelia, de-aceea i-am și dat numele de Uracan, după vântul cel mai puternic din lume.

Galopul a fost și el una din revelații, trapul mă cam chinuia, deși învățasem să mă salt în același ritm cu mișcarea măgărușului, ca smuciturile să nu-mi rupă mijlocul. Dar așa era călăria, cu neplăcerile ei, un fel de a străbate spațiul, așa au fost cunoscute continentele, așa au mers cavaleriștii la luptă, iar la galop n-au dat drumul decât în ultimele clipe, când au șarjat inamicul. Nu știam, nu auzisem teoria, am învățat-o mai târziu, după ce experiența era făcută. Senzația pe care am avut-o când Uracan s-a aruncat înainte a fost că îmi pierd greutatea; câteva clipe am plutit aievea în aer, am rămas în urmă și aplecat pe o parte, fără un sprijin, dar nu puteam să cad, fiindcă eram ușor ca fulgul. Nu știu cum am izbutit să mă trag înainte ca să-

mi regăsesc locul, poate cu mișcările de înot pe care mai târziu le-am văzut, în splendide imagini cinematografice, la parașutiștii în cădere liberă, dirijându-se unii spre alții, adunându-se în cerc, prinzându-se de mâini și desenând pe cer o horă zeiască.

Galopul a fost o plutire, un miracol, ceva rupt de legea terestră, o voluptate uimită, cu un adaos de spaimă. Reveneam la mine însumi, îmi regăseam trupul și greutatea, în izbituri dureroase, când Uracan trecea la trap pe neașteptate, socotind că-mi ajunge, și să nu mă nărăvească, să nu-mi încurajeze pretențiile. Sau când dădea cu mine de pământ, așa, dintr-o toană măgărească, și se ducea singur acasă, lăsându-mă să vin pe jos, șchiopătând, cu hainele colbuite. Nu l-am bătut niciodată, dar îl pedepseam neluându-l în seamă, nu-i spuneam o vorbă, stăteam în casă până seara, când venea sub fereastră și începea să ragă cu jale. Las la o parte toanele lui, nu mai țin seama de câte ori m-a aruncat în praful drumului, în mintea mea a rămas numai bucuria; prin el copilăria mea a fost uneori frumoasă. Și pe acest drag prieten l-a călcat trenul, l-a făcut bucățele; când am venit seara, îl îngropaseră vărarii, din bunătate, ar fi putut să-l lase acolo, lângă calea ferată, să-l mănânce ciorile. Am bocit de mi-am prefăcut ființa în lacrimi și-n gemete, am vrut să iau arma de vânătoare, rămasă de la tatăl meu, să mă duc la depou și să-l împușc pe mecanic. Îl chema Chiță, era un om rău, o fiară, ar fi avut timp să oprească, venea cu o locomotivă izolată și micșorase viteza; nu mai avea mult până în gară. Dar n-a oprit și nici măcar n-a tras de fluier, ci s-a bucurat, ticălosul, așa mi-au spus vărarii, care au fost martori, l-au văzut râzând, mândru de fapta lui mârșavă, blestemat fie să n-aibă liniște pe lumea cealaltă!

Ai mei s-or fi mirat că am plâns toată noaptea, nu știu ce-or fi gândit despre mine, căci în cele trei zile de priveghi, la catafalcul tatălui meu, nu vărsasem o lacrimă.

A doua zi, cu durerea în suflet, m-am hotărât să mă port bărbătește, și prima mea datorie era să reușesc la examen. M-am aplecat cu înverșunare pe carte, am înăbușit lacrimile din mine, dar umbra lui Uracan mereu trecea printre rânduri, și strigătul lui jalnic mereu se auzea sub fereastră.

Capitolul 4

Altă lume, alți oameni. Învingătorii și învinșii. Pe jos, cu trăsura, cu automobilul. Un băiat năstrușnic; iataganul, calul, avionul, parașuta,

căsătoria fulger. Restabilirea locului cuvenit lui Trandafil, la clasificație și în povestire; firea lui modestă și aprigă. O convertire inutilă

Legile povestirii mi le fac singur; cine vrea să afle ceva de la mine trebuie să le accepte. În cele ce urmează, despre Colegiul domnului Pretoreanu, am transformat realitatea în ficțiune, ca să mă pot mișca liber, important pentru mine fiind nu să refac istoria, rău cunoscută sau uitată cu totul, ci să redau spiritul vremii, în interpretarea mea personală. În locul personajelor reale, am pus unele născocite, ca într-un singur om să pot aduna caractere multiple, reducând astfel figurația, făcând-o mai ușor de dirijat și mai concludentă. În domnul Pretoreanu, de pildă, sunt concentrate vreo cinci sau șase biografii înrudite, oameni care au existat în realitate, a căror viață însă, semănând în unele puncte una cu alta, ar duce la diluție și monotonie, și ar încărca în mod inutil memoria cititorilor. E posibil ca pe parcursul povestirii să apară alte caractere similare; nu m-oi sfii să le înglobez în primul personaj și astfel va avea de câștigat toată lumea. Oare după optzeci de ani câți au trecut de la fundarea Colegiului, dispărut astăzi, după două războaie și două cutremure, mai interesează pe cineva numele adevărate și exactitatea istorică? Și dacă din școala aceea voi face o construcție personală, după legile mele, străduindu-mă totuși să nu pierd din vedere spiritul fondatorului, voi ofensa memoria lui și voi contraria pe vreunul din puținii martori ai vremii?

Domnul Pretoreanu a luat ca model de organizare un colegiu de la Oxford și i-a ales locul într-o zonă domnească. A mers acolo cu suita de arhitecți și consilieri și s-a oprit la poalele unui deal, aproape de lunca Râului. Locul de unde a tras domnul Pretoreanu cu arcul se numea Valea Domnițelor.

Când domnul Pretoreanu coborî din mașină, Sobieski îi întinse arcul și săgeata, iar el ochi în deal și trase. Săgeata se duse departe, urcară după ea cu piciorul, nu era drum pentru automobile; s-a făcut pe urmă, în serpentine. O găsiră înfiptă în vârful dealului, zbârnâind încă. În acel loc hotărî domnul Pretoreanu să se facă, înainte de toate, o biserică de piatră.

Îndată ce biserica a fost gata, au înconjurat-o cu săli de clasă, având pridvoare cu coloane de piatră sculptată; așa a luat naștere o incintă care semăna cu o mănăstire, în partea dinspre vale s-a făcut o terasă, mărginită și ea cu coloane de piatră; de acolo se vedea până în lunca râului, acoperită de o boare alburie, ca funigeii. Pe latura opusă era clopotnița, iar la unul din

colțurile patrulaterului un turn, ca de cetate, dar cu arhitectura modernă. Atât turnul, cât și clopotnița au fost locurile mele de observație, de unde am privit într-o parte câmpia, în alta dealurile, făcând planuri de evadare.

Mai târziu, pe terasă s-a pus statuia domnului Pretoreanu, o sculptură înaltă de piatră, care îl înfățișa cu arcul în mâna stângă și cu săgeata în mâna dreaptă. Pe soclul ei scria: „În acest cuib de vulturi, nimeni să nu fie crescut altfel decât în frica lui Dumnezeu, dar numai a lui Dumnezeu”. Cât a ținut școala, de Dumnezeu mi-a fost frică numai o dată.

Am sosit în oraș într-o caldă și luminoasă zi de septembrie, cu un tren de linie secundară, într-un vagon hodorogit de clasa a treia. Eram cu mama și cu Trandafil, noi singuri în tot compartimentul murdar de funingine. Doamna Alcibiade nu putuse să vină, nici n-ar fi fost nevoie de ea, de vreme ce ne însoțea mama; cred că au vrut să economisească banii de tren, au plătit biletul pe din două. Aveam în buzunar cincizeci și cinci de lei, dar nu erau ai mei, primisem cu o lună înainte înștiințarea că reușisem la școală și în plic mai era o listă de subscripție pentru monumentul eroilor. Pretutindeni se ridicau monumente în vremea aceea, chiar și prin sate, cele mai multe sărace și urâte, un infanterist cu arma în mână, sau un vultur cu drapelul în cioc în vârful unui obelisc de ciment, imitând piatra. Umblasem pe la unii oameni mai răsăriți, la șeful gării, la domnul Iunescu, învățătorul, chiar și la popa Scovergă, care nici nu vroise să mă asculte; le spusesem că era pentru monumentul eroilor de la Colegiul domnului Pretoreanu, în cinstea profesorilor morți la datorie, așa scria în fruntea listei de subscripție; eram mândru că mi se dăduse asemenea misiune, aveam și o dovadă neîndoielnică despre primirea mea în școală, dar tare greu mi-a fost să cer oamenilor. Abia am adunat cincisprezece lei, nici n-aș fi îndrăznit să mă duc numai cu atâta, îmi frământam mintea să găsesc o salvare, alta nu putea fi decât să-mi pice din cer un pumn de parale. Într-un fel așa a și fost, mi-au venit de unde nu mi-ar fi dat prin minte, le-am întâlnit în gară pe cele două surori, Angela, șchioapa, și Puicuța, blonda frumoasă, fiicele domnului Niculici, preceptorul. Puicuța se măritase cu magazionerul din gară și se cam ferea să stea de vorbă cu soră-sa, care era tot în stabilimentul de pe strada Calomfirescu. Atunci însă le-am găsit împreună, la restaurantul gării; Angela stătea numai pe jumătate de scaun, gata să se ridice, și nu mi-a venit a crede când s-au înscris pe listă cu câte douăzeci de lei fiecare. Mult mi-a fost frică să nu pățesc o rușine, să pierd banii sau să cheltuiesc din ei din nechibzuință, mi se întâmplase odată, când am luat de acasă cinci lei pentru

instalația electrică de la școală; până atunci avusesem lămpi cu gaz, de râsul lumii. Mi-a fost dat să cad în ispită, am prăpădit un leu pe covrigi; până să-l pun la loc, nu știam nici eu de unde, am mai cheltuit un leu pe caramele, apoi iar pe covrigi, și în trei zile s-au dus toți banii, de îmi venea să-mi curm zilele.

Într-o gară toată lumea s-a dat jos din vagoane să cumpere plăcinte; erau renumite, de câte ori am trecut pe acolo în anii mei de școală îmi lăsa gura apă. Îmi pipăiam în buzunar cei cincizeci de lei puși bine, mă uitam la oamenii care treceau pe la geam înfulecând din plăcinte, mama nu spunea nimic și îi dădeam dreptate; aveam merinde cu noi, dacă ne răzbea foamea; plăcinta ar fi fost o risipă.

Când am ajuns și am coborât din tren, am întrebat mult, printre oameni, până ce unul să ne spună că școala e în afara orașului, departe, opt kilometri din gară, și că trebuie să luăm trăsură.

Odată cu noi coborâseră și alți copii de vârstă noastră, din alte vagoane, poate aveau același drum cu al nostru, dar s-au pierdut, nu știu încotro au luat-o. Am apucat să mai văd doar pe unul, un băiat blond, delicat, fără să fie firav, gătit cu dantele, cu batistă albă în buzunarul hainei, cu o șapcă de pai subțire și cu mănuși de antilopă, un fecior de oameni cu stare. Era înconjurat de trei doamne, două tinere, una în vârstă, se foiau în jurul lui, întrecându-se în a-l răsfăța, una mai grijulie ca alta. S-au urcat toți într-o trăsură, băiatul cu doamna în vârstă în spate, celelalte două pe scăunelul din față, înghesuite cu genunchii la gură. Să fi fost eu în locul băiatului, mă urcam pe capră și le lăsam pe ele să șadă în voie. Când să se urce în trăsură, una a stat de vorbă cu birjarul, l-a întrebat câte parale cere până la Colegiul domnului Pretoreanu, iar el a răspuns: cincizeci de lei, doamnă, dacă vă convine. Le-a convenit, n-au stat la tocmeală și trăsura a pornit în trapul cailor.

— Mergem pe jos, i-am spus mamei.

Eram deprins să umblu, opt kilometri pentru mine însemnau mai nimica, și nici cu Trandafil nu-mi era frică, dar tare mi-era milă de picioarele mamei, și tare o socoteam obidită. La marginea de dincolo a orașului, după ce am trecut Râul, de unde se deschidea Drumul Domnilor, în linie dreaptă, mărginit de plute bătrâne, ne-am așezat pe o bancă mare, de stejar, cu acoperiș de șindrilă, un loc de popas domnesc, cum domnești păreau locurile înconjurătoare. Acolo am găsit o femeie în port țărănesc, curat, hainele ei de sărbătoare, cu un copil slab, smead, cu gâtul lung și subțire de-

ți făcea milă, îmbrăcat într-o uniformă neagră, de școală. Mergea și el la Colegiul domnului Pretoreanu și mă miram cum de reușise la un examen atât de greu, un fecior de țăran fără protecție.

Femeia s-a lipit de noi, am făcut drumul împreună, era văduvă de război; băiatul n-a scos o vorbă tot timpul, se uita în jur pe furiș, cu mirare și frică. Îl chema Bocancă, și niciodată nu și-a schimbat numele. Nu înțelegeam cum poți să strigi pe un om Bocancă și el să răspundă, fără să se supere. Împotriva numelui grosolan, băiatul era o făptură delicată, sfios, tăcut și ne-am împrietenit repede. A murit și el în război, ca atâți alții.

Am mers pe șosea, între plute; într-un loc, în dreapta, înainte să ajungem la poalele dealului, am zărit o oglindă de apă și m-am dus fuga să văd ce este; era bazinul de înot al colegiului, cum scria pe o firmă; n-ar fi fost greu să-l facă în vârful dealului, la un loc cu școala, chiar și ideea ar fi fost mai frumoasă, dar poate pe vremea aceea oamenii aveau mai puțină imaginație și îndrăzneală, socoteau că o apă trebuie să fie în vale. Azi se fac piscine pe terasele zgârie-norilor cu cincizeci de etaje, și Dumnezeu nu se mânie. M-a mirat că domnul Pretoreanu nu intervenise, dar probabil nu putea să fie cu mintea la toate.

Deși trecuse amiaza și nu era timp de pierdut, mi-aș fi scos hainele de pe mine și m-aș fi aruncat în apă, în dorul gârlei noastre unde nu fusesem deloc toată vara, luat cu învățătura. Apa m-a ispitit totdeauna și bazinul de înot, unde ne-au dus chiar a doua zi după-amiază, în orele de sport, a fost o bucurie care s-a prelungit cât au mai ținut zilele calde. Pe urmă a rămas în părăsire, cu apa învinețită de frig, până ce a venit înghețul, când s-a făcut patinaj și-a început altă bucurie, dar nu pentru mine; acolo nu mă atrăgea nimic decât amintirea verii. Nu-mi plăcea să mă învârtesc în loc, pe cincizeci de metri, între patru taluzuri betonate, care semănau cu o pușcărie. Cu înotul era altceva, mișcarea prin apă anula limitele, nu știu de ce; la capătul bazinului, când mă întorceam, mi se părea că merg înainte și dacă făceam așa de patruzeci de ori, aveam impresia că am străbătut aievea o linie dreaptă de doi kilometri, mă și miram că la sfârșit mă găseam în locul de unde plecasem.

Bazinul, întâlnit înainte de a ajunge la școală, a fost o surpriză, o încântare, n-aș fi bănuit-o, mi se părea că toate de aici încolo au să fie ca în poveste și au să mă vrăjească. Într-adevăr, n-am mers mult și pe stânga șoselei, de unde se auzise încă dinainte gălăgie voioasă, strigăte, îndemnuri, urale am descoperit o gloată de băiețandri și flăcăiandri, cu toții să fi fost

trei-patru sute, împărțiți în două tabere, și proiectând pe sus, cu brațele ridicate, o minge cât toate zilele, de un metru și mai bine în diametru, dar atât de ușoară că își lua zborul numai ce-i făceau vânt cu mâna. Cele două tabere, îngrămădite, se luptau să împingă mingea unii în partea celorlalți; câștigau cei care ajungeau până la marginea terenului. Apoi se întorceau cu toții la mijloc, aruncau mingea în aer și reluau jocul. Din drum se vedea o firmă, cu emblema școlii și cu inițialele, și pe ea scria „Terenul de sport al Colegiului Pretoreanu”. Jucătorii, de toate vârstele școlii, unii răsăriți de-a binelea și chiar cu mustăcioară, purtau sandale de piele, pantaloni scurți și bluze gri-bleu; toate mi-au plăcut dintr-o dată. Un asemenea joc, și-o asemenea minge nu mai văzusem, era un sport pentru mulțimi mari de oameni, născocit mi se pare de armata americană; numele jocului nu-l mai țin minte și cred că l-a uitat toată lumea. Zilele următoare am dat și eu în minge, m-au înghesuit și m-au călcat pe picioare, am strigat laolaltă cu ceilalți, dar totdeauna s-a întâmplat să fiu în tabăra învinsă. Nu am să cred una ca asta, deși s-ar putea spune că așa am fost marcat într-un fel pentru tot restul vieții; niciodată nu m-am așteptat ca tabăra mea să învingă; ar fi însemnat să am altă fire. Pe învingători îi cunosc de la distanță și nu mă apropii.

Toate continuau să fie uimitoare și minunate, zburdam pe marginea drumului, uitând cât de obosită trebuia să fie mama, cât o dureau picioarele; când ni se întâlnea privirea, încerca să-mi zâmbească, dar avea o crispare în colțul gurii. Mama lui Bocancă mergea mult mai bine, era deprinsă de la sapă și de la seceră. Din când în când ne mai ajungea din urmă o trăsură cu copii de vârsta mea și cu părinții alături. Iar mai târziu, când urcam la deal pe șoseaua în serpentină, s-a năpustit pe lângă noi și ne-a lăsat în urmă, aruncând deasupra noastră o ploaie de pietriș și de praf galben, un automobil mare, cu coviltirul de pânză dat pe spate, cu motorul urlând de se cutremura dealul. Înăuntru, în afară de șoferul cu șapca galonată, nu mai era decât un băiat, la spate, îmbrăcat într-un halat alb, cu glugă, lăfăindu-se în perne. N-am putut să-l văd bine, fiindcă avea ochelari mari, împotriva prafului. Pe urmă l-am cunoscut, am fost colegi de clasă, îl chema Mircea Ignațiu, tatăl lui era avocat cu renume și deputat în Cameră, dar băiatul nu și-a dat niciodată aere, iar când primea de-acasă pachete cu de-ale gurii, curcan și tort de ciocolată, totdeauna împărțea cu alții. Odată a primit chiar o sticlă de șampanie, a poftit s-o deguste patru inși, eram și eu printre ei, am mers în pădure să nu ne vadă alții și să ne pârască, băuturile fiind interzise

în școală. Dopul a pocnit înveselindu-mă, atunci am cunoscut prima oară gustul șampaniei, mi-a umplut gura de spumă și de ace mici, jucăușe, am simțit iarăși o bucurie, dar n-am putut spune că îmi plăcuse; îmi plăcea îndrăzneala.

Ignațiu era un băiat mic și pirpiriu, crăcănat rău, urât la față, cu un nas mare și borcănat și cu o frunte îngustă, de maimuță. Învăța însă bine și pe urmă taică-su l-a trimis să urmeze economia politică la Dresda, de unde s-a întors cu diplomă. N-a folosit-o, nici n-avea nevoie, moștenise multă avere, s-a făcut jocheu, din pasiune, și împrejurările l-au ajutat, fiindcă, pe lângă altele, moștenise și un grajd de curse. După război a pierdut tot, se înțelege; a făcut figurație în filme, în scene de cavalerie. Îl întâlneam câteodată prin București, până deunăzi, când i-am pierdut urma. Mergea pe o bicicletă hodorogită, cu o papornița pe portbagajul din spate, dar era voios și se bucura de viață. Parcă nu el fusese băiatul în halat alb, tolănit în mașina care trecuse pe lângă noi, silindu-ne să fugim în șanțul drumului.

După primele trei serpentine ne-am pomenit cu o poartă în față, dar nu era închisă și am putut merge înainte. O clipă însă, am șovăit cu toții, o poartă te face totdeauna să crezi că trecerea e oprită. Pe urmă am văzut că nici n-avea ce să ne oprească, nu erau decât stâlpii, cu cioplituri românești, frumoase și bogate, o migală de mare meșter, uniți printr-un acoperiș de șindrilă. Pe acoperiș se vedea o firmă, ca la terenul da sport, cu inițialele școlii, alcătuind o emblemă pusă pe un scut aurit, iar dedesubt scria, cu litere vechi stilizate, ca pe mormintele voievozilor: „Cuibul Vulturilor”. Ne înconjura o pădure tânără de fag, cu lăstăriș des, cu tufișuri de corn și de alun. Sus, peste copaci, se vedea turnul școlii, cu ferestrele împodobite de arcade brâncovenești, cioplite în piatră. În vârful acoperișului de țiglă roșie se ridica un catarg pe care flutura ușor în vânt un steag albastru, cu emblema școlii, pusă pe un scut aurit, ca la poartă. Mai târziu, același steag, cu același scut, doar cu prima inițială schimbată, l-am văzut la București, pe palatul domnului Pretoreanu.

Ce era ciudat la poarta aceea, care nu închidea nici o trecere, și mi se părea iarăși uimitor și minunat, de o parte și de alta a ei nu se vedea nici o împrejmuire, ceea ce îmi dădea un tulburător sentiment de libertate, mi se părea că intru într-o împărăție unde nu există nici o opreliște. Așa se spune că ar fi porțile raiului.

După ultima serpentină s-a deschis în față, pe neașteptate, un platou de aproape un kilometru, despresurat de pădure, având laturile încadrate de

clădiri, care, deși la depărtarea lor le vedeam micșorate, mie mi se păreau uriașe; cu câte un etaj, cu acoperișul de țiglă roșie, cu ferestrele sub aceleași arcade brâncovenești văzute mai înainte și sprijinite pe coloane, de piatră sculptată. Zidurile, albe, luceau în soarele după-amiezii, încă strălucitor și puternic. Nu mă dezmeticeam, decorul mi se părea din basme, nu puteam să-l înțeleg și nici să-l cuprind cu privirea, așa, dintr-o dată. Rămăsesem amuțit de uimire, mama m-a luat de mână și am pășit înainte, dar cred că mergeam ca somnambulii. Încetul cu încetul mi-am venit în fire, mi-am dat seama că nu trebuie să înțeleg totul deodată, am luat-o cu binișorul.

Un om de serviciu, într-o uniformă gri-bleu, cu emblema școlii prinsă pe piept, ne-a întâmpinat și ne-a condus pe terasă, unde mai erau câțiva copii, printre ei Mircea Ignațiu; abia sosise și legase prietenie cu toți, după ce le strânsese mâna, spunându-și numele, răspicat, în fața fiecăruia. Șoferul, care îi purta de grijă și avea o scrisoare din partea tatălui, se dusese s-o predea la direcție. Au poftit-o și pe mama acolo, într-o clădire din capul terasei. S-a dus și mama lui Bocancă, puțin speriată, poate îi era teamă că n-o să știe ce să răspundă dacă i-or pune vreo întrebare; și se tot uita în urmă, parcă temându-se să-și lase băiatul singur. Am stat cu el, ne lega ceva, făcusem împreună drumul pe jos, în vreme ce toți ceilalți veniseră cu trăsura. Nici Trandafil nu s-a dus mai departe, am rămas toți trei împreună și nimeni n-a scos o vorbă, ci doar ne-am uitat împrejur, cu sfială și poate cu teamă. După un timp au venit cei din vale, toată școala, au urcat de-a dreptul, pe scurtătură, și când au dat năvală peste buza dealului, locul de sub terasă s-a umplut de freamăt, de forfotă și gălăgie; alții erupeau întruna din vale, era ca un fenomen al naturii, o furtună pe vreme senină, mă așteptam să tot crească, pe urmă să scânteieze, să iasă fulgere și să tune. Câțiva purtau pe sus, aruncând-o unul altuia, mingea aceea ciudată, care acum, văzută de aproape, mi se părea și mai mare.

Deodată s-a auzit un fluier puternic și, după o clipă, toată mulțimea de școlari înțepenise, cu picioarele lipite, cu brațele pe lângă trup, cu pieptul bombat și cu fruntea ridicată. Să nu fi aburit, obosiți de urcuș, de goană și joacă, ar fi părut stane de piatră. Pe urmă s-au auzit comenzi, s-a pornit un freamăt, un tropot și în câteva clipe gloata de școlari era adunată în linie dreaptă, pe trei rânduri, unul în spatele altuia. Mă bucuram și îmi venea să bat din palme, ca la teatru; era un instinct, cum există probabil la toți oamenii, să aplaude când le place. Nu fusesem niciodată la teatru, ci doar mi-l închipuisem, din ce auzeam de la alții sau din cele citite.

A urmat altă comandă, școlarii s-au răsucit la dreapta, cu o mișcare scurtă, precisă și au pornit în cadență, bătând pasul. După ce au dat colțul au început să cânte, pe o singură voce, dar la octave diferite, după vârstă, cei mici soprano, ceilalți tenori, bași și baritoni. Cântecul s-a auzit tot mai stins, abia îi mai deslușeam; cuvintele îmi plăceau, deși nu le înțelegeam, mi se părea că nu se leagă deloc între ele: *Lopătare, noaptea vine, De pe valuri fumegând…*

Sau *spumegând*, nu sunt sigur. Puteau să ascundă o taină, altminteri n-aveau nici o noimă; le țin minte fiindcă au făcut parte din viața noastră.

Nu știu de ce zăboveau părinții la direcție, mă gândeam la mama, la actele mele, la certificatul de paupertate, poate nu era bun, nu puteam să intru bursier și-atunci nu-mi rămânea decât să mă întorc de unde venisem.

Între timp l-am descoperit, ceva mai departe, pe băiatul blond și înalt, din gară, cu cele trei doamne. Cea mai tânără din ele lipsea, desigur că era și ea la direcție; celelalte două ședeau pe scaune de birou, cineva le adusese probabil din cancelarie, se cunoștea că locul lor nu era pe terasă, prea aveau lustru. M-am întrebat dacă mamei mele i-ar fi adus cineva un scaun. Sau mamei lui Bocancă, îmbrăcată țărănește. Băiatul stătea rezemat de scaunul doamnei în vârstă, poate bunica, și ea îl privea topită de dragoste. La fel de topită îl privea doamna cealaltă, tinerică, vreo rudă apropiată. El însă părea de-o indiferență bolnavă; să nu fi stat cu ochii deschiși, aș fi spus ca doarme de-a-n-picioarele. Am prins ciudă pe el, fără a-l cunoaște, dar greșeam, curând am văzut că era un băiat cuminte și bun la suflet, niciodată n-a fost certat cu cineva, niciodată nu s-a bătut cu pumnii în piept pentru vreo dreptate de-a lui, contestată de alții. Avea însă o abureală pe minte, cădea pe gânduri și ore în șir nu-l mai trezea nimeni; mulți îl credeau într-o ureche, sau mai rău decât atâta. Tatăl lui fusese aviator și căzuse pe front, în Moldova; aviatorii cădeau des, nu doar la război, ci chiar în timp de pace. Cine se apuca de zbor își făcea testamentul, o cam termina cu viața. Băiatul n-avea decât șapte ani când rămăsese orfan, primise o lovitură neașteptată, poate prea grea, se alesese cu o rană în inimă. Eu împlinisem unsprezece ani când murise tatăl meu, și eram pregătit dinainte; urmarea fusese o durere și o neliniște dar nu se rupsese nimic în mine.

Îl chema Niculai Minulescu, acasă îi spuneau Culiță, așa i-am spus și eu îndată ce-am devenit prieteni. Învăța mediocru, dar cu o anumită statornicie, n-a fost corijent niciodată, a terminat onorabil și s-a dus la școala de cavalerie, deși visul lui era aviația. Știa totul despre zbor și motoare, citea

cărți de aerodinamică, studia teoria acrobației aeriene, la care mulți ajung pe cale empirică; nu-i de mirare că aceștia se hazardează, încearcă să facă mai mult decât este posibil, își depășesc puterile și așa se termină. Cele trei femei se împotriviră înlăcrămate și disperate ca el să intre în aviație. Erau, într-adevăr, bunica, mama și sora tatălui, toate zguduite de moartea acestuia; după ani de zile nici una nu putea să uite. Culiță se supuse, se făcu ofițer de cavalerie, femeile îi cumpărară un cal pursânge englez, cu harnașament cum n-avea nici regele, pe fruntarul frâului bătură ținte de aur, de luau ochii în soare. Tânărul cavalerist se împlinise, avea personalitate, era un bărbat chipeș, îndrăzneț și sprinten, el cu calul lui, Mister, nu cunoșteau adversari la obstacole, i-am văzut adesea și mi-a bătut inima înecată de bucurie, nu era săritură, ci zbor în toată puterea cuvântului. Sigur că vechea vocație, înăbușită, erupea în altă formă, mergând până la desăvârșire. O singură dată au căzut, nu mi-am dat seama de ce, nu era un obstacol mai greu decât altele; dar chiar această înfrângere, care n-avea scuză și n-a putut fi explicată, fusese un spectacol, ceva aprig, o dezlănțuire nebună și vitejească, încât dacă se ridicară teferi, și calul și călărețul, lumea din tribune, toată în picioare, izbucni în aplauze.

În locul sabiei reglementare, Culiță purta un iatagan turcesc, autentic, din panoplia străbunicului său care luptase la Plevna. Era ca un paloș, arcuit de la jumătate, greu că ar fi tras la pământ o făptură mai plăpândă. Comenduirea pieții, având în grijă ținuta corectă și bunele purtări ale ofițerilor, ar fi intervenit împotriva acestei toane puțin ridicole, căci stârnea zâmbete, dar Culiță se bucura de atâta renume, publicul îl adula într-atâta, că nici generalul n-ar fi îndrăznit să-l contrarieze. Câțiva ani mai târziu se afla în capitala Franței, la un concurs hipic. Bunica și mama merseră cu avionul, să-l vadă; la înapoiere căzură. Îndată Culiță se înscrise la școala de pilotaj și trecu în aviație. Ceea ce este ciudat, nu ajunse un aviator remarcabil. Singura lui faptă care făcu vâlvă, dar fu socotită mai degrabă o țicneală, sări din avion cu parașuta, după ce încredințase comenzile coechipierului; gestul nu era permis decât în cazul când nu mai exista altă scăpare. Totuși nu-l pedepsiră, poate datorită vechiului său renume. Comandantul escadrilei se duse repede cu mașina să-l culeagă din mijlocul câmpului; îl găsi scoțându-și combinezonul de zbor, sub care avea uniforma cavaleriei, inclusiv, cizmele cu carâmbi peste genunchi și cu rozeta caracteristică în față. Detractorii, vrând și insinueze că ofițerii de cavalerie aveau mai mult ifos decât inteligență, spuneau că ei poartă rozeta ca să nu-

și încalțe cizmele de-a-ndoaselea. Când sărise, Culiță avea și iataganul prins la centură.

Eu n-am sărit niciodată, n-a fost cazul; simt un regret, dar nu umilință, pentru această abținere, parașuta era un obiect sacru. L-am întrebat pe el și mi-a dezvăluit totul, cu sinceritate și inteligență, toate sentimentele lui și toate senzațiile căderii. Datorită lui am putut să descriu, într-o carte, săritura cu parașuta.

Într-o zi eram cu el pe Calea Victoriei, prin fața Poștei. Soarele ne bătea în față, și ochii lui albaștri aveau o strălucire stranie. O fată, care venea din jos, s-a oprit, fascinată, și i-a spus, fără să clipească:

— Ești frumos!

El i-a răspuns:

— Și tu!

Acolo, pe loc, într-o clipă, au hotărât să se căsătorească, și n-a rămas vorbă. Am fost la nuntă, după o săptămână, în biserica Domnița Bălașa. El era în uniforma de ceremonie a aviației, dar în locul stiletului aurit, purta iataganul, zăngănindu-l pe lespezi.

Abia după o oră au ieșit ai noștri de la direcție. Unii, care erau din oraș, sau aveau rude, au plecat cu trăsura. Cele trei doamne, pe care le însoțea directorul, plin de atenții, au fost conduse în aripa din partea opusă a terasei, unde erau câteva apartamente pentru profesori și o cameră de oaspeți. Pe mama mea au găzduit-o tot acolo, pentru o noapte, nu avea tren decât a doua zi dimineața. S-a găsit un pat pentru fiecare, și mai era unul pentru mama lui Bocancă, dar ea n-a îndrăznit să stea în cameră cu doamnele, ci a luat doar o pătură și s-a culcat pe coridor, lângă ușă. M-am uitat la fiul ei, care vedea ce se întâmplă, m-am întrebat ce-o fi în sufletul lui și m-am simțit foarte anapoda.

Pe urmă ne-a luat în primire un elev din ultima clasă și ne-a dus în pavilionul de la capătul platoului, unde erau dormitoarele. Pe drum ne-a spus că trebuie să-i spunem domnule, așa e regula, la fel trebuie să le spunem chiar celor din clasa doua, deși puteau să fie de vârsta noastră.

Am mers pe o șosea care tăia platoul în lungime; de o parte erau parcuri cu flori și cu arbori decorativi, iar dincolo de ele un șir de vile albe, prietenoase, toate în stilul școlii, locuințe pentru profesori, pentru personalul superior din administrație și pentru duhovnici. Erau mulți duhovnici, câte unul pentru fiecare clasă, desigur ca să creștem fără greș în frica lui Dumnezeu, cum scria pe statuia domnului Pretoreanu. Pe dreapta

drumului am văzut un grup de elevi, nu mult mai răsăriți ca noi, poate de clasa a doua sau a treia, jucându-se, așa mi s-a părut, la comanda unui duhovnic, cu sutana strânsă pe talie sub o centură cu diagonală, militărească. Duhovnicul îi fugărea pe copii, îi punea să se trântească la pământ, sau să îngenuncheze, îi ridica în picioare și iarăși îi fugărea, în toate direcțiile. Copiii alergau să rupă pământul, mi se părea că zburdă, la comanda „culcat!” se răsuceau în aer și cădeau la pământ cu fața la duhovnic, așa era regula. O asemenea joacă nu mai văzusem, părea un sport al pieilor-roșii, îmi tresaltă inima de plăcere, simțeam nevoia să mă amestec cu ei, să fug și să mă trântesc pe pământ la comandă, fără să-mi pese că stârneam praful și-mi prăpădeam hainele. Rămăsesem locului cu gura căscată, când conducătorul nostru a băgat de seamă și s-a răstit la mine să dau drumul la pas, că altfel… Restul n-am auzit bine, dar după ton am înțeles că era o amenințare; n-am pus-o la inimă, toate celelalte erau prea frumoase și continuau să mă bucure. Chiar a doua zi am înțeles că fugăreala și trântitul la pământ însemnau o pedeapsă, pentru indisciplină; am îndurat-o eu însumi, de multe ori, căci indisciplinat eram, ce-i drept, și nu m-am disciplinat nici până la sfârșitul școlii.

Pavilionul dormitoarelor, conceput de domnul Pretoreanu ca la Oxford, fusese proiectat pentru trei sute de elevi, iar acum, după război, numărul acestora crescuse la șase sute, și-avea să mai crească. La început, într-o cameră de dormit erau numai trei paturi; camera de alături, cu trei pupitre, servea ca loc de studiu. Pe urmă au scos pupitrele, au pus paturi, iar studiul s-a făcut în sălile de clasă, ceea ce nu însemna mare pierdere, dimpotrivă, fiind mai mulți laolaltă, duhovnicii ne mai pierdeau din vedere, găseam mai ușor mijloace de distracție. Mai rău a fost că în loc de trei paturi s-au pus patru, apoi cinci, șase, șapte, și-a început să fie înghesuială.

Am nimerit într-un dormitor mai mic, numai cu cinci paturi, care fusese înainte cameră de studiu. Am prins un loc în colțul odăii și lângă fereastră, cu un perete la cap, cu altul de-a lungul patului. De mic mi-au plăcut locurile mai adăpostite și mai luminoase. La colțul opus s-a așezat Culiță, iar pe partea cealaltă a camerei, Bocancă. Paturile celelalte s-au ocupat a doua zi.

Îndată după aceea, conducătorul nostru ne-a dus la magazie, în capul coridorului, și ne-au dat uniforme, pantaloni scurți, bluze, sandale și-o beretă englezească, împodobită cu emblema școlii. Crezusem că pantalonii

scurți se pun numai în orele de sport, pe urmă am aflat că făceau parte din uniforma de toată ziua, se purtau până dădea frigul.

Mereu uit de Trandafil, îl las deoparte, ca și când n-ar fi fost cu noi, în aceeași cameră. Și totuși, stăteam tot timpul cu ochii pe el, gata să-i ghicesc gândurile și să-i ascult vorbele. Nu doar fiindcă eram prieteni și copilărisem împreună; amândoi trecusem prin greul războiului, eu eram mai mult în casa lor decât într-a noastră. Pe deasupra, cum aș fi putut să uit că fără el, care vorbise atât de hotărât cu domnul Pretoreanu, n-aș fi intrat în școală?! Acum, când povestesc, după decenii, Trandafil îmi piere din minte, dispare adesea pe lungi perioade, eclipse. Eram mâhnit că nu reușise primul la examen, cum făgăduise, fără să șovăie, atât de sigur de sine că, împietrisem de admirație. A doua zi, când am intrat prima oară în sala de clasă și s-a strigat catalogul, în ordinea clasificației, prietenul meu era al douăzeci și doilea. Nu știu ce-o fi simțit el, n-a spus nimic, n-a tresărit, a rămas de-a indiferență totală; pentru mine a fost ca o măciucă în moalele capului. Puțin mi-a păsat că eram aproape ultimul, ba încă între supranumerari! Căci peste cele patruzeci de locuri cât trebuia să aibă o clasă, se mai adăugaseră zece, după examen. Mereu m-am întrebat dacă manevră aceasta nu o făcuse domnul Pretoreanu, ca să mă poată băga și pe mine în școală.

Domnul Pretoreanu, cu toate ocupațiile lui importante, continua să patroneze colegiul, și nu se mulțumea cu o participare simbolică; scotea bani din buzunar, sume însemnate, pentru îmbunătățiri și reparații, pentru bibliotecă, instrumente de muzică, sală de cinematograf și altele, ca școala să fie prima între toate, cea mai instructivă și cea mai plăcută. Mi-aduc aminte, de pilda, că noi am avut, în sala de conferințe, primul aparat de radio din oraș, și printre primele din țară, o uzină cu zeci de bobine mobile, care foloseau pe atunci la stabilirea acordului, cu zeci de butoane și de cadrane și, după cum se spunea, cu două duzini de lămpi, atât de puternic că putea să prindă posturi din toată lumea, chiar din Noua Zeelandă și Australia. Tot din banii lui se plăteau salarii suplimentare profesorilor, și prime de merit la sfârșitul anului, ca să-i atragă pe cei mai buni din țară.

Când după vreo lună domnul Pretoreanu a venit în inspecție și a intrat în clasa noastră, însoțit de director și de o suită întreagă, șeful clasei, instruit din vreme, a comandat „La rând, drepți!” ca la armată; noi am sărit și-am încremenit în picioare.

— Cine este acest băiat? a întrebat domnul Pretoreanu.

Băiatul s-a prezentat singur, după regula învățată:

— Cu respect vă raportez, excelență, că mă numesc elevul Vasiliu Vasile și sunt șeful clasei.

— Cine l-a pus șeful clasei?

— E primul la examen, a intervenit directorul, puțin cam fâstâcit, fiindcă întrebarea fusese parcă amenințătoare.

— După media la examen, primul este Alcibiade Trandafil!

Am rămas stupefiat o clipă, apoi mi s-au aprins obrajii de bucurie, deși era în mine și o rușine, că mă îndoisem. Ministerul făcuse altă clasificare decât a școlii, pusese în frunte orfanii de război, ca să nu rămână pe dinafară, și dacă-i așa, nimeni nu putea să se supere; se cuvenea să fie ajutați, fiindcă părinții lor muriseră pentru țară. Dar odată intrați în școală, era drept să se restabilească prima clasificare. Trandafil avusese media zece, fără o știrbitură, distanțat mult de următorul. De-atunci înainte nu m-am mai îndoit niciodată, și orice cuvânt a spus el, pentru mine a devenit lege.

Iar acum povestind, greu îmi aduc aminte care a fost patul lui în dormitor, cred că la mijloc, între mine și Culiță. Un pat la mijloc ar putea să pară mai bun, fiindcă are libere amândouă părțile, este mai accesibil, dar cui folosește cu adevărat această înlesnire? În realitate, un asemenea pat parcă îl bate vântul, și nici nu poți avea sentimentul că-ți aparține cu totul, că este un adăpost inviolabil. Când vecinii din alte camere vin să tăifăsuiască, unde să se așeze dacă nu pe patul din mijloc, aflat mai la îndemână? Nu mi-a plăcut niciodată să se așeze cineva pe patul meu, și chiar dacă era o ingratitudine, nu i l-am cedat lui Trandafil, cum socoteam că s-ar fi cuvenit, din recunoștință; m-am făcut că nu văd. Lui însă puțin îi păsa, mi-am dat seama, poziția patului îi era indiferentă; mai târziu am înțeles și de ce, fiindcă avea în el puterea să se izoleze de orice stânjenire, întocmai ca Odor, a cărui însușire de a-și face o viață paralelă cu a celorlalți oameni îl apăra de toate imixtiunile inoportune. Am ajuns să cred, cu timpul, că în privința forței lor de spirit, cel mai mare și cel mai mic dintre fiii domnului Alcibiade erau mult mai înzestrați decât ceilalți, aceasta fiind prima lor însușire; dar ei erau și cei mai dezarmați în lupta pentru viață, pentru simplul motiv că nu aveau noțiunea luptei. Ambiția lui Trandafil de a fi primul la examen, cum o declarase domnului Pretoreanu, urmărise numai să-l impresioneze, ca să mă protejeze pe mine. Și-apoi, a fi primul la examen, pentru el nu era un succes, ci o stare subînțeleasă, se născuse cu ea și nu putea s-o piardă, și-o cunoștea încă din vremea copilăriei noastre, și socotind-o, cu bună dreptate, o însușire moștenită, nu-și atribuia nici un

merit în dobândirea ei. Declinul lui, pe care eu însumi îl voi descrie, ar putea să contrazică afirmațiile de mai înainte; dar adevărul este că Trandafil nu și-a pierdut defel însușirile, ci, în clipa când l-a ajuns dezgustul de lume, a refuzat să le mai exercite și le-a ascuns în sine, izolându-se cu totul de o societate care nu-l meritase.

Primul lui conflict cu societatea nu s-a datorat defel unei frustrări personale, cum ar fi fost, de pildă, plasarea lui nedreaptă pe locul al douăzeci și doilea. Nu-mi aduc aminte să fi suferit vreodată când i se făcea o nedreptate, și i s-au făcut destule, din invidie și din ură, sau doar din prostie; totdeauna a rămas deasupra micimilor, cu fruntea într-un Olimp al său, inaccesibil celorlalți. Primul lui conflict cu societatea a fost, cred, un an mai târziu, abia trecusem în clasa a doua. Era printre noi un copil de credință izraelită, singurul în toată școala; tatăl său, un hangiu de pe la Suceava, avusese această ambiție, născută cine știe în ce depărtare, de a-și trimite feciorul la școala socotită cea mai bună din țară. N-am aflat ce eforturi făcuse, la câte uși ciocănise, dar uite că băiatul reușise și tatăl venise cu el de mână, nemaiîncăpându-și în piele de bucurie și de mândrie. Era un om înalt, corpolent, un haiduc, voinic, sănătos, roșu la față, jovial, bucuros de lume, oricât ar fi fost ea de nedreaptă. Căci nu-i prea mergea bine cu lumea, se vedea cât de colo, după îmbrăcămintea modestă, și după altele, după o tristețe și o neliniște ascunse sub o voie bună necontenită; și-apoi, altă dovadă de strâmtorare, venise și el pe jos de la gară, ducându-și feciorul de mână. Acesta, în nepotrivire cu taică-su, era o făptură firavă, cu privirea speriată și cu mișcări mici, de vrăbiuță. Atât că avea obrajii sănătoși, rumeni, și-n alcătuirea lui delicată părea să fie o forță ascunsă, capabilă să-l împingă înainte, peste obstacole; aveau să fie destule, așa e viața. Îl chema Iosif Mișu, chiar așa scria în acte, un diminutiv în loc de nume propriu. Era tot ce m-a mirat la el, încolo toate au fost firești, nu supăra pe nimeni că nu intra în biserică, nici că, pe de altă parte, asista la lecțiile de religie, deși era scutit de această învățătură, grea pentru noi, fiindcă aveam ca profesor un preot negru la față, încruntat și aspru, căruia mai bine i-ar fi stat ca demon. Mișu cunoștea limba idiș și reînvăța o frază azi, una mâine, pe cei dornici să știe; unii din noi ajunseseră destul de departe, puteau chiar să converseze, bineînțeles fără pretenții. Mișu ne mai arăta scrierea lui ebraică, de la dreapta la stânga, care ne umplea de uimire, fiindcă, deprinși cum eram cu a noastră, ni se părea nefirească și imposibil de-a fi învățată. La sfârșitul anului, când tatăl a venit să-și ia feciorul în

vacanță, Mișu trecuse clasa cu bine și se împrietenise cu toată lumea; nu fusese în ceartă cu nimeni, nimeni nu-i prilejuise vreo nemulțumire.

Îmi aduc aminte că toamna, când ne reîntorceam la școală, m-am întâlnit cu câțiva în Gara de Nord, la București, printre ei Mișu, care venea tocmai de la Suceava; era și tatăl lui acolo, nu-l lăsa singur, acum însă stătea puțin mai departe, să nu ne afume, căci trăgea din țigară. Pe mine, de astă dată nu mă mai conducea nimeni, mă simțeam trist singur, dar mă descurcam bine, și-aveam chiar bani să-mi cumpăr o plăcintă.

Iarăși uit că era și Trandafil acolo, venisem împreună și ne îmbărbătam unul pe altul, fără cuvinte.

Fiindcă trecusem în clasa a doua, cineva a spus cu o împăunare copilărească: „O să fim și noi domni de acum încolo!” Este adevărat că un an întreg domnisem pe toată lumea, de ni se umflase limba în gură, iar pe noi nu ne domnea nimeni.

— Domni?! a răspuns Mișu, între mirare și exclamație, cu un fel de amărăciune și îndoială.

Poate a fost o presimțire. În anul acela, cred că la Iași, s-a pornit o mișcare împotriva evreilor, s-a întins până departe, chiar și prin locurile noastre. După un timp s-a stins, dar a lăsat urme și mai târziu avea să izbucnească mult mai puternic. Noi nu ne-am dat seama, n-aveam destulă înțelegere pentru asemenea fapte; până în ziua când preotul l-a poftit pe Mișu să iasă din clasă și să nu mai vină la lecția de religie. Am și azi în ochi privirea băiatului, mirată și obidită, și chiar dacă socoteam că n-ar fi fost nici un motiv de suferință, ba dimpotrivă, mi-am dat seama că el primise o lovitură în inimă. Și pe deasupra, îi era frică; prin moșteniri ancestrale.

Atunci Trandafil s-a ridicat în bancă și a spus, în liniște, cu o forță înfrânată, care a făcut să încremenească toată clasa:

— Părinte, de ce-l alungați pe acest coleg al nostru? Credeți că o credință e mai bună ca alta? Îl apăr nu în numele religiei lui, ci al religiei dumneavoastră!

— Nu-i și religia ta, răzvrătitule? a strigat preotul.

— Nu, părinte! Mă lepăd!

S-a pornit o furtună în școală, s-a convocat conferința profesorilor și Consiliul de conducere, forul personal al domnului Pretoreanu. Pe Trandafil au vrut să-l elimine, câteva zile n-a fost primit la cursuri, a stat izolat în cameră; îl găseam pe patul lui seara, calm, dar închis în sine; nu vorbea nimănui, nici chiar mie. Ușa de la coridor avea geamuri, fără perdele, ca

duhovnicii să-și poată arunca ochii înăuntru, ori de câte ori treceau prin față.

Acum vedeam că se opreau la geam chipuri amenințătoare, elevi din clasele mai mari, care îl fixau pe Trandafil cu priviri furioase. Cred că n-ar mai fi fost mult ca în școală să înceapă o răzmeriță, poate pe Trandafil și pe bietul Mișu, care tremura ca un iepure, i-ar fi umplut de sânge, dacă nu venea domnul Pretoreanu, tunând și fulgerând, de-a îngrozit cancelaria.

— Nu admit ca în școala mea să prindă sămânța derbedeilor; nu vreau să tremure nimeni de frică!

Sigur, cum scrie pe statuie: numai frica de Dumnezeu și nici o alta!

S-a făcut ordine, pe preotul profesor de religie l-au mutat la altă clasă, Trandafil și-a reluat locul, în prima bancă, noul profesor nu l-a mai dat afară pe Mișu, dar el rămăsese cu o teamă în suflet, nu mai vorbea idiș cu nimeni și nu ne mai arăta scrierea ebraică.

Între timp se pornise o zarvă în lumea politică, unele ziare îl acuzau pe domnul Pretoreanu că ar fi vândut Cahalului, forța iudaică, de parcă ar fi existat pe tot pământul o forță care să-i poată cumpăra măcar un fir de păr din cap sau un deget de la mână. La Cameră fusese scandal în vreo două rânduri, se sfârșise cu încăierări violente, cu lovituri și insulte; era un deputat din Bucovina care se proclama apărătorul națiunii și vorbea cu revolverul în mână. Acest om l-a tras de barbă și puțin a lipsit să-l scuipe în față pe un episcop, care, într-un discurs, vorbise despre toleranță, nu cu alte vorbe decât ale Mântuitorului. Nu-mi aduc aminte ce făcuse cu această ocazie mitropolitul; încă nu aveam patriarh pe vremea aceea, biserica noastră se închina patriarhului de la Constantinopole, vechea cetate păgână, unde îi tăiaseră capul lui Constantin Brâncoveanu. Știu doar că mitropolit era Înalt Preasfințitul Miron Cristea, un om voinic, iubitor de cele lumești, rumen la față și cu buzele roșii. Personal nu am dovezi, deci nu pun mâna în foc pentru ce voi spune, dar umbla vorba că mitropolitul ar fi mare pui de lele, cel mai nevinovat dintre păcatele lui fiind, cum mi-a povestit mai târziu un slujitor al patriarhiei, că la mesele de post unde invita preoțime, i se aduceau pe taler fudulii de cocoș, semănând cu fasolea pe care o căpătau ceilalți, iahnie.

Liniștea la noi în școală era numai aparentă, cineva știa ceva, probabil, de aceea într-o zi l-au chemat pe tatăl lui Mișu, l-au poftit în cancelarie și i-au spus că ar fi mai bine să-și ia băiatul acasă. Ori de nu, să-l boteze.

S-au mai botezat și alții de la Mântuitorul încoace; mă gândesc la unul singur din ei, fiindcă povestea vieții lui mi-a stârnit multă durere. Scria muzică, în chinuri, și chinurile i le simt în mine, când îi ascult muzica; mi se pare de prisos să-i dau numele, cine mă înțelege îl știe, celorlalți degeaba le-aș spune. Acel om a fost nevoit să se creștineze pe la sfârșitul celuilalt secol, ca să capete o funcție mare, la Viena, patria muzicii. Era o ambiție? Sau altfel n-ar mai fi putut să scrie muzică? Eu, unul, nu pun nici un preț pe asemenea fapte, alții însă nu l-au iertat până astăzi.

Nu știu ce luptă a avut să dea cu el însuși tatăl lui Mișu, până să ia o hotărâre. Dar botezul s-a făcut, cu el de față, în sala de festivități a școlii; am fost acolo cu toții, și profesorii, și duhovnicii. Eu, ca unul ce fusesem botezat târziu și trebuiseră să mă bage în butoiul de varză, ne-având loc în cristelniță, eram curios să văd cum au să facă de astă dată. A fost simplu, l-au stropit de trei ori cu apă din căldărușă, întrebându-l de fiecare dată dacă se leapădă de Satana.

Oare domnitorului nostru Constantin Brâncoveanu i-ar fi crutat viața dacă se lepăda de credința creștină? Nu, sunt sigur, orice-ar crede istoricii; batjocura ar fi fost și mai mare. Pe Mișu, legionarii nu l-au cruțat când au venit la putere.

Stăteam lângă Trandafil, în timp ce episcopul, poftit să slujească spre a da mai mult fast convertirii, își ținea predica de încheiere, propovăduind încă o dată, a mia și a miliarda oară, înfrățirea între oameni; Mișu, în fața lui, stătea cu capul în pământ, roșu la față. Într-o margine, tatăl lui răsufla cu satisfacție, dar cine știe ce avea în suflet? Pe mine mă interesa Trandafil; atunci am văzut pe fața lui dezgustul, care avea să crească, în tăcere, până la culmea de unde începea indiferența cea mai deplină pentru tot ce însemna viața sa personală.

Capitolul 5

Duhovnicii, pedepsele. Marile bucurii, primele deziluzii. Lecția de istorie; cât e lumea de veche. Lecția de geografie; cât e lumea de mare

Până ce să alegem hainele, pe măsură, până să ne îmbrăcăm, să ne potrivim bereta pe-o sprânceană, până să ne admirăm în oglindă, se făcuse ora de masă; încă nu amurgise, cerul era roșu în partea apusului, la zenit

albastru, iar la răsărit vânăt; nu mă silea nimeni să mă uit la toate, însă nu puteam altfel, simțeam în mine o datorie, să nu las nimic nebăgat în seamă.

Toată școala se adunase pe platoul din fața dormitoarelor, în ordine militărească, fiecare clasă alcătuia un pluton, patru plutoane o companie, și două companii, un batalion, ca la armată. Era ceva atât de nou și nebănuit, că îmi tot venea să mă ciupesc, ca să fiu sigur că sunt treaz și nu visez basme. Clasa mea se afla în coada formației, veniseră aproape toți cu o zi înainte, se și obișnuiseră, ne dădeau sfaturi cum să ne aliniem, cu capul întors la dreapta. A doua zi au mai venit vreo zece, și a fost gata.

Mă uimeau spațiile goale dintre un pavilion și altul; sala de mese era la două sute de metri de dormitoare, și amândouă la cinci sute de metri de pavilioanele claselor. Pretutindeni se vedeau parcuri, terenuri de joacă și de instrucție, iar dincolo de ele începea pădurea de care nu ne despărțea nici o împrejmuire, ceea ce îmi trezea un sentiment de independență și o chemare spre aventură; am încercat să mă bucur de amândouă, le-am plătit însă cu felurite pedepse, căci prin ele se călca disciplina școlii. Disciplina mi-a plăcut mult în primele zile, cum îmi plăcuse fugăreala și trântitul în țărână; pe urmă m-a făcut să scrâșnesc și să spumeg.

Opt oameni de serviciu, în uniforma școlii au venit de la sala de mese, cu un vas smălțuit în mână și cu o cană, s-au împărțit câte unul la fiecare clasă, au trecut printre rânduri și ne-au dat să facem gargară cu o apă violetă, leșioasă, neplăcută, care se numea hipermanganat de potasiu. De trei ori pe zi, în opt ani, n-am mers niciodată la masă fără să facem gargară. N-am scăpat însă de molima cea mare, căreia i s-a ascuns numele, ca să nu ne sperie; școlarii s-au îmbolnăvit cu zecile, și ar fi fost sute dacă nu ne izolau, pe unii în dormitoare, pe alții în sălile de clasă, unde s-au adus paturi. Trei luni am stat așa, ca la pușcărie, decât că ne țineam de șotii, ceea ce făcea să treacă zilele repede. În afară de o mâncare mai bună, îmbogățită, ne mai dădeau, de două ori pe zi, între mese, slănină prăjită și câte un pahar de vin roșu. Unii schimbau slănina pe vin, se chercheleau binișor, se dădeau tumba prin paturi, făceau gălăgie și se luau la bătaie. Mă gândeam ce-ar fi făcut domnul Pretoreanu dacă ar fi aflat; ar fi închis școala în care își pusese atâtea năzuințe? Poate doar ar fi tras cu carabina în aer, felul lui de a-și manifesta o nemulțumire.

După ce-am făcut gargara, ne-am dus cu frontul în sala de mese; cei noi nu prea puteam să ținem cadența, ceilalți ne loveau cu picioarele, dar, de bine de rău, am ajuns, am urcat scările cu parapetul de piatră sculptată. Și

aici, ușa monumentală, că puteam să intrăm câte patru, avea o arcadă brâncovenească deasupra, iar în părți coloane albe. Coloanele erau caracteristice, prin ele arhitectura școlii, cu pavilioanele atât de risipite, căpăta unitate. Toate mă uimiseră, dar sala de mese depășea în chip copleșitor cele ce văzusem mai înainte, nu-mi închipuisem că undeva pe pământ era nevoie de o asemenea construcție, și că oamenii puteau s-o facă. Intrând, m-am pomenit între două rânduri de mese, care se duceau până departe, ca un câmp alb de zăpadă; la capătul lor, unde perspectiva reducea toate dimensiunile, era o estradă cu două trepte, într-o nișă, și în mijlocul ei stătea nemișcat, în picioare, un elev atât de mic că nu înțelegeam cum fusese primit în școală; mai târziu, când a coborât de acolo și a trecut pe aproape, nu mi-am crezut ochilor că era unul și același; ca să mă uit la el trebuia să-mi dau capul pe spate.

Ne-au împărțit la mese, câte cinci pe o parte, cinci pe alta și așa am rămas tot anul, fiecare cu locul nostru. În capul fiecărei mese ședea un duhovnic, cu ochii asupra noastră. Cei care ne supravegheau în restul zilei n-ar fi fost destui, în ajutorul lor veneau duhovnicii de rezervă. Nu știu unde se duceau și ce făceau după aceea și nici nu puteam să-i deosebim pe unii de alții. Fizionomia lor era prea asemănătoare, îi confundam permanent, mai ales că nu le știam numele; nu le spuneam „părinte”, ci „domnule”, dar cu un ton spăsit și cucernic, altfel decât ne adresam profesorilor; pronunția făcea parte din ceea ce învățam în primele zile, odată cu mersul în cadență; cine nu și-o însușea ușor avea de îndurat și batjocură și pedeapsă. La început am încercat să le găsesc trăsăturile personale, așa cum făceam totdeauna cu oamenii, ca să-i deosebesc pe unul de altul prin ceea ce au caracteristic în fire și înfățișare. A fost imposibil, am renunțat, toți erau de aceeași statură mijlocie, cu aceeași față palidă, cu buzele subțiri și vinete, cu ochii apoși, fără culoare, dar ageri, că nu le scapă nimic din vedere. Toți aveau părul castaniu, pieptănat lins pe spate, lăsând să li se vadă fruntea îngustă și necutată, ca oamenii care nu se gândesc să păcătuiască. Dacă adaug sutana neagră, întru totul asemănătoare una cu alta, e ușor de înțeles că nu mai rămânea nimic al unuia, altfel decât al altuia, așa că degeaba ar fi avut nume, ca oamenii. Nu mâncau odată cu noi, ci doar stăteau în capul mesei, să ne observe, de aceea înghițeam cu noduri. Dacă vreunul din noi nu se purta bine, fie doar că scăpa furculița în farfurie și făcea zgomot, îl pedepseau, îl puneau să stea în picioare în văzul întregii săli de mese. Câte unul protesta, făcea gălăgie și tocmai așa atrăgea atenția, toate capetele se

întorceau spre el, spre o și mai mare rușine. Am fost și eu pedepsit, de cele mai multe ori fără vină, duhovnicul avea drept de viață și de moarte, pe cei lingușitori îi lăsa în pace, închidea ochii, nimeni nu venea să judece. Așa s-a adunat în mine multă mâhnire, amestecată cu ciudă și amândouă au dus la o revoltă ascunsă; iluziile din prima zi s-au risipit repede. Dar am învățat o șiretenie, primeam pedeapsa fără o vorbă, oricât ar fi fost de nedreaptă, căci de multe ori plăteam pentru altul. Dacă tăceam nu mă vedea nimeni, doar câte unul din întâmplare, capetele nu se întorceau spre mine, cum ar fi fost dacă ridicam glasul. Apoi mă mai foloseam de un șiretlic, stăteam cu genunchii îndoiți, era mai obositor, dar pierdeam simțitor din statură; așa atrăgeam și mai puțin atenția. Mai rea și mai usturătoare era pedeapsa de a te duce și a sta nemișcat pe estrada din fundul sălii de mese, ca un sfânt pe pereții bisericii, sub ochii tuturora, cum văzusem în prima seară. Am suferit și această pedeapsă, în câteva rânduri; dacă s-ar fi repetat mai des, poate ajungea să-mi devină indiferentă. Prima oară însă, când am mers cu capul în pământ printre cele două rânduri de mese, fără să văd nimic în stânga și-n dreapta, dar știind că sute de ochi sunt îndreptați spre mine, am intuit groaza și deznădejdea comandantului care merge spre locul de execuție, îmi ardeau obrajii și-mi pocneau urechile la bătăile inimii, toate se învârteau în jur cu viteză amețitoare, nici azi nu înțeleg cum de mergeam în linie dreaptă. Când am urcat pe estradă, mi s-a părut că urcam treptele eșafodului și când m-am întors cu fața, să mă vadă toată lumea, parcă simțeam deasupra mea legănându-se ștreangul. Totdeauna pe urmă m-a îngrozit, și astăzi face să tremure carnea pe mine, gândul execuției capitale. Nu știu ce nevoie a avut Tolstoi să vadă cum se taie capul unui om, la Paris, în Place de la Greve. Și când am îndrăznit să ridic ochii din pământ, la locul meu de supliciu, n-am rămas cu ei asupra meselor, de unde mi se părea că toată lumea se uită la mine, ci i-am îndreptat spre luminatorul din mijlocul plafonului, ca o cupolă. Iar acolo am văzut scrise cuvintele de pe statuia domnului Pretoreanu: „…crescuți în frica lui Dumnezeu, dar numai a lui Dumnezeu.”

Am fost un școlar nesupus, am dat mult de furcă duhovnicilor, și multă inimă rea am făcut bietei mele mame, care tremura de frică să nu mă dea afară din școală. Dar am scăpat și, nu mulți ani mai târziu, când am aflat câte ceva din învățătura lui Jean-Jacques Rousseau, dreaptă sau strâmbă, despre zestrea cu care vine copilul pe lume și cum se degradează ea printr-o educație nepotrivită, mi-am amintit cu ce dragoste privisem toate din jur, toate părându-mi-se frumoase și minunate, în primele zile.

Frumoasă a fost seara, după ce-am ieșit de la masă și am avut o oră liberă, să ne plimbăm unde ne-o plăcea înainte de a merge la culcare. M-am dus fuga s-o văd pe mama, am stat de vorbă pe terasă; știam că îmi va fi greu fără ea, dar deocamdată îmi era bine. Venise și Culiță, și cele trei doamne îl mângâiau toate deodată, încurcându-și mâinile pe obrazul lui sau în părul blond, pe care încă nu i-l tunsese. Și tunsul avea să fie o tristețe.

Numai Bocancă nu venise, poate de rușine că, mama lui dormea pe jos, lângă ușa odăii de oaspeți.

Și încă mi se părea frumos, cum seara, la culcare, duhovnicul casei, care și aici avea drept de viață și de moarte, ne-a adunat pe sală și ne-a dus la spălător cu șirul, dându-ne cadența cu fluierul, așa cum eram, goi până la mijloc, cu prosopul pe umeri, cu săpunul într-o mână, cu periuța de dinți în alta. Nu exista goarnă, ca la cazarmă, ora de culcare se anunța cu un clopot, căruia pe urmă i se adăugau fluierele duhovnicilor; la fel se întâmpla dimineața, și iar ne duceau cu șirul la spălător, unde nu curgea decât apă rece, dar iată ceva de care nu mă voi plânge, mi-a făcut bine.

În prima dimineață, momentul cel mai frumos a fost când ne-a scos afară și am făcut un sfert de oră gimnastică, apoi alt sfert de oră am alergat prin pădure. Era pădure de fag, tânără, cu frunza crestată pe margini, care începea să pălească de toamnă. Se simțea răsuflarea pământului și a copacilor, iar eu goneam pe cărare, prin frunzișul căzut cu anii, și gâfâiam cu voie bună. Abia pe urmă am mers la ceai, după ce am făcut gargară cu hipermanganat de potasiu. La ceai nu ne-a dat altceva decât un colț de pâine; mi-a fost deodată teamă că nu o să mă satur, cum mă temeam acasă, când tăiam o pâine în patru. În recreația mare ne-au mai adus câte o felie de pâine, unsă cu miere, și atunci mi-a venit puțin inima la loc, dar nu pentru multă vreme.

La clasă am mers cu frontul, duhovnicul se ținea pe stânga noastră și ne dădea cadența, cu fluierul; nu mă enerva, aveam bunăvoință. Apoi dimineața era frumoasă, adia un zefir blând, aducând miros de must dulce; pe dealurile vecine erau vii și tocmai începuse culesul. Pe sus zumzăiau viespile, se adunau din zări, se duceau fuga, să se înfrupte, iar eu, deși în front și în cadență, mă simțeam liber cum nu fusesem niciodată.

Ne-am adunat toate clasele în umbra bisericii, preotul a spus o rugăciune, un elev a spus Tatăl nostru, apoi am cântat în cor o invocație semeață și amenințătoare: „Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați, căci cu noi este Dumnezeu!” Cei nou-veniți nu cunoșteam cântecul,

ne luam după ceilalți, cu jumătate de gură. Vocile baritonilor și bașilor făceau să vibreze aerul în curtea închisă din toate părțile, era ceva solemn și înfricoșător, simțeam că neamurile, dacă ar fi auzit, s-ar fi plecat fără discuție, dar n-am știut, nu știu nici astăzi de cine era vorba, că dacă ar fi să mă gândesc la turci, ei de mult nu ne mai asupreau credința. Vocile sopranilor, copii din primele clase, cu o sonoritate pură și cristalină, cu o altă forță de penetrație, aeriană, se ridicau la cer în loc să lovească în ziduri și pluteau transparente pe bolta albastră. Aveau să se schimbe cu timpul, începând prin a gâjâi, sparte și nesigure, până să devină mature, definitive, voci bărbătești de bas, tenor și bariton. Atunci aveau să exprime altceva decât nevinovăția copilăriei, alte sentimente, și nu doar iubirea de oameni, ci și disprețul sau ura.

Înainte de prima oră aveam un răgaz, să ne revedem lecțiile, și cum în ceea ce privea clasa noastră nu era cazul, am cerut voie să merg la mama, care tocmai se pregătea de plecare. Cele trei doamne au plecat cu trăsura școlii, și până la cotitură au tot fluturat batistele pline de lacrimi, luându-și rămas bun de la Culiță, care le urmărea cu indiferență. Mai era un loc, pe scăunelul din față, au poftit-o pe mama, să meargă cu ele, dar ea a mulțumit și s-a dus pe jos, cu mama lui Bocancă. Nu mi-a dat sfaturi, nu i-am făgăduit nimica, nici nu ne-am prăpădit cu firea la despărțire, așa era felul nostru. Când mama a ajuns la cotitură, fără să facă semn cu batista, fără să se uite în urma, și s-a pierdut în pădurea de fagi tineri, am simțit o durere rece în inimă și am înțeles că în clipa aceea copilăria mea se sfârșise. Nu fusese fără asprimi și fără suferințe, așa că nu-mi era frică de asprimile și suferințele viitoare. Zece minute mai târziu mă aflam în clasă, la lecția de istorie, ascultând cu o încântare uimită despre faraoni și piramide. Era o descoperire uriașă, nu știam cât este lumea de veche. Iar în ora a doua, la geografie, am aflat cât este de mare. Cred că atunci s-a născut în sufletul meu dorința de a străbate tot pământul. Și nu-mi închipuiam că ar putea să fie vreo piedică.

Capitolul 6

O fată tânără pe patul morții. Obsesia spălătoreselor, genul feminin al nostru. Cortegiul Istoric, Arcul de Triumf, cucuveaua. Pelicula aprinsă, panica. Pagube nedespăgubite

După o copilărie în care cunoscusem oameni de tot felul, o lume binișor populată, acum rămăsesem singur, lumea aceea era pierdută, n-aveam să mă mai întorc niciodată în sânul ei, puteam cel mult să-i duc dorul în zile de cumpănă. Acum, în jurul meu se năștea altă lume, cu totul diferită de prima, și chiar eu eram altul. Numai Trandafil venise cu mine, din trecutul nostru lăsat în urmă. Lumea aceasta nouă începea să se populeze și ea cu oameni de tot felul. După Culiță și după Bocancă au apărut alții, i-am văzut din prima seară, numai că nu i-am cunoscut dintr-o dată. Ne-am adunat cincizeci de suflete într-o clasă, ar fi trebuit să fie numai patruzeci, așa se fac lecțiile mai bine, n-am însă dreptul să cârtesc, fără cele zece locuri peste număr nici Dumnezeu n-ar fi putut să mă bage în școală. Eram ca pe o corabie, am pornit împreună, de la acele prime ore de istorie și geografie, am călătorit opt ani și am descoperit lumea, cu tot ce s-a scris despre ea vreodată. Oricât parapon aș avea în suflet, pentru ce-am văzut mic și păcătos la oamenii puși să ne crească în frica lui Dumnezeu, n-oi ascunde ce minunat a fost drumul nostru, semănat cu file de carte, ce mănoasă a fost învățătura, cât ni s-au deschis ochii și mintea, cât ne-a crescut sufletul, chiar dacă a trebuit să cunoască și scârba. Unii dintre noi au rămas în urma, alții n-au ajuns niciodată. Primul dintre aceștia, pe care îl țin minte, a murit în clasa a treia. I-am uitat numele, era un băiat sfios și cuminte, cu purtări delicate, de aceea ii spuneam domnișoara. N-a apucat vârsta faptelor de vitejie, ca să arate ce este în stare și să dezmintă porecla. Într-o zi s-a dus la infirmerie, îndoit de mijloc, cu dureri mari în pântece; doctorul i-a pus termometrul, și cum nu avea o temperatură alarmantă, l-a trimis la cursuri, învinuindu-l că simulează. Simulau mulți când voiau să stea câteva zile la infirmerie, să trândăvească, să nu iasă în viscol dacă era iarnă, sau să scape neexaminați când nu știau lecția. Unii luau aspirină să le crească temperatura, alții se culcau pe ciment să răcească. Mai adesea însă se măsluia termometrul, într-un moment când infirmierul nu era atent, ceea ce se întâmpla rar, fiindcă altminteri omul cunoștea obiceiul și stătea cu ochii în patru; se cerea iuțeală, să faci treaba într-o clipă, să dai bobârnace în vârful instrumentului, ca să urce mercurul. Dar nici prea mult, că nu te mai credea nimeni; se cerea dibăcie. Erau unii care făceau să crească temperatura fără să pună mâna pe termometru, frecându-l la subțioară, strângând tare brațul și mișcându-l într-un anumit fel, fără să se vadă. În sfârșit, cei mai înrăiți erau capabili să-și mărească temperatura de-a binelea, la voință, nu știu cum, poate printr-o încordare lăuntrică. La infirmerie era

bine, mai ales pe frig și pe vreme urâtă, bătea în geam ploaia sau viscolul, bâzâia caloriferul, plutea în aer o pace dumnezeiască. Și astăzi, când mă gândesc mă apucă o moleșeală dulce.

Bietul băiat a stat încovoiat toată ziua, nu s-a atins de mâncare, era alb la față, s-a zvârcolit și a gemut toată noaptea, iar dimineața, când doctorul n-a mai avut încotro și l-a trimis repede la spital, cam speriat pare-se, era prea târziu; fusese apendicită, perforase, urmase septicemia. A rămas un loc gol în bancă și noi am mers mai departe.

Nu după mult timp a murit Delia, fata domnului Tocineanu, pictor cu un talent discret și nobil, care ne învăța istoria artei, peste programul obișnuit al școlilor, așa hotărâse domnul Pretoreanu, ca să nu lipsească nimic educației noastre. Pe Delia nu o știam, ca pe fetele directorului, mai zvăpăiate; auzisem de ea, ar fi fost cam de vârsta noastră, mi-o închipuiam când într-un fel, când în altul, îi tot schimbam înfățișarea, dar simțeam că ea nu putea să fie decât altfel, nu izbuteam s-o descopăr fiindcă îmi lipsea un punct de plecare; știam doar atât, că există, și n-aveam liniște să nu aflu cum arată la față. Aș fi vrut s-o văd măcar o dată, să apară la geam, să dea perdeaua la o parte. Am văzut-o pe catafalc, în biserică. Era iarnă, n-am avut de unde să luăm flori, am îmbrăcat catafalcul în ramuri de brad și când am dus partea mea, am privit-o. Dar n-am putut să mă opresc la ea, am trecut dincolo, n-am văzut dacă era frumoasă, am înțeles doar că murise; așa, toate închipuirile mele dinainte nu mai aveau sprijin, deveneau neființă. În cartea de muzică era o baladă, „O fată tânără pe patul morții”; o intonasem în minte cu inima ușor întristată, doar atât, fiindcă nu puteam crede, nu puteam să-mi închipui o fată tânără moartă.

Moartea Deliei, pe care nu o cunoscusem, m-a urmărit multă vreme, cu o durere grea, dar nedefinită, căci n-aveam cum s-o refer la o ființă care fusese vie mai înainte. Pentru mine Delia a rămas întruchiparea morții, egală pentru toți oamenii și anonimă.

Dintr-atât nu s-a micșorat noua mea lume, căreia necontenit îi creștea numărul, adăugându-i-se profesorii, elevii mai mari care ieșeau în frunte prin vreo faptă de ispravă, cum au fost bunăoară cei din echipa de fotbal, când au jucat la București și au luat cupa școlilor. La întoarcere i-am întâmpinat cu urale, jos, pe terenul de sport, și i-am dus în brațe până în vârful dealului. Apoi s-au ivit în lumea noastră și unii mai mici decât noi, care ne atrăgeau atenția prin fapte frumoase sau urâte, de-i scoteau în față, să-i laude sau să-i arate cu degetul.

Tuturor acestora, buni sau răi, li s-a adăugat domnul Șandor, șeful uzinei și, totodată, operatorul cinematografului. Și Costică Păltineanu, portarul, care, neexistând poartă, nu avea altă treabă decât să sune clopoțelul pe coridoare, la recreații. Era un om înalt, dacă l-ai fi măsurat cu metrul; părea mărunt, fiindcă avea o cocoașă enormă. Când intram la examene, stătea în fața ușii, și pentru un leu sau pentru un pachet de tutun ne lăsa să-i punem mâna pe cocoașă. Am încercat și eu, o singură dată, dar cocoașa n-a folosit la nimic, am căzut de mi-au pârâit oasele. Mai târziu, când crescusem mărișori și ne era gândul la fete, ne zgâiam la picioarele spălătoreselor care veneau la dormitoare cu rufele în coșuri mari puse pe cap, de le-ar fi putut rupe gâtul, cocoșatul se dădea pe lângă noi și ne șoptea la ureche: „Pe care o vreți? Dați-mi un pol și v-o aduc diseară în sala de muzică!” Polul l-a luat de multe ori, dar niciodată nu s-a ținut de cuvânt, am așteptat degeaba. Nimeni nu poate sa știe mai bine ca mine, fiindcă eu aveam cheia de la sala de muzică.

Spălătoria era departe, dincolo de ultimul pavilion, ne uitam într-acolo, ieșeau aburi pe ușă, așteptam să iasă și-o fată, cu fusta sumeasă, și ne auzeam inima bătând nu în piept, ci în fundul urechilor, pocnind să le spargă. Spălătoresele reprezentau pentru noi genul feminin, în deplina lui cuprindere.

La vreo lună și jumătate după ce începusem școala, a fost vorba să mergem jos, în oraș, la paradă, cu prilejul încoronării de la Alba Iulia. Se făceau serbări în toată țara, bulevardele erau împodobite cu tricolorul, cânta fanfara, defilau școlile și armata prin fața tribunei de unde priveau capii județului, cu prefectul în mijloc, în frac și cu decorații. Făcusem exerciții de mers cu frontul și de bătut pasul după muzică, însă a fost degeaba, în ziua parăzii a început să plouă mărunt și rece și s-a hotărât ca noi, cei mici, să rămânem în școală. N-a trebuit să treacă mulți ani până ce serbările și parăzile să mă plictisească, făceam totul să capăt scutire, frecam termometrul și intram la infirmerie, călcam strâmb să-mi scrântesc glezna, mă înarmam cu diagnosticul scris de medic: „Entorsă a articulației tibio-tarsiene stângi” – sau drepte. E ciudat că de pe urma acestor exerciții hazardate, în loc să rămân cu vreun beteșug, mi s-au întărit gleznele, că niciodată în viața de mai târziu, oricât aș fi călcat de strâmb, n-am făcut entorsă.

Acum însă, la prima paradă, mi-a părut rău că n-am luat parte, m-am învârtit pe terasă, privind în vale, parcă se auzea fanfara în depărtare, și

răsunau uralele; de-abia așteptam să vină ceilalți, să povestească. Pe atunci nu exista radio, nu puteai să afli nimic ce era dincolo de vârful nasului, toate se petreceau ca în beznă. Defilarea din oraș a trecut nebăgată în seamă, ceea ce nu făcea să-mi treacă regretul. Peste vreo două săptămâni am văzut la cinematograf, proiectate de domnul Șandor, serbările de la Alba Iulia, cu altă strălucire decât ar fi putut să aibă cele din capitala județului. Am cam uitat cum a fost, mai bine țin minte defilarea de la București, pe șoseaua Kiseleff. Pelicula era proastă, ștearsă și tremurată, caii mergeau țepeni și oamenii țopăiau, cu mișcări repezite. Mult m-a mirat că roțile tunurilor se învârteau de-a-ndoaselea. Regele și Regina au trecut călare pe sub Arcul de Triumf, ridicat în pripă, din materiale proaste. S-a ruinat repede, a fost o rușine, dar își făcuse treaba. Calul Regelui parcă nu l-am văzut, mă uitam mai mult la Regină, care era falnică și frumoasă, pe un cal alb ca spuma laptelui. Pe urmă a venit Cortegiul Istoric, așa s-a numit, au defilat Traian și Decebal, apoi domnii și voievozii, leit cei din carte, Dragoș, Alexandru cel Bun, Mircea, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, n-a lipsit unul; ma uitam, mi se păreau adevărați, reînviaseră pentru ziua aceea de bucurie. N-aș fi vrut să cred că erau actori, adunați de prin teatre, cu ghioage de lemn, cu coifuri de hârtie vopsită, îmbrăcați în haine mâncate de molii.

Reprezentația mi s-a părut vulgară, figuranții păreau plictisiți și cu gândul aiurea, nu-și dădeau nici măcar un pic de osteneală să-și însușească o câtime din mândria voievozilor noștri. Pe urmă s-a mai întâmplat să circule o poezie, o batjocură a unui poet fără bun-simț, care povestea cu vorbe sonore, dar nesărate, încăierarea voievozilor într-o tavernă unde merg să se cinstească după defilare. Și uite așa, Mircea îl înjura de mamă pe Pătrașcu, Vlaicu Vodă îi dădea cu buzduganul în cap lui Vlad Țepeș. Cei mai naivi dintre ascultători, sau cei încă necopți la minte, puteau să creadă că se povestea o întâmplare petrecută aievea cu măritele figuri din trecutul nostru și râdeau ca proștii în loc să-și verse mațele. Abia la urmă se dezvăluia că voievozii erau figuranții Cortegiului Istoric de la încoronare.

Eu însă, mai târziu, am avut norocul să văd aievea Cortegiul Voievozilor, oameni vii, adevărați, nu fantoșe, și dacă nu erau chiar toți câți învățasem la școală, în schimb nu le lipsea nimic din duhul acelor veacuri când trăiseră fiecare. Mersesem de zeci de ori în ținutul de peste munți numit atât de frumos Transilvania, pentru a cărei alipire la vechea țară se duseseră lupte grele, atât pe front, cât și în cancelarii.

Domnul Pretoreanu luase parte și la unele, și la altele, le știa mai bine decât istoricii. Ne-a spus și nouă totul, de-a fir-a-păr, așa era obiceiul, o dată pe an, în zilele dinaintea vacanței mari, să ne adune în sala de conferințe, un amfiteatru cu o mie de locuri, și să ne vorbească despre evenimentele trăite în lume în ultima vreme. Nu era un raport, ci o sinteză și o interpretare, făcută cu cel mai ascuțit spirit, cu argumente de necombătut, acestora adăugându-li-se elocința lui extraordinară, căreia nu putea să-i reziste nici o forță potrivnică. Domnul Pretoreanu era inimitabil, și așa a rămas până în pragul morții, chiar când paralizase și mergea cu căruciorul electric. Mult dor îmi sădise el în suflet să cunosc ținutul de peste munți, am fost acolo în zeci de rânduri, căutând fel de fel de drumuri, ca, pe cât se putea, unul să nu semene cu altul și să mă ducă la o nouă descoperire. Într-un târziu al vieții, când credeam că nu mai am nimic de văzut, am mers, mai mult pentru plăcerea mea personală, pe plaiurile de la nord de Sibiu, luminate cald și auriu de un soare tomnatic. Nu pot trece peste o întâmplare din afara povestirii, cum pe lângă Jina, un sat de pe platou, am întâlnit o fătucă sărmană, îmbrăcată cu o bluziță cenușie și cu o fotă aproape în zdrențe. Mergea zorită și tot întorcea capul spre noi, care veneam pe drumeag din urmă. Ar fi vrut să scape, am ajuns-o, și atunci a fugit pe câmp vreo douăzeci de metri, unde a rămas speriată și obidită. „Unde mergi?” am întrebat-o. „La Jina!” Trebuia s-o fi văzut pe ea ca să simți ce muzică amăruie era în acest nume. „Și de unde vii?” „De la Apold, am fost la cules de struguri, iar acum merg acasă.” „Cât ai câștigat? „Trei poli.” Nu putea să mintă, chiar dacă se temea că am urmări să-i luăm banii. „Și în sân ce ai?” Își tot apăra bluza, să nu se vadă că avea ceva pus bine acolo. A ridicat ochii spre noi și a răspuns, speriată, ca și cum ar fi venit sfârșitul și n-avea cum să scape, era victima noastră: „Doi struguri.” Îi primise, îi furase? Poate îi ducea maică-sii, sau fraților. I-ar fi dat, numai s-o lăsăm în pace. Bani de la noi n-a vrut să primească, a plecat repede, puțin adusă de umeri, apărându-și bluza cu mâna. Niciodată n-am să uit glasul ei speriat, care în urechea mea suna jalnic: „Doi struguri.” La timpul Unirii, nu se născuse.

Pe urmă a început altceva, care m-a îmbărbătat, făcându-mă să uit neînțelegerea noastră cu fetița sărmană. Am coborât pe un drumeag primitiv, în serpentine strânse, și am ajuns în Valea Frumoasei, care merge la Șugag, apoi la Apold, unde dă în șoseaua mare, de Alba Iulia. Șugag nu-mi place cum sună, dar celelalte, ce muzică mândră au în ele! Era în a doua parte a după-amiezii, și cum venea seara, am întâlnit oameni întorcându-se

din jos, fusese târg undeva și se grăbeau, să nu-i prindă noaptea. Dar mi se părea mie că se grăbeau, judecam după mine, ei mergeau cumpănit, cu solemnitate, în pas cu istoria lor seculară. Am tras în șanțul drumului, să aibă loc caii, căci toți oamenii veneau călare, cu o mână pe frâu, cu alta în șold și cu privirea mândră îndreptată înainte. Și deodată am avut o revelație, am simțit cine erau ei în realitate, căci nu puteau fi țărani din zilele noastre, de pe Valea Frumoasei, sau de sus, de la Jina, Poiana Sibiului și Săliște, ci veneau de departe, din urmă, din tot timpul istoriei, de secole și din toate părțile țării. Așa au trecut prin fața noastră, și toți câți eram împreună am văzut pe regele Decebal în fruntea tuturora, urmat de toți voievozii și domnitorii, plini de demnitate și trufie. Doamnele și domnițele lor îi însoțeau, de asemeni călare, și nu stăteau degeaba, ci toate torceau lână, în legănatul calului.

Unirea și încoronarea de la Alba Iulia, fără de care n-aș fi ajuns niciodată în locurile acelea, au fost întâmplările cele mai importante din anul când îmi începeam învățătura la Colegiul domnului Pretoreanu. Războiul se terminase, dar lăsase urme. Se născuse o lume stricată, care s-a pus pe blestemății, pe crime și jafuri. Erau și alte necazuri, și chiar Arcul de Triumf, făcut din paiantă, putea fi unul dintre ele. Mi-l aduc aminte, era fălos când l-am văzut prima oară, pe urmă a început să se ruineze. Arhitectul care făcuse planurile, unul din cei mari ai vremii, cu un renume nedezmințit până astăzi, se gândise să-l facă din piatră. „Poemul din piatră al gloriei românești”, așa i-a spus cineva, cu vorbe mărețe. Dar era nevoie de douăzeci de milioane, atât se socotise, și guvernul n-a dat decât două, zece la sută! Cine nu crede, să întrebe pe cei bătrâni, sau mai bine să caute în ziarele vremii Și-atunci, fiindcă era nevoie de el, l-au făcut la iuțeală, un schelet de lemn tencuit pe deasupra, care să țină de azi pe mâine. Când a fost gata, i s-au pus și sculpturile, dar nu de bronz, cum erau prevăzute, ci de ipsos.

Odor, care avea darul să se afle în mai multe locuri deodată și nu fabula, totdeauna am recunoscut adevărul spuselor sale, mi-a povestit cum într-o noapte, la ora când ies strigoii, se afla la șosea, într-una din plimbările lui zănatice. Atunci a văzut un om, o fantomă, în cămașă de noapte, albă, lungă de mătura praful, cum a ieșit din tufișuri, cu un ciocan mare în mână. În vârful unui castan cobea o bufniță cu strigătul ei lugubru care îmi face frică. Văzându-l pe Odor, omul l-a așteptat să se apropie, apoi i-a spus: „Hai de m-ajută!” L-a pus să stea lângă o statuie, s-a urcat pe umerii lui și a început

să dea cu ciocanul. Cădea moloz, dar Odor nu se uita să vadă de unde și nu știa ce se întâmplă. Pe urmă omul l-a mânat înainte, a luat pe rând toate statuile de ipsos și le-a spart capul. Bufnița striga tot mai tare din întuneric, părând că se bucură. Odată treaba sfârșită, omul l-a poftit pe Odor să se odihnească pe o bancă, s-a așezat și el alături și au stat de vorbă până s-a luminat de ziuă. „Ce-ai spart?” a întrebat Odor. „Capetele.” „Și de ce?” „Am dreptul, sunt ale mele și nu vreau să le spele ploaia. Cu fiecare pojghiță care se duce, gândirea mea se denaturează; nu vreau ca mai târziu să mă judece oamenii pentru o lucrare făcută nu de mine, ci mai mult de ploaie!” Odor se gândea, și eu cred la fel, am fost de multe ori victimă, că ploaia ne aduce multă pagubă, ștergând ideile noastre adevărate. Dar pe mulți îi ajută, se miră și ei până unde poate să-i ducă, undeva unde n-ar fi ajuns niciodată singuri.

Chiar dacă aș fi vrut să mă îndoiesc de povestirea lui, curând au venit zvonuri, poate s-a scris și în ziare, că într-o noapte, sculptorul care făcuse statuile le-a spart cu ciocanul. Poate doar bufnița să fi fost închipuirea lui Odor, însă aceste închipuiri erau pentru mine mai mult decât fapte adevărate.

Arcul de Triumf trebuia să fie acolo, într-o anumită zi, și pe urmă n-avea decât să vină potopul. Întâmplarea semăna cu ceva dintr-un film pe care tocmai îl văzusem, prin strădania domnului Șandor, prin strădanie, fiindcă nu făcea o muncă ușoară; pelicula, fiind proastă, se rupea când ți-era lumea mai dragă, trebuia să aprindă lumina ca s-o lipească, și se înțelege ce freamăt de protest se năștea în sală, ce strigăte: kix! kix! Vorbă uitată astăzi; nu lipseau nici fluierăturile, nici huiduielile, cu toate lecțiile de bună-cuviință care ni se făceau, cu toată prezența duhovnicilor puși să ne supravegheze și să ne învețe purtarea cucernică. Dar erau și ei oameni, aveau și ei pasiuni, și dacă filmul se rupea în partea cea mai palpitantă a acțiunii, cum să nu-și piardă firea, să nu tropăie și să nu fluiere împreună cu toată lumea?

Nu-s mulți ani de când s-a auzit că undeva în lume, parcă la New York, când se transmitea la televiziune un celebru meci de box, pe care l-am văzut și noi în parte, la televiziunea noastră, un om s-a aruncat pe fereastră de la etajul al patruzecilea (sigur nu poate fi vorba decât de New York) fiindcă în momentul de maximă tensiune, când Casius Clay își pune la pământ adversarul, sau invers, imaginea s-a întrerupt brusc și s-a făcut întuneric. Un pasionat, dacă mai are și un stres pe deasupra, ca atâți oameni în vremea de

astăzi, poate să atingă ușor o clipă de nebunie. Despre cauza acestei întâmplări n-a rămas nici o îndoială, deoarece omul s-a aruncat pe fereastră cu televizorul în brațe.

Bietul domn Șandor, multe blesteme cădeau pe capul lui în asemenea clipe, deși altminteri îl simpatizam cu toții; oricât am fi fost de mulți, reprezentam o lume redusă, și el ne prilejuia, în fiecare sâmbătă seară, să ne uităm pe o fereastră miraculoasă, care era ecranul, la o lume nelimitată. Uneori se întâmpla ca lumina proiectorului, cu arc voltaic, să slăbească, până se potriveau cărbunii, unul în fața altuia; atunci, iar fluierături și tropăit de picioare. Mai rău, câteodată se aprindea pelicula, și câteva clipe flăcările se proiectau pe ecran, în culoarea lor reală, într-un timp când filmul în culori nu apăruse. Până să se dezmeticească, unii mai slabi de înger puteau să se sperie. Eu însumi am fost de față, la un cinematograf din orașul copilăriei, când ecranul s-a făcut roșu de flăcări și cineva a strigat, cuprins de panică: „Foc! Ardem cu toții!”. S-a nimerit să fie acolo un om cu sânge rece, care s-a urcat pe scaun și, cu un glas mai puternic decât țipetele mulțimii, a poruncit să nu miște nimeni. Lumea a înțepenit, nu liniștită, ci lovită în creștet. Au trecut vreo treizeci de secunde până să se aprindă lumina, probabil operatorul își pierduse și el capul, în timp ce se străduia să stingă pelicula, altminteri s-ar fi aprins și celelalte bobine, ar fi ars toată cabina, și poate chiar sala, cu sute de oameni. Undeva s-a întâmplat o asemenea nenorocire. Cele treizeci de secunde cât flăcările au continuat să se proiecteze pe ecran, roșii, învălătucite cu vițele de fum negru, ar fi fost destul ca oamenii să se năpustească la uși și să se omoare unul pe altul la înghesuială; barem copiii și femeile n-ar fi avut nici o scăpare. N-am putut să-l văd la față pe omul brav, salvatorul tuturora, când s-a aprins lumina, se așezase pe scaun, stătea cu ochii în jos, parcă rușinându-se că ar putea fi luat drept erou, când nu fusese decât o întâmplare caraghioasă. Și cine stătea în picioare, învârtind bastonul prin aer și amenințând pe operator că-l bagă la pușcărie, pe directorul cinematografului că va cere daune, cine dacă nu fricosul cu strigătul lui de spaimă căruia i se datora toată tevatura și acum trecea printr-o criză de isterie? Îl cunoșteam din auzite, dar n-am să-i povestesc viața, sunt prea mulți oameni și n-am loc pentru fiecare. Atât am să spun că în timpul războiului, la o alarmă aeriană, a fugit de acasă, unde avea și el o pivniță, ca toți oamenii, și s-a dus să-și apere pielea în adăpostul betonat din mijlocul pieții, căruia, nu știu de ce, lumea nu-i arăta încredere; intrau câte unii să-și facă nevoile. În ziua aceea nici n-a fost un

bombardament ca lumea, cum cunoscusem destule. Un avion rătăcit, venit de la Sofia, și-a lepădat ultima bombă deasupra orașului, și ea a căzut pe adăpostul din piață. Omul a fost strivit cu nasul în necurățenii.

În filmul domnului Șandor era o scenă când un tren se oprește în fața unui pod de lemn șubrezit, în primejdie să se prăbușească. Dedesubt este o prăpastie, un canion adânc de sute de metri. Fiindcă totuși trenul trebuie să treacă, așa spunea povestea, mecanicul, după ce se sfătuiește cu călătorii, îi trimite peste pod cu piciorul, ca să-i scutească de riscuri, iar el, bravul om, își îndoapă bine locomotiva cu cărbuni, se dă un kilometru înapoi, ca să poată lua viteză și se aruncă peste prăpastie; când ultimul vagon ajunge dincolo, unde așteaptă călătorii, în urma lui podul se prăbușește. Priveam cu sufletul la gură, frumoasă poveste, aș fi vrut să fi fost acolo, dar nu în locul unui călător, nici dacă îl chema Phileas Fogg esquire, ci în locul mecanicului. Nopți de-a rândul m-am visat așa, pe locomotivă, aveam oarecare pricepere, deschideam tot mai mult regulatorul de aburi, să crească viteza, și trăgeam de fluier să-mi fac curaj singur, ca la atac, când strigi ura. Fochist îl aveam pe Bocancă, vecinul meu de pat, nu-l slăbeam o clipă, îl îmboldeam nemilos să întețească focul, și el, răsucindu-se să ia cărbunii din tender, îi arunca pe ușa cuptorului, lopată după lopată. Nu m-a auzit nimeni strigând prin somn, visul era mut, ca și filmul.

Am asemuit Arcul de Triumf cu podul de peste prăpastie, numai că situația nu mi se părea la fel de disperată. Dar mereu m-am gândit, ce-ar fi fost ca șandramaua de paiantă să cadă peste capetele încoronate? A căzut mult mai târziu, era o ruină, a stat în picioare un deceniu și mai bine, tot mai mizerabilă de la un an la altul, și bufnița lui Odor a cobit noapte de noapte din vârful castanului. În acest timp n-au contenit nici strigătele și vaietele oamenilor, au protestat în toate chipurile, în ziare, în piețele publice, în Senat, în Cameră…

Arcul de Triumf, cum se vede astăzi, a fost construit abia la treisprezece ani după încoronare. Statul n-a dat bani nici de astă dată, s-a făcut colectă în public. Aș vrea să am în mână listele de subscripție, să văd cu cât s-a înscris cutare și cutare dintre bogătașii noștri și dintre oamenii mari ai vremii. Am avea multe de învățat din ele, ce rău îmi pare că nu s-a găsit nimeni să le caute!

Din ziua când a început construcția, în piatră de astă dată, bufnița a fugit, n-a mai văzut-o nimeni. Ar fi fost prea de tot să cred că își dădea seama ce se întâmplă și nu mai avea de ce să cobească. Dar o bufniță nu

pleacă fără motiv dintr-un loc, este o pasăre statornică. După spusele vecinilor, o împușcase mareșalul Averescu, care nu mai putea de răul ei, o auzea tot timpul, fiindcă locuia alături. Se poate, deși nu înțeleg de oe așteptase atâta vreme; mareșalii își încep meseria prin a învăța să tragă cu pușca.

Într-o zi, nu fără legătură cu Arcul de Triumf, pe atunci aflat încă în ruină, domnul Pretoreanu ne-a citit lista pierderilor noastre prilejuite de război, lăsând la o parte morții. Lista s-a trimis Comisiei Internaționale de la Paris, să dispună plata despăgubirilor cuvenite și făgăduite de aliați, care aveau datoria să le garanteze. Ei le-or fi garantat, dar de plătit urma să plătească Germania învinsă, și mă întreb cu ce dracu și în ce monedă, dacă la Berlin un bilet de tramvai costa treizeci de milioane de mărci, iar o pâine de patru ori pe atât!? Nimeni nu ne-a lămurit, nici chiar domnul Pretoreanu, ce-am primit noi cu adevărat din ceea ce ni se cuvenea și poate ni se mai cuvine și astăzi? Peste un milion dintre locuitorii României aveau cereri întemeiate și așteptau plata. Trei sferturi de milion dintre ei fuseseră despăgubiți deocamdată de statul nostru, cu o sumă de peste cinci miliarde, care poate nu s-a mai recuperat niciodată; iar ceilalți cred că au rămas nedespăgubiți până la sfârșitul vieții. Avea și Stanca, văduva lui Toader, un bon de rechiziție, pe cai și căruță; bonul stătea pus bine în grinda podului, și poate astăzi stă încă, dacă nu s-o fi dărâmat casa. Tot satul era plin cu asemenea bonuri, că să le fi adunat pe toate și să le fi dat foc ar fi fost mare pălălaie. Războiul prăpădise douăsprezece mii de case la orașe, și de cinci ori pe-atâta la sate. Calea ferată cerea aproape un miliard daune pentru poduri și linii distruse și nu mult mai mică era valoarea pădurilor rase de pe fața pământului. Despre rafinării și sonde, despre rezervoarele de petrol aruncate în aer, despre incendiile pe care le-am văzut cu ochii și au durat săptămâni de-a rândul, n-am aflat cât valorau cu totul, e destul să-mi amintesc ce groază mi-au băgat în suflet.

Capitolul 7

Landru, ucigașul femeilor, îl cere de apărător pe domnul Pretoreanu, iar Matta Hari, spioana frumoasă, refuză să fie apărată. Filmul mut; bătrâna pianistă. Cavalerul rozelor. Ciorile negre pe câmpul alb de zăpadă. Conducerea automobilului. Instalația de telegrafie fără fir, nereușită. Filmul sonor; Sonny Boy

Dacă mă gândesc la vremea aceea, primii ani după terminarea războiului, mă aflu înconjurat de întâmplări învălmășite, care, luate împreună, au determinat caracterul epocii. Nu-mi vine la îndemână să le povestesc, și nici nu-mi aduce vreo satisfacție, mai ușor mi-ar fi să vorbesc despre viața mea, dar n-am încotro, trebuie să mă las la o parte pe mine și să văd de faptele altora.

Pe un bulevard mărginit de palmieri, la Nisa, un om, îl țin minte dintr-o fotografie veche de aproape șase decenii, cu pantaloni bufanți și cu cizme, cu o pălărie cum avea să poarte mai târziu și să-i dea numele domnul Eden, de multe ori ministru de externe și pe urmă prim-ministru al Marii Britanii, stă lângă trotuar și citește ziarul; mi se pare caracteristic, mereu a vrut să știe ce se întâmplă cu semenii săi în lume. Alături se vede un aparat fotografic, un model vechi „la minut”, pus pe un trepied de lemn, pliabil; nu lipsesc pozele de reclamă, expuse pe o față a aparatului; sub trepied zace o geantă umflată, probabil cu ustensile fotografice. Nu după mult timp, omul, care încerca încă un meșteșug, avea să-și taie beregata, de sărăcie și disperare. Salvat, a dat la tipar, doi ani mai târziu, o povestire, s-a numit Kira Kiralina, și i-a deschis drumul spre sufletul oamenilor. Nu l-aș fi amintit, dacă în adolescența mea n-aș fi fost zgâlțâit în toată făptura, atât de puternic că mai simt și astăzi, de o altă povestire a lui, intitulată enigmatic, Nerantsula. Astăzi povestirea nu mi-ar face aceeași impresie, dar eu iubesc o carte după cum m-a tulburat când am citit-o prima oară. Deși a murit de oftică, boala sărmanilor, omul nu mi-a plăcut cum a fost în partea a doua a vieții sale. Maică-sa îl făcuse din flori, ceea ce socotesc a nu fi un păcat, ci o neșansă, spusă cu o vorbă poetică; nu era altceva decât o biată spălătoreasă. Întors în orașul copilăriei, pribeagul de altădată se boierise, cum am aflat de la mai mulți martori, purta căciulă de blană scumpă și șubă tot scump îmblănită. Atât n-ar fi nimic, mai rău este că își dădea ifose, și nu

se simțea bine decât prin casele bogaților, unde mama lui se spetise spălând rufe, ca să-l crească.

În anul când este făcută fotografia, la Paris lua ființă Compania franco-română de aviație. N-a interesat pe nimeni, eu însă, când am auzit știrea, am ciulit urechile, pe urmă am căzut pe gânduri, cu ochii la lună; atunci am avut intuiția că într-o zi oamenii au să ajungă acolo, dar n-am spus nimănui, să nu mă fac de rușine. Avioanele companiei erau de două tipuri, cu trei și cinci locuri, și făceau paisprezece ore între cele două capitale, cu patru aterizări de-a lungul parcursului. Anii trecuți am zburat la New York cu un avion de cinci sute de locuri și drumul, de la Frankfurt pe Main în America, n-a durat decât șase ore.

Domnul Pretoreanu era avocat, înscris în barou, dar nu pleda decât rar și ce este de mirare, nu în procesele mari și mănoase ale vremii, ci în cazuri ciudate, cum a fost, de pildă, acela de înzecită omucidere a lui Nicolae Filipovici, pe care a izbutit să-l achite, printr-o pledoarie atât de adâncită, că n-avea mult până să devină absurdă, și pe care jurații au acceptat-o, cu un respect intimidat, fără s-o înțeleagă. Întâmplarea, petrecută înainte de război, avusese mult răsunet în lume, și mai ales la Paris, legat de București printr-o veche uniune spirituală. Datorită acestui fapt, probabil, domnul Pretoreanu s-a pomenit, cam atunci când îmi începeam școala, cu o invitație ritoasă din partea lui Landru, un criminal celebru, să-l apere în procesul care începea să se judece la Versailles, în acuzație fiind vorba de omoruri multiple. N-a fost nevoie să-mi povestească nimeni, am aflat fără voia mea, vorbea toată lumea, scriau ziarele, revistele ilustrate publicau fotografii senzaționale, casa crimei, portretele victimelor, cuptorul în care Landru ardea cadavrele ciopârțite; l-am văzut pe criminal chiar și în filme, jurnale de actualități, îl arătau la reconstituire, apoi în timpul procesului, până când se dăduse sentința și el strigase din boxă: „Sunt nevinovat, comiteți o eroare judiciară!” Numai de eroare nu putea fi vorba, decât poate în minus, adică să fi rămas vreo crimă nedescoperită. Protestul lui era o obrăznicie, nu mai mare decât a-i pretinde domnului Pretoreanu să-l apere; cu un argument ridicol, că i se atribuiau zece victime, tot atâtea ca în cazul lui Nicolae Filipovici. Eu și astăzi cred că puteau fi mai multe, dar a trecut timp, nimeni n-o să mai dezgroape procesul. Victimele erau zece femei, între două vârste, toate văduve cu ceva stare, toate grase și nici una frumoasă; cred că mai am și azi fotografiile lor, printre hârtiile mele, dar n-ar fi de nici un folos să le caut. Pe toate Landru le ceruse în căsătorie, cu toate se logodise, și după ce

pusese mâna pe banii lor, pe toate le omorâse, prin otrăvire, prin împușcare, prin strangulare. Copilul uneia dintre aceste nefericite căzuse și el victimă. La una din locuințele criminalului s-a găsit cuptorul unde Landru le ardea după ce le tăia bucățele. Cuptorul a fost adus în sala de ședințe și ținut acolo, la vedere, până la sfârșitul procesului. Cum își închipuia ucigașul că ar putea să scape, și cum de îndrăznise să apeleze la domnul Pretoreanu? În hârtiile lui, bine ordonate, s-au găsit numele a încă două sute optzeci și trei de logodnice, cu adresele și datele lor de stare civilă, plus cele de stare materială. Nu era greu să le recruteze, ajungea un anunț în ziare: „văduv serios, caută pentru refacerea vieții, persoană serioasă, de preferință văduvă…” Știu ce urmează, am dat și eu odată un anunț la „Universul”, patru oferte de căsătorie, ca să fac un reportaj picant în unul din ziarele concurenței. Am început cu o mamă care oferea mâna fiicei sale, cuviincioasă, cuminte, instruită, dar săracă, unui domn dornic de o fericire tihnită… N-a primit nici o ofertă… O doamnă în vârstă, bogată, sănătoasă, veselă și generoasă, oferea protecție unui tânăr, de preferință student, spre a-și putea termina studiile… Au curs la oferte, că nici n-am deschis toate plicurile, nu puteam să comentez atât de multe; nu erau toți studenți, „dar vedeți dumneavoastră, stimată doamnă, în ceea ce privește distracția dumneavoastră, vă puteți bizui pe mine, căci…” Al treilea era cazul domnului prezentabil, de-o anumită vârstă, poate cu un picior în groapă, spun eu pentru mine; în schimb bogat, cu casă montată, cu mașină, cu moșie, voiajând des în străinătate, la Nisa și Karlsbad… Ce de femei minunate și de fete frumoase n-au dat năvală, câte mame nu și-au oferit pe tavă copilele neprihănite, implorându-l pe domn să le prefere și asigurându-l că se vor ruga în biserică pentru sănătatea lui și pentru viață lungă. A patra ofertă am uitat-o și nu-mi mai bat capul să-mi aduc aminte, cu atât mai puțin să născocesc alta; cine vrea și are timp, va putea să găsească totul, cu amănunte, în ziarul „Evenimentul zilei”, decât că nu pot preciza data, știu numai că era toamna, în 1942 probabil. Dacă greșesc anul și anotimpul, n-am vrut să înșel pe nimeni; cine va căuta cu răbdare, este imposibil să nu găsească.

Printre cei o sută cincizeci de martori ascultați în procesul lui Landru au fost, desigur, și un număr din cele aproape trei sute de femei puse pe listă și scăpate de la moarte. Oricare dintre ele ar fi putut să fie victimă. Ce-or fi gândit acolo, de față cu logodnicul? Nici una nu mi-a făcut milă.

Domnul Pretoreanu i-a poruncit lui Sobieski să răspundă cu o telegramă: „Resemnează-te! Dacă voi fi la Paris voi veni la execuție.”

Execuția n-a fost arătată, în filme; o fi existat vreo fotografie, făcută prin șiretlic, dar n-am văzut-o. Tot ce știu, de la un martor care a descris scena, când Landru, în cămașă albă, descheiat la gât, cu mâinile legate la spate, a ieșit pe ușă și a văzut ghilotina, în curtea închisorii, s-a făcut palid. Totuși a mers fără șovăire, cu pași repezi, până la picioarele eșafodului. Acolo ajutorul călăului s-a apropiat, cu foarfecă, să-l tundă la ceafă; așa se obișnuiește, nu înseamnă că altfel n-ar trece cuțitul. „Păcat! a spus Landru. Părul le plăcea cucoanelor!”

Această întâmplare mi-a amintit că patru ani mai înainte, în timpul războiului, și în partea lui cea mai proastă pentru Franța, când la Paris se judeca un proces de spionaj care a zguduit multe suflete, domnul Pretoreanu, aflat pe front și încleștat personal cu armata lui Mackensen, s-a oferit s-o apere pe acuzată, Margareta Geertruida Zelle, cunoscută sub numele ei de dansatoare, Mata Hari. Eram prea mic, nu puteam să înțeleg faptele, atât am știut că o femeie tânără și frumoasă, dorită și admirată, a sfârșit, cu vină sau fără vină, în fața plutonului de execuție. Ce era plutonul de execuție, am văzut curând după aceea, când l-au împușcat pe Firi, sub ochii mei, chinuiți de curiozitate și înghețați de groază. Atunci m-am întors cu gândul în urmă, la femeia nefericită și am văzut-o ca și când aș fi fost acolo, cum au adus-o, într-o rochie lungă, cenușie, în șanțul fortului de la Vincennes, cum au legat-o de stâlp și i-au citit sentința. Nu mă iau după filme, au fost multe, pentru mine nici unul nu putea să fie un document neîndoielnic. Am văzut însă o fotografie făcută la fața locului, publicată mai târziu cu aprobarea Statului major al Franței, care astfel îi confirmă autenticitatea; totul în ea, decorul, personajele, atmosfera sinistră, se potrivea întocmai cu scena închipuită de mine. De altfel, nu-i greu să-ți închipui, toate execuțiile prin împușcare seamănă între ele, când n-au o tehnică diferită, ca de pildă în Italia, unde condamnatul nu-i legat la stâlp, ci așezat pe un scaun, cu spatele, ca să nu vadă. Știu eu dacă-i mai bine? Oricum, de auzit aude, comenzile, țăcănitul închizătoarelor… Restul nu mai contează.

Mata Hari a lăsat în urma ei o legendă romantică; mulți au socotit-o nevinovată și adevărul este că procesul n-a convins pe toată lumea. S-ar părea că nu s-a spus tot ce trebuia să se spună. Și dacă în loc să vândă secretele Franței, le cumpăra pe ale Germaniei, prin ofițerii cărora li se

oferea cu pasiune, prefăcută sau sinceră, înfierbântându-i și luându-le mințile? În ajunul execuției, avocatul ei, cu doctorul închisorii, care vroiau să-i salveze viața, au implorat-o să se declare însărcinată; sentința s-ar fi comutat și apoi timpul putea să schimbe multe. Ea însă n-a vrut, împlinise patruzeci și unu de ani, mult pentru o dansatoare, și nu mai avea de ce să trăiască. De obicei, omul în fața morții se agață și de un pai, numai să scape. Gestul acestei femei curajoase m-a făcut să înțeleg de ce ea, răspunzând cu o formulă emoționantă și grațioasă, a refuzat oferta domnului Pretoreanu, care, dacă își pusese în gând s-o scape și dacă apărea în fața tribunalului, este sigur că i-ar fi dovedit nevinovăția. Bineînțeles că gestul lui însemna o imprudență, îl expunea astfel la defăimare și poate la mai mult decât atâta, dar nu era el omul să-i pese cum îl judecă lumea.

M-a intrigat mult moartea Matei Hari, când am aflat-o. Cum au putut soldații să tragă într-o femeie frumoasă? Mă gândesc, și mi-e groază. Eu sunt de partea celor care au socotit-o nevinovată; altfel cum ar fi acceptat Greta Garbo s-o întrupeze într-un film, neuitat până astăzi?

Pe vremea aceea filmul era mut; mulți, astăzi, nici nu vor să creadă. Dar era mut, așa cum spun, se auzea numai țăcănitul aparatului de proiecție. În unele săli, cânta un pian, ceva, la nimereală, fără nici o legătură cu acțiunea, doar așa, ca să umple golul din aer. Țin minte o bătrânică uscată și chioară, care zdrăngănea ore în șir pe un pian hodorogit, la cinematograful „Cooperativa”, unde se aduceau numai filme cu bandiți sau din Vestul sălbatic, ca *Winetou* sau *Diligența*. Poate nu era chiar beteagă, ci doar mi se părea, avea un ochi injectat tot timpul, de la țigară, pe care o ținea veșnic în colțul gurii, n-o scuipa decât ca să aprindă alta. Uneori întârzia, venea pe la jumătatea filmului, mi-o amintesc bine, mărunțică, adusă de umeri, bâjbâind printre scaune, până ce ajungea în față, unde era pianul, după un paravan de lemn care îl despărțea de sală, fără să-l ascundă vederii. Din când în când podeaua se mai mătura, dar de obicei în jurul pianului mucurile de țigară zăceau să le iei cu lopata. La urma urmei nu era nimic trist în toată întâmplarea, și totuși, când mi-o amintesc, simt o umbră pe suflet. Fiindcă nu după mulți ani a venit filmul sonor, și eu nu-mi pot închipui altfel decât că în ziua aceea bătrânica a încetat să existe; nu că i s-ar fi stins țigara, și sufletul i s-ar fi desprins de trup, ci a dispărut cu totul, volatilizată, s-a topit cum se topea fumul de tutun pe ecranul de deasupra, ea nerămânând decât în amintirea mea, a nimănui altul.

Azi cinematograful „Cooperativa” nu mai este, s-a dărâmat și s-au făcut blocuri, că nici nu mai recunosc locul. Dar dacă trec pe acolo parcă aud pianul, cu sunetele lui sparte și dezacordate, și atunci știu că a început filmul.

La cinematograful „Select”, unde se aduceau numai filme de dragoste, pe lângă pian cânta și o vioară, melodii cât de cât potrivite cu atmosfera, romanțe, barcarole, serenade la scenele romantice, și negreșit *Valsul Trist* sau *Marșul Funebru*, în surdină, la moartea eroinei. Pe atunci, idolul femeilor era, înaintea lui Rudolf Valentino, Mojukin, un june prim cu fața mare și languroasă. Nevasta șefului de gară spunea Majukin, așa pretindea că ar fi pronunția corectă, nu știu de unde până unde; tot ea spunea porcelan, citit cum se scrie, în loc de porțelan, ca toată lumea. Deși rămăsese văduvă și era în doliu, de cinematograf nu putea să se lipsească. Și ce de lacrimi mai vărsa la film, și ce adânc trăia suferințele, dacă erau din dragoste!

Pe urmă pretențiile publicului au crescut, odată cu ambițiile antreprenorilor de cinematografe. Numărul muzicanților se mărea, cinci, șapte, zece; la pian și vioară se adăuga violoncelul, contrabasul, flautul, clarinetul; trompeta a venit la modă mai târziu, era compromisă de la bâlciuri sau de la înmormântări cu fanfară.

Am înjghebat și noi o orchestră la școală, să acompanieze filmul de sâmbătă seara, am răscolit biblioteca de muzică, destul de bogată, am alcătuit un repertoriu pentru felurite situații, făceam repetiții, lipseam de la cursuri, ne tolera toată lumea. N-ar fi fost prea greu să ne acordăm cu acțiunea, din douăzeci de melodii măcar una se potrivește cu o anumită situație, nu-i nevoie să fie scrisă anume, e de-ajuns să cuprindă o sugestie, restul face imaginația spectatorilor. Dar ar fi fost nevoie să vedem filmul înainte, să-l știm pe dinafară, să chibzuim și să întocmim un caiet de regie. Domnul Șandor nu-și putea pierde timpul cu noi, să ni-l proiecteze pe îndelete, cu pauze, cu discuții, avea în primul rând grija uzinei, apa, lumina și caloriferul. Cel mult ne povestea filmul, în fugă. Așa că nu prea ne descurcam, stăteam pe întuneric în fața scenei, cu o luminiță pe pupitru, abia deslușeam notele; chiar pentru atât, unii din sală se plângeau că-i bat la ochi becușoarele noastre, n-aveam măcar un paravan în față, ne vedea toată lumea. Iar noi ne zgâiam pe ecran să prindem cu o clipă mai devreme caracterul scenei, comică, eroică, veselă sau tristă, să hotărâm bucata, să ne înțelegem în șoaptă și să-i dăm drumul. De cele mai multe ori însă acțiunea

era înșelătoare, abia începea balul, și noi porneam valsul, că deodată apărea patul cu baldachin unde prințul își binecuvânta familia înainte de a-și da duhul. Numai în două rânduri am nimerit-o bine, la *Cavalerul rozelor*, un film cu Huguette Duflos, parcă așa țin minte că o chema, o femeie frumoasă, poate prea trupeșă, judecând după gustul meu, încolo ispititoare și voluptuoasă. Se făcea că la urmă expira într-o scenă lungă și înlăcrămată, cu atât mai tristă și mai zguduitoare cu cât ea, ca ființă, continua să fie o ispită, până în ultima clipă. Toate în făptura ei făgăduiau bucurie, ochii arzând ca de patimă, gura pârguită și cu atâta foc în ea că îi simțeai dogoarea, umerii goi, ca de marmoră roză, și toate care urmau și se bănuiau sub cearceafuri. Dar la fel de bine se simțea cum venea moartea asupra ei și-o cuprindea, și atunci te apuca deznădejdea, că o asemenea minune va înceta să mai fie.

Nu ne-a fost greu să alegem bucata și-am cântat-o de ne-am dat sufletul, „Âses Tod”, din *Peer Gynt*, de Edvard Grieg, care și ea singură, fără imagine, te zguduie și-ți umple inima de durere. Sala încremenise, se auzeau doar respirațiile, printre ele suspine înăbușite, eroina era atât de frumoasă că îți venea să gemi văzând-o cum moare. Până să se termine, începusem a treia oară bucata, cu patimă tot mai mare, căci și inima noastră bătea sugrumată, și ochii noștri erau plini de lacrimi. Când imaginea s-a stins și s-a făcut lumină în sală, nimeni nu s-a ridicat să fie primul la ușă, ca în alte rânduri; n-a fost nici măcar un freamăt, au stat toți cu ochii în jos, sub apăsarea durerii, și noi ne-am cântat bucata până la urmă, prelungind în imaginația tuturor nu doar moartea Huguettei, ci și frumusețea ei sfâșietoare.

A doua întâmplare a fost mai veselă, de aceea am și lăsat-o la urmă. Carol-al-Doisprezecelea al Suediei, care venise cu război în Rusia, se retrăgea, și era singur pe un câmp fără margini, alb de zăpadă. Armata se bănuia abia la orizont, rămasă în urmă, și această întinsă pustietate făcea dezolarea mai mare. Nu se vedeau decât ciori mari și negre, parcă venite să cobească. Am rămas perplecși, nu știam ce muzică s-ar potrivi la asemenea scenă, un marș funebru, o baladă, o elegie. Ne uitam întrebători unul la altul, în slaba lumină de pe pupitre, nu ne venea nici o idee. Nici o muzică n-ar fi fost mai bună decât tăcerea. Dar cu condiția să nu se audă țăcănitul aparatului de proiecție, nici bombănelile domnului Șandor, care răzbeau din cabină, mereu supărat pe arcul voltaic.

Printre noi era un băiat cu mult peste vârsta noastră, Comșa, un flăcău cu mustață și voce groasă; de mult ar fi trebuit să termine școala, dacă nu rămânea repetent în fiecare clasă. Nu era nici prost, nici leneș, ci doar îndărătnic la învățătură, iubea mai mult natura decât cartea, căreia îi arăta nepăsare sau neîncredere. De la el am învățat să conduc automobilul, își făcuse un pedalier montat pe o scândură, ambreiaj, frână, accelerație, îl punea sub bancă și ne arăta cum se manevrează, așa, fără nici o plată, numai din pasiune. Mulți n-aveau încredere, socoteau că-i o joacă neserioasă, eu însă m-am exersat temeinic după ce, în anii dinainte făcusem școală singur, repetând în gol gesturile șoferilor, pe care nu le scăpăm din ochi ori de câte ori aveam ocazia. Mai târziu, când m-am urcat prima oară la volanul unei mașini adevărate, a fost o glumă s-o pornesc din loc și să schimb vitezele. Deși avea vreo patru ani mai mult decât mine, Comșa nu mă privea de sus, și dacă îi spuneam ceva, o idee care-mi venea în minte, mă asculta cu atenție. Împreună cu el am făcut o instalație de telegrafie fără fir, m-am luat după o schemă simplistă din cartea de fizică, părea nimica toată, un tub de sticlă, umplut cu pilitură de fier și astupat la capete, doi electrozi cu câte o bilă în vârf, puși față în față, la distanță potrivită, apoi un manipulator și curentul de la priză. Dacă apăsai pe manipulator, între cei doi electrozi se formau scântei, puncte și linii, care aveau influență asupra piliturii de fier, orientau firicelele într-un fel anumit, într-o singură direcție, și cam așa se nășteau undele herțiene, care se propagau prin aer, la mare distanță. Am lucrat împreună ore în șir, în uzină la domnul Șandor, mai lipseam și de la lecții, am făcut un emițător și un receptor, care de fapt erau identice, putând să-și inverseze funcțiile. Dar când au fost gata și le-am probat, nu departe unul de altul, la cele două capete ale mesei, doar așa, ca să vedem cum funcționează, scântei au ieșit între cele două bile, poate s-a mișcat și pilitura, numai că în aparatul de alături nu s-a simțit nici o reacție, nici atunci, nici altă dată, oricât am repetat experiențele. Deși eu fusesem cu ideea, încrezându-mă copilărește într-o schemă de principiu, și închipuindu-mi că toate sunt simple, Comșa nu m-a ținut de rău că îl făcusem să piardă timpul. Colaborarea noastră a continuat până când l-am ajuns din urmă, în clasa a șaptea; la sfârșitul anului l-au dat afară din școală: așa era regulamentul, nu se îngăduia să faci de trei ori aceeași clasă. Despărțirea m-a întristat, și nu doar pe mine, toți am simțit o lipsă.

Între alte însușiri, Comșa o avea pe aceea a imitației, reproducea cu o fidelitate uimitoare mișcarea, mimica, ticurile oamenilor, asemeni vocea, și

nu rămânea mai prejos când era vorba de animale și păsări. Dacă într-o noapte scotea capul pe fereastră și cutcurigea ca să se afle în treabă, toți cocoșii din gospodăriile școlii se stârneau și porneau să trâmbițeze, unul mai tare ca altul, că se trezea toată lumea, de asemeni directorul, profesorii, duhovnicii; se înțelege că fapta nu putea să rămână nepedepsită, și așa colegul nostru mergea repede către glorie. De câini și pisici nu mai vorbesc, ce tulburare, ce uimire, ce neliniște, ba uneori chiar frică le stârnea un glas ca al lor, pornit dintr-o gură omenească. Până și vrăbiuțele, care au un registru de sunete destul de sărac, și o conversație simplă, mai mult chemări, întrebări și exclamații, tresăreau când îi auzeau ciripitul, se priveau mirate, apoi se strângeau roată în jurul lui, bucurându-se și țopăind vesele.

Cu toată urechea lui extraordinară, Comșa nu învăța muzică, nici nu știa notele, în schimb avea simțul ritmului, măcar la fel de dezvoltat ca la negri. Așa se explică prezența lui în orchestră, unde se ocupa de baterie, adică tobă, talgere, trianglu și alte instrumente de percuție, folosite pentru unele efecte speciale, de mare succes în acompanierea filmului. De multe ori ne scosese el din încurcătură, când nu ne decideam ce bucată ar fi mai bună într-o anumită scenă, acoperind tăcerea penibilă cu ritmuri pline de fantezie, adaptate la ritmul și atmosfera filmului, cu o însușire mult mai presus decât aceea ce s-ar putea socoti o simplă îndemânare.

Cred că succesul cel mai răsunător al orchestrei noastre, depășindu-l pe cel de la moartea Huguettei, a fost în lunga scenă a retragerii lui Carol-al-Doisprezecelea pe câmpul alb de zăpadă, năpădit de ciori negre. Părăsind bateria, care și ea ar fi putut să scoată niște efecte în momentul acela, ca să acopere perplexitatea noastră, Comșa s-a strecurat pe scenă, în spatele ecranului, și mutându-se când într-un colț, când în altul, s-a pus să imite croncănitul ciorilor, cu o vervă drăcească, folosind o complexitate de tonuri și de sunete, dusă până acolo că nu mai părea un singur glas, ci o sută, și acoperea tot ecranul. Îndată ne-am dezmeticit și noi, și am adăugat croncănitului un tremolo continuu de coarde, din vârful arcușului, în pianissimo, misterios și sinistru. Ce valoare a avut contribuția noastră nu contează. Croncănitul ciorilor, nebunia aceea de strigăte sparte, chemându-se între ele din toate părțile, nu mi l-a redat niciodată la fel de bine filmul sonor, nici chiar acela celebru, cu păsări.

Filmul mut se pare că își atinsese perfecțiunea, poate prin Greta Garbo care era atât de expresivă că nici nu avea nevoie să vorbească. Primul ei film sonor a fost o dezamăgire, puțin a lipsit să se prăbușească, să fie dată

uitării. Încă în primii ani de după război s-a auzit de filmul vorbitor, casa Gaumont l-a prezentat publicului, o născocire la care specialiștii lucrau de două decenii. Lângă aparatul de proiecție și sincronizat cu acesta printr-o tehnică primitivă, era un gramofon cu pâlnie, așa cum l-au cunoscut oamenii bătrâni astăzi, decât că nu mergea cu arc, ci cu motoraș electric. Nu exista nici o amplificare, decât pâlnia, care întărea sunetele denaturate, sparte și dogite. Dar ce să-i faci? – atât avea lumea la data aceea. Am ascultat și eu multă muzică la gramofon, în copilărie, și mi-a ajutat să învăț câte ceva, așa că nu mă lepăd.

La primul film vorbitor, vocea și sunetele se înregistrau pe discuri, apoi erau redate, ca vai de lume, împreună cu filmul; mai bine lipsă! Primul film sonor, adevărat, dar încă plin de păcate, a venit când nu mai aveam mult să termin școala. L-am văzut la „Trianon”, cea mai modernă sală din București, pe Bulevardul Elisabeta, în rând cu toate celelalte cinematografe care mai există și astăzi. În aceeași sală și doar cu o vacanță mai înainte, văzusem ultimul film mut al vremii, o izbândă, a ținut luni de zile, și tot mal venea lumea. Se chema *Valsul de Adio*, era un episod din viața lui Chopin, iubirea lui cu George Sand, sfârșită în suferință. Stăpânul cinematografului, parcă presimțind că se apropie sfârșitul, se întrecuse pe sine, întrecând tot ce se mai văzuse, adusese să cânte o întreagă orchestră simfonică; am stat la balcon și am văzut-o, am numărat instrumentele, vreo șaizeci, ca la operă. Repertoriul era studiat și cronometrat, dirijorul stătea cu ceasul în față, toate mergeau sfoară. Iar în scena de adio, într-un salon imens cu perdele fluturate, când nefericitul erou se așeza la pian să cânte *Valsul de Adio*, din fosa orchestrei se ridicau și-l însoțeau acordurile unui pian adevărat, un instrument de concert, cu sonoritatea clară, profundă, plină de rezonanțe. Deși nu se putea face nici o comparație, atunci mi-am amintit de cinematograful „Cooperativa” și mi-a venit o lacrimă, nu pentru copilăria mea rămasă în urmă, căci n-aveam de ce s-o regret, și n-aș fi vrut s-o trăiesc încă o dată, ci pentru bătrâna pianistă. Pianistul care cânta *Valsul de Adio* avea altă stofă, se simțea cât de colo, un maestru, un concertist, nu mă îndoiam că era adus cu mari sacrificii, cum scria pe afișe.

Și uite așa, pe negândite, de la o vacanță la alta orchestra dispăruse, dispăruse și pianul, fosa era goală, în schimb, de o parte și de alta a ecranului se vedea câte un hautparleur negru, cu pâlnie ca a gramofonului, doar că scotea sunete mult mai puternice și ceva mai fidele. Filmul se numea *Potopul*, nu știu de ce, nu-l mai țin minte, oricum, nu era vorba de

inundația biblică, acțiunea se petrecea în zilele noastre. Oamenii nu vorbeau încă; în afara muzicii de fond, pusă la punct cu precizie și fără eroare posibilă, se auzeau numai sunete și zgomote, îmi amintesc un peron de gară, un om în uniforma căii ferate sufla în fluier, dând semnalul de plecare. Nu mă așteptam să se audă atât de puternic, fluierul era parcă alături, mi-a spart timpanul. Îmi țineam mina la ureche, când în prim plan a apărut fluierul locomotivei, scoțând aburi, și-atunci am simțit altă lovitură, mult mai tare, în urechea cealaltă. Apoi, mai țin minte zgomotul trenului, caracteristic, reprodus atât de bine că părea cu totul aievea. Știu că se pregătea o catastrofă, o ciocnire, sau poate era vorba de un pod prăbușit și trenul mergea cu viteză într-acolo, pe o muzică diabolică luată din „Orfeu în infern” de Offenbach.

Pentru început era foarte bine. Am văzut și alte filme sonore până să se înregistreze și glasul omului; mai întâi oamenii au început să cânte, așa țin minte pe Lady Hamilton cântând ceva lui Nelson, cu o voce cam ascuțită și acompaniindu-se la harpă. Nu după mult timp am auzit și vorbă omenească, dar atunci m-a luat groaza, am regretat filmul mut, mai ales cu Greta Garbo, care acum se dăduse la fund și parcă murise. La fel de dezamăgit am fost mai târziu, când am văzut primul film în culori, mi-a rănit ochii, era o sălbăticie, o cruzime, un atentat la văzul omului. Pe urmă culoarea s-a îmbunătățit, cum s-a îmbunătățit și sunetul; sau ne-am deprins cu ceea ce putea să se facă și am coborât o treaptă, crezând că o urcam, spre satisfacția noastră falsă.

Așadar, filmul mut murise, iar filmul sonor nu se născuse încă, îl scoteau cu forcepsul, erau pârâituri și zbateri. Până ce deodată a venit *Sonny Boy*, așa se chema filmul, a fost ca o cometă care și-a întins coada pe tot pământul, toată omenirea a dat năvală să-l vadă. L-am văzut și eu, de vreo trei ori, într-o vară. Era un actor, parcă Al Jonson, care cânta într-un music-hall, poate pe Broadway, la New York, se machia, își făcea un cap patetic de negru, cu alb în jurul ochilor și o gură imensă, mai albă ca ochii, acel tip de negru blând și cumsecade, ca unchiul Tom și alții, din cărți și din alte filme. Omul avea un copil, așa spunea povestea căruia îi cânta acea melodie, *Sonny Boy*, devenită titlul filmului. Era un cântec de leagăn sau de dezmierdare, mai mult trist decât gingaș, și parcă se simțeau în el presimțiri rele. Căci iată ce se întâmplă într-o seară, când cântărețul se machiază să intre în scenă: cineva îi aduce vestea că s-a întâmplat o nenorocire, copilul trage să moară. Omul dă să se repeadă acasă, dar managerul îl oprește,

convingându-l că un artist adevărat trebuie să-și respecte meseria și s-o iubească mai mult ca pe orice îi este lui drag pe lume. Atunci cântărețul, fără să-și ascundă durerea, iese pe scenă și cântă *Sonny Boy* cu fața plină de lacrimi, cu accente atât de sfâșietoare că rupe sufletul spectatorilor, deși aceștia, spre deosebire de noi care vedeam filmul, nu știu că el trăiește o dramă reală. Atunci și-a primit filmul vorbitor certificatul de naștere. Curând a vorbit și Greta Garbo, dar un timp mulți oameni au regretat vremea când era mută.

Capitolul 8

Mareșalul Joffre aduce decorații. Generalul Berthelot, eroul; sufletul lui nobil. Inima și creierul oamenilor. Năică, infirmierul; părerile lui despre cucerirea femeilor. Margareta, șefa spălătoreasă; doliul. Cei morți cu morții, cei vii cu viii. Diabetul și insulina. Capacitatea povestitorului de a grăbi mersul timpului, sau de a-l opri și a-l întoarce în urmă. Ceasornicul „Omega”, o moștenire fatidică.

La Colegiul domnului Pretoreanu am mers în anul Încoronării. Cu prilejul serbărilor, reluate la București, după Alba Iulia, a fost un ospăț mare la Arenele Romane, pentru zece mii de oameni, primarii din toată țara. S-au făcut mese lungi, de scândură, pe pari bătuți în pământ, ca la nunțile rurale, măsurând cu totul trei kilometri și jumătate. Băncile, înșirate de o parte și de alta a meselor, măsurau șapte kilometri. Au servit o sută de chelneri, ajutați de ostași în halate albe, trei sute la număr. Fiecare oaspete a căpătat o sută de grame de măsline, o sută de mezeluri, două sute optzeci de grame de friptură, un păhărel de țuică și o juma' de vin, o sticlă la doi oameni. La sfârșit, mesenilor li s-au dăruit, drept amintire, cuțitul și furculița. Întreg ospățul a costat șapte sute de mii de lei, prețul a vreo trei case bunișoare. Azi suma nu mă impresionează, iar un asemenea banchet, la înghesuială, cu mâncarea cântărită și cu băutura drămuită, cu blidele aruncate în fața oaspeților, mi se pare o sărăcie; mai bine își vedea toată lumea de treabă. M-am gândit ce-ar fi fost să dea tocmai atunci o ploaie.

Chiar dacă nu mai vroiam să mă gândesc la război, se întâmpla totdeauna ceva să mi-l aducă aminte. Ca de pildă cei douăzeci de orfani din clasa noastră, puși la clasificare înaintea lui Trandafil. Invalizii, barem, s-au văzut ani de zile pe stradă și prin trenuri, în cârje sau cu mâneca hainei

goală, îndoită și prinsă de sub umăr cu un ac de siguranță, ca să nu se bălăbăne. Pe cei loviți mai rău, cu totul neoameni, fără amândouă picioarele, fără amândouă mâinile, sau și mai rău, fără unele și fără altele, nu-i vedea nimeni, nu puteau să umble, și de-ar fi putut, unde să se ducă? Doar la capul podului sau în ușa bisericii.

Îmi amintesc însă și de două fapte, care, deși legate de război, au fost prilej de bucurie, ne-au mișcat inimile. Mareșalul Joffre, căruia i s-a datorat marea victorie de pe Marna și salvarea Parisului, ba cred că însăși salvarea Franței, ca să nu merg mai departe, a venit la București, trimis al patriei sale, și a decorat orașul cu cea mai înaltă distincție militară, Crucea de război, pentru demnitatea și bărbăția dovedite de populație în timpul ocupației. Nu fusese numai atât, mi-e de-ajuns să mă gândesc la victimele zepelinului, printre ele biata Medeea, pe care a trebuit s-o scot din povestire, când aș fi fost fericit s-o duc mai departe, cu tot ce făgăduia să fie minunat în viața acestei făpturi sublime, victima abnegației și dragostei ei ascunse pentru Odor. Tot atunci a murit fiica lui Șt. O. Iosif; se uita pe fereastră.

Frumoasele cuvinte ale mareșalului Joffre, primite cu recunoștință și cu orgoliu de toată țara, nu priveau și pe cei închiși atunci la Văcărești, pentru colaborare cu nemții. Erau prea puțini ca să păteze un oraș întreg, și de altfel curând li s-a dat drumul, așa, ca lumea să uite. Pe atunci Bucureștii aveau vreo șase sute de mii de locuitori, cât Helsinki de astăzi, bunăoară, iar populația țării era, după Unire, de vreo șaisprezece milioane.

Mărășeștii, cu legendara lui rezistență, care făcuse atât sânge rău lui Mackensen, a primit de asemenea Crucea de război franceză, tot din mâna lui Joffre, care a preamărit luptătorii. Iată, o asemenea întâmplare îmi face bine să mi-o aduc aminte, după șase decenii, și-mi împrospătează recunoștința pentru această minunată Franța, pe care am iubit-o de copil, înainte de a ști unde este ea pe hartă, și n-o iubesc mai puțin astăzi, cu toate marile ei păcate.

La vreo trei ani după mareșalul Joffre a venit în România generalul Berthelot, cunoscut din timpul războiului. El a fost atunci șeful misiunii militare franceze, care ne-a ajutat în refacerea armatei din Moscova, a stat alături de noi, ne-a împărțit suferințele, ne-a îmbărbătat și n-a încetat nici o clipă să creadă în victorie, nici chiar atunci când am fost nevoiți să înclinăm steagul.

Pentru aceste fapte, generalului Berthelot i s-a conferit, prin lege votată de Parlament, titlul de cetățean de onoare al României. Prin altă lege i s-a dăruit un conac, pe lângă Hațeg; așa făcea Ștefan cel Mare. Mie însă mi-a înghețat inima, deși eram încă destul de copil, când am aflat că eroul meu, pe care numai că nu-l zeificasem în timpul războiului, vine să-și ia conacul în primire. Aș fi vrut să-i ies înainte, spre a-l ruga să se întoarcă din drum, să nu se bucure de o moșioară, că tot nu i-ar fi folosit, decât poate s-o vândă, ceea ce ar fi fost o necuviință mitocănească. Dar a venit, și-a luat conacul în primire, iar mie mi-a pleznit obrazul de rușine. Iată însă că sunt legi care guvernează și sufletele și destinele noastre, altfel tot binele din lume s-ar duce de râpă; un erou adevărat nu se poate transforma într-un linge-blide. Generalul Berthelot, care văzuse curgând sângele soldaților noștri, și-i văzuse pe unii luptând în cămașă, și ne știa pădurile prăpădite de obuze, dealurile sfârtecate, câmpiile pârjolite, satele dărâmate și arse, lumea fugărită, nu putea să se calicească la un dar, care nu era un bun în înțelesul adevărat al cuvântului, o valoare materială, ci un semn de recunoștință din partea unei lumi atât de lovite. După ce a primit conacul, generalul l-a dăruit Academiei Române, rămânând egal cu el însuși. Fiind nu un cărturar, ci un militar, ar fi putut să-l dăruiască armatei. Eu cred că, făcând așa, a vrut să arate respectul lui pentru cultură, care asigură unui popor continuitatea spirituală, temelia tuturor drepturilor lui între celelalte popoare. Îl las la o parte pe Lavoisier, doar îi spun numele, ca să încep cu un om de știință, îi las deoparte și pe Descartes și pe toți enciclopediștii și toate pleiadele, și mă opresc la Corneille, care a făcut din onoare și din datorie o dezbatere publică, opunându-le slăbiciunii omenești, pasiunea, dar fără s-o interzică. De la acest loc de pornire, trec peste toți ceilalți, deși îi am în inimă, căci au făcut adesea, în clipe de cumpănă, să nu mă socotesc singur pe lume, și mă opresc a doua oară, ca pe o culme, la Victor Hugo care, așa cum a fost, mai mic decât alții, rămâne cel mai puternic; fiindcă timp de peste un secol a înflăcărat generațiile Franței, la fel cum a înflăcărat pe toți câți au iubit Franța. Berthelot știa mai bine decât mine că fără toți aceștia n-ar fi fost victoria de pe Marna, nici celelalte victorii, nici ziua de glorie de la sfârșitul războiului. Și nici la noi, aflați în altă parte a Europei, armata din Moldova nu ar fi renăscut din propria ei cenușă fără oamenii luminați care au arătat rațiunea existenței noastre pe lume, Eminescu, Pârvan, Iorga, triunghiul înlăuntrul căruia scânteiază frunțile tuturor celorlalți oameni de carte, mulți la număr, căci fără de ei n-ar fi existat nici primii.

*

Mă aflam la infirmerie, toamna târziu, când nu mai erau frunze în copaci și începuseră ploile. Nu mă durea nimic, doar tânjeam și îmi ardea obrazul. Doctorul se pricepea la bolile de ochi, cât s-o fi priceput, dar știa prea puține despre celelalte. După ce mi-a ascultat inima și plămânii, fără convingere, mi-a întors pleoapele pe dos, a căutat cu tot dinadinsul să-mi găsească o conjunctivită, și-a dat toată silința; negăsind-o deocamdată, a ridicat din umeri și m-a oprit la infirmerie, aveam temperatură, adevărată, treizeci și opt de grade, o simțeam în tot trupul, nu trebuise să măsluiesc termometrul.

Mai târziu, când toropeam în pat, în zumzetul cald al caloriferului cu aburi și-n plânsul ploii de la ferestre, infirmierul a venit cu un pahar și o linguriță. În pahar era o apă lăptoasă, o cunoșteam de departe, îi simțeam gustul înainte de a o duce la gură și mi se făcea pielea ca de găină. De atunci m-am împrietenit cu infirmierul, mi-a fost simpatic, am simțit că pot să mă încred în el, ceea ce s-a adeverit în mai multe ocazii. Era un om de la țară, învățase ceva carte, pe la spitale, se subțiase, se bucura de multă agerime a minții, apoi avea mână ușoară, când îți făcea o injecție nici nu simțeai acul, rămânea numai frica. De două ori pe an ne băgau sub piele, în braț sau în piept, cum vroiam fiecare, ser antitific paratific, așa îi spunea, era o pedeapsă, stăteam cu cămașa descheiată sau cu mâneca sumeasă și înaintam pas cu pas spre supliciu, în față, unde doctorul și infirmierul se ațineau cu seringa, lucrau amândoi, să meargă mai repede. Numele doctorului nu l-aș spune chiar dacă l-aș ține minte, dar cred că nu l-am știut niciodată, îl porecleam Bimbirică. Pe infirmier îl chema Năică, parcă anume ca să rimeze. Era însurat și avea doua fete, bune să se mărite, el însă nu ne vorbea nici de ele, nici de nevastă, ci despre tot felul de muieruști, ne spunea cum le alege, cum le ademenește, cu vorba, cu daruri, un cerceluș de tablă lucioasă, cu o lăcrămioară de sticlă, un ineluș de argint, care nu era altceva decât plumb cu lustru, iar în locul rubinului avea un bumbișor de lac roșu. Din câte am aflat de la el, despre viață, mi-a rămas în minte o vorbă: „Domnule elev, dacă pe o femeie n-o strângi în brațe să-i pârâie oasele, apăi tot ce-ai mai face este degeaba!” Până târziu m-am tot întrebat cu teamă, o să am vreodată atâta putere? Îmi încordam bicepșii și îl priveam pe infirmier cu o admirație pizmașă. Avea obrazul cam țepos, nu se bărbierea decât o dată pe săptămână, spunea că femeilor le place să le înțepe. Îi lipsea un dinte nu chiar din față, ci în colțul gurii, iar ceilalți erau cam îngălbeniți,

păreau murdari de mămăligă, el însă nu-și făcea griji dintr-atâta, râdea fără nici o fereală, cu buzele răsfrânte, ca armăsarul când simte mirosul de iapă. Cu forța pe care o avea în brațe, căci fără ea nu înțelegeam cum ar fi făcut să pârâie oasele, era de neînțeles ce ușor lucra cu seringa, acul intra în piele ca în untură, fără să usture, pe când Bimbirică se opintea de parcă dădea cu toporul, carnea străpunsă pârâia ca la măcelărie, simțeam durerea până în inimă. Ne înghesuiam toți la Năică, decât că era imposibil să ne salvăm fără să fie și victime, Bimbirică aștepta, mirat de locul gol care se făcea în fața lui și măcar pe unul din trei îl înhăța de pe șirul celălalt, îl trăgea de mână.

Nu-l cunoșteam bine pe Năică, nu avusesem nimic cu el până în ziua când am intrat la infirmerie. Țin minte primul lui gest, cum mi-a arătat paharul, privindu-mă cu o milă prietenoasă.

— Zice să-ți dau chinină…

A luat chinina topită în apă, cu lingurița, și în loc să mi-o bage pe gât a aruncat-o în scuipătoare.

— Știu eu ce ai, a adăugat pe urmă. Ți-e dor de casă; langoare, *spleen*. Când o ieși soarele o să-ți treacă, dar să știi că nu de tot, cine face temperatură pentru o boală de suflet are mult de pătimit în viață; chiar dacă durerea se vindecă, o ține minte, uite, numai așa, ca să se chinuiască.

M-am mirat că un om cu prea puțină învățătură putea să meargă cu gândul atât de departe, și pe urmă să cunoască atâtea cuvinte; de *spleen* nici nu auzisem, nu l-am găsit în dicționare, era împrumutat de puțină vreme și fără o trebuință adevărată, de aceea n-a prea avut răspândire. În ceea ce mă privește, nici nu mi l-am însușit, nici nu l-am aruncat la rigolă. Îmi place să cunosc cât mai multe cuvinte, le caut, le iau în primire, îmi fac zestre din ele dacă socotesc că îmi vor folosi, fie și o singură dată. În loc de *spleen*, am pus alean, mi s-a părut mai al inimii, parcă se simte în el o răsuflare omenească, un dor cald, însoțit de speranță.

Eram la infirmerie când, într-o zi, l-au adus fuga pe bărbatul coanei Margareta, șefa spălătoreasă. Până atunci nu-l mai văzusem decât uneori, de departe, zăcea în casă, într-o odaie lipită cu spălătoria, n-avea putere, rar se arăta în ușă, se așeza pe un scaun, să ia aer, pe vreme frumoasă. Auzeam că are boală de zahăr, nu înțelegeam, zahărul, după credința mea, nu putea să facă decât bine omului, ca tot ce e dulce. Și mai de neînțeles mi se părea că, atât de prăpădit cum ajunsese, ca unul care nici scaunul nu putea să și-l ducă singur, bolnavul ar fi mâncat întruna și de toate, nevasta nu mai pridedea cu gătitul bucatelor, avea mereu oale și cratițe pe plită. Iar el, în loc

să se îngrașe, slăbea de la o zi la alta, că rămăsese numai pielea și osul, plus o burtă mare, uscată, în care intra o doniță întreagă de apă. Și nu-i ținea mult de sete, repede se dezumfla, unde se putea duce atâta apă nu știu, și iar se apuca să bea, cană după cană, până golea altă doniță Atât aflasem despre boala lui, că îl usca tot mai rău, luându-i treptat restul de vlagă, până îl dădea gata.

Când l-au adus la infirmerie încă mai ținea ochii deschiși, dar adânciți în fundul capului, că nici nu înțeleg cum ar mai fi putut să vadă cu ei ceva din lumea noastră. Și încă mai răspundea, cu jumătate de vorbă, la câte o întrebare. „Constantine, Constantine!” îl jeluia nevasta, îngenuncheată la capătul patului. Avea pe ea halat alb, ieșise fuga de la spălătorie, cam scurt și sucit într-o parte. Cum stătea aplecată în față, i se vedeau coapsele, până la jumătate, roze, pline și sănătoase, ademenitoare, că era mai mare jalea să te gândești ce-o să se întâmple, cine o să se mai bucure de ele, înainte de-a apuca să se veștejească.

Până să vină doctorul, a întrebat întruna: „Mă vezi, Constantine?” El răspundea cu greu și în silă: „îhî, îhî…” „Mă auzi, Constantine?” „îhî…” Pe urmă n-a mai putut să spună decât „îh”, într-o silabă și curând numai „î”, o gâfâială care s-a stins repede. A închis ochii, s-au închis singuri, ce mai putea el să știe? — numai răsuflarea, adâncă și grea, chinuită, arăta că mai avea ceva timp până să moară.

Cum a intrat pe ușă, Bimbirică a adulmecat în aer. „Cine-are mere? Unde sunt merele?” Mirosea într-adevăr a mere, dar de un anumit soi, cred că renete, simțisem dinainte, fără să-mi dau seama de unde ar putea să vină, ceea ce nu mi se părea să aibă vreo importanță, când un om, alături, trăgea să moară.

Năică, aflat și el acolo, stătea cu mâinile încrucișate, nu era nimic de făcut, se uita la picioarele Margaretei.

— Miroase a acetonă, spuse flegmatic. De la respirație, așa se întâmplă.

— Ce are? întrebă Bimbirică, neștiind cu ce să înceapă.

Instinctiv scoase din buzunarul de la piept lopățica de întors pleoapele, de care nu se despărțea niciodată, și se aplecă asupra bolnavului.

— Nu mai încercați degeaba, are reflexele abolite! interveni Năică, la fel de flegmatic ca prima dată.

Iar m-au mirat cuvintele lui, și felul hotărât cum erau spuse, ca din gura unui om de știință. Dar Bimbirică nici nu se gândea să controleze reflexele oculare, ci vroia să vadă dacă bolnavul nu avea conjunctivită. Infirmierul îl

informă că era comă diabetică, omul se prăpădea, nimeni nu mai putea să-l ajute, așa se sfârșea boala de zahăr. Margareta nu auzi, sau nu înțelese, era răvășită, altfel ar fi izbucnit în hohote. Chiar atunci veni ambulanța, de la grajduri; era o cotigă cu coviltir, din timpul războiului, trasă de doi cai frumoși și prea puternici pentru câtă greutate aveau să ducă. Ajuns la spital, bolnavul mai trăi până seara, fără să-și recapete cunoștința.

— Asta a scăpat de toate grijile, nimic nu știe, nimic nu-l doare, spuse Năică, în încheiere, după ce-l scoaseră cu targa.

În glasul lui se simțea o invidie. Poate avea și el niște necazuri și i se acrise de ele. Pe urmă își reveni și râse, cu buzele răsfrânte:

— Dar coana Margareta asta, e o bucățică bună! Numai să întinzi mâna, acum, că rămâne văduvă!

Cei morți cu morții, cei vii cu viii!

Am spus ce-am văzut, restul e treaba medicinei. Atât am înțeles și singur, că omul nu-i o construcție perfectă, cum credeam instinctiv, din încrederea pe care mi-o inspira natura. Socoteam că toate pe lume sunt bine gândite și bine puse, nimic nu-i fără rost, decât prostia omenească, apoi muștele, păduchii și râia.

Mi s-a întâmplat odată să calc pe coada unei șopârle întinse la soare; șopârla a fugit, a rămas coada. Am fost necăjit, șopârlele și gușterii nu-mi făceau silă, ca alte reptile, mi-era milă de acea vietate rănită, credeam că se chinuie și o să moară, iar eu purtam vina. Pe urmă am aflat că nu-i așa, coada o să crească la loc, o să fie întocmai ca prima. Dar îndată a venit o nouă nemulțumire, și o nedumerire, de ce nu-i creșteau și omului părțile rupte, picioarele șchiopilor, brațele ciungilor? Era plină lumea de ei la sfârșitul războiului. Pentru aceștia natura nu făcea nimic, decât că poate le dădea curajul să trăiască. Lipsurile se înlocuiau cu proteze, existau ateliere unde se lucrau pe măsură, vedeam firmele; picioarele de lemn și piele, cu articulații de fier nichelat, pictate în culori și puse sub ochii trecătorilor valizi, îmi făceau frică. Iar cei care le purtau, invalizii, bușind în trotuar, târând după ei încheieturi care scârțâiau, neunse, nu îmi făceau o frică mai mică, mi se păreau jumătate oameni și jumătate mașină. Astăzi se fac proteze însuflețite, nu le mai târăști, ci merg singure, primesc impulsuri din creier și le execută; dar tot bușesc și tot scârțâie, și chiar dacă n-ar fi așa, rămân străine, nu dor niciodată. Nimic nu poate să imite coada șopârlei.

Și totuși, un om fără mâini și fără picioare trăiește și se bucură de viață; asemeni orbii, surzii, cei fără glas, fără simțul mirosului, fără știință de carte, ba chiar fără minte.

Se poate trăi mult și bine fără splină; fără un rinichi cât timp rămâne al doilea. Fără stomac; funcția lui, când s-a tăiat din el ultima bucățică, o ia duodenul; cu caznă, dar merge. În schimb, fără ficat tot organismul se duce de râpă, într-o zi, într-o oră, într-o clipă. Oameni cu un singur plămân trăiesc până la adânci bătrânețe, uneori numai cu jumătate din plămânul celălalt, cu un sfert, cu nimica toată. De ce nu-i la fel și cu inima, să se asemene cu motoarele, care pot merge în trei cilindri în loc de patru, și în doi la nevoie? Să se modifice pompele sângelui, să meargă într-un auricol și un ventricol… Dar cu inima nu se glumește, ea face parte dintre marile organe indispensabile.

Bărbatul Margaretei s-a prăpădit fiindcă îi lipsea din sânge o substanță necesară vieții, provenind dintr-o glandă care la el era obosită, uscată sau moartă. O glandă ascunsă între viscere, departe de a fi cunoscută, ca inima, cu bătăile ei auzite; o știu doar medicii, până n-o uită. O glandă de nimica toată; dar indispensabilă. Câți oameni mureau din lipsa substanței trimise de ea în sânge nu putea să se știe prea bine; mureau de boli felurite, și moartea lua numele bolii. Dar ar fi putut să le înfrunte, cel puțin pe o parte din ele, dacă în spatele lor nu s-ar fi ascuns altceva.

Agonia văzută de mine cu ochii, când l-au adus la infirmerie pe bărbatul Margaretei, se datora lipsei de sânge a acelei substanțe indispensabile, pe care organismul, cu puterile lui, nu mai putea s-o fabrice, cum nu poate să fabrice un picior lipsă. Dacă boala l-ar fi cruțat încă o lună, putea să scape, să iasă din coma diabetică anunțată de Năică, infirmierul, cu vocabularul lui științific, care îl făcea pe Bimbirică să se uite la el cu neîncredere.

În decursul acelei luni, un om, poate cel mai mare nedreptățit din vremea tinereții mele, doctorul Nicolae Constantin Paulescu, a dat de veste că izbutise să izoleze substanța, s-o identifice, s-o prepare și s-o injecteze în sângele bolnavilor, ea înlocuind astfel produsul glandei pancreatice. Acum fiindcă e rândul lui să vorbească, trebuie să-i folosesc vocabularul, ocolit mai înainte din pudoare; nu pun pe mine o haină dacă nu-mi aparține. Iar cele două nume ale lui le transcriu întregi, Nicolae și Constantin, sau nu le transcriu deloc, așa fac când un om îmi inspiră respectul, nu mă pot mulțumi cu inițialele N și C ca la o inventariere. Numele oamenilor mari trebuie să rămână solemne.

Cercetările doctorului Paulescu se terminau în săptămâna când eu vedeam cum moare un diabetic. El publica tocmai atunci un studiu despre prepararea extrasului pancreatic cu acțiune hipoglicemiată, substanță numită mai târziu insulină. Azi știu de ea și copiii, milioane de diabetici o folosesc, adesea injectându-și-o singuri, și îi datorează viața; dar câți cunosc istoria ei adevărată? Descoperirea insulinei a fost atribuită unor cercetători din Canada, care și-au publicat rezultatele la opt luni după prima comunicare, cea legitimă, și au primit premiul Nobel. Nu pot spune că era o simplă nedreptate, cuvântul mi se pare prea mic pentru a cuprinde o asemenea faptă. Nu pot spune nici că ar fi fost jaf, deoarece lipsea reaua intenție. Asupra cuvântului voi gândi altă dată, însă aș fi mai bucuros dacă l-ar găsi altcineva. Abia la cinci ani de la dezvăluirea adevărului s-a reparat și nedreptatea, atât cât mai putea fi reparată, a fost recunoscută de savanți, printre ei chiar unul dintre cei ce luaseră premiul. Dar de ce a trebuit să treacă atâția ani? Eroarea s-a datorat, cum s-a spus cu o neîngăduită întârziere, insuficientei cunoașteri a cercetărilor făcute de profesorul Nicolae Constantin Paulescu. Poate că așa a fost, și atunci n-am de ce să mă răfuiesc cu Canada, căreia îi port admirație pentru multe, pentru spiritul ei pașnic, pentru că nu amenință pe nimeni, ci zâmbește, și n-am să pun între ultimele motive de simpatie uimitoarea ei frontieră cu Statele Unite, lungă de mii de kilometri, un simplu coridor în linie dreaptă, tăiat prin pădure și nepăzit de nimeni. N-am să mă răfuiesc nici eu Suedia, poate că nu era datoare să se informeze, și odată atribuit premiul Nobel, nu-l mai putea retrage, mortul nu se întoarce de la groapă, cum spuneam în copilărie, pe vremea când se petreceau faptele povestite. M-aș răfui cu cei ce n-au avut grijă să răspândească actul de naștere al insulinei, să-l trimită tuturor academiilor din lume, tuturor spitalelor și școlilor de medicină; așa l-ar fi cunoscut și comisia premiului Nobel. În vremea aceea, alte țări, mai mici și mai sărace decât România mare, publicau tomuri despre trecutul, prezentul și viitorul lor, umpleau librăriile capitalelor importante cu volume luxoase, ieftine și chiar gratuite, le trimiteau persoanelor însemnate și se făceau cunoscute în cea mai strălucitoare lumină. Nu condamn, așa și trebuie! Sau când aveau vreo nevoie, vreo revendicare, vreo năzuință, își trimiteau femeile cele mai frumoase să facă ochi dulci bărbaților de stat care influențau soarta lumii. Dacă ele vroiau, treaba lor, n-am dreptul să mă amestec, deși în sufletul meu păstrez o răceală; altfel am visat eu să fie femeia, să pună mâna în piept, nu să se bage în patul celui puternic, ca să-i

ceară o semnătură. Acum e prea târziu, dar atunci, să fi avut dreptul de hotărâre, nu mă mulțumeam cu o hârtie de scuze. Radioul își începea istoria, aș fi mers la Haga și aș fi cerut Tribunalului să dispună difuzarea adevărului în toată lumea. Și să oblige pe toți fabricanții de insulina, de pretutindeni, ca pe cutiile cu fiole să scrie numele doctorului Paulescu. Iar înăuntru, pe hârtiuța cu instrucțiuni, să-i pună portretul și biografia, ca toți bolnavii salvați să-l preamărească.

Domnul Pretoreanu ne spunea odată, cu revoltă, că revista franțuzească „l’Illustration”, pe care o știam, biblioteca școlii era abonată, ceruse o sută de mii de franci ca să publice o pagină despre România. Aflam prima oară că era posibil, o revistă să-și vândă paginile, credeam că datoria ei era să spună adevărul, rău sau bun, fără părtinire, să nu-și mintă cititorii. Dacă oamenii doresc să afle ceva despre o lume necunoscută, revista e obligată să le arate, cu vorbe și cu ilustrații, iar dacă subiectul nu-i interesează atunci să nu li-l bage pe gât cu sila, ca să încaseze o sută de mii de franci pe o pagină. Știam ce este reclama, o treabă negustorească, doar mă uitam și eu prin ziare; când cineva vroia să-și vândă marfa, s-o pună înaintea alteia, poate mai bună, plătea, și pe urmă vorbele de laudă ajungeau sub ochii cititorilor, atrăgându-le atenția, amăgindu-i, chiar înșelându-i, dar ziarul nu-și lua răspunderea, nu garanta nimic, era doar o afacere, știa toată lumea. Uneori faptele aveau alt caracter și mergeau mult mai departe. Dacă vedeam pe o pagină de ziar întreagă o matahală neagră, un bot de locomotivă care parcă dădea să strivească lumea, iar dedesubt scria cu litere de-o șchioapă Malaxa, știam că nici un cititor n-o să cumpere asemenea marfă, după cum știam că fabricantul n-are nevoie să-i facă reclamă, vânzarea e de mult aranjată, există contracte, se plătesc comisioane, se dau bacșișuri. Sute de mii de lei costa o asemenea pagină, am aflat când am ajuns să lucrez prin redacții, se putea merge însă la sume de zece ori pe atâta, milioane, ori mult mai mult, cât mie atunci nu-mi trecea prin minte. Un om ca Malaxa avea totdeauna nevoie să trăiască în pace cu ziarele, era și galanton pe deasupra. De altfel, ce dădea cu mâna dreaptă lua înapoi cu stânga, înmiit, înmilionit, toate mergeau ca pe roate, ca locomotiva.

Dar cum, o țară este marfă de vânzare, să-și facă reclamă? Așa gândeam atunci, în copilărie, și împărtășeam revolta domnului Pretoreanu. Mai târziu mi s-a luminat mintea, am înțeles că da, o țară trebuie să dea din coate în toate felurile, ca să nu rămână uitată pe la periferia continentelor, da, să cumpere pagini dacă nu i le închină nimeni pe gratis, să sune din trâmbiță,

să atragă privirile. Bineînțeles că atât nu-i de-ajuns; odată privirile atrase, o țară trebuie să aibă ce să arate și, mai ales, să știe ce trebuie arătat în linia întâia. Din păcate, alegerea o fac oamenii cu putere, și greu se va găsi unul dintre aceștia care să se dea deoparte, ca să pună în frunte pe cineva mai demn de asemenea cinste. Atunci când am ajuns să gândesc așa, m-am mirat de revolta domnului Pretoreanu; adică, el nu știa cum merge viața? Mai bine s-ar fi dus la Banca Națională, sau la Ministerul de Finanțe, sau și mai sus dacă era nevoie și le-ar fi spus să plătească repede, fără tocmeală. Și nu doar pentru „l'Illustration", ci pentru orice ziar sau revistă străină care ar mai fi avut o pagină de vânzare. Îi port admirație, o admirație ce-i drept înfricoșată, și nu aș îndrăzni să dau în vileag, mai ales că e prea târziu, câți bani din bugetul țării se risipeau zilnic, și pe ce anume, ceea ce el știa foarte bine. Și chiar dacă n-ar fi fost așa, dacă vistieria s-ar fi aflat în imposibilitate de a plăti un franc peste cheltuielile hotărâte dinainte, oare n-ar fi putut domnul Pretoreanu să scoată o sută de mii de franci din vistieria sa personală, aflată nu mai prejos decât a lui Vanderbilt? Numai nasturii de la haina lui de casă făceau de trei ori pe-atâta!

*

Cam tot atunci am observat un fenomen bizar care se întâmpla cu ceasul, uneori o lua înainte, alteori rămânea în urmă, cu zecile de minute. Mai târziu, deși încă nu puteam înțelege și nici măcar nu puteam crede ceea ce vedeam cu ochii, mi-am dat seama că toanele ceasornicului apăreau la propria mea voință și țineau cât rămâneam cu atenția încordată.

Moștenisem de la tatăl meu un ceas de buzunar „Omega", marcă predestinată, așa am avut impresia mai târziu, când am descoperit însușirea lui de a răsturna mersul timpului. Încolo, în afară de marca renumită, era un ceasornic modest, cu capacele negre, de oțel negru, atât de vechi că începuseră să se albească; dar mergea încă foarte bine și mă mândream cu marca lui cunoscută în toată lumea, care parcă îmi mărea și mie prestigiul. Nu eram nevoit să-l potrivesc nici măcar o dată, de la o vacanță la alta; când veneam la școală, toamna, îl comparam cu ceasul gării, „Paul Garnier", care nu putea să greșească, iar când plecam, la Crăciun, la Paște și chiar în vacanța mare, după nouă luni încheiate, diferența nu era vizibilă, poate câteva secunde. Toți din clasă își potriveau ceasornicele după mine, toți mă întrebau de oră, împiedicându-mă să-mi urmăresc gândurile, până ce am ajuns să nu mai țin ceasornicul în buzunar, ci l-am pus pe pupitru, ca să-l poată vedea oricine. Nu scăpăm cu totul, unii se aplecau peste mine și îmi

luau lumina, și chiar dacă nu, tot le simțeam umbra oprită alături. Alții nu se mulțumeau numai să se uite, ci mă întrebau, deși mă vedeau cu ochii în carte: „Merge bine?” „Nu-i cumva înainte?” Azi n-aș mai răbda, aș da cu ceasul în ei, pe urmă l-aș arunca pe fereastră.

Erau lecții care aș fi vrut să nu se mai termine, pe când altele mi se păreau nesfârșite, mă uitam la ceas și limba mare parcă mergea prea repede, sau parcă stătea nemișcată. (În copilărie, până a nu învăța să citesc ceasul, dar când cunoșteam cifrele, spuneam, „limba mică e la opt și limba mare la douăsprezece”; era o treaptă, nu știu cum o urcasem, nu știu cum am urcat treapta următoare. Azi, când mă gândesc în urmă, mă sperii câte are de învățat un copil și mă întreb dacă aș putea să le mai învăț o dată.)

Între toate orele, cel mai greu trecea cea de istorie, de unde la început fusese o desfătare, ceva ce făgăduia să facă din școală o „Luna Park”, cu jocuri unul mai minunat decât altul. Minutele treceau încet nu doar de plictiseală, ci și de teama că în orice clipă puteam să mă pomenesc lovit în moalele capului cu o întrebare nebănuită, perfidă și să mă aleg cu încă un doi în catalog, notă care, oricât de mult mi-ar fi fost intrată în obișnuință, tot mă chinuia, la gândul că o să afle mama.

Într-o dimineață, la ora de istorie, mă uitam la ceas, care arăta nouă și cinci minute; Moș Flașnetă abia intrase și frunzărea catalogul, iar eu știam că are să mă scoată la lecție, pe mine mă căuta, îmi număra notele proaste. Atunci am observat că limba mare a ceasornicului, minutarul, pornise să se rotească mai repede, cu o mișcare ciudată, ca și când și-ar fi băgat dracu coada în mașinărie. Așa a alunecat cam cu viteza cu care scriu acum cifrele, peste jumătatea din dreapta a cadranului, până la șase, cât o clipă a stat verticală; pe urmă a început să urce în stânga, la șapte, la opt, la nouă… Când glasul peltic de la catedră s-a auzit, cu o satisfacție anticipată, spunând formula neiertătoare: „Ia să poftească la tablă…” minutarul ceasornicului „Omega” al tatălui meu, singura mea moștenire, ajunsese la cifra zece, arătând nouă și cincizeci de minute, sfârșitul lecției; îndată pe coridor a răsunat clopoțelul de recreație și profesorul a închis catalogul.

N-am spus nimănui, nimic, nu mi-am venit în fire cu ușurință, m-am uitat pe furiș la ceasornicele altora, m-am dus până în holul de onoare, unde era pendula oficială a școlii; după ea suna Costică Păltineanu clopoțelul de recreație. Ceasornicul meu arăta aceeași oră ca toate, nu o luase înainte cincizeci de minute, cum avusesem impresia. Abia pe urmă m-am speriat de acest fenomen fără explicație, am așteptat mai mult de un an până să reiau

experiența; și rezultatul, la care ajunsesem prima dată întâmplător, n-a întârziat să se repete. Dobândisem o însușire supranaturală, nici n-am încercat să-i caut explicația deși cred că ar putea să fie găsită. Nu reușeam totdeauna, oricât de tare mi-aș fi încordat voința, până ce am ajuns să observ că privilegiul pe care îl urmăream trebuia să se bizuie pe o idee dreaptă și mai ales să aibă o gravitate temeinică, să nu fie numai o joacă. Dar mai ales trebuia să-l merit, altfel toate încercările rămâneau zadarnice. Poate atunci, încă de foarte tânăr, am învățat să nu cer de la viață mai mult decât am dreptul. Mulți pot să gândească la fel, numai că e degeaba, dacă înainte de toate nu știu ce li se cuvine.

O bună parte din trăirile mele, în vremea aceea de căutare neobosită, când vroiam să cunosc lumea repede și pe toate fețele, au avut de câștigat prin strania însușire pe care o dobândisem, de-a putea să opresc timpul în loc, sau chiar de a-l da înapoi și de a-l relua, ca să pot privi și simți un moment de viață dincolo de fața lucrurilor, acolo unde altfel n-aș fi ajuns decât cel mult cu imaginația. După cum n-am avut de câștigat mai puțin când am dat drumul timpului să treacă repede peste întâmplări care mi-ar fi rănit sufletul, și așa nu mi-au rămas nici măcar în amintire.

Starea mea au dorit s-o aibă și alții; pentru ea și-au vândut sufletul. La început nu-i cunoșteam; când am auzit despre ei, mi s-a făcut frică de-a binelea, m-am gândit că minutele și orele câștigate de mine numai cu încordarea voinței nu puteau să vină din neant, ci erau scoase din viitorul meu timp de viață, se treceau într-o condică și într-o zi aveam să mă aflu în fața scadenței, fără să știu măcar ce este de plată. Atunci m-am lepădat și n-am mai ținut ceasornicul pe pupitru; l-am pus în buzunar, de unde l-am mai scos numai în rare ocazii, când se ivea o tentație prea puternică. După alt timp, buzunarul s-a rupt de prea multă purtare și am pierdut vechea moștenire de la tatăl meu. Am rămas cu teama datoriilor neachitate; mereu mă întreb când o să sune la ușă poștașul cu nota.

Capitolul 9

Gripa spaniolă, numele unei molime și al unei scroafe. Galerii subterane, lumea nevăzută de sub fața pământului. Directorul școlii, domnul Laurențiu Sân-Martinu, fetele lui, Floarea, zvăpăiata, și Hora, suflet adânc, de prăpastie. Explorări secrete. Un școlar care poartă numele

celui mai trist dintre arbori. Căpățâna de zahăr, binoclul, revolverul. O moarte demnă; o viață rușinoasă

Într-un timp, după sfârșitul războiului, când tatăl meu încă nu murise, avusesem în curte o scroafă neagră și urâtă, care nu vroia să se îngrașe, deși era mâncăcioasă; o chema Gripa Spaniolă. Îi spuneam și eu așa, ca toată lumea, fără să știu ce înseamnă un asemenea nume. Iar când am aflat că fusese un flagel pentru omenire, întins pe întreg pământul, că secerase douăzeci și două de milioane de oameni, de două ori și jumătate mai mult decât războiul care abia se sfârșise, am făcut fără voia mea o asociație cam sucită și boala aceasta nemiloasă mi-am închipuit-o ca pe o scroafă slabă, neagră și urâtă. Numai în India sfârtecase cinci milioane de oameni; parcă o auzeam grohăind, lacomă și nesătulă. Leacuri mai bune decât aspirina și ventuzele nu se găseau, murea lumea pe capete, mai rău ca de ciumă; aveau să treacă mulți ani până să se audă de penicilină. A venit și peste țara noastră; la noi în casă n-a atins pe nimeni, așa că poate aș fi uitat-o și n-aș mai fi amintit de ea astăzi, să nu fi fost asociată cu numele scroafei. Pe scroafă n-am răbdat-o mult timp pe lângă casă, a luat-o pe nimica toată țiganul satului și a tăiat-o, după ce i-a dat una în cap, altfel nu putea să se apropie cu cuțitul. Și iată că după ce uitasem de ea, s-a întâmplat s-o regăsesc în curte la administratorul școlii, într-o reîncarnare cu totul asemenea, încât am fost înclinat să cred, copilărește, că nu putea să fie decât Gripa Spaniolă a noastră, mutată în alt trup, la fel de respingător ca primul.

Trecuse o iarnă și băgasem de seamă că între pavilioanele școlii, atât de distanțate unele de altele, erau din loc în loc guri de canal, cu capace de fontă, cum mai văzusem și nu mă mirau ci doar îmi trezeau repulsia, știind că pe dedesubt curg ape murdare; vedeam pe străzile orașului cum veneau oameni cu sârme, să le desfunde și atunci se ridicau în aer mirosuri urâte. Aici însă capacele nu lăsau să se simtă nici o miasmă, în schimb, câteodată, deasupra lor se ridicau șuvițe de aburi. Iar de la unul la altul, pe întinderi de sute de metri, zăpada se topea, lăsând să se vadă pământul. Într-o zi am săltat unul din capace, în marginea pădurii, ferindu-mă să nu mă vadă cineva, de parcă ar fi fost o faptă nepermisă. Jos nu era un canal de scurgere, or fi fost și din acestea, în altă parte, ci un tunel, destul de înalt ca un om să stea în picioare. Pereții de ciment nu aveau urme de umezeală, toate mi se păreau curate și aerisite, și în lungul lor erau prinse două țevi groase, îmbrăcate în cămăși de ipsos, alb ca laptele. Nu mi-a fost greu să

înțeleg că pe acolo trecea tubulatura caloriferului, care lega pavilioanele de uzină. Pe atunci caloriferele nu funcționau cu apă caldă, ci cu aburi, care mai scăpau uneori, pe la o vană sau o înnăditură, și așa îmi explicam, în sfârșit, de ce uneori, pe unele din acele capace ieșeau fuioare albe.

Desigur că nu făceam primul această descoperire, poate, de asemeni, să fi întreprins și altcineva explorarea mea subterană, n-am întâlnit însă pe nimeni acolo, niciodată, și nici n-am auzit pe cineva să vorbească despre o asemenea faptă. N-am purces însă imediat la treabă, și nici singur, și nu de frică, dar era nevoie să mă asociez cu cineva care avea lanternă electrică. La fel cum în anii următori, scriindu-i unei fete din oraș, și dându-i întâlnire în lunca Râului, m-am obligat să-l iau cu mine, să vadă și el ce-o să fie, cu condiția însă să stea deoparte și să nu se arate, pe Sânzianu, căruia îi băgasem în cap că seamănă cu Rudolf Valentino. Deșirat și slut la față, ca un păsăroi jumulit de pene, bietul băiat nu putea să fie o concurență, totuși nu eram bucuros să-l știu că pândește prin tufișuri, dar n-avusesem încotro, îi făgăduisem, fiindcă el îmi dăduse plicul cu mărcile, să-i scriu fetei.

Tunelul caloriferului era lung și cu multe ramificații, cercetarea lui a cerut timp și mi-a dat multe emoții, prima din ele fiind înfrigurarea, prin care nu înțeleg o senzație de frig, cum cred unii, ci o tensiune lăuntrică, uneori dusă până la fierbințeală. Mult mi-ar fi plăcut să-l iau cu mine pe Trandafil, dar el n-avea lanternă, și nici nu și-ar fi lăsat cărțile. Niciodată admirația și celelalte sentimente ale mele pentru el n-au să scadă, însă îl voi simți tot mai departe de mine, despărțiți de pasiunea lui unică pentru învățătură.

N-am avut de ales, un singur băiat în clasa noastră avea lanternă electrică, o ținea asupra lui tot timpul, prinsă de un nasture al hainei, sau al bluzei, iar seara o punea pe noptieră, să-i fie la îndemână. Cei dintr-un dormitor cu el spuneau că noaptea se trezea țipând, chinuit de vise urâte, și dacă nu aprindea repede lumina îl apuca tremuriciul. Îl chema neobișnuit și frumos, Mesteacăn, nu mai știu cum altfel. Nu prea mă încredeam în el, mă temeam că ar fi un fricos și un nevolnic, dar mă înșelam, suferea doar de o boală neluată în seamă de medici; pe atunci nu se vorbea de psihiatrie, nimeni nu încerca să afle de ce se speria așa de rău noaptea. Ziua se purta ca toată lumea, ba chiar am observat, cu mai multe prilejuri, că în fața unei încercări grele se arăta mult mai curajos decât alții. Însăși moartea lui, spre sfârșitul școlii, când și-a tras un glonț de revolver în tâmplă, ca să scape de o rușine, mi s-a părut un act de bravură.

Ca înfățișare n-avea nimic deosebit, să atragă atenția, nici înalt, nici scund, de statura aceea mijlocie care îi face pe oameni să se piardă între semenii lor și se asociază cele mai adesea cu o viață tihnită; cu el însă s-a întâmplat altfel. Mi-e imposibil să-i refac fizionomia din memorie; dacă ar reînvia și mi-ar ieși în față, n-aș putea să-l recunosc decât după o aluniță maronie în obrazul drept, mare cât o băncuță, și bineînțeles după gaura făcută de glonț în tâmplă. Altceva nu mai știu despre el decât că era neîntrecut la sala de gimnastică; pe frânghie și pe prăjină se cățăra ca maimuțele, totdeauna ajungea sus primul; peste calul de lemn, peste capră și peste ladă, oricât ar fi fost de înaltă, sărea sprijinindu-se doar într-o mână, iar mai târziu nici atâta, zbura pe deasupra lor fără să le atingă, și ateriza pe dușumea lin, ușor ca fulgul. Mai multe, chiar dacă mi-aș aminti, n-aș spune, toate aveau să se piardă. Ceea ce rămâne demn să țin minte este aventura noastră în tunelul caloriferului.

Atunci s-au trezit în mine gânduri și sentimente ciudate, mergeam pe sub pământ nevăzut de nimeni și mă gândeam la cele ce se întâmplau deasupra, la colegii mei care băteau mingea, sau culegeau ghiocei din pădure, iar unii fumau prin desișuri; dacă era iarnă se dădeau cu săniuța, cu schiurile și cu patinele, erau patine mari, arcuite la vârf, alunecau bine nu doar pe gheață, ci și pe zăpadă bătută. Vorbesc doar despre mine, gândurile lui Mesteacăn nu le cunoșteam, mergeam pe tăcute și cu toate că îl știam alături, îi auzeam pașii și respirația, mi se părea că sunt singur. Cei de sus nu bănuiau nimic despre noi, pe unde om fi și ce-om face în acele clipe, pe când eu puteam să-mi închipui totul despre ei, fără greșeală, fiindcă le știam obiceiurile, pe unde umblă, pas cu pas, oră cu oră. Socoteam, cam speriat de propriul meu orgoliu, că aveam o anumită superioritate față de toată lumea noastră, un secret cam înfricoșător, ca un pact cu diavolul. Când ajungeam în dreptul vilei unde locuia directorul, un mic palat cu parc în față, mi le închipuiam pe cele două fete ale lui, mai mari ca noi, domnișoare, dându-se în leagăn pe pajiște sau plecând la terenul de tenis cu rachetele la subsuoară.

Pe director îl numeam Satrapul numai fiindcă avea o față aspră, cu mustăți zburlite, mânioase, cu privirea bănuitoare și dușmănoasă. Mustața și ochii erau singurele lui arme, datorită lor îi știam de frică, în spatele lor însă se ascundea o fire molatică și nepăsătoare, ceea ce n-am observat decât cu întârziere, iar alții n-au observat niciodată.

Avea un nume ciudat și impozant, cum nu mai auzisem prin părțile noastre, Laurențiu Sân-Martinu, care ne stârnea admirația, dar și râsul. La

cuvântul sân, ne gândeam cu o tulburare pudică, nu-l pronunțam niciodată pe față, mai ales când ar fi putut să audă duhovnicii. Numele directorului ne prilejuia o descătușare, intra în întrebările adresate profesorilor, ceream lămuriri despre activitatea lui literară și științifică, deocamdată știută numai din zvonuri, traducea Iliada din limba originală, muncea de mult timp, migălos, se spunea că va fi un monument de cultură. Aveam deci motiv să rostim cu glas tare cuvântul, altminteri ca și interzis, sfidându-i pe duhovnici și făcându-i pe cei mai pudici dintre noi să se rușineze. Mă rușinam și eu, fiindcă nu mă gândeam la director, ci la reprezentarea cuvântului, parcă vedeam intrând pe ușă o cariatidă însuflețită, cu peplumul desfăcut la piept, să i se vadă sânii, nu de marmoră, ci de țesuturi vii, colorate în roz pal, palpitânde și calde; și uitându-mă la Sfântul Gheorghe, de pe icoană, care veghea asupra clasei noastre, mi se părea ofensat, mă miram că nu ridică sulița, s-o străpungă.

Era un nume de familie, o moștenire, domnul Laurențiu Sân-Martinu nu putea să se lepede de el, îl purta în văzul și în auzul lumii, îl pronunța el însuși, când se cita în fața noastră, enumerându-și studiile și meritele. La cuvânt se adăuga un factor agravant, venise o modă, ca sacoul bărbătesc să fie bombat de o parte și de alta a pieptului; cine știe ce i se năzărise unui croitor de la Paris, poate doar se jucase, și îndată toți croitorii, din Anglia până în Balcani, se grăbiseră să-l imite. Așa se întâmplă. Pe urmă, după ce moda trece, se miră și ei, își fac cruce.

Domnul Sân-Martinu se îmbrăca tinerește și în pas cu moda, îi admiram mai ales un costum de după-amiază, de stofă Prince de Gall, bleu-petrol cu carouri mov, discrete; îl purta cu pantofi în două culori, alb cu negru, îi dădea o eleganță frapantă. Având un croitor de provincie, dar cu renume, acesta îi cam exagera croiala sacoului, și el nu îndrăznea să-l corecteze, cum nu l-ar fi corectat nimeni în tot orașul, de vreme ce pe firma lui scria: „Furnizor al Curții Regale”. Titlul era moștenit, devenise tradiție, primăria nu se gândea să i-l ridice, la urma urmelor făcea mândria orașului. Taică-su, a căruia fusese prăvălia la începutul secolului, cususe odată un nasture la tunica Regelui Carol întâiul, care trecea pe stradă, călare, cu toată suita. Calul se speriase de o pisică, se smucise și regele, încordându-se să-l astâmpere, pierduse un nasture de la tunică, sărise cât colo. Era un om deosebit de exigent în ceea ce privea ținuta, așa se spune, n-ar fi mers mai departe cu un nasture lipsă. Mareșalul Casei Regale descăleca fuga, își smulse un nasture de la propria lui tunică, trecu drumul și-l aduse pe croitor,

cu ac și ață. Acesta cusu nasturele acolo, în stradă, cineva îl ridică în spinare ca Regele să nu descalece. Deși bietului om îi tremurau mâinile de emoție, nu uită să-i spună Regelui, bâlbâindu-se: „Sire, vă rog să țineți un căpețel de ață în gură!” În aceeași zi chemă pictorul de firme, care îi împodobi vitrina cu coroana regală.

Piepții de la sacoul domnului Sân-Martinu aveau o croială exagerată, atât de sugestivă, că nu ne puteam opri să nu ne dăm coate. N-a trecut mult timp și cineva i-a spus Doi Sâni-Martinu, nume care s-a răspândit repede și ne-a intrat atât de mult în deprindere, încât nu o singură dată s-a întâmplat să ne întrebăm profesorii: „E adevărat că domnul Doi Sâni-Martinu traduce *Iliada* și *Odiseea*?” Și uneori s-a întâmplat ca profesorii să nu bage de seamă, sau să se prefacă. După alt timp am văzut că la una din hainele directorului piepții nu erau egali unul cu altul, greșeală a croitorului, ceea ce i-a atras un nume tras mai tare de păr, domnul Laurențiu Sân-juma' Martinu.

Traducea într-adevăr *Iliada*, când ieșea la plimbare cu nevasta lua cu el textul, în grecește, un ceaslov cât Evanghelia, îl ținea la subsuoară, dar mereu aluneca și trebuia să lase brațul nevestei ca să-l ridice. O asemenea preocupare nu putea să ne atragă decât admirația, așteptam cu mândrie și nerăbdare să apară cartea. Limba grecească nu ne-a predat-o, nu se învăța în școală, poate fiindcă domnul Pretoreanu era în relații proaste cu Venizelos. Abia în ultimul an au pus-o, poate domnul Pretoreanu se împăcase cu grecul. A venit un profesor tânăr, adus de la Atena. Domnul Sân-Martinu a ținut numai lecția inaugurală, s-au suspendat cursurile, au venit toți profesorii, s-au adus scaune și s-au pus în față. A fost chiar și domnul Șandor, șeful uzinei. Mi-a părut rău că lipseau spălătoresele. Costică Păltineanu stătea în picioare, lângă ușă, cu clopoțelul în mână și asculta cu gura căscată. Lecția a constat dintr-o conferință despre Homer, probabil domnul Sân-Martinu o avea pregătită de mult, o știa pe dinafară, poate era prefața la traducerea *Iliadei*, fiindcă prea se însăila bine. Îmi reprim orice resentimente și mărturisesc că l-am ascultat cu pasiune, dovedea multă știință clasică și avea elocință. Iar viața lui Homer-orbul m-a tulburat până în adâncul sufletului, și atât de puternic că n-am uitat-o nici până astăzi.

Dar resentimente am, nici ele nu mi-au trecut; la terminarea școlii, omul acesta, care ar fi trebuit să fie un clasic în toate manifestările sale, și-a arătat față de Trandafil o ură barbară, îndreptățită numai printr-o judecată strâmbă și pătimașă, și încă într-un moment tragic, când s-ar fi cuvenit să se reculeagă, cu fruntea plecată.

Dacă pe noi ne ținea în frâu, cu fizionomia lui amenințătoare, domnul Sân Martin-Satrapu nu avea nici o autoritate în fața celor două fete, trăiau într-o independență largă care, după ce și-a dat roadele, ar fi putut să mă uimească, numai că nu îndrăzneam să judec.

Am fost toți cu ochii pe ele, nu puteau să rămână neobservate, ne trezeau suspine, bătăi de inimă și dorințe dureroase, imposibil de a fi împlinite. Voi povesti mai mult despre cea mică, a jucat un rol amar în viața lui Trandafil și pe urmă a sfârșit tragic, de unde mai înainte crezusem că nu era decât o zvăpăiată, fără nici o adâncime în suflet; m-am înșelat, avea un suflet ca o prăpastie. O chema Hora, nume de o inspirație ciudată, care mie nu mi-a evocat jocul din satele noastre, ci mi s-a părut un strigăt. Mai târziu, când s-a zvonit că amândouă fetele erau luate de suflet, de la țigani, Satrapul dăduse pe ele câte o sită de mălai, cum se obișnuiește, m-am gândit că Hora ar putea să fie un nume de șatră. Oacheșe amândouă, cu ochi negri ca tăciunii stinși, dar având încă în ei sclipiri fierbinți, de flacără, și cu purtările lor înfocate, ar fi putut să aibă într-adevăr sânge țigănesc, ceea ce aprindea mai tare închipuirea noastră. Nu semănau una cu alta, nu păreau să fi avut același tată, un motiv de a crede că zvonurile erau adevărate, se născuse fiecare în alt cort, deveniseră surori prin înfiere. Pe cea mare o chema Floarea, nume nu prea obișnuit la orașe, unde se cunosc mai degrabă derivatele lui, Florentina, Flori, Florica. Noi o porecleam Sârba, prostește, numai ca să facem o legătură cu numele Horei. Numele acesteia mi s-a impus, avea personalitate, n-am simțit nevoia să-l schimb, chiar dacă la început mi se păruse nefiresc, așa cum îl auzeam prima oară; mai târziu nu l-am mai auzit defel, nu l-a mai purtat altă fată.

Floarea să fi avut șaisprezece ani când am venit la școală, așa cred, pe atunci nu-mi prea dădeam seama de vârste. Era mai înaltă decât soră-sa, și cam slăbuță, cu brațele și cu picioarele subțirele. Părul, bineînțeles negru, ca ochii, îl purta scurt de i se vedea ceafa, atât de fragilă că s-ar fi rupt dacă ar fi apucat-o cineva cu o mână mai zdravănă. Spre deosebire de ea, Hora, deși cu vreo doi ani mai mică și cu o palmă mai scundă, era binișor împlinită, ca o femeiușcă, și bine făcută, lascivă, rotunjoară, cât să se vadă cele ce la asemenea vârstă sunt numai o bănuială. Amândouă purtau de obicei în păr un trandafir, alb cea mare și cea mică roșu; erau înțelese. Când nu se găseau trandafiri, puneau garoafe sau mușcate, acestea din urmă mai greu de găsit albe. Nu știu ce floare îmi plăcea mai mult, albă sau roșie; între fete aș fi ales-o pe cea mică, totul al ei îl avea pe vino-ncoace. N-ar fi fost de lepădat

nici cea mare, ba poate era chiar mai frumoasă, însă mi se părea mai țeapănă și mai rece. Ce-i drept, nu i-a trebuit mult până să se încălzească, peste iarnă a mers la școala de călărie, în oraș, și acolo, la manej, i s-a aprins inima după un ofițer încă tânăr, un căpitan de cavalerie, frumos, dichisit, cu maniere distinse, bărbat cum rar se găsește și pe deasupra nici nu era flușturatic. Când s-a desprimăvărat au început să iasă din manej, duminica, au mers pe câmp și pe dealuri, frumoasă școală de călărie; fata a și uitat școala cealaltă.

Satrapul mai avea și un băiat, cam de vârsta mea, blond, spălăcit, cu ochi bazedovici, care îi dădeau o privire speriată și lăcrimoasă; el nu putea să fie luat de la șatră, n-ar fi îndurat viața în cort, s-ar fi prăpădit în prima iarnă; de altfel, semăna destul de bine cu taică-su. Odată, când a fost ziua lui onomastică, a poftit la ceai, la cinci după-amiază, pe toți școlarii care purtau același nume. Eram și eu printre ei, Floarea și Hora ne-au adus ceștile de ceai, iar băiatul, în urma lor, ne-a oferit fursecuri și bomboane de ciocolată. Pe urmă fetele s-au așezat la pian și au cântat ceva, la patru mâini, tare de vibra toată casa, însă nu era urât și m-am mirat ce putere aveau în brațe. Am mai băgat de seamă cum Hora grăbea ritmul tot timpul și dădea s-o ia înainte. Băiatul se uita la ele cu o privire adormită. Sindrofia n-a durat decât o jumătate de oră, pe urmă duhovnicii, care ne însoțeau și nu ne scăpau din ochi, ne-au făcut semn să mergem, trebuia să ne pregătim lecțiile pe a doua zi. În parcul din fața casei se înfoia un păun cu coada ca o cometă; avea un glas ca de fagot, atât de puternic că ajungea până în sala de clasă. Am auzit că păunul, cât o fi de mândru ca înfățișare, este o pasăre proastă; dacă stă iarna în ger, în loc să se ducă la coteț, și dacă nu vine nimeni să-l alunge de acolo, coada i se încarcă de chiciură, se face sloi și îl ia naiba, nu poate să se mai miște.

Într-o după-amiază veneam fuga de la uzină și când am făcut colțul, pe sub clopotniță, am dat piept în piept cu Hora, fata cea mică; era îmbujorată și fierbinte, venea și ea fuga, am cam izbit-o, dar nu s-a supărat, ci a râs vesel, iar mie numai că nu mi-a venit amețeală când am simțit-o ce molatecă putea să fie, ce caldă și parfumată.

Mergând pe sub pământ și gândindu-mă la toate de deasupra, mi se părea că lumea mea avea o dimensiune în plus față de-a altora, și chiar o viață suplimentară, necunoscută de ceilalți, astfel izbuteam să înving repulsia și chiar teama pe care mi le dădeau tunelul.

Toate clădirile școlii astăzi sunt dărâmate, au rămas fotografii probabil, eu nu am nici una, însă cred că rețeaua de tuneluri încă există, și prin ele, dacă mi le aduc aminte, pot să refac întreg peisajul care le acoperea, până la cel mai îndepărtat dintre pavilioane, spălătoria, unde fetele cu mânecile sumese și cu fustele suflecate întindeau rufele pe frânghie; pe atunci nu existau uscătorii, ca astăzi, dar așa, ținute la aer, ce ozonat era mirosul fețelor de pernă și al cearceafurilor, sâmbăta, când paturile se înfățau proaspăt!

Din tot ce-a însemnat descoperirea acestei părți nevăzute a lumii, reprobabilă mi s-a părut numai pătrunderea noastră în magazia de alimente, și nu de alta, ci fiindcă Mesteacăn a ținut să ia de acolo, adică să fure, o căpățână de zahăr de cinci kilograme, învelită în hârtie neagră, lucioasă, cu ornamente aurite, o ghirlandă de medalii câștigate de fabrică la diferite concursuri. Căpățână de zahăr a dispărut de multă vreme și cred că prea puțini oameni o mai țin minte. Așa se vindea zahărul, când era vorba de cantități mai mari, pentru compoturi și dulcețuri, care atunci se făceau numai în casă și însemnau o grijă importantă a gospodinelor. Nu mă miră deloc că forma aceea, ca un con masiv, a fost dată uitării; socotesc că se datora unei inspirații caraghioase, căci n-avea nici un fel de avantaje, ci doar cusurul de a trebui s-o spargi cu ciocanul, ceea ce nu era o treabă ușoară; știu, fiindcă am făcut-o adesea, ca să cruț mâinile mamei. Nu mai spun cum săreau așchii, risipindu-se prin toată bucătăria. Dar căpățâna de zahăr a reprezentat o epocă.

Degeaba m-am împotrivit, Mesteacăn n-a vrut să renunțe la ceea ce se numea o faptă urâtă. Pe urmă m-am gândit că poate de fapt era o copilărie, un fel de a-și arăta vitejia și l-am lăsat în pace. Oare dacă îl pâram, ar fi avut altă soartă? Nu cred, destinul lui era gata scris, l-a urmat credincios, fără să se dea în lături. Cât despre zahăr, toți tânjeam după el la urma urmelor, în afară de cei care se îmbuibau cu bomboane și prăjituri primite de acasă sau care aveau bani și puteau să-și cumpere de la cantină toate bunătățile de pe fața pământului. Eu, de pildă, n-am știut multă vreme ce-i aceea o napolitană, iar când i-am simțit gustul și am văzut cum se topește în gură transformându-se într-un element parfumat, dulce și imponderabil, cu toată forma ei consistentă, un proces tainic, de domeniul alchimiei, am avut iarăși o amețeală, ca în clipa când am dat piept în piept cu Hora.

Căpățâna de zahăr Mesteacăn a pus-o într-o firidă din tunel, unde mecanicii n-ar fi putut s-o descopere, dacă veneau în inspecție, și nici n-

aveau de ce să vină, cât timp nu se spărgea vreo țeava. Chiar dacă o fi de rușine, m-am înfruptat și eu din acel zahăr, după ce am spart căpățâna cu un pietroi, adus de afară, am ronțăit pe furiș câte o bucățică, sau am pus-o în ceai, fiindcă nu era destul de dulce. Odată, când a venit un inspector, trimis de domnul Pretoreanu, și a gustat ceaiul, s-au făcut cercetări, repede și cu insistență, și în zece minute s-a dovedit că magazionerul fura zahărul. Atunci mi-a mai venit inima la loc, am socotit că fapta lui Mesteacăn era mai puțin gravă, se putea spune că nu furase din zahărul școlii, ci din al magazionerului, dobândit pe căi necinstite. De altfel colaborarea noastră n-a mai durat multă vreme, s-a terminat în ziua când, ajuns la capătul unui tunel și săltând capacul gurii de vizitare, m-am pomenit față în față cu Gripa Spaniolă, reînviată, întocmai cum o știusem. Abia mai târziu m-am dumirit că nimerisem în curtea administratorului, care nu știu prin ce nenoroc creștea pe lângă casă o vietate atât de urâtă. Scroafa stătea tolănită tocmai pe capacul de fontă, încins de soare. Simțindu-l că mișcă, a sărit în sus, speriată, și am văzut-o, proptită pe toate patru picioarele, cu râtul hidos îndreptat spre mine, gata să mă înșface. Dar nu mi-a fost teamă că ar fi putut să mă sfârtece, nimic nu era mai ușor decât să mă las în jos, făcând să se închidă capacul. În schimb, m-a umplut de groază și de scârbă urâțenia acelei vietăți care era o amintire veche, cu părul ei negru, rar, jegos, cu ochii mici, vicleni și lacomi, cu un bot lung, subțire ca o trompă, cu nările mari și sumese, de păreau două ventuze.

Fiindcă de atunci înainte n-am mai pus piciorul în tunelul caloriferului, decât o dată, spre sfârșitul școlii, se poate spune că explorarea mea, care mă tulburase puternic și crease în mintea mea noțiuni noi despre lume, a avut o încheiere urâtă.

Meteahna lui Mesteacăn a trecut cu timpul, nu se mai trezea noaptea țipând, dar lanterna electrică a avut-o tot timpul pe noptieră; în pachetul cu pui fripți și cu cozonac, pe care-l primea în fiecare lună de acasă, ai lui nu uitau niciodată să pună baterii de rezervă. Ajunsesem în ultima clasă, ne făceam planuri pentru viața noastră viitoare, ne întrebam cine va merge la Sorbona și Oxford; primii trei din absolvenții școlii, statul îi trimitea să studieze în Franța și Anglia, era o lege făcută la dorința domnului Pretoreanu. Primul a fost Trandafil, dar ceva l-a împiedicat să se ducă și nu s-ar fi dus chiar dacă n-ar fi existat piedica. Al doilea, sau măcar al treilea ar fi putut să fie Mesteacăn, depindea de ultimele examene; nici nu mai știu cum și când ajunsese în fruntea clasei; pe vremea tunelului era aproape la

coadă. Și tocmai atunci s-a descoperit că furase un binoclu din cancelarie. Era un binoclu mare, Zeiss, un dar al domnului Pretoreanu, una din fanteziile lui în aparență bizare. Privind pe ferestrele cancelariei peisajul din față, Valea Domnițelor, lunca Râului și orașul cu turnurile lui istorice, orice om cu bun-simț și-ar fi dat seama repede că un binoclu devenea un obiect de reală necesitate. Un asemenea peisaj, cu planurile lui nesfârșite, pierdute în zare, plin de nuanțe și de amintiri îndepărtate, putea să fie instructiv dacă i se descopereau detaliile, pajiștile unde domnițele își împletiseră cununi de flori, potecile pe unde trecuseră domnitorii, călare, colinele de unde urmăriseră ei luptele, și câmpul pe unde dăduseră năvală turcii, cu semiluna. Cine avea în față o asemenea priveliște, simțea nevoia unui binoclu. Știu, fiindcă am simțit-o și eu, și cum nu mi-o puteam satisface, am mers cu piciorul, ore lungi și nu o singură dată, să văd de aproape ceea ce acel instrument optic ar fi putut să-mi aducă într-o clipă, până la picioarele terasei de unde priveam adesea în vale.

Binoclul, într-un toc de piele neagră, cu marginile aurite, stătea agățat de curea, pe un perete, între ferestre. Rău îmi pare să spun că nu prea i se dădea întrebuințare, cum fusese gândul domnului Pretoreanu. Când intrau în cancelarie, profesorii își băgau nasul în hârțoage și cataloage, sau beau cafele trăgând din țigară, n-aveau timp să se uite pe fereastră; sau se uitaseră odată, și socoteau istoria încheiată. Erau printre ei oameni pentru care simțeam admirație, sunt mândru că i-am avut profesori, și nu s-ar cuveni să-i judec, punându-i pe toți într-o oală, dar cum să-mi explic că dispariția binoclului a fost descoperită după șapte luni de zile, ceea ce s-a aflat abia la anchetă? Nimeni între timp n-a avut o tresărire lăuntrică în fața acelei priveliști, nici măcar profesorul de istorie? Dar degeaba vorbesc, profesorul de istorie, tobă de carte, era cea mai amorfă dintre făpturile cuvântătoare, nu-și arunca măcar un ochi dincolo de tomurile lui înșirate pe toți pereții bibliotecii, chiar și peste ferestre. Știa, an cu an, zi cu zi ce se întâmplase în lume, începând cu al cincilea mileniu dinaintea erei noastre, până astăzi; când își dădea drumul, nu-l mai oprea nimeni, aerul în clasă se îngroșa de cifre și de nume istorice. Ce folos, dacă un om atât de învățat își astupase ferestrele bibliotecii cu cărți și nu putea să se mai uite afară?

Lipsa binoclului n-a descoperit-o vreun profesor, ci portarul, Costică Păltineanu. Era datoria lui să șteargă zilnic de praf tocul de piele neagră, dar nu-l lua din cui, altfel ar fi văzut că își pierduse greutatea. Odată a vrut să se uite și el devale, așa s-a constatat furtul. Poate pe hoț nu l-ar fi descoperit

nimeni, dacă nu mărturisea singur, la o spovedanie laică. Dirigintele clasei noastre, cel mai iubit dintre profesori, avea obiceiul să ne dea din când în când extemporale de conștiință, cerându-ne să ne dezvăluim în scris păcatele și faptele bune, asigurându-ne că în afară de el nu va citi nimeni. Nu știu ce-or fi mărturisit alții, în opt ani de școală; eu, unul, n-am avut încredere, am simțit chiar repulsie pentru acest fel de spovedanie, mi-era de-ajuns spovedania din biserică, de care nu puteam să scap înaintea vacanțelor de Crăciun și de Paște. Așa că am mințit, mi-am ascuns faptele rele, la fel ca pe cele bune, am înșirat baliverne. Simțeam uneori privirea dirigintelui, mă spiona pe furiș, îmi dădeam seama că n-avea încredere în mine, ceea ce făcea ca și neîncrederea mea în el să tot crească. Până odată, spre sfârșitul ultimului an de școală, când nu mai era mult și urma să ne despărțim pentru totdeauna. Atunci, la ultimul examen de conștiință, prima întrebare a fost cea obișnuită: „Ce faptă bună ați săvârșit în această lună?” întrebarea a doua era însă modificată, și când ne-a dictat-o m-a privit cu atâta stăruință, încât nu m-am îndoit că o ticluise anume pentru mine, căci suna astfel: „Ce păcate aveți pe conștiință de la începutul școlii, și nu le-ați mărturisit până astăzi?”. Dacă nu le mărturisisem la vremea lor, nu era să le dezvălui în ultima clipă; n-am nici cea mai îndepărtată înrudire cu personajele lui Dostoievski. Nici Mesteacăn nu cred că avea asemenea înrudire, și totuși, răspunsul lui, când l-am aflat, a încremenit toată școala; el furase binoclul din cancelarie. I l-au găsit în cufăr, altfel s-ar fi putut crede că voise să facă o farsă, să pună la încercare spiritul de duhovnic al dirigintelui nostru.

Nu știu ce să spun, era acesta dator să tacă? Nu-i singura mea dilemă pe care n-am putut s-o dezleg până astăzi. Am avut însă dovada sigură că neîncrederea mea fusese justificată. Deși dezaprob furtul, socotesc că s-ar fi găsit și alte căi de îndreptare a unei fapte rele, prea stranii ca să nu dea de gândit oamenilor. Nu se poate face nici o legătură cu furtul căpățânei de zahăr, era o distanță prea mare între o faptă și alta.

Pe Mesteacăn l-au încuiat într-o cameră de la infirmerie, care avea drugi la fereastră. S-a hotărât ca a doua zi să fie pus la stâlpul infamiei, în fața întregii școli adunată în careu, în curtea mănăstirii, unde ne făceam rugăciunea de dimineață și cântam: „Cu noi este Dumnezeu…” Nu s-a aflat al cui fusese revolverul; cei cu conștiința tulburată au găsit prilejul să spună că era de furat, și așa se explicau multe. M-am gândit iar la căpățâna de zahăr, dar am simțit că îmi arde obrazul și n-am vrut să judec. Dimineața l-

au găsit întins pe jos, pe mozaic, cu un glonț în tâmplă; se gândise ca sângele să nu murdărească patul. Mai târziu am aflat de o întâmplare identică și nu m-a cutremurat mai puțin decât prima, deși fusese încă un război între timp, și pământul se umpluse de sânge.

L-au pus în pat, acolo la infirmerie, în haine curate, cu mâinile pe piept, cu lumânări aprinse într-un sfeșnic adus de la biserică; a stat așa până a doua zi, când au venit ai lui să-l ia acasă. Era începutul verii, am cules flori de câmp și i-am împodobit patul. L-am privit cu o încordare grea și amară, încercând să-i înțeleg gesturile, ce gânduri avusese în minte când luase binoclul, când mărturisise, când își trăsese glonțul în tâmplă. Frământarea mea de atunci a rămas nescăzută până astăzi; în schimb, chipul lui aproape că nu-l mai știu, în afară de alunița maronie din obrazul drept, la care m-am uitat cu privirea fixă. El, mort sau viu, rămâne pentru mine mai degrabă o idee decât o ființă, cu o istorie pământească. Astăzi, gestul lui îmi pare de o forță terifiantă. Nimeni nu-l împiedica să trăiască, fapta s-ar fi iertat, s-ar fi uitat, viața i-ar fi fost rodnică și fericită; dar mai întâi ar fi trebuit să îndure o clipă de rușine; era un preț pe care n-a vrut să-l plătească.

Ani mai târziu, într-una din școlile militare unde am ajuns fără nici o vocație, dar mi-a fost de mult folos în cunoașterea vieții și a oamenilor și mai ales în propria mea cunoaștere, s-a găsit printre noi un ucigaș de o speță scârnavă. Nici pe el nu-l mai țin minte, cred că l-am văzut numai de câteva ori, aflându-ne în clase diferite; pot spune vag că era un tânăr cu fizionomia ștearsă, mic de statură și firav. Când ne-am întors din vacanța de Crăciun, s-a aflat că în orașul lui, o bătrână fusese ucisă și jefuită, iar mai întâi violată, fapte pe care n-ar putea să le facă decât un monstru. Orașul îl știu, totuși nu-l spun, ca să nu jignesc niște cetățeni fără vină și care poate nici n-au aflat despre această crimă murdară, săvârșită de multă vreme. Bănuiala cădea pe un celebru făcător de rele, poreclit Tata Moșu. Omul n-a recunoscut niciuna din fapte, susținând, ceea ce s-a dovedit a fi tocmai adevărul, că oricâte păcate ar fi avut, de ucis nu ucisese niciodată, nu era stilul lui, așa a spus, îi reproduc întocmai cuvintele. Deși nu avea dovezi serioase, poliția, care pățise multe rușini în ultima vreme și era tare discreditată, s-a grăbit să anunțe că a prins criminalul, și el a făcut mărturisiri complete. Trecuse o lună, sau două, era gata să înceapă procesul, când a căzut ca o bombă brizantă în mijlocul școlii știrea că se descoperise adevăratul autor al crimei, și el nu era altul decât acel firav coleg al nostru, al cărui nume n-am vrut să-l țin minte. Dovezile fiind sigure, ar fi fost zadarnic să nege; l-au

închis și pe el tot într-o cameră de la infirmerie, până să vină poliția. Comandantul nostru, vrând să salveze onoarea tuturora, s-a dus la el în cameră și, fără cuvinte, a pus pe masă un revolver cu șase cartușe; n-ar fi trebuit decât unul, dacă treaba era bine făcută. Revolverul a rămas neatins, până a doua zi dimineața, când nu s-a mai putut tărăgăna treaba și ucigașul a fost predat poliției.

Așa cum aș fi vrut să fiu în sufletul dirigintelui nostru în ziua când Mesteacăn și-a tras glonțul în tâmplă, să aflu cum privea el faptele și ce simțea, la fel aș fi vrut, dar cu mai multă tărie, să fi putut pătrunde, ca un duh, nevăzut de nimeni, în camera de la infirmerie, în noaptea când un om și o armă de foc se aflau față în față. Ce-a gândit și ce-a făcut omul acela? Măcar s-a uitat la revolver, l-a atins cu mâna, și-a închipuit cum ar fi să-l ducă la tâmplă? Și cum a putut să stea cu el alături, până dimineața? Și ce-a crezut că va mai valora viața lui, de atunci înainte? Dacă aș fi putut să aflu toate acestea, sau numai o parte din ele, cred că făceam un mare pas înainte în cunoașterea oamenilor.

S-a întâmplat să-l văd când l-au luat dimineața, pe o vreme posomorită; era în capul gol, cu părul galben, veșted, cu un macferlan kaki pe umeri. Nu mai știu dacă îi puseseră cătușele; îl încadrau doi polițiști în haine civile. L-au judecat în orașul lui, nu l-au linșat, i-au dat niște ani de închisoare, nu toată viața; după un timp am aflat că se eliberase. Va să zică, este posibil! Să trăiești mai departe! Să ai o casă, o slujbă, poate și o nevastă. Și prieteni, desigur. Și să faci chef sâmbătă! La fel s-a întâmplat cu Găetan, care a lovit-o în cap cu ciocanul pe doamna Leonida. După ce și-a ispășit pedeapsa, și-a deschis un atelier de tâmplărie, învățase meseria la închisoare, făcea mobilă fină, avea o clientelă aleasă. La fel s-a întâmplat cu Sile Constantinescu, un tânăr voinic și chipeș, care și-a ucis amândoi părinții, apoi i-a făcut bucățele și i-a fiert în cazanul de rufe, ca să-i topească. Medicii l-au găsit sănătos și responsabil; este posibil? A ispășit și el o pedeapsă, pe urmă i-au dat drumul. Poate mai trăiește și astăzi, îl întâlnesc pe stradă fără să-l știu, stă în fața mea, la coadă, la restaurant se așază la masa de lângă mine, poate intră și-n vorbă, îmi spune: ce zi minunată!

De ce-a trebuit să moară bietul Mesteacăn care purta numele celui mai trist dintre arbori?

Capitolul 10

Intrarea lui Tutankhamon în istorie; refuzul profesorului erudit de a-l pune în rândul faraonilor. Spectacolul de operă; lumea redată prin muzică. Nunta Principelui moștenitor, viața lui slobodă, nesupunerea, plecarea, Regența, întoarcerea. Rolul secret al domnului Pretoreanu

Descoperirea tunelului a fost o întâmplare mai târzie; povestind-o, mi-am adus aminte de subteranele din Valea Regilor, pe Nil, unde chiar în primul meu an de școală s-a găsit mormântul lui Tutankhamon, un faraon aproape necunoscut până atunci în istoria Egiptului Antic. Am spus ce fascinantă a fost pentru mine lumea aceea îndepărtată și în timp, și geografic; printr-o întâmplare ea însăși fascinantă, am aflat despre ea la prima lecție, cum am pus piciorul în clasă. Descoperirea se făcuse la 5 noiembrie și până în anul următor, la vacanța mare, profesorul de istorie nu aflase nimic, deși se scrisese în ziare și fusese vâlvă în lume. Sau poate nu vroise s-o ia în seamă, o socotea o întâmplare neomologată, de vreme ce nu figura în cărțile de istorie. În ziare nu se încredea, nici nu-și arunca ochii în ele, deși făcea politică; socotea că-s pline de născociri și minciuni, că nu urmăresc decât să prostească lumea. În ceea ce mă privește, aflasem câte ceva despre descoperirile din Valea Regilor, dar aș fi vrut să știu mai mult, lumea faraonilor cu piramidele lor și cu Sfinxul continuau să mă pasioneze, așa că într-o zi m-am ridicat și m-am adresat profesorului: „Domnule, vă rog, ce ne puteți spune despre Tutankhamon?” M-a întrebat cum mă cheamă, a deschis catalogul și mi-a pus nota unu, un 1 mare, apăsat, să se vadă și să nu se poată șterge. Poate că soarta mea de școlar nu s-a jucat chiar în ziua aceea, aveam să mă mai ciocnesc și cu alți profesori, a fost însă un început nenorocos, care a lăsat urme, istoria mi-a făcut silă de atunci încolo, n-am putut s-o învăț decât ca vai de lume; tot anul m-am luptat să îndrept acea primă notă proastă, și numai cu greu am ajuns la o medie de trecere. În anii următori m-am ținut pe linia de plutire, copiind la teze când a fost nevoie, rugându-i pe vecini să-mi șoptească, dar peste nota cinci n-am trecut decât în ultima clasă, când a venit alt profesor, și mi-a dat zece. Pe ce? I-am spus o poveste. Ce altceva este istoria?

S-a înțeles, cred, că primul profesor era o ființă ciufută, și nu-i de mirare, ursitoarele îl cam oropsiseră, fiindcă, în afară de erudiția lui, și ea cam amorfă la urma urmelor, bogată, dar lipsită de strălucire, n-avea nimic care să atragă admirația sau măcar să ni-l facă simpatic. Scund, rotofei, cu o carnație cam puhavă, cu părul țepos, albit înainte de vreme, cu privirea

neîncrezătoare și vicleană, tot timpul la pândă, mai avea pe deasupra și o meteahnă, grea pedeapsă pentru un dascăl, era cam tare de ureche, cum se spune, ca nu-l numesc surd de-a binelea. Că o fi auzit câte ceva uneori, este posibil, în schimb, pe vreme posomorită, probabil din cauza presiunii atmosferice schimbate puteai să-i tragi cu tunul la ureche, fără să-i pese. La orele de istorie, cei din fundul clasei conversau liber cu cei din față, având grijă doar să se ferească de ochii profesorului, ca să nu-i vadă mișcând buzele. La teze nu mai vorbesc, dialogurile se încrucișau în toate direcțiile și pentru el rămâneau ca undele herțiene, care trec mute prin văzduh și nu se aud decât în aparatul de radio. Era în aer vuietul modulat, ca al valurilor, care se ridică în sălile de așteptare din gară. Nu spun că purtarea noastră merita laude, dar a cui e vina? Uneori amuțeam toți, în toate fenomenele din natură sunt clipe de acalmie; acest moment invers trezea poate în urechea profesorului o vibrație, un semnal de alarmă și atunci se apuca să bată cu verigheta în catedră, ca să facem liniște.

Îl poreclisem Moș Flașnetă, se înțelege de ce, pentru monotonia prelegerilor lui bogate în informații, dar lipsite de inflexiuni, de pauze, de culoare, ca un scris fără semne de punctuație. Nimeni în clasă nu putea să-l urmărească, în afară de Trandafil, care avea mijloace de recepție mult mai puternice decât ale noastre, unite cu o inteligență cum n-am cunoscut alta. Înzestrat pe deasupra cu un mare dar de sinteză, pe lângă o memorie prodigioasă, ne rezuma, clar și simplu, seara la meditație, într-o prelegere de zece minute, cui vroia s-o asculte, tot ceea ce Moș Flașnetă debita o oră întreagă, cu vocea lui monotonă, care mai era și peltică. Nu puteai pretinde nimănui să reziste.

Acest om căruia îi spuneam Moș la patruzeci de ani, și nu fără justificare, avea un necaz pe suflet, în afară de meteahna amintită mai înainte și de altele, neamintite. Nenorocul lui fusese să se însoare cu o femeie și prea tânără și prea frumoasă, și nici măcar nu-și dăduse osteneala să-i facă viața plăcută, o lăsa să lâncezească în casă, iar el, când nu era la școală, se înfunda în bibliotecă. Nimeni nu s-a mirat când nevasta a fugit cu un ofițer, s-a dus după el în altă garnizoană. Cât o fi plâns soțul părăsit n-a putut să se vadă. S-a văzut doar că i se acrise inima și nu mai putea să sufere pe nimeni. Barem pe bărbații chipeși îi privea cu o ură neîmpăcată, mai ales dacă erau din cei cu succes la cucoane. Până și între școlarii mai răsăriți găsea câte unul la care se uita chiorâș, dacă era bine dăruit de la natură, îl scotea la tablă, îi punea întrebări repezi, urmărind să-l încurce, îi

dădea nota unu și-l trimitea la loc cu vorbe de ocară: „Pezevenchiule, de învățat nu înveți, dar crești ca un găligan și mâine-poimâine ai să furi nevestele oamenilor!”

Despre Tutankhamon ne-a vorbit Trandafil chiar în seara zilei când îi pusesem lui Moș Flașnetă întrebarea nenorocoasă; l-a ascultat toată clasa. Poate unii n-au gândit ca mine, poate n-au gândit în nici un fel, s-au mulțumit să-l asculte, mie însă mi s-a părut uimitor, știa totul, cu cifre și date, întreagă istoria acelei descoperiri, împreună cu istoria faraonului necunoscut înainte. De fapt nu era nici o minune, citise totul în „l'Illustration”, îmi aminteam că îl văzusem la bibliotecă, într-o seară, cu revista în față; mă uitasem peste umărul lui, la o fotografie, dar textul nu mă interesase, nici nu știam despre ce era vorba. Putea să-mi fie rușine și mi-a fost, am socotit că sunt superficial, că dacă nu mă schimb n-o să fac mare lucru în viață și m-am hotărât să fiu altfel începând de a doua zi, ceea ce a rămas doar o intenție. Astăzi însă, după atâta vreme, îmi recunosc și mie un merit, acela de a fi înregistrat atât de bine fotografia, încât o revăd ca și cum aș avea-o în față, deși o uitasem și nu m-am mai gândit niciodată la ea. Înfățișa o excavație făcută în nisip, adâncă de vreo patru metri, judecând după statura oamenilor aflați de față, cu laturile de vreo șase, având pereții zidiți cu lespezi de piatră. Jos, în primul plan, se vedea un animal stilizat, cal sau câine, cu trupul lung și subțire, cu picioarele foarte înalte, cu coada răsucită în sus, ca un inel sau ca o toartă. După luciu, părea a fi cu totul de aur. Câțiva inși, unii îmbrăcați în alb, îi dădeau târcoale, pregătindu-se să-l scoată afară. Sus, pe marginea gropii zidite erau îmbulziți mai mulți oameni, un grup numeros, lângă un cort, pus pe nisip, sub care probabil arheologii se adăposteau de arșiță, deși faptele se petreceau toamna. Excavația aceea reprezenta prima din mai multe încăperi ale mormântului, unde s-au găsit bogății mai mari ca în povestea lui Ali Baba, statui de aur sau de abanos, vase de alabastru, mobile, îmbrăcăminte regească, podoabe cu grămada, neatinse de vreme, cu toată vechimea lor de peste treizeci și trei de secole. O parte din ele le-am văzut și eu, la muzeul din Cairo, și dacă mai târziu le-am văzut și pe cele de la Briitish Museum, înseamnă că nu mi-a scăpat nici una.

Nu mai știu ce sentimente avea Trandafil pentru Anglia, cred că nu foarte călduroase, socotind-o cam hrăpăreață, după cum putuse să afle de la domnul Alcibiade, înainte de a învăța istorie. Dar admitea că fără erudiția lui Howard Carter, care condusese cercetările, și fără lordul Carnavaron,

care dăduse banii, mormântul lui Tutankhamon ar fi rămas necunoscut încă multă vreme, poate și astăzi. E drept că drumul îl deschisese, cu mult înaintea lor, pe timpul lui Napoleon, un francez, Champollion care, între altele, descifrase scrierea hieroglifică; fără ea nu s-ar fi putut cunoaște istoria Egiptului decât nesigur.

Fiindcă am ajuns cu gândul aici, trebuie să spun că Moș Flașnetă citea cu ușurință hieroglifele, și la fel de bine cunoștea scrierea cuneiformă, ca să nu mai vorbesc de cea grecească, la îndemâna tuturora. Însă rămăsese cu știința în urmă, fixată la ceea ce se cunoștea pe când își făcea studiile, și pentru el, Tutankhamon n-a intrat niciodată în istorie. Cine nu știa ce pățisem eu în clasa întâi și-l întreba despre acest faraon descoperit cu atâta întârziere, lua nota unu. Alt faraon nu s-a mai găsit în zilele noastre, dar nu-i vremea pierdută.

Stau la rând, în memoria mea, întâmplări de mare însemnătate, unele grave, care au marcat timpul primilor mei ani de școală, adică începutul celui de-al treilea deceniu. Dar pentru mine mult mai important rămâne că atunci am mers prima oară la operă. Ascultam muzică la gramofon, știam câte o melodie, o recunoșteam cântată de fanfară în grădina publică, auzisem de marii cântăreți ai timpului, și printre ei cel mai mult mi-a plăcut Amelita Galli-Curci, cu trilurile ei ca de privighetoare, cum spunea lumea, socotind că prin comparația aceasta o ridică în slava cerului. Așa sunt oamenii, spun câte o vorbă fără să judece și fără să aibă competență; altfel, ar fi trebuit să știe că și privighetoarea cea mai înzestrată, fie ea nebună și îndrăgostită, ar fi rămas departe de Amelita.

Cam atât știam despre operă, mai mult zvonuri, apoi câteva arii celebre, câteva uverturi, câteva părți orchestrale, ca bunăoară celebrul intermezzo din Carmen, actul al treilea, un dialog contradictoriu între clarinet și flaut, unde fiecare instrument își spune gândurile parcă în luptă cu celălalt și prin care mai târziu am înțeles, cu multă ușurință, cam ce este contrapunctul.

Mai mult decât atâta nu bănuisem, limita mea era sunetul gramofonului de pe vremuri, când m-am pomenit în fața unei orchestre de șaizeci de oameni. Îi vedeam de sus, ca în palmă, în fosa luminată misterios de beculețe puse pe pupitre. Deasupra se desfășura în falduri o cortină de catifea groasă, roșie, cu ciucuri de aur. Lumea din loji și din staluri nu mă interesa, nici candelabrul care atârna sub cupolă. Orchestra își acorda instrumentele, auzeam prima oară sunetele lor adevărate, calde și clare,

împletindu-și arpegiile într-o țesătură transparentă, ca din fire de sticlă, o feerie sonoră nebănuită, care îmi oprea respirația, dându-mi o voluptate parcă primejdioasă. Era o făgăduială, dar nici pe departe nu-mi închipuiam până unde ar putea să ajungă, ce alte voluptăți aveau să urmeze, cât amestec de bucurie, de zbucium și suferință. Iar când, după ce s-a făcut liniște și-a încremenit toată lumea, s-a auzit primul sunet, profund și puternic, am simțit un cuțit în inimă, otrăvit și dulce, și mi s-a părut că lumea se rupe în două. O, de ce nu mai am iarăși vârsta de atunci, să mă ia cineva de mână și să mă ducă înapoi, să-mi regăsesc bucuria din seara aceea, când am pierit de o moarte sublimă, înecat în sunete, și-am reînviat într-o altă lume, de dincolo de cortină, alcătuită din lumini și din culori nemaiîntâlnite?!

Azi nu mai merg la operă; îmi ajunge. Atunci însă, de câte ori aveam un ban în buzunar și puteam să ticluiesc o minciună ca să-mi iau învoire de la școală, plecam, sâmbătă după-amiază, făceam trei ore cu trenul, vedeam spectacolul de seară, nu-l scăpăm nici pe cel de duminică dimineața, la ora zece, așa era pe vremea aceea, se dădea o operă mai ușurică, pentru lume fără pretenții; eu însă ascultam cu aceeași încremenire. Venea apoi rândul matineului de la ora două, sau trei, nu mai țin minte, și în sfârșit spectacolul de seară, când stalurile se umpleau de lume gătită, și mirosea a parfum până la galerie, unde îmi aveam locul meu ieftin.

Altceva am vrut să spun, nu despre începuturile mele, ci ale operei române, care n-a existat ca instituție până în anul 1921; într-un fel ne-am născut împreună, dar coincidența n-a avut nici o consecință. Primul spectacol, înainte de a merge eu acolo, a fost Lohengrin, l-a dirijat Enescu. S-a spus că sala nu era corespunzătoare, Teatrul Liric, din piața Valter Mărăcineanu, în marginea străzii Brezoianu. Nu știu ce să cred, mie mi s-a părut magnifică, și-am venerat-o ca pe un templu. S-a dărâmat sau la cutremur, puțin înaintea războiului, sau la bombardamente. Ultimul spectacol de care îmi aduc aminte a fost Carmen, cu soliști de la Opera Franceză. Un an mai târziu, Franța era ocupată de Hitler.

Pe atunci locuiam în apropierea operei dărâmate, peste drum de hotelul Liric, dărâmat și el mai pe urmă. Toate din jur s-au dărâmat și s-au făcut altele, nimic n-a mai rămas din ce țineam minte. După ce m-am mutat din casă în casă, în multe cartiere ale orașului, ca nestatornicul chiriaș din baladă, azi locuiesc tot pe acolo, nu departe de fostul Teatru Liric. Când trec prin piața Valter Mărăcineanu, unde sunt parcate automobile, mi se pare uneori că aud acorduri de orchestră, dacă este liniște în mine, tot așa cum

mi se pare că aud pianul când trec prin locul fostului cinematograf Cooperativa. Opera s-a mutat într-o sală de pe Bulevardul Elisabeta, numită, fără să știu de ce, Teatrul Carol cel Mare. Sala a ars, într-o iarnă, dar clădirea a rămas în picioare. Multă vreme pe urmă Opera și-a dus viața chinuită într-o sală de pe cheiul Dâmboviței, unde se termină Calea Victoriei, dar pe malul celălalt. Adesea, printre acordurile orchestrei se auzeau tramvaiele.

Până în timpul războiului al doilea, Opera n-a avut orchestra ei proprie, ci împrumuta o parte din Filarmonică. Deși scindată și obosită, aceasta a fost o instituție vrednică. În anul în care se înființa Opera, ea dăduse numai la București nouăzeci și unu de concerte. Deși Enescu a dirijat abia șapte dintre ele, el a fost sufletul. Oare nu pentru el a venit în fața orchestrei Richard Strauss, mare și puternic la vremea aceea?

Cinci ani mai târziu, Filarmonica a fost declarată în stare de faliment, ca negustorii care nu-și plătesc datoriile. Să fi fost major și să fi avut bani, m-aș fi dus fuga și aș fi dat de la mine, cu recunoștință, în amintirea primei mele seri de operă, când cortina trasă în lături mi s-a părut o catapeteasmă care se dărâmă, ca dincolo de ea să se nască o altă lume; sunetele orchestrei m-au făcut să cred în ea, ca într-o lume mult mai frumoasă și mai vie decât lumea adevărată.

Într-una din acele duminici când veneam la operă și între spectacole mă plimbam pe Calea Victoriei, am văzut nunta Prințului Carol, care s-a însurat cu Principesa Elena a Greciei. Toată țara a fost în sărbătoare, numai prințului nu-i erau boii acasă, fiindcă îl însurau cu anasâna; gândul lui rămânea în altă parte.

Nu am văzut cortegiul, nu s-a nimerit ora, festivitatea se simțea însă în aer; îmi amintesc că felinarele de pe Calea Victoriei erau împodobite cu panglici lungi și cu buchețele de flori, cred că violete, poate era anotimpul când nu se găseau altele și chiar acestea poate erau aduse de la Nisa. Parcă așa spuneau oamenii, mândrindu-se, de parcă ar fi avut ceva de câștigat că se însura Prințul.

Acesta avusese o viață cam zvăpăiată, știa toată lumea, dar se vorbea numai cu jumătate de gură. L-am văzut pe pagina întâi a revistei „Furnica”, în uniformă de vânători, caracteristică prin pălăria cu penaj negru atârnând până aproape de umăr. Era cu ochi și cu sprâncene, îl recunoșteai cât de colo, deși avea pe față o banderolă albă, iar pe ea scria „Cenzurat”, ca să nu

fie les-majestate. Las la o parte iubirea lui neînfrânată, dinainte de război, cu o școlăriță, faptă pe care codul penal ar fi putut s-o numească ademenire de minore. Las și pe Zizi Lambrino, de la Iași, treaba lui, n-avea decât s-o iubească dacă știa să se oprească la timp și în așa fel ca să nu zdrobească inima fetei. Dar uite că Prințul și-a părăsit regimentul pe care îl avea sub comandă, pe front, și a fugit cu ea la Odessa. O asemenea faptă se numește dezertare și știe oricine cum se pedepsește în timpul războiului. Curând am învățat la istorie ce-a făcut un împărat roman, când unul din generali, propriul său fiu, a săvârșit un act de lașitate, sau poate numai de nesupunere: l-a trimis la moarte. Asemenea exemple au făcut să supraviețuiască omenirea, care altfel ar fi luat-o la fugă, în loc să-și apere cetățile. Nu înseamnă că nu s-au strecurat pe de margini și păcătoșii, din cele mai vechi timpuri, până în zilele noastre.

Pe Rege și pe șefii guvernului i-a durut mai mult că, la Odessa, Prințul s-a însurat, cu acte în toată regula, luând-o de nevastă pe acea fată, ceea ce eu, unul, socotesc că n-a fost o faptă urâtă, iar dacă o asemenea căsătorie, numită morganatică, nu era admisă de Constituție, n-aveau decât să-l lase pe Prinț să plece în lume cu nevasta.

Ce și-a mai bătut capul curtea regală să-l aducă înapoi și să-l despartă de nevastă! L-au consultat și pe domnul Pretoreanu, dar el a spus că nu se bagă. Știa ce face! Planul însă tot a reușit, căsătoria s-a anulat, Prințul s-a întors, și spre a-l face să-și uite iubirea, Regele l-a trimis într-o călătorie în jurul pământului, pe un vas de război din biata noastră flotă. În asemenea ocazii, oamenii sărmani își îneacă amarul la cârciumă. Cei bogați se duc la Paris și petrec prin șantanuri. Poate unii or merge până la New York cu transatlanticul, dar cred că pe aceștia poți să-i numeri pe degetele de la o mână.

Prințul a avut o suită numeroasă, mare noroc pentru ei să călătorească pe gratis, în frunte cu un general care a scris o carte groasă, cu multe ilustrații. O aveam în biblioteca școlii, un ceaslov mai mare decât orice evanghelie, intitulată Peste mări și țari ceea ce spune mult, fără să sugereze nimica. Am parcurs-o pagină cu pagină, dar m-am uitat doar la poze. Nu știam ce se ascunde sub ele, Prințul arăta vesel, îl primeau cu flori și cu onoruri și cred că suita se îngrijea să nu-i lipsească nici mângâierea femeiască. Însă Prințul era nărăvit rău; între altele, după ce s-a întors din călătorie, și-a tras un glonț în picior, ca să nu participe la o reuniune unde îl tot chema Regele și el nu vroia să se ducă, fiind încurcat în altă iubire. Dar, în sfârșit, făcură ce făcură

și-l însurară. Credeam că de aici încolo o să se liniștească, dar ți-ai găsit, curând s-a încurcat cu o doamnă, femeie măritată, pe care a luat-o de la bărbat, fără nici o discuție. Casa unde se întâlnea cu ea, închiriată pe numele unui aghiotant, s-ar putea să mai existe și astăzi, oricum am știut-o, am trecut de multe ori prin fața ei, pe o stradă de lângă Cișmigiu, și mi-am aruncat ochii pe la ferestre. Mai târziu Prințul a renunțat la domnie pentru acea doamnă și a fugit cu ea în lume, adică la Paris, unde ziariștii spuneau că ducea o viață modestă, dacă n-o fi fost o minciună; unii l-au fotografiat în bucătărie, spălând vasele. Noroc că între timp murise regele Ferdinand, altfel s-ar fi îmbolnăvit de inimă rea și de rușine.

Nu prea dădeam importanță acestor fapte, mă apropiam de sfârșitul școlii și mă întrebam ce o să fac mai departe. Acum știu că în cercurile politice și în lumea sus-pusă era multă zâzanie; țara avea un rege de vârsta școlii primare; îi ținea locul o regență alcătuită din trei oameni, trei firi deosebite, care era firesc să nu se înțeleagă totdeauna. Un ziarist cam mucalit se întrebase, într-un pamflet scris cu nevinovăție, care din ei stă pe tron la audiențe, și care în picioare? Sau fac cu rândul? Și dacă e să dea un răspuns, cum se sfătuiesc între ei, de față cu lumea? Se înțeleg din ochi, sau își șoptesc la ureche?

Ceea ce nu știau decât foarte puțini la vremea aceea, iar astăzi probabil nu mai știe nimeni, un loc în regență i se oferise domnului Pretoreanu, dar el nici nu vroise să audă. Și iarăși spun că știa el ce face. Sunt sigur că dacă ar fi acceptat, ceilalți doi nu l-ar fi contrazis niciodată, el ar fi stat pe tron la audiențe, el ar fi luat hotărârile, fără să se mai sfătuiască în șoaptă, de față cu martori. Însă ținta lui în viață era alta, a dorit tot timpul să se întoarcă tatăl micului Rege. L-a vizitat la Paris în multe rânduri, cred că l-a stipendiat cu discreție și poate el a plătit ziariștii să-l fotografieze la bucătărie, spălând vasele. Această modestie a Prințului a umplut de regrete, dar și de neliniște, pe adversarii lui din țară, câțiva oameni politici; altora, cei dezamăgiți de regență, le-a dat speranțe într-o restaurare a tronului.

Eram în ultimul an de școală, la începutul verii, în fața ultimelor examene, stăteam cu ochii în carte, pe o pajiște, când am auzit motorul unui avion venind dinspre munte. Mă hotărâsem să intru în aviație, pentru care descopeream cu întârziere o pasiune neprevăzută și irevocabilă. Nu înțelegeam de ce așteptasem atâta, când nevoia zborului era în mine încă din copilărie. Frică nu-mi fusese niciodată, ca atâtor oameni, printre ei și în frunte fiind biata mea mamă, care mă ruga cu mâinile împreunate să aleg

altceva. Dacă ezitasem, cred că nu fusese altă cauză decât că nu mă socoteam vrednic. Altfel, încă din primele clase, când ascultasem o conferință despre aviație, începusem să învăț ce este avionul și cum zboară, toate mi se păreau simple și netede, veneau de la sine și se legau între ele, mi se părea că le aveam în cap de la naștere. Ca să reușesc la examen mai trebuia să învăț matematică, pe care o cam prostisem în școală, trecusem prin ea ca gâsca prin apă, nu știu de ce, n-am să dau vina pe profesor, l-am și uitat, îmi amintesc doar că avea o voce groasă și o statură neobișnuit de înaltă, și umbla cu o cutie de o sută de țigări „Intim-Club” în buzunarul hainei; auzisem că nu-i ajungea până seara, și începea alta. Nu era un motiv să-mi displacă matematica; îmi intrase în cap că nu aveam vocație.

În vara aceea m-am apucat să învăț singur algebră, trigonometrie și geometrie în spațiu, care se cereau la examen. M-a uimit cu ce ușurință îmi intrau toate în minte, a fost un joc, o serbare cu artificii. Eram chiar cu o carte de matematică în mână când s-a auzit motorul avionului. În ultimele vacanțe îmi petreceam multe zile pe marginea aerodroamelor de la Băneasa și de la Pipera, cunoșteam toate avioanele, iar motoarele le identificam după sunet. Cel care se auzea acum era un Austro-Daimler, n-am avut nici o îndoială, și când avionul s-a apropiat, am recunoscut în el un Potez 25, cu două rânduri de aripi, caracteristice, fiind inegale, cele de jos mai mici decât cele de deasupra; cine îl vedea o dată nu putea să-l confunde.

Nu spun că am avut o presimțire, dar privind avionul, care zbura spre București, unde putea să ajungă într-o oră, m-am întrebat ce oameni or fi în carlingile lui, de unde vin și ce au să facă după aterizare. Era în ziua de 6 iunie.

Avionul a aterizat pe câmpul Cotrocenilor, de unde zburase prima dată Aurel Vlaicu. Am uitat numele pilotului, și nu-i nevoie să-l aflu; pasagerul era Prințul Carol. Venise în zbor de la Paris, până pe la Cluj, unde îl aștepta un avion al aviației militare. Legenda spune că o țărăncuță, „purtând cofița cu apă rece pe ai săi umeri albi rotunjori”, i-a dat să bea, potolindu-i setea.

Judecind după împrejurări, avionul nu putea să fie decât acela care trecuse pe deasupra mea, în ziua când învățam la trigonometrie. Faptul că fusesem primul martor n-a schimbat nimic nici în viața mea, nici în a călătorului.

N-am aflat cu exactitate cine a asistat la aterizare. Știu doar că Prințul a mers la cazarma comună, a celor două regimente de vânători, aflate pe câmpul de la Cotroceni, și a așteptat acolo până seara. Cazarma mai există

și astăzi, mă plimb adesea prin fața ei, dar în jur s-au schimbat toate, peste tot s-au construit blocuri, pentru industrii și locuințe.

N-a trecut mult timp până ce poliția să afle; au zbârnâit telefoanele, generalul Nicoleanu, prefectul poliției, a primit ordin să-l aresteze pe intrus, doar atât, încolo lumea, în cap cu regența, a stat cuminte, și populația, pe măsură ce afla vestea, a fost mulțumită, sperând că lucrurile, care mergeau anapoda, au să se îndrepte. Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor!

La căderea întunericului, cele două regimente, cu efectivul lor de pace, câteva sute de oameni, nici cât un batalion, s-au încolonat și au pornit spre palatul Cotroceni, la ceva mai mult de un kilometru. Soldații purtau torțe aprinse, comandanții mergeau în frunte, iar Prințul la mijloc, între un regiment și altul. Așa a mers, pe jos, pe mijlocul drumului, până în curtea palatului. Ce-o fi fost în sufletul lui, nu știu, dar cei care au participat la escortă mi-au povestit că arunca priviri furișe în stânga și-n dreapta. Să fi dat năvală regimentul de jandarmi de la prefectura Poliției, ar fi putut oare vânătorii să-l apere? Cred că nici nu aveau gloanțe.

Prefectul Poliției n-a putut decât să asculte, cu mâinile încrucișate, raportul gâfâit al agenților care spionau drumul și dădeau fuga la telefon, deși nu știu unde puteau să-l găsească pe vremea aceea: „Domnule general, trece regimentul doi și nouă vânători, cu persoana la mijloc!” Devenit Rege, persoana și-a arătat recunoștința, redând celor două regimente vechea lor uniformă de paradă, cu care luptaseră la Plevna, tunică maron și pălărie cu penaj negru. Așa cum îl văzusem mai demult pe Prințul Carol în revista „Furnica”, decât că avea ochii acoperiți de o banderolă albă.

În ușa palatului îl aștepta domnul Pretoreanu; au intrat înăuntru și au stat la sfat până dimineața. La poartă se îmbulzeau fel de fel de oameni politici.

Această păginuță de istorie este controversată; ce-am spus mai înainte știu de la martori ai faptelor. Alții mă contrazic, avionul n-ar fi aterizat la Cotroceni, ci la Băneasa, și nu pe seară ci după ce căzuse întunericul. Nepotrivirile nu pot să supere pe nimeni după atâta vreme, mie însă îmi dau mâncărime de piele și mă fac să afirm din nou că istoria nu este o știință exactă.

Capitolul 11

Cel mai mare și cel mai mic dintre fiii domnului Alcibiade; distanța de la unul la altul. Elemente pentru portretul lui Trandafil, personajul

principal din povestire, rămas mereu în planurile secundare. Doctorul Bimbirică, oftalmologul; conjunctivita, bolile lumești, tabesul. Râcâitul pleoapelor cu creionul de piatră vânătă. Alt sadic, dentistul. Salonul de chirurgie. Indiferența la durere. Adaus la portretul lui Trandafil; picioare lungi și picioare scurte, o altă față a relativității lucrurilor. Refuzul de a lupta pentru întâietate

Am crezut că Trandafil va ocupa primul loc în carte, succedându-i lui Odor, cel mai mare dintre frații lui, care mi-a lăsat o amintire puternică. Dar văd că îmi scapă din mână, n-am de unde să-l apuc, ca să-l scot la lumină. Și totuși, în anii aceia de școală, el a strălucit în continuare, cu forța unei întregi constelații. Nu-i domeniu al științei și gândirii omenești, din toate timpurile, unde să nu fi pătruns cu o omnipotență uluitoare, fără efort, clar, armonios, alunecând lin până la ultima consecință a ideilor, în el nu era nici contrazicere, nici îndoială; sunt sigur că mai târziu ar fi putut să domine întreaga societate a vremii sale. Dar s-a stins, și eu nu pot să-l reînvii, cum sperasem. E un nenoroc, atât pentru el, cât și pentru mine. Nu-mi rămâne decât să caut și să explic odată cauza acestui destin nedrept, pentru mulți oameni inexplicabil.

Încep prin a-l compara cu fratele lui mai mare; diferența între ei era numai temperamentală. Șansa lui Odor de a fi rămas atât de viu în memoria mea a fost, fără îndoială, răzvrătirea lui împotriva domnului Alcibiade, urmată de o lungă și grea rătăcire prin lume. Plecat de acasă și rămas fără nici un sprijin, îndurând frigul, foamea și necunoscutul, Odor s-a înscris pe o orbită cosmică personală, care i-a îngăduit să privească lumea dintr-un unghi propriu și s-o descopere într-o viziune nouă, străină altora. Iar necunoscutul, pus de mine între suferințele sale, a fost de fapt motorul care i-a fertilizat gândirea, făcându-l să ajungă la un sistem propriu de înțelegere a lumii. El nu trăiește în amintirea mea prin viața lui aventuroasă și haotică, din care, ce-i drept, am putut să fac o poveste, ci prin aspirațiile enorme, concretizate în mii de pagini scrise, cele mai multe indescifrabile.

Viața lui Trandafil a fost mult mai simplă și mai cumpănită. Dacă domnul Alcibiade ar fi trăit și la sfârșitul școlii l-ar fi întrebat ce vrea să se facă, ar fi răspuns: „Inginer, tată!” O satisfacție mai deplină n-ar fi putut să-i dea acestui părinte, care nu construise nimic temeinic în viață, ci se irosise în visări fantastice, fără nici o legătură cu gravitația pământului. Dar răspunsul lui Trandafil n-ar fi pornit din supunere filială, ci din modestie; el

nu și-a înțeles niciodată strălucirea. Să fi apreciat la adevărata lor valoarea forțele ascunse în sine, poate i-ar fi răspuns domnului Alcibiade că are de gând să descopere o nouă relativitate, căci relativitățile se definesc singure ca infinite; prin ea, să dea oamenilor putința de-a întoarce viața înapoi, spre a fi trăită din orice punct al trecutului; sau de a o ramifica în toate direcțiile. Și dacă așa ar fi atras mânia tatălui său, ar fi fost și el capabil să plece în lume, cu mâinile goale, pe drumul lui Odor.

Lăsând la o parte amintirile mai vechi, din prima noastră copilărie, stau să mă gândesc la el cum era în anii de scoală. Și iată, nu-l văd la joacă, sărind capra în recreații sau dându-se cu săniuța iarna, și primăvara culegând ghiocei din pădure. Pretutindeni, în peisajul acela unde ne duceam viața, cu multă dinamică și adesea cu turbulență, cu întreceri sportive, cu strigăte, cu încăierări copilăroase, nu lipsite însă de ochi învinețiți și de nasuri umflate, podidite de sânge, pe Trandafil nu-l știu decât mergând somnambulic printre pavilioane, totdeauna cu ochii într-o carte, fără să vadă pe nimeni. E imposibil să-l iau după mine, să mi-l închipui că a participat la vreuna din aventurile mele, fie la cea mai nevinovată dintre ele, cum ar fi vizita clandestină pe la viile vecine cu școala. Am uitat cum își făcea patul seara, cum își cosea nasturii și își scutura hainele, cum își lustruia ghetele și cum mergea la spălător, cu prosopul pe umeri, în cadența dată cu fluierul. Era vecin de pat cu mine, dar nu-mi amintesc să fi vorbit vreodată împreună până venea ora de stingere, fiindcă și în acel timp stătea cu cartea în mână, nepăsător la jocurile și zarva celorlalți. De multe ori, trezindu-mă noaptea, îl vedeam cu ochii deschiși, în lumina slabă care venea pe fereastră, privind încordat tavanul unde poate izbutea să proiecteze o pagină din carte. În primii ani, când doamna Alcibiade mai locuia în vechea lor casă, iar mama încă nu plecase din casa noastră, mergeam împreună în vacanțe, și poate ne plimbam prin parc, uneori, dar nu cred ca el să fi mers vreodată la gârlă, cu mine, iar de vorbit, poate schimbam numai câteva cuvinte. Pe câtă vreme cu Odor, care încă era acolo, duceam conversații inepuizabile; de fapt nu vorbeam eu, îl întrebam câte ceva și el transforma răspunsul într-o conferință prelungită până la miezul nopții. Îl ascultam la fel ca altădată, de la fereastră, în timp ce el se dezbrăca pe marginea patului, își scotea o gheată și uita s-o scoată pe cealaltă. Acele seri n-au să mi se șteargă niciodată din minte, cum s-au șters multe din amintirile despre Trandafil.

Cea mai stăruitoare imagine a acestuia este aceea din clasă; an de an l-am văzut din același unghi, stăteam în dreapta lui și două bănci mai în

spate. Fizionomia nu i-am uitat-o, parcă îl văd și astăzi, slăbuț și cam palid, cu o față de alabastru; avea un profil delicat, cu linii de o acuratețe desăvârșită, fără să fie rece. O frunte cuminte, senină, fără proeminențe și necutată, care ar fi putut să pară ternă, cui nu putea să-i descopere sclipirea. Un nas drept, ușor rotunjit la vârf, altfel ar fi părut agresiv, deși era atât de fin că părea străveziu; nările se colorau în roz când îl bătea lumina dintr-o parte, parcă se vedea sângele, viu, deși puțin anemic. Avea ochii căprui, mici, apropiați, cu sprâncene decolorate, cu genele rare, ceea ce nu înseamnă că n-ar fi atras atenția unei fete; fiindcă altminteri se citea în ei o extraordinară putere de concentrare și penetrație. Gura, cu buze subțiri, încordate, mărturisea încăpățânarea lui discretă și calmă; bărbia energică, fără a fi aspră, exprima în aceeași măsură și hotărârea și modestia. Gâtul, subțire, prelung, transparent ca și nările, apoi umerii, cam plăpânzi, ar fi fost semnul unei naturi fragile; totuși, în opt ani, Trandafil n-a fost niciodată bolnav, n-a mers la infirmerie nici măcar pentru o consultație. Prima lui întâlnire cu medicina a fost accidentală, atunci când doctorul, Bimbirică, ne-a găsit pe cei mai mulți dintre noi bolnavi de conjunctivită și s-a apucat să ne râcâie dosul pleoapelor cu creionul de piatră vânătă. A muncit zile la rând, n-a cruțat pe nimeni. Am pățit-o și eu, a fost barbar, cât am stat pe scaun nu mi-am dat seama prea bine, Năică, infirmierul, om bun la suflet, lăsa să curgă încontinuu apă rece pe pleoapa întoarsă, ceea ce alina usturimea.

De cele mai multe ori pe acești doi oameni îi vedeam împreună, nu doar la infirmerie, ci și prin clase, unde Bimbirică venea să vadă cum cade lumina pe caiet sau pe carte, ca să nu ne stricăm ochii; trebuia să cadă din stânga, altfel umbra condeiului întuneca rândul. A fost o învățătură bună, am ținut-o minte, când am intrat prin casele oamenilor m-am uitat cum e pus, față de lampă sau de fereastră, biroul sau masa de lucru. Am dat și sfaturi, dar cei mai mulți n-au ținut seama de ele și pe urmă nu m-a mirat că și-au pus ochelari înainte de vreme. Se mai uita să avem unghiile tăiate, părul tuns, nu mai lung de un centimetru – ce mai suferеam în vacanțe! Să avem hainele curate și bluzele neînnegrite la mâneci și la guler. La fel în dormitor, cearceafurile, fețele de pernă, prosoapele să fie albe și fără pete. Venea și la baie, avea grijă să nu ieșim de la aburi înainte de a trece un sfert de oră, iar la sfârșit, când terminam și cu dușul, se ațineа la ușă, cu Năică alături, ne punea palma pe piept și dacă era fierbinte, sau măcar cald, ne trimitea înapoi, să stăm sub apă rece până ne făceam gheață.

De nimic din toate acestea, în afară de tunsoare, nu am a mă plânge, nici măcar de untura de pește pe care ne-o dădea cu de-a sila înainte de masă. Peste tot Năică venea după el, cu o trusă medicală în mână; doctorul nu-l lăsa să meargă alături, trebuia să stea cu doi pași mai în urmă. Erau destul de caraghioși împreună, semănau cu Don Quijote și Sancho Panza sau, și mai bine, cu doi actori de film, apăruți cam atunci, Pat și Patachon, doar ce-i vedeai și te apuca râsul. Năică era înalt și oțelos, cu fața țepoasă și cam uscată, cu o privire abrașă, că nimeni n-ar fi crezut ce bunătate avea în suflet, tot timpul gata să ne ajute și să ne aline. Bimbirică pe lângă el era ca o minge, făcut numai din linii rotunde, micuț, plinuț, cu o față roză, bucălată și dulce, fără tuleie, și nu părea mult mai matur decât pruncușorul din reclamele unui săpun recomandat obrazurilor fine, Bebe Cadum; puteau fi văzute oriunde, în ziare, la cinematograf, pe vespasiene, pe ziduri, pe garduri. Până la urmă cumpărai săpunul, de curiozitate; în ceea ce mă privește, nu știu cum era, nu l-am încercat, pruncușorul mă enerva, prea era vesel, prea îi mergea bine, aș fi vrut să-l văd mare, în haină soldățească, împovărat de raniță, și de pușcă, să mărșăluiască prin ploaie, pe drumuri desfundate, cum eu am mers sute de kilometri, cu noroiul până la glezne. Pe urmă să vină acasă, să se săpunească și să râdă la mine cu fața rotundă, dacă îi mai dădea mâna.

Bimbirică preda igiena la unele clase, venea urmat de infirmier, care prindea cu pioneze pe tablă planșele, apoi rămânea alături să exemplifice anomaliile corporale datorate lipsei de îngrijire. Dacă stai strâmb în bancă, se face cocoașă cu timpul. Năică își strâmbă spinarea, iar Bimbirică, îmboldindu-l cu o baghetă, îl făcea să se rotească în fața noastră. Bietul om se supunea cu o indiferență prefăcută, n-avea încotro; dar simțea că îl priveam cu simpatie și din când în când ne făcea cu ochiul, șmecher. O singură exemplificare îi era imposibil s-o facă, din îndărătnicie sau fiindcă îi venea greață; nu izbutea în ruptul capului să imite mersul caracteristic, strâmb și dezarticulat al bolnavului de tabes, ultima fază unde duce sifilisul. Firește, fiindcă nu mai eram copii, trebuia să știm ce se întâmplă între bărbat și femeie când sunt singuri, cu lampa făcută mică, eram dornici să auzim chiar cele ce le mai știam dinainte, numai că pe Bimbirică îl preocupa doar partea urâtă a dragostei, cu ce te alegeai la urmă, bolile lumești, nenorocirea. Îi plăcea să ne îngrozească, făcând din femeie întruparea diavolului, cu cât o ocoleai mai mult ca atât era mai bine; iar de nu, trebuia să faci cruce asupra ei și s-o stropești cu agheazmă. Sifilisul,

greu de tratat și mai degrabă nevindecabil pe vremea aceea, era cel mai negru cal de bătaie al doctorului. Luându-și o mutră înfricoșată, el ne arăta puzderia de spirocheți de pe o lamă microscopică, mărită cât jumătate de tablă, pe jumătatea cealaltă fiind puși gonococii; ni-i descria cum se înmulțesc, cum se mișcă și cum invadează organismul, și tot ce fac mai departe, până ce bolnavul, trecând prin toate fazele nenorocirii, ajunge la tabes, când abia de-și mai mișcă picioarele. Aici Năică se urca pe estradă și trebuia să ne arate acel mers mizerabil, dar nu izbutea nici pe departe. Bimbirică, pierzându-și răbdarea, îi lua locul și ne făcea o demonstrație atât de înspăimântătoare, că îmi înghețau oasele. Era mersul unui om cu proteze, dar nedeprins cu ele, fără simțul echilibrului și fără reflexe, o compoziție macabră care discredita orice idee de frumusețe din viața lui anterioară, o damnațiune crudă și fără iertare. Întreg trupul, mijlocul, umerii, brațele, grumazul, nu doar picioarele, i se contorsiona, părea făcut din lemne strâmbe, prost articulate; până și maxilarele căpătau o rigiditate scheletică, iar chipul roz, bucălat și dulce, de Bebe Cadum, devenea monstruos, ca o figură de groază, de la panopticum.

Trecuseră patruzeci de ani când am văzut prima oară un bolnav de tabes; uitasem. Mergea în fața mea, pe o alee de la spitalul Colentina, avea un halat vișiniu peste o pijama cenușie. Am recunoscut mersul, deși îl scosesem cu totul din minte, întocmai cum ni-l arătase doctorul la tablă. Parcă surzisem, altfel ar fi trebuit să aud scârțâitul încheieturilor și trosnetul oaselor. Nu puteam să trec pe alături, am luat-o pe o alee la dreapta, să-l ocolesc, am dat drumul la pas, dar când am făcut iarăși la stânga, m-am pomenit cu el față în față. Deși scofâlcit, strâmb, cu privirea rătăcită, avea un cap cu urme din Bebe Cadum, ajuns la decrepitudine, și în el l-am recunoscut pe Bimbirică.

L-aș fi lăsat în plata domnului, ca pe o amintire urâtă, dacă nu mi-ar fi revenit în memorie ziua când îmi râcâise dosul pleoapelor cu creionul de piatră vânătă, fără să fie nevoie și fără să-și înfrâneze cruzimea. După ce am scăpat de pe scaun, am urlat două ceasuri, fugind prin pădure, lovindu-mă de copaci, prăbușindu-mă, parcă ars cu fierul roșu, nu doar la ochi, ci și la inimă. M-am liniștit puțin ducându-mă la uzină, unde am dat drumul la apă rece, de la chiuvetă, și-am stat cu ochii sub robinet, puțin păsându-mi că mi se udau hainele, și dacă pe urmă ieșeam afară, în vântul rece, mă lua naiba. M-a și luat, am răcit rău, am făcut febră, treizeci și opt de grade, fără să măsluiesc termometrul. Am stat trei zile la infirmerie, n-am putut să mă

bucur, aveam ochii umflați cât pumnul, cu pleoapele cleioase și lipite, și chiar dacă îmi trecuse prima usturime, mă ustura inima că îndurasem asemenea batjocură. O anchetă făcută după o vreme, la plângerea unora dintre părinți, a dovedit că fusese un exces de zel, doar atât, comisia era alcătuită din medici, se înțelege, și ei se socoteau datori să nu discrediteze medicina cu o constatare mai gravă. „Corb la corb nu-și scoate ochii!” scria cu litere cursive în caietul de caligrafie; dar rostul dictonului nu era altul decât să-mi fac cu el o scriere mai frumoasă.

Prin firea mea înțelegătoare, ceea ce nu înseamnă și tolerantă, eu nu am judecat medicina, căreia i-am rămas credincios cu recunoștință, fiindcă mi-a făcut mult bine în viață, ci m-am lepădat numai de omul acela, maniac sau sadic. Dacă ar fi să-l întâlnesc la o judecată de apoi, unde să am putere, nu i-aș face altceva decât că i-aș întoarce pleoapele pe dos și le-aș râcâi cu creionul de piatră vânătă. După cum dentistului i-aș găuri o măsea și i-aș împunge nervul cu sula, să vadă și el ce înseamnă.

Așa am pățit, aveam o carie mică, pe care el mi-a plombat-o cu ochii pe fereastră și cu gândul aiurea; sub plomba defectuoasă caria a continuat, până a ajuns în camera pulpară; cred că puțină lume din vremea noastră nu înțelege despre ce-i vorba. Era nevoie să fie mortificat nervul, nu se mai putea altfel. Astăzi treaba se poate face cu multă blândețe și fără primejdie de infecție; din păcate mulți dentiști n-au învățat bine lecția, sau nu au îndemânare, sau lucrează și ei cu ochii pe fereastră și cu gândul aiurea, dând naștere la suferințe nedrepte. Pe atunci durerea nu putea fi evitată, nervul se mortifica punând peste el arsenic, arzându-l de viu, în adevăratul înțeles al cuvântului. Dar chiar și această operație primitivă se putea face mai omenește, mai cu milă, ca la brutalitatea arsenicului să ne se adauge cea a dentistului.

Dentistul meu, primul de care am avut nevoie, n-aș mai fi avut, după ce s-a năpustit cu freza în camera pulpară, găurindu-mi parcă nu măseaua, ci creierul, nu s-a mulțumit să se uite cu oglinjoara, să vadă dacă nervul se dezvelise și putea fi atins cu otravă. Ca să nu-i rămână nici o îndoială, mi-a înfipt în canal o sondă ascuțită, făcându-mă să zvâcnesc de pe scaun și să urlu ca animalele înjunghiate. Pe lângă durere, era și umilința, o degradare, nimicirea demnității umane. Iar peste această arsură mortală, a pus grăuntele de arsenic, îndesându-l bine să fie sigur că o să lucreze repede și bine. Și iarăși am gonit prin pădure gemând, ținându-mi capul în mâini, să nu crape, lovindu-mă de copaci, prăbușindu-mă, ceasuri, până ce nervul a

început să agonizeze, zvâcnind, de-l simțeam în tot trupul, iar durerea a început să scadă. Atunci m-am așezat pe frunze, ușurat, dar cu inima învrăjbită, și m-am gândit de ce avusese dentistul nevoie să-mi provoace atâta suferință. Să fi fost și el un sadic, un ucigaș în devenire? Nu, cred doar că nu-i păsa de durerea altuia. De aceea aş vrea ca într-o zi s-o pățească și el ca mine.

Nu m-am îndepărtat de Trandafil, gândul mi-a fost la el tot timpul. A căzut și el victimă creionului de piatră vânătă, și fiindcă mie încă nu-mi venise rândul, am avut prilejul să-l văd, cu ochii limpezi, cum s-a comportat în orele următoare, când toți în jurul lui gemeau de durere. Trandafil s-a așezat pe o bancă, la umbră, a stat așa ceasuri, fără să miște, cu ochii închiși, necrispat, cu fața senină, de parcă n-ar fi simțit nici o arsură sub pleoape. Avea o carte în mână și poate suferința lui adevărată era imposibilitatea de a-și continua lectura, întreruptă înainte de a se așeza pe scaunul de tortură. Am folosit cuvântul tortură, luându-mă după mine și după ceilalți; în ceea ce îl privește, cred că el era mai presus de durere. Câțiva ani mai târziu, când s-a operat de apendicită, a doua și ultima lui întâlnire cu medicina, a refuzat anestezia, și n-a făcut o mișcare, n-a scos un geamăt. Am aflat când m-am dus la spital, vorbea toată lumea ca despre un fenomen, ceva ieșit din obișnuință. Eram în vacanța de Crăciun, amânase operația ca să nu lipsească nici o zi de la cursuri; când avea crize, stătea cu punga de gheață pe pântece, venea cu ea și în clasă, ascunsă sub haină.

Puneam prima oară piciorul într-un spital, am trecut printr-un salon mare de chirurgie, cu patruzeci de paturi sau poate mai multe; așa se făceau spitalele mai înainte. M-am mirat ce strălucitor era parchetul, puteai să te uiți în el ca într-o oglindă, drumul printre paturi a fost lung, am apucat să văd cum îl lustruiau chiar bolnavii, cei convalescenți sau neoperați încă. Doi câte doi trăgeau de o pătură, pe care așezau, ca să-i dea greutate, un al treilea bolnav, din cei netransportabili, operați proaspăt. La ultimul pat m-am oprit, fără voie, un om chircit de durere sub pătură gemea și se uita cu ochii bulbucați spre ușă, aștepta o alinare și într-adevăr a venit un medic tânăr, cu seringa în mână; îl chemase sora îngrozită de suferința bolnavului. Medicul s-a așezat pe marginea patului și când a dat pătura la o parte, am văzut un furnicar de ploșnițe, speriate de lumină, fugind să se ascundă sub trupul bolnavului. Pe coapsa țepoasă și slăbănoagă a acestuia, câteva stăteau nemișcate, înțepenite de frică sau mai degrabă sfidătoare. Medicul le-a dat la o parte cu dosul mâinii, apoi a înfipt seringa.

Pe Trandafil l-am găsit într-o cameră de la capătul salonului, o rezervă, așa i se spunea, deși avea zece pături, puse pe două rânduri. Un bolnav mai iscusit decât alții băgase picioarele patului în cutii de conserve pline cu gaz, ca să le taie drumul ploșnițelor.

— Degeaba, domnule, îi spunea vecinul. Orice-ai face, se urcă pe tavan și își dau drumul deasupra patului.

A trebuit să treacă încă un război, mai greu decât toate, ca să poată fi găsită o armă radicală împotriva ploșnițelor. Odată, la Brașov, care-i un oraș cu oameni curați, am stat câteva zile într-o cameră cu chirie, cu ferestrele spre Tâmpa. Prima noapte m-au bășicat ploșnițele. A doua zi, când gazdele mele erau plecate, m-am dus la prăvălie, am luat o sticlă de „dedete", am scăldat cu ea patul și dușumeaua. Doctoria avea un miros puternic de mucegai, se simțea până în stradă, deși eram la etajul al treilea. Când s-au întors, gazdele au fost foarte supărate, fiindcă mirosea în toate odăile; m-au învinuit că le-am batjocorit casa și era cât pe ce să mă dea pe ușă afară. A doua zi dimineața m-au întâmpinat bucuroși, zâmbindu-mi cu toată fața:

— Domnule, ai făcut o minune, nu mai avem o ploșniță în toată casa!

Trandafil citea, ridicat în perne, senin, fără nici o urmă de suferință pe față deși era a doua zi după operație. Vroiam să-l întreb de ce refuzase anestezia și cum suportase durerea, dar m-am abținut, mi-am dat seama că ar fi fost nu doar o naivitate, ci doar o grosolănie, fiindcă el era în afara subiectului, apărându-se cu pudoare de impresiile curente ale oamenilor. Sigur că avea în el o forță necunoscută de alții, dar aceea poate că nu era decât puterea de a ajunge la indiferență, în clipa propusă, o suspendare, o deconectare, datorată unui simplu act de voință.

Citea Crimă și pedeapsă cu creionul în mână și cu caietul de notițe alături. Spun aceasta nu fiindcă aș vrea să dau o anumită semnificație unei lecturi prea timpurii, după părerea oamenilor, ci pur și simplu ca să-mi descarc memoria. L-am întrebat dacă îi place cartea, fiindcă eu, unul, nu ajunsesem la Dostoievski. Mi-a răspuns că nu citește ca să-i placă. M-am simțit stupid și umilit, și am plecat repede.

În bancă mi se părea firav, neimpunător ca statură, gata să-l sufle vântul. Dar își făcea conștiincios exercițiile fizice, erau în program și prin firea lui nu putea refuza nimic din ce-i propunea școala. Pe stadion, în aer liber, se schimba cu totul, devenea aproape atletic, deși în armonia constituției lui domina finețea. Pe atunci ochiul meu nu era format să judece anatomia omenească, târziu de tot am înțeles ce înseamnă ca o fată să aibă picioare

lungi și bine făcute; mai înainte toate mi se păreau din aceeași plămădeală, slutele îmi atrăgeau, poate, cel mult o privire nedumerită, fără să trag concluzii. Când m-am luminat la minte, mi-a fost foarte rușine de multe admirații mai vechi, cu totul nătânge.

Explicația în cazul lui Trandafil erau picioarele, mai lungi decât vedeam la alții, fără să fie anormale, cum avea să susțină unul dintre colegii noștri. Generațiile din vremea aceea aveau picioarele mai scurte decât cele de astăzi, un primitivism anatomic pe care l-a anulat viața sportivă, stadionul, piscina, prea puțin răspândite în adolescența mea și în prima tinerețe. Cred că, între multe altele, a contribuit la înnobilarea construcției omenești până și discoteca, unde dansul este mai degrabă un exercițiu sportiv și o performanță.

Când Trandafil se ridica în picioare și ieșea din bancă, alura lui devenea alta; nu mi-am dat seama multă vreme și n-am înțeles ce determina transformarea aceasta frapantă. Într-o zi, ședeam împreună cu el pe o bancă din parc, în bluză și în pantaloni scurți, cum purtam vara. El citea, iar eu mă uitam la păun, care își înfoia coada și o chema pe păuniță, cu glasul lui de fagot, care putea mai degrabă s-o pună pe fugă. Atunci a venit și s-a așezat lângă noi un coleg de clasă, Georgescu, poreclit Măgarul. Nu-i o poreclă demnă de reprodus, neavând nici spirit, nici fantezie, însă nu mă pot lipsi de ea, deoarece se integrează în povestire. Nu știu cine o născocise, mai fiecare aveam o poreclă, la fel și profesorii și toți din jurul nostru. Nu se află niciodată cine este autorul lor, te pomenești cu ele că răsar din pământ, din iarbă verde, ca buruienile.

Nimeni nu se bucura de porecla sa, unii protestau, alții făceau haz de necaz; Georgescu-Măgarul însă răspundea cu înjurături și cu pumnii, cu o violență neiertătoare; era bătăușul clasei de altfel, temut de toată lumea. Frica ar fi făcut ca porecla lui să nu circule și chiar să se uite, dacă n-ar fi popularizat-o el însuși, când era vorba de un duhovnic nou-venit, căruia la prima întâlnire i se adresa cu privirea mieroasă și cu vocea lingușitoare:

— Domnule, mie să-mi spuneți Măgarul!

Era suprema lui declarație de devotament și supunere. Există asemenea oameni, ei sunt în stare să-și dea nevasta sau fata șefului lor de serviciu, ca să-i propună la avansare sau la decorație. Se întâmplă asemenea fapte, am cunoscut și eu unele, dar m-am silit să nu le țin minte.

Și cum stătea pe bancă, lipit de Trandafil, înciudat că băiatul nu-și lua ochii din carte, deși îl întreba când una, când alta, Măgarul a observat

deodată:

— Ia uite, astea-s picioare anormale!

Deși mai înalt decât Trandafil, genunchii lui erau cu o palmă mai jos decât ai acestuia; până atunci nu băgasem de seamă. M-am tras mai într-o parte, mă temeam să nu găsească și la picioarele mele o anomalie. Odată făcută constatarea, Măgarul a popularizat-o, spunând tuturora și cu orice ocazie ce anormale erau picioarele lui Trandafil. Ca demonstrație, se așeza lângă el și compara genunchii. N-a protestat nimeni, nici măcar eu, m-am lăsat convins, diferența era vizibilă și nu-mi rămânea decât să-l căinez pe Trandafil, pentru construcția lui ingrată. A trebuit să treacă vreo doi ani până să descopăr eroarea; dar între timp, privind picioarele fetelor, învățam să le deosebesc pe cele frumoase de cele urâte, nu le mai dădeam notă egală.

Odată, într-o vacanță, coborând dealul Cotrocenilor, unde fusesem să mă uit cum decolau avioanele de la Arsenalul aviației, l-am văzut în fața mea, mergând la vale, pe Georgescu-Măgarul. M-a frapat o poceală în mersul lui, i-am privit picioarele cu mai multă atenție, într-o perspectivă prielnică, și atunci am observat că erau ridicol de scurte, față de restul trupului, ca niște picioare de clovn, trucate. L-am compătimit, deși nu-mi era simpatic, m-am întrebat ce-o să facă în ziua când s-o uita mai bine în oglindă. Foarte curând după ce-am terminat școala s-a sinucis, în chip misterios; n-avea nici douăzeci de ani; nimeni n-a aflat cauza.

Nu-i o întâmplare fără semnificație, n-am povestit-o doar ca să spun cât de imperturbabil a rămas Trandafil, deși ar fi avut motive să sufere, ca orice om căruia i se descoperă o hibă. Gândul meu merge la altceva, la câte nedreptăți ni se fac în viață, de câte sentințe greșite avem parte, fiindcă faptele noastre sunt judecate după etaloane strâmbe și false.

Trandafil n-a fost nepăsător cu cauzele drepte călcate în picioare, le-a apărat cu vehemență, trecând peste firea lui reținută și meditativă. Conflictul cu preotul pe care l-a înfruntat ca să-l apere pe Iosif Mișu, dat afară de la lecția de religie, nu-i singurul exemplu. În ceea ce îl privea însă, niciodată nu și-a revendicat drepturile, nu a cerut să i se recunoască întâietatea, s-a străduit doar s-o demonstreze în tăcere. Târziu de tot, după o lungă muțenie, spre sfârșitul școlii, mi-a spus senin și împăcat, fără a bănui că în curând avea să trăiască o dramă distrugătoare:

— Socotesc că nimeni nu trebuie să ridice pretenții asupra unor recunoașteri, sau răsplate, pe motivul că le merită. Ce înseamnă meritul?

Oamenii nu sunt capabili să-l înțeleagă fără greșeală, și nici nu au cum să-l măsoare. Orice premiu, de la cununiță până la cel din Suedia, ascunde în el o nedreptate posibilă. Când se întâmplă altfel, în împrejurări pe care nici nu vreau să le numesc norocoase, sau fericite, este doar un accident, și el nu schimbă regula.

Ne făcusem școala în fierberea stârnită atunci pretutindeni de teoria relativității generale a lucrurilor. Cine avea putere de gândire, o aplica la propria sa experiență de viață. Știam de la Odor. Trandafil a adăugat o exemplificare demoralizantă, deși părea doar o glumă:

— Dacă într-o societate unde am fost chemat să-mi declar și să-mi susțin credința, o ciubotă cu talpa găurită și cu tocurile scâlciate începe să vorbească în limba oamenilor și spune trei cuvinte, nimeni nu mă mai ascultă pe mine, deși vorbesc de când m-am ridicat în picioare și folosesc mii de cuvinte.

Îmi era ușor să înțeleg, dar socoteam că e grotesc. Și astăzi cred la fel, deși e plină lumea de ciubote care spun trei cuvinte pocite și-i împiedică pe alții să vorbească. Poate, între altele, pe Trandafil l-a învins și gândul că lupta pentru întâietate e imorală.

Capitolul 12

Primele aparate de radio; „Adios, muchachos”. Dama voalată. Nostalgia manșonului purtat de femei odinioară. O altă Matta Hari. Are voie oricine la haine albe?

Nu eram ținuți ca la mănăstire, aflam cam tot ce se întâmplă pe lume, unii din noi, cu înclinări spre politică, se abonau la ziare, și nu doar la „Universul”, socotit a fi îndrumătorul moralei naționale, deși directorul lui era de o imoralitate sfruntată. Mai aflam știri, e drept că întârziate, la cinematograf, sâmbătă seara, când înaintea filmului vedeam jurnale de actualități, mai multe, „Pathe Natan”, „Fox movieton – Ochii și urechile lumii”. Apoi a venit aparatul de radio, acea uzină cu zeci de lămpi, de butoane, de bobine și instrumente de măsură, dăruit de domnul Pretoreanu. Ne adunam în jurul lui, în sala de conferințe, dar nu prindeam mare lucru, ceva de la Constantinopole, al cărui semnal de recunoaștere era un sunet de lighean lovit cu linguroiul; ceva de la Viena, anunțat printr-un clopot limpede – și cam atâta. Cine avea răbdare să caute târziu, noaptea, mai prindea și alte posturi, fără să le identifice; emisiunile erau incerte și misterioase.

În 1924 a fost multă senzație când s-a transmis prima oară în lume, la radio Paris, un meci de fotbal. Crainicul cunoștea bine jocul, avea privire de vultur și iuțeală de limbă. Azi prea puțini oameni mai ascultă meciurile la radio, se uită la televiziune, văd cu ochii lor și dacă sunt pricepuți, aproape că nu mai au nevoie de crainic.

Trei ani mai târziu am auzit prima oară vorbindu-se românește la radio. Era vara, în vacanță, mergeam la un vecin, care își făcuse singur un aparat de recepție, numai cu două lămpi, mai puțin costisitor și mai simplu, așa se începe. Pe atunci aparatele de radio, aduse mai ales din Germania, dar și din America, erau scumpe, nu oricine putea să le cumpere. În schimb se vindeau piese detașate, mult mai ieftin; cine avea puțină pricepere, le monta singur, cu schema de construcție alături; nu reușea din prima dată, o lua de la capăt, dar când, în sfârșit, aparatul începea să hârâie, era semn că are să și vorbească.

Aparatul domnului Pretoreanu, la care, ce-i drept, auzisem mai mult pocnete decât sunete, nu mă impresionase atât de puternic ca jucăria

vecinului nostru. Ne adunam în jurul lui, luam casca pe rând, o puneam la ureche și atunci lumea îndepărtată intra în odaie, trecând miraculoasă prin ziduri, fără să le dărâme; pentru mine a fost cea mai mare minune a vremii aceleia. Când a apărut hautparleurul care se auzea până în stradă, și aparatul mai perfecționat, superheterodina, cu sunete mai fidele, emoția mea era consumată. Televizorul, apărut mult mai târziu, nu mi-a făcut mare impresie; atâtea auzeam de el, incit mi se acrise tot așteptându-l; când a venit, n-am dat fuga să-mi iau unul în casă.

Săptămână de săptămână, vecinul nostru își perfecționa aparatul, și când i-a adăugat a treia lampă, am izbutit să auzim toți deodată, strânși în jurul căștii care se punea într-o farfurie, ca să amplifice puțin sunetele. Curând omul și-a construit alt aparat, cu patru lămpi și cu hautparleur destul de puternic. Pe atunci oamenii țineau să afle toți vecinii că au aparat de radio, îl puneau să urle cu ferestrele deschise, ba uneori scoteau chiar hautparleurul afară. Unii mai păstrează și astăzi această ambiție; aș da cu pietre, să le stric aparatul, dacă mi-ar îngădui legea, care-i imperfectă.

Radiodifuziunea s-a născut greu în țara noastră, din cauza Ministerului de Război, temător că pe această cale se poate da apă la moară spionilor. Primele experiențe de emisie și recepție radio de la noi s-au făcut în anul 1925, în laboratorul de radiocomunicații al Școlii Politehnice, prin strădania profesorilor. Eu, cu colegul meu mai mare Comșa, încercasem mai înainte să construim o asemenea instalație, dar a fost o treabă neizbutită.

Un post de emisiune al statului, cu o putere infimă, mai mic decât un sfert de kilowatt, în timp ce radio Viena avea șaizeci de kilowați, dacă nu mă înșală memoria, și-a început emisiunile în toamna anului 1928, instalat într-o casă veche de pe strada numită azi Nuferilor. În tinerețea mea purtase numele generalului Berthelot, prietenul țării noastre și cetățean de onoare al României. Mai târziu, generalul a fost dat deoparte, deși nu l-a criticat nimeni, și strada a căpătat numele lui Popov, căruia atunci i se atribuia născocirea radiofoniei.

Țin minte că primul cântec pe care l-am auzit la postul nostru de radio, într-o vacanță, a fost un tangou spaniol, *Adios muchachos*, care s-a cântat ani de zile; câteodată se mai aude și astăzi.

A fost o vreme de liniște în lume, cel puțin așa credeau oamenii care nu cunoșteau dedesubturile politicii, îl luau în râs pe Mussolini, iar pe Hitler nu dădeau doi bani, ce era el? — un biet zugrav din Austria, abia caporal în timpul războiului. Poate unii știau că era la pușcărie, dar cine se gândea că

stătea în celulă și scria o carte, *Mein Kampf*, care a fost cât pe ce să ducă la sfârșitul lumii?!

Pe noi, fiind tineri, ne interesau mai mult cele ce se întâmplau în imediata noastră apropiere, și le aflam prin mijloacele arătate mai înainte, acestora adăugându-li-se, ca o încununare plină de strălucire, conferința domnului Pretoreanu, de la sfârșitul anului de școală, când ne era dat să cunoaștem nu doar faptele, ci mai ales înțelesul lor, adesea necunoscut, nici chiar oamenilor politici; altfel cum li s-ar explica greșelile, uneori gogonate, de-ți venea să dai cu tunul?

În istoria plină de fapte mărunte a acelei vremi de liniște, țin minte niște matrapazlâcuri cărora le-am dat doar o importanță piezișă, fiind prea departe de mine. Un general care luptase cu cinste în timpul războiului și acum era prim-ministru, fusese arestat peste noapte și învinuit de niște nereguli grele, într-o afacere numită a pașapoartelor. N-am să explic toată tărășenia, am să spun doar cum am participat eu la ea, cu mintea mea abia pârguită și departe de a fi coaptă. Un fecior al generalului, pe care l-am și cunoscut, la maturitate, intra în cabinetul părintelui său, prim-ministru, îi punea niște hârtii în fața și spunea: „Ia semnează-le, tată!” Greșeala tatălui a fost că semna fără să se uite, fără să întrebe, socotind că n-o să-l tragă pe sfoară tocmai fiu-su. Acesta lua bani pe hârtiile semnate, prin intermediul unei femei pe care n-a putut s-o identifice nimeni la anchetă, a rămas un personaj misterios, i s-a și spus „Dama Voalată”. Un timp a ocupat un prim loc în cronica scandaloasă a anului, iată de ce o țin minte, fără s-o fi văzut vreodată la față, cum n-a văzut-o nimeni; sau dacă a văzut-o cineva, n-a vrut să vorbească. Hârtiile erau niște aprobări, aduceau foloase unor oameni, iar statului îi făceau pagube. Nu știu ce-a pătimit primul ministru; cred că n-a fost dezonorat, fiindcă mai târziu, în școala militară de la Sibiu, o sală de cursuri îi purta numele. Feciorul lui mi se pare că a ieșit basma curată. Iar dama, înfățișată de revista „Furnica” drept o cucoană elegantă, cu mâinile în manșon și cu o voaletă neagră pe față, că nu i se vedea decât gura roșie și cărnoasă, poate că a trecut de multe ori pe lângă mine, poate am dat piept în piept la un colț de stradă, poate am și stat de vorbă, fără să știu cine este, întocmai ca în cazul lui Sile Constantinescu, asasinul părinților.

Deodată bag de seamă că manșonul, pe care mi l-a readus în memorie doamna voalată și care ocupă un loc important în amintirile mele din copilărie, a dispărut de multă vreme. Evocându-l acum, poate voi trezi

nostalgia oamenilor de-o vârstă cu mine; cei tineri s-ar putea nici să nu știe despre ce-i vorba, de aceea să afle că era un săculeț de blană, cât o poșetă mai mărișoară, căptușit cu satin sau cu mătase, deschis la amândouă capetele, în care femeile elegante își băgau mâinile, să le țină de cald, iarna, când mergeau pe stradă sau se plimbau cu sania. Pe o parte manșonul avea un buzunar, unde se ținea portofelul, pudriera, rujul, batista și ce se mai pune astăzi într-o poșetă. Era, deci, un obiect cu dublă întrebuințare, de mult folos și nu lipsit de eleganță. Nu mă mir prea mult că a dispărut; la sfârșitul războiului multe se schimbă, se schimbă și stilul de viață al oamenilor. Nu înțeleg însă de ce nu s-a gândit nimeni să-l readucă în gustul femeilor de astăzi, care n-au decât să câștige; și poate, odată cu el, ar reveni și ceva din poezia vremurilor trecute. Dar degeaba visez, femeile au nevoie astăzi de amândouă mâinile ca să răzbească, nu le cară nimeni sarsanalele de la piață.

Totdeauna m-au atras manșoanele doamnelor venite în vizită la noi în casă. Cele mai multe nu se despărțeau de ele, le țineau în poală, poate ca să aibă la îndemână batista și pudra. Unele însă le lăsau la cuier, și atunci, pe când ele își beau ceaiul, cu voaleta ridicată, mă duceam și îmi înfundam mâinile în manșoane, unde mai dăinuia parfumul lor și căldura. Îmi pare rău că n-au mai existat la vârsta când aș fi putut să trag foloase; azi mă duc cu gândul în urmă și îmi închipui ce-ar fi însemnat un manșon la anii tinereții, să mergi lângă o femeie în frigul iernii, cu presimțirea voluptății ascunsă în blana caldă, apoi încet, pe nesimțite, să te apropii, să îți strecori mâna înăuntru, bineînțeles fără mănușă, să înaintezi până la încheietură, unde să eziți întrebător și cu bună-cuviință. Apoi să cuprinzi, dar fără grabă, mâna micuță, cu toate cinci degetele ei delicate, trecând discret peste verighetă, în cazul că ea există. După un timp, în clipa când un puls îl distinge pe altul, începe ceva, ca o luare în posesie, aproape o împlinire, și ea poate să continue într-o conversație lungă, cu suspine dulci, de la Piața Victoriei, peste primul rond, cum se spunea înainte, pe la Bufet, adică rondul al doilea, unde până târziu a existat un havuz de fontă, drept în mijlocul intersecției; acolo s-au zdrobit multe automobile cu cheflii, care goneau cu cincizeci de kilometri pe oră, în zorii zilei, viteză năprasnică în vremea aceea. Dar să lăsăm la o parte întâmplările tragice, mai bine să te bucuri de căldura manșonului și să mergi așa înainte, până la Arcul de Triumf, de paiantă, și chiar mai departe, până la vila Minovici. Iată, în câteva cuvinte, ce-am pierdut cu toții, dacă manșonul nu mai poate să existe!

Întorcându-mă la păcatele lumii, despre care am luat cunoștință în pragul adolescenței, chiar dacă nu le-am înțeles numaidecât pe toate, țin minte o întâmplare prea puțin dezvăluită publicului, cu un părinte nenorocit de fecioru-su, atât de grav că bietul om a trebuit să-și curme zilele. Chiar și așa, după unii rușinea rămâne; eu, unul, însă cred că o sinucidere plătește toate păcatele.

Și pe acel fecior l-am cunoscut când ajunsesem la tinerețe, era ofițer de marină, vara purta haine albe, neîntinate, era vesel, nu părea să aibă vreo apăsare pe conștiință. Faptele, așa cum le-oi spune, n-au fost dezbătute în public, abia de s-o fi scris ceva în ziare, o informație scurtă, sau poate nici atâta. Într-o zi, tatăl, general și ministru de război la data aceea, și-a pus capăt vieții, ca să scape de o grea dezonoare. Nimeni de la contraspionajul nostru nu știa nimica și n-avea nici o bănuială, când serviciul de informații britanic, vestitul Intelligence Service, a predat Statului-Major de la București sau altei autorități militare copiile unor acte secrete, de mare importanță pentru apărarea țării; fuseseră găsite asupra unei spioane dintr-o țară apuseană, o femeie frumoasă, mi se pare că dansatoare, ca Mata Hari. Fusese un timp la București, dansase prin cabarete. Actele le ținea ministrul de război, la el acasă, într-un dulap blindat și inexpugnabil; de altfel, s-a văzut că încuietorile nu aveau nici o urmă de violență. Cineva le deschisese cu chei potrivite. Deși se știa fără vină, și nu înțelegea cum se întâmplase nenorocirea, generalul, neavând scuze și nici temei de apărare, nu putea face altceva decât să-și tragă un glonte în inimă, sau în tâmplă.

Mai târziu s-a aflat că dansatoarea fusese în dragoste cu feciorul generalului, care o aducea în casă, unde adesea o oprea să doarmă și noaptea. Dulapul a fost deschis cu cheile originale; unei ființe iscusite, cu deprinderea meseriei, nu-i era greu să le dibuie, când dormeau și fiul, și tatăl. Sigur că tânărului nu i se putea găsi o vină formală, fusese numai neprevedere; mă întreb însă cum putea el să fie vesel și să se îmbrace în haine albe.

Capitolul 13

Boala copiilor și alte metehne. Dorințe ascunse. Două întâmplări simultane, amândouă nepermise, cu șefa spălătoreasă și cu o slujnică slută. Predica aspră a domnului Laurențiu Sân-Martinu. Asanarea moralității; se

ard cărțile licențioase, crește numărul duhovnicilor, până ce atinge marasmul. Povestitorul îl vede ultima oară pe domnul Laurențiu Sân-Martinu în cuptorul de la crematoriu

În clasele primare, colegul meu de bancă, o ființă, liniștită, închisă în sine, cu o față palidă și cam tristă, suferea de boala copiilor, cum i se spune epilepsiei, deși e cunoscută nu doar la copii, ci și la oameni de vârstă matură. N-am văzut nicăieri scris, mi-a ajuns la ureche nu știu de unde, că printre aceștia ar fi fost chiar Napoleon. Pe vecinul meu de bancă îl apuca uneori bâțâiala, așa, fără veste, își dădea ochii peste cap, se făcea și mai palid, și dacă nu sărea cineva să-l țină, cădea pe podele, unde continua să se zbuciume. Prima oară m-am speriat rău, pe urmă institutorul m-a învățat să-l apuc de degetul mic de la mână, să-l strâng tare și așa, după câteva clipe își venea în fire. Niciodată n-am încercat să aflu ce se petrecea în mintea lui, dacă își dădea seama și ținea minte; probabil că nu, după privirea goală cu care revenea în lumea noastră, fără să exprime vreun sentiment, de mirare, de frică sau de rușine. Ceilalți copii nu puneau prea mult la inimă, marea lor parte locuiau pe la mahalale, unde boala era mai răspândită, așa se spunea, din cauza traiului prost sau a racilelor părintești, printre ele beția; poate sunt numai vorbe.

De alte beteșuguri ale copiilor n-am mai știut nimic, până am venit la Colegiul domnului Pretoreanu, unde fiind interni și ducând o viață comună, ne cunoșteam mai bine unii pe alții. Astfel am aflat că printre noi erau câțiva care, deși mărișori, își scăpau udul în timpul somnului, noapte de noapte, până ce lâna din saltea, nemaiapucând să se usuce, începea să putrezească. Nu cred că Bimbirică și-a dat vreo părere, nu-mi amintesc să fi examinat pe acești nevolnici decât la ochi, socotea poate că meteahna lor se datora lipsei de educație. După numeroase mustrări și amenințări, rămase fără urmare, duhovnicii n-au găsit altceva mai bun de făcut decât să-i mute pe toți în același dormitor, și să le pună pe pat, deasupra cearceafului, o foaie de gutapercă. Plantonul de pe sală era dator să-i trezească din oră în oră, ceea ce n-a fost de nici un folos, fiindcă odată coborâți din pat, nu mai simțeau nici o nevoie, le revenea însă îndată ce-și reluau somnul. Cât despre foaia de gutapercă, nu stătea prea mult timp întinsă, se făcea ghem sau fugea într-o partea. Dormitorul lor mirosea a latrină, era o rușine, dar cui să găsești vină, dacă judeci? Îi porecliseră pompieri și ei îndurau; cum ar fi putut să protesteze? Saltelele putrezite le-au plătit părinții, ca, pe lângă

necaz, să aibă și pagubă. Unii dintre nevolnici s-au vindecat cu timpul, pe alții a trebuit să-i trimită acasă; nici nu pot să-mi închipui ce era în sufletul lor când și-au luat lădițele și s-au dus la gară; era o înfrângere cu totul nedreaptă, care mă umple de revoltă, de aceea o țin minte. Dar parcă ei ar fi putut s-o uite, chiar dacă le trecea meteahna? Și dacă se însurau, aveau curaj să aducă pe lume copii după chipul și asemănarea lor? Și, în sfârșit, dacă îi aduceau, ce spaimă le trezeau în suflet primele scutece ude?

Între timp creșteam, în ființa noastră se petreceau transformări ciudate, însoțite de spaime, la unii mai devreme, la alții mai târziu, dar nimeni nu scăpa de ele; se nășteau nevoi greu de a fi spuse, care făceau să ne ardă obrazul și să ni se tulbure imaginația. Știam cu toții cum o să fie, și până atunci ne zgâiam la picioarele spălătoreselor, cu beregata încleiată de dorințe imposibile.

Într-o duminică seară, când se întorceau din oraș, unde avuseseră învoire, vreo zece băieți din clasele superioare se lăsaseră ademeniți de o slujnică, o căzătură știrbă, care pândea cu portița deschisă, și-i trăsese în grădină. Se cam întunecase, nu prea puteau s-o vadă la față, și nici nu era pe alese. Celor din coadă nu le venea ușor să se uite și să aștepte, pe deasupra se temeau și că întârzie peste ora îngăduită, îl zoreau pe cel din față. Atunci slujnica, întinsă pe spate, în iarbă, protesta între o icnitură și alta: aveți răbdare, lăsați băiatul în pace!

Ceasul rău făcuse ca, în aceeași duminică, directorul de studii, care se plimba pe alei cu nevasta și cu copiii, să vadă pe trei dintre cei mai buni școlari, din ultima clasă, ieșind din camera Margaretei, șefa spălătoreasă, toți cu obrajii umflați de prăjituri și acadele. Femeia, acum văduvă, locuia singură, în camera ei de lângă spălătorie; e de înțeles că i se făcea și ei dor de lume, mai ales într-o zi de duminică. Îi albise părul, încolo nu mi se părea bătrână, mai păstra chiar urme de frumusețe. Iar picioarele, roze și pline, nu erau mai puțin ispititoare ca în ziua când o văzusem plângând la infirmerie. Directorul de studii, profesor de educație morală, tocmai la clasele superioare, se făcuse roșu la față, dar mersese cu capul înainte, ca să nu bage de seamă nevasta. A doua zi, înainte de rugăciune, îi chemă pe toți trei în biroul lui, lângă cancelaria profesorilor și-i întrebă ce căutaseră la șefa spălătoreasă.

— Ne-a poftit la ceai, domnule director și ne-am dus, fiindcă ne era foame; nu ne saturăm niciodată.

După ce îi puse să-și dea cuvântul de onoare că nu făcuseră nimic cu șefa spălătoreasă, directorul de studii le ținu o predică îndurerată, sfătuindu-i să nu-și păteze tinerețea cu fapte urâte. Întâmplarea s-ar fi sfârșit cu atât dacă nu s-ar fi aflat, tot atunci, ce făcuseră în ajun cei zece, ademeniți în grădină de slujnica slută. Stăpânul casei, diriginte la Poștă, venea și el de la plimbare, cu familia, tocmai când ultimii ieșeau fuga pe portiță. Nu era greu să înțeleagă ce se întâmplase, o mai prinsese și altă dată pe slujnică, ba cu recruți de la cazarma de cavalerie, ba cu lucrătorii de la calea ferată, ba cu elevi de liceu și chiar cu seminariști în sutană. Cum recunoscuse uniforma făptașilor, a doua zi dimineață telefona la școală, chiar directorului. După o clipă de stupefacție, pe acesta îl cuprinse indignarea și imediat panica, fiindcă dirigintele Poștei, politician în opoziție, putea să răspândească vestea în tot orașul, și chiar să-i scrie domnului Pretoreanu. Directorul de studii, speriat într-o măsură la fel de mare, nu mai îndrăzni să păstreze secretul, și se grăbi să dezvăluie întâmplarea celor trei, invitați la ceai de șefa spălătoreasă.

După ultima oră de curs, în loc să mergem la masă, ne-au adunat în careu, unde ne făceam rugăciunea de dimineață, și domnul Laurențiu-Sân-Martinu, cu o suită întreagă, veni în fața noastră, la mijlocul terasei. Erau acolo toți profesorii, și duhovnicii, și numeroasele rezerve ale acestora din urmă, care apăreau în momente grele, ca o armată de întărire.

După ce-i scoase pe vinovați la vedere, directorul, revoltat și îndurerat, aci furios, aci gata să plângă, dezvălui faptele lor murdare în fața întregii școli, fără să țină seama că unii din cei mici s-ar fi putut alege cu tulburări premature sau cu pudoarea lezată.

— Știu și eu ce înseamnă această nevoie, dar ea trebuie îmbrăcată în poezie, așa să țineți minte, altfel vă alegeți numai cu scârba și cu rușinea.

Sunt sigur că toți vinovații gândeau la fel, ar fi vrut și ei să fie mai frumos și mai poetic, cine n-ar vrea? —numai că nu se poate oricând, și nu oricine are parte. Nevoia de poezie a directorului se dovedea prin multe din faptele sale, chiar și aceea că își luase un păun și o păuniță, să-i înfrumusețeze parcul, spre plăcerea nevestei. Îi purta mult de grijă, era tânără pe lângă el, n-o despărțeau nici zece ani de fata cea mare, Floarea. Nu știu dacă îi ceruse el sau fusese ideea ei, ceea ce ar dovedi înțelepciune și gingășie de sentimente; după un timp, tânăra nevastă, Celestina, așa o chema, începuse să-și dea cu pudră albă în păr, pe la tâmple, ca să pară mai vârstnică. Trecuseră mai bine de douăzeci de ani când am auzit de moartea

lui, și m-am dus să-l văd la crematoriu. Nu l-aș fi recunoscut, se năruise. Nici pe ea n-aș fi recunoscut-o, nu de alta, dar își dăduse jos pudra, avea părul negru, ca voalul de doliu, și părea în plină tinerețe.

Nu-mi plac ceremoniile mortuare și nici nu știu ce nevoie este de ele; m-am dus mai mult de curiozitate, nu mai fusesem niciodată la crematoriu. Îmi aminteam că în adolescența mea, când se fundase această societate și se făcuse edificiul, multă lume părea îngrozită de idee, iar biserica își aruncase anatema: cine se dădea pradă focului n-avea drept la slujba de înmormântare, ca sinucigașii. Și eu am fost până târziu îngrozit de idee, dar nu creștinește; mi se părea că duce la o dispariție prea brutală și prea rapidă, și îmi închipuiam că mortul suferă, îl văzusem în cuptor, crispându-se, murind parcă din nou, în chinuri mult mai mari decât prima dată. Mi se părea mai blând să te mănânce viermii, pe îndelete, ca și când nu mi-aș fi dat seama ce dezgustătoare era puhava lor misiune.

N-am aflat cu precizie când a fost gata crematoriul; sunt înclinat să cred că pe urmă a trecut timp până să intre în funcțiune; lumea se abținea, probabil, și nu mă miră. Primul mușteriu s-a ivit abia în iarna anului 1928, dar nu l-a adus cineva de bunăvoie, a fost un mort fără identitate, găsit pe stradă. Pe urmă treaba a început să meargă din ce în ce mai bine, ca să-și atingă apogeul într-o vreme îngrozitoare, când se aduceau morți cu grămada și cuptorul nu mai putea să prididească.

Măsura la care s-a ajuns după întâmplările din duminica rușinoasă a fost să se purice cărțile din bibliotecă, să se caute paginile licențioase, să se rupă și să se ardă, când nu se ardea tot volumul. Între altele, îmi aduc aminte că Ion, de Liviu Rebreanu, a avut de pătimit, s-au rupt paginile unde eroul, pătimaș după închiaburire, o înghesuie pe Ana deasupra cuptorului, și cele unde Titu Herdelea se urcă în patul unei cucoane de țară. Nu știu cum să judec, a trecut de atunci o viață întreagă și n-am uitat cu ce tulburare am citit și recitit paginile acelea, cât mi-au înfierbântat ele imaginația. Atunci am văzut prima oară cărți arse, le-au dat foc în curtea mănăstirii, unde cântam dimineața: „Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați”. Anii următori s-au ars multe cărți în lume, au fost ruguri prin piețe, dar pentru alte pricini decât o scenă de dragoste spusă cu vorbe mai îndrăznețe.

O altă măsură pentru asanarea moralității aflate în primejdie a fost să se dubleze numărul duhovnicilor. Până atunci fiecare clasă avea câte unul; să fi fost ei absolvenți de seminar fără parohie? Poate erau trecuți și prin altă

școală, unde li se explicau îndatoririle și metodele de a le aduce la îndeplinire. Care erau acele îndatoriri nu prea știam, mai degrabă făceam presupuneri; cred că unele rămâneau secrete. Îndeobște aveau grija noastră, locuiau în dormitoare vecine, să simtă tot timpul ce facem, se trezeau din timp ca să-i găsim îmbrăcați în sutane, ne duceau să ne spălăm punându-ne în front și dând cadența cu fluierul. Pe urmă, când ne scoteau la exercițiile de înviorare, se dezbrăcau de sutană, o lăsau chitită cu grijă pe iarbă și așa, numai în tricou și izmene, făceau împreună cu noi mișcările obișnuite de gimnastică, urmate de cele cincisprezece minute de fugă prin pădure. Mai departe asistau la orele de curs, așezați în ultima bancă, de unde vedeau toată clasa și, în sfârșit, ne însoțeau la masă, unde începeau prin a spune rugăciunea. Aici le veneau în ajutor duhovnicii de rezervă, cu zecile, ca toate mesele să aibă parte de supraveghere; pe aceștia nu-i vedeam restul timpului, locuiau departe, într-o cazarmă din pădure, după o împrejmuire înaltă. Era imposibil să știm ce făceau acolo, poate li se completau instrucțiunile, ca mai târziu să-i înlocuiască pe primii duhovnici. Acestora le era mai greu în recreații și în orele noastre libere, când ne risipeam și nu mai știau încotro să-și îndrepte privirea, de cine să se lipească. Datoria lor evidentă era să nu ne scape din ochi, să ne poată asculta spovedania în orice clipă, dacă vreunul din noi se pomenea brusc cu o apăsare de conștiință. Este ciudat însă că nu ne împiedicau să copiem la teze, se făceau că nu văd, iar la orele lui Moș Flașnetă, surdul, rămâneau neutri când noi conversam cu glas tare. Pentru greșelile mărturisite și chiar pentru cele surprinse de ei înșiși nu ne dădeau să facem mătănii, cum obișnuiesc duhovnicii, nu aplicau nici alte pedepse, ci ne arătau, cu răbdare, cum să ne întoarcem pe calea cea bună. Nu m-am îndoit însă că raportau mai sus despre aceste fapte, unui for necunoscut de mine, unde fiecare dintre noi eram trecuți într-o condică și acolo se consemna, zi cu zi, pas cu pas, drumul nostru prin viață, în toți cei opt ani de școală. Poate acea condică se punea bine, să fie adusă la judecata de apoi. Mult regret că nu știu pe unde o fi astăzi, aș face eforturi și sacrificii să-mi intre în mână, sunt sigur că aș citi-o cu sufletul la gură, aș găsi în ea multe din câte mi-au rămas necunoscute despre mine însumi.

Unii dintre noi, firi cârcotașe, își născoceau păcate nefirești, care nu puteau să fie prevăzute în instrucțiunile duhovnicilor, și așa îi punea în încurcătură, obligându-i să amâne răspunsul ca să ceară sfaturi. Viața lor nu era ușoară, nu mă miră că îmbătrâneau repede. Duhovnicul clasei noastre, bunăoară, era aproape un copilandru când am început școala, iar când am

terminat-o avea cute adânci pe frunte și părul semănat cu fire albe; multe din ele i le scosesem eu, dar tot atât de adevărat este că niciodată n-am făcut ceva cu intenție rea, ci doar mi-am urmat firea, pe care nu mi-am ales-o singur. Eu nu l-am chinuit pe duhovnic întrebându-l dacă păcatul din vis e la fel de grav ca păcatul săvârșit aievea, și mărturisind apoi că m-am visat dormind alături de Măria Magdalena, care era goală și vie. Așa i-a spus unul dintr-ai noștri, când ajunsesem prin ultimele clase; nu-i dau numele, ca să nu cadă asupra lui mânia cerului. Fiindcă altminteri era credincios, intra de două ori pe zi în biserică, se închina pe la toate icoanele. Uneori însă se băga de bunăvoie în stăpânirea diavolului, numai ca să se arate grozav în fața noastră; ar fi fost în stare s-o vândă pe maică-sa ca să ne scandalizeze. Avea nume domnesc, era frumușel, purta o mustăcioară parcă desenată cu cărbune; dacă adaug o talie subțire și mlădioasă, se înțelege cât de mult putea să placă fetelor. El însă nu se mulțumea cu una sau cu două, când venea din vacanțe ne povestea cum seducea în fiecare zi câte o fecioară, pe urmă îi dădea un picior în spate. Avea darul să mă convingă, îl priveam cu o admirație înfricoșată. „Dar de ce? Ce ți-au făcut? Nu ți-e milă de ele?” îl întrebam, căinându-le în gând pe acele ființe batjocorite. Era însă în mine și o întărâtare, mi le închipuiam despletite și plânse și pe toate aș fi vrut să le consolez cu o mângâiere. Mult mai târziu am aflat că totul nu fusese decât laudă de sine, acel tânăr viteaz suferea de-o neputință fără leac, probabil ascunsă în creier, căci altminteri nu era făcut ca neoamenii. Multe femei au încercat să-l vindece, pe una am cunoscut-o și mi-a povestit fără sfială cât și-a dat osteneala; când se apropia de el îl năpădeau nădușelile și se veștejea ca porumbul pe vreme de secetă. Bineînțeles că și întrebarea pusă duhovnicului pornea din aceeași boală, dar oricâtă școală ar fi făcut și oricât ar fi fost de înțelept, omul în sutană nu avea de unde să știe, s-a făcut roșu ca para focului, n-a putut să răspundă, a cerut timp de gândire, adică s-a dus să ceară sfaturi. De la cine? Odată am avut bănuiala că de la Sobieski. Într-o vacanță am văzut pe unul din duhovnici ieșind din biroul acestuia, aflat lângă poarta mare de la palatul domnului Pretoreanu. L-am recunoscut, deși avea ochelari de soare și în locul sutanei purta haine civile.

Nu ascund că visul cu Măria Magdalena mi-a stârnit și el o tulburare. Visam și eu la ea, dar cu ochii deschiși, ziua. Am mai spus că pe atunci nu se auzise încă de Freud și de psihanaliză. Să fi cunoscut această teorie, duhovnicul ar fi putut să răspundă și singur, fără să mai ceară sfaturi.

Curând după ce se luase hotărârea, în fiecare clasă a apărut un al doilea duhovnic, din rezervă. S-a așezat tăcut într-o bancă din fund, în colțul opus celui unde era locul primului. Cei doi oameni nu s-au apropiat niciodată unul de altul, nu i-am văzut stând de vorba sau schimbând măcar o privire. Părea că totul îi despărțea pe unii de alții, până ce am ajuns să cred că se spionau și făceau dări de seamă.

Nu mai știu dacă se ivise o cauză nouă, când, după un timp, au mai apărut câte doi duhovnici în fiecare clasă, s-au așezat în prima bancă, dar de-a-ndoaselea, cu spatele la catedră. Într-o noapte am visat că mă rătăcisem pe terasă, căzuse întunericul și bătea vijelia, plopii se zbuciumau scoțând gemete; aveam o mare groază în suflet, însă nu puteam să fug la adăpost, înțepenisem. Atunci am, văzut niște umbre adunându-se la statuia domnului Pretoreanu, erau cu zecile și numărul lor creștea întruna, curând mi s-au părut o întreagă armată. Nu înțelegeam ce putea să fie, până ce un fulger lung a luminat terasa câteva clipe; atunci am deslușit că erau duhovnici, în sutană, cu ochelari de soare; toți aveau în mână creion și blocnotes și se uitau în sus, la chipul cioplit în piatră, parcă așteptând să-i audă ordinele și instrucțiunile. La al doilea fulger dispăruseră, ordinele erau date, rămăsese statuia, pe al cărei soclu scria cu litere luminoase: „în acest cuib de vulturi, nimeni să nu fie crescut altfel decât în frica lui Dumnezeu…”

În clipa aceea Dumnezeu mi-a făcut într-adevăr frică, am simțit o teroare în suflet, poate de vină erau fulgerele și furtuna, am scos un strigăt, am deschis ochii. Un duhovnic ședea pe marginea patului, aplecat să mă privească de aproape, în lumina lanternei pe care o avea în mână și mă orbea ca fulgerele. Poate mă frământasem prin somn și gemusem, de aceea venise.

— Ai o conștiință încărcată, băiete! mi-a spus ironic.

Între timp îmi venisem în fire și l-am repezit, fără să-l văd la față, cum stătea în spatele lanternei:

— Pleacă de aici, spion al satanei!

Nu știu cum s-a ridicat, cum a ieșit pe ușă; parcă s-a topit ca o umbră. Dacă raportul lui o fi ajuns la domnul Pretoreanu, cred că l-a înfuriat rău, mai ales pentru ultima vorbă.

A urmat un vârtej de fapte și gânduri pe care nu le mai pot urmări cu mintea limpede. Era ca un marș spre nebunie, o cădere în tenebre tot mai dense, mă simțeam trecând prin ele ca printr-o apă vâscoasă. Paralel cu

toate acestea îmi duceam viața normală, conștient de actele mele, veneam la cursuri, răspundeam la examene, luam note bune sau rele, apoi mergeam la masă, nu mă săturam niciodată, mă plimbam prin pădure, mă culcam când suna stingerea și dimineața mă trezeam mai obosit decât seara, însă în această realitate se infiltra un element fantastic, dacă pot numi așa numărul tot mai mare de duhovnici intrați în viața noastră. Zilnic veneau alții, doi câte doi, ocupau la rând locurile din fund și cele din față, aceștia din urmă așezați cu spatele la catedră. Banca mea era la mijlocul clasei, îi vedeam apropiindu-se, dintr-o direcție și din alta, până ce au ajuns la mine și m-am pomenit strâns între ei, ca în clește. Rămăsesem numai un rând de școlari, în uniforma noastră, gri-bleu, pantaloni scurți și bluză, în rest se vedeau numai sutane. Ce este ciudat, în oamenii aceștia îmbrăcați preoțește și plini de cucernicie, recunoșteam parcă pe colegii mei, așa cum îi știam dinainte, numai că mă simțeam cu totul despărțit de ei și n-aveam încredere să le spun o vorbă. Pe urmă au început să se transforme și cei de pe rândul meu, pornind de la margine, Sânzianu de la fereastră și Culiță de la perete, în câteva zile n-am mai rămas decât eu cu Bocancă, de lângă mine, orfanul de război cu care venisem la școală în aceeași zi, când făcusem drumul pe jos, împreună cu mamele noastre. La sfârșitul săptămânii, când am întors capul să-i cer o radieră, am văzut că și el devenise duhovnic; pe fața lui se vedea o suferință acoperită de regrete și de rușine, și parcă vroia să-mi spună: „N-am nici o vină, dar nu te mai încrede în mine!”

Viața mai departe așa mi-am dus-o, atent să nu fac un gest nepermis, să nu scap o vorbă nechibzuită. Am înțeles cum este lumea și că altfel nu poate să fie. Dacă îmi scăpa piciorul pe o pantă greșită; duhovnicul mă trăgea de mână. N-am de ce să mă plâng, era spre binele meu; și apoi ar fi putut ca, în loc să mă salveze, să-mi facă vânt în prăpastie. Când am terminat școala, știam toate regulile, cum să mă port, cum să vorbesc, cum să țin ochii, ca nimeni să nu-și dea seama ce am în minte.

Capitolul 14

Un caz de les-majestate. Ziarele vremii. O balustradă de balcon șubrezită cu bună știință; un omor fără urmare. Noul ziar, „Pasul Istoriei”; necrologul macabru. Jordie, ucenicul Satanei, personaj de mărimea întâi. Gioni, un tânăr de geniu. Cutia de tutun, cea mai scelerată farsă a timpului nostru. Întâlnirea lui Jordie cu domnul Pretoreanu; teribila înfruntare.

Noapte de vară în Bucureștii de altădată. O vorbă caustică a profesorului de vioară. Un personaj secundar care vine din când în când în prim plan, Proserpina Smântânescu, supranumită Regele Ostrogoților.

Oare omul acela nu fusese și el înconjurat de duhovnici, nu-i pusese nici unul mâna în piept când săvârșise les-majestatea împotriva Prințului participant la regență? Începuse să scrie prin reviste și ziare când eram încă un copilandru, avea multă vioiciune și folosea uneori un dram de absurditate care dădea scrierilor lui un umor rece și încă neîntâlnit la alții. În vacanțe îl citeam cu glas tare și-l comentam cu cei din casă, cuprinși toți cam de aceeași admirație, într-un târziu l-am și cunoscut, câtva timp am fost colegi în redacția unui ziar, dar bineînțeles că nu mă băga în seamă și nici nu aveam pretenția, fiindcă pe vremea când el își făcuse un nume, eu umblam cu cămașa pe-afară. Dacă ursitoarele îi puseseră în mână un condei sprinten, iar sub țeastă o minte ageră, nu fuseseră la fel de darnice în ce privește înfățișarea, căci pe un trup înalt și subțire, oase și numai un strat de carne sub piele, ducea un cap aproape triunghiular, cu fruntea lată, cu pomeții adânciți, cu bărbia îngustă, și cu două pete negre, imense, peste orbite, că părea un craniu revenit la viață, dar încă neadaptat la această nouă condiție.

Tot timpul m-am socotit mai prejos decât el în ceea ce privește experiența de viață, fiindcă fusese închis, în mai multe rânduri, și la închisoare omul învață multe; eu am fost lipsit de această școală, desigur, datorită duhovnicilor, care m-au învățat să mă strecor printre oameni și să mă prefac încă din vreme.

La prima lui condamnare, omul și-a atras multa simpatie din partea lumii. Într-o zi, Prințul, cărei umbla cam vijelios cu automobilul pe străzile Bucureștilor, s-a mâniat foarte rău pe un șofer, fiindcă nu se dăduse destul de repede la o parte din calea lui, a oprit, a coborât și l-a luat la bătaie. Nu aveam nimic cu Prințul, un tânăr blond, înalt, subțire, cu alură sportivă, ca un student de la Oxford; ba chiar îmi era simpatic, fiindcă nu-și dădea multe ifose, nu-și lua prea în serios rolul de regent, părea mai degrabă un pierde-vară, și mie mi-au plăcut de multe ori asemenea oameni. Însă întâmplarea cu șoferul m-a umplut de revoltă, am strâns pumnii scrâșnind din măsele și am regretat că victima nu pusese mâna pe manivelă, să-i crape capul; ce-ar fi putut să-i facă mai mult decât să-l snopească în bătăi și să-l bage la închisoare? În schimb și-ar fi răcorit inima, și nu doar pe-a lui.

Satisfacția ne-a dat-o omul admirat de mine, care într-un articol publicat fără întârziere l-a beștelit rău pe Prinț, spunându-i la urmă cam în felul acesta: „…și ce-ar fi fost dacă șoferul vă trăgea o pereche de picioare în augustul vostru dos, Alteță?” Eu mă gândisem la manivelă; sigur că o pereche de picioare în dos înseamnă o pedeapsă mult mai aspră.

L-au băgat la închisoare, dar nu pe viață, i-au dat câteva luni, nu puteau să-l achite, călcând legea, dar sunt sigur că judecătorii erau de partea lui, și-au frecat mâinile pe sub masă când fraza incriminată, cu picioarele în Augustul dos, s-a citit în ședință publică. După ce acuzatul și-a ispășit pedeapsa, în admirația noastră, a scris o carte despre viața la închisoare. Regretul meu este că mai pe urmă și-a terfelit numele, dedându-se la urâtul fapt al șantajului, fără să aibă destulă stofă, că s-o fi avut ar fi ajuns să-și facă palate, iar oamenii i-ar fi știut de frică. Nu voi întârzia mult până să povestesc cel mai glorios din aceste cazuri, mai ales că este legat strâns de activitatea domnului Pretoreanu, care rămâne pilonul principal al cărții, chit că adesea va sta în umbră. Omul meu, amărâtul, n-a apucat să agonisească mare lucru, l-au prins cu mâța în sac, și l-au închis, de astă dată acoperit de rușine, căci fapta nici măcar n-avea proporții respectabile, era numai o pârlită de coțcărie. Mi se pare că a murit la închisoare. Soarta lui mă întristează și astăzi, fiindcă la începutul tinereții mele am pus preț pe el, o iluzie, și-am pierdut-o.

Cât despre Prinț, în anul 1976, când am auzit prima oară de el după o lungă tăcere, știu că ducea o viață cumpătată, împărțindu-și timpul între Spania și Elveția unde locuia într-o casă modestă de la Lausanne. O fotografie în culori, făcută la ultimul revelion, îl reprezenta într-un mic grup de prieteni. Se îngrășase puțin, dar păstra ceva din vechea lui alură sportivă. Era în smoking, ca toți invitații; haina festivă contrasta cu privirea lui gânditoare și melancolică.

Încă din prima clasă, când eram niște copilandri, nepricepuți la treburile lumii, Trandafil se interesa de politică; mi se părea cu atât mai surprinzător, cu cât domnul Alcibiade nu avusese deloc această preocupare, ba chiar o repudiase. La început n-am înțeles, și de altfel nici n-avea importanță, înclinarea lui Trandafil îmi era indiferentă. Abia mai târziu mi-am dat seama că pentru el politica nu însemna o vocație, cred că, dimpotrivă, o repudia ca și tatăl său. Dar reprezenta și ea o cale de cunoaștere a vieții, de aceea făcea din ea un studiu, se apleca asupra ei ca pe o carte, acordându-i

nu mai puțină pasiune decât cărților celorlalte. Pe atunci, singurul mijloc de informație despre viața politică erau ziarele, iar între acestea, cel mai răspândit rămânea „Universul”, dar și cel mai anodin totodată, fără culoare. Mulți din oamenii pricepuți îl acceptau pe motivul că ziarul întreținea, cu consecvență, simpatia pentru Franța și pentru politica ei, care asigura existența noastră, într-o vreme când curentele dușmănoase creșteau și apele începeau să se tulbure în Europa. Masa cititorilor o alcătuiau însă oamenii cumsecade, cu vederi modeste, urmașii puțin mai evoluați ai conului Leonida, mica burghezie, învățătorii, preoții, ofițerimea, toți cei care doreau ca viața să continue liniștită și neschimbată, în respectul moralei recunoscute de școală și de biserică. Mai erau și bătrânii, pensionarii, babele cu un picior în groapă, pe care în primul rând îi interesa rubrica morților. „Universul” apăra aspirațiile tuturor celor spuși mai înainte, de aceea ziarul intra în mai toate casele. Funcționarilor publici li se recomanda cu stăruință, îndărătnicii puteau să capete notă proastă.

Dar oare oamenii aceștia cu frica lui Dumnezeu nu știau? Ba sigur că da, cel puțin unii, cu memoria bună, fiindcă faptele, cum le voi spune, fuseseră dezvăluite public, în mai multe rânduri.

Când e vorba de personaje care au existat în realitate, s-ar putea ca uneori să le schimb numele, dar nu spre a face o carte cu cheie; genul nu-mi place, îl socotesc pueril și ridicol. Eu când citesc o asemenea carte, mă feresc să identific personajele, mă interesează nu cine au fost ele în viață, ci în ce măsură au putut să devină fictive. Peste o sută de ani, dacă o carte are norocul să supraviețuiască, va mai ști oare cineva ce este adevăr în paginile ei și ce este născocire?

Pe directorul ziarului îl chema Mitică Georgescu; nici un urmaș nu va putea să mă dea în judecată pentru calomnie, deși, dacă s-ar încumeta, ar pierde sigur, și ar mai face încă o dată de râs pe stâlpul familiei. Ziarul îl fundase cu mult timp înainte un italian pripășit în România, se spune că om vrednic și demn de stimă. Mitică Georgescu, chipeș în tinerețea lui, s-a dat bine pe lângă nevasta italianului, și când a rămas văduvă, a luat-o de nevastă.

Trec zilnic pe unde a fost redacția, o construcție sănătoasă, făcută mai târziu de noul patron, plin de ambiție. Pentru mine clădirea nu-i interesantă, alături însă mai stă încă în picioare o casă veche, cu etaj, unde fusese redacția înainte. Sus locuiau stăpânii. Stau și mă uit, întrebându-mă care o fi balconul. Desigur l-au reconstruit, nu se mai văd urme. Acolo s-a petrecut o

dramă, în condițiuni obscure, după ce italianul murise, iar văduva devenise soția lui Mitică Georgescu. Într-o seară când femeia ieșise pe balcon să ia aer, balustrada s-a prăbușit, iar ea a căzut pe trotuar cu capul în jos, de i s-a zdrobit țeasta.

N-am fost acolo, nu pot să jur cu mâna pe cruce, de altminteri fapta este prescrisă, căci de atunci au trecut multe decenii. Dar unii au spus, au susținut că vinovat era Mitică Georgescu; el șubrezise balustrada cu bună-știință, încetul cu încetul, pilind-o pe ici, pe colo. N-au avut ce să-i facă, era avocat, a știut să se apere. Mai târziu a ajuns ministru al Justiției; de atunci, orice plângere împotriva lui, și au fost multe, a rămas neavenită. Puțin înaintea războiului a avut de îndurat o campanie furioasă, cei mai caustici pamfletari i-au dezvăluit faptele necurate, într-un ziar dispărut repede, deși ar fi meritat o viață mai lungă. Într-o redacție apropiată, doi stâlpi ai breslei se veseleau cu o satisfacție groasă.

— Și ce tiraj are foaia asta? a întrebat unul.

— Nu mă interesează, a răspuns celălalt, decanul de vârstă. Mi-e de ajuns un exemplar, să știu că îl citește cine trebuie!

Cine trebuia, a citit, desigur, dar uite că nu i-a crăpat fierea. Iar ziarul a dăinuit multă vreme. La un timp s-a aflat că Mitică Georgescu murise, prin Franța sau prin Elveția, otrăvit de cineva din familie, nu știu dacă din greșeală.

Trandafil era abonat la câteva ziare, domnul Pretoreanu ne dăduse această îngăduință, altfel de neadmis într-o școală ca a noastră, și în oricare alta. Tocmai atunci apăruse un ziar nou, neconvențional, turbulent, scris de oameni tineri, care nu se sfiau să dea cu barda în Dumnezeu și să tragă cu tunul în soare. Trandafil s-a abonat repede și de atunci înainte l-a urmărit cu atenție, dar fără să-l aprobe. Nu citeam ziarele, decât cel mult faptele diverse, crimele, sinuciderile, incendiile și reportajele despre catastrofe. Însă mi-a atras atenția și m-a speriat un articol pe care cineva ni l-a citit cu glas tare, în dormitor unde am stat închiși trei luni, în carantină, pe vremea epidemiei. Murise un om politic, cineva despre care s-au spus multe vorbe bune, ceea ce nu împiedica să fie poreclit „Porcul". Fiindcă mânca mult, nu pentru alte păcate, căci nu le avea. În articol scria, cu o cruzime sălbatică: „în fine, porcul și-a dat supremul grohăit în mâinile lui Scaraoschi…" Nu mai știu fraza următoare, dar era de ajuns prima ca să mă ia groaza. N-am crezut niciodată că morții trebuie vorbiți numai de bine, totuși nu admit blasfemia; cel ce o practică este un suflet murdar, vândut Satanei. Ziarul

care s-a impus prin îndrăzneli de toate felurile se numea „Pasul Istoriei”. Pe director, autorul articolului, îl chema Jordie.

Necrologul, izvorât dintr-o ură neîmpăcată, avea la origine o farsă grotescă; până acum nimeni n-a avut îndrăzneala s-o dezvăluie. O știu de la un martor, șoferul, în ziar apăruse o informație despre unele nereguli petrecute la un minister de o anumită importanță. În încheiere se spunea: vom reveni cu amănunte. Așa se proceda, era tehnica încercuirii. De regulă, cei vizați reacționau repede. Dacă întârziau, în numărul următor al ziarului apăreau primele amănunte, încă pe ocolite, ca să nu ducă la ireparabil, să lase deschisă o portiță.

Reacția, în cazul care devine istoric, fu rapidă, pe la prânz șeful de cabinet al ministrului telefona la ziar și-l pofti curtenitor pe director la o convorbire cu patronul său, în aceeași zi, la cinci după-amiază. Jordie își puse redingota, cu o garoafă albă la butonieră, obișnuitul lui semn de satisfacție, și la ora fixată cobora din limuzină, la peronul ministerului, unde Gioni, șeful de cabinet, îl aștepta, atât de aplecat că părea rupt în două.

Pe acest om l-am cunoscut când ajunsese la maturitate și era tot șef de cabinet, deși o asemenea ocupație nu putea fi socotită o profesiune, ci doar o funcție, de obicei întâmplătoare, pasageră și juvenilă. Șefii de cabinet se recrutau dintre apropiații casei, rude ale ministrului sau ale nevestei, uneori protejații acesteia, căreia îi făceau felurite servicii, în orele libere, o însoțeau la croitoreasă, la cumpărături, la spectacole, sau îi scoteau câinele la plimbare. Gioni își transformase funcția în profesiune perpetuă, prin meritul că născocise un salut de o tehnică subtilă și savantă. Dar înainte de toate era un tânăr prezentabil, altfel orice alte calități ar fi rămas zadarnice. Nu i-am știut niciodată numele întreg, toată lumea îi spunea Gioni. Personalitatea lui se exterioriza prin cele trei sute șaizeci și cinci de cravate aduse de la Paris și folosite o singură dată fiecare; un asemenea om nu poate să rămână nebăgat în seamă. Prima lui îndeletnicire fusese aceea de casier la restaurantul „Continental”; stătea la un pupitru în ușa bucătăriei, lua de la chelneri bonurile de comandă, le totaliza, iar seara, după închidere, încasa banii. Alături era ușa coridorului care ducea la toalete; casierul avea datoria să se ridice și să salute pe clienții cu vază, atât la venire, cât și la plecare. Însă un om, când merge într-un loc dosnic, nu-i place să atragă atenția, se strecoară pe lângă perete, un salut într-o asemenea ocazie nu poate decât să-l inoportuneze. Tot atât de adevărat este, pe de altă parte, că unii s-ar fi simțit ofensați să treacă pe lângă casier, iar acesta să stea cu

nasul în hârtii, prefăcându-se că nu-i vede. Gioni, care de pe atunci își punea în fiecare zi altă cravată, descoperise o modalitate personală de a împăca semnul de respect cu discreția. Salutul născocit de el era o frângere în două, o înclinare atât de adâncă, încât ochii lui nu mai puteau să vadă decât picioarele persoanei, iar aceasta înregistra cu satisfacție semnul de respect, rămânând în același timp anonimă; unde mai pui că nici măcar nu trebuia să răspundă.

Restaurantul „Continental” era frecventat cu osebire de oamenii zilei, politicieni, deputați, senatori, miniștri; nu trebuise să treacă mult timp până cineva să pună ochii pe Gioni și să-l facă șef de cabinet la un minister oarecare.

Pornind de la un salut, ajunsese la un principiu de viață, datorită căruia funcția lui devenise o profesiune continuă; cădea un ministru, îl recomanda succesorului; în caz de insucces încerca pe la alte departamente. Când l-am cunoscut eu era șef de cabinet la Ministerul Informațiilor și Propagandei. Cred că până atunci trecuse prin toate ministerele, relațiile lui, fără număr, făceau din el persoana cea mai cunoscută din București, deși îl chema numai Gioni. A suferit mult în timpul războiului, când n-a mai fost posibil să-și comande cravatele la Paris, deși putea să le ia la purtare pe cele vechi fără să se bage de seamă; pentru cât mai avea de trăit, nici uneia nu i-ar fi venit rândul a treia oară.

Trecând pe lângă el, fără să-i răspundă la salut, Jordie n-avea cum să vadă că pe fața șefului de cabinet, așa cum stătea frânt în două, creștea un zâmbet demonic.

Convorbirea cu ministrul ținu cam o jumătate de oră, într-o atmosferă de curtoazie; vorbiră banalități, nimic în legătură cu subiectul căruia i se datora întrevederea. La un moment dat ministrul scoase din sertar o cutie de metal auriu, cu înflorituri negre, cunoscută fumătorilor din vremea aceea, ambalajul unui tutun de Macedonia, de prima calitate. Se numea „Lux”, îl știu, fin ca mătasea, cu firul lung cât toată cutia, cel puțin în stratul de deasupra; dar nici cel de la fund nu era de dat la o parte, nu scotea un fum mai impur și nu avea o aromă mai puțin seducătoare. Forma cutiei era întocmai ca a bancnotei de o mie de lei dintre cele două războaie și, judecând după înălțimea ei, Jordie deduse că înăuntru, presate bine, puteau să încapă vreo cinci sute; pe atunci, la începuturi, când nu-și făcuse încă palatul redacției și nu adusese rotativă faimoasă, care putea tipări douăsprezece culori deodată, suma i se părea satisfăcătoare. În timp ce

continua convorbirea banală, ministrul împingea încet cutia spre interlocutorul său, din partea cealaltă a biroului Nu era nevoie de cuvinte, la sfârșitul cursei interlocutorul o luă cu naturalețe, o înghesui sub redingotă, ținând-o cu cotul, apoi se ridică să plece; despărțirea fu cordială. În anticameră șeful de cabinet salută iarăși, aplecat până la pământ și scutindu-l pe musafir să răspundă.

Îndată ce se urcă în mașină, Jordie deschise cutia. Să fi așteptat până ce ajungea acasă, șoferul n-ar mai fi fost martor și eu n-aș fi aflat niciodată. După urletul de furie al stăpânului său și după mirosul care se răspândi în mașină, omului nu-i fu greu să înțeleagă ce era în cutie. Dar avu pe deasupra și dovada materială, lui îi reveni sarcina să spele covorul; așa cum plesnea de furie, cu ochii ieșiți din cap și roșu la față, Jordie trânti cutia pe jos, continuând să urle.

Cu toate atacurile lui vehemente, n-a reușit niciodată să-l compromită și să-l dărâme pe acel om, care n-avea altă pată decât o poreclă urâtă.

Oroarea stârnită de necrologul Satanei avu un efect invers, imoral, inadmisibil, renumele lui Jordie crescu și mai mult, odată cu spaima pe care o inspira în toată societatea. În curând deveni omul cel mai temut, oricine avea un amestec în treburile publice sau conducea o întreprindere mai răsărită tremura de frică numai dacă îi auzea numele. Cei foarte puternici, care ar fi putut să-l zdrobească, preferau să și-l facă aliat, plăteau birul, sute de mii de lei și milioane pe o pagină de reclamă. Îi făcea frică până și domnului Pretoreanu, deși el îi deschisese drumul și-l împinsese din spate.

Văd de multe ori pe strada mea mașini cu bateria sleită, al căror motor nu vrea să pornească, mai ales iarna. Se găsesc totdeauna câțiva oameni binevoitori, să împingă; mai întâi duc mașina în sus, până la intersecție, apoi o împing înapoi, la vale, mărind viteza cât îi țin puterile. Adesea nu reușesc dintr-o dată, repetă corvoada până ce, în sfârșit, motorul pornește și mașina, parcă devenită deodată foarte ușoară, o ia la drum repede și zglobie. Oamenii care au împins rămân în mijlocul străzii, cu un aer puțin perplex, și par totdeauna puțin ridicoli.

Niciodată domnul Pretoreanu nu putea să fie ridicol, avea prea multă forță și nu-i lipsea nici cinismul care exclude din viața unui om momentele penibile, dar gândindu-mă la relațiile lui cu Jordie, l-am asemuit cu cei care, după ce au împins o mașină, s-o pornească, rămân singuri în mijlocul străzii. E o imagine a mea, altminteri nimeni nu trebuie să-l compătimească pe domnul Pretoreanu.

Mă întreb în schimb ce s-ar fi ales de Jordie, cât ar fi întârziat ascensiunea lui, dacă nu se găsea cine sa-l împingă. Probabil mă întreb degeaba, un asemenea om nu călătorește cu mărfarele, ci numai cu acceleratul, știe să pună piciorul pe scară.

Domnul Pretoreanu îl cunoscuse în timpul războiului, când primiseră amândoi Ordinul Mihai Viteazul, pentru fapte de vitejie. Faptele domnului Pretoreanu le-am povestit; pe ale celuilalt nu le cunosc, dar nu presupun că ar fi luat decorația fără s-o merite, n-avea cine să-l sprijine, pe atunci nu era decât un mic funcționar de provincie.

Câțiva ani mai târziu, domnul Pretoreanu îi văzu numele pe frontispiciul unei reviste săptămânale apărute de curând, și care atrăgea atenția prin polemici destructive, răfuieli cu orice preț și cu toată lumea, calomnii, denunțuri false, o groaznică revărsare de ură. Cine nu cunoștea moravurile gazetăriei și credea în sfințenia literei tipărite putea să se îmbolnăvească de deznădejde, convins că nimic nu mai este curat pe lume, și totul trebuie să dispară, încă înaintea apocalipsului. Chiar numele revistei anunța într-un fel programul ei feroce, fiind acela al unui animal mâncător de cadavre.

Domnul Pretoreanu îl puse pe Sobieski să afle cine finanța revista și îi dicta programul! De finanțat o finanțau victimele de ocazie, oameni cu sau fără pete pe conștiință, îngroziți de scandal și gata să-și cumpere liniștea. Aceștia nu puteau să dicteze un program, fiindcă nu-l aveau și nici nu aspirau să aibă vreunul. Directorul era singurul stăpân în redacție. Sobieski îl convocă și-l trimise în fața patronului, cu același lacheu de pe timpul când venea Odor.

Domnul Pretoreanu purta vechea lui haină de casă cu nasturi de diamant și tocmai pusese carabina în spatele draperiei de la fereastră după ce ochise cu ea în trecătorii de pe Calea Victoriei.

— Sluga dumneavoastră! salută Jordie, fascinat de sclipirea monoclului negru, nu mai puțin puternică decât a diamantelor.

Cine l-a cunoscut știe că avea ochii spanchii, dar poate prea puțini au remarcat că la el strabismul nu era doar orizontal, ca în cazurile obișnuite, ci avea în plus o pronunțată deviație verticală. Poate acest viciu fizic era acordat cu caracterul lui, de o elasticitate kilometrică, prin care imaginile se deformau cu totul și câmpul vizual se dilata până ce paradisul, bunăoară, încăpea în aceeași privire cu infernul. Intrând în biroul domnului Pretoreanu, noul venit văzu dintr-o ochire și seiful, aflat pe peretele din dreapta, și carabina, disimulată după o draperie din stânga, la fel cum, fără

să-și mute privirea, avu simultan imaginea clară și a monoclului, și-a diamantelor.

— Bună ziua, camarade! ii răspunse domnul Pretoreanu.

Nu era salutul Arhanghelului, întemeietor al unei mișcări turbulente despre care voi povesti la vreme. Acel salut, caracteristic, nu avea încă răspândire, îl cunoșteau numai inițiații. Domnul Pretoreanu îl folosea în înțelesul lui inițial, nefanatic; așa îi spunea și domnului Alcibiade, în amintirea participării lor la războiul burilor.

Stăpânul casei trecu pe loc la obiectul întrevederii.

— Există în viața ta, începu el fără ceremonie, un om pe care îl iubești sincer?

— Nu! răspunse interlocutorul, cuprinzând în privirea sa divergentă toate detaliile interiorului pe care Odor, deși fusese de mai multe ori acolo, nu izbutise să le înregistreze decât în parte.

Nu am putut să iau alt exemplu, n-am cunoscut personal pe nimeni care să fi intrat în biroul domnului Pretoreanu; pe Trandafil nu puteam să mă bizui, fusese acolo o singură dată, pe fugă, preocupat prea mult de soarta mea ca să mai dea vreo importanță decorului; iar Odor nu era atent la fața exterioară a lucrurilor, el căuta totdeauna semnificații ascunse chiar în obiectele neînsuflețite, pe temeiul că dacă fuseseră făcute de oameni, aveau impregnate în ele personalitatea acestora. Într-un fel era adevărat, recunosc, dar cu o răceală circumspectă; mintea mea nu s-a încălzit niciodată la o asemenea idee și n-a putut merge mai departe.

— Ai pentru cineva o stimă deplină? continuă domnul Pretoreanu. Porți cuiva recunoștință? Ai putea să te sacrifici pentru o idee? Crezi în ceva sacru, pentru care ți-ai vărsa sângele?

Toate răspunsurile erau negative și veneau repede, cu hotărâre, fără nici o ezitare. Și totuși, omul interogat pierduse un litru de sânge la apărarea Mărăștilor, pe frontul companiei vecine cu cea decimată, unde domnul Pretoreanu își pierduse urechea stângă, urmată de pierderea ochiului.

Scriu în luptă cu propria mea conștiință, speriat că într-o zi va trebui să dau socoteală, fie chiar târziu, la judecata de apoi. Și dacă n-a fost tocmai așa? Dacă merg prea departe? Nu, îndoiala este de fapt încercarea de a mai păstra o speranță.

— Porți recunoștință părinților că te-au adus pe lume?

— Nu, pe tatăl meu nu-l cunosc, iar mama nu știu unde locuiește.

Ba da, știa și îi trimitea ajutoare, în taină și cu silă; socotea că s-ar fi degradat dacă asemenea slăbiciune s-ar fi cunoscut public.

— Crezi că ești deplin înarmat să lupți cu viața?

— Nu disprețuiesc nici o armă nouă.

— Ce urmărești?

— Să fiu puternic.

— Am să te ajut. Există un act omenesc pe care ai refuza să-l faci, dacă ți l-aș cere?

— Depinde de sumă.

— E logic! Ai fișa mea? Ce știi despre mine?

— Destul ca să vă compromit când vă va veni rândul.

— Atunci du-te și scrie! Fără cruțare. Pe o pagină întreagă. Când ești gata, telefonează-mi!

La miezul nopții sună telefonul, domnul Pretoreanu răspunde personal, era de neînțeles că un om cu activitatea lui nu avea un secretariat; de la opt seara când pleca Sobieski, își rezolva singur toate treburile. În afară de șofer, același Garibaldi, care îmbătrânise și nu mai putea s-o ducă multă vreme, în afară de lacheu, îmbătrânit asemeni, cocârjat, cu ochii opacizați de cataractă, în palatul de pe Calea Victoriei erau câțiva oameni de serviciu, dar el nu-i vedea niciodată, nici măcar pe bucătăreasă; grija lor o avea Sobieski. Pe lângă celelalte îndatoriri ale sale, acesta servea și la masă, cu mânuși albe pe mână și cu solemnitate regală. Iată un om pe care nu l-am cunoscut bine, și oricât am stat să mă gândesc, nu l-am înțeles până astăzi. Mi-e imposibil să-mi închipui cărei împrejurări, cărui angajament se datora devotamentul lui față de domnul Pretoreanu. Devotamentul șoferului Garibaldi e ușor să mi-l explic dacă îmi amintesc procesul Mafiei, judecat în 1912 la Neapole, când stăpână-su îl scosese basma curată. Și în lacheu era un devotament, probabil, deși după înmormântarea băiatului, pe care domnul Pretoreanu îl împușcase în inimă, profanase cavoul.

Jordie veni cu un taximetru, în zece minute. Stăpânul palatului se duse să-i descuie poarta, cu paltonul pe umeri. Vroise să amâne întrevederea pe a doua zi dimineață, dar se pomenise cu un răspuns care îi tăie răsuflarea:

— Dacă nu ne învoim numaidecât, articolul apare în revista de mâine. Nu înțeleg să-l fi scris degeaba.

Primul impuls al domnului Pretoreanu, când reveni în birou, fu să pună mâna pe carabină și să tragă, dar se răzgândi, intrigat de paginile pe care musafirul i le întinse cu îndrăzneală, deși palid de teamă. Le luă și începu să

le citească, plimbându-se de-a lungul biroului. Mai târziu am văzut scrisul acela nu o singură dată, cu litere de un centimetru, apăsate, războinice, cu rândurile distanțate, parcă pentru a lăsa loc să se intercaleze idei ulterioare; nu este doar o închipuire, Jordie era gata oricând să-și modifice ideile sau să le schimbe cu totul. Acum aștepta, cu un ochi la carabina ascunsă sub draperie, cu altul la hârtii și cu mâna dreaptă în buzunarul pantalonului, unde poate avea un revolver cu piedica dată la o parte.

Este neîndoios că domnul Pretoreanu avea dușmani, e o lege nedezmințită până astăzi; mi-e greu să-mi închipui numărul lor, câți ar fi vrut să-l vadă scăpătat și fără putere, să treacă prin fața lui și să-l scuipe, și câți ar fi vrut să-l vadă pe catafalc, ca să fie mai siguri, mortul nu se mai întoarce de la groapă. Dacă-i așa, oare cum umbla fără o gardă, o gorilă, cum se ducea singur la poartă, noaptea, cum primea în casă un om cunoscut prin lipsa lui de scrupule? Să fi fost pe atunci lumea mal naivă, mai încrezătoare, mai indiferentă? Și totuși nu lipseau atentatele, e destul să-mi reamintesc ce se întâmplase la Sarajevo, ca să nu mă duc înapoi în istorie, dincolo de anul nașterii mele. Dacă Odor a putut să se afle la șapte metri de trăsura princiară fără să-l întrebe nimeni ce caută acolo, de ce m-aș mira că asasinul trăsese cam de la aceeași distanță, fără să-l împiedice garda?

În ceea ce-l privește pe domnul Pretoreanu, cred, după ce m-am gândit multă vreme, că avea în el o forță capabilă să-l facă invulnerabil. Sunt oameni, am câteva exemple, care își resping adversarii numai cu o privire, cel puțin așa pare, deși probabil e ceva mai mult decât atâta, un fluid, o exteriorizare a spiritului, sau poate chiar o emanație organică, un jet material și totuși invizibil, capabil să paralizeze gesturile adversarului, așa cum, bunăoară meduza, dacă este un exemplar matur și agresiv, poate să urzice de la distanță; am constatat eu însumi, pe pielea mea, nu o singură dată.

Se făcuse ora unu și jumătate noaptea. Prin localurile de petrecere mai era lume și pe străzi se vedea încă mișcare; tramvaiele se retrăgeau la depouri, taximetre elegante așteptau pe la colțuri sau mergeau încet pe lângă trotuar, acostând trecătorii, ca femeile cu condicuță. Se vedeau și din acestea, nenorocoasele care nu-și găsiseră pe nimeni până la o oră atât de târzie. Era printre ele una poreclită Regele Ostrogoților, poate fiindcă avea un mers bărbătesc și părea o războinică. Mai târziu, când am văzut-o și eu, pe Calea Victoriei, mi-a cam făcut frică. O amintesc fiindcă făcea parte din

figurația nopții de vară când domnul Pretoreanu citea, fără o grimasă, articolul lui Jordie. Era un moment istoric.

În fața Teatrului Național, unde spectacolul se terminase de o oră, rămăsese un singur muscal, din cei vreo douăzeci câți fuseseră mai înainte, toți cu cai frumoși și cu trăsuri elegante, un lux al Bucureștilor din acea vreme. Dar muscalul nu era în lipsă de mușterii, ca femeia poreclită Regele Ostrogoților; aceasta patrula neobosită și agresivă între Palatul Regal și Capșa, iar trecătorii se dădeau la o parte. Ce este ciudat, deși părea că nimeni nu o dorește, se spunea despre ea că e plină de bani, milioane, o bogătașă, că locuiește într-un apartament scump de pe strada Polonă, pe la Grădina Icoanei, și are o fată internă la Notre Dame de Sion, de unde o ia acasă la sfârșitul săptămânii, ca să o răsfețe până luni dimineața.

Pe muscal îl chema Mișca, era descendent al celui care fusese starostele birjarilor cu o jumătate de secol mai înainte.

— Nu slobod, gospodar! strigă el, plictisit și fără energie, făcând un semn de negație cu capul către o pereche care ieșea de la Terasa Oteteleșanu, aflată în locul unde mai târziu s-a construit Palatul telefoanelor.

Femeia era beată, mi-e rușine să spun. Bărbatul se ținea mai bine, o sprijinea cu destulă siguranță, dar cu o silă vădită, deși el îi dăduse să bea, fără s-o oprească la vreme.

În vara aceea mă pregăteam să dau examen la Colegiul domnului Pretoreanu, așa că mai avea să treacă timp până să-l cunosc pe domnul Stroescu, profesorul de vioară care a venit abia când ajunsesem în clasa a cincea. Era un om mucalit și cinic, nu cruța nici unul din păcatele oamenilor. De la el am auzit prima oară o vorbă, atribuită mai târziu altcuiva; dacă prostia ar da dureri fizice, spunea el, lumea ar fi plină de gemete. Așa este, însă în ceea ce mă privește, eu aud gemetele, chiar dacă prostia nu doare; uneori îmi vâjâie urechile. Am să povestesc mai pe larg, când îi va veni rândul, despre profesorul de vioară; de la el am învățat multe, mi-a vorbit ca unui om în toată firea și m-a socotit prieten. Scria o sonată pentru pian și vioară, s-a chinuit cu ea multă vreme, mi-a cântat-o adesea, mi-a făcut cinstea să-mi ceară părerea; n-am putut să spun nimic, sonata nu-mi plăcea și nu învățasem încă să mint, deși la vremea aceea numărul duhovnicilor din jurul nostru îl depășise pe al școlarilor. Când sonata a fost gata, i-am transcris-o pe curat, ca de tipar, aveam talent la scris notele muzicale, era o pasiune, pe atunci năzuiam să-mi însușesc darul de a-

mi spune gândurile prin cântec. Odată sonata transcrisă, domnul Stroescu a pus-o într-un plic mare și a trimis-o lui George Enescu, am văzut numele și adresa și-am încremenit de emoție. Iar o lună mai târziu, autorul sonatei, omul acesta cu inteligența lui caustică, necruțător cu semenii săi, mi-a pus în față o carte de vizită, exclamând cu un aer de triumf: „Am brodit-o! A mea e lumea!”.

Eram la lecția de chimie, și-a băgat capul pe ușa laboratorului și mi-a făcut semn să vin afară. Ar trebui să fiu mai pios cu amintirea lui, dacă mă alesese tocmai pe mine să-i împărtășesc bucuria. Pe cartea de vizită scria de tipar *George Enescu*, iar dedesubt era adăugat, de mână: „Cu complimentele sale”. Poate adaosul se datora secretarului.

„Trei lucruri nu-mi plac mie pe lume, spunea domnul Stroescu, omul prost, porcul slab și femeia beată.”

Că mi-am însușit vorba lui sau că nu mi-am însușit-o, de uitat n-am uitat-o nici până astăzi.

— Birjar, birjar! striga bărbatul cu femeia beată în brațe.

Purta haine de vară, de soie-ecrue, pălărie de pai, o canotieră cum nu se mai vede astăzi, și sub braț ținea un baston subțire, cu măciulie de argint, gravată. L-a salvat un taximetru, un Pontiac nou-nouț, cu roți de lemn, cu spițe roșii; în ceea ce privește automobilul, cunosc foarte bine tehnica și stilul epocii.

Mișca îl aștepta pe Gioni, casierul de la „Continental”, care apoi avea să devină șef de cabinet de profesie. Pomenind de el, în noaptea aceea de vară, mi-am amintit întâlnirea lui cu Jordie, și așa s-a închis cercul.

Presupunând că unii oameni își închipuie ce putea să cuprindă articolul, destăinuiri grave, infamii, amenințări, este oare printre ei vreunul capabil să-și închipuie și urmarea? Un târg, sau un foc de carabină? Sau altceva; în multe feluri se poate încheia o asemenea scenă. Numai ceea ce urmează rămâne în afara oricărei imaginații.

— Publică-l! spuse domnul Pretoreanu, înapoind foile de hârtie. Grăbește-te, să nu aștepte tipografia!

Acum începea șantajul lui, dar nimeni n-ar fi înțeles, nici măcar Jordie, oricât era el de meșter. Rămase încremenit, cu ochii atât de zgâiți, că veniseră într-o poziție normală, ceea ce i se întâmpla în momente de spaimă și abia acum se vădea că, fără privirea aceea încrucișată, fizionomia lui era mai mult decât anodină, o față omenească destinată să ocupe un loc în spațiu și nimeni să n-o bage în seamă.

Nu-și reveni decât după ce ieși pe poartă, amețit, fără să știe ce-ar fi putut face. Ochii, scrântiți, pârâiră, o durere ascuțită trecu prin rădăcina nasului, dintr-o orbită în alta, și lumea, până atunci strâmbă pentru el, își recăpătă forma. Nici o tocmeală nu fusese posibila, nici un cuvânt peste hotărârea domnului Pretoreanu.

M-am gândit la părerea lui Odor, pe care o socotisem o elucubrație, fiindcă nu sunt totdeauna capabil să cred în idei supranaturale. Și nu fiindcă nu m-ar ajuta imaginația și n-aș fi în stare să-mi închipui o lume invizibilă. Sigur că aș fi putut să mi-o construiesc dacă era nevoie. Pentru mine însă, lumea reală, pe care nici măcar astăzi n-am ajuns s-o cunosc până la capăt, e mult prea vastă ca să-i dau de margini, și în limitele ei, încă departe de a fi atinse, sunt sigur că aș avea unde evolua, cu forțele și cu gândurile mele, dacă ar fi să mai trăiesc sute de ani, să apuc timpul unei alte civilizații, când cea de astăzi ar fi dispărută. Odor credea cu convingere că domnul Pretoreanu era reîntruparea lui Mefisto. Socotesc a fi imposibil. Dacă Mefisto există, de ce-ar renunța la sine însuși, trecând dintr-un trup în altul? Îl socotea el pe domnul Pretoreanu mai presus decât pe sine, ca să-i cedeze locul? Haida-de! …

Totuși, faptele din noaptea aceea de vară m-au pus pe gânduri. Nimeni de pe pământ n-ar fi procedat ca el, era ceva nu doar imprevizibil, ci pe deplin imposibil, în contradicție cu orice pornire omenească. Aș merge până la a-l socoti un act canibalic săvârșit asupra lui însuși dacă aș ști că măcar un om poate să creadă ca mine. Mai sănătos este să-l iau drept un gest mefistofelic și să admit, aproape ceea ce credea Odor, că domnul Pretoreanu era într-adevăr un Mefisto, cu corecția mea, explicată mai înainte, că nu putea să fie decât o rudă a acestuia sau un discipol.

Jordie coborî pe Calea Victoriei, spre tipografie, care se afla pe o străduță aproape de cheiul Dâmboviței. Un taximetru se ținea după el, cu ușa din dreapta deschisă; șoferul spera să-l capteze, cârâia scurt din claxon și doar că nu întindea mâna, să-l tragă de mânecă; zadarnic, părea că noctambulul nu-l vede și nu-l aude, și era adevărul, nu doar o părere. Aproape de Teatrul Național stătea la pândă femeia de stradă pieptoasă și robustă, ca un zdrahon, căreia i se spunea Regele Ostrogoților. Numele ei adevărat era Proserpina, trebuie să-l anunț, fiindcă o să mai apară, va fi văzută adesea în viitoarea redacție a lui Jordie. Iar când mai târziu a fost omorâtă și jefuită, am aflat din ziare că numele întreg era Proserpina Smântânescu.

Așa cum mergea Jordie la vale, cu mintea aiurea, fără să știe pe unde calcă, Proserpina întinse piciorul în fața lui și-i puse piedică. Avea un picior ca de soldat, cu o labă enormă, făcut să mărșăluiască pe drumuri desfundate, spre câmpul de luptă. Dar nu purta bocanci, ci pantofi eleganți, de șopârlă, lucrați la Nelu Mihăilescu; iar ciorapii erau de mătase naturală, „Kaiser”, cei mai fini la vremea lor, care s-a prelungit până ce s-a sfârșit războiul al doilea, când a apărut nailonul.

Așa a început legătura lui Jordie cu această femeie, care avea să ocupe un loc mărișor în viața lui și a redacției.

— Hai cu mine! spuse ea, imperativ, înhățându-l de braț și ținându-l, să nu cadă, căci se poticnise de-a binelea în piciorul ei care bara drumul.

Taximetristul se oprise alături, râdea să se prăpădească. Proserpina scuipă spre el și-l înjură birjărește, apoi porni la vale, pe strada Câmpineanu, târându-și mușteriul, până ce ajunse la un hotel mic, în colț cu strada Sfântu Ionică, unde avea o odăiță închiriată, la mansardă; nu primea pe nimeni la ea acasă, din pudoare pentru ideea de domiciliu, locul unde fiică-sa își petrecea sfârșitul de săptămână.

Și azi mă mai întreb care ar fi fost soarta acelui om, devenit spaima unei părți din societatea României, dacă n-o întâlnea pe Proserpina, într-o anumită zi și la o anumită oră. Dimineața, „Șacalul” apăru cu toată pagina întâi albă. Oamenii avizați nu se mirară, se întâmpla uneori, crezură că era opera cenzurii și înjurară guvernul.

Mă întreb, pe de altă parte, ce-ar fi făcut domnul Pretoreanu dacă apărea acel articol care îi aducea dezonoarea? Fiindcă și astăzi mai judec unele fapte cu mintea din tinerețe, fiindcă gâlceava dintre oameni mă umple de groază și îmi face rău fizic, mă îmbolnăvește. De unde să știu eu cu ce seninătate aștepta domnul Pretoreanu ca Sobieski să-i aducă ziarele de dimineață? Ce avea el în minte? Dar în mintea mea ce este? Sunt într-adevăr incapabil să înțeleg ce forță zăcea în omul acesta, chiar după ce am admis că putea să fie un discipol al lui Mefisto?

Când domnul Pretoreanu văzu pagina albă avu doar un ușor rictus, nesesizat de Sobieski. Sigur că dacă s-ar fi manifestat altfel, dacă ar fi izbucnit în hohote, sărbătorindu-și triumful, aș fi recunoscut în el un om pe înțelegerea turora și nu mi-aș mai fi pus atâtea semne de întrebare. Pe un perete al biroului era prinsă o placă de fontă, un pătrat cu laturile de vreun metru; Odor nu o văzuse. La un semn al stăpânului, Sobieski, care înțelegea toate poruncile acestuia fie numai dintr-o privire, puse în fața plăcii o ramă

de tablou, de fapt era un gherghef, sprijinită pe un șevalet din cele mai obișnuite, prinse cu pioneze pagina albă a revistei, apoi se duse la un dulap, de unde scoase două cutii cu cartușe. „Mai multe”! Porunci domnul Pretoreanu, numai cu ochii. În total trase patruzeci și nouă de gloanțe, desenând cu ele, pe hârtia albă, literele unui groaznic cuvânt de rușine. Cu al cincizecilea glonț puse punct după ultima literă.

La ora aceea Jordie dormea, cu gura căscată, în patul Proserpinei. Dormea adânc, dar cu o încordare bolnavă, și așa îmi explic somnul lui, într-un moment când orice alt om și-ar fi dat cu pumnii în cap sau și-ar fi luat câmpii, în cazul că nu se arunca de la etaj, fără să mai judece. Era somnul condamnatului la moarte, în orele dinaintea execuției, la care m-am gândit adesea, înfiorat, fără să-l pot înțelege. Soarele, abia ridicat peste acoperișuri, năvălea în odaie, dezvăluindu-i meschinăria și impudoarea. Proserpina, într-un furou roz care pe trupul ei părea o cămașă de zale, fierbea cafeaua la spirtieră. Mirosul spirtului denaturat, o brutalitate a chimiei, făcea atmosfera și mai mizerabilă. Trezindu-se, musafirul scoase un icnet, făcând să-i fugă o muscă din gură, și rămase zgâit, cu un ochi la ușă, cu altul la fereastră. Ușa dădea pe un coridor îngust, cu dușumeaua putredă, iar fereastra într-o curte interioară, un puț de lumină de unde venea miros de zarzavaturi stricate…

Zece minute mai târziu, cineva ciocăni în ușă. Proserpina, cu țigara în colțul gurii, în picioarele goale, călcând cu labele ei enorme pe dușumeaua vopsită în roșu, se duse să deschidă. În prag era șoferul Garibaldi, pe atunci încă în putere, deși încărunțise și se cam îndoise de umeri.

Pe șofer îl trimisese Sobieski, nu-i greu să se presupună, domnul Pretoreanu nu era să se ocupe cu asemenea treburi. De asemeni nu-i greu să se presupună că se găsise cine să-l urmărească pe Jordie; cineva îl urmărea totdeauna.

Capitolul 15

Jak Musiu, neștiutor de carte, decanul ziariștilor. Clasica dramă de familie, datorată nevoii lui să afle totul. Obsesii rușinoase. Ocheanul din tavan și cel din perete, îndreptate asupra patului; ce poate să se vadă prin ele. Trimitere în copilăria lui Jak Musiu. Cum se cumpără o pălărie tare. Pactul cinic al lui Jordie cu domnul Pretoreanu

Târziu, după aproape două decenii, când Jordie avea de mult ziarul lui, „Pasul Istoriei”, și era puternic, am trecut și eu prin acea redacție, unde recunosc că am fost primit cordial și tratat omenește, după ce îndurasem umilințe pe la alte ziare și trăsesem mâța de coadă. Acolo l-am cunoscut pe Jak Musiu, gazetar bătrân, aflat spre sfârșitul carierei, care se bucura încă de multă trecere în breaslă. Numele, de împrumut, de fapt o poreclă, căci pe taică-su, negustor din gura Oborului, îl chema Niță, se pronunță în felul cum stâlceau mahalagiii întâlniți în scrisul lui Caragiale, cuvântul Monsieur, din franțuzește, accentuând a doua silabă. Cu acest titlu se adresa el cunoscuților și prietenilor, cum auzise la taică-su, și așa îi venise porecla, pe care o transformase în pseudonim, adăugându-i un Jak înainte, în loc de Ilie. Pseudonimul nu-i folosea decât ca să-i poarte renumele prin redacții, prin cafenele și între oamenii politici, fiindcă de scris nu scrisese niciodată, nici măcar o informație, fiind analfabet, total, în adevăratul înțeles al cuvântului. Ce-i drept, învățase să se iscălească, numai că ori de câte ori era cu putință, se deroba de la această corvoadă, lăsându-l pe casier să-l semneze, pe chitanțe și pe statele de plată. Dacă purta stilou în buzunarul de la piept al hainei, să se vadă, un „Parker” de aur, nu-l folosea decât ca să facă numerele de telefon, după automatizarea acestora; avea degetele prea groase ca să intre în orificiile discului.

Acest obez bătrân, care gâfâia greu chiar când stătea pe scaun, deținea funcția de șef al redacției politice; exact așa cum spun, iată că a fost posibil. Și totuși, analfabet și astmatic, nu-și mânca pâinea degeaba, avea un talent înnăscut, să umble, să tragă cu urechea, să iscodească, să afle, să le știe pe toate și să le coreleze fără greșeală. Parcă îl văd, târându-și greoi, legănându-se, abdomenul mare și coapsele groase, de la lift până la biroul lui unde lucrau patru oameni, unu și unu, trecuți prin sită, cu talent și cu cărți tipărite; parcă îl văd așezându-se pe scaun, la capătul puterilor, ștergându-și nădușeala de pe față cu o basma triplă, monogramată la toate patru colțurile, scoțând stiloul și spunând: „Ia scrie, dragă…” Venea din cabinetele miniștrilor, pe ale căror birouri se așeza cu bucile lui lăbărțate și unde era primit cu teamă sau cu recunoștință, și de unde, periodic, pleca cu buzunarul de sub stilou mai umflat, ca o țâță plină de lapte. El o iscodise pe Proserpina, când devenise odalisca redacției, îi dăduse să bea și-o trăsese de limbă. N-avea liniște dacă o parte din viața cuiva rămânea în umbră, în capul lui era un depozit imens de informații, le tria instantaneu la nevoie, ca un computer de astăzi, dar le păstra numai pentru el, cu un fel de avariție,

nu vindea secretele, satisfacția lui era să poată privi prin om ca prin sticlă. Iar în primul rând îl interesa intriga amoroasă, relația dintre bărbat și femeie, de aceea o descususe pe Proserpina, punându-i întrebări impudice despre comportarea nupțială a patronului. Era o obsesie, care, deși mascată cu îndemânare, nu putuse să rămână necunoscută, mai aveau și alții ochi și talent de investigație, trăiau într-o lume a cărei principală rațiune de a fi era informația o patimă. Astfel își avea și Jak Musiu radiografia vieții, în posesia unuia sau a altuia, de unde a ajuns și sub ochii mei, deși nu simțeam prea multă curiozitate.

Obsesia lui pornea de la traumatism psihic, din tinerețe, când își prinsese nevasta cu altul. Dar faptele sunt mult mai complicate, de fapt *vroise* s-o prindă, își dăduse multă osteneală. Alții procedează altfel, întorc spatele și pleacă, dacă au în ei tăria să taie punțile în urmă; dacă nu, închid ochii, își astupă urechile, se fac că nu bagă de seamă. Jak Musiu nu se mulțumise cu niște dovezi evidente, vroise să vadă cu ochii lui, așa că, în timp ce nevasta lipsea de acasă se urcase în pod și găurise tavanul exact deasupra patului, un orificiu prea puțin vizibil pentru cineva din cameră neavizat și neatent la detalii, numai de un centimetru, cât să încapă lentila unui ochean de jucărie, care mărea imaginea de două ori, destul în cazul acela. Și văzuse ceea ce vroise să vadă, toate faptele, așa cum se fac ele, cum încep și cum se termină, decât că dimensiunile dublate păreau enorme, dincolo de orice anatomie omenească, o grozăvie.

De atunci Jak Musiu începuse să se îngrașe și altă bucurie decât mâncarea nu mai avea decât să se uite la plăcerile altora. Unii spuneau că a continuat mulți ani să se urce în pod când nevasta îl știa la redacție, dar nu cred, toate păcatele omenești au limite. Când l-am cunoscut eu, nevasta murise, a doua oară nu se însurase; am fost de câteva ori la el acasă, mi-am băgat capul în dormitor și n-am văzut nimic pe tavan; se zugrăvise. Pot spune însă altceva, că m-a târât și pe mine, ca pe alții înaintea mea, la o casă de întâlnire, ținută de două doamne slabe și uscate, pe strada Toamnei; azi n-aș mai recunoaște casa. Știu că se întâmpla într-o seară de iarnă, în șemineul din salon ardea focul și nu era altă lumină decât a flăcărilor. După ce ne-au dat cafea și dulceață, doamnele ne-au lăsat singuri. Pe un perete, fără uși și ferestre, se deslușea un goblin de vreo patru metri, înfățișând o femeie goală, culcată pe spate, în iarbă, într-un peisaj tropical, se vedea limpede, cu toată lumina slabă. Nu după mult timp, cât le auzisem pe doamne umblând și șoșotind pe alături, unde după semne era și altă lume,

una din ele și-a băgat capul pe ușă și a șoptit cu degetul la buze: „E gata, coane Jak, poftește!”. Atunci Jak Musiu s-a ridicat greu din jilț, gâfâind de credeam că o să-i plesnească o vână în creier, și s-a îndreptat spre peretele cu goblenul, târându-și pașii cu o înfrigurare lubrică. Niciodată n-am înțeles de ce avea nevoie de un martor, cum de nu-l stânjenea o privire străină. Dar ar fi însemnat să fiu prost dacă mă ridicam să plec, socotindu-mă ofensat de întâmplare, când în realitate pocneam de curiozitate să văd ce se întâmplâ. În afară de respirația lui astmatică, n-am auzit altceva. Iar de văzut, am văzut că își proptise pântecele în genunchii nudului și se aplecase în față, s-a stat mult așa, poate un minut, pe urmă s-a întors și m-a îmbiat: „Vrei să te uiți?” Abia atunci am descoperit o sclipire de sticlă pe pântecele femeii goale, exact în locul ombilicului. Nu mi-a fost greu să înțeleg că era lentila unui instrument optic, și atunci am înțeles și ce se întâmplâ alături.

Când am ieșit, mi-a părut rău că nu dădusem urmare invitației, aș fi avut ce să văd, fiindcă după colț am descoperit mașina lui Jordie. Am fost sigur că în odaia de alături era el, și partenera lui nu putea fi decât Proserpina; avea nevastă și o fată mărișoară, ar fi fost imposibil s-o ducă la el acasă. Cât despre odăița de pe strada Sfântu Ionică, cerea prea multă osteneală, trebuia să urce patru etaje pe o scară de lemn, șubredă și îngustă. Proserpina nu renunțase la ea, deși nu-i mai era necesară decât rar, când îi venea pofta să facă trotuarul. Mi se părea de înțeles să caute compensații; dragostea lui Jordie era mai sașie decât privirea, consta într-o agresiune rapidă, însoțită de grohăieli aruncate în toate direcțiile. Jak Musiu știa, din confidențele smulse Proserpinei, încheiate cu un tremur de spaimă; „Când am scăpat de sub el, mi-am făcut cruce!”.

Acum văzuse cu ochii, și desigur că nu prima oară. După cum sunt sigur că investigația lui nu se mărginea la intimitățile directorului. În puținele rânduri când mi s-a întâmplat să înnoptez prin case străine, m-am întrebat stânjenit dacă Jak Musiu nu se uita prin vizor, dintr-o odaie vecină.

*

Înainte de toate trebuie să spun cum fusese posibil ca un copil de mahala, fără nici o școală, cu totul neștiutor de carte, să ajungă ceea ce știm că fusese, să conducă redacția politică la cel mai renumit și mai temut ziar al vremii, să intre în cabinetele miniștrilor ca la el acasă, să-și urce dosul lat de un metru pe birourile lor de mahon sau palisandru și să le dicteze decrete.

Pe atunci erau puține agenții de informații pentru presă. Aș fi fost înclinat să spun că nici una, dacă nu mi-aș fi amintit de oful lui Eminescu, dintr-o scrisoare, unde se plânge unui prieten cum își prăpădește viața transcriind telegramele Havas. Informațiile interne și le culegea fiecare ziar cum putea mai bine, reporterii forfoteau prin ministere și pe la alte autorități importante, se spionau unii pe alții, își furau veștile proaspăt aflate, cei mai isteți se cartelau și făceau schimb de știri, ca să le fie mai ușor și să umple mai mult tolba. Însă într-un oraș ca Bucureștii se întâmplau și fapte neprevăzute, în locuri nebănuite, unde reporterii nu puteau să stea la pândă, ar fi însemnat să fie cu miile. Cât despre telefoane, abia se găseau pe la autorități, și în câte o casă boierească, ici-colo. Drept urmare, era obiceiul ca orice informator care venea la redacție cu o știre importantă, un incendiu, o spargere, o sinucidere sau o crimă, să capete drept răsplată cincizeci de bani, o băncuță, după ce se dovedea că nu era o născocire. De regulă acești colaboratori ocazionali erau copii sau băiețandri cam fără căpătâi, care își cunoșteau mahalaua, băteau străzile de vreme ce n-aveau altă treabă și aflau primii întâmplările; chiar dacă un om în toată firea ar fi vrut să-i concureze, să pună mâna pe băncuță, nu se putea lua la întrecere cu ei, erau mai iuți de picior și ajungeau primii.

Ilie Niță, fecior de boiangiu fără prea multă stare, nu apucase să meargă la școală, unde de altfel n-avea să ajungă nici mai târziu, când iată că începuse să bată străzile mahalalelor pe o zonă întinsă, de la Obor până în apa Colentinei, de la bariera Vergului până în Floreasca. Pe lângă neastâmpărul lui înnăscut, care de fapt era o sete de cunoaștere, avea cu siguranță și o chemare, un instinct al evenimentului; dacă s-ar fi făcut o statistică, s-ar fi văzut că într-un an de zile el aducea o sută de informații mai mult decât oricare altul, nici una dezmințită, nici una de două parale. Acum era cunoscut prin redacții, îi smulgeau știrile și le trimiteau cu încredere în tipografie, iar băncuța i-o dădeau pe loc, fără să mai aștepte o confirmare. Iată ce înseamnă o ucenicie temeinică, începută de unde trebuie. Oare Caragiale n-a fost sufleur, n-a înghițit îndelung praful de pe scenă până a început să scrie teatru? Iar unul dintre regizorii noștri, care într-un timp s-a bucurat de renume, fiindcă știa toate chichițele meseriei, iar pe actori îi cunoștea cu toate slăbiciunile și cu toate păcatele, de unde nu-i venea greu să-i manevreze cum îi era voia, fără să dea naștere la vreo nemulțumire, cu atât mai puțin la vreo împotrivire, nu intrase în teatru ca simplu trăgător de cortină?

Cred că ziarul unde Jak Musiu a fost angajat prima oară, cu leafă, înainte de a împlini majoratul, dar după ce se ostenise peste zece ani să răzbească, se chema „Goarna”, care mai târziu a devenit oficiosul unui partid politic bine intenționat, numai că fără perspective. S-a întâmplat ca într-o iarnă, unul dintre boierii vremii, fost de vreo trei ori prim-ministru, să cadă la pat, cu o dublă pneumonie. Comunicatul medical spunea că la vârsta lui, căci nu-i mai trebuiau decât câțiva ani să împlinească suta, nu există nici o scăpare. Ziarele aveau pregătite panegiricele, cu prima pagină culeasă, doar să-i dea drumul. Reporterii stăteau la pândă sub portal, la palatul bolnavului, pe strada General Budișteanu, așteptând să vadă ieșind doctorii ca să intre dricarii. Printre ei, dar necunoscut și neadoptat, ținându-se la distanță, se afla un tânăr costeliv, într-un paltonaș subțire, cu o șepculiță de birjar în loc de căciulă, vânăt la față, cu picioarele înghețate bocnă într-o pereche de ghete cu gumilastic, găurite în talpă. Venea primul dimineața, până a nu se lumina de ziuă, pleca ultimul, noaptea, când se stingeau luminile la palat și nu se mai vedeau umbre trecând prin fața ferestrelor. Lipsea numai cât intra, din când în când, la o ceainărie din colțul străzii, să se încălzească, dar chiar și în acel timp stătea cu ochii în patru la fereastră, de unde ar fi văzut ușor dacă se pornea forfota. Acest tânăr nu era altul decât viitorul pilon al presei, Jak Musiu, cel mai informat ziarist din capitala țării, în viitor colaboratorul principal al lui Jordie, care pe atunci abia își termina școala primară într-un orășel din Moldova. Ziarul „Goarna”, cu o redacție sărăcuță, îl angajase cu ziua, să vegheze sub ferestrele muribundului.

Agonia ținuse mult, toată lumea obosise, unii credeau că bolnavul nici n-o să mai moară, stăteau mai mult prin cafenele, dădeau numai câte o raită prin strada General Budișteanu, iar seara plecau devreme.

Mai pleca și Jak Musiu câteodată, se ducea fuga până acasă, să-și schimbe obielele înghețate, mai intra într-un birt, să mănânce o fiertură caldă, și o tocană. Nici veghea lui nu era deci infailibilă, s-ar fi putut ca în timpul uneia din absențe, fie ea cât de scurtă, să se producă deznodământul. De aceea sunt înclinat să cred, cum s-a adeverit în alte ocazii, că în el exista un instinct al evenimentului; niciodată o întâmplare importantă nu i-a scăpat de sub observație.

Sfârșitul s-a produs într-o noapte cu viscol, pe la ora trei dinspre ziuă, când pe străzile Bucureștilor nu se mai vedeau nici măcar vardiștii, toți aciuiți prin câte o odăiță. Ultimii reporteri de veghe plecaseră de la opt

seara. Din când în când, câte unul se mai abătea pe acolo, cu sania, apoi se întorcea să-și termine sticla de vin la Enescu, la Maior Mura, la Iordache sau la altul din numeroasele restaurante care împânzeau centrul orașului, și astăzi nu mai există. Pe la ora zece se dusese și Ilie Niță acasă în gura Oborului; ar fi fost neomenește să rămână pe stradă, în viscol, ceainăria se închisese și la palat era liniște, toată lumea înăuntru se culcase, ardea numai o luminiță în odaia bolnavului. La ora două flăcăul se trezi, năpădit de o sudoare rece, cu un ghimpe în inimă, și fără să stea pe gânduri, fără să judece, sări în haine, ieși în viscol cu paltonul descheiat și merse până în centru tot într-o fugă. Era ora trei când ajunse, exact în clipa când la palat începeau să se aprindă luminile, odaie după odaie, până ce toată fațada păru incandescentă, iar zăpada zburătăcită de viscol se făcu roșie. Jak Musiu nu zăbovi nici o clipă, își luă picioarele la spinare, ajunse în Sărindar, unde urcă etajul și se năpusti în biroul secretarului de noapte, care dormea cu capul pe masă, între cești de cafea și scrumiere pline de mucuri.

— Nene, strigă băiețandrul, zgâlțâindu-l de umeri, hai, bre, fuga la tipografie, că a dat ortul popii!

La ziuă, „Goarna” fu singurul ziar care anunța, într-un mare chenar de doliu, cu toată pompa cuvenită, știrea culeasă din vreme, despre moartea boierului. Celelalte ziare își avură și ele doliul lor, toată lumea din redacții părea cernită. Adevărul este că lacuna nu era gravă, nu se prăbușea nimeni dintr-atâta, reparația se făcea în câteva ceasuri, dar pățiseră o rușine care nu se uita repede.

La prânz, când directorul „Goarnei” veni la ziar, Jak Musiu picotea pe scaun, lângă sobă.

— Hai cu mine! ii spuse, luându-l de mână.

Acestea se întâmplau în primii ani ai secolului nostru, ultimul din mileniul al doilea. Nu știu toate prăvăliile de pe atunci pe unde merse directorul să-l îmbrace pe Niță Ilie, care nici nu visa ce-o să ajungă. Blănăria, de unde îi luă șubă cu blană de lutru, nu cea mai scumpă, dar elegantă, cu postav englezesc, să țină o viață, ținea fără să se roadă sau să se decoloreze, s-ar fi putut să fie „Reich”, am mai apucat-o și eu, deși nu mai știu bine în ce loc pe Calea Victoriei. Multe nu pot să spun nici despre cizmar, nici despre croitor, decât că și unul, și altul, ca toți ceilalți furnizori, îl primeau pe director cu respect, veneau fuga sa-l întâmpine, iar acesta nu dădea bani, ci un fel de bonuri. Tânărul, cu simțul lui de observație, apucă să vadă, când ieșeau pe ușă, cum în urma lor unul dintre negustori rupse

biletul și-l aruncă în coșul cu hârtii dintre tejghele. Probabil la fel făceau și ceilalți. Nu mă miră; în viața mea am văzut și altele, ba încă mai minunate.

Pe larg pot să vorbesc despre magazinul de pălării și galanterie, unde garderoba lui Jak Musiu se întregi cu lucruri fine și elegante. Acest magazin îl știu, se numea „Brummel”, se afla peste drum de Teatrul Național, dispărut astăzi, și a existat până după războiul al doilea. Nu pierd timpul cu cămășile, albe, așezate una câte una în cutii de carton ca ivoriul, nici cu butonii sau cu cravatele; de altfel Jak Musiu nu avea pasiune pentru cravate, ca Gioni, purta câte una, pusă strâmb, până i se rodea nodul. M-au minunat ciorapii, negri, de lână subțire, aduși din Anglia, cu emblema fabricantului aurită, atât de strălucitoare că era păcat să nu se vadă, îmi părea rău de frumusețea ei în sine, fiindcă era pusă în talpă. Cu prețul unei singure perechi puteai să cumperi două duzini din cei purtați de lumea obișnuită. Cel mai mult însă m-a uimit pălăria, nici n-am știut că exista un aparat care lua forma capului și o transpunea pe un calapod, căci era vorba de o pălărie tare, numită melon, i se mai spunea și gambetă, oarecum în derâdere; o astfel de pălărie trebuia adaptată de la om la om, altfel nu se potrivea, strângea într-o parte, iar în alta rămânea loc gol să bagi degetul. Am mers și eu odată la „Brummel”, cu directorul ziarului unde am lucrat într-o vreme, nu Jordie, unul mai micuț, deși poate cu aceleași ambiții, și sigur cu mai mult har al scrisului. Îl chema Tit Vanica, un pseudonim, firește, ales cu pretenții, ca să ascundă o origine rurală. Dacă n-a ajuns în frunte a fost doar o neșansă; îmi pare rău, spun cu amărăciune că așa se întâmplă adesea, oamenii parvin sau eșuează după legi nestabile.

Tit Vanica nu m-a dus acolo să mă îmbrace, nu făcusem nimic de seamă ca să merit răsplată. M-a luat fiindcă mă țineam de el, rugându-l să-mi dea o leafă mai omenească. Nu putea, am înțeles repede, nu el, ci altcineva era cu banii și cu administrația.

— Uite ce este, mi-a spus la urmă, am să-ți caut un loc în altă parte, noi și-așa n-o să mai ținem multă vreme, suntem pe ducă. Da, pică bine, am să vorbesc cu Hanibal Ionescu, tocmai mă întâlnesc diseară cu el, la o masă oficială… Apropo de masă, trebuie să-mi iau o pălărie tare; haide cu mine!

Hanibal Ionescu era directorul unui ziar unde nu se făcea economie de bani și acolo s-ar fi găsit un loc mai bun și pentru mine. Dar când am auzit de el mi-a stat inima, nu-l cunoșteam și nici nu credeam că am să-l cunosc vreodată, era un nume mare pe vremea aceea a tinereții mele, îi citeam cărțile beat de admirație, minunându-mă câte se încumeta să scrie, repede și

fără teama că una din ele ar putea să fie nereușită. Mai târziu l-am cunoscut și mi-a arătat prietenie, era un om cu inima largă, m-a primit în casa lui, unde adesea veneau oameni de prima mărime, scriitori și artiști, stele strălucitoare. La ziarul sperat n-am ajuns, cred că nu a pus nimeni o vorbă bună. În schimb am fost de față când Tit Vanica și-a cumpărat pălăria tare, am văzut cum i-au ajustat-o. Și-a mai luat și cămăși albe, puse iarăși în cutii de carton, ca ivoriul; printre ele, una cu plastron, pentru smoking, îi trebuia la masa oficială. Și butoni negri, și un papion negru, și ciorapi negri de lână subțire, aduși de la Londra, cu emblemă aurită în talpă. Costau două sute perechea, iar eu purtam ciorapi „Cerchez", cei mai ieftini, de nouă lei. Toate au fost trecute la cont, așa, numai cu o vorbă, fără bon, fără iscălitură. M-am și minunat cu ce grabă a încuviințat stăpânul prăvăliei, aplecându-se de mijloc, ca și cum cumpărătorul i-ar fi făcut o favoare. Nu aveam ochiul lui Jak Musiu, să surprind ce se întâmpla în urma noastră când ieșeam pe ușă, dar am bănuiala că negustorul n-a trecut nici un cont, în nici o condică.

În stradă, când am ajuns în colțul unde este astăzi „Romarta", iar atunci era băcănia și bodega lui Dragomir Niculescu, ne-am întâlnit cu un coleg de redacție; nu ieșea de la aperitiv, era cam hămesit, i se citea pe fața țepoasă.

— Tit, s-a rugat de director, erau prieteni, împrumută-mă cu doi poli, sunt lefter.

Tit Vanica l-a luat de braț cu afecțiune, cu o căldură care îi era caracteristică și cucerea pe toată lumea, m-a cucerit și pe mine. Când se afla într-o încurcătură începea să șchioapete, fără voia lui, desigur, era o meteahnă care se vedea numai în anumite ocazii

— N-am, dragă, a răspuns, luând un ton jalnic de-ți făcea milă și trăgându-și piciorul. N-am avut nici cu ce să plătesc lumina, de două zile stau pe întuneric.

Tot în clădirea cu bodega, puțin mai sus, era redacția ziarului unde Tit Vanica îmi făgăduise să mă bage cu ajutorul lui Hanibal Ionescu. Ziarul n-a mai dus-o mult, a dispărut odată cu plecarea Regelui Carol al doilea, căreia i-am fost martor, la fel cum fusesem martor la venire, când a trecut pe deasupra mea cu avionul.

Din ziua când a intrat la „Brummel" și i-au luat forma capului, Jak Musiu n-a mai purtat decât pălărie tare; chiar și iarna, pe viscol, când restul oamenilor umblau cu căciulă, chiar și vara, pe zăduf, când toată, lumea purta pălărie de panama sau canotieră. În comparație cu această pasiune durabilă ma miră nepăsarea lui față de cravată. Cât despre pălărie, de un fel

sau altul, eu am avut norocul să trăiesc într-o vreme când a merge cu capul gol pe stradă nu se mai socotea o necuviință, slavă domnului!

*

Luat de Garibaldi din odaia Proserpinei și dus în fața domnului Pretoreanu, la o oră când abia începea viața orașului, Jordie tremura ca varga, deși nu era un om fricos, o dovedise în multe rânduri, și ce dovadă mai bună ar fi fost altceva decât articolul scris cu două nopți înainte, pe care încă îl avea, mototolit, în buzunarul hainei? Acum însă simțea groază în suflet pentru acel articol, scris cu o vehemență pe care el însuși nu putea să și-o explice și s-o înțeleagă. De mic și până târziu fusese obsedat de căderea în gol, în prăpăstii, vidul îi dădea amețeli, îi făcea o depresiune în viscere, ceva îl sugea pe dinăuntru, trăgându-i burta până în șira spinării. Îngrășându-se cu anii, senzația dispăruse, iar vidul încetase să fie o obsesie, nu se mai visa noaptea căzând în abisuri. Cu avionul însă ar fi refuzat să zboare, norocul lui că pe atunci nu prea erau curse aeriene, avea să treacă timp până să devină o obișnuință, ca astăzi; lumea călătorea cu trenul. De asemeni, nu se simțea bine mai sus de etajul al treilea al unei case. Curând, când își construi marele palat al redacției, cu unsprezece etaje, o demonstrație de forță, cea mai înaltă clădire din vremea ei, nimeni din preajma lui nu băgă de seamă, că mai sus de primul etaj unde își avea biroul, o hală de marmoră, nu urcase niciodată nici măcar o treaptă. Cine avea treabă cu el, trebuia să coboare.

Îmi fuge mintea înainte, la o vorbă spusă de cineva, pe când se construia palatul, etaje peste etaje, că fiecare din ele se datora unui șantaj, o extorcație, dar oricât duh ar fi fost în ea, și oricât s-o fi înfuriat proprietarul auzind-o, socotesc că nu era altceva decât o copilărie. În zidurile acelei clădiri nu erau unsprezece, ci sute de șantaje, o industrie.

Acum, în fața domnului Pretoreanu, vechea spaimă de prăpastie îi reveni și îi cuprinse toate fibrele, făcându-l să tremure, vizibil. În trecut, se gândise cât putea să dureze o cădere; cel mult câteva zeci de secunde, în cea mai adâncă dintre prăpăstii. Intuia clipa impactului, zdrobirea fulgerătoare, când nu e timp să se nască nici durere, nici spaimă. Groaza i-o dădea așteptarea clipei, conștiința că nimic nu poate s-o împiedice și se apropie implacabil. Nu-i ceva nou, fiecare condamnat la moarte trăiește aceasta teroare și ea este adevărata pedeapsă; atât doar că teroarea unui om nu poate fi măsurată și comparată cu a altuia. În trecut, când se afla sub stăpânirea bolii, Jordie se zvârcolea în somn, gemând, sfâșiindu-și cămașa de noapte, leoarcă de

transpirație, până ce cădea pe dușumea, cu un răcnet de groază. Orice sfârșit nu poate fi altceva decât o cădere; atunci se trezea și începea o nouă viață, în așteptarea căderii următoare.

Beteșugul îi trecuse, abia de-l mai ținea minte. Acum groaza căderii pusese din nou stăpânire pe el, decât că o trăia conștient, cu ochii deschiși și nu întrevedea un termen, impactul nu era posibil, căderea continua cu toate senzațiile cunoscute din vis, cărora li se adăuga sentimentul că nici nu are capăt; o groază pe toată viața. Singura scăpare rămânea ca domnul Pretoreanu să pună mâna pe carabină și să-i tragă un glonț în inimă.

După o asemenea trăire, nici una din faptele următoare ale unui om, minciună, jaf, sperjur, crimă, nu mă mai miră. Domnul Pretoreanu îl observa, nepăsător, știind tot ce se întâmpla cu el, așteptând momentul paroxismului, fiindcă era imposibil să nu vină. Sigur, greșeam crezând că poate să existe o cădere continuă; nu, nici măcar în vidul cosmic. După o cădere de mii de milioane de ani-lumină, un corp aruncat în spațiu trebuie să întâlnească o galaxie și să se zdrobească de un astru, fie el necunoscut încă.

În momentul paroxismului, Jordie se lăsă în genunchi, cu o mișcare bruscă, o cădere. Pe fața nepăsătoare a domnului Pretoreanu se ivi un zâmbet, era să spun scârbit sau ironic. Nu; zâmbetul liniștitor al unui om de omenie.

— Mă jigodie, zise, cu o blândețe neașteptată, vino-ți în fire și hai să batem palma!

Dar nu-l pofti să se ridice, și tot timpul cât discutară, cam o jumătate de oră, Jordie rămase în genunchi, într-o stare de beatitudine, ca salvații de la moarte.

Atunci, acolo, s-a fundat „Pasul Istoriei”. S-a pus la cale totul, chiar și construcția palatului. Domnul Pretoreanu a dat banii; vorba cu „etajul și șantajul” era o glumă. Șantajele au folosit la altceva; mulți din banii storși pe această cale au ajuns la băncile din Elveția.

— Cu cine mergem, cu ăia sau cu ăilalți? a întrebat Jordie la urmă.

Era întrebarea principală, ar fi trebuit pusă din prima clipă, dar pentru el, orientarea nu avea importanță, era disponibil pentru orice direcție. Iar domnul Pretoreanu nu se deosebea de el în această privință.

— După cum o fi cazul, răspunse, fără să ezite.

Capitolul 16

Mein Kampf, scrisă de Hitler în închisoare. Întâmplări mărunte în orizontul redus al povestitorului. Un personaj grotesc, Burtă Dublă, profesorul de franceză; patima lui pentru ale gurii și goana după chilipiruri alimentare. Portret, în comparație cu profesorul de istorie. Fereastra spartă cu praștia, pedeapsa colectivă, procesul de conștiință. Un personaj în paranteză, Claudiu Viespărescu și cartea lui despre verbele neregulate din limba franceză, tradusă în englezește. Căldura animală. O farsă sinistră suferită de Burtă Dublă; pocnitorile, scheletul din fața ușii. Răzbunarea lui răsunătoare. Landoul domnului Pretoreanu, adorația disimulată; fastul și strălucirea, îmbrăcate în haine de modestie

Cazul, în anul acela, stătea cam așa în Europa: Putsch-ul de la München eșuase și Hitler se afla la închisoare, unde scria Mein Kampf, amenințând lumea; nimeni nu-l lua în serios, nici francezii, nici britanicii, cu atât mai puțin americanii, și nu exista un motiv ca Rusia să se teamă mai mult decât ceilalți. În Italia era la putere Mussolini, care, până la războiul din Libia și din Etiopia, avea să domnească destul de cuminte; dacă nu intra în cârdășie cu Hitler, sau dacă măcar nu se băga, fără a-l sili nimeni, într-un război pierdut dinainte, ar fi avut poate, destinul lui Franco, sau poate mai trăia și astăzi. Pe atunci nimeni nu știa de Franco. Despre Rusia nu știam prea multe, auzeam câte ceva, dar nu puteam înțelege precum că se făceau epurări, lichidări, pe culaci, chiaburi adică, îi strângeau cu ușa. Era plină Europa de ruși albi, în pribegie, care moșieri, care colonei și generali, care rude de-ale țarului și țarinei, să te miri ce familie numeroasă! Cei cu bani depuși în Elveția se arătau mai puțin, lâncezeau în saloane mâncate de molii; ceilalți puteau să fie văzuți pretutindeni, erau mai ales lustragii de ghete și chelneri, sau cântau prin localuri, la balalaică. Era vestit atunci un cor de o sută de oameni, îmbrăcați în rubăști albe, Corul Cazacilor de pe Don, care colinda lumea. Cine din vremea aceea nu știe „Cântecul luntrașilor de pe Volga”, heei-uhnim, heei-uhnim?! … L-am ascultat ani în șir pe plăci de gramofon, nu l-am uitat nici astăzi, și dacă l-aș mai auzi o dată mi s-ar înfiora sufletul. Corul a reprezentat un moment istoric.

Erau și războaie ici-colo, mai puține decât astăzi și nu atât de aprige, dar cine știa de ele? Parcă îmi amintesc de unul, în China.

La noi fuseseră greve muncitorești, de o parte, și mișcări studențești de alta. Acum era liniște, cel puțin pentru ochii mei, care n-aveau cum să vadă sub fața lucrurilor, aceasta fiind datoria poliției și a oamenilor politici. Au

fost câțiva ani de prosperitate, înaintea crizei de la sfârșitul deceniului; eu însă, nici chiar în acea vreme bună, nu mă sculam sătul de la masă, adunam cojile de pâine lăsate de alții; putea să fie o prevestire.

Cineva ar avea dreptul să mă dezaprobe; în loc să fiu atent la câte se întâmplau cu lumea, îmi vedeam de carte și mai mult de muzică, iar pe deasupra mă țineam de șotii. Nu merit nici o iertare, căci nici măcar astăzi n-am destule remușcări, ba chiar uneori mă gândesc zâmbind cu duioșie la acel trecut al meu, condamnat de duhovnici. Într-o zi am spart geamurile profesorului de franceză. Profesorii erau aleși pe sprânceană, pot să mă laud cu ei, atunci însă a fost o perioadă de declin, domnul Pretoreanu avea griji și necazuri, dacă un om ca el poate să le aibă; mult timp n-a mai dat pe la școală și i s-a simțit lipsa, în toate privințele, chiar și la cantitatea mâncării. Așa s-au strecurat printre profesori câțiva nechemați, iar unul dintre ei era Burtă Dublă, după poreclă. Nu mă mândresc cu acest supranume, justificat, dar comun și fără nici o adâncime; de altfel nu eu i-l dădusem. Nu era o poreclă demnă de ținut minte, la vârsta noastră aveam prea puțin spirit; nici Goethe n-ar fi avut mai mult, e destul să mă gândesc la *Suferințele tânărului Werther*, scrisă timpuriu și de care n-ar mai ști nimeni astăzi, dacă n-ar fi și un *Faust*.

Nu spun că Burtă Dublă n-o fi cunoscut limba franceză, ar fi fost prea de tot, dar nu-și dădea osteneala să ne învețe și pe noi, gândul lui era la mâncare. De la început se înscrisese la masă cu porții duble, de unde i se trăgea și porecla. Și încă masa profesorilor nu se putea compara cu a noastră, penultima în nomenclator, pe când a lor era prima, cu șase feluri de mâncare. După ei veneau duhovnicii, cinci feluri, apoi personalul administrativ patru feluri. Nouă ni se dădeau trei, mâncarea n-ar fi fost rea, decât că pentru mulți dintre noi era prea puțină. Ultimul loc în nomenclator, două feluri, îl ocupau personalul de serviciu și spălătoresele.

Pe lângă porțiile duble, care nu știu cum îi încăpeau în burtă, oricât o fi fost ea de mare, avea odaia plină cu provizii, jamboane afumate, hălci de slănină, cârnați și salamuri, putină cu brânză, în sfârșit, nu mai spun, cred că multora le lasă gura apă.

Despre Burtă Dublă am scris odată, într-o revistă; îmi pare rău că am pierdut-o. Ca să scriu din nou mi s-ar strepezi dinții. Așa că nu voi mai spune ce plictisitoare și fără folos erau lecțiile lui, nici cum îi puneam pioneze pe scaun și gumă arabică pe catedră, unde își arunca gambeta când intra în clasă. Vorbind mai înainte de pălăria tare, uitasem de el, scăpasem

din vedere că într-un timp o purta destul de multă lume, mai ales cei care vroiau să-și dea ifose. Lui Burtă Dublă gambeta nu făcea să-i crească rangul în societate, era decolorată de ani și ponosită, deși întreagă; abia acum îmi dau seama că pălăria tare nu se rupe niciodată, e fără moarte. Peste ponoseală avea o scoarță sticloasă pe calotă, guma arabică întărită. Puneam maimuțoi după tablă, ieșeau trași cu sfoara, era un râs ca la comedie, iar el ne privea cu o mirare candidă, neștiind ce se întâmplă și nedându-i prin minte să se uite în spate. Am râs mult și cu alte prilejuri, iar acum, când îmi aduc aminte, mă apucă deodată tristețea. Dimineața, la prima oră, îi cântam de zece ori „Cu noi este Dumnezeu”, iar după vacanța de Paște, „Cristos a înviat din morți”, numai ca să-l prostim și să treacă timpul, căci doar rugăciunea ne-o făceam în curtea mănăstirii, înainte de a intra la cursuri. Burtă Dublă asculta smerit, cu ochii la icoana de pe perete, în vreme ce gambeta, aruncată pe catedră, se legăna mult până să-și găsească stabilitatea și să se încleieze în guma arabică. Și la ce bun? … Dar nu-i făceam numai noi șotii, ci colegii lui asemeni, toată cancelaria. Unul a aruncat o vorbă, odată, că un băcan din piață, cel mai renumit, cu prăvălia cea mai mare, a trecut la o credință nouă, „Oastea lui Cristos”, și împarte toată marfa săracilor, urmând sfatul mântuitorului.

— Numai că va fi greu, domnilor, în oraș sunt prea puțini săraci, va trebui să dea anunț la ziar, să vină din altă parte.

Îndată după cursuri, Burtă Dublă s-a învoit cu un țăran care avea vie aproape, să-l ducă la oraș, cu poștalionul, pe o sută de lei, ceea ce nu mai părea mult, dat fiind chilipirul în perspectivă; apoi și-a pus haine proaste, a luat două târne și două coșuri, și într-un ceas era la ușa băcăniei…Mă mir că nu l-a lovit damblaua. Țăranului n-a vrut să-i plătească, dacă făcuse drumul degeaba, iar acesta i-a aruncat târnele în stradă și a dat bice calului, lăsându-l să vină cu ele în spinare, mai mare rușinea pentru un profesor. Să fi aflat domnul Pretoreanu, cred că ar fi aruncat școala în aer.

Nu mi-am dat seama, cât timp i-am avut în fața, și nu știu de ce n-a remarcat măcar altcineva, observ abia astăzi, căutând în memorie, cât de bine semăna fizic Burtă Dublă cu Moș Flașnetă, profesorul de istorie. De-o vârstă, de-o statură, vâscoși, scunzi și burtoși că păreau rotunzi, cu părul sur tuns scurt, cu barbișon, cu ochi mici. Îmbrăcați aproape la fel, cu pantaloni dungați și redingotă, care nu se poartă toată ziua, ci într-o parte a după-amiezii. Păreau dintr-un tată și dintr-o mamă, frați gemeni. Îi deosebea firea, Burtă Dublă placid față de orice, în afară de mâncare, celălalt abraș și

viclean, tot timpul la pândă, neîncrezător, mizantrop, inimă acră. Numai datorită acestor trăsături de caracter, care erau înscrise în fizionomia lor altminteri atât de asemănătoare, izbuteam să nu-i confundăm pe unul cu celălalt, chiar înainte de a le auzi glasul. Glasul, ce-i drept, îndepărta dintr-o dată orice confuzie, pițigăiat și peltic al profesorului de istorie, profund și dezagreabil ca un bubuit de tobă, al celuilalt. Mai rămânea de comparat auzul, care nu poate fi măsurat dintr-o dată, ci prin observație prelungită; un viciu al urechii poate fi ascuns în multe ocazii. Dacă Moș Flașnetă era surd într-un grad din cele mai avansate, colegul lui avea auzul atât de ascuțit, că percepea nu doar șoapta cea mai slabă și îndepărtată, din fundul clasei, ci chiar sunete imperceptibile pentru altă ureche. Însă nu-i era de folos, n-aveam nevoie să ne șoptim la lecție, citeam de-a dreptul din carte, sub ochii lui, fără ca el să bage de seamă. Și nu că ar fi avut o privire obosită, vedea mai bine și la distanță mai mare decât cei dintre noi cu ochiul mai ager. În schimb era cu totul absent la unele subiecte, avea o deviație față de ele; zile în șir a stat pe catedră, la ora lui, o oală de noapte, cu toarta ruptă. Și-a pus gambeta alături și n-a observat-o, cum nu observa stratul lucios de gumă arabică. Pe când, cu alte prilejuri, se oprea, cu privirea ascuțită, la detalii greu vizibile, cum ar fi fost un scrum de țigară de pe glaful ferestrei. „Cum vă permiteți să fumați în clasă, pecinezilor?” Moș Flașnetă l-ar fi ironizat pentru eroarea istorică, socotind, cu îngustime, că pe vremea pecinezilor tutunul nu era cunoscut în Europa. Sau un capăt de creion de două degete, aruncat sub catedră. „Cine a prăpădit acest obiect, să știe de la mine că are să moară în sărăcie!” Abia după o săptămână s-a oprit cu ochii la oala de noapte, s-a făcut roșu la față. Am crezut că are să înceapă scandalul, m-am făcut mic în bancă, deși n-aveam nici un amestec. „Cine-i barbarul care a rupt toarta?” Aceasta a fost reacția lui, după câteva clipe de stupefacție.

Când ne scotea la tablă, citeam din carte, în fața lui, la doi metri, consultam dicționarul și notițele, iar el aproba cu satisfacție.

De ce i-am spart ferestrele acestui om, care nu-mi făcuse nici un rău, după cum nu-mi făcuse nici bine? Totdeauna mi-a pus șase în catalog, înainte să deschid gura; când veneam la tablă, termina de scris nota. Nici nota, mereu mediocră, nu m-a supărat, n-aveam pretenții. I-am spart ferestrele într-o seară, când masa noastră fusese mai proastă ca alteori și gândul la porțiile lui duble m-a scos din fire. Mi-a fost complice cine nu s-ar crede, blajinul Culiță, care a acceptat, fără discuții, să regleze tirul praștiei, așa se spune la artilerie. Nu eram îndemânatic, n-aveam nici o

praștie bună. Nu mă așteptam la o mustrare de conștiință, ci îmi era frică de consecințe, de aceea îmi cam tremura mâna. Stăteam ascuns între pinii din parc, distanța putea să fie vreo treizeci de metri, fereastra era la etaj și n-o vedeam, nu puteam să ies la lumină, trăgeam la nimereală; artileriștii spun tragere indirectă, dar ei au posibilitatea să calculeze și să-și regleze aparatele de ochire fără să vadă ținta. Culiță, ca simplu martor, neexpus la primejdie ca mine, putea să stea mai aproape de fereastră, observând traiectoria pietrei și corectându-mă ca observatorii de artilerie: „Scurtă! … Mai la stânga! … Mai la dreapta”. Când am auzit zăngănind geamul, am pitit praștia în sân și am ieșit la lumină. Mi-a părut rău că spărsesem și o sticlă de lapte, pusă la fereastră. În schimb, nu mi-a venit să-mi cred ochilor când, la picioarele zidului, între cioburi și în băltoaca de lapte, am văzut un jambon de vreo trei kilograme. Deși eram convins că faptele rele nu se cuvine să fie răsplătite, am socotit că soarta îmi oferea o compensație, luând o mică parte de la Burtă Dublă, care avea atâtea merinde, și dându-mi-o mie, care nu mâncam niciodată pe săturate. Se înțelege că jambonul l-am împărțit cu mai mulți, nu le spun numele, nu vreau să amestec pe altcineva; mi-am luat singur toată răspunderea.

Scandalul n-a pornit de la geamul spart, nu era o pagubă mare, îl punea la loc administratorul. Însă Burtă Dublă s-a făcut foc și pară din cauza jambonului, s-a dus la director, chiar atunci, seara, când s-a întors de la masă, amenințând că reclamă la minister, la Parchet și, cel mai grav, că îi va da de știre chiar domnului Pretoreanu.

Cum nu exista nici o bănuială, nici un indiciu cu privire la autorul faptei, socotindu-se doar că nu putea fi unul din primele clase, a doua zi după rugăciunea de dimineață, cei din cursul superior au fost ținuți pe loc, acolo, sub zidurile mănăstirii, și directorul, Satrap fără vocație, ceea ce îl făcea mai antipatic decât toți satrapii, a apelat la simțul de răspundere al tuturor, cerându-le să-l denunțe pe vinovat, dacă el nu se declară singur. Altfel, toți în bloc vor fi consemnați în școală pe timpul vacanței de Paști, apropiate, o pedeapsă îngrozitoare.

Îmi aduc aminte ce înfrigurați ne uitam la cifra magică, scrisă în fiecare dimineață cu creta colorată în marginea de sus a tablei, arătând zilele rămase până la vacanță. Ce încet treceau, și ce grea devenea așteptarea, pe măsură ce scădea cifra acelei prime numărători inverse din viața mea, de care pe urmă parcă n-am mai auzit până la zborul în Cosmos!

Dar eu, la adăpostul faptului că eram abia în clasa a treia, ce făceam în momentele acelea de consternare, când colegii mei mai mari se îndreptau cu ochii în pământ spre clasele lor, unde în locul cifrei 29, rămasă pe tablă din ajun și care acum trebuia să fie înlocuită cu 28, numărul zilelor rămase până la vacanță, risca să apară îngrozitorul cuvânt „niciodată”?

Stăteam cu nasul în pupitru și îmi frământam pumnii. Oare mai aveam o speranță că o să vină o scăpare de sus, o amnistie cerească? Știam dinainte că nu voi admite ideea să plătească altcineva pentru mine. Pe atunci, numărul duhovnicilor nu crescuse, aveam numai câte unul în fiecare clasă, și cred că eram cu toții mult mai curați la suflet decât am fost pe urmă, când ne-au năpădit sutanele, făcând în jurul fiecăruia dintre noi un zid negru și obligându-ne să trecem de partea Satanei, să întoarcem adevărul de-a-ndoaselea. Acum văd că faptele de atunci au dat roade, popoare întregi trăiesc azi sub ochii duhovnicilor, de răul lor oamenii sunt nevoiți să aclame și să aplaude propria lor suferință și decădere.

Și dacă mă frământam întârziind să iau singura hotărâre posibilă, atunci când încă mai credeam în frica de Dumnezeu, deși în Dumnezeu însuși n-am crezut de la naștere, nu-mi era de mine, oricare ar fi fost pedeapsa, ci mă gândeam la mama, că au s-o cheme sa mă ia acasă; mă copleșea mila și rușinea. Culiță s-a așezat lângă mine și mi-a spus în șoaptă:

— Fă ce crezi; din partea mea, fii sigur că am să tac din gură. M-aș duce să-mi mărturisesc partea mea de vină, dacă așa nu te-aș trăda pe tine.

Aș fi fost un nevrednic să nu fi ținut minte asemenea vorbe. Pentru Culiță era o dilemă, orice aș fi făcut, sufletul lui rămânea cu o rană și atunci luase hotărârea ca măcar să nu se lepede de un prieten, dacă oricum era nevoit să se lepede de sine. Cine-și mai pune mintea astăzi cu asemenea gânduri?!

La recreația mare nu mi-a mai fost mintea la felia de pline cu miere, m-am dus la pavilionul profesorilor, pe sub geamul spart, așa, ca lupul pe unde a mâncat oaia. Burtă Dublă luase toate proviziile, le pusese în altă parte. Acolo am stat puțin de vorbă cu mine însumi, am înțeles că îmi era frică, în schimb nu aveam nici o remușcare. M-am întors în clasă, l-am găsit pe Trandafil singur, cu ochii într-o revistă de matematici, chiar așa se chema, „Revista Matematică” și apărea la Timișoara. Recreația nu se terminase, se auzea hărmălaia obișnuită, afară, înăbușită de zidurile groase. Înăuntru era o liniște nefirească, parcă bolnavă, ca într-o cetate unde murise toată lumea, așa mi s-a părut, singurul supraviețuitor era Trandafil, dar dacă mai stătea

mult cu ochii în cărți, fără să iasă la soare, avea să-i înghețe sângele. Ce făcea el nu mai era sârguință, ci fanatism, și l-am urât o clipă, fiindcă el n-avea să spargă niciodată geamuri cu praștia. Îl socoteam mai prejos decât mine, cu pasiunea lui pentru carte, nu înțelegeam de ce îl admirau toți, și eu mai mult decât alții. Aș fi vrut să-i smulg revista din mână, să-l zgâlțâi și să-l scot pe ușă: „Haide, sunt multe de învățat și pe afară! Tu nu vezi cât ești de palid? Ai să mori de tuberculoză sau de meningită!”. Dar venisem pentru altceva; i-am mărturisit ce aveam pe suflet și i-am cerut sfatul. S-a gândit puțin, fără sa-și ia ochii din cifrele lui, puse în formule misterioase, a stat nemișcat câteva clipe, apoi mi-a aruncat o privire scurtă.

— Simțul tău de răspundere ce-ți spune?

De trei ani, o dată pe săptămână, la ora de educație morala, și nu doar atunci, ni se vorbea despre simțul de răspundere. Azi cred în el, îl socotesc trăsătura cea mai nobilă din caracterul omului. Atunci însă prea ne împuiau capul, toți ne țineau aceeași predică, în primul rând duhovnicii, mai sâcâitori decât ceilalți, fiindcă nu vorbeau de la catedră, ci ni se băgau în suflet, săpau în carne, ca gângania aceea dezgustătoare numită căpușă, vroiau să fie auziți în partea noastră cea mai sensibilă, în fundul conștiinței, și până să ajungă la ea ne sugeau sângele.

Nici nu mai știu când și cum s-a întâmplat, după ani sau după decenii; subiectul a fost înmormântat dintr-o dată, și n-am mai auzit vorbindu-se despre simțul răspunderii. Oare și l-a asimilat toată omenirea atât de bine că vorbele au devenit inutile? Oricum, sunt exemple destule, zilnic aflu câte unul, oameni care pun bombe, trag cu pistolul, dărâmă ziduri, omoară lume nevinovată și pe urmă își reclamă răspunderea, așa se spune astăzi. Dacă n-aș socoti că este împerechere de cuvinte negândită, o formulă sonoră și orbitoare, dar fără un conținut logic, cum se aud și se citesc atâtea, aș spune că o asemenea declarație dovedește nu doar simțul de răspundere, ci și o mare trufie. Vinovatul nu socotește destul să-și recunoască fapta, ci pretinde, ritos, să nu fie care-cumva atribuita altuia. În fața acestei formule, născocită de puțină vreme, mă simt rușinat că a trebuit să mă frământ atâta, sa-mi pun întrebări și să cer sfaturi, până ce m-am hotărât să-mi reclam răspunderea. Decât că n-am fost arogant, cum s-ar presupune după formulă, ci m-am dus la cancelarie, cu ochii în pământ și mort de frică.

Nu m-au dat afară din scoală, m-a scăpat Trandafil, apelând la domnul Pretoreanu, dar pe mama tot au chemat-o; a fost adevărata mea pedeapsă, s-o știu venind pe jos de la gară, tristă și obosită, în vestmintele ei de doliu.

Mângâierea mea astăzi este că a mai apucat să afle și faptele mele bune, pe urmă a murit împăcată.

De atunci înainte Burtă Dublă mi-a pus la fiecare oră nota doi în catalog, fără să mă asculte; m-am mirat, de ce doi și nu unu. Dar nu puteau să rămână, era o barbarie, conferința profesorilor le-a anulat pe toate la sfârșitul anului și așa am trecut clasa. A fost cineva înțelept, nu știu cine, a făcut ce-a făcut și ne-a scăpat de el; anul următor ne-a venit alt profesor de franceză. Nici cu el nu m-am avut prea bine, deși recunosc că-mi arăta o fărâmiță de simpatie. Avea însă o idee fixă, ne-a spus din prima zi, puteți să fiți tobă de carte, cine nu știe ca pe apă verbele neregulate, la mine nu trece, nu iert nici o greșeală. Știam binișor verbele neregulate; din clipa aceea mi s-a făcut întuneric în cap, mi-a venit un fel de greață și le-am uitat pe toate. Noroc că a plecat înainte de sfârșitul anului, a fost invitat să țină lecții la cursurile de vară de la Grenoble; pe urmă, fiind acolo, s-a învârtit de o bursă și s-a dus la Paris să-și ia doctoratul. Verbele neregulate mi-au revenit numaidecât în minte, lui însă i-am purtat ranchiună, fiindcă nu se mulțumea să-mi dea nota patru, mă lua și în batjocură, mă făcea de râs în fața clasei. Într-o zi, n-am mai răbdat, i-am spus: „Știți ceva? Mai bine puneți-mi doi și nu-mi mai faceți morală!”. Era dreptul meu, nu-i așa? Alții n-au gândit la fel, iar au chemat-o pe mama.

Îl chema Claudiu Viespărescu, era însurat cu o franțuzoaică, pe nume Claudine. Fusese doar o coincidență, nici unul din ei nu-și schimbase numele, ca să se armonizeze cu celălalt. Asemenea potrivire plăcută mi se părea însă că este o capcană, nu-ți mai îngăduie să divorțezi niciodată. Da' de unde! Peste câțiva ani era divorțat și trăia singur. Spre bătrânețe și-a luat o fată de la țară să-l îngrijească. Fata avea șaisprezece ani, o culca în pat cu el, să-l încălzească, nu se ascundea de prieteni, știa toată lumea, avea nevoie de căldură animală, așa spunea, era recomandație de la doctor, altfel îi înghețau oasele, nici o altă căldură nu-i făcea bine. Dacă-i așa, de ce nu-și lua o oaie? Fata însă era neprihănită, el însuși o ducea la Institutul Medico-Legal, să-i scoată certificat, o dată pe trimestru. Nu știu ce se întâmplă cu o fată, oricât ar fi ea de neatinsă, dacă își dă căldura noapte de noapte, ani de-a rândul. Atât cred, că o schimbare tot se petrece cu ea, așa m-am gândit mai târziu, când am văzut-o; avea o privire prea îndrăzneață și prea își legăna dosul.

Anii trecuți, după decenii, i-am întâlnit pe Claudiu Viespărescu și m-am bucurat, i-am vorbit cu respect și chiar cu recunoștință, fiindcă învățasem

destule de la el, minus verbele neregulate. Pe urmă a fost un timp când îl întâlneam aproape zilnic, avea drum pe strada mea și dacă îl vedeam pe trotuarul de vizavi nu întorceam capul, ci traversam fuga printre mașini, să-l salut și să-l întreb de sănătate. Îmbătrânise, scăzuse din înălțime, se cam îndoise de mijloc. Avea un palton negru, cam ros pe la mâneci, mă simțeam stânjenit, fiindcă paltonul meu era în stare mai bună. Să fi fost un ranchiunos, aș fi spus în sinea mea, dând curs unei dorințe de răzbunare, vechi și scoase din memorie: „Și când te gândești că omulețul acesta m-a chinuit atât de rău cu verbele lui neregulate!”

Sunt convins că un asemenea gând, chiar înăbușit repede, rămâne ignobil. Totuși, într-o zi m-am dat pradă dorinței de răzbunare, am lăsat-o să se dezvolte în mintea mea, dar satisfacția n-a fost cea sperată, am simțit mai degrabă o melancolie. Era într-o iarnă când lipsea usturoiul din piață, dacă mai ține minte cineva; cred că până la urmă am importat din Bulgaria, sau din Belgia. Atunci l-am întâlnit pe Claudiu Viespărescu, venind de la piață; era radios și, băgând mâna în buzunar, a scos două căpățâni de usturoi, pe care mi le-a arătat triumfător, așteptând parcă să-mi exprim admirația. N-am putut să mă abțin, m-am gândit că într-un timp, mâna, cu meschina ei agoniseală de astăzi, scrisese de atâtea ori în catalog, la rubrica mea, nota patru. N-a fost nimic rău, n-a putut să-mi știe gândul. La urmă i-am spus: „Felicitările mele, domnule profesor!”

Nu mai știam nimic de el, credeam că murise, când am văzut în vitrina unei librării o carte, groasă: „Claudiu Viespărescu, Tratat despre verbele neregulate din limba franceză”. Aceeași carte, tradusă în franțuzește, a apărut și la Paris, după puțină vreme. Cineva spune că ar fi văzut-o și la Londra, în englezește.

N-am terminat cu Burtă Dublă, vreau să stabilesc măsura dreaptă a faptelor mele, care, oricât de condamnabile ar fi, rămân floare la ureche pe lângă ce-a făcut domnul Stroescu, profesorul de vioară. Nici chiar mie, beneficiarul unei asemenea situații, nu mi se părea nimerit ca un dascăl să arate atâta prietenie și atâta încredere unui școlar, încât să-și facă din el un confident, încredințându-i secrete inavuabile și făcându-l părtaș la fapte absolut reprobabile. Fiindcă pe mine m-a pus să-i aduc, seara, când nu mă vedea nimeni, scheletul omenesc care trecea din clasă în clasă la lecțiile de anatomie. Și tot eu i-am făcut rost de pocnitori, au fost două, un model cum n-am mai văzut din vremea copilăriei. Avea aspectul unui cartuș de vânătoare, dar de dimensiuni cel puțin duble; înăuntru era explozivul, cred

că nu altceva decât clorat de potasiu, cu vreun adaos; la un capăt ieșea o sfoară de care, dacă trăgeai puternic, urma o detunătură, însoțită de fum și flacără. Le cunoșteau toți copiii, se găseau de vânzare la băcănie.

Scheletul, cu oscioarele legate dibaci, cu sârmulițe, să nu se împrăștie, stătea în picioare, susținut de o vergea metalică, fixată într-o talpă de lemn, suficient de mare ca să nu se răstoarne. Avea și un nume, Mitică, moștenit de la generațiile de școlari dinaintea noastră. Numele a rămas neschimbat chiar după ce Trandafil ne-a atras atenția că era un schelet de femeie, judecând după oasele bazinului

— Că te și pricepi tu la femei! l-a zeflemisit Georgescu-Măgarul, care afirma că Trandafil avea picioarele anormale.

Nu putea să-l sufere pe Trandafil, și ca să-l facă de râs, l-a întrebat pe profesorul de științe naturale, care ne învăța anatomia.

— Domnule, vă rog, de ce gen este scheletul?

În disciplina lui, profesorul era un erudit, nu-i punea nimeni la îndoială pregătirea, publica studii și comunicări în volumele de specialitate ale Academiei Române, al cărei membru corespondent a devenit după puțină vreme, încolo, însă, era recunoscut pentru naivitatea lui, care uneori semăna a sărăcie cu duhul. Domnul Stroescu, necruțător cu oamenii, îl socotea un nătărău cu știință de carte; poate din invidie, fiindcă el, unul, cu toată istețimea lui drăcească, nu avea altă învățătură decât muzica, și chiar aceea asimilată numai la suprafață.

Dacă am să reproduc replica naivă a profesorului de științe naturale, la întrebarea pusă neghiob de altfel, gen în loc de sex, cuvânt de rușine, nu urmăresc să-l discreditez. L-am admirat totdeauna, de la el am învățat, atât de repede și de limpede, aparatul digestiv al porumbelului, pe al cărui desen colorat mi-a pus nota zece, și nu-i vina lui dacă pe sistemul digestiv al mierlei mi-a pus patru.

— Păi, ia judecă, drăguță, a răspuns cu o bunăvoință ușor ironică, n-ai învățat la limba română?! De care gen poate să fie dacă nu neutru, un schelet, două schelete?

Dar Trandafil avea dreptate, am văzut mai târziu, într-un tratat de anatomie, fotografia a două schelete, de bărbat și de femeie, și oasele ischioane ale acestuia din urmă aveau altă formă, mai late și mai robuste în raport cu restul, ceea ce este explicabil, dată fiind solicitarea la care sunt supuse în atâtea ocazii.

Când scheletul se afla în clasa noastră, lângă catedră, am făcut pe el multe exerciții de imaginație, pornind de la oasele bazinului. Mi-am spus că e bine să știi pe ce se fundează o fascinație, dar ideea era imposibilă, fiindcă în clipa fascinației nimeni nu-și mai aduce aminte de oase.

Camera lui Burtă Dublă se afla pe aceiași coridor cu a domnului Stroescu, unde veneam ca la mine acasă, iar el îmi dădea să fumez și-mi cânta sonata încă neterminată. Uneori îmi mai dădea și un pahar cu lapte dulce. Pe atunci nu existau încuietori Yale sau nu aveau răspândire; îngrijorat pe soarta proviziilor, Burtă Dublă montase la ușă două belciuge mari, țigănești, ca să poată pune lacăt în lipsa lui de acasă. Pe la miezul nopții, când dormea toată lumea, domnul Stroescu a legat pocnitorile de belciuge, una mai în scurt, alta mai slobod, ca să nu detoneze amândouă odată; întârzierea făcea efectul și mai sinistru. În față a pus scheletul, după ce îi băgase în craniu o lumânare aprinsă, care își trimitea lumina prin orbite; apoi a ciocănit în ușă. Iar când, după câteva clipe, Burtă Dublă, buimac de somn și răgușit, a întrebat cine este, i-a răspuns, mieros și subțire, prefăcându-și glasul: „Eu, boierule, Tița!”

Acestui om puhav, țepos, neîngrijit, îi mai ardea de o treabă pentru care cred că nu fusese bun nici în tinerețe. Tița era camerista, o femeie de la țară, robusta, osoasă și sănătoasă. Locuia într-o cămăruță, la capătul coridorului, avea bărbat, lucra la sonde, peste dealuri, și nu venea decât sâmbăta. Despre purtarea ei nu putea să spună nimeni vorbe, și poate nu de alta, dar își cunoștea lungul nasului, era în ea o trufie țărănească, mai greu de învins decât castitatea cucoanelor, sensibile la conversație și madrigaluri. Și tocmai ei se găsise Burtă Dublă să-i facă ochi dulci, să-i făgăduiască o sută de lei și două sticle de țuică. Suta nu putea să fie falsă, țuica în schimb era îndoită cu apă. Când, după cele două detunături succesive, Burtă Dublă a dat cu ochii de craniul luminat pe dinăuntru, de unde credea că venise Tița, a avut o ieșire greu s-o înțelegi dintr-o dată, deși explicabilă în starea lui de spaimă și dezamăgire: a tăbărât urlând asupra scheletului, cu picioarele și cu pumnii, risipindu-i oasele; apoi a căzut, leșinat, pe spate. Așa l-au găsit vecinii, atrași de detunături și urlete.

Scheletul a încercat cineva să-l refacă, mi se pare că a fost adus un specialist de la Facultatea de Medicină, dar nu s-a mai putut repara nimic, o parte din oase erau fărâmate, și o parte din oscioare pierdute. Nu știu de ce nu s-a cumpărat alt schelet, n-ar fi fost mare lucru; bănuiesc că s-a împotrivit administratorul, contabil de profesie, care avea un dispreț ascuns

pentru profesorii noștri, mai ales pentru cei renumiți, șefi de catedră la Universitate, sau membri ai Academiei. Nu o singură dată spusese că prea învățăm multă carte. El păstra banii celor care primeau mandat de acasă, îi dădea cu țârâita, după interogatorii amănunțite, de parcă i-ar fi scos de la el din pungă. Am primit și eu o sută de lei, o dată, și-am vrut să-i scot pe toți, să-mi cumpăr un Larousse, cam atât costa, poate îmi mai rămânea ceva pentru un pachet de napolitane. Cumpărau și alții acel dicționar celebru, îi prinsesem gustul, era bun la orice, răspundea la toate întrebările, scurt și sigur. Când i-am spus păsul, administratorul și-a ridicat ochelarii pe frunte și s-a uitat la mine să mă mănânce. „Terminați odată cu cărțile astea rusești, ce, nu mai sunt și altele!?” Ar putea să pară o glumă, și încă una proastă, dar nu eu am spus-o.

Generațiile care iau venit după mine au învățat scheletul omenesc după desenul din carte. În locul lui Mitică a rămas un gol, pe care nu pot să-l uit, mă mai întristează și astăzi. Aș vrea să știu pe unde o fi scheletul administratorului, domnul Ștefănescu. Sunt multe schelete de care aș vrea să știu pe unde sunt.

Mai am să povestesc răzbunarea lui Burtă Dublă, la sfârșitul anului, când i s-a înmânat scrisoarea de concediere, întâi s-a dus la București, să protesteze la minister, unde nu a primit satisfacție. A încercat să ajungă la domnul Pretoreanu, însă n-a izbutit, l-a găsit în toane proaste. Era în anul când Prințul Carol avea să plece, renunțând la tron, ceea ce pentru domnul Pretoreanu însemna o pierdere personală. Mult se străduise să-i schimbe hotărârea, făcuse demersuri de toate felurile, pe Regele Ferdinand și pe Regina Măria îi implorase să fie mai îngăduitori, apelase la marii oameni politici, să-l sprijine, iar pe Brătianu, adversar înverșunat al Prințului, îl amenințase că-l împușcă. Abia acum înțelegeam de ce în ultima vreme neglijase școala, nu mai venise nici măcar la ocazii solemne. Și deodată, după o lipsă atât de prelungită, domnul Pretoreanu trimise școlii o telegramă, anunțându-și venirea la serbarea de încheiere a anului.

Am povestit multe până acum despre acest om și totuși sunt departe de a-i termina portretul, cu firea lui atât de ascunsă și neprevăzută, care m-a dus adesea la afirmații contradictorii, încât s-ar putea crede că l-am urmărit fără nici o pricepere. Aș vrea să încerce și altcineva și pe urmă să stăm de vorbă. Domnului Pretoreanu nu-i plăcea fastul, așa am spus, palatul de pe Calea Victoriei fiind o moștenire, nu putea să-l schimbe cu o locuință mai modestă. Drapelul de familie, care flutura deasupra acoperișului, nu era o

ambiție personală, ci o tradiție. Carabina, dintr-o serie limitată, căci nu existau decât cinci exemplare în toată lumea, trebuie socotită un obiect de primă necesitate. Despre automobile nu dau încă o dată explicații, prin ele își declara apartenența la lumea modernă, iar dacă după unii ar fi fost un lux, apoi era singurul. Încolo, ducea o viață sobră și chiar austeră. Primea rar oaspeți, totdeauna cu o ocazie importantă, recepții caracterizate de răceală, ca sub o boltă de gheață, fără băuturi alcoolice și fără muzică, în afară de cazul când trebuia să se creeze o atmosferă cu totul specială.

Despre traiul lui zilnic e greu să se vorbească, nu i-l cunoștea nimeni, în afară de Sobieski, de lacheu și de bucătăreasă, ale căror constatări nu puteau să fie decât limitate; se înțelege că ei nu-și comunicau unul altuia impresiile, ca să și le completeze, păstrau cea mai deplină muțenie și eu cred că ajunseseră cu timpul să se miște somnambulic în spațiul unde slujeau, privind fără să vadă. Nimeni nu știa în ce constă masa lui, ce preferințe are, cum mănâncă. La banchete, unde mergea fără plăcere, și doar atunci când trebuia să le prezideze, stătea solemn la locul de cinste, fără să se atingă de bucate, nu accepta decât un sandviș, pe care Sobieski, totdeauna în spatele iui, îl scotea dintr-o cutie de argint, cizelată, un fel de tabacheră, și i-l punea în farfurie. Satisfacția lui rămânea discursul, pe care îl ținea la urmă, și atunci chiar și adversarii recunoșteau că vorbele valorau infinit mai mult decât masa abia consumată, oricât ar fi fost ea de aleasă.

Dar, dacă e dovedit că nu-i plăcea fastul, accepta în schimb să fie primit în triumf, cu condiția ca toate să fie spontane, cu stegulețe, cu aplauze și cu urale, când venea în inspecție sau în vizită la școala unde își avea statuia, care depășea cu cincizeci la sută mărimea lui naturală. Cu statuia ne mândream, multă lume din țară venea s-o vadă, se socotea a fi o capodoperă de sculptură, făcută de un sârb, Mestrovici, devenit celebru curând după aceea.

Venea totdeauna singur, pe Sobieski îl trimitea înainte. Nimeni nu înțelegea de ce prefera să ia trenul, când toate celelalte drumuri le făcea cu automobilul, din care avea întotdeauna cel puțin două în fața scării și cel puțin încă trei în remiză. Oamenii nu încercau să caute o explicație, nu-și îngăduiau să judece. În ceea ce mă privește, am înțeles repede, numai că am socotit imprudent să spun și altora, de teamă să nu afle duhovnicii; pe urmă m-am gândit că poate știa toată lumea, dar că își ținea gura, întocmai ca mine. Șoseaua de la București existentă pe atunci nu trecea prin oraș, care era excentric, la o depărtare de șase kilometri. În schimb, drumul de la gară

traversa întreg orașul, în diametru, pe bulevardul monumental, construit și inaugurat odată cu colegiul și, cred că se înțelege, datorat nu altcuiva decât domnului Pretoreanu; orașul nu avusese de făcut nimic, decât să se mândrească. Erau și opozanți, firește, aceștia socoteau că ar fi fost mai de folos alte lucrări edilitare, aprovizionarea cu apă, iluminatul public, numeau bulevardul Champs Elysees, în derâdere, dar fără dreptate, căci să se fi dus la Paris ar fi văzut cum cele două grandori puteau să stea fără rușine una alături de alta, deși dimensiunile nu erau chiar aceleași; importante rămâneau stilul și intenția.

Când domnul Pretoreanu cobora din tren, nu-l aștepta nimeni; un covor roșu, întins de-a latul peronului, până la ieșire, părea un obiect de obișnuință zilnică. Un grup de școlari, băieți și fetițe, se aflau acolo cu totul întâmplător, și dacă aveau în brațe buchete de flori, nu-i putea împiedica nimeni să le presare de-a lungul covorului. De asemeni, cum să-i împiedici pe șeful gării, împreună cu personalul, aliniați în fața biroului de mișcare și telegraf, să salute rupți în două de la mijloc, semnul de prosternare născocit de Gioni? Și, în sfârșit, dacă publicul, aflat pe peron sau pe la ferestrele trenului, își scotea pălăria sau flutura batista și bătea din palme, cine putea să-l oprească?

În fața gării, stropită și măturată proaspăt, păzită de vardiști pe margine, să nu dea năvală lumea, nu se vedea nici autobuzul schilod, care făcea cursa în centru, nici trăsuri, nici taximetre, deși existau vreo zece; acum stăteau pe străzi laterale, și în fața scării se vedea numai landoul școlii, de fapt al domnului Pretoreanu; el îl plătise, numai el îl folosea, restul timpului stătea în remiză, învelit în huse. Era o caleașca de paradă, după modelul celei de la încoronarea Reginei Victoria, căreia îi și poartă numele. Dar era construită la Viena, de un caretaș al cărui atelier dăinuia de pe timpul Măriei Tereza și care era furnizorul tuturor curților regale europene, încă numeroase, pe vremea aceea. Nu-i nevoie să-l descriu, toată lumea l-a văzut la jurnalul cinematografic, când s-a încoronat Regina Angliei; iar dacă au uitat, sau atunci erau prea tineri, același landou a putut fi văzut de curând, la nunta prințului Charles, moștenitorul. Șapte sute de milioane de oameni s-au uitat la televizor să vadă ceremonia.

Dacă despre landou nu dau alte amănunte, în schimb caii, în număr de patru, merită să mă opresc asupra lor, și nu spre a spune că erau cei mai puri dintre rasele pure, ci pentru felul cum se împerecheau culorile lor, cu un rafinament care umplea ochii de satisfacție și făcea să tresară pieptul omului

de mândrie, fără să fie neam cu proprietarul. Nu știu unde se găsise această minune a naturii, neștirbită de nici o nuanță greșită; cei din frunte aveau capul alb ca spuma laptelui, apoi culoarea, în lungul grumazului, până la greabăn, ajungea la o nuanță de argint, de acolo se întuneca progresiv, ca să devină sură pe crupă. Era un degradeu fără trepte, o modulație constantă, care ar putea să pară o născocire, dar eu i-am văzut cu ochii mei, și chiar de aproape, mă duceam la grajd să-i admir și să-i mângâi, am iubit caii dintotdeauna, chiar și pe cei de rase impure, chiar și gloabele. Am avut și eu o îndoială, mi-am spus că atâta perfecțiune nu poate exista în natură, le-am examinat părul cu lupa, să văd dacă nu-i vopsit cu substanțe chimice. Ar fi trebuit să găsesc nuanța adevărată la rădăcină, cum se vede la femeile care își vopsesc părul și nu se pot duce zilnic la coafor, să retușeze ceea ce a crescut peste noapte. Și n-am terminat; culoarea sură de pe crupă era reluată întocmai la caii din spate, începând cu capul, de unde se întuneca treptat, în aceeași gradație fără salturi, suma perfecțiunii, până la coadă, unde devenea neagră ca antracitul. Așa ceva nu a putut să mai existe în altă parte a lumii, de aceea cred că, făcând această descriere, n-am pierdut timpul. Caii vor adăuga ceva la portretul domnului Pretoreanu.

În oraș toate se petreceau ca în gară, vardiștii se înșirau pe trotuare cu totul întâmplător, treceau și ei pe acolo și dacă vedeau landoul, cum să nu se oprească și să se minuneze? Copiii tocmai ieșeau de la școală, soldații se întorceau de la instrucție și mergeau la cazarmă, gospodinele veneau de la piață, pensionarii jucau table și șah pe băncile înșirate de-a lungul bulevardului. Steagurile nu erau puse dinainte, nu se făcea nici o pregătire, se desfășurau repede la ivirea landoului; nimeni nu putea opri autoritățile și pe cetățeni să-și arate în acest chip spontan admirația și recunoștința față de domnul Pretoreanu, care era binefăcătorul orașului, mai mult decât un părinte. Nu am să spun tot ce făcuse el pentru urbe, fabrica de sticlă, bunăoară, prima din țara noastră, care producea cristal de Suedia, după aceeași formulă și cu aceeași claritate. Gurile rele spuneau că n-ar fi rentabilă, că fusese doar o ambiție, țara piere și baba se piaptănă, ca și cum numai de cristal ducea lipsă orașul! Era o calomnie, domnul Pretoreanu nu și-ar fi băgat banii într-o afacere nesigură, ce dovadă mai bună ar fi decât „Întreprinderea auriferă” a domnului Alcibiade, care părea o aventură, iar lui, cel cu banii, îi adusese venituri de trei ori și jumătate mai mari decât capitalul, după cum s-a constatat la expertiza contabilă. Nu mai e nevoie să amintesc altceva, un om poate să facă multe dacă are mijloace, curaj și

pricepere. E destul să spun că de când domnul Pretoreanu fundase colegiul și pusese mâna lui oblăduitoare asupra orașului, întreg județul cunoștea o epocă de prosperitate, și prestigiul lui creștea de la an la an, așa că nu mai lipsea mult să fie primul în țară.

Semnele de recunoștință își aveau toată justificarea, prefectul ieșea în balconul prefecturii, la fel primarul, peste drum, în balconul primăriei, și salutau cu jobenul în mână, neținând seama că nimeni nu poartă joben decât la ceremonii, nu într-o zi obișnuită de lucru. Domnul Pretoreanu părea că nu bagă de seamă, stătea singur în landou, la mijlocul canapelei din spate, impasibil, cu ochii înainte. Iată de ce nu îngăduia să-l întâmpine directorul școlii, și nici altcineva, ca să nu ocupe un loc alături, între el și mulțime. Dar, oricât ar fi vrut să rămână de străin în fața manifestației, nu avea încotro, când aclamațiile deveneau prea puternice se ridica în picioare și răspundea, făcând semne cu brațele, spre un trotuar și spre celălalt, până ce ajungea la marginea orașului. Sărbătoarea nu se termina nici acolo, țăranii veneau fuga de pe câmp, cu sapele sau coasele la spinare, dar în haine de duminică, femeile, în fote cu fluturași de aur și în cămăși cusute cu râuri, întindeau fuga ghirlande de flori și ramuri, de-a latul șoselei, între bătrânele plute de pe vremea domnitorilor. Și cred că nici un voievod din cei ce sădiseră plutele nu se bucurase la timpul lui de atâta cinstire. Și încă nu-i tot, sărbătoarea cea mai mare începea la poalele dealului, de unde șoseaua începea să urce în serpentine, drumul pe unde venisem eu prima oară, pe jos, cu Bocancă și cu mamele noastre; Trandafil parcă nu era cu noi, se ținea puțin mai departe, nu scotea o vorbă, de aceea uit mereu de el. Pe jos aveam să merg toți anii de școală, la toate vacanțele, în afară de ziua când Mircea Ignațiu m-a luat cu mașina. Pe jos avea să meargă și mama, ori de câte ori o chemau să mă dojenească, amenințând-o că dacă nu-mi bag mințile în cap o să se vadă cu mine acasă.

Nu se ținea seama că eram în timpul orelor de cursuri, toată școala se înșira pe serpentine, să-l întâmpine pe domnul Pretoreanu. Stăteam în rând, de o parte și de alta a drumului, cu pieptul scos înainte, iluminați de bucurie, cu brațele ridicate, bătând din palme deasupra capului. Nouă da, oaspetele ne zâmbea, ne făcea semne cu mâna, eram copiii lui, așa își începea cuvântările și cred că ne iubea cu sinceritate. Pe câte unul îl recunoștea, oprea puțin landoul, să-i spună două cuvinte, apoi întreba, cu o mirare inocentă:

— Dar cum, voi nu sunteți Ia cursuri?

— Suntem în recreație, excelență, și dacă v-am văzut venind, am dat fuga să vă ieșim în întâmpinare.

Toți știam cum trebuie să răspundem. Odată, dând cu ochii de Trandafil, domnul Pretoreanu i-a întins mâna și l-a poftit să se urce lângă el, în landoul unde nimeni până atunci nu mai pusese piciorul și l-a întrebat, după obișnuință:

— Cum, voi nu sunteți la cursuri?

Trandafil a lăsat ochii în jos, n-a vrut să răspundă. Atunci, după ce i-a trecut o umbră scurtă pe față, domnul Pretoreanu a schimbat vorba:

— Ce mai face mama ta? Dar frații?

Printre uniformele noastre, gri-bleu, atât de luminoase, se vedeau din loc în loc sutanele negre ale duhovnicilor care țineau ordinea și ne îndemnau să aplaudăm tare. Tot ei, după ce trecea landoul, ne duceau fuga, pe scurtătură, să îndesim rândurile la serpentina următoare, și tot așa făceam până ce ajungeam sus, în fața școlii, cu turnul și cu terasa. Când domnul Pretoreanu cobora din landou îl înconjura toată școala. Directorul îl întâmpina la picioarele terasei și-l însoțea să urce scările, ținându-se cu două trepte în urmă. Sus erau adunați profesori împreună cu soțiile, duhovnicii și duhovnicii de rezerva, cu toți o sută, apoi personalul administrativ al școlii, între care își avea loc și domnul Șandor, șeful uzinei; mai departe, după un loc gol, formând alt grup, erau bucătarii, grădinarii, vizitiii și oamenii de serviciu. Al treilea grup, la coadă, îl alcătuiau spălătoresele, în halate albe. Între ele îmi lua ochii una atât de frumoasă, că aș fi pus-o în frunte, printre cucoane; o chema Tania, părea o copilă, deși nu era, se vedea după privire. Avea fața rotundă, cu obrajii rumeni, ca păpușile; păr auriu, cu zulufi pe frunte. Mereu îi trimiteau vorbă duhovnicii să-și pună broboadă, se făcea că nu aude. Nu se uita niciodată la oameni de-a dreptul, ci numai pe sub sprâncene și cu coada ochiului; ochi negri, cu luminițe. Nu era înaltă, nici scundă, potrivită, cum îi stă bine unei fete; nu grasă, nici slabă, durdulie, cu brațele voinice, dar cu încheietura mâinii subțire; asemeni și glezna, iar în sus picioarele erau pline; picioare ca sticla de lampă.

Deși i-am lăsat la urmă, locul cel mai de cinste, în fața scărilor, îl ocupau slujitorii bisericii, un protoiereu cu comanac roșu, cu o cruce mare de aur, atârnată de gât și rezemată pe pântece, încadrat de doi preoți cu comanace negre; iar în spatele lor, trei diaconi și trei dascăli; ultimul era paracliserul, care bătea toaca și trăgea clopotele.

În primii doi ani de școală asistasem la mai multe parăzi de felul acesta, pe atunci domnul Pretoreanu venea mai des, măcar o dată pe trimestru. Apoi un an și jumătate lipsise, lăsând un gol și o nedumerire în viața noastră, și iată că la sfârșitul anului următor trimise telegrama prin care își anunța participarea la serbare.

Ce pregătiri se făceau cu această ocazie, ce invitați soseau, ce strălucire era în jurul nostru și ce bucurie aveam în suflete, am să spun mai târziu, nu vreau să pierd timpul și nici nu se cuvine deocamdată, fiindcă venirea aceea, anunțată prin telegramă, n-a fost decât o farsă, care, dacă i-o fi înveselit pe unii, și eu făceam parte dintre aceștia, pentru ceilalți a însemnat o dezamăgire și o rușine. Eram jos, în front cu duhovnicii, pe a doua serpentină, așa că m-am dumirit repede, m-am pus și eu pe râs, împreună cu cei care erau mai la vale, iar acum veneau în urma landoului chirăind, aruncându-și beretele în aer, petrecând ca la iarmaroace. În schimb, toată adunarea de pe terasă asculta cu nedumerire, uitându-se întrebători unul la altul, incapabili să-și explice rumoarea care se ridica din vale și creștea de la o serpentină la alta. N-am fost acolo să-i văd la față și regret că am pierdut o clipă frumoasă. Dacă secretarul cancelariei n-ar fi venit și el pe terasă, ar fi auzit că telefonul suna de jumătate de oră; sunau când șeful gării, când prefectura, când primăria, ba chiar și persoane particulare, unii mai alarmați decât alții. Dar, deși absent de la fața locului, nu mi-e greu să-mi închipui că nu și-au crezut ochilor, au rămas țepeni și cu gura căscată, când landoul, ieșind de pe ultima serpentină, înconjurat de gloata noastră gălăgioasă, s-a apropiat atât ca în locul domnului Pretoreanu să-l recunoască pe Burtă Dublă, așezat la mijlocul canapelei din spate, salutând radios în stânga și-n dreapta, cu gambeta lui năclăită de gumă arabică. N-au avut ce să-i facă; a pătimit numai vizitiul, și pe bună dreptate. Cum adică, să nu fi înțeles cum stătea treaba? Nu pot crede, doar nu era un tâmpit; înseamnă că a luat parte la păcăleală cu bună-știință sau măcar cu bunăvoință; poate avea și el în suflet vreun parapon și i-a dat drumul să se reverse.

Burtă Dublă l-a salutat pe director, a urcat scările, a trecut prin fața asistenței cu gambeta în mână, de la slujitorii bisericii până la spălătorese; Tania îl privea pe sub sprâncene și părea gata să râdă, ea singură din toată asistența aceea înmărmurită. Burtă Dublă s-a dus la el în cameră, și-a încărcat proviziile în coșuri și după două ceasuri a plecat la gară, cu

poștalionul podgoreanului din apropiere, căruia, în sfârșit, n-a avut încotro, a trebuit să-i plătească și suta de lei, refuzată cu altă ocazie.

Omul a existat, i-am redat întocmai apucăturile și înfățișarea, în schimb nu mai știu cât au fost de adevărate întâmplările; s-ar putea să le fi născocit, dar nu sunt sigur, nu mai sunt sigur de nimic, decât de cele scrise.

Capitolul 17

Prima scrisoare de dragoste. Fata din luncă, întâlnirea zădărnicită de un plic și o marcă poștală. Venirea lui Odor printre profesori; purtarea lui rece; dezamăgirea. Apariția Taniei, cea mai frumoasă dintre spălătorese și dintre multe alte fete. Iubirea ei nenorocoasă pentru Odor și norocul povestitorului de a-i fi mângâiere

Despre vacanțe nu povestesc nimic deocamdată, ele sunt un capitol cu totul separat, dacă l-aș începe ar însemna să-l pierd pe celălalt; aveam o viață la școală și alta acasă, eram un suflet și deveneam altul. Atât am să spus că toamna, în copilărie și în adolescență, ba chiar și în prima tinerețe, a fost anotimpul cel mai urât, nu puteam să-i simt frumusețea blândă și ostenită, îmbrăcată în aur, fiindcă îl asociam cu întoarcerea la școală, cu dorurile lăsate în urmă, căci n-a trebuit să treacă mult timp până să mi se aprindă și mie inima după vreo fată, s-o las făcându-mi semne cu mâna. De ce m-ar fi bucurat pe mine luna septembrie, cu dealurile pline de struguri că înnebuneau viespile rotindu-se pe deasupra, când în loc să umblu pe coclauri, ceea ce mi-a plăcut de mic și n-a încetat să-mi placă nici astăzi, trebuia să mă închid într-o sală de cursuri, care, oricât de mari și de luminoase ar fi fost ferestrele, mi se părea rece și întunecoasă? Apoi veneau ploile, lungi și subțirele, era un plânset, și nu mai știam dacă plângea cerul și nu sufletul din mine, sfâșiat de tristețe, după amintirea fierbinte a verii.

Nu-mi plăcea toamna și nu puteam s-o scot dintre anotimpuri, am trăit-o an de an, zgribulit, cu ochii la fereastra udă de ploaie, dincolo de care, dacă lumea continua să existe, nu-mi aducea nici o bucurie. Într-una din aceste toamne m-a prins un dor greu după o ființă altfel făcută decât mine, la trup și la suflet, cu alt mers, cu alt glas, cu alt păr, să-l fluture vântul, răspândind în jur făgăduieli și mistere. Atunci mi-am amintit de o fată, cam sluțișoară, pe care o întâlnisem în tren când veneam la școală. Stătusem de vorbă, să fi fost frumoasă poate n-aș fi îndrăznit, așa știam că nu puteam fi bănuit de cine știe ce gânduri, pentru mine ea, fată sau băiat, ar fi fost totuna. Mergea și ea la o școală din oraș, stătea la gazdă, avea uniformă, albastră, cu număr matricol pe mâneca stângă. Era ceva mai răsărită decât mine și oricum avea mai multă îndrăzneală; ea intrase în vorbă, și înainte de a opri trenul în gară, îmi și strecurase în mână un bilețel, cu numele și adresa, ca să-i scriu și să

ne dăm întâlnire. Nu m-am gândit deloc la ea, sau poate doar așa, ca la o întâmplare neimportantă. Să fi fost frumoasă, sigur că nu mi-ar fi ieșit din minte, aș fi visat-o și aș fi făcut o poveste.

În ziua aceea de doruri aprinse mi-am amintit de ea în lipsa alteia și m-am hotărât să-i scriu, deși fără nici o tragere de inimă; mă amăgeam zicându-mi că nu era nici ea alcătuită în alt fel decât una frumoasă. A fost prima mea concesie; mai târziu am făcut altele, dar nu foarte multe, am socotit că, decât să închid ochii, mai bine lipsă.

Piedica rămâneau plicul și marca, îmi lipseau amândouă, mamei îi scriam pe cărți poștale, mi le dădea ea la plecare, cu adresa gata pusă; eu doar îi făceam un chenar cu creioane colorate, un motiv național sau unul de inspirație proprie, cum ne învățase profesorul de desen, ca să-i dăm ceva din simțirea noastră, să nu fie doar o bucată de carton rece. I-am spus păsul lui Sânzianu, nu știu de ce tocmai lui, poate mai încercasem și pe la alții. S-a învoit să mă scoată din încurcătură, cu condiția să-l iau și pe el când m-oi întâlni cu fata. Am mai pomenit o dată, n-am avut încotro, am făcut târgul, poate gândind că am să-l trag pe sfoară. Pe urmă m-am dus în bancă și m-am apucat să scriu, fraze peste fraze, calde și înaripate, mă miram și eu cum de-mi veneau în minte. Îmi veneau fiindcă mă înfierbântasem, în ochii mei vedeam altă fată, una cum aș fi vrut eu să fie și poate nici nu există. Nu era prima oară când vedeam ce ușor mi se aprindea închipuirea și ce departe putea să mă ducă. Am umplut patru pagini dintr-o răsuflare, i le-am dat lui Sânzianu să le citească, așa fusese învoiala; mi-era necaz și rușine, simțeam și revoltă, și umilință; pentru un plic și o marcă îmi vindeam sufletul, chiar dacă nu puneam mare preț pe fata căreia îi adresam gândurile, cu o căldură parcă neprefăcută. După ce a citit, Sânzianu s-a uitat la mine surprins și mi-a spus cu pizmă:

— Mă, da' știi să le duci cu vorba!

Nu-i nimeni pe lume ca eu să-l fi dus cu vorba vreodată!

După această remarcă vulgară, i s-au aprins ochii și m-a întrebat, bucurându-se de participarea lui viitoare:

— Și nu, zău, e chiar atât de frumoasă?

Duminică n-am putut să scap de el, cum sperasem, toată ziua s-a ținut scai de mine, așa că după masa de prânz, când am plecat la oraș, eram împreună.

Îi dădusem întâlnire fetei în luncă, pe drum mă gândeam că ar fi mai bine să nu fi primit scrisoarea, sau să nu poată veni din orice alte motive.

Sânzianu mergea voinicește, uitându-se doar înainte, nerăbdător să ajungem la întâlnire. L-aș fi strâns de gât fără mustrare de cuget, sau măcar i-aș fi dat una în ceafă, să cadă la pământ, iar eu s-o iau la fugă cu speranța că o să-mi piardă urma. Când ne-am apropiat de apă, care nu se vedea după sălcii și răchită, i-am spus, ascunzându-mi ciuda:

— Acum rămâi mai în urmă și nu te arăta până n-oi pune treaba la cale.

Oare ce treabă vroiam să pun la cale? Ar fi fost cu putință, cu o fată pe care abia o cunoscusem și aveam întâlnire cu ea prima oară? Îi știam eu purtările și gândurile, ce aștepta de la viață? Iar Sânzianu putea oare să-și închipuie că o să ia parte? Eu, unul, nici nu prea știam cum se face, cum se începe, când se începe, cum se termină și ce urmează, așa că îmi era destul de frică. O frică rămâne toată viața, chiar când ești sătul de experiențe, frica de hazard pe de o parte, pe de alta frica de dezamăgire; niciodată nu poți să știi dinainte. Nepăsător și sigur pe sine n-are să fie decât un animal fără darul gândirii.

Era o după-amiază noroasă, rece, cu văzduhul plin de ciori negre; mai rău nu putea să fie, decât dacă începea ploaia. Pe fată am văzut-o printre răchite, în sus de pod, cum îi scrisesem, venise mai înainte, un încrezut ar fi spus că era nerăbdătoare. Avea un paltonaș roșu, n-ar fi fost bine să vină în uniformă, poate îl împrumutase de la gazdă, fetele se descurcă, n-au nevoie de sfaturi. N-am recunoscut-o în prima clipă, parcă era mai frumușică decât o țineam minte, dar ce folos dacă stăteam cu frica în sân, să nu dea buzna Sânzianu, care aștepta nu prea departe, abia izbutisem să-l bag între două tufișuri.

— Cu cine erai? m-a întrebat fata, poate nu temătoare, ci doar mirată.

Dacă eu o văzusem de departe, sigur că ne văzuse și ea, iată ce îmi era dat să pățesc, pentru un plic și o marcă. Plecasem fără mănuși, aveam mâinile înghețate și roșii; la fel de roșu mi s-a făcut și obrazul, numai că era fierbinte, aprins de rușine. Mai târziu, mă duceam uneori, de sâmbăta morților, la cimitir sau la biserică și împărțeam plicuri cu mărci, săracilor.

— Hai să mergem mai încolo! i-am spus fetei.

Speram prostește că o să scap de Sânzianu, până să prindă de veste puteam să ajungem destul de departe ca să ne piardă urma, dar ți-ai găsit, cum întorceam capul, cum îl vedeam în spate, tupilându-se printre tufișuri. Mergeam pe malul apei, nu îndrăzneam s-o iau de braț, mi se înfundau picioarele în nisip și m-am gândit că scăparea mea ar fi fost să mă înfund cu totul, să pier de pe fața pământului.

— De ce ești așa de timid? m-a întrebat fata, privindu-mă cu coada ochiului.

Zâmbea, și mi se părea că în batjocură. Puțin mai departe s-a oprit și s-a rezemat cu spatele de o salcie. Acum eram față în față, mi se întâmpla prima oară să stau așa cu o fată, la mai puțin de jumătate de metru, să-i aud respirația, să-i văd pulsând arterele de la tâmple.

— Bagă de seamă, a continuat ea, cu zâmbetul de adineaori, să nu ai gânduri urâte cu mine!

Eu eram cu gândul la Sânzianu, nici vorbă de alte gânduri, frumoase sau urâte, înseamnă că mi le băga ea în minte. De mult i-am uitat numele, nu mai știu ce ochi avea, ce gură, atât știu că era o fată, altfel alcătuită decât mine, și ea ar fi putut să însemne o bucurie, ceva care rămâne mai presus decât toate bucuriile celelalte.

Eram împietrit, o priveam în ochi, cu groază, așteptând o lovitură din spate. Ea a întins brațele și m-a tras aproape, i-am simțit respirația și bătăile inimii, și-a lipit gura de obrazul meu, apoi mi-a cuprins capul cu amândouă mâinile și mi l-a întors până ce i-am simțit buzele în colțul buzelor mele. Dar n-a fost decât un gust de iască și m-a cuprins altă groază, că așa va fi totdeauna, niciodată n-am să simt altceva. Atunci am auzit trosnetul vreascurilor, am întors capul și l-am văzut pe Sânzianu apropiindu-se tiptil, cu ochii zgâiți la mine, gata să se repeadă.

— Fugi! Am șuierat în obrazul fetei. Du-te!

Am smucit-o de umeri, i-am dat brânci să se ducă și de atunci n-am mai văzut-o. Într-o clipă, Sânzianu a fost lângă mine, mi-a strigat: idiotule! și-a dat să se repeadă pe urma ei; ar fi ajuns-o. M-am trântit la pământ, m-am încolăcit pe picioarele lui, n-aș fi putut să-i țin piept la luptă, avea brațe lungi, de gorilă, și era mai puternic decât mine. Nu știam altceva decât că nu trebuie să-i dau drumul, m-am încleștat de el tot mai tare, în timp ce el îmi căra pumni în creștet, în piept, în spate, la nimereală, burdușindu-mă, până ce m-a podidit sângele pe nas și în ochii mei toată lumea s-a făcut roșie, ca paltonul fetei. Am apucat s-o văd că trecea podul; atunci l-am lăsat pe Sânzianu. Iar el mi-a spus, plin de mânie:

— Să-mi dai înapoi plicul cu marca!

Dorul de a fi cu o fată nu s-a stins în mine, dar a trebuit să treacă un an până să se împlinească. A fost o amânare stupidă, n-a depins decât de un plic și o marcă. În schimb, am fost răsplătit peste toate speranțele, fata era cea mai frumoasă din câte văzusem, de mult mă uitam după ea și-mi bătea

inima, Tania, spălătoreasă. Ne-am întâlnit când Odor venise profesor la școala noastră.

*

A venit tot așa, toamna, pe o vreme urâtă, când mă sfâșia dorul de casă. Lăsasem iarăși o fată să mă aștepte, numai că era neprihănită, mai mult decât s-o țin de mână nu făceam; chiar dacă îmi treceau prin cap gândurile pe care fata din luncă le numea urâte, n-aveam nici curajul, nici dibăcia să le pun în faptă.

Era după-amiază, se pregătea de ploaie, stăteam singur și gânditor pe terasă, cu spatele la statuia domnului Pretoreanu, uitându-mă în vale, cu speranța absurdă că ar putea să vină cineva pentru mine. Atât de greu mă apăsau tristețea și gândurile, încât scăpăm din vedere porunca duhovnicilor, de a nu sta niciodată cu spatele la statuie. Și cum mă uitam așa în vale, printre ramurile desfrunzite ale pădurii, am văzut o trăsură urcând pe serpentine, în pasul cailor. A trecut mai bine de un sfert de oră până să ajungă sus, am urmărit-o din serpentină în serpentină, întrebându-mă cine o fi venind pe o vreme atât de urâtă. N-aveam nici cea mai mică bănuială, când trăsura a oprit în fața scărilor și s-a dat jos un bărbat tânăr, înalt, suplu, într-un pardesiu strâns pe talie, cu nasturi îmbrăcați în stofă, cu șnur pe marginea reverelor, o modă care mi s-a năzărit că ar fi vieneză, amintindu-mi de Johann Strauss. Noul venit era în capul gol, cu toată vremea friguroasă, avea părul blond, lung de-i ajungea aproape pe umeri, cum nu purta nimeni pe vremea aceea. Nu l-am recunoscut dintr-o dată, deși părul îmi atrăsese atenția și-mi dăduse o tresărire. Numai când a început să urce scările am văzut că era Odor, visam cu ochii deschiși, venirea lui mi se părea ireală, nimic nu mi-ar fi stârnit o uimire mai mare. Mi-am amintit cum îl întâlnisem prima oară, a doua zi după moartea domnului Alcibiade, venea pe drum cu un toiag la spinare, ducând o bocceluță, ca țăranii. Acum avea un geamantan, îl ducea Costică Păltineanu, portarul, care știa de venirea lui și-l așteptase. Ca și rândul trecut, manuscrisele aveau să sosească a doua zi, dar acum se înmulțiseră, erau două cufere în loc de unul. Și iarăși, ca și prima dată, mi s-a părut că Odor vine din altă lume decât a noastră, abia coborât dintre aștri, cu o parte din ființa lui rămasă în spațiu.

Întâlnirea noastră a fost o dezamăgire, mi-a înghețat inima, de unde alergasem cu ea fierbinte, să-l întâmpin.

— Odor! Am exclamat scuturându-i mina. Tu aici? E posibil?

El însă mi-a răspuns sever, cu alt glas decât cel știut din lungile noastre dialoguri nocturne:

— Să-mi spui domnule profesor!

Urmărea oare să-și apere prestigiul în fața portarului? Era oare cu putință să aibă această nevoie terestră, ridiculă și meschină el, omul abstracțiunii, al gândirii transcendentale? Am rămas împietrit și l-am lăsat să se ducă. Abia seara i-am spus lui Trandafil:

— A venit Odor. Știai?

Nu știa și nici nu s-a dus să-l vadă, decât a doua zi. Nu comunicau deloc unul cu altul; mai târziu au devenit adversari, dintr-o controversă politică. Odor i-a cerut și lui să-i spună „domnule profesor”, chiar între patru ochi, nu doar la lecție. La clasa noastră preda psihologia, am să spun în ce fel, cu strălucire, dar rece. Altfel era la lecțiile de logică și filosofie, predate claselor superioare. Atunci se simțea în văzduhul lui, își lua zborul spre acei aștri ai gândirii care am socotit că înfățișau lumea lui adevărată, naviga printre ei, într-o lumină tot mai albă, însoțită de sunete, o muzică emisă și percepută numai în stare de transă, și uneori uita să aterizeze. Suna clopoțelul de recreație, începea forfota pe coridoare, strigătele, vacarmul, el continua să vorbească, iar clasa îl asculta hipnotizată, toți cu ochii mari la el, fără să clipească. După un timp, Costică Păltineanu își băga capul pe ușă și dădea să spună o vorbă, se socotea prepusul direcției. Îl alungau, toți într-un glas, cu un urlet pe care Odor părea că nici nu-l aude. De multe ori lecția continua încă o oră, fără întrerupere, profesorul următor, oricare ar fi fost el, se întorcea de la ușă; să fi spus cineva un cuvânt, chiar și directorul, ar fi ieșit răzmeriță. E ușor de înțeles de ce, după un an, Odor a trebuit să plece. De neînțeles însă rămâne gândirea lui politică, strecurată în prelegerile filosofice, încercarea de a ajunge la un sistem brutal de orânduire a vieții, care propovăduia violența ca singurul mijloc bun să salveze omul de degradare. Și nu altcineva decât el fusese cât pe ce să mă sugrume odată fiindcă omorâsem o viespe.

O săptămână nu m-am dus să-l văd, nu m-aș fi dus niciodată, deși simțeam, cu o tristețe amară, lipsa conversațiilor noastre de altădată; fără el mi se părea că n-am să mai înțeleg nimic despre oameni, am să mă scufund în întuneric. Locuia în camera care fusese a lui Burtă Dublă, mi-am amintit de geamurile sparte, altă faptă demnă de ținut minte nu mai făcusem, mă simțeam ca un neisprăvit, cu o viață irosită. Într-o zi, m-a întâlnit pe coridor,

ieșeam de la domnul Stroescu, unde nu încetasem să merg, îmi era prieten, cu toată poziția noastră diferită și cu toată diferența de vârstă.

— Ce mai faci? M-a întrebat Odor.

I-am răspuns timid, deși vroisem să fiu ferm și rece.

— Bine, domnule profesor.

M-a privit confuz, parcă iarăși venea din altă lume, apoi a făcut cu mâna un gest neclar, poate de lepădare. În ochii lui albaștri era un amestec de nedumerire și de tristețe; niciodată n-o mai văzusem. Privirea aceea m-a urmărit multă vreme, căzuse prima ninsoare când m-am dus și i-am ciocănit în ușă; nu pot spune că mi-am călcat pe suflet, am făcut așa fiindcă nu se putea altfel. Am mai ciocănit o dată și, cum nu mi-a răspuns nimeni, am încercat ușa. Tania stătea pe marginea unui scaun, lângă fereastră, cu un coș de rufe alături. S-a ridicat repede în picioare.

— Îl aștept pe domnul profesor, i-am adus rufele, a bâiguit speriată, făcându-se roșie.

Eu m-am făcut și mai roșu; mi s-a părut că era încă mai frumoasă ca înainte.

Să mai spun o dată: blondă, cu părul auriu, căzut în ochi, că nu știu cum mai putea să vadă; la spălătorie și-l dădea peste cap și îl lega cu o cordeluță, dar între oameni nu se arăta niciodată cu fruntea descoperită, se ferea de parcă și-ar fi apărat gândurile ascunse. Nu prea înaltă, mai degrabă îndesată, cu carnea tare, că pocneau pe ea toate, mereu avea o descusătură, la bluză sau la fustă, degeaba o cosea azi, mâine pocnea în altă parte. Cu picioarele cam pline, dar bine făcute, cu pielea curată și netedă, roză, fără pete sau umbre. Dacă nu era ca o trestie, de îndoit se îndoia ușor, fără să se rupă. Puțin vulgară, nici nu s-ar fi putut altfel, de la cine să învețe? Norocul ei că avea o privire timidă, adică furișă și cam speriată, care ii dădea farmec, părea mereu dezarmată, incapabilă să se apere. Cred că învățase să se prefacă la fire, era mai degrabă șireată, dar încetul cu încetul uitase de sine și acum devenise alta. Avea un instinct al ascensiunii, pe care nu și-l cunoștea și, necunoscându-l, nu-l prăpădise. Nu împlinise douăzeci de ani, și nu puteam să-mi închipui ce-o să se întâmple cu ea mai departe, o să urce sau o să coboare. Deocamdată mi se părea mai presus de năzuințele mele, mă uitam la ea și mă luminam la față, nu-mi păsa că avea mâinile roșii și aspre, credeam că așa trebuie să fie o mână, că una mai frumoasă nici nu se

găsește, visam să fiu bolnav și ea să nu fie spălătoreasă, ci infirmieră, să-mi mângâie fruntea ca să mă aline, altă atingere nu îndrăzneam să-mi închipui.

M-am așezat și eu pe un scaun, lângă ușă, și am privit-o; lumina de la geam o bătea dintr-o parte, îi vedeam numai jumătate de față. Era ca la o eclipsă de soare, tocmai fusese una de curând, o urmărisem printr-o bucată de geam afumat cu chibritul. Știam că jumătatea cealaltă a feței exista acolo, cum exista și soarele în timpul eclipsei, și după un timp avea să iasă la lumină, nu putea să rămână veșnic în întuneric, fiindcă în Univers toate se mișcă. Însă până atunci aș fi vrut să intru și eu în umbră, să mă apropii pe furiș de fața ei nevăzută, nu pentru altceva decât ca să mă știu acolo. Peste zece minute a venit Odor și a aprins lumina; se întunecase pe negândite, cădea seara. Ne-am ridicat amândoi în picioare, eu și Tania; aveam o apăsare pe conștiință, parcă făcusem o faptă nepermisă dacă stătusem cu ea aproape pe întuneric. Și cum Tania își ținea ochii în pământ, ascunși sub părul căzut pe frunte, doborâtă de timiditate, mi s-a părut că și ea avea o apăsare pe suflet.

Avea într-adevăr o apăsare, dar cu totul alta decât a mea; eu nu existasem pentru ea în timpul cât așteptasem împreună, nici nu se uitase la mine, numai așa putusem să o privesc în voie; poate mă credea plecat, evaporat, trecut prin ziduri.

Odor nu s-a mirat să mă vadă acolo.

— V-am adus rufele, spuse Tania, cu o voce pierdută.

Altfel îmi vorbise mie, acum vocea se micșorase, se îndulcise ca un cântec.

Avea un tricou cenușiu, gros, de lână seină, plesnit între cot și umăr; mai înainte nu-l văzusem. Nici o clipa n-am socotit că ar fi o neglijență, făcea parte din ea însăși, un drum spre pielea ei roză care acum părea aurită, neverosimilă pe lângă roșeața mâinilor. Când sărise de pe scaun auzisem o pocnitură, îi plesnise și fusta, pe șoldul stâng, sau îi sărise o copcă. Era ceva minunat, parcă trupul ei tânăr se tot pregătea să facă explozie.

— Cât îți datorez? Întrebă Odor.

— Nimic, bâigui Tania și mai pierdută.

Obrazul îi ardea pâlpâind, ca jeraticul. Odor nu înțelegea, i se părea istovitor să trăiască la un loc cu oamenii, se pierdea printre aștri; îi cunoșteam privirea aceea albă și înghețată, ca piscurile înzăpezite. Când am citit cum au ajuns primii oameni pe Everest, în anul când se încorona Regina Elisabeta a Angliei, așa mi-am închipuit că se înfățișa cel mai înalt

pisc de pe fața pământului, ca privirea lui Odor, pierdută în altă lume. Oare își mai amintea el uneori cum îi spăla Medeea cămașa, sâmbătă seara?

— Le-am spălat de drag, mai zise Tania și parcă își dădea duhul.

Acum glasul ei pâlpâia ca o lumânărică, odată cu ultimul cuvânt, spus într-o șoaptă abia auzită, se stinse. Dar chiar să fi vorbit tare, Odor n-ar fi auzit-o, iar de-o auzea, el era ultimul dintr-un miliard și jumătate de oameni, populația de atunci a pământului, care să înțeleagă.

După ce Tania se duse, am observat că își uitase coșul. Am crezut că îl lăsase anume, ca să vină după el, a doua zi. Ca și când, așa cum era de pierdută, mai putea să gândească și să-și facă planuri!

— Pot să-ți pun rufele în dulap? L-am întrebat pe Odor. A încuviințat din cap, dar sunt sigur că fără să mă audă. Când am luat rufele din coș, am găsit între cămăși o garoafă mică, smălțată, albă cu pete roșii, ca sângele, o floare de câmp crescută în casă. Mi s-a înmuiat inima, mi-am adus aminte garofița pe care și-o prinsese Medeea în păr, într-o seară de primăvară, o podoabă săracă, dar atât de înmiresmată.

Floarea, într-un pahar cu apă, am pus-o pe biroul lui Odor; n-a văzut-o. S-o fi luat cu mine, n-ar fi făcut decât să mă amărască; Tania, la care mă gândisem fierbinte, deși fără prea mari năzuințe, acum era un vis pierdut pentru mine. Și ce vorbă minunată putuse ea să spună, le-am spălat de drag; n-am mai auzit-o niciodată la altcineva.

*

Dacă nu s-a băgat de seamă până acum, trebuie să spun că eu, cel care m-am arătat aici în toate chipurile, am devenit de mult personaj în carte, nu mă mai reprezint pe mine decât prea puțin, și doar în gânduri, nicidecum în fapte; altfel cum m-aș fi dat în vileag, cu atâta imprudență și uneori fără pudoare? Când nu sunt născocite, faptele au fost ale altora.

Nu știu dacă l-am pizmuit pe Odor sau dacă l-am urât. Nu; aveam pentru el atâta admirație, încât îi recunoșteam toate drepturile cu putință, lumea trebuia să îngenunche în fața lui și să-i sărute picioarele. Era atât de firesc să se îndrăgostească de el o fată, oricum ar fi fost ea, cam necioplită, poate nătângă, în care eu însă vedeam întruparea unei zeițe! Cât despre Tania, după câteva zile de zbucium, când am repudiat-o și am disprețuit-o, m-am pomenit gândindu-mă la ea mai fierbinte, fiindcă o știam înamorată și-o asemuiam cu Maria Magdalena, care s-a dus la Isus Cristos și-a îngenuncheat în fața lui, despletită. Îmi era necaz că Odor nu răspundea în nici un fel, nu putea să vadă, să înțeleagă, și iubirea ei rămânea neîmplinită.

Deși simțeam un cuțit rece în inimă la aceste gânduri, aș fi vrut ca el s-o ridice de la picioare și să-i primească ofranda. Parcă sufeream eu, și pentru unul, și pentru altul. M-am gândit iarăși la trecutul lui, la blestemul care îl ținuse departe de Medeea, când amândurora le-ar fi fost atât de bine împreună. Oare pedeapsa aceea nu era terminată? Mi-am adus aminte de Mita, țiitoarea lui Osman, birjarul, care se uita la el cu jind și nu aștepta decât să păcătuiască. Apoi de fetița oacheșă și frumoasă, ajunsă mai târziu actriță la teatrul de revistă; se juca în curtea unde își avea Osman casa și grajdul și îl urmărea pe Odor cu o privire aprinsă; nu era decât o copilă, dar destul de împlinită ca să iubească, și cu sângele ei fierbinte, cum s-a văzut când și-a dat drumul în viață, ar fi fost de ajuns ca Odor să întindă mâna. Odor n-a văzut-o, cum n-a văzut-o pe Mita; gelozia lui Osman era fără cauză. Mă uitam la el când își ținea lecția, stând nemișcat la catedră, cu ochii la cer, cu privirea albă, de gheață, din clipele lui inspirate. Părea un arhanghel, îi lipsea numai spada. Așa îi părea și Taniei, mi-a mărturisit într-o zi, înecată în lacrimi; în imaginea ei însă nu lipsea nici spada. Și plângea, plângea, cu capul pe umărul meu, iar lacrimile treceau prin haină până la piele, îmi dădeau o senzație sublimă și dezastruoasă.

Acum îl vedeam pe Odor cu alți ochi decât în copilărie, descopeream în el o făptură a lui Dumnezeu, blagoslovită cu toate darurile: nici o femeie, privindu-l, n-ar fi rămas cu inima nevătămată. Și-atunci, cu atâtea drepturi câte am socotit că avea în viață, cum de nu și-l lua tocmai pe primul dintre ele?

Pe Tania n-o mai văzusem, sigur că mai aveam o rană în mine, fără ură, îi doream numai binele. Mă feream să dau ochii cu ea, nu mai treceam pe la spălătorie, unde mai înainte îmi făceam drum tot timpul, să mă uit la fetele care ieșeau pe ușă învăluite în aburi, cu mânecile sumese și cu fustele suflecate chiar iarna; dogoreau atât de puternic, că pe unde treceau se topea zăpada. Dacă o vedeam pe Tania venind, cu coșul de rufe deasupra capului, mă ascundeam și așteptam să treacă, îmi țineam mâinile apăsate pe inimă. Durerea pe care mi-o trezea amintirea ei era tot mai slabă, dacă mă feream de ea mai departe, încetul cu încetul aș fi uitat-o.

Fusesem acasă în vacanța de Crăciun, două săptămâni stătusem mână în mână cu fata neprihănită, care purta o scufiță roșie și creștea, era tot mai frumoasă. Ne dădusem cu săniuța, ne rostogolisem, ne bătusem cu bulgări de zăpadă, ne fugărisem și iar stătusem mână în mână, în fața sobei cu ușa deschisă, până ce jeraticul începea să se stingă. Mama ei era văduvă, în

afară de fată nu mai avea pe nimeni, nu știu ce gânduri îi treceau prin minte, ce planuri putea să-și facă, eram abia un băiețandru, ce să aștepte de la mine? Dar nu mă privea cu ochi răi dacă veneam să-i iau fata și umblam cu ea ceasuri, nici dacă stăteam amândoi la gura sobei până cădea întunericul; dacă n-o strigam să aprindă lampa, ne-ar fi lăsat așa toată noaptea. Când veneam de pe drum morți de frig, cu obrajii roșii, ne dădea ceai fierbinte, cu atât de mult zahăr că rămânea netopit pe fundul ceștii. Și covrigi cu susan, încălziți la cuptor; era o desfătare să-i simți în mâinile înghețate. Ce-mi mai păsa mie atunci de necazurile lumii, care erau multe, scria în ziare, vorbeau oamenii: de radio abia se auzise. Iar am plecat la școală cu inima sfâșiată, iar am lăsat-o pe fată făcându-mi semne cu mina. Pe Tania o uitasem.

Într-o după-amiază m-am dus la Odor, lipsea două zile și mă rugase să-i fac puțină ordine în manuscrise; nu știu de ce ar fi fost nevoie, manuscrisele n-avea să le vadă nimeni, niciodată, și nici chiar el nu-și mai arunca privirea în ele. Singurul lor rost era să fie scrise; nu ca să devină un depozit de gândire, ci spre a îngădui gândurilor să se elibereze.

Abia venisem din vacanță, era într-o sâmbătă, mijlocul lui ianuarie, pe la patru după-amiază. Am găsit ușa deschisă, Odor n-o încuia cu cheia, cu atât mai puțin ar fi pus lacăt, belciugele existau încă, dar stăteau degeaba. E greu de înțeles cum se forma în mintea mea această asociație, desigur, pornind de la ideea zădărniciei; cu toată disproporția enormă, belciugele inutile îmi aminteau calea ferată ruginită, locomotiva de manevră lăsată în părăsire și concasorul uitat pe prundul gârlei, acolo unde fusese întreprinderea auriferă a domnului Alcibiade.

Începuse să se întunece, dar n-am aprins lumina, aveam ochii buni și nu-i cruțam, credeam că au să rămână așa toată viața, puteam să citesc și la lună, și la licărirea jeratecului din sobă; așa ne irosim toate ale noastre, iar pe urmă ne frângem mâinile. Stăteam în genunchi pe covor, în fața cufărului cu manuscrise, îi săltasem capacul și altceva nu mai puteam face, paralizasem, mi-era peste putință să înțeleg cum ajunsese un om să înnegrească atâta hârtie, punând acolo, rând după rând, pagină după pagină, nimic altceva decât gândurile sale, care nu sunt materie, s-o ții în mână, să-i masori dimensiunile și să-i cântărești greutatea, care nici măcar nu plutesc în aer, ca o substanță volatilă, invizibilă, dar existentă, ci n-au nici formă, nici durată, fiind doar o pulsație a ceva din noi, o celulă necunoscută, poate din creier, dar nu doar atâta, ceva venit din alte spații, unde sunt risipite, în număr nebănuit de nimeni, multiplicările noastre. Un om nu poate ajunge la

stadiul gândirii, îmi spuneam cu mintea mea de atunci, încă neformată, dar proaspătă și neobosită, fără cuprinderea întreagă a unui univers al cărui creator este el însuși. Cât rătăcise Odor în acest univers, altul decât cel cosmic, până să adune ceea ce se afla acum în două cufere cu manuscrise! An de an își băuse băutura și își mâncase mâncarea, își tocise îmbrăcămintea și prăpădise toate câte nu țin veșnic, își dusese traiul zilnic în văzul oamenilor, și nimeni nu putea să știe ce se uzase între timp din partea imaterială a ființei sale, prețul cărei energii consumate erau manuscrisele din aceste cufere. În fața unuia din ele stăteam îngenuncheat, și fiindcă nu puteam să răspund la întrebările de mai înainte, lăsam la o parte ideea gândirii cuprinsă în mii și mii de file și mă opream, fiindu-mi mai ușor a-l estima și a-l înțelege, la simplul efort fizic, mișcarea mâinii cu condeiul în mână, pentru a înnegri atâta hârtie. Poate cu energia aceasta s-ar fi construit o casă, cărămidă cu cărămidă, s-ar fi bătut tălpi la încălțămintea unei armate, s-ar fi tăiat cu fierăstrăul și s-ar fi despicat cu toporul lemnele dintr-o pădure întreagă. Iată ce nu știu zidarul, cizmarul și tăietorul de lemne.

Aici ajunsesem cu gândul, când am auzit o ciocănitură ușoară în ușă, atât de incertă și indecisă, încât nu părea vibrația lemnului, ci a unei materii vii, un scâncet. A intrat Tania, îmbrobodită cu un șal negru, care însă nu-i cuprindea părul de pe frunte, și când am văzut-o, cu obrazul înroșit că părea o flacără, atât de voinică, plină de sănătate și bolnavă de sfială, mi s-a aprins iar inima, mi s-au răcit mâinile, era frumoasă ca un măr domnesc, cine nu înțelege, să afle că nimic nu poate fi mai frumos ca un măr domnesc, într-o seară de iarnă, un măr roșu, rumen și lucios, plin de arome dulci și de sucuri acrișoare. Chiar mirosea a mere parfumate, a adus cu ea un aer curat și rece. M-a întrebat când se întoarce domnul profesor, fără să-și poată ascunde dezamăgirea. Nu venise cu rufe, după cât era de speriată și descumpănită se vedea că nu avea un motiv temeinic, fusese o îndrăzneală pe care o plătea din greu, o suferință. Avea o boccea, o încurca, nu știa unde s-o pună. I-am spus că domnul profesor era plecat la București, lipsea trei zile, se întorcea abia marți seara. Până atunci se uitase numai în pământ, abia îmi aruncase o privire când intrase pe ușă. Vorbele mele parcă au izbit-o în inimă, a ridicat capul tresărind, și s-a uitat la mine cu ochii mari, împietriți, a implorare. Până atunci îi văzusem ochii tot în fugă, erau de un negru adânc, mă fascinau și-mi făceau frică; în fiecare iris lucea o luminiță, ca un bob de gheață. Respira repede, cu gura întredeschisă, parcă îi lipsea

aerul; așa am putut să-i văd buzele, pline, roșii, robuste, repetând carnația ei sănătoasă. Dinții n-au putut să-mi dau seama cum erau, doar că străluceau în penumbră, vestindu-se la fel de sănătoși ca întreaga ei făptură.

— Am adus astea, spuse, apropiindu-se cu bocceaua de masă. Ești frate cu el?

— Nu, sunt prieten.

Mi-a aruncat o privire nedumerită. Cum puteam, școlar și la anii mei, să fiu prieten cu un om mare, un om mai presus de toți oamenii?

— Dar are un frate. El unde-i?

— Nu se au tocmai bine. Vine rar pe aici.

Iarăși mi-a aruncat o privire mirată; îi era greu să înțeleagă. A început să desfacă bocceaua, nedecisă, uitându-se din când în când la mine, întrebătoare. A scos, pe rând, o găină friptă, învelită în pânză albă, un cozonac și o sticlă de vin înfundat, probabil de calitate bună, judecând după eticheta aurită. Dar vinul nu salva nimic din ofranda ei care mi se părea vulgară în raport cu Odor, cu viața lui abstractă, cu manuscrisele din cele două cufere. Am greșit adesea judecând pe alții după mine, punându-i sub un numitor comun cu al meu, o eroare gravă, prin ea se știrbește ideea de personalitate omenească. Dacă m-aș fi gândit mai bine, dacă aș fi încercat să-mi închipui ce era în sufletul acestei fete, gestul ei, respins mai înainte, mi s-ar fi părut simbolic, o dăruire, materializată prin ceea ce credea ea că poate să bucure mai mult pe un om singur, într-o sâmbătă seara. Propria ei ființă, de mult dăruită, era, în mintea sa, neinteresantă pe lângă aceste trei lucruri, agonisite probabil cu trudă. Am înțeles, rușinându-mă, când am văzut-o că plânge. Nu s-a mai ferit de mine, era la capătul puterilor și eu deveneam dintr-o dată un sprijin, un suflet căruia să i se alăture, cum fac oamenii, la deznădejde, fără să se uite cui se încredințează, fiindcă nu-i timp de alegere. Stătea lângă masă, așa cum venise, îmbrobodită, căutând cum să așeze mai bine cele trei lucruri, mișcându-și de la unul la altul mâinile butucănoase și roșii.

Nu se mai ferea, se uita la mine de-a dreptul, cu ochii ei negri, din care curgeau lacrimi, iar eu mă miram că nu erau și lacrimile tot negre. Se duceau la vale, se pierdeau în broboadă. Nici nu mi-am dat seama când a început să vorbească, i-am auzit glasul de la jumătatea unei fraze:

— …Eu am făcut coca, de drag am făcut-o, am frământat-o cu mâinile mele, de drag, am vegheat-o, să dospească, am copt-o. Găina eu am prins-o din bătătură, am ales-o pe cea mai frumoasă, eu i-am tăiat gâtul, cu mâinile

mele, n-am căutat un om, am zis să fie totul făcut de mine. Eu am opărit-o, am jumulit-o și-am fript-o, am potrivit focul s-o rumenească. Vinul l-am luat de la oraș, am mers din prăvălie în prăvălie, am întrebat care este vinul cel mai bun, eu de unde să știu? M-am uitat la sticlă și doar că n-am mângâiat-o, pe urmă am pus-o în sân, să stea lângă inimă. De drag am făcut toate… Și-acum, ce se alege de ele și de mine? Dacă mă prinde noaptea pe drum, mă mănâncă lupii până acasă; am de mers peste trei dealuri și sunt înghețată, mi-a intrat frigul în oase.

Mi-era milă, am văzut-o că tremură, am dus-o lângă calorifer, care tocmai scotea pocnete venite pe țeava și începea să împrăștie căldură. A mers supusă, s-a așezat pe jos, rezemată cu spatele de fierul fierbinte. Nu contenea să plângă, dar acum părea mai împăcată și o clipă am văzut pe fața ei chiar un zâmbet, născut din ceea ce spunea, în cuvinte încărcate de adorație:

— El este pentru mine ca un arhanghel, Sfântul Mihail, cu spadă, și Sfântul Gheorghe, cu suliță, așa îl visez noaptea, așa îl văd ziua, e icoana mea, o am în față tot timpul.

Până atunci își arătase durerea domol, aproape în șoaptă, cu un glas monoton, dar cântat, ca o litanie. Mi se părea că încet-încet o să se liniștească și o să plece, mi-era grijă doar să n-o mănânce lupii pe drum, cum spusese. Când, deodată, izbucni în hohote, mă trase jos, lângă ea, se lipi cu disperare de mine, își lăsă capul pe umărul meu și mă scaldă în lacrimi.

— Dacă ai și tu un suflet de om, ajută-mă și spune-mi ce să fac ca să-mi treacă? Altfel nu mai pot să trăiesc, mă arunc în fântână. Că n-am visat multe, doar să mă lase în genunchi lângă el și să-i sărut picioarele. Dar el nu mă vrea, nici nu se uită la mine.

Durerea ei era învăluită în căldura caloriferului care dogorea tot mai puternic, începea și ea să dogorească, își smulse basmaua, udă de lacrimi cum era și haina mea la umăr. I-am spus, nu ca s-o mângâi, ci ca să știe:

— De când îl cunosc, nu s-a uitat niciodată la o fată.

— N-a avut nevastă?

— Nu.

— E legat de farmece?

— Nu, e altceva, trebuie să-și scrie toate gândurile, și are un termen.

— Ce gânduri?

Nu putea înțelege, nedumerirea a făcut să ridice capul de pe umărul meu, privindu-mă mirată; avea fața udă, dar nu mai plângea. S-a șters cu broboada, și-a descheiat scurteica de vulpe și s-a văzut că dedesubt nu mai purta tricoul de lână seină, ci o bluză albă. Am încercat să-i explic, ceva ce ar fi trebuit să-mi explic mai întâi mie; nu era simplu, dar poate că vorbele mele măcar se apropiau de un adevăr care n-avea să se dezvăluie niciodată în întregime.

— Trebuie să știi că el nu este un om ca toți oamenii, și nu trăiește decât cu trupul între noi, restul e mai aproape de cer decât de pământul pe care calcă. Legătura lui cu oamenii nu înseamnă nici faptele, nici vorbele noastre obișnuite…

Era inutil să merg mai departe, oricât m-aș fi străduit să aleg între două din cuvintele cele mai simple, tot nu le-ar fi putut înțelege. Mă privi năucă.

— Uite cum e el, am reluat, găsind în sfârșit calea elementară a explicației, singura care credeam că ar trezi un răsunet în gândirea ei. Dacă n-ar fi foamea, cunoscută de orice ființă vie, el ar socoti că e inutil să mănânce și ar muri fără să sufere.

— Păi nu se întâmplă la fel cu toți oamenii?

— Nu! Chiar dacă nu ar simți niciodată foamea, oamenii ar continua să mănânce, la orele obișnuite de masă, ar mânca pe săturate, știind că altfel n-ar putea să trăiască. El ar muri, crede-mă, e tot ce pot să-ți spun. Fiindcă e mai presus de materie, mai presus și de bucurie, și de durere.

— Și altă foame nu-i în el, ca în toți oamenii?

Acum avea o privire vulgară care repede, ca dintr-o scânteie, a devenit deșucheată.

— Ia pune mâna ici!

Mi-a lua mâna și mi-a băgat-o în despicătura bluzei, făcând să pocnească nasturii. Am dat de un sân mare și greu ca piatra. Și-a lepădat scurteica, dintr-o smucitură; mișcarea, bruscă, a făcut să pocnească o copcă, la fustă. S-a răsucit, au sărit cât colo toate copcile.

— Ia pune mâna colea!

Mi-a dus mâna la vale, pe sub betelia fustei, desfăcută, care nu mai era o piedică. Nu stătea înghețată, se unduia fără împotrivire, dar a prins-o plânsul; plângea de uda covorul, cum udase umărul hainei mele. Mai târziu am înțeles că își plângea așteptările și speranțele, irosite pe un băiețandru ca mine. Atunci nu aveam de unde să știu, mi-am închipuit că așa se întâmplă

cu toate femeile, și nu doar la început, ci totdeauna, până la ultima lor zi de dragoste, fără plânset nici nu se poate.

Capitolul 18

Istoria cartofului în istoria vremii. Prevestirile domnului Pretoreanu, adeverite cu precizie, din nefericire: Hitler, războiul. Ignoranța și lipsa de prevedere a oamenilor politici. Sfârșitul lui august 1939, Jordie calcă în străchini la „Carul cu Bere". Întoarcere la Mustafa Kemal Pașa, supranumit Ataturk, părintele tuturor turcilor. O metodă de a avea cartofi pe săturate. Darul cartofului de a dezvălui destinul oamenilor

Între multe ce-am aflat de la domnul Pretoreanu a fost ceva care, atunci, mi s-a părut caraghios și m-am mirat că el îi dăduse importanță: monumentul cartofului. Chiar așa, un monument inaugurat de curând, într-un oraș din Germania.

Sala de conferințe avea o mie de locuri; opt sute le ocupam noi, școlarii, celelalte rămâneau pentru invitații de vază. Erau mulți, toți cu nume mari, mă uitam la ei și nu-mi venea a crede că existau aievea, mai înainte îi socoteam simboluri, iar după ce plecau își reluau forma abstractă, nu puteam să-i mai văd decât cu închipuirea. Nici astăzi, când au murit bună parte dintre ei, lăsând în urmă doar numele și câte o statuie, nu mă încumet să-i judec ca pe niște oameni, căci sclipesc într-un eter al lor, pentru mine inabordabil. Mai ușor îmi este să mă opresc la cei legați de o faptă lumească, o intrigă care mi-a trezit curiozitatea și a făcut din ei personaje epice, fie și de mâna a doua. Bunăoară Prințul Barbu Știrbei, viitor prim-ministru într-un guvern de șaisprezece zile; cine mai știe? M-am uitat la el cu o curiozitate aprinsă, multă lume socotea că ar fi, se spunea pe șoptite, tatăl Principesei Ileana; pe atunci nu puteam crede, pentru mine Reginele rămâneau caste, ca Penelopa, nici nu vroiam să ascult ce se spunea despre Maria Tereza, ca să nu mă duc cu gândul în urmă până la Mesalina. Alt personaj epic era mitropolitul, mai târziu patriarh, Miron Cristea, cu gura roșie, pofticioasă; părea că mereu mușcă din ea câte o bucățică, să simtă măcar așa gustul cărnii, în zilele de iahnie. Dar lasă că iahniile lui știu eu cât erau de grase și de îndulcite! Ar mai fi și alții, numai că nu despre ei vreau să vorbesc, ci despre domnul Pretoreanu.

Să fi fost de zece ori mai mare, cu zece mii de locuri, sala de conferințe nu i-ar fi cuprins pe toți care vroiau să-l asculte. El, unul, ar fi făcut-o să intre în ea o armată, îi plăcea să vorbească mulțimilor, dar amplificarea cu microfoane și difuzoare nu avea răspândire, nu l-ar fi auzit decât cei din primele rânduri.

În anii când îmi începeam școala, se inaugura monumentul cartofului, care mi-a stârnit râsul; fiindcă n-aveam minte. Era o prismă de piatră, de statura omului, destul de cuviincioasă, și o placă de bronz, pe una din fețe, cuprindea o inscripție cu litere gotice: „În acest loc s-au făcut, în anul 1748, primele încercări de aclimatizare a cartofului”. În jurul monumentului creșteau tufe uriașe de cartofi, mai înalte de un metru, ceea ce dovedea că aclimatizarea reușise cu prisosință. Primul cartof fusese adus din America. Priindu-i atât de bine pe pământul Germaniei, el a devenit hrană națională.

În anii aceia, în Germania era sărăcie și neliniște. Domnul Pretoreanu ne-a prevenit că în cincisprezece ani fostul imperiu, lipsit de orice colonie după Conferința de pace, va porni război împotriva întregii omeniri, pentru spațiul vital, cuvânt pe care îl auzeam prima oară și cred că nu doar eu, ci toată lumea. Nu știu câți au înțeles și au reținut această expresie, devenită nu prea târziu spaima Europei. Dintre noi toți a înțeles-o numai Trandafil, care a rămas pe gânduri; fiindcă avea simț politic.

Când Hitler a intrat în Polonia, la 1 septembrie 1939, și a început războiul, mi-am adus aminte de spusele domnului Pretoreanu, am numărat pe degete și am văzut că erau exact cincisprezece ani, cum ne prevestise. Dar el ne prevestise nu doar atâta, ci tot procesul care avea să înceapă după venirea lui Hitler la putere, teroarea, înarmarea, anșlusul, rapturile, dezmembrarea Cehoslovaciei și cele ce au urmat, cum le-am trăit toți contemporanii. La 31 august 1939, seara, îmi terminam de scris articolașul despre un nefericit care se aruncase de la etaj, peste drum de casa unde locuiam pe atunci, și zăcuse pe trotuar, învelit cu jurnale, până după-amiază, când se învrednicise să vină procurorul. Și unde? În centrul orașului, primul din țară. Tocmai îl mustram pe procuror, când s-a deschis ușa și l-am văzut pe Jordie, înconjurat de vreo zece inși, oameni din redacție, căci îi plăcea să aibă suită. Firește că nu putea să lipsească dintre ei Jak Musiu, cu pălărie tare, nouă-nouță, o pacoste pe căldură, curgea apa de sub ea ca de la streașină.

— Mai ai mult? m-a întrebat Jordie cu un ochi între ochii mei, cu altul la hârtia proastă, de rotativă, pe care îmi scriam articolașul și care tot îmi agăța

penița.

Mai aveam de făcut încheierea, o frază.

— Fă-o repede și hai cu noi, la „Carul cu bere!”

Am scris: „…puteați să vă grăbiți puțin, domnule procuror, doar omul nu moare în fiecare zi, ce naiba!”

În berărie, așezați în jurul unei mese mari, rotunde, de stejar gros, ca la München, am băut bere, din halbă, și am mâncat crenvurști cu hrean; cine-ți mai dă hrean astăzi? A dispărut ca și lintea, cu totul necunoscută generațiilor tinere. Puțin mai târziu a venit și Proserpina, în rochie de olandă albă, cu volane roz și albastre, ca fetițele; se înțelege cum se potrivea cu nasul ei enorm și cu statura atletică. Ne-am ridicat cu toții în picioare, în afară de Jak Musiu, nu mai avea vlagă, se topea de căldură. Jordie i-a sărutat mâna Proserpinei la încheietură, i-a ajutat să se așeze, i-a tras un pumn între umeri, gestul lui de tandrețe, apoi s-a uitat la noi, pe rând sau la toți deodată, cu ochii șpanchii, deviați în două planuri, de nu mai știai în câte direcții se îndreaptă și ce câmp vizual pot cuprinde.

— Ce-mi stați așa, ca la înmormântare? ne-a mustrat, jovial, sigur pe sine, ca omul care-și cunoștea puterile și nu se înșela niciodată.

Eram într-adevăr speriați, și cum să nu fim, dacă toată Europa tremura de frică? Ultimele telegrame venite la redacție nu lăsau nici o speranță cui știa să le citească. Cum aș putea spune că Jordie nu făcea parte dintre aceștia? Dar iată opinia lui, pe care și-a exprimat-o cu glas tare, lovind cu halba în masă:

— Ascultați-mă pe mine și fiți liniștiți cu războiul! Nici gând să înceapă! Dacă o fi altfel, să-mi spuneți „cuțu”!

Abia acum s-a ivit prilejul să-i spun „cuțu”, chiar dacă nu mai are cum să audă. La miezul nopții, tancurile germane au intrat în Polonia. Și cum să nu-ți dai cu pumnii în cap și să nu-i blestemi post-mortem pe Daladier și pe Chamberlain, astăzi, când cineva a spus că erau tancurile capturate de la cehoslovaci, puternicele lor divizii blindate. De ce să nu cred? De existat, se știa că există! De intrat în pământ nu puteau să intre! Fără sfaturile imperative ale arbitrilor, primii miniștri ai Angliei și ai Franței, întruniți la München, patria berii, Cehoslovacia ar fi făcut front în fața lui Hitler și poate fața pământului nostru ar fi arătat altfel.

În anul când se inaugura monumentul cartofului, caracteristic pentru Germania, tocmai eșuase „Putsch”-ul de la München, ne informa domnul

Pretoreanu. Hitler voise să pună mâna pe putere, cu forța, și acum zăcea la închisoare.

— Cine-i Hitler? întrebă o persoană din primul rând, aplecându-se la urechea vecinului.

Acesta ridică din umeri; la fel făcu și vecinul din partea cealaltă. Nu le spun numele, nimeni nu m-ar crede, erau oameni politici. Te pomenești că or fi și astăzi unii care nu știu, nu m-ar mira, ei barem ar avea o scuză, nu erau născuți la vremea aceea sau erau născuți prea de mult și acum nu mai țin minte. Gândul mi-a fugit de la Hitler, l-am lăsat pe domnul Pretoreanu să vorbească, mi s-a făcut o poftă bolnavă de cartofi prăjiți sau oricum altfel, copți în cuptor, care îți încălzesc mâinile iarna, sau fierți, cu unt și smântână, sau gratinați, cu brânză desărată; visam și îmi creștea pofta, îmi era gura plină de apă. Dar degeaba, știam că orice aș face, de-aș ridica eu însumi un monument cartofului, în locul cel mai frumos, lângă statuia domnului Pretoreanu, nimeni n-o să-mi dea atâția cartofi câți simțeam nevoia, și n-am să mă satur decât atunci când am să-i pot avea cu puterile mele: să fiu bogat, să-i cumpăr cu sacul, sau să-i cultiv eu însumi, să sap pământul, să-i semăn, să-i veghez, să-i plivesc, să-i ud (pe atunci nu apăruse gândacul de Colorado), și toamna, când or fi gata, să-i dezgrop cu mâinile, nu cu sapa, să-i simt în palme, să-i mângâi ca pe niște ființe însuflețite și voluptuoase. Ce-mi păsa mie de Hitler? Atunci mi-a venit o idee care m-a uimit pe mine însumi, am avut o tresărire, am început s-o judec și s-o amplific, am întors-o pe o parte și pe alta, și până la sfârșitul conferinței toate erau limpezite: știam cum să fac rost de cartofi pe săturate.

Adolf Hitler era un zugrav din Austria; primul război mondial îl făcuse în armata germană, cu gradul de caporal, adevărat, nu cum i se spunea, cu simpatie, generalului Napoleon Bonaparte. Ce mă izbea la el, avea o mutră de câine isteric, în fotografii nu se vedea bine, poza cum pozează toți oamenii în fața aparatului fotografic, își lua un aer impozant sau zâmbea, după cum era cazul. Asemenea documente ale vremii vor da deci o imagine falsă. Există filme, atât că nu le poate vedea toată lumea, sunt proiectate tot mai rar și poate cu timpul au să se descompună în arhive. Filmul da, poate fi luat ca martor, îl înfățișa în mișcare, răcnind, amenințând cu pumnii, înfierbântându-se până pierdea măsura, nu mai putea să-și controleze mimica, după cum nu-și mai controla cuvintele.

Am văzut multe asemenea filme și le țin minte, sunt documentat până în măduva oaselor, l-aș putea descrie pe multe pagini, socotesc însă că n-aș

adăuga mare lucru la ceea ce se înțelege numindu-l câine isteric. Nu spun așa în batjocură, nu-mi iau vorbele în glumă, ci le judec cu deplină răspundere. Acum Hitler stătea la închisoare, nimeni nu se mai temea de el, nici cei care se temuseră odată. Într-adevăr, era un om dezarmat și nici nu apucase să-și dea arama pe față. Atunci, pe ce se bizuia domnul Pretoreanu când afirma că în nouă ani el va fi stăpânul Germaniei, va băga spaima în popoarele Europei, iar în cincisprezece ani le va trece prin foc și sabie? Probabil avea mai multe informații decât oamenii politici, auditorii lui sceptici, dar mai important este că le lua în serios pe toate, chiar pe cele incredibile, care altora le stârneau râsul. Atât însă tot n-ar fi fost de ajuns ca să ducă la o viziune precisă, confirmată sub ochii noștri; într-adevăr, Hitler a pus mâna pe putere la termenul dat de domnul Pretoreanu, așa cum am auzit cu urechile mele. Era prima lui conferință pe care o ascultam, la 28 iunie 1924, un an după ce se inaugurase monumentul cartofului, un an după „Putsch”-ul de la München. Nici o informație și nici o deducție n-ar fi fost suficiente, singura explicație a acestor clarviziuni este o intuiție absolută, care devenea supra-rațiune. Nimeni din ascultătorii lui n-a vrut să creadă. Și dacă domnul Pretoreanu s-ar fi adresat întregii Europe, prin radio, care avea din ce în ce mai multă răspândire, cine ar fi crezut? Oamenii n-au vrut să creadă nici când au avut planul lui Hitler în mână, scris de el la închisoare, negru pe alb, în cartea care s-a numit Mein Kampf și mai târziu a devenit Biblie în Germania, cine n-o avea în casă era păgân, dar câți îndrăzneau să n-o aibă? Tinerilor căsătoriți li se înmâna ca dar de nuntă. Oricine a dorit a putut s-o citească; și Daladier, și Chamberlain.

Am mai ascultat și alte expuneri ale domnului Pretoreanu, ultima în 1930, când terminam școala. Atunci ne-a vorbit mai mult de regele Carol, care se întorsese din pribegie, însă nu l-a uitat nici pe Hitler, mai avea trei ani până să ia puterea, lumea începea să fie îngrijorată, se vorbea de teroarea dezlănțuită asupra Germaniei, de batalioanele de asalt, de cămășile brune; erau schingiuieli și măceluri, însoțite de parăzi gigantice, sub fâlfâitul drapelelor roșii cu zvastică neagră. Cât de sus puteau să ridice piciorul la defilare batalioanele de asalt, mi s-a părut că depășea posibilitățile anatomiei umane. Să fi încercat și eu, din curiozitate, punând pe altcineva să-mi ridice piciorul, că singur n-aș fi fost în stare, ori cădeam pe spate, ori mi se fractura colul femurului. Mai târziu, după ce Hitler luase puterea, Mussolini a trimis la Berlin o delegație de cămăși negre să învețe de la cămășile brune pasul de defilare; i-am văzut la lecție, într-o fotografie

din Marianne, o revistă care apărea atunci în Franța și astăzi e dispărută. Nu știu motivul, o fi trecut de partea colaboraționiștilor. Pe atunci însă nu-i era frică de Hitler, îl arăta în fel și chipuri, am să amintesc doar unul din ele, un fotomontaj făcut pe „Lecția de anatomie”. Subiectul întins pe masă este Europa, iar profesorul care își ține lecția arătând cu bagheta burta dezgolită are capul lui Hitler, dintr-o fotografie aranjată atât de dibaci, că înnăditura nu se cunoaște, îți vine să crezi că totul este autentic, că Rembrandt a trăit în zilele noastre. Iar învățăceii care înconjoară masa și ascultă cu smerenie au, la fel de bine lipite, capetele conducătorilor de atunci ai țărilor europene; nu-i țin minte pe toți și nu vreau să fac o eroare, sunt sigur de Mussolini, mai puțin de Franco, neîndoios erau Daladier și Chamberlain, îi pomenesc a treia oară și sper să nu mai am altă ocazie, cel puțin deocamdată. Apoi colonelul Beck, al Poloniei, și Beneș, al Cehoslovaciei. Printre alții, și mai la coadă, era Regele Carol al nostru, cu o figură nevinovată. Nu știu dacă înaintea acestei lecții de anatomie, sau după ea, Regele fusese în vizită la Hitler. Azi toți participanții sunt morți, supraviețuiește numai Europa, pe trupul căreia s-a făcut lecția. În afară de doi, ceilalți au murit de moarte bună. Pe Mussolini l-au împușcat la marginea drumului, apoi l-au spânzurat cu capul în jos, undeva la Milano. Hitler a băut otravă, cianură de potasiu. Mai târziu s-a spus că n-a fost așa, s-ar fi împușcat cu revolverul; este mai bărbătește.

Un an după ce el venise la putere, domnul Pretoreanu, care îi prevăzuse atât de clar ascensiunea, iar în 1939 avea să-i prevadă fără greș și sfârșitul, a mers la Berlin și i-a făcut o vizită, cu mult înaintea Regelui Carol și în circumstanțe mai favorabile. Stau și mă gândesc bine în urmă, la prelegerea lui începută cu monumentul cartofului, când, în continuare, am auzit prima oară despre noțiunea de „spațiu vital”, despre terorism și dictatură, cuvinte necunoscute multor oameni, nu doar mie. Ce se înțelegea din expunerea lui? Era el, atunci, împotriva sau pentru Hitler? Deoarece ar fi greu să-mi dau seama, e mai bine să-mi amintesc convorbirea cu Jordie: „Și cu cine mergem, cu ăia, sau cu ăilalți?” îl întrebase acesta din urmă. Iar el răspunsese făcând cu mâna un gest ambiguu: „După cum o fi cazul”.

Dacă în ceea ce-l privește pe Hitler nu mi-am dat seama ce sentimente avea domnul Pretoreanu pentru el, apoi nu mă îndoiesc câtuși de puțin de admirația pe care o purta generalului Mustafa Kemal Pașa, președintele Turciei. Ne-a vorbit despre el fără să precupețească laudele, ceea ce cred că nici astăzi n-ar atrage vreo dezaprobare. Nu ascund că am ascultat cu gura

căscată; chiar dacă auzisem în timpul războiului de Galipoli, locul unde englezii au încercat să debarce ca să pună mâna pe Dardanele, pentru mine istoria Turciei rămăsese la sultani, la turbane, seraiuri, iașmakuri și narghilele. Figura lui Kemal Pașa mi se părea legendară, cum de se putuse naște un asemenea erou, viteaz și înțelept, pe un pământ unde auzeam tot timpul că ar domni delăsarea și corupția? Eram atent, nu pierdeam nici un cuvânt, vroiam să aflu, dar între timp gândul îmi fugea la planul meu cu cartofii. Am avut de așteptat vreo doi ani până să-l pun în practică, îmi trebuia un colaborator bun de gură și cu imaginație; nu l-am găsit repede, am căutat în stânga și-n dreapta, am încercat cu unul și cu altul, nu m-au luat în serios, n-aveam putere de convingere, poate nici destulă hotărâre ca să câștig încrederea cuiva și să-l atrag într-o treabă care părea neserioasă. Dar ce roade a dat când i-a venit timpul, a depășit orice închipuire!

Peste tot ce-am învățat până atunci, se suprapune imaginea unui cartof gigantic. E adevărat că n-a izbutit să șteargă nimic din mintea mea; deși bine conturat, avea transparență, și apoi faptele oamenilor erau prea puternice, n-ar fi putut să le înăbușe. Cum nu l-a înăbușit pe Kemal Pașa, a cărui figură mi-a rămas în memorie, viguroasă și severă. În schimb, Mussolini, dacă venea vorba de el, îmi apărea în ochi cu trunchiul ca un cartof gros, îmbrăcat în cămașă neagră, și cu capul ca un cartof fălcos, curățat de coajă în creștet, ca să semene și mai bine cu modelul, care avea țeasta rasă. Picioarele nu se vedeau după parapetul balconului de unde vorbea mulțimii, dar ce-ar fi putut să fie, dacă nu doi cartofi lunguieți, îmbrăcați în pantaloni bufanți, ca bergsalierii, și băgați pe jumătate în cizme?

Turcia era pe ducă după ce pierduse războiul și își sleise vistieria, când, în 1923, toamna, Kemal Pașa a năvălit în istorie ca vijelia, a fost o rostogolire de aer proaspăt și țara s-a înzdrăvenit de azi pe mâine. Curând i s-a dat numele Ataturk, sper că nu și l-a luat singur. Dar, oricum, nu-mi sună bine la ureche, ar fi trebuit să-l refuze, căci în românește cuvântul înseamnă „tatăl tuturor turcilor”; nu se cuvine, amintește moravurile de pe vremea sultanilor, pe care Kemal Pașa le-a înăbușit fără milă. Se spunea că a mai tăiat și capete, pare-se că altfel n-ar fi fost cu putință. În 1922, îl detronase pe sultan și-l izgonise din țară, apoi se descotorosise de trupele grecești și engleze. În anul următor proclamase republica, și poporul îl alesese președinte; nu venise cu anasâna, așa spune istoria vremii, nedezmințită nici în vremurile de astăzi; era timp să se revizuiască, dacă ar

fi fost motive. E drept că Ataturk s-a purtat dur, ca toți oamenii care vor să facă o treabă până la capăt, altfel i-ar fi mâncat câinii din traistă. Desființase prin lege portul islamic și nu-i cruța pe nesupuși; cum vedea un fes pe stradă, cum îl dădea jos, odată cu capul. Probabil erau numai vorbe; oamenii cu adevărat informați n-au pomenit de una ca asta. Ca Turcia să fie scoasă din amorțire și să fie pusă în rând cu țările europene, trebuia să se facă reforme; printre ele intra și interzicerea fesului. Unii istorici mai blajini spun că nici n-a fost o interzicere în adevăratul înțeles al cuvântului, ci doar s-a suprimat obligativitatea; habotnicii puteau să-l păstreze mai departe. La fel, femeile habotnice puteau să-și păstreze vălul pe față, iașmacul. Eu, când am fost în Turcia, în al patrulea an de domnie a lui Kemal Pașa, n-am văzut pe stradă nici fesuri, nici iașmacuri. Socotesc demn de amintit că tot el a suprimat califatele, școlile coranice și tribunalele religioase, adică exact ceea ce astăzi, după aproape șaizeci de ani, când oamenii zboară în Cosmos și au debarcat pe Lună, alte țări încearcă să reînvie, într-un nou spirit habotnic; poate e legea pendulei, care se tot balansează între două extreme, și se va balansa mult, cu amplitudine tot mai scăzută, miliarde de veacuri, până să se oprească la mijloc.

Colaboratorul meu, găsit cu întârziere, n-a fost altul decât Comșa, nemuritorul. Atunci, la început, când mi-a venit ideea, nu-l cunoșteam bine și nici n-aș fi îndrăznit să-i vorbesc, era mult mai mare decât mine, ne despărțeau patru clase. Cum rămânea repetent an de an, mă apropiam încet de el, nu mai trebuia mult să-l ajung din urmă, și între timp aflasem multe despre isprăvile lui, îi purtam simpatie. I-am spus planul, l-a ascultat cu atenție. „Strașnic!” a exclamat la urmă, pocnind din degete. Eu niciodată n-am putut să pocnesc din degete la fel de puternic. Astfel s-a asociat cu mine și nici măcar nu-i plăceau cartofii, mi-a cedat de la început partea lui în viitoarea afacere. Așa era Comșa, de aceea nu-l uit, gata să se înhame la o treabă fără să-l intereseze câștigul, cum a fost când am făcut împreună instalația de telegrafie fără fir, devenită un eșec lamentabil. Așa era el, fire generoasă. Apoi, altul mai bun de gură nu putea fi, imaginația nu-i lipsea, iar pe deasupra avea darul de a crede cu convingere în ceea ce născocea el însuși numai cu o clipă mai înainte; toate porneau de la desăvârșita lui capacitate de dăruire.

Margareta, șefa spălătoreasă, ghicea în cafea cui îi ciocănea în ușă; nu lua plată, era bucuroasă de oaspeți. Țigăncile cu șatra în luncă, de unde

veneau și urcau dealul pe furiș, rămânând ascunse în marginea pădurii și făcând semne, să atragă pe câte unii, ghiceau în ghioc sau în cărți, ce puteau să vadă în ele nu înțeleg, erau șterse și slinoase, moștenite din generație în generație; drept plată luau doi lei sau un pachet de mahorcă. La oraș știam ghicitoare cu firmă, o tăblie pusă pe un stâlp, mai înalt decât poarta, să se vadă din stradă; pe tăblie erau lipite trei cărți de joc, de obicei rigi de caro. În ziare apăreau anunțuri cu cărturărese vestite, dădeau năvală femeile nenorocoase, înșelate, abandonate, și toate plecau de acolo cu speranțele renăscute. Unele ghicitoare citeau în palmă, mergeau pe linia vieții, a norocului, a dragostei, din nimic făceau o poveste. Se mai ghicea și în bobi, am auzit, dar n-am văzut niciodată: „Patruzeci și doi de bobi, patruzeci și doi de frați, bine stați, bine să dați! …”

Despre cartof sunt sigur că n-a auzit nimeni, e născocirea mea, mi-a venit în minte la conferința domnului Pretoreanu. Comșa lua cartoful în mână, îl răsucea, îl privea întrebător de aproape, de departe, medita, apoi începea să turuie din gură, luminat la față. Forma cartofului, culoarea, ochișorii din care dau colții, zbârciturile, petele și mai ales ceea ce nu putea să vadă, toate erau motive de inspirație. Eu n-aș fi fost în stare să-mi imaginez atâtea, nici să vorbesc cu atâta convingere; aveam doar rolul să fac propagandă, îndată a început să plouă cu cartofi, se găseau printre noi mulți care vroiau să-și afle viitorul, cel mai adesea dacă o să-i scoată la lecție a doua zi și ce-o să-i întrebe. Chiar dacă greșea de nouă ori și nimerea o singură dată, mai multă fierbere stârnea izbânda decât nereușitele, care nici nu mai contau, rămâneau în umbră. Câte unii, mai ales la început, se îndoiau, nu de harul lui Comșa, ci de posibilitățile cartofului; ce legătură putea să fie între o legumă vulgară, crescută în pământ, lipsită de lumina soarelui și de influența aștrilor, și un om care o lua din grămadă, la întâmplare, fără să aibă un mijloc de a o alege pe cea predestinată? Datoria mea era să împrăștii îndoiala: păi tocmai faptul că a pus mâna pe un anumit cartof și nu pe cel de alături e o dovadă de comunicație, în cartof există un fluid și el se exteriorizează numai când are aceeași lungime de undă cu fluidul nostru; atunci ne cheamă, pe urmă începe să vorbească, dar numai cui îi înțelege limbajul. Comșa era dăruit cu harul acesta, și dacă se pornea să reproducă spusele cartofului, ajungea până la facerea lumii, trebuia să-l trag de mânecă. Și iarăși, dacă din cele ce debita, încălecându-le unele peste altele, înfierbântat, inspirat, se potrivea numai una din zece, era de-ajuns să câștige încrederea și să-i crească faima. Însă era normal, după o regulă

elementară a probabilității, să se potrivească mai mult decât o vorbă din zece, două, trei, cinci, șapte și nouă. Așa se naște renumele.

De unde luau cartofii clienții noștri nu mă interesează, de la bucătar, de la magazioner, treaba lor ce dădeau în schimb, și nu putea să se observe la inspecție, la inventar cum se spune astăzi. Oricât de mulți ar fi fost ei pentru mine, cartofii, era departe de a li se simți lipsa din tainul a opt sute de guri, nouă sute dacă îi adăugam și pe duhovnici, al căror număr între timp crescuse. Și fiindcă veni vorba de ei, trebuie să spun că după ce Comșa ghicise viitorul multora din colegii noștri, din toate clasele, începuse să vină și câte un profesor, mai pe ferite, simulând incredulitatea, cu un zâmbet ironic, dar ciulind tare urechile, până ce se lăsară ispitiți chiar și duhovnicii. Credeam că am halucinații când l-am văzut pe primul dintre ei așezându-se în banca lui Comșa și scoțând de sub sutană cartoful…

Vara coceam cartofii în jăratic, făceam foc în pădure, deși nu era voie; iarna îi puneam pe o tablă în gura cuptorului de la uzină. După un an mi s-a făcut lehamite, nu mai vroiam să aud de cartofi, ultimii i-am uitat în pupitru și au încolțit, le-au crescut lujerele în voie, au supt tot miezul, s-au încolăcit, s-au umflat pe sub cărți, până ce le-au dat afară. Comșa însă n-a vrut să renunțe, își făcuse un renume care creștea întruna, cred că uitase cu totul de unde pornise, poate își găsise chiar vocația, că prea o căuta de multă vreme; în orice caz, acum credea cu toată convingerea în darul său, prevestea viitorul cu o inspirație sinceră, era cât pe-aci să-l pierd de prieten, dacă într-una din primăverile următoare nu l-ar fi apucat dorul de ducă, la fel cum mă apucase și pe mine; atunci a uitat de cartofi și am plecat împreună pe dealuri.

Kemal Pașa n-avea decât cincizeci și șapte de ani când a murit, cu puțin timp înainte de a începe în Europa războiul al doilea; cu optica noastră de astăzi, când media de vârstă a crescut incredibil pentru o epocă atât de frământată, se putea socoti un om tânăr. Nu știu ce-ar fi făcut dacă trebuia să se înfrunte cu Hitler: poate ar fi ieșit o scânteie și lua foc Bosforul. Urmașul lui avea o lungă experiență diplomatică, așa că s-a descurcat bine. Dar mai înainte, pe când era numai ministru de externe, a avut multe hârșeli cu vecinii. Nu vreau să aplaud fapta Turciei, care în anii aceia, călcând tratatele, ocupase Alexandretta, un oraș din nord-estul Mediteranei. Poate era dreptul ei, nu-mi dau părerea, multe tratate sunt strâmbe, am cunoscut și noi unele, pe spinarea noastră. Atât știu că Anglia, foarte amestecată în

treburile acelui colț de lume, s-a supărat tare, și delegatul ei la Liga Națiunilor l-a făcut albie de porci pe Ismet Inonu, așa îl chema pe ministrul de externe al Turciei, viitorul succesor al lui Kemal Pașa. Un ceas a vorbit englezul, i-am uitat numele, tunând și fulgerând, amenințându-l cu pumnul pe turc, care stătea cuminte la pupitrul lui, în linia întâi. Cine l-a văzut pe Ismet Inonu acolo, somat să dea socoteală, i-a plâns de milă, s-a întrebat pe unde o să scoată cămașa. Gândindu-mă la el, mi l-am închipuit ca pe un cartofior speriat, gata să cadă sub bancă. Dar când oratorul și-a terminat filipica nemiloasă, cartofiorul s-a ridicat în picioare și a spus, aplecându-se înainte, cu o mutră de legumă nevinovată:

— Eu sunt cam tare de ureche, vă rog să repetați, excelență!

Pe atunci nu exista amplificare. Sala a izbucnit în râs, iar delegatul britanic a coborât dezumflat de la tribună; un rechizitoriu de o oră nu se repetă, mânia vărsată o înghite pământul dacă nu și-a atins ținta.

Pomenind de Mussolini și de Hitler, apoi de Ataturk, fără ca pe acesta din urmă să-l pun în aceeași oală cu primii, am cam terminat cu șefii de state și oamenii politici din vremea primilor mei ani de învățătură. Lenin murise, iar Stalin strângea putere; cred că îi auzeam numele, dar nu prea știam cine este și ce-o să fie; domnul Pretoreanu, care n-avea nici un motiv să iubească bolșevismul, n-a pomenit de el nu l-a criticat niciodată, a stat în expectativă. Poate că nutrea planul unei afaceri cu rușii; credințele lui politice urmau legea cuprinsă în acele cuvinte pe care i le-a spus mai târziu lui Jordie: „După cum o fi cazul!”

În prezent e mare vânzoleală în lume, pe lângă nenumărate războaie locale. S-au născut zeci de state noi, cu regi și președinți de republici, de toate culorile; ei cutreieră pământul cu avionul, azi sunt ici, mâine în America, poimâine în partea opusă, apar la televiziune, fac declarații, zâmbesc sau amenință, îi cunosc până și copiii. La începuturile mele știam mult mai puține, și nu că aș fi fost cu mintea aiurea, dar nu se întâmplau atâtea ca astăzi; și chiar dacă se mai întâmplau câte unele, știrile nu se răspândeau cu iuțeală și la mari distanțe. Auzisem că în Japonia domnea Mikadoul, dar nimeni nu știa ce făcea el și ce gândea despre lume; niciodată nu i-am văzut fotografia, niciodată n-a ținut o cuvântare. Mai trăia oare împăratul Chinei? Dacă azi îmi vine să râd de mine, ar trebui să râd de multă lume din vremea aceea. Ca să termin cu Asia, e adevărat că am auzit de Mahatma Gandhi, făcea greva foamei, cerând eliberarea Indiei de sub stăpânirea britanică. Despre stăpânirea britanică în India am aflat multe

după un număr de ani, când am văzut un film, Gunga Din; Gunga Din era un aborigen loial, care murea luptând pentru Anglia. Am mai auzit de Rabindranath Tagore, deci nu eram surd cu totul, nici orb, l-am văzut când a fost în România, în prima mea tinerețe; venirea lui a stârnit vâlvă, pe atunci nu eram obișnuiți cu vizitele exotice.

Cât privește America, habar nu aveam cine mai era președinte; rămăsesem la Wilson, din timpul războiului. În America de Sud se schimbau des șefii de state; până să auzi de unul, venea altul, dădea lovitura; se mai întâmplă și astăzi.

Dacă-i vorba de țările Europei, știam că în Grecia domnea Regele George al doilea, aflasem de el numai fiindcă o luase de nevastă pe Principesa Elisabeta a noastră, iar sora lui, Elena, se căsătorise cu fratele acesteia, Prințul Carol. După un număr de ani, afemeiat cum îl știa lumea, Prințul și-a repudiat nevasta, de dragul alteia, iar ea s-a întors la casa părintească. S-a nimerit ca după alți câțiva ani, când eram abia puțin mai răsărit decât un copilandru, să mă aflu pe un vapor care se întorcea în țară de la Alexandria egipteană. Înaintea plecării, comandantul a primit ordin prin TFF să se abată pe la Larnaka, în insula Cipru, ceea ce pentru mine era o bucurie neașteptată. Dar n-am debarcat, am stat câteva ore în radă, până ce au venit de la țărm Regina Maria, de curând văduvă, și Principesa Ileana, amândouă în doliu mare, cu voaluri negre pe față. Ca bagaje, în afară de cufere și geamantane, care au fost aduse înaintea lor cu mahoana, aveau niște chiupuri mari de pământ ars, probabil din vechime, pe care cred că Regina le-a dus la Balcic, unde își făcuse o casă pe malul mării. Pe Principesa Ileana, frumoasă și trupeșă, am văzut-o atunci, într-o seară, goală pușcă; se dezbrăca în fața ferestrei, cu perdeaua netrasă. Când am ajuns la Pireu și au coborât scara, să meargă în oraș, m-am temut să nu se încurce treaba, Regele George avea motive să țină de rău familia regală a României, după ce sora lui se întorsese acasă, izgonită; scăpăm din vedere că erau trei ani de când Grecia devenise republică. Însă în urma Regelui treaba n-a mers bine, partidele se certau între ele, și atunci, după unsprezece ani de exil, l-au chemat înapoi, poporul l-a întâmpinat cu flori și aclamații, a fost o bucurie care, cum spunea un gazetar de la Atena, a depășit-o chiar pe cea prilejuită de detronarea lui, încă vie în mintea tuturor.

Mai domneau câteva capete încoronate în țările Europei, dar rar se vorbea de câte unul; pe mulți din ei nici nu-i mai țin minte, dacă i-am știut vreodată. Trecuse un număr bun de ani, îmi lăsasem copilăria în urmă, când

Regele Angliei, Eduard al optulea, abia urcat pe tron, a abdicat din proprie voință ca să se însoare cu aleasa inimii, o doamnă de viță neprinciară; legea britanică nu îngăduia asemenea nuntă. S-a vorbit mult la radio și s-a scris în ziare, revistele ilustrate au publicat cu sutele fotografii în culori înfățișând perechea ilustră, un val de romantism a trecut peste lume, a trezit suspine în sufletele femeilor și chiar în ale bărbaților cu firi mai gingașe. S-au auzit și strigăte de revoltă, unii cereau ca legea să fie abolită, în Anglia a fost grea dispută, știu că și-a spus cuvântul chiar și episcopul de Canterbury, nu mai țin minte dacă era pentru sau contra, destul că și-a dat părerea. Câtva timp a mai fost o speranță, trebuia să se pronunțe unele foruri înalte, poate și parlamentul; iar s-a vorbit și s-a scris, ceva mai important nu se petrecea în lume în acel timp, deși erau accidente, crime, lovituri de stat și chiar războaie. În sfârșit, s-a aflat hotărârea, nunta nu se putea face, lumea a fost consternată. Iar Regele, după ce și-a lepădat hlamida, coroana și sceptrul și-a lut mireasa de mână și s-au dus în lume. Nu s-a mai auzit de ei decât atunci când ziarele sau revistele vroiau să reîmprospăteze romantismul sufletelor sensibile, sau când le rămânea loc gol într-o pagină. Pentru multă lume Eduard a fost un erou, s-a bucurat de admirație și iubire, poate mai mult decât s-ar fi bucurat dacă învingea în bătălia de la Trafalgar, sau în cea a Yutlandei, unde de fapt n-a învins nimeni. Și mai trebuie ținut seama că nu-și părăsea tronul într-un moment rău pentru Anglia, să fi spus în sinea lui slavă domnului, am scăpat de o pacoste! Pe atunci Anglia era un imperiu, mare, prosper și puternic. Pe mireasă o chema doamna Simpson. Dacă n-a murit, nu poate să fie decât foarte bătrână. Într-un moment al vieții ei, când Eduard al optulea a coborât treptele tronului, deși neîncoronată, a fost mai puternică decât orice regină din trecutul Angliei, fie ea chiar Regina Victoria.

Mai știam de Regele Gustav al Suediei, nu pentru treburi de stat, acelea mergeau prin tradiție și prin grija guvernului, ci fiindcă, la optzeci de ani, juca tenis, ca flăcăii. L-am văzut în jurnale cinematografice, înalt, uscat, oțelos, în bluză albă, cu racheta în mână, în locul sceptrului. I se spunea, civil, Mister G. (Gi.)

De Regina Wilhelmina a Olandei se vorbea, fiindcă mergea pe bicicletă, în rând cu mulțimea.

Ca să revin la nodul istoriei, primul loc în Europa îl ocupa Hitler, cu zgomot. Zgomot făcea și Mussolini, dar venea pe locul al doilea, la mare distanță. Dacă ei ar fi practicat relațiile naturale dintre doi oameni simpli,

Mussolini i-ar fi spus lui Hitler nene și săru' mâna. Iar acesta i-ar fi răspuns du-te-n moaș-ta!

Capitolul 19

Ce a fost prevestit pentru fetele directorului, domnul Laurențiu Sân-Martinu. Idila Floarei cu căpitanul de cavalerie; manejul, cavalcadele, coliba dintre dealuri. Idila următoare și nunta ratată în chip tragic și comic; plecarea miresei în lume. Întoarcerea victorioasă a echipei de fotbal, câștigătoare definitivă a Cupei școlilor; primirea delirantă. Hora se aprinde nebunește după căpitanul echipei, Feiz, fiu de țărani turci din Dobrogea, dăruit cu însușiri princiare

O singură dată am fost supărat pe Comșa, dar mi-a trecut repede, când fetele directorului l-au chemat să le ghicească, și n-a vrut să mă ia cu el, deși ar fi fost obligat, mie îmi datora totul, eu inventasem și susținusem jocul care îl făcuse celebru. L-am invidiat când s-a dus acolo, într-o zi la cinci după-amiază, tocmai când domnul Laurențiu Sân-Martinu ieșea la plimbare, braț la braț cu nevasta pudrată la tâmple. Plimbarea era un obicei zilnic, directorul îl respecta, fără să țină seamă de vremea urâtă, fie ploaie, fie ger și ninsoare. Socoteam a fi ceva demn de laudă, din păcate nu puteam să-l laud și pentru altceva.

Comșa a rămas singur cu fetele până la masa de seară, mai bine de două ceasuri, timp în care mi-am mâncat sufletul; mi-l închipuiam stând pe canapea, între ele, simțindu-le căldura și parfumul, așa cum o simțisem și eu o dată pe Hora, cea mai mică dintre ele, molatecă și încinsă de fugă, și atât de vie, că după patru ani câți trecuseră de atunci amintirea ei era la fel de tulburătoare.

Seara, Comșa mi-a dat partea mea, cartofii în care ghicise; aș fi aruncat cu ei după el, dar m-am stăpânit, i-am băgat în sân și la atingerea lor am simțit o căldură ciudată, ceva ca o emanație omenească; fără să știu care din cei doi cartofi era al uneia și care al celeilalte, am retrăit pe deplin ciocnirea mea cu Hora, când, timp de două secunde, o ținusem în brațe. Pe urmă Comșa mi-a povestit cum fusese, cum le ghicise. Nu era o indiscreție, aveam dreptul să știu totul, și încă o dată am fost invidios că nu mă luase și pe mine. Nu stătuseră pe canapea, îmi făcusem degeaba sânge rău, au rămas în sufragerie, el în capul mesei, ele de o parte și de alta a lui, sub

candelabru. Vorbind despre Floarea, cea mai mare, căreia i-a ghicit prima, Comșa a spus ce ajunsese să creadă despre ea la urmă:

— E plină de draci, asta nu mai are mult până s-o ia pe sub coadă.

Expresia m-a frapat, am simțit chiar o repulsie acută și fără voia mea am făcut o grimasă. Pe urmă, judecând, mi s-a părut că poate fi acceptată, ca idee, fără s-o spui cu glas tare, deși chiar și așa, eu nu mi-aș însuși-o niciodată. Dar avea pitoresc și o definea foarte plastic pe Floarea, simțeam fără s-o fi văzut de aproape; vorba lui Comșa sugera ceva din lipsa de pudoare a animalelor, a câinilor care se împreunează sub ochii oamenilor și apoi rămân încârligați, coadă la coadă. Simțeam chiar mai multe decât el, care stătuse lângă ea două ceasuri.

Prevestirea lui era tardivă, se împlinise încă din vara trecută, când umblase călare pe dealuri cu ofițerul de cavalerie. Mergeau la o stână, nu departe de școală, ciobanii erau plecați la munte cu oile; legau caii afară, la pălimar, i-am văzut și eu odată, scuturând din cap și apărându-se cu coada de muște. Știam ai cui sunt, îi mai văzusem, când ofițerul venea s-o ia pe Floarea la călărie. Era căpitan, dar se ținea tânăr, părea că atunci terminase școala militară, sublocotenent cu minte puțină și cu multă sete de viață, îndrăzneț, curajos, nesocotit, gata să pună mâna pe tot ce putea să-i placă. Nu mi-a trebuit mult timp să înțeleg; când vezi doi cai legați la ușa unei colibe, într-un loc pe unde nu trece nimeni, îți închipui numaidecât ce se întâmplă înăuntru.

Pe el îl chema Rodrig, mi se părea un nume de conte. Călare, cu o mână pe frâu, cu cealaltă în șold, cu pieptul scos înainte, semăna cu statuia unui învingător tânăr. Deși nu prea se fereau de lume, iubirea lor a rămas nebârfită; cred că nimeni nu putea să și-o închipuie, Floarea era prea mică și avea o privire cuminte, așa era privirea ei, nu făcea pe mironosița. Numai Comșa îi intuise firea adevărată, dar nici el nu putuse să-și închipuie că faptele pe care le prevedea erau gata împlinite.

Vara următoare au măritat-o cu domnul Popișteanu, unul din profesorii noștri de latină, tânăr abia venit de la Paris, unde făcuse nu doar facultatea, ci chiar liceul, din clasa întâi. Tatăl lui era ministru plenipotențiar, ducea o viață largă, dar nu din leafă; avea multă avere în țară, două moșii, una de la nevastă, și trei imobile de raport la București, pe Calea Victoriei și pe Bulevardul Elisabeta. Floarea făcea o partidă strălucită, așa spunea lumea, nu sunt vorbele mele. Pe Rodrig îl trimisese la plimbare, se săturase de el, nu-i mai plăcea călăria, sau poate că mirosul de oaie, de găinaț și de lână

râncedă din colibă ajunsese să-i facă silă. Putea să fie așa, putea să fie altfel, cine știe?

Nunta s-a făcut în pridvorul bisericii, înăuntru ar fi încăput prea puțină lume, și erau invitați cu sutele. Ginerele nu avea o statură impunătoare, nu se putea compara cu cavaleristul, noroc că fracul, adus de la Paris, cum e ușor să se presupună, îi dădea destulă prestanță ca lumea să-l admire și să spună încă o dată că Floarea făcea o partidă strălucită. Ce avea el mai plăcut era părul, castaniu, fin, ondulat, cu o buclă adusă pe frunte, care îi dădea un farmec irezistibil; cred că orice femeie ar fi vrut să-l mângâie, chiar dacă nu simțea nevoia să meargă mai departe și probabil nu vroia niciuna din ele, aerul lui fragil, copilăros, nu putea să le subjuge, semăna mai puțin a bărbat și mai mult a înger, păcatul fugea departe. Floarea însă se uita la el topită, sub privirea încruntată a arhiereului, își lăsa capul pe umărul lui, se lipea de el tot mai strâns și numai că nu-l lua în brațe, acolo, în pridvorul bisericii, în toiul slujbei.

S-au auzit câteva tunete, noaptea s-a făcut dintr-o dată mai neagră, părea că va veni furtuna și ploaia, și se va strica toată ceremonia. Plopii din lungul terasei fremătau peste statuia domnului Pretoreanu, ca în noaptea când mă visasem acolo, la adunarea duhovnicilor. După un timp de îngrijorare, tunetele s-au îndepărtat, norii s-au dus în altă parte, unde a și început să plouă; se simțea umezeală în aer, femeile, în rochii decoltate, tremurau sub cerul liber, plin de stele. Arhiereul pusese în creștetul mirilor cununiile de argint, și acum cânta, cu preoții și cu diaconii, „Isaiia dănțuiește”. S-au rotit cu toții, ținându-se de mână, în jurul mesei cu evanghelia, scoasă afară. Când jocul s-a sfârșit și fiecare s-a întors la locul lui, între sfeșnice, a venit clipa să se ia cununiile de pe capul mirilor. Și atunci s-a întâmplat nenorocirea: degetele arhiereului s-au încurcat în bucla de păr de pe fruntea ginerelui, care îi dădea acel farmec dulce, trezind în sufletul femeilor dorința să-l mângâie. Iar când a ridicat cununia, a luat și părul, cu totul, l-a dus pe sus și tigva i-a rămas cheală, lucie, speriată și rușinată, într-o clipă s-a făcut roșie, la fel ca obrazul de înger. Ginerele a leșinat, a căzut pe spate, l-au ținut nuntașii, altfel poate își spărgea capul de lespezi. Mireasa a țipat, s-a răsucit, a coborât treptele pridvorului, a luat-o la fugă pe sub clopotniță. Ceilalți, unii se priveau consternați, alții râdeau pe înfundate, abținându-se să nu izbucnească în hohote. În momentele acelea de zăpăceală, Floarea dispăruse. Când s-au dezmeticit, au luat-o la fugă care încotro, s-o caute, fără nici o chibzuință, unii la ea acasă, alții prin parc, prin boschete, au

strigat-o, dar n-au găsit-o. Atunci s-au făcut echipe, cu lanterne și cu felinare, cine dintre noi a vrut a luat parte, am mers și eu, fiecare a pornit prin pădure, în altă direcție. În fața bisericii, directorul își frângea mâinile. Ce fel de satrap putea el să fie?

Am bănuit unde fugise Floarea, m-am dus drept la stână, trăgând după mine echipa de care mă lipisem. Am găsit-o în colibă, trântită pe paie. Rochia de mireasă nu se murdărise, era albă ca la biserică. A mers cuminte cu noi, nu plângea și n-a scos o vorbă, privea tot înainte. A doua zi a plecat, nu știu unde a trimis-o taică-su, de atunci n-am mai văzut-o, poate venea vara, când eram în vacanță. Se auzise că ar fi la o mănăstire din Moldova, călugăriță, dar cu firea ei, nu puteam crede.

A dispărut și domnul Popișteanu. Abia venise și dus a fost, și-a dat demisia, nu l-a mai știut nimeni. Poate se întorsese la Paris, acolo i-ar fi fost bine și avea toate șansele să găsească o femeie deșteaptă, care să-l învețe că se poate trăi și fără perucă. Numai Samson avea nevoie de păr, ceilalți bărbați pot să se lipsească, dovadă d'Anunzzio.

*

Nu puteam să cred în puterea cartofului de a prezice destinul, doar nu uitasem că era o născocire. Dacă părerea lui Comșa despre Floarea avea și ceva îndoielnic, m-a uimit în schimb ce mi-a spus el despre viitorul Horei; iar mai târziu, când prezicerea s-a adeverit, groaza pe care mi-a provocat-o sfârșitul ei n-a fost mai mică decât deznădejdea. Dar m-am sforțat să nu-mi pierd luciditatea, ca să nu ajung a crede în cine știe ce putere ocultă. Nu putea să fie altceva decât o intuiție ieșită din comun, la care Comșa ajunsese prin ceea ce la început nu fusese decât un joc, neserios și destul de comic, o farsă, ideea că într-un cartof se poate citi viitorul. Tot simulând o clarviziune născocită, cred că în el se dezvoltase treptat darul real de a simți într-un om datele lui viitoare, ele neputând să fie altceva decât o înlănțuire naturală, o evoluție firească a datelor prezente.

Despre Hora mi-a spus:

— E o frivolă tragică. O să-și plătească amar nebuniile!

Curând a început prima ei iubire, atunci când s-a întors de la București, învingătoare, echipa de fotbal. Fusese o luptă grea, doi ani la rând echipa luase Cupa școlilor, și dacă o lua a treia oară, trofeul rămânea definitiv al nostru, nimeni nu mai putea să ni-l dispute. Toată suflarea sportivă din școli și toți susținătorii ei fanatici se zbăteau să împiedice această izbândă, care scotea cupa din competiție, dându-le câștigătorilor o glorie lungă. Nu știu

toate șicanele care s-au făcut, destul că adversarii, aliați printr-un țel comun, au înțesat tribunele cu emițătoare de zgomote, clopote, tălăngi, trompete, talgere, gonguri, tingiri de aramă, claxoane, fluiere, pocnitori și toate acestea, care se știau împotriva cui sunt, adăugându-li-se vociferări, huiduieli, urlete, au terorizat urechile jucătorilor timp de nouăzeci de minute, urmărind să-i zăpăcească, să-i dezorienteze, să-i dezumanizeze, punându-i în inferioritate, ca să se dea învinși și să-și ia câmpii. Dar ei au rezistat cu o putere și cu o îndârjire care i-au făcut zeii noștri. S-a știut seara, prin telefon, eram în sala de mese când ni s-a adus vestea, am sărit în picioare, ne-am urcat pe bănci, ferestrele au vibrat de uralele noastre, cupola s-a clătinat, am zbierat cu mâinile pe sus, am bătut cu polonicele în castroane, repetând vacarmul de pe stadion, unde echipa școlii învinsese, împotriva tuturor adversităților. Duhovnicii nici n-au încercat să ne liniștească, i-am fi dezbrăcat de sutane. Ba încă unii s-au molipsit de la entuziasmul nostru, erau și ei oameni, s-au urcat pe scaune, cu poalele sumese, au strigat ura și bravo, iar alții s-au luat de umeri și au început să joace hora, lumește, în spațiul larg dintre mese. Însă delirul adevărat a fost a doua zi, curând după-amiază, când s-au întors jucătorii. Am coborât toți în vale, i-am întâmpinat pe terenul de sport, de unde pornea gloria lor, acolo se antrenaseră an de an, din clasa întâi până într-a cincea, a șasea, a șaptea, căci nu erau toți de aceeași vârstă. N-a rămas nimeni sus, decât bucătarul, cu ajutoarele lui, care pregăteau ospățul învingătorilor. Restul am mers până la unul, chiar și directorul, oricât era el de scorțos și de antipatic. Venise și domnul Șandor, și Costică Păltineanu, portarul, și chiar secretarul școlii, deși era dator să păzească telefonul din cancelarie. Le-am văzut și pe spălătorese, în halatele lor albe, m-am uitat după Tania, eram de mult cu ochii pe ea, dar încă nu o cunoscusem. Sărea sus de tot, ca o capră tânără, striga și bătea din palme, privirea ei era ca o flacără; aș fi vrut să orbească, să nu-i mai vadă pe jucători, cum coborau din camionetă, unul mai fascinant decât altul, cum sunt toți luptătorii după ce câștigă o bătălie.

Deodată mi-a stat inima, am clipit repede, altă mișcare nu mai puteam face, am simțit parfumul Horei, nu-l uitasem și ea s-a înghesuit să treacă pe lângă mine, ca să ajungă în față; dar n-a putut să înainteze decât doi pași, nimeni nu se dădea la o parte fiindcă n-avea unde, toți se îmbulzeau înainte. Așa că, dacă a stat imobilizată nu departe de mine, ridicându-se pe vârfuri, sărind din când în când ca să vadă pe deasupra, am putut s-o privesc liber, puțin din spate și dintr-o parte. Avea în păr trandafirul roșu de care nu se

despărțea nici noaptea, stătea cu gura întredeschisă, respirând repede, de încordare și emoție; buzele pline, carnale, aprinse tremurau, cum li se întâmplă copiilor când sunt gata să plângă; n-aveam cum să aud, dar cred că scâncea de ciudă că nu putea să înainteze și se pierdeau clipele delirante când jucătorii erau ridicați în brațe și aruncați în aer; ar fi vrut să pună și ea mâna. Am uitat de Tania, nici nu s-ar fi putut s-o caut cu ochii în atâta mulțime, se pierduse, o vedeam numai pe Hora, chipul ei mi se grava în minte, tot mai adânc și mai nepieritor clipă de clipă. Avea fața mică, fină, delicată, dar nu fragilă, se simțea în ea o oțelire de arcuri elastice, vibrând tot timpul, așa cum era ea în toată făptura, ceea ce simțisem de mult și nu putea să se uite. Deși o vedeam mai mult din profil, mi-am dat seama că avea ochii puțin trași în sus, ca japonezele, umbriți de gene lungi și dese, neverosimile, parcă lipite, și sprâncene ca de tuș negru, trase cu o pensulă tremurată, căci erau puțin zburlite, ca de o mirare copilărească. M-a uimit nasul, la început mi s-a părut prea mic, o miniatură, pe urmă am observat că se armoniza cu restul trăsăturilor ei delicate, toate erau la aceeași scară; un nas parcă făcut cu dălțița într-o marmoră brună, străvezie; nările aveau o cizelură care le dădea puțin relief și lăsa să li se vadă freamătul. Deasupra sprâncenelor, și încă înainte de a se detașa de ele, fruntea se boltea puțin, dar nu era agresivă, n-avea cornițe, nu mă temeam c-ar împunge, ca iedele, dimpotrivă, se simțea că o mână pricepută, care ar fi mângâiat-o, i-ar fi trezit supunerea și recunoștința. Mi-ar părea rău ca după toate aceste cuvinte cineva să și-o închipuie altfel.

Floarea nu era cu ea, în anul acela își începuse iubirea cu cavaleristul, era poate la stână, n-o interesa echipa de fotbal.

S-a întâmplat ca jucătorii, duși în triumf, fără atingere cu pământul, să treacă prin dreptul nostru. Coridorul care se deschidea greu, ca să se închidă la loc după trecerea lor, m-a despărțit de Hora, dar n-am pierdut-o din ochi, ba chiar am putut s-o văd mai bine, fiindcă se întorsese cu fața; trepida, exaltată, nu se cruța, nu mai avea frâne, putea să moară istovită. M-a și speriat puțin atâta patimă, m-am gândit cum ar fi ea când ar iubi, și ce s-ar întâmpla după iubire, dacă ar ajunge să urască; ar mai lăsa pe cineva în viață?

Primul care venea pe sus era Feiz, căpitanul echipei, cu brațele ridicate deasupra capului, ținând cupa cu amândouă mâinile, să se vadă. Cu ochii la el, am pierdut-o din vedere pe Hora, nu știu cum s-a întâmplat ca ea să iasă în față și să le taie drumul; nu cred că a împins-o cineva din spate, s-a zbătut

să-și facă loc și nu s-a mai dat la o parte. Atunci, după o clipă cât n-a înțeles ce se întâmpla, Feiz a alunecat de pe umerii celor care îl purtau pe sus, a făcut un pas spre ea, nu trebuia mai mult, a pus un genunchi în pământ, în fața ei, și i-a întins cupa, privind-o până în fundul ochilor.

Era din Dobrogea, avea sânge de turc, neamul lui strălucise odată asupra unei părți din lume, și el păstra în fire ceva din această glorie trecută, chiar dacă nu o cunoscuse. Se priveau, mi se părea că din întâlnirea lor are să izbucnească o scânteie, să se aprindă unul pe altul. L-au ridicat din nou pe umeri și lângă el au ridicat-o pe Hora. Așa au mers până sus, ea ducea cupa ca pe un trofeu propriu.

A doua zi Feiz a găsit în pupitru un plic roșu, de o culoare intensă, ca de sânge coagulat și totuși viu, cu un scris clar și hotărât, pe o hârtie la fel ca plicul: „Vino diseară la opt sub fereastra mea. Știi cine sunt, alta n-ar putea să fie”.

Nu s-a dus, s-a temut de o farsă. Dar toată ziua stătuse pe gânduri, ceva îi intrase în suflet. În dimineața următoare, când a deschis pupitrul, îi tremurau mâinile, nu mai cunoscuse o emoție atât de puternică. S-a liniștit când a văzut biletul, apoi i s-au aprins obrajii, și respirația a început să dogorească. N-aș fi crezut că în el putea să fie tot atâta patimă ca în Hora, care îl chema cu o hotărâre imperativă: „N-am cunoscut nici un bărbat, nu vreau altul decât pe tine. Degeaba ți-e frică, de mine n-ai să scapi. Știi cine sunt, niciodată n-ai să întâlnești alta ca mine”.

E adevărat, n-ar fi întâlnit alta.

Hora îl aștepta aplecată pe fereastră, în întuneric. I-a șoptit, aplecându-se și mai mult, gata să cadă, oferindu-se cu o clipă mai repede:

— Poți să te urci?

Fereastra era la trei metri, dădea în pădure, deasupra povârnișului. O știam, se vedea de pe terasă, mă uitam adesea, îmi atrăgea privirea magnetic; mă gândeam, dar nu-mi făceam planuri, sau dacă mi le făceam, nu mi le mărturisisem nici mie însumi.

Cum ar fi putut să se urce cineva fără o scară? Oare Hora nu se gândise? Sigur că nu, n-avea nevoie să se gândească, știa că Feiz o să ajungă sus, învingând toate piedicile; simțea în ea forțe capabile să-l ridice și era gata să i le transmită. Un frasin stufos acoperea fereastra, era atât de simplu! Hora bătu din palme și râse, luminată la față. Ani de zile, în timp ce creștea, așteptând ziua când să intre un zburător pe fereastra ei, nu se gândise cum o să vină, fiindcă era subînțeles: zburând, cum altfel?

Feiz se urcă din ramură în ramură, mai mult în mâini, zbura, într-adevăr, părea că își pierduse greutatea, la fel cum mi se părea când îl vedeam sărind cu prăjina; nu era o ascensiune, ci semăna cu o cădere inversă, forța de gravitație nu se mai afla în miezul pământului, ci într-un punct din aer, un pol unde se întâlneau meridianele văzduhului.

Horei începuse să-i fie frică, dar nu-i venea să fugă: poate în penumbra cugetului avusese ideea că înălțimea are s-o apere; acum era dezarmată. El alunecă pe o ramură orizontală, își făcu vânt și sări în odaie; ușor, nici nu se simți când atinse covorul; așa e, nu mai avea greutate. Ea îl privea speriată. Oare vroise numai să-l pună la încercare? Nu se simțea bine, n-avea aer.

— Tot ce te rog, spuse stins, este să nu-mi dai emoții. M-am născut cu o ruptură în inimă. Acum nu prea se simte, pot să trăiesc liniștită; cu timpul o să fie mai rău. Te rog, nu-mi da emoții!

Nu mai avea nimic din făptura exaltată și parcă nebună, care urcase dealul dusă pe brațe, ca o învingătoare, cu trofeul în mâini, ridicat deasupra capului.

Capitolul 20

Epidemia misterioasă; carantina, precauțiunile, așteptarea sterilă. Enciclopedul sau Tata Barbă, cel mai iubit dintre profesori; născocirile lui gogonate, patinele eschimoșilor, parfumul de trandafiri, statuile de pe Insula Paștelui. Trandafil câștigă o partidă de șah, de la prima încercare, fără să mai fi jucat vreodată. Apare „Pasul Istoriei”

Prima oară am auzit de Jordie când eram în carantină, pe timpul epidemiei. Trei luni am stat așa, în grupuri izolate, în dormitoare, în sălile de clasă, unde s-au pus paturi, în marea sală de mese, în cea de conferințe și chiar în sala de gimnastică, pe ale cărei ferestre se vedea spălătoria. Rufele nu ni le mai aduceau spălătoresele, ci infirmierii în halate albe, trimiși de Ministerul Sănătății. Cel mai iubit dintre profesori și diriginte al clasei noastre, datorită căruia socotesc eu că și-a pierdut viața neînțelesul meu prieten Mesteacăn, era atunci deputat în Cameră, a fost întrebat de situația școlii, ca omul cel mai indicat să vorbească, i s-au pus întrebări de la tribună, se născuse îngrijorare în toată țara, o molimă de aceste proporții nu se mai pomenise de la holera din 1913, pe timpul războiului balcanic. Nici nu știu de ce s-a făcut atâta vâlvă, de murit n-a murit nimeni, iar bolnavi, cu

simptome ciudate, n-au fost decât vreo cincisprezece, pe care i-au dus fuga la spitalul de boli contagioase și s-au făcut bine, nu se știe cu ce medicație. Ceilalți am stat în așteptare, medicii veneau de două ori pe zi, acum erau cu zecile, ne examinau în gât, ne controlau reflexele, ne ascultau inima și respirația, păreau foarte îngrijorați și păstrau tăcerea când îi întrebam de ce epidemie era vorba, căci nu-i dăduseră nici un nume. În acest timp pe Bimbirică nu l-am văzut, era în concediu.

Domnul Pretoreanu n-a venit în inspecție, în schimb a vegheat de la distanță să fim îngrijiți bine, lui i s-au datorat slănina prăjită și vinul, a pus în mișcare Ministerul Sănătății, era plină școala de etuve și ambulanțe, și noi tot nu știam ce boală ne amenință. Tevatura aceasta a avut ecou chiar și în Camera Deputaților, l-au întrebat pe profesor ce credea despre soarta noastră, dar el s-a zăpăcit de parcă ar fi fost vinovatul, n-a putut să dea lămuriri clare, s-a bâlbâit ca un școlar cu lecția neînvățată. Am citit în ziare stenograma, singurele lui cuvinte erau „Da, domnule” și „Nu, domnule”. Odată a mai spus: „Trist, dar adevărat”, și altă dată: „Așa e, din nefericire”. Nu știu la ce se referea, însă e ușor de înțeles că avea de făcut critici, ceea ce nu mă miră, știam cu toții că nu-l suferea pe directorul școlii.

Era într-adevăr cel mai iubit dintre profesori, unora însă nu le inspira încredere, făceam și eu parte dintre aceștia, nu mi-a plăcut osteneala pe care și-o dădea ca să ne câștige dragostea. Îi porecleam Enciclopedul, fiindcă le știa pe toate, orice l-ai fi întrebat, avea îndată răspunsul. Era profesor de psihologie, care la Colegiul domnului Pretoreanu, printr-o derogare norocoasă, nu singura, se învăța în toate clasele, chiar în cele superioare, când în program intrau logica și filosofia. Nu m-am mirat că domnului Pretoreanu îi era antipatic, vroia să se descotorosească de el, de aceea, la un moment dat avea să-l aducă pe Odor; însă acesta a plecat la sfârșitul anului, n-a putut să respire. Am învățat multă psihologie în opt ani; cu două ore pe săptămână, încape toată. Lecțiile Enciclopedului erau însă divagații enciclopedice, atrăgătoare, uneori pasionante, de aceea le așteptam cu plăcere. Profesorul încălca domeniul tuturor colegilor lui de cancelarie, își anexa toate disciplinele, în primul rând istoria și geografia, care sunt sucul pământului. În expunerea lui, istoria devenea o înșiruire de anecdote, alese cu inteligență și spuse actoricește, că stârneau ropote de aplauze. Cum să nu-l iubească școlarii? Unii, dacă trăiesc, l-or mai iubi și astăzi; eu mă lepăd. Geografia era o călătorie în jurul lumii, cu participarea personală a povestitorului; el nu ne spunea decât ceea ce văzuse cu ochii, restul n-avea

decât să ni-l completeze altcineva. Cum un om nu poate să vadă atâtea într-o viață, se înțelege de la sine că profesorul se bizuia pe atlas și pe enciclopedie, peste care țesea plasa lui atrăgătoare de aventuri proprii, iar noi cădeam în ea ca peștii, și nici măcar nu ne zbăteam să rupem ochiurile, ci acceptam captivitatea, luând închipuirea drept realitate și desfătându-ne ca la teatru. Cu timpul mi s-a aplecat de atâta spectacol.

O aventură de pomină, din câte mai țin minte, era călătoria lui în ținuturile eschimoșilor, o goană prin tundra înghețată, și nu cu sănii trase de câini, cum se obișnuiește acolo, ci pe patine prinse de ghete, două oase de ren, cu darul de a fi foarte alunecoase, și, după spusele profesorului, având ascunsă în structura lor o puternică forță de propulsie, dovadă că viteza atinsă cu ele depășea o sută de kilometri pe oră. Cum se despăduchează eschimoșii sau cum își încălzesc iurtele citisem; despre patine și viteza lor fabuloasă n-am mai auzit niciodată. Despre obiceiul eschimos ca bărbații să-și ofere nevasta drumețului, profesorul s-a ferit să ne spună.

Explorând o zonă mai apropiată, prin Bulgaria, s-a întors de acolo cu parfum de trandafiri, esență, numai un gram, pus într-un flaconaș cu dop de sticlă, să nu răsufle. Cu toate acestea, parfumul, pus în buzunarul vestei, se simțea de la o poștă și i-a adus numai necazuri. Nu-i făcea nici o plăcere să-și aducă aminte, dar era datoria lui să ne povestească și să ne prevină, dacă vreodată aveam să mergem în Bulgaria, patria trandafirilor. Necazul a început în tren, când vecinii de compartiment s-au ridicat unul câte unul, ținându-se de nas, și au ieșit pe coridor, de unde n-au contenit să-i arunce priviri dușmănoase, până ce a venit conductorul. „Domnule, i-a spus acesta, ori aruncați parfumul pe geam, ori coborâți la prima stație.” În unele versiuni, călătorul, neavând încotro, a aruncat sticluța pe geam, de s-a făcut țăndări. Nici Homer n-ar fi putut povesti urmarea, cum două sate bulgărești au făcut plângere, care a ajuns la București prin Ministerul de Externe, cerând despăgubiri că li s-a ofilit recolta, și oamenii nu mai pot să trăiască de răul parfumului. Încaltea să fi fost numai atât! Ce folos că aruncase sticluța, dacă haina i-a păstrat mirosul, și nevasta n-a vrut să-l primească în casă! În altă versiune, sticluța a fost păstrată și dintr-un gram de esență s-a făcut parfum pentru tot orașul, a fost o desfătare, ani în șir străzile și casele, chiar la mahala, chiar și cocioabele țiganilor, neaerisite și nevăruite, au mirosit a trandafir, așa cum miroseau laptele vacilor și peștii din apa Râului.

Ca profesor de psihologie, s-o fi gândit oare povestitorul ce-o fi în mintea noastră? După figura lui serioasă, după convingerea pusă în vorbe,

fie ele oricât de gogonate, nu m-ar mira să ne fi crezut pe toți cu belciug în nas, adică, pentru cine nu înțelege, proști ca ursul care țopăie la voința țiganului.

Nici „Enciclopedul” nu era o poreclă cu duh, demnă de a fi amintită, dar nu vreau să născocesc eu una mai bună; ea reprezenta posibilitățile noastre. I se mai spunea și în alte feluri, „Doi gemeni”, de pildă, de la o vestită marcă de cuțite și brice. Nu știu dacă școlarii de astăzi vor înțelege la fel ce se înțelegea în codificarea din vremea noastră; brici era simbolul minciunii. La minciună se mai spunea barbă sau bărbiereală. Omul dedat să mintă era numit bărbier, și mai mult nu știu. „Doi gemeni” nu putea să prindă, prea puțini din noi cunoșteau această marcă de brice, mai multă răspândire avea Solingen. Și-apoi numeralul „doi” nu se acorda cu „unu”, adică o persoană. De asemeni, nu putuse să prindă porecla Figaro, fiindcă era pretențioasă. O circulație mai durabilă a avut una, Tata Barbă, care nu era nici ea decât tot o etichetă lipsită de spirit; în schimb suna bine, se propaga ușor prin aer, umplea o cameră întreagă, din perete în perete.

Într-o zi, Tata Barbă, continuându-și călătoriile lui prin lume, ne-a luat după el în Oceanul Pacific, până la Insula Paștelui, unde sunt niște statui uriașe, de nu se știe cum au putut fi ridicate în picioare, în trecutul îndepărtat al lumii, judecând după vechimea pietrei, când oamenii de acolo nu aveau nici un fel de unelte. Acum știm toți despre Insula Paștelui, și s-a găsit chiar o explicație plauzibilă a felului cum au fost ridicate statuile. Pe atunci însă nu auzisem nimic, manualul de geografie nici nu pomenea de ele. Profesorul și-a dat drumul, avea cum să ne uimească: statui mai înalte decât piramida lui Keops! … Când auzeam de piramide, mi se înfiora pielea și mi se tăia respirația. În această stare ascultam povestea statuilor misterioase, când Comșa, colaboratorul meu în unele ocazii, a trecut pe lângă mine venind din spate și mi-a lăsat un bilet pe pupitru: „Așteaptă cinci minute, pe urmă cere voie afară”. Eram spre sfârșitul școlii, fusese cu patru clase înaintea noastră și acum îl ajunsesem din urmă.

Tata Barbă locuia în oraș, era proprietar, dar avea o cameră și în școală, unde își pregătea lecțiile și se odihnea între ore. Camera, într-unul din pavilioanele profesorilor, se învecina cu a domnului Stroescu, prietenul meu, pe același coridor unde, numai cu un an înainte, locuise Odor și unde o întâlnisem pe Tania, încă vie în amintirile mele. Comșa vroia să-și arunce un ochi în camera lui Tata Barbă, iar eu trebuia s-o conving pe Tița, camerista, să-i dea drumul. Tița mă cunoștea, știa că sunt prieten cu domnul

Stroescu, s-a învoit să descuie ușa. Bineînțeles că a stat cu noi, să nu facem vreo poznă. Cum am intrat, Comșa a și văzut Larousse-ul pe birou, un volum din cele douăzeci și patru câte erau pe vremea aceea, cu mai puține subiecte decât astăzi, dar mult mai dezvoltate și mai minuțioase. Era într-adevăr o enciclopedie, aveai ce să înveți, te ducea până în miezul științei. Larousse-ul era deschis la Insula Paștelui, și într-o fotografie, drept în mijlocul paginii, se vedea una din statuile uriașe; am fost dezamăgit, nici vorbă să fie cât piramida lui Keops; judecând după omul fotografiat la picioarele ei, în haine albe și cu cască tropicală, putea să aibă vreo zece metri. Iar omul nu era Tata Barbă. L-am rugat pe Comșa să nu bată toba; nu mi se părea o crimă dacă profesorul ne făcea să credem că o informație din enciclopedie era rezultatul experienței lui personale; și-apoi vorbea cu prea multă pasiune, ca să nu merite îngăduință. Dacă l-am scos de la inimă, au fost alte motive.

Comșa mi-a respectat dorința, n-a suflat o vorbă, deși, dacă dădea faptele în vileag, ele n-ar fi surprins pe nimeni, toți bănuiam că se inspiră din cărți și descoperirile altora le dă drept ale sale; dar, în sfârșit, una este bănuiala și alta constatarea; așa, prin tăcerea noastră, l-am scăpat de o rușine, a rămas numai cu poreclele.

Mi-au plăcut anecdotele, dacă aveau spirit, unele mi-au rămas în memorie, dar nu poți să le ții minte pe toate. Cum n-am carnețel, ca alții, să le notez și să le povestesc în societate, nu mă încumet să spun unde s-au întâmplat cele ce urmează, și nici nu știu dacă era numai o anecdotă și nu cumva întâmplare adevărată. O academie europeană renumită a fost consultată cu privire la un număr de nume ilustre, oameni de artă și de știință, ca să fie înscrise pe un monument al culturii. S-au ales numele, era de unde, s-au pus la vot, nu lipseau dintre ele Racine și Corneille, Schiller și Goethe, Descartes și Lavoisier, toate pe care le cunoșteam și nu și-au pierdut strălucirea nici până astăzi, când s-au ivit altele, nu mai puțin strălucite. La sfârșit, un academician venerabil, dar fire afurisită, s-a ridicat spunând: „Cum e cu putință, domnilor, să-l uităm pe marele Luob?”. Toată lumea a izbucnit în aplauze și numele Luob poate fi văzut și astăzi, scris cu litere aurite pe o față a monumentului, ca un simbol al ignoranței umane. Numele era altul, cel ales de mine este o adaptare la limba noastră; spre a i se înțelege tâlcul, trebuie citit de-a-ndoaselea. Eu am învățat minte, sau poate așa mi-e firea, când nu știu ceva, ridic din umeri. Un prieten chiar s-a mirat că nu mi-am ascuns ignoranța cu privire la un subiect care tocmai se

discuta într-o casă de oameni. „Cum poți spune că nu știi? Să fi scos și tu două vorbe, așa, pe aproape, și scăpai cu fața curată!”

Într-o zi, Comșa, care îl cruțase pe Encicloped cât privea Enciclopedia, n-a putut să-și stăpânească până la capăt firea hârbară și i-a aruncat o undiță otrăvită. Profesorul tocmai vorbea de Jean Charcot, ilustru în copilăria noastră, explorator al geografiei, dar și al psihologiei umane. O carte unde se enumera călătoriile cu vestita lui navă „Pourquoi pas?” o am și astăzi pe noptieră. Cred că tocmai în vremea aceea „Pourquoi pas?” naufragiase pe coastele Islandei și Charcot pierise odată cu vasul. Într-un târziu, am avut norocul, plătit cu mare trudă, să ajung în acele ape, unde am trăit un moment de emoție. Desigur că profesorul îl cunoscuse pe explorator, luase parte la multe din expedițiile lui, poate chiar în Islanda. Pe când vorbea cu mai multă înflăcărare, iar noi îl ascultam cu sufletul la gură, acceptându-i minciuna cu bucurie și rugându-ne cerului să nu-i slăbească imaginația, pehlivanul de Comșa s-a ridicat și i-a pus o întrebare neașteptată:

— Domnule, fiindcă vorbiți de Charcot, spuneți-ne, vă rog, ce părere aveți despre companionul său, sir Abrab?

Cu darul lui de a imita glasul, Comșa dădea numelui, pe care îl auzeam prima oară, o pronunție desăvârșită, cum ar fi fost a însuși profesorului nostru de engleză, minunatul domn Scheibler.

Ne-am mirat toți, nu știam cine ar putea fi sir Abrab, numai Tata Barbă n-a manifestat nici o surpriză, ci a dat pe loc răspunsul care, oricât de evaziv, părea plin de competență:

— A, da, sigur Abrab (care nu-i altceva decât Barbă citit de-a-ndoaselea) poate fi luat în considerare, are merite, sigur, indiscutabil, dar nu se poate compara cu Charcot, căci Jean Charcot, domnilor, pe care am avut cinstea să-l cunosc îndeaproape, cum vă spuneam adineauri…

Senin, cursiv și fără nici o ezitare. Mi-e imposibil să înțeleg cum se bâlbâise atât de penibil în Camera Deputaților. Trandafil, care citea rând cu rând stenograma dezbaterilor, pasionat de politică a încercat să-l apere: „Nu-i ușor să vorbești în fața a patru sute de oameni, toți cu limba ascuțită și puși pe harță; ți se taie picioarele”. Știa ce spune, fusese și el acolo, asistase la câteva ședințe, invitat chiar de profesorul nostru.

Cred că avea dreptate; eu, unul, mă îngrozeam numai la gândul că într-o zi m-aș putea găsi în fața unei asemenea adunări și ar trebui să-mi spun cuvântul; mi-ar fi înghețat limba în gură. Au pățit-o destui, au coborât de la

tribună fără să scoată o vorbă, s-au dus la locul lor împleticindu-se, roșii la față de rușine.

Nu țin minte cum au continuat dezbaterile în Cameră, ce hotărâri s-au luat cu privire la epidemie, știu doar că noi am stat în carantină trei luni încheiate, dinaintea vacanței de Crăciun, pe care am pierdut-o, până la vacanța de Paști. Când am ieșit prima oară la aer, ne clătinam și eram palizi. Cu învățătura am cam prostit-o în anul acela, am înghesuit-o într-un singur trimestru, dar aveam de unde scădea, fiindcă altminteri eram îndopați de știință. Iar carantina a fost o experiență puțin obișnuită; nevoiți să stăm atât de mult împreună, într-un spațiu limitat, unde n-aveam cum să ne ascundem unii de alții, ne-am cunoscut mai bine decât se pot cunoaște oamenii într-o viață întreagă.

O pasiune comună în acel timp era jocul de șah, jucau toți, de dimineața până seara, cu figuri improvizate, tăiate din carton sau modelate în miez de pâine. Am încercat și eu să învăț, dar mi-a fost imposibil, n-am izbutit să duc o partidă până la capăt, am mișcat un pion, brambura, pe urmă am lăsat-o baltă. Mulți m-au crezut slab la minte, fiindcă șahul este un joc de inteligență; oare? Pe mine m-a interesat numai legenda cu șahul Persiei. Cum s-a bucurat acesta și cum a înțeles să-l răsplătească pe supusul care născocise și îi oferise o asemenea distracție, cum a vrut să-l încarce cu avuții și onoruri. Supusul însă le-a respins pe toate și a cerut să i se dea numai niște boabe de grâu, după numărul pătratelor câte avea tabla de șah, șaizeci și patru, dar înmulțite în progresie geometrică. Vorba e a mea, el nu s-a exprimat științific, ci a spus, băbește, un bob pentru primul pătrat, două pentru al doilea, patru pentru al treilea, și așa mai departe, opt, șaisprezece, treizeci și două… Șahul a ridicat din umeri și a poruncit să i se îndeplinească dorința. Cine e curios și are timp liber, apucă-se să ducă înmulțirea până la capăt. Dar să nu încerce cu calculatorul electronic pentru uz casnic, că nu are atâtea cifre; peste nouăzeci și nouă de milioane nu merge, iar suma e mult mai mare. Șahului i-a fost dat să afle că atâta grâu nu se găsea în toată împărăția.

În afară de mine, numai Trandafil nu juca șah, n-avea când, era tot timpul cu ochii într-o carte; singura lui preocupare în afara învățăturii rămâneau ziarele, din care însă nu citea orice, știa ce să aleagă ca să afle mersul politicii. În această privință sunt încredințat că nimeni din școală nu era mai informat și mai dumirit decât el; nu mă gândesc la vreunul dintre noi, ci la profesori, chiar și la cei preocupați de politică. Nici în oraș nu s-ar

fi găsit cineva să-l întreacă, fie chiar șefii de partide, care se presupune că știau pe ce lume se află.

Georgescu-Măgarul s-a legat de Trandafil, spunându-i că nu-i decât un tocilar mânat de ambiție, că nu dă nici un ban pe inteligența lui, dacă n-a fost în stare să învețe șah, cunoscut până și ultimului din clasă, pe mine lăsându-mă la o parte. De mult decretase că Trandafil avea picioarele anormale, comparându-le cu ale lui, scurte și caraghioase. Era limpede că îi purta pică pentru strălucirea lui la învățătură, nu pierdea nici un prilej să-l lovească, și dacă începuse cu picioarele, acum ajunsese la frunte, spunând că în spatele ei nu se ascundea mare lucru. Trandafil i-a răspuns într-un târziu, nu cred că a urmărit să demonstreze ceva, ci și-a îngăduit o distracție.

— Bine, a hotărât el, diseară am să joc șah, dar numai cu campionul clasei, și am să-i iau partida.

Nu m-am îndoit că așa o să fie, deși nu înțelegeam cum o să facă. Singura condiție pusă de el era ca înainte de a începe partida să i se explice regula jocului și să i se dea o jumătate de oră ca să mediteze. Nu l-a luat nimeni în serios, dar au venit mulți să asiste, din curiozitate. Seara ne-am înghesuit câți am putut într-unui din dormitoare, tabla de șah era pe patul din mijloc, Trandafil s-a așezat pe patul de alături, s-a uitat la figurile dintr-o parte și din alta, apoi l-a rugat pe partener să-i explice regulile jocului, așa cum fusese condiția. Nu mai știu cine era partenerul, campionii se schimbau des, uneori zilnic, abia câștiga cineva titlul, că se și găsea altul să-l provoace la luptă. Erau mulți, nu-i mai știu pe toți, o bună parte din ei nici nu aveau de ce să fie ținuți minte, azi îmi pare că au trăit în ceață tot timpul, s-au îngropat în necunoaștere, împreună cu numele lor și cu poreclele. Am spus de la început că eram ca pe o corabie, navigam împreună, atât trebuie ținut minte, că am făcut cu toții ocolul pământului, fiecare cu folosul lui, după cum a văzut de multe și după cum le-a înțeles mai bine.

După ce-a aflat regulile, Trandafil a rămas o jumătate de oră concentrat asupra tablei de șah, și-a plimbat ochii de la o figură la alta. Pe urmă, când a început jocul, nu i-au trebuit decât șapte mișcări să facă șah-mat; a mers drept la țintă. Nu știu ce-au gândit ceilalți, unii s-au crucit, alții au ridicat din umeri, câțiva au zâmbit ironic, printre ei și Georgescu-Măgarul, care a spus, încercând încă o dată să-l discrediteze pe Trandafil:

— Știa dinainte, tocilarul!

În ceea ce mă privește, cred că am înțeles, dar socotesc posibil ca un cunoscător al jocului să mă contrazică și să dea o explicație mai bună. Doar ceva nu admit, să spună cineva că rezultatul n-ar fi fost posibil, că nu există nici o cale să atingi o asemenea performanță dacă n-ai o experiență mai veche. După mine, partida jucată de Trandafil reprezenta o construcție cerebrală atât de vastă și de complexă, că eu nu-i pot vedea limitele, înțeleg doar că ea trebuia să cuprindă toate reacțiile probabile ale partenerului, la toate mișcările pe care ar fi fost posibil să le întâmpine. Nu-mi dau seama cât de mare ar fi numărul combinațiilor, cred că de ordinul miilor sau chiar mai multe, și în acest caz știu ce mi s-ar putea spune, că nici un om nu-i în stare să le prevadă pe toate într-o jumătate de oră și să le ordoneze mintal, fără nici un accesoriu ajutător, nici măcar creion și hârtie. Sigur, așa este, dar cum îl cunoșteam pe Trandafil din prima noastră copilărie, și eram sigur că niciodată nu se uitase pe o tablă de șah, iar pe de altă parte văzusem cu ochii mei cum câștigase partida, nu-mi rămâne să spun decât că însușirile lui cerebrale depășeau puterea noastră de înțelegere. Nu vreau să invoc, spre comparație, ciudata capacitate pe care o avea fratele lui mai mare, Tom, de a înregistra într-o fracțiune de secundă întreg cuprinsul unei pagini scrise, fie ea plină de formule matematice, și de a o putea reproduce, după aceea, cuvânt cu cuvânt, cifră cu cifră, fără efort și fără nici o greșeală; aceea era, după mine, o însușire tehnică, putința de a înregistra optic, instantaneu, ca aparatul fotografic, orice imagine pusă în fața ochilor. Cu o astfel de însușire, se poate crede că un om are o fantastică zestre cerebrală, dar nu-i adevărat, la fel de bine ar putea s-o aibă cineva cu un creier rudimentar și fără altă pregătire decât o alfabetizare minimă. Nimeni să nu-și închipuie că, spunând așa, urmăresc să neg inteligența lui Tom, care era sclipitoare, viciată numai de o răutate diabolică.

Însușirile lui Trandafil le asemuiesc mai degrabă cu puterea pe care o avea Odor de a trăi simultan în mai multe conștiințe umane, în locuri și în timpuri diferite. Dacă m-am convins că fenomenul era posibil, am avut dovezi și am povestit despre unele, mi-e ușor să înțeleg rezultatul partidei de șah, care nu se datora decât capacității lui Trandafil de a rezolva simultan probleme diferite, de a înmagazina rezultatele într-o ordine prestabilită și de a le extrage în clipa când era nevoie de de ele.

O a doua partidă n-a mai jucat niciodată.

Dacă se mai leagă ceva de perioada carantinei, este apariția acelui ziar nou, care le lua în răspăr pe toate celelalte, se războia încontinuu cu cineva,

nu termina o bătălie decât ca să înceapă alta, băga spaima în oameni și făcea multe victime. Erau și unii care se bucurau, chiar dacă nu aveau nimic de împărțit cu victimele, numai din răutate sau dintr-o judecată obtuză, crezând că dacă unora le este rău, lor o să le fie mai bine; și-apoi o ciomăgeală în public este totdeauna un spectacol. O altă categorie de cititori, scârbiți de moravurile vremii, își puneau speranța în spiritul înnoitor adus de acest ziar războinic, care făgăduise să facă dreptate tuturor oprimaților și împilaților, să taie buboaiele și să ardă plăgile cu fierul roșu. Așa scria în editorialul primului număr, un articol nesemnat, dar în care se cunoștea cât de colo mâna năprasnică a lui Jordie: „Să ascultăm pasul istoriei…” „Să ardem cu fierul roșu…”. Articolul stârnise vâlvă, se citea cu glas tare prin cafenele și la colțuri de stradă, câte un tribun înflăcărat, gesticulând cu bastonul în aer, îl comunica trecătorilor, iar aceștia se opreau să asculte, în grupuri mari, că împiedicau circulația; poliția nu îndrăznea să-i împrăștie. Adevărul este că autoritățile păreau speriate înainte de a ști bine despre ce-i vorba; era de ajuns titlul ziarului, care în primele trei numere s-a numit „Toroipanul”. Deși înfricoșător și plin de eficacitate, un asemenea titlu era prea vulgar ca să nu discrediteze redacția. Exprimarea lui Jordie, „să ascultăm pasul istoriei”, inedită, neprevăzută, plină de tâlcuri, anunțând un program de o seriozitate adâncă, era pe buzele tuturora, oamenii o comentau cu entuziasm și cu satisfacție. Succesul fusese atât de mare, atâta maldăre de telegrame se adunaseră la redacție, încât schimbarea se impunea de la sine și era magistrală. De la al patrulea număr, ziarul se numi „Pasul Istoriei”, scris cu litere cursive, desenate puternic, imperativ, și tipărit cu roșu. Unii și-au închipuit, un timp, că prin culoarea aceasta se sugera o anumită orientare posibilă. Când, după o săptămână, titlul apăru în verde, se crezu că era vorba de o orientare nouă, deși simbolul culorii abia începea să se cunoască și mai avea până să se impună. Schimbarea s-ar fi potrivit cu indicația inițială a domnului Pretoreanu cu privire la orientarea ziarului: „după cum o fi cazul”. N-avea însă o legătură reală, culorile s-au schimbat periodic, era numai o fantezie, nu lipsită de foloase; prin surprizele succesive, titlul ziarului se imprima mai puternic în conștiințe, devenea tot mai popular săptămână de săptămână. Pe urmă a apărut în două culori și chiar în trei, ceea ce permitea combinații numeroase și intriga cititorii, ținându-le atenția trează. Deși nu-l cunosc, îmi închipui că procedeul impunea cheltuieli importante, era un sacrificiu, dar se socotea probabil că merită. Lovitura cea mare a dat-o Jordie după câțiva ani, când palatul era gata, ziarul se

chivernisise cu prisosință, și a cumpărat din Anglia faimoasa rotativă în culori, căzută ca o bombă în lumea ziarelor, o sursă de invidii și dușmănie. Iar când titlul a apărut cu fiecare literă în altă culoare, treisprezece cu toatele, a fost un triumf, o apoteoză, s-au pavoazat fațadele palatului cu flamuri; pe drapelul național, pus la mijloc, s-a atârnat un uriaș portret fotografic al lui Jordie, făcut la „Julieta”, cu ochii lui divergenți care cuprindeau simultan toată priveliștea Bucureștilor. Rotativa nu putea scoate treisprezece culori deodată, nici nu există atâtea cerneluri; procedeul consta în folosirea nuanțelor și în combinarea unei culori cu alta, două sau chiar mai multe. Oricum, acest titlu policrom, caracteristic, sărind în ochi de la distanță, a făcut ca tirajul ziarului să crească într-o măsură atât de mare, încât costul rotativei s-a amortizat într-un an și jumătate; dacă economiștii vor spune că nu-i posibil, înseamnă că nu știu dedesubturile.

Tot în articolul-program, „Pasul Istoriei” se anunța ca un ziar inițiat numai de oameni tineri. „Nimeni din redacția noastră n-are patruzeci de ani; va trece timp până ce primul dintre noi să atingă această vârstă. Dar chiar când o vom atinge cu toții, vom rămâne tot tineri.”

Prima frază din acest anunț a apărut ani de zile pe pagina întâi, ca un motto, să nu se uite: „Nimeni din redacția noastră nu are patruzeci de ani!” Când unii au început să se cocârjeze și să șchioapete, a trebuit să-l scoată. Dar anunțul fusese inexact încă de la prima lui apariție, Jordie avea la data aceea aproape cincizeci de ani, iar Jak Musiu, peste șaizeci și cinci, era decanul de vârstă al ziariștilor, atât că el n-a scris niciodată un articol, nici măcar o notiță, și nu trebuie pus la socoteală. De domnul Pretoreanu, la șaptezeci de ani, nu mai vorbesc, nimeni nu știa rolul lui, păstrat în cel mai mare întuneric; nu venise niciodată la ziar, niciodată nu stătuse de vorbă cu un redactor. Singurul om cu care dădea ochii era directorul, și nu-l primea, în palatul lui de pe Calea Victoriei, decât după ora două noaptea și chiar atunci cu măsuri de precauțiune, să nu-l vadă spionii. Între aceste întrevederi, destul de rare, domnul Pretoreanu își trimitea instrucțiunile pe căi secrete; niciodată nu vorbea la telefon cu redacția. Unii dintre supraviețuitorii epocii și cunoscători ai istoriei locale vor socoti că asemenea afirmații sunt aberante; cum să creadă că a existat un om care îl conducea din umbră pe Jordie?

Capitolul 21

Jordie în audiență nocturnă la domnul Pretoreanu. Ora misterioasă, atmosfera satanică, pelerina și sub ea coada de diavol. Un ziar pe gustul tuturora. De la locomotiva „Malaxa” la „Urodonal”, balsamul rinichiului. Cel mai blestemat dintre calvaruri. Cină de pomină în palatul domnului Pretoreanu

Dacă viața contemporană, ai cărei martori am fost, stând uneori în primul rând de scaune, alteori urcând chiar pe scenă, amestecați cu voia sau fără voia noastră în unele fapte, ne rămâne neclară, iar uneori cu totul necunoscută, atunci cât adevăr sperăm că există în cărțile de istorie, privitoare la o vreme mai veche? Toată lumea, proastă, deșteaptă, de bună sau de rea credință, ar trebui să-și scrie memoriile, să fie o lege, și-apoi vrafurile de hârtie să intre în computer, care știe să aleagă fără părtinire. O istorie înregistrată pe asemenea cale mi-ar da satisfacție deplină.

În ziua când încheiaseră pactul era o dimineață cu soare puternic; domnul Pretoreanu îi porunci lui Jordie:

— Du-te chiar acum la Capsa și caută-l pe Jak Musiu. Nu-i vorbi de mine, nu mă cunoaște…

Jordie dădu să spună, făcând un gest de mirare și admirație: „Se poate una ca asta, stăpâne?!”. Domnul Pretoreanu îl opri cu o privire de gheață, al cărei înțeles era clar; „Ține-ți gura, jigodie!”, apoi își continuă ideea:

— Nu vorbi nimănui; nimeni nu mă cunoaște. Ce-ți spun să fie literă de evanghelie! Jak Musiu îți va ajuta să formezi redacția; ai încredere în el, se pricepe. Închiriază un imobil potrivit, de preferință pe Calea Victoriei; iți recomand pe cel din colțul cu strada Doamnei, peste drum de fosta ambasadă rusească. Fă contract cu tipografia și cu trustul de distribuție a hârtiei. Între timp, caută locul palatului, stai de vorbă cu arhitecții. Când ai gata macheta ziarului, vino de mi-o arată. Numai noaptea; de aici înainte nu trebuie să te mai vadă nimeni că intri aici. Ia legătura cu Sobieski; el o să-ți dea orice lămuriri îți vor fi necesare, dar caută să fie cât mai puține.

Adresându-se lui Sobieski după o săptămână, pentru întrevederea cu domnul Pretoreanu, Jordie fu rugat să revină cu telefonul după-amiază; atunci i se spuse ca la ora două noaptea să fie în fața porții. Cunoștea protocolul, domnul Pretoreanu veni să-i deschidă, cu o pelerină neagră pe umeri, deși era o noapte zăpușitoare de vară; la ora aceea asfaltul continua să ardă. Plutea în atmosferă ceva satanic, și cum îl urma pe domnul Pretoreanu spre intrarea palatului, lui Jordie i se păru că sub pelerina

acestuia se legăna o lungă proeminență, ceva ce nu putea înțelege; simți un rău la inimă și i se cam făcu frică. De ce nu-i trecuse prin minte că era o coadă de diavol? Când își scoase pelerina, domnul Pretoreanu își desprinse și coada, pe care o punea numai în anumite ocazii. Jordie nu văzu gestul, nu avea, ca Odor, simțul lucrurilor satanice; Odor văzuse coada înainte ca ea să fie materializată, când era încă în formă de emanație, spiritul mefistofelic al domnului Pretoreanu. Despre acest subiect n-o să mai amintesc când va fi în scenă Jordie, spirit prea teluric ca să admită manifestările metafizice din sânul naturii unde oamenii își duc viața. El putea cel mult să creadă că proeminența de sub pelerină era carabina; cum să-și închipuie că o coadă de diavol făcea inutilă o armă?

Discuția nu fu lungă, domnul Pretoreanu nu avea de adus nici o obiecție în ceea ce privea componența redacției, erau nume cunoscute și necompromise.

— Le vei lua jurământul în scris, în câte două exemplare, unul pentru mine!

Chiar și această măsură de prevedere cu totul neuzitată dovedea un spirit demonic, Jordie însă nu-l sesiză, acceptă cu satisfacție ideea. Jurământul, cu puterea lui sacrosantă, părea a-i da drepturi de dictatură asupra redacției; cine jură, trebuie să se supună.

— Ai cap, stăpâne! exclamă cu admirație. Sărut mâna!

Dacă spusese o dată, așa avea să spună mereu de aici înainte, se născuse o formulă, sărut mâna stăpâne! Știa, prin convenția dintre ei, că niciodată nu va fi cineva să audă.

Domnului Pretoreanu îi plăcea și felul cum era conceput ziarul, o pagină întâi cu articole de orientare și cu comentarii politice, scrise de oameni consacrați, printre ei unele nume celebre.

— Să-i plătești bine! spuse el. Altfel nu poți să-i ții, și n-o să găsești alții!

O pagină a doua închinată artei și culturii; era o tradiție a ziarelor noastre, nu trebuia schimbată. O pagină a treia se ocupa periodic, o dată pe săptămână, de biserică, de familie, de școală, de armată, primele patru forțe ale societății. Dar își aveau și ei pagina lor, luni, miercuri, vineri, țăranii, învățătorii, ceferiștii. Era o arie atât de largă de preocupări, încât satisfăcea toate categoriile de oameni. Se credea, încă înainte de a apărea primul număr, că lumea va da năvală. Când a apărut, succesul a fost mult mai mare decât prevederile. O treime a ziarului cuprindea salutul celor mai mari

personalități și personaje din țară, începând cu mitropolitul Miron Cristea, devenit patriarh de foarte puțină vreme, care inaugura și binecuvânta cu acest prilej pagina închinată bisericii. La Regele Ferdinand, suferind, nu se apelase, în schimb Regina Măria binevoise să-și ofere fotografia, superbă, cu autograf și cu o urare de câteva rânduri, nici banale, nici convenționale, o luare de poziție discretă, dar neechivocă, de partea înnoitorilor, aceasta era ideea.

Personalitățile industriei și finanțelor își trimiteau omagiul sub forma unor pagini întregi de reclamă, n-am să le înșir pe toate, locomotiva Malaxa mi-a rămas cel mai bine în minte; nu pot să uit nici uzinele Titan-Nadrag-Calan, care propuneau constructorilor de imobile să renunțe la acoperișurile grele de olane, sau țiglă, care cer șarpante puternice, să folosească tabla galvanizată, făcând astfel o mare economie de cherestea și, implicit, cruțând pădurile; aproape că era un act patriotic. Totdeauna mi-au plăcut reclamele, sunt instructive și îți dau prilej de gândire. Bunăoară, era una apărută în ziarul lui Jordie care înfățișa, pe o pagină întreagă, un om cu mimica suferindă, frânt de mijloc și ținându-se cu mâinile de șale; dedesubt scria cu litere groase Urodonal, așa cum sub locomotivă scria un singur cuvânt, Malaxa, atât de mare, că puteau să-l citească și orbii. Urodonalul era un leac pentru bolile de rinichi, îndeosebi curăța depunerile de piatră; îl cunoștea toată lumea, n-ar mai fi avut nevoie de atâta reclamă, la fel cum nu avea nevoie locomotiva. Mai târziu, când am aflat cum stă treaba, cineva de la ziar mi-a spus, și eu l-am crezut, fiindcă era chiar achizitor de reclame, deci în deplină cunoștință de cauză; ca o asemenea pagină se plătea cu o sută de mii de lei, ceea ce mi se părea o sumă amețitoare, când eu purtam ciorapi Cerchez, de nouă lei perechea. Abia astăzi aflu, de la cineva care scotea și el un ziar în vremea aceea, ca reclama Urodonalului apărută în primul număr din „Pasul Istoriei” s-a plătit cu cinci milioane. Apărea periodic, în toate ziarele, dar redusă la o zecime, așa ca să se întrețină interesul bolnavilor; nu știu cât costa un asemenea colțișor de ziar, dar nici nu vreau să aflu, de ce sa pierd timpul cu mărunțișuri? Mă interesează pagina întreaga, apărea o dată pe an, și atunci se plătea cinci milioane. Plătitor era stăpânul unui depozit de medicamente de pe strada Sfântu Ionică, aproape de hotelul azi dărâmat, unde își avusese odaia profesională Proserpina. Acel personaj generos deținea monopolul importului de produse farmaceutice și controla distribuția lor în toată țara. Oare cât putea să câștige dacă își îngăduia să dea cinci milioane pe o pagină de reclamă?

Leafa unui învățător pe atunci putea să ajungă la trei mii de lei, dar pornea de la două. Raportând-o la cele cinci milioane și privind pagina cu omul suferind care se ține de șale, oricine va trage concluzia că lui Jordie îi pusese Dumnezeu mâna în cap, ceea ce nu-i o exagerare. Numai că a trecut timp până să ajungă acolo; mai întâi va trebui să povestesc cum a plătit el această favoare a soartei.

Eram, deocamdată, în biroul domnului Pretoreanu, cu macheta ziarului în față. În afară de ce-am spus la început, oricine știe ce putea ea să cuprindă, o pagină de politică internă, una de politică externă, cu redactori de specialitate, trecuți printr-o lungă experiență; pe amândouă le conducea Jak Musiu. Apoi o pagină de reportaje, una de știri diverse și, în sfârșit, „ultima oră”, cu telegrame externe primite în timpul nopții. Duminica mai apărea o pagină de umor, și luni una închinată sportului; mai târziu, aceasta din urmă a devenit zilnică, era necesară, fără ea o mare categorie de cititori ar fi abandonat ziarul.

În mai puțin de o oră, toată discuția se încheiase; așa era domnul Pretoreanu, alții s-ar fi gândit, s-ar fi răzgândit, ar fi revenit, ar fi prelungit-o cu zilele.

— Ai frac? întrebă el la urmă.

— Doar smoking.

— Bine. Prin derogare de la ora obișnuită, ai să fii aici mâine seară, la nouă, împreună cu doamna; să aveți fiecare o mască; nu-i nevoie să te ascunzi, dau o recepție oficială. La nouă fără un sfert, șoferul meu va veni să te ia cu mașina.

— Soția mea e suferindă, se scuză Jordie. Pot să vin cu altă doamnă?

M-a mirat această necuviință, inadmisibilă la un om de societate; dar mă miram degeaba, Jordie era un om grosolan, brutal în relațiile cu oamenii; probabil nu-i lipsea educația, dar o abolise, își făcuse un stil, însușindu-și purtări primitive, singurele care sunt, de fapt, invincibile.

În mod curios, domnul Pretoreanu nu se simți vexat, nu avu nici măcar o tresărire; dar e explicabil, el era omul altor fapte, cum s-ar fi formalizat de o mojicie care nici măcar nu putea să-l atingă? Când ceva îi atingea cu adevărat susceptibilitatea, atunci punea mâna pe carabină. Drept răspuns, se mulțumi să întrebe:

— Acea doamnă este frumoasă?

Era prima oară când Jordie se afla în încurcătură.

— Are nasul mare, răspunse, după ce ezitase. Dar e pasională.

— Bine; să-și pună o mască mai lată; așa, nasul n-o să se vadă.

Jordie veni cu Proserpina. Când limuzina de ceremonie a domnului Pretoreanu coti să intre pe poarta palatului, Garibaldi, șoferul, le spuse:

— Doamnă și domnule, acum puneți-vă măștile!

Palatul nu era mai luminat ca în alte seri, ușa de bronz înnegrit părea o gură de peșteră și iarăși plutea în atmosferă un suflu satanic. Sobieski îi întâmpină în capul scărilor, se înclină în fața Proserpinei, apoi, în timp ce-i conducea înăuntru, îi șopti lui Jordie, autoritar, era o instrucțiune:

— Fii atent, să nu te strâmbi! Prefă-te că-ți place!

Holul, cu scara de lemn sculptată, în colțul căreia Odor așteptase în câteva rânduri să-l primească domnul Pretoreanu, era pustiu, într-o lumină slabă. Jordie nu înțelegea ce se întâmplă, la ce fel de recepție lua parte, unde erau invitații?

Trecură prin dreapta scării, care se pierdea sus, în penumbră. Mi-am închipuit-o pe fata domnului Pretoreanu, cum o văzuse Odor odată, cu rochia lungă până la jumătatea gambelor și atât de strâmtă că trebuia să coboare treptele de-a latul, cu sărituri mici, de vrăbiuță. Era oare acasă și ce gândea despre tatăl ei, care trăsese în ea cu carabina? Numai din greșeală n-o nimerise în inimă, ci în grumaz, sfârtecându-i coardele vocale. Și ce făcea cu frumusețea ei mutilată? Putea să uite bucuriile trecute? Sigur că nu putea, și atunci cu ce suflet își aducea aminte de ele?

Fratele ei, cu care se iubise, avea doi ogari de rasă curată, premiați la concursuri. Îi îngrijea lacheul și trebuia să le vorbească respectuos, ca unor persoane, n-avea voie să le spună pe nume, Castor și Polux. Le dădea să mănânce pe rând, ca să nu se încaiere, nu că ar fi fost lacomi, dar nu se suferau unul pe altul, în pofida numelor legendare. „Poftim la masă, domnule câine, “ „Nu poftim, ci poftiți, așa să ții minte! îl corecta băiatul. Și spune-i ce-i dai de mâncare, să știe!” „Poftiți la masă, domnule câine! Aveți supă caldă, cu macaroane, cum vă place, și rasol cu os, o frumusețe!” Câinii îl mârâiau, să fi putut vorbi, l-ar fi încondeiat în fața stăpânului, fiindcă în lipsa lui lacheul le dădea cu piciorul în burtă: „Ia de crapă javră scârboasă, și vezi, poate îți stă ceva în gât, să scap dracului de tine!”. Dacă nu l-am judecat prea aspru când a făcut o necuviință la cavou, după înmormântarea băiatului, aș fi vrut să-i dau o pedeapsă grea fiindcă maltrata câinii. Pe unul din ei l-a împușcat domnul Pretoreanu. Pe celălalt l-a otrăvit lacheul; după purtarea lui dinainte ar fi trebuit să mă aștept la orice ticăloșie. Deși e mort de mult, nu l-am iertat nici până astăzi.

Dar acestea sunt întâmplări din altă epocă; mi le-am amintit fiindcă Jordie, acum de față, avea obiceiul urât să dea cu piciorul în burta câinilor. Și m-am bucurat cu atât mai mult pentru ceea ce i s-a întâmplat la recepția domnului Pretoreanu.

Jordie nu se uită în susul scării, ci merse înainte până la o ușă monumentală, cu două canaturi solemne, pe care Sobieski le dădu în lături.

Nu știu ce era reuniunea aceea, un dineu, o întâlnire de afaceri, o ceremonie secretă? Mi-am adus aminte de procesul Mafiei, de la Neapole, unde Garibaldi stătuse în boxa cu gratii a acuzaților, în număr de câteva sute. Nu e firesc să cred că domnul Pretoreanu, care trimisese avocați să-l apere, avea legături acolo? Despre Mafie nu s-a aflat mare lucru, dar mai sunt și alte organizații secrete, despre care nu s-a aflat nici atâta.

În fața ușii, dar departe, la zece metri, căci era o încăpere vastă, privind palatul pe dinafară nici nu se înțelegea unde ar fi putut să încapă, Jordie văzu o masă ovală, mult alungită, asupra căreia, în contrast cu spațiul străbătut mai înainte, cădea o lumină puternică, dar nu țipătoare, o lumină albă și moale ca vata. Latura dinspre ușă a acelei mese era goală, se vedea doar un scaun cu spătar, la mijloc. Pe latura cealaltă se înșira un număr de persoane așezate în fața tacâmurilor. Nu putea să-i numere, dar eu am aflat că erau de două ori câte doisprezece, așezați de o parte și de alta a domnului Pretoreanu, care ocupa locul din mijloc, al douăzeci și cincilea. Ce socotesc cu totul ciudat și în totală nepotrivire cu obiceiurile europene, domnii erau grupați împreună, în stânga mesei, privind de la ușă, deci în dreapta amfitrionului, iar doamnele, în număr egal cu ei, se aflau în partea opusă a mesei. Iarăși în mod ciudat, căci nu așa se obișnuiește în lumea civilizată, întreagă societatea aceasta trecuse la masă înainte de sosirea ultimilor doi invitați, deși ei nu întârziaseră nici o secundă; exact în clipa când Sobieski deschidea ușile sufrageriei, o pendulă nevăzută, cu bătăi surde, ca de tam-tamuri, neauzite, misterioase, dar nu înfricoșătoare, anunța ora nouă. Numai domnul Pretoreanu se ridică în picioare și îl pofti pe Jordie să se așeze în fața sa, pe scaunul liber, unul singur pe toată latura mesei. Ceilalți se mulțumiră să privească venirea acestor ultimi oaspeți. Toți, în afară de domnul Pretoreanu, protejat de drăcescul lui monoclu negru ca antracitul, aveau pe ochi măști de mătase, ciudatul accesoriu de bal, de jaf sau de crimă, care, deși acoperă numai o mică parte din fața unui om, o face de nerecunoscut chiar intimilor. Ultima dintre doamne era fiica domnului Pretoreanu, amintită mai înainte cu atâta tristețe, dar, să nu fi avut eșarfa

înfășurată de mai multe ori în jurul gâtului, ca sa acopere oribila cicatrice, nimeni n-ar fi știut cine este.

Nu se făcu nici o prezentare, procedeu neuzitat, iarăși o ciudățenie, urmată de încă una, aș zice inadmisibilă dacă aș avea vreo simpatie pentru Proserpina. Sobieski îi oferi brațul și o conduse la o măsuță din colțul sufrageriei, unde o pofti să se așeze. Apoi merse la bucătărie, spre a porunci să se servească masa.

M-am gândit că tratamentul aplicat Proserpinei însemna o ripostă la necuviința săvârșită de Jordie, care nu era legitimat s-o aducă. Pe urmă am găsit altă cauză, prezența ei la masa mare ar fi stricat simetria, iată ceea ce trebuie luat în seamă.

Am povestit despre multe ospețe, nu l-oi mai descrie și pe acesta, fiindcă nu mâncarea și felul cum a fost servită interesează. Ar fi trebuit să înceapă cu icre negre, așa se obișnuiește. Primul fel a fost mămăligă rece, cu brânză și ceapă, pe urmă pastrama de capră. Servea Sobieski, asistat de lacheu și de Garibaldi, toți cu mănuși albe. Nu vorbea nimeni. Doar amfitrionul se adresă de la început oaspetelui:

— Jordie, între feluri vor fi patru pauze. Pregătește-te să ne povestești patru din cele mai mari ticăloșii pe care le-ai făcut în viață!

Până în ultima lui zi Jordie a fost chinuit la gândul că nu știa în fața cui se destăinuise și-n fața cui îndurase pe urmă cea mai înjositoare și mai insuportabilă dintre umilințe. Ori de câte ori surprindea la un om, cunoscut sau necunoscut, o privire ciudată, îi venea sângele în ochi și simțea că-i plesnește inima. Era acel om, sau acea femeie, unul dintre martori? Cum să afle? … Și așa tot timpul, toată viața! Iată o pedeapsă mefistofelică. Nu-i bizar că tocmai el, care o îndurase și o îndura mai departe, fără speranța că într-o zi ar putea să scape, nu observase niciodată coada domnului Pretoreanu?

Nu am să reproduc destăinuirile lui Jordie, dar nu ca să-l cruț, între regulile povestirii nu intră cruțarea. Fapt este că rămân altele de spus și nu încap toate. Ororile auzite în timpul dineului de pomină erau acompaniate, într-un contrast iarăși mefistofelic, de o muzică suavă și dulce a unui venețian de acum trei sute de ani, monoton și totuși inepuizabil, cu darul de a lăsa tot timpul o ușiță deschisă spre o surpriză divină, care deși nu se arată e suplinită de o speranță continuă. Am identificat acea muzică, o am înregistrată pe discuri de gramofon; când o ascult, aș uita de mine, dacă din jumătate în jumătate de oră n-ar trebui să schimb sau să întorc discul.

La sfârșitul mesei muzica se opri și fu o discuție, interveniră și oaspeții. Mai întâi însă, Sobieski înfundă urechile Proserpinei cu o substanță vâscoasă, altceva decât ceară, luându-i auzul cu totul. Dacă ea ar fi ascultat discuția, desigur că ar fi povestit-o cuiva, și exista posibilitatea ca într-o zi să ajungă și la urechile mele. Presupun că Jordie îndura un interogatoriu, întrebările veneau din toate direcțiile și trebuia să răspundă fără timp de gândire, ca să nu poată minți, nici să denatureze adevărul. La sfârșit era plin de nădușeală, istovit, cu strabismul atât de mărit, că jumătate din diametrul pupilelor se ascundea sub pleoape. Când trecură în salon, s-ar fi împleticit și n-ar fi nimerit drumul dacă nu-l susținea Sobieski. Acesta îi șopti încă o dată:

— Prefă-te că-ți place!

Mă aflu în dilema pilotului de curse, între moarte și cronometru. Așa a spus unul dintre ei, celebru, într-o conversație inteligentă cu ziariștii. Întrebat dacă îi este frică, a răspuns da, când mă apropii de curbele primejdioase tremură inima în mine, îmi văd moartea în față, îmi vine să iau piciorul de pe accelerator, dar gândul la cronometru mă îngrozește și mai tare. Cum era de așteptat, omul a murit într-o zi într-o curbă primejdioasă; toți mor dacă nu cedează în fața cronometrului. Asemenea declarații le ascult cu respect și cu evlavie. Cum aș putea să-l uit pe omul acela care a mers cu trei sute de kilometri pe oră, într-o ceață atât de densă că nu vedea nimic dincolo de botul mașinii? Da, așa s-a întâmplat, întocmai, pe unul din demonicele circuite de curse ale Europei. Căzuse noaptea și ajungând la linia dreaptă, de patru kilometri, văzuse cu groază un val gros de ceață rostogolindu-se în rasul pământului. Așa sunt construite circuitele de curse, după curbe de toate felurile, una mai dificilă și mai primejdioasă ca alta, urmează lungi linii drepte, ca să fie puse la încercare și virtuțile motorului, nu doar ale pilotului, să arate ce poate el să dea, cu gazele deschise la maximum, fără nici o piedică în față. În ceața aceea nu se putea merge nici cu cincizeci de kilometri pe oră; cursa era pierdută. Dar deasupra se vedea cerul de noapte, curat și albastru, iar pe el se desenau două linii paralele, ca o cale ferată, cele două rânduri de plopi care mărgineau șoseaua. Și atunci pilotul, cu capul pe spate, și-a continuat drumul, fără să ia piciorul de pe accelerator, ținând direcția printre vârfurile plopilor, pe o șosea albastră, presărată cu stele.

O asemenea cursă, sub amenințarea mortală a cronometrului, nu-i mai puțin decât o moarte deplină; acești oameni mor încontinuu.

Dilema mea, în fața celor ce urmează, n-o întâlnesc prima oară; am de ales între frica de moliciune a scrisului, rea ca moartea, și teama că aș putea fi bănuit de exagerare, că aș recurge la orice, numai să câștig cursa. Calea de mijloc îmi face silă. Ca pilotul de curse, n-am încotro, apăs pe accelerație.

Ca și sufrageria, era greu să înțelegi unde putea să încapă salonul, dacă priveai de afară. De fapt, dimensiunea rămânea închipuită, fiindcă pereții, cât ar fi fost de departe, se pierdeau în penumbră. Un con de lumină albă, puternică, dar îndulcită, trecută și ea parcă printr-un strat de vată, cădea în mijlocul încăperii, desenând o arie circulară, cu diametrul de vreo zece metri. De câte ori o clădire îmi atrage atenția, mă gândesc ce-o fi dincolo de fațadele ei, ce secrete s-or ascunde? Dintr-un milion de case, poate intrăm în una, și nici măcar nu în toate odăile. Mi se pare nedrept că, după ce au descoperit colțurile cele mai îndepărtate ale pământului, le-au fotografiat, au făcut hărțile, au scris cărți despre ele, oamenii nu pot descoperi vecinătatea cea mai apropiată. Pe hărți nu mai sunt pete albe, în schimb casele unde nu intrăm niciodată ne înconjoară ca o pădure de puncte negre. Și astăzi mai există palatul domnului Pretoreanu, adăpostește o instituție, dacă ai treabă acolo poți să intri. În salon este acum arhiva, ce să mai vezi decât dulapuri cu hârțoage? La vremea lui m-a minunat mai ales covorul, care acum bineînțeles a fost dus în altă parte. Că era Ispahan sau Buhara n-aș putea spune, nu mă pricep, pentru mine știința covoarelor este inutilă, am lăsat-o altora. Mi-a atras atenția forma lui circulară puțin obișnuită, înscrisă cu precizie în conul de lumină. Culoarea de fond era roșie. Conturul covorului îl sublinia un rând de jilțuri aurite, douăzeci și patru, având între ele, în fața ușii, ceva ca un tron, care nu ar fi atras atenția dacă n-ar fi fost pus pe o estradă cu două trepte. M-au uimit niște vase de porțelan ivoriu, sferice, aflate în fața fiecărui jilț, și m-au stupefiat când mi-am dat seama că nu erau altceva decât oale de noapte, mai mari și mai confortabile decât cele obișnuite.

La invitația domnului Pretoreanu, asistența s-a așezat pe aceste vase; de astă dată domnii alternau cu doamnele, fiecare își cunoștea locul, pesemne nu participau prima oară la o asemenea ceremonie. Jordie a fost poftit să șadă pe un taburet de lemn, în centrul cercului; fiind dat cu lac roșu, taburetul nu putea fi văzut dintr-o dată. Și iarăși o conduse Sobieski pe Proserpina într-un colț al încăperii, în penumbră, unde o așeză pe un taburet identic cu primul; pe urmă îi verifică tampoanele din urechi și le îndesă mai

bine. Se înțelege că nimeni n-a putut să afle nici acum despre ce s-a vorbit la acea reuniune. După gesturi și mimică, pare-se s-au spus anecdote, unii râdeau, ținându-se de șale. Dar mai înainte, Sobieski, cu aceleași două ajutoare, oamenii de încredere, au trecut pe la fiecare oaspete și le-au oferit câte o cană de ceai călduț, o tizană, cum spun francezii, care știu ce bine cade după masă o astfel de băutură.

În locul muzicii suave din sufragerie, acum cânta o orgă care la sunetele joase făcea să bubuie pereții; chiar dacă nu auzea, cred că Proserpina le simțea vibrația, din când în când tresărea neliniștită.

Tizana n-a întârziat mult până să-și înceapă efectul…Când a terminat și ultimul, orga a tăcut brusc, s-a lăsat liniștea țiuitoare dinaintea triplului salt la trapez, când fanfara a amuțit și n-a început încă răpăitul tobelor. Atunci din umbră a apărut Sobieski, cu o tavă și cu o linguriță. Domnul Pretoreanu s-a adresat lui Jordie:

— Poftim de gustă puțin!

Și nu o singură dată ci de douăzeci și cinci de ori!

Iată prețul! Al puterii, al palatului, al rotativei în culori, al milioanelor! Nu era nici ușor, nici simplu, cum ar fi putut să se creadă. Douăzeci și cinci de execuții, una după alta, ștreanguri, ghilotine, plutoane de execuție! Acum va fi înțeleasă mai bine furia lui Jordie, când a descoperit ce materie era în cutia de tutun, unde credea că sunt bancnote de câte o mie. Se va înțelege de ce nu și-a cruțat adversarul nici după moarte: „porcul și-a dat obștescul sfârșit în mâinile lui Scaraoschi!”. El, de câte ori își dăduse sfârșitul la acea reuniune blestemată?

Sobieski s-a aplecat întâi în fața domnului Pretoreanu, a luat vasul, apoi s-a apropiat de Jordie și i-a oferit lingurița, șoptindu-i:

— Să nu te strâmbi! Bagă de seamă că te vede!

De douăzeci și cinci de ori! La sfârșit, Jordie își trăise de douăzeci și cinci de ori moartea în chinuri dezgustătoare. Sunt cinci decenii de când țin ascunsă întâmplarea. Regret că a trebuit s-o povestesc astăzi, dar n-am avut încotro!

Capitolul 22

Traversarea Atlanticului, alizeul, un peștișor se ține credincios după o floare de algă prinsă pe etravă. Dragostea povestitorului pentru Tania, o flăcăruie nedumerită. Remiza trăsurilor, profanarea landoului,

transformarea lui în budoar, minunat sacrilegiu. Dragostea pentru Tania, o flacără și o arsură. Dispariția ei, oceanul de suferință

Las acum să bată puțin alizeul. În acel an a traversat Alain Gerbault Oceanul Atlantic, singur pe un cuter de unsprezece metri. Azi nu mai socotesc că a fost o victorie atât de mare cum a crezut lumea. Cu treizeci de ani înaintea lui, un navigator de la Boston făcuse mult mai mult decât atâta, dar n-a bătut toba. Și încă, vasul lui era o construcție primitivă, mă mir că nu s-a scufundat la prima furtună! Și el, care n-a îngenuncheat și nu s-a văitat niciodată, nici măcar nu mai era tânăr ci se apropia de capătul vieții. Pe el îl iubesc din tot sufletul, n-am să obosesc aducându-i laudă, lui îi sunt dator cele mai frumoase aspirații ale mele. Pe celălalt nu-l am la suflet, a făcut o traversadă mai degrabă stângace, o zigzagare sfârșită cu bine, din fericire; spun așa, din fericire, fiindcă oricum l-aș judeca, nu pot să-i neg dreptul la viață deși cred că n-a iubit-o. Îl socotesc un om brav totuși; i se cuvine și lui o cunună, nu mi-e îngăduit să-l las pe de lături, a mobilat și el timpul meu de viață.

N-am uitat nimic din ce spune în carte, am citit-o nu o singură dată, ci ori de câte ori am găsit-o lângă mine, și o găseam ușor, fiindcă n-am aruncat-o nici în zilele de deprimare. Azi nu mai știu unde este; dacă aș găsi-o, aș lua-o din nou de la capăt. Aș vrea mai ales să recitesc pasajele cu peștișorul, poate povestitorului i s-a părut doar o curiozitate și pe urmă a uitat-o. Mie însă mi-a dat de gândit, dovadă că nu-mi iese din minte, l-am visat noaptea trecută. Un peștișor nici de o șchioapă, ca o aterină, admițând că ea ar trăi în Oceanul Atlantic. Săptămâni de-a rândul a mers în prova vasului, lângă etravă, fără să se oprească, fără să-l părăsească. Dacă peștii au familie, înseamnă că și-o abandonase, își lăsase în urmă și țara lui natală, și continentul, mergea spre o lume necunoscută, unde poate nici n-avea dreptul să intre. Și atunci, cum să se mai întoarcă? Ar fi recunoscut drumul prin apă, unde nu sunt semne să ți le aduci aminte, o bornă kilometrică, o troiță, o răspântie? Îl mâna setea de aventură, o pornire nomadă? Sau se îndrăgostise de o floricică albă, de o algă crescută pe lemnul etravei?

Viața acelui peștișor mi se pare mult mai demnă de ținut minte decât a povestitorului. Atâta statornicie, fără răsplată, n-am mai întâlnit la nici o ființă însuflețită. Și oare ce se făcea el pe timp de furtună, când lumea lui își schimba structura până în adâncime și își pierdea punctele cardinale? Toate viețățile marine se lasă atunci duse de valuri, nu încearcă nici o împotrivire.

Cum izbutea el să le învingă? Când oceanul se liniștea și apa devenea iar albastră, peștișorul era la locul lui, lângă etravă. Rareori rămânea în urmă, câteva secunde, unsprezece metri, până în dreptul cârmei, și când ai fi zis că își abandonează călătoria, își revenea, din cinci mișcări ale aripioarelor era din nou în față, la locul lui, lângă prezumtiva floare de algă. Omul, care îl urmărea intrigat, se întreba cum putea să înoate ziua și noaptea, fără să doarmă? Căci și pe întuneric, dacă aprindea o lanternă, îl găsea la locul lui de credință. Dar e ușor de înțeles, dormea cele câteva secunde, de la etravă până la cârmă.

Suntem înclinați să judecăm natura după datele noastre. Timpul la pești se socotește altfel, probabil, ceea ce nu mă miră, când chiar și oamenii au unități de măsură mult diferite de la unul la altul. Nu înțelegem cum dormea Napoleon Bonaparte numai câteva ceasuri pe noapte, iar a doua zi avea mintea mai ageră decât generalii, ca să nu mai vorbesc de Josefina, oricât ar fi fost ea de odihnită. Un șef al Arabiei Saudite dormea o singură oră, așa a trăit întreaga lui viață; nu-i o întâmplare din timpul Seherazadei, ci i-am fost contemporan în copilărie. Ce să mai spun despre acel om, examinat cu perplexitate de medicină, care nu dormea niciodată, nici măcar o secundă, fără să ajungă la istovire, ci putând să-și vadă de treburi, cu toate facultățile neștirbite?! Poate nici peștișorul, despre care m-am grăbit să dau explicații, nu era făcut la fel ca toți peștii.

Mai bine de o sută de zile a durat navigația, de la Gibraltar la New York. Pe un traseu ales în chip nefericit, abătut prea mult spre sud, au fost curenți și vânt din față. Totuși omul a ajuns și, mai mult decât adversitățile oceanului, și-a învins singurătatea. O sută de zile numai cerul și oceanul, o puritate înspăimântătoare! Atât de pur nu poate să fie decât neantul.

Dar mai era peștișorul!

Acum mi-am netezit drumul s-o readuc pe Tania în povestire. Părul ei mirosea a garoafă, iar pielea a săpun și a rufe curate. Avea tot timpul buricele degetelor încrețite. Știam că, așa cum eram eu atunci, crud la minte, speriat de ceea ce-mi aruncase viața în față, nu puteam să țin locul lui Odor, nu-mi intra în minte un asemenea gând, ar fi fost o enormitate. Tania mă îngăduia, fiindcă într-o anumită clipă fusesem alături, clipa ei sau clipa mea, nu știu a căruia. Dar fusese o clipă și se mulțumea cu ce puteam eu să fiu, în așteptarea altei clipe. La fel cum luăm adesea în viața noastră nu ceea ce năzuim, ci ceea ce ne trece prin față. Uneori putem să trăim așa

vreme îndelungată, cu altceva decât ne dorește sufletul, până ce, bietul de el, se ofilește.

Am rămas în odaia lui Odor până s-a făcut dimineață, Tania nu putea să plece și nu era s-o las singură. Dar n-am închis ochii, cu gândul la Odor; m-am chinuit toată noaptea, puțin îmi păsa dacă se observa lipsa mea din dormitor, ar fi fost imposibil ca un duhovnic să nu-și bage capul pe ușă. Așa a și fost, nimeni n-a putut să mă scape cu o minciună, nu-i prevenisem, nu știau nimic de mine. A doua zi i-am spus duhovnicului că îmi venise rău pe seară și m-am dus la infirmerie, unde am zăcut toată noaptea; Năică, infirmierul, nu m-a dat de gol, mă învoisem cu el puțin mai înainte. Am rămas cu celălalt zbucium, mi se părea că fusese o profanare, era neîngăduit acolo, pe covor, între cuferele cu manuscrise. Și îmi era rușine de Tania, știam că nu pe mine mă vroia, mă simțeam ca și cum aș fi pus mâna pe banul altuia, faptă oprită prin a zecea poruncă a decalogului; mă temeam de ura ei și nu aveam cum să-i cer iertare. Ea însă a fost mai milostivă; când a deschis ochii și m-a văzut alături, veghind-o cu inima arsă pe jar, mi-a zâmbit, poate puțin străină, apoi m-a mângâiat pe obraz, o singură dată, poate puțin absentă; m-am ferit, crezând că vrea să-mi dea o palmă. Când a văzut lucrurile de pe masă, s-a întristat, le adusese cu atâta dragoste, de drag, cum spunea ea, într-un fel cum n-am mai auzit de la altcineva.

— Să nu lăsăm astea aici; ia-le tu! mi-a spus, parcă gârbovită în suflet.

Le-am luat; vinul l-am dat lui Năică. Găina și cozonacul le-am mâncat pe înfundate și repede, ca gămanii, în pădure, împreună cu Bocancă și cu Sânzianu, care s-a luat după noi, era firea lui să se bage în sufletul omului. L-am chemat și pe Trandafil, dar n-a vrut să vină. La fel Culiță; a spus că nu-i este foame. De la vacanță nu mânca mai nimic, se ofilea, era cu gândul aiurea. Pe urmă am aflat, mi-a destăinuit el însuși, n-a mai putut să rabde, că e îndrăgostit de o fată cum nu poate fi alta; toate fetele de care ne îndrăgostim n-au asemuire. Dar atunci era o copilărie, dragostea cea mare a fost fata din fața Poștei, care s-a oprit fascinată și i-a spus: „Ești frumos!” Iar el a luat-o de nevastă. Alta n-a mai intrat în viața lui, până când a închis ochii. Au avut două fetițe gemene; azi sunt femei măritate. Când erau în școală, au refuzat să iscălească scrisoarea colectivă de felicitare, la șaptezeci de ani ai lui Stalin. Și-au luat ghiozdanele și au ieșit pe ușă. Amândouă erau brunete, cu ochi negri. Părinții erau amândoi blonzi, cu ochi albaștri. Fetițelor nu puteau să le facă nimic, la opt ani cât aveau atunci. Când au venit să-l ridice pe Culiță, ele au ținut ușa până ce el a ieșit

pe luminator și a fugit pe acoperișul caselor vecine, din strada Izvor, numărul 5 și 7, unde se petreceau acestea; casele mai există, doar blocul din față, șubrezit la cutremur, a fost dărâmat cu buldozerul. Fără el, locul deschis înspre Dâmbovița e mult mai frumos decât înainte; unele rele au și-o parte bună, dar nu putem să recunoaștem decât după ce a trecut suferința.

Degeaba fac atâtea ocoluri, despre Tania tot va trebui să vorbesc, nu poate să lipsească; dacă eu aș tăcea, ar vorbi singură. Înflăcărarea mea atunci nu putea să fie decât șubredă și trecătoare, sufletul nu este încă format la o vârstă atât de crudă. A fost ca o flăcăruie, nu mistuitoare, ci mai degrabă nedumerită; dar când s-a terminat, în urma ei a rămas arsură. Abia se dusese zăpada, mă întâlneam cu ea seară de seară, în pădure, dincolo de spălătorie, nu stătea mai mult decât era nevoie, nici n-aveam timp să simțim frigul, pe urmă se ducea peste dealuri, iar eu dădeam fuga la masă. Nu știu de ce venea, nu putea să aștepte nimic de la mine, poate se bucura văzând că mi-e bine; da, era milostivă.

Deși gândul îmi fugea mereu la întâlnirile noastre, nu m-am lăsat pe tânjală cu învățătura, dimpotrivă, niciodată nu am fost mai silitor și mai cuminte. Dacă viața s-a arătat uneori bună cu mine, nu i-am rămas dator, am dat ceva în schimb, am răsplătit-o, chiar dacă ea nu avea nevoie, bogățiile ei fiind mult mai mari decât ale mele. M-aș opri aici, și așa mi-am călcat pe suflet dezvăluind ceva ce socotesc că oamenii trebuie să păstreze numai pentru ei, să se bucure în tăcere. Dar este la mijloc o blestemăție pe care nu pot s-o las deoparte, o povestesc cu o satisfacție afurisită, am și eu dreptul, când lumea e plină de rele.

A venit curând prima ploaie de primăvară, bună pentru câmp, dar nu pentru mine. Stăteam zgribulit și ud pe marginea pădurii, de unde vedeam spălătoria; nu știam ce-o să fie, nu aveam nici o speranță, pământul mustea de apă. Mi se părea că aștept zadarnic, când, plimbându-mi ochii pe clădirile învecinate cu spălătoria, mi-a licărit o idee în minte, am judecat-o repede pe toate fețele, nimic nu mi se părea mai ușor decât să fie pusă în practică. Mă și miram că nu mă gândisem mai înainte, dar de ce să mă fi gândit dacă nu fusese nevoie?

Tania a venit fără întârziere, era cu capul gol, nu-i păsa de ploaie, chiar aș fi zis că se bucură, n-o mai văzusem atât de vioaie și de veselă. Ar fi fost oare gata să se întindă în frunzișul pătruns de ploaie, vâscos și putred? Deși doream cu înfrigurare, mi se părea peste putință. Dar eu găsisem scăparea, am luat-o de mână și i-am spus: „Vino!”. Nu era timp pentru alte gânduri,

totuși mâna înmuiată de leșie, cu buricele degetelor încrețite, mi-a adus în minte munca ei de peste ziuă, din toate zilele, să spele negreala de pe rufele noastre, ca și cum ne-ar fi spălat de păcate. Dar mâna rămânea curată, nou-născută, mirosul de leșie mi se părea ca un parfum din toate florile, și când o simțeam pe obraz, în mângâierile ei scurte, căci nu știa altele, mă treceau fiori până în călcâie.

Alături de spălătorie era grajdul de cai și, lipită de el, remiza, unde se țineau trăsurile. Acolo țintisem, avea un geam spre pădure, stătea deschis tot timpul, ca să nu mucegăiască tapițeria trăsurilor. Să intre un răufăcător n-ar fi fost ușor, era sus, aproape de streașină. Dar numai la câțiva pași zăcea o capră de tăiat lemne, de pe vremea când focul la spălătorie nu se făcea cu păcură. Dacă am ridicat-o și am pus-o sub fereastră, n-a mai fost nici o greutate. Tania bătea din palme și râdea veselă.

Spun drept că nu mă gândisem; poate și uitasem, poate în subconștient socoteam că ar fi fost o îndrăzneală prea mare. Landoul domnului Pretoreanu! Dând cu ochii de el, am rămas țeapăn. S-o fi luat oare Tania înaintea gândului meu, când am dus-o sub fereastră și am ridicat capra? De acolo să fi pornit râsul ei vesel? Odată ce-am fost înăuntru, s-a dus fuga.

Landoul era îmbrăcat într-o husă de pânză albă; n-a fost nevoie s-o dăm la o parte, ne-am strecurat pe sub poalele ei și am căzut drept pe canapeaua din spate, unde ședea domnul Pretoreanu când venea în inspecție. Din mișcare, copcile Taniei, de la fustă, au pocnit singure, la fel nasturii de la bluză. Canapeaua era tocmai bună, nici într-un budoar nu s-ar fi găsit una mai potrivită, nu prea mare, ca doi oameni să se rătăcească unul de altul, nu atât de mică, să nu-i cuprindă. Și era făcută tocmai la Viena! De catifea neagră. La orice mișcare, landoul se legăna ca pe valuri.

La început mi-a fost puțin frică, nu-mi ieșea din minte chipul sever al domnului Pretoreanu și carabina care nu-și greșise ținta decât o dată. Tania m-a vindecat repede, iar eu mi-am spus că sunt bucurii care, măcar într-una din clipe, merită să fie plătite și cu un glonț în inimă.

De atunci s-a născut în mine o îndrăzneală necunoscută înainte și un gust păcătos pentru faptele interzise. Prima întâlnire cu Tania nu mă dusese atât de departe, era în mine prea multă emoție; și-apoi, oricât ar fi fost de hazardată fapta aceea, oricâte consecințe ar fi putut să aducă, nu mi se părea deloc interzisă. Pe când landoul, ce sacrilegiu! Pe atunci nu-l profanase Burtă Dublă, Tania și cu mine i-am luat-o înainte. Când domnul Pretoreanu a venit la serbările de finele anului și l-am văzut în landou, drept în mijlocul

canapelei unde de-atâtea ori Tania stătuse tocmai cu șalele, partea cea mai vie a făpturii ei, care de altfel nu era moartă pe nicăieri, am înlemnit, câteva clipe, pe urmă m-a apucat râsul. În mine însă era o tristețe, și ar fi fost mai multă, dacă n-aș fi știut că toate de pe noi se înnegresc cu timpul, nu doar rufele. Aveam o pată pe suflet.

— Ce râzi așa? m-a dojenit, bănuitor, duhovnicul de lângă mine. Fuga sus și să aplauzi mai tare!

E adevărat că la trecerea landoului, fiind cu gândul în altă parte, abia bătusem din palme, și abia după cele câteva clipe de stupoare. Eram jos, pe prima serpentină a șoselei; am luat-o la fugă pe scurtătură, l-am întâmpinat încă o dată pe domnu Pretoreanu, și încă o dată, de cinci ori cu totul, până la ultima serpentină. De cinci ori sentimentele mele s-au repetat, fără să scadă; nu-mi dădeam seama, aplauzele și uralele mă derutau, mă luau pe sus, ca apa, altfel aș fi înțeles că fusese în mine o zgâlțâire; regret și teamă. Plăteam într-un fel întâlnirile mele cu Tania. Era nimica toată pe lângă ce-am plătit în curând după aceea; n-a mai fost o zgâlțâire, ci un cutremur, s-a rupt pământul sub mine.

De când găsisem landoul, Tania nu se mai grăbea, ca înainte, îi plăcea pe canapeaua de catifea neagră, întârzia, și eu stăteam ca pe ghimpi, să nu mi se simtă lipsa. Nu puteam s-o alung, și nu-mi era rău cu ea, dar începuse să mă obosească, nu mă mai treceau fiorii când mă mângâia pe obraz, ba parcă aș fi vrut să mă lase în pace. Mâna ei nu mai mirosea ca florile de câmp, se simțea doar leșia intrată în piele. Îmi fusese greu fără ea în vacanța de Paști, iar după aceea mă gândisem cu groază la vacanța mare, trei luni, mi se părea insuportabil, trebuia să fac nu știu ce, o nebunie, să mă mut la ea acasă, sau să ne ascundem undeva, să nu ne știe nimeni.

Iar acum vacanța mi se părea o scăpare, vroiam să vină mai repede. Nu mă lepădăm de Tania, știam că are să-mi fie dor de ea câteodată, că toamna voi căuta să ne întâlnim iarăși. Dar gândul îmi fugea de pe acum la fata neprihănită, așa se naște dualitatea, din lipsa continuității, vântul ne poartă de ici-colo, peisajul se schimbă și odată cu el se schimbă și sentimentele noastre. Trebuia și acelei fete să-i vină rândul, ca tuturor fetelor, nu mai era copilă, avea o privire mai îndrăzneață. Eu, la rându-mi, mă schimbasem, trecuse timp de când Tania îmi luase mâna și mi-o băgase în bluză; acum aș fi putut să îndrăznesc și singur.

Așa gândeam și așa simțeam în seara când Tania mi-a spus că nu mai vine. Serbările de sfârșitul anului trecuseră, fuseseră cu o săptămână mai

înainte de data obișnuită, fiindcă domnul Pretoreanu pleca în America. Mai rămânea să terminăm câteva examene, sa se dea premiile și pe urmă începea vacanța.

Stăteam sub geamul remizei și o așteptam pe Tania; în ajun nu venise, se întâmpla prima oară, nu înțelegeam de ce, nu putea să fie bolnavă, peste zi o zărisem întinzând rufele pe frânghie. Acum a venit fără întârziere, ca în toate celelalte rânduri. Nu mi-a părut schimbată, abia când s-a apropiat, am văzut în ochii ei altă privire, ca o flacără rece. N-ar fi vrut să-mi facă rău, o durea și pe ea ceva în suflet, dar în același timp, în privirea ei fierbinte și înghețată se simțea o bucurie nebună.

— Nu stau și nu mai vin de azi înainte, mi-a spus, fără să-și ferească ochii, dar uitându-se dincolo de mine. Plec cu domnul profesor.

N-am înțeles dintr-o dată, n-am simțit nimic, am avut doar o amețeală și întrebarea pe care i-am pus-o, singura, două vorbe, parcă nu era a mea. O pronunța cineva de lângă mine.

— Unde pleci?

— Unde o vrea dânsul… Acum mă duc fuga acasă. Trebuie să-mi iau lucrurile și mâine dimineață să fiu la tren; așa mi-a spus dânsul.

Știam că Odor pleacă, peste zi îi ajutasem să-și facă bagajul. Dar tot nu înțelegeam cum era cu putință, ce se întâmplase de ieri până astăzi, cum se hotărâse s-o ia pe Tania, unde s-o ducă? Ce era în sufletul meu încă nu știam, nu simțeam arsura. Nu mi-am închipuit nici o clipă că ar putea să fie o farsă, Tania nu mințea, se vedea limpede, dar fiindcă mi se părea o idee irealizabilă, o aberație, mă așteptam ca până a doua zi să se răzgândească, să-mi iasă în cale cu coșul de rufe pus în creștet și să-mi șoptească: „Vino diseară!”.

Peste vară Odor n-a venit acasă, i-a scris o singură dată Alexandrinei, doamna Alcibiade, fără să spună unde se află; ștampila poștei era de la Târgu-Neamț, pe urmă am aflat că își petrecuse vara la mănăstirea Agapia. Venise în învățământ numai fiindcă îl rugase domnul Pretoreanu; l-ar fi refuzat dacă n-ar fi avut față de el o datorie. Toamna n-a mai dat pe la școală, și-a trimis demisia, iar el s-a întors acasă, cu manuscrisele, și-a continuat scrisul, fără să se întrebe din ce-i dădea Alexandrina să mănânce.

La Agapia a fost cu Tania, au stat la călugărițe, fiecare în altă cameră, și nu de ochii lumii, aceste fapte se află; niciodată unul dintre ei n-a intrat în camera celuilalt. De mâncat mâncau împreună, pe pridvor, i-au văzut oamenii, totdeauna se găsește cine să vadă. De ce-o luase cu el pe Tania, nu

știu, m-am gândit în toate chipurile. Am mers până acolo să mă întreb dacă numele ei, cu inițială comună, acel T parcă fatidic, cum mi-l închipuisem într-o viziune neuitată nici astăzi, nu era menit să facă din ei frate și soră. Și nu s-ar fi putut oare să fie soră adevărată, fructul uneia dintre disparițiile misterioase ale domnului Alcibiade? Au fost clipe când mi s-a părut că Tania, deși blondă, semăna cu Teofana, căci avea aceiași ochi negri, plini de flăcări. Iar dragostea ei pentru Odor, așa cum mi-a destăinuit-o, cu fața udă de lacrimi, nu semăna, cel puțin în exaltare, cu dragostea Teofanei pentru Harold? Decât că una se împlinise prea năvalnic, pe când alta rămăsese neîmplinită. În schimb, amândouă fuseseră la fel de nenorocoase.

Odor n-a vorbit niciodată despre ea. Dar pe masa lui, în fața caietului, a fost tot timpul de atunci înainte o garofiță sălbatică, uscată, albă, stropită cu roșu, care și-a păstrat culorile; de câte ori o vedeam, reînvia în amintirea mea mirosul din părul Taniei.

Toamna n-a mai venit la spălătorie, n-a-trimis nici o veste. Într-o duminică m-am dus în satul ei, peste dealuri, am căutat-o; plecase, împreună cu maică-sa, vânduseră casa; pământ nu aveau.

Așa că în seara aceea, sub geamul remizei, a fost ultima oară când am văzut-o. M-am uitat după ea buimac, până ce s-a pierdut în pădure. Când nu i-am mai auzit nici pașii, s-a făcut în jurul meu un gol atât de mare, că a înghițit toată omenirea, tot ce știam viu dispăruse, eram numai eu, pe tot pământul. Pe urmă a venit cutremurul, așteptam să cadă remiza peste mine, landoul să se rostogolească și să mă facă fărâme. Dar oricât zbucium și spaimă erau în mine, amintirea Taniei și a canapelei de catifea neagră le domina pe toate, trezindu-mi dorințe bolnave și nebune, unite cu o sfâșiere de moarte, fiindcă nu mai speram să se împlinească vreodată. Aș fi luat-o la fugă, s-o ajung, dacă n-ar fi vrut să stea m-aș fi agățat de fusta ei, să mă târască peste trei dealuri, până și-ar fi pierdut răsuflarea și ar fi căzut vlăguită, dându-se învinsă pe sfântul pământ unde ne iubisem. Dar deodată mi s-a făcut în minte o lumină ucigătoare, mi-am amintit de seara trecută, când nu venise și nu putuse să fie în altă parte decât la Odor; altfel cum ar fi ajuns la înțelegere? Și fiindcă știam cum se întâmplase cu mine, repetam gesturile în gând, punându-l pe el în locul meu; dar Tania era aceeași, și parcă o vedeam așezată pe covor, rezemată de cufărul cu manuscrise, parcă o auzeam spunând: „Ia pune mâna ici!” și mi-o închipuiam limpede, luându-i mâna s-o bage în bluză. De aceea se cutremura pământul și lumea nu mai exista pentru mine; totul se transformase în suferință. Am luat-o la

fugă prin pădure, dar nu după Tania, ci în partea cealaltă, ca să pun între mine și ea cât mai mult spațiu, am gonit orbește, lovindu-mă de copaci, alunecând prin hârtoape, ca în ziua când doctorul îmi întorsese pleoapele pe dos și le râcâise cu creionul de piatră vânătă. Eram chiar prin aceleași locuri și durerea pe care o suferiseră atunci ochii, și cum nu credeam că poate fi îndurată de un om a două oară, acum o simțeam în inimă, mai puternică și mai necruțătoare. Fiindcă durerea de atunci se liniștise după două ceasuri de gemete, când ajunsesem la uzină și lăsasem să-mi curgă pe ochi apă rece de la chiuvetă. Acum știam că n-o să treacă, peste noapte avea să crească, la fel zilele și nopțile următoare, n-o să mă cruțe cât timp va mai fi o simțire în mine. Aveam grumazul încleștat, dar în gând o strigam pe Tania, și tot așa, strigând-o, m-am pomenit în altă parte decât în pădure, la o apă nemărginită, un ocean în furtună, care m-a împresurat de mi-am pierdut urma. Iar valurile, izbindu-se între ele, strigau numele Taniei, împreună cu mine.

Capitolul 23

Serbările de la sfârșitul anului, jubileul școlii și al domnului Pretoreanu; temperamentul juvenil al acestuia. Feiz și Hora se străpung cu privirea. Cine era Feiz, cu însușirile lui rar întâlnite la oameni. Desăvârșirea. Zenitul și nadirul într-o singură ființă. Vacanța în satul prăfuit din Dobrogea. Manifestările bizare ale Horei; retragerea, letargia

Nu trecuse nici o săptămână de când lumea aceea, pentru mine pustie, bântuită de furtuni și de gemete, fusese în sărbătoare, cu cântece, ospețe și veselie. Totdeauna serbările de la sfârșitul anului aveau strălucire, începeau în zorii zilei cu marșul fanfarei și se terminau seara târziu, când se făcea retragerea cu torțe. Retragerea cu torțe era o feerie, nu mi-o închipuisem, nu semăna deloc cu ceea ce știam din orașul nostru, la sărbătorile naționale, când o companie de soldați defila de-a lungul bulevardului, cu o făclie ici, colo, niște șomoioage îmbibate cu păcură, care mai mult scoteau fum decât dădeau lumină, și se stingeau pe rând, înainte de a se termina marșul. Târgoveții stăteau pe margine și băteau din palme, veneau an de an să petreacă, nu se învățau minte, și după ce treceau făcliile fumegânde, se uitau mirați unul la altul; apoi puneau capul în pământ și plecau acasă.

Când am văzut prima oară retragerea cu torțe la serbarea școlii noastre, am avut o clipă de amețeală, pe urmă m-a năpădit bucuria, era în mine o fericire extaziată, nu puteam să cred că există pe lume atâta frumusețe, acele arabescuri de flăcări, deasupra cărora cerul era ca o dantelă aprinsă, iar eu aveam parte s-o văd cu ochii. Primeam și eu o făclie, ni se dădea tuturora câte una, și profesorilor, și duhovnicilor. Dar nu era om să fie lipsit de această încântare, pot s-o numesc așa, fiindcă am simțit-o, nici servitorii, nici fetele de la spălătorie. Atunci am văzut-o prima oară pe Tania, cu făclia aprinsă în mână, rotind-o nebună pe deasupra capului, de putea să-și aprindă părul; fața ei dogorită de flacără plesnea de tinerețe și sănătate; nu mi-am mai luat ochii de la ea, am simțit cât de tare iubea viața, și cât de mult dorea să i se dăruiască.

Făcliile erau făcute de un artificier din oraș, lucra la ele cu săptămânile; nu știu secretul, cum ardeau fără fum și cum de țineau ceasuri, de la opt seara până spre miezul nopții. Defilam cu ele pe alei, de la un pavilion la altul, cu fanfara în frunte. Veneau cu noi și fetele directorului, Floarea, până a nu dispărea, și Hora, a cărei viață plină de văpaie n-ar fi bănuit-o nimeni; Comșa i-a prezis viitorul mult mai târziu, când crescuse și nu avea decât puțin până să se dezlănțuie. Cu ele între noi, toate pe pământ erau mai frumoase; pe urmă le visam noaptea, iar dimineața ne durea sufletul. După ce se termina defilarea, rupeam rândurile și aveam voie să ne risipim pe dealuri, numai să nu intrăm în pădure. Ne vedeam unii pe alții de la o creastă la alta, fluturam făcliile, făcându-ne semne, parcă ardea pământul și parcă eram beți de frumusețea lumii.

Așa se încheiau serbările noastre, ne duceam târziu la culcare, cine putea să doarmă dormea cu zâmbetul pe față, fiindcă după atâta bucurie urma cea mai mare din ele, a doua zi plecam în vacanță. Cinci ani au trecut, după ce am văzut-o prima oară pe Tania, până s-o întâlnesc în odaia lui Odor; dar mereu am urmărit-o cu ochii.

În anul când ea avea să dispară, serbările le-au întrecut pe toate celelalte dinainte, au ținut trei zile, fiindcă era un jubileu, se împlineau treizeci de ani de la înființarea școlii, și tot atunci domnul Pretoreanu împlinea șaptezeci de ani; nu puteam crede, era un om în toată puterea, a coborât cu noi pe terenul de sport, s-a băgat în grămadă, a dat cu pumnii în mingea de un metru, pe care o tabără trebuia s-o împingă, pe sus în terenul taberei celeilalte. De acolo trăsese cu arcul!

Pe urmă a jucat fotbal, în prima echipă, cea care câștigase Cupa școlilor cu puțin timp înainte. Feiz nu mai juca, se uita de pe margine, căpătase o față matură, mistuită de patima care se născuse în sufletul lui pentru Hora. Nu începuse de mult, încă nu se aflase. Era și ea acolo, și cu toate că stătea de partea cealaltă a terenului, se vedea de departe cum îi ardea obrazul și cum îi sclipeau ochii. Să nu fi fost toți cu privirea după minge, poate vreunul și-ar fi dat seama ce se întâmplă, fiindcă ochii ei, atât de sclipitori, îl ținteau, fără să se ascundă, pe Feiz, aflat la doi pași de mine. Am întors capul spre el și l-am privit cu o admirație invidioasă, să văd ce din făptura lui trezise atâta aprindere într-o copilă abia împlinită. Sigur că întoarcerea în triumf, purtat pe brațe în uralele noastre, cupa ținută sus, lucind ca un astru argintiu aprins de soare, îi luase ochii și o vrăjise. Dar nu putea să fie numai atât, asemenea amețeli trec repede dacă în locul lor nu se naște altceva, o durată, și nu mai prejos decât vraja. Hora nu se stingea, ardea tot mai puternic, se vedea limpede pentru cine trebuia să vadă. Judecind după privirea ei, nestăpânită, cred că îi mai rămânea numai un rest de rațiune, atât ca să nu se repeadă de-a latul terenului, printre jucători, prin fața domnului Pretoreanu, să vină aproape și să se vadă în ochii lui Feiz, ca într-o oglindă fermecată. Numai gândul la clipa când această dorință avea să se împlinească nestânjenită de nimeni, să se oglindească pe deplin în ochii lui, până în adâncul lor și fără nici un hotar între unul și altul, o făcea să se stăpânească.

Și iar mă întrebam care era forța lui Feiz de o ținea subjugată? În afară de darurile atletice, ea nu cunoștea la el altceva, nu putea să știe ce avea în minte și în suflet. Știa numai ceea ce vedea cu ochii, era cucerită de înfățișarea lui fizică. Dar o asemenea înfățișare, căreia eu, unul, nu-i găseam nici o lipsă, deși, mânat de sentimente nedemne, doream să aibă cât mai multe, ar fi rămas rece și fără strălucire, dacă în ea nu s-ar fi reflectat o căldură din suflet. Se simțea în privirea lui, pe care o descopeream abia atunci, pe terenul de fotbal, unde îl mai văzusem de multe ori înainte, fără să-i urmăresc altceva decât mișcarea, pe cât de sigură, de invincibilă, pe atât de armonioasă. În ochii lui nu mă uitasem, și acum deodată, în timp ce o fixau pe Hora, de la distanță, descopeream în ei o forță fierbinte, capabilă să-i transmită arsura mult mai departe decât lățimea terenului de fotbal. Abia mai târziu, stând să judec, mi-am dat seama că privirea lui, oricât de aprigă, rămânea tandră, ocrotitoare, dar mai mult decât orice, credincioasă; privire de sclav devotat până la moarte. Și avea, în primul rând, puterea de a

se face crezută și de a convinge. De a pătrunde în suflet. Cine o simțea nu mai putea să lupte, își lepăda cămașa de zale.

Ochi căprui, comuni, cei mai răspândiți din lume, la toate popoarele. Cât timp în ei nu se reflecta forța lăuntrică, aprinsă de o apariție scânteietoare, rămâneau nebăgați în seamă; de aceea nici nu-i văzusem mai înainte. O bandă de lână albă, tricotată, îi ținea părul să nu-i cadă în ochi, când intra pe terenul de fotbal. Dacă pe chipul lui era o asprime virilă, banda albă îi dădea un aer dezarmat și inocent, înlăturând orice reținere din inima oricui ar fi vrut să i se supună, dar se înfrâna de teamă. Pe Hora o subjugase din clipa când, îngenuncheat în fața ei, îi dăduse cupa. Să fi avut banda albă pe frunte în seara când intrase prima oară pe fereastră, ea n-ar mai fi fost speriată. Dar chiar și acum, când frica trecuse și nici măcar nu mai putea să și-o explice, fiindcă nu o mai ținea minte, îi plăcea ca el să poarte banda în momentele când erau împreună, îi trezea și mai puternic exaltările și dorința.

Mi s-a părut că banda aceea albă avea darul de a înnobila fruntea lui Feiz, ca o cunună. Dar noblețea era în el, nu trebuia să vină din afară, am simțit-o atunci, pe terenul de fotbal, fără a mă întreba cum și când se născuse; mi-a fost de ajuns să-l privesc de aproape, sigur că el, cu ochii la Hora, nu putea să mă vadă și să se ascundă. Și dacă era descendentul unui prinț otoman de acum patru veacuri? Strămoșii lui, când mergeau la luptă, dormeau în corturi de mătase roșie, împodobite cu smaralde. Sub coif își puneau o bandă de lână albă, tricotată, ca să nu-i bată fierul. Iar el, după secole de decadență, se născuse din oameni sărmani, care nu-și cunoșteau trecutul, într-un sat secetos din Dobrogea, într-o casă de chirpici, lipită cu lut, văruită, albă de-ți ardea ochii. Era copil de țăran, crescuse în praful uliței și-n dogoarea câmpului, dar când se ridicase în picioare se văzuse deodată că în ființa lui se adunau toate darurile unei spițe vechi, care se pierduse, lăsând însă urme puternice în ultimul ei descendent, născut într-un sat dintre Mare și Dunăre.

Feiz nu avea talent la jocul de fotbal, care îi făcuse renumele; talentul lui era atotcuprinzător cât privea mișcarea trupului. Mergea în mâini firesc și fără să obosească, la fel cum merg alții în picioare, și în această poziție putea să urce dealul, în echilibru pe șina îngustă a vagonetului care transporta poverile; fără să se clatine. Ar părea un exemplu de neluat în seamă, o glumă, eu însă văd în el o însușire primordială, aceea de a inversa polii anatomiei umane și-a putea înlocui, în percepția noastră, zenitul cu

nadirul, ceea ce ne dă o totală independență în spațiu, de unde ar putea să decurgă o personalitate crescută până la dublu.

Îl văzusem de mult pe terenul de sport, e adevărat că juca fotbal, sport teluric, dar nu era făcut să se lupte cu pământul și cu forța gravitației, să cadă, să se rostogolească, să-și întindă, ligamentele, să-și nenorocească meniscul, să-și scrântească încheieturile și să-și rupă oasele. N-avea picioarele scurte și strâmbe, deformate de goana îndesată în urma mingii, părea neverosimil, jocul lui era un dans, nu o luptă, profesioniștii l-ar fi privit în derâdere. Bătuse și el mingea, ca noi toți, însă de mic, fără nici o năzuință, numai din voluptate fizică. Știa să alerge; la suta de metri-garduri nu putea să-l ajungă nimeni; săritura, înaltă și lungă, mult pe deasupra obstacolului, nu părea pornită dintr-un efort al trupului, nu se vedea ruperea lui greoaie de pe zgură, ci își avea resorturile în suflet; era o aspirație. Știa să poarte mingea printre obstacole dispuse capricios și ilogic, părea lipită de gheata lui sau atrasă magnetic.

Nu știu cum se face antrenamentul pe terenul de fotbal, pot presupune, dar n-am văzut cu ochii. Se seamănă oare terenul cu popice puse în zigzaguri scurte și se dă drumul aspiranților să facă slalom printre ele, dintr-o poartă în alta cu cronometru în mână? Dacă nu, îmi pare rău; ar fi o școală. Așa l-am văzut pe Feiz odată, nu vroia să facă o demonstrație, să ne uimească și să primească aplauze; căuta numai voluptatea. Eram acolo mai mulți, nu se cuvenea să ne alunge, ne-am asociat cu el și am adus în brațe zeci de popice, am făcut din ele un covor des, pe toată lungimea terenului; în unele locuri ar fi fost greu să treci fuga printre ele, chiar fără minge. Feiz a pornit ca la suta de metri-garduri, făcând salturile nu în sus, ci în lături, unduindu-se într-un vals cu ritmul de două ori mai iute decât cel mai rapid dintre dansuri, a trecut printre toate popicele fără să atingă unul, fără să ezite, până ce a trimis mingea în partea cealaltă; nu mai țin minte în câte minute, destul că tuturor ni s-a tăiat respirația.

Dacă putea să fugă și să poarte mingea, avea tot ce trebuia ca să joace fotbal. Regulile le știa, ce naiba, le știam toți, chiar cei care băteau mingea de cârpă. Într-un fel, el mi-a adus aminte de Trandafil, care nu jucase niciodată șah și, ca să ia dintr-o dată prima partidă, n-a făcut altceva decât să mediteze o jumătate de oră. De la primul antrenament cu echipa, Feiz a uimit pe toată lumea. Dar el nu era un jucător de fotbal, era un prinț asiatic emigrat în Europa, unde în alte vremuri poate ar fi fundat o împărăție nouă.

Îl proteja domnul Pretoreanu, el îl adusese din Dobrogea, aducea în fiecare an un copil turc, de la țară își popula școala, cred că vroia să trezească în neamul obosit și placidizat de vechime, dar plin de demnitate, ceva din trufia lui de altădată, când cucerise Bizanțul și jumătate din Europa. Nici domnul Pretoreanu nu putea să iubească acel trecut care pentru noi însemnase umilință și împilare. În locul unde luptase el la Mărăști, cu armata lui Mackensen, în vechime domnii Moldovei se luptaseră cu armatele Semilunei, care, până să ajungă la Milcov, treceau prin foc și prin sabie țara de la sud, Muntenia. Și în sufletul lui, ca și într-al nostru, istoria veche trezea mânie. Dar acum, acel trecut era atât de departe, iar neamul cotropitorilor de altădată era atât de obosit și de resemnat, că se mulțumea cu el însuși, cât rămăsese; pierduse cu totul năzuința de a stăpâni alte neamuri. La fel s-a întâmplat cu romanii, în primul mileniu, iar înaintea lor la fel s-a întâmplat cu poporul Eladei, spre a nu merge mai departe în urmă și a nu trece dincolo de Mediterană, la imperiul faraonilor. Ar fi o învățătură pentru popoarele împilate astăzi, care își lasă capul în jos, fără nici o speranță. Ar trebui să pună urechea la pământ și să asculte pașii istoriei. Îmi pare rău că înaintea mea cuvântul l-a spus Jordie; dar el se referea la altceva, la o afacere mănoasă, de unde să tragă foloase. Și-apoi, a folosit singularul, ca și când istoria ar fi șchioapă.

Pe măsură ce trece timpul, domnul Pretoreanu mi se pare tot mai impenetrabil.

După ce a adus cupa, Feiz n-a mai jucat niciodată fotbal, ceea ce iar mi-a amintit de Trandafil, cu unica lui partidă de șah, câștigată din șapte mișcări, fără să fi avut nici cea mai mică experiență, și fără ca după aceea să facă măcar încă o demonstrație. Feiz însă n-a părăsit terenul de sport, n-avea o altă preocupare dominantă, a continuat să fugă singur cu mingea, printre popice, de asemeni a continuat să alerge la suta de metri-garduri; fără să ia parte la competiții. Tot ce a încercat a fost o izbândă. L-am văzut sărind cu prăjina, după mine suprema încoronare. Pe atunci performanțele nu se asemănau cu cele de astăzi, ajunse la un punct de unde scapă puterii mele de înțelegere. Ce are să urmeze? Rațiunea îmi spune clar că sunt limite și că nimeni nu va trece peste ele, și totuși s-ar putea să fie și altfel, fără ca eu să-mi pot închipui cum anume. Va urma un neprevăzut, o minune, se va naște în trupul omenesc o dimensiune nebănuită astăzi, sau vom cădea cu toții la pământ și vom deveni reptile?

Nu exista prăjina făcută din fibre de sticlă, ușoară și elastică, putând să se arcuiască sub greutatea omului până la nouăzeci de grade, sau mai mult, așa o văd în clipa aceea de încordare, apoi îndreptându-se dintr-o zvâcnitură și aruncându-l în aer, sus, la șapte metri, la opt, la nouă…La cât, până unde se poate ajunge?

Prăjina, atunci, era în cel mai bun caz de bambus, gol pe dinăuntru, ușoară față de datele naturii, dar prea grea ca omul să decoleze numai cu puterile sale și să-și ia zborul. Și tehnica era alta, mai primitivă, cerând poate un efort mai mare. L-am văzut de multe ori pe Feiz sărind cu prăjina, a fost cea mai puternică din pasiunile sale sportive, să fi vrut ar fi bătut multe recorduri. Avea un stil al lui, pe care nu a putut să și-l însușească nimeni, și nici nu inspira încredere, te așteptai tot timpul la o nereușită. Venea cu prăjina în mâini, ținând-o de la jumătate, mai jos decât obișnuiau alții și mișcându-se mult prea lent ca să lase impresia că va merge până la capăt. Mai degrabă părea o tatonare, părea că mișcările erau filmate cu încetinitorul, descompuse ca să se vadă cum se nasc una din alta și cum se leagă, dar fără a lăsa să se creadă că din ele se va naște o forță care să-l arunce în aer. Nu înțelegeam de unde vine puterea lui de ascensiune, atât de chinuit dobândită de alții, la capătul unei încordări aproape penibile, cu ochii bulbucați și cu limba scoasă. Și deodată, când prăjina înfiptă în pământ parcă în joacă începea să se ridice spre verticală, Feiz, ieșind brusc, dar fără efort din ritmul lent de până atunci, se dezlănțuia cu o putere imposibil de bănuit mai înainte, o explozie prin care se desprindea de el însuși, urmau câteva mișcări atât de rapide că își depășeau ritmica, devenind o alunecare, și în două secunde, parcă dilatate și încetinite, era la ultimul nod de bambus; în secunda următoare, nu mai puțin dilatată decât primele două, se ridica în mâini, își arcuia trupul, se balansa aruncându-și picioarele deasupra capului, până ce devenea propria lui prelungire, într-un spațiu cu polii inversați, în care iarăși zenitul lua locul nadirului; iar de acolo, din această poziție inversă, între orizonturile întoarse de-a-ndoaselea, izbutea să se mai înalțe o dată, numai cu forța brațelor, câștigând încă o treaptă; apoi, revenind la mișcarea încetinită, își dădea drumul, nu să cadă, ci să se întoarcă pe pământ, atât de lin și de nematerial, că părea scos și din legile gravitației, și din cele biologice. Puțin mai înainte, în clipa cât rămânea nemișcat în vârful prăjinei, în extensia deplină a trupului, putea să se vadă desăvârșirea lui fizică. Uneori natura face asemenea daruri, și atunci ea este generoasă nu cu un singur om, ci cu toți care pot să-l privească. Pornind de

la acest gând, dragostea Horei pentru el mi se părea ea însăși o desăvârșire, oricât ar fi dezaprobat-o duhovnicii, și toți oamenii, în afară de mine.

Feiz era habotnic, dar nu se manifesta în văzul nostru, își păstra credința în suflet, nu putea să îngenuncheze și să se roage cu fața la Mecca. Poate se ruga în gând, și apoi chiar alcătuirea lui, atât de armonioasă, era o rugăciune și o ofrandă adusă locurilor sfinte. În pupitru avea Coranul, tipărit cu litere arabe; nu-l arăta nimănui și nici nu încerca să explice cuiva alfabetul lui misterios, cum făcea Iosif Mișu cu scrierea ebraică.

Dragostea a ținut de după Paști până toamna. S-au aflat câte unele, destul de târziu și nesigur; nimeni n-a crezut că era altceva decât o prietenie, poate cam ciudată, o toană a fetei, care la boala ei de inimă, cunoscută mai tuturora și presupusă mult mai gravă decât era în realitate, putea să fie îngăduită. De aceea nici nu mergea la școală, învăța acasă, își dădea doar examenele. Boala putea să fie o pavăză, în multe privințe. Iar ea, între timp, nu-și drămuia nici emoțiile, nici eforturile; dar dincolo de această dezlănțuire se ascundea frica de moarte. Am citit-o în ochii ei, într-o zi când stătea la fereastră, cu privirea sticloasă, rece și îngrozită.

Mă uitam adesea de pe terasă; dacă mă aplecam peste balustradă, puteam să văd fereastra, și nici nu era departe. La început, când venisem la școală, nu exista, au făcut-o mai târziu, în calcanul casei, lipit de pădure. Ferestrele odăii fuseseră după colț, pe aleea care ducea la clopotniță. O astupaseră și sub ea acum își avea adăpostul păunii. Fereastra nouă era împodobită cu o încadratură de piatră albă, turnată, cu un ecuson deasupra, un ornament, poate ca să învingă răceala calcanului sau ca să nu dezvăluie prea brutal rostul ei, cerut de o infirmitate. Așa cum se vedea, singură, părea puțin misterioasă, te ducea cu gândul în urmă, la evul mediu, puteai să-ți închipui că dincolo de ea se ofilea o castelană pedepsită.

Aflând de boala Horei, deși greu puteam crede, când mă ciocnisem cu ea sub clopotniță era mult prea vie, ara înțeles că în primul rând ea avea nevoie de aer. De aceea se făcuse fereastra spre pădure. Și stătea tot timpul deschisă, ziua și noaptea. Și chiar iarna, măcar pe jumătate; mă lua frigul.

Cum o priveam cu inima strânsă, în ziua când am văzut-o la fereastră, înghețată de frică, a întors capul și, descoperindu-mă pe terasă, a alungat viziunea în prada căreia se aflase, mi-a făcut un semn cu mina și s-a străduit să zâmbească. Era prietenoasă. Însă nu am vrut să mă înșel, în colțul gurii ei, unde avea o aluniță provocatoare, se vedea o durere. Bineînțeles, nu mi-

am închipuit, deși îmi zâmbise, că mă recunoscuse, ținându-mă minte din ziua când era mai mică și dădusem piept în piept cu ea, sub clopotniță.

Vara a plecat după Feiz, în satul lui din Dobrogea, cum mai târziu m-am gândit și eu să plec după Tania. A dormit pe saltea de paie, cu rogojină deasupra, au mâncat-o puricii, s-a spălat la fântână, a fugit pe câmp, s-a jucat cu câinii. Părea inconștientă și era fericită. Nu-i păsa de nimeni, nu ținea seamă de lumea care se uita după ea cu privirea piezișe. Unii poate ar fi vrut s-o omoare. Muezinul l-a chemat pe Feiz la moscheie și l-a amenințat cu pedeapsa cerului.

În ultima noapte înainte de sfârșitul vacanței, Hora s-a ridicat într-un cot, l-a trezit pe Feiz și i-a vorbit cu un glas îndurerat, dar plin de dragoste până la sfâșierea sufletului:

— Acum am să-ți spun ce trebuie să faci pentru mine! …

A doua zi a plecat singură la gară; era împietrită, cu ochii în gol, mergea somnambulic.

Feiz a rămas în casă. A venit la școală cu întârziere, după o săptămână. Își păstrase renumele, nu puteau să-l pedepsească. Nimeni n-a citit nimic pe fața lui rece. Nu s-a destăinuit nimănuia. Avea un suflet puternic, nu mai prejos de puterea lui fizică. Pe Hora n-a mai văzut-o, n-a căutat-o. Ar fi îngenuncheat în fața ei, dar chiar să fi avut iar o cupă în mână, știa că ea nu ar fi primit-o.

Hora a dus mult timp o viață letargică, fără s-o intereseze ce se petrecea dincolo de fereastra deschisă tot timpul, până în primăvara următoare, când au înflorit stânjeneii de-a lungul aleilor. Erau valuri peste valuri de mov și albastru.

Capitolul 24

Ziua sportului și a naturii. Domnul Pretoreanu se întrece cu cei tineri; performanțele lui incredibile. Amfiteatrul în aer liber, cu acustică miraculoasă. O altă Alexandrină; apariția ei nebănuită, nobilă și seducătoare. Domnul Pretoreanu cade sub vrajă; gesturi inoportune. Revolta lui Odor, gândul duelului

Domnul Pretoreanu a jucat bec-stânga, în locul lui Feiz; așa se numeau atunci fundașii. A zădărnicit multe atacuri ale echipei adverse, apoi odată, când i-a venit bine, a luat-o la goană cu mingea, a traversat terenul și nu s-a oprit decât după ce a șutat-o în poarta cealaltă. Era jocul lui Feiz, el băga mai multe goluri decât înaintașii, ceea ce nu mă miră după tot ce-am mai spus înainte, dar cum să-mi explic vigoarea și îndemânarea domnului Pretoreanu, când între ei rămânea mai mult decât jumătate de secol?

Eram în a doua zi a serbărilor, am început cu ea trecând peste prima fiindcă a fost cea mai frumoasă și ocupă cel mai de preț loc în amintirile mele, datorită Horei. Atunci am putut s-o privesc în voie, am descifrat-o și i-am intuit viitorul, întocmai cum avea să fie în realitate. Existența ei mi-a îmbogățit viața și, cu toată tristețea, mi-a făcut-o într-un fel mai frumoasă, deși singura mea întâlnire cu ea a fost atunci, sub clopotniță, când am ținut-o două secunde în brațe.

Ziua a fost închinată sportului și naturii. Am mers de-a valma prin pădure, cu domnul Pretoreanu în mijlocul nostru, parcă eram copiii lui și ne iubea pe toți cu o dragoste caldă, el care trăsese cu carabina în inimă. Dar vreau să alung orice gând negru, a fost o zi fermecată, am cântat, am scos chiote, ne-am înșirat pe drumeagurile dintre vii și ne-am strâns iar grămadă, când am ajuns a doua oară devale și am mers la piscină. Domnul Pretoreanu a intrat în vestiar și-a pus costumul de baie și, spre uimirea noastră cam speriată, a sărit de la trambulina de cinci metri. Era puțin îngreuiat, oricât te-ai îngriji, șaptezeci de ani lasă urme, îi mai atârna pielea ici-colo dar se ținea drept și săritura a fost magistrală. Dacă la jocul de fotbal mai puteau spune unii că îl lăsaseră anume să bage golul, nu-i puseseră piedică, apoi la săritură nu-l ajutase nimeni. În sfârșit, a jucat și o repriză dintr-o partidă de polo. Cu atât ziua n-a fost încheiată, însă cred că e prea mult să spun ce a făcut pe stadion, iar apoi în sala de gimnastică. Decât că s-a urcat pe

frânghie mult mai repede decât mine, apoi a sărit lada, ceea ce eu n-am izbutit niciodată.

Acum pot să mă întorc mulțumit la prima zi a serbărilor. Dimineața, după ce ne-am făcut rugăciunea, domnul Pretoreanu a păstrat un moment de reculegere la locul unde căzuse săgeata, cu treizeci de ani în urmă. Săgeata mai stătea și acum cu vârful înfipt în pământ și parcă vibra încă. Un grilaj din bare de bronz o apăra, să nu dea cineva peste ea sau să o lovească vreo minge.

De acolo am mers în sala de conferințe, unde așteptau vreo cincizeci de oaspeți, așezați în primele rânduri, ce era mai strălucitor în țara noastră, aproape totdeauna aceiași, decât că se mai întâmpla să moară vreunul de la un an la altul și în locul lui venea cineva mai tânăr. Atunci a venit și George Enescu, l-am văzut și l-am ascultat prima oară; numai lui îi spun numele, fiind singurul despre care n-am să-mi schimb niciodată gândul. Prelegerea domnului Pretoreanu, turul de orizont care cuprindea întâmplările cele mai importante, și mai semnificative din toată lumea, mi-a ajutat ca toate acestea să intre în povestire, fiecare la timpul ei; altele au să intre de aici înainte. Fără el n-aș fi văzut nimic dincolo de bătaia privirii mele.

Serbarea se făcea de obicei afară; în sala de conferințe cu o mie de locuri n-ar fi încăput atâta lume câtă era poftită. Aveam un teatru în aer liber, ca în antichitate, într-un loc ales printr-o inspirație norocoasă, sub buza dealului, într-o depresiune parcă poruncită, ca un găvan, care amplifica sunetele fără să trezească ecouri, dând o acustică nu mai prejos de a unei săli de operă. Din cea mai îndepărtată și mai înaltă bancă se auzeau limpede vorbele de pe scenă, chiar și șoapta și respirația. N-am apucat să vorbesc despre acest amfiteatru, dar nu fiindcă l-aș fi scăpat din vedere; sunt multe altele lăsate la o parte, nu le-a venit rândul, unora poate nu le va veni niciodată; lumea, oricât ai reduce-o, rămâne mult prea mare ca să încapă într-o carte. Eram acolo când s-a construit amfiteatrul, nu se fac toate deodată; când a fost gata, arhitectul ne-a poftit la o demonstrație, ne-a pus să stăm sus, în ultimele rânduri, iar el a lăsat să cadă un nasture de os pe podeaua scenei. Am auzit zgomotul ca și când am fi fost alături. Am izbucnit toți în aplauze. Pe atunci nu cunoșteam vrajba, știam să ne bucurăm și să răsplătim bucuria; cu toate păcatele noastre, aveam suflete generoase. Am coborât cu toții la scenă, l-am luat pe arhitect și l-am purtat pe brațe, aruncând cu el în sus, ca pe jucătorii de fotbal. Așa am mers tot platoul, sărbătorindu-l, până ne-au întâmpinat duhovnicii, care nu participaseră la demonstrație; aveau inima

acră, ne-au poruncit să terminăm joaca, dar nu ne-am acrit și noi dintr-atâta. Arhitectul și-a pierdut pălăria, am călcat-o în picioare, cum mergeam grămadă, n-am văzut-o, s-a ales praful de ea, alt prilej de mustrare din partea duhovnicilor.

Pe platou, deasupra amfiteatrului, se monta în ajunul serbării unul din cele mai mari corturi de circ care erau în țară, poate acela cunoscut sub numele de Sidoli. Se închiria pentru două zile, ca să ne putem adăposti dacă venea ploaia și să nu întrerupem serbarea. Știu că domnul Pretoreanu proiecta să facă o copertină de beton peste amfiteatru, dar nu era o lucrare simplă și pe deasupra exista primejdia să strice acustica. În anii mei de școală, n-a fost niciodată nevoie de cort, se cheltuiau banii degeaba.

La serbări erau invitați și părinții noștri, a venit și mama în câteva rânduri, deși drumul însemna cheltuială și, pe deasupra, nici nu avea de ce să fie mândră de mine, niciodată n-am luat vreun premiu; ba se întâmpla chiar ca vreunul dintre duhovnicii clasei mele s-o amărască, spunându-i ce fapte rele făcusem în ultima vreme, pârâ neloială și inutilă și mai ales inoportună într-o zi de sărbătoare, când păcatele erau uitate și se veselea toată lumea.

În anul jubileului, mama n-a putut să vină, în schimb a venit Alexandrina. Odor a întâmpinat-o cu reținere, nu pot să spun cu răceală, purtarea lui îndeobște nu era lipsită de afecțiune, dar în timpul cât pribegise după ce plecase de acasă se așternuse peste ea o pojghiță de gheață; în sufletul lui, sentimentul creației îl domina și-l înăbușea pe cel al iubirii. Țineam minte ce rece fusese cu mine în primele zile când venise la școală, deși mai înainte, după întoarcerea lui acasă, la moartea domnului Alcibiade, îmi arătase multă prietenie și-o încredere aproape nefirească, dată fiind vârsta unuia și a altuia. La fel de rece, sau poate mai mult, fusese cu Trandafil, dar cel puțin în cazul lor răceala era reciprocă. Și Trandafil a fost reținut cu Alexandrina, i-a sărutat mâna ca unei doamne străine. L-am întrebat: „Tu n-o iubești pe mama ta?”. „Ba da, mi-a răspuns, dar nu-i nevoie să vadă toată lumea.” Poate nu l-aș fi înțeles dacă puțin mai târziu n-aș fi fost martor la scena întâlnirii lui Culiță cu cele trei doamne, bunica, mama și mătușa, care s-au năpustit asupra lui, și doar că nu l-au înăbușit cu îmbrățișările și cu alintările. Efuziunea lor mi s-a părut impudică.

Pe Alexandrina o cunoșteam de mult, din primii ani ai copilăriei mele, am povestit dăruirea ei celor două pasiuni atât de împletite între ele, harpa și sticlele de lampă, adică lumina. Amintirea ei va rămâne pentru mine

neștearsă. Dar acum, după atâta vreme, observam că niciodată nu o privisem prea bine, imaginea pe care o aveam despre ea era falsă, sau voalată, sau lipsea cu totul. Alexandrina exista pentru mine ca o abstracțiune, proiectată în lumea reală prin cele două pasiuni ale sale, muzica și lumina, deși ele însele erau abstracte. Abia acum, când puteam s-o privesc în voie, de la distanță, înconjurată de lume, descopeream în ea o femeie frumoasă și încă tânără, după ce adusese pe lume nouă copii, îi crescuse, suferise pentru ei, nu fusese scutită de zbucium: plecarea lui Odor, sfârșitul macabru al lui Tom și altele, culminând cu moartea prematură a domnului Alcibiade. Se măritase la cincisprezece ani, cum se făcea adesea pe vremea aceea, la șaisprezece ani îl avusese pe Odor, iar acum, când acesta împlinise treizeci de ani, ea nu avea mai mult de patruzeci și șase. La patruzeci de ani ai ei murise domnul Alcibiade; de atunci nu renunțase la doliu. Așa venise și acum, în negru, cu un taior de lustrin strâns pe talie, cu fusta până la jumătatea gambelor; n-o știam decât în rochie lungă, de altfel nu o văzusem decât în casă, într-un spațiu care nu-mi îngăduia s-o descopăr. Acum se desfășura deodată sub o înfățișare nebănuită, cu picioarele suple, prelungi, uimitoare, înaltă, cu talia subțire, cu bustul ferm, incredibil, cu o feminitate discretă, grațioasă, cu o eleganță nobilă, demnă, eternă. Cum de nu o văzusem? Acum o priveam ca pe o statuie, la vârsta mea patruzeci de ani ai ei și următorii mă împiedicau să văd în ea o femeie, douăzeci erau limita, ba chiar cu îngăduință. Tania însemna altceva, dragostea ei pentru Odor, lacrimile de pe față o făceau de șaisprezece; așa mi s-a părut tot timpul. Și apoi, ignoranța ei, mirarea copilărească în fața cuvintelor necunoscute, în fața speculațiilor mintale, oricât ar fi fost ele de modeste, o trimiteau la vârsta când auzi prima oară de piramida lui Keops. Tania avea mereu ceva de întrebat, a fost tot timpul ca o școlăriță. Poate tinerețea se duce atunci când nu mai avem nimic de învățat, ne e mintea plină.

Acum știu de ce nu putusem să am imaginea adevărată a Alexandrinei; fiindcă ea trăise tot timpul în umbra domnului Alcibiade, făcându-se mică de admirație, neavând alt țel în viață decât să-l înalțe. Uimirea nu era doar a mea, l-am văzut pe domnul Pretoreanu tresărind, cu privirea ațintită asupra ei, parcă neînțelegând ce se întâmplă, descoperind-o acum prima oară. Urcase scările terasei, unde erau adunați profesorii și tot personalul școlii, cu directorul în frunte, în haine de ceremonie, cu decorații. Soseam și noi din urmă, școlarii care îl aclamasem pe serpentine, ne aliniam să auzim cuvântarea de bun venit și răspunsul măritului nostru oaspete. După acea

tresărire, și după câteva clipe de confuzie, domnul Pretoreanu, lăsând la o parte protocolul, ignorându-l pe director care tocmai se pregătea să-și înceapă discursul, cu ochelarii la ochi și cu hârtiile în mână, a pornit întins spre partea cealaltă a terasei, a trecut pe sub propria lui statuie, care parcă îl privea nedumerită, și nu s-a oprit decât în fața Alexandrinei, aflată în grupul de oaspeți, părinții. Oaspeții de onoare erau în frunte, aproape de scară.

— Sunt încântat și fericit să vă întâlnesc, scumpă doamnă! a rostit el înclinându-se.

Mi s-a părut de neînțeles această efuziune la un om a cărui răceală față de femei era cunoscută. Alexandrina și-a păstrat cumpătul, a răspuns cu un zâmbet nu lipsit de feminitate, tot mai uimitoare, făcându-mă să mă întreb unde ținuse ascunsă știința ei despre lume? Și când i-a întins mâna, sus, ca reginele, cu o mișcare domoală și melodioasă, pe care mi-era mai ușor s-o înțeleg datorită harpei, am simțit că în ea stătuse ascunsă tot timpul o doamnă adevărată, demnă de locurile istorice din jurul nostru.

Domnul Pretoreanu, care niciodată nu făcea asemenea gesturi, s-a ridicat pe vârfuri și i-a sărutat mâna; în puținele rânduri când intrase în casa domnului Alcibiade, o salutase cu o înclinare a capului, distant și rece. Pe urmă i-a oferit brațul și a condus-o în față, și numai după aceea au început discursurile. Alexandrina a stat tot timpul în dreapta lui, în picioare, mirată și stânjenită; dar fără să arate. Iarăși m-a uimit purtarea ei, plină de bun-simt, căci să fi refuzat onoarea pe care i-o făcea domnul Pretoreanu, ar fi scos în evidență extravaganța din gestul acestuia. Așa, întâmplarea n-a stârnit decât un ușor freamăt în asistență, fără să fie urmat de comentarii. Lui Odor însă nu i-a plăcut să o vadă pe mama lui acolo, un loc unde știa prea bine că ea nu l-ar fi dorit niciodată. Purtarea domnului Pretoreanu i se părea impertinentă; a strâns din dinți și a întors spatele, s-a refugiat în camera lui, unde a stat închis până s-au terminat serbările. O zi după aceea, m-a chemat să-i ajut la strâns bagajele, a urmat apoi întâmplarea cu Tania.

Și Trandafil a fost nemulțumit, era lângă mine, l-am auzit scrâșnind din dinți când domnul Pretoreanu a trecut pe lângă noi, conducând-o de braț pe Alexandrina. Au trecut prin fața noastră la un metru, am avut timp s-o privesc bine, în câteva clipe i-am completat imaginea, care se întrezărise puțin mai înainte. Șapte ani fusesem zi de zi în casa lor, în preajma ei, o văzusem ștergând sticlele de lampă, marea ceremonie a după-amiezii, o ascultasem cântând la harpă, stăteam pe un scaun, în colțul salonului de muzică, puteam s-o privesc în voie, fără ca ea să simtă. Și n-o văzusem!

Cum de nu știam ce păr are? Acum îl descopeream, bănuiam ce desfășurare de valuri ar fi fost dacă îl desfăcea din agrafe. Dar eu nu puteam să mi-o închipui pe Alexandrina despletită și pătimașă, pentru mine ea era întruchiparea castității, o asemuiam cu sfintele martire de pe icoane. Cum de stătuse ascuns acest păr, a cărui culoare, ca aurul, avea în el o lumină de-ar fi străpuns ochii până și orbilor? Pe cât întuneric era în părul Teofanei, pe atât de mult soare revărsa părul Alexandrinei. Strâns în agrafe invizibile, ieșind de sub toca neagră, într-un contrast izbitor cu culoarea de doliu, acoperind grumazul fără să-l împovăreze, cu o suplețe aeriană, era în el parcă mișcarea păsărilor nobile în ultima clipă de zbor, când din văzduhul lor se așază pe pământul oamenilor.

Profilul ei, cum am văzut-o în trecere, avea o asprime care m-a înghețat puțin, fixația unei dureri neuitate, o declarație de renunțare. Pe urmă am avut prilejul s-o privesc din față, și iarăși mi s-a părut că o vedeam prima oară. De ce nu-i știusem culoarea ochilor? Gri-bleu, aceeași nuanță ca a uniformei noastre, adânci și limpezi, umezi de parcă ar fi fost tot timpul plini de lacrimi. Dar a venit și o clipă când a zâmbit, și atunci colțurile gurii, crispate, s-au destins, lăsând să apară pe fața ei o lumină melancolică, îndepărtată, care, fără s-o facă mai puțin tristă, îi dezvăluia frumusețea. Așa am văzut-o de atunci înainte, așa mi-a rămas în ochi până astăzi. Și nedumerirea nu mi-a trecut. Uneori mă întreb dacă, printr-o translație bizară a naturii sau printr-o mutație petrecută în subconștientul meu, în locul ei nu a venit alta.

Nu pot să spun că domnul Pretoreanu și-a dat în petic. Un om ca el, care avea cu ce să bage groaza în oameni, nu putea să fie niciodată ridicol. Mie, unuia, purtarea lui mi s-a părut încântătoare. Feluritele demonstrații făcute de el în cele trei zile, și n-am terminat cu toate, au fost prilejuite de prezența Alexandrinei. Pentru ea a jucat fotbal și polo pe apă, a mers cu noi pe dealuri, pe drumeagurile dintre vii, pentru ea a sărit de pe trambulină. La toate acestea Alexandrina a fost martoră, întoarsă parcă la vârsta noastră, după cum domnul Pretoreanu părea întors la vârsta când avusese curajul să aducă pe lume doi copii, cu speranța că au să-i succeadă. Alte urmări n-au fost decât aceea că, la sfârșitul ultimei zile de serbare, a cerut-o în căsătorie. La șaptezeci de ani, după o viață puritană și misogină, după ce de mult nu-și mai îngăduise nici o slăbiciune, purtarea lui ar fi putut să pară paradoxală. Dacă faptele ar fi mers mai departe, Odor l-ar fi provocat la duel, fie și cu

revolverul, deși era convins că așa n-ar fi avut nici o scăpare. Oricum, își avea sufletul vândut domnului Pretoreanu, într-o zi tot trebuia să i-l pună la dispoziție, împreună cu trupul fără viață.

N-a fost nevoie, Alexandrina a refuzat, a păstrat doliul până la sfârșitul vieții. Domnul Pretoreanu a plecat în America, apoi a făcut o croazieră în jurul pământului. Ca Prințul Carol, după ce l-au despărțit de Zizi Lambrino. Oamenilor bogați le dă mâna.

Dacă Alexandrina își călca pe inimă și se mărita, poate i-ar fi fost bine, ar fi avut totul la picioare. Dar copiii i-ar fi întors spatele, toți, în afară de Tiberiu, căruia îi lipsea orice scrupul și era pus pe îmbogățire.

Refuzul ei m-a făcut să răsuflu eu însumi cu ușurare; să fi fost altfel, rămâneam cu o rană în suflet, și mult din cele ce clădisem pe lângă casa domnului Alcibiade ar fi căzut în ruină; din toți, eu aș fi suferit paguba cea mai dureroasă.

Capitolul 25

Festivalul. Tragediana. „La icoană”, trăită cu toată suferința trupului și a sufletului. Poetul școlii; odă domnului Pretoreanu. Aria Calomniei. Zeul viorii; o sonată de Bach și o partită. Vorba pizmașă a domnului Stroescu și părerea minunată a Frusinelei, netoata frumoasă și rea de muscă. Jalnicul cvartet de coarde. Spectacol de circ, triplul salt la trapez, dansatoarele, acrobatele în tricouri subțiri întinse pe piele; fățărnicia duhovnicilor. Clovnii, apariția lui Comșa sub o mască grotescă; lovitură nedreaptă și crudă dată unui om care nu merită decât stimă. Cel mai bun e cea dintâi victimă

Multe bucurii au însemnat pentru mine spectacolele din amfiteatru, care mi se păreau partea cea mai frumoasă o serbării. Aș fi putut să fiu mai puțin înflăcărat, de când mergeam la operă, unde văzusem puneri în scenă uluitoare, feerii născute din îmbinarea decorului, costumelor, cântului omenesc și a orchestrei, cu forța ei care nu mă slăbea nici o clipă, ci mă ținea tot timpul încordat, cu pumnii strânși, aplecat înainte, că aș fi putut să mă prăbușesc de la galerie dacă nu era balustrada; căderea, până să mă zdrobesc pe podeaua parterului, ar fi fost și ea tot muzică. Mersesem și la Teatrul Național, mă luase o rudă mai înstărită, aveam locuri în primele rânduri. Până să se ridice cortina, a fost timp să mă uit la sală, mi s-a părut

că era împodobită cu toate bogățiile lui Ali Baba, aur și juvaieruri, puse pe catifele roșii, să strălucească mai tare. Dar cortina, și ea tot roșie, cu falduri largi, grele, cu șnururi și ciucuri poleiți pe poale?! Și candelabrul, atârnat de cupolă, cu lanțuri și brațe de aur, cu sute de becuri; nu-mi venea să cred că din mâna omului poate să iasă atâta măiestrie și că în inima lui este atâta nevoie de frumusețe, că dacă n-ar fi, de ce-ar mai face-o? Mai târziu, la maturitate, când toate în sufletul nostru încep să obosească, nimic din sala aceea binecuvântată nu mi s-a părut mai prejos de ceea ce îmi rămăsese în minte în vremea copilăriei; ba în ochii mei devenea de la un an la altul tot mai somptuoasă și mai durabilă; era eternă. Spectacolul însă nu mi-a plăcut, o piesă istorică, în versuri, lungă și plictisitoare; n-am căzut în transă, m-am uitat cu ochii reci, am descoperit numai păcatele. Am crezut că așa este teatrul, de aceea n-am mai dat pe acolo, până ce m-a dus cineva la alt spectacol, Principesa Turandot, țin minte. N-am mai luat loc jos și în față, fotolii de orchestră, prea scumpe pentru noi, ci am mers la ultima galerie, unde am plătit doar trei lei, în vreme ce dincolo costa o sută. Atunci am văzut-o pe tragediană, așa îi voi spune, nu-mi plăcea numele pe care i-l dădea publicul, Țața Lina, și nu știu de ce, fiindcă nu era o mahalagioaică, ci o doamnă distinsă, o prințesă. Nici n-am mai știut dacă era o femeie frumoasă, poate că da, n-avea importanță, pe mine m-a prins în mreje glasul ei, m-a răsucit și m-a stâlcit, până mi-a venit amețeală. Dar nu m-a durut și nu mi-a fost frică, am simțit doar o beție, din care s-a născut dorința de a îngenunchea în fața ei și a-i săruta mâna; nu mi-ar fi lipsit curajul, atât mă înaripasem, însă de la galerie n-aveam cum ajunge pe scenă. Era un glas adânc, cu o sonoritate clară, nu de cristal, doamne ferește! ci de aramă, e greu de înțeles, dar arama bine lucrată poate să cânte o melodie cu toate inflexiunile și cu toate nuanțele, de la sunetul imperativ al trompetei până la cel mai dulce pianissimo al violinei. Așa era glasul, o simfonie, un răsărit de soare, o furtună, un naufragiu, o renaștere. Iar mișcarea îl însoțea în aceeași tonalitate, mersul pe scenă, cu lira în mână, era o plutire, o alunecare, nu se simțeau pașii; pe urmă, când în locul lirei apuca spada și se arunca înainte, începea un vifor, nimic nu-i putea ține calea, nici zidurile, nici munții.

Sala unde am văzut-o și-am auzit-o prima oară, și de multe ori după aceea, demnă de ea, demne una de alta, nu mai există astăzi, după ce o socotisem eternă. Au distrus-o, au dărâmat-o și au ars-o bombardamentele de după 23 august 1944. Au pierit cortina grea, de catifea roșie, și candelabrul, de aur, și toate bogățiile lui Ali Baba. Iar mie mi se pare că tot

atunci a pierit și tragediana; fiindcă glasul ei nu se potrivea cu altă cupolă. Nici n-am mai văzut-o după aceea; era rănită, sau moartă. Mulți au murit atunci; mulți au rămas cu răni în suflet.

Într-un singur loc mai putea glasul ei să-și desfășoare nealterate întreaga-i sonoritate și nuanțele infinite, în amfiteatrul unde se făceau serbările noastre. La început refuzase, deși fiul ei era coleg cu noi, cu un an mai mic decât mine. Nici chiar domnul Pretoreanu nu izbutise s-o convingă, tot ce obținuse de la ea fusese să vină la o probă, fără martori. Așa a și fost, au lăsat-o singură pe scenă, iar ea și-a încercat glasul, întâi în șoaptă, ascultându-se cu luare-aminte și minunându-se, apoi crescând, din nuanță în nuanță, din ton în ton, până la răcnet, așa cum îi creștea și mirarea, ca la urmă să se transforme într-o stupefacție admirativă.

De-atunci venea an de an, cum a venit și cu ocazia jubileului. Purtarea ei era simplă, nu-și lua aere când se urca pe scenă, templul credinței ei nescăzute, nici măcar nu aștepta să se facă liniște, momentul acela penibil pentru toată lumea, când în sală se aud sâsâituri enervante și chiar admonestări zgomotoase. Căci îndată ce deschidea gura, glasul ei ar fi acoperit orice zgomot, dacă tot atunci n-ar fi încremenit toată lumea.

Acum abia am privit-o mai bine, la fel cum tot acum o privisem pe Alexandrina. Abia acum mi-am dat seama că, lăsând la o parte statura ei falnică, lăsând la o parte gesturile (parcă avea aripi de albatros în locul brațelor), tragediana era urâtă, în adevăratul înțeles al cuvântului, începând de la nas, inacceptabil, lung și ascuțit ca o lamă de sabie, o formă imperativă. Semăna cu nasul Proserpinei. Mi-am adus aminte vorbele lui Jordie, când domnul Pretoreanu îl întrebase dacă doamna aceea era frumoasă: „Nu, are nasul mare, dar e pasională!”. N-am prea înțeles ce vroia să spună; întrucât un temperament pasional poate acoperi sluțenia obrazului? Și nici nu știam cât de pasională putea să fie Proserpina, niciodată nu mi-aș fi încercat puterile cu ea, piei drace!

În schimb am înțeles, limpede și dintr-o dată, cum o ardere lăuntrică, o dăruire fierbinte a sufletului iscă o flacără, care din piept urcă asupra obrazului, îl topește și-i dă altă formă, dumnezeiască. Așa mi s-a înfățișat tragediana, văzusem cu ochii mei cât o sluțea nasul, mă și mir cum de nu se rușina să umble cu el în lume; măcar să-și fi pus mască, dacă n-avea curaj să încerce o operație, pe vremea aceea prea puțin sigură de reușită. Și cum i-am auzit glasul, odată cu primul cuvânt, înainte de a se auzi al doilea, fața ei s-a transformat, a fost ca a Junonei, de o frumusețe imperială.

Tot ce ne-a recitat știam dinainte, n-am să judec valoarea versurilor, căci nu interesează decât felul cum erau alese și spuse. Pentru „Le coeur de Hialmar”, sumbru, puțin sinistru, un glas grav, în surdină, cu un tremur în el, ca de frica morții. Apoi „Le lac” – ce trecere, ce suavă melancolie, un glas de salcie plângătoare! Cine avea inimă nu putea să nu lăcrimeze, de tristețe și bucurie. Și, în sfârșit, „La icoana”. Nu dădeam prea mulți bani pe ea, era calul de bătaie al școlarilor cu talent de recitare, se întreceau unul cu altul în a-și da ochii peste cap și a răcni mai dramatic. M-am și mirat că tragediana putuse să aleagă pentru încheiere această poezie, uzată și compromisă la examenele de intrare în Conservator și la serbările școlilor. Dar abia începuse, și în sufletele noastre, ale tuturora, au pătruns un fulger, o lumină arzătoare și o suferință adâncă. Toți eram cutremurați de accentele dramatice ale acestei femei prea dăruite, până și duhovnicii, care ar fi avut datoria să se apere, să alunge de la el mustrările unei mame deznădăjduite, adresate fecioarei Maria. Punctul culminant, de părea un munte în flăcări, a fost acela când femeia, ajungând la blasfemie, se leapădă de credință și-i spune celei ce l-a zămislit pe Mântuitorul, pe căi tainice: „O, desigur, n-ai fost mamă!”.

Au vuit dealurile de aplauze, am fost fericit că eram acolo, un suflet și eu pe pământul oamenilor, asupra căruia soarele, coborând spre partea apusului, își trimitea, în dreapta noastră, lumina piezișe; pe tragediană o lumina din stânga, în timp ce mulțumea la aplauze, înclinându-se adânc și stând așa, aplecată, cu mâinile împreunate pe piept, într-un gest parcă de penitență.

Fusese și ea mamă, poate se rugase și ea într-o zi la icoană, când pruncul avea fierbințeli și putea să moară; era în dreptul ei să se răzvrătească, măcar pentru zbuciumul din acele clipe de grea îndoială. Altminteri feciorul trăia, creștea înalt și, ce e de necrezut, avea nasul cârn, nu se știe pe cine moștenise, în orice caz nu pe taică-su, o persoană cunoscută în lumea politică, un om mare, deși fără nici un pic de avere. Dar nu era tatăl legitim al băiatului, ci doar îl recunoscuse. După unii îl recunoscuse degeaba, fiindcă tatăl adevărat ar fi fost domnul Pretoreanu. Nu cred, mai ales că nu de la el putea să fie nasul băiatului; totuși nu pun mâna în foc; purtarea lui cu Alexandrina, la care fusesem martor abia cu o zi înainte, mi-a dat de gândit; ce știm noi despre oameni? Cu numele pe care și-l făcuse, că nici o femeie nu putea să-l atingă, el nu și-ar fi recunoscut fiul pentru nimic în lume, chiar dacă ar fi fost al lui, cu ochi și cu sprâncene; mai ales că

avusese unul și-l împușcase în inimă. Totuși, mama trebuia scoasă din încurcătură, și atunci domnul Pretoreanu, din caritate dacă nu din obligație reală, apelase la persoana amintită, care îl recunoscuse pe copil, dându-i numele. Cum convenise, nu știu, pot doar să-mi închipui; fiind sărac și trăind pe picior mare, ca să-și păstreze clientela politică, desigur că era înglodat în datorii, iar domnul Pretoreanu, stăpânul finanțelor, îl strânsese cu ușa.

Nimeni în școală nu se mira că băiatul purta alt nume decât maică-sa. Unii nici nu înțelegeau despre ce-i vorba, alții nu dădeau nici o importanță. De cârtit ar fi cârtit numai duhovnicii, să nu fi fost la mijloc patronul școlii, de la care primeau leafă.

A fost un program lung, a început la două după-amiază, ca să țină până la apusul soarelui. Poetul școlii, cel recunoscut, că altminteri ar fi fost mulți alții, trebuia să-și recite odele, începând cu aceea adresată domnului Pretoreanu. Corul trebuia să-și arate puterea, orchestra să-și scârțâie bucățile alese anapoda; cei care cântau la instrumente muzicale își arătau și ei talentul, spre mulțumirea profesorilor; aceștia stăteau lângă pupitru, să-i vadă toată lumea, și întorceau paginile cu note, ceea ce adesea putea face însuși solistul, într-o pauză. Sunt un ingrat dacă astăzi mă lepăd, ar trebui să mă întorc la vârsta mea de atunci, când trăiam cu adevărat sărbătoarea, bucurându-mă de orice luminiță se aprindea pe scenă. Dar nu pot admite inegalitatea, ar fi trebuit să intrăm în pământ de rușine cei care năzuiam să ne arătăm publicului; ce căutam noi alături de tragediană? Sau de artistul care ne-a cântat ca dintr-o gură de tun, de bubuia văzduhul, Aria Calomniei? Și nu doar că a cântat-o, ci chiar a trăit-o, de m-au trecut fiorii. Glasul lui mă captiva și în același timp îmi făcea frică, așa cum cobora, treaptă cu treaptă, spre o întunecime adâncă, unde trăia Talpa Iadului. Iar preceptele lui Don Brazilio, pe care cântărețul le accentua cu o răutate drăcească, m-au umplut de revoltă; fiindcă am recunoscut în ele puterea defăimării. Dacă vrea cineva să te piardă, nu are decât să spună o minciună, că lumea o crede, chiar după ce s-a dovedit adevărul.

Domnul Pretoreanu stătea în primul rând de scaune; în dreapta lui era Alexandrina, care de mult se simțea stânjenită, dar nu avea cum să se sustragă; ce căuta ea lângă demnul Pretoreanu?

M-am uitat la acesta când poetul îi recita oda, o banalitate umflată cu pompa, vorbe sforăitoare; crezusem că o să-l plictisească, o să se miște nemulțumit pe scaun, aruncându-i directorului priviri stânjenite. Nu, asculta

atent, cu fața împurpurată de emoție, îi plăcea și nici măcar nu-și ascundea satisfacția. Ce știm despre oameni? La sfârșit a aplaudat mai tare ca toată lumea, l-a chemat pe poet și l-a sărutat pe amândoi obrajii, în alte ropote de aplauze.

Atunci s-a urcat pe scenă Enescu, într-un costum negru, modest și simplu, cu vioara în mână, care, spre deosebire de haine, era o strălucire, un Stradivarius. Domnul Stroescu, profesorul de vioară, prietenul meu, căruia îi lua mintea foc de deșteptăciune, dar avea păcatul de a se lăuda că știe mai multe decât știa în realitate, spunea că ar fi fost o vioară de la anul 1677, cunoscută în lume sub numele „Spaniola". Cine să controleze? Cred că fabula, vroia să se arate amestecat în secretele zeilor. După serbare, mi-a spus, acru: „îi cam scârțâie arcușul; păcat de vioară!".

Poate chiar scârțâise arcușul o dată, se întâmplă, dar nu așa se judecă. Enescu avea patruzeci și cinci de ani la vremea aceea, se împlineau patru decenii de când muncea pe vioară. Arta lui a fost muncă, a spus singur, adesea. A continuat să muncească și după ce nu mai avea ce să învețe; așa se păstrează credințele. La data când ne dădea nouă o zi întreagă din viața lui fără odihnă, era zeul viorii pe tot pământul. Cu puțin timp înainte cântase zece săptămâni încheiate prin orașele Statelor Unite, unde a fost sărbătorit tot timpul, ca și după aceea, până în pragul morții. Din America venise să cânte în Franța, unde primea Legiunea de Onoare. Apoi la București, unde se întâlnea, la Ateneu, cu alt slujitor al viorii, Jacques Thibault, în concertul pentru două viori, de Johann Sebastian Bach, zeul amândurora. Pe urmă la Londra, alte concerte. Tot ce-am spus, într-o singură primăvară. Iar drumurile atunci, oricât ar fi fost de lungi, nu le făcea cu avionul, ci cu vaporul și cu trenul; zile pierdute, dacă n-ar fi fost tot timpul cu vioara în mână.

A cântat și-n orașul nostru o dată, eram prea mic, n-aveam bani să intru și cred că nici nu se găseau locuri; am trecut prin fața teatrului, m-am dus să văd când am ieșit de la școală; se omora lumea. Nu știu cum s-a făcut că Frusinela a putut să meargă, poate a luat-o stăpânu-su, bogătașul; nu mai era doică, înțărcase copilul, rămăsese fată în casă. Când am aflat că îl ascultase pe Enescu, am zis în sinea mea, iată ce înseamnă să strici orzul pe gâște! Ce putea să înțeleagă ea, care nu asculta altă muzică decât pe-a lăutarilor de la horă? Și chiar la ei s-a referit când am întrebat-o dacă îi plăcuse. „Ah, mi-a spus, transfigurată de bucurie, să vină el odată să cânte la hora noastră, s-ar aduna să-l asculte lume din nouă sate. Și nu doar oamenii, ci și păsările

cântătoare, privighetoarea și ciocârlia. Și nu doar ele, ci toate viețuitoarele, chiar și mistreții și lupii din pădure, dacă ar prinde de veste.” Iată ce mi-a fost dat să aud de la o femeiușcă nedusă la școală, ușuratică și puțin netoată. Cuvinte mai frumoase nu se pot spune, și înțelegere mai deplină nu poate să fie. Pentru mine a fost o mare învățătură, de-atunci am dorit arzător să-l ascult pe Enescu, iar când mi-am văzut visul cu ochii, am simțit întocmai ca Frusinela. Nici azi nu mă încumet să fac un pas mai departe, să adaug ceva la vorbele ei, și nici nu este nevoie.

Nouă nu ne-a cântat sârbe și hore, deși multora le-ar fi mers mai de-a dreptul la inimă, ci s-a dus la Bach, scumpa lui slăbiciune. Mulți oameni astăzi nu știu cât de uitat a fost Bach într-o vreme; și nu doar el, mai toți dinaintea, lui. În afara celor de meserie, puțini, din păcate, cine auzise de Vivaldi și Corelli, ca să nu mă duc în urmă până la Giovanni Gabrielli? Pe urmă mereu s-a descoperit câte unul, italieni mai cu seamă, Scarlatti, Tartini, Benedetto Marcello, Torelli, Locatelli și alții, cu câte doi t sau doi l, să sune puternic. Când te gândești la vremea lor, îți vine să crezi că oamenii nu se mai hrăneau cu pâine, ci numai cu muzică. În biblioteca muzicală a școlii nu se găsea Bach, în nici o formă. Ce înlesnire ar fi fost pentru orchestra noastră de cameră, ce frumoasă școală am fi făcut, ce bucurie! Așa, ne osteneam să simplificăm, aducându-le la mijloacele noastre, orchestrații grele, de Gluck, Meyerbeer, Berlioz sau Mendelsohn Bartoldy. Ne-am legat până și de Wagner, nici mai mult nici mai puțin decât Moartea Isoldei.

Ne-a cântat o sonată și o partită de Bach. Nu le cunoștea nimeni, nici domnul Stroescu nu auzise de ele, deși făcuse Conservatorul. A fost bine că lipsea acompaniamentul, așa vroise Bach să dovedească la ce măiestrie poate să ajungă vioara, lăsând-o să cânte singură.

A durat aproape o oră, un om singur cu o vioară a stat în fața a două mii de suflete, neegale, care atunci s-au contopit între ele, devenind unul. Nu pot spune mai bine decât Frusinela, a fost ca o vrajă, nimeni n-a mai știut de sine, chiar și duhovnicii, refractari la muzica laică. Până și Moș Flașnetă, profesorul de istorie, a stat nemișcat și, așa cum îl știam, cu urechile betonate, părea că aude, vraja ajungea și la el, prin cine știe ce unde, poate prin duhul lui Stradivarius, ascuns în lemnul vechi de aproape trei secole, ca să asculte și surzii. În jurul nostru copacii pădurii erau plini de păsări, aduse de muzică; nu-i o închipuire, stăteau nemișcate pe ramuri, așa ar fi stat până seara, până a doua zi dimineața, dacă violonistul ar fi cântat toate șase

partitele și sonatele, luându-le de șase ori de la capăt. Mai departe nu puteam să văd, dar sunt sigur că dincolo de tufișuri stăteau să asculte vietățile pădurii, cum atât de minunat spunea Frusinela, urșii și mistreții, și cred că prima oară, căzut și el sub vrajă, lupul nu mai nutrea gândul să sară în grumazul căprioarei.

Mulți ani mai târziu, după războiul al doilea, când poate într-adevăr îi scârțâia puțin arcușul și îi tremura puțin mâna, dar avea încă putere de vrajă, și poate mai mare decât înainte, Enescu s-a dus iarăși să cânte în America; la sfârșitul concertelor l-au sărbătorit la New York, a fost un banchet pentru o mie de oameni, floarea muzicanților din întreaga lume, adunați acolo să i se închine. Unul dintre ei a spus într-o cuvântare: „Să mulțumim cerului că ne-a dat pe acest Dumnezeu al muzicii, Să mulțumim României că ni l-a trimis să ne însenineze viețile”. „Nu știu să țin cuvântări, dați-mi voie să vă mulțumesc pe limba mea !” a răspuns lăutarul. Și luând vioara, a cântat o oră întreagă Bach, Sonata numărul trei și Partita numărul doi, ce ne cântase și nouă.

După ce a terminat să cânte la serbarea noastră, pe la patru după amiază, și-a pus vioara în cutie, a coborât și s-a așezat cu ea în brațe, la locul lui, în primul rând de scaune, destul de departe de domnul Pretoreanu; pentru acesta erau mai însemnați alții. Așa a stat, modest, puțin adus de umeri, ascultând totul până la urmă, cu fața senină.

Neșansa tuturora a fost ca după el să urmeze cvartetul de coarde al domnului Stroescu. Un cvartet ia de obicei numele celui mai proeminent muzician din ansamblu, cel mai adesea vioara primă. Dar domnul Stroescu nu cânta în cvartet, ci era dirijorul. Așa ceva nu s-a mai pomenit decât poate la troglodiți, dacă au avut și ei cvartete de coarde. Cei patru instrumentiști se conduc singuri, printr-o simțire comună. Dirijorul nostru nu vroia să inoveze ceva în muzică; urmărea să se arate, să-și facă faimă, de mirare la un om cu adevărat deștept, înzestrat cu darul de observație, cu o înclinare inteligentă spre ironie, pus să ia în derâdere păcatele altora. Partea proastă este că avea și el păcatele sale și nu le vedea. Cel mai greu din ele era mania de a reorchestra toate partiturile care îi cădeau în mână; fiindcă învățase puțină armonie, puțin contrapunct și câte ceva despre instrumentele orchestrei, credea că e simplu și socotea că are și dreptul.

Adusesem, după vacanța de Paște, când îmi fugea mereu gândul la Tania, un cvartet de coarde de Handel, îl cumpărasem cu banii mei de la Jean Feder, așa se chema magazinul de muzică de pe Calea Victoriei, unde

îmi petreceam multe ore, uitându-mă cu jind prin rafturi. Aceste tipărituri puțin răspândite, pe care învățasem întrucâtva să le citesc cu ochii, destul ca să aud cum ar suna și să înțeleg ce-ar vrea să spună, erau scumpe, greu mă atingeam de ele; pentru cvartetul de Handel a trebuit să-mi scutur buzunarele și pe urmă m-am dus pe jos până la gară. Cum a văzut cvartetul meu, domnul Stroescu a pus mâna pe condei, pe hârtia cu portative și s-a apucat să-l reorchestreze. Era strigător la cer, un cvartet nu se orchestrează, ca să-i faci o reorchestrație mai bună, dacă prima e proastă; un cvartet se naște cu toate patru vocile deodată, legate între ele inseparabil, o convorbire cvadripartită; iată o expresie pe care n-aș fi cunoscut-o dacă nu ascultam la radio politică mondială.

Desigur, Enescu nu auzea prima oară cvartetul, cine știe de câte ori cântase el însuși vioara întâi, sau poate pe a doua, nu-i o rușine, depinde pe cine ai alături. Cred că nu era muzică să n-o știe, și cea mai mare parte pe dinafară. De la prima măsură am văzut pe fața lui o tresărire, o grimasă urmată de o mirare și o confuzie în creștere, ca la un om pe cale de a-și pierde mințile. Fiindcă nu-și dădea seama ce ascultă, el, care avea în cap și în suflet toată muzica. Poate orchestrația domnului Stroescu să fi fost chiar frumoasă, însă era atât de departe de Handel, încât cine știa muzică nu putea decât să sufere, ca la un concert de fierărie strivită, două locomotive puse să se ciocnească. Mă uitam la el și vedeam cum i se încovoiau umerii, se făcea tot mai mic, părea că o să se topească, să-i rămână numai ochii și sufletul. La sfârșitul cvartetului, când lumea aplauda fără să știe de ce, din obișnuință și nepricepere, domnul Stroescu a coborât de pe scenă și s-a dus la Enescu, în fața căruia s-a înclinat, așteptând o felicitare. Mi-am amintit cartea de vizită primită mai de mult de la Enescu, căruia îi trimisese sonata. Sub numele tipărit, scria de mână: „Cu complimentele sale”. Cred că mulți muzicieni la vremea lor au primit asemenea cărți de vizită și le-au pus la icoană. Enescu și-a îndreptat puțin umerii și, uitându-se modest în ochii domnului Stroescu, i-a spus, strângându-i mâna: „Complimentele mele”. Umerii i-au căzut la loc, apoi au continuat să se încovoaie, în timp ce pe scenă se perindau recitatorii, monologiștii, anecdotiștii, pianiștii, violoniștii, violonceliștii; instrumente de suflat nu se învățau în școală, orchestra ducea lipsă de ele, pe toate le înlocuia armoniul, ceea ce nu-i o treabă ca lumea, dă-o-n-colo!

Aș fi vrut să am o putere, să-i spun lui Enescu, altfel decât cu glasul, că nu puteam să mă duc în fața lui, ca domnul Stroescu, să-i spun astfel:

„Cruță-te, fugi de aici, du-te de ascultă pădurea!”. O, de când o ascultase, o știa pe dinafară!

Așa s-a tot încovoiat el în restul vieții, până n-a mai putut să se îndrepte.

Aceasta a fost ziua întâi. Ziua a doua, a sportului și a naturii, am pus-o drept prima.

În a treia zi, când nu știam ce o să se întâmple, căci programul se ținea secret, la cancelarie, domnul Pretoreanu ne-a făcut o surpriză pe măsura faptelor sale, bune sau rele. Dimineața ne-am trezit în bubuit de tobe și acorduri de fanfară, în clinchet de clopoței și răpăit de tamburine, în strigăte vesele ca la iarmarocuri. Ne-am îmbulzit la ferestrele dormitoarelor, de unde am descoperit o lume nebănuită, o forfotă nebună, sute de oameni în afara muzicanților, unii pe catalige, alții cu fața albă de făină, dându-se tumba, clovni în îmbrăcăminte pestriță, apoi acrobați în tricouri, arătându-și musculatura brațelor, dresori, dansatoare pe sârmă și tot ce se mai știe; iar în afară de oameni erau animale, lei și urși în cuști pe roate, maimuțe puse pe giumbușlucuri, în sfârșit, tot ce există la circuri, chiar elefanți, cinci, în șir, fiecare agățat cu trompa de coada celui din față.

Era darul domnului Pretoreanu de ziua lui; adusese toate circurile din România, și pe cele străine, aflate în țară; cineva ar fi putut să ia fapta drept o sfidare, în loc s-o înțeleagă în simbolul ei, căci de fapt ea repeta, în alt registru, solemnitatea inițială, tirul cu arcul și zborul săgeții care marca locul școlii.

Toată omenirea aceea a defilat prin fața dormitoarelor, pe urmă au luat pavilioanele pe rând, au străbătut toată școala, până la spălătorie, să afle toată lumea. Când s-au întors, să mai treacă o dată pe la dormitoare, crezând că poate vreunul dintre noi încă mai dormea și să-l trezească, de mult eram adunați afară, ne aruncam beretele în aer, chiuiam, chirăiam, ne dădeam tumba cum mai înainte făcuseră clovnii, și nu doar atât, părea că ne-am pierdut mințile. Ce oare s-ar alege dintr-o copilărie, dacă n-ar fi circul?

Ce om fără asemuire era domnul Pretoreanu! Câte puteau să-i încapă în minte, câte știa despre oameni! Nu-mi închipuiam că tot atâtea știa și despre sufletul copilului. O copilărie fără circ e ca o bătrânețe fără înțelepciune.

Mai întâi am mers să ne bem ceaiul de dimineață, deși nu ne era mintea la mâncare; bucuroși l-am fi dat naibii, mai ales că am pierdut vremea și cu gargara obligatorie, cu hipermanganat de potasiu. Pe urmă am dat năvală la circ, care de-atâtea ori se montase și stătuse degeaba; acum prima oară, își

găsea justificarea, cu prisosință, ca să ne despăgubească și pentru anii sterpi dinainte.

Câte circuri erau acolo și-au dat spectacolele pe rând, fără altă pauză decât la prânz, când a fost ospățul de sărbătoare. Atâta circ n-am văzut în tot restul vieții, dar nu mi s-a aplecat, altul a fost motivul că la spectacolul de după amiază nu m-am mai dus.

De când este circul, toate sunt cam aceleași; n-am să povestesc, toată lumea știe, iar cei care nu știu, tot nu m-ar înțelege; nu-mi rămâne decât să le plâng de mila! Oare cine n-a văzut lei, cumințiți cu biciul, puși sa-și arate supunerea, după gratiile înșirate de jur împrejurul arenei? Totdeauna m-am întrebat cum de nu sărea unul pe deasupra sa să se repeadă în public? Sunt sigur că nu le plăcea deloc acea îngrămădire de oameni și ziceau în sinea lor: „Ah, nu v-oi prinde odată în junglă!?” Degeaba, din tot ce fuseseră ei înainte, mai știau să mârâie și să-și arate colții, doar așa, să nu creadă lumea că sunt împăiați și mișcați cu sârme. Încolo, făceau tot ce le cerea dresorul, care se mișca printre ei cu biciul într-o mână, și cu un scaun în alta, singura lui armă de apărare. Doar o labă să-i fi dat unul, scaunul se făcea țăndări. Era o dresoare, o fetișcană, care își băga capul în gura leului și stătea așa până se terminau aplauzele. S-ar fi putut ca leul să închidă gura de oboseală. Cu toate că alergau, săreau peste obstacole sau prin cercul în flăcări, și mârâiau câteodată, păreau mai degrabă niște lei de mămăligă. Așa am crezut până anii trecuți, când mi-a fost dat să aflu o întâmplare groaznică: pe o dresoare, o văzusem, nu era nici ea mai mult decât o fetișcană, a sfâșiat-o de față cu publicul unul dintre leii ei, care până atunci o ascultase cuminte. Nu mă gândesc la ea decât ca să-i deplâng soarta, oamenii viteji s-ar cuveni să trăiască mai mult decât ceilalți; încolo, nu cred că a avut ce să simtă, nici n-a înțeles, s-a stins într-o clipă. Însă când îmi închipui lumea care era de față, mă apucă groaza. Să vezi cu ochii și să nu poți face nimic, să te stropească sângele, să te înnebunească, să mori tu însuți, în chinuri lungi, mult mai mari decât victima! Și copiii? Au fost și ei acolo, un circ fără copii este o mare tristețe. Ce s-a întâmplat cu ei în clipa aceea? Le-a albit părul? Și-au pierdut mințile? Ce s-a ales de copilăria lor? Au mai putut să asculte basme, să-și învețe lecțiile, să râdă și să se joace?

Nu mi-e frică de moarte, dar nu pot să văd moartea altora. Când se pregătea triplul salt la trapez, care face să-mi înghețe sângele, am fugit afară, fiindcă nu era plasă de protecție; de multe ori până atunci văzusem trapeziștii căzând și scăpând cu viață. Fiecare din ei ar fi fost mort, să fi

lipsit plasa. Am stat afară, cu pumnii strânși, înlemnit de frică, am auzit cum a tăcut fanfara și s-a făcut liniște, apoi au început să sune tobele, cu ropotul lor sinistru, prevestitor de moarte; aș fi luat-o la fugă dacă m-ar fi ascultat picioarele. Nici când au izbucnit aplauzele nu mi-am venit în fire, decât că am putut să mă întorc la locul meu, întrebându-mă cum de se veselea lumea, când atât de bine s-ar fi putut ca serbarea noastră să fie îndoliată? Cel mai furtunos aplauda domnul Pretoreanu. Uitându-mă la el, după ce s-a făcut liniște, văzându-i fața visătoare și melancolică, i-am simțit gândurile, avea un regret, o amărăciune că nu făcuse el saltul; curajul nu-i lipsea, dar nu se exersase niciodată, iar acum era prea târziu să învețe.

În alt fel primejdioase mi s-au părut gimnastele, acrobatele, dansatoarele pe sârmă, mai toate bine făcute și ispititoare cu tricourile lor subțiri și elastice, întinse pe piele, adâncite prin toate ungherele, de păreau goale. N-am mai fugit afară, m-am uitat zgâit la ele, își arătau mădularele sub unghiuri atât de provocatoare, că mi se aprindeau urechile. Ce era în mintea duhovnicilor nu știu, își scuipau în sân, lepădându-se, dar lasă că și lor le sticleau ochii! Așa e circul, are de toate, fiecare găsește ceva să-i placă; unora le plac clovnii, altora prestidigitatorii; cei mai fericiți sunt cei care nu strâmbă din nas la nici unele.

Clovnii mi-au făcut milă totdeauna, am râs cu tristețe, deși știu prea bine că n-am dreptate, sunt și ei oameni și când au de ce, se bucură de viață ca toată lumea.

Deodată, spre sfârșitul primului spectacol, înainte de a merge la masă, a năvălit în arenă, dându-se tumba aproape fără să atingă nisipul, făcând cercuri în aer, un clovn pe care nu-l mai văzusem până atunci, o surpriză. Când s-a oprit, salutând publicul, oricât o fi fost el de mascat, l-am recunoscut pe Comșa, nu știu ce al lui mi-a sărit în ochi, sau se adresa altor simțuri, printr-o forță lăuntrică, pe care o simțisem și altă dată. Sau poate îl trăda însăși masca, deși îi denatura cu totul fizionomia; era în spiritul lui, nimeni altcineva n-ar fi putut să și-o imagineze, și dacă și-ar fi imaginat-o cumva și ar fi izbutit s-o facă, n-ar fi avut îndrăzneala să se arate în public. Era o mască barocă, un cap de măgar, cu urechi de un metru, cu un singur ochi, în frunte, cu falca de jos dezgolită, un trucaj sinistru, se vedea mandibula, cu dinții. De gât îi atârna o traistă cu semințe de floarea-soarelui; scotea semințe cu mâna care era omenească, le spărgea în dinți, iar cojile le scuipa în lături, pe deasupra mandibulei dezgolite. Ca și mâinile, restul înfățișării rămânea omenesc, fără nici o comicărie, decât că, nu știu

cum, o labă a piciorului, în ghete lungi, ascuțite, era întoarsă de-a-ndoaselea și tot trăgea să meargă înapoi, pe când cealaltă mergea înainte. Cunoșteam toți darul lui Comșa de-a imita sunetele din natură, glasul animalelor și păsărilor, atât de autentic că nu se mirau numai oamenii, ci chiar aceste viețăți necuvântătoare; se strângeau în jurul lui, îi dădeau ocoluri, îl miroseau intrigate, s-ar fi pus pe râs dacă ar fi avut asemenea însușire. De data aceasta a mers atât de departe, că mi-am făcut cruce, neputând înțelege și neputând crede. Îndată ce s-au potolit aplauzele, a început să vorbească în limbă omenească, dar imitând răgetul măgarului, cu inflexiunile lui știute; nimeni n-ar putea să-mi explice vreodată cum, folosind numai două tonuri, atât cât emite măgarul, clovnul izbutea să redea, cu o dicțiune limpede, infinitatea de inflexiuni din vorbirea omului. Ceva m-a indispus, am socotit că era o faptă necugetată; cum îl știam bun la suflet, nu-l puteam bănui de cruzime. Discursul lui era o expunere, de altminteri scăpărătoare, despre pictura lui Van Gogh, imitând măiestru pe profesorul nostru de Istoria Artei, artist el însuși și mare senior în gesturi și în gândire. Era un om înalt, de o ținută elegantă și mândră, cu îmbrăcămintea periată bine, proaspăt călcată și totdeauna impecabilă, deși de o modă puțin învechită; alta nici nu i-ar fi stat bine. Și nu știu prin ce stupidă inspirație, pe acest om care nu trăia decât pentru artă și care a îmbogățit sufletul cui a vrut să-l asculte, făcându-l s-o înțeleagă, să aibă de la ea toate bucuriile câte cuprinde, nu știu prin ce neghiobie, pe acest om îl porecleam Măgăreață. Pe acest om în care trăiau un prinț și un apostol!

După primele cuvinte, și-au dat seama, au înțeles toți cine era clovnul. Tot circul a izbucnit în strigăte și aplauze. Nu din cruzime; de mici se naște în noi simțul gloatei. M-am uitat la profesor, domnul Tocineanu, pot să-i spun numele, fiindcă nu mai trăiește; i-au murit și urmașii, încă de tineri; când s-a prăpădit ultimul lui copil, Delia, eram acolo, am fost la slujba de înmormântare. Probabil nu-și cunoștea porecla, cum se întâmplă îndeobște, iar dacă ar fi auzit-o, n-ar fi înțeles-o, ar fi crezut că-i privește pe alții, aveam printre noi destule măgărețe. De recunoscut însă s-a recunoscut, fiindcă răgetul măgarului îi imita glasul, cu acea măiestrie imposibil de înțeles, iar cuvintele reproduceau propria lui lecție, neuitată. N-am văzut pe fața lui prăbușirea, a rămas demn, cu o seninătate de gheață, dar a doua zi și-a dat demisia. Avea din ce să trăiască, pictura, deși nu se pricepea s-o speculeze, îi asigura o viață înlesnită; venise să ne învețe numai din dragoste.

Repertoriul lui Comșa nu s-a redus doar la atât, dar nu mai am inimă să spun ce-a fost mai departe, decât că a prilejuit o mare petrecere. Puțin îi păsa că se dădea în stambă, era ultima lui zi de școală. Fusese eliminat pentru îndărătnicie cronică la învățătură. A plecat cu circul. N-a fost numai el, au mai plecat vreo patru. Mulți copii fug de acasă, se duc cu circul. După cum cei din porturi se duc cu vapoarele, se ascund în cală. Circul și vapoarele sunt cele două chemări puternice din copilăria noastră.

Trandafil lipsea, nu-l interesa circul, a rămas în dormitor, să citească. Îmi părea rău de el, că nu cunoștea alte bucurii decât cartea, aveam presimțirea că splendoarea din el o să se ofilească.

Fiindcă gheața era ruptă, după Comșa s-au mai dus și alții în arenă, să-și arate talentele, nici prin minte nu-mi trecuse că puteau fi atât de mulți, și nu mai prejos de artiștii circului: acrobați, jongleuri, scamatori. Feiz, care fusese căpitanul echipei de fotbal, a vrut chiar să se urce la trapez, dar nu i-au dat voie.

Pentru mine spectacolul de circ s-a terminat cu tristețe; după-amiază a continuat, cu alte exhibiții, dar n-am mai luat parte. Aș fi vrut să mă duc la domnul Tocineanu, să-l iau la plimbare prin pădure; n-ar fi fost prima oară, pe timp frumos își ținea lecțiile în aer liber, ne învăța cum să privim peisajul, mai ales în explozivele culori ale toamnei, arborii, dealurile, câmpia, ca să le descoperim farmecul. Nu m-am dus, n-am avut curaj, fiindcă și eu îi spunem Măgăreață.

Mai am de povestit ospățul și sfârșitul, retragerea cu torțe.

Capitolul 26

Ospățul, mâncare pe sparte, victimele lăcomiei, doi morți din încurcătură de intestine. Cofetarul țarului; „Bomba africană”, o înghețată inimitabilă. Cuvinte care se discreditează unul pe altul. Domnul Pretoreanu și Alexandrina; cererea în căsătorie, refuzul. Locul de pedeapsă. Un nemaiauzit concert de mandolină. Tristan și Isolda, legenda și muzica. Încheierea serbărilor, retragerea cu torțe, feeria nocturnă. Strigătul de nebunie al Taniei

Sala de mese era mare, cu atâta rezervă de spațiu, încât a fost loc și pentru două sute de oaspeți. Aveam obișnuința prânzurilor de sărbătoare, dinaintea vacanței, când profesorii mâncau împreună cu noi, așezați în

capul meselor, lângă duhovnici; poate unii se plictiseau și socoteau mâncarea săracă, față de a lor, de acasă, dar n-aveau încotro, așa era regula școlii. Atunci ni se dădeau patru feluri de mâncare, în loc de trei, cele obișnuite, care pe unii nu prea puteau să ne sature, fiind micuțe și subțirele, că abia mânjeau farfuria. Domnul Pretoreanu nu știa, s-ar fi făcut foc și pară, ar fi tras cu carabina în administrator; cred că multe guri străine se înfruptau din mâncarea noastră, lăsând la o parte ce fura magazionerul, din capul locului, carnea cea mai bună, legumele cele mai frumoase, și toate câte intră în cratiță, până și sarea. Chiar așa, a fost un timp când solnițele de pe masă erau goale, când ceream, auzeam că nu-i de unde. Pe domnul Pretoreanu îl îmbrobodeau, n-aș fi crezut că un om ca el poate fi tras pe sfoară, dar uite că așa e viața, a pățit-o și Ecaterina din partea lui Potemkin. Până și oamenii cei mai puternici au o parte slabă, cum era călcâiul lui Ahile, cine o descoperă și știe s-o atingă, trage toate foloasele, devine eminență cenușie, mai temută decât eminența adevărată, stăpânul atotputernic. De altfel, puterea nu-i o însușire a unuia sau a altuia, nu se naște nimeni cu o predispoziție, ci ea se datorează numai circumstanțelor; secretul este să prinzi de veste și să pui mâna, pe urmă încep osanale și temenele. Domnul Pretoreanu cunoștea această lege, iată motivul pentru care cred că nu ținea pe lângă el prea mulți oameni, de teamă să nu se găsească printre ei unul care să-i știrbească puterea. Sobieski era altceva, doar o umbră fără ambiții. Pe această cale a izolării, care înseamnă un greu sacrificiu, lipsindu-l pe om de bucuriile vieții, rămânea domnul Pretoreanu un infailibil. Și iată că totuși se găsea cineva să-l bage în cofă chiar pe el, și cine? — un magazioner, un administrator, găinari, oameni de nimica. Nu ei întindeau covorul roșu în gară, nu ei scoteau poporul în stradă să aclame, nu ei ne luau de la cursuri ca să-l întâmpinăm pe domnul Pretoreanu și să batem din palme, dar știau să tragă folos, iată meritul lor, își făceau treburile și își frecau mâinile, știind că după o asemenea primire, nici cel mai afurisit și mai bănuitor dintre oameni n-o să se dea la o treabă ignobilă, să-și bage capul în culise, să vadă ce-i dincolo de decoruri, adică să controleze registrul și magazia, iar pe noi să ne întrebe dacă ne sculăm sătui de la masă. Cum să nu, ne săturam de ni se făcea burta tobă, dar când venea domnul Pretoreanu; atunci ne dădeau încă un fel de mâncare, o măreție, friptură de porc la tavă cu varză călită. Să-ți bați copiii, spuneau unii.

Nu-i treaba mea și nici timp nu prea este, dar acum, dacă mi-a venit în minte și am scris-o, trebuie să mă leg de această vorbă, fiindcă de mult îmi

stă pe suflet. Se spune așa, când o mâncare le întrece pe altele, să-ți lingi degetele și să-ți bați copiii. Adică, dacă am înțeles bine, să-i alungi de la masă. Or fi existând și asemenea părinți, țin și eu minte pe cineva, o zgripțuroaică, o mamă hapsână, care mai întâi aduna caimacul, își umplea ceașca, și numai după aceea le dădea copiilor laptele; dar era slută, cu negi pe față. Pentru ea și pentru câți or mai fi la fel, n-ar trebui să păstrăm în limba noastră o vorbă atât de urâtă. Eu aș scoate-o. Și oricum, dacă mi-am spus păsul, e sigur că n-am s-o mai folosesc a doua oară.

La ospăț ne-au dat, nici mai mult, nici mai puțin decât șase feluri de mâncare, ca la banchete. Primele două erau tradiționale, mâncarea de duminică, aceeași în toate duminicile din toți anii. Salată orientală și fasole albă cu afumături, căreia îi spuneam cașoletă, deși învățam franțuzește din clasa întâi și s-ar fi cuvenit să folosim vorba corectă. Dar așa scria bucătarul pe tabla cu meniul zilei, era greu să nu intre și-n deprinderea noastră, dacă o citeam săptămână de săptămână. La fel, spuneam obirlic, la geamul de sus, care se deschidea cu o manivelă; așa spuneau oamenii de serviciu și credeam că ei știu mai bine, era un cuvânt tehnic, nici prin minte nu ne trecea că vine de la Oberlicht, deși învățam nemțește din clasa a doua. E plină limba cu poceli din acestea, le luăm de bune, și spunem cozondroace în loc de Hosentrager, sau acțibilduri în loc de Abziehbilder; e drept că nu moare nimeni dintr-asta, dar de ce naiba mai mergem la școală și de ce nu protestează nimeni? Câte au apărut în ultima vreme bagă groază în mine, că nu vin de la mahala, ci din ziare și de la televiziune. Auzi, cică o persoană se confruntă, sau și mai rău, este confruntată cu un adversar, sau cu o dificultate, când de fapt le înfruntă, așa se spune în limba mamelor noastre. Iar domnul Reagan, Președintele Statelor Unite, conferă cu domnul Haig, ministrul său de externe. Domnul Reagan îi poate conferi domnului Haig o decorație; iar când pun țara la cale, se cheamă că stau de vorbă, se sfătuiesc sau se sfădesc, adică discută, sau, ca să fie mai cu pretenții, țin o conferință, substantiv pe care oameni cu carte îl confundă în mod caraghios cu verbul de mai înainte, al cărui înțeles e cu totul altul; și nu doar că îl confundă la ei acasă, dar îl trec și în dicționare, ca eu să nu mai am nici o dreptate.

Salata orientală se compunea din cartofi fierți, câteodată cu pete negre, cu ceapă mărunțită și cu câteva măsline, mici și zbârcite. Dar cu un pic de untdelemn, cu oțet care o făcea picantă, era bună și sățioasă; uneori prisosea la bucătărie, și cine prindea de veste putea să mai capete.

La ospăț, măslinele au fost „volo”, așa se numeau cele mai bune, mari ca prunele. Li s-au adăugat castraveți verzi și ridichi de lună, tăiate în feliuțe, era vremea lor, dădeau mâncării un gust proaspăt, pe lângă că erau decorative, verde, alb și roșu. Încă o culoare și încă un gust dădeau ouăle răscoapte, tăiate în patru, de-a lungul, și puse cu gălbenușul deasupra. Numai cât priveai și îți lăsa gura apă. La cașoletă, căreia continui să-i spun așa în amintirea bucătarului, pe lângă bucățelele de slănină și de salam, prăjite, ca în toate duminicile, acum boabele de fasole aproape nu se mai vedeau de cârnați și jamboane, puse cu nechibzuință, că putea să ți se aplece. Vreo doi au și pățit-o, dar mult mai rău decât atâta, au făcut încurcătură de mațe, i-au dus la spital, fuga. Până să-l opereze pe primul, al doilea a murit, în camera de alături, încovrigat de durere și gemând că se auzea până în stradă; i-au făcut o injecție cu morfină, s-a liniștit și și-a dat duhul. Nici al doilea n-a trăit decât două zile, degeaba i-au deschis burta, mațele au rămas încurcate, sunt lungi și petrecute în toate felurile, nu-i o operație ușoară. Năică, infirmierul, spunea că, dacă ar fi fost după el, băga în ei câte un sifon, pe la partea din spate, și cu atât le descurca mațele.

Poate nu mai este cuviincios să vorbesc despre mâncare, iată la ce poate ea să ducă. Au fost într-adevăr șase feluri, la început crezusem că era doar o vorbă. Nu lipsea friptura de porc, la tavă, cu varză călită. Săr peste felul al patrulea, ar fi un dezmăț, nu știu cine mai avea nevoie de el, dar de mâncat l-am mâncat toți, nu l-a lăsat nimeni. Felul al cincilea a fost halva turcească, desertul obișnuit de duminică; am întrebat în stânga și-n dreapta, nimeni nu mai știe ce-i halvaua turcească, atât de răspândită în timpul copilăriei mele. Știu și eu să fac, făină prăjită în untură, ca pentru ciulama, lăsată pe foc până devine maronie; atunci se toarnă deasupra sirop de zahăr, subțire; cine are și vrea, poate să pună și vanilie. Făina absoarbe siropul, se umflă, și halvaua e gata; pe urmă se fac forme, cu lingura, ca niște grenade, și se pun pe farfurie. Bucătarul nu putea să facă așa, era prea migălos, o zi întreagă nu i-ar fi ajuns să termine; întindea halvaua în tăvi, pe urmă o tăia cu cuțitul, dreptunghiuri, dar n-avea același gust, degeaba. Pe bucătar îl chema Costică, strămoșii lui fuseseră negri la față, el se mai albise. Bunică-su apucase vremea robiei, așa trăise, la un boier din Moldova, până îl eliberase Alexandru Ioan întâi Cuza.

Felul al șaselea nu mai era treaba lui, ci a cofetarului, un om adus de la București, venise în mașină cu Sobieski. Domnul Pretoreanu se știe că venea cu trenul, îl aștepta landoul la gară, traversa orașul în aclamații,

singur pe canapeaua din spate; totdeauna amintirea landoului îmi va trezi un suspin după Tania.

Pe cofetar nu l-am văzut, am auzit că era un om înalt, distins, blond cu ochi albaștri și cu maniere de conte. Poate de aceea a ieșit zvonul că fusese colonel în armata țaristă și avea chiar un titlu de noblețe. Poate nu era deloc adevărat sau era numai pe jumătate, o fi fost cofetarul țarului, un asemenea om trebuia să-și însușească maniere distinse. Ce-i sigur, înghețata pe care ne-a făcut-o el era cu totul imperială. Câte una pentru fiecare masă, ca o căpățână de zahăr, îmbrăcată într-o pojghiță de șocolată, ornamentată cu diferite cofeturi colorate, flori și ghirlande albe, roz și albastre. Înăuntru erau straturi-straturi de înghețată, de multe feluri, vanilie, alune, fistic, zmeură, lămâie, ananas și banane, altceva nu mai țin minte. Se numea „bombă africană”, după cum i-a spus cofetarul și, se potrivea sau nu, așa ceva nu mai văzusem. Am tăiat-o în felii verticale, ca pe pepene, și când am gustat-o, răsturnată în farfurie de părea o gondolă împodobită de carnaval, am simțit o plăcere atât de unduioasă, de lascivă, de tulburătoare, că părea o neîngăduință, depășea închipuirile mele gastronomice, mă ducea în sferele subtile ale gustului omenesc, unde ceva nespus de pur se împletește cu ceva lubric. Așa cum era de înghețată, prin topire dădea o fierbințeală de se aprindea gura și-ți făcea un fel de frică uimită; de-acolo înainte nimeni nu mai putea să înțeleagă nimic, ideea de temperatură își pierdea sensul, frigul se contopea cu căldura, dând o a treia stare, indescifrabilă, de aceea nici nu o pot descrie, deși o țin minte, mi-a rămas în simțuri. Mi-a părut rău de cei doi cu încurcătură de mațe, că au murit fără s-o guste.

Nu știu care era secretul bombei africane, ce pusese în ea cofetarul, ce descântece îi făcuse; o asemenea înghețată n-am mai mâncat niciodată. Nu sfătuiesc pe nimeni să caute rețeta, ar fi imposibil să dea de ea, și chiar de ar fi găsit-o, ar fi și mai imposibil să-i reușească.

Ne-au dat și de băut, un pahar de vin alb la începutul mesei și unul de vin roșu, la urmă, odată cu halvaua turcească.

Eram la mesele noastre obișnuite, câte zece, cu duhovnicii paisprezece; la început fusese numai unul la fiecare masă. De vreo doi ani numărul lor începuse să crească, și a crescut încontinuu, înghesuindu-ne, până ce nu s-a mai putut și atunci au lungit mesele. În imensul spațiu liber de la mijloc, unde s-ar fi putut face alergări de cai, cu obstacole, se montaseră trei rânduri de mese, de câte patruzeci de metri, mult mai puțin decât întreaga lungime a sălii; nici nu era nevoie de mai mult, pentru două sute de oaspeți,

câți rămăseseră. O parte plecaseră după serbare, fuseseră patru sute. Se înțelege că Enescu nu putea să rămână, era așteptat în Elveția, să cânte, chiar a doua zi seara. În tren s-a întâlnit cu un bărbat care i-a întins două degete; îl conducea o întreagă suită, îmbrăcată de ceremonie, unii chiar cu jobene. Nu știu cine era persoana aceea, dar bănuiesc că nu ascultase niciodată un concert de vioară; Frusinela fusese mai norocoasă. După ce a plecat trenul, i-a oferit lui Enescu un pahar de porto; aveau cabinele de dormit alături. „Cum îl găsești?” a întrebat, după ce fiecare își degustase vinul. Oaspetele i-a răspuns: „Excelent, excelență!”. Câteodată titlurile oamenilor sunt periclitate din nimica toată, un pahar de porto, apreciat cu maximă admirație. Să fi fost chiar o intenție? În orice caz, cuvintele puse alături se discreditează unul pe altul.

Așa cum era firesc la această dublă aniversare, locul de cinste îl ocupa domnul Pretoreanu. Dar el își alesese alt loc de cinste decât la mijloc, sub cupola de sticlă pe al cărei soclu se puteau citi, înșirate de jur împrejur, propriile lui cuvinte de la inaugurarea școlii: „în acest cuib de vulturi nimeni să nu fie crescut altfel decât în frica lui Dumnezeu…”

Domnul Pretoreanu stătea singur la o măsuță pătrată, în fund, în nișa mai înaltă cu două trepte, unde erau trimișii pedepsiții, să fie de râsul școlii. Și văzându-l așa, în locul nostru de supliciu, mi s-a părut că el însuși, așezat acolo din propria lui dorință, ispășea de fapt o pedeapsă. Abia cu o oră înainte, când ieșeam de la circ, o ceruse în căsătorie pe Alexandrina. De aceea se dusese domnul Pretoreanu în nișă, să fie singur, într-un loc mai sus de ceilalți, izolat de tot restul lumii, fiindcă ea îl refuzase, scurt, nu ceruse nici măcar timp de gândire. Locul destinat domnului Pretoreanu fusese exact sub centrul cupolei, la masa din mijloc; în fața tacâmului se vedea cartonul pe care era scris numele lui, cu litere vechi românești, stilizate, întocmai ca pe soclul statuii. Locul din față era rezervat pentru Alexandrina, el dorise, putea oricine să înțeleagă. Numele ei se vedea scris pe carton, cu aceleași litere stilizate, dar mai rotunjite. Amândouă locurile erau acum libere, Alexandrina ceruse directorului îngăduința să stea între școlari, la masa lui Trandafil. Cum locul meu era la aceeași masă, Alexandrina s-a așezat în fața mea, și am privit-o tot timpul. Repet, mi-era imposibil s-o recunosc; se născuse încă o dată. Trandafil, lângă ea, a stat neîntrerupt cu ochii în farfurie; avea o nemulțumire. Odor a lipsit de la masă, a mâncat în cameră, pâine cu lapte; și el avea o nemulțumire. Dar Alexandrina nu era vinovată.

Cum de nu-i văzusem ochii până astăzi? Și părul blond, cald și mătăsos, strâns în agrafe și acoperind ceafa, părând o pavăză de aur. Și gura, cu acea ușoară grimasă de durere, care nu o făcea aspră, ci îi anunța feminitatea nebănuită și încă ascunsă sub un văl de amărăciune. Acum știam, înțelegeam mai bine cele trecute, nu fusese fericită, dar nu și-ar fi dorit altă viață decât avusese. Din când în când, descoperind pe fața ei alte semne necunoscute mai înainte, clipeam cu nedumerire și îmi spuneam: „Nu se poate, e alta!”

Cele două locuri rămase libere, față în față, la masa din mijloc, unde mă uitam din când în când cu o privire piezișă, fără s-o scap din ochi pe Alexandrina, mi s-a părut că nu erau așa, degeaba, și tot gândindu-mă, am ajuns să cred că puteau fi simbolice. Masa a durat mult, am avut timp să-mi dau drumul închipuirii. Ce simbolizau ele? Imposibilitatea? Zădărnicia? Sau pe amândouă? Pe urmă m-am scuturat, ar fi fost grotesc ca Alexandrina să stea față în față cu domnul Pretoreanu; toți morții, nu unul singur s-ar fi răsucit în morminte. Erau locurile unei perechi legendare, de aceea i-am adus între noi și i-am așezat la masă pe Tristan și Isolda. Nimeni nu i-a văzut în afară de mine. Nu s-au atins de mâncare, doar au băut, din aceeași cupă, privindu-se în ochi tot timpul. N-a fost o închipuire întâmplătoare, ceva mi i-a adus în minte; în ultimele săptămâni stătusem cu „Moartea Isoldei” în față, partitura pentru orchestră, căutând o cale s-o putem acoperi cu instrumentele noastre; să fi apelat la domnul Stroescu, el repede ar fi reorchestrat-o, iar Wagner s-ar fi răsucit și el în groapă. Muzica îmi suna în ureche tot timpul, chiar după ce lăsasem notele deoparte, devenise obsedantă. Până ce am auzit-o aievea, atunci, la ospăț, dintr-o sursă nebănuită.

Enescu adusese cu el un prieten, sau un cunoscut, pe care ni l-a prezentat ca pe un artist sui-generis și ar fi vrut ca el să ne cânte. Numai din respect și din admirație ne-am ținut râsul, doar ne-am dat coate și ne-am privit cu nedumerire; fiindcă artistul nu cânta la alt instrument decât la mandolină. Poate voi jigni pe cei care cântă ei înșiși la mandolină, deși parcă n-am mai văzut acest instrument prin casele oamenilor, și nici măcar prin frizerii, unde a avut loc de cinste, agățate pe perete, lângă oglindă. După mine, mandolina este instrumentul lui Figaro, poate de aceea au iubit-o frizerii. Și al fanților de mahala, care făceau serenade pe la ferestre. Toți aveau mandolina împodobită cu panglicuțe, în toate culorile, înnodate acolo de mâini gingașe și de inimi îndrăgostite, căci fiecare panglică însemna o

femeie sedusă. Instrumentul în sine nu are nici o vină, cred că și el poate exprima niște sentimente, chiar mă întreb de ce compozitorii îi dau cu piciorul? N-a fost așa totdeauna, îmi aduc aminte că într-un tratat de orchestrație am găsit și mandolina, într-o partitură de Mozart. Nu cumva chiar în „Don Giovanni?" Don Giovanni, Don Juan la origine, este și el un fante, umblă după panglici colorate, și dacă într-o mână ține spada, în cealaltă are mandolina. Dar partea mandolinei, chiar dacă a fost scrisă, azi șefii de orchestră o omit fără mustrare de cuget.

Mandolinistul se cheamă Simi Simu, nume parcă înrudit cu instrumentul, un om de vârstă matură, scund, cu burtă, cu capul rotund cu o țăcălie încărunțită. Privit printre pleoape, semăna cu o mandolină. Nimeni n-ar fi putut să-l refuze, odată ce îl adusese Enescu; s-a făcut însă ca până la sfârșitul serbării să nu-i vină rândul; nu era trecut în program, i-au căutat o fereastră unde să-l strecoare și așa a trecut timpul. Domnul Laurențiu Sân-Martinu s-a gândit că ar putea să cânte a doua zi, la sfârșitul ospățului, atunci nimeni n-ar mai fi fost strâns cu ușa, cât privea timpul; puteam să-l ascultăm în voie. Când i-a propus lui Enescu această soluție, credea că o să-l supere, directorul făcea fețe-fețe, nu știa pe unde să scoată cămașa. „Foarte bine!" a fost răspunsul. Oriunde o cânta, au să înghețe apele!"

Așa a fost, au înghețat apele.

I-au pus o estradă pe latura mare a sălii de mese, la mijloc, în dreptul cupolei, și ca să șadă, i-au adus un scaun de bucătărie. S-a așezat, a ciupit coardele să le încerce, pe urmă și-a dat capul pe spate, cu ochii la cupola de sticlă, unde poate el vedea cohorte de îngeri veniți să-l asculte, și a început să cânte. Până atunci urmărisem totul cu un zâmbet ironic, pornit să iau în derâdere. Câtva timp am rămas în aceeași stare, plictisit și sceptic, până ce, deodată, n-am mai știut ce se întâmplă, mi s-a clătinat capul. Nu mai era acel instrument, așa cum îl știam din orașul copilăriei mele, când în drumul spre școală treceam prin fața frizeriilor, și frizerii, așezați pe scaune în ușă, în așteptarea clienților, își țineau de urât ciupind coardele. Am uitat câte coarde are mandolina, dar nici nu-i nevoie să aflu, fiindcă sunetele care se auzeau erau în orice caz mult mai multe; nu știu prin ce artificiu, fiindcă după toate legile o coardă nu poate să dea simultan decât un singur sunet. Iar sunetele, nu doar că păreau infinite, ci aveau chiar o infinitate de timbre, mult mai multe decât instrumentele dintr-o orchestră; am recunoscut sunetul viorii, de unde și cum dacă lipsea arcușul? Și nu era o singură vioară, ci cu sutele. Poate cineva, un docent doctor în fizică, să-mi explice prin ce

miracol coarda cea mai joasă a mandolinei dădea sunete de zece ori mai profunde, reproducând contrabasul? Asemeni instrumentele de suflat, de la cele de lemn, începând cu flautul mic, până la alămuri, trompetă, corn, trombon, și sfârșind ca bas-tuba. Dar nu lipseau nici timpanii, nici tamburii, se auzea până și toba mare cu talgerele. Oricine va spune că nu e posibil, că a fost sau o halucinație, sau o sugestie în masă, ca în cazul doctorului King, care își tăia pântecele în fața spectatorilor, arătându-și măruntaiele. Nu se poate, Simi Simu a existat, l-am ascultat nu doar eu, ci o școală întreagă; să fi fost un fachir, ar fi greșit măcar o dată, într-o clipă de uitare, și trucul ieșea la iveala. Și-apoi, mai presus de toate argumentele, exista garanția lui Enescu; cum l-ar fi luat el sub protecție, dacă mandolinistul n-ar fi fost un artist sui-generis, cum singur spusese?

Fapt este că mandolina, cât era de mică, lunguiață ca o pepenoaică, dolofană ca obrăjorii unui prunc care suge, suna mai tare și mai complex decât o orchestră întreagă, unită cu o fanfară. A cântat o oră fără pauză, uitase toată lumea de circ, deși ar fi trebuit să înceapă. A urmat o clipă de liniște, credeam că se terminase, aveam toți regrete, am rămas cu ochii în jos la locul nostru, nimeni n-avea putere să se ridice. Atunci s-au auzit ca din depărtare viorile însuflețite, în suspine prelungi și sfâșietoare, anunțând moartea Isoldei, apropiată; urcau întruna, nu știam unde puteau să ajungă, la ce înălțime, cum de mai existau asemenea sunete, până ce s-au oprit pe un podiș unde toate în jur erau palide și stinse; de acolo înainte nu mai putea să fie decât eterul. Acum Tristan și Isolda, la locurile unde îi pusesem zăceau aplecați peste masă, unul în fața altuia, cu mâinile împreunate, și alături se vedea cupa, golită. M-am uitat la paharul Alexandrinei; nu băuse.

Când s-a sfârșit circul se făcea seară; am mers cu șirul la magazie să ne luăm torțele, le-am aprins, ne-am așezat rânduri-rânduri, am străbătut toate locurile cu fanfara în frunte. Pe urmă fiecare a mers cu făclia lui unde i-a fost voia. M-am gândit la Tania, pe care o văzusem mai devreme, iar acum dispăruse. M-am desprins de ceilalți, m-am dus într-o doară la locul nostru, deși n-aveam întâlnire, nu mai era timp pentru alte fapte, serbările ne copleșeau, abia ne mai trăgeam sufletul. Cum am dat colțul spălătoriei, m-am pomenit cu o făclie în fața, venind spre mine.

— Hai la luptă, voinice!

Am întins făclia ca pe o spadă, învățam scrimă, știam să mă apăr. Orbit de lumină cum eram, n-aș fi recunoscut-o, să nu fi fost locul și râsul. Râdea

învârtind făclia pe deasupra capului, ca prima oară când o văzusem.

— Păzea, că îți ard ochii!

Dacă nu mă apăram, ar fi fost în stare, părea că își pierduse mințile.

— Sunt zărghită! Zărghită rău, aș vrea să dau foc lumii!

Zicând așa, s-a întors și a luat-o la fugă pe marginea pădurii, râzând ca nebună; poate vroia să scape de ea însăși, poate se temea că ar putea într-adevăr să dea foc spălătoriei, grajdului, remizei, lumii, iar mie să-mi ardă ochii.

M-am luat după ea, dar n-am ajuns-o, a fost o goană fără frâie, și parcă nu a noastră, ci a făcliilor, așa cum le învârteam pe deasupra capului, înșirând pe cer spirale roșii. Se mai vedeau și alte făclii, dar departe, pe alte dealuri; aici eram singuri, fugărindu-ne.

S-a oprit în buza dealului, de unde se vedea câmpia, lunca și apa Râului. Să se fi aplecat înainte, nu avea de ce să se țină, s-ar fi rostogolit și ar fi dat foc pădurii. M-am apropiat de ea, nu mai era războinică și nici nu mai râdea ca înainte. Obosise, mi s-a părut tristă. Pe urmă a ridicat făclia sus de tot și a strigat, peste dealuri:

— Asta sunt eu, o zărghită!

Am ridicat și eu făclia, am lipit-o de a ei. Cine privea de jos ar fi putut crede că era un semn de chemare la luptă, de pe vremea voievozilor. Erau făcliile noastre unite, care ardeau împreună, într-o singură flacără.

Peste două zile mi-a spus că pleacă; de atunci n-am mai văzut-o.

Capitolul 27

Cronologia sentimentelor. Apariția Arhanghelului; Odor aderă la doctrina violenței; ciocnirea lui cu Trandafil. Crime nepedepsite. Spada arhanghelului; sângele. Mersul triumfal în spinarea asinului. Geografie: Ocolul pământului cu avionul. Zborul lui Lindberg tulbură sufletele. Formarea personalității, fenomen plin de mistere. Amelia Earhart, femeie bărbată; dispariția ei în Oceanul Pacific. S-a zgâlțâit un munte și a ieșit un șoarece. Cercul alb din câmpia Bărăganului. Nimic nu-i definitiv pe harta pământului. Traversarea Saharei cu automobilul. Un drum străbătut de automobil, de la Peking la Paris, dar rămas imposibil. Taximetre, faetoane, capre cu lapte

Faptele, așa cum le înșir, nu se supun decât rareori unei cronologii recunoscute; ele urmează succesiunea sentimentelor mele, care le ordonează. Mă aflam în deceniul al treilea; ar mai fi fost șaptezeci de ani până la sfârșitul mileniului. Alte date mi se pare că nici nu mai contează, pot fi socotite ca și absente; uneori am ținut seama de ele, de multe ori însă le-am lăsat la o parte; dacă s-ar gândi cineva să le refacă, ar fi o greșeală. Nimic n-ar fi mai ușor decât să le refac eu însumi, cu calendarul în mână, dar atunci s-ar prăpădi ceva mai de seamă, autenticitatea participării mele la povestire, care se bizuie pe imaginație, nu pe date istorice. Spre a nu simți nici o constrângere, am lăsat timpul într-o libertate deplină, și dacă totuși uneori întâmplările urmează o cronologie exactă, înseamnă cu atât mai mult că ea nu are importanță, fiindcă nimeni nu va fi informat mai bine pe această cale, și nici nu va simți mai multă satisfacție. Concluziile se vor trage la urmă și atunci se va vedea că datele calendaristice nu au nici o valoare; ceea ce trebuie să rămână sunt destinele.

E greu să-mi aduc aminte când am auzit prima oară despre Arhanghel; cred că târziu față de alții. Așa îi spuneau partizanii. Fusese elev la colegiul domnului Pretoreanu, absolventul primei promoții. Cei mai vechi dintre profesori, domnul Tocineanu și Tata Barbă, îl țineau minte. Primul nu vorbea niciodată despre el; dacă îl întrebam, făcea un gest de detașare. Al doilea avea cuvinte de admirație, dar pe șoptite; când se deschidea ușa, schimba vorba. Costică Păltineanu, portarul, îl cunoscuse, de asemeni, și se lăsa tras de limbă cu ușurință, dar nu era în stare de altceva decât să-i facă portretul fizic; n-aveam nevoie, fotografia lui apărea prin ziare, iar cu prilejul nunții, o carte poștală, care îl înfățișa alături de mireasă, fusese răspândită în public; o avea Sânzianu, o ținea în pupitru, alături de fotografia lui Rudolf Valentino. Am să iau descrierea lui Costică Păltineanu, fiindcă îl văzuse în carne și oase, stătuse să-i pună mâna pe cocoașă, înaintea examenelor, căpătase de la el tutun și foiță. Era înalt, frumos, o mândrețe, cu ochii albaștri, cu părul castaniu; îl purta dat pe spate, îi ajungea până la umeri. Mă miram: cum scăpa să nu-l tundă? Povestitorul rămânea descumpănit doar o clipă, întrebarea era o surpriză, pe urmă găsea repede răspunsul: „Da' ce, putea să se apropie cineva de el cu foarfecă?”. Sigur că născocea, n-avea siguranță, și apoi, cu foarfecă se tund numai oile. Despre firea Arhanghelului nu putea spune decât că era singuratic, nu vorbea cu nimeni. Nu cumva din mândrie? Costică Păltineanu făcea ochii

mari, apoi ridica din umeri. Prea multe întrebări pentru un pachet de țigări ieftine, Plugare.

Mai multe am auzit în vacanță, de la Lică Tănăsescu, fiul adoptiv al perceptorului. Să-i spun și Nazone? Poreclele se moștenesc și ele odată cu numele? Perceptorul se însurase la bătrânețe cu o femeie tânără, venită din Moldova; pierduse tot în timpul războiului, și bărbatul, și casa. Adusese cu ea un nepot, un băiat mai mare decât mine. N-am prea înțeles planurile nevestei și n-am socotit necesar să întreb un avocat, ca să mă lămurească. Perceptorul era om cu stare și, ca să-l moștenească, trebuia negreșit să aibă un fiu, altfel ridicau pretenții rudele. Fapt este că a făcut ce a făcut și bărbatul i-a înfiat nepotul, cu acte. De moștenit, a moștenit, fiindcă în curând, când a rămas văduvă, n-a putut nimeni s-o alunge din casă; de bani nu mai vorbim, erau în mâna ei, cine avea dreptul să-i numere și să ceară o parte? Oamenii de prin acele locuri, răi de gură, răi și la suflet, cum îi știam bine, spuneau că nepotul dormea în pat cu mătușa lui tânără încă pe când trăia perceptorul. Nu-i adevărat, cât era vacanța de lungă dormea în bucătărie; femeia nu-l iubea nici măcar ca nepot, se folosise de el ca de o unealtă. De iubit, știu cu cine se iubea, cu băiatul mai mare al cârciumarului, locotenent în regimentul de cavalerie; venea seara, călare, tăia câmpul și intra prin grădina din spatele casei, fără să-l vadă nimeni; calul era deprins să nu necheze, aștepta cuminte și nici măcar nu bătea cu copita; un animal de mai mare dragul!

Mă împrietenisem cu fiul vitreg, aveam ce sa învăț de la el, știa mai multe decât mine. Dar numele lui nu-mi plăcea, n-am înțeles niciodată cum un om, fie el tânăr, poate îngădui să i se spună Lică? Un asemenea nume, ca laptele dulce, nu inspiră nici o încredere; omului care îl poartă îți vine să-i spui: ia mai lasă-mă în pace, du-te și stai de vorbă cu altul! Știu că voi stârni indignarea multora, mai ales a femeilor care îi spun bărbatului Lică, încredințate că e un nume de înger. De felul meu, nu supăr pe nimeni, stau la mine acasă, îmi văd de treabă, dar uite că îmi fac dușmani din nimica toată.

Lică mi-a arătat cum se falsifică o chitanță, n-am înțeles, n-am priceput și apoi o asemenea știință nu mi-ar fi folosit niciodată. Lui îi folosea, nu i-a trebuit mai mult decât o vacanță de două săptămâni ca, umblând prin chitanțiere, condici și registre și măsluindu-le, să-și cumpere bicicletă. Se pricepea atât de bine, că perceptorul n-a băgat de seamă nici până a închis ochii. Și nici mai târziu, inspectorii, controlorii, administratorii financiari n-

au descoperit potlogăria. Crezusem că nu e posibil, că orice fals iese la lumină, mai târziu sau mai devreme. Și azi cred la fel, nu mi-a venit mintea la cap; de aici încolo, când ar putea să-mi mai vină?

La sfârșitul vacanței, Lică și-a pus bicicleta în tren și a luat-o cu el, în Moldova, unde învăța carte. Acolo îl avea profesor pe tatăl Arhanghelului. Tatăl nu-și începea lecția fără să propovăduiască învățătura fiului, redusă la un precept drastic: „Să-i ucidem pe cei nevolnici, iar pe negustori și pe farisei să-i alungăm din templu!”. Doctrina părea simpluță și naivă, dar urmările ei puteau să fie îngrozitoare.

Aceasta nu-i părerea mea, nu vreau să mă laud; cum eram eu atunci, mintea nu mă ducea atât de departe. Am aflat-o dintr-o convorbire a lui Odor cu Trandafil, o dispută, și nici n-am înțeles-o bine.

Era a doua zi după retragerea cu torțe. Cu o seară înainte mă fugărisem cu Tania pe dealuri, ne bătusem cu făcliile aprinse. Odor mi-a trimis vorbă prin Tița, camerista, să vin ca să ajut la făcut bagajele. Din ziua când sosise domnul Pretoreanu și își manifestase atât de indiscret interesul pentru Alexandrina, pe Odor nu-l mai văzuse nimeni, rămăsese închis în cameră. Refuzase să stea de vorbă până și cu maică-sa, o lăsase să plece fără să-și ia rămas bun. Ceea ce nu-l împiedicase ca, după cele două luni petrecute la Agapia, să revină acasă, unde și-a primit blidul de mâncare ca pe un drept, fără să mulțumească. Dacă vorbesc despre el cu răceală, ceea ce nici nu vreau să ascund, cauza nu e Tania, cum ar putea să se creadă, ci convorbirea lui cu Trandafil; eram din capul locului de partea acestuia din urmă, înainte de a-i auzi argumentele, convins aprioric că, dintre ei doi, el nu putea să greșească. Când am intrat pe ușă, Trandafil era acolo, stătea în picioare, lângă fereastră, se vedea că nu are de gând să se așeze. M-am mirat că venise la Odor, pe care îl evita încă de la începutul anului de școală, iar în puținele ocazii când se întâlniseră, convorbirea lor fusese inamicală, sfârșindu-se cu expresii violente. Nu m-a interesat motivul disputei, aveam alte preocupări, ceea ce nu-i o scuză deplină. Îmi pare rău, totdeauna am fost așa, am rămas în urmă, am aflat ultimul, am înțeles cu întârziere. Trandafil spumega, abia izbutea să se stăpânească, roșu la față, cu maxilarele încleștate; niciodată nu-l mai văzusem așa, era o fire cumpănită, neînțelegerile le lămurea calm, cu argumente inteligente, iar dacă nu izbutea să-și demonstreze dreptatea, încheia discuția, fără să păstreze resentimente.

M-am apucat de strâns bagajele și, fără voia mea, am ascultat convorbirea lor, deși nu mă interesa și nici n-am înțeles-o decât în parte.

Știu că vorbeau de doctrina Arhanghelului, pe care Odor o susținea cu exaltare. Singurul meu gând atunci a fost că nu-i posibil. Detașat de lume, cum l-am știut din clipa fugii lui de acasă, insensibil în fața foamei și frigului, socotind lipsurile ca o stare naturală, apărându-se de orice imixtiune în viața sa închinată gândirii, respingând până și mângâierea unei inimi gingașe de fată, mi se părea imposibil ca dintr-o dată să fie atras de o forță terestră, care propovăduia violența. Mai ușor mi-a fost să înțeleg replica lui Trandafil:

— Nu mă interesează negustorii și fariseii. Vreau să știu cine sunt nevolnicii, cine îi depistează, cu ce mijloace? Și cine îmi garantează buna-credință a acestor arbitri? Poți fi sigur că ei nu se lasă conduși de o ură personală? Sau că nu urmăresc un interes, să ucidă și apoi să pună mâna pe bunurile victimei? Dar, chiar admițând că printr-o justificare deplină a intenției, printr-o obiectivitate științifică, fără lacună, nevolnicii sunt descoperiți și scoși în față, ai fi, tu, în stare să ridici arma?

Pe chipul lui Odor trecu o iluminare și el spuse, apăsându-se cu mâna, în piept, cu o convingere neclătinată:

— Eu vreau să ucid pe nevolnicul din mine, nu pe altul!

— Atunci, frate, nu ți-ai ales o tovărășie bună! răspunse Trandafil, acum calm, după ce îl privise surprins câteva clipe.

Apoi ieși pe ușă și de atunci n-au mai vorbit unul cu altul, chiar dacă uneori s-a întâmplat să se întâlnească și se stea alături.

În ceea ce mă privește, am continuat să ignor faptele care au urmat sau le-am privit cu indiferență, până în ziua când Arhanghelul a ucis un om, cu spada. Umbla într-o sutană lungă, cenușie, cu spada în mână. Unul dintre ucenicii lui, învinuit de crimă, era judecat la Palatul de Justiție. Când președintele tribunalului a ieșit și a coborât scările mari de piatră, la suspendarea ședinței, Arhanghelul i-a ținut calea și i-a băgat spada în inimă. E cu desăvârșire ridicol, președintele tribunalului se ducea în piață, să cumpere pepeni verzi, așa îi poruncise nevasta. Uneori nevestele au, fără voia lor, roluri nefaste în viața bărbaților

Era o crimă, săvârșită sub ochii oamenilor, la fel cu aceea a discipolului, care se judeca tocmai atunci și nu avea nevoie să fie dovedită. Azi, când îmi amintesc faptele acelea, scrise negru pe alb în ziarele vremii, mă gândesc că poate mi-am pierdut mințile. Să întreb pe cineva ar fi zadarnic, cei mai mulți martori au murit, iar puținii rămași nu mai țin minte. Deși crima o recunoștea chiar făptașul, Arhanghelul, acesta s-a ales cu o achitare deplină;

la fel cum mai înainte fusese achitat discipolul. Mulțimea de oameni în sutane au înconjurat tribunalul, intonând imnuri cu brațele ridicate, și judecătorilor le-a fost frică.

După sentința de achitare, partizanii l-au purtat pe brațe pe Arhanghel până în piață. Acolo l-au pus în spinarea unui asin și l-au condus pe străzile orașului. Oamenii îngenuncheau și aruncau ramuri de salcie înverzite. Asinul, crezând că omagiul era pentru el, își bălăbănea urechile; așa se nasc confuziile în istorie. Arhanghelul avea pe frunte o cunună de spini; în mâna dreaptă ținea spada încă plină de sânge; de altfel, nu l-a șters niciodată.

Iar eu, gândindu-mă la cununa de spini, destul de rigidă, mi-am amintit cum se dă unei gambete forma capului.

*

Unde era gândul meu, am spus și încă n-am terminat cu toate. Azi nu socotesc a fi fost o vină de neiertat că am lăsat deoparte fapte mult mai grave; în lipsa mea, au spus alții; fiecare dintre noi ne aplecăm spre ceea ce ne atrage. Eu n-am știut cum și-a format Arhanghelul oastea; pe atunci eram preocupat, între altele, de zborurile lungi, îi lăsasem în urmă pe Bleriot și pe Aurel Vlaicu. Acum se năzuia la un ocol al pământului cu aeroplanul și urmăream știrile cu pumnii la gură. Când Jordie funda ziarul „Pasul Istoriei”, patru avioane americane plecau din California într-un raid cu cinci mii de kilometri mai lung decât ecuatorul. Pentru mine, acest cerc din jurul globului pamântesc a încetat să mai fie o abstracțiune. Mai înconjuraseră și alți oameni pământul, Magellan, bunăoară; despre Joshua Slocum, eroul meu de la Boston, nu aflasem încă. Numai că drumul lor, pe mări, nu lăsa urmă; corăbiile se duceau, apa se închidea la loc după ele; trecerea era prea înceată și prea neștiută. Navigatorii plecau de la o coastă și până să ajungă la alta, lumea uita de ei, putea să-i creadă și morți, să le facă parastase. Știri nu aveau cum trimite, poate veneau zvonuri, dar zvonurile, pe mare, nu se pornesc decât spre a anunța naufragii. Când după ani și ani corăbierii se întorceau în portul lor de plecare, din o sută numai zece, sau poate numai doi, pe vreo plută, după vreun naufragiu, lumea îi lua drept fantome.

Altfel era cu aeroplanele; lasă că telegrafia fără fir le îngăduia să țină tot timpul legătura cu pământul, dar chiar fără ea, până să aterizeze, la întoarcere, urmele lăsate de roți în iarba aerodromului, la decolare, nici nu apucau să se șteargă. Istoria se petrecea sub ochii oamenilor, toți eram martori.

Cele patru aeroplane aveau câte două rânduri de aripi, așa a fost până târziu în istoria aviației, ba chiar și trei rânduri, iar unii au încercat și cu patru, ceea ce astăzi ni se pare ridicol. Dar așa e legea, omul nu se naște învățat dintr-o dată, trebuie să tot caute. Și mai mult decât atâta, trebuie să aștepte până ce toată lumea se obișnuiește cu noutatea; până atunci ea este socotită erezie. Iată, de pildă: tot în acel timp, un român numit Gogu Constantinescu, autor al mai multor invenții recunoscute, construia și demonstra la Paris un schimbător de viteze automat, pentru automobile. Nimeni n-a contestat nimic, eu i-aș contesta doar numele, cum l-am contestat pe Lică; putea să-și spună altfel decât Gogu. Aceasta este, la urma urmelor, cauza pentru care povestesc despre el cu atâta întârziere; de câte ori m-am gândit la numele lui, am simțit în gură un gust de bomboană fondantă, râncedă. Dar las să treacă de la mine și amintesc că tot el a construit sincronizatorul care îngăduia mitralierelor de pe avioane să tragă prin câmpul elicei. Palele trec ca niște fulgere, e ușor de înțeles ce precizie trebuie, ca glonțul să nu le lovească. Și ce se întâmplă dacă le lovește, făcându-le țăndări? După câte știu, un asemenea accident nu s-a întâmplat până astăzi. Cât despre schimbătorul de viteze, acesta era prea nou pentru epocă, la fel cum a fost la vremea ei mașina de cusut, primită cu pietre. Constructorii de automobile i-au dat lui Gogu Constantinescu leafă, ani de zile, ca să nu se bage în treabă. Astăzi, în țările avansate, majoritatea automobilelor au schimbător de viteze automat; dar au trebuit să treacă mai mult de cinci decenii de la invenție.

În vremea noastră, nu mai au două rânduri de aripi decât avioanele uitate, folosite mai mult la corvezi mărunte, stropitul țânțarilor cu insecticide, de pildă. Mă și mir cum la începuturile aviației s-au încumetat unii, ca Bleriot și Aurel Vlaicu, să zboare cu un singur rând de aripi.

Marca de fabrică a celor patru biplane îmi dă un fior rece; e vorba de Douglas, de-o amintire tristă, fiindcă anii trecuți a făcut multe victime. Escadra a plecat de la Santa Monica, în martie, iar în mai a aterizat la Tokyo; în zilele noastre, același zbor durează câteva ore, îți vine să-ți scuipi în sân, dar nu pentru ce este astăzi, ci pentru ce-a fost altădată. Din patru avioane, au ajuns trei. Informatorul nu-mi spune ce s-a întâmplat cu al patrulea: s-a întors din drum, a abandonat la o escală intermediară, sau a căzut în Oceanul Pacific? După închipuirea mea, iată ce a fost: avionul n-a mai putut să aterizeze, fie din cauza unui defect tehnic, fie că pilotul și-a pierdut mințile. Așa a zburat el decenii, făcând de mii de ori ocolul

pământului. Era normal ca între timp avionul să se modernizeze de la sine, altfel n-ar fi rezistat la o cursă atât de lungă și ar fi stârnit râsul lumii; din două aripi a ieși una, dintr-un motor cu explozie au ieșit patru, cu reacție. Unul n-a fost bine prins, s-a smuls din suporturi și, în 1979, după un zbor de cincizeci și patru de ani, nouă zile și șase ore, s-a prăbușit pe aeroportul de la Chicago, nu cu mult timp înainte de a trece și eu pe acolo.

De la Tokyo, escadrila a mers la Saigon, Calcutta, Paris și tot așa mai departe, până ce, în luna august, a ajuns la capătul drumului, în California, unde oricine aterizează se simte bine. Zborul a durat cu totul trei sute șaizeci de ore, cifră nu mult mai mică decât numărul de zile ale anului. Zeci de ani mai târziu, în 1965, un turboreactor pilotat de doi americani a decolat de la Honolulu, din insulele Hawaii, și a făcut ocolul pământului nu de-a lungul, ci de-a latul, trecând peste amândoi polii, în cincizeci și una de ore. De atunci au mai trecut șaisprezece ani, sigur că recordul e altul, dar nu-l cunosc. Să fi ajuns el la zece ore, la cinci, la două? Nu m-ar mira! Am spus odată că dacă viteza va continua să crească și va ajunge la o limită, atunci timpul va începe să se deruleze de-a-ndoaselea, fiindcă omul n-are să se astâmpere.

Nu mai eram copil, devenisem și eu un flăcăiandru, începusem să știu de mine, să am conștiința eului meu, descoperit cu întârziere, când am auzit de zborul lui Lindbergh. Cu un an înainte, vara, în vacanță, stând în hamac și legându-mă, cu o carte în mână, am simțit că se apropie de mine, să mă cuprindă, o stare neobișnuită. Nu înțelegeam ce are să fie, așteptam cu mintea ațintită să prind de veste, când am băgat de seamă că hamacul se oprise. Cunoșteam legea pendulei, de asemenea aplicarea ei filosofică la evoluția omenirii; brusc, am avut sentimentul că, odată cu hamacul, pendula mea se oprise la mijloc. Atunci am sărit în picioare și am privit în mine însumi ca într-o fântână, nu ca să-mi văd chipul, ci să descopăr, dacă aveam atâta pătrundere, de ce am venit eu pe lume, care este sensul existenței mele. Până atunci nu mă gândisem; ca totdeauna, mă aflam în întârziere. M-am concentrat, a fost ca o zbatere, spasmul înecaților, nu putea să țină mult fără să mă înăbuș. N-am găsit răspunsul, clar nu-l am nici astăzi, dar întrebarea era pusă și de atunci cred că am avut conștiința eului, a individualității mele, față de cei cincizeci de colegi de clasă și de cei un miliard și jumătate de oameni câți trăiau în vremea aceea pe fața pământului. Astăzi, după mai puțin de șase decenii, cifra este de trei ori mai mare; aproape că nu-mi vine a crede. Dacă va merge la fel și de aici înainte,

peste alți șaizeci de ani vor fi paisprezece miliarde de oameni, iar mai departe nici nu vreau să fac socoteala. Noroc că între timp se explorează alte planete; s-o găsi una unde viața să fie posibilă!

Nu îmi cunoșteam năzuințele, știam doar atât că în viață va trebui să fac ceva în felul meu, mai mult sau mai puțin decât alții, dar așa cum n-ar putea face altcineva.

Să nu fi trăit revelația aceasta, poate că, un an mai târziu, zborul lui Lindbergh m-ar fi tulburat într-o măsură mai mică. Nu visasem să trec în zbor peste Atlantic, fără oprire, nu mă gândisem nici măcar la altcineva, capabil de asemenea faptă, dar când am aflat despre Lindbergh, am simțit că omul acesta era, în chip simbolic, egal cu năzuințele mele; ceea ce făcuse el, la un moment dat al istoriei, nu putea face un al doilea. Să fi venit și alții, o sută sau o mie, cu o zi mai târziu, sau numai cu o oră, n-aveau de ce să mă intereseze.

Mai zburaseră oameni peste Atlantic, primul, un american, Read, încă din 1919, dar făcuse o escală în insulele Azore. Judecând practic, oprirea n-ar avea o importanță prea mare; țelul era atins, vor spune unii, iată ce trebuie să reținem. Cine va gândi așa, nu mă va înțelege în ceea ce am mărturisit mai înainte despre năzuințele mele; îmi pare rău, dar trebuie să ne luăm adio.

Au mai fost unii, un austriac a zburat din Terra Nova în Islanda, tot atunci, la sfârșitul războiului; pe hartă se vede că zborul lui este mai degrabă un salt de lăcustă peste o bucată din nordul Atlanticului. Îl țin minte numai fiindcă a mers, în sens invers, pe drumul wikingilor, care au descoperit America înaintea lui Columb; așa cred eu și nu fără motiv. Și mai cred că poate nici ei n-au fost primii.

L-aș pomeni și pe Scott, care în același an cu cei doi dinainte a făcut drumul aerian din Canada în Anglia și înapoi, numai că el a folosit dirijabilul, ceea ce este altceva decât aeroplanul, o mașină mai ușoară ca aerul; de aceea nici n-am spus că a zburat, și dacă ar trebui negreșit să spun într-un fel, apoi mai bine nu se poate spune decât că a plutit în aer, cum o corabie plutește pe apă; după legea lui Arhimede.

Până în 1927. Anul lui Lindbergh și al revelațiilor mele, peste o sută de aviatori încercaseră să treacă Atlanticul; zece din ei au pierit în valuri. Au izbutit doar doisprezece, nu ușor și nu fără oprire.

Zborul lui Lindbergh a fost o faptă supremă. I-am văzut avionul la Washington. Regret că nu l-am putut atinge cu mâna, era ancorat cu cabluri,

la o înălțime de trei metri, tot atât de sus ca fereastra Horei; de privit însă l-am privit în voie, am avut timp să refac în sufletul meu vechile emoții. Printre bucuriile pe care le-am avut în viață, aceasta a fost una dintre cele mai mari; o pun înaintea Giocondei. După cum corabia „Fram”, a lui Nansen, pe care am văzut-o la Oslo, mi-a dat o emoție mai mare decât întreg Luvru.

Nimeni nu știa despre Charles Lindbergh mai mult decât despre mine, care nu uimisem pe nimeni și abia îmi recunoscusem dreptul de a trăi printre oameni. Avionul nu era construit pentru viitoarea lui performanță; avea un singur motor, dacă se oprea, cădea în ocean și nimeni n-ar fi știut unde, fiindcă îi lipsea până și un emițător radio, ca să țină legătura cu lumea. Din clipa decolării, nimeni n-a mai știut nimic despre el, decât cei care l-au văzut de jos, vreun vapor de pe ocean, vreun pescar de pe coasta Angliei, sau cei care, la sfârșit, și-au luat zborul și i-au ieșit în cale. Lindbergh și-a îndopat avionul cu benzină, era la 20 mai, și a decolat de la New York, puțin înainte de ora 4 antemeridian, cum se spunea în copilăria mea, iar americanii continuă să spună și astăzi. Treizeci și șase de ore a zburat singur, n-a închis ochii. O mie de sorți erau împotriva lui, de o mie de ori putea să nu ajungă. A ajuns la Paris a doua zi, seara, la ora nouă și jumătate. O mie de automobile erau înșirate de-a lungul pistei de aterizare și au luminat-o cu farurile; nu mai știu dacă era doar în semn de omagiu, sau aeroportul, Le Bourget, n-avea destulă iluminație. O sută cincizeci de mii de oameni veniseră să-l întâmpine; i-am văzut mai târziu, la jurnalul cinematografic, și s-a înfiorat carnea pe mine, a doua oară. Fiindcă emoția o trăisem mai înainte, când am auzit știrea la radio, transmisă de la Paris, prin Viena, chiar în clipa aterizării. Am fost uimit să recunosc, în imaginile filmate, exact ceea ce îmi închipuisem ascultându-l pe speaker. La data aceea nu exista în istorie erou care, să fi cunoscut un triumf atât de delirant, și cred că nu s-a ivit altul nici până în zilele noastre, cu toate că între timp oamenii au debarcat pe lună, după ce au făcut multe altele, chiar bomba atomică.

Scena de la aeroportul Le Bourget a fost însă depășită, delirul a atins altă culme când Lindbergh s-a întors în America și a fost întâmpinat de populația New York-ului. Datorez tot cinematografului că am văzut cu ochii mei, de parcă aș fi fost martor, la fața locului. Cortegiul abia putea să înainteze, s-a târât printre oamenii care îi țineau calea, fără să le pese că ar fi putut să-i calce automobilele. Lindbergh, în picioare, cu cămașa

descheiată lai gât, cu o hăinuța modestă, înalt și subțire, cu capul gol, cu fața prelungă, frumoasă, părea un copil timid, puțin rătăcit și speriat de mulțimea înnebunită. Am recunoscut în el un fiu al Americii, așa cum îmi făcusem imaginea lui în minte, numai că în clipele acelea mi s-a părut mai american decât toți americanii; nu mai era un om, ci un simbol și am pus pe el o miză mare, toată înflăcărarea tinereții mele.

Curând cortegiul n-a mai putut să se vadă, l-au îngropat valurile de hârtii care cădeau din văzduh, de la ferestrele zgârie-norilor. Tot ce era hârtie în casă, broșuri, ziare, anuare telefonice, poate și cărțile din bibliotecă, s-au smuls filă cu filă și s-au aruncat în stradă, unul dintre lungile bulevarde ale Manhatanului. Au fost clipe când nu s-a mai văzut altceva, nici zidurile, nici cerul, ci numai valuri de hârtii fluturânde, ca o ninsoare din era glaciară a pământului; numai că era lumină de primăvară, și cântau muzicile. Nu știu cât de înalt o fi fost la urmă stratul de hârtie în stradă și cu ce mijloace l-or fi luat de acolo; poate cu plugurile de zăpadă.

Dacă de-atunci n-am mai văzut o serbare să-i semene, înseamnă că oamenii au obosit să-și sărbătorească eroii.

Curând Lindbergh s-a însurat cu o fată bogată; cu gloria lui, n-avea decât să aleagă. M-a dezamăgit, îmi închipuiam c-o să se pună pe viață îmbelșugată, îmi părea rău de cele treizeci și șase de ore cât fusese singur deasupra Atlanticului. Dar s-a întâmplat altfel, îndată după nuntă, soțul i-a pus în vedere soției să-și lase averea acasă, să nu-și dorească alt trai decât cel pe care i-l putea oferi el, din leafa lui de colonel în armata americană. Cu toate stăruințele ei, el n-a vrut să se îndulcească, și mai târziu s-au despărțit pentru nepotrivire de standing. Au avut și un copil, pe care l-au răpit gangsterii. Nu vreau să mă duc la ziarele vremii, să fiu sigur că nu fac o greșeală; mă mulțumesc cu ceea ce păstrez în memorie, trecut prin filtrele vremii. Nu știu bine, era înainte sau după despărțire? Lindbergh n-a vrut să plătească prețul răscumpărării, sau n-a avut de unde. Și într-un caz, și în altul putea să plătească nevasta, ar fi fost dreptul ei, doar era mama. Este o întâmplare cu pete; copilul n-a fost răscumpărat niciodată și nici nu s-a dus vreo luptă cu răpitorii. Acum de curând s-a aflat că ar fi viu și ar fi ieșit la lumină.

Pata cea mai mare a lui Lindbergh este că, tocmai când se pregătea războiul, a trecut de partea lui Hitler; nu că s-ar fi dus să lupte pentru el, în Luftwaffe, dar i-a ținut hangul. Cu zece ani mai înainte, când zburase peste

Atlantic, mai bine ar fi mers dincolo de Paris, să aterizeze de-a dreptul la Tempelhof, aeroportul Berlinului.

Cinci ani după el a traversat și Amelia Earhart Atlanticul, pe un drum mai scurt, din Terra Nova în Irlanda; îmi pare rău că n-a împins puțin motorul, să fi aterizat măcar la Londra, dacă nu putea ajunge în capitala Franței. Dar, oricum, traversarea era făcută și se ține minte. După alți cinci ani a încercat să facă un ocol al pământului, cu un om de ajutor de astă dată, dar avionul lor a dispărut în Pacific, lăsând în urmă un mister nedezlegat până la timpul când scriu cartea. Lumea l-a uitat, mulți se străduiesc însă să afle. Unii spun că avionul s-ar fi prăbușit în furtună sau la o aterizare forțată. Alții, că ar fi fost interceptat și sechestrat de aviația de război a Japoniei; mai erau numai trei ani până la Pearl Harbour, și în toată acea mare zonă a Pacificului, unde s-au petrecut faptele, fierbeau apele de pregătiri militare. Amelia Earhart ar fi avut misiunea, din partea serviciilor secrete ale Americii, să descopere câte ceva din cele ce se punea la cale acolo. Se prea poate, și cu siguranță n-o fi fost numai ea trimisă la o asemenea treabă. Bănuiesc că mișunau sute, cu avionul, cu submarinul, cu vaporul, cu barca; îi întâlnești, constați că își văd pașnici de pescuit sau de croazieră, și nu știi ce au în minte. Cum aș putea să-mi închipui că americanii stăteau cu ochii închiși și cu mâinile în buzunare?

Se spune că Amelia Earhart ar fi rămas captivă pe o insulă până după sfârșitul războiului, când japonezii i-au dat drumul, cu condiția să-și schimbe identitatea și să nu povestească; dacă un om spune așa, sunt dator să-l ascult, dar de crezut n-am să-l cred; ce-ar fi putut să dezvăluie? Torturi, măceluri, dezastre? Le cunoștea toată lumea, în sunet și în imagini. Și ce importanță mai aveau, după Nagasaki și Hiroșima? S-au făcut și alte presupuneri, continuă să se facă și astăzi, și mă mir cum nu s-a gândit nimeni la povestea cea mai frumoasă: că Amelia a aterizat pe o insulă izolată din nemărginita Oceanie, departe de drumul vapoarelor și de viitoarele teatre de luptă, o insulă fermecată, unde nu-i nevoie de casă, un acoperiș din frunze de palmier ajunge, unde hrana se ia din pom și lumea umblă în pielea goală, iar femeile se împodobesc cu șiraguri de flori roz și albastre. Am un singur motiv să nu pun amândouă mâinile în foc pentru această credință, că n-am văzut nicăieri fotografia lui Fred Noonan, navigatorul Ameliei Earhart. Chipul lui m-ar ajuta să ajung la o concluzie hotărâtă.

A fost și la noi un om tânăr, cu multă forță sportivă, care și-a pus în gând să zboare, singur, din America în România. Deși trecuse timp de la zborul lui Lindbergh și fierbințeala scăzuse, m-am înflăcărat, ar fi fost o minune, m-am și gândit cum am să dau fuga la Băneasa, să-l întâmpin, împreună cu o sută de mii de oameni din populația Bucureștilor. Din ce aveam, din ce n-aveam, am pus și eu un ban pe lista de subscripție, ca să se comande avionul, unul pe lângă care „Spirit of Saint Louis” al lui Lindbergh ar fi fost ca o jucărie. S-a comandat, s-a fabricat, aviatorul s-a fotografiat în fața lui, în combinezon alb, înconjurat de fete frumoase, pe o plajă din Florida. Pe urmă am început să aștept ziua zborului, am așteptat-o până ce mi s-au lungit urechile. Într-un târziu a venit vestea că plecarea nu va mai fi de la New York, ci din America de Sud, unde drumul peste ocean este pe jumătate cât cel din nordul Atlanticului. Fie, mi-am spus, numai să zboare odată! Și, făcând o jumătate de întoarcere la stânga, mi-am luat ochii de pe New York, i-am îndreptat spre Rio de Janeiro. Așteptasem iar, cu săptămânile, cred că în afară de mine nu mai aștepta nimeni, decât rudele, oamenii uitaseră, își vedeau de treburi, când s-a aflat că, în sfârșit, aviatorul pleacă, într-o zi, două; numai că, spre stupefacția tuturor care ciuliseră iarăși urechile, să audă ce se spunea la radio, n-avea să mai vină singur, cum fusese vorba, și care era condiția esențială, ci își lua un coechipier, ceea ce făcea ca treaba să fie cu totul alta. Și măcar dacă și-ar fi luat unul de-ai noștri, victoria, cât de ciuntită și amărâtă, să rămână barem a noastră! Coechipierul era de spiță americană. Dar coborâșul tot nu se terminase, mai avea o treaptă, și cea mai mizerabilă, ceva mai jos nu se poate: avionul, gata de drum și cu piloții gata să mănânce norii, a intrat cu botul în pământ, la decolare, s-a dat peste cap și s-a făcut fărâme. S-a zgâlțâit un munte și a ieșit un șoarece. Banul meu s-a dus pe apa sâmbetei!

Omul a avut nenorocul să scape cu viață, fără nici o zgârietură, în combinezonul lui alb, cum îl văzusem fotografiat, între fetele frumoase de la Miami. Nu-mi mai aduc aminte cum a fost întoarcerea, dar cum putea să fie? Poate avea oameni apropiați, părinți, nevastă, care se bucurau de existența lui pe fața pământului. El ce putea să simtă în suflet?

Într-o iarnă cu zăpadă bogată, la Sinaia, sau în preajmă, a pornit singur pe o vale îngustă, care se înfunda departe, între două povârnișuri de munte. Era în capul gol, cu o haină de vânt, subțire; cine l-a văzut nu s-a mirat prea mult, nici n-a strigat după el, să-l întoarcă. Nu s-a mai întors niciodată, a rămas pierdut fără urmă; să-l fi mâncat lupii, s-ar fi găsit măcar oasele,

risipite; sau măcar haina de vânt, albastră. I-am dat o indulgență în sufletul meu, dar nu deplină, întâmplarea avea numai o parte din ce ar fi însemnat zborul peste Ocean, pe care îl așteptasem zadarnic. Am pus-o pe o treaptă cu cartea cea mai tristă apărută în anii aceia; o carte care nu folosea nimănui, ci doar ne umplea de amărăciune; nu-i spun titlul, e o carte închipuită.

Cam tot atunci, fără vorbă multă, doi americani au zburat de la New York la Londra și înapoi, fără aterizare; e o năzdrăvănie necunoscută astăzi de nimeni în țara noastră, deși rămâne scrisă în ziarele vremii. De un asemenea record n-am mai auzit, așa că ar fi meritat mai multă atenție. L-am amintit, punându-l în legătură cu trista neizbândă de mai înainte, fiindcă pe unul din coechipieri îl chema Lambie, de la Haralambie, fără doar și poate. Acest nume nu-l poate purta un american decât dacă vine din România. Dar noi n-am știut sau nu i-am dat importanță, și am tot așteptat un zbor care nu s-a realizat niciodată, când poate aveam dreptul să ne însușim măcar o părticică din laurii gata câștigați de Lambie; tot ar fi fost mai bine decât nimica. Pe al doilea îl chema Merrill.

Pe drumul aerian între București și Constanța, cine trecea pe acolo în zbor, acum câteva decenii, putea să vadă, aproape de gara Lehliu, un cerc mare, alb, în mijlocul câmpului. Avioanele se roteau o dată pe deasupra, înainte de a-și continua drumul; era o datorie pioasă. Poate astăzi cercul s-a șters, n-am mai zburat pe acolo, l-au spălat ploile și ninsorile, l-au răsturnat plugurile. Acolo căzuse un aviator, plin de curaj și de demnitate, căpitanul Romeo Popescu; dacă n-aș pomeni de el, oricât de puțin s-ar lega amintirea lui de această cronică a tinereții mele, ar însenina să-mi neg cele mai înflăcărate aspirații. A fost prin destin în întrecere cu el însuși, urma un drum care mergea tot timpul pe lângă moarte. Bătuse de mult un record de înălțime; acum se ostenea să-l bată pe cel de viteză. Trebuia să zboare de mai multe ori între București și Constanța lunga linie dreaptă a Bărăganului, ca să ajungă la o cifră propusă, cred că o mie de kilometri. Era iarnă, ger, și n-avea alt adăpost decât sticla parbrizului. Din când în când își băga capul în carlingă, să se încălzească. Așa a tras în piept, fără să-și dea seama, înșelătorul oxid de carbon, pe care nu-l simte nimeni, infiltrat de la motor, printr-o tubulatură defectă, până și-a pierdut cunoștința. Ca și Aurel Vlaicu, când s-a zdrobit de pământ poate murise.

Iar eu îmi petreceam viața pe linia dreaptă dintre cele două puncte unde căzuseră unul și altul.

Când am văzut prima oară harta pământului, în toată desfășurarea, am crezut că toate erau descoperite, cântărite, măsurate, fotografiate și oamenii puteau să se odihnească. N-a trecut un an și au dat peste mormântul lui Tutankhamon. N-au trecut doi ani, și au traversat Sahara cu automobilul, pe unde mai înainte nu puteau să umble decât cămilele, în anul următor a fost zborul lui Lindbergh. Astăzi văd că oamenii nu și-au terminat treburile. Când mă întorc iar la harta pământului, cu adăugirile din timpul vieții mele, uit cum m-am păcălit prima oară, mi se pare că de astă dată, într-adevăr, toate sunt descoperite. Iau continentele și oceanele careu cu careu, pun lupa peste ele și caut o pată albă. Unde s-o găsesc? Nici măcar în Antarctica. Va să zică e timpul ca oamenii să lase pământul în pace, să se ocupe de Cosmos, care a venit ca o pleașcă în istoria vremii noastre, să se pregătească de debarcarea pe Marte, în Venus, în Saturn, în Uranus. Dar pe urmă mă apucă îndoiala, parcă văd că mâine-poimâine se mai naște o întrebare și încep cercetările, unde credeam că n-ar mai fi de descoperit nimica, poate la numai doi pași de mine, și iar se modifică harta pământului.

Țin minte o vorbă frumoasă a unuia dintre oamenii bravi care s-au străduit să ajungă pe cel mai înalt pisc din lume. Vorba am folosit-o odată, când a fost nevoie, dar am avut grijă să spun că nu-mi aparține; să nu luăm bunul altuia! Întrebat de ce trebuie cucerit vârful Everest, acel om a răspuns: „Fiindcă există!”. O port cu mine, cu ea am deschis multe uși încuiate. Nu-și pierde tâlcul nici când îi inversezi sensul. De ce scriu această carte? Fiindcă n-a scris-o altcineva înainte!

Dacă mi-ar fi picat în mână micul carnețel de conturi al domnului Pretoreanu, aș putea spune câți bani a pierdut el în Sahara. Fiindcă de câștigat n-a câștigat nimeni. El era principalul acționar al uzinelor de automobile Citroen, care au mers totdeauna cu un pas înaintea altora; ca toți deschizătorii de drumuri, era normal ca din când în când să se împotmolească în mlaștini, sau să-și scrântească picioarele în pietre. În mai multe rânduri domnul Pretoreanu a pus umărul când pe Andre Citroen îl păștea falimentul. Cine ar avea posibilitatea să-și arunce un ochi în registre, ar putea spune că bat câmpii, că între acționari n-a fost niciodată unul numit Pretoreanu. Bineînțeles, dar mai e nevoie să spun cum își conducea el afacerile? Ar putea cineva spune și dovedi ce capital avea investit în Societatea Canalului Panama? Sau în Uzinele chimice de pe valea Rinului, care fabricau iperita?

Colaborarea lui, aproape dezinteresată, cu Andre Citroen se datora admirației pe care o purta acestui om curajos și plin de fantezie, cu neastâmpărul inovației în suflet; el, când îi mergea mai rău, își mărea uzinele, construia noi secții, proiecta noi tipuri de automobile. E nevoie să spun că lui i se datorează „tracțiunea”, adică forța motrică aplicată la roțile din față? Azi e adoptată în toată lumea. Pe atunci era o erezie, ca s-o impună, fabricantul a avut de luptat cu toate adversitățile, dintre care cea mai rea va fi totdeauna neîncrederea oamenilor. Oul lui Columb e o glumă, sunt sigur că n-a convins pe nimeni. Citroen a construit împotriva neconvingerii mondiale. A sărăcit, dar n-a cerut milă. Indiferent în a cui proprietate, uzinele există și astăzi, sub numele lui, care a devenit o marcă, așa cum numele unor propovăduitori au devenit o credință.

Avea cineva nevoie să traverseze Sahara cu automobilul? Sigur că nu, și dacă a fost traversată n-a folosit nimănuia. Totuși domnul Pretoreanu s-a bucurat și nu și-a ascuns satisfacția, ceea ce putea să pară straniu la un om cu multe alte preocupări, mai vaste și mai productive. De la el am aflat despre traversarea Saharei, cu această informație și-a deschis prelegerea de la sfârșitul primului meu an de școală, ne-a dat amănunte care n-au apărut niciodată în ziare. Despre participarea lui n-a suflat o vorbă, a păstrat aceeași discreție ca în cazul cu iperita, deși în amândouă afacerile avea băgate mâinile până deasupra coatelor. Astăzi, dacă aș auzi pe cineva vorbind cu atâta căldură despre un anumit subiect, m-aș întreba ce interes are. Ce mult regret vremea când credeam că oamenii își dau sufletul pe gratis! Mai bine să fi rămas cu mintea în urmă, decât să mă întreb tot timpul ce interes se ascunde după o faptă frumoasă!

Au mai încercat și alții înainte să treacă peste Sahara cu automobilul. Șapte expediții s-au împotmolit în nisipuri, cu apa radiatorului dând în clocot. Cămila nu-i un animal perfid, dar cred că de astă dată avea dreptul să râdă de după dune. Citroen a construit un tip de automobil cu șenile, și șapte asemenea exemplare, o caravană, a opta expediție după șapte nereușite, pornind de la Alger, și-a atins țelul, a parcurs trei mii de kilometri, până la Tombuctu, de partea cealaltă a Saharei. De data aceasta cămilele n-au mai avut de ce râde, presupun că au rămas cu gura căscată.

Poate șenilele nu erau soluția cea mai bună, dar la timpul lor n-a existat alta. Mai târziu, deșertul a fost traversat de automobile cu cauciucuri obișnuite. Iar într-un timp apropiat de vremea noastră, acum un deceniu, opt vehicule pe roți, dar cu pânze, ca iahturile, au mers și ele trei mii de

kilometri, în vestul Saharei, din Algeria în Mauritania. Nu m-a mirat, eu totdeauna am asemuit Sahara cu o mare. Mă miră că între membrii celor opt echipaje, douăzeci și trei de oameni, era o femeie. De ce numai una? Altele n-au vrut să meargă?

Cu mult înaintea acestor fapte, în primul deceniu, cinci automobile, primitive, cum puteau să fie ele în vremea aceea, au făcut drumul de la Peking la Paris, cincisprezece mii de kilometri. De reușit au reușit două din ele, dar ca vai de lume; nu spun mai mult, oricine poate să-și închipuie, dacă se uită pe harta pământului. Am amintit întâmplarea, deși e dinaintea vremii mele, ca să nu rămân dator prea mult automobilului, fratele meu de cruce. Un ziar parizian a pus atunci întrebarea, era în 1907: se poate merge cu automobilul de la Peking la Paris, și cine se prinde? O asemenea întrebare o socotesc perfidie; există limite peste care îndrăzneala omului nu trebuie provocată. E cum aș întreba eu, astăzi, se poate sări cu umbrela din vârful turnului de televiziune, și cine încearcă? Poate s-ar găsi cineva să încerce, cum s-au găsit cinci echipaje să plece de la Peking spre Franța, peste podișul Gobi, peste Siberia, peste pământuri desfundate de ploaie, peste torente, pe poduri rupte, pe povârnișuri, prin păduri nestrăbătute, într-o lume cu mari întinderi virgine. Mai ușor le-a fost când au răzbit la transsiberian, și au luat-o pe calea ferată peste traverse; hurducătura era blândă pe lângă ce fusese înainte. După două luni de pedeapsă au ajuns la Paris, unde și-au spus concluzia: „Nu, domnule, ce m-ați întrebat dumneavoastră nu se poate!”. Mașinile lor mai există, încă merg dacă le pui benzină. Acum un timp, când pământul era împânzit de autostrăzi moderne, iar automobilului nu-i mai lipseau decât aripile ca să se ia la întrecere cu avionul, cineva s-a gândit să le scoată din muzee și să facă din nou drumul de la Peking în Franța. Nu s-a putut din motive administrative; atunci cei cincisprezece mii de kilometri au fost puși pe hartă, în altă direcție. Așa s-a ajuns ca plecarea să fie de la Capul Nord, marginea Europei. Drumul l-am făcut și eu, e o glumă, decât că mașinile acelea erau vechi de aproape un secol, își semănau pe șosea șuruburile și obezile de la roți, ce se rupea se lega cu sfoară. Au ajuns și de astă dată. Poate după anul 2100, când se vor aniversa două secole de la prima performanță, le vor scoate iar din muzee și vor face iar drumul de la Peking, dacă până atunci nu s-o schimba configurația continentelor.

Până astăzi s-ar fi făcut o autostradă lungă, de la Oceanul Pacific la Canalul Mânecii, și triumful automobilului asupra acestui spațiu ar fi fost

sigur, dacă n-ar fi apărut avionul cu rază mare de acțiune, care zboară ca vântul și ca gândul, în straturile rarefiate ale aerului, unde altădată nu puteau ajunge decât vrăjitoarele, pe coadă de mătură.

Cu trei ani înaintea raidului de la Peking, două femei în România aveau brevet de condus automobilul. O stație de taximetre se afla pe atunci în fața Gării de Nord, Forduri cu Mustăți, negre, cu coviltir de ploaie, dar nu-și găseau mușteriii decât după ce nu mai rămânea nici o trăsură liberă. Porneau greu la manivelă, de demaror automat nici nu putea fi vorba. Când prindeau de veste că vine trenul, șoferii ridicau o roată din spate pe cric, apoi învârteau de ea până ce motorul începea să pocnească și își dădea drumul. Același tip de automobil colinda străzile, în căutarea tramvaielor rămase în pană, culegea călătorii și îi ducea până la capătul liniei; cu cei înghesuiți înăuntru, claie peste grămadă, cu cei de pe scări și de pe capota motorului, putea să ia vreo zece oameni. Era vremea negustorilor ambulanți, olteni cu coșuri pe cobilițe care aduceau la ușa omului legume și fructe, sau iaurt, în strachini cât roata căruței; sau pește proaspăt. Despre aceștia și despre lăptăresele cu faetonul cred că își mai aduce aminte multă lume. Dar nu despre femeile cu capre; am mai apucat și eu una. Ciocănea la poartă sau suna la ușă, lua cratița pe care i-o dădea gospodina, o punea sub uger și începea să mulgă capra, acolo, în stradă. Caprele celelalte așteptau cuminți, dacă erau mai bătrâne; cele tinere se luau în coarne.

Capitolul 28

Tâlhari de apă și tâlhari de drumul mare. Terente fură fete… Vava, fiul taximetristului. Înconjurul țării cu închipuirea; săracul nu poate să dea mai mult decât nu are. Dorul de ducă; drum cu soarele în spate. Întâlnire cu banda lui Hăbuc; traista cu merinde. Femei care taie părul bărbaților. Cum au sfârșit Hăbuc și Dillinger. Lacul dintre dealuri, cu apă limpede și albastră. Revelații și reflecții. Zâna din fundul lacului, tronul de aur; vrăjitoarea bătrână, strana ei putredă; scheletul întins să se odihnească, întoarcerea cu soarele în față

Deși i-am întâlnit numai o dată și n-am avut nimic de împărțit cu ei, nu-i pot lăsa deoparte pe tâlharii de drumul mare. Au fost mulți, vroiam să fac din ei unul singur; așa cum îi privesc eu, seamănă întru totul, aveau aceeași viață, sfârșită sub o ciuruială de gloanțe. Doar unul e altfel, nu-l pot pune în

aceeași oală cu toți, astfel sunt nevoit să fac două personaje, pornind de la obiceiurile lor diferite, și de la locurile pe unde au hălăduit, mult depărtate unele de altele. Primii erau oameni de sub munte și tâlhăreau în zona de dealuri, cu păduri adânci, unde se puteau ascunde, cu sate unde găseau gazde și de-ale gurii. Ei s-au numit Munteanu, Tomescu, Ogaru, Bălan, Hăbuc, Cocoș, Chiriță, iar mai târziu, unu, Coroiu, de prin Moldova, încrezut și antipatic. Fiecare nume îmi aduce aminte de un prieten, și nu vreau să jignesc pe nimeni alegându-l. Rămâne numai Hăbuc, nu știu pe nimeni să-l cheme așa, nici în cartea de telefon nu l-am găsit; dacă mă opresc la el, n-o să se supere nimeni.

Al doilea personaj nu înglobează mai multe persoane, a fost unic în toate privințele, de aceea, chiar dacă i-aș schimba numele, tot s-ar ști despre cine e vorba. Așa că am să-i spun Terente, cum l-a cunoscut toată lumea. Știu că există câteva persoane cu același nume, nu pot face altfel decât să-mi cer iertare, adăugind că între ei și personajul meu nu există nici o legătură.

Terente era bandit de baltă, trei ani a bântuit pe malurile Dunării, în jur de Macin și Brăila. Îndrăzneala lui n-avea margini, dădea lovitura sub ochii jandarmilor, apoi pierea prin stuf sau în pădurea de sălcii, cu o îndemânare nu mai mică decât îndrăzneala. Ziarele erau pline de isprăvile lui și de legende; ieșise și un cântec, „Terente ah, Terente, Terente fură fete, Le duce să le-mbete…” Cuvântul era altul, le făcea altceva fetelor, l-am schimbat fiindcă nu poate fi scris, și nici nu rimează. Lumea se luase de gânduri, jandarmeria împânzea Balta Brăilei, punea iscoade, căuta urme, ziceai că îndată o să-l prindă, și când ea căuta cu mai mult zor, în spatele ei, ca picat din cer, Terente punea mâna pe un negustor bogat, îi lua banii, îl dezbrăca până la piele, se urca în lotcă și se topea pe gârle ascunse; acolo era în lumea lui, misterioasă, necunoscută de alții. Odată jandarmii și poterele l-au încolțit din toate părțile, l-au prins la mijloc, dar când au strâns cercul, până au dat nas în nas unii cu alții, ia-l de unde nu e. Ajungi să crezi în vrajă, să-ți faci cruce, să dai acatiste. Unii spuneau că se afundă în apă, răsuflă pe o țeava de trestie și stă așa până pleacă jandarmii; cine crede că una ca asta se poate, n-are decât să încerce. Adică la ce adâncime să te bagi, ca să nu se vadă deasupra? Cât de lungă să fie țeava? Și cum rămâne cu diferența de presiune? Am văzut asemenea scenă într-un film închinat lui Terente; tâlharul, după ce a făcut cu ochiul spectatorilor, ca să arate cât de deștept este, s-a lăsat pe spate, în apă, și-a băgat țeava în gură și s-a adâncit de vreo două șchioape. Putea să-l vadă și o cucuvea chioară.

După un timp s-a făcut liniște în Baltă, Terente nu mai era, se zvonise că a fost văzut în Bulgaria; alții spuneau că în Belgia, la Anvers, se îmbarca pe un vapor care pleca în America. În iarna următoare a venit altă veste, că l-au prins la Hamburg. O revistă umoristică a și publicat, pe prima pagină, scena palpitantă a capturării. Fugarul era pe un vapor, urcat în vârful catargului. Marinarii, cățărați pe scările de frânghie, dădeau să-l apuce de picioare, dar nu puteau să-l ajungă. Noroc că doi polițiști, dintr-un avion care stătea pe loc în aer, ca elicopterele, l-au apucat de ceafă. Pe fuzelajul avionului scria „Republica Imperială Germană”. Era o glumă pe care poate aș fi înțeles-o, la vremea ei, dacă mi-ar fi explicat-o desenatorul. Putsch-ul de la München eșuase, Hitler era la închisoare. De unde imperiu?

Zvonul nu s-a adeverit, dar nici Terente n-a mai dat semne de viață vreo doi ani de zile. Când a reapărut, prin vechile lui locuri, a fost iar vâlvă, iar au urlat ziarele, iar s-au făcut de râs jandarmii; mie însă nu-mi era mintea acolo, așa că, auzind cum l-au împușcat, într-o ascunzătoare, mi-a fost totuna. Doar ceva mi-a dat de gândit, cât poate să coste, în bani, o viață omenească? Pe viața lui Terente s-au pus trei sute de mii de lei, prețul unui automobil american, din cele scumpe, căci se găseau și de trei ori mai ieftine. Fără această sumă, poate nu l-ar fi prins niciodată. A fost un premiu, nu-l asemuiesc cu cei treizeci de arginți ai lui Iuda, deși mi se duce mintea într-acolo. Niște pescari au arătat jandarmilor unde era ascunzătoarea, s-a încins o luptă și Terente a murit de patru gloanțe; dacă se preda și își lua un avocat bun, scăpa cu vreo doi ani de ocnă. Pescarii și jandarmii au împărțit banii între ei, nu știu însă cât a luat fiecare. Cu jandarmii n-am nimic, înduraseră destulă rușine. Pe ceilalți însă aș fi vrut să-i întreb, de ce n-au vorbit mai din vreme și fără plată, dacă erau oameni de omenie? Să zicem că partea lor ar fi fost jumătate din sumă, deși putea să fie doar o treime, sau nici atâta. Nu-i prea puțin pentru ce și-au luat ei pe suflet? Și aș fi ținut să-i mai întreb, cu totul și cu totul, cât primiseră ei de la Terente? În sfârșit, premiul este premiu, și dacă s-a făgăduit, se plătește, așa e regula, altfel n-ar mai trăda nimeni. Dar eu, odată cu banii, le-aș fi dat și o pedeapsă. Căci ei nu s-au pedepsit singuri, ca Iuda.

M-am dus la Gura Privalului, pe lângă Macin, locul ascunzătorii; deși am căutat-o, n-am găsit nici o urmă; cred că măcar unii din câți am întrebat știau și n-au vrut să-mi spună. Poate erau chiar cei care luaseră premiul.

Pe Hăbuc și banda lui, numai o parte din ea, șase oameni, i-am văzut cu ochii mei, de la vreo cincizeci de metri. Venise încă o primăvară și parcă

dăduse strechea în mine; mă uitam pe dealuri, simțeam cum mă cuprinde dorul de ducă, aș fi luat un toiag în mână și aș fi pornit la drum, cu soarele în spate, fără să știu unde voi ajunge, aș fi mers capiu până mă lăsau picioarele. Peste iarnă făcusem planuri de călătorie, mă împrietenisem cu un băiat din clasă cu mine, Busuioc Vasile, căruia acasă îi spuneau Vava. Părinții lui aveau trei automobile, ar fi fost nimica toată să-i dea lui unul, în vacanța de vară. Repede am început să ne facem echipa, Comșa era primul, nu m-aș fi lipsit de el pentru nimic în lume. Trebuia să fim șapte, ca să ne revină mai ieftin benzina; era un automobil mare, cu strapontine. Până să ne gândim la al patrulea și la următorii, înțelegând să-i alegem pe cei cu mai multă dare de mână, ne-am pomenit cu Sânzianu pe capul nostru, ne simțise și zor-nevoie să-l luăm cu noi, altfel o să ne pună bețe în roate. N-am avut încotro, l-am primit în grupul nostru, gândindu-ne că până vara se pot schimba multe, și că, de n-om scăpa de el altfel, îl dăm jos la prima oprire. Cu harta României Mari în față, am început să alegem drumul, pe la Ploiești, Buzău, Galați, prin Moldova și Bucovina, prin Maramureș, până am fi făcut înconjurul țării. Între timp îmi continuam școala de conducere, cu pedalierul lui Comșa sub bancă. Mii de kilometri am mers așa, a fost o bucurie care nu mi-a dispărut din suflet nici astăzi, și care ține locul tuturor călătoriilor mele neîmplinite, cum a fost la timpul ei și aceea plănuită cu atâta înfierbântare.

Se înțelege cât mi-am simțit sufletul de gol în vacanța de Paște, când ne-am întrerupt discuțiile, fiecare dintre noi ducându-se la el acasă. Într-o zi n-am mai putut să rabd, m-am suit în tren, am luat bilet de clasa a patra, cum a existat într-o vreme, vagoane de marfă cu bănci de lemn prinse cu piroane în podele. Erau vagoane acoperite, pe care scria cu litere albe lângă ușă: „Pentru zece cai sau patruzeci de oameni”. Ajuns la București, m-am dus în Strada General Cernat, numărul 25, pe la Piața Banu Manta, unde stătea Vava, căruia îi datoram trei luni de visări roz și albastre. M-a mirat puțin, după o ulucă vopsită în roșu se vedea o casă cam oropsită, cum erau multe prin partea locului, cu odăi înșirate până în fundul unei curți prea înguste ca să intre automobilele. De altfel, uluca nu avea poartă, ci doar o portiță; dincolo de ea am văzut o cișmea, iar puțin mai departe, un chioșc, cu o masă și scaune, și lipit de el o bucătărie de vară. Toate acestea astăzi sunt dărâmate. S-a întâmplat ca primul cu care am dat ochii să fie chiar Vava, altfel aveam motive să cred că nimerisem în altă parte. Era un băiat micuț, oacheș, vioi, deși avea o privire melancolică; sigur că și el trăia din vise.

Stătea la masă în cămașă și își bea ceaiul; să fi fost ceasul zece dimineața. O femeie slabă, și ea tot oacheșă, o necăjită, a ieșit din bucătăria de vară și i-a adus o farfurie cu ouă prăjite. Era maică-sa, mi-am dat seama singur, el n-a găsit cu cale să-mi spună. M-a întrebat doar dacă vreau o omletă; aș fi vrut, îmi era foame, însă m-am temut că o să-mi stea în gât, de-aceea am dat din cap, a negație. Nu eram prost să-l întreb de automobile, ne-am uitat unul la altul, și el nu era mai puțin obidit decât mine.

Nu mai știu nimic de el, tare aș vrea să-l aflu pe unde o fi, dacă mai trăiește, să-i spun cu ce duioșie m-am gândit la el în următorii mei ani de viață. Când, trei decenii mai târziu, am putut să ocolesc țara cu automobilul, am ales drumul plănuit în copilărie, l-am respectat cu sfințenie, deși ceva îmi sfâșia inima, și tot timpul l-am avut pe Vava alături, așa cum stăteam în bancă, exersându-ne pe rând cu pedalierul.

N-aveam de ce să rămân, dar nici nu-mi venea să plec, vroiam să ne trăim amărăciunea împreună, să simtă că nu mă lepăd de el și că într-o zi, când mi s-o alina sufletul, am să-i fiu recunoscător pentru ceea ce îmi dăduse, fără să aibă nici el din ce, darul sfânt al săracului, un vis de care bogații n-au cum să se bucure.

Pe la prânz, cum stăteam așa, s-a oprit un automobil la poartă. Mi-a tresăltat inima, am sărit în picioare, să văd peste ulucă. Era o limuzină nou-nouță, un Plymouth verde, cu patru uși, cu mult spațiu între canapeaua din față și cea din spate, pentru strapontine, un automobil cu șapte locuri. Asemenea automobile se mai văd și astăzi, umblă prin București, după cinci decenii, doar că li s-au montat alte lumini de poziție, alte becuri de frână, și li s-au pus semnalizatoare de direcție, fiindcă la începuturi n-au existat, făceai semn cu mâna. De la volan s-a dat jos un om de statură măruntă, încă tânăr, oacheș, vioi, cu obrazul înnegrit de o barbă cam nerasă. Avea o șapcă de piele neagră, și-a scos-o și a aruncat-o pe un scaun, apoi a strigat spre bucătărie, fără să se uite la Vava și la mine:

— Dă-mi de bărbierit și pune masa, fuga, bă, că nu-i timp!

Femeia s-a dus după el în casă, cu un lighean și cu un ibric cu apă caldă. L-am auzit spunând, în timp ce-și ascuțea briciul pe o curea prinsă de tocul ușii:

— Balaoacheșu, fir-ar mama lui a dracului, m-a trimes să mă bărbieresc, că altfel clienții strâmbă din nas, mitocanii!

Pe urmă, când își săpunea obrazul, a mai spus!

— Acu vrea să ne facem și uniformă, ca la calea ferată.

N-am știut dacă Balaoacheșu era un nume sau o poreclă; nu l-am văzut la față ca să-mi dau seama. Știu doar că era un cârciumar de pe Calea Rahovei, cu depozit de vinuri, pe lângă prăvălie, și avea via lui, zece hectare la nord de Ploiești, în locul numit Ceptura. Pe deasupra ținea taximetre pe piață, vreo cincisprezece, dar nu câștiga cât se așteptase, se plângea că îl fură șoferii: „eu le dau să mănânce și ei mă înjunghie pe la spate". Era o nebunie atunci cu taximetrele, Fordul cu Mustăți nu-l mai vroia nimeni, decât poate țiganii din Colentina și lăutarii care se duceau să cânte la țară. Încolo, se luau la întrecere, unul mai luxos decât altul, importatorii, Leonida, Tanașoca, Mihăilescu și alții, vreo duzină, le vindeau în rate, orice șofer vrednic și de nădejde putea să-și cumpere unul. Până să termine ratele, mașina dădea semne de oboseală, motoarele nu țineau ca astăzi, sute de mii de kilometri, dar tot se găsea cine s-o cumpere și ei își luau alta, în rate. Cei care aveau mașini ponosite nu puteau să lupte cu celelalte, între două, oricine alege pe cea mai frumoasă. Atunci oamenii s-au dus la Prefectura Poliției, cu plocoanele cuvenite, și s-a hotărât ca taximetrele să fie de două clase, clasa a doua cu tariful redus, să tenteze. Cum era de așteptat lumea a dat năvală la aceasta din urmă, nimeni nu aruncă banii pe fereastră, decât mâinile sparte care sărăcesc repede. Taximetrele de clasa întâi au rămas pe margine, erau și prea multe; patronilor nu le rămânea decât să micșoreze prețul curselor și le-au trecut la clasa a doua; nimeni nu putea să-i oprească. Așa s-a făcut că într-un timp, în tot Bucureștii, mai toate taximetrele, oricât ar fi fost de elegante, erau de clasa a doua. La clasa întâi se mai vedea câte un încăpățânat, ici-colo, până ce își vindea mașina și se lăsa de meserie.

Când am ieșit în stradă să dau târcoale automobilului, întrebându-mă cum pot să fie pe lume lucruri atât de frumoase și cine are dreptul la ele, am văzut că pe stegulețul aparatului de taxat scria „clasa II-a". Mi s-a părut strigător la cer, limuzina era deasupra oricărei clase.

Când ne-am întors la școală din vacanța de Paște, n-am suflat o vorbă, ne-am continuat planurile și visările. Am făcut ce-am făcut, și pe Sânzianu l-am înflăcărat atât de rău, că nu-și mai găsea locul în bancă, își freca mâinile, își pocnea degetele de nerăbdare și mereu lua pedalierul, să se exerseze la conducerea automobilului.

Nici Vava n-a spus nimic, s-a lăsat dus de ape, dar câteodată se uita la mine cu un ochi de câine bătut și aruncat pe poartă.

Curând vremea frumoasă ne-a scos afară, în aer; atunci m-a apucat dorul de ducă și, uitând călătoria visată, am pornit la drum cu piciorul. I-am luat cu mine pe Vava și pe Comșa, ne legasem prea tare ca să-i las acasă. Ne-am sfătuit pe ascuns, lui Sânzianu nu i-am spus nimic, dar dimineața când ne-am întâlnit în marginea pădurii, mai sus de spălătorie, unde am mers pe furiș, câte unul, ne-am pomenit cu el gâfâind, venind fuga din urmă. Odată lângă noi, ne-a spus „Haidem!" fără ca să știe măcar unde mergem. Nici eu nu știam decât că trebuie s-o luăm peste dealuri, cu soarele în spate, s-o ținem așa până om ajunge în miezul zilei, iar de acolo să ne întoarcem cu soarele în față. Fiind duminică, nu ni s-ar fi simțit lipsa decât la prânz, dar cum nu mâncam toți la aceeași masă, era mai ușor ca vecinii noștri să ticluiască o minciună. Iar dacă duhovnicii nu le dădeau crezare, ducă-se dracului, nu mai vroiam să știu de ei, puteau să mă alunge din școală; dacă nu porneam la drum, mă apuca strechea.

N-am putut să luăm cu noi nimic de mâncare, am zis că o să ne potolim foamea cu mere pădurețe și cu ghindă. Am avut însă noroc să găsim o traistă cu de-ale gurii, așa că am mâncat pe săturate. Era în gura unei colibe făcută proaspăt în pădure, din ramuri, frunza nici nu apucase să se ofilească. Jos, în vale, la cincizeci de metri, unde șoseaua, ascunsă în pădure, făcea o buclă și ajungea până la poalele dealului, am văzut un automobil, cu coviltirul dat pe spate, cu roțile din față proptite într-un trunchi de copac care tăia drumul. Șoferul stătea la volan, cu mâinile ridicate, cu șapca înfundată pe ochi, să nu vadă. Pe o parte și pe alta a șoselei erau câte trei oameni, cu puștile întinse, îmbrăcați țărănește, cu cioareci și cămăși cu râuri, iar în cap aveau căciuli negre de oaie, ascuțite la vârf și țepene. Un alt om, îmbrăcat ca și ei, numai că avea o căciulă albă, cotrobăia prin buzunarele unui boier dat jos din mașină; dar hainele nu erau pe el, ci scoase și puse pe trunchiul din față. Se cunoștea că era boier sau măcar negustor cu stare după mai multe semne, în primul rând ceasul de aur pe care țăranul, și el cu pușcă, dar pusă în bandulieră, tocmai îl examina, ținându-l de lanț, un lanț gros ca pe deget, tot de aur, după sclipire. Portofelul golit zăcea în țărână. Boierul nu mai avea pe el decât cămașa, cu cravata, izmenele, ciorapii cu jartiere. În mâna cui căzuse, am înțeles dintr-o dată, era banda lui Hăbuc, iar omul care cântărea prada nu putea să fie decât Hăbuc însuși. Nu m-aș fi atins de traistă pentru nimic în lume, atât ne-ar fi trebuit, să ne pomenim cu tâlharii pe urma noastră! „Nu fiți proști!" a spus Comșa și a înhățat traista. Sânzianu tremura ca varga: „Eu nu mă bag!". De

mâncat a mâncat, după ce-am ajuns departe, s-a înfruptat primul. În traistă erau păstrăvi afumați, găini fripte, ouă răscoapte, caș proaspăt, jimblă și două sticle de țuică; am gustat țuica, dar mi-a făcut silă, am dus-o infirmierului, omul meu de încredere. Până atunci nu mai mâncasem păstrăvi.

Când am plecat cu traista de la colibă, Comșa a croncănit o dată, atât de tare că s-au clătinat copacii. „Huși, cobe”! a strigat Hăbuc, din vale. Oricât ar fi fost de încrezut și de puternic, am simțit că îi era frică.

A doua zi, Comșa iar n-a avut astâmpăr: „Vrei să vezi că Hăbuc a spălat putina!”. M-am luat după el, deși nu mă trăgea inima, am mers fuga până la coliba prădată, nu era prea departe de școală, ne-am întors într-un ceas și jumătate. Comșa avea dreptate, am găsit coliba dărâmată, ramurile împrăștiate, locul vetrei unde făcuseră focul era călcat în picioare, iar de tâlhari nici urmă. Mai înainte nu mi-ar fi dat prin minte, acum înțelegeam ușor ce fusese; cel care luase traista cu de-ale gurii, s-au gândit ei, înseamnă că îi văzuse, dăduse de veste jandarmilor, iar acum potera venea fuga să-i prindă; așa că au șters-o în grabă și au lăsat pădurea liberă.

Jafuri de felul celui pe care îl văzusem se întâmplau zi de zi, când ici, când colo, în județele de sub munte, câteodată două sau trei deodată, la zeci de kilometri unul de altul. Lumea credea că nu putea să fie o singură bandă, eu însă revin la Hăbuc al meu, cu numele lui ca niciunul altul. E adevărat că în acel timp au fost prinși doi tâlhari de prin partea locului, Tomescu și Munteanu, dar treaba lor, pe mine nu mă interesează. I-au întemnițat la Ploiești, de unde au scăpat repede, cu ajutorul paznicilor. După un timp au murit împușcați, luptându-se cu jandarmii, unul pe un deal, al doilea pe altul. Se găsise și acum cineva să-i vândă.

Pe Hăbuc nu puteau să-l prindă, fiindcă avea iarba fiarelor; așa vorbesc oamenii, fără să se priceapă. Puterea lui stătea în părul din cap, o chică neagră, crescută până pe umeri; cât timp nu și-o tundea nimic nu putea să-l atingă, nici glonț, nici sabie. Mai avea și un câine, un dulău ciobănesc, o namilă; în fiecare iarnă dobora câte doi-trei urși și trei-patru lupi, în luptă dreaptă. Darul lui mai de preț era însă altul, îi simțea pe jandarmi de la doi kilometri; dacă mirosea o dată pe unul, nu-i trebuia mai mult, jandarmii au un miros al lor, de la cizme, de la tunică. Adulmeca și-odată începea să mârâie, cu urechile ciulite. Jandarmii știau că nu fac nimic dacă nu scapă mai întâi de câine. Dar cine putea să se apropie?

Cunoșteam un ceasornicar, pasionat de invenții, și el spunea că un asemenea câine nu mai valorează mare lucru când există aparate capabile să simtă tot ce se întâmplă pe o rază de cinci kilometri; tocmai vroia să facă și el unul, găsise schema într-o revistă, trebuia doar s-o mai îmbunătățească, într-o zi l-am găsit tremurând de frică. „Ghici cine mi-a bătut astă-noapte în ușă? …” „Nu puteam să ghicesc, fusese Hăbuc în carne și oase! Venise să-și dea ceasul la reparat, un Roskopfpatent, ca o ceapă. A stat pe scaun până ce a fost ceasul gata. Cu toată frica din suflet, ceasornicarul se gândea că dacă s-ar fi dat pe lângă el și i-ar fi băgat foarfecă în chică, se făcea om pe toată viața.

Doi ani a ținut tevatura, Hăbuc umbla peste tot, fără frică, de parcă ar fi fost în țara lui Cremene; când îl durea o măsea, intra în oraș noaptea, se ducea la dentist și-i bătea cu patul puștii în ușă; când își scrântea piciorul, venea călare până la ușa doctorului. Cât despre provizii, nu ducea lipsă, prăda prăvăliile ziua-n amiaza mare, avea în viziunile lui butoaie întregi de măsline, roți de cașcaval, putini de brânză, costiță afumată, pe urmă munți de halva, de rahat-locum și toate cofeturile, plus băutură, țuică, vin și lichioruri. Nu o dată venise să petreacă pe la șantane, punea pază la ușă, pe bărbați îi băga sub mese, apoi le dansa și le săruta nevestele. De-aici i s-a tras, avea o ibovnică într-un sat din Dâmbovița, o fi avut mai multe, prin alte sate și alte județe, de răzbunat s-a răzbunat numai una, să-i treacă pofta de petreceri, i-a dat să bea, iar când l-a doborât somnul a luat foarfecă de oi și i-a tăiat chica. Numai așa au putut să-l răpună jandarmii; i-a simțit prin somn că se apropie, a sărit în picioare, a pus mâna pe pușcă, s-a dus la geam și a tras toate cartușele. Ibovnica fugise, altfel n-ar fi scăpat cu viață.

Asemenea femei, care taie părul bărbaților, s-au mai văzut, una din ele l-a prăpădit pe Dillinger, inamicul public din America. Era prietenă cu țiitoarea lui, mergea la ei în casă, fără să știe cu cine are de-a face, bărbatul părea un om cumsecade, ducea o viață liniștită, nu-și dăduse în petic. Într-un târziu, totuși, în mintea ei s-a născut o bănuială, o fi văzut unele semne, și simțindu-se jignită că o îmbrobodiseră, apoi temându-se să nu cadă pe ea bănuiala că ar fi complice, s-a dus la poliție. Îndată s-a și făcut planul, polițiștii au îndemnat-o să meargă la cinematograf cu perechea, să-și pună o rochie roșie, ca ei s-o recunoască repede, să nu tragă în ea la învălmășeală. Au pândit la ieșire, femeia s-a smuls de la brațul bărbatului, lăsându-l numai cu țiitoarea, și s-a tras în lături. Așa a înțeles Dillinger cu o clipă mai devreme ce se întâmplă; a scos revolverul, era iute de mână, și a tras în

poliție. A fost destul ca polițiștii să se pună pe el cu pistoalele automate, ciur l-au făcut în două secunde. L-am văzut într-o fotografie, acolo, în ușa cinematografului, cu pălăria trasă pe ochi, căzând, ținându-se cu amândouă mâinile de burtă. Femeia cu rochia roșie se ținea cu amândouă mâinile de cap, îngrozită. Trăia în America, dar era româncă, din Banat, unde avea neamuri. N-a întârziat să se întoarcă în țară, la ea acasă, nu mai putea rămâne acolo, complicii i-ar fi făcut de petrecanie. Pare-se n-a văzut-o nimeni, deși ziariștii au dat târcoale; n-a vrut să se arate, și nu prea târziu a dispărut pentru totdeauna; ori s-a dus într-un loc mai sigur, ori răzbunătorii i-au găsit urma.

Iată că am spus un cuvânt despre gangsteri, au trăit și ei în aceeași epocă.

După ce n-a mai avut gloanțe, Hăbuc și-a descheiat cămașa, a smucit de ușă și a ieșit cu pieptul gol în fața jandarmilor.

Câinele, despre care se vorbise atâta, nu l-a văzut nimeni; oamenii îndrugă verzi și uscate. De aceea n-am spus mai multe despre isprăvile lui Hăbuc, știu cu sutele, mi-a fost teamă că sunt născociri, și dacă-i așa, nu-mi trebuie.

Hazul este că noi, niște flăcăiandri, i-am șterpelit merindele de sub nas și l-am făcut să fugă, pe el, care nu știa de frica nimănui și stăpânea trei județe. Cred însă că spaima adevărată i-a venit de la croncănitul lui Comșa; și azi se înfioară pielea pe mine când mi-l aduc aminte.

*

Aventura noastră în acea duminică de primăvară nu s-a terminat cu atât, abia a fost începutul. Mergeam prin pădurea de fag, înverzită, soarele, chiar când nu-l vedeam, îl simțeam, aveam grijă să fie tot timpul în spate, de aceea drumul cotea ușurel la dreapta, era o lungă linie curbă. Dacă ne-am fi abătut puțin în partea cealaltă, am fi ajuns în satul Taniei; vara se împlineau doi ani de când plecase, nu mă mai durea inima după ea, dar nici n-o uitasem, când mi-aduceam aminte mă cuprindea o duioșie și dulce, și tristă. Am mers așa poate mai mult decât trei dealuri; urme de oameni n-am mai întâlnit și între vietățile pădurii n-am văzut decât veverițe, puzderie, iar din când în când, pe sus, câte un vultur. Pe urmă, în fața noastră s-a ivit o coastă povârnită și mai înaltă ca altele, fiindcă suia până la jumătatea cerului. Am urcat-o greu, ținându-ne de tufe, mereu ne scăpa piciorul la vale. De la un timp, Sânzianu a început să scâncească și parcă mi se răcorea inima; deși nici mie nu-mi era mai ușor decât lui, aș fi vrut ca urcușul să nu se mai

termine, să-l văd învins de-a binelea, luând drumul spre casă. Nu puteam să ne oprim, așa era înțelegerea mea cu ceilalți, să mergem până la jumătatea zilei, dar el nu fusese de față, pornise cu noi fără să ne știe gândurile. Din când în când întreba gâfâind: „Mai e mult?”. Ne uitam la soare, printre ramuri, și-i răspundeam fără milă: „Ca la vreo trei ceasuri!” „Măcar să ne odihnim puțin!” „Nu se poate; așa e povestea!”

Când am ajuns pe creastă, mai erau două ceasuri până la amiază. Totdeauna o creastă de deal sau de munte mi s-a părut un hotar tainic, a făcut să-mi bată inima, întrebându-mă ce-o fi dincolo. Mai întâi am văzut că pădurea se terminase, era lumină și vederea putea să se ducă până departe. Creasta se răsucea sub noi, se arcuia din amândouă părțile, făcea un cerc mare și se unea în față, lăsând la mijloc un găvan mai larg de un kilometru, atât de simetric că părea făcut de mâna omului, o săpătură desenată mai întâi cu compasul. Jos, la zeci de metri, se vedea un ochi de apă albastră, albită de soare. N-am mai stat pe gânduri, mi-am dat drumul la vale; când văd o apă, aud cum mă cheamă, e o strigare și trebuie să-i răspund, de altceva nu-mi mai pasă, las totul și mă duc fuga. Nu trebuia să ieșim din drumul nostru, așa cum ne bătea soarele nu puteam să ajungem decât pe malul apei.

Nu se vedeau nici aici semne lăsate de oameni, locurile păreau pustii, deși în jur știam că sunt sate, și nici orașul nu era departe. Și totuși, pe malul lacului am găsit o cabană părăsită; cineva o făcuse odată și nu înțelegeam de ce-o lăsase să se ruineze, de ce nu mai venise? Cabana, de scânduri, cu o singură odaie, nu mai avea nici ușă, nici ferestre, acoperișul se prăbușise, rămăsese numai tavanul, gata și el să cadă. În față era o terasă de scânduri, care înainta câțiva metri pe apă. Cui îi trebuise? Din toate, cred că era ciudățenia cea mai mare. Apă mai limpede n-am văzut, și dacă nu se deslușea fundul, înseamnă că era foarte adâncă. Până pe malul de dincolo să fi fost de două ori o bătaie de praștie. Locul, între dealuri, nu putea să fie mult mai sus decât câmpia, și cum soarele ardea puternic, iar vântul rece n-avea de unde să vină, nu m-am mirat că apa, deși abia la începutul primăverii, era caldă ca în august. N-am pierdut timpul, ne-am scos hainele și ne-am aruncat în lac, cu bucurie și cu evlavie. Drumul nostru căpătase un țel, nu mai aveam de ce să mergem înainte, puteam să ne scăldăm până la amiază. Deși în jur nu creșteau arbori sau tufe, ci numai o iarbă păioasă, înaltă, apa mirosea a floare de salcâm, nu puteam pricepe de unde venea parfumul ei acrișor și dulce. Era ceva minunat și pentru trupul nostru, și

pentru suflet, ne dădea o amețeală ca de beție și chiar ne lua puțin mințile. Am înotat fără odihnă, am mers până la malul celălalt, pe urmă am înconjurat tot lacul, de multe ori, abia mai târziu mi-a venit în minte să număr, am ajuns la cincizeci, fără ce fusese mai înainte. Pe urmă am ieșit să ne încălzim la soare, ne-am întins pe terasă. Soarele ajunsese în înaltul cerului, ar fi fost timpul să ne întoarcem, dar asemenea gând nu putea să ne mai încapă în minte. Comșa a aprins o țigară, i-a dat și lui Sânzianu una; aveau această deprindere proastă, o luasem și eu, de timpuriu, numai fiindcă era interzisă. După doi ani m-am lăsat, după alți doi ani am luat-o iarăși, și așa am tot dus-o până ce mi-a ieșit păr alb la tâmple; atunci m-am lepădat pentru totdeauna. Cum aș fi putut să nu cad în ispită dacă fuma jumătate din clasă? Fumam pe unde știu toți școlarii, ieșeau valuri de fum pe ușă. Mai bine era în pădure, trebuia doar să avem grijă să nu lăsăm în urma noastră mucuri nestinse. Fumam și seara, în dormitoare, în deschizătura ferestrei; de jos părea că peste tot s-au aprins licuricii. Dacă intra vreun duhovnic, înghițeam fumul și stingeam țigara strângând-o în pumn, arzându-ne ca Mucius Scaevola.

După ce și-a terminat țigara, Comșa s-a urcat pe acoperișul cabanei și s-a aruncat în apă, cu capul în jos, drept ca o luminare. N-a reapărut repede, își făcea de cap, după vreun minut m-am ridicat în picioare, cu o teamă. Puteam și eu să-mi țin respirația, până la două minute, dar nu în apă, stăteam pe scaun cu ceasul în mâna și nimeni nu putea să știe prin ce chinuri treceam, plămânii îmi zvâcneau, îmi rupeau pieptul; înduram din ambiție, am câștigat și pariuri. Se prindeau mulți, încercau și ei și vedeau că după jumătate de minut nu se mai poate; așa îmi cădeau în plasă. Mă exersasem, știam că la jumătate de minut vine un moment greu, când e gata să-ți dai duhul; poate chiar mi-l dădeam, pentru o clipă, dar dacă ma îndârjeam să merg înainte, nu mai simțeam nimic decât zvârcolirea plămânilor; încolo uitam de mine, parcă îmi amorțea mintea și toate în jurul meu erau moarte.

Cum o fi cu pescuitorii de perle care rămân la fund zece minute, și nu stau degeaba? Când înotam pe sub apă n-am putut niciodată să trec peste jumătate de minut, punctul de criză.

Eram palid și înghețat, deși ardea soarele, aveam mâinile amorțite, bănuiam că s-a întâmplat o nenorocire, trecuseră mai mult de două minute. Atunci Comșa a ieșit, la fel de palid ca mine, părea că tot sângele din creier

i se adunase în ochi, care erau roșii ca flacăra. S-a apucat de marginea terasei și mi-a spus, înainte de a-și trage răsuflarea:

— Am văzut o zână; în fundul lacului.

Trecusem printr-o groază prea mare ca să-mi ardă de glumă, așa că am strigat la el, gata să-mi dea lacrimile:

— Altă dată să nu mai faci una ca asta!

Nici nu m-a auzit, a repetat, fără să ne vadă, parcă în stare de vrajă:

— O zână… Ședea pe un tron de aur!

— Mă duc s-o văd și eu, a spus Vava.

Într-o clipă a fost pe tavanul cabanei de unde a sărit exact în locul de unde ieșise Comșa, a dispărut, a rămas numai apa învolburată. Sânzianu se uita când la mine, când la Comșa, care tocmai se sălta în mâini pe terasă. Nu înțelegea probabil nimic; visa sau era o farsă? Ticluisem noi una, în batjocură?

Vava a venit mult mai repede, era de înțeles, mersese drept la țintă, nu mai trebuise să caute. Însă a clătinat din cap a negație:

— Nu era zână, ci o vrăjitoare urâtă; stătea într-o strană putredă.

Azi, când mă gândesc în urmă, nu admit nici o clipă că mi-am pierdut mințile, dar n-am mai putut să rabd și m-am aruncat în apă. Am simțit-o cum o știam dinainte, cu parfumul, cu mângâierea catifelată și așa cum mă adânceam, prin claritatea ei nefirească, mi se părea că nu cobor, ci mă înalț spre bolta cerului, limpede și albastră. M-am temut să nu cad într-o stare de vrajă, cum poate pățiseră ceilalți, mi-am îndreptat gândul, cu toată forța minții mele, spre realitatea lăsată în urmă, să nu mă pierd de ea, mi-am spus mie însumi cum mă cheamă, când m-am născut, câți frați am, pe urmă mi-am rememorat date istorice, anii morții lui Ștefan cel Mare, al lui Napoleon Bonaparte, al lui Mozart și Beethoven. Bag de seamă că nu m-am gândit la nici un an de naștere, ci numai la moarte. Eram atât de concentrat, încât nici nu simțeam presiunea apei, care totuși mă apăsa în ureche, dar nu devenea dureroasă, senzație cunoscută cu alte ocazii, căci de mic îmi plăcuse să înot pe sub apă, până dădeam de nisip sau de pietre. Nu îmi simțeam efortul, coborârea părea naturală, trebuia doar să păstrez direcția și nu era greu, nu întâmpinam nici o împotrivire, nimic nu putea să mă devieze. Durata coborârii a fost mult mai scurtă decât povestirea, prin albăstrimea apei s-a văzut un ecran cenușiu, circular, cu marginile estompate, era fundul lacului, de mâl neted, fiind la o adâncime prea mare ca să se tulbure vreodată; nimic nu mișca, și nici nu putea să miște, un asemenea repaos nu se vede nicăieri

pe fața pământului. Așa m-am gândit că se înfățișează împărăția morții, închipuită până atunci în fel și chipuri, dar toate indefinite. În mine s-a făcut o liniște egală cu cea din jur și din clipa aceea nu mi-a mai fost frică de moarte. Drept în fața ochilor, întins pe fundul apei, cu fața în sus, zăcea un schelet omenesc, nedezmembrat, parcă un desen, o planșă din cartea de anatomie; nu mi-a dat prin minte să mă uit atent la oasele bazinului, ca să știu dacă era un schelet de bărbat sau de femeie. Am spus că zăcea, dar nu-i bine, și nu știu cum să spun altfel; poate se odihnea, și scheletele pot să obosească, așa mi-a venit atunci în minte. Sigur că la o adâncime atât de mare, gândirea omului se schimbă, poate să mire pe cei de la suprafață. Dar nu, era un schelet ostenit, în înțelesul dat cuvântului de toată lumea. Și craniul, deși o materie inertă, decolorată de apă, avea parcă o expresie mulțumită.

Când am ajuns sus, fără să știu cum, am simțit în suflet o liniște adâncă, mi se părea că am descoperit o taină a existenței omului, dinainte și după moarte, cea de care ne temem atât de mult și de zadarnic. Le-am spus celorlalți:

— N-am văzut bine, nu știu dacă era zână sau vrăjitoare.

Sânzianu era un fricos, de mult observasem, dar în aceeași măsură îl stăpânea curiozitatea; nu setea de a învăța, ci de a afla ce au oamenii în minte, ce pun la cale; să nu fi fost atât de înalt, că îl vedeai primul într-o mulțime de oameni, i s-ar fi potrivit meseria de spion, de agent secret; odată ce i s-ar fi dat o misiune, e sigur că n-ar mai fi scăpat-o din mână; bineînțeles dacă la prima însușire s-ar fi adăugat și curajul. Acum n-a mai putut să rabde, prea îl zgândărisem, și-a călcat firea și a sărit în apă, dârdâind de frică.

În urma lui, Comșa s-a apucat să orăcăie ca broaștele. Orăcăia pe toate tonurile, de parcă la gura lui era o baltă întreagă, broaște tinere și bătrâne, tandre sau furioase, vioaie sau plictisite, acestora adăugându-li-se una atât de răgușită, că îți venea să fugi cu urechile astupate. Era ceva mai inexplicabil decât concertul de mandolină al virtuozului Simi Simu, care dintr-un singur instrument scotea sunetele unei orchestre simfonice.

Orăcăitul broaștelor îl cunosc bine, l-am ascultat seri în șir, pe malul lacului. Prin mai și prin iunie e timpul efuziunii lor de primăvară, destul să dea una semnalul și se pornesc toate, cu miile, dialoghează, se iau la întrecere, care de care mai pornită, că îți sparg timpanele și până nu se potolesc, nu mai poți sta de vorbă cu omul de alături. Se potolesc când își

pierd glasul, atunci fac o pauză, dar nu lungă. Cum se aude un nou semnal, își adună forțele, își umflă gușa și într-o clipă stuful începe să freamăte, să se toace sub miile lor de glasuri, întretăiate și tăioase, unele ca muchea toporului, altele ca briceagul și chiar ca briciul. Te miri că nu se prăpădește întreaga natură de baltă. Spre toamnă nu le mai auzi, stau bosumflate, apoi la sfârșitul lui octombrie se îngroapă în mâl, unde rămân amorțite până în primăvară.

Abia își începuse Comșa orăcăitul, că se și auzi un răspuns, din partea cealaltă a lacului. Până atunci nu văzusem nici o broască, apa, prea limpede și fără vegetație, nu putea să le placă. Nu știu de unde ieșeau, poate era vreo baltă sau mai multe, dincolo de creste, fiindcă veneau din toate direcțiile, se rostogoleau pe povârniș, și când ajungeau la apă se udau puțin, apoi începeau să orăcăie. Erau cu miile, de toate neamurile, cu glasuri de toate felurile; pe cele mai apropiate le vedeam bine cum își umflau gușile, toate întoarse cu fața la noi, răspunzând la chemarea lui Comșa, dându-i răspunsul.

Uitasem de Sânzianu, când l-am văzut ieșind din apă, palid, cu ochii roșii, cum ni se întâmplase fiecăruia. După ce i se liniști puțin respirația, se cațără pe terasă și ne spuse, spumegând de furie:

— Nu era nici dracul! V-ați vorbit să râdeți de mine, cu zânele și cu vrăjitoarele.

Se făcuse târziu, am plecat repede, cu soarele în față; în urma noastră broaștele au continuat să orăcăie, le-am auzit până am trecut de creastă. Nu mai era drumul de la venire, nu recunoșteam locurile, soarele, coborând pe partea apusului, ne trăgea la dreapta; știam, avea să ne scoată departe de școală, dar așa hotărâsem. Numai Sânzianu bombănea, neînțelegându-ne. Observa că mergeam anapoda, s-ar fi dus singur dacă nu s-ar fi temut că se rătăcește. Apoi se lăsa umbra apusului și îi era frică de întuneric. Atunci, când s-a ținut după noi, într-un ocol care oricui i s-ar fi părut o stupiditate, am găsit explicația firii lui, de a se lua totdeauna după alții; fiindcă n-avea nici îndemnul, nici curajul să facă singur o treabă, s-o gândească, s-o înceapă și s-o ducă la capăt. Chiar dacă se aruncase în lac fără unul din noi, de fapt ne urma pe toți trei în ceea ce făcusem mai înainte. Așa i s-a tras și moartea, în război, odată când a nimerit sub un tir de artilerie. Comanda un pluton de infanteriști, „să scape cine poate!” s-a grăbit să strige și s-a repezit la adăpost, într-un puț cu ghizdurile putrede, urmându-l pe sergent, care ajunsese mai repede.,. Dom' sublocotenent, i-a spus acesta, când i-a

simțit cizma în creștet, duceți-vă de aici, sunt un om fără noroc, nu vă luați după mine!” Sânzianu nici n-a vrut s-audă, se îndesa în spinarea sergentului „Dom' sublocotenent, zău, e păcat de dumneavoastră, sunt un om fără noroc și am o presimțire. Măcar lăsați-mă să pier în altă parte, cu soarta mea. De ce să plătiți pentru mine?!” Nu i-a dat drumul, „Stai aici, să nu mă lași singur!” Sergentul n-a mai apucat să spună altă vorbă, un proiectil de brand a căzut pe gura puțului, i-a zburat capul, iar schijele aruncate în sus l-au lovit în față pe Sânzianu, mutilându-l. Așa l-am văzut la spital; a mai trăit o lună, în chinuri.

Când am ieșit la câmpie, tocmai apunea soarele în fața noastră; îi fusesem credincioși, numai că eram departe de școală, în partea cealaltă a orașului, unde începeau să se aprindă luminile. La școală am ajuns aproape de miezul nopții, ne-am scos sandalele, am vrut să ne furișam tiptil, însă cum am urcat scările i-am și văzut pe duhovnici pândind pe la ușile dormitoarelor. Erau patru, în anul acela numărul duhovnicilor ajunsese egal cu al nostru, fiecare dintre noi aveam câte unul.

Ne-a scăpat Năică infirmierul, noroc cu cele două sticle de țuică șterpelite din coliba lui Hăbuc. Ne-ar fi scăpat și altfel, era un om plin de suflet; ne-a dat câte un pat, ne-a făcut foi de observație, ne-a trecut temperatura, treizeci și opt de grade, o linie mai mult, una mai puțin, să nu semene între ele.

N-am adormit decât la ziuă, am stat cu ochii în tavan, gândindu-mă la descoperirile noastre, atât de bizare și atât de nepotrivite una cu alta. Ce puteam să cred? Din toate, numai scheletul era acolo, sunt sigur de mine, nu mă pot pune la îndoială. De ce nu-l văzuse și Sânzianu? Să nu fi nimerit locul ar fi fost imposibil; chiar dacă devia, apa era atât de clară, încât întreg fundul lacului apărea ca într-o proiecție cinematografică, luminoasă. Altceva nu pot crede despre el decât că nu era apt să vadă. Iar ceilalți doi? Sunt sigur că nu mințea nici unul și nici nu putea fi vorba de o halucinație. Dar prin ce distorsiune petrecută în ființa lor, un schelet omenesc îi apărea unuia ca o zână, celuilalt ca o vrăjitoare? În viața de toate zilele, în ambianța obișnuită a vieții noastre, nu se poate ca un obiect să apară în ochii oamenilor sub forme diferite, două sau mai multe. Indiferent cine ar fi ei, indiferent de unde, de la cercul polar sau de la tropice, indiferent de limba vorbită, de cultură și educație, de la primul savant al lumii până la ultimul dintre sălbatici. Obiectul va căpăta numiri diferite, dar imaginea lui va rămâne aceeași. Așa mă gândeam noaptea. Dar oare, mă întrebam mai

departe, o fi apărând așa, acel obiect, chiar într-o realitate absolută, pe care nu ne-o închipuim, deși s-ar putea să existe, deviată din vechea relativitate a lucrurilor? Nu cumva este el doar o convenție, transmisă de către primul om care a deschis ochii pe planeta noastră, l-a văzut și i-a dat un nume? Prin urmașii succesivi ai acelui om de la originea noastră, poate convenția, care nu înseamnă realitate, este de fapt o greșeală, acceptată în bloc de cele patru miliarde și jumătate de locuitori câți are pământul astăzi. Însă acolo, jos, în puritatea acelei ape ca nici o alta, unde nu ajunge nici o influență din alt timp și alt spațiu, ambianța fiind nouă și inedită, nu-i oare posibil ca moștenirile noastre ancestrale să ne urmeze? Să rămână agățate în filtre și imaginile să se formeze după altă lege, proprie fiecăruia, ca și cum ne-am naște atunci și fiecare dintre noi am fi capul seriei, prin noi începând să se populeze pământul.

Spre ziuă, amețit cum era de gânduri, am început să mă îndoiesc și de mine; cum puteam să fiu atât de sigur? Oare scheletul ce era în realitate?

Capitolul 29

Timpul stânjeneilor și al Horei. Ilu, geniu al pianului; o abuzivă, zgomotoasă și îndoielnică, dar irezistibilă demonstrație de virtuozitate: Zigeunerweise de Sarasate; prăbușirea pianului, înflăcărarea Horei. A doua ei iubire, o aspirație. Cu Ilu pe malul mării. Lipsindu-i pianul, Ilu face arpegii în nisip și pe trupul ei, sonorizându-l Încercarea de a urca pe munte; inima Horei nu rezistă; o noapte la înălțimea ei maximă. Ilu refuză s-o urmeze într-o altă viață, nebănuind că o să moară tânăr. Sfârșitul recitalului; aplauze, aclamații

Când am văzut-o prima oară pe Hora, după o toamnă și o iarnă cât stătuse închisă în casă, știu că era timpul stânjeneilor. Stânjeneii sunt frumoși cu adevărat numai în masă, altminteri, deși au o inflorescență bogată, par prea fragili, cu transparența lor palidă îmi sugerează o boală de piept la adolescență; pe vremea aceea boala de piept era necruțătoare.

Eram în sala de muzică, după masa de seară, ziua se mărise, dăinuia încă lumina amurgului, albastră ca stânjeneii. Atâți stânjenei n-am mai văzut în altă parte și niciodată, creșteau singuri, le priau locul și atmosfera, năpădeau peluzele, nu se opreau decât în ziduri, în aleile pietruite, în rondurile de trandafiri, pe care nu puteau să-i răzbească din cauza spinilor. Creșteau până și în pădure, prin luminișuri, coborau la vale, de o parte și de alta a serpentinelor, și cred că datorită lor cerul deasupra avea o culoare mult mai intensă decât oriunde în altă parte, afară poate de malul mării, în unele ore ale după-amiezii. Nu țineau mult, doar vreo lună, după aprilie, apoi se ofileau, cădeau încet la pământ, se uscau, rămâneau ca niște buruieni moarte. Pe marginea aleilor și pe pajiști îi coseau grădinarii, îi luau cu cotiga și-i aruncau în pădure; în locul lor rămânea iarba care, odată despresurată, creștea repede, vioaie și deasă, alungind de tot amintirea florilor mov și albastre.

Stăteam la fereastra sălii de muzică, priveam marea de stânjenei care acoperea peluza până în șosea, făcând valuri sub vântul serii. În spatele meu se auzea pianul, nedecis, arpegii ascendente și descendente, întrerupte, reluate, un capriciu; așteptam puțin iritat să înceapă o idee. Eram câțiva, venisem să-l ascultăm pe Ilu, prescurtarea lui Ilusievici, un nume de familie cam ciudat și fără răspândire, căci nu l-am mai auzit niciodată și nu l-au

auzit nici alții. N-am vorbit despre el până acum, deși îl cunoștea toată școala, și alte școli, mai ales cele de fete, era izbitor de frumos, o fizionomie așezată, cu o maturitate prea timpurie și pe deasupra se bucura de renumele că va fi un pianist de geniu. Statutul lui de școlar depășea orice regulă, jumătate de an lipsea, printr-o dispensă a domnului Pretoreanu, care îi dăduse o bursă să studieze la Paris cu Alfred Cortot, la vremea lui cel mai prețuit interpret și pedagog al pianului. Era o șansă ieșită din comun pentru un tânăr sărac, fără nici un sprijin, i se prevedea o ascensiune strălucitoare. Așa a și fost, până la un timp; muzicienii îl urmăreau intrigați și uimiți de tehnica lui nemaiîntâlnită, un fel cu totul propriu de a atinge clapele, un dar sau o invenție, putând să scoată din pian sunete noi, timbre împrospătate, mereu inedite, și fără efort, fără căutare, ceva misterios, supranatural, ca o vrajă. Rămânea să se vadă ce sensibilitate se va naște în ființa lui muzicală, cum se vor decanta ideile, până unde va putea să le pătrundă și cum va izbuti să le redea oamenilor.

Atunci, în sala de muzică, unde l-am ascultat într-o demonstrație de forță care făcea să tremure pianul, nu puteam nici unul din noi să ne îndoim de viitorul lui, așa cum îl preziceau oameni cu mai multă pricepere decât a noastră. Și totuși, nu mulți ani după aceea, după o înflorire bogată și tumultuoasă, de geniu în devenire, Ilu s-a oprit aproape de culme, n-a mai putut să urce ultima coastă, scurtă, dar prea povârnită, și-a pierdut respirația, înăbușit poate de propria lui tehnică, dusă până la o perfecțiune care întrecea puterile firești ale celui mai talentat dintre oameni. Pentru Cortot a fost o durere nemângâiată, după atâtea triumfuri, s-a învinuit că n-a știut să descopere fibrele lui sensibile, mersese alături de ele. Ar fi vrut să înceapă încă o dată, de la ziua când credea că descoperise un geniu; din nefericire era prea târziu, multe învățături pot fi reluate de la capăt, cât privește pianul, însă, nimeni nu câștigă nimic dacă se întoarce cu șase ani în urmă. Ilu nu-și putea depăși treapta, era la un punct mort, incapabil să facă un ultim efort și să treacă dincolo de ea, pe deasupra, pe de lături, indiferent cum, fie și prin galerii subterane.

Ceea ce spun trebuie judecat de la o înălțime înainte, n-a fost nicidecum un pianist mediocru, ci unul de prima mână, cunoscut și admirat pretutindeni în lumea mare, a avut chiar timpul lui de glorie. Numai că a purtat tot timpul în el o lipsă, a simțit-o singur, ca pe o tumoră în suflet, și ea l-a dus la dezagregare. Spre norocul lui a murit tânăr, fulgerat de un infarct miocardic, la sfârșitul unui recital, la New York. A căzut cu capul pe

clape, în ropotul de aplauze. S-a aplaudat mult timp după ce alunecase de pe scaun și lumea din culise năvălea alarmată pe scenă. Americanii sunt sensibili și la muzică, și la dramă.

Cortot s-a dus, s-a dus și Margueritte Long, care încercase și ea într-un timp, la rugămintea primului, să descopere punctul mort unde se oprise Ilu, în speranța că ar mai fi o cale să-l ridice și să-i dea drumul mai departe. S-au dus și alții din marii slujitori ai pianului, dar numele lor au rămas nemuritoare. De Ilu nu mai știe nimeni, n-a lăsat măcar o înregistrare pe discuri, să trezească o amintire. Eu însă m-am gândit la el câteodată și întorcându-mă la seara când abia venise de la Paris, să-și dea examenele, și l-am ascultat în sala de muzică, am înțeles poate, sau am presupus, ce îl împiedicase să ajungă pe culme. Avea în el geniul pianului, altfel Cortot nu i-ar fi dat lecții; dar spiritualitatea lui era inferioară celorlalte daruri. Când se născuse, ursitoarea, în loc să vină cu o frunză de laur, adusese o vadră de țuică, era chef mare în casă, odată cu nașterea băiatului; taică-su, tăbăcar și boxer de categoria muscă, devenise campion european de câteva zile.

Până a nu veni la școală, Ilu nu văzuse niciodată un pian, și nu știa cum sună.

Dacă aș fi avut mai multă minte și o pregătire mai bună, ar fi trebuit să mă dau înapoi, să mă uit la el cu o privire mirată, încă din seara când contemplam câmpul de stânjenei, iar el, terminând cu arpegiile, și după o pauză, ca o suspensie, a izbit clapele pianului nu cu două mâini, ci cu două baroase de fierărie, atât de puternic încât a trezit în mine un curent electric de tensiune înaltă, a fost o electrocutare. Așa m-a subjugat, prin surpriză, era o expunere lentă, puternică, pregătirea unei furtuni cu revărsări de ape, cu tunete, cu tropote, ca o invazie căreia nimeni nu poate să i se împotrivească. Am crezut că pianul o să se rupă, și chiar s-a rupt, la sfârșit, a căzut pe podea. Nu era o muzică de pian, de aceea ar fi trebuit să mă dau în lături, ci o transcripție iresponsabilă a unei piese de virtuozitate pentru vioară, Zigeunerweise al lui Pablo de Sarasate, un cântec de șatră, o beție de ritmuri, un gâlgâit de sânge sălbatic. Cântată la vioară o ascultasem de multe ori, mai ales prin zelul domnului Stroescu, care nu aștepta să-l rog de două ori, îi plăcea să-și arate tehnica. Cunoșteam chiar și aranjamentul pentru pian, însă niciodată această muzică nu mă dusese atât de departe, până la împietrire, ca în dezlănțuirea lui Ilu; nu-mi dădeam seama prea bine, dar simțeam cum multiplica acordurile, adăugându-le disonanțe, clape lovite strâmb, care dădeau scrâșnete și țipete, de ură, de iubire, de beție. Mi-

era imposibil să judec cu sânge rece, să-mi înfrânez sentimentele false, exaltarea, vitejia, bărbăția, setea de luptă care se nășteau în mine sub avalanșa de sunete nestăpânite, cu propriile lor temelii rupte, ca prevestirea unui cataclism cosmic. Și totuși, în același timp izbuteam să mă gândesc la Cortot, cu parte din rațiune scăpată de vrajă; fără să-l fi ascultat vreodată și fără să-i fi cunoscut stilul, simțeam că nu l-ar fi iertat pe Ilu, ci i-ar fi tăiat degetele cu securea.

Eram atât de zguduit, de captivat, de iritat totodată, că la început n-am simțit nimic din ce-a urmat, partea nostalgică și languroasă, despre care domnul Stroescu spunea că trebuie cântată cu arcușul dat prin untură. Abia după un timp s-a născut în închipuirea mea o imagine, o seară în pustă, o salcie pletoasă, un foc alături, o țigancă ghemuită jos, într-o fustă înfoiată, cu flori roșii, cu bărbia pe genunchi, cu părul într-o basma galbenă. Alături, rezemat de trunchiul sălciei, un țigan în pantaloni negri, strânși pe picior, cu ținte de aramă, cu o cămașă albă desfăcută pe piept, cu o bundă înflorată pe deasupra, cu plete până pe umeri, cu o țintă de aur în lobul urechii; aplecat pe vioară, cântându-i țigăncii, și nopții.

Atunci, cum stăteam la fereastră, am ridicat ochii, a fost o chemare, și am văzut o făptură omenească, o umbră, înaintând prin lanul de stânjenei, făcându-și loc cu brațele, erau stânjenei înalți de un metru, fără să vadă pe unde calcă, vrăjită de muzică; înainte de a o recunoaște am simțit că nu putea să fie decât Hora, deși de luni de zile nu mai ieșise din casă. Nu m-a văzut, s-a dus la fereastra de alături, a pus piciorul pe zid, s-a săltat în mâini și s-a așezat pe glaful de stejar negru, stând jumătate înăuntru și jumătate afară, ca și când ar fi fost indecisă ce parte să aleagă. Venise fără să se simtă, în afară de mine n-o știa nimeni acolo, și nici n-au descoperit-o decât la urmă, când s-a prăbușit pianul, la ultimele acorduri. Stătea ghemuită, într-o fustă înfoiată, cu totul afară din modă, o stambă cu flori mari, violete și negre, ca de țigancă; și ținea capul pe genunchi, îi lipsea doar basmaua, în schimb avea trandafirul ei roșu, deasupra urechii.

Când a început ultima parte, nici n-am mai știut dacă este muzică și nu doar o plasă deasă de sunete, o capcană din care spiritul, oricât s-ar fi zbătut, nu putea să scape și era tocat bucățele, o tortură luată de la capăt cu fiecare frază, o pedeapsă, o răzbunare. Hora a ridicat capul, dar n-a reculat, cum cred că ar fi făcut orice ființă vie, apărându-se printr-o mișcare instinctivă, ci s-a aplecat înainte, tocmai când pentru mine ascultarea devenise insuportabilă.

Ardea numai un lampadar, în stânga pianului, lumina lui abia ajungea la fereastră, dar era de-ajuns, n-ar fi trebuit mai mult decât o rază ca să văd ceea ce putea să se subînțeleagă; Hora găsise omul căruia să i se ofere după ce-l așteptase o toamnă și o iarnă, și-a cărui dezlănțuire nebună, trezind în ea spaima odată cu voluptatea, devenea invincibilă. Cine a ascultat o dată această muzică țigănească n-o va recunoaște în spusele mele, nu va înțelege că ea nu are la origine nici măcar un germene din ceea ce mi-a fost dat să aud atunci, seara, într-o interpretare abuzivă, impregnată de forță virilă, până ce devenea o provocare la luptă.

Nu mă bizui pe nici un semn vizibil, e numai o deducție care însă nu-mi lasă nici cea mai mică îndoială; Ilu, spre deosebire de ceilalți, o simțise pe Hora, chiar dacă nu se uitase de-a dreptul, fluidul ei ajunsese la el, laminându-se printre sunete, îi pătrunsese în piept și i se înfășurase pe inimă. Știu că Hora avea această putere, am înțeles mai târziu, când am fost în stare să judec cu mai multă minte scurta noastră întâlnire de sub clopotniță, clipele cât am ținut-o în brațe, neuitate nici până astăzi; mai mult decât atât, ce-am înregistrat eu în acele câteva clipe, simțăminte și senzații, căldura ei, moliciunea, parfumul, toate mi se par în creștere, că nici nu știu până unde ar putea să ajungă.

Înțelegerea lor, clară, deplină, s-a încheiat de la distanță, fără un gest, fără un cuvânt, atunci, pe parcursul ultimei părți din Zigeunerweise, prin care Ilu și-a făcut declarația de dragoste, exprimându-și dorința cu o forță cotropitoare, în timp ce în sufletul ei se trezea dorul de șatră, fără lege și fără reținere.

La ultimele acorduri, când pianul se prăbușea sub ultima lovitură, Hora a scos un suspin adânc, sau un țipăt, nu s-a auzit, mi-am dat seama numai după mișcare, o respirație scurtă, cu gura rotundă, o mână crispată, înfiptă în piept, deasupra inimii; apoi s-a lăsat moale pe glaful ferestrei. Fusese un spasm, din inimă sau din tot trupul, orice era posibil, ascultase prea intens, prea încordată, putea să-și piardă cunoștința, putea să și moară, într-o clipă de spaimă și voluptate.

Ilu a apucat să se tragă în lături, altfel pianul i-ar fi zdrobit picioarele. Nici el nu trecuse printr-o încercare ușoară. S-a dus la ea, a ajutat-o să se ridice.

A doua zi, domnul Laurențiu Sân-Martinu l-a chemat la cancelarie, l-a examinat din cap până în picioare, cu o privire indiscretă, aproape

necuviincioasă. Fără să se vadă prea bine, căci știa să-și înfrâneze sentimentele măcar până la un punct, îl stăpânea o ironie sarcastică.

— Ești dintr-o familie de oameni sănătoși, se cunoaște! îi spuse pe sub mustață. Ce e tatăl tău?

— Boxer, domnule; la categoria muscă. Dar eu mi-am schimbat categoria, am crescut mai mare.

Pe director vorbele îl loviră dezonorant, ca o palmă; aproape că i se clătină capul. Însă nu putea să se întoarcă din drum și spuse, cu o umilință ascunsă:

— Fiica mea vrea să-i dai lecții de pian; a studiat patru ani, nu-i începătoare. Te așteaptă azi, la cinci după amiază.

Vara au mers împreună la mare, într-o tabără pentru tineret, cu cabane și corturi. Seara își luau o pătură și se duceau departe pe plajă, unde nu veneau oameni; stăteau acolo până la miezul nopții. În cortul cu zece fete Hora nu avea aer; tăie cu briceagul o ferestruică în pânză, și de atunci înainte dormea cu nasul afară; avea sentimentul că evadează și se simțea fericită. Lui îi lipsea pianul, îi frigeau degetele; uneori făcea arpegii în nisip, să se descătușeze. În acest timp eu mă gândeam adesea la seara când îl ascultasem prima oară și continuam să mă întreb ce vroise el să spună. La început credeam că pot să-l asemuiesc cu Simi Simu; nu se împlinise anul de când ne cântase la mandolina lui fabuloasă. Dar pe urmă, cu toată uimirea și înflăcărarea pe care mi le trezise acest muzicant ca nici un altul, și fără să uit cuvintele exaltate spuse atunci, fără să mă lepăd de ele, am socotit că nu se poate face o comparație, mai întâi între cele două instrumente. Cu tot repertoriul lui, întins pe toată aria muzicii, Simi Simu rămânea departe în urmă, după ce văzusem ce poate să exprime pianul, fie și printr-o singură pagină muzicală, nu din cele mai strălucite.

Spre toamnă au vrut să urce în munți, de la Sinaia, au plecat cu rucsacul în spinare, au ajuns greu până la Vârful cu Dor, Hora obosise rău, respira în spasmuri. S-au gândit să doarmă o noapte la cabană, să se odihnească, dar ea nu suporta aerul de la înălțime, îi gâtuia respirația. S-ar fi sufocat dacă el nu cobora cu ea în brațe, atunci, numaidecât pe întuneric. La jumătatea drumului, ea și-a revenit, tristă și descurajată.

— Atâta lume urcă pe munte! E atâta glorie acolo sus, e leagănul lumii. Acolo cred că s-a născut viața, nu în apele mării. Eu n-am să pot trăi niciodată la înălțime; mai bine mă nășteam moartă!

S-au oprit într-o poiană, de unde se vedeau luminile de pe Valea Prahovei, coborând și arătând drumul spre câmpie.

— Dacă nu s-a putut mai sus, să rămânem cel puțin aici până mâine dimineață. Nu vreau să mă întorc în vale; să stau măcar o noapte la înălțimea mea maximă!

N-aveau nimic să se învelească, au întins pe jos ce haine mai erau în rucsacuri și el a ținut-o strâns în brațe, s-o încălzească. Nu puteau să doarmă, ea îi simțea prin pulovăr degetele fugărindu-se ușor pe trupul ei, ca pe o claviatură, până ce se opreau pe un acord care îi dădea senzația că se înăbușă. Știa că mâinile lui, dacă n-ar fi protejat-o, ci s-ar fi dezlănțuit, cu toată forța, ar fi zdrobit-o, cum zdrobise pianul în seara când îl văzuse prima oară. Poate că ființa ei cânta în tăcere sub degetele lui, și-i părea rău că el nu putea să audă. Cădeau stele, părea că până la ziuă au să cadă toate. Care era steaua ei, între atâtea?

— Suntem încă pe munte! Înseamnă că n-am trăit chiar degeaba. Dar altă dată n-am să mai urc, aici este un sfârșit, și nu știu de ce-aș aștepta altul.

Tăcu, până aproape de ziuă. Degetele lui se mișcau iar, îi dădeau căldură și muzică. Înainte de a se lumina de ziuă, când cerul abia începea să se deseneze între crestele munților, Hora se ridică într-un cot, apoi se aplecă spre el, să-i vadă ochii; nu văzu decât propria ei imagine, oglindită ca într-o apă neagră.

— Nu mai pot să îndur frica, spuse, liniștită, în contrazicere cu propriile ei cuvinte. Mi-e frică tot timpul; și acum mai mult ca altă dată. Cerul mă înspăimântă, ziua care vine mă înspăimântă, toate mă înspăimântă. Mă înspăimântă! Vreau să se termine, dar n-am curaj. Te rog, ajută-mă!

Acum se văzu el oglindit în ochii ei, ai căror pupile, mărite, cuprindeau tot irisul, dându-i o expresie nefirească, rece și moartă, ca a unei ființe din altă lume.

Ea repetă, privind în gol, fără să-l vadă, ca și când s-ar fi adresat muntelui:

— Te rog, ajută-mă! Vino cu mine, singură mi-e frică!

Privirea i se tulbură, el nu-și mai văzu imaginea, ci doar o umbră. Încercă s-o vadă pe ea, să-i regăsească trăsăturile estompate. Ea repetă:

— Vino cu mine!

— Unde?

Poate dacă el tăcea, ar fi lăsat deschis un drum, până devale, o prelungire. Hora se strânse în sine, rigidă și înghețată.

— Dacă mă întrebi unde, înseamnă că n-ai înțeles nimic. Nu ne merităm unul pe altul!

Înainte de a porni singură, mai spuse:

— Să nu vii după mine și să nu mă mai cauți niciodată! Ești prea puternic!

Poate că inima ei ar fi trăit mult mai mult decât a lui, care avea să-l lase înainte de a împlini treizeci de ani, fără ca măcar să fie bolnavă.

De câte ori voi vedea un lan de stânjenei înfloriți, voi aștepta ca dintre valurile mov și albastre să se ridice imaginea Horei. Până în primăvara următoare n-a mai văzut-o nimeni; fereastra întredeschisă îmi dovedea că era acasă.

Ilu a plecat la Paris, dar el nu mă mai interesează.

Cu un an înainte, când terminase școala, Feiz plecase în Turcia, cu o bună parte a satului. Într-un târziu s-a aflat că era antrenorul unei echipe de fotbal, la Adana. Fotbalul nu fusese pentru el o pasiune; izbânda lui memorabilă, care o înfierbântase pe Hora până la nesocotință, se datora numai unei inteligențe a mișcării. Dar nici el nu mă mai interesează.

Capitolul 30

Mersul vieții între războaie. Năzuințe umanitare; scepticismul domnului Pretoreanu. Zepelinul la București în vreme de pace, aversiunea povestitorului pentru această navă aeriană, neinspirată și stupidă. Apropiata catastrofă a giganticului „Graf Hindenburg” va încheia istoria dirijabilului, suportată în mod nedrept de omenire. Săptămâna Neagră de la New York; prăbușirile, sinuciderile. Anii negri, următori Săptămânii Negre. Incendii provocate de mâna omului, din vechime până în zilele noastre. O biserică arde cu oameni vii înăuntru. O sondă de petrol, aprinsă, nu se mai stinge. Cele făcute și cele rămase nefăcute în istoria vremii. Ospăț la închisoare, cu cantalup și alte delicatese. Povestitorul numără cârciumile, pentru o statistică personală. Un record vesel.

Multe nenorociri și fapte rele s-au întâmplat pe pământ în acei ani când abia îmi începeam tinerețea. După incendii, jafuri și crime a venit, ca un blestem la sfârșitul deceniului, marea criză din Statele Unite, care n-a

zgâlțâit doar un continent, ci s-a întins până departe, peste jumătate din lume.

Ultima întâmplare mai frumoasă dinaintea atâtor catastrofe a fost încercarea unor oameni de bună-credință de a împiedica războaiele viitoare. Cu toate că aveam alte griji, era imposibil să nu aud, se vorbea pe toate drumurile, și mai ales la radio, care acum avea emisiuni regulate și un post mai puternic. S-a trezit și-n mine atunci o dorință de pace, așa ca o sete, mi-am adus aminte ce chinuită copilărie avusesem datorită războiului, început cu imaginea înfricoșătoare a rafinăriilor incendiate, așa cum le vedeam de la fereastră, de unde până atunci contemplam luna și stelele.

Erau doi oameni politici, Briand și Kellog, reprezentau Franța și Anglia; englezul trebuia să fie lord, nu se putea altfel; în Franța nu mai existau titluri de noblețe. Ei s-au gândit la o pace durabilă, au conceput un tratat, au chemat popoarele să-l semneze. N-au semnat decât șaisprezece state, n-am să le dau în vileag pe celelalte, nu vreau să bag zâzanie și de altfel nici nu mai are importanță; după unsprezece ani, Pactul Kellog a ars cu flacără, i-a dat foc Hitler, deși țara lui semnase, împreună cu alte cincisprezece. Atunci însă, când se născuse în mine setea de pace, mi-a fost necaz că o seamă de țări se țineau deoparte, mă uitam pe globul pământesc, le număram și făceam o cruciuliță, să nu le număr a doua oară; și așa erau prea multe. Aș fi vrut să stau de vorbă cu șefii acelor state, sau măcar cu miniștrii de externe, să-i întreb, voi ce aveți de gând, să trageți cu tunul? Oamenii or fi avut rațiunile lor, poate unii nu vroiau să stea cot la cot cu Germania, care făcuse atâta vărsare de sânge. La nemulțumirea mea s-a adăugat comentariul sceptic al domnului Pretoreanu, care a prezis eșecul oricăror tratate de pace; omenirea mai avea nevoie să sângereze, spunea el, și, cum îl vedeam cu monoclul lui negru de pirat, mi se părea că el, nu altcineva era însetat de sânge.

Despre Briand nu prea s-a mai vorbit, deși era copărtaș; a rămas numai Kellog, așa numeau oamenii pactul semnat în capitala Franței, în 1928, la 27 august. După unsprezece ani și trei zile, armata lui Hitler a intrat în Polonia.

În pact scria: „Înaltele puteri contractante condamnă războiul ca instrument în relațiile internaționale”.

De-atunci am auzit atâtea declarații asemănătoare, că mi s-a făcut silă. Abia acum îl înțeleg pe domnul Pretoreanu; dar nu-l iert că mi-a spulberat o iluzie.

La un an după ce se semnase pactul Kellog, care dădea oamenilor speranțe de pace veșnică, un titlu în ziar, amestecat între fel și fel de fapte diverse, m-a speriat, am crezut că începuse războiul. Era în octombrie 1929, ultimul an de școală, când, uitându-mă plictisit prin ziarele lui Trandafil, mi-a sărit în ochi un titlu, „Zepelinul la București”; ca în 1916. După o clipă de confuzie, m-am gândit că ar fi fost prea de tot să înceapă războiul când cerneala de pe pactul Kellog abia se zbicise. Nu-mi rămânea decât să-mi închipui, năuc, că se întâmplase o răsturnare a timpului, o trimitere în urmă, la una din cele mai groaznice amintiri ale mele, când zepelinul bombardase Bucureștii și Medeea alergase printre schije să salveze manuscrisele lui Odor. După ce m-am lămurit, în loc să răsuflu cu ușurare, m-a cuprins enervarea; oare când avea să se termine cu zepelinul? Antipatia mea pentru el nu se stinsese, dura din timpul războiului, îl auzisem bâzâind pe cer ca un bondar apocaliptic și îi zărisem umbra furișată printre nori, de unde semăna moartea asupra unei lumi lipsite de apărare. Căci nu se ducea pe linia frontului, unde îndată s-ar fi pus pe el, cu tunurile și cu mitralierele, ci bombarda orașele și satele pașnice. Mi-era frică de el și în același timp simțeam o ciudă înveninată, strângeam pumnii și mă rugam cu ardoare să cadă în flăcări. Mult mi s-a răcorit inima când domnul Alcibiade a tras în el cu pușca de vânătoare; știam că alicele n-ar putea să-l ajungă, dar era măcar un protest, dacă nu chiar o împotrivire. În clipele acelea nu mi-a mai fost frică, deși tremura pământul de bombe; la fiecare împușcătură; îmi venea să aplaud. Atunci am simțit prima oară că e mai ușor să mori sub cerul liber, cu o armă în mână, decât ghemuit la adăpost, într-o pivniță.

Dar lăsând la o parte rolul lui în timpul războiului, zepelinul îmi era antipatic fiind împotriva naturii. Nici o vietate din cele ce zboară, de la cărăbuș, căci musca o las deoparte cu scârbă, până la albatros, pasărea uriașă, nu este mai ușoară decât aerul, ca să se înalțe de la pământ învingând forța de gravitație fără a bate din aripi. N-am avut nimic împotriva experiențelor cu balonul, frații Montgolfier fac parte dintre simpatiile mele, alături de Arhimede, pe a cărui lege s-au bizuit ei ca să se ridice în aer. Am admirat și m-a înflăcărat temerarul zbor al lui Gambetta, care a trecut peste împresurarea prusacă, plecând cu balonul din Parisul asediat și ducându-se după ajutoare. M-au interesat, le-am urmărit cu pasiune în timpul tinereții mele ascensiunile lui Piccard în stratosfera; astăzi mijloacele folosite de el mi se par copilăroase, dar pe atunci nu existau altele. Și osteneala lui n-a rămas zadarnică, multe s-au aflat de la el despre

straturile superioare ale aerului. În sfârșit, nu mi-au fost indiferente nici întrecerile sportive, printre ele tentativele îndrăznețe de a traversa Atlanticul în balon, ceea ce nu s-a reușit decât deunăzi. Acum aflu că un echipaj alcătuit din doi japonezi și un american se pregătesc să plece cu balonul de la Tokyo, să plutească peste Pacific, peste America, apoi peste Atlantic, până în estul Europei. Nu vor dovedi nimic despre posibilitățile de zbor ale omului, ci doar își vor arăta îndrăzneala și fantezia.

Mă întorc în urmă, la timpul când, după balon, a apărut dirijabilul, cu motor și cu cârmă, datorat contelui neamț Zepelin, de unde se trage și numele acestei stupide mașinării de zbor, mai ușoară decât aerul. N-am așteptat să se prăbușească dirijabilul lui Nobile în ținuturile înghețate din nord, după ce trecuse pe deasupra polului, ca să simt ce era strâmb într-o invenție omenească, lipsită de inspirație. Un balaur cu burta umflată, lat de zeci de metri și lung de sute, de care atârnă o cabină abia vizibilă, nimica toată, o gâgâlice pe lângă imensa materie pasivă de deasupra. Înăuntrul ei sunt oameni, dar nu-ți vine a crede, mai degrabă îți închipui în locul lor niște gâze. E o disproporție nelogică, o sută de mii de metri cubi de gaze ușoare, ca să ridice în aer infimul volum al materiei active; e o dependență inestetică și primejdioasă. Dirijabilul rămâne doar o ambiție, dincolo de care se ascunde o judecată obtuză, unită cu lipsa de imaginație, iar mai departe apare stupiditatea, grava lacună a gândirii umane; prin dirijabil lumea a trăit o epocă de decadență. Numai norocul a făcut ca această mașină neizbutită să nu se prăbușească de la prima încercare. Altminteri cum ar fi putut să se lupte cu un vânt mai puternic, ca să nu mă gândesc la furtună? Și ce se întâmpla dacă lua foc hidrogenul, gazul ușor, atât de inflamabil? Când auzeam că se mai construiește un dirijabil, din ce în ce mai mare, cu motoare tot mai puternice, dar rămas la același principiu respins de natură, socoteam că va fi și ultimul, oamenii își vor veni în fire, vor porni pe o cale mai bună. În tot acest timp aeroplanul a avut de suferit, azi nu putem crede că viitorul lui a fost pus la îndoială și unii constructori l-au lăsat în părăsire. Epoca rămâne o pată neagră în istoria navigației aeriene. Ea s-a sfârșit cu catastrofa giganticului dirijabil „Graf Hindenburg”, orgoliul Germaniei, care a luat foc pe când ateriza la New York. Abia atunci oamenii s-au învățat minte.

Zepelinul venit la București în plină vreme de pace, când m-am temut că reîncepuse războiul, se afla în zbor de plăcere pe deasupra Europei, după ce mai înainte făcuse un ocol al pământului. Nu spun că aș fi vrut să-l văd în

flăcări, dar izbânda lui n-a fost convingătoare, știam că urciorul nu merge de multe ori la apă.

Catastrofele pe pământ au o ritmică evidentă, constatată, deși inexplicabilă. Poate acel „Graf Hindenburg” ar fi luat foc mai curând, dacă nu era la rând altă nenorocire, de altă natură și mult mai gravă. S-a petrecut exact cinci zile după ce se terminase croaziera zepelinului pe deasupra Europei. Oamenii nu pleacă la o asemenea plimbare decât dacă le merge bine. Printre călători se aflau cu siguranță și unii din America, nu-mi pot închipui altfel. N-au mai avut nici o zi de răgaz după ce s-au întors acasă – și au început să-și tragă gloanțe în tâmple sau să se arunce de la etajele zgârie-norilor. A fost o săptămână neagră, așa s-a numit, între 21 și 27 octombrie 1929, când s-a prăbușit finanța americană, prin pierderea fulgerătoare a treizeci de miliarde de dolari, la data când un dolar echivala cu o sută șaizeci de lei, ca să putem face socoteala. Nu mă încumet să dau explicații, și nu sunt sigur că ar putea să le dea pe deplin, fără contradicții, nici măcar specialiștii în economie politică. Luându-mă după ce scria ziarul financiar „Argus”, reiese că o anumită nemulțumire, neînțeleasă de mine, un tratament neconvenabil aplicat capitalurilor engleze din Statele Unite a dus la retragerea masivă a acestora. În fața unei asemenea cereri, însoțită de panică, băncile nu pot să supraviețuiască. La bursa din New York s-au vândut în câteva zile peste douăzeci de milioane de acțiuni, cu prețuri ridicole. Am văzut la jurnalul cinematografic Fox Movietone oameni aruncându-se de la etaje; unele imagini, luate cu încetinitorul, mi-au dat prilejul macabru să urmăresc căderea, prelungită printr-o mișcare descompusă, am avut în față chipuri îngrozite și disperate și am coborât cu ele în prim plan până s-au strivit de pavajul faimoasei Wall-Street, centrul financiar al Americii.

După aproape cincizeci de ani, când am ajuns și eu acolo, nu se mai vedeau urme de sânge, nu se mai auzeau vaiete și urlete, dar tot s-a înfiorat pielea pe mine. N-am să uit niciodată una din imaginile acelea, care a durat zeci de secunde, un omuleț firav, cu ochii rătăciți, cu obrazul țepos, schimonosit de groază, căzând într-o poziție ciudată, parcă stătea pe scaun. Haina, descheiată, se zbătea ca o aripă ruptă, și cravata, luată de curent, se ducea fluturând în sus, până deasupra capului, semăna cu un capăt de ștreang desprins de pe cracă.

N-am înțeles valul de sinucideri, o avuție pierdută nu poate lipsi pe cineva de ultima lui speranță, atâta timp cât i-a rămas sănătatea; nu are

decât să-și suflece mânecile, să scuipe în palme și s-o ia de la capăt; nimeni nu era bogat când a venit în America. Nu-mi rămâne să cred decât că a fost o boală, o molimă care a trecut de la unul la altul, o psihoză, cum ar numi-o cunoscătorii

Săptămânii negre i-au urmat patru ani nu mai puțin negri, o criză atât de grea, ca ar fi putut să însemne sfârșitul Americii. În patru ani, economia americană a pierdut două sute de miliarde de dolari, au fost douăzeci și cinci de mii de falimente care au adus nenorocirea unui număr mare de oameni. Numărul șomerilor s-a ridicat atunci la șaptesprezece milioane. I-am văzut, tot la cinematograf, rebegiți de frig, într-o iarnă, cu fulare înfășurate în jurul gâtului, scoțând aburi pe gură, stând la coadă cu castronul în mână, să primească o fiertură din mila publică. Departe, în fața șirului, era un cazan, pus pe pirostrii, acolo în stradă, sau o bucătărie de campanie. E groaznic să înduri și foamea, și gerul; poate oamenii care și-au pus capăt zilelor știau ce-i așteaptă, și atunci trebuie să-i judec altfel.

Flagelul s-a întins apoi asupra Europei, l-am simțit pe pielea noastră, iar în ceea ce mă privește, fiindcă mă aflam la sfârșitul școlii, într-un punct de răscruce, cred că mi-a schimbat întreg cursul vieții. Alte cifre nu cunosc decât numărul șomerilor din țările europene, care au fost treizeci de milioane, aproape de două ori cât în America. I-am văzut și pe ai noștri, costelivi, țepoși, rebegiți, cu burta suptă. Mulți lucrau cu schimbul, numai o jumătate de lună, și leafa, scăzută, se plătea din an în Paște. Statul era dator vândut propriilor lui contribuabili, ca să nu vorbesc de alte datorii, neavând pricepere. Dar îmi amintesc de un renumit expert în finanțe, pe care băncile apusene l-au trimis să ne verifice registrele. Raportul lui l-au publicat ziarele, poate trunchiat, și iarăși nu l-am putut pricepe. Știu doar că în dreptul unor mari sume de bani, milioane și milioane scoase din tezaurul Băncii Naționale, scria, negru pe alb, „pentru domnul C”, fără altă explicație. Mă și mir că așa ceva a putut să apară, fiindcă domnul C. era, cu ochi și cu sprâncene, Regele Carol, revenit în țară odată cu primele semne de criză, încă nealarmante pentru lumea obișnuită. Sigur că avea datorii în străinătate și trebuia să le plătească; domnul Pretoreanu, sfetnicul lui financiar, le știa pe toate, cred că el îi girase polițele, drept care, prin recunoștință regală, criza avea să treacă pe lângă el fără să-l atingă.

Vremea aceea este legată în conștiința mea de incendii. Au fost multe, de toate felurile, mai numeroase fiind cele puse de mâna omului. La Galați măi ales, care a câștigat întâietatea, izbucneau noapte de noapte, când într-un

loc, când în altul, pompierii nu mai pridideau să le stingă. Într-o seară, târziu, procurorul picotea cu paharul în față, la cârciumă. Trecând pe lingă el, cineva i-a spus, fiindu-i vecin și prieten: „Hai, nene, nu mergi acasă?”. „Nu, mai stau până ce izbucnește focul.” Asta e datoria procurorului, să se ducă la fața locului.

Negustorii pândiți de faliment își asigurau avutul și mărfurile, apoi dădeau foc casei, prăvăliei sau depozitului. Societățile de Asigurare, aflate în primejdie, putând să le lovească și pe ele falimentul, se apărau cum puteau mai bine, tocmeau avocați cu renume, se luptau să-l descopere pe făptaș, să-l bage la închisoare și să nu mai plătească asigurarea. Numai că focul îl puneau oameni de meserie, unși cu toate alifiile, nu lăsau semne suspecte, totul pierea în flăcări, iar proprietarul avea grijă ca în seara sinistrului să se afle în public, la restaurant sau la teatru.

Mulți oameni au pus foc în viața lor, din diferite motive. Cel mai vechi exemplu cunoscut de mine este Erostrate, un oarecine, care a dat foc templului din Ephes, una din cele șapte minuni ale lumii, închinat zeiței Artemis. Așa a vrut el să intre în istorie, căci până atunci nu-l știa nimeni. Ca urmare a crimei și spre a i se zădărnici ambițiile bolnave, s-a hotărât pedeapsa cu moartea pentru toți cei care i-ar fi pronunțat numele. Poate cetățenii au păstrat muțenie, dar, așa necunoscut și descreierat cum fusese Erostrate, în istorie a intrat, după cum se vede, altfel n-aveam de unde să-i știu povestea, și amintirea i s-a perpetuat până astăzi, aproape două milenii și jumătate. Faptul s-a săvârșit în Asia Mică, anul 356 înaintea erei noastre, luna iulie, ziua 21, când se năștea Alexandru cel Mare. Și iată cum o făclie aprinsă, aruncată pe altarul unei zeițe, a făcut să pun aceste două nume unul lângă altul!

De Nero nu știu ce să cred, una am învățat, alta aflu astăzi, că nu el a dat foc Romei, ci doar s-a bucurat de spectacol; nu-i prima oară când istoria lasă lucrurile încurcate.

Unii își dau foc lor înșiși; dacă nu mi-ar fi groază de chinurile pe care le îndură, nefericiții, aș spune, treaba lor, doar aibă grijă să nu ia foc casa, ca să nu pătimească și alții. Oamenii pun foc din nebunie, din răzbunare, din invidie. Uneori numai din răutate; așa au ars birourile domnului Alcibiade. La timpul ei, întâmplarea m-a pus pe gânduri, n-am uitat-o până astăzi și nici n-am s-o uit vreodată.

Despre focul iadului nu am cunoștință, dar pot să mi-l închipui. Se spune că arde și nu mistuie, păcătoșii nu-și dau duhul, oricât ar fi cazna de lungă.

Există oare păcate atât de grele ca să merite această pedeapsă? În cer nu este foc, și dacă o dată o biserică a ars cu toți credincioșii aflați înăuntru, ce pot crede decât că și-a vârât dracul coada?! Așa s-a întâmplat la numai șase luni după săptămâna neagră din America. A fost și acolo, peste ocean, un pârjol, altă legătură nu este între o întâmplare și alta. Eram în vacanța de Paște, când am auzit că într-un sat, Costești, de care nu știa nimeni mai înainte, în apropierea Piteștilor, s-a aprins biserica în Vinerea Mare, când se trece pe sub masă și mirosul zambilelor te îmbată. Dând să-și aprindă luminarea, o femeie, poate fără nici un fel de păcate, a făcut o mișcare greșită, și coroanele de flori artificiale, hârtie uscată, aflate între sfeșnice au luat foc într-o clipă. Biserica, fiind de lemn, a ars repede, până la temelie, de n-a rămas decât scrumul, înăuntru erau o sută zece oameni; opt dintre ei au izbutit să iasă, ceilalți îmbulzindu-se la ușă, care se deschidea înăuntru, au înțepenit-o și au ars toți, o sută doi câți rămăseseră.

În acel timp mai era un foc, o sondă de petrol ardea de treisprezece luni și-avea să mai ardă cincisprezece, cu totul aproape doi ani și jumătate. Cunoșteam locul, îl despărțeau numai câteva dealuri de găvanul unde am întâlnit o apă albastră, în fundul căreia Comșa a văzut o zână pe un tron de aur.

Era pe timpul când pământul nu se sleise; dacă oamenii dădeau de o vână puternică, păcura țâșnea până la cer, întuneca soarele, apoi cădea pe pământ, înecându-l. Greutatea era s-o aduni și s-o duci mai departe, adesea rămânea mult timp așa, băltoacă, nefiind rezervoare destule, nici conducte, rafinăriile nepridididind-o; și-apoi, pe atunci nici nu se cerea atât de multă, nu se vedeau atâtea automobile ca astăzi, în unele județe nu exista decât unul, la Prefectură. Lumea se îmbrăca în bumbac și lână, sau în în și cânepă, în borangic, nu ieșise melana, nici nailonul, despre industria petrochimică abia dacă se auzise. Pe atunci, când o sondă nu dădea păcură cu vagoanele, oamenii se uitau la ea cu scârbă, adesea o lăsau în părăsire, huzureau, visau toți la erupție, să le vină totul de-a gata. Se întâmpla uneori ca o sondă să se aprindă, era de ajuns o scânteie, un scurtcircuit, două fiare lovite sau, doamne ferește, un muc de țigară.

Parcă a fost un făcut, o prevestire, sonda aparținea societății „Româno-Americană”, s-a aprins la 27 mai și exact cinci luni mai târziu, am calendarul în față, America a avut să îndure săptămâna neagră de la New York, când atâția oameni s-au aruncat de la etaje, cu cravata fluturând deasupra capului. În sonda aprinsă au murit mai puțini, numai șapte; știu

cum se moare în flăcări, am văzut la alte sonde, pielea se întinde până plesnește, și apare grăsimea, pufoasă. Încercările de a stinge focul au rămas zadarnice, atunci s-a văzut neputința omului. S-au săpat tunele, pornind de departe, ca să ajungă în calea erupției și s-o oprească; presiunea era prea mare, gazele au făcut explozie, au distrus tunelele, zeci de oameni au murit de pomană. Timp de un an s-au făcut încercări de toate felurile, numeroși profeți au venit la fața locului cu idei salvatoare; nici una din câte au fost luate în seamă n-a dat roade. Cineva a propus să se sape șanțuri adânci pe dealuri, de jur împrejur, ca la fortărețe, să se umple cu ciment, mii de vagoane, și când ar fi pline să se deschidă stăvilarele, cimentul să curgă la vale până în gura sondei și s-o înăbușe. Ideea nu s-a pus în practică, îmi închipui însă care ar fi fost rezultatul, cerul s-ar fi umplut de ciment spulberat, cum era plin de funingine și de flăcări, pe urmă toată masa lui uriașă s-ar fi cernut asupra pământului, acoperind ogoarele din tot județul. S-a vorbit apoi de un clopot cât toate zilele, cântărind mii de tone, turnat în fontă; să se aducă la fața locului, să fie tras cu macaralele peste craterul făcut de flăcări, care între timp creștea și era tot mai roșu. Nu s-a mers mai departe de vorbe, altfel am fi avut o explozie atomică pe când nici nu se bănuia că va fi una, vreodată; dacă nu se făcea țăndări, clopotul s-ar fi dus la cer, ar fi intrat în imponderabilitate și poate ar mai fi rătăcit și astăzi pe orbita pământului. Cinci anotimpuri de acolo înainte păcura a ars slobodă, până n-a mai fost de unde, flacăra a scăzut, a început să pâlpâie, n-a mai trebuit decât să sufle în ea, ca în lampă.

Mă întreb astăzi, să fi fost oare lumea de atunci atât de neputincioasă? Sau cineva avea interesul ca focul să nu se stingă? Oare nu în acel timp, și nu doar atunci, în unele locuri din lume se ardeau cerealele, iar cafeaua se arunca în largul oceanului?

Doi ani și jumătate focul, aflat la jumătatea drumului între casă și școală, mi-a întunecat cerul, mi-a afumat ferestrele și a făcut nopțile roșii. Oriunde m-aș fi, dus, se ținea după mine, nu puteam să scap, îl simțeam chiar dacă stăteam cu spatele, era tot timpul o pâlpâire în aer și un tremur al cerului. Nu m-am îndepărtat niciodată atât de mult ca să se piardă în urmă. Mulți oameni nu-l mai luau în seamă, devenise obișnuință, eu însă l-am urmărit cu mintea trează și de la un timp mi-a fost teamă că dacă s-o stinge o să se facă un întuneric prea mare. Sfârșitul deceniului cu care închei cartea l-a găsit în plină putere, îmbrăcându-mi lumea în flăcări și dându-mi presimțiri proaste. Totuși, nu socotesc că vremea aceea n-a avut strălucire; cu toate

frământările și nemulțumirile, cu toată criza care a adus sărăcie, a fost un timp de prosperitate măcar pentru spiritul omului. Nicolae Iorga și-a desăvârșit „Istoria Românilor”, Vasile Pârvan a scris „Getica”. Atunci a apărut Lucian Blaga, cam odată cu Liviu Rebreanu. Enescu a compus Sonata a treia pentru pian și vioară, și a meditat la „Oedip”, care mai târziu, când am ascultat opera, mi-a rupt inima în două. Îmi pare rău numai că libretul, făcut cu onestitate, dar fără har, rămâne mult mai prejos decât muzica, datorită căreia scăderile par salvate. Ce bine era să-l fi scris Blaga, dând subiectului valoare poetică și adâncindu-i filosofia până acolo unde a gândit-o și a explicat-o compozitorul, prin sunete! Au fost mulți alții, între aceste jaloane nepieritoare, unii s-au tras la marginea drumului, azi aproape că nu-i mai știe nimeni, dar la vremea lor au stârnit și ei fierbere, au aprins și ei o lumină pe cerul nostru. Pe atunci cărțile se tipăreau numai în două sau trei mii de exemplare, dar nici una nu rămânea nebăgată în seamă dacă spunea ceva oamenilor; o carte frumoasă era prilej de bucurie și cel ce-o scrisese primea cunună de lauri. Mai puțin răspândiți decât astăzi, poeții se bucurau în schimb de multă cinste, între poeți punându-i pe toți cei care au o bogăție în suflet și o dau oamenilor, prin cântec și prin imagini, clădite, scrise sau desenate. Toți aceștia țin locul lucrărilor care au rămas nefăcute. Nu atunci s-a construit portul Constanța, nici podul monumental de la Cernavodă. Nu atunci s-a împodobit Bucureștii cu clădirile glorioase, Palatul de Justiție, Palatul Poștelor, Casa de Depuneri și Banca Națională, neîntrecute până în zilele noastre, când încă au rămas drept modele. Nu atunci s-au întinși pe pământul țării unsprezece mii de kilometri de cale ferată; poate câteva sute. Tot ce țin minte a se fi construit în acest deceniu de înflorire a culturii a fost prima șosea asfaltată, de la Giurgiu la Oradea, făcută de suedezi, cu țârâita și cu gâlceavă. Apoi, ceva mai târziu, Palatul Telefoanelor, ca un popândău în mijlocul orașului, construit de americani, cu schelet de fier, ca Empire State Building de la New York. E drept că numaidecât a adus mari foloase, o casă s-a legat de alta, și orașele s-au legat între ele cu fir telefonic. Până atunci, centrala telefonică funcționa în două odăi, la etaj, în Palatul Poștelor, cam peste drum de Carul cu Bere. Cu un an înainte am pierdut acolo o dimineață întreagă, să vorbesc cu un oraș aflat la șaizeci de kilometri și n-am izbutit. Pe atunci în București exista un prea mic număr de posturi telefonice și nu era nici o nădejde să se pună mai multe. Cine avea telefon acasă îl ținea cu dinții. La mica publicitate apăreau anunțuri: „Cedez post telefonic”. Sau: „Cumpăr, plătesc bine”. După ce s-a

făcut centrală nouă, s-au dat anunțuri la ziar, lumea era poftită să-și pună telefon în casă, și chiar în culori, pe alese. Anuarul abonaților se tipărea de două ori pe an și venea gratis, la domiciliu, făcea parte din serviciile oferite de societate. E drept că societatea își scotea cheltuiala cu vârf și îndesat, peste jumătate din pagini cuprindea reclame, Malaxa, Urodonal, Titan-Nădrag-Calan. Toți negustorii vroiau să-i știe lumea: „La vulturul de mare cu peștele în gheare" „La Radu ieftinește viața". Își făceau reclamă până și medicii: „tratamente cu raze X", „injecții direct în vână", „repede și sigur vindec blenoragia și impotența".

E adevărat că în acel deceniu s-au dărâmat case și s-a deschis un bulevard larg prin inima Bucureștilor; a fost atunci un primar de ispravă, dar ziarele îi făceau inimă rea, îi publicau caricatura cu târnăcopul în mână. Din păcate, Calea Victoriei a rămas tot cotită și îngustă, de-a fost nevoie să se facă sens unic de circulație, spre revolta unor cetățeni cu mintea obtuză.

E adevărat că s-au construit blocuri de locuit, în centru, și locuințe tip, modeste, mai către margine. Orașul a crescut în înălțime, a căpătat o înfățișare mai semeață; când vedeam o casă cu șase etaje, sau chiar mai multe, mă mândream de parcă ar fi fost ale mele. Dar e prea puțin, mai dau ceva de la mine, punând la socoteală și planșeul de peste Dâmbovița, deși s-a terminat abia în următorul deceniu. Poate a fost de folos, deși circulația a rămas încurcată, mai ales în Piața Mare. Căruțele țăranilor, cu merinde, trebuiau să intre în oraș noaptea, altfel răzbeau greu printre tramvaie, autobuze și automobile, oricât ar fi fost acestea de puține.

Am locuit într-un timp pe Splaiul Independenței, pe atunci pavat cu piatră cubică, și toată noaptea îmi huruiau căruțele sub fereastră. E un sunet care mi-a rămas în ureche; câteodată revine cu toată forța și atunci simt în nări miros de legume și fructe, de animal nădușit și de balegă, iar în ochi îmi apare țăranul cu minteanul între umeri, mergând pe lângă cai cu codirișca în mână, ignorând casele mari și palatele. Azi țăranii vin la piață cu automobilul, Dacia 1300, câteodată Mercedes, prea rar Trabant, fiindcă nu poate să ia multă marfă. Se dau jos pernele din spate și în locul lor se pun coșurile cu roșii; e mare înlesnire, într-un sat pe unde trec adesea, mai la toate casele se vede un automobil în curte; unde lipsește încă, e marcată cel puțin intenția, prin podul betonat de peste șanțul șoselei, al cărui planșeu se întinde până în asfalt, ca să fie o legătură. Cine nu-și exprimă nici măcar această ambiție, cred că este pus în rândul sărăntocilor. Ultima achiziție la sate este automobilul “Aro”, bun pentru toate terenurile.

Planșeul de peste Dâmbovița s-a făcut sub semnul suspiciunii, învârteli și hoție, oamenii nu mai credeau că pot să fie și treburi cinstite. Din loc în loc, în lungul șantierului am văzut panouri mari, vopsite în galben, pe care scria cu negru condițiile în care se executa lucrarea, punct cu punct, cu a cui aprobare, cu ai cui bani, până la ce termen și cât costă metrul pătrat, cu justificarea amănunțită, atât materialele, fierul, balastul, cimentul, atât mâna de lucru; în sfârșit, era trecut prețul global, o cifră atât de lungă, că lumea nepricepută o privea cam cu frică. Mai jos, cetățenii erau poftiți să controleze, dacă n-aveau încredere. Atâtea precauțiuni mi s-au părut suspecte, dar, după câte îmi aduc aminte, deși unele ziare au mârâit și unii oratori au pus întrebări răuvoitoare, nici un matrapazlâc n-a fost dat la iveală, iar lucrarea s-a terminat cu bine, poate fi văzută și astăzi. (E vorba de anul 1982, când a apărut prima ediție a cărții.)

Tot acelui timp aparține o construcție pe care o amintesc fără plăcere, noul local al Morgăi, aflată, prin coincidență, la două sute de metri de locul unde se termină planșeul de peste Dâmbovița. E cam puțin, nu poate să se compare cu Spitalul Brâncovenesc, din partea cealaltă a Pieței, sau cu Camera Deputaților, aflată și ea aproape, în deal la Mitropolie. De câte ori voi trece pe la Morgă, îmi voi aminti de timpul când Odor a locuit acolo, în clădirea veche, sub privirea duioasă a Medeei, care a alergat nebunește printre bombele zepelinului, să-i salveze caietele.

Între construcțiile din țară, nu știu nici una mai importantă decât Palatul Administrativ de la Iași, care rivalizează, în stil românesc, cu clădirile monumentale din capitală, cu arhitectura lor împrumutată din centrul Europei. Palatul de la Iași, de piatră albă, a făcut să-mi tresalte inima când l-am văzut prima oară. S-a mai făcut și un tunel la Teliu; o fi fost el cel mai mare de la noi, dar rămânea o nimica toată, o scurmătură pe lângă cele renumite din lume. Să nu uit Hidrocentrala de la Dobrești, controversată, privită cu neîncredere. Oamenii nu pierdeau prilejul să se acuze unii pe alții, cădea un guvern, cei care veneau în loc tăbărau pe el, denunțându-i potlogăriile și uneori dovedindu-le, dar neizbutind să le și pedepsească. De data asta, împotriva proverbului, corbul încerca să scoată ochii croncanului, numai că degeaba, cădeau victimă vrăbiuțele.

În acel timp s-au ciocnit două trenuri în gara Vintileanca, pe drumul Buzăului, o mare nenorocire, vagoanele s-au strivit, s-au răsturnat, s-au pus de-a latul pe linie, au murit zeci de oameni și încă mai mulți au rămas schilozi pe viață. N-a fost singura catastrofă de cale ferată, le las la o parte

pe celelalte, pe cea de la Murfatlar, sau cea de la Recea. De Recea nu s-a mai vorbit după aceea, deși treizeci de oameni își lăsaseră viața acolo; era un sat, în județul Pitești, acum o fi comună urbană. De Murfatlar știe azi toată lumea, dar mulți îi stâlcesc numele, ceea ce nu se cade, de vreme ce beau vinurile făcute acolo. În copilăria mea nu era nici o vie la Murfatlar, abia după câțiva ani s-a plantat prima, care nu dădea vinuri dulci, ci bune și sănătoase.

Vintileanca în schimb a rămas celebră, a devenit un nume comun pentru caramboluri feroviare. Nume comun, sinonim cu țapul ispășitor, a devenit și acela al acarului Păun, pe care l-au scos vinovat de nenorocire, doar el singur, fără șefi de gară, fără impiegați de mișcare. Ca bietul acar pățeau vrăbiuțele, care plăteau oalele sparte când un corb vroia să scoată ochii altuia.

În sarcina unui om, director general la Monitorul Oficial de pe vremea aceea, s-au descoperit fraude de peste cincizeci de milioane, aproape de trei ori leafa pe un an a Reginei Măria; nu se spunea leafa, ci listă civilă. Vinovatul a fost condamnat la cinci ani închisoare și la repararea pagubei. Nu știu cât a dat înapoi, n-am văzut chitanțele, s-a făcut tăcere. Peste trei ani l-au eliberat înainte de termen; probabil în spatele lui era un croncan despre care nu s-a vorbit niciodată. Împărțind la trei suma totală pusă deoparte, înseamnă că, pentru fiecare an de pedeapsă, omul s-a ales cu câte nouăsprezece milioane, aproape leafa Reginei.

A mai fost unul care și-a băgat mâinile până la coate în avutul public. Poate îl chema Vasilescu, mai sigur îi țin minte porecla, Cantalup, care i-a ieșit atunci, făcându-l popular nu doar în țară, ci și în străinătate. Cât a furat și de unde, s-a uitat repede, câtă pedeapsă a luat și cât din ea a executat-o, s-a uitat de asemenea, memorabil rămâne traiul dus de el la închisoare. Ziarele au publicat lista cu bunătățile care i se aduceau în celulă; printre ele, țin minte un lichior faimos, Cointreau, socotit de o mare finețe, și nu pentru orice pungă; când l-am gustat, după mult timp, a fost o dezamăgire, era unsuros și dulce, îți încleia gura, dar am băut toată sticla, socotind că așa urc și eu o treaptă în viață; o treaptă mică pe lângă aceea pe care am urcat-o mai târziu, când am mâncat mititei la restaurantul de lux Ignat Mircea. După Cointreau era citat pepenele cantalup, raritate în timp de iarnă, dar care nu lipsea din coșul prevenitului; așa se numește un deținut până ce este judecat și primește pedeapsa. Se prea poate ca prevenitul să fi scăpat ieftin, un om închis care bea Cointreau și mănâncă pepene cantalup în timpul

iernii este pe trei sferturi pus în libertate. Cantalup i-a rămas porecla, i-a adus multă popularitate și cred că l-a umplut de mândrie. Eram tânăr, nu mâncasem cantalup nici măcar vara, nu știam ce gust are.

Curând după toate acestea, directorul general peste închisori a fost arestat și închis la Văcărești, unde mai înainte era primit cu onoruri și cu fanfara pușcăriașilor, învinuit de fraude în administrație, procesul l-a scos basma curată și i-au dat drumul. Era și el o vrăbiuță, ciugulise o fărâmitură de la masa corbului, care avea datoria să-l apere, altfel cine știe ce mai ieșea la iveală! Ziarele tăceau, contra costului unei pagini de reclamă, lumea ridica din umeri, nedumerită, iar corbii își lustruiau penele.

În ziua când terminam școala, guvernul punea la cale o afacere colosală, cu uzinele Skoda, o comandă de puști și tunuri, în valoare de șapte miliarde. O parte din bani au ajuns în buzunarele unor persoane suspuse. Scandalul avea să izbucnească abia trei ani mai târziu, așa că îl las pentru altă dată. Dar ce voi putea spune decât că un guvern a acuzat pe altul, s-au amenințat, s-au insultat și nu s-a ajuns la nici o lămurire? Doar că au curs câteva pene de vrăbiuță. După dezbateri lungi, afacerea s-a stins în tăcere. Dacă întreb azi, nu-i nimeni să știe decât că Skoda este o marcă de automobile.

Mai am multe de spus, mereu mă întorc în urma, e o frământare, timpul seamănă pentru mine cu o apă pusă să fiarbă, ațâț focul sub ea așteptând să dea în clocot, partea de la fund să vină deasupra, să se rotească, să se amestece, până ce toată din cazan ajunge la o sută de grade; când o fi așa, am să socotesc că mi-am terminat treaba. Eu nu mi-am pierdut timpul; dacă mă tot duc cu gândul înapoi, caut timpul pierdut de alții.

Pe Hitler îl chema Adolf Schicklgruber. În anul „Putsch”-ului de la München, un cutremur la Yokohama omora patru sute de mii de oameni și lăsa pe drumuri cinci milioane. Marconi apăsa pe un buton, la Londra și se aprindeau luminile electrice de la Sydney; cu aceasta, lumea n-a fost mai fericită. Aflând știrea, scrisă în ziare pe prima pagină, un docher londonez, dat afară din slujbă, a scuipat în vânt și a spus: „mai duceți-vă dracului cu scamatoriile voastre!”. Un automobil de curse, la Milano, a intrat într-o tribună, omorând douăzeci și trei de oameni. Toate au progresat între timp, anii trecuți au murit vreo două sute, stâlciți tot într-o tribună, public admirator al automobilului. O bandă de tâlhari, condusă de trei preoți catolici, a atacat un tren de persoane, în Mexic, i-a dat foc după ce a înțepenit ușile și au ars de vii aproape două sute de oameni. Pe generalul Nobile, care își părăsise echipajul naufragiat pe o banchiză de gheață, l-au

scos, în sfârșit, din rândurile armatei italiene; mai era timp până să înceapă războiul din Abisinia, altfel poate nu se legau de el, de generali te descotorosești numai în vreme de pace. Un vapor german a lovit și a scufundat submarinul francez „Ondine”, nume atât de poetic; au murit patruzeci și trei de oameni. A fost numai o întâmplare, dar putea să fie un avertisment din partea destinului pentru cele ce aveau să vină în următorul deceniu; Franța a fost mereu victimă. Cam tot atunci s-a descoperit penicilina; n-am aflat de ce au trebuit să treacă vreo cincisprezece ani până s-o văd prima oară, un praf alb în flacoane capsulate; atunci, la început, credeam că vindecă orice boală. În China s-a interzis bărbaților să poarte cozi, ca femeile; cu cinci ani mai înainte, Ataturk desființase obligativitatea de a se purta fes în Turcia; așa au evoluat moravurile în Asia Mare și în Asia Mică. Cinci oameni trecuseră înot Canalul Mânecii, când o femeie, Miss Ederle, s-a încumetat să-i imite; a izbutit, în cincisprezece ore și jumătate. E destul să mă gândesc și mi se face pielea ca de găină. Să fi fost după mine, n-aș fi lăsat-o. Ce mai rămâne din gingășia unei femei, după atâta înverșunare? Știu ce umeri putea să aibă, ce mușchi pe spinare! Nu lipsea decât să-i crească mustață. Nu-mi pasă dacă mă pun rău cu lumea, sunt împotriva acelor sporturi de performanță care sluțesc trupul omului, în loc să-l înnobileze; ele păgubesc mai cu seamă pe fete, frumoasele noastre, suple și grațioase, făcând din ele niște gladiatoare.

Și iarăși mă întorc în urmă, mai arunc un lemn pe foc, să fiarbă cazanul. La numai doi ani după ce se terminase războiul, o companie de navigație maritimă, din patria lui Ulise, cel mai vechi navigator care îmi vine în minte, a pun un pachebot pe linia Constanța - New York; drumul se făcea în șaisprezece zile, ceea ce lumea nu mai văzuse. Flota noastră avea puține vapoare de pasageri, și mici, de o mie și două mii de tone, dar ce frumoasa erau, albe și curate, li se spunea „Lebedele Mediteranei”. Le vedeam în port, la Constanța, simțeam multă dragoste pentru ele, m-a durut sufletul când într-o iarnă a ars vaporul „Dacia”. Am citit știrea în ziar, un reportaj mare, cu fotografii, o pagină întreagă, parcă văd și astăzi fumul și fuioarele de apă aruncate deasupra, din furtunurile pompierilor. Dintr-o cabină au fost scoși câțiva marinari asfixiați, i-au salvat, dar ei se zbăteau, ca bețivii cărora le iei paharul de la gură, vroiau să meargă înapoi și atunci am aflat că intoxicarea cu benzină dă o stare euforică, o nebunie; mi s-a făcut frică. Eram în vacanță, stăteam în casă, la căldură, și mi-era frig, mă simțeam neadăpostit, de parcă n-aș mai fi avut acoperiș deasupra, l-ar fi luat viscolul.

Priveam coșurile și catargele vaporului, învăluite de fum și de flăcări, mă durea inima, fiindcă un vapor ars însemna o șansă pierdută de a pleca pe mare, într-o zi visată de mult și mereu așteptată. Mi-am pus doliu în suflet și vacanța a fost tristă.

Azi, când multe din ce-am visat sunt împlinite, simt și mai adânc golul lăsat de celelalte. Dar chiar dacă n-am avut parte de toate bucuriile, timpul l-am folosit totdeauna, n-am stat degeaba, am adunat gânduri peste gânduri; numai să am când le spune.

Câțiva ani înainte de a arde vaporul, atunci când Mussolini făcea marșul asupra Romei și punea mâna pe putere, România mergea prima oară să joace tenis în Cupa Davis; a fost un zero la cinci în paguba noastră, lupta dându-se cu India, aflată sub stăpânire britanică; poate echipa a avut antrenori de la Londra, așa s-ar explica rezultatul. În anul următor, în țara noastră s-a schimbat calendarul, cu multă întârziere, căci hotărârea fusese luată curând după Unire; se știa că va fi opoziție, trebuia ca lumea să se mai obișnuiască. În sfârșit, odată, la miezul nopții, 1 octombrie a devenit 14; am îmbătrânit fără să trăim cele treisprezece zile sărite. Mult timp după aceea, în acte, în scrisori, în ziare se puneau amândouă datele, ca lumea să nu se încurce, într-adevăr, a fost și opoziție, au apărut secte religioase, se numeau stiliști, de la stilul vechi, pe care aveau poruncă din cer să-l păstreze. Au fost locuri unde această credință a dăinuit multă vreme, decenii, cu toată prigoana jandarmilor. Și astăzi mai sunt oameni care țin minte calendarul de pe timpuri; dacă începe să ningă înainte de vreme, spun, ia te uită, și când te gândești că după stilul vechi mai avem două săptămâni până la iarnă!

Nu știu câte biserici erau atunci în țară, în schimb am cunoștința a cincizeci și cinci de mii de cârciumi. Capitala județului meu, unde am mers prima oară să învăț carte, era supranumită, „Orașul lui ce bei”. „Ce bei?” spuneau oamenii, în loc de bună ziua, când se întâlneau pe stradă. Și intrau la cârciumă, îi vedeam încă din zorii zilei, rezemați de tejghea, ca să nu piardă timpul cu așezatul la masă, bând în picioare, vin sau țuică, la botul calului, așa se spune. De la marginea orașului până la școală, aproape de centru, întâlneam șaptesprezece bodegi și cârciumi; una din ele se numea „La furnica”, nu știu de unde până unde, iar alta „La băieții veseli”; așa da, puteam înțelege. Într-un timp, când mi se făcuse de umblat razna, m-am apucat să număr sistematic cârciumile din tot orașul; timp aveam, trebuia doar să mă feresc de cei care ar fi putut să mă vadă și să mă dea de gol că lipseam de la școală. Am luat străzile pe rând, am scris cârciumile într-un

carnet, ca să nu le trec a doua oară; ar fi un document dacă l-aș mai avea astăzi. Cifra exactă am uitat-o, cred că erau peste o sută de cârciumi, la patruzeci de mii de oameni, numărul populației. N-ar fi fost prea mult, una la patru sute, dar dacă scad pruncii din scutece, copiii, tinerii nenărăviți încă, femeile pioase, bolnavii și, în sfârșit, săracii care n-au bani de băutură și înghit în sec, uitându-se la alții, atunci se schimbă proporția. Făcând socoteala pe toată țara, era o cârciumă la trei mii de oameni, dar iarăși trebuie scăzuți neapții. Nici așa nu mă sperii, o cârciumă nu-i doar un loc de pierzanie; noi, copiii, unde am fi băut limonadă? Lăutarii unde ar fi înveselit lumea? Fără cârciumi se nasc alte păcate; prohibiția din America e o dovadă.

Ultima faptă pe care o voi povesti s-a datorat unui tânăr de la noi, necunoscut astăzi, care atunci, în ultimul an al deceniului, a dansat șaptezeci și șapte de ore, fără întrerupere, de față cu martori și cu arbitri. Iată ce-mi trebuia pentru încheierea capitolului, un record vesel.

Capitolul 31

Primăvară ciudată. Încotro se uită Hora când înfloresc iar stânjeneii, noua ei năzuință, o treaptă mai înaltă. Înălțimea atinsă de Trandafil la sfârșitul școlii; un tânăr savant cunoscut dincolo de hotare. Marea teoremă, imposibil de a fi demonstrată, și înțelesul ei filosofic. Elogiul revistei belgiene de matematici „Mathesis”. Din croaziera sa în jurul pământului, domnul Pretoreanu trimite școlii o telegramă de felicitare; sărbătorirea lui Trandafil, încununarea solemnă. Opțiunea Horei. Rolul domnului Laurențiu Sân-Martinu în iubirile ei imposibil de a fi reprimate. Camera cu fereastra deasupra pădurii. Moda la rochii, în epocă. Istoricul port jartierelor. O rană necruțătoare. Frica de moarte și dorul de viață. Ceea ce este destinat să ardă nu întârzie să se aprindă. Trandafil descoperă inima Horei

Eram în ultimul an de școală, primăvara, după Paște, care căzuse timpuriu, în noaptea de înviere ninsese cum nu-și aminteau nici bătrânii să mai fi nins vreodată. Nu bătea vântul, era o liniște deplină în toată natura, nu mișca nimic, nici măcar frunzele plopului, abia înverzite, care altminteri se înfioară și la o șoaptă. Ningea așezat, cu fulgi albi, transparenți, care se împleteau între ei ca o ghirlandă și se așezau în părul fetelor, împodobindu-le, făcându-le pe toate mirese. Oamenii mergeau spre casă cu lumânările de

la înviere aprinse; fulgii le ocoleau, să nu le stingă, și luând de la ele o sclipire se prefăceau în pietre prețioase și oglinjoare. Nimeni nu se temea că se vor prăpădi florile pomilor, că vor suferi ogoarele și va fi frig în casă, fiindcă era o ninsoare caldă cum nu se mai pomenise în toată viața pământului, părea o noapte de vară, să fi ieșit la câmp, dimineața, lumea nu s-ar fi mirat că zăpada ajutase grâului să se coacă, putea începe secerișul. Și chiar să nu fi fost așa, ninsoarea aceea ciudată, la fel de caldă ca sângele omului, prevestea parcă zile fericite.

Abia venisem din ultima noastră vacanță, peste trei luni terminam școala, când într-o zi duhovnicul lui personal, căci atunci aveam fiecare câte unul, i-a spus lui Trandafil să meargă la cancelarie. După ce s-a întors, l-am văzut nemulțumit și nervos, el care de obicei știa să se stăpânească. Laurențiu Sân-Martinu îi ceruse s-o mediteze pe Hora.

Am tresărit, apoi stăpânindu-mă, ca să nu-mi trădez gândul, m-am uitat la el cu o mirare ascunsă. Cred că nu știa ceva limpede despre Hora, nici nu-l interesa și nici nu se vorbise prea mult despre viața ei, care părea mai degrabă ciudată și incertă, o idilă sau alta puteau să fie numai o joacă. Pentru mine însă era neîndoios că vroia să-l cunoască, să-l prindă în mreje; cu firea ei, se înțelegea de la sine, mă întrebam numai când pusese ochii pe el, cum îl alesese, ce putea s-o atragă la un tânăr mult prea sobru pentru vârsta lui, care trăia între cărți, nu luase nici o cupă de fotbal și nu rupsese nici un pian cântând în chip descreierat Zigeunerweise. Dar poate mergeam cu gândul prea departe, poate, împotriva bănuielilor mele trezite prea repede, Hora nu vroia altceva decât să se reculeagă, să-și reia școala și să se pregătească pentru examene.

Cât despre Trandafil, care nu putea să aibă vreo bănuială, pe el îl nemulțumea numai gândul că îl aștepta o corvoadă, ore pierdute, într-un moment când nu-și îngăduia să risipească nici măcar minutele. Îndatoririle de școlar, în fața ultimelor examene și a bacalaureatului, nu trebuiau puse la socoteală, de mult depășise grija lor, preocupările lui mergeau mult mai departe. E greșeala mea că de multe ori l-am lăsat să evolueze singur, m-am mulțumit să-i prevăd un viitor ieșit din comun și pe urmă mi-am îndreptat ochii în alte direcții; ce-i drept, n-am stat degeaba, aveam și eu preocupările mele. Și deodată, în acel ultim an de școală, m-am pomenit lângă un alt Trandafil, grav, maturizat, instruit în toate domeniile de învățătură până în profunzime, sintetizând o bibliotecă imensă și având o putere de judecată care mi se părea că ar putea să pătrundă prin cele mai puternice ziduri aflate

în calea gândirii umane. Unora ar putea să li se pară o exagerare, dar eu simt că, de la o treaptă înainte, spiritul omului, dacă a putut să ajungă acolo, nu mai are de trecut nici o piedică în evoluția lui, toate decurg de la sine, e un zbor lung și fără eforturi, până dincolo de hotarele absolutului. Imaginea lui era mult mai strălucitoare decât i-o prevăzusem cu ani în urmă; îmi pare rău că judecata mea s-a oprit la o limită, probabil n-am avut curaj să merg până la ultima consecință a gândurilor mele.

După aceste cuvinte, sper să nu-i diminuez imaginea, dacă nu pot s-o ilustrez decât cu dovezi mărunte și incomplete. Pentru Trandafil, publicațiile matematice, reviste, tratate, buletine, reprezentau o desfătare, un bal al minții, un cadril înspumat și plin de eleganță, evoluând după muzică. În afară de „Gazeta Matematică” de la București, primea cel puțin zece alte reviste, cred că prin grija domnului Pretoreanu. Țin minte câteva, le frunzăream cu o timiditate puțin mistică, fiindcă aș fi vrut să-mi însușesc și eu știința cuprinsă în ele, dar nu puteam să mă încumet, îmi lipsea o credință deplină. Din Franța venea „l'Enseignement Mathematique”, din Belgia „Mathesis”. Pe această din urmă o citez fiindcă i-a făcut lui Trandafil un portret plin de admirație; mi-a stat inima când l-am citit, nu puteam să fiu invidios, dar m-a cuprins o descurajare neagră, știind că eu n-am să ajung niciodată pe o asemenea culme. O revistă care venea de la Buenos Aires, „Boletin Matematico”, o țin minte fiindcă odată ce-a avut-o în mână, Trandafil s-a apucat să învețe limba spaniolă. Nu i-ar fi trebuit decât niște noțiuni sumare, importante erau cifrele și formulele, cu limbajul lor universal, el însă, așa cum îi era firea, nu s-a oprit la jumătate, s-a înconjurat de dicționare, gramatici, manuale, cele mai multe în limba franceză, la noi nu existau altele pe vremea aceea, și după șase luni de studiu, fără profesor, citea în original Don Quijote, pe care noi nu-l știam decât din traduceri trunchiate și atât de schiloade pe alocuri, încât nenorocitul Rocinante, de pildă, cuvânt care nu înseamnă altceva decât globanul, devenea un feminin, Rozinanta, așa cum pentru unii a rămas la fel până astăzi; când îl scriu, mereu trebuie să am grijă, să-l apăr, totdeauna se găsește cineva să-l îndrepte.

Spre a rămâne încă puțin lângă Don Quijote, se povestește în carte despre o dilemă, exemplu clasic, cu totul și cu totul irezolvabilă: un păcătos, în drum spre spânzurătoare, ajunge la capătul unui pod și acolo trebuie să răspundă la întrebarea soldaților de pază: unde mergi? Dacă minte, îl spânzură, dacă spune adevărul, îi dau drumul. Cam așa este povestea.

Întrebat, osânditul răspunde: „Merg la spânzurătoare!”. Acesta este adevărul, deci i s-ar cuveni grațierea. Dar dacă nu-l spânzură, înseamnă că a spus o minciună, și iată dilema. Am amintit-o nu de dragul vorbelor, ci fiindcă Trandafil i-a găsit o soluție, pe cale matematică, fără echivoc, deși toată lumea de la Cervantes încoace socotea că nu este posibil. N-am înțeles demonstrația, și oricum nu m-aș încumeta s-o reproduc după cinci decenii, când asemenea dileme nu mai interesează pe nimeni, căci s-au ivit altele mai grele și poate într-adevăr fără soluție. Tot ce știu, demonstrația lui, publicată în „Boletin Matematico”, a fost recunoscută și de alte reviste, unele comentând-o cu un umor puțin ironic, dat fiind că subiectul se socotea fără importanță, dar neputând s-o nege.

De multe ori revistele matematice propuneau probleme greu rezolvabile, care adesea nu erau altceva decât tot dileme. Trandafil, deși era abia un școlar în ultimele clase, atrăsese de mult atenția cunoscătorilor. Nu pot spune că rezolva toate problemele, n-ar fi fost timp nici măcar să ia cunoștință de ele, soluțiile lui n-au fost însă niciodată respinse, și unele au rămas drept modele, fiind citate nu o singură dată.

Cred că în revista „Mathesis” apăruse teza de doctorat a unuia din colaboratorii ei de la Sorbona, prezentată elogios de conducătorul lucrării, profesor cu renume; matematicienii noștri se refereau adesea la el, dar nu mai știu cum îl chema. Trandafil găsi în acea teză de doctorat o eroare atât de bine ascunsă că nimeni n-o remarcase, nici autorul, nici profesorul, nici redacția. Dacă ar fi știut ce avea să urmeze, poate păstra observațiile pentru sine; vâlva care se făcea în jurul lui îl obosea de pe acum, când nici măcar nu-și alesese o carieră, nu știa pentru care din înclinațiile lui are să opteze. După două luni de tăcere, revista îi publică în sfârșit comunicarea, cu explicații penibile, dar fără să ascundă nimic și mergând până la capăt. Până atunci nu știuseră nimic despre Trandafil, n-aveau nici măcar adresa lui, izbutiră totuși, nu știu cum, să adune câteva informații, printre ele aceea stupefiantă că era încă elev de școală, de unde îl crezuseră un savant în plină maturitate. Mă sfiesc să reproduc fie și o singură frază din prezentarea lor, pe cât de elogioasă, pe atât de nedumerită. Când toți din jurul iui îl priveam cu o admirație amuțită, Trandafil puse capul în pământ și se făcu roșu la față.

Poate în școală nu s-ar fi dat prea multă importanță întâmplării; pentru unii dintre noi, cu ambiții, și pentru unii profesori, notorietatea lui Trandafil devenea jignitoare; și chiar domnul Laurențiu Sân-Martinu pufnea din nas,

mișcându-și mustața țepoasă, ca și când ar fi suferit o ofensă. Atunci însă veni o telegramă din partea domnului Pretoreanu, care se afla la Sydney, în croaziera lui în jurul pământului. „Dacă ar fi numai el, spunea despre Trandafil, și tot m-aș mândri cu școala mea, fericit că n-am făcut-o degeaba.” Cred că era într-adevăr fericit, altfel n-ar fi trimis o telegramă atât de înflăcărată; în schimb, ducea cu el o dezamăgire încă vie, de vreme ce după atâta timp nu se întorcea în țară.

N-au avut încotro, l-au sărbătorit pe Trandafil în sala de conferințe, s-au ținut cuvântări, s-a bătut din palme; mai lipsea cununa de lauri. Uitându-mă la el cum asculta chinuit pe scenă, dar fără să-și arate sentimentele, păstrând doar o răceală de gheață, mi s-a părut că pe fruntea lui văd urmele spinilor, de la o altă cunună.

Mai târziu mi-am amintit că în sală, printre invitați, era și Hora, prima oară când ieșea din casă, după o toamnă și-o iarnă cât stătuse ascunsă. Dar urmarea a venit mai târziu, fiindcă a doua zi am plecat în vacanța de Paște.

Deși cred că am spus despre Trandafil tot ce era nevoie ca întâmplările care urmează să fie înțelese, nu mă rabdă inima să trec peste ce-a izbutit el să elucideze în faimoasa teoremă a lui Fermat, dezbătută timp de aproape trei secole. Acel om care o lansase, într-o vreme atât de îndepărtată, era magistrat la Toulouse, însă preocuparea lui adevărată a fost matematica, din care a făcut cu totul altceva decât o pasiune secundară, un „violon d'Ingres”, cum se spunea până mai într-o vreme, sau un „hobby”, cum se spune astăzi, ci scopul principal al vieții; pe această cale numele lui a devenit ilustru. Spirit galic, spadasin, neam de mușchetar, îi plăcea să provoace, arunca mănușa, propunând, cui vroia să-și încerce puterile, probleme dificile, poate imposibil de a fi rezolvate. Mult a necăjit el pe matematicieni, mai ales pe cei aflați dincolo de Canalul Mânecii, scoțându-i din fire, oricât erau ei de flegmatici.

Cea mai controversată dintre provocările lui a fost una numită „Marea teoremă”, privind un anumit aspect din teoria numerelor; ea a rămas acoperită de un mister impenetrabil, nimeni n-a reușit s-o demonstreze până la capăt.

Pe marginea unui ceaslov unde era enunțată teorema, Fermat scrisese: „Și totuși, chiar dacă ar părea altfel, eu cunosc o rezolvare minunată”. Aceste cuvinte au fost capcana în care au căzut mulți oameni, s-au zbătut secole, până în zilele noastre; unii se mai zbat și astăzi. Înaintea primului război mondial, în Germania s-a instituit un premiu pentru cine ar fi găsit

rezolvarea, mi se pare un milion de mărci, din vremea aceea. Nu știu ce s-a ales de faimosul premiu, la devalorizare, când un milion era prețul unei verze. Dar n-are importanță, fiindcă, oricum, nu l-a luat nimeni. Sigur că, la timpul lui și mult timp pe urmă, a mărit frământarea, a întreținut-o, mii de oameni, chemați sau nechemați, s-au îmbulzit, dornici să devină celebri și să se îmbogățească. Acestora li s-au adăugat maniacii pe de o parte, visătorii de alta.

Am cunoscut și eu unul dintre visători, un om care nu urmărea să se îmbogățească, de vreme ce premiul, după încă un război, nici nu mai putea să existe. Și nu aștepta celebritatea, era un om mult prea modest, mult prea sfios, nu vroia decât o recunoaștere. Ani de zile și-a bătut capul, l-a umplut cu cucuie, și-a înțepat creierul, să-l activeze, n-a cunoscut odihna și liniștea până ce într-o zi mi-a spus că este gata. M-a și poftit într-un amfiteatru, unde și-a susținut demonstrația, la Facultatea de Matematici. M-am aflat între oameni de știință, academicieni și profesori; mi-a venit să râd văzându-mă acolo, eu, care la matematică luam notă de trecere discutând cu profesorul despre literatură și muzică. Toți cei prezenți stăteau la pândă, să-l prindă pe autorul demonstrației la o. cotitură, fiindcă nici unul nu credea., Privindu-i și văzându-le scepticismul pe față, mi-am pierdut și eu încrederea. O clipă mai târziu mi-a luat foc obrazul, când am auzit introducerea acelui om plin de credință, care a declarat că îmi dedică mie strădania lui, să-mi poarte numele. Nu pentru altceva decât că îi plăcuse o carte a mea și vroia să mă răsplătească. Deși nu sunt bun să vorbesc în public, meseria mea fiind numai scrisul, m-am ridicat cu mâna în sus, ca la școală, și am spus repede: „Dacă demonstrația va fi acceptată, vă rog stimate prietene, s-o dedicați altcuiva, care se pricepe și o merită. În cazul celălalt, puteți să-i dați numele meu, merg bucuros cu învinșii!”

Nu știu în ce loc al demonstrației, lungi și laborioase, cu cifre înșirate pe tablă, apoi șterse ca să fie loc pentru altele, de zeci de ori, că mi se împăienjeniseră ochii, era un macaz greșit și drumul o lua pe de lături. Ca să fiu drept, nimeni n-a făcut o precizare, o contrademonstrație, tot ce pot spune este că n-au acceptat pledoaria. Dar nu ei m-au convins pe deplin, aș fi rămas cu îndoiala, dacă nu mi-aș fi amintit cu atâta întârziere, de Trandafil. Nu știu cum îmi fugise din minte; poate fiindcă, în vremea când se întâmplau aceste fapte, el devenise un personaj obscur, ca și șters din cartea vieții. În anii noștri de școală, Trandafil nu putuse să lase neobservată teorema lui Fermat, o cercetase pe toate fețele, umpluse zeci de maculatoare

cu cifre, le aruncase, luase altele, se frământase luni în șir, îl observam, îmi dădusem seama că îl mistuie o întrebare tiranică; pot spune așa, l-am văzut torturat mai rău decât ereticii și vrăjitoarele. Într-o zi, l-am întrebat ce-l frământă, n-am mai putut să rabd și atunci și-a dat osteneala să mă lămurească, poate avea nevoie de un martor. A mai trecut un timp de meditații și calcule, până ce într-o zi a pus creionul jos, cu o satisfacție tristă și obosită. Demonstrația lui era terminată, dovedind că Marea teoremă nu poate fi demonstrată. Nu m-am îndoit nici o clipă, nu din fanatism, ci fiindcă îl cunoșteam, putea să tacă în fața unei date necunoscute, dar dacă își spunea părerea, cuvintele lui erau sacre. Credeam că o să-și comunice demonstrația, pentru el ar fi fost o izbândă, renumele i-ar fi crescut, ar fi ajuns departe, mă bucuram de parcă ar fi fost vorba de mine.

— Nu! mi-a spus Trandafil. Ar fi un mare păcat. Sunt oameni care nu trăiesc pentru altceva decât ca să demonstreze această teoremă. E bine ca ei să existe, oricât ar fi de puțini, într-un moment când alți oameni se pregătesc să dea foc omenirii. Lasă-i, nu fac nici un rău nimănuia, și cât timp vor avea asemenea preocupare, nu vor trece de partea incendiatorilor.

Astăzi, când pârjolul întrevăzut de el a trecut peste cea mai mare parte din suprafața pământului, când se pregătește alt pârjol și sunt în primejdie chiar lumile cruțate până astăzi, nu mai știu ce este cu teorema lui Fermat, dacă s-a încheiat discuția. Poate că din aceleași rațiuni, sau din altele decât ale lui Trandafil, nimeni nu va dezvălui adevărul, dacă va ajunge să-l cunoască.

După câte am spus despre Trandafil, încununate cu sărbătorirea lui, care îi făcea o aureolă strălucitoare, deși el și-ar fi pus o cagulă în cap să nu-l vadă nimeni la față, înțeleg că o fată, cu anumite înclinații, avea de ce să fie fascinată și subjugată. Mai greu mi-ar fi fost s-o văd pe Hora într-o asemenea ipostază, căci pe ea o știam sensibilă la altfel de spectacole, la triumfuri zgomotoase, cu urale și aclamații, gata să se exalte în fața eroului, să ridice cupa deasupra capului. Așa că încă nu știam ce era în mintea ei și ce putea să urmeze.

Trandafil nu avu încotro și se duse s-o mediteze. Când la cinci după amiază dădea colțul pe sub clopotniță, îl văzu pe domnul Laurențiu Sân-Martinu tocmai plecând la plimbare, braț la braț cu nevasta, despre care nimeni nu știa altceva decât că își pudra părul la tâmple. Până să ajungă, erau departe, Trandafil nici nu mai putu să-i salute. Îi deschise Hora, îl luă de mână și-l trase după ea, fără cuvinte, până în fundul casei, unde era

camera ei, cu fereastra deschisă asupra pădurii. Doar așa, fiindcă fereastra era totdeauna deschisă, am știut de existența ei acolo, altfel aș fi crezut-o plecată, dacă din toamnă până în primăvară, când venise la sărbătorirea lui Trandafil, n-o mai văzuse nimeni.

Din casă cunoșteam numai holul și sufrageria, fusesem odată acolo, de ziua băiatului. În anul următor, băiatul plecase la Paris, să învețe la Liceul Henric al Patrulea, așa mi se pare; un mucos, nu avea nici un fel de merite, nu știu ce aștepta taică-su de la el, dacă nu-l lăsase mai departe în școala noastră, unde făcuse primele clase trecând ca gâsca prin apă. Văzusem că aveau în casă mulți servitori, valet, subretă, cameristă, bucătăreasă. De astă dată, nu se vedea nici unul, nu se simțea nici o mișcare. Despre Floarea, care dispăruse după căsătoria neizbutită cu domnul Popișteanu, tânărul profesor de latină, Magna cum laude de la Sorbona, se spunea că ar fi la o mănăstire. Într-adevăr, fusese o vreme la mănăstirea Pasărea, de lângă București, unde spusese că are de gând să se călugărească, dar pe urmă plecase cu un negustor ambulant, colindau amândoi satele din câmpia Dunării, cu o haraba unde aveau și marfa, și gospodăria. Călugăriță nu mi-aș fi închipuit-o pentru nimic în lume.

Intrată în cameră, Hora răsuci cheia în ușă.

— Nu-i nimeni în toată casa, spuse, n-are cine să vină, dar e mai bine așa; nu mă simt bine cu o ușă descuiată.

Nu s-ar fi simțit bine nici cu fereastra deschisă, ziua și noaptea, vara și iarna, să nu fi avut nevoie de aer; vroia să fie apărată din toate părțile; deși nu era fricoasă, avea simțul primejdiei.

Vorbind, Hora se urcă pe divan și se rezemă de perete, își ținea părul legat cu o cordeluță albă, sub care era prins trandafirul ei roșu. Culorile, izbitoare, nu supărau, se vedea în ele doar o îndrăzneală, puțin diavolească. Pe Trandafil îl frapa contrastul dintre chipul ei și covorul din perete, de care stătea rezemată, drept în centru, unde era un medalion alb, parcă făcut anume ca s-o încadreze și să-i accentueze mai bine trăsăturile. Rămase cu privirea fixată la ea, uitând să se controleze. Ochii ei luceau și părul avea reflexe albastre.

— Poți să te uiți la mine, îl încuraja ea, îmi face plăcere. Dar stai puțin.

Coborî de pe divan, n-avea astâmpăr, se duse până în fundul camerei, deschise un scrin, îl închise la loc, se întoarse și rămase în picioare, în fața lui Trandafil, cu o privire prea copilăroasă ca să pară provocatoare, cum vroia să fie.

— Te-ai uitat după mine? Am vrut să vezi cum umblu.

Își trecu dosul mâinii prin sprâncene, zburlindu-le puțin; chipul ei deveni deodată și mai copilăros, cu o mirare cam speriată, însă ochii, parcă detașați de restul fizionomiei, așa cum îl iscodeau cercetător pe Trandafil, sclipeau de șiretenie.

El se gândi, puțin mirat, că nu se uitase niciodată prea bine la o fată, rar schimbase o vorbă cu vreuna, se afla prima oară ca astăzi, singur cu ea într-o casă goală, cu ușa încuiată. Ședea pe un taburet, într-o poziție incomodă; până la plecare trebuia să se chinuiască. Fotoliul de alături, deși de dimensiuni minime, un fotoliu de budoar, ar fi fost mai confortabil. Îl ocolise dintr-o prudență indefinită, nu era un loc bun de defensivă și simțea că va trebui să se apere de o primejdie, de asemenea indefinită. Copacii din pădure umbreau camera, rămânea o lumină molatică; pe glaful ferestrei era o donicioară cu cercuri de lemn, plină de stânjenei albaștri, cu o paloare mortuară. După ce își zburlise sprâncenele, Hora rămase nemișcată în fața lui Trandafil, aplecată puțin înainte, cu intenția, vădită ca el s-o poată privi de aproape.

În ultimii ani se purtaseră rochii scurte până la genunchi, largi, fără talie, cu un cordon strâns pe șolduri, cât se putea de jos, doar să nu cadă, și care la partea din față cobora mai mult, până la împreunarea picioarelor. În mod neașteptat, croiala, care ar fi putut să pară neinspirată, nu era dușmănoasă, nu diminua deloc feminitatea, poate fiindcă făcea din șolduri aproape o nuditate și forma lor, atât de bine dezvăluită, dezvăluia la rândul ei, printr-o vălurire ascunsă, desenul taliei și întreaga compunere a trupului. Azi nu mi-ar mai plăcea, dar atunci, când a fost înlocuită, mi-a părut rău, și nu m-am obișnuit deloc cu moda următoare; nici n-a ținut mult, n-a vrut-o nimeni. Era o rochie strânsă pe mijloc, cu poalele neegale, lungi în spate, până aproape de gleznă, iar în față doar puțin mai jos decât genunchii. Dacă arăta bine talia, nu se mai vedea nimic din șolduri și m-am convins încă o dată că ele erau cheia adevărată a cifrului. Rochia mi s-a părut și indecentă pe deasupra, așa cum era mai scurtă în față, amintind costumația dansatoarelor de can-can de la Follies Bergere și de la cabarete. Mai rău decât atâta, ea sugera un gest și o vorbă vulgară, datul poalelor peste cap, care descalifică pe o femeie cuviincioasă.

Hora avea o rochiță fără modă, o stofuliță bej, croită ca o cămășuță de noapte, cu bretele pe umeri, adunată sub un cordon îngust, strâns pe talie; n-am folosit niciodată mai mult decât un diminutiv într-o frază și acela doar la

mare nevoie, acum însă trebuia, fiindcă rochița, făcută numai ca să-i acopere nudul, era plină de moliciune și gingășie. Deși venise căldura, purta ciorapi, de mătase naturală, „Keiser”, cine avea cât de cât ochi îi deosebea ușor de alții, parcă dădeau piciorului o linie mai prelungă, un câștig de care multe femei nu țineau seama, chiar dacă aveau cu ce să și-i cumpere. Pe atunci nu se cuvenea ca doamnele să umble fără ciorapi, nici în casă, la fel fetele, oricât de tinere. Matroanele își prindeau ciorapii cu jartiere puse deasupra genunchilor; o mizerie. Când se aplecau mai mult și li se ridica rochia la spate, se vedeau coapsele, albe și sugrumate, iar jartierele, oricât ar fi fost ele de colorate și îndantelate, semănau cu niște garouri, legături elastice, folosite ca să oprească o hemoragie. Sângele circula greu pe sub ele, și de-aici oboseli, picioare umflate, iar la urmă varice. Femeile mai îngrijite aveau portjartiere, o centură elastică pusă pe șolduri, cu patru baiere lungi până la jumătatea coapselor, și de acestea, cu un fel de agrafă, se prindea ciorapul, dintr-o mișcare; de desfăcut se desfăceau repede, doar cu o mână, dacă a doua era ocupată; avea însă un neajuns, cordonul strâns prea tare obosea șoldurile și lăsa urme în carne; dacă îl slăbeai, putea să se răsucească și dunga ciorapului fugea într-o parte; altă mizerie. O dungă strâmbă supără mai rău decât râia. Într-un târziu a apărut un portjartier simplu de tot, derizoriu, încăpea într-un pumn și, chiar dacă nu înlătura neajunsul de mai înainte, era mai ușor, mai cochet, mai tineresc, și oricum înfățișa o noutate. Se chema „cordoneta” și fiind făcut numai dintr-un șnur elastic, de grosimea creionului, nu cântărea mai mult de o sută de grame; era o plăcere să le vezi prin vitrine, roz și albastre, sfioase și pure; pentru fecioare.

Am auzit și de o metodă ieșită din comun, nebănuită, se foloseau de ea rafinatele și cochetele, când mergeau la bal în rochii subțiri, de mătase, strânse de le făceau trup de șarpe. Sub acest acoperământ orice corp străin sărea în ochi, și ca să nu-și pericliteze perfecțiunea liniei, ele își lipeau liziera ciorapului de piele, cu mastisol, folosit pe atunci în chirurgie la fixat pansamentele și compresele, căci nu exista leucoplastul. Ar fi fost ideal dacă n-ar fi trebuit să-i și dezlipească, folosindu-se de eter sulfuric, care irită și ustură; cred că puteau să se nască multe necazuri, pielea femeilor are o structură gingașă, nu suferă ușor maltratările.

Tot atunci apăruse o centură elastică, o rămășiță a corsetului de altădată, care îmbrăca șoldurile, din talie până mai jos de partea umbrită, și le mai și strângea, puțin, dacă erau lăbărțate. Cu ele ciorapul nu mai fugea, puteai să

te bizui, pacostea rămânea scosul; femeile prevăzătoare nu se duceau la întâlniri cu asemenea accesoriu, mai ales când era prima dată. De obicei aveau culoarea roz, cea mai potrivită cu pielea; se numeau „scandal”, fără rost, nu găseai nimic scandalos în ele. În cele negre, poate că da, căci existau și din acestea, mai rare, ele trezeau alte sentimente, cred că bărbaților timizi le făceau frică și nu chiar degeaba; o femeie echipată așa putea să te pună pe gânduri. Ca și femeile care purtau ciorapi negri fără să fie în doliu. Cearceafuri negre n-am văzut, știu însă că au existat, ici și colo; am cunoscut mai târziu o doamnă care se bucura de un asemenea renume, că își îmbrăca patul în negru, am studiat-o pe furiș, să-i descopăr semnele particulare, dar erau ascunse sub riduri; ajunsese la a treia bătrânețe, și cred că n-o mai interesau cearceafurile de nici o culoare. (Cineva m-a întrebat ce înțeleg prin a treia bătrânețe. Nu mă gândeam că trebuie să dau explicații; se afla, adică, la a treia operație pentru întins pielea obrazului.) Îmi pare rău că am mers atât de departe; să fi rămas la portjartiere, o neuitată amintire din tinerețe. Azi au dispărut, ca și manșonul; se știe ce le-a luat locul. Mă mir doar că obiectul acesta, o binecuvântare pentru orice femeie, a venit cu atâta întârziere. Ce pot crede decât că oamenii au prea puțină imaginație, de aceea nu fac salturi în descoperirile lor, așteaptă să-i ducă apa. De ce a trebuit să treacă aproape un secol ca automobilul să-și lepede vechile lui aripi, de trăsură, să pună o capotă unică peste motor, în locul celor două obloane laterale, că trebuia să te uiți printr-o parte la carburator, iar la magnetou prin partea cealaltă, să dai fuga. Și, în sfârșit, tot ce s-a mai făcut cu atâta încetineală pentru îmbunătățirea automobilului, până s-a ajuns la forma de astăzi, nu ultima. De ce nu izbutim să ne-o imaginăm pe cea viitoare? Am văzut multe proiecte, „automobile de vis”, așa se numesc, desene care ar reprezenta stilul viitorului. Le urmăresc de vreo douăzeci de ani, mi-au mers la suflet, mi-au luat ochii, am bătut din palme, dar nici unul nu s-a realizat până astăzi. Fabricanții au făcut cu totul altceva, ceva ce ar fi fost imposibil să-mi treacă prin minte, m-a lovit în moalele capului și am recunoscut că așa trebuia să fie. Nu se poate altfel, toate trebuie să se coacă de la sine, imaginația nu răzbate singură, e nevoie și de scurgerea timpului.

Rochița era atât de subțire și suplă, încât se vedeau șnururile cordonetei, încolăcindu-se pe șolduri, desenându-le forma ascunsă sub stofuliță. Trandafil, care nu văzuse până atunci o cordonetă, era neliniștit, nemulțumit, puțin nervos că trebuise să facă asemenea descoperire minoră. De aceea întrebă, cu reținere:

— La ce trebuie să te meditez, domnișoară?

Ea se urcase iar în fundul divanului, cu capul rezemat în covor, puțin absentă; părea obosită.

— N-am nevoie de nici o meditație, nu mai urmez școala. Spune-mi o poezie.

Trandafil citise toate cărțile de poezie din biblioteca domnului Alcibiade, și nu se mărginise numai la atât, dar nu știa nici una pe dinafară. Ma mirăm, cu memoria lui ar fi putut să învețe oricâte, fără eforturi. „Tocmai asta nu vreau. Ce nevoie aș avea, dacă n-am să le recit niciodată în public! Mi-e destul că știu unde să le caut. Îmi economisesc memoria pentru ceea ce este indispensabil.”

Nu puteam să-l aprob întru totul, în părerea lui era prea multă asprime; altcineva ar fi luat-o drept o suficiență.

— Atunci cântă-mi ceva! stărui Hora.

Nu-i era gândul nici la poezie, nici la cântec, ocolurile acestea i se păreau ei însăși stupide, dar nu găsea o cale directă să se exprime. Fusese mai simplu cu Feiz, deși atunci n-avea nici o experiență, nici măcar una premergătoare, și îi era frică. Intrarea lui pe fereastră semăna cu o infracțiune, după care trebuia să urmeze agresiunea; dar întâmplarea rămânea pe înțelegerea ei, fiindcă era simplă și naturală. Trandafil o intriga, numai atât, încolo se simțea ca de ghiață, ceea ce nu permitea ca în ființa ei să se nască o atracție clară, cum fusese în celelalte rânduri. Mai degrabă o îmboldea o ambiție, să urce o treaptă, de aceea nu vroia să renunțe. Nu putea să gândească atât de limpede, am gândit eu pentru ea și am înțeles că își făcuse din el o aspirație. Avusese de străbătut un drum mai înainte. Feiz îi trezise admirația fizică și n-o mai interesa altceva, deși ar fi avut ce să găsească la el, nu-i lipsea nici învățătura, nici judecata, nici spiritul; el, fiindcă așa îl cunoscuse, reprezenta pentru ea victoria trupului și nici nu se gândise că ar mai fi fost nevoie de altceva. Acea nevoie i-o trezise Ilu, descoperise în el trăirea artistică, atât de clocotitoare că o înspăimântase, și atunci cunoscuse gustul altei forțe decât cea corporală. Însă la Ilu cele două forțe nu se respingeau una pe alta, rămâneau unite aproape teluric, arderea lui lăuntrică se exterioriza prin mișcare, prin degete și prin brațe, îndemânatice și puternice.

În Trandafil, Hora nu recunoștea altă forță decât pe a minții, care o ținea la atâta distanță că nu mai știa nici măcar cum să-i vorbească. Îndrăzneala ei se epuizase în câteva gesturi, pe care el le urmărise cu răceală, ceea ce o

descurajase atât de mult, încât sfârșise ridicol, cerându-i să cânte; ar fi meritat să-și zgârie obrazul cu unghiile.

— N-am glas, și preocupările mele sunt altele, replică Trandafil.

— Știu, iartă-mă! Ești un om uimitor, iar eu sunt o proastă. Am vrut să te cunosc, cu speranța că mi-ai lumina mintea.

Așa gândise, e adevărat, dar superficial și cu frivolitate, socotind să ia ceva de la el nu prin învățătură, fiindcă nu se simțea în stare de un asemenea efort, ci prin atingere directă, prin osmoză. Fusese sigură că nu se va sfii să-i spună pe față, dacă ar mai fi fost nevoie de cuvinte, și acum se uita la el paralizată de emoție. Ce forță avea în el acest tânăr închis în sine, care abia îndrăznea s-o privească, prin ce izbutea s-o intimideze, când el însuși părea doborât de timiditate?

Hora se duse la fereastră, nu mai putea să stea înțepenită în fața lui și nu găsise altă ieșire. Respiră adânc, avea nevoie de aer, ca totdeauna în clipe de mari emoții. În ce joc intrase? Trebuia să se scuture, să caute alt drum, oricât de lung, cu oricâte ocoluri. Numai să nu renunțe. Înainte de toate, trebuia să-i dea o lămurire elementară.

— Inima mea nu merge bine, e o boală din naștere, spuse după ce își reluă locul în fundul divanului, cu capul rezemat de medalionul alb, acum umbrit puțin de înserare. Trebuie să mă feresc de emoții; ai grijă și cruță-mă!

Tot așa îi spusese lui Feiz, dar atunci știau amândoi ce avea să urmeze, între ei nu mai era nici o distanță. Acum, abia căuta un mijloc să micșoreze distanța și nu putea să-l găsească. Începu cu ideea cea mai nepotrivită:

— De ce ai un nume așa de caraghios? Dacă vrei să fim prieteni, eu am să-ți spun Fil; sună mai bine!

Trandafil se crispă, în urechea lui suna oribil. El nu admitea deloc numele lui Odor, prescurtat din Teodor; i se părea mai mult decât o diminuare a personalității omului; era anularea ei deplină. O judecată atât de excesivă mă indispunea chiar și pe mine, care aveam pentru el o prietenie nelimitată.

— Cel mai bine ar fi să nu-mi spui în nici un fel, domnișoară I

Așa a și fost, Hora nu i-a mai pronunțat niciodată numele, dar în conștiința ei ființa lui s-a concretizat atât de puternic, încât n-a mai fost nevoie de eticheta obișnuită a oamenilor; de fapt, el a rămas singur și inconfundabil, anulând toate numele cunoscute de ea înainte. Până a ajunge acolo însă, se simțea contrariată de opoziția lui continuă.

— Îmi vorbești așa de țeapăn din cauza lui Laurențiu! Dar fii liniștit, suntem aici cu voia lui; nu ți-ai dat seama?

El o privi confuz; întâi îl surprindea numele, spus fără nici o deferentă. Pentru el, tatăl fetei era directorul școlii, Satrapul, și chiar dacă nu-l stima, nu și-ar fi îngăduit să se gândească la el cu familiaritate. Și-apoi, în cuvintele ei și în felul cum erau spuse se simțea o insinuare, ideea unei complicități paterne, acceptarea a ceva la care el nu îndrăznea să se gândească. Între ușă și colțul camerei văzu pianina, pusă puțin strâmb, ca să încapă; se cunoștea că locul ei nu era acolo, și deodată își aminti ce se vorbea cu un an înainte, că Ilu, acum plecat la Paris, venea după-amiezele să-i dea lecții de pian, dar cine asculta de pe terasă, rar auzea o gamă, o serie de acorduri distrate; restul timpului, în odaia cu fereastra deschisă era liniște. Trandafil nu fusese niciodată atent la aceste zvonuri, cărora nu le dădea nici un înțeles dacă îi ajungeau la ureche.

Urmărindu-i privirea, Hora spuse:

— Pianul nu stă bine acolo; mâine o să-l ducă în sufragerie.

Era ca o mărturisire, n-avea de ce s-o reia altă dată, pianul jucase un rol în viața ei, se înțelegea limpede. Apoi zâmbi, uitându-se la Trandafil puțin îmbufnată, dar nu fără căldură, încercând să găsească o cale de comunicație, dacă până acum nu izbutise.

— Așa cum ești de sever, mâine-poimâine ai să-ți lași barbă. Dacă n-ai fi atât de încruntat, te-aș chema lângă mine; vino măcar mai aproape!

Trandafil rămase nemișcat, dar apelul trezise în el o tulburare neprevăzută, își concentra privirea în ochii ei, încercând să înțeleagă ce se întâmplă. Câteva clipe ea i se păru o enigmă, apoi mintea i se lumină dintr-o dată, chipul i se destinse, simți în inimă o căldură necunoscută mai înainte, enigma se dezlega prin ea însăși; acolo, la doi pași de el, era o ființă vie, cu putere de judecată și cu voință, o fată care dezbătuse o idee și pe urmă hotărâse să-l cheme, iar acum vroia ca el să vină mai aproape. Dintr-o dată, nimic nu i se mai păru nefiresc, și cu toate că până acum nu se gândise la o iubire viitoare, înțelese că el, oricât de nevârstnic, era un bărbat în devenire, și ea, oricât de fragilă, cu figura ei copilăroasă, așa cum îl privea pe sub sprâncenele zburlite, era o femeie devenită, nu încăpea nici o îndoială, și vroia ca el să știe, i se citea pe față.

De la enigmă, Trandafil trecu de-a dreptul în vrajă, era o emanație, o simțea ridicându-se din toată făptura ei și exteriorizându-se prin privire, atât de vorbitor, că făcea inutile cuvintele; Hora își găsise mijlocul de

comunicație căutat mai înainte. El însă abia acum trebuia să vorbească și-i spuse, fără deliberare, prin inspirația unei singure clipe, cu un ton convins, sincer, liniștit și simplu:

— Ești mult mai frumoasă decât mi-am închipuit că a putut să fie o frumusețe, din Vechime și până astăzi.

— E ciudat, răspunse ea, nu simt nici o emoție și totuși sunt zdrobită. N-am auzit niciodată cuvinte atât de cuprinzătoare și spuse atât de simplu; e în ele și suflet, și minte, e o știință adâncă, într-o singură frază. Dar n-ai vrut să vii lângă mie; de ce, când ai atâta inteligență? Oare n-ai înțeles cine sunt eu? Nu știu să fac rău, nici n-am putere; starea mea cea mai bună este când mă simt slabă. Vino, nu vreau decât să-mi auzi inima, să începem cu începutul, ca să știi cine sunt, și cum sunt și de ce nu pot fi altfel!

Întinse mâna cu un gest trist, de ființă nedreptățită. Fără voia lui, Trandafil aruncă o privire spre ușă, un gest pe care nu pot să i-l iert, ar fi trebuit să uite. Spuse:

— Mai bine aș fi intrat pe fereastră, să nu știe nimeni!

— E prea sus! răspunse Hora, cu nostalgie.

Lăsându-și sentimentele să fugă în urmă, poate se răzbuna pentru ezitările lui și pentru privirea furișă de mai înainte. În sufletul ei erau regrete și spaime. Își descheie rochița la gât, o trase jos de pe umărul stâng, până ce își descoperi locul inimii. Dar mai întâi apăru sânul, sănătos și puternic, cu pielea atât de întinsă că devenea transparentă, lăsând să se vadă mișcarea sângelui, cu fluxuri roze, urmate de refluxuri brune.

Capitolul 32

Cazarma duhovnicilor, ascunsă în pădure; locuri interzise. Meterezul. Vechea galerie subterană a caloriferului. Povestitorul se strecoară pe sub împrejmuirea inexpugnabilă și asistă la sabatul duhovnicilor, la care participă mai toate personajele, deocheate din carte, printre ele Margareta, șefa spălătoreasă și Năică, infirmierul, deși nu au păcate prea grele. Povestitorul aruncă pe foc un săculeț cu tămâie. Fumul, panica, fuga duhovnicilor. Pădurea se umple de cozi și coarne de diavol

Nimic din ce se întâmpla în jurul nostru nu rămânea neobservat și nediscutat, chiar fapte care nu ne priveau și ar fi trebuit să le ocolim, convorbiri de familie auzite pe sub ferestrele profesorilor, certuri, învinuiri,

injurii sau declarații de dragoste, târzii și obosite, uneori ridicole. Oamenii își dezvăluiau firea urâtă, care se vede mai lesne decât firea frumoasă, ascunsă de obicei la adâncimea mormintelor. Nu puteam să închidem ochii și să ne astupăm urechile, așa că viața din jurul nostru ne era cunoscută pe toate fețele. Numai despre cazarma duhovnicilor nu știa nimeni nimic, parcă n-ar fi existat, nu ne puneam întrebări, nu ne dădeam părerea, rămânea un mister acoperit de tăcere. O singură dată mă apropiasem de locul acela, coborând la nimereală prin pădure, căci nu exista drum, nici măcar o potecă, până ce zărisem printre ramuri un zăplaz înalt de patru metri, ca un meterez de pe vremuri, făcut din trunchiuri drepte de salcâm înfipte în pământ, pe două rânduri, ca să nu se vadă printre ele, și legate cu brâuri de scândură groasă, înnegrită de ploaie. Pe deasupra acestei împrejmuiri ca de cetate nu se vedea nimic, iar în spatele ei nu se simțea mișcare, nu se auzea nici un zgomot. Drept în față, cum veneai de sus, era poarta, de lemn întărit cu fiare, parcă blindată; de o parte și de alta a ei stăteau de pază doi duhovnici, înarmați cu halebarde de paradă, cu sutana strânsă sub o centură de piele, cu diagonală și cu comănacuri negre care, după sclipire, mi s-au părut metalice. M-a cuprins frica, simțeam că depășisem un hotar, el exista în conștiința mea ca într-a tuturora, impus de o forță necunoscută. Cu gândul că nesocotisem o interdicție, am luat-o fuga la deal și nu m-am oprit decât la marginea pădurii, când am văzut că din față se apropiau, grăbind pasul, doi duhovnici, cu poalele sutanei sumese, să nu se împiedice. Nu m-am îndoit că veneau în întâmpinarea mea, poate paznicii de jos mă simțiseră și dăduseră alarma, desigur că aveau telefon sau alt mijloc de comunicație. Am schimbat drumul, m-am tupilat de-a lungul pădurii și n-am ieșit la lumină decât dincolo de spălătorie.

Deși scăpasem cu fața curată, mi-a fost frică multă vreme; când un duhovnic mă privea mai stăruitor, mi se părea că umblă să mă scormonească în suflet, drept care îmi luam o mutră nevinovată și mă străduiam să nu mă gândesc la nelegiuirea săvârșită de altfel numai din neastâmpăr, ca nu cumva să mi se citească vina pe față. Am uitat cu timpul, m-am liniștit, dar n-am mai încercat niciodată să aflu altceva, decât ceea ce văzusem pe fugă. Așa au trecut anii, până am ajuns în ultima clasă, mai era puțin și terminam școala. Se ofileau stânjeneii, care înfloreau când începuse dragostea lui Trandafil cu Hora. Începuse cu teama morții și cu un dor nebun de viață. Sub sânul ei, de-o vitalitate care pe el îl hipnotiza și îi făcea frică, i se vedea pielea pulsând, în locul unde dedesubt bătea inima, într-un

ritm neliniștit, ca un galop, o rostogolire care nu putea fi oprită decât printr-o prăbușire; a doua bătaie, divizată în două spasmuri scurte, nefirești, speriate, trezea presentimentul că bătaia următoare n-o să se mai vadă și dedesubt inima va fi moartă. Hora îl trase spre ea, îi lipi capul de pieptul ei dezgolit, cu urechea pe inimă. „Ascultă cum bate, îi spuse, e acolo o membrană ruptă. Dar să nu te sperii, n-am să mor într-o clipă de bucurie!”

Atunci, în ultima primăvară, s-a născut în mine o ciudă amestecată cu umilință, că în curând aveam să plec pentru totdeauna, fără să știu ce se ascundea în cazarma duhovnicilor. Trebuia să aflu măcar acum, altfel aș fi dus cu mine o nemulțumire, mi s-ar fi părut că rămâneam cu școala neterminată. Multe nopți mi-am frământat capul, în ore de insomnie, am încercat să fac planuri, nici unul nu putea fi adus la îndeplinire. Până ce, deodată, mi-am adus aminte de tunelurile caloriferului, pe care le străbătusem cu sărmanul Mesteacăn. Erau cinci ani de când se împușcase, mi s-a întunecat sufletul, curiozitatea mea rămânea o deșertăciune în fața morții, singura taină pe care ar trebui s-o cunoaștem. Ce câștigam eu și ce folos trăgeau alții dacă aflam ce se petrecea în cazarma duhovnicilor, când nimeni nu vroia să știe?

Așa am gândit într-o seară, aproape cu nemulțumire, până ce m-a prins somnul. Dar, trezindu-mă la un timp și nemaiputând să adorm până dimineața, am înțeles că n-am scăpat, că până nu voi afla totul n-o să am liniște.

Băgasem de seamă că din când în când, cam o dată pe lună, sâmbătă seara, duhovnicii ieșeau pe tăcute din dormitoare, rămânea numai câte unul de pază la colțurile coridoarelor, de unde puteau să vadă în toate direcțiile; ceilalți se strecurau pe lângă ziduri, coborau scările pe furiș, se pierdeau în noapte cu sutanele lor negre, care îi ajutau să dispară repede, și nu se întorceau decât duminică dimineața, când începea liturghia; atunci se duceau de-a dreptul la biserică. Așa am înțeles de ce în pădure nu era măcar o potecă, fiindcă nu mergeau în șir, ci risipiți, care pe unde îi venea bine, ca pe câmpul de luptă.

Nu a fost greu să-mi pun planul în aplicare, lanternă aveam, izbutisem să-mi cumpăr una puternică, la care visasem tot timpul școlii. Îndată ce s-au stins luminile în dormitoare, am zbughit-o afară, am săltat capacul unei guri de vizitare și într-o clipă dispăream sub pământ, în tunelul cunoscut de atâta vreme. M-au învăluit amintirile, multe câte lăsasem în urmă, iarăși m-am gândit la Mesteacăn, cum ar fi fost el astăzi, ce-ar fi crezut despre mine?

Avusesem grijă să mă orientez din vreme, parcurgând drumul pe deasupra, măsurasem distanțele cu pasul, nu mi-a fost greu să găsesc ramificația de unde un tunel pornea spre cazarma duhovnicilor. Când a început coborâșul am avut dovada cea mai bună că mergeam bine, recunoșteam aceeași înclinare a pantei, așa cum o știam de la primul drum, când ajunsesem în apropierea cazărmii. Din locul unde am dedus că treceam pe sub împrejmuirea misterioasă, fără să mă împiedice nimeni, n-am mai parcurs decât vreo trei metri și eram la capătul tunelului; țevile de calorifer, în manta albă, de ipsos, făceau un cot de nouăzeci de grade și se duceau sus, într-o clădire pe care îmi era imposibil să mi-o închipui, știam doar că nu putea să fie înaltă, altfel s-ar fi văzut pe deasupra zăplazului.

Capacul de vizitare l-am găsit cu ușurință, pe marginea lui circulară se vedea din loc în loc, punctându-i conturul, câte o licărire, dovadă că deasupra era lumină. Am urcat cele câteva trepte de fier și am tras cu urechea. Se auzeau zgomote ciudate, tropote ritmice, mișcare de oameni, se deslușeau glasuri, chiote, cântece, larmă, toate însoțite de o muzică surdă, ca de tam-tamuri, cu picurări ascuțite, de xilofoane. Deși nu era nici o asemănare, muzica amintea ceva ce se auzea în sufrageria domnului Pretoreanu, în seara când Jordie își primise învestitura, în chip atât de grotesc și macabru.

Acum, curiozitatea mea, care crescuse întruna, s-a transformat într-un fel de beție, mi se clătina capul și nu mai puteam să percep realitatea decât ca pe o incertitudine; m-am ciupit de mână să văd dacă nu visez, dar n-am simțit nimic, îmi amorțise carnea și îmi era teamă să nu-mi amorțească și cugetul, să nu cad într-o vrajă sau să nu-mi pierd cunoștința cu totul. Un singur gând rămânea treaz, că orice ar fi fost să se întâmple, trebuia să nu mă dau de gol, să-mi măsor gesturile cu luare-aminte. Am pus lanterna într-o firidă, apoi încet, milimetru cu milimetru, am împins capacul în sus, trăgând cu urechea afară, să aud, să simt dacă ar fi fost cineva pe aproape. O dâră puternică de lumină m-a lovit în ochi, orbindu-mă în prima clipă; capacul, deschis nu mai mult de un deget, îmi îngăduia să observ că în jur nu era nimeni. Dar la câțiva metri în fața mea se rotea o horă, vedeam numai picioare, în cizme sau în ghete cu gumilastic, băteau pământul în ritmul muzicii de tam-tamuri și xilofoane, ridicau praful, mi-a venit să strănut, mi-am ținut respirația până am simțit că mă înăbuș, m-am făcut roșu. Am săltat capacul încă de un deget, atunci au apărut sutanele duhovnicilor, cu poalele sumese. Cam la zece din ei venea o femeie, prinsă

în horă, cu picioarele goale, cu fusta luată de vânt, gata să zboare în aer. N-a trebuit să salt capacul mai mult decât încă un deget, ca să văd toată scena, luminată ca ziua, fără să știu unde erau felinarele.

De jur împrejurul zăplazului se înșirau chilii, lipite una de alta, ca niște porumbare, lăsând la mijloc o arenă, în centrul căreia se vedea o estradă înaltă, cu nouă trepte. Duhovnicii care jucau și chiuiau erau așa cum îi știam dintotdeauna, fără identitate, nu puteam să deosebesc pe unul de altul, nu puteam să-l recunosc nici măcar pe al meu, deși îl vedeam toată ziua. Acum însă, lăsând la o parte înfățișarea lor obișnuită, toți aveau prinsă la spate o coadă de diavol și o fluturau în ritmul jocului. Nu-i vedeam din față, dar când unul dintre ei a întors capul, am descoperit și coarnele, lipite de frunte, întocmai ca ale domnului Pretoreanu. Deși îl știam departe, călătorind în jurul pământului, am simțit prezența lui acolo; ceea ce se întâmpla sub ochii mei emana de la el, sub patronajul lui petreceau duhovnicii, ca la un bal al Sabatului. În femeile presărate printre ei, așa cum se țineau de umeri, o bluză între două sutane, le-am recunoscut pe spălătorese, genul feminin al nostru, dedate acum la o horă nerușinată. Toate își săltau picioarele și își legănau șoldurile, cu capul când pe un umăr, când pe altul, râzând și chiuind ca nebunele, sau bete, sau fără minte. Aveau și ele coarne lipite pe frunte, și nu le stătea rău, mereu împungeau cu ele în aer, mult le-ar fi plăcut să se hârjonească. Mă gândeam că nu prea târziu aveau să ajungă și la asemenea faptă și mă întrebam dacă am să privesc până la urmă, sau dacă n-am să ridic capacul de fontă și să-l rostogolesc în grămadă. Le puseseră și lor cozi de diavol, pe care le roteau în aer, împletindu-le provocator cu cozile duhovnicilor.

Aveam noroc că locul meu de observație se afla în golul dintre două chilii, pe unde ieșeau țevile caloriferului, așa că hora nu putea să dea peste mine. Abia mai târziu mi-am ridicat privirea spre estradă, nu puteam să văd totul dintr-o dată, era prea multă zăpăceală, cu toate acestea, ceea ce se petrecea acolo ar fi trebuit să-mi sară în ochi din prima clipă. Poate mă și uitasem, și văzusem, dar nu puteam crede. M-am ciupit iar de mână, am scuturat din cap, m-am zgâit, mi-am făcut cruce cu limba în gură. Pe estradă era un jilț negru, ca o strană putredă, cum văzuse Vava una în fundul lacului, și în ea stătea, vie, rânjind cu gura știrbă, o vrăjitoare bătrână. Deși nu o știusem decât din auzite, am recunoscut în ea pe slujnica slută și deșucheată care, într-o seară de duminică, ademenise în grădiniță vreo zece băieți mai mărișori de la colegiul nostru, ceea ce îl determinase pe domnul

Laurențiu Sân-Martinu să ne adune sub statuia domnului Pretoreanu și să ne țină o predică aspră.

Slujnica râdea cu capul dat pe spate, cu gura căscată, de i se vedeau cele câteva măsele rămase ici-colo, se zvârcolea scoțând țipete, și rochia, săltată până la șolduri, lăsa să i se vadă coapsele veștede, care munciseră mult în duminica aceea de pomină. Iar la picioarele ei și cu două trepte mai jos, ședea într-o rână, ca patricienii din Roma antică, ciupind coardele unei lire, recitându-i madrigaluri pe care nu puteam să le aud în larma petrecerii și de la atâta distanță, nimeni altul decât domnul Laurențiu Sân-Martinu, cu o figura inspirată, cu privirea plină de adorație, cerșind parcă un semn de dragoste.

Era prea mult, nu puteam să îndur gândul că lumea îl socotea tatăl Horei, pe care o batjocorea de la distanță, întinându-i imaginea, pentru mine atât de curată. Numai în numele ei am făcut restul. Nu mi-a mai păsat că într-un cazan pus pe pirostrii, drept în fața mea, fierbeau împreună Moș Flașnetă și Burtă Dublă, făcându-și vânt cu gambetele, iar focul îl ațâța Enciclopedul, cel mai iubit dintre profesori, devenit sluga Satanei. Domnul Claudiu Viespărescu, profesorul de franceză, arunca în cazan căpățâni de usturoi, dintr-o funie lungă, pe care o avea trecută peste umeri și încrucișată în față, ca benzile de mitralieră. În partea cealaltă a estradei, domnul Stroescu, cu vioara în mână, dirija orchestra, deși n-ar fi fost nevoie, fiind alcătuită numai din două persoane, nici măcar un cvartet, doi duhovnici tineri, unul cu tam-tamul, altul cu xilofonul; din când în când, domnul Stroescu freca părul arcușului pe o bucată de slănină, își ducea vioara la gât și, fără să țină seama de ritmul celorlalți, adăuga muzicii de tam-tam și xilofon partea languroasă din Ziegeunerweise, cântând-o cu patimă.

Am lăsat capacul la loc, am fugit prin tuneluri până în curtea bisericii, am ieșit deasupra, m-am strecurat în altar printr-o ușiță care știam că nu se încuia niciodată, fiindcă avea clanța stricată, și, cotrobăind peste tot cu lanterna în mână, am găsit săculețul cu tămâie. M-am întors tot în fugă, petrecerea nu se terminase, mai era până să înceapă dezmățul. Abia acum am văzut-o pe Margareta, șefa spălătoreasă, cu părul alb, desprins din spelci, că părea o paciaură, nu-i mai lipsea mult să semene cu vrăjitoarea știrbă din strană, căreia domnul Laurențiu Sân-Martinu continua să-i cânte din liră. Erau toți prea înfierbântați ca să mă simtă, am scos mâna afară și am aruncat săculețul cu tămâie sub ceaunul pus pe pirostrii, unde se făcuse un morman de jeratic.

Într-o clipă fumul aromat s-a răspândit peste toată arena, acoperind sabatul ca o ceață groasă, în timp ce eu puneam capacul la loc și coboram scara. Înainte de a o lua la fugă, am auzit în urma mea țipete, răcnete, tropote, hărmălaie. Când am ieșit din tunel, departe, lângă dormitoare, de unde nu mai aveam de mers decât zece metri ca să mi se se piardă urma, vântul aducea din pădure fum de tămâie, valuri peste valuri, au ajuns peste mine, înecându-mă și dându-mi amețeală. Dar nu m-am lăsat, ci am mai stat locului câteva clipe, să-i văd pe duhovnici cum ieșeau din vale, gâfâind de urcuș și de goană, împleticiți și bezmetici. Pe unde au scăpat spălătoresele și toți ceilalți, n-am văzut, poate s-au rătăcit în pădure, au căutat ieșirea până la ziuă.

A doua zi încă mai mirosea a tămâie; pădurea era plină de cozi și de coarne de diavol.

Oare Tania, să nu fi fost plecată, ar fi venit și ea la sabatul duhovnicilor? Dacă făcusem o faptă rea, am plătit-o cu această întrebare, rămasă în mintea mea până astăzi, când încă mă chinuiește, deși Tania de mult a devenit o amintire, și poate de mult este moartă.

Capitolul 33

În desăvârșirea lui, Trandafil nu poate fi decât desăvârșit și în dragoste. Înțelegerea supremă

Credeam că niciodată nu voi avea de povestit întâlnirea lui Trandafil cu o fată. Toți ceilalți ne făceam confidențe, fără discreție și chiar fără pudoare; eram într-un stadiu primitiv al evoluției noastre lăuntrice, nu simțeam vulgaritatea unor gânduri și nici a cuvintelor folosite spre a le spune. Dar niciodată nu vorbeam față de Trandafil. El era un cenzor, îmi făcea viața grea, poate și aceasta să fie o cauză pentru care nu izbuteam să-i dau locul cuvenit între ceilalți, îl lăsam să se estompeze, când ar fi trebuit să rămână tot timpul în față.

Mi-a fost greu, un timp mi s-a părut imposibil să animez scena întâlnirii lui cu Hora. Deși era o realitate, refuzam să cred în ea, mi se părea ceva inavuabil, îmi rănea pudoarea, ceea ce nu mi se întâmplase defel când cu Tania, deși atunci faptele fuseseră mult mai hazardate. Dar, trecând peste această reținere, va trebui să admit că un om înzestrat în felul lui trebuia să izbutească în toate faptele sale. Deși abia la vârsta lui Romeo, avea o putere

de exprimare cu totul superioară, datorită instrucțiunii, o gândire profundă și rafinată, o sumă de însușiri omenești dezvoltate prin pătrunderea lor cu puterea inteligenței, o sinteză a gândirii din toate timpurile trecute și o intuiție matematică a gândirii viitoare. Iubirea a erupt din pieptul lui cu o pasiune deplină. Ar fi putut să se prăbușească, să se piardă printr-o slăbiciune care paralizează voința și înăbușă toate celelalte aspirații, făcând din om un învins, dacă nu o epavă. El n-avea nevoie să se supravegheze, să-și înfrâneze pornirea; s-a lăsat în voia ei până la capăt. Resursele lui erau atât de vaste și inepuizabile, că nici o patimă n-ar fi izbutit să le consume. La el, pasiunea, deplină și necontrolată, genera o sănătate robustă a spiritului, făcându-l să urce în loc să slăbească. El nu se sustrăgea de la nici un gest datorat iubirii, îi consacra nu doar sentimentele, ci și gândirea, forța lui cerebrală. Și totuși, în acel timp, nici una din vechile lui preocupări, studiul și meditația, nu avea să fie primejduită, ci dimpotrivă, deveniră și mai temeinice. Știam de mult că prima din însușirile lui era știința de a nu irosi timpul; de a da fiecărei clipe întrebuințarea cea mai bună, de a nu lăsa ca vreuna să fie sterilă. Acestei însușiri îi urma capacitatea de regenerare a celulei cerebrale; cred că ea nu se uza la eforturi, ci prolifera, poate prin scindare, se înmulțea, într-o creștere constantă. Mintea lui nu cunoștea oboseala. Așa se explică de ce iubirea, în loc să-l istovească și să-i facă haos în suflet, crea în ființa lui o forță nouă. I-am văzut-o pe față, a apărut deodată, ca un semn de maturitate, o bărbăție anticipată, nu aspră, ci calmă și visătoare, cu o puternică forță de seducție. Orice femeie care și-ar fi îndreptat privirea asupra lui, ar fi fost cucerită. Atunci s-a născut în sufletul meu invidia, aș fi vrut să fiu în locul lui, prima și ultima oară când aș fi făcut schimb cu altul.

Am stat să judec de unde venea acest dar al lui, ca o încununare a tuturor celorlalte daruri; nu mi-am ascuns admirația pentru ele, iar acum aveam o umbră în suflet. Ce moștenise el de ia domnul Alcibiade, cu paternitatea lui atât de difuză, care în Odor pusese o putere de gândire sublimă și în același timp diabolică, în Tom o fire scelerată, în Teofana o forță de dăruire nebună și înfricoșătoare? Nu spun că iubirea lui Trandafil avea să fie mai cumpănită, că nu avea să ajungă pe o culme la fel de înaltă ca a surorii aceleia atât de nenorocoase; numai că viața lui nu se funda pe o singură pasiune, ca a Teofanei, iubirea nu înăbușea setea de cunoaștere, ci o ajuta să crească, urcând împreună o scară monumentală.

N-am știut nimic despre tinerețea domnului Alcibiade; un frate al lui, care va apărea în curând, nebănuit și neașteptat de nimeni, nu va putea să spună mai nimica, fiindcă abia îl cunoscuse. Cit privește pe Iosefina, acea soră misterioasă, chiar dacă ar fi știut mai multe, era de mult dispărută, în naufragiul uriașului pachebot „Titanic”.

De la domnul Alcibiade veneau poate și patima Teofanei și a lui Trandafil; judecând așa, socotesc că toți trei au fost egali unul cu altul. Dar rămâne o necunoscută, ce-au moștenit ei de la Alexandrina, care nu și-a dezvăluit firea decât prin pasiunea pentru muzică și lumină. Oare altă pasiune nu mai fusese? De unde venea privirea ei adâncă, pe care o descoperisem la serbările școlii, fără s-o fi bănuit înainte? Erau oare în ea urmele unei flăcări acum stinse, dar nu uitate, o tristețe întoarsă în urmă, unde odată ceva arsese și se mistuise?

Când iubirea pentru o ființă se ridică până la adorație, la înălțimea unde dispare orice scădere, și comunicarea nu devine doar ideală, ci absolută, fără nici o lipsă, atunci omul simte nevoia s-o arate și altora. Nu din orgoliu, ci spre a mări spațiul dragostei, spre a-i da aer și apă; este o sete. Iubirea, redusă la relația dintre doi oameni, oricât ar fi ea de puternică, se ofilește cu timpul; nu spun cât durează, firile oamenilor sunt felurite, iar singurătatea în doi, cum a fost numită, nu are rezerve egale de a se hrăni prin ea însăși. Într-un singur caz ea poate supraviețui până la termene infinite, când măcar unul din doi are atâta imaginație și inteligență ca să poată însufleți și colora vidul; atunci nevoia martorilor dispare, dragostea se hrănește din propria ei substanță, regenerată întruna fără să se uzeze.

Așa cum se regenera celula cerebrală a lui Trandafil, la fel se regenera celula lui sufletească, fără să scadă.

La început, situația lui i se părea imorală și inestetică. A veni la o oră fixată dinainte, a-l vedea pe capul familiei plecând cu nevasta la braț să se plimbe prin parc, sau urcându-se în trăsură, să meargă la oraș, la cinematograf sau la berărie, a ști că în aceeași clipă servitorii ies pe ușa din spate ca Hora să rămână singură, i se părea o înscenare grotescă. Starea lui continua să fie penibilă chiar după ce Hora venea să-i deschidă. Drumul prin salon, prin sufragerie și în lungul coridorului i se părea o rătăcire, deși ea îl ducea de mână, ferindu-l să se împiedice, să se lovească de ziduri sau să șovăie. Dar după ce intra în camera ei și ea încuia ușa, gestul cel mai penibil dintre toate, acolo, între cei patru pereți, cu fereastra deschisă asupra

pădurii, care nu putea să fie impură, se năștea o altă lume, mai presus de orice morală, și ea era serafică, nu grotescă, așa cum va fi fost paradisul, înaintea păcatului, scăldat în miresme și muzică.

Dacă îi absolv pe amândoi și le dau dreptul la bucurie, să nu mă judece părinții din vremurile moderne, ale căror fiice de nouăsprezece ani au un automobil de sport și unul de curse, au cal de călărie pe care rândașul, cu mânuși albe în mână, îl aduce la scară, fac schi la munte și vara schi nautic, se zbânțuie în teroarea de urlete a discotecii, și atât nu le e de ajuns, se droghează cu whisky, apoi cu votcă, băutura mujicului, apoi cu marijuana, cu heroină, și toate halucinogenele încă necunoscute, ca la urmă, sleite, fără voință și fără nici o speranță, să-și dea sufletul într-un spital de dezintoxicare.

Noi, pe vremea când au existat Hora și Trandafil, nu ne îmbătăm decât cu parfumul curat pe care-l revărsa sub ferestre regina-nopții, înrudită direct cu planta tutunului, două din obsesiile tinereții mele. Tutunul l-am lăsat deoparte, dar regina-nopții mă tulbură oricând îi simt mireasma, ea vine totdeauna prin surprindere, de sub un gard, dintr-o grădiniță, și va rămâne pe vecie martora serilor noastre de iubire.

În afară de mobilă și de covorul cu medalion alb la mijloc, care era acolo caracteristica principală, în cameră nu se vedeau podoabe, bibelouri, albume cu fotografii, nici obiecte personale, nimic din ceea ce înconjură de obicei viața unei fete. Covorul ținea locul tuturor acestora; când Hora se rezema cu capul ei brun, cu dinții sclipitori și cu ochii ca antracitul în mijlocul medalionului, totul în jurul ei se însuflețea, camera se umplea de obiecte prețioase, indefinite, ca o comoară în continuă creștere, amenințând să ia tot aerul și să lase în loc diamante. Era emanația ei, dezlănțuită numai în contact cu covorul și în contrast cu albul medalionului, care o făcea să strălucească, proiectată pe un cer mic, dar numai al ei, cum nici un om nu poate să-l aibă. Toate acestea nu le vedea decât Trandafil; eu, când m-am ciocnit cu Hora sub clopotniță și o clipă am simțit-o lipită de mine, n-aș fi bănuit în ce se transformă ea când ajunge în casă.

Trandafil nu ținea seamă decât de lucrurile cărora le dădea ea naștere; uita cheia din ușă, fereastra și pădurea, care erau o legătură cu lumea exterioară. Lumea lui, între cei patru pereți, devenea mult mai mare, amplificată geografic, nu cu imaginația, ci cu senzațiile imediate: Hora, parfumul ei, căldura, ochii adânci, ca fântânile; și gura fierbinte, care uneori se răcea brusc, ca pe urmă să ardă și mai puternic. Iar la sfârșit glasul,

desprins de ceea ce era dureros în sensul cuvintelor spuse, devenit cald și dulce, de o tandrețe melodioasă. Clipe lungi, ea nu era decât cântec, un leit motiv pe care Trandafil îl asculta cu capul pe pieptul ei, așa cum i-l pusese ea la prima lor întâlnire. „Te las cu bine!” șoptea ea în ritmul inimii, și uneori uita să se oprească, era o litanie tot mai stinsă, care pe Trandafil îl îmbăta și-i sfâșia sufletul. Îndura durerea, pentru voluptate, pentru convulsiunile sublime la care ajungea propria lui inimă, stârnite de convulsiunile tragice ale inimii celeilalte. El trăia așa, lângă Hora, moartea ei prezumtivă și niciodată nu se gândea că moartea lui ar putea să vină mai târziu decât în clipa următoare.

— Aș vrea să fiu tot timpul cu tine, îi șoptea ea, să-mi pot lua rămas bun în orice clipă. Suferința mea este că am să mor fără să știu, și n-am să-ți spun te las cu bine! Îți spun de pe acum, să ții minte! Ascultă-mă cât se mai poate și să nu-mi uiți glasul!

Curând avea să înceapă examenele, și nu știam ce are să urmeze. Nimeni nu-mi asigura viitorul; simțeam iar o derută, aceeași ca la moartea tatălui meu, când m-am întrebat, plin de neliniște, cine va avea grijă de mine de aici înainte.

Trandafil, cu o carte în mână, culegea flori din pădure; la nimeni nu văzusem cât putea să fie de dăruit, de gingaș și de poetic un astfel de gest, care poate să aibă în viața cuiva o importanță mult mai mare decât s-ar crede. Când un om tânăr culege flori pentru o fată, între războaiele trecute și cele viitoare, își dă adevăratul lui examen de bărbăție și de știință a iubirii. Hora punea florile în donicioara de pe fereastră; le vedeam câteodată și atunci gândurile de mai înainte reveneau în mintea mea cu mai multă putere.

Trecuse de săptămâni vremea stânjeneilor. Dăruirea Horei devenise o spaimă, nu mai avea încrederea de altădată, că inima n-ar putea să i se oprească într-o clipă de bucurie. O urmărea tot timpul, înfricoșată, chiar atunci când uita totul despre sine.

Adesea Trandafil stătea cu capul pe pieptul ei, gestul din prima zi, care îl liniștea, îi dădea încredere în inima ei bolnavă; simțea că, ascultând-o cu fidelitate, îi transmitea impulsurile propriei lui inimi, ca stimulatoarele electrice de astăzi, nebănuite pe vremea aceea. Hora însă, ca să nu aibă nici o clipă cu adevărat liniștită, se gândea că el va trebui să se ridice, să plece, să-i lase inima singură, și atunci i se făcea frică.

El învățase să-i asculte inima, recunoștea în ureche acea bătaie dublă, speriată, ca un mic strigăt, pe care la început o descoperise în pulsația abia simțită a pielei, sub sânul stâng, plin de vitalitate; cum se putea ca la umbra lui să fie o boală?

— După ce eu n-am să mai fiu, ce ai să faci? îl întrebă Hora într-o zi, când inima ei bătea mai cuminte, nu mai galopa cu bătăi duble.

Aștepta răspunsul atât de încordată, că uitase să respire, pieptul ei era imobil de câteva clipe și atunci inima începu să se zbată, cele două bătăi reizbucniră puternic, agresive, neiertătoare, cum ar fi vrut să rupă toracele și să năvălească în odaie, să dărâme pereții și să arunce pământul în aer. Trandafil se ridică speriat, o privi fără să înțeleagă ce se întâmplă, era atât de palidă, că părea moartă, instinctiv o apucă de umeri și începu s-o zgâlțâie, ca s-o trezească.

— Respiră! Te rog respiră! Nu te sinucide, respiră!

Era într-o după-amiază de dragoste.

Meditând, peste noapte, Trandafil înțelese că întrebarea ei era cheia vieții lui, pe care nu mai trebuia s-o caute de aici înainte. A doua zi îi spuse:

— După ce tu n-ai să mai fii, n-am să mai fiu nici eu. Am să vin după tine.

Ea îl privi îndelung, împietrită, cu o recunoștință înfricoșată.

— Îți mulțumesc! șopti. M-ai făcut să simt și să cred că moartea poate să fie o fericire. Dar tu trebuie să trăiești, ar fi mare păcat să mori, un al doilea ca tine n-are cum să existe în toată lumea!

Zile în șir nu mai vorbiră despre moarte; Trandafil însă nu-i mai asculta inima, îi era frică și ea își dădea seama; trebuia să pregătească deznodământul.

— Nu mai pot să îndur, spuse, când fu gata. Mi se pare că tot timpul la ușă mă așteaptă un călău cu securea în mână. Te rog să-mi faci o favoare: să nu mă împiedici! Vreau să se termine; știu cum, am tot ce trebuie. Aș fi putut să nu-ți spun, însă nu mă lasă inima, oricât ar fi ea de zdrențuită. E o inimă bună, păcat că n-a fost făcută mai bine! Dar tu trebuie să trăiești, ca să mă ții minte; așa n-am să fiu moartă cu totul, am să reînvii și am să alerg la umbra ta, de câte ori ai să te gândești la mine!

Îi trebui timp lui Trandafil până să răspundă, cu vorbe care să însemne într-adevăr gândul lui, și să nu le regrete după ce erau spuse:

— Îți cer și eu o favoare: așteaptă până în ultima clipă posibilă! Orice zi câștigată este o bucurie, și când tu n-ai să mai fii, totul pentru mine va

deveni cenușă!

Ea îi mângâie obrazul.

— Suferi că ai venit în viața mea! A fost o zi nenorocoasă pentru tine. Iar acum îți este și ție frică, iată ce ți-am dat, fiindcă n-ai vrut să faci din mine o glumă de primăvară.

Stătea întinsă, se ridică deodată, cu o mișcare energică, se trase în fundul divanului, își rezemă capul de covor, în medalionul alb de la mijloc, ca în ziua când vroia sa-l ademenească pe Trandafil. Avea ceva de spus, dar nu părea grăbită, își puse în păr trandafirul roșu care căzuse, își trecu dosul mâinii prin sprâncene, zburlindu-le, gestul ei de alintare, apoi se aplecă puțin înainte și vorbi, cu o hotărâre senină:

— Hai să murim împreună! Mână în mână! Va fi o călătorie.

Vorba nu-l surprinse pe Trandafil, poate de mult era subînțeleasă. Nu i se părea nimic aberant și era legitim, credea cu convingere. Mama lui nu trebuia să fie o piedică, suferința ei nu putea să fie mai mare decât a mamei Mântuitorului, când îl coborâseră de pe cruce. Se uită la Hora, ochii ei sclipeau parcă a joacă sub sprâncenele zburlite, care totdeauna îi dădeau o privire poznașă. Să fi fost o ființă scelerată, un monstru? După o clipă Trandafil se simți înjosit numai fiindcă gândise; n-avea voie să se lepede, să-și piardă credința. Închise ochii și așteptă, nu știa ce, nu avea nici un gând, era doar o suspensie, o încercare de a simți neființa. Și o simți, cu o nevoie adâncă de repaos și de uitare; trăise prea multe vieți dintr-o dată, vârsta lui i se părea seculară.

*

În seara aceea, când Trandafil s-a întors în clasă, unde ne pregăteam lecțiile pentru a doua zi, n-am văzut pe fața lui nici o schimbare și nici nu ar fi putut să se vadă, fiindcă o pace deplină îi coborâse în suflet; nu știam și nici nu mă pot învinui că n-am simțit nimic, el era plecat de pe acum, nu mai rămăsese nici o putință de comunicare. Ar fi trebuit să mi se pară ciudat că n-a scos nici o carte din pupitru, nici tablele de logaritmi, nici textele latinești. Trecusem de mult peste războiul galilor povestit de Cezar, după ce îl făcuse el însuși, peste Catilinarele lui Cicero, Metamorfozele lui Ovidiu, Eneida lui Virgiliu, cred că ajunsesem la Tit Liviu. Trandafil făcea din aceste texte, intraductibile pentru mulți dintre noi, o lectură cursivă, ca și cum ar fi fost un roman din vremea noastră; era a doua lui pasiune după matematici, dar cred că nu mai mică decât prima. Tot timpul cât mai rămânea până la masa de seară a stat aplecat peste un caiet și a scris

încontinuu, fără să ridice capul din pagini. Mai ciudat ar fi trebuit să mi se pară că la plecare n-a luat cu el nici o carte, se întâmpla prima oară, iar la masă, între feluri, a continuat să scrie în același caiet, cu coperte albastre, care făcea parte din rechizita noastră școlară, și nu atrăgea atenția în chip deosebit, altfel poate cineva s-ar fi aplecat peste umărul lui, să vadă ce scrie. Scrisul l-a continuat în dormitor, așezat pe marginea patului, iar când a sunat clopotul de culcare, s-a dus în hol, unde erau fotolii și canapele de mușama neagră, ca sutanele duhovnicilor. Coridoarele gemeau de duhovnici, numărul lor îl depășise de mult pe al nostru, în curând aveau să ne copleșească, mereu veneau alții, peste cei de rezervă. Îl priveau pe Trandafil cu coada ochiului, șușoteau între ei, nu îndrăzneau să-l trimită în dormitor, renumele lui era prea mare, dacă l-ar fi contrariat într-un fel puteau s-o pățească, domnul Pretoreanu nu i-ar fi iertat, cunoșteau și ei telegrama lui de felicitare.

Nu știu până la ce oră a rămas Trandafil acolo, spionat de duhovnici, care n-aveau liniște să meargă la culcare; nici viața lor nu era ușoară. Am adormit înainte ca el să vină în cameră. A doua zi avea un aer senin, terminase de scris, nu i-am mai văzut caietul, nu știam unde îl pusese. Abia în ultimele zile petrecute la școală am dat de el, îl pusese sub saltea, poate ca să-l găsim mai târziu; l-am luat și l-am păstrat, am vrut să aflu ce gânduri îl chinuiseră.

M-am mirat că intrând în sala de mese, la ceaiul de dimineață, Trandafil nu s-a uitat la ziarele care îl așteptau, ci, împotriva obiceiului zilnic, le-a dat la o parte. Era abonat la mai multe, despre unele nici nu auzisem, le găsea pe colțul mesei, primul pus deasupra fiind totdeauna „Pasul Istoriei”, care mă frapa cu policromia titlului, caracteristică, țipătoare, cu literele în culori diferite, ca firmele de la iarmaroc. Fiindcă la plecare Trandafil le-a lăsat acolo, fără să le dea atenție, am luat unul din ele, ziarul lui Jordie, cunoscut prea bine; mă grăbesc să spun că l-am luat nu din vreo preferință, ci fiindcă era deasupra. L-am împăturit și l-am băgat în sân, n-ar fi încăput în nici un buzunar, avea peste douăzeci de pagini.

Pe drum până la pavilioanele claselor, n-am schimbat nici o vorbă unul cu altul, și parcă uitasem tot ce fusese ciudat în purtarea lui de ieri până astăzi. Uimirea mi-a revenit iarăși când, ajungând la cutia de scrisori de sub clopotniță, Trandafil s-a oprit și a scos din buzunar un plic galben, cu timbre și cu adresa scrisă mare, așa că nu mi-a fost greu să văd pe ea numele Alexandrinei; mi s-a părut ciudat, fiindcă de obicei îi scria pe cărți poștale.

M-am gândit că o scrisoare pusă la cutie în zorii zilei putea fi dovada unei nopți zbuciumate. N-am vrut să mi se pară toate ciudate, că a ezitat câteva clipe înainte de a da drumul plicului în cutie; îi tremura mâna, a trebuit să facă un efort spre a termina gestul. Însă ce a urmat după aceea m-a făcut să tresar și m-a pus pe gânduri; era vizibil că se întâmpla ceva mult prea grav ca să-mi închipui ce anume, ceva care depășea puterea mea de gândire. După ce plicul s-a auzit căzând în cutie, Trandafil a rămas nemișcat, cu umerii aduși, istovit ca după o lungă încercare a sufletului. Dar abia după ce i-am văzut ochii mi-am dat seama că, punând acel plic în cutie, făcuse un gest ireversibil; de aici nimic nu se mai putea întoarce în urmă, cum nu se mai întoarce un sicriu intrat pe poarta cimitirului. Nu mai ținea seama de mine, ochii lui se uitau în gol, cu o privire moartă, rece, încremenită, așa cum în curând aveam s-o văd pe Hora, în fața ferestrei, ca o imagine a neființei, dacă neființa poate să aibă o imagine.

Capitolul 34

Garanțiile Angliei. Fapte diverse. Sens unic pe Calea Victoriei. Rabindranath Tagore; poeții, partea cea mai bună din sufletul poporului. Asasinarea Proserpinei Smântânescu; din biografia ei: relațiile cu armata. O fată crescută ca la mănăstire; profesorul de gimnastică, albumul de fotografii și rolul lui în viața fetei. Averea Proserpinei. O redacție de ziar; moravuri, năravuri. Apariția lui Bel Ami; ciocanul, sticla de benzină. Campania lui Jordie pentru glorificarea Proserpinei. Crime pasionale. Făcălețul, ca armă de omucidere

În ora de meditație dinaintea cursurilor am frunzărit ziarul lui Jordie, care mă intriga și-mi făcea silă în măsură egală; de altfel, ocoleam comentariile, care simțeam că erau cumpărate, de unii și de alții, de la micii negustori până la marile puteri ale lumii. „Garanțiile care ni se oferă” era titlul articolului din pagina întâi, unde Jordie denunța incapacitatea Angliei de a-și ține promisiunile și îndemna țara să nu se încreadă. Pe atunci nu aveam nevoie de garanții, nu ne amenința nici un ultimatum, Hitler nu venise încă la putere, mai erau nouă ani până să înceapă războiul, lumea credea încă în Liga Națiunilor, mai exista Titulescu, Anglia se grăbea însă să ni le ofere și Jordie se grăbea să le discrediteze; „așa era cazul”, după cum îi dicta domnul Pretoreanu într-o telegramă cifrată, expediată de la Singapore. Mai târziu, după retragerea nenorocită de la Dunkerque, lumea slabă de înger, amintindu-și de articolul din „Pasul Istoriei”, i-a dat dreptate lui Jordie și l-a socotit profetul vremii.

Peste pagina întâi am trecut repede, astfel n-am văzut că la mijlocul ei și pe toată lățimea, șapte coloane, era un titlu cu literă mare, roșie, ca sângele: „Asasinarea Proserpinei Smântânescu”; iar dedesubt, o trimitere cu literă neagră: „Amănunte la ultima oră”. Abia când am ajuns la pagina douăzeci și patra, ultima, și dădeam să pun ziarul la o parte, am descoperit știrea senzațională. Titlul m-a frapat și imediat după prima tresărire ochii mi-au fugit la o fotografie mare, pusă în mijlocul paginii, pe trei coloane. Figura îmi era cunoscută, o femeie voinică și trufașă, însă n-am putut s-o identific până n-am observat o retușare, destul de neabilă, făcută probabil în pripă, o operație asupra nasului, a cărui dimensiune reală era trucată; la o privire mai atentă puteai să-i reconstitui vechile linii, ascunse sub guașă. Atunci am

recunoscut-o, era Proserpina, amanta lui Jordie, care mai înainte făcuse trotuarul pe Calea Victoriei, sub numele Regele Ostrogoților.

Până să ajung acolo am trecut peste fel de fel de știri și de informații, dintre care unele mi-au rămas în minte, deși n-aveau importanță pentru mine și nu priveau deloc aspirațiile mele. Acum mi se pare inadmisibil că am putut să-mi pierd timpul cu ele, fapte diverse, chiar dacă în fruntea lor era vorba de o crimă senzațională. Dar mi-au rămas în memorie și le amintesc, fiindcă fac parte din cronica acelei zile nenorocoase, când la zece pași de mine Trandafil trăia o dramă mult mai zguduitoare decât tot ce cuprindea ziarul, doar că nu era bănuită de nimeni. Astfel, va părea cu totul insipid că, tocmai atunci, la spitalul Colțea începea să funcționeze primul serviciu de terapie prin radium. Astăzi nu se mai vorbește de această substanță misterioasă decât sub alte nume, fiind destinată altor scopuri. Atunci mulți bolnavi și-au pus speranța în ea, au așteptat să se elibereze un tub și să li se aplice pe bubă. Am cunoscut și eu un om, chinuit de dureri sciatice, boală greșit cunoscută pe vremea aceea, cauza fiind departe de locul unde se simțea efectul. Câte nu făceau bolnavii ca să-și aline durerea, băi de nămol, masaje, injecții, poate cu apă chioară; se adăugau descântece, închinări la icoane, pelerinaje la locuri sfinte. Cineva mi-a povestit ce-a pățit el odată, la Roma, unde l-a lovit o criză, de nu mai putea merge decât rupt în două, cu dureri groaznice. Cum mai poate să-ți priască o călătorie? Dar a continuat-o, așa cocârjat și îndopat cu aspirină, fiindcă vroia să vadă, cu prețul oricărei suferințe; cine se află la Roma, așa trebuie să facă, nu se știe dacă va mai putea să vină vreodată. Într-o zi, aflându-se în catedrala Vaticanului, San Pietro, cu cupola făcută de Michelangelo, sub care se afla și delicata lui Pieta cioplită în marmoră albă, omul a ridicat ochii la cer și, uitând că nu era credincios, s-a gândit astfel: „Dacă există Dumnezeu, atunci facă bine să-mi ia durerea!”. Și nu s-a gândit bine, că durerea a și dispărut, i s-a îndreptat spinarea, s-a simțit ușor ca o pană. Pe când cobora scările catedralei, zburdând de fericire, s-a întors în necredința lui declarată și a spus în sine: „Nu se poate să fie o minune; e doar o coincidență!”. Dar nu apucase să-și termine gândul, când a simțit un cuțit în spinare și s-a frânt în două, ca la venire.

Mai demult, un alt om, sunt de atunci aproape cinci decenii, mi-a spus ironic: „Am asupra mea un milion; uite-l colea!”. Avea un tub de radium, lipit de coapsă, în locul pe unde trece nervul sciatic; nu știu cât a purtat milionul; când i l-au scos, durerea nu scăzuse.

Abia în primul an de război, un medic din Germania, după ce făcuse zece mii de disecții, a constatat că, în afară de cazul când nervul sciatic are o leziune directă, pe traseul lui care coboară până la călcâi, unde era puterea lui Ahile, celelalte dureri resimțite de el pornesc de la rădăcină, acolo unde ea iese din coloana vertebrală; un accident, o deplasare, o depunere o comprimă și durerea se duce în alt loc, departe, ca electricitatea pe sârmă. Dacă nu-i vine nimeni în ajutor sau n-o ajută cum trebuie, rădăcina se adaptează cu timpul la situația ei vitregă, se îndoaie, se subție, se fofilează până scapă de strânsoare, și atunci sciatica trece. Așa mi-au spus doctorii cu pricepere. De radium n-am mai auzit.

Urmăream ziarul, atent, dar nu cu patimă, gândul îmi era în altă parte, la ceea ce scrisese Trandafil peste noapte. Citind pe sărite știrile din toată lumea, nici prin minte nu-mi trecea că în peste douăsprezece pagini se vorbea despre moartea Proserpinei; cu atât mai puțin aș fi putut să-mi închipui că, în timp ce eu dădeam paginile, Trandafil se pregătea de moarte, calm și cu deplină convingere.

Undeva, o fotografie înfățișa monumentul ridicat la New York în memoria victimelor făcute de automobil, în treizeci de ani de istorie. Semăna cu monumentul cartofului, o prismă de piatră pusă în picioare; deasupra avea o amforă, acoperită cu o năframă. Asemenea obiecte se dau de obicei drept premiu la întreceri sportive; așa era cupa câștigată de echipa noastră de fotbal, pe care Hora, purtată pe sus alături de Feiz, o ținuse triumfătoare deasupra capului. Mi-a atras atenția cifra, care mi s-a părut modestă; în treizeci de ani, la New York, automobilul omorâse numai șase sute treisprezece persoane. O statistică de acum mai bine de un deceniu arăta că victimele lui, pe tot pământul, se ridicau, într-un singur an, la un sfert de milion de morți, răniții ajungând până la zece milioane. Cu mai bine de trei decenii înainte, la Londra, o femeie fusese omorâtă de un automobil care mergea cu șapte kilometri pe oră; vroise să se sinucidă, se aruncase singură în fața roților? Dar de ce m-ar mira? Pe atunci chiar trăsurile cu cai omorau oameni.

Mai târziu am văzut și alte monumente închinate celor pe care îi omora automobilul; nu erau făcute în scopuri pioase, ci numai ca lumea să se înspăimânte și să se cumințească; în vârful soclului se punea un automobil zdrobit într-o coliziune. Am văzut atâtea, că nu-mi mai pasă; când le văd, nu-mi vine să frânez, ci să apăs pe accelerator.

În pagina următoare, cineva se răfuia cu Prefectura Poliției, care de câțiva ani hotărâse ca pe o anumită parte din Calea Victoriei, aceeași rămasă și astăzi, de la Calea Griviței până în strada Lipscani, să se circule numai la vale, spre Dâmbovița. Se chema sens unic, și lumea nu putea să se obișnuiască, era împotriva legilor naturale. Eu credeam, și la fel gândesc astăzi, că într-un oraș cu prea multe automobile, străzile nu se pot descongestiona decât prin mărirea vitezei; omul modern trebuie să se obișnuiască, să-și înceapă graba îndată ce începe să umble de-a bușilea.

M-am aflat în București când a venit un om de seamă, din India, aflat în turneu prin țările europene; nu era Mahatma Gandhi, ci Rabindranath Tagore, care scrisese cincizeci de volume de poezii la data aceea. M-am înspăimântat ce popor era în piața Gării de Nord, ca la refugiu, când lumea se grăbea să fugă în Moldova. Pe atunci se călătorea cu trenul, gara era inima orașului, acolo începeau și se terminau marile fapte. Poetul indian, strivit de mulțime, s-a urcat într-un automobil cu coviltirul dat la o parte și a rămas în picioare tot drumul, pe Calea Griviței și pe Calea Victoriei. Când cortegiul a trecut pe la palatul domnului Pretoreanu, s-a mișcat o draperie și parcă în fereastră a sclipit monoclul negru.

Oaspetele avea o sutană și un comănac negru, ca al călugărilor noștri. Numai barba și părul erau albe; ele păreau o lumină și el, cum stătea în picioare, părea un far în mijlocul mării. Marea, cu valuri înghesuite, o înfățișa mulțimea de oameni. Ce-i aducea acolo? Că nu-i silea nimeni, și prea puțini dintre ei știau pe cine întâmpină. Dar era un eveniment, și evenimentele atrag totdeauna mulțimi de oameni, nu mai puțini decât înmormântările.

După trei ore, când lumea a început să se risipească, am văzut târându-se încet la vale, pe Calea Victoriei, un șir de automobile, sute, poate mii, dacă erau atâtea în București, un șarpe învăluit în fum și flăcări, că multe aveau farurile aprinse, de nerăbdare, și toate cârâiau din claxoane. Atunci m-am gândit la un oraș al viitorului, nerealizat nici până aproape de sfârșitul mileniului. E drept că azi se circulă cu mare viteză pe deasupra orașelor, unde s-au făcut autostrăzi suspendate. Dar nu-i destul, e nevoie de artere directe între instituții importante, între Ministerul de Finanțe și Percepții, între Camera Senatorilor și Camera Deputaților și așa mai departe, până la Arcul de Triumf, legat cu Cimitirul Eroilor.

Rabindranath Tagore a spus atunci, într-o cuvântare: „Iubiți-vă poeții! Ei înfățișează partea bună din sufletul poporului!”. Cine mai crede?

Când am ajuns la ultima pagină am recunoscut-o pe Proserpina cu un nas refăcut, puțin cârn și delicat, de copilă. Înainte chipul ei îmi făcea frică, și deodată o descopeream sub altă față, poate prea solemnă, din cauza privirii, cam aspre, încolo însă frumoasa, ispititoare, capabilă să seducă; îmi era imposibil s-o revăd sub vechea ei înfățișare dezagreabilă. „La ora când închidem ediția, scria ziarul (ediția se închidea cam pe la ora două din noapte) aflăm că doamna Proserpina Smântânescu a fost asasinată în frumoasa ei locuință de pe strada Polonă.”

Trecătorii întârziați văzuseră flăcări la o fereastră, chemaseră sergentul de stradă, aflat nu departe, peste drum, în Grădina Icoanei, și năvăliseră în casă; ușa nu era încuiată. Focul nu apucase să se întindă, îl înăbușiseră cu covoare; rămăsese fum și miros de benzină. Proserpina zăcea pe dușumea, cu capul plin de sânge; nici nu apucase să se răcească. Asasinul, necunoscut, o omorâse lovind-o în cap, de mai multe ori, cu un ciocan găsit alături; era un ciocan de opt sute de grame, nichelat, cu coada sculptată; a fost corpul delict, la proces a făcut multă vâlvă, jurații l-au examinat pe rând, a trecut din mână în mână, l-au săltat în palma, să vadă cam cât atârnă, l-au apucat de coadă și au repetat gestul asasinului; nu era greu de presupus, cu ciocanul nu se lovește în mai multe feluri. Unul, făcând gestul, l-a întrebat pe asasin, spre a se convinge: „Așa?” Iar asasinul din boxă, a încuviințat, politicos: „Întocmai, domnule!”. Era un om cu educație. După crimă a stropit pe jos cu benzină dintr-o sticlă, a dat foc, să dispară urmele, și a ieșit pe ușă fără s-o mai încuie. Până la ziuă a stat ascuns la un prieten, care l-a convins să se predea și chiar l-a însoțit la poliție, unde a spus: „Domnule comisar, vi-l dau în primire, însă, vă rog, purtați-vă frumos cu el, fiindcă e un om subțire”.

Ziarele de dimineață n-au putut să dea numele, asasinul era necunoscut, la ora aceea nu se predase încă, s-a aflat abia după-amiază. Pentru atât, „Pasul Istoriei” nu era să publice o ediție specială, deși autorul crimei făcea, într-un fel, parte din redacție.

În unele ziare, cum am aflat mai pe urmă, Proserpina apărea îmbrăcată sumar, ceea ce vroia să însemne în cămășuță; în altele, n-avea nimic pe ea, era adică în pielea goală. „Pasul Istoriei” nu spunea nimic în această privință, trecea mai departe. Un scurt comentariu, pus în chenar, alături, arunca sulițe în poliție, incapabilă să apere viața și avutul cetățenilor. Căci moarta fusese și jefuită, banii, acțiunile, casetele de bijuterii dispăruseră. N-au putut fi găsite, asasinul a negat furtul; când s-a refugiat la acel prieten,

rugându-l să-l ajute, era cu mâinile goale. N-au putut să-i smulgă nici o mărturisire.

Deși nesemnat, în comentariu se simțea mânia lui Jordie. A doua zi, tot el, și tot fără semnătură, avea să scrie necrologul Proserpinei. Primea condoleanțe de la intimii care își puteau permite o indiscreție, fiindcă altminteri legătura lui se socotea secretă, așa cum sunt unele secrete, cunoscute de toată lumea. Uneori ne legăm de cineva dintr-o slăbiciune, dintr-o inconștiență, sau numai întâmplător și pe urmă rămânem cu o greutate legată de picioare. Nu pot spune că Jordie nu avea o anumită duioșie pentru Proserpina. O întâlnise numai din întâmplare, în dimineața când venea uluit de la domnul Pretoreanu. Ea apăruse în viața lui la o cotitură verticală, când își începea marea ascensiune, și pe urmă o păstrase, din superstiție, să nu-și piardă șansa și să se prăbușească. Mai târziu însă, când temerile dispăruseră, când își făcuse palatul cu unsprezece etaje și adusese cea mai perfecționată rotativă din Europa, care putea tipări douăsprezece culori deodată, Proserpina devenise nu o povară, ci o plictiseală. Dar o accepta în continuare, căci și plictiseala poate să fie o voluptate, mergea cu ea de braț pe stradă, fără să țină seama de nasul ei mare, și din când în când se duceau în casa știută, unde Jak Musiu tot mai venea câteodată să-i vadă, uitându-se pe vizorul din odaia vecină. Pe Zambilica, fata Proserpinei, Jordie n-o văzuse niciodată și de fapt n-o vedea nimeni, decât unele persoane dintr-o lume foarte îndepărtată, care însă nu-i știau biografia, adică profesorul de gimnastică, maseuza, dentistul și fotograful. La Școala Centrală, unde învăța carte, era înscrisă pe alt nume și Proserpina nu se ducea s-o vadă, fata trecea drept orfană de război, tatăl ei, un general, murise pe valea Jiului; poate era chiar adevărat, Proserpina avusese mare trecere la armată. Lăsând la o parte nasul, era impunătoare, cu șalele ei de oțel, cu sânii ca două ghiulele, cu privire trufașă, numai bună să meargă călare, cu o mână în șold, în fața fanfarei. Avea înclinare spre artileria grea și mai ales spre obuziere, își făcuse faima că nu se speria de nici un calibru, i se spunea Proserpina dos-de-fier; când veniseră la Constanța cele două distrugătoare moderne ale marinei noastre de război, într-o noapte de beție se luase la întrecere cu amândouă echipajele, și ieșise învingătoare; de atunci i se mai spunea și Baza Navală.

Fata nu știa nimic despre toate acestea, deși nu era inocentă, cum o credea maică-sa; profesorul de gimnastică o ademenise de la paisprezece ani, sau mai degrabă îl ademenise ea, de fapt se ademeniseră unul pe altul.

Să ne-o închipuim somnoroasă, abia ieșită din cearceafuri, dar altminteri proaspătă și parfumată, cu tricoul de gimnastică întins pe ea să pocnească, înălțată pe vârfuri, cu brațele întinse deasupra capului, ca Victoria de la Samothrace, făcând exerciții cu cercul; cine rezistă? Profesorul venea să-i corecteze poziția, îi îndrepta brațele, se lipea de ea fără voie și ea nu se dădea la o parte; ce urmează? Urmase fotograful, venea o dată pe săptămână, era dorința Proserpinei, pe care n-am înțeles-o, am luat-o ca o ciudățenie, o fotografia de mică, avea sute de fotografii în zeci de copii, cu întreaga evoluție a fetei, începând de la șase luni, când pozase goală, cu burta în jos, pe o blană de nutria. Blana mai exista și acum în odaia ei și Zambilica nu pregeta să pozeze ca prima dată, decât că încuia ușa, să nu vină maică-sa, care de altminteri era avertizată să nu intre cât este fotograful acolo. Blana o punea pe jos, orice pat scârțâie, mai sigur este parchetul, nu se auzea decât conversația: „acum, domnișoară, să nu te miști, zâmbește!” De obicei ea lua în mână „Realitatea ilustrată” și o frunzărea cu zgomot, ca să acopere respirația gâfâită a fotografului; în ceea ce o privea, nu simțea nici o atracție, nici pentru el, nici pentru lucrul în sine, altceva era cu profesorul de gimnastică, dar nu putea să reziste nici unei solicitări, o mână întinsă, o privire languroasă; se socotea menită să facă bucuria altora. Un an mai târziu, nu era derbedeu în Grădina Icoanei să n-o cunoască, își pierdea chiloții prin boschete, a doua zi trimitea servitoarea să-i caute. Aceasta, o unguroaică dolofană, fată tânără, nici ea mai puțin rea de muscă, știa foarte bine toate boschetele, dar ea nu-și pierdea niciodată chiloții, fiindcă se ducea fără ei. Într-o noapte, Zambilica veni acasă beată de-a binelea, nu avea deprindere, un țap bătrân, o canalie, îi dăduse să bea vermut, băuse ca proasta o sticlă întreagă, fiindcă era dulce; și-apoi, după primele înghițituri, nici nu mai știuse pe ce lume se află. „Ia vezi, fă Iulio, mi-a făcut ceva, se adresă slujnicii, că eu nu mai știu!”

„Păi sigur că ți-a făcut, domnișoară, nu vezi că ai chiloții puși pe dos, ce naiba?!”

În tot acest timp, Proserpina o credea neatinsă, nu aducea bărbați în casă, ca s-o ferească, și-o ferea mai ales de Jordie, care s-ar fi repezit la ea fără să ceară voie. De un an dăduse Dumnezeu să-și mărite fata, mai bine decât ar fi visat una din ele. Acum se văzuse utilitatea fotografiilor, Proserpina pregăti zece albume, cu ceea ce se adunase în șaptesprezece ani; pe prima pagină era Zambilica, la șase luni, goală, cu burta în jos, pe blana de nutria, iar pe ultima tot ea, făcută recent, goală, dar cu burta în sus, pe aceeași

blană. Pe fotograf îl pofti să pregătească aparatul, apoi îl legă la ochi, și numai după aceea o chemă pe fiică-sa să se întindă pe blană. Clișeul îl luă ea, îl dădu la developat într-un atelier unde nimeni nu putuse să vadă modelul, stătu acolo până i se făcură zece copii, în fața ei, apoi îl sparse și țăndările le aruncă în Dâmbovița. Cineva poate să râdă, pe mine, atâta pudoare mă înduioșează. Albumele le trimise la zece adrese, bărbați necăsătoriți sau văduvi, toți fabricanți de parfumuri, la Paris, Milano, Londra și New York; era informată. Le scrise doar atât: „Stimate domn, vă interesează?” — și adăugă adresa. Cine n-ar fi râs de atâta naivitate? Proserpina nu se îndoia că măcar unul avea să răspundă; era în ea o credință nezdruncinată. Răspunseră opt, mare-i grădina lui Dumnezeu, necunoscute sunt căile Domnului! Îl alese pe cel de la New York, să fie cât mai departe, își sfâșie inima de mamă, numai ca să nu se afle vreodată trecutul. La despărțire îi spuse: „De aici înainte eu pentru tine sunt moartă”. Șase luni mai târziu, avea să moară de-a binelea, cu găuri în craniu. Asasinul era zisul Bel Ami, zis Blondinul, persoană bine cunoscută în redacția lui Jordie.

Nici acum, rămasă singură, nu-l primea pe Jordie în casă, se întâlneau tot pe strada Toamnei, sau se ducea la el, când nevastă-sa era plecată la Govora. Ce de lume se ducea la Govora pe vremea aceea! — la mare nu se îmbulzeau mulți, ca astăzi. Proserpina se ferea de oaspeți, casa ei rămânea secretă, ca pe vremea Zambilicăi, o păstra ca să-l poată aduce nestingherită pe Bel Ami, care îi sucise capul, o amețise. Până atunci se ferise de asemenea slăbiciune, nici un bărbat nu auzise ieșind din pieptul ei un suspin de iubire, poate de aceea se și întărâtau, o umpleau de bijuterii, o duceau în străinătate. Slăbiciunea ei erau acțiunile, le urmărea în ziarul financiar „Argus”, le memora, avea un agent de bursă, îndrăgostit de ea orbește; n-am înțeles de ce, cum n-am înțeles de ce-i dădeau târcoale bărbații, care erau farmecele ei, că mie, unul, numai ce-o vedeam și mi se făcea frică, aș fi luat-o la fugă. Azi ar părea de neînțeles, iarăși, că așa plină de bani cum era, și cu atâta căutare, continua să facă din când în când trotuarul pe Calea Victoriei, vechiul ei teatru de acțiune, pentru o sută de lei, și să-și ducă mușterii în camera de la mansardă, pe care tot o mai ținea, în hotelul păduchios de pe strada Sfântul Ionică, unde fusese și Jordie. Nu putea să fie vorba de viciu, mai degrabă cred că așa își întreținea o nostalgie veche, a primilor ei pași în viață. Odată o acostase un băiețandru, elev de liceu, în uniformă, cu număr pe mânecă; ieșise de la Teatrul Național, de la galerie, unde intrarea se plătea trei lei; iar Proserpina nu mergea decât cu o sută, știa

tot cursul superior de la Liceul Lazăr. Băiețandrul tremura de frică, se uita în toate părțile, să nu-l vadă cineva, dar probabil nu era doar atât, nici Proserpina, trufașă și majestuoasă, cu nasul ei ca o etravă de torpilor nu-i inspira liniște. Sus se scormoni în buzunar, scoase banii, hârtii mărunte, și spuse, cu coardele vocale răgușite de încordare: „Tanti, dar n-am decât nouăzeci și cinci de lei!” „Și dacă te-arunc pe geam? ripostă ea indignată. Nu ți-e rușine?”

Numai în ziua aceea câștigase la bursă treizeci de mii de lei, nu era o avere, dar nici o bagatelă; agentul ei nu se hazarda, chibzuia mult, cu frică, și nu mergea decât la sigur; sunt și altfel de oameni, riscă, dau lovitura sau se curăță. Și el se curățase de două ori, acum se cumințise din patimă pentru Proserpina; știa că dacă ar fi pierdut și cea mai prost cotată dintre acțiuni, o pierdea și pe ea pentru totdeauna. Ea îl răsplătea din când în când, în zilele bune, cum fusese chiar în ziua aceea, când îi adusese treizeci de mii, bani speculați pe IRDP-uri (Industria Română de Petrol). „Mă, vezi tu ce am aici? se răsti Proserpina, deschizând poșeta în ochii liceanului. Îți sparg capul cu ele!” Era un kilogram de aur, în două mici lingouri, darul unui bancher de pe strada Lipscani. Nici nu apucase să treacă pe acasă, să-l pună bine, îl purta după ea, poate și de plăcere; aurul e o povară de care nu se plânge nimeni. „Și acum ce mă fac eu cu tine? Mai zise ea, certăreață. M-ai făcut să urc scările degeaba!” Până la urmă se învoi, zicând în sine, obidită: „Așa sunt eu, toată viața am fost o păguboasă!” Nu era deloc adevărat, de mică pornise cu dreptul, niciodată nu-și scrântise piciorul, dar se pare că oamenii cei mai răi la pagubă sunt cei care câștigă tot timpul.

Paguba ei adevărată avea să fie Bel Ami, socotit de ea o comoară. Așa îl și alinta: „comoara mea scumpă, nestematule, tezaur dulce și drag, cum mi-ai îmbogățit tu viața, tot aurul din lume n-ar putea să te răsplătească!”.

Nimeni nu știa cum îl cheamă, nu se știa cine îl adusese în redacție, de unde venea, cu ce se ocupa, dar era prieten intim cu toată lumea, intra din birou în birou, fermecător, volubil, cu fața luminată de un zâmbet irezistibil, strângea mâinile, cordial, deschis, destins, optimist, stăpân pe soarta lumii, deținător al celui mai râvnit dintre darurile omenești, secretul fericirii. Toți îi primeau efuziunea fără nici o reținere, fără să se întrebe când și cum îl cunoscuseră, fiecare crezând că prietenul lui inițial era colegul de alături sau altcineva din marea redacție a lui Jordie. Oamenii nu se puteau plânge de un tratament prost în ceea ce privea banii; retribuția, deși nu meschină, ci chiar generoasă, rămânea mai degrabă simbolică; unii uitau s-o ridice cu

lunile, își aminteau de ea când ajungeau întâmplător la fundul pungii. Jordie își cunoștea oamenii, dimineața, frunzărind ziarul, estima dintr-o ochire cam ce a câștigat fiecare. Uneori făcea o scurtă anchetă, să se verifice, chema pe unul, apoi pe altul, bătea ușor cu dosul palmei în pagina de ziar, deschisă în față, și prinzându-și subalternul între cele două sulițe ale privirii lui divergente, îl întreba, colegial și confidențial: „Cât ai luat pe asta?”. De obicei, oamenii răspundeau cu sinceritate, sau cu prea mici corecții, e un instinct, nimeni nu-și declară cu dragă inimă venitul integral, nici fiscului, nici prietenilor, e și imprudent și impudic. Cu Jordie nu putea merge prea departe, cunoștea prețurile și ținea să fie respectate, socotea că altfel ziarul se discreditează și implicit se discreditează el însuși. Odată, unul dintre colaboratorii lui mai tineri, fără multă vechime în redacție, declarase o sumă ridicolă, și nu de frică sau din nechibzuință, ci fiindcă era cea reală, nu știa să ceară, nu înțelegea ce drept avea, se mirase că un mare băcan îi trimisese acasă o lădiță cu sticle de șampanie și o cutie cu icre negre. Primise însărcinarea să facă o anchetă printre marii negustori din țară, sub formă de interviuri, cu fotografie, în căutarea celei mai bune soluții pentru ieftinirea vieții. Negustorii nu se dădeau în lături, unii aveau chiar idei înțelepte, alții băteau câmpii, important pentru ei era să apară la gazetă, puneau ziarul în vitrină, să vadă și trecătorii. Mulți insistau să se publice și o fotografie cu fațada prăvăliei: „Spuneți-i domnului Vasilescu să n-aibă grijă, trec eu pe la dânsul!”. Vasilescu era administratorul ziarului, frate bun cu Jordie, atât că nu semănau, și numai din cauza ochilor. Avea și el strabism, cu deosebirea că deviația lui era convergentă, privirea se încrucișa în fața nasului, în vreme ce a lui frate-su trăgea în afară, și nu doar într-un plan, ci în două, un ochi țintind tavanul, iar altul pardoseala. Ca și în cazul cu nasul Proserpinei, retușat în fotografia mortuară, e de necrezut cum un singur detaliu poate să schimbe fizionomia cuiva într-atât că nimeni n-o mai recunoaște.

După ce apăruseră vreo cinci interviuri cu negustorii, în pagina a treia, la loc de cinste, Jordie îl chemă pe tânărul redactor. „De la ăsta cât? Dar de la ăsta?” Agoniseala era ridicolă, recunosc și eu că ar fi discreditat pe oricine. Acceptase și el cu mirare ce-i băgau negustorii în buzunar, sume modeste; așa se întâmplă cu omul care nu cere. “Uite, ce este, băiete, zise Jordie, să te duci la administrație și să-ți iei preavizul pe paisprezece zile; de aici înainte nu mai calci în redacție; șterge-o!”

Lumea îi spunea „balaurul”, poreclă pe care o respingea cu furie; îi plăcea, în schimb, să i se spună „rechinul”. Aflase despre porecle de la

Proserpina, chiar și ea îi spunea, în momentele de tandrețe, „rechinul meu hrăpăreț și dat naibii!”. Mângâierile ei erau foarte colorate, Bel Ami, comoara neprețuită, e o dovadă. Dar când îi spuse lui Jordie „balaure!”, acesta văzu roșu în toate direcțiile, îi băgă un pumn în gât, cu pumnul celălalt o pocni în nas, umplând-o de sânge; sângele curge ușor, cât despre suferință mai mult avu de îndurat pumnul lui decât nasul Proserpinei.

Când unul de-ai lui dădea o lovitură de meșter, Jordie nu-și drămuia laudele, îl gratula cu propria sa poreclă: „Complimentele mele, rechinule!…”

Generozitatea lui se oprea în fața pungii personale, unde nu băga mâna cu ușurință. Proserpinei, de pildă, nu-i dădea nimic, decât crenvurști și o halbă, când o lua la „Carul cu Bere”, împreună cu câțiva din redacție. La sfârșit, făcea un semn oberului, în loc de plată, apoi ieșea pe ușă cu Proserpina de braț, urmați de ceilalți, ca o escortă. Probabil că relațiile lui cu patronul berăriei nu se mărgineau la atât, ar fi fost o găinărie; făcea și el parte dintre negustorii anchetați, îi apăruse fotografia în ziar, gras și cu burta mare, leit omul cu halba în mână din reclamele fabricii de bere Bragadiru. Iar la întrebarea „Care credeți dumneavoastră că este cauza crizei actuale?” el răspundea cu hotărâre: „Cauza este că în țara noastră nu se bea destulă bere; la sate berea este necunoscută”. „Și cum s-ar putea ieftini viața în condițiile de astăzi!” „Bându-se mai multă bere, cât mai multă! Așa, prețul ar putea să scadă, și dacă s-ar iefteni berea, s-ar iefteni toate!”. Cu ziarul în față, Jordie puse mâna pe telefon și îl chemă pe frate-su: „Vasilescule, vezi că ăsta e și tâmpit, nu doar prost; să-i dublezi tariful!”

Nu toți oamenii din redacție stăteau pe roze parfumate, la fel cu cei pomeniți mai înainte. Acestora li se adăugau reporterii acreditați pe la ministere și instituții, de unde luau leafă, în plic, fără să semneze statul de plată, fără să dea chitanță. O bună parte, în schimb, nu aveau venituri suplimentare și tocmai cei mai valoroși, cu talent la scris, autorii articolelor și comentariilor, creierele și inimile, fără relații productive. Lor, când nu mai puteau s-o ducă și veneau să se plângă, să ceară o gratificație, Jordie le oferea compensații rapide, uneori suculente, fără să umble în pungă. Secretara avea lista persoanelor importante și solvabile, în primul rând toți miniștrii, apoi primarii capitalei, urmați de stăpânii marilor întreprinderi, ca Malaxa și Auschnit, din vârful piramidei, urmați de mulți alții, până la bază, unde se mai găseau destui îndatorați ziarului. „Cine-i la rând?” o întreba Jordie pe secretară. „Ministerul de Justiție”. El îl cântărea în gând pe omul

din față, îi judeca meritele. „Nu, caută-mi unul mai gras; ministerul de Finanțe.” „A fost săptămâna trecută.” „Nu-i nimic, mai cheamă-l o dată!” Și când ministrul răspundea la telefon, Jordie i se adresa autoritar și fără introducere: „Petrică, vezi că-ți trimit un băiat de-al meu, îl știi, semnează în pagina întâi, ai grijă de el!”.

Nu înseamnă că în redacție curgea numai lapte și miere, erau și destui amărâți, umplutura, apoi sfioșii, speriații, nepricepuții, incapabili să parvină, să se învârtească, să lege o ață în patru. Printre ei, țin minte, era un preot răspopit, Procopie, care slujise la Patriarhie, iar acum se ocupa de pagina bisericii, fără să semneze. Mult timp a dus-o ca vai de lume, o jumătate de an a umblat prin redacție în anteriu, până a dat cel de sus să-și poată lua un costum de haine ieftine, cu o mie trei sute de lei, de la „Cehoslovaca”. Lui însă nu-i plâng de milă, a săltat dintr-o dată, când Jordie a intrat în conflict cu Patriarhul și s-a apucat să-l porcăiască, pe ocolite, bate șaua să priceapă iapa; până ce au căzut la învoială. Mai potrivit pentru această treabă nu putea fi altul decât Procopie, care cunoștea dedesubturile afacerii și nu s-a sfiit să facă aluzie la ele; dacă n-ar fi fost de ajuns, era gata să le dezvăluie de-a binelea, avea și el de plătit o poliță.

Bel Ami își datora numele Proserpinei, căreia, de necrezut, nu-i lipseau lecturile. Așa îi spusese, Bel Ami, din prima zi când îl văzuse. Înalt, subțire, blond, luminos ca un soare, frumosul nu era mai puțin comunicativ, mai puțin cordial și volubil cu pleava redacției, tuturor le strângea mâna, îi bătea pe umăr prietenește, nu cu superioritate, niciodată nu se arăta mai presus decât alții. După moartea Proserpinei s-a aflat cu ce se ocupa el în viață, până atunci nimeni nu se întreba de unde avea buzunarele pline, dacă nu se știa să facă vreo treabă. Oamenii nu judecă pe cineva atâta timp cât trag foloase, și de pe urma lui Bel Ami trăgea foloase toată lumea. Necăjiții, care duceau lipsă de o sută de lei, nici măcar nu trebuiau să ceară, îi simțea, îi trăgea într-un colț și le dădea o mie. Pe ceilalți, chivernisiții, îi invita la restaurante și baruri, nu-i lăsa să plătească, le făcea cadouri, îi sărbătorea la ocazii, de ziua nașterii sau a numelui, o duceau într-o benchetuială. Barem de fumat, nu mai fuma nimeni decât țigările lui, englezești, tari și fine, „Capstan”, în cutii de metal, cilindrice, cositorite la gură, să nu răsufle. Când desfăcea capacul se umplea aerul de parfumuri exotice, erau parcă în acele țigări toate misterele Asiei, poate și puțin opiu, deși veneau din Anglia. Încăpeau câte cincizeci într-o cutie, puse în picioare, se vedea

tutunul, galben ca spinarea albinelor. Și din el, când aprindeai țigara, ieșea un fum dulce ca mierea.

Când se auzi că Bel Ami o omorâse pe Proserpina, toți din redacție înlemniră, trecu peste ei un val greu de consternare; poate o declarație de război, o năvală armată de peste graniță n-ar fi lovit mai puternic în oameni. Numai Jordie își păstră calmul, nimeni nu văzu pe fața lui o tresărire, o îmbujorare sau o paloare; numai ochii spanchii deveniră normali o clipă, țintindu-l fără nici o deviere pe Jak Musiu, care convenise să-i aducă știrea, ca prim om de încredere și ca decan de vârstă al redacției. Jordie își puse în mișcare toate forțele și asalta urgent, în primă jumătate de oră, autoritățile implicate, Prefectura Poliției, Parchetul, Ministerul de Interne, de Justiție și chiar Președinția guvernului, să împiedice scandalul, și să salveze onoarea Proserpinei. Ar fi trebuit să știe dinainte că odată ce ziarele publicaseră știrea, nimeni nu mai putea s-o dezmintă fără să iasă un scandal și mai mare. Un singur om avea atâta putere, încât, dacă vroia, nu i-ar fi fost greu să paralizeze întreaga presă și radioul, să impună tăcerea. Se înțelege că este vorba de domnul Pretoreanu, la care Jordie se duse după ce încercările celelalte eșuaseră; era târziu, la două noaptea, mai devreme n-avea voie.

— E vorba de doamna cu nasul mare? întrebă domnul Pretoreanu.

Subînțelesul acestor cuvinte era următorul: „Așa-i trebuie! Și dacă a murit, nu-i nici o pagubă!”. Urma un adaos, pe care Jordie îl citi în sclipirile monoclului negru: „Nu te mai agita atâta, pe mine nu mă poți păcăli, știu că în realitate te bucuri!”.

Pentru acest gând nu-i nevoie să spun că domnul Pretoreanu era un om diabolic; am spus altă dată, cu motive adevărate. Și-apoi, gândul care se citea în monoclu nu deriva oare din însăși gândirea lui Jordie? Ar fi fost nevoie, poate, de o corecție mică, o nuanță, nu pot să afirm că se bucura, în înțelesul întreg al cuvântului, e sigur însă că i se lua o piatră de pe inimă. Proserpina fusese martoră și nu putuse să uite, după cum nici el n-ar fi uitat vreodată. La reuniunea infamantă asistaseră douăzeci și patru de oaspeți, plus domnul Pretoreanu, plus încă trei, Sobieski, Garibaldi și lacheul, douăzeci și opt cu toții. Proserpina fusese și ea acolo, a douăzeci și noua. De ea scăpase. Se simțea ca un om înglodat în datorii, sufocat, în pragul falimentului, care izbutește, printr-o minune, să plătească o parte din ele, să respire, să-și refacă speranțele. Țelul vieții lui era să dispară toți martorii pe rând, dar, din nenorocire, pe douăzeci și patru dintre ei nu-i cunoștea, era o teroare, orice om întâlnit pe stradă putea fi unul. Când se afla în societate,

scruta bănuitor pe toată lumea, aruncând priviri speriate, iscoditoare, în stânga și-n dreapta, cu o spaimă favorizată de strabismul lui divergent, care lărgea câmpul de observație, lipsindu-l de orice refugiu. Am tot auzit povești cu oameni care s-au pomenit goi în public, anecdote imposibile; nu cred în ele. Pe un asemenea om l-ar înghiți pământul, ar înceta să existe. Jordie însă se simțea într-adevăr gol în fața unor oameni necunoscuți de el și fiindcă nu putea să-i identifice, unul singur din ei echivala cu toată lumea.

Urmarea vizitei la domnul Pretoreanu fu o catastrofă; nu se aștepta, credea că scăpase odată pentru totdeauna, înlemni când auzi invitația:

— Săptămâna viitoare am să te poftesc la o reuniune.

Și încă nu era tot, să fi știut dinainte și-ar fi pus ștreangul de gât, ar fi luat-o razna în lume: ceremonia avea să se repete periodic, și la fiecare supliciu credea că era ultima oară. Mereu creștea numărul martorilor, n-avea de unde să știe dacă oaspeții domnului Pretoreanu, așa cum apăreau ei, cu mască, nu se schimbau de la o dată la alta. Cu anii, puteau să fi ajuns la câteva sute; cum să-i identifice? Până și pe mine m-a privit bănuitor, când m-am dus să mă angajez în redacție. M-a primit fără dificultate, nici nu m-a întrebat pe ce merit mă bizui, mi-a spus doar atât: „La mine intră cine vrea, și rămâne cine poate!”. L-am privit cu admirație, deși vorba era a altcuiva; un asemenea crez, pe cât de înțelept pe atât de generos, nu mai cunoscusem, nici n-am mai cunoscut și nici n-aș vrea să mai cunosc vreodată.

Mai întâi însă m-a iscodit, cred că nimeni nu scăpa de acest interogatoriu:

— Pe domnul Pretoreanu îl cunoști?

— Sigur, a fost protectorul școlii unde am învățat carte.

Ochii lui, învingând strabismul, s-au concentrat asupra mea, străpungându-mă.

— Aha, aha! Și în ce relații ești cu el astăzi? Îl vizitezi? Te-a invitat vreodată la palatul de pe Calea Victoriei?

— Vai, domnule, dar nici nu poate să mă țină minte, am fost unul din câteva mii câți s-au perindat prin școală. Palatul de pe Calea Victoriei îl știu, ca toată lumea; nu mă uit niciodată cu atenție, trec pe trotuarul de vizavi și dau drumul la pas; am auzit că are obiceiul să ochească în oamenii de pe stradă cu carabina; vă spun drept, îmi este frică. Palatul de pe Colentina îl știu mai bine, mă plimb adesea în afara orașului, mi-a atras atenția, e o construcție ciudată, m-am apropiat, am privit peste zid și am

luat-o la fugă, fiindcă l-am văzut pe domnul Pretoreanu ieșind din piscină; în fața scării avea carabina.

— Da, înoată și ochește bine, încuviință Jordie. Deci, în Calea Victoriei n-ai fost? Într-o seară la o reuniune? Ia pune-ți masca asta!

Trase sertarul biroului și scoase o mască de bal, de mătase neagră. Mi-am pus-o pe ochi fără să înțeleg, știind doar că trebuie să mă supun, era un examen, de el depindea pâinea mea de a doua zi. Jordie urmărea ceva, sigur, dar mi-am dat seama că nu ajunsese la nici o concluzie.

— Și cum spui că era salonul?

Voia să mă prindă cu ceva, dar cu ce? N-aveam nimic pe conștiință.

Negația mea nu-l dezarma, se aplecă spre mine, șuierând, mefistofelic:

— Țucalele le-ai văzut? Dar lingurița?

Deși am plecat amețit, pâinea era asigurată. Fără să mă cunoască, fără să știe ce sunt în stare, Jordie a pus mâna pe telefon și a vorbit cu frate-su:

— Vasilescule, vezi că-ți trimit un băiat, trece-l pe stat și dă-i cinci mii de lei în contul salariului.

Unde lucrasem până atunci aveam trei mii, pe toată luna. Seara am mâncat la restaurantul Ignat Mircea, mare lux pentru mine. Dar ce folos dacă Jordie era o canalie? m-am gândit, până să-mi aducă mititeii și friptura. La birturi, mititeii costau un leu bucata, la Ignat Mircea, cinci lei dintr-o dată; acesta a fost saltul meu.

Văzând că scandalul nu poate fi înăbușit, Jordie s-a străduit ca măcar să salveze onoarea Proserpinei. Am avut de curând în față pagina de ziar pe care i-a închinat-o după procesul asasinului, un omagiu postum, un amestec de vals și de marș funebru, cu reportaje, evocări, elogii, chiar și o elegie în versuri, presărate cu fotografiile victimei, de la toate vârstele. Iar în articolul scris de el însuși, de astă dată cu semnătură, Jordie denunța calomniile, veninul invidioșilor care din această mamă romană făceau o ușuratică, ridicolă pe deasupra. Relațiile ei cu asasinul erau strict de afaceri, prin el cumpăra bijuterii, imobile, rente și alte titluri. Da, doamna Smântânescu era bogată, dar dacă starea ei putea s-o facă ținta unor anumite atacuri, se știe de unde pornite, restul oamenilor, lumea cinstită, strângătoare, baza societății, avea toate motivele s-o admire și s-o ia drept exemplu.

Ziarele celelalte amuțiră, publicau numai comunicatele autorităților, ferindu-se să le comenteze. Doar „Universul” îndrăzni să redea în întregime interogatoriul luat asasinului la instrucție. Era destul, orice om cu știință de

carte lua cunoștință că faptele se petrecuseră la miezul nopții, pe canapea, fără veșminte. La început, asasinul, pe care victima îl numise Bel Ami, cu atâta admirație și inconștiență, nu vroise să recunoască nici jaful, nici crima; se certaseră, e adevărat, plecase furios, lăsând ușa deschisă, ceea ce prilejuise unei persoane, care probabil pândea în curte, să intre cu intenții rele, premeditate. Dar ciocanul? întrebă judecătorul de instrucție. Pe coada ciocanului s-au găsit amprente. Bel Ami nu putea să nege, ciocanul îi aparținea, atât că nu putea fi o dovadă, îl avea asupra lui, nu era interzis, unii umblă cu baston, sau cu revolver, nimeni nu-i împiedică. Și sticla de benzină? I-o adusese doamnei Smântânescu să-și spele mănușile! (Mănuși de antilopă „glace”, lungi până deasupra cotului.) Nu mai pierd vremea cu această afacere. Bel Ami a recunoscut până la urmă, da, s-au certat (fiindcă ea a refuzat să-i dea o sumă de bani enormă), s-au încăierat, i-a simțit unghiile pe față, putea să-i scoată ochii, s-a apărat cu ciocanul… A luat doisprezece ani de ocnă, i-a făcut și pe urmă s-a bucurat de averea Proserpinei, dosită. A avut și timp să petreacă, nu împlinise cincizeci de ani, trai cu banii babacăi!

Pagina închinată Proserpinei, privită în lumina celor dezvăluite la proces, unde era multă lume, venită să vadă și să audă, a stârnit rumoare, murmure indignate; la ziar s-au primit proteste anonime, sute, cu scrisul prefăcut; oamenilor le era frică. Pe alocuri s-au lipit afișe: „Jos Jordie, rechinul care siluiește conștiința națiunii!”. Se petreceau în țară fapte mai grave decât un jaf și o crimă, dar există o lume inconștientă care nu vroia să țină seama de ele și umplea sălile tribunalelor, să asiste la procese senzaționale, ce-i drept mai captivante decât orice spectacol.

Într-o noapte, un avion a zburat pe deasupra Bucureștilor aruncând afișe, foi volante pe care scria: „Cetățeni, până când mai îndurăm rușinea? …”. Erau enumerate șantajele, matrapazlâcurile, afacerile veroase patronate de Jordie. Nimic nou, lumea le cunoștea dinainte. Cu toată indignarea publică, tirajul ziarului creștea, într-o săptămână fu dublu. Jordie nu-și mai încăpea în piele de satisfacție, umbla pe stradă, se arăta lumii, fără rușine. Jak Musiu îi spuse:

— Ți-ai făcut prea mulți dușmani. Într-o zi ar putea să te împuște careva, și nici un popă n-o să-ți cânte prohodul!

Îl înfrunta fără frică; într-un fel, așa cum era el, analfabet gras, diabetic, cardiac și asmatic avea mai multă putere decât Jordie, puterea grea și incultă a tancului.

Jordie îi arătă scrumiera de pe birou, un dar al lui Mussolini, pe care scria: „Vivere pericolosamente”.

A fost un lanț de asasinate, cam odată cu al Proserpinei, au umplut multe pagini în ziarele vremii, au făcut mult zgomot. De pildă tenorul, renumit în deceniu; era însurat cu o vieneză. Viața unei femei cu un asemenea om nu e ușoară, gloria lui, dacă îi satisface orgoliul, îi aduce și multe necazuri. Angajat al Operei Mari din Viena, omul se bucura de admirația și adulația femeilor. Împinsă de gelozie, nevasta a tras în el cu revolverul, l-a omorât dintr-un singur glonte; crimă pasională. După patru luni, timp cât nu știu dacă a fost măcar ținută în prevenție, judecătorii au achitat-o. Fără drept de replică; așa, crima se poate socoti ca și neavenită. Deși n-am avut nimic de pierdut, mă întreb, cum a fost cu putință? Dar poate că sentința a vrut să fie un avertisment pentru toți tenorii care ar mai fi venit să cânte la Viena *La donna e mobile*, cum cântase victima cu o seară înaintea nenorocirii. Aceeași arie săltăreață și cinică s-a auzit și la înmormântare. L-au adus în țară, la locul nașterii sale; deși iarnă, mii de oameni au urmat sicriul până la groapă. În timpul slujbei, nu știu dacă înainte sau după Veșnica Pomenire, tarafurile de lăutari și corurile din oraș au cântat *La donna e mobile*. Cum se poate?

E o melodie care nu mi-a plăcut niciodată. Verdi a ținut-o secretă până la premieră, altfel, spunea el, lumea ar fi fredonat-o pe stradă și spectacolul n-ar mai fi fost o surpriză. A avut dreptate, spectatorii au plecat cu ea pe buze și a doua zi o cânta întreg orașul. Dar mie tot nu-mi place, e în ea prea multă infatuare. Toți tenorii care o cântă sunt în primejdie.

Puțin mai târziu am fost martor la drama Arabelei. Această fermecătoare doamnă, cu numele ei iberic, fierbinte, plin de amenințări înfocate, nu venea din Spania, ci dintr-un oraș de pe Dunăre, renumit prin fetele lui frumoase; nu-i o legendă, am văzut și eu multe acolo. La șaisprezece ani, Arabela s-a măritat la București cu un om înstărit, avocat cu renume; toate fetele frumoase din oraș plecau la București când le venea vremea, toate se măritau cu oameni bogați și cunoscuți în societate. După ce s-a plimbat prin întreaga Europă, tânăra nevastă a intrat în dragoste cu unul din secretarii soțului generos, care îi prilejuise călătoriile și o însoțise. Secretarul era un tânăr plin de ambiție. Așa se întâmplă totdeauna, și păgubiții nu învață minte. Tânărul nu s-a mulțumit cu întâlnirile lor fugare, a pus-o pe Arabela să divorțeze, ceea ce ea a consimțit să facă, a și făcut, și-a dobândit libertatea. Însă când a fost vorba să se remărite cu înfocatul ei prieten s-a

lăsat greu, cine știe ce avea în cap, a lungit-o, a amânat-o, până ce omul și-a pierdut răbdarea. Într-o seară, fiind împreună la el acasă, s-au certat, el a scos revolverul, a tras în ea, apoi s-a omorât cu aceeași armă. Erau într-o cameră mobilată, pe undeva nu departe de casa unde venea Jordie cu Proserpina, iar Jak Musiu se uita la ei din odaia vecină. Fiind iarnă, frig în cameră, cei doi aveau hainele pe ei, așa i-au găsit primii martori, trecători chemați de proprietăreasă, care auzise detunăturile. Arabela însă nu murise, avea doar o rană ușoară, s-a făcut bine și pe urmă s-a recăsătorit cu avocatul, căruia, după cum se vede, nu i-a fost de ajuns o singură lecție. Însă mai întâi a fost judecată, una din părți avea interes să inverseze rolurile în dramă, acuzând-o pe Arabela de crimă; ea își împușcase prietenul, apoi simulase o sinucidere. Ce de martori n-au fost aduși și interogați de o parte și de alta! În ce poziție a fost găsită victima, unde era revolverul? Ce de expertize s-au făcut! Medici legiști au fost întrebați dacă o femeie putea trage cu revolverul dintr-o anumită poziție, într-o anumită direcție; unii au spus da, alții nu, doar dacă ar fi stângace. S-au irosit zile și nopți cu procesul, avocații cei mai străluciți și-au arătat elocința, unii au făcut din frumoasa Arabela o victimă nenorocoasă, alții au revărsat asupra ei toate zoaiele care curgeau pe Dâmbovița.

Auzind toate acestea, am rămas cu o îndoială, n-am fost sigur de nevinovăția ei, deși au achitat-o. Între două pledoarii contrare e greu să mai găsești linia dreaptă; cuvântul, mândria noastră, poate cu ușurință să devină o armă mârșavă. Un prieten, ziarist în vremea aceea, care a stat de vorbă cu Arabela, la spital, unde i se vindeca rana, și pe urmă a urmărit tot procesul la fața locului, mă asigură că era nevinovată. Dacă-i așa, trec și eu de partea ei, îmi retrag bănuielile. Numai iată ce s-a întâmplat cu ea după aceea: nu trecuse mult timp de la reconciliere, când în viața ei iar a intervenit o iubire, s-a încurcat cu un Bel Ami, în loc să stea smerită lângă bărbatu-su, care o iertase, după ce cheltuise pungi de bani cu procesul, se luptase s-o scape. Noul prieten, amorez de profesie, n-avea pretenția să-l ia de bărbat, în schimb i-a stors multe parale. Când într-un târziu femeia nesocotită și-a dat seama cu ce om avea de-a face și a refuzat să-l mai împrumute, el i-a râs în nas și i-a întors spatele. Arabela a scos revolverul, a tras fără să ezite. Victima n-a murit, s-a ales doar cu o rană. Iarăși au achitat-o, nici nu mă mai miră. Neînțeles este că după aceea a intrat profesoară la o școală de fete. Ce să le învețe?!

Asemenea procese, crime pasionale, au fost multe, am asistat numai la unul din ele, dar spre dezamăgirea mea n-a făcut multă vâlvă, n-au pledat avocați de prima mână, amândouă părțile fiind mai modeste; de aceea l-am și uitat, țin minte doar că arma crimei, corpul delict, era un făcăleț, care nu știu din ce motive n-a fost adus în fața juraților, poate se pierduse. Procesul nu se judeca la Tribunalul mare, Palatul de Justiție, ci într-o sală periferică, posomorâtă, unde domnea o atmosferă de tristețe și sărăcie. Am rămas cu o impresie meschină, care era și puțin comică, fiindcă un avocățel, poate la primul lui proces, secretarul vreunui maestru de mâna a doua, se ridica din minut în minut, cu mâna în sus, ca școlarii loviți de o neputință, și cerea să se aducă făcălețul. „E nevoie de făcăleț, domnule președinte și onorată curte!” spunea, agitându-se, cu haina descheiată, ca băcanii, roșu la față de pasiune. Era convins probabil că găsise cheia procesului, nu vroia s-o lase din mână, i se părea că partea adversă, moartă de frică, escamotase corpul delict, de care depindea soarta acuzatului. Așa că pe el nu-l mai interesau dezbaterile, nu asculta nimic, deși părea că ar fi luat note, scria ceva pe o hârtie, apăsat și energic, până se făcea o clipă de liniște; atunci sărea în picioare, cu mâna ridicată: „Făcălețul, domnule președinte, să se aducă făcălețul!”. Pe hârtia înnegrită, lăsată pe masă la sfârșitul ședinței, nu scria decât un singur cuvânt, repetat frenetic: Făcălețul. Toată amintirea acelei judecăți unde se hotăra soarta unui om, dacă era sau nu vinovat de crimă, e dominată de figura avocatului: „fără făcăleț nu putem să ne judecăm, onorată curte!”.

A meritat oare sa ma opresc asupra acestei lumi și acestor fapte, când mai am de povestit multe și sunt eu însumi nerăbdător să ajung la capăt? Da, socotesc că nu mi-am pierdut timpul, micile drame anticipează dramele următoare ale omenirii, ne deschid drumul spre ele.

Capitolul 35

Apariția lui Pantelimon Dumitrescu, dat mort la începutul războiului, în Oceanul înghețat de Nord; el se dovedește a fi fratele domnului Alcibiade. Datoria lui acum este să restituie asigurarea pe care banca de la Londra a plătit-o fără justificare adevărată; banii cheltuiți de Tiberiu, al treilea dintre copiii domnului Alcibiade; demersul lui Pantelimon pe lângă acesta. Întâlnire picantă cu Aurica, țiitoarea lui Tiberiu. Spălatul în copaie, săpunitul pe spate, ambianța promiscuă. Distanța de la Aurica la Hora.

Testamentul lui Trandafil, în formule matematice, pentru o lume viitoare. O moarte virtuală, mai lungă decât o moarte adevărată. Împăcarea lui Trandafil cu neființa, începutul deznodământului

Odată, în ultimul an când Alexandrina mai locuia în casa știută, de unde plecaseră toți copiii, chiar și Odor, care se mutase într-o peșteră, la munte, un necunoscut a tras clopotul de la poartă; cele două clopote, băgate unui în altul. Nu s-a auzit nici un sunet, doar a scârțâit pârghia ruginită; clopotele erau sparte.

Omul a ciocănit mult în poartă, dar cu sfială, așa că Alexandrina l-a auzit abia într-un târziu și atunci a venit să-i deschidă, mirându-se tare, nu aștepta pe nimeni, nici n-ar fi avut cine să vină. De la gestul neașteptat al domnului Pretoreanu, când o ceruse în căsătorie cu o insistență jignitoare, se retrăsese în casă, rupând orice legătură cu lumea. Pasiunea ei pentru sticlele de lampă se stinsese, rămăsese cu harpa, în tovărășia ei își petrecea zilele, bună și împăcată. Viața ei însă nu era sfârșită, a fost o femeie vitează și înțeleaptă.

Omul venit o privi cu luare-aminte; nu-l cunoștea. Era un bătrân de statură înaltă, drept, uscat și țeapăn, vioi, cu ochii foarte apropiați unul de altul, cu privirea mobilă, ascuțită, deși calmă, deschisă, cu un zâmbet întrebător, plin de mirare; părea că abia atunci descoperea lumea și se minuna că putuse să existe, iar el să n-o știe. Deși primăvara, purta o haină de oaie, întoarsă, iar în cap o șapcă de piele, ca mecanicii. Când Alexandrina deschise poarta, se descoperi în fața ei, cu o mișcare curtenitoare și elegantă, în contrast cu înfățișarea lui puțin necioplită, sau numai dârză. Avea părul alb, des, tuns de două degete, ca o perie aspră. Obrazul, bărbierit proaspăt, colorat de vânt și de soare, deși adâncit sub pomeți, părea al unui bărbat tânăr; ar fi fost greu să-i ghicești vârsta.

— Eu sunt Pantelimon, spuse, cu o voce plăcută, clară, bine timbrată, dar reținută, cu modestie.

Alexandrina îl privi nedumerită, mirându-se că omul, deși îl vedea prima oară, îi inspira simpatie. Ceva al lui nu-i era străin, venea dintr-o amintire îndepărtată.

— Pantelimon Dumitrescu, adăugă el. Cel care am murit în anii dinaintea războiului.

Era ceva atât de natural în vorba și în purtarea lui, încât Alexandrina nu se miră, întâmplarea nu i se părea absurdă, își aminti, de la el fusese moștenirea, mia de lire sterline, de la Londra; venise s-o reclame?

— L-ai cunoscut pe soțul meu?

— Am fost frați, dar nu-ți voi spune cumnată, ci stimată doamnă; eu mă aflu pe altă treaptă.

Prin acest om, domnul Alcibiade ar fi putut să reînvie într-un trecut pe care Alexandrina nu-l cunoscuse; nu-l cunoscuse nimeni. Știa de-o soră a lui, atât, Iosefina, înecată în Oceanul Atlantic; o văzuse numai într-o fotografie, astăzi pierdută.

— Am fost nouă frați, doamnă, de la o mamă, dar nu dintr-un singur tată, ci din trei, de aceea purtăm nume diferite; toți au murit de tineri. Neamul nostru este de pe la Suceava, decât că ne-am risipit în lume.

Nu vru să intre în casă; se așeză pe treptele verandei, în fața ușii misterioase, cu drucăre aurite, care se deschisese o singură dată, la moartea domnului Alcibiade. Alexandrina se așeză lângă el și acest gest îmi dezvălui dintr-o dată ceva din firea ei, neștiut înainte, candoare, franchețe, încredere de om tânăr, nelovit de viață.

— N-am știut nimic de dumneata! zise el, privind-o în față. Îngăduie-mi a-ți spune, cu bună-cuviință, că ești o doamnă cum nu mi-am închipuit de frumoasă.

La rându-i, Alexandrina îl privi deschis, fără să se sfiască; vorbele lui, pe care nu le lua deloc ca o măgulire deșartă, îi făceau bine, o trimiteau înapoi, la tinerețea când se uita în oglindă și descoperise ea singură că era frumoasă, în alt fel decât oricare alta. Pe urmă își dăduse frumusețea bărbatului, copiilor și acoperise oglinda.

— Ai venit să-ți iei banii?

— De luat trebuie să-i iau, dar nu știu cum o să facem, se vede că ești scăpătată. Dacă ar fi ai mei, m-aș duce pe ici încolo, nu-mi trebuie. Datoria mea este să-i dau înapoi băncii. Nu mi-e teamă că ar putea să se afle; dacă m-au socotit mort, mort am să rămân toată viața; cine știe de mine? Pe jos am venit, tocmai de la coasta Laponiei, prin toată Finlanda, până la Saint-Petersbourg; când am ajuns eu acolo, abia îi schimbau numele, îi spuneau Leningrad. Prin multe am trecut, doamnă, multe s-au schimbat: am căzut în mâinile albilor, m-au dus la luptă, pe urmă m-au luat roșii, și tot așa am luptat, când de o parte, când de alta, până am ajuns la Odessa, iar de-acolo, la Constantinopole. Numai că n-a fost nici ușor, nici simplu, cum am spus în aceste cuvinte, multe am îndurat, de multe ori am fost la un pas de moarte. Dar acum, dacă am rămas viu, banii trebuie să-i dau înapoi băncii.

Nimeni din neamul nostru n-a pus mâna pe ce este al altuia. Plata s-a făcut pe nedrept, și dacă nu spun, înseamnă să fiu un nemernic.

Îl recunoștea, cu o bucurie îndurerată; toate ale lui, chiar și trăsăturile, pe care nu le descoperise de la început, veneau de la o mamă care își pusese firea dreaptă și trufașă în nouă suflete, o împărțise fără s-o scadă, le-o dăduse odată cu laptele, cu căldura ei, cu cântecele de leagăn. Și ea avusese tot nouă; să fi fost o lege a neamului?

— Ceilalți ce s-au făcut? întrebă Alexandrina.

— Nu știu, doamnă, le-am pierdut urma când m-au luat la armată; pe urmă nu m-am mai întors acasă.

La fel plecase și domnul Alcibiade.

— Așa a fost neamul nostru, mai spuse omul, ca o confirmare.

— Erai cel mai mic?

El râse, cu orgoliu.

— Cel mai mare! Și dacă nu înțelegi cum se poate, de câți ani sunt pe lume, află, doamnă, că am împlinit optzeci și șase.

Într-adevăr, Alexandrina nu putea înțelege, nu putea crede.

— Bine, dar înseamnă că în 1914 aveai șaptezeci de ani! Cum puteai să fii marinar? Cine te mai primea?

— Oricine, doamnă; anii mei stăteau pitiți, nu puteau să se vadă.

Așa era, nu se vedeau nici astăzi.

— Iar acte, continuă el, n-am avut niciodată! Numai că trebuie să facem ceva, să dau banii înapoi, la bancă. Pe urmă o să mă întorc la Suceava; acolo m-am așezat. Nu mai aveam nimic, nici pământ, nici casă, dar ceva mă trăgea în părțile noastre. Dacă îmi îngădui, doamnă, peste două săptămâni vin să-ți sap grădina și să îngrijesc pomii.

— Nu mai este nevoie; am să vând casa.

— Ca să-mi dai mie banii? Ei, iacă, asta nu se poate! Vad că nu-mi spui în nici un fel; spune-mi Pantelimoane, așa mă cheamă.

Un nume nu se potrivește dintr-o dată pe omul care îl poartă, numele nu-i o haină de gata, se ajustează, se netezește, înțeleg ce greu îi venea Alexandrinei să-i spună pe nume, deși erau neamuri; și mie îmi este greu, nu mă pot obișnui repede. Omul, Pantelimon, se uită la ușa bogată, la ferestre, la scara de piatră, la balustrada verandei, toate păstrate bine, apoi spuse:

— Casă boierească, palat. Poți să iei pe ea parale bune, dacă se găsește un nebun s-o cumpere. Eu însă nu-ți dau voie s-o scoți în vânzare. Și cum

asa, n-a mai rămas nimic dintr-o mie de lire?
— I-au împărțit copiii.

Nu se împărțise nimic, Tiberiu îi luase pe toți și-i cheltuise, ei nu-i adusese de la Londra decât o cutie cu sticle de lampă, iar fraților lui câte un dar ridicol. Alexandrina simți în ea o asprime, ceva ce nu cunoscuse mai înainte, o revoltă întârziată. De ce trebuia să răspundă ea de cruzimea și nechibzuința unui fiu care o părăsise, după ce vânduse toate lucrurile valoroase din casă? Vroise să vândă și harpa. Începea să-l urască, era un semn bun, revenea la viață! Îl trimise pe Pantelimon la Tiberiu, îi dădu adresa, simțea o ușurare, să poarte el povara, să dea socoteală, să restituie banii, iar dacă nu-i avea, să intre la pușcărie.

— În judecată n-am sa-l dau, toamnă, e greu să fac dovada. Și-apoi, n-am acte, și judecătorul te întreabă cine ești, unde stai cu casa, ce hram porți în viață. Numai dă-mi voie să-l strâng cu ușa, și o sa-ți placă. N-o să-mi fie milă de el, eu nu-l socotesc fiul dumitale!

O mamă suferă când aude asemenea cuvinte, însă, în mod surprinzător, Alexandrina simțea o satisfacție, i se răcorea inima, atât de chinuită. Fiindcă omul, Pantelimon, nu era un străin, recunoștea în el ceva din domnul Alcibiade, aveau același sânge.

Tiberiu se mutase la oraș, într-o casă de mahala, cu prispă, ca la țară. Ședea cu o femeiușcă tânără, deocheată, i se citea stricăciunea pe față; o luase de la stabilimentul de pe strada Calomfirescu, nu era prima, le schimba la o lună sau la două și pe toate le lua tot de acolo. O chema Aurica, dar își spunea Aura, i se părea mai serios, nume de doamnă. Ar fi fost frumușică, bine făcută, plinuță, rotunjoară, ca un pui de Crevedia, doar puțin crăcănată, însă știa să-și țină picioarele așa ca să nu se vadă. Ai fi zis că se exersase de mică să-și arcuiască picioarele, pe când nu erau încă întărite. Rochia stătea pe ea nu știu cum, că părea goală; parcă tot timpul aștepta s-o ia cineva de cot și s-o răstoarne pe spate. De când se știa, nu se împotrivise niciodată, o obseda prohabul bărbaților, se uita țintă; că îi plăceau sau nu-i plăceau, pe toți ar fi vrut să-i descheie și să-i încerce, să vadă ce zestre au și cum și-o poartă, în ce stil.

Când Pantelimon ciocăni la ușă, către seară, era singură, dezbrăcată, tocmai dădea să intre în copaia cu apă caldă, să se lăieze. Deși prin perdeaua de la ușă se vedea cine venise, nu se sfii să deschidă, așa cum era, goală pușcă, și fără să-și pună măcar mâinile în față, cum fac femeile cât de cât pudice.

— Pe cine cauți, moșule? Hai intră fuga, pici la tanc, să mă săpunești pe spate.

Lui Pantelimon, care văzuse multe în viață și nu era să-și piardă firea dintr-atâta, îi luciră ochii, dar numai o clipă, pe urmă se îmbățoșă și ripostă, amenințând-o cu degetul:

— Uite ce este, nepoată, câți ani am știu numai eu, tu să nu-mi spui moș, că pot să ridic cinci ca tine, două la subțioară, una în cârcă și pe celelalte câte una pe un umăr; piramidă. Hai, intră în copaie și dă săpunu încoace! Bărbată-tu unde este?

— Vine îndată… Dar de ce mă întrebi? Nu cumva vrei să te legi de mine?

Era brunetă prin toate părțile și avea o aluniță provocatoare în colțul gurii.

—Ține seama că suntem în postul Paștelui, e păcat greu, răspunse Pantelimon habotnic, și nu în glumă. La ce te-ai tuns așa, ca băieții?

— Fiindcă așa e moda! Nu-ți place?

— Nu, că n-aș avea de ce să te scutur.

Se auziră pași, se deschise ușa și intră Tiberiu, înalt și chipeș, aplecându-se, altfel n-avea loc să treacă. Nu se miră foarte tare.

— Ce vrea omul ăsta?

— Nu vezi că mă săpunește?

— Nu l-ai întrebat ce caută?

— Când era să-l întreb? A venit abia acușica!

Acum vorbi Pantelimon, după ce ascultase în liniște.

— Ia, domnișoară, am terminat cu spinarea; de-aici înainte săpunește-te singură. Iar tu, băiete, află mai întâi că îmi ești nepot, am fost frate cu taică-tu, dar să știi că nu mă mândresc cu tine. Și iată pentru ce-am venit…

— Au, mi-a intrat săpun în ochi, se vaită Aurica.

Dă-mi cofa cu apă!

Nu se înțelegea cui din ei se adresa; oricum, mai iute de mână fu Pantelimon, care pe urmă spuse ce-avea să spună. Convorbirea se duse în picioare, lângă copaie…

Și cum, cel cu care stătea de vorbă acolo, în tinda mizerabilă, aburită, era feciorul domnului Alcibiade? Unul din cei, nouă, pe care odată, într-o viziune halucinantă, mi-i închipuisem în rând, unul la distanță de altul, cu brațele întinse, fiecare semănând cu o cruce, ca un simbol a ceea ce moșteniseră? Deodată mi-a venit în minte Trandafil, strălucirea lui nepătată,

limpede și curat la suflet, născut parcă din sunetul clar al harpei și din lumina sticlelor de lampă, iubite cu atâta cucernicie de Alexandrina. Mi s-a părut că el era mai mult decât o ființă omenească, era un simbol al tuturor năzuințelor omului. Dacă lumea ar fi avut atunci nevoie de o religie nouă, numai el putea s-o fundeze. Uitându-mă la femeiușcă din copaie, cu aluniță și atât de natural nerușinată, mi-am amintit-o pe Hora, și în mod neașteptat mi-am dat seama că amândouă erau făcute pe aceleași tipare, aveau tot ce trebuie să aibă femeile ca să iubească și să se lase iubite. Natura, primitivă și incultă, le făcuse mai bine decât ar fi putut să le conceapă cele mai savante laboratoare, totul în alcătuirea lor răspundea unei necesități imuabile, până și umbra de la subțioară, unde zac preludiile lascive ale celeilalte umbre. Norocos este omul care știe să se bucure de amândouă, ca de toate similitudinile. Dacă n-aș fi știut nimic despre ele și le-aș fi văzut una lângă alta, în aceeași lumină, iar Aurica ar fi avut grijă să-și ascundă defectul picioarelor, pe care din ele mi-aș fi oprit ochii? Cu mulți oameni se întâmplă așa, greșesc la alegere, și prea puțini au curajul să se lepede; ceilalți își poartă calvarul toată viața.

Sunt clipe când nu înțeleg prin ce se deosebea Aurica de Hora, de ce nu purtau același nume? Pentru oricine citește acestea, diferența se vede dintr-o dată, fiindcă am marcat-o cu tuș negru, eu, care le-am făcut pe amândouă; dar mă gândesc că un singur cuvânt ar fi putut s-o pună pe una în locul celeilalte. Când mi-o închipui pe Aurica simt o întărâtare, i-aș băga mâna în păr și aș scutura-o, fără să-mi pese de postul Paștelui, dar vorba lui Pantelimon, n-aș prea avea cum s-o apuc, mi-ar scăpa printre degete. Pentru mulți, dacă n-au înțeles-o bine, și Hora ar putea să pară impudică, luând francheța ei drept îndrăzneală și dorința de a se dărui cât mai deplin, cât mai patetic, luând-o drept nestăpânire. În fiecare din zilele ei, care putea să fie ultima, cum se gândea chiar în momentele cele mai bune, trebuia să-și trăiască toată viața. De aceea, aș îngenunchea lângă ea, mi-aș apleca fruntea și aș rămâne într-o așteptare îndurerată. Îmi pare atât de rău că urma să moară, iar eu aveam să fiu de față!

Când am găsit caietul lui Trandafil, cu câteva zile înaintea deznodământului, nu l-am deschis numaidecât, poate mi-a fost frică, aveam o presimțire. Îl scrisese într-o stare neobișnuită, cum nu-l văzusem niciodată, absent la toate preocupările dinainte. Pe fața lui, tot mai gravă, se vedea că merge spre o hotărâre dramatică, îl cunoșteam prea bine ca să nu-

mi dau seama. Cu fiecare pagină întoarsă anula câte ceva din adevărurile lui dinainte, ca să construiască un sistem de gândire nou, pentru o lume inexistentă și incapabilă să se nască. Am avut confirmarea acestei idei când am văzut cifrele care acopereau caietul; nici un cuvânt, ci numai cifre. Nu puteam să înțeleg nimic din ele, dar știam că erau rezultatul unei încordări lăuntrice, lungi și chinuite, cum i-o văzusem pe față, și atunci am simțit că prin ele Trandafil își făcea declarația lui de credință, destinată unei judecăți viitoare, a acelei lumi încă nenăscute și în imposibilitate de a se naște; ea însemna neantul. Lumii prezente nu mai avea ce-i spune și de altfel comunicația cu ea era întreruptă din clipa când consimțise s-o părăsească.

*

N-am arătat nimănui caietul, l-am păstrat pentru o zi viitoare; oricine ar fi crezut că este o farsă, la fel cum ar fi crezut despre caietul lui Odor, cu scrisul suprapus într-o mie de direcții, Dar așa cum știam că în acele pagini cenușii, indescifrabile, se ascundeau idei care fuseseră gândite și duceau la adevăruri încă necunoscute de oameni, la fel știam că formulele lui Trandafil cuprindeau gândirea lui despre viață și moarte. Poate într-o zi ar fi posibil să întâlnesc un om capabil să le descifreze, dar nu cred că i-aș încredința caietul; ar fi impudic, Trandafil ar apărea într-o lumină falsă, fiindcă faptele au luat o întorsătură neașteptată și n-au mai fost aduse la îndeplinire, chiar dacă el și-a trăit moartea cu deplină convingere; căci deși numai virtuală, moartea aceea a fost mult mai zguduitoare decât o moarte adevărată.

Încă de mic am fost îngrozit ele gândul ultimei zile a unui condamnat la moarte. Dintre toate atrocitățile, nici una nu poate să fie la fel de mare; dar atrocitate nu-i bine spus, și alt cuvânt nu există. Așteptarea unei morți anunțate nu poate fi definită și nici imaginată cu forța ei reala, fiindcă omului care ar merge cu gândul atât de departe i s-ar opri inima, simțind în închipuire cum cade cuțitul; dacă n-ar înnebuni mai înainte.

Însă aceste gânduri înspăimântătoare nu se potrivesc cu starea lui Trandafil din cele douăzeci și patru de ore cât și-a trăit moartea, scăzând-o minut cu minut din ceea ce mai avea să trăiască; pentru el moartea nu era o pedeapsă, ci o liberă consimțire; din clipa când acceptase, dragostea lui, oricât de puternică fusese mai înainte, se rupsese de orice lege și de ea însăși, imposibil de a fi stăpânită, devenise delirantă, era imponderabilă, scăpată de gravitația pământului. Și totuși, delirul lui, pus în cifre, creștea prin propria lui voință și propriul lui control, căci el avea acest dar, de a-și

contopi rațiunea cu sufletul. Era voința lui, de a o iubi pe Hora într-o singură zi cât ar fi iubit-o toată viața. Astfel, gândul că va muri odată cu ea, mână în mână, devenea o voluptate atât de adâncă și de prelungă, că înăbușea ideea de neființă. Pentru el, ceea ce avea să urmeze nu era moarte, ci împlinirea a tot ce ar fi putut năzui să îndeplinească într-o viață întreagă.

În ziua aceea nenorocoasă, la ora cinci după-amiază, l-am văzut plecând din clasă, unde ne făceam lecțiile; mergea la Hora, era ora ei, acum știam toți că o meditează, nu se mira nimeni, și nimeni nu se gândise la altceva, nici măcar Georgescu-Măgarul, care, cu răutatea lui pizmașă, spurca și faptele cele mai curate și mai nevinovate.

N-am știut nimic până seara, când unul dintre duhovnicii noștri a trimis după mine sa vin la infirmerie. Trandafil zăcea pe pat, cu hainele în dezordine, cu zgârieturi pe mâini și pe față, fără să sângereze, alb ca hârtia, cu ochii în tavan, absent, și dacă n-ar fi respirat, rar și prelung, l-aș fi crezut fără viață. Duhovnicul stătea în picioare, alături, cu fruntea plecată, cu mâinile împreunate pe piept, părând că se roagă; nu mă lăsam înșelat, în realitate se concentra să pătrundă cu gândul sub fruntea lui Trandafil, îl spiona cu coada ochiului, trebuia să afle ce se întâmplase. Paturile erau albe, pereții, ușile, totul era alb, în afară de sutana lui, care făcea o impresie macabra.

— Rămâi cu el, îmi spuse, poate o să vorbească.

Știa că suntem prieteni. Ieși pe ușă, lăsându-ne singuri. Își călca pe suflet, ar fi stat acolo, să audă, s-ar fi ascuns sub pat, s-ar fi făcut invizibil. După ce el ieși pe ușă, Trandafil întoarse capul spre mine și îmi vorbi, limpede:

— Te rog să nu mă întrebi nimic și nu căuta să afli ce s-a întâmplat cu mine! Am trimis mamei mele o scrisoare; trebuie să nu o primească, altfel ar fi o nenorocire. Fă tot ce poți…

Nu-și sfârși gândul când îl cuprinse tremurul, nestăpânit, cu mișcări rupte, izbite, atât de puternice, încât patul începu să se zgâlțâie. Atras de zgomot, duhovnicul se repezi înăuntru, urmat de încă doi, pe care îi chemase să-l asiste, deși nu știa ce ar fi putut face. Îndată veni și Bimbirică, dar nici el nu prea știa ce să facă. Tremurul lui Trandafil nu contenea, în trupul lui parcă se descărcau curenți electrici, era ca o electrocutare prelungă, mă temeam să nu-i stea inima și să se calcineze. Doctorul îi ridica pleoapa în clipa când Năică infirmierul intra pe ușă, cu o seringă în mână, gata pregătită.

— Ce-i acolo? îl întrebă doctorul.
— Ce trebuie.

Odată cu injecția, tremurul se sfârși într-o prăbușire; trupul, nemișcat, părea greu ca plumbul, dar acum Trandafil se liniștise, respira lin, obrazul începea să i se coloreze și atunci am văzut cum în colțul gurii se năștea o grimasă, întrebătoare, nedumerită și atât de amară, că mi-a umplut sufletul de durere.

Administratorul, incult și antipatic, îl găsise rătăcind prin pădurea de sub terasă, pe unde umbla să-și caute gâștele scăpate din curte. Nu știa că de-a lungul anilor multe din gâștele lui ne fuseseră victime; hămesiți de foame, cum eram adesea, prindeam câte una, îi tăiam gâtul, o jumuleam și o frigeam în spuză, apoi o împărțeam rupând-o cu mâinile și-o mâncam pe jumătate crudă, ca sălbaticii; iar de-acolo mergeam în sala de muzică.

Trandafil sărise pe fereastră de la Hora din cameră, fiindcă ea stătea cu spatele lipit de ușă, cu cheia în mână și nu-i dădea drumul să iasă. Căzuse de la trei metri, în tufișuri, se zgâriase pe mâini și pe față, venea noaptea, nu mai vedea nimic în jur, n-ar fi văzut nici dacă era ziuă.

Am spus câtă tulburare a fost în mine odată, când m-am ciocnit cu Hora sub clopotniță și câteva clipe am ținut-o în brațe; e una dintre amintirile mele cele mai puternice și neuitate, deși n-a durat mai mult ca un fulger; era caldă, aburindă, dulce și parfumată și a devenit pentru mine întruchiparea feminității. Așa a rămas până astăzi, numai că și-a pierdut identitatea, chipul ei s-a voalat, i-a luat locul o ființă necunoscută; mi-o amintesc limpede, o simt lipită de mine, dar nu mai știu cine este și cum o cheamă. Din ziua când l-a întâmpinat pe Trandafil, l-a luat de mână, l-a dus în cameră și-a încuiat ușa cu cheia, ea s-a transformat într-o abstracțiune, a devenit intangibilă, ca o madonă.

Ea este acum absolvită de orice greșeală, nu pot s-o condamn pentru ceea ce s-a întâmplat în ziua nefastă.

Eram încă la infirmerie, îl vegheam pe Trandafil, neliniștit că n-o să se mai trezească niciodată. Dar nu mai puteam zăbovi mult, trebuia să mă hotărăsc și să plec repede, pe drumul cel mai scurt, să ajung în poarta Alexandrinei înainte de a veni poștașul. Din cele ce îmi spusese Trandafil înainte de a-și pierde cunoștința, nu înțelesesem altceva decât că scrisoarea lui, pe care văzusem cât de tulburat o pusese la cutie, nu trebuia să ajungă la destinație, și nimeni nu putea s-o oprească, în afară de mine; era datoria

mea, o acceptasem fără a sta pe gânduri, nu puteam să uit ce făcuse el pentru mine.

Se întunecase când Hora s-a năpustit pe ușă și a căzut pe pieptul lui Trandafil, plângând în hohote. Cum aș fi putut să recunosc în ea pe fata de sub clopotniță? Curând după ea, nici nu mă dezmeticisem, a intrat taică-su, Satrapul, care acum părea o zdreanță.

Pe Hora n-au putut s-o ia de acolo, stătea încleștată cu brațele de grumazul lui Trandafil; numai dacă i le rupea ar fi putut cineva s-o ridice.

— Lăsați-o, să nu moară! a spus Năică.

I-a făcut o injecție, cu mâna lui ușoară, că nici nu se simțea acul. Hora s-a destins, a adormit cu un suspin adânc de durere și a rămas așa, lângă Trandafil, ținându-l în brațe. Am stat de veghe încă un timp, apoi, deși îmi era greu să plec, am ieșit pe ușă, lăsându-i cu domnul Laurențiu Sân-Martinu.

Capitolul 36

Povestitorul pleacă noaptea, să ajungă la poarta Alexandrinei înainte de venirea poștașului; o scrisoare a lui Trandafil nu trebuie să ajungă în mâinile maică-sii, căci i-ar omorî sufletul. Drumul prin pădure și peste dealuri, întâlnirea cu urșii, cu elefanții și cu alte animale, cerbi, mistreți, bizoni, pantere. Lacul albastru, zâna, vrăjitoarea, scheletul. Sonda care nu contenește să ardă; noaptea luminată în flăcări. Mersul cu decovilul, apoi cu trenul; prea puțină lume plătește biletul, se călătorește pe veresie; episcopul cu brâu de catifea roșie. A doua noapte de trudă. Brândușa, căldura ei milostivă. Toate se sfârșesc bine. Domnul Pretoreanu îi scrie Alexandrinei de la Manila, în Filipine, dar ea nu va primi niciodată scrisoarea

Multă recunoștință am să-i port lui Năică pentru cât bine mi-a făcut în anii de școală. De aceea nici n-am spus că l-am văzut și pe el la sabatul duhovnicilor, prins în horă cu Margareta alături, ținând-o de umăr și înfierbântând-o, nechezând în urechea ei ca un armăsar ridicat în două picioare, gata să se repeadă la ea și s-o muște de ceafă. M-am făcut că nu văd.

Năică mi-a împrumutat o sută de lei, să am de tren și de cheltuială, și mi-a spus să merg fără grijă, două sau trei zile mă dădea plecat la spital,

pentru analize, n-avea cine să controleze, Bimbirică semna hârtiile fără să le citească, nu-i păsa dacă aș fi avut sau n-aș fi avut anemie, fie ea chiar trasă de păr și numită pernicioasă; preocuparea lui importantă rămânea conjunctivita.

Am plecat aproape de miezul nopții; Trandafil și Hora dormeau alături, într-un somn ca de moarte. Domnul Laurențiu Sân-Martinu se așezase pe patul de alături, cu spinarea adusă, cu obrazul în palme. Nici n-a observat când am deschis ușa, cum mai înainte nu observase că eram acolo, nu mă vedea, deși din când în când se uita la mine, mișcând ușor din buze ca și când ar fi vrut să mă întrebe cine sunt și ce caut la infirmerie.

Degeaba m-aș fi dus în oraș, n-aveam tren decât a doua zi după-amiază, și ar fi însemnat să fac un ocol de o sută de kilometri, nu exista o cale ferată directă. Nu-mi rămânea decât să pornesc peste dealuri, atunci, noaptea, și în zori să fiu la sonde, de unde să iau decovilul care presăra prin sate oamenii din schimbul de noapte. Așa mă apropiam de casă vreo douăzeci de kilometri, mai rămâneau treizeci, să-i fac cu trenul de pe linia mare, două stații, și încă o poștă, drum de câmp, până ajungeam în valea noastră, unde fusese întreprinderea auriferă a domnului Alcibiade; trebuia să fiu acolo negreșit până a doua zi seara, căci ziua următoare venea poștașul, dacă aveam norocul să-și fi păstrat programul de altădată. Venea cu o cotigă pe două roate, trasă de o iapă albă, cuminte, care cunoștea drumul, și tot așa mergea, pe vale în sus, până dădea de dealuri, apoi de poalele muntelui, de unde se întorcea peste trei zile. Oamenii care așteptau scrisori îi ieșeau înainte, poștașul nu se oprea la porți, ar fi pierdut prea multă vreme, se ducea numai la domnul Alcibiade, așa obișnuia de pe vremea când acesta era în viață și îl omenea cu o cană de țuică. Astăzi, Alexandrina primea scrisori rar, de la copiii răspândiți prin toată țara, și poștașul continua să i le aducă la poartă.

Nu mai aveam ceasul „Omega”, îl pierdusem, trebuia să măsor scurgerea timpului cu gândul. Am luat-o repede prin pădure, același drum pe unde mersesem odată până am dat de lacul cu apă albastră. Atunci nu știam unde o să ajungem, aveam grija doar ca soarele să ne bată tot timpul din spate. Mai fusesem în câteva rânduri pe acolo, când mă prindea dorul de ducă. Pe întuneric însă n-aș fi nimerit drumul, nu era potecă, mă luam după pâlpâirile focului de la sonda aprinsă, care înroșea cerul în față și-l făcea să palpite. Sub pașii mei, frunzișul pădurii foșnea prelung și ritmic, o muzică monotonă care îmi adormea cugetul; minute la rând nu mai știam ce se

întâmplă cu mine, doar îmi mișcăm picioarele, singurul meu gând limpede fiind că trebuie să merg înainte, spre o țintă care devenise necunoscută și unde totuși trebuia să ajung negreșit până a doua zi seara.

Simțeam că în jur umblau jivine, se furișau prin tufișuri, făcând să trosnească vreascurile. Pe urmă am auzit călcături mai greoaie, tremura pământul sub ele, mă încadrau două umbre, și nu visam, am recunoscut că erau urși, ciolănoși și cu blană cam răpănoasă, mergeau ca oamenii, în două picioare, pășeau odată cu mine, făcând să crească foșnetul frunzelor. Curând, dincolo de ei am descoperit alte umbre, de cinci ori mai mari, proporția era cu totul exactă, n-am spus o cifră fără să judec, parcă îi măsurasem; nu puteau fi decât elefanți, cum îi știam de la menajerie și din filme. Nu mă miram de prezența lor acolo, nu m-ar fi mirat nici dacă ar fi fost sute și mii, toți elefanții din Asia și din Africa; în orele acelea, când eram apăsat de griji mult mai mari decât puterea mea de înțelegere și de îndurare, toate continentele mi se păreau contopite iar eu stăteam la mijloc, pe înnăditură, putând să optez pentru oricare dintre ele, și chiar pentru toate, cum mă gândeam la primele lecții de geografie. M-am frecat la ochi ca să văd și să înțeleg mai bine, dar atunci elefanții au luat-o la fugă, scoțând țipete mânioase. Au rămas numai urșii, fiind în țara lor nu aveau de ce să fugă, am mers asa, cu ei alături, fără să-mi fie frică; regretam doar că nu mai erau elefanții.

Când am ajuns la locul unde fusese coliba lui Hăbuc, pe marginea poienii care cobora în șoseaua județeană, urșii s-au oprit iar eu am mers înainte. Aici era mai multă lumină, când albă, când înroșită, și de la foc, și de la lună, care scăpase de coroanele copacilor. După câțiva pași m-am oprit, deși nu-mi era îngăduit să-mi pierd timpul; trebuia să văd ce făceau urșii. Coborau la vale, de-a latul să nu alunece, spre locul unde Hăbuc prădase un boier, sau un negustor, lăsându-l numai în cămașă.

În șoseaua albită de lună erau adunați mai mulți urși și alții veneau din toate părțile pădurii. Așa s-a adunat o cireada întreagă, să fi fost o jumătate de sută, au făcut cerc, s-au prins într-o horă și au început să dănțuiască, scoțând mormăieli ritmice. Erau mai degrabă ursuzi decât veseli, semănau cu bătrânii care intră și ei în horă după ce și-au băut basamacul, și nu fac decât să stârnească râsul tinerilor. Am socotit că dacă urșii se adunau acolo, venind din toată pădurea, aveau și ei nevoie să fie împreună câteodată. I-am lăsat mormăind și jucând, am dat drumul la pas să câștig timpul pierdut, căci dacă n-aș fi sosit la timp m-aș fi socotit un nemernic.

Când am ajuns la creasta în jos de care era lacul albastru, s-a văzut flacăra drept în față, ieșind de după crestele celelalte. Mergeam de peste două ceasuri, făcusem jumătate din drumul până la decovil; m-am așezat în iarbă, să mă odihnesc puțin, măcar atât timp cât îi trebuie unui om să fumeze o țigară. Să fi fost sate pe aproape, s-ar fi auzit cocoșii cântând a doua oară. Nu m-am întins, să nu mă ia somnul, m-am uitat la apa din vale, de care mă lega o amintire stranie, zâna, vrăjitoarea bătrână, scheletul. Odată, căutând explicația acestor trei imagini, ajunsesem la ceva ce acum mi se părea o confuzie, în loc să mă fi gândit la tot ce putea fi mai adevărat și mai simplu: ele marcau treptele devenirii noastre; scheletul era al vrăjitoarei bătrâne, iar aceasta mai înainte fusese o zână.

Acum apa, deși luna plină o bătea puternic, era roșie, la fel cum se vedea și cerul din față. Am ațipit fără voie, așa cum stăteam în capul oaselor, fără nici un reazim. A fost un somn numai pe jumătate, aveam conștiința că trebuie să mă ridic și să plec mai departe, dar îmi lipsea voința, îmi venea să scâncesc de neputință. Deși nu era timpul potrivit, am apucat să cuget la câte ceva, m-am gândit că în fundul lacului, unde eu, unul, nu văzusem decât scheletul, acum venise o altă zână, dar vălurile ei nu puteau să fie decât roșii, ca apa. Mai târziu, vrăjitoarea bătrână avea să fie și ea roșie, asemeni scheletul; dintre toate, numai imaginea unui schelet roșu mi se părea imposibilă.

M-a trezit un tropot care venea din toate părțile și creștea, tot mai puternic, până ce au început să-mi bubuie urechile. Curând am deslușit mugete, tunete, și am recunoscut bizonii noștri, păreau furioși, fiind înroșiți de flăcări; de unde veneau atâți nu puteam înțelege, poate iarăși de pe alte continente, știam că pe la noi abia mai era câte o pereche, ici, colo, prin rezervații, păziți cu grijă, să nu se piardă. Galopau cu coarnele în pământ, trăgând brazdă, au trecut pe lângă mine, o turmă întreagă, dacă s-ar fi întâmplat să fiu în calea lor m-ar fi făcut praf și pulbere; am avut noroc, s-au prăvălit la vale, spre apa altădată albastră. Dar n-a urmat liniște, la crestele celelalte apăreau alte urme, animale necunoscute în partea locului, venite parcă de pe tot pământul, rinoceri, jaguari, pantere; nu le recunoșteam pe toate, vedeam doar că se rostogoleau spre apă, unele peste altele, să se adape. M-am temut că au să se încaiere, bizonii cu rinocerii, leoparzii cu panterele, tigrii cu leii; zebrele și gazelele, căci erau și ele, n-aveau nici o scăpare, asemeni cerbii și căprioarele noastre. Mă așteptam să fie măcel și simțeam groază. Dar pesemne era o zi de pace pentru animale,

n-au sărit unele la altele, ci au împresurat lacul, atât de înghesuite că nici vântul n-ar mai fi avut pe unde să treacă, și au începu să bea apă, toate deodată. Au băut mult, cu nesaț, apa scădea văzând cu ochii, nu mă temeam însă că au să de-a de zână, lacul era mult prea adânc, să fi băut toată săptămâna tot n-ar fi ajuns să-l sece.

Le-am lăsat acolo pe animale, mulțumit că erau atât de pașnice, iar eu m-am dus mai departe. De aici înainte nu mai erau păduri ci dealuri goale; am mers dormind în picioare, dar fără vise, cu ochii închiși în flacăra tot mai puternică și mai fierbinte; o simțeam pătrunzându-mi prin pleoape și așa, deși adormit, nu puteam să greșesc drumul.

M-am trezit când ajunsesem atât de aproape de crater că n-am mai suportat dogoarea, mi-am acoperit fața cu brațele și l-am ocolit mergând fuga, până am dat de linia decovilului; ajunsesem cu bine, fără să fi cunoscut drumul decât din descriere. Se vedea și trenul, la o sută de metri, gata să plece. Pământul gemea, îmi tremura sub picioare, flacăra învălătucită și legănată mătura cerul de stele, așa mi s-a părut, până ce mi-am dat seama că toate stelele erau stinse, cu văzduhul înroșit nu băgasem de seamă că se luminase de ziuă.

Cum m-am urcat în decovil și m-am întins pe podeaua vagonului, fără nimic sub cap și fără învelitoare, am adormit ca de boală. Dacă am ieșit din căldura dată de flacără, m-a cuprins frigul, am început să tremur, îmi clănțăneau dinții, suferearn rău, parcă mă bătea cineva cu funia udă și mă călca în picioare, gemeam, dar nu m-am trezit până n-am ajuns la capul liniei, în plină lumină a amiezii. Atunci am văzut că un sondor de lângă mine îmi pusese traista lui sub cap și mă învelise cu sacul de ploaie.

În gara de pe linia mare au trecut un simplon, un expres și două accelerate, fără să oprească, până ce, după trei ceasuri, a venit personalul, plin de lume înghesuită la clasa a treia; la clasa a doua, cu catifea albastră, nu era nimeni; la clasa întâi, cu catifea roșie, am văzut doar un episcop; clasa a patra se desființase. N-am luat bilet, suta de lei a rămas neatinsă. Am stat la un capăt de coridor, de unde puteam să văd când venea șeful de tren. Era unul singur pentru toate vagoanele, se făcea economie, calea ferată mergea în pierdere, începuse criza; nimeni din vecinii mei nu avea bilet, călătoreau pe veresie. Până să-l văd pe șeful de tren cum se apropia anevoie, avusesem timp să spun Tatăl Nostru de cinci ori și Crezul de zece; pe urmă am trecut în vagonul celălalt și tot așa, mergând înainte, am ajuns în clasa întâi, unde m-am așezat cu îndrăzneală în compartimentul episcopului;

episcopul avea un brâu lat, de catifea roșie, parcă tăiat din tapițeria canapelelor. Probabil eram amețit de oboseală, nu mai judecam ca oamenii, când episcopul s-a întors de la fereastră, privindu-mă cu indignare, i-am făcut cu ochiul.

Pierdusem prea mult timp așteptând trenul, se însera când am coborât în gară, dar de aici înainte nu mai aveam grabă, și nici nu eram legat de altceva decât de picioarele mele. Am pornit pe un drum de câmp, prin porumbiști care nu-mi luau vederea, mai aveau să crească, erau abia după prima prașilă, îmi ajungeau numai până la coate. În urmă, acum dacă se întunecase, focul se vedea mai înalt și mai roșu, și parcă îl simțeam dogorindu-mă, oricât era de departe. Trecusem pe lângă el noaptea trecută, ceva din mine parcă rămăsese acolo, un alt eu, mă vedeam vag, ca o umbră, și nu doar în locul acela, ci pe tot drumul, era destul să mă gândesc cum venisem și imaginea mea îmi apărea în ochi, mă recunoșteam oricât ar fi fost ea de neclară, în tren, în gară, pe malul lacului unde se adăpau mistreții, în luminișul pădurii unde se vedeau urșii jucând hora, până la locul de unde pornisem, la infirmerie. Parcă nu mă aflam atât de departe, ci rămăsesem acolo, veghind somnul lui Trandafil, într-o realitate atât de convingătoare, că nu mai știam limpede unde eram eu cel adevărat, și unde deveneam închipuire. Frunzele de porumb legănându-se răsfrângeau luciul roșu al focului, la fel cum îl răsfrângeau lacul, pădurea și fereastra infirmeriei. Eram obosit, poate iar dormeam în timp ce continuam să-mi mișc picioarele; așa am mers până ce m-au trezit cocoșii din sat, la întâia lor strigare. N-avea cine să mă vadă decât caraula, dacă n-ar fi fost adormită prin patul unei femei văduve; n-am avut însă curaj să merg pe drumul mare, ci am ocolit satul, până jos la calea ferată. Acolo, sub taluz, dormisem odată, la opt ani, când fugisem de acasă; de atunci parcă fugeam întruna, nu era nici un colțișor de lume care să știu că-mi aparține, de unde să fiu sigur că n-o să mă alunge nimeni. Aveam un pat în dormitor, un loc la masă, un pupitru în sala de cursuri; restul, toate din lume nu însemnau pentru mine decât locuri de trecere.

Sus pe deal, la casa domnului Alcibiade, scăldată în lumină odinioară, nu se vedea nici măcar sclipirea unui opaiț. Alături, casa noastră se părăginea, lăsată în părăsire. În loc să fiu trist, ma simțeam mulțumit de mine că ajunsesem la vreme, după ce mi se părea că făcusem ocolul pământului.

M-am așezat în iarbă, sub taluzul căii ferate, am închis ochii, dar nu puteam să adorm, mi-era frig și poate dormisem destul în picioare. După un timp a venit din sus un tren de marfă, a trecut pe deasupra mea și am simțit căldura locomotivei, cu miros de abur și de păcură arsă. Nu mai puteam să îndur frigul, ceva în mine slăbise, la opt ani mă purtasem mai bărbătește; poate fiindcă era prima oară și mă uitam cu ochii mari la mine, să văd ce sunt în stare; dar mai degrabă cred că atunci nu mai așteptam nimic de la viață și de-ar fi fost să mor, îmi era totuna.

Trebuia să-mi caut adăpost, altfel înțepeneam și acum nu-mi mai era totuna ce-o să se întâmple eu mine, speram să fac ceva din viața mea, iar înainte de toate trebuia să-l întâmpin pe poștaș, altfel m-aș fi socotit o otreapă. M-am strecurat prin curtea noastră, năpădită de bălării, pe lângă gardul de sârmă, am ieșit în uliță și am mers până la casa Frusinelei, nu departe. O știam pe Frusinela plecată la oraș și n-ar fi avut de ce să se întoarcă, în schimb speram s-o găsesc pe Brândușa, sora ei mezină, care într-o vreme fusese slujnică la noi, fără plată, numai pe patru feliuțe de pâine. N-aveau câini, m-am aplecat peste prispă și i-am ciocănit în fereastră. M-a recunoscut în lumina lunii, deși crescusem și mă schimbasem, nici glasul nu-l mai aveam ca înainte. Nu s-a mirat să mă vadă acolo, sau nu se trezise de-a binelea, n-avea putere să judece. În spatele ei s-a auzit scâncind un copil, însemna că se măritase, așa mi-am dat seama câtă vreme trecuse. I-am spus că vin de pe drum, că sunt înghețat și am rugat-o să-mi dea adăpost înăuntru. N-a spus nimic, ci doar m-a tras de mână, să intru pe fereastră; dacă treceam prin tindă, s-ar fi trezit maică-sa; nici n-o mai țineam minte.

— Bărbată-tu nu-i acasă? am întrebat-o, de pe prichiciul ferestrei.

Fusese măritată fără cununie, bărbatul o lăsase după ce-i făcuse copilul. Așa se întâmpla cu multe fete, știam de unele, de altele auzeam, se măritau fără cununie, și pe urmă rămâneau cu un plod în brațe, rar le mai lua cineva; dacă părinții nu puteau să le țină acasă, plecau la oraș, se făceau slujnice și plângeau noaptea cu capul în pernă; sau se încurcau cu sergenții de stradă, cu ordonanțele ofițerilor, îi primeau în bucătărie; unele încăpeau pe mâna stăpânului, un timp putea să le fie chiar bine, până afla cucoana și le arunca în stradă. Îmi părea rău de Brândușa, s-ar fi cuvenit să aibă mai mult noroc, o știam curată și cuminte, fără năravuri, nu semăna nici pe departe cu soră-sa. Erau atât de săraci, că la casa lor n-aveau nici măcar drugi la ferestre.

În odaie nu se vedea nimic, cum am făcut un pas, orbește, am dat peste ea, i-am simțit căldura și, până să mă trag în lături, s-a speriat ce tare intrase frigul în mine; nici eu nu băgasem de seamă mai înainte, abia în casă am simțit că eram ca un sloi de gheață și m-a cuprins tremurul. N-am apucat să judec ce-o să se întâmple cu mine, puteam să cad la pat și atunci însemna că făcusem drumul degeaba, îl scăpăm pe poștaș. Dar chiar să zic că i-ar fi ținut calea Brândușa, și ar fi luat scrisoarea, cine știe când m-aș fi putut întoarce la școală, pierdeam examenele, mă eliminau tocmai la urmă și toate se duceau de râpă.

— Nu sta așa și vino să te încălzești, mi-a spus Brândușa, ducându-mă de mână, să nu mă împiedic. Trebuie să te frec, altfel intră boala în tine.

Nu vedeam nimic, am dat peste copaia unde dormea copilul, lângă laviță, l-am trezit și iar a început să scâncească. M-am lăsat în voia Brândușei, mi-a scos haina și bluza, în timp ce legăna copaia cu piciorul, m-a culcat cu fața în jos pe laviță, în locul cald de unde se ridicase mai înainte, și a început să mă frece pe spate, cu mișcări lungi, repezi și apăsate, de-mi rupea carnea în bucățele. N-avea spirt sau vreo frecție, să-mi încingă pielea, dar mâinile ei erau atât de fierbinți, că le simțeam dogorindu-mă până în inimă și-mi făceau bine. După ce mi-a trecut tremurul, m-a culcat acolo, pe lavița ei, m-a învelit până în gât, pe urmă a venit lângă mine, mai dându-mi un rând de căldură. Mă înzdrăvenisem și eram plin de recunoștință, mă chinuia numai gândul că nu știam ce ar fi fost cuviincios să fac mai departe.

Copilul scâncea din când în când, așa a scâncit toată noaptea; Brândușa scotea piciorul de sub cergă, să-l legene, și atunci, fără voia ei, mă legăna și pe mine.

În zori m-am ridicat să plec repede.

— Mă duc să ies în calea poștașului.

N-am putut să-i spun decât că trebuia să iau o scrisoare trimisă de Trandafil, să nu ajungă în mâna doamnei Alcibiade; mai mult decât atâta nu știam nici eu.

— Nu-i nevoie să te duci, m-a liniștit Brândușa. Vine el aici, e tatăl copilului.

Nu părea tristă; copilul dormea acum în liniște.

— Ai avut noroc cu mine, mi-a mai spus ea, zâmbindu-mi șireată. Dacă nu eram eu, nu-ți dădea scrisoarea; e un om al dracului.

Avusesem noroc, așa e; toate s-au sfârșit cum nici nu visasem, am plecat cu atâta căldură în mine, că putea să-mi țină și noaptea următoare; frigul n-

avea cum să mă atingă multă vreme de aici înainte.

Ce forță legase faptele între ele, mă întrebam pe drum, făcându-le să decurgă una din alta, ca orele zilei? Ce altă forță, dacă nu un ceasornic din umbră, care ne măsoară timpul și pașii?

Scrisoarea iui Trandafil o pusesem în sân, și mai aveam una în mână, un plic cum nu mai văzusem, de doua ori cât cele obișnuite, dintr-o hârtie de mătase, ca aurul, o dovadă de putere și avuție; îi lipsea numai o coroană regală. În colțul din stânga era tipărit numele domnului Pretoreanu, cu litere în relief, de lac negru, făcute parca sa-mi înghețe ochii și să-mi bage spaima în suflet, ca o emblemă a diavolului. Dedesubt, cu altă literă, erau mai multe adrese, cea din București, apoi una de la New York, pe care nici n-o bănuisem, una de la Londra, de la Berlin, nu le țin minte pe toate, sfârșind cu una de la Hong-Kong. Acesta era deci perimetrul pe care se extindeau afacerile domnului Pretoreanu. Ștampila poștei dovedea că scrisoarea pornea de la Manila, din Filipine. N-am avut deloc regretul că nu ajunsese în mâna Alexandrinei. N-am deschis-o, nici n-am socotit că trebuia s-o dau lui Trandafil. Am făcut cum nu se putea mai bine, am șters toate adresele domnului Pretoreanu, lăsând-o numai pe cea de la București, iar sub numele Alexandrinei am scris: „Destinatara plecată fără adresă”. Așa se întâmpla pe vremuri cu oamenii, plecau și nimeni nu le mai știa de urmă. Din 1939, când se apropia războiul și s-a făcut prima oară Cartea de imobil, nimeni nu mai putea să plece fără să-și lase adresa.

*

Acum nu se mai putea ascunde nimic, știa toată școala, chiar dacă nu bine, chiar dacă unora nu le venea sa creadă și nu puteau să înțeleagă. Din seara când plecasem până să mă întorc, întâmplarea devenise legendă, dar nimeni n-o comenta, păstrau toți o tăcere religioasă, a fost un consens al tăcerii, care m-a înfricoșat puțin, neștiind ce-o să urmeze. Așteptam sfârșitul anului ca pe o salvare, mai erau două săptămâni până la examene, pe urmă plecam pentru totdeauna, începeam altă etapă a vieții și ce trebuia uitat avea să se uite.

N-am știut ce s-a întâmplat cu Hora în zilele următoare, decât ce spuneau servitorii, o țineau închisă în casă sub ochii doctorilor, veneau zilnic de la oraș, când unul, când doi, o îndopau cu calmante, și ea somnola, absentă, în stare de amnezie, nu departe de comă. În câteva zile Trandafil și-a revenit, dar nu s-a dus s-o vadă, poate tatăl ei nici nu l-ar fi primit, l-ar fi îmbrâncit din ușă. Nimeni nu-i ceruse explicații, nimeni nu știa ce se

întâmplase în afară de mine. Era întins în pat, alături de Hora, în camera ei, după ce băuseră pe rând din același pahar, privindu-se în ochi, atât de aproape unul de altul că nu puteau să se vadă decât cu închipuirea, suprapunând imaginea lor ștearsă peste o imagine viitoare, ultima și cea definitivă, necunoscută oamenilor rămași în viață. Pentru Trandafil așteptarea fusese o moarte adevărată, neînțeles de lungă și fără nici o senzație, nici durere, nici frică. Poate sângele i se răcea, gândirea începea să i se tulbure, uita treptat tot ce fusese până atunci, avea o singură idee mai clară, că moartea nu-i o stare deplină, ci fiecare om trebuie să și-o construiască. Nu prevăzuse, se afla în fața celui mai greu examen din viață și constata, surprins, că prima oară astăzi nu era pregătit, nu știa cum să înceapă. Îl trezi o mișcare, Hora se ridicase în genunchi, stătea aplecată deasupra lui, cu ochii umezi, cu buzele tremurând, privindu-l cu adorație. Avea rochița din prima zi, de stofuliță gri-bleu, ca uniforma noastră; mult mi-a plăcut rochia ei, cu ce dragoste am descris-o!

— Acum știu, cum nimeni pe lume nu știe, ce înseamnă iubirea! șopti Hora.

Era în fața delirului, se simțea că are să izbucnească, dar Trandafil nu înțelegea ce se întâmplă, el își trăise delirul altfel, fără să-l exteriorizeze, în cele douăzeci și patru de ore care precedau această clipă, timpul cât umpluse un caiet cu cifre, declarația lui finală, și când îi scrisese Alexandrinei; din fericire, scrisoarea nu ajunsese în mâinile ei, altfel ar fi dat naștere la o dramă. Vru să se ridice, să se convingă că nu murise. Hora îl opri, își lăsă capul pe pieptul lui, îl cuprinse cu brațele și îi vorbi, în stare de beatitudine, aproape fără să-și dea seama ce spune:

— Tu ești iubirea cea mai mare și mai desăvârșită! Dovada ta n-a mai făcut-o nimeni! Ai consimțit să mori pentru mine; tu, singurul; te-ai supus cu fruntea senină, n-ai fugit, nu ți-a fost frică. Am să te răsplătesc cum nu te-ar putea răsplăti nimeni, am să trăiesc și viața am să ți-o dăruiesc ție. Acum nu mai vreau să mor, e ofranda mea, am să mă salvez pentru tine!

Trandafil o dădu la o parte și se ridică în picioare; în privirea lui era stupefacție, groază și ură. Fapta ei i se părea monstruoasă.

— Ca să-mi încerci iubirea m-ai făcut să ucid sufletul mamei mele? Ce crezi tu despre mine? Și ce crezi că am să mai fiu eu de aici înainte? Socotește-mă mort, tu ai vrut!

Hora se repezi la ușă, să-i țină drumul; pe fața lui, fără sânge, palidă ca de moarte, se citea o hotărâre încremenită, îl cunoștea, știa că nimic n-ar

mai putea să i-o schimbe, pleca să nu se mai întoarcă. Ar fi vrut să moară atunci, pe loc, fiindcă era sfârșitul, nu mai rămânea nici o speranță; dar inima ei, atât de șubredă, acum bătea egal și puternic, ca niciodată. Trandafil văzu că spaima făcea din ea o necunoscută, nu-i recunoștea ochii, cu privirea lor fierbinte; acum înghețaseră, și sprâncenele zburlite copilărește, care îi dădeau o privire poznașă, păreau dușmănoase, răzbunătoare, războinice, încărcate de ură. Ei îi spusese oare, în ziua când îi simțise vraja: „Ești mult mai frumoasă decât mi-am închipuit că a putut să fie o frumusețe? …”. Totul îl împiedica să întindă mâna, s-o dea la o parte, gândul că ar atinge-o îl crispa, îi răcea sângele; acum era inima lui bolnavă. Salvat de la moarte, viața îi făcea silă, ar fi vrut să se scuture de ea ca de o zdreanță. O clipă își pierdu rațiunea, se pierdu cu totul și sări pe fereastră.

Până jos erau trei metri, dar căzu în tufișuri.

Știam fereastra, se vedea de pe terasă, o priveam seară de seară, și când ardea lumina aveam dovadă că Hora era acasă. Poate am iubit-o și n-am știut.

Capitolul 37

La îndemnul lui Tiberiu, Frusinela, îmbogățită, vrea să cumpere casa Alexandrinei. Planuri de boierie, se urcă scroafa în copac, cu gândul să nu mai coboare în cocină. Salonul de muzică, harpa, obrăznicia Frusinelei. Vânzarea nu se poate face, dreptul de proprietate e pierdut prin neprevederea domnului Alcibiade. Peste mormântul Mariei trece plugul și ară. La nouăzeci și mai bine de ani, Pantelimon se însoară cu aleasa inimii sale; testamentul lui, după ospățul de nuntă; un om mai tare ca dracul

Cu toată dragostea și admirația mea pentru domnul Alcibiade, pe care nu le-am ascuns și nici nu scăzuseră la zece ani după ce murise, am avut un moment de revoltă când am văzut cu ce neprevedere își construise casa, pe ce temelie instabilă stătea ultimul bun material al Alexandrinei și al copiilor.

A doua zi după convorbirea lui cu Tiberiu, Pantelimon Dumitrescu se întoarse la Alexandrina și îi spuse, cu o ciudă admirativă:

— E dracul gol, doamnă! Cât m-am crezut eu de dibaci, m-a băgat în cofă. Pare-se că altă cale nu-i decât să vinzi casa.

Tiberiu umbla de mult după un cumpărător, pusese misiți, dăduse anunțuri la ziar, însă nu primise decât răspunsuri neserioase. Cine ar fi avut

nevoie de un palat la țară, tocmai în anul când începuse criza și nu puteai fi sigur de ziua de mâine? Pretențiile bănești ale lui Pantelimon îl făcuseră să râdă, era un demers copilăros și recunosc că avea dreptate; Alexandrina îl înțelesese mult mai bine pe omul acesta parcă picat din lună.

— Ți-am spus că nu poate fi vorba de proces, continuă Pantelimon, nici nu mă gândesc; am crezut că vor fi de ajuns vorbele. Eu știu să vorbesc, doamnă, nu în cuvinte frumoase, ci țepene; când m-oi uita eu în ochii unui om și i-oi spune ce se cuvine să-l atingă la inimă, apoi îl trec nădușelile, cade în genunchi, îmi cere iertare și face întocmai pe voia mea, care am grijă să fie cinstită și dreaptă. Acum n-am brodit-o. Băiatul ăsta nu-i fiul dumitale, n-are nici inimă, nici rușine, l-au batjocorit ursitoarele. Așa că am să mă duc la mine acasă, cât mă știi de bătrân, am și eu acolo un suflet care mă așteaptă, femeie tânără și voinică. O să muncim amândoi și o să strângem banii, să-i trimet la bancă; altfel nu se poate. Dar nu plec până nu-ți sap grădina, că vânzarea poate că întârzie sau să nu se facă. Pe dumneata nu te încurc deloc; dacă oi zăbovi câteva zile, chiar de mi-ai da odaia cea mai frumoasă, eu tot în podul de fân am să dorm, așa mi-e bine, nici n-ai să mă simți, numai să-mi spui unde sunt uneltele de grădină. Ați avut cai și trăsură, se vede; le-ați vândut, a rămas fânul. O fi mucegăit, dar mie mirosul de mucegai îmi priește, face bine la sănătate.

Așa s-a întâmplat ca trei zile mai târziu Pantelimon să fie acolo când s-a auzit un automobil claxonând la poartă. Mi-am adus aminte de venirea lui Manfred von Bern și a Bunicii, cu Teofana. Bătrânul prinț îl oprise pe șofer să claxoneze la poartă; claxonul este o obrăznicie, un prinț n-o îngăduie. Așa gândea și Pantelimon, deși nu era decât un oropsit al vieții, un aventurier fără voie; dar cine știe ce prinț trebuia el să fie și ursitoarele îi meniseră altceva, din greșeală, cum greșiseră cu Tom și cu Tiberiu, din care făcuseră două ființe străine de restul familiei.

„Cine-or fi mitocanii?” se întrebă în sine Pantelimon, îndreptându-se spre poartă, cu hârlețul în mână. Două zile lucrase cu sapa, dezgropase trandafirii care zăceau așa din toamnă și acum se înăbușeau, vroiau și ei să respire, sa îmbobocească. Hora purta în păr un trandafir roșu; mereu îmi aduc aminte. Acum Pantelimon săpa pomii la rădăcină, muncea cu o sârguință care mi se pare ilogică, nu-l silea nimeni și nu el avea să se bucure de roade, probabil nici Alexandrina. Poate mitocanii care continuau să claxoneze, se gândea el, în timp ce deschidea poarta. Se gândise bine, noii-veniți vroiau să cumpere casa. Dar lucrurile nu mai puteau fi date înapoi,

trandafirii rămâneau dezgropați, pomii săpați; Pantelimon se gândea să curețe și ramurile uscate, indiferent pentru cine, firea nu-i îngăduia să lase o treabă neterminată.

Se miră că șoferul avea șapcă de piele neagră, întocmai ca a lui, copiată; chiar și-o pipăi, să vadă dacă n-o pierduse. Lângă șofer stătea Tiberiu lăfăindu-se cu nesimțire, când ar fi putut să se dea jos și să bată în poartă. Era o mașină mare, pretențioasă, deși un tip mai vechi, un Creysler Imperial cu coviltirul dat la o parte. În fund stătea, lățit pe canapea, un bărbat în vârstă care se înfoia vrând să-și dea aere de boier, fără să izbutească; mitocănia i se citea pe față, pe Pantelimon nu-l înșelase intuiția. Era un om corpolent, roșu la față, cu mustață groasă, castanie, răsucită la capete. Purta pălărie tare, melon, pus drept, atât de drept nu se poate pune decât cu amândouă mâinile și numai la oglindă, și numai definitiv, pe urmă s-o bați în cuie, de aceea intră în casă fără să se descopere. În stânga lui stătea o femeie nu mai puțin corpolentă, cu o gușă de bunăstare, nu de bătrânețe, căci era încă destul de tânără, numai frumusețea i se cam trecuse, dar putea fi ghicită cum fusese în zilele ei bune, rumenă și sănătoasă, robustă, cărnoasă, nedeocheată, ca floarea cârciumăresei; nu mi-a fost greu s-o recunosc în ea pe Frusinela, cea care ne călca rufele, numai că nu puteam înțelege cum devenise cucoană. De fapt era simplu, boierul de alături, băcanul la care fusese întâi doică, apoi fată în casă, rămăsese văduv; de aici înainte faptele curg ca apa la vale. În sfârșit, pe strapontină, am recunoscut-o pe Aurica, tunsă a la garconne, cu alunița în colțul gurii și cu un zâmbet de stricătură. Sunt sigur că dacă îl prindea noaptea pe drum, la înapoiere, n-ar fi întârziat să întindă mâna în spate, profitând de întuneric, s-o pună pe genunchii boierului, iar acestuia nu i-ar fi trebuit mai mult ca s-o piște de unde se poate, în poziția neprielnică de pe strapontină.

Pe băcan îl știam din copilărie, îl văzusem câteodată, îl chema Tănase Voinescu, prăvălia lui „La căpățâna de zahăr în poleială de aur”, cea mai mare din oraș, era renumită avea alături și bodegă, unde înaintea prânzului și pe seară înainte de cină venea protipendada să-și ia aperitivul, țuiculița, ghiudemul, și măslina în scobitoare. Îi vedeam uneori, erau boieri adevărați, pentru cât știam eu pe atunci despre boierie, consilieri, magistrați, avocați, moșieri, mai puțin profesori, iar negustori nici unul, n-aveau nici timp, nici îndrăzneală, deși în sinea lor strâmbau din nas, socotindu-i pe toți ceilalți niște coate-goale. Tănase Voinescu avea o casă frumoasă, cu trei fațade și cu grădină mare în față, cu globuri de sticlă puse pe bețe vopsite în culori

vesele; acolo o văzusem pe Frusinela stând în fotoliu de răchită și alăptând pruncul stăpânului, în timp ce pruncul ei, făcut cu domnul Titi, scâncea singur în odăiță. Băcanul n-ar fi avut nevoie de un palat la țară; era ambiția nevestei. Când Tiberiu veni să-i spună, Frusinela se făcu roșie de plăcere, e ușor să se înțeleagă, ii lăsa gura apă să vină ca o cucoana în satul ei unde muncise pe la casele altora și se mai și dezonorase pe deasupra, în porumbiște, făcând un copil de fată mare, ca biata Chiva cea atât de nenorocoasă, și ca Suzana, fata lui Ioniță Stere, primarul. Dar pe Suzana n-o arăta nimeni cu degetul, o socoteau sfântă, știuse cum să se descurce și avusese cine s-o ajute; la fiul ei, Miron, găsit în copaie, pe gârlă, acum băiat mărișor veneau oameni să se închine.

Până și lui Tiberiu, cu lipsa lui de scrupule, i se părea o impietate s-o aducă pe Frusinela ca stăpână în casa făcută de domnul Alcibiade. După ce căutase zadarnic un cumpărător de care să nu-i fie rușine, nu avu încotro, strâns cu ușa de nevoi și de datornici, își călcă pe suflet, se duse la Frusinela. Ea îi sări de gât, îl strânse tare în brațe, gata să-l dărâme, nebună de bucurie. Pare-se nu-l lua prima oară în brațe, pe timpul domnului Titi, Tiberiu, atunci abia flăcăiandru, se înfruptase și el din prisosul Frusinelei, se înghesuise cu ea ba prin pod, ba prin magazie.

Tănase Vasilescu nu se lăsă prea greu, știa că altfel n-ar mai fi avut viață în casă. Și-apoi, cu toată criza, cu tot șomajul și curbele de sacrificiu, adică lefuri ajustate, deverul la prăvălie scăzuse prea puțin, în asemenea ocazii băcănia e ultima care să sufere, oamenii renunță la multe altele și abia pe urmă strâng cureaua pe burtă; până atunci mai era timp, făcând pe placul Frusinelei, băcanul putea chiar să câștige, casa ar fi fost o investiție bună dacă o lua ieftin.

Frusinela îl lăsă pe bărbatu-su să se tocmească, iar ea începu să viseze, cum să zugrăvească, știa casa, călcase și acolo rufe, ce mobilă să comande, ce lume să cheme când o fi gata, la sfeștanie. Pe urmă se gândea să-și pună pe verandă, în fața ușii cu drucăre aurite, jilțul cu spătar înalt al domnului Alcibiade, să-l cumpere negreșit, odată cu casa. Să stea în el, în rochie de brocart, cu evantaiul în mână, iar jos, la picioarele scării de piatră, să se adune satul, când o vrea ea să-l cheme, să nu lipsească nimeni, femei, fete, copile, flăcăi și flăcăiandri, să se apropie unul câte unul, să-i sărute poalele rochiei, cum văzuse într-o piesă cu împărăteasa Ecaterina a Rusiei.

Dacă se va găsi cineva să creadă că asemenea dorințe ar fi imposibil să se nască așa, dintr-o dată, afle de la mine că se înșală cu totul. Las' că în

cazul Frusinelei exista o pregătire, ea urcase în viață niște trepte ieșite din comun pentru o fată de țară, prima fiind, la drept vorbind, întâmplarea din porumbiște, cu domnul Titi, care, oricum, avea maniere de orășean, purta cravată, haine de stofă subțire, își dădea cu pudră pe obraz și mirosea a apă de colonia. Iar la sfârșit ajunsese cucoană, nevasta unuia din negustorii de vază, trăia într-o casă boierească, avea slugi și automobil Chrysler Imperial, să fi fost Chrysler simplu, ar fi strâmbat din nas, uitând că taică-su n-avea nici măcar căruță, ci abia o cotigă trasă de o măgăriță bătrână, chioară și șchioapă. Așa se întâmplă, când scroafa se urcă în copac, ferească Dumnezeu câte pot să-i treacă prin minte! Nimic nu i se pare prea mult, întinde mâna și ia fără să ceară, socotind că toate i se cuvin și lumea nu există pentru altceva decât ca să i le pună la picioare. Nimic nu îmbată pe om mai rău decât treptele suite repede; când amețeala i s-a urcat la cap, el nu mai poate nici măcar să-și închipuie că orice scară are un capăt. Și cu nimic nu se învață un om mai ușor decât cu bogăția și cu mărirea.

Așa ajunsese Frusinela să se viseze regină, să-și facă tron din jilțul domnului Alcibiade, poporul să petreacă la picioarele ei, veselindu-se și închinându-i-se. Să se dea cep la buțile cu vin, să se rotească pe jăratec berbecii și vițeii, să fie ospăț sardanapalic, cuvântul nu-i al ei, că n-avea de unde să-l știe, ci numai gândul. Din partea mea o iert, pentru felul cum mi-a vorbit despre vioara lui Enescu; mie nu mi-ar fi dat prin minte. Mi-e scârbă numai că a avut pretenția s-o vadă pe Alexandrina, care, la venirea lor, se dusese la ea în odaie și încuiase ușa cu cheia. Tiberiu a mers cu ei să le arate casa, i-a dus peste tot, prin încăperile acum mai mult goale, reci și triste, dar a avut grijă să le împuieze capul cu vorbe, încât până și Tănase Vasilescu a început să se înfierbânte, un zâmbet de satisfacție i-a coborât în mustața răsucită; n-avea de ce să mai stea la îndoială, rămânea numai tocmeala. Pantelimon venea în urma lor, cu hârlețul în mână, așa cum îi întâmpinase la poartă. Tiberiu ar fi vrut să-l dea afară, nu înțelegea de ce se amestecă, băgându-se în sufletul oamenilor. Numai Aurica îl privea cu simpatie și-i tot făcea cu ochiul. Când ajunseră în salon, Frusinela se duse drept la harpa de pe care husa de postav alb era scoasă; la venirea lor, Alexandrina se pregătea pentru ora ei de muzică. Știa că Pantelimon trăgea cu urechea și când auzea sunetele harpei venea să asculte sub fereastră. „Ai o mână fermecată, doamnă! Ce faci dumneata este bucuria lumii!” Așa îi spusese în prima zi și Alexandrina simțise o înviorare; vorbele lui simple erau sincere și spontane, numai că lumea a cărei bucurie o făcea harpa se mărginea la un

singur ascultător, el însuși. Dar și așa, Alexandrina nu se mai ținea singură cu muzica, pasiunea ei căpăta un sens nou, în afară, unde de mult uitase că există o lume capabilă să simtă puterea de expresie a sunetelor, îmbinate la fel de grăitor ca vorbele într-o frază, și nu mai greu să fie înțelese.

— Cine cântă la… asta? întrebă Frusinela.

Știa că este o harpă, fusese la două concerte simfonice, nu mă mira, așa cum fusese la recitalul lui Enescu. Nimic n-o intimidase până acum, în toată casa, harpa i se părea ceva atât de intangibil, că nu avu îndrăzneala să-i spună pe nume.

— Mama, răspunse Tiberiu, cât putu mai învăluitor și mai slugarnic, fiindcă văzuse pe fața ei o umbră și nu înțelegea ce o nemulțumise,

Frusinela își reveni îndată, ridică nasul și întrebă parcă ofensată de lipsa gazdei:

— Dar unde este doamna Alcibiade? Aș vrea s-o aud cum cântă.

Pantelimon își ieși din pepeni, se aruncă în vorbă, ciolănos, pus pe harță, fără să-i pese că strica vânzarea:

— Ascultă, madam, n-ai decât să cumperi casa, deși nu-i de nasul dumitale, dar pe cucoană s-o lași în pace! O să cânte după ce plecați de-aici; poți s-o asculți de la poartă!

Tănase se uita la Tiberiu, indignat că nu intervenea și nevastă-sa rămânea ofensată. Tiberiu, care se înfruntase odată cu Pantelimon și văzuse ce-i putea pielea, făcea fețe-fețe. Frusinela, învinețită de furie, ieși trântind în urma ei ușa cu drucăre aurite. Îndată o podidi plânsul, și așa merse, hohotind până la poartă. Dar nu-i mai era de insultă, ci de casă, că trebuia să renunțe la ea după ce își făcuse atâtea vise. Când să se urce în automobil, nu mai putu să îndure și se răsti la Tiberiu, care o urma perplex, neștiind cum ar putea s-o îmbuneze:

— Haide, domnule, deschide odată gura și roagă-te de mine s-o cumpăr!

Treaba era reparată, pe drum se tocmiră, ajunși la băcan acasă băură aldămașul și Tiberiu primi pe loc cincizeci de mii de lei, arvună. Bani pierduți, vânzarea nu se putea face, Tiberiu nu știa, sau uitase, și cu atât mai puțin ar fi putut să știe și să țină minte Alexandrina.

Locul pe care era casa fusese luat cu chirie, pe cincisprezece ani, de la un țăran din sat, Vasile Dobre, aflat încă în viață și în floarea vârstei; când făcuse învoiala era tânăr, neînsurat și cu armata nefăcută. Tot ce mai putuse să obțină de la el domnul Alcibiade, care abia în anul morții se hotărâse să cumpere terenul, fusese prelungirea vechiului contract, dar numai pe cinci

ani, pentru o sumă nemeritată, aproape valoarea întregii case; așa era domnul Alcibiade. Iar țăranul ar fi fost prost să facă altfel, de vreme ce în contract scria limpede că, la expirarea termenului, casa trecea în deplina lui proprietate.

Termenul prelungit expira chiar în anul când Frusinela venise să cumpere, și nu în decembrie, ci în august, data când fusese iscălit contractul, cu două decenii înainte; Trandafil se născuse doi ani mai târziu, cam odată cu mine. La moartea domnului Alcibiade ar mai fi fost trei ani până să expire contractul. Prelungirea obținută de el atât de scump, după o luptă îndârjită cu țăranul, o învoială absurdă, avusese scopul, nu-mi pot închipui altceva, decât ca ai săi să poată rămâne la adăpost până ce Trandafil, cel mai mic dintre copii, termina școala; pe atunci, cu opt clase de liceu, oricine putea să-și facă o situație.

La termen, nici o zi înainte, niciuna după, Vasile Dobre veni cu portărelul, adus de la oraș, și cu contractul în mână, să fie uns ca proprietar al casei. Alexandrina nu se împotrivi, avea lucrurile strânse; Pantelimon, care revenise de o săptămână, ca să-i ajute, îi duse bagajele la gară; la ora prânzului, casa era goală.

Tiberiu se alese cu cincizeci de mii de lei, pentru care băcanul s-a jeluit după ei ani de zile. Frusinela crezuse că nu-i va fi greu să cumpere de la noul proprietar, casa nu era de el; însă Vasile Dobre nu vroia să vândă, în apropiere se pusese o sondă, dăduseră de păcură, n-avea decât să aștepte norocul, sigur că o să-i bată la ușă. Așa a și fost, sondele s-au întins, dar abia după zece ani; unele au erupt, locul s-a mânjit de păcură. Casa o dărâmase, din ea făcuse cinci în alt loc, case de zestre pentru cinci fete. Apoi, până să vină cu sondele, a scos pomii bătrâni din livadă, la fel arborii din parc, printre ei salcâmul galben de la mormântul Mariei, pe urmă a trecut cu plugul pe deasupra și a pus vie. O idee bună: în trei ani via a fost pe rod, locul fiind prielnic, însorit, s-au făcut struguri de soi, din ei s-a scos vin, cisterne, era o bogăție chiar dacă nu se puneau sondele. Iată un om, Vasile Dobre, care a brodit-o bine!

De aceea am simțit o revoltă, l-am judecat pe domnul Alcibiade că lăsase să se ducă totul pe gârlă, în loc să le rămână copiilor. Și mai rău decât orice m-a îndurerat mormântul Mariei, că peste el a trecut plugul și parcă a zgâlțâit-o, acolo, în groapă, ființa cea mai neînțeleasă și mai nenorocoasă din câte am știut vreodată. Bărbatul ei, Petre Biciu, cizmarul, care nu înțeleg cum îndrăznise să ridice ochii spre o astfel de minune, mai trăia

încă, anii trecuți când am fost ultima dată pe acolo, încă mai stătea pe scăunelul lui cu trei picioare, punea căpute la ghete și bătea pingele. Mai demult, când ieșeam de la școală și treceam prin fața cizmăriei, copiii băgau capul pe ușă, zicându-i: „Două picioare stă pe trei picioare și lucrează la un picior; deodată vine patru picioare și înhață un picior; atunci două picioare se ridică, pune mâna pe trei picioare și-l aruncă în patru picioare!”. Nu se supăra, zâmbea cu tristețe, era după război, Maria murise. „Ai înțeles nene?” mai spuneau copiii. Iar el clătina din cap bătrânește: „Două picioare este cizmarul, trei picioare scaunul, un picior gheata, patru picioare câinele. Hai, duceți-vă, că vă așteaptă acasă!”. Nu știu ce s-a ales de copiii lui. Spun copiii lui, dar eu niciodată n-am putut să cred: erau copiii Mariei și numai ai ei!

După plecarea Alexandrinei, Pantelimon continua să vină primăvară de primăvară numai ca să sape liliacul de la mormântul domnului Alcibiade, gândindu-se că se hrănise din carnea lui și poate chiar astăzi mai trăgea sevă din oase, de aceea făcea flori atât de bătute și de bogate, că părea un candelabru cu mii de becușoare aprinse. Într-un an a găsit liliacul uscat, degerase, sau poate cineva fără inimă îi pusese gaz la rădăcină, să-l omoare, ținea umbră mormântului de-alături; sunt asemenea oameni. Pantelimon blestemă în gând și se duse.

De-atunci n-a mai venit, dar a mai trăit multă vreme, și-a păstrat puterea până la urmă. A muncit din greu, cot la cot cu femeia, a strâns ban pe ban, până a făcut zece mii de lei, abia în 1936. Atunci s-a dus la profesorul de la liceu și i-a săpat grădina, fără altă plată decât să-i scrie o scrisoare în englezește. Se înțelege că scrisoarea era pentru banca de la Londra; în ea se spunea toată povestea, cum asigurarea s-a plătit din greșeală și cum el, odată ce nu murise, s-a socotit dator s-o restituie, numai că n-a avut de unde, banii i-au cheltuit alții. Știa că zece mii de lei nu puteau să acopere decât a zecea parte din datorie, deși lira sterlină scăzuse. „Vi-i trimit, cu rugămintea să-mi iertați neputința, n-am fost în stare să adun mai mult și m-am gândit că dacă mai aștept, mor și rămân cu rușinea.”

Am pomenit de el numai fiindcă era fratele domnului Alcibiade și, indirect și postum, întregește portretul acestuia, pe care nu-l socotesc desăvârșit, deși l-am făcut cu atâta dragoste.

După două luni, banca de la Londra i-a trimis banii înapoi și încă o dată pe atâta, cu o scrisoare aproape sentimentală, rugându-l să-i primească în dar și urându-i să aibă o viață fericită. Numai ceva nu spusese Pantelimon

în scrisoarea lui, că avea nouăzeci și doi de ani, mergea pe al nouăzeci și treilea. Ce fericire să mai aștepte? Dar nici el n-a fost mai prejos de mărinimia băncii, a pus toți banii să facă nuntă, s-a însurat cu femeia cu care stătea în casă, muncitoare și supusă; pe lângă el era tânără, numai șaizeci și cinci de ani și nu fusese măritată, ceea ce Pantelimon amintea cu mândrie; nu știu ce vroia el să spună, dar parcă dădea să se înțeleagă că până la el rămăsese fată mare, deși biata femeie avea cincizeci și cinci de ani când o întâlnise. Și n-a vrut altfel decât ca nunta să se facă la Putna, lângă mormântul lui Ștefan cel Mare, căruia Pantelimon îi purta multă dragoste, nu doar pentru vitejia lui, ci și pentru femeile frumoase câte iubise în viață. A fost un ospăț ca pe vremea voievodului care acum odihnea în biserică, au cântat cinci tarafe de lăutari, s-au desfundat două boloboace de vin, oamenii au băut stacană după stacană, de-a dreptul de la canea, având grijă să nu se piardă nici o picătură. Așa visase Frusinela ospățul ei, dar cred că al lui Pantelimon îl întrecuse. Înainte de a se spinteca berbecii fripți în spuză și viței rumeniți la frigare, și înainte de a se închina prima stacană, ginerele s-a dus cu stacana lui la mormântul voievodului; jumătate din vin a turnat-o pe lespede, jumătate a băut-o. Apoi a început ospățul și petrecerea. Când s-a terminat, după trei zile, cum e datina, și când n-a mai avut în chimir decât banii de tren, pentru el și pentru nevastă, Pantelimon a pornit spre casă, cu câte o ploscă de trei ocale pe umeri, și câte una în fiecare mână, vin de la nuntă. În tren l-a băut pe tot, el singur, nevasta a stat să-l păzească. Odată ajuns acasă, și-a lăsat capul pe pernă și a spus, mulțumit de sine: „Acum, Doamne, primește sufletul robului tău, care a fost un om vrednic și vesel și s-a bucurat de viață chiar și în nenorocire, ceea ce nu se potrivește cu ziua de astăzi, când el s-a unit cu femeia sa, făcând-o nevastă și căreia îi lasă tot ce are ca bunuri lumești, o masă, o laviță, o lampă de pus în perete, zece străchini și trei linguri de lemn, o șapcă de piele și o haină de oaie”.

Auzindu-l, nevasta, pe care o chema Miercana, fiindcă se născuse într-o miercure, nume care nu se dă oamenilor, i-a pus o lumânare aprinsă în mână și s-a dus după preot. Când s-a întors, lumânarea îi ardea mâna și el nu făcea nici o mișcare. Dar nu era mort, ci numai beat, degeaba a spus preotul rugăciunea de ușurare. A deschis ochii abia a doua zi, Miercana se zbuciuma la capul patului, cu mâinile împreunate: „Pantelimoane, nu mă chinui, ai milă de mine, ori mori, ori trezește-te!” S-a trezit și a certat-o: „Ce te bocești așa? Mai bine dezbracă-te și vino de mă încălzește!”.

Capitolul 38

Coșul uzinei. Ascensiunea la paratrăsnet. Inima Horei se aude bătând în liniștea vidului, trimițând în văzduh strigătul ei de iubire, de mândrie și moarte

Până astăzi n-am pomenit de coșul uzinei, am trecut pe lângă el cu ochii în pământ și cu inima strânsă. Când l-am văzut întâi, n-aveam de unde să știu ce loc dureros o să ocupe între amintirile mele; mi-a sărit în ochi încă de la gară, abia coborâsem din tren cu mama și cu Trandafil, când veneam prima oară la școală. Cât am traversat orașul, s-a mai pierdut printre casele înalte, printre plopii de pe marginea bulevardului, dar după ce am ieșit dincolo și am trecut podul de peste apa Râului, unde l-am găsit pe Bocancă, mort astăzi, a apărut ca o suliță roșie, împungând cerul, și de-atunci așa a rămas în amintirea mea, până astăzi. Opt ani am trăit la umbra lui, oriunde m-aș fi dus îl vedeam de departe, de aceea nu m-am rătăcit niciodată, printre dealuri, poate de aceea m-am întors totdeauna, când de multe ori a fost în sufletul meu dorința să merg tot înainte. Avea patruzeci de metri înălțime, fără să pun la socoteală paratrăsnetul, deși se adăuga și el cu o dimensiune, clară și trufașă. De jos, paratrăsnetul părea mic, îl asemuiam cu săgeata pe care o aruncase domnul Pretoreanu când alesese locul școlii; azi mă duc cu gândul mai departe, întrebându-mă dacă între săgeată și paratrăsnet nu era o legătură reală, una din intențiile indescifrabile ale domnului Pretoreanu. Oricum, coșul uzinei mi se părea mult mai înalt decât ar fi fost nevoie.

Oare cu ce ochi îl priveau duhovnicii, dimineața, la rugăciune, când, răzbind peste acoperișuri, coșul uzinei, o construcție mai mult decât laică, aproape drăcească, tăia cerul în două între clopotniță și turla mare a bisericii, sfidându-le, punându-le în umbră, vrând parcă să știrbească puterea credinței, în nepotrivire cu frica de Dumnezeu, din cuvântarea rostită de domnul Pretoreanu când inaugurase școala. Pe mine, în acel timp, coșul uzinei nu mă supăra, dimpotrivă, mi se părea un reper tonic, mai mult decât un far de pe malul mării, cu un simbol mult mai puternic, pornind de la gândul că pe uscat e mult mai ușor să te rătăcești ca pe apă; un semn de orientare pus între dealuri, cum nu se obișnuiește, putând fi văzut de la zece poște, este o idee binecuvântată.

Terminasem examenele, ne aflam în umbra bisericii, la ultima rugăciune de dimineață, în ultima zi de școală; pe urmă aveam să intrăm ultima oară în clasă, ca domnul Laurențiu Sân-Martinu să ne înmâneze certificatele de absolvire. Cântam în cor „Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați…”, iar eu mă uitam la statuia domnului Pretoreanu pe care o vedeam din spate; deasupra ei se legănau plopii de lângă terasă. De-acolo ochii mei s-au dus pe cer, m-am uitat la turla bisericii, la clopotniță, și m-am oprit la coșul uzinei, de cărămidă roșie, neînnegrită. Soarele îl bătea dintr-o parte, făcându-l să semene cu o flacără; mi se părea chiar că pâlpâie, un norișor alb, plimbat de vânt în jurul paratrăsnetului, dădea impresia că toată construcția de dedesubt, fragilă și elastică, se legăna în convulsii, mistuindu-se; așteptam să se năruiască, simțeam că, fără să-mi dau seama de ce, mi s-ar fi luat o piatră de pe inimă. Fusese o presimțire. Și tot o presimțire mi-a atras privirea spre Trandafil. Aveam caietul lui în pupitru, nu se mira că nu mai dăduse de el, odată ce-l scrisese îi devenise indiferent, poate îl și uitase; ceea ce fusese de făcut, se făcuse. Îmi era frică să-l întreb ce gândește, speram că înaintea plecării va căuta-o pe Hora și poate va lua-o cu el, așa, ca s-o ia, fără planuri. Continuau s-o țină în casă, se împlineau două săptămâni de când stătea ca la închisoare, doctorii veneau s-o vadă dimineața, la prânz și seara, sigur că îi dădeau calmante, o drogau sau o hipnotizau, o paralizau, altfel ar fi fugit pe fereastră. Acolo o văzusem o singură dată, cu trei zile în urmă; privea în pădure, cu ochii goi, absentă, înfricoșător de palidă, părând moartă. Uitându-mă acum la Trandafil, care stătea cu gura închisă în timp ce toți ceilalți ne cântam rugăciunea cu glasul puternic de vuia incinta bisericii, mă întrebam iarăși ce forță avea el ascunsă în suflet că dezlănțuise în Hora atâta patimă. Nimic nu mai putea s-o vindece, așa cum am simțit, am crezut, am fost sigur după ce se citea pe fața ei, atunci, la fereastră. Și ce altă forță, de alt ordin, îl făcea pe el să fie neînduplecat cu amândoi, fiindcă suferea, poate mai mult decât Hora; capacitatea lui de trăire era mai mare, își dăduse roadele.

În ajun, seara, când venise să-și adune cele câteva cărți de care nu putea să se despartă, găsise în pupitru o scrisoare de la Hora. N-am știut de ea, mi-a arătat-o a doua zi, într-un moment de prăbușire, când simțise nevoia să se disculpe; încetase de a mai fi inflexibil, cobora la nivelul comun al oamenilor. Dacă aș fi văzut scrisoarea odată cu el, mai era o scăpare; fiindcă eu, unul, aș fi crezut, m-aș fi temut, aș fi făcut ceva, n-aș fi rămas cu brațele încrucișate. Trandafil însă nici n-a deschis plicul. „Știu că am greșit, scria

Hora și n-ai să mă ierți niciodată. Mă voi pedepsi singură. Mă uit pe fereastră și printre copaci văd apusul soarelui; e amar să mă gândesc că n-am să-l mai văd niciodată. Mâine dimineață am să văd ultima oară răsăritul.”

Vroise să-l înduplece în ultima clipă? Nu, ar fi fost obișnuitul șantaj al sufletelor slabe, și nu i se potrivea. Atunci de ce nu se gândise că Trandafil putea să găsească plicul prea devreme, înaintea deznodământului? Cum să nu se fi gândit? Știa însă că el nu l-ar fi deschis pentru nimic în lume, atâta timp cât o mai știa vie.

Totuși, vin clipe când mă îndoiesc: era cu adevărat hotărâtă să moară, sau urmărise doar să pună iubirea la proba de foc, repetând scenariul din celelalte două rânduri, cu Feiz și cu Ilu, când tentativa rămăsese fără urmare? E greu să-mi dau seama, sunt în ea contraziceri pe care un om sănătos nu poate să le înțeleagă. Iar dacă nu fusese deloc o farsă, cum își închipuia Trandafil, dacă vroia într-adevăr să moară, cu el alături, când se răzgândise? Peste noapte, dimineața, la lumina zilei, la prânz, când soarele venea la fereastra dinspre pădure, sau în ultima clipă, când încuia ușa cu cheia?

Intonam fraza finală a cântării: „…înțelegeți neamuri și vă plecați”, care totdeauna îi umplea de trufie pe duhovnici, parcă aveau armuri în locul sutanelor, să meargă pe urma cruciaților și să elibereze locurile sfinte.

În liniștea grea care urmase ultimului cuvânt, mai puternic decât toate „…căci cu noi este Dumnezeu”, s-a simțit o rumoare dincolo de pavilionul sălilor de clasă, peste al cărui acoperiș se vedea coșul uzinei, legănându-se ușor, ca o flacără. Era agitație, alergătură, ajungeau până la noi strigăte amestecate, tropot, neliniște, semne de panică. Până să înțelegem ceva, am văzut o flamură albă ieșind de după acoperiș și urcând încet, fluturând, pe coșul uzinei. Unii s-au dezmeticit mai repede decât mine, au luat-o la fugă într-acolo, scoțând strigăte de spaimă, s-au îmbulzit la poarta de sub clopotniță. I-am urmat fără să fi înțeles ce se întâmplă, însă am simțit că se apropie o nenorocire. La zidul uzinei se adunase un grup de oameni care creștea întruna, veneau din toate părțile, toată școala; m-a luat și pe mine mulțimea, am alergat înghiontit și călcat pe picioare. Duhovnicii se amestecau printre noi, încercând să ne liniștească. Era panică, gesturi isterice, țipete, și eu tot nu înțelegeam ce se întâmplă. Până ce deodată s-a făcut liniște și toată lumea a încremenit, cu capul dat pe spate. Domnul Șandor striga, din ușa uzinei: „Telefonați să vină pompierii”. Am crezut că

este foc, abia după o clipă am văzut că flamura care aluneca în sus pe coșul uzinei nu era trasă cu sfoara, cum crezusem mai înainte, altceva neputând să-mi închipui. Am înțeles ultimul că în realitate era o ființă omenească, o fată în rochie albă, care urca treptele de fier cimentate în cărămidă; în schimb, în făptura aceea pe care nu știam cum s-o judec, am recunoscut-o primul pe Hora. Rochia n-o mai văzusem, o aveam în ochi pe cea de stofuliță gri-bleu, cu cordonul strâns tare pe șolduri, atât de copilăroasă și în același timp atât de lascivă. Acum avea o rochie scurtă, fără mâneci, lăsând să se vadă brațele goale, brune, cum se arcuiau pe rând să se apuce de treapta următoare, de parcă înota crawl în aer. Când vântul se înfoia, îi flutura poalele rochiei și-i dezvelea picioarele, brune ca brațele, bine făcute, sprintene și robuste; dar acum nu-i timp pentru asemenea gânduri.

Scările erau îmbrăcate într-o împletitură metalică, un jgheab de protecție; din loc în loc Hora se oprea să se odihnească, se lăsa puțin pe spate, sprijinită în plasă.

Nu se uita decât în sus, nu știa câți ne adunasem acolo, nu-l auzea pe taică-su care îi striga disperat să coboare.

„O s-o lase inima, e bolnavă! gemea între două strigăte. Faceți ceva și salvați-o!” În afară de glasul lui nu se mai auzea decât al domnului Șandor, care striga întruna sa vină pompierii; își pierduse și el capul, pompierii ar fi venit degeaba, pe atunci, în orașele mici, fără clădiri înalte, nu existau scări de patruzeci de metri.

Pe Trandafil îl pierdusem din ochi, n-am văzut ce făcea în acele momente, dar îmi închipuiam și mă cuprindea groaza. Eu, care la circ nu puteam să privesc triplul salt la trapez și fugeam afară, acum am rămas pironit locului, cu capul pe spate, țeapăn, fără să tremur, căci pierdusem simțul mișcării, împreună cu toate celelalte simțuri, în afară de al văzului Deodată mi-a stat inima, a trecut prin ea un cuțit de-a tăiat-o în două, așa am crezut, am fost sigur și n-am înțeles cum de mă mai țin în picioare și cum de mai cuget; Hora avea în păr un trandafir roșu, floarea ei, materializarea unui nume.

Nu mai auzeam strigătele, nu mai simțeam freamătul mulțimii înspăimântate, în urechea mea se făcuse o liniște deplină, ca și cum toată natura ar fi încetat să existe. Și deodată, în vidul acesta s-a născut și a început să crească, până ce am simțit că îmi perforează timpanele, o pulsație sonoră, un zgomot de tobe, bătăi ritmice, profunde, fiecare din ele urmată de alte două bătăi repezi, scurte, speriate, în ritmul unui galop fără frâie, o

cavalcadă oarbă, pe o creastă de munte, între două abisuri. Era inima Horei, cum aș fi auzit-o dacă mi-aș fi lipit urechea de pieptul ei, dar amplificată și transmisă în întreg spațiul, strigătul ei de iubire, de mândrie și moarte.

A fost calvarul meu, pedeapsă pentru păcate încă nesăvârșite, l-am îndurat până la urmă, când ea a ajuns sus și a pus mâna pe paratrăsnet; nu știu dacă în acel moment inima nu-i stătuse, deși o auzeam încă bătând sub bolta cerului. Ultimele trepte le urcase de parcă își dădea duhul, cu mișcări care poate erau numai reflexe rămase un timp după moarte. Nu știu dacă s-a aruncat, sau a căzut, neînsuflețită. N-a știut nimeni, nu s-a putut face autopsia, să se vadă; trupul ei se pierduse, transformat într-o pată roșie pe lespezi, la picioarele mele.

Întâi a planat, cu brațele desfăcute, părea că înoată, căutând locul unde să cadă, până ce, deodată, s-a prăbușit scurt, repede, ca o stea căzătoare. Nu s-a auzit impactul și n-am văzut altceva decât că rochia ei albă s-a făcut roșie, în clipa când în auz îmi revenea liniștea vidului.

Capitolul 39

Ignobila comportare a domnului Laurențiu Sân-Martinu. Pătimirea lui Trandafil; îngenuncherea, lepădarea de toate. Întâlnirea povestitorului cu el însuși, într-o ipostază a lui, trecută. Retragerea fără torțe.

Chiar în ziua când Hora murise și s-ar fi cuvenit să nu facă nimic altceva decât să plângă și să-și frângă mâinile, domnul Laurențiu Sân-Martinu a pus în mișcare toată lumea influentă la care putea să ajungă repede, și a izbutit să obțină de la minister, retroactiv, absurd, imposibil, eliminarea lui Trandafil din toate școlile, refuzând totodată să-i elibereze certificatul de absolvire. Iar asemenea abuz se săvârșea împotriva celui mai bun elev pe care îl avusese școala vreodată. Dacă în prima lui fază, când Hora își dezvăluise patima năpustindu-se la infirmerie unde zăcea Trandafil, scandalul fusese înăbușit, nelăsând să se audă decât murmure, acum izbucnise ca o explozie, o canonadă, căci nu se stinse repede, ci crescu până la isterie. Domnul Pretoreanu era încă în jurul lumii, și Jordie, printr-o eclipsă plătită scump pe urmă, lăsă să apară în „Pasul Istoriei”, pe prima pagină, fotografia; numai o pată roșie. Fotografia era autentică, nu știu cine izbutise s-o facă, probabil un amator prost inspirat și fără pudoare, dacă o dăduse reporterilor. Dar paleta aceea de sânge, o cruzime, nu putea să fie

decât trucată, fiindcă pe atunci fotografia în culori, dacă exista, nu avea răspândire.

Domnul Laurențiu Sân-Martinu se plânse procurorului, acuzându-l pe Trandafil că îi sedusese fata și apoi o părăsise, ducând-o la sinucidere. Dar el însuși îl chemase în casă, cu un scop știut dinainte, mijlocindu-i Horei o compensație, în continua ei teamă de moarte; aceasta, la sugestia medicilor, justificată pare-se, dar inavuabilă.

Se născuse cu o boală de inimă și mult timp nu știuse nimeni; nu era atât de fragilă pe cât ar fi fost de așteptat la asemenea boală, avea o construcție delicată, dar nu firavă, fără nici un semn de infirmitate. Palpitațiile, oboseala, paloarea, slăbiciunea, lipsa de aer puteau să aibă alte cauze, se întâmplă adesea la vârsta de creștere. Membrana dintre cele două atrii ale inimii, care începe să se formeze în timpul gestației, nu ajunsese să se închidă cu totul, rămăsese un orificiu care uneori vicia circulația sângelui, împiedicând ca o parte din el să se oxigeneze. În forma aceasta, nu totdeauna alarmantă, medicina nu putea să descopere boala cu ușurință; pe atunci nu existau mijloace de investigație ca astăzi, rămânea numai auscultarea, și nu orice ureche, și nu în orice condiții ajungea să-și dea seama că sub un anumit ritm al inimii, greu să fie identificat în chip neîndoios, se ascundea o suferință. Era ceea ce Hora numea, cu seninătate, ruptura ei din inimă; simula nepăsarea, în realitate îi era frică; tot timpul cât nu izbutea să uite. Iar pe tatăl ei îl ura, fără să se ascundă. „De ce nu m-ai lăsat să mor când eram mică? Și cine a fost mama mea, de ce m-a născut dacă nu era în stare să-mi dea o inimă sănătoasă? Ar fi trebuit să știi dinainte și s-o împiedici. Ești vinovat de mizeria mea, n-am să te iert niciodată!”

Viața ei însemna un lanț de constrângeri, era tot timpul cu un ștreang în jurul gâtului, să nu alerge, să nu urce, să doarmă cu fereastra deschisă, chiar iarna, când bătea viscolul, aducându-i fulgi de zăpadă până la picioarele patului, chiar în nopțile turbulente de vară, când privighetorile se chemau cu triluri înnebunite, trezind în ea dorința bolnavă să fie cu un bărbat alături, poate în ultima ei oră de viață. Trebuia să se supravegheze tot timpul, interzicându-și orice imprudență, zeci de slăbiciuni, zeci de gesturi neîngăduite, ca să nu se îmbolnăvească de nici o boală posibilă, fiindcă inima n-ar fi ajutat-o să se vindece. Poate atunci când venea fuga și m-am ciocnit cu ea sub clopotniță se răzvrătise, nu-și mai suporta ritmul. La fel când îl chemase pe Feiz, apoi pe Ilu; extazul ei se năștea din frica de

moarte. Trebuia să aibă, fără întârziere, tot ce i s-ar fi cuvenit într-o viață întreagă, fiindcă nu știa cât îi este dat să trăiască.

Tatăl ei nu putea s-o împiedice, trebuia să-și calce pe suflet. Ura lui pentru Trandafil era absurdă și ignobilă, iar plângerea făcută în justiție n-avea nici un temei; fu respinsă. Dar mai întâi îl interogară la Chestura de poliție și la Parchet, ceea ce pentru sufletul lui rănit era o brutalitate oare avea să lase urme; oamenii nu știu, iar dacă știu, nu cred. Apoi, asupra lui mai venea o mizerie, faima înjositoare că avea pe conștiință viața unei ființe tinere și nevinovate. Sunt oameni care trag foloase dintr-o astfel de faimă, dar nu vreau să mă gândesc la ei; mă întreb doar ce-o fi în mintea unor femei care îi privesc cu un interes morbid și merg până la a le ține calea, curioase și excitate.

De atunci înainte, Trandafil a mers cu ochii în pământ și pe fetele care au trecut aproape de el nu le-a văzut. Târziu, când nu mai era decât umbra celui de altădată, încă se găseau oameni care să spună că în tinerețe nenorocise o fată, se omorâse din cauza lui, iar el nu vărsase o lacrimă și nici măcar nu venise la înmormântare. La înmormântare nu venise, nu i-ar fi dat voie, ar fi aruncat cu pietre în el, l-ar fi umplut de sânge, dar nu frica îl făcuse să stea deoparte, bucuros și-ar fi dezvelit pieptul sa-i tragă cineva un glonț în inimă; gândul lui era că un tumult în jurul sicriului ar fi fost o profanare.

L-am căutat în mulțimea încremenită lângă coșul uzinei, mergeam rătăcit, cu jale și cu groază în suflet, trebuia să-l găsesc, măcar pentru liniștea mea, dacă pentru el nu puteam face nimic; știam că nu va fi alinare. Dispăruse, i-am căutat urma pretutindeni, de la un pavilion la altul, am mers din clasă în clasă, toate erau goale și întunecate. Pe urmă m-am dus în pădure, pe potecile cunoscute, am intrat în hățișuri, am strigat; în toate acele locuri m-am găsit numai pe mine însumi, într-un trecut care începea cu venirea la școală, și se termina acum, când nu mai aveam decât o zi până să plec pentru totdeauna; numărătoarea inversă se terminase, pe tabla din sala noastră de clasă era scrisă, cu cretă roșie, cifra unu.

Am umblat toată ziua fără să dau de el, n-a venit nici la masă, mâncarea ar fi fost otravă, eu însumi i-aș fi luat-o de la gură. L-am găsit la miezul nopții, sub fereastra unde o văzusem ultima oară pe Hora, palidă și împietrită că părea moartă. Stătea cu genunchii în frunzișul putred, atât de încovoiat, că fruntea îi atingea pământul, și plângea în neștire; până acum nu plânsese niciodată, nici măcar în copilărie.

N-aveam nevoie să aflu pe unde umblase mai înainte, trecusem de zeci de ori pe sub fereastră și nu era acolo. Și plângea, plângea dintr-o profunzime unde închipuirea mea nu putea să ajungă, plângea cu tot ce adunase el în minte, toată știința, cu tablele de logaritmi, cu funcțiile, cu Marea teoremă irezolvabilă, cu textele Romei antice și ale Eladei, cu Homer și Sofocle și ceilalți, vii și parcă de față. Nu-mi era îngăduit să-l opresc, nici să plâng alături; plângea și eu mă uitam la fereastra întunecată.

*

Am plecat a doua zi în zori, pe furiș, ca răufăcătorii. N-am mai așteptat să-mi iau certificatul de absolvire, mi l-au trimis acasă, cu o caracterizare nenorocită, fiindcă nu mă lepădasem de Trandafil; erau șase rânduri scrise de duhovnicul meu, care ar fi avut multe să-mi reproșeze dar nu le putea spune, căci nu călcam nici o lege, nici măcar Crezul învățat la religie; putea să-mi reproșeze în primul rând faptul că venisem pe lume, în al doilea că îi înfruntasem privirea; dacă mă uitam în ochii lui îi citeam gândurile și el își dădea seama. De aceea, în câteva fraze făcea din mine un neisprăvit, un instigator, un nesupus, un demon, putând să devin o primejdie pentru societate dacă nu treceam printr-o școală de corecție. Școala de corecție am făcut-o, așa cum am crezut de cuviință, n-am terminat-o nici astăzi, mereu corectez câte ceva, mereu mă lupt cu păcatele, ca să-mi găsesc și eu un locușor în împărăția cerurilor. Dar dacă va fi să ajung acolo, sunt sigur că pe duhovnic n-o să-l găsesc, o să fie în altă parte.

Trandafil nu luase nimic din ale sale, nici măcar cărțile pe care chiar de curând le pusese deoparte, să le păstreze. Eu aveam lădița veche, ca de recrut, pe care mi-o făcuse mama în primul an de școală, și nu fără trudă. Era vopsită în albastru, culoarea mea predestinată; tot ce-i albastru între cer și mare mă încălzește, deși culoarea se spune că ar fi rece. Pe capac era scris numele meu, cu litere ca de tipar, datorate celui mai mare dintre frații mei, care n-avea talent la desen, dar se ostenise cu atâta dragoste, că le făcuse frumos, egale și drepte.

În loc s-o luăm pe scurtătură, am mers pe șoseaua în serpentine, a fost dorința mea, iar Trandafil m-a urmat fără o vorbă; chiar să fi avut motive, ar fi fost incapabil să se opună. Părea că voința lui era epuizată sau că pierduse orice interes pentru relațiile cu lumea exterioară, poate cu el însuși. Tot drumul până la gară n-a scos un cuvânt, și nici în tren, nici la despărțire. De fapt, de atunci înainte, ani de-a rândul n-am mai vorbit niciodată cu el; când îl întâlneam îi spuneam bună ziua și îl întrebam ce mai face; el nu mă

întreba nici măcar atâta. Tot ce avusese să-mi spună se terminase peste noapte, vorbisem până la ziuă; era calm, lucid și se născuse în mine speranța că spiritul lui nu va suferi nici o pierdere. Mi-am amintit cum se dusese la domnul Pretoreanu, cerându-i să mă protejeze ca să intru în școală; acum școala era terminată.

— Nu trebuie să te lași, i-am spus. Du-te la el și o să te scape; n-are decât să dea un ordin. Cum să te elimine, după ce ai luat toate examenele? Ar însemna să nu poți învăța mai departe.

S-a uitat lung la mine, stăteam pe scara de beton din fața infirmeriei, sub un bec de veghe mizerabil, de două zeci și cinci de wați, ca la closetele publice. Era o decădere, dar nu ne puteam duce în alt loc, pe coridoarele cu fotolii vegheau duhovnicii, nu ne slăbeau nici în ultima noapte.

— Atunci n-ai înțeles nimic, mi-a răspuns Trandafil. Nu am de gând să învăț mai departe; nu am nevoie, și nici n-aș putea. Viața mea s-a oprit într-o gară pustie; de-acolo înainte urmează o linie moartă, ruginită. E destul că am să trăiesc, am să-mi caut o slujbă; altfel, toate năzuințele mele sunt sleite, mă mir că le-am avut odată.

Nu l-am contrazis, știam că într-o zi, după ce trecea zbuciumul, avea să se răzgândească. N-a fost așa, și-a păstrat hotărârea, ar fi trebuit să-mi amintesc că nu vorbea niciodată fără să gândească, iar dacă spunea un cuvânt, nimic nu mai putea să-l întoarcă. Hora îl înțelesese mai bine, îl înțelesese până la ultima consecință a gândului, atunci, în ziua nefericită când el o repudiase, iar ea știuse că n-o va ierta decât după moarte.

Tot restul vieții Trandafil a muncit cu un respect tăcut pentru ceea ce i s-a dat să facă, niciodată nu s-a opus unui ordin și nu l-a comentat, n-a vrut să aibă idei mai bune decât ale altora. Pentru că a pus ordine în niște hârțoage înseamnă că nu și-a mâncat pâinea degeaba, în schimb fantastica forță a minții lui a rămas pierdută. Cauza însă n-a fost doar Hora, cum am crezut multă vreme; a fost una din cauze. Când l-am ridicat din frunzișul de sub fereastră, credeam că nu are să supraviețuiască. Am încercat să-i trezesc rațiunea, obligându-l să gândească și să judece.

— Oricum ar fi murit, era condamnată, i-am spus.

M-a privit cu atenție, mi-am dat seama că se adâncea în sine însuși și vroia să judece. Apoi mi-a răspuns simplu și precis, fără putință de replică, în spiritul lui matematic:

— Dar a murit înainte. Fie numai cu o oră. N-a fost moartea ei, ci una străină.

Am plecat de acolo, n-am găsit alt loc unde să stăm în liniște decât intrarea la infirmerie. În lumina becului chior, mi-a întins plicul găsit în pupitru.

— Citește-l tu, eu n-am curaj.

Începea cu adevărat să nu mai fie el, aluneca la vale.

Mai înainte, sub fereastra Horei, deși prăbușit la pământ, nu căzuse, dovadă că putea să plângă.

— Nu-mi spune ce scrie, e de ajuns că mi-a trimis plicul; putea să nu aibă nimic înăuntru, rămânea gestul; că a fost un protest sau o implorare, e totuna. Ar fi trebuit să alerg, să îngenunchez în fața ei, să rămân cu ea toată viața; poate doar o zi, sau nici atât. Nu i-am dat-o, ca să nu-mi par slab mie însumi. Am vrut ca tot ce fac în viață să fie perfecțiune, fără concesie și fără iertare. Am fost excesiv până la pierderea rațiunii. Fiindcă nu m-am gândit decât la o viață ideală, am scăpat din vedere că dincolo de ea oricum urmează moartea.

Nu mai aveam nevoie de alte cuvinte și nici nu mi-a mai spus altceva. Am înțeles limpede, cădea, intra în agonie, care poate să înceapă în plină vitalitate, fără ca oamenii să-și dea seama. Hora fusese numai una din cauze; cauzele celelalte erau în el însuși, se istovise într-un prea mare efort de ascensiune. Poate înnebunise; poate era nebun mai dinainte, de când își scrisese testamentul în cifre, sau de când demonstrase că Marea teoremă nu putea fi demonstrată, sau de când jucase șah și câștigase, fără să știe jocul. Și poate mai de mult, de când îl înfruntase pe profesorul de religie și își renegase credința; sau de când mersese la domnul Pretoreanu și îl rugase ca locul făgăduit lui în școală să mi-l dea mie, care n-aveam șanse să intru cu puterile mele.

Acum plecam, mergeam, noi singuri, tăcuți, umăr la umăr, doi din cincizeci câți fusesem. Dar Trandafil era și el atât de departe că n-ar mai trebui să-l pun la număr; rămăsesem numai eu, fără nimeni.

Coboram serpentina, vroiam să reiau întreg drumul din ziua când venisem prima oară. Pe-aici plecasem odată cu mașina lui Mircea Ignațiu, umilit că în toate celelalte rânduri mergeam pe jos, la fel și mama când venea să mă vadă. Pe-aici urca landoul domnului Pretoreanu, în marșul lui fastuos, cum n-am mai văzut altul, și noi îl aclamam de pe margini, electrizați de participarea noastră la un triumf care nu era decât o mascaradă. Toate în jur, curbele șoselei, pietrișul luat în picioare, arborii, tufele, luminișurile unde în martie înfloreau brândușele, alunii năpădiți de

veverițe și cele care nu se auzeau și nu se vedeau, ci abia puteau fi bănuite, zvonuri, țipete, zbateri, cavalcade, avalanșe, suflete duse, și toate ce le cunoșteam și le țineam minte îmi aparținuseră, erau amintiri fără moarte, în ele mă regăseam pe mine, la toate vârstele străbătute de la început până astăzi. Iar întruchiparea mea cea mai îndepărtată era un copilandru care venea din față, urca la deal fără să se apropie, într-un spațiu elastic, căci rămânea la aceeași distanță, deși punea pas după pas înainte; slăbuț, puțin speriat, cu ochii întrebători, rotindu-se peste întreg peisajul, căutând ceva tot timpul, chiar și cele ascunse, căutând pretutindeni, chiar și unde privirea nu putea să pătrundă. Îmi era milă de el, fiindcă știam ce-l așteaptă, știam că odată, când va fi cu opt ani mai mare și va coborî în locul meu, cum coboram eu astăzi, uitându-mă ca el în toate părțile, își va da seama că n-a descoperit nimic din ceea ce căutase și mereu, mereu trebuia să caute.

IEȘIREA LA MARE

Volumul 3

1984

Al treilea volum din ciclul ***Sfârșit de mileniu****, după* ***Casa domnului Alcibiade*** *și* ***Retragerea fără torțe*** *se intitulează* ***Ieșirea la mare****, ceea ce cuprinde două înțelesuri, întâi acela al comunicării omului cu lumea de peste ape, schimbul de idei și de produse, și un înțeles simbolic, privitor la sensul pe care autorul îl dă acestui uriaș și preponderent element al naturii, de unde se trage, pare-se, însăși viața noastră.*

Capitolul 1

Nevoia povestitorului de a vedea marea. Drumul aventuros cu trenul mixt. Înghesuiala, înăbușeala, negustorul de limonadă și ceilalți negustori de nimica toată. Apa de băut din gări. Cei care pierd trenul, cei care cad sub roți; femeia cu laba piciorului zdrobită. Vagonul deschis, cu cherestea de brad, mirosind a rășină. Lanurile de grâu, în primejdie să ia foc de la scânteile locomotivei. Transbordarea, podul de vase, hamalii. Sosirea, marea văzută de pe acoperișul vagonului. Goana prin oraș, până pe plajă. Valurile înspumate cu gust de șampanie amară.

Povestind viețile mele paralele, din care una este aceea cât am învățat carte la colegiul domnului Pretoreanu, voi vorbi mai puțin despre mine, în afară de un scurt episod, un moment esențial când am văzut prima oară marea și destinul meu s-a clătinat, căci a fost cât pe ce să dau ochii cu moartea. După acea clipă zguduitoare, m-a interesat mai puțin ce mi s-a întâmplat mie, am urmărit mai ales faptele altora, trăiam parcă o viață de prisos și nedorită, socotind că de vreme ce fusese la un pas să se piardă, deci nemaiavând virtual nici o valoare, n-ar putea să intereseze pe nimeni.

Eram în prima vacanță de vară, două luni și jumătate de huzur, după un an mulțumitor la învățătură, dar întunecat de rigorile antipatice ale duhovnicilor. Dacă m-am văzut de capul meu, am luat-o razna și am plecat la mare, fără să știu ce este ea decât din geografie, și fără să-i cer voie mamei. Până la București m-am strecurat prin vagoane, să nu mă ajungă din urmă șeful de tren, căci n-aveam nici bilet, nici bani de buzunar, și nici vreun act de identitate; așa călătoreau numai vagabonzii, eu însă mă asemuiam cu păsările cerului. De la București înainte am mers cu un tren mixt, care pleca la zece seara. Asemenea trenuri nu mai există astăzi, au fost un timp după sfârșitul războiului, aveau și câteva vagoane de persoane, pe lângă cele mult mai numeroase de marfă, și așteptau cu orele în gări, până să facă manevrele și să capete cale liberă; era ca un mers de caravană în deșertul Saharei. Un impiegat de mișcare, în gara de Nord, frate cu domnul Titi, aciuit odată în casa noastră, când îi făcuse un copil din flori Frusinelei, m-a dat în primire șefului de tren. Să nu-mi ceară bilet și să aibă grijă de mine până la transbordare, de-acolo înainte să mă descurc singur. Din tot

ce-a spus m-a interesat cuvântul transbordare. Nu știam ce înseamnă, bănuiam că avea o importanță deosebită în călătoria noastră.

Așa am plecat la drum, cu buzunarele goale, dar fără nici o teamă, socotind că o să aibă grijă Dumnezeu de mine, dacă mă socotea robul lui și venisem sărac pe lume. Era atâta înghesuială în trenul cu lume sărmană și necăjită, încât dacă nu te aflai lângă un perete, nici nu aveai de ce să-ți rezemi capul, iar picioarele nu le puteai pune jos pe amândouă o dată, ci numai cu schimbul.

Nu știu cum în această înghesuială își făcea loc să treacă un vânzător de limonadă, cu o doniță în care avea apă îndulcită puțin cu zaharină, colorată în galben și acrită cu sare de lămâie; deasupra plutea, ca să ia ochii și să dea puțină aromă, o lămâie întreagă. Limonada o turna în pahare cu o sticlă lunguiață, găurită la fund, o scufunda în doniță și când se umplea îi astupa gura cu degetul mare, apoi o scotea afară. În chipul cel mai ciudat, limonada nu curgea decât dacă dădea degetul la o parte, așa umplea pahar după pahar și lumea se uita ca la o minune. Asemenea limonagii cu asemenea aparatură n-am mai văzut din copilărie. Când donița se golea, de rămânea numai lămâia, o umplea la fântână sau la robinet, prin gări, îi punea dresurile și într-o clipă băutura era gata.

Mai umblau și alți negustori ambulanți prin vagoane, vai de mama lor și de mama noastră, ne înghesuiau și ne călcau pe picioare; mai bună treabă făceau în timpul opririlor, treceau pe la geamuri cu nimicuri felurite, toate uimitoare, praf de scos petele, pasă de lipit cratițele sparte, apă de aur, pentru poleit cositorul și alama. Apoi leacuri pentru toate bolile, limbrici, gălbinare, albeață la ochi și chiar oftică. Unul avea un spirt cu care dacă atingea la rădăcină o măsea găunoasă, o scotea cu degetele, fără să doară; o fi fost o șarlatanie. Dar am văzut cu ochii mei cum unei babe i-a scos într-o clipă trei colți din gingie, scăpând-o de cazną și cheltuială, fiindcă tocmai se ducea la oraș să i le scoată dentistul, cu cleștele.

Ne-am chinuit rău până aproape de ziuă, în afară de cei care aveau loc pe bancă și își mestecau merindele usturoiate, la lumina chioară a lămpilor cu ulei de rapiță, căci în trenurile mixte nu exista electricitate. Unii mai izbuteau să se dea jos prin gări și atunci toți ceilalți le întindeau pe fereastră sticlele, bidoanele, gamelele, să le aducă apă de la cișmea, că multora nu le dădea mâna să bea limonada, și nici limonagiul n-ar fi putut să sature de sete tot trenul. La cișmea oamenii se înghesuiau unii peste alții, mai rău ca în vagoane, dădeau din coate, mai dădeau și cu pumnii, grăbiți și speriați să

nu plece trenul. O parte dintre ei rămâneau pe jos, întârziau, nu mai găseau loc nici măcar să pună vârful piciorului pe scară, pe urmă fugeau pe lângă tren, cu o privire nedumirită și speriată. În două rânduri am auzit urlete, trenul s-a oprit după ce abia pornise, au răzbit bocete. O dată un om, apoi altul, căzuseră sub roți, unuia îi tăiase amândouă picioarele, l-au oblojit și l-au urcat într-un vagon de marfă, unde a gemut toată noaptea și nu s-a liniștit decât la ziuă, când și-a dat duhul. Pe celălalt l-a făcut bucățele, din capul locului. Simțeam o gheară în coșul pieptului, deși războiul mă obișnuise și cu morții și cu invalizii de toate felurile. Mai rău a fost când am auzit țipând o femeie, departe în față, alunecase de pe scară, poate îmbrâncită și trenul îi zdrobise laba piciorului, de la gleznă. Pe aceea am văzut-o, trenul a oprit repede, ajunsesem chiar în dreptul ei, m-am uitat pe geam cum i-au învelit piciorul într-un sac care s-a înroșit în câteva clipe. Poate că nu simțea încă durerea, era amețită, o duceau în brațe și plângea cu capul dat pe spate, uitându-se în jur cu privirea îngrozită. Nu-mi închipuiam cum mai poate să trăiască o femeie schiloadă; cu bărbații e altceva. Aș fi sărit din tren și aș fi luat-o pe jos înapoi, să mă întorc de unde pornisem cu atâta nesăbuință, dar n-aș fi putut ajunge până la ușă, și după un ceas mă obișnuisem. De atunci m-am gândit adesea, mă mai gândesc și astăzi, ce s-o fi ales de acea biată femeie nenorocoasă? Da, cu bărbații e altceva!

Dacă a început să se lumineze de ziuă lumea s-a mai rărit, mulți se urcau pe vagoane, la aer, așteptau să răsară soarele. Și între ei a căzut unul victimă, o sârmă întinsă de-a curmezișul liniei i-a tăiat capul. Atunci abia m-am întrebat unde se ducea toată această lume, ce zor îi mâna din urmă, dacă nu se speriau nici de moarte? O babă mergea să-și scoată colții de măsea din gură; dar ceilalți? Și eu?… Eu voiam să văd marea.

Coridorul fiind acum mai gol m-am strecurat afară, cât trenul a stat la un semnal de distanță și m-am urcat într-un vagon de marfă, pe o stivă de cherestea care mirosea a rășină. Deși vară, era frig, n-aveam pe mine decât o bluziță, cu mâneci scurte, am dârdâit rău până să răsară soarele, dar tot era mai bine decât în înghesuială unde mirosea a toată mizeria omenească. Stăteam întins pe scândura albă, în mireasma ei curată și proaspătă și mi se părea că sunt într-o pădure de brad. Așa îmi închipuiam, fiindcă până acum nu văzusem niciuna; știam foarte puține despre lumea adevărată. Pădurea de fag o cunoșteam, intram în ea ca la mine acasă. Mă întrebam între timp ce-o să mănânc și unde o să dorm noaptea, poate să plec înapoi cu trenul de seară, nu voiam decât să văd marea cu ochii. Dacă mă luam după hartă, cum

era ea reprezentată, cu linii albastre, șerpuite, paralele cu țărmul și tot mai rare, îmi era peste putință să mi-o închipui; liniile, mai ales, mă intrigau, eram nedumerit și curios să văd cum apăreau ele în realitate și ce rol aveau. Să fi fost reprezentarea valurilor? Ce este ciudat, fotografiile marine și filmele, căci doar văzusem destule, nu-mi dădeau deloc imaginea mării, nu voiau să învie, să-mi transmită o impresie, parcă eram orb și surd în fața lor, iar ele parcă erau mute.

Gândindu-mă ce-o să se întâmple cu mine, cum eram departe de casă și cu mâinile goale, m-a cuprins o neliniște, dar nu pentru neprevăzutul care avea să urmeze, ci pentru felul nepăsător cum îmi priveam soarta neclară. Într-adevăr, puțin îmi păsa ce-o să fie, nu-mi mai era frig. Părea că toate din lume îmi aparțineau, doar că nu aveam nevoie de ele. Ore întregi am mers printr-o mare galbenă de grâu gata de seceră. Pe hartă, câmpia era verde, simțeam o nemulțumire, cine făcea hărțile nu se gândea că într-o zi grâul se coace și devine galben ca aurul? Mă temeam să nu se aprindă câmpia, fiindcă pe coșul locomotivei, aflată departe în față, ieșeau din când în când trâmbe de scântei și le lua vântul: știam că atunci fochistul arunca lopeți de cărbune pe ușița cazanului, văzusem de multe ori, mă pricepeam la locomotive.

Grâul nu s-a aprins, poate am și fi ars cu toții. Curând am ajuns într-o gară mai mare, unde vagoanele de marfă s-au desprins de restul trenului, au rămas numai vagoanele de persoane, toate de clasa a treia și a patra. Acestea s-au aglomerat și mai tare, căci nu doar eu, ci mulți alții fuseseră până acum aciuiți prin vagoanele de marfă. Îmi era bine pe stiva de lemne, nici nu-mi dădeam seama ce se întâmplă, de ce se înghesuie lumea, am prins de veste în ultima clipă. Trenul a plecat, cu locomotiva la spate, așa ceva nu se obișnuiește, credeam că face doar o manevră, cum făcuse destule prin gările celelalte. Am mers liniștit pe lângă vagoane, așteptând ca trenul să se oprească.

— Hai, urcă ici, că rămâi de căruță! mi-a spus un om care stătea numai cu un picior pe scară.

Am pus și eu un picior alături, am stat atârnat de un mâner de la ușă, în timp ce trenul își mărea viteza.

— Dar nu se poate să plece! am protestat, adresându-mă călătorilor din preajmă. Nu se merge cu locomotiva la spate!

— Nu mai face pe deșteptul și tacă-ți gura! m-a repezit cineva din mulțime.

Deși mă făcusem roșu de furie, nu am ripostat, mi-am spus în gând: „Lasă-l să moară prost, dacă nu vrea să învețe de la alții!” Însă rușinea o pățisem, și ca să mă spăl de ea, m-am adresat omului de alături, care îmi arătase bunăvoință:

— Să știți că am dreptate, nu-i normal ca locomotiva să fie la coada trenului!

— Ba da, fiindcă mergem la transbordare, mi-a răspuns el, binevoitor de mai înainte.

Cuvântul transbordare m-a mirat încă o dată, dar n-am vrut să întreb ce înseamnă, pe atunci mă rușinam să-mi arăt neștiința, tocmai fiindcă știam prea puține.

Acum nu mai rămânea nici o îndoială că trenul plecase de-a binelea, mergea repede la vale, printre două taluzuri de două ori mai înalte decât vagoanele. Linia fiind cam șerpuită, mecanicul nu putea să vadă nimic în față, chiar dacă scotea capul din marchiză și se apleca mult în afară. Sigur că nu era permis să meargă așa, orbește, am pufnit cu ciudă fără să spun nimic, n-aveam cu cine mă înțelege. Aproape că m-aș fi bucurat să se întâmple o ciocnire, să se învețe minte cu toții.

După un timp au început să scrâșnească frânele, trenul a icnit, vagoanele numai că n-au venit în nas, să nu mă fi ținut bine în așteptarea ciocnirii la care mă gândeam cu răutate, aș fi zburat cât-colo. De sub roțile împiedicate ieșeau scântei ca pe coșul locomotivei. Am mai mers la pas câteva sute de metri, apoi ne-am oprit într-o vale largă, ivită pe neașteptate dintre cele două taluzuri. În față curgea o apă mare cum nu mai văzusem, abia i se zărea malul de dincolo. Era o apă molcomă și cenușie, ca pâraiele de șes după ploaie. Amintindu-mi harta, știută pe dinafară, mi-am dat seama pe loc unde ajunsesem, numai că am fost iar nemulțumit, pe hartă apa era albastră.

Trenul oprise atât de aproape de țărm, că să mai fi mers un pas, primul vagon intra cu roțile în apă: m-am minunat de iscusința mecanicului, degeaba îmi făcusem griji mai înainte. Și am înțeles că dacă puneau locomotiva în față, n-aveau cum s-o mute la capătul celălalt al trenului; să nu fi mers cu spatele la ducere, ar fi mers la întoarcere.

— Uite Dunărea, ce mare este! s-a mirat o cucoană de la fereastră, nu chiar cucoană, mai degrabă târgoveață.

— Nu-i Dunărea, ci brațul Borcea! i-am spus, cu bune intenții, să nu rămână neînvățată.

Târgoveața s-a rățoit la mine, jignită:

— Ia te uită la el ce se bagă!

Am tăcut, fiindcă nimeni nu-mi lua partea. Lumea se grăbea să coboare, se înghesuia în uși cu calabalâcul, desagi, boccele, geamantane jerpelite legate cu frânghie; unii aveau ranițe în spinare, ca soldații. Înghiontiți, călcați în picioare, striviți copiii țipau, dădeau cu pumnii fără putere: mamele drăcuiau, oamenii mari răcneau. Nu era peron, mulți neavând îndemânare să-și dea drumul de la înălțime și neputând să se lupte cu cei care împingeau din spate, se rostogoleau pe terasamentul cu piatră colțuroasă, iar de-acolo se duceau târâș sau de-a berbeleacul până în șanț, de unde se ridicau ținându-se de șale și începeau să-și adune boarfele risipite. Era ca pe vremea refugiului, nimeni n-ar fi crezut că se împlineau șapte ani de la terminarea războiului.

Pe șeful de tren nu l-am mai văzut de la plecare, poate dormise în vagonul de poștă, ar fi fost prost să vină la controlul biletelor, n-avea pe unde să treacă, lumea l-ar fi aruncat pe fereastră.

În stânga, la câteva sute de metri, se vedea un pod gigantic, de fier, cu arcade, cu picioare de piatră. Îl reparau, o arcadă era făcută bucățele, de la distanță nu părea mare lucru, dar uite că trenul nu putea merge. Fusese pusă dinamită, sau venise o ghiulea de tun, așa-i la război, multe se strică, nu înțelegeam însă de ce dura atât reparația, că era mai mare cheltuială să transbordezi oamenii; acum înțelegeam ce înseamnă cuvântul, și mă bucuram că nu fusese nevoie să întreb pe nimeni.

Dinspre pod se auzea pârâit de ciocane pneumatice, se băteau nituri, oamenii se vedeau agățați pe grinzi, pe traverse, ca niște muște.

Din locul unde se oprise trenul pornea peste apă un pod de vase. Așa se cheamă; bărci mari de fier, aliniate și înțepenite în ancore la un cap și la altul, la distanță de câțiva metri una de alta, se înșirau până la malul celălalt, atât de departe că se pierdeau în negura fluviului. Legătura între ele se făcea cu grinzi puternice de lemn, podite cu scânduri, dulapi groși ca pe mână, să țină la greutate. Pe margini erau balustrade de frânghie, puse pe stâlpișori de fier, ca lumea să nu cadă în apă. Lățimea podului îngăduia să poată trece două șiruri de căruțe și camioane. Amețisem, vedeam prea multe deodată, podul de fier, înalt, majestos, puternic, podul de vase năpădit de lume, puhoaie, fără să se clintească: nu se legăna, nu se îndoia, rămânea drept și țeapăn, se cunoștea că e făcut cu socoteală și iscusință. Oamenii care treceau pe deasupra, la grămadă, mi s-au părut deodată mai mici, fără greutate, gata să-i ia vântul.

Vedeam în sfârșit cu ochii mei un pod de vase, îl străbăteam chiar eu cu piciorul, mergeam către malul de dincolo și tot nu înțelegeam împerecherea de cuvinte din poezie: la un semn un țărm de altul, legând vas de vas se leagă. A trebuit să treacă timp până să frazez versul ca lumea, îmi era rușine să întreb, mă prefăceam că înțeleg, dar în sinea mea ridicam din umeri: până ce am făcut ordine în cuvintele împletite nefiresc pentru mine, și am găsit rostul unora în raport cu celelalte. Și astăzi, când îmi aduc aminte simt în mine o nedumerire mirată că ani în șir am spus versul pe dinafară și nu-l înțelegeam, cu toată explicația profesorului.

La un cap și la altul al podului erau hamali, să ajute la căratul bagajelor; când se ivește o trebuință, îndată vin și oamenii potriviți s-o îndeplinească; e ca o lege a naturii, ca scurgerea apei la vale. Așa cum stăteau acolo, departe de orice așezare de oameni, de orice gară, păreau răsăriți din pământ, ca sălciile de pe țărmuri. Acum hamalii își pierdeau vremea, degeaba întindeau mâna după geamantane și-i dădeau cu gura, era un tren de oameni nevoiași, își cărau singuri poverile, în mâini, în spinare, pe umeri, încovoiați, aplecați într-o parte, cu genunchii îndoiți, cu pașii târșiți, lac de nădușeală sub soarele care urca pe cer și începea să ardă. Atunci m-am gândit la oamenii ceilalți, care veneau cu trenurile accelerate, la clasa doua sau la întâia. Oricât ar fi fost trenurile de accelerate, pe podul de vase nu puteau trece; cât erau ei de bogați, oamenii trebuiau să se transbordeze, să meargă pe pod cu piciorul. Norocul lor că măcar avea cine le duce bagajele.

Am ajuns pe mal primul, mă înghesuisem, dădusem din coate, nu înduram să merg strivit de mulțime. M-am urcat pe un dâmb și am privit în urmă. Podul era plin de lume, și altă lume stătea grămadă la capul lui de dincolo, așteptând să-i vină rândul. Așa cum treceau prin fața mea, vedeam iarăși, cu o privire mai largă, că oamenii nu mergeau la mare să-i ardă soarele și să se scalde, de altfel se obișnuia prea puțin pe vremea aceea, ci își strămutau grijile dintr-un loc în altul, pășeau cu capul în pământ, posomorâți, acriți, gata să se zbârlească, să-și spună vorbe de ocară ca să-și verse veninul din suflet. Rar se vedea o față mai luminoasă, un zâmbet, o privire vioaie și veselă. N-ar fi avut de ce să-mi pese, eram slobod și fără bagaje; m-am temut însă că marea, pe care voiam arzător s-o văd cu ochii și către care mergea odată cu mine atâta lume amărâtă, avea să mă dezamăgească, astfel oamenii ar fi trebuit să fie mai voioși, să li se vadă în ochi o sclipire.

Iar ne-am înghesuit în vagoane, așteptau la capătul podului, veniseră cu locomotiva în spate. N-aveam grijă, nici un șef de tren n-ar fi putut să controleze biletele, când oamenii stăteau unii peste alții, mă și miram că nu se strâmbau pereții vagoanelor și nu se umfla acoperișul.

Drumul a fost la fel de anevoios ca înainte, cu aceleași opriri lungi prin gări, cu manevre zmucite, căci iarăși ne-am împovărat cu vagoane de marfă. Să fi fost ora două după-amiază când am ajuns, ardea soarele, stăteam pe scară, ținându-mă bine, nici o clipă n-am slăbit mâinile: din vagon ieșea un aer greu și fierbinte, ca de la o baie de aburi plină de jeg și de necuviințe. Și aerul de pe câmp fusese fierbinte, încărcat de fum și de mirosul cărbunelui ars care venea de la locomotivă. Dar deodată, pe când trenul intra în gară, zgâlțâindu-se la macazuri, am simțit o boare proaspătă, colorată parcă în albastru, un balsam care mi s-a dus până în fundul plămânilor, scăldându-mi și inima, de-a făcut-o să se înviorează.

Atunci s-a născut în mine un instinct, o chemare, m-am strecurat printre oamenii înghesuiți pe tampoane, am luat scara în brațe și în câteva clipe am fost pe acoperișul vagonului, tocmai când trenul se oprea, cu o smucitură. Nu știam în ce parte s-ar fi văzut marea, dacă putea să se vadă din mijlocul orașului, unde era gara, înconjurată de case. Dar se vedea și am văzut-o fără s-o caut, privirea mea s-a dus drept la țintă. Decât că n-am înțeles nimic în primele clipe, am privit buimac, mi se clătina mintea, mi se clătinau toate simțurile; marea nu era jos, într-o vale, cum mă gândisem, nu se întindea până la orizont, cum mi-o închipuisem. Știam că este foarte întinsă, dar, spre nedumerirea mea, se înscria într-o geometrie a ei, nebănuită, căci nu era orizontală ca toate apele, ci verticală, de un albastru profund, și așa, vibrând puternic în lumina după-amiezii care bătea din spate, se urca pe bolta cerului, până la jumătatea ei, unde se întâlnea cu un alt albastru aflat deasupra, mai transparent, mai palid, cu irizări roze. Altceva nu mai exista în natură decât cele două albastre, cu o linie de unire între ele, puțin tremurată. Acolo se năștea un mister, îl simțeam fără să sper că am să-l dezleg vreodată, înțelegeam doar că în locul acela începea adevărata depărtare, ea exista fără să se vadă. O clipă mai târziu am avut revelația, misterul nu era altceva decât o nemărginire și așa am recunoscut marea pe care nu putusem s-o înțeleg mai înainte.

N-am zăbovit, n-am ocolit, n-am trecut prin gară. Am zburat peste linii, apoi am sărit gardul, în stradă, am mers printre case, în zigzaguri, ținând o direcție, n-o puteam pierde, fiindcă mă conducea o forță magnetică.

Am ajuns și-am văzut-o la picioarele mele; era într-adevăr jos, într-o vale, cum îmi închipuisem, sub o râpă adâncă, și de acolo se ridica până la jumătatea cerului, cum îmi apăruse în gară: impresia nu se schimbase, apa mi se părea verticală. A trebuit să mă lupt cu ceva din mine, într-o încăierare rapidă dar crâncenă, până să înțeleg că așa n-ar fi fost cu putință, că imaginea înregistrată de mine era o deformație optică, datorită nu ochiului, ci minții. A trebuit să admit că marea avea o întindere orizontală, deși continuam s-o văd ca pe un perete de apă albastră; dar așa, vapoarele care plecau din port n-ar fi putut să urce până la orizont, iar cele care veneau de dincolo s-ar fi rostogolit la vale, eșuând pe plajă sau zdrobindu-se în diguri. Și astăzi chiar, când nu trebuie să-mi mai demonstreze nimeni nimic ca să mă convingă, marea mi se pare verticală la prima privire și așa o văd până îi restabilesc locul, cu o sforțare a minții.

Jos, în soare, palpita o plajă largă, de nisip auriu, mărginită de două diguri divergente, care intrau pieziș în valuri și se îndepărtau unul de altul, altfel ar fi îngustat orizontul, făcând ca marea să-și piardă nemărginirea. Poate treceau oameni pe lângă mine, cred că treceau și trăsuri, pe strada din spate, le auzeam vag huruind pe caldarâm, orașul era acolo, cu viața lui, eu însă nu mai vedeam și nu mai simțeam nimic decât marea. Mi-am dat drumul la vale, pe râpă, mi-am scos hainele din mers, am străbătut plaja într-o fugă și când am ajuns m-am aruncat în valuri, fără să judec, cu rațiunea pierdută, știind doar că nu puteam face altfel.

Nu băusem niciodată șampanie, o văzusem în sticle care când scoteai dopul pocneau și revărsau valuri de spumă. Așa mi s-a părut marea la prima noastră atingere, ca un val de șampanie înspumată, la o petrecere miliardară, cu muzica a zeci de tarafuri, de orchestre și de fanfare, cu cadriluri, menuete, polci și valsuri, cu turnire, cu lănci încrucișate, cu strigăte de moarte și de victorie. Nu-mi păsa că spuma care îmi intrase în gură și-o înghițeam era amară, mi se părea numai stranie, îmi dădea simțământul că abia de aici înainte voi ști ce sunt eu în raport cu lumea, ceea ce mă amețea ca o beție, ca și când aș fi băut șampanie adevărată.

S-a nimerit ca pe toată plaja și pe toată marea în câmpul meu de vedere să nu fie nimeni, nici pescari, nici pescăruși, eram numai eu, o singură ființă vie, și mi s-a părut că partea aceea de lume îmi aparținea numai mie. Așa am simțit încă o vreme, după ce ieșisem din apă și stăteam întins pe nisipul încins de soare, fără să judec ce se întâmplase și ce avea să mi se întâmple de aici înainte. Nimic nu mi se părea nefiresc, nu mă speria gândul că eram

singur, departe de casă, că n-aveam de niciunele, singurul meu gând clar fiind acela că ajunsesem la o rezolvare. Puteam să mă întorc la mine acasă, cât de repede, așa mă și gândeam să fac, dar mai aveam timp, nu mă zorea nimic până la zece seara când pleca trenul mixt, același de la venire. Acum, dacă văzusem marea și o simțeam într-o primă atingere, îmi rămânea timp să mă gândesc la ea în liniște, ca s-o pot înțelege și s-o simt și altfel, în sensurile ei mai profunde.

Capitolul 2

Apariția lui Alex, hainele albe, lavaliera albastră, merindele alese, conversația, caietul de schițe, căutarea subiectelor. Prin revelație, Alex descoperă în povestitor subiectul ideal. Casa AMarisei, ghicitoarea și doftoroaia. Familia. Casa cu pretenții princiare. Terasa, sarcofagele de răchită înnegrită. Cariatidele sărăcuțe. Sufrageria, masa uriașă. Estrada, divanul, tronul AMarisei, farmecul ei, fluidul. Primele date despre familie, venirea lor în oraș, dintr-o direcție necunoscută, frații și surorile. Masa de seară, cu douăzeci și patru de invitați din familie. Comentariile acestora și ale servitorilor despre povestitor, subiectul lui Alex. Stridiile. Toaleta de oraș a AMarisei, înainte de plecare: botinele, pudra, parfumul. Două dintre surori. Despina și Adela. Concluzie: rolul lui Alex în viața familiei.

În acel moment, în spațiul meu a intrat un necunoscut, l-am simțit târziu, după ce coborâse faleza cu trepte primitive, săpate în pământ, în zigzaguri. Era un tânăr îmbrăcat în haine albe, extrem de elegante, așa mi s-a părut de departe, iar când s-a apropiat impresia n-a făcut decât să crească. Nu mai văzusem un costum croit cu atâta desăvârșire, nici măcar în revistele de modă din vitrinele croitorilor. La costumul de un alb fără pată, tânărul purta o cămașă neagră, de mătase, care m-a cam frapat în primele clipe; și încă mai mult m-a frapat că în loc de cravată avea o legătură albastră, înfoiată, cu buline albe, o lavalieră.

— Ce faci aici? m-a întrebat el, oprindu-se lângă mine.

M-am rușinat și m-am îmbrăcat repede, cu gesturi zmucite, apoi i-am răspuns timid, ca și când aș fi făcut o faptă nepermisă:

— Am… venit la mare. Acum aștept să se facă zece seara, și plec înapoi, acasă.

A făcut ochii mari, nu putea înțelege.

— Cum adică?

De aici înainte nu mai am nimic de povestit pe seama mea, decât ce voi fi obligat de relațiile mele cu oamenii; altminteri rămân doar martor la câte au să se întâmple. Tânărul nu era mult mai răsărit decât mine, ne despărțeau poate numai doi sau trei ani, avusesem o impresie greșită datorită costumului, prea pretențios pentru un băiat de vârsta noastră. Tot datorită costumului, care îmi luase ochii, nu-mi dădusem seama de la început că noul venit avea o față mai degrabă urâtă, buzat, dințos, cu ochii bulbucați și cu urechile clăpăuge. Numai părul, negru, cu luciri de mătase, lung până pe umeri, ca al lui Eminescu și cum nu purta nimeni în vremea copilăriei și tinereții mele, merita admirație, era cu adevărat o podoabă, îl priveam uimit și pizmaș, eu fiind tuns scurt, ca la școală; abia spre sfârșitul vacanței izbuteam să-mi fac un pic de frizură, frecându-mă cu peria până îmi lua foc pielea capului. Dar, oricât ar fi fost de frumos părul băiatului, mutra lui rămânea tot zgâită. Când m-am ridicat de pe nisip, am văzut că era mai mic decât mine la statură, ceea ce a făcut să-mi scadă timiditatea. Și-am mai văzut că, așa bulbucați cum erau, ochii lui aveau o culoare albastră, liniștită și caldă, care pe loc mi l-a făcut mai simpatic, așa că am stat bucuros de vorbă, i-am răspuns la toate întrebările, deși de obicei nu lăsam pe nimeni să mi se bage în suflet.

Îl chema Alexe, dar își spunea Alex, cum îi spunea toată lumea, cum am să-i spun și eu. Își luase acest nume mai deosebit fiindcă se potrivea cu cariera lui viitoare, scriitor de proză; mi-a făcut mărturisiri, mi-a dezvăluit planurile, nu s-a mulțumit să mă iscodească pe mine. Avea la subțioară un caiet gros, legat în marochin roșu, ca un album de fotografii, scump, desigur. Fecior de bani gata, mi-am spus ca să-mi spun, altminteri nu-l priveam cu rezerve, avea o purtare foarte modestă, nu-i păsa că hainele mele pe lângă ale lui erau sărăcuțe. Pe coperta albumului se vedea scris numele cu litere aurite: Alex Alexeanu. După un loc lăsat pentru titlu, scria cu o literă mai mică: *Povestiri și nuvele*. Pe prima pagină își pusese fotografia, micuță, cât o marcă poștală, în culoare sepia, lipită înspre colțul de sus, în dreapta. Jumătate din album era acoperit cu o scriere măruntă, îngrijită, care mi-a trezit invidia, fiindcă și eu aș fi vrut să scriu, dar nu îndrăzneam să încep, cu atât mai puțin să mă destăinuiesc cuiva, și nici n-aș fi putut să-mi cumpăr un album atât de luxos, și nici nu aveam o scriere la fel de frumoasă. Iar fotografia, de dimensiuni atât de modeste, lipită în

fruntea caietului de lucru cu atâta discreție, mi s-a părut o idee distinsă, mie nu mi-ar fi dat prin minte, aș fi pus una mare, în mijlocul paginii.

Alex mai avea cu el un coș de rafie fină, cu împletituri colorate, cam de cucoană, potrivit însă cu hainele lui elegante. După ce îl socotisem fecior de bani gata, coșul m-a făcut să cred că locuia într-o casă cu multe femei, mamă, bunică, mătuși, toate întrecându-se să-l răsfețe. Tot vorbind, el destăinuindu-se și iscodindu-mă, eu răspunzând cu sfială, Alex a scos din coș două scăunele pliante, le-a pus pe nisip și m-a poftit să stau pe unul din ele, iar el s-a așezat pe celălalt; am înțeles că era totdeauna gata să se alăture de cineva și să-l descoase. Pe urmă a deschis o cutie de aluminiu, cu sandvișuri și tartine, numai lucruri alese, sardele Robert, scumpe, patruzeci de lei cutia cât o tabacheră, în timp ce pâinea albă de un kilogram costa de opt ori mai ieftin; apoi șuncă de Praga, slabă sau grasă, pe alese; salam de Sibiu, icre de știucă, boabe mari, gălbui, unul și unul; în sfârșit, brânză și cașcaval, untoase că se topeau în gură. Am mâncat, nu m-am dat în lături, n-am putut ascunde că eram mort de foame. Într-o altă cutie avea prăjiturile, cu susan, cu alune, cu nuci, cu stafide; mi-era teamă să nu mi se aplece. Pe urmă Alex mi-a oferit cafea neagră, dintr-un termos; am făcut ochii mari și m-am ferit ca de dracu; nu băusem niciodată cafea, îmi făcea frică. Și nici termos, așa cum aburea la gură fără să stea pe sobă nu mai văzusem, erau puține pe vremea aceea. El însă și-a turnat cafeaua în ceașcă fără să-i tremure mâna și a băut-o fără frică, după ce și-a aprins o țigară cu capul aurit, se numea „Cavala”, cred că venea din Grecia. Uitasem de mare, nu mai auzeam foșnetul valurilor rostogolite pe plajă, deși aveau să-mi sune în ureche toată viața.

După ce și-a terminat țigara, Alex a pus în coș cutiile goale și eliberat de această grijă, a început să contemple marea, fără să mai vorbească. S-a uitat într-o zare a ei, în zarea cealaltă, cu o privire tot mai intensă. Mi s-a părut însă că peisajul nu izbutea să-l absoarbă, strângea din măsele, a început să-și rotească ochii în alte direcții ale mării, care rămânea goală ca mai înainte, nu se ivise nici măcar un vapor la orizont sau un pescăruș peste valuri.

— Am venit să caut subiect pentru o nuvelă, dar nu merge, n-am inspirație!

Alex a făcut cu mâna un gest plictisit și s-a întors spre mine, a început din nou să mă iscodească: dacă venisem într-adevăr cu trenul mixt, atâta oboseală, doar ca să văd marea, dacă într-adevăr peste câteva ceasuri plecam înapoi și mă aștepta altă noapte de caznă. Începuse să amurgească.

Deodată a trecut prin el o înviorare, a pocnit din degete și a exclamat râzând cu satisfacție:

— Știi că poți să fii un subiect pentru mine?!

Așa s-a făcut că am rămas toată vacanța, ba am chemat-o și pe mama, să nu stea singură acasă și să-mi poarte grija. A venit după o săptămână tot cu trenul mixt, fiind mai ieftin; ea nu și-ar fi îngăduit să meargă fără bilet, e una din servituțile oamenilor cu o răspundere, și ea răspundea de mine, să am o viață cinstită.

— Hai să mergem! a spus Alex strângând scăunelele. Casa noastră e acolo, sus; ai să stai la noi cât ți-o place, este loc și avem de toate.

Casa pe care mi-o arătase, la câteva sute de metri, în buza falezei, cu marea la picioare, mi s-a părut un castel cum nu mai văzusem niciodată decât în filme, în picturi sau în cărți ilustrate; cu etaj, iar deasupra cu o mansardă mascată, cu turnulețe și creneluri, cu ferestre înguste, ogivale, cam reci și misterioase. Avea o scară de piatră care cobora de-a dreptul pe plajă, ceea ce mi se părea un privilegiu princiar, cine locuia acolo parcă avea puțină stăpânire și asupra mării. Am urcat scara cam amețit de uimire, era ca într-o poveste, am ajuns pe o terasă umbrită, căci soarele, aproape să apună, bătea în partea cealaltă a casei, de unde ultimele lui raze scăpau pe lângă ziduri, roșii ca flăcările; era o lumină feerică dar mă orbea, mi-am apărat ochii cu mâna, un gest meschin față de măreția spectacolului și odată cu el a dispărut o parte din ceea ce până atunci fusese ca o vrajă.

Terasa avea o balustradă de ciment turnat, la început mi se păruse piatră cioplită, cu stâlpișori fasonați ca la strung, o înșiruire de conuri și sfere, un desen migălos și plictisitor, care mai bine ar fi fost să lipsească. Mi s-a părut ceva și ieftin și îndoielnic și atunci, uitându-mă chiorâș la toate celelalte, mi-am dat seama că nu era vorba de un castel, cum mi se păruse de departe, ci de o hardughie pretențioasă dar neizbutită, prostul gust al cui o făcuse, cu intenția de a fi mai presus decât restul orașului. Pe urmă am auzit că fusese a contelui, cavaler de Malta, consul grec în retragere, plin de datorii și de patimi, una mai rușinoasă ca alta. La cererea creditorilor casa se vânduse la licitație, iar contele, în mizerie, locuia la mahala și umbla cu o sticlă de basamac în sân, sub cămașa zdrențuită.

— Casa e a bunicii, doftoroaia, ea ne ține pe toți; să-i săruți mâna! îmi spuse Alex, pe când traversam terasa cu cimentul denivelat și crăpat pe alocuri.

O ușă mare, albă, în patru canate din care se deschidea numai unul, celelalte fiind bătute în cuie, cu gemulețe colorate, ducea în casă. De o parte și de alta erau cu două ferestre, în stil cu ușa, iar între ele trona câte un fotoliu înalt, de răchită, cu pereți și acoperiș, ca o gheretă, cum nu se mai văd astăzi, dar care au avut răspândire într-o vreme, pe la vilele cu parcuri, pe la conace, pe terasele hotelurilor luxoase. Semănau cu niște sarcofage și dacă oamenii se așezau în ele păreau mumii, chiar dacă citeau ziarul și își beau cafeaua, pusă alături, pe măsuță.

Deasupra ușii era un balcon, cu balustradă ca a terasei, cu stâlpișori mai subțiri, susținut de două cariatide turnate în ciment, nu urâte, cu sânii goi, cu gâtul lung, cu bărbia rotundă, gingașă, cu fața nevinovată: le-am privit adesea, dar pe furiș, mi-era rușine să mă uit de-a dreptul, deși nu mă oprea nimeni și erau puse acolo, în ochii tuturora. Și deasupra ferestrelor se vedea câte un balcon, mai mic, fără cariatide, susținute de console ca de piatră sculptată; bineînțeles nu puteau fi decât de ciment turnat în tipare, lucru ieftin, făcut să ia ochii celor fără pricepere.

Casa era plină de lume, i-am văzut pe toți deodată, dintr-o privire, în sufrageria unde se intra de-a dreptul de pe terasă, m-au zăpăcit și acum nu știu cum să încep pentru a-i descrie; numai când mă gândesc la ei mi se clatină capul. Trebuie s-o iau cu binișorul, deocamdată mă opresc la stăpâna casei, bunica, după cum îmi spusese Alex; nu era bunica nimănui, n-avea copii, sau nu se știa de ei, nu fusese niciodată măritată. Ședea pe o sofa pusă pe o estradă, la peretele din fund al sufrageriei, de unde se vedea marea, peste terasă. Intrarea principală a casei era în partea opusă, spre stradă. Se făcuse întuneric, tocmai atunci o slujnică aprindea lămpile în candelabru. Un candelabru monumental, cu cinci lămpi de gaz pline de zorzoane, cu garnituri de bronz și pietre colorate, prins pe scripeți în mijlocul plafonului, atât de înalt că se pierdea în umbră: datorită scripeților cu contragreutăți aurite, candelabrul, oricât ar fi fost el de masiv, putea să fie mișcat cu ușurință, împins în sus să nu încurce pe nimeni, sau coborât până deasupra mesei. O masă de sufragerie atât de mare nu mai văzusem, în jurul ei puteau să încapă două duzini de oameni, după cum mi s-a părut la prima vedere. Într-adevăr, obișnuiții de fiecare zi la masă numărau douăzeci și patru, dar la nevoie puteau să încapă încă zece, dacă se strângeau puțin scaunele. Uneori se întâmpla să fie chiar mai mulți oaspeți decât treizeci și patru, și atunci se puneau mese mai mici, prin colțuri.

Bunica mânca totdeauna pe sofaua ei, patronând masa tuturora, rezemată în perne, cu o tavă pe genunchi și cu un taburet alături, pentru cești și pahare; cum n-o văzusem umblând, la început am crezut-o infirmă. M-am apropiat de ea și am pus un genunchi pe estradă, cum mă învățase Alex; nu mi s-a părut caraghios, era o ceremonie care unui copil ca mine nu putea decât să-i placă și să-i ațâțe curiozitatea. Mai ales în prima parte a vieții mele mă lipeam greu de oameni; când îi cunoșteam nici nu puteam să-i privesc în față, nu știam ce sunt ei și cum sunt, stăteam cu ochii în jos și îmi frământam degetele; așa nu poți să mergi prea departe, viața trece pe alături fără s-o înțelegi.

Spre uimirea mea, când bunica mi-a întins mâna să i-o sărut și când i-am auzit glasul, am simțit în mine o căldură neașteptată, nu mi-a mai fost frică de nimic și am ridicat ochii, privind-o cu o curiozitate plină de bucurie. Nu știu de ce, nu era decât o femeie înaintată în vârstă, grasă cum nu mai văzusem alta, fără pic de talie, ca o bute în rochie, cu părul negru lins pe tâmple, coborând peste urechi și adunându-se la spate într-un coculeț atât de strâns că părea cât o mandarină. Am spus vârstă înaintată, n-am putut spune bătrână, fiindcă nu se potrivește, e altceva. Deși negricioasă la față, cu ochii ca tăciunii, cu nasul arcuit, de vrăjitoare, pornea de la ea o lumină blândă, care deodată mi-a cucerit inima; și când m-am aplecat peste mâna ei molatică și caldă și am sărutat-o, a fost ca o dăruire evlavioasă, mi s-a părut că era întruparea Sfintei Vineri, cu toate că pe aceasta mi-am închipuit-o totdeauna slabă și cocârjată. Avea un neg mare în mijlocul frunții, care ar fi putut s-o sluțească, ea însă, în loc să-l acopere cu creme și pudre, îl vopsea cu lac roșu de unghii, făcându-l să strălucească, și așa părea o prințesă indiană. Putea să fie grecoaică sau armeancă, dar la fel de bine s-ar fi putut să vină tocmai din India. N-am știut ce însemna numele ei, AMarisa, cu două majuscule, cum îmi închipui că nu mai există încă unul în toată lumea. Când i se adresau, toți din casă, chiar cei mici, îi spuneau pe nume; numai primul între protejații ei, Alex, îi spunea Bunica, deși între ei nu era nici o înrudire, AMarisa îl luase de la orfelinat, i se făcuse milă, altminteri n-avea deloc nevoie de încă un suflet într-o familie atât de numeroasă că pe unii din nepoți, bunăoară, nici nu știa cum îi cheamă. Lumea din oraș, neîmpăcându-se cu un nume ca al ei îl simplifica și-l vulgariza puțin, spunându-i Marisa, sau nici atât, ci numai doftoroaia. Când venise în oraș, tânără, nemăritată, cum rămăsese toată viața, era cărturărească, ghicea în

cărți, nu în cafea, nici în bobi, nu citea în palmă; în cărți însă citea totul, fără greșeală, până la cele mai ascunse secrete.

Venise cu vaporul, aducând cu ea patru frați și trei surori, mai mici decât ea, în afară de primii doi, gemeni, azi în vârstă de șaptezeci de ani, cunoscuți în oraș sub numele de Zoba unu și Zoba doi. AMarisa avea zece ani mai puțin decât ei, între gemeni și ea mai fusese un frate, care se pierduse de mic. Nu și-l mai amintea nimeni, nici nu mai știu unde îl îngropaseră. Iar cea mai mică dintre surori, Irmingarde, n-avea decât cinci ani la venire; de atunci trecuseră patru decenii. Irmingarde, căreia îi spuneau Emma, altfel tot orașul s-ar fi uitat la ea cu mirare, nu se măritase, ca și AMarisa, și acum îi trecuse vremea. Ceilalți erau căsătoriți, avea copii și unii din ei nepoți, numai cei doi Zoba își pierduseră nevestele, prima fugită de acasă, a doua moartă într-un accident misterios, înecată în port, căzută între chei și bordajul unui vapor negru. Văduvii trăiau singuri, fiecare în altă casă, fără nimeni să-i oblojească și să le aprindă lumânarea pe patul de moarte. Toți din familie o socoteau pe AMarisa ca pe o mamă, se bucurau de protecția ei, îi păstrau un respect nu lipsit de teamă. Ea continua să le poarte de grijă ca în ziua când îi adusese cu vaporul, îi dădea mâna, câștiga pumni de galbeni. Iar când începu să vindece și bolile trupului, pe lângă cele sufletești, ca toate cărturăresele cu har, care după ce ghicesc suferințele știu să dea și sfaturi, atunci o îngropară în aur.

Vindeca boli fără leac, oameni trimiși de la spital să moară acasă. Dacă erau boli ale măruntaielor, stomac, ficat, rinichi, splină, intestine, și tot ce se leagă de ele, le vindeca numai cu ceaiuri, culegea plante din păduri și de pe dealuri, o ajuta toată familia, frații și nepoții, toamna plecau în campanie, cu două docare, cu corturi, cu bucătărie pe roate, ca la armată. Se întorceau după o lună, dacă nu începeau ploile mai devreme; aduceau ierburi cu sacii, căpițe, umpleau podul casei; acolo le alegeau, le uscau, apoi AMarisa le amesteca, ea cu mâna ei, după o știință necunoscută de ceilalți; nu că ar fi ținut-o secretă, ci nimeni nu putea s-o învețe, era un dar venit din înaltul cerului, de la aștri. Celelalte boli ale trupului, de la călcâie până la creier, din oase și din carne, le vindeca numai ce atingea cu mâna partea vătămată. Nu știam ce să cred, auzeam că nimeni nu pleca fără să-și lase durerea acolo. Mă alinase și pe mine odată, când era să mă înec, mă scufundasem în port, curios să mă uit la o epavă de pe fundul apei, mă încurcasem printre fiare, mă pierdusem cu firea și numai cu greu ieșisem la suprafață zvârcolindu-mă ca la moarte. Alex mă aștepta pe chei, m-a tras afară și m-a

învârtit disperat ținându-mă de picioare, până ce a ieșit din mine toată apa câtă o înghițisem. Stând la soare mă înzdrăvenisem, nu mai aveam amețeală, nu mai vedeam roșu în față, nici nu-mi mai tremurau mâinile, în schimb rămăsesem cu o durere de cap groaznică, îmi fărâmița creierii. Pe drum până acasă durerea crescuse atâta, că nu mai puteam s-o îndur, mai bine ar fi fost să-mi dea cineva cu ciomagul în creștet. AMarisa n-a făcut altceva decât să-mi pună un deget pe frunte, să-l ducă lin de la o tâmplă la alta și durerea a trecut pe loc, ba mi-a trecut și groaza trăită mai înainte, am uitat-o, mi-am simțit capul ușor și limpede și parcă tot trupul meu era altul.

Prezentându-mă AMarisei, atunci, în prima seară când intrasem în casa lor, Alex îi spuse:

— Băiatul a venit cu trenul mixt tocmai de la București. Cred că e un bun subiect pentru mine.

AMarisa mă privi cu luare aminte, ținându-mi mâna în mâna ei, pe care o sărutasem: parcă voia să-mi numere bătăile inimii și să-mi citească în suflet. Mă simțeam gata să cad într-o vrajă, cu o voluptate caldă și dulce, pornind desigur de la mâna ei plină de fluide.

— Da, spuse pe urmă, e un subiect bun! Pune mâna pe toc și apucă-te să scrii. Eu sunt gata să te ajut, am să bag în tine o sută de mii de lei și cât o mai îi nevoie; ai grijă să-i meriți! Lui să-i dai odăița de la mansardă, între turnulețe.

Se înțelegea că au să mă țină acolo, fără altă discuție; nu știam câte zile, n-aș fi bănuit că până la terminarea vacanței.

În spatele nostru se adunase toată familia, așa mi-am închipuit, de unde să știu că era mai puțin de o treime? AMarisa îi poftea la masă cu rândul în afară de frații și surorile ei, care aveau locul lor permanent și nu le-ar fi fost îngăduit să lipsească. Acum stăteau în picioare, grămadă, în dreptul sofalei, așteptau doar un semn să se așeze la masa de seară. Semnul întârzia, AMarisa uitase de ei, stătea de vorbă cu mine, voia să afle cu ce daruri venisem în viață. Deși mă temeam că venisem fără nici un dar, ea nu se mai sătura să mă iscodească, privindu-mă cu ochii ei negri, curioși, neobosiți și plini de căldură. Am auzit șoapte în spatele meu, poate AMarisa avea urechea mai slabă, dacă își îngăduiau să vorbească, fie și cu jumătate de voce.

— Alex și-a găsit un subiect, spunea unul.

— Ce subiect poate fi un băiat de vârsta lui? replică altul. Ce știe el despre viață?

— Dar a venit cu trenul mixt, de la București, o zi și-o noapte de drum. Știi ce înseamnă?!

Pe drum, noaptea și a doua zi, pe lumină nici nu visam cum se va sfârși călătoria mea, atât de hazardată; mi se întâmpla ceva ca în basme. Puțin mai târziu, când m-am dus pe coridor să mă spăl pe mâini înainte de masă, am trecut prin fața bucătăriei. Vorbeau, slujnicele, valetul, vizitiul, bucătăreasa și bărbatul ei, paracliser la biserica grecească, om cu ceva carte și cu o bună cunoaștere a vieții.

— Domnișorul Alex și-a găsit un subiect, spunea una din slujnice, am recunoscut-o, cea care aprinsese lămpile în candelabru.

Le descrise cum eram, de unde veneam și cum stăteam singur pe plajă.

— Dar a venit cu trenul mixt! răspunse slujnica, socotind că obiecția cădea de la sine.

Deși nu-mi era foame, căci mâncasem pe săturate din coșul lui Alex, am stat la masă cu toți ceilalți, m-am așezat într-un colț, cu spatele la AMarisa, să nu mă bag în ochii ei cu tot dinadinsul. Ea a protestat, le-a cerut celorlalți să-mi schimbe locul, cu fața la ea și m-a privit tot timpul, uitându-se dacă îmi puneau în farfurie de toate și destule. Din câți se aflau la masă, vreo douăzeci și patru de persoane în afară de mine și de AMarisa, n-am mai înregistrat nici o fizionomie în acea primă seară, am rămas doar cu amintirea glasurilor, mai degrabă șoptite, amintind zumzetul unui stup de albine; erau bărbați și femei în vârstă, apoi unii mai tineri, scăzând așa anii până la adolescență, băieți cu pufușor în locul mustății, fete timide, cu părul în cordelușe și cu ochii în farfurie, și în sfârșit copii cu bonele în spate, să-i supravegheze, să le arate cum trebuie ținute cuțitul și furculița; mai mult decât o familie, o societate întreagă.

Aș fi vrut să ies la aer, să dau o fugă în port, de aceea venisem atâta drum cu trenul mixt, nu ca să stau la masă cu o lume necunoscută, ciudată și curioasă, pe care o simțeam că mă spiona, să vadă ce subiect puteam să fiu eu pentru Alex. Acesta stătea în fața mea, cu albumul legat în marochin roșu pus de masă, deschis la o pagină albă, și mă măsura din ochi, de parcă ar fi vrut să-mi facă portretul. AMarisa mi-a trimis două stridii gata deschise, pudrate cu piper negru și scăldate în zeamă de lămâie. Stridiile erau plăcerea ei cea mai mare, le comanda la Constantinopol, prin domnul Sasu, cel mai mare băcan din oraș, cu o prăvălie cât un supermarket de astăzi; stridiile veneau repede cu vaporul poștal, în cutii îngropate în gheață mărunțită, să le cuprindă pe toate părțile. Ceilalți mâncau pilaf cu midii;

deși nu mă uitam la ei, le-am bănuit privirile pizmașe, mă dușmăneau și n-aveam nici o vină, aș fi vrut să le dau lor stridiile, nu știam ce sunt, nu mai mâncasem niciodată și nici măcar nu le văzusem.

— Mănâncă! m-a îmbiat AMarisa, zâmbindu-mi.

Alex a tras în susul paginii o linie șerpuită, sub ea a scris câteva cuvinte, cu multe semne de întrebare și exclamații, apoi iar și-a ațintit ochii asupra mea. Începeam să regret că îl urmasem, parcă nimerisem într-o capcană și cele două stridii din farfurie mi se păreau o pedeapsă; aș fi vrut să le pot arunca sub masă, eram paralizat de privirile pe care le simțeam îndreptate spre mine. Nu știu, poate nimeni nu-mi voia răul, nu mă dușmăneau cum crezusem cu câteva clipe mai înainte, poate erau doar curioși să vadă născându-se subiectul. M-am uitat cum mânca AMarisa stridiile, le desprindea din cochilie cu o lopățică de argint, ascuțită pe muchii, apoi le ducea la gură și în clipa când le înghițea închidea ochii, cu capul dat puțin pe spate; atunci, odată cu mișcarea omușorului, pe fața ei trecea o înfiorare, un val de voluptate părea s-o cuprindă din tălpi până în creștet. Am imitat-o, privind cu groază cum stridiile, vii, pulsau iritate de piper și de lămâie: le-am dus la gură, le-am simțit mișcându-se, gâdilându-mi limba și când credeam că am să le scuip pe fața de masă, am simțit și eu o înfiorare, ca AMarisa, un val de voluptate nemaiîntâlnită mi-a trecut prin tot trupul.

Cât am stat acolo, ori de câte ori soseau stridii proaspete și când AMarisei i se serveau o duzină, pe o farfurie mare, aurită, ca un taler, două din ele mi le trimitea mie. Ajunsesem să râvnesc la mai multe și atunci a pus stăpânire pe mine o altă frică, să nu ajung la o obișnuință primejdioasă, un viciu pe care nu mi-l puteam satisface. Nu știu ce vicii avusese contele, fostul proprietar al casei, am aflat despre el a doua zi, Alex mi l-a arătat la intrarea în port, vegeta în soare, țepos, răpănos, cu sticla de basamac sub cămașă și parcă aștepta să-i dea cineva de pomană.

A fost un avertisment, mi-am pus frână slăbiciunii pentru stridii, și după ce am plecat din casa AMarisei n-am mai mâncat niciodată, deși prin porturile de pescari unde am ajuns de atâtea ori, se găseau cu grămada, proaspete, abia pescuite, pline de viață, palpitând în cochilii, poate cu un grăunte de perlă în carnea lor atât de miraculoasă.

— Aș vrea să mă culc, i-am șoptit lui Alex, la sfârșitul mesei.

AMarisa a înțeles, după mișcarea buzelor și m-a amenințat cu degetul, acel deget magic care anula durerile.

— Nu se poate, acum mergem la cinematograf! Sus, toată lumea!

Ideea cinematografului mi-a adus pe loc o înviorare, mi-a alungat somnul. Până să ne ridicăm de la masă, AMarisa era în picioare, a luat-o înaintea celorlalți, de unde la început mă gândisem că putea să fie paralitică. Deși grasă, era ușoară și suplă, mergea fără să i se simtă pașii, parcă alunecând, cu grația unei ființe aeriene, o pasăre. M-am rușinat că o asemuisem cu o bute, am aruncat cuvântul cât colo, mi se părea oribil și nu înțelegeam cum îmi venise în minte. AMarisa crea impresia unei anatomii umane nou concepută, cu alte tipare decât cele clasice, dar nefiind cu nimic mai prejos, în felul ei, decât tot ce fusese pictat și sculptat în secole, poetizat și râvnit, ci doar reprezentând altceva, o altă tonalitate trupească, în jurul căreia ar fi putut să se nască o altă lume, cu alta pictură, altă sculptură și altă poezie. Cum eu nu eram în stare să concep o astfel de lume și cum totuși ajungea până la mine o forță care mă făcea să cred în ea cu convingere, nu-mi rămânea decât să-mi închipui că AMarisa avea însușiri de vrăjitoare și le exercita asupra tuturora.

Înainte de a ajunge la ușă, AMarisa se așeză pe un jilț pus în cale și acolo o dichisiră ca să iasă în lume. Doi bărbați de vârstă mijlocie se așezară în genunchi în fața ei și o încălțară cu botine roșii, cu nasturi negri, întâi un picior, apoi pe celălalt. Erau frații ei mai mici, Panainte Becheru, de cincizeci și cinci de ani, comandant de vapor și proprietarul unui vas de salvare; apoi Iani Talabă, medic veterinar, directorul abatorului, care avea o fermă în afara orașului, unde creștea tot felul de animale, o menajerie, îngrijindu-le cu dragoste, ca pe propria lui familie.

Abia mai târziu am aflat de ce acești oameni, deși frați buni, purtau nume diferite.

O femeie încă tânără puse pe umerii AMarisei o mantilă neagră, încheiată în față, deasupra claviculei, cu un lanț de metal galben; nu-mi venea să cred că în realitate era de aur curat, cum mi-a spus Alex. Iar femeia era Irmingarde, nemăritată, sora cea mai mică: avea patruzeci și cinci de ani, nu puteam crede, i-aș fi dat numai pe jumătate. Făcuse conservatorul de muzică la Londra, cânta lieduri cu o distincție extraordinară, dar timiditatea o împiedicase să apară vreodată în public. O altă soră, mai mare, Despina, de cincizeci și trei de ani, farmacistă, măritată cu Anatol Radovici, directorul spitalului de tuberculoză osoasă, o pudra pe AMarisa, zâmbindu-i tot timpul, privind-o cu adorație. Iar a treia dintre surori îi puncta obrajii și grumazul cu dopul de sticlă al unui flacon de parfum, în formă de pasăre zburătoare cu aripile strânse. Un asemenea flacon mi se părea de un gust

inadmisibil, ca multe obiecte din casă, ca să nu mai vorbesc de casa în sine. Dar poate că formele acelea neuzitate și neadmise de mine veneau dintr-o altă civilizație, mai veche decât a noastră și făceau parte dintr-un cod magic. Sora aceasta din urmă, mijlocie ca vârstă, era Adela, de cincizeci de ani, directoarea pensionului de fete, măritată cu Remus Gregorian, arheologul care dezgropase până acum două cetăți antice.

Tot ce era ciudat în această ceremonie și în ceea ce se întâmplase mai înainte, din clipa când sosisem, mi s-au părut ieșite din comun numai în prima seară: poate din cauza oboselii, a mersului cu trenul, a primei întâlniri cu marea, poate de asemenea din necunoașterea altei lumi decât aceea căreia îi aparținusem mai înainte. Începând de a doua zi, după ce am avut de dat o luptă cu mine însumi în fața unei mări furtunoase de astă dată, când era cât pe ce să-mi risc viața, nimic în purtările AMarisei și în atmosfera casei nu mi s-a mai părut nefiresc, era doar puțină ciudățenie, puțină extravaganță. Iar fără AMarisa, care le insufla tuturor din familie ciudățeniile și extravaganțele ei, ducându-i la fapte nepotrivite cu firea și cu destinul lor, toți ceilalți nu ar fi fost decât niște ființe banale, o mică burghezie fără personalitate. AMarisa era sarea casei și demonul ei protector.

Capitolul 3

Plecarea la cinematograf, trăsura, docarele, vizitiul Mustafiță. Cinematograful, film cu Maciste, acadele. Exuberanța AMarisei. Întoarcerea acasă, lămpile, odăița de la mansardă, patul, comoda, lavoarul. Marea, văzută pe fereastră, între realitate și vis; dâra lăsată de lună pe apă. Furtuna de peste noapte. Dimineața, o nouă privire asupra odăii, farmecul ei, culorile. Lupta valurilor cu digul. Un moment de răscruce pentru povestitor, între viață și moarte. Primul cuvânt despre Prințesă.

În curte, în fața intrării, aștepta o trăsură de casă, neagră, cu tapițeria roșie, cu un covoraș la picioare, cu felinarele aprinse; sticla felinarelor avea fețele șlefuite care răsfrângeau lumina ca un cristal, în toate culorile spectrului. Vizitiul, pe capră, era îmbrăcat în giubea și șalvari, iar în cap avea un fes roșu, cu ciucure; tocmai în vremea când se spunea că în Turcia lui Kemal Pașa, cui îndrăznea să iasă cu fes pe stradă i se tăia capul; la noi,

turcii, dacă voiau își păstrau portul islamic, nu-i oprea nimeni și nici nu puteau fi extrădați pentru asemenea vină, iar Kemal Pașa, oricât ar fi fost el de aspru, era prea civilizat ca să trimeată teroriștii, să-i suprime, cum poate s-ar face astăzi.

AMarisa a privit cerul, să vadă dacă nu vin nori de ploaie, căci mergeam la un cinematograf cu grădină, apoi s-a urcat în trăsură, sprintenă, fără s-o ajute nimeni; lângă ea l-a luat pe Alex, iar pe mine m-a poftit să stau pe scăunelul din față; mult mai mult mi-ar fi plăcut pe capră, dar nu se cuvenea să fac nazuri; fără ceea ce se întâmpla, acum aș fi fost în gară, înghesuit într-un vagon de clasa a treia, sufocat de duhoarea omenească, așteptând plecarea trenului care nici măcar nu-și respecta orele, putea să vină miezul nopții și să fim tot acolo.

Restul familiei a încăput tocmai bine în cele două docare ale AMarisei, folosite în excursii și expediții de toate felurile și convoiul a ieșit pe poartă în trapul cailor. Eram curios să văd orașul, mă uitam cu coada ochiului la străzile luminate, la vitrine, la oameni. Se apropia ora nouă, copii nu prea mai erau pe stradă, am văzut câțiva, destul să mă simt prizonier în trăsură; aș fi vrut să mă dau jos, să umblu singur și liber pe unde m-ar fi dus pașii, pe când așa nici nu îndrăzneam să întorc capul, AMarisa mă urmărea, tot timpul cu ochii pe mine, de parcă aș fi fost subiectul ei, nu al lui Alex. Acesta lângă ea, cu caietul pe genunchi, părea obosit de mult ce mă studiase, ochii lui, ca și ai mei, dădeau să fugă pe stradă. Poate că tot în tren ar fi fost mai bine, să-mi urmez drumul, neatârnat de nimeni; dar numai cum îmi aminteam înghesuiala și duhoarea intram la îndoială. Am trecut prin multe încercări în seara aceea, alunecând între o stare și alta și nehotărându-mă să optez fără șovăială pentru una din ele.

Pe fațada cinematografului, luminată cu zeci de becuri, se vedea un afiș pictat, în culori vii și cu liniile îngroșate, înfățișând un om gol până la mijloc, încordându-și brațele cu bicepșii cât cozonacii, umflându-și pieptul, făcând bucățele un lanț gros trecut pe sub subțiori și înnodat în față. Am intrat pe sub un clopoțel care suna tare tot timpul, de spărgea urechile oamenilor, am traversat sala goală, strecurându-ne printre rândurile de scaune și am ajuns în grădină, unde un domn în haine albe, ca ale lui Alex, cu o garoafă roșie la butonieră, cu o mustăcioară subțire a întâmpinat-o curtenitor pe AMarisa și ne-a condus la locurile noastre.

Aveam rezervat un rând întreg de scaune, la jumătatea grădinii. Cum ne-am așezat, a și început filmul, eu stăteam între AMarisa și Alex. Îndată, de

la cele două capete ale rândului, au început să circule din mână în mână pungi pregătite dinainte, cu fistic, alune, susan, bomboane fondante, de mestecat, de ronțăit, de supt, cu vișine în coajă de ciocolată, sau cu fructe glasate, cu mandarine și roșcove și multe altele uitate astăzi, o cofetărie și-o băcănie întreagă. M-au uimit niște bomboane de ciocolată, în formă de cubulețe, cu o compoziție ciudată, căci pe măsură ce se topeau în gură, în loc să fie mai calde se răceau, devenind înghețată; mi-au plăcut mai mult decât orice cofeturi știusem mai înainte și când punga ajungea la mine o răscoleam până la fund, să dau de ele, luam câte patru-cinci, sperând că nimeni n-o să bage de seamă pe întuneric. De ce mă mai gândeam la trenul mixt, care poate tocmai pleca din gară?

Țin minte multe din filmele pe care le-am văzut în copilărie și în tinerețe, nu însă pe cel de atunci, când am fost la cinematograf cu AMarisa. Știu atât că era un film cu Maciste, au fost multe, serii după serii. Un bărbat cu forța lui Hercule, cel înfățișat pe afișul de la intrare, era mereu în război cu coaliția răului, ființe scelerate, bandiți, ucigași, escroci, intriganți care îi chinuiau pe oamenii cumsecade, îi jefuiau, îi otrăveau, îi compromiteau țesând în jurul lor ițe mârșave, până ce izbuteau să-i ducă în fața judecății unde primeau pe nedrept pedepsele cele mai infamante. Nimic n-ar mai fi rămas curat și cinstit pe lume, fără Maciste, apărătorul adevărului și protectorul nedreptățiților. Maciste era cavalerul justiției, acolo unde fărădelegea nu putea să fie învinsă altfel, intervenea cu forța lui fizică, lovea cu pumnii, zdrobea maxilarele, rupea oasele, își punea adversarii la pământ, îi ținea așa cu un picior în ceafă și ridica brațele deasupra capului, ca boxerii, proclamându-și victoria. Iată subiectul a zeci de filme; altceva nu mai țin minte decât că lumea dădea năvală să le vadă, scrâșnea de mânie când vedea nedreptatea și izbucnea în urale când apărea eroul neînfricat și fără pată. Pentru copii mai ales, și pentru tineri Maciste era un idol, toți ar fi vrut să-i semene, să poată rupe lanțurile cu pieptul, îi imitau gesturile, mersul, privirea, loviturile săriturile, captivați egal de forța lui fizică și de noblețea sufletului.

Cred că în seara aceea nimeni în toată grădina n-a petrecut mai cu foc decât AMarisa, parcă era un băiețandru, bătea din palme înflăcărată, striga, huiduia, sărea de pe scaun, lovea cu pumnii în aer, își îngenunchea adversarii și ridica brațele, triumfătoare. Nu mai avea nici vârsta, nici dimensiunile ei fizice, parcă se subțiase, ca o fetiță, nu înțelegeam cum putusem să o asemuiesc cu o bute. Când s-a aprins lumina, fața ei strălucea

de bucurie. Toți cei din rândul nostru stăteau cu capul în pământ, parcă rușinați, parcă dezaprobând-o și semănau cu niște vite somnoroase. La întoarce docarele i-au semănat pe la casele lor; în afară de Alex, căruia îi spuneau în batjocură Orfanul, nu locuia niciunul cu AMarisa, veneau numai la masa de seară, când era regula să se adune membrii mai importanți ai familiei și să dea socoteală de faptele zilei.

Pe drum AMarisa a tăcut, cu bărbia în piept: poate obosise, poate își recunoștea firea nestăpânită și voia să se reculeagă. Nu mi-a mai spus nici un cuvânt, puteam să cred că uitase de mine, mi-era frig și iar mă gândeam la trenul mixt; dacă plecase fără întârziere, acum se apropia de Dunăre, spre ziuă avea să fie la brațul Borcea și începea transbordarea; mă gândeam cu tristețe la podul de vase. Iar mi se clătinau gândurile, n-ar fi fost mai bine dacă plecam și mă întorceam la mine acasă?

AMarisa a așteptat în curte până ce trăsura și docarele au fost băgate în remiză și caii duși la grajduri, pe urmă a umblat în pungă și i-a cinstit pe vizitii, le-a dat bani de-o țuică. Celui cu giubea și fes care conducea trăsura ei i-a mai dat un calup de tutun presat, ca o turtă, bun să-l mesteci în gură dacă-ți place și i-a poruncit ca a doua zi la opt dimineața să înhame caii. Pe vizitiu îl chema Mustafiță, nume neobișnuit, poate un diminutiv sau o localizare a lui Mustafa din turcește. Erau unsprezece frați, toți birjari, toți aveau cai frumoși și trăsuri lăcuite, puse pe piață; aproape că nu mai rămânea loc pentru alții. Despre Mustafiță voi avea de spus mai multe, m-am împrietenit cu el, mi-a fost confident și sfetnic, mi-a ajutat să înțeleg unele ciudățenii ale familiei în sânul căreia mi-am petrecut vara, invitat printr-o ciudățenie mai mare decât toate celelalte.

Camerele AMarisei erau la etaj, slujnica ei, camerista o aștepta la picioarele scării, cu o lampă aprinsă în mână; stând așa nemișcată, semăna cu un lampadar de bronz, cum se mai văd prin unele case de modă veche. De mulți ani în oraș era lumină electrică, numai săracii și cărpănoșii aveau lămpi de gaz, ca la începutul secolului; AMarisa nu făcea parte nici dintre unii, nici dintre ceilalți, nu era nici o ființă înapoiată, totuși, cât a trăit n-a vrut să tragă lumină electrică în casă. Unii spuneau că firele electrice de pe pereți și de pe divan, căci pe atunci nu se îngropau în tencuială, ci rămâneau vizibile, i-ar fi luat forța magică.

Alex a mers cu mine la mansardă, să-mi arate camera: de afară mansarda nu se vedea, era ascunsă sub șarpanta acoperișului și ferestrele, micuțe, nu atrăgeau atenția, chiar dacă unele aveau câte un balconaș în față. Am urcat

pe o scăriță de lemn, în spirală, care încercuia unul din turnulețe. Atâtea diminutive pe care nu le-am căutat, ci au venit singure sunt dovada că, deasupra castelului greoi, pretențios și ridicol, mansarda mi s-a părut altceva, o miniatură gingașă, un decor de poveste. Alex avea și el o lampă în mână, toți ai casei umblau seara cu lampa după ei, o aprindeau în amurg și n-o stingeau decât la culcare.

— Mâine să nu te scoli devreme, mi-a spus Alex, după ce m-a dus în cameră. Sunt obosit, am să dorm până la prânz, nu pot să lucrez; poate după-amiază.

Mi-a aprins lampa din tavan și cea de pe masă, apoi a coborât, cu lampa lui în mână; o am în ochi și astăzi, greu aș uita-o vreodată, o lampă de porțelan albastru cu înflorituri albe. Camera lui era lângă turnul mare, acolo se mergea pe altă scară.

Odată cu ultima vorbă pe care mi-a spus-o s-a făcut liniște, și am auzit marea. Mai întâi m-am uitat să văd unde era patul, de altceva nu aveam nevoie, voiam să pun capul pe pernă, dacă mai stăteam puțin adormeam în picioare, mă surpa ceva pe dinăuntru, deși nu simțeam nici o oboseală. Nu aveam asupra mea nimic, decât hainele de pe mine; slujnica îmi pregătise tot ce-mi trebuia pentru noapte; la picioarele patului am găsit papucii, de rafie cu împletituri colorate, lângă pernă cămașa de noapte, albă, cam mică pentru mine; am privit-o chiorâș, pe urmă am simțit o tulburare, părea o cămașă de fată. Patul era înfățat proaspăt, cu o plăpumioară subțire, de vară, de atlas albastru; semăna din ce în ce mai mult cu o poveste visată. Aș fi stins lămpile și m-aș fi dus la fereastră să ascult marea, dar eram curios să văd toate cele din cameră, altfel rămâneam cu o nemulțumire, nu pot trece cu nepăsare printre lucruri.

Pe o comodă în stânga patului am văzut două carafe cu dop de sticlă, una cu apă, una cu lapte, iar lângă ele, puse pe șervețele brodate, un bol cu biscuiți Petit-Beurre, și altul cu bomboane englezești, mentolate. La peretele celălalt era un lavoar cu placă de marmoră și cu un lighean de porțelan albastru, cu flori albe, ca lampa lui Alex. Lămpile mele, cea din tavan și cea de pe masă, aveau aceleași culori, dar inversate, fondul alb și florile albastre. Cineva își bătuse capul să le găsească și să le aleagă; spre deosebire de restul casei, cu cariatidele de ciment, cu zorzoanele greoaie, lipsite de armonie, cămăruța mea de la mansardă avea o gingășie feminină și amintindu-mi cămașa de noapte, m-am gândit că poate aici locuise o fată; nu mă înșelam, deși nu-mi spusese nimeni.

Ibricul de la lavoar, și el de porțelan, avea o culoare roșie, aprinsă, care contrasta cu toate celelalte, fără să supere, dimpotrivă, încălzind puțin odaia și fermecând ochii. O descoperire neplăcută am făcut deschizând ușa de la dulapul lavoarului: înăuntru am văzut o oală de noapte, un vas mare, de porțelan, ca ligheanul și în aceleași culori, atât de curate. Să nu fi avut destinația cunoscută, i-ar fi stat bine ca decor în orice vitrină, oaspeții l-ar fi admirat, s-ar fi apropiat, s-ar fi aplecat să-l vadă mai bine, și-ar fi pus ochelarii. Am știut că n-am să-i pot da întrebuințare, am luat lampa și am ieșit pe coridorul din fața scării, să caut un anumit loc, dar l-am găsit departe, peste o terasă de scânduri, înconjurată de ziduri întunecate care făceau să se înfioare pielea pe mine. Terasa scârțâia, mă temeam să nu-i trezesc pe ai casei, sau mai rău, să nu se rupă o scândură și să-mi julesc picioarele. Când am tras lanțul, apa s-a prăvălit ca o cascadă, aruncând stropi până departe, șuierând și smucindu-se în gura țevii, de m-a luat groaza; noroc că tocmai atunci sirenele în port au început să sune de miezul nopții și au acoperit zgomotul. A doua oară nu m-am mai dus acolo pe întuneric, am răbdat până dimineața. Dar vara a fost frumoasă și vacanța mea plină de întâmplări neuitate.

* * *

Am adormit repede și pe negândite, ghemuit în fața ferestrei deschise, capul mi-a căzut pe glaful umezit de aerul nopții și dus am fost, n-am mai știut nimic de mine. Stinsesem lămpile, să văd marea; aș fi văzut-o chiar cu lumină în cameră, scânteia puternic sub razele lunii care băteau din față și puneau, de la plajă până la orizontul vânăt, o dâră de aur topit, un drum prețios, presărat cu nestemate, așa cum se nășteau ele din freamătul valurilor, cum se rostogoleau din creastă în vale, unde se dădeau la fund cu o ultimă licărire, ca să răsară mai vii la creasta cealaltă. O forță m-a luat pe sus, m-a scos pe fereastră, m-a dus până la malul mării și acolo m-a aruncat în valurile aurite, unde am regăsit senzațiile de peste ziuă, când mă aruncasem aievea în valurile argintate de spumă, în clipa când cele două culori, argintul și aurul și cele două senzații, una reală, rămasă în amintire, alta închipuită s-au contopit între ele, n-am mai știut de mine, deși cred că nici o clipă n-am încetat să aud murmurul mării: l-aș fi auzit până la ziuă, dacă în urechile mele nu năvălea un zgomot: fereastra s-a smucit în balamale, apoi s-a închis, trântită cu o detunătură care m-a adus la realitate, în odăița de la mansardă. Nu m-am trezit decât pe jumătate, numai ca să mă

târăsc până la pat, dârdâind de frig și să mă bag sub plapumă, la căldură; pe urmă am adormit din nou, am mai apucat să văd că luna se întunecase, fără să-mi dau seama de cauză. Treceau nori negri pe cer, se pornise furtuna, eu însă am dormit adânc, fără să aud cum mugea marea, din ce în ce mai zvârcolită și furioasă.

M-am trezit cu soarele în fereastră, cerul se limpezise, trecuse furtuna, numai marea era vânătă și continua să se zbuciume, cu creste albe care veneau din larg, năvalnice, se contopeau, creșteau una din alta și se răsturnau pe plajă, umplând-o de spumă. La diguri valurile se bușeau furioase în blocurile masive de piatră, făcându-le parcă să vibreze, se simțea un tremur transmis prin pământ până în temelia casei. Din locul impactului țâșneau jerbe de apă, ca niște gheizere, umpleau cerul de curcubee, apoi cădeau prefăcându-se în cascade. De nicăieri nu s-ar fi văzut mai bine forța și furia mării ca de la fereastra odăii mele; am stat acolo și am privit-o de la înălțime, fără să simt scurgerea timpului, fascinat, înspăimântat totodată, cu pumnii strânși, reci ca de gheață, cu maxilarele încleștate, de parcă aș fi luat eu însumi parte la lupta aceea gigantică, gata să-i cad victimă, până ce valurile au pierdut din putere într-un târziu insesizabil, sau a scăzut puterea mea de a le simți forța.

Abia atunci mi-am venit în fire, m-am îmbrăcat și m-am gândit ce să fac mai departe; dacă Alex dormea, nimeni nu știa cum să-mi poarte de grijă. Necunoscând obiceiurile casei, cine și când îți dădea ceva de mâncare dimineața, am mâncat biscuiți cu lapte, pe săturate. Pe urmă am mai inspectat o dată odaia, mai pe îndelete și cu mintea mai limpede; nimic nu era mai prejos decât mi se păruse la venire; culorile mobilei îndeosebi, și ale obiectelor de trebuință, sau numai de podoabă, erau alese cu o grijă puțin obișnuită la oameni de toată mâna. În vreme ce în restul casei, îmi aminteam mai limpede acum, pe lumină, văzusem multe lucruri de un gust nesigur; era evident chiar pentru mine, care știam prea puține despre viață, mai aveam până să le învăț pe toate și să le pot înțelege valoarea fără greșeală. De aceea continuam să fiu nedumerit, ca aseară, nu-mi explicam încă stilul delicat al odăiței de la mansardă. Cineva o aranjase, fără risipă bănească, dar cu un bun simț al decorului care, chiar cu mijloace modeste, uneori cu nimica toată, poate să facă viața mult mai frumoasă decât ar fi ea altfel; dovezi sunt destule și la tot pasul.

Ochii mi s-au oprit la o mică bibliotecă, seara nu o văzusem, era în colțul din stânga ferestrei, umbrită de draperie. Cuprindea exact două sute

cincizeci de volume, toate de aceeași mărime, o colecție de cărți polițiste, alcătuind o serie numerotată. Am frunzărit câteva din ele și am văzut că toate aveau pe pagina de gardă o ștampilă, un chenar oval, din două liniuțe, cea din afară mai apăsată, cum se obișnuiește aproape pretutindeni, am văzut atâtea; toate exprimă simțul de posesie, prin trei cuvinte antipatice: „Din cărțile mele!”. În chenar de data aceasta erau mai multe cuvinte, imprimate cu o literă mică și delicată, ca pe medalioane: „Furtul de cărți nu se socotește hoție; luați-o pe care vă place!” Urma iscălitura AMarisei, cu înflorituri de prost gust care nu se potriveau cu vorbele de deasupra și îmi aminteau stilul casei. Cine oare mai locuise în odaie până la mine? Din toată colecția nu lipsea o carte. Nu înțelegeam, mi se părea că nu știu nimic despre oameni. Și mai ales nu știam nimic despre AMarisa, decât că plecase cu trăsura la opt dimineața, sau măcar avusese intenția.

Am coborât la parter, am ieșit pe terasa cu sarcofage de răchită înnegrită; nu eram singur în casă, m-am întâlnit rând pe rând cu valetul, cu slujnicele și cu bucătăreasa; fiecare avea câte o treabă, au trecut pe lângă mine fără să se oprească și să mă întrebe dacă am vreo dorință, nu îmi dădeau importanță deși toți știau ce căutam acolo, eram subiectul lui Alex. I-am lăsat vorbă acestuia, prin valet, că sunt pe plajă, când se trezește să mă caute. Valetul mi-a răspuns „Da, domnule”!, ca unei persoane mature și m-a privit surprins, fiindcă împotriva firii mele îi vorbisem cam de sus, ca și cum aș fi fost unul de-ai casei, obișnuit să poruncească.

Nisipul era ud până la faleză, îl bătuseră valurile toată noaptea. Acum marea începuse să se potolească, nu mai zgâlțâia digul și nu mai arunca în aer jerbe de apă. Soarele amiezii ardea, mi-am scos hainele și cu ele în mână m-am urcat pe dig, unde m-am întins cu fața în jos pe lespedea cea mai înaltă, ferită de valuri; era fierbinte și primitoare, atingerea ei mi-a făcut bine, mi-a dat o stare de voluptate. Abia atunci, privind de aproape, am văzut că marea, deși se mai liniștise, avea încă multă forță când se izbea în pietre, continua să lupte surd și greu cu ele, dezvelindu-le până aproape de temelie, lăsând goluri înfricoșătoare, când un val spart se retrăgea spre a face loc unde să se prăbușească altul; refluxul nu avea în el mai puțină forță decât fluxul, valul care se retrăgea ar fi măturat totul în spatele lui, după cum cel care venea ar fi zdrobit totul în față. În afară de pietre! Bucățile de stâncă contopite una în alta prin imensa lor greutate vibrau, izbite sau absorbite, gata a fi dizlocate, smulse, fărâmițate, aduse în stare nedefinită ca pe vremea când pământul nu era format geologic.

Atunci mi-a venit gândul că în lupta cu marea, stânca, deși mai puternică va fi totdeauna învinsă; fiindcă nu poate fi slabă, nu se poate da în lături, nu se poate retrage, ci primește lovitura în față, cu duritatea ei pasivă, de unde îi vine înfrângerea. Am înțeles că, așa firav cum eram față de val și de piatră, eu puteam să triumf asupra amândurora, fără să le înfrunt, ci strecurându-mă printre ele. Atunci am simțit impulsul să mă arunc în apă, nu-mi era frică de valuri, le simțisem și le înțelesesem la prima noastră întâlnire, știam că nu ne puteam face rău unul altuia, fiind la fel de elastici, coexistam prin însușiri egale. Eram gata să îndeplinesc această nesocotință, mă ridicasem în picioare, căutam locul unde să mă arunc fără să cad pe o stâncă ascunsă sub apă și mă întrebam ce clipă ar fi mai bună, când vine valul, sau când se retrage?

Norocul meu a fost această clipă de gândire; privind cu intensitate mișcarea mării mi-am dat seama că, indiferent de clipă și indiferent de elasticitatea mea corporală, nu mi-ar fi rămas nici o scăpare; fiindcă nu aveam loc de retragere; fiindcă primul val m-ar fi aruncat pe stâncă, încărcat cu zeci de ori propria mea greutate.

Totuși n-am renunțat dintr-odată, am stat mult în cumpănă, luptându-mă cu porniri contrarii, până ce am ajuns să cred că mergeam la pieire; dar o îndoială am păstrat, stăteam în picioare cu umerii aduși, înfrânt și mă întrebam dacă judecasem bine, dacă nu înclinam steagul fără motive temeinice. De unde să știu, dacă nu încercasem?!

Poate să fi fost pierdut, într-adevăr, și renunțând îmi salvasem viața, cu tot ce am făcut de atunci până astăzi. Dar tot timpul de atunci până astăzi, m-am întrebat dacă salvându-mă de la moarte nu am pierdut altceva; o alta din devenirile mele posibile. Poate eul meu adevărat era altul, și lepădându-mă de el l-a luat altcineva.

Așa m-a găsit Alex, după vreo oră, stăteam în picioare pe dig, mă uitam țintă la valuri, cum loveau în piatră cu stăruința lor surdă. Nu, n-aș fi avut nici o scăpare, dar nu încercasem!

— Vino la masă! mi-a spus. Bucătăreasa ne așteaptă.

Pe drum l-am întrebat ce destinație avusese cămăruța de la mansardă.

— Nu înțeleg de ce este altfel decât restul casei. Parcă ar fi un iatac de prințesă.

— E adevărat, mi-a răspuns Alex. A fost camera Prințesei.

Capitolul 4

Portul, unul din stâlpii primordiali ai lumii. Mirosul colonialelor și celelalte mirosuri din port, cauciucul, vopseaua automobilelor. Scafandrul. Sirenele vapoarelor. Cunoașterea nu este posibilă fără primejdie.

Am mâncat singuri, pe terasă, la o măsuță pusă între sarcofaguri; sufrageria era întunecoasă și goală. Alex se uita la mine din când în când, părea gânditor, apoi nota ceva în caietul pus în stânga tacâmului. După masă am mers în port, dorința mea cea mai arzătoare. El a aprobat, și cu acest prilej mi-a dat lămuriri privitoare la colaborarea noastră. Eram liber să merg oriunde și oricând voiam, nu trebuia să-i cer voie, iar el, dacă nu-l împiedica nimic, mergea cu mine, fără să mă încurce: nu trebuia să-l observ niciodată și să mă întreb ce are în minte, preocuparea lui era să mă studieze, îl privea cum, în toate manifestările mele: iar dacă obosea și se trăgea deoparte, o oră sau o zi întreagă, să nu mă întreb nimic și să-mi văd de treabă, ca și când el n-ar fi existat, să-mi continui traiul la bunul meu plac, numai să fiu negreșit acasă la masa de seară, când familia se aduna în jurul AMarisei.

Cât am umblat prin port Alex s-a ținut tot timpul la câțiva pași în urma mea, fără să-mi spună o vorbă, lăsându-mă să-mi aleg singur drumul. Am și uitat de el, m-am crezut singur, portul m-a absorbit până la amețeală de la primele imagini. După câte văzusem și câte trăisem de când plecasem noaptea, cu trenul mixt, câmpia, lanurile de grâu, Dunărea, marea, casa AMarisei, cinematograful, odăița de la mansardă, furtuna și răsfrângerea ei în mine, portul a însemnat impresia cea mai complexă, cea mai greu de înregistrat, de înțeles și de asimilat, deși nu cea mai puternică.

Dacă nu mi-a fost deloc ușor să înțeleg ce însemna el pentru oameni, atunci în prima zi când i-am bătut cheiurile, însetat să le văd pe toate și înregistrându-le haotic, azi nu mi-e mai ușor să-mi readun impresiile, să le ordonez și să le pun pe hârtie, în așa fel ca să le înțeleagă oricine care n-a fost niciodată acolo, și mai ales care n-a fost în același timp cu mine. De altfel cunoașterea mi-a cerut multă vreme, nimeni n-ar fi avut răbdare să mă urmeze, la început am trăit numai fizic, într-un decor cum nu mai văzusem și nici măcar nu mi-l închipuisem decât poate invers, cu totul altceva decât realitatea în mijlocul căreia căzusem și mă înconjura zgâlțâindu-mă, răsucindu-mă, orbindu-mă, asurzindu-mă. Portul era imprevizibil, judecata mea n-a putut să se lumineze decât încet și nesigur, devenind clară abia la luni de zile după ce plecasem de acolo, având numai impresii nedevelopate,

ca niște clișee fotografice ținute la întuneric. Dar chiar după ce imaginile înregistrate au căpătat desenul vizibil și s-au așezat în ordine redându-mi forma topografică a portului, peste care s-a așezat cu ușurință mișcarea, a oamenilor, a instalațiilor și a vapoarelor, cum le văzusem și nu puteau să fie uitate, a trebuit să treacă alt timp, nu știu bine cât, ani și decenii, mai bine zis o durată, până să simt semnificația lor în viața noastră. Atunci am decis, cu deplină înțelegere a ceea ce spun după atâta așteptare, cu hotărâre și cu convingere, că unul din cei șapte stâlpi primordiali aflați la temelia lumii este portul, oricare din ele, de la Calatis la Rotterdam.

Primul meu simț care s-a trezit cum am ajuns acolo, solicitat mai intens decât văzul și auzul, a fost cel olfactic. La început n-am înțeles ce se întâmplă, am fost confuz în fața atâtor mirosuri care veneau spre mine, pătrunzându-mă nu doar prin nări, ci și prin piele, prin toată ființa: abia mai târziu toate acestea și-au relevat sensul și au devenit o sinteză, definind portul înainte să-i apară imaginea. Am mers orbește către primul chei, unde se descărca un șir de vapoare; n-am văzut macaralele și bigile care se roteau pe cer purtând lăzi, baloturi, butoaie, bidoane, n-am văzut nici hamalii, goi până la mijloc, ca Maciste de pe afișul cinematografului, coborând pe schelă cu saci în spinare. Ci am simțit mirosuri, amestecate, acide, dulci, piperate, leșioase-vegetale, minerale – ruginite, coclite – concentrate, atotputernice, explozive, care, înainte de a deveni un tot caracteristic și definitiv mi s-au dezvăluit unul câte unul, în parte: mirosul de lămâie, de portocală, de banane, de cafea și cacao, de piper, cuișoare, scorțișoară, vanilie. Mirosul lubric de țâri și lacherdă. Chiar și orezul avea mirosul lui, altfel decât al grâului; și untdelemnul mirosea prin tabla bidoanelor, și măslinele prin doagele butoaielor. De la alte cheiuri veneau mirosuri chimice, miros de metale, de cauciuc, de eter, de vopsele. Toate acestea nu mi-au sugerat ținuturi exotice, geografia îndepărtată de unde erau aduse, ci s-au localizat lângă mine, în spațiul meu de mișcare, contopindu-se și devenind mirosul unic al portului. Dar atât n-ar fi fost de ajuns dacă odată cu ele nu s-ar fi simțit emanația apei din bazine, alta decât pe malul liber al mării; căci pe lângă mirosul de algă putredă, de vietăți moarte, pești și crustacee, de iod și sare li se adăuga un amestec venit de la vapoare, de la carenele lor ruginite, de la uleiul mașinilor, de la păcura arsă, de la fumul dizolvat în apă, și chiar de la gunoaie și alte reziduuri, toate la un loc și în același timp pure și fetide.

Treptat s-au trezit în mine și celelalte simțuri, primul al mișcării, simțul mușchiular, netrecut între simțurile omului, deși fără el am fi toți paralitici. Am dat drumul la pas, nu mai era mult până seara iar eu simțeam foame și sete pentru tot ce întrezăream în față, ca și pentru cele nebănuite; simțeam că portul se zbate, fără frâne, dogorind de viață, arătându-și impudic părțile dezgolite; trebuia să-l văd până la capăt înainte de a se slei, de a se răci și a se ascunde rușinat de privirile mele.

La capătul danei, în pupa unui vapor de la Hamburg, am văzut lume îmbulzită, prima imagine clară prinsă cu ochii, căci tot ce îmi intrase în privire până atunci rămânea confuz, fără contur, fără culoare și adâncime. Într-o șalupă neagră, aproape de cârma vaporului, doi oameni în tricouri dungate și pantaloni de doc murdari de păcură, învârteau nădușiți la o pompă cu două manivele. Pornind din capul cilindrului, un tub de cauciuc roșu cobora în apă, alături, împreună cu o parâmă subțire legată de copastie. Parâma a început să se miște, zmucită, din apă ieșea o bolboroseală, bule de aer, inegale, învălmășite, până ce sub ele s-a ivit o sferă de alamă, de vreo jumătate de metru, în care intra tubul de cauciuc roșu. Un geam gros, rotund, cam de o șchioapă lăsa să se vadă în interiorul sferei și numaidecât am deslușit, deși neclar, doi ochi omenești, mai bulbucați decât ai lui Alex, apoi capul unui om cu părul blond, căzut în față: capul mi s-a părut prea mic pe lângă trup, care se întrezărea prin apa limpede, îmbrăcat într-un costum greoi și țeapăn, de cauciuc negru; mi-ar fi plăcut să fie roșu, ca tubul, așa poate devenea mai suplu. Priveam cu ochii mari și îmi venea să aplaud, zburdând de bucurie, vedeam prima oară un scafandru adevărat, îl știam din fotografii și desene, poate chiar și din filme; deși nu mă îndoiam de existența unor oameni care făceau anumite treburi sub apă, căci le cunoșteam faptele, știam ce însemna meseria lor, cât era de folositoare, de grea și de primejdioasă, ei ca oameni rămâneau pentru mine o încarnare supranaturală, sau mai degrabă o abstracțiune.

Scafandrul își sprijini picioarele într-o scăriță de fier din bordul șalupei, se ținu cu o mână de copastie, cu mâna cealaltă scoase anevoie din apă un obiect inform la prima impresie, ceva de metal vopsit negru, cu luciu și cu înflorituri aurite. Abia când izbuti să-l ridice și îl dădu oamenilor din șalupă am văzut că era o mașină de cusut, neîndoios, fiindcă pe ea scria „Singer”. Mai scosese trei până atunci, erau pe chei, ude și pline de mâzgă. Un tânăr spelb cu o mustață țepoasă, galbenă, le ștergea cu o cârpă. Lângă el se agita o persoană matură, un domn în haine de marinar dar fără galoane; poate

fusese marinar în tinerețe. Acum avea ochelari pince-nez, aceștia dau omului, orice-ar fi el, un aer de intelectual și parcă îi fac privirea mai inteligentă.

După cum se agita în haina care îi plesnea pe burtă, am înțeles că mașinile de cusut îi aparțineau, avea probabil un birou de import sau o prăvălie. Așa și era, am aflat îndată, avea și una și alta, un birou mic și o prăvălie mare, cu mașini de cusut și biciclete. Îl chema Omer Baltadgi, cum scrie pe firma prăvăliei. Tânărul spelb, cu mustață țepoasă, pe nume Iordan, care ștergea de apă mașinile de cusut, era slujbașul lui, practicant la birou, dar făcea și multe altele, chiar și curățenie în casă. Puțin îmi păsa de paguba lui Omer Baltadgi, mă interesa scafandrul care se scufundase din nou, lăsând deasupra lui bule de aer. Acolo sub apă era o lume pe care o văzusem și eu dar numai pe fugă și nu până la capăt; pentru lumea aceea era să-mi pierd viața, chiar atunci, vara, când m-am încurcat în fierăria unei epave. Niciodată nu mă gândisem cum ar fi, ce s-ar întâmpla cu mine dacă într-o zi s-ar ivi prilejul să cobor în sânul ei, fără grabă, să-mi vină aer de deasupra și să merg pe fundul mării ca pe stradă, să privesc în jurul meu pe îndelete, să aflu toate secretele ascunse sub fața apei, să mă mândresc în sinea mea că știu mai multe decât alți oameni, știu ce nu pot să știe decât scafandrii. Ardeam de dorință să stau de vorbă cu un scafandru, să-mi spună ce simte, ce crede cât este sub apă și cum i se pare lumea noastră când se întoarce.

Într-o jumătate de oră omul a mai scos șase mașini de cusut, cu cele de pe chei erau nouă. Atunci s-a apucat cu mâna de copastia șalupei și le-a făcut semn coechipierilor să-i scoată casca. Era prinsă cu șuruburi pe un guler metalic, atașat la costumul de cauciuc negru. Au desfăcut șuruburile, au ridicat casca, a apărut capul scafandrului, cu părul blond căzut în ochi, cum îl văzusem prin fereastra rotundă. Omul, cu fața palidă, cu respirația grea părea istovit, deși încerca să zâmbească.

— Mai sunt trei! strigă Omer Baltadgi de pe chei. Ce faci cu ele? Vrei să le lași acolo?

O ladă scăpată de macara căzuse pe chei, se spărsese și douăsprezece mașini de cusut, din douăzeci și patru, căzuseră în mare; poate erau stricate, poate nici celelalte nu scăpaseră tefere din bușitură.

— Nu mai pot, domnule, răspunse scafandrul. S-o lăsăm pe mâine.

E prima întâmplare din viața portului de care îmi aduc aminte și nici n-am să pot uita; căci m-a intrigat, m-a uimit, mi se părea o închipuire, deși nu mă îndoiam că era o realitate, văzusem totul cu ochii, auzisem cu

urechile mele răspunsul obosit și puțin umil al scafandrului, „nu mai pot, domnule”! Fără aceste vorbe aș fi crezut că scufundarea lui în apă fusese o joacă.

— Iasso, Sofron! strigă Alex care între timp se apropiase de mine.

Așa se salutau oamenii în port, cu o vorbă grecească, fără să fie greci decât poate prin alianță.

— Iasso, Alex! răspunse scafandrul.

Se urcase în șalupă, îi scoseseră costumul, era în izmene și în tricou fără mâneci, i se vedeau brațele puternice, cu mușchii zvâcnind de oboseală. Mi s-au aprins urechile de emoție, după salut Alex și cu el erau prieteni, un prilej norocos să stau de vorbă cu un scafandru, să-mi văd visul cu ochii.

— Îl cunoști? l-am întrebat pe Alex, cu teama ca ar fi putut să mă repeadă, nu aveam dreptul să mă amestec în treburile lui personale.

— Da, mi-e văr, răspunse, fără să se mire de întrebare.

Fusese oare aseară la masă în casa AMarisei? Nu țineam minte aproape pe nimeni și un scafandru, chiar în haine de stradă cred că mi-ar fi atras atenția, n-aș fi putut să trec pe lângă el fără să-l descopăr. Dar familia era mult prea mare ca să încapă toți deodată la masă, umpleau orașul.

— Aș vrea să-l cunosc, să stăm de vorbă, am continuat cu vechea timiditate.

Alex s-a întors spre mine mirat, întrebător, căutând parcă să-mi pătrundă cu ochii prin țeastă.

— Interesant! spuse, luminându-se. Și ce-ai vrea să vorbești cu el?

— Întâi, aș vrea să-l cunosc, numai așa, să știu că am cunoscut un scafandru.

Privirea lui Alex era și mai mirată.

— Interesant! Și ai vrea să-ți povestească viața lui, nu-i așa? Pe urmă să-ți spună cum este sub apă!

Parcă îmi citise gândurile.

— Da, ești un subiect bun! socoti Alex, în concluzie.

Deschise caietul pe care îl avea la subțioară, scrise în el câteva cuvinte, apoi se întoarse spre șalupă, gata să-l strige pe scafandru. Acesta se îmbrăcase, își pieptăna părul blond, dându-l pe spate.

— Nu acum, te rog! am spus repede. Este prea obosit și nici eu nu sunt gata, nu știu ce să-i spun, nu m-am așteptat.

Alex încuviință, privindu-mă tot mai atent, din ce în ce mai intrigat de reacțiile mele. Am făcut câțiva pași înainte, ca să nu fiu de față când stătea de vorbă cu scafandrul, care tocmai urca pe chei: mă uitam numai cu coada ochiului. Când am văzut că își luau rămas bun, am pornit mai departe, știind că Alex are să mă urmeze, așa era înțelegerea.

Din câte se descărcau de pe vapoare, la danele celelalte, cel mai mult m-au interesat automobilele, deși nu puteam să le văd, fiind închise în lăzi de lemn mari, că din două ai fi putut să faci o cabană. Erau atât de multe lăzile, întărite cu chingi de fier, stivuite pe chei până departe, că un timp am și uitat ce aveau înăuntru, m-am gândit numai la lemn, câtă pădure era băgată în ele și irosită. Pe urmă am văzut scrisul, cu litere mari, negre; așa am venit la realitate, scria Ford, Dodge, Pontiac, Chevrolet, Nash, Overland, mărci de automobile, le cunoșteam, le refăceam în minte, le scoteam din lăzile unde stăteau ascunse și le vedeam pornind, împânzind șoselele, auzeam zgomotul motorului, ba simțeam chiar miros de benzină. Uitasem cu totul de Alex, portul creștea în dimensiune prin lăzile acelea cu automobile și căpăta cel mai important din înțelesurile sale, să-i dea omului putința de mișcare, la fel de ușor pe uscat ca pe apă. Toate automobilele erau din America, unde se făceau cele mai puternice și mai frumoase. Din țările europene, în primul rând Italia, și Germania, veneau cu trenul; or fi fost bune și ele dar îmi inspirau mai puțină încredere; de Franța nici nu mai vorbesc, voia să fie mai altfel decât restul lumii, să nu semene cu nimeni și mie mi se părea că se joacă de-a Baba Oarba cu tabla și cu vopseaua. N-aș fi vrut să am un automobil franțuzesc nici dacă mi l-ar fi dat cineva gratis; așa gândeam, știind că n-o să mi-l dea nimeni, altfel poate că mi-aș fi schimbat părerea.

Între timp, intra în conștiința mea și forfota de pe cheiuri și zgomotele, pe care mai înainte nu le recepționasem. Pe cheiuri se vânzolea lume amestecată, marinari, hamali, funcționari, negustori ambulanți, polițiști, grăniceri, vameși, apoi gură-cască și derbedei, mardeiași, hoți de buzunare. Portul creștea în toate direcțiile, veneau convoaie cu vagoane de marfă, locomotivele de manevră, micuțe, fluierau subțire, vapoarele și remorcherele răspundeau cu sunetele lor profunde, atât de vibrante că făceau să vuiască aerul până în bolta cerului. Deodată am deslușit între toate acestea un sunet nou, ca o plesnitură de bici peste apă, cred că îl auzisem și mai înainte, poate îl auzisem din ziua sosirii, încă din gară dar era prea nefiresc, prea inexplicabil și poate îl luasem drept o închipuire, un țiuit al

urechii. Departe de oameni, într-un ținut pustiu, un asemenea sunet mi-ar fi băgat groaza în suflet, neîmpiedicând ca în același timp să ard de curiozitate. Era ca un țipăt animalic, o zvârcolire de moarte, un stilet lung străpungea grumazul unei vietăți furioase, făcând să țâșnească pe apele portului, înroșindu-le, o șuviță de sânge sub presiune, dintr-o rană adâncă și subțire, o zvâcnitură care se transforma în sunet și sfâșia straturile de aer, modulând cromatic până la înălțime. Dacă se pornea unul îi răspundeau altele, din toate locurile, era o împletire de chemări disperate.

Când am înțeles că erau sirenele remorcherelor și vapoarelor, am avut o dezamăgire, sperasem să fie ceva fără explicație, de pe altă lume. Curând am văzut sirenele de aproape, în forma lor fizică, un melc de alamă terminat cu o pâlnie ca de goarnă, prins de coșul vaporului, lângă fluier. Mergea cu aburi, ca și fluierul de alături, se vedea limpede dar cu toată explicația la care ajunsesem, sunetul acesta scurt, alarmant, plin de panică mi se părea o plesnitură de bici în spinarea unui monstru gigantic rănit, întins pe apă, neputincios, nefiind în stare să se apere, ci doar să scoată țipătul lui de moarte.

Acum când cel mai atent din simțurile mele devenise auzul, vâjiitul unui corp în cădere m-a făcut să mă trag în lături, repede, între șinele căii ferate, cu o mișcare instinctivă, fără să-mi fie frică și fără să ridic ochii, să văd ce vine. Simțul văzului s-a trezit abia în clipa următoare, o sarcină uriașă de saci și baloturi, într-o plasă împletită din odgoane groase cât brațul omului, mii de kilograme, cădea în locul de unde fugisem mai înainte.

Cablurile unei macarale vibrau deasupra, mai sus se auzeau roțile scripeților rotindu-se fără frână, gata să ia foc, să se topească. Așteptam înlemnit impactul cu pământul, plasa să se rupă, sacii și baloturile să vină peste mine, să mă îngroape. Când mai erau doi metri până la pământ cablul s-a întins brusc, l-am auzit trosnind, scripeții au înțepenit cu un scrâșnet de fiare rupte, brațul macaralei parcă s-a arcuit ca o trestie, nu știu cum de a rămas întreg, și sarcina uriașă s-a așezat lin pe chei, ca o pasăre.

— Nu căsca gura! a strigat macaragiul la mine, de la înălțimea cabinei, mai sus decât catargele.

Voise să mă sperie, era ușor să se vadă; drept răspuns l-aș fi mustrat cu asprime dar fără mânie, fiindcă nu voiam să-mi otrăvesc sufletul: „Tu, care trăiești la o înălțime unde nu meritai să ajungi, și ca treabă nu faci altceva decât să miști niște pârghii, iar ca mulțumire nu ai alta decât să înspăimânți un copil de vârsta mea, n-ai să știi niciodată ce va însemna portul pentru

mine; și chiar dacă ai ști, tot n-ai înțelege de ce am nevoie să-l cunosc sub toate fețele lui, cu toate simțurile mele!”

Hamalii din jur râdeau, bucurându-se că o sfeclisem, fără să știe că nu simțisem nici cea mai mică spaimă, iar acum, dacă îmi stăpânisem mânia, întâmplarea îmi era cu totul indiferentă. În clipa următoare am auzit trosnind șinele căii ferate, un fluier de gură mi-a spart urechile și când am întors capul, un vagon de marfă venea peste mine: un ceferist stătea pe scară, cu fluierul în gură și flutura un fanion galben, ca să-l vadă mecanicul locomotivei, aflată mai departe în urmă, peste alte vagoane. Sigur că și ceferistul voise să mă sperie, altfel putea să fluiere mai din vreme. Mă uitam în ochii lui, atât de indignat că nu-mi dădea în minte să mă arunc în lături. O mână puternică m-a prins de braț și m-a tras de-o parte, cu o smucitură, o clipă mai înainte de a fi simțit în piept tamponul vagonului. Nu era altcineva decât Alex, care nici măcar nu m-a certat pentru lipsa mea de atenție. Cum mă studia tot timpul, poate începuse să înțeleagă ce se întâmpla cu mine, își dădea seama că dorința mea de a cunoaște portul nu se putea împlini fără eforturi, încordare, sacrificii și chiar primejdii; dacă aș fi ocolit primejdiile și încercările grele, cum una din ele fusese drumul cu trenul mixt, ar fi însemnat să nu cunosc nici portul, nici restul lumii. Pe ceferist n-a putut să-l certe, ajunsese departe. În schimb, i-a strigat macaragiului:

— Mă, Hristoase, ți s-a făcut de bătaie?

Hamalii, care până atunci continuaseră să râdă și să facă glume pe seama mea, înveseliți și mai tare de a doua pățanie, au tăcut mâlc, mi-am dat seama că se temeau de Alex, fără să înțeleg de ce, unul singur din ei să-și fi pus mintea cu el i-ar fi înmuiat oasele; dar nimeni n-ar fi îndrăznit, se vedea cât de colo.

Macaragiul a făcut un semn amical, ca să îndrepte treaba; pesemne și lui îi era teamă de Alex. Cred că pe toți îi intimida costumul lui alb, lavaliera și caietul de la subțioară, legat în marochin roșu. Poate știau și ei că scria povestiri și nuvele, își căuta subiecte pretutindeni: oricând se puteau pomeni puși într-o carte, luați în batjocură și făcuți de râsul lumii. Curând am înțeles că înainte de orice, prestigiul lui Alex venea de la AMarisa, căreia întreg orașul îi purta un respect plin de frică, toți se temeau de beteșuguri, știau că în afară de ea n-ar fi putut să-i vindece nimeni la fel de sigur.

Pe macaragiu n-aveam nici un chef să-l cunosc: ce putea să-mi spună? Dacă mă uitam la el o oră, cum manevra macaraua, nu-mi mai trebuia

altceva ca să știu ce fel de om este; cât despre meseria lui, degeaba i-aș fi căutat o taină, o fi fost grea, dar era simplă: motor, pârghii, cabluri, scripeți, nimic în plus sau în minus, nici o schimbare posibilă, monotonie și plictiseală.

Am înțeles că Alex îl cunoștea bine, dacă îl chemase pe nume. Și cine în secolul nostru putuse să-l boteze așa, cu un nume din primul mileniu?

— Ți-e și el rudă?

Nu, îi era numai fin, îl cununase împreună cu AMarisa. Cununaseră pe mulți, le botezaseră copii. Dar nici rudele adevărate, de sânge, nu erau puține.

— Dacă i-am aduna pe toți, îmi spuse Alex, am putea să facem o fabrică: ar trebui să facem și o școală, alături. Să aibă unde învăța copiii și nepoții.

Poate altcineva n-ar fi dat importanță ideii cu școala, eu însă m-am bucurat că se gândise, chiar dacă era vorba numai de o glumă; m-am uitat la el cu mai multă simpatie, începeam să cred că are mai mult suflet și mai multă minte decât îmi închipuisem la început, când venise să-și caute un subiect pe plajă.

Restul portului l-am văzut încetul cu încetul, în zilele următoare, nu se putea dintr-odată, era prea vast și prea complex pentru capacitatea mea de înțelegere. Mai aveam să descopăr silozurile, bazinul de cherestea și cel de petrol, care alcătuiau o bază triunghiulară; forța ei mi s-a părut mai mare decât a întregului oraș, decât a multor orașe luate împreună. Acolo se aduceau grânele din câmpie, păcura de sub dealuri și pădurile de la munte.

Ultimul bazin, unde se termina și ultimul chei, era cimitirul vapoarelor, dar nu i-am dat o culoare de doliu, l-am socotit un loc de vis, am petrecut multe zile acolo, și prin acele epave care pluteau încă, am învățat istoria navigației, cum nu se învăță la școală. Așa am ajuns la o încheiere, portul n-a mai avut nevoie de nici un adaus, am tras ultima linie a desenului, am pus ultima culoare; nu mai trebuia decât să suflu deasupra, ca să învie.

Capitolul 5

A doua seară, Alex îl duce pe povestitor la casa cu fete de pe Strada Căruței Stricate. Mirosul bordelului, rușinea și spaima. O apariție: fata neîntinată.

La masa de seară am căpătat iarăși două stridii, pe care acum le-am mâncat fără emoție; eram mulțumit de mine că făceam atât de ușor un pas înainte. Mult mai târziu, la maturitate am ajuns să înțeleg că asemenea triumfuri sunt însoțite de o pierdere, devenim mai deștepți, în schimb ni se asprește sufletul; candoarea, cununa lui de flori roz și albastre se ofilește și n-o putem înlocui niciodată.

Nici în această a doua seară n-am apucat să-mi cunosc comesenii, să rețin măcar o fizionomie din toate, n-am avut ochi decât pentru AMarisa. Seara trecută fusese mai comunicativă, se interesase de mine, iar acum nu-mi adresa nici o vorbă, privirea ei trecea pe lângă mine. O dezamăgisem? Ar fi trebuit să fac mai mult decât făcusem? Oare știa cum îmi petrecusem ziua, cât îi fusesem de folos lui Alex? Și, mai ales, știa ce gândisem? Aș fi vrut să aflu ce era în mintea ei, cât avea să mă mai tolereze și mă întrebam dacă purtarea mea îndrituia găzduirea, masa și stridiile.

Pe urmă am observat că AMarisa nu era reținută numai cu mine, pentru ea toată lumea părea absentă, chiar și Alex; cât a ținut masa n-a scos o vorbă, nici ca să dea vreo poruncă slujnicelor, bucătăresei, valetului. Toți trei vizitiii așteptau la ușa din spate, oricând le putea veni vorbă să înhame caii. Au așteptat degeaba, cum s-a terminat masa, stăpâna casei s-a dus în camerele ei de la etaj, fără ca măcar să-și salute oaspeții. Aceștia, care mâncaseră pe tăcute, cu nasul în farfurie, s-au ridicat și au ieșit pe ușă, fără o vorbă, de parcă își pierduseră glasul. Abia în stradă, când s-au împărțit pe familii, grupuri-grupuri, au început să bombăne, nemulțumiți de răceala AMarisei, plângându-se că pentru un blid de mâncare îi făcea să îndure mai multe decât slugile. Nu ridicau glasul, să nu-i audă cei din față sau din spate, familiile se temeau una de alta, să nu umble cu pâra. Și-apoi, în sinea lor nu puteau să uite că primeau de la AMarisa mai mult decât un blid de mâncare, ea le plătea chiriile și toate cheltuielile casei, ea îi îmbrăca de Crăciun și de Paște, le ținea copiii prin școli și, în sfârșit, avea grijă de ei la boală, le aducea doctori, îi băga în spitale. Nu încerca să-i vindece singură, cu ceaiurile ei și cu fluidele, n-avea putere asupra celor de-un sânge; încercase. Iar ei, în afară de unele excepții demne de stimă, destule ca să nu cazi în mizantropie, oameni de valoare, trăiau ca niște trântori, uitaseră să muncească, deși aveau negoțuri și slujbe; se lăsau pe tânjeală. De ziua AMarisei umblau cu pantahuza în familie, să strângă bani pentru un buchet de flori și o lădiță de șampanie, pe care o beau tot ei, să nu fie în pagubă. O

dată măcar nu se grăbise unul din ei, când mergeau la cinematograf să cumpere biletele; așteptau la intrare, să vină AMarisa și să-și desfacă punga.

— Hai în oraș! hotărî Alex, când rămaserăm singuri.

Eram subiectul lui, trebuia să mă supun, însă aș fi vrut să rămân acasă și AMarisa să știe, să mă creadă așezat și cu judecată. Nu ca să mă bag sub pielea ei, ci din recunoștință, căreia i se adăuga un respect plin de admirație; viața ei ciudată, trecutul necunoscut, exuberanța urmată de muțenii înghețate, apoi puterea pe care o avea asupra oamenilor, începând cu propria ei familie, bogăția, generozitatea și mai ales harul de a ghici viitorul și de a tămădui bolnavi abandonați de medicina obișnuită, făceau să o văd ca pe o ființă nepământească. La toate acestea se adăuga, atrăgându-mi încă o admirație, felul ei de a se mișca, ușoară și ageră, ceea ce socoteam a fi o dovadă că avea darul să se detașeze de alcătuirea fizică, dematerializându-se printr-o extraordinară forță lăuntrică.

Așa s-a făcut că mergând pe stradă, unde cu o seară mai înainte aș fi dorit atât de mult să fiu de capul meu, gândul îmi fugea tot timpul la AMarisa. Aș fi vrut să mă întorc, să iau de jos o lampă aprinsă și să-i ciocănesc la ușă, să-mi ghicească în cărți sau să-mi spună o poveste; aș mai fi vrut s-o întreb cine era Prințesa, ce se întâmplase cu ea? Plecase, murise? Mă temeam să-l întreb pe Alex, mă aflam aici nu ca să-i pun întrebări, ci să-i dau răspunsuri.

Într-un târziu am băgat de seamă că ajunsesem într-un cartier mai întunecat, cu străzi dosnice. Întâlneam oameni, fără să-i pot vedea la față, parcă se fereau, mergeau tot prin umbra gardurilor. Nu l-am întrebat pe Alex unde mergem, eram dator să-i urmez oriunde, fără cârtire. M-am gândit că poate voia să mă ducă la vărul lui, scafandrul, și nu eram gata să stau de vorbă cu el, nu-mi pregătisem cuvintele. După un colț de stradă a apărut pe neașteptate o firmă de fier forjat, ca o emblemă ca la hanurile de altădată: reprezenta o căruță cu una din osii ruptă, luminată de trei felinare roșii puse deasupra; dedesubt scria cu litere cursive, de sârmă groasă, ciocănită: Strada Căruței Stricate. Era lucrată frumos, de un meșter cu mâna bună, și lumina roșie îi dădea sclipiri misterioase: m-am înfiorat puțin, mi-am închipuit că așa trebuia să fie firma de la poarta iadului. Pe urmă am văzut că în tot lungul străzii pâlpâiau felinare roșii puse deasupra porților, aveau ceva tainic, alcătuiau un decor diabolic care îmi făcea puțin frică, deși Alex, lângă mine, pășea înainte sigur pe el și fără să șovăie. Abia acum a socotit că trebuia să mă pregătească, mi-a spus, în sfârșit, că mergem la o casă cu

fete, numai că a folosit alte vorbe, care au făcut să mi se aprindă obrazul. Câțiva pași n-am mai simțit pe ce lume mă aflu, se legăna caldarâmul sub mine, aș fi vrut să vină o apă mare din față, ca în poveste, să mă ia pe sus și dacă nu era altă scăpare, mai bine să mă înece.

După o clipă mi-a venit în minte un gând și mai îngrozitor, că Alex nu mă slăbea din ochi, voia să știe clipă de clipă ce se întâmplă cu mine. M-a cuprins atunci o altă rușine, să nu mă arăt în fața lui fricos și neștiutor, mi-am adunat tot curajul, deși mai ușor mi-ar fi fost să-mi dau duhul, am scos pieptul înainte, mi-am întărit pasul, ca la armată, m-am gândit la eroismul soldaților; când ies din tranșee să atace le ticăie inima, dârdâie din tot trupul dar strigă ura. Îmi ticăia inima, dârdâiam de frică și privirea lui Alex nu mă slăbea nici o clipă.

— Te pomenești că n-ai mai fost niciodată! spuse el în batjocură.

Nu m-am mirat, era datoria lui să-mi citească în suflet. Am negat, scuturând din cap bărbătește. Am răspuns: „I-auzi vorbă!”, fără să-mi recunosc glasul, nu mai era al meu, hârâia și se îngroșase de frică. Dar așa devenise convingător, Alex a părut mulțumit, a dat drumul la pas și tocmai atunci când nimic nu mai putea să împiedice urmarea, mi-a venit un gând salvator, i-am spus, oprindu-mă în mijlocul străzii:

— Dar n-am nici un ban. Nu pot merge!

M-a tras de mână, avea el și pentru mine.

Din loc în loc, se vedea câte o cârciumă prost luminată, cu ferestrele murdare, iar printre ele se înșirau casele cu fete, toate cu felinar roșu deasupra porții, cu uluci înalte, dincolo de care se auzea muzică de gramofon, de armonică, glasuri vesele, chirăieli, țipete, hârjoneală. Nu știu de ce fetele stăteau în curte, fără să scoată capul în stradă, cum auzisem că era obiceiul; poate aici așa le cerea poliția, să fie cuviincioase, fiindcă în jur mai erau și case de oameni cumsecade, gospodari cu fete mari și cu frica lui Dumnezeu, cu icoane și cu candele în perete; sau poate aveau o înțelegere între ele, să stea fiecare la locul ei, așteptându-și norocul, nu să-l tragă de mânecă.

Toate acestea s-au întâmplat așa cum le-am spus, dar numai eu știu ce aveam în suflet, numai apa mare invocată adineauri putea să mă scape. Alex s-a oprit la una din case, a deschis poarta și m-a împins înăuntru; am făcut doar un pas, pe urmă am rămas țeapăn. Deși era lume n-am văzut-o, n-am auzit glasuri, m-a izbit un miros necunoscut, am înțeles că nu putea fi întâlnit în altă parte decât unde sunt multe femei laolaltă, stoarse și chinuite:

mirosul îmi făcea și silă, și groază, venea de pretutindeni, pe uși, și ferestre, din odăile cu lampa mică, umplea curtea, ieșea în stradă și numai frica făcuse să nu-l simt mai dinainte. Acum trecusem de frică, mersul la luptă se terminase, mă aflam în tranșeea care trebuia cucerită, îmi făcusem datoria și pe urmă murisem.

Atunci, după secunda cât simțisem toate acestea, am văzut venind din fundul curții o fată în rochie albă, atât de scurtă și de subțire, că o lăsa mai mult goală, fără să fie defel indecentă, era o fecioară, venea cu mâna întinsă, altceva nu mai știu, ea singură mi-a rămas în minte și m-a urmărit tot drumul în timp ce fugeam spre casă. Am simțit din prima clipă, când pornise spre mine din fundul curții, că îmi era destinată, dar nu venise timpul: am luat-o la fugă, știind că am s-o întâlnesc în altă zi, are să mă aștepte, și până atunci nimeni n-o s-o atingă.

În seara aceea, Alex n-a venit să vadă ce se întâmplă cu mine, am fost mulțumit că mă lăsa singur și am avut încă o dată impresia, care încetul cu încetul a devenit certitudine, că în pieptul lui bătea o inimă bună și delicată, deși cu ochii aceia bulbucați și cu fața zgâită ar fi fost greu să se creadă.

L-am auzit întorcându-se la un ceas după mine, fuga mă liniștise într-un fel, lăsând în loc alt zbucium; nu mai era nici frică, nici rușine, ci numai nevoia să aflu ce se întâmpla cu sufletul meu, ce fusese în seara aceea, de ce mă urmărea imaginea fetei pe jumătate goală, așa cum se apropia din fundul curții, aducând o lumină albă, curată, în mirosul lubric de femeie muncită. Mi-o închipuiam rămasă acolo, la doi pași de poarta pe unde fugisem, și dacă m-aș fi întors altă dată, în adevărata zi potrivită, presimțeam că aș fi găsit-o tot acolo, așteptându-mă cu mâna întinsă.

Capitolul 6

Dimineață stânjenitoare. Continuarea portului, silozurile, grâul de pe câmp și cel încărcat pe vapoare. „Arhimede”-vaporul și Arhimede-câinele. Panainte, fratele AMarisei; deosebiri izbitoare între unul și altul. Rozalia bucătăreasa; Sofron scafandrul, fiul lui Panainte. Sfat cu echipajul pentru meniul zilei; farsă neînțeleasă. Povestitorul coboară pe fundul mării, în costum de scafandru, experiență unică pentru un copil de vârsta lui și pentru un om de orice vârstă. Conflict cu autoritățile portului. Masa de seară, langustina. O nouă înfățișare a lui Panainte, distinsă și elegantă; un

cuvânt despre nevasta lui și despre fiică, două vipere deghizate. Albumul cu fotografii și catalogul familiei.

Dimineața, pe când ne beam împreună cafeaua cu lapte, Alex m-a întrebat pe nepusă masă:

— Ce-ai visat astă-noapte?

Eram pe terasă, întindeam unt pe pâine, mestecam cu lingurița în ceașcă. Nu aveam obișnuința să mănânc dimineața decât lapte cu frank-cafea, sau ceai cu lămâie, și nimic altceva decât pâine, sau cozonac în zilele bune; altceva mi-ar fi stat în gât, nu înțelegeam să-mi încep ziua îmbuibându-mă, deși auzisem că în unele țări oamenii nu plecau la treabă până nu mâncau ochiuri cu slănină prăjită, sau omletă, apoi felurite mezeluri, brânzeturi, dulceață sau magiun și la urmă prăjiturele.

Am întâlnit acest obicei în casa AMarisei, dar nu m-am deprins ușor cu el, la început mă uitam la Alex cum lua din toate, mâncând repede și cu poftă și mi se strângea stomacul. Pe el însă mâncarea îl învia, făcea să i se coloreze obrajii, privirea îi devenea mai ageră și mai inteligentă. Pe urmă deschidea caietul de care nu se despărțea niciodată și începea să scrie repede, mulțumit de sine, poate gânduri de peste noapte, limpezite odată cu dimineața; ca să le pună pe hârtie, sigur că avea nevoie de forță, de aceea trebuia ca mai întâi să mănânce. Nu mult mai târziu, când am început să-mi scriu și eu gândurile, am văzut că, în ceea ce mă privea, îmi mergea mult mai bine înainte de masă, bineînțeles dacă nu eram atât de înfometat ca să-mi tremure mâna și să văd negru în față.

Întrebarea lui Alex m-a surprins, nici nu știam dacă visasem ceva peste noapte: mă trezisem cu capul greu, deși era gol, fără gânduri. Văzându-mă că tac, cu privirea confuză, el a adăugat, închizând caietul, după ce abia îl deschisese:

— Azi n-am inspirație. Dacă îți aduci aminte ce-ai visat, să-mi spui; ai grijă, altfel rămân niște pagini albe.

Am încuviințat din cap, pe urmă m-am străduit să-mi trezesc memoria, mi-am frământat-o, am stors-o; n-au curs decât câteva picături, amintiri vagi și trunchiate, care nu se legau între ele. Aveam sentimentul că nu-mi meritam cafeaua cu lapte, Alex însă nu era supărat pe mine, dovadă că m-a dus în port, chiar atunci, dimineața, să-l cunosc pe Sofron, scafandrul. Și nici măcar nu m-a certat că fugisem aseară, deși din cauza mea nu mai

putuse să facă nimic, așa mi-a spus, pierduse timpul degeaba, stând de vorbă cu fetele; nu-i era de ele, se gândea ce se întâmplă cu mine.

— Lasă că e mai bine așa; altfel mă durea capul.

Totdeauna îl durea capul după ce se ducea acolo, am observat cu alte ocazii, nu putea să se ascundă de mine, a doua zi era bolnav toată dimineața, mă lăsa liber.

Odată ajunși în port am mers departe pe cheiuri, am lăsat dană după dană în urmă, am trecut de silozuri. Se încărca grâu în vapoare, curgea de sus, pe burlane, de-a dreptul în magazii. Nu putea să fie decât grâu de anul trecut, cel nou era pe câmp, doar îl văzusem, gata de seceră. De unde putea să curgă atâta grâu n-aș fi înțeles, dacă n-aș fi văzut ce mari erau silozurile, uriașe, niște turnuri prismatice, atât de înalte că se pierdeau în pâclă, deslușeam sus de tot numai podurile și schelele care le legau între ele, o împletitură de grinzi metalice, aflate sub buza acoperișului. Cum ajungea grâul sus nu știam, poate supt cu pompele, ca apa, vedeam doar cum curgea în vapoare, trâmbe aurii, lucind în razele soarelui, vesele, vrednice, mănoase, milostive și nesecate. Ce urmă de pleavă mai era între boabe o lua vântul și-o întindea pe cer, ca o ceață groasă. Mergând mai departe am văzut în partea cealaltă a silozurilor cum venea grâul cu trenul. Veneau vagoane după vagoane, pe câte două sau trei linii puse alături, să încapă mai multe trenuri și într-o clipă aspiratoarele le goleau, lăsau podeaua curată de n-ai mai fi putut să găsești nici măcar o neghină. Era acolo grâu pentru multă omenire și cum îl vedeam că se aduce mă temeam ca omenirea noastră să nu rămână flămândă, deși eu, unul, și Alex abia mâncasem chifle și cornuri, câte putusem: dar la noi acasă încă mai tăiam o jimblă în patru să avem fiecare o bucată, și-apoi o drămuiam, să ne ajungă la toate trei mesele.

Era o întâmplare plină de tâlc pentru mine, să văd cum se încărca grâul să plece, când abia trecusem de-a lungul câmpiei și-l văzusem acolo, legănându-se în vânt și așteptând să-l coacă soarele. Până atunci nu mai văzusem lanuri de grâu de-atâta întindere, orizonturile erau prea mici pentru ele, treceau pe dedesubtul lor și se duceau mai departe, odată cu trenul, care îmi prilejuia să le urmăresc în desfășurarea lor infinită, căci nu s-au terminat decât pe malul mării, unde se termină toate. Și deodată mi s-a făcut un dor cald și dulce după câmpia pe unde abia trecusem cu trenul mixt plin de lume mai mult necăjită, am uitat și înghesuiala și ghionturile și duhoarea, în cugetul meu a rămas numai grâul cu mirosul spicelor încinse de soare. N-aș fi bănuit că mergând să văd portul, chemat de instincte, voi ajunge să

descopăr câmpia, în înțelesul ei necunoscut mai înainte, ca o mamă a oamenilor, voinică, tânără, sănătoasă, cu sânii mari, rumeni, plini de sevă înmiresmată și dulce.

Între silozuri și bazinul de cherestea, la o dană cam părăsită era legat un vapor negru, urât, cu pete de rugină, dar care altminteri părea bine croit și destul de țeapăn să se lupte cu marea. Ceea ce spun n-am înțeles de la început, n-aveam ochiul format pe vapoare, atunci am căpătat primele mele cunoștințe. Măsura cam patruzeci de metri în lungime și cam nouă metri în lățime; curând am fost în stare să cântăresc în minte că un asemenea vapor avea vreo trei sute de tone, nimica toată pe lângă cerealierele care încărcau grâu la silozuri.

Pe un coș lung și subțire, din altă vreme, ieșea fum străveziu, mai degrabă o boare. În caldarină se potolea focul, făcut cu lemne de fag, ca să lase jăratic; jos, sub punte, se auzi un om icnind, se auzi un râcâit de lopată, câteva bușituri îndesate; cine cunoștea viața vaporului înțelegea, citea ca din carte că un fochist lua cărbuni din grămadă și-i arunca peste jăratic. O clipă mai târziu, pe coș răbufni un val de fum gros și negru care se întinse deasupra bazinului. Dacă vântul ar fi bătut din larg, ar fi adus fumul peste noi și hainele lui Alex s-ar fi făcut totuna de funingine.

Sub o tendă întinsă pe punte, în fața dunetei, câțiva oameni în tricouri cu dungi orizontale își terminau masa de dimineață, abia acum, deși mai era numai un ceas până la amiază; mi-am dat seama repede că pe vapor nimic nu se făcea prea în grabă, peste toate pluteau calmul și lenea.

Era un vapor de asistență tehnică și salvare, botezat „Arhimede”, cum se vedea scris la prova, la pupa și pe ghereta cârmei, la puntea de comandă.

Alex puse piciorul pe schelă.

— Iasso! strigă el către oameni. Unde-i căpitanul?

— E jos, în cabină, cu Rozalia, fac meniul, răspunse unul, în care l-am recunoscut numaidecât pe scafandru.

De altfel, șalupa care lucrase în port la scosul mașinilor de cusut era legată de-a lungul vaporului.

Un câine mic, zburlit, alb dar murdar de cărbune, cu părul căzut în ochi de nu mai înțelegeam cum poate să vadă, se repezi să mă latre, ostil, în timp ce tot el îl saluta pe Alex, dând vesel din coadă. Nu mai văzusem, nu înțelegeam cum izbutea să-și împartă sentimentele, diametral opuse, exteriorizându-le pe amândouă atât de limpede.

În câteva clipe, cât am făcut drumul de la schelă până la tambuchiul din prova, ca să coborâm în cabina căpitanului, eram prieteni, nu mă mai lătra, dădea din coadă, îl chema Arhimede, când cineva striga numele vaporului, cum se obișnuiește în porturi ca să întrebi ceva sau să dai o veste, câinele venea fuga, sărea pe-o ladă din bord și se uita întrebător pe deasupra parapetului.

Coboram scara de lemn, Alex mă împingea de la spate, când ușa cabinei se deschise brusc și apăru căpitanul, în cămașă, descheiat la toți nasturii, cu pantalonii ținuți în bretele uzate, zdrențuite pe margini.

— Ia te uită! se adresă lui Alex. Ai venit cu subiectul!

Nu știam de unde putea să mă cunoască. În spatele lui, așezată pe marginea patului, lângă masă, o femeie tânără își trăgea halatul alb în jos, ca să-și acopere genunchii. Că o chema Rozalia aflasem, iar dacă avea halat alb și făcea meniul cu căpitanul însemna ca era bucătăreasa vaporului. Mi s-a părut curată și frumușică, mirosea a parfum, nu a bucătărie și halatul îi stătea bine. Toate femeile în halat alb, coafeze, infirmiere, laborante, doctorițe par mai tinere decât sunt și par mai atrăgătoare, le stă bine, câștigă.

Căpitanul îmi dădu mâna, prietenește, și mă pofti să stau pe pat, lângă bucătăreasă: m-am așezat, dar cu sfială, mai într-o parte, cabina era mică, încurcam locul, altfel aș fi rămas în picioare. De partea cealaltă a mesei mai era un pat, îngust, și deasupra lui încă unul. Masa avea picioarele fixate în podea, să nu se răstoarne în timpul balansului; așa se obișnuiește pe vapoare, am înțeles singur, n-a trebuit să-mi spună nimeni. Lumina venea pe un geam larg, de deasupra, nu se vedea decât cerul și fumul; fiindcă un asemenea geam se numește spirai în lumea marinarilor, nu i-am mai spus nici eu altfel de atunci încolo, chiar între oameni de la uscat, și dacă se uitau chiorâș la mine, fiindcă nu cunoșteau cuvântul, n-aveau decât să întrebe; i-aș fi lămurit cu dragă inimă.

Nu știam cine era căpitanul, deși el auzise de mine. Alex mă lămuri, îl chema Becheru, nume neîntâlnit încă și puțin caraghios, care m-ar fi făcut să râd dacă aș fi fost la mine acasă. Numele de botez, Panaite, îl mai auzisem, dar fără „e” la urmă; o singură literă, un sunet adăugat îl făcea să nu mai semene cu ce știam înainte, venea din altă lume și dintr-odată mi s-a părut că era potrivit cu vaporul, cu masa fixată în podea, cu spiraiul și cu tot ce se întâmpla în jurul nostru, până și cu Arhimede-câinele. Însă înțelesesem greșit, Alex m-a corectat când l-am pronunțat prima dată, nu era

Panaite, ci Panainte, avea încă o literă în plus și atunci n-am mai înțeles nimic, de unde venea, cine i-l dăduse; de pronunțat l-am pronunțat de multe ori, n-aveam încotro, dar de fiecare dată simțeam o râcâială pe creier.

Curând după ce mă așezasem pe pat se deschise ușa și intră scafandrul, ca la el acasă, cu țigara în gură și se întinse pe patul al doilea. Noroc că mai erau și ceilalți, puteam să-l privesc fără ca el să bage de seamă. Înainte de toate m-am întrebat dacă nu-i este greu fără tutun, când se bagă sub apă. Sunt meserii care nu se potrivesc cu fumatul, nici nu-ți poate trece prin minte, cum ar fi cosmonauții de astăzi, ca să iau un singur exemplu. Familiaritatea cu care intrase în cabină s-a explicat, când Alex și-a continuat prezentarea, spunându-mi că îl cheamă Sofron, ceea ce știam dinainte, și era fiul căpitanului. Neașteptat și uluitor a fost ce-am aflat îndată: căpitanul Panainte Becheru era unul din cei patru frați ai AMarisei.

Nu mi-ar fi putut trece prin minte, am rămas cu ochii la el, căutând o asemănare, ca să cred că am auzit bine. Asemănarea mi s-a părut imposibilă, era un om înalt și subțire, adus de umeri, altfel ar fi dat cu capul în tavan, ca să stea drept ar fi trebuit să vină în dreptul spiraiului și să nu se mai miște de acolo. Nici pe departe nu găseai la el moliciunea AMarisei, mișcările ei unduioase, de salcie, părea mai degrabă din neamul salcâmului, ațos, țepos, cu fibra tare ca sârma întinsă, gata să zbârnâie.

Deși avea o voce blajină și nu se răstea la nimeni, îndura calm până și fumul de tutun pe care fie-su i-l sufla în față fără rușine, se cunoștea că nervii lui nu stăteau degeaba sub piele, era în el o fierbere, și-o ascundea trăgând de bretele, dar așa eu o vedeam și mai bine. Cât timp nu avea de făcut o treabă cu mâinile, întindea bretelele în față, pe amândouă deodată, mai-mai să le rupă, de aceea erau flendurite pe margini, și-apoi le dădea drumul făcându-le să-l plesnească în piept, ca biciul; nici nu știu cum putea să îndure, cred că sub cămașă avea pielea tăbăcită și vânătă. Dar poate în acest fel de descătușare era o înrudire cu exuberanța AMarisei, cum o văzusem la filmul cu Maciste, aplaudând, sărind de pe scaun, scoțând exclamații, nepotolindu-se nici o clipă; ea, care pe urmă se urca în trăsură și stătea placidă până acasă.

Deodată căpitanul se întoarse brusc spre mine, se aplecă și mă țintui cu privirea.

— Ce te uiți așa la mine?

În loc să mă sperii, căci părea altfel decât până atunci, arțăgos și aspru la suflet, am simțit o bucurie, și i-am zâmbit descătușat, fermecat, departe de

orice teamă; descoperisem la el ochii AMarisei, negri, imenși, înfricoșători, dar plini de căldură și de tandrețe. Sigur că venea seara la masă, atât că nu-l văzusem și mă miram, îmi părea rău că nu-i simțisem măcar privirea.

Văzând că nu mă speriase, întreaga lui făptură își lepădă asprimea, își dădea seama că îi simțeam sufletul și vru să mă răsplătească. E o bucurie să întâlnești asemenea oameni, întreaga lume pare atunci mai bună. Dar sunt puțini și mi-e teamă că dacă ar fi mai mulți, dacă ar fi toți, lumea s-ar pierde înmuiată de propria ei bunătate.

— Ia spune, îmi vorbi căpitanul mângâindu-mă pe obraz, ce vrei să-ți dea unchiul Panainte? Cere-mi orice și are să ți se îndeplinească voia, ca în poveste! Azi fac cinste cu orice-ți trece prin minte!

— Nu mă amăgești?

— Dacă te amăgesc, să-mi pierd vaporul, să vină Sfânta Vineri și să-l înece.

— Sfânta Vineri nu îneacă vapoare, ea poate doar să le salveze.

Căpitanul râse. Apoi îi făcu cu ochiul lui Alex.

— E isteț, subiectul!

Atunci i-am spus, privindu-l în față, ceva ce nici prin gând nu-mi trecuse, nici nu visasem: că aș vrea să mă scufund și eu odată ca Sofron, să văd cum este în fundul mării.

Rozalia a întors ochii spre mine, nedumerită, parcă nu înțelegea ce spusesem sau nu auzise toate cuvintele.

Sofron începu să râdă în batjocură, de aceea l-am urât, aș fi vrut să se strice o dată pompa de aer să vadă moartea cu ochii, până ce îl trăgeau deasupra; ura mi-a trecut repede și pe urmă ne-am înțeles bine, și el era bun la suflet, râsese ca prostul, căci, ce-i drept, oricât ar fi fost de priceput în meseria lui, nu se bucura de prea multă deșteptăciune.

Alex mă privi surprins dar aprobă din cap, cu toată convingerea, apoi deschise caietul și notă ceva, repede. Nici mai târziu, când avea câteva cărți tipărite și începea să-și facă un nume, n-am înțeles de ce avea nevoie să noteze tot timpul. Sigur, fiecare face cum i se potrivește mai bine. Eu n-am notat nimic din câte mi s-au întâmplat atunci, vara, de altfel nici nu visam că am să le scriu vreodată, sau dacă visam n-aveam îndrăzneala să spun cuiva, nici măcar mie însumi. Iar azi, când de-atunci a trecut mai bine de o jumătate de secol, văd că țin minte totul, e destul să mă duc cu gândul în urmă și faptele reînvie, se nasc una din alta, înlănțuite, fără nici un gol între ele; deși le credeam uitate, mi se pare că abia acum le trăiesc prima dată.

— Ei, asta nu se poate! exclamă căpitanul, băgându-mi un cuțit rece între coaste. Dar fiindcă am făgăduit, continuă el, trăgând cuțitul din rană, fără sânge și fără durere, înseamnă că trebuie să se poată. O să facem într-un fel să ne ținem cuvântul! Ai răbdare mai întâi să vedem ce gătim astăzi, că uite, fata asta așteaptă… Arhimede!

Capul câinelui se ivi la spirai cu o privire întrebătoare, inteligentă, ca și cum ar fi spus: „Ce dorești, domnule?”

— Cheamă echipajul! îi porunci căpitanul.

Pe Arhimede îl uitasem de mult și niciodată nu mi-am adus aminte de el; dar acum, fiindcă retrăiesc scena aceea, a ieșit deodată din întuneric și mi-a apărut viu în față, îl văd sus la spirai, zburlit, cu părul căzut în ochi și-i aud lătratul. La fel se întâmplă cu toți ceilalți, cu Rozalia de pildă de care n-am mai știut nimic până astăzi. Iat-o și pe ea vie, stând pe pat, nu prea departe de mine, îi aud respirația și-i simt parfumul, ca în ziua aceea numai că de astă dată o privesc cu alți ochi.

Arhimede se duse la pupa și începu să latre la oamenii de sub tendă, le vorbea, desigur, și cu deplină convingere. Cine iubește câinii mă va crede cu ușurință, iar eu îi asigur că întâmplarea e adevărată, să se bucure; Arhimede a existat cum am existat eu însumi în ceea ce povestesc astăzi.

Se auziră pași târșiți pe punte, oamenii veneau alene, se chinciră pe lângă spirai și priviră în cabină. Erau vreo opt capete brune, blonde, roșcate, unul cu părul ras, cu țeasta lucioasă, altul cu barbă; pe ceilalți n-am putut să-i văd dintr-odată, la fel cum se întâmpla cu comesenii din casa AMarisei. Așa mi se întâmplă totdeauna, ca să cunosc oamenii trebuie să-i iau unul câte unul în parte; când sunt mai mulți, peste trei-patru și nu mă pot opri la câte unul pe rând, izolându-l de ceilalți, atunci ei devin masă, îi judec pe toți împreună, fac din ei o societate.

— Ia să vedem, ce vreți să mâncați astăzi? îi întrebă căpitanul, luând de pe poliță cartea de bucate.

Am descoperit cu surprindere că pe dosul mâinii drepte avea un tatuaj ciudat, cum nu mai văzusem; și apoi tatuajele se fac pe piept, pe brațe, sau pe alte părți ale trupului, dar nu pe mână. Era lucrat cu multă finețe, semăna cu un filigran cât o marcă poștală și nu înfățișa altceva decât un trifoi cu patru foi, într-un chenar alcătuit din floricele minuscule; m-am gândit că la bătrânețe, când pielea se zbârcește și se usucă, din tot desenul avea să rămână o pată vânătă. Am putut să-l privesc în voie, cât timp căpitanul a frunzărit cartea de bucate. Era o carte în nemțește, tipărită la Viena în primii

ani ai secolului. O deschise la capitolul despre supe și citi titlurile, traducându-le în românește, ca oamenii să aleagă: supă de griș, de orez, de arpacaș, de conopidă; supă cu găluște de ficat, de carne, de cartofi, de șuncă, de creier; supă de tăiței din clătite coapte; supă de mânătărci, supă cu gogoșele, supă de mazăre, de raci, supă neagră, supă franțuzească, supă de gulii, supă de chimen, supă de vin, de bere, de ciocolată. De ultimele trei nici nu auzisem. Lista nu era terminată, mai urmară vreo douăzeci de supe, din ce în ce mai ciudate, supă cu tortă imperială, nu le mai spun pe toate. Oamenii din echipaj aleseră supă cu gogoși de carne tocată; le lăsa gura apă, îmi făcea poftă chiar mie, deși nu-mi era foame. Felul al doilea, luat de pe o listă și mai lungă urma să fie stufat cu carne de miel, m-am mirat, de unde miel în miezul verii? Îi trecuse vremea, acum mielul era oaie!

— Gata, apucă-te să gătești! îi porunci căpitanul Rozaliei. Și toată lumea la treabă!

Nu știu ce avea de făcut fiecare, trei dintre ei au coborât în șalupă, împreună cu Sofron, Alex și cu mine. Când să plecăm a venit și căpitanul, desigur ca să mă încurajeze; nu-și uitase făgăduiala și începea să-mi fie frică, deși doream arzător să văd cum este pe fundul mării; sunt convins că nici un băiat de vârsta mea nu avusese o asemenea ocazie și chiar de-ar fi avut-o, nu cred că îndrăznise. Nu înțeleg cum de n-am dat bir cu fugiții; poate nici nu mai eram în stare să judec.

Șalupa avea un motor primitiv, parcă luat de la o mașină de tăiat lemne; mergea cu gaz de lampă, tușea, strănuta și scotea fum negru-albastru.

Când ne-am întors pe la patru după-amiaza, mâncarea era gata. Se adunase toată lumea, s-au așezat la masă, sub tendă. Ne-au poftit și pe noi, Alex cu mine, și n-am făcut nazuri, primul fel mai ales mă ispitea, nu mai mâncasem niciodată supă cu gogoși de carne și pe deasupra muream de foame, trecusem prin mare zbucium, acum eram înmuiat ca după baia de aburi.

Rozalia a pus în mijlocul mesei oala cu supă, apoi ne-a umplut farfuriile cu polonicul. Dintre toți numai eu m-am mirat, dar m-am stăpânit și n-am scos o vorbă; ceilalți n-au avut nici măcar o tresărire, au mâncat tăcuți, cu capul în farfurie; era ciorbă de cartofi, o zeamă lungă, în locul stufatului de miel a fost varză acră cu șorici afumat, înroșită cu boia de ardei, atât de iute că îmi ardea gura. Nici nu mă gândeam să judec, puțin îmi păsa, nimic nu mai putea să mă mai intereseze, după ce fusesem pe fundul mării…

Șalupa a mers drept la dana a treia, unde o văzusem în prima zi, în pupa vaporului de la Hamburg. Omul cu mașinile de cusut, Omer Baltadgi, a răsărit dintr-o umbră, a venit până în buza cheiului și a strigat, agitându-se:

— Pe unde v-ați pierdut vremea? Vă aștept de la nouă! A, ești și tu aici, Panainte, pușlama portuară!

Drept răspuns, căpitanul a luat de jos o frânghie subțire, o saulă, așa se spune, cu o pară de lemn la un capăt (folosește ca să arunci o legătură la mal sau de la un vapor la altul), a învârtit-o pe deasupra capului, tot mai repede și când i-a dat drumul s-a dus ca un lasou de s-a înfășurat pe picioarele omului. Atâta dibăcie nu mai avea nimeni în tot portul și poate nicăieri în lume.

Sigur că sunt unii care fac mult mai multe și mai grele, am văzut la circ și-am amuțit de uimire, dar circul e altceva, nu intră în comparație. Dacă nu se ținea de o bintă, Omer Baltadgi cădea în apă, tras de picior, ca o vită împiedicată. Hamalii de pe chei, marinarii de pe vapoare râdeau ca la comèdie. Necazul care a urmat a avut drept cauză această ciocnire. Sofron și-a pus costumul de scafandru, și-a dat drumul în apă, pompa a început să se învârtească, din răsuflătoarea căștii, așa cum se ducea la fund ieșeau bule de aer. În douăzeci de minute, două mașini de cusut erau scoase din apă.

—Mai este una! strigă Omer Baltadgi de pe chei, a cărui furie nu trecuse.

Sofron ieși din apă și se urcă în șalupă, făcându-se că nu aude. I-au scos costumul, m-au băgat pe mine în el, era rece și umed, mi se părea că mă înmormântează: amuțisem. Pe când îmi pregăteau casca l-am văzut pe Alex, la doi pași de mine, mă privea țintă, voia să-mi citească în suflet. În sufletul meu era frică: știam că o să-și dea seama și m-a cuprins ciuda peste celelalte simțăminte. Atunci am strâns tare din dinți, mi-am încordat tot trupul și i-am înfruntat privirea cu trufie, să nu mă creadă o cârpă. Am izbutit, am observat îndată o schimbare pe fața lui, nu se mai uita la mine cu milă, ci cu o curiozitate puțin speriată. Pe loc mi-a dispărut orice urmă de frică, mi-am dat seama că nu mă pândea nici o primejdie, eram în mâini bune, oameni de meserie, orice s-ar fi întâmplat știau ce să facă, erau gata să mă ajute. Îmi scăpase din vedere un singur accident posibil, care i-ar fi făcut neputincioși iar pentru mine ar fi însemnat veșnica pomenire: să se rupă furtunul, să plesnească, să-l taie un pește spadă și să rămân fără aer. Acest gând mi-a venit însă la sfârșit, când totul se terminase cu bine, și frica m-a cuprins din nou abia noaptea, pe întuneric.

La început oamenii de pe chei n-au prea înțeles ce se întâmplă, de ce îmbrăcau în costum de scafandru un băiat ca mine; ce-i drept nu eram o stârpitură, dar oricum, n-aveam ce să caut acolo. Poate au crezut că-i o joacă: până ce mi-au înșurubat casca și au început să învârtească la pompă. Atunci s-a stârnit freamăt, murmur, exclamații, s-a adunat lume, unii au început să strige: „Ce faceți, v-ați pierdut mințile?”Lui Omer Baltadgi, nu i-a trebuit mai mult decât atât ca să aibă cum se răzbuna pe Panainte Becheru, care îl făcuse de râsul portului. Îndată și-a luat picioarele la spinare și într-un sfert de oră dusese pâra la sindicatul scafandrilor, și la căpitănie, și la poliție. Dacă aș fi ieșit din apă cu mâinile goale, poate n-ar fi fost prea multă tevatură, la drept vorbind nu se călca nici o lege, numai mama mea ar fi fost în drept să reclame. Dar s-a întâmplat să dau peste mașina de cusut rămasă pe fundul mării, n-a trebuit s-o caut, sărea în ochi, cred că Sofron nu o scosese numai de-al dracului, avea ceva cu Baltadgi; sau poate o lăsase înadins pentru mine, să fac și eu o ispravă, și dacă-i așa, nu pot spune decât ca fusese o idee bună, dar nenorocoasă. Când am ieșit triumfător cu trofeul meu în brațe, nu știam la ce tămbălău am să dau naștere. Noroc că Panainte nu s-a pierdut cu firea, a rămas vesel până la urmă, a luat în zeflemea autoritățile: „Plecați de aici, mă, caraghioșilor! Altă treabă nu aveți?!”

Puteau să-l pedepsească pentru ultragiu. Habar n-avea câte legi se încălcau, nu că un minor făcuse pe scafandrul, ci fiindcă scosese mașina de cusut, exercitând o meserie pentru care nu era calificat, nefiind nici membru al sindicatului, ceea ce oricum ar fi fost imposibil avându-se în vedere vârsta lui crudă.

Poliția îl acuza pe Panainte de folosirea interzisă prin lege a muncii minorilor, Sindicatul scafandrilor pretindea daune pentru concurență neloială, iar Căpitănia portului voia să-i aplice sancțiuni pentru dezordinea provocată. „Plecați de-aici, mă, caraghioșilor!” Ce e ciudat, autoritățile nu se sesizară de ultragiu, care s-ar fi pedepsit cu închisoarea, ci se mărginiră la mai multe amenzi, una peste alta unsprezece mii cinci sute lei, scrise cu cifre și litere în trei procese-verbale.

— Îmi place, ești un subiect ieșit din comun! mi se adresă Alex, strângându-mi amândouă mâinile.

Sofron îi strigă lui Baltadgi, care își luase mașina de cusut în primire:

— Mă, dom’ Omer, băiatului ăsta nu-i dai nimica?

Toți din șalupă erau veseli, toți îmi strângeau mâna, pe când eu aș fi intrat în pământ de rușine. Lumea de pe chei făcea haz, unii luau peste

picior autoritățile: „Ce, nu știți de glumă? N-aveți de făcut o treabă mai serioasă?” Erau prea mulți să le țină piept, autoritățile plecară după ce îi dădură lui Panainte cele trei procese-verbale.

— Vă mulțumesc! zise el, băgându-le în buzunarul de la spate al pantalonului. Cred că știți ce fac cu ele!

Dacă am văzut că nu mă certase nimeni, mi-a mai venit inima la loc, nu de tot, simțeam în spinare greutatea amenzilor, de aceea am mâncat cu noduri ciorba de cartofi și varza; șoriciul l-am dat deoparte. Aș fi fost însă mai împovărat dacă aș fi avut noțiunea banilor; pentru mine ce trecea peste o sută de lei, suma maximă pe care o avusesem vreodată în mână, devenea o cifră abstractă.

Dar Panainte n-a plătit amenda, a rămas cu procesele-verbale, l-a scăpat AMarisa, n-a spus decât o vorbă și nu în trei locuri, ci într-unul singur, mai sus decât celelalte.

Seara la masă AMarisa era iarăși în toane bune. N-avea stridii, trebuiau să sosească a doua zi; în schimb mi-a trimis o langustină, parcă dată cu lac roșu, ca semnul ei de pe frunte. La fel de roșu mi s-a făcut și mie obrazul, nu mai văzusem niciodată o langustină și nici nu știam cum se cheamă, numele i-am aflat mai pe urmă. O fi semănat ea cu un rac mare, ce folos dacă nu mâncasem nici raci, n-aș fi știut ce să fac cu ei, de unde să-i apuc. Mă uitam rușinat în farfurie, odată cu langustina slujnica îmi adusese și un fel de forfecuță sau un cleștișor, un mic obiect de argint care nu-mi puteam închipui cum se mânuiește și nici nu aveam la cine să văd, ceilalți mâncau șalău rasol, cu unt și legume, era o glumă să le ia cu furculița și să le ducă la gură.

M-am uitat pe sub sprâncene la Alex, aflat drept în fața mea, sperând poate că o să mă scape într-un fel de rușine; am observat că mă privea mai atent ca niciodată, să vadă cum am să ies din încurcătură.

Așteptam să se scufunde pământul cu mine, în loc să fi pus șervetul pe masă și să ies la aer, plângându-mă că mă doare capul. Sau și mai bine, să mă ridic de pe scaun cu tot curajul și să mă adresez AMarisei: „Doamnă, vă mulțumesc pentru favoare, dar ce am aici în farfurie, eu nu știu cum se mănâncă!”. Au trebuit să treacă decenii până să adopt acest mod de a simplifica viața.

Deodată am simțit încă o privire, a unei persoane așezate la câteva scaune de Alex, un domn cu înfățișarea distinsă, care s-a ridicat, a făcut ocolul mesei și s-a oprit lângă mine. Abia atunci, uitându-mă la el, cu teamă

și cu nedumerire, l-am recunoscut pe Panainte, dar nu știu cum, fiindcă nu mai semăna deloc cu omul pe care îl cunoscusem. Era bărbierit proaspăt, părea mai tânăr, cu părul fără un fir alb, de parcă și-l vopsise, stătea lins; fixat cu gomina argentina, o briantină apărută de curând, i se făcea multă reclamă în ziare, îi simțeai parfumul de la distanță, avea darul să fixeze pieptănătura că nu se mai clintea toată ziua, de dimineață până seara, semăna cu o cască. Și doară văzusem limpede, avea părul sur și parcă veșted, ca la oamenii plictisiți să trăiască; trebuia să recunosc că briantina era miraculoasă, măcar o dată reclamele din ziar nu însemnau vorbe goale.

Aș fi crezut că nu era cel pe care îl știam, ci un frate mai tânăr, dacă n-aș fi recunoscut tatuajul de pe dosul mâinii drepte. Mâna venise sub ochii mei, apucase cleștișorul, și tăia cu el carcasa langustinei, inelele de pe burtă. Pe urmă n-a mai fost nici o greutate s-o dau la o parte, să dezvelesc carnea și să-i simt gustul.

Nu oricine va înțelege ce a însemnat pentru mine gestul lui Panainte; a fost unul din acele momente importante în viața unui om, care chiar dacă par fără nici o semnificație și se uită a doua zi, marchează o răscruce, poate începutul unui alt destin. Stridiile, deși fuseseră pentru mine o surpriză mult mai mare, nu-mi dăduseră aceeași revelație ca langustina, a cărei savoare unică și inimaginabilă creștea din ea însăși, înghițitură după înghițitură, amplificată de suferința trăită mai înainte, când nu bănuiam ce se ascunde sub carcasa oțeloasă, înroșită parcă la flacără, putând să-mi ardă degetele. Atunci am simțit că descoperisem un adevăr al vieții; și chiar dacă nu puteam încă să-l formulez limpede, rămânea în conștiința mea, ca una din principalele idei directoare, că nici o plăcere și nici o bucurie din câte ne sunt destinate nu stau la îndemână, se ascund, nu putem ajunge la ele și le pierdem, dacă nu știm să desfacem carcasa lor de protecție. Nu-i nici o legătură între această idee și tatuajul lui Panainte, dar ori de câte ori mi-o amintesc, mă gândesc fără voia mea la un trifoi cu patru foi, care aduce noroc cui îl găsește.

Solicitudinea lui Panainte mi-a mișcat sufletul, mi-a fost foarte drag din seara aceea. Îmi părea rău că un om atât de bun avea o nevastă otrăvită, ca o viperă bolnavă de ciumă, și un monstru de fată, o pedeapsă, în ciuda frumuseții ei care mi-a înghețat inima când am văzut-o. Panainte m-a invitat la masa de prânz a doua zi. În zilele următoare, m-au invitat pe rând cei trei frați ai lui și cele trei surori, iar de atunci a devenit regulă să merg la fiecare din ei pe rând în câte o zi a săptămânii, totdeauna aceeași; așa am cunoscut

o bună parte a familiei, nu chiar pe toată căci avea multe ramificații, pornind de la fii și fiice, continuând cu nurorile și cu ginerii, cu nepoții și nepoatele; deși AMarisa avea grija tuturora, nu putea să-i țină minte pe toți și numai o mică parte din ei veneau la masa de seară, cu rândul, când le trimitea invitație, tipărită, cu monograma ei la mijloc. În schimb, avea un catalog cu toți membrii familiei și un album cu fotografiile lor, în total aproape vreo două sute.

Amândouă, și albumul și catalogul sunt astăzi în stăpânirea mea, n-au interesat pe nimeni după dispariția AMarisei, mi le-a dat Mustafiță, rămas să aibă grijă de casă. Am crezut că era un noroc pentru mine, când le-am răsfoit prima oară mi s-a părut că istoria familiei se povestea singură, îmi rămânea doar să triez personajele, să le elimin pe cele neinteresante; acum văd că nu-i ușor, mă tem că aș putea să fac o alegere proastă, mă tot întorc în urmă, șterg, adaug, iar timpul trece și în mine este mereu o nemulțumire. Degeaba mă bucurasem crezând că aveam în față o carte ca și scrisă, îmi dau seama că am picat într-o capcană, sunt victima acelor nenumărate personaje, dator să le port pe umeri și neputând să mă scutur de ele decât născocind câte un destin pentru fiecare.

Capitolul 7

AMarisa renunță să meargă la circ, marea ei desfătare, ca să asculte de la povestitor ce a descoperit pe fundul mării. Carena vaporului văzută pe dedesubt, cochiliile lipite de tablă, repulsia; obiecte terestre pierdute sau aruncate în apă. Aterinele, labanii. Mormanul de încălțări omenești, văzute și închipuite de povestitor. Condurul Cenușăresei.

Fusese vorba ca după masa de seară să mergem la circ, AMarisa își invitase nepoții, erau mulți, umpleau amândouă docarele care așteptau cu caii înhămați și cu vizitii pe capră; sigur că n-ar fi putut să-i invite pe toți la masă, n-ar fi fost loc.

Era de asemeni pregătită și trăsura, trasă în fața scării. Așteptam cu nerăbdare spectacolul, soarta era atât de bună cu mine că mă miram ce merite aveam să mă răsplătească atât de mărinimos, ducându-mă din bucurie în bucurie. Dar mai mult decât circul așteptam s-o văd pe AMarisa exultând, bătând din palme, strigând, gesticulând, sărind de pe scaun neobosită, captivată și fericită.

Pe mine circul nu mă entuziasma ca pe ea, îmi plăcea, săream și eu de pe scaun, clovnii mă făceau să râd în hohote, dansatoarele pe sârmă îmi dădeau bătăi de inimă, urmăream încremenit acrobațiile primejdioase, dar nu eram cu toate gândurile acolo, o parte din ele hoinăreau pe afară, în unele clipe mă luau și pe mine după ele, mă trezeam amorțit pe scaun fără să văd ce se petrece în față, deși stăteam cu ochii mari, cu privirea înfrigurată.

Însă AMarisa s-a răzgândit în ultima clipă, pe nepoți i-a trimis la circ cu părinții, nu putea să-i dezamăgească, ar fi fost multă jale, a avut grijă să nu le lipsească pungile cu alune, bomboanele și cofeturile obișnuite. Iar ea, așezată în fundul sofalei, m-a poftit să stau la picioarele ei, pe o pernă brodată și să-i povestesc cum fusese sub apă. Firește, Alex nu putea să lipsească, stătea lângă ea pe sofa, ca să mă vadă din față. AMarisa îl oprise și pe Panainte, ca unul care avusese un rol important, lui se datora totul, la urma urmelor; fără el n-aș fi îmbrăcat costumul de scafandru. Nu s-a așezat, dar nu din umilință, era un om făcut să stea în picioare, așa își găsea starea lui cea mai bună; a stat lângă mine, nemișcat tot timpul, n-a băut cafea, n-a băut nici măcar un pahar cu apă, i-a făcut semn slujnicii să-l lase în pace. O lampă cu abajurul roz pusă alături pe o măsuță orientală îi lumina mâna

dreaptă, cu tatuajul; fusese o masă de fumător, se mai vedea în mijloc o adâncitură, ca o străchioară, căptușită cu alamă, locul unde se punea narghileaua. De câte ori ochii îmi cădeau pe mâna lui Panainte și vedeam trifoiul cu patru foi, simțeam în gură gustul langustinei, care fusese pentru mine mult mai mult decât o simplă inițiere gastronomică.

AMarisa a vrut să știe totul, ce am simțit clipă de clipă, după ce am intrat în costumul de scafandru. Dacă era rece și mi-a făcut frică, de ce am mers înainte? Nu i-a fost de ajuns că am ridicat din umeri și m-am uitat cu o mirare stupidă la tatuajul lui Panainte de parcă îl vedeam prima oară; poate voiam să-i distrag atenția, să-i îndrept gândurile în altă parte; sau poate trifoiul cu patru foi devenise o obsesie. Nici vorbă să-i distrag atenția, a rămas ațintită asupra acelei clipe nelămurite, până ce, smulgându-mi vorbă după vorbă, a fost satisfăcută. Nu mai țin minte la ce explicație ajunsesem și nici nu vreau să trăiesc din nou întâmplarea, ca să refac niște gânduri uitate de atâta vreme. Altceva am vrut să spun, despre darul AMarisei de a-mi trezi rațiunea și-a o conduce în căutarea unui adevăr ascuns într-un colț întunecat al minții, unde deodată s-a făcut lumină și în acest fel am știut limpede ce se întâmplase cu mine. Să fi avut totdeauna un sfetnic la fel de insistent ca ea și cu aceeași putere de a pătrunde în gânduri, un mentor transpus într-un alter ego, ca să nu mă lase niciodată singur, să-mi aparțină trupește ca un al doilea creier, viața mea ar fi avut mai multă lumină, drumurile m-ar fi dus mult mai sus și probabil niciuna din intențiile mele, astăzi părăsite, n-ar fi rămas nerealizată.

Nu știu ce instrucțiune avea AMarisa, ce citise în afara cărților de aventuri și a romanelor polițiste. Poate n-avea decât încă un har, pe lângă acela de a tămădui suferințele omului și de a-i putea ști întreg viitorul. Felul cum a condus povestirea mea, atunci, seara, ar fi fost o mare lecție pentru Alex, dacă ar fi înțeles-o până la capăt.

Ceea ce încerc să descriu astăzi este o reconstituire a ceea ce i-am povestit AMarisei și s-a datorat puterii ei de a-mi mobiliza spiritul. Știu însă că n-am să mai ajung la fel de departe, chiar dacă voi fi învățat lecția mai bine decât Alex; fiindcă AMarisa e moartă și lumina ei îmi lipsește.

Coborârea sub apă n-a fost o feerie și nici un miracol. Până ce am izbutit să suprapun peste realitate un decor imaginar, adus din visele mele, impresiile directe mi s-au părut mai degrabă hâde și repugnante. Frica dispăruse cu totul și îi luase locul, din păcate, o indiferență deplină pentru gestul meu și pentru urmările lui în viață. Aveam conștiința participării mele

la o faptă cum nu mai făcusem și prea puțini oameni aveau prilejul s-o facă, dar nu socoteam că ar fi fost un privilegiu al soartei, nici că aș fi avut vreun merit. Respiram fără dificultate, dispăruse și teama că furtunul de aer ar putea să plesnească. Războiul se terminase de șapte ani, încă nu se prevestea altul, așa că nu mi-a venit în minte o astfel de primejdie care m-ar fi umplut de groază și pe care o simt abia acum, când am trecut prin experiența unui al doilea război și am suferit zeci de bombardamente. Abia acum mă îngrozesc, la gândul unui atac de aviație în vreme ce mă aflam sub apa amorfă, netulburată nici de valuri, nici de urletul bombardierelor; cei doi oameni de la pompă ar fi luat-o la fugă să se adăpostească. Dar oare ar fi fugit și Alex și Panainte, lăsându-mă fără aer? Fizic nu simțeam decât apăsarea apei care îmi lipea costumul de trup, așa părea și mai rece; era mult prea mare pentru mine, mi-ar fi împiedicat mișcările, dacă ar fi trebuit să fac vreo treabă. Stăteam suspendat și imobil, cizmele făceau corp comun cu costumul, aveam tălpi grele de plumb și mă trăgeau la fund, lin, nu mai repede decât îngăduia frânghia pe care cei de sus o slăbeau palmă cu palmă. Nu se vedea prea departe, parcă mă adânceam într-o ceață albastră și cenușie, până ce, întorcând capul am văzut o umbră gigantică, un monstru marin plutea deasupra mea și cu toate că stătea nemișcat mi-a dat o clipă de groază, mi se părea că mă pândește, așteptând clipa când să mă înșface. Am spus clipă și clipă rămâne, m-am lămurit în a doua secundă, când mi-am dat seama ca era vaporul în pupa căruia mă scufundasem.

Nu știu de ce nu mă gândisem niciodată cum se vede partea unui vapor adâncită în apă. Forma lui geometrică o cunoșteam, văzusem destule vapoare de jucărie și ele nu puteau să fie altfel decât cele adevărate.

Când formele atât de frumoase dispar, nu încap în privire, le ia locul o masă amorfă, amenințătoare, gata să te strivească, fie numai cu umbra ei neagră, să-ți închidă drumul spre suprafață, acoperind pentru totdeauna lumina soarelui. Dacă nu-mi mai era frică, rămăsesem în schimb cu o repulsie, carena vaporului, ruginită, plină de cochilii scârboase părea vâscoasă, pești cu botul turtit stăteau înfipți în ea, își sugeau hrana, se împingeau înainte zvâcnind din coadă și din tot trupul, păreau hămesiți, ar fi ros și fierul, fără să se sature. Ajunsesem la fund, pe nisip, la unsprezece metri sub apă. Însă nici nisipul nu putea să-mi placă, părea la fel de vâscos ca vaporul și era semănat cu obiecte terestre, mizerabile, ca un maidan de gunoaie. Știam că a doua oară n-am să mai îmbrac costumul de scafandru, nici n-aș mai fi dorit, nici ocazia nu avea cum să se repete. Atunci,

renunțând la sentimente, care nu puteau să se nască fiindcă nimic nu mă captiva, nu-mi dădea nici măcar o emoție, m-am hotărât să culeg în schimb informații cât mai complete, să nu-mi scape nimic din ce putea să se vadă, ca să știu totul.

Drept la picioarele mele era mașina de cusut, nu se împotmolise, am ridicat-o să văd dacă aveam putere s-o duc sus, apoi am lăsat-o la loc, ca s-o iau la urmă, doar nu era să umblu cu ea în brațe. La doi pași am dat de o bicicletă, pe jumătate îngropată în nisip, ruginită și plină de mâzgă. Cauciucurile erau zdrențuite și n-aș fi înțeles de ce, apa n-avea ce să le facă, dacă n-aș fi văzut cum ciuguleau din ele peștii, același neam nesătul de pe carena vaporului; nu-i cunoșteam, semănau cu guvizii, în locul botului parcă aveau un rât, mai mare decât tot capul. Cauciucul nu putea să se digere; nu era o hrană și nici n-avea de ce să le placă, trăgeau de el și-l zdrențuiau, înghițindu-l, numai de proști și de lacomi. Pe când îi priveam scârbit, socotind că ar fi inutil să-i pun pe goană, s-ar fi întors în clipele următoare, am văzut apropiindu-se prin apă un nor cenușiu, plin de sclipiri argintii, ceva care părea să capteze lumina soarelui, atrăgând-o, făcând-o să răzbată prin apa opacă. Norul venea spre mine, avea să mă acopere, m-am aplecat instinctiv, mi-am amintit de cărăbușii care veniseră tot așa și mă împresuraseră într-o seară din prima copilărie.

Chiar și cel mai scurt cuvânt din câte voi folosi în această descriere mi-ar lua mai mult timp să-l pun pe hârtie decât cel scurs până m-am pomenit în mijlocul norului, fără să-mi dau seama ce putea să fie; o ploaie de săgeți argintate, cărora mai înainte le văzusem numai sclipirea, imaterială, au trecut pe lângă mine și abia când una zăpăcită nu mai puțin decât mine s-a izbit în vizor mi-am dat seama că era un cârd de aterine; le fugărea ceva din urmă, altfel m-ar fi ocolit, era firesc să le fie frică de un scafandru. O pereche de labani veneau după ele, cu gurile căscate și, una după alta, le înghițeau pe cele din coada cârdului, într-un ritm la fel de rapid ca un pârâit de mitralieră.

— Îți plac aterinele prăjite? mă întrebă AMarisa.

Nu mâncasem niciodată aterine, prima oară le văzusem abia în ziua aceea; venind cu șalupa trecusem pe lângă un chei tocmai când pescarii ridicau plasele; erau atât de pline, că aterinele săreau înapoi în apă, doar dintr-o zvâcnitură; câteva nimeriseră în șalupă, așa putusem să le văd de aproape. Dar de mâncat nu mâncasem, ceea ce n-am avut nici acum curajul să-i mărturisesc AMarisei. Pe urmă m-a întrebat de laban și atunci mi s-a

părut prea de tot să mint fără întrerupere, mi-am luat inima în dinți, i-am mărturisit că nu știam ce gust are.

— Panainte, spuse AMarisa, mâine să-mi trimiți doi labani proaspeți!

Putea să fie tocmai perechea care fugărise aterinele, ca istoria să se rotunjească. Oricum, chiar dacă probabilitatea rămânea prea mică, eu așa mi-am închipuit a doua zi, la masa de seară, când am mâncat labanul; mi-a plăcut, era gătit bine, cu un sos de arpagic și capere, dar nu se compara cu langustina.

Alți pești n-am mai văzut sub apă, în afară de cei care se hrăneau cu mâzga de pe carena vaporului; poate erau și alții mai departe, nu s-au apropiat, nu pot spune nimic despre ei. Trecuseră numai câteva minute de când mă scufundasem, puteam să mai stau, cât timp nu mă trăgeau cu frânghia. Am făcut câțiva pași, mi-am târât anevoie picioarele îngreuiate de plumb, am ajuns până la cârma vaporului, voiam s-o ating cu mâna. Era de vreo patru ori mai înaltă ca mine, să se fi mișcat tocmai atunci mă trântea pe spate și poate rămâneam acolo. Totuși nu-mi era fiică, mă gândeam că nu s-o găsi tocmai acum cineva să se joace învârtind roata cârmii.

Am mai făcut un pas, să pun mâna și pe elice. Avea patru pale în cruce, de două ori mai mari decât mine, și iar m-am gândit ce-ar fi să pornească deodată; m-ar fi tăiat bucățele. Spre deosebire de cârmă, plină și ea de cochilii și năpădită de pești care ciuguleau atât de lacomi că nici măcar nu se fereau de mine, elicea era curată, netedă, cred că în soare putea să sclipească. Scafandrii or spune altfel, n-am să-i contrazic, eu mi-am închipuit că datorită rotirii ei destul de rapide și de îndelungate, pe elice nu prinde mâzga și nu se lipesc nici cochiliile, de aceea nu o împresoară nici peștii, n-au ce suge, se duc în altă parte. Aș mai fi făcut încă un pas, tocmai atunci însă a început să curgă apă murdară, dintr-o țeavă aflată aproape, în carena vaporului, și atunci mi s-a făcut greață.

Întorcându-mă, mi-am îndreptat atenția spre obiectele de pe fundul mării, altceva nu mai aveam ce să văd, terminasem cu toate, informația mea era foarte săracă; dar nimeni nu va găsi mai multe decât mine. Zăceau în jur toate acele obiecte din viața omului care nu putrezesc și nu pot să plutească: tot ce omul aruncă sau pierde. Bidoane strâmbe și găurite, aruncate. Bidoane întregi, cuprinzând poate untdelemn de măsline, căci goale și fără găuri n-ar putea să se scufunde: pierdute, scăpate din macarale. Din cele înșirate în continuare se va înțelege, după regula de mai sus, ce era aruncat și ce pierdut, pagubă pentru oameni: cratițe întregi, cratițe desfundate; un

joagăr plesnit la mijloc; o gheată, un pantof, o cizmă, strânse caraghios unele în altele; cutii de conserve goale și pline; sticle, borcane; o piuliță, o pilă cu mânerul de lemn putrezit… înțeleg că era plictisitor să le spun pe toate, nu mă mir că AMarisa interveni cu un gest de nerăbdare:

— Lasă-le pe astea; altceva ce-ai văzut?

Nu văzusem decât aceleași lucruri, obiecte pierdute sau aruncate, probabil ca în toate porturile din lume unde se adună vapoarele. Mă învârtisem pe o arie de cinci metri și privirea ajunsese poate la încă alți zece; dincolo era întuneric, un necunoscut acoperit de apa opacă. Altceva ar fi fost dacă nu mă țineau legat frânghia și furtunul de aer. Să nu fi avut nevoie de ele, să mă fi eliberat, să fi pornit de capul meu și să fi cutreierat portul, până la ultima dană, aș fi ajuns la far unde se deschidea marea liberă. Dar acest gând nu-mi venise pe când mă aflam sub apă, cu casca în cap și în picioare cu cizmele grele ca plumbul; atunci mă mulțumisem cu ceea ce se vedea în preajmă și nici măcar nu mă gândisem ce putea fi mai departe. Abia acum, vorbele AMarisei îmi treziseră în minte sentimentul de neputință și neîmplinire. Fața ei, întrebătoare și nemulțumită m-a făcut să mă gândesc la alt mijloc de a umbla pe sub apă, fără îngrădire, să nu mă lege nimic de oamenii rămași deasupra. Așa mi-am imaginat un instrument care să-mi dea autonomie deplină, aerul să nu fie trimis de sus, cu pompa, ci să-l am asupra mea, comprimat în bidoane cu pereți groși, să încapă mult, să-mi ajungă ore și ore. Și fiindcă simțeam ce grele erau cizmele, că abia puteam să-mi târăsc pașii, mi-am închipuit și o îmbrăcăminte ușoară, care să dea omului ceva din însușirile vietăților subacvatice. Apoi, fiindcă omul este mai presus de orice altă vietate, mi s-a dus gândul la un mijloc de propulsie potrivit cu realizările lui din deceniile moderne, motocicleta, automobilul și avionul, am luat de la ele forța motorului și am folosit-o pentru a merge pe sub apă repede și fără oboseală.

Au trecut zeci de ani până să văd toate acestea la cinematograf, scafandrul autonom, torpila tractoare întocmai cum mi le imaginasem, incitat de stăruința AMarisei, care voia să afle de la mine mai multe decât era cu putință să fi văzut, eu sau oricine altul. Atunci era însă numai un vis, realitatea rămâneau frânghia și furtunul de aer; abia povestind și văzându-mi neputința mi-am dat seama că ele însemnau o opreliște, îmi luau libertatea, le-am simțit totdeauna pe urmă, în viața mea printre oameni; mereu mi-a atârnat plumb de picioare și n-am putut merge până unde aveam nevoie, fiindcă mă țineau furtunul și frânghia.

Alex ceru îngăduința AMarisei să-și spună părerea.

— Interesant, în ce-ai văzut, mi se par încălțările, pantofii, ghetele, cizmele, strânse grămadă. Nu știu, nici nu vreau să știu cum de se adunaseră toate acolo, și ce ar fi putut ele să însemne. Însă eu, unul, ca să ajung la o impresie mai puternică, să fac din imaginea aceea un loc de pornire spre o anumită direcție, fie ea absurdă și imposibilă, aș fi vrut să fie mai multe.

Vorbele lui m-au electrizat, mi-au scăpărat ochii.

— Sigur că da, ai dreptate!

Nu mi-a fost greu să le înșir, le aveam în minte, fusese nevoie numai de un îndemn, să vină cineva cu ideea. Așa că le-am descris, ca și cum le-aș fi văzut aievea: bocanci cu ținte, bocanci de ski, ghete de patinaj, sandale romane, papuci de casă, pâslari îngreuiați de apă, pantofi de balerină, pantofi de bal, cu barete aurite, care își păstrau întreg luciul, încă o cizmă, de cavalerie, cu rozetă și pinten, saboți, mocasini, opinci cu nojițele roase de pești… Iar în vârful tuturor acestora, strălucea condurul de argint al Cenușăresei. Dacă Alex avea nevoie de ele, i le-am spus pe toate, și încă altele, să nu rămână nici o lipsă, așa că nu trebuie să mă completeze nimeni. Abia după ce am terminat mi-a venit gândul că obiectele acestea adunate în chip atât de straniu aveau o semnificație, ascunsă în subconștientul meu, la fel poate ca în subconștientul lui Alex, simbolizau mișcarea omului în lume, de la începuturile istoriei până astăzi. Și dacă se aflau în apa unui port, ele, făcute să meargă pe drumuri terestre, simbolul rămânea același, porturile fiind primele între locurile de pornire.

AMarisa însă tot nu era mulțumită, și-mi părea rău că o dezamăgisem, pierduse și circul unde s-ar fi distrat mult mai bine.

— Și cum, mă întrebă, aproape certându-mă, caseta cu bijuterii n-ai văzut-o?

M-am uitat obidit în ochii ei, era inutil, nu puteam să-i citesc gândurile; mi-am ridicat privirea la semnul ei făcut pe frunte cu lac roșu de unghii și așa mi s-a aprins o scânteie în minte.

— Ba da, am răspuns, dar n-am deschis-o. Și oricum n-aș fi putut s-o iau cu mine, fiindcă aveam mașina de cusut în brațe.

— Dar scheletul? insistă ea. Nu se poate să nu fi fost un schelet cu cuțitul între coaste!

Întrebarea se datora romanelor ei polițiste. Abia peste câțiva ani am văzut un schelet omenesc, pe fundul unui lac cu apa albastră. Dar degeaba i-aș fi scris AMarisei, dându-i de veste, aș fi dezamăgit-o iarăși, scheletul era

al unui om mort de moarte bună, se cunoștea după poziția lui împăcată; și-apoi n-avea un cuțit între coaste.

Capitolul 8

Camera lui Alex, caietul lui de lucru; schițe pentru o povestire: Moartea Prințesei. Obsesia povestitorului pentru această făptură misterioasă și dispărută. Apariția Prințesei pe dâra lunii, suprapusă și confundată cu a fetei în rochie albă de pe Strada Căruței Stricate. Materializarea ei pe plajă, salutul, apoi plecarea și dispariția în flăcări.

După ce AMarisa ne-a dat drumul și s-a dus în camerele ei, Alex a plecat în oraș, cu Panainte.

— Nu mergi cu noi? m-a întrebat, pe terasă. Ești obosit, cred că ți-ar prinde bine.

Se uita pe furiș la cariatidele cu sânii goi, își zgâia ochii, îi dogorea obrazul.

Am înțeles unde se ducea, i se citea pe față; cariatidele erau un obiect de inspirație, nu-i dădeau pace. Nu m-am dus, nu-mi trecuse frica de casa cu fete. Oare Panainte se ducea și el tot acolo? Nu m-ar fi mirat, avea o privire în mod vădit vinovată, și-apoi îl văzusem răsuflând ușurat o clipă mai înainte, când refuzasem invitația lui Alex; dacă de acesta nu se ferea — cu toată diferența de vârstă se purtau camaraderește unul cu altul — de mine ar fi putut să se rușineze.

Era încă devreme, docarele nu se întorseseră, circul se termina poate într-o oră. Cum rămăsesem singur mi-am luat inima în dinți să mă duc în camera lui Alex. N-aș fi avut dreptul dacă el nu mă invitase; dar eram curios și nu m-am luptat cu ispita. Sus se ajungea tot pe o scară de lemn, în spirală, care înconjura unul din turnulețe; am urcat cu lampa în mână. Camera lui, nu mult mai spațioasă decât a mea, cu vederea în două direcții, spre plajă și spre port, răspundea, printr-o arcadă, în interiorul turnului mare, creînd o nișă circulară, fără ferestre, unde își avea Alex masa de lucru; locul era mai retras și mai liniștit, zgomotele casei nu ajungeau până acolo; și apoi el nu putea să se concentreze la lumina zilei, aprindea lampa și trăgea draperia peste arcadă; așa pierdea și noțiunea timpului, și a locului, rămânea numai cu personajele sale; eu aveam să fiu unul din ele. Nu știu dacă mi-ar fi interzis să-i frunzăresc caietul de lucru; de oferit nu mi-l oferise, așa că,

deschizându-l, nu eram în dreptul meu, trebuia să-l pun la loc întocmai cum îl găsisem, să nu las urme. Întâmplarea a făcut să cad de la început pe o însemnare făcută de curând, cerneala era de un albastru pal, încă nu se înnegrise și de la primele cuvinte mi-am dat seama că mă privea pe mine: „La impresiile subiectului, când trenul mixt ajunge în gară, duhoarea vagonului, înghesuiala, strigătele, trebuie adăugat mugetul vitelor”.

Am rămas perplex, nu înțelegeam de unde scosese Alex vitele și mai ales ce nevoie avea de ele. Mi-am rememorat venirea mea în gară, țineam minte tot ce trăisem și chiar cuvintele folosite ca să-i povestesc întâmplarea. Dacă voisem să exprim impresia tristă pe care o făcea acel tren mizerabil, ca să creez un contrast mult mai puternic cu atmosfera proaspătă și pură a mării, apoi mugetul vitelor imaginat de Alex putea să ducă atmosfera până la prăpădenie, cu condiția să aleagă bine cuvintele și să pună pe hârtie întregul lor sens, să nu se piardă nici cea mai mică nuanță, dimpotrivă, să o accentueze, în așa fel ca el, primul, să audă vitele mugind, în toate colțurile odăii.

Însemnarea aceasta, împreună cu intervenția lui privitoare la încălțămintea de pe fundul apei au făcut ca interesul meu pentru el să crească, mi-am dat seama că pe lângă o minte mobilă, imaginativă, avea darul să meargă cu gândul sub fața lucrurilor; mi-am propus să îl privesc cu mai multă luare-aminte și de atunci situația mea de subiect nu mi s-a mai părut stânjenitoare; e adevărat că ea mă punea față de el într-o situație dependentă, oarecum subalternă, dar nu mai putea fi un motiv de umilință, așa cum simțisem uneori până în seara aceea; a fi subiectul cuiva care mergea cu un pas înaintea mea, ducându-mi gândurile mai departe decât puteam să le duc singur, îmi dădea un sentiment de satisfacție și chiar de mândrie.

Nu era timp să citesc caietul pagină cu pagină, l-am frunzărit până ce am dat de un titlu, Moartea Prințesei, care mi-a atras atenția și apoi m-a tulburat destul de puternic, ca să nu mă liniștesc multă vreme. Sigur că un asemenea titlu nu era decât o banalitate, aș fi trecut peste el fără să-i dau importanță, dacă nu m-aș fi gândit că Prințesa putea să fie ființa căreia îi aparținuse camera mea și despre care Alex îmi vorbise numai în treacăt. Dar chiar așa, necunoscută, ea îmi venea în minte adesea și mai ales serile, când rămâneam singur între pereții unde simțeam prezența ei, obsedantă deși nedefinită. Răscolisem toate rafturile și sertarele, căutasem prin toate ungherele camerei să găsesc o urmă rămasă de la ea, mă gândisem chiar la o

fotografie, dar nu găsisem nimic, nici măcar un căpețel de ață despre care să pot presupune că-i aparținuse și în jurul căruia aș fi putut să construiesc o imagine. Nu priveam cu indiferență nici un obiect din cameră, le atingeam cu pietate, gândindu-mă că mâinile mele se întâlneau cu ale ei, în două timpuri puse unul lângă altul, oricât ar fi fost de distanțate. Iar când mă urcam în pat seara și îmi lăsam capul pe pernă, o evocam în trecutul ei, o vedeam făcând aceleași gesturi ca mine, acoperindu-se cu plapuma ușoară, suflând în lampa de pe noptieră, închizând ochii și suspinând mulțumită. Și iarăși, timpurile se contopeau, fără voia mea, nu-mi puteam stăpâni gândul, și atunci mi-o închipuiam lângă mine, curată și cuminte ca îngerii de pe tăblia patului. Nu știam cum să mă fac mai mic, să nu mă simtă, mi se părea că ar fi o oroare, o blasfemie să-i rănesc pudoarea, îmi țineam respirația și-o auzeam numai pe a ei, atât de ușoară cum numai florile pot să respire.

Tăbliile patului, de lac negru cu intarsii subțiri de alamă pe margini, aveau câte un medalion, auriu în mijloc, și două mai mici în colțuri, cu îngeri pictați în culori delicate, cu obrazul roz, de fată, cu pomeții împurpurați, cu ochii negri și cu părul ca aurul, cel din mijloc, cei din margini cu păr negru și ochi albaștri. Dar expresia lor era diferită, altminteri semănau întocmai unul cu altul, și eu îi contopeam pe toți într-o singură imagine care, după ce am citit descrierea lui Alex, am ajuns să cred că o reprezenta pe Prințesa dispărută; mai rămânea să-i aleg părul între brun și blond, și ochii, între negru și albastru. De altfel, cuvintele folosite ca să înfățișez acești îngeri sunt luate din caietul lui, nu pot ascunde.

Nu era o povestire, ci abia niște schițe, însemnări strânse în trei paragrafe subintitulate: „portretul Prințesei”, „caracterul”, „drama”. Iar la sfârșit, acest adaos; „Nu trebuie să scriu înainte de moartea AMarisei.”

M-am dus în camera mea și am stat mult timp la fereastră, privind dâra argintie întinsă de lună de-a curmezișul mării, și alunecând în gând până la orizontul întunecat de umbre ca de nori negri. Luna răsărise mai târziu; era mai mică și dâra ei pe apă mai îngustă, dar parcă mai vie, sclipind mai puternic. Am auzit docarele intrând în curte, îi lăsase pe nepoți la casele lor, acum vizitiii deshămau caii. Curând s-a întors și Alex, i-am auzit pașii pe scară și chiar dacă nu i-aș fi auzit, căci se descălțase și pășea ușor să nu-l simtă AMarisa, aș fi văzut cum se aprindea lumina la fereastra lui, proiectându-se pe terasă. Știam de unde venea, din Strada Căruței Stricate, mi-am amintit casa unde voise să mă ducă și pe mine, mi s-a aprins obrazul, am simțit din nou mirosul lubric, împresurându-mă atât de puternic că l-am

crezut aievea și m-am îngrozit că pângărea camera Prințesei. Și nu-mi explic de ce tocmai în acest moment de rușine, cum continuam să privesc încordat pe mare, am văzut răsărind din valurile argintate de lună o plăsmuire omenească, venind spre mine; deși foarte departe, mi-am dat seama că era o fată, după mers, după unduirea trupului, după emanația ei feminină, care nu poate fi confundată. Imaginea devenea tot mai clară și mai precisă, avea rochia albă, atât de scurtă și străvezie că o lăsa mai mult goală. Ținea mâna întinsă înainte, ca o chemare. Nu-i deslușeam fața, din chipul ei vedeam numai părul, dus de vânt într-o parte, altceva n-am văzut nici când a fost mai aproape, n-am văzut niciodată, dar am fost sigur că era fata din casa unde mă dusese Alex, nu putea fi alta, venea din fundul curții cu mâna întinsă. Cu toată prezența ei acolo, nu aparținea câtuși de puțin acelui loc plin de păcate, era curată, neatinsă de nimeni, și nu înțelegeam de ce imaginea ei se născuse din mirosul fetid al bordelului, care mai adineauri năpădise odaia de la mansardă. Poate de aceea fugisem atunci, speriat că aveam s-o văd cum se murdărește, căci acolo nimic nu putea să rămână pur până la urmă.

Ce s-a întâmplat cu mine mai departe nu știu, poate că am adormit în genunchi, cu capul pe glaful ferestrei. Spun așa pentru cei care n-ar vrea să mă creadă, le las această scăpare, dar cred că mai degrabă a fost altfel. Este adevărat că pe la trei dimineața, când o lumină vagă părea să se nască la orizont în partea unde răsare soarele iar dâra lunii pe apă abia mai pâlpâia, ruginită, m-am trezit tremurând de frig la fereastră. Cred însă că între timp fusesem pe plajă și dacă lipsește orice dovadă, rămâne sentimentul că a fost o trăire reală; altceva nu contează. O trăire indubitabilă dar derivată dintr-un vis ca o amețeală, când omul, deși viu și în mișcare, își pierde o parte din cunoștință și o parte din greutate, că ar putea să plutească în aer fără nici un efort fizic, ci numai cu puterea spiritului, o năzuință. Nu-mi aduc aminte cum am coborât scările și cum le-am urcat la înapoiere, pe întuneric, căci lampa o lăsasem în cameră, unde am și găsit-o, încă arzând, cu flacără mică; în starea aceea de pierdere a greutății, poate mi-am dat drumul direct pe terasă, iar la întoarcere, am ajuns la fereastră dintr-o săritură. Iată însă ceva care n-ar fi meritat atâtea cuvinte, trebuie ținut seama doar că m-am dus pe malul mării, în locul unde fusesem în prima zi, când m-am întâlnit cu Alex. Acolo, o zi mai târziu puteam să-mi pierd viața, din nesocotință, să mă arunc în valurile care m-ar fi zdrobit de dig în următoarele clipe; fiindcă am șovăit cât una singură din acele clipe funeste, trăiesc și astăzi, dar locul

și momentul acela au rămas pentru mine o gravă răscruce, mă urmărește încă și n-am s-o uit niciodată. Nu-i de mirare că ajunsesem iarăși acolo, aveam să ajung de multe ori, fie numai cu gândul, era o chemare și simt că ea își va păstra puterea asupra mea până voi închide ochii, regăsindu-mi, în sfârșit, soarta amânată atâta vreme.

Fata continua să înainteze pe dâra lunii, cu mâna întinsă, îi vedeam mișcarea picioarelor și nu știu de ce se apropia anevoie, mergea dar poate valurile o împingeau înapoi, a trecut un timp îndelungat până să se apropie, o recunoșteam tot mai limpede deși tot nu-i vedeam fața. Mă stăpânea gândul ascuns că nu era străină de soarta mea, de aceea venisem s-o întâmpin, dar nu știam dacă avea rolul să mă piardă sau să mă salveze. Nu-mi închipuiam ce are să fie mai departe, cele două alternative mi se păreau egale, nu mă temeam de ea în niciuna din ipostazele ei, aș fi vrut să ne plimbăm pe malul mării, fără s-o ating și fără să-i spun o vorbă. Stăteam ghemuit pe nisip, îi simțeam răceala, reală, altfel nu mi-ar fi rămas întipărită atât de puternic în fiece părticică a pielei. Când mai avea de trecut vreo zece valuri, m-am ridicat în picioare și am așteptat-o, atât de încordat că mă dureau toți mușchii trupului. Acum vedeam că obrazul ei era doar o pată albă, sperasem că odată aproape își va căpăta trăsăturile. M-am speriat ca de o neființă; dacă știam ce sunt eu și cărei lumi aparțin, m-a cuprins teama că ea putea să fie o nălucă. Dar când n-a mai fost nici un val în față și a pus piciorul pe plajă, la doi sau trei pași de mine, obrazul ei s-a colorat dintr-odată și am recunoscut chipul îngerului cu părul negru și cu ochii albaștri de pe tăblia patului; îndată am înțeles că era Prințesa și nu fata din Strada Căruței Stricate. Asemănarea lor se datora numai închipuirii mele. M-a salutat cu mâna până atunci întinsă, a dus-o la tâmplă și mi-a spus: „Eu sunt!” Doar atât, pe urmă s-a întors și a pornit înapoi, pe dâra lunii, dar n-a apucat să treacă decât peste primele valuri și s-a prefăcut într-o flacără, ardea ca o torță, încerca să se apere cu mâinile; zadarnic a ars toată și cenușa a luat-o marea.

Când m-am întors în cameră și am început să-mi regăsesc rațiunea mi-am amintit de unde venea această imagine, din caietul lui Alex, nu era o închipuire a mea, Prințesa murise în flăcări, patul luase foc de la lampă, se mistuise în câteva clipe, îmbibat de gazul care se vărsase, și ea, paralizată de groază, nu mai putuse să se ridice și să fugă.

Capitolul 9

Povestea Prințesei, reconstituită de povestitor după schițele lui Alex. Portretul, asemănarea ei cu îngerii de pe tăbliile patului. Caracterul Prințesei, cochetăria, imprudența. Cabana de sub munte. Zamfir și Ileana. Provocările. Incendiul, moartea tuturora.

Prințesa era un nume născocit de unele rude, firi cârcotașe, ca nevasta lui Panainte de pildă, invidioase pe felul cum o răsfăța AMarisa. La alții din familie același nume dovedea o admirație sinceră. Dintre toți, nici cei mai apropiați, frații și surorile, nu știau limpede dacă era fata AMarisei, care nu fusese măritată niciodată; poate o luase de suflet. Într-un trecut mai îndepărtat AMarisa nu se vedea zilnic cu frații și surorile, deși încă de la început le purta de grijă tuturor. În acel timp viața ei era destul de misterioasă; frații și surorile o spionau, dar fără să afle mare lucru. Ar fi fost semne că în viața ei, la tinerețe, existase un bărbat, și poate nu doar unul, dar nimeni nu putuse să-l vadă; nici să-l ghicească dintre bărbații care ar fi putut să placă unei femei trufașe ca AMarisa. Impresia lor era că AMarisa n-ar fi primit în viața ei decât un prinț de sânge. Astfel fata, dacă era într-adevăr a ei, nu putea să fie decât o prințesă.

La timpul când Alex îi făcea portretul, Prințesa avea șaisprezece ani; împlinea optsprezece când murise în flăcări. Îngerul cu părul negru și ochii albaștri de pe tăblia patului reprezintă chipul ei, nu mai e nevoie să adaug alte cuvinte. Era o adolescentă care atrăgea atenția mai mult decât orice fată de aceeași vârstă, căci se simțea în evoluția ei o desăvârșire apropiată. Numele, chiar atunci când pornea din invidie, nu putea fi o batjocură; era o mică prințesă adevărată, înaltă, suplă, cu mersul gata de a deveni suveran, toate într-o armonie naturală, înnăscută, și dacă mi-o închipui, așa cum o descrie Alex, văd în ea moștenirea acelui fel de a se mișca al AMarisei, care ori cât de îngreuiată, rămânea ușoară, gata să zboare, pășind în obezitatea ei grația unei balerine. Însemnările lui Alex o înfățișează pe Prințesă îmbrăcată în griuri deschise, nuanță pe nuanță, cu fuste plisate, puțin mai lungi de genunchi, cum se purtau în vremea aceea, la sfârșitul războiului, cam șase-șapte ani înainte de venirea mea acolo. În sus un pulovăr de lână subțire, culoarea perlei, iar peste el o jachetă tricotată, ceva mai închisă. Pălării de pai, vara, cu boruri largi, cu panglică de catifea neagră, ca părul, singura culoare sumbră, care însă nu îngreuia deloc imaginea ei atât de aeriană, și nu sugera ideea de doliu nici măcar oamenilor cu firea funebră. Mănuși albe, glacé, de antilopă, după-amiaza; dimineața mănuși ajurate, de ață.

Umbrelă de soare, albă, cu un bor în culoarea pulovărului și cu mânerul de fildeș. Sandale albe, cu barete, dimineața. După-amiaza pantofi gri, de șopârlă, cum nu purtau decât câteva doamne, elegantele. Ciorapi albi, de fetiță, dar fini, de mătase naturală. Când, un an mai târziu, Prințesa și-a pus ciorapi negri la o toaletă atât de pastelată, apariția ei a fost frapantă, a vorbit tot orașul. Dar a doua oară nu i-a mai pus, nu fiindcă ar fi cuprins-o sfiala, ci socotea experiența sfârșită; acum știa ce efect au contrastele, îi rămânea să le folosească mai târziu, când avea să-i dispară de pe față aerul de fetiță.

Alex nu descrie îmbrăcămintea ei de iarnă, n-a avut nevoie, povestea Prințesei se va desfășura verile; înțeleg, nici eu nu pot să mi-o închipui într-un decor cu zăpadă, s-o văd înfofolită în blănuri, cu căciuliță, manșon și botine încheiate cu nasturi, până mai sus de jumătatea gambei; întreaga ei făptură și-ar fi pierdut caracterul, ar fi devenit alta.

În al doilea capitol, Alex definește firea Prințesei. AMarisa îi spunea Ninia, al doilea n și i contopite într-o pronunție dulce, ca în niña din spaniolă, care înseamnă copilă. Poate AMarisa avea strămoși în Spania, la fel putea să-i aibă în tot bazinul Mediteranei, și chiar mai departe, în Asia Mică, până în India, așa cum mi-a sugerat semnul ei roșu din mijlocul frunții. Mândră fără să arate, mai degrabă demnă și reținută, dacă nu-i prea mult să spui așa despre o adolescentă cu caracterul abia în formare, Prințesa era bună și îndatoritoare cu toată lumea, la fel cu animalele oropsite. Avea săracii ei, cărora le ducea daruri, lipsindu-se uneori pe sine, căci nu îndrăznea să-i ceară mereu AMarisei. Greșeala ei, în această manifestare mărinimoasă, era că după un timp îi lăsa în părăsire, fiindcă descoperea alții, n-o răbda inima să-i ocolească, dar nici nu se putea îngriji de toată lumea. Ar fi fost de așteptat ca în viitor să-și împartă la fel dragostea, părăsindu-și iubiții ca să iubească pe alții. Spunând așa mă bizui pe singura ei trăsătură de caracter dezaprobată de Alex, ceva care avea să fie germenele viitoarei ei nenorociri. Înclinarea precoce de a cocheta cu bărbații, nu doar cu băieții de vârsta ei, adresându-le ochiade și zâmbete provocatoare; nu semăna deloc cu demnitatea și reținerea semnalate la început de Alex. Fata nu înțelegea că felul acesta de a fi era necuviincios și chiar primejdios, se purta așa din inconștiență, sau poate dintr-un viciu nedefinit încă. Niciodată n-a dat o urmare, oricât de mică gesturilor ei atât de îndrăznețe și atât de neechivoce. S-a retras speriată sau indignată în fața reacției firești a bărbaților, a trezit probabil ura și disprețul multora din ei, și

cine știe la câte drame ar fi dat naștere mai târziu, dacă ușurința ei nu i-ar fi provocat moartea în puțină vreme.

Prințesa și-a pierdut aerul de fetiță în primăvara anului când avea să moară în flăcări. După o tuse începută iarna și neluată în seamă, care s-a transformat în tuberculoză, sângele i-a fugit din obraz, lăsând o paloare rece, ochii, adânciți în orbite, au căpătat o sclipire stranie, și pe fața ei s-a întipărit o tristețe gravă, calmă, fără neliniște, pe care și-o lepăda însă în prezența bărbaților, zâmbind insinuant, continuând să-i provoace.

Ceaiurile AMarisei și pasele ei magnetice nu foloseau, boala mergea înainte. Prințesa se silea s-o ascundă, își pudra obrajii și își colora pomeții în roz de primăvară, ieșea să se plimbe în aceleași toalete pastelate, și, adăpostită de razele soarelui sub umbrela albă, zâmbea ademenitor oricărui bărbat care venea din față și ridica ochii s-o vadă; avea mai mult decât altădată nevoia să simtă că stârnea dorințele, că nu-și pierduse puterea de seducție, că viața ei nu era terminată.

Când se convinse că leacurile nu foloseau, AMarisa înțelese că harul ei avea limite și atunci o prinse plânsul, plânse în hohote, răvășindu-și părul și zgâriindu-și obrazul, pe sofaua din sufragerie, de față cu rudele venite la masa de seară.

— Am făcut totul, cu mai mult suflet ca niciodată, dar n-am nici o putere când e sânge din sângele meu!

Era o mărturisire; nimeni nu tresări, stăteau toți triști, cu ochii în farfurie.

AMarisa se pregăti de drum, puse trusoul Niniei în două cufere și merse cu ea într-un loc de sub munte, unde al patrulea din frații ei, Iani Talabă, medicul veterinar, își trimitea într-un timp copiii, slabi de piept, să-i întremeze. Acolo, departe de orice oraș, între păduri de brad, cumpărase o bucată de loc, construise cu stipendia AMarisei o cabană cu două camere și cu dependințe civilizate. În hotar cu el se afla o stână unde se găsea tot timpul lapte de oaie, caș, urdă și zer în loc de altă băutură, și mai mult decât acestea nici nu era nevoie ca un bolnav de piept să se pună pe picioare; după trei veri copiii erau verzi ca pădurea și tari ca piatra din munte.

Acolo o duse AMarisa pe Ninia, luând cu ea, ca să aibă cine-i purta de grijă, o pereche tânără, soț și soție, oameni de încredere, pe care îi cununase chiar ea și-i ajutase să-și facă o gospodărie. Erau amândoi curați și plăcuți la înfățișare, dar se întâmplase ca tânăra femeie să fie și ea slabă de piept, ceea ce nu se văzuse decât la un timp după nuntă, când boala începuse să se

agraveze. O chema Ileana, nume potrivit cu făptura ei delicată, și era coafeză, meserie curată dar nu atât de ușoară pe cât s-ar crede. Stând în picioare opt ore sau zece și uneori paisprezece, sâmbăta sau în ajunul sărbătorilor, în mirosul de tincturi și de chimicale, în aerul umed, și firavă cum era, și dornică să câștige ca să-și răsfețe bărbatul pe care îl iubea cu prea multă patimă, biata femeie se istovea și nu trebuise mai mult de un an ca să tușească, și nu mai mult de încă șase luni, până să scuipe sânge.

Viața sub munte, cu stâna alături însemna o salvare pentru ea, odată cu salvarea Niniei, așa că nu șovăi să meargă, iar bărbatul, care nu o iubea mai puțin, nu șovăi să-și lase slujba și s-o însoțească. De altfel, nu avea o slujbă prea bună, manipulator la silozuri, toată ziua în pleava ridicată de ventilatoare; trăgând-o în piept odată cu aerul, poate nu i-ar fi trebuit nici lui prea mult timp până să-l prindă tusea. Îl chema Zamfir, cu numele de familie Ursache, n-avea decât douăzeci și opt de ani, la fel ca Ileana, făcuse războiul ca voluntar, luase Virtutea Militară, era un om clădit ca voinicii, frumos la față, cu părul inele, cu privirea focoasă; plăcea cu ușurință femeilor, avea doar un defect de care însă nu ținea nimeni seama, nasul strâmb de la box, boxul fiind la el o patimă veche, din copilărie, imposibil să se lepede de ea, chiar dacă se însurase. Și-apoi, mai bine boxul decât beția, așa gândea Ileana, deși o durea sufletul când îl vedea sâmbăta seara venind acasă cu fața plină de sânge, cu arcada spartă, cu nasul mutat într-o parte, că de mult nu mai avea osul întreg, să-l țină pe mijlocul feții. Dar tot mai bine așa, se gândea tânăra nevastă, decât să meargă după el cu șalul pe umeri, să-l scoată din cârciumă. Și-apoi, dacă îl spăla de sânge și îi dădea cămașă curată, bărbat mai chipeș ca al ei nu putea fi altul pe tot pământul. Sunt multe femei care gândesc la fel despre bărbații lor, și le socotesc fericite.

La cabană au stat toți trei din mai până în septembrie, a fost o vară caldă și frumoasă, cu ploi repezi care nu bagă umezeală în casă, căci îndată după ele iese soarele și bate în ferestre. Și Ninia și Ileana se simțeau tot mai înzdrăvenite, dacă veneau tot așa trei veri de-a rândul, boala s-ar fi dus fără să lase o urmă. Greu mi-aș închipui o viață mai tihnită decât trăiră ele la cabană. Dormeau cu ferestrele deschise și cu ușile descuiate, fără frică de nimeni, ca în pierduta împărăție a paradisului. Amândouă odăile dădeau spre partea cea mai luminoasă a cerului, unde soarele ajunge la înălțimea lui cea mai mare, când atinge și cea mai mare putere. Brazi, să țină umbră erau doar în spate, pădure, de unde își trimiteau respirația ozonată, binefăcătoare

pentru respirația omului. În față se întindea, coborând lin spre altă pădure, o pajiște smălțată de flori albe și galbene, năsturași care nu se treceau decât ca să răsară alții; așa au ținut până toamna. De puț nu era nevoie, un fir de apă izvora chiar în fața cabanei și apoi se ducea la vale, șerpuind subțirel prin iarbă și tăind poiana în două. Ceva mai jos, într-un fel de văioagă, Zamfir săpase pământul și făcuse un stăvilar în fața apei, care, oprită începuse să crească și crescu încetișor, zile de-a rândul până ce dădu peste buza stăvilarului, de unde își relua susurul pe vechea ei dâră, printre floricelele albe și galbene. Dar în urmă rămânea acum un lăculeț, ca o oglindă în care se vedea cerul albastru, și unde Ninia putea să se scalde în apa încălzită de soare.

Ileana nu îndrăznise niciodată să se dezbrace, Ninia însă nu se sfia să intre în apă cu totul goală, socotindu-se singură. Ciobanii erau destul de departe, iar Zamfir avea grijă să nu se apropie, stătea pe lângă cabană, sub privirea neliniștită a Ilenei, dar fără voia lui se uita cu coada ochiului, până ce îl cuprinse și pe el neliniștea. O vedea pe Ninia când ieșea din apă, într-o străfulgerare scurtă, căci pe urmă își ferea ochii, dar era de-ajuns ca imaginea ei să rămână pe retină, să se lumineze în timp ce în jurul lui se făcea întuneric. O vedea așa și noaptea, când dormea cu Ileana alături. Ninia era pentru el o zână, nu întrupa deloc o femeie, se rușina și îl apuca frica să și-o închipuie ca pe toate femeile.

Dar Ninia nu mai era o fetiță, se împlinea cu o armonie venită parcă dintr-un cântec; poate șoldurile nu-i crescuseră prea mult, destul că se subțiase mijlocul, și mai jos picioarele, mai gemene decât tot ce poate fi geamăn pe lume se alungeau atât de drepte și de lipite unul de altul, ca ale statuilor din vechime, că nici un om cu mintea întreagă și cumpănită nu și le-ar fi putut închipui desfăcute. Iar sânii micuți, ca doi pumnișori strânși pe piept, de un roz palid, cu centrul mai aprins, cât să pară fierbinte, semănau cu acele piersici voluptuoase dar nu lipsite de puritate, numite Sânul Venerii, parcă spre a fi învățătură pentru oamenii fără imaginație, care se feresc să apropie între ele lucrurile din natură, chiar dacă seamănă.

Mai ușor îi era lui Zamfir când se ducea la oraș, cu un măgar de la stână, ca să care cumpărăturile. Până la oraș erau zece kilometri, pleca dimineața, o dată pe săptămână, și se întorcea seara; n-avea de cumpărat mare lucru, doar pâine proaspătă, legume și fructe, încolo cămara era plină de provizii, să țină toată vara. Le mai aducea ciobanilor mălai și câte o doctorie, ba pentru ei, ba pentru o oaie bolnavă, iar pentru el lua câte o sticlă de rachiu

alb, cum nu obișnuise mai înainte; rachiul alb nu mirosea tare, ca țuica, nu se simțea de departe. Poate unora le-o plăcea mirosul de țuică, altora însă le face greață; unul dintre aceștia mi-a spus, de curând și m-am hotărât să țin minte, să mai întreb și pe alții, că de aceea se bea țuica din țoi, ca să-i bagi în gură gâtul îngust și să nu simți mirosul. Pe când coniacul, plin de arome subtile, se pune în boluri, recipiente de cristal, anume făcute, largi la bază, ca să mărească suprafața de evaporare și mai înguste la gură, ca emanația să fie mai concentrată. Așa este, am încercat, nu trebuie să întreb pe alții.

Rachiul îi ajuta lui Zamfir să uite vedenia. Stătea seara în pat lângă Ileana, iar în ochii lui apărea Ninia, născută din întuneric ca o lumină mistuitoare. Întindea mâna, căuta trupul de alături, dar Ileana rar se lăsa înduplecată, se înfrâna plină de teamă, stătea rece și înțepenită, de parcă ar fi fost făcută din cremene. Oricâtă iubire îi purta bărbatului, la cele mai multe din încercările lui se împotrivea, deși dorea ea însăși, fierbinte. „Nu se poate! îi șoptea în ureche. Ne aude domnișoara! Și nu-i voie; așteaptă să mă fac bine!” Cu acest preț, merită să te mai faci bine?

Zamfir sărea din pat, smucindu-se, plin de furie; își iubea nevasta, de aceea se supunea în loc s-o strivească, dar se temea că într-o zi locul dragostei s-ar putea să-l ia ura. Cu acest gând însfăca sticla de rachiu, ieșea pe ușă, se așeza pe banca de sub fereastră și stătea așa, sorbind câte o înghițitură, până ce îl cuprindea amețeala și putea să doarmă; uneori dormea acolo, pe bancă, tremura de frig, îi era frică să se întoarcă lângă nevastă, se gândea că ar putea să înnebunească.

La toată această suferință a lui se adăugau ochiadele și zâmbetul Niniei. Sunt femei, poate mai femei decât altele, care nu pot trăi fără admirația bărbaților. Așa mi-a spus una, se plictisea cu bărbatul, nu mai avea timp pentru ea, cum venea acasă se apuca să dezlege cuvinte încrucișate. Ea nu și-a căutat altul, deși avea nevoie și ar fi avut chiar dreptul; era o femeie castă, în chip organic, nu prin obligații și prin educație; trupul ei nu suferea o atingere străină, nici dacă îi lipsea atingerea legitimă. Atunci își punea rochia cea mai frumoasă, își dădea cu ruj pe gură, își farda ochii, și, frumos pieptănată, cu parfum în păr, pe grumaz, până în despicătura corsajului ieșea să se plimbe pe bulevard, la ora mondenă, legănându-și șoldurile și aruncând ochiade bărbaților. Mai mult decât atât nu făcea, se bucura să-i simtă că întorc capul și venea acasă mulțumită.

În izolarea lor, Zamfir era singurul bărbat acolo, și oricât de puțin ar fi interesat-o el în postura lui masculină, pe care nici n-o sesiza de altfel, nu se

gândea, n-o recunoștea, avea totuși nevoie să știe că el o vede și năzuiește; deși năzuința, în acest caz, era pentru ea o noțiune nedefinită și inutilă. Pe lângă nuditatea ei, expusă conștient dar fără a și-o înțelege, Ninia avea și alte feluri de-a atrage privirile, tot conștient și cu premeditare: își lăsa fusta să i-o ridice vântul, își împingea pieptul înainte ca sânii să se deseneze mai bine sub jerseul subțire, sau se apleca să ridice ceva de jos în fața lui Zamfir, și sânii să i se vadă de-a dreptul, prin despicătura bluzei; după gest urma o privire îndrăzneață, ca o invitație, și un zâmbet, ca o promisiune. Apoi erau atitudinile ei în șezlong, în orele de odihnă medicală, când stătea cu ochii închiși, știind că de undeva el o privește; și cu cât simțea privirea lui mai aprinsă, cu atât voia să-l îmbie mai mult, lascivă, cu un picior peste altul de i se dezveleau coapsele până la jumătate, jumătatea cealaltă, acoperită, devenind astfel și mai ispititoare, o durere pentru un om cu simțurile întregi și sănătoase. Văzând-o așa, molatică și neapărată, cineva ar fi crezut-o gata încinsă, doar să pui mâna. Uneori deschidea ochii, să se convingă că Zamfir era în zona magnetismului ei și primea iradiațiile. Atunci tresărea, făcând să-i zvâcnească sânii sub bluză și se mira cu o uimire nevinovată: „Aici erai?” Întocmai tonul pe care mi-l închipuisem când venise din largul mării, mergând pe dâra argintie a lunii și îmi spusese cele două cuvinte: „Eu sunt!”

Ileana stătea și ea în șezlongul ei, puțin mai departe, să nu-și ia ozonul una alteia; de aerosoli nu se auzise încă.

Așa trecuse o vară întreagă, venise toamna, amândouă se simțeau întremate, căpătaseră culori în obraji, umblau pe cărări în pădure și nu se mai simțeau vlăguite, respirau curat și limpede, chiar după ce urcau o costișă. Începuse luna septembrie și la sfârșitul ei venea AMarisa să le ia acasă. Mai fusese în două rânduri, era mulțumită să le vadă înviorate, mai urma să le ferească de frig iarna. Zamfir se bucura să scape de ispita tot mai istovitoare dar pe de altă parte își simțea inima înjunghiată la gândul că nu o s-o mai vadă pe Ninia.

Venise frigul, ca să poată dormi cu ferestrele deschise făceau foc în sobă. Într-o seară, neputându-se atinge de Ileana și apropierea ei înnebunindu-l, Zamfir luă sticla de rachiu și ieși în fața cabanei.

— Dormi, îi spuse nevestei, eu mă duc să mă uit la lună.

— E frig, ia ceva pe tine, îl sfătui ea, gata să doarmă.

Fură ultimele ei cuvinte spuse pe lumea noastră.

Zamfir se apropie de fereastra Niniei; fata citea, în pat, cu părul negru risipit pe fața de pernă, ca o cunună de doliu; era învelită numai pe jumătate, fiind cald de la sobă. Din când în când ridica o mână, să întoarcă pagina, brațul ei se arcuia ca pentru o îmbrățișare, să strângă pe cineva la piept, să-l iubească, și cu tot frigul de afară, Zamfir, numai în cămașă, se topea de căldură.

De mult ajunsese să creadă că ar fi putut să se bucure de-o asemenea mângâiere, nu se mai îndoia că Ninia îl dorea, ar fi văzut și orbii, ar fi înțeles și proștii, n-avea decât să deschidă ușa, dar îi lipsea îndrăzneala. Piedica era numai în el însuși, socotea că năzuința ar fi fost prea mare; și chiar să fi socotit altfel, să fi trecut peste toate opreliștile, n-ar fi putut să treacă peste gândul că exista Ileana alături.

Asupra acestor gânduri, Ninia se ridică într-un cot și potrivi fitilul lămpii, care se afla la căpătâiul patului pe o poliță; pe urmă își scoase picioarele de sub plapumă, le coborî să caute papucii de casă. Și cum le mișca pipăind dușumeaua, Zamfir văzu că picioarele erau desfăcute, cum nu și le închipuise în nici o clipă, și pe sub cămașa de noapte ridicată până la șolduri, se vedea umbra de a cărei chemare nu pot scăpa decât morții. Atunci își pierdu judecata și deschise ușa, cu un deget la buze, făcându-i semn Niniei, să tacă, să nu se sperie. Ea nu se sperie în primele clipe, păru doar mirată, își urcă picioarele în pat, se înveli cu plapuma.

Zamfir se apropie de ea și puse mâna de-a dreptul, fără o vorbă, încredințat că toate vorbele fuseseră spuse de multă vreme.

Nici acum nu simțea Ninia frica, nu înțelegea ce se întâmplă, în schimb îi era groază că ar putea să audă Ileana de aceea nu scoase decât un scrâșnet, în timp ce se apăra, zvârcolindu-se și lovind cu pumnii.

Împotrivirea ei îndârjită nu-l făcea pe Zamfir să-și recapete mințile, nu-și dădea seama că dorința lui era neîngăduită și imposibilă, mai încercă un timp s-o învingă, până ce ea îi înfipse unghiile în ochi și îi scormoni până în fundul orbitelor, fie c-ar fi fost să-l orbească, fie c-ar fi fost să-l omoare. Uitase toate gesturile ei dinainte, zâmbetele, ochiadele, în locul lor venise scârba și groaza.

Zamfir se smulse, apucă stiletul de tăiat paginile, i-l puse în piept și-i șuieră în ureche, fără să știe ce spune și ce face:

— De mine nu scapi, mor dacă nu pun mâna pe tine! Să nu țipi și să nu scoți o vorbă, nu care cumva s-o trezești pe Ileana, că bag cuțitul în tine! Pe urmă o omor pe ea și mă omor și pe mine!

Ninia mai încercă să se împotrivească, scrâșnind pe tăcute, până ce el izbuti s-o tragă afară de sub plapumă și să-i ridice cămașa. Atunci ea întinse mâna, luă lampa, și i-o sparse în cap, fără să judece. Într-o clipă gazul aprins, vărsat pe cearșafuri, intrat în saltea cuprinse patul, în timp ce luau foc toate din casă. Deși învăluit de flăcări, Zamfir încă se mai lupta cu Ninia, până ce ea se înmuie brusc, fără un strigăt, fără un geamăt, leșinată cu o clipă înainte de a-și da duhul de groază.

Abia atunci se ridică Zamfir, în mijlocul flăcărilor, arzând și el din tălpi până în creștet; dar nici așa nu-și regăsi mințile, fiindcă în loc să alerge alături, s-o salveze pe Ileana, ieși pe ușa aprinsă, cu fața plină de sânge. Fără să mai vadă altceva decât roșu, se năpusti orbește la vale și se aruncă în lăculețul care fusese locul de scaldă al Niniei, și poate cauza cea mai îndepărtată a nenorocirii. Hainele cât mai rămăsese din ele se stinseră, dar el nu mai putu să se ridice; așa îl găsiră ciobanii, cu fața în jos, cu capul în apă.

Din cabană și din cele două nefericite nu rămase decât cenușa.

Acest deznodământ nu-i aparține lui Alex, el vorbește despre un accident, deși nu și-l explică, și mai ales nu-și explică de ce Zamfir, oricât l-ar fi îngrozit focul, fugise în loc să le salveze pe victime, măcar să încerce. Alex nu avea de unde să știe adevărul, cum nu putea să știe nimeni altcineva, în afară de mine.

Capitolul 10

Pătimirile lui Alex după vizita în Strada Căruței Stricate. Bazinul de petrol din port, amintirea rafinăriilor incendiate și trimitere în viitor, la sondele încă necunoscute povestitorului, ca și atâtor alți oameni. Benzina șterge ce murdărește păcura. Spațiul povestitorului se mărește, bazinul de cherestea, pădurea de fag. Poezia ei în anotimpuri. Căutarea pădurii de brad, încă necunoscută. Întâmpinarea mamei povestitorului, drumul la gară cu trăsura AMarisei, primirea cu fanfară. Durerea de cap vindecată cu fluide. Viață tihnită și răsfățată.

A doua zi dimineața, după ce dormisem un timp în genunchi la fereastră și pe urmă avusesem viziunea Prințesei venind de pe mare, Alex îmi trimise vorbă prin slujnică să fac ce vreau până la ora prânzului; era obosit și nu se simțea bine, ca totdeauna după ce mergea la casa de pe Strada Căruței

Stricate; peste noapte îl apuca migrena, cu frisoane și grețuri, îl durea tot trupul și nu-i trecea decât spre amiază, dar nici pe urmă nu era prea zdravăn, zăcea până seara, fără nici un pic de vlagă, într-un sarcofag de răchită de pe terasă și cel mult compunea în gând fraze, fără să aibă puterea de a le scrie. Nu înțelegeam de ce se mai ducea acolo, dacă pe urmă se alegea cu atâta suferință. Se rușina să-i spună AMarisei, altfel ea l-ar fi vindecat doar punându-i degetul pe frunte; ținând seama că nu-i era rudă de sânge, altfel n-avea nici o putere.

Cu trenul mixt de la ora două venea mama, îi scrisesem și AMarisa adăugase două rânduri, cu mâna ei, repetând invitația transmisă prin mine; așa face o gazdă bună, AMarisa respecta obiceiurile frumoase. N-aș fi crezut însă că va merge chiar ea la gară, s-o întâmpine pe mama și s-o ia cu trăsura. Iar toate aceste semne de atenție nu se datorau decât norocului că recunoscuse în mine un bun subiect pentru Alex. Eram liniștit în privința rolului meu, nu mă bucuram degeaba de găzduirea lor, simțeam că Alex mă observa tot timpul, uneori îmi punea întrebări sau mă ruga să-i povestesc câte ceva din viața mea; aveam ce-i spune, chiar și un copil, oricât i-ar lipsi experiența și puterea de-a înțelege mersul lumii, trece prin destule întâmplări care merită să fie povestite. Nu știam ce fel de personaj va face el din mine, deocamdată nu scria nimic, aduna date, le trecea în caietul legat în marochin roșu; chiar dacă îmi aruncasem o dată ochii pe ele nu putusem să le înțeleg, eram incapabil să mă concentrez, fiindcă mă absorbise moartea Prințesei. Așteptam ca într-o seară Alex să se ducă din nou în Strada Căruței Stricate, să mă uit iar în caietul lui de lucru. Așa am și făcut în viitor, de câte ori pleca urcam în camera lui, unde citeam în liniște. Însemnările despre mine nu mi-au spus însă mare lucru, erau doar puncte de pornire, adesea eliptice, trunchiate și chiar ilizibile, pe care numai el putea să le înțeleagă și pe urmă să le dezvolte; nu mă îndoiam că ascundeau idei și intenții, nu le scria degeaba. Între timp, tot lăsându-mă observat, ajunsesem să-l urmăresc la rându-mi pe Alex, în gânduri și fapte, și dacă eu eram subiectul lui, cum știa toată familia AMarisei și chiar alții, am băgat de seamă într-o bună zi că el devenise subiectul meu, fără să știe nimeni. Atât că nu aveam caiet de lucru, să fac însemnări, m-am ales doar cu ceea ce am ținut minte.

Până la ora prânzului fiind liber, m-am dus iarăși în port, am luat cheiurile în lung, pe unde mai fusesem, am trecut de silozuri, de digul unde era legat „Arhimede”, vaporul de salvare al lui Panainte și-am ajuns la

bazinul de petrol, cu rezervoare mari, de tablă, cum le știam de la rafinăriile refăcute după sfârșitul războiului, cazane cilindrice de zeci de mii de tone; într-unul singur încăpeau două sau chiar trei trenuri de cisterne. Și cum am numărat doar din fugă vreo cincizeci de rezervoare, fără să pun la socoteală pe cele din spate, m-a uimit cât petrol pleca în lume, vedeam vapoarele venind unul după altul să încarce, așa cum alte vapoare încărcau grâu la silozuri. Tot timpul, ziua și noaptea, curgea grâu vânturat pe burlane, și benzină pompată pe țevi groase de-o palmă; erau zeci de țevi de-a curmezișul cheiului, și niciuna nu stătea degeaba, se auzeau gâlgâind și zbătându-se.

Cunoșteam rafinăriile din copilărie, le văzusem arzând când au intrat nemții, știam de unde venea benzina. Trei ani mai târziu am ajuns în locurile unde se scotea păcura, am văzut cu ochii mei sondele și oamenii de la sonde, am trăit printre ei o vreme bunișoară, destul ca să le înțeleg toate rosturile, și așa s-a întregit cunoașterea mea despre prefacerile acestei materii, care în prima ei formă murdărea pământul și hainele noastre, iar la urmă, din neagră, grea și vâscoasă devenea albă și atât de ușoară, de volatilă că emanațiile ei pluteau în aer deasupra rezervoarelor; în plus avea darul să șteargă petele făcute de ea însăși în forma ei primară.

Aș fi vrut să-i spun și lui Alex despre constatarea aceasta ciudată și tulburătoare, dar pe el nu-l interesau prefacerile materiei, ci ale omului, mai multiple și încă mai inexplicabile, așa mi-a spus într-o zi. Eu m-am mulțumit cu mai puțin, am legat între ele rafinăriile cu bazinul de petrol din port, ceea ce însemna o linie de două sute de kilometri, de-a lungul căreia venisem cu trenul mixt și m-am gândit că ea era prima axă definită a vieții mele; aveam o bază de pornire în cunoașterea lumii. Iar în anii următori, când acestei imagini i s-a adăugat un al treilea punct, excentric, locul sondelor de petrol, linia cu dimensiunea ei unică s-a transformat într-un triunghi, un spațiu cu două dimensiuni, și în ele încăpeau infinit mai multe imagini și gânduri. Așa că am avut loc unde să mă mișc, până ce repede am descoperit alte puncte de pornire, așa s-au născut patrulatere, pentagoane și poligoane cu sute, apoi cu mii de laturi, și spațiul unde am evoluat în continuare aproape că n-a mai avut margini. N-am uitat însă niciodată sărăcuțul meu început, linia de două sute de kilometri pe care conductele de petrol și trenul mixt o marcau pe pământul unde aveam și eu drept de viață.

Bazinul de cherestea m-a trimis cu gândul la pădure.

Pădurea de fag o cunoșteam, începea odată cu dealurile, nu departe de casa noastră, am văzut-o în toate anotimpurile și ce mi-a fost mai greu să înțeleg despre viața ei, fiind cu totul altfel decât viața omului, cu cât îmbătrânea se făcea mai frumoasă. Îmi plăcea tinerețea ei, primăvara, când se acoperea de o boare verzuie, transparentă ca aerul: atunci plesneau mugurii, răspândind în jur un abur de clorofilă, încă înainte de-a răsări primele frunzulițe. Apoi pădurea înverzea repede, sprintenă și pusă parcă să joace, în foșnete ca o muzică. Mult m-am desfătat s-o ascult, era o bucurie care nu-mi cerea decât să fac drumul până acolo, trei kilometri, o bucurie nici ea mai mică; mi-a plăcut din copilărie să mă proiectez pe întinderile peisajului, la fiecare pas propria mea imagine devenea alta. Trei kilometri, trei mii de metri însemnau patru mii de pași, îi număram mecanic, și la întoarcere găseam pe drum patru mii de imagini ale mele; niciodată n-au fost mai multe, sau mai puține. Iar astăzi când mă duc cu gândul în urmă, mintea mea nu-și poate închipui o cifră atât de mare ca să cuprindă toate imaginile mele presărate pe tot pământul unde am avut norocul să trec odată.

Dacă ajungeam în umbra pădurii de fag, încă străvezie, auzeam muzica frunzulițelor nou născute, cu tot ce puteau ele să facă, să cânte ca ielele pentru cine venea să asculte, și muzica se transforma în culoare, văzând cu ochii, într-o anumită zi a primăverii, când copacii înverzeau repede și toți deodată, de la prânz până seara. Despre flori, gâze, păsări, și vietăți de toate felurile nu voi spune, gândul meu rămâne doar la pădurea în sine, pe care mai târziu am văzut-o în portul de cherestea, transformată în scânduri. Dar vreau să adaug cât era ea de puternică vara, sub arșița soarelui, care departe de a o face să pălească, îi dădea mai multă strălucire. Și cu ce bucurie veselă și voluptuoasă se lăsa bătută de ploaie, legănându-se beată, parcă tremurând și gemând de plăcere, făcând să tremure și să geamă până în adânc pământul, unde își avea rădăcinile. Și cu ce forță, cu ce bravură ținea piept furtunii, care se năpustea asupra ei cu fulgere și cu tunete, fără a izbuti s-o învingă. Căci dacă furtuna se ducea mai departe, pădurea rămânea cum fusese înainte, falnică și biruitoare.

Mai am încă o imagine a ei, din cele neșterse, pădurea de fag într-o noapte liniștită de vară, cu ramurile neclintite, cu frunzele adormite dar ea stând de veghe, calmă și maiestuoasă ca o regină, ca un sobor de regine, cu miile lor de coroane sclipind sub lumina lunii. O margine de pădure, vara, noaptea, pe lună mi se pare o frontieră între două stări ale omului, între

două aspirații, sau tăceri, sau, uneori, când luna intră în nori pentru câteva clipe, un drum între viață și moarte.

Toamna, când toată natura se pregătește să moară, mi se pare că pădurea de fag începe o viață nouă, mai vie decât a fost cea dinainte, mai turbulentă, mai tumultuoasă, mai sonoră, poate puțin nebună și iresponsabilă. Muzicii suave a frunzulițelor de primăvară îi iau locul chemări îndepărtate de goarnă, care se apropie și cărora li se adaugă alte instrumente, alămuri, câte sunt în mai multe fanfare. Pădurea, după ce a ruginit, s-a arămit și s-a aurit face deodată un salt besmetic, devine roșie ca flacăra, arde fără să se mistuie, și atunci, în clipa colorației ei maxime, premergând moartea, mie mi se pare că a atins apogeul vieții. Dar chiar după această clipă de agonie sălbatică, și după punerea în mormânt, când s-au scuturat ramurile, pădurea mai oferă o voluptate, foșnetul frunzelor călcate în picioare, ultima ei muzică, mortuară dar nu tristă, și nici amară, ci dulce și melancolică.

Iarna, pe viscol, tot ce am spus mai înainte cu atâta bucurie se pierde, rămâne un decor de doliu, o jale, ramuri goale pe cerul vânăt, gemând de singurătate și părăsire, în croncănitul funebru al ciorilor.

Acum pădurea zăcea în stive pe cheiuri, scândură densă, soarele o făcea să semene cu aurul roșu, aștepta s-o ia vapoarele, s-o ducă în lume și mă gândeam că dacă mă voi întoarce vreodată prin locurile primei mele copilării, când nu mergeam încă la școală, și toamna nu-mi făcea frică, n-aveam să-mi mai găsesc amintirile adevărate, trebuia să-mi construiesc altele, trecutul meu să devină imaginație.

Pădure de brad nu văzusem, mi-a fost dat să cunosc întâi scândurile și pe urmă copacii. Erau și ele în stive, între două șiruri de vapoare, macaraua le lua pe sus, le rotea prin aer și atunci, privindu-le proiectate pe cer, deși cu totul în altă formă și în altă poziție, în fiecare scândură culcată am văzut un brad ridicat în picioare, până ce s-a făcut o pădure întreagă.

Chiar atunci, înainte de începerea școlii, m-am urcat în tren și m-am dus la Sinaia, unde nu mai fusesem înainte. N-a fost nevoie să întreb pe nimeni unde-i pădurea, am descoperit-o cu mult înainte de a ajunge, după ce dispăruse fagul. A fost un loc gol, pământ și piatră, coline, râpe și povârnișuri, o separație, pe urmă au apărut brazii, întâi răzleți, uimiți, poate puțin speriați, căutând în jur cum să se regrupeze. Într-o gară unde trenul a stat câteva minute era unul chiar pe peron, am coborât fuga și m-am dus să-l văd de aproape, l-am atins cu mâna; de la picioarele lui, locul de unde priveam, mi se părea că străpunge cerul, nimic de pe pământ nu putea să-l

ajungă în înălțime: dar nu eram surprins, parcă îl știam de multă vreme, fiindcă mâna cu care îl atinsesem mirosea a rășină, ca scândurile ridicate cu macaraua. Mai departe trenul a mers printre două taluzuri de piatră, pe urmă a intrat într-un tunel și toate imaginile dinainte au pierit în beznă. Apoi, când am ieșit la lumină, am dat deodată și din plin în paturi de brad, dese, înconjurându-mă din toate părțile.

Ajuns la Sinaia am căutat cu ochii pădurea cea mai falnică și m-am dus s-o cutreier. Am umblat pe poteci și pe drumeaguri, mi-am dat drumul să alunec pe costișe îmbrăcate în cetină, până am ajuns la alte poteci și la alte drumeaguri. Într-o poieniță am stat să-mi adun gândurile, să le pun în ordine. Mirosea a rășină ca în port, nu mai putea fi nici o îndoială, prin stivele de cherestea cunoscusem pădurea înainte de-a o vedea cu ochii.

Mai aveam să merg la bazinul vapoarelor părăsite și al epavelor, dar nu era timp, se apropia amiaza, m-am întors acasă, cum îmi lăsase vorbă Alex. M-am grăbit degeaba, slujnica mi-a spus că domnișorul nu se sculase încă. Am așteptat un ceas pe terasă, în sarcofagul de răchită, pe urmă am vrut să merg la gară, s-o întâmpin pe mama. Trecând prin sufragerie m-am întâlnit cu AMarisa care tocmai cobora scările.

— Unde-i Alex? m-a întrebat, mirată că mă vedea singur.

Am mințit spunându-i că Alex mi-a dat o dimineață liberă, ca să scrie. S-a bucurat, pe urmă văzând că mă tot uitam la ușă, m-a întrebat unde voiam să mă duc.

— Nu-i încă vremea, mi-a spus ea, aflându-mi intenția. Așteaptă să mergi cu mine.

Nu-mi venea să cred, la ora unu și jumătate Mustafiță, vizitiul, a venit să spună că trăsura e gata. Așa am mers la gară, am stat pe scăunel, cu genunchii la gură, în fața AMarisei care s-a așezat pe canapeaua din spate, s-a rezemat în perne, a suspinat cu mulțumire, trupul ei s-a destins tot mai liber, până ce a ocupat toată lățimea trăsurii; dar nu mi s-a părut nici grasă, nici diformă, în ochii mei ea se definea nu prin înfățișarea statică din clipa aceea, ci prin mișcare, ușoară și suplă.

Când a venit trenul a început să cânte muzica militară, nu știu de ce, n-am văzut să coboare nici un general și nici recruți, pe care regimentul îi sărbătorește când vin prima oară la cazarmă. Fanfara a acoperit toate zgomotele cunoscute de la venirea mea și mi-a părut rău, voiam să văd dacă însemnarea lui Alex avea un temei real și se auzea mugetul vitelor. Mama a coborât din tren ultima, nu-i plăcea să se înghesuiască, o știam, așa făcea și

la teatru, nu se ducea să-și ia haina de la garderobă decât după ce se termina coada. Cum tocmai atunci s-a oprit și muzica militară, m-am gândit că poate AMarisa o adusese să cânte în cinstea mamei, era în felul ei, nu m-ar fi mirat. Cum nu m-a mirat că a doua zi a sărbătorit-o pe vaporul lui Panainte, a fost masă mare, cu lăutari, a participat aproape toată familia, nouăzeci și cinci de suflete.

Când am mers la trăsură am avut o strângere de inimă, că mama o să stea înghesuită pe scăunel, lângă mine, dar m-am temut degeaba, AMarisa a așezat-o pe canapea, în dreapta ei, s-a strâns să-i facă loc, și m-am minunat cum putea să se subție la voință. Cu timpul mi-am dat seama că avea capacitatea ciudată de a se adapta spațiului liber, pe care nu-l depășea deloc în paguba celui de alături.

Mamei i-a dat una din odăile ei de la etaj, unde de obicei nu urcau nici rudele; nici eu n-am urcat, n-am intrat niciodată în camera mamei, o vedeam în sufragerie, sau pe terasă, sau când mergeam la plimbare. Nu știu ce gândea ea, cred că grija pe care i-o arăta AMarisa o stânjenea destul, în schimb se bucura pentru mine, că aveam o vacanță frumoasă și mâncam pe săturate. La masă, mamei i-a dat locul de lângă mine, așa putea să ne privească pe amândoi, să ne zâmbească între felurile de mâncare; iar eu, în zâmbetul ei citeam ce mulțumită era să ne vadă împreună. De atunci înainte, când soseau stridii proaspete îi trimitea și mamei, trei, una mai mult decât mie. Nu știu ce înțelegeau ceilalți din acest protocol și din altele, probabil le socoteau ca pe un fel de prerogative regale și le respectau fără cârtire. Oricum, AMarisa, deși trăia la un loc cu toată lumea și în fond ducea o viață simplă, avea un stil de regină.

După drumul lung cu trenul, pe mama o durea rău capul, avea migrenă, dar nu era să se vaiete când abia sosise. Abia după masa de seară, în timp ce familia se ridica să plece, avu un moment când nu mai putu să se stăpânească și pe față îi apăru o grimasă. AMarisa băgă de seamă, deși privirea ei părea mai degrabă îndreptată spre rudele care ieșeau pe ușă. După ce nu mai rămase nimeni în afară de mine și de Alex, o chemă pe mama să stea pe sofaua ei, o țintui cu ochii, apoi îi spuse:

— Te-a durut capul!

Mama tresări, surprinsă, în timp ce se lumina la față: într-adevăr, capul o duruse, la trecut, cum spunea AMarisa, și acum n-o mai durea. N-a mai durut-o nimic, toată vara, nu se plângea nici măcar de oboseală, deși chiar de a doua zi după venirea ei a început un vârtej de întâmplări, o goană

neîntreruptă prin viață, drumuri, petreceri, distracții, că nu mai avea timp nici să-și tragă sufletul. Ea, o ființă atât de retrasă, temându-se parcă de oameni, s-a lăsat dusă în toate părțile, nu doar cu bunăvoință, ci cu o bucurie adevărată, care o făcea să întinerească, de n-o mai puteam recunoaște. Iar AMarisa devenise pentru mine întruparea tuturor duhurilor bune din basme, începând cu Sfânta Vineri. Aș fi putut să mă umflu în pene, căci atenția și răsfățul de care se bucura mama, se datorau norocului meu de a fi un bun subiect pentru Alex. Nu puteam să uit însă că în viața ei destul de grea și de oropsită, îi făcusem și eu destule necazuri, așa că mai bine era să-mi țin capul în jos, și să nu-mi dau ifose.

Capitolul 11

Cumpărături pentru petrecerea pe mare. Băcănia domnului Sasu, grandoarea și bogăția, inepuizabilele produse; digresiune, pornind de la sacii cu cafea; salonul, mahalaua, cafeneaua. Hala de pește, morunul uriaș, capul lui asemuit cu Alex. Brutării vestite. Depozitul de vinuri, fratele domnului Sasu; catedrala subpământeană. Ceva despre facerea, învechirea și păstrarea vinului. Istorie: familia Sasu. Ascensiunea, decăderea, dispariția. Degustarea vinului. Ceremonia bacantelor. Documentându-se, Alex se îmbată; urmarea lamentabilă.

Era de mulți ani obiceiul ca în august de Sfânta Maria, ziua onomastică a AMarisei, „Arhimede” să iasă în largul mării, cu toată familia, la ospăț și la petrecere, într-o croazieră care începea la zece dimineața și nu se termina decât odată cu miezul nopții. Fiind cea mai strălucită din întrunirile familiei, ca o serbare regală, AMarisa se gândi s-o grăbească, în vara aceea, cu intenția vădită pentru mine de a sărbători totodată și venirea mamei. Cu două zile înainte, când aflase data sosirii, AMarisa dete ordin să înceapă pregătirile, care acum erau gata, „Arhimede” putea să ridice ancora, cu oaspeții. Pregătirile nu-mi erau necunoscute, luasem și eu parte la ele, însoțind-o pe AMarisa la cumpărături, împreună cu Alex. Cred că voia să-i ofere acestuia posibilitatea de a mă observa și în altă ipostază decât în cele de până atunci, și într-adevăr a avut ce să vadă, mi-am pierdut firea cu totul, am devenit altă ființă, uimit până la stupefacție de ceea ce mi-au văzut ochii, și nici nu visasem că ar putea să existe.

Am plecat dimineața, cu trăsura, eu tot pe scăunel, Alex lângă AMarisa. Mustafiță știa toate locurile unde trebuia să mergem, n-a fost nevoie de nici o poruncă. M-a uimit de la început, ce bine era făcut planul, a mers ca la calea ferată, unde toate sunt scrise în *Mersul Trenurilor*. În spatele nostru veneau cele două docare, ca să încarce cumpărăturile, și când treceam lumea se oprea pe trotuar, să ne vadă.

Întâi am mers la băcănia domnului Sasu, cu trei fațade, având pe fiecare din ele câte șase vitrine. La etaj locuia domnul Sasu, băcanul, într-un apartament cu opt camere, cu toate dependințele, cu seră de iarnă și cu o sală de bal la mijloc, luminată printr-un acoperiș de sticlă. Pe acoperiș, mai în față, era o reclamă cu litere de un metru: „La Sasu. Numai Olio Sasso”. Se vedea și noaptea, literele erau încadrate de becuri colorate, care se aprindeau ritmic; pe atunci nu exista neonul, nici nu se auzise de el, nu bănuia nimeni. Pe firma magazinului scria simplu „Băcănie și Coloniale”, dar ce se găsea înăuntru n-ar fi încăput nici într-un supermarket, mândria vremurilor moderne. În restul orașului și-n alte orașe băcăniile nu erau decât niște dughene, prăvăliile mai mari își luau alte titluri.

Nici băcanul, nici AMarisa nu aveau telefon acasă, n-avea mai nimeni: cine voia să transmită o vorbă trimitea servitorul. La ușă aștepta stăpânul prăvăliei, AMarisa îl anunțase. După ce l-am văzut n-am mai putut să-l numesc, în sinea mea, decât domnul Sasu. Deși avea pe el halat alb, ca toți băcanii, mi s-a părut un conte deghizat, prea era prezentabil, cu fața măslinie, strălucitor de curată, ras proaspăt, cu părul lins pe spate și fixat cu gomina argentina, ca Panainte. Și prea avea maniere desăvârșite, s-a înclinat în fața AMarisei ca un actor de teatru învățat la școală, cu stăruință, cu exercițiu, cum să se miște, cum să întâmpine un oaspete, cum să sărute mâna unei doamne. Când a luat mâna întinsă de AMarisa am văzut că pe degetul mic avea un ghiul de aur cât degetul mare. Apoi, conduși de el am străbătut în lung și-n lat toată prăvălia, domnul Sasu pășea atât de lin că l-aș fi crezut în picioarele goale, nu se auzea nici cel mai mic zgomot când punea tocul pe pardoseala de gresie galbenă. Și cum veneam în urma lor, iarăși m-a uimit mersul AMarisei, unduit și elastic, că nici nu mai părea grasă, mă uitam după ea întrebându-mă dacă în locul ei nu venise nenorocoasa ei fiică, Prințesa.

Din produsele pământului nostru, n-am luat decât o putinică de brânză telemea, de Brăila, cu puricei negri, a căror aromă iute o cunoșteam dinainte; când îi striveam în dinți simțeam un gust sprinten. Apoi cașcaval

de Penteleu, două roate de câte zece kilograme; pentru nouăzeci și cinci de oameni plus echipajul și pe o zi întreagă, nu era mult dacă mă gândeam bine. Și în sfârșit câteva mizilicuri, cuvântul nu-mi place, așa se spunea pe atunci în loc de aperitive, care nu-mi place mai mult și îl folosesc numai când n-am încotro, cum mi se întâmplă cu multe alte cuvinte. Ca mizilicuri am luat fileuri de hering, sardele sărate de Lisa, salam de Sibiu și ghiudem presat în formă de potcoavă; erau oameni care se dădeau în vânt după el, nu putea să lipsească, deși AMarisa l-ar fi aruncat într-un loc și ar fi tras lanțul; în ceea ce ne privește, îmi închipuiam că același gust îl avea și carnea uscată de huni sub șaua calului, numai că într-o vreme foarte îndepărtată de vremea noastră.

De aici înainte tot ce-am cumpărat se numeau coloniale, fiindcă veneau din alte țări, de pe alte continente, chiar dacă nu erau coloniile țărilor europene. Am umblat mult de la un raion la altul, mi se părea că mă aflu în călătorie prin locuri exotice, în Grecia, în Italia, în Spania, apoi dincolo de mări și oceane, în America de Sud, în Africa, în Asia. Nimic din cuprinsul Băcăniei nu venea din țările nordice, pe care le-am socotit înghețate și sterpe, fiindcă nu mă gândeam la alte bogății, la minereuri de fier și oțeluri, ci numai la de-ale gurii. Multora le-ar place să le numesc pe toate, dar n-ar fi cuviincios; îmi vine în minte colegiul domnului Pretoreanu, unde adesea mă ridicam nesătul de la masă. Atât am să spun că se găseau câte pot să treacă prin mintea mâncăilor, pe mari întinderi, în coșuri, în butoaie, în saci, în bidoane, sau puse liber în lăzi sau în rafturi, ca fructele bunăoară, banane, mandarine, portocale; grepfrutul nu apăruse. Roșcove, smochine, curmale. Sigur că nu putea să lipsească untdelemnul Sasso, dacă avea reclamă deasupra acoperișului: am văzut stive lungi de bidoane ca niște șure de paie și atât de înalte că băieții de prăvălie nu puteau ajunge la ele decât dacă se urcau în vârful scării cu două picioare. Erau mai multe scări, m-am uitat cum vânzătorii, unii abia mai răsăriți decât mine, alunecau cu ele și încă repede, de la o stivă la alta, fără să coboare, manevrându-le cu mișcări dibace ale trupului, de la înălțime, unde mie mi-ar fi venit amețeală.

De halva și rahat Locum aduse de la Constantinopole nu mai spun nimic decât că erau puse în cutii argintate și aurite de-mi luau ochii și își trimiteau aroma până departe, dar nu ocupau în prăvălie locul cel mai de cinste; domnul Sasu nu putea să renunțe la ele, aveau căutare, o socotea însă o marfă ieftină, pentru copii smiorcăiți și pentru mulțime, trebuia să-i satisfacă și pe ei, așa se face negoțul, un băcan bun se cuvine să respecte

gustul clienților de tot felul. Mult preț nu punea nici pe lacherdă, pe care cred că multă lume o căuta mai mult din cauza numelui, altminteri nefiind altceva decât pălămidă sărată; pe mine mă ispitea fiindcă o întâlnisem în povestea lui Pinocchio, nu mai știu în ce împrejurare, și apoi era exotică. Pentru țâri, cu toată marea lor căutare mai ales printre băutorii de vin cu sifon, șpriț, socotit de alții drept o combinație mitocănească, domnul Sasu avea atât dispreț că nici nu-i ținea în prăvălie, ci atârnați afară, între vitrine, șiraguri, unde îi bătea vântul ducându-le mirosul până la colțul străzii; lumea credea că sunt puși acolo pentru reclamă. Când se făceau mese la iarbă verde nu puteau să lipsească țârii, se treceau prin flacără de spirt, pe urmă se băteau cu ciocanul, se curățau de pieliță, se scoteau în fileuri de pe șira spinării, se scăldau în oțet și se îngropau în mărar verde.

Peștele proaspăt, pentru toată lumea, se vindea în hală, domnul Sasu ținea cel mult batog de morun de primă calitate, încolo numai rarități importate, homar, languste și langustine, care se păstrau vii în bazine cu pereții de faianță albă, cu fundul de faianță albastră ca să dea apei o culoare marină. Deși aceste vietăți mi se păreau monstruoase și nu mă uitam la ele decât cu coada ochiului, nu-i mai puțin adevărat că în mișcarea lor lentă aveau o eleganță maiestuoasă, de monarhi subacvatici. Și apoi nu puteam să uit cât de mult îmi plăcuse langustina! Stridiile așteptau cumpărătorii într-un galantar de sticlă, puse pe paturi de gheață fărâmițată că părea diamante. Nici astăzi nu se păstrează altfel, cine își închipuie că la frigider stau mai bine se înșală, își pierd savoarea ca și icrele negre, pe care mulți le maltratează în felul acesta și pe urmă se miră că sunt amărui și înecăcioase. În zilele când venea vaporul cu stridii și se umplea galantarul, toată lumea știa că prima lădiță era în drum spre casa AMarisei. Nu țineau mult, ce nu se vindea până seara se dădea la porci, dar rar se întâmpla o asemenea blasfemie, de obicei lucrurile rare sunt ferite să decadă, bunăoară ca aurul și briliantele.

Am spus destule și sunt departe de a fi ajuns la capăt, ceea ce cred că nici n-aș fi în stare. Mai adaug doar câteva la nimereală, măslinele volo, cât pruna, sardelele Robert care costau patruzeci de lei cutiuța, mai mult decât masa pe zi a unei familii. Icrele roșii, de Manciuria, se vindeau în băcănii mai modeste; domnul Sasu ținea și el două butoaie, în ușă, numai așa, fiindcă aveau culoarea frumoasă a coralului. Între coloniale nu pot trece peste cafea care, chiar dacă nu era marfa cea mai grea și mai voluminoasă, ocupa un loc de frunte în băcănie.

Nu băusem niciodată cafea și nici nu credeam că o să beau vreodată, îi știam doar aroma care îmi trezea dintr-odată imagini. Iată una din ele: un salon cu doamne adunate în jurul unei măsuțe, venite în vizita de după-amiază; nu-și scoteau pălăria, doar își ridicau voaleta, ca să poată bea cafeaua din ceșcuță; numai gazda era în capul gol, și ea conducea discuția, despre un roman englezesc celebru, tradus în franțuzește, despre ultimul film cu Francesca Bertini, despre ultima iubire a prințului Carol. Cafeaua o aducea bona, de la bucătărie, pe o tavă de argint, cu un șervet de damasc deasupra. Una singură dintre cucoane fuma o țigară subțire, pusă într-un țigaret lung, de fildeș, cu incrustații de aur; celelalte o priveau cu coada ochiului și de-abia așteptau s-o vadă plecând, ca s-o bârfească. Totdeauna cucoana fumătoare pleca prima, avea obligații, era o persoană mai importantă decât celelalte; bona o conducea în vestibul, îi deschidea ușa cu o plecăciune și primea bacșiș un leu de hârtie. Pe ușa deschisă mirosul de cafea se ducea în grădină, amestecându-se cu mirosul trandafirilor; era o combinație rafinată.

O cafea cu aroma trezită făcea să-mi vină în minte o sufragerie de mahala, meschină, pe la ora patru după-amiază, cu trei vecine și cu gazda, așezate fiecare pe o latură a mesei, sorbind din cafea și trăgând din țigară, cu un ochi lăcrimând din cauza fumului. Pe urmă toate patru își întorceau ceașca, o puneau pe farfurioară și așteptau să se scurgă. Într-un colț al mesei se răcea spirtiera, cu miros de chimicale denaturante.

Dacă aroma cafelei părea acră, amestecată cu miros de trabuc, însoțită de glasuri bărbătești, discuții, negustorie, politică, paralel cu ele auzindu-se sunetul sec al zarurilor aruncate în cutia de table, urmat de pocnetul pulurilor trântite cu satisfacție, și de exclamații gălăgioase: „șase-șase”, „poartă-n casă”, „marț, stimabile!”, atunci aveam imaginea vastă a cafenelei, înecată în fum de țigară. Vedeam oameni cu obrazul țepos, citind ziarul pus într-o ramă de bambus, ca să se vadă toată pagina, să ai de unde alege, printre reclame și coloane de umplutură; erau multe ziare în rame, chelnerii le împrăștiau pe la mese. În alte locuri se vedeau târgoveți cu pretenții de eleganță, așezați picior peste picior la măsuțele rotunde, cu pălăria dată pe spate, cu mănușile puse pe genunchi, cu bastonul rezemat de scaun, soții femeilor care acum începeau să-și citească în zațul zbicit pe fundul ceștii. Soții cucoanelor cu voaletă nu stăteau la cafenea cu toată lumea, doar treceau printre biliarde până la salonul din fund, cu tapet roșu și cu candelabre, unde jucau pocher până la masa de seară. Pătimașii

rămâneau până la miezul nopții și chiar după aceea, pierzându-și banii sau jecmănind pe alții, fumând cu sete și bând cafele după cafele, resturi amestecate, fără să le simtă gustul și fără să protesteze; aceștia sau nu aveau familie, sau erau certați cu nevestele, așa că nu-i silea nimeni să se grăbească.

Era plin orașul de cafenele pariziene sau vieneze, apoi orientale, unde cafeaua se fierbea în nisip și se aducea la masă în filigene. E fără capăt șirul de gospodine care îmi vin în minte, așezate pe scaun, cu râșnița de alamă, ca un proiectil de tun, proptită în burtă și ținută cu mâna stângă, în timp ce cu mâna dreaptă învârtesc de mâner, făcând să scrâșnească înăuntru boabele de cafea prăjită. În toate casele se bea cafea, ba la o oră, ba la alta, dacă nu toată ziua. Am cunoscut o persoană care fuma o sută de țigări pe zi și bea cincizeci de cafele; știu însă că alții ajungeau mult mai departe. O reclamă în ziare propunea doritorilor un aparat automat care putea să facă optzeci de cafele pe oră. Parcă oamenii nu mai aveau altă treabă! Ceea ce pomenesc se întâmpla prin anii ’924-’925, la ei mă refer, dar putea să fi fost și mai demult, și mai târziu, până a venit războiul și nu s-a mai găsit cafea decât la bursa neagră; de la un timp a dispărut și de acolo. Atunci am văzut pe unii perpelindu-se, dându-se de ceasul morții, cerșind pe la cei mai prevăzători, care aveau stocuri. Nu-i disprețuiam, dar râdeam de ei pe tăcute, îi admir pe cei cărora, dacă le lipsește ceva în afara pâinii de toate zilele, le dispare și dorința.

La domnul Sasu cafeaua era expusă în mari recipiente de aramă bătută, cu flori tropicale, cu ghirlande, cu palmieri și cămile. Recipientele, înșirate în rafturi, aveau un geam în față, ca să li se vadă cuprinsul, boabele de cafea verde, întregi, sănătoase, neciuntite, nezbârcite, parcă abia culese, semănând cu o grămadă de ochișori ațintiți asupra clienților. Sub geam era un oblonaș și sub el un scoculeț prin care cafeaua curgea de-a dreptul în pungă, dacă se deschidea oblonașul; prin sticlă se vedeau boabele de cafea mișcându-se, unduind, scufundându-se; ce plăcere și să vinzi și să cumperi asemenea marfă! Dar recipientele nu puteau fi fără fund, grosul mărfii aștepta în saci mari, răsfrânți la gură, puși de-a dreptul pe pardoseală și ducându-se până în fundul prăvăliei, unde după o ușă încuiată cu cheia era depozitul, cu același fel de saci, încă nedesfăcuți și stivuiți până la înălțimea tavanului. Se găsea cafea de toate felurile, la alegere, dar cea mai multă venea din Brazilia, care pe atunci dădea jumătate din producția lumii. Urmau cea din Columbia, din Antile, din Mexic, din Africa ecuatorială, am

uitat din ce țară, care cred că de altfel azi și-a schimbat numele. În sfârșit, deși în cantitate mai mică, nu lipsea nici cafeaua din Camerun, Madagascar, și Abisinia. Rostul atâtor soiuri ar fi putut să pară o ambiție, o dovadă de ifos, sau mai rău decât atâta, intenția să ia ochii cumpărătorilor și să-i prostească. Iată însă că fiecare din aceste produse aveau calități diferite, ceea ce se vedea scris într-un catalog tipărit în culori, pe hârtie cretată și oferit gratis clienților. Tot acolo se găseau rețete pentru diferite amestecuri, ca să mulțumească toate gusturile rafinate, cafea mai tare sau mai ușoară, cu arome mai stinse sau mai frapante. Cine ținea seama de sfaturile acestea și la un kilogram de cafea braziliană, de pildă, punea o sută de grame de Columbia și îi adăuga numai câteva boabe de Abisinia și alte câteva de Camerun, avea revelația unei băuturi cum nici nu visase. Se puteau face tot atâtea combinații ca „n" (en) luat de „n" (en) ori din matematici, încât oamenii cu pasiune găseau mereu ceva să le împrospăteze gustul, să le dea chef de viață.

Unul din docare se și încărcase. Pentru vin ne-am dus la cramă, de la domnul Sasu am luat doar șampanie franțuzească, deși nici șampania Mott (1914), a noastră, se auzea că n-ar fi proastă. Am mai luat de asemeni armagnac și coniac Napoleon, fin, în sticle numerotate, mândria cumpărătorului, care nu uită să arate oaspeților cifra scrisă de mână pe eticheta din spate. În sfârșit, câteva lichioruri, benedictină, Cointreau, Grande Marnier; băutura numită whisky n-avea răspândire, mulți nici nu auziseră de ea, deși în Scoția se fabrica de câteva secole.

La hala de pește, unde a fost a doua oprire, n-am cumpărat nimic, ci doar am făcut comanda pentru a treia zi, să fie trimisă în port dis-de-dimineață. Nu-mi place cum miroase peștele, oricât ar fi el de proaspăt; m-am uitat însă pe geamurile biroului, de unde se vedea toată hala, în lumina albă venită pe acoperișul de sticlă. Peștele mărunt nici nu știam unde putea să fie, parcă pierise de frică; drept în față, întins pe masa lungă de faianță albă era un somn lung de trei metri, un monstru, cântărea pe puțin șaptezeci de kilograme, vânzătorii tăiau din el cu toporul, ar fi îndestulat o stradă întreagă; mă minunam degeaba, am auzit pe urmă că sunt somni de două sute de kilograme, fac prăpăd între rațe și gâște, le apucă de picioare și le hăpăie cârduri-cârduri; dar asemenea pește este prea gras, ți se apleacă. Peștii cei mai de soi erau puși în față, am văzut un nisetru doar puțin mai mic decât somnul, să fi avut doi metri și jumătate, așa cred, nu pot fi sigur, tăiaseră din el o bucată; mi-a plăcut că deși mare și greu n-avea nici un pic

de grăsime, numai carne curată, trandafirie; un asemenea pește nu-i o ființă trândavă, aleargă tot timpul, vânează, n-are odihnă, păcat de el să sfârșească în tigaie. La fel pot spune despre verișoara lui păstruga, și despre viză și cegă. Morunul e și el din același neam, dar crește mai mare și prinde grăsime, atât că nu-i grețos, îi șade bine în farfurie. Am văzut și acolo unul, tocmai intrau cu el pe ușa halei, patru oameni abia îl puteau duce, gâfâiau cu el în spinare; când l-au pus jos, credeam s-o să dărâme masa și spun drept că mi s-a făcut frică la gândul că odată aș fi putut să dau ochii cu el când înotam pe sub apă; chiar dacă nu se repezea să mă înșface, fiindcă nu se leagă de oameni, ar fi fost de ajuns să-mi dea una cu coada, în joacă sau din greșeală.

Alți pești la fel de mari nu mai erau, m-am simțit mai în apele mele când am descoperit crapii cu burta aurie, umflată de icre; niciunul nu cântărea peste cinci kilograme, cei mai mari au carnea ațoasă, nu-i bine să te lăcomești și să-i cumperi, e o păcăleală. Alături erau șalăii, pește alb, bun la dietă, cu carnea ușoară dar fără gust dacă nu-i bine gătită, rasol cu multe legume, în primul rând cartofi și morcovi, și să stea mult în apa lui după ce a fiert, până îl pătrund toate sucurile și pe urmă să i se toarne deasupra unt topit, apoi zeamă de lămâie, dar vorba cuiva, cu unt sunt bune până și paiele tocate. Dincolo de șalău nu m-am mai uitat, nu aveam nevoie de plătică, oricât ar fi ea de dulce, nici de lin, de păstrăv, de scrumbie, de lipan, caras, caracudă, mreană, cosac, morunaș și alții, prea mulți, nu-mi puteau face poftă. Era numai pește de Dunăre; după peștele de mare, pus în linia a doua, nu prea se omora lumea, nici nu se numărau multe soiuri, doar chefal, laban, ton, lufar; guvidele nici nu se vindea în hală, pescarii nu-și pierdeau timpul cu el, doar copiii și târgoveții fără pricepere îl prindeau cu undița de pe diguri. Pe zărgan și pe stavride nu se dădeau multe parale, dar dacă pica în plasă ajungea și el la piață, mai într-o margine. Iar calcanul, atât de rar astăzi, nu-l mâncau decât țiganii; de ce a trebuit să treacă atâta vreme până ce lumea să-i prindă gustul?

Între peștii de Dunăre nu lipsea știuca, dar am lăsat-o la urmă fiindcă nu-mi place nici la înfățișare și nici cum se poartă, fiind rea și hrăpăreață; când o scoți din undiță se zbate, sare mai mult de un metru în aer, bușește pământul și țipă ca oamenii.

Ce a comandat AMarisa nici n-am băgat de seamă, doar odată am auzit-o vorbind de cegă, să fie vreo trei duzine, nu sub cincizeci de centimetri;

mai mari nici nu am văzut vreodată, iar cele mici au carnea gelatinoasă, păcat de ele, pescarii cu scaun la cap le dau drumul în apă, să mai crească.

Eram preocupat de altceva, îl priveam atent pe Alex, care rămăsese cu ochii pironiți la morunul pe care abia îl aduseră și acum stătea întins drept în fața noastră și atât de aproape că l-aș fi putut atinge cu mâna, dacă nu mă despărțea de el un perete de sticlă. Intrigat de privirea lui Alex, m-am uitat și eu cu un ochi să văd ce-i trezise atenția și atunci am observat că mustățile morunului se mișcau ritmic și alternativ, cele din stânga apoi cele din dreapta; cât am stat acolo nu s-au oprit, nici nu și-au schimbat ritmul. Să fi spus că le mișca un curent de aer nu era de crezut, chiar dacă bătea vântul, căci așa, alternanța păstrată tot timpul n-ar fi avut nici o explicație. Aș fi crezut că morunul era încă viu, dar avea burta despicată. Și cum cu ochiul celălalt nu încetasem să mă uit la Alex, am băgat de seamă că buza lui de deasupra se mișca spasmodic, colțul din dreapta, apoi cel din stânga, alternativ și în același timp cu mustățile morunului. Se vedea limpede că era o mișcare involuntară, de care el nici nu-și dădea seama, altfel și-ar fi stăpânit-o ca să nu stârnească râsul. Mie însă nu mi-a venit deloc să râd, dimpotrivă, mi s-a făcut frică, fenomenul ascundea un mister, între Alex și peștele mort era o legătură, o comunicație, poate un dialog, într-o limbă de la începuturile vieții, când unii cred că omul trăia în apă și se făcea înțeles prin vibrația născută din mișcarea mustăților. Un asemenea gând n-avea cum să-mi vină în minte, l-am citit sau mi s-a părut a-l citi pe fața lui Alex. Oricâtă incertitudine ar fi în această impresie, ceva rămâne indubitabil: cum îl urmăream sub stăpânirea unei obsesii în creștere, am descoperit deodată că între capul lui Alex și capul morunului era o asemănare ascunsă, nu se vedea decât într-o clipă de revelație.

Când l-am întâlnit prima oară pe Alex, pe plajă, am încercat să-i definesc trăsăturile, am spus niște cuvinte și am fost nemulțumit de ele, simțeam că nu erau destule și mai ales nu erau cele mai potrivite. Revelația s-a produs când mă uitam cu un ochi la el și cu altul la morunul din față; a fost atunci o clipă când un chip s-a suprapus peste altul, dând o singură imagine; de alte cuvinte nu mai este nevoie.

În ziua aceea Alex n-a mai fost în stare să mă observe, m-am simțit liber. Din toată frământarea lui, exteriorizată prin mișcarea buzei de sus a rămas o frază banală, pe care, peste câteva zile, când a plecat seara de acasă, am citit-o în caietul de lucru: „Oare într-o altă viață am fost frate cu morunul?”

Fraza este banală fiindcă exprimă un dubiu: să fi fost o certitudine, afirmată cu toată convingerea, m-ar fi pus pe gânduri.

Terminând cu peștele am mers să comandăm pâine: franzeluțe și cornuri. În oraș erau două brutării renumite, „Viața” și „Sănătatea”, amândouă în centru, pe aceeași stradă și lipite una de alta. Nu încăpea îndoială că pâinea făcută acolo era cea mai bună din tot orașul, unii spuneau din toată țara. Părerile însă erau împărțite în ceea ce privește întâietatea uneia din brutării, față de cealaltă; o parte din oameni preferau „Viața”, alții „Sănătatea”. Dacă un copil trimis după pâine cumpăra din greșeală sau din nepăsare de la brutăria vecină și apoi avea curajul sau naivitatea să mărturisească, maică-sa se făcea foc și pară. Aceeași rigoare se păstra în toate gospodăriile din centrul orașului; pe la mahala oamenii nu făceau atâtea nazuri.

În verile când am stat acolo, am fost și eu în câteva rânduri să cumpăr pâine, ca s-o scutesc de osteneală pe slujnică; bucătăreasa mi-a strigat din ușă: „Bagă de seamă, să iei de la «Viața», nu de la «Sănătatea»“. O dată am cumpărat câte o pâine de la o brutărie și de la cealaltă, m-am dus pe dig și am împărțit-o cu pescărușii, luând și eu câte un dumicat din când în când, degustându-l cu atenție și încercând să fac comparație. Știu că era o pâine fermecată, cu miros de câmp, de grâu dulce, cu aromele parcă trezite de un soare fierbinte; mi-au plăcut amândouă la fel de mult, n-am putut spune care-i prima. Într-o zi am vrut să fac o glumă, să-i pun la încercare pe-ai casei, de fapt era o răutate: în loc să iau pâine de la „Viața”, am luat de la „Sănătatea” și am dus-o acasă cu fața senină. Seara la masă s-au bucurat cu toții, au lăudat-o ca totdeauna.

Abia după un deceniu și jumătate, când începuse războiul și a căzut o bombă pe cele două brutării de le-a despărțit pe una de alta, s-a văzut că aveau instalații comune, aceeași mașină de frământat, același cuptor, aceiași meșteri; era o asociație cu două firme, n-am înțeles în ce scop, poate ca să înșele fiscul, poate ca să-și stimuleze clienții. Au existat, ca să iau doar un exemplu, două aparate de radio identice, fabricate de aceeași uzină, numai că unul se numea „Siera”, iar celălalt „Philips”; mi s-a spus că așa vânzarea mergea mai bine.

La hala de carne și păsări n-am fost; AMarisa nu putea să vadă animale tăiate. Sunt oameni cărora le place să le pună pe masă întregi, cum erau în viață; un bucătar dibaci taie curcanul felii și apoi, lipindu-le una de alta îl reconstituie în forma lui inițială, de l-ai crede viu dacă n-ar fi jumulit și rumenit, cu măruntaiele scoase.

Și astăzi, pe la ospețe haiducești se pun în frigare și se frig la jeratic animale întregi, berbeci, viței, căprioare: mesenii stau pe margini și le lasă gura apă. Cine oare n-a văzut purcei de lapte scoși de la cuptor, puși în mijlocul mesei, cu un măr în gură, nu știu ce vrând să însemne, dacă nu cumva o batjocură. Să stai acolo, la jumătate de metru și să mesteci, cu ochii în ochii lui, să-i vezi dinții în gura deschisă și parcă să-l auzi cum guiță, repetând guițatul lui din ultima clipă, îmi pare o întoarcere la evul mediu, când lumea era mai crudă, sau și mai departe, la preistoria nescrisă. Știu că-mi aprind paie în cap spunând astfel, dar îmi asum riscul, în speranța că până la judecata de apoi, când voi avea să dau socoteală, lumea va ajunge să se hrănească altfel; din partea mea m-aș mulțumi cu pastile, ca aspirina, să se vândă la băcănie și să aibă incorporate toate componentele unei mese complete; se găsesc și alte bucurii în viață și mult mai mari decât mâncarea cea mai gustoasă. Cât timp ar câștiga oamenii nici nu mai pun la socoteală; destul că și-ar schimba firea, ar deveni mai puri și mai buni, și poate nu s-ar mai ciomăgi ca astăzi, în încăierări de toate felurile, de la disputele de familie până la războaiele mondiale.

La masa AMarisei carnea, de care convenise și ea că nu trebuie să-și lipsească oaspeții, se gândea, se gătea și se prezenta în așa fel ca să nu mai amintească prin nimic forma ei animală de la origine. Al patrulea din frații ei, Iani Talabă, medic veterinar, directorul abatorului se îngriji de toate, el adusese curcanii, cotletele de porc, mușchiul de vacă și când acestea se puseră pe masă, numai gustul le putea desluși pe unele de altele, altminteri bucățile semănau între ele ca făcute la ștanță. Sigur că multora le plăcea mai puțin, sunt unii care simt mai bine gustul dacă pot să și vadă ce bagă în gură; n-am voie să-i condamn, deși nu uit ce-am spus mai înainte: fiecare cu dreptatea lui, e înțelept să recunoaștem. Știu că pentru mulți oameni e cu totul altceva să ții hartanul de curcan în mână, să rupi din el cu dinții, să-l sfârteci, mânjindu-te până la urechi de sucul cărnii și de grăsime, decât să-l iei cu furculița din farfurie, desprins de pe oase și gata făcut bucățele. Și-apoi oasele, date deoparte cu atâta indiferență, joacă și ele un rol în viața omului, nu doar a câinelui, au un suc al lor, e o plăcere să le rozi cu zgomot, fără să-ți pese ce gândește vecinul; ca să nu mai spun că așa se întăresc și dinții, scapi de chinul dentistului. În plus câștigi un sentiment de putere: cine poate, oase roade, vorba proverbului. Să mănânci piept de pui și să nu știi unde-i iadeșul, e o pierdere, desigur, mai ales la anii copilăriei; deci nu susțin încăpățânat punctul meu de vedere, același cu al AMarisei.

Ultimul nostru drum a fost la cramă. Prin cramă se înțelege locul unde se face vinul, se învechește și pe urmă se pune în sticle. Dar crama era în altă parte, la dealuri; noi am fost la depozit, unde vinul se aducea gata învechit, în sticle ceruite la gură, care se puneau culcate în rafturi. Dacă depozitului îi spunea cramă, cumpărătorul căpăta mai multă încredere. Dar ce știa el despre o cramă adevărată, ascunsă adânc în pământ, șaizeci de trepte, optzeci sau o sută, după cum e clima prin partea locului? În cramă e nevoie înainte de toate ca aerul să fie uscat și temperatura aceeași tot anul, iarna și vara. Acolo nu-i voie să prindă mucegaiul și nici să se nască alte mirosuri în afară de-al strugurelui, chiar dacă ar fi plăcute, ca al busuiocului, de pildă. Să aprinzi țigara se socotește o crimă, la fel să vii de afară după ce ai mâncat usturoi sau ceapă, sau ardei iute și alte condimente care aspresc aerul și fac ca vinul în budane să se zburlească. Oamenii cu pricepere și cu dragoste pentru ce se întâmplă acolo merg doar în vârful picioarelor și vorbesc numai în șoaptă. Când unul uită de sine și scapă o sudalmă sau orice vorbă urâtă, să nu se mire pe urmă că măcar o parte din vin se acrește, în schimb, dacă se respectă regulile de mai sus, și altele, că nu le-am spus pe toate, răsplata vine fără greș, numai că trebuie așteptată cu multă răbdare, cel puțin douăsprezece anotimpuri, după numărul apostolilor; regula se păstrează de la Isus Cristos încoace, primul om care a cunoscut misterul vinului și a știut să-l înmulțească, fără să-l strice. De-atunci au încercat mulți, azi numărul lor e atât de mare că te prinde scârba; oare ei nu-și dau seama că, nefiind făcători de minuni, nu pot să reușească?

Nu toți oamenii au simțit vreodată mireasma viței de vie, când înflorește, primăvara. E un miros suav și mai dulce decât al tuturor florilor, unite cu dulceața pe care vântul o aduce de la stupii cu miere. Ea se revarsă peste dealuri, parcă o vezi cum curge la vale, și cine o simte și nu are în el destulă virtute, poate să se îmbete, s-o ia razna; mai bine să se ferească. Dar și mai puțini oameni știu că, în zilele când înflorește vița de vie, alături, în cramă, vinul din toamnă începe să fiarbă. Atunci, pe vrana deschisă, mirosul florii de strugure care nu s-a mișcat din budană, se ridică în valuri și neputând ajunge afară, de unde vine o chemare, se așază pe tot ce este la îndemână pereții cramei, bolta de deasupra, lavițele, hainele pivnicerului, căruia uneori îi ajunge până în suflet, dacă este un om cu dragoste; atunci vinul, când va fi gata, le va întrece pe toate și nimeni nu va ști cauza adevărată.

Când floarea de strugure s-a scuturat, se potolește și vinul din fierbere. Nu spun ce trebuie să facă pivnicerul după aceea, cum să-l tragă în altă

budană, curată și aerisită, căci și de-aș spune, cine mai are timp să mă asculte? Am de adăugat doar că mireasma care s-a simțit în vie și apoi în cramă, în acele zile de prefaceri miraculoase, nu se pierde niciodată cu totul, rămâne îmbibată în doagele budanelor, de unde se tot ridică în aer până toamna, când începe a doua fierbere, tot atunci când se culeg viile, căci e o legătură între una și alta, la fel cum a fost primăvara, între vinul trezit din somn și înflorirea viței de vie. Trei ani la rând vinul fierbe, de șase ori cu totul, până ce se așază; cine trăiește în știința și în respectul lui, nu îl bea mai înainte. Acum vinul e gata, nu mai are decât să se învechească, în tihnă.

Depozitul unde am mers cu AMarisa era făcut în așa fel că putea să fie o cramă adevărată, cum scria pe firma de la intrare, dacă ar fi avut și via alături. Dar acolo n-ar fi fost loc pentru vie; de o parte și de alta, și deasupra, pe înălțime, erau casele din centrul orașului, palate, administrații, hotel, teatru și locuințe bogate. Cei mai mulți dintre trecători nu știau, nici nu puteau bănui că la cincizeci de metri sub stradă se afla o catedrală subpământeană săpată în piatră, cu o boltă bizantină deasupra, cu altar și cu catapeteasmă, și chiar cu masa sfintelor taine, plină de cupe și de carafe și înconjurată de strane. Iar pereții, în loc de picturi bisericești și de icoane, erau acoperiți de sticle culcate în rafturi, mii și zeci de mii dacă nu chiar mai multe, că nu puteau fi numărate.

Înăuntru se ajungea printr-un tunel, săpat în faleza stâncoasă din fața portului, luminat de becuri electrice, a căror sclipire se răsfrângea în pereții îmbrăcați în faianță trandafirie. Când am ajuns sub bolta înaltă, de care atârna un candelabru ca la Episcopie, un om ieși de după catapeteasmă și veni repede să ne întâmpine; și el fusese vestit prin Mustafiță despre venirea AMarisei. Catapeteasma era un paravan mare, dintr-un perete în altul, făcut din panouri de lac negru, cu picturi pastelate în medalioane aurite, și ele imediat m-au dus cu gândul la patul Prințesei, în care dormeam astăzi. Dincolo de paravan am înțeles că erau birourile depozitului, se auzea țăcănitul unei mașini de scris, și pocnetele unui abac, instrument de calcul aproape uitat astăzi.

Omul care venea în întâmpinarea noastră semăna surprinzător de bine cu domnul Sasu, avea același obraz măsliniu, plăcut și îngrijit, același păr negru, aceeași purtare distinsă.

Am presupus că erau frați, ceea ce s-a adeverit când l-am întrebat pe Alex. Crama și Băcănia alcătuiau o afacere comună a familiei, scria și pe

firmă, dar cu literă mai mică, așa că nu-mi atrăsese atenția: „Sasu și frații”. Deci erau mai mulți decât doi, pe urmă am aflat că și întreprinderea lor avea mai multe ramificații, alcătuiau un „lanț”, cum se spune astăzi, cu un sens al cuvântului necunoscut înainte. La asemenea depozit de vinuri nu putea să lipsească nici via, și asociația poseda mai multe, cu crama ei fiecare. La o băcănie așa cum o știam, nu putea să lipsească vaporul care să aducă mărfurile străine, coloniale. Era un cargobot de șase mii de tone, l-am văzut în port, ba chiar l-am vizitat, de Ziua Marinei, când oamenii aveau voie să se urce pe orice vapor, chiar pe cele de război, să meargă pretutindeni, din cală până la puntea de comandă; păcat doar că ziua se termina repede, nu puteai să le vezi pe toate. Vaporul, botezat „Familia Sasu”, făcea impresie bună, dădea un sentiment de încredere în firmă, îmi displăcea doar că era vopsit în negru, ca mai toate cargoboturile din vremea aceea, culoare economică, nu se murdărește repede și armatorilor puțin le pasă ce ar dori alții.

Un vapor de șase mii de tone putea să încarce mult mai multă marfă decât pentru o băcănie, oricât ar fi fost ea de mare; „Familia Sasu” aproviziona toate băcăniile din oraș și chiar din alte orașe, după ce oprea marfa cea mai bună pentru prăvălia proprie, care nu degeaba era cea mai renumită. Afacerile familiei au prosperat tot timpul, dar fără multă tevatură, s-au extins cu discreție în multe domenii ale negoțului și industriei. Singurul semn vizibil al acestei stări de lucruri, când eu ajunsesem la tinerețe, era firma, crescută nu în dimensiune, ci în cuprindere, căci pe ea acum se putea citi, cu litere nu mai mari decât înainte: „Sasu, frații și fiii”. Poate alții nici nu băgau de seamă schimbarea, sau nu-i dădeau importanță, pentru mine însă era evident că familiei îi mergea bine. I-a mers bine și în timpul războiului, deși „Familia Sasu”, vaporul, s-a lovit de o mină, aproape de Dardanele și s-a scufundat cu întreaga încărcătură. Câțiva ani după aceea, familia Sasu, firma, cu frații și fiii s-a lovit de-o altfel de mină, prin anii ’46, ’47, și a trebuit să tragă obloanele. Un timp a mai rămas reclama de pe acoperișul băcăniei: „La Sasu, numai Olio Sasso”. Generațiile tinere n-au de unde ști ce era Olio Sasso, un untdelemn de măsline adus din Italia, în bidoane de tablă, prismatice, în culorile alb și verde, foarte plăcute. El luase locul, printr-o reclamă abilă și intensivă, untdelemnului franțuzesc „Puget”, cunoscut în prima mea copilărie; îl țin minte, în bidoane cilindrice, demodate, cu scrisul înzorzonat și cu portretul fabricantului, de care n-avea

nimeni nevoie. A dispărut, cel puțin din băcăniile noastre, după primul război și nu mă miră, în anii aceia Franța se cam lăsa pe tânjeală.

Domnul Sasu ne-a poftit să ne așezăm la masa de degustare, de aceea azi o numesc a sfintelor taine, ceea ce atunci nu putea să-mi treacă prin minte. Nu mă interesa vinul, m-am așezat și eu într-o strană, plictisit ca de boală, nedorind altceva decât să ieșim cât mai repede la lumină. Nimeni din noi trei nu se pricepea să aleagă vinul, AMarisa ar fi trebuit să se bizuie pe recomandarea firmei, ea însă a vrut să-i prilejuiască lui Alex o experiență nouă, din continua ei dorință de a-l face să cunoască viața pe toate fețele. Și astfel l-a pus să deguste șase feluri de vin, patru albe și două roșii.

Domnul Sasu s-a așezat în capul mesei, ca un maestru de ceremonie, având-o pe AMarisa în dreapta și pe Alex în stânga; eu stăteam pe a patra latură, adică, dacă reuniunea ar fi fost mai mare, la coada mesei. Șase fete în rochii verzi, nu știu de unde ieșite, patru din ele cu șorțuri albe, brodate cu ciorchini de strugure, două cu șorțuri roșii, s-au apropiat toate în linie și s-au oprit în spatele domnului Sasu, așa că puteam să le văd din față. Fiecare din ele aducea o sticlă de vin, pe o tavă de alamă ciocănită; e ușor de înțeles, după culoarea șorțurilor, că primele prezentau vinul alb, iar celelalte roșu. M-am mirat de ce nu erau alese și pe culoarea părului, platinate și roșcate, ca punerea în scenă să fie perfectă; a trebuit să înțeleg că domnul Sasu, cu distincția lui evidentă, avea o anumită măsură în gesturi și a socotit să nu meargă prea departe, transformând prezentarea vinului într-o mascaradă, când așa era un cadril elegant și plin de farmec. Îmi plăceau rochiile fetelor, în culoarea frunzei de vie, îmi plăceau și ele, cum se mișcau, ca pe muzică; să fi fost mai dezgolite și să fi avut ghirlande de flori atârnând de grumaz ar fi semănat cu niște bacante, dar atunci pe mine AMarisa m-ar fi lăsat la ușă, eram prea mic pentru un asemenea spectacol; cu Alex, nu mult mai răsărit decât mine, se schimba treaba, el trebuia să învețe de toate.

Domnul Sasu a ridicat un braț deasupra capului și a pocnit din degete, apoi a împins un păhăruț de cristal în fața lui Alex și a spus un nume: Bianca. Nu știam dacă era numele vinului, sau al fetei. Fata a venit cu tava pe sus, s-a oprit în stânga lui Alex și i-a turnat în pahar, gravă și rece, fără nici un zâmbet.

Nu chiar așa se face negustoria de vinuri, nu-și pierde nimeni atâta vreme și nu știu nici cui folosește. O asemenea scenă s-ar putea pune într-un spectacol feeric, o operetă sclipitoare, cu strasuri și paiete, cu lume bolnavă

de bucurie; și încă mă întreb cui ar putea să-i fie de vreun folos, cui ar putea să-i placă, și dacă lumea, mai ales cea de astăzi, n-ar arunca în actori cu ouă clocite, în loc să aplaude. Dar domnul Sasu nu urmărea să-și desfacă vinurile, fiindcă în nici un caz n-ar fi rămas nevândute, ci își satisfăcea probabil o dorință nerealizată, de a scrie o poezie, de a picta un nud de fecioară, de a compune și el un preludiu și o fugă, după cele patruzeci și opt vechi de trei secole și încă neegalate; sau, și mai bine, un vals trist și o nocturnă melancolică. Se întâmplă să vezi uneori în spatele tejghelei un umil băiat de prăvălie privind gânditor lumea; n-ai de unde ști dacă în clipa aceea nu se pierde cea mai frumoasă poezie a vremii sale, fiindcă în loc să țină într-o mână lira și în mâna cealaltă pana, soarta i-a hărăzit uneltele vânzătorului de stambă, metrul și foarfeca.

Primul vin nu i-a plăcut deloc lui Alex, l-am văzut încruntându-se, era un vin prea aspru și m-am gândit că se potrivea cu chipul fetei, sever cu bună-știință; desigur era instruită și își făcea jocul, altminteri s-ar fi putut să aibă o inimă caldă. Au venit pe rând toate fetele, domnul Sasu ridica brațul, pocnea din degete și le striga numele, Venera, Gloriana, apoi Suzi; la sfârșit am văzut că la fel se numeau și vinurile, așa scria pe etichete. Pornind de la cel mai aspru, Bianca, nume într-adevăr rece, vinurile deveneau tot mai blânde, iar fetele tot mai destinse, mai înflorite, până ce a patra, Suzi, zâmbea de-a binelea, cu buzele întredeschise, de i se vedeau dinții, ca în reclame. Era ușor de înțeles că ea prezenta vinul cel mai dulce, lui Alex i-a alunecat pe gât și îndată s-a făcut roșu, a căpătat curaj în loc să se sperie, a întins paharul și Suzi i l-a umplut din nou, acum râzând de-a binelea, ceea ce a făcut ca pe fața domnului Sasu să treacă o scurtă indispoziție. Poate că numele fetei era sugestiv, mie însă nu mi-a plăcut niciodată să spun cuiva Suzi, după cum nu mi-a plăcut nici vinul dulce.

Ultimele două fete, care au adus vinurile roșii, se numeau Carmen și Rozalia; aceasta din urmă mi-a adus aminte de bucătăreasa de pe „Arhimede”. Ar putea să pară precoce pentru vârsta mea și totuși, atât după nume, cât și după chipul fetelor am dedus că unul din vinuri era sec, celălalt puțin dulce și mai deschis la culoare; dar mă plictisisem și în loc să judec cu bunăvoința de mai înainte, am ajuns să cred că domnul Sasu nu avea destulă imaginație și că probabil îi atribuiam degeaba aspirații artistice. Poate rolul celor șase fete era un pretext, poate alcătuiau haremul lui, întreținut pe cheltuiala firmei.

Notația principală în toată întâmplarea este că Alex s-a îmbătat fără să-și dea seama, i s-a făcut rău abia când am ajuns în stradă, a vărsat lângă roata trăsurii, Mustafiță îl ținea de coate, să nu cadă, iar AMarisa îi ținea mâna pe frunte, să-l aline.

Capitolul 12

Magazinele orașului, prosperitatea, dezvoltarea pe verticală, ca la New York, vitrinele fanteziste, odaia de baie, spectacolul cu femeia scufundată în spumă și presupus goală, afluența publicului, scandalul, intervenția Ministerului de Interne. Magazinul de automobile, vitrina în mișcare, ieșirea în peisaj. Relația orașului cu portul, schimbul de mărfuri, relația grâu-automobile.

În ziua petrecerii m-am dus în port încă de la opt dimineața, am bătut iar cheiurile uimindu-mă cum se descărcau vapoarele, n-aveam răbdare să aștept până la zece, să vin cu AMarisa și Alex; vremea era ca de sărbătoare.

Acum cunoșteam tot portul, în afară de bazinul vapoarelor părăsite; cunoșteam binișor și orașul, mersul la cumpărături cu AMarisa, în stilul ei grandios, ca al unui șef de trib fără asemuire, fusese cea mai fructuoasă din experiențele mele, încununarea tuturor celorlalte. Așa am putut să pun ușor în corelație viața portului cu a orașului. Băcănia domnului Sasu și depozitul de vinuri, cât or fi fost de mari și de renumite, nu erau singurele. Cele două străzi principale, care cădeau perpendicular una pe alta în centru, la statuie, alcătuiau crucea comercială a orașului, locul celor mai dense și strălucitoare negoțuri; magazinele se țineau lanț, un șir de vitrine ca niște scene de teatru, incendiate seara de reflectoare, decorate atât de sugestiv și ingenios că îți venea să aplauzi.

Una, de pildă, la magazinul de articole sanitare, înfățișa o sală de baie în funcțiune, având montate toate obiectele obișnuite, cada, lavoarul, bideul, oglinzile, prosopierele, și tot acest ansamblu, de dimensiuni generoase se schimba cel puțin o dată pe lună, împreună cu faianța de pe pereți și dalele de marmoră ale pardoselii, apăreau alte forme, alte culori, tot mai moderne, mai confortabile și mai luxoase. Lumea săracă se uita cu gura căscată, dar cred că nu mai puțin uimită era majoritatea orașului, fiindcă asemenea săli de baie țineau mai degrabă de vis decât de realitate, și mă îndoiesc că exista câte una în zece din casele cele mai bogate. Apoi seara la opt, cu o jumătate

de oră înaintea închiderii, pe această scenă se dădea un spectacol care atrăgea mulțimi de oameni, ca la meciurile de fotbal, încât circulația pe stradă devenea imposibilă și mereu ieșea scandal cu poliția. De altfel, după vreo lună, la intervenția insistentă a primăriei și prefecturii pe lângă Ministerul de interne, reprezentația a fost interzisă, nu ca imorală, ci fiindcă tulbura ordinea publică.

La ora știută de tot orașul, o cortină de teatru cădea peste vitrină, numai pentru câteva clipe, iar când se ridica, oamenii vedeau cada plină de spumă și în cadă o femeie goală, îmbăindu-se de față cu toată lumea; de fapt nu se vedea nimic mai mult decât de sub o îmbrăcăminte cuviincioasă, sau de sub un costum de baie ca o rochiță, cum se purta pe vremea aceea, capul, un braț în mișcare, un umăr, un genunchi ieșind din spumă. Imaginația oamenilor mergea însă în altă direcție, scena era sugestivă și nici un sfânt coborât de pe icoană nu și-ar fi închipuit-o pe femeie altfel decât goală ca Eva. Și toți parcă sperau imposibilul, ca ea să se ridice în picioare, să apară în lumină cu deplina ei nuditate, ca Venus din spuma valurilor.

Spectacolul dura o jumătate de oră, dacă oamenii ar fi fost civilizați ar fi putut să-l vadă tot orașul, să defileze în liniște prin fața vitrinei. Dar cine apuca un loc în față nu se mai dădea la o parte, înghițea ghionți și coate, stătea așa până la urmă, chiar dacă se alegea cu nasturii smulși și cu hainele șifonate; ca să nu mai amintesc apostrofările și injuriile pe care trebuia să le îndure! Unii veneau să ocupe locul cu multe ceasuri înainte, ca la schimbarea gărzii de la palatul Buckingham. Hotărârea Ministerului de interne își avea toată justificarea, multă lume a răsuflat ușurată; dacă nu se lua această măsură, tulburări grave amenințau viața orașului.

Nu mai dau decât un exemplu, ceea ce nu înseamnă că n-aș găsi mai multe; aveau și alți negustori fantezie în decorarea vitrinelor, și dacă n-aveau ei, se găseau oameni pricepuți, să-i ajute. Pentru mine mult mai ingenioasă și mai interesantă decât sala de baie era vitrina unui magazin de automobile, unde de asemeni venea lume să se uite, căci un automobil poate fi o fascinație mult mai puternică decât o femeie goală, pe care, de bine de rău o găsește oricine dacă își dă osteneala. Și automobilul se schimba din când în când, ca sala de baie, dar totdeauna era unul decapotabil, și se rotea pe o platformă turnantă, ca să poată fi văzut din toate părțile; până aici nimic uimitor, erau și alte vitrine unde obiectele se aflau în mișcare, atrăgeau mai ușor atenția, te opreai fără voie. Numai că la unele ore din zi, când lumea ieșea la plimbare, îmbulzindu-se pe stradă, de obicei înaintea

prânzului și seara la șase, automobilul se oprea cu spatele la public, din culise apărea o pereche tânără, îmbrăcați de călătorie, ea cu o eșarfă în jurul gâtului, el cu o șapcă englezească, în carouri. După ce îi ajuta ei să se urce în dreapta și închidea portiera, bărbatul se așeza la volan, pornea motorul și automobilul pleca la drum, sub ochii spectatorilor. Nu era nici un truc, motorul se auzea prin sticla vitrinei, se simțea chiar mirosul gazelor ieșite pe țeava de eșapament, roțile se învârteau, pe niște suluri, și dacă automobilul stătea pe loc în realitate, îți dădea senzația de mișcare și de viteză, până la amețeală, prin peisajul care venea din față, o șosea netedă ca în palmă, cum la noi nu exista încă niciuna, străbătând o zonă de șes, cu ușoare văi și coline, cu arbori, cu ferme, cu sate în zări, cu turme de oi pe costișe, cu cirezi de vaci pe malul râului, venite să se adape, cu tot ce înseamnă viață adevărată, într-o zi însorită și într-o lume ca de poveste.

Nu m-a interesat să aflu secretul, dacă era un covor rulant care venea din fund și intra sub roțile automobilului, sau o proiecție cinematografică; m-am străduit să cred că străbăteam aievea și cu mare viteză peisajul, că la volan eram eu însumi și apăsam pe accelerație, că n-aveam să mă opresc până la ultima picătură de benzină, care de fapt nu se termina niciodată, și puțin îmi păsa de femeia aflată alături, nu-i vedeam fața, îi simțeam doar eșarfa gâdilându-mă pe obraz când o aducea vântul, și atunci o dădeam la o parte cu mâna.

Negoțul înflorea pretutindeni și neavând unde să se extindă, magazinele creșteau în înălțime, împotriva ideii că nu-i bine să-ți faci prăvălie cu scară, ocupau etajele, până la mansardă, unde, nefiind destulă înălțime se amenaja măcar o sală de ceai, cu măsuțe puse prin colțuri, cu lumini furișate, cu muzică abia auzită, fără să se știe de unde vine, așa că viața se transforma în vis, după cum călătoria imaginară cu automobilul se transforma în realitate.

O bună parte din puzderia de mărfuri care se vindeau în puzderia de magazine, începând cu colonialele și sfârșind cu automobilele, le văzusem în port din prima zi când fusesem acolo, se scoteau cu macaraua din magaziile vaporului și se înșirau pe cheiuri, în lăzi, în saci, în coșuri, în baloturi, iar eu trecusem printre ele, fără să mă pierd cu firea; mă interesau întâi vapoarele, pe urmă marfa; mă interesa întâi marea, pe urmă portul; iar portul mă interesa mai mult decât orașul. A trebuit să treacă timp până să-mi dau seama, așa, dintr-odată, parcă prin revelație, că toate acestea se legau între ele, că nu puteau să existe unele fără altele, orașul fără magazine, magazinele fără marfă, marfa fără vapoare, vapoarele fără port și portul fără

mare. Și tot atunci am avut a doua revelație: mai înainte nu mă întrebasem ce preț aveau și cum se plăteau mărfurile venite din alte părți ale lumii și prin care prosperitatea orașului creștea întruna, dovadă că se făceau prăvălii la etaje. Și deodată, cum mergeam pe cheiuri spre locul unde era legat „Arhimede”, căci se apropia ora când trebuia să fiu acolo, mi-au intrat în privire, toate deodată, silozurile de cereale, bazinul de petrol și cel de cherestea, de unde tocmai plecau vapoarele pline, ca să facă loc celor goale, care își așteptau rândul afară din port, în radă. Iar imediat după aceea mi-am amintit lanurile de grâu ale Bărăganului, prin mijlocul cărora trecusem cu trenul mixt, abia cu o lună în urmă; mi se părea de speriat câte văzusem și învățasem în numai treizeci de zile. Pe loc am făcut legătura între holdele acelea mai întinse decât credeam că poate fi marea, le-am văzut secerate, treierate, boabele puse în vagoane și apoi lăsate să curgă în cala vapoarelor. Nu-mi părea rău să se ducă, de vreme ce rămânea destul ca lumea să aibă pâine; era un prisos, așa am înțeles ce se întâmpla acolo, nu era greu de vreme ce vedeam cu ochii; și un copil putea să înțeleagă: dădeam grâul, luam automobile, săli de baie, mașini de cusut, cafea, portocale, roșcove și tot ce se mai vedea în port, descărcate pe cheiuri. Gândul mi s-a dus la pădurea de fag cunoscută din copilărie și simultan mi-am închipuit-o pe cea de brad, pornind de la scândurile purtate de macarale prin aer. Peste aceste imagini s-au suprapus rafinăriile de petrol știute prea bine, numai sondele au rămas în suspensie, căci n-aveam nici o idee despre ele. Era singura lipsă în informația mea, pe care nici n-o simțeam de altfel, păcura continua să existe; chiar dacă nu văzusem cum se scoate din adâncul pământului puteam să-mi închipui, cum altfel decât săpând puțuri?! Sigur că a fost altceva când am ajuns între sonde, am urcat o treaptă, dar clasa o trecusem dinainte, în ziua când mergeam la vaporul „Arhimede” și am înțeles legea simplă a chiverniselii, cum se împart între oamenii de pe continente îndepărtate bogățiile, ce relație este între grâu și automobile.

Capitolul 13

Serbarea AMarisei, vaporul „Arhimede”, nouăzeci și cinci de suflete, o parte din membrii familiei; imposibilitatea povestitorului să-i înregistreze în memorie. Vremea frumoasă, ieșirea din port; în așteptarea răului de mare. Dorința de furtună, căutarea mării, încercarea de a o cunoaște în părțile ei invizibile. Familia AMarisei devine subiectul povestitorului. Personaje prinse la întâmplare. Întoarcere la venirea AMarisei pe vapor, cu Zoba, primul din frații gemeni, socotit capul familiei. Ceremonia primirii. Baldachinul de pe dunetă, pentru oaspeții de onoare. Toată lumea sărută mâna lui Zoba. Povestitorul constată că Zoba murise mai de mult, și stătea țeapăn cu mâna întinsă. Lăutarii, marșul marinei. Zefira, fetița infirmă, cu porumbelul pe umăr. Mortul e dus pe neobservate într-o cabină. Locul lui îl ocupă imediat fratele geamăn; garoafa de la butonieră. Mulți îl iau drept primul Zoba. Și chiar cei informați încep să uite întâmplarea. Marele pavoaz; tortul AMarisei. Sala mașinii, Arhimede-câinele. Mersul spre larg. Dansul tinerilor, jocul copiilor, balansul vaporului și balansul bețivilor. Isprava lui Sofron, Rozalia, bucătăreasa, sub o înfățișare nouă, seducătoare. Dispariția ei împreună cu Panainte.

Cunoscusem pe prea puțini din membrii familiei, când m-am pomenit în mijlocul lor, la petrecerea AMarisei, nouăzeci și cinci cu toții, strânși laolaltă pe un spațiu de trei sute de metri pătrați, cât rămânea practicabil pe puntea vaporului, dacă scădeam suprastructurile și accesoriile, vinciuri, spiraiuri, tambuchiuri, bărci de salvare și tot ce încurcă locul dar nu poate să lipsească. Dacă unui om îi rămân numai trei metri pătrați să se miște, e greu ca în paisprezece ore cât a durat croaziera, să nu-și întretaie drumurile, și nu o singură dată, uneori să stea față în față, alteori să se ciocnească, să se îmbrâncească sau măcar să se împingă cu cotul cu fiecare din cei nouăzeci și patru câți mai rămân, după ce se scade pe sine. Cu fiecare din ei m-am privit în ochi, am schimbat o vorbă, unii m-au întrebat cine sunt, și cum mă cheamă, fără să-și spună însă numele lor. Alții nu mi-au dat importanță, parcă nici n-aș fi fost acolo. Băieții de vârsta mea au vrut să mă joc cu ei de-a hoții și vardiștii, alții să sărim capra, unii mai mici mi-au cerut să le spun povești, când eu aveam atâtea de văzut pe vapor și mai ales voiam să simt marea care mă subjugase dar îmi era încă necunoscută.

Se nimerise o vreme liniștită, abia adia vântul, o briză slabă, pe cale de a se stinge; erau valuri, venite de departe, dar rare și line, abia în larg s-au mai adâncit și au început să se simtă, dar nimănui nu-i era rău, toată lumea petrecea veselă. Înainte de a ieși din port mă temusem să nu am rău de mare, nu poți ști dinainte; Alex îmi dăduse o lămâie, să mușc din ea dacă mi-o fi greață. Fusesem în port cu șalupa, mă scufundasem și în apă, dar e altceva să ieși în largul mării. Strângeam lămâia în mână, stăteam rezemat de parapet, la prova, priveam avid în față și mi-era frică; nu de mare, exista între noi o înrudire, știam din clipa când o văzusem, din gară, de pe acoperișul vagonului. N-o cunoșteam și nu înțelegeam de ce mă atrăgea încă dinainte, când nu aveam altă imagine a ei decât cea de pe hartă; iar azi îmi inspira atâta încredere încât aș fi vrut să se strice vremea, să vină furtuna, să ne zgâlțâie, să năvălească valuri pe punte, ca ea să-și arate din nou puterea, cum o simțisem pe dig când mă pândea moartea, iar eu să rămân singur afară, cu hainele ude, bucurându-mă că toți ceilalți zăceau în cală, își vărsau mațele. În schimb mi-era frică de viscerele mele încă nepuse la adevăratul examen, puteau să fie și ele slabe, să mă trădeze, și înflăcărarea mea să se transforme în greață, silindu-mă să cobor și eu în cală, refugiul neputincioșilor.

Așa am trăit, între exaltare și frică, până ce am ajuns la far, când marea s-a deschis liberă în față și „Arhimede” a început să tangheze. Tanga ușor, prelung, cuminte, dar era destul să simt în trup o apăsare necunoscută și să-mi dau seama că de aici înainte eram în voia mării; uscatul unde mă născusem și pe care îl simțisem din clipa când mă ridicasem prima oară în picioare nu mai exista pentru mine decât în trecut, de viitor nu puteam să fiu sigur, oricine pleacă pe mare poartă în sine blestemul olandezului rătăcitor, condamnat să nu mai vadă niciodată pământul. Dar tot atunci, când etrava vaporului s-a adâncit în valuri făcând ca orizontul să se ridice pe cer, întocmai cum îl văzusem prima dată, când încă nu puteam să descifrez întinderea plană a mării, ci mi se părea verticală, am simțit nu starea grea de care mă temusem, ci o voluptate neașteptată, ceva născut pe loc, pentru mine, inaccesibil altcuiva, începutul unei ere a mele, un privilegiu. L-am păstrat până astăzi și, oricât de secret ar fi trebuit el să rămână, uneori am încercat să-l împărtășesc și altora. Spre nenorocul meu însă, atunci când l-am cunoscut prima oară n-am putut să mă bucur în tihnă de el, eram prizonierul unei societăți alcătuite din nouăzeci și cinci de oameni.

N-am greșit spunând societate, familia AMarisei cuprindea tipuri umane de toate felurile, înșirați pe toate treptele ocupate de oameni într-o lume, cu aproape toate profesiunile posibile. Dacă iau în seamă și caracterele diferite, și mai ales variatele destine ale acestor oameni, ei depășesc limitele unei familii, legate prin legi de rudenie, devin într-adevăr o societate completă și bineînțeles eterogenă. Prin ei și fără nici un adaos, fără să aduc vreun personaj din afară, pot să ilustrez întreagă viața orașului, într-un moment din istorie, vara când am fost subiectul lui Alex și când, fără voia mea, toți ceilalți au devenit subiectele mele.

Punctul de plecare a fost întâlnirea de pe „Arhimede”, atunci m-am aflat față în față cu nouăzeci și cinci de subiecte. Nu știam la care din ei să-mi opresc ochii, pe cine să țin minte mai bine și în același timp aveam sentimentul tiranic că nu mi-e îngăduit să scap din vedere pe niciunul, începând cu Zoba zbârlitul, primul dintre cei doi gemeni, bătrâni acum, frații mai mari ai AMarisei și sfârșind cu strănepotul ei, Tibilică, adus pe vapor în scutece; mai târziu aveau să-i spună doar Tibi. Când l-am văzut atunci, nu avea decât trei luni, maică-sa se întorcea cu spatele, își desfăcea corsajul și îi dădea să sugă; deși se ferea, tot i-am văzut sânul, atât de plin că laptele țâșnea singur. Un băiat mai mărișor, să fi avut patru ani, fratele mai mare al lui Tibilică, se tot uita la acesta cum dormea cu gura deschisă. „Și cum, mamă, a întrebat, neconvins și cu nedumerire, ăsta o să se facă om ca toată lumea?”

Mi-e imposibil, în fața unei societăți de nouăzeci și cinci de oameni, să-mi fac un sistem de a o cunoaște. Mă aflu într-o situație mult mai grea decât profesorul care vine prima oară în fața unei clase; și într-o clasă, oricât de mare, nu sunt decât cel mult cincizeci de chipuri. Și pe toate trebuie să le țină minte, să știe nume, caractere, har la învățătură.

Norocul meu rămâne albumul de fotografii al familiei, toți sunt acolo, în afară de ultimul născut, Tibilică, poate de aceea am început cu el, spunând cât se poate spune despre un prunc în scutece, ca să fiu sigur că nu va rămâne pe dinafară. Pe ceilalți pot să-i regăsesc în album, și cu toate că o fotografie nu redă decât fizionomia, mai rar caracterul, poate fi un punct de pornire; pentru rest trebuie să-mi forțez memoria. E adevărat că am mai găsit câte o însemnare în caietul de lucru al lui Alex, însă prea puțin ca să reconstitui o biografie, căci el se ferea să facă subiecte din membrii familiei, poate din discreție, poate fiindcă nu-i socotea destul de interesanți, cum mă socotise pe mine. În această privință se înșală, mulți dintre ei erau

uimitori, viețile lor ar putea să fie tot atâtea romane, ceea ce povestesc azi e o primă dovadă.

Lui Zoba, slab, cocârjat, neputincios, că abia își târa pașii, i se spunea și Vârtosu; fără respectul pe care i-l arăta toată familia, aș fi crezut că era o batjocură. Nu-mi explic de ce se trecuse așa de repede, avea ce-i drept șaptezeci de ani, dar nu mult mai mulți decât AMarisa, care să nu fi fost atât de grasă, putea fi socotită în floarea vârstei. Au venit împreună, cu trăsura, AMarisa a trecut și l-a luat de acasă, ceea ce era un semn de mare considerație. Mai mult decât atâta, l-a poftit să șadă în locul ei, pe canapeaua din spate, lângă mama, iar ea s-a așezat în fața lor, lângă Alex, pe scăunelul unde nu încap bine decât copiii.

I-am văzut când au venit, așteptam pe chei, n-aveam chef să mă urc pe vapor unde se adunase toată familia, m-aș fi simțit al nimănuia; e drept că îi cunoșteam pe Panainte Becheru, comandantul și stăpânul vaporului, al treilea frate al AMarisei, după cei doi gemeni, apoi pe fiul lui, Sofron scafandrul, pe ceilalți marinari și pe Rozalia, bucătăreasa, dar ei aveau acum alte treburi, nu le-ar fi rămas timp pentru mine.

Când trăsura a apărut în capul cheiului mi-a venit inima la loc, nu mă mai simțeam singur; iar când s-a apropiat, și Mustafiță a oprit-o cu măiestrie drept în fața schelei, nici o jumătate de pas mai înapoi sau mai înainte, nu mi-am crezut ochilor s-o văd pe mama la locul cel mai de cinste, în timp ce AMarisa era înghesuită pe scăunel, cu picioarele pe scară, tinerește, altfel ar fi stat cu genunchii la gură. Am spus o vorbă ca să fie spusă, căci la drept vorbind nu părea deloc înghesuită, avea darul să se strecoare, să ocupe mai puțin spațiu decât propria ei dimensiune, desigur printr-o forță lăuntrică, imposibil de a fi explicată. Și iarăși m-a uimit suplețea ei când a coborât din trăsură, punând piciorul de-a dreptul pe schelă, ușoară și mlădioasă ca o gimnastă. Și felul grațios cum a întins mâna, s-o ajute pe mama, apoi pe Zoba, care într-adevăr avea nevoie să-l tragă cineva, singur n-ar fi putut să se ridice din pernele trăsurii. Deși ea era sărbătorita, și o așteptau toți s-o aplaude, s-o îmbrățișeze sau să-i sărute mâna, l-a lăsat pe Zoba să treacă primul, mulțumindu-se să meargă după el, ținând-o la braț pe mama; în urma lor veneam eu cu Alex. Și de unde mai înainte fusesem obidit să mă văd singur între atâți oameni necunoscuți, acum mă socoteam o persoană importantă; dar nu-mi dădeam aere, țineam ascunsă această îngâmfare copilăroasă, știind că era unul din cele mai urâte păcate ale omului.

Oricât de modest și de simplu se purta AMarisa între ai săi și în lume, nu-i lipsea din suflet trufia, ceea ce este altceva decât îngâmfarea de care m-am lepădat adineauri. De câte ori o vedeam mergând, sigură pe sine, cu pași aproape triumfali dar fără aroganță, nevrând deloc să pară altfel decât restul lumii, când asculta cu răbdare ce spuneau alții, fără să-i întrerupă, urmărindu-i cu privirea atentă, deși gânditoare și parcă dusă departe, și chiar când se bucura naiv la cinematograf, la circ sau la teatru, sărind de pe scaun și bătând din palme, mereu mi se părea, ca în seara când o văzusem prima oară, că în ea sălășluia o noblețe veche dar neobosită, că mai demult fusese prințesă și într-o altă viață fusese regină. Însemnul fostei sale maiestăți era micul disc de pe frunte, făcut cu lac roșu de unghii. Dacă acesta putea fi socotit o podoabă, nu mai avea alta decât o agrafă cu diamante, care îi ținea părul strâns la ceafă, ca apoi să-i cadă înfoiat pe spate, coafură neobișnuită pe vremea aceea, și prea îndrăzneață chiar pentru o femeie tânără; în vremea noastră multe femei și mai ales fetele au purtat părul așa, ca o coadă de cal, și chiar dacă oamenii s-au uitat la început cu mirare, pe urmă n-au mai spus nimic, fiindcă le stătea bine, le făcea să se miște mai sprinten, parcă mergeau în buestru.

Drept rochie AMarisa își pusese o togă albă de pânză topită, atât de largă și înfoiată că de la umeri în jos nu se putea bănui nimic din alcătuirea ei atât de ingrată, dar cum umerii erau încă frumoși, desenați cald, femeiește, ai fi crezut-o subțire ca o adolescentă, și mersul întărea această impresie. Chiar eu, care văzusem din prima seară cât era de grasă, mă lăsam învăluit de iluzia născută ca prin vrajă, nu-mi mai aminteam deloc ce știam dinainte; recunoșteam în ea pe AMarisa, și mi se părea alta, reîntrupată într-o femeie tânără, o zeiță. De atunci imaginea ei a rămas dedublată, o priveam, o vedeam limpede cu ochii, dar când impresia ajungea la creier, în locul AMarisei apărea alta.

Toată societatea era adunată pe punte în fața schelei, cu Panainte în față, nu doar în calitatea lui de comandant, ci și ca al treilea frate al AMarisei. Pentru ocazie se îmbrăcase în uniformă, cu patru trese de aur la mâneca hainei, cu mănuși albe, de ceremonie, cu șapca pusă tinerește pe o sprânceană; de obicei pe vapor purta doar un tricou vărgat, ca restul marinarilor. Ceva era frapant în înfățișarea lui, a cărei eleganță o remarcasem mai dinainte, dar nu-mi dădeam seama ce anume, deși îmi lua ochii: era o sclipire care îi lumina fața, până ce i-am descoperit sursa, pornea de la un monoclu înfipt în orbita stângă și legat cu un șnuruleț negru

de reverul hainei. Îl vedeam acum prima oară, nu-i înțelegeam rostul, un monoclu nu se poartă numai la ocazii, ori este nevoie de el, ori nu este. Panainte l-a păstrat toată ziua, la fel cum a păstrat mănușile albe, a mâncat cu ele la masă, neatingându-se de nimic decât cu furculița și cuțitul. De-atunci înainte n-a mai pus monoclul, decât rar, după ce uitam de el, uimindu-mă de fiecare dată atât de mult ca să nu-l fi uitat până astăzi. Și astăzi mă urmărește sclipirea lui, legată de eleganța cu care și-a dus mâna la șapcă, s-o salute pe AMarisa. Era atât de solemn, impunea atât respect și atâta admirație, că l-am asemuit cu Nelson.

Cred că mama se simțea fără rost între atâți oameni necunoscuți, care veneau pe rând să-i sărute mâna; ședea iarăși la loc de cinste, lângă AMarisa, împreună cu rudele cele mai apropiate, frații și surorile, sub un baldachin mare de pe dunetă, puntea mai înaltă de la pupa vaporului. Erau acolo trei jilțuri capitonate, adânci și confortabile, nepotrivite cu restul decorului, și care cred că făceau și mai voluptuoasă mișcarea mării; chiar un mort s-ar fi simțit bine în ele. AMarisa îl ocupa pe cel din mijloc, avea și o pernă de catifea pusă jos, ca să nu-și țină picioarele pe puntea goală. În dreapta ei ședea mama, frământând o batistă în mână, în stânga Zoba, cu o garoafă albă la butonieră; n-am observat când și-o pusese, cine i-o dăduse; la venire nu o avea.

Descărnat cum era, cu obrazul de pergament vânăt, cu hainele atârnând pe el că părea o sperietoare de ciori, floarea făcea o impresie bizară, dar nu comică, îi dădea un aer de trubadur rătăcit în epocă, fără nimic decrepit și demn de milă. Încă și mai uimit am fost văzând cum toată lumea venea să-i sărute mâna, nu doar copiii, nepoții și strănepoții, ci chiar persoanele mature, bărbați și femei deopotrivă. Nu mă puteam sustrage nici eu de la ceremonie, Alex m-a împins din spate și mi-a șoptit: „Să-i săruți mâna, altfel se supără!”. Nu sărutasem niciodată mâna unui bărbat, decât pe a preotului când venea de zi ’ntâi cu icoana. Simțind că aveam o ezitare, Alex și-a repetat recomandarea, am strâns din dinți și m-am supus, m-am apropiat de mâna țeapănă întinsă spre mine, a trebuit să mă aplec și când am atins-o cu buzele, numai că n-am scos un țipăt. Mâna era ca de gheață, mi-a fost dat să văd primul că Zoba murise, poate mai demult, dacă apucase să se răcească; și totuși nimeni nu băgase de seamă.

Plecasem de la chei de câteva minute. Panainte urcase pe puntea de comandă, sub dunetă lăutarii cântau marșul marinei, tineretul, dacă își făcuse datoria și sărutase mâna bătrânului abia aștepta să înceapă dansul,

copiii chirăiau și se fugăreau pe punte, unii se jucau cu un cățel care se împrietenise cu toată lumea, nu știu al cui era, un șoricar negru, cu trupul lung, cu picioarele scurte, cu o coadă cât jumătatea trupului, ascuțită la vârf, cu pielea molatică și caldă, cu privirea inteligentă, citind parcă gândurile oamenilor. Deși urât, pe un asemenea câine îl iubește orice om, de cum îl vede, iar dacă îl ia în brațe se prăpădește după el, l-ar ține așa toată ziua. Spre consolarea celor nedreptățiți de natură se spune că un bărbat, ca să placă, e destul să fie doar puțin mai frumos decât dracul. E doar o vorbă, să nu creadă nimeni în ea, cine-i în cauză mai bine să ia aminte la acest neam de câine, care, așa urât cum este, aprinde toate inimile; nimeni nu-i rezistă, decât hingherii. Să-l studieze, să afle secretul, în ce constă puterea lui de seducție, să și-o asume dacă poate și pe urmă va avea parte numai de satisfacții.

Pe șoricar îl chema Gică; de dragul lui, Arhimede, care nu suferea câinii de casă, stătea acum închis sub punte, la mașină, și dormea bosumflat în patul mecanicului. Avea să scape de acolo abia seara, odată cu venirea furtunii.

Printre ființele necuvântătoare aflate pe vapor mai era un porumbel, blând dar nu prea deprins cu oamenii, frumos cum nu mai văzusem, argintiu, cu un guler mov, care făcea ape-ape când își mișca gâtul, și cu vârfurile aripilor albastre. Stătea pe umărul unei fetițe, și nu știu care din ei mi-a atras privirea mai înainte. Fetița, nepoată a AMarisei avea vreo șaisprezece ani dar părea mult mai mică, era subțire și plăpândă, fiindcă avusese nenorocul să sufere de poliomielită și rămăsese cam nedezvoltată, cu picioarele slabe, nu putea să meargă decât în cârje; își găsise o mângâiere în a ocroti animalele chinuite, câinii și pisicile. O chema Zefira, nume plin de poezie, deși prea aspru ca să poată fi pronunțat tandru; dar nici nu mai conta dacă nimeni n-avea s-o ia de nevastă, decât poate de milă. M-am uitat la ea și mi s-a strâns inima, avea un cap frumos, prelung, oacheș, cu pielea mată, cu părul șaten, pieptănat cu grijă, cu breton până deasupra ochilor; de aceea stătea mereu cu capul dat puțin pe spate, ca să poată privi la oameni, și i se vedeau nările, delicate, palpitând odată cu respirația. De neuitat mi s-a părut mai ales privirea ei, vie, inteligentă, întrebătoare, nedumerită și plină de o tristețe calmă. Porumbelul i-l dăruise Sofron, văr bun cu ea, îl cumpărase de la un marinar grec, care însă n-ar fi fost îndreptățit să ceară bani pe el, era o pasăre a nimănui, se oprise pe vapor în mijlocul Mediteranei, să se odihnească; se întâmplă adesea, sunt porumbei călători,

stau o zi-două, până prind puteri, apoi pleacă mai departe, spre casă. Porumbelul rămăsese în vârful unui catarg până seara, când coborâse pe punte să caute de mâncare și să bea apă. La picioarele catargului găsise un pumn de grăunțe și miez de pâine, marinarii au totdeauna grijă de asemenea oaspeți, îi primesc cu dragoste. Nu știu ce să spun de marinarul acela, dacă făcuse o faptă rea sau una bună; îi purtase de grijă, îi vorbise, îi fluierase încetișor un cântecel cu triluri, îi gungurise făcându-l să se mire, dar nu-i dăduse drumul decât după vreo zece zile. E un timp prea lung pentru un porumbel călător, nu mai știe încotro să pornească; inscripția de pe inelul prins pe piciorul stâng arăta că țara lui era Spania; uitase.

Aș spune că fusese o faptă rea, fiindcă îl susträsese de la o datorie și îi schimbase destinul. Dar văzând cum stătea porumbelul pe umărul Zefirei, cu capul întors ca să se uite în ochii ei, cu privirea plină de dragoste, dându-i o clipă de fericire când n-avea alta, m-am simțit eu însumi fericit și am socotit că fusese o faptă frumoasă.

Fata stătea pe o bancă de sub dunetă, și cine se așeza alături n-o întreba ce mai face, abia îi arunca o privire, pe urmă admira porumbelul. Dar chiar numai pentru atât ea era mulțumită și le zâmbea tuturor.

— Cum îl cheamă? se interesau unii.

— Narenume; într-un cuvânt. Așa îl cheamă.

Răspunsul părea o glumă, oamenii ridicau din umeri. Dar porumbelul își recunoștea numele, când Zefira îl pronunța își lipea capul de obrazul ei, gungurind cu tandrețe. Deși nu era sperios, nu îngăduia nimănui să pună mâna pe el, se trăgea înapoi cu penele zburlite.

Cu totul altfel se purta Gică, șoricarul, câștigase toate simpatiile, toți îl luau în brațe, îl mângâiau și îl sărutau în bot, iar el le răspundea lingându-i pe nas, pe obraz, fără nici o reținere; avea darul să nu facă scârbă, nimeni nu se ferea și nici măcar nu se ștergea cu batista. Într-o societate câinească, dacă ea ar fi existat și ar fi fost organizată ca societatea oamenilor, șoricarul avea șanse să câștige toate sufragiile. Pentru mulți din participanții la croazieră el a fost distracția principală.

Nenorocirea petrecută mai înainte pe dunetă trecuse aproape neobservată, iar cine observase își păstra calmul și își ținea gura, n-avea nici un interes să strice petrecerea, nici pe-a lui, nici pe-a altora. Cei nouăzeci și cinci de oaspeți petreceau într-adevăr încă din clipa plecării, de aceea veniseră, nu pierdeau vremea; odată cu muzica lăutarilor, care nu terminaseră încă marșul marinei, se auzeau râsete, chiote, vociferări vesele.

Nu fusese nici un bocet, ce era de făcut se făcuse în tăcere, și repede, apoi jilțul liber îl ocupase numaidecât al doilea geamăn, care până atunci se ținuse în umbră; așa făcea totdeauna, se socotea de prisos, frate-su îl învățase să stea la distanță, fără pretenții, în timp ce el își aroga autoritatea supremă în familie, ca fiind cel mai vârstnic, de unde decurgea obligația tuturor să-i sărute mâna. Îndată ce ocupă locul eliberat, Panainte îi puse la butonieră garoafa albă a mortului și acum, noul Zoba nu se mai deosebea cu nimic de celălalt, căci altminteri semăna cu el până la ultima trăsătură.

La început voiseră să întoarcă vaporul din drum, să debarce mortul, dar dacă făceau așa nu puteau să-l lase pe chei, trebuia dus acasă și dacă îl puneau pe catafalc, petrecerea se schimba în priveghiu. AMarisa avea dreptul să hotărască, ea deținea autoritatea, lui Zoba îi lăsa doar iluzia că ar fi șeful familiei; și oricum, Zoba nu mai putea să-și spună părerea. Hotărî să fie dus într-o cabină de sub dunetă, repede, fără ceremonie și fără tevatură, să observe cât mai puțină lume. N-am vrut să fiu martor și aveam de făcut altceva, m-am dus la prova, m-am rezemat de parapet, tocmai când treceam de far și marea se deschidea în față, iar lăutarii terminând cu marșul marinei începeau să cânte valsul, celebru și astăzi, „Valurile Dunării”. Cine nu-l știe? Dar de ce nu s-o fi găsit nimeni în atâta timp cât s-a scurs, să compună alt vals, sau o barcarolă, „Valurile mării”?

Pe Zoba l-au luat la mijloc, proptiți în el de la umăr până în șolduri și ținându-l de coate, în stânga Iani Talabă, doctorul veterinar, în dreapta Panainte, care venise de la puntea de comandă să constate decesul; era datoria comandantului.

Într-adevăr, faptele puteau să rămână neobservate, lui Zoba îi traseră pălăria pe ochi, și dacă îl duceau mai mult pe sus, la fel îl aduseseră și la venire, căci își târa greu picioarele. Și-apoi, cum să-l crezi mort, când încă avea garoafa la butonieră? Panainte i-o luă, s-o dea geamănului, abia după ce-l culcară pe un pat din cabină. De-acolo înainte, până să vină furtuna, fu numai bucurie.

Din toată lumea aceea mai nimeni nu se uita la mare, își căutau alte distracții, tinerii dansau pe punte, bărbații se cinsteau la bufet, închinau câte un pahar înainte de masă, femeile visau în șezlonguri, bunele gospodine se aflau la bucătărie, să dea o mână de ajutor bucătarilor, erau doi, și pe lângă ei un cofetar care tocmai termina de ornamentat tortul AMarisei. Așa ceva nu mi-ar fi trecut prin minte, deși știu că fantezia cofetarilor n-are limite, tortul reprezenta un vapor, chiar pe „Arhimede”, ca o machetă foarte fidelă,

lungă de un metru și jumătate, cu toate detaliile de pe punte. Cofetarul tocmai întindea între catarge marele pavoaz, cu nu mai puțin de patruzeci de pavilioane, de forme și culori diferite, și nu de foiță, ci de zahăr, să le mănânci cu ochii. M-am uitat pe fereastra bucătăriei și vaporul făcut din cofeturi nu mi-a plăcut, o bucurie adevărată am avut când am ridicat ochii și am văzut marele pavoaz cel adevărat, fluturând pe cerul albastru. Bucuria venea nu doar de la culorile îmbinate în așa fel ca nici un pavilion să nu semene cu altul, ci de la gândul că fiecare reprezenta o cifră și o literă a alfabetului, și că prin îmbinarea lor s-ar fi putut scrie o poveste întreagă.

De-acolo m-am dus și m-am uitat pe spirai în sala mașinii, unde l-am văzut pe Arhimede, câinele, stând în pat cu botul pe labe. Era o mașină cu aburi, veche și obosită, cu un singur cilindru, dar își făcea treaba bine, și după cum am observat mai târziu, putea să ducă vaporul chiar și împotriva furtunii. Pe mecanic l-am simțit în compartimentul de alături, arunca lopeți de cărbuni în caldarină, împreună cu fochistul, și gâfâia tare, în ritmul mașinei. A trebuit să-l strig de mai multe ori pe Arhimede până să mă audă, sau poate făcea pe surdul fiind supărat și fără chef de oameni. Dar când în sfârșit a ridicat capul îngropat în păr flocos că abia i se ghiceau ochii, prin vreo sclipire, și-a fluturat coada stufoasă, în semn de salut și mi s-a părut că îmi zâmbește, mulțumindu-mi că eu singur de pe tot vaporul venisem să-i spun o vorbă.

Între timp mergeam spre largul mării, uscatul dispăruse în urmă, abia se mai vedea farul. Un asemenea noroc nu sperasem, era împlinirea unui vis de nevisat nici în noaptea cea mai fericită, și se datora doar întâmplării ciudate că Alex voia să mă studieze ca subiect pentru scrierile sale, iar AMarisa socotea că ar avea ce să găsească la mine. Dar, mai presus de bucuria mea, cu greu stăpânită, ca să nu pară nebună, eram mândru și adânc satisfăcut de a-i fi prilejuit mamei mele o vară fără niciuna din grijile zilei, înconjurată de atenții, ca într-o poveste încă nescrisă până în vremea noastră, și care probabil nici nu se va scrie vreodată, fiindcă n-ar putea s-o creadă nici măcar copiii. Iar eu, trăind-o aievea, privind cum mama stătea tihnită în jilțul ei de pe dunetă și se bucura de o zi cum nici ea nu visase, mă gândeam cât de mult se chinuia să-mi facă un drum în viață, lipsindu-se de multe ca să-mi dea mie, în speranța că odată mă va vedea în fruntea bucatelor. Iar acum era ea în fruntea bucatelor, cum nu avea nevoie, și nici măcar nu se gândise; și văzând-o așa, fericită, deși cu reținere și plină de modestie, mi se părea că primea o primă răsplată pentru câtă grea osteneală

își dăduse cu mine, fie numai că de atâtea ori făcuse drumul pe jos, până la școală, să se roage de iertarea păcatelor mele.

Dansul tinerilor și jocul copiilor se mutase pe puntea mai mică de la prova, în fața punții de comandă, locul unde mă refugiasem la început, cu lămâia în mână, să văd dacă aveam sau nu rău de mare. N-aveam și mă simțeam ca după o biruință, deși nu suferea nici altcineva din cei nouăzeci și cinci de membri ai familiei. N-a fost la fel mai târziu când a început furtuna; atunci și-a dat fiecare examenul.

Câțiva marinari, cu dulgherul vaporului, s-au apucat să monteze pe puntea mare din fața dunetei o masă pentru nouăzeci și cinci de oameni; scândurile și caprele erau gata, în cală, pregătite de la alte serbări ale AMarisei, n-au avut decât să le alinieze și să le prindă cu piroane în punte, deși n-ar fi fost nevoie de această precauțiune, marea continuând să fie liniștită, cu valuri lungi ca norii pe șesuri; vaporul tanga, se înțelege, altfel ar fi fost ca la o nuntă sătească, într-o ogradă nemișcată de milenii, unde numai bețivii se balansează, în dorul unor navigații rămase în sângele lor de la începuturile omenirii; așa îmi închipui, și dacă n-ar fi așa, n-ar mai bea nimeni.

Masa era ca un careu cu o latură deschisă, cea dinspre dunetă. Pe latura opusă, spre puntea de comandă s-au așezat rudele de prim rang, frații și surorile AMarisei; de mult tot vreau să ajung la ele, dar iată că nu le-a venit rândul, n-am avut timp nici măcar pentru o vorbă. Pe frații și surorile AMarisei am avut prilejul să-i cunosc cu mai multă ușurință, mergeam la fiecare o dată pe săptămână la masa de prânz, invitație din primele zile. Numai la Zoba nu avusesem când să mă duc, dar acum nu mai avea importanță, dacă murise. Pe vapor, profitând de întâlnire au invitat-o și pe mama, să venim împreună. A fost dorința lor, nu i-a rugat nimeni și dacă ne-am învoit, s-au întrecut în vorbe de mulțumire, de parcă le-am fi făcut o favoare.

În mijloc s-a așezat Panainte, cu șapca în cap, cu monoclu și cu mănușile albe pe mână; era locul cuvenit comandantului, altfel l-ar fi luat al doilea Zoba, ca urmaș al primului. La mort nu se mai gândea nimeni, hubloul cabinei unde el zăcea fără floare la butonieră, deposedare crudă și cinică era acoperit cu perdeaua, și cheia de la ușă o avea Panainte. Mamei i-au dat locul din dreapta acestuia, după ea venea soția lui, o scorpie, apoi eu și Alex, ca să fim cu fața la AMarisa; era dorința ei, așa dăduse poruncă. Ea n-a coborât la masă, a rămas tot timpul pe dunetă, avându-l lângă ea pe Zoba

viul, doar că le-au tras jilțurile mai înainte, până la balustradă. Acolo i-au dus mâncarea AMarisei, ca pe sofaua de acasă; era o obișnuință atât de veche că nu mai mira pe nimeni.

Cei mai mulți continuau să creadă că vecinul ei era tot primul dintre gemeni; chiar unii care știau adevărul, începeau să se îndoiască, poate li se păruse, întâmplarea, mai mult decât uitată, era ca și neavenită.

A vorbi despre mâncare ar fi o pierdere de vreme, dacă am apucat să spun câte se cumpăraseră pentru masă; oricine poate să-și închipuie ce s-a făcut din ele. Să vorbesc despre comeseni mi-e imposibil, aveam numai doi ochi, alergam cu ei de la unul la altul și nu mă puteam opri la nimeni. Ieșit din comun la acea masă, și demn de ținut minte este că Sofron, scafandrul, fiul lui Panainte, s-a îmbătat, s-a urcat în vârful catargului și de-acolo, de la opt metri s-a aruncat în mare, cu capul în jos, după ce a scos limba la maică-sa și i-a strigat: „Adio, hoașcă bătrână!” N-a fost ușor să-l pescuiască, au aruncat un colac de salvare; până să oprească vaporul și să dea înapoi a trecut timp. Mecanicul era la bucătărie, îi trăgea la măsea fără măsură. I-au trebuit cinci minute până să ajungă în camera mașinii, care pufăia liniștită; Arhimede câinele a început să-l latre cu furie, fiindcă nu-i dăduse nimeni de mâncare, n-avea nici măcar apă, putea să turbeze de sete.

Când vaporul a ajuns la locul accidentului, după aproape jumătate de oră, Sofron dormea pe colacul de salvare. Manevra o făcuse numai secundul, Panainte nu se ridicase de la masă, dar nu din nepăsare, ci fiind sigur că fii-su, cu deprinderile lui de scafandru, nu putea să se înece nici să-i fi legat un bolovan de picioare. În schimb, nevastă-sa jubila, inconștientă, sperând că nu mai era nici o scăpare, se pierduse prea multă vreme. Pe Sofron l-au dus jos, în cabina comandantului, care nu știu de ce era sub punte, la prova, de obicei locul echipajului, și nu sub dunetă, o poziție mai bună, cu vedere directă și unde acum zăcea Zoba, nepăsător la ce putea să se vadă afară.

Din tot ce-a urmat după isprava lui Sofron și până la venirea furtunii, mi-au rămas în minte două imagini, felul cum mânca Panainte și apoi apariția Rozaliei care își schimbase halatul cu unul curat, călcat proaspăt, să crezi că atunci era adus de la spălătorie, și servea la masă; am privit-o uimit, parcă atunci o vedeam prima oară.

Panainte mânca fără să-și fi scos mănușile și fără să atingă cu mâna nimic din ce ducea la gură. Un om care să mănânce atât de frumos nu mai văzusem, mișcările mâinilor se legau între ele, într-un ritm parcă armonizat

cu toate ritmurile ființei lui, respirația, bătaia inimii, mișcarea mandibulei, abia vizibilă, discretă, care făcea din masticație și din îngurgitare un act poetic, independent de valorile-martore, proteine, glucide, calorii, nevoie de hrană sau numai plăcere și bucurie. Aș spune că întreg acest ritm era determinat de tangajul vaporului, cu care se sincroniza măsură cu măsură, ca pianul cu vioara într-o sonată.

Mult mai târziu am văzut la cinematograf o actriță franțuzoaică, seducătoare deși nu frumoasă, ci numai inteligentă, care mânca stridii cum ar fi cântat la harpă și nu că s-ar fi sclifosit, ci bucurându-se direct, fără să se ascundă, cu o lăcomie nu mai puțin elegantă decât întreg actul: atunci mi-am adus aminte de AMarisa, iar după ea de Panainte. Dacă n-aș fi fost pus în încurcătură de ignoranța mea în ceea ce privea stridiile, dacă n-aș fi stat prostit cu ochii în farfurie, aș fi observat din prima seară că și AMarisa punea aceeași artă în a le lua din farfurie, parcă legănându-le, să le descânte, în a le desprinde cu lingurița tăioasă, în a le duce la gură dându-și puțin capul pe spate și închizând ochii; era clipa când molusca, încă vie, se zbătea o ultimă oară între limbă și cerul gurii, înainte de-a trece în esofag, despărțindu-se de căile respiratorii. Disecând acest act poate el a devenit vulgar și repugnant pentru unii, dar altfel n-aș fi izbutit să-l fac înțeles de cei care n-au mâncat niciodată stridii. Nici așa nu cred că am izbutit pe deplin, cu o analiză atât de sumară, dar sper să le fi dat măcar o idee.

Sigur că felul lui Panainte de a mânca semăna cu al AMarisei, și dacă n-ar fi fost alte asemănări, rămânea o dovadă vizibilă că erau frate și soră. Curând am descoperit că aceeași însușire o avea și al patrulea frate, Iani Talabă, ca și toate trei surorile; la descendenți ea se mai pierduse, totuși rămânea o caracteristică a familiei, nu inferioară celor prețuite mai mult de oameni și care stabilesc ierarhia în societate.

Rozalia mi-a atras atenția fiindcă se schimbase, dacă o întâlneam în alt loc poate nici n-aș fi recunoscut-o. Fusese la plajă, se bronzase, avea în obraji o sănătate provocătoare, de creatură, după vorba cam suburbană a semenelor ei invidioase. Am spus ce câștiga o femeie în halat alb, nu-i una să nu atragă atenția, parcă toate ușile așteaptă să se deschidă în fața ei, n-are decât să pășească, nicăieri nu întâmpină interdicții; bineînțeles dacă nu-i o slută. Rozalia era frumoasă, nu văzusem până atunci: blondă, coafată cu zulufi care cădeau pe ceafă, lăsând să se vadă urechile mici și delicate, ca două scoici roze; mi-o aminteam ciufulită, palidă, fără viață, gata să caște de plictis și de oboseală. Acum renăscuse, părea mai înaltă, mai suplă, e

drept că nu mai avea sandale ca rândul trecut, ci pantofi cu tocuri înalte, cât se admiteau pe vremea aceea, nu ca astăzi, dar destul să-i schimbe mersul. Mergea cu o trufie de luptătoare, cu pieptul scos înainte, aplecată ușor din talie, atât ca șoldurile să rămână puțin în urmă, detașate parcă de restul trupului, și să se vadă mai bine. Iar după felul cum se unduia, în colaborarea șoldurilor cu talia, părea să nu aibă oase sub carne, ci numai arcuri cu articulații cardanice, putând să se răsucească în toate direcțiile. Îmi scăpau ochii spre ea, nu-i de mirare, dar mă prefăceam nepăsător, ca să nu se bage de seamă.

Așa am văzut că oprindu-se în stânga lui Panainte, să-l servească, s-a lăsat puțin peste el, punându-i o clipă brațul pe umăr și împungându-l cu șoldul în coaste. Aș fi crezut că era o mișcare firească, nu putea întinde platoul în fața lui, fără să-l atingă, nu îngăduia spațiul. Pe urmă însă am observat că trecând la alții a putut să stea la distanță, era și subțire, și îndemânatică; m-am convins pe deplin când a ajuns la mine și m-a servit fără să mă atingă, n-am simțit decât o adiere de parfum, m-am și mirat că nu mirosea a bucătărie. Alex, de lângă mine, se uita la ea ca la cariatide, cu privirea lui bulbucată; se vedea că era dornic, altul i-ar fi băgat mâna pe sub poala halatului, pe el îl oprea timiditatea și mai ales buna-creștere, numai mitocanii fac astfel de gesturi.

Lăutarii au cântat tot timpul romanțe. După ultimul fel de mâncare tinerii au început iar să danseze, în careul dintre mese, dansurile la modă, tangou, apoi shimi, azi uitat cu desăvârșire, dar n-are de ce să i se simtă lipsa, nefiind altceva decât un foxtrot cu alt nume; de charleston încă nu se auzise. Cei mai vârstnici au rămas la masă, cu cafea și cu lichioruri, nu mai avea nimeni chef de șampanie, se băuse cam în neștire. Poate unii ar fi vrut să danseze și ei, un vals vienez ca pe vremuri, dar știau că AMarisa n-ar fi îngăduit, ea făcuse lege că dansul se cuvine numai celor tineri; n-am dezaprobat-o nici atunci, n-o dezaprob nici astăzi.

În mijlocul petrecerii care s-a prelungit până a început furtuna n-am mai putut să spun nimic despre mare. Era prea mult zgomot, prea multă învălmășeală, mirosea a trabuc și a pipă; fumul de țigară, mai ușor, se pierdea repede, îl lua vântul. Pe urmă a început să miroasă a transpirație, amestecată printre parfumuri. Mă supărau și copiii, care se zbenguiau unii călare pe alții în spațiul îngust dintre mese și balustradă. Gică, șoricarul, neobosit și sociabil se încurca printre picioarele dansatorilor, destul de înghesuiți și ei în fața dunetei. Deși îmi era drag, căci mă câștigase și pe

mine odată cu toată lumea, socoteam că n-avea ce să caute acolo, mai bine îl lăsau acasă, ori măcar îl închideau într-o cabină, cum stătea închis Arhimede în camera mașinii. Lătrase de acolo tot timpul mesei, nedându-mi tihnă, mi-era milă de el dar nu puteam să-i dau drumul; acum se liniștise. Rămânea în schimb gălăgia oamenilor. Atunci mi-a venit dorința să fiu o dată singur pe mare, am nutrit-o tot timpul și după ce s-a împlinit am dorit și mai tare.

Venise amurgul, soarele apusese în pupa și vaporul mergea înainte. AMarisa ațipise în jilțul de pe dunetă, Irmingarde îi pusese un șal pe genunchi, pe urmă coborâse, lăsând-o singură, inexplicabilă. Pentru cine făcea această petrecere? Și oare dormea, cu adevărat, sau se uita printre gene?

După știința mea ar fi trebuit să ne întoarcem, ca la ora zece să fim în port, cum se hotărâse; părea că toată lumea uitase și nu puteam decât să mă bucur că drumul pe mare se prelungea, din partea mea puteam să mergem până la ziuă, și zilele următoare. Mama coborâse în cabină, la prova, era obosită și adormise, așa că nu mai aveam nici o grijă. Socoteam însă că Panainte n-ar fi trebuit să stea cu mâinile în sân; chiar dacă ne întorceam numaidecât și mergeam cu toată viteza spre casă, n-am fi ajuns decât după miezul nopții. Acest gând m-a făcut să mă uit în jurul meu, căutându-l cu ochii, dar dispăruse; pe puntea de comandă unde m-am dus fuga era numai secundul, cu o sticlă de vin lângă timonă. Căzuse întunericul de-a binelea, se aprinseră luminile de poziție, pe punte se aprinseră lampioane, dansul continua, continuau discuțiile, cu cafeaua în față. Și deodată am băgat de seamă că dispăruse și Rozalia.

Capitolul 14

Rozalia și Panainte refugiați în cabina unde zace mort Zoba. După perdeaua care acoperă patul mortului se aprinde lumina. Vocea macabră. Rozalia fuge înspăimântată cu pantofii în mână. Întâlnirea cu al doilea Zoba, viul. Panainte înfruntă mortul, care zace mai departe fără să fi făcut vreo mișcare; becul, deșurubat s-a aprins singur din cauza balansului. Apropierea furtunii neprevăzute, întoarcerea în grabă, presiunea mărită în caldarină, forțarea mașinii. Dezlănțuirea furtunii, țipete, spaimă, lumea se refugiază în cală. AMarisa rămâne singură, uitată de ceilalți pe dunetă. Puntea de comandă: povestitorul vede ca la raze roentgen scheletul și

inima lui Zoba al doilea. Lupta cu valurile. Mecanicul îl aruncă pe Arhimede-câinele afară din camera mașinii; joaca povestitorului cu câinele, pe furtună. Mizeria omenească din cală; anonimizarea mulțimii. Alăptarea pruncului în scutece, mama își arată sânul uitând de pudoare. Alex în mijlocul panicii. Părerea lui despre porumbelul Zefirei. Apel de salvare venit de la un vapor în primejdie. Intrarea în port. Reapariția ciudată a AMarisei. Porumbelul mort. Plângere împotriva bucătarului, care a omorât porumbelul exasperat de frica furtunii. Suferința Zefirei. Judecata AMarisei, plecarea ei rece și enigmatică.

Era așa cum aș fi putut să-mi închipui mai dinainte. Rozalia se avea bine cu Panainte și acum se strecuraseră pe nesimțite în cabina de sub dunetă, unde zăcea Zoba, uitat de toată lumea. În cabină erau două paturi, față în față, acoperite de câte o draperie. Din două mișcări Rozalia se dezbrăcase, n-avea pe ea decât halatul și pantalonașii, nu-i trebuia sutien, de centură nici vorbă. Dar mi se părea o îndrăzneală prea mare și din partea ei și a lui Panainte, să se întâmple așa tocmai acolo, exact sub jilțul unde dormea AMarisa, patroana și protectoarea, și la doi metri de patul unde, dincolo de perdea, zăcea Zoba. Nefiind timp de visări sfârșiră repede; în cele câteva clipe de repaus care urmară, Rozalia tresări, întoarse capul și scoase un țipăt; poate s-ar fi auzit afară, dacă Panainte nu-i punea repede mâna la gură. După perdeaua care îl acoperea pe Zoba ardea o lumină, un bec mic prins în perete la căpătâiul patului; când intraseră în cabină era stins, le-ar fi sărit în ochi, nu încăpea îndoială. Tot atunci se auzi un glas, gros și hârâit, întrebând cu un ton de amenințare:

— Ce faceți voi acolo?

O clipă Rozalia rămase țeapănă, cu sângele ca de la gheață. Panainte, din lipsă de timp nu era dezbrăcat decât pe jumătate, nu-și scosese nici monoclul, căzuse singur pe pernă; în chip cu totul caraghios avea încă mănușile pe mână, le păstra tot timpul, probabil fără să-și dea seama. Nu era deloc speriat, ci numai confuz, i se părea că vaporul se balansa mai tare. Înaintea oricărui gest își înfipse monoclul în orbită, își trase cămașa peste cap și își îmbrăcă haina cu trese pe mânecă.

La mișcările lui, Rozalia își reveni atâta cât să se poată ridica din pat și să-și pună halatul, fără să-și dea seama ce se întâmplă. Pe urmă se repezi la ușă, răsuci cheia în broască și o zbughi afară, unde nu făcu doi pași că dădu nas în nas cu al doilea Zoba, devenit primul și singurul, care tocmai voia să

urce scările pe dunetă. Ochii ei rămaseră zgâiți la garoafa lui albă de la butonieră, și iar îi îngheță sângele în vene, i se răci creierul, putea să înnebunească, încredințată ca se afla în fața primului Zoba, care, așa mort cum îl știa, aprinsese lumina mai adineauri și vorbise. Nici nu se întreba cum și când ajunsese afară, nici nu mai încerca să judece, o luă la fugă pe punte, în picioarele goale, cu pantofii într-o mână, cu mâna cealaltă ținându-și marginile halatului petrecute în față, fiindcă nu avusese timp să-l încheie, iar pe dedesubt era goală pușcă. Avea o fire robustă și simplă, peste câteva minute își venise în fire, altfel și-ar fi pierdut mințile.

În urma ei, Panainte se apropie de patul celălalt și trase perdeaua, cu sânge rece. Zoba zăcea la locul lui, cum el însuși îl pusese de dimineață, țeapăn și rece, numai că, în mod de neînțeles, avea ochii deschiși și se uita drept la el, cu o privire sticloasă. Încercă să-i închidă pleoapele la loc, dar nu izbuti, erau rigide, ca de tablă; luă un prosop din cui, i-l puse pe față, apoi învârti becul, să-l stingă, și trase perdeaua, acoperind patul. Becul nu avea întrerupător, se aprindea prin învârtire; îl răsuci de două ori, să fie mai sigur. Măsură din ochi, Zoba n-ar fi ajuns la el decât dacă se ridica în capul oaselor; se aprinsese singur.

Pe Rozalia o găsi tocmai când ieșea din camera dușului, îmbrăcată proaspăt, senină și zâmbitoare; își pusese un halat nou, fără cută.

— Te-ai speriat degeaba! îi spuse Panainte. E mort, m-am uitat la el; cum credeai c-ar putea să învie?

— Ba nu-i mort, vezi că s-a dus pe dunetă.

Mulți făceau aceeași confuzie.

— Cum te simți, Zoba? îl întrebă AMarisa, deschizând ochii când îl simți alături.

— Eu sunt Zoba al doilea, răspunse el, cu o falsă obidă și umilință, așteptând ca ea să-i recunoască rangul.

AMarisa i-l recunoscu fără întârziere:

— Tu ești primul! Alt Zoba nu mai există! Vino să-ți sărut mâna!

Zoba îi întinse mâna osoasă, și AMarisa i-o sărută cu o evlavie care era semnul credinței ei în trăinicia familiei.

Mă dusesem iarăși la prova, să mai fur un moment de singurătate. Și cum stăteam rezemat de parapet, am simțit că tangajul era mai adânc decât în clipele dinainte, etrava începea să foșnească ridicând în părți două dâre de spumă albă. Din larg se pornise un vânt rece, umed și aspru, care a trezit în mine un tremur și tot atunci am văzut că în față cerul se făcea negru,

stelele piereau una după alta, la rând, venea peste ele parcă un val de smoală. Câte mai erau pe cer au început să se rotească deodată, și atunci, cum balansul se schimbase, mi-am dat seama că vaporul schimba drumul, porneam în sfârșit spre țărm, după atâta întindere. Tot atunci pe coș a început să iasă fum mai gros și mai negru, și trepidația mașinii, cum o simțeam în călcâie, a crescut, devenind mai rapidă și mai puternică. În ceea ce se întâmpla simțeam o grabă, ceilalți încă nu băgaseră de seamă nimic, tinerii dansau mai departe, părinții își continuau taifasul la masă, Rozalia aducea întruna tăvi cu sandvișuri și tartine, mai ales icre negre; luceau ca ochii de diavol. Multora li se făcuse foame, trecuse timp de la masă, le venise chef și de șampanie, se auzeau pocnind dopurile. Femeile își puneau șalurile pe umeri, celor care nu aveau le aducea Rozalia pături, de la magazie; n-aș fi bănuit câte putea să facă, repede, îndemânatică și atentă la toate, de parcă ea ar fi fost gazda; nici nu se mai cunoștea prin ce spaimă trecuse, rămăsese numai cu bucuria pripită de mai înainte.

Ducându-mă să mă uit la mașină, care se învârtea tot mai repede, cu aburul deschis la maximum, am văzut că în afară de mecanic, care, cu un picurător de ulei ungea tija pistonului și articulațiile bielei să nu se încingă, mai era un marinar alături, în camera caldarinei, trimis să dea ajutor, și împreună cu fochistul îndesau cărbuni în focar, lopată după lopată. Arhimede, câinele, avea o mutră amărâtă, parcă nu mai aștepta nimic, de la nimeni. M-am dus la bucătărie și am luat ceva de mâncare pentru el, un castron cu resturi de carne și oase. I le-am adus, apoi am mai făcut un drum, să-i aduc și apă.

Atunci ne-a ajuns furtuna din urmă, s-au învălmășit toate. Întâi s-a simțit vântul, ca o prăvălire, s-a năpustit deodată cu șuiere și cu muget, fără să se vestească. S-au auzit țipete, urmate de tropot, de icnituri, de văicăreală și plânset. Nimeni nu se uitase în urmă, altfel ar fi văzut cum venea furtuna, o cireadă de balauri negri măturau totul cu coarnele, urlând și făcând spume la gură. Catargele și cablurile întinse au început să zbârnâie, puntea de comandă părea gata s-o ia vântul, vaporul a intrat cu prova în valuri, săltându-și pupa în aer; parcă își punea coada pe spinare.

În învălmășeala și larma care porniseră l-am auzit pe Arhimede lătrând vesel, m-am aplecat pe spirai și l-am văzut că se înviorase, dădea din coadă, părea că se bucură și nu știam dacă se bucura de furtuna în sine, sau de spaima oamenilor datorită cărora stătuse închis toată ziua. Prin porta-voce se auzea glasul lui Panainte, de la puntea de comandă: „Toată viteza înainte!

Măriți presiunea!” De mult mașina mergea cu toată viteza, iar presiunea nu mai putea să fie mărită, caldarina duduia, de pe acum ieșea o șuviță subțire de abur pe supapa de siguranță. În glasul lui Panainte se simțea o neliniște, dar nu-i păsa nici de el, nici de vapor, ci de AMarisa, că o să-l certe, pe bună dreptate, de mult ar fi trebuit să întoarcă.

În clipa când vaporul se aplecase în față, luat de vânt ca o fleandură, AMarisa se duse cu jilț cu tot până în balustrada dunetei; nu se sperie, ci se apucă de bara metalică, ținându-se strâns să nu zboare, cu ochii la cei de jos, care uitaseră de ea și de toate și se îmbulzeau la tambuchi, să coboare în cală. Mesele se clătinau, nu mai aveau mult până să se smulgă din piroane și să se ducă în mare. Ultima ființă rămasă pe punte în afară de AMarisa era Zefira, fetița infirmă; ședea ghemuită lângă coșul vaporului, curajoasă, fără să plângă, cu cârjele alături și cu porumbelul la sân, nu mai putea să stea pe umărul ei, l-ar fi luat vântul. N-am văzut cine s-a milostivit s-o ajute; când am trecut din nou pe acolo, coborâse în cală, nu-mi închipuiam că ar fi putut să cadă în valuri.

Mă dusesem să văd ce face mama; se simțea bine, nu părea speriată. N-am stat, cabina era plină, se refugiaseră acolo frații și surorile AMarisei, și alte neamuri, n-am recunoscut pe nimeni, cum nu-i recunoșteam la masa de seară; toți păreau să aibă același chip, aceeași vârstă, nu deosebeam pe bărbați de femei decât după îmbrăcăminte. Deși oameni de la mare, toți aveau fața ca dată cu făină albă; ar fi trebuit să înțeleagă sau să simtă că nu putea să se întâmple nici o nenorocire, furtuna venea din spate, ne ducea pe sus, norocul nostru, scurta timpul de întoarcere; singura grijă rămânea să nimerim în port, încolo vaporul era făcut să reziste la orice încercare, altfel cum ar fi putut să salveze pe alții?

Pe puntea de comandă Panainte luase locul secundului, stătea cu un ochi în busolă, cu altul în față, pe mare, să nu-i taie drumul vreun vapor, deși cred că nimeni nu se încumeta să iasă din port pe o asemenea vreme. Era umezeală în aer, monoclul se aburea, din când în când Panainte îl scotea și îl ștergea cu batista: câteva clipe timona rămasă liberă se zbătea, o lua razna, dar el punea mâna repede, o aducea la mijloc și vaporul păstra linia dreaptă. Secundul, care era și timonier și radiotelegrafist, stătea într-un colț, cu sticla de vin la gură; mă miram că n-o terminase, sugea din ea încă de după-amiază: până ce am văzut că la picioarele lui era o ladă cu sticle goale.

Și-abia la urmă l-am descoperit pe Zoba, ultima oară îl văzusem pe dunetă, când AMarisa îi săruta mâna; nu știu ce căuta aici, de ce nu se ducea

în cabină, cu ceilalți. Stătea în unghiul dintre pereți, proptit cu umerii, să nu cadă, uscat ca o mumie, și se uita pe mare, așa mi-am închipuit, după cum ținea capul; altminteri ar fi fost greu să-i deslușesc trăsăturile, pe puntea de comandă era întuneric: de la busolă venea o lumină slabă și indirectă; parcă mai multă putere avea garoafa albă de la butoniera lui Zoba. Cum îl priveam, mirat de prezența lui acolo, s-a făcut altă lumină, ca un snop de raze X, roentgen, pornite din el și având puterea să treacă prin haine, căci i-a apărut scheletul, cum îl știam de pe planșă, decât că era viu, în mișcare, se îndoia de genunchi, după valuri, se sprijinea în ungherul pereților, o dată cu un umăr, o dată cu altul și din când în când își ducea mâna descărnată să se scarpine în ureche, care bineînțeles nu putea să se vadă, se vedeau numai oasele feții. Cineva ar putea spune că era o halucinație dar nu m-ar convinge, susțin că am văzut cu ochii mei, lucid și limpede, o imagine care altminteri nu apare decât la radioscopie. Dar nu-mi închipui că s-a datorat unei puteri a mea, care ar fi trebuit să fie supranaturală, ci lumina aceea era o realitate, o iradiație pornită din chiar trupul lui Zoba, nicidecum din afară, poate un proces chimic datorat bucuriei ca dintr-un fel de paria să fi devenit capul familiei. N-ar fi nici o minune, mai greu de explicat mi se pare de ce garoafa de la butoniera lui nu se ofilise după o zi întreagă, era vie și proaspătă, parcă atunci tăiată din grădină.

Când am coborât pe puntea principală, furtuna crescuse, marea mugea, valurile goneau pe de lături luându-ne-o înainte cu viteză prea mare ca să le poți urmări cu ochii, am văzut doar cum se ajungeau din urmă, se vărsau unele în altele, îmbrăcate în spumă, și când credeam că au să explodeze de prea multă forță se pierdeau în noapte, lăsând după ele doar urletul lor de cascadă. Era înfricoșător dar mult prea frumos ca să cobor sub punte, trebuia să mă bucur și să mulțumesc soartei că dădea un asemenea spectacol iar eu îl vedeam din primul rând de scaune. Din când în când un val venit drept din spate se spărgea în pupa, neputând trece pe de lături, îl simțeam adâncindu-se și-apoi gonind pe sub chilă, cu scrâșnet de fierării așchiate, o luptă între metale, cum ar fi vrut să smulgă tablele din nituri, să găurească vaporul. Nu mai puteam să umblu decât ținându-mă de cabluri, de balustrade, căutându-mi sprijinul dinainte, mai mult orbește, fiindcă lampioanele le luase vântul, cum luase mesele, le purta dintr-un parapet în altul, făcute fărâme. Când nu aveam de ce să mă sprijin, mă ghemuiam jos și mergeam de-a bușilea, iar dacă mă duceam de-a rostogolul știam că am să

mă opresc în parapetul vaporului, singura grijă rămânea să mă apăr de lovitură.

Mă aflam aproape de camera mașinii când un ghem cenușiu a zburat pe spirai și a căzut lângă mine. Era Arhimede, probabil mecanicul se săturase de el și-l aruncase afară unde, știind că nu mai era picior de om, n-avea pe cine să supere. Arhimede s-a bucurat să mă vadă, a încercat să-și fluture coada dar i-a luat-o vântul și atunci s-a pus să latre, gonind pe punte în toate direcțiile, însetat de libertate. Din când în când se întorcea la mine, dacă eram în picioare sărea să-mi ajungă la umeri, dacă mă găsea ghemuit mă trăgea cu dinții de bluză, sau mă apuca de urechi, în joacă, și iar ar fi dat din coadă, dacă nu i-o lua vântul.

Nu vreau să mă arăt brav, știam că nu ne aflăm în primejdie, deși vaporul gemea și trosnea de-ai fi spus ca se rupe. Eram sigur că n-o să se rupă, am avut încredere până la urmă, și ceea ce gândeam despre soarta noastră s-a adeverit întocmai. Deci dacă am coborât în cală nu m-a dus teama, nici frigul și nici măcar oboseala, căci n-o simțeam, deși balansul mă muncea, trăgea de mine, mă îmbrâncea, îmi dădea pumni când în piept, când în spate, de îmi bubuia golul toracelui; o săptămână după aceea m-au durut carnea și oasele. M-am dus de curiozitate, să văd ce făcea lumea. Dacă n-aș fi văzut, n-aș fi înțeles decât pe departe ce însemna o furtună; fiindcă furtuna, în deplina ei dezlănțuire nu era pe mare, ci în oamenii adăpostiți sub punte, locul cel mai sigur de pe un vapor, atâta timp cât acesta nu se scufundă.

Mai târziu, la Serbările Marinei, am văzut cala amenajată ca salon de primire; acum, nefiind nici o bănuială că ar putea să se strice vremea, rămăsese în starea ei primitivă, o magazie de vapor, un hău cu pereții de fier, vopsiți cu minium de plumb, roșu murdar și cu podeaua de scândură grosolană. Pretutindeni zăceau, în dezordine, încurcând locul, felurite obiecte, scule de dulgherie, scânduri, fiare, găleți și bidoane, rostogolite în balansul vaporului, cu bubuituri și cu scrâșnete. Ardea un singur bec, în apărătoare de sârmă, și nici măcar la mijloc, ci într-un ungher de unde venea o lumină chioară, care transforma pe oameni în umbre.

Într-un colț, strânși unul în altul, lăutarii cântau, ca pe Titanic și nu se opreau decât ca să verse din ei, împroșcând dușumeaua murdară.

Dacă mai devreme începusem să mă familiarizez cu câte o fizionomie, acum nu mai recunoșteam pe nimeni decât pe Gică și pe Narenume, șoricarul și porumbelul; ei mi-au atras atenția înaintea oricăruia dintre

oameni; fiind singuri în categoria lor animală, nu puteam să fac nici o confuzie; altfel s-ar fi întâmplat dacă erau patruzeci și cinci de porumbei și tot atâți șoricari identici. Între oameni o remarcasem și o țineam minte pe Zefira, fiindcă și ea era singură, de neconfundat, datorită nu atât picioarelor infirme, cât ochilor ei de o frumusețe adâncă și încărcați de tristețe, în contrast cu voia bună a celorlalți.

Deodată, însă, acolo în cala devenită loc de supliciu mi s-a părut că fiecare ins din gloata speriată era o cunoștință veche, îi știam numele, fizionomia și caracterul. Dar toate acestea deveneau de o inutilitate deplină, căci niciunul nu se mai deosebea de altul, ci îmi apăreau contopiți organic, ca o ființă colectivă, o societate anonimă.

Fierul vaporului suferea greu, la înnădituri o tablă se freca de alta făcând să scrâșnească niturile; printre ele, în unele locuri se strecurau izvorașe de apă, se uneau, curgeau la vale, desenând dâre ude ca în peșteri. Nimeni n-avea ochi să le vadă, altfel poate ar fi fost panică, era de-ajuns un singur strigăt de spaimă ca toată lumea să-și piardă capul, crezând că tabla nu mai ține și vaporul se îneacă.

Nu condamn pe nimeni, de unde să știu ce era în sufletul fiecăruia? Poate teama lor avea mai mult temei decât încrederea mea, poate mă purtam cu sânge rece numai din inconștiență. Poate judecasem greșit mai înainte, spunând că nu trebuia să le fie frică de mare, ca unora care trăiau acolo și se cuvenea s-o cunoască. Dar poate chiar de aceea le era frică, fiindcă o cunoșteau altfel decât mine, nu doar din zilele însorite de vară, ci din ierni amarnice, când nu mai e albastră, ci vânătă, ca de gheață și valurile cât casele se sparg în diguri, făcând pământul să tremure până la marginea cealaltă a orașului, în câmpie. Când se pornesc furtunile, oamenii aud noapte de noapte geamandura urlând, băgându-le cuțite în inimă, căci toți au pe cineva plecat pe mare, și nu știu dacă o să se mai întoarcă. Pentru ei furtuna înseamnă naufragii: epavele de pe țărm sunt o parte din martori; pentru ei și „Arhimede” putea să devină o epavă; nu mă gândisem.

Am urcat scara repede, să ies pe punte, altfel mă cuprindea frica. Arhimede-câinele m-a întâmpinat în ușa tambuchiului, cu părul zburlit de vânt, că nu-l mai puteam recunoaște; l-am recunoscut după glas, când m-a lătrat vesel. I-am imitat și eu lătratul și ne-am luat la fugă pe puntea răvășită, am ocolit coșul vaporului, am trecut pe sub puntea de comandă, am ajuns până în prova, la ancore, ne-am întors prin bordul celălalt gonind și luptându-ne cu balansul, până ce am simțit că îmi piere respirația. Atunci

m-am așezat jos să răsuflu și mi-a revenit în ochi cala, cu lumea îngrămădită, femeile aciuite pe lângă pereții de fier, reci și umezi, în culoarea lor sinistră. Sigur că tremurau de frică, dar prima lor grijă era să-și țină copiii strânși pe lângă ele, cu credința absurdă dar nezdruncinată de când există maternitate că ar putea să-i protejeze.

Am văzut printre ele și pe mama cu copilul neînțărcat, pe care însă n-o recunoșteam deși îmi atrăsese atenția de dimineață; îmi aminteam numai cum își dezgolea sânul, întorcându-se cu spatele, să nu se vadă. Acum stătea cu sânul dezgolit în fața mulțimii, așa rămăsese de când încercase ultima oară să-și alăpteze copilul; nu-i mai era gândul la cei care puteau să se uite, și de fapt nu se uita nimeni, iar dacă se uita privirea se ducea mai departe, trecea prin țesuturile roze ale sânului, fără să le simtă palpitația, și se oprea în peretele de fier, vopsit în roșu, cu dâre albicioase de apă sărată. Sugarul nu mai voia lapte; mama îl îmbia din când în când, mecanic, altminteri era absentă, părea că nu mai aude nimic, nici măcar mugetul mării și trosniturile vaporului; micuțul se ferea, lovind-o în sân cu pumnii, și începea să verse, deși nu mai avea de unde. Suferea și el de rău de mare, ca mulți alții, câți stăteau aplecați prin colțuri și icneau murdărindu-și pantofii, când vaporul se balansa și gemea mai tare. În unele clipe părea că se răstoarnă, sau se rupe; atunci amuțea și încremenea toată lumea, paralizată de groază; până ce vedeau, neîncrezători, cu o mirare stupidă, că apa nu dădea năvală, vaporul se balansa și trosnea mai departe, luându-le speranța din clipele bolnave de mai înainte că ar putea să se scufunde și chinul să se termine. Se întâmplă așa uneori, la bombardament, la cutremur, ca oamenii să nu mai poată îndura groaza. Cine trece prin asemenea încercări rămâne zdruncinat multă vreme.

Sub becul din fundul calei o ființă omenească în haine albe, cu lavalieră albastră, stătea în picioare, rezemată de perete, uitându-se cu aviditate la semenii săi cuprinși de panică. Știam prin deducție că ființa aceea nu era altcineva decât Alex, dar nu-l puteam recunoaște, nu fiindcă ar fi avut altă înfățișare, ci își pierduse și el identitatea, odată cu toată lumea; în conștiința mea turmentată de oboseală sau poate de o frică la fel de mare ca a tuturora, deși nu o sesizam și deci nu o puteam recunoaște, devenise și el un membru oarecare al acelei societăți anonime. Însă manifestările semenilor săi păreau să-l intereseze ca și când i-ar fi socotit individualități încă neanulate, și ar fi putut să le descopere caracterele, ca și când ar mai fi fost vreo deosebire între unii și alții, de la cei care se închinau și băteau mătănii lovindu-se cu

fruntea de podeaua murdară, până la cei rupți în două de greață, sau la cei împietriți de frică.

Frică îi era și lui Alex, ar fi fost imposibil altfel, judecând omenește; totuși ceva în structura lui îl ținea mai presus de el însuși, făcându-l să ignore ceea ce i se întâmpla în clipele acelea, interesat să urmărească numai reacțiile celorlalți, și să le noteze. Avea asupra sa caietul de lucru, îl ținea pe antebrațul stâng, și scria în el frază după frază, oprindu-se doar ca să înregistreze încă o impresie. Dar era el într-adevăr mai presus de sine? Preocuparea lui dovedea o detașare și devenea o dăruire? Sau trebuia să-l socotesc un maimuțoi, un cabotin, mort după admirația spectatorilor? Fiindcă odată cu ceilalți mă vedea și pe mine; deși nu eram decât subiectul lui, el știa că voi fi și un martor.

Nu mă înșelam; peste câteva zile, într-o seară, când lipsea de acasă m-am uitat în caiet, am căutat însemnările din timpul furtunii, dar zadarnic. De obicei Alex nu făcea ștersături, am fost cu atât mai intrigat de un rând care călca regula, era hașurat cu cerneală, liniuțe dese, șerpuite, încrucișate, furioase, cu intenția vădită ca nimeni să nu mai poată descifra scrisul, nici măcar el însuși. Prevederea lui nu mersese până la capăt, o parte din litere se vedeau apăsate pe foaia următoare, unele vag, totuși am izbutit să reconstitui ceva dintr-o frază, o mărturisire crispată: „Degeaba, nu pot scrie, mi-e frică, vreau să se termine!”

Pozase pentru mine sau pentru sine?

Însemnările dinaintea furtunii erau în schimb bogate în observații, dacă mă foloseam de ele e sigur că aș fi făcut o descriere mult mai bună. M-a contrariat doar ce spunea el despre porumbelul Zefirei; că nu i se potrivea, făceau împreună un tablou prea idilic; un corb ar fi fost mai nimerit, ar fi adus o notă tragică și era nevoie de ea ca tristețea fetei să devină și mai sfâșietoare. Poate avea dreptate; recunosc că un corb e mult mai spectaculos și poate căpăta chiar un rol epic. Dar când scria rândurile acestea Alex nu știa deznodământul, petrecut după câteva ceasuri, uciderea porumbelului și tragica deznădejde a Zefirei.

Mergeam de trei ore cu furtuna în spate, unora li s-o fi părut că mergeam de zile, și poate nimeni nu se gândea cum ar fi fost dacă valurile ne-ar fi lovit dintr-o coastă. Nici nu vreau să mă gândesc, spun doar Doamne ferește!

Puțin după ce intrasem în a patra oră s-au văzut primele sclipiri ale farului; era o speranță, dar nu pentru cei din cală, care n-aveau de unde să

știe. M-am dus din nou pe puntea de comandă, nu se schimbase nimic, decât că Panainte, manevrând cârma, șuiera printre dinți o melodie voioasă, confirmându-și speranța pe care mi-o dăduse farul; de-aici înainte ne puteam socoti ca ajunși acasă, cu tot mugetul mării și cu tot balansul.

Zoba stătea în același loc și în aceeași poziție, cu floarea albă la butonieră; din când în când în trupul lui se mai năștea o iradiație, i se vedea când scheletul, când inima.

Secundul, cu căștile la urechi moțăia rezemat de perete, lângă lada cu sticle goale; piuiturile aparatului de telegrafie fără fir se auzeau încontinuu, le deslușeam de la distanță, limpede și puternic: mă mir că lui nu-i spărgeau urechile. Ajunsesem aproape de far când tresări, își scutură capul și deschise ochii.

— Ne cheamă! spuse, trezindu-se dintr-odată, și din somn și din beție. Auzi? Ne cheamă la capul Caliacra!

Un vapor libian, de patru mii de tone eșuase pe stânci ascunse sub apă și echipajul chema ajutor, altfel n-avea cum să se salveze. Panainte ciuli urechile, nu era lihnit după bani, dar îi plăceau afacerile.

— Ia întreabă ce marfă au, cât valorează! spuse, gata să-și frece mâinile înmănușate.

Zoba nu scotea o vorbă, dacă nu i-ar fi lucit ochii aș fi crezut că doarme sau că murise ca frate-su geamăn. Inima i se lumina ritmic, odată cu sclipirile farului.

Vaporul eșuat avea într-o magazie alune turcești, în alta valonee, pentru tăbăcării, servea la argăsit pieile. Lui Panainte îi căzu monoclul din ochi și i se lungi nasul, vizibil, nu-i doar o vorbă, crescu într-adevăr cam un centimetru. Nu merita să salveze asemenea marfă, cel mult să ia un sac de alune, ca să nu plece cu mâna goală. Dar trebuia să salveze oamenii. Dădu să pună cârma la stânga, parcă uitase că în cală avea nouăzeci și cinci de oameni. Vorbi prin porta-voce la mașină, întrebă de cărbuni, de presiune. Cărbunii nu mai ajungeau decât pentru o oră, trebuia să ia alții, să umple buncărul și oricum era nevoit să intre în port, să debarce familia.

După ce-și făcu socoteala în gând, Panainte îi porunci radiotelegrafistului să anunțe vaporul eșuat că vor fi la capul Caliacra în patru ore; tocmai bine, atunci se lumina de ziuă, poate se liniștea și furtuna, ar fi fost rost să încarce măcar jumătate din alune. Nu ca să le vândă, nu merita osteneala, se gândea să le împartă echipajului, câte doi saci de fiecare.

Dincolo de far, la adăpostul digului, balansul se liniști dintr-odată, deși vântul continua să șuiere sinistru în cabluri. Mașina mergea acum cu jumătate de viteză, apa în port era liniștită ca balta și „Arhimede”, deși istovit, parcă întinerise; îndurase și el suferințe, la fel ca oamenii; nu puteam să-i uit gemetele.

Oamenii ieșeau unul câte unul din cală. Se făcuse ora trei noaptea, pe chei trăsurile așteptau de la zece. Erau unsprezece trăsuri de piață, în afară de cele două docare și de trăsura AMarisei, aflată în frunte, cu Mustafiță pe capră, așteptând să acosteze vaporul, și să tragă la schelă precis, ca de dimineață.

M-am dus s-o iau pe mama, dormise, era odihnită. Când am deschis ușa am simțit parfumul, Rozalia se pieptăna, își potrivea zulufii în fața oglinzii. Dormise și ea în cabină, în patul lui Panainte, îi ceruse voie mamei, cuviincioasă; nici nu sforăise, nici nu se zbătuse în somn, ca alții; mama nici n-o simțise. Nici acum nu știam unde putea să fie Sofron; după ce-l scoseseră din mare, îl duseseră în cabina comandantului, dar pe urmă dispăruse, se ascundea, poate îi era rușine. L-au găsit mai târziu, în forpic, mica magazie de la prova, pentru ustensile și felinare, unde dormise ghemuit cu genunchii la gură.

Când vaporul acostă și se puse schela, toată lumea era adunată pe punte, zorită să debarce și să ajungă acasă. Păreau rușinați, nici nu îndrăzneau să se privească, deși se purtaseră toți la fel, nu fusese niciunul mai breaz ca altul. Mustafiță trase trăsura în fața schelei…

Iar acum am de povestit partea cea mai bizară a întâmplării, unită cu partea cea mai tristă, moartea porumbelului. Era bizar că nimeni nu se mai gândea la AMarisa, unde era, unde fusese în timpul furtunii. Uitasem și eu de ea, nu îi simțisem lipsa, ca și când n-ar fi existat niciodată. Și doar ei se datora totul, plimbarea pe mare și petrecerea. Era destul să-mi amintesc cumpărăturile, fusesem de față, văzusem tot ce se încărcase în docare, tot ce se comandase. Ea trimisese pe cei doi bucătari, după ce se sfătuise cu ei și hotărâse ce să gătească. Ea îi angajase pe lăutari, le dăduse în scris ce să cânte, bucată cu bucată, să nu iasă din cuvânt chiar dacă musafirii ar fi vrut altceva; nu ca să le impună gustul ei, ci ca să nu se certe; se întâmpla la petreceri, după ce s-au golit mai multe sticle. Unii cred că dacă lipesc o hârtie de o sută de lei, sau de cinci sute în fruntea lăutarului, au dreptul să-i comande tot ce le trece prin minte, neținând seama că poate altora nu le place și au alte dorințe.

Cunoscându-le gusturile, AMarisa avea grijă să le dea satisfacție tuturora, fără să se pună la socoteală pe sine; de altfel, gusturile ei nu le cunoștea nimeni, nici măcar lăutarii, n-o întrebau niciodată: „Dumitale ce să-ți cântăm, stăpână?” Parcă nici n-avea gusturi! Nu stau să pun la socoteală cheltuiala, oricât ar fi de importantă; cine are bani și-i scoate din pungă cu mâna largă știe ce face, nu-i nevoie să-i spună nimeni că zece fără cinci lasă jumătate din ce-a fost înainte, iar cinci fără cinci înseamnă zero. Mă gândesc în primul rând la osteneală, alergătură, planuri și mai ales la cheltuiala de fantezie. O petrecere ca a AMarisei nu făcea nimeni în tot orașul, în toată țara, nici nababii, ceva să-i semene s-ar fi găsit doar în istoria veche, pe vremea Semiramidei. Și atunci, mă întreb, pentru ce se dădea ea în vânt să se bucure întreaga familie? Iar pe de altă parte, ce sentimente, ce recunoștință trezea purtarea ei în acești oameni, dacă la sfârșit toată lumea o uitase?

Abia când trăsura trase în față iar Zoba, urmat de Panainte, coborâră de pe puntea de comandă și se apropiară de schelă, rămaseră cu toții năuci și țepeni, căci AMarisa nu era acolo. După câteva clipe de nemișcare întoarseră capul toți deodată, ca trași cu sfoara, nu mă îndoiesc că era un fluid al ei, și o văzură coborând de pe dunetă, cum o știam, grasă dar atât de suplă că părea fără greutate. Stătuse tot timpul în jilț, unde o văzusem ultima oară, ținându-se cu amândouă mâinile de balustradă, să n-o răstoarne balansul, și totuși nu părea obosită. În afară de rochia albă, de pânză, atât de largă că îi disimula corpolența, nu mai avea decât șalul pe care i-l pusese Irmingarde pe genunchi, și totuși nu părea înghețată, dimpotrivă, mai târziu, când a trecut prin fața mea cu șalul în mână, am simțit un val de căldură care după ce ea s-a îndepărtat a făcut ca noaptea să-mi pară mai rece: mama mi-a pus pe umeri boleroul ei negru, deși era îmbrăcată și ea destul de subțire.

Când AMarisa coborî de pe dunetă, Alex o aștepta la picioarele scării, împreună cu Zefira, în cârje. El o ajutase să coboare în cală, el o ajutase să iasă: părinții ei, pe care i-am cunoscut în zilele următoare, uitaseră de ea, uitau adesea, nu din cruzime, ci ca să se apere, să uite propria lor suferință: nu-i aprob, ar fi trebuit să nu uite și să sufere până la capăt. Alex avea în sân porumbelul ucis; haina lui albă era pătată de sânge în dreptul inimii. Fusese singurul care văzuse, dar până să vină în ajutor, tocmai din fundul calei unde îl lăsasem ultima oară, mârșăvia se săvârșise, repede, pe tăcute. După o clipă de stupefacție și de groază, Zefira își pierduse cunoștința.

Un om stătea în fața ei de la începutul furtunii, așezat în brânci, la câțiva pași mai încolo, într-o poziție animalică, de fiară încolțită, doborâtă de groază. Era unul din cei doi bucătari trimiși de AMarisa, renumit în societatea bogată, probabil cel mai bun din tot orașul, deși nu prea luminat la minte, aproape neștiutor de carte; talentul lui venea din instincte. I se spunea Gheorghe, deși îl chema altfel. Pe vremuri, trăise în mahalaua Tăbăcăriei un om bolnav la cap, mai degrabă netot decât nebun, care nu putea să adune doi și cu doi, credea că luna este de mămăligă și nu știa nici măcar cum îl cheamă. Se credea Gheorghe. De atunci rămăsese obiceiul în partea locului să li se împrumute numele lui celor slabi de minte; cei pe care îi chema cu adevărat Gheorghe și aveau mintea întreagă, nu se supărau niciodată. Nu știu pe ce căi, codificarea aceasta s-a extins și-n alte orașe, dăinuie chiar și astăzi în unele locuri, mai ales pe la mahalale; Gheorghe e râsul lumii.

Bucătarul se chinuise așa ore în șir, căzut în brânci, horcăind, cu rău în viscere și cu groază în suflet, dându-se cu fruntea de dușumea, râcâind scândura grosolană cu unghiile, până ce mâinile i se făcură roșii de sânge. De câte ori ridica ochii, poate ca să se roage, privirea lui dădea de Zefira, ghemuită la perete, cu porumbelul la piept, mângâindu-l, spunându-i cuvinte de îmbărbătare. Lăsând la o parte suferința trupească și groaza, pe bucătar îl scotea din fire grija pe care i-o arăta Zefira porumbelului, gulerul mov al acestuia îl făcea să vadă roșu în față, i se părea o nerușinare ca o ființă omenească, fie ea o fată schiloadă, să arate atâta dragoste unei păsări proaste, când atâți oameni în jur, printre ei mame și copii, nu se bucurau de un sprijin și-o vorbă bună din partea nimănui.

Alex văzu scena când bucătarul, incapabil să se ridice, se săltă în mâini, se năpusti de-a bușilea la Zefira, îi smulse porumbelul din mâini și-i rupse gâtul cu unghiile; deodată gulerul mov se făcu roșu.

AMarisa îl asculta pe Alex împietrită, cu ochii mari, fără să clipească. Lângă el Zefira, palidă, înghețată, părea că moare, murea încontinuu, o moarte interminabilă.

— Chemați-l pe Gheorghe! porunci AMarisa.

Acesta veni, cu ochii injectați, cu părul vâlvoi, cu gura plină de bale; mâinile îi ajungeau până aproape de genunchi, părea o gorilă. Deși acum, dacă puntea era nemișcată și putea să stea în picioare, groaza din ochii lui părea și mai mare decât fusese în cală, pe timpul furtunii.

Nimeni nu se apropie, stăteau toți în bordul de la chei, așteptând-o pe AMarisa. Și toți ascultară judecata, fără să clipească.

— Gheorghe, tu știi ce-ai fi fără mine?

— Mort, doamnă.

— Numai o dată?

— De trei ori.

— Ai numărat bine! Și casa ta?

— N-aș fi avut casă.

— Și nevastă-ta, și copiii, unde ar fi fără mine!

— Pe drumuri; sau la cimitir, doamnă.

— Atunci ține minte că ticăloșia pe care ai făcut-o a lăsat o rană pe toată viața în inima acestei copile; cât i-o fi dat să trăiască n-o să uite. Iar acum ascultă: până mâine seară să dispari din oraș, cu toată familia, du-te unde-i vedea cu ochii. Și să nu te mai întorci decât după moartea mea, altfel va fi vai de tine!

Pe urmă AMarisa veni în fața Zefirei, îi puse o mână pe umărul unde stătea porumbelul, o privi în ochi și-i spuse, ascunzându-și zbuciumul din suflet:

— Dacă am și eu o vină, te rog, iartă-mă! Nici eu n-am să uit… Mâine am să-ți trimit un sipet de argint să pui porumbelul în el și să-l îngropi în grădina voastră; Alex o să te ajute. Acum o să te ducă el până acasă; luați trăsura mea, cu Mustafiță.

AMarisa a așteptat să plece trăsura, apoi a coborât schela, fără să spună o vorbă oaspeților, care se dădeau tăcuți în lături, făcându-i loc să treacă. Panainte a salutat-o cu mâna la șapcă. Ea s-a urcat într-o trăsură de piață, a rămas un timp în picioare, privindu-și familia; cu fața ei rece, cu semnul roșu de pe frunte, cu sclipirea misterioasă a ochilor, triști și în același timp plini de căldură, mi s-a părut, îmi pare la fel și astăzi că era ființa cea mai indescifrabilă din câte cunoscusem vreodată. Fusese prea crudă cu vinovatul? Poate că da, dar îi stătea bine; n-aș fi vrut să fie altfel.

După câteva clipe de așteptare, AMarisa făcu un semn cu mâna, salutându-i pe toți, cu fața împietrită ca mai înainte, pe urmă se așeză și plecă singură.

Capitolul 15

Înmormântarea lui Zoba. Casa și ceva din viața lui Zoba al doilea; numeroasa progenitură. Calipso, fotografiile în mărime naturală. Masa meschină. Calipso văzută prin ochiul povestitorului. Plecarea spre sud, seara, pe mare. Calipso cade în apă, Zoba alege între salvarea ei și a geamantanului cu bani.

A doua zi, la masa de prânz ar fi trebuit să mergem la Zoba, eu, mama și cu Alex, așa se hotărâse, dar acum, dacă el murise am fost la priveghiu, și de mâncat am mâncat acasă, seara. L-au înmormântat miercuri, după trei zile, cum se obișnuiește. AMarisa nu a venit, nu-i plăceau înmormântările, altfel știa toată lumea cât îl iubise și-l respectase pe fratele ei mai mare. Mortul nu avea familie, nevasta îl părăsise încă în tinerețe și a doua oară nu se mai însurase. Fratele lui geamăn, care îi luase locul în ierarhia familiei, stătea la intrare în haine de doliu, cu cravată neagră și primea lumea, plin de importanță. În mod cu totul nepotrivit avea la butonieră o garoafă albă, îi prinsese gustul. Care cum venea îi săruta mâna, o ținea tot timpul întinsă, se cunoștea obiceiul, îl respecta toată lumea, chiar străinii, bărbați și femei, indiferent de vârstă. Îi sărutară mâna până și preoții; deși se codeau, n-avură încotro, Zoba le ținea drumul și-i poftea să-și facă datoria, cu vocea imperativă: „Sărută mâna, părinte!” Odată ajunși în camera mortuară, oamenii puneau un genunchi pe catafalc și sărutau pentru ultima oară mâna celuilalt Zoba.

Programul nostru de vizite în familie s-a decalat cu trei zile, până după înmormântare și atunci am început tot cu Zoba, cum fusese vorba, decât că un frate îl înlocuise pe celălalt. La început, când se hotărâse cu calendarul în mână când să mergem la frații și surorile AMarisei, acest al doilea Zoba nici nu fusese pus la socoteală, fiindcă nu avea o gospodărie îngrijită, nu-și lua o femeie să-i deretice prin casă și să-i gătească, trăia în cultul fostei lui neveste, moartă în împrejurări neclare. Locuia singur, într-o hardughie de casă, pe lângă piață. Avea copii mari, băieți însurați și fete măritate, dar locuia fiecare la casa lui, în cartiere diferite; deși i-am cunoscut pe toți în decurs de o vară, nu-i țin minte decât ca număr, erau unsprezece, făceau parte din populația orașului. Dacă puneam la socoteală propriii lor copii, cifra se ridica la douăzeci și șase. În douăzeci de ani avea să se dubleze. Încă de pe acum, să fi fost vecini cu casele, ar fi ocupat o stradă întreagă. Nu veniseră toți pe vapor, cifra de nouăzeci și cinci nu reprezenta toate rudele; m-am dumirit când am pus mâna pe catalogul familiei și i-am

numărat cu răbdare. Dintre copiii lui Zoba unii erau ocupați și duminica, de aceea nu putuseră să vină la serbarea AMarisei, șeful gării de pildă, sau doi din băieți și una din fete, toți trei medici cu clientelă, pe care nu puteau s-o lase în părăsire o zi întreagă. Alți câțiva erau plecați în străinătate, călătoreau mult, cu felurite afaceri, import și export mai cu seamă.

Ce este demn de ținut minte, ca o caracteristică a acestei familii enorme, nimeni din frații și surorile AMarisei și din numeroșii lor descendenți ajunși de mult la maturitate, unii situați bine, printre primii în profesiunile lor felurite nu părăsise orașul. N-am auzit până astăzi ca o familie să nu se risipească mai curând sau mai târziu, dusă în lume de nevoi sau de vechi instincte nomade.

Dacă unele din rudele AMarisei aflate în slujba statului, cum era șeful gării de pildă, sau alții, procurori, judecători, profesori, ofițeri, urmau să fie trimiși în altă parte, își dădeau demisia, fără discuție. Ceilalți le săreau în ajutor, niciunul nu stătea deoparte, îi susțineau până ce își făceau altă viață, chiar dacă n-ar fi fost la fel de bună ca înainte. Câteva încălcări a acestei reguli au existat în familie, dar nu în ramura lui Zoba, cea mai numeroasă de altfel.

În primele săptămâni după ce îi cunoscusem pe cei doi gemeni și până să moară primul din ei, îi confundam pe unul cu altul, deși al doilea Zoba ocupa un loc neînsemnat în ierarhia familiei. Dar chiar după ce el rămăsese singur și moștenise rangul mortului, tot nu eram în stare să fac o separație clară între ei, îi confundam în continuare, post-mortem, cum uneori îi confund și astăzi. De pildă nu știu dacă supranumele de Vârtosu îl purta unul sau altul, sau amândoi deodată. Azi sunt înclinat să cred că un asemenea nume se potrivea celui de-al doilea, datorită progeniturii lui numeroase și tenacității transmisă tuturor.

Când îl văzusem prima oară, cocârjat și gata să-și dea duhul, nu l-aș fi crezut înzestrat cu atâta vitalitate. Pe nevasta lui, Calipso, care trebuie și ea pusă la socoteală ca judecata să fie întreagă, am știut-o în primul rând din fotografiile adunate în albumul AMarisei, aflat în posesia mea astăzi. În acel album, familia lui Zoba ocupă cele mai multe pagini. Dar o fotografie în format de carte poștală nu poate reda viața unei ființe plecată pe altă lume, mai ales dacă nu o cunoscuseși înainte; chiar pentru cei apropiați, ea nu reprezintă altceva decât un mijloc de a trezi amintirile.

Când am intrat în casa lui Zoba, am văzut-o chiar pe peretele din față al salonului, pe Calipso, fotografiată în mărime naturală, în picioare, înaltă,

trupeșă și am crezut-o vie, mi se părea chiar că se mișca, venind să ne întâmpine. Desigur, fiind o fotografie alb-negru amăgirea n-ar fi fost posibilă, să nu fi avut deprinderea cinematografului, unde, uitând trucul, credeam că personajele proiectate pe pânză, deși fără culori, erau oameni în carne și oase. Datorită fotografiei în mărime naturală de părea vie, pe Calipso n-am s-o uit niciodată; cartea poștală din album rămâne doar un reper, o trimitere în urmă la lumea pierdută, la casa lui Zoba părăsită și apoi ruinată, împreună cu salonul unde moarta se desprinde de perete de parcă ar fi vie și vine să ne întâmpine.

Pe Zoba l-am găsit în ușă, așteptându-ne, și nu ne apropiasem bine când ne-a întins mâna pe sus, să i-o sărutăm, i-a sărutat-o chiar și mama, înțelegea să respecte tradiția. Gazda noastră neavând pe nimeni să-l ajute, a adus singur mâncare de la birt, în trei sufertașe, ni le-a pus în față să ne luăm singuri; mâncare grea, unsuroasă, ciorbă cu perișoare, cârnați pe fasole albă și câte o prăjitură râncedă. N-avea nici o vină, făcuse și el ce putuse să facă.

Gândul însă nu-mi era la mâncare, de când intrasem în sufragerie mă uitam holbat la o nouă Calipso, care ședea în capul mesei și iarăși mi se părea însuflețită. De fapt era aceeași fotografie din salon, tăiată de la mijloc și așezată pe scaun, așa că deasupra mesei se vedea numai de la bust în sus, la fel cum s-ar fi văzut dacă ar fi fost într-adevăr vie.

Acum am privit-o pe îndelete, s-a nimerit să stau în fața ei și am putut să mă uit la ea natural, fără să întorc capul atrăgând atenția celorlalți. Era frumoasă, cu părul bogat, negru, strâns în creștet, într-un coc cât un ghiveci de flori, pot spune așa mai ales că era împodobit cu trandafiri albi, sau poate roz, înșirați de jur împrejur, ca o coroniță. Frunte îngustă, albă și netedă, luminoasă. Sprâncene ca lipitorile, așa se spunea într-o vreme: poate erau desenate cu pensula. Ochi negri, mari, arzători, cu privirea intensă; puteau și să înfioare, și să trezească frica. Nas scurt, cam lătăreț, de negresă, cu nările sumese: nu era frumos, dar nici urât și făcea poftă. După ce-am scris, cum mi-a venit, mă întreb ce poftă făcea? Nu știu, poate să-i muști gura, deși n-are altă legătură cu nasul decât că este aproape. Gura cam mică dar cu buze pline, de carne macră. Gâtul ca de lebădă; e încă un cuvânt din epocă, azi nu l-aș folosi nici dacă m-ar sili cineva. Deși avea clavicule proeminente, nu părea osoasă; pieptul deasupra corsajului era ca de marmoră caldă. Mai jos venea rochia, gri probabil, cu un guler de dantelă albă, dar nu acoperea sânii cu totul, li se vedea începutul, cu adâncitura

dintre ei, rotunjită, ca să nu înstrăineze pe unul de altul. Astăzi, adâncitura aceea, care parcă deschidea un abis pe sub rochie, aș asemui-o cu o trambulină de schi, cu zăpada imaculată și bineînțeles caldă, fără să se topească, ci doar să scoată un abur dulce. Nu m-ar fi îmbiat o asemenea frumusețe, aș fi admirat-o numai de la distanță. Știu pe mulți însă care ar fi stat în genunchi în fața ei și i-ar fi sărutat gleznele.

Mi l-am imaginat pe Zoba la tinerețe, am făcut din el alt om, din ce avea astăzi am păstrat numai garoafa de la butonieră. Dar nu era vorba de închipuire, îmi revenea în minte înfățișarea lui cum îl știam din albumul cu fotografii de familie. E neîndoios că fusese un bărbat frumos, clădit bine, pe măsura nevestei, cu mare virtute masculină de vreme ce izbutise să zămislească unsprezece copii, unul după altul. Probabil ar mai fi fost timp să facă încă vreo patru, pe Calipso o luase la paisprezece ani și primul copil îl avusese la cincisprezece; abia împlinea treizeci și trei de ani când murise. Cum a murit am aflat din caietul lui Alex, altfel nu vorbea nimeni, se păstra o tăcere semnificativă.

În schițele lui pentru o nuvelă încă neîncepută, Alex insinuează că ar fi fost un accident trucat, în realitate o crimă, datorată lui Zoba. Am citit însemnările abia seara, la prânz nu știam, altfel aș fi înghițit mâncarea cu noduri. În lumina acestei idei monstruoase, cum să înțeleg participarea lui Alex la masa ucigașului? Am avut de gândit toată noaptea. Și ce să cred despre cultul lui Zoba pentru moartă? Căci ce puteau să însemne fotografiile ei, în mărime naturală, puse în toate locurile din casă unde ea își trăise viața? În salonaș, în baie, pe coridoare și chiar în bucătărie. Același portret, în mărime naturală, înfățișând-o în mișcare; de câte ori am întâlnit-o am tresărit, cu o strângere de inimă, deși nu știam încă de insinuarea lui Alex. Am găsit una până și în grădină, în fața unui rond de trandafiri, pe fondul unui pin negru; avea deasupra o copertină de sticlă, însă nu era o protecție suficientă, pe fotografie se vedeau urme de ploaie, mai ales pe poale; poate Zoba o schimba periodic, altfel nu cred că rezista multă vreme, mai ales iernile. N-am intrat în dormitor, dar nu mă îndoiesc că exista și acolo o fotografie, poate între ferestre, sau în fața căminului, s-o lumineze focul în serile de toamnă. Nu m-ar fi mirat să fie una și în pat, sub cuvertură, cu capul pe pernă. Era un cult, cu siguranță, nu admit că ar fi fost o dovadă de remușcare. Când are remușcări, omul nu-și exaltă amintirile, ci le șterge, ca să le uite.

Dar iată ce s-ar deduce din însemnările lui Alex:

Zoba care astăzi, la șaptezeci de ani, nu mai avea nici o activitate, ci era doar consul onorific al Boliviei, conducea în tinerețe o agenție de vapoare cu sucursale în toate porturile Mediteranei. Călătorea mult, se înțelege, jumătate din an lipsea de acasă, dar niciodată n-o lăsa singură pe Calipso. O lua cu el, chiar dacă era însărcinată; de copiii rămași acasă se ocupa o bonă de încredere, sub ochii AMarisei; în vremea aceea, când abia se construia portul Constanța, și chiar mai târziu, până la războiul balcanic locuiau împreună. Din unsprezece copii, șase erau născuți în orașe străine, porturi: Alexandria egipteană, Salonic, Neapole. Barcelona, Marsilia, Palermo, în zigzagurile care punctau pe țărmurile Mediteranei escalele lui Zoba. Doi se născuseră în plină mare, primul pe un cargobot grecesc, unde Calipso avea la dispoziție apartamentul armatorului, cu un dormitor de regină, al doilea și ultimul pe vaporul de poștă „Principesa Elisabeta” al marinei noastre comerciale, un pachebot mic dar elegant, cu amenajări luxoase, fost iaht al unei familii puternice din centrul Europei. În anul următor avea să se întâmple nenorocirea.

Era iarnă, Calipso se afla în a șasea lună de sarcină, cu al doisprezecelea copil, care n-a mai apucat să se nască. Ar fi fost un jubileu, Zoba se gândea că adusese pe lume destui urmași și voia să încheie seria, sărbătorind-o cu întreg fastul cuvenit unei rodnicii atât de spectaculoase. Dar odată cu venirea primelor geruri, Calipso începu să tușească, nu era o răceală, ci o slăbiciune de piept care pe atunci neliniștea mult pe oameni, neexistând mijloace de vindecare ca astăzi. Doctorii îl sfătuiră pe Zoba s-o ducă pe timpul iernii într-o climă mai blândă, atât ar fi fost de ajuns după părerea lor ca boala să nu se așeze; el se hotărî să meargă la Pireu, unde avea și treburi de altfel, și să rămână acolo până în primăvară. Plecară cu o săptămână înaintea sărbătorilor, ca să nu-i prindă Crăciunul pe drum, când toată lumea creștină se cuvine să fie într-o casă caldă, cu lumânările aprinse în pom și cu masa îmbelșugată. O bună parte din neamuri i-au condus până la vapor, care pleca la nouă seara, așa că au fost martori. Dar dacă au văzut toți, de înțeles n-a înțeles nimeni; Alex spune că n-au vrut să înțeleagă.

Zoba avea asupra sa, îl ținea cu amândouă mâinile, un mic geamantan cu burduf, cum se văd mai puține astăzi; nu voise să-l încredințeze hamalilor care încărcau restul bagajelor; de ce, în afara lui, știa numai Calipso: fiindcă avea în el un pachet cu două sute cincizeci de mii de lire sterline, în bancnote, o sumă enormă. Nu era vorba de o evaziune, de o contrabandă, acești bani trebuiau să ajungă la Pireu, pentru o tranzacție, poate Zoba voia

să cumpere un vapor, aflase de o ocazie. Pe atunci operațiile bancare erau mai greoaie și nici nu deveniseră o deprindere, ca astăzi. Sume mari se cărau cu geamantanul.

Bătea un vânt de sud, cam puternic, și în port, nu bine apărat din această direcție erau valuri, nu mari, dar destul ca vaporul, fără încărcătură, să se balanseze la chei, smucind de parâme. Rumenă în obraji, vioaie și veselă, Calipso nu părea bolnavă, și poate nici nu era; când este vorba de plămâni, doctorii se sperie de nimica toată.

— Ai grijă să nu luneci, ține-te cu amândouă mâinile de balustradă! îi strigă Zoba, când ea puse piciorul pe scară.

Scara alunecă, într-adevăr, era udă și înghețase. Zoba o urma pe Calipso, cu câteva trepte în urmă, când simți că îi fuge piciorul, cădea dintr-o nechibzuință care îl umilea și-l umplea de furie; nu-i rămânea altă scăpare decât să se apuce de balustradă, cu amândouă mâinile, cum o sfătuise pe Calipso. Izbuti să-și recapete echilibrul, dar abia pe urmă înțelese că dăduse drumul geamantanului, avu timp să-l vadă căzând și dispărând între chei și bordajul vaporului. Jos nu ajungea nici o lumină, se auzea apa, clipocind, la trei metri, și parcă luceau încuietorile comoarei pierdute. Nu era timp să aștepte un ajutor; Zoba nu mai stătu să judece, își dădu drumul în apă, nimeni nu apucă să-l împiedice, se uitau toți cu groază. Prea puțini văzuseră ce se întâmplase mai înainte, cum căzuse geamantanul, dar nici ei nu puteau înțelege gestul lui Zoba, fiindcă nu știau ce avere scăpase din mână. Știa numai Calipso, groaza ei o întrecea pe a tuturora; scoase un țipăt, își pierdu cunoștința și căzu pe urma bărbatului.

Acestea au fost faptele, au putut să vadă toți martorii, familia adunată la scară, apoi câțiva marinari de pe punte, câțiva hamali aflați pe aproape. Nimeni nu-i putea găsi o vină lui Zoba, chiar dacă scăpase cu viață, iar Calipso murise. Numai Alex privește întâmplarea în alt fel.

Marinarii aruncară o scară de frânghie, unul coborî în spațiul îngust dintre chei și bordajul vaporului, care se balansa putând să-l strivească, trecu o parâmă pe sub subțiorile lui Zoba și când cei de sus traseră, acesta apăru la nivelul cheiului, cu apa șiroindu-i din haine, strângând geamantanul la piept, cu amândouă mâinile. E ceea ce îl face pe Alex să-l bănuiască de crimă, fiindcă și-a salvat avuția, în loc s-o salveze pe Calipso; a dat viața ei pe un sfert de milion de lire sterline.

Marinarii au vrut s-o salveze și pe ea, au aprins reflectorul, dar dispăruse. Au găsit-o a doua zi, în apele portului, strivită, nu înecată, n-avea

apă în plămâni, ci tot toracele era inundat de sânge.

Nu știu cum se gândea să-și dezvolte Alex nuvela, însemnările din caiet nu sunt convingătoare cu privire la vina lui Zoba. Dar se simte în ele intenția de a formula o acuzație directă, și mi-e teamă că scopul ar fi să ajungă la o dramă senzaţională, cu mult mai mult efect decât o simplă întâmplare nenorocoasă. E oare îngăduit? Nimeni nu-l împiedica să născocească numai și numai din mintea lui o dramă și mai zguduitoare. Iată însă că, pornind de la o realitate ușor să fie recunoscută și pe urmă continuând-o printr-o ficțiune, nimeni nu mai deosebește hotarul între una și alta; așa se naște cel puțin o suspiciune. Chiar eu am rămas îndoit; când mă gândesc la Zoba simt un fior pe șira spinării, iar Calipso, cu frumusețea ei falnică îmi trezește o durere în inimă.

Alex n-a scris niciodată nuvela; cred că avea remușcări pentru ceea ce concepuse. Nu trebuie să ne vindem sufletul pe nici o tentație.

Capitolul 16

Vizită la Iani Talabă. Arca lui Noe. Explicația numelor diferite ale fraților. Cornul de vânătoare, maimuța, Sița, anunță sosirea vizitatorilor. Elefanții, moartea lor la bombardamente. Cămila, focile, ursul alb, delfinul. Prietenia lui Iani Talabă cu animalele. Casa, interior de mănăstire. Copiii, baia de sâmbătă seara. Beatrix, stăpâna casei, portretul ei și al lui Iani Talabă. Regimul vegetarian al gazdelor și al animalelor. Excluderea carnivorelor. Adaptarea focilor, ursului alb, delfinului la regim de legume. Iedul și prietenia lui cu papagalul de Colorado. Șoricarul, Saint Bernardul. Cocostârcul; restul câinilor. Iani Talabă se lipsește de pisici, fiind imposibil să le dezvețe de carne. Copiii mănâncă mezeluri pe furiș; fățărnicia. Fata mai mare, domnișoara, mănâncă șuncă de Praga. Amintiri despre un vegetarian hrănit cu fleici în sânge și chiftele. Beatrix rămâne singură serile.

În ziua următoare ar fi trebuit să prânzim la Panainte, dar n-am putut merge fiindcă pe Alex îl durea capul, fusese în oraș seara, știam unde, pe strada Căruței Stricate. Odată rândul sărit, rămânea ca la Panainte să mergem altă dată, în ziua următoare ne aștepta Iani Talabă, făcuse pregătiri, nu se cuvenea să-l lăsăm cu masa pusă degeaba. Luându-ne după vârstă, înaintea lui erau două din surori, femei măritate, cu gospodărie, și dornice

să ne primească, AMarisa însă hotărâse ca primii să fie bărbații, avea cultul lor, îl propovăduia cu orice ocazie, chiar dacă ea se lepădase de ei și nu mai voise pe niciunul, ci rămăsese singură cu viața.

Iani Talabă locuia afară din oraș, dincolo de abator, unde avea o fermă și o menajerie. Când am auzit am crezut că era vorba de câteva animale exotice, mulți oameni țin în casă maimuțe, ca să las la o parte papagalii și broaștele țestoase. Unii, mai excentrici au lei și tigri, domesticiți, dar nu fac bine, într-o zi pot s-o pățească. Nu m-ar fi mirat ca un medic veterinar să aibă casa plină de animale, puteau să reprezinte un material de experiență. Iani Talabă avea însă o menajerie aproape completă, îi lipseau numai reptilele și animalele primejdioase, pe care ar fi trebuit să le țină legate sau după gratii.

Până atunci nu mă întrebasem ce viață fusese pe corabia lui Noe, cum trăiseră la un loc lupii cu căprioarele sau leii cu gazelele. Știind și el probabil că întrebarea nu avea răspuns, Iani Talabă nu ținea nici lupi, nici lei, și nici alte carnivore, care își bagă colții în grumazul vietăților mai blajine și mai neînarmate. Toate animalele lui erau domesticite, trăiau în libertate și în prietenie, într-un parc de două hectare, împrejmuit cu uluci înalte de scânduri, că nu se vedea nimic înăuntru. Gardul nu era făcut ca ele să nu fugă, ci ca să le apere din afară, căci într-o iarnă grea, cu viscol, s-ar fi putut prea bine să vină lupii; iar până la ei, chiar oamenii și mai ales copiii puteau să le necăjească, să dea cu pietre în ele, să le întărâte, ca să nu pomenesc de sufletele haine care ar fi fost capabile să arunce otravă.

Am ajuns acolo pe la ceasul unsprezece, AMarisa ne-a trimis cu docarul. Nu l-am întrebat pe Alex de ce fiecare din frați avea alt nume; dacă nu-mi spusese el singur, am socotit că nici nu trebuia să aflu; s-ar fi putut ca explicația să fie neplăcută și pentru el, și pentru mine. Mai curând decât m-aș fi așteptat mi-a vorbit Panainte, al cărui nume, Becheru, mi-a sunat așa de neplăcut în ureche, când l-am auzit prima oară, încât nu l-am pronunțat niciodată, și nici n-aș fi vrut să-l țin minte; îl folosesc fiindcă n-am încotro, nu se poate ca toate să-ți placă. Becher înseamnă holtei, adică om fără nevastă, ceea ce nu era cazul lui, fiind însurat cum nu s-ar fi putut mai rău, cu o scorpie. „Astea nu sunt numele noastre, mi-a spus el într-o zi, deși nu îl întrebasem. Le-am schimbat în 1910, când se vorbea de o cometă, că o să aducă sfârșitul pământului. Nu-i nici o legătură între una și alta, le-am schimbat fiindcă așa era bine, cu numele nostru, n-am fi putut trăi liniștiți între oameni, s-ar fi uitat chiorâș la noi, ne-ar fi pus bețe în roate.” Vorbele

lui nu făceau decât să-mi mărească nedumerirea, dar am înțeles că nici nu trebuia să aflu mai mult decât îmi destăinuise.

Când am ajuns la poarta lui Iani Talabă, vizitiul, frate cu Mustafiță, a scos de sub capră un corn de vânătoare, și a suflat în el, puternic, să se audă până în fundul curții. Îndată dincolo de gard s-a pornit tropot de animale, goneau către poartă unde peste câteva clipe le-am simțit îmbulzindu-se, curioase și nerăbdătoare. Nu apucasem să-mi vin în fire, toate mă uimeau, semnalul vizitiului, freamătul de după ulucile înalte, când o maimuță a apărut deasupra porții, s-a uitat la noi doar să ne vadă, pe urmă și-a dat drumul înapoi și am auzit-o fugind către casă, scoțând țipete ascuțite.

La poartă nu era sonerie, fiindcă nu exista lumină electrică. Proprietarul ar fi putut să pună un clopot, dacă nu s-ar fi temut de copii, să nu-și facă din el o distracție, sau, și mai rău, vreun derbedeu, vreun bețiv ar fi fost în stare să sperie animalele, să le trezească din somn în puterea nopții. La început avusese o toacă, făcută dintr-o țeavă de tun tăiată în două de-a lungul. Deși scotea un sunet plăcut, renunțase la ea ca și la ideea clopotului, de răul trecătorilor, oameni veninoși care trăiau în case răzlețe, pe câmp, fiindcă nu puteau niciodată să se împace cu un vecin, oricât ar fi fost acesta de cumsecade. Vizitatorii lui Iani Talabă știau, toți aveau un corn de vânătoare, îl țineau atârnat de gât, ca pădurarii. Cei neinițiați făceau și ei, ca pretutindeni unde nu-i sonerie, băteau cu un pietroi în poartă; nu se auzea până în casă, însă simțeau animalele; maimuța se ducea fuga să-și anunțe stăpânul, cu țipete ascuțite; numele rima, o chema Sița.

Trecu timp până ce veni Iani Talabă să deschidă poarta. Sița era în spinarea lui, ne ochise de la venire, văzuse cum suntem și avea pentru fiecare din noi un dar, mie mi-a dat un măr timpuriu, roșu ca sângele, lui Alex o pietricică lucioasă iar mamei un trandafir galben; pe urmă ne-a strâns mâna, imitându-și stăpânul. Eram uimit și vesel, nu mai dădusem niciodată mâna cu o maimuță, nici nu văzusem vreuna de aproape, știam doar istorii despre firea lor buclucașă și despre înclinarea de a-i imita pe oameni. O dată, stăpânul uneia, pe când se bărbierea, s-a prefăcut că își taie gâtul, ca s-o sperie. Înhățând briciul, maimuța și-a tăiat gâtul de-a binelea. Prea era trist, nu puteam crede.

Cu totul altă uimire a urmat când s-au deschis porțile mari, să intre docarul, ceva de necrezut ochilor, ca într-o fabulă devenită realitate și înmulțită de zeci de ori cu ea însăși; până a băga de seamă că lipseau animale primejdioase, deși în atmosfera aceea de pace nici ele nu mi-ar fi

făcut teamă, mi s-a părut că în fața noastră erau adunate toate viețuitoarele de pe fața pământului. Așa mi se întâmplă și astăzi, orice mi-ar fi dat să văd, prima impresie este mult mai puternică decât ceea ce descopăr pe urmă, nu știu să mă înfrânez, merg până unde poate ajunge închipuirea, până la limita gândului; dar am norocul să nu fiu dezamăgit pe urmă, când imaginile îmi apar cum sunt ele, mai sărace și mai puțin poleite; păstrez amintirea primei clipe și îmi trăiesc mai departe bucuria, amplificând-o.

E de la sine înțeles că mai întâi am văzut elefanții, deși se aflau în ultimul rând, de unde se uitau la noi peste celelalte animale. Erau doi, îi chema Ghiță și Marița, cu nume românești căci se născuseră pe pământul nostru, în menajeria circului Sidoli; un neam de elefanți de statură mijlocie, parcă de prin Bengal, așa mi-a spus vizitiul, fratele lui Mustafiță. Nu înțeleg de ce înaintea lor nu am văzut cămila, deși era cu un cot mai înaltă decât ei; poate fiindcă stătea modestă acolo, în spate; venise, curioasă, dar nu ținea să ne atragă atenția. M-a emoționat ceea ce știam despre viața ei, firea răbdătoare și paginile înscrise de ea în istoria continentelor: cămila este o bună drumeață, de aceea îmi place.

Mai târziu, puțin înainte de război, când printr-un mizerabil complot politic ferma lui Iani Talabă a fost incendiată, mai toate animalele au pierit în flăcări, iar pe cele care au scăpat le-au sfâșiat câinii. Au supraviețuit numai elefanții și cămila. Elefanții au rătăcit pe câmp, au îndurat o iarnă fără să înțeleg cum putuseră să reziste; în vara următoare, când începuse războiul, au căzut amândoi sub un bombardament venit de pe mare. Cămila a trăit încă mulți ani, având când un stăpân, când altul, dacă nu cumva era a nimănuia. Războiul se terminase de aproape două decenii când s-a ascuns între dune și a murit, de urât sau de bătrânețe.

Atunci nu bănuiam nimic din ce trebuia să urmeze, nu aveam nici un motiv de tristețe, întâmplarea mi se părea minunată, toate fuseseră minunate și uimitoare după ce ajunsesem pe malul mării, venind cu trenul mixt, împreună cu cei mai săraci oameni din câți călătoreau pe calea ferată.

Iani Talabă avea și două foci, le-am văzut puțin mai târziu, ele nu puteau să vină până la poartă; au stat în bazinul lor, la vreo cincizeci de metri, bătând apa cu înotătoarele și ridicându-se să ne vadă. Când ne-am apropiat, înconjurați de celelalte animale au ieșit din apă și ne-au întâmpinat unduindu-se prietenoase în jurul nostru, vrând parcă să ne sară în brațe. Lângă Iani Talabă s-au gudurat cu atâta dragoste că el nu și-a înfrânat bucuria, ci a îngenuncheat între ele, le-a mângâiat ca pe niște copii, le-a luat

în brațe și le-a sărutat pe botul umed, făcându-le să-și dea ochii peste cap de plăcere; n-am uitat nici până astăzi cum scânceau, vrând să spună tot ce aveau ele în suflet. Câte nu mi-ar fi fost dat să aud, și cât m-aș fi bucurat de cuvintele lor, dacă ar fi putut să vorbească! Poate ceva ce n-am auzit niciodată, și nu poate fi spus de semenii noștri.

Le-am lăsat cu părere de rău pe foci, și am mers să vedem ursul alb, de alături. Era adâncit într-un bazin, ne aștepta și când Iani Talabă l-a mângâiat pe creștet a scos un sunet de bucurie, între un mormăit de urs și un lătrat de câine. Ne-a fost îngăduit să-l mângâiem și noi, dar nu s-a bucurat la fel ca înainte, a stat supus și ne-a privit într-un chip indulgent și poate ironic. Apa din amândouă bazinele, al focilor și al ursului, comunica printr-o tubulatură dublă, una la fund, alta deasupra, cu un bazin mai mic, aflat între ele, unde pluteau blocuri de gheață. Era ușor de înțeles, apa circula singură și se răcea, altfel, în toiul verii n-ar fi răbdat-o nici focile, nici ursul. Acesta din urmă n-a așteptat nici un îndemn ca să-și înceapă spectacolul, știa că de aceea venisem acolo, s-a adâncit până în fundul bazinului și a început să înoate pe sub apă, dintr-un perete în altul; se mișca frumos și înainta repede, fără să facă eforturi, cred că se simțea mai bine la fund decât deasupra. Din când în când însă trebuia să-și scoată capul ca să ia aer, și atunci, întâlnindu-i ochii, mi se părea ca ne privește cu indulgență. Dacă aș fi avut voie să mă amestec și dacă aș fi putut să-i vorbesc, i-aș fi spus să termine.

Delfinii, aflați într-un al treilea bazin, acesta fără răcire, căci ei sunt obișnuiți și cu apa mai caldă, erau în ora lor de repaus, sau nu aveau chef de noi, căci dacă Iani Talabă le-a aruncat o minge, poftindu-i la joacă, s-au făcut că nu o văd, ne-au întors spatele. Nu aveam de ce să regret, nici nu mă simțeam ofensat, inima mea rămăsese la cele două foci, cum a rămas până astăzi.

Stăpânul casei ne-a arătat toată gospodăria, am văzut adăposturile animalelor, adăpătorile, locul lor de joacă sau de plimbare, pe urmă hambarele cu grăunțe, pătulele de fân, căpițele de paie de pus pe jos în grajduri. Vreo cinci oameni munceau de zor, râneau, măturau, greblau, cărau bălegarul și gunoiul cu roaba. Mi-am dat seama câtă osteneală și ce cheltuială cerea menajeria, fără să aducă proprietarului vreun venit, ca să spună că nu aruncă banii pe gârlă. Cred însă, după cât de fericit l-am văzut între animale, că nici nu-l interesa altceva decât prietenia lor, care m-am convins că însemna o bucurie adevărată, poate greu să aibă asemuire. Pentru bucuria lor unii oameni își cumpără iahturi, care costă milioane; alții

își fac palate, își iau automobile Rolls-Royce și Bentley, se împodobesc cu pene de struț și cu diamante, îi poftesc pe oaspeți să le vadă garderoba cu trei sute de costume, cinci sute de pantofi, șapte sute cincizeci de cămăși și o mie de cravate. Și nu-și dau seama că asemenea cifre, mereu în creștere, duc la pierderea minților.

M-am supus și eu obișnuinței și am folosit cuvântul menajerie; nici nu am altul, dar acesta mi se pare că nu se potrivește, mă supără, fiindcă îmi amintește de circ, unde animalele sunt dresate cu biciul. Iani Talabă le lăsa să trăiască în toată libertatea, dovadă că dacă delfinii n-au avut chef de joacă i-a lăsat în pace, fără să se supere. Iar ursul alb, care se uita la noi ironic, fiindcă voiam să vedem ce este el în stare, părea a ne spune: „Nu vă bucurați degeaba, nu fac nimic pentru voi, ci pentru stăpânul meu, care îmi este cel mai drag prieten!" Am citit în ochii lui acest gând și am avut regretul de a nu-i putea răspunde, că aș fi vrut să-i fiu și eu la fel de prieten.

Dragostea pe care i-o purtau animalele lui Iani Talabă și bucuria lor de a se ști oblăduite de el, am văzut-o și mai bine după-amiază, când am stat în mijlocul lor patru ceasuri. Până atunci a trebuit să mergem la masă, căci de aceea venisem. La un om pe care îl socoteam bogat dacă își îngăduia să cheltuiască atâția bani cu animalele, m-a mirat modestia casei, cu tavanele scunde, cu pereți văruiți simplu, cu dușumele de scândură albă, cu rogojini în loc de covoare. Paturile, de lemn, aveau saltele de paie și cuverturi țesute în casă. Dulapurile erau de brad băițuit, cea mai ieftină mobilă cu putință; în loc de fotolii am văzut jilțuri de lemn, drepte și rigide, puse pe lângă pereți, ca stranele în biserică. La masa din sufragerie, rotundă și scundă, ca la țară, se ședea pe scăunele cu trei picioare. În fundul sufrageriei, în același timp și bucătărie, era o plită mare de gătit, cu cuptor și rezervor de apă caldă, așa cum nu se mai vede astăzi decât la muzeul satului. Tavanul fiind prea scund, lămpile, cu gaz, atârnau în perete, mai văzusem, știam că nu pot să dea o lumină destul de puternică. La scris, lampa se punea pe masă, în stânga caietului.

În afară de sufragerie, destul de spațioasă, unde familia își ducea traiul zilei, restul camerelor erau mici, ca niște chilii, înșirate pe un coridor cu geamlâc, îmbrăcat în zorele. Pe la mijlocul lor am văzut o cameră de baie, primitivă, cu ciment pe jos, cu un spălător unde apa venea din pod, dintr-un butoi de tablă, îmbrăcat în rumeguș cu clei, ca să nu înghețe iarna. Apa se trăgea din puț cu o pompă de mână; o manevrau copiii, era datoria lor, făceau cu rândul. Butoiul se umplea cam în jumătate de oră, vreo șase sute

de pompe, o gimnastică bună, toți copiii aveau musculatura pieptului și brațelor bine dezvoltată. Cu economie, un butoi ajungea toată ziua. Sâmbăta însă, când se făcea baie, trebuia umplut de cinci-șase ori, se pompa încontinuu, până ce începea să picure apa pe țeava de preaplin, care se vărsa în chiuvetă, să se vadă. Baie se făcea într-o cadă de zinc, se umplea cu apă rece care se încălzea circulând singură prin cămașa unui căzănel culcat, pus alături, și legat cu două țevi, una jos, alta sus, ca sistemul de răcire de la bazinele ursului alb și focilor. Dacă se făcea foc în cazan, apa încălzindu-se începea să circule, se ducea în cadă pe la partea de deasupra, iar pe jos venea apa rece, până ce rămânea nemișcată, semn că era gata.

Iani Talabă avea șapte copii, care acum lipseau, își petreceau vacanța la munte, în cabana reconstruită după ce arsese cu ani în urmă, când își pierduseră viața Ninia, Prințesa cu Ileana și Zamfir, perechea nefericită. Când erau acasă, mama lor avea de furcă până să-i îmbăieze. Pe cei mici îi băga în cadă câte doi și chiar trei, îi săpunea, îi clătea, apoi le turna apă rece în creștet, până li se făcea pielea roșie. Pe care cum era gata îl scotea afară ținându-l de subțiori, îi punea un prosop pe umeri și-l dădea pe mâna slujnicei, să-l șteargă și să-l bată cu palmele pe spinare. Băieții mai mari se spălau singuri, dar trebuiau să aștepte până se încălzea altă apă. Fetița cea mică se îmbăia la un loc cu băieții, nu îi păsa de ei, lor nu le păsa de ea, n-aveau nimic să-și ascundă. Însă domnișoara, care făcuse doisprezece ani și începuseră să-i crească sânișorii, cât niște mandarine, se rușina, sau voia să-și dea aere, rămânea ultima, ca să fie singură, punea zăvorul la ușă.

I-am cunoscut mai târziu, atunci am fost mulțumit că lipseau de acasă, ar fi trebuit să-mi încarc mintea cu ei, să-i întreb cum îi cheamă, câți ani au, ce le place și ce nu le place, când gândul meu era la animalele de afară.

Pe stăpâna casei și mama copiilor o chema Beatrix, nume cum nu mai auzisem, cu x la urmă. Știam de Beatrice, a lui Dante Alighieri, chiar în acel an învățasem la școală, și-i văzusem împreună, într-o pictură, când se întâlnesc prima oară la Ponte Vecchio, din Florența: păreau trăsniți de o văpaie, așa se uitau unul la altul. Crezusem atunci că nimeni nu se poate numi Beatrice în afară de făptura aceea legendară, e oprit prin lege și cine nu se supune are de îndurat chinurile Infernului.

Deși Beatrix era altceva, m-am dus fără voie cu gândul la Florența, să caut sursa de inspirație; și am găsit-o dar nu la Ponte Vecchio, ci într-un muzeu de alături, pe care îl cunoșteam din albume. Doamna Talabă nu semăna câtuși de puțin cu Beatrice, în schimb era leit madona în jilț, cu

pruncul în brațe, a lui Rafael Sanzio. Poate avea cinci ani mai mult decât madona fără să pară. Blondă, senină, puțin lascivă și senzuală; aici o despart de madonă, Dumnezeu să mă ierte! Cu părul făcut cozi și strâns în jurul capului, împlinită la trup, sub o rochie bine strânsă peste ceea ce este imposibil să se ascundă; cu o privire puțin vinovată, fiindcă dacă a făcut șapte copii, a păcătuit de sute de ori pe deasupra. Făcea parte dintre acele femei reținute și rușinoase, care se lasă iubite în cea mai deplină castitate, convinse că nu participă decât cu spiritul, trupul n-are nici un amestec; în ceea ce le privește îl ignoră cu totul, și dacă palpită și se unduiește, vina este numai a diavolului.

Beatrix nu putuse să ne întâmpine, având treabă la bucătărie; am văzut-o abia când am mers la masă. Era legată la cap cu un tulpan alb, ca părul să nu ia miros de mâncare; dedesubt se vedeau coadele, grele, bogate, și pânza fiind subțire putea să li se vadă chiar culoarea de aur. Focul o aprinsese la față, o rumenise, să fi fost piersică ar fi căzut singură de pe cracă, dacă n-o culegea cineva înainte.

După nume nu putea să fie decât unguroaică. Ne-a servit cu mâna ei, zâmbind fiecăruia, dar fără să ne privească. Aș fi vrut să știu cât iubea animalele; pentru mine era o întrebare esențială.

Spre deosebire de frații lui mai mari, Zoba și Panainte, cu fața lor măslinie, cu trăsături orientale, la fel de înalți amândoi, cu trupurile austere, oțeloase, Iani Talabă, blond, roz în obraji, de statură mijlocie, destul de împlinit și aplecat spre obezitate, ca AMarisa, semăna mai degrabă cu Beatrix. Cauza corpolenței lui am descoperit-o îndată, mânca mult, cu poftă și bună dispoziție. La ei nu se găteau multe feluri de mâncare, dar se mânca de nădejde, farfuria nu se umplea o singură dată. La început ne-au adus ciuperci la grătar, cu mărar și piper, cu untdelemn și lămâie, o tavă cât toată plita; deși pe atunci nu-mi plăceau ciupercile, le-am dat de gust repede, le-am asemuit cu stridiile. Felul următor a fost pilaf cu midii, și cu sos de tomate, nu prea mi-a plăcut, mă săturasem cu ciupercile, și-apoi voiam să mergem afară, unde ne așteptau animalele.

Nu sfătuiesc pe nimeni să se ia după mine; când am mâncat a doua oară pilaf cu midii, am crezut că descoperisem mâncarea vieții mele. A treia oară iar nu mi-a plăcut. Nu știu ce să cred, o fi fost suceala mea, sau a midiilor? Mi s-a întâmplat la fel și cu alte mâncăruri, cu păstrăvul, cu fazanul, cu carnea de berbec, cu țelina, cu guliile.

Midiile fuseseră numai pentru noi, am băgat de seamă că Beatrix și Iani Talabă le dădeau deoparte, mâncau numai orezul. Am aflat că în casa lor nu se mânca niciodată carne, nici pește și nici măcar ouă, ci numai legume, fructe, lapte și brânzeturi fără grăsime. Această viață monahală se potrivea foarte bine cu casa, care era ca o mănăstire. La fel își hrăneau și animalele, de aceea le excludeau din capul locului pe carnivore, care nu pot fi deprinse cu alt trai decât cel hotărât de natură; carnivorele adevărate nu se ating de nimic altceva decât de carne, poți să le dai cele mai de soi legume, trufandale de preț, anghinare și sparanghel; își pun capul jos, slăbesc, se ofilesc, mor cu zile.

Nimeni n-ar fi putut crede că fusese posibil să dezobișnuiască de pește focile, care nu cunosc altă hrană. Fiindcă îi erau dragi și voia să le țină pe lângă casă, Iani Talabă se străduise mult cu ele, cu răbdare și înțelegere, nu le pusese dintr-odată la post, ar fi însemnat să le omoare. Le dădea pește proaspăt, li-l arunca bucată cu bucată, ele îl prindeau din zbor și îl înghițeau întreg, fără să mestece. Dar scădea rația de la o zi la alta, făcându-le să aștepte cu mai multă nerăbdare ora de masă. Apoi începu să le păcălească, despica burta peștelui, punea înăuntru un morcov mic, pe urmă unul mai mare, cosea cu ață, iar animalele înghițeau lacome, fără să bage de seamă. Treptat, legumele creșteau în volum și în greutate, la morcovi se adăuga salată verde, ardei gras, pătlăgele roșii și tot ce mai crește în grădină; iarna varză, cartofi fierți, sfeclă, praz, țelină. Burta peștilor se umfla, abia o mai puteau coase; era o treabă migăloasă, n-ar fi dovedit-o fără ajutorul copiilor, care de mici învățau să umble cu acul și ața.

Toamna, când m-am întors la școală și i-am spus profesorului de științe naturale că văzusem undeva foci ierbivore, n-a vrut să mă creadă, zicând că aparatul lor digestiv nu era făcut să digere o hrană vegetală. N-am insistat, știa ce spune, avea dreptate, dar și eu știam ce spun, numai că am tăcut și n-am mai vorbit până astăzi. Acesta este adevărul, am văzut cu ochii, nu mai era nevoie nici măcar de pielea peștelui, ca să aibă un miros și o formă, să le amăgească; toate fazele de trecere erau depășite, fusese nevoie de timp, firește, dar acum focile mâncau varză crudă, morcovi, salată; să le fi dat pește ar fi întors capul. La fel se întâmplase cu ursul alb și cu delfinii, nici ei nu mai mâncau altceva decât legume și pâine. Cred însă că mult mai greu ar fi fost, dacă i-ar fi dat cuiva prin minte această trăsnaie, să le deprindă cu carnea pe ierbivore; nu, ar fi fost imposibil. Oricât ai sili-o, căprioara nu va mânca niciodată carne, nu va roade oase în loc de ramuri. Și dacă totuși

cineva ar izbuti o asemenea performanță, prin procedee diabolice, ar face din ea o mutilată.

Cu animalele care mănâncă de toate, ca omul, mersese mult mai ușor, carnea nu era hrana lor principală, nu fusese nevoie ca aparatul digestiv să se adapteze, ci doar să se deprindă cu postul.

Ciudățenia cea mai mare rămânea aceea că Iani Talabă era directorul abatorului, de unde ieșeau mii de tone de carne. Pe vremea inchiziției, primăria l-ar fi dat afară, ca eretic.

Tot timpul mesei Sița-maimuța a stat pe umărul stăpână-su supraveghindu-ne de la înălțime; nu făceam o mișcare fără să mă urmărească, a băgat de seamă că nu-mi plăcea pilaful cu midii, le-a atras atenția gazdelor, arătând cu laba spre mine, luându-și o mutră ofensată și scoțând sunete disprețuitoare, cum ar fi spus: „stricați orzul pe gâște!” Când ultimul dintre noi am lăsat furculița din mână, Sița a început să se agite, răsucită spre ușă, unde așteptau câteva animale, un ponei, o zebră și o gazelă, încadrând o girafă îngenuncheată pe prag, altfel capul i-ar fi ieșit afară din cadru. Pe urmă am descoperit și alte grupuri și mi-am dat seama că ele se formau pe baza unor afinități, a unor simpatii, era între aceste animale de rase și temperamente diferite o comunicație, o înțelegere, se simțeau bine unele cu altele, alcătuiau familii legate strâns, cu toată compunerea lor atât de eterogenă. N-a fost prea mult timp să le observ, căci îndată ce Iani Talabă a ieșit din casă, s-au strâns toate în jurul nostru, amestecate.

Grăbit și nerăbdător, cum am fost totdeauna, ieșisem primul, încât am mai apucat să văd un ied domestic, un drăcușor negru, ca un simpatic fiu al lui Scaraoschi, zburdând în jurul unui papagal mare de Colorado, de parcă n-ar mai fi fost acolo și alți iezi, să se joace cu ei, nu cu o pasăre. Dar era limpede că îi lega o prietenie, iedul sărea cu toate patru picioarele deodată, ca o minge cu arcuri, iar papagalul, mare cât o curcă, se distra privindu-l curios și îl încuraja cu vocea lui omenească: „Bravo, încă o dată! Mai sus! Ridică ștacheta!” De obicei înțelegi greu ce spun papagalii, acesta însă avea o dicțiune perfectă; probabil Iani Talabă pierduse mult timp cu el, să-l învețe. Când îl văzu ieșind din casă, papagalul strigă de departe: „Să-ți fie de bine! Ce-ați avut la masă?” Stăpână-su răspunse: „Cozonac cu stafide!” Dialogul continuă, reproducând jocuri de cuvinte cunoscute de toți copiii: „Ce-ați mâncat aseară?” „Pâine cu papară!”, „Și ce-o să mâncați mâine?” „Pâine cu măsline!”

Un șoricar negru, aidoma cu Gică de pe vaporul lui Panainte se plimba pe alee între un Saint-Bernard înalt de aproape un metru și un cocostârc șchiop de piciorul drept, cu un bandaj deasupra gleznei. Mi se părea nepotrivit să văd o vietate infirmă în mediul acela cu caracter ideal, unde credeam că n-ar fi încăput nimic din relele de care suferă lumea, de la boală până la nedreptate și ură. Mi-a venit inima la loc aflând că era doar o zgârietură și în câteva zile cocostârcul se făcea bine. La început grupul mi s-a părut comic, șoricarul alerga fuga-fuga între ei, la un pas al Saint-Bernardului trebuind să facă cinci de-ai lui ca să nu rămână în urmă. Aș fi râs, mai ales că se afla acolo și cocostârcul, cu mersul lui gânditor, ca al filozofilor de la Atena care își țineau prelegerile plimbându-se prin parcuri, în mijlocul învățăceilor. Prietenia lor era prea stranie ca să-mi trezească doar veselia, m-a pus pe gânduri, făcându-mă să mă întreb ce date misterioase îi lega pe unul de altul, în ce limbă vorbeau, ce aveau să-și spună și mai ales ce trebuiau să învețe oamenii de la ei, ca să nu se mai mire de o asemenea apropiere.

Șoricarul și Saint-Bernardul nu erau singurii câini, după cum Sița nu era singura maimuță; ca și pe numeroasele rude ale AMarisei, mi-era imposibil să-i văd pe toți și să-i țin minte, de aceea astăzi nici nu mă gândesc să spun ceva de fiecare în parte. Am înțeles atunci că pentru Iani Talabă greutatea cea mai mare nu era să dea îngrijire, adăpost și hrană tuturor acestor animale, ci să le cunoască, să le știe nevoile și să le împartă dragostea în părți egale, fără să uite de vreunul. Cred că grija luată de el pe suflet nu era mai mică decât a lui Dumnezeu la facerea lumii.

N-am găsit în nici un atlas zoologic toți câinii pe care mai țin minte că îi văzusem acolo; cred că din convietuirea lor se născuseră rase noi, la fel cum se întâmplase și cu celelalte animale; am văzut exemplare ciudate, unora am putut să le întrezăresc originea, un cap de grifon negru, cu un trup de câine lup cenușiu, de pildă; dar cele mai multe păreau aduse dintr-o lume necunoscută. Un cercetător cu pricepere și pasiune ar fi găsit obiect de studiu, poate pentru întreagă viața, ca să identifice toate acele animale, să le descopere originea și caracterele, să le catalogheze și pe urmă să le înglobeze într-o zoologie nouă.

Mereu mi-am dorit să am un câine și n-am avut, fiindcă n-am putut alege; luând pe unul mi-ar fi rămas sufletul la alții; să-i iei pe toți nu se poate.

Iani Talabă izbutise acest imposibil, avea atâți că nu se mai putea să simtă lipsa a încă unuia. Dacă ar fi vrut să-mi dăruiască un câine, iar eu aș fi fost în stare de astă dată să ajung la o alegere, tot nu l-aș fi luat, nu puteam săvârși această cruzime, căci ar fi însemnat să-l scot din paradisul lui, ca să-l duc într-un purgatoriu, unde n-avea de ispășit nici un fel de păcate. A fost doar un gând, e sigur că Iani Talabă n-ar fi făcut niciodată o asemenea nedreptate.

M-am mirat că în toată gospodăria nu se vedea nici o pisică; pisicile nu lipsesc din nici o casă de oameni, vin singure, chiar dacă n-ai nevoie de ele. Iani Talabă avusese destule, nu putea să le elimine, ar fi fost o discriminare nedemnă de un om cu atâta dragoste pentru animale. Dar după ce încercase în toate felurile să le dezvețe de carne, fusese nevoit să renunțe la ele; când îl simțeau că vine de la abator se năpusteau asupra lui miorlăind ca de moarte, și numai că nu-i scoteau ochii cu ghearele. Cum el nu înțelegea să le dea satisfacție, pisicile vânau păsărele, făceau jaf între vrăbii; le trădau fulgii rămași pe la gură. Dar nu le înecase în mare, nici nu le lăsase pe vreun maidan din partea cealaltă a orașului; fiecăreia îi găsise un loc unde să-i fie bine, umblase din casă în casă. De-aș avea puterea cuvenită, acestui om i-aș da un loc în biserică, alături de Sfântul Francisc din Assisi. Îmi pare rău să spun că la fel de recalcitranți ca pisicile, dar nu pe față, se dovediseră a fi propriii lui copii, care îi înșelau buna-credință. Dacă Iani Talabă ar fi aflat cum îi încălcau principiile, ar fi suferit cu atât mai mult cu cât pe ei nu putea să-i dea pe la alte case. Într-o zi, peste vreo lună, când veniseră de la munte, nu mi-am crezut ochilor să-i văd ascunși într-un desiș, mâncând salam de la cârciumă. Era un salam prost, în hârtie vânătă, pătată de muște, care mi-a făcut greață; iar pe copii i-am judecat cu tot disprețul. Îmi dădea mâna, dacă mâncam carne și pește de șase ori pe săptămână, ca să nu mai vorbesc de stridii și langustină, și posteam doar în ziua când prânzeam la Iani Talabă, care încetul cu încetul scosese carnea și din mâncarea noastră, aducându-ne la regimul familiei. Mai târziu m-am întrebat a cui era greșeala, a părinților, sau a copiilor?

Am cunoscut în viața mea câțiva vegetarieni și n-am observat să fi avut caractere mai frumoase decât lumea obișnuită; ba chiar pot spune că unii dintre ei erau capabili de multe rele. Unul de pildă, care mânca numai pâine neagră cu brânză, susținea că hrana lui zilnică, atât de simplă, cuprindea toate principiile nutritive necesare unui om ca să trăiască până la adânci bătrânețe. Spre bătrânețe, rămânând fără nici o slujbă și neavând nici

pensie, era angajat să împartă chiftele otrăvite câinilor din parcuri și de pe maidane. De mult, încă din tinerețe îmi spusese cineva că îl văzuse la birt, într-o odăiță dosnică, mâncând o fleică în sânge; nu crezusem. Acum l-am văzut cu ochii mei, într-o zi, în Cișmigiu, jerpelit și murdar, mâncând pe înfundate chiftele din servietă; pe cele otrăvite le ținea în altă despărțitură. Nu l-am judecat că mă mințise o viață întreagă făcând pe vegetarianul, ar fi fost o prostie să-l condamn, nu-mi adusese nici o pagubă, după cum nu-și adusese nici un câștig sie însuși. Dar pentru că otrăvea câinii aș fi vrut ca o dată să ia din greșeală o chiftea de alături, numai una, ca să nu moară, ci doar să-l ardă mațele peste noapte.

Chiar atunci, toamna, după ce plecasem la școală, copiii lui Iani Talabă, în afară de domnișoară, s-au intoxicat cu mezeluri stricate, au zăcut prin spitale. Domnișoara nu mânca salam cu usturoi, ca să nu miroase; Beatrix îi dădea pe ascuns șuncă de Praga. Nici nu-mi vine să mă gândesc care-i morala, de teamă că nu-i niciuna. Sincere cu adevărat în atitudinea lor refractară fuseseră numai pisicile. Focile, ursul alb, delfinul și alte animale pe deplin convertite făceau parte dintr-o categorie cu totul aparte, sinceritatea lor era de sens invers cu a pisicilor, ele aveau tot atâta candoare ca Iani Talabă.

* * *

Mai înainte, nu-l vedeam la masa de seară a AMarisei, erau prea mulți și eu stăteam cu ochii mai mult în farfurie. În prima seară nu văzusem pe nimeni decât pe AMarisa și pe Alex. Apoi, în câmpul meu vizual au apărut Panainte și gemenii Zoba, fiindcă îi cunoscusem, și chiar îndeaproape, acestora doi din urmă fiind dator să le sărut mâna. Deși fusesem împreună pe vapor o zi întreagă, și trecusem prin aceleași peripeții, pe Iani Talabă nu-l remarcasem, ca pe cei mai mulți de altfel, iată de ce nu-l vedeam la masa de seară. De pe vapor o mai țineam minte numai pe Zefira, fetița infirmă, cu porumbelul; e de necrezut cât de bine și singulară o aveam în minte, când zeci de oameni aflați acolo rămăseseră contopiți în ei înșiși, ca o făptură unică, fără chip, fără identitate, bărbați, femei și copii laolaltă. Nici porumbelul nu puteam să-l uit, fiindcă era al Zefirei, completa imaginea ei și prin moartea lui îngrozitoare îi dădea o tristețe patetică. Șoricarul, bunăoară, ca să nu mă întorc încă la oameni, îmi fugise din minte, deși mă jucasem cu el pe punte; dar nu știam al cui era, nu puteam să-l asociez cu o figură umană, căci numai așa l-aș fi păstrat în memorie. Dar l-am

recunoscut cu ușurință, cum m-a recunoscut și el pe mine, când am mers în casă la stăpânii lui, pe care parcă nu-i văzusem niciodată, deși fusesem cu ei pe vapor, o zi întreagă. E vorba de prima soră a AMarisei, Despina, femeie de cincizeci și trei de ani, farmacistă, măritată cu Anatol Radovici, directorul spitalului de tuberculoză osoasă, om impozant, deși puțin infirm, cu un genunchi înțepenit, urmarea unei coxalgii vindecate; propria lui boală îl determinase să-și aleagă specialitatea și s-o practice cu dăruire. I-am purtat multă stimă; ei mai puțină, fără motive.

Astfel, pe Iani Talabă nu l-am cunoscut cu adevărat decât după ce am fost în casa lui, la fermă. De-atunci înainte îl vedeam de la întâia privire la masa AMarisei, cum intram pe ușă, nu trebuia să-l caut cu ochii, ieșise din umbră. Îmi era drag pentru felul lui de a iubi animalele, căci sunt mulți care le iubesc, dar le fac viața insuportabilă. Deși îmi păstrasem vechea sfială în mijlocul unor oameni necunoscuți pentru mine și greu a-i cunoaște, mă duceam bucuros la el să-i spun bună seara și abia așteptam ziua hotărâtă, vinerea, când să merg iarăși la fermă. Și Beatrix îmi era dragă, fiindcă știuse să-și aleagă bărbatul și să-și însușească pasiunea lui, ceea ce se întâmplă mai rar cu femeile, afară doar dacă sunt niște prefăcute. Încă nu știam că îi dădea pe ascuns domnișoarei șuncă de Praga; când am aflat, fapta ei mi s-a părut ca o călcare a jurământului, a fost cât pe ce s-o scot din suflet. Pe urmă m-am gândit mai bine și am ajuns să cred că nu sunt în stare să judec, și nici nu am dreptul.

Beatrix nu venea la masa de seară; înțeleg că nu putea să vină toată familia, de ea însă mi-a părut rău, socoteam că AMarisa o nedreptățește dacă n-o cheamă, mi-o închipuiam stând singură acasă, în mijlocul câmpului, unde puteau chiar s-o calce hoții. Văzusem două puști în casă, atârnate de ușă, nu-mi închipuiam însă că Beatrix știa să umble cu ele. Aflând că știa și ochea bine, mi-a venit inima la loc, dar tot nu m-am împăcat cu gândul că rămânea singură serile. Un timp l-am judecat și pe Iani Talabă, ar fi trebuit să refuze invitația; pe urmă, când am înțeles mai bine obiceiurile și tradițiile casei, mi-am dat seama că de la masa de seară ar fi putut să lipsească oricine în afară de frații AMarisei; altfel s-ar fi surpat temeliile. Și apoi Beatrix era singură numai o parte din vacanță, în restul timpului avea copiii, pe care, până nu creșteau mai mari, nu putea să-i lase singuri. Pe domnișoară nici gând să se bizuie, fiind și ea abia răsărită, pe deasupra fricoasă; dacă ar fi spart cineva poarta, se băga cu capul sub pernă.

Nu poți cere unei fetițe de doisprezece ani să tragă cu pușca, deși n-ar strica.

O judecam degeaba pe AMarisa, nici o mamă din familie nu venea la masa de seară, dacă avea copii mici acasă. Copiii pe care îi vedeam uneori, printre persoanele celelalte, cu bonele la spate ca să-i supravegheze, erau orfani, căci se găseau și din aceștia într-o familie atât de mare. Absolvind-o pe AMarisa nu mi-a rămas decât să mă gândesc la Beatrix, cum stătea singură, cum își scotea tulpanul și își despletea cozile, să se pieptene, și îmi părea rău că nu eram acolo, să-i țin de urât, până venea Iani Talabă; cred că părul îi ajungea mai jos de șolduri.

Capitolul 17

Irmingarde, portret. Costumele de baie în epocă. Plaja despărțită în două, atentat la bunele moravuri. Irmingarde, caracter de walkirie. Casa ei, veverițele, porumbeii, mamă secretă, nepoții și strănepoții, crescuți de ea cu o dragoste disimulată. Despre palate, Maria Tereza, nesățioasa. De la casele oamenilor, la casa Irmingardei, căreia rudele îi spun Emma. ***Cântecul pentru Eliza****. Prânz la Irmingarde, masa, mâncarea. Completarea portretului: brațul, mâna, zâmbetul, glasul. Seară de muzică în parc, cu Alex și Zefira. Liedurile Emmei. Douăzeci și doi de auditori, din șaizeci de mii de locuitori ai orașului. Povestitorul simte muzica prin emoția Zefirei. Despre cântărețe. Artificiile, amplificarea de astăzi. Școala Emmei la Londra, șapte ani de studii. Recitalul în fața publicului exigent al orașului. Tracul Emmei, seara catastrofală. Enunțul sfârșitului: Emma se mărită într-un târziu și se omoară.*

Cea mai mică dintre surorile AMarisei avea patruzeci și cinci de ani, îi urma ca vârstă lui Iani Talabă, și nu era măritată, nu fusese nici mai înainte, nu avusese logodnic, sau prieten, nimeni în oraș nu știa de vreun bărbat care să fi ocupat în inima ei o părticică oricât de neînsemnată. S-ar fi aflat, nu avea o viață ascunsă, trăia la lumină, sub ochii oamenilor. Și nu era o femeie de lepădat nici astăzi, când își trăise tinerețea; nu se ofilise, nu se îngrășase, am văzut-o la plajă, printr-o întâmplare, când se dezbrăca în cabină și s-a deschis ușa; altminteri ce-aș fi putut să înțeleg, dacă avea pe ea costumul de baie din vremea aceea? E adevărat că unele costume începeau să se decolteze și să se scurteze, dar încă semănau cu niște combinezoane

croite urât, fără talie, cu dantele pe umeri, cu volane pe poale, lungi până deasupra genunchiului; și abia dedesubt era stavila adevărată, pantalonașii, cărora nu li se potrivea deloc diminutivul, fiind atât de grosolani și de înfoiați că nimeni nu și-ar fi dat seama, dacă nu știa dinainte, ce se ascunde sub un asemenea morman de cârpe. Bărbații pe atunci încă nu stăteau la soare la un loc cu femeile, câți stăteau, că nu prea dădeau năvală; plaja se împărțea în două, cu gard de scândură, ca la solariile de astăzi. Chiar și în mare se punea o despărțitură până unde apa trecea de umeri, cearșafuri întinse pe pari și pe frânghie. Se găseau unii, firi stricate, care înotau pe sub apă și treceau la femei, numai să se zgâiască, de parcă mare lucru aveau de văzut peste ce puteau să vadă pe stradă! Pe unii din ei îi prindea poliția; dacă femeile începeau să țipe sergenții veneau fuga și-i prindeau când treceau pe sub cearșaf, în partea bărbaților. Prima dată îi amendau, a doua oară îi duceau la secție, a treia îi trimiteau în judecată pentru atentat la bunele moravuri, așa scria legea.

Pe sora AMarisei am văzut-o când se dezbrăca în cabină, a fost numai din întâmplare, tocmai treceam pe acolo când a venit o pală de vânt și a deschis ușa, a smucit-o. Abia am zărit-o, în două secunde; nu era dezbrăcată cu totul, dar oricum mi-am făcut o idee, ca să pot spune ce pierduse bărbatul care ar fi avut ocazia s-o ia de nevastă, și n-o luase. Mai târziu, judecând după fotografia din album, de la vârsta când fetele sunt bune să se mărite, mi-am dat seama că fusese mult mai frumoasă decât îmi închipuisem, că o asemenea făptură nu putuse să rămână nebăgată în seamă, sute și mii ar fi luat-o și ar fi purtat-o numai pe brațe. Însemna că ea nu voise, nu exista altă cauză.

Poate că nu avea un suflet rece, poate era numai trufașă; poate socotea că bărbatul demn s-o atingă încă nu se născuse. O dovadă ar fi fost chiar mersul ei, cam războinic, deși nu lipsit de feminitate, căci avea și ea o talie care să se mlădie, și șolduri care să se legene. Abia când am băgat de seamă că își ținea umerii aduși în față, într-o mișcare nefirească, am înțeles că își apăra sânii, de o privire, de o atingere, îi disimula instinctiv și atunci am asemuit-o cu o walkirie, care nu s-ar da pe mâna unui bărbat decât învinsă în luptă, cu scutul străpuns și cu spada ruptă. Această impresie, pe care o păstrez și astăzi, mi-a întărit-o chiar numele ei, de o sonoritate războinică. Nu știu cine Dumnezeu o botezase așa, căci deși i se spunea Emma, în realitate o chema Irmingarde, într-adevăr ca pe o walkirie.

Locuia singură, într-o casă nu prea mare dar plăcută, cu vederea în parc, așa că, deși în centrul orașului, putea să se creadă pe o margine de pădure. Dimineața veverițele veneau la fereastră și așteptau să le dea nuci sau alune; nu se sfiau nici să intre în casă, dacă găseau fereastra deschisă, erau însă cam stricătoare. Pe acoperișul de olane se adunau ziua toți porumbeii din cartier, fiindcă le punea de mâncare la streașină, miez de pâine și boabe. Casa i-o cumpărase AMarisa când se despărțise de familie, lăsându-i pe fiecare să meargă unde îi era voia. Emma nu avea nici un venit, dar nu trăia din mila rudelor, își plătea din plin mâncarea și celelalte nevoi, modeste de altfel, muncea pe la casele lor cât e ziua, ea făcea cumpărăturile de la piață, și le ajuta pe bucătărese, ea supraveghea gospodăria, și, mai neprețuit decât orice, creștea copiii familiei, din leagăn până mergeau la școală. În timp, numărul nepoților pe care îi pusese pe picioare, copiii lui Panainte, ai Despinei și al Adelei se ridica la cincisprezece, în afară de cei însurați și plecați de acasă. În anul când am cunoscut-o, Emma își creștea strănepoții. Numai pe copiii lui Zoba nu-i avusese în grijă, fiind prea mică la vremea lor, și de asemeni pe copiii lui Iani Talabă, căci Beatrix nu i-ar fi lăsat pe altă mână, nu-i lipsea timpul, n-avea preocupări mondene; și apoi locuiau în afara orașului unde Emma n-ar fi putut să ajungă cu ușurință, dacă oamenii nu aveau automobile, ca astăzi.

Mamele se mulțumeau să o socotească pe Emma o fată bătrână, care, plictisindu-se singură acasă, își trecea timpul prin casele altora. Ele nu observau că grija ei pentru copii nu era o rutină, ci o dăruire plină de nuanțe, de sentimente împrospătate încontinuu; fiecare copil fusese pentru ea o altă dragoste, neschimbate rămânând duioșia și abnegația; pentru fiecare avusese alt cântec de leagăn, alt stil de a-l ține în brațe, alt dialog când el începea să gungurească; nimeni nu observa toate acestea, după cum nu observau, mai în adânc, tristețea ei ascunsă în manifestările cele mai gingașe. Când ajungeau mai mari, la vârsta primelor ingratitudini, copiii îi spuneau ironic Irmingarde, căci nu simțeau, cum nu simțeau nici părinții lor, splendoarea din acest nume rece.

Multe am înțeles după moartea ei care a fost tragică, așa cum aș fi putut să mi-o închipui încă din clipa când am asemuit-o cu o walkirie. Cu toți copiii crescuți de ea, Emma fusese o mamă secretă, o mamă refulată cum se spune astăzi, cu brutalitate. Pe fiecare ar fi vrut să-l fi procreat ea, dar fără atingere cu bărbatul.

Deși locuia singură și de obicei nu gătea mâncare, fiind toată ziua prin alte case, Emma a ținut să venim și la ea la masă, o dată pe săptămână, marțea, cum se hotărâse cu celelalte două surori și cu frații.

Omul care făcuse casa Emmei avusese probabil o inimă curată și luminoasă, altfel nu-mi închipui; toate casele pe unde am intrat după ce începusem să văd și să judec, mi-au dat de gândit asupra celor ce aveau nevoie de ele. Las la o parte palatele cu sute de camere, mai greu să le înțeleg, deși unele sunt de-o simplitate extremă în ceea ce privește gustul proprietarului. Primul între ele pun castelul Schönbrunn, de la Viena, al Mariei Tereza, care n-avea nevoie de el pentru traiul ei și pentru ceremonii imperiale, ci pentru năzuințe femeiești proprii, atât de deșuchiate cum cred că nu și-a închipuit nimeni pe de-a-ntregul, deși păcatele împărătesei le cunoaște omenirea întreagă. Eu cred că făcându-și o mie de camere, stăpâna palatului se gândea la o mie de bărbați, să-i aibă la îndemână, sub pază, să nu umble prin oraș după vreo Margaretă, să fie gata ziua și noaptea, să poată intra la ei fără să ciocănească la ușă. Cu totul altceva înseamnă Luvru, Prado sau Ermitajul, fiecare se explică în alt fel, singurul caracter comun fiind nesăbuința și singura concluzie eșafodul, cu execuții în trup sau în spirit, căci din toți care le-au locuit într-o vreme, s-a ales praful și pulberea, după ce mai întâi a curs sângele. Niciodată, mergând prin aceste palate cărora li s-a schimbat destinația, n-am putut să-mi imaginez un moment din viața locatarilor de altădată, ci doar mi-am împrospătat istoria, cum este scrisă în carte.

Dar acum mă întorc și mă opresc la casele obișnuite, de proporții umane, locuințe de familie, a unei lumi medii, grosul societății, contribuabili stabili la bugetul țărilor, la contingentele armatei, aspiranți la o pensie și la un Bene Merenti. Niciuna din aceste locuințe de bază, la mahala sau în centrul orașului nu are mai multe odăi decât suflete, și dacă una se eliberează prin moartea bătrânilor, o ocupă repede nou-născuții. Despre casele cu pretenții nu am ce spune, nu se poate face o regulă pornind de la ele, și de altfel sunt în afara subiectului, la fel cum sunt bordeiele, bojdeucile sau cocioabele moderne, cu pereții făcuți din bidoane goale. Casa Emmei intra în categoria de mijloc, care își îndeplinește funcțiunea, fiind un adăpost împotriva frigului, arșiței sau al intemperiilor, fără altă frumusețe decât aceea adusă odată cu mobila, dacă oamenii o au în suflet și nu o pierd pe drum în timpul mutării; dintre aceștia din urmă sunt mai mulți decât am putea crede, numai eu cunosc o duzină. După ce au scos molozul din odăile făcute în grabă,

după ce au mai îndreptat pereții, au reparat ușile și ferestrele strâmbe și înțepenite, au cârpit faianța la baie, au spălat linoleumul și au întins pe jos covorul de zestre, sub candelabru, casa devine a lor și, odată închisă ușa de la intrare, bagi de seamă că e frumoasă. Cu condiția, ușor de îndeplinit când ai în suflet o bogăție minimă, să îți astupi urechile și să nu te uiți pe fereastră, ci să asculți și să privești în tine.

Casa Emmei era frumoasă prin ea însăși, de când se pusese prima cărămidă pe temelie, o frumusețe din naștere. Putea să rămână goală, ar fi fost tot frumoasă, putea să ajungă ruină, cu ferestrele sparte, cu ușile vraiște, pustiită, adăpost pentru cucuvele. Chiar dacă mă duc prea departe cu gândul, spun ce am simțit când am văzut-o de la portiță, ce simt și astăzi, dacă îmi aduc aminte. Iar când s-a deschis ușa și am trecut peste prag, înainte de a o vedea pe gazdă și a-i simți parfumul, mi s-a părut că aici și în nici o altă parte aș fi vrut să mă nasc încă o dată, de ar fi fost cu putință.

Am intrat în multe case, unele mi-au plăcut, altele erau hâde, niciuna nu m-a amăgit s-o văd altfel; casele nu sunt ca oamenii, să te înșele. Casa Emmei avea farmec, o însuflețire aflată în structura ei inițială, de parcă în perete ar fi fost pusă o femeie îndrăgostită, cu un alt subînțeles decât în legenda Meșterului Manole. Cu nouă linii se poate desena corpul unei case, o prismă. Dar din ele la fel de bine poate să iasă o cazemată. Casa Emmei avea poezia calmă și dulce a unui cântec pe care nu-l vom uita niciodată și niciodată nu vom ști de ce a fost blagoslovită clipa când a sunat prima oară, o melodie simplă, dar inspirată și inimitabilă, cu atâta bogăție de sentimente, că nici nu mai contează de cine și cum a fost scrisă, de-o inimă omenească într-o clipă de grație divină, *Cântecul pentru Eliza*.

Când am ajuns, o vrajă venea din casă și ne învăluia, făcându-ne să stăm locului, poate ca să ținem în loc și clipa. Din partea cealaltă a casei, unde se vedeau arborii parcului, fremătând sub o briză ușoară, se auzea printr-o coincidență ciudată, prin nu știu a cui inspirație, tocmai cântecul care îmi venise în minte când apăsam pe clanța portiței. Era un pian, sunetele veneau de departe, fără să piardă nimic din rezonanța lor limpede, parcă nu de bronz, ci de sticlă.

Toată casa, până la streașină era îmbrăcată în trandafiri roșii, care înfloreau chiar și după ce cădea prima brumă. Sigur că era un decor fără stabilitate, deși umplea de bucurie sufletul oricui iubea florile; pălea de la un timp înainte. Dar farmecul casei nu scădea nici iarna, când din trandafirii scuturați nu mai rămâneau decât tulpinile triste; dimpotrivă, perdeaua de

melancolie care i se adăuga, chiar dacă venea ca o durere, îl făcea să pătrundă și mai bine în inimă.

Eram cu mama și cu Alex, însoțitorul nostru de toate zilele, întotdeauna în costum alb, cu lavalieră albastră, cu pălărie de pai largă în boruri, ca un sombrero, cu caietul îmbrăcat în marochin roșu la subțioară. Venea cu noi, nu dădea semn de plictiseală, urmărea ce se întâmplă, asculta ce spuneau alții dar nu vorbea niciodată. În schimb își nota gândurile și observațiile; unele din ele le-am citat, altele mi-au folosit ajutându-mă să descopăr sensurile unor întâmplări trăite împreună, și pe care nu puteam să le înțeleg singur.

Mama, mereu în rochie de doliu, dar nu mohorâtă în suflet, senină, modestă și înțeleaptă mergea bucuroasă oriunde eram invitați, părea mândră de mine, deși n-aveam nici un merit decât acela că devenisem subiectul lui Alex. Ce aveam de făcut în acest rol nu știa nimeni, dar toată familia mă privea cu interes și chiar cu un respect care mă stânjenea în loc să-mi dea vreo satisfacție. Căci nu aveam un rol remarcabil în adevăratul înțeles al cuvântului, nu făceam altceva decât să mă uit curios în jur și să mă bucur de viață.

Și Emma fusese pe vapor, dar n-o țineam minte, de fapt acum o vedeam prima dată. Ea în schimb mă știa, ca toată familia, mi-a întins mâna, primul, fiindcă eram în frunte; Alex n-a trebuit să mă prezinte, a prezentat-o pe mama. Atunci abia am putut s-o privesc în față, când i-a întins mâna mamei. Purta o rochie albă, cu mâneci scurte, mulată pe mijloc și pe șolduri, mi se pare că afară din modă. Toate femeile din familie purtau rochii albe vara, numai AMarisa se îmbrăca în culori închise, încă de atunci ar fi trebuit să observ linia Emmei, dar eram prea intimidat ca să mă uit de-a dreptul, și-apoi n-aveam ochi să deosebesc o talie liberă, de una strânsă în corset, cum umblau încă multe femei în anii aceia; mai bine a fost că am văzut-o la plajă, așa n-a rămas nici un dubiu.

Când i-a întins mâna mamei i-am văzut brațul, ieșind din mâneca scurtă, cu o carnație sănătoasă, neofilită, ușor colorată de soare, fără încrețituri la cot, care apar ca o proeminență umbrită de hașuri dezagreabile, în afară de cazurile fericite, când cineva atinge perfecțiunea; însă din cauza acestui mic accident fatal, nu moare nimeni, și-apoi, când brațul este îndoit, sau în mișcare, nici nu se vede.

După braț i-am văzut mâna, prelungă, îngustă, am socotit că putea să cuprindă zece clape ale pianului, o octavă și un sfert, ceea ce este mult

pentru o femeie: am gândit așa fiindcă mai înainte o auzisem cântând la pian, deși *Cântecul pentru Eliza* nu-i o piesă de încercare și nu cere o mână cu atâta deschidere. Apoi i-am văzut zâmbetul, zâmbea cu o reținere cuviincioasă, fără să-și arate dinții ca în reclame, însă cu atâta sinceritate că se lumina nu doar chipul ei, ci toată casa. Tot atunci i-am auzit și glasul, „bine ai venit, doamnă!” căci mie nu-mi vorbise, ci doar îmi strânsese mâna, puțin cam energic, împiedicându-mă să i-o sărut, ca bărbații. Un asemenea glas nu mai auzisem, dacă aș folosi cuvintele cunoscute, cristal, privighetoare aș râde eu însumi de mine, fiindcă nu-și poate găsi nici o asemuire în lumea cunoscută până astăzi de oameni, ci ar trebui să mă duc la o lume închipuită, pe cea mai îndepărtată dintre planete, unde sunetele ajung la puritatea vidului, fără corpuri străine care să altereze vibrațiile sonore.

Mai mult nu pot spune decât că n-am văzut cum era casa pe dinăuntru, mă urmărea numai farmecul întâlnit prima dată afară, n-am simțit gustul mâncării, mama mi-a spus pe urmă că a fost aleasă, fină, frumos aranjată pe farfurii albe: totul pe masă era alb, ca rochia gazdei, ca policandrul de deasupra, sticlă mată de Murano, ca mobila de sufragerie, de lac cu intarsii de lemn auriu, atât de subțiri că nici nu s-ar fi văzut decât într-o rază de soare. Singura culoare străină, dar nu stridentă, erau mânerele tacâmurilor, de fildeș. Iar mai albă decât toate, o garoafă, floarea lui Zoba, pusă în mijlocul mesei.

Eu n-am văzut altceva decât mâinile și brațele Emmei, apoi zâmbetul, și n-am auzit decât glasul ei, nimic din ce spuneau ceilalți; noroc că nu mi-a adresat nimeni cuvântul, altfel aș fi căzut ca din pod și mă făceam de rușine.

După masă, parcă ghicindu-mi gândul, mama a rugat-o pe Emma să cânte ceva la pian și ea s-a supus, fără să aștepte încă o rugăminte, dar s-a mărginit să repete *Cântecul pentru Eliza*, care ca tehnică nu cere nici o măiestrie, era piesa de bătaie a începătorilor la sindrofiile familiale, a doua bucată fiind Adagio din *Sonata Lunii*; oricare fată de pension știa s-o cânte, dar niciuna nu mergea mai departe, închidea capacul pianului și primea aplauze; nu se găsea cine să judece. Iar eu, cum s-o judec pe Emma? Avea prea mulți ani ca să cred că era o începătoare, și apoi simțeam în ea o forță care aștepta să-și dea drumul, nu înțelegeam de ce și-o înfrânează. Socotea oare că niciunul din noi nu meritam, și-ar fi pierdut timpul?

Câteva zile mai târziu, după masa de seară, Alex m-a luat cu el în oraș, nu puteam să-l refuz, dar eram gata de apărare, credeam că voia să mă ducă

din nou pe Strada Căruței Stricate, la casa de unde fugisem prima oară. Nici acum n-aveam mai mult curaj, știam că o să fug iarăși, deși fata cu rochie albă, subțire, venind din fundul curții, mai mult goală mă obseda încă, poate chiar mai puternic; continuam să mi-o închipui răsărită din mare, apropiindu-se pe dâra aurie a lunii, și uneori parcă nu mai era închipuire, ci o vedeam, aievea, simțeam impulsul să cobor pe plajă și să-i ies înainte. Când imaginea ei pierea, rămâneau îngerii de pe tăblia patului.

Mă înșelasem, Alex m-a urcat într-o trăsură de piață și am pornit în alta direcție, birjarul îl cunoștea, era unul din frații lui Mustafiță, un flăcău cu armata încă neterminată, acum avea zece zile permisie. Toți din familie, frați, fii, nepoți făceau aceeași meserie, pornea de la dragostea de cai, aveau camioane sau trăsuri de piață, împânzeau orașul, rămânea prea puțin loc pentru alții.

Am mers la o casă unde nu mai fusesem, a uneia din surorile AMarisei, pe la Administrația Financiară, Alex a coborât și s-a întors cu Zefira, am recunoscut-o după cârje. A stat între noi în trăsură, subțiratică, numai o umbră de om, dar, cu toată infirmitatea nu-mi făcea silă, era și ea un suflet, aș fi vrut să-i iau o parte din suferință, sau mai mult decât atâta, să am o putere și să-i spun: „Lasă cârjele și umblă!” Deși sunt sigur că o durea sufletul rău de la moartea porumbelului (nu trecuseră de atunci decât zece zile), se străduia să nu i se vadă suferința.

Pentru seara aceea i-am fost recunoscător lui Alex, l-am simțit mai aproape de mine, avea o inimă generoasă. Ne-a dus în parc, tocmai în fund, unde nu forfoteau oameni și ne-am așezat toți trei pe o bancă, lângă un gard de sârmă împletită. Trebuise să traversăm întreg parcul, pe Zefira a dus-o în brațe, parcă nici n-avea greutate; cârjele le-am luat eu, erau ușoare, de bambus, mi s-a înmuiat inima să le simt cu mâinile mele, parcă însuflețite, păstrau în ele ceva dintr-o ființă omenească. Deși nu era frig, Alex și-a scos haina și a pus-o pe umerii Zefirei. Mi-am scos-o și eu pe a mea – mi-o adusese mama, plecasem cu trenul mixt numai în bluză – și i-am pus-o pe picioare. Din clipa aceea s-a revărsat peste noi o pace divină, ne-a învăluit pe toți trei într-o țesătură de liniște și seninătate, mă simțeam răsplătit pentru toate faptele mele bune, săvârșite sau numai gândite, prin bucuria pe care o trăia biata făptură de lângă noi, căci luna, bătând-o din față printre ramurile copacilor îmi îngăduia să-i văd ochii, umezi, sclipitori, scăldați în fericire și recunoștință.

Abia după câteva clipe am auzind picurând sunetele în spatele nostru, și atunci mi-am dat seama că le aveam de mult în ureche, le auzisem pe când străbăteam parcul, dar nu puteam crede că erau altceva decât închipuire, o reminiscență. Sunetele deveniseră reale, am recunoscut nu doar melodia, interceptată încet mai înainte, ci chiar timbrul pianului, care nu putea fi confundat cu altul. Atunci am întors capul, vrăjit de acest *Cântec pentru Eliza*, cu variații lungi, necunoscute, și, dincolo de gard, am descoperit casa Emmei, luminată de lună. Înăuntru era întuneric, peste ușa de la terasă, deschisă, flutura ușor o perdea de voal, albă și nu știam dacă o mișca zefirul de seară, sau sunetele care veneau dinăuntru. Abia acum, în atmosfera aceasta de pace, nestingherit de nimeni, netrebuind să mă feresc de nici o privire, căci Alex și Zefira erau aliații mei, frații mei de cruce, mi-am dat seama că în felul cum cânta melodia simplă, reluând-o în expresii noi, fără să devină alta, Emma avea un stil cu totul aparte, o emanație a făpturii ei, unită cu emanația casei care mă vrăjise din clipa când o văzusem prima oară. Atunci am simțit, nu pot spune că am înțeles, am avut numai un simțământ puternic ca o certitudine, că omul care făcuse cântecul se afla în casă, așezat la pian și pianul nu putea fi altul decât cel pe care cântase prima dată, iar casa nu putea fi alta decât cea unde îl compusese. Stăpâna de astăzi a casei, stând în picioare în spatele lui, în rochia ei albă, acum lungă până în podele, nu putea să fie alta decât Eliza. Când ea se transforma în Emma, cum o cunoscusem, cântecul devenea laitmotivul ei, atestându-i adevărata identitate.

Nici nu băgasem de seamă că în jurul nostru se aduna lume, oameni de toate vârstele, îi recunoșteam după mișcare, nu puteam să-i văd la față; bărbați, femei, fete, aduși de o simțire comună. Mergeau în vârful picioarelor, nu li se auzeau pașii, nici respirația, se așezau pe bănci, sau în iarbă, nu trezeau nici un foșnet. Venirea lor nu mă supăra cu nimic, nu destrăma farmecul clipei, ba parcă îl făcea să se amplifice, vraja înmulțindu-se prin fiecare.

Lumea venea acolo nu pentru pian, ci pentru glasul Emmei; abia acum am înțeles de ce mă tulburase atât de puternic, încă de când o auzisem rostind prima vorbă. Pianul îi folosea doar ca să creeze atmosfera indispensabilă și apoi să se acompanieze, nu era o virtuoază, nici nu urmărise să fie, glasul fusese de la început modul ei de exprimare, în vers pus pe muzică; genul căruia se consacrase era liedul, nu cânta altceva. Și nu apăruse niciodată în public.

Mie, la anii mei, nu putea să-mi placă liedul, n-aveam pregătire, ar fi trebuit ca mai înainte să fi cunoscut multe din subtilitățile muzicii. Nu la fel se întâmplă cu toți oamenii, unii au norocul să vibreze de la primul sunet. Nu mă gândesc la Alex, care îmi prilejuia această experiență; judecând după privirea lui, mult prea mobilă ca să-l cred concentrat la îmbinarea de sunete, îmi închipui că nu înțelegea nici el mai mult decât mine. Nu mă înșelam, o însemnare din caietul de lucru, făcută chiar atunci, seara, la lumina lunii, mi-a confirmat impresia dar m-a dus mult mai departe. „Deci, scria el, este posibil să înregistrezi o bucurie nu prin vibrație directă, ci prin emoția altcuiva, astfel bucuria devenind chiar mai puternică decât la prima ei sursă.” Am fost surprins, era aproape ceea ce gândisem eu însumi, că farmecul serii se amplifica înmulțindu-se cu numărul oamenilor atrași de muzică.

Emoția adevărată, directă, convingătoare, neavând nevoie de nici o explicație, nici de speculații ca ale mele și ale lui Alex, am văzut-o pe fața Zefirii, această fetiță infirmă și prea mică spre a avea vreo educație muzicală. Chipul ei palpita de bucurie, respira în spasmuri scurte, părea că se luptă să-și înfrâneze plânsul, și privirea ei era atât de departe, încât nici nu m-a văzut când m-am aplecat spre ea, puțin speriat că ar putea să se sufoce. La sfârșit, avea ochii plini de lacrimi și obrazul aprins ca de febră. N-a spus un cuvânt, cred că avea coardele vocale paralizate, n-a putut să se exprime altfel decât aplecându-se și sărutând mâna lui Alex. Nu mă așteptam, s-a întors spre mine și până să mă feresc și-a lipit gura de mâna mea, cu o devoțiune care mi-a ars inima. Nu făcusem altceva decât să-i duc cârjele.

Pe ceilalți oameni n-am putut să-i văd la față; după ultimul cântec, când s-a închis ușa de la terasă au mai stat un timp, nu se îndurau să plece, nu puteau să se miște. Apoi s-au ridicat și s-au dus fără zgomot, fără vorbă, ca niște umbre. Nu era nevoie să mă uit în ochii lor, ca să știu ce aveau în suflet. Aș fi plecat de acolo umilit, dacă n-aș fi avut și eu partea mea de bucurie, altfel decât a lor, dar nu mai mică. N-am înțeles liedurile și nu mi-au plăcut, mi-au stârnit doar curiozitatea, în schimb m-a fermecat glasul Emmei.

Începusem să merg la operă și cu toate că nu aveam decât prea puțină pricepere, știam ce este o cântăreață; unele, din nefericire, își scuipau plămânii pe scenă, se făceau roșii, păreau că se strangulează, se sforțau că li se umflau vinele de la gât, de pe frunte, iar folosul nu era decât niște țipete

sparte, de-mi venea să-mi iau câmpii; iar când izbucnea orchestra și ele nu mai puteau să-i țină piept, strângeau pumnii, își holbau ochii, gata să leșine, mie îmi venea să aplaud. Altele, chiar dacă știau să cânte și se bucurau de renume (lumea le aplauda cum veneau pe scenă, înainte de a deschide gura), erau sau grase, sau împiedicate și țepene, se mișcau ca marionetele, se zgâiau la bagheta dirijorului, nici nu îl vedeau pe tenor, căruia îi jurau dragoste.

Astăzi lumea s-a obișnuit să-i asculte pe cântăreți prin amplificări electronice, atât de perfecționate și de puternice, încât ultimul dintre gâjâiți izbutește să spargă urechile oamenilor, dacă vrea inginerul de sunet. O voce redată pe asemenea cale nici nu mai poate fi judecată; bună, rea, atrage ropote de aplauze.

E ușor să spun că glasul Emmei era un miracol, dar nu mă pot mulțumi cu atât, vreau să-l explic și nu pot spune altfel decât că natura o înzestrase cu un aparat de amplificare, organic, inclus în coardele ei vocale; atât și nimic altceva, n-are rost să mai caut cuvinte.

O descoperise Zoba, al doilea geamăn, care, deși ocupa un loc neînsemnat în sânul familiei, avea multe relații în societate, afacerile îi mergeau bine, călătorea, contracta noi cunoștințe, se bucura de încredere și de stimă. Irmingarde, căci pe atunci nu-i spunea nimeni Emma, n-avea decât zece ani, glasul nici nu începuse să i se formeze. Fără nici o pregătire muzicală, Zoba fusese frapat de registrul ei vocal nu în cântec, ci în vorbirea de toate zilele, ale cărei inflexiuni, într-o povestire de pildă, porneau de la cele mai joase sunete de contraltă și ajungeau până la cele mai înalte de soprană, urmându-i emoțiile succesive. Nu mai puțin frapantă era forța din glasul fetiței, care putea să scoată un țipăt penetrant, fără nici o sforțare, fără să se congestioneze și să-și piardă suflul, de parcă ar fi fost un trucaj, ar fi țipat altcineva în spatele ei, o ființă invizibilă. Până la Zoba ciudățenia nu mirase pe nimeni, și nici nu se remarca ușor, fiindcă de obicei Emma nu dădea drumul la glas, era o ființă sfioasă, până la cinci ani nu vorbise, o credeau mută, medicii nu știau ce să spună. Într-o dimineață se pomeniseră cu ea vorbind în chip natural, ca și când ar fi reluat o convorbire întreruptă în ajun, seara la culcare.

Nu m-am uitat de multe ori în ochii Emmei, n-a fost ocazia și nici n-aveam îndrăzneală. Dar când o dată privirile ni s-au întâlnit și am rămas hipnotizat câteva clipe, incapabil să mă sustrag, mi s-a părut a citi în ochii ei măcar o taină din câte aș fi vrut să descopăr; deși cred că a fost o intuiție

fără greș, n-o dau decât ca pe o presupunere, și anume că Emma avusese de mică darul de a vorbi, poate înaintea copiilor de aceeași vârstă, dar îl ținuse ascuns până când găsise și ce să spună.

Zoba nu se gândea să facă din Emma o cântăreață, se temea doar că un asemenea glas, needucat, ar putea să devină dezagreabil în relațiile cu oamenii; de aceea o duse la fostul lui profesor de muzică, din școală, un bătrân pensionar, care nu mai auzea decât cu cornet acustic. În anul următor o luă cu el la Londra, unde voia să înființeze o agenție de vapoare, cum avea în atâtea porturi. Pe Emma o lăsă acolo, să învețe cântul, ceva mai bun nu se putea face cu glasul ei, așa spunea profesorul de muzică. Zoba s-ar fi mulțumit ca ea să învețe limba și să capete educație englezească.

Trecuseră treizeci de ani de atunci, Alex nu știa nimic, pe AMarisa nu îndrăzneam s-o întreb, cu atât mai puțin pe Zoba, căruia îi văzusem scheletul prin haine și putea să moară de la o zi la alta, mergând pe stradă, cum murise frate-su, pe vapor, când îi sărutam mâna. N-am putut să aflu nimic despre învățătura Emmei la Londra, ce impresie făcuse glasul ei, dotat cu calități ieșite din comun, poate neîntâlnite încă. Să mă duc la ziarele vremii nu-i timp, și nici nu sunt sigur că aș găsi vreo informație; poate doar în cele londoneze. Presupun însă că dacă rămăsese șapte ani acolo nu stătuse degeaba. Un singur om mi-a dat o lămurire, Mustafiță, vizitiul, care se pare cunoștea toate secretele casei. Multe aș fi aflat de la el, dacă ar fi avut gura mai slobodă; dar era o slugă devotată, s-ar fi aruncat în foc s-o scape pe AMarisa de o primejdie, pentru el casa ei era sfântă. Același devotament avea și pentru ceilalți membri ai familiei, îndeosebi pentru Emma, fiindcă o știa singură și o credea nefericită, ceea ce nu se potrivea cu adevărul, era numai nenorocoasă.

Mustafiță mi-a vorbit despre ea din compasiune, nu socotesc deloc că și-a călcat credința. N-a putut să-mi spună în amănunte cum s-au întâmplat faptele, ceea ce nici nu are prea multă importanță, nu-i greu să-mi închipui și singur o sală de concert, la Londra, am văzut o parte din ele; pot să-mi închipui și publicul de atunci, deși mă despart de el șase decenii, multe s-or fi schimbat între timp, nu și pasiunea lui pentru muzică. Mi-o închipui și pe Emma la optsprezece ani, abia puțin mai răsărită decât o fetiță; aș putea să-i descriu pieptănătura și rochia, dacă n-aș avea inima strânsă. Termina conservatorul, după șapte ani de învățătură; mai cântase pe podium, la concerte experimentale, în sălile școlii, era familiarizată cu ele. Acum ieșea prima oară pe scena unei săli de concert, cu o mie de locuri; mă trec fiorii

numai când mă gândesc ce simte o ființă omenească într-o asemenea clipă, când în hăul de peste rampă descoperă, ascuns în penumbră, pândind necruțător pe judecătorul cu o mie de capete, venit să-și dea verdictul. Era prima ei întâlnire cu publicul adevărat, publicul cel mare și atotputernic, cu drept de viață și moarte.

Aplauzele o înghețară, nimeni nu bătea din palme cu convingere, ci doar din obișnuință, nimeni nu-i cunoștea meritele, o priveau cu neîncredere, poate cu ochi răi, cu ciudă, socotind că era o impertinență să se urce pe scenă și să convoace în fața ei o mie de oameni aleși, primii între cunoscătorii de muzică. Emmei i se părea că sentința era dată dinainte prin acele aplauze slabe și răzlețe, care se stingeau repede.

Fără să aștepte încă o clipă, fără ca măcar s-o consulte din ochi, pianistul își începu partea, cele câteva măsuri ale introducerii, le parcurse, pe urmă se opri și întoarse capul spre ea, privind-o perplex, neînțelegând ce se întâmplă. După o scurtă pauză penibilă reluă introducerea, în timp ce prin sală trecea o rumoare, freamăt și murmure nedumerite. Emma stătea împietrită în mijlocul scenei, cu gura deschisă, fără să poată scoate un sunet, cu coardele vocale paralizate. În timp ce rumoarea în sală creștea, pianistul reluă a treia oară introducerea. Atunci abia înțelese Emma ce i se întâmpla, văzu din nou cele o mie de capete, izbuti să-și regăsească simțul mișcării și pe al direcției, altfel ar fi pornit înainte, să scape, ar fi trecut peste rampă, ar fi căzut în fosa orchestrei, goală, cu becurile de pe pupitre stinse. Dar cum ieșise din scenă n-avea să-și aducă niciodată aminte. Nu știu dacă un condamnat la moarte suferă o tortură mai mare când așteaptă cuțitul.

Zăcu șase luni într-un sanatoriu, cu mințile rătăcite, chinuită de un coșmar continuu, același, sala cu o mie de capete. Întoarsă în țară, AMarisa îi cumpără casa din spatele parcului și acolo mai trăi șase luni de apatie, fără nici o dorință, până ce într-o noapte se pomeni fredonând, adormită, poate doar în gând, liedul din seara nenorocită. După un an de tăcere, Emma își regăsi nevoia să cânte; Iani Talabă îi cumpără pianul. Însă ea nu apăru niciodată în public. Cred că știa de oamenii care se adunau seara în parc, să-i asculte glasul, poate îi simțea acolo, tăcerea și nemișcarea lor era un omagiu și le cânta bucuroasă, căci prin ei își cunoștea propria ei bucurie. Dar dacă le-ar fi văzut ochii în întuneric, poate i-ar fi pierit glasul încă o dată.

Am socotit că oamenii aceia erau norocoși, aveau parte de un privilegiu pe care poate nu l-aș fi înțeles bine dacă n-aș fi văzut emoția divină de pe

fața Zefirei; prin ea am simțit prima oară pe deplin până unde poate să ducă puterea muzicii. Auditorii nu erau decât vreo douăzeci și trei, poate unul mai mult, unul mai puțin, i-am numărat în alte seri; aș fi vrut să-i cunosc, să stau de vorbă cu ei, să aflu ce gândesc despre viață; sau măcar să-i văd o dată pe lumină, căci așa, dacă îi întâlneam pe stradă n-aveam cum să-i recunosc, treceam pe lângă ei ca pe lângă oricare alții, și era păcat să nu le spun bună ziua. Existența lor mi se părea cu atât mai prețioasă cu cât erau numai douăzeci și trei, la șaizeci de mii de oameni, locuitorii orașului. Și aș mai fi vrut să știu ce făceau seara restul locuitorilor, cincizeci și nouă de mii nouă sute șaptezeci și șapte.

Cât era de valoros glasul Emmei nu mă încumet să spun, dar cred că se poate înțelege după emoția trăită de Zefira, de aceea o iau ca martor, socotind că poate fi mai vorbitoare decât orice cuvinte ale mele. Admirația mea pentru Emma ajunsese atât de departe la sfârșitul vacanței și numele ei adevărat, Irmingarde mă fascina atât de puternic, încât mă rugam lui Dumnezeu să nu se mărite până împlineam majoratul, ca s-o iau de nevastă. Nu țineam seama că avea patruzeci și cinci de ani; pentru mine era fără vârstă. Însă Irmingarde s-a măritat primăvara următoare; în seara nunții a fugit de acasă și s-a aruncat în mare, de pe digul unde odată stătusem eu însumi în cumpănă.

Capitolul 18

Revenire la casa lui Zoba, cu fotografiile fostei neveste. Prânz la Panainte. Pompilia, bolnavă de invidie. Foc la tapițerul de alături. Satisfacția Pompiliei, fără motive. Pisicuța, (Cuța), ochi albaștri, timiditatea, roșeața obrazului; povestitorul îi pică în mreje. Portretul fizic al Pompiliei, carnivora nesătulă. Sofron, fiul venit cu întârziere n-o cruță pe Pompilia: la tapițer au ars numai câteva saltele: groaznica dezamăgire. Farsa lui Panainte. Moartea inventată a doamnei Lambru. Pompilia jubilează. Cine este doamna Lambru? O femeie excentrică, frumoasă, provocătoare, bogată. Pompilia o denunță zadarnic ca spioană. Farsa AMarisei înaintea celei a lui Panainte; ea îi destăinuie Pompiliei viitorul strălucit al doamnei Lambru. Pompilia se îmbolnăvește de icter. Sfârșitul farselor, proiectat în viitor; Pompilia se întâlnește cu doamna Lambru, vie și prosperă. Spasmul cerebral, paralizia. În prezent: Povestitorul este tot mai prins de Pisicuța; părerea lui Alex în această privință; aspirația lui

faustiană. Casa lui Panainte privită de afară. Odaia Pisicuței, privită dinăuntru; un pat pitic, o bancă de marmoră, o carte de versuri. Seară de lieduri, în parc; atingerea corporală a Zefirei i se transmite povestitorului ca fiind a Pisicuței. O întrebare a lui Alex, în caietul de lucru: „Poate Zefira să fie o tentație?” Pisicuța îl invită pe povestitor la plimbare. Pregătirile, înfrigurarea, temerile, banii de înghețată. Apariția lui Raul, seducătorul, tulburarea Pisicuței și dezmeticirea povestitorului. Ea izbutește din nou să-l orbească; așa cad peștii în plasă.

La Zoba mergeam în fiecare luni, marți la Emma, miercuri la Panainte, joi la Adela, a doua din surorile AMarisei, vineri la Iani Talabă, iar sâmbăta la Dospim Radovici, sora mai mare. Nu știu de ce se încăpățâna Zoba să ne poftească, dacă n-avea gospodărie ca lumea, nu-i gătea nimeni, ne aducea mâncare de la birt, totdeauna ciorbă de perișoare și cârnați pe fasole albă. Am încercat o dată să refuzăm invitația, dar s-a făcut foc și pară. La drept vorbind nu-mi păsa de mâncare, eram obișnuit cu de toate, nu făceam nazuri, nu uitam că la școală uneori mă sculam flămând de la masă. Dar nu ascund că mă stânjenea Calipso din fotografie, care stătea drept în fața mea și când duceam dumicatul la gură parcă aștepta să vadă cum mestec; încă de atunci mă simțeam prost să mănânc și cineva să se uite la mine. Apoi nu-mi plăcea că mama trebuia să-i sărute mâna lui Zoba, la venire și la plecare; de mine nu-mi păsa, eram deprins cu mâna lui osoasă. De câte ori mi-o proptea în gură mă așteptam să caște ochii și să înțepenească, la fel ca fratele geamăn.

Am încercat în câteva rânduri să mă uit în dormitor, ca și cum așa aș fi compensat neplăcerile, să văd ce fotografii avea Calipso acolo, dar Zoba nu mă slăbea din ochi, striga după mine, ce cauți? Oricum n-aș fi putut să intru fiindcă ținea ușa încuiată cu cheia. Toată vara am așteptat un prilej să-mi pot satisface curiozitatea. Calipso în dormitor devenise o obsesie, ca și când n-ar fi avut destule fotografii în restul casei.

Una peste alta, adunând plăcutul cu neplăcerea, nu pot spune că vizitele la Zoba însemnau o pedeapsă. Singura familie cu care aș fi vrut să nu mai dau ochii era a lui Panainte. Nu din cauza lui, firește, cu el mă împăcam bine, la fel cu fii-su, Sofron, scafandrul. În schimb, nevastă-sa îmi stătea în gât, deși cu noi se purta frumos, părea bucuroasă să-i trecem pragul, întindea masa, ne înconjura de atenții; n-o suferеam fiindcă vorbea de rău pe toți cunoscuții, și chiar pe necunoscuți, pe oricine, îi ura pe oameni fără

motive, ar fi vrut să li se întâmple în fiecare zi câte o nenorocire. Iar când auzea o veste bună despre cineva, indiferent cine, fără să aibă nimic de împărțit cu el sau cu ea, putea să se îmbolnăvească de icter. O chema Pompilia, nume care, pe drept sau pe nedrept, nu mi-a plăcut niciodată, l-am socotit pompos, nepotrivit cu o femeie tânără, ceea ce nu era cazul, cu atât mai puțin cu o fată. Când îl aud îmi vine în minte Pampon, personajul comic, sau Numa Pompilius, sau, și mai rău, ruinile Pompeiului.

Eram la ei la masă când au trecut pompierii.

— Arde! a exclamat Pompilia, lăsând tacâmul și repezindu-se la fereastră.

Jubila, parcă ar fi câștigat lozul la loterie. Venea miros de fum, se auzea larmă, ardea aproape de ei, la colțul străzii. Ne-a lăsat baltă, s-a dus să vadă, din ușă i-a strigat fiică-sii:

— Cuțica, adă tu friptura!

Cuțica venea de la Cuța, care era prescurtarea unui nume de botez neuzitat la oameni și unic în lume. Nici nu-mi vine să-l scriu, mai bine l-aș schimba, dar n-am dreptul, fiindcă nu eu am botezat-o. Panainte era pe mare când se născuse fata, iar când se înapoiase nu mai putea să facă nimic, fapta se împlinise; din dorința Pompiliei, pe fiica lor o chema Pisicuța, așa scrie în acte, nu era numai o alintare, așa o striga la lecție când începuse să meargă la școală, Becheru Pisicuța, la fel apărea în cartea de telefon, mai târziu, când rămăsese văduvă.

M-am codit până să amintesc și de fată, aș fi vrut s-o dau uitării și nu doar din cauza numelui; în casă îi spuneau Cuța; așa, de bine, de rău, merge. Dar era mai mare scorpie decât maică-sa, un diavol, și, mai rău decât orice, nu lăsa să se bănuiască, stătea cu ochii în jos, ca mironosițele, se înroșea la comandă, de-ai fi crezut-o mimoză, se uita pe sub gene, și când îi venea bine odată scotea ghearele, zgâria până la sânge. Avea vreo trei ani mai mult decât mine, domnișoară în toată puterea cuvântului. Când am văzut-o mi-a stat inima, doar o clipă s-a uitat la mine, cu niște ochi atât de albaștri că pe urmă, când și-a coborât pleoapele, parcă s-a făcut întuneric, n-am mai văzut decât roșeața care a năpădit-o pe deasupra corsajului până la tâmple, atât de aprinsă că am simțit-o cum dogorăște și m-am temut să nu se mistuie. Am pățit-o, mi s-a aprins inima, iar ea n-a făcut decât să ațâțe focul, multe mreje a aruncat peste mine, și mare mi-a fost dezamăgirea pe urmă. Dar nu pentru acest motiv o judec, am norocul că mă dezmeticesc repede, altele sunt răutățile ei, acum vreau să mă răfuiesc cu maică-sa.

Până ce Cuța să aducă friptura, Pompilia a intrat pe ușă, s-a năpustit, îmbujorată, gâfâind, urcase scările în fugă, plesnea de bucurie.

— Arde la tapițer, l-a pedepsit Dumnezeu că fură lâna din saltelele clienților și în loc pune vată. Focul a pornit din atelier, acum o să cuprindă odăile de sus. Scrumul o să se aleagă de toate! Haide, Cuțico, împarte tu friptura!

Panainte, care nu scosese o vorbă de la începutul mesei, se aplecă spre ea, peste masă.

— Ți-a furat ție lâna din saltea? o întrebă, calm, fără să ridice glasul.

Pompilia nu răspunse decât după ce termină de mestecat și după ce înghiți dumicatul.

— Lasă-mă să mănânc cu plăcere! spuse, fără să-și ia ochii din farfurie. Cuțico, mai dă-mi o bucată, aia de la rinichi, pune și sos, parcă îți tremură mâna!

Mânca într-adevăr cu plăcere, la fiecare înghițitură își dădea ochii peste cap, extaziată, era unsă de grăsime până la urechi, bucuria ei pornea din cerul gurii și mergea până în fundul stomacului, dar nu rămânea nesatisfăcut nici restul trupului, fremăta toată de voluptate.

Înfățișarea ei fizică nu-mi repugna, fără să spun că o asemenea femeie ar fi putut să-mi placă, fie chiar la mare nevoie, pe front bunăoară. Dar admit că pentru cei cu gusturi carnale era frumoasă, și probabil bună la gust, ca o friptură în sânge, cu obrajii ca două jigouri fierbinți, rumene, cu gura ca o lipitoare umflată, sugând sucuri picante, unsuroase, palpitând dornică și nesățioasă. N-ar fi fost altfel nici în dragoste; odată îndopată cu carne i-ar fi crescut pofta să devoreze și nu i-ar fi lipsit forța, ar fi fost o dezlănțuire năprasnică, o șarjă de cavalerie, cu ropot și tropot, cu zăbale smucite, cu strigăte de victorie.

M-am speriat câtă friptură a putut să mănânce, mi se părea că mestecând-o o și digera, se duce de-a dreptul în sânge, îi umflă sânii, îi face să zvâcnească, să se smulgă din cârpe, să ajungă pe masă, să-i vadă toată lumea și să întindă mâna. La fel părea că se întâmplă cu fiecare parte a trupului. Sigur, nu mă înșel, mulți nesătui ar fi putut să râvnească la ea, și ar fi avut cu ce să se îndestuleze.

Nu-și terminase friptura când se deschise ușa și intră Sofron, palid și tras la față; se cunoștea că lucrase sub apă.

— Ai văzut focul? îl întrebă maică-sa, cu gura plină.

El tocmai se spăla pe mâini, la lavoarul din colțul sufrageriei.

— Care foc?

— Că doar n-ai trecut cu ochii închiși! În colț, la Sirigos.

— Nu-i nici un foc, au ars niște saltele, le-au stins vecinii; pompierii au venit degeaba.

Pompilia scăpă furculița din mână.

— Minți! țipă, făcându-se roșie. Ești un ticălos, așa faci totdeauna, vrei să nu-mi tihnească mâncarea!

Din roșie deveni galbenă, începu să plângă, fără să țină seama de noi, oaspeții.

— Și mâncasem atât de bine! se văită, făcând o grimasă. Păcat de friptură!

Panainte nu spunea nimic, căuta ceva în ziarul *Universul*; ar fi fost o necuviință, dacă nu ne-ar fi aruncat din când în când o privire prietenoasă. Sunt mulți oameni care citesc ziarul la masă, nu poți să-i împiedici. Și la urma urmei treaba lor, mie nu-mi fac nici un rău, dar așa am auzit, de mic, că la masă nu se cuvine. Odată, când a ridicat ochii din ziar și s-a uitat la mine, Panainte mi-a făcut cu ochiul, nu știam ce să cred, poate mi se păruse; nu mă îndoiesc însă că avea o privire poznașă. Și deodată se întoarse spre Pompilia, care continua să se vaiete, cu o mână pe ficat, cu alta pe inimă. În câteva rânduri întâlnisem privirea Pisicuței, care se uita la mine pe sub gene, atât de timidă și speriată, că îmi înmuia sufletul: simțeam că încep să mi se aprindă urechile, dacă o mai vedeam o dată tot așa, mi se aprindeau și călcâiele.

— Ia te uită! exclamă Panainte, cu un ton ciudat, între consternare și satisfacție. A murit madam Lambru!

Pompilia tresări, își luă inimile de pe ficat și de pe inimă și întoarse capul, intrigată; nu se mai văieta, începea să freamăte.

— Care Lambru? Rentiera de la Cluj?

Panainte puse pe masă ziarul deschis la pagina morților.

— Nu mai era la Cluj, se mutase la București.

— Sigur, îi mergea bine, scroafa! exclamă Pompilia.

O clipă, invidia îi umbri mulțumirea, se strâmbă cu scârbă, dar își reveni, o moartă rămâne moartă.

— Și cum a murit? Când?

— Pe 30 iulie. După o lungă și grea suferință.

— Așa-i trebuie!… Nu mai mâncați nimic? Eu aș mai vrea puțină friptură.

Sfârșind cu masa, Pompilia mai spuse, adresându-se lui Panainte, cu o satisfacție ironică:

— Halal ghicitoare soră-ta!

Tâlcul acestor cuvinte l-am aflat altă dată.

În ora cât am mai stat acolo după masă, Pompilia s-a învârtit pe lângă noi, nu mai știa cum să ne intre în voie, mamei i-a făcut cafea, cu caimac și cu o linguriță de rom, mie și lui Alex ne-a dat caramele de ciocolată, fisticuri și alune americane, în casă mirosea ca în băcănia domnului Sasu. Eu stăteam într-un colț mai ferit, uitându-mă pe furiș la Cuța, dar ea nu și-a mai ridicat privirea; gândeam că îi era frică să nu se trădeze, și mult aș fi vrut să-i mai văd ochii o dată. Când am plecat, parcă îmi era inima bolnavă, și în același timp parcă aveam aripi la picioare. Și chiar dacă trebuia să aștept o săptămână până s-o văd iarăși, tot era bine, știam că există, puteam să mă gândesc la ea fără să știe nimeni, încredințat că și ea se gândea la mine, gândurile noastre se încrucișau în aer, nevăzute, nebănuite, ca undele herțiene. Dar mi-am păstrat sângele rece și când toți erau la ușă, să ne conducă, am pus mâna pe ziar, l-am împăturit repede și l-am băgat sub haină.

N-am avut răbdare până acasă, pe drum am puricat pagina morților, coloană cu coloană, o dată și încă o dată; numele Lambru nu l-am găsit. L-am întrebat pe Alex cine era această doamnă; nu știa. Am aflat de la Mustafiță, era o femeie impunătoare, frumoasă, bogată, extravagantă dacă nu chiar nebună; venise vara trecută în vilegiatură, trăsese la hotelul Palas, avea un apartament de patru camere, obținut prin unirea a două apartamente, la ce i-o fi trebuit nu știa nimeni, era singură, numai cu valetul și cu subreta; bărbatu-su trecea s-o vadă din când în când, între două trenuri, avea procese, avocat și acționar important la mai multe societăți anonime.

Doamna Lambru nu se ocupa cu nimic decât cu găteala și cu petrecerile. Mai înainte se ducea numai la Nisa. Nu împlinise treizeci de ani, o mucoasă! spunea Pompilia, și parcă stăpânea tot pământul, își permitea totul, cu nerușinare. Ziua umbla decoltată de i se vedeau sânii și spatele până în talie, cu rochii lungi de măturau pământul dar despicate, îi dezgoleau picioarele până la șold, când mergea sau când se așeza în șezlong, pe terasa hotelului. Seara își punea haine bărbătești, de culori închise, strânse pe talie, scoțând în evidență în chipul cel mai provocator șoldurile enorme, trufașe. Așa apărea pe stradă, cu pălăria pe ochi, ca apașii; lumea se dădea în lături, intimidată. Dacă Mefisto și-ar fi căutat o întrupare

femeiască, pe ea ar fi ales-o. Iar culme a trăsnelii, purta monoclu, îi dădea un aer de contesă destrăbălată. Cu toate acestea, nici un bărbat din oraș nu putea să se laude că a ajuns să-i sărute mai mult decât vârful degetelor, nici un Adonis, nici chiar primul fante, Heltner junior șef crupier la ruletă; acesta avea darul să hipnotizeze femeile, se culcase cu Josephine Backer și cu Anni Ondra, o nemțoaică drăgălașă, actriță de cinematograf, apetisantă, pe care n-a mai sedus-o altcineva din țară decât regele Carol al doilea, după mulți ani, când a poftit-o în România, prin oamenii lui de casă.

Pompilia se dusese într-o seară la cazinou, anume ca s-o vadă, și-o văzuse cu ochii ei pierzând o sută de mii de lei la ruletă, fără să-i pese. Cam atunci se zvonise că doamna Lambru ar fi o spioană. Deși n-avea nici o dovadă, Pompilia scrise cu mâna ei, dar cea stângă, un denunț, pe care îl trimise la Siguranță. Pe urmă, în așteptarea rezultatului, trăi zile de exaltare, o vedea pe dușmanca ei, așa o socotea, pusă în lanțuri, dusă la judecată și pe urmă legată la stâlp în fața plutonului de execuție. Dar trecea timpul și deznodământul nu se producea, spioana trăia aceeași viață, pierdea la cazinou, invita la dans bărbații, îi lua de lângă neveste, îi alegea pe cei mai caraghioși, scunzi, cheli și cu burtă; era o batjocură, dar niciunul n-o refuza, se ducea fuga, roșii ca racul. Pompilia spumega, i se lungea nasul, se înnegrea la față.

Vrajba din sufletul ei ajunse la culme, căci mai mult n-ar fi avut cum să crească, ar fi înăbușit-o, când află că nerușinata avusese îndrăzneala s-o convoace pe AMarisa la hotel, ca să-i ghicească. Iar AMarisa, în chipul cel mai de neînțeles, acceptă, o duse Mustafiță, cu trăsura. Aflând întâmplarea, uitată de ceilalți, am încercat să înțeleg eu ceea ce părea de neînțeles altora, și cum o cunoșteam destul de bine pe AMarisa în trăsăturile esențiale ale firii ei, o studiam seară de seară la masă, mi-era de ajuns să-i prind o privire ca să știu ce gândește, am ajuns să cred că primise invitația din șiretenie; s-o fi refuzat i-ar fi prilejuit acelei femei îndrăznețe să-și dea mai multă importanță decât înainte. Deci merse la ea ca la o *clientă,* o puse în rândul tuturor care doreau să-i ghicească, oameni de toată mâna.

Pompilia își vărsă indignarea aruncând asupra cumnatei injurii grosolane, de față cu Panainte, jignindu-l și pe el, și toată familia, apoi făcu totul să se apropie de AMarisa, slugarnică și lingușitoare, ca să afle ce îi ghicise aceleia; niciodată nu-i spunea pe nume. AMarisa îi povesti tot ce-ar fi putut-o învenina mai rău, o cunoștea, o îmbolnăvi cu bună-știință și fără cruțare. După ce avea să moștenească un milion de dolari de la un admirator

din America, și cinci milioane de lei de la bărbat-su, avocatul, pe care îl pândea moartea, doamna Lambru mai urma să spargă banca la cazinoul din Monte Carlo, și pe urmă să se mărite cu prințul de Monaco.

Din vară până la Crăciun Pompilia zăcu de icter.

Farsa cu anunțul mortuar, la care fusesem martor, mi l-a făcut și mai simpatic pe Panainte, la fel cum AMarisa mi-a fost și mai apropiată de suflet, când am aflat cum o otrăvise pe Pompilia, prezicându-i doamnei Lambru un viitor plin de satisfacții și strălucire. „Halal ghicitoare, soră-ta!” avea să exclame Pompilia în fața lui Panainte, aflând că, împotriva prezicerilor, rivala ei murise.

Poate ar fi trebuit să fiu mai reținut în admirațiile mele, căci amândouă faptele, și cea din trecut, a AMarisei, și cea mai recentă, a lui Panainte, erau diabolice. Deși, ca să fiu drept, Panainte voise să-i facă o bucurie Pompiliei; nu-i trecea deloc prin minte că doamna Lambru putea să mai apară vreodată pe acolo. Dar dacă farsa AMarisei se consumase cu toate consecințele ei, cea a lui Panainte avea să-și dea roadele în viitor, provocând fără voia lui o nenorocire.

Trecuseră mai mulți ani, îmi terminam școala la Colegiul domnului Pretoreanu, era vară, când Pompilia dădu nas în nas pe stradă cu doamna Lambru, care până atunci își făcuse vilegiaturile la Monte Carlo, dar fără să spargă banca și fără să se mărite cu prințul. Trecuseră câțiva ani fără să lase urme pe fața ei, dimpotrivă, părea chiar mai tânără, strălucea, mai impertinentă ca niciodată. Surpriza și dezamăgirea Pompiliei fură atât de mari, încât înțepeni, acolo în stradă, cu ochii ieșiți din orbite, năpădiți de sânge și îi plesni o vână în creier. Socotesc cu atât mai ușor să se întâmple un asemenea accident cu urmări grave, cu cât era îmbuibată de mâncăruri grase, cu multă carne. O salvară, numai că rămase paralizată, cu gura strâmbă, cu jumătate din trup țeapănă: nu-și mai reveni niciodată.

* * *

În săptămânile care au urmat am continuat să mergem la ei la masă, miercurea; așteptam ziua cu nerăbdare, ca s-o văd pe Cuța, căreia, chiar în gândul meu, îi ocoleam numele. Pe ceilalți nu-i mai vedeam, parcă nu existau pentru mine; de altfel nici nu puteau să-mi atragă atenția, fiindcă rămâneau totdeauna aceiași, nu se întâmpla nimic nou cu ei, toate decurgeau ca la prima noastră vizită. Pompilia gătea bine și mânca lacomă, Sofron, care totdeauna venea cu întârziere la masă nu pierdea nici un prilej

să-i strice pofta de mâncare, mereu aducea o veste bună care o îmbolnăvea la ficat, chiar dacă privea un om necunoscut, un oarecine din cei șaizeci de mii de locuitori ai orașului. Panainte ședea tăcut în capul mesei, cu figura lui distinsă și inteligentă, puțin amară, dezamăgită; părea un senior în exil, aș fi vrut să-l cunosc mai bine, să-mi povestească viața lui, încredințat că trecuse prin multe, ar fi avut ce să-mi spună. Dar nu doar el, ci toți din familie și în primul rând AMarisa mi se păreau învăluiți în mistere, fiecare din ei ar fi putut fi un subiect pentru Alex, uneori mă miram că mă alesese pe mine, pe simplul motiv că venisem cu trenul mixt, ca lumea cea mai săracă.

Mă uitam la el, și în unele clipe mutra lui palidă m-ar fi făcut să cred că n-avea nici un fel de gânduri în cap, ci doar un creier adormit, cu circumvoluțiunile șterse; în schimb ochii aceia bulbucați, de vietate subacvatică, neliniștiți, cercetători, străluceau de inteligență, se vedea că pătrund dincolo de fața lucrurilor. Era prea tânăr ca să-și fi făcut un sistem propriu de înțelegere a vieții, se cunoștea însă că îl căuta, dovadă însemnările lui din caietul de lucru, care porneau dintr-o frământare, din nevoia de a afla adevăruri necunoscute, chiar dacă unele păreau naive, desigur datorită vârstei, sau paradoxale, datorate numai indeciziei; toate aveau timp să se corecteze.

În seara zilei când fusesem prima oară în familia lui Panainte și rămăsesem cu gândul la Cuța, am găsit în caiet o însemnare proaspătă, cerneala abia se uscase. „Vreau să adun în mine, scria Alex, atâta pricepere și putere, încât să pot descrie infernul pe care nu-l cunoaște nimeni, în așa fel ca să transmit, oricui citește, imaginea lui nu doar veridică, ci reală, a unui infern în care oamenii să creadă cu convingere, chiar dacă mie mi-ar lipsi orice credință. Cu alte cuvinte, aș vrea să-mi însușesc trucul sacerdotului, care oficiază în odăjdii. Dar când aș simți că într-adevăr mi-am însușit priceperea și am câștigat puterea, m-aș abține de la vreo faptă, m-aș mulțumi să le cunosc eu, fiindcă dacă aș da frâu liber forței mele, aș băga groaza într-o parte din oameni, iar în alta aș trezi dorința să se realizeze prin alianță cu diavolul. Faust este un exemplu livresc, el există numai de dragul cuvintelor, nimeni nu crede în el ca într-o realitate, altfel de mult acea a doua parte din lume i-ar fi urmat exemplul.”

Confuz în gândurile de mai sus mi se pare că este numai proporția dintre cele două părți ale lumii; să fie oare egale?

Am căutat în biblioteca lui, și n-am găsit nici un Faust; nu-i o dovadă că nu-l citise.

Cât privește rolul meu de subiect, am avut repede dovada că Alex nu mă scăpa niciodată din vedere, nici atunci când aș fi crezut că mă uitase; rămâneam ținta observației lui continue, mă urmărea nu doar în fapte, ci chiar în gânduri și sentimente, se străduia să ajungă la ele, fie și când era imposibil, fiindcă le țineam prea bine ascunse. Convenția noastră, subînțeleasă, nu prevedea că aș fi dator să mă destăinui; trebuia să mă descifreze numai cu mijloacele lui proprii.

Nedumerirea lui a început în ziua când am fost prima oară la Panainte și am văzut-o pe Pisicuța. Seara s-a dus în oraș, pe strada Căruței Stricate, unde nu mă mai lua cu el de când dădusem bir cu fugiții. Înainte de a ieși pe ușă, s-a întors și mi-a aruncat o privire atât de intensă, încât mi s-a părut că îmi pătrunde sub țeastă, ca o rază laser de astăzi. Era limpede că ar fi vrut să-mi citească gândurile, atât de îndârjit cum nu mai făcuse niciodată înainte, se concentra cu atâta intensitate, că ajungea până la suferință, materializată printr-o grimasă pe care o vedeam prima dată. De spus nu mi-a spus nici un cuvânt, a plecat brusc, lăsând în urma lui nedumerirea dintr-o frază neterminată. Gândurile mele erau la Pisicuța.

Am plecat și eu să mă plimb, le-am spus mamei și AMarisei, care stăteau de vorbă pe terasă, în două sarcofaguri de răchită, puse față în față, cu o măsuță la mijloc. AMarisa nu m-a lăsat să plec până nu mi-a umplut buzunarele cu caramele, cu fistic și alune americane, din bolurile puse pe măsuță. Mirosul lor colonial mi-a amintit prânzul de la Panainte, m-am văzut iar acolo, uitându-mă pe furiș la Pisicuța, așteptând-o să ridice ochii. Acest gând ar fi vrut să-l afle Alex.

Pașii m-au dus singuri, altfel poate n-aș fi avut îndrăzneala, m-am pomenit pe esplanadă, căutând cu ochii casa lor, care avea ferestrele înspre mare. Când venisem la prânz nu o văzusem din față, fiindcă intrarea era pe o stradă laterală, cea unde fusese focul de la tapițerie. Nu știu dacă am recunoscut-o, sau am ghicit-o, am avut sentimentul clar că venisem după gândurile mele, că după fațada cu trei balcoane, unul mai mare la mijloc, trăia o fată cu ochi albaștri, dar nu orice fel de albastru, ci unul numit Pisicuța. Balconul de la mijloc avea o ușă și câte o fereastră de o parte și de alta; le țineam minte pe dinăuntru, acolo era sufrageria, singura încăpere unde intrasem. Dar care să fi fost camera ei, cea din stânga, sau cea din dreapta? Nu admiteam că ar putea fi altă cameră, în fundul casei, ea trebuia

negreșit să aibă fereastra spre mare, și cui din toată familia i s-ar fi potrivit mai bine balconul? Celelalte două balcoane puteau să lipsească.

Se însera când plecasem de-acasă, acum începea să se întunece, puteam să-mi iau inima în dinți și să mă apropii, când deodată s-a aprins o lumină la fereastra din dreapta. Nu m-am îndoit că era fereastra ei. M-am așezat pe o bancă și am privit-o, rugându-mă fierbinte ca părerea să se adeverească, și dacă se adeverea aveam dreptul să cred că ea îmi era hărăzită. N-o uitasem pe Irmingarde, admirația mea pentru ea nu scăzuse, dar între timp mă dezmeticisem, îmi făcusem planuri prea exaltate, mă mulțumeam s-o păstrez în suflet, fără nici o năzuință.

În ceea ce privește camera Pisicuței, mă înșelasem, miercurea următoare, când am venit la masă, Pompilia ne-a arătat casa, acum devenisem mai intimi și ea era binedispusă. Camera Pisicuței însă avea ferestrele spre o grădină interioară, un patio cu iarbă deasă, tunsă și pieptănată, cu un boschet de trandafiri galbeni la mijloc. Pereții de jur împrejur erau îmbrăcați în viță sălbatică, nu mai existau alte ferestre, acest refugiu ca de poveste aparținea numai fetei. Ceva atât de frumos și de nebănuit nu mai văzusem, mi se părea ca un decor de teatru, unde pe seară vin zânele să danseze, în văluri albe. Și prima dintre zâne se afla chiar atunci acolo, lângă boschetul de trandafiri, așezată pe o bancă mică de marmoră albă, făcută parcă pe măsura ei gingașă. O văzusem din prima clipă, dar nu-mi puteam crede ochilor, socoteam că era doar o închipuire, datorată gândurilor mele aprinse. Stătea cu ochii într-un volumaș cu coperți de piele albă, ce-ar fi putut să fie în el dacă nu versuri de dragoste? N-a tresărit, n-a întors capul, deși ar fi putut să ne simtă; ce puteam crede altceva, decât că era transportată în altă lume, a poeziei din carte. Dacă m-aș fi uitat cu ocheanul de marină, sau măcar cu un binoclu mic, de teatru, aș fi văzut că ne spiona pe sub gene. N-am judecat-o că era prefăcută, se prefăcea față de ceilalți, nu de mine; ar fi fost imposibil. Îi stătea bine acolo, locul îi venea pe măsură, n-am regretat fereastra dinspre mare, nici balconul, așa era mai ferită, nimeni n-avea cum să ajungă pe sub ferestrele ei, să-i facă serenade, puteam să dorm în liniște, visând-o ca pe o castelană intangibilă. Pompilia a strigat:

— Cuța, vino la masă!

Auzind numele, am tresărit eu înaintea ei, mi-a bătut inima. Și iar am simțit privirea lui Alex, țintuindu-mi mijlocul frunții, sfredelindu-mă. Abia după câteva clipe și-a revenit Pisicuța din visare, a întors capul, surprinsă.

De astă dată nu i-am mai întâlnit privirea la masă, dar de câte ori mă uitam în altă parte, un fulgeraș albastru trecea prin odaie și atunci știam că mă urmărește cu ochii. Nu mai aveam nici o îndoială, trebuia doar să aștept scurgerea timpului. Țelul meu imediat era s-o văd iar, miercurea următoare, să treacă repede săptămâna.

Până atunci, ori de câte ori Alex m-a lăsat liber, m-am dus fuga pe esplanadă, m-am așezat pe bancă și m-am uitat la fereastra unde se aprinsese lumina în prima seară. Acum știam unde era camera ei, dar deoarece nu puteam să ajung în grădina interioară, să stau pe banca de marmoră, îmi trimiteam gândul prin ziduri și nu-mi era greu să-mi închipui că eram aievea acolo, cu ochii la fereastră, așteptând să-i zăresc umbra după perdele.

Cam la două seri o dată Alex mă ducea în parc, după ce treceam s-o luăm pe Zefira, și o ascultam pe Irmingarde. În afară de glasul ei, care mă fermecase, începeau să-mi placă și liedurile, îmi atingeau inima, dându-mi simțăminte necunoscute înainte, mă îmbogățeam seară de seară. Dar emoția mea, tot mai caldă și mai puternică, o datoram acum Pisicuței, prin ea învia cântecul, pentru ea fusese scris odată, nu s-ar fi potrivit alteia. Poate n-ar fi fost un vis imposibil s-o luăm cu noi într-o seară, numai că nu îndrăzneam să-i spun lui Alex. Mă mulțumeam să mi-o închipui alături de mine, în locul Zefirei, să-i simt căldura chiar dacă n-aș fi atins-o. Uneori ajungeam să cred că închipuirea era realitate, mi se oprea respirația, o voluptate fierbinte și dureroasă îmi cuprindea întreg trupul, închideam ochii și poate o clipă îmi pierdeam cunoștința. Visul nu ținea mult, n-aveam forță să-l prelungesc, căci îmi cerea o încordare prea puternică, îmi reveneam istovit și parcă speriat de intensitatea senzațiilor trăite. Alături o găseam pe Zefira, ascultând cu emoție, mă aplecam s-o privesc de aproape; un timp, până ce mă dezmeticeam cu totul, nu mai știam cine este. Îi întâlneam ochii, mă priveau cu recunoștință, ca în prima seară; atunci abia îi refăceam identitatea, ochii ei căprui, și calzi, bretonul castaniu de pe frunte, tuns drept, la îmbinarea cu sprâncenele nu puteau fi confundate; părul de pe frunte și privirea, francă deși sfioasă, îi dădeau acel aer nemaiîntâlnit la altă făptură, fragil, dezarmat, devotat care mă fermecase pe vapor, când o văzusem prima dată. O mutație stranie se petrecea cu ea sau cu mine, unul sau altul deveneam altcineva, o confundam sau mă confundam, parcă niciunul din noi nu mai eram aceiași, ne cunoșteam, dar nu știam cine suntem.

În această stare fiind, într-o seară am alunecat spre ea atât ca s-o simt lipită de mine, de la umeri, de-a lungul brațului gol, puțin rece, până la șold, nu mai departe, mă feream de infirmitatea ei, nu din repulsie, ci ca să nu se simtă umilită, sau poate se ferea ea, cu o pudoare tristă. Nu m-am temut deloc că unul din noi ar fi dat alt înțeles momentului nostru decât acela de mutație provizorie, clipele trăite atunci neputând să aibă nici o consecință asupra clipelor următoare, ca ea să rămână rănită. În locul ei a venit Pisicuța și atunci, atingerea noastră, pură până la dematerializare, a început să mă tulbure.

Când ne-am ridicat să plecăm, Zefira avea o privire complice. Și parcă din atingerea noastră primise un impuls de viață, părea renăscută, n-a mai vrut ca Alex s-o ducă în brațe, și-a luat cârjele și a mers singură până la trăsură. Un timp am rămas în spate, din întâmplare, am privit-o fără să vreau, de obicei mă feream, mersul ei dezarticulat îmi făcea milă și îmi chinuia retina, o opaciza, mă temeam că ar putea să devină insensibilă la imaginile frumoase. Am crezut că rămăsesem sub impresia clipelor dinainte, când stătusem lipit de ea și o simțisem vie; își stăpânea altfel picioarele, căpătase alt caracter, mersul ei avea acum un tonus nou și era evident că ea își cunoștea noua condiție, nu se mai arăta stânjenită și umilă. N-a fost însă un fenomen trecător, de o seară, cum mă gândisem; de atunci înainte s-a născut în mersul ei o trufie, care îi diminua infirmitatea, nu altfel decât prin voința de a o învinge. Mutația petrecută în ființa ei atunci, seara, când ascultase muzică, și care crezusem că nu va avea nici o consecință în viitor, lăsase urme vizibile, trezise în ea o vitalitate mai puternică.

În seara următoare, când Alex m-a lăsat liber, m-am dus iar pe esplanadă, am stat până târziu pe bancă, uitându-mă la fereastră și gândindu-mă la Pisicuța. Căldura corporală pe care i-o simțisem indirect, de la umeri în jos, prin mutația amintită, îmi trezea dorul de ea, și mai fierbinte.

În caiet, Alex notase, cred că în ajun, când ne întorsesem din parc și se dusese în camera lui, fără să-mi spună o vorbă: „Poate oare Zefira să fie o tentație?” Am fost convins că văzuse ceva la mine, sau simțise, mă socoteam vinovat, dar nu puteam să deschid eu vorba, să-i explic că nu fusese altceva decât o confuzie. Mă înșelam, notița îl privea pe el însuși; în seara aceea Alex se îndrăgostise de Zefira.

* * *

Nu puteam s-o văd pe Pisicuța decât miercurea, când mergeam acolo la masă. În prima miercuri după ce îi simțisem căldura corporală prin intermediul inocent al Zefirei și credeam că îmi câștigasem drepturi, mama a luat flori pentru Pompilia. Am rugat-o să-mi dea mie buchetul și când am ajuns l-am făcut uitat, îl țineam dosit, cu gândul să-l ofer eu Pompiliei, dar uitându-mă în ochii fetei, ca să înțeleagă că florile erau pentru ea, nu pentru maică-sa. Norocul meu a făcut să ne deschidă Pisicuța, atât de mult nu-mi trecuse prin minte, depășea cea mai nesăbuită speranță. I le-am pus în brațe, bolnav de timiditate; până atunci nu dădusem flori unei fete, credeam că nici nu-i îngăduit până la logodnă, altfel însemna că vrei să-i sucești capul. Pisicuța m-a privit numai o clipă, cu ochii ei albaștri, apoi și-a coborât pleoapele și s-a făcut roșie. Iar eu am regretat că în loc de gladiole, flori caraghioase, ca niște sorcove, nu-i dădusem un buchețel de albăstrele, al cărui limbaj îl cunosc toate fetele: „nu mă uita niciodată, fiindcă eu n-am să te uit până la moarte”.

Rezultatul a venit repede, mi-a dat amețeală, m-a făcut să mă clatin. Pisicuța m-a poftit să ne plimbăm după-amiază, să vin s-o iau pe la ora patru, a spus tare, de față cu toată lumea, să mergem până la far, apoi să intrăm la Cazinou, la o înghețată. Făceam fețe-fețe, mă uitam când la mama, când la Alex, când la Pompilia și Panainte. Dar lor nu li se părea nimic reprobabil, n-au dat nici o importanță invitației; eu judecam altfel, fiindcă mă știam cu musca pe căciulă, țineam minte starea vinovată prin care trecusem.

— Mergi cu noi? l-am întrebat pe Alex, bâlbâindu-mă.

Îmi tăiam singur craca de sub picioare, dar nu din prostie, ci din disperare, cum să fi făcut altfel dacă n-aveam bani pentru înghețată?

— Nu merg, du-te singur! mi-a răspuns el, fără să se uite la mine. Dar să nu întârzii la masă.

Să fi fost numai închipuirea mea, sau în glasul lui se simțea într-adevăr o ușurare? Voia să se plimbe și el cu Zefira și se temea să nu vin după el, să-l încurc ca a treia roată la bicicletă? Rămăsese cu o bănuială? Judecam așa numai din groază, nu știam cum să mă salvez, aș fi putut să nu vin la întâlnirea cu Pisicuța, dar însemna să mă fac de râs și să pierd orice speranță.

Până acasă am mers amețit, cu ochii în pământ, fără să recunosc drumul, mă clătinam, parcă pământul îmi fugea de sub picioare. Dar s-a întâmplat un miracol, când am ajuns, înainte de a se duce să-și bea cafeaua cu

AMarisa, care o aștepta pe terasă, în sarcofagul de răchită, mama mi-a dat cincizeci de lei, i-a scos din poșetă fără să-i tremure mâna, deși știam că avea banii numărați, iar suma mi se părea nebunească, era prețul biletelor noastre de întoarcere, cu trenul mixt, bineînțeles, personalul costa de două ori pe atâta. În timp ce urcam scara, să mă duc în cameră, să mă dichisesc puțin, să-mi pun altă cămașă, să-mi iau o batistă curată, m-a cuprins o amețeală nouă, de bucurie, de prea multă bucurie, că parcă n-o puteam duce, simțeam că mă apasă. M-am recules repede, am socotit că nu trebuia să mă gândesc la altceva decât la partea frumoasă a întâmplării, am căpătat deodată o încredere trufașă în soarta mea, mi-am spus că probabil mă bucur de o protecție cerească, de aici încolo să nu-mi mai fac niciodată griji, o să ies totdeauna din încurcătură, o mână salvatoare nu va întârzia să se întindă spre mine la nevoie.

N-am încetat nici astăzi să cred în steaua norocoasă descoperită în după-amiaza aceea, deși de cele mai multe ori când m-am aflat la o răscruce am așteptat zadarnic ajutorul providenței, a trebuit să-mi găsesc singur drumul. Azi, când mă gândesc în urmă nu mă miră că mi se urcase ceva la cap, prea îmi mergea bine, mai mult decât aveam nevoie, putea să mi se aplece. Nu purtasem niciodată cravată, mergeam descheiat la gât, cu gulerul cămășii peste haină. M-am dus la Alex, să-mi dea o lavalieră, sigur că mi se urcase la cap, altfel mi-ar fi fost rușine de toată lumea, cum să-mi pun la gât o legătură pe care n-o purtau decât artiștii cu nume? Spre marea mea uimire, căci bucuria n-o puteam simți dintr-odată, nu mai avea loc în suflet, Alex mi-a dat și el cincizeci de lei, să am de cheltuială. Pe urmă mi-a arătat cum se înnoadă lavaliera, s-a uitat dacă am pantofii lustruiți și pantalonii călcați cu dungă; erau călcați totdeauna, îi puneam sub saltea în fiecare seară. O singură dată mă păcălisem, am avut o inspirație proastă, i-am întors pe dos cu gândul să-i protejez, toate hainele care trebuiau protejate se întorceau pe dos, așa văzusem, și dunga a ieșit invers, băgată înăuntru. În sfârșit, Alex a luat pulverizatorul cu pară de cauciuc și m-a stropit cu apă de colonie, nu mai țin minte cum mirosea, știu doar că se numea, fougèr, asta n-am uitat.

Providența însă mai avea să-mi facă și alte daruri, poate ca o răsplată pentru chinurile prin care trecusem. Când traversez sufrageria, AMarisa m-a văzut de pe terasă, m-a strigat, mi-a umplut iarăși buzunarele cu fistic și alune americane, pe urmă mi-a dat o sută de lei, am înțepenit, nu puteam să întind mâna.

— Haide, ține, să ai pentru înghețată!

Vasăzică aflase și nu știam cine îi spusese, Alex sau mama? Aș fi vrut să dispar de pe fața pământului, mă topeam de rușine; pe urmă mi-am dat seama că din clipa când Pisicuța mă poftise să ne plimbăm împreună, nimeni nu se mirase, începând cu părinții ei și sfârșind cu AMarisa, care îi era mătușă; toți socoteau întâmplarea ca firească, n-aveau de ce s-o dezaprobe. Dar eu mă simțeam vinovat, știam mai multe decât ei și îmi ardea obrazul, fiindcă mutația de serile trecute îmi prilejuise gânduri și senzații nepermise.

Seara am vrut să-i înapoiez mamei cei cincizeci de lei pe care mi-i dăduse fără să-i tremure mâna, deși ar fi putut să-i tremure și sufletul de grijă; dar nu i-a primit, și nici nu m-a lăsat ca măcar să plătesc trenul la înapoiere.

La ora patru când am apăsat pe butonul soneriei, la Pisicuța, mi s-a părut că săvârșesc un act capital, care putea să însemne ceva pentru tot restul vieții mele, mă întâlneam prima oară cu o fată, aievea, căci de visat mai visasem. Mi-a deschis Pompilia, am avut noroc, era la fel de bine dispusă ca la prânz, norocul se ținea după mine, aș fi putut s-o găsesc acră, nu-i trebuia mult să-și schimbe umoarea, din dulce ca mierea, deodată se făcea aguridă. Panainte nu era acasă, Pisicuța venea numaidecât, Pompilia mi-a spus să aștept câteva minute și m-a lăsat singur. Am așteptat jumătate de oră, nu mi-a fost greu, timpul a trecut repede, era în sufletul meu o mulțumire cam îngâmfată, stăteam țeapăn pe scaun și fără voia mea mi se umfla gușa, mi-o închipuiam pe Pisicuța în odaia ei, gătindu-se pentru mine.

De unde să știu că uitase de mine? Se luase cu cititul, a trezit-o maică-sa peste vreo douăzeci de minute; iar de gătit se gătea pentru lume. Când am ieșit pe stradă, ar fi trebuit să observ de la primii pași că trăgea cu coada ochiului la oameni, indiferent cine ar fi fost ei, să vadă cât o admiră. Dar una ca asta nu-mi trecea prin minte, de fapt aveam mintea goală și sufletul încordat, nu puteam să mă bucur, parcă mergeam la tăiere, țeapăn și speriat, și prost ca un gâscan, dacă aș fi vrut să spun o vorbă cred că nu izbuteam decât să gâgâi. Mă repezisem, și acum vedeam că nimic nu venea de la sine, mi-ar fi trebuit o știință. Mai târziu m-am asemuit cu un om care se urcă în avion și pornește motorul, crezând că oricine poate să zboare.

Pisicuța nu spunea nimic, să mă ajute, tăcea și mergea cu pleoapele aplecate, uitându-se la oameni pe sub gene. Nici nu băgase de seamă că aveam lavaliera la gât, că miroseam a fougèr; alții simțeau de la distanță, îmi dădeam seama după nas, se uitau la mine și li se mișcau nările.

Abia după câteva minute mi-a adresat un cuvânt, indiferentă și fără să mă privească:

— Mie să-mi spui Nora, Cuța și Pisicuța nu-mi place!

Nu credeam că ar fi fost o invitație, să-i spun pe nume; prea vorbea rece. Poate nu voia decât să-și dea aere, Nora era un nume rar și celebru, nu orice femeie își îngăduia să-l poarte. De pronunțat nu l-am pronunțat niciodată, n-am ajuns să-i spun pe nume, iar în gândul meu ea a rămas Pisicuța, nu mi se mai părea caraghios, semăna mai degrabă cu o mângâiere.

În acea după-amiază, Pisicuța era îmbrăcată în bej, din cap până în picioare, în afară de ciorapi, albi, ca ai Prințesei, nu-și punea niciodată unii de altă culoare, își făcuse un stil, știa tot orașul. Mustafiță mi-a spus că avea picioarele cam subțirele și ciorapii albi le arătau mai împlinite; eu nu văzusem, nu vedeam decât ciorapii, nu îndrăzneam să mă uit la picioarele ei, știam doar că le are, altfel cu ce să umble? Și eram sigur că nu puteau să fie decât foarte frumoase, ca ale niciunei fete. Nici nu înțeleg cum mi-a rămas în minte îmbrăcămintea ei, din ziua aceea, căci chiar dacă am văzut-o, eram cu gândurile în altă parte; cred că de fapt mi-a apărut în ochi abia după ce ne despărțisem și mergeam singur spre casă.

Avea o fustă plisată, un pulovăr subțire și pe deasupra o jachetă descheiată, toate trei în nuanțe diferite de bej care se armonizau cu o eleganță discretă; în ceea ce privește aceste culori, niciodată n-aș putea să le critic, recunosc că erau de bun-gust, mi-au lăsat o amintire plăcută, dar ce era sub pulovăr și sub fustă nu m-am gândit nici o clipă cât a durat plimbarea noastră. Am mers pe dig, până la far, eram în stânga ei, soarele bătea din dreapta, o făcea străvezie, mi se părea că o să se topească.

Din față venea un tânăr elegant și chipeș, cu o barbă mică, neagră, frumos îngrijită, o podoabă. Nu-mi plăceau deloc oamenii cu barbă, nu-mi închipuiam cum se uită la ei femeile, nu le înțeapă? Tânărului acela însă îi stătea bine, am fost invidios, aș fi vrut să am și eu o barbă la fel de frumoasă. Era probabil cu mintea în altă parte, n-a văzut-o pe Pisicuța decât în ultima clipă, când au fost față în față; atunci a ridicat ochii surprins și a privit-o cu o uimire intimidată, pe urmă s-a tras în lături, fiindcă îi ținea drumul și i-a adresat un zâmbet nedumerit, incert, cu o sfială copilărească. Noi am mers mai departe, am simțit însă că Pisicuța era tulburată, avea pasul puțin nesigur, parcă ar fi vrut să se întoarcă și când m-am uitat la ea am văzut că se înroșise, obrazul îi ardea, învingând chiar și lumina soarelui. Nici până să ajungem la far nu-i trecuse, s-a așezat pe un bloc de piatră, eu

m-am așezat în fața ei, fiindcă nu era loc alături, dar așa am putut s-o privesc mai bine. Umerii obrajilor, împurpurați, aveau o sclipire, părea pudrată cu diamante pisate, mă fascina, nu mai puteam să-mi iau ochii de la ea, noroc că își ținea pleoapele aplecate și nu putea să mă vadă. Observasem din prima zi că știa să se înroșească la comandă, acum însă tulburarea ei era adevărată și nu putea nici măcar s-o ascundă.

A fost o grea dezamăgire pentru mine, mai ales că niciodată nu mi se păruse atât de frumoasă; m-am dezmeticit, mi-am dat seama că nu însemnam nimic pentru ea, trebuia s-o scot din suflet. Acest gând m-a făcut să mă liniștesc, am înțeles că mă hazardasem, voisem și cu să zbor cu aeroplanul fără să fi învățat cum se conduce, mă lăsasem amăgit de roșeli și de priviri aruncate pe sub pleoape. Dar nu-i purtam pică; din clipa aceea am putut s-o privesc cu seninătate, și am privit-o îndelung și de-a dreptul, bucurându-mă de frumusețea ei fără să mă doară sufletul, de vreme ce știam că mă aflam cu ea numai din greșeală. Să nu fi fost o necuviință, aș fi lăsat-o acolo și m-aș fi întors singur; mi-ar fi fost mai bine decât la venire, când mersesem ca un animal la tăiere. Am avut chiar curajul s-o întreb de ce îi luceau obrajii, fiindcă îi luceau, într-adevăr, nu mi se păruse, aveau sclipirea schimbătoare a stelelor, îmi orbeau ochii. Mi-a dezvăluit secretul, își dăduse cu o pudră specială, adusă de la Constantinopole, cu firișoare infime de cristal care se lipeau de obraz și se aprindeau în lumină, luând când o sclipire a spectrului, când alta, și uneori pe toate deodată. Nu mai auzisem de-o asemenea pudră și n-am mai auzit nici pe urmă, decât acum, de curând, când a apărut pe toate drumurile. Într-o lumină anumită și dacă e dată cum trebuie, atrage orice privire, nimeni nu scapă de vrajă.

De acolo am mers la cazinou, am stat pe terasă, lângă balustradă, cu fața la mare; mă închipuiam pe un vapor gata să ridice ancora, plecam într-o călătorie lungă, nu-mi mai păsa de Pisicuța, doar aș fi vrut să regrete că nu mergea și ea cu mine. Într-o parte a terasei, cea mai adăpostită de vânt și cu o copertină de pânză deasupra, stăteau domni și doamne, lume aleasă, îmbrăcați de promenadă, printre ei câte o cucoană bătrână, zbârcită și uscată ca smochinele, dar dată cu roșu în obraz și pe gură; îi mai lipsea pudra sclipitoare. Una avea cornet acustic, ca profesorul de muzică. Între bărbați, cel puțin doi din zece aveau monoclu; șase din zece purtau mustață, unu din zece barbă. Iată la ce mă uitam, în loc să mă oglindesc în ochii Pisicuței, cum visasem când mergeam s-o iau de acasă.

În partea unde ne așezasem noi, ieșită deasupra mării, ca puntea unui transatlantic, era mai mult tineret, grupuri vesele, unii în costum de tenis, cu rachetele rezemate de scaun, câțiva ofițeri de marină, câțiva de cavalerie, cu pinteni la cizme, în dolmane strânse pe talie, împodobite cu brandenburguri; pe lângă ei civilii păleau, nu dădeai pe ei două parale, nu știu cum aveau nas să iasă în societate. Când am venit noi, toți au întors capul după Pisicuța, iar ea a schimbat vreo cinci mese până să se decidă, s-a sucit, s-a învârtit, s-o vadă toată lumea. Să nu fi renunțat dinainte la orice drept asupra ei m-aș fi umflat în pene, pe când așa mă întrebam ce căutam acolo? Simțeam câte o privire îndreptată și spre mine, auzeam chicoteli și șoapte, probabil se întrebau cine puteam să fiu eu, de unde venisem; în afară de rudele AMarisei nu cunoscusem pe nimeni în oraș, și din rude numai o parte. Poate între tinerii de pe terasă Pisicuța avea veri și verișoare, și dacă nu veneau s-o salute însemna că nu erau în vizită sau poate nici nu știau unii de alții. La un moment dat mi-a ajuns la ureche o șoaptă, „e subiectul lui Alex”, a spus cineva, de la o masă apropiată, și pe urmă vorba s-a răspândit pe la celelalte mese.

Nu era încă ora de dans, altfel Pisicuța n-ar fi avut liniște, nu i-ar fi lăsat timp nici să răsufle; și așa au venit câțiva tineri să-i sărute mâna, s-o întrebe ce mai face, s-o lingușească, declarând-o cea mai frumoasă; ea îi privea pe sub pleoape, înroșindu-se de fiecare dată, dar stăpână pe sine, nu ca pe dig, când ne întâlnisem cu tânărul chipeș și se pierduse cu firea, prilejuindu-mi să înțeleg că degeaba îmi făcusem iluzii.

Am mâncat înghețata de zmeură, cu frișcă, în cupe de argint cât cana de supă; înghețată atât de bună nu mai mâncasem, m-a uns pe suflet, era și multă, până s-o termin am avut timp să mă gândesc la soarta mea, să mă întreb ce căutam eu acolo, dar nu mi-a fost deloc milă de mine, dimpotrivă, socoteam că în ziua aceea trecusem un examen de bărbăție și de aici înainte puteam să umblu printre oameni cu pieptul scos în afară.

Am mai avut însă o clipă de șovăială când chelnerul a venit cu nota de plată și am văzut că înghețatele noastre costau treizeci de lei una. Până să mă dezmeticesc mi-a zvâcnit inima și m-am făcut roșu ca zmeura, uitasem o clipă că pe lângă banii mamei, care nu-mi ajungeau să le plătesc pe amândouă, îi mai aveam și pe-ai lui Alex și pe-ai AMarisei. Atunci, de la spaimă am trecut de-a dreptul la îngâmfare, mi se luase o piatră de pe inimă, mă simțeam mai ușor decât aerul; drept care am scos din buzunar suta de lei a AMarisei, nouă-nouță, și am dat să-i spun chelnerului

„păstrează restul”, cum văzusem ca făceau galantonii, umflându-se în pene ca să zăpăcească femeile. Însă mi-a fost hărăzit să pățesc o rușine, Pisicuța mi-a luat-o înainte, i-a plătit chelnerului, mie făcându-mi semn să stau locului, adică să nu mă bag unde nu-mi fierbe oala. O umilință mai mare n-aș fi putut să-mi închipui, mă socoteam pus în genunchi, descalificat, cu toate aspirațiile mele pierdute. Și dacă până adineauri aș mai fi păstrat vreo speranță, cum speră oamenii până în ultima clipă, acum nu mai rămânea nici o îndoială, pentru mine Pisicuța murise. Noroc că nu-i spusesem niciodată Nora, în sinea mea desigur; cu glas tare nici vorbă n-ar fi fost, mi-ar fi înțepenit limba în gură. Dar nici nu o judecasem că voia să-și ia un asemenea nume, îi dădeam orice drept, ca unei regine. Acum însă mi se părea o impietate să-și spună ca în poemul cu femeia eternă, căci Nora nu putea să vină decât de la Eleonora. La fel cum o chema pe legendara soție preacredincioasă, care se ascunde sub numele de Fidelio.

Conducând-o spre casă pe Pisicuța, aveam doar o consolare, că din această experiență dureroasă, rămâneam cu două sute de lei, neatinse. Să fi fost bani munciți de mine mi s-ar fi părut meschin să gândesc așa; dar până acum eu nu câștigasem nici un leu cu puterile mele, n-aveam dreptul să mă folosesc de munca altora, pentru o frivolitate.

Se însera când am adus-o acasă, rece și împăcat cu soarta. La ușă Pisicuța a întârziat câteva clipe, și prima oară de când o știam m-a privit drept în față, fără să clipească, aplecată puțin înainte, ca să mă vadă mai bine; voia parcă să-mi citească în suflet. Ce-a urmat s-a petrecut prea repede ca să deosebesc o clipă de alta, se apleca tot mai mult, o vedeam tot mai aproape, dar nu eram conștient de mișcarea ei, mi se părea o iluzie optică, până ce i-am simțit respirația caldă, și obrazul ei mi-a acoperit întreg câmpul vizual, n-am mai văzut decât sclipirea lui ca a diamantului. În clipa următoare și ultima, Pisicuța mi-a pus brațele pe umeri, s-a lipit de mine și m-a sărutat pe amândoi obrajii, în două mișcări repezi, legate între ele, că n-a rămas timp să judec. Știu doar că pe urmă s-a izbit în ușă, s-o deschidă și a dispărut fuga, speriată de ea însăși.

Iar mie mi s-au aprins obrajii, mi s-a înmuiat inima, mi-au venit lacrimile, am uitat tot ce gândisem mai înainte, i-am redat rangul întreg, de zeiță. Așa pică și peștii în plasă.

Capitolul 19

Anatol Radovici. Sanatoriul, copii bolnavi, imobilizați pe terase. Cine îndură mai greu infirmitatea, bărbații sau femeile? Masa familiei, după-amiezile sub nucul bătrân, gramofonul; „Pacific 231". Venirea delegației, alegerea lui Anatol Radovici ca primar, prin consensul orașului. Cum interpretează povestitorul, la vârsta lui de atunci, uvertura la Tannhäuser.

Aș povesti acum, până la capăt ce s-a mai întâmplat cu Pisicuța, n-aș lăsa pe altă dată, aș vrea și eu să-mi descarc sufletul, dacă n-aș avea și altele de spus, fapte mai importante: cum a fost acuzată AMarisa de vrăjitorie, dar mai întâi cum a fost ales primar al orașului cumnatul ei, doctorul Anatol Radovici. Până atunci n-am știut nimic despre treburile publice, nimeni nu mi-a deschis ochii.

Doctorul Radovici, unde mergeam la masă sâmbăta, locuia într-un pavilion, elegant, ca o vilă, în curtea sanatoriului, cu fața la mare. Sanatoriul era afară din oraș, aproape de ferma lui Iani Talabă; AMarisa ne trimitea cu trăsura.

Din șapte copii ai lui cu Despina trei erau căsătoriți, locuiau fiecare la casa lui, dar sâmbăta veneau cu toții la masă. AMarisa trimitea docarul să-i adune și să-i ducă la sanatoriu; aveau copii la rândul lor, n-ar fi încăput toți în trăsură. Din ceilalți copii ai doctorului nu-i întâlneam acolo decât pe ultimii doi, studenți, în vacanță, o fată de douăzeci și unu de ani care urma farmacia, ca maică-sa, și un băiat de douăzeci și trei de ani, pe cale de a termina medicina, ca taică-su. Mai rămâneau la mijloc două fete, măritate; acum se aflau în călătorie, cu bărbații lor, prin Italia, mergeau toți patru împreună, mi se părea frumos, înseamnă că țineau unii la alții și se înțelegeau bine.

Pentru masa de sâmbătă de la sanatoriu, unde când mergeam noi acolo se adunau douăzeci și cinci de suflete, AMarisa îl trimitea din ajun pe bucătar, cu toate proviziile, vedea toată lumea, portarul, intendentul și oricine se uita în docar, nu putea să spună nimeni că doctorul lua din mâncarea bolnavilor. Ar fi fost bine să afle toată lumea câți miei trimitea AMarisa la sanatoriu, de Paște, și câți purcei de lapte la Crăciun, așa, pe tăcute, să nu știe stânga ce face dreapta; dacă s-ar fi știut poate n-ar mai fi acuzat-o de vrăjitorie, ceea ce s-a întâmplat curând după ce fusesem prima

oară la plimbare cu Pisicuța. Uneori Panainte o trimitea și el pe Rozalia, bucătăreasa de pe „Arhimede”, să servească la masă; așa am avut prilejul s-o mai văd de câteva ori și să-mi amintesc aventura ei din cabina unde zăcea mort Zoba. E greu să le țin minte pe toate, dar ar fi păcat să uit o asemenea întâmplare.

În prima sâmbătă când am mers la ei, doctorul Radovici m-a luat, pe mine și pe Alex, să vizităm sanatoriul. A fost o experiență tristă, dar nu regret că am făcut-o. Erau două pavilioane, identice, unul pentru copii, altul pentru adulți, amândouă lipite de mare, că se auzeau valurile răsturnându-se sub terase. Terminasem masa, oaspeții ceilalți mai întârziau cu cafeaua, se făcuse ceasul patru, în sanatoriu domnea liniștea, bolnavii erau la ora de odihnă, stăteau nemișcați în paturile scoase sub cerul liber, pe terasă, înveliți până în gât și cu căciulițe de lână tricotată. Chiar dacă nu dormeau, trebuia să stea cu ochii închiși, să nu se miște, să nu vorbească, așa era regula. Vara, pe timp frumos, paturile rămâneau afară și noaptea; să fi fost oameni sănătoși i-aș fi pizmuit, visam de mult să am casa pe malul mării, să dorm afară noapte de noapte și dimineața să mă trezească soarele.

Aveam în picioare pantofi de tenis, cu talpă de cauciuc, ni-i dăduse la intrare, să nu facem zgomot, mergeam ca niște umbre de-a lungul paturilor, mă uitam cu coada ochiului la fața bolnavilor, începusem cu pavilionul pentru copii, aveam inima strânsă, știam că mulți dintre ei nu puteau să umble nici măcar în cârje, zăceau cu lunile și cu anii, unii cu tot trupul în ghips și chiar dacă se făceau bine rămâneau infirmi, cu articulații înțepenite, cu spinarea susținută de corsete ca niște mașinării, lăsându-i la o parte pe cei care nu se însănătoșeau niciodată. Parcă mă simțeam vinovat că mergeam drept, pe picioarele mele, că nu mă durea nimic, puteam să fug, să mă dau tumba; mă mângâiam cu gândul că ei dormeau, nu ne simțeau, era ca și cum n-am fi fost acolo, până ce am văzut că unul se uita la noi printre pleoape; când am trecut de el am întors capul, ne urmărea cu ochii deschiși de-a binelea. De-acolo înainte am fost atent, toți ne priveau printre pleoape, iar când treceam deschideau ochii. Oare doctorul nu-și dădea seama, nu le cunoștea obiceiul? Zăcuse și el, poate chiar aici, pe terasa unde acum mergea trăgându-și piciorul, avea un genunchi țeapăn, adică se făcuse bine, așa se socotește. Și dacă ne luase cu el, ce trebuia să înțelegem?

M-am gândit mult, după ce am trecut pe toate terasele și la urmă ideea cea mai puternică a rămas aceea că mă bucuram de un privilegiu pe care nu l-aș fi prețuit dacă nu mă comparam cu bolnavii. Săptămânile următoare,

când am suferit greaua dezamăgire, datorată Pisicuței, mi-am amintit de băieții de vârsta mea, care stăteau țepeni în pat, la sanatoriu, și se uitau pe furiș la mine, să vadă cum îmi mișcăm picioarele; așa am putut să-mi las în urmă dezamăgirea, ceea ce nu înseamnă că a fost fără suferință. Am mai învățat tot atunci, deși ideea s-a clarificat mai târziu, să nu mă compar niciodată cu cei mai fericiți decât mine.

Pe terasa de sus am văzut o fetiță cu breton, smeadă la față, frumușică, privindu-ne și ea printre pleoape. După ce am trecut am întors capul, era cu ochii deschiși, încărcați de tristețe și semăna cu Zefira.

Mi-a rămas în minte o întrebare fără răspuns, nu știu nici astăzi ce să cred, cine în lumea aceea nefericită suferea mai mult, bărbații sau femeile? Adulții, care fuseseră valizi odată și avuseseră parte de toate bucuriile vieții, iar acum le pierduseră? Sau copiii care nu puteau nici să-și închipuie la ce ar fi avut dreptul?

Când ne-am întors acasă se făcuse ora ceaiului, fiecare și-a umplut cana singur din samovarul care fumega pe verandă, apoi toată familia s-a așezat pe scăunele de lemn, scunde, puse în cerc sub nucul din fața casei. În mijloc era o masă mare, rotundă, nu mai înaltă ca scaunele, încărcată cu prăjituri, cozonac, gogoși, uscățele și minciunele, acestea din urmă uitate în zilele noastre. Deși sătul, a trebuit să iau câte ceva, altfel ar fi părut că făceam nazuri. Și iarăși mi-am adus aminte cum la școală mi-era foame tot timpul. Doctorul a adus din casă un patefon mare, în cutie de lemn, ca o mobilă, și l-a pus jos, în iarbă. N-avea pâlnie, sunetul ieșea printr-o deschidere aflată pe partea din față a cutiei, acoperită de un oblon cu traforaje. Mergea cu arc, e de la sine înțeles, nu apăruseră patefoanele cu motoraș electric, și singura amplificare rămânea cutia de lemn, care reda sunetele joase înăbușit, iar pe cele înalte spart, dar oricum mai bine decât gramofonul cu pâlnie metalică. Pe capac avea o emblemă aurită, un templu grecesc cu patru coloane, sub care scria „Odeon”, marca fabricii. Era patefonul cel mai perfecționat din câte văzusem, doctorul îl comandase în Franța, abia sosise, împreună cu două albume de discuri. Țin minte unele dintre ele, deși cuprindeau muzică necunoscută, o auzeam prima oară, fără s-o pot înțelege; nu-mi plăcea, dar am ascultat-o curios, urmărind cu coada ochiului fizionomiile celorlalți, să văd dacă ei o înțelegeau mai bine.

Cea mai ciudată dintre bucăți reda zgomotul unei locomotive. Transpus în sunete muzicale, dar nu era o batjocură, locomotiva rămânea locomotivă și muzica muzică. Am ciulit urechile, niciodată o locomotivă nu-mi va fi

indiferentă, după cum nu-mi poate fi indiferentă nici muzica; n-am simțit deloc nevoia să le separ pe una de alta, le-am ascultat împreună, tot mai curios și mai nedumerit, dar convins că nu ascult de pomană și într-o zi o să-mi folosească. Mare mi-a fost bucuria când, uitându-mă pe disc, la urmă, am văzut scris „Pacific 231”; locomotiva Pacific, cu roți mai înalte ca mine, care venise numai de câțiva ani din America era marea mea slăbiciune între locomotive. Îi cunoșteam sunetul, cum pornea, făcând să patineze roțile, cum se așternea la drum, trezind ecouri mecanice în peisajul străbătut nebunește, cum trezea natura cu fluierul și pe urmă își încetinea mersul ca să se oprească, pufăind obosită. Mult m-am învârtit în jurul ei prin gară; când venea trenul nu mă interesa lumea din vagoane, ci dădeam fuga în față, la locomotivă.

Ce-am înțeles din prima clipă după ce s-a sfârșit discul a fost că locomotiva putea fi muzică, și muzica putea să redea o locomotivă. Pe urmă am înțeles că muzica urmărea mai mult decât atâta, să redea spiritul vremii. Și ce era atunci mai în spiritul vremii, decât locomotiva „Pacific”? De compozitor nu auzisem, cine auzise? Îl chema Honegger, francez, îl crezusem neamț și mă întrebam dacă făcuse războiul. Discul era imprimat de curând; cu doi ani înainte, muzica nici nu fusese compusă.

Am povestit acestea nu pentru Honegger, ci pentru spiritul modern al doctorului Anatol Radovici, care, bunăoară, cum a venit primar, a desființat gardul dintre plaja femeilor și a bărbaților, bineînțeles și cearșafurile de pe mare, puse pe prăjini și frânghie, până unde apa ajungea deasupra capului. Ca să faci așa trebuie, între altele, să înțelegi muzica vremii. Acele oprelițti se datorau fostului primar, el dăduse ordonanța municipală; gustul lui nu trecea de sârbă și horă; tangoul era o rușine. A doua zi după ce mă plimbasem cu Pisicuța, primarul murise de apoplexie la baia de aburi, în timpul masajului; maseuza, mai mult goală, ieșise țipând din cabină. Nenorocirea se întâmplase într-o joi, iar sâmbătă eram la doctorul Radovici, când a venit delegația.

Între timp fusesem de mai multe ori acolo, în fiecare sâmbătă. Vinerea mergeam la Iani Talabă și uneori rămâneam la ei peste noapte, după ce îi ceream voie AMarisei să lipsim la masa de seară. Așa că a doua zi, după ce urmăream jocul căprioarelor, care n-ar fi putut să mă obosească niciodată, porneam pe jos înspre sanatoriu, n-aveam de mers nici o jumătate de oră, ajungeam tocmai când se pregătea masa.

Tihnită viață am dus între aceste două case, și multe învățăminte am tras, și dintr-o parte, și dintr-alta. Singura mea grijă adevărată rămânea sfârșitul vacanței, care se apropia cu atât mai repede, cu cât zilele erau mai frumoase.

Nu terminasem bine masa în acea sâmbătă, când pe drum s-a auzit muzică de fanfară; nu-i om să audă fanfara și să nu dea fuga să vadă. Până să ocolim casa, porțile sanatoriului s-au deschis larg, o mare mulțime de oameni, câteva sute, venea pe alee, cu fanfara în frunte. Erau delegații celor cinci sectoare ale orașului, culoarea de roșu, de verde, de galben, de gri și de negru, plus sectorul special, de albastru, care îngloba portul și străzile mărginașe. Pentru ceea ce doreau ei ar fi fost de-ajuns șase oameni, de fiecare sector câte unul, și chiar mai puțin, trei de pildă, ca doi să-l încadreze pe cel ce ținea cuvântarea. Însă dacă voiseră să vină mai mulți nu putea să-i împiedice nimeni.

Erau oameni de toate felurile, uniți printr-o năzuință comună, avocați, magistrați, profesori, medici, negustori, meșteșugari, docheri, marinari, camionagii, pensionari, rentieri. Printre ei n-am recunoscut decât pe Omer Baltadgi, pe Sofron, scafandrul, pe frații Sasu, care acum, îmbrăcați de oraș semănau leit unul cu altul, n-aș fi putut spune care ținea băcănia și care depozitul de vinuri. Sofron reprezenta echipajul vaporului de salvare „Arhimede”, deși, ca fiu al armatorului ar fi trebuit să se abțină, de asemeni să se abțină ca nepot prin alianță cu doctorul Anatol Radovici. Dar nu-l contestase nimeni, fiindcă delegația nu făcea decât să aducă un mesaj de curtoazie. Cetățenii îl voiau pe doctor de primar al orașului; ca să pună frâu risipei, să asaneze moravurile degradate, mita, corupția, furtul, delapidarea, să împiedice falimentul, să readucă prosperitatea de la începutul secolului, să redeschidă calea spre progres, blocată de o conducere inaptă și necinstită.

Așa spunea cuvântarea pe care a ascultat-o doctorul, dar cu mult mai multe cuvinte, în fraze solemne, bine compuse, rostite cu toată convingerea, atât în ceea ce privea dezamăgirile, cât și speranțele. Vorbea un om impozant ca statură, cu fața aspră, brăzdată de cute, președintele tribunalului, așa mi-a spus Mustafiță, era și el acolo, ne adusese de dimineață și aștepta să ne ducă înapoi, cu trăsura. Ce m-a impresionat mai mult, vorbitorul purta pe deasupra hainelor o pelerină de stofă albă, cu o cruce albastră pe pieptul stâng, deasupra inimii. La început am crezut că era mantia cavalerilor de Malta, așa cum o știam din fotografii, deși unul din aceștia n-ar fi avut ce să caute acolo. Tot de la Mustafiță am aflat că așa se

îmbrăcau la solemnități cavalerii ordinului Mihai Viteazul. Și cuvântarea, desigur, dar poate mai mult pelerina făceau ca atmosfera să fie într-adevăr solemnă. Doctorul asculta cu modestie, cu capul aplecat, singur în fața delegației, pe pajiștea unde ne adunam la ceaiul de după-amiază. Didona, ca și restul familiei se retrăsese deoparte, nu se socotea în drept să-și însușească nici o părticică din omagiul care se aducea stăpânului casei, deși în alte părți se obișnuiește; în campania electorală, Președintele Statelor Unite și contracandidatul lui își țin discursurile cu nevasta alături; altfel cetățenii nu își dau votul.

Înainte de a-și începe cuvântarea al doilea vorbitor, doctorul obiectă că nefiind înscris în nici un partid politic, n-are cum să candideze la alegeri. Și-apoi, n-ar înțelege să fie primar, dacă un singur om ar vota contra; trecând peste împotrivirea lui, ar însemna să-l lezeze. Nu se pricepea la politică, sau mai bine zis o ignora; n-avea simț pentru această știință. Alții se roagă, promit, amenință, cerșesc voturi, le cumpără și se mulțumesc să câștige cu o majoritate oricât de micuță.

Dar nici nu vor fi alegeri! i se răspunse, cu o hotărâre luată dinainte, după discuții cu legea în față. Va fi primar prin consensul orașului!

Acesta a fost cuvântul, l-am auzit limpede, consens, dar nu știam ce înseamnă, atât am înțeles că odată pronunțat, nimeni nu mai poate să facă obiecții. A fost o întâmplare plină de complicații, nu m-au interesat, atât știu că doctorul a devenit primar, împotriva legii. „Aveți dreptate! le-a spus opozanților însuși președintele Tribunalului. Faceți alegeri, nimeni nu vă împiedică, însă postul de primar este ocupat prin consensul orașului!”

Nu mai știu dacă s-au ținut alegeri, parcă a fost o încercare, dar nedusă până la capăt obiecțiile s-au potolit repede, nemulțumiții au ridicat din umeri și s-au apucat de alte treburi, consensul a fost mai puternic. Este într-adevăr un cuvânt care după ce se impune, prin vorbe imperative, rămâne impus, nimeni nu mai poate să-l înfrunte; eu, când îl aud, îmi scot pălăria repede.

După plecarea delegației toți din familie au rămas stânjeniți și tăcuți, nimeni nu și-a dat părerea, numai doctorul trebuia să hotărască. M-aș fi așteptat ca Didona să se bucure, cui oare nu-i plac onorurile? Pe ce soție n-ar ispitit-o gândul de a fi prima doamnă a orașului? Iar copiii, băieții și fetele, care din ei nu s-ar fi mândrit să stea în tribuna oficială la parăzi, să-i salute vardiștii, să primească plocoane ca să pună o vorbă bună? Cine vrea și are puțină pricepere poate să se chivernisească. Niciunul n-a spus

„primește, tată!” Ciudați oameni, n-aș fi bănuit că pot să existe, și nu unul din zece, ci toți, până la ultimul, împreună cu nepoții, care, măcar ei, cu mintea mai fragedă, ar fi putut râvni măcar să fie primii în clasă, și să ia toate premiile!

În această atmosferă ca de priveghi am dat drumul patefonului, doctorul mi-l lăsase în grijă mai demult, dacă văzuse că mă uitam cu jind; îl păzeam ca o santinelă. Nu știu ce-or fi gândit ei despre mine, așa cum stăteau pe scăunele sub nuc, așteptând ora ceaiului, și când s-a auzit muzica pe cât de înfricoșătoare pe atât de triumfală a uverturii la „Tannhäuser”. E drept că nu murise nimeni, dar nici nu triumfase, mai bine aș fi lăsat patefonul în pace; numai că pe atunci nu învățasem să nu confund dorințele mele cu ale altora. Prinsesem gust pentru Tannhäuser, puneam discul de trei-patru ori în fiecare sâmbătă, se potrivea poate cu vreuna din năzuințele mele pe care nu o cunoșteam încă, să bat cu buzduganul în poartă, la o cetate, toată suflarea dinăuntru să iasă pe ziduri și să mă aclame în sunet de trâmbițe. Nu mă luam după legendă, ci după ceea ce îmi inspira muzica. Dar Tannhäuser n-a fost destul, am pus pe urmă Uvertura Solemnă de Ceaikovski, care zugrăvește înfrângerea lui Napoleon în Rusia, retragerea din 1812. Nu avea nici o potrivire cu Wagner decât forța colosală a finalului, când tot ce este instrument într-o orchestră simfonică plus instrumentele de fanfară intonează imnul imperial Boje Tzaria hrani, întărit de petarde adevărate, care explodează ca obuzele, în ritmul muzicii.

Când s-a sfârșit, îmi venea să mă bat cu pumnii în piept și să strig ura, deși îl iubeam pe Napoleon.

— Poftiți la ceai! s-a auzit glasul Didonei.

Nu l-am recunoscut, îmi țiuiau urechile. Doctorul, care nu scosese nici o vorbă de când plecase delegația, s-a uitat la mine. Era prea bun ca să mă certe pentru muzica dinainte și mi-a spus, zâmbindu-mi:

— Pune, te rog, și Pacific!

Nici o descriere nu m-ar fi făcut să-l cunosc mai bine decât aceste cuvinte.

Capitolul 20

Palatul primarial, ocuparea lui simbolică de Anatol Radovici. Folosindu-se de lipsa acestuia, intendentul închiriază camere viligiaturiștilor cu situație bună. Într-o vară doamna Lambru închiriază tot

Palatul, dă recepții în văzul lumii, îi trimite invitație chiar lui Anatol Radovici. Santinelele de la intrarea Palatului, ca la Buckingham. Campania lui Jordie împotriva primarului; reducerea lui la tăcere de o delegație cu bastoane ascunse sub pulpana paltonului. Primarul refuză onorurile și paza obișnuită în jurul demnitarilor. El vinde legal Cadillacul primăriei, și circulă numai cu trăsura AMarisei; uniforma de ceremonie a lui Mustafiță, vizitiul. Prosperitatea orașului, surprinzătoare înflorire economică, renovarea fațadelor, curățenia străzilor, îmbrăcămintea îngrijită a cetățenilor, ateliere de reparat gratis tocurile scâlciate. Serbări, muzică în parcuri, arbori decorativi și pomi fructiferi pe stradă, un miliard de petunii. Redeschiderea Cazinoului; faimosul regulament al lui Zoba, cartofor încercat într-o lungă viață. Măsuri ca nici un cetățean al orașului să nu se poată ruina. Măsuri pentru salvarea străinilor rămași în sapă de lemn; șiragul de covrigi oferiți de Primărie păgubașilor, datorită unei triste experiențe a lui Zoba.

Iată condițiunile în care doctorul a acceptat să fie primarul orașului:

Să-și poată continua nestânjenit activitatea la sanatoriu. Serviciile primăriei să funcționeze ca înainte, dar, în ceea ce îl privea, orele lui de lucru să fie de la șapte la zece seara; colaboratorii direcți să se adapteze.

În afară de clădirea primăriei, o construcție nouă, monumentală, în stil românesc, inspirată de Palatul administrativ de la Iași și de Ministerul lucrărilor publice și Comunicațiilor de la București, orașul avea un palat primarial, pe esplanadă, lângă Episcopie; prin tradiție, în timpul mandatului, primarul, împreună cu familia, trebuia să-și aibă reședința acolo, păzit cu onoruri, ca Președintele Franței la Élysée și Președintele Statelor Unite la Casa Albă. Doctorul acceptă numai simbolic această locuință, conveni să-și aducă o pijama, un halat și papucii de noapte, și el rămase la sanatoriu, cerând să nu i se pună vardist la poartă.

De pe balconul lui Panainte, dacă te aplecai puțin în afară, se vedea în lung palatul primarial, o clădire în stil venețian, de piatră albă; să nu fi avut turnurile din cele patru colțuri, ar fi semănat cu Palatul Dogilor. Două gherete cu dungi tricolore, în diagonală, încadrau intrarea, pe unde se putea merge cu trăsura până în curtea interioară. În fiecare gheretă stătea de pază nemișcat, ca o stană de piatră, câte un jandarm în uniformă de paradă, cu coif împodobit de penaje albe, cu sabia scoasă, ținută vertical, pe lângă umăr. Dacă o muscă i se așeza unuia pe nas, n-avea voie să se apere cu

mâna, nici să-și scuture capul; trebuia să rabde. Se spunea că le era interzis până și să clipească, ceea ce ar fi fost o aberație, dar nu-i mai puțin adevărat că nu clipeau decât la mare nevoie, stăteau cu ochii țepeni, până le dădeau lacrimile. Copiii se opreau în fața lor, îi priveau de aproape și numărau de câte ori clipea fiecare. Neavând voie să miște, jandarmii nu puteau să-i gonească. „O dată, de două ori…” numărau fără cruțare obrăznicăturile. „De trei ori, patru, cinci…” continuau cei de la ghereta alăturată. Era ca o competiție; fiecare jandarm se străduia să clipească mai puțin decât celălalt. La ora de promenadă, fetele mai îndrăznețe se apropiau de ei, fără să țină seama că aveau pe mânecă numărul matricol de la școală, și îi sărutau pe obraz, doar așa, ca să-i necăjească, știind că ei nu le pot prinde în brațe, să le-o întoarcă.

Trecea și Pisicuța pe acolo, dar nu se uita la ei, își ținea capul înainte, cu pleoapele aplecate și când ajungea în dreptul lor se înroșea din corsaj până la rădăcina părului: dacă avea mâneci scurte, se vedea că erau roșii chiar și brațele. Murea de necaz că doctorul, care îi era unchi prin alianță, refuzase să locuiască în palatul primarial, unde ar fi putut să meargă și ea în vizită, să iasă în balcon, și să se arate mulțimii ieșite la plimbare pe esplanadă. Când venea acasă se lua la întrecere cu Pompilia în ocări grosolane: „Nătângul! Molâul… Fă-mă mamă cu noroc, și lasă-mă dobitoc!…” Erau vorbele Pisicuței, care o stârneau pe maică-sa. „Da’ și tâmpita aia de soră-ta; i se adresa lui Panainte. Mare toantă! Adică nu putea să pună piciorul în prag? Sigur că putea, dacă avea un pic de ambiție!”

În ziua când doctorul veni să-și ia palatul în primire, simbolic, Pompilia ieși pe balcon, să vadă, fără să țină seama de sfatul lui Panainte, de-a se abține. Era o ceremonie tradițională, doctorul acceptă să ia parte, trebuia să facă și el o concesie, ceru în schimb să se renunțe la pompa obișnuită, cortegiu, companie de onoare, fanfară, iar mai înainte, în zorii zilei, salvele de tun ale bateriilor de coastă. Veni cu trăsura AMarisei, numai el cu Didona, care greu se învoi să participe; de restul familiei nici nu fu vorba, deși protocolul cerea să fie cu toți acolo, chiar și copiii de grădiniță. Doctorul refuză ca trăsura să intre în curtea de onoare, coborî în poartă și, cu Didona alături, ascultă cuvântul de bun venit al intendentului care îi prezentă cheile palatului, pe o pernă de catifea roșie. Mustafiță aștepta respectuos în spate, ținând într-o mână biciul, în alta valijoara cu pijamaua, halatul și papucii de casă. În clipa când, la rândul lui, doctorul îi oferi

Didonei cheile, ca stăpână a casei, Pompilia se făcu galbenă ca șofranul și începu să verse pe gură fiere vânătă.

Intențiile bune au uneori urmări proaste; având în grija sa un palat unde nu locuia nimeni, intendentul începu să închirieze camere, bineînțeles numai unor persoane distinse și discrete, cu recomandații de încredere. În vara următoare merse până acolo încât puse întreg palatul la dispoziția doamnei Lambru, și ea locui acolo fără să se mire nimeni, timp de o săptămână; când venea acasă, jandarmii de pază o salutau aplecând sabia. La sfârșit avu îndrăzneala să dea o recepție, un dineu cu o sută de oaspeți, toată protipendada orașului. Petrecerea ținu până aproape de ziuă, cu atâta iluminație, că palatul părea în flăcări. E greu de crezut, dar o invitație primi chiar primarul, prin imprudența, prin inconștiența sau prin ignoranța doamnei Lambru, care, fiind întrebată, răspunse că nici nu știa al cui era palatul.

N-ar fi dat nimeni în vileag aceste fapte, ar fi trecut neobservate sau neînțelese, dacă nu intervenea însuși primarul. Deși întâmplarea i se părea mai degrabă amuzantă, se socoti dator s-o denunțe, ca să deschidă ochii inocenților care treceau prin fața unui palat nelocuit, fără să se mire că toate ferestrele erau luminate și dinăuntru se auzea muzică, tangouri și valsuri.

Se întâmplă adesea ca în spatele unui om cinstit, fără nici o umbră pe conștiință, să se ascundă un ticălos, o jigodie. Intendentul dispăru din oraș, și dus a fost. Lipsa lui îngreuia lămurirea afacerii, vina putea să rămână pe umerii unui om de cea mai bună credință.

Tocmai în anul acela apăruse *Pasul Istoriei*, ziarul lui Jordie. Acesta, crezând că era rost de o căpătuială, anunță o campanie împotriva primarului. Cum primele insinuări nu dădură nici un rezultat, deschise focul în plin. Nu trebuia să-l învețe nimeni cum să procedeze și în vocabularul lui erau destule invective ca să-și îngrozească victima. Pompilia, care nu citea niciodată ziarele, și nici cărți, decât în rare ocazii, deveni admiratoarea lui Jordie, devora *Pasul Istoriei*, se îngrășa văzând cu ochii, la fiecare articol mai punea pe ea un kilogram și mai făcea o gușă.

Venise iarna. Cincizeci de cetățeni își băgară bastonul sub palton și merseră în delegație la directorul ziarului, care nu-și făcuse încă palatul cu unsprezece etaje. În fruntea delegației era președintele Tribunalului, cu pelerina albă a ordinului Mihai Viteazul pusă peste șubă. Când îl văzu, Jordie, care avea și el aceeași distincție și purta pelerina la sărbătorile

naționale, rămase cu ochii zgâiți; iar când delegații scoaseră bastoanele și făcură un pas înainte, ridică mâinile.

Eram la școală, citeam și eu articolele; cu scârbă și cu revoltă, fiindcă îl iubeam pe doctorul Anatol Radovici; dacă ar fi vrut să-mi smulgă cineva o mărturie împotriva lui, aș fi dat-o numai pe rug, ca să scap de chinuri; pe urmă m-aș fi rugat lui Dumnezeu să mă ierte, așa fac oamenii la ananghie, lăsând la o parte martirii. Am vrut să aflu cum încetase campania atât de brusc și fără nici o explicație. Am scris lui Alex, lui Sofron, lui Panainte și altora; nimeni n-a putut să-mi răspundă, nici chiar Mustafiță. De altfel, mârșava campanie a lui Jordie era uitată, treburile orașului mergeau strălucit, doctorul se bucura de admirația tuturora și chiar de adulație. Eu însă nu mă mulțumeam cu atât și atunci mi-am luat îndrăzneala să-i scriu acelei persoane impozante, președintele Tribunalului, care îmi făcuse o impresie foarte puternică. Îl chema Caton Mureșanu, nume de cenzor. M-am dat drept profesor la școala unde nu eram decât un biet elev în coada clasei. „Predau educația morală, spuneam, și pentru mine ar fi instructiv să aflu dedesubturile acestei afaceri atât de imorale. Vă rog deci să-mi răspundeți cum ați izbutit.” „Prin consens!” îmi răspunse, într-o telegramă, președintele Tribunalului. Cred că își dăduse seama, după scris, că nu puteam să fiu ceea ce aveam pretenția, dar unuia ca el nu putea să-i pese; iată ce numesc eu un om admirabil, îmi pare rău că n-o să-l mai întâlnesc niciodată, a murit dintr-o datorie de conștiință.

Între alte condiții puse de doctor ca să accepte postul de primar al orașului, fusese aceea de a nu se face nici un fel de pază în jurul lui, să nu vadă vardiști la poartă, să nu-l însoțească detectivi în haine civile, mergând la cinci pași în urmă, cu pistolul la subțioară. Apoi să se vândă la licitație automobilul primăriei, un Cadillac negru, o limuzină, înmatriculat cu numărul unu. Primarul urma să se deplaseze cu mijloace proprii, AMarisa îi puse la dispoziție trăsura, cu Mustafiță, căruia îi confecționă o uniformă potrivită cu rolul lui de vizitiu al primarului, dar nimic pompos sau bătător la ochi, un veston roșu-ruginiu, după culoarea cailor, amândoi roibi, cu emblema orașului pe mâneca stângă. Cum Mustafiță nu se învoi în ruptul capului să poarte șapcă, AMarisa îi lăsă fesul, cu condiția să-i pună în frunte o cocardă tricoloră. Acest detaliu de mică importanță, dar cu totul neuzitat, făcu din vizitiu un personaj pitoresc despre care se duse vorba până la Constantinopole; străinii în trecere țineau negreșit să-l vadă, îl fotografiau pe capra trăsurii.

Încă de pe atunci, când mai erau trei-patru ani până la marea criză de la sfârșitul deceniului, orașul nu stătea atât de bine cu finanțele cum s-ar fi cuvenit în situația privilegiată pe care o avea, ca poartă maritimă spre lumea largă. Abordez subiectul cu stângăcie, niciodată nu l-am cunoscut bine și mi-e teamă că n-aș fi mers prea departe nici dacă îmi dădeam osteneala. Pentru mărfurile de export, ca și pentru cele importate se plăteau taxe vamale, știu și eu ca toată lumea. Nu știu în schimb dacă din încasările acestea, desigur enorme, lua și primăria o parte; poate că da, dar cât anume n-aș putea spune.

A trecut timp de-atunci și vorbele pe care le-am auzit nu le mai țin minte limpede și nici nu sunt sigur că le-am înțeles bine. S-ar putea astfel să mă îndepărtez de adevărul istoric, ceea ce va nemulțumi pe oamenii de finanțe; în ceea ce mă privește, socotesc că nu are importanță, pe mine mă interesează un anumit rezultat, nu felul cum s-a ajuns la el, prin ce manevre sau mașinații. Fapt evident rămâne acela că în șase luni doctorul, care nu era străin de un asemenea subiect, căci de zece ani supraveghea administrația sanatoriului, făcu în chip uluitor ca încasările municipiului să se dubleze, într-o primă fază; nu fu nevoie decât să pună o mică taxă suplimentară pe mărfurile exportate și importate. Nu protestă nimeni, măsura fu acceptată prin consens, și nu-i de mirare, fiindcă oamenii în cauză, exportatorii și importatorii, o plăteau de când lumea, numai că n-o încasa primăria, se numea comision și ajungea aproape oficial în buzunarele unor persoane al căror rol era de-a face să nu scârțâie căruța; expresia curentă, prin care se definea această manevră era a unge osia. Primarul refuză comisionul său, le tăie și pe ale celorlalți, făcându-le venit la bugetul municipiului. Din nimica toată, prosperitatea se simți repede și fu atât de durabilă că n-o zdruncină prea mult nici măcar marea criză, apropiată dar nebănuită de nimeni.

Eu, unul, nu puteam să iau cunoștință de bunăstarea orașului decât prin semne exterioare; pe străzi apărură măturători în uniforme albastre, curate, cu emblema primăriei pe mânecă, și de atunci înainte nu s-au mai văzut nicăieri gunoaie, puteai să umbli cu picioarele goale pe trotuar și tălpile rămâneau curate. Edificiile publice se văruiră, cele de piatră se albiră, proprietarii de imobile sau simple case de locuit fură obligați să facă asemeni, recomandându-li-se prin ordonanță municipală să nu-și sluțească fațadele cu culori ridicole. Toată lumea înțelese și se supuse cu voie bună; rezultatul fu că în mai puțin de o lună orașul își schimbă cu totul înfățișarea,

părea nou-nouț, ca scos din cutie; cine se întorcea după o lipsă mai mare nu-l putea recunoaște. Străinii se mirau: de unde atâta lumină și voie bună?

Căci și înfățișarea oamenilor era alta, nu mai umblau cu hainele mototolite, își puneau pantalonii sub saltea, dacă n-aveau timp să-i calce; nu se mai vedeau pantofi cu tocurile scâlciate, care lasă impresia de mizerie; pentru săraci exista în fiecare cartier o cizmărie unde încălțămintea se repara pe cheltuiala primăriei. Chiar dacă rămân la asemenea semne exterioare, ar fi încă multe de spus, despre muzicile din parcuri, despre serbările populare, despre cantine și băi publice, despre uniforma școlarilor; mă opresc la ceea ce mi-a fermecat ochii mai mult, la flori și la arbori.

În doi ani orașul deveni o grădină și o livadă, pepinierele primăriei le ofereau cetățenilor pomi fructiferi gratis, soiurile cele mai alese, cireși, vișini, piersici, cărora le mergea cel mai bine în clima locală. Oricine avea un petic de pământ lângă casă planta pomi, ceea ce este o bucurie și face să dispară multe necazuri. Pe bulevarde și pe arterele principale se păstrară arborii decorativi, platanii, care trăiesc o mie de ani și chiar peste, monumente caracteristice ale orașului. În schimb, pe străzile laterale, și mai ales la periferie se puseră pomi fructiferi, ca prin curțile oamenilor. Primăvara, când înfloreau cireșii, floarea lor se lua la întrecere cu pereții caselor, văruiți proaspăt; era o explozie de alb, orașul părea o mireasă. Dar și mai mult m-au fermecat florile decorative de pe esplanade, din parcuri, din scuaruri și de pe trotuare. Floarea cea mai răspândită, fiindcă îi pria cel mai bine, ținea din primăvară până ce cădea bruma, fără să ostenească, era petunia, multicoloră, lucioasă ca smalțul, prodigioasă, înfoiată, inepuizabilă, cu parfumul ei delicat care înmiresma noaptea orașului.

De la Mustafiță am aflat că un singur fir de petunie costa șapte lei, socotind semănatul în seră, repicatul, trecerea lui în ghivece, apoi plantatul și toată îngrijirea următoare, udatul, săpatul, curățatul, din iarnă până toamna. Iar în oraș se puneau un milion de petunii; în anul următor, un milion și jumătate. Cred că nici în paradis nu puteau să fie mai multe. Nu mă gândeam la banii cheltuiți, le pierdeam înțelesul. Aș fi vrut să zbor cu avionul, la vremea petuniilor, să le văd de sus, pe toate deodată; cred că mi-ar fi lăsat o bucurie pe întreaga viață, dar n-am avut prilejul, rămân cu ceea ce am văzut în rasul pământului.

În sfârșit, spre a mai spune un cuvânt despre semnele exterioare ale prosperității, mă întorc la oameni, ca să adaug că pe lângă înfățișarea îngrijită a tuturora, bărbieriți și tunși proaspăt, cu pantofii lustruiți și hainele

fără scame, toți erau mult mai veseli decât înainte, rar vedeai pe câte unul cu o mină sumbră; erau și din aceștia, de ce să mint, poate îi supărau nevestele, nu poți să scapi niciodată de toate necazurile. Ei se pierdeau însă între ceilalți, cu figurile zâmbitoare, îndatoritori, prietenoși, optimiști, alcătuind parcă o legiune a fericirii. Și totul, pornind de la taxa derizorie pusă pe metru, kilogram sau litru de marfă, pe care n-o simțea nici cumpărătorul, nici vânzătorul.

O altă măsură a noului primar, care nu întârzie să-și dea roadele bune, deși la început oamenii se miraseră iar unii încercaseră să cârtească, așa se întâmplă până ce stabilește consensul, fu să se redeschidă și să activeze jocurile de noroc de la Cazinou, ruletă, baccara, chemin de fer și toate celelalte; și chiar bula, o ruletă mai populară, care nu se găsea în saloanele de sus, ci pe trotuar în fața scărilor.

Jocurile erau interzise de câțiva ani, în urma sinuciderilor prea numeroase, nefericiți care își pierdeau averea și nu le mai rămânea nimic de făcut decât să-și tragă un glonț în gură, sau, dacă n-aveau revolver, să-și lege un bolovan de gât, și să se arunce în mare. La far se găseau și bolovani și sârmă; la anchetă nu li se stabili proveniența, dar s-ar fi putut să le pună acolo chiar primăria, ca să simplifice treaba. Mai fusese și un lanț de scandaluri, administratori financiari, perceptori, casieri care băgaseră mâna în avutul statului sau al primăriei, pierduseră la ruletă și acum făceau pușcărie.

Doctorul se sfătui cu Zoba, care fusese pe la toate cazinourile din lume și pierduse mai mult decât o avere. Un om mai priceput nu se găsea în tot orașul, să nu-i fi fost cumnat l-ar fi pus directorul cazinoului, fără să țină seama de vârsta lui înaintată, când puteau surveni accident grave, cum se întâmplase cu frate-su geamăn. Zoba alcătui un regulament ingenios al jocului de noroc și îl puse la dispoziția primăriei, fără vreo remunerație, ca să nu fie nici un motiv de clevetire. Pe această rigoare se bizuia bunul renume al primarului, care nu admise să se facă nici cel mai mic favor vreunuia din cele peste o sută cincizeci de neamuri ale sale; ba, mai mult decât atâta le refuză chiar unele cereri legitime, scriind pe petiție „în suspensie", sfătuindu-i să aștepte până ce venea alt primar să-i ia locul.

Nu am citit regulamentul lui Zoba, știu doar că a muncit mult până să-l întocmească: lunea, când veneam să prânzim la el acasă, îl găseam înconjurat de albume, de enciclopedii, reviste și ziare, aplecat peste ele cu lupa, cu o picătură de sudoare în vârful nasului. Uneori uita chiar să ne

aducă mâncare de la birt, și mă trimitea pe mine, cu sufertașele. Și chiar dacă l-aș fi citit, tot nu înțelegeam, așa că nu mă încumet să explic acel regulament sui generis, opera unui cartofor patentat, care a izbutit să facă din jocul de noroc, pus sub anatemă, o operă morală admisă până și de biserică. Principiul care stătea la baza regulamentului era controlul pierderilor, exercitat de primărie. În scopul ca nici un cetățean al orașului să nu poată risca mai mult decât un anumit disponibil, stabilit de percepție. Cine voia să-și încerce norocul trebuia să dețină un livret de joc, unde era trecută situația sa financiară, veniturile, cheltuielile și alte date, o mulțime, cu menirea de a nu rămâne nici cea mai mică posibilitate de a se încălca regula stabilită.

Ca s-o scurtez și să fiu înțeles mai bine, mă folosesc de vorba populară, atât de înțeleaptă și atât de bine potrivită în cazul acesta, că nimeni nu putea să se întindă mai mult decât îi era plapuma. Cu adaosul că plapuma o măsura percepția, după directivele primăriei. Pare simplu, în realitate existau complicații, aproape tot atâtea cât cele o sută de articole ale regulamentului, care de altfel aveau scopul ca niciuna din ele să nu rămână nelămurită. Nu cred să existe dovadă mai bună a competenței lui Zoba și a seriozității pusă de el în această lucrare, decât faptul că în tot timpul cât a funcționat Cazinoul, până la război când s-a închis din cauza bombardamentelor, n-a fost nici cea mai mică defecțiune, n-au existat sinucideri, nici delapidări, nici falimente, nimeni n-a ajuns în sapă de lemn din cauza jocului; în schimb orașul a prosperat încontinuu.

Dacă se va întreba cineva ce tratament aveau vizitatorii, vilegiaturiștii din alte locuri, din țară sau de dincolo de hotare, pe aceștia nu-i împiedica nimeni să-și piardă banii, nu li se cunoștea starea financiară, nu li se putea face livret de joc; însă nu li se îngăduia să intre la cazinou decât după ce depuneau la administrație o cauțiune substanțială, sumă necesară ca să ajungă acasă și să aibă cu ce își întreține familia cel puțin trei luni de zile; sunt toate șansele ca în trei luni un om vrednic să se refacă. Zoba știa, se refăcuse el însuși; și nu o singură dată.

Doar un articol în regulamentul lui mi s-a părut nepotrivit, la început l-am luat drept o glumă de prost gust, o ironie grosolană, acela care prevedea ca la gară, sau la vapor, păgubașilor să li se ofere un șirag de covrigi, din partea primăriei. Credeam că era o aluzie la vorba cunoscută, despre omul scăpătat, pentru care covrigii sunt ultimul refugiu. Mai târziu Mustafiță mi-a povestit că odată, în tinerețea lui, Zoba voise să se omoare, dintr-o

neghiobie, îi intrase în cap că nevasta, frumoasa Calipso, se pregătește să-l părăsească, la câteva luni după ce se luaseră. Și cum mergea el spre dig, ca să se arunce în mare, cu gulerul pardesiului ridicat, pe o vreme urâtă de toamnă, a văzut pe fereastră, la simigeria din piață, cum simigiul tocmai scotea din cuptor covrigi calzi, că făceau să palpite aerul deasupra. Nu-i pierise deloc amarul din suflet, și gândul sinuciderii nu-i trecuse, dar îi venise așa, pe loc, gustul să mai mănânce o dată un covrig proaspăt. „Ce, dumneata ești om de un covrig?!” se miră simigiul. „N-am bani la mine”, replică Zoba, văzându-l că se și apucase să înșire pe sârmuliță covrigii, șase, doisprezece; mergea dincolo de duzină. „Îmi plătești mâine!”. „N-am să-ți mai pot plăti niciodată!” „Să fii sănătos! ți-i dau de la mine!” Mergând pe stradă, în frig și umezeală, cu covrigii calzi în mână, Zoba simți în el o moliciune, nu-l mai durea sufletul, ca înainte. Când văzu marea lovindu-se în dig, ridicând jerbe de apă, îl cuprinse frigul, iar din frig se născu frica de moarte. Să fi avut un singur covrig, cel pe care îl și mâncase, mergând pe stradă, și să fi fost cu mâinile goale n-ar fi șovăit nici o clipă, își lega un pietroi de gât, încăleca balustrada și sărea în mare. Șiragul de covrigi trăgea de el înapoi, se simțea dus. Ce-avea să facă nu știa încă, hotărât însă nu mai putea să moară.

Porni spre casă, depănând covrigii din șirag, ca pe mătănii; nu se răciseră, îi încălzeau mâinile, parcă și inima. Apoi începu să-și afle norocul: nu mă iubește, ba mă iubește. Cine a făcut vreodată acest joc, smulgând petalele margaretelor, își amintește că instinctiv a pus înainte alternativa dorită, mă iubește, e firesc, nimeni nu face altfel. Pesimismul și misoginismul lui din acea seară tristă îl împinseră pe Zoba să înceapă cu negația; nu mă iubește. Acesta fu norocul, și pentru el, și pentru Calipso, care îl iubea cu adevărat și se perpelea prin casă, neștiind pe unde îi umbla bărbatul. Covrigii fuseseră cu soț, douăzeci, dar el nu știa, mai sus de o duzină nu-i numărase, după cum nu știa că rămăseseră fără soț, pe unul îl înghițise cu noduri. Astfel, începând în chip nefiresc cu negația, reieși că îl iubea, și dădu fuga acasă.

Calipso îi fu credincioasă până la moartea ei tragică. Iar Zoba rămase convins că nu există consolare mai bună în clipe de nefericire, decât un șirag de covrigi, să-i depeni până se face lumină în suflet. Părerea lui a fost confirmată și întărită, mulți din cei care primiseră șiragul de covrigi, socotit de mine drept o batjocură, trimiseră scrisori de mulțumire primăriei,

afirmând că fusese pentru ei ca un balsam, că până să ajungă acasă nu mai țineau minte necazul, viața li se părea iar frumoasă.

Capitolul 21

Desființarea gardului de pe plajă și a paravanelor de pânză de pe mare. Modernizarea costumului de baie, un stimulent pentru progresul spiritului. Enormul flux de viligiaturiști, înmulțirea trenurilor, dispariția trenului mixt pentru sărăcime. Camera de închiriat. Extinderea orașului de-a lungul mării; hoteluri, vile, o nouă bogăție. Ghicitoarele și vrăjitoarele, farmecele. Campania ***Universului****, care publică în același timp reclamele incriminatelor: banul n-are miros, sau ce face dreapta nu știe stânga. Atacurile împotriva AMarisei; numai Jordie se abține, de frica bastoanelor. Urzeala Episcopului împotriva Primarului, lovitura indirectă prin cumnata acestuia din urmă, AMarisa. În primejdie de a fi expulzată din oraș, AMarisa caută o mănăstire unde să se retragă; nimeni neprimind-o proiectează să-și construiască o mănăstire personală. Boala de picioare a Episcopului, arterită obliterantă, gangrena, necesitatea amputării urgente. Sfatul Soborului; un Episcop fără picioare nu-și poate exercita funcția sacerdotală. Miraculoasa intervenție a AMarisiei, vindecarea rapidă, răsplata meschină.*

Între reformele primarului, pe mine cel mai mult m-a bucurat desființarea gardului de pe plajă. Și nu fiindcă aș fi tras vreun folos, nicidecum, încă de pe atunci îmi plăcea să stau la soare pe malul mării și să înot în locuri unde nu venea multă lume, și mai ales nu venea nimeni; se găseau destule!

M-am bucurat deci pentru alții, și poate nu atât pentru că li se eliberau trupurile, scăpau de constrângerile care le îndepărtau de natură, ci pentru ceea ce câștiga spiritul omului. La mult progres cred că a dus noul costum de baie, încă și el prea pudic, care a înlocuit rochia lungă până la genunchi, în care se făcea plajă și se intra în apă, după un paravan de cearșafuri. Iar ca să facem un alt pas înainte, să ajungem la costumul bikini, de astăzi, a fost nevoie de încă un război, și de explozia atomică.

Eliberarea plajei a avut și urmări economice, nu le-aș fi bănuit, dar cred că primarul, cu consilierii lui, se gândise la ele. A început să vină lume, oamenii prindeau gust pentru mare, trenurile s-au înmulțit și toate erau

pline; trenul mixt s-a transformat în personal, iar personalele în accelerate. Cu automobilul veneau prea puțini oameni, șoselele fiind proaste, ți se rupeau măruntaiele în hârtoape și te îneca praful. Bineînțeles că atâta mulțime de oameni nu încăpea în hoteluri și în casele târgoveților, deși unii dintre aceștia închiriau toate camerele, se înghesuiau cu familia în bucătăria de vară, și în magazie. Orașul a început să crească, s-a întins pe malul mării, a depășit ferma lui Iani Talabă și sanatoriul de tuberculoză osoasă, s-au construit alte hoteluri și vile puzderie. Toate cele spuse aduceau orașului venituri suplimentare, ca o fabrică nouă, deși nimeni nu-și închipuia că marea poate fi și ea o industrie.

Aceste prefaceri nu s-au petrecut în prezența mea, plecasem la școală, am luat cunoștință de ele din ziarele lui Trandafil. Vara următoare, le-am văzut cu ochii, când am venit din nou să-mi fac vacanța în familia AMarisei, căci Alex nu-și găsise încă un alt subiect, mai avea nevoie de mine. Între timp fusese vânătoarea de vrăjitoare, căreia era cât pe ce să-i cadă victimă și AMarisa. Semnalul îl dăduse *Universul*, publicând în Pagina Bisericii un denunț împotriva ghicitoarelor, dar mai ales a doftoroaielor care vindecau boli incurabile, săvârșind minuni ca în Biblie și discreditând medicina adevărată.

Este adevărat că în vremea aceea ghicitoarele se înmulțiseră în toată țara, dădea lumea năvală să-și afle viitorul, după ce, ca o verificare, i se povestea trecutul și prezentul, întocmai cum și-l cunoșteau oamenii. Nu m-am oprit la niciuna din explicațiile posibile ale faptului că asemenea profesiune n-o practicau bărbații, nu țin minte nici un caz, ci numai femeile, mai toate văduve. Unele din ele erau celebre, la ușa lor nu se mai termina coada. Câteodată ghicitoarea se îndeletnicea și cu vrăjile, făcea să se întoarcă bărbatul femeilor părăsite, să cadă părul și dinții amantei, ca să nu mai strice casele oamenilor; pe fetele nenorocoase le ajutau să se mărite, și tot așa mai departe, până la răzbunare, să moară vaca dușmanului, să-l bată grindina, să-i stârpească nevasta. Doftoroaiele făcătoare de minuni apăreau mai rar, harul lor venea de departe, de la ultimul dintre ceruri, se cernea printre stele, și numai câte unul atingea pământul, fără să știe nimeni ce suflet omenesc va alege, ca să se ațină. Dar când cineva avea destulă credință și destulă chemare, ca să-l simtă, atunci se încărca de putere dumnezeiască, și nu mai rămânea suferință a ființei omenești pe care să n-o poată lecui, chiar și pe întuneric.

Universul chema lumea să nu se mai lase păcălită, îi deschidea ochii și cerea autorității să intervină, să aresteze, să judece, să condamne. Am citit și eu primul articol, și n-am știut ce să cred, fiindcă șase pagini mai departe, la”Mica publicitate” am găsit nu mai puțin de cincisprezece anunțuri date de ghicitoare și doftoroaie, care își făceau reclamă pe față, în cuvinte umflate, adăugând adresa și orele de vizită, întocmai ca reclamele medicilor, amestecate printre ele în aceeași coloană.

Mi-a atras atenția în chip deosebit, fiindcă avea și fotografia, o doamnă numită misterios Pitiș, vrând poate să amintească de Pithia; pe lângă bolile trupului, aceasta vindeca nebunia, prin putere hipnotică. Era o femeie frumoasă, se presimțea, căci altminteri avea fața estompată de umbre, parcă ieșea dintr-o apă întunecată, sau de după o perdea cenușie. Fotografia apărea zilnic, o urmăream fascinat, pe chipul cu trăsăturile incerte apăreau limpede numai ochii, luminați parcă de o rază cosmică, de unde le venea și puterea de a-mi străbate ființa, ca să ajungă până în suflet, atât de pătrunzători că îmi făceau frică. Ochii îi știam parcă de undeva, și dacă la fel de bine s-ar fi văzut și fruntea, aș fi recunoscut-o pe AMarisa, cum fusese în tinerețe. Era numai o coincidență, AMarisa n-avea nici o legătură cu doamna Pitiș. Ce mi se pare mai ciudat, fotografia continuă să apară zilnic în *Universul* tot timpul cât ținu vânătoarea și când celelalte reclame de ghicitoare și doftoroaie în sfârșit dispăruseră. Ținta precisă a campaniei, reluată de mai toate ziarele, devenise AMarisa, care nu-și publicase niciodată fotografia și nici nu urmărea s-o cunoască lumea; ea își exercita harul în tăcere, fără a se pretinde făcătoare de minuni, dar izbutind să vindece boli incurabile, nu cu leacuri secrete, ci numai cu ierburi știute și prin pase magnetice, printr-o forță lăuntrică atât de neînțeleasă, încât nu era greu să fie numită vrăjitorie.

În anii următori, am dedus că, țintind în ea, cineva voia să lovească în cumnatul ei, doctorul Anatol Radovici, ales primar prin consensul orașului. Un singur ziar, *Pasul Istoriei*, se abținu să o atace personal pe AMarisa, deși participa la campanie, mai violent chiar decât *Universul*, care o inițiase. Probabil Jordie, oricât ar fi fost el de curajos și de cinic, ținea minte pe cei cincizeci de cetățeni cu bastonul ascuns sub pulpana paltonului, cu Caton Mureșanu în frunte, și nu voia să-i mai vadă o dată.

Prin vânătoarea de vrăjitoare ieșise la lumină o urzeală perfidă împotriva doctorului, pe care altminteri nimeni n-ar fi îndrăznit să-l combată pe față, căci consensul rămânea neștirbit, la fel de puternic ca la alegeri; singura

metodă de a-i zdruncina prestigiul era lovitura piezișă. De la cine pornea nu se aflase.

Veni ziua când ziarul local, *Două Orizonturi*, nume fără nici o noimă, ceru, fără să spună cui, ca AMarisa să fie expulzată din oraș, trimisă la mănăstire. Se presupunea că ziarul era al opoziției, dar mi se pare stupid, pe simplul motiv că nu exista o opoziție, decât poate în formă de fantomă, ceea ce este nepermis în politică. Dezgustată de atâta ură, și temându-se că după un timp consensul ar putea să se surpe, iar cumnatul ei să-și piardă prestigiul, AMarisa hotărî să se expulzeze singură. Mustafiță înhămă patru cai la trăsură, să meargă repede, și colindă județul să caute mănăstirea cea mai potrivită; nicăieri nu voiau s-o primească, stareţele stropeau cu aghiasmă în urma vizitiului, care îndrăznea să se prezinte cu fesul lui roșu, ofensându-le credința creștină.

AMarisei nu-i rămânea decât să-și facă o mănăstire proprie, alese și locul, într-o vale, la vreo patruzeci de kilometri, pe unde curgea un pârâiaș limpede, care însă nu ajungea să se verse în mare, ci se pierdea sub fața pământului. Probabil că dacă planul ei se îndeplinea, ar fi avut de îndurat alte acuzații, printre ele chiar fenomenul cu apa, în care ce putea să se întrevadă, dacă nu mâna Satanei?

Antreprenorul era tocmit, materialele strânse, mai trebuiau transportate la fața locului, pe urmă începea lucrul; odată cu primăvara mănăstirea ar fi fost gata; între timp, AMarisa își făcea bagajele și dădea dispoziții privind soarta familiei, care trebuia pusă la adăpost de griji și ferită să se destrame.

Când am aflat acestea, de la Mustafiță, el singurul avea grijă să-mi scrie ce se mai întâmplă pe acolo, mi s-a strâns inima, m-am întrebat ce-o să se întâmple cu acea lume ocrotită de AMarisa. Mă consolam doar cu gândul că peste vară am să mă duc la mănăstire, unde speram ca s-o găsi o chiliuță și pentru mine.

S-a întâmplat însă ca tocmai atunci o boală veche a Episcopului să se agraveze brusc și în atâta măsură, că aducea primejdia morții; afară doar dacă nu îi tăiau picioarele; întâi unul, pe urmă celălalt, întâi de la gleznă, pe urmă de la genunchi și, în sfârșit, de la șolduri, când se vede că totul a fost de pomană; așa se întâmplă cu această boală, iar oamenii se lasă ciopârțiți, fiindcă nu pot să mai îndure chinul. Cauza este proasta circulație a sângelui, arterele de la picioare se astupă începând cu labele și urcând întruna, lăsând în urmă gangrene și dureri cum n-au cunoscut decât cei trași pe roată.

Episcopul zăcea în patul cu baldachin, cu barba scoasă deasupra plapumei și cu picioarele bolnave puse pe o măsuță alături, îngroșate de boală și de bandaje; doar în această poziție se linișteau puțin chinurile. În salonul din față, unde se țineau adunările ecumenice, acum stătea de veghe întreg soborul și asculta cu înfiorare gemetele bolnavului, răzbind prin ușa capitonată cu brocart roșu ca sângele, culoare nepotrivită într-o situație atât de nefericită. Un consult medical care se terminase puțin mai devreme și la care luaseră parte cei mai renumiți chirurgi din țară, împreună cu unul de la Paris și doi de la Viena, hotărâse că un picior și apoi altul, trebuiau amputate fără întârziere, într-o zi, două; era singura soluție și nici măcar sigură. Dar bolnavul nu voia să meargă la operație, iar pe de altă parte soborul socotea că un episcop fără picioare n-ar mai putea să slujească în biserică. Deocamdată în toate bisericile se înălțau rugăciuni pentru sănătate, iar arhiereii așteptau să vadă ce va hotărî Cel de Sus, ei neputând să ia nici o hotărâre.

Așa trecu dimineața zilei nefericite când nimeni în sinea lui nu mai avea vreo speranță, deși, dacă se uitau unul la altul se îmbărbătau cu privirea. Trecu și după-amiaza, fără ca vreuna din fețele bisericești să fi pus ceva în gură; toți socoteau că foamea, oricât de chinuitoare, era floare la ureche pe lângă suferința episcopului.

La ora șase și jumătate, când lumea se plimba înghesuită pe esplanadă, trăsura AMarisei, cu Mustafiță pe capră, opri în fața palatului episcopal, nu departe de palatul primarial, nelocuit, și de casa lui Panainte. Doctorul Anatol Radovici, care venea de la sanatoriu și mergea la primărie unde își începea serviciul de seară, prelungit până noaptea, coborî din trăsură, urcă scările cu un mers abia puțin țeapăn, căci învățase în ani să-și ascundă aproape cu totul infirmitatea, intră în salonul soborului și ceru să-l vadă pe înalt preasfântul. Nu putea să-l refuze, îl duseră în dormitor unde, la dorința sa, îl lăsară singur cu bolnavul.

Nimeni n-a fost martor la această întâlnire, niciunul din cei doi interlocutori n-a povestit cum a decurs convorbirea. Urmarea a fost că după plecarea primarului, episcopul trimise pe secretarul său și pe doi arhierei, s-o aducă pe AMarisa. Merseră cu automobilul episcopiei, al doilea în oraș, care avea pe aripa dreaptă un fanion ca un prapure. AMarisa însă nu se urcă în automobil, socotea că ar fi fost o abdicare, o trimise pe slujnică la primărie să-l cheme pe Mustafiță, și merse cu trăsura ei, cunoscută de tot orașul. Automobilul venea în urmă; secretarul, un preot tânăr, stătea lângă

șofer, iar cei doi arhierei pe canapeaua din spate, impozanți cu comănacele lor albe și cu bărbile înfoiate. Cortegiul atrăgea atenția, automobilul episcopiei, cu doi arhierei în odăjdii, escortând trăsura AMarisei făcu mare vâlvă; până să cadă întunericul vorbea toată lumea.

Era prima dată când doctorul Anatol Radovici intervenea pentru cineva din familie; oamenii, care îl cunoșteau, se mirară. Dar el intervenise nu în folosul AMarisei, ci al episcopului; în două zile acesta putea să umble, iar peste o săptămână nu mai avea nici urmă de boală.

Cum ajunse la patul bolnavului, AMarisa ceru să vină întreg soborul, voia să fie martori cu toții, dar nu pe pământ, ci în ceruri, la judecata din urmă; chiar așa le spuse, și ei se cutremurară. Unii au povestit întâmplarea cuprinși sau de frică, sau de smerenie, așa s-a aflat cum a decurs actul tămăduirii.

— Ești creștină? a întrebat la început episcopul.

— Creștină și ortodoxă.

Se auziră murmure; unii o știau drept anticristă. Episcopul, crispat de durere, deschise ochii.

— Ia să văd. Fă-ți semnul crucii!

AMarisa se închină, cu demnitate, rar, cumpănit, sigură pe fiecare gest; o cunoșteam, nu putea să se prefacă, dar bănuiesc că în sufletul ei trufia era mult mai mare decât credința.

Episcopul își făcu și el semnul crucii, închise ochii și spuse, cu un suspin de ușurare:

— Atunci mă las în mâna ta, soră! Ce-mi ceri ca să mă faci bine?

— Greutatea picioarelor, în aur.

— E prea mult! exclamă episcopul.

Sub privirea AMarisei îi trecuse durerea, pe negândite. Căci lăsând la o parte aurul, AMarisa se gândea, adânc și cu intensitate la tămăduirea lui, nimic nu venea de la sine, era în sufletul și în mintea ei o luptă, părea că se zbate, să zboare. Se opri numai cât să repete prețul:

— Greutatea picioarelor, în aur!

Se tocmiră. AMarisa se învoi cu greutatea labelor, de la gleznă, nici un sfert din câte ceruse înainte. Apoi îngenunche lângă măsuța unde se odihneau picioarele bolnave și începu să desfacă bandajele, pe rând, de deasupra genunchiului, în jos, fără s-o scârbească puroiul și mirosul de carne putredă. Dar, de ce ar fi scârbit-o, dacă pe măsură ce desfăcea bandajul ulcerațiile rămâneau curate, ca niște răni pe cale să se vindece? Iar

între ele, povestea unul din arhiereii care o aduseseră pe AMarisa, răsăreau ghiocei, ca în pădure, când se topește zăpada, însă mult mai delicați și mai mici, cât o lăcrimioară. Nu putea să fie decât o viziune, explicabilă în starea aceea de încordare, dar au mai avut-o și alții, unii simțeau chiar și mirosul florilor.

Peste o săptămână, când uitase de boală, episcopul îi trimise AMarisei un mic lingou de aur, nu mai greu decât degetul mare. În schimb, îi mai dărui o strană, în catedrala episcopiei, puse pe spătar o tăbliță de alamă, cu numele ei, să n-o ocupe altcineva. Soborul socoti că strana valora mai mult decât greutatea picioarelor, în aur.

AMarisa nu-și făcu inimă rea, în viața ei câștigase atât aur că îi era și scârbă. În prima duminică merse la liturghie, cu Zefira, nepoată de soră, pe care o puse să stea în strană, iar ea rămase în picioare. Cum se uita de jos în sus la icoane, pe sub bretonul castaniu de pe frunte, cu ochii căprui plini de curățenie și bunătate, fetița era frumoasă ca un înger. Pe măsură ce se împlinea umbla tot mai bine, într-o zi poate avea să arunce cârjele.

Ziarele amuțiseră, n-o mai necăjea nimeni pe AMarisa.

Capitolul 22

Familia Adelei, masa de joia. Arheologul Remus Gregorian, al șaselea soț al Adelei și tatăl Zefirei. Meritele științifice ale arheologului; mormântul lui Tutankhamon, semnalat de el, înainte de a-l dezgropa alții. Boala misterioasă adusă din Egipt. Agonia. Inutila intervenție a AMarisiei. Însoțitorul lui în Egipt moare de aceeași boală misterioasă. Completarea portretului lui Remus Gregorian; povestitorul îi prevede o moarte prematură, prin fatalitatea de a fi soțul Adelei, ai căror bărbați muriseră cu toții tineri. Mormintele lor, grupate, cele mai frumoase și mai îngrijite din tot cimitirul. Al șaptelea bărbat moare și el, dar după dispariția Adelei. Acesta nu e o ființă malefică, mai degrabă e o nenorocoasă. Adelaida, fata ei mai mare, frumoasă, instruită, se mărită la douăzeci și doi de ani, din disperare, fiindcă nimeni nu o cere de nevastă, și nu găsește alt bărbat decât pe Amiralul, de două ori și jumătate mai vârstnic. Sibila, sora mai mică, la douăzeci de ani e măritată a treia oară; seria nu se termină. Aventurile ei. Șeful muzicii militare, marșul din ***Aida****. Scurta căsnicie, întoarcerea acasă; Remus Gregorian o reprimă cu biciul. Portretul Sibilei: cârnă, buzată. Corect: cu nasul în vânt și cu gura voluptoasă. Pensionul*

ținut de Adela, unde nu sunt primite decât fete foarte frumoase. Invidia familiilor cu fete urâte. Pedagogia Adelei: mai bine să ai remușcări decât regrete; cu alte cuvinte, nu te abține de la ceea ce îți place. Idila lui Gabriel, fiul Adelei, cu o fată din pension; amândoi aplică principiul, fără întârziere. Elev la Școala Navală. Gabriel îl duce pe povestitor să viziteze un bastiment de război britanic, aflat în vizită, cuirasatul HMS „Victory”. Fascinația, beatitudinea povestitorului, telemetrul, timona, hamacele, cazanele, turbinele. S-a hotărât în cele două familii ca după ce Gabriel termină școala s-o ia de nevastă pe fata sedusă; de Crăciun aceasta moare, la o operație de amigdalită. Durerea Pompiliei.

Despre Adela, a doua soră a AMarisei și mama Zefirei n-am vorbit încă, deși mergeam în casa lor săptămână de săptămână, joia. Poate ea, luată singură, ar fi fost o femeie ușor de înțeles, însă, asociată cu soțul ei și cu copiii alcătuiau o familie atât de complicată că nici astăzi, când încerc s-o evoc în minte, n-o înțeleg prea bine. Când am cunoscut-o avea de soț un arheolog, Remus Gregorian, venit de pe la Deva la sfârșitul celuilalt secol; el era tatăl Zefirei. Dar Adela mai fusese măritată de cinci ori înainte, și fiecare bărbat îi făcuse câte un copil; e greu să stabilești o constantă a familiei, cu o progenitură atât de eterogenă. De câte ori încerc să-i pun alături pe toți șase, așa cum de fapt i-am văzut nu o singură dată, mi-e imposibil să stabilesc o legătură între ei, să fac o comunitate, printr-unul să-l înțeleg pe al doilea, pe al treilea și mai ales să le înțeleg părinții; ce i-a unit, ce-au sperat să facă împreună? Părinții acestor copii sunt pentru mine noțiuni abstracte, chiar și Remus Gregorian, pe care l-am cunoscut, în carne și oase, am stat în fața lui la masă, i-am ascultat cuvântul cu un interes fierbinte și cu o admirație nu mai rece. După ce stabilise locul cetăților grecești de pe malul mării și scrisese un tratat teoretic despre ele, lăsase săpăturile în grija altora, care nici măcar nu aveau să-l citeze, ceea ce de altfel nu-l interesa, niciodată nu avea să-și revendice vreo întâietate. Am folosit mai întâi cuvântul teoretic, și sunt nevoit să-l repet, fiindcă este caracteristic, Remus Gregorian trăia pentru presupunere; odată ce emitea o teorie, bazată pe analiza unor date ignorate sau neglijate de alții, și pe o meditație efervescentă, o răscolire corosivă a circumvoluțiunilor din creier, nu se socotea dator s-o și dovedească, lăsa locul altora, îi ajungea certitudinea lui proprie, care, de altfel, n-a fost dezmințită niciodată, decât în detalii neconcludente.

Una din cele mai tulburătoare coincidențe din viața mea a fost să-l cunosc pe omul acesta numai la trei ani după ce învățasem istoria Egiptului antic, sub a cărei fascinație am trăit multă vreme. Cred că și venirea mea la mare fusese determinată de reminiscențele acelui trecut vechi de milenii. Ele erau un imperativ atât de puternic, încât nimic nu putuse să mă oprească, uitasem orice prevedere, pornisem cu trenul mixt, fără bani, și mai ales fără planuri, decât acela de a ajunge pe malul mării. Iar odată ajuns și contemplând această apă infinită, nu mi-am imaginat altceva decât că finitul ei era la Alexandria egipteană. Acolo trebuia să pun piciorul cu orice preț într-o zi, înainte de-a ajunge altundeva în lume, fie că m-aș fi dus cu cel mai ruginit și mai prăpădit cargobot din câte existau, echivalentul trenului mixt a cărui caznă o cunoșteam bine.

Or, tocmai în vara aceea, Remus Gregorian studia posibila existență a unui mormânt nedescoperit încă, într-un loc al Egiptului pe care se străduia să-l determine. Acest mormânt aparținea unui faraon neștiut încă de nimeni, dar care existase în mod obligatoriu, altfel istoria rămânea cu un gol imposibil. Trei luni mai târziu bărbatul Adelei plecă în Egipt, însoțit doar de un servitor, unul din frații lui Mustafiță; n-avea nevoie de o echipă, întrucât metoda lui de lucru consta în cercetarea bibliotecilor și muzeelor, era de prisos să facă săpături undeva, dacă mai înainte nu determina locul, prin deducții. De altfel, chiar dacă ar fi vrut să facă mai mult decât atâta, i-ar fi lipsit mijloacele, o explorare a terenului era imposibilă, fără fonduri guvernamentale. El nu avea decât două mii de lire sterline, darul AMarisei.

Se întoarse în martie anul următor și imediat fu lovit de o boală ciudată, care probabil îi intrase în sânge, fără să bănuiască, deși se vestise prin unele semne. Când îl văzu coborând scara de pe vapor, pe Adela o frapă culoarea obrazului, ca de bronz roșu, dar nu se alarmă, socoti că se datora soarelui, deși în Egipt fusese o iarnă rece și înnorată. Când îl îmbrățișă i se păru că avea temperatură, ceea ce iarăși nu era de natură s-o neliniștească, poate se datora oboselii și emoției. Se miră însă când, în clipele următoare, Panainte, venit și el să-l întâmpine și strângându-i mâna puternic, observă pe chipul lui o grimasă, un semn de durere, pe care nu putu s-o ascundă. În drum spre trăsură, îl spionă cu coada ochiului, i se păru că mergea nesigur, nu-l recunoștea; cu toată viața petrecută mai mult în birou și în biblioteci, bărbatul ei avusese totdeauna un aer atletic. Iar când ajunseră la trăsură și el puse piciorul pe scară, ezită puțin, făcu iar o grimasă și-i spuse, cu voce slabă și umilită: „Te rog, ajută-mă!”

Seara merse la masă, la AMarisa, dar când aceasta vru să afle cum o dusese în Egipt și la ce rezultat ajunsese, se scuză că era prea obosit să vorbească. De-atunci nu mai ieși din casă, o săptămână încercă să lucreze, înșiră pe birou însemnările, vrafuri de hârtii cu scrisul mărunt, cu schițe, cu formule algebrice, însă părea rătăcit în fața lor, nu izbutea să le ordoneze, le privea cu aerul unui câine alungat din casă. Pe urmă nu se mai ridică din pat, zăcu toată primăvara, toată vara, până toamna târziu, aci zgâlțâit de friguri, aci topindu-se de căldură.

Peste vară fusesem iarăși la ei, la masă, o dată pe săptămână, dar zăcea, îl văzusem în pat, de unde încerca să zâmbească. Simptomele ar fi fost de malarie, însă analizele nu confirmau impresia, și nici nu semnalau altă boală, în ochii lui, cu privirea istovită, se citea o nedumerire dureroasă și plină de teamă, își dădea seama că i se întâmplă ceva inexplicabil. În șase luni se adunase un geamantan de analize, mai multe decât însemnările lui lăsate în părăsire. Medicii care veneau să-l vadă, aduși de AMarisa din toată lumea, se rătăceau între atâtea hârtii, le înșirau pe covor, le comparau, încercau să facă o legătură între ele, dar nu găseau nici un drum spre lumină, toate dovedeau un organism pe deplin sănătos, deși bolnavul se topea sub ochii lor, cu privirea tot mai nedumerită, mai speriată și mai tristă.

Atunci AMarisa, care își cunoștea limitele și nu încercase niciodată să le depășească, știind că forța ei magnetică nu putea să aibă nici o înrâurire asupra ființelor apropiate, fie ele neamuri de a zecea spiță, încercă un gest extrem, împotriva propriei ei credințe. Îndepărtă pe toți din jurul bolnavului și se închise cu el în cameră, cu transperantele trase, să nu răzbească lumina zilei. După trei ceasuri, când venea înserarea timpurie de octombrie, cum înăuntru nu se simțea nici o mișcare, nu se auzea decât o respirație grea, zbuciumată, Adela deschise ușa. Bărbatul intrase în agonie, iar AMarisa zăcea pe jos, lângă pat, leșinată; singura culoare de pe fața ei lipsită de sânge era semnul de pe frunte, făcut cu lac roșu de unghii.

Nu fusese un leșin, ci o stare de letargie, înrudită poate cu moartea adevărată; trei zile zăcu așa, până s-o reanimeze. De-atunci înainte rămase cu o frică, o înspăimânta propria ei putere, care ricoșase lovind în ea însăși, dacă nu putuse să străbată învelișul anatomic al bolnavului, și să pătrundă în suflet.

Medicii încercară asupra bolnavului un ultim act, disperat, îl duseră la București, la spitalul central, și îi făcură o trepanație, bănuind că ultima cauză necercetată a bolii ar putea să fie o tumoră la creier. Mi se pare

monstruos să tai craniul cu dalta, dar dacă trebuie, mă supun voinței doctorului. Îl chinuiră degeaba, creierul era curat și, cu toată anestezia părea în plină funcțiune lucidă, circumvoluțiunile se frământau ca valurile mării. Cred că bolnavul încerca, într-o conștiință secundă, poate era de fapt prima lui conștiință, să trieze în gând însemnările care ar fi dus cu un an mai devreme la descoperirea mormântului lui Tutankhamon din Valea Regilor.

Era în vacanța de Crăciun, am mers să-l văd la spital, m-am întristat și n-am putut să-i spun măcar o vorbă; nu m-a văzut, nu m-ar fi auzit, agoniza cu capul în bandaje. A mai trăit două zile.

Curând, boala misterioasă l-a lovit și pe fratele lui Mustafiță. Sfârșitul lui a fost același, doar că nu i-au mai făcut trepanație. Tot timpul de când căzuse la pat bărbatul Adelei, fostul lui servitor trăise cu teama că boala se datora unui blestem din vechime, că aceeași soartă îl aștepta pe oricine ar fi vrut să găsească mormântul faraonului. Nu știu ce s-a întâmplat cu cei care mai târziu l-au găsit cu adevărat, cred însă că multă lume ar putea să fie chiar astăzi de părerea acelui nenorocos frate al lui Mustafiță. Am văzut de curând un film inspirat de misterele Egiptului antic, și dacă recunosc că imaginile erau foarte frumoase, restul mi s-a părut o copilărie; pe alți oameni însă i-a convins și i-a pus pe gânduri. Dacă trebuie să fac neapărat o legătură între moartea lui Remus Gregorian și a celuilalt, admit drept cauză un virus necunoscut, contractat de amândoi la fața locului. Dar dau dreptul oricui să fabuleze, n-o să condamn tocmai eu jocurile de imaginație.

Alți oameni, și nu din cei lipsiți de învățătură, credeau că Remus Gregorian murise de prea multă deșteptăciune. Când l-am cunoscut, cu câteva luni înainte de a pleca în expediție, era un om în plină vigoare a vârstei, avea patruzeci și opt de ani, doi mai puțin decât Adela, mai înainte făcuse atletism de performanță, avea un record nedepășit încă, la aruncarea suliței, înota zilnic trei-patru ceasuri, ieșea în larg de nu-l mai vedea nimeni și continua așa până toamna târziu când se răcea apa; dar în mare intra chiar în luna noiembrie, măcar zece minute. Când am venit prima oară la ei, l-am găsit în curte, făcând exerciții la paralele. N-avea nici un viciu, nu fuma, nu bea alcool, dormea toată iarna cu fereastra deschisă, de aceea avea cameră separată, nu își începea lucrul înainte de a-și face exercițiile fizice, o jumătate de oră, și seara, când se lăsa întunericul, ca să nu dea de râs lumii, ocolea de zece ori parcul, în fugă forțată, cu totul cinci mii de metri. Sunt sigur că nimeni în tot orașul și poate în toată țara nu ducea o viață mai sănătoasă. Și totuși, uitându-mă la el cum stătea în fața mea la masă,

mâncând cumpătat dar cu poftă, un om sortit să rămână în puteri până la cea mai înaintată bătrânețe, m-am gândit că o să moară repede, prin simplul fapt că era soțul Adelei; n-a fost câtuși de puțin o presimțire, ci o deducție, trebuia să urmeze și el legea soartei.

Toți bărbații Adelei fuseseră mai tineri decât ea, toți muriseră în floarea vârstei. Nici prin minte nu-mi trece că ar fi fost o femeie fatală, dimpotrivă, era o fire modestă, devotată, plină de supunere și de tandrețe și păstrase bărbaților ei cea mai deplină credință; mormintele lor, grupate la jumătatea aleii centrale, erau cele mai îngrijite din întreg cimitirul, lumea se oprea să le admire, ea uda florile, ea plivea bălăriile, ea avea grijă de candele, să ardă tot timpul. De aceea n-o clevetea nimeni, deși șase bărbați prăpădiți într-o singură viață de femeie ar fi putut să dea de gândit, mai ales firilor bănuitoare. În ceea ce mă privește, rămân la părerea, spusă mai înainte, că era o lege a soartei. N-am întrebat cu ce curaj o ceruseră oamenii aceia, mai ales ultimii; pe primul și pe al doilea nu-i pun la socoteală, poate nici pe al treilea, dar următorii ar fi avut motive să mediteze. Trecând timpul de doliu după Remus Gregorian, văduva a mai așteptat șase luni și la cincizeci și unu de ani, s-a măritat a șaptea și ultima oară, căci de data aceasta bărbatul i-a supraviețuit, încălcând regula.

Deși am folosit destule cuvinte ca s-o apăr pe Adela de o înțelegere greșită, cred că mulți ar putea să rămână cu o îndoială, să-și facă o impresie falsă despre ea, împotriva spuselor mele. Eu însumi, uneori, când chipul ei îmi fuge din minte, rămân puțin în cumpănă, mă întreb dacă n-am părtinit-o, îmbrăcând-o cu veșminte de înger, când poate în realitate era mai degrabă un diavol. Dar este o rătăcire, datorată timpului scurs de atunci. Este destul să mă concentrez câteva clipe, s-o readuc în minte așa cum era când am văzut-o prima oară, și atunci orice îndoială dispare. Și apoi de ce ar fi fost tocmai ea o ființă malefică, între AMarisa și Irmingarde, cea mai mare și cea mai mică dintre surori, care, lăsând la o parte propriul lor nenoroc, nu nenorociseră pe nimeni, ci, fiecare în felul ei, răspândise în jur doar bunătate și bucurie?

La masa de seară a AMarisei nu o văzusem, stăteam cu ochii în farfurie, nu o văzusem nici pe vapor, era prea multă lume. O remarcasem doar pe Zefira, fără să știu a cui fiică era, și o țineam minte datorită infirmității ei care o făcea atât de sfioasă și de tristă, cu cei mai frumoși și expresivi ochi din câți întâlnisem vreodată.

În joia care a urmat croazierei aventuroase, am mers prima oară să prânzim la Adela; când ea ne-a deschis ușa, am rămas cu ochii pironiți asupra ei. Am amuțit, n-am putut să-i spun nici măcar bună ziua. În fața mea era o fetiță plăpândă, privindu-ne pe sub franjurile bretonului, cu un zâmbet copilăros, blând și cald, care însă nu acoperea o tristețe îndepărtată, ascunsă în adâncul ochilor, aidoma cu ai Zefirei. O clipă am crezut că mă aflam în fața fiicei, de aceea amuțisem, s-o văd fără cârje și zâmbindu-ne, luminoasă la față, fără vreo urmă de tristețe sau suferință. Nu știam nimic despre Adela; când am aflat că era măritată a șasea oară, că avea șase copii și că împlinise cincizeci de ani, n-am putut crede. Desigur că uitându-mă la ea în liniște, și cu privirea mai limpede, mi-am dat seama că nu mai era o fetiță, dar nu după cele câteva hașuri fine din coada ochilor, nici după vreo oboseală înscrisă pe față, ci după o anumită gravitate emanată de întreaga ei ființă. Și apoi trebuia să mă gândesc, să fac o socoteală pe degete, câți ani avea când se măritase prima dată, și cum de încăpuseră atâția bărbați în viața ei, că numai cu Remus Gregorian era de șaisprezece ani, împliniți primăvara.

Amândouă au stat în fața mea la masă, le-am privit tot timpul; sigur că era o diferență vădită între ele, dar în unele clipe încă o confundam pe una cu alta. În anii următori, când Zefira se împlinea iar Adela, măritată a șaptea oară, părea tot mai tânără, în mintea mea s-a născut o confuzie pe care nu puteam s-o combat, pentru mine erau surori, așa le-am socotit, nu mamă și fiică.

Dar acestea sunt gânduri secundare, deși le-am spus primele. Atenția mea atunci se îndrepta spre stăpânul casei, în stânga căruia mă aflam la masă, îl spionam cu coada ochiului, emoționat că eram atât de aproape de un om prin care fascinanta istorie a Egiptului, pierdută în milenii îndepărtate, devenea o realitate prezentă, la un pas de mine.

Îl văzusem la venire, dar nu știam cine este, făcea exerciții la paralele, în fundul curții. Peste tricoul alb și-a pus un trening albastru, și așa a venit la masă; cineva ar fi putut spune că era o necuviință, mie însă mi s-a părut un om dintr-o bucată, potrivit întru totul cu imaginea pe care o aveam despre el, înainte de a-l cunoaște. El, lângă mine, și Adela cu Zefira în fața mea, era prea destul ca să nu mă mai preocupe nimeni de la masă. Pe ceilalți copii nu-i țin minte, e ca și când nu i-aș fi văzut. Abia după două săptămâni mi-a intrat în privire fata mai mare, Adelaida, frumoasă și instruită, ceea ce recunoștea toată lumea; m-am și mirat că stătusem de multe ori la aceeași

masă, ne cunoscusem, îi sărutasem mâna, fiind domnișoară, cu opt ani mai mulți decât mine, și nu mă impresionase, aproape că n-o țineam minte. Peste un timp, la douăzeci și doi de ani, s-a măritat cu Amiralul. Era un bărbat impozant, cât stătea pe scaun, cu profilul puternic, cu o barbă albă, stufoasă, care îi acoperea tot pieptul de nu se mai vedeau decorațiile; dar avea de două ori și jumătate anii Adelaidei, ar fi putut să-i fie bunic, nu doar tată. Când se ridica în picioare, își pierdea mult din prestanță, atunci se vedea că era mic de statură, degeaba purta tocuri înalte, ca ginerele lui Mussolini, contele Ciano.

Fiindcă nunta s-a făcut vara, când eram în vacanță am fost la biserică și am privit-o pe mireasă în voie. Lângă Amiral părea o Junonă, o împărătească, frumoasă ca o statuie. M-am mirat că se mărita atât de târziu și că nu-și găsise alt mire. De la Mustafiță am aflat că se învârtiseră în jurul ei mulți tineri, cu unii mersese destul de departe, dar nimeni nu o ceruse de nevastă, până la Amiral, pe care îl luase fără să stea pe gânduri.

Iar sora ei mai mică, Sibila, o drăcoaică, pe care n-am văzut-o decât la nuntă, căci nu locuia cu părinții, la douăzeci de ani era gata măritată, după numeroase logodne. La șaisprezece ani fugise de acasă cu un adolescent, un băiat fără minte, care furase de la ai săi două mii de lei să aibă de tren și de cheltuială. Idila nu ținuse mai mult decât banii: după o săptămână fiecare din ei se întoarse la casa lui, unde își primi pedeapsa. Aș vrea să ascund că Remus Gregorian o bătu cu biciul pe Sibila, până ce îi plesni pielea pe spate: mi se pare ceva nedemn de un om ca el, dar nu-i dreptul meu să judec, nu știu ce simte în asemenea clipe un părinte, fie și vitreg. Fata n-a mai vrut să-și vadă niciodată companionul, în schimb, peste trei luni a fugit cu altul, tot așa, pe o săptămână.

Aventurile ei au continuat, imposibil de a fi reprimate, până când s-a măritat cu șeful muzicii militare. I se aprinsese inima după el la prima vedere, era înalt, blond, cu ochi negri, ca de diavol, cu o mustăcioară răsucită la capete, moale și mătăsoasă, care o zăpăcea, îi dădea fiori de la distanță. N-o interesa muzica, până atunci parcă nici nu auzise fanfara, deși trecea adesea pe lângă chioșcul de pe bulevard, unde concerta după-amiezile, la ora de promenadă. Până ce într-o zi își ridică ochii cu totul din întâmplare și îl văzu pe capel maistru, în uniformă de cavalerie, cu tunica strânsă pe talie, dirijând fanfara cu gesturi energice și în același timp mlădioase, făcând să se ridice în aer acorduri asurzitoare de alămuri, parcă

prin forța lui și a nimănui altcuiva, muzicanții nu mai erau decât niște umbre.

Sibila rămase pironită locului, fără să simtă pe nimeni din preajmă, totul devenise umbră, oamenii de pe bănci, copiii care se fugăreau în jurul chioșcului fără să li se audă strigătele, totul amuțise, rămânea numai acea muzică triumfală, marșul din *Aida*, ceea ce n-o interesa, pentru ea nu mai exista decât omul ale cărui mișcări vrăjite îi dădeau fiori în tot trupul. Iar când muzica își încheie ultimul acord, ca un tunet, și capelmaistrul se întoarse cu fața, să mulțumească aplauzelor răzlețe, Sibila căzu fulgerată în brațele lui, așa se simți, stăpânită deplin și puternic, de la distanță, ființa ei suna ca o fanfară, intonând marșul din *Aida*. Căci și el o descoperise, pe când se înclina și își netezea mustăcioara; mâna îi înțepenise, rămăsese cu privirea ca de diavol în ochii ei ca de diavoliță, aplecat în față, gata să-i cadă în brațe la rându-i. Și-i căzu de-a binelea, coborî hipnotizat treptele chioșcului, se duse la ea, o salută cu mâna la chipiu, apoi plecară împreună fără să schimbe o vorbă. După un sfert de oră, dacă văzu că nu se întoarce, plutonierul de gagiști ieși în față să dirijeze fanfara; programul nu se terminase, dar nici nu mai avea haz.

Adela nu se putea împotrivi, merse în pețit, se făcu nuntă. După șase luni Sibila își părăsi bărbatul, se întoarse acasă; „Nu-l mai vreau”, altceva nu spuse.

Nu m-a interesat să aflu cine au fost următorii ei bărbați, atât știu că nu termina bine un divorț că și se pregătea altă nuntă, se înghesuiau unii și alții s-o ia de nevastă. Și nici măcar nu era o frumusețe, ca Adelaida, care înmărmurea pe oricine o privea măcar o dată. Le-am comparat în biserică, a fost timp să mă uit și la una, și la alta și n-am înțeles cu ce ochi o vedeau bărbații pe fiecare din ele. Ce vor ei de la o femeie? Sau erau orbi cu toții?…

Acum, gândindu-mă la acel trecut rămas atât de departe în urmă, evocându-le pe cele două surori care nu semănau deloc între ele, refăcându-le imaginea, revăzându-le parcă aievea, ca atunci în biserică, am rămas cu o nedumerire. Ce era Sibila pe lângă Adelaida? Ia, acolo, un nod de om, o femeiușcă micuță, cu părul de-o culoare castanie, ștearsă, care atrăgea privirea numai fiindcă era ciufulit și sârmos, că ar fi zgâriat degetele, să-l fi mângâiat fără precauție. Cârnă, buzată… Poate ar fi corect să spun cu nasul în vânt și cu gura cărnoasă. Cu ochii drăcoși, neastâmpărați, plini de flăcări. Cu gâtul robust pe lângă restul alcătuirii ei cam firave, încordat tot timpul,

parcă de o patimă, căci i se vedeau venele pulsând ca în clipele maxime. Ce să spun mai departe? Despre trupul ei bunăoară; cred că era atât de molatic că n-ar fi putut niciodată să se frângă, nici de-ar fi strâns-o cineva în brațe să-i pârâie oasele.

Și iată că fără voia mea, i-am acordat mai multă atenție decât frumoasei Adelaida; despre aceasta am spus că era frumoasă ca o statuie și n-am mai găsit de spus altceva. Iar nedumerirea rămasă la capătul comparației pornește de la un gând greu de înțeles și aproape inavuabil, că între ele două poate aș fi ales-o și eu tot pe Sibila.

Adela ținea un pension de fete, cu bun renume, unde nu se predau doar cele trei limbi, franceza, germana și pianul, cum spuneau, cu o glumă proastă, cucoanele veninoase; ar fi vrut și ele ca fiicele lor să intre în școala pe care acum o bârfeau cu inima acră, dar nu fuseseră primite. Adela nu primea decât fete frumoase, era o condiție neanunțată, ar fi ieșit scandal public: se aplica pe tăcute, le examina ea însăși, fără să lase impresia, le cataloga după o privire rapidă, pe deplin competentă, un talent, desigur, și le dădea note, în gând, de la opt în sus; cu șapte n-ar fi putut să intre nici fata prefectului.

În timp se făcuse câte o încercare de a discredita pensionul, denunțuri fățișe sau anonime, privind o pedagogie dată drept libertină, când în realitate era doar lipsită de fățărnicie. Adela le învăța pe fete cum să se poarte cu băieții, cum să-i privească, franc și fără ipocrizie, cum să le răspundă, până unde să meargă, ce au de pierdut, ce au de câștigat, unde și cum trebuie să ajungă. Toate acestea fetele le învață și singure, dar cu riscuri, căci e greu să cumpănești între un rău și un bine, dacă nu știi dinainte valoarea fiecăruia. Poate unele din preceptele Adelei să fi fost hazardate, sau chiar greșite, dar poate e și mai rău să lași lucrurile la voia întâmplării, fără să le dai o definiție. De pildă, ea le spunea fetelor să creadă mai mult în inima lor, decât în rațiune.

Să fie oare o idee atât de primejdioasă, cum s-a scris în denunțuri? Inima poate să greșească și să se frângă. Dar câte inimi nu se frâng din cauza rațiunii? Ar trebui să se facă recensământ și abia pe urma să hotărâm cum e mai bine.

O altă vorbă incriminată era aceea că în viață este mai bine să ai remușcări decât regrete. Remușcare pentru ce, și regret de ce? Ar fi fost ușor de înțeles și poate autorii denunțului nu s-ar fi speriat atât de tare, dacă mai înainte judecau, și dacă bineînțeles nu aveau o minte obtuză. Este vorba

de a ști să alegi pe cel mai mic dintre două rele. E mai bine să te mustre conștiința pentru o faptă neadmisă de alții, decât să te doară sufletul că ai ocolit-o și astfel n-ai să știi niciodată, nici ce-ai pierdut, nici dacă era într-adevăr o greșeală.

Din câte fete au trecut prin pensionul Adelei, nu s-a auzit de niciuna să fi călcat strâmb, ca atâtea altele. Cu o singură excepție, care nu pretind că întărește regula; e o întâmplare.

După Adelaida și Sibila, a căror biografie este acum terminată pentru mine, mi-a atras atenția unul din băieți, Gabriel, care în anul când am fost prima oară acolo, tocmai terminase liceul și se pregătea să dea examen la școala navală, să se facă ofițer de marină, din pasiune pentru mare și pentru vapoarele de război, ceea ce nu mă miră, au cu ce să înflăcăreze un tânăr, în vreme de pace. M-a luat cu el în port să-mi arate torpiloarele, nu prea mult, nu ocupau nici o dană, și distrugătoarele, numai două, vechi, dar încă semețe, lustruite de îți orbeau ochii, cu țevile tunurilor îndreptate în toate direcțiile, cu blindajele înfricoșătoare, cu torpilele legate în borduri, doar să le dea drumul în apă, să se ducă lăsând în urmă o dâră de spumă, iar ajunse la țintă să arunce în aer oțelul, făcut așchii. Se simțea în ele o forță și, privindu-le, creșteau parcă și forțele mele, mă simțeam bărbat, gata pentru fapte de vitejie.

O dată a venit în vizită un bastiment de război englezesc, poate un cuirasat, HMS „Victory” scria cu litere de bronz la pupa, His Majesty Ship, – vasul maiestății sale – mi-a tradus și mi-a explicat Gabriel. L-am întrebat, cu gură căscată de uimire dacă vaporul acela gigantic era chiar proprietatea regelui, îl cumpărase cu banii lui; a râs de mine. Pe punți forfotea lume civilă, oricine avea voie să viziteze bastimentul, își băgau capul peste tot, pe puntea de comandă, prin cabine, copiii se hârjoneau, alergau, bocăneau, își dădeau drumul pe balustrada scărilor, se cățărau pe tunuri, mă temeam să nu cadă și să-și frângă gâtul. Am mers și noi pretutindeni, echipajul lipsea, avea învoire în oraș, rar vedeam câte un marinar ici-colo, ne salutau cu mâna la baretă, zâmbindu-ne cu prietenie; nu-mi venea să cred, parcă noi eram stăpânii vaporului. Pe puntea de comandă n-am găsit decât un timonier, un flăcăiandru blond, cu ochii albaștri; cum ne-a văzut ne-a ieșit în întâmpinare și ne-a arătat instrumentele de navigație, m-a uluit girocompasul care zumzăia încontinuu, am aflat că nu se oprește niciodată, nici măcar o secundă, din clipa când vaporul iese din șantier și până ce îl scufundă inamicul. Nu m-a uluit mai puțin timona, cât un volan de

automobil, nu înțelegeam cum puteai să cârmești cu ea o asemenea navă, de zeci de mii de tone. Timona de pe „Arhimede”, vaporul lui Panainte, era de cinci ori mai mare, cât omul. L-am întrebat pe timonier, prin semne, dacă pot să pun mâna pe ea și mi-a spus da, oricât îmi place.

Nu mai eram copil, și doar mai văzusem timone, dar când am atins-o am simțit ceva ca o electrocutare, decât că nu era dureroasă și s-a transformat în beatitudine. Parcă visam, nu mai știam limpede ce se întâmplă cu mine, amețisem, ca de beție. Nu știu cum mi-a venit îndrăzneala, am învârtit timona puțin într-o parte, speriat că vaporul o să se rotească, dar neputând să mă înfrânez, oricare ar fi fost pedeapsa. Timonierul, în loc să mă oprească, zâmbea îngăduitor, poate se bucura văzându-mă atât de emoționat, nu era mult mai răsărit decât mine, mi-a făcut semn cu capul să continui. Atunci am pus amândouă mâinile pe timonă, starea mea a devenit gravă, am cârmit larg, în stânga, în dreapta, făcând rondouri după rondouri, lăsând în urmă o linie sinuoasă de spumă, prima mea navigație, căci într-o asemenea împrejurare croaziera cu „Arhimede” nu putea să fie decât uitată. Odată cu mișcările timonei parcă se rotea și cerul deasupra, portul, cu cheiurile și vapoarele, nu mai existau, eram în plină mare, manevrând cu mâinile mele un cuirasat, Nava Maiestății Sale, cât toată flota noastră.

Cu greu m-a luat Gabriel de acolo, am plecat cu inima ruptă în două, dar m-am consolat cu telemetrul gigantic, aflat pe pasarelă, lângă puntea de comandă. Avea un tub lung de trei metri, cu prisme optice la capete, care, dacă te uitai prin vizorul de la mijloc cuprindeau toată marea. Am urmărit prin el un vapor din larg, mergea spre sud pe linia orizontului, în vizor apăreau două, am învârtit de o roată, mișcând prismele de la capetele telemetrului, până ce vapoarele s-au suprapus unul peste altul. N-aveam de unde să știu, mi-a explicat Gabriel, pe un cadran, alături, a apărut în cifre distanța la care se afla vaporul, nouă mile și jumătate. Nu mai rămânea decât să anunț pe tunari și de la prima salvă vaporul s-ar fi dus la fund, fiindcă venea să ne atace, așa mi-am închipuit, ca să nu-mi pară numai o joacă.

Am stat acolo mai bine de trei ceasuri, Alex scria, n-avea nevoie de mine, și aș fi stat până se terminau orele de vizită, dar trebuia să fiu acasă la masa de seară. N-a rămas colțișor al cuirasatului unde să nu-mi fi băgat nasul, prin cabinele ofițerilor, prin careuri, prin cazarma echipajului, o hală de fier, goală, unde oamenii își întindeau seara hamacele, șiruri-șiruri, să doarmă. M-am gândit la patul meu, cu tăblii de lac negru, cu îngerii din

medalioane, cu amintirea încă neștearsă a Prințesei pe care visam s-o găsesc o dată sub cuvertură, și am socotit că bucuros l-aș fi schimbat cu un hamac din cazarma marinarilor, numai să pot pleca pe mare cu HMS „Victory”, aflat într-o călătorie în jurul pământului.

De acolo am coborât punte după punte, pe scări de fier cu balustradele lustruite, de mii de ori pe zi se frecau de ele mâinile oamenilor, tocându-le pe nesimțite, eram de mult sub nivelul mării, unde fusesem o dată cu scafandrul, parcă mă vedeam acolo înaintând greu pe sub apă, speriat de carena nemăsurată a cuirasatului: îmi venea să bat cu ceva în peretele blindat, să-mi dau un semnal mie cel de afară, mândru de a mă afla pe un bastiment al Maiestății Sale Regele Angliei, socotindu-mă mai presus de mine cel din întruparea mea veche. Cât am umblat, pe la cazane, pe la turbine, uzină după uzină, totul era numai fier în jurul nostru, nimic să amintească de materia vie în mijlocul căreia omul își duce viața; să fi fost măcar o bucată de lemn dintr-un arbore care fusese verde odată, se bucurase de lumina soarelui și de ploaie, își zbuciumase ramurile în furtună. Parcă mi s-a răcit inima și-am pus la îndoială dorința de mai înainte, de a pleca în jurul lumii cu o asemenea navă, pierzând toate legăturile mele cu pământul, punând între noi pereți groși de fier fără suflet. Când am ieșit la lumină și am văzut soarele, care nu căzuse încă după silozuri, mi-a venit inima la loc, m-am întors la sentimentele dinainte, eram iarăși gata să-mi dau patul cu îngeri, pe un hamac din cazarma marinarilor.

Gabriel nu mă interesează decât în măsura în care va adăuga ceva la portretul părinților lui, ele sunt personajele mele; altfel i-aș mulțumi pentru ziua aceea, când am învățat multe, și i-aș spune bună ziua.

Încă din primăvară, după vacanța de Paște, când nici nu visam că am să ajung vreodată acolo, că am să-l cunosc pe Remus Gregorian despre a cărui faimă aflasem și ținea trează în mine dorința de-a ajunge odată la Piramide, Gabriel începuse o idilă cu o fată de vârsta lui, și nu alta decât o elevă de la pensionul Adelei; pentru acest motiv socotesc că era o faptă nepermisă, fiindcă profita de o situație privilegiată, fiindcă o avea la îndemână, nu trebuise să facă alte eforturi decât s-o aleagă; fiindcă în ochii acelei fete el însemna ceva din autoritatea mamei sale, se bucura parcă de încuviințarea ei, n-avea decât să întindă mâna și să ceară supunere. E punctul meu de vedere, se prea poate ca fata să fi gândit altfel, n-am cunoscut-o, nu-i știu firea, nu sunt sigur că n-a început ea prima. Dacă Gabriel a prins soarele în

oglindă și l-a îndreptat asupra ei, orbind-o, ea de ce n-a fugit de la fereastră? De ce i-a zâmbit și i-a făcut semne cu mâna?

Locuința familiei se afla în aceeași curte cu pensionul, față în față, cu un grilaj la mijloc. Fereastra lui Gabriel dădea spre unul din dormitoarele fetelor; dormitoare mici, cu patru-cinci paturi, foste odăi de locuit într-o casă veche boierească, păstrată bine, care, cu stucaturile ei, cu plafoanele pictate, cu coloanele corintice de la intrare, cu ușa de lemn sculptat, adusă pare-se cu vaporul de la o mănăstire de pe lângă Barcelona, mărea prestigiul pensionului. La ferestre erau draperii groase; e oare vina Adelei că într-o seară draperia rămăsese netrasă la unul din dormitoare și Gabriel o văzu pe fată dezbrăcându-se în mijlocul odăii? O chema Natalia. Nume care nu-mi place; i se spunea Lia, mai rău. Dar nu dau importanță, nu am multe de adăugat despre ea. Era dezbrăcată la piele, și când ridică brațele, să-și tragă peste cap cămașa de noapte, rămase câteva clipe așa, parcă pozând fotografului. Să fi fost oare sigură că n-o vedea nimeni de afară? Nu fu nevoie de altceva ca băiatul să se înfierbânte, s-o viseze noaptea.

A doua zi dimineața, când fata se pieptăna la geam, ținând între dinți o garoafă roză, se pomeni cu un fulger în față și închise ochii, orbită. Ce însemna garoafa? Nu cumva îl simțise pe Gabriel la fereastra lui și voia să-l provoace? La început avu aerul că nu simțise lumina, își scutură capul și continuă să se pieptene cu brațele ridicate, de i se vedea subțioara umbrită, prin mâneca scurtă a cămășii de noapte. Gabriel nu se opri, prinse soarele în oglindă, îl plimbă pe zid, până la fereastră, și îl proiectă încă o dată în ochii fetei. Fata nu se mai ascunse, se apără cu mâna, zâmbi, îi făcu semn s-o cruțe. N-o cruță, dar nici ea nu se duse, stătură de vorbă prin semne. Până să sune clopotul, chemându-le pe fete la ceaiul de dimineață, erau înțeleși; în prima oră a nopții, când toată lumea se liniștise, ieșiră amândoi pe fereastră și se întâlniră la grilaj, unde stătură de vorbă pe șoptite, numai zece minute. A doua seară, Gabriel o apucă de subțiori, o trase peste grilaj, se așezară pe iarbă și stătură așa până aproape de ziuă.

Toamna, după ce băiatul dăduse examen la școala navală și reușise, și până să înceapă cursurile, fugi cu ea în lume, pe un vapor de marfă, dar nu ajunseră decât până la Constantinopole, de unde îi întoarseră cu poliția. Gabriel avea temperamentul Sibilei și pornirile ei itinerante. Adela izbuti să înăbușe urmarea, ca să nu compromită pensionul. Lia era fiica unui moșier din județ, om cu vază, deputat în Cameră, care locuia mai mult la București, avea un apartament închiriat cu anul la hotelul „Continental”, de pe Calea

Victoriei. Căzură la învoială, copiii se logodiră, urmând să se căsătorească după ce Gabriel termina școala navală. Lia muri la Crăciun, un medic neîndemânatic, operând-o de amigdalită, îi tăie carotida și leșină de spaimă; nimeni nu putu s-o salveze, în zece minute se scurse tot sângele. Întreg orașul fu zguduit de această tragedie, până și Pompilia, care altminteri se bucura fără rușine de nenorocirile altora; merse la cimitir, cu tot gerul care îi îngheța lacrimile pe obraji prefăcându-le în perle opace, la fel cum îngheța valurile sparte în dig, prefăcându-le în stalagmite. Dar știu eu ce să cred? Să fi fost oare sinceră?

Capitolul 23

Suferințele povestitorului, datorate Pisicuței. Așteptarea lui zadarnică în ploaie și pe furtună. Fiindcă rezistă până la urmă, povestitorul se socotește că triumfă asupra Pisicuței, tocmai fiindcă ea nu vine. Scrisoarea lui de dragoste, inutilă, ricoșată întâi în caietul lui Alex, apoi la Raul, seducătorul. Când îl reîntâlnește, după ce îl căutase cu disperare prin tot orașul, seducătorul nu pierde vremea. O înghesuie la iuțeală pe banca unde povestitorul o așteptase zadarnic; urmările fiind nefericite, se poate spune că era răzbunarea soartei. Decăderea Pisicuței, dusă până la cea mai josnică dintre umilințe. Cu mintea rătăcită, ea iese în pielea goală pe balcon și se arată mulțimii. După o noapte la casa de nebuni își revine, uită cu desăvârșire trecutul, își regăsește puritatea și se mărită onest cu un inginer de mine.

Nu după mult timp, Pompilia avea să-i plângă de milă însăși Pisicuței, fiica ei, care îmi fripsese pe jeratic o bucățică din inimă. Toată vara se jucase cu mine de-a șoarecele și pisica, fugeam de ea, știam bine că era prefăcută, și când ajungeam destul de departe ca să răsuflu ușurat, mă pomeneam cu ea alături, întindea gheara, mă apuca de ceafă, iar eu mă înmuiam, uitam necazurile, mi se aprindea iar inima, ziceam că o judec fără dreptate, că e o fire mai altfel, și-i vina mea dacă n-o pot înțelege. E vina mea dacă unii vor râde de mine și vor spune că îmi meritam soarta; înseamnă că n-am fost în stare să înfățișez faptele în adevărata lor lumină, că n-am redat destul de lămurit firea Pisicuței. Dar, oricum, aș vrea să-i văd și pe judecătorii mei ce-ar face, dacă odată ar păți-o ca mine.

Cea mai usturătoare rușine, care a pus capac la toate, am îndurat-o în ultima săptămână de vacanță, când, într-o zi, Pisicuța mi-a spus să vin seara la farul vechi, în cotul esplanadei, locul cel mai poetic, cu un pin palmat și cu o bancă singuratică, pe unde lumea trecea repede, fără să se oprească, fiind la o răscruce bătută de vânt din toate direcțiile. Paguba lor, fiindcă nicăieri nu se vedea marea mai bine, deschisă pe trei sferturi din orizont, uitai că mai este și pământ în spate. Și nicăieri nu mugeau valurile la fel de puternic pe timp de furtună, bubuiau ca o salvă de tunuri, ca un munte aruncat în aer cu dinamită. Cine nu se temea și avea curaj să privească, ținându-se bine cu mâinile de balustradă, ca să nu-l ia vântul, simțea cum i se călește inima, se năștea în el un dor de luptă, să-și pună coif și armură, să se năpustească în goana nebună a calului, ca la turnire, spre o nălucă răsărită din apele răsculate, o făptură gigantică, întruparea tuturor relelor din lume, și s-o răpună.

Eram la ei la masă într-o miercuri, după Ziua Marinei, în ultima parte din august, cumpăna verii, când vremea se zbuciumă, speriată de toamnă. Cerul fiind înnorat încă de dimineață, vorba Pisicuței m-a surprins, și cu toată exaltarea care se trezise în mine, mi-am arătat o îndoială stupidă, i-am șoptit în vestibul la plecare: „Și dacă plouă?” Ar fi avut dreptul să mă pălmuiască, m-aș fi pălmuit singur după aceea, nu înțelegeam cum de putusem să-mi arăt o temere atât de meschină. A avut un scurt zâmbet ironic, pe care n-am putut să-l interpretez decât seara, când era prea târziu. „Vin oricum, mi-a răspuns. Să fii acolo; dacă plouă am să-mi iau pelerina.” A doua meschinărie n-am mai făcut-o, să mă gândesc că n-aveam pelerină. M-am dus cu capul gol și în haină.

Dacă atâta timp, o vară întreagă, n-am mai povestit nimic despre Pisicuța, nu înseamnă că ea dispăruse, sau că o uitasem; dimpotrivă, ocupa primul loc în sentimentele mele, care oscilau între adorație și ură. Însă am socotit că n-ar fi fost cuviincios să vorbesc prea mult despre mine, pe cine ar fi putut să intereseze mica mea lume, în mijlocul unei lumi supradimensionate, din care, dacă aș putea să înfățișez măcar a suta parte, ar trebui să fiu mulțumit, socotind că nu mi-am mâncat pâinea degeaba.

De la ziua când Pisicuța m-a invitat prima oară la plimbare și apoi la Cazinou, și până ce am așteptat-o seara la farul vechi, a trecut o viață, am îmbătrânit într-o singură vară, așa m-am văzut, târziu, când m-am întors acasă și m-am privit în oglindă, ud de ploaie, dârdâind de frig, cu două cute adânci de-o parte și de alta a gurii.

Acum întâlnirea era secretă, Pisicuța nu mi-a vorbit de față cu ai casei, ca în alte rânduri, a venit după mine la baie, când mă spălam pe mâini și mi-a șoptit la ureche, de m-au trecut fiorii. De astă dată era o făgăduială neîndoielnică, întărită de oră, căci la opt seara faptele se petrec altfel decât pe lumină. Mă gândeam la pinul palmat, care avea să fie martor și-mi bătea inima de-o simțeam până în vârful degetelor. Dar trebuia să plec pe furiș, astfel nu puteam să-i cer lui Alex haina de ploaie, cu glugă, iar eu n-aveam nici măcar o beretă. Începuse să plouă în timpul mesei de seară, de pe terasă venea umezeală și frig, am mâncat cu noduri sub ochii AMarisei, temându-mă că îmi ghicește gândurile. Temeri peste temeri se abăteau asupra mea, să nu mă trădez, să n-aibă Alex vreo treabă cu mine, să nu scârțâie scara, să nu se ivească o piedică neprevăzută și, mai rău decât toate, să nu se înteţească ploaia. Înainte de masă mă urcasem pe terasa din vârful turnului mare, să văd cum apune soarele, dacă este vreo speranță; soarele apusese în nori negri, și nu coborâsem bine, când ploaia începuse să răpăie.

Există oare un om, indiferent de ce vârstă, care să spună că el nu s-ar fi dus la întâlnire pe-o asemenea vreme?

M-am dus, am stat o oră în ploaie, lipit de pinul palmat, care, cu pălăria lui aflată la șapte metri deasupra, nu putea să mă apere, simțeam apa șiroindu-mi pe piele, vântul mă izbea când dintr-o parte, când din alta, smulgea hainele de pe mine, marea mugea mai furioasă ca niciodată, valurile se loveau în blocurile de piatră de sub esplanadă, cu atâta forță că tremura pământul, ca la cutremur, îl simțeam fugindu-mi de sub picioare. Am așteptat o oră, dar nu sunt sigur, cred că mai mult, am ajuns acasă la unsprezece. M-am luat nu după ceasornic, ci după un simț din mine, cât am crezut eu că este destul ca să primesc nota cea mai mare; știam de mult că Pisicuța n-o să mai vină, nu mă legam de vreo speranță vană, voiam doar să reușesc la examen. Dacă n-am să înghet de frig, dacă n-o să mi se aprindă plămânii, mi-am spus în gând, cu o hotărâre înverșunată, atunci am să reușesc în tot ce voi face de aici înainte.

N-am reușit totdeauna, însă înverșunarea mi-a rămas până astăzi, și socotesc că gândul din seara aceea n-a fost o deșertăciune. Am plecat triumfător, când am fost sigur că Pisicuța era învinsă.

N-am ezitat deloc să merg la ei miercurea următoare, se făcuse vreme frumoasă, strălucea marea și cerul, iar în sufletul meu era aceeași seninătate ca afară. Am mers și am privit-o în față, când ea se uita la mine doar pe sub pleoape, înroșindu-se de-i lua foc obrazul. Sigur că avea putere de

vrăjitoare, eu însă o învinsesem, și eram cu atât mai mândru de mine, cu cât știam că ea n-o să creadă. A venit iar după mine la baie, am văzut-o în oglindă, m-am întors și am lăsat-o să mă sărute pe amândoi obrajii, mai apăsat și mai cald decât atunci când mă împăcase prima oară. Atât însă că n-am mai amețit, nu m-am mai topit, ci i-am pus mâinile pe umeri, bărbătește, crescusem înalt într-o singură vară, am privit-o fără să clipesc și i-am spus o singură vorbă. Nu-i o vorbă pe care să n-o pot scrie, dar am născocit-o eu, atunci, și vreau să rămână numai a mea, să n-o afle și alții.

Mai am de ascuns doar o scrisoare de patru pagini, încolo mi-am destăinuit toate faptele și sentimentele, fără să mă tem de o judecată. Scrisoarea i-am dat-o Pisicuței, după o noapte de suferință, când stătusem cu hârtia în față și o udasem de lacrimi. N-aș vrea s-o citească nimeni din cei care știu ceva despre mine, și nu fiindcă mi-ar fi rușine; dar este prea a mea, altcineva n-ar înțelege-o. În ceea ce exteriorizează ea, o socotesc egală, dar cu semn invers, cu seara când am așteptat sub pinul palmat, în ploaie și în furtună.

Și totuși a citit și altcineva scrisoarea, în afară de Pisicuța, atât că a trecut timp de atunci, și acel om nu mai trăiește; privitor la scrisoare, el este ca și când n-ar fi existat niciodată. Am găsit-o reprodusă în caietul lui Alex, care în ultima parte a vacanței nu se mai interesa de mine, mă lăsa liber, părea că mă și uitase. Dar iată că în ascuns continua să mă studieze, găsise o cale mai bună, tot mai voia să facă din mine un subiect, și poate chiar izbutise, dovadă scrisoarea mea către Pisicuța, unde îmi dezvăluiam sufletul fără nici o reținere, cu o sinceritate disperată, cum el n-ar fi ajuns niciodată să-l cunoască prin observație directă. Scrisoarea dezvăluia un caracter gata construit și era, la urma urmelor, o povestire gata scrisă.

M-am întrebat dacă Pisicuța făcuse indiscreția de a i-o încredința din simplă perfidie, sau fusese unealta lui Alex, ceea ce era o perfidie complexă! Și astăzi mă gândesc că poate chiar el înscenase idila, o îndemnase pe Pisicuța să mă atragă în mreje, afla de la ea întreg procesul, reacțiile mele, slăbiciunile, ceea ce nimeni nu dezvăluie într-o confesiune directă, nici măcar duhovnicului în biserică. Altfel de ce mi-ar fi dat bani de înghețată, de ce m-ar fi lăsat liber tocmai în zilele când aveam întâlnire? Nefiind sigur de această complicitate, mă feresc să-l judec post mortem. Pisicuța însă rămâne oricum vinovată. Și dacă aș putea s-o absolv pentru fățărnicie, de vreme ce am acceptat-o chiar după ce se demascase, de vreme ce m-am lăsat iar ademenit, mi-a plăcut să-i simt farmecul până la o nouă

dezamăgire, în schimb n-aș ierta-o nici pe patul de moarte pentru nelegiuirea de-a fi încredințat altcuiva gândurile mele.

Povestea acelei scrisori nu s-a terminat, i-a fost sortit să ajungă încă o dată sub o privire străină; dar acum nu aveam de ce să mă supăr, era transcrisă de mâna Pisicuței și transformată, cu prenumele ei feminin în locul celui al meu, deci nu-mi aducea nici o pagubă, rămânea doar un furt fără importanță pentru mine, de vreme ce n-aș fi folosit-o a doua oară. M-am mirat însă că a folosit-o Pisicuța, închipuindu-și că va înmuia o inimă rece, ceea ce îmi închipuisem și eu, scriind-o. Dar, spre deosebire de mine, care îmi puneam speranța în puterea mea de-a mișca o inimă țeapănă, ea știa foarte bine că scrisoarea, oricât de înflăcărată, nu făcuse nici o impresie asupra ei, nu o mișcase, dovadă că i-o dăduse lui Alex, fără mustrare de conștiință.

Trecuse un an, când Pisicuța îl întâlni din nou pe tânărul cu ochii lui fascinanți și cu barba neagră, micuță, bine tăiată, neagresivă, care îmi plăcuse chiar mie, deși nu admit la oameni această podoabă, așa i se spune. Țineam minte cum se înroșise, fără să se mai prefacă de astă dată, se vedea limpede că era tulburată, nu-i trecuse nici când o condusesem acasă și ne-am despărțit în fața ușii. Iar dacă mă sărutase cu o căldură subită pe amândoi obrajii, după ce fusese tot timpul atât de rece, azi sunt sigur că în locul meu îl vedea pe acel tânăr care, după impresia mea, îi săgetase inima.

Nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă îl reîntâlnea mai de mult, poate înflăcărarea ei s-ar fi stins repede, era făcută să pâlpâie și pe urmă să uite. Așteptarea crease în ea acea sete bolnavă a oamenilor care n-ar simți deloc nevoia de apă, dacă ar avea-o aproape. Îl căută pretutindeni unde își închipuia că ar fi cu putință să-l găsească, pe dig se plimba zilnic, chiar și pe vreme proastă, își lua umbrela și pelerina, înfrunta ploaia rece de toamnă; merse și iarna în câteva rânduri, pe ger și pe ninsoare, deși tot lungul digului, până la far, nu se vedea nimeni, își căută admiratori care s-o ducă la ceaiuri dansante, la serate, la baluri, se uită la ei pe sub pleoape înroșindu-se și înfierbântându-i, dar degeaba, nu-l întâlni nicăieri și nici nu putea să întrebe de el, neștiind măcar cum îl cheamă; în gând îi spunea Neptun-junior, era un semn de admirație și de capitulare. Îl chema Raul Marin, numele dovedea o origine sătească, unită cu o ambiție nobiliară. Îl căuta zadarnic, ispășea un an de închisoare pentru contrabandă cu covoare și aur. Când îl reîntâlni, după un an, și tot pe dig, îi crescuseră la loc părul și barba, căpătase o expresie mai bărbătească, puțin aspră. Iar ea era coaptă ca

o pară, care abia se mai ține pe ramură; nu-i trebuie decât o adiere de vânt ca să cadă. Cred că la prima lor întâlnire numai prezența mea o salvase, și nu mă miră că pe urmă îmi arătase atâta răceală: de fapt mă ura, dar eram prea naiv ca să merg cu gândul atât de departe.

Faptele se petrecură fulgerător, Raul o simți cât era de slabă și nu pierdu vremea, poate dacă ar fi șovăit îi lăsa timp să se reculeagă. Abia căzuse întunericul și nu plecase toată lumea de pe esplanadă, când o înghesui pe banca de la umbra pinului palmat, unde cu un an înainte o așteptasem în ploaie. La urmă, deși speriată, Pisicuța îi spuse cu admirație: „Veni, vidi, vici". A doua zi, la cinci după-amiază, când îl aștepta în același loc, pe bancă, unde aveau întâlnire, îl văzu trecând prin față cu o fată blondă, pe care o ținea de talie. Dacă aș spune ce simți ea atunci, ar fi o cruzime; într-o asemenea situație, o ființă plăpândă poate să-și piardă mințile. Pisicuța era mult mai robustă, îndură suferința îngrozitoare pe deplin lucidă, conștientă că ea fără Raul nu putea să trăiască și hotărâtă să-l aștepte toată noaptea, să facă orice, să-i sărute picioarele, să-i ceară iertare că îl așteptase. Nu-i văzu întorcându-se, poate așteptau și ei pe undeva să cadă întunericul și să se elibereze banca. N-am nici un motiv să-mi fie milă de ea, și totuși îmi simt inima strânsă când mă gândesc la canonul ei, mai rău ca răstignirea pe cruce.

Ramase acolo până la miezul nopții, ar fi stat până la ziuă, cum hotărâse, dacă n-ar fi năvălit peste ea doi marinari beți, care vorbeau o limbă necunoscută. Scăpă cu fuga, se alese cu rochia ruptă și cu zgârieturi pe tot trupul. Panainte nu află nimic. Pompiliei, de care nu putuse să se ascundă, o văzuse în ce hal venise, îi spuse, învrăjbită: „Să nu mă întrebi nimic și să mă lași în pace, altfel mă spânzur!". Pompilia vru să riposteze, dar simți o zvâcnire în tâmplă și rămase cu gura strâmbă; nu se sperie prea rău, fiindcă a doua zi îi trecuse. Nu știu dacă este posibil, mă gândesc că poate fusese un început care vestea spasmul cerebral de pe urma căruia, un an mai târziu, avea să rămână paralizată.

A doua zi Pisicuța porni cu noaptea în cap să colinde orașul, bătu străzile, își băgă capul prin cafenele, cofetării, restaurante, sperând că are să-l vadă, coborî în port, ar fi întrebat de el, dar încă nu știa cum îl cheamă. Digul îl străbătu de zeci de ori, rătăcită, așa umblă până la cinci după-amiază, când se duse la banca de sub pinul palmat, unde o atacaseră marinarii. La cinci și jumătate veni Raul, poate nu se aștepta s-o găsească, veni doar așa, ca lupul pe unde a mâncat oaia. Nu-i spuse nimic decât

„Haide!” Nici măcar n-o luă de braț, merseră unul lângă altul, ca doi străini, Pisicuța însă era nebună de fericire, s-ar fi târât în genunchi, dacă în mod absurd așa ar fi putut să ajungă mai repede.

O duse la el acasă, în fundul unei curți, unde avea o cameră destul de plăcută, fără vecini apropiați, cu un rond de flori sub fereastră. Nici nu știa bine ce i se întâmplase prima dată, ce-ar fi putut înțelege? Dar dorea cu o patimă mărită până la nesocotință de zbuciumul prin care trecuse atunci, încât acum, la prima atingere își pierdu cunoștința. Când își reveni, el fuma pe marginea patului; trupul lui, gol, vădea o construcție fericită. „Ești frumos ca un faun!” îi spuse Pisicuța. El spuse: „Te-ai cam jigărit. Dacă vrei să mai vii aici, vezi să arăți bine!” Pe seară o trimise acasă, fără s-o conducă; ei nu-i păsa, mergea pe stradă beată de fericire.

A doua zi, la cinci după-amiază veni din nou. Deși nu fusese vorba, era de la sine înțeles că trebuie să vină mereu de aici înainte. Trecu prin momente de panică, fiindcă nu nimerea strada, nu fusese atentă, nu recunoștea casa și nu putea să întrebe de el, prin vecini, căci tot nu știa cum îl cheamă, uitase să-l întrebe; cum punea mâna pe ea își pierdea mințile.

Știu ce înseamnă să fii aproape de fericire, să fii sigur că ea există și să n-o poți atinge dintr-o cauză stupidă, fiindcă ai uitat drumul.

Ajunse, după o jumătate de oră de chinuri, tremura, era trasă la față, se jigărise iar, și o îngrozea gândul că el ar putea să n-o primească, avea motive, o prevenise; spera s-o ierte. El însă nu era acasă. Se așeză pe pragul ușii, să-l aștepte. Rupse din iarbă o floare mică, galbenă, un năsturaș cu zeci de petale, îndesate ca un snop, și începu să rupă una câte una, o să vină, n-o să vină. O vecină, din alt corp de case, veni cu stropitoarea, să ude florile. La picioarele Pisicuței era un covor de petale galbene, jumulise un pumn de năsturași, îi spuseseră pe rând când da, când nu; ce putea să mai creadă?

— Pe cine aștepți, domnișoară? o întrebă femeia.

Pisicuța își ridică ochii, rugătoare, cerându-i parcă s-o cruțe.

— Pe… el, răspunse, nedefinit și atât de stins, că abia își auzi glasul.

— Nu locuiește aici, răspunse femeia. Are doar așa, o cameră: vine câteodată… Nu ești fata domnului căpitan Becheru?

Spuse că nu, dar degeaba, își dădea seama că femeia n-o să creadă. Se simțea ca o cățea încolțită în unghiul gardului, avea să afle întreg orașul, s-o arate cu degetul. Plecă împleticindu-se, rătăcită. Femeia însă nu duse vorba mai departe, există și asemenea oameni, era o persoană cu educație și cu suflet sensibil, fusese profesoară, acum ieșise la pensie; avusese și ea fată,

murise când era de vârsta Pisicuței; bărbatul îi murise mai înainte. Să-și fi deschis sufletul în fața ei, Pisicuța ar fi găsit o alinare, poate n-ar fi mers mai departe cu nesocotințele.

Timp de o săptămână veni zi de zi să-l caute. Atunci transcrise scrisoarea mea și i-o băgă pe sub ușă. Mai târziu avea s-o găsească Sofron, fratele Pisicuței, când a venit să facă o percheziție în casă. La el am văzut-o, dar n-a știut că la origine fusese scrisă de mine. Deși împrejurările erau triste, am avut un fel de satisfacție la gândul ca Pisicuța n-o aruncase, și, cu toate că la vremea ei nu avusese nici o urmare, o socotise destul de bună pentru a încălzi o inimă rece. Cât era de bună știam singur, era ca un strigăt disperat, ar fi putut să încălzească și să învie chiar o inimă moartă; inima ei însă, cu un an înainte, rămăsese inertă. Ca și inima lui Raul astăzi.

Așa a început decăderea. Săptămâna următoare Pisicuța găsi ușa deschisă, intră ca o somnambulă, fără să înțeleagă ce i se întâmplă, mergea parcă pe marginea acoperișului. Înăuntru era lume, nu văzu pe nimeni, simți doar miros de vin și de țigară și auzi muzică, un patefon se învârtea pe bufetul cu placă de marmoră, o mobilă veche, monumentală, făcută pentru altă casă. Raul dădu fumul în lături, cu mâinile, și veni s-o întâmpine.

— Ce dracu' te-ai jigărit așa?… Dar haide, pici bine, ne lipsește o fată.

În afară de el mai erau două perechi în cameră, doi bărbați și două fete, pe care Pisicuța, în fumul de tutun și în starea ei confuză, nu-i vedea limpede, mai degrabă le simțea prezența, fără să înțeleagă ce căutau acolo. Raul încuie ușa, trase perdelele la fereastră și toată lumea începu să se dezbrace.

Iată ce-i fu dat Pisicuței să îndure, la abia a treia întâlnire de dragoste. Dar acel bărbat care o electriza printr-o singură atingere avea asupra ei atâta putere, și îl dorea cu atâta desfrânare, încât nu-i mai păsa de ceilalți, nu-i vedea, nu-i auzea, nu știa ce făceau prin colțurile camerei, se lăsă în mâinile lui, beată de bucurie. Patefonul cânta „Valencia", un șlagăr din anii trecuți, pe un disc atât de tocit că nu se mai distingeau nici cuvintele, nici melodia, rămânea numai ritmul de jazz, isteric. Din umbra camerei, un glas de bărbat, pe care Pisicuța nu putea să-l asocieze cu clipa prezentă, adăuga jazz-ului un text trivial, „Valencia, dă-te jos din corcoduș…" de nereprodus mai departe. Ea se socotea absentă, izolată de ceilalți; avea în suflet o disperare ascunsă, o presimțire îngrozitoare, dar se simțea fericită.

Se dezmetici când un străin se aplecă peste ea și vru s-o cuprindă în brațe; Raul plecase, îi recunoscu râsul în alt colț al camerei. Sări în picioare,

își trase rochia peste cap, fără să-și mai pună nimic pe dedesubt și se repezi la ușă, desculță. El îi tăie drumul.

— Unde te duci?

— Nu pot, nu pot! hohoti Pisicuța.

— Atunci, du-te, și să nu mai vii niciodată! Ia-ți pantofii!

Îi luă, dar nu-i puse în picioare, merse desculță până la poartă. Dedesubturile și le înghesui în poșetă. Zăcu două zile, cu febră; fiindcă nu se putea da jos din pat, să umble, să-l caute, rămase singură cu gândurile ei, rătăcite. Își dădea seama că se omoară, dar nu putea să se înfrâneze. A treia zi îi puse un bilet sub ușă: „Fac orice îmi ceri, orice, orice! Primește-mă!"…

Scrisoarea mea era depășită.

Reveni toată săptămâna, dimineața, la amiază, pe seară. Pompilia nu-i mai spunea nimic, căuta un medic de boli mintale, și nu știa cum s-o ducă la el, cu ce șiretlicuri. Se temea, fata dădea semne de nebunie; poate nu fusese niciodată pe deplin sănătoasă, capriciile ei poate erau forme de isterie, se întâmplă așa cu unele fete, nimeni nu bagă de seamă și pe urmă lumea se miră când află că s-au aruncat înaintea trenului.

Nu mai știu câte zile trecuseră când îl găsi acasă, singur. Căzu în genunchi, la picioarele lui, îi sărută mâinile.

— Te jigărești tot mai tare! îi spuse el, drept mulțumire.

Erau dezbrăcați, ea zdrobită de bucurie, când se deschise ușa. Venea lume, poate cei de rândul trecut, dar pe lângă ei și alții, trei perechi, pe urmă veni încă una. Pisicuța se acoperise cu macatul de pe pat, Raul o dezveli, cu aerul de a o certa: nu mai face fasoane! Ea izbuti să bâiguie:

— Te iubesc! Te vreau numai pe tine!

— Dacă mă iubești, trebuie să-i vrei pe toți! Noi suntem frați de cruce! răspunse Raul, dar nu așa, ci cu alte cuvinte, îngrozitoare.

— Și cum, protestă ea, o ultimă oară, ție nu-ți pare rău? De ce nu mă ții pentru tine?

— Nu înțelegi că sau eu, sau ei e totuna? Nu fi proastă și bucură-te!

Oribil era că silnicia se transformă fără întârziere în voluptate, se bucură de toți fără deosebire și leșină de fiecare dată, în spasmuri, ca să se trezească în brațele altuia.

A doua zi, pe seară, Pisicuța ieși goală pe balconul dinspre esplanadă, pe care cu un an înainte îl contemplasem, sperând că ea își avea camera acolo și nu mă uitam degeaba. Până atunci dormise, aproape în letargie, nu se trezise nici ca să vină la masă. Pe la ora patru Pompilia plecă în oraș, după

ce își mai aruncă o privire în camera fetei. Dormea adânc și prima oară după o perioadă de zbucium, i se părea liniștită, avea fața destinsă, cu o culoare înviorată. Când se întoarse, peste două ceasuri, văzu lume adunată în fața casei. Pe balcon, Pisicuța își expunea goliciunea cui voia să privească și își tăia cu foarfeca șuvițe din păr, ca să le arunce jos, în stradă. Cu un an înainte să fi avut o șuviță din părul ei, aș fi dormit cu el sub pernă…

Acum, când mă gândesc la ea, mi se rupe sufletul pentru ce i-a fost dat să pătimească în vara aceea nefericită. În rest însă n-am de ce s-o compătimesc, fiindcă a avut o viață mult mai frumoasă decât și-ar fi închipuit-o cineva, văzând-o goală pe balcon, în ochii mulțimii, tăindu-și părul și aruncându-l în stradă, cu mințile rătăcite.

După o noapte petrecută la spitalul de boli nervoase, a doua zi se trezi senină și mirată, nu știa cum ajunsese acolo, o amnezie deplină acoperea trecutul ei, din ziua când îl întâlnise prima oară pe Raul; cum în ziua aceea eram lângă ea, înseamnă că mă uitase și pe mine. Încolo nu-i găsiră nici cea mai mică tulburare mintală, astfel că o trimiseră acasă. Singura îndoială mi-o dă părul ei ciuntit, care n-o surprinse când se văzu în oglindă. Se privi îndelung, cu o cută între sprâncene, dar nu întrebă ce se întâmplase. Oare uitase cu adevărat, sau voia să nu-și mai aducă aminte?

După ani de zile, când am reîntâlnit-o, era măritată cu un inginer de mine, în Transilvania. Își iubea bărbatul, avea copii și era fericită; nu-i o părere, sunt sigur, i se citea pe față. Și când mi-a întins mâna, privindu-mă cu ochii ei strălucitori, în albastru, acum de o franchețe deplină, mi-a venit în minte vechea mea îndoială, și iarăși m-am întrebat, dacă mă uitase într-adevăr sau voia să nu mă recunoască?

Capitolul 24

Sofron o răzbună pe soră-sa. Barul de la intrarea în port, impertinența lui Iordan, prietenul lui Raul, care se laudă cum au batjocorit-o în grup pe Pisicuța. Capturarea lui. Torturarea în cala vaporului, legat cu un cârlig în limbă, să nu miște, să nu vorbească. Aducerea lui Raul. Maltratarea și batjocura. Sofron îl îmbracă în costumul de scafandru, apoi îi dă drumul în apă și în timp ce companionii lui pompează aer, crezând că este o glumă, Sofron, cu mințile pierdute de furie se scufundă, se încleștează de Raul, taie furtunul de aer și mor împreună.

M-am tot întrebat dacă Pisicuța trebuia sau nu răzbunată? Sigur că da, nu se cuvine ca ticăloșia să rămână nerăsplătită. În cazul ei însă răzbunarea a dat naștere la o dramă, care mai bine ar fi fost să nu se petreacă.

Trecuse o lună de la nenorocire, care, în mod inexplicabil într-un oraș de provincie, nu avusese mult răsunet și începea să se uite; poate fiindcă prea puțină lume cunoștea originea întâmplării, știau doar că fata trecuse printr-o criză de isterie, de-aceea ieșise pe balcon în pielea goală; leacul era să se mărite. Într-o seară, Sofron, scafandrul, fratele Pisicuței se afla la barul de la intrarea în port, cu doi marinari de pe „Arhimede” și cu Rozalia. O invitaseră doar să danseze, nimeni nu mergea cu gândul mai departe, o știau încurcată cu patronul Panainte, și se temeau de el, le-ar fi înmuiat oasele, nu putea nimeni să-l înfrunte, semăna cu cerbii bătrâni, care îi pun pe goană pe cerbii tineri, când se apropie de cerboaică, îi iau în coarne. Rozalia, la rândul ei, știa să se poarte, mersese cu ei fără să facă nazuri, numai cu gândul să se distreze, și numai după ce îi ceruse voie lui Panainte. Deși nu era altceva decât o bucătăreasă, părea mai domnișoară decât toate fetele aflate la bar în seara aceea, coafată cu zulufi pe frunte și pe ceafă, rujată, parfumată, decoltată, cu tocuri înalte care o făceau și mai suplă, cu rochia strânsă pe talie și pe șolduri de-i desena trupul mai bine decât costumul de baie Jantzen, ultimul strigăt al modei de plajă, căci trecuse vremea când femeile făceau baie în cămășuță. Nu-i de mirare că toți bărbații erau cu ochii pe ea, mulți ar fi vrut s-o invite la dans, dar partenerii ei nu-i lăsau o clipă de răgaz, obosea unul, o lua altul, o învârteau tot timpul și ea se supunea bucuroasă, ar fi dansat până dimineața, fără să-i pese că pe urmă avea de muncit toată ziua. Avea putere și în trup, și în suflet, era o fire fericită, zâmbea tot timpul.

Tocmai mergea spre ring cu Sofron, făcuse doar un pas, când un tânăr cam răvășit îi ținu calea, o apucă de braț, ignorându-i partenerul și vru s-o ia la dans, cu o necuviință de om fără educație și cu îndrăzneala bețivului. Sofron îl cunoștea foarte bine, era practicant în birourile lui Omer Baltadgi, importatorul de articole tehnice. Îl știam și eu, de când fusesem prima oară în port, cu Alex; el era tânărul spelb și ponosit de pe chei, care lua în primire mașinile de cusut scoase de Sofron din apă, și le ștergea cu cârpa, sub ochii patronului; ultima mașină de cusut o scosesem eu, a doua zi. Îl chema Iordan, când am aflat mi-a venit să râd, fiindcă nu știam multe;

Iordanul era râul unde se botezase Mântuitorul, nu-mi închipuiam că un asemenea nume pot să-l poarte și oamenii.

Sofron îi puse mâna în piept, îl dădu la o parte, fără să-l brutalizeze, și îl sfătui ca mai bine să plece acasă.

— Cine te crezi tu, bă? ripostă tânărul, pus pe harță.

Așa a fost începutul; odată ce spusese o vorbă nu se mai opri, își dădu drumul la gură, ofense și injurii ca să încheie cu o trivialitate care ar fi îngrozit pe orice om treaz la minte:

— Ma, eunucule, află că eu, așa cum mă vezi, m-am culcat cu sor-ta! zise, dar cu alte cuvinte. Vezi de mă respectă! Și nu m-am culcat numai o dată, și nu doar eu, am fost șase: partuză!

La data aceea, Sofron împlinise douăzeci și șase de ani, și în afară de meseria lui atât de interesantă, puțin misterioasă pentru mine, nu avea nimic care să atragă atenția. După clasele primare nu învățase altă școală, nu că ar fi fost cu totul greu de cap, socotea că nu i-ar fi folosit la nimic, pentru ce voia el să facă în viață nu se cerea mai multă carte. De mic visase să fie scafandru, era o muncă grea dar se plătea bine, și pe deasupra îi satisfăcea curiozitatea de a vedea ce se ascunde sub fața apei; înțeleg, am avut și eu aceeași curiozitate, motiv pentru care n-am pregetat să îmbrac costumul de scafandru, deși îmi era frică. Îi plăcea să cotrobăie prin ungherele vapoarelor scufundate, când se lucra să fie readuse la suprafață, și uneori avusese norocul să găsească obiecte scumpe, pe care, dacă nu erau prea voluminoase putea să și le însușească fără să știe nimeni.

Dacă meseria lui mă apropiase de el din prima clipă, când îl văzurăm scoțând mașinile de cusut din apă, abia putând să-i deslușesc trăsăturile prin vizorul căștii de alamă, înfățișarea fizică în schimb nu avea nimic care să atragă atenția. De statură mijlocie, robust, cam gras fără să fie obez, așa n-ar fi putut să lucreze sub apă, cu laba piciorului mare, cu brațele scurte și vânjoase, deși subțirele, albe și pistruiate, blond spălăcit, cu părul pieptănat într-o parte, fără cărare, cu ochi ca de rață, îndrăzneți dar fără altă expresie, departe de a avea în ei misterioasa putere de seducție a Pisicuței. Era împăciuitor în conflicte, nu se bătuse niciodată, putea să pară laș sau nevolnic; nimeni nu l-ar fi crezut capabil de o violență, cu atât mai puțin de o încununare a tuturor violențelor, de o crimă premeditată.

În liniștea care se lăsă în bar, Sofron se întoarse spre însoțitorii săi, le spuse o vorbă în șoaptă, apoi ieși urmat de ei, fără să răspundă insultei.

Unul din marinari o conduse pe Rozalia până la vapor, de unde se întoarse cu o frânghie și cu o tendă. Înainte de a pleca, fata îi spuse lui Sofron:

— Nu-l ierta! Dacă ai nevoie, îți dau și eu o mână de ajutor!

Să mă fi aflat acolo și să fi știut ce avea să urmeze, vorba ei mi-ar fi băgat frica în oase. Până unde se gândea ea să ajungă o răzbunare?

Pândiră în umbră; dacă Iordan n-ar fi ieșit singur, nu le-ar fi fost greu să-i culce la pământ pe însoțitorii lui, cu o lovitură în ceafă; până să-și vină în fire și să se ridice, treaba era terminată. Dar nu fu nevoie, ieși singur, clătinându-se, atât de beat că nu știa nici în ce parte să plece. Îi aruncară tenda în cap, îl răsturnară, îl înveliră strâns, paralizându-i orice mișcare, legară balotul cu frânghia și, unul la cap, altul la picioare, al treilea la mijloc, îl aduseră până la vapor, unde îl coborâră în magazie. În cabina căpitanului, Rozalia își spăla rujul de pe față. Sofron se aplecă pe spirai și-i spuse:

— Dacă se aude gălăgie, să nu te sperii.

— Ai grijă să nu-l omorâți! răspunse ea, cu indiferență.

Tonul ei contrazicea vorbele de mai înainte, care m-ar fi neliniștit, dacă m-aș fi aflat acolo. N-am știut ce-a gândit ea, între un moment și altul. Poate nu era nimic de gândit, dau prea multă importanță cuvintelor.

Cunoșteam magazia, din ziua când ne întorceam din larg, pe furtună; nimic nu se schimbase. Cu tambuchiul închis nu putea să se audă nici un zgomot afară; doar dacă s-ar fi urcat cineva pe punte și ar fi tras cu urechea. Atunci însă ar fi lătrat câinele Arhimede.

Îl dezbrăcară la piele, nu-l legară, avea mișcările libere, putea să se și apere, iar ei se așezară în cerc, în jurul lui, fiecare cu o frânghie în mână, la distanță destul de mare unul de altul, ca să nu-l înăbușe. Cel mai apropiat lovi primul, frânghia șuieră, arse pielea, se înfășură pe mijloc; Iordan o luă la fugă spre fundul magaziei, fără rațiune, n-avea cum să scape. Al doilea era în calea lui, îl plesni cu frânghia, trimițându-l la al treilea. Să nu fi fost răgetele ar fi părut o joacă. Iordan căzu în genunchi, în mijlocul magaziei. Tremura ca de frica morții.

— Iertați-mă!… Sofron, nu mă bate degeaba, n-am știut că e sor-ta, nici n-am văzut-o bine, nu știam cine este, am venit fiecare cu fata noastră!

Nu mințea și, într-un fel, nu avea nici o vină, fetele lor veniseră de bunăvoie, ce știau ei de fata lui Raul? Vina lui era că în loc să-și țină gura, se lăudase în chip mârșav. Nu mai fu nevoie de altă bătaie, ca să spună tot ce se întâmplase. Le dădu adresa lui Raul, îi învăță cum să intre în casă.

— Până nu venim cu el aici, nu-ți dăm drumul! spuse Sofron, cu o liniște stranie.

Dar avea ochii roșii și, cu părul căzut în ochi, cu privirea sângeroasă, părea o fiară turbată.

Îi legară mâinile la spate, îi traseră limba afară din gură și trecură prin ea un cârlig de nisetru, care putea să țină o sută de kilograme. Cârligul îl legară sus, de o grindă a punții, atât de strâns ca el să poată sta pe picioare dar pironit locului, cu capul pe spate; cea mai mică mișcare i-ar fi dat dureri groaznice.

Peste un ceas se întoarseră cu Raul, îl aduseră cu trăsura, legat la gură să nu strige, și înfășurat în tendă, să nu miște. Era un balot, birjarul n-avea de ce să se mire. Îl găsiseră dormind, cu o fată în pat, întors cu spatele la ea, cu toată plapuma peste el; dezgolită, fata tremura în frigul nopții, nu putea să adoarmă, iar să se lipească de el, să se bage sub plapumă n-ar fi îndrăznit, o arunca jos cu o mișcare a șoldului. Se sperie rău, dar după ce îl luară se înveli bine cu plapuma, altceva nu avea ce să facă până la ziuă, decât să doarmă la căldură, nu putea să plece în toiul nopții.

Tot ce urmă se petrecu în câteva ceasuri, înainte să se lumineze de ziuă. Pe Iordan îl dezlegară, dar îl lăsară cu cârligul în limbă.

— Cu ăsta du-te la doctor, să ți-l scoată, dacă nu ți-e rușine. Și să nu depui plângere, dacă vrei să mai trăiești până la anul!

Erau vorbele lui Sofron, de nerecunoscut, nimic la el nu mai semăna cu ce fusese înainte. Poate, dacă trăia, s-ar fi văzut că înnebunise. Poate așa era familia lor, trebuia cineva să înnebunească. De la Atrizi încoace asemenea drame rămân adesea neobservate, mai ales dacă nu ating aceleași proporții.

După ce repetară cu Raul jocul cu frânghiile, Sofron îi puse pe ceilalți doi să-l țină, iar el scoase cuțitul din teaca pantalonului, cuțitul finlandez pe care aș fi vrut să mi-l dăruiască, și apucându-l pe nenorocit cu mâna stângă de partea cea mai vinovată, vru s-o reteze cu dreapta. Era o pedeapsă îndreptățită, dar neadmisă între oameni; despre asemenea cruzimi, chiar dacă se întâmplă uneori, nu se vorbește, nici nu se scrie. Ceilalți îl îmbrânciră. Sofron îi amenință cu cuțitul, o lua razna, ar fi trebuit să se lepede de el, cât mai era vreme.

— Pune cuțitul la loc! strigă unul.

Nu mai fu nevoie de alte cuvinte, Sofron se supuse. Iar ei îl urmară în cea mai neînțeleasă dintre faptele petrecute în noaptea aceea de răzbunare. Îl scoaseră pe Raul afară, îl coborâră în șalupa legată în bordul dinspre

mare, îl băgară în costumul de scafandru, cu tălpile cizmelor turnate în plumb, îi puseră casca și îl aruncară în apă. Cei doi râdeau, părea o glumă nevinovată, nu putea să se întâmple nimic rău, victima s-ar fi ales numai cu spaima; puseră mâna pe roata pompei și începură s-o învârtească. În câteva clipe, scafandrul era pe fund, se cunoștea după cât se desfășurase frânghia; deasupra lui ieșeau bule de aer.

— Ajunge! porunci Sofron.

Și cum cei doi învârteau înainte la pompă, se repezi asupra lor, îi răsturnă pe spate. Acum abia începeau complicii lui să se dezmeticească, gluma putea să se termine cu o nenorocire; dacă nu continuau să pompeze, omul scufundat în apă se sufoca în câteva clipe. Se ridicară, se înfruntară, începu lupta cu pumnii, Sofron păzea pompa, nu puteau să se apropie, îi cuprinse groaza, veniră la el, îl loviră amândoi deodată, îl trântiră pe spate și începură să pompeze cu disperare; de câteva clipe nu mai ieșeau bule de aer din apă; poate victima leșinase, poate murise. Nici nu-și dădură seama cum căzuse Sofron în apă, își pierduse echilibrul, se rostogolise peste copastie; nu se gândeau că poate se aruncase singur.

Cu sau fără rațiune. Sofron se adânci, trăgându-se cu amândouă mâinile de frânghie, ajunse jos, scoase cuțitul, tăie dintr-o mișcare și tubul de aer, și frânghia legată de șalupă, înlăturând orice putință de salvare. Apoi, fără să vadă decât contururi în întunericul de sub apă, își lipi ochii de vizorul căștii, încercând să deslușească o sclipire de groază în ochii celuilalt. Scafandrul îi cuprinse grumazul cu mâinile în mănuși groase, conștient, sau inconștient, căutând instinctiv să se apere. Plumbul de la picioarele lui îi ținea pe amândoi la fund; în câteva clipe se liniștiră.

Deși nu aveau o vină prea mare și poate ar fi scăpat cu o pedeapsă ușoară, cei doi marinari fugiră în lume, lăsându-și familiile; se ascunseră pe un vapor chinezesc, așa se nimeri, primul care ridica ancora și la Istanbul coborâră, să-și caute un rost. Dar ce s-a mai întâmplat cu ei după aceea n-a aflat nimeni; bine nu putea să le fie, căci ar fi trimis bani acasă, sau măcar o veste. Singurul martor la anchetă a fost Rozalia; compătimindu-l pe Sofron, aceasta a spus că Raul își merita soarta; era un act de curaj, puteau s-o ia drept instigatoare. De fapt nu voise decât să-și arate solidaritatea femeiască; dacă toate femeile ar fi la fel de vajnice, ar scădea numărul victimelor.

Capitolul 25

Un an mai târziu Pompilia dă nas în nas cu doamna Lambru, pe care o credea moartă prin farsa lui Panainte. Constatând tinerețea, prosperitatea și îndrăzneala rivalei (?), Pompilia face congestie cerebrală, rămâne paralizată și cu mințile rătăcite, atât de bulimică încât e în stare să mănânce o găleată cu ciorbă la o singură masă și să nu se sature. Când soarta se răzbună poate fi mai crudă decât oamenii!

La începutul verii următoare, nu se împlinise anul de la moartea lui Sofron, Pompilia purta încă doliu, când o dată, pe seară, dădu nas în nas pe stradă cu doamna Lambru, pe care o credea moartă, Panainte îi citise anunțul mortuar din *Universul*; eram de față și auzisem cu urechile mele. Doamna Lambru ieșea dintr-o parfumerie, însoțită de consulul Franței, un bărbat tânăr, prezentabil, marchiz de viță adevărată; oricât ar fi fost de ambițioasă, Pompilia nici măcar nu năzuise să-l cunoască, și cu atât mai puțin să spere că într-o zi ar putea să-l invite la ceai, să stabilească relații de societate. Iar această femeie străină, de-o îndrăzneală sfruntată, cu purtări deocheate, îi și câștigase atenția, îl prinsese în mreje, se ținea după ea ca un cățel în așteptarea bucățelii de zahăr; fură câteva reflecții rapide, nu-i luară mai mult decât două secunde, în care mai avu când să-și dea seama că rivala, impropriu numită astfel, era mai prosperă decât în anul morții ei presupuse; întinerise, se subțiase, își purta la fel de provocator sacoul bărbătesc strâns bine pe talie, pălăria de fetru pusă pe o sprânceană, ștrengărește, râdea arătându-și dinții ca de reclamă, iar privirea trecută prin monoclul în ramă subțire, neagră, ca un fir de ață, părea și mai impertinentă. Abia după aceste constatări făcute într-o străfulgerare, Pompilia simți o zvâcnire în creier, se zgâi la doamna Lambru cu mințile rătăcite, nu înțelegea ce se întâmplă, visa, avea halucinații, sau trecuse și ea în lumea unde credea că se dusese nerușinata persoană, cu doi ani înainte? Pe urmă doamna Lambru și marchizul se prefăcură într-o flacără roșie și se topiră; Pompilia căzu lată, pe spate, în mijlocul trotuarului; luat prin surprindere, un trecător abia avu timp să facă un salt pe deasupra ei, altfel ar fi călcat-o în picioare.

Rămase nu doar paralizată, ci și slabă de minte; era un noroc, nu prea își dădea seama de starea ei, i se părea naturală, se mira că unii oameni, puținii

pe câți îi vedea, umblau în picioare. Panainte o internă într-un fel de sanatoriu, de fapt un azil pentru bătrâne infirme. Aici Pompilia avu dovada deplină că toată lumea era paralitică; infirmierele și personalul de ajutor făceau parte dintr-o categorie umană neevoluată. În același timp înțelese că toată tagma bărbaților dispăruse, rămăseseră numai femeile, stăpâne. Nimeni din marea familie a AMarisei nu venea s-o vadă, n-o iubea nimeni. Mânca mult, fără alegere, n-ar fi dat deoparte nici lăturile, probabil pierduse simțul gustului odată cu alte simțuri. Când, la începutul războiului din Mediterana i se aduse știrea că Panainte murise, într-o catastrofă marină, rămase inertă.

Alex a povestit viața ei într-o nuvelă de unde am luat un singur amănunt, de la urmă; bineînțeles numele personajelor erau altele, iar portretele lor modificate, să nu poată fi recunoscute. Nu m-a interesat felul cum le-a văzut el, eu îmi făcusem altă imagine despre ele și n-am s-o modific; m-am oprit doar asupra unei reflecții ciudate, Alex îl socotește pe Panainte autorul moral al nenorocirii; dacă n-ar fi amăgit-o pe Pompilia, dând-o pe doamna Lambru ca moartă, ea n-ar fi suferit accidentul când a întâlnit-o pe stradă, vie și mai strălucitoare ca înainte. Dar Alex nu ține seama de caracterul Pompiliei, căci să nu fi fost bolnavă de pizmă și gelozie, doamna Lambru, vie sau moartă, nu i-ar fi făcut nici o impresie. Și apoi Alex uită că Panainte, ticluind acel joc, fie el farsă, nu urmărise decât s-o scoată pe Pompilia dintr-o criză de disperare.

A murit de obezitate; la autopsie i-au găsit inima înăbușită într-un sac de grăsime, de aproape o vadră. Altceva n-am luat din nuvela lui Alex. El spune că în ultima fază Pompilia mânca un hârdău de ciorbă la fiecare masă. În realitate era doar un castron, mare cât o găleată.

Capitolul 26

Irmingarde, numită nepotrivit Emma, ocupă primele pagini ale capitolului. Evoluția lui Alex. Notițele lui privitoare la povestitor; acesta și le însușește în cea mai mare parte și multe din ele sunt reproduse în cartea de față. Interesul crescând al lui Alex pentru Zefira care îi devine un fel de logodnică. Valsul, ca mod de exprimare al omului; Ritmurile vieții noastre, ritmuri în doi timpi: marșul, respirația; ritmul în trei timpi, somnul liniștit, valsul și visul. Valsând, Zefira învață să umble și își uită cârjele.

Dar nu trebuie s-o uit pe Irmingarde.

Înțeleg de ce-i spuneau Emma, numele ei adevărat nu putea să-l pronunțe oricine, decât accentuându-l greșit, denaturându-l și risipindu-i misterul; era un nume care multora le făcea frică, Emma însă nu i se potrivea, eu unul nu-l admit, deși recunosc că nu-i un nume urât, și multe femei îl poartă cu plăcere. Numai că trebuie să te naști pentru el, să ai o predispoziție pentru viața tihnită, să fii o fire veselă, să te bucuri de o viață norocoasă, cu o căsnicie statornică, fără zbucium, fără surprize. O Emmă trebuie să aibă obrazul roz, străveziu, ca porțelanul japonez, cu două gropițe puțin asimetrice și cu încă o gropiță în bărbie, dacă se poate. Să cânte la pian, să picteze, cozonacii făcuți de ea să se bucure de renume în tot orașul; în bucătăria ei să miroase a vanilie. Diminețile să se ridice din pat întinzându-se lascivă și leneșă, apoi să deschidă ferestrele, să se aplece afară, ca să simtă mireasma florilor din grădiniță, să se bucure de soare ciripind veselă, ca vrăbiuțele, și să râdă tot timpul, până seara. Dacă există o Emmă care nu se recunoaște în această descriere, înseamnă că i s-a dat numele din greșeală.

Dacă pe Anna Karenina ar fi chemat-o Emma, nu cred că s-ar mai fi aruncat sub roțile trenului.

Pentru a-și urma soarta până la capăt, Irmingarde nu putea să se numească altfel. Drama ei n-a fost moartea, ci nunta care a premers-o cu numai câteva ceasuri.

Trei veri, cât am venit în vacanță acolo, am văzut-o în fiecare marți, ziua când eram invitați la ea la masă. În unele seri veneam în parc, cu Alex și Zefira, s-o ascultăm cântând lieduri; glasul nu scădea, își păstra claritatea caldă, și coloratura împrospătată tot timpul; ceva în cântul ei rămânea inepuizabil. Și, în sfârșit, cel mai bine o vedeam la Serbările Marinei când, vară de vară, ne adunam toți după tradiție pe puntea lui „Arhimede”; atunci puteam s-o privesc în voie, de dimineață până seara. Niciodată însă nu m-am apropiat de ea și nu i-am adresat cuvântul; ar fi trebuit să vorbească ea întâi, ca reginele. Nimeni nu îndrăznea să se apropie de ea, nici frații și surorile, deși o iubeau cu sinceritate, cum se iubeau și între ei, cu unele manifestări ciudate, ce-i drept, dar cu o dragoste neschimbată. Aveau firi și obiceiuri diferite, care duceau câteodată la contraste frapante, dar legătura de sânge rămânea mai puternică și nimic nu putea să-i despartă. Când Irmingarde venea dimineața pe vapor, Panainte, fratele ei mai mare, o întâmpina la schelă, îi săruta mâna, apoi se îmbrățișau și rămâneau acolo,

împreună, până în jurul lor se adunau toate rudele, s-o aștepte pe AMarisa, capul familiei, căci Zoba, cel mai vârstnic, nu mai știa prea bine pe ce lume se afla, își cam pierduse ținerea de minte, uneori vorbea în dodii, singura lui preocupare constantă și lucidă rămânea cazinoul și cultul fostei neveste, Calipso, moartă în chip tragic.

AMarisa sosea ca de obicei cu trăsura, mânată de același vizitiu Mustafiță, care îmi purta simpatie și îmi dezvăluia câte ceva din secretele orașului, când aveam nevoie, căci le cunoștea pe toate. În dreapta AMarisei ședea Zoba, în fața ei Alex; eu îmi luam independența și veneam singur, încă din zorii zilei, nerăbdător să văd ce rochie își mai făcuse Rozalia, care în toți anii născocea câte una.

În prima vacanță, când fusese și mama acolo, AMarisa îi dăduse locul ei, în stânga lui Zoba, iar ea, cu toată corpolența, se înghesuise pe scăunel, lângă Alex; iată o persoană care știa să-și onoreze oaspeții. În al treilea an, AMarisa a schimbat protocolul, și spre uimirea întregii familii, a poftit-o pe Zefira să meargă cu trăsura, a trecut s-o ia de acasă și a așezat-o pe scăunel, lângă Alex.

În cei trei ani de când ne cunoșteam, Alex se schimbase și continua să se schimbe, încât de multe ori nu mai știam ce se întâmplă cu el și mă întrebam dacă îl cunoscusem cu adevărat vreodată. Acum nu mai era un adolescent, ca în anul când ne întâlnisem prima dată, pe plajă, ci un tânăr care se apropia de vârsta armatei; purta tot haine albe cu lavalieră albastră, și își păstrase vechea preocupare, de a căuta subiecte, pentru povestiri și nuvele. Cred că în ultimul an se gândea chiar la un roman de mari proporții, de unde i se trăgea o neliniște continuă, frământări, nopți de insomnie. Ziua stătea tot timpul cu ochii închiși, îi deschidea numai ca să se orienteze; cred că nu mai înregistra nimic din afară pe cale vizuală, ci numai cu celelalte simțuri, ajunse probabil la o ascuțime neobișnuită. În schimb noaptea, când nu putea să doarmă, deschidea ochii mari și îi fixa în tavan, unde poate se derulau imaginile captate de el peste ziuă, cu celelalte simțuri.

Caietele lui de lucru se înmulțiseră, depășeau o duzină, scrise mărunt și aproape ilizibil, fiindcă își nota impresiile cu ochii închiși, ca să nu piardă legătura cu lumea lui din închipuire. Din câte însemnări am putut să descifrez, niciuna nu mi s-a părut banală, de aceea am păstrat toată încrederea în ceea ce avea să scrie odată, și nu mi s-a părut că făcea o greșeală amânând să se apuce de lucru; ceva trebuia să se desăvârșească, maturizându-se în conștiința lui și în suflet.

Cel mai mult m-au surprins însemnările care mă priveau pe mine, mi-am dat seama că mă urmărise și mă studiase temeinic și izbutise să mă descopere într-o formă nebănuită. E inutil să reproduc vreuna din acele notițe, fiindcă de fapt mi le-am însușit aproape pe toate și prin ele m-am dezvăluit în această carte, și cum n-aș fi izbutit singur. Căci înainte de toate mi-ar fi lipsit curajul de a-mi mărturisi scăderile și slăbiciunile. Prin Alex am învățat să mă dau în vileag, socotind că nu trebuie să-mi pese ce cred oamenii despre mine, căci eu oricum am să mor odată, și atunci nimic nu va mai avea importanță decât ce las scris pe hârtie. De aceea iubesc hârtia, chiar dacă mă sperie cât e albă; ea este adevărata mea comunicare cu lumea.

Două alte manifestări ale lui Alex îmi atrăgeau atenția și mă îngrijorau, fiind într-o continuă creștere. Întâi, ce avea el de gând cu Zefira, dacă o înconjura cu tot mai multe atenții, ca pe o logodnică, ducându-i flori, buchete cât snopul de grâu, scoțând-o la plimbare cu trăsura fratelui mai mic al lui Mustafiță, pe care o avea tocmită cu ziua. Uneori ieșeau pe câmp, coborau, se rezemau de o căpiță de fân și stăteau așa unul lângă altul, fără să vorbească, ascultându-și respirația. Zefira era împietrită de emoție și o îngrozea ziua următoare, fiindcă nu știa ce o să aducă, se temea tot timpul.

Alex nu se sfia să meargă cu ea între oameni, la plajă, de pildă, și fiindcă ar fi fost oribil s-o vadă cu cârjele în costum de baie, o ducea în brațe din ușa cabinei. La fel când intrau în mare, o ducea până ce apa îi ajungea peste șolduri și atunci îi dădea drumul, o ținea de mijloc și o învăța să înoate. Stupidă fusese la vremea ei interzicerea ca bărbații să intre în mare la un loc cu femeile! În apă, Zefira nu-și mai simțea infirmitatea, izbutea uneori s-o uite cu totul și atunci avea clipe de fericire. Nu mai era o fetiță, se împlinea, i se rotunjeau umerii și șoldurile, avea o piele curată și fină care se colora repede la soare, atât de uniform că părea o statuetă turnată în bronz, încă nerăcită.

Și iarăși spun că nu știu ce avea Alex în gând, ce își închipuia că o să se întâmple cu ea mai departe; dar îi dădea tot timpul lui liber, parcă temându-se să rămână singur o clipă, afară de serile când se ducea la casa din Strada Căruței Stricate, după care se chinuia toată noaptea, cu dureri de cap groaznice, gemând de-mi strica somnul, deși camerele noastre erau despărțite de turnul mare, iar a doua zi nu-și venea în fire decât spre amiază: atunci se ducea fuga la Zefira, chinuit de remușcări mai rău decât îl chinuia boala.

Aceasta era a doua transformare petrecută în comportarea lui din ultima vreme; pe măsură ce Zefira îl preocupa mai mult, se ducea tot mai des la casa cu fete, să se descătușeze, atras bolnăvicios de o falsă plăcere, căreia nu putea să i se împotrivească, deși era conștient tot timpul de ceea ce urma totdeauna, o noapte de chinuri. Nu sunt mulți bărbați condamnați la asemenea suferințe, dar mulți, puțini, niciunul nu renunță.

În acel timp, a treia mea vacanță acolo, ochii bulbucați ai lui Alex, care îmi făcuseră o impresie neplăcută când îl văzusem prima oară, ieșiseră mai mult din orbite, deveniseră patetici, și acum îl sluțeau de-a binelea; când îl vedeam îmi venea să întorc capul. Despre fizicul lui ingrat n-a scris nimic în caietele de lucru, totuși nu mă îndoiesc că se cunoștea foarte bine. Am găsit, între rânduri, destule reflecții, indirecte, care m-au făcut să înțeleg cât suferea că ursitoarele nu fuseseră mai generoase cu el, când pe alții îi copleșesc cu darurile, poate fără ca ei să aibă nevoie de ele, și unii neștiind nici măcar să le folosească. Reieșea limpede din acele rânduri aproape cifrate că, după credința lui, niciodată o fată normală nu putea să-l privească decât cel mult cu milă. Și fiindcă în el dorința de dragoste se năștea cu atât mai impetuos cu cât se străduia mai mult s-o reprime și să și-o interzică, nu-i rămânea decât să și-o descătușeze la casa de pe Strada Căruța Stricată, unde punea o sută de lei pe ochii fetei, ca să nu-l vadă la față.

Date fiind toate acestea, mulți vor fi înclinați să creadă că în Zefira Alex căuta o soluție de viață, socotind că o infirmitate o va compensa pe cealaltă. Fiindcă am fost martor de la început și știu cum s-au petrecut faptele, o asemenea idee mi se pare monstruoasă, n-aș putea să i-o atribui decât unui Quasimodo. Alex s-a apropiat de Zefira din compasiune, fiindcă era urgisită; nu s-a gândit nici o clipă să compenseze urâțenia lui cu infirmitatea ei, ci dimpotrivă, să le pună alături una de alta, să le trăiască amândoi pe amândouă deodată, ca doi tovarăși de suferință. Era o mărinimie, am simțit-o din prima seară când am stat toți trei pe banca din fundul parcului și am ascultat-o pe Irmingarde cântând lieduri. În clipele acelea, amândoi își uitaseră lipsurile și erau fericiți, iar pe lângă ei eram fericit eu însumi.

Și iată că trecuseră trei ani, crescusem toți, Zefira îmbobocise, nu-i rămânea decât să înflorească, își desfăcea petalele. Alex nu ignora desăvârșirea ei, dar o privea detașat de materie, pentru el Zefira era o transfigurare, nu-i simțea nici căldura, nici greutatea când o ducea în brațe la plajă, i se năștea în suflet o bucurie sublimă la gândul că el, cu puterile lui, îi născocea bietei fete o viață nouă.

Pentru el nu făcea altceva decât să se ducă seara în Strada Căruța Stricată, să pună o sută de lei pe ochii fetelor, iar noaptea să-l chinuiască migrenele, să-și dea cu pumnii în cap, urlând de durere. AMarisa ar fi putut să-l vindece, nefiindu-i rudă de sânge, dar el nu îndrăznea să i se destăinuie.

AMarisa mizase pe Alex încă din primul lui an de pubertate, când, descoperindu-i o privire inteligentă și iscoditoare, născută brusc, ca o scânteie, socoti că era destinat să vadă în oameni ceva din ceea ce nu vedeau alții. De aceea îi lăsase libertatea deplină, să-și aleagă singur drumul, ca să se realizeze; nu-l sili să învețe mai multă carte decât liceul, pe care îl termină la doi ani după ce îl cunoscusem și devenisem subiectul lui, cu învoirea AMarisei. În schimb, îl înzestră cu o bibliotecă inutil de mare, cărți pe care chiar cineva fără alte preocupări decât lectura nu le poate citi într-o singură viață. Fiindcă Alex era cu capul în nori, AMarisa puse un om de meserie, un erudit, fost bibliotecar la Academia Română, să cumpere sau să comande orice exista tipărit și putea fi de folos unui tânăr care trebuia să cunoască totul despre lume.

Aș umple câteva pagini ca să înșir numai dicționarele, lexicoanele și enciclopediile aflate acolo, singurele pe care le consulta Alex, scoțând notițe de câteva rânduri, despre subiecte dezvoltate pe zeci de coloane. Nu știu ce să spun, poate nu-i trebuia mai mult, poate avea însușirea să descopere cuvântul esențial, dintr-o mie de cuvinte ajutătoare, și să-l înțeleagă printr-o comunicație plurală și instantanee, ca a computerelor de astăzi. Oricum, informația lui enciclopedică mi s-a părut completă, fiindcă orice l-aș fi întrebat, indiferent domeniul și subiectul, era oricând gata să-mi răspundă sumar, dar fără eroare. Poate pentru ce voia el să știe despre lume nu era nevoie de mai mult, restul avea să-și însușească prin observație proprie. Însemnările din caietele lui de lucru dovedesc că știa și să vadă lumea, și s-o înțeleagă. Iar ceea ce izbutise el să-i insufle Zefirei reprezintă un extraordinar examen de viață, pentru care ar merita mai mult decât un *Magna cum laude*.

Începând cu seara când avusese ideea, în aparență numai gingașă, dar în realitate profund umană de a o lua cu trăsura și a o duce în parc s-o asculte pe Irmingarde cântând lieduri, toate inițiativele lui urmaseră o ascensiune plină de îndrăzneală, dar fără salturi abrupte. Nu mă interesează dacă gesturile acelea erau instinctive sau studiate; urmăream numai să observ și să înțeleg efectul lor asupra Zefirei. Sigur că ducând-o la plajă, Alex făcuse o faptă pe cât de hazardată pe atât de eroică; Zefira o înregistră ca pe o

comoție, care sau vindecă, sau omoară. Dar gestul decisiv, la capătul unei lungi gradații, fu s-o invite la dans, pe terasa cazinoului, plină de lume.

Până atunci o dusese de multe ori între oameni, la cofetărie, pe stradă, prin magazine, pe esplanadă, când tinerii ieșeau să se plimbe; nu se rușina că ea mergea alături în cârje, înfrunta surâzător privirile consternate, până ce toți se obișnuiseră și cei mai mulți începură să se uite la ei cu simpatie. De altfel, Zefira nu mai inspira milă, căpătase o siguranță de sine dublată de farmecul feminității ei în formație, care o făcea, înainte de toate, să nu se mai teamă de ea însăși, să nu se mai cenzureze prea aspru, cu gândul că nu-i este îngăduit nimic din ce visează fetele de aceeași vârstă.

Urmarea, întrezărită de mine încă din seara când fusesem prima oară în parc, s-o ascultăm pe Irmingarde, era că își găsise un stil al mișcării; dacă ignorai cârjele, mersul ei, dificil, încetase de a părea penibil, căpătase o grație unduioasă, putea fi luat drept o cochetărie și o alintare. Apoi, peste toate acestea se adăuga privirea, pe care o remarcasem din clipa când o văzusem, o privire de înger pedepsit, încărcată de tristețe și resemnare, ceea ce nu împiedica să se simtă în ea o revoltă ascunsă, greu de înțeles la o fată atât de mică și de timidă. Ochii Zefirei, cei mai calzi și mai expresivi din câți am văzut până astăzi, rămân primii în frumusețe; n-am găsit pe alții să-i egaleze. Alt cuvânt nu mai pot spune, dar nici nu trebuie.

Erau la o masă pe terasa cazinoului, acolo unde fusesem și eu o dată, cu Pisicuța. Timp de trei ani nu mai intrasem la Cazinou, îl ocoleam ca pe un loc de pedeapsă; o dată doar mă uitasem pe ferestrele salonului de la etaj, eram sus, pe esplanadă, și văzusem un dansator evoluând cu o femeie în brațe, cred că era un număr de muzic hol, publicul stătea de jur împrejur, pe scaune aurite. Mi s-au tăiat picioarele de emoție, un decor atât de strălucit nu mai văzusem, cu lume atât de bogată, căci la etaj, unde se juca chemin de fer, baccara și ruletă și se pierdeau milioane, gloata nu avea voie să urce; dacă voia putea să joace bulă, am mai spus, o ruletă mai simplă, scoasă afară, pe trotuar, în calea mulțimii.

Ce m-a frapat în primul rând la dansatorul acela, în afară de eleganța mișcărilor care se legau una de alta ca o melodie continuă, era țeasta lui fără pic de păr, atât de lucie că răsfrângea ca o oglindă lumina candelabrelor. Și nu părea ras în cap, cum se sluțeau unii, ci părea să fie așa din naștere, pielea n-avea asprimea pe care o lasă briciul, când părul, abia tăiat, a și început să crească; dar nu semăna nici cu obrazul femeilor, catifelat și molatic. Oricât ar fi fost pielea de netedă și curată, se simțea în ea o vigoare

bărbătească, la fel ca în restul chipului, ca în privire și-n gesturi. Părul din cap reprezenta atunci pentru mine, ca pentru toți adolescenții de vârsta mea, podoaba cea mai râvnită, pe care, cum soseam la școală, ne-o tundeau cu mașina număru unu, dacă nu chiar zero. Ce ne mai chinuiam în două luni de vacanță să ne facem o frizură, ne udam părul, îl frecam cu peria, să-l dăm peste cap sau să alegem o cărare, îl presam cu fel de fel de plase, pare-se dispărute astăzi, sau în lipsa lor puneam un ciorap de femeie. Satisfacția așteptată o vară întreagă dura numai o săptămână sau două, pe urmă plecam la școală, și truda noastră cădea în coșul frizerului. Mult m-a durut sufletul după acele frizuri efemere, mașina de tuns era un instrument de tortură, iar când ajungea la ceafă mi se părea că simt ascuțișul rece al cuțitului de ghilotină. Multe zile după aceea umblam cu capul ascuns între umeri, aș fi vrut să nu mă arăt la lumină, lăcrimam după bucuriile pierdute și mă întrebam ce-ar fi făcut să mă vadă așa, tuns chilug, fata de peste vară. Nu-i înțelegeam pe patricienii de la Roma; capul ras, semnul distincției de clasă, mi se părea o batjocură.

Dansatorul m-a pus pe gânduri, privirea lui, mișcarea, felul cum își purta partenera pe brațe, ca pe un lujer, posesiv și concesiv în măsură egală, ca un stăpân pe cât de mărinimos pe atât de puternic, a făcut să se clatine pentru o seară vechile mele concepții, să găsesc în el o imagine nouă a bărbăției, dominată de obrazul lui spân și de țeasta lucie. Nu la fel era Zmeul?

Așa s-a rotit prin fața scaunelor aurite, puțin aplecat pe spate ca să compenseze greutatea din brațe, a ocolit salonul în mișcări de vals alungite, zburând pe deasupra parchetului, abia atingându-l cu vârful piciorului, ca să-și recâștige elanul și să decoleze iarăși, de parcă ar fi avut aripi, ca Zmeul însuși. Fracul negru, la fel de luciu ca țeasta, își flutura poalele în urmă, ca o coadă de rândunică, și nu mai părea haina de gală a bărbatului, ci o vestimentație luciferică.

Pe parteneră n-am văzut-o bine, era doar o figurantă, a stat pasivă în brațele lui, arcuită pe ele, cu picioarele întinse oblic înainte și cu capul pe spate; știu doar că avea o rochie neagră, decoltată, cu franjuri pe poale. Dar, deși nu făcea nimic, fără ea dansul n-ar mai fi interesat pe nimeni, ar fi fost o eschibiție seacă, fără înțeles și fără justificare. Căci femeia avea totuși un rol, acela de a fi pradă. Părea că el abia o răpise și acum o etala, ca privitorii să-i poată recunoaște valoarea, se apleca spre ei, le-o băga în ochi, părând a le spune: „dacă se încumetă cineva să mi-o dispute, atunci să vină la luptă!”.

Am ajuns acasă urmărit de dansatorul spân și de ritmul valsului, altul decât ritmurile noastre biologice; chiar mă contraria, fiindcă nu se potrivea cu mișcarea binară a pasului, îmi pierdeam cadența și mă pomeneam deodată mergând nefiresc, ca șchiopii, făceam un pas lung și mai apăsat, urmat de doi pași mai ușori și mai repezi, urmărit de cei trei timpi ai dansului de la Cazinou, devenit o obsesie.

Cum n-am adormit repede, m-am gândit pe îndelete la alte ritmuri ale noastre, după cel al mersului cu piciorul: bătăile inimii, respirația și chiar mestecatul, și n-am terminat cu toate, viața se desfășoară în doi timpi, de la naștere până la moarte. Dar cum s-a născut mișcarea de vals, mă întrebam, dacă nu are o corespondență în funcțiunile noastre organice? De unde a apărut și cum am acceptat-o, făcând din ea o desfătare? Descoperisem chiar în seara aceea că mă împiedica la mers, era ceva nefiresc și iritant, străin de viață.

Așa am gândit până m-a cuprins toropeala dinaintea somnului, acele clipe crepusculare, când plutești ca între două ape, pe jumătate adormit, pe jumătate conștient că începe o trecere, unde puterea noastră de înțelegere nu ne mai urmează. De câteva ori la rând am căzut în starea aceasta, și m-am trezit brusc cu senzația ciudată că asist la o transformare biologică, fără să știu unde ar putea să mă ducă; era în mine o întrepătrundere de senzații, până ce deodată am avut revelația clară, am apucat-o bine cu amândouă mâinile, să nu-mi scape și s-o țin minte, că în clipa când începea somnul, răsuflarea căpăta ritm de vals, ca o legănare, primul timp, cel puternic, fiind inspirația, profundă deși calmă, timpii următori fiind expirația, de două ori mai lungă.

Am povestit multora, dar nu știu câți au dat crezare observației mele, deși ar fi putut s-o verifice ei înșiși, ascultând pe cineva care doarme liniștit alături; oamenii cu somnul agitat nu confirmă spusele mele, cu atât mai puțin cei chinuiți de coșmare. Așa am înțeles cum și de ce a apărut valsul în viața noastră, ca să ne lăsăm în voia lui cu o femeie în brațe, cum ne-am lăsa în voia somnului și a viselor dantelate.

Determinant, în ce-a urmat mai departe, socot că a fost clipa de la Cazinou, când orchestra cânta valsul lui Ivanovici, cunoscut în toată lumea, inspirat, delicat și plin de poezie, și Alex, în costumul lui alb, cu lavalieră albastră, s-a ridicat în picioare și s-a aplecat în fața Zafirei, invitând-o să danseze. Ea n-a înțeles intenția lui decât după câteva clipe, atunci s-a uitat confuză la cârjele rezemate de scaun, apoi s-a făcut roșie până la rădăcina

părului, în timp ce își ridica ochii la el cu o privire îngrozită. Atitudinea ei era un protest pasiv, căci n-avea nici o forță să riposteze, gestul lui i se părea o batjocură și n-o înțelegea, își pierdea mințile, îl socotise protectorul ei și i se încredințase cu toată ființa.

Alex nu-i putea bănui reacția, atâta timp cât nu exista o cauză, căci gestul lui nu era o glumă, ci o intenție atât de hotărâtă, că trecea peste situația imposibilă. Făcu un pas, împinse puțin masa, se apropie de Zefira și o ridică în brațe, în clipa când pe obrazul ei începeau să curgă primele lacrimi. El nu le văzu, cum nu mai văzu pe nimeni de pe terasă, merse în transă, cu ea în brațe, până la parchetul de dans de lângă orchestră. Perechile care valsau se dădură deoparte, se făcu liniște, lumea de la mese întoarse capul, se răsuciră pe scaun, să vadă, și rămaseră așa nemișcați, ca niște oameni de ceară. Părea că nici muzicanții din orchestră nu mai mișcau, instrumentele își scoteau sunetele singure, prin mecanisme ascunse, ca aristoanele. În schimb, mișcarea lui Alex se desfășura acum pe întreg spațiul rămas liber între oameni, părea singura ființă însuflețită, valsa în cerc cu Zefira în brațe, ea stătea inertă, cu capul pe spate, într-o stare stranie; umilința și stupoarea din primele clipe se transformau în spaimă și bucurie, o voluptate nebănuită îi cuprindea trupul în timp ce își simțea sufletul năpădit de o fericire atât de violentă, că devenea dureroasă; ar fi țipat, ar fi gemut, să nu fi avut respirația strangulată. Deși gata să se înăbușe, pe fața ei viața ardea ca o flacără, se vedea ca dacă ar fi murit calcinată, în clipa următoare ar fi renăscut din propria ei fericire. Pe obrazul aprins continuau să curgă lacrimi, dar nu mai erau cele de la început, grele și amare, ci ușoare și volatile; plângea în cascade și ochii ei frumoși cum n-am mai văzut alții păreau un izvor de bucurie, binecuvântat să nu sece și să nu se tulbure niciodată.

Deși nu era nici o asemănare între ei, Alex mi-a amintit dansatorul care valsa cu femeia în brațe, după felul cum o ținea pe Zefira, aplecat puțin pe spate și vrând parcă s-o arate oamenilor, așezați de jur împrejur pe scaunele parcă îmbrăcate deodată în poleială de aur. Numai că n-o arăta ca pe o pradă, ci ca pe un triumf asupra naturii, triumful amândurora, în măsură egală. Căci dacă Zefira n-ar fi simțit ce forță supranaturală avea el în suflet atunci, când o purta pe brațe s-o arate oamenilor, ar fi rămas inertă și grea ca plumbul, cu fața scăldată în lacrimi de gheață. Dar nici forța ei nu putea să rămână mai mică după această îmbrățișare prelungă, în ritmul de trei, al valsului și al visului.

Ca în vis, Zefira alunecă încet din brațele lui, până ce atinse pământul, și atunci simți în tot trupul ritmul de trei, necunoscut înainte, când mergea sprijinită în cârje, în cel mai hâd dintre ritmurile de doi timpi, ritmul soldaților împușcați în picioare. Și deodată se văzu valsând, unduindu-se parcă înaripată, atât de ușoară, că nici nu mai simțea atingerea cu pământul, și fără alt sprijin decât umărul lui Alex, pe care îl ținea mai degrabă aerian, cu un braț rămas și el fără greutate, ca o pană de lebădă. Era un miracol și nu se sfârși odată cu valsul: din ritmul de trei Zefira trecu la cel binar, fără să-și dea seama, decât că se sprijini mai puternic de Alex, și așa merse până la masă, apoi până la trăsură, lăsând în urmă lumea încremenită de uimire. Prin dans, învățase să meargă, secretul era să-și piardă greutatea, printr-o sforțare lăuntrică, o aspirație, o zbatere a spiritului. Ea nu-și dădea seama ce se întâmplase, se dezmetici abia după ce trăsura pornise, se uită uimită în jur, se uită în propria ei ființă, se uită la Alex, încercând să vadă în ființa lui, apoi se lipi de el, îl cuprinse cu brațele, să fie sigură că există și izbucni în lacrimi, înțelegând abia acum tot ce se întâmplase.

— Te rog, fă ceva cu mine! îi spuse, hohotind, exaltată, sau îngrozită. Fă ce poți, dar fă ceva, nu te opri!

El nu putu să-i răspundă, devenise deodată palid de moarte, lovit brusc de o migrenă ucigătoare. Acum am înțeles că suferința lui, așa cum o știam, se datora unui anumit fel de emoții, le trăia prea puternic. Izbuti doar s-o strângă pe Zefira la piept, cu un braț pe jumătate paralizat de durere, căci migrena i se răspândea în tot trupul; nu putu face mai mult decât atâta, ca efuziunea ei să nu rămână fără răspuns, dar ea înțelese și se simți fericită. Abia când trăsura opri în fața casei, își duse mâna la gură, cu un gest de spaimă:

— Iartă-mă, am uitat cârjele! Trebuie să ne întoarcem.

— Lasă-le! răspunse Alex, sigur pe el, deși continua să sufere. N-o să-ți mai trebuiască.

— Dar nu pot merg singură!

— De aici înainte, ai să mergi cu mine. Totdeauna.

Trei seri mai târziu, Alex se însura cu Zefira, dar eu nu mai eram acolo, nu mă poftise, nu mă mai socotea un subiect interesant, aflase despre mine tot, mă epuizase. Eu însă eram epuizat numai pentru ei, nu și pentru mine, mă simțeam capabil de multe și aveam sufletul plin de năzuințe.

Capitolul 27

Schimbare de decor fundamentală și obligatorie; nevoia de a completa cronica, prin alt peisaj și alți oameni. Sosirea în casa domnului Neagoe, la invitația lui Trandafil, rudă prin alianță; o noapte de mers prin noroaie. Apariția Mirei, îmbrăcată în soarele dimineții. Trandafil încearcă să compună muzică matematică. Restul familiei: Rita, fata cea mai mică, mincinoasă simpatică, și Tinca, îndrăgostită nebunește de Traian, fratele lui Trandafil; acest al treilea fiu al domnului Alcibiade, în trecut teolog, îndrăgostit la fel de nebunește, renunță de dragul Tincăi la gândul să devină mitropolit, fără trepte intermediare și la urmă Patriarhul țării. Cât este de sărac povestitorul, într-o lume bogată.

Ar fi fost a patra vară de când venisem prima dată acolo; acum viața mă ducea în altă direcție, trecusem prin întâmplări neobișnuite, descoperisem altă lume și eu însumi devenisem altul. Era în anul când Tania dispăruse, lăsându-mi în inimă o rană dureroasă, dar trecătoare; aș fi vrut să sufăr mai mult pentru ea și totuși m-am rugat la o troiță de pe marginea drumului să întâlnesc altă dragoste; cu suferință sau fără suferință, Tania tot nu putea să mai fie. Mergeam într-o noapte prin locuri necunoscute, trenul mă lăsase la două noaptea într-o haltă pustie, în locul unde se termina câmpia, și de acolo aveam de mers cincisprezece kilometri pe jos, peste dealuri. Așa se nimerise, să ajung la o oră nepotrivită, nu era nici măcar o noapte cu lună, dar decât să aștept acolo, în haltă, o biată gheretă goală, am socotit că este mai bine să plec îndată la drum; nu mă speriau nici kilometrii, nici noaptea, eram deprins să umblu, dacă ar fi fost după mine nu m-aș fi oprit niciodată, decât să adun putere spre a pleca mai departe.

Eram în vacanța Paștelui de câteva zile și încă tânjeam uneori după Tania, deși se împlinise anul de când dispăruse; atunci am primit invitația lui Trandafil, a fost ca o mană cerească, gândul să plec, să văd locuri puțin înfricoșătoare după cum auzisem, a stârnit în mine atâta fierbere, încât am uitat dorul, sau l-am pus în umbră și n-am mai avut alt gând decât să găsesc bani de tren, și să plec repede. Banii n-aveam de la cine să-i iau decât de la mama, și ea, cu toate că era strâmtorată, n-a șovăit să mi-i dea, gândindu-se că drumul o să-mi facă bine, iar acolo o să fie mâncare mai bună. Trandafil își petrecea vacanța la fratele lui, Traian, al patrulea din fiii domnului Alcibiade, după Odor, Tom și Tiberiu. Traian făcuse studii ciudate, seminarul și apoi teologia, fără să aibă vreo vocație, nu se gândea să fie preot, ci de-a dreptul mitropolit; pentru aceasta socotea că nu era nevoie de

har, ci numai de ambiție. Așa hotărâse încă de mic, când îl văzuse pe mitropolit, în veșminte de aur, slujind la botezul lui Miron, pruncul pe care Suzana, fata primarului, îl găsise într-o copaie, pe gârlă. În ceea ce mă privește nu m-aș fi mirat să reușească, sunt încredințat că ambiția poate să-l ducă pe om pe treptele cele mai înalte ale vieții, cu condiția să dea din coate și să nu obosească. Rasputin ce-a fost la urma urmelor dacă nu un mujic necredincios și fără știință de carte, și iată-l că a întrecut în putere pe toți mitropoliții și patriarhii.

În ultimul an la teologie Traian și-a schimbat gândul, s-a însurat cu o fată bogată, pe deasupra frumoasă și deșteaptă; rar se întâmplă să se adune atâtea daruri într-o singură făptură a Domnului. Nu vreau să pun răul înainte, spunând că Traian urmărise numai să se căpătuiască; s-ar putea prea bine ca fata să-l fi vrăjit, cum o vrăjise și el pe ea, de la întâia privire. Avea și cu ce, începând cu înfățișarea care ia ochii de prima dată, era modelat bine ca toți copiii domnului Alcibiade, datorită binecuvântatei lui uniuni cu Alexandrina. Chiar când nu semănau între ei, trăsăturile lor de bază erau comune, puteai oricând să le recunoști originea. Și chiar caracterele, oricât ar fi fost de diferite, ca al lui Tom bunăoară, întruparea diavolului, sau al lui Tiberiu, secătură iresponsabilă, aveau la bază aceeași moștenire, căci nu le lipseau însușirile generoase, numai că erau deviate; e greu să se întâmple altfel cu o progenitură atât de numeroasă, nouă suflete, să fie egale unul cu altul.

Ca înfățișare fizică Traian îmi amintea de Raul, seducătorul care o înjosise pe Pisicuța, plătindu-și ticăloșia cu o moarte sinistră; e însă o impresie superficială, semănau prin câteva trăsături secundare, fruntea puțin cam îngustă, sprâncenele desenate puternic, gura ispititoare și mai ales barba, neagră, cu firul robust, tunsă tinerește, nu mai lungă de două degete, marcând mai degrabă o intenție, o demonstrație masculină. Dar fruntea lui Raul, deși desenată la fel, lăsa să se vadă o anumită înțepenire a spiritului, dacă nu chiar o sărăcie cu duhul, mascată de privirea impertinentă; pe multe femei o asemenea privire le zăpăcește. Fruntea lui Traian în schimb avea o scânteiere, se simțea că dedesubt se zbat gânduri, întrebări și răspunsuri nemulțumite, sub un văl de tristețe meditativă. Aveau amândoi aceiași ochi negri, cu globul puțin fumuriu, însă expresia lor era cu totul alta, în privirea lui Traian se simțea o forță adâncă, exista în el probabil un zbucium creator, o multitudine de credințe. Oricum, cu această forță o cucerise pe fată, fără cuvinte, ci numai privind-o; nici măcar nu visa că este bogată. O chema

Tinca, nume care nu-mi place; a fost destul s-o văd ca să-mi schimb părerea, numele a căpătat numaidecât poleială.

Dacă ar fi știut ziua și ora sosirii, ar fi venit cineva cu automobilul să mă ia de la gară, dar nu i-am anunțat, nefiind nici eu sigur că voi avea cu ce plăti trenul. Am ajuns la ei în zorii zilei, înotând prin noroaie, fiindcă plouase zile de-a rândul, iar șoseaua era desfundată de căruțe și camioane. Am urcat costișe, am coborât serpentine, am traversat trei văi de unde venea răcoare umedă, cu miros de zambile și de salcie înverzită. Deși eram în aprilie, din când în când încerca să fulguiască și așa noaptea părea mai albă. La o troiță așezată în marginea unei râpe m-am oprit și m-am rugat să vină în viața mea o iubire, simțeam o sete în suflet, m-am rugat fierbinte în aerul rece, până ce m-a cuprins o căldură dulce și atunci am fost sigur că în curând voi întâlni fata pe care o invocasem.

Am și întâlnit-o peste câteva ceasuri; ea a ieșit prima la fereastra unui turnuleț de la mansardă, când am sunat la poartă. Ajunsesem murdar de noroi până în creștet, luptându-mă din greu cu clisa tot mai groasă, mereu în primejdie să rămân fără ghete. Pe ultimul deal, la răscruce, am descoperit casa, fără să întreb pe nimeni, căci nici n-aveam pe cine, lumea dormea încă, era duminică, dimineața Floriilor, o săptămână înainte de Paște. Abia răsărea soarele, în spatele meu, și înainte de a scoate văile din întuneric, se oprea în obrazul fetei, de parcă avea o singură rază, făcând-o să strălucească de-mi orbea ochii.

Nu știam de ea, Trandafil nu-mi spusese, era sora mai mică a Tincăi, învăța la pension, venise cu o zi înaintea mea, dar nu pe jos, ci cu automobilul. Când a plecat, la sfârșitul vacanței, m-a luat și pe mine, până la oraș, mai departe m-am dus cu trenul, ronțăind alune dintr-o pungă pe care mi-o dăduse la despărțire. În buzunarul de la piept, aveam o buclă de păr blond, din părul ei, îmi îngăduise s-o tai singur și mi-o învelise într-o foiță parfumată.

Am recunoscut casa după cum mi-o descrisese Trandafil, și chiar dacă el nu mi-ar fi spus nimic, am știut dintr-odată că nu putea să fie alta. Era o casă de vacanță, unde veneau vara, părea ușurică, fiind făcută numai din lemn și sticlă. În realitate, pereții erau dubli, cu zgură la mijloc, încât țineau căldura mai bine decât cărămida. Privită printre pleoape, ca să pară mai mică, ar fi semănat cu un castel de jucărie, vopsit în culoarea fragilor proaspeți, cu ușile și obloanele albe. În față avea un geamlâc lung, cât toată fațada, o seră, dar nu cu plante exotice, cum se obișnuiește, ci cu flori de

vară, toate câte cresc în grădină, trandafiri, mușcate, salvie, petunii, ochiul-boului, cârciumărese, acestea din urmă numiri fără poezie, una din nedreptățile pe care oamenii le fac naturii. Se bucurau probabil de o îngrijire specială, aveau căldură, umiditate și mai întâi lumină, căci peretele de sticlă era la sud, primind astfel mult soare; plantele îl simt și îl asimilează chiar prin pătura de nori, iarna, dacă nu e prea densă. Peretele părea o pictură pe sticlă, în culori naturale, împrospătate întruna, căci grădinarul sau stăpânele casei îndepărtau regulat, tăindu-le atent, cu foarfeca, florile ofilite.

Când am venit a doua oară, vara, peretele era dat la o parte și florile se revărsau afară, parcă nebune de libertate, se luptau între ele, voioase, care să iasă în frunte, și ca să nu cadă pe pământ, în valuri, aveau pusă în față o plasă, pe toată lungimea casei, și ea se umfla ca baloanele colorate. Atâtea flori n-am mai văzut niciodată, și nu cred să fie cineva, care să fi simțit o bucurie la fel ca a mea, sau măcar pe jumătate.

În prima vacanță însă, cât am stat acolo, vremea fiind răcoroasă, peretele nu s-a dat la o parte, ceea ce nu înseamnă că bucuria de a privi florile a fost mai mică, mai ales că vedeam prima oară o seră atât de bogată. Dar nu numai florile, tot ce era acolo, vedeam prima oară.

De multe ori, la ora când soarele începea să încălzească, stăteam întins într-un hamac, între stejarii de lângă poartă, și urmăream mișcările unui braț dezvelit până deasupra cotului, cu încheietura subțire, cu mâna prelungă și delicată, tăind cu forfecuța florile ofilite.

Până și hamacul era o surpriză pentru mine, nu mai văzusem niciunul, decât pe HMS „Victory”, acelea însă erau strânse ziua și puse în dulapuri. Felul cum îmi cuprindea trupul îmi dădea o plăcere necunoscută, părea o îmbrățișare, iar balansul lui ușor, stârnit de o mică adiere a vântului, sau numai de gândul meu, îmi aducea pe față un zâmbet de mulțumire, prelungit o bună parte a zilei, fără să scadă, până ce soarele se ascundea după casă. Învățasem la școală că o senzație, ca să nu se micșoreze, cauza ei trebuie să crească întruna, după aceeași lege care spune că spre a dubla lumina într-o odaie, e nevoie să aprinzi patru lumânări în loc de una, opt în loc de două și tot așa mai departe, până orbești și îți pierzi mințile. Starea mea de mulțumire, care putea să fie beatitudinea încă nesesizată de mine, se datora nu atât hamacului, cât brațului care se tot arăta printre flori, cu intermitențe puțin dureroase, datorită cărora senzația reprimată câteva clipe, în loc să scadă creștea întruna, devenind tot mai amețitoare. Iar când printre

tijele florilor răsărea o șuviță de păr blond, legănată, și o sticlire a ochilor, ca antracitul, hamacul stătea locului, fiindcă mi se oprea respirația. Așa a trecut vacanța Paștelui, în imagini furate, și tot ce-am putut să iau cu mine la plecare a fost o șuviță de păr blond, pe care l-am cerut într-o clipă de îndrăzneală, iar pe urmă mi-a paralizat sufletul.

O chema Mira, de la Miranda probabil, dar eu am socotit că numele venea de la Mirare, după felul cum m-a privit, din fereastră, în dimineața când am sosit acolo. Știa cine sunt și că am să vin, s-a mirat că făcusem drumul noaptea, prin noroaie, în loc să fi trimis vorbă, cum fusese înțelegerea, și să găsesc automobilul în gară. Avea pe ea un pulover frez, în culoarea pereților, cu o bluză albă, culoarea cercevelelor; m-am bucurat că n-o găsisem ca pe cucoane, într-un capot, sau o rochie de casă. În jos nu se vedea, dar eram sigur că avea o fustă neagră, plisată, și pantofi de sport, cu talpa groasă. Mi-am închipuit că îi plăcea să umble pe dealuri, și că dacă aș fi chemat-o, n-ar fi întârziat să vină, să pornim amândoi, mână în mână, cu ochii puțin închiși, orbiți de soare și cu fața aprinsă. În mod sigur ea era fata de la troiță.

M-am gândit la Alex, eram obișnuit ca el să mă observe tot timpul, și apoi în caietele lui găseam scris ce credea despre mine. Ajunsesem aproape să nu mai judec cu mintea mea, îmi era frică de gândurile mele, să nu fie greșite sau naive. Îmi lipsise mult în timpul când nu mai fusesem acolo, mi se părea că am să rămân un timid și un împiedicat toată viața; atunci mi se aprinsese inima după Tania, mai înainte crezusem că fără Alex n-am să ajung la o faptă care să fie numai a mea, și nu copiată. Așa am rămas legat de Alex încă o vară, tânjind după sprijinul lui, ca să mă pot înțelege, până ce prin Tania, după un zbucium îngrozitor de câteva ceasuri, mi s-au deschis ochii, mi-am dat seama că am devenit stăpân pe propria mea viață.

Sentimentul acesta s-a limpezit mai bine și a devenit mult mai puternic târziu, când învățam să zbor și, după un număr de lecții, de la început voluptuoase, instructorul s-a dat jos și am plecat singur. Toată viața mea apoi a însemnat trepte. Tania fusese prima, zborul a doua; au urmat altele. Mira n-a făcut parte dintre ele, a fost prea devreme. Fiindcă o priveam printre flori, eu însumi îmi păream o floare fragilă și mă temeam că oricând ar putea să mă taie cu foarfeca, din greșeală.

— Intră! mi-a strigat Mira, de la fereastră.

Am auzit un bâzâit, și poarta s-a deschis singură. Nu mai văzusem, m-am minunat și m-am speriat de câte altele se putea să nu știu încă. M-a

întâmpinat în ușă, care se afla pe latura din dreapta a casei, răspunzând pe o terasă. Terenul fiind în pantă, sub terasă era loc pentru garaj și dependințe. Departe, jos, în fundul văii, la câteva sute de metri, mi-a luat ochii un dreptunghi de apă, alimentat de un pârâiaș ca argintul; semăna cu lăculețul făcut de Zamfir la munte, pentru Ninia, Prințesa, care se scălda acolo fără să-și ascundă goliciunea. Dar apa aici era de fapt un bazin de înot, incomparabil mai luxos decât al nostru, de la colegiul domnului Pretoreanu, nu betonat, ci îmbrăcat în faianță albastră, datorită căreia apa părea colorată, mai vie și mai strălucitoare. Pe urmă, am descoperit de-a lungul pantei o instalație, un cablu pe rotile și am aflat de la Mira, singur n-aș fi înțeles repede, că folosea să tragă săniuțele și schiurile la deal, în iernile rare când stăpânii veneau să-și petreacă sărbătorile acolo, altminteri se duceau la Sinaia, unde aveau altă vilă, prin apropierea castelului Peleș, locuri căutate de lumea bogată. La oraș locuiau într-o casă ca un palat, care nu se vedea de la stradă, fiindcă avea în față un parc mare, cu copaci seculari, rămași dintr-un codru de altădată, singurii salvați în toată câmpia, declarați monumente ale naturii. Mi-am închipuit că a sta la umbra unui astfel de arbore înseamnă să ai parte de o bucurie mistică, o întoarcere la vremea când se naștea lumea.

Văzându-mă de aproape, Mira și-a dus mâna la gură; sigur că se mira, dar era și puțin speriată.

— Vai, ce facem acum cu tine?

Mergeam pe optsprezece ani și ea putea să aibă cam aceeași vârstă. Nu îndrăzneam s-o măsor cu privirea, îi vedeam numai fața, nu știam cum era făcută sub haine: când am zărit o clipă sub pulovăr micile proeminențe ale sânilor, mi s-a aprins obrazul; abia după o săptămână am îndrăznit să mă uit cum avea picioarele.

Venisem fără nici un fel de bagaj în afară de un vechi ghiozdan din clasele primare, cu un schimb de rufe, cu o pereche de ciorapi cârpiți, cu o periuță de dinți și o cutie cu praf „Chlorodont”, mai ieftin decât pasta; e ușor de înțeles că nu aveam haine de schimb, nici ghete.

M-am dezbrăcat la baie, o slujnică mi-a luat hainele, prin deschizătura ușii, Mira mi-a întins un trening vișiniu, să am ce pune pe mine. L-am îmbrăcat după ce am făcut duș cu apă fierbinte și apoi rece ca gheața; era o obișnuință din școală, n-am renunțat la ea niciodată. Pe atunci nu existau fermoare „eclaire”, răspândite peste tot astăzi. Pantalonii treningului se încheiau cu nasturi, dar nu în față, ci pe șold. Am dedus că aparțineau unei

fete, poate chiar Mirei, îmi veneau puțin mici, dar se întindeau, fiind dintr-o țesătură elastică; astăzi nici un pantalon nu se mai încheie pe șold, fetele au și ele fermoarul în față, ceea ce atunci ar fi făcut să mi se aprindă urechile de rușine. În sfârșit, haina avea nasturii în stânga și butonierele în dreapta, nu mai încăpea îndoială că treningul aparținea unei fete, dar n-am înțeles nici până astăzi de ce îmbrăcămintea femeiască se încheie invers decât a bărbaților; dacă ar putea cineva să-mi explice în chip serios, mi-ar face un serviciu, m-ar scuti să mă mir toată ziua.

În timp ce mă îmbrăcam în fața oglinzii, tulburat de atingerea acelei țesături pe care parcă o violam puțin întinzând-o pe mine, aveam în ochi brațul în pulovăr frez care îmi întinsese treningul prin deschizătura ușii. Îndată am auzit un clopoțel sunând în casă, cineva umbla cu el pe la toate ușile, apoi s-a urcat pe scară, spre odăile de sus și tot atunci am recunoscut glasul Mirei, care mi s-a părut ca un cântec:

— Toată lumea la masă; cafeaua este gata!

Masa nu se punea în sufragerie decât dacă era lume multă; altminteri, familia mânca pe o verandă cu pereți de sticlă, de unde se vedea valea cu bazinul de înot, iar mai departe dealurile împădurite, cu frunzișul în dezvoltare, de un verde străveziu și puțin palid. Când am ieșit din baie toată familia era așezată la masă, șapte persoane, le-am numărat dintr-o ochire, înainte de a distinge vreo fizionomie. Primul s-a definit Trandafil, fiindcă s-a ridicat în picioare, să mă întâmpine; a urmat Mira, care a venit după el, era firesc, ea mă primise în casă, se cuvenea să mă prezinte celorlalți. Așa cum se ținea după Trandafil, ceva în ochii ei, în mișcare, m-a făcut să cred că era îndrăgostită de el, sau pe cale să se îndrăgostească; nu mă înșelam, dar Trandafil n-a luat-o în seamă, n-a văzut-o, nu vedea pe nimeni în afara cărților și hârtiilor sale. Ascunzându-și dezamăgirea atât cât putea, Mira s-a ocupat mult de mine, ne-am petrecut mai tot timpul împreună și nu pot spune că n-a făcut să-mi bată inima; numai că am știut să-mi înfrânez iluziile. Era zburdalnică, mergea cu mine pe coclauri, ne dădeam cu săniuța pe iarbă, uneori ne răsturnam și ne rostogoleam înlănțuiți până de vale, prelungind poate cu bună-știință această atingere, dar era de ajuns să-i văd tristețea din ochi în unele clipe, spre a înțelege că gândul ei era în altă parte.

Deși mă aflam acolo la invitația lui Trandafil, el m-a primit fără prea multă efuziune, mi-a zâmbit absent, ne-am strâns mâna, și atât, pe urmă Mira m-a luat de braț, m-a dus la locul meu, la masă, și m-a prezentat celorlalți. Locul meu era cu fața la peretele de sticlă, ales parcă anume ca să

pot vedea peisajul. În fața mea stătea stăpânul casei, domnul Neagoe; Rita, sora mai mică a Mirei, care era o mincinoasă având, la cincisprezece ani, o inepuizabilă forță de invenție, spunea că tatăl ei descindea direct din domnul Munteniei căruia îi purta numele: nu se bizuia pe acte, acestea fiind pierdute, ci pe tot felul de argumente debitate vulcanic, care făceau să mi se clatine capul, până ce ajungeam la convingere. Avea însă și o dovadă materială, un portret din adolescență al tatălui ei, pe care îl punea alături de o gravură a domnitorului, dintr-o vreme când și acesta era foarte tânăr. Cu toată deosebirea costumației, asemănarea mi se părea izbitoare, îmi înlătura orice urmă de îndoială. Așa am crezut până vara, când mi-a fost dat să aflu că Neagoe era un nume de împrumut, numele adevărat fiind Nițulescu, al unui neam de negustori de pe valea Dâmboviței. Dar n-am ținut-o de rău pe Rita pentru mistificare, mi-a rămas simpatică și curând a fost chiar o idilă între noi, decât că mi-am supravegheat-o, luând partea bună și ferindu-mă până târziu să mă las dus de ape, de teamă că simpatia ei ar putea să fie falsificată.

Domnul Neagoe n-avea atunci mai mult de patruzeci și cinci de ani și nici nu părea mai bătrân, putea fi socotit un om tânăr.

Deși dintr-un neam de negustori, la origine ciobani, fizionomia lui era în mod cert aristocratică, întărind născocirile Ritei. Ar fi semănat cu domnul Pretoreanu, dacă ar fi fost mai înalt, mai uscățiv, cu fața mai prelungă și cu privirea severă. Era un om jovial și bun la suflet, ceea ce i se citea ușor în ochii blânzi, de un albastru emailat, că ar fi părut de sticlă să le fi lipsit mobilitatea neostenită, aproape drăcească. Izbitor în fizionomia lui era însă părul, pe care îl purta lins, dat pe spate, lăsând liberă fruntea înaltă, fără cute, senină și caldă. Însă părul, negru ca al Ritei, fără nici un fir cărunt, avea în mijloc de la frunte până la ceafă, o meșă blondă, nu albă, blondă ca aurul, amintind părul Mirei.

În dimineața aceea, purta un costum de stofă albastră, cu dungulițe albe, cele mai elegante haine pe care le văzusem vreodată, întrecându-le pe ale domnului Pretoreanu și chiar pe cele ale domnului Alcibiade, din zilele lui bune. Cât am stat acolo, două săptămâni de vacanță, și apoi toată vara, domnul Neagoe n-a îmbrăcat de două ori același costum de haine; Mira mi-a spus că avea trei sute, ca Rudolf Valentino; Rita însă a contrazis-o pe loc, ridicând cifra la o mie; îi trebuise două zile întregi să le numere. Iar cămășile, după Mira, depășeau o sută de duzini, toate albe; auzind această

cifră, Rita a ridicat disprețuitoare din umeri, și nu s-a mai ostenit s-o corecteze pe soră-sa.

Nu terminasem să-l examinez pe stăpânul casei, când am auzit un glas alarmat, de la capătul celălalt al mesei:

— Tată, cum e posibil?! Ai o pată de păcură pe mânecă!

Într-adevăr, cum domnul Neagoe stătea cu mâinile pe masă în fața mea, de i se vedeau manșetele albe, ușor scrobite și strălucitoare ca hârtia de mătase, și butonii de aur, făcuți din monede vechi de la anul când așa-zisul lui strămoș domnise peste țara Munteniei, am descoperit pe mâneca dreaptă o pată brună, cât o gămălie de chibrit, încât greu putea să se distingă.

Vorbise fata mai mare, Tinca, pe care până atunci nu o privisem în față, știam doar că era acolo. Mira mi se păruse frumoasă cum o văzusem la fereastră, izbită de soare, și niciodată nu mi-am schimbat părerea. Pe Rita nu apucasem s-o privesc bine, observasem doar că avea părul negru și bogat, cu o ciudată șuviță blondă la mijloc, întocmai ca taică-su. Când își ciufulea chica, blondul și negrul se amestecau între ele, dându-i un aer greu de definit, foarte straniu, poate de jivină fugărită prin pădure. Tinca însă m-a surprins cel mai tare, o asemenea făptură nu mai văzusem, îmi amintea de o pictură pe care o știam din albume, o bunavestire a unui meșter vechi din Sicilia, înfățișând-o pe Sfânta Fecioară sub o frumusețe laică, atât de ademenitoare că nici un cardinal n-ar fi dat voie să fie pusă în vreo biserică. Avea fața prelungă, încadrată de un păr lins, mai negru decât al Ritei, adunat la spate într-un rulou greu care îi cădea pe umeri. În prima clipă nu mi-a plăcut că se pieptăna cu cărare la mijloc, ceea ce o făcea să pară rece și îi lungea prea mult fața. În clipa următoare, când i-am văzut ochii, verzi, mai scânteietori decât arcul voltaic, i-am simțit frumusețea, înainte de a o judeca și a o înțelege, m-a subjugat, a fost ca o vrajă și cărarea la mijloc mi-a apărut ca o diademă de diamante infime, prețioase prin cizelura lor microscopică.

Aș fi crezut că drumul în noapte, cu noroiul până la glezne mă dusese într-un loc ieșit din realitate, într-un castel ca în basme, cu trei zâne fermecate, dacă tocmai în clipa aceea nu s-ar fi auzit în spatele meu o pendulă, bătând ora opt, cu sunete profunde și armonioase, ca ale clopotelor de la Westminster, cum le ascultasem de zeci de ori pe o placă de gramofon, până ce se tocise. Odată cu ultima bătaie, afară, în depărtare, se auzi un țignal de uzină. În viitor, acest semnal, pe care îl auzeam prima dată și nu știam ce înseamnă, avea să joace un rol destul de important în viața mea de

adolescent, de aceea mi-l amintesc cu emoție. M-am uitat întrebător la Trandafil dar nu mi-a simțit privirea. În schimb, m-a lămurit Mira, care a fost tot timpul atentă cu mine:

— Sună la mină, se schimbă echipele.

Tinca își reluă observația, fără să pară agasantă; chiar aspru, glasul ei avea farmec:

— Tată, te rog să-ți schimbi imediat hainele! Am să le trimit la curățat. Nu se cuvine să stai așa la masă!

Domnul Neagoe, care abia își turnase cafeaua și mesteca zahărul cu lingurița, se supuse pe loc, și trecând pe lângă Tinca o sărută în creștet, plin de tandrețe. Până să se întoarcă rămaseră toți nemișcați, ca în strană, fără să-și bea cafeaua. Acum abia am putut să mă uit la Traian, așezat în stânga Tincăi; deși dădusem mâna cu el, nu băgasem de seamă că era îmbrăcat în sutană; era o sutană cenușie, cu un crucifix pe piept și cu un șirag de mătănii drept cingătoare. Mi-am închipuit că nu putea să meargă așa și în lume, nefiind hirotonisit preot, și nemaiavând dorința să ajungă stâlpul bisericii; preocupările lui erau acum tehnice, se ocupa cu extragerea petrolului după o metodă personală, care părea hazardată, dar dăduse roade neașteptate.

Tinca agită clopoțelul de argint cu care Mira ne chemase la masă; când veni subreta, în rochie neagră, cu șorț alb, uniforma antipatică din casele bogătașilor, îi porunci să ia ceștile pline de pe masă și să aducă altele, curate, de asemenea să umple cafetiera cu cafea proaspătă. Curând s-a întors și stăpânul casei, într-un costum gri, primăvăratic; afară era vreme frumoasă; dar cam rece; apariția lui în aceste haine a făcut să mi se pară că dimineața devenise deodată mai caldă.

Costumul celălalt, nou-nouț, cu o pată aproape invizibilă pe mânecă l-a dăruit șoferului; nu înțelegea să poarte o haină dată la curățătoria chimică. M-am gândit la hainele mele, pe care o slujnică, afară, le freca de noroi cu peria aspră, de scânduri. Mi-am băut cafeaua cu noduri, hotărât ca în aceeași zi să plec înapoi, prin noroaie, fără să-mi iau rămas bun de la nimeni; iar la troița unde mă rugasem noaptea să-mi aducă o iubire, aș fi cerut cerului să-mi dea un pic de bogăție, și în primul rând un costum nou de haine. I-aș fi spus slujnicei să nu se mai ostenească degeaba cu hainele mele, tot aveau să se murdărească.

Când ne-am ridicat de la masă, m-am dus cu Trandafil în odaia lui, am rămas o oră acolo, dar n-am schimbat decât două vorbe, restul timpului a

stat cu ochii într-un tratat mare de muzică, plin de portative și de formule matematice, dând paginile când înainte, când înapoi, meditând cu privirea în gol, apoi scriind ceva repede într-un caiet de notițe. Din când în când, se întorcea cu scaunul spre un mic armoniu aflat alături, și încerca niște acorduri, alegând anevoios clapele, căci nu cunoștea instrumentul decât teoretic; dar nici nu urmărea să cânte ceva, mi-am dat seama că făcea niște experimente și mai mult decât atâta n-aș fi înțeles, dacă nu mă lămurea la urmă că încearcă să obțină anumite efecte muzicale, transpuneri de sentimente, prin calcule matematice. Mi s-a părut o aberație, azi știu că s-a mers foarte departe pe această cale, se compun simfonii cu computerul. Pe Trandafil însă nu-l mai interesează, poate nici n-a auzit de acest procedeu, având la origine ceea ce încercase el în adolescență.

Stăteam stânjenit pe un scaun, în treningul vișiniu care mă tulburase la început, socotind că era al Mirei; acum mă umilea, așteptam să-mi capăt hainele și să mă regăsesc pe mine, așa cum eram la venire; trecuseră numai două ceasuri de când sunasem la poartă și mă simțeam ca în purgatoriu. În sfârșit, slujnica a ciocănit la ușă, terminase cu hainele, miroseau a câine ud, ca stofele vechi călcate cu cârpa umedă. M-am schimbat repede de față cu Trandafil, care de altminteri nici nu se uita la mine, am ieșit fără să-i spun o vorbă, voiam să-mi iau ghiozdanul lăsat în baie și s-o zbughesc pe ușă. Însă în fața mea stătea Mira, parcă ținându-mi drumul, avea în mână ghiozdanul meu, cu schimburile sărăcăcioase; m-am făcut roșu la gândul că îl deschisese și văzuse ce era înăuntru, încă un motiv să plec cât mai repede. Ea însă m-a apucat de mână și m-a tras spre scară.

— Vino să-ți arăt camera ta! mi-a spus cu o voce melodioasă.

N-am încercat nici o împotrivire, mâna ei mi se părea la fel de melodioasă ca vocea, simțeam cum mă cuprinde o vrajă. Am urcat scara de lemn, la etaj, m-a dus pe un coridor întunecos și la capătul lui a deschis o ușă, lăsând să se vadă o cămăruță albă, cu fereastra deasupra serei. Ceva în mintea mea s-a clătinat, câteva clipe n-am mai știut unde mă aflu. Mi s-a părut că eram în casa AMarisei, ca în prima seară când ajunsesem acolo și Alex m-a dus la mansardă, să-mi arate camera. Camerele nu semănau deloc una cu alta, și nici eu cel de azi nu mai semănam cu celălalt, trecuseră patru ani de atunci, învățasem multe, mă schimbasem, și totuși exista o asemănare nedefinită dar esențială între cele două momente.

Spre deosebire de camera Prințesei, cu tăbliile patului de lac negru, pictate cu îngeri, cu mobila aleasă, în culori armonizate, aici era o chiliuță

albă, simplă, cu un pat, un cuier, o masă și un scaun. Dar aceste lucruri simple căpătau culoare, căldură și chiar strălucire, prin prezența Mirei. Ea merse înainte și deschise fereastra, cu un gest atât de natural de parcă era în propria ei cameră și aveam să locuim împreună. Aproape m-am mirat când am văzut-o că pleacă.

— Să cobori peste o jumătate de oră, mi-a spus din ușă. Vreau să te iau la plimbare.

Nu mai puteam să dau înapoi, dar nu mă socoteam învins, plimbarea cu ea mă făcea să-mi uit sărăcia, poate aveam o bogăție în suflet și n-o știam încă, altfel de ce s-ar fi uitat la mine o fată pe care abia o cunoscusem?

Capitolul 28

Scalda Satanei, locul unde Traian a socotit că se pot găsi noi pungi de păcură. În jur, sondele domnului Neagoe, cele mai vechi din țară, sunt sleite și se ruinează. Mina proiectată și realizată de Traian, cu scopul de a capta în fundul ei toate sursele de păcură părăsite. Drumul cu Mira la mină; povestitorul abia îndrăznește să o privească, în vacanța următoare, vara, povestitorul coboară în mină, de data aceasta cu Rita; în liniștea acelor adâncimi unde păcura se adună picătură cu picătură, el deslușește prin pământ, murmurul mării.

N-aveam ce face jumătate de oră, decât să mă uit pe fereastră. Priveliștea în partea aceasta a casei, peste drumul înnoroiat pe unde venisem, era cu totul alta decât cea de sub verandă, ceva nemaivăzut, cu totul nou pentru mine, o topografie pe care n-o puteam înțelege dintr-odată, părându-mi-se ireală. De-aici vederea se deschidea spre câmpie, o coborâre lungă de kilometri, cu o șosea îngustă, mărginită de case răzlețe. În stânga, privind pieziș pe fereastră, era un tăpșan, făcut parcă de mâna omului, fiindcă nu se potrivea cu restul peisajului, părea artificial și provizoriu. Iar sus, mărind și mai mult această impresie se vedea, ca un decor de teatru, o căsuță, cu acoperiș de șindrilă, cu o ușă și o fereastră, cu o prispă joasă, cu pereții ca pulovărul Mirei și fără nici o împrejmuire. Doi salcâmi încadrau casa și între ei era întinsă o frânghie de rufe.

Ducându-mă cu ochii pe șoseaua care cobora lin spre câmpie, am descoperit, cam la un kilometru, o schimbare nefirească a peisajului, care îmi scăpase din vedere mai înainte, fiindcă nu îmi apărea ca un element al

naturii, ci era de fapt o lipsă, un crater de sute de metri în diametru. Să fi fost mai aproape aș fi zis că tăpșanul de alături se datora pământului scos de acolo; mă înșela perspectiva, altminteri era o dispoziție colosală, cu ce se săpase s-ar fi născut zeci de tăpșane, dealuri peste dealuri.

Am văzut ceva asemănător la Peking, unde s-a cărat pământ cu cobilițele, ca să se facă o colină înaltă, altminteri câmpia era prea monotonă și poate chiar insalubră, și în vârful ei s-a construit palatul de vară al împăraților. Iar la picioarele colinei, în locul de unde se luase pământul, s-a făcut un lac artificial, pentru plimbarea împăratului cu barca. Mi-a trebuit o jumătate de oră să ocolesc apa aceea întinsă, cu un vaporaș care mergea destul de repede; adâncimea n-am sondat-o. N-am avut cu ce, și mai bine să n-o știu, destul că am văzut ce întinsă și ce înaltă era colina!

Adâncitura din vale, nemaiîntâlnită în natură, făcută parcă și ea de mâna omului, cu o muncă posibilă doar în China împăraților, se numea „Scalda Necuratului”, și dacă o priveai de aproape era într-adevăr înfricoșătoare, cum auzisem vorbindu-se despre locurile unde ajunsesem astăzi. De la distanță nu putea să mă sperie, neștiindu-i adâncimea și nebănuind-o; și apoi, se pierdea în mijlocul peisajului, fiind mai jos decât cele din preajmă.

Am păcatul că nu văd natura dintr-o privire, mă concentrez fără voia mea asupra unui detaliu, și abia după ce îl înregistrez bine îl descopăr pe al doilea. Creștea pe toată valea, cuprinzând la mijloc acea depresiune invizibilă la întâia privire, o pădure tânără de fag, nu trebuia s-o descopăr fiindcă îmi ocupase de la început toată privirea. Abia mai târziu am descoperit sondele, deși săreau în ochi ridicându-se dintre arbori, negre, străine de natură, strigătoare. Mă gândeam la ele de când descoperisem bazinul de petrol în port, cu puzderia lui de rezervoare și de conducte înșirate pe cheiuri. Văzusem sondele în fotografii, nu puteau să lipsească din cartea de geografie, dar imaginea lor nu căpătase relief, rămăsese plată, fără a-mi sugera a treia dimensiune, deci pot spune că îmi erau cu totul necunoscute.

Și deodată răsăreau în fața mea, pe întinderi de kilometri, și totuși nu voiau nici acum să capete viață, nu credeam în ele, mi se păreau moarte, ca în fotografie. Însă dincolo de impresia mea era o realitate, toată puzderia aceea de sonde murise, oamenii o părăsiseră, pădurea de fag avea s-o acopere, lăsând-o să putrezească în umbră. Numai la Scalda Necuratului se vedea mișcare, forfoteau oameni, scoteau pământ din adâncime, cu un ascensor mare, de mină, apoi îl cărau la vale cu vagonete trase de cai, cu

căruțele și chiar cu cobilițele, ca la Palatul de vară al împăraților Chinei; astăzi o asemenea treabă mi s-ar părea migăloasă și nespornică, m-ar descuraja, aș spune că nu merită osteneala, dar pe-atunci nu se putea altfel; răbdarea, stilul de viață și toată gândirea omului erau altele.

Deodată, în peisajul încadrat ca o pictură de cadrul ferestrei mele, s-a ivit o lumină, alta decât a soarelui, mi-a atras privirea, și în ușa căsuței de pe tăpșan am văzut o făptură atât de neașteptată, că în primele clipe mi s-a părut o închipuire. Era o fată năltuță și cam șuie, dar după felul lasciv cum se mișca, părea mai degrabă o femeie tânără, dornică să se arate oamenilor și să le placă, deși, în afară de mine, pe care nu mă știa la fereastră, n-avea cine s-o vadă. Sunt asemenea femei, înzestrate cu dorința de a place tot timpul cuiva, fie și vântului; eu, unul, chiar dacă nu am nimic de câștigat le admir și le aprob din toată inima.

Avea în brațe un maldăr de rufe spălate, pe care le-a înșirat pe frânghie, înălțându-se pe vârfuri. Când a rămas cu mâinile goale am văzut-o mai bine, avea o rochiță albă, destul de strâmtă ca să-i deseneze alcătuirea, era subțirică și unduioasă, mișcările ei păreau o vorbire, spuneau o poveste. Deși încă răcoare, nu purta nimic peste rochia fără mâneci, scurtă până la genunchi și decoltată în față. În loc să se întoarcă în casă, la căldură, porni la vale, pe o potecuță care tăia tăpșanul pieziș și se opri pe marginea șoselei înnoroiate. În timp ce cobora, o vedeam tot mai limpede, iar acum, ajunsă jos, puteam să-i deslușesc până și culoarea ochilor, deși nu era clară. M-am dat după perdea și am privit-o în voie.

În toată alcătuirea ei părea ruginie, ca o flacără, te mirai că nu-i lua foc rochia; ruginiu părul, nepieptănat încă, ruginii ochii, ruginii brațele și picioarele, dar nu fiindcă ar fi ars-o soarele, era o culoare născută, ca a niciunei rase omenești din cele știute. Am înțeles că aștepta o scrisoare, de aceea coborâse dându-mi prilejul s-o privesc de aproape; din partea cealaltă venea poștașul, cu șareta, am auzit trapul calului și roțile împroșcând clisa.

M-a uimit câinele, așa ceva nu mai văzusem decât la circ, câteva minute cât ține un număr cu animale dresate. Câinele era o corcitură norocoasă, se întâmplă uneori, în rare ocazii, ca din încrucișarea a două rase pure să iasă o progenitură superioară amândurora. De ce nu? Se întâmplă așa și cu oamenii, bineînțeles nu totdeauna; fenomenul are explicații teoretice, cred că neconvingătoare. Dar nu mă minuna rasa câinelui, un dulău cenușiu, cu pete albe, galbene și negre, vizibile deși avea blana totuna de zloată, cu

părul căzut în ochi, ca Arhimede de pe vaporul lui Panainte, că nu putea să vadă decât dând capul pe spate.

Toate acestea nici n-ar trebui spuse, câinele mergea în două picioare, ca oamenii, iată ce are cu adevărat importanță, mergea nu de ici-colea, pedepsit cu biciușca și răsplătit cu bucățica de zahăr; mergea fără să obosească și fără să aștepte aplauze, ținându-se tot timpul în stânga calului, cu o labă pe frâu, ca un căruțaș, cum am văzut atâția pe vremea căruțelor. Cred că nu-l dresase poștașul, ce nevoie ar fi avut? – era un câine poznaș, poate că se uita mirat la câinii care mergeau în patru picioare. Dar nu mai puțin poznaș era și poștașul, căci câinele purta pe coada stufoasă patru covrigi de douăzeci și cinci de bani bucata, pe care, oricât ar fi fost el de năzdrăvan nu putuse să și-i pună singur. Credeam că-i o glumă; în realitate, cu covrigii din coadă, câinele își potolea foamea până seara, când se întorceau acasă și căpăta de mâncare; ronțăia un covrig și când ajungeau la o gârlă bea apă. Poștașul își potolea foamea tot cu covrigii, îi ducea în geantă, iar de băut, bea țuică, trăgea câte o dușcă din sticlă.

— Ce faci, Mogociune? întrebă el voios, oprind lângă femeia în rochia albă și răsucindu-și mustața.

Era un om voinic și chipeș, rumen la față.

— Ai scrisoare la mine?

Femeia se exprima greu, incorect și cu un accent străin; mai târziu, când am cunoscut-o, am constatat că în afară de aceste cuvinte nu mai știa altele.

Poștașul îi întinse o scrisoare, și când ea se apropie, o ciupi de bărbie. N-aveam nici un drept să mă amestec, dar i-aș fi tras una peste mână. Ea nu se supăra, poate se temea că altfel el i-ar fi oprit scrisoarea; oamenii fără putere sunt nevoiți să facă fel de fel de concesii.

— E de la Budapesta, îi spuse poștașul, încercând să vorbească pe limba ei, care am înțeles că era cea ungurească. Bărbată-tu ce face?

Deși nu cunoșteam limba, nu mi-a fost greu să deslușesc sensul dialogului lor, de altfel foarte simplu și completat cu gesturi ajutătoare. Bărbatul ei era la mină, în schimbul de zi, până la opt seara.

— Și când e schimbul de noapte?

Era săptămâna următoare; intra seara și nu mai ieșea până dimineața. Poștașul oftă, uitându-se la ea galeș;

— Păcat că nu pot să înnoptez prin părțile voastre, Mogociuneo!

Anii trecuți fusese la modă un cântec, se auzea pretutindeni, un șlagăr unguresc, mogociune. Cuvântul ar putea să însemne „ești urâtă”, dar cu o

nuanță, greu de tradus în românește. „Ești urâtă, ești urâtă, spunea cântecul, dar așa cum ești, îmi placi!” Și deodată mi-am dat seama ce bine se potrivea cu femeia, poate nici ea nu era frumoasă, cu părul răvășit, cu ochii ca de pisică, puțin cârnă și pistruiată… În schimb, pielea ei, care de aproape nu mai părea ruginie, ci poleită cu aur, și mișcările mlădioase, șoldurile mici, rotunjite, legănându-se ca pe arcuri cum urca dealul, și talia subțire să se frângă, o făceau atât de ispititoare că n-ai mai fi căutat alta. De câte ori mă gândeam la ea, și m-am gândit tot timpul până la vacanța mare, îmi venea în minte cântecul, numai că eu nu-i spuneam mogociune, ca poștașul. O chema Ibolya, numele îmi plăcea și nu-l mai auzisem niciodată. Bărbatul ei îi spunea Ibi; la fel i-am spus și eu când am cunoscut-o.

Eram cu ochii la căsuța din deal, unde dispăruse Ibi, când Mira a dat buzna în odaie, fără să ciocănească la ușă. M-a cuprins rușinea că ar fi putut să mă găsească îmbrăcat numai pe jumătate și de atunci înainte, până la sfârșitul vacanței am ținut seama să am mereu o ținută cuviincioasă și o atitudine studiată, să nu fie grotescă sau caraghioasă; tot timpul până să sting lumina seara, am stat cu urechea ciulită, să aud pași pe sală, căci nu îndrăzneam să încui ușa cu cheia, mi se părea că n-aveam dreptul, de vreme ce nu eram la mine acasă.

Trecuse jumătatea de oră, Mira m-a luat la plimbare, cum hotărâse. Își pusese o fustă mai groasă, cenușie, ciorapi tricotați, de lână neagră și bocanci cu talpa dublă. Pe atunci fetele nu purtau pantaloni decât la schi, niciodată pe stradă și cu atât mai puțin în casă; au trecut decenii până să se schimbe obiceiul, a fost cea mai lentă din evoluțiile omului.

Rita a vrut să meargă cu noi, dar Mira i-a interzis, cu asprime, nu știu cum de-și aroga atâta autoritate, nu avea decât un an mai mult decât soră-sa. Aceasta a rămas sus, rezemată de balustrada scării și când am întors capul mi-a făcut cu ochiul, de parcă între noi ar fi fost vreo complicitate; nu schimbasem nici un cuvânt împreună. Am mai coborât două trepte și iar am întors capul; atunci și-a apăsat degetele pe gură, pregătindu-se să-mi trimeată o sărutare. Cum tot atunci, intrigată de mișcarea mea, a întors capul și Mira, Rita a schimbat brusc gestul, scoțându-și limba și dându-i cu tifla.

Sus pe tăpșan vântul flutura rufele pe frânghie. Nu mai știam ce să cred despre mine, apropierea Mirei îmi dădea o tulburare plăcută, mă simțeam măgulit și chiar îngâmfat că îmi arăta o simpatie destul de promițătoare, dar nu-mi erau indiferente nici gesturile Ritei, parcă îmi venea să mă întorc în casă și să mă așez la picioarele ei, pe scară, convins că nu plecase de acolo.

Iar peste aceste gânduri apărea, mai vie decât cele două fete, imaginea Ibiei, în rochia albă scurtă și decoltată, ridicându-se pe vârfuri să întindă rufele pe frânghie, apoi așteptând în drum să vină poștașul, urcând la deal cu scrisoarea în mână, frângându-și talia și legănându-și șoldurile rotunde. Săptămână următoare bărbatul ei, care îmi era antipatic fără să-l fi văzut vreodată, intra în mină seara și nu mai ieșea până dimineața, când suna țignalul; puteau să-l audă și surzii.

— Mergem la mină! hotărî Mira. Mâine, dacă se zvântă puțin pământul, ne dăm cu sania pe iarbă.

Am pornit la vale, dar nu pe șoseaua înnoroiată pe unde se dusese poștașul, ci pe o cărăruie care șerpuia alături, prin pădurea tânără de fag, cu pâlcuri de corn, alun și scorușe. Stratul gros de frunze căzute cu anii acopereau noroiul, mergeam ca pe un covor elastic. Din loc în loc, Mira își făcea vânt și aluneca pe frunze ca pe gheață. Unde poteca se îngusta și n-aveam loc alături, mă trimitea înainte; făceam ce făceam și rămâneam în urmă, ca s-o văd din spate și să-mi închipui cum era pe sub fusta groasă, dar rămânea doar o intenție, puțin speriată, căci nu îndrăzneam să ridic ochii mai sus de gleznă.

Mi-ar fi fost bine în ziua aceea de primăvară, când aveam încă zece zile de vacanță, fără grija școlii, cu o fată atât de prietenoasă, așteptând parcă din partea mea o faptă mai îndrăzneață. Dar nu puteam să mă bucur pe deplin de prezența ei, fiindcă gândul îmi fugea în urmă, împărțindu-se între ea și celelalte două făpturi, una mai ispititoare ca alta, întâlnite toate trei deodată și pe neașteptate, într-o singură dimineață. Cine își împrăștie așa gândurile înseamnă că nu știe ce vrea, se rătăcește și nu se alege cu nimic până la urmă. Eu am avut mai mult noroc, m-am ales cu câte ceva de la fiecare, dar poate am fost mai puțin fericit, decât dacă era una singură.

La răstimpuri, Mira se oprea și iar îmi poruncea să trec înainte. Se făcuse cald, în pădure nu adia vântul, își scosese jacheta, rămăsese numai cu un pulovăr subțire de lână neagră, cu o broderie de aur sub clavicula stângă. Când treceam alături îi simțeam căldura și dacă m-aș fi atins de ea nu era vina nimănui, decât a potecii înguste; dar nu îndrăzneam, mă făceam subțire și mă frecam de tufișuri.

Tot mergând așa, am ajuns la o râpă destul de adâncă și povârnită, care ne tăia drumul; pe fundul ei curgea un fir de apă amestecată cu păcură. Să fi coborât am fi alunecat până jos, ne-am fi făcut negri ca dracii, iar ca să ieșim în partea cealaltă ar fi însemnat să urcăm de-a bușilea. Nu rămânea

decât să ocolim pe departe. Mira avea însă altă idee, poate mai făcuse și altă dată la fel, s-a urcat într-un fag stufos, cu frunzele abia înverzite; se cățăra mai mult cu brațele, era greu cu bocancii, nu-i păsa că i se dezgoleau picioarele până deasupra ciorapilor, și de altfel eu tot nu le vedeam, gândul meu nu era la pielea ei albă, ci mă temeam să nu cadă. A urcat așa până a dat de o ramură care trecea peste râpă, a încălecat pe ea băiețește și s-a târât de-a lungul ei, până ce-a ajuns în partea cealaltă. Acolo n-a mai trebuit să facă altceva decât să-și dea drumul în mâini, pulovărul îi ieșise din fustă, fără voia mea îi vedeam mijlocul gol, între șolduri și coaste, alungit din mișcare, de-ai fi zis că se rupe. Sub greutatea ei ramura se înclinase destul de mult ca săritura să fie ușoară; și-a făcut vânt și a căzut în picioare, cu genunchii puțin îndoiți, ca gimnastele.

N-avem încotro, trebuia s-o urmez pe aceeași cale, dar îmi ticăia inima, nu eram deprins să mă cațăr în copaci, aș fi făcut orice în viață, în afară de acrobație, și nu-mi pria înălțimea, nu-mi plăcea nici să mă uit la alții cum urcă pe povârnișuri. Aveam de dat un examen, nu puteam să mă întorc din drum, s-o las singură, deși gândul îmi fugea la Rita, pe care o socoteam mai domoală, nu mi-ar fi cerut să-mi arăt puterile. M-am urcat în copac, cățărându-mă ca vai de lume, ca prin vis o vedeam pe Mira băgându-și pulovărul la loc, își desfăcuse nasturii fustei pe șold, fără să se ferească de mine; nu mă interesa deloc ce-ar fi putut să mi se dezvăluie dacă m-aș fi uitat cu tot dinadinsul. Mersul pe ramura orizontală a fost și mai greu, n-aveam de ce să mă țin ca să-mi păstrez echilibrul, râpa de sub mine îmi dădea amețeală, pe Mira o uitasem cu desăvârșire.

Cum am ajuns dincolo nu știu, mă legănam între pământ și cer, pădurea se legăna odată cu mine, până ce am auzit o pârâitură, ramura s-a rupt și am căzut agățat de ea, țeapăn. Mira a stat pe loc, curajoasă, m-a prins în brațe și ne-am rostogolit împreună pe un pat de frunze uscate. Stătea cu ochii deschiși și se uita în ochii mei, de la o palmă, nu speriată, ci întrebătoare, parcă voia să știe ce se întâmpla cu mine așa cum eram lipit de ea, aproape ținând-o în brațe, simțindu-i căldura, respirația și bătăile inimii.

Ce se întâmpla cu mine aș putea să-i spun abia astăzi, dacă ar mai fi în viață. Orice aș fi făcut nu puteam să fiu decât împiedicat și ridicol, m-a salvat o șuviță de sânge care îi curgea pe obraz, de sub pometul stâng spre ureche; o rămurică ruptă o zgâriase și ea nu-și dădea seama, se uita la mine cu ochii puțin încrucișați, fiind prea aproape; iar eu parcă nu mai vedeam șuvița de sânge, ci numai urechea ei puțin roză, delicată și străvezie. N-aș fi

vrut s-o ating, ci doar să mă apropii de ea și să-i spun ceva în șoaptă. Atunci nu știam ce; știu astăzi. Noroc că a trebuit să-i șterg sângele; nu aveam o batistă frumoasă, i l-am șters cu frunze de fag, dantelate. Apoi am întrebat-o cum nu se putea mai nepotrivit, o întrebare prostească:

— Unde-i mama voastră?

S-a ridicat în picioare și mi-a răspuns rece:

— E plecată. Și nu se mai întoarce.

Dar răceala n-a ținut decât o clipă, pe urmă mi-a zâmbit tristă.

Scalda Necuratului unde am ajuns fugind unul după altul, luându-ne la întrecere, tulburată poate și ea ca mine, era altceva decât îmi închipuisem de dimineață, când privisem de departe. Văzusem mișcare, oameni forfotind, căruțe și vagonete cărând pământul devale. În jos însă imaginea se îngroșa, devenea ca o pastă deasă în care se desenau, înghesuite, tasate, parcă suprapuse, zeci de sonde negre, lăsate în părăsire ca pe întreaga vale, apoi construcții noi, birouri, ateliere, locuințe, cazărmi, rezervoare, iar la mijloc un uriaș turn de mină, cum nu-mi închipuiam că poate să existe, înalt de peste patruzeci de metri, așa îl vedeam de la distanță; în realitate poate era de două ori pe atâta, îți dădea amețeală.

Adâncitura aceea nemăsurată era poate lăcașul unui ghețar din alte ere, care neavând unde să alunece se topise în secole mai calde. Până nu venise Traian cu ideea să se facă mina, la adâncime, acolo fusese un lac cu apă dulce, de aceea locul se numea Scalda Necuratului, fiindcă sâmbăta noaptea se porneau bolboroseli de la fund și oamenii își închipuiau că atunci Scaraoski și dracii se lăiază, ca tot românul, să fie și ei curați duminica.

Privind toate acele instalații, înainte de a ști ce reprezentau ele, și mai ales ce soartă puteau să aibă, căci nu-mi inspirau încredere, mi-am amintit de Întreprinderea Auriferă a domnului Alcibiade, o aventură atât de hazardată și de infructuoasă. La fel aici, întrevedeam hazardul și aventura, pentru simplul motiv că totul se datora inițiativei lui Traian, căruia îi atribuiam instinctiv o moștenire nefastă, capacitatea de a crede în himeră mai mult decât în realitate.

În acest teolog renegat, popă răspopit cum îi spuneau unii, din ignoranță, strălucea spiritul tehnic, cu o spontaneitate uluitoare, un instinct inatacabil, în schimb îi lipsea o pregătire temeinică. Încă de mic îl atrăsese laboratorul de fizică și chimie al lui Tom, pe care îl moștenise după moartea acestuia. Își pierdea ceasuri acolo, repetând cu pasiune experiențele făcute la școală. Din clipa când izbutise electroliza apei, obținând într-o eprubetă oxigen iar

în alta hidrogen, pe care apoi îl făcuse să explodeze spărgând toată sticlăria din preajmă, era convins că orice teorie poate fi pusă în practică, pe cale directă. Am pățit și eu la fel, încercând să fac un emițător și un receptor de telegrafie fără fir, după o schemă de principiu, din cartea de fizică; dar odată experiența nereușită, m-am cumințit și n-am mai făcut alta.

Nu cunosc toate avatarurile lui Traian, știu doar că odată a pierdut bani, sume importante, mai puțin pe ai lui, căci n-avea de unde, și mai mult pe ai unor asociați ademeniți cu promisiuni fabuloase, într-o întreprindere falimentară, o fabrică de acid sulfuric, concepută după procedeul de laborator, care, ce-i drept, îi reușise, dar nu putea să funcționeze rentabil la o scară industrială. Cred că până la sfârșitul vieții a tot meditat la această neizbândă, fără să-i înțeleagă cauza, căci nu-și recunoștea nici o greșeală, după cum domnul Alcibiade nu-și închipuia că ar fi greșit căutând aur în apa râului.

Traian, spirit în definitiv logic, nu putea să creadă în perpetuum mobile, idee scoasă din când în când la suprafață de spiritele fanatice, aflate mai presus de propria lor ignoranță. Dar într-o zi i se întâmplă să vadă o jucărioară în vitrina unui ceasornicar și căzu pe gânduri; fu întâmplarea care îl îndreptă un timp spre teologie. Acea jucărioară poate fi văzută astăzi, în număr mai mare decât atunci, fără să aibă însă o răspândire universală, deși ar putea să dea de gândit oamenilor. E vorba de o barză, bineînțeles că ar putea să fie în loc orice altă pasăre, sau orice obiect de o anumită formă, așezată în echilibru pe o axă mobilă, putând să se balanseze înainte și înapoi, făcând o mișcare de o anumită amplitudine. Aplecată cu mâna în față, pasărea își înmoaie ciocul într-un pahar cu apă și stă așa câteva clipe, până ce se îndestulează; dar cum înghite, nu se vede; pe urmă se dă pe spate. Ce se întâmplă cu lichidul în interiorul ei nu mă interesează, fapt este că nu se pierde, și după câteva clipe pasărea se apleacă iar cu ciocul în pahar, și iar se îndestulează; lichidul nici nu scade, nici nu crește, iar mișcarea jucăriei continuă până când cineva o oprește. Nu-i oare imposibilul perpetuum mobile? Fiindcă vedea și totuși nu putea înțelege, Traian socoti că fenomenul se explica numai teologic. Așa dori să devină mitropolit, fără nici o aspirație mistică, doar ca să fie mai mare peste științele neînțelese.

Întâlnirea cu Tinca, dragostea lor fulgerătoare îi schimbă încă o dată destinul. Domnul Neagoe, om jovial, inteligent, tolerant, avea prea mulți bani ca să se întrebe cât l-ar costa fericirea fiicei sale, dacă se mărita cu un

om fără nici o meserie, și incapabil de vreo îndeletnicire rentabilă. Așa încât își dădu asentimentul fără să ezite, făcu nuntă la Patriarhie, unde sluji însuși Patriarhul Miron Cristea, cu tot soborul. Apoi fu ospăț cu cinci sute de oaspeți, într-o pădure seculară, ca pe vremea voievozilor, la una din moșiile lui, vecină cu lacul Snagov și cu codrul Vlăsiei. Ar fi chemat mai mulți, dar nu găsi pe alții dispuși să-și pună frac și joben la iarbă verde.

După nuntă hotărâse ca perechea să plece în călătorie, o croazieră în jurul pământului, cu un transatlantic de douăzeci de mii de tone. Mai târziu s-au făcut unele de zece ori mai mari, cu motoare de trei sute de mii de cai putere; e bine să se știe că a existat așa ceva, și abia deunăzi. Azi nu se mai fac asemenea pacheboturi, le-a înlocuit avionul. Dar nici asemenea nuntă nu se mai face, numai cât mă gândesc simt amețeală: a fost ea pe lumea noastră, și încă în timpul vieții mele, sau pe altă planetă, și-n altă viață?

Traian însă nu avea pasiunea călătoriei, acum îl preocupa istoria petrolului, nu prea lungă de altfel; până la nuntă studiase tomuri și tomuri, vizitase rafinăriile mai importante apoi voise să meargă de-a dreptul la sonde, îmboldit de o idee surprinzătoare. De data aceasta ideea era într-adevăr interesantă, destul de originală și reuși într-o măsură neașteptată.

Schela petroliferă a domnului Neagoe era cea mai veche din țară, cu instalații demodate, cu o producție neînsemnată, dar suficientă ca să nu meargă în pagubă. O păstra fiindcă îi plăcea peisajul, fiindcă își făcuse acolo o casă de vacanță, frumoasă și confortabilă, de care îl legau amintiri sentimentale, și mai ales fiindcă altitudinea și climatul erau prielnice, îi dădeau o stare bună, făcându-l să se simtă mai tânăr. Deasupra căminului din sufragerie văzusem din prima zi un înscris făcut pe foaie de pergament, litere gotice, poate ca să amintească de Faust: „Aici nu îmbătrânește nimeni!”

La anii mei de atunci, vorba mi se părea inutilă, greu de a fi înțeleasă. Ceea ce rămâne neîndoios, niciodată cât am stat acolo nu l-am văzut pe domnul Neagoe într-o dispoziție proastă, niciodată când îl întâlneam n-a trecut pe lângă mine fără să-mi zâmbească și să nu-mi spună o vorbă prietenoasă. El rămâne omul cel mai jovial din câți am cunoscut vreodată. Fiindcă purta numai papion, nicidecum cravată, am asemuit felul lui de a fi cu zborul fluturelui, și nici azi nu cred că a fost o imagine greșită. Decât că n-aș vrea să-i însumeze cineva și vreo ușurătate; mersul lui în viață părea, ce-i drept, o bătaie lină de aripi, dar nu zbura din floare în floare, ci avea totdeauna o țintă; gravitatea o ținea ascunsă.

Încă din seara primei zile când ajunsese acolo și vizitase schela călare, Traian, cu o schiță simplă pe masă, îi explică planul, în cuvinte mai simple decât schița. Fiindcă în ultimii ani îl știam pe Traian numai în uniformă de seminarist, și îi cunoșteam năzuințele, mi-a venit să râd; popi călare mai văzusem, nu însă și un viitor mitropolit.

— Probabil nu-ți dai seama cât ar costa proiectul tău, dar nici nu mă interesează. Îți pun la dispoziție cât vrei; va fi darul meu de nuntă!

— Câștigul are să fie cel puțin înzecit! răspunse Traian sigur pe el, fără emfază.

Când am ajuns eu acolo, lucrul începuse de un an și jumătate, era în bună măsură realizat și nu părea deloc o aberație, cum se crezuse. Nu știu dacă procedeul a mai fost aplicat în vreo schelă de petrol, sărăcită; nu știu dacă a mai avut și altcineva aceeași idee, în altă parte a lumii; n-am auzit.

Scalda Necuratului era locul cel mai potrivit unde să se facă săpăturile. Dealurile din jur aveau între patru și șase sute de metri înălțime, un peisaj frământat cum n-am mai văzut nicăieri, și care a marcat ceva adânc în sufletul meu, născut și crescut cum eram la câmpie, chemat de Bărăgan și de Mare. Peisajul, cu mari diferențe de nivel, cu prăbușiri de terenuri, cu falii imense care lăsau să se vadă straturile de pământ diferite, ondulate ca Marea, poienile străbătute în galop de cai liberi, pădurile de fag deasupra cărora se roteau vulturii și înlăuntru cărora hălăduiau sălbăticiunile, pe care le-am întâlnit și nu o singură dată, mistreții, lupii, vulpile, cerbii, căprioarele, toate acestea, împreună cu ceea ce le adăuga închipuirea mea trezită și speriată, au fost a doua mea naștere, de unde am început altă viață, paralelă cu prima, dar fără să se amestece între ele; sunt un om la deal, și altul la câmpie. De munte rămân departe, îi recunosc doar frumusețea, măreață și zdrobitoare.

Pornind de la Scalda Necuratului, jos, departe, era câmpia; în spate, dealurile; față de ele depresiunea părea o prăbușire, fundul ei se afla mai jos decât Marea. De jur împrejur, pe versanți, se înșira schela domnului Neagoe, cinci sute cinci sonde, cum am văzut scris pe schița lui Traian. Cea mai mare parte din ele se ruinau, fiind părăsite de mult, cu instalațiile scoase; nu meritau să fie exploatate, pentru câteva picături de păcură. Puține continuau să funcționeze cu pompe care basculau ritmic, alene; ele înviau puțin peisajul, cu mișcarea lor monotonă și cu scârțâitul de ușă neunsă. Dar toate sondele fuseseră bogate odată și era imposibil, socotea Traian, ca între

ele să nu fi rămas pungi de păcură; acestea trebuiau drenate și lăsate să curgă într-o cisternă centrală; iată tot planul.

Lacul îl drenară, nu știu cum, dacă se afla sub nivelul mării; nimeni nu mi-a dat explicații. Cât despre Satana, n-am auzit să-și fi vârât coada. Mai târziu, geologii pe care i-am întrebat n-au vrut să mă creadă, mi-au spus că în natură nu există asemenea formații aberante. Și totuși nu povestesc decât ceea ce am văzut cu ochii.

Fetele domnului Neagoe regretară dispariția lacului, unde înotau vara, fără să se teamă de diavol. Însă nu trebuiră să verse mai mult decât o lacrimă, și tatăl lor construi bazinul de înot, din partea cealaltă a casei, mai confortabil și mai la îndemână; n-aveau decât să coboare panta, în costum de baie, dându-și drumul cu săniuța pe iarba uscată, uneori sărind de-a dreptul în apă.

În primăvara când am ajuns eu acolo, puțul minei era săpat, avea un diametru cât o arie de treier și o adâncime de peste o sută de metri, cu mult sub nivelul mării, dacă se adăuga și adâncimea inițială, a depresiunii. Gândul acesta mi-a provocat o tulburare puternică, dar n-am înțeles-o cu adevărat și nu i-am simțit sensul întreg decât trei luni mai târziu, vara, când am coborât până în fundul minei. Sub mine nu mai era decât bazinul unde se aduna păcura, venită pe drenuri; de-acolo se scotea la suprafață cu pompe puternice. De pe acum debitul instalației era o surpriză, locul părăsit aproape cu totul revenea la viață, se bucura și se minuna toată lumea. Unii, știind că Traian învățase teologie, se gândeau că izbânda lui avea o explicație mistică, Dumnezeu îl călăuzise ca pe Moise, care scosese apă din stâncă.

Nu toate drenurile erau gata, se lucra încă, se săpau galerii orizontale, și toate musteau de păcură; lucrătorii erau negrii ca dracii. De la un loc înainte, în continuarea galeriilor se înfigeau în pământ țevi cu diametrul cât trunchiul omului, unele erau vechile coloane de fier scoase de la sondele părăsite. Auzeam bușiturile, simțeam tremurul pământului dar n-am văzut cu ce fel de mașini făceau această operație; acolo lucra bărbatul Ibiei, ca mecanic. Când coloana răzbea într-o pungă de păcură, pământul din interiorul ei se scotea cu un șurub fără sfârșit, un fel de sfredel. Toate acestea nu mă interesează și nici nu le-aș povesti dacă n-ar fi nevoie să lege întâmplările între ele. Pentru mine, excavația aceea ciudată a însemnat în primul rând prilejul de a mă întâlni nestingherit cu Ibi, când bărbatul ei era în tura de noapte.

Trecând zburdălnicia tinereții, primul loc în amintirea mea l-a luat murmurul mării, murmurul ei adevărat, așa cum l-am auzit limpede, când am coborât în fundul minei. Eram cu Rita, ea mă călăuzise de astă dată, pe Mira n-o mai găsisem acolo; singur n-aș fi îndrăznit, și așa mi-era frică, deși Rita m-a ținut tot timpul de mână. Stăteam pe o pasarelă circulară, deasupra bazinului, priveam peretele mustind de păcură, care se prelingea la vale picătură cu picătură. Știam că eram mai jos decât nivelul mării, poate chiar sub platforma continentală și fiindcă între cele două locuri nu rămânea nici o diferență de înălțime, mi s-a părut deodată că dispăruse și distanța; marea era dincolo de peretele îmbibat de păcură, sau poate că era chiar acel perete, devenită verticală și neagră, cum o văzusem prima oară, verticală și albastră, unită cu cerul. Iar păcura care mustea din perete nu putea să vină decât din mare, unde s-a format ea prima oară. Și locul unde ne aflam noi acum fusese odată un fund de mare, marea mă înconjura din toate părțile, murmurând tot mai puternic, făcând să mi se zbată timpanele. Așa am știut sub ce semn are să mi se scurgă viața și atunci mi s-a făcut un dor trist de familia AMarisei și de tot ce lăsasem acolo. Numai pe Alex parcă-l uitasem.

Când am ieșit la suprafață, peisajul frământat din jur, pe care îl uitasem și îl redescopeream uimit de contrastul lui strigător cu imaginea mării, rămasă în minte, m-a izbit între ochi ca o flacără. Atunci a fost a doua mea naștere…

Dar spre a fi drept cu toate, uneori mă întreb, oare acele impresii ale mele ar fi fost la fel de puternice dacă Mira, în prima vacanță, apoi Rita și Ibi n-ar fi existat și ele odată cu peisajul?

Capitolul 29

Până atunci: Simpatia Mirei pentru povestitor și explicația ei, tardivă. Drumul la „observator”; stejarii de un secol și jumătate, îmbrățișarea abstractă. Datul cu sania pe iarbă, rostogolitul împreună cu Mira; îngăduitorul domn Neagoe. Viața celorlalți: Tinca îl așteaptă tot timpul pe Traian, Trandafil studiază și compune muzică matematică, Rita complicată și inexplicabilă, candoare amestecată cu diabolism. Ostilitatea ei față de povestitor. Noaptea de Înviere; povestitorul se duce în drum să aprindă lumânarea Ibiei, care așteaptă să treacă oamenii de la biserică. Ibi, o nevastă tânără, o fetișcană, poate nu frumoasă dar plină de farmece, trebuia amintită mai devreme, dar povestitorul i-a păstrat locul și n-o să i-l

ia nimeni. Ascensiunea cu Mira în turnul observatorului, încercare penibilă care îl umple pe povestitor de spaimă și umilință. Răsplata: descoperirea peisajului și a mării ascunse sub pământ, cu sensuri negândite de oameni.

S-ar putea ca simpatia pe care mi-a arătat-o Mira din clipa sosirii să se fi datorat felului cum venisem acolo, plin de glod până în creștet, după ce făcusem un drum lung și necunoscut noaptea, ceea ce era o dovadă de curaj la un adolescent ca mine, arătând în același timp că aveam o fire mai puțin comună. La fel se întâmplase când mersesem la mare cu trenul mixt, o noapte întreagă și mai bine de jumătate din ziua următoare; toți se uitau la mine cu o mirare stupefiată, deveneam erou fără voie.

Zi de zi am fost împreună cu Mira, în prima vacanță, am colindat dealurile și văile, m-a dus în locuri unde n-aș fi ajuns singur. În prezența ei toate erau frumoase, mi-au rămas neșterse în minte, drumeaguri atât de tăinuite că nu știam nici ea nici eu unde puteau să ne scoată, mergeam în neștire, aș fi vrut să nu ne oprim niciodată și să nu ne mai întoarcem. Pe o coastă, în mijlocul pădurii de fag, creștea un stejar singuratic, bătrân de peste un secol, cu trunchiul atât de gros că doi oameni abia îl puteau cuprinde cu brațele. Am și încercat, stăteam de o parte și de alta a lui, Mira a întins brațele spre mine, eu le-am întins spre ea și cu greu am putut să ne apucăm mâinile. Am rămas așa câteva clipe, aveam haina descheiată, simțeam prin cămașă scoarța aspră a stejarului, rece și umedă, mirosea a mucegai de pădure, dar mâinile Mirei erau calde, nu le-aș mai fi dat drumul, parcă nu rămăsese nici o piedică între noi, mi se părea că o țin în brațe.

Alături fusese un stejar de aceeași mărime, îl tăiaseră, cred că pe cerul de deasupra nu încăpeau amândouă coroanele. Cum era retezat de la vreo jumătate de metru, ceea ce rămăsese părea o masă scundă, de țară, în jurul căreia ar fi încăput șase oameni. Mira s-a așezat în genunchi și a început să numere cercurile, ca să vadă ce vârstă avusese stejarul; mergea cu unghia arătătorului din cerc în cerc și număra, în gând; i se mișcau buzele. Deși tăiată scurt, unghia era prelungă, ovală, delicată și avea culoarea ivoarului. De câteva ori a greșit numărătoarea, nu toate cercurile erau clare, s-a întors și a luat-o de la capăt.

Astăzi știința a mers foarte departe, nu bănuiam deloc pe vremea aceea că în cercurile copacilor se poate ceti toată istoria naturii, viscolele, furtunile, cutremurele de pământ, seceta, ploile.

M-am așezat și eu în genunchi, în cealaltă parte a trunchiului, am început să număr și eu cercurile, dar unghia mea nu era la fel de frumoasă ca a Mirei, aș fi vrut să-mi ascund mâna la spate. Așa am mers, din cerc în cerc, până ce degetele ni s-au întâlnit la mijloc; o clipă, cât s-au atins, am simțit ceva ca o descărcare electrică dintr-o butelie de Leyda. Cifra ei nu se potrivea cu a mea, am făcut media: stejarul avusese vreo sută cincizeci de ani, iar fiecare din noi abia trecusem de șaptesprezece. În curând se împlinea anul de când dispăruse Tania.

— Unde ți-a gândul? mă întreba uneori Mira.

Tresăream și mă făceam roșu la față. Dar îmi era bine cu ea, păcat că zilele treceau prea repede. După ce pământul s-a zbicit, ne-am dat cu săniuța pe iarbă: nu credeam că se poate. Tălpicile de fier alunecau la fel de ușor ca pe zăpadă. La piciorul pantei, pe marginea bazinului de înot, unde acum nu se putea face baie, vremea fiind rece, era un parapet de fân, ca o șură la scară redusă, pus acolo ca sania să nu cadă în apă: grădinarul îl refăcea în fiecare dimineață, fiindcă îl răvășeam, ne izbeam în el cu toată viteza, ne dădeam peste cap, ne rostogoleam chiuind și râzând de ne durea ceafa. Pe urmă, rămâneam întinși cu fața în sus, unul lângă altul, și stăteam așa să ne tragem sufletul.

Domnul Neagoe ne privea pe geamul verandei, părea că se bucură de joaca noastră; cât am stat acolo, nu l-am văzut niciodată supărat, niciodată nu l-am auzit să spună cuiva o vorbă mai aspră.

Pe Tinca n-o întâlneam decât la masă, restul timpului stătea în cameră. Citea, visa, croșeta, dădea pasiențe? N-am aflat.

Trandafil lucra, înconjurat de cărți răvășite și de hârtii cu portative; din când în când auzeam un acord la armoniu; era ceva straniu, mă tulbura fără să-mi dau seama de ce, apoi rămâneam cu sentimentul că trăiesc de pomană, n-am să fac nimic de ispravă, și atunci îmi venea s-o repudiez pe Mira, tocmai fiindcă în tovărășia ei mă simțeam bine.

Pe Traian îl vedeam numai seara, când venea călare de la mină. După ce își lepăda hainele murdare de păcură îmbrăca sutana cenușie, cobora în odaia mare de toată ziua, se așeza într-o berjeră, lângă căminul unde se mai făcea din când în când focul, serile fiind răcoroase. Curând cobora și Tinca, se așeza pe un scăunel la picioarele lui și-l privea pierdută. Cred că era bolnavă de dragoste, de aceea nu făcea nimic toată ziua, ci doar *aștepta*; dar așteptarea este o muncă! Traian citea cărți polițiste; nu-i greu ca de la Biblie să ajungi la ele, un roman polițist mai palpitant decât Biblia nu există.

Rămâne Rita; ea este mai complicată decât crezusem, nu o pot defini în două cuvinte, nu presimțisem că voi avea de spus multe. Voise să vină cu noi, în prima zi, când mergeam la mină. Mira îi interzise, cu asprime. De atunci înainte Rita m-a evitat cu ostentație, la fel și pe Mira. Dacă o găseam singură într-o cameră pleca înainte de-a apuca să-i spun bună ziua. Dacă o întâlneam pe scară, se întorcea din drum, ca să nu treacă pe lângă mine.

Într-o zi, Mira a vrut s-o ia cu noi la observator, așa i se spunea, deși era doar un turn topografic, cu eșafodaj de lemn, pe cel mai înalt dintre dealuri, de unde se vedea întreg peisajul, între munți și câmpie. „Duceți-vă singuri!” a răspuns îmbufnată.

În noaptea de Înviere, văzând-o singură și parcă obidită, m-am dus și i-am aprins lumânarea din mână; a suflat în ea și a stins-o. Nu eram la biserică, ar fi fost prea mult de mers și apoi se știa că preotul, afumat încă de la Vinerea Mare, nu făcea o slujbă frumoasă. Ne-am adunat în odaia mare, dintre verandă și scară, Traian a spus o rugăciune, sau poate o parabolă, pe urmă a aprins lumânarea. Și ne-a chemat să luăm lumină. Lumânarea Ritei a rămas stinsă; avea în ochi o ironie păgână.

Fiecare ne-am dus cu lumânarea în camera noastră, așa era obiceiul casei, am pus-o în sfeșnic și am lăsat-o să ardă. Când să ies pe ușă, am văzut-o peste drum pe Ibi, luna plină dădea lumină ca ziua. Avea pe ea tot o rochiță fără mâneci, scurtă și decoltată, dar nu albă, ci de-o culoare închisă. Coborâse și aștepta să vină lumea de la biserică, să-și aprindă lumânarea; bărbatul ei era în tura de noapte, îmi aminteam că așa îi spusese poștașului. Pe bărbat îl chema Frantisek, neam de ceh, dar vorbea ungurește. Nu se vedea nimeni venind pe drum, Ibi putea să aștepte mult și bine, ușor să răcească. Am coborât și m-am dus la ea cu lumânarea aprinsă; m-a privit uimită, nu-și dădea seama de unde răsărisem. „Cristos a înviat!” i-am spus. Probabil nu știa să răspundă, dar s-a luminat la față și mi-a mulțumit cu o înclinare a capului; flacăra lumânării licărea în ochii ei ruginii, făcându-i să ardă ca tăciunii. Pe urmă a urcat dealul, apărând lumânarea cu mâna, să nu se stingă. Am așteptat până ce a ajuns sus și a deschis ușa căsuței. Înainte să intre, a întors capul în urmă. Nu puteam să văd, dar mi-am închipuit ce mirată era că încă nu plecasem. Atunci am avut presimțirea că așteptarea mea nu putea să rămână fără urmări, oricât aș fi fost de nevârstnic. Lumânarea pe care i-o aprinsesem ardea acum în odaia ei, și era imposibil ca ea să nu se întrebe cine eram eu și de ce venisem să-i dau lumină.

Din toți, numai Rita îmi observase lipsa; când am intrat în casă, mă pândea din umbră, având în ochi aceeași ironie păgână. Până să plec la școală, n-am mai aflat nimic despre ea decât că era logodită, auzi vorbă! – cu un fecior de bani-gata care învăța carte în Anglia și nu venea acasă decât în vacanța mare.

Atunci, în seara de Înviere, când ne-am așezat la masa împodobită cu zambile roz și albastre, să ciocnim ouă roșii, l-am întrebat pe domnul Neagoe, ca să-mi dau ifose, dacă îl cunoștea pe domnul Pretoreanu. A fost singura dată când am văzut pe fața lui o grimasă, s-a făcut roșu, m-a privit crâncen, dar s-a stăpânit, a scos numai o vorbă, un șuier:

— E un demon!

Apoi s-a întors spre Traian și s-a scuzat:

— Iartă, părinte!

Restul serii, cât am mai rămas în sufragerie a fost jovial, ca totdeauna. Numai că eu stăteam cu ochii în farfurie, neputând să-mi iert neghiobia. Rita, în fața mea, mi s-a părut mai mult decât radioasă, jubila drăcește.

Din toate drumurile pe care le-am mai făcut cu Mira până la sfârșitul vacanței, cel mai mult mi-a plăcut cel la Observator; deși lung și anevoios, vara l-am reluat din nou și nu o singură dată; devenise un țel. Așa cum se vedea proiectat pe cer, deasupra pădurilor, turnul acela de lemn nu părea departe, și nici nu era, într-un zbor de pasăre; pe pământ însă, poteca nu mergea în linie dreaptă, cobora prin văi și urca pe coaste, pe povârnișuri, ocolea râpe adânci și întinse, cu desișuri pe unde abia dacă răzbeau șerpii și șopârlele: era un drum torturat, parcă fără direcție, adesea mergea mult la stânga, pentru a ajunge la dreapta, mergea înapoi, pentru a reveni înainte, îmi dădeam seama după cum bătea soarele printre arbori, când într-un obraz, când în altul, când în ochi, când în ceafă, era ca o călătorie în haos, și atunci mă duceam cu gândul la călătoria pe mare, sub bolta cerului nemișcată.

Pe vremea senină alcătuirea turnului se vedea limpede de acasă, patru stâlpi de lemn legați între ei cu traverse și contravântuiri încrucișate, dând naștere unui înalt trunchi de piramidă, de trei ori mai îngust în vârf decât la bază, părând fragil, ca o dantelă transparentă. Lemnul, încă neînnegrit, lucea în soare, și atunci izbuteam să văd în acea construcție ceea ce era ea în realitate, o lucrare omenească, unde se muncise cu ferăstrăul, cu tesla și cu ciocanul, tăind, păsuind, bătând piroane și scoabe, violând natura și desfigurând-o. Ar fi semănat cu un far, supraviețuind pe un fund de mare

secată. Spre amurg, când lumina începea să scadă și se colora în mov sau albastru, sau în zile noroase și încețoșate, apărea altă imagine, un desen difuz care nu mai semăna cu ceea ce făcuseră oamenii, devenea al naturii atotputernice și imposibil de a fi ofensată. Deslușeam ramuri și frunze, era un arbore mai înalt decât toată pădurea, un brad coborât de la munte, un semn de hotar între ce-i al omului și ce-i al pământului.

Am crezut că drumul la Observator îmi plăcuse fiindcă eram cu Mira. Este adevărat, nu mă lepăd nici astăzi. Natura aceea misterioasă și confuză îmi ținea treze toate simțurile, toată puterea mea de recepție, nimic nu rămânea nebăgat în seamă, nici un copac nu semăna cu altul, făceam tot timpul deosebire, pe fiecare îl asemuiam cu ceva, în mintea mea se trezeau imagini peste imagini, aflate în memorie sau închipuite, pădurea reînvia toate amintirile mele, oameni, trufași, frumoși, viteji, sau strâmbi și nevolnici, cu scorburi și cioturi, vrăjitoare bătrâne, cocârjate, iele și zâne, mame cu prunci în brațe, văduve plângând pe capacul sicriului; nimic din ce trăisem nu rămânea pe dinafară, ci își găsea ecoul în trunchiul unui arbore de o formă ciudată, într-o împletire de ramuri, în frunze, în iarbă, într-un luminiș presărat cu năsturași albi și galbeni, cu o căprioară îmbrăcată în soare; de-ar fi fost numai această vietate, câte chipuri nu mi-ar fi adus în minte, câte mișcări grațioase, în mersul câtor fete urmărite în săli de bal, sau pe scene de teatru. Era apoi muzica pădurii, cântarea ei nesfârșită, melodia continuă pe care oamenii au descoperit-o cu atâta anevoință, după secole de căutare și înnoire! Și mirosul, trezit de soare, al frunzelor și al pământului, argilă, humă și clorofilă, viitoare parfumuri distilate și puse în flacoane împodobite. Iar mai presus de toate acestea și de ce s-ar mai putea spune, era necunoscutul, în cele mai neprevăzute din formele lui posibile, căci nicăieri ca într-o pădure pustie nu este mai multă ascundere și nici un adevăr nu poate fi mai nesigur.

Dar cum aș putea să uit că peste această continuă derulare de imagini neprevăzute se suprapunea Mira, o vedeam tot timpul, cu mersul ei de vietate neobosită, care nu se oprește niciodată până la moarte; îi auzeam respirația, egală și liniștită și parcă îi simțeam pulsul, ca și cum i-aș fi ținut mâna pe inimă. Eram trist, mi se părea prea frumoasă ca să cred în existența ei reală, oricând putea să dispară, lăsând în loc numai visul. Și totuși nu m-aș fi întors din drum cât timp ea continua să meargă înainte. Mira era cel mai nepătruns necunoscut din pădure; oare ce voia cu mine?

Ultima coastă a fost înaltă și povârnită, urcam greu, Mira mi-a luat-o înainte, uitând că nu-i plăcea să meargă în față; a vrut să fie învingătoare, a ajuns prima și când a pus ultimul pas, pe culme, parcă și-a înfipt în pământ steagul.

Privit de la bază, cu vârful pierdut printre norii duși de vânt, care dădeau impresia că întreagă schelăria lui se leagănă și o să se prăbușească, turnul mi se părea de-o înălțime intangibilă, ireală, nu putea să aibă legătură cu solul, ci aparținea cerului, era atârnat de stelele invizibile ziua. Și totuși existau scări pământene, aș fi vrut să le ignor, speriat de ele. Scări șubrede, ca la pătule, cu fuse în loc de trepte. Toată construcția avea vreo șapte platforme ca niște etaje, și scările, puse oblic, urcau în zig-zag de la una la alta. Nu păreau făcute pentru oameni, ci pentru păsările cerului.

— Haide, a hotărât Mira, urcă tu primul!

Mi-a stat inima și m-am albit la față. Niciodată nu-mi va fi rușine să spun că îmi era frică.

Mi-a plăcut să înot pe valuri cât casa, îmi descopeream o a doua natură, dar nu străină, ci derivată din prima. Mi-a plăcut să mă dau peste cap cu aeroplanul; m-am simțit ca pe o planetă stabilă, nu m-a speriat vidul, fiindcă nu era altceva decât atmosfera planetei mele, cu forța ei de gravitație care îmi asigura stabilitatea în spațiu. În schimb, nu-mi place să urc pe înălțimi terestre, să văd pământul sub mine dar să-i aparțin în continuare, prin legături nesigure. Oricât de puternică ar fi baza unui munte, dacă ajung sus și mă uit în vale, mi se pare că toate se leagănă și au să se prăbușească. Știu bine că e numai o impresie, și totuși nu-mi pot scoate frica din suflet.

Însă turnul se legăna de-a binelea. Schelăria era elastică, pendula în bătaia vântului, mișcările noastre îl făceau să se legene și mai mult, mi-era teamă că e sensibil până și la o respirație mai adâncă, îmi lua foc pieptul și n-aveam curaj să trag aer până în fundul plămânilor.

Am avut de ales între dezonoare și groază. Dacă nu urcam, Mira m-ar fi disprețuit și mi-ar fi întors spatele. Singura concesie pe care mi-a făcut-o, văzând că șovăi, a fost să pornească ea prima, iar eu am urcat în urma ei, ceea ce nu e cuviincios pe o asemenea scară, dar mintea mea nu era la picioarele ei și la ce ar mai fi putut să se vadă, priveam hipnotizat fusele scării care nu știu prin ce minune nu mi se rupeau în mână, atât le strângeam de puternic.

Nici astăzi, după ce a trecut timp și am înfruntat destule primejdii, nu pot să mă gândesc la scările Observatorului, fără să mă treacă fiorii; mai

bine să nu-mi aduc aminte. Norocul meu a fost că nu m-am uitat în jos, nici n-aș fi putut, aveam gâtul țeapăn; și alt noroc că nu m-am gândit cum are să fie la coborâre. Dar când am ajuns pe ultima platformă, care mi se părea că se leagănă ca o barcă pe valuri și se legăna într-adevăr, s-a petrecut cu mine un fenomen neașteptat, mi-a dispărut frica, presupun că în chip paroxistic, nu găsesc altă explicație. Numai că, totdeodată mi-au dispărut și alte simțăminte, mi-a înghețat sufletul și Mira mi-a devenit indiferentă; era lângă mine, pentru ea urcasem, și mi se părea o străină.

Nu puteam deloc s-o asemuiesc cu frumoasa Cunigunda cea fără inimă, din poezia lui Schiller, care își supune adoratorul la un examen de o cruzime inumană. Mult l-am admirat pe acel cavaler curajos și demn că n-a pregetat să coboare în arena unde se încăierau fiarele sălbatice, spre a-i aduce doamnei mănușa aruncată de ea spre a-l pune la încercare. Dar și mai mult l-am admirat că, după această faptă bravă, în loc să aștepte răsplata făgăduită, a aruncat mănușa la picioarele crudei Cunigunda, pe urmă a întors spatele.

Situația mea era departe de a fi aceeași; și nici nu-i bine spus că Mira îmi devenise indiferentă; devenise interzisă. Stăteam lângă ea, ținându-mă de balustradă; dacă aș fi pus mâna pe mâna ei nu s-ar fi dat în lături, știa că făcusem un act vitejesc urmând-o și mi se cuvenea o răsplată; la o înălțime atât de mare nimic nu se refuză. Dar nu aveam nici un drept, fiindcă îmi fusese frică.

Răsplata pentru ascensiunea aceea atât de trist plătită a fost peisajul văzut de la cea mai mare înălțime. Știam că există înălțimi mai mari, munții bunăoară, care se vedeau în spate, cu un pisc alb de zăpadă, și păreau atât de aproape că i-aș fi putut atinge cu mâna. Dar acelea erau înălțimile altora, pe când locul unde ajunsesem în lungi etape, urcând platformă după platformă, îmi aparținea, îl cucerisem cucerind propriul meu spirit și astfel mă aflam mai sus decât oricine, fiindcă nimeni în lume nu putea să-și cunoască înălțimea, cum mi-o cunoșteam eu în clipele acelea.

De-acolo unde mă aflam vedeam pământul ca pe o hartă în relief, atât de complet, de amănunțit și de limpede cum nu aș fi ajuns să-l cunosc nici dacă asimilam întreaga știință a geografiei, ilustrată de filme în culori și de fotografii panoramice; nici dacă aș fi călătorit de la un pol la altul. Peisajul înregistrat de mine a fost însuși pământul, cu munții, cu dealurile și cu câmpia. Și ca o supremă răsplată, atmosfera fiind limpede cu desăvârșire, printr-o împrejurare ideală, iar soarele bătând din spate, am văzut chiar

marea, clipind la cel mai îndepărtat dintre orizonturi, albastră, cu crestele valurilor albe, ca zăpada din vârful piscului. Mi se părea un privilegiu irepetabil, atât de multe nu mai putea să obțină nimeni după mine; căci imaginea mării, cum avea să-mi rămână în ochi toată viața, provenea din două puncte de observație diferite, unul din înaltul cerului, altul bănuit în adâncul pământului, fundul minei, unde presimțeam că i se aude murmurul; astfel, în spiritul meu, imaginea devenea stereoscopică și căpăta adâncime, dezvăluindu-mi nu doar imaginea, ci și spiritul mării, dimensiunea ei ascunsă privirii noastre. Și iar mi s-a făcut dor de familia AMarisei.

Capitolul 30

Mira îi scrie povestitorului la școală; tentații. Invitația în vacanța de vară; povestitorul se duce, dar n-o mai găsește, e dispărută și nimeni nu spune o vorbă; locul ei îl ia Rita, deși are un logodnic. Ibi, văzută de la fereastră. Bob, logodnicul, îi face povestitorului confidențe indiscrete cu privire la disponibilitatea Ritei pentru dragoste, pe care el o reprimă cu o castitate grobiană. Din priviri, între povestitor și Rita se naște o complicitate neclară.

Deși ne despărțisem fără efuziune, Mira mi-a scris la școală. Oare cum mi s-o adresa, mă întrebam, întârziind să deschid plicul; mă temeam de o formulă ceremonioasă, fiindcă scurtele și neclarele noastre clipe de intimitate păreau rămase prea mult în urmă. „Mon seigneur…”, începea scrisoarea; fetele de pension se descurcă, au la dispoziție fel de fel de cuvinte, luate din poezii, din romane, din Codurile manierelor elegante, unde se găsesc modele de scrisori cu sutele, pentru toate situațiile, trebuie doar să le adapteze, ceea ce se face cu ușurință. Mie însă mi-a luat foc obrazul de emoție, mi s-a părut că ar fi o declarație de supunere. Poate nici nu mă înșelam, judecând după ce spunea mai departe: „Mi-a părut rău că în ziua aceea, când eram mai aproape de cer decât de pământ, ai fost atât de rece cu mine! Dar e vina mea, măcar în parte; nu te-am încurajat, iartă-mă!…” Poate oare un tânăr, încă naiv și fără experiență, să aștepte mai mult de la o fată? Bucuria îmi era umbrită de regrete, nu lipseau încă nici speranțele. În rândurile care urmau se și întrezărea reparația: „Tatăl meu, care te simpatizează, și toți ai casei, care nu te simpatizează mai puțin, te poftim să-ți petreci la noi vacanța mare”. Nu mă îndoiam de sinceritatea ei,

dar cum de putea să mă simpatizeze domnul Neagoe, după ce pronunțasem în casa lui, cu atâta lipsă de inspirație, numele domnului Pretoreanu? Înseamnă că avea o inimă generoasă; m-am gândit la el cu căldură. M-a surprins și m-a tulburat nespus de mult ce spunea Mira mai departe: „Poate, într-o zi, o să ne mai urcăm o dată acolo sus, dacă nu ți-o fi frică de mine!”

Am visat îndelung cu ochii pe aceste rânduri, și mi s-a zbuciumat sufletul. Voia să fie ironică? Sau credea cu adevărat că frica mea, imposibil să nu se vadă, se datora ei, nu înălțimii? Să fi fost eu pentru ea doar un timid și nu un nevolnic?

Încheierea nu dovedea decât nerăbdare: „Nu întârzia, vino odată cu Trandafil, cum vă dă vacanță. Și telegrafiați-ne, ca să trimitem mașina la gară.”

Nu uitase că venisem pe jos, noaptea, cincisprezece kilometri de drum prin noroaie. Dar nu știa că mă oprisem la o troiță și mă rugasem să-mi iasă în cale o dragoste.

N-aș fi îndrăznit să-i răspund, poate la pension le cenzurau scrisorile.

Am venit într-adevăr cu Trandafil, după ce ne-am abătut o zi pe acasă, s-o văd pe mama și s-o luăm pe Alexandrina, doamna Alcibiade, invitată de domnul Neagoe. Poate ar fi invitat-o și pe mama dacă ar fi pomenit despre ea Traian sau Trandafil. Eu bineînțeles n-aș fi îndrăznit, ar fi fost o necuviință, iar ei au scăpat din vedere, aveau alte preocupări. Trandafil continua să încerce compuneri muzicale pe cale aritmetică și în același timp căuta să dezlege misterul faimoasei teoreme a lui Fermat, lucru început cu luni înainte și pe care urma să-l termine abia toamna. Iar Traian, împărțit între mină și dragostea Tincăi, mistuitoare deși discretă, nu avea nici cel mai scurt răgaz pentru alte gânduri.

Îmi părea rău s-o las singură pe mama, ea însă, ca în atâtea rânduri, m-a îndemnat din toată inima să plec, bucurându-se că-mi va fi bine.

De astă dată am plecat mai chibzuit, ziua, cu un tren care ajungea la amiază. Șoferul ne aștepta pe peron, să ne ia bagajele; purta costumul albastru, dăruit de domnul Neagoe; pe drum m-am uitat cu atenție la mâneca hainei; pata de păcură nu lăsase nici o urmă. Am fost dezamăgit că nu venise și Mira, fusesem sigur că avea să ne întâmpine în gară, scrisoarea ei nu lăsa nici o îndoială. Dar erau aproape două luni de când o primisem; într-un asemenea răstimp se pot schimba multe, mai ales că nu-i răspunsesem, am spus din ce motive; și pe deasupra, nu-mi dăduse adresa, nu știam nici măcar numele pensionului.

Aveam în suflet o neliniște și o amărăciune, dar ieșind în spatele gării, m-a preocupat mașina, nu era cea de rândul trecut, ci una nouă, o gabrioletă Fiat, mi se pare 509, cu coviltirul dat pe spate. După ce i-am ajutat Alexandrinei să se urce, am făcut ce-am făcut și m-am așezat lângă șofer, deși am fi încăput toți trei în spate, învățasem teoretic să conduc automobilul, exersându-mă cu pedalierul lui Comșa, pus sub bancă. Un an mai înainte nutrisem gândul să facem ocolul României Mari, cu o limuzină de șapte locuri, pe care avea să ne-o împrumute tatăl lui Vava, un coleg al nostru: nu-i era greu să se lipsească de ea, mai avea încă două. Dacă lipsa Mirei mă dezamăgise, mult mai dezamăgit și mai trist fusesem descoperind că tatăl lui Vava nu era decât șofer de taximetru, cu leafă.

Pe drum am urmărit tot timpul mișcările șoferului, nu mai vedeam nimic altceva, nici nu știam unde suntem, de altfel n-aș fi putut să recunosc locurile, fiindcă făcusem drumul noaptea, sub un cer fără stele. Mă simțeam satisfăcut și puțin mândru de mine, constatând că șoferul schimba vitezele, accelera, frâna, mânuia volanul întocmai cum făcusem eu în gând, după exerciții îndelungate. Dacă aș fi trecut în locul lui, eram sigur că m-aș fi descurcat din prima dată, deși nu mai condusesem niciodată un automobil adevărat, și încă atât de puternic, că urca pantele în priză directă, fără să se audă motorul decât ca un murmur.

Coboram în serpentine spre un fund de vale, unde curgea un râu limpede, când mașina a început să hurducăie și să tragă într-o parte; șoferul a oprit în marginea șanțului, a coborât și a început să drăcuie, cu jumătate de voce, din respect pentru Alexandrina, altfel poate că ar fi înjurat birjărește; un cauciuc din spate se dezumflase, roata era îngropată în praf până la jantă și arăta jalnic; orice pană de cauciuc e ceva jalnic, îți ia tot cheful de viață. I-am ajutat șoferului să ridice mașina pe cric, poate îl încurcam dar voiam să învăț ceva, nu să mă aflu în treabă. În timp ce el scotea piulițele, am desfăcut din curele roata de rezervă, fixată într-o adâncitură a aripei din față și abia când am pus-o jos și mi-am îndreptat spinarea am dat cu ochii de troiță; oprisem tocmai în dreptul ei, era troița unde mă rugasem atunci, noaptea. Mira mi-a venit în minte, pe ea o invocasem, fără s-o știu, era însă predestinată, dovadă că a fost prima făptură omenească pe care am văzut-o când am sunat la poartă; a deschis fereastra și-a apărut cu ochii ca de antracit atins de flacără, cu obrazul îmbujorat, cu părul blond încins de lumina soarelui care tocmai răsărea peste dealuri. Până ce șoferul să-și strângă sculele, m-am gândit la Mira,

acolo, în fața troiței, atât de încordat, încât mi se părea imposibil să nu simtă de la distanță.

Am ajuns la ora de după-amiază când domnul Neagoe avea obiceiul să se odihnească și toți ceilalți păstrau liniștea. Am coborât primul din mașină și am sunat la poartă, cu nerăbdare, n-am așteptat ca șoferul să tragă mașina în curte. Întocmai ca prima dată, s-a deschis fereastra de la mansardă, aceeași unde atunci apăruse Mira, luminată de soare. Acum soarele trecuse în partea cealaltă, peste acoperișul casei, fereastra era umbrită, nu vedeam limpede, și nici nu puteam înțelege; abia după o clipă de nedumerire, în locul Mirei am recunoscut-o pe Rita, cred că în primul rând datorită părului, negru cu o sclipire albastră, cu ciudata meșă blondă de-a lungul creștetului și cu franjuri pe frunte, care fluturau la mișcările capului. Mai neașteptat decât orice era zâmbetul ei, deschis, bucuros, sincer, cum nu-l știusem, îmi fusese tot timpul ostilă.

Mi-a făcut un semn amical cu brațul, pe urmă am auzit-o coborând scara, în fugă, în timp ce poarta se deschidea singură. Dar era imposibil, zâmbetul ei nu-mi era adresat mie, ci Alexandrinei și lui Trandafil; cum de mă lăsasem înșelat fie și-o clipă? Nu-mi sfârșisem gândul, când Rita a apărut în fugă de după colțul casei, a venit drept la mine, mi-a întins amândouă mâinile și m-a sărutat repede pe amândoi obrajii. Abia pe urmă s-a dus la ceilalți, care intraseră cu mașina în curte, le-a urat bun venit, i-a condus în casă. În timp ce urca scările cu ei, mi-a strigat peste umăr, rămăsesem stingher jos, în mijlocul odăii de ziuă:

— Nu te supăra că nu te conduc; ai tot camera de rândul trecut. Du-te și am să vin îndată!

Parcă nu-mi venea să mă mișc, așteptam să se deschidă o ușă, să apară Mira, nu înțelegeam de ce întârzie…

Până toamna la sfârșitul vacanței, n-a apărut, nu știam de ce, era plecată, dar unde, și pentru cât timp? Nimeni nu mi-a dat vreo lămurire, și nici nu îndrăzneam să întreb, parcă mă simțeam vinovat, și n-ar fi fost degeaba, mă gândeam la drumurile noastre pe dealuri, la turnul unde ne urcasem, la scrisoarea ei, la planurile mele, la troița unde o invocasem cu atâta ardoare. Să fi fost pedepsită, trimeasă la mănăstire? De murit nu murise, nu purta nimeni doliu. Dar cât am stat acolo, nimeni nu i-a pronunțat numele.

Astăzi, după atâta timp, când am uitat atâtea din trecutul meu, mă întreb dacă Mira a existat aievea sau n-a fost decât o închipuire, o năzuință de primăvară. Dar poate închipuirea omului să meargă atât de departe? Cum să

fi născocit ochii ca antracitul ars, cum n-am mai văzut alții, și părul strălucind în lumina soarelui? Oare n-au stat mâinile ei în mâinile mele când am cuprins amândoi cu brațele stejarul secular care încă mai există? Observatorul, cum numeam turnul topografic, a dispărut de mult, l-a doborât o furtună, pe urmă a putrezit și nu s-a mai construit altul, ar fi fost inutil, azi hărțile se fac mai ușor și mai precis, după fotografii aeriene. Dar și acum îmi amintesc cum se legăna la mișcările noastre și cu ce frică am urcat scările șubrede. Și nu din înălțimea lui am văzut geografia ținutului, până la mare? Ce-aș fi căutat acolo, sus, dacă nu era Mira, să mă electrizeze? Dovezile cele mai sigure rămâneau însă șuvița de păr și scrisoarea ei, știută pe dinafară. Le lăsasem acasă, într-o casetă cu amintirile cele mai prețioase. Când m-am întors, n-am mai găsit-o, într-o noapte țiganii au vrut să ne jefuiască, dar n-au apucat să ia mare lucru, fiindcă i-a simțit caraula și a tras cu pușca, de la poartă, să-i sperie. Printre puținele lucruri pe care au putut să le arunce în sac erau caseta mea și micul țambal pe care mi-l dăruise domnul Alcibiade.

Chiar în toamna aceea mama, rămasă singură, a părăsit casa unde copilărisem, s-a mutat la oraș, cu chirie, la niște neamuri, n-a mai avut curajul să rămână acolo. Vara următoare a plecat și Alexandrina.

Am urcat scările și m-am dus în cameră cu un gol în suflet. Când am deschis fereastra, am văzut-o pe Ibi, la căsuța din deal, întinzând rufele pe frânghie, ridicată pe vârfuri; parcă își făcea vânt să zboare.

La masa de seară, când i-am întâlnit pe toți ai casei, domnul Neagoe, Tinca și Traian, l-am cunoscut și pe logodnicul Ritei. Era un tânăr de vreo douăzeci și unu de ani, vârsta milităriei, o figură simpatică, deși cam decolorată, blond ca paiul, cu o frunte mare, bombată, cu bărbia îngustă, de unde rezulta o față triunghiulară, și, ce nu-mi plăcea la el, cu o mustăcioară țepoasă, ca peria de unghii; la sfatul meu și-a ras-o. Rita mi-a sărit de gât, fericită; ea nu putuse să-l convingă. Întâmplarea n-a rămas fără urmări în relațiile noastre.

Îl chema Bob și i se spunea Bobu; l-aș fi sfătuit să nu accepte acest adaos, dar nu puteam să mă amestec în toate. Deși ne despărțeau trei ani și jumătate ne-am împrietenit repede, i-am devenit confident, nu se sfia să-și dezvăluie păsurile și planurile de viață. Așa am putut să-mi dau seama că, deși instruit, cu purtări alese, știind să se facă plăcut între oameni, capabil să converseze despre orice subiecte, chiar politice, îi lipsea imaginația, în mintea lui, altminteri sănătoasă, avea ceva tern, după cum avea un orizont

limitat și o judecată cam triunghiulară, ca propria lui față. Rămasă văduvă când el avea zece ani, mama lui, femeie frumoasă și încă tânără, stârnise interesul unui diplomat cu avere, fost ministru de externe, fost ministru plenipotențiar în cele mai râvnite capitale europene, căci pe atunci nu aveam ambasade. Urmă căsătoria, în prima zi după anul de doliu…

Bob purta numele tatălui adevărat, Ianculescu, despre care nu știa nimeni nimic. Numele noului tată nu pot să-l dezvălui, cineva care cunoaște istoria vremii s-ar putea să-l identifice. Între el și fiul vitreg se născu de la început o antipatie prea pronunțată ca să rămână speranța unei reconcilieri viitoare. Pentru Bob fu un noroc, așa se pomeni trimis să învețe carte în Anglia, încă din clasa a patra primară. Colegiul îl făcu la Oxford, iar acum studia ceva tot acolo, nu știu ce și la care universitate. În tot acest timp, nu venea acasă decât în vacanța de vară, și atunci nu rămânea decât o zi-două, pe urmă îl trimiteau în vreo tabără de cercetași, la munte sau la mare, la vreo jamboree, până ce se întorcea în Anglia, fără să simtă nevoia dragostei materne, după cum maică-sa nu simțea nevoia dragostei filiale; suflete de cuci, împietrite din naștere. Când vorbea despre el în casă îi spuneau „englezul”; servitorii pronunțau „inglezu”.

Cum era guraliv și se încredea în mine mi-a povestit multe, mai întâi cum o cunoscuse pe Rita, și cum se logodise. Nu mi-a fost greu să-mi dau seama că domnul Neagoe se uita la el cu neîncredere, cu un zâmbet de ironie. Fiind o fire tolerantă, îngăduise să se facă logodna, încredințat că o să se strice înainte de a veni vremea nunții, căci amândoi erau prea tineri, Rita nu împlinise încă șaptesprezece ani, trebuiau să mai aștepte. Presimțirea lui s-a adeverit chiar atunci, vara, spre sfârșitul vacanței.

Bob mi-a povestit, cu indiscreție, cum a vrut să-și pună la încercare logodnica, să vadă cât este de serioasă, căci, în ceea ce îl privea, se purta reținut, ca un logodnic de altădată; poate visa o căsnicie temeinică, deși era prea tânăr ca s-o înțeleagă. Deci i-a făcut Ritei anumite propuneri, ca un logodnic de astăzi, și ea a acceptat fără ezitare, peste noapte a venit în camera lui, gata dezbrăcată, într-o cămășuță de noapte. Nevrând s-o judec cu ușurință, i-am spus lui Bob că poate ea însăși voia să-l pună la încercare pe el, să vadă până unde ar putea merge cu îndrăzneala, să-și dea seama cu cine are de-a face. M-a contrazis cu convingere, ca unul care știa mai multe decât mine.

— Nu, nu! Era gata, n-am apucat să spun o vorbă că își și scosese cămașa de noapte.

Oare nu-i dădea prin minte ce impresie putea să facă asupra mea asemenea povestire? Îmi ardea obrazul, din alte motive decât ar fi putut să-și închipuie el, care a continuat, mândru de sine:

— Atunci am apucat-o de mână, am dat-o jos din pat și i-am tras două palme!

Seara, la masă, cum Rita stătea în fața mea, m-am uitat în ochii ei, cu o dorință aprinsă de a-i citi gândurile; cred că încă îmi ardea obrazul, iar pe obrazul ei parcă încă se vedeau urmele palmelor. Privirea mea a surprins-o dar a înfruntat-o fără să clipească; i-am citit gândurile dintr-odată, știa că eu știu și nu voia să nege; așa am devenit complici, fără să fi schimbat o vorbă. O lună întreagă, ori de câte ori ni s-au întâlnit privirile, ochii ei mi-au spus: „Asta sunt! Vrei să arunci piatra în mine?” Nu voiam, eram partizanul ei, gata s-o apăr.

Capitolul 31

Poziția Alexandrinei în casa domnului Neagoe, unde se află fiind mama lui Traian, ginerele. Un cuvânt despre Ștefania, mama fetelor, și ea dispărută. Venirea stupefiantă a domnului Pretoreanu; admirația lui indiscretă și prea stăruitoare pentru Alexandrina. Automobilul Bentley, egal cu Rolls-Royce, așteaptă la poartă, cu Garibaldi în picioare, lângă portieră. Pe strapontinele din spate se vede carabina. Apariția Ibiei, o ispită mai mare decât automobilul. Plecarea pripită a musafirului nepoftit. La trei ani după război, domnul Pretoreanu, paralitic, se sfârșește în căruciorul neuroelectronic adus din America, un prototip care costă cât automobilul Bentley și funcționează automat, cu impulsuri din creier. După plecarea domnului Pretoreanu, atmosferă destinsă, ca de sărbătoare; drum la observator cu toată familia. Rita. Nunta furnicilor în Poiana Miresei. Ascensiunea în turn, amețeala Ritei, făgăduiala ei indirectă dar neechivocă. Buchetul de nu-mă-uita, joc șăgalnic și tandru. Venirea Ștefaniei, frumoasă și elegantă, cu șareta poștașului, hodorogită. Atitudinea ei teatrală, purtarea elegantă a Alexandrinei. Agresivitatea Ritei atrage și mai mult admirația povestitorului.

Două întâmplări neprevăzute și mai mult decât ciudate, la o săptămână una de alta, au tulburat liniștea casei, curând după ce venisem acolo, în vacanța de vară. Aflasem că domnul Neagoe avea o nevastă care îl părăsise fără nici o explicație, la câteva luni după ce se născuse Rita. Indiferent de motive, acord oricărei femei dreptul să-și părăsească bărbatul, dar nu copilul în scutece. De aceea o detestam, fără s-o fi văzut vreodată. Căsătoria nu era desfăcută, nu ceruse divorțul nici unul, nici altul. În afară de ce aflasem, nu întrebam nimic despre ea, se înțelege; pare-se locuia în Spania, din preferințe necunoscute. În șaisprezece ani, nu scrisese decât o dată, fără să-și dea adresa; ștampila poștei era de la Cadix, o extremitate a Europei; poate avea un motiv să pună între ea și trecut o distanță cât mai mare. Numele ei nu se pronunța niciodată în casă, după cum în vara aceea nu s-a pronunțat numele Mirei. Curând, când s-a întors, pe neașteptate, am aflat că o chema Ștefania.

Până la această întâmplare penibilă, nedorită de nimeni, am fost preocupat de un gând în legătură cu Alexandrina. Să nu fi cunoscut situația

matrimonială a domnului Neagoe, m-aș fi temut că urmărea s-o ceară în căsătorie; îmi venea în minte, fără voie, iritantul precedent, cu domnul Pretoreanu. Spun că m-aș fi temut de-o asemenea propunere, fiindcă Alexandrina trebuia să rămână singură, cu copiii ei, buni sau răi, vii sau morți; acesta era sentimentul meu, că față de trecut, nici un viitor n-ar fi fost demn de ea, care nu se cuvenea să supraviețuiască decât pentru aducerile aminte.

În casa unde ne aflam, prezența ei avea o justificare firească, nu trebuia explicată, era căminul lui Traian, la urma urmelor. Ea se purta natural, fără stânjenire, dându-și silința să nu pară un musafir, dar fără să se socotească împământenită; pământul ei era în altă parte, unde i se odihneau morții. Iar eu o priveam cu o admirație amuțită, vedeam în ea o madonă lucidă, care își judecase adânc viața până ce își câștigase deplina seninătate.

Într-o dimineață, după micul dejun, rămăsesem pe verandă, cu ea și cu domnul Neagoe. Ridicându-se să plece, la brațul lui Bob, Rita îmi spusese să fiu gata de plecare, într-o oră; mergeam la Observator, toți trei, devenise obișnuință să-i însoțesc la plimbare dimineața, cunoșteam mai bine decât ei locurile frumoase; după-amiaza coboram la bazin, înotam, ne întindeam la soare. Necazul meu era că aveam un costum de baie urât, de ață, care stătea pe mine ca pe dracu. La Observator mai fusesem de câteva ori, dar singur, și nu mă urcasem nici măcar până la prima platformă, privisem cu capul dat pe spate platforma de sus, unde o urmasem pe Mira.

Alexandrina se legăna ușor într-un balansoar, cu privirea la noi, dar cu gândul departe. Purta un taior bleu, de șantung, și o bluză albă, cu gulerul de dantelă; părul strâns ca totdeauna într-un coc greu, blond, îi cădea pe spate, până sub umeri. Pornind de la această pieptănătură îi descoperisem frumusețea, odată, pe terasa școlii, când o descoperise și domnul Pretoreanu. Acum nu părea mai puțin suplă decât atunci, și n-avea fața mai puțin luminoasă. Deodată am băgat de seamă că privirea domnului Neagoe se oprise la picioarele ei, așa cum se vedeau de sub marginea fustei, întinse pe stinghia de jos a balansoarului, relaxate. Nu mi s-a părut nimic reprobabil, era o privire admirativă, plină de bună-cuviință și recunosc că picioarele ei ar fi atras atenția oricui, erau prelungi, zvelte, de femeie în floarea vârstei.

Prima oară, când îl cunoscusem, domnul Neagoe purta un costum albastru, cel pătat de păcură la o mânecă, devenit pe urmă haina de ceremonie a șoferului. De atunci înainte îl văzusem îmbrăcat în diferite

culori, de obicei deschise, se potriveau cu firea lui jovială. Dar în dimineața aceea, când așteptam să merg la plimbare cu Bob și Rita, domnul Neagoe avea iar un costum albastru, într-o nuanță aidoma cu taiorul Alexandrinei. (Am spus Bob și apoi Rita, fiindcă așa cerea ritmul frazei: cine vrea, să încerce și altfel, și va vedea că nu sună la fel de bine. Poate să fie însă și un complex de vinovăție, evitam s-o pun pe Rita înainte, ca să nu trădez complicitatea născută între noi pe tăcute, și existând încă, în stare latentă.)

Observam abia acum ce bine i se potrivea domnului Neagoe culoarea albastră, îl făcea mai tânăr, nu i-ar fi stat rău să meargă la plimbare cu noi, cum nu i-ar fi stat rău nici Alexandrinei. Nici altfel nu era bătrân, dacă judec astăzi, abia împlinise cincizeci de ani și îi purta cu o dezinvoltură neobosită, decât că se ferea de gesturi extravagante. Atunci însă, pentru mine bătrânețea începea la treizeci de ani, și chiar mai înainte; socoteam că omul, la această vârstă, trebuie să renunțe la multe. Pe urmă am împins limita tot mai sus; nu sunt singurul care face asemenea concesii.

Era imposibil să duc gândul mai departe, ceva însă îmi flutura prin minte, împotriva a ceea ce spusesem abia adineauri despre destinul Alexandrinei. Câteva clipe, privind la unul și la altul, îmbrăcați în culorile lor identice și predilecte, nu mi s-a mai părut de neadmis ca ea să-și unească viața cu a domnului Neagoe, dar într-o castitate deplină; închipuindu-mi altfel, ajungeam la o imagine grotescă și abominabilă.

Atunci am auzit un automobil oprind la poartă. Rita a ieșit pe palier, șchiopătând, cu un bocanc în picior și cu altul în mână și a strigat, aferată:

— Vedeți că vine cineva, un senator în viață!

Până să ne ridicăm, s-a deschis ușa, și în prag a apărut, spre stupefacția și spre groaza mea, însuși domnul Pretoreanu, mai îmbătrânit decât îl știusem, dar radios și vioi, cu diabolicul lui monoclu negru răspândind scânteieri întunecate, cu o cutie imensă de flori, nici nu înțelegeam cum putea s-o ducă în brațe, un garderob cu scheletul de sârmă și cu pereții de țiplă. Fără să țină seama de stăpânul casei, de mine nici nu mai vorbesc, noul venit s-a dus întins la Alexandrina, care se ridicase din balansoar, stânjenită și palidă de uimire, i-a pus florile la picioare, i-a luat mâna, i-a sărutat-o deasupra încheieturii și i-a spus dintr-o răsuflare:

— Scumpă doamnă, după o lipsă de doi ani, am venit ieri în țară. Regele e pe moarte, m-am oprit la Paris, să-l văd pe Prinț, moștenitorul firesc al tronului, și l-am rugat în genunchi să se întoarcă. Dar în clipa asta nimic nu mai contează, dacă pot să-ți sărut mâna. Primul drum pe care l-am făcut a

fost să vin aici, ca să-ți prezint omagiile și să reîmprospătez dovada sentimentelor mele.

Pe noi încă nu ne văzuse, stupefacția o împiedica pe Alexandrina să facă prezentările. Cu toată aversiunea pe care o manifestase odată pentru acest nedorit și inoportun oaspete, mi-am dat seama că stăpânul casei nu se cunoștea personal cu domnul Pretoreanu. Și fiindcă rămânea la distanță, rigid, cu ochii de gheață, am înțeles că nici nu dorea să-l cunoască. Nu știu ce s-a mai întâmplat pe urmă, m-am dus fuga în camera mea, n-aveam de ce să rămân acolo. Ușa de la camera Ritei era deschisă, și ea, așezată pe marginea patului, își încheia bocancii.

— Cine-i? m-a întrebat în șoaptă.

Nu aveam dreptul să-l judec pe domnul Pretoreanu și nu ajunsesem la o părere clară despre el, de aceea cel mai potrivit mi s-a părut să răspund cu vorba spusă odată de domnul Neagoe:

— Un demon!

Automobilul care aștepta în fața porții era un Bentley, egal cu Rolls-Royce; nu se compara cu Fiatul 509, dar cred că domnul Neagoe nu-și luase unul la fel de scump numai de scârbă… Șoferul Garibaldi, tot mai gârbov, în livrea roșie, galonată, stătea în picioare, lângă portieră. Deși nu puteam să privesc decât pieziș în interiorul limuzinei, am văzut carabina pusă pe strapontine, în fața canapelei tapisată cu pluș negru, ca landoul de la școală, de care mă legau amintiri greu de uitat vreodată.

Ibi coborâse în drum, privea limuzina luxoasă, nemaivăzută prin acele locuri. În ochii ei nu se citea decât curiozitate, era departe de dorință și de invidie, nu putea năzui la ceva ce era imposibil să aibă; la fel se întâmpla și cu mine, un Bentley nu mi-ar fi dat nici o satisfacție, dimpotrivă, mi-ar fi făcut frică; idealul meu maxim și bineînțeles irealizabil era atunci o motocicletă, dintre cele mai ieftine, care oricum ar fi fost scumpă. Cred că prin aceste dorințe reținute și prin altele ca ele se explică existența bogaților la un loc cu săracii. Mașina nu mă mai interesa de altfel, mă uitam la Ibi, nu înțelegeam de ce avea pielea bronzată, că până acum nu prea cred să fi fost soare. Mereu descopeream ceva nou la ea, nu avusesem ocazia s-o privesc bine și de aproape; am băgat de seamă că avea un nas mic, ușor în vânt, care îi dădea un aer de îndrăzneală, deși altminteri părea sfioasă. Aș fi vrut s-o văd odată cum râde. Peste vreo două zile, când am întâlnit-o pe drum, i-am spus bună ziua; s-a oprit surprinsă, pe urmă m-a recunoscut, eram cel care îi aprinsese lumânarea în noaptea de Înviere. „Știi să râzi?” am

întrebat-o. Poate n-a înțeles vorba, poate nu m-a înțeles nici pe mine, dar după ce m-a privit mirată, a râs, nu ca să-mi îndeplinească dorința, ci fiindcă așa era situația.

Nu vreau să fiu fățarnic spunând că între ea și Bentley, dacă aș fi putut alege, limuzina venea a doua; e adevărat că nu-mi trebuia, dar aș fi putut s-o vând și rămâneam bogat toată viața. Cum însă așa ceva nu era cu putință, am făcut o comparație mai modestă, și oricum rezonabilă, între preferințele mele. Dacă ar fi trebuit să plec la gară chiar atunci, și Garibaldi se oferea să mă ducă, spun drept, mi-ar fi plăcut mai mult să merg pe jos, cu Ibi. Cincisprezece kilometri! Și chiar de două ori pe-atâta!

Cinci minute mai târziu, domnul Pretoreanu a apărut în poartă, necondus de nimeni, trufaș, cu monoclul sclipind arogant în soare, dar puțin aplecat de umeri, ceea ce poate n-am observat decât eu, fiind într-un unghi bun, la fereastra etajului. Cum se terminase vizita n-am aflat, am făcut doar presupuneri. În orice caz, cu toată aversiunea lui declarată, domnul Neagoe nu l-ar fi dat afară din casă. Domnul Pretoreanu plecase singur, ceea ce însemna o înfrângere și mai mare.

Cu toate acestea, asiduitățile lui pe lângă Alexandrina n-au încetat în viitor, mereu le-a reluat, până în timpul războiului, când l-a lovit paralizia și n-a mai umblat decât cu căruciorul electric; era un mic vehicul ușor și suplu, cu comenzi neuroelectronice, o anticipație tehnică la vremea aceea, un prototip adus din America. Pentru el căruciorul, care mergea singur, executându-i dorințele prin impulsuri din creier, a compensat în bună parte, alteori pe de-a-ntregul, mizeria lui fiziologică. Satisfacția cea mai mare o avea când făcea demonstrații de virtuozitate în conducerea căruciorului, în fața servitorilor sau a invitaților, mergând în slalom, fără greșeală și fără să micșoreze viteza, printre scaune înșirate în lungul holului. În 1946, ultimul lui an de viață, a avut bucuria să primească un alt cărucior, perfecționat, cu șenilete de cauciuc, care putea să urce și să coboare scările, pe un plan înclinat, prins pe jumătate din lățimea treptelor, ca pe alături să se poată merge și cu piciorul. Așa a și terminat cu viața, într-un moment de expansiune, când mergea cu viteză la etaj, iar creierul, mult prea solicitat, a plesnit cu zgomot, scoțând scântei, și căruciorul s-a oprit brusc la jumătatea scărilor.

Scânteile ar fi putut să fie o impresie greșită a lui Sobieski, explicabilă într-un moment atât de dramatic. Oricum, era de față și de la el s-a aflat toată întâmplarea. Poate că în realitate a fost un scurt circuit la bateriile

căruciorului. Dar domnul Pretoreanu a murit la timp, cu o impresie de triumf. În anul următor ar fi pierdut toată averea, ar fi rămas cu o odaie, undeva, și cu căruciorul de care nu avea nevoie nimeni.

După momente de tensiune, oamenii au nevoie să se destindă; ziua aceea, începută atât de neprielnic, a fost o desfătare. Întreagă familia și-a lăsat grijile deoparte și am mers cu toții la Observator, mânați de o euforie ciudată. A mers cu noi până și Trandafil, care ieșea rar din casă și chiar atunci nu renunța să ia o carte cu el, își arunca ochii în ea, la răstimpuri, apoi medita cu ochii în gol, fără să vadă peisajul, totuși mersul pe jos, soarele din poiene, aerul din pădure îi făceau bine, fără ca el să știe, și seara avea un aer mai sănătos, ochii mai vii, fața mai colorată. Domnul Neagoe a telefonat la mină, l-a rugat, de fapt i-a cerut categoric lui Traian să vină acasă, a venit, a luat-o pe Tinca, au mers cu noi, ne-am întors cu toții abia seara. Și poate nimeni nu se gândea că suflul acesta nou de viață se datora domnului Pretoreanu, printr-o reacție inversă.

Am luat-o pe potecile acelea misterioase, șerpuite, ca niște meandre, care făceau să ne rotim în toate felurile față de soare. Mergeam în frunte, le cunoșteam cel mai bine, singurul meu regret era că nu puteam să mă uit la ceilalți, le auzeam doar respirația, câte o vorbă, câte o exclamație; dar simțeam în toți o înviorare, parcă erau alți oameni. Ultimii veneau subreta, șoferul și bucătăreasa, împovărați cu truse de picnic, cu termosuri și pături de pus pe iarbă.

La urcuș trebuia să micșorez pasul, nu se puteau ține toți după mine, în afară de Rita, care mă urma prima și mă îmboldea să merg mai repede. O dată, când ne distanțasem prea mult de ceilalți, m-am oprit să-i aștept și am stat față în față.

— Ce-ți pasă de ei? mi-a spus. N-ai vrea să se rătăcească?

Mă privea în ochi, iscodindu-mă, necruțătoare. N-aveam putere să mă lupt cu privirea ei, m-am uitat în jos și m-am socotit învins; nu trebuia să mă aștept la altceva, totdeauna avea să învingă; cel mai bine era să evit lupta.

Locul despădurit de la picioarele Observatorului, bătut de soare și împodobit cu albăstrele, cu năsturași albi și galbeni, se numea Poiana Miresei; am aflat de la domnul Neagoe. Odată, iarna, o mireasă a fugit de acasă în noaptea nunții, în rochia ei albă cu voaluri și fără nimic pe deasupra, a mers nebună pe dealurile înzăpezite, până ce-a ajuns pe culmea cea mai înaltă, unde au sfâșiat-o lupii; poate a avut norocul să nu simtă

nimic, înghețase cu totul. O fi fost doar o legendă, dar am auzit prea multe asemănătoare, ca să nu mă pună pe gânduri; ceva trebuie să aibă la bază. De ce-or fi atâtea mirese nefericite, sau de ce-o crede așa lumea? În curând, tuturor acestora li s-a adăugat, reală, drama Emmei, căreia eu îi spuneam pe numele ei adevărat, Irmingarde.

Încă de pe atunci nu-mi plăcea masa la iarbă verde; n-am deprinderea romanilor să îngurgitez pe o coastă, îmi stă înghițitura în gât, îmi înțepenesc oasele. Dacă mă răzbește foamea și nu mai am încotro, iau ceva de jos, nimica toată, și mănânc în picioare.

Așa am stat după ce s-a întins masa, am avut astfel prilejul să-i văd mai bine pe ceilalți. Pentru toți era o zi fericită, mai puțin pentru mine, fiindcă apropierea Observatorului făcea să reînvie imaginea Mirei. Nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă era de față, poate ne-am fi scos ochii unul altuia și ne-am fi bătut cu spada. Dar așa, îi simțeam lipsa, aveam un gol mare în suflet, puțin mă alina imaginea Ibiei, cum o văzusem de dimineață, cu totul altă ființă decât Mira, mai timidă, mai misterioasă și mai inaccesibilă, dar poate numai fiindcă vorbea altă limbă.

Cei mai senini și mai fericiți mi s-au părut Alexandrina și domnul Neagoe, așezați departe unul de altul; cred că dintr-o voință comună. Nu se priveau, și în conversația celorlalți nici nu s-a băgat de seamă că tot timpul mesei n-au schimbat o vorbă. Dar am simțit că era între ei o comunicație, o uniune de la distanță, fără cuvinte, fără gesturi. Mai mult decât atât nu se putea, și ce era admirabil, știau amândoi și ce-i leagă, și ce-i desparte. N-am cuvânt spre a defini starea lor, ridicare la ceruri e prea mult spus, prea departe de posibilitățile omului. Nu adaug nimic, orice cuvânt în plus ar fi o necuviință; asemenea stări nu trebuie explicate și înțelese, ci doar admirate, cu fruntea plecată a necredinciosului, care, dacă n-a avut niciodată nostalgia unui paradis al sufletului nostru, măcar să admită că el există.

După masă, Rita se îndreptă spre turnul topografic.

— Cine mai vrea să urce? întrebă, fără să se uite înapoi.

— Ești nebună, eu nu merg! răspunse Bob.

Își aprinsese țigara, era singurul fumător între noi; poiana se umplu de mirosul tutunului, țigări franțuzești, Gauloise, aduse de la Paris, tari să-ți spargă plămânii, duhnind a mahorcă, o batjocură, masochismul unei societăți prea rafinate. O femeie nu poate sta în apropierea unui fumător de Gauloise decât dacă fumează și ea Plugare.

Am pornit spre Observator nu ca s-o urmez pe Rita, ci s-o caut pe Mira. Mersesem numai câțiva pași, când în fața noastră am văzut o perdea de dantelă albă, străvezie, sclipind în iarba încălzită de soare. Când ne-am apropiat de marginea ei am observat că palpita, însuflețită și, aplecându-mă, am descoperit că alcătuiau niște furnici înaripate, cum mai văzusem uneori, dar numai câte unele răzlețe; aici erau în număr atât de mare că acopereau o bună parte a poienii, locurile unde soarele bătea mai puternic. Părea o invazie, aduceau sau prevesteau o primejdie pentru natură și pentru oameni.

— E o nuntă de furnici, spuse Rita.

Poate învățasem la zoologie, dar nu-mi aminteam, fiindcă nu văzusem cu ochii, Rita citea tocmai atunci o carte despre viața furnicilor. Când le vine timpul să se nuntească, furnicile, bărbați și femei, ies din fundul mușuroaielor unde au stat la întuneric și le cresc aripi, mai mari decât ele, încât par să poarte în spinare evantaie albe și diafane. Atunci pornesc într-un alai lung prin iarbă, până se încălzesc și umezeala adusă pe trup și pe aripi din galeriile lor subterane se usucă, dându-le putința să zboare; împreunarea nu se face pe pământ, ci numai în aer, la înălțime; acolo se găsesc, perechi-perechi, se caută și pe urmă coboară. Bărbații mor, femeile își taie aripile cu mandibula zimțată ca fierăstrăul, le mănâncă, iar la urmă se ascund în fundul mușuroiului, unde își lasă ouăle.

Sfârșitul era macabru, în schimb zborul depășea în frumusețe tot ce știam despre nunțile din natură, ale gâzelor, păsărilor, animalelor și omului. Eram doar puțin rușinat că îmi povestea Rita, n-aș fi avut curaj s-o privesc în față, simțeam o tulburare necunoscută mai înainte, și iarăși mi s-a părut că se năștea între noi o complicitate, adăugându-se uneia mai vechi.

Mira îmi fugise cu totul din minte; am regăsit-o în spaima care m-a cuprins când am început să urc scările în zigzaguri. Dar acum era în mine și un fel de indiferență, îmi păsa mai puțin de starea mea prezentă, de legănarea primejdioasă a turnului; mai mult mă stăpânea, făcându-mi frică la rândul ei, amintirea cealaltă, a unei Mire nemiloase, căci poate avea dreptate în ceea ce îmi scrisese, la școală, și atunci mă surprinsese; poate într-adevăr îmi fusese frică mai întâi de ea, și apoi de înălțime. Poate ea știa de atunci că n-am s-o mai văd și mă amăgise până în ultima clipă.

Sus, aș fi vrut s-o întreb pe Rita despre sora ei, ce se întâmplase, de ce nu-i pomenea nimeni numele. M-am abținut, fiindcă era palidă, stătea cu ochii închiși, cu mâinile crispate pe balustradă.

— Mi-e frică, n-aș fi crezut că e atât de groaznic! Nu știu cum am să cobor, nu pot să mă uit în jos. Îmi vine să mă arunc, ca să scap… Nu mă pot stăpâni… Ține-mă!

Am apucat-o de mâini, nu îndrăzneam s-o cuprind cu brațele. Atunci ne-au împresurat furnicile, erau ca un nor alb, soarele făcea să le sclipească aripile și abia acum se vedea feeria închipuită mai înainte. Ce instinct, ce aspirație le făcea să se ridice în aer, pe ele, care trăiau sub pământ, în umezeală și întuneric, cum aveau să trăiască și urmașele lor, concepute la înălțime? Dacă un naturalist s-ar crede în stare să-mi explice, mărturisesc că n-aș face nici un pas spre lumină. Ar fi nevoie de un poet, el poate că mi-ar tălmăci enigma, transformând-o într-o imagine pe care s-o simt fără a o înțelege.

Rita își reveni după câteva clipe; părea că nu vede furnicile care continuau să zboare în jurul nostru, tot mai febrile și mai neliniștite, pe măsură ce trecea timp până să-și găsească perechea.

— Îți mulțumesc că ai venit cu mine! șopti, aruncându-mi o privire confuză. Am să te răsplătesc pe pământ, aici nu sunt în stare, nu mă simt deloc furnică.

Nu știa ce spune, în starea ei nu putea să aibă un gând limpede. Am coborât înaintea ei, mi-am învins propria frică, am rămas tot timpul aproape, o țineam de glezne și îi potriveam bocancul pe trepte. Dacă ar fi alunecat, m-aș fi încleștat de scară, cu toate puterile, n-aș fi lăsat-o să se prăbușească, aș fi coborât cu ea în brațe.

De-atunci înainte Rita m-a privit cu un pic de obidă; știam că dedesubt se ascundea o recunoștință puțin rușinată. Ar fi putut să mă urască, fiindcă se arătase în fața mea altfel decât crezuse că este. Și a trebuit să recunosc, împotriva altor impresii, mai vechi, și cu ajutorul unor dovezi viitoare, că avea o fire generoasă.

Jos, furnicile mișunau prin iarbă, își tăiau aripile, le ronțăiau lacome, apoi își căutau mușuroiul. Am văzut câteva rătăcite, se târau cu aripile în spinare, nu știu ce așteptau să le lepede. Explicația Ritei mi-a părut tristă, erau bărbații care supraviețuiau fiindcă nu-și găsiseră perechea. Dar nu mai trăiau mult, și în nici un caz nu mai zburau a doua oară.

Până să plecăm, Rita n-a mai schimbat o vorbă cu nimeni, a bătut poiana, singură, culegând flori, Nu-mă-uita albastre, a făcut un buchet atât de mare că abia putea să-l țină în mână. Mi l-a dat să-l duc eu și când, ajuns acasă, am vrut să i-l înapoiez, a făcut cu mâna un gest de nepăsare:

— Lasă, păstrează-l!

Poate era răsplata făgăduită. Florile le-am pus într-o oală de pământ, pe fereastră. Nu mai văzusem niciodată un buchet de Nu-mă-uita, atât de bogat, cu flori atât de mari, de proaspete și de strălucitoare; fiindcă trăiau la înălțime, unde nu vine praful, și soarele, oricât de fierbinte, nu dogorește.

A doua zi, cât am fost în baie, Rita a intrat în camera mea și a schimbat apa la flori; când a ieșit, tocmai veneam pe coridor, nu m-a văzut, sau poate s-a făcut că nu mă vede.

A treia zi, abia mă îmbrăcasem, a deschis ușa, fără să ciocănească, așa avea obiceiul, și s-a uitat drept la fereastră; mutasem florile pe noptieră, să fie mai aproape. A făcut câțiva pași, în cameră, căutând, dezamăgită, până ce deodată, ajungând cu ochii la noptieră, pe fața ei s-a văzut un zâmbet de bucurie; n-a putut să-l ascundă, cum mai înainte nu putuse să-și ascundă dezamăgirea. Atunci a întins mâna spre mine, mă așteptam, puțin speriat, la un gest tandru, dar n-a făcut altceva decât să-mi dea un bobârnac în vârful nasului. Fiindcă mă cam duruse, nu m-am gândit că ar fi trebuit s-o iau în brațe, măcar o clipă, de probă.

* * *

Oricât ar fi fost de neașteptată și stranie vizita domnului Pretoreanu, mai stranie și mai neașteptată mi s-a părut venirea Ștefaniei, mama fetelor. Eu am văzut-o primul, dar nu știam cine este; a venit cu brișca poștașului.

Ibi coborâse în drum, mereu aștepta o scrisoare, deși primea rar câte una, de la Budapesta; eram curios să știu cine îi scria de acolo, un bărbat probabil, altfel n-ar fi așteptat atât de nerăbdătoare; într-o zi, am simțit că, de fapt, curiozitatea era gelozie.

Stăteam la fereastră, prindeam soarele într-o oglinjoară și i-l trimiteam în ochi, făcând-o să se ferească și să se apere cu mâna. Până să se dumirească de unde proveneau acele sclipiri orbitoare, căci nimeni nu-și dă seama dintr-odată, s-a auzit șareta poștașului venind pe drum, și am lăsat-o în pace, dar nu pentru totdeauna. Era un mijloc bun să intri în vorbă cu cineva, de la distanță și fără să riști un răspuns aspru; la un asemenea joc nimeni nu poate decât să râdă. Așa o ademenise Gabriel, fiul Adelei, pe Lia, fata de la pension, pe care o și sedusese de altfel de la a doua întâlnire.

Drumul era uscat de astă dată, nu mai plouase de multă vreme, de sub copitele calului ieșeau norișori de praf galben; câinele, cu părul căzut în ochi, se ținea cu o labă de frâul calului, mergând în două picioare. Până să

ajungă, aș fi avut timp s-o mai necăjesc un pic pe Ibi, cu oglinda, dacă lângă poștaș n-aș fi văzut o doamnă, distinsă și elegantă, așa mi s-a părut de la întâia privire, nedezmințită pe urmă. Apariția ei, atât de ciudată într-un vehicul atât de nepotrivit, m-a făcut să n-o mai slăbesc din ochi, până ce, spre uimirea mea și mai mare, șareta a oprit chiar în dreptul meu și poștașul i-a arătat doamnei casa, făcând un semn cu biciușca.

— Ai scrisoare la mine? a strigat Ibi din portița ei, aflată puțin mai încolo, la picioarele tăpșanului.

Doamna l-a rugat pe poștaș să sune la poartă.

— Spune-le să vină cineva, să-mi ia geamantanul.

Am coborât treptele în goană; familia tocmai se așeza la masă, pe verandă, pentru cafeaua cu lapte.

— Vine o doamnă, am spus repede. Pot să-i iau eu geamantanul?

Tocmai atunci s-a auzit soneria, și câteva clipe mai târziu s-a deschis ușa, în soare, dând drumul înăuntru unui val de lumină.

Așa a venit Ștefania, după o lipsă de aproape șaptesprezece ani, fără s-o aștepte nimeni. Veranda era cu două trepte mai jos decât odaia de zi, a înaintat și s-a oprit înaintea lor; stătea dreaptă și cam trufașă, ca pe o scenă de teatru, te așteptai să facă un gest și să înceapă o declamație.

Într-adevăr, avea ceva teatral în înfățișare, am înțeles repede de ce, fiindcă semăna cu Francesca Bertini, o actriță de cinematograf pe care oamenii mai în vârstă nu puteau s-o uite. Eu o văzusem o singură dată, uitasem filmul dar pe ea o țineam minte, aveam portretul ei în ochi, o imagine clară; era o femeie înaltă, trupeșă, dar suplă, brună, cu fața prelungă, frumoasă, cu ochi negri, imenși, care parcă ieșeau în afara obrazului, cum am mai văzut la un singur om, mult mai târziu, Tulip, stăpânul unui restaurant oriental de la Marea noastră. Mai știu că în film purta o rochie neagră, cu decolteul pătrat, lăsând să se vadă un piept cam osos, cu claviculele proeminente; în sfârșit, îmi amintesc că avea o pălărie tot neagră, cu borurile largi, cât o roată de căruță, împodobită cu pene albe de struț, și fuma dintr-un țigaret lung cât antebrațul.

Slujnica intrase cu geamantanul, îl lăsase în fața scării, neștiind unde să-l ducă și înțelegând că nu era potrivit să întrebe, apoi ieșise în vârful picioarelor.

Doamna care venise purta și ea o rochie neagră, cu franjuri până la jumătatea gambelor, cu decolteul pătrat, parcă spre a semăna și mai bine cu actrița. Peste decolteu avea o blană de vulpe argintie, înspicată; totul la ea

era nepotrivit cu ora de dimineață, cu mersul la drum și mai ales cu brișca poștașului. Totuși nu părea ridicolă, poate pentru că fața ei prelungă și frumoasă emana un aer tragic. După cum am făcut socoteala mai târziu, avea vreo cincizeci de ani, ceea ce părea incredibil; în puținul timp cât am putut să mă uit la ea, nici o clipă nu mi-am închipuit că ar fi avut un an peste treizeci; o natură norocoasă, cu toată fizionomia ei tragică. Trebuie să mai spun că în locul pălăriei cu borurile mari, a Franciscăi Bertini, care ar fi făcut-o într-adevăr ridicolă, purta o tocă mică, neagră, mulată pe urechi și pe ceafă și așezată oblic pe frunte.

Câtva timp nu vorbi nimeni, se ridicaseră toți în picioare, stăteau împietriți, neștiind ce să facă. Domnul Neagoe era atât de palid, că m-am temut să nu leșine; o clipă mai târziu, obrazul lui părea că arde.

S-ar fi cuvenit să spună un cuvânt, el sau cineva de-ai casei; chiar și cei care nu știau cine era noua venită, simțeau că se născuse o încordare penibilă. Prima vorbi doamna în negru, spuse, direct și simplu:

— Am venit să-mi văd fetele!

Deci era Ștefania! Traian, Trandafil, eu și chiar Rita tresărirăm.

— Tu ești cea mare! continuă Ștefania, uitându-se la Tinca. Am uitat cum te cheamă. El cine este?

— Bărbatul meu! răspunse Tinca, luându-l pe Traian de braț și lipindu-se de el, mândră.

— Te-ai măritat?

Rita interveni, agresivă:

— Nu! Trăiesc fără cununie.

— Tu ești cea mică! Nu te țin minte!

— Nici n-ai putea; când te-ai lepădat de mine aveam numai două luni!

— Adevărat? Aproape că n-aș crede!

Ceva se zbuciuma îngrozitor în mintea mea, ce se întâmplă, cu ei și cu mine? De ce nu întreba nici ea de Mira? Ar fi fost imposibil să uite că avusese încă o fată. În frământarea mea nu țineam seama cât se zbuciuma domnul Neagoe. Ar fi trebuit să vorbească, să-i spună Ștefaniei că nu mai are ce să caute în casa de unde plecase fără s-o fi alungat nimeni. Tăcea, strângea din maxilare, să nu izbucnească și deodată am înțeles că nu se cuvenea s-o alunge pe femeia aceea în prezența Alexandrinei, care putea să creadă că așa îi face ei loc în casă, anunțul indirect al unei invitații viitoare, ceea ce am spus că nu trebuia să se întâmple; era gândul lor, al amândurora, pe el se bizuia uniunea lor neștiută de nimeni. În numele acelei uniuni

socoti Alexandrina că ea singură putea să intervină. Elegantă în gesturi, cu fața calmă, cu vocea curtenitoare, se duse la Ștefania, urcă treptele și i se adresă, în timp ce-i oferea brațul, s-o conducă:

— Nu fac parte din familie, doamnă, dar ca oaspetele cel mai în vârstă, lipsind stăpâna casei, vă urez bun venit! Vă rog să stați cu noi la masă, se răcește cafeaua.

— Mulțumesc, răspunse Ștefania cu răceală. Nu mănânc nimic dimineața, vreau să-mi păstrez silueta. Dar, dacă îmi îngăduiți să mă așez, am să fumez o țigară.

Se așeză într-un fotoliu, într-o atitudine studiată, cu genunchii puțin într-o parte, cu gambele lungi lipite estetic una de alta; era o poză frumoasă, am admirat-o. Apoi scoase din geantă o țigaretă cât antebrațul, ca a Franciscăi Bertini, și începu să fumeze temeinic, trăgând fumul în piept, cu o grimasă tristă în colțul gurii. Toți ceilalți stăteam în picioare, fără să ne atingem de nimic pus pe masă, oricât le-ar fi fost de foame unora dintre noi, mie bunăoară. Iar Ștefania ne privea fără să ne vadă, ca pe niște spectatori din stal, acoperiți de luminile rampei. Când vru să aprindă a doua țigară, Rita se duse la ca și îi spuse, cu politețe:

— Acum, cel mai bine ar fi să plecați, doamnă!

Se întoarse, strigă spre bucătărie, să vină șoferul.

— Pierre, îi porunci acestuia, ia geamantanul și scoate mașina, s-o conduci pe doamna la gară.

Nu se sclifosea, așa îl chema pe șofer, în acte.

Mă uitam cu ochii mari la Rita; deși purtarea ei mă încremenise, aș fi sărutat-o pe amândoi obrajii.

Capitolul 32

*Cartea lui Alex, **Viața în adâncime** titlu greșit, fiindcă e vorba de adâncime la propriu, în fundul apei. El reproduce descrierea povestitorului, după experiența de scafandru.*
Reflecții despre poeții și scriitorii de altădată. Dezamăgiri prilejuite de cartea lui Alex, tipărită în condițiuni prea luxoase, cu cheltuiala AMarisiei. Fotografia lui cât toată pagina, „cap de expresie”, cu un deget la tâmplă. Ce aduce nou scrierea lui, față de trăirea povestitorului? Greșeala de a-și căuta subiecte, în loc să aștepte ca ele să vină singure.

Poștașul venea din două în două zile. În afară de scrisorile trimise de mama, nu primeam nici un fel de corespondență, nimeni nu-mi știa adresa. Am fost foarte mirat când, la o săptămână după vizita Ștefaniei, m-am pomenit cu un plic mare; în el era cartea lui Alex, proaspăt apărută, mirosind a cerneală tipografică. Nu înțelegeam cum îmi dăduse de urmă, până ce am văzut că plicul, sosit la noi acasă, era reexpediat de mama. A fost o bucurie pentru mine, orice carte care îmi pica sub ochi îmi dădea emoții, aceasta însă însemna mai mult decât altele, fusesem martor la elaborarea ei și nu doar atât, în bună parte reprezentam chiar o sursă de inspirație; câteva zile n-am lăsat-o din mână. Coperta îmi amintea caietul de lucru al lui Alex, așa cum îl văzusem la prima noastră întâlnire, pe plajă, și stârnise în mine nu doar curiozitatea, ci și respectul, o admirație timidă, poate puțin invidioasă. Pe un fond ca de marochin roșu, cum era legat caietul, sus scria numele, Alex Alexeanu, cu litere aurite, apoi titlul, *Viața în adâncime*, de care luam cunoștință prima oară, iar mai jos, *Povestiri și nuvele*. Editura VIS, cu majuscule, n-o cunoșteam, cred că n-o cunoștea nimeni, cartea era probabil tipărită pe cheltuiala autorului, cum făceau mulți debutanți dacă aveau parale. În cazul lui Alex se simțea protecția AMarisei, care nu-și precupețise banii ca să iasă o carte prezentabilă și pot spune că era chiar luxoasă, pe hârtie de Olanda, ivoar, o comandă specială, se vedea limpede, căci pe fiecare pagină avea o monogramă în filigran, ca pe bancnotele Băncii Naționale, doi de A, inițialele autorului, legate cu o za de ancoră. M-am mirat văzând pe ultima pagină numele unui institut de artă grafică de la Atena, dar pe urmă am înțeles că AMarisa nu s-ar fi mulțumit cu lucrarea niciuneia din tipografiile locale, lipsite de acuratețe.

Avea dreptate, am văzut câteva cărți tipărite în oraș, mi s-au părut foarte sărace și triste, cu litera tocită, inegală, mai degrabă cenușie decât neagră, cu rânduri strâmbe, neechilibrate în pagină, tipărite pe hârtie proastă, cu cerneală care se lua pe degete. Erau de obicei cărți de poezie, scoase pe socoteala autorilor, în condițiuni cât mai economicoase, altfel nu le dădea mâna. Prozatorii rar se încumetau să se editeze singuri, proza are întindere, două sute de pagini este limita de jos, destul de meschină, și totuși costisitoare; ei băteau pe la ușile editurilor, cu manuscrisul la subțioară și dădeau acatiste la biserică. Poeților le venea mai ușor, cu o mie-două de lei puteau tipări o broșurică, se spune plachetă, ca să sune mai bine, de patruzeci de pagini, într-o sută sau două sute de exemplare, cinci sute în cazuri mai norocoase: oricum, era o carte. Apoi o puneau în servietă și

porneau s-o distribuie, cu preț benevol, întâi pe la rude, apoi pe la prieteni, dându-le autografe măgulitoare. În același timp vizitau pe capii autorităților, prefectul, primarul, făceau antecameră și le ofereau cartea cu cele mai înflăcărate omagii: „marelui Mecena”, „Înaltului protector al muzelor”, însoțind-o cu o cerere de ajutor din fondurile culturale. Colindul continua pe la notabilitățile orașului și pe la negustorimea bogată. Era o muncă grea și nu atât de productivă pe cât s-ar crede; există o lume care îl socotește pe poet un pierde-vară, ceea ce este chiar adevărat în două cazuri din zece. Sau un linge-talere, ceea ce de asemeni poate să fie adevărat, dar nu știu în ce proporție. Această lume bagă greu mâna în pungă, și pentru o sută de lei, îl judecă pe poet ca furnica pe greiere.

În orașul copilăriei mele, trăia un autor de romanțe care se mai cântă și astăzi; avea pe deasupra și o meserie onorabilă dar primejdioasă, care i-a atras sfârșitul, adică a murit la datorie. L-am cunoscut și mi-a fost simpatic. Fiindcă avea o fire boemă, târgoveții nu dădeau pe el multe parale. O dată s-a fotografiat gol și cu ceas la brâu, ca să ilustreze o vorbă în circulație pe vremea aceea „vedea-te-aș în pielea goală și cu ceas la brâu!”— nu-i greu de înțeles ce vrea să însemne. Avea un ceas de buzunar, ca o ceapă; l-a legat cu lanțul de un cordon pus pe mijloc; lipsind orice obiect de îmbrăcăminte, până și ultimul, vorba era respectată întocmai.

Într-o zi am văzut pe masa lui o plachetuță cu poezii și epigrame, abia apărută, și dedicată unui băcan din piață, cum era tipărit pe pagina de gardă: „Marelui și generosului meu protector Ioniță Ionițescu, regele cașcavalului”. Nu l-am întrebat ce-i dăduse băcanul pentru această onoare.

Poetul meu era însă mult mai ingenios decât îmi închipuisem, deși fotografia cu ceas la brâu ar fi putut să mă prevină că avea destulă imaginație. Văzându-mă uimit de dedicația ditirambică, mi-a arătat că ea se repeta numai pe cinci exemplare; următoarele cinci priveau altă persoană, și așa mai departe, douăzeci de omagii într-o primă tranșă; nu cerea decât o mică osteneală din partea tipografului, să oprească mașina și să schimbe numele, cu literă groasă, apoi un cuvânt sau două; restul dedicației rămânea același.

În alt fel ingenios mi s-a părut un coleg de meserie, cam de vârsta mea, care a scris o singură carte, bine primită, nimeni n-a dat cu bâta în ea, dar el, pe urmă a dispărut, nu i-am mai auzit numele. Ca unul care știu ce caznă este să scrii autografe în serie, m-am înveselit când pe cartea lui am văzut o dedicație gata tipărită, urmând doar să se completeze: „Domnului (sau

Doamnei), un rând de puncte (loc pentru nume), alte două rânduri de puncte, cu un asterisc la urmă, o trimitere în josul paginii) x: „Aici vă rog să scrieți singur meritele pentru care socotiți că vi se cuvine acest omagiu”. Un asemenea om se cuvenea să scrie mai multe cărți, nu doar una!

Fusesem foarte impresionat de caietul lui Alex, când îl văzusem prima oară, și cu toate că nu cuprindea decât notițe, pentru mine viitoarea carte era ca și tipărită. Cel mai mult îmi plăcuse fotografia lui, discretă, nu mai mare decât o marcă poștală, lipită pe prima pagină, sus, în colțul din dreapta. Cu atât spațiu alb sub ea, fotografia părea că plutește în eter și chipul pe care îl reprezenta, rupt de apartenența lui pământească, parcă avea în spate poarta Parnasului, larg deschisă.

Nu m-am îndoit niciodată că Alex era chemat să scrie, și acum, când aveam cartea în mână, nu mă îndoiam că meritase să fie tipărită. Mă indispunea puțin înfățișarea ei grafică, prea luxoasă, parcă impieta asupra cuprinsului, cum impietează sulimanul asupra unei frumuseți proaspete. Dar cel mai mult m-a dezamăgit fotografia, acum mare cât pagina, în contrast cu prima, atât de discretă; îmi făcea greață. Poate nu fusese ideea lui, ci a tipografului, dar în acest caz Alex trebuia să refuze, sau dacă era prea târziu, ar fi trebuit să rupă fotografia, cel puțin din exemplarul destinat mie.

Fotografia era ceea ce în epocă se numea „cap de expresie”, vrând adică să reflecteze starea lăuntrică a subiectului; intenția nu reușea totdeauna, nici dacă meșterul avea talent și nu-i lipsea inspirația; căci sunt capete omenești care, oricum le-ai privi, rămân fără expresie. Capul lui Alex avea expresie și chiar prea multă, însă exprima o stare penibilă, o suferință, ca în zilele de migrenă, după ce venea de pe Strada Căruței Stricate. Fotograful îl pusese să pozeze cu mâna la tâmplă, o idee nefericită, nu doar în cazul lui, ci în toate. N-am văzut niciodată o asemenea fotografie, fără să mă gândesc că mai bine omul își tăia mâna. În cazul lui Alex, mâna la tâmplă infirma cu totul presupusa intenție a unui asemenea gest, de a fertiliza creierul printr-o atingere ca o pasă magnetică și a extrage de sub țeastă un sistem, sau măcar un gând filozofic. Părea, nici mai mult nici mai puțin decât o proptea, fără care capul i-ar fi căzut de pe umeri.

Totuși trebuia să citesc cartea, ca să mă regăsesc pe mine, văzut prin ochiul altuia; câteva observații care mă priveau și mi se păruseră destul de instructive, nu lipsite de subtilitate, găsisem încă în caietele lui de notițe; acum probabil erau dezvoltate, putând să mă ducă la o concluzie. Titlul cărții, *Viața în adâncime* nu-l cunoșteam, poate îl găsise în ultima clipă; m-a

surprins puțin și mi-a dat de gândit câteva clipe, întrebându-mă cum putea un tânăr, la vârsta lui, să aibă o asemenea năzuință, de a pătrunde în adâncimea vieții. Și până unde putea să pătrundă: un degețel, o palmă, o șchioapă? Eu, unul, mai bine m-aș lipsi, decât să mă opresc înainte de a ajunge la capăt, adică la ultima consecință a gândului.

Spre dezamăgirea, dar și spre liniștea mea, prima povestire, care dădea titlul cărții, cuprindea nu altceva decât descrierea făcută de mine în fața AMarisiei, a lui Panainte și a lui Alex, după experiența de scafandru, când coborâsem pe fundul mării; deci adâncimea se referea la trup, nu la spirit; apoi atunci ar fi trebuit scris nu „în”, ci „la adâncime”. Acelei relatări, pe care o țineam minte vorbă cu vorbă, Alex îi adăugase numai câteva noțiuni suplimentare, nu interpretări sau reflecții, ci numiri de obiecte. Țineam minte interesul ciudat pe care îl arătase încălțărilor disparate și destul de bizare, descoperite de mine în spațiul subacvatic pe unde mă târâsem în greul costum de scafandru. Nemulțumit cu un bocanc, un șoșon, sau o cizmă, insistase să-mi amintesc și de altele. După atât timp, nu mai știu dacă încălțările celelalte, până la condurul Cenușăresei existau cu adevărat în memoria mea, pe care el o reactivase printr-o insistență neobosită, sau le născocisem, pur și simplu, ca să-i dau satisfacție. Cu cele puse până la urmă, grămada aceea de încălțări de pe fundul mării mi se părea că reprezenta limita maximă într-o narațiune, atâta timp cât ele nu sugerau altceva decât ceea ce erau în realitate, niște obiecte fără semnificație, fără mister și fără implicații deosebite.

Alex turna peste ele un întreg bazar de încălțăminte, botine din timpul revoluției de la 1830, din Franța, opinci din piele de ren, cum poartă eschimoșii, bocanci de schi, ghete cu gumilastic, pantofi „pinet”, la modă chiar în anii aceia. Și, în sfârșit, deasupra mormanului, lângă condurul Cenușăresei, văzut sau imaginat de mine, îl adăuga pe al doilea, ca în vitrină. Nu simțise că îmbogățind imaginea, de fapt o sărăcise. Aș fi acceptat-o, dacă își lua îndrăzneala s-o aducă sub apă și pe Cenușăreasă și s-o încalțe; o neghiobie poate fi salvată prin reducerea ei la absurd, cu îndrăzneală și cu emfază. Sunt scrieri care în loc să fie aruncate la gunoi și-au câștigat faima în felul acesta, adică prin lipsa unui conținut logic.

N-am să renunț la povestirea incursiunii mele sub apă, așa cum am scris-o într-unul din primele capitole ale cărții de față, deși ea apare cu mai bine de cinci decenii după cartea lui Alex Alexeanu. Dacă *Viața în adâncime* s-ar mai găsi în vreo bibliotecă publică sau particulară și cineva ar citi-o, mi-e

teamă să nu spună că am plagiat-o, ceea ce este o faptă din cele mai rușinoase. Cum să dovedesc că, deși apărut cu cinci decenii înaintea mea, de fapt el a venit după mine? Singurul meu noroc ar fi ca din cartea lui să nu fi rămas nici un exemplar, nici măcar la Academia Română, unde după regulă se păstrează toate tipăriturile, bune sau rele, apărute în țară, ale lui Cilibi Moise de pildă, și poate chiar ale lui Nicu Meț, un măscărici din orașul copilăriei mele.

Deși dezamăgit, am continuat să citesc cartea. O citeam în hamacul de lângă poartă, cu un ochi la fereastra Ritei. Din când în când, întorceam capul și mă uitam în deal, cu gândul s-o văd pe Ibi. Speram ca în observațiile lui Alex privitoare la mine, cunoscute în parte, să descopăr evoluția mea în anii neclari sau nedefiniți ai adolescenței; dar acele observații, atât de promițătoare în caietele de notițe, puse în narațiune deveneau tot mai sărace și mai confuze. Și deodată mi-am dat seama că nu mai aveam nevoie să aflu nimic de la Alex, ajunsesem să mă cunosc singur.

Mai am de spus multe despre el și despre cartea lui, dar nu voi trage acum ultima concluzie. Dacă după un debut strălucit, cum fusese al lui, remarcat și elogiat de toți criticii vremii, Alex s-a pierdut, n-a fost în stare să continue și astăzi nu-l mai știe nimeni, cauza este că umbla după subiecte, în loc să-și trăiască viața, să fie subiect el însuși. „Am venit să-mi caut un subiect”, mi-a spus când ne-am întâlnit pe plajă; au fost primele lui cuvinte, care atunci m-au impresionat puternic, mi-au stârnit o admirație timidă, însoțită de umilință. Mă uitam la el, stătea pe scăunelul pliant, cu fața la mare, cu ochii închiși și parcă vedeam cum i se zvârcolesc, se încolăcesc între ele, se luptă una cu alta circumvoluțiunile creierului să scoată o scânteie.

Scânteia poate s-a născut, fără să poată provoca un incendiu. Zestrea lui Alex era o sământă bine dezvoltată, dar incapabilă să-și tragă seva din pământ; ea a germinat și s-a dezvoltat atâta timp cât s-a putut hrăni din propria ei substanță; pe urmă s-a uscat și n-a putut să rodească. Poate lipsa unei seve mai viguroase era cauza chiar și a migrenelor acelea îngrozitoare, semn că nu putea să se împlinească nici măcar în dragoste. Nimeni n-a știut că viața lui cu Zefira, căreia a izbutit să-i construiască o fericire artificială, pentru el a fost o pedeapsă; am aflat din propria lui carte, altfel nu aveam de unde; experiența mea cu privire la ei doi este epuizată.

Treptat, rolul meu în carte scădea, până ce am dispărut cu totul, fără ca el să știe, continuând să creadă că timp de trei veri fusesem subiectul lui, și

îl inspirasem, în realitate Alex nu m-a văzut niciodată pe mine, sau poate doar la început, în primele zile, când vizitam portul și mă urmărea cu aviditate. Pe urmă a obosit, trebuia să știe că puterea noastră de-a observa și de-a înregistra are limite; de la un loc înainte s-a văzut pe el, făcând confuzia de a crede că mă vedea pe mine; probabil că toți ne înșelăm câteodată în această privință. De la mine el nu a luat decât niște fapte care puteau să fie ale oricui, nu mă caracterizau decât prin depersonalizare, prin ceea ce eu aveam comun cu alți oameni.

Cartea număra numai două sute treizeci de pagini, părea însă mult mai voluminoasă, fiind tipărită pe hârtie de o grosime neobișnuită, cu numeroase spații albe și cu o literă destul de mare, corp zece, cum spun tipografii. Pentru un tânăr de numai douăzeci de ani era o realizare.

I-am scris, felicitându-l cu sinceritate; nu mi-a răspuns, dar nici nu m-am așteptat să-mi răspundă; după apariția cărții probabil simțise și el eroarea de-a mă fi luat ca subiect, când nu avea nici o dovadă că va putea să mă cunoască și să mă ducă până la un capăt.

Capitolul 33

Frantisek, bărbatul Ibiei. Ibi stă la soare mai mult dezbrăcată. Povestitorul îl imită pe Gabriel în jocul cu oglinda. După încercări infructuoase, însoțite de pantomimă, Ibi încuviințează și într-o seară, când Frantisek lucrează în mină, leagă câinele, semn că povestitorul poate să vină. Camera Ibiei, lampa făcută mică, farmecul nopții cu lună.

Nu știu dacă Frantisek, omul cu care stătea Ibi în casă, era bărbatul ei; mai degrabă nu. Bănuiesc că trăiau împreună fără cununie. Spre toamnă, când au plecat, s-au și despărțit, așa îmi închipui dacă au luat-o unul într-o parte, celălalt în alta.

Pe el îl vedeam rar, pleca dimineața la șapte și jumătate, se întorcea seara, în săptămânile când lucra ziua; când lucra noaptea, ar fi fost și mai greu să-l văd, doar nu era să mă duc după el la mină. Știam doar atât că la opt seara, când suna țignalul, el nu putea să fie decât în fundul puțului, de unde nu mai ieșea până dimineața. Pe urmă se închidea în casă, poate dormea toată ziua, nu făcea nimic în gospodărie, nu tăia lemne, nu aducea apă de la fântână. Era un bărbat tânăr, avea sub treizeci de ani, decât că mie

atunci această vârstă mi se părea destul de matură, socoteam că Ibi ar fi avut nevoie de altul, mai de-o seamă cu ea, pe care aș fi luat-o drept o fetiță.

Despre acel om n-am aflat nimic, ea nu vorbea niciodată de el, nici de bine, nici de rău. Era un bărbat chipeș, poate cam mărunt, încolo sprinten și mlădiu, cu fața bălaie, ochii nu puteam să-i văd bine, de la distanță, cu o mustăcioară blondă, ca mătasea porumbului, răsucită puțin la capete. Purta o șapcă de piele, ca toți mecanicii, n-o scotea niciodată decât, probabil, în casă, așa că nu știu cum avea părul, dar cred că blond, ca mustăcioara, în totul putea să placă fetelor, nu mă îndoiam, deși nu-l văzusem niciodată de aproape și mai ales nu schimbasem nici o vorbă cu el, ceea ce împiedică o judecată întreagă și dreaptă.

Că el era la mină, sau se odihnea în casă, Ibi, după ce-și termina treburile gospodăriei, punea un preș pe iarbă și se întindea să stea la soare, își ridica rochia până pe șolduri și o cobora până în talie, rămânând mai mult goală; cine trecea jos, pe drum, nu putea nici măcar s-o ghicească, eu însă o vedeam, de la fereastră. Avea umerii delicați, rotunzi, parcă fără oase; deși slăbuță nu îi ieșeau claviculele, stăteau ascunse sub carnea molatică; sânii păreau două jumătăți de portocală, și la formă, și la culoare, îmi închipuiam că și la mireasmă. După ce am încercat să fac tot felul de asemuiri, judecând după cum era desenată, după mișcarea ei unduită, după cum îi bănuiam firea, după ochi și după pielea arămie părea o viță de vie ruginită și plină de struguri cu boaba mică. Totdeauna privind-o am simțit în gură gust de must dulce.

Cum stătea așa la soare, nimeni n-ar fi putut să vină peste ea și s-o vadă goală, fiindcă avea un câine de pază, un dulău negru, puțin lup judecând după botul lung și urechile ascuțite; câinele se așeza lângă preșul ei, și acolo rămânea, la pândă, cu ochii devale. Jocul meu cu oglinda n-a putut să-l împiedice, n-avea ce-mi face.

Oglinda mi-a ajutat să mă apropii de Ibi, numai că a fost mult mai greu decât în cazul lui Gabriel cu Lia; fiindcă nu știa nimic despre mine, apoi eram prea tânăr și mai ales nu-i cunoșteam limba. Aș fi renunțat după o încercare sau două, dacă nu-mi dădeam seama că îi plăcea să se joace; se ferea, dar nici nu fugea, nici nu se așeza cu fața în jos când o orbeam cu oglinda; își ducea mâna la ochi, pe urmă aștepta urmarea. Dacă întârziam, începea să se foiască nedumerită; o dată, nu s-a putut abține și s-a ridicat într-un cot să vadă ce se întâmplă; își ținea antebrațul pe sâni, să-i acopere, altfel prea s-ar fi văzut bine. După o zi-două, drept răspuns la semnalele

mele, a început să zâmbească. N-am dat buzna, am înțeles că nu trebuia să merg prea departe, ar fi obosit să-mi zâmbească tot timpul. O lăsam să stea la soare, în liniște, îmi luam cartea, mă duceam jos și mă întindeam în hamac, mulțumit s-o știu acolo, mirată de dispariția mea, și dornică de joacă. Odată, când a venit un nor de-a acoperit soarele, am ridicat din umeri, într-un gest de neputință, iar ea, drept răspuns, a făcut un gest de regret și resemnare. Când, un sfert de oră mai târziu, s-a ivit iar soarele și i l-am trimis în ochi, s-a ridicat în coate fără să-și mai acopere sânii, a râs și, ridicând un braț deasupra capului, l-a fluturat, salutându-mă.

De aici înainte a început pantomima; oricât ar părea de dificil acest fel de comunicare, ne-am înțeles mult mai ușor și mai repede decât îmi închipuisem. Important a fost că nu refuza să mă asculte și că își dădea osteneala să înțeleagă. Întâi mi-am dus degetul la piept, apăsându-l, ceea ce însemna „eu”, primul cuvânt necesar în conversația noastră. Pe urmă am arătat cu mâna la soare, și am desenat pe cer mersul lui, până pe dealul unde apunea seara. Până acum îi spusesem: „Eu, deseară..”

Mai departe nici n-ar trebui să dau explicații, toate vin de la sine, totuși am să spun pentru cei cu mai puțină imaginație. Am tras cu mâna de un țignal imaginar, simulând că îmi sparge urechile; a râs, înțelegea repede. Am arătat drumul spre mină; n-a mai râs, ar fi trebuit să mă opresc aici deocamdată, dar n-am avut răbdare, sau n-am avut abilitate, am făcut un ultim gest, am arătat spre ea, în deal, ceea ce împreună cu gesturile dinainte voia să însemne: „Deseară, după ce bărbatul tău pleacă la mină, vreau să vin la tine”.

Atunci a scuturat din cap, mi-a întors spatele și două zile n-am mai văzut-o decât în fugă, cât a umblat pe lângă casă, fără să se uite devale. Când, în sfârșit, s-a înduplecat să revină la soare, am început iar jocul cu oglinda, timid, ca prima dată și a trebuit să treacă iar un număr de zile până să reiau pantomima, mai timid, mai prevăzător, parcă fără încredere și speranță; nimic nu ajută mai bine în asemenea situații decât timiditatea și lipsa speranței. Când am ajuns iarăși la gestul decisiv, cerându-i îngăduința să vin sus, n-a încuviințat, dar nici nu s-a supărat, ci a zâmbit neconvinsă. Să mă fi dus fără încuviințarea ei, încercându-mi norocul, poate că mi-ar fi deschis ușa, dar până acolo mă întâmpina câinele care rămânea slobod toată noaptea. O făcusem să înțeleagă și greu îmi fusese. I-am arătat că aș avea o zgardă la gât, i-am întins un lanț imaginar, să mă tragă; mai lipsea să mă așez în patru labe. Cum la toate stăruințele mele a fost imposibil să obțin

din partea ei un semn de încuviințare, am socotit că fusese destul și nu trebuia să mai stărui.

Așa se întâmplă, renunțarea este mai totdeauna hotărâtoare. În seara când nu mai aveam nici o speranță, am văzut-o că ia câinele de zgardă și se duce să-l lege sub șopronul de lângă casă.

Repede a căzut întunericul, și atunci mi s-a făcut frică. Peste fereastra ei a căzut o umbră, licărea doar o luminiță, coborâse fitilul lămpii. Dacă pândea cineva pe aproape și îmi cădea în spinare? Azi știu că n-aș fi renunțat, cu toate riscurile, dar atunci aveam inima cât un purice; încuviințarea ei tăcută, după atâta stăruință, mi se părea nu o răsplată, ci o pedeapsă. M-am dus la Bob, l-am găsit într-un balansoar, la fereastră, legănându-se cu țigara în gură. Nu înțelegeam de ce o lăsa pe Rita singură, căci era încă devreme, măcar să fi ieșit la plimbare, cu toată bezna de afară; luna răsărea după miezul nopții.

I-am arătat în ce încurcătură mă aflu; i s-au aprins ochii.

— Dacă ți-e frică să te duci, lasă-mă pe mine!

Am tăcut, nu-i puteam spune că vorbele lui mi se păreau o jignire; el nu știa cât timp îmi trebuise s-o înduplec pe Ibi, și dacă legase în sfârșit câinele nu însemna că era o desfrânată, căci atunci n-ar fi fost nevoie de prea multă stăruință; îi trimisesem atâta soare în ochi, că ar fi putut să orbească. L-am rugat pe Bob să vină în camera mea și să stea la fereastră, să-mi sară în ajutor dacă se ivea o primejdie. S-a învoit bombănind, ar fi trebuit să nu mă bizui pe el, dar n-aveam altă cale; noroc că n-a fost nevoie să mă apere. Pe moment, m-a impresionat fiindcă s-a dus la bucătărie și a luat satârul; mai târziu m-am gândit că nu voia decât să dea importanță rolului pe care trebuia să-l joace; atunci însă, când am ieșit pe poartă, în noaptea întunecoasă, satârul, mare și greu, de spart oase, mi-a apărut ca o halebardă, doar ca îi lipsea coada, iar lui Bob îi lipsea armura; simțeam o gheară rece între omoplați, acolo unde cresc aripile îngerilor, dar și ale necuratului.

Nu voi sta astăzi să judec de ce m-a primit Ibi în casa ei, noaptea. Eram mult prea tânăr, nu aveam știința purtării cu o femeie, ceea ce se învață greu și ajunge la desăvârșire abia când n-ar mai fi nevoie. Tania mă primise din deznădejde, poate alesese între moarte și mine, într-o zi când socotea că nu mai are de ce să trăiască. Ibi însă era o ființă voioasă, fără vreo greutate pe suflet, altfel n-ar fi râs când îi puneam oglinda în față. Deci nu judec, fiindcă tot n-aș înțelege; atât spun, fie binecuvântată că și-a pus mintea cu mine! În camera ei mirosea a gaz de la lampă. Fiindcă nu puteam să

schimbăm vorbe, râdeam unul la altul. În lumina slabă, îi vedeam ochii ruginii, sclipind, și descopeream în ei o privire mirată. La început nici nu-mi dădeam seama ce se întâmplă cu mine, era un bine amestecat cu grabă și urmat de nemulțumire, până ce mi-am găsit puterea să judec, am știut cine eram eu, cine era ea, vița de vie gata de-a fi culeasă. Mi-o aminteam cum o văzusem prima dată, întinzând rufele pe frânghie, ridicată pe vârfuri; cum o văzusem în zilele următoare, ispitindu-mă tot mai puternic, dar părându-mi tot mai neîngăduită. Acum nu-mi venea să cred că era tot ea, goală, supusă, dăruindu-și întreaga făptură, cu încredere și fără zgârcenie.

N-am întârziat mult după miezul nopții, mă gândeam că Bob mă așteaptă; e rău să atârni de altcineva. Lampa se stinsese singură, poate de frica lunii care acum bătea în fereastră, trimițând în odaie destulă lumină ca s-o văd pe Ibi într-o desăvârșire cum nu sperasem; aș fi stat cu ea până la ziuă, îmi dădea o sete din cele care nu se sting nici cu licori vrăjite. N-avea icoană în casă, poate era o fire păgână; dar chiar dacă ar fi fost însăși fiica Satanei, nu mi-aș fi făcut cruce să piară, fie că ar fi însemnat să-mi pierd sufletul. Astăzi, după atâta vreme, când am sufletul făcut bucățele și ea nu mai este decât o amintire, nu judec altfel. Și imaginea ei, ca o viță de vie ruginită, nu-i mai puțin colorată decât în seara când am văzut-o că lega câinele, după ce zile întregi o hipnotizasem trimițându-i în ochi soarele răsfrânt în oglindă.

Nu se vedea țipenie de om pe drum, a coborât cu mine până la portiță, în rochia albă fără mâneci, din prima zi când o văzusem. E o bucurie în trup și în suflet, dublată de un dulce orgoliu, să mergi lângă o femeie, și să știi cum este ea fără rochie; cu timpul, senzațiile și simțămintele acestea își pierd din putere, așa începe bătrânețea, iar când se sting cu totul nu mai e mult până să vină sfârșitul. De aceea povestesc cum a fost cu Ibi, ca să-și aducă și alții aminte, dacă au trăit-o, seara când o femeie a legat câinele.

Nu uitasem cu ce frică urcasem dealul; cu oricine s-ar fi întâmplat la fel. Doar ceva nu puteam înțelege, mi se părea aberant și îmi trezea regrete, cum de mă gândisem, într-o clipă pe care am ascuns-o, că Ibi ar fi putut să-mi întindă o cursă? La despărțire i-am spus „Mogociune!”, singurul meu cuvânt în seara aceea. Mi-a zâmbit, cunoștea cântecul, „Ești urâtă!”, altfel ar fi putut să se supere. Dar nu așa cum îl pronunțasem, oricărei femei i-ar fi mers la suflet.

Fereastra Ritei era deschisă.

Nu încuiasem ușa de la intrare, ceea ce, dacă se afla, mi-ar fi atras ceartă, pe bună dreptate. Pe Bob nu l-am găsit în cameră, mă trădase, chiar dacă plecase la sfârșit, când mă văzuse coborând dealul luminat de lună; ar fi trebuit să-și respecte consemnul, ca o santinelă, să aștepte până intram pe ușă. Din momentul acela am încetat să cred că putea să-mi fie prieten.

A doua zi dimineața, m-am trezit după ce sunase țignalul de la mină și începeau să urce lucrătorii din vale. Cum am deschis fereastra, am văzut-o pe Ibi, în aceeași rochie albă, de fetiță, întinzând pe frânghie un prosop mare, albastru. Îl avusese lângă ea seara, se ștergea de nădușeală și dacă mă vedea prea înfierbântat, mi-l punea pe umeri. Mișcarea ei, cum se ridica pe vârfuri și cum întindea brațele, de astă dată mi s-a părut nu doar grațioasă, ci și trufașă, părea mândră de sine. Prosopul, cum îl bătea vântul, l-aș fi luat drept un steag pus la catargul unei corăbii care pleacă pe mare. Atunci mi-am adus aminte de Rozalia, în rochia ei multicoloră de la Serbările Marinei, făcută din pavilioane minuscule. N-am povestit de ea, am așteptat o clipă când să am mai multă putere. Așa cum stătea rezemată de parapetul vaporului, cu brațele întinse, o asemuiam cu un galion, sculptura care se punea pe etrava corăbiilor, și era mereu bătută de valuri. Lăsând la o parte culorile frapante, ochii ruginii, pielea arămie, părul ca flăcările și alcătuirea trupească, mai delicată, de fetiță abia împlinită, apoi fața copilăroasă, puțin pistruiată, cu nasul în vânt, mai degrabă timid decât obraznic, Ibi părea și ea un galion de pus pe etravă, la o corabie mai mică.

Capitolul 34

Moartea Regelui Ferdinand. Ridicola costumație de doliu a lui Bob, ca și când ar face parte din familie. Drumul la gară, cu mașina, ostilitatea neascunsă a Ritei față de logodnic. Despre pălăria tare și despre portul pălăriei în general. Trenul mortuar, locomotiva îndoliată, vagoanele-salon, platforma cu catafalcul lângă care stă de veghe noul Rege, de vârsta când se merge la grădiniță. Întoarcerea, sentimente ambigui față de Rita, teamă, tentație.

Era în anul 1927 și la 20 iulie s-a auzit că murise regele Ferdinand, bolnav de multă vreme; cauza adevărată a morții or fi știut-o unii; alții, poate mai puțini, credeau că murise de câtă inimă rea îi făcuse prințul Carol, moștenitorul, care cu un an și jumătate mai înainte se lepădase de tron și

plecase din țară. Până atunci făcuse de multe ori inimă rea părinților, nu doar alor lui, ci și ai fetelor cărora le sucea capul. Acum încăpuse pe mâna uneia mai pricepută în dragoste, femeie coaptă și iscusită, pare-se cu daruri ascunse. Cu ea plecase la Paris, unde își luase un nume geografic, își zicea domnul Carol Caraiman, cu intenții pe cât de modeste, pe atât de semețe. Acolo îl vizitase domnul Pretoreanu, abia cu două zile înainte de a veni s-o vadă pe Alexandrina și tot acolo plecase, în pripă, înainte ca pe răposatul să-l ducă la Curtea de Argeș și să-l înmormânteze sub marmoră, în biserica Meșterului Manole.

Dar nu la istorie îmi este gândul, moartea regelui mi-a amintit că trecuseră numai douăzeci de zile din vacanță, nu-mi venea să cred, prea se întâmplaseră multe, și rămânea atâta timp până la începerea școlii, că nici nu puteam să-mi închipui unde voi ajunge, dacă faptele își păstrau neprevăzutul și ritmul.

Neprevăzutul a fost că am mers în gară, să vedem trenul mortuar, cu locomotiva îndoliată. Trecuse sfântul Ilie, fără să tune și fără să plouă. Mașina ridica atât praf pe drum că la întoarcere tot mai plutea în aer, trebuia să treacă o noapte, cu umezeala ei rece până să se așeze. Nu mai văzusem un tren mortuar, nici nu mi-l închipuiam, chiar și cuvintele mă uimeau, nu le mai auzisem. M-am dus din curiozitate și n-am regretat, un asemenea spectacol nu se repetă decât la mari intervale; Regii nu mor toată ziua. De altfel, nici n-am mai văzut altul; când a murit regina Maria eram departe, pe o plajă cu lume veselă, și cum urma să fie bal în ziua înmormântării, oamenii se întrebau ce-o să se amâne, balul sau înmormântarea?

Domnul Neagoe n-a mers cu noi, nici n-a vrut să audă, socotea că nu merită. Să nu fi rămas acasă și Tinca, aș fi crezut că urmărea să fie singur cu Alexandrina, dar n-am apucat să duc gândul până la capăt că mi s-a și făcut rușine de-o asemenea bănuială.

Deci eu, unul, am mers ca să văd spectacolul; Trandafil, care ieșea rar din casă, nu-și părăsea cărțile, acum s-a hotărât fără ezitare, și cum îl cunoșteam destul de bine, am înțeles că voia să fie martor la un act istoric. El totdeauna urmărea să știe ce se întâmplă în jur, să vadă și să învețe, de aceea citea ziarele, știrile politice și mai ales comentariile, în vreme ce pe mine mă interesau numai întâmplările senzaționale și reclamele. Rita a mers din plictiseală, a stat tot timpul placidă și când a trecut trenul mortuar nici nu s-a dat jos din mașină. Numai Bob dintre noi toți a privit întâmplarea cu

gravitate. Când domnul Neagoe l-a întrebat, oarecum nemulțumit, de ce ține să vadă trenul mortuar, a răspuns cu solemnitate:

— Din datorie!

Era regalist prin moștenire, știam, ne vorbea de viața curții regale, unde tatăl lui vitreg juca un rol de eminență cenușie, devotat cu trup și suflet regelui Ferdinand, din care cauză se afla în conflict cu prințul Carol, și în opoziție cu domnul Pretoreanu. Ostilitatea domnului Neagoe pentru acesta din urmă era numai de natură morală.

Poate că Bob prevăzuse moartea regelui Ferdinand, iminentă de altfel, așa îmi explic că în cufărul lui de voiaj, provenind de la Londra, ca un garderob transportabil, avea și un costum de ceremonie. Era ora zece dimineața, o zi însorită, când oamenii poartă haine subțiri, deschise la culoare, dacă nu chiar albe. M-a stupefiat când l-am văzut venind spre mașină, în redingotă, cu pantaloni reiați, cu pantofi de lac și cu pălărie tare. Pe mâneca hainei avea o panglică lată, de doliu. Cu această îmbrăcăminte, și cu aerul lui solemn, lăsa parcă să se înțeleagă că făcea parte din familie.

Chiar în anii aceia fusese la București o ceremonie, se mutaseră dintr-un loc unde odihniseră provizoriu, în biserica destinată lor spre veșnicie, osemintele unuia din marii voievozi al Munteniei; nu-i spun numele, fiindcă are urmași încă în viață, și nu vreau să creadă cineva că pun în cauză pe vreunul dintre aceștia, care de altfel mi se pare că nici nu au luat parte la transhumanța strămoșului. Aveam însă un coleg de școală, căruia îi spuneam „Sisilică”, poreclă derivată din numele unei boli lumești știută că tulbură mințile. El susținea că ar fi descendentul voievodului, ceea ce poate că era chiar adevărat, fără să fie și un motiv de laudă, atâta timp cât nu părea capabil să facă în viață o faptă mai de Doamne ajută; așa a și fost, când a închis ochii n-a lăsat în urma lui nimic demn de a-i cinsti numele. Dar la ceremonie s-a dus, cu doliu pe mânecă, l-au văzut toți bucureștenii, mergând cu capul gol și cu o figură îndurerată în urma sicriului.

La fel de ridicol mi s-a părut Bob atunci, dimineața; Rita era stânjenită, mi-a aruncat o privire pe sub sprâncene, vrând parcă să-mi spună că ea nu are nici o vină. Poate de aceea m-am urcat lângă ea în mașină, în semn de solidaritate; stătea la mijloc, pe canapeaua din spate, încadrată de logodnic și de mine. Trandafil nu s-a urcat lângă șofer, ci s-a așezat în fața noastră, pe o strapontină; orice alt loc i-ar fi fost la fel de indiferent, a stat tot timpul cu ochii într-o carte, în afară de cele treizeci de secunde câte au trecut până ce

trenul a ajuns de la un capăt al peronului la celălalt, mergând foarte încet, dar fără să oprească.

Pe drum, Rita a ridicat mâna și i-a potrivit pălăria lui Bob, punând-o puțin pe o sprânceană, ca să pară mai tinerească. El n-a stat așa mai mult de o clipă, pe urmă și-a pus-o la loc, dreaptă, așezând-o îndesat, cu amândouă mâinile, cum ar fi vrut s-o înțepenească.

Despre portul pălăriei știam o vorbă de la domnul Stroescu, profesorul de vioară, și o țin minte, fiindcă mi-am însușit-o; dacă n-o folosesc, cauza este că prea puțini oameni mai poartă pălărie astăzi, și numai când dă frigul, restul timpului umblă cu capul gol, ceea ce în copilăria mea nu-și îngăduiau decât haimanalele. După domnul Stroescu, pălăria pusă pe sprânceana dreaptă dovedește ștrengărie, pe sprânceana stângă simț de individualitate. Acest al doilea punct poate să fie și el acceptabil, dar nu totdeauna, și într-o măsură mai mică. Pentru primul și pentru cele care urmează, subscriu fără nici o rezervă. Pălăria dată pe ceafă, când cauza nu este zăduful, e semn de voie bună; trasă pe frunte, de un deget, semn de îngândurare, trasă până în sprâncene semn de dispoziție neagră. Iar pusă drept și mai ales potrivită cu amândouă mâinile, semn de prostie.

Cred că regula nu trebuie aplicată și în cazul pălăriei tari, guvernată de altă lege. În mod cuviincios, pălăria tare nu se poate purta decât dreaptă; cine o pune altfel dovedește neseriozitate.

Că Bob nu era deștept nu se vedea cu ușurință, mai întâi fiindcă un tânăr care învață carte la Oxford vine cu un certificat de garanție acceptat de toată lumea, fără verificare; în al doilea rând, nu-i lipsea siguranța de sine, care de multe ori poate să țină locul deșteptăciunii; apoi avea atâtea cunoștințe despre politică și despre societatea vremii, și atâta ușurință de exprimare, încât lumea îl asculta cu tot interesul și nimeni nu-și mai dădea seama că el nu contribuia cu nimic la aceste dări de seamă, palpitante, uneori scandaloase, ci spunea o lecție învățată pe dinafară, însușindu-și spiritul altora. Și, în sfârșit, știa anecdote, calitate neapreciată la adevărata ei valoare, socotită mai degrabă bufonerie. Erau anecdote de toate felurile, totdeauna cu tâlc, ceea ce dădea naștere la interpretări contradictorii, crea enigme și în primul rând atrăgea atenția și interesul asupra povestitorului, făcându-l să pară primul într-o societate de oameni mai reținuți, mai meditativi, cu însușiri nepuse în evidență. Dacă Bob a fost socotit un om inteligent, prostia i-ar fi dovedit-o nu vorbele, studiate, ci faptele, care nu

pot fi luate de la alții, ci aparțin făptașului; însă tot atât de adevărat este că a știut să le ascundă pe cele mai multe; celelalte au fost socotite neșansă.

La un hop de pe șosea, mișcarea mașinii a împins-o pe Rita spre mine; nu m-a atins, canapeaua era făcută pentru persoane mai corpolente; dar dacă aș fi lăsat mâna jos, cu sau fără voia mea aș fi dat de mâna ei, pusă cu delăsare alături, pe stofa tapiseriei. Așa a rămas tot restul drumului, nu s-a tras înapoi, lăsând între ea și Bob un spațiu unde ar fi încăput un om, fără să se subție.

În gară n-am așteptat mult, trenul a venit exact la ora știută, la calea ferată nu se poate altfel. Peronul era plin de lume, țărani din satele învecinate, în haine de sărbătoare, cu doliu pe mânecă, femeile cu capul în năframe negre și toți cu buchete de flori în mână. Nu erau autorități, ca la oraș, unde de altfel trenul oprea două minute, ci numai doi preoți în odăjdii, șeful gării cu mănuși albe pe mână, și plutonierul de jandarmi, în uniforma albastră nou-nouță, cu obrazul roșu de la brici, înțepenit și plin de autoritate. Bob și-a făcut loc printre ei și s-a așezat în față; îmbrăcămintea lui, figura solemnă, siguranța în mișcări i-a făcut pe ceilalți să nu-l dea deoparte, deși le lua vederea. Curând s-a auzit trenul fluierând, la macaz a micșorat viteza și a trecut prin gară încet, ca toată lumea să poată vedea catafalcul. Dar eu nu știam unde să-mi îndrept ochii mai întâi, căci aș fi vrut să văd totul. Locomotiva, cu botul îmbrăcat în steaguri negre, nu m-a impresionat cât mă așteptasem, fiind ea însăși neagră, cum o știam dinainte; dacă-i așa, locomotivele sunt tot timpul în doliu, chiar când duc trenuri de plăcere, cu lume veselă și cu muzică. O clipă am uitat sentimentele pioase, s-a trezit în mine interesul pentru tehnică, m-am uitat câte roți motrice avea locomotiva, ce viteză maximă; viteza maximă era 126 kilometri pe oră, cum scria pe marchiză, roțile motrice trei, de un metru și jumătate, locomotivă de câmpie, „Pacific”; de altfel o recunoscusem după fluier. Îndată gândul mi-a fugit la Anatol Radovici, director la sanatoriul de tuberculoză osoasă și pe urmă primarul orașului; mi-am amintit după-amiezile când stăteam pe iarbă, sub nuc și ascultam patefonul; mi-a sunat atât de viu în ureche mișcarea simfonică a lui Honegger, „Pacific 231”, încât n-am mai auzit pufăitul locomotivei, ci numai muzica. Nu mai știu dacă era o fanfară în tren, să cânte marșuri funebre; parcă am văzut lucind niște instrumente de alamă, pe o platformă îmbrăcată în steaguri negre, dar, neamintindu-mi nici un sunet, înseamnă că tocmai atunci fanfara se afla în pauză. Astăzi știu cum s-ar

face, s-ar da drumul magnetofonului, cu amplificatoare și difuzoare HiFi, adică de înaltă fidelitate și s-ar zgâlțâi cerul de muzică funerară.

Pe locomotivă, lângă mecanic, erau un general, cu decorații, și doi civili, nu prea înalți, se vedeau numai pe jumătate deasupra tăbliei; Bob mi-a spus pe urmă că erau agenți de la Siguranța Statului, de aceea se uitau în toate părțile. M-am mirat, pe cine să păzească? „Mai sunt aici și alte persoane importante, în afară de Maiestatea Sa regele!” Era la mintea cocoșului, dar eu nu mă gândisem; nu mă miră că Bob trecea drept un tânăr cu multă zestre în tigvă.

Cum a intrat trenul în gară, plutonierul de jandarmi a luat arma pentru onor, șeful gării a încremenit cu mâna la șapcă, preoții au ridicat crucea deasupra capului, iar Bob și-a scos pălăria și a pus-o pe antebrațul stâng, ca domnul Pretoreanu la înmormântarea domnului Alcibiade. Sunt multe reguli pe care oamenii de societate trebuie să le cunoască, altfel nu se descurcă.

După locomotivă au urmat mai multe vagoane-salon și vagoane-Pullman. Cât am putut să văd pe ferestre, erau pline de fracuri și jobene: miniștri, deputați, corp diplomatic. Am văzut și fețe bisericești, două vagoane pline, mitropoliți, episcopi, preoțime; Bob spunea că era și Patriarhul, bineînțeles, nu putea să lipsească, dar mie îmi scăpase din minte. Îndată s-a stârnit freamăt, mulțimea a îngenuncheat, pregătită să arunce florile. Atunci am văzut că venea catafalcul, pe un vagon-platformă împodobit cu covoare naționale, toate îndoliate. Oricât mergea trenul de încet, era prea repede pentru o singură pereche de ochi, altfel ar fi fost dacă aveam un aparat de fotografiat, acum aș putea să descriu toate amănuntele; dar mai mult ca sigur într-un timp atât de lung cât a trecut de atunci, aș fi aruncat fotografia.

N-am apucat să văd decât sicriul, învelit în tricolor și îmbrăcat în jerbe de flori, garoafe și trandafiri roșii; Bob spunea că erau și trandafiri mov, culoarea reginei, comandați unui florar de la Nisa. Am mai apucat să văd deasupra sicriului coroana regală, turnată dintr-o țeavă de tun, așa umbla vorba, apoi sceptrul și sabia. La cele patru colțuri ale catafalcului stăteau patru persoane impozante, un general și un amiral, cu bicorn de mare ținută, cu uniforma plină de broderii strălucitoare, apoi doi civili, în frac, cu eșarfe puse în diagonală pe piept, cu colane atârnând de gât și cu reverul plin de decorații. „Cel din dreapta era babacul”, a spus Bob, așa, ca pe o vorbă oarecare, când mergeam spre mașină, unde ne aștepta Rita, plictisită de moarte. Dar eu știam de la domnul Neagoe că domnul acela din anturajul

casei regale, dacă o fi fost el într-adevăr, era tatăl vitreg al lui Bob, pe care nu-i prea plăcea să-l vadă prin casă, de aceea îl trimisese să învețe carte la Oxford. Toți cei patru țineau lentele, așa se numesc panglicile care coborau de pe capacul sicriului. Iar la un pas, în stânga, stătea micul Rege, un copil de vârsta când se merge la grădiniță. Stătea în picioare, cu capul gol, blond, nedumerit, mort de emoții și de oboseală. Avea să-i treacă os prin os dacă îl țineau tot așa până la Curtea de Argeș. Pe regină n-am văzut-o, nici pe prințul Nicolae, nici pe principesa Ileana; nu era să stea toți la priveghi. Cât despre regența proaspăt aleasă, în frunte cu Patriarhul Miron Cristea, care îl botezase pe pruncul Suzanei, găsit într-o copaie pe gârlă, nu știam nimic, am aflat mai pe urmă, când a început să funcționeze, scârțâind ca o căruță neunsă; dar desigur era și el acolo, într-unul din vagoanele elegante.

Dacă în ce-am povestit o fi ceva în nepotrivire cu ce țin minte alții, admițând că o mai exista vreun martor în viață, apoi să fiu iertat, scena a ținut numai treizeci de secunde, doar puțin mai mult decât lumina unui fulger. Când ne-am întors la mașină, am văzut că Bob avea pe frunte o dungă roșie, orizontală; totdeauna pălăria tare lasă o urmă. Trandafil s-a urcat de astă dată lângă șofer, fără să spună o vorbă; în gară, nici nu-l văzusem, era ca și când n-ar fi fost acolo. El a ocupat în amintirea mea același loc vag dintotdeauna, până când a început iubirea lui cu Hora, prima și singura în toată viața.

Rita nu se mișcase, ședea în același loc, pe canapeaua încinsă de soare; m-am așezat lângă ea cu sentimentul că mă așteaptă. Curând mi-am dat seama că în capul meu erau gânduri vinovate, după cum judecă oamenii, fără să știe ce-i în sufletul vinovatului. A fost și ea o idilă, și am s-o țin minte, nu mi-am dorit-o, n-aș fi avut asemenea îndrăzneală, nici n-am socotit-o posibilă, până ce n-a întins mâna ea singură.

Aceste întâmplări, cu Tania și cu Ibi, înainte de a fi Rita, petrecute cu atâta rapiditate dar nu fără să lase urme, n-au fost adevărata mea vocație. Mereu am visat o iubire continuă, una singură, ca un roman fluviu, cum visam să scriu în acea vreme, sau ca o simfonie neterminată, având numai o parte, cea mai frumoasă, care să se repete întruna. Dar, împotriva aspirațiilor mele, viața în jurul meu era trepidantă și prea rapidă, se scurgea în vârtejuri pe lângă mine, iată ce de pronume! – ar fi însemnat să rămân ultimul, singur în bătaia vântului, pe o insulă părăsită; partenerele mele nu puteau să aștepte, trebuia să merg odată cu ele.

Rita parcă nici n-a văzut că venisem, își privea vârful pantofilor și așa a stat până acasă. Când am trecut pe la troiță, mi-am făcut cruce cu limba în gură și m-am rugat în gând: „Doamne, hotărăște cum e mai bine!”

Capitolul 35

Viața în casa domnului Neagoe. Bazinul de înot. Portretul Ritei, ochii fascinanți, plini de forță diavolească, privirea irezistibilă. Costumul de baie „Jantzen”. Costumele Ritei. Ibi continuă să existe, dar în felul ei există și Rita. Înotul, jocul echivoc cu picioarele pe sub apă. Peisajul, marea și câmpia. Cu Ibi în pădure, noaptea, o altă față a faptelor; cu Ibi în vârful observatorului, o altă senzație a dragostei; marea ghicită în depărtare.

Cea mai mare parte a zilei acum, în plină vară, ne-o petreceam la bazinul de înot, unde coboram cu săniuța pe iarbă. Coborau și domnul Neagoe cu Alexandrina, mergând pe potecă, pe la umbră și jos se așezau sub o umbrelă de soare. Trandafil bineînțeles rămânea în casă, între cărți și caiete, Traian era tot timpul la mină. Dintre toți, înotam și stăteam la soare numai eu și Rita. Tinca venea și ea la bazin, dar nu se dezbrăca, stătea la umbră într-un șezlong, cu un lucru de mână în poală, uitând de el, nefăcând altceva decât să aștepte seara, când venea Traian de la treburi; cu un ceas înainte se ducea sus, se îmbăia, își schimba rochia, își peria părul, se parfuma și își dădea cu puțină pudră roz pe obraz, fiind prea palidă. La fel de palid era și Bob, venea și el la bazin, dar stătea îmbrăcat, în haine albe; nu părea să aibă vreo hibă trupească, totuși nu se arăta niciodată în costum de baie; la un tânăr de vârsta lui mi se părea inadmisibil, i-aș fi făcut vânt în bazin, așa n-ar mai fi avut încotro, ar fi trebuit să-și scoată hainele.

Între mine și Rita nu era nici o comunicație vădită, poate doar gânduri și nici ele sigure; în schimb, înfățișarea amândurora când ne așezam seara la masă, în lumina candelabrului, strălucind amândoi de la soare, ar fi trezit o idee destul de îndrăzneață în mintea oricărui om mai bănuitor din fire, iar într-o minte mai pură, ar fi trezit măcar o sugestie, despre ceva nedefinit dar posibil. Căci înfățișarea noastră, în contrast cu a tuturor celorlalți, albi la față, devenea semnificativă și crea între unul și altul o înrudire, ca între două semne de exclamație puse alături. Cum arătam eu nu voi spune, nu mi-a plăcut niciodată să mă uit în oglindă, iar soarele nu-l căutam ca să mă

bronzeze, ci dintr-o nevoie a trupului, ca setea, la care însă devenea părtaș și sufletul, cu dorințele mele nelămurite.

Ar fi păcat însă dacă n-aș face portretul Ritei, acum, în ipostaza ei cea mai bună. Activat de soare, sângele ei parcă pulsa mai puternic sub pielea bronzată, și ceea ce o caracteriza în primul rând era o vitalitate mărită, explozivă, într-o anatomie care își păstra totuși feminitatea, până la impresia că n-ar putea să lupte nici cu oamenii, nici cu natura, ar avea nevoie tot timpul de o protecție. Era o impresie falsă, m-a uimit cu ce vehemență își apăra întâietatea, într-o dispută sau într-o întrecere. Dispute nu avea decât cu Bob, din ce în ce mai înverșunate, ajungând până la dușmănie; Rita se lăsa antrenată în discuții, fiindcă era impulsivă, iar Bob, impulsiv de asemeni, o provoca din prostie și nu se învăța minte, deși nu câștiga în nici o ciocnire, ieșea totdeauna învins și ridicol. Despre puterea ei combativă am avut un exemplu când ne-am luat la întrecere, care din noi străbate de mai multe ori bazinul de înot, și cu toate că eram în mod evident mai puternic, n-a vrut să cedeze până ce nu și-a pierdut cunoștința în apă, gata să se înece.

Fizionomia ei era poate comună, la șaisprezece ani nu avea o expresie pe deplin formată și aș fi luat-o drept o frumusețe obișnuită, cum sunt atâtea adolescente, avantajate de aerul lor proaspăt, să nu fi fost ochii, cu adevărat fascinanți, și dacă spun așa rămân cu nemulțumirea că am mai folosit și altădată cuvântul, căruia, în afară că este uzat, îi lipsește volumul și forța să redea ce am în minte. Poate să reușesc printr-o descriere, amestecând în ea luciditatea și exaltarea; asemenea ochi n-am mai văzut niciodată la o ființă omenească, păreau mai degrabă animalici, de fiară, și ar fi făcut frică să nu fi emanat o căldură catifelată, tandră și în același timp penetrantă. Ochi ca de tuș negru, cu irisul atât de mare că nu mai lăsa în jur decât un cerc subțire din albul globului; contrastul era atât de puternic, încât din alăturarea celor două culori extreme se năștea un fluid căruia n-ar fi putut să-i reziste nici un om dintr-o mulțime oricât de mare; toți ar fi căzut sub o vrajă hipnotică.

Se va crede că, descriind-o așa, vreau să fac din Rita o ființă supranaturală și o primejdie publică; așa ar fi, dacă n-aș adăuga, cu luciditatea făgăduită, că fluidul ei rămânea într-o stare latentă, insesizabil, și nu se activa decât în unele clipe, nu printr-un act de voință, ci prin exteriorizarea spontană a unor sentimente, a unei trăiri interioare, declanșată electric și necunoscută poate nici de ea însăși. Am întâlnit numai în câteva rânduri această privire, trimeasă pe sub sprâncene, făcându-le parcă să

fluture, dar a fost destul ca s-o țin minte, și să reînvie ori de câte ori mă uitam în ochii ei, amețit de acel iris negru, enorm, pe care inelul alb îl scotea în evidență, făcându-l să strălucească. Știam când să mă aștept la privirea ei hipnotică; dacă Rita își lăsa capul în jos, închizând ochii, însemna că adună fluide sub pleoape, de unde, când le deschidea, izbucnea o scânteie, un mic fulger; cine se afla atunci în axul ochilor ei, avea șansa s-o intercepteze. Șansa mea a fost că la masă ședeam față în față, n-aveam decât s-o privesc natural, fără să atrag atenția. În cea mai mare parte a timpului însă, și mai ales afară din casă, în mijlocul peisajului, ea nu-și descărca niciodată forța aceea ascunsă sub pleoape; atunci rămânea doar o fată cu ochi mai frumoși decât alta.

Sigur că mă uitam la ea, jos, la bazin, când eram amândoi în costum de baie. Alcătuirea ei era iarăși comună, ca a tuturor fetelor de șaisprezece ani, bine făcute; vedeam o mulțime la mare, dar greu le descifram sub costumele de baie, întregi, de pe vremea aceea. Chiar și eu aveam costum întreg, negru, de lână, îl făcusem de comandă, fusese un sacrificiu, nu mă mai mulțumeam cu costumele hâde, de ață, care se închiriau la pavilionul băilor, cam aceleași pentru toate staturile, atârnau ca niște cârpe, șleampăte, prost croite, făcând corpul otova. Bărbații se mulțumeau și așa, fără să țină seama că făceau impresie proastă; a trebuit să treacă timp până să-și însușească și ei ceva din cochetăria femeilor. Visul acestora era să aibă costum de baie „Jantzen” suplu și elastic, care se mula bine și le dădea linie chiar și unora mai greoaie. Ca marcă de fabrică avea, la marginea de jos a chilotului, în axul coapsei, o înotătoare în poziția când se aruncă în apă, cu mijlocul arcuit, cu brațele întinse. Dacă pe plajă o femeie era admirată, celelalte strâmbau din nas și spuneau cu parapon: „Păi sigur, dacă are costum Jantzen!”

Oricât ar fi fost Rita de bine făcută, ea pentru mine nu putea să concureze cu Ibi, de care eram înfierbântat în toată puterea cuvântului, de abia așteptam să se întunece și ea să lege câinele în șopronul de lângă casă. Poate că n-ar mai fi fost nevoie să-l lege, câinele începuse să mă cunoască, dacă veneam de jos și împingeam ușa nu mă mârâia, ci dădea din coadă. Săptămânile când Frantisek lucra în schimbul de ziuă însemnau o pedeapsă, nu mă puteam duce sus pe lumină, las’ că m-ar fi văzut trecătorii, dar se băga de seamă și-n casă, mi-era rușine de Alexandrina și de domnul Neagoe, care desigur m-ar fi poftit să-mi fac bagajul, pe bună dreptate. Și

mai ales trebuia să mă feresc de Rita, ea ar fi observat prima, m-ar fi tachinat cu ironie, sau chiar mi-ar fi întors spatele.

Așa că în acele săptămâni de repaus, mă mulțumeam să-i fac semne Ibiei cu oglinda, arătându-i că eram acolo și dovedindu-i că mă gândeam la ea din faptul zilei; apoi coboram la bazinul de înot, cu Rita. Avea mai multe costume de baie; unul alb, altul albastru, le punea de predilecție. Pe celelalte, verde, maron, negru, aproape că nu le țin minte. Cel alb, în contrast cu pielea ei brună care se bronzase intens și repede, din primele zile, parcă o desena cel mai bine, dezvăluind nu doar ce era ea în vara aceea, ci și ceea ce avea să devină. Și iarăși voi spune că oricât de bine ar fi fost făcută, ar fi rămas o fată frumoasă, ca multe altele, să nu fi avut ochii, cu particularitatea lor nemaiîntâlnită și neuitată.

Înotam mult împreună, după ce ne ardea soarele, îi plăcea să mergem umăr la umăr, străbăteam bazinul de zeci de ori, nu ne-am fi oprit până la ora de masă, dacă nu ne cuprindea frigul; apa, la altitudinea de șase sute de metri și împrospătată întruna de pârâul care venea de sub munte, nu era prea caldă. Rita își lăsa costumul de baie în jos, până la mijloc, ca să fie mai liberă. Cei de pe mal nu se uitau, și dacă s-ar fi uitat n-aveau ce să-i vadă, decât umerii. Aproape de prânz când toți ai casei se duceau sus, să se pregătească de masă, Rita începea înotul pe spate, și atunci sânii ieșeau din apă, semănând cu două mici mine de război, dar albe, pornite să arunce în aer o țintă. Bob, care de obicei rămânea cu noi, așezat într-un șezlong, fumând și frunzărind o revistă ilustrată, se făcea că nu-i pasă, dar vedeam de departe că strângea din maxilare. Mi-ar fi făcut ceva, ar fi aruncat cu o piatră în mine, ar fi strigat să ies din bazin dacă n-ar fi fost limpede că înotam conștiincios, cu ochii în apă, fără să mă uit la goliciunea Ritei.

Alteori ne jucam la capătul bazinului, unde apa ne ajungea doar până la umeri. Unul din noi făceam poarta, cu picioarele desfăcute, și celălalt trebuia să treacă printre ele, înotând pe la fund, fără să le atingă. Era un fel de sport, dar îmi dădea și o bătaie de inimă, părea că se pregătește un drum mai departe, prin vina unuia dintre noi, care ar fi greșit direcția și ar fi trecut prea aproape de celălalt, atingându-i pielea; sau prin vina amândurora, când unul s-ar fi oprit la mijloc, iar celălalt ar fi strâns picioarele, imobilizându-l o clipă. Chiar dacă rămânea numai o joacă, o luptă cu apa, era și puțină luptă între noi doi, prelungită cu gândul. Niciodată însă nu mi-am făcut vise și nu mi-aș fi îngăduit o necuviință, fiindcă după ce ieșeam din apă, Rita devenea distantă, evita orice prilej să fim aproape; dacă mergeam să ne

plimbăm prin pădure, se purta ca o străină, cum nu fusese în primele zile, când ne urcasem în vârful Observatorului și privisem nunta furnicilor. Nu i-am întâlnit ochii, cel mai cuceritor din farmecele ei, decât seara, la masă, când stăteam față în față și din când în când ni se încrucișau privirile, fără voia noastră.

Cu părere de rău mă despart de acest cadru, unde împrejurările norocoase îmi dădeau încredere în mine însumi și mă ajutau să evoluez spre o treaptă mai înaltă a existenței mele, de unde începeam să mă cunosc și să-mi bănuiesc aspirațiile. În vara aceea am învățat multe despre natură și despre oameni; eu, care fusesem subiectul lui Alex, prezentat cu multă tevatură, acum aveam în jurul meu nenumărate subiecte. Nu pot spune că le studiam, nu năzuiam să fac din ele niște personaje, țineam minte cazul lui Alex, care nu reușise; mă mulțumeam să le urmăresc, să le compar pe unele cu altele, și pe toate să le compar cu mine.

Cât privește natura, n-am avut încă puterea și curajul să spun ce răvășise în mine peisajul acela tumultuos, cum nu-mi închipuiam că există, după ce atâta timp trăisem la câmpie și la mare; deși văzusem munții o dată, în treacăt, când mă dusesem să descopăr pădurea de conifere, ei rămăseseră în afara percepției mele, nici nu mi-ar fi încăput în privire, erau o abstracție, văzusem doar brazii. Aveam astfel impresia că natura, cel puțin aceea unde eram destinat să-mi duc viața, se înfățișa ca o mare întindere plană, care era infinitul. Relieful mă împiedica să cuget, îmi trimitea gândurile înapoi, se izbeau în mine și cădeau jos fără forță, ca gloanțele ricoșate. Împotriva acelora care socotesc înălțimile drept puncte de observație de unde lumea se vede mai bine, eu știu că, dimpotrivă, muntele ne limitează privirea la prima creastă, iar mai departe urmează vidul de nepătruns nici cu închipuirea. Sunt oameni, îi cunosc, care pot să spună clar ce urmează după o creastă și după crestele celelalte, dar numai fiindcă au trecut pe acolo, le-au văzut și le țin minte. Aceasta însă e o descoperire datorată forței musculare, dezlegată de imaginația și spiritul omului, cele mai clare și mai complete din instrumentele lui de observație.

După lunga contemplare a mării și a câmpiei, pe care de mult le socotesc ca fiind una continuarea celeilalte, coexistând printr-o dependență continuă, peisajul frământat îmi dăduse în sfârșit, conștiința, despre cea de a treia dimensiune a geografiei, și această revelație i-o datoram Mirei. Nu atât fiindcă mă dusese pe văi și pe dealuri, altfel de valuri decât ale mării, și mă făcuse să simt în ele nemișcarea telurică a pământului, cât prin antrenarea

mea la înălțime, în turnul de observație, de unde lumea se vedea ca în adâncime; acolo, în oscilația schelăriei mișcate de vânt, am simțit, prin frica din suflet, ce este o verticală, nu cea din geometrie, ci din natură. De atunci, peisajul acela, misterios, fiindcă era în mare măsură acoperit de pădure și populat de vietăți nevăzute, jivine și păsări, a devenit pentru mine a doua parte a lumii, existând prin ea însăși, puternică și independentă, neputând niciodată să se contopească sau măcar să se apropie de prima. Și eu însumi mă simțeam îmbogățit astfel, prin această a treia dimensiune care îmi modifica mersul, schimba mereu înălțimea punctului meu de observație și mă obliga să-mi modific permanent poziția capului, ca să privesc când în deal, când în vale.

Iar Ibi adăugase încă un element acestei naturi variabile, făcându-mă s-o simt fără s-o văd în întunericul nopții, când lumea începea altă viață. De multe ori, în loc să mă cheme sus, în odăița care ar fi sărăcit cu timpul comunicația noastră, se furișa în drum, cu un pardesiu negru pe umeri, ca să nu poată fi văzută cu ușurință, mă lua de mână și mă ducea în pădure, de-a dreptul printre copaci, fără să caute o potecă, și când lăsam jumătate de deal în urmă, ca să nu ne simtă nimeni, se așeza jos, pe frunzele uscate și puțin călduțe de peste ziuă. Astfel se năștea totdeauna o noutate, aceea a necunoscutului și puțin a fricii de a nu ne fi luat cineva urma. Mă gândeam nu doar atunci, uneori chiar ziua, acasă, și am continuat să mă gândesc și după ce Ibi plecase, ce aș fi făcut dacă ne atacau mai mult decât doi oameni; cu doi speram că am fi putut să luptăm în tovărășie, pe viață și pe moarte. Dar cu încă unul nu putea să urmeze decât înfrângerea și umilința. Asemenea gânduri referitoare la trecutul meu nu-mi dau pace nici astăzi. Visam să port cu mine o pușcă-mitralieră.

Într-o noapte, Ibi m-a dus departe, mergea sprintenă și neobosită, sărind cu ușurință peste hârtoape, ca o pisică sălbatică; pe întuneric nu recunoșteam locurile, știu că am urcat o ultimă coastă și m-am pomenit în Poiana Miresei, la picioarele turnului de observație. A urcat fără să-mi spună o vorbă, am urmat-o cum mi-aș fi urmat soarta, încleștat cu frică de scările șubrede, privind doar în sus, cum vârful turnului se legăna printre stele. Ibi s-a dezbrăcat și a pus pardesiul jos, pe platforma cea mai înaltă. Răsărise luna, doar puțin știrbită, luminând orizontul în partea mării. Și deodată mi s-a părut că turnul începe să crească și să se aplece, Ibi dispăruse de lângă mine – mă ducea tot mai sus și mai departe, până ce m-a lăsat lin pe o plajă, între cele două diguri piezișe unde îl întâlnisem pe Alex

și unde stătusem în cumpănă zilele următoare, dacă să mă arunc sau nu în valurile furtunoase. Nu mă aruncasem și azi supraviețuiam, dar mi s-a făcut un dor fierbinte de mare.

Ce m-a împiedicat să plec chiar a doua zi? Am spus, în gândul meu, Ibi. Dar în spatele ei, ferindu-mă s-o privesc, era Rita, cu lumina neagră a ochilor ascunși sub sprâncenele încruntate.

Capitolul 36

Irmingarde se omoară în noaptea nunții. Apariția ciudată a logodnicului, lord din tată în fiu, Sir Regginald, cu numele de familie Camberra, inexplicabil la un cetățean nobil al Marei Britanii. Aversiunea lui pentru muzică. Norocul de a o fi văzut pe Irmingarde cu peste două decenii în urmă, la recitalul ei de la Londra, unde nu putuse să scoată un sunet. Sir Regginald. Socotind că îi era predestinată prin acele momente de muțenie, așteaptă douăzeci și trei de ani să-i moară nevasta și atunci vine s-o pețească. AMarisa, singura în drept să hotărască, e câștigată. Parfumul lui. O renumită și rară apă de colonie englezească o subjugă. Cu groaza în suflet Irmingarde se supune, acceptă nu doar să se mărite, ci și să nu mai cânte niciodată, condiție pusă de logodnic. În așteptarea nunții, Irmingarde încearcă o ultimă oară pianul, care însă nu mai scoate nici un sunet. Crezând că și-a pierdut auzul, Irmingarde fuge pe malul mării, unde aude limpede valurile rostogolindu-se lin pe plajă.

Cinci zile mai târziu am primit, cu multă surpriză, o scrisoare din partea lui Alex, reexpediată de mama; mă gândisem adesea la el în ultima vreme, de când îi citeam cartea. „Poate n-ai știut că eu și Zefira suntem căsătoriți, azi se împlinește anul.” Bănuiam din carte, dar el nu mă înștiințase, ceea ce socoteam a fi o ingratitudine; avusesem un rol în apropierea lor, ar fi trebuit să nu uite niciunul; dar pe Zefira nu puteam s-o învinuiesc, sufletul ei era mai presus de cele obișnuite. „Nouă ne este bine, suntem fericiți pe toată viața. Am însă tristețea să te anunț că începând de noaptea trecută, Emma, tu îi spuneai Irmingarde, nu mai este printre noi, ne-a îndoliat sufletul. Pianul ei a amuțit, și inima…” N-am citit mai departe, ultima frază mi se părea de prisos, recunoșteam poate în ea ceea ce a determinat declinul lui Alex. Inima Emmei încetase să bată, poate așa spunea el, inima mea în schimb, vie, simțea o durere de moarte.

După datele poștei, biata făptură se prăpădise în noaptea când luna răsărea deasupra mării și turnul de observație, crescând și înclinându-se m-a depus pe plajă; fiindcă simțeam un dor aprins de acele locuri. Au găsit-o a doua zi dimineața, zdrobită de pietre și aruncată pe unul din cele două diguri piezișe, exact în locul unde odată stătusem la îndoială dacă să mă arunc sau nu în marea înfuriată. Dacă mă aruncam, n-aș fi avut scăpare, știam, și totuși a trebuit să treacă un timp, secunde, minute? – până să hotărăsc că trebuie să mă dau în lături.

Moartea Emmei a fost o dramă care a rămas neînțeleasă, la fel ca nunta ei atât de târzie. Cu câțiva ani înainte, când eram abia un copilandru, visam să cresc mare ca s-o iau de nevastă, și mă temeam ca până atunci să nu se mărite. Dacă aș fi avut mai multă putere de înțelegere, ar fi trebuit să-mi dau seama că Emma nu trebuia să se mărite niciodată. Sfârșitul ei a fost o dovadă deplină, căci s-a omorât în noaptea nunții.

Ce daruri avea omul care izbutise să-i schimbe destinul? Înaintea oricărui dar, am aflat că nu-i plăcea muzica; mi se părea strigător la cer, și măritișul Emmei devenea cu atât mai inexplicabil. Serile când ea cânta lieduri, singură în casă, și lumea se aduna în parc s-o asculte, se sfârșiseră, de când apăruse acel logodnic. Nu mai îndrăznea să cânte nici după ce pleca el, și nici n-ar fi putut, rămânea într-o stare de spirit confuză. Logodnicul venea seara la masă, îmi era ușor să-mi închipui ce însemna masa Emmei, câtă grijă punea ea s-o aranjeze, să pregătească mâncăruri alese, mă bucurasem și eu de ospitalitatea ei, săptămână de săptămână, trei veri de-a rândul. Nu încerca să ascundă venirea unui bărbat în casa ei seara, se știa castă până și în gânduri, lipsindu-i noțiunea păcatului; în alcătuirea lui fizică, bărbatul era o abstracțiune. Nici vecinii nu priveau faptele altfel, dovadă că nu încercară să spioneze, nu făcură să umble vorbe, nu comentară în nici un fel întâmplarea, ca și când ar fi fost neavenită.

Pe logodnic nu-l cunoștea nimeni, apariția lui fusese ciudată și într-un fel misterioasă. Venise cu un vapor, de la Marsilia, mai mult nu știa nimeni, decât ceea ce putea să se vadă cu ochii. Era un bărbat trecut de jumătatea vieții, dar părând mult mai tânăr, înalt, drept, poate prea subțire pentru o anumită vârstă, când omului îi stă bine să se împlinească; cine nu se îngrașă cu anii nu inspiră încredere, pare neașezat, nestatornic, afară dacă nu-i ros de tuberculoză. Nu putea să fie cazul, acel bărbat se bucura de-o sănătate deplină, poate avea chiar prea multă, i se vedea pe față, într-un zâmbet de superioritate față de toată lumea.

În afară de o valijoară pe care o ducea singur, cu grijă, avea în magazia vaporului două cufere cu brâuri și încuietori de alamă, atât de grele, că le coborâră cu macaraua și fură duse la hotel cu camionul. Era într-o după-amiază a primăverii trecute, când eu venisem la mină în vacanța de Paște și o cunoscusem pe Mira. Străinul trase la hotelul „Palas”, unde tocmai atunci se afla doamna Lambru, rentiera dispărută două veri de-a rândul. Prezența ei acolo mi se părea prematură, nefiind încă sezonul de vară; dar de la doamna Lambru te puteai aștepta la orice, nu dădea nimănui socoteală.

După cum se înscrise în registru, noul venit se numea sir Regginald Canberra, împerechere de nume ciudată, și era de presupus că avea un titlu de noblețe, ceea ce putea să explice manierele lui distante. Bineînțeles că până seara aceste date se aflară de toți cei dornici să afle, dar mai mult decât ce era scris în registrul hotelului, nu știa nimeni.

De pe vapor coborâse în haine de golf și cu șapcă în carouri, îmbrăcăminte tipică de călătorie. Seara fu văzut în smoking, la masa doamnei Lambru, în restaurantul hotelului. Avea părul blond, cu o cărare antipatică la mijloc, ochi albaștri, o față trandafirie, puțin pergamentoasă dar plăcută, ca toată înfățișarea lui, și chiar ca manierele, oricât ar fi fost ele de distante. Greu de înțeles la un asemenea gentleman, sir Regginald îi ceru voie doamnei Lambru să se așeze la masa ei, fără s-o cunoască, și ea acceptă cu un zâmbet, sperând că va da de bârfit lumii. După masă ieșiră să se plimbe împreună și fură văzuți braț la braț pe esplanada luminată puternic de lampadare. Intriga se socotea ca și consumată, mai rămânea de aflat amănuntele și date suplimentare asupra străinului. Dar doamna Lambru, deși o cunoștea toată lumea bună, nu avea prietene în oraș, cărora să se destăinuie, și chiar să fi avut, nu-i plăcea să vorbească; prin această muțenie atrăgea și mai mult atenția oamenilor. De altfel, n-ar fi fost prea mult de vorbit, fiindcă din seara aceea nu mai fu văzută cu Sir Regginald, care o saluta protocolar când se întâmpla s-o întâlnească pe stradă, iar ea răspundea cu o înclinare rece a capului și cu un zâmbet fabricat la iuțeală. Nu știu de ce această reținere, sir Regginald n-ar fi putut s-o jignească și ea nici n-ar fi fost în drept să-i facă reproșuri, admițând că el se retrăsese din proprie voință, după o singură seară; fiindcă doamna Lambru nu era disponibilă, cunoștea toată societatea legătura ei cu consulul Franței.

A doua zi după plimbarea pe esplanadă, sir Regginald fu văzut la o cafenea din piață, jucând ghiulbahar cu Mustafiță, vizitiul AMarisei. Acest joc, prea puțin răspândit mai departe de malul Mediteranei răsăritene,

dovedea că Orientul nu-i era necunoscut străinului. Aerul lui distins și îmbrăcămintea elegantă duceau la presupunerea că lucrase la o reprezentanță diplomatică a Angliei, poate fusese chiar ambasador, la Ankara sau la Atena. Mai ciudată mi se pare prezența partenerului. Dacă aș fi fost acolo, Mustafiță mi-ar fi destăinuit și mi-ar fi explicat totul.

În seara aceleiași zile, sir Regginald se prezentă în fața AMarisiei și îi ceru în căsătorie pe sora ei mai mică, Irmingarde.

— Păi nici n-o cunoști, domnule!

N-o cunoscuse personal, dar o știa, o ținea minte, de la Londra, fusese la recitalul ei nefast, când publicul din sală o paralizase și nu mai putuse să scoată un sunet. Regginald Canberra, care nu era lord pe vremea aceea, și abia împlinise anii majoratului, avea o aversiune din naștere pentru muzică, o idiosincrazie ireductibilă; încă din scutece, când auzea pianul în casă începea să urle, dar abia târziu se descoperi cauza. Nici un medic, nici un consult de profesori, repetat periodic, nu stabili un diagnostic și nu găsi leacul. Deoarece acest beteșug ducea la suferințe grele, cineva propuse să i se desființeze simțul auzului. Deși ar părea o monstruozitate, eu cred că ar fi fost soluția cea mai bună. Cu trecerea anilor, cu medicamente calmante, infirmitatea se mai îmblânzi și tampoanele în urechi făcură viața suportabilă. Dar până târziu sir Regginald, devenit lord la moartea tatălui, o lua la goană pe stradă când se auzea venind fanfara, nu mergea niciodată să vadă schimbarea gărzii la palatul Buckingham, și nici spectacole de circ cu orchestre de alămuri. Și iată de ce credea el că Irmingarde era o predestinare, fiindcă intrase somnambulic într-o sală de concert, fără să cunoască programul, știind doar că o să se chinuiască și totuși neputând să învingă acea chemare stranie, care îi lua puterea de judecată. O văzu pe Irmingarde pe scenă, atât de palidă că părea doar o umbră; și înainte de a ști că ea va rămâne mută, simți că avea în față o victimă. În sufletul lui se născu o compasiune dureroasă, prin care Irmingarde îi deveni dragă, deși se aștepta ca glasul ei să-l îngrozească, deși era sigur că n-o să-l suporte, o să-și astupe urechile, ca să nu fugă din sală.

Așa și făcu, își astupă urechile la primul sunet al pianului, le presă cu pumnii, strivindu-le, și rămase cu ochii la Irmingarde, mulțumindu-se s-o privească, fiind conștient că la auzul glasului ei, dragostea pentru ea s-ar stinge, mai repede decât se aprinsese. Și dacă întâmplarea de până acum era o predestinare, cum mai putea ea să se numească, până la ce treaptă ajungea, cât de sus și de inimaginabil, prin ceea ce urmase? O forță

misterioasă îl făcu pe sir Regginald să-și ia mâinile de la urechi, tocmai în clipa când socotea că supliciul ajungea la maximum, căci, judecând după încordarea grumazului, după gura deschisă cu disperare, cântăreața era în plină dezlănțuire. Urmarea nici n-ar mai trebui povestită, desigur că se întâmplă un miracol, iar el era singurul destinat să-l înțeleagă și să se bucure: Irmingarde cânta fără să se audă. Se născuse pentru el și nu trebuia s-o piardă.

— Și de ce-ați așteptat douăzeci și trei de ani, domnule?

— Fiindcă eram căsătorit, doamnă, dinainte de a ști că ea o să apară. Acum, prin voia cerului, fosta mea soție și-a dat sufletul.

În toți cei douăzeci și trei de ani o urmărise pe Irmingarde de la distanță, fusese într-adevăr ambasador, cum presupuneam mai înainte, întâi la Atena, apoi la Ankara, încercând să se apropie de ea cât mai mult cu putință. Ducea corespondență cu un comersant din oraș, supus britanic, dar trebuia să-l chestioneze cu prudență, să nu se expună la indiscreții. Până ce consulul Angliei, prieten de cea mai mare încredere, îl pusese în legătură cu Mustafiță. Un informator mai potrivit nu putea să se găsească, devotat și unei părți, și celeilalte, căci ceea ce făcea el pentru un gentleman cu inima nobilă și cu gânduri curate nu păgubea cu nimic casa AMarisei.

Aflând vestea, Emma simți cum i se răcește sângele, coardele vocale, cea mai sensibilă zonă din anatomia ei destul de fragilă îi înghețară, nu mai putură să scoată un sunet, un cuvânt, o silabă. Cuvântul nerostit era *nu!*, se citea în ochii ei plini de groază.

Pentru mine viața AMarisei a rămas misterioasă; în afară de ce-am văzut cu ochii cât am fost în preajma ei și din ce-am putut presupune, n-am mai aflat nimic, nimeni nu mi-a spus ceva în plus, nici măcar Mustafiță care îmi arăta multă încredere. Nu știu ce greșeli făcuse ea în tinerețe, dacă făcuse vreuna. Greșeala de neiertat rămâne că a convins-o pe Emma să se mărite, după ce îi lăsase o lună timp de gândire. Avea ea însăși nevoie de luna aceea, ca să culeagă informații despre Sir Regginald. Curând află prin Zoba, de la agentul acestuia din Anglia, că pețitorul avea un trecut fără pată, o origine nobilă, lorzi din tată în fiu de pe timpul reginei Elisabeta. Averea lui consta din două moșii productive, una la sud de Londra, aproape de Brighton, alta pe malul mării, în est, la Ness Point, între Great Yarmouth și Lowestoft. Nu lipsea nici castelul tradițional, o construcție medievală, de cărămidă și piatră, modernizată, cu aer condiționat și încălzire centrală, cu băi de marmoră, ale căror robinete erau placate cu aur, având în centru

safire adevărate, cele de apă rece, iar cele de apă caldă rubine. Toate acestea Sir Regginald le moștenise, se simțea stânjenit de ele, avea o fire mai austeră, ceea ce AMarisiei îi făcea impresie bună.

Mai erau două săptămâni până să se împlinească luna de gândire; în tot acest timp îl invită la masă pe viitorul logodnic, fără s-o invite și pe Emma, ca să n-o influențeze în vreun fel, lăsând-o să-și hotărască soarta în singurătate. Dar soarta era hotărâtă, AMarisa nu avea nici o îndoială că sora mai mică se va supune, nimeni din familie nu-i ieșise din cuvânt până acum, și nimeni nu regretase pe urmă. Acum însă mergea spre o greșeală fără iertare. Seară de seară, după ce se sfârșea masa, îl poftea pe Sir Regginald să stea lângă ea, pe sofaua sacrosanctă, cinste de care nu se mai bucurase decât mama, în câteva rânduri, și Alex o singură dată. Îi plăcea mirosul lui, un parfum bărbătesc, cu o bază de lavandă, sobru fără să fie aspru, un veritabil Yardley din seria restrânsă numită Gentleman, care nu se fabrica decât în Anglia și nu putea fi exportată. Așa stăteau până la miezul nopții, făcând planuri de viitor, construind fericirea Emmei. Castelul trebuia vândut, îi trecuse timpul, mai potrivită era o vilă pe lângă Londra, cu un parc unde să se joace copiii.

Nu înțeleg cum se ducea AMarisa cu gândul atât de departe; e posibil să mai ai copii de la o vârstă înainte? Și dacă e posibil, nu-i o indecență?

La miezul nopții Mustafiță ciocănea la ușă și anunța că trăsura așteaptă la scară.

Timp de o lună Emma rămase în casă, continuând să-și cânte liedurile seara, pentru cei care veneau în parc, s-o asculte, și nu-i cunoștea, nu-i vedea, știa doar că erau acolo. În prima zi a lunii următoare, cântul ei nu se auzi, în casă era întuneric, ascultătorii așteptară zadarnic; de atunci înainte nu se mai auzi niciodată.

Seara, Mustafiță venise s-o ia pe Emma. Pentru prima oară găsea sufrageria goală, în afară de AMarisa și de Sir Regginald, așezați pe sofa, nu se mai vedea nimeni. Emma rămase în picioare, ca la pronunțarea sentinței. Forța magică a AMarisei o făcea să aprobe din cap, la toate hotărârile luate, căci coardele vocale refuzau din nou s-o asculte. Ea află că va fi o lady britanică, va locui în apropiere de Londra, va putea să călătorească, se va bucura de bogăție, de fast și de afecțiunea statornică a unui om care aștepta această clipă de douăzeci și trei de ani, cu o credință neștirbită. AMarisa nu pronunță cuvântul dragoste, se mulțumi să spună afecțiune, după o ezitare. Sir Regginald se ridică de pe sofa, se apropie de

Emma, se înclină și îi sărută mâna. Ea îl vedea prima oară, nu îndrăznea să-l privească în față, era parcă absentă, hotărârea se luase în lipsa ei. Nu înregistră nici o impresie, i se păru doar că el emana un miros ciudat, parcă de medicamente, sau poate era un parfum exotic, puțin neplăcut, fiind prea puternic. Oare AMarisa nu-l simțise?… Mai mult decât că îl simțise: o subjugase!

În schimbul a tot ce i se oferea, Emma trebuia să consimtă la un sacrificiu: să nu cânte atunci când viitorul ei soț putea s-o audă, sau și mai bine, să nu mai cânte niciodată; dacă după șapte ani de studii costisitoare la Londra nu făcuse o carieră de cântăreață, putea să renunțe fără regrete.

Oare ce-aș fi făcut dacă eram acolo în seara aceea? Aș fi luat-o la fugă, sau aș fi strâns-o de gât pe AMarisa? Cum de continui să cred că a fost o inimă generoasă, că a făcut mult bine în jurul ei? Poate mă derutează darul pe care l-a avut de a ține unită o familie destul de numeroasă ca să fi populat o mică planetă. Dar după o crimă atât de îngrozitoare, ar fi trebuit să mi-o scot din suflet. Și totuși amintirea ei mă încălzește și mă înduioșează până și astăzi, făcându-mă să uit ce soartă i-a hărăzit acelei ființe neapărate, care a avut darul să trezească în sufletul nostru o bogăție de sentimente, frumusețe și speranțe, nouă, cei ce-o ascultam cântând seara lieduri, imposibil de-a le cânta altcineva.

AMarisa avea verighetele pregătite; logodna se făcu în seara aceea de primăvară, și nunta se hotărî să fie vara. Începând de a doua zi, Sir Regginald veni regulat în vizită la Emma, se prezenta pe la patru după-amiază și rămânea până după masa de seară, când Mustafiță îl ducea la hotel, cu trăsura. Odată cu logodnicul, în casă pătrundea mirosul lui de medicament, care se impregna treptat în ziduri și în mobilă. Emma îl suporta fără să presimtă că într-o zi o va umple de groază. Refuza să iasă la plimbare cu viitorul ei soț, să se arate în lume. Era atentă cu el, se străduia să fie calmă, dar nu-l privea niciodată în față; dacă l-ar fi întâlnit pe stradă, nu l-ar fi recunoscut decât datorită mirosului.

Într-o seară, la o săptămână după logodnă, nu mai putu să rabde și, după ce Sir Regginald plecă, deschise capacul pianului, deși fusese hotărâtă să nu mai cânte niciodată. Când huruitul trăsurii se stinse, apăsă clapele; pianul nu scoase nici un sunet. Reluă, mai puternic, era speriată, parcurse toată claviatura, o cuprindea panica, lovi cu pumnul în clape, pianul se clătina, dar rămânea mut, ca mai înainte, după o săptămână de tăcere își pierduse glasul. Încercă iarăși, și iarăși, înnebunită, până ce mințile i se rătăciră și

ieși din casă în fugă, urmărită de fantome, demoni cu limba tăiată care scoteau pe gură valuri de sânge. Fugi în neștire, ajunse pe faleză, în fața scărilor care coborau la plajă, între cele două diguri piezișe. Același drum avea să facă în noaptea nunții; parcă venise în recunoaștere. Nu era lună, doar stele. Auzea marea jos, foșnind potolită; urechea ei era bună, nu surzise, dar nu mai percepea sunetele pianului.

Mustafiță, care se întorcea de la hotel, se opri, fără s-o recunoască, părea o femeie zmintită, care se ținea cu mâinile de cap, plângând în hohote. O urcă în trăsură și o duse acasă. A doua zi dimineața îl căută pe Sir Regginald. „Domnule, vă faceți mare păcat! îi spuse. Mai bine duceți-vă! Domnișoara e învățată să trăiască singură, n-o să îndure măritișul!”

Cum oare nimeni din familie nu simțise ce avea să se întâmple?

Sir Regginald nici nu vru să audă; continua să vină zi de zi în casa Emmei, așteptând data nunții. Mirosul lui se impregna tot mai tare în ziduri.

Capitolul 37

Câteva cuvinte în limba Ibiei, maghiara. Povestitorul izbutește să înțeleagă convorbirea ei cu Frantisek, venit pe neașteptate în puterea nopții. Printr-o stratagemă diabolică, născută din disperare, Ibi izbutește să-l îndepărteze și întâmplarea rămâne fără urmări. Frantisek a plecat de la mină fiindcă presimte că va fi o nenorocire, o năvală de ape, le aude murmurul, apropiindu-se. Același murmur l-a auzit și povestitorul, credința lui rămâne că erau valurile mării, răzbind din depărtare. Prevenit, domnul Neagoe îi cere explicații lui Traian; urmează o discuție cu vorbe aspre. Alexandrina pleacă jignită. La fel se socotește dator să facă povestitorul, însă Rita îl oprește, autoritară și promițătoare.

Eram ajuns la maturitate, când într-o zi am făcut o constatare ciudată cu privire la capacitatea mea de a memora fără sforțare și chiar fără intenție, natural și simplu, unele date de importanță secundară, numere de telefon, de pildă. Această capacitate n-o cunoscusem înainte, nu țineam minte nici telefoanele prietenilor mai apropiați, pe care îi căutam zilnic; totdeauna mă uitam în agendă. Luni de zile am dus convorbiri prin telefon cu o prietenă, a cărei inteligență fertiliza dialogul nostru, făcându-mă să-l reiau cu plăcere și să-l prelungesc până îmi obosea glasul. Dar în afara convorbirilor noastre, dominate de spiritul viu al prietenei mele, nu mă interesa nimic la ea, o întâlneam rar și nici n-o priveam bine, niciodată nu-mi închipuisem că ar avea cu ce să mă ispitească. Târziu de tot și pe negândite am făcut această descoperire, era pe deplin o ispită, am rămas uimit și uimirea ei n-a fost mai mică văzând cum mi se schimbase privirea. În seara aceea, după ce o condusesem acasă, am chemat-o la telefon, cu alte sentimente decât înainte, nerăbdător să-i ascult glasul, care acum căpătase alt timbru. Și abia după ce am auzit-o, mi-am dat seama că formasem numărul fără să mă uit în agendă.

Nu cunoșteam în limba Ibiei decât vorbele obișnuite bună ziua, bună seara, vă rog, mulțumesc, pe care ți le însușești fără să-ți dai seama. Știam de asemenea cum se spune sărut-mâna, fiindcă învățasem pe dinafară un mic madrigal ingenios, cam îndrăzneț dar nu lipsit de spirit, în circulație când eram tânăr: „A kezedet csokolom, mig a szadat gondolom”— îți sărut mâna dar mă gândesc la gură. Când îi spuneai așa unei femei, nu putea

decât să se bucure, chiar dacă se arăta indignată. Și, în sfârșit, mai erau cuvintele șlagărului Mogociune, care se cântase ani de-a rândul, „ești urâtă, ești urâtă, dar așa cum ești, îmi placi”. N-aș fi înțeles o asemenea declarație, n-aș fi crezut în ea dacă n-aș fi citit tocmai atunci o carte, *Eram o fată urâtă*, scrisă de o femeie, nu-i mai știu numele, și chiar dacă aș ști, nimeni nu și-ar aduce aminte. Fata urâtă din carte, firavă, pistruiată, sașie și cârnă, are însă atât farmec ascuns, atâta abilitate, inteligență și spirit, încât atunci când izbutește să și le descopere cucerește pe toată lumea, luând-o înaintea frumoaselor. Lectura aceea a fost o lecție, și dacă am uitat numele autoarei, n-am uitat și învățătura, pe care am avut ocazia să o și verific, în câteva rânduri. Am descoperit că unele făpturi erau de fapt sluțișoare, abia după ce farmecul lor n-a mai avut putere să mă orbească.

Într-o zi, m-am pomenit spunându-i Ibiei în limba ei: „O să mă doară inima după tine!”— fajni fog a szivem erted; învățasem de la Tania, care știa puțin ungurește, dar le uitasem cu totul și uitate au fost, până ce am simțit nevoia să-i spun Ibiei aceste cuvinte, sincere și puțin triste, știind că după câteva săptămâni plecam la școală, când sigur avea să mă doară inima după ea; m-a și durut uneori, și chiar mai mult decât îmi închipuisem. A fost surprinsă, m-a privit cu recunoștință și de atunci înainte mi-a vorbit ungurește, șoptindu-mi la ureche vorbe de dragoste, care se învață cel mai ușor și se țin minte. Era doar o lecție, nu-mi închipuiam că ar fi declarații, deși glasul ei avea destulă tandrețe. Bineînțeles că nu ajunsesem să cunosc limba, puteam în schimb să înțeleg binișor măcar o parte din ce vorbeau alții.

Într-o noapte, ațipisem lângă ea, cu lampa stinsă, dar o parte din conștiința mea stătea de veghe, știam că trebuia să plec înainte de a cânta cocoșii a doua oară. Atunci am auzit pași afară și am deschis ochii, cu inima sărită din loc, în timp ce Ibi dormea obosită. O bătaie în ușă a făcut-o să se trezească și să se ridice, speriată, tocmai când cineva zmucea de clanță.

— Cine este? a întrebat, după ce și-a regăsit glasul.

— Eu! a mormăit cel de afară.

Să fi fost lumină, aș fi văzut că Ibi pălise, nu se putea altfel, i-am simțit paloarea în gesturi, mi-a apucat umărul și m-a strâns puternic, apoi i-am simțit-o în glasul stins, cum mi-a șoptit la ureche:

—Să nu miști!

O clipă mai târziu, își revenise, era alta, a străbătut odaia cu pași siguri, a tras zăvorul și a întredeschis ușa. O ușă întredeschisă înlătură orice

îndoială în omul de afară, dacă a bănuit ceva mai înainte. O ușă întredeschisă fără șovăire dovedește o conștiință curată.

Mai târziu m-am întrebat dacă Ibi nu trecuse prin multe asemenea experiențe, dacă nu cumva ajunsese la o rutină. Nu, după tremurul care a cuprins-o pe urmă nu mi se părea cu putință, era o dezlănțuire nervoasă, îi auzeam oasele pocnind din încheieturi, putea să-i pocnească și inima. Sângele ei rece de mai înainte, când deschisese ușa fără să ezite, dovedea nu rutină, ci spaimă, reacția paradoxală a omului încolțit, care nu mai are nici o speranță să scape. Afară era Frantisek, care acum ar fi trebuit să fie în fundul minei. Chiar dacă îl adusese o bănuială, Ibi trebuia să-și joace singura carte.

— Fugi! șopti, prin ușa întredeschisă. Te caută jandarmul!

Se auzi un icnet de spaimă, parcă îl vedeam pe Frantisek ducându-și mâna la inimă, cum făcusem eu mai înainte. Nu întrebă de ce era legat câinele, poate nici nu-l auzea cum se smucește în lanț, scheunând de bucurie. Se întoarse pe călcâie, coborî dealul îndoit de mijloc, apoi o luă la fugă pe drum, tupilându-se pe sub garduri.

N-avea să se întoarcă decât peste două zile, când Ibi, care știa unde să-l caute, se duse să-i spună că nu mai este primejdie. „Fii fără grijă, îl liniști, am ascuns-o!” „Unde?” întrebă el, părând că se înzdrăvenește. „În pădure, răspunse ea: am îngropat-o!” „Ai pus semn?” „Nu, dar cunosc locul!” „Să nu-l uiți!” Atâta vorbiră. Ce să ascundă? O comoară? Icoana de argint a Maicii Preciste, furată din biserică?… Și chiar dacă n-ar avea în casă nimic de ascuns, ce om nu se sperie dacă îl caută jandarmul în puterea nopții?

Îl știam pe jandarm, era un om chipeș, se uita la fete și la neveste răsucindu-și mustața. M-am întrebat ce-ar fi făcut Ibi dacă într-o noapte îi ciocănea cu adevărat la ușă? L-ar fi lăsat să intre? Uitam că nimeni n-ar fi putut să urce dealul, dacă ea nu lega câinele.

A treia seară, înainte de a pleca la mină, Frantisek stătu pe gânduri, în timp ce Ibi îi pregătea legătura cu merinde. Părea posomorât și parcă n-avea nici un îndemn să plece.

— Măi, soro, spuse, ridicându-se greu de pe marginea patului, mai bine ne-am lua boarfele și ne-am duce în alte locuri.

Ea tresări; rămăsese în el o bănuială?

— De ce? întrebă, stăpânindu-se.

— Nu e bine! răspunse Frantisek. La mină. Ceva nu e bine! Eu le-am spus, dar domnul Traian nu vrea să m-asculte.

Probabil era ceva adevărat, o neînțelegere. Îl vedeam pe Traian nervos în ultima vreme, venea târziu la masă, uneori fără să-și schimbe hainele de lucru și să-și pună sutana, care aducea asupra noastră un aer de împăcare; pe urmă se retrăgea în birou, nu mai rămânea cu noi, citind romane polițiste, legănându-se în balansoar, în timp ce Tinca, ghemuită pe un scăunel la picioarele lui îl privea cucernică, gata parcă să se închine, ca la icoană. Într-o seară, domnul Neagoe s-a dus după el și i-am auzit certându-se, amândoi ridicau glasul, se întâmpla prima oară, dar n-am înțeles vorbele. Toți eram stânjeniți, stăteam cu ochii în podele. Alexandrina a plecat a doua zi, nu se mai simțea la locul ei, poate glasul aspru al domnului Neagoe care striga la Traian o jignise și o speriase. Nu putea să se lepede de un fiu al ei, atât de respectat mai înainte, dacă nu se lepădase nici măcar de Tom, nerespectat de nimeni.

N-am ezitat, trebuia să plec și eu, eram mult mai de prisos decât Alexandrina. M-am dus în cameră să-mi strâng lucrurile; Rita a venit după mine, a intrat fără să ciocănească la ușă, s-a apropiat și mi-a dat un bobârnac în vârful nasului, repetând un gest de altădată. Nu mai aveam starea de spirit de atunci, m-am tras înapoi cu o privire aspră. Rita m-a apucat de încheietura mâinii, strângându-mă tare:

— Nu pleca! mi-a spus. Nu s-a terminat vacanța.

Nu mi-am dat seama dacă era o rugăminte, sau o poruncă. Pe urmă a adăugat, de la ușă:

— Nu s-a terminat nimic; mai așteaptă!

Capitolul 38

Tentativa mârșavă a lui Bob de a intra noaptea în camera Ibiei; câinele, nelegat, îl încolțește și abia scapă din colții lui, hărtănit, cu hainele ferfeniță. Leșinat pe covorul din sufragerie, Bob își revine când domnul Neagoe coboară scările, cu pușca în mână, să împuște câinele; el mai are duh să spună că-i vina lui, nu a câinelui. Față de această purtare cavalerească, povestitorul își schimbă sentimentele față de Bob, îi recunoaște o anumită noblețe.

În seara când Frantisek a plecat la mină atât de abătut, după ce trecuse printr-o spaimă destul de mare, nu m-am dus la Ibi, n-o văzusem deloc peste ziuă; n-aveam nici o înțelegere cu ea, și apoi îmi cam pierise curajul.

Totuși m-am uitat sus, să văd dacă nu leagă câinele. Nu l-a legat, n-a mai ieșit din casă și curând s-a stins lampa. Am simțit o ușurare, trecusem prin emoții prea puternice, mă ajunsese și oboseala, eram bucuros să mă culc o dată devreme. Oricât ai dori o femeie, simți nevoia să fii și singur, e o altfel de voluptate, cine n-o cunoaște înseamnă că nu pune tot prețul cuvenit nici pe voluptatea cealaltă, nu se prea cheltuiește. Mă băgasem în pat, stinsesem lumina, când l-am auzit pe Bob la ușă:

— Ce faci?

I-am spus că vreau să dorm; s-a mirat: „Atât de devreme? Hai să facem o partidă de table!" Știam jocul, îl învățasem de la Mustafiță, cu el aș fi jucat, table nu se joacă oriunde și cu oricine. Propunerea lui Bob era stupidă. L-aș fi bombardat cu pulurile de table, i-aș fi băgat zarurile pe gât, i-aș fi spart cutia în cap, țăndări aș fi făcut-o. Văzând că tac, a deschis ușa.

— Nu pleci nicăieri?

În întrebarea lui se simțea un interes ascuns fără abilitate; știam de mult cât îl ducea mintea. Dar n-am înțeles ce urmărea cu mine. Am închis ochii.

— Vreau să dorm, lasă-mă!

Dormeam adânc, când m-au trezit răcnetele lui și urletele câinelui. M-am dus buimac la fereastră, dar era întuneric, n-am văzut nimic, a trebuit să-mi închipui.

Liniștit în privința mea, Bob a luat-o tiptil la deal, cu gândul să împingă ușa Ibiei. O credea atât de ușuratică încât să-l accepte de la prima vedere? Sau își închipuia că pe întuneric avea să-l confunde cu mine, măcar în primele clipe, după care n-ar mi fi avut rost să se scuture? Lăsând la o parte lipsa de caracter, gestul lui nu dovedea decât nechibzuință și prostie, ceea ce se potrivea cu tot ce știam despre el dinainte.

Mi-a stârnit admirație câinele, tactica lui șireată, pe care n-o socotesc perfidă; în luptă oamenii folosesc toate mijloacele; de ce n-ar face la fel și câinii, de vreme ce nu le lipsește inteligența? Câinele îl simți încă de la portiță, dar nu se repezi la el, ci rămase în umbră, pândindu-l, până ce Bob ajunse la ușă. De acolo nu mai putea să scape; se năpusti asupra lui și îi căzu în spinare. Nu-i nimeri carotida, poate nici nu urmărise s-o nimerească, dacă nu atribui prea multă judecată unui câine cuprins de furie; oricum e sigur că să fi vrut îl omora în două minute. Se mulțumi să-l tăvălească pe jos, mototolindu-l, sfâșiindu-i mai mult hainele decât carnea, pe urmă, când Ibi deschise ușa, speriată, trase de el și-i făcu vânt la vale. Așa am izbutit să-l văd pe Bob, mă obișnuisem cu întunericul, venea de-a

rostogolul pe coastă, iar câinele îl urma în salturi, lătrând cu furie, băgându-și colții în el după fiecare săritură, scuturându-l ca pe o zdreanță.

Toată casa era în picioare, prima coborâse Rita, în cămașă de noapte, scurtă și decoltată, pe care Bob o știa prea bine; dar el căzuse cu fața în jos și leșinase în mijlocul sufrageriei, umplând covorul de sânge. Ceilalți apucaseră să pună ceva pe ei, un capot, un halat, o haină de casă. Tinca tremura pe scară, în brațele lui Traian, care nu înțelegea ce se întâmplă. Scena era macabră, Bob parcă murise, m-am simțit ușurat că Alexandrina nu mai era acolo, plecase de dimineață.

Domnul Neagoe cobora cu pușca de vânătoare în mână. Rita îi ținu drumul.

— Să nu-l împuști! Lasă-l!

Avea o privire de fiară. Dar tatăl ei n-o văzu, nu ținu seama de ea și trecu înainte, spre ușă. Atunci se petrecu ceva ce nimeni n-ar fi putut să prevadă, eu mai puțin decât ceilalți, fiindcă nu dădeam un ban pe caracterul lui Bob. Așa cum era, răpus și însângerat, izbuti să se ridice într-un cot, arătându-și fața însângerată.

— Câinele n-are nici o vină, domnule Neagoe! spuse, cu gura strâmbă, plină de bale.

Orice om poate să aibă reacții neprevăzute. În clipa aceea, i-am iertat lui Bob totul, greșelile, prostia și îngâmfarea. L-au dus la spital chiar atunci, noaptea, l-au pansat, i-au dezinfectat rănile, dar chirurgul n-a venit decât dimineața, să-l coase. S-a întors după zece zile cu ce cicatrice rămăsese pe trup n-am știut, cobora la bazin, unde continuam să înot cu Rita, dar ca și mai înainte, nu se dezbrăca niciodată. Avea două crestături vindecate, una în obrazul stâng, alta pe frunte. Mai târziu spunea că sunt urme de duel, de la Oxford.

Deocamdată m-a provocat la duel pe mine, zilele următoare, dar nu i-am făcut nici o tăietură. Am încrucișat săbiile, aveam jumătate de inimă înghețată, cealaltă fierbinte; nu mi-era frică de lovitura pe care aș fi primit-o, ci de cea pe care aș fi dat-o. După primele mișcări, domnul Neagoe, care arbitra lupta, a pus sabia lui peste săbiile noastre, fiindcă pe cămașa lui Bob apăruse, spre nedumerirea mea, o pată de sânge.

Capitolul 39

Pentru Irmingarde, parfumul seducător al logodnicului este oribil, un amestec de dezinfectante puternice, creolină, formol, acid fenic. Nunta. Irmingarde vine la Episcopie cu o mantilă albă, dar când o scoate, rămâne în rochie neagră de doliu. Stupefacția episcopului, a soborului și a publicului. Așa slujba nu se poate face, dar neînduplecata AMarisa salvează situația, punând peste rochia de doliu a miresei, mantila albă. Ea nu poate să salveze totul, drama rămâne să se producă.

Trăiam întâmplările mele și ale celor din preajmă, dar în același timp participam la alte întâmplări, din alte locuri, de unde plecasem și unde totuși rămăsese ceva din mine, nu doar prin gânduri, ci prin o parte din ființa mea reală. Era o dedublare, mă aflam în două locuri deodată, la fel de viu și de lucid și aici, și acolo. Legătura între acele locuri se făcea pe două căi, le simțisem de mult, dar acum deveneau tot mai clare și le înțelegeam tot mai bine. Și mina, unde cu milenii mai înainte fusese fundul mării și unde parcă auzeam sau poate auzeam aievea murmurul valurilor, și turnul de observație, de unde marea putea să se vadă și aș fi văzut-o cu adevărat, nu doar cu închipuirea, să fi avut privirea mai bună și atmosfera să fi fost mai clară, reprezentau o verticală unică; prin extremitățile ei, cea de sub pământ și cea de la înălțime, se închidea circuitul care lega unul de altul locurile unde mi se derulau cele două vieți paralele.

Deși nu bănuiam nimic din ce avea să se întâmple în viitor, și nici nu puteam să înțeleg propriul meu gând, confuz cum se formase el într-o vreme, am presimțit existența unei lumi unde aveam să ajung odată, încă din zilele când, umblând prin port, descoperisem bazinul de petrol și cel de cherestea; acolo se adunau două forțe ale pământului, poate primele între toate, pădurea și păcura, și atunci am simțit că știința mea despre lume nu putea să se desăvârșească dacă mai înainte nu ajungeam la originea lucrurilor, să le văd, chiar dacă pe urmă trebuia să treacă timp spre a le înțelege.

Poate timpul se împlinește abia astăzi; atunci trăiam faptele în chip nud, fără gânduri, între mină și turnul de observație, între dealul Ibiei și bazinul de înot pe care îl domina Rita, cu costumul ei de baie alb, în contrast cu pielea bronzată și cu ochii de diavol. Îmi era bine și totuși mă apăsa o îngrijorare, presimțirea unei nenorociri apropiate, venind din nu știu care direcție, de la Ibi, de la Rita? Nu m-am înșelat, dar aceste ființe n-au avut nici un amestec, și n-a fost o singură nenorocire. Sper că nimeni nu se

gândește să pună la număr întâmplarea lui Bob cu câinele, care n-a fost decât o pățanie comică.

Prima dintre nenorociri se anunțase prin scrisoarea lui Alex: „Începând de astă-noapte, Emma, căreia tu îi spuneai Irmingarde nu mai este, pianul a amuțit și inima ei…” Ultimul cuvânt n-am putut să-l citesc: de câte ori am încercat, în locul acela hârtia s-a făcut neagră. Dar n-am simțit în tot înțelesul ei nenorocirea, decât peste câteva zile, când am retrăit-o ca și când aș fi fost acolo și aș fi văzut totul cu ochii, într-una din cele două vieți paralele.

Era începutul lui august, într-o zi cu ploaie, cu marea furtunoasă de peste noapte, când bătuse un crivăț, ca iarna. Nimeni nu putea să meargă la plajă, așa că tot orașul, și vilegiaturiștii, au mers să vadă nunta, la Episcopie, unde a slujit întreg soborul, în frunte cu episcopul.

Lui Sir Regginald, liber-cugetător, care nu ținea de nici o religie, i-a fost indiferent unde se celebra nunta, a intrat supus în biserica monumentală, ca Sfânta Sofia de la Constantinopole, lăsând în urma lui o dâră penetrantă de apă de colonia, englezească. Era îmbrăcat în frac, firește, și a mers la altar cu jobenul pe antebrațul drept, fiindcă în stânga era locul miresei. Venirea acesteia a înmărmurit lumea.

AMarisa ținuse să fie nuntă mare, ea le măritase și pe surorile celelalte, și acum, fiindcă era ultima dintre ele, voia să depășească tot ce fusese înainte, mai ales că Sir Regginald purta un titlu de noblețe britanic; în porturi, Anglia s-a bucurat totdeauna de respect și de admirație. Biserica și curtea din față, unul din parcurile cele mai frumoase din tot orașul, asemeni și strada, gemeau de lume când a venit Emma în trăsura AMarisei, condusă de Mustafiță, în portul lui oriental din zile de sărbătoare. Era însoțită de Zoba, ca primul bărbat al familiei, avea o mantilă albă pe umeri, dar fața ei părea și mai albă, nu-și dăduse cu ruj nici pe obraz, nici pe buze.

Un om, în aceeași costumație ca a lui Mustafiță, de altfel era fratele lui cel mai mic, stătea în picioare, pe osia din spate, și cu o umbrelă albă, uriașă, îi apăra de ploaie pe ocupanții trăsurii. Pe drum Zoba moțăise, ținându-și cu o mână jobenul, să nu i-l ia vântul. Dacă nu venea Mustafiță să-l ajute, n-ar fi putut coborî din trăsură. Odată cu picioarele pe pământ, își reveni, își scoase pieptul înainte, părea chiar trufaș, și urcă scările Episcopiei, cu jobenul pe antebrațul stâng, având-o pe mireasă în dreapta. Cânta corul în biserică, băteau clopotele, lumea aplauda, venirea lor era triumfală. AMarisa, în toga ei albă care o făcea să semene cu o regină

orientală, aștepta în capul scărilor, având lângă ea rudele cele mai apropiate; restul familiei se afla în biserică, pe două rânduri, alcătuind un coridor lung, până în fața altarului; în spatele lor se îmbulzea lumea.

Când Emma păși peste prag, AMarisa îi șopti: „Scoate mantila!” Emma nu auzi sau nu înțelese, avu numai o tresărire; poate n-o ascultau mâinile. AMarisa îi desfăcu lănțișorul de aur de la gât, unit cu două paftale de sticlă și îi trase mantila de pe umeri. Lumea în biserică încremeni, numai corul continua să cânte dar parcă a jale; clopotele băteau mai departe, dar parcă într-o dungă, ca la înmormântare. În fața altarului, episcopul, gata să binecuvânteze, rămase cu Evanghelia în aer. Rochia miresei era neagră, ca de văduvă sau de călugăriță.

N-am înțeles dacă urmărise doar să sfideze, ea, care trăise în cea mai deplină tăcere, sau se dusese cu gândul mai departe? Știa sfârșitul?

Am mai văzut o dată o mireasă în doliu, dar mult mai târziu, și nu în biserică, și nu vie, ci într-o pictură.

Episcopul se sfătui în șoaptă cu soborul, apoi îi făcu semn AMarisei, că așa nu se poate. La fel se gândea toată lumea, ar fi fost o blasfemie. Sir Regginald nu înțelegea nimic, mireasa mai palidă decât la venire, parcă nici nu era acolo. Urma să se amâne nunta, sau să nu se mai facă niciodată? La urma urmelor, căsătoria civilă putea fi socotită ca nulă; Emma nu putuse să spună „da”, la întrebarea primarului. Îi cununase Anatol Radovici, unchiul miresei, în Salonul de onoare înecat în flori și văluri albe; în ținută de ceremonie, cu colanul la gât și cu eșarfa tricoloră trecută în diagonală peste vesta albă a fracului. Dar Emma nu putuse să scoată un sunet, încuviința din cap, rătăcită. După o așteptare lungă și grea, primarul repetă întrebarea, cu blândețe, cum vorbești copiilor gata să plângă; în ochii lui consternați se citea însă o altă întrebare: „Ce blestem te apasă, biata de tine?!” O cunoștea pe Emma de când ea se întorsese de la Londra și un an întreg zăcuse în casă.

În locul ei, răspunse AMarisa, era un fals, actul de căsătorie, deși semnat de mireasă putea să fie contestat într-o zi și nu mai avea nici o valoare. Gânduri de prisos, Emma îl anulă înainte de-a suna miezul nopții.

În biserică se stârnise un freamăt care se întinse afară, în mulțimea din fața bisericii, apoi pe stradă, unde așteptau alte mulțimi de oameni. Dar AMarisa nu fusese niciodată învinsă; îi trebuiră numai câteva clipe să se hotărască, după care puse mantila albă pe umerii Emmei și o legă la gât cu lănțucul de aur. Un murmur de uimire trecu prin mulțime, apoi o răsuflare

ușurată. Episcopul începu slujba, cu o voce puternică, de bariton, care anula neînțelegerea dinainte, făcând-o neavenită.

— Sfânt, sfânt, sfânt este Dumnezeul nostru…

La ieșire AMarisa șuieră în urechea miresei, cine era mai aproape putu să audă:

— De astăzi înainte nu mai ești sora mea. Du-te acasă și spânzură-te!

Cum de putuse să spună astfel de cuvinte? Și cum nu se spânzurase ea însăși în noaptea aceea?

Pe Emma o conduse Zoba, așa cum o adusese; parcă nu știa ce se întâmplase.

AMarisa îl trimise pe Iani Talabă la Cazinou, să anunțe că ospățul nu se mai face.

— Să fure cât cred de cuviință și restul să-l dea săracilor!

Pe urmă se întoarse spre sir Regginald, îl ținu de braț, pe treptele bisericii, sedusă iarăși de mirosul apei lui de colonia; după ce lumea se scurse, îi spuse:

— Faci cum socotești, dar e mai bine să rămâi la hotel. Nu te duce la ea astă-seară!

Se socotea el bărbatul Emmei, care venise la biserică în rochie neagră?

— E datoria mea să mă duc, răspunse, înțepat, și e datoria ei să mă aștepte. Ați greșit trimițând-o singură.

Era roșu la față și spumega de indignare. AMarisa îl privi surprinsă, nedumerită, puțin speriată. Ar mai fi fost timp să alerge acasă la Emma și s-o apere, dar nu-i dădu prin minte. Se simțea obosită, nu mai putea să gândească, se așeză pe treptele bisericii, în rând cu cerșetorii care își numărau banii; cerșetorii plecară, unul câte unul, și ea rămase singură.

Capitolul 40

Venirea mirelui în casa miresei, cu valiza în mână, oribilă imagine. Mirele intră în dormitor, apoi se duce la baie de unde iese într-o pijama ca de purpură. Mirosul lui a devenit terorizant, parcă și-ar fi turnat pe el o sticlă întreagă de dezinfectante. Irmingarde nu poate să suporte. Fuga, rostogolirea pe faleză, goana pe plajă, înecul. Valurile o aruncă pe dig, sfâșiată, în locul unde odată ar fi trebuit să se înece povestitorul. Înmormântarea. Zefira la picioarele catafalcului. Monumentul funerar, comandat de AMarisa celui mai renumit sculptor al vremii. (Poate din

remușcare?) Un catafalc de marmoră neagră, și la picioarele catafalcului un înger de marmoră albă. Îngerul nu putea să fie decât Zefira, deși sculptorul n-o văzuse niciodată. Pe soclu scria numai numele, „IRMINGARDE”. Binecuvântată idee!

Când sir Regginald intră pe ușă, Emma îl aștepta cu masa pusă; trebuia să-i dea ceva de mâncare, dacă nu se mai făcuse ospățul. Purtarea ei părea naturală, își pusese o rochie de casă, dintr-o țesătură roz, care îi colora puțin fața; dar păli când văzu valiza; cum o ținea în mâna dreaptă, neștiind unde s-o lase, Sir Regginald, cu toată înfățișarea lui distinsă, semăna cu un comis-voiajor într-o sală de așteptare de gară provincială.

Am stat să mă gândesc la ceva ce-ar putea să pară fără nici o semnificație; în ce mână e mai firesc să ții valiza când intri într-o casă unde o să rămâi peste noapte? Deși n-am argumente, cred că o valiză ținută cu mâna stângă face o impresie mai puțin penibilă. În cazul acela însă, nimic n-ar fi salvat situația.

— Unde pot să-mi pun lucrurile?

Fiindcă mă crispez de oroare, îmi e ușor să-mi imaginez oroarea Emmei. Deși nu remedia nimic, mult mai bine ar fi fost ca Sir Regginald să vină cu mâinile goale. Emma trase draperia de pluș alb care masca ușa dormitorului. Fusesem de multe ori acolo, dar nu știam unde era camera ei de culcare; nici nu mă gândisem. Arhitectura modernă, întorcându-se la antichitate, izolează camera de noapte de restul casei, unde se trăiește ziua. Emma o izolase cu draperia grea de pluș alb; era ca un zid de cetate. Când trase draperia în lături, descoperind ușa capitonată cu piele albă, cu chenare de bronz aurit, obrazul ei, palid mai înainte, se făcu roșu.

N-am nici un drept să spun că Sir Regginald ar fi fost o fire nedelicată. Situația însă cerea mai mult decât atâta, cerea o însușire care nu se capătă la nici o școală, nu se explică în nici o carte, o inteligență a sufletului, puterea de înțelegere unită cu puterea simțămintelor. Cine nu știe, să stea locului, să nu vorbească și să nu miște, să aștepte sfârșitul pământului. Din tot ce-am scris până astăzi despre ororile săvârșite de oameni, atunci când n-a fost posibil să trec pe alături, nimic nu mi s-a părut la fel de oribil ca întâmplarea care urmează și pe care aș ocoli-o, dacă n-ar trebui să motivez deznodământul. Cine nu suportă, mai bine să-și astupe urechile.

Sir Regginald văzu pe pat, în stânga, cămașa de noapte a Emmei; cred că o pusese acolo cu mâinile amorțite, trebuia să se supună ritualului, nu putea

să scape.

— Te superi dacă stau eu în stânga? întrebă el prin ușa deschisă. Mă tem să nu mă tragă de la fereastră.

În plină vară! Și chiar dacă ar fi fost iarnă, cu viscol, asemenea vorbă nu se spune, mai bine să degeri!

Masa decurse într-o deplină tăcere: Sir Regginald știa să mănânce, mânuia cuțitul și furculița cu eleganță; oricare femeie l-ar fi privit cu plăcere. Emma se uita la el pe furiș, încercând să se adapteze; nu, sfârșitul n-a fost o premeditare! Rochia neagră nu dovedea o intenție, cum am crezut și eu într-o clipă, ci reprezenta starea ei de spirit, resemnarea, poate nu lipsită de o speranță, fie ea și neclară, și chiar imposibilă, numai un licăr.

După masă el se uită la ceas, se ridică fără o vorbă și se duse la baie. Emma intră în dormitor, se gândea că trebuie să-și scoată rochia, să-și pună cămașa de noapte: mirosul de farmacie o izbi cum deschise ușa, apucase să vicieze aerul și în această cameră, cruțată mai înainte. În starea ei de spirit, așteptarea acelui bărbat nu o îngheța mai mult decât dacă în locul lui ar fi fost oricare altul; trebuia să-l aștepte, ca orice altă mireasă. Nu știu cum ar fi trecut ea acel examen; poate nu atât de greu cum mi-l închipui, poate chiar cu urmări fericite; în asemenea încercare numai sfârșitul dă o dovadă, scârbă sau voluptate; până atunci toate datele rămân necunoscute. Dacă Emma avea o platoșă pe suflet, în schimb nu-și cunoștea secretele trupului. Deodată deveni curioasă.

Atunci sir Regginald intră în cameră, într-o pijama roșie, somptuoasă, care nu-l minimaliza ci, dimpotrivă, îi dădea o prestanță regească; era o pijama scumpă și el știa s-o poarte. Mirosul de medicament deveni mai puternic, parcă își turnase pe trup un flacon cu dezinfectante, creolină, formol, acid fenic. Dar când se așeză în pat și lepădă papucii de lac, roșii ca pijamaua, pentru Emma mirosul se transformă brusc în duhoare. Și nu era decât acea esență de lavandă din formula apei de colonie Yardley, care pe AMarisa o subjugase. Am cunoscut și alte femei, unele rafinate, care mi-au mărturisit că în fața mirosului Yardley capitulează. Emmei îi mirosea a putrefacție, n-ar fi putut să stea lângă el mai mult de câteva clipe, decât dacă înceta să respire sau dacă avea incizați nervii olfactici. Își acoperi fața cu mâinile, se repezi la ușă și ieși din casă în fugă. Fugi ca în seara când o găsise Mustafiță în fața scărilor care duceau pe plajă, dar acum nu se mai opri, nu avu nici o șovăire, își dădu drumul de-a rostogolul pe taluzul plin

de bălării și gunoaie, jos se ridică, fugi pe nisipul rece, ud, plouat toată ziua și se aruncă în valuri; marea mugea încă, după furtună.

O găsiră pescarii a doua zi dimineața, aruncată pe dig, cu trupul sfâșiat în pietrele colțuroase. Mă simțeam ca și cum aș fi fost acolo; după ce au luat-o, m-am apropiat, am recunoscut locul deși nu rămăsese nici o urmă de sânge, îl spălau valurile. Era locul unde cu patru ani înainte socoteam că mi se jucase soarta, între viață și moarte; mult timp stătusem la îndoială, dacă să mă arunc sau nu în valuri. A fost o înfrângere, fiindcă am renunțat fără să-mi încerc norocul; poate scăpam și atunci ar fi fost o victorie. Dar mă înșel, nimeni n-ar fi avut scăpare. Rămăsesem dator ceva? Și Emma plătise pentru mine?

S-a socotit că fusese un accident și episcopul a admis să fie îngropată creștinește. Am văzut-o pe catafalc, în biserică, exact în locul unde se slujise nunta. M-am dus seara, într-un moment când în biserică nu era nimeni din familia ei numeroasă. Sau poate erau și vegheau din umbră. Când m-am apropiat, am văzut o singură făptură, o fetiță îngenuncheată, la picioarele catafalcului. Am îngenuncheat alături și atunci ea a întors capul spre mine, privindu-mă pe sub părul adus pe frunte și tăiat deasupra sprâncenelor, cu acei ochi castanii, limpezi, calzi, umezi, parcă înlăcrimați tot timpul, frumoși cum nu mai văzusem. Recunoscându-mă în lumina pâlpâitoare a lumânărilor, un tremur de plâns i-a străbătut ființa plăpândă, pe urmă s-a aplecat și mi-a sărutat mâna, ca odată, cu ani în urmă, într-o seară în parc, când avea obrazul scăldat în lacrimi de fericire, fiindcă prin cântecul Emmei simțise prima oară un drept la viață. Îmi era recunoscătoare și mie, fiindcă mă aflam acolo. Iar acum îmi arăta recunoștința a doua oară.

Poate era și Alex în biserică, poate m-a văzut dar n-a vrut să se apropie.

* * *

Mai există și astăzi monumentul ei funerar, într-o margine a cimitirului, și ar putea să pară o sfidare, între celelalte morminte sărace, dacă n-ar avea o inscripție tot atât de simplă și încremenită ca moartea însăși. L-a comandat AMarisa, la Pireu, unui artist care mai târziu a devenit primul sculptor al Europei. A cheltuit mulți bani, un monument atât de scump nu mai exista în tot cimitirul, și dacă alesese un loc la margine, cred că voia să respecte firea retrasă a Emmei. Cu acestea cred că AMarisa încerca să-și împace cugetul, o chinuiau remușcările. Dacă vorba ei blestemată nu se răspândise mai departe de ușa bisericii, nu înseamnă că ea o uitase; „du-te

acasă și spânzură-te!” Nefericit cine are pe conștiință o povară atât de îngrozitoare!

Monumentul se păstrează bine, deși n-a mai rămas nimeni în familie să-l îngrijească; poate vreo rudă înstrăinată și neștiută. Atât doar, în marmoră se văd câteva știrbituri, urme de gloanțe, fiindcă după 23 august 1944, s-au dus lupte în jur, cu garnizoana nemțească, soldați de la bateriile antiaeriene.

Deși sculptorul nu văzuse scena din biserică, monumentul o reprezintă întocmai, un catafalc de marmoră neagră, cu sicriul închis, ceea ce socotesc a fi un semn de decență; așa ar trebui să se facă pretutindeni, ce-i dedesubt să nu se vadă nici măcar în ziua înmormântării, mortul să devină o abstracțiune. La picioarele catafalcului stă îngenuncheat un înger de marmoră albă, pe care vremea a pus o patină verzuie. Trec totdeauna pe acolo când mă duc la mare. Îngerul îmi umple sufletul de tristețe și duioșie, în el o recunosc pe Zefira; nu știu prin ce inspirație, fiindcă sculptorul n-o văzuse niciodată. E un înger plăpând, cu părul adus pe frunte și retezat deasupra sprâncenelor. Cum se uită în sus, recunosc în ochii lui ochii Zefirei, le simt căldura și parcă în marmora albă văd culoarea lor căpruie, tristă și dulce.

Pe soclul catafalcului scrie numai numele, IRMINGARDE.

Capitolul 41

Prima frunză îngălbenită de toamnă. Întrecere de durată la înot cu Rita; cine câștigă își poate exprima orice dorință, îndârjirea ei dusă până la inconștiență. Pierderea cunoștinței, povestitorul o salvează presându-i ritmic pieptul în pieptul său, ca să-i redea respirația. „Nu-i nevoie să-mi ceri nimic; știu ce vrei de la mine!”

Într-o dimineață stăteam în hamac fără gânduri, cu ochii pe cer, așteptând ca soarele să se ridice mai mult și ziua să se mai încălzească; deocamdată era răcoare, o simțeam între umeri și parcă nu-mi venea a crede că după o oră sau două am să pot înota la piscină, preocuparea mea în ultima vreme. Cum mă uitam pe cerul albastru fără nici o pată, doar puțin palid, am văzut un punct auriu plutind în aer, legănându-se, răsfrângând la răstimpuri o rază de soare, ca o scânteie. M-am ridicat din hamac, să pot vedea mai bine, mă intriga punctul luminos, căruia nu puteam să-i găsesc nici o explicație, nu era o pasăre, nici un zmeu de hârtie, nu avea cine să-l

înalțe; să nu fi fost ziuă l-aș fi luat drept o stea năzdrăvană; dacă îl vedeam astăzi, aș fi spus de la întâia privire că era un satelit artificial al pământului, alunecând pe orbită, deși avea o traiectorie dezordonată, după cum îl mișcau curenții de aer.

Incapacitatea de a-mi da seama ce văd cu ochii trezea în mine o iritare, parcă mă mânca pielea și nu puteam să mă scarpin. Cel mai bine ar fi fost să mă întind la loc în hamac și să închid ochii, dar nu-mi stătea în fire. Am urmărit mai departe lumina, care cobora legănându-se, până i s-a deslușit forma, și atunci m-am dumerit că nu era decât o frunză îngălbenită, luată de vânt și dusă până în înaltul cerului. Așa mi-am amintit că se apropia toamna, deși pădurile își păstrau verdele viguros de peste vară; poate era o frunză venită din altă parte. Oricum, nu peste mult timp peisajul avea să-și schimbe culoarea, se sfârșea luna august și la mijlocul lui septembrie se sfârșea și vacanța.

Frunza a căzut în piscină; când am coborât plutea, aurie, pe apa albastră. Am luat-o, am pus-o la soare să se usuce, era o frunză de fag, cât palma, ușoară și străvezie; așa făceam în fiecare toamnă, păstram prima frunză îngălbenită. Mai târziu le-am dat foc în curte, erau un prilej de tristețe, le-am absorbit fumul, am simțit în el mirosul vremii trecute.

Soarele dogorea, apa era încă destul de caldă, n-am mai vrut să mă gândesc că se apropie toamna; cât timp puteam să înot, trebuia să fiu mulțumit de toate. I-am văzut pe Rita și pe Bob ieșind din casă, el a coborât tacticos pe potecă, ea și-a dat drumul cu sania pe iarbă și a ajuns prima.

— Vrei să ne luăm la întrecere? mi-a spus în loc de bună ziua. Mă interesează rezistența, nu viteza. Vreau să văd care din noi ar avea șanse mai mari să scape dintr-un naufragiu.

Avea o dispoziție cam neagră, i se vedea pe față, poate dormise prost, sau se certase cu Bob, care trecuse pe lângă mine fără să-mi spună o vorbă. M-am învoit și a început întrecerea. Poate Rita nici nu se gândise că avea să dureze ceasuri întregi, dacă nu se dădea bătută mai devreme; în ce mă privește îmi cunoșteam rezistența, o mai pusesem la încercare. Bazinul măsura douăzeci de metri în lungime, dar nu avea importanță, nu ne interesa distanța străbătută, ci numărul de ture, cine a făcut mai multe în clipa când celălalt renunță.

La început, am înotat liniștiți, umăr la umăr, singura grijă era să nu încurcăm numărătoarea, căci n-aveam cum s-o notăm, și Bob refuzase să fie arbitru, să țină socoteala turelor. Stătea ca de obicei în șezlong, la umbră, cu

ochii într-o revistă ilustrată. Domnul Neagoe era plecat la București, se întorcea seara, iar Tinca rămăsese în casă, așa că nu avea cine să ne ajute. Eu însă eram deprins să număr, voiam să știu cât înotam zilnic, de obicei două mii de metri dimineața, și o mie după-amiază; când apa era foarte caldă mergeam mai departe, încă o mie sau două mii de metri, căci mă temeam de frig, nu de oboseală; astfel, la fiecare mișcare a brațelor, spuneam în gând cifra, repetând-o mecanic, fără nici un efort de memorie, până ce ajungeam la capătul bazinului, când treceam la cifra următoare.

— Cine învinge are dreptul să-și exprime o dorință și celălalt e dator să i-o îndeplinească, îmi spuse Rita, după ce pornisem.

Am încuviințat din cap, în timp ce repetam în gând, unu, unu, unu… Primul tur n-ar fi fost nevoie să-l număr, și o curcă putea să țină minte, însă voiam să respect o disciplină. În acest fel, n-am încurcat niciodată numărătoarea, deși adesea eram cu mintea în altă parte.

După al zecelea bazin, Rita a început să se îndepărteze, am lăsat-o să se ducă, având grijă ca de aici înainte să număr și turele ei, pe lângă ale mele; dar când am văzut că se distanțează prea mult, am dat drumul la brațe, la șaptesprezece bazine ale ei aveam cincisprezece, începea să mă obosească numărătoarea, nu mai era strict mecanică, trebuia să judec, la o mișcare spuneam în gând șaptesprezece, la a doua cincisprezece. Atunci am văzut că orizontul, peste păduri, începea să se întunece; curând un fulger mi-a orbit ochii, însă n-a urmat nici un tunet.

— Terminați! strigă Bob. O să vină ploaia!

Nu puteam să-i răspund, număram în gând: douăzeci și doi, douăzeci și unu! Câștigasem un tur pe negândite.

N-a răspuns nici Rita; când mă întâlneam cu ea, mi se părea încordată, cred că se sforța să mă lase în urmă, nu-i plăcea că mă apropiasem. Oare ce dorință avea să-și exprime?

La al cincizecilea bazin, Tinca deschise geamul verandei și sună clopoțelul care ne chema la masă. Mergeam înainte, ca și când nu-l auzisem. Bob însă se ridică din șezlong, grăbindu-se să plece. Ne privi doar în treacăt, făcu un semn cu mâna la tâmplă.

— Treaba voastră, dacă v-ați pierdut mințile!

Începuse să picure de sus, o luă la fugă, apărându-se cu revista, să nu-i ude părul. Acum tot cerul era negru, fulgera din ce în ce mai aproape, tuna, și când eram cu capul sub apă, mi se părea că aud mugetul mării pe furtună. Se pornise brusc un vânt rece, în rafale, zgâlțâia copacii, le jumulea

crengile; îl simțeam pe umeri. Apa se făcuse însă mai caldă, în contrast cu ploaia, care îmi cădea în creștet când scoteam capul să trag aer.

Tinca apăru jos, cu umbrela deschisă.

— O să răciți, haideți în casă!

Număram în gând, șaptezeci și unu, șaptezeci și unu… Nu puteam să-i răspund, mai aveam două brațe s-o ajung pe Rita. Nu răspunse nici ea, făcu doar un semn cu brațul, cam fără vlagă. Acum eram lângă ea, întoarse capul spre mine, avea ochii roșii și gâfâia furioasă. Mă ura, dar ce-ar fi trebuit să fac? Să mă las bătut din propria mea voință? Nu era drept, nu eu o provocasem. Tinca stătea pe marginea bazinului, vântul îi smucea umbrela, ploaia îi uda picioarele și nu putea să plece să ne lase de capul nostru. Când trecu prin dreptul ei, Rita îi strigă, fără să poată ridica glasul:

— Du-te! nu sta aici ca o cobe!

Efortul o făcu să șovăie, părea dezarticulată, credeam că renunță. Atunci mi s-a făcut rușine, ce glorie era să înving o ființă mai plăpândă decât mine? În ea numai ambiția era mai puternică. M-am oprit, să ajungă înaintea mea la capătul bazinului, să strig că nu mai pot și pe urmă să-i îndeplinesc dorința. Simți că mă oprisem, înțelese gândul și strigă, sufocată:

— Nu fi laș, mergi înainte!

Am ascultat-o, am înotat pe lângă ea, lăsându-mă tot mai moale pe măsură ce vedeam cum îi slăbește puterea.

Străbăteam a o sută treizecea oară bazinul, înotam de aproape trei ore, făcusem peste trei mii două sute de metri, mă simțeam eu însumi istovit, așa, dintr-odată, i-am spus Ritei cu glasul stins, gâfâind: „nu mai pot, cruță-mă!” Voiam să mă creadă, n-o mințeam, eram la capătul puterilor, mă învinsese cu o sforțare smintită: n-aveam regrete, ci numai teama că n-am să mai ies niciodată din apă. Atunci i-am întâlnit ochii, deschiși mari, dați peste cap, lăsând să apară globul alb, din care obișnuit nu se vedea decât un cerculeț în jurul irisului; numai că globul acum nu mai era alb, ci roșu și irisul parcă începea să se decoloreze.

Până să înțeleg că își pierdea cunoștința, am văzut cum se ducea la fund, încet, inertă, fără să facă o mișcare, ca moartă. Eram răspunzător, groaza a făcut să-mi recapăt puterile, m-am repezit la ea, am cuprins-o în brațe și am dus-o până la scară, cu un ultim efort de voință. Dar nu mai aveam forța s-o trag sus, m-am apucat cu o mână de balustradă și cu brațul liber am susținut-o, să nu-i cadă capul în apă. O simțeam lipită de mine, rece, parcă neînsuflețită. Nici eu nu aveam multă viață, nu puteam să judec, ploaia se

întețise, era tot mai rece, începusem să tremur, dar știam că atât timp cât tremuram nu era primejdie să-mi pierd cunoștința. Mai mult mă speria starea Ritei, căci rămânea inertă și înghețată, parcă își dădea duhul. Ar fi trebuit să-i fac respirație artificială, gură la gură, ignorând cine era ea și cum avea gura, numai că plămânul meu abia respira, m-aș fi pierdut de la prima încercare.

Atât mi-a dat prin minte, cum o țineam cu brațul pe după umeri, să-i presez pieptul în mine, cât puteam de puternic, până la durere, în mișcarea binară a tuturor ritmurilor din trupul nostru. Am prins curaj văzând cum începe să se anime, am căpătat eu însumi mai multă putere, dar nu atâta cât s-o ridic în brațe și s-o scot afară din apă. Mă încălzisem puțin, sau începuse ea să se încălzească, reînvia, obrajii căpătau culoare și trupul înțepenit mai înainte devenea molatic, se plia pe mine, nu-mi mai cerea eforturi ca să-i înlesnesc respirația, poate nici nu mai era nevoie.

Dar când am slăbit brațul care o ținea de umeri, s-a lipit mai tare de pieptul meu, nu știu cu ce forță, era un gest instinctiv de apărare. Avea încă ochii închiși, numai dacă îi deschidea aș fi fost sigur că trecuse primejdia. Nu mă dezmeticisem încă pe deplin, nu știam când stătuse ploaia și se liniștise vântul, cerul începea să se lumineze, fusese poate ultima ploaie de vară.

Atunci, am văzut că Rita mă privea printre pleoape, poate nu avea putere să deschidă ochii, sau se rușina de fapta ei nesăbuită; mi s-a părut însă că mă spiona, voia să citească pe chipul meu ce gânduri aveam în minte. Și abia atunci când am fost sigur că înviase și era conștientă, când i-am simțit de-a binelea căldura, mai mare decât ar fi fost firească, mi-am dat seama că avea costumul de baie dat jos până în talie, cum făcea de obicei în timpul înotului, și sânii ei îmi apăsau pieptul. Și tot atât de târziu am observat că mă ținea încercuit cu picioarele, mișcarea spasmodică a înecaților, atât de necontrolată, că pot să-și omoare salvatorul, trăgându-l la fund fără să-i dea drumul; poate așa s-ar fi întâmplat dacă nu apucam să mă prind cu mâna de scară. Acum însă crisparea trecuse, trupul ei era atât de molatic, că aș fi putut să-i dau orice formă, și cum rămânea așa, privindu-mă pe sub pleoape, să înregistreze reacțiile mele, părea că se dăruiește, gest care în altă parte ar fi căpătat semnificația lui întreagă.

— Să nu mă spui! fu prima ei vorbă, o șoaptă.

Mă întrebam, ce să nu spun?

N-a vrut să meargă la masă, n-avea destulă vlagă să urce până sus, și părea încă puțin rătăcită. S-a întins la soare; deși o simțisem fierbinte avea încă nevoie de căldură, în locul celei pierdute în apă. I-am adus de la bucătărie supă fierbinte, în ceașcă, din care am vărsat jumătate; îmi tremurau mâinile, noroc că nu m-a văzut decât bucătăreasa.

M-am așezat puțin mai departe de ea, mă temeam să nu se nască între noi o altă complicitate decât înainte, dacă nu cumva se și născuse, urmarea acelei stări ambigui care parcă plutea în aer, deasupra noastră, de la începutul vacanței. Mă gândeam la vorbele ei, „să nu mă spui!” Ce puteau să însemne?

A stat mult cu fața în jos, pe bordura bazinului, încinsă de soare; poate adormise, vlăguită. După un timp i-am auzit glasul:

— A venit cineva?

Nu venise nimeni, eram singuri; soarele nu mai avea putere, arăta și el apropierea toamnei. Rita s-a ridicat și a venit mai aproape.

— Ai câștigat; nu-i nevoie să-mi spui nimic, mi-a vorbit fără să mă privească. Știu ce dorești de la mine!

Capitolul 42

Atmosferă încordată în casă. Domnul Neagoe îl întreabă pe povestitor ce s-a întâmplat la bazin. De întrecere știu și Bob și Tinca, fără să-și închipuie însă că Rita era să se înece. Povestitorul se simte vinovat, de aceea tace cu ochii pe fața de masă; să spună adevărul ar trăda-o pe Rita. Domnul Neagoe nu mai insistă, vorbește cu Traian politică. Despre posibila întoarcere a Prințului Carol. Povestitorul s-a apucat să răsfoiască revista ilustrată franțuzească, de unde a pornit discuția, fiindcă descrie viața prințului în exil, cu fotografii colorate. Pe povestitor nu-l interesează acestea, ci reclamele de automobile și motociclete. Noaptea, Rita, care a stat toată seara retrasă, vine în camera povestitorului, se întinde în pat și își scoate cămașa de noapte. Lupta povestitorului cu ispita. Sună alarma la mină. (Rita își va respecta cuvântul cu întârziere, abia în timpul războiului, dar, cu toată întârzierea, întâmplarea va rămâne o amintire neștearsă. Un an mai târziu are să moară la bombardamente.)

Seara, Rita nu a venit la masă, o durea capul.

— Ce s-a întâmplat la bazin? m-a întrebat domnul Neagoe.

Nu mai avea aerul lui jovial, din totdeauna, dar nu mi s-a părut nici aspru. Tăceam, cu ochii în farfurie: mi-ar fi fost mai bine să mă trimeată acasă, mă simțeam vinovat, deși, dacă judecam bine, nimeni n-ar fi avut ce să-mi reproșeze. Domnul Neagoe a repetat întrebarea, credeam că n-o să insiste. Și dacă vorbeam, ar fi fost o trădare? Tot nu știam la ce se referea Rita. Ce să nu spun?… Fiindcă nu știam ce, nu puteam face altceva decât să-mi țin gura închisă.

Abia după a treia întrebare, rămasă fără răspuns, domnul Neagoe a înțeles să mă lase în pace. Bob se uita la mine cu o privire ciudată, puțin ironică, dar și admirativă; avea un caracter mai bun decât îmi închipuisem. Ar fi putut să răspundă el în locul meu, ar fi avut ce să spună. Greșeam crezând că nu aveam nici o vină: n-ar fi trebuit să mă întrec la înot cu Rita și mă întrecusem, și nu ca să-mi arăt puterea, ci cu alt scop, pe care până acum mă ferisem să mi-l mărturisesc mie însumi. Rita îmi știuse chiar gândurile ascunse și mă asmuțise.

M-aș fi ridicat de la masă stânjenit, dacă domnul Neagoe nu începea o conversație aprinsă cu Traian, despre exilul prințului Carol. Nu era chiar o conversație, pe Traian nu-l interesa politica, nu se potrivea cu sutana lui pe care o purta în casă ca în biserică. La întrebările lui monosilabice, puse numai din politețe, domnul Neagoe răspundea volubil, își cheltuia verva, fiindcă avea admirație pentru spiritul tehnic al acestui fals preot, căruia îi atribuia în aceeași măsură și spirit politic; una fără alta nu pot merge departe. N-am fost prea atent la vorbele lui, îmi era gândul în altă parte, aș fi vrut să știu cum se simțea Rita, sau aș fi vrut s-o văd, ca să nu mă ascund de mine însumi.

Atâta am prins cu urechea, că într-o revistă ilustrată apărută în Franța era dezvăluită viața intimă a prințului, cu fotografii indiscrete.

— Cine acceptă să apară așa în ochii lumii, spunea domnul Neagoe, își calcă statutul de exilat, renunță la incognito, revine la viața publică. Fii sigur că într-un an are să se întoarcă!

— E imposibil! răspunse Traian, ca să spună o vorbă.

N-avea nici un criteriu de judecată și puțin îi păsa de soarta prințului Carol. Întâmplător, nu greșea, trei ani au fost ținuți în frâu adepții restaurării.

Discuția a continuat după masă, domnul Neagoe vorbea plimbându-se între șemineu și balansoarul unde stătea Traian, ca de obicei, în sutana care crea o atmosferă religioasă, de parcă n-ar fi fost altceva decât o

îmbrăcăminte de casă; dar poate că în Traian era un har autentic, altfel nu înțeleg cum ar fi căpătat sprijinul domnului Neagoe într-o întreprindere care, până să-și dea rezultatele, fusese privită de toată lumea cu neîncredere, un puț săpat într-o depresiune aflată sub nivelul mării și cu un nume blestemat pe deasupra.

Nu puteam să plec numaidecât, eram sigur că Bob ar fi venit după mine. Am frunzărit revista ilustrată, rămăsese pe colțul mesei. Mă interesau mai ales reclamele, și în primul rând cele de automobile; nu speram că într-o zi unul din ele o să-mi aparțină, totuși încercam să-mi aleg pe cel mai potrivit cu mine. Nu știu dacă orice om poate să se bucure cu adevărat de o simplă închipuire; automobilul ales îmi prilejuia ceasuri de reverie. Îmi plăceau și vilele de pe malul mării, căutam și printre ele una, mă opream însă cu mai multă plăcere la o cabană modestă, înfrumusețată de flori plantate în față, decât la o reședință luxoasă, cu garaje și cu piscine; pe atunci o piscină pe malul mării mi se părea o stupiditate. Mult mă atrăgeau reclamele agențiilor de voiaj, care propuneau călătorii la Paris și croaziere în Mediterană, le urmăream cu jind și tristețe. În alte pagini găseam prilejuri de veselie, mă făceau să râd de pildă aparatele care permiteau omului să crească în înălțime, până la optsprezece centimetri; cum dracu', dacă nu era vorba să adaugi niște vertebre, vreo zece, în șira spinării? Credeam că o reclamă de felul acesta însemna bani aruncați pe gârlă; cine era prost să cumpere asemenea instrumente? Până mai târziu, când am văzut unul, la un prieten, cel mai deștept din câți cunoscusem, care avea însă complexul staturii mărunte. Se supunea zilnic la cazne, ca pe un pat al lui Procust, nevasta îi lega mâinile de o bară, picioarele de alta, apoi începea să le distanțeze treptat, învârtind de o roată. O dată pe lună scurta pantalonii bărbatului cu un centimetru, ca să-i dea impresia că îi creștea înălțimea.

Citeam chiar și ofertele de serviciu, imaginându-mi cum mi-ar sta ca șef de serviciu sau ca director într-o mare întreprindere, dacă mi se accepta oferta. Dar ce mai încoace încolo, mă interesau toate reclamele, era în ele multă imaginație, mi se păreau instructive ca o enciclopedie, cea mai nouă, care cuprinde toate aspectele vieții moderne.

În sfârșit, dând paginile, am ajuns și la fotografiile prințului Carol: prințul pe divan cu doamna Lupescu, după ochiul meu din cale-afară de grasă; prințul, cu motanul în brațe, prințul, melancolic lângă globul pământesc, pe care se vedea conturul României întărit cu tuș roșu. Și la

urmă, cea mai frapantă fotografie, am povestit despre ea nu o dată, prințul în bucătărie, spălând vasele. Cred că a înduioșat pe multă lume din țară.

Gândul meu însă se ducea în altă parte, mă întrebam ce farmece și ce daruri avea doamna Lupescu, dacă prințul o alesese pe ea în locul tronului, iar acum n-o lăsa nici măcar să spele vasele; măcar să-l fi ajutat, să le fi șters și să le fi pus în rafturi! Avea să mai treacă opt ani până ce Eduard al optulea, rege al Marii Britanii, să lase tronul pentru o doamnă; dar el l-a lăsat de-a binelea, s-a retras la moșie cu aleasa inimii sale, Prințul Carol, judecând după mine, știa că o să se întoarcă. „Spăl eu vasele, părea să spună, dar ce-o să-mi mai scot pârleala!” Văzându-mă că frunzăresc revista, domnul Neagoe s-a oprit în spatele meu, s-a uitat peste umăr la fotografia prințului și mi-a spus, crezând că mă interesează: „Asta-i opera lui Marin Pretoreanu!”

Am rămas trăsnit, auzeam prima oară numele întreg al domnului Pretoreanu, nu-l știusem, nimeni nu-l pronunțase, m-aș fi așteptat să-l cheme Titus, Cezar, Cicero, Nero. A fost o dezamăgire.

N-am mai stat mult, am așteptat până ce țignalul de la mină a sunat de opt; domnul Neagoe s-a uitat la ceas, Tinca a coborât de la etaj, unde își făcuse toaleta de noapte, și s-a așezat pe scăunel, la picioarele lui Traian, care stătea cu o carte polițistă pe genunchi, nu putea să citească, aștepta ca domnul Neagoe să-și continue perorația, dar acesta terminase ce avea de spus, se plimba tăcut prin cameră, cu mâinile la spate.

M-am strecurat pe scară, invidiindu-l pe Trandafil, care se dusese în camera lui imediat după masă, fără să dea socoteală nimănui. Dacă el nu avea nimic pe conștiință, eu ce aveam, la urma urmelor?

Ziua se scurtase, la opt era aproape întuneric, abia am mai putut s-o zăresc pe Ibi legând câinele. Câtva timp parcă nu înțelegeam ce se întâmplă, de ce m-ar fi interesat că o femeie leagă câinele? Când mi s-a limpezit mintea, am fost și mai nedumerit, cum de uitam relația dintre mine și gestul acesta? Cu ce nerăbdare așteptam în alte seri ora când să urc dealul și să împing în ușiță! Acum părea că am paralizate și simțurile, și simțirile.

Am stat mult la fereastră, până ce i-am auzit pe ai casei urcând scara, ducându-se la culcare; ar fi fost timpul să cobor, cu pantofii în mână. Eram parcă departe de acolo, și într-o vreme trecută, când mă aflam în camera Prințesei și priveam marea, dincolo de terasă; de multe ori așteptasem să vină cineva pe dâra luminoasă pusă de lună pe apă, ca o șosea aurie, cu scânteierile ritmice date de valuri.

M-am gândit cu atâta intensitate la mare în seara aceea, încât pe urmă, când apa ei răzbise în fundul minei, am crezut că fusese o presimțire.

N-am auzit deschizându-se ușa, am simțit doar că venise și mi-a stat inima de frică, fiindcă în subconștientul meu știam că are să vină, și o așteptasem, cu toată povara vinovăției în suflet.

Era în cămașa de noapte, scurtă, cum odată mi-o închipuisem intrând în camera lui Bob, atât de limpede, de parcă fusesem acolo și o văzusem aievea. N-a scos un cuvânt, s-a așezat în mijlocul patului, cu fața în sus, cu mâinile sub ceafă, așteptând parcă să-i spun o poveste. Avea gura întredeschisă, îi vedeam dinții lucind în lumina cerului înstelat, care intra pe fereastră, vedeam sau ghiceam două cerculețe albe în jurul irisului; era de ajuns ca să știu restul, din creștet până în vârful picioarelor, o aveam vie în minte, cum stătuse la bazin abia câteva ceasuri mai înainte. Rămăsesem la fereastră, nu puteam nici să vorbesc, nici să mă apropii. Aș fi vrut să plece, mă simțeam zdrobit de răspundere; chiar dacă nu eu o chemasem, purtam toată vina, fiindcă sperasem.

Pe atunci, nu știam că în viața unui om nu se poate ivi niciodată o situație irezolvabilă, în afară de moarte. Chiar azi, când știu, uit câteodată și îmi pierd curajul. Eram incapabil să-mi închipui ce are să se întâmple în clipele următoare și cum o să se termine, când am auzit glasul Ritei, puțin visător și stins, ca de departe:

— Dacă n-ai fi venit noaptea, pe jos, cincisprezece kilometri prin noroaie, n-aș fi vrut să știu nici măcar cum te cheamă.

O asemenea faptă poate să fie determinantă? La fel se întâmplase când sosisem la mare cu trenul mixt. După o noapte și-o zi de drum, toată lumea părea uimită, iar eu nu înțelegeam de ce, n-am înțeles nici până astăzi, când am făcut ocolul pământului. Sute de plecări și întoarceri.

— Mi-a părut rău că nu ți-am deschis eu ușa! continuă Rita.

Mi-am amintit dimineața când sosisem, mi-am amintit cine îmi deschisese; n-am mai putut să mă abțin, nu mi-a păsat că ar putea fi un blestem la mijloc, că Rita ar putea să dispară prin vrajă la vorbele mele și, cu obrajii arzând, am întrebat-o:

— Unde-i Mira?

— A plecat.

Răspunsese fără efort, și simplu, de parcă nu era la mijloc o tăcere atât de îndelungată.

— Cum a plecat?

— Cum a plecat mama… Și eu am să plec.

Se mișca, nu-mi dădeam seama ce face, până ce două pete albe se iviră mai jos de locul unde puteau fi umerii, luminau palpitând ca două opaițe; își scosese cămașa de noapte. Mi s-a oprit respirația, mi-au înghețat mâinile. Dar eu nu sunt logodnicul ei, m-am gândit, n-am nici un drept s-o pedepsesc și s-o dau afară.

Atunci am înțeles, pentru toată viața, ce înseamnă lupta cu ispita de care tot auzisem; mi-am adus aminte de tentația Sfântului Antoniu și de povestea părintelui Sergiu, care își taie un deget cu satârul, ca să-și învingă poftele trupului. Am știut că în om va fi totdeauna o luptă, între rău și bine, n-a trebuit să mă mai învețe nici profesorul de morală, nici cel de religie. Doar ceva a rămas nelimpede, ce este rău și ce este bine, și de ce trebuie învinsă ispita. „Apără-mă, Doamne, mi-am spus, și arată-mi calea cea bună!”

Atunci a răsunat din vale țignalul, la mină; scotea sunete lungi, repetate, un semnat de alarmă, sinistru!

* * *

Putea să fie cu o zi mai devreme, sau mai târziu, putea să nu fie niciodată. Dar așa s-a întâmplat, întocmai cum se întâmplă la teatru, în clipa potrivită cu iscusință. Numai că teatrul n-ar exista dacă mai înainte n-ar fi existat viața, ca să-l inspire. Alarma a sunat la zece și jumătate, două ore după ce în mină intrase schimbul de noapte. Dacă se întâmpla o nenorocire acolo, mi s-ar fi părut ca o pedeapsă a cerului, nu pentru alții, ci pentru mine; mi-au venit în minte Frantisek, bărbatul Ibiei, și câinele legat, și lampa cu fitilul coborât, la fereastră. Nu era primul gest pe care ar fi trebuit să-l fac, a fost fără voia mea și fără judecată, m-am uitat pe fereastră. Ibi cobora dealul fuga, cu lampa în mână.

În casă se năștea forfotă, se auzeau zgomote, pași, uși trântite.

Du-te! i-am spus șoptit Ritei.

Era prea târziu, ardea lumina pe scară și cum deschise ușa, se pomeni cu Bob în față.

Peste trei luni, fugi și ea și nu se mai întoarse decât în timpul războiului. Atunci, într-o după-amiază, în anul 1943, stăteam singur în casă, n-aveam dorința să văd pe nimeni, duceam o viață grea, cu grija zilei de mâine. Dar nu era grija traiului, mă mulțumeam cu nimica toată, ci sufeream că îmi irosesc sufletul, fără să pot spune ce îl apasă. Doar ceva nu-mi lipsea, aveam totdeauna o floare pe noptieră. În după-amiaza aceea, floarea fiind o

lalea roșie, însemna că era primăvară, altfel poate n-aș fi ținut minte. Imaginea florii a rămas suprapusă pe un sunet brutal, soneria telefonului, pe care uitasem s-o închid, cum făceam în orele mele de reverie. Dacă aud soneria, mi-e imposibil să nu ridic receptorul, știu că un om viu se gândește la mine. Era glasul unei femei, care s-a prezentat cu o formulă mai mult copilăroasă decât evazivă:

— Aici e… cineva.

— Ne cunoaștem?

— Nu…

De obicei, nu continui asemenea conversații, femeile care intră în vorbă prin telefon sunt niște necăjite, nimeni nu le dorește, sau nu le dorește cine ar vrea ele. De astă dată ceva neînțeles, un instinct, o nostalgie presimțită m-a făcut să continui:

— Și ce dorești de la mine?

— Să ne vedem, dacă se poate.

Nu întreb niciodată de ce, în schimb, îmi iau măsuri de precauție.

— Poți să-mi spui cine ești?

— De ce, dacă nu mă cunoști? Sunt… cineva.

— Câți ani ai?

— Treizeci și trei.

„Cincizeci”, mi-am spus în minte. Dar din moment ce începusem conversația, n-o puteam întrerupe fără motive.

— Poți să-mi spui cum ești?

Mi-a răspuns repede, fără să ezite, ca la lecție, și în timp ce vorbea, i se developa portretul.

— Un metru șaizeci și cinci, patruzeci și nouă de kilograme, nouăzeci și nouă de centimetri șoldurile, cincizeci și nouă talia, sutien numărul trei, dar nu-l port, n-am nevoie. Sunt brună, am dinți sănătoși, ochi negri.

— Cum de te știi atât de bine, în cifre?

— Mă plac și îmi iau măsurile în fața oglinzii.

Peste portretul ei nu puteam să suprapun niciuna din cunoștințele mele, deși am o memorie bună. Desigur se idealiza, nu trebuia să-mi fac iluzii.

— Bine, i-am spus fără convingere. Când vrei să vii?

— Acum!

— Știi unde stau?

— Nu, spune-mi.

I-am explicat cum să ajungă.

— Te aștept, dar să știi că n-am timp decât o jumătate de oră, de aici înainte.

— Am să vin repede.

Era o metodă de-a întrerupe întrevederea, cu politețe. Mulți oameni nu știu și dau cu ciomagul.

În minutul următor, telefonul sună iarăși. Un prieten apropiat mă poftea la el, făcea o petrecere improvizată, altfel m-ar fi anunțat din vreme. Într-adevăr, se auzeau glasuri și muzică. M-am scuzat, aveam de făcut altceva, prietenului i-a părut rău, în capul meu nu s-a născut nici o bănuială, orice om, oricât de prudent, poate să cadă în capcană, nimeni nu stă tot timpul gata de luptă.

Într-un sfert de oră, a sunat la ușă. La început, n-am recunoscut-o, datorită surprizei, fiindcă reprezenta întocmai portretul pe care și-l făcuse singură și pe care îl socoteam imposibil. Trecuseră șaisprezece ani de când fugise? Nu-i puteam admite; înfățișarea ei nouă n-o ștergea în ochii mei pe cea veche. Era ca în seara când sunase alarma la mină și ea stătea goală în mijlocul patului. Și acum părea tot goală; în penumbra amurgului sânii îi luceau de sub bluză, dar nu mai semănau cu niște opaițe, numai atât se schimbase, erau ca două faruri aprinse în ceață. Dinții, albi, sănătoși, cum îi știam și cum îmi spusese, sclipeau împreună cu cerculețul luminos din jurul irisului negru, de-o mărime nemaiîntâlnită la oameni, ci doar la animalele de pândă.

Surpriza ei se produse abia după ce, câteva clipe, mă privise nedumerită; pe fața mea, șaisprezece ani lăsaseră mai multe urme, era mai greu să mă recunoască. Pe urmă își duse mâna la gură, într-un gest de uimire sau poate de spaimă, irisul se făcu și mai mare, mă privea împietrită…

Ar fi trist să uit vreodată această făptură, pe care în ziua aceea de primăvară am venerat-o, indiferent de unde venea și ce păcate trăise în șaisprezece ani de viață; pentru mine era o fecioară, care voia să se răzvrătească, să dea cu pietre în oameni.

— Când am pornit încoace nu știam cine ești!

Fusese unealta unei farse ignobile, se lăsase ademenită, într-un moment de inconștiență. Detest oamenii care calcă un adaos necunoscut al decalogului, la fel de important ca toate cele zece precepte: „Nu face ridicol pe aproapele tău, dacă nu se face el singur!” Prietenul meu, la care țineam cu sinceritate și l-aș fi apărat prin luptă de orice jignire, găsise cu cale să-și

distreze musafirii pe seama mea, îmi aruncase o momeală și acum râdeau cu toții, închipuindu-și cum mă zbat în undiță.

— Nu știam cine ești! îmi spunea Rita. Și indiferent cine ai fi fost, m-am rușinat de participarea mea; cum am închis telefonul, am fugit pe ușă, i-am îmbrâncit, nu voiau să-mi dea drumul; contractasem o datorie și trebuia s-o plătesc; indiferent cine ai fi fost. Nu admiteam să te fac ridicol. De aceea am venit; nu știam că am să-ți plătesc și altă datorie, mai veche.

Le-a plătit cu prisosință, n-am să uit niciodată!

A murit un an mai târziu, în 1944, la bombardamentele din aprilie.

Capitolul 43

În fundul minei răzbește apa din mare, cum presimțise povestitorul. Nimeni nu poate să-i împărtășească părerea. Frantisek își închipuie cu totul altceva, de natură satanică. Iar domnul Neagoe e convins că sunt ape freatice. Dar există dovezi materiale că este apă din mare, ceea ce se vede la analiză. Un an mai târziu povestitorul descoperă pe malul lacului crabi, derutați de peisaj, cu totul diferit de al mării; apoi zărgani, înotând în apa albastră, mirați de limitarea spațiului. Povestitorul are și argumente sentimentale, anume de a se îngădui scriitorului să creeze geografii și istorii noi, după cum simte nevoia.

Nimeni atunci n-a putut să-mi explice fenomenul, i-au găsit fel de fel de cauze, numai pe cea reală n-au admis-o, de aceea am tăcut până astăzi. Știu cât este de hazardat să dezvălui adevărul, în care iarăși nu va crede nimeni, dar nici să tac nu mai pot, fiindcă e ultima ocazie de a spune. Coborând în fundul minei cu Rita, am auzit, venind prin pământ, un freamăt de ape învolburate, în care am recunoscut marea, atât de limpede, că aș fi crezut-o alături. Puteam să-mi închipui că fusese o halucinație, dacă trei săptămâni mai târziu, impresia aceea nu mi-ar fi întărit-o Frantisek, bărbatul Ibiei, în noaptea când venise acasă pe neașteptate. În vorbele lui, am simțit o teamă, pe care i-a și comunicat-o domnului Neagoe. Traian nici n-a vrut să-l asculte; Frantisek, care lucra în fundul galeriei estice, simțea apropiindu-se pe sub pământ o apă mare, rupând zăgazurile unul câte unul și într-o zi putea să răzbată în mină, aducând o nenorocire. „Nu e bine! se plângea el Ibiei. Ar trebui să ne ducem în altă parte!”

Domnul Neagoe nu știa ce să creadă, se temea și el că se săpase la o adâncime prea mare, nu se gândea însă că ar năvăli apa din niște straturi freatice profunde; ideea comunicării cu marea i se părea bineînțeles aberantă, ci socotea posibilă o erupție de păcură, care în condițiunile create acolo ar fi putut să aibă urmări catastrofale. Erupții se întâmplau des în regiune, și unele, odată cu bogăția, aduceau nenorociri după ele, desfigurări ale naturii, prăbușiri de pământ, incendii, sate distruse, vieți omenești pierdute. O erupție în fundul minei ar fi luat cu totul alte proporții, chiar fără să fie și focul; era destul ca zeci de oameni aflați în galeriile laterale să se înece în păcură. Domnul Neagoe coborâse și el în mină, nu știu ce

înțelesese din freamătul acela al pământului, pe care desigur îl auzise și el, ca Frantisek și ca mine. Fapt este că seara a avut o discuție zgomotoasă cu Traian, dar pare-se acesta a găsit argumente să-l liniștească, puterea lui de convingere se bizuia pe o credință nezdruncinată.

Singurul noroc a fost că nimeni nu și-a pierdut viața; n-a fost o erupție, ci o inundație, destul de lentă la început, ca toată lumea să aibă când ieși din mină. Și nu era păcură, ci apă sărată, care venea pe galeria estică. Nu m-am îndoit încă din prima clipă că era apă de mare, o presimțisem; sigur că nimeni n-ar fi putut să mă creadă. Curând am avut și dovada convingerii mele.

N-am spus la timp, socotind că n-avea importanță, ar fi putut doar să semene cu o laudă de sine. Vara mea acolo nu însemnase doar piscina, hoinărelile pe coclauri, nopțile cu Ibi. Lucram adesea pentru Traian, uneori ziua întreagă, ajutându-l să facă ordine în hârtiile privitoare la mină. Între toate, îmi plăcea să trec pe curat, punându-le la scară, felurite schițe de teren și de instalații, cerute de Regiunea Minieră. Învățam la școală desenul tehnic, mă atrăgea mai mult decât desenul artistic, pentru care nu aveam aplicație. Planșeta, teul, echerul, compasul erau unelte precise, tușul se supunea mâinii mele mai sigur și mai ușor decât cerneala, ascuțeam trăgătorul pe gresie fină și scoteam linii ca firul de păianjen. Singura neplăcere a acestei îndeletniciri, datorită căreia aveam sentimentul că nu trăiesc degeaba și nu mănânc de pomană, era că desenul odată terminat se punea în plic și curierul îl ducea la destinație, lăsându-mi un locșor gol în suflet, ca orice lucru de care te desparți după ce l-ai făcut cu pasiune.

Cel mai mult m-a absorbit, dându-mi și cea mai mare satisfacție, harta la scară mare a Scaldei Necuratului, acum secată, în centrul căreia se afla mina, cu dealurile dimprejur, cu sondele părăsite și cu pădurea în formație; îi trebuiau treizeci de ani până să devină o avuție. Fusese o muncă migăloasă, îmi obosise rău ochii, uneori vedeam negru în față, erau trecute cele mai mici detalii topografice, curbele de nivel, cotele, văioagele, râpele, dâmburile; dacă le priveam printre pleoape percepeam toate formele terenului, de parcă aș fi avut în față natura însăși.

Când harta, mai mare de un metru, era gata, s-a răsturnat peste ea sticluța de tuș, pătând-o la o margine. Nu povestesc întâmplarea spre a spune că m-am chinuit să fac altă hartă, și n-am făcut-o mai puțin conștiincios decât prima dată; important este că am rămas cu o copie, singura mărturie despre ceea ce fusese natura înainte de inundație.

Pornită încet, apa și-a dat drumul îndată și a crescut repede, până ce-a ajuns la gura minei, de unde a început să urce pe dealuri, centimetru cu centimetru, timp de cinci zile; atunci s-a oprit și așa a rămas pentru totdeauna, pe curba de nivel notată cu zero. E primul meu argument, lacul nou format comunica pe sub pământ cu marea, fiindcă avea nivelul mării. Unii ar putea spune că era o coincidență; admit și aștept să ajung la argumentul al doilea.

Deasupra lacului plutea într-un strat gros păcura care fusese depozitată în bazinul de acumulare din fundul minei. După ce s-a scos cu pompele și s-a dus la rafinării, pe conducte, prilejuind ca domnul Neagoe să-și acopere o mică parte din pagubă, a rămas apa încă murdară și atunci s-a văzut că era sărată, ca marea. Dovada aceasta aș fi putut s-o am mai devreme, dar îmi lipsea o sondă să scot apă de sub stratul de păcură; nu puteam s-o improvizez, oricât ar fi fost ea de simplă. Și apoi, cine își punea mintea cu mine?

Domnul Neagoe, care rămăsese la fel de volubil ca mai înainte, de parcă nu suferise nici un fel de pierdere, m-a ascultat cu interes, nu sperasem, credeam că vorbesc degeaba; pe urmă, nu știu cât de convins, a trimis o probă de apă la analiză; e de prisos să spun că avea aceeași compoziție ca a Mării Negre.

S-ar putea ca un om de știință să respingă argumentele mele, dovedind că susțin o aberație. Eu nu-mi schimb părerea, dar înțeleg să mă supun unei hotărâri a științei, îl rog totuși pe acel om priceput la natură, să nu mă dezavueze în mod public, căci lacul meu nu face rău nimănui, nici nu spun unde este, și pe lângă bucuria mea de a-l ști acolo, s-ar putea să bucure și pe alții, care cred în mine. Dacă dovezile de mai sus nu au fost concludente, sau mai rău decât atâta, dacă au părut copilăroase, am un ultim argument, doar sentimental, din păcate, și prin el cer grație științei: Cine creează în scris o lume, cum crede de cuviință, mișcând-o cum are nevoie spre a-și demonstra ideile, de ce n-ar avea voie să creeze și o natură a sa, altminteri inexistentă? Și chiar o istorie? Așa, am pus într-o carte palmieri pe malul mării noastre, fiindcă mult mi-au fost dragi palmierii de la Mediterană. Și am mai pus șase insule aproape de coastă, fiindcă n-avem niciuna, și tare mi-am dorit un arhipelag în fața Constanței! Iar dacă am adus acolo o cămilă și am împământenit-o, am pornit de la ideea că ea este cea mai veche descoperitoare a pământului, și deci are dreptul să trăiască oriunde îi îngăduie clima.

Abia după câțiva ani s-a limpezit cu totul apa lacului; culoarea ei i-ar fi dat de gândit chiar și omului de știință. Mă duc rar pe acolo, am de mers în prea multe locuri, spațiul existenței mele a crescut încontinuu, cu tot ce îl populează, pe când durata zilei a rămas aceeași, douăzeci și patru de ore, care însă trec mult mai repede decât odinioară. Din casa domnului Neagoe au rămas numai temeliile; casa Ibiei, din deal, a luat-o vântul. Ibi a plecat a treia zi după ce năvălise apa în mină, Frantisek a venit cu două căruțe, care au oprit în fața portiței, apoi a urcat tăpșanul, cu căruțașii, să aducă bagajul; unul singur ar fi fost de ajuns, fiindcă erau numai două boccele. Au pus câte una în fiecare căruță, Ibi a coborât și ea și s-a urcat pe bocceaua ei, în rochița albă, fără mâneci, care o făcea să semene cu o fetiță; dar cum n-ar fi semănat, când avea numai nouăsprezece ani, și era atât de subțire și de micuță că ai fi dus-o pe sus o zi întreagă, fără să-ți obosească brațele? Am văzut-o de aproape când a trecut prin dreptul ferestrei, cu năsucul în vânt, cu ochii ruginii, cu fața puțin pistruiată. Fiindcă plecau cu două căruțe, însemna că la o răspântie au să se despartă, și atunci mi-am închipuit că fiecare se ducea în țara lui, Ibi la Budapesta, Frantisek în Cehia.

Și dacă cineva tot nu vrea să mă creadă, am să-i spun că nu o dată am văzut lacul învolburându-se, fără să bată vântul; nici nu mai era nevoie să ascult buletinul meteorologic la radio, știam că la mare vine furtuna și oamenii fug de pe plajă. Într-o zi, au apărut crabi pe mal, dezorientați, fiindcă nu recunoșteau peisajul; iar în apă înota un zărgan rătăcit, care nu putea să vină decât din Marea Neagră.

Capitolul 44

Bob îl provoacă pe povestitor la duel, pe motive ridicole, ca să nu-și dezvăluie gelozia, fiindcă în noaptea când s-a dat alarma la mină a văzut-o pe Rita ieșind din camera acestuia, în cămașă de noapte. Ibi pe drumul spre mina primejduită, mergând cu lampa deasupra capului. Povestitorul o urmează, întristat că de aici înainte urmează sfârșitul, Frantisek nemaiavând de ce să rămână prin locurile acestea. Apa dă peste gura minei și crește încet pe malurile din jur, până ce ajunge la cota zero de pe hartă, nivelul mării, ca să se mai adauge un argument la părerea povestitorului. Ceva despre dueluri, de la Pușkin până la Clemenceau, marele om politic al Franței. Evoluția duelului, la început pe viață și moarte, mai târziu până la prima picătură de sânge, când se socotește că onoarea este spălată.

Noaptea povestitorul nu doarme, de emoția viitoarei lupte cu sabia și îl simte pe Bob, rivalul lui, intrând în camera Ritei. Chinul geloziei se stinge când îi aude cum se luptă unul cu altul și ea îl dă afară pe ușă. Duelul de a doua zi, doctorul, săbiile trecute prin flacără. De la primele lovituri, domnul Neagoe, arbitrul înfruntării oprește lupta; Bob are cămașa pătată de sânge, deși povestitorul nu l-a atins cu sabia. Sunt zgârieturi și mușcături făcute de Rita în lupta lor de peste noapte.

După ce Rita fugise în camera ei, cu cămașa de noapte pusă strâmb, se vedea cât de colo că o îmbrăcase în grabă, Bob se opri în fața mea, piept în piept, și îmi spuse cu ură: „N-ai nici o vină decât că te-ai născut și mi-ai ieșit în cale, dar va trebui să plătești cu viața, îți dau timp de gândire până mâine dimineață: alege ce vrei, pistolul sau sabia!” Nu i-am dat importanță, îmi era mintea în altă parte, țignalul de la mină continua să sune alarma, am alergat și eu devale, împreună cu alți oameni, nu știam cine erau, nici nu i-aș fi recunoscut pe întuneric și în starea mea de spirit. Traian a trecut călare pe lângă mine, întârziase cât să înșeueze calul. Domnul Neagoe se îmbrăcase elegant și îngrijit ca totdeauna, cu cămașă albă și papion albastru, cu părul lins, periat bine, calm, zâmbitor, parcă așteptând oaspeți. Așa a stat până au venit primele vești de la mină. Mai târziu l-am întrebat, cu admirație, dar mai mult cu nedumerire: „Dumneavoastră nu vă pierdeți niciodată cu firea?” „Poate că da, dar nu-i nevoie să vadă și alții. La ce-ar folosi să-mi frâng mâinile?” L-am înțeles, i-am dat dreptate și mi-am pus în gând să-i urmez exemplul. N-am reușit; cu toate exercițiile de voință, firea mi-a rămas mai puternică, totdeauna m-am dat de ceasul morții, de multe ori pentru nimica toată.

Mergând la vale, am ajuns-o din urmă pe Ibi: să nu fi ținut în mână lampa aprinsă, poate aș fi trecut pe alături fără să știu cine este. Lampa, pe care o punea la geam după ce lega câinele iar pe urmă o făcea mică nu-mi va ieși niciodată din suflet. Am rămas în urma ei, să mă fi apropiat și să-i fi vorbit poate ar fi rămas surdă, ce fusese între noi se terminase, gândul ei, pus la încercare, era acum nu la mine, ci la Frantisek, altfel n-ar fi fugit cu lampa deasupra capului, după ce de atâtea ori o pusese la fereastră; în asemenea momente se văd sentimentele omului. Am mers după ea, luându-mă după lampa care nu mă tulbura acum mai puțin decât altădată, numai că în altfel, cu părerea de rău că ardea ultima oară, și în alt loc decât la fereastră. Și cum o vedeam așa, în rochița ei albă, scurtă de-o lăsa mai mult

goală, am avut deodată certitudinea întârziată că ea era fata din Strada Căruței Stricate, venise la mine cu mâna întinsă, însă nu o recunoscusem; iar acum se ducea, nici nu bănuia că eram în spatele ei, și dacă ar fi știut nu putea să se mai întoarcă; visele frumoase ne lasă numai regretul și amărăciunea că nu le-am înțeles la vreme.

Puțin mai târziu o pală de vânt a stins lampa, sau poate nu mai avea gaz și s-a stins singură, cum se stingea când luna venea la fereastră. Am rămas amândoi în întuneric, nu mai vedeam decât rochița ei albă. Mă apropiasem, de teamă că o să se piardă între ceilalți oameni, dar tot nu i-am spus o vorbă, de teamă că ar fi fost prost venită; de aici înainte începea tăcerea dinainte, când schimbam numai două cuvinte pe seară.

Se făcuse miezul nopții când am ajuns la mină; în jur forfoteau oamenii, ieșiseră toți, nu lipsea niciunul, ascensorul se oprise. Printre ei l-am descoperit pe Frantisek, am simțit o ușurare, mă temusem să nu i se fi întâmplat vreo nenorocire, ar fi fost posibil judecând după vorbele lui îngrijorate. Traian stătea lângă turnul ascensorului, n-avea ce să facă, era în capul gol, vântul îi flutura părul iar eu, privindu-l cu compătimire, mă întrebam ce-o avea în minte. Își dădea seama oare că era un om pierdut, nu doar că se prăpădea o avere, se prăpădea totdeodată și ambiția lui, și onoarea, poate și dragostea Tincăi, rămânea pe drumuri, al nimănuia. Însă gândurile lui în acele clipe erau cu totul altele, aveam să aflu de la Odor, căruia se destăinuise și-i ceruse sfatul, nutrea ideea să se întoarcă la teologie și să devină mitropolit, cum hotărâse în adolescență. Era și el fiul domnului Alcibiade.

Un maistru se apropie de el, îi ceru dispoziții; ar fi fost timp să se demonteze motoarele și alte instalații, să se salveze măcar o parte din materialele aflate în magazie. Traian făcu din cap un semn de negație, nu merita osteneala. Într-adevăr, ar fi fost ridicol, în fața dezastrului care se apropia implacabil; mina era în orice caz pierdută și mai bine se pierdea totul, să fie o împlinire, o treabă a soartei completă și bine făcută; așa, nenorocirea capătă grandoare, ceea ce poate să însemne o satisfacție pentru victimă.

M-am apropiat de gura minei, până la parapet, apa era încă departe, dar răsfrângerea unei stele o făcea să sclipească, o vedeam cu ochii cum urca palmă cu palmă. Clipocitul ei îl auzeau toți oamenii, numai eu știam că era murmurul mării.

Așa am spus a doua zi, seara, la masă. Ne adunasem toți, în liniște, ca și când nu se întâmplase nimic, deși la ora aceea apa dăduse peste gura minei și urca încetișor pe pante. Lipsea numai Traian, a coborât mai târziu din camera lui, în sutană, s-a așezat cu noi, a mâncat repede, pe urmă a așteptat să se termine masa. La venirea lui, apucasem să-mi spun părerea despre originea inundației, s-o explic și s-o susțin, fără să mă intimidez de zâmbetul ironic al lui Bob, căci în schimb domnul Neagoe mă asculta cu atenție. Rita îmi arunca din când în când câte o privire scurtă dar atât de intensă, încât în ochii ei se aprindea o scânteie și parcă o simțeam arzându-mă. Nu puteam să nu mă gândesc la cele petrecute noaptea trecută, se gândea și ea, desigur, și ar fi fost imposibil să nu-și imagineze, cum îmi imaginam eu, ce s-ar fi întâmplat dacă nu suna alarma. Virtual faptele erau împlinite, poate Bob le credea împlinite de-a binelea, altfel n-ar fi urmat ceea ce urmase la sfârșitul mesei.

Dar mai întâi a plecat Traian, s-a ridicat, s-a dus la icoană și a rămas în genunchi câteva minute, rugându-se în tăcere. Pe urmă s-a încins cu o frânghie de cânepă în locul mătăniilor de abanos luciu, a luat de sub scară un toiag și o legăturică. Mi-am adus aminte deodată cum venise Odor la moartea domnului Alcibiade, ca un pribeag, cu toiagul pe umăr și cu o desagă mai mult goală. Traian semăna acum atât de bine cu fratele lui mai mare, încât o clipă i-am confundat pe unul cu altul. M-a dezmeticit glasul lui, care avea cu totul alt timbru, mai sonor dar mai aspru, aproape metalic, nepotrivit deloc cu ceea ce avea să ne spună:

— Nu-mi purtați de grijă, mă duc să stau în pustie, am să lipsesc trei zile. Țineți post și rugați-vă împreună cu mine!

Tinca înlemnise, altfel s-ar fi repezit după el, la ușă; fiecare din noi am fi reacționat în vreun fel, nu l-am fi lăsat să plece, i-am fi cerut măcar explicații, dacă tocmai atunci Bob n-ar fi sărit în picioare și nu m-ar fi apostrofat, cu brațul întins amenințător către mine:

— Ceea ce spui e o prostie! Cum să comunice marea cu mina? Uiți că e și Dunărea la mijloc? Susținând o asemenea idee ne insulți pe toți, și dacă nu se sesizează stăpânul casei, eu îți cer socoteală; ai să plătești cu sânge! Poți să alegi: pistolul sau sabia!

Traian ieșise pe ușă; Tinca se lăsă moale pe o parte și căzu leșinată; domnul Neagoe avu timp s-o susțină, ca să nu se lovească. Amuțisem toți, plecarea lui Traian fusese o lovitură de teatru absurdă, și peste ea venise, și mai absurdă, provocarea lui Bob, care plutea încă în aer. Spre a pune vârf la

toate, Rita începu să aplaude, bătând tare din palme și râzând în hohote, cu capul dat pe spate; oricine ar fi crezut că înnebunise, sau trecea printr-o criză de isterie. Când i-am întâlnit privirea, în clipele următoare, am citit în ochii ei nu altceva decât că se bucura, simplu, sincer, din toată inima, cu toată intensitatea. Nu știam ce să cred; și dacă totuși era o batjocură? Poate, dar în nici un caz nu mă privea pe mine, între noi doi era o înțelegere doar întreruptă. Poate râdea fiindcă Bob nu o denunțase, și în loc să-l admire i se părea ridicol.

Eu însă l-am admirat, socoteam că fusese un gest cavaleresc, ascundea adevărul ca s-o cruțe pe Rita. Mai târziu, am avut motive să cred că nu făcuse altceva decât să se cruțe pe sine; adevărul ar fi fost pentru el o ofensă. Atunci am înțeles și râsul Ritei, care îl ura din noaptea când o pălmuise și se bucura să-l vadă într-o situație comică.

Și iarăși, ca în atâtea rânduri, nu-mi aduc aminte ce făcea Trandafil în seara aceea; poate stătea cu ochii într-o carte. Mai târziu m-am dus în camera lui și l-am rugat să-mi fie martor; a acceptat, fără să mă privească, poate fără să înțeleagă. Ar fi trebuit să am doi martori, domnul Neagoe însă, care se oferise să fie arbitru, a convenit că, date fiind împrejurările, să ne mulțumim numai cu câte unul; n-aveam de unde să luăm alții. Martorul lui Bob a fost inginerul de la mină, pe care nici nu-l mai țin minte, știu doar că rămăsese șomer; domnul Neagoe i-a plătit numaidecât preavizul, salariul pe paisprezece zile, după lege; în plus i-a mai dat salariul pe patru luni, până la sfârșitul anului. M-am uitat la el cu admirație, m-am gândit că dacă proceda la fel cu tot personalul, rămânea cu buzunarele goale, și părea că nu-i pasă.

Noaptea n-am prea dormit, îmi era și frică și rușine, abia împlinisem optsprezece ani, era prea devreme, mă gândeam că legea nu îngăduie minorilor să se bată în duel; de fapt nu îngăduia nimănuia, se prevedeau pedepse aspre și participanților, și martorilor; dar judecata mai închidea ochii. Lasă că nici duelurile nu se comparau cu cele de pe vremuri, când adversarii se băteau cu sabia în marginea drumului, că erau șanțurile pline de leșuri. Chiar și cu pistolul, care a fost admis cred că după revoluția franceză, oamenii s-au ochit fără să le tremure mâna, și nu de puține ori s-a întâmplat să moară amândoi adversarii deodată. Pușkin a căzut pentru o nobilă cauză bărbătească, în luptă cu un om care-i jignise nevasta; era un ofițer francez în solda țarului, un bătăios și obraznic mușchetar, urmaș al zurbagiilor spadasini de pe vremuri, care se băteau prin piețe și se omorau, până nu veneau gărzile cardinalului, să-i lege.

Mai știu de un duel, socotit de mine celebru, fiindcă a costat viața lui Ferdinand Lassalle, despre care cred că nu-i nevoie să spun ce făcuse în viață, ca să nu fie uitat până astăzi. Intriga este cu atât mai interesantă cu cât adversarul lui era un prinț valah, Iancu Racoviță, nepot al lui Ștefan Racoviță, domn al Țarii Românești în a doua jumătate a secolului al optsprezecelea. Slab de piept, tânărul își îngrijea sănătatea în Elveția, și acolo s-a logodit cu o frumoasă, pare-se și înfocată, în ale cărei vine curgea sânge de viking. Curând însă logodnica s-a înfierbântat după tânărul Ferdinand și a hotărât să se mărite cu el, de altcineva n-avea nevoie. Părinții, oameni cu stare și vază, nu se învoiau să-și dea fata după un revoluționar văzut rău de aristocrație și de burghezie, astfel că au închis-o în casă. Povestea e lungă, cu zbucium, cu proiecte de evadare, până când logodnicul păgubit și-a provocat adversarul la luptă, cu revolverul, fără să țină seama că avea de-a face cu un trăgător renumit în acea vreme. Faptele s-au petrecut la Geneva, în anul 1864, exact la un secol după ce Ștefan Racoviță devenea domn în Țara Românească. Revolverul era greu, tânărul prinț, cu natura lui plăpândă abia îl putea ține în mână. Mărinimos, el a tras în pământ, la fel cum Ferdinand Lassalle, nu mai puțin mărinimos, făcuse cu o clipă mai înainte. Duelul s-ar fi încheiat fără să curgă sânge, dacă greul revolver al valahului nu se ridica singur, prin reculul prea puternic pentru o mână slăbuță; lovit în plin din greșeală, adversarul a murit după câteva zile.

Fiica vikingilor a revenit la logodnic, s-a măritat cu el și de atunci înainte s-a numit Principesa Elena de Racoviță, cum iscălește și cartea de mărturisiri unde am găsit cele ce-am spus mai înainte. Nu după mult timp, în 1868, învingător în duel, soțul a murit de oftică, boala vremii; se află înmormântat la Bologna, în jumătatea de nord a Italiei.

Șaptesprezece ani mai târziu, la București, Titu Maiorescu se bătea în duel, cu pistolul, având în față un adversar politic, după violente schimburi de cuvinte în Parlamentul Țării. Nu știu cum a fost schimbul de gloanțe, dar întrucât n-am auzit de vreo consecință, înseamnă că niciunul nu și-a atins ținta. Curând s-a bătut și Barbu Delavrancea, înfruntând, de data asta cu spada, un polemist de la o gazetă scrisă în franțuzește; cu polemiștii e greu să spui cine merită să plătească. Sfârșitul duelului e atât de neobișnuit, încât îl socotesc unic în istorie, de aceea îl țin minte. După câteva asalturi, al doilea dintre luptători, căruia i-am uitat numele, a lăsat spada jos, sub cuvânt că se simte obosit și nu poate să continue.

La sfârșitul celuilalt secol, spadasinul de ocazie, Barbu Delavrancea, avea să apere, într-un proces de crimă, pe Nicolae Filipescu, atunci primar al Bucureștilor, care omorâse în duel cu sabia pe George Lahovary, și tot în urma unei polemici de presă. Nu cred că în acel timp cuvântul să fi fost mai puțin convingător decât în zilele noastre; sabia însă convingea mai repede. Bănuiesc că unii din cunoscuții mei ar mai folosi-o și astăzi, ca să termine net o neînțelegere, dacă moravurile n-ar fi schimbate și justiția s-ar face că nu vede. Cu toată pledoaria lui Delavrancea, priceput și în ale legii, și în ale duelului, vinovatul n-a putut să scape cu totul, a fost condamnat la șase luni închisoare; n-am aflat unde și-a ispășit pedeapsa.

Aș mai avea de povestit câte unele, dar despre oameni pe care nu-i știe lumea. Astfel că am să închei cu un nume celebru; pe la începutul secolului nostru s-au bătut cu pistolul Clemenceau cu Deroulede, un poet cunoscut mai degrabă în secolul dinainte; astăzi cred că nu-l mai știu decât oamenii de litere. Am văzut fotografia luptei, la o margine de pădure. În umbra copacilor stau aliniați martorii și medicii, mai mulți decât ar fi fost nevoie; dar, în sfârșit, combatanții erau oameni de seamă, dacă voiau puteau să convoace tot guvernul și parlamentul. Amândoi au joben în cap și ochesc cu mâna întinsă; nu știu, zău, parcă revolverul nu se potrivește cu jobenul, decât poate într-o comèdie, unde să zboare cât colo, atins de glonte.

Pe atunci erau două feluri de luptă, până la moarte sau până la prima picătură de sânge, cum hotărau adversarii prin intermediul martorilor, căci ei nu comunicau unul cu altul, cât timp nu-și spălau onoarea. În tinerețea mea oamenii încă se mai băteau în dueluri, dacă martorii nu izbuteau să-i împace înainte de luptă; unul își cerea scuze, celălalt îi întindea mâna. Dar chiar dacă ajungeau să se înfrunte, de obicei în zorii zilei, într-un luminiș de pădure, își loveau săbiile până se ivea o zgârietură la unul. În cazul revolverului, ori se ochea pe de lături, ori se trăgea în aer, și amândouă părțile socoteau că și-au făcut datoria… Focuri de artificii!

Astăzi onoarea se spală la scară națională, cu tancul și tunul, și cu altele, nu spun, să n-audă duhurile rele. Iar pentru răzbunări, pentru a încheia socoteli încurcate, se folosesc oameni de meserie; ei trag cu mitraliera din goana mașinii, sau aruncă bombe pe fereastra casei.

Înainte de culcare, domnul Neagoe îi porunci șoferului să plece de cu noapte și în zorii zilei să fie la oraș, la regimentul de cavalerie, de unde să împrumute trei săbii; îl cunoștea pe comandant, îi transmise rugămintea pe o carte de vizită.

Cum nu dormeam, am auzit pași pe coridor și am tras cu urechea. S-a deschis ușa la camera Ritei, aș fi crezut că vine iarăși la mine, ceea ce într-o asemenea noapte mi se părea o nebunie, dacă nu i-aș fi auzit glasul șuierat, ca să nu trezească pe-ai casei: „Ieși afară!”

Mi-a intrat un ghimpe în inimă. Cu toată împotrivirea ei furioasă, Bob era în cameră, închisese ușa în urmă. Am pândit, simțeam ciudă și umilință, nu aveam dreptul să mă amestec, poate era o luptă înăbușită, și nu știam cum o să se termine. Să fi fost acum față în față cu Bob și să fi avut sabia în mână i-aș fi străpuns inima. Dar n-a trecut mult până să se deschidă iar ușa, cu o smucitură; se simțea o încăierare, izbituri, scrâșnete, respirație gâtuită, apoi am deslușit glasul Ritei, o șoaptă amenințătoare și furioasă: „Dacă nu pleci, îți scot ochii cu unghiile!”

A doua zi, pe la zece dimineața, a venit șoferul cu săbiile și cu doctorul de la dispensar, pe care îl convocase domnul Neagoe. Când l-am văzut cu trusa în mână, am simțit un nod în piept, m-am făcut palid, mi-au înghețat mâinile, deși nu mă puteam alege cu altceva decât cel mult cu o zgârietură. Așa mi-am spus tot timpul, dar frica în loc să scadă a crescut, n-o puteam stăpâni, mi-era groază să nu leșin, sau și mai rău, să nu întorc spatele fără voia mea și s-o iau la fugă. Îndată, doctorul a luat săbiile și le-a trecut prin flacără de spirt, să le dezinfecteze; mă uitam și mi se părea că îmi intră în inimă un fier roșu.

Ne-am bătut în casă, afară ar fi putut să ne vadă trecătorii; în camera de zi, de zece metri lungime era destul spațiu. Stăteam cu spatele la scară, Bob, în fața mea, cu spatele la fereastră. Tinca era închisă în dormitorul ei, cu draperiile trase, cu cartofi cruzi pe frunte, chinuită de o migrenă care începuse după ce-i trecuse leșinul și avea s-o țină așa patru zile, până s-a întors Traian din ciudata lui pribegie.

Deși îmi vâjâia capul și îmi țiuiau urechile, am auzit un foșnet la etaj și întorcând capul, o clipă, am văzut-o pe Rita, mi s-a părut că era doar umbra ei, aplecată peste balustradă, cu părul căzut în față, așteptând curioasă. Înțeleg că n-avea de ce să-i fie frică, știa și ea că nu va fi o luptă serioasă, mai mult o mascaradă, să curgă o picătură de sânge; ghearele unei pisici pot să fie mult mai primejdioase.

Pe Bob nu-l vedeam bine la față, stătea cu spatele în lumină, mi s-a părut doar că avea un rânjet de triumf în colțul gurii și mi s-au înmuiat genunchii. Zadarnic mă gândeam că alți oameni înaintea mea, cu zecile de mii, secole

de-a rândul, se luptaseră bărbătește; învinși sau învingători, văzuseră moartea cu ochii și-o înfruntaseră fără frică. De ce eram eu un nevolnic?

Domnul Neagoe a luat săbiile din mâna doctorului, ni le-a încredințat, pe rând, lui Bob, apoi mie, și ne-a poruncit să pășim înainte. Ar fi trebuit să fim goi până la brâu, așa se obișnuiește; doctorul a cerut să rămânem în cămașă, nu știu de ce, lui nu-i era mai ușor; poate nu cunoștea regulile.

Abia când m-am pomenit față în față cu Bob am văzut că rânjetul lui de triumf, cum mi se păruse, era un rictus al gurii, un semn de nervozitate; un canin îi ieșea în afară, ca un colț de mistreț, oprit din creștere, dar putând încă să mă sfâșie. Și totuși avea dantura normală, știam bine; înseamnă că mi se părea, de frică. Am mai apucat să văd cu coada ochiului cum doctorul își deschidea trusa, pe o măsuță pusă lângă perete, în dreptul nostru, etalându-i conținutul, feși, vată, felurite sticluțe, apoi instrumente nichelate, foarfeci, bisturie, pense. Ca să-mi crească frica și mascarada să fie întreagă!

În fața lui, la peretele celălalt, domnul Neagoe, cu sabia de arbitru în mână, ne-a amintit că lupta încetează la prima picătură de sânge, sau când unul din adversari, presat de celălalt, ajunge cu spatele la perete; în partea mea nu era perete, ci scara, și sus Rita aștepta să înceapă lupta. Apoi domnul Neagoe ne-a ordonat să luăm poziția în gardă și să încrucișăm săbiile.

Știam cum să mă mișc, să atac și să mă apăr, la școală învățam scrimă, dar cu un pieptar gros, cu mască pe față și cu o floretă boantă, ușoară ca fulgul. Sabia îmi rupea mâna, era ascuțită și luciul oțelului arunca pe tavan fulgere albe, la orice mișcare. Un singur gând îmi rămânea clar în minte, în clipa când domnul Neagoe ne-a făcut semn să începem; gândul că, indiferent ce-ar fi să se întâmple, n-aș putea decât să mă apăr, să bat în retragere, dar nicidecum să lovesc ca să curgă sânge. Nu de milă, nici de frică, frica se transformase în încordare, ci fiindcă mă simțeam vinovat, era dreptul lui Bob să mă învingă, eu trebuia să plătesc reparația. Dar nu făcusem mai mult de câteva mișcări, în zăngănitul oțelurilor lucinde, când domnul Neagoe puse sabia între noi, despărțindu-ne. Abia atunci am văzut că Bob avea cămașa la piept plină de sânge, și nu-l lovisem, decât doar dacă îmi pierdusem cu totul judecata și nu mai țineam minte.

— Sânge! strigă doctorul, umblând orbește în trusă și neștiind pe ce să pună mâna.

Când îi smulseră cămașa, Bob avea pieptul, umerii, brațele pline de vânătăi și mușcături, iar de-a lungul sternului o zgârietură adâncă.

Sângerase probabil mai înainte, apoi sângele se oprise; mișcările violente, încordarea mușchilor făcuse să se rupă cheagul de deasupra și acum sângera iarăși.

— Ce-i asta? strigă domnul Neagoe.

Doctorul tampona rănile.

— Mă privește! răspunse Bob, strâmbându-se de durere.

În aceeași zi, a plecat la gară, a cerut cu impertinență mașina și bani de drum, și logodna s-a socotit stricată, fără să mai fie nevoie de explicații. Rita se abținea din răsputeri să n-o bufnească râsul.

După ce s-a întors Traian, am plecat și eu cu Trandafil, ne-am dus fiecare la casa lui, unde am mai stat câteva zile până la sfârșitul vacanței.

Capitolul 45

Câinele poștașului dă spectacol. Vizita lui Traian la peștera lui Odor; gânduri funebre. Viața lui Odor în pustietate, urmarea pustietății din vremea când trăia printre oameni. Reculegerea lui Traian peste noapte, hotărârea de a se retrage la mănăstire, cu Tinca. Mănăstirea construită de domnul Neagoe. Viața neprihănită a Tincăi și a lui Traian. Uniunea în spirit. Rugăciunea din pădure la lună plină. Traian devine conducătorul spiritual al discipolilor. Mănăstirea distrusă la bombardamentele din 1944; călugărițele se mărită cu aviatorii americani salvați cu parașuta. Retragerea Tincăi. Moartea Arhanghelului, răzmerița discipolilor. Moartea lui Traian cu crucea și spada în mână. Ascunsă cine știe unde, Tinca așteaptă să-l reîntâlnească în ceruri.

Traian s-a întors cu întârziere, abia a patra zi, pe la ora prânzului. Ibi plecase, mă uitam cu tristețe la căsuța din deal, cu frânghia de rufe legată între cei doi salcâmi din față. Parcă o vedeam acolo, în zorii zilei, cu mâinile întinse, înălțată pe vârfuri, prinzând în cârlige, să se usuce, prosopul albastru.

Înainte de a-l zări pe Traian, departe, urcând din vale, pe marginea băltoacei de păcură care acoperise drumul și continua să crească, am auzit apropiindu-se șareta poștașului. M-am uitat pe fereastră, era prima dată când Ibi nu-l aștepta la portiță. Uimit am fost de ce-mi vedeau ochii, câinele pe care îl știam mergând în două picioare, ca oamenii, cu o labă pe frâul calului, acum mergea ca toți câinii, poate puțin cam posac, și cu obișnuiții

covrigi în coadă, glumă de care poștașul încă nu se plictisise. La portiță, șareta se opri și poștașul strigă, fluturând un plic galben pe care îl scosese din geantă:

— Domnișoară, vino, că ai o scrisoare de la Budapesta!

Câinele căscă plictisit la umbra de sub șaretă, apoi se arcui, luă cu gura un covrig din coadă și începu să-l ronțăie. Ca omul să nu piardă timpul degeaba, m-am aplecat pe fereastră:

— Nu-i acasă, i-am strigat. A plecat și nu se mai întoarce.

Auzindu-mi glasul, câinele a întors capul, și dând cu ochii de mine, a tresărit, pe urmă s-a dus fuga la capul calului și s-a ridicat în două picioare. Dădea spectacol, câinii împrumută câte un obicei de la oameni, își făcea numărul numai când avea cine să-l vadă.

— N-a lăsat adresa? întrebă poștașul.

— N-avea cui s-o lase!

Mă gândisem o clipă să-l mint, spunându-i că trebuia să-mi dea mie plicul; aș fi vrut să văd cine îi scria Ibiei de la Budapesta, bărbat sau femeie?

Câinele a mers în două picioare, tot uitându-se în urmă, până la cotul drumului; sunt sigur că pe urmă nu și-a mai dat osteneala. O vară întreagă mă păcălise!

Traian venea de la munte, fusese să-i ceară sfatul lui Odor, numai el știa cum să-l găsească. Făcuse drumul pe jos, ca pelerinii, fără un ban în buzunar, mâncând doar pâine din desagă, bând apă de la izvoare, până ce, după o noapte de drum în susul râului, a doua zi înainte de prânz ajunse sub munte, la peștera unde trăia Odor de vara trecută. Putea s-o nimerească și cu ochii închiși, fusese acolo cu fratele lui mai mare, îi ajutase să se mute, îi cărase bagajul cu o căruță tocmită, n-ar fi fost nevoie de ea dacă nu erau cuferele cu manuscrise; o saltea, o plapumă, câteva oale puteau să le ducă și cu spinarea.

Odor ducea acolo o viață de schimnic, nefăcând altceva decât să scrie, cât era lumină afară, apoi să mediteze pe întuneric și să doarmă numai un ceas-două, spre ziuă. Nu se hrănea numai cu rădăcini, cum auzise Alexandrina, ci cobora în sat o dată pe săptămână, să ia o garniță de lapte și o târnă de ouă; laptele îl lăsa să se prindă, ouăle le spărgea de-a dreptul în gură, cu capul dat pe spate și le bea crude; mânca și ghindă din pădure, și rădăcini, dar nu de oricare, creștea într-un loc un fel de sparanghel sălbatic, pe care lumea din sat îl ocolea, neștiind ce este.

Mai greu fusese peste iarnă, pusese în gura peșterii pietroaie, lăsând deschis numai un loc de trecere, pe unde să intre și lumina. Când făcea foc îl supăra fumul, mai degrabă stătea în frig, avea o deprindere veche la suferințele trupului. Noaptea, sub plapuma neînfățată, tremura cu o anumită știință, devenită reflexă, și pe această cale, cunoscută vânătorilor din ținuturile înghețate, izbutea să se încălzească. Singura supărare rămânea întunericul, ziua era scurtă, cerul posomorât, nu putea să scrie la lumina opaițului, n-avea lampă, nici lumânare. Așa însă creștea timpul de meditație; când se lumina de ziuă, gândurile așteptau bine rânduite în mintea lui, memorate frază cu frază, putea să le treacă pe hârtie fără să piardă vremea, ca și când i le-ar fi dictat cineva, lui nerămânându-i decât să miște creionul, aceleași creioane scurte, din totdeauna, de două degete, că nu înțelegeam cum putea să le țină în mână.

Când Traian ajunse, strigă de jos, cu mâinile făcute pâlnie la gură:

— Frate, ești acasă?

— Urcă! răspunse Odor.

Până în gura peșterii, aflată pe povârniș, Traian urcă greu, călcând pe mormane de coji de ouă, care trosneau și-l făceau să alunece.

— Avem de vorbit, spuse.

Odor continua să scrie, așezat în genunchi pe un strat de frunze uscate, în fața unei lespezi de piatră, netedă și nu mai înaltă decât mesele țărănești, la care trebuie să faci o mătanie pentru fiecare lingură de fiertură.

— Nu acum; numai deseară, răspunse.

Îi crescuse părul până sub umeri, și barba, așa cum stătea îngenuncheat, mătura pământul.

Până seara nu schimbară o vorbă. Abia când se făcu întuneric și hârtia nu se mai vedea decât ca o pată albă, Odor ridică ochii.

— Vii cu o veste, frate?

Când plecase de acasă, îi trimisese o scrisoare domnului Pretoreanu, care îi cumpărase sufletul de mult, cu dreptul să dispună de el după ce Odor își termina scrisul. „Nu sunt dispărut, îl asigurase, rămân la dispoziția dumneavoastră. Dacă aveți nevoie de mine, adresați-vă fratelui meu, Traian, care știe unde mă aflu”.

— Nici o veste, răspunse Traian. Am venit să mă spovedesc; poate va fi nevoie să-mi iau zilele.

Povesti ce se întâmplase, era dezonorat, iar domnul Neagoe își pierduse averea, ceea ce, fără ca el să știe, era adevărat numai pe jumătate.

După o meditație lungă, Odor spuse:

— Ar fi timpul de masă; să-ți fac o mămăligă.

— Nu mi-e foame, răspunse Traian.

— Asta e bine, obișnuiește-te fără mâncare, de aici încolo o să-ți lipsească.

Afară se întunecase, în peșteră era beznă, zburau liliecii. Traian îl vedea pe Odor doar ca o umbră, ar fi vrut să-i citească în ochi, vorbele lui îl speriau, se gândise la orice, nu însă că ar fi posibil să rabde de foame. Sinuciderea i se păruse o soluție, o judecase curajos, simțise o îmbărbătare; așa putea să salveze ceva din sine. Dar ce mai este de salvat odată ajuns la mizerie? Cine nu mai are nimic de pierdut nu simte nevoia să moară, ci vegetează.

După ce se mai gândi o vreme, Odor îi răspunse lui Traian la prima lui vorbă, de la venire:

— Să-ți iei zilele?… Da, ar fi o idee bună!

Gândul lui mi se părea o atrocitate. Admit că sunt împrejurări când sinuciderea poate să devină o datorie, dar socotesc că nimeni n-are dreptul să dea astfel de sfaturi, care echivalează cu o condamnare la moarte, fără lege, fără judecată și fără cauză. Abia cu o vară înainte îl auzisem într-o dispută crâncenă cu Trandafil, propovăduind doctrina descreierată a Arhanghelului, un îndemn fățiș la violență și crimă: „Să ucidem pe cei nevolnici!”

— Sunt un nevolnic! șopti Traian din umbră, ca și când i-ar fi cunoscut doctrina și ar fi aplicat-o la cazul lui tragic.

Rămase noaptea acolo, dormi pe piatra goală, cu un bolovan drept pernă; îl dureau oasele, dar îndură fără să se miște, până ce i se mortifică întreg corpul și căzu într-o stare de transă. A doua zi zăbovi până spre amiază, uitându-se pironit la Odor, care scria aplecat pe masa de piatră. Abia când să plece spuse o vorbă, singura:

— N-am să mă omor. Dumnezeu mi-a luminat mintea.

L-am văzut cum urca dealul, întorcându-se acasă, cu toiagul în mână. În sufragerie nu era nimeni, a trecut nevăzut și s-a dus în cameră, unde a găsit-o pe Tinca, așteptându-l în picioare, pieptănată și gătită. Era a patra zi de când zăcea în pat, fără să mănânce, fără să doarmă, prăpădindu-se, cu dureri de cap necruțătoare, că și-ar fi spart craniul, să-i curgă creierii. Și deodată, de-atunci nu trecuse decât o jumătate de oră, simțise o izbăvire bruscă în tot trupul, sărise în picioare, parcă în pielea unei altă ea, ușoară și fericită.

— Te-ai gătit! spuse Traian, din ușă.

— Te așteptam, te-am văzut venind.

Îl văzuse într-adevăr, ca într-o imagine adevărată, cum urca la deal, în sutana plină de praf și de scaieți, care părea obosită, de parcă absorbise în ea oboseala drumețului. Se văzuse pe ea însăși fugind la vale, să-l întâmpine, apoi urcase dealul cu el, mergând cu spatele, ca să-l aibă tot timpul în față; dar nu-i vorbise, nu ar fi auzit-o, și nici n-o simțea că este acolo. Când ajunseră sus, era gata pieptănată, gătită; împinse ușa cu spatele și el o găsi așteptându-l. Dacă nu l-ar fi văzut cu mult înainte, înfățișarea lui, neras, răvășit, cu ochii în fundul capului, cu sutana răpănoasă, ar fi îngrozit-o. Dar știa tot, nimic nu o mira și se simțea fericită, ca în serile când se așeza pe scăunel, la picioarele lui, privindu-l, îmbrățișându-l, iubindu-l cu ochii. Și nu doar atunci; în toate clipele era fericită.

Seara nu vru ca el să coboare în sufragerie, să-i împartă imaginea cu ceilalți, îl voia doar pentru ea, însetată; puse farfuriile pe o măsuță, cu o lumânare la mijloc și cu un trandafir roșu. Mâncară fată în față, atât de apropiați că își simțeau căldura obrazului și își încrucișau furculițele unul în farfuria celuilalt. Așa fusese în anul lor de prietenie, înainte de nuntă, când ea se strecura în camera lui, seară de seară; atunci masa o pregătea și-o aranja el, neîngăduindu-i să se amestece. Tinca învățase numai privindu-l, știa totul, fără greșeală, și acum adusese între ei amintirile din acea vreme, retrăindu-le cu o intensitate și mai mare.

Noaptea dormiră îmbrățișați, așa se spune, fiindcă unul îl cuprinde cu brațele pe celălalt, dar era mult mai mult decât atâta, mai mult decât o contopire, era un unison prea desăvârșit ca să poată fi înțeles de oameni; totul al lor se afla la același nivel, în același ritm, de la respirație, puls, temperatură, până la compoziția chimică a acizilor din creier, de unde rezulta o gândire comună. Fără acestea, viitorul lor, cum îl voi spune, n-ar avea explicație.

Cu o seară înainte, Traian dormise pe piatra din peșteră. Cufundat acum în bunăstare, cu trupul și cu sufletul îndestulate până în cele mai ascunse și subtile cerințe, el se întreba care din ei, cel de ieri sau cel de astăzi, era conform cu natura lui adevărată?

A doua zi îl încunoștință pe domnul Neagoe că o ia pe Tinca și pleacă.

— Ți-am adus o pagubă mare, domnule Neagoe. Îți rămân dator, dar să nu-mi ceri polițe, hotărârea mea e mult mai valoroasă decât orice contracte.

Am să te despăgubesc în ziua când am să fiu bogat și are să-mi aparțină toată puterea bisericească.

Gândul lui vechi să ajungă mitropolit, privit în trecut, i se părea o glumă. Acum era hotărât în profunzime și cu înverșunare, pe viață și pe moarte, fiindcă oscilase între una și alta, și-o alesese pe prima, din credință. Pusese toată pasiunea lui într-o întreprindere lumească, și eșuase. Nu putea să se salveze decât lăsând în urmă lumea, și căutându-și izbânda în ceruri. Să nu fi intervenit fapte istorice probabil ar fi ajuns patriarh, peste toți mitropoliții, drumul îl ducea direct într-acolo și probabil ar fi fost patriarhul cel mai convins de harul său, în care mai demult nu crezuse. Pierderea avea să și-o datoreze asocierii cu Arhanghelul, căruia îi atribuia o descendență divină. De aceea îl urmase în doctrina lui neiertătoare, crezând că numai așa, vărsând sânge, se putea izbăvi lumea de un demon devenit mult prea bogat, prea puternic, având teribile arme laice, tancuri și tunuri, cărora armata heruvimilor nu le-ar mai fi făcut față.

Dacă exista vreo asemănare între el și Odor, care de asemeni își însușise doctrina Arhanghelului, deosebirea rămânea capitală; fratele lui nu credea în nici un Dumnezeu, accepta numai ideea demonului, sub mai multe întrupări, neierarhizate deocamdată, una dintre ele fiind domnul Pretoreanu; dar domnul Pretoreanu rămânea o forță neutră, neputându-i influența gândurile, Odor socotindu-se mult prea puternic ca să se teamă de o influență exterioară. Nu și-ar fi luat niciodată o asemenea titulatură, ea fiind creația altora, dar, fără a-și da un nume, se socotea Dumnezeu însuși. Drumul lui și al lui Traian, aparent paralele, nu făcură altceva decât să se tangenteze într-un punct, în noaptea din peșteră, pe urmă se despărțiră pentru totdeauna, îndepărtându-se încontinuu unul de altul.

Ceea ce pot spune este că puterea spirituală a amândurora era la fel de mare; Odor dăduse dovada de multă vreme, prin înverșunarea cu care își urmase destinul, împotriva tuturor adversităților frontale și a ispitelor laterale; dar el era departe de a-și fi epuizat gândirea și de a-și fi socotit misiunea încheiată. Desăvârșirea lui n-o va afla nimeni, până nu va cunoaște cuprinsul întinselor lui manuscrise, în cea mai mare parte indescifrabile și deci pierdute pentru lumea contemporană. Poate o știință a viitorului, cu o aparatură încă neinventată, va izbuti să le citească, să facă sinteza lor și abia atunci se va ști întreaga lui măsură.

În ceea ce îl privește pe Traian, cea mai puternică manifestare de spirit la el a fost fanatismul pe care a izbutit să i-l inspire Tincăi, așa cum la prima

lor întâlnire îi inspirase o dragoste fără limite pământene, un zbor în acel al nouălea cer, care este invocat spre a exalta ideea de fericire, dar pe care nu-l cunoaște nimeni. Al nouălea cer era pentru Tinca o realitate, cine îi citea în ochi putea să vadă, măcar serile când se așeza pe scăunel la picioarele lui Traian, într-o stare de beatitudine divină. Atunci simțeam că se ridica din propriul ei trup și plutea într-o lume de aștri care coborau în casă, fără să-i atingă pe ceilalți, fiindcă le lipsea credința. Dar dragostea ei rămânea omenească, n-o respingea, nu se rușina, o primea cu tot trupul, care ajungea la spasmuri egale cu exaltarea ei eliberată de orice constrângeri laice sau religioase. În trecutul biblic ea ar fi inspirat Cântarea Cântărilor.

Forța lui Traian mi s-a părut că devenise supranaturală atunci când a convins-o pe Tinca să se despartă trupește unul de altul, până la sfârșitul zilelor. Nu se poate face nici o comparație cu castitatea păstrată de Odor în fața Medeei, care îi rămăsese necunoscută. Tinca și Traian se cunoșteau până la gradul cel mai înalt al voluptății, astfel știau ce pierd și renunțarea lor ar fi devenit mutilantă, dacă n-aveau puterea să se salveze cu spiritul.

— Unde vrei să te duci cu ea? a întrebat domnul Neagoe, atunci când Traian i-a anunțat intenția să plece de acasă, cu Tinca.

— La mănăstire!

Ea a adăugat, cu o hotărâre calmă și clară:

— E voia mea, tată!

S-au dus la două mănăstiri vecine, de călugări și de călugărițe, Cernica și Pasărea, în apropierea Bucureștilor. Ea și-a făcut noviciatul cu supunere, fără altă năzuință decât să ajungă stareță. Dar stareța în funcțiune era încă prea tânără ca să-i prevadă sfârșitul. Atunci mi-am adus a minte de AMarisa, care se gândea să-și facă o mănăstire personală, unde să-și sfârșească zilele; pe urmă renunțase, destinul ei era altul.

Domnul Neagoe pierduse mai puțin decât credea Traian; fie numai pădurea din jurul minei reprezenta o avere; pe deasupra, avea încă multe venituri, participări la diferite societăți anonime, rente și titluri. Nu fu nevoie ca Tinca să-și exprime dorința, nu-și arătă nici măcar tristețea; tatăl ei ajunsese să-i poarte o adorație religioasă, o privea ca pe o sfântă. Învingând piedicile administrative și canoanele, izbuti să obțină de la Patriarhie încuviințarea de a ridica pe cheltuiala lui o mănăstire personală pentru Tinca, în apropiere de Cernica, de partea cealaltă a lacului, după o perdea de pădure.

Acestea se întâmplau în anul 1931, biserica era mică, mai degrabă o capelă și nu avea enoriași, stătea cu porțile închise, servea numai pentru rugăciunea călugărițelor, în număr de unsprezece, toate prietene și foste colege de școală ale Tincăi, care le convertise. Viața lor, fizicește vorbind, era confortabilă, fiecare chilie avea baie proprie și mobile deși în stil monahal, nu-i lipsea nici eleganța, nici comoditatea. Cât privește austeritatea lăuntrică și relația cu biserica, slujbele de zi și de noapte, posturile, respectul și ascultarea se aflau la rangul de dogmă, păstrate nu doar cu evlavie, ci cu întreaga dăruire a sufletului. Acolo nu se primeau oaspeți, cum se obișnuiește, ceea ce a făcut ca unele mănăstiri să devină locuri de petrecere, popularizate și în literatură, într-un faimos schimb de telegrame, plus în unele scrieri pe care n-a putut să cadă anatema, Dumnezeu însuși știind pe ce se bizuie ele.

Mica mănăstire a Neprihănirii, cum au numit-o oamenii, nu mai există astăzi; în 1944, un bombardier american, doborât, a căzut peste ea, a făcut explozie și a distrus-o. Printr-o minune, cum a fost convingerea tuturor martorilor din satele vecine, cele unsprezece călugărițe împreună cu Tinca au scăpat neatinse; necredincioșii spuneau că erau refugiate în pădure, dar din sutele de bucureșteni care veneau acolo, cu automobilele sau cu motocicletele când suna prealarma, niciunul nu văzuse pe vreuna din ele. După ce benzina din rezervoarele explodate a ars cu pâlpâiri înfricoșătoare și oamenii au îndrăznit să se apropie, le-au văzut pe călugărițe îngenuncheate și rugându-se, cu lacrimi pe față, lângă mănăstirea incendiată. Trei din ele și-au lepădat rasa și s-au măritat cu aviatorii care se salvaseră cu parașuta, aterizând în apropiere; într-un fel era tot un semn de credință, puteau să-i ia drept trimiși ai cerului. Celelalte s-au risipit care încotro; Tinca a plecat departe de acele locuri, la mănăstirea Agapia, și i-am pierdut urma. În 1957, când am fost prima oară acolo, cu întârziere, n-am găsit-o; nu era nici în cimitirul mănăstirii, unde este înmormântată Veronica Micle. Traian murise tragic în ianuarie 1941, la rebeliunea Arhanghelului, care era mort el însuși, dar supraviețuia în conștiința discipolilor, ca Isus Cristos după înviere și dispariție.

Încă din primul an al vieții lui la mănăstire, Traian se hirotonise preot, deși biserica nu avea loc pentru încă un slujitor al altarului; dar el renunțase la drepturi și nici nu oficia la slujbe, ca să nu-i indispună pe preoții cu vechime, ci stătea în rând cu cei din urmă călugări. În schimb, ținea predici, de-o inspirație mai mult laică, îmbrăcate însă în cuvânt teologic, cu atâta

dăruire, cu atâta inspirație divină, încât filozofia lui, străină de biserică, înceta să pară eretică, devenea o evanghelie nouă, împrospătând și îmbogățind credința. Poate în timpul unei inchiziții inculte și intolerante, ar fi fost denunțat și supus judecății. Mai marii bisericii, avertizați, veniți să-l asculte, cădeau în vraja elocinței lui creștine și trebuiau să admită că el nu făcea altceva decât să meargă spre aceeași credință din Evanghelie, dar pe drumuri mai bine croite, mai drepte, mai luminoase și mai convingătoare.

Enoriașii nu prea se înghesuiau în biserică, stăteau mai mult pe afară, rezemând zidurile și fumând iarba diavolului; în schimb, dădeau cu toții buzna înăuntru când se auzea glasul predicatorului, cu timbrul lui puțin metalic care răzbea până departe și, după cum spunea paracliserul, făcea să se nască în clopote o vibrație tainică. Oamenii au început să se urce în clopotniță, câți puteau să încapă, cu rândul, atrași de ceea ce credeau că era o minune dumnezeiască; niciunul n-a dezmințit vorba paracliserului, toți coborau închinându-se.

Cu timpul, au apărut în biserică oameni de la oraș, nu cei care își petreceau duminica la iarbă verde, ci intelectuali cunoscuți, publicul conferințelor de la Ateneu, artiști, profesori, medici, iar printre ei, firește, doamne distinse și elegante.

Pe atunci, nu exista magnetofon, ca să imprime glasul omenesc pe bandă, ci doar gramofonul, greu de adus în biserică, așa că nimeni nu poate să reproducă azi predicile acelea, pe care Traian nu le avea scrise. Nu mă încumet să reconstitui din memorie una din ele, singura pe care am ascultat-o, nu am nici spirit, nici limbaj teologic și nici atâta smerenie să invoc ajutorul cerului și să sper că el mi-ar conduce mâna. Cred că predica se intitula „Dreptul (sau datoria?) la suferință” și pornea de la încercările prin care trece Iov fără să se lepede de credință; dar mergea mult mai departe, pe un teren laic, izbutind să-l sanctifice, până ce ajungea la suferințele omului modern, cu trupul chinuit de tuberculoză, de lepră, de gută și podagră (de cancer se vorbea rar sau deloc în vremea aceea) și cu sufletul torturat de Necuratul, de care nu știe să se apere căutând ajutor în biserică.

Nu pot să explic în ce consta forța lui de cucerire, știu doar că pe fețele ascultătorilor curgeau lacrimi, mulți cădeau în genunchi, cuprinși de remușcări, fiindcă până atunci blestemau în loc să accepte suferința ca pe o absolvire; și suferințe erau mult mai multe în lume, decât pe vremea lui Iov și a minunilor. La sfârșit, toată biserica stătea îngenuncheată, iar la ieșire curgeau banii cu pumnul în pălăriile celor doi cerșetori care păzeau ușa.

Șapte ani s-au scurs astfel, Traian n-a urcat nici o treaptă în ierarhia bisericească, nici n-a încercat vreun demers, nu era timpul, știa când va fi, îl prevăzuse, nu se îndoia că avea să vină cum plănuise. Renumele îi creștea în lumea bisericească și în cea laică, veneau să-l asculte tot mai mulți oameni, cuvântul lui avea tot mai multă strălucire, pe când el își purta cu modestie cuvioasă rasa monahală, fără nici o podoabă. Într-o zi, veni însuși Patriarhul Miron Cristea, cu o suită preoțească atât de numeroasă, că mirenii nu mai încăpură în biserică, rămaseră să asculte din pridvor și pe sub ferestre. Glasul lui Traian parcă trecea prin ziduri.

La sfârșit, Patriarhul îl așteptă pe predicator la scara amvonului, se făcuse un cerc gol și în el bătea o rază de soare, venită de la fereastra albă, fără vitrouri. Traian coborî scara și îngenunche cu smerenie; raza de soare îi căzu în creștet.

— Părinte, îi vorbi capul bisericii, locul tău este la Patriarhie, unde vei aștepta până va fi liberă Episcopia de la Râmnic.

— Preafericite, răspunse Traian, cu capul plecat, parcă să prindă mai bine raza de soare, îngăduie robului tău să rămân aici, departe de treburile episcopale, până îmi termin învățătura, căci am încă multe cărți de citit, și mult de meditat lângă ele.

În lumea bisericii, până la treapta ei cea mai înaltă, se știa că fosta soție a lui Traian era stareță la Mănăstirea Neprihănirii, de peste apă, închinată sfintei Ecaterina. Se știa mai mult decât atâta, că prin lege rămâneau mai departe legați unul de altul, nu exista hotărâre judecătorească, să-i despartă: separarea lor, nesilită de nimeni, neavând cauză pierderea afecțiunii sau vreo neînțelegere, era un sacrificiu comun, adus credinței în Sfânta Treime. Se știa de asemeni că în serile când era lună plină, iarna, vara, se întâlneau într-un loc din pădure, Traian trecea lacul cu barca, sau trecea pe gheață, îngenuncheau unul în fața altuia și se rugau împreună. Sigur că se găsiseră oameni cu firi cârtitoare cărora asemenea practică li se părea nepermisă, fiind un drum spre împlinirea păcatului. Dar nu doar ei, ci oricine, suflete de bunăcredință, puteau ajunge la bănuială. Fără a împiedica întâlnirea, starețul puse iscoade, nu din lumea mănăstirii, ci oameni evlavioși de prin sate. Pe lângă aceștia mai veneau unii, curioși, să vadă ceva ce nu se mai pomenise, și dacă pe lângă ei erau și din cei care la început nu puteau să creadă, se luminară, uitându-se cu ochii și auzind cu urechile, și se închinară cucernic.

Cei doi se întâlneau la o troiță din pădure, într-o poiană luminată de lună ca ziua. Nu-i împiedica să vină nici ploaia, nici ninsoarea, decât că își luau felinare, să vadă drumul. În nopțile frumoase, aveau zeci de martori, ascunși pe marginea pădurii și toți vorbeau despre rugăciunea aceea nemaiștiută, ca despre o faptă preacurată, în lauda Domnului.

— Eu îți sunt ție Mântuitorul, spunea Traian, cu mâinile împreunate pe piept, cu fruntea plecată, plin de credință în vorbele sale, iar tu ești Sfânta Fecioară, care mi-ai dat viață, și acum iată-ne împreună, sub cea mai fericită binecuvântare a Domnului Dumnezeul nostru din ceruri. Vom fi din nou aici, la lună plină, nimic nu ne va împiedica drumul, nici ploaia, nici frigul, nici boala, căci numai așa ne vom reîmprospăta credința și-o vom ține trează…

Ea repeta, cu aceleași cuvinte, „tu îmi ești mie Mântuitorul, iar eu sunt Sfânta Fecioară…”

Nu am să jignesc sufletele credincioase, spunând ce-mi trece prin minte, fiindcă gândul meu e curat ca însăși natura care a creat omul. Poate oare cineva să-și închipuie că în timp ce își făceau rugăciunea cu atâta cucernicie, ei uitau ce îi unise și câtă iubire își dăduseră unul altuia prin trupurile lor îmbrăcate acum în haină întunecată? Era cu putință ca în aceste trupuri frumoase, întregi și tinere, să nu fi rămas nici o amintire și nici o dorință? Reîmprospătându-și credința prin rugăciune, ei nu își reîmprospătau oare vechea iubire, ținând-o trează și mărturisindu-și-o într-o limbă cifrată? Cine putea să știe cât de fierbinte le era carnea în acele clipe?

În anul 1936, Arhanghelul veni la mănăstire, în sutana lui albă, cu spada în mână, urmat de mare mulțime de discipoli, cu aceeași îmbrăcăminte, și aliniați ca soldații. Acum îi cunoștea țara, umblau încolonați prin sate și prin orașe, cântând în cor psalmi războinici, cu îndemn la moartea nevolnicilor: „Noi suntem cei puternici, cine nu crede, să piară!” Un pristav mergea la o sută de metri în față și striga poruncitor spre mulțime: „Îngenuncheați! Îngenuncheați și preaslăviți-l!”

Stareţul îl întâmpină pe Arhanghel cu Evanghelia. La întoarcere Traian mergea în fruntea coloanei, lângă Arhanghel, la fel de înalt și de chipeș ca el; sutana lui era neagră, iar în loc de spadă avea crucea. „Fii capul religiei noastre!” așa îi vorbise Arhanghelul. „Când vom avea toată puterea în mână, vei fi Patriarhul țării.”

Țelul lui Traian, oricât fusese de hazardat și de absurd, virtual se și împlinise. Dar în același an Arhanghelul intră la închisoare pentru

nerespectarea legilor și pentru violență. Era o primejdie, discipolii se pregăteau să-l elibereze, ar fi urmat încăierări sângeroase, răzbunări, lichidări, cel mai amenințat era Regele, fostul prinț Carol, care revenise în țară și se înscăunase pe un tron tot mai șubred. Cu încuviințarea, sau poate chiar din porunca lui, dată în panică, pe Arhanghel și pe primii discipoli ai acestuia îi gâtuiră jandarmii. Era o nechibzuință, s-ar fi putut face și altfel; oamenii cu scaun la cap dezaprobară, dar dictatura, când se pornește, nu mai poate să fie oprită până nu cade în groapa săpată de ea însăși.

Doi ani mai târziu, în vremuri tulburi, un om, necunoscut înainte, se declară urmașul Arhanghelului, al cărui spirit veghea asupra lui și-i dicta îndatoririle. Acest nou Arhanghel, care nu va căpăta alt nume, veni la putere într-un guvern de amestecătură, căci, oricât de mare ar fi fost oastea lui, n-avea pricepere și n-ar fi răzbit singur. Regele abdică și scăpă cu fuga; discipolii l-ar fi pus în frigare.

Neînțelegerile în guvern începură când urmașul Arhanghelului, Arhanghel el însuși, cu sutană albă și cu spadă stropită simbolic cu vopsea roșie ca sângele, vru să-l dea jos din scaun pe Patriarh și în locul lui să-l pună pe Traian, cum îi poruncea spiritul primului Arhanghel. Ministrul cultelor și toți ceilalți miniștri care nu erau discipoli se opuseră. Fură și alte opoziții, la alte samavolnicii plănuite, într-o ciocnire din ce în ce mai înverșunată între potrivnici, până ce, în a patra lună de guvernare, Arhanghelul nu vru să mai recunoască legile și porni rebeliunea discipolilor. Însă armata nu-l urmă și începu lupta.

Aceste întâmplări le voi povesti când le va veni vremea, arătând cum au participat la ele personajele conduse de mine, nimic altceva decât ceea ce am văzut cu ochii eu însumi. Deocamdată am vrut doar să schițez cadrul și să stabilesc împrejurările în care a murit Traian, ca să închei destinul celui de al treilea dispărut dintre cei nouă urmași ai domnului Alcibiade.

În a treia zi de luptă discipolii se dădură învinși, chiar Arhanghelul tipări afișe care reproduceau scrisul lui autograf, cerându-le să depună armele. Nu toți se supuseră dintr-odată, mai răsunau ici-colo focuri de pușcă. Am fost acolo și am văzut de aproape. Eram pe Calea Victoriei, într-o zi noroasă de ianuarie, peste drum de Palatul Telefoanelor, în dreptul unui cinematograf, azi sală de teatru. Nu prea se vedea lume pe stradă, puținii trecători mergeau pe lângă ziduri, temându-se de un glonț rătăcit, din cele care din când în când se auzeau piuind prin aer. Calea Victoriei era goală, încremenită într-o tăcere ca de înmormântare. Și deodată, în liniștea aceasta s-a auzit un pas

cadențat, venind din jos, dinspre bulevardul Elisabeta. Era un om în sutană neagră, cu o cruce în mâna stângă, iar în dreapta cu o spadă ca a Arhanghelului. Cineva din palatul Telefoanelor, care era înțesat cu soldați de pază, un ofițer probabil, i-a strigat omului să se întoarcă. El însă a mers înainte, pe mijlocul străzii, cu o îndrăzneală smintită sau arogantă, bătând cu pasul ca la paradă. Atunci l-am recunoscut pe Traian, în capul gol, cu părul răvășit, cu ochi ca de lup, având pe față o înverșunare sălbatică. Glasul i-a poruncit iarăși să se întoarcă, el însă a mers înainte, sfidându-l, cu un rânjet de dispreț care a făcut să se înfioare carnea pe mine.

Am știut ce-o să urmeze, m-am trântit pe jos, în refugiul cinematografului, ca un pridvor cu stâlpi de beton în față. Exact când era în dreptul meu, Traian s-a oprit soldățește, s-a întors cu fața la stânga, a ridicat crucea deasupra capului, a întins spada înainte, salutul discipolilor, și, înfruntând puștile, a strigat din adâncul pieptului, râzându-i morții în față:

— Trăiască Arhanghelul și discipolii!

N-am auzit comanda, ci numai răpăitul de gloanțe care s-au înfipt în asfalt și în stâlpii cinematografului. Traian a căzut retezat, cu fața în jos, fără să lase din mâini crucea și spada.

Nu am să descriu suferința Alexandrinei, dar ea a supraviețuit și acestei pierderi, la fel de zguduitoare ca moartea lui Tom, căruia nu i-a spus niciodată decât Toma, cum îl botezase domnul Alcibiade.

Tinca a supraviețuit prin credința că Traian o așteaptă, de-a stânga sau de-a dreapta tronului, până la o zi hotărâtă, pe care ei nu-i era îngăduit s-o grăbească.

Capitolul 46

Primii bani ai povestitorului; planuri de boierie, semne de avariție, îndepărtate repede. Cum trăiește mama povestitorului, la niște neamuri zgârcite; cum moare stăpânul casei, în modul cel mai ignobil. Întoarcerea povestitorului prin vechile locuri, la Scalda Satanei inundată cu apă de mare. Amintirile, casei Ibiei, bazinul de înot în ruină. Turnul de observație, lacul văzut de la înălțime, coordonatele mării. Pustietatea; imaginea Ritei.

În ziua când plecam ultima oară de la școală, fără să-mi iau certificatul de absolvire pe care mi l-au trimis pe urmă acasă, și coboram serpentinele, singur cu Trandafil, ferindu-ne de lume, ca fugarii, mi-am dat seama

deodată, înainte de-a ajunge la gară, că nu aveam unde mă duce, decât la niște rude unde locuia mama de vara trecută, și unde m-aș fi simțit ca un linge-blide. Ne-am oprit să ne odihnim puțin pe banca voievodală de la poarta orașului, unde pe vremuri fusese intrarea în cetate. Acolo abia, încheindu-mi haina, ca să nu merg pe străzi ca hoinarii, am simțit în buzunarul de la piept un plic pe care îl aveam de doi ani și nu-l desfăcusem, îl păstram în pupitru, printre caiete, sau în dulăpiorul din dormitor, printre rufe, îl luam cu mine în vacanțe, dar nu-i dădeam nici o importanță; s-ar fi putut prea bine să-l pierd și să nu mai țin minte de el, cum mi se întâmpla cu multe obiecte. Nici nu mai știu ce mă făcuse să-l iau, când înainte de a pleca răscolisem sertarul pupitrului și nu găsisem nimic demn de păstrare. Îl aveam de doi ani, mi-l dăduse Traian în vara când fusesem la mină și se întâmplase nenorocirea, ca să vorbesc și eu cum vorbeau oamenii; pentru mine, lacul cu apă de mare însemna o minune, cum a rămas până astăzi.

Era un plic comercial, galben, dublu decât cele obișnuite, de hârtie groasă, de aceea rezistase atâta vreme, fără să se zdrențuiască. Dându-mi-l Traian îmi spusese să-l păstrez bine și să nu-l deschid decât în ziua când terminam școala. Îl luasem cu mintea în altă parte, fiindcă plecam, și vara următoare nu mai aveam de ce veni acolo, unde rămâneau amintiri neuitate.

Am deschis plicul atunci, pe bancă, mirat că îl păstrasem atât timp și nu-l aruncasem, nici nu-l pierdusem; iar dacă nu îl deschisesem, nu însemna că voisem să respect vorba lui Traian, ci doar că nu mă interesa ce-aș fi putut să găsesc înăuntru, nu aveam nici o curiozitate. Am găsit un teanc de bani, cincisprezece hârtii de o mie de lei, nou-nouțe, și un borderou unde erau trecute lucrările mele făcute pentru administrația minei, hărți și planuri, fiecare cu remunerația ei, mult prea generoasă; nici prin minte nu-mi trecuse că meritam vreo plată, era destul că îmi dădeau găzduire. Cincisprezece mii de lei nici măcar nu văzusem vreodată, necum să-i țin în mână, necum să-mi aparțină; ei însemnau atunci de două ori leafa unui profesor. Au fost primii bani câștigați în viață și a trecut multă vreme până să câștig alții, mai puțini și cu trudă mai multă.

M-am uitat cu coada ochiului la Trandafil, ferind banii, temându-mă că îi văzuse; s-ar fi cuvenit să-i dau și lui o parte, dar se trezise în mine, brusc, un egoism și o avariție cum nu simțisem niciodată. Avari văzusem la teatru, fără să mă convingă; Harpagon trebuia doar să stârnească râsul publicului; nu credeam nici în Hagi Tudose, socoteam că-i o batjocură.

Spre norocul meu, m-am dezmeticit repede, m-a cuprins rușinea, altfel cine știe ce s-ar fi ales de mine. Oare nu mai țineam minte cât bine îmi făcuse Trandafil, și nu știam câtă durere avea el în suflet? Am scos banii la lumină și i-am numărat în ochii lui, dar nu puteam să-i fac părți egale, i-am întins opt hârtii, am păstrat șapte, în cele câteva clipe dinainte, apucasem să-mi fac planuri mărețe, cum să-mi petrec vara în bogăție, pe unde să umblu, cum să mă fudulesc, ce să-mi cumpăr, un ceas de mână înainte de toate, pe urmă o bicicletă. Și tot în acele clipe mă gândisem, nemulțumit dintr-odată, că aș fi vrut mai multe, nu erau destui bani pentru o motocicletă, degeaba mă bucurasem. Nu înțeleg cum am trecut de la o stare la alta, de unde a venit liniștea aceea senină când am rămas cu șapte mii de lei în mână, în loc de cincisprezece. Poate după egoism și avariție, am simțit ce înseamnă cumpătarea, am descoperit în ea altă bucurie, mai calmă și mai durabilă.

Trandafil nici nu vedea banii, privirea lui trecea pe de lături. „Ia-i! i-am spus, să ai și tu; pentru mine e prea mult!”

S-a uitat la plic și abia atunci și-a adus aminte că avea unul asemeni, tot de la Traian; îl cususe, mai ingenios decât mine, în căptușeala hainei. Pe plic scria: „Îl deschizi în ziua când termini școala!” Erau tot cincisprezece mii de lei, dar fără borderou de plată, un dar al lui Traian, care putea să însemne o lepădare de toate, probabil împărțise ultimii lui bani, căci după câteva zile avea să plece la mănăstire.

Este ciudat că, rămânând cu toți banii, nu m-am mai bucurat ca prima dată, i-am privit cu răceală, de aceea poate nu i-am pus bine, ci i-am cheltuit repede; înainte de sfârșitul vacanței, îi terminasem. Cinci mii de lei i-am trimis mamei prin poștă. Mai târziu am regretat că nu m-am dus să i-i dau în mână, n-a pomenit niciodată de ei, dovadă că nu-i primise; desigur că mandatul poștal îl încasase stăpânul casei unde primea găzduire, bărbatul unei verișoare de-a mamei, pe care n-o cunoscusem. Despre el am auzit mai târziu că își mânca de sub unghie, iarna nu făcea foc în sobe, îngheța apa în găleată, n-avea țeavă trasă în casă, numai cișmeaua primăriei la poartă. Ținea porc, ca să nu dea bani pe carne, îl hrănea numai cu lături și cu resturi și se lăuda vecinilor cât este de econom acel animal care guița toată ziua de foame: „Cum își face treaba mare, cum o mănâncă; în cocina lui e curat ca în casă”. Fără să știu toate acestea, mi-a fost silă de el și n-am vrut să-l văd.

Mult m-am amărât mai târziu când am aflat ce viață dusese mama în casa lui, până a dat de-o soartă mai bună. Și nu stătea pe gratis, frații mei mai mari, din ce aveau, din ce n-aveau, căci erau mai degrabă săraci cu

toții, îi trimiteau bani să-și plătească masa și casa. Însă lumina trebuia s-o stingă la opt seara și să n-o mai aprindă până dimineața; nici n-ar fi putut, fiindcă stăpânul casei scotea siguranțele. Se uita urât până și la aparatul de radio al mamei, care nu consuma electricitate, mergea cu galenă și se auzea numai în cască. Mama se mulțumea cu el, adormea cu căștile la ureche, ascultând muzică. „Nu te mai saturi, nu te mai saturi!” bombănea omul acela. „Dar cu ce te supără? intervenea verișoara. Nu consumă nici un pic de electricitate!” „Ceva trebuie să consume, nu merge pe gratis… Pe urmă mai este antena!” „Și asta ce-ți face?” „Îmi face! Stă pe casă și strică tabla!” Era de necrezut că până deunăzi nu știusem ce-i avariția!

O dreptate tot este pe lume! m-am gândit aflând cum murise zgârcitul. Ca să nu dea bani vidanjorilor, își golea singur hasnaua, pe întuneric, să nu-l simtă vecinii. Și nu toată deodată, câte două-trei găleți pe noapte, altfel s-ar fi umplut mahalaua de mirosuri urâte. De toarta găleții lega o frânghie, îi dădea drumul jos, apoi o scotea plină și-o vărsa în stradă, la canalul de lângă rigolă. Nu știu cum îl suferea nevasta când intra în casă. Într-o noapte de iarnă, pe când se apleca să umple găleata, a alunecat pe ghețușul de lângă gura haznalei și-a căzut cu capul înainte în murdărie. Nici o îngrijitoare de morți din tot orașul n-a vrut să-l dezbrace și să-l spele, așa l-au dus la morgă, de-a porcăit duba. S-a găsit cine să-i scoată hainele, un hingher de pe stradă, care pe urmă le-a pus în sac și le-a dus să i le spele nevasta. Pe mort l-au spălat cu furtunul. Nu eram acolo să văd, iar mama dăduse Dumnezeu să se mute; mi-a povestit mai târziu o vecină. Și chiar să nu fi fost întocmai așa, am luat-o de bună, socotind că pentru acel om nu exista moarte mai potrivită. Când stă în puterea mea, îmi place să fac dreptate.

Văzându-mă cu bani în buzunar, mai întâi și mai întâi mi-am cumpărat ceasul dorit atâta vreme, un Anker cu cifre fosforice, să se vadă și pe întuneric, apoi m-am urcat în tren, la clasa întâi, dar nu fără bilet, și am coborât în halta de unde mergea drumul la mină. La întoarcere, am luat bilet de clasa a patra, nu ca să fac economie, nici nu se simțea ce cheltuisem din prima mie de lei; mi se părea că exagerasem cu luxul. În haltă, mi-am amintit ziua când venisem să vedem trenul mortuar cu sicriul regelui Ferdinand. Atunci o descoperisem pe Rita, într-o formă a ei ascunsă, ademenitoare și în același timp războinică, greu s-o poți înțelege, dacă să te apropii de ea sau să te dai la o parte. Toamna plecase, la fel de enigmatic ca Mira; trecuseră doi ani de atunci, toate mergeau înainte. Am povestit cum

am reîntâlnit-o, am luat-o înaintea altor întâmplări, pentru propria mea bucurie, fiindcă mi-a lăsat o amintire frumoasă. Iar când am aflat că murise la bombardamente, m-a durut inima, deși trecuse ceva timp de la ultima noastră întâlnire.

În haltă, nu era nici o birjă, n-avea pentru cine; am mers în sat și am căutat pe cineva să mă ia cu poștalionul și să mă ducă la mină, la Scalda Necuratului, cum se spunea înainte. Cât mi-a cerut atât i-am dat, pentru dus și pentru întors, fără tocmeală. Dar omul la început n-a înțeles unde voiam să merg, lumea spunea acum „La Ocnă”, așa se numea locul din cauza ochiului de apă sărată. Nimeni nu știa că-i apă de mare.

Când am ajuns la troița unde mă rugasem, noaptea, la prima mea venire, m-am rușinat că luasem poștalionul, de parcă m-or fi durut picioarele. În fața cui voiam să-mi dau aere? Oare atât de repede strică banul firea noastră? Am coborât și i-am spus omului să se întoarcă. S-a uitat la mine urât: „Adică vrei banii înapoi?” „Nu, păstrează-i!”

Mi-a fost mult mai bine să merg pe jos, regăsisem ceva al meu, despre care acum știu că dacă se pierde pierdut rămâne, așa se întâmplă cu oamenii. Însă aveam de mers încă zece kilometri, am ajuns abia la amiază, și cât am umblat pe acolo s-a făcut seară. De aceea m-am întors, pe întuneric, curând a fost noapte deplină, ceea ce alcătuia un fel de simetrie cu primul meu drum; mi se părea că astfel se închide un cerc al existenței mele și că de aici înainte începe altă viață.

Așa a și fost, dacă mă gândesc bine. Ca simetria să fie perfectă, când am ajuns la troiță, de unde mai aveam de mers cinci kilometri, făcuți de dimineață cu poștalionul, era miezul nopții, ceasul cu fosfor își dovedise utilitatea. La aceeași oră eram acolo și prima dată, nu aveam ceas, dar știam când sosise trenul în gară și în cât timp făceam cinci kilometri. Îmi trăisem viața eu însumi, n-o trăise altcineva pentru mine, și totuși nu-mi dădeam seama dacă se împlinise sau nu ceea ce mă rugasem atunci, noaptea; mă rugasem pentru o dragoste. Și ce fusese? Mira, Ibi, Rita! Niciuna nu mai exista astăzi; dragostea trecuse pe lângă mine. N-am avut încredere să mă rog încă o dată.

Casa domnului Neagoe era părăsită, dar încă n-o jefuise nimeni, fiindcă nu avea cine; toate casele în jur erau părăsite, oamenii plecaseră odată ce se închisese mina; nu fusese un sat, ci o colonie de sondori care începuse să se destrame mai de mult, pe măsură ce sondele vechi ieșeau din funcțiune. Ultimii lucraseră la mină și apoi plecaseră în cele patru vânturi ale ținutului.

Aș fi vrut să intru în casă, mi-aș fi adus aminte de multe, dar n-avea cine să-mi deschidă. Am privit fereastra unde se ivise Mira, îmbrăcată în soare, în dimineața primei sosiri a mele acolo, când eram murdar de noroi până în creștet; într-o clipă, mi-au trecut prin minte toate întâmplările acelei scurte vacanțe de Paște, plimbările prin pădure, totdeauna pe alte drumuri, iar la urmă ascensiunea noastră în turnul de observație, amintirea cea mai gravă. Am privit fereastra camerei mele, așezată simetric cu a Mirei, pe care apoi o luase Rita; parcă se jucase un cadril pe învelișul inimii mele, simțeam încă mișcarea pașilor ușori de balerină. De acolo, îi făceam semne cu oglinda Ibiei; cu ea fusese altceva decât un cadril, mărșăluiam împreună, umăr la umăr, într-o minunată tovărășie. Dacă mă gândeam la toate acestea timpul trecea repede, și amețeam de atâtea impresii derulate unele peste altele, cum se văd imaginile din primele planuri, în viteza trenului, când se amestecă între ele. M-am dus în primul rând la Ocnă, cum se numea acum locul, dar nu știu pentru cine, fiindcă n-am întâlnit oameni; apa se limpezise, numai că avea în jur un brâu negru de păcură, care a rămas totdeauna. Nu bătea vântul și totuși se formau valuri, pornite din adâncime, dovadă că marea era agitată. Am găsit un istm, fusese un bot de deal, care înainta destul de mult ca în vârful lui apa să fie curată. Deși nu era prea cald, am înotat de jur împrejurul lacului și n-am avut nici o îndoială că era apă de mare, îmi dădea aceleași senzații, iar când un val mi-a intrat în gură, i-am simțit gustul de șampanie amară.

Turnul ascensorului rămăsese încă în picioare, trebuiau să treacă ani până să putrezească; părea un far, și, în jurul lui, lacul mi s-a părut nu o apă închisă, ci o ieșire la mare. Când am trecut pe deasupra puțului care cobora până la o sută de metri, am văzut că în adânc era întuneric și mi s-a făcut frică.

La turnul de observație m-am dus cu strângere de inimă, poteca șerpuind în meandre ciudate, îmi dădea o nesiguranță, mi se părea că mi-am pierdut simțul orientării. Dar am ajuns, și dacă m-am văzut în poiană, cum era să nu-mi aduc aminte legenda miresei, și apoi florile albastre culese de Rita? Atunci nu înțelesesem gestul ei, sau mă speriase; dacă s-ar fi repetat acum, aș fi știut ce să fac, aș fi închis ușa și aș fi luat-o în brațe; dar poate gesturile noastre cele mai frumoase rămân acelea pe care nu le-am făcut niciodată. Nu mi-a fost mai puțin frică decât în celelalte rânduri să urc până la ultima platformă, dimpotrivă, fiind singur n-aveam nici o încurajare. Și totuși am urcat, cu dinții strânși, să nu-mi iasă sufletul pe gură. De ce nu mai erau nici

Mira, nici Rita? Și ce căutam aici, pe ele, sau pe mine? Singurătatea îmi făcea și rău, și bine, la fel am rămas până astăzi, am nevoie de ea, ca să scap de constrângeri, să-mi las gândurile și simțămintele în voie, dar golul din jur mă sperie, uneori îmi pare că sunt ultimul om viu într-o lume pustie.

Vedeam prima oară lacul de la înălțime, oglinda lui albastră, scânteind în soare, schimba peisajul; toate în jur, dealurile, sondele părăsite pe care pădurea în creștere începea să le acopere păreau îmbogățite. Cred că atunci am înțeles prima oară cu limpezime ce înseamnă apa în mijlocul naturii; fără apă, pentru mine natura nu-i încă născută.

Am făcut bine că m-am urcat în turnul de observație, fiindcă anul următor, când m-am dus din nou prin acele locuri, se prăbușise. În timp ce eram pe ultima platformă, de unde văzusem marea adesea, oricât ar fi fost ea de departe, și o dată chiar coborâsem de-a dreptul pe plajă, mi s-a făcut deodată un dor trist, am vrut să plec îndată acolo, am coborât repede și am luat-o la fugă, cu speranța necugetată că aș putea să ajung până seara. Când m-am dezmeticit, îmi ardea pieptul, inima mi se izbea în coaste, să le rupă. Mi-am înfrânat graba, am revenit la realitate și am chibzuit cum să fie mai bine. În primul rând, trebuia să ajung la gară pentru trenul de două noaptea. Mai aveam timp; dacă plecam pe la ora nouă, puteam să ajung fără grabă. Abia trecuse ziua cea mai lungă a anului, la nouă mai era puțină lumină. M-am dus pe tăpșanul de lângă casa domnului Neagoe, gândindu-mă ce-ar fi s-o găsesc pe Ibi, printr-o minune. Dar când am deschis ușa, neîncuiată, am văzut odaia goală, nu mai era decât patul de lemn, fără somieră; n-avea cine să-l fure. La fereastra unde Ibi punea lampa, atârna o perdea zdrențuită. Venisem țintă cu ochii la ușă, electrizat de acea speranță absurdă în care de fapt n-am crezut nici o clipă. Abia când am ieșit să plec am văzut frânghia de rufe, uitată sau părăsită între cei doi salcâmi din fața casei; după emoția pe care mi-a trezit-o, mi-am dat seama că era aici amintirea cea mai puternică.

Din acel loc, peisajul se vedea în toate direcțiile, spre câmpie și spre munte, iar într-un plan mai apropiat, vechea Scaldă a Necuratului, cu sondele putrede, împresurate de pădure, cu ochiul de apă la mijloc, părea fostul sălaș al unei lumi dispărute, care nu mai lăsase nimic în urmă. Nu trecea un om, nu se auzea un topor tăind lemne, nu ardea nicăieri un foc; dacă zburau păsări în aer, nu le vedeam, fiindcă nu credeam în ele. Abia într-un târziu, departe, pe ultima coastă înaintea câmpiei, a răsărit nu știu de unde o vacă bălțată. Cu toată distanța, se auzea limpede clopoțelul de la gât,

cu sunete muzicale, aproape ritmice, după cum vaca, păscând, își muta capul în iarbă, cu mișcarea unei coase. Sunetele venite clar din depărtare îmi dovedeau cât de întinsă și de adâncă era liniștea acestei singurătăți desăvârșite, într-un spațiu unde nu mișca nici măcar un fir de iarbă, ci numai spiritele neauzite. Mi s-a părut că tot ce fusese înainte, din dimineața când sosisem prima oară, până la duelul cu Bob, era închipuire. Dintr-o lume vie făcea parte numai vaca bălțată de pe costișă, cu sunetul clopoțelului, și ea îmi amintea că de la o limită mai departe, trăiau oameni. Tot cosind iarba, vaca se ducea la vale, se făcea tot mai mică, până ce, pe nebăgate de seamă, s-a făcut nevăzută și am rămas singur.

Mintea mea s-a populat din nou cu amintiri și cu oameni, când am intrat în curtea domnului Neagoe; am găsit poarta descuiată, poate erau descuiate și ușile, dar n-am încercat. De mirare mi s-a părut că hamacul nu-l luase nimeni, atârna la locul lui lângă poartă, unde îmi petrecusem multe ore, uitându-mă când la fereastra Ritei, când la căsuța Ibiei; după doi ani cu ploi și zăpadă, pânza era decolorată și putrezită, o zdreanță. Casa nu se ruinase încă, piscina în schimb se năruia, faianța cădea, rămânea cimentul cenușiu, care și el începea să se fărâmițeze. Râușorul secase, bazinul era plin de frunze uscate; sub ele un strat de apă invizibil, poate de la ploi, căruia i se simțea doar mirosul fetid, adăpostea o colonie de broaște râioase care, când își scoteau capul printre frunze, să respire și să mă privească, făceau să mi se strângă pielea pe mine. De unde veniseră, când toată lumea plecase, cum de erau vii, într-un loc fără nici un rest de viață și cum îndrăzneau să-și afirme existența cu atâta gălăgie. Aș fi aruncat un bolovan în grămadă, să strivesc măcar una, dar ce folos, dacă nu puteam să le omor pe toate?!

Îndată s-a născut în sufletul meu o putere să trec peste aceste mizerii, să-mi închipui bazinul plin cu apă albastră curată, și să mă văd înotând umăr la umăr cu Rita, în lupta noastră pentru o întâietate nemărturisită. M-am întrebat dacă ea își pierduse cu adevărat cunoștința și era să se înece, sau dacă nu simulase, ca să se poată lăsa în brațele mele. Eram prea speriat ca să observ de la început dacă nu cumva mă privea printre pleoape, ironică și curioasă. Abia când începuse să respire și să se încălzească, iar mie îmi trecea spaima, mi-am dat seama că tot timpul își ținuse picioarele arcuite pe șoldurile mele.

Capitolul 47

Întâlnirea cu Bob. Rolul lui la palatul Regal, amantele Regelui. Colecția de lacrimi feminine. Domnul Neagoe se retrage în Spania.

Despre Bob n-am mai știut nimic după încăierarea noastră care, oricât ar fi fost de ridicolă, azi mi se pare gravă fiindcă la mijloc era Rita. Este disproporționat să vorbesc așa, totuși experiența aceea, oricât fusese de copilăroasă, mi-a prilejuit mai târziu să înțeleg, în fața unor încercări și mai grave, că omul înfruntă împăcat orice primejdie pentru o cauză care merită.

L-am reîntâlnit în primăvara anului când avea să înceapă războiul în Europa. Mergeam grăbit pe strada Luterană, în spatele palatului regal, iar el venea în față. Am întors capul și am vrut să-l ocolesc, dar mi-a ținut drumul și mi-a întins mâna, cordial și afabil, fără să vadă că eram în încurcătură. Mi s-a părut dintr-odată un om sigur pe sine, căruia toate îi merg în plin și nu are nici o îndoială despre viață.

— Sunt pe fugă, mi-a spus repede, dar nu te las, mă bucur că te-am întâlnit, vino cu mine, stau la doi pași, aștept telefoane.

L-am urmat, cu speranța nemărturisită că, prin el, aș putea să aflu ceva despre Rita. Stătea aproape, chiar pe strada Luterană, într-un apartament de bloc, pretențios și confortabil, la etajul al doilea, cu singurul dezavantaj că dedesubt era stația tramvaiului. Cum am intrat, a și sunat telefonul, a vorbit scurt: „da, eu sunt, bine, azi la trei după-amiază, stai să notez în agendă”. N-a apucat să aducă o sticlă de băutură, Martini alb, că iar a sunat telefonul, iar și-a notat ceva în agendă, desigur o întâlnire, pentru ora patru și jumătate.

— Mai știi ceva despre Rita? m-a întrebat, poate cu indiferență.

Călcasem cu stângul, sperasem să aflu ceva de la el, și nu știa, sau voia să mă pună la încercare.

— Oricum, spuse, în timp ce deschidea sticla de Martini, neîncepută, n-a putut să ajungă bine; de mică era o stricată.

Am apărat-o, a râs împăciuitor: „lasă, e destul că ne-am bătut o dată!”

Mi-a turnat jumătate de pahar, apoi a pus sticla deoparte. Nu mă omoram cu băutura, și mai ales cu Martini la o oră de altfel nepotrivită, nu mult înaintea prânzului. A sunat a treia oară telefonul; acum Bob mi-a părut în încurcătură, s-a scărpinat în cap, țărănește, apoi a spus: „azi nu se mai poate, până la cinci și jumătate sunt ocupat, iar la șase trebuie să fiu la maiestatea sa, pentru corespondență. Dacă vrei, mâine la nouă dimineața”.

Imediat a sunat un alt telefon, de alături, pe care nu-l văzusem, alb-ivoar, cu receptorul auriu, un obiect elegant, cum nu credeam că există și nu știam prin ce privilegiu se afla în această casă. Bob a ridicat receptorul repede, și-a luat o ținută mai deferentă, s-a săltat puțin în fotoliu, și-a lipit călcâiele și a răspuns, aplecându-se de mijloc:

— Da, excelență! Am înțeles! În două minute sunt acolo!

Nu simula nimic, era aferat de-a binelea, nu-și găsea pălăria, pe urmă mănușile.

— Să nu pleci! mi-a spus repede. Vreau să mai stăm de vorbă; într-un sfert de oră sunt înapoi; bea-ți paharul în liniște.

Îl băusem, ca să scap de grijă, nu putea să nu vadă, dar nu mi-a mai oferit altul. Puțin mai departe de blocul lui, în stânga, era o bisericuță, de mult dispărută, apoi zidul palatului regal, cu o portiță de fier, parcă blindată. M-am uitat pe geam, din curiozitate. L-am văzut pe Bob strecurându-se printre tramvaie și luând-o la fugă. În câteva clipe era la portiță, a apăsat pe un buton invizibil, i-a deschis o santinelă din garda palatului, un tânăr înalt și chipeș, cu un coif împodobit cu penaje albe care-i atârnau până deasupra ochilor.

Bob se întorsese de la Oxford, cu studiile terminate sau neterminate, la un an după venirea Regelui Carol al doilea. Pe tatăl lui vitreg îl văzusem în tren, pe platforma cu rămășițele regelui Ferdinand. Înțelesesem că era dușmanul prințului Carol, și aliat cu Ionel Brătianu, socotind ca în felul acesta nu deservea dinastia, dimpotrivă, spera s-o regenereze, prin micul rege, Mihai întâiul. După câteva luni de la instituirea regenței, trecuse deodată în tabăra cealaltă. Secundându-l pe domnul Pretoreanu, el fusese unul din cei ce uneltiseră pentru întoarcerea prințului Carol, și până atunci cheltuise multe parale, ale lui sau ale altora, în scopuri de propagandă. Nu mai conta ce rol avusese înainte la palat; după restaurare, era unul din șambelani, cu roluri secrete, poate mult mai importante decât ale acelora care stăteau în stânga regelui, la paradă sau la ceremonie. Oricum, avea destulă putere ca să-l introducă și pe fiul nevestei în lumea aceea; nu știu ce rang avea Bob acolo, înțelegeam doar că era permanent la dispoziția cuiva, care putea să-l cheme la orice oră cu telefonul direct, și că intra pe portița secretă din strada Luterană; cineva mă corectează, spunând că ar fi fost strada Câmpineanu. Ce importanță mai avea. N-am aflat cum se reconciliase Bob cu tatăl lui vitreg, care îl repudiase tot timpul, îl trimisese

să învețe carte în Anglia, ca să nu-l vadă. Cu timpul, firea și interesele oamenilor se schimbă.

O duceam greu în acel timp, dar n-aș fi făcut schimb cu el, cu tot ce avea, bani, casă, haine, băuturi fine și mai ales femei cu duiumul, cum mi-am dat seama repede, toate de mâna întâi, candidate la favorurile regale. În schimbul tuturor acestor avantaje, nu-i rămânea nici un ceas cu adevărat al lui, să hoinărească, să meargă la ștrand sau la meciuri de fotbal; e adevărat că uneori trândăvea ziua întreagă, dar trebuia să stea nemișcat în casă, clipă de clipă se putea să-l cheme telefonul. Oricât de luxoasă, o închisoare rămâne ceea ce este, o instituție privatoare de libertate. Singurul lui drum în tot Bucureștii era să traverseze strada Luterană, între casă și portița din zidul palatului.

Multora le spunea că ar fi secretarul particular al Regelui, dar nu-i adevărat, pe acela îl cunoștea lumea, își urmase patronul în exil la Paris, îl chema Dumitrescu. Poate Bob era unul din secretarii lui Urdărianu, mareșalul palatului, și se ocupa de corespondența în limba engleză. Cea mai precisă însărcinare a lui era să le instruiască pe femeile dorite de rege, și pe care le recrutau alții, el nu umbla în lume, să le caute. Dar nici nu trebuiau căutate prea mult, o mare parte veneau singure, știau telefonul lui Bob, circula din gură în gură într-o anumită societate mondenă. Prima „Miss România”, și nu puține din cele următoare, au fost printre ele, nu era un secret pentru nimeni.

Uitându-mă prin casă, fără să dau importanță mobilei pretențioase și numeroaselor vitrine cu bibelouri, colecție mai degrabă feminină, am descoperit pe o etajeră un rând de sticluțe de mărimi felurite, între zece grame și două sute, bine închise la gură, cu etichetă roz, pe care scria, ca de tipar, cu tuș negru, nume de femei, de la cele obișnuite, Maria, Elena, Anca, Anișoara, Ioana, Nely, Viorica, Puica, Florica, Adriana, Cristina, Cornelia, Magda, Dana, Daniela, Suzana, Smaranda, Alice, Rodica, Adina, Diana, până la unele întâlnite mai rar, sau cu totul necunoscute de mine, cum era, de pildă, Saturna; poate venea de la Saturn, dar prin ce licență și ce voia să însemne? În toate sticluțele, se vedea un lichid limpede, ca apa, de un deget, de două, pline pe un sfert, pe jumătate, pe trei sferturi, iar unele până la gură. Privind mai bine, am văzut că unele aveau pe fund un strat subțire de filamente ciudate, albastre, maron, verzi, cele mai multe negre, ca tușul de pe etichete.

— Ce-i aici? l-am întrebat pe Bob, când a intrat pe ușă.

— Lacrimi… Lasă-mă puțin să-mi trag sufletul.

A sunat telefonul, sunase din cinci în cinci minute, dar, bineînțeles, nu ridicasem receptorul.

— Da, eu sunt; azi nu se mai poate, vorbi Bob, ascunzându-și plictiseala.

Atâtea telefoane devin o corvoadă. Un glas de femeie, care se auzea până la mine, insista, alintându-se. Bob își consultă agenda, apoi răspunse, făcând spre mine un gest de agasare:

— Bine, dacă ții atâta. Deseară la nouă, dar să știi că am avut o zi din cele mai grele.

Pe urmă veni la etajera cu sticluțele, unde așteptam explicația.

— Sunt lacrimi, iată la fund rimelul; le colecționez, credeam c-ai înțeles singur. Nu-i greu, femeile plâng cu ușurință, le țin sticluța sub ochi, învelită în batistă. Dar nici n-ar fi nevoie s-o ascund, n-au de ce să se ferească, ba chiar se mândresc când le arăt sticluța. „Cum, astea sunt lacrimile mele, nu mă minți? Am plâns eu atâta? Ești un înger!” Altele spun „Ești un demon!” dar nu par mai puțin excitate. Uite aici o sticluță de două sute de grame, am umplut-o într-o singură noapte; era un exemplar de femeie cum nu cred că exista altul; plângea cu șiroaie, dacă îi puneam burlane la ochi aș fi adunat o găleată.

— Se colecționează orice îți trece prin minte, de la timbre, cele mai comune, până la cutii de chibrituri, i-am spus, ca să nu mă creadă străin de orice părere.

— O, mult mai multe și mai extravagante!

— Dar de lacrimi, am continuat, nu auzisem.

— Da, poți fi convins, sunt primul colecționar din lume. Din păcate, colecția poate fi falsificată ușor, cu ser fiziologic. Numai rimelul rămâne o dovadă, dar nici ea sigură.

Nu m-aș fi mândrit cu o asemenea colecție, totuși mărturisesc că m-am uitat la Bob cu invidie, nu pentru sticluțele cu lacrimi, ci pentru femeile care le vărsaseră. Cu ce le fascina și ce zbucium trezea pe urmă în ele? Când îl cunoscusem, era un flăcăiaș puțin caraghios, cu fruntea prea lată și cu bărbia prea îngustă, o față triunghiulară, cu ochi spălăciți, cu o mustață țepoasă, construit cam ingrat dacă nu se arăta niciodată în costum de baie, cu umerii cam înguști și cu șoldurile greoaie. Și cam adormit, dacă mă gândesc la reacția lui față de gestul Ritei, care venea să i se ofere. Orice

principii puritane ai avea, unui asemenea gest nu i se răspunde cu o pereche de palme.

Anii însă lucraseră în favoarea lui, în ceea ce privește înfățișarea fizică, poate și concepțiile, și chiar temperamentul, deși se spune că el este o însușire moștenită, pe care nimic n-o schimbă; așa o fi, dar fără să se schimbe, poate să se dezmorțească. Îmi închipui că la Oxford făcuse sport, englezii au pricepere, întreagă natura lui se schimbase, nu era suplu, în schimb avea o robustețe bărbătească, picioare solide, brațe vânjoase, pieptul ca o platoșă; mustața țepoasă, pe care și-o răsese la sfatul meu, acum crescuse cât vrabia și era mătăsoasă, ochii, spălăciți, aveau strălucire și părul, pieptănat cu cărare, cu o buclă deasupra frunții, parcă făcută cu drotul, îi încorona chipul ca un coif de aur. Și deodată, am descoperit că semăna cu regele Carol, nu atât ca să-i crezi frați gemeni, dar destul să te prindă mirarea. Oare nu acesta era rolul lui în palat, să țină locul regelui la parăzi sau la ceremonii plicticoase?

M-am gândit apoi la acele femei pe care le instruia înainte de a le duce la palat pe portița dosnică; ele trebuiau să afle înainte de toate că augustul lor amant nu-și găsea satisfacție decât după o muncă îndelungată, și atunci pare-se era gata ca pe loc s-o ia de la capăt. Femeile erau instruite mai întâi cum să reziste, și nici o școală nu putea să fie mai bună decât antrenamentul. La venirea lor, Bob punea ceasul să sune după o oră și jumătate, când avea altă treabă, și până se auzea clopoțelul nu-și întrerupea lecția. Multe din elevele lui se întorceau pe furiș în zilele următoare, lor se datora colecția de lacrimi, căci Bob, cu obligațiile lui cunoscute, nu le putea oferi o fericire continuă.

Cu tot portretul binevoitor pe care i l-am făcut mai înainte, nu am înțeles în ce consta darul lui de a-și subjuga colaboratoarele. E greu să înțelegi ce-or găsi unele femei la unii bărbați, bineînțeles când nu-i vorba de interese. Cineva a spus: „Poate că are calități ascunse!” Ce se înțelege prin calități ascunse? Adică să fie numai ceea ce ne trece prin gând prima dată?

Bob a plecat din țară în 1940, în suita regelui Carol, care abdicase; a mers în vagonul cu mobilă și tablouri dezrămate. Nu știu ce viață a dus el în exil, fiindcă bineînțeles vechea meserie nu și-o mai putea face.

A căzut și casa lui la bombardamente, printre multe altele. Atunci s-a pierdut, cred, și colecția de lacrimi.

După moartea Tincăi, domnul Neagoe s-a retras în Italia, poate la fosta lui nevastă, acum bătrână, dar care în tinerețe și chiar târziu, când am văzut-

o eu, semăna cu Francesca Bertini.

Capitolul 48

Plecarea povestitorului la mare, cu vagonul de dormit, în contrast cu trenul mixt de la prima lui călătorie. Întâlnirea în tren cu un Alex; simetrii, caietul legat în marochin roșu, un roman în lucru. Drumul la plajă. Casa lui Panainte; amintiri despre Pisicuța. Sanatoriul se mărește, alt semn de prosperitate. Ferma lui Iani Talabă. Domnișoara; invitația pentru a doua zi dimineața la jocul căprioarelor. Vizită la AMarisa, în timpul mesei de seară. Nimeni nu-l vede pe povestitor, nu-l recunoaște, ca și când el n-ar fi decât o umbră, ceea ce poate chiar este. Seara, la o fereastră; dâra lunii pe mare. Fata în rochie albă este acum Ibi, cu lampa în mână. Jocul căprioarelor.

O singură zi am stat în București, cât să-mi cumpăr un costum de haine gri cu dungulițe albe, de la „Cehoslovaca”, mi se păreau elegante și îmi veneau bine, deși erau de gata și costau numai trei sute de lei peste o mie, adică prețul unui metru de stofă englezească, nu din cele mai bune. Mi-am mai cumpărat cămăși și tot felul de lenjerie și trei cravate asortate cu costumul, apoi ciorapi, pantofi și chiar o pălărie de fetru, pe care nu o purtam, ci o țineam în mână, împreună cu mănușile. În sfârșit, mi-am luat cu timiditate și o pijama de poplin, albastru; nu prea îndrăzneam s-o cer negustorului, mi se părea un obiect frivol; până atunci purtasem numai cămașă de noapte. Când mi-am pus-o prima oară, aprindeam lumina din zece în zece minute și mă uitam în oglindă să văd cum îmi vine.

După ce mi-am adunat toată zestrea, am pus-o într-un geamantan de carton presat, cu colțuri de tablă, pe care l-am dus în gară și l-am lăsat la depozitul de bagaje. Fiindcă plecam abia la miezul nopții, am intrat la un cinematograf de pe Calea Griviței, m-am suit la balcon, știam atâta lucru, ca să nu mă scuipe în cap cei de deasupra. Pe urmă, am mâncat la restaurantul Bratu, colț cu strada Polizu. Intram prima oară singur într-un restaurant, m-am așezat la o masă și am bătut cu furculița în pahar, să vină chelnerul. Azi nu se mai obișnuiește, chelnerul vine singur, asta îi este datoria; iar dacă nu vine și îl chemi, se enervează. Fiindcă lista de bucate era lungă, am cerut vreo șase feluri, mă lăcomeam, niciodată nu mai văzusem atâtea feluri de mâncare; dintre toate, țin minte o ciorbă de perișoare, apoi ardei umpluți, cu smântână; celelalte au rămas pe masă.

Trenul pleca la miezul nopții, un personal, luase locul trenului mixt de altădată și era înghesuială, lumea prinsese gust să meargă la mare. Unii mergeau fără să le placă, ar fi preferat să se ducă la munte sau să stea acasă și să se scalde în cada de baie, dar nu puteau de răul nevestei și al copiilor, băieți și domnișoare. Toți aceștia dimineața stăteau să-i bronzeze soarele, venise o modă, pe urmă, după ce mâncau bine, dormeau până pe seară, când ieșeau să se plimbe pe faleză și în sfârșit mergeau să danseze. Când se întorceau, după o lună și, ajunși în orașul lor, se arătau în fereastra vagonului, semănau cu pieile roșii; lumea cealaltă părea bolnavă.

Nu găseam loc unde să pun măcar piciorul pe scară, dacă aș fi știut așteptam până dimineața și luam automotorul roșu, care abia ieșise și mergea fără oprire, făcea drumul în două ore și jumătate. Am trecut pe la vagonul de dormit, unde nu se înghesuia nimeni, era numai un însoțitor, un ceferist, ca un buldog, care păzea ușa. Nu mai mersesem niciodată cu vagonul de dormit, nici nu mă gândisem cum este. Făceam drumuri lungi noaptea, mă chinuiam în capul oaselor, nu-mi trecea prin minte că s-ar putea și altfel, socoteam că vagonul de dormit este destinat unei lumi de care eu nu puteam să mă apropii, nici măcar nu puteam să mi-o închipui, din ea făcea parte numai domnul Pretoreanu, și nu domnul Neagoe; acesta își pierduse rangul, de vreme ce mă primise în casa lui și mă pusese pe picior de egalitate cu fetele, mă lăsa să mă plimb cu ele prin pădure și să înot în piscină.

Fiindcă nu mai era mult până să plece trenul, mi-am luat inima în dinți și l-am întrebat pe omul din ușă:

— Sunt paturi libere?

Eram îmbrăcat cuviincios, s-a uitat la mine în fugă, cred că pusesem întrebarea bine și nu mă bâlbâisem, de vreme ce l-am auzit că-mi răspunde:

— Ce bilet ai?

— De clasa doua.

Nu mai luasem de clasa întâi, dar nici de a treia. Clasa patra mai aveau numai unele curse de pe linii secundare.

— Ai treizeci și șase de lei? m-a întrebat ceferistul.

— Am opt mii, am răspuns, bătându-mă cu mâna în pieptul hainei.

Pe chitanța care mi-a dat-o scria numai douăzeci și șase, restul îl băgase în buzunar, sau nu înțelegeam eu bine, să-mi fi cerut și o sută tot nu stăteam la tocmeală. Nu m-a condus cum văzusem că făcea cu altă lume, mi-a dat chitanța și mi-a spus să merg în compartimentul douăzeci și patru; era la

capătul vagonului tocmai pe osie, zgâlțâia tare, dar atunci nu aveam de unde să știu și nici nu dădeam importanță. În compartiment, am găsit un tânăr cu mustăcioară neagră, să fi avut vreo trei ani mai mult decât mine; își pusese bagajul în plasă, își scosese haina și acum ședea pe patul de jos, cu ochii într-un caiet cu scoarțe roșii, întocmai ca al lui Alex. Deși nu aveau nici o asemănare, am făcut repede o apropiere între unul și altul, și nu m-am înșelat.

Tânărul m-a întrebat dacă prefer patul de sus sau pe cel de jos; ce să aleg, dacă el se și instalase? De altfel, mă ispitea să stau deasupra, mă simțeam mai izolat, nu se mai foia nimeni pe lângă mine. Mai târziu, am văzut că oamenii preferă patul de jos, e mai comod, nu trebuie să te cațeri pe scară și se leagănă mai puțin decât cel de deasupra. Ce-mi păsa mie atunci de legănat și de scară?!

Trenul a plecat în câteva minute, s-a urnit lin, fără să fluiere, ca să nu trezească din somn pe cei ce se și culcaseră. Până atunci, tânărul, care avea plete până pe umeri, ca Eminescu, cum nu purta nimeni, apucase să-mi arate caietul, cu o fotografie lipită pe prima pagină și înnegrit cam o treime cu o scriere îngrijită, aproape desenată, cu rânduri drepte, se cunoștea că avusese liniuțe trase subțire cu creionul și apoi șterse. Mi s-au înroșit urechile de emoție, deși nu eram la prima experiență; am acest păcat, să pornesc mereu de la capăt, punând în umbră ce-a fost înainte. Aproape că îl uitasem pe Alex, deși jucase un rol de seamă în viața mea și îmi deschisese ochii spre o lume nebănuită, începând cu propria lui familie, pentru care mă aflam acum în tren, noaptea.

Tânărul, student în primul an la litere și filozofie, îmi spunea că facultatea este pentru el o glumă, ca să le facă pe plac părinților, în realitate fiind scriitor, autorul romanului în scoarțe roșii pe care mi-l dăduse să mă asigur cu ochii, iar eu îl frunzăream cu sfințenie. Deși nu era gata, cuprindea doar o treime din paginile caietului, avea și titlu, *Sezon la mare*, cum nu mai auzisem, mi se părea atât de sugestiv că parcă simțeam tot ce cuprinde. Ce să cuprindă dacă nu marea, soarele, un băiat și o fată îndrăgostiți unul de altul?

Primul capitol descria într-adevăr călătoria a doi tineri, un băiat și o fată, mergând împreună la mare cu un tren de noapte, ea în rochie roz, el nu mai știu cum, stând îmbrățișați la fereastră. La un moment dat, ei îi intră în ochi un fir de funingine de la fumul locomotivei, lăcrimează și suferă, el o șterge cu batista și o leagănă până ce se luminează de ziuă, când apar lanurile de

grâu ale Bărăganului, o mare galbenă, gata să se aprindă de la scânteile scoase pe coșul locomotivei. Mi-a luat foc obrazul de rușine, întocmai așa văzusem și eu câmpia, dar nu îndrăznisem să scriu, nici măcar într-o compoziție la limba română. Atunci am înțeles că așa îmi va fi soarta, să mi-o ia alții înainte, iar de mine să nu știe nimeni.

Capitolul se intitula: „Bang-bang! Un tren vine dinspre București”. M-a surprins, fiindcă sugera situația mea, mă aflam într-un tren care venea dinspre București. Tânărul m-a încunoștințat că tatăl lui era șeful gării de Nord, și mai înainte locuise cu familia în multe gări din țară; astfel, cunoștea toată aparatura de mișcare de la calea ferată, telegraful, semafoarele, centralele de comandă, felinarele de la macazuri cu luminile lor codificate. Apoi mi-a explicat, ca să înțeleg titlul capitolului, că ori de câte ori un tren pleacă din gară, toate clopotele de la cantoane, până la gara următoare bat de două ori, la comanda impiegatului de serviciu, dacă trenul vine dinspre București, și de trei ori dacă vine din partea cealaltă. La fel în toată țara, oricât de departe, București rămâne locul de referință. De atunci înainte, când treceam pe lângă un canton și auzeam clopotul, mă opream să văd trenul, știam din ce direcție vine, nu m-am înșelat niciodată. Astăzi mi se pare că se folosesc alte mijloace de avertizare a cantonierilor, mai sigure și mai evoluate, parcă n-am mai auzit clopotele; e unul din sunetele care au să-mi lipsească.

Pe urmă, tânărul mi-a mărturisit că nu fusese niciodată la mare, descrierea din celelalte capitole i se părea nesigură, de aceea voia să meargă o zi acolo, ca să vadă cu ochii.

— Cred că mi-ajunge o zi, a spus, fără să mă consulte.

— Poate că da, i-am răspuns, dacă n-ai să pierzi nici o clipă. Dar mult mai mult ai fi avut de câștigat dacă veneai cu fata.

— Care fată? m-a întrebat, în timp ce-și aduna bagajele.

Mă holbam pe fereastră, apăruse marea, în albastrul ei palid, de dimineață, scânteind în soare, și iarăși mi se părea verticală. El a coborât fuga și s-a dus să prindă o trăsură, ca să ajungă mai repede la țintă.

Am bănuit că ultimul capitol din carte o să se intituleze simetric cu primul, „Bang-bang-bang, un tren vine către București!” și bineînțeles o să fie toamnă, o să cadă frunzele.

Mi-am lăsat geamantanul la depozitul de bagaje din gară, atâta lucru învățasem și-mi prindea bine, acum eram cu mâinile libere, ca prima oară când venisem cu trenul mixt și văzusem marea de pe acoperișul vagonului.

La întoarcere, după două săptămâni, când cheltuisem toți banii, în mare parte pierduți la bulă, am făcut la fel, mi-am dus geamantanul la depozitul de bagaje din gară, fiindcă trebuise să eliberez camera și mai erau șase ore până la miezul nopții, când pleca trenul. Urmărit tot timpul cât am mai umblat prin oraș de grija să nu întârzii, am ajuns în ultima clipă, m-am cățărat pe scara unui vagon, tocmai când trenul pornea cu o smucitură și mi-am uitat geamantanul la depozitul de bagaje, unde poate ar mai zăcea și astăzi, dacă nu s-o fi dărâmat gara, ca să se facă una nouă; așa că am ajuns acasă cu mâinile goale, ceea ce m-a făcut să cred că mă întorceam la starea mea naturală. Oricum, un om cu mâinile goale va fi totdeauna în superioritate față de unul împovărat de bagaje.

Sosisem devreme, personalul deși se oprea în toate stațiile făcând să mi se zgâlțâie patul, nu se târa, ca trenul mixt; când soarele se ridica peste case, eram în gară. Primul drum l-am făcut la plajă, dar n-am mai luat drumul direct, peste garduri, ci am mers ca oamenii, pe străzi, având grijă să păstrez direcția, orientându-mă la început după soare, apoi după murmurul mării. Dar nu mai aveam emoția din prima zi, sau era o altfel de emoție, mai conștientă, fiindcă știam până unde mă putea duce. Nu m-am mai aruncat în apă ca prima dată, fiindcă știam toate senzațiile și mi-era teamă să nu fie ceva mai puține, să nu mă dezamăgească. De altfel, era și prea devreme, soarele nu avea încă putere.

M-am dus pe dig, în locul unde, într-o zi furtunoasă, când valurile se spărgeau în pietre, stătusem în cumpănă, dacă să mă arunc sau să nu în apă. Am fost la un pas de moarte și nu știu ce m-a oprit, nu frica, nici credința că eram destinat să fac în viață o faptă care să uimească pe alții; nu credeam deloc în mine, și dacă am ales viața, în locul morții, înseamnă că m-a condus o mână străină, eu nu eram deloc responsabil. În același loc fusese găsit trupul Emmei, aruncat de valuri pe pietre.

Când m-am întors, m-am speriat ce umbră lungă aveam, ajungea până în faleză, eram parcă o apariție. Am privit casa AMarisiei, dar n-am avut curaj să mă apropii; nu se vedea nici o mișcare pe terasă. Nu pot să spun că reîntâlnirea cu marea fusese o dezamăgire, și eu și marea rămăsesem aceiași, dar între noi erau acum tristeți și întâmplări tragice. M-am hotărât să fac totul mai cu chibzuință; până una, alta, am urcat pe faleză și pe o străduță liniștită, lângă biserica grecească, am găsit o odăiță modestă, care nu avea decât un pat, un cuier, un scaun și un lavoar cu ibric și cu o oglinjoară deasupra, pictată în colțuri. În schimb, se vedea marea de la

fereastră, ca din camera Prințesei. Aveam, prima oară în viață, o independență deplină. Mi-am adus geamantanul din gară, am plătit chiria pe o lună, mi se părea nimica toată. Pereții casei și gardul erau îmbrăcați în zorele, care tocmai se deschideau sub razele soarelui. Două fete de școală buchiseau niște cărți și caiete într-un chioșc alb de mesteacăn; cred că una din ele avea de dat corijențe, iar cealaltă o ajuta să învețe. Nu s-au uitat la mine, nu m-am uitat la ele. Gândul că nu mai depindeam de Alex mă făcea mai stăpân pe sentimentele mele. Am pornit spre port, bucuros că nu mai trebuia să-i cer învoirea; totdeauna când îmi exprimam o dorință, mă temeam că o să mă refuze, sau măcar că o să se mire.

În drum mi-am aruncat ochii la casa lui Panainte; mult stătusem la pânda acolo, să iasă Pisicuța pe balcon, cu o carte în mână, nu să citească, ci s-o vadă lumea. Acum Pisicuța era măritată în Transilvania, Pompilia zăcea cu mințile rătăcite într-o casă de sănătate. Panainte ce putea să facă, decât să-și ducă viața pe „Arhimede”? Ceva mai încolo m-am întâlnit cu trăsura AMarisei, îl aducea pe Anatol Radovici de la sanatoriu și îl ducea la gară, unde avea de întâmpinat pe primarul Berlinului, venit ca oaspete al primăriei; sau poate cu scopuri secrete. Hitler mai avea trei ani până să ia puterea. Anatol Radovici părea plictisit, nu lucra pentru primărie decât seara, acum ar fi trebuit să fie la sanatoriu, cu bolnavii. Era îmbrăcat ca pe vremuri, cu joben și cu redingotă cenușie, cu mănuși albe. Mi-am pus din timp pălăria în cap, ca să pot saluta; mi-a răspuns cu indiferență, ca unui străin care umblă haihui dimineața; nu m-au recunoscut nici el, nici Mustafiță, deși mă știuse atât de bine, și îmi destăinuise multe secrete ale familiei.

Mi-am schimbat gândul, n-am coborât în port, ci l-am ocolit pe deasupra; recunoșteam fiecare clădire, fiecare chei, nimic nu se schimbase, decât că părea să fie mai multă mișcare, și în radă așteptau mai multe vapoare.

Mergând așa, am ajuns acolo unde mai înainte fusese marginea orașului, la sanatoriul doctorului Anatol Radovici, care continua să-l conducă, devotat bolnavilor tot ca mai înainte. Grija primăriei rămânea secundară, dar nimeni n-ar fi putut spune că nu își făcea datoria față de cetățenii orașului; pentru ei lucra la sfârșitul zilei, de la șase seara până la zece și jumătate, alteori până la două noaptea. Colaboratorii lui nu avuseseră încotro, adoptaseră programul; în schimb, se odihneau ziua, ceea ce poate le

și convenea, vara puteau să meargă la plajă, iarna nu luau în piept viscolul dimineții.

La sanatoriu, se făceau lucrări, se construiau pavilioane moderne, spre sud, cu pereți de sticlă în față, toate cu terase deasupra mării; măsurând din ochi, cred că depășeau doi kilometri. Orice s-ar fi întâmplat cu politica, sanatoriul rămânea un mare bun al orașului. Așa a și fost, a atras bolnavi din toate colțurile Europei, și chiar din America. N-ar fi avut importanță că în timpul războiului o bombă îi atinsese o aripă, mai rău a fost că Anatol Radovici murind tragic, sanatoriul a încăput pe mâini proaste, întâi l-au luat nemții și l-au făcut spital de campanie; pe urmă n-a mai putut să revină la ceea ce fusese înainte, dacă lipsea spiritul care îl însuflețise.

Ferma lui Iani Talabă era acum înconjurată de grădini și de locuințe, dar tot nu avea sonerie electrică; am bătut cu un bolovan în poartă, până ce Sița, maimuțica, m-a auzit, s-a cățărat pe stâlp și, văzându-mă, a început să țipe, făcând semne spre casă. S-a ivit o fată mărișoară, să fi avut vârsta mea, am bănuit că era domnișoara, dar n-o cunoscusem, fiindcă lipsea vara, când mergeam eu acolo, se ducea la munte, avea nevoie de alt aer. Nu i-am spus cine eram, din moment ce nu ne cunoscusem: am cerut numai îngăduința să văd jocul căprioarelor. Între timp, în jurul ei se adunaseră animalele pe care le știusem odată, dominate din spate de Ghiță și Marița, elefanții, și de cămilă, dar toate mi s-au părut străine și îmbătrânite. Să fi fost ora șapte seara.

— E prea târziu, mi-a spus domnișoara, cu bunăvoință; căprioarele și-au terminat jocul; vino mâine la șase dimineața. Ia autobuzul, cobori la două stații după abator; nu mai ciocăni, să nu se stârnească animalele. Dacă ești punctual, am să te aștept la poartă.

Domnișoara era cea căreia maică-sa îi dădea pe ascuns șuncă de Praga, în timp ce restul copiilor mâncau salam de la cârciumă; iar tatăl lor îi credea vegetarieni, cum erau toate animalele lui carnivore, pe care le convertise, bunăoară ursul alb și focile. N-am insistat, dar aș fi vrut să-i văd, pe Iani Talabă și pe Beatrix.

Se înserase când am ajuns în oraș cu autobuzul, inexistent înainte; atunci n-am fi putut veni dacă nu ne trimitea AMarisa, cu trăsura sau cu docarul. Am coborât din nou pe plaja unde îl cunoscusem pe Alex și, fără să ezit, m-am dus la casa AMarisei. Voiam să schimb măcar o vorbă cu un om din câți cunoscusem înainte. Am urcat scările, terasa era goală, cele două sarcofaguri de răchită parcă începuseră să putrezească; balustrada cu stâlpi

de ciment turnat mi se părea mai leproasă, iar cariatidele care susțineau balconul nu mai aveau sânii de altădată, se coșcoveau, nu mai puteau să mă ademenească.

În sufragerie, ardeau toate cinci lămpile din candelabru și lumea era așezată la masă. Am văzut-o numaidecât pe AMarisa, pe sofaua ei, rezemată de perete, înconjurată de perne. La masă, drept în fața ei, erau Zefira și Alex. Am mai văzut și alte chipuri cunoscute, chiar și pe Zoba, deși semăna cu o mumie: erau și invitați noi, lumea se schimbă întruna. N-am spus bună seara, îmi înțepenise gâtul; am trecut în lungul mesei, cu pălăria în mână, m-am uitat în farfurii, mâncau pilaf de midii, obișnuit în casa AMarisei. Nimeni n-a întors capul, nimeni nu mi-a spus o vorbă, nu eram nici măcar o umbră.

Am trecut mai departe, mergând de-a latul, mersul crabului, am luat-o pe coridor, am lăsat bucătăria în stânga, unde am recunoscut pe toți servitorii, lipsea doar paracliserul, poate murise. Pe urmă am ieșit în curtea din față, unde aștepta trăsura AMarisei și cele două docare; familia se ducea la cinematograf, sau la alt spectacol. Nu m-a răbdat inima, m-am oprit în fața lui Mustafiță, i-am zâmbit, și i-am spus bună seara; mi-a răspuns ducând un deget la fesul lui roșu, cu cocardă tricoloră, fără să-mi spună un cuvânt, să mă întrebe ce caut.

Am mâncat, la birt, tocană, deși dacă ceream, s-ar fi găsit și pentru mine în casa AMarisiei o farfurie cu pilaf de midii. În tot orașul nu cunoșteam pe nimeni.

Seara, am stat mult la fereastră, pe un scaun de fier care îmi intra în oase, cu coatele rezemate de un glaf mizerabil; dar recunoșteam marea, și cum era lună plină, am visat mult cu ochii pe dâra ei aurie, care încetul cu încetul se lățea și căpăta culoarea argintului. Din imaginile vechi a apărut iarăși fata în rochie albă de pe Strada Căruței Stricate, dar fiindcă avea în mână o lampă aprinsă ținând-o deasupra capului, am știut că era Ibi; de-atunci, indiferent cine ar fi lângă mine, mereu o văd pe dâra lunii, apropiindu-se cu lampa în mână; niciodată n-are să piară.

În spatele meu era un pat de scânduri, cu salteaua de paie, în locul patului cu tăblii de lac negru, pictate cu îngeri în medalioane simetrice, unii bruni, alții cu părul ca aurul.

A doua zi la șase dimineața, soarele abia se uscase de boarea mării, mă aflam la poarta lui Iani Talabă. Domnișoara mi-a deschis și m-a condus la marginea poienii, unde era un rând de scaune. Iani Talabă avea oaspeți, știu

că îi plăcea să-i oprească noaptea, ca să vadă jocul căprioarelor în zorii zilei. A ieșit din casă cu mai mulți domni, în spatele lor venea Beatrix cu mai multe doamne; am văzut și copiii, pe care nu-i cunoscusem decât în treacăt, știam doar că mâncau pe furiș salam de calitate proastă. După ce m-a așezat pe un scaun la margine, domnișoara s-a dus între ei, lăsându-mă singur. O dată doar a mai venit, să-mi aducă o ceașcă de ceai și o felioară de cozonac uscat la cuptor din ceea ce se oferea oaspeților. S-au uitat la mine și Beatrix, și Iani Talabă, dar nu m-au recunoscut. Când prima rază a soarelui trecând peste linia de plopi dinspre mare a atins poiana, s-a făcut liniște, a încremenit toată lumea și căprioarele, ieșind din pădure, și-au început jocul.

Le știam din prima zi când fusesem acolo și le văzusem în jocul de seară. Mă gândisem la ele toată noaptea, zâmbeam și compuneam în gând o muzică imaterială, pentru o ureche abstractă, căci o muzică obișnuită, care să se audă de oricine nu știam cum se face. În urechea mea o auzeam numai cu închipuirea, eu însumi deveneam o închipuire în acele clipe, vedeam căprioarele alergând pe pajiște și mișcările lor se transformau în sunete, prea înalte pentru auzul omului. Razele piezișe ale soarelui, seara ca și acum, dimineața, le întindea umbra până la marginea crângului de salcâmi, le multiplica imaginea și le amplifica mișcarea; toate păreau prime-balerine, cu darul de a-și pierde greutatea și de-a nu mai avea, în clipele sublime, nici o atingere cu pământul. Erau numai trei, dar din cauza mișcării rămasă un timp pe retină, imagine lângă imagine, diferite între ele, ca pe filmul cinematografic, păreau o mulțime, o școală de balet întreagă, la ultimul lor examen, când își așteaptă certificatul și își dă sufletul, ca să-l merite. Numai că ochiul meu, atras în prea multe direcții, nu putea să le deosebească pe una de alta, deveneau o masă, fascinantă dar anonimă.

De astă dată, după ce trecuse atâta vreme și învățasem mai multe, m-am străduit să-mi fixez privirea numai la cele trei din mijloc, cele reale, din a căror emanație se nășteau celelalte, le-am scos în față, le-am adus aproape, până ce am izbutit să le identific pe fiecare în parte, deși mișcarea, sincronizată până la cea mai înaltă perfecțiune le făcea să semene între ele ca surorile gemene.

Nu le învățase nimeni, jocul lor era același de rândul trecut, probabil din toate zilele, de aceea n-am înțeles nici până astăzi cine le conducea pașii, fără greșeală sau șovăire.

Prima lor mișcare a fost un galop pe toată lățimea pajiștei, veneau una după alta, parcă legate cu sfoara, cu același pas, cu aceeași unduire, că una

părea umbra celeilalte. Fugeau în salturi prelungi, abia atingeau pământul, mai degrabă păreau că zboară; să fi bătut vântul le-ar fi luat pe sus, ca pe trei pene albe de lebădă. Dar mai cuceritor decât orice putea să se vadă cu ochiul era bucuria din mișcarea lor, voluptatea de a se ști stăpâne pe spațiu. Părea că în față li se deschidea întreg universul, nimic nu le împiedica să-l străbată până la capăt; atât de fragile cum erau, se simțea în ele o forță crucială, mai puternică decât orice obstacol. Nimeni de pe lume, un om abraș sau o fiară, n-ar fi încercat să le oprească, fiind dinainte sigur de nereușită. O haită de lupi înnebuniți de foame n-ar fi putut să le ajungă, nu le rămânea decât să se uite la cer și să urle.

În cele ce-au urmat, ritmul lor a rămas același, galopând încontinuu, înconjurând pajiștea în cerc, după ce o străbătuseră de-a latul, în linie dreaptă. Odată cercul închis s-au despărțit, și fiecare în parte a început să deseneze arabescuri, cu o fantezie nesecată, căci liniile nu semănau între ele decât prin perfecțiune. Dacă pașii li s-ar fi gravat pe pajiște, la urmă ar fi rămas o împletire de opturi și trefle, născute unele din altele, repetate simetric, fără să se suprapună și să devină confuze. Dar deși rezultau dintr-o trăsătură continuă, fără nici o întrerupere, nimeni n-ar fi putut să urmeze pe toată întinderea această compoziție labirintică, de la intrare până la ieșire; i s-ar fi împăienjenit ochii, i-ar fi venit amețeală, ar fi rămas prizonierul imaginilor consumate mai înainte, galopul căprioarelor devenite abstracțiune, și având încă mai multă putere de vrajă.

Acesta nu-i felul meu de exprimare, și nici n-aș fi încercat să mă exprim în vreun fel, ca să nu pierd bucuria rămasă în suflet, punând-o într-o înșiruire de fraze; mie căprioarele mi-au lăsat o imagine sfântă. Impresiile reproduse mai sus le-am luat din caietul lui Alex.

La sfârșit, căprioarele, încheindu-și galopul, s-au așezat toate trei în linie, la mijlocul pajiștei, de acolo au pornit spre noi, în buestru și s-au oprit în fața stăpânilor. Iani Talabă le-a dat câte o felie de cozonac uscat în cuptor, care se topește în gură ca untul. N-au așteptat să se topească, l-au ronțăit, dar nu de lacome, ci fiindcă așa le plece cozonacul căprioarelor. Pe urmă, fără să mai dorească altul, au plecat și au mers la trap până în marginea crângului de salcâmi, unde s-au așezat la soare; soarele tocmai ieșise deasupra farului, care un timp își aruncase umbra prelungă peste pajiște.

Capitolul 49

Vizită la casa Zefirei și a lui Alex, care fusese a Irmingardei. Nici ei nu îl recunosc pe povestitor; poate doar Zefira, într-o clipă, însă se ferește să arate. Glasul Emmei pe o placă de gramofon, mizerabilă; glasul minunat din amintirea supraviețuitorilor. Portret nou al lui Alex, început de obezitate, început de obtuzitate. Doamna Lambru, trăsura, plimbarea pe Esplanadă, vizită la Cazinou înconjurată de curtezani feluriți, nutrind cu toții aceleași speranțe. Vizită la vaporul „Arhimede”. După abia doi ani nimeni nu-l mai recunoaște pe povestitor, în afară de câine, dovadă că povestitorul nu-i doar o umbră cum uneori crede el însuși. Ceva despre marina de război, fiindcă războiul se apropie. Distrugătorul distrus de furtună. Aventura Prințului Mihai, Voievod de Alba Iulia. Submarinul și Nava Bază; alte semne de prosperitate. Întâlnirea povestitorului cu Zoba, care îl recunoaște, în schimb, pare că i-a uitat pe ceilalți. Prânzul la el acasă, aceeași mâncare de altădată. Calipso reprodusă în ceară colorată, ca o ființă vie. Noaptea Zoba doarme cu ea în brațe, așa și moare. Descoperirea întârziată, după ce el putrezește, rămânând numai scheletul, în vreme ce Calipso e neschimbată.

Era inutil să mai trec pe la casele celorlalți, dacă nu mă recunoștea nimeni. M-am uitat în oglinda unei frizerii, pusă afară, pe peretele dintre geamuri; aveam altă îmbrăcăminte, poate o purtam cam țeapăn, încolo nu mă schimbasem cu nimic, eram un tinerel timid, cu privirea curioasă, doar că îmi crescuse părul și îl țineam dat pe spate, să-mi facă o frunte mai lată. Când încep să pleșuvească, oamenii nu știu cum s-o facă mai îngustă, recurg la pieptănături caraghioase, își trag părul în față, dar nu păcălesc pe nimeni.

Dintre toate, nu mă mai interesa decât casa Emmei, mă întrebam cu teamă pe ce mâini încăpuse, ce negustor o cumpărase și-i stricase fațada, ca s-o facă mai arătoasă. Dar casa rămăsese neschimbată, îmbrăcată în trandafiri roșii, și grădinița din față era plină de petunii multicolore, al căror parfum, seara, se simțea de departe. Fusese un noroc, casa aparținea acum Zefirei și lui Alex. M-am uitat pe deasupra gardului și am dat cu ochii chiar de Zefira, care stătea într-un șezlong, cu fața la soare. Știam că nici ea n-o să mă recunoască, intrase în mine o îndoială: ori mă schimbasem cu totul,

ori ei nu existaseră, erau închipuiri ale mele, deși prea se legau una cu alta. N-am vrut să trec mai departe, fără o vorbă; am mers până la colț, unde era un scuar cu trandafiri galbeni. N-avea cine să mă vadă și chiar dacă m-ar fi văzut, nu-mi păsa de nimeni, se petreceau fapte prea neobișnuite ca să judec ca un om cu frica lui Dumnezeu și a primăriei. Am rupt un boboc pe cale să se deschidă, care de pe acum își răspândea mireasma în aerul curat al dimineții; cred că era o mireasmă otrăvitoare, dar ar fi fost nevoie de un câmp întreg, un lan de trandafiri, ca să poată ameți un om, făcându-l să cadă; pe urmă, dacă rămânea acolo nu mai avea nici o scăpare. Un trandafir singur ne dă numai iluzia morții, fără să înțelegem; o confundăm cu altceva, bucurie sau fericire.

Cu trandafirul în mână, după ce-l curățasem de spini și de frunzele inutile, am împins portița casei și m-am apropiat de Zefira. A ridicat ochii spre mine, cu acea minunată privire căpruie, trimisă pe sub bretonul retezat în dreptul sprâncenelor. Dacă o recunoșteam ca și când aș fi văzut-o abia ieri, și dacă eram sigur că măcar ochii ei n-am să-i uit niciodată, ea cum nu mă ținea minte? Lăsând la o parte trecutul mai îndepărtat, când veneam în parc împreună cu Alex s-o ascultăm pe Irmingarde cântând lieduri, erau abia doi ani de când stătusem îngenuncheați alături, la picioarele catafalcului, iar ea îmi sărutase mâna, după ce se uitase la mine cu ochii plini de durere. Ce se întâmplase, unde dispărusem?

— Doamnă, i-am spus, întinzându-i trandafirul, să mă ierți că intru la dumneata atât de devreme, dar sunt străin de oraș, și am vrut să mai văd o dată această casă, de care mă leagă amintiri duioase.

— Ai cunoscut-o pe…

Știam că va spune Emma, am corectat-o repede:

— Pe Irmingarde. Seri în șir am ascultat-o din parc, cântând lieduri.

— Ciudat! a șoptit, privindu-mă neîncrezătoare sau nedumerită. Și noi o ascultam… Alex!

Până să vină Alex, pe care îl strigase, am adăugat:

— Poate uneori am stat alături.

— Da, a încuviințat ea, venea multă lume.

Alex se ivi în cadrul ușii, în cămașă, cu bretele. Părea mai bulbucat, se îngrășase, avea un început de burtă, din cele care se fac urâte, ca un dovleac, sub toracele supt înăuntru. Dar ce subiect fusesem eu pentru el, ce studiase la mine, dacă după trei ani nu mă putea recunoaște? Și doar

venisem împreună în casa aceasta, o dată pe săptămână, trei veri de-a rândul, nu ascultasem numai liedurile, seara, din fundul parcului.

— Deci știai de Emma! zise el cu o bunăvoință cam plictisită. Iartă-mă, domnule, sunt la lucru, scriu o carte. Dar am să-ți fac o plăcere.

S-a dus în casă, și peste câteva clipe, s-a auzit glasul pe care îl cunoșteam atât de bine și totdeauna mă tulburase până la lacrimi; numai că era spart și metalic, reprodus de un gramofon de pe vremuri, o idee nefericită, cred că nu o avusese Irmingarde, imprimarea o făcuse cineva din parc, fiindcă se auzea freamătul frunzelor și ciripitul păsărelelor somnoroase.

Ochii Zefirei păreau să-mi ceară iertare; Alex, în schimb, care reapăruse în ușă, părea mândru și poate aștepta să-mi exprim mulțumirea. După ce discul s-a sfârșit, am auzit în aer glasul adevărat al celei care fusese Irmingarde, și bănuiesc că l-a auzit și Zefira; atunci cred că m-a recunoscut, și-a amintit probabil totul, cum stăteam pe banca din parc și eu, lipit de ea cu blândețe, o apăram de frigul serii. Dar n-a avut curaj să spună, și bine a făcut, mă tem că reacția lui Alex ar fi fost zgomotoasă și vulgară, m-ar fi luat în brațe, m-ar fi invitat la masă și iar mi-aș fi pierdut libertatea. Așa, am rămas cu amintirea ochilor minunați ai Zefirei.

— Mă întorc la lucru, s-a scuzat Alex, când s-a sfârșit discul. Din păcate nu-mi merge, nu-mi place subiectul, ar trebui să-mi caut altul.

Nu și l-a găsit niciodată, a muncit ani de zile degeaba, a scris carte după carte, pe unele le-a tipărit pe hârtie luxoasă, și nimeni nu știe de ele; eu socotesc că nu are decât una. Dacă mă lua pe mine așa cum eram, simplu, cu reacțiile mele copilăroase, sincere, naturale, poate ar fi reușit mai bine.

Zefira m-a condus până la poartă, n-a avut cochetăria să rămână în urmă, și-a expus mersul fără șovăire. Sigur că vechea ei infirmitate se cunoștea mai ales când cineva o știuse dinainte, altminteri învățase să se miște cu un fel de lascivitate care ar fi putut să pară provocatoare; în realitate își ascundea în mișcări unduite ezitările șoldurilor și ale picioarelor, dându-le un ritm ternar, ca al valsului. Mi-a întins mâna fără o vorbă, îmi vorbea însă privirea ei, care mă fermecase de când era mică și o văzusem prima oară, pe vapor, neajutorată, cu cârjele alături, neavând cu ea decât un porumbel care îi gungurea pe umăr și se numea Narenume. M-am mirat că nu-mi spusese un cuvânt măcar la urmă, când eram singuri. Așa mi-a revenit îndoiala, poate nu mă recunoscuse nici ea.

Pe când mergeam spre port, m-a ajuns din urmă o trăsură de casă, neagră, cu roțile roșii și cu tapiseria albastră, trasă de doi cai albi împodobiți cu penaje. La vremea aceea, cu toată răspândirea lui în creștere, cu toate concursurile de eleganță la care participau îndeosebi doamnele, bineînțeles cele din protipendadă, automobilul se socotea încă un vehicul vulgar pentru cine voia să-și păstreze rangul. Era trecut de unsprezece și jumătate, și în trăsură mi-a fost dat s-o văd pe doamna Lambru, rentiera, într-un taior mov cu buline albe, cu o pălărie roz de pai, împodobită cu orhidee și cu o voaletă albă cu buline mov. Culorile, deși pastelate, atrăgeau atenția fără să pară vulgare; femeia aceasta, cu cât era mai extravagantă, cu atât avea mai mult farmec. Dar oare se mutase aici cu totul, Clujul nu-i ducea lipsa, și cum se mulțumea bărbatul ei s-o vadă o singură zi pe lună, când venea în vizită? La început, venea în fiecare săptămână, dar ea îl convinsese să adopte maniera mai distinsă, nu putea să intre în categoria ignobilă a „ceasornicarilor", cum se numeau, în derâdere, bărbații care veneau la nevastă, aflată la băi, o dată pe săptămână, „să remonteze ceasul", cum se spunea cu o vorbă, pe cât de sugestivă, pe atât de vulgară.

Oricum, doamna Lambru era acum o figură celebră a orașului; cu ea și nu cu Adelaida, nevasta tânără, fiica Adelei, deschidea Amiralul balurile marinei; cu ea se deschideau toate balurile de altfel. Singurul care nu o invitase la nici o serată a primăriei era Anatol Radovici, căruia ea îi păstra o ură neascunsă; nu după mult timp, ura ei avea să dea roade josnice.

Trăsura mi-o luase mult înainte, când am ajuns la intrarea portului, doamna Lambru se plimba pe esplanadă cu un comandor de marină în stânga, cu consulul Franței în dreapta, socotit a fi agreatul ei de lungă durată; dar o mai urmau câțiva domni, civili sau în uniformă, așteptând să-și găsească un loc în rândul întâi, al preferaților.

Peste vreo două ceasuri, la sfârșitul orei de promenadă, când mă întorceam din port, doamna Lambru ieșea de la cazinou, înconjurată de vreo șase persoane, cu totul altele decât înainte. Atâta puteam să citesc și eu pe o fizionomie bărbătească, toți își dădeau ifose, fiecare era convins că își va primi răsplata înaintea oricăruia, se uita de sus la ceilalți.

Cea mai mare obsesie o exercitase doamna Lambru nu asupra unui bărbat, ci a unei femei, Pompilia, care își petrecea zilele la casa de sănătate; din acest motiv nu putea Panainte să divorțeze și s-o ia pe Rozalia, care merita dragostea oricăruia din oamenii cunoscuți de mine. Pe la casele de sănătate, pe unde am fost câteodată ca să văd cum este, pensionarii lor se

cred Napoleon sau Gambetta, Josefina sau Ecaterina a doua. Pompilia se credea doamna Lambru.

Cu un ceas mai înainte, când venisem în port, m-am dus de-a dreptul la vaporul „Arhimede”. Am trecut pe vechile cheiuri unde acum era mai multă animație, se descărca și se încărca mai multă marfă, crescuseră pe cer zeci și sute de macarale. Se dublau și se triplau căile ferate, pe chei nu mai aveai loc de vagoane, de lăzi, baloturi, butoaie. Prosperitatea se vedea în toate, chiar și marina de război progresase, se strângeau bani prin contribuție publică pentru o nouă navă-școală, în locul vechiului bric „Mircea”, care după o viață cu adevărat glorioasă, ieșise din servici, pe urmă arsese până la linia de plutire și acum era o epavă. Aveau să sosească două distrugătoare noi, puternice și bine înarmate, cu tunuri și torpile; li se și pregătea locul la cheiuri, echipajele erau plecate să le aducă. Unuia din ele puțin i-a lipsit să naufragieze, anii următori, într-o iarnă când trebuia să-l ducă la Pireu pe fostul rege minor, Mihai întâiul, pe care îl văzusem în trenul mortuar, lângă sicriul Regelui Ferdinand. Acum era scos din scaun de propriul lui părinte, regele Carol al doilea, și devenit Mare Voievod de Alba Iulia, după o denumire născocită mi se pare de istoricul Nicolae Iorga.

Prințul moștenitor urma să reprezinte pe tatăl său, la o nuntă regească de la Atena. Se obișnuiește, trebuie și prinții să învețe meseria. Nu plecase bine distrugătorul, că l-a prins o furtună năprasnică; dacă se întorcea din drum, s-ar fi răsturnat sigur în timpul rondoului, sau poate se rupea în două. Să meargă înainte era moarte sigură. Să intre la adăpost, sub capul Caliacra, însemna să ia valurile de-a curmezișul, ceea ce reprezenta o primejdie la fel de mare ca prima. În cabina lui, voievodul avea apa până la genunchi, dar s-a purtat cu sânge rece. La palat, regele își frângea mâinile. Până la urmă s-a dus în ajutor unul din vapoarele noastre de pasageri, cred că „Dacia”, care avea să ardă curând după aceea. Vaporul nu era vreun transatlantic, n-avea decât cinci mii de tone, o jucărie în fața mării dezlănțuite. Cu un comandant viteaz și priceput, și cu marinari de ispravă, a izbutit să se așeze în bătaia vântului, ca să apere distrugătorul de valuri și așa, apa liniștindu-se sub bordajele înalte, au izbutit să-l salveze.

Nu știu cum a ajuns distrugătorul în port, cu mijloacele lui, sau dus la remorcă; lumea care l-a văzut spune că venise îmbrăcat în gheață, cu balustradele rupte și smulse, iar gruile, care susțin bărcile de salvare, le dau la apă și pe urmă le ridică, piese grele făcute din țeavă groasă cât piciorul omului, erau îndoite ca mucenicii de cocă. Nu s-a găsit vină nimănui, cred

doar că s-au dat acatiste; dar eu aș fi vrut să stau de vorbă cu cei care prevestesc starea vremii și nu pe o lună întreagă, ci pe șase ore, atât i-ar fi trebuit distrugătorului să ajungă în Bosfor, dacă mergea cu toată viteza.

După ce s-a încălzit și și-a schimbat hainele ude, voievodul a plecat la Atena cu trenul.

Puțini ani mai târziu, aveam în sfârșit și un submarin, ca un trabuc întins pe apă lângă Nava-Bază, un vapor de zeci de ori mai mare, făcut să-i poarte de grijă și să-l alăpteze. Dar așa mic cum era, în timpul războiului, submarinul a trecut prin baraje de bombe aruncate ca să-l scufunde; cineva, care făcea parte din echipaj, mi-a povestit că nimeni nu mai știa unde-i este capul și unde picioarele și, cum am înțeles ușor, vorbele fiind sugestive, m-a apucat groaza.

Silozurile de cereale nu erau mai mari decât le știusem, în schimb grâul curgea în șuvoaie mai groase, cu presiune mai mare. Mult mi-a dat de gândit bazinul de petrol, care îmi prilejuise destule reflecții la început, dar niciuna dusă până la capăt, fiindcă nu cunoșteam originea lucrurilor. Acum aflasem de unde venea această materie, o văzusem cu ochii, scoțându-se cu pompele din puț și ducându-se pe conducte. Ciudat însă, cea mai elocventă reprezentare a ei era mica pată de pe mâneca hainei albastre a domnului Neagoe; pentru mine, pata aceea însemna mai mult decât o tonă de păcură.

Și mai știam, eu singurul om de pe lume, că marea, plină de vapoare și de oameni veniți să se scalde, se lega pe sub pământ cu un lac aflat între dealuri, la două sute de kilometri; o furtună pornită aici se simțea și acolo. Odată mă gândisem că dacă îmi mișc mâna în apă, unda formată astfel se propagă până în cele mai îndepărtate mări ale lumii: acum știam că ajungea și în lacul albastru, dar nimeni nu făcea legătura. În ochii mei, când contemplam marea se nășteau imagini nebănuite de nimeni, dealurile împădurite, sondele lăsate în părăsire, Poiana Miresei cu turnul de observație și mai ales oamenii, Mira, Ibi, Rita și alții, și chiar năzdrăvanul câine al poștașului care mergea în două picioare când avea cine să-l vadă. Pentru mine, aceste două locuri nu puteau să existe unul fără altul, și la fel este astăzi, după ce am văzut multe, de jur împrejurul pământului.

„Arhimede” fusese în cursă, tocmai se întorsese, dogoarea caldarinei se simțea de la distanță, deasupra spiraiului de la camera mașinii palpita aerul fierbinte. Marinarii făceau ordine pe punte, poate erau oameni noi, nu recunoșteam pe niciunul. Am văzut-o pe Rozalia, ieșind din cabină cu un ghiordel să ia apă din mare, i-a dat drumul cu frânghia la doi pași de mine,

ne-am privit, era așa cum o știam și n-aș putea s-o uit niciodată: ea însă nu mă ținea minte, mi-a aruncat o privire indiferentă, apoi și-a văzut de treabă. A ieșit și Panainte, în cămașă, cu șapca de comandant pusă pe o sprânceană. S-a uitat la mine în treacăt nici măcar mirat că mă oprisem în coasta vaporului: oricine e liber să se oprească. N-am îndrăznit să-i spun bună ziua, e sigur că nu mă recunoscuse. Dar cum se putea? Trecuseră numai trei ani de când ne văzusem ultima oară. Era mai adus de umeri, încărunțise puțin, după cum și vaporul avea mai multe semne de oboseală, dar se țineau amândoi pe linia de plutire. Panainte rămânea o figură neuitată, ca și Rozalia, i-aș fi recunoscut și pe întuneric, numai dacă spuneau o vorbă. Iar el, de ce mă privea ca și cum mă vedea prima oară? Doar ieșisem cu el pe mare, trecusem printr-o furtună, mă încurcasem printre picioarele lui pe puntea de comandă. Și apoi îi cunoscusem familia, fusesem la ei, la masă, în fiecare miercuri, cât ținea vara, trei ani la rând, le știam întâmplările, atât de triste. Nu ne vedeam oare în toate serile la AMarisa, nu el îmi arătase cum se decorticheează langustina, nu el mă încurajase să cobor pe fundul mării în costum de scafandru? Și pe urmă nu ascultase, împreună cu Alex, impresiile mele despre această aventură?

Rozalia veni încă o dată să ia apă; acum se uită la mine puțin mai stăruitor, mirată că nu plecasem. Ce sentiment era mai puternic în mine, nedumerirea sau tristețea? Cum oare niciunul din acești oameni, Alex, Zefira, Iani Talabă, Beatrix, Rozalia și toți ceilalți nu mai știau cine sunt? Erau ei fructul imaginației mele, mă întrebam iarăși, o societate născocită în mijlocul unei realități care nu putea fi negată? Dar nu fusese un vis de o noapte, ci avusese durată, ca o viață. Și apoi, cu unii și cu alții dintre ei se petrecuseră fapte știute de tot orașul, alegerea ca primar a lui Anatol Radovici, bunăoară, cea mai răsunătoare din multele fapte rămase în amintire.

Asupra acestor gânduri, am auzit lătrând un câine și, într-o clipă, Arhimede gonea spre mine, cu coada pe sus, cu părul în ochi, ca totdeauna, că nu înțelegeam cum vede pe unde merge. Cât ai clipi era în fața mea, s-a ridicat în două picioare la parapet, și mi-a întins laba dreaptă din față; un gest brav și plin de dragoste. M-am aplecat, ținându-mă de o bintă, să nu cad în apă, i-am apucat laba și i-am scuturat-o, cum aș fi scuturat mâna unui prieten. Pe urmă, Arhimede mi-a întins și laba cealaltă; atunci, prin smocurile de păr de pe frunte, care credeam că-l orbesc, i-am văzut ochii prima oară, fericiți și încărcați de iubire.

Nu-mi mai păsa ce se întâmplase cu ceilalți, acum nu mă mai îndoiam că lumea aceea care nu mai știa de mine exista aievea, și nici o dovadă n-ar fi fost mai sigură decât bucuria câinelui. De multe ori ne jucasem, fugărindu-ne pe punte; nu puteam face la fel și astăzi, de pe acum marinarii se uitau la noi cu mirare, ba unul din ei strigă la Arhimede, chemându-l destul de aspru. Trebuia să plec, nu poți rămâne totdeauna unde ți-ar plăcea, am strâns laba câinelui, l-am mângâiat pe creștet, gata să cad în apă, și am pornit pe chei, întorcându-mă de unde venisem.

Arhimede nu m-a lăsat cu aceeași ușurință, a luat-o la fugă înainte și, din cinci în cinci metri, ridicându-se în două picioare, mi-a întins laba pe deasupra parapetului. Când am ajuns aproape de prova, unde puntea se îngustează și bordajul se îndepărtează de chei, nu mai puteam să-i întind mâna, dar el a rămas cu laba întinsă și așa a stat, dând din coadă, până am ajuns la capătul danei, unde m-am pierdut printre lăzi și baloturi.

Un sfert de oră mai târziu, după ce trecusem pe lângă doamna Lambru, care ieșea de la cazinou cu admiratorii, mergeam spre oraș, fără gânduri, când am văzut apropiindu-se din față și făcându-mi semne prietenoase cu brațele descărnate, un fel de mumie, un costum de haine fără trup, cu o față galbenă și boțită, dus mai degrabă de vânt decât de propria lui voință. La un pas de mine, omul s-a oprit, cu o figură radioasă, mi-a cuprins mâinile și mi le-a scuturat cu atâta forță, că m-am temut să nu se dezmembreze.

După câteva clipe de stupefacție, l-am recunoscut, nu puteam să cad în păcatul celor care nu mă recunoșteau pe mine; deși nu mai avea aproape nimic din ceea ce știam, era Zoba, prin ceva care la om rămâne și după moarte.

— E tocmai ora prânzului, mi-a spus, după ce se uitase la ceasul din turnul primăriei. Vino să mâncăm împreună!

Credeam că o să intrăm la un birt din piață, să nu pierdem timpul. Dar a ținut să merg la el acasă, după obiceiul vechi, când prânzeam acolo o dată pe săptămână, lunea.

— Dar azi nu-i luni! i-am replicat, ca să fac o glumă.

Drept răspuns, m-a bătut pe umăr cu mâna lui osoasă:

— N-ai uitat? Nici nu-ți vine să crezi ce uitucă e lumea de astăzi!

M-am oprit la o florărie, am luat o garoafă albă și i-am pus-o la butonieră.

— Iată ce-ți lipsea! i-am spus. Așa îți stă bine!

— La ce bun?! mi-a răspuns cu amărăciune. Nimeni nu mă mai recunoaște.

— Nu mai mergi seara la masă, la AMarisa?

— AMarisa?!

N-am insistat, părea că uitase. Numai după ce am intrat în casă, înainte de a da cu ochii de Calipso, în fotografiile așezate pretutindeni, m-am interesat de Alex, fiindcă niciodată nu venisem aici fără el; voiam să știu dacă era fericit cu Zefira. S-a uitat la mine nedumerit, părea că nu știe despre ce-i vorba. În schimb, dacă l-am întrebat despre Cazinou, cum merg jocurile de noroc, pe care știam că le organizase el, mi-a răspuns vioi și volubil, se însuflețise, se aprinsese la față, mi-a dat cifre, câți bani se vânturau acolo, pe seară, pe săptămână, pe lună, cu ce beneficii rămânea primăria, după ce vărsa în stânga și în dreapta subvenții azilului de bătrâni, societăților de binefacere, Societății Scriitorilor, și chiar unor persoane particulare, aflate la ananghie. Probabil, cazinoul era singura lui legătură cu lumea, restul îi devenise indiferent, până la amnezie. Cine îl binecuvântase?

— Acum așteaptă-mă, în zece minute sunt înapoi, mi-a spus, temperându-se. Mă duc la birt să iau de mâncare.

Nu ieșise bine pe poartă, când m-am dus și am încercat ușa dormitorului, dar, deși nu avea pe nimeni în casă, era încuiată.

Am mâncat aceeași ciorbă de perișoare și aceiași cârnați pe fasole albă, ca totdeauna. Fotografia reprezentând-o pe Calipso în mărime naturală se uita la mine din partea cealaltă a mesei.

— Ai vrut să intri în dormitor, îmi spuse Zoba la urmă. Știu, fiindcă am pusă o ață neagră de-a latul coridorului; numai pisica poate să treacă fără s-o rupă, dar nu țin pisică. Acum, fiindcă te-am întâlnit și eu n-am să mai trăiesc multă vreme, vino să ți-o arăt!

Îmi închipuisem multe, afară de ceea ce mi-au văzut ochii. În dormitor era întuneric, pe ferestrele înfundate nu intra nici o rază de lumină. Zoba a aprins candelabrul și atunci am văzut-o pe Calipso, cum o știam din fotografii, dar o clipă mi s-a părut vie. Era o plăsmuire în ceară, întinsă în pat și învelită cu plapuma, cu părul negru revărsat peste pernă; m-am oprit în prag, gata să mă trag înapoi, parcă intram din greșeală.

— Vino s-o vezi! m-a îndemnat el. Cineva trebuia s-o vadă!

Știam ce este, dar încă mi se părea vie, senină, adormită, cu un zâmbet pe față. Deci așa fusese ea înainte! Nu mi-o puteam închipui înecată. Mi se părea ceva dramatic, amestecat cu o nebunie, era firesc să-mi pierd

controlul, să nu mai depind întru totul de mine. Ceea ce-am spus nu-mi aparținea, venea de la alții:

— Unii cred că s-a înecat fiindcă n-ai ajutat-o; n-ai lăsat din mână geanta cu bani!

— Se poate! recunoscu Zoba, de unde mă așteptam să mă dea afară din casă. Nu știu; sunt împrejurări când nu poți să judeci și nici nu le ții minte. Dar o iubesc și astăzi, nu m-am atins de altă femeie. Uite!

Spre stupoarea și spaima mea, trase plapuma, dezgolind-o pe Calipso până în vârful picioarelor. Se rușină abia după aceea și puse repede un prosop pe partea din mijloc, care era reprodusă cu toate detaliile, fără nici o disimulare.

— A făcut-o un artist, un sculptor mare. Atât de adevărată eu n-am mai văzut decât pe Paolina Borghese, în marmoră; dar marmora e prea rece.

Trase plapuma la loc, nu ca s-o ferească de ochii mei, nu mai avea nici un rost, ci parcă îi era teamă să nu răcească.

— Să știi că noaptea învie, se întoarce spre mine, își pune capul pe pieptul meu și mă cheamă; nu pot să-ți spun cu ce durere!

În iarna anului 1940 spre ’41, când AMarisa, împreună cu frații și surorile în viață, s-a expatriat, cu aproape toată familia, Zoba a refuzat să plece, nu mai recunoștea, sau nu mai voia să recunoască pe nimeni. După un timp, a dispărut fără urmă, Cazinoul se închisese; vecinii au băgat de seamă lipsa lui, dar nu i-au dat importanță, războiul care începuse de aproape doi ani în Europa bătea și la ușile noastre. Cum Zoba nu mai avea nici un fel de rude, sau îl uitaseră, nimeni n-a venit să-l vadă. Abia după război, în 1946, făcându-se recensământul populației, Procuratura a dat încuviințarea să se intre în casă. Nu mai rămăsese nici măcar mirosul de putrefacție, au găsit scheletul lui Zoba, negru, în zdrențele unei cămăși de noapte, întins în pat, ținând-o în brațe pe Calipso, parcă însuflețită.

Îmi imaginez tabloul, și oricât ar fi fost de macabru, mi se pare idilic. Cam pe atunci a venit un film, „Dragoste dincolo de mormânt”, o melodramă în văluri albe, dulce și parfumată. Nu se poate face o comparație.

Capitolul 50

Prima fază a războiului; retragerea polonezilor, compasiunea AMarisei pentru ei, muzică de Chopin, jalea. Invazia nemților, armată de instrucție.

Dispariția alimentelor, amintiri despre băcănia domnului Sasu, acum golită. Metamorfozarea doamnei Lambru, care devine contesa Edith von Neubacker. Generalul Otto von Klobst, comandantul trupelor germane. Conflictul lui cu Anatol Radovici; spațiul vital. Ministrul de interne, venit grabnic cu un discipol în sutană, cer demisia primarului. Refuzul, urmat de amenințări violente. Legiunea de discipoli în fața primăriei. Reacția publicului, în frunte cu Caton Mureșanu. Anatol Radovici, sfidând primejdia, pleacă netulburat la sanatoriu.

Nu știu de când nutrea AMarisa gândul expatrierii; de curând, în orice caz poate de la venirea armatei germane. Dăduse mulți bani pe o casă cu pretenții princiare, își ajutase familia să-și facă rosturi, părea împământenită pentru totdeauna. Sigur că avea ceva de împărțit cu nemții, care în 1939 intraseră în Polonia. Victoria lor fulger făcuse pe mulți să creadă că viitorul Europei, poate al omenirii, era în mâna lui Hitler.

Din acel timp, cea mai vie, mai tristă și mai neuitată amintire este cea a polonezilor care își părăseau sărmana lor țară, de-atâtea ori împărțită, și încercau să se salveze, pribegind spre sud, pe drumurile Moldovei, împărțindu-se unii spre apus, alții spre mare. I-am văzut în coloane lungi de automobile. „Polski-Fiat” cele mai numeroase, unele hârbuite, mergând în neștire și parcă fără nici o speranță. Nu era om prin sate să nu le întindă o pâine și-o legătură cu de-ale gurii. Mai mult decât atât n-am de ce să spun, este datoria istoricilor. Ce știu sigur, și istoricii nu au cum să afle, în toamna acelui an de restriște, care anunța restriștile noastre apropiate, „Arhimede” a făcut două drumuri la Constantinopole, plecând pe furiș, înțesat cu refugiați polonezi, cărora nu le-a luat nici o plată; cheltuielile drumului au privit-o pe AMarisa. Mai știu că, în tot acel timp, în casa ei gramofonul a cântat fără întrerupere, până s-au tocit discurile, muzică de Chopin, polonezele, mazurcile, baladele, nocturnele și valsurile. AMarisa ședea toată ziua pe divanul ei din sufragerie și asculta cu obrazul ud de lacrimi. Serile, familia nu se mai aduna la masă.

Știu că unii au tras foloase, au cumpărat ieftin de la polonezi automobilele lor istorice, și le-au dat întrebuințări civile, multe mai circulau și după sfârșitul războiului. Alții au cumpărat bijuterii și monede de aur. AMarisa n-a luat nimic când unii au venit să vândă, ca să poată pleca mai departe. A întrebat „Cât?” — și a dat banii. Iar cele două drumuri ale vaporului la Constantinopole au însemnat cheltuieli importante, pe lângă

riscuri, căci oricând îl putea lovi o torpilă. Panainte și echipajul s-au purtat cu multă bravură, iar Rozalia, cum-necum, a făcut câte o ciorbă pentru patru sute de oameni, îngrămădiți în cală. AMarisa a acceptat un singur dar din partea refugiaților, o casetă cu patruzeci de discuri, muzica lui Chopin, pe care a ascultat-o înlăcrimată.

În primăvara anului următor, pe o vreme senină și promițătoare, fără să fim în război cu nimeni, nemții au invadat orașul, trupe de elită, care să ne instruiască armata. Nu erau mulți, dar puteau fi văzuți pretutindeni, în cofetării luau câte cinci prăjituri deodată și într-un minut le dădeau gata. La magazinul „Sasu", civilii nu mai aveau loc, riscau să fie îmbrânciți și călcați în picioare. Până atunci nimeni nu cumpărase marfă mai multă decât îi trebuia unei familii pe o zi, două, până la o săptămână. Acum nemții, uimiți și parcă nevenindu-le să creadă că toate se puteau lua în orice cantitate și fără cartelă, cumpărau roți de cașcaval, își umpleau automobilele de campanie oprite afară cu bidoane întregi de măsline, cârnați și salam, șiraguri că abia le puteau duce în brațe, calupuri de unt, butoiașe cu brânză, cutii cu zahăr cubic, ceai și mirodenii cu kilogramul, plus roșcove, curmale, smochine, stafide și tot ce se mai găsea în prăvălia lui Sasu, și nu doar acolo, gemeau băcăniile de marfă. Cafeaua stârnea în cumpărători o euforie aproape turbată, o cumpărau cu sacii. Toate acestea, în afară de ce le trebuia ca să se îmbuibe, cu obrajii umflați să plesnească, le puneau în lăzi de lemn, întărite cu balot de tablă, și le trimiteau în Germania. Se spunea că n-aveau dreptul la mai mult de cinci kilograme, dar nimeni nu ținea socoteala.

Populația nu intrase încă în panică, mai degrabă se amuza de lăcomia cumpărătorilor, când îi vedea ieșind din băcănie cu șiraguri de cârnați înșirate pe umeri, deasupra epoleților, cu pachete uriașe în brațe, mai încărcați ca hamalii din gară. Cât timp cargobotul „Familia Sasu" continua să vină o dată pe săptămână cu mărfuri de la Constantinopole, nu era nici o primejdie ca băcăniile să se golească. În schimb, prețurile creșteau, și atunci se neliniști și lumea civilă, se apucă să adune unele și altele, multe de care nici n-aveau nevoie. Așa se întâmplă, am văzut înaintea reformelor monetare țărani încărcați cu closete, care nu merg fără canalizare și fără apă curentă, și cu faruri de automobil, inutilizabile la căruță.

Cred că nimeni, nici generațiile tinere, nu are nevoie de mai multe lămuriri în această privință. Totdeauna războaiele au provocat dezordine în finanțe și în viața civilă. Ciudățenia de astă dată era că nu ne aflam în război cu nimeni. Armata germană de instrucție nu spunea pe față ce rol are, nu era

însă greu să se vadă că în primul rând se construiau cazemate de-a lungul mării; le lucrau soldații noștri cu materialele noastre. Cine să se opună? Ce-ar fi putut face un Stat Major strâns cu ușa? Mai departe de malul mării se instalau baterii de coastă, pe acelea orășenii nu le vedeau, în schimb nu le era greu să afle. Am fost contemporan cu aceste întâmplări, dar nu a venit timpul să le povestesc pe toate. Deocamdată mă opresc la faptele care determină destinul personajelor mele, cu care vin de departe, din ziua când trenul mixt m-a lăsat în mijlocul unui oraș unde nu mai fusesem niciodată, și unde în primul rând mă interesa marea, nu oamenii și nici casele.

Ce m-a surprins mai mult decât orice, a fost metamorfoza doamnei Lambru. Pe această doamnă am pus-o în carte fiindcă era o femeie frumoasă, interesantă și excentrică, fiindcă scandaliza lumea, ceea ce îmi făcea plăcere, și mai ales pentru veninul prilejuit Pompiliei, de la început antipatică. Dar nici o clipă nu m-am gândit că doamna Lambru avea să joace vreun rol în desfășurarea întâmplărilor, și încă un rol care a stupefiat orașul.

Îi voi da un nume generalului, nu-mi place să mă folosesc de inițiale, e un procedeu copilăros, pe deasupra cusut cu ață albă: „Acestea se întâmplau în anul o mie opt sute și… în orașul N, din provincia V.” Cine s-ar supăra dacă autorul ar da anul întreg și numele complete, fie ele falsificate? Își închipuie cineva că păstrând secretul misterul crește? Dimpotrivă, mie mi se pare un procedeu lipsit de imaginație. „În anul o mie opt sute cincizeci și șase, în orașul Nobile din departamentul Vettorio…” Pe cine supără, chiar dacă orașul și departamentul nu există? Pe general îl chema Otto von Klobst…

De obicei, numele proprii le transcriu pe manuscris cu litere de tipar, majuscule, ca pe Buletinul de Identitate, spre a fi sigur că nu vor apărea greșit la dactilografiere. De astă dată n-am nevoie de nici o precauțiune, puțin îmi pasă dacă numele generalului va fi stâlcit; mi-e totuna! Bineînțeles că numele adevărat era altul; von Klobst poate nici nu există; într-un anuar telefonic din cele mai mari orașe ale Germaniei, poate nu l-ar găsi nimeni.

În prima zi a sosirii, după ceremonia din gară, unde primarul refuză să se ducă după obișnuință cu pâine și sare, seara, generalul Klobst, în tunică scurtă, strânsă pe talie, cu borul din față al șepcii ridicat la patruzeci de grade, ca un semn de aroganță, fu văzut pe esplanadă braț la braț cu doamna Lambru, vorbind volubil în limba germană.

Nimeni nu știuse mare lucru mai înainte despre această persoană, abia acum oamenii își dădeau seama că viața ei era destul de misterioasă. În registrul hotelului se înscria sub numele Elena E. Lambru. Al doilea E însemna însă Edith, și îndată după venirea nemților, Elena dispăru fără explicație, deci acum se numea doamna Edith Lambru. Dar Lambru era un avocat de mâna a doua de la Cluj, renumit doar pentru buna lui stare, fiind acționar la Uzinele Reșița și în același timp la Titan-Nădrag-Călan, industrie rivală. Altminteri, lumea îl socotea și naiv și sărac cu duhul, un Agamiță Dandanache de origine transilvană, cu studiile la Viena. Îndată doamna Lambru își reluă alături de numele soțului, numele ei de fată și curând fu cunoscută de toată lumea drept contesa Edith von Neubaker. Rolul ei, înainte și după această schimbare, nu mă încumet să-l dezvălui, nici n-am pe ce să mă bizui, decât pe presupuneri; îl las deci în seama Serviciilor Secrete.

În ceea ce privește povestirea mea, mai am să arăt doar ciocnirea lui Anatol Radovici cu generalul Otto von Klobst și urmările ei tragice.

Doar de un fapt nu sunt foarte sigur, dacă la data când se întâmplau acestea, discipolii Arhanghelului veniseră sau încă nu veniseră la putere. Oricum, nu poate să fie decât cel mult o eroare de zile.

De când cu nemții, Anatol Radovici, care refuzase să-i întâmpine în gară și care până atunci ducea o viață retrasă, își luase obiceiul să se arate zilnic în public, pe terasa Cazinoului, după ce termina treaba la sanatoriu și înainte de a merge la Primărie. Venea pe la ora cinci după-amiază, cu trăsura AMarisiei, îmbrăcat solemn, cu joben și cu redingotă. Fiind ora obișnuită de promenadă, esplanada gemea de lume, și oamenii se dădeau la o parte, cu același respect datorită căruia Anatol Radovici devenise primar, fără alegeri, prin consensul orașului.

La venirea lui, toți bărbații de pe terasă se ridicau în picioare și-l primeau cu aplauze; era un semn de simpatie, dar și o ostentație, fiindcă se cunoșteau sentimentele lui pentru armata germană, ai căror ofițeri, ferchezuiți și strânși în corsete, mulți cu monoclu, ocupau jumătate din mese. Se făcuse un demers la Primărie, ca o parte din localurile publice, primul dintre ele Cazinoul, să fie puse la dispoziția armatei germane. Dar Anatol Radovici refuzase, în temeiul legilor după care se guverna țara, la fel cum refuzase ca palatul primarial să devină sediul comandaturii unei armate străine, în vreme de pace.

Așa cum îl știam, Anatol Radovici nu era omul făcut să sfideze, și dacă se arăta zilnic la Cazinou, unde mai înainte nu mergea niciodată, cred că urmărea ca prin prezența lui să întărească refuzurile.

Într-o după-amiază, se afla la masa lui obișnuită, cu ochii la mare, cu jobenul pus pe un scaun și cu bastonul alături. Băutura din față nu era decât citronadă, cu o picătură de whisky, detestat de lume la vremea aceea și acceptat, cu grimase, de snobii orașului.

Deodată se stârni o rumoare, toți ofițerii germani se ridicară și bătură din pinteni, înclinându-se spre intrarea terasei. Doamna Lambru, Edith von Neubaker, care nu mai știa românește, când intra într-o prăvălie se chinuia să-i spună două vorbe vânzătoarei: „tai la mine zwei metri stof”, înainta trufașă la brațul generalului. Nu mai era nici o masă liberă, o neglijență pe care generalul avea s-o reprime aspru. Oricare din ofițerii lui s-ar fi dat la o parte și i-ar fi oferit masa, el însă îl ochise pe Anatol Radovici, prea era aristocratic și prea ocupa mult spațiu. Astfel că se apropie de el, conducând-o cu eleganță pe doamnă, la un pas se opri, pocni din pinteni, salută rigid și întrebă fără curtoazie:

— Putem să stăm la masa dumneavoastră, domnule?

După o clipă de așteptare, cât să i se urce sângele în obraz, Anatol Radovici luă bastonul, lovi puternic cu el în masă și răspunse, categoric, în limba germană, ca să înțeleagă toți străinii:

— Nu, domnule! Acesta este spațiul meu vital și nu-l cedez nici lui Hitler!

Toată lumea credea, îngrozită, că omul acesta se condamnase la moarte. Totuși câțiva bătură din palme; până seara, erau identificați și duși la Siguranța Statului. Ca primar, Anatol Radovici se bucura deocamdată de imunitate. Și chiar să nu fi fost așa, autoritățile știau că arestarea lui ar fi provocat răzmeriță.

* * *

A doua zi pe seară, sosi în oraș, cu un automotor special, ministrul de interne, în haine civile, deși pare-se avea un grad în armată; îl însoțea un adjunct, în sutană ca a Arhanghelului. Acum nu mai era nici o îndoială, discipolii Arhanghelului veniseră la putere. Nu se amestecau deocamdată în treburile publice, lipsindu-le priceperea, stăteau pe margine și urmăreau desfășurarea evenimentelor, gata să intervină. Ca și nemții găzduiți în oraș, păreau mult mai numeroși decât erau în realitate, fiindcă se arătau

pretutindeni, fără întrerupere, circulau pe străzi în grupuri, în sutanele lor caracteristice, intrau în localuri, în magazine, în întreprinderi, nu făceau altceva decât să privească, dar creau o stare de neliniște, lumea nu știa la ce să se aștepte. Poliția rămăsese aceeași, în vechea ei uniformă, dar pe la chesturi și circumscripții se vedea și câte un om în sutană, nefăcând altceva decât să se uite și să asculte. Nu voi zăbovi mai mult asupra lor, felul cum au evoluat ei face parte din alt capitol.

Preocuparea mea acum, la un apropiat sfârșit de etapă, este destinul acelor oameni atât de diferiți și numeroși care au alcătuit familia AMarisei, o societate întreagă.

Convorbirea între primar și ministrul de interne se duse în picioare. Anatol Radovici, care abia sosise de la sanatoriu, la ora lui de seară, se ridică, în spatele biroului, și rămase așa, fără a-l pofti pe noul venit să se așeze. Adjunctul în sutană stătea lângă ușă, parcă de pază.

— Domnule, începu ministrul, regretați sau nu regretați, fapta dumneavoastră este o crimă: consecințele le veți trage chiar astăzi.

Avea o față lătăreață, cu fălcile groase, și cum caninii îi ieșeau în afară, părea agresiv, ca un râmător de pădure.

— Sunt venit pentru a vă primi demisia, continuă el. Dar mai înainte, veți merge în calitate oficială la comandamentul german și veți cere scuze domnului general Otto von Klobst. Soarta dumneavoastră, ca persoană particulară, depinde de clemența pe care o veți putea obține din partea acestui înalt oaspete.

Când ne conducea, pe mine și pe Alex, pe terasele sanatoriului, arătându-ne bolnavii, ca să nu trăim în propria noastră sănătate fără a bănui infirmitățile altora, infirm fiind el însuși, n-aș fi crezut că în acest suflet blând putea să fie atâta dârzenie. Când ascultam, pe pajiște, la umbra nucului, după ce se strângea masa, muzica noastră, a lui și a mea, „Pacific 231” , care crease între noi o unitate ciudată ținând seama de vârsta care ne despărțea, nu mi-aș fi închipuit că are multe alte credințe și poate să le păzească fără să țină seama de riscuri. Sunt sigur că, retras la sanatoriu, ar fi dus o viață mai fericită; Primăria era pentru el un sacrificiu, nu o ambiție, era ceva care se poate numi, cu adevărat și cu întreg sensul cuvântului o datorie civică. Răspunsul pe care îl dete ministrului reprezenta pentru mine o satisfacție egală cu replica memorabilă dată generalului von Klobst:

— Domnule ministru, scuze nu voi cere, fiindcă n-am jignit pe nimeni, ci mi-am apărat demnitatea, nu doar pe a mea, pe a tuturor care sunt în

primejdie s-o piardă. Iar demisia nu pot să mi-o dau decât în mâna cetățenilor acestui oraș, în clipa când îmi vor retrage încrederea.

— Să mergem, frate! spuse cu un ton autoritar omul în sutană, de la ușă, care păruse să aibă o funcție subalternă.

În gura lui, cuvântul „frate” părea o batjocură. Anatol Radovici înțelese ce rol avea, și bănui ce va întreprinde.

Într-o oră, la opt seara, o mie de oameni în sutană, acum înarmați cu spade ca a Arhanghelului, erau adunați în fața primăriei, într-o tăcere amenințătoare. Automobilul generalului von Klobst, o limuzină neagră „Horsche” , trecu o dată în sus, o dată în jos, prin fața lor, ca la inspecție, pe urmă se retrase. Pe geamul din spate al mașinii se vedea ceafa generalului, între chipiu și guler, roșie, strangulată, cu trei cute adânci, care păreau circumvoluțiunile creierului.

Ce așteptau acești oameni, în liniște, în rânduri disciplinate? Nimeni nu părea să-i comande, nimeni n-avea să le dea ordine. Așa așteptară, tăcuți și nemișcați, până la zece seara, când primarul cobora scările să plece acasă. Îndată apăru trăsura AMarisei venind din susul străzii, cu Mustafiță pe capră; atunci se stârni un freamăt, un murmur trecu prin mulțimea de sutane, apoi încremeniră cu toții. Acum putea să înțeleagă oricine ce așteptau.

Dar mai erau și alți oameni prin piață, se adunau în grupuri, cetățeni ai orașului, veneau de pe străzile laterale, urcau din port, unii în salopete, docheri, mecanici, marinari în tricouri vărgate, iar printre ei se amestecau gospodine, apoi elevi care tocmai ieșeau de la cursurile serale, băieți și fete, populație. Un grup mai mare cobora dinspre Palatul de Justiție, având în frunte pe Caton Mureșanu, președintele tribunalului, în robă neagră. Într-o nepotrivire totală cu îmbrăcămintea lui de apărător al dreptății, înaltul magistrat ținea în mână un baston noduros, un ciomag, ca al agenților electorali, pe care îl mai demonstrase și alteori, fără să lovească, în biroul lui Jordie, de pildă, făcându-l să închidă gura când se pornise să-l defăimeze pe Anatol Radovici. Grupul ajunse în fața primăriei odată cu trăsura, pe care îndată o înconjurară, și nu doar ei, ci toți oamenii din piață și de pe străzile vecine, care până atunci căscaseră gura. Caton Mureșanu, cu înfățișarea lui de tribun, se urcă pe capră, lângă Mustafiță și le vorbi oamenilor în sutană, cum ar fi vorbit unei turme:

— Are cineva ceva de spus? Să deschidă gura! Dacă nu, spălați putina, haimanalelor!

Sutanele nu se risipiră, dar nici nu îndrăzniră să treacă la fapte. Când Anatol Radovici puse piciorul pe trotuar, mulțimea se dădu în lături, făcând un coridor până la trăsură. Caton Mureșanu îi ieși în întâmpinare.

— Te conducem la sanatoriu.

Primarul se opuse:

— Nu! Nimeni n-o să se atingă de mine. Roagă pe acești cetățeni ai orașului să se risipească în liniște.

Într-adevăr, nimeni nu-l urmări, nu-i tăie drumul, ajunse acasă cu bine. Legiunea de sutane rămase în piață, nemișcată, până a doua zi dimineață. De aici înainte încep răzbunările și prigoana.

Capitolul 51

Răzbunările, prigoana. Un camion se urcă pe trotuar și îl omoară pe Caton Mureșanu. Noul președinte al Tribunalului, simpatizant al discipolilor, deschide o anchetă împotriva primarului. Acuzații ridicole aduse de doamna Lambru, pe care o dezaprobă până și șeful ei, generalul von Klobst, spunându-i pe românește: „Ești o vacă!” Incendierea fermei lui Iani Talabă. Nimicirea animalelor. Cargobotul „Familia Sasu”, care aduce coloniale din Grecia e torpilat în Marea Egee; lipsurile din băcănii nu mai pot fi înlocuite. Intenția de a se deshuma foștii bărbați ai Adelei, sub bănuiala că au fost omorâți cu otravă. Dispariția Adelei și a Despinei, bănuită la rândul ei că ar fi procurat otrava. Al șaptelea bărbat devine discipol și mai târziu moare pe front, într-un regiment de pedeapsă. Mormântul lui fiind necunoscut, rămân numai mormintele primilor șase. „Arhimede” este angajat să transporte benzină în Mediterană.

Peste două zile, un camion care cobora spre port cu viteză se sui pe trotuar și-l zdrobi pe Caton Mureșanu, în fața Palatului de justiție; bara de direcție ruptă, așa scria în raportul poliției. Chestorul refuză să semneze. Un om în sutană îl împinse în lături și semnă el, cu un creion lat, de dulgherie. Noul președinte al tribunalului, simpatizant al sutanelor, deschise numaidecât o anchetă împotriva lui Anatol Radovici, acuzat de falsuri, delapidări și luare de mită. Prima învinuire, nu cea mai gravă, era că înstrăinase automobilul primăriei. „N-a fost înstrăinat fără forme legale, ci vândut la licitație. Din economie; fiindcă nu-mi făcea trebuință.”

Actele nu se găsiră. Cumpărătorul, Avachian, un negustor de covoare, îi trimisese lui Anatol Radovici, printr-un om de încredere, actul de cumpărare a automobilului, autentificat, de nepus la îndoială. Peste noapte, îi luă foc prăvălia, dar pompierii veniră repede, paguba nu fu mare.

O comisie de expertiză de la Căpitănia portului, cu doi discipoli în sutană, examină starea vaporului „Arhimede" și, găsindu-l necorespunzător, îl opri să mai navigheze. Pentru Panainte, în afară de pagubă, era o tristețe, parcă i se apropia moartea.

Nespus mai trist a fost, a fost jalnic când după o lună de anchetă la Primărie, fără rezultate demne de luat în seamă chiar de o justiție supravegheată de oameni în sutană, au pus foc la ferma lui Iani Talabă. Focul a pornit din cinci puncte și s-a întins repede; când au venit pompierii, totul arsese, animalele scăpate cu viață fugeau pe câmp, înnebunite. Căprioarele, grațioasele domnișoare încercând să sară gardul, s-au prins în sârma ghimpată de deasupra și au murit calcinate. Ursul alb și focile s-au dat la fundul bazinului, dar curând pălălaia și tăciunii aprinși pe care-i aducea vântul au încins apa, silindu-i să iasă la suprafață, înconjurați de flăcări.

Au scăpat elefanții, izbindu-se în poartă până au dărâmat-o; cei care i-au urmat, poneii și zebrele, au căzut pradă câinilor, i-au fugărit până și-au dat duhul, pe urmă i-au sfârtecat în mijlocul câmpului; nu-s câinii de vină. Dimineața le-au venit în ajutor corbii, ciorile, șobolanii, și-au împărțit prada.

Iani Talabă și Beatrix au scăpat cu ce aveau pe ei; copiii mai mari erau pe la casele lor, iar cei mai mici prin școli, la internate, altfel poate vreunul ar fi căzut victimă. Până dimineața, cei doi nefericiți alergară pe câmp, să salveze animalele rătăcite, dar toate se prăpădiră, în afară de maimuța Sița, cea care își vestea stăpânii când venea cineva la poartă. Stătea lipită la pieptul lui Iani Talabă, cu labele din față pe după grumazul lui și plângea omenește, cu suspine și lacrimi. Elefanții, Ghiță și Marița, fugiseră departe pe câmp; nu-i găsiră. Dar nimeni n-avea nevoie de ei și nici rău nu le putea face; se întoarseră după trei zile și nu aleseră alt loc unde să se așeze decât în cenușa grajdului.

Deși sub anchetă, primarul rămânea în funcțiune, căci nici o învinuire nu putuse fi dovedită; se căutau mereu altele, și între timp loveau în familia AMarisei. Seara la șase, când Anatol Radovici venea la Primărie, doi oameni în sutană încadrau intrarea și îl salutau ca santinelele. Un altul îi

deschidea ușa biroului, apoi rămânea acolo, de pază. De fiecare dată, primarul găsea pe mapa de pe birou o hârtie cu două spade paralele drept antet și pe ea scria cu creionul lat, de tâmplărie: „Nu-ți vrem răul! Nu-ți cerem decât demisia!”

Mi-e greu să înțeleg pe un asemenea om. Să fie o incapacitate a minții mele, sau a sufletului? Sau amândouă? Eu de mult i-aș fi dat dracului, m-aș fi retras la sanatoriu și n-aș fi rămas fără satisfacții. Tot ce pot să spun, ca un început de concluzie, acest om nu cunoștea frica. Dar cu un înțeles mai larg și mai nobil: nimănui să nu-i fie frică de nimeni! Să dispară ideea!

Când simt în mine un gol, o deznădejde, ascult „Pacific 231” și atunci, odată cu imaginea lui Anatol Radovici, se naște în mine un sentiment mândru, de bărbăție.

Cea mai rizibilă din acuzațiile care i s-au adus pe parcursul acelei prigoane neobosite, căci a ținut din septembrie până spre sfârșitul lui ianuarie, a produs-o și a susținut-o nu altcineva decât doamna Lambru, Edith von Neubaker; desigur, se simțea jignită de înfruntarea cu Anatol Radovici, pe terasa Cazinoului, în văzul și în auzul întregului corp de elită care erau ofițerii generalului Otto von Klobst. Dar, oricât de aprigă ar fi fost dorința ei de răzbunare, acuzația nu devine mai puțin caraghioasă. Doamna Edith von Neubaker îl acuza pe primar de a-i fi închiriat palatul primarial de pe Esplanadă, fără contract și fără chitanță, în folosul lui personal și pentru o sumă scandalos de mare.

Întâmplarea fusese cunoscută de tot orașul la vremea ei, se făcuse haz, și cea mai grea acuzație pe care răuvoitorii ar fi putut să i-o aducă lui Anatol Radovici era buna lui credință. Pentru atât, un om nu se dezonorează, nici măcar nu se admonestează; cine are cât de cât minte, zâmbește. Orașul fierbea, se vocifera în fața Palatului de Justiție. Pe străzi patrulau motociclete ale armatei germane. Deși flancat de doi discipoli, anchetatorul îi ceru doamnei Lambru să dovedească. Drept răspuns ea ieși, pufnind indignată. Sutanele își ținură gura, chiar și lor le era frică să meargă prea departe; afară se auzea murmurul mulțimii. Auzea și generalul. „Ești o vacă!” îi spuse doamnei Lambru. Nu era amanta lui, ci numai colaboratoare.

Dar șicanele au continuat, n-aveau să înceteze până ce primarul nu-și dădea demisia; era nevoie de această formalitate, nu venise încă vremea să poată fi suprimat cu un foc de revolver sau o lovitură de spadă. Din septembrie până în ianuarie, niciuna din rudele apropiate ale AMarisei n-a

scăpat de acuzații nedrepte, absurde și monstruoase. O minte scelerată, un om ascuns în umbră, urmărea să dea satisfacție generalului von Klobst, indirect și pe tăcute, ca să nu atragă ura populației.

Venise o iarnă grea, geroasă; valurile mării, aruncate pe diguri, înghețau înainte de a se retrage. La începutul lui ianuarie, gerul scăzu și începu să ningă, într-o singură zi pătura de zăpadă depășea un metru. Timp de o săptămână, trenurile rămaseră înțepenite prin gări sau în mijlocul Bărăganului. Armata curăța străzile, cu lopata, făcând loc să circule camioanele și căruțele de aprovizionare. Cargobotul „Familia Sasu”, care venea cu marfă de la Pireu, se scufundă în Egee, torpilat fără avertisment de o navă de război, necunoscută, care dispăru fără a salva echipajul. Agenția germană de știri, DNB, difuză un comunicat, acuzând de această crimă flota engleză de la Salonic. Radio Londra dezminți, erau dovezi că torpilorul venise de pe coasta turcească și aparținea flotei germane. Războiul naval începuse și între primele victime era un cargobot neînsemnat, „Familia Sasu”, care transporta mărfuri de băcănie. Lipsa acestora se simți îndată, în prăvălii rafturile erau goale; în primul rând dispăruse cafeaua. Nemții mai aveau în magaziile armatei și în depozite personale, făcute de ofițeri și de trupă, încă de la venire; atunci puteau s-o cumpere cu sacul. În patria-mumă însă lipsa se simțea mai de mult, din toamna lui 1939, când începuse blocada.

Iată, schițată, atmosfera în care aveau să se desfășoare cele ce urmează. Pe când orașul zăcea încă sub zăpadă, Panainte fu convocat la comandatura germană, și i se propuse ca „Arhimede” să facă un transport de benzină în Mediterană, undeva aproape de insula Creta; atunci nu știa nimeni ce-avea să urmeze. Panainte le atrase atenția că vaporul lui era oprit de la navigație. Îi răspunseră: „E treaba noastră. Dacă ești de acord, pregătește-te de plecare!” Plata se făcea în lei, suma ar fi părut exorbitantă, dacă nu se ținea seama de riscuri: din zece cargouri care ieșeau din Dardanele, șapte se scufundau înainte de a depăși Salonicul. Panainte află că, pe lângă plata, făcută integral înaintea plecării, „Loydul-german” îi asigura vaporul la valoarea lui în stare nouă; prima de asigurare o plătea armata. Era o ispită, era și o aventură; nu știu ce îl atrăgea mai mult pe Panainte. Înainte de toate însă, „Arhimede” înceta să mai lâncezească la chei, își recăpăta dreptul să iasă pe mare.

În aceeași zi, o echipă de muncitori rechiziționați din port intrau în cimitir, împreună cu un mic detașament de discipoli, și începeau să

dezgroape de sub zăpadă mormintele Adelei, unde zăceau foștii ei soți, în număr de șase, ultimul fiind arheologul Remus Gregorian, mort în condițiuni misterioase. La cererea tribunalului, parchetul încuviințase dezhumarea tuturor, pentru a se stabili cauza deceselor. Adela era bănuită că îi otrăvise, și otrava, probabil, i-o dăduse Despina, prima soră a AMarisei, soția lui Anatol Radovici, farmacistă la sanatoriu. Așa cum se legau faptele între ele, culminând cu moartea misterioasă a lui Remus Gregorian, mai era nevoie doar de o insinuare ca bănuiala să încolțească în mintea oamenilor, chiar a celor de bună credință.

Deoarece nu s-a mers până la capăt, căci cercetările s-au oprit prin dispariția bănuitelor, vina lor nemaiavând astfel de ce să fie dovedită, am socotit că ar fi fără rost să aflu, de la un om avizat, dacă în niște oseminte vechi de douăzeci de ani, cum era cazul cu primul din morții Adelei, se mai poate găsi o urmă de substanță suspectă. Iar în ceea ce îl privea pe ultimul, a cărui moarte fusese într-adevăr misterioasă, autopsia făcută la vreme nu descoperise semne de otrăvire; misterioasă nu era moartea, ci boala care o provocase, poate un virus tropical, necunoscut încă. Nu puțini oameni crezuseră atunci că fusese blestemul lui Tutankhamon, al cărui mormânt Remus Gregorian îl depistase teoretic, prin studii făcute în biblioteci, la Cairo, înainte ca săpăturile expediției britanice să-l descopere aievea.

Despina și Adela dispărură în timp ce „Arhimede” se pregătea de călătorie. Erau cincisprezece vapoare de tonaj mic, angajate cu aceeași misiune, tot ce se găsise disponibil, printre ele chiar și două remorchere care abia puteau să încarce un vagon de benzină. Cu atâtea echipaje nu se putea ține secretul, în oraș se aflase că nemții transportă carburanți în Egee sau în Mediterană, și cine se gândea dincolo de lungul nasului putea presupune ce-o să urmeze: se pregăteau bătălii navale, debarcări, invazii.

Capitolul 52

Pregătirile AMarisei pentru expatriere. Curajul lui Anatol Radovici; el refuză să plece părăsindu-și bolnavii și Primăria. Decăderea Amiralului, Adelaida se leapădă de el ca de o zdreanță. Despărțirea lui Panainte de Rozalia Plecarea vaporului pe întuneric. Îmbarcarea refugiaților pe plaja de la sanatoriu, șaizeci de suflete din familia AMarisei. Viscolul, primejdiile, cala înghețată, cu emanații de benzină, viață mizerabilă. Despărțirea AMarisei de Mustafiță, cel mai credincios slujitor al familiei.

Timp de o săptămână devotatul Mustafiță făcu ocolul țării, merse din loc în loc și vizită pe descendenții AMarisei, cu o însărcinare secretă. Nu erau mulți, rar membrii familiei părăseau orașul. Spre onoarea lui și a celor cu care stătuse de vorbă, scopul acestei călătorii nu-l află altcineva. Zece zile mai târziu, când începea rebeliunea discipolilor, în sufrageria AMarisei se aflau șaizeci de suflete, bărbați și femei, cu copiii, toți din oraș, care dăduseră ascultare cuvântului ei și cuvântului dus de Mustafiță în alte orașe. O asemenea adunare, în asemenea timpuri, ar fi atras atenția patrulelor de discipoli răspândite în tot orașul. Acum însă nu se vedea niciunul din acești oameni, erau concentrați în trei locuri, în sala de așteptare a gării, evacuată, călătorii se aciuiseră pe unde putuseră, prin ceainăriile și birturile din apropiere, alții tropăiau în lungul peroanelor, să se încălzească, așteptând trenul, fără să știe că n-o să vină decât peste trei zile; al doilea grup ocupa hala de pește, iar al treilea Cazinoul, pustiu în vreme de iarnă. În afară de spadă, toți aveau revolvere, iar unul din zece, pușcă-mitralieră, și așteptau un semnal, să înceapă.

Sufrageria AMarisei nu semăna cu ceea ce țineam minte din zilele bune, masa nu era pusă, ardea o singură lampă în candelabru, draperiile trase peste ușile și ferestrele dinspre terasă înăbușeau tunetul valurilor răsturnate pe plajă. AMarisa, în fundul sofalei, cu o rochie neagră, largă ca togile ei albe, de vară, ar fi părut doar o umbră neînsuflețită, să nu-i fi sclipit ochii și seninul roșu din frunte, podoaba ei de prințesă indiană. Din câți cunoscusem, erau acolo Iani Talabă și Beatrix, cu domnișoara și cu copiii mai mici, aduși de Mustafiță de la internate; cei mari, cu familii, nu veniseră. Zoba lipsea, nu putea să mă mire. Lipseau Adela și Despina, dispărute de câteva zile; stăteau ascunse la sanatoriu, unde până acum nu îndrăznise să intre nici un discipol; aceștia așteptau ca Anatol Radovici să-și dea demisia de la Primărie.

Un personaj mi-ar fi stârnit mirarea, dacă aș fi fost acolo, era un bătrân îndoit de mijloc, ședea pe un scaun de bucătărie, cu părul alb, pleșuv, cu ochii stinși, având întipărită pe față tristețe și frică. Greu mi-ar fi fost să recunosc în el pe Amiral, așa cum îl știusem, impozant, plin de forță, cu pieptul scos înainte, în uniformă de paradă, cu fireturi și decorații; acum purta haine civile, noi, prost croite; părea rușinat de ele. Adelaida, fata Adelei, măritată cu el în vara când fusesem prima oară acolo și-l văzusem pe Amiral strălucind la Serbările Marinei, nu venise, îi spusese să plece

singur; era cu treizeci de ani mai tânără. Alex stătea în picioare, ținând sub braț un caiet legat în marochin roșu. La vremea mea nu-l lăsa din mână decât atunci când se ducea în Strada Căruței Stricate. Mâna liberă o ținea pe umărul Zefirei, așezată pe un taburet, alături; în gestul lui era o statornicie. Dacă aș fi fost acolo, aș fi vrut ca Zefira să se uite spre mine, ca să-i mai văd o dată ochii castanii, cu lumina lor dulce și blândă.

Nu mă mai opresc la alții pe care i-aș fi putut recunoaște; important mi se părea să aflu nu componența acelei adunări enigmatice, ci sensul ei. Cei absenți se eliminau prin propria lor voință, cei care o înconjurau pe AMarisa reprezentau nucleul familiei, indestructibil.

Servitorii erau în camerele lor de la mansardă; fratele mai mic al lui Mustafiță stătea de pază sus, în capul scării, să nu coboare nimeni.

— Culcați-vă copiii pe unde puteți, spuse AMarisa, după ce toți trecură prin fața ei s-o salute. Mai avem de așteptat; la bucătărie se găsește ceva de mâncare.

La ora zece veni Panainte, la zece și jumătate se auzi trăsura și veni Anatol Radovici. Faptele se precipitau, „Arhimede” pleca a doua zi, seara, din fericire fără escortă, vasele convoiului urmau să navige cum socoteau de cuviință comandanții, ca ziua următoare, la opt dimineața, să se adune toate la intrarea Bosforului. Nu era timp de pierdut, întreagă familia trebuia să ajungă la sanatoriu, atunci, noaptea, cât timp străzile rămâneau goale. Trăsura și cele două docare puteau să-i ducă în două transporturi. Mustafiță îi trezi pe vizitii și înhămară caii.

În forfota care se stârni în casă, Panainte îl trase într-un colț pe Anatol Radovici.

— Trebuie să mergi cu noi, îi spuse. Ești pe o listă cu trei sute de intelectuali pe care vor să-i lichideze.

— Sunt trei sute de intelectuali în orașul nostru?

— Nu glumi! Au să te împuște.

— N-au să îndrăznească. Și oricum, chiar dacă n-ar mai fi Primăria, nu pot să las sanatoriul în voia soartei.

Până la miezul nopții tot grupul era în casa lui Anatol Radovici, de la sanatoriu. Panainte se dusese în port, s-o elibereze pe Rozalia. La ziuă, în oraș aveau să înceapă împușcăturile. Deși noapte, posturile de radio de la București și Bod, aflate în mâna discipolilor, continuau să transmită muzică sinistră, intercalând amenințări sângeroase. Un glas de o ferocitate care îngrozea chiar pe oamenii tari de virtute îi amenința pe cei de pe lista

neagră. Anatol Radovici își auzi numele, îl auziră cu toții: „În gaură de șarpe de te vei ascunde, n-o să ai scăpare!” Amenințarea se repeta din sfert în sfert de oră, cu o ură în creștere, de neînțeles până unde putea să ajungă. În casă domnea spaima, se uitau unii la alții, fără să-și poată spune o vorbă. O auzea și Panainte, era pe vapor, în cabina de la prova, încălzită de o sobiță cu lemne, cu burlanul scos pe punte printr-un ochi al spiraiului. Rozalia stătea lângă el, pe marginea patului, cu mâinile în poală.

— Dacă altfel nu se poate, am să mă mărit; n-am altă cale.

— Mărită-te, sunt prea bătrân, și nici n-o să ne mai întoarcem.

— Un câine, care își iubește stăpânul, nu-l vede ce vârstă are.

Rozalia rămase pe vapor până a doua zi, la cinci după-amiază; nu se îndura să plece, avea inima sfâșiată. Panainte o conduse la schelă; era în capul gol, începuse să ningă, în părul lui alb se așezau, mai albi, fulgi de zăpadă.

— Unde plecați? întrebă Rozalia.

— Nu știu.

— E secret?

— Nu știu, crede-mă! Știe numai AMarisa.

Câinele stătea lângă ei, în ninsoare. Peste două ceasuri „Arhimede” ridica ancora.

Tot la ora cinci, Anatol Radovici plecă în oraș, la Primărie; nimeni nu izbuti să-l oprească. AMarisa le tăie vorba:

— Lăsați-l!

Despina o privea împietrită, albă la față; avea sora ei drept de viață și de moarte?

Mustafiță era dus la cherhana, să vină cu bărcile. Trăsura o conducea fratele lui mai mic, devotat la fel de mult AMarisei. Împușcăturile se întețeau în jurul celor trei puncte de unde discipolii porniseră atacul, la Cazinou, la gară și la piață; pare-se nu izbuteau să înainteze, armata le ținea piept, mai instruită și mai bine înarmată. Companii întregi ocupau instituțiile importante; primăria era apărată din toate părțile. Cei doi discipoli de la intrare dispăruseră, Anatol Radovici urcă scările, fără să-l împiedice nimeni. Se simțea în siguranță, dar avea o greutate pe inimă: de ce atâta dușmănie și ură? Ce credeau răzvrătiții că au să câștige? Se bizuiau pe ajutorul armatei străine? Trupele germane stăteau în cazărmi, nu se vedeau nici măcar mișcând pe la geamuri, dispăruseră.

În port, vasele convoiului plecau unul câte unul; „Arhimede” ieși din bazin la șapte și jumătate, printre primii, fiindcă avea viteză mai mică. Aproape de far, intră în raza unui reflector, care se aprinse pe dig, la postul de control al marinei. Răspunse cu semnale luminoase, dând cifrul de trecere. Reflectorul se stinse, rămase noaptea de iarnă, albită puțin de ninsoare. După ce trecu de geamandură, vaporul viră încet la dreapta, până ce ajunse sub coastă, de unde își continuă drumul, cu jumătate de viteză; un marinar, la prova, arunca sonda din minut în minut și, cu megafonul la gură, comunica adâncimea: șapte metri, șase, cinci… Vântul bătea de la uscat tot mai tare, începea să învârtejească zăpada. La adăpostul coastei valurile erau moderate, în larg însă marea mugea, zbuciumată. Pe pasarela punții de comandă, Panainte stătea în bătaia viscolului, cu un binoclu de noapte la ochi, urmărind țărmul; recunoștea locurile pas cu pas, le știa pe dinafară.

— Ține așa, nu te apropia mai mult! îi porunci timonierului, pe fereastra deschisă. Stinge luminile de poziție. Anunță la mașină, să micșoreze viteza.

Se auzi soneria telegrafului, adus aproape de verticală: „Foarte încet înainte!” Îndată mașina își schimbă ritmul, mergea cu bătăi rare, parcă nesigure, gata să se poticnească.

Cu o jumătate de ceas mai înainte, Mustafiță, întors de la cherhana, o vestise pe AMarisa că era timpul. Știa vreunul din ei ce îi așteaptă? Fiecare primise un săculeț cu de-ale gurii, câte un termos cu ceai și unul cu cafea fierbinte; a doua zi, pe lumină, marinarii aveau să gătească mâncare în bucătăria vaporului; erau merinde cu prisosință, pentru o lună, nimeni nu-și închipuia că drumul o să țină mai mult de două-trei zile, nimeni nu știa unde trebuiau să ajungă; știa numai AMarisa. Tot așa, când își adusese aici frații și surorile, cu patruzeci de ani în urmă, nimeni nu știa unde au să se oprească; dar atunci erau numai șapte, cu toții. Azi AMarisa avea în grijă șaizeci de suflete, răspundea de soarta lor, purta această povară, fără să se îndoaie. Nimeni n-avea voie să ia mai mult decât merindele, un rucsac, hainele de pe el și o căciulă, un palton sau o șubă. Bijuteriile erau pe vapor din ajun, adunate într-o ladă comună. O altă ladă cuprindea banii și aurul AMarisei, cât anume nu știa nici Panainte; lada cântărea treizeci și cinci de kilograme, Mustafiță care o adusese cu trăsura abia o putea duce. AMarisa socotea că va avea cu ce își ține familia un an încheiat, și dacă în acest răstimp vreunul din ai săi nu izbutea să se chivernisească, apoi putea să moară.

Bărbați și femei își trecură chingile rucsacului peste umeri, luară sacul cu merinde. Cine avea de dus copii în brațe își lăsa merindele în grija vecinului; dar copii de dus în brațe erau numai vreo patru. Peste rochia tricotată, de lână groasă, AMarisa avea o blană de lup negru; oricât ar fi fost ea de corpolentă, și oricât ar fi îngreuiat-o atâta îmbrăcăminte, se mișca la fel de ușor cum o știusem, iar blana o făcea să semene cu o lupoaică. Stăpâna haitei.

La ușă, fiecare se trăgea înapoi, fără voie, viscolul se întețise și le arunca în piept vârtejuri de zăpadă. Mustafiță mergea în frunte, urmat de AMarisa; ceilalți veneau unul în spatele altuia, într-un convoi înșirat până departe. Pe plaja sanatoriului așteptau patru dube pescărești; câțiva oameni de serviciu și câteva infirmiere, duse pe sus de viscol, veniră să le ajute. Se îmbarcară repede, în liniște, câte cincisprezece într-o barcă. Încordarea tuturor era atât de mare, că nu-și mai dădeau seama ce se întâmplă cu ei, ce îi așteaptă. Niciunul din copii nu mai dormea, mișcarea și viscolul îi trezise, priveau cu ochii mari în noapte, dar nu se auzea nici un scâncet, aveau gâtlejul paralizat de frică.

Din partea grănicerilor nu era primejdie; plaja sanatoriului fiind îngrădită, patrula trebuia să ocolească prin spate. Nimeni nu putea să vadă vaporul fără lumini, decât Mustafiță, care știa unde este. Se urcă în prima dubă, cu AMarisa; celelalte dube îl urmau aproape, să nu se rătăcească. Îndată ce se îndepărtară de țărm, viscolul se întări, îi biciuia, le smucea hainele, valurile începeau să crească, aruncau peste borduri pachete de spumă ca gheața; bărcile solide și grele, când urcau pe o creastă păreau că o să-și ia zborul, iar când cădeau între valuri, de mirare continuau să plutească, în loc să se ducă până-n fundul mării.

În fața acestui tablou de groază, care unea în el teroarea nopții, a viscolului, a gerului, a valurilor, iar mai presus de toate necunoscutul și incertitudinea, după tihna și căldura lăsată în case, a venit timpul să mă întreb, ce o mâna pe AMarisa într-o asemenea aventură? O nebunie, sau o poruncă din ceruri? Nu știu, doar de ceva nu mă îndoiesc, de forța ei, mai puternică decât ura oamenilor și decât natura ostilă.

Valurile spălau furioase bordajul vaporului, urcând până la parapet, și coborând până sub linia de plutire. Numai un acrobat sau un marinar îndemânatic ar fi putut să prindă scara de frânghie și să se urce pe punte cu puterile sale. Îi urcară, pe rând câte patru, în coșuri mari, de nuiele, trase cu bigile; în afară de Panainte, echipajul număra numai patru oameni:

secundul, timonierul, fochistul și mecanicul, când ar fi trebuit să fie pe puțin zece; alții nu se găsiseră.

Cu atât de puțini oameni, îmbarcarea era anevoioasă, dubele se loveau între ele, trosneau, gata să se răstoarne, loveau bordajul, gata să se fărâme. Oamenii ajungeau sus uzi, înghețați, rătăciți, fără rațiune, stăpâniți de instinctul animalic, să scape, dar neștiind ce însemna scăparea. Suferința și spaima nu se terminau odată ce puneau piciorul pe punte; urma un șir neîntrerupt de mizerii. Marinarii îi îndrumau să coboare în cală, unde nu găseau loc să se așeze decât pe butoaiele de benzină. Era frig, foc nu se putea face, emanațiile benzinei otrăveau aerul, de aceea ușa tambuchiului rămânea tot timpul deschisă, lăsând să intre viscolul, în rafale. La peretele dinspre caldarină, era improvizat un calorifer, o baterie de țevi sudate, cu apă caldă, dar nu putea să fie folosit decât la ancoră, în mers scădea puterea mașinii, și așa mai mică decât ar fi fost nevoie. Deocamdată, măcar în partea caloriferului se simțea puțină căldură. Acolo se așezară femeile și copiii, pe saltele întinse peste butoaie, cu denivelări care îndoiau oasele.

Ultima se urcă AMarisa, după ce urmărise îmbarcarea celorlalți. Când se despărți de Mustafiță, îi tremura glasul, singura ei slăbiciune, deși n-ar fi recunoscut-o nici la judecata supremă.

— Tot ce rămâne aici îți aparține, îi spuse. De casă n-ai să te poți folosi, n-au să ți-o lase, dar nici nu cred că ai avea nevoie. Ai tăi sunt caii, trăsura și docarele. Cu mobila fă cum vei crede de cuviință, numai grăbește-te!

Mustafiță asculta, cu fesul în mână. Să nu fi avut frați, copii și nevastă, și mai ales să nu fi fost caii, ar fi plecat atunci, cu AMarisa, fără să întrebe unde.

Nimeni nu întreba, nici nu-și îngăduiau să gândească.

După ce se încredință că lăzile cu bijuteriile și banii erau puse bine, sub paturile din cabina lui Panainte, AMarisa se duse în cală, la un loc cu toată lumea. Vaporul ridică ancora; caloriferul se răci, rămase aerul înghețat care venea de afară.

Capitolul 53

Doamna Lambru în casa AMarisiei. Transformările, luxul, recepțiile și balurile. Răscoala discipolilor. Cu toată paza armatei, opt dintre ei, intitulați Octombirii izbutesc să intre în Primărie. Cel dintre ei numit Hanibal îl asasinează pe Anatol Radovici și capul lui i-l aduce generalului

von Klobst, aflat în vizită la doamna Lambru. Generalul leșină, de fapt e lovit de un infarct miocardic. Doamna Lambru îi ia revolverul și trage în Hanibal, dar neochind bine îl împușcă nu în piept, ci în boașe. Condamnarea și executarea urgentă a octombirilor.

Mustafiță nu se alese cu nimic din ce-i dăruise AMarisa; trei zile cât dură rebeliunea discipolilor era primejdios să umble pe stradă, în toate părțile piuiau gloanțe rătăcite; rămase în odăița de deasupra grajdului, ca să poată îngriji caii.

După cele trei zile, când peste oraș se lăsă o liniște înghețată, se și aflase de plecarea AMarisei. Casa, cu tot ce-i aparținea, o rechiziționă comandatura germană și o puse la dispoziția doamnei Lambru, care aduse mobilă scumpă, covoare, draperii de brocart, trase lumină electrică și montă candelabre de cristal, de la Viena. Apoi, când se încălzi vremea, puse să se repare terasa, peste cimentul crăpat se turnă mozaic de marmoră roșie, cariatidele refăcute cu praf de piatră albă păreau nou-născute, cu sânii goi în bătaia brizei. Sarcofagele de răchită înnegrită erau putrede, le aruncară. La începutul lunii mai, doamna Lambru dădu primul bal, invită protipendada orașului, ca să se acomodeze cu ofițerii armatei germane. Generalul Otto von Klobst era invitatul de onoare, știa să se poarte, curtenitor cu femeile, atent cu bărbații. Urmă bal după bal, chiar după ce începu camuflajul; se trăgeau draperiile peste uși și ferestre și înăuntru candelabrele dădeau lumină ca ziua. Doamna Lambru, căreia voi continua să-i spun ca mai înainte, ca să nu mă împovărez cu un nume nou, și așa sunt prea numeroase, se plimba prin oraș în trăsura AMarisei. Dar acum această persoană nu mă mai interesează, am vrut să arunc o ultimă privire asupra casei unde mi-am petrecut trei vacanțe de vară și am cunoscut mai mulți oameni decât încap într-o carte. Din toți, de mult nu mai există niciunul.

Despre doamna Lambru am de povestit o ultimă întâmplare, din seara când plecase „Arhimede” cu familia AMarisei. Atunci locuia încă la hotelul „Palace”, în cel mai spațios apartament. Pe la ora nouă și jumătate, se afla în salon, în tovărășia generalului von Klobst, venit în vizită, ca în toate serile, deși, cum am mai spus, între ei nu erau decât relații de servici, fiindcă, ei da! – doamna Lambru avea un rol și chiar un grad în armata germană, aflându-se astfel la ordinele comandantului.

Unul din aghiotanții acestuia, care aștepta jos, în hol, îi telefonă doamnei Lambru, spre a-i cere permisiunea să urce împreună cu un om care îi aducea

generalului un dar, și insista să i-l prezinte personal, fără întârziere. Generalul ar fi refuzat o asemenea cerere, doamna Lambru însă devenise curioasă. Aghiotantul introduse pe ușă un tânăr cu înfățișarea bizară, tras la față, nebărbierit, cu privirea aprinsă, cu părul plin de zăpadă care încă nu se topise, cu un palton lung până la glezne. În mâna stângă avea un sac cu țesătura groasă, legat la gură. Noul venit își descheie paltonul, lăsând să se vadă dedesubt sutana discipolilor, pocni din călcâie și salută cu mâna întinsă, răcnind cu un glas fanatic formula obișnuită: „Heil Hitler!” „Heil Hitler!” răspunse generalul, lovind din pinteni. La un asemenea salut, era obligat să răspundă, dar se făcu roșu, îl fulgeră cu ochii pe aghiotant, cum își îngăduise să-i aducă în față o persoană atât de suspectă? Și dacă în sac era o mașină infernală?

În clipa când tânărul își desfăcuse paltonul, dacă aș fi fost acolo aș fi recunoscut în el pe unul din cei doi discipoli care păzeau intrarea în primărie. El dezlegă sacul și scoase triumfător un cap omenesc, care sângera încă. Doamna Lambru nu-și stăpâni oroarea, scoase un țipăt, în timp ce șeful ei, pălind brusc, își ducea mâna la inimă. Dacă toate s-ar fi oprit aici, urmarea n-ar fi fost gravă, generalul s-ar fi retras în altă cameră, s-ar fi întins pe o canapea, ar fi chemat medicul. Dar un comandant de armată nu-și putea îngădui o asemenea slăbiciune; trebuia să braveze. Capul era al lui Anatol Radovici.

Cu toată paza din jurul primăriei, la nouă seara, opt discipoli, cu sutanele mascate sub mantăi civile, sub paltoane și șube, se năpustiră pe scări, dădură gărzile peste cap și patru dintre ei ajunseră la etaj. Pe ceilalți, soldații dezmeticiți îi împușcară din spate. Nu bănuiseră nimic, oamenii păreau niște trecători inofensivi, veneau din direcții diferite și se întâlniseră în fața primăriei ca din întâmplare.

Pe cel care trăsese primul cu revolverul și acum adusese capul lui Anatol Radovici îl chema Hanibal. În aceeași seară, companionii lui, rămași în viață, care își spuneau războinic „octomvirii”, se predară singuri; Hanibal veni cu întârziere, cu sutana plină de sânge, șchiopătând și ținându-se cu mâinile de boașe. Fură judecați în zece minute, atunci noaptea; niciunul nu-și negă vina, toți voiau aceeași pedeapsă, își făcuseră datoria în măsură egală. Fură împușcați în fața primăriei, se sacrificau nu pentru altă cauză decât a doamnei Lambru și a generalului von Klobst.

Câtva timp, generalul privi împietrit capul lui Anatol Radovici, îi era tot mai rău, simțea o gheară în inimă, trimițându-i dureri în brațul stâng, prin

claviculă. N-ar fi avut nimic de împărțit cu nefericitul al cărui cap îl vedea în fața lui, cu o privire din ce în ce mai împăienjenită. Dar acest om îndrăznise să-l insulte pe Hitler, astfel că își meritase pedeapsa. Cu un ultim efort, ridică brațul drept în timp ce stângul zvâcnea de durere, și salută încă o dată: „Heil Hitler!” Infarctul se produsese, dar generalul își reveni, după zece zile de îngrijire. Înainte ca el să cadă pe covor, doamna Lambru îi smulse pistolul de la șold și trase.

Spre deosebire de cazul prințului Iancu Racoviță, care ochise în pământ, și revolverul, prea greu, reculase în mâna lui slabă, făcând ca glonțul să străpungă trupul adversarului, pistolul doamnei Lambru, ea neavând destulă forță să-l stăpânească, se aplecase destul de mult în clipa când apăsa pe trăgaci, și în loc să lovească în piept, unde ochise, nimeri mai jos de pântece, făcând o rană nu gravă, ci penibilă. Sfârșitul era mai degrabă ridicol, Hanibal fugi, șchiopătând, ținându-se cu mâinile de partea lovită; să nu fi fost condamnat la moarte, putea să supraviețuiască. Dar dintre toți opt, lăsând la o parte fanatismul lor, el singur avea motive să se lepede de viață.

Cu acestea, istoria acelei vremi nu-i terminată, nici măcar începută. Țelul meu acum este să termin istoria familiei întemeiată de AMarisa.

Folosea cuiva moartea lui Anatol Radovici? Rămăsese acolo ca să nu-și lase bolnavii în părăsire. Dar față de cele care se vesteau, pentru el sanatoriul era pierdut dinainte, ceea ce ar fi fost imposibil să nu-și închipuie. Rămăsese deci pentru alt motiv, ca să-și fie credincios sie însuși.

Capitolul 54

Navigația lui „Arhimede” pe lângă coastă. Declinul lui Panainte. Despărțirea de Rozalia îl năruie. S-ar întoarce s-o caute, dacă n-ar avea pe bord familia AMarisei. Prezența ei transformă cala mizerabilă parcă într-o sală de recepție; salteaua pe care stă, peste butoaiele de benzină, pare tapițeria unui tron de aur. Așa, amintirile din zilele fericite reînvie.

„Arhimede” naviga spre sud, aproape de coastă, unde valurile erau mai liniștite, și balansul chinuia mai puțin lumea din cală înghesuită peste butoaiele cu benzină. Acest exod nu l-ar fi înțeles nimeni și mă întreb dacă îl înțelegea cu adevărat chiar AMarisa. La fel se întreba și Panainte, în noaptea aceea neagră și dușmănoasă. De radar atunci abia se auzise,

sclipirile farului de la capul Caliacra se zăriseră nesigur în viscol, ținea drumul după zgomotul valurilor răsturnate pe plajă, care se auzeau între două rafale ale vântului. Mai în larg, navigau probabil celelalte vase, dar nu li se vedeau luminile, marea părea pustie. Panainte nu se bizuia pe secund și nici pe altcineva ca să țină drumul; erau oameni angajați de câteva zile, nu-i cunoștea, nu avusese de unde să aleagă, se și mira că acceptaseră să se îmbarce pe un asemenea vapor și să plece într-o asemenea călătorie. Cât timp „Arhimede" fusese imobilizat în port, concediase vechiul echipaj, n-avea din ce să-l plătească, rămăsese pe vapor numai el cu Rozalia și cu Arhimede-câinele. Acasă, Panainte nu se mai ducea, Pompilia era încă internată în casa de sănătate, unde probabil îi era sortit să rămână până la sfârșitul vieții. După ce Pisicuța se mărită și plecă la soțul ei, într-un orășel din Transilvania, Panainte vându casa, cu tot cu mobilă, singura lui locuință rămânând vaporul. Era în vara când fusesem ultima oară acolo; ca să păstreze tradiția, continua să mă invite la masă o dată pe săptămână, miercurea, mâncam pe vapor sub tenda de lângă bucătărie, cu el, cu Rozalia și cu vechiul echipaj, oameni pe care îi cunoșteam de când îmbrăcasem costumul de scafandru. Dar, spre deosebire de zilele acelea, acum erau triști și el și Rozalia; câinele îi simțea și le împărtășea tristețea, nu mai zburda ca altădată, stătea cu botul pe picioarele lor, sub masă, iar în restul zilei îi urmărea cu privirea lui, mascată sub părul de pe frunte; cine i-ar fi văzut ochii, ar fi citit în ei numai amărăciune. Câinele îmbătrânea, toate în jur începeau să se năruie.

În vara aceea, Panainte împlinise cincizeci și opt de ani, și cu toate necazurile prin care trecuse, începând cu moartea cumplită a lui Sofron, nu se încovoiase, era drept și sprinten, din spate părea un atlet tânăr. Dar nici pe față nu se vedeau semne de ruină, riduri sau pete de bătrânețe, numai că purta ochelari, avusese un ochi slab încă din tinerețe, acum slăbise și celălalt și doar nu era să-și pună două monocluri. Chiar după alți ani, când am mai fost o dată acolo și nu m-a recunoscut nimeni, Panainte mi s-a părut în plină putere. Dar nu mai demult decât cu două seri înainte, când venise ultima oară în casa AMarisiei, în vederea plecării, era plin de vigoare, părea capabil să facă înconjurul pământului. Numai câinele îmbătrânise cu adevărat, într-un deceniu, cât trecuse de când îl văzusem ultima oară și-mi întinsese laba peste parapetul vaporului. Un deceniu e lung în viața câinilor, Arhimede avea optsprezece ani. Se bucurase de o longevitate puțin obișnuită, dar de mult orbise, își trăia ultimele zile, surzea, își pierdea pe

rând toate simțurile, în afară de acela de a-și recunoaște stăpânul, fără să-l vadă, fără să-i audă glasul, fără să-i deslușească mirosul, prin nimic descifrat până astăzi de oameni.

Și deodată, într-o singură zi, Panainte o luă pe urmele câinelui, se prăbuși brusc, mai jos chiar decât vârsta lui adevărată, pe care până în ajun o purtase fără s-o simtă. Stătea în timonerie, cu fereastra deschisă în viscol, să audă valurile răsturnate pe plajă, singurul lui mijloc de orientare, și i se părea că surzise. Surzea cu adevărat, vântul și zăpada, ca niște ace de gheață, îi intrase în ureche biciuindu-i și amorțindu-i timpanul: se răsuci și un timp merse cu spatele înainte, ascultând cu urechea stângă, până o simți că îngheață. Închise fereastra, de aici înainte se lăsă în voia instinctului, sau a unor simțuri necunoscute, ca ale câinelui, care putea încă să-l recunoască.

Secundul stătea degeaba pe puntea de comandă, nu voia să coboare în cabină, să doarmă, ca măcar să fie bun la ziuă; Panainte simțea că îi era frică, nu se încredea într-o asemenea navigație, cu o încărcătură atât de primejdioasă. Desigur, avea dreptate, lui însuși îi era frică; nu pentru soarta lui, nici a vaporului, ci pentru cele șaizeci de suflete adăpostite în cală, pe care încă nu știa unde trebuia să le ducă. Nu putea nici măcar să coboare acolo, să vadă ce se întâmplă, să le spună un cuvânt de îmbărbătare. Dar nu această povară îl făcuse să se încovoaie deodată, ci despărțirea de Rozalia. La început, fusese doar o frivolitate, un val ca al mării îl aruncase pe unul spre altul, toate se petreceau simplu, veneau de la sine ca ziua și noaptea, nimic altceva decât o bucurie constantă și reciprocă. Abia în ultimii ani simțise ce era Rozalia pentru el, cu devotamentul ei nedezmințit și inexplicabil la enorma diferență de ani care îi despărțea. Nu credea că i-ar fi simțit lipsa, nu din acest motiv se gândea că ar fi făcut bine s-o ia de nevastă, ci spre a-i oferi o răsplată, dacă ea ar fi dorit-o; din păcate, nu putea să divorțeze de o femeie infirmă.

Douăzeci de ani trăise cu gândul că într-o zi se va despărți de Rozalia, era ceva la fel de firesc și simplu cum fusese începutul; dar nu știuse cât o să-l usture. De la ea rămăsese doar un ghiveci cu mușcate roșii, prins de perete în fața cârmei. Nu putea să privească afară, și să nu-l vadă. Orbecăia cu vaporul în noapte, luptându-se din greu cu dorul și cu durerea din suflet, ca să nu-i poruncească timonierului: „Întoarce!”

S-ar fi întors s-o caute pe Rozalia, atunci, noaptea, poate la ziuă era prea târziu, n-o mai găsea acasă, ce putea face ea decât să plece în căutarea norocului?! Puțin îi păsa de butoaiele cu benzină, de contractul cu nemții, ar

fi dat totul dracului, numai să mai fie o dată cu ea, față în față. Piedica peste care nu putea trece erau cele șaizeci de suflete din cală. Din când în când crăpa geamul, trăgea cu urechea afară și îi comanda timonierului: „Ține puțin mai la stânga!”

Era ușor să mi-l închipui, fusesem adesea lângă el, pe puntea de comandă, o dată chiar pe furtună, și nici atunci, nici alteori, nu se pierduse cu firea. Simțea în picioare trepidația mașinii, se uita la ceas, apoi se apleca în portavoce și îi striga fochistului: „Păstrează presiunea dar ai grijă să nu risipești cărbunii!”. Cărbuni aveau pentru o sută de ore, cu ei ar fi putut să ajungă până dincolo de Egee, dacă făceau economie; nu știa unde au să încarce alții, și unde trebuia să ajungă. Se mișca atent, să nu-l calce pe Arhimede, care dormea cu capul pe picioarele lui, dându-i mai mult decât căldură, o mulțumire tristă, că nu rămăsese chiar singur.

Navigau de unsprezece ore, nu-și mai simțea trupul, în curând începea să se lumineze de ziuă, era o ușurare, dar încă nu se gândea la odihnă, poate abia după-amiază, când intrau în Marmara și până la Dardanele putea să-l înlocuiască secundul. Viscolul se potolise, marea însă continua să fie agitată, vaporul, încărcat din plin, spărgea valurile greoi, fără să tangheze, vibrând și parcă scuturându-se, ca dulăii după ce trec prin apă. În stânga, o lumină cenușie încerca să străpungă norii; să fi fost senin, curând s-ar fi văzut cum răsărea soarele.

— Te las singur numai zece minute, îi spuse Panainte secundului. Nu schimba drumul; mă duc să văd ce mai este în cală.

În cală, ardea un singur bec, în apărătoare de sârmă, la peretele din fund, îl știam de la primul meu drum cu „Arhimede”, când toată lumea se adăpostise jos, de frica furtunii. Acum păreau istoviți, nu mai aveau putere nici să tremure, se uitau la Panainte cu priviri îndobitocite.

— Nu stați asa, le strigă el, din ușă. Mișcați-vă, altfel vă ia dracu! Și nu vă pierdeți curajul, curând intrăm în Bosfor, de acolo înainte vremea se încălzește.

Chiar să fi vrut, oamenii nu aveau unde să se miște, stăteau unii în alții, înveliți în pături, cu șubele și paltoanele puse deasupra; așa nu puteau să înghețe, dar erau înțepeniți, cu încheieturile amorțite, cu carnea și cu oasele dureroase. Spre norocul lor, nu mai erau în stare să gândească, să-și judece soarta, îi stăpânea o apatie deplină, ca o paralizie a creierului.

— Faceți-vă acum toate nevoile, când om intra în Bosfor să nu miște nimeni. Și mai ales, să nu scoată cineva capul pe punte!

Se bizuia că, odată intrat în convoi, vaporul avea să treacă prin strâmtori fără oprire, dar comandantul escortei putea să trimită un însoţitor, ca să dea instrucţiuni echipajului pentru navigaţia în Egee, unde ar fi putut să apară flota engleză. În asemenea împrejurări, echipajele s-ar fi bizuit mai mult pe noroc decât pe escortă.

Oare nimeni din cei aflaţi în cală nu ştia ce primejdii există? Nici Amiralul? El fusese cel mai mare peste întreaga flotă, lui trebuiau să i se supună nu doar marinarii şi comandanţii, ci chiar zeităţile mării. Acum Amiralul, în haine civile, cu un palton strâmt pe burtă şi la umeri, avea rău de mare.

Dintre toţi, aşa cum erau înveliţi până peste cap cu păturile, n-aş fi recunoscut pe nimeni. Numai AMarisa şi Zefira îşi păstrau identitatea, prin ceea ce rămânea permanent în fiinţa lor, neputând niciodată să piară. AMarisa, dreaptă de la mijloc în sus, era rezemată de peretele ruginit din fundul calei, sub becul cu apărătoare de sârmă; distanţa şi lumina venită de sus creau o perspectivă înşelătoare, spaţiul părea că îşi depăşeşte dimensiunea, creînd în acea magazie mizerabilă o sală de recepţie, şi salteaua pe care şedea AMarisa, peste butoaiele de benzină, părea tapiseria de lână şi de mătase a unui tron de aur. Cu căciula pusă aşa ca să nu-i acopere fruntea, şi cu blana de lup negru, semăna cu o lupoaică în doliu, rămasă puternică şi trufaşă, cum o văzusem şi la îmbarcare; dar prin ceva al ei invizibil, o emanaţie pe cât de nobilă, pe atât de cuceritoare, şi cu semnul princiar de pe frunte, dat cu lac roşu, părea o regină din Asia Mică, poate şi mai de departe, dintr-o lume azi dispărută. De aceea nu mi se va şterge niciodată din minte. Iar pe Zefira o voi duce cu mine cât voi mai putea să gândesc şi să judec, prin ceva ce mi-a dăruit pentru totdeauna, fără să fiu acolo, privirea ei luminoasă, caldă şi dulce, atât de omenească pe lângă privirile îndobitocite ale celorlalţi, care scoteau din când în când capul de sub pătură, să se uite la Panainte. Aşa era privirea ei chiar şi atunci, în decorul sinistru, prevestitor al dezastrului. Probabil odată suferise mai mult decât toţi ceilalţi, aşa căpătase forţa care acum o ridica mai presus de orice suferinţă. Era singură, Alex nu se vedea, de aceea dintre toţi am s-o ţin minte pe ea, la fel ca pe AMarisa. Pentru ele aş fi vrut să transform aspectul mizerabil al calei, să îmbrac pereţii ruginiţi în pluş auriu, să pun în lungul lor fotolii şi canapele, şi măsuţe cu fursecuri aromate, cu bomboane de şocolată care îngheaţă când se topesc în gură, cu toate delicatesele din prăvălia domnului Sasu, cu vinurile rare, având nume de fată, din pivniţele

unde fusesem odată cu AMarisa și Alex. Afară să fie o zi frumoasă de vară, să le schimb soarta atât de nefericită, din acea noapte de bejenie, să le duc la ele acasă, în orașul care acum zăcea în tenebre și spaime, cu lupte de stradă, și unde odată era atâta strălucire! Mi-am adus aminte de Serbările Marinei, unde fusesem pe sărmanul „Arhimede” de astăzi, cu familia AMarisei; m-am gândit cu atâta ardoare la trecutul acela, încât am văzut totul aievea, trăind încă o dată o zi fericită, în timp ce vaporul înainta pe marea cu valurile de gheață, la capătul unei nopți jalnice, târând după el o lungă trenă de tristeți împletite, care parcă măsurau lungimea vieții, cum lochul, legat la pupa, măsoară milele străbătute.

Capitolul 55

Serbările Marinei în anii de prosperitate. Digul verde, rada mărită. Flota de război în rada exterioară. Salvele de artilerie. Amiralul, primarul, șalupa de onoare, marele pavoaz ridicat pe toate vasele din port, și chiar pe străzile orașului, ba până și în interiorul caselor. Rozalia își coase o rochie din mici pavilioane ale codului, cât o marcă poștală; efectul ei fantastic. Să fie oare în îmbinarea lor un mesaj codificat? Ideea îl încântă pe Alex, îi cere povestitorului să i-o cedeze. „Arhimede” la loc de cinste, în radă. Omagiul adus AMarisei de Primar și de Amiral, în uniformă de mare ceremonie. Tribuna de onoare, guvernul, oaspeții de mâna întâi. Estrada plutitoare și celelalte tribune, pentru oaspeți de mâna a doua. Corpul consular, doamna Lambru. Binoclurile dăruite oaspeților de pe „Arhimede”, luxul AMarisei. Tribuna milionarilor. Deși vechi de peste două decenii, „Arhimede” este vaporul cel mai frumos pavoazat, împodobit cu covoare întinse pe punte. Podoaba cea mai frapantă rămâne rochia Rozaliei…

Erau cincisprezece sau șaisprezece ani de când mă dusesem prima oară la mare, cu un tren mixt, uitat azi de toată lumea, cred că și de cei de la calea ferată. Multe din cele întâmplate atunci se leagă de vaporul „Arhimede”, devenit acum amintirea cea mai dramatică. Dar înaintea dramei, cum aș putea să uit vreodată petrecerea AMarisei, croaziera duminicală atât de colorată și de aventuroasă, când Zoba murise în timp ce-i sărutam mâna, iar celuilalt frate geamăn i-am văzut scheletul prin haine? Cum aș putea să uit că atunci am văzut-o prima oară pe Zefira, care mi-a trezit în suflet atâta duioșie? Peste nenorocirea lui Sofron trec repede, ca să nu mai întristez și pe alții, și mai bine mă întorc la prima vară, la cea mai veselă zi petrecută acolo, de Sânta Maria, la Serbările Marinei, legate în primul rând de vaporul „Arhimede”.

Din câte serbări văzusem până atunci și din câte am văzut pe urmă, în întreaga mea tinerețe, chiar și pe cele de la colegiul domnului Pretoreanu, niciuna n-a egalat-o în strălucire și nu mi-a înfierbântat mai tare imaginația, decât serbările de Ziua Marinei. Fiindcă niciuna nu putea să aibă un decor de-o asemenea întindere și cu atâta putere de sugestie. Ore în șir n-am mai știut unde mă aflu, noțiunea de loc era anulată, m-am închipuit transportat,

ca în basme, în alte porturi, la Rio de Janeiro, la Vancouver, la Singapore, sau la Capetown, cel mai visat dintre ele. Fiindcă marea, fundalul decorului era aceeași pretutindeni, chiar când avea alt nume. Nu socotesc de prisos să spun iarăși că înmuindu-mi o mână în apă, gestul meu trezea o undă și ea se propaga prin Bosfor și Dardanele, prin Marea Egee și Mediterană, prin Oceanul Atlantic, prin strâmtoarea lui Magelan, în Pacific, până la antipodul locului de pornire, iar acolo se întâlnea cu toate undele pornite din alte mări și oceane, unde un tânăr, încercând apa cu mâna, stabilea o comunicație secretă cu lumea largă.

Natura a respectat cu sfințenie ziua aceea, făcând să nu fie nici o scamă de nor pe cer, soarele să nu dogorească, să nu bată vântul, ci doar să adie o briză cu parfumul portocalului înflorit a doua oară și adus tocmai din Marea Mediterană. Atunci tot orașul, în afară de noii-născuți și de lăuze, de bătrânii infirmi și de oamenii cu inima acră cobora în port și își petrecea o zi întreagă între vapoare. Lumea aceea care prospera datorită transportului pe apă, mărfuri trimise și mărfuri primite, își făcea o datorie sacră în a sărbători marea și pe marinari, în manifestări grandioase. Fiindcă atâta omenire n-ar fi putut să încapă în niciunul din bazinele portului, se prelungise digul de nord până în mijlocul radei, unde acum se întâlnea, lăsând doar o poartă de trecere, cu digul de sud, construit anume ca să închidă la mijloc, apărând-o de valuri, o imensă suprafață de mare, mai mult de un kilometru pătrat, unde să se poată desfășura în voie serbările. Îmbrăcat în plante amfibii, arbuști aduși din zone lacustre și aclimatizați cu pricepere, digul înainta în mare ca o linie verde, o ciudățenie nemaiîntâlnită, așa spuneau marinarii care cunoșteau toată lumea. I se spunea Digul verde, era betonat deasupra și servea de promenadă. Chiar oamenii cu firi hârbare, inimile acre, cei ce cârtiseră primăria pentru această lucrare costisitoare și fără folos practic, se bucurau de ea, deși n-ar fi avut dreptul, ieșeau să se plimbe pe înserat printre cele două rânduri de arbuști necunoscuți, înfloriți din primăvară până toamna, risipindu-și miresmele exotice, misterioase, nedefinite și seducătoare.

În ziua aceea, în port înceta orice activitate, deși se pierdeau milioane; paguba era prevăzută și votată în toți anii de consiliul primăriei, în unanimitate, cu o singură abținere, se înțelege, o inimă acră.

Flota de război ieșea dincolo de diguri, în rada nou creată, și ancora acolo în linie, făcând o centură de onoare. Să fi rămas mai aproape, ar fi spart timpanele oamenilor cu salvele de artilerie, la trecerea în revistă. Era

primul punct din programul serbării, Amiralul, care îi dădea primarului locul de onoare, în dreapta, trecea cu o șalupă albă, împodobită cu marele pavoaz și cu ghirlande, prin fața flotei de război, în bubuitul tunurilor și-n uralele echipajelor.

De câte ori voi vedea un vapor împodobit cu marele pavoaz, patruzeci de pavilioane de forme diferite și felurit colorate, întinse de la prova la pupa prin vârful catargelor, desenând pe cer un trapez ca al carului mare, dar întors cu o sută optzeci de grade, ziua mi se va părea mai frumoasă; iar dacă vor fi la un loc mai multe vapoare împodobite la fel, fluturându-și pavilioanele, inima îmi va tresălta de bucurie, simțindu-se ea însăși sărbătorită. Rău îmi pare că n-am avut prilejul atunci să mă urc în aer cu un balon sau să zbor cu avionul pe deasupra orașului: aș fi avut ce să văd, ceva ce nici un pictor n-a cuprins vreodată pe paleta lui, și nici măcar în imaginație, un covor gigantic țesut cu cele mai vii și mai vesele culori ale spectrului. Căci nu se pavoazau numai vapoarele, până la ultimele dintre ele, tot ce plutea pe apă, remorcherele, șalupele și bărcile, fie ele cât de mici, de două persoane; și de asemeni cheiurile, marele pavoaz se întindea între stâlpii lampadarelor, între brațele macaralelor, pretutindeni în port, între o magazie și alta, între rezervoarele de petrol, între silozuri și între paratrăsnetele de pe clădirile mai înalte.

Dar acest fast tradițional al marinei și-l însușea întreg orașul, marele pavoaz se înșira de-a curmezișul bulevardelor, al străzilor și chiar al ulicioarelor mai sărace, de nu se mai vedea cerul, ci doar pavilioanele colorate, cu limbajul lor enigmatic, pe care oamenii n-aveau nevoia să-l descifreze, mulțumindu-se numai cu frumusețea. Cine avea cu adevărat dragoste pentru vapoare își împodobea la fel grădinița și interiorul casei, se găseau la prăvălii, comandate din vreme, pavilioane de toate mărimile, unele numai de-o palmă, sau cât o carte de vizită; cu acestea birjarii își pavoazau trăsura, le prindeau în cerc, între spițele roților care în mers semănau cu discul lui Newton, dar neavând viteză prea mare nu ajungea să-și piardă culorile. În sfârșit, existau pavilioane în miniatură, ca o marcă poștală; oamenii și le prindeau în piept, fetele și le împleteau în păr, băieții făceau din ele coada la zmeu și le înălțau în aer. Dar în pânza aceea de culori de deasupra orașului nu puteau să le vadă decât păsările cerului, dacă nu fugeau la pădure, să-și cruțe ochii, căci de atâta strălucire, în plină bătaie a soarelui ar fi putut să orbească.

În ajunul serbărilor am fost și eu pe „Arhimede”, am dat o mână de ajutor la înșirarea pavilioanelor, erau noi-nouțe, nu cele de rândul trecut, din croazieră, pe care le zdrenţuise furtuna. Aruncându-mi ochii pe spiraiul de la cabina căpitanului, am văzut-o pe Rozalia îngropată într-un maldăr de cârpșoare diferit colorate, n-am înțeles ce făcea acolo, le sorta, le potrivea după o anumită socoteală, căci stătea să se gândească, încerca, într-un fel, în altul și pe urmă le cosea cap la cap, făcând fâșii, ca niște panglici. Nu mi-a fost greu să deslușesc că erau pavilioanele codului, din cele cât marca poștală, puzderie, dar tot n-am înțeles la ce voia să ajungă cu ele. Pe seară, când am plecat, le înșirase pe toate, avea zeci de panglici și acum le cosea una de alta, în lățime, căutând din nou să le potrivească la culoare, după cine știe ce socoteală.

Misterul s-a lămurit a doua zi, a fost o surpriză care mi-a luat ochii, venisem primul, plecasem de acasă cu noaptea în cap, n-aveam răbdare să aștept trăsura AMarisei. Tocmai răsărea soarele și Rozalia urca scările în gura tambuchiului. Am văzut-o ieșind treptat de sub punte, față în față cu soarele care răsărea din apă, și nu mi s-a mai părut că ar fi o făptură omenească, ci o plantă însuflețită, o floare nemaivăzută, cu sute de petale, stamine și frunzulițe, împletite și unduite, ceva venit dintr-o altă lume decât cea pământească, dintr-o închipuire. Până să apară cu totul pe punte, mi-am mai păstrat sângele rece, am văzut-o crescând și modelându-se în forma ei, cum o știam dinainte, îmbrăcată în halatul alb de bucătărie; acum însă părea făcută nu din carne omenească, ci numai din culori, culori peste culori, amestecate, și vii, de parcă fiecare ar fi avut în ea un altfel de sânge, nu doar roșu. Atunci am trecut prin câteva clipe de amețeală, nu mai știam dacă avea pe ea un veșmânt, sau dacă nu cumva culorile înfățișau propria ei nuditate; fiindcă nici o țesătură din cele știute n-ar fi putut să i se modeleze cu atâta fidelitate pe trup, până la contopire. Să fi avut măcar puterea de a ridica mâna, mi-aș fi dus-o la ochi, rușinat că îndrăzneam să-i stau în față și s-o privesc sub înfățișarea ei secretă, cu totul neîngăduită pentru mine.

Văzându-mă acolo, țeapăn și holbat, mi-a făcut un semn de salut, și când a ridicat brațul, i-am recunoscut pielea, ușor bronzată, pe urmă i-am recunoscut picioarele, în sandale cu tocuri înalte, și atunci în sfârșit mi-am dat seama că nuditatea ei bizară, de care mă speriasem, era o rochie, făcută din pavilioanele codului, minuscule, atât de bine mulate pe trup, că îi luau nu doar forma, ci și căldura, și chiar pulsul vieții.

Privitor la acea rochie am rămas cu o întrebare căreia n-am putut să-i răspund nici până astăzi. Oare în îmbinarea culorilor și formelor Rozalia folosise codul de semnalizare cu gândul de a transmite un mesaj cui ar fi știut să-l descifreze? Codul exista în timonerie, îl frunzărisem, ea probabil îl cunoștea mai bine decât mine, ar fi putut să găsească în el o sursă de inspirație. De câte ori am privit-o în ziua aceea mi s-a părut că urmărise să spună ceva cu ajutorul rochiei, dar mi-ar fi fost imposibil să descifrez măcar unul din gândurile sale, fiindcă nu știam în ce parte a trupului era începutul, și apoi, nu știam codul pe dinafară. Cerându-i părerea lui Alex, acesta mi-a aruncat o privire uimită, apoi s-a uitat intrigat la rochia Rozaliei.

— Ia te uită ce-ți trece prin minte! Mi-a spus, cu o mirare invidioasă. E o idee grozavă! Mi-o dai mie? Ție tot n-o să-ți trebuiască.

I-am dat-o, a trecut-o numaidecât în caiet, dar așa a rămas, sub forma unei notițe, n-a avut timp sau n-a avut ocazie s-o dezvolte. Nu mi-a părut nici bine, nici rău, n-am ținut niciodată prea mult la ideile mele, le-am dat cu dragă inimă cui a vrut să le folosească, și nu m-am supărat nici când unii și le-au însușit fără să-mi ceară voie. Un răspuns la întrebarea mea n-am obținut însă; îndată ce a închis caietul, Alex a rămas pe gânduri, își făcea probabil planul cum să folosească ideea.

Puțin mai târziu, când s-a ivit ocazia, i-am pus întrebarea și lui Mustafiță; nu știu cum îi câștigasem simpatia, poate fiindcă și el îmi era simpatic mie. M-a uimit câte știa despre oameni și despre secretele lor cele mai ascunse; nu cred să fi fost în tot orașul cineva mai de seamă căruia să nu-i cunoască viața. Ocazia s-a ivit fiindcă tocmai se uita după Rozalia, stătea rezemat de parapet, cu șapca trasă pe ochi și își mângâia mustăcioara. Era ușor să-mi dau seama că îi lăsa gura apă, cui nu i-ar fi lăsat? – toți invitații AMarisei se uitau pe furiș la Rozalia, fără să țină seama că nu era decât bucătăreasa vaporului. Răspunsul lui Mustafiță m-a dezamăgit, dar era vina mea, n-ar fi trebuit să pun asemenea întrebare unui om cu mintea înfierbântată. După el, nu putea să fie vorba de nici un cod, nu credea că Rozalia ar fi mers cu gândul la una ca asta, nu și-ar fi pierdut timpul; ea dacă ar fi vrut să spună ceva, avea codul ei, sub rochie, descifrat gata.

Nu puteam să mă împac cu ideea lui Mustafiță, am continuat să cred că pavilioanele adunate în rochie alcătuiau un mesaj pe care nimeni nu s-a ostenit să-l descifreze. Întocmai ca Mustafiță, toți s-au dus cu gândul la ceea ce se ascundea sub ele, astfel s-a pierdut o comunicare nebănuită. Și astăzi îmi pare rău de osteneala zadarnică a Rozaliei, mai ales că n-am s-o mai văd

niciodată; unde putea să fie ea în aceste momente dramatice?… Atunci, „Arhimede” era ancorat în rada interioară, creată anume pentru Serbările Marinei, într-un loc care mi s-a părut privilegiat, și nu mă înșelam. Amiralul dăduse dispoziții; el, cu subalternii lui și cu căpitanul portului, stabileau pe plan poziția vapoarelor, ca să nu fie învălmășeală. După ce m-am uitat în jur, când toate vapoarele erau ancorate, mi-am dat seama că „Arhimede”, un biet salvator de trei sute de tone, vopsit negru, ocupa nu doar un loc privilegiat, ci chiar pe cel mai onorat, în fața tribunei plutitoare; desigur, datorită AMarisei. De altfel, Amiralul, de dimineață, după ce trecuse în revistă flota de război, revenise în rada interioară cu șalupa și înainte de a debarca pe tribună, acostase la scara lui „Arhimede”.

Ca și prima dată când ieșisem cu vaporul în larg, AMarisa se afla în jilțul ei, pe dunetă, sub un baldachin alb, înconjurată de rudele cele mai apropiate, locul din dreapta fiind ocupat de Zoba, iar cel din stânga de mama, și următorul de Iani Talabă. Panainte era la scară, să-l întâmpine pe Amiral, în uniformă de ceremonie, cu mănuși albe și cu un monoclu nou, în ramă subțire de aur; nu-l purta tot timpul, ci numai la ceremonii speciale.

Amiralul urcă primul, așa cerea protocolul, dar odată ajuns pe punte, îl lăsă pe doctorul Anatol Radovici să meargă înainte. La data aceea doctorul era primar numai de o lună, dar măsurile luate de el în conducerea orașului își și dădeau roadele. Dovadă că la niciuna din Serbările Marinei de până atunci, nu venise atâta lume, nu domnise atâta voie bună; oamenii simțeau prosperitatea apropiindu-se din amândouă părțile, și de pe mare, cu tonajul mărfurilor în creștere, și de pe uscat, unde tocmai se dubla calea ferată și se proiecta un canal care să lege portul de Dunăre.

Oaspeții s-au urcat pe dunetă, s-au înclinat în fața AMarisei și i-au sărutat mâna; pe urmă i-au sărutat mâna și lui Zoba, și l-au întrebat de sănătate. N-au stat mult, trebuiau să meargă la tribuna oficială, unde așteptau primul ministru, cu miniștrii de război și marină, împreună cu o bună parte a guvernului, dornici cu toții să se destindă o zi și să uite treburile politice.

Tribuna era alcătuită din mai multe pontoane legate între ele cu dulapi groși de brad și îmbrăcați în covoare orientale. Pe fondul albastru al mării, cu cerul senin deasupra, covoarele alese unu și unu, din cele mai scumpe și mai renumite, împreună cu uniformele oaspeților, încărcate de fireturi, cu fracurile negre, cu plastroanele albe, cu decorațiile multicolore, toate acestea strălucind în razele soarelui, dădeau impresia de fast și de bogăție,

și oricine privea, oricât de modest ar fi fost în ierarhia orașului, ultimul coate-goale, se simțea mândru și fericit de atâta frumusețe și înflorire.

Oaspeții din tribuna oficială stăteau pe trei rânduri, în trepte, ca ultimii să poată privi nestânjeniți pe deasupra celor din față. În primul rând erau cincisprezece jilțuri aurite, aduse din sala consiliului comunal; locul de la mijloc îl ocupa Anatol Radovici, nu din dorința lui, dar așa cerea protocolul, îi fusese imposibil să-l schimbe. În dreapta lui stătea primul ministru, în stânga Amiralul. Regele Ferdinand, fiind bolnav, nu putuse să vină, iar prințul Carol, pe care îl delegase să-l reprezinte, se dusese în altă parte, la un conac din Moldova, unde avea o ibovnică. N-am înțeles de ce prefectul, care în alte județe avea primul loc la toate ceremoniile și în toate ocaziile, aici stătea cam oropsit în rândul al treilea; poate fiindcă orașul, cu prosperitatea lui în continuă creștere, se socotea independent de administrația județeană și voia ca prefectul să înțeleagă, să nu aibă pretenții.

Mai târziu, când Cazinoul devenise renumit în toată Europa și chiar mai departe, atrăgând pe pătimașii jocului până și din America, de unde veneau mai ales văduvele bogate, printre ele multe tinere și frumoase, unii consilieri comunali se gândeau la o independență administrativă dusă și mai departe, orașul să iasă de sub autoritatea statului, să devină ceva în felul principatului de Monaco. Poate cu timpul dorința lor s-ar fi împlinit, dacă nu venea războiul, care a înmormântat toate ambițiile.

În fața tribunei oficiale, cam la cincizeci de metri era ancorată o estradă plutitoare, ca o scenă de teatru deschisă în toate direcțiile, pentru exhibițiile nautice; le așteptam nerăbdător, aflasem câte ceva de la Mustafiță, avea să fie o distracție nemaiîntâlnită, ceva ce depășea închipuirea oamenilor de orice vârstă. De o parte și de alta a estradei, alte două tribune formau, împreună cu tribuna oficială, un careu pe care îl închidea „Arhimede”, așezat pe a patra latură. Tribuna din dreapta o ocupau membrii corpului consular și invitații lor, lume din cincisprezece țări, unele fără ieșire la mare; reprezentanții acestora se simțeau în inferioritate față de ceilalți, se vedea limpede, încercau să pară volubili, perorau cu gesturi largi, zâmbeau în stânga și-n dreapta, dar cam mânzește.

Mi-a atras numaidecât atenția o doamnă așezată la mijlocul primului rând de scaune, lângă consulul Franței, care își îngăduise să vină în costum de stradă, dar atât de elegant și pe care îl purta cu atâta distincție, că nimeni nu spunea o vorbă. Vecina ei purta o rochie frapantă, de tafta albă, cu romburi făcute din rubine mărunte, un lux excentric care lua ochii și stârnea

murmure admirative. Fiindcă purta o pălărie neagră, cu boruri mari, împodobită cu pene de struț care îi cădeau până pe umăr, umbrindu-i obrazul, greu am recunoscut în acea persoană pe doamna Lambru, și numai după ce m-am uitat cu binoclul. Nu trecuse nici o lună de când Panainte o dăduse ca moartă; mi s-a făcut frică, am căutat-o cu ochii pe Pompilia, întrebându-mă ce scenă o să urmeze când va descoperi-o pe rentieră, vie și sănătoasă, făcându-și vânt cu evantaiul; un evantai negru, ca pălăria, într-un contrast cam înfricoșător cu rochia de tafta albă, cu sclipirile roșii ale rubinelor. Nu mică mi-a fost spaima, un moment mai târziu, când am văzut-o pe Pompilia uitându-se cu binoclul la nimeni altcineva decât la doamna Lambru.

Binoclurile au fost surpriza dimineții, toți invitații AMarisei au primit câte unul ca amintire. Copiii au primit binocluri mai mici, dar nu de jucărie, marca Zeiss, ca toate celelalte. Nu știu prin ce noroc binoclul meu era cel mai mare, un binoclu scump, de marină, cu o luminozitate atât de puternică, încât învingea până departe întunericul nopții, dându-mi putința să văd aproape totul și aproape limpede, ca în amurg, dacă nu ca ziua. Pe tocul lui, de piele neagră, cu catifea roșie înăuntru, sub numele meu, scria, cu litere aurite: „Cu drag, din partea AMarisei”. Într-un an de sărăcie mi-am călcat pe suflet și l-am vândut pe nimica toată. Mai târziu aș fi putut să-mi cumpăr altul, dar nu mai era același lucru, și nici nu mai aveam nevoie, văzusem destule, mărite de două și chiar de nouă ori cât erau ele în realitate.

Darurile ni le-a înmânat Panainte de dimineață, în port, aștepta la schelă, cu mănuși albe pe mână, și care cum urcam, îl primeam pe al nostru, învelit în foiță de aluminiu, așa că la început nu știam ce este înăuntru. Binoclurile, peste nouăzeci la număr, erau înșirate pe o masă mare, Sofron și Rozalia îl alegea pe al fiecăruia din noi, când ne vedeau trecând schela și îl ducea lui Panainte. Pe-al meu l-a adus Rozalia. Am văzut că Panainte a ținut-o puțin de mână, așa făcea de fiecare dată, dar n-aveam de ce să-l judec.

Mulți din familie ar fi preferat alt dar decât un binoclu, unii strâmbau din nas, alții ridicau din umeri și probabil în sinea lor o bombăneau pe AMarisa, babă nebună, aruncă banii pe fereastră, ne prăpădește moștenirea!

Atâtea binocluri costau într-adevăr o avere, dar ei nu știau că le primise drept onorariu de la Omer Baltadgi, importatorul de articole tehnice și optice, pe care îl vindecase de o gălbinare infecțioasă, când medicii nu mai credeau că poate să scape. Iar Baltadgi, la rândul lui, le luase pe nimica toată, era un surplus al marinei și al armatei.

Panainte nu știa că la serbări o să vină și doamna Lambru. Deci nu pot spune că el și nu altul, și cu premeditare, a stricat binoclul Pompiliei. După clipele de spaimă de la început, m-am liniștit, văzând că Pompilia se uita nepăsătoare la tribuna consulilor, unde rentiera râdea cu capul dat pe spate, de îi gâdila pe obraz cu penele de struț pe cei din rândul al doilea; dar ce puteam înțelege, dacă de orbit nu orbise, căci avea ochii limpezi? Pe urmă a lăsat binoclul de-o parte, de-aici încolo nu mai putea să fie nici o primejdie, se amuza, începuse spectacolul, râdea în hohote, bătea din palme de-i jucau fălcile și-i tremura grăsimea de pe umeri.

M-am folosit de prilej, am pus mâna pe binoclul ei și când l-am dus la ochi n-am văzut decât umbre vagi, pe un fond opac ca laptele acru. Degeaba am încercat să limpezesc imaginea, șurubul de reglaj era blocat la o extremitate, a fost imposibil să-l mișc măcar un milimetru. Cineva îl stricase, era evident, nu putuse să vină așa din fabrică. Întâi am bănuit-o pe Rozalia, am avut gândul nedemn că voise să se răzbune dintr-o gelozie și neîngăduită, și neîndreptățită; fiindcă de mult Pompilia nu-i mai era rivală. Binoclul îl stricase Sofron, a cărui aversiune față de mama lui o cunoșteam, de atâtea ori îi făcuse sânge rău de față cu mine.

Deși nevastă de marinar, Pompilia nu umblase niciodată cu un binoclu. Femeia nu știe ce pierde dacă nu se inițiază cât de cât în meseria bărbatului, și dacă nu-și însușește măcar puțin din pasiunile acestuia.

Dacă tribuna din dreapta, privind de pe „Arhimede”, era destinată consulilor și invitaților acestora, în cea din stânga puteau fi văzuți oamenii cei mai bogați din oraș, milionarii: armatori, importatori, exportatori, reprezentanții negoțului. Printre ei am putut să-i disting, datorită binoclului uimitor de puternic, pe cei doi frați Sasu, cu băcănia și depozitul de vinuri, iar în spatele lor pe Omer Baltadgi. Să fi fost toți aceștia milionari, cum umbla vorba? Da, mi-a confirmat Mustafiță, milionari recunoscuți de administrația financiară, altfel nimeni nu primea o invitație.

Omer Baltadgi avea cu el un tânăr care îi pregătea narghileaua și îi făcea cafea după cafea, fierbând-o la spirtieră. Aceste detalii nu aș fi putut să le văd de la cincizeci de metri, să nu fi fost binoclul, prodigiosul instrument care, socotesc eu, își plătea prețul, fie și într-o singură zi, dacă era folosit bine. Cu el am putut să deslușesc până și desenul filigranat de pe ceșcuța de cafea, și monograma O. B. de pe farfurioară! Și cadâna pictată pe vasul de porțelan al narghilelei! În tânărul acela l-am recunoscut pe Iordan, practicantul lui Omer Baltadgi, cel care lua în primire și le ștergea de apă

mașinile de cusut scoase de Sofron de pe fundul mării. În anii următori avea să cadă victimă răzbunării lui Sofron, după ce participase la batjocorirea Pisicuței. Doctorul îi scosese cârligul din limbă, dar nu cu ușurință și nu fără urmări; Iordan rămăsese peltic rău de tot, că abia se mai înțelegea ce spune.

Mulți dintre oaspeții acelei tribune aveau cu ei secretarii sau valeții, care le purtau de grijă, le dădeau limonadă de la gheață, îi apărau de soare cu umbrela, să fi fost zăpușeală le-ar fi făcut vânt cu evantaiele aflate la îndemână, și așteptau ora de prânz, când să deschidă coșul cu de-ale gurii. Îmi închipuiam ce bunătăți puteau șă fie acolo și parcă simțeam în nări mirosul delicateselor din băcănia domnului Sasu, iar din port parcă venea aroma colonialelor pe care o simțisem în prima zi când fusesem acolo cu Alex. Acum Alex stătea cu ochii închiși, într-un șezlong, în spatele AMarisiei; dar nu dormea, ci visa și făcea planuri, fiindcă din când în când deschidea caietul și nota ceva, orbește, fără să deschidă ochii.

În rândul întâi din tribuna milionarilor am numărat tot treisprezece rânduri de jilțuri și m-am mirat că nu se găsise nici un superstițios, să respingă cifra nefastă. Cele treisprezece persoane care le ocupau mi-au atras atenția în chip deosebit, puteam de altfel să-i observ mai bine ca pe alții. În mijloc ședea un domn cu favoriții albi, stufoși, fără mustață sau barbă, decanul milionarilor, cu reverul fracului încărcat de decorații. Bogătașul, după cum mi-a spus Mustafiță, rămânea printre milionari din modestie, fiindcă altfel averea lui depășea miliardul, și nu era singurul în această situație. Cum stătea răsturnat pe spate în jilț, m-a frapat un lanț gros de aur care îi trecea peste burta proeminentă. Era cel mai mare armator și pe deasupra proprietarul șantierelor navale; poate masiva bijuterie de pe burtă simboliza lanțul de ancoră, o emblemă a treptei ocupată de el în societatea portuară. Pe urmă am descoperit că toți cei din rândul întâi aveau lanțuri de aur pe burtă, la fel de grele, deși nu toți erau la fel de grași ca decanul. Celor mai slabi lanțul le atârna până în prohabul pantalonilor și aceștia parcă făceau milă, ca și cum n-ar fi avut ce să mănânce. Asemenea închipuire nu mi se pare chiar aberantă; pentru un miliardar, ca decanul, un milionar nu-i altceva decât un coate-goale; mă și miră că le permitea să stea în primul rând de scaune.

În societatea orașului erau numeroși oameni distinși, cu multe merite, profesori, medici, magistrați, avocați, chiar și câțiva artiști cu renume, un pictor ale cărui pânze marine făceau înconjurul lumii, un sculptor socotit de

o valoare egală cu Mestrovici, lui se datora statuia lui Eminescu, inegalabilă; în sfârșit, câțiva poeți ocupau locuri de frunte în istoria literară, iar un romancier care se consacrase vieții marinarilor era comparat cu Pierre Loti și cu Blasco Ibañez, ceea ce mie *atunci* îmi tăia respirația.

Toți acești oameni, floarea orașului, nu aveau o tribună a lor, cred că nici nu năzuiau s-o aibă. Iar direcția protocolului socotea suficient dacă invitase în tribuna oficială pe Caton Mureșanu, președintele tribunalului, pe directorii școlii navale și al liceului de băieți, traducătorul lui Ovidiu în românește, și al lui Eminescu în limba latină. Mai erau și alți câțiva invitați, dar n-am putut să-i identific, poate poetul și romancierul. Cât despre Anatol Radovici, ale cărui merite ca medic și conducător al spitalului de tuberculoză osoasă îl puneau printre primii cetățeni ai orașului, el se afla la tribuna oficială, și chiar în primul loc, ca primar, căci altfel nu l-ar fi invitat nimeni. Dar nici el n-ar fi râvnit la această cinste, ci mai bucuros ar fi fost să rămână pe „Arhimede”, cu AMarisa și cu toată familia.

Ceilalți oameni de seamă se aflau unde găsise de cuviință fiecare, amestecați cu populația orașului pe vapoarele transformate în tribune pentru mulțime. Vapoarele Serviciului Maritim ar fi fost prea puține, la serbări participau multe altele, ale unor societăți de navigație străine, venite să aducă și să ia mărfuri, acel schimb continuu căruia se datora prosperitatea orașului. Mulți armatori din Egee și Mediterană trimiseseră câte un vapor, din curtoazie, chiar dacă nu veneau cu mărfuri și nici nu urmau să plece încărcate, numai pentru a lua parte la serbări, păstrând astfel relații cordiale cu orașul maritim; orașele maritime sunt legate între ele, indiferent ce distanță le desparte, am mai spus, agiți apa cu o mână și unda stârnită astfel se propagă pe toate mările pământului.

Nu era om în oraș să vină la serbări și să nu găsească un loc bun de unde să privească. Unele vapoare își primiseră oaspeții din zorii zilei, când încă se aflau în port, legate la cheiuri. Mai târziu, după ce își luaseră locul în radă, trimiteau bărcile la debarcadere, să aducă lumea întârziată. Erau sute de bărci, se întorceau încărcate cu oameni de toate felurile, în haine de sărbătoare, dar nu frac, se înțelege, nici redingotă. Cu rochiile înflorate ale femeilor, cu umbrelușele lor multicolore, marea împânzită de bărci pavoazate părea o grădină plutitoare.

Ambiția oricărui comandant de vapor era să aibă cât mai mulți oaspeți, îi primea la scară, în uniformă de gală, cu mănuși albe, saluta, se înclina, doamnelor le săruta mâna. Cum se golea barca, o și trimitea înapoi, să

aducă pe alții, iar el se ducea pe puntea superioară, să vadă dacă toată lumea era mulțumită. Așa cum văzusem pe cuirasatul englezesc HMS „Victory”, vaporul era în întregime la dispoziția vizitatorilor, de la puntea de comandă până în cală; bucuria copiilor să-și dea drumul pe balustrade, să bată mingea pe coridoare; chiar dacă se spărgeau geamuri și becuri, marinarii aveau ordin să nu certe pe nimeni, ci să zâmbească. Așa da serbare! Pe puntea superioară, acoperită cu tende, să țină umbră, lumea ședea pe bănci, pe scaune, pe șezlonguri, oricine găsea un loc convenabil. Pe fiecare vapor era un bufet gratuit cu sandvișuri și friptură rece, dacă nu chiar masă întinsă; depindea de filotimia armatorului, căci comandantul n-ar fi avut de unde scoate atâția bani ca să poată îndestula pe toți oaspeții. Dar pe cel mai sărăcuț vapor se găsea ceva ca oamenii să-și potolească foamea; iar limonadă la gheață se bea pe săturate.

O parte din vizitatori veneau cu binoclul de acasă; într-un oraș maritim sunt multe binocluri. Se găseau și pe vapor, dar nu pentru toată lumea, oamenii le luau cu schimbul, rar se întâmpla ca un egoist sau un necioplit să pună mâna pe unul și să nu-l mai lase. Nicăieri însă nu erau atâtea binocluri ca pe „Arhimede”, multe stăteau degeaba, nu poți să le ții tot timpul la ochi, faci cârcei la mână și se strică vederea.

Nu vreau să fiu părtinitor, de aceea n-am să ascund că „Arhimede”, aflat la loc de cinste, era vaporul cel mai ponosit din toată rada, demodat, cu vopseaua neagră, urâtă și obosită; deși putea să se lupte bine cu marea, cum văzusem, și era țeapăn cum se cere unui vas de salvare, părea că își trăiește ultimele zile. Dar nici un alt vapor în toată rada nu era mai frumos împodobit, cu mai multă larghețe și fantezie. În afară de marele pavoaz, triplu, adică pavilioanele codului înșirate de la prova la pupa, prin vârful catargelor, pe trei șiruri, mai erau ghirlandele de flori, întinse de-a curmezișul, dintr-un bord în altul, și-apoi în diagonală, o țesătură atât de deasă că nu se mai vedea cerul deasupra. În ajun, docarele AMarisiei veniseră de trei ori în port, încărcate cu flori de la sere. Florilor li se adăugau lampioanele, altele și mult mai numeroase decât data trecută, când furtuna făcuse prăpăd printre ele. În plus, fiece bucățică de punte era acoperită de covoare scumpe, cu desenul atât de fantezist că nici două din ele nu semănau unul cu altul, și cu atâtea culori, și atât de vii, cum nici nu credeam că există. Îmi pare rău că nu le-am dat importanță, aș fi avut de învățat multe, așa am rămas cam nepriceput la covoare. Tot ce pot spune

este că altele la fel de frumoase și în număr tot atât de mare n-am văzut decât mai târziu, în bazarul de la Constantinopole.

Am lăsat la urmă rochia Rozaliei, cu siguranță unică în lume, podoaba cea mai frapantă, fiindcă era mereu în mișcare, ca o flacără ațâțată tot timpul, aprinzându-se încă o dată când credeai că o să se stingă, că nu mai are ce să ardă. De mult binoclurile din cele trei tribune și de pe vapoare se îndreptau spre ea, parcă nu mai aveau ce să vadă în altă parte. Așa cum aluneca de la bucătărie în toată lungimea punții, cum urca scara dunetei, prea puțin înclinată, aproape verticală, fără să se țină de balustradă, cu un platou în fiecare mână, unul cu sandvișuri și tartine, altul cu pahare pline ochi, lăsând în urma ei o trenă colorată, Rozalia semăna cu o cometă în formație.

Numai când s-a auzit clopotul de bronz păstrat de pe bătrânul cuirasat „Elisabeta”, cu un timbru atât de penetrant că acoperea toată rada, vestind începutul serbărilor, și când fanfarele reunite pe pachebotul „Împăratul Traian” din spatele tribunei oficiale au intonat Imnul Marinei, Rozalia s-a oprit lângă parapet, ținând cele două platouri cu brațele întinse în lături, aplecată puțin în față, cu sânii ei războinici împinși înainte. Avea în ea ceva atât de cuceritor și de mândru, încât am asemuit-o cu un vechi galion de corabie, sculptura în lemn a unei zeițe a mării, prinsă pe etravă și bătută de valuri.

Oricât de mult mi-ar fi plăcut serbările, seara târziu, când s-au încheiat cu focuri bengale, am socotit, poate ca nimeni altcineva, că partea lor cea mai frumoasă fusese rochia Rozaliei.

Capitolul 56

Încărcat cu butoaie de benzină „Arhimede” sosește în fața Bosforului. Escorta nemțească, un distrugător vechi și două torpiloare. Trimisul nemților, aparatul de radio-emisie și recepție. Presupuneri cu privire la destinația benzinei de pe numeroasele vapoare care s-au adunat la Bosfor și constituie convoiul. În suferința lor, oamenii din cală continuă să-și aducă aminte zilele frumoase, Serbările Marinei. Întrecerile de bărci, momente spectaculoase, momente comice. Trofee greu accesibile, păsări și animale domestice legate pe școndri alunecoși, deasupra apei. Un călugăr le câștigă pe toate, dar e dator ca două treimi să le dea mănăstirei. Saltul cu motocicleta în mare, exhibiție meschină, nereușită. Amiralul aruncă

monede metalice în apă, scufundătorii le vânează, hidroavioanele cu acrobatele evoluând pe aripi în timpul zborului. Apariția lui Neptun din înaltul cerului. Aqua-planul, suita de tritoni și nimfe.

Deși plecase înaintea celorlalte vapoare, „Arhimede” ajunse ultimul, când toate erau adunate și pluteau în derivă la intrarea Bosforului. Lumina vânătă a dimineții arunca peste mare și peste țărmurile pustiite de iarnă un văl rece, acoperind nu doar peisajul, ci și speranțele oamenilor; spunând așa, pornesc de la gândurile lui Panainte, care acum își dădea seama că, pentru el și pentru „Arhimede”, începuse războiul. Ca o dovadă, de la țărm, unde stăteau la ancoră un distrugător și două torpiloare din flota germană, se desprinse o vedetă rapidă, și trecu pe la toate vapoarele din convoi, lăsând câte un marinar în uniforma marinei militare. Pe „Arhimede” se urcă un sergent tânăr, aproape un copilandru, blond, cu o mustăcioară țepoasă; fizionomia lui mi l-ar fi amintit pe Bob, din primele zile când îl cunoscusem. Pe umăr purta un sac de campanie, iar în mână avea o valiză neagră, rigidă, de piele sintetică. Sergentul se prezentă, îl chema Dietrich, era zâmbitor, sigur pe sine, reprezenta o țară victorioasă, în drum spre alte victorii. Mă întreb azi, după aproape o jumătate de secol, dacă el, sau altul din componența acelei escorte destul de sărăcăcioase, se gândea la dezastrele viitoare, cel mai apropiat fiind pierderea convoiului încărcat cu benzină, împreună cu navele de protecție.

Panainte era în capul gol, în haine civile; sergentul nu-și ascunse contrarierea:

— Sunteți… comandantul?… Vorbiți limba germană?

Ca prim gest, scoase de sub manta pavilionul marinei de război a Germaniei și dispuse să fie arborat la pupa.

— De aici înainte vă aflați sub protecția Führerului nostru; noi răspundem de soarta dumneavoastră. Rămâneți comandantul vaporului, dar veți urma instrucțiunile mele, pe care mi le va transmite comandantul escortei. Unde pot instala stația de radio?

În timonerie exista un post de telegrafie fără fir, un aparat vechi, „Marconi”, din timpul primului război mondial, o ladă care slujea și de masă pentru harta de navigație. Sergentul scoase aparatul său din valiză, mergea cu baterii, n-avea nevoie să ia curent de la rețeaua vaporului, al cărei voltaj nici nu se potrivea, de altfel, îl instală peste hartă („n-o să aveți nevoie de ea, îi urmați pe ceilalți!”) și în câteva clipe era în legătură cu

radiotelegrafistul de pe vasul-comandant, distrugătorul „Bismarck 3”, tocmai la timp să primească ordinul de plecare. Peste o oră, convoiul intra în Bosfor, în șir câte unul; „Arhimede” avea locul al șaptelea, la mijloc, încadrat de cele două torpiloare; distrugătorul mergea în frunte. În apele turcești, nu era nici o primejdie, Turcia păstra o neutralitate binevoitoare față de Germania, care tocmai atunci îi ataca pe greci, ca să vină în ajutorul italienilor, angajați de un an într-o luptă infructuoasă și cam ridicolă.

— Sărăcuță escortă! remarcă Panainte, arătând la cele două torpiloare nu prea falnice.

După o clipă de mânie, repede ascunsă, sergentul răspunse cu un zâmbet de superioritate:

— Dacă n-ar fi un secret militar, v-aș spune unde se află acum flota noastră din Mediterană.

După două zile, secretul avea să-l afle toată lumea, publicat de ziare și transmis la radio: flota germană ataca flota engleză, grupată în strâmtoarea Messina, între continent și Sicilia. Amiralitatea germană socotea că în vederea acestei bătălii, la care ar fi fost imposibil să nu se aștepte, englezii se îngrijeau mai puțin de Egee. Un distrugător și două torpiloare, vechi dar bine înarmate și cu echipajele curajoase, erau capabile să respingă ușor un atac pornit de pe coasta grecească. Și apoi, asigurat sau nu, convoiul trebuia oricum să pornească, asumându-și riscurile; aceasta era soarta convoaielor, să răzbată sau să se piardă; încercarea trebuia făcută.

Nu m-a interesat să aflu, fiindcă azi n-ar mai interesa pe nimeni, unde trebuia dusă benzina. Poate pe un aerodrom secret, de pe coasta Turciei, la nord de insula Rhodos; n-am nici o dovadă. Poate de acolo și-au luat zborul regimentele de parașutiști germani, ca să debarce în insula Creta, fortăreață britanică. Nu știu cum a greșit socotelile amiralitatea germană; e adevărat că în aprilie nemții au ocupat Salonicul, unde se adăpostea flota engleză din Marea Egee. Dar cu o lună mai înainte, acea flotă, subestimată, provocase, în bătălia de la capul Matapan, dezastrul flotei italiene. După Salonic, toate au mers repede, Grecia și Iugoslavia erau invadate, iar în luna mai cădea și insula Creta; dar avioanele care au lansat parașutiștii nu mergeau cu benzina din butoaiele de pe „Arhimede”. Poate aerodromul secret, unde trebuia să ajungă convoiul, nici n-a mai fost folosit, poate avioanele au decolat din Peloponez, odată ce Grecia era ocupată; așa ar fi fost mai ușor și mai sigur. Dar iarăși spun, nimic din toate acestea nu mai are vreo importanță, nu mă interesează decât soarta vaporului „Arhimede”. Și oricât ar fi fost

împrejurarea de deprimantă și de primejdioasă, cu șaizeci de suflete înghesuite în cala mizerabilă, pe care odată o văzusem îmbrăcată în pluș și în covoare, îmi vine în minte ziua lui cea mai strălucită, la Serbările Marinei, când se afla în linia întâi, la locul de cinste.

* * *

Serbările s-au deschis cu întrecerile de bărci, întâi cele de pe vasele de război, cu câte opt, zece, sau poate douăsprezece rânduri de rame, nu mai țin minte exact, știu doar că veneau atât de vijelios, încât la început mi-au făcut frică. Erau poate mai mult de o sută, și când au apărut la intrarea în radă, mi s-a părut că începea o invazie, o flotă feniciană venea să debarce, să treacă orașul prin foc și sabie. Cele o mie de rame, sau chiar mai multe, mișcate războinic, lung și puternic, luceau în soare și păreau niște sulițe. Deasupra se ridica un huiet, un amestec înfricoșător de glasuri omenești, unele profunde, altele ca niște scrâșnete de metale lovite și rupte, și printre ele răzbeau țipete ascuțite, toate acestea în creștere, că unora mai slabi de îngeri putea să li se facă părul măciucă în creștet.

N-am fost liniștit cu totul nici când au ajuns destul de aproape ca să-mi dau seama că erau cârmacii, care dădeau ritmul vâslașilor, zorindu-i, îmboldindu-i cu strigăte războinice. Altceva nu mi-a plăcut decât forța oamenilor, atât de dezlănțuită, încât părea că nimic n-ar mai putea s-o oprească, bărcile aveau să intre cu etrava în cheiul din fundul portului, unde să se fărâme. Erau bărci grele, făcute pentru altceva decât o întrecere, dar când au ajuns în dreptul meu, mi s-au părut că nu plutesc, ci zboară în rasul apei. Oamenii se aplecau mult în față, întinzând brațele înainte până ce fruntea le atingea genunchii, apoi înfigeau vâslele în apă, cu o mișcare bruscă și trăgeau toți deodată, până ce veneau pe spate. „Lunga, lunga!” strigau cârmacii, cu porta-vocea la gură, dându-se de ceasul morții, cu fața schimonosită, cu ochii roșii, gata să iasă din orbite. Imboldul lor semăna cu lovitura de bici a șefului de echipaj de pe galere, care scotea dâre de sânge din spinarea osândiților. Mușchii vâslașilor se încordau, întindeau pielea că nu mai avea mult să plesnească, ramele se arcuiau să se rupă, auzeai lemnul gemând ca de moarte, și în clipa aceea, aproape de capătul mișcării, se vedea limpede barca ieșind din apă, făcând un salt lung, ca delfinii; nu cu altă forță decât a brațelor.

Luntrile pescarilor care au venit la rând ar fi putut să mă plictisească după întrecerea dinainte, dacă n-ar fi fost atâtea la număr că la apariția lor

toată rada s-a făcut neagră, cum erau ele date cu smoală. Altă regulă nu putea să se păstreze în asemenea învălmășeală, decât aceea de a merge înainte. Încolo fiecare făcea cum credea mai bine, luntrile se loveau una de alta, se rupeau vâslele, uneori chiar bordajul, năvălea apa. Oamenii scăpau înotând pe la fund. Altfel cei care veneau din spate puteau să le spargă capul cu etrava. Și așa erau capete sparte, oamenii se încăierau, vâslele se încrucișau ca săbiile, se auzeau pocnete, icnete, înjurături și blesteme. Cei loviți la mir, dacă nu cădeau pe fundul luntrii, scoși din luptă, se legau la cap cu cămașa, și vâsleau înainte: cămașa se făcea roșie de sânge. Până la urmă cineva tot ieșea primul, chiar dacă după victorie îl luau cu brancarda.

Întrecerea bărcilor civile a fost mai degrabă comică decât sportivă, un prilej de distracție. Era admisă orice fel de barcă și orice fel de propulsie în afară de motor: câștiga cel mai bine inspirat și cu mai multă imaginație. Era admisă de asemeni orice șicană făcută adversarilor și în această privință m-am minunat câte pot să treacă prin mintea oamenilor, când vor să lase în urmă pe alții. Nu spun tot ce-am văzut, ar însemna să dau exemple proaste; din câte mijloace de luptă aș fi putut să-mi închipui, lipsea torpila și mina cu explozibil ascunsă sub apă. La jumătatea cursei, trei sferturi din bărci erau scoase din competiție, cele mai multe dintre ele rămase fără vâsle, ori rupte, ori smulse din mână de un adversar mai lung în brațe. Unii încercau să înainteze vâslind cu palmele, sau cu panourile de pe fundul bărcii, nespornice și greu de a fi mânuite; desigur că rămâneau în urmă, se lăsau păgubași și șalupele de ajutor veneau să-i ia la remorcă, îi aduceau la chei, cum brancardierii îi iau pe răniți de pe câmpul de luptă. Întrecerea n-a câștigat-o nimeni, nici o barcă n-a trecut linia de sosire. În frunte era unul care pierzând ultima vâslă sărise în apă cu toată familia, bărbații maturi, se înțelege, nu femeile și copiii, și împingeau barca înotând voinicește. Mai aveau de mers o sută de metri, când au văzut venind din urmă, destul de repede, o altă barcă, propulsată cu aceleași mijloace, dar mai numeroase și mai puternice. Părăsind competiția, cele două echipaje s-au luat la luptă, când pe deasupra, când pe sub apă, în timp ce vântul împingea bărcile înapoi, spre ieșirea din radă. Lupta a continuat până ce arbitrul a venit cu șalupa și i-a somat să înceteze.

Atunci n-am stat să judec, am făcut și eu haz ca alții; mai târziu m-am gândit că o asemenea întrecere nu putea să fie decât imorală; m-am și mirat că Amiralul o aprobase. A trebuit să treacă alt timp ca să-mi dau seama că nu aveam dreptate. Important într-o competiție este să se respecte

regulamentul; dacă era stabilit că sunt îngăduite orice mijloace, nu se putea face nici o obiecție. Din moment ce boxul pe ring se admite, ba chiar este socotit un sport nobil, cu toate arcadele rupte și nasurile zdrobite, de ce s-ar judeca altfel boxul pe apă? Și apoi, era și acesta un mijloc ca oamenii să se familiarizeze cu marea. Pirații, ca să iau cel mai elocvent exemplu, n-au săvârșit numai fapte urâte, ci uneori au înscris pagini de glorie în istoria marinei. Amiralul știa ce face!

Cele ce au urmat mi-au rămas în minte amestecate, împletite, suprapuse, încât ar trebui să le povestesc pe toate deodată, dar nu am atâta măiestrie, așa că am să le iau pe rând, și nu în ordinea lor adevărată, ci cum izbutesc ele să iasă deasupra; dacă pe unele am să le sar, nu-i nici o pagubă, sunt prea multe.

Se făcuse ora de masă, cine a vrut a coborât la bufet, să mănânce, iar serbarea a continuat în lipsa lor, fără pauză…

În cală, pe „Arhimede”, fugarii mâncau gânditori, merinde din traistă și nu le simțeau gustul; mirosul de benzină le otrăvea sufletul, mulți simțeau o beție, ar fi închis ochii, să nu se mai scoale, dacă AMarisa i-ar fi lăsat în pace; pusese mâna pe o cange și îl îmboldea cu vârful de fier, pe care cum îl vedea că începe să picotească. În afară de copii, toți fuseseră la Serbările Marinei, era imposibil să nu-și amintească…

La cele patru colțuri ale estradei erau fixați patru școndri culcați puțin oblic, la trei metri de apă, bulumaci drepți, ca niște bompresuri de corabie, lungi de patru-cinci metri. Nu le-am înțeles rostul nici după ce am văzut că echipe de marinari, venite cu barca, legau de-a lungul lor, de la jumătate înainte, felurite păsări și animale domestice, aproape tot ce crește pe lângă casa omului, găini, rațe, gâște, curcani, oi, capre, iar la cap, ultimul, câte un purcel de lapte, cu pielea trandafirie, care nu guița mai puțin pătrunzător decât un porc în toată firea. Nici celelalte viețăți nu stăteau mute, cotcodăceau, gâgâiau, măcăiau, behăiau, în timp ce se zbăteau să scape.

Începea o întrecere, am înțeles când s-au ivit concurenții, oameni de toate vârstele, printre ei chiar un fel de călugăr cu barba albă, dar mai mult tineri și flăcăiandri. Singura condiție era să înoate bine, îi puneau la probă din vreme și numai așa le dădeau tichetul de participare, o tinichea ștanțată, cu număr de ordine. Am simțit o dezamăgire, ce aveau de făcut mi se părea nimica toată; participanții trebuiau să meargă pe școndri, și nu în picioare, ceea ce ar fi fost într-adevăr greu pentru un om fără deprindere, ar fi reușit numai circarii, ci stând în cea mai lesnicioasă poziție, încălecat, sau întins

pe burtă, trăgându-se înainte cu mâinile până ce ajungeau la primul trofeu, o găină, care le aparținea dacă mai izbuteau să-i desfacă și legăturile. Cine se simțea în putere, n-avea decât să-și lege găina de gât și să meargă mai departe. Nu știam însă că lemnul era uns din belșug cu seu, cu săpun sau untură, încât m-am mirat că participanții, după ce făceau o mișcare sau două, înaintând abia o jumătate de metru, începeau să se clatine, băteau aerul cu mâinile și alunecau în apă, în râsul omenirii și-n guițatul purceilor, care acopereau glasurile celorlalte dobitoace.

Jocul a ținut atenția mulțimii mai mult de o oră, până ce a fost adus pontonul cu trambulinele. Dar a continuat și după aceea, în planul al doilea, până spre seară, când cu chiu cu vai au fost câștigate toate trofeele, în afară de purcei, aflați la capătul școndrilor, unde lemnul era mai subțire și mai alunecos și n-a putut să ajungă nimeni.

Omul cu barbă albă, semănând cu un călugăr, pe care nu-l cunoștea nimeni, nu se știa de unde vine, și-a încercat și el norocul, la urmă, să le vină de hac purceilor. Până atunci câștigase doi curcani, o capră, câteva găini, gâște și rațe. S-a dus pe unul din școndri, care acum era liber până la capăt, dar când să pună mâna pe purcel, a alunecat pe o parte și a căzut în apă. Mai căzuse de câteva ori înainte, nu se putea altfel. De trei ori a reluat încercarea, și n-a reușit decât a patra oară, a dezlegat trofeul și s-a tras înapoi, cu el în brațe. E de mirare că a terminat cu bine, fiindcă purcelul care guița disperat și se zbătea să scape ar fi putut să-i strice echilibrul.

Cu toată izbânda lui, se auziră abia câteva aplauze, lumea se plictisise, se terminase și cu săriturile de la trambulină, și cu saltul motocicletei în apă, urmau alte jocuri, unul mai fantezist decât altul, până la corul sirenelor, care le-a întrecut pe toate. În schimb, învingătorul avu parte și de ceilalți trei purcei, așa era regula; știindu-se cât de greu se câștiga ultimul dintre trofee, și fiind puțin probabil că ar putea să ajungă cineva la al doilea și cu atât mai puțin la al treilea, necum la al patrulea, rămăsese hotărât ca toți patru purceii să fie dați drept premiu celui care îl câștiga pe primul.

Câștigătorul, cum s-a aflat pe urmă, era chiar călugăr la o mănăstire din județ, și avea învoirea starețului să participe la concurs, cu condiția ca trei sferturi din agoniseală s-o doneze mănăstirii; partea lui putea s-o vândă. În tinerețe fusese saltimbanc la circ, se făcuse călugăr dintr-o iubire nefericită. Nu-și pierduse însă îndemânarea nici la bătrânețe, se antrenase tot timpul, mergea în echilibru pe o sârmă întinsă între clopotniță și turla bisericii. Până

la război a concurat an de an la Serbările Marinei, câștigând totdeauna aproape toate trofeele.

Săriturile de la trambulină le-am privit numai cu coada ochiului, mă interesa mai mult călugărul, la care se mai uitau numai puțini oameni.

Saltul cu motocicleta în apă nu m-a impresionat deloc, ba chiar m-a dezamăgit, fiindcă îl așteptasem cu prea multă meschinărie. Când colo, a fost o meschinărie inadmisibilă, dacă te gândești că se cheltuiau sute de mii de lei și chiar milioane, punând la socoteală ce pierdere însemnau vapoarele imobilizate o zi întreagă. Era o motocicletă adevărată, decât că îi scoseseră cauciucurile, ceea ce ar fi împiedicat-o să-și ia viteză. Dar cum să-și ia viteză, dacă motorul n-a vrut să pornească? Au tras de el cât au putut, au smucit pedala, s-au uitat la carburator, la magnetou, la bujie; cum lumea începuse să fluiere, motociclistul s-a urcat în șa, în costum de baie, a apucat motocicleta de coarne iar doi marinari au împins-o de la spate, și-au aruncat-o în mare, unde a căzut ca o balegă. Deși dezamăgită, lumea a râs, în loc să huiduiască. În tribuna oficială, Anatol Radovici zâmbea cu îngăduință. Amiralul făcea fețe-fețe; la sfârșit i-a dat un ordin aghiotantului, nu s-a auzit ce anume, fiindcă i-a făcut semn cu degetul să se aplece și i-a șoptit la ureche. Doamna Lambru se plictisea de moarte, își făcea vânt cu evantaiul, tot negru, ca pălăria.

Pentru mine mai mult haz a avut sfârșitul scenei, când Sofron, care aștepta în șalupă, și-a pus costumul de scafandru și a coborât sub apă, să scoată motocicleta. Nu era mare lucru s-o găsească, nu putea să fie decât în locul unde căzuse. Hazul a fost că a scos și o mașină de cusut, nou-nouță, nu avea pe ea nici rugină, nici mâzgă. Lumea obosise, nimeni n-a dat atenție întâmplării, deși oricine ar fi putut să se întrebe, cum m-am întrebat eu, cu nedumerire, ce căuta o mașină de cusut, și încă nouă, în mijlocul radei? M-am uitat la Omer Baltadgi, importatorul, măcar el ar fi trebuit să se mire; dormea în jilț, cu ciubucul narghilelei în mână, iar slujbașul lui, Iordan, dormea în picioare.

Venea înserarea, soarele coborâse după silozuri și peste radă cădeau umbre vinete. În această lumină scăzută nu înțeleg ce mai putea să vadă un om pe fundul mării, la o adâncime de peste cincisprezece metri. Și totuși s-au găsit vreo douăzeci de scufundători, în costum de baie, care așteptau în bărci, și când Amiralul a aruncat banii în apă, s-au repezit să-i culeagă. Cred că erau monede de argint, poate lei dinaintea războiului, nu-i de crezut că ar fi fost napoleoni de aur. Amiralul îi lua cu pumnul dintr-un săculeț pe care îl

ținea aghiotantul, și-i arunca în apă, cu un gest cam reținut, cu brațul îndoit din cot, ceea ce putea să fie un semn de zgârcenie; nu oricine aruncă ușor banii pe gârlă, dar un Amiral, la Serbările Marinei, ar fi putut să aibă mâna mai largă, mai ales că nu scotea din buzunarul lui, ci din al primăriei.

Era o tradiție, simboliza belșugul. A aruncat așa vreo zece pumni de monede, cu pauze, spre a le lăsa scufundătorilor timp să le culeagă, până s-a golit săculețul, pe care apoi aghiotantul l-a scuturat cu gura în jos, deasupra apei, ca să nu rămână vreo monedă rătăcită. Am continuat să mă mir cum puteau scufundătorii să-i vadă în apa întunecată, până ce am aflat de la același fabulos Mustafiță că monedele erau vopsite cu fosfor pe amândouă fețele. Așa da, mai veneam de-acasă, am înțeles și mi-am închipuit cum străluceau ele pe nisipul din fundul mării, ca o constelație. Deși nu era ceva să se vadă, acest moment al serbărilor mi-a rămas în minte mult mai viu decât altele.

În a doua parte a după-amiezii, fusese un moment de lâncezeală, lumea nu mai avea vlagă, poate mulți ar fi plecat acasă dacă nu le era rușine; căscau cu gura ascunsă în pălărie. Însă odată cu înserarea, care parcă venea mai încet decât în zilele celelalte, parcă timpul își pierduse măsura și rămânea în urmă, peste întreaga omenire adunată acolo trecu o înviorare; ceva se schimbase, faptele se concentrau, deveneau mai palpitante și încordarea slăbită după atâtea ore revenea odată cu briza serii, creștea treptat, până ce puse stăpânire chiar și pe cei mai apatici, cum ar fi fost Omer Baltadgi, îi captivă chiar și pe cei mai mofturoși, cum ar fi fost doamna Lambru.

Începutul înviorării veni din cer, patru hidroavioane coborâră de la mare înălțime, planând cu motoarele la ralanti, că nu li se mai auzea zgomotul, mai puternic părea șuierul aripilor…

Trei hidroavioane cu cruce încârligată se iviră pe neașteptate de pe coasta Anatoliei, zburară peste convoi și se îndreptară spre Dardanele. Sergentul îi dădu un cot lui Panainte și îi făcu cu ochiul…

Lumea din tribune și de pretutindeni se ridică în picioare, cu binoclul la ochi, un fior trecu peste radă și toți amuțiră. Pe aripile fiecăruia dintre hidroavioane, care acum zburau aproape în rasul catargelor, nu mai sus de treizeci de metri, așa că se puteau vedea toate detaliile, cu ochii liberi, evoluau câte trei fete, în maiouri atât de bine mulate pe ele că, să fi avut culoarea pielii, le-ai fi crezut goale. Fostul primar n-ar fi îngăduit asemenea exhibiție, sau măcar ar fi pretins ca fetele să aibă rochie.

E ușor de înțeles că nici un acrobat n-ar fi putut să-și păstreze echilibrul în viteza hidroavionului, fără un artificiu. Fetele erau legate de aripi cu cabluri subțiri de oțel, aproape invizibile, care nu le stânjeneau mișcările, de altfel limitate, n-ar fi pretins nimeni imposibilul; și așa multora dintre spectatori le bătea inima, se auzeau exclamații speriate, chiar țipete, când le vedeau fără tăgadă cu trupul în vânt, cu brațele desfăcute, înotând în aer ca prin apă, răsucindu-se, arcuindu-se, trecând prin toate pozițiile îngăduite de anatomia omenească, fără să-și piardă nici ritmul, nici grația. E și greu de înțeles cum izbuteau să fie atât de bine sincronizate, fără să le ajute vreo muzică, în afară de cea a motoarelor, care acum urlau cu toată puterea, făcând să vibreze aripile, și care, în loc să le ajute, nu puteau decât să le deruteze. Ritmul era ascuns în trupul lor, comunicau una cu alta pe căi la fel de ascunse.

Dincolo de diguri hidroavioanele virară și mai trecură o dată peste radă; uralele și aplauzele, dacă nu acopereau huruitul motoarelor, izbuteau ca măcar să-l egaleze. Spre dezamăgirea privitorilor, a treia oară nu mai veniră; multora, fetele le rămăseseră la inimă. În zbor nici o fată nu poate fi decât fascinantă, se gândeau cu jind la ele, întrebându-se ce-or face în noaptea aceea, după amerizare.

Nu le rămase însă prea mult timp pentru regrete, un alt hidroavion apăruse pe cer și cobora încet, în spirale. Deocamdată nu putea să se vadă dacă aducea alte acrobate, se desluși în schimb o ciudățenie, între cele două flotoare atârna un fel de trapez și pe el ședea, ținându-se cu mâinile de cabluri o făptură omenească nedeslușită, ceva venit parcă din altă lume. Nu știu când au început să înțeleagă ceilalți, nu știu când aș fi înțeles eu însumi, dacă nu-mi spunea Mustafiță, că era Neptun, zeul mărilor, care nu putea să lipsească de la Serbările Marinei; mai înainte zburase în Olimp, cerul din vechime, să aducă salutul celorlalte zeități, în frunte cu Jupiter. Nu mă interesa mitologia, dar ideea ca un zeu să vină așa, din aer, cu o mașinărie modernă nu putea decât să-mi placă și așteptam să văd ce o să urmeze, presimțeam că nu va fi o banalitate. Și n-a fost, totul a decurs în chip senzațional de aici înainte.

Hidroavionul coborâse la vreo sută de metri și n-a mai coborât decât puțin după aceea, înainte de a-și lua zborul în linie dreaptă pe deasupra radei. Acum se distingea limpede făptura de pe trapez, era un om deghizat în zeul mării, un bărbat cu trupul atletic, gol, numai cu un brâu de blană în jurul șoldurilor, cu o barbă uriașă, care i-ar fi acoperit tot pieptul, dacă

vântul nu i-ar fi despicat-o în două, trecându-i-o peste umeri; pieptul părea ca o platoșă. Avea bineînțeles și tridentul, îl ținea strâns la subțioară. Mă întrebam cum o să coboare, căci doar nu avea să plece înapoi, ca acrobatele, avea un rol de îndeplinit, venea să aducă salutul lui Jupiter. Și n-a coborât altfel decât dându-şi drumul în apă, de la o înălțime nu mult mai mică de o sută de metri; sau poate așa mi s-a părut de spaimă; fiindcă nu mă așteptam, nu se aștepta nimeni, a izbucnit un strigăt de groază.

N-ar fi trebuit să mă sperii atât de rău, n-ar fi trebuit nici măcar să mă mir, văzusem la cinematograf un om sărind de pe podul Brooklyn, de la New York, și scăpând teafăr. Dar nu-i mai puțin adevărat că mulți care făcuseră la fel nu mai ieșiseră din apă, nici n-ar fi vrut de altfel, urmăreau să-și curme zilele; podul Brooklyn atrage pe sinucigași, la fel ca turnul Eiffel.

Era un om curajos și apt pentru asemenea faptă, avea și pricepere, și antrenament probabil, fiindcă a căzut drept, ca o săgeată, cu capul în jos, ținând tridentul întins înainte, cu mâna dreaptă și a căzut în fața mea, între cele trei tribune și „Arhimede”. Mai bine de un minut a rămas sub apă, timpul trece îngrozitor de încet în asemenea împrejurări, unii se temeau că nici n-o să mai iasă la suprafață, o tăcere grea acoperea rada, lumea încremenise. Și iată-l deodată apărând unde nimeni nu se gândise, țâșnind din apă până la brâu, cu tridentul ridicat deasupra capului, drept în fața tribunei oficiale, la numai doi metri. Nu i-am auzit mesajul, pe atunci nu existau amplificatoare, ca astăzi, ci numai porta-vocea sau megafonul, o pâlnie simplă, bună și ea la o nevoie. Tot timpul cât a spus ce avea să spună, ceea ce nici nu mă interesa, Neptun a rămas cu pieptul afară din apă, înotând cu picioarele, fără să se simtă nici un efort, de parcă ar fi stat pe fundul apei; știu câtă forță se cere pentru aceasta, înseamnă că avea o putere neobișnuită, demnă de un adevărat zeu al mării.

În timp ce el vorbea, s-a apropiat prin surprindere o șalupă rapidă, ducând la remorcă o planșă de lemn, cât o scândură de călcat rufe și de două-trei ori mai lată, care juca pe apă ca un pește mare prins în undiță. Sfârșindu-și discursul, Neptun s-a întins cu burta pe planșă, șalupa a pornit cu mare viteză, planșa ținută de legături într-o poziție înclinată a ieșit din apă și atunci Neptun s-a ridicat în picioare, cu toată statura lui puternică, ținându-se numai cu mâna stângă de o parâmă, ca un fel de frâu, prinsă la partea din față. Scăldat în spuma valurilor până la mijloc, cu tridentul în mâna dreaptă, clădit atletic, ca un Apolo, trufaș, puternic, semăna într-

adevăr cu un zeu al mării, mai bine decât ar fi semănat Neptun însuși. Ceea ce vedeam, cu atâta uimire, era de fapt un sport omenesc, dar cu prea puțină răspândire. Se numea aqua-plan și mă mir de ce a dispărut repede, cu mult înainte de a-i lua locul schiul nautic de astăzi.

După câte știu eu, schiul nautic s-a născut cam în vremea aceea, în Franța, numai că i-au trebuit câteva decenii să ajungă la Marea Neagră. El se datorează ofițerilor din armata de munte, vânătorii alpini, deprinși să meargă pe schiuri mai bine decât cu piciorul liber. Cred că tocmai în vara când venisem prima oară la mare, un grup de vânători alpini, aflați în vacanță la Nisa, s-au gândit să-și încerce schiurile pe apă, și odată găsit mijlocul de tracțiune, restul a venit de la sine; e greu până pui în aplicare ideea. Dar, ce-i drept, alpinii erau mari meșteri, în câteva zile au ajuns până la acrobație și așa s-a născut un sport nou, potrivit cu vremurile moderne, puterea mecanică adăugându-se la aspirațiile oamenilor.

M-am străduit să uit șalupa care mergea în față și am izbutit în unele clipe să-mi închipui că Neptun aluneca pe apă prin propria-i forță. A fost o bucurie nebănuită, un vis transpus în realitate, și am regretat că nu puteam să-mi îmbogățesc la fel toate clipele vieții. Dar dacă mă uitam în jurul meu, la Pompilia, de exemplu, care căsca plictisită, sau la doamna Lambru, care fuma dintr-o țigaretă lungă, cu ochii pe cer, în vreme ce consulul îi mângâia brațul, neinteresându-i nici pe unul nici pe altul ce se întâmpla în față, mă simțeam mulțumit că puteam să cunosc, măcar trecător, o bucurie nebănuită de alții. În acest timp, Neptun continua să evolueze pe apă, salutând publicul cu tridentul ridicat deasupra capului, înclinând aqua-planul și făcându-l să alunece lateral, să iasă de pe traiectoria dreaptă, să taie în diagonală valurile ridicate de șalupă, smucindu-se ca un cal sălbatic tras cu lasoul prin valurile de iarbă din pampas.

Pentru mulți ar fi început iarăși plictiseala, pe bună dreptate, te minunezi cât te minunezi și pe urmă aștepți să urmeze altceva. Neptun dispăruse într-unul din bazinele portului, tocmai la timp, căci altfel lumea începea să cașțe. Și deodată, când nimeni nu bănuia ce ar putea să urmeze, apăru din nou de după cotul cheiului, ca din culisele unei scene de teatru, urmat de data aceasta de o figurație numeroasă, trasă de numeroase șalupe, zeci de tritoni și nimfe evoluând cu aqua-planele ca într-o sală de bal, dar cu o altă grație decât a dansului, bizuită nu pe mișcarea gingașă, ci pe desfășurări uriașe și vertiginoase, care răscoleau marea și aruncau în aer jerbe de spumă.

Veniseră umăr la umăr, parcă legați unul de altul, și apoi deodată se risipiră, ca puful de păpădie, acoperiră întreaga radă, umplând-o de trene albe. Ceea ce lua ochii privitorilor, ducându-i până la amețeală, era viteza care pe apă cere o forță fantastică și ea se simte în golurile lăsate în urmă, vârtejuri, cascade și în vuietul venit din adâncuri. Apa e greu de învins fiindcă este elastică, trebuie recucerită tot timpul, triumful nu ține decât o câtime de clipă, e o luptă fără odihnă. O simțeam parcă în propriul meu trup, mă țineam strâns de balustradă, de brațele mele trăgeau zeci de tone, o parte din mine de mult se făcuse fărâme, noroc că existam într-o a doua ființă, care însă nu era scutită de a îndura chinurile primei. În schimb, satisfacția rezultată din încordarea aceea nimicitoare mi se părea diabolică, mă făcea să cred că uneori suferința duce la mulțumiri mai mari decât binele.

După ce a măturat astfel prima jumătate a radei, cortegiul lui Neptun s-a regrupat iarăși și așa a trecut prin fața mea și a tribunei oficiale, cot la cot, cu aqua-planele lipite de păreau o singură planșă uriașă, care ridica în față un munte de apă și lăsa în urmă un gol de prăpastie. Toți aveau câte un trident în mână, pe jumătate cât al lui Neptun, al tritonilor negre, al nimfelor albe, și numai cu acest detaliu, nimfele păreau niște mirese. Nu aveam cum să le recunosc, dar am fost sigur că erau fetele de pe aripile hidroavioanelor, și m-am bucurat cum te bucuri când ești singur pe drum și întâlnești o cunoștință veche. În clipa când salutau cu tridentul, în ultima licărire de lumină a amurgului, din larg s-a auzit o detunătură prelungă și atât de puternică, încât s-a clătinat cerul.

Când am întors capul, speriat ca toată lumea, orizontul părea o înșiruire de flăcări, izbucneau ritmic, urmate de detunături tot mai puternice. Era o canonadă și nimeni nu băga de seamă că flota de război, ancorată în rada exterioară dispăruse, plecase pe nesimțite, nu se auzise nici măcar zornăitul lanțurilor de ancoră.

Pe puntea lui „Arhimede” fură câteva clipe de panică, la fel cred că se întâmpla pe toate vapoarele. Instinctiv m-am uitat să văd ce face Amiralul, și cum stătea liniștit, în stânga lui Anatol Radovici, la fel de liniștit și acesta, am înțeles că nu trebuie să ne fie teamă, deși încă nu-mi explicam ce însemna canonada, și ce avea să urmeze. Dar oricum, nu putea să fie altceva decât un spectacol; să fi început războiul, Amiralul ar fi sărit în picioare. Așa că le-am spus celor din jurul meu să se liniștească, pe urmă am strigat să audă și cei de pe dunetă, adunați în jurul AMarisei; toți păreau speriați,

numai ea era calmă. Sub impresia detunăturilor, Alex scria ceva în caiet, repede, dar tot cu ochii închiși, părând că somnolează. Citind mai târziu notițele, am înțeles, după propria lui explicație, că făcea un anumit exercițiu, era în căutarea altui mod de a percepe realitatea, cu toate simțurile în afară de cel al văzului. Deși n-am înțeles, ideea unui astfel de exercițiu mi s-a părut interesantă și nicidecum ridicolă; admit că omul are dreptul să încerce orice experiență, oricât de absurdă, și chiar stupidă, doar să nu facă rău altuia.

Abia se liniștise lumea, când un șir de lumini pâlpâiră în partea uscatului, urmate fulgerător de bubuituri năprasnice, o canonadă și mai puternică; trăgeau toate bateriile de coastă, făcând să se zgâlțâie de astă dată nu doar cerul, ci și pământul; chiar marea, la adăpost, între diguri, vibra neliniștită. Și nu trăgeau cu proiectile oarbe, ca flota din larg, care făceau numai zgomot; trăgeau cu proiectile adevărate, ca la război, le auzeam vâjâind pe deasupra capului, și apoi le vedeam explodând în larg, ridicând coloane imense de apă în spatele flotei; ocheau mai departe, se înțelege, dar ce se întâmpla dacă ar fi greșit măcar o dată? M-am uitat din nou la Amiral, și cum nu făcea nici o mișcare, mi-a trecut teama, am înțeles că avea pe ce să se bizuie.

Căzuse întunericul, flota, trăgând întruna cu tunurile, se apropia repede, îmi dădeam seama după cum modulau bubuiturile. Deodată, în acel întuneric de unde venea flota am văzut izbucnind o flacără, s-a auzit o explozie terifiantă, mi-am simțit timpanele perforate, în aer au zburat țăndări roșii. A urmat un șir de explozii, s-a încins o pălălaie care lumina marea ca ziua. Flota schimbase drumul, se retrăgea repede, încetase să mai tragă, amuțiseră și bateriile de coastă. Dar ce fusese, și ce avea să urmeze?

Până să-mi dau seama că vaporul incendiat nu era decât o machetă, la scara adevărată a unei nave de linie, un eșafodaj de lemn și pânză pus pe un vapor scos din serviciu, o epavă plutitoare, mi s-a făcut inima cât un purice de frică, și m-a durut inima de milă; nu puteam să fiu nepăsător când se scufunda un vapor, mai ales că aveam atât de puține.

Când lumea s-a dumerit ce fusese, a trecut și frica și mâhnirea, a rămas numai plăcerea spectacolului, oricât ar fi fost el de sinistru; cât nu le este pielea în joc, oamenilor le plac catastrofele. Când s-a prăbușit o tribună, la o serbare, făcând multe victime, lumea din jur a izbucnit în râs, distrându-se inconștientă.

Abia după ce vaporul s-a scufundat făcând să se stingă ultima flacără, după ce s-a risipit și fumul, am simțit un gol în suflet, regretam că Serbările Marinei se terminau cu o scenă care, oricât de spectaculoasă, avea să-mi lase o amintire urâtă. Publicul obosise de-a binelea, pe puntea lui „Arhimede” lâncezeau toți, cu capul în piept, Zefira dormea într-un șezlong, învelită cu un șal gros, negru, noroc că avea înflorituri roșii, altfel ar fi creat o atmosferă puțin cam funerară. Mă miram și îmi părea rău că Alex o lăsase în părăsire, n-ar fi avut nici un motiv, din partea ei nu putea să-l supere nimic, Zefira, cu firea ei sfioasă, cu ochii de-o frumusețe înnoită tot timpul, cu privirea caldă și tristă nu inspira decât sentimente gingașe.

N-am îndrăznit să-i vorbesc, simțeam că se izolase, nu avea nevoie în acele clipe decât de ea însăși, într-o trăire dezlegată de toată lumea. Dar nici pe Alex n-am putut să-l condamn după ce i-am citit însemnările din ziua aceea; am înțeles că avusese și el o trăire a lui, în afara prezentului și fără nici o dependență exterioară. Un asemenea om nu poate să aducă o fericire constantă cuiva, cine își leagă viața de a lui trebuie să-și asume riscul. Poate e tocmai ce se întâmpla cu Zefira în clipele acelea, își trăia riscurile ei viitoare, deși nu-și făcea iluzia că va avea parte de ele. Știa că fericirea ei nu va putea să fie decât imaginară, și nu va proveni decât dintr-o suferință. De aceea nu m-am apropiat, să-i spun o vorbă prietenoasă. Ea a rămas mustrarea mea de cuget, pentru felul ingrat cum am înzestrat-o; dar degeaba aș încerca să rectific ceva, Zefira nu poate să existe altfel; nu-mi rămâne decât să sufăr la rândul meu, și să fac mătănii.

Era și Pisicuța acolo, dar n-am pomenit de ea și de mulți alții, am avut gândul în primul rând la Serbările Marinei; am lăsat-o deoparte până și pe Irmingarde, deși n-am uitat-o o clipă, am urmărit-o cu ochii tot timpul, ea avea să fie preocuparea mea viitoare. Pisicuța a trecut pe lângă mine în mai multe rânduri, era înainte de a-l fi văzut prima oară pe Raul, mă privea pe sub gene, înroșindu-se de fiecare dată, însă n-am să-i consacru nici măcar o singură frază în plus, mă aflam într-una din zilele când voiam să nu-i mai dau importanță.

La începutul bătăliei navale, mama coborâse în cabină, detunăturile îi zgâlțâiau capul, spectacolul îi făcea frică, se gândea poate la un război de care deocamdată nu se temea nimeni, în afară de domnul Pretoreanu; el l-a prezis cu precizie. Mama nu avea cum să-l prezică, nu înseamnă însă că se socotea la adăpost de orice grijă; cred că toate mamele, din clipa când aduc un copil pe lume, sau măcar atunci când îl văd mergând în picioare, și-l

închipuie în haine de soldat, mărșăluind prin noroaie, cu pușca în mână, prin ploaia de gloanțe și de obuze.

Rozalia a poftit-o pe mama să se întindă în patul ei, și a învelit-o cu pătura. Între atâți oameni obosiți, moțăind fără vlagă în șezlonguri, pe punte, în salonul luxos amenajat în cală, sau înghesuiți prin cele câteva cabine de sub dunetă, numai Rozalia își păstra vioiciunea și voia bună, nu pierduse nimic din ce avusese de dimineață, deși muncise din greu toată ziua; zâmbetul nu i se ofilise și rochia nemaipomenită nu-și pierduse strălucirea.

Arhimede câinele adormise și el în sfârșit, în camera mașinii, pe patul fochistului, de unde până atunci se agitase tot timpul, lătrând furios și încercând să sară pe spirai ca să-și recapete libertatea; pentru el serbările erau o pedeapsă. Mă uitam la el din când în când, el se uita la mine, și înainte de a încerca încă o săritură, părea să-mi spună cu ochii, și poate chiar îmi spunea, așa citeam în privirea lui, ironică și inteligentă: „Nu te uita la mine în râs, nu mă crede prost, știu că nu pot sări doi metri, n-ar putea nici măcar o pisică. Dar dacă n-aș încerca, fie și fără nici o speranță, m-aș socoti un nevolnic!”

Cum aș fi putut să râd de asemenea gânduri, când nici eu nu gândeam altfel, despre mine și despre alți oameni? Câți din noi nu facem salturi inutile și le reluăm după fiecare înfrângere? Numai proștii pot crede că o asemenea zbatere este inutilă!

Îl țineau închis degeaba, Gică, șoricarul, nu era acolo, zăcea acasă, îi făcuseră injecții contra turbării și paralizase. Pentru cine îl ținea minte și știa adevărul, era o mare tristețe. Regretam că nu puteam să-i vorbesc lui Arhimede, așa cum îmi vorbea el mie! Dar poate că mă înțelegea, fiindcă, deși furios, se uita în ochii mei, dând din coadă. „Haide, hop!” îl îndemnam, făcând cu brațele un semn de încurajare. Atunci el se ghemuia pe pat, își încorda arcurile, scâncind de neputință, apoi lătra scurt și își dădea drumul încă o dată, crescând din el însuși, lungindu-se, lepădându-și parcă o parte din greutate, cu o speranță refăcută, într-un efort crâncen de a-și depăși condiția.

Acum Arhimede dormea, iar eu simțeam pentru el o dragoste duioasă.

Capitolul 57

În Marmara „Arhimede” rămâne în urmă. Înjurăturile neamțului, însoțitorul, se aud până în cală. AMarisa se gândește la măsuri de ripostă, poate Panainte nu mai este în viață. Amiralul se declară neputincios să ia comanda vaporului la o nevoie; o va lua AMarisa! Autoritatea ei asupra celor din cală. Panainte cu un marinar aduc o marmită cu mâncare, probabil mizerabilă. Amintiri despre meniurile imaginare de altădată. „Ce-i acolo?” întreabă Amiralul, arătând marmita. „Fazan cu fasole!”. Convorbirea lui Panainte cu AMarisa despre viitorul călătoriei, încercarea inutilă a neamțului de a mări viteza vaporului. Escorta îl abandonează, nu poate să aștepte. Convoiul este atacat și scufundat la ieșirea din Dardanele. Fiindcă detunăturile se aud în toate ungherele, călătorii nefericiți de astăzi își amintesc spectaculoasa canonadă de la Serbările Marinei; trăgeau vapoarele din larg și bateriile de coastă, într-o scenă de groază, chiar dacă știai că e simulată. Se afla și Pisicuța acolo, dar povestitorul o ignora cu dispreț, aflându-se într-una din zilele sale de luciditate; la data aceea Pisicuța nu-l văzuse decât o dată pe Raul, dar nu făcea altceva decât să-l caute, înnebunită. Zefira i se părea povestitorului mai gingașă ca niciodată; Alex nota tot timpul câte ceva în caietul lui de lucru, cu ochii închiși, un alt fel de a percepe realitatea. Acum canonada era adevărată și „Arhimede” scăpase numai fiindcă rămăsese mult în urmă. Navigația furișă printre insule. Pe neamț, adormit cu dresuri făcute de AMarisa, secundul îl duce la malul turcesc, cu barca, dar nici el nu se mai întoarce. Plinul de cărbuni, ieșirea în Mediterană. Depășirea ultimului punct periculos, insula Creta. Răsăritul soarelui, în flăcări, pare o altă bătălie navală și amintește răsăritul lunii, ultima scenă de la Serbările Marinei, când au apărut sirenele. Cântarea lor, balada lui Ulise, lamentul delfinului rănit, cearta cu pescărușii. Pățania Pompiliei la debarcare. Ca de obicei, toată lumea sărută mâna lui Zoba, în timp ce povestitorul îi vede scheletul sub haine. Din nou un cuvânt, și cel mai convins, despre rochia Rozaliei.

În Marmara, cât navigase peste ziuă, „Arhimede” începuse să rămână în urmă. Panainte dormea, în sfârșit, în cabina de la prova, nimeni nu putea să-l trezească; sergentul Dietrich coborâse de câteva ori scările, bocănind tare pe trepte, trăsese de el, îl îmboldise, încercase să-i deschidă pleoapele, forțându-le, dar zadarnic, sub ele ochii rămâneau ca ai morților. Cu secundul care stătea la cârmă nu putea să se înțeleagă, nu vorbea o boabă

nemțește, iar comandantul convoiului îl amenința prin radio că îl împușcă îndată ce ajungeau la destinație.

După tropote, după înjurăturile disperate ale neamțului, cei din cală înțelegeau că se întâmplă fapte neobișnuite, se temeau de primejdii, poate Panainte murise. AMarisa se adresă Amiralului:

— Pregătește-te să iei comanda!

— Nu sunt în stare, bâigui Amiralul, istovit, deși nu-l mai chinuia marea, acum liniștită, ci mirosul sufocant de benzină.

— Atunci am s-o iau eu, nenorocitule!

Vremea se încălzise, totuși viața în cală nu era mai puțin chinuitoare decât înainte; fără autoritatea AMarisei mulți și-ar fi pierdut stăpânirea de sine; e ciudat, în primul rând bărbații! Și-ar fi spart capul în pereții de tablă fără plușul de la serbare, ar fi zgâriat, ar fi dat cu pumnii, s-ar fi repezit pe punte și poate s-ar fi aruncat în mare, trădându-i pe toți, dezvăluind prezența lor acolo, ceea ce într-un convoi militar putea să atragă condamnarea la moarte a comandantului, dacă mai era în viață. AMarisa scoase de sub haină un revolver, îl arătă tuturor și nu-l mai lăsă din mână.

— Cine nu păstrează liniște sau pune piciorul pe scară, plătește cu viața. Fiindcă pune în primejdie viața celorlalți!

Vorbea liniștită, dar avea o privire de fiară. Nu-i păsa de soarta ei, ci a celorlalți, pe care îi făcuse s-o urmeze… Ar fi tras? Nu cred, ea nu putea să-și piardă mințile: împușcătura se auzea afară. Dacă era nevoie de o represiune, ar fi fost datoria unui bărbat: a Amiralului! Cine cunoștea mai bine decât el drepturile unui comandant, pe mare?! Amiralul zăcea istovit, pe o saltea scofâlcită, își declarase neputința o dată pentru totdeauna. De ce mai plecase? A, da, ca să nu-l spânzure de catargul Navei-Bază!

Poate revolverul nici nu avea gloanțe! Și un bărbat cu stăpânirea de sine pierdută l-ar fi smuls ușor din mâna AMarisei. Nu revolverul, ci privirea ei îi supuse. Rămase nemișcată, în același loc, sub becul cu lumină slabă, care dădea calei proporțiile unei săli de recepție. Nu coborî de la locul ei decât după-amiază, când veni Panainte, cu un marinar, târând amândoi într-un sac, să nu se vadă, o marmită cu ciorbă fierbinte, echipajul de altădată făcând meniuri imaginare; oamenii nu erau flămânzi, dar le lăsa gura apă după Rozalia. Stăteau aplecați deasupra spiraiului cu ochii la ea și Panainte le citea fel după fel, traducând cartea de bucate nemțească:

— Tocăm mărunt un kilogram de carne friptă, curcan, găină, clapon sau vițel… Acestei tocături îi adăugăm cinci-șase cepe tăiate mărunțel și

rumenite în două linguri de untură, apoi mai punem douăzeci-treizeci de ciuperci, șampignon, tăiate mărunt, prăjite înăbușit, punem puțin piper, sare și frunze de pătrunjel tocat bine; după ce le prăjim și le lăsăm să se răcească adăugăm cinci gălbenușuri de ouă și jumătate de franzeluță, muiată în lapte dulce, bine stoarsă și apoi frământată…

Rozalia zâmbea enigmatic, în timp ce Panainte citea lista de mâncăruri pentru felul al doilea: creste de cocoș cu garnitură, ostropel de pui, ciulama de rață, pui cu tarhon, cu bame, cu prune, cu mere, cu pere, cu gutui, cu caise, cu mazăre verde, cu conopidă, cu pătlăgele roșii, cu fasole verde, cu castraveți murați; apoi dovlecei umpluți cu carne, sărmăluțe în foi de viță, țelină umplută, praz umplut, varză nemțească în formă, musaca de pătlăgele vinete, de cartofi, de conopidă…

Oamenii nu se săturau s-o privească pe Rozalia, iar la prânz mâncau ciorbă de cartofi și varză cu șorici, fără carne.

— Ce-i acolo? întrebă Amiralul, lacom, arătând spre marmită.

— Fazan cu fasole, răspunse Panainte. Să mâncați pe rând, n-am decât șase linguri. Și să nu vă lăcomiți, că vi se apleacă!

Fără să lase revolverul din mână, AMarisa se apropie de Panainte:

— Am tras o spaimă, credeam că ți-au făcut de petrecanie. Unde suntem?

— În Marmara; mâine dimineață intrăm în Dardanele.

— E timpul să rămâi în urmă; lasă-i să se ducă!

— I-am lăsat, sunt departe, dar nu știu ce să fac cu neamțul. Nu mă slăbește.

— Pune-i asta în ceai, sau în vin; nu în cafea. O să doarmă.

Era un pliculeț, AMarisa îl scoase din sân.

— E un praf, se topește ușor; n-are nici miros, nici gust; n-o să simtă.

— Acum poți să-mi spui, unde mergem? întrebă Panainte.

— La Port Said; pe urmă în Marea Roșie.

Ce avea în gând AMarisa? Mai departe unde voia să se ducă, spre sud și apus, la Capetown? Sau spre răsărit, în Golful Persic, în Oceanul Indian? Se apropia sau se îndepărta de locul de unde pornise?

— De unde luăm cărbuni? Ai prieteni în Turcia, să ne ajute dacă ne sechestrează poliția? Ei țin cu nemții.

— Am pe cineva care ține cu mine.

— Atunci mergem la Bozburun, e în drumul nostru.

Până seara „Arhimede” rămăsese ultimul în convoi. Sergentul raportă prin radio încă o dată că vaporul pierdea viteza. Primi ordin să afle cauza, să vadă presiunea în caldarină. Deși caldarina duduia, neamțul puse mâna pe lopată și începu să arunce cărbuni, odată cu fochistul. „Halt! Caput!” strigă acesta, dându-se deoparte; pe supapa de siguranță ieșeau aburi.

— De vină e mașina, strigă Panainte, din timonerie.

Sergentul veni sus, roșu la față.

— Ce are?

— E veche!

În zori, când convoiul intra în Dardanele, „Arhimede” rămăsese cu două mile în urmă.

Comandantul escortei transmise prin radio: „Nu putem să vă așteptăm; luați-o pe lângă coasta turcească și veniți pe cont propriu până în golful Kerme Korfezi”… Apoi dădu coordonatele locului.

Sergentul se uită pe harta de navigație; Panainte îi arătă punctul unde trebuiau să ajungă, cunoștea golful; îi venea să râdă, știa că nu va ajunge acolo, îl va ocoli pe departe, dar mai înainte, fără voia și fără știința neamțului se va opri la Bozburun, ca să ia cărbune.

Drumul putea să țină trei zile, și nu ținu mai puțin, faptele însă se derulară cu atâta viteză, încât timpul rămase fără altă durată decât aceea scurtă, a unei descărcări de fulgere.

Canonada se auzi înainte ca „Arhimede” să iasă din Dardanele…

Nu mi-a fost greu să-mi închipui bătălia, nu mi-ar fi greu nici s-o descriu în amănunte, fiindcă o trăisem aievea, în copilărie, la Serbările Marinei. Un timp chiar am stat în cumpănă, la care din ele să mă opresc; pentru mine ar fi fost totuna. Am ales-o pe prima, ca să nu sărăcesc Serbările Marinei, căci prea au fost fastuoase. Acum mi se pare de prisos să repet ce-am spus odată, toate s-au întâmplat întocmai, decât că n-a mai fost o înscenare, a curs sânge, s-au auzit urlete și vaiere, vapoarele s-au înecat cu oameni cu tot, ca niște cutii găurite, de parcă n-ar fi avut tabla groasă de un deget și nu ar fi cântărit mii de tone.

Cu toată asemănarea, Serbările Marinei pentru mine nu și-au pierdut grandoarea, deși ar fi trebuit să mă prevină; orice repetiție devine pe urmă spectacol.

După cincisprezece ani câți trecuseră de la acel grandios trucaj, când urmărisem cu aviditate lupta măsluită, ne-am înspăimântat și ne-am săturat

de bătălii navale adevărate, în Mediterană, în Atlantic, în Oceanul Înghețat de Nord și în Pacific, locul cel mai neuitat fiind Pearl Harbour.

Convoiul nu apucase să intre în canalul dintre continent și insula Bozca Ada, când vasele de escortă săriră în aer toate trei deodată, atinse fiecare de mai multe torpile, un atac pornit dinspre Lemnos. În mai puțin de cincisprezece minute, vapoarele cu benzină fură lovite cu tunurile de pe un cuirasat care venea cu viteză din spate, dinspre insula Samotraki; făcură explozie pe rând și se scufundară în flăcări. Când „Arhimede” ajunse acolo, după ce așteptase câteva ceasuri, în strâmtoare, să se facă liniște, nu găsi nici supraviețuitori, nici vreo urmă de epavă, doar marea fumega încă, încinsă de flăcări. Sergentul stătea prostit în timonerie, misiunea lui era terminată, și nu știa ce să facă. Panainte îi aduse pavilionul marinei germane.

— Ia-l, e al dumitale! îi spuse, cu o voce neutră.

Nu voia să fie ironic.

Se lăsa noaptea, la adăpostul întunericului „Arhimede” navigă pe lângă coastă, strecurându-se printre insule. A doua zi sergentul își revenise, rămăsese numai un vapor, din tot convoiul, dar nu putea să-l abandoneze, trebuia să execute ordinul și să-l ducă la destinație. Panainte fu de acord: „Foarte bine, și noi mergem tot într-acolo!” Apoi puse de ceai, în al doilea pahar turnă praful AMarisei. Vaporul se apropie mult de coastă, opri și rămase în derivă, în fața capului Beiaz Burun, la aceeași înălțime cu insula Chios, unde apa era adâncă.

— Putem să-l lăsăm aici pe neamț, hotărî Panainte; au să-l primească bine, ai lui sunt în cârdășie cu turcii.

Secundul se oferi să-l ducă la țărm, cu barca, dar nu se mai întoarse; le făcu semn, să plece, și se pierdu înlăuntrul ținutului.

În afară de mecanic și de fochist, Panainte nu mai avea pe nimeni să-l ajute și se temea că la Bozburun să nu dezerteze și ei, ca secundul. Le făgădui o primă în aur sau în lire sterline, lada cu bani era la el în cabină, îi chemă și le arătă că avea de unde. Când văd aur oamenii devin lacomi, li se aprind ochii. Poate își făceau planul să prade; nu s-au grăbit și în a cincea zi a fost prea târziu.

Înaintea acelei zile nefaste, „Arhimede”, cu buncărele pline de cărbuni, navigase spre sud, printre insulele Rhodos și Karpathos. În zorii zilei lăsa insula Creta în dreapta și Marea Mediterană era în față; până la Port Said nu avea decât să urmeze o linie dreaptă. Tocmai atunci soarele răsărea în

stânga; până să se ridice din valuri păruse o flacără, parcă dincolo de orizont se dădea încă o bătălie navală. Câtva timp marea fu roșie, răsărea soarele. Dar tot roșie fusese când răsărea luna, la Serbările Marinei, pâlpâind și zbătându-se să iasă din apă. Era o exacerbare după bătălia navală înscenată, care mă zgâlțâise puțin mai înainte și n-aveam s-o uit niciodată.

Uitasem de Arhimede câinele și de toți ceilalți, chiar și de Zefira, chiar și de canonada abia terminată, mi s-a părut că începea partea cea mai frumoasă a serbării. Știu că era o exaltare, totuși nu vreau să-i pun frână, o simt și astăzi la fel de puternic de câte ori văd răsărind luna din apa mării, e un spectacol greu să se uzeze, fiindcă nu se repetă niciodată întocmai, aduce mereu o surpriză. Și apoi rar se întâmplă ca orizontul să fie senin și atmosfera limpede, sunt sau nori sau neguri care chiar dacă nu acoperă cu totul imaginile, le deformează și șterg strălucirea culorilor.

Deși era o lună plină ca în primele seri ale venirii mele la mare, nu-mi amintea de scurgerea timpului, ci numai de ea însăși, cum priveam atunci de la fereastră și pe dâra ei aurie văzusem răsărind și înaintând către mine o fată rătăcită și regăsită prin ea însăși; venea dintr-o casă cu felinar roșu la poartă, unde putea să intre orice bărbat, și să aleagă. Numai că pe fata aceea cu privirea patetică nu mai îndrăznea nimeni să o atingă, și în lumina lunii ea părea nou-născută. Dar dacă atunci fata răsărită din mare fusese doar o închipuire a mea, dintr-o clipă de vis și halucinație, pe urmă apăruse într-o formă vie, a Ibiei, iar acum apărea din nou, și nu doar pentru mine, care aș fi putut să mă înșel încă o dată; dar nu mai era Ibi, ci alta; mă bucuram și aveam regrete.

În jurul meu s-a stârnit freamăt, exclamații uimite, oamenii s-au ridicat din șezlonguri, unde toropeau cu bărbia în piept, au ieșit din unghere și s-au dus vrăjiți către balustradă. Cine din cei aflați acum în cală își mai aducea aminte? Luna se albise, urcase pe cer de o suliță, dâra ei aurie lua încet culoarea argintului și strălucea tot mai tare, întinzându-se de la orizont, unde avea o pâlpâire misterioasă, până în bordajul vaporului, luminat la fel de puternic ca ziua. Și departe, în zarea acestui drum ca o cale lactee căzută în apă, răsărise o făptură ca fata închipuită de mine, numai că putea s-o vadă oricine, dovadă rumoarea din jurul meu și exclamațiile de uimire. Acum însă nu era singură, o încadra un șir de fete, reproducerea ei fidelă, dintr-o margine în alta a dârei de lumină; și poate mai departe, în întuneric veneau altele, nevăzute. Rămânea doar o îndoială, dacă cei din jurul meu

vedeau tot atâtea ca mine, dacă nu cumva ele erau o multiplicare datorată imaginației mele. Poate în aceste momente dramatice este impudic să-mi aduc aminte eu însumi!

M-am dumerit pe deplin numai când au ajuns aproape și am putut să disting deosebirile dintre una și alta, căci deși păreau asemeni, nu erau făcute pe un tipar identic, ca surorile gemene. Deși pieptănate la fel, cu o coadă grea lăsată pe spate, unele aveau părul negru, altele blond, roșu, șaten și toate culorile intermediare, vizibile ca ziua fiindcă luna le bătea în creștet. Înainte de a mă întreba cum pluteau și înaintau așa pe apă, de parcă ar fi alunecat cu schiurile pe zăpadă, am văzut că aveau picioarele alipite și înfășurate de la șolduri până la glezne într-o țesătură elastică, în culoarea pielii bronzate, ca aurul atins ușor de rugină, dacă metalele nobile ar putea să ruginească. Țesătura aceea, bine mulată pe amândouă picioarele izbutea să le dea înfățișarea unor sirene, în chip atât de convingător, că le-ai fi putut crede sirene adevărate.

Sirenele mi-au plăcut de mic, de la primele basme și mai ales după ce am citit duioasa poveste a lui Andersen; dar mi-au plăcut numai ca idee, prin gingășia lor misterioasă și nu mi-a fost frică de ele, deși știam cât pot să fie de primejdioase. În schimb, m-am ferit să mi le închipui în întruparea lor nefirească, jumătate femeie, jumătate pește, mai ales că tot ce aveau ele mai feminin se afla în jumătatea a doua. Mai târziu, când am ajuns să văd Mica Sirenă de bronz de la Copenhaga, m-am bucurat că sculptorul simțise întocmai ca mine și probabil ca toată lumea, și o plăsmuise omenește, luând drept model o balerină de la Operă, care nu putea să aibă decât picioare frumoase.

Cum mergeau sirenele pe apă n-aș fi înțeles nici când veniseră aproape și erau în plină lumină a reflectoarelor, dacă nu mi-ar fi spus Mustafiță. Ce mă făceam fără el, mă întreb astăzi, căci datorită lui am aflat multe, care altfel ar fi rămas fără explicație? Sirenele înaintau repede, cu ceea ce sub înfățișarea omenească ar fi fost picioarele, adâncite în apă până la glezne. În urma fiecăreia rămânea o dâră înspumată, subțire și abia ușor tremurată, departe de a se asemui cu ce făcea aqua-planul. Mustafiță mi-a dezvăluit secretul, venea fiecare pe o torpilă cu aer comprimat, cu cârma de profunzime reglată să rămână la douăzeci de centimetri sub apă, ca să nu se vadă de deasupra.

În apropierea tribunei de onoare, linia lor s-a transformat în șir, așa au trecut, una în spatele alteia, pe lângă scena plutitoare, unde și-au dat drumul

din mers, lăsând torpilele să se ducă mai departe; în fundul portului le-au pescuit marinarii. Iar sirenele au rămas acolo, pe marginea scenei, aliniate, legănându-și în apă picioarele alipite. Acum am putut să le privesc în voie, erau douăsprezece, poate nimfele din suita lui Neptun și acrobatele de pe hidroavioane, deși mi-e greu să cred că o singură ființă putea să facă atâtea, și în plus să cânte cu voce atât de caldă, de suavă și dulce că nu mai părea pământească.

Au cântat pe douăsprezece voci, fără nici un acompaniament instrumental, care de altfel n-ar fi avut ce să caute acolo. Fanfarele amuțiseră, în radă încetase orice zgomot, se auzea numai murmurul mării, singurul acompaniament admisibil. Nu știu prin ce miracol, căci nu poate fi vorba de un artificiu tehnic, am spus că pe atunci nu exista amplificare, corul se auzea până departe în radă, răsfrânt parcă în cupola cerească. Greu de înțeles mi se părea și omogenitatea cântării, erau douăsprezece voci suprapuse, într-o armonie complexă, și totuși părea una singură, cu darul iarăși miraculos de a emite sunete de înălțimi diferite, însă cu același timbru.

Și, în sfârșit, ca ultim miracol mă opresc la claritatea cuvintelor, pe care de obicei cântul le deformează făcându-le neinteligibile, dacă nu le știi dinainte sau nu le ai scrise. Nu mă bucur de un auz mai ascuțit decât alții, și dacă deslușeam fiecare silabă, într-o dicțiune perfectă, înseamnă că la fel le deslușea toată lumea, în afara celor tari de ureche. Așa se explică de ce ascultau toți, într-o încremenire religioasă, mai cucernică decât în biserică; nu se auzea vorbă, foșnete, foiala obișnuită a mulțimii, nici măcar șoapte, ci numai cântecul, acompaniat de murmurul mării.

Era cu adevărat un cor de sirene, pe care mai înainte doar mi-l închipuisem și numai într-o mică măsură, dovadă că niciodată n-am înțeles de ce trebuia Ulise să ia măsuri atât de drastice spre a-și feri companionii de vrajă. Sigur că aici, în radă, unde ne aflam adunați într-o mare comunitate, ne apăram unii pe alții, vraja ajungea la noi diluată, împărțită în mii de șuvițe, și dacă ne fermeca, nu putea să ne și subjuge, ne-am fi împotrivit umăr la umăr. Mă tem însă că în largul mării, singur și departe de oameni, n-aș fi scăpat de primejdie.

Sunt sigur de altfel că nici Ulise nu scăpase, povestea lui nu putea să fie decât contrafăcută, ca să păstreze în conștiința unei omeniri slabe ideea de vitejie și forță a unui viclean și iscusit erou de legendă. Eu cred că în realitate Ulise a fost mult timp captivul sirenelor, și ele nu i-au dat drumul

să plece decât după ce i-au stors toată vlaga, când era bătrân și nevolnic; așa s-a întors Ulise acasă.

Ideea nu-mi aparține, am luat-o din balada pe care a cântat-o corul sirenelor în încheiere, o parodie eroi-comică, nu știu de cine compusă, poate un anonim, plină de umor și de spirit. Captivul nu apare nicidecum ridicol în comentariul sirenelor, cum nu poate fi ridicol un șoarece în ghearele pisicii. Acesta este cuvântul, ele îl țin în gheare ca pe un șoricel, nu-l brutalizează, îi arată chiar tandrețe și duioșie, în schimb nu-i dau drumul.

Replicile lui Ulise, implorarea lui, jelania, sunt numai subînțelese, nu puteau fi redate decât printr-o voce de bas sau bariton, fie măcar de tenor la o mare nevoie, și ea nu avea ce să caute într-un cor de sirene.

Îmi pare rău că n-am ținut minte cuvintele, nu le-a notat nici Alex în caietul lui de lucru, ar fi fost bine să le reproduc în întregime, în locul rezumatului de mai înainte. Lăsând la o parte frumusețea muzicală a baladei și frumusețea glasurilor, m-a captivat umplându-mă în același timp de nedumerire meșteșugul ieșit din comun al acestor fete, de a face viu și prezent un personaj lipsă, reproducându-i lamentul în registre nefirești pentru o voce bărbătească, și izbutind totuși s-o sugereze atât de bine, că parcă îl auzeam pe Ulise, exprimându-se convingător, printr-un glas de soprană.

Deși fără tâlcuri, ca balada lui Ulise, nu mi-au plăcut mai puțin cântecele dinainte, inspirate de viața misterioasă a mării și de poezia ei tristă, căci marea, oricât am iubi-o și oricâte bucurii ne-ar aduce, poartă în ea multe suferințe ascunse. Așa, de pildă, m-a mișcat de mi-au dat lacrimile cântecul despre agonia delfinului. Delfinul, când are o suferință, se tânguiește de-ți rupe sufletul, scoate din piept suspine și gemete întocmai ca ale omului. Era un delfin rănit de moarte, pe care sirenele încercau să-l salveze, să-l ducă la vraciul lor, într-un castel de sub apa adâncă, și ca să-i dea curaj îi făgăduiau că odată rănile vindecate, cea mai frumoasă dintre ele, zâna Mării Negre, îi va fi soție.

De neuitat au rămas multe altele dintre cântece, mă opresc la unul din ele, ca să închei cu ceva mai vesel, dialogul pescărușilor cu sirenele. Nici nu mai încerc să înțeleg cum puteau douăsprezece glasuri de fată, la urma urmelor firave, să redea acea zgomotoasă polifonie rezultată din convorbirile pescărușilor, țipete, chemări, proteste, care la unele ore ale zilei fac să se zgâlțâie văzduhul. Corul sirenelor izbutea să redea nu doar aceste sunete, ci toată ambianța sonoră a unei asemenea scene, fâlfâitul aripilor,

pulsația aerului, șuierul căderii vertiginoase a unei păsări, impactul cu apa, apoi strigătul ei de triumf când iese cu un pește în cioc, sau în gheare, și năvala întregului cârd care vrea să-i ia prada, în zbateri și vânzoleală.

După această turbulență prelungă, pescărușii amuțeau deodată, cum se întâmplă și în realitate în unele clipe, fără să înțelegi cauza, dacă îi conduce o rațiune sau numai capriciul. În timp ce ei planau, coborând spre apă, cu aripile larg întinse, cu ochii ațintiți în jos, căutând să descopere ceva sub fața mării, sirenele le țineau o cuvântare aspră, învinuindu-i de lăcomie și lașitate. „Cu ce drept vânați voi în apă, când trăiți pe uscat ca toate păsările cerului! Acolo aveți cuibul, acolo vă încălziți ouăle, marea nu-i pentru voi o vocație, nu vă mai prefaceți, ci doar un câmp de jaf, unde vă găsiți hrana fără sudoarea frunții!” „De la oameni am învățat!” protestau pescărușii, reluând larma de mai înainte. Apoi se linișteau din nou, ca să asculte replica următoare a sirenelor. „Nu-i adevărat, răspundeau acestea. Oamenii au învățat de la voi! Când s-au născut ei pe pământ, voi goleați de mult mările de pește!”

Nu m-a interesat deloc controversa dintre pescăruși și sirene, n-am stat să mă gândesc cine avea dreptate; mi-a plăcut în schimb, și am ascultat cu atenție, cum era redat acest dialog, care poate se aude adesea pe malul mării, și nu-l descifram. Nici astăzi nu-l descifrez, deși stau să ascult ceasuri strigătele pescărușilor. Când ei tac dintr-odată, mă gândesc că poate ascultă mustrarea sirenelor, al căror glas oamenii nu pot să-l audă. Dacă l-am auzit o dată, a fost un artificiu, fetele acelea nu erau sirene adevărate. În schimb, cred că le cunoșteau secretele, altfel n-ar fi fost atât de sigure pe ele și nu s-ar fi încumetat să imite păsările pe înțelesul nostru. Deși cântecul era mai degrabă vesel, mi-a lăsat și el o tristețe, ideea că nu știm niciodată cine are dreptate într-o dispută, de aceea, oameni, pescăruși sau sirene, ne ascundem unii de alții și așa începe singurătatea.

Eram prea obosit de atâtea impresii; douăsprezece ore, de la zece dimineața, fusesem tot timpul cu atenția trează, înmagazinasem prea multe imagini și senzații, din care niciuna nu-mi fusese indiferentă, de toate mă bucurasem, cheltuindu-mă fără economie, încât înainte de miezul nopții îmi simțeam sufletul gol, ca o pungă fără nici o lețcaie. Mereu de-atunci înainte sfârșitul unei serbări m-a umplut de tristețe, ceea ce oamenii nu înțeleg chiar dacă trec și ei prin aceeași stare; e bine dacă poți să nu uiți repede o bucurie trăită, dar cum să nu te istovească dacă i-ai dat prea mult din suflet? Și cum să nu te întristezi când tace muzica și se sting luminile?

Acum, în bejenia lui „Arhimede” era întuneric și nu se auzea muzică. Focul de artificii care a izbucnit după ultimul cor al sirenelor umplând cerul de constelații albe, verzi, roșii și galbene, mult mai puternice decât constelațiile adevărate și de sute de ori mai dinamice, a mai trezit în oameni o tresărire de bucurie, dar scurtă și nedumerită, fiind cu toții prea istoviți ca să-și dea seama ce reprezintă ele, o feerie sau o amenințare, începutul sau sfârșitul războiului, cui aparțin cu adevărat, cerului sau infernului, și ce vor să demonstreze, un triumf, sau o înfrângere?

Până să ajungem în port și să acostăm, în timp ce focurile bengale pornite de pe întreg orizontul, de pe uscat și de pe mare, desenau deasupra lumii o cupolă incandescentă, trecuse miezul nopții. AMarisa dormea, bărbații din familie au luat jilțul pe sus și l-au dus până la trăsură. Puntea lui „Arhimede” era la nivelul cheiului, nu era nevoie de scară, ci numai de o schelă, o punte de lemn, cu câte o balustradă într-o parte și-n alta, pentru cei neobișnuiți cu vapoarele.

Alex, în fața mea, cu caietul la subțioară, mergea cam nesigur, pipăind puntea cu piciorul; nu era amețit, nu băuse nimic toată ziua. Când a ajuns la schelă, a bâjbâit cu mâna, până a găsit balustrada, și atunci a pornit mai departe, într-un mers sigur, de vreme ce avea după ce să se ghideze; numai că el apucase la nimereală balustrada din dreapta cu mâna stângă, deci era în afara schelei, și dacă nu l-ar fi oprit Panainte, cădea în mare, prăpădindu-și hainele albe; ireparabilă ar fi fost pierderea caietului, nu știu cât pentru el, și cât pentru mine. Printre însemnările lui din ziua aceea, nimic privitor la Serbările Marinei, fiindcă stătuse tot timpul cu ochii închiși, fără să le privească, una singură mi-a atras atenția, părându-mi-se fără nici o legătură cu celelalte: „Meșterul care a făcut vitrourile de la Notre Dame poate trăia după o fereastră acoperită cu beșică de bou și lucra la lumina unui opaiț”. La început, gândul lui mi s-a părut fără noimă, până ce deodată m-am gândit că poate stând cu ochii închiși în ziua aceea, Alex punea o fereastră opacă între el și lume și cine știe ce uimitoare vitrouri își imagina atunci, și ce sclipiri scotea din ele, la lumina unei scântei din creier, un opaiț.

Panainte îl zgâlțâi de braț, să-l trezească. „Nu vezi pe unde calci? Deschide ochii!”

Pompilia, care intrase pe schelă și privea dintr-o parte, zise cu răutate: „Doarme de-a-n picioarelea!” Deși îi era nepot și-l invita adesea la masă, nu putea să-l sufere pe Alex, fiindcă se bucura de prea multă prețuire din partea AMarisei. Nu-și sfârși vorba că scoase un țipăt, bătu aerul cu brațele și căzu

retezată peste balustradă, de unde se prăvăli în apa murdară de păcură și alte necurățenii în spațiul îngust dintre chei și bordajul vaporului; nimeni nu avu timp s-o țină și, ca să spun drept, nimeni nu se emoționă prea mult, ba unii chiar chicoteau, dându-și coate. Îi aruncară un colac de salvare, apoi doi marinari coborâră pe scara de frânghie, unul o apucă de păr, mai viguros decât ar fi fost necesar, altul o încinse cu o parâmă, pe sub subțiori, iar alții de pe punte o traseră în sus, smucind de ea fără s-o menajeze, balansând-o și bușind-o în bordajul vaporului.

Asemenea accidente se întâmplă în porturi și uneori se pot termina cu o nenorocire, cum a fost cazul soției lui Zoba, nefericita Calipso. Nu am să spun că era o predestinare, un blestem de familie, care acum o atinsese pe Pompilia, dar mi-e imposibil să nu fac o legătură. Pompilia se alese numai cu vânătăi și zgârieturi și, bineînțeles, cu spaimă, ca să nu mai vorbesc de rochia prăpădită și de smocurile de păr smulse, că mult timp de atunci înainte rămase pe jumătate cheală, fiind nevoită să poarte perucă, neobișnuită pe vremea aceea decât pentru travestiuri. Nimeni nu se întrebă cum căzuse în apă, crezură că fusese un accident, alunecase, se speriase, nu mai avusese prezența de spirit să se agațe de balustradă, și chiar dacă ar fi avut-o, nu putea să se țină, fiind prea grasă.

Dacă întâmplarea s-ar fi terminat cu o dramă, desigur că eram dator să spun, și aș fi spus ce văzusem; nu am nici o îndoială, o asemenea mărturie nu se cheamă trădare sau delațiune. Am văzut cu totul întâmplător cum o saulă subțire, cu o greutate la capăt, zburând de pe punte, s-a încolăcit pe picioarele Pompiliei. Am întors repede capul spre locul de unde pornise, și acolo, sub o barcă de salvare, l-am văzut pe Sofron, tocmai în clipa când smucea cu amândouă mâinile și cu toată puterea de saulă. Era cât pe ce să spun că făcea totul râzând drăcește, s-ar potrivi, însă de ce să mint, dacă n-am apucat să văd nimic mai mult decât gestul? Asta da, am văzut limpede. Pe urmă am auzit țipătul și ochii mi-au fugit înapoi, la Pompilia, care se prăvălea peste balustradă.

A fost numai o farsă, au râs toți, dar putea să se termine altfel și ar fi trebuit să mă întreb încă de pe atunci dacă în Sofron, căruia îi purtam atâta simpatie, nu se ascundea o ființă blestemată, un monstru, cum m-am gândit când l-a ucis pe Raul în fundul mării, dintr-o atât de nestăpânită nevoie de răsplată, încât n-a mai ținut seama de nimic, nici de propria lui viață, murind pentru onoarea unei surori care nu cred să fi meritat acest sacrificiu.

Pe Pompilia n-avea de ce să se răzbune, voia numai s-o pedepsească pentru firea ei bolnavă de invidie, pornită dintr-un egoism mai rău decât cancerul. Și nu știu până unde urmărea să ducă pedeapsa, poate voise numai să-i pună piedică, să cadă lată pe schelă și s-o facă ridicolă. Dacă aș fi putut să mă uit la el în clipele care au urmat, aş fi văzut că era palid de spaimă. Și dacă n-ar fi fost acolo marinarii, s-o salveze pe Pompilia, nu mă îndoiesc că s-ar fi aruncat el în apă. Iar dacă ar fi fost prea târziu și nenorocita s-ar fi înecat, sunt sigur că și-ar fi pus pe el îmbrăcămintea de scafandru și n-ar mai fi scos-o până n-ar fi găsit-o, chiar dacă și-ar fi dat duhul de oboseală.

Pe punte, în fața schelei stătea Zoba, ca și când el ar fi fost comandantul, și care cum pleca trebuia să-i sărute mâna osoasă, iar eu, în câte o clipă, îi zăream scheletul sub haină. Panainte era un pas mai departe, în dreapta schelei, de unde saluta cu mâna la șapcă pe fiecare din oaspeți, chiar și pe cei de vârstă fragedă, nepoți și nepoate, și strănepoate, deși, fiind prea mulți, nici nu știa ai cui sunt și cum îi cheamă. Celor mici monoclul lui, crescut parcă din carne, le făcea frică, își închipuiau că așa sunt ciclopii, pe care, ce-i drept, basmele nu-i descriu destul de clar și pe înțelesul copiilor.

În fața lui, de partea cealaltă a schelei stătea Rozalia, el o chemase, fiind și ea puțin gazdă; singură nu și-ar fi îngăduit să pară mai mult decât știa singură că este, bucătăreasa vaporului; restul, din partea ei rămânea taină. Rare sunt femeile care știu să-și păstreze în măsură egală și buna-cuviință, și voia bună. Rozalia era mulțumită cu soarta ei, i se citea pe față, n-avea altă năzuință, și dacă rochia pe care și-o făcuse singură din pavilioanele codului de semnale plăcuse tuturor, ceea ce nu fusese greu să se vadă, avea în suflet destulă bucurie ca să mai dea și altora.

Peste noapte, gândindu-mă la câte văzusem în ziua aceea atât de bogată în impresii, am ajuns să cred încă o dată și cu mai multă convingere că din toată serbarea nimic nu fusese mai frumos decât rochia Rozaliei.

Capitolul 58

Ultima dimineață a lui Panainte la cârma vaporului, după zile de navigație istovitoare; el nu mai vede altceva decât că s-a făcut ziuă și nu mai înțelege nimic decât că nu va putea să trăiască fără Rozalia. Lumea înțepenită în cală iese în sfârșit la lumină. Sub razele soarelui, încă roșii, o mină lucește în prova vaporului, părând un rubin gigantic, punctat cu safire și briliante. Arhimede-câinele, orb și surd, începe să urle jalnic; crezând că

moare, Panainte se apleacă să-l ia în brațe. Ultimul cuvânt este al AMarisei: „Priviți ce splendoare!” exclamă ea, extaziată, arătând coroana de rubine, safire și diamante.

Ceea ce urmează, ultimul episod, se întâmpla în zorii zilei de 1 februarie 1941. Soarele se ridicase deasupra orizontului pe care îl înroșise mai înainte și care acum devenea roz, înainte de a fi albastru. Panainte își simțea inima strânsă deși cea mai mare primejdie trecuse, insula Creta rămânea tot mai mult în urmă, navigau spre răsărit ca să se îndepărteze de drumul obișnuit al vapoarelor; peste câteva ceasuri puteau să pună cârma la sud, spre Port Said. Cerul senin, valurile prelungi, liniștite, anunțau o zi bună. Jos se auzea mașina, rotindu-se obosită; era și el obosit, navigația pe lângă coastă și printre insule, când veghease tot timpul, îl istovise, avea umerii căzuți, ochii roșii, obrazul tras, nu se bărbierise de la plecare, țepii albi din barbă îi arătau deodată nu vârsta lui de atunci, mult timp ascunsă, ci una viitoare. Acum ar fi trebuit să se ducă în cabină și să doarmă câteva ceasuri; timonierul putea să rămână și singur, peste noapte se odihnise, la cârmă stătuse Panainte, storcându-și ultima vlagă din trup și din suflet. Dar cabina era plină de amintirea Rozaliei, și fără ea alături n-ar fi putut să doarmă. Privi ghiveciul cu mușcata ei roșie, prins în peretele din fața timonei; atunci simți că fără Rozalia nu mai putea să trăiască.

Nu erau trei luni de când trecuse pe lângă moarte, noaptea, în sunetele unui cvartet de Beethoven, la ultimul etaj al blocului Carlton. Venise în București pentru o singură zi, rămăsese până târziu, în casa acelei nepoate numită Sibila, fata Adelei, măritată a patra oară: dacă trăia ar fi întrecut-o pe maică-sa. Bărbatul ei, violonist la Filarmonică, avea invitați trei colegi din orchestră, violoncel, vioara doua, violă, cântaseră Beethoven, opt cvartele de coarde, erau la al nouălea. Panainte nici nu știa ce se cântă, nu se pricepea la muzică și un cvartet de coarde ar fi putut să-l înspăimânte. Dar prea puțini știu ce devine această muzică delicată și dificilă, într-o cameră unde în afară de cei patru oameni, nu mai sunt decât cel mult alți patru. Așa se ascultă cvartetul de coarde, el a fost scris pentru o ambianță intimă. Camera, cu tot cu mobilă, cu draperii și covoare devine ea însăși muzică.

Panainte nu putea să se ridice, ar fi fost timpul să plece, avea tren peste două ceasuri, căzuse sub vrajă. De aceea, când îi văzu pe toți sărind în picioare, cuprinși de panică, nu înțelese ce se întâmpla, nu le auzea țipetele, nici trosnetul zidurilor, acestea i se păreau prelungirea muzicii; iar

prăbușirea i se păru o alunecare de-a lungul unor lungi coarde de violoncel, violă și violină.

Se trezise la spitalul Colței, cu o rană ușoară la tâmplă. Până atunci, dacă ar fi avut cunoștință de sine, starea lui ar fi fost totuna cu moartea, nu i s-ar fi părut hidoasă, nu i-ar fi fost frică… Din ceilalți nu scăpase niciunul.

Câinele scânci la picioarele lui, îl călcase fără să-și dea seama; Panainte dormea, într-o falsă stare de veghe. Puse mâinile pe cârmă, să se țină, și își continuă somnul, cu pleoapele întredeschise. Ca prin vis vedea marea sclipind în soare, neputând încă să-și ia culoarea albastră; ca prin vis îi strigă mecanicului, prin porta-voce: „Du-te în cală și spune-le că pot să iasă pe punte.” Ca prin vis îl văzu pe mecanic străbătând puntea, deschizând ușa tambuchiului, dispărând pe scară.

Unul câte unul ieșeau la lumină, livizi, cadaverici, veniți parcă de pe lumea cealaltă. Ultimii fură Alex cu Zefira, apoi AMarisa. Cum și când izbutise să se schimbe? În locul rochiei groase, de lână tricotată, își puse una din togile ei albe, de pânză topită, care, împreună cu semnul roșu de pe frunte, refăcut proaspăt, o făceau să semene cu o regină orientală, o Semiramidă.

Toți cum ieșeau pe punte se uitau la soare, îl visaseră tot timpul, nu-l mai văzuseră cu luni înaintea pribegiei, fusese o iarnă noroasă, nu sperau că au să-l mai vadă vreodată.

Și ceea ce nu vedea nimeni în lumina aceea sticloasă, întinsă pe apă până la orizont, și dincolo, până la Asia Mică, o mină plutea în derivă, drept în fața vaporului și nu mai departe decât la o aruncătură de piatră. N-o vedea nici Panainte, lumina îl orbea și ochii lui se odihneau obosiți pe ghiveciul cu mușcate al Rozaliei. Avea și el nevoie de această mângâiere, și Rozalia de acest trist omagiu.

Deodată, Arhimede care toropea întins pe picioarele lui, se ridică greu, tremurând din tot trupul șubred și începu să urle, atât cât îl mai țineau puterile. Urla neputincios și jalnic, parcă vrând să-și dea duhul. Crezând că moare, Panainte se aplecă, îl luă în brațe și îl strânse la piept să-l mângâie. Dar câinele, cu ochii orbi îndreptați spre prova continua să urle, mai istovit și mai disperat decât înainte.

Soarele, bătând drept din față făcea să strălucească mina, ca și cum ar fi fost el însuși, dedublat și căzut în apă; semăna cu o roată de giuvaeruri.

— Veniți să vedeți ce splendoare! exclamă AMarisa.

VICTORIA NEÎNARIPATĂ

Volumul 4

1985

Capitolul 1

Ciocolata „Regina Maria cu lapte”. Zorina. Simțuri și simțăminte. Trepidații cardiace. Grădina Botanică. Fânul cosit proaspăt. Trandafirul Chrisossantos.

Abia acum bag de seamă că au trecut nouă ani de când am început să scriu cronica sfârșitului acesta de mileniu, și n-am izbutit să străbat decât două decenii, ale lumii și ale mele. Am înfățișat peste o sută de personaje, care toate au avut să-și spună cuvântul, și ele au evoluat în sute de peisaje, însuflețind mii de situații, încât mă mir că eu însumi nu mă rătăcesc între ele. Dar urmați-mă cu încredere, mai am de spus istoria multor decenii, fără a-mi fi teamă că nu vom ajunge la ieșirea labirintului; am cu mine firul Ariadnei. Nu că mi l-ar fi dat Ariadna însăși, ca lui Tezeu, ingratul, pe care îl numesc așa fiindcă în locul lui eu n-aș fi abandonat-o niciodată; primul simțământ care mi s-a născut puternic în suflet și nu a slăbit cu anii a fost recunoștința, dublată de o tandrețe durabilă, când o datoram unei femei milostive cu mine.

Firul Ariadnei lipsindu-mi în forma lui din mitologie, este înlocuit în povestire prin însușirea de a ține minte locurile, oricâte, pe unde am trecut odată sau m-am dus numai cu gândul. În memoria mea intră nu doar amintirile personale, ci ale tuturor celor întâlniți în drum, fie că n-am schimbat cu ei nici o vorbă în afară de bună-ziua.

Începeam deceniul al treilea de viață, al patrulea în secolul nostru; terminam colegiul domnului Pretoreanu și mă pregăteam să dau examen la școala de aviație; alt scop nu-mi găseam, nu-mi închipuiam că aș putea să trăiesc fără aripi, fără să zbor aievea printre norii unde fusesem de-atâtea ori cu gândul în copilărie. La acea vârstă a mea, lumea își începea un deceniu care avea să aducă războiul, neimaginat atunci nici de cea mai pesimistă dintre Casandre, ci numai de un om care întrupa pe Mefisto, domnul Marin Pretoreanu. Ca fapte istorice demne de ținut minte, prințul Carol se întorsese din exil, avionul cu care trecuse peste Carpați zburase pe deasupra mea la începutul lui iunie, dar nu știam pe cine duce, și de-aș fi știut, nu dădeam importanță; cât privește politica, mintea mea nu o socotea demnă ce luat în seamă, mai mult mă interesa cum crește iarba.

Puțin mai târziu, pasagerul avionului era rege, l-am văzut fotografiat în culori, pe pagina întâi din *Realitatea ilustrată*, în landou, pe Calea Victoriei, cu Nicolae Iorga în stânga. Nu țin minte deloc cum era îmbrăcat regele, poate nu-i țin minte nici chipul decât din suprapuneri ulterioare; ochii mi-au rămas la Iorga, cu capul gol și cu un colan mai lung decât barba.

Cu un an mai înainte, în viața mea fusese Rita și Ibi, acum venise fata cofetarului. Cofetar e prea puțin spus, avea o fabrică de ciocolată renumită în toată țara. Nu știu cum își dăduse Palatul Regal învoirea ca tabletele lui de ciocolată să se numească „Regina Maria”. Erau unele cât o inimioară, în staniol roșu, le vindeau țigănușii publicului care ieșea de la cinematografe, răsuna bulevardul de strigătele lor răgușite: „doi lei Regina Maria cu lapte!”… Pe deasupra, fabricantul avea vreo patruzeci de cofetării numai în București, în cartiere diferite, dar nu la periferie, un *lanț*, cum se spune astăzi. Una din ele se afla în Cotroceni, exact în fața străzii Carol Davila, al cărei nume a rămas neschimbat și în zilele noastre. Pe-acolo urcam în deal, la școala de aviație, în așteptarea zilei când începea examenul. Era o cofetărie micuță, dar foarte cochetă, numai cu un galantar și cu șase măsuțe, nu de marmoră, după obișnuință, ci de lemn lăcuit galben. Serveau două fete, în halate vernil, cu emblema fabricii sub sânul stâng, un Z roșu ornamentat cu o ghirlandă de fir argintiu, care apărea și pe firmele cofetăriilor, de la numele patronului, numit Zaharescu. Pachetele de ciocolată mai mari, în hârtie lucioasă, roșie ca focul, purtau iscălitura lui, în relief, cu litere de aur, cursive, terminate cu o buclă care apoi continua printr-o linie întoarsă pe dedesubt, ca o subliniere, și se unea cu inițiala, alcătuind un desen ușor să rămână fixat pe retină, dovadă că îl mai țin minte și astăzi. Prăjiturile veneau cu camioneta, de la un laborator al fabricii, cofetăria nu avea decât un mic oficiu în spatele galantarului, unde o femeie în halat cenușiu spăla farfuriile, lingurițele și paharele și, din când în când, dădea cu mătura prin prăvălie. În sfârșit, lângă ușă era casa, un birouaș cu picioare subțiri, cu o mașină de înregistrat manuală, al cărei sertar se deschidea automat, în sunetul unui clopoțel, de fiecare dată când se învârtea manivela. Am mai intrat în câteva cofetării ale lanțului Zaharescu, erau decorate cu aceleași culori și cu aceeași cochetărie, dar birouașul casieriței nu avea cele patru picioare subțirele, nepotrivite cu o asemenea mobilă, ci reprezenta un țarc cu tăblii galbene, unde se pătrundea pe o ușiță laterală; casierița părea închisă ca într-o cetate.

Pe casierița din Cotroceni o chema Zorina, nume inexistent între onomastici; îl sugerase moașa, fiindcă fata se născuse în zorii zilei. Când am aflat că era fiica patronului, mi-am explicat și arhitectura biroului; fusese dorința fetei, ca să i se vadă picioarele. Fără a se gândi la intenție, tatăl ei, un om sobru dar cu firea labilă, nu socotise cu cale să o refuze. La orice masă te-ai fi așezat, picioarele se vedeau de la genunchi în jos, de sub marginea halatului, bine fuselate și drepte, ca picioarele biroului, dar bineînțeles cu viață feminină în ele, și fata știa cum să le țină ca niciodată să nu aibă o poziție inestetică.

Examenul se tot amâna, din motive necunoscute, ceea ce îmi mărea emoția de la o zi la alta. În drumul spre școală, intram în cofetărie să beau un ceai cu fursecuri, deși mi-ar fi prins mai bine o bucată de pâine cu unt și brânză. Iar la prânz, când coboram, mă opream și luam o prăjitură, la nimereală, până ce am înțeles că de fapt mă interesa fata, în toată alcătuirea ei, nu doar a picioarelor.

Sigur că după câteva zile, a ajuns să mă remarce, aveam o figură înfrigurată și îmi mișcăm degetele pe tăblia mesei, cum aș fi scos acorduri nervoase dintr-o claviatură, ceea ce nu-i departe de adevăr, fiindcă în urechea mea se năștea un fel de muzică, mai degrabă iritantă decât melodioasă. Mă stăpâneam însă, nu izbeam ca în clape, ca să nu tulbur pe ceilalți și să nu zgârii lacul măsuței.

Fetei îi vedeam numai capul și brațele, restul îl acoperea mașina de înregistrat, iar mai jos prezența ei fizică reînvia cu picioarele, frumos lipite unul de altul și lipsite de orice apărare. Nu pot spune că era frumoasă, dar avea ceva mai mult decât atâta, o drăgălășenie care ar fi înmuiat orice inimă: un obraz rotund, de păpușă, cu două palete de roz pe pomeții obrajilor, cu păr șaten, tuns prea scurt după mine, cu ochi banali, căprui, puțin decolorați, cu nasul mic, drept ca de pasăre, fragil și plin de freamăt, și o gură aproape prea mare, justificată poate de dinții albi și transparenți, ca porțelanul; prin ei se iriza culoarea roză din cerul gurii. Poate aș fi văzut mai de mult că îmi arunca din când în când o privire, dacă ochii ei ar fi avut mai multă expresie. Desigur, o intriga apariția mea la ore regulate, și purtarea atât de reținută, căci niciodată nu o privisem în față; n-avea de unde ști ce se petrecea cu sufletul meu în zilele acelea.

Mai remarcasem un client care venea zilnic, cam odată cu mine; aproape de regulă dădeam de el acolo sau îl întâlneam în ușă. Era un om de vârstă mai mult decât mijlocie, poate ofițer scos la pensie, judecând după mersul

lui soldățesc și gesturile cam rigide. Deși în plin miez al verii, umbla cu un pardesiu de gabardină verzuie, care, nu știu cum, împreună cu întreaga lui înfățișare, îl făcea să semene cu un viezure. De fiecare dată când l-am văzut, a luat, în pachețel, o prăjiturică de un leu, nu mai mare decât fursecurile. Fiindcă nu se așeza la masă, plătea direct casieriței, cu care schimba câteva vorbe amabile.

— Grozavă târguială! spunea ea, de fiecare dată, învârtind manivela aparatului și făcând să apară cifra unu pe ferestruica din față.

Era probabil o bună negustoreasă, căci nu strâmba din nas, știind că adunând leu cu leu se face averea; la început, tatăl ei nu avusese decât o cofetărie, pe Șoseaua Ștefan cel Mare, cam în dreptul halelor de astăzi.

— Îmi pare rău, domnișoară Zorina, răspunse el într-o zi, dar prăjitura pe care mi-aș da toți banii nu-i de vânzare!

Ea îl privi cu o stăruință nevinovată. M-am întrebat: „Face pe proasta, sau e proastă de-a binelea?”

— Și care-i acea prăjitură?

— Nu ghicești?… Dumneata! Ce poate să fie mai dulce!

Întregul ei obraz se făcu roz, ca pomeții. Apoi, lăsându-și în jos ochii parcă fără viață, bâigui, timidă, fără să arate cât era de măgulită:

— Mersi, domnule!

„E proastă!” am conchis, evitând să-i mai privesc picioarele.

În altă zi, clientul ca viezurele duse cu ea o convorbire mai lungă, sfârșind prin a o întreba de vârstă:

— Să ai douăzeci, douăzeci și unu?

— Nouăsprezece! răspunse ea, neofensată, fiind la anii când fetelor le-ar plăcea să pară puțin mai mature.

— Nouăsprezece? Dar bine te ții, domnișoară!

— Mersi! răspunse fata, cu obrazul roz ca o bomboană.

Lăsând la o parte neghiobia în sine a unor asemenea observații, remarca viezurelui ar fi avut o justificare, fiindcă fata putea fi luată drept o copilă, să nu fi avut pe față o oboseală prematură, cearcăne sub ochi, obrazul puțin tras, fruntea cam veștejită. Am înțeles și de ce, aflând că stătea în cofetărie, numărând și socotind banii, supraveghindu-le pe vânzătoare, ducând conversații amabile cu clienții cartierului, de la zece dimineața până la zece seara, când închidea prăvălia și venea s-o ia duba care dimineața aducea prăjiturile, o mașină cam hârbuită, pe ale cărei flancuri răpănoase scria, cu litere aurite: „Consumați ciocolata Zaharescu!”. Poate nu s-ar fi bucurat nici

măcar de această înlesnire, taică-su ar fi lăsat-o să vină cu tramvaiul, să nu fi avut asupra ei, într-o geantă mare, de piele, încasările zilei; acestea ajungeau uneori la treizeci de mii de lei, sâmbăta mai mult, uneori până la dublu. Ziarele erau pline de reclame, ca și afișierele de pe stradă, geamurile tramvaielor și chiar gardurile de la periferie: „Consumați ciocolata Zaharescu!”.

În câteva seri, am pândit-o numai fiindcă locuiam în apropiere, la un prieten, unde dormeam vreo patru colegi de școală, pe câte o saltea pusă de-a dreptul pe dușumele. Altminteri, fata nu mă ispitea, aveam în suflet amintirea Ritei și a Ibiei, și nici Tania nu se topise cu totul; imaginea ei, reînviată, îmi trezea uneori suspine în inimă. Zorina n-ar fi putut să rivalizeze cu niciuna din ele.

Într-o seară, m-a zărit, deși mergeam prin umbră, pe trotuarul de peste stradă, și mi-a aruncat o privire surprinsă; m-am simțit atât de rușinat, să nu creadă că îi țineam calea, încât a doua zi dimineața n-am mai intrat în cofetărie. De altfel, ar fi fost și prea târziu, tocmai atunci începea, în sfârșit, examenul, trebuia să fiu la școală înainte de ora opt, când se făcea apelul.

* * *

Nu aveam emoții prea mari, eram sigur pe mine, învățasem peste vară tot ce se cerea la examen și ce neglijasem în școală, fiind în război cu profesorul de matematici. Era în primul an de algebră, până atunci îmi mersese bine, și chiar algebra mă captivase la început, când aflasem principiile ei elementare. Dar s-a întâmplat ca la un extemporal, profesorul să mă prindă cu o formulă scrisă în palmă. Nici nu știu de ce o scrisesem, poate ca să mă supun obiceiului, să nu par eu mai înger ca alții. Ca să nu dau exemple proaste, n-am să spun cum se copia la teze, ce metode ingenioase și infailibile își imaginau unii: apăsau cu genunchiul o pârghiuță, fără să ia mâinile de pe bancă, pupitrul se deschidea ca de la sine, lăsând să apară duzini și duzini de fițuici puse în ordine, că nu era greu să mergi cu ochiul de-a dreptul la cea potrivită. Profesorul supraveghea mâinile, nu privirea, pe care de altminteri cei exersați puteau s-o disimuleze cu ușurință, ca și cum s-ar fi uitat în gol, să mediteze.

Formula mea nici măcar n-avea vreo legătură cu extemporalul, ceea ce ar fi fost o circumstanță atenuantă, dar profesorul, cum a văzut-o, fiindcă nici nu mă gândeam s-o țin ascunsă, mi-a scăpat în obraz o palmă atât de puternică, mi s-a strâmbat gâtul și a vuit clasa. Iar de atunci înainte, nu mi-a

mai dat decât note între doi și patru, încât greu puteam să iau un șapte spre sfârșitul anului, ca să trec clasa.

E adevărat că profesorul nu-mi plăcuse din prima clipă, când intrase pe ușă, un om din cale-afară de înalt, o namilă, cu ochii ieșiți din cap, ca de broască, și roșii, plini de vinișoare plesnite. Ar fi trebuit să înțeleg de pe atunci că n-avea de trăit mulți ani fericiți, cum se spune, și nici măcar nefericiți, fiindcă s-a prăpădit repede, cu amândouă picioarele cangrenate de o proastă circulație a sângelui; nu era de mirare, fuma o sută de țigarete pe zi, „Intim club”, avea totdeauna în buzunarul hainei, unde nu încăpea decât pe trei sferturi, încât putea s-o vadă oricine, o cutie cu cincizeci de bucăți – iar până seara îi mai trebuia una. Când trecea pe lângă mine mirosea a locomotivă, iar ochii lui roșii semănau cu zgura încinsă.

Peste doi ani, cât am mers târâș-grăpiș cu învățătura la matematici, ne-a venit un alt profesor, și după el încă unul, amândoi pâinea lui Dumnezeu, că niciodată n-am să mă pot gândi la ei fără duioșie și recunoștință. Ei știau una și bună, că matematicile le învață cine poate, iar ceilalți să-și vadă de alte treburi. Poate n-o fi un bun sistem pedagogic, eu cred însă că nimeni n-a păgubit de pe urma lui, cei chemați au strălucit, ceilalți au stat mai în umbră, dar niciunul n-a murit de prostie. Apoi, amândoi cântau la vioară și scriau în orele lor libere, unul poezii, celălalt povestiri și nuvele. Când mă scoteau la lecție, vorbeam despre muzică și literatură, pledam pentru poezia suprarealistă, despre care aveam unele cunoștințe. Poate părerile mele nu le erau pe plac, totuși zâmbeau cu îngăduință și niciodată nu mi-au dat mai puțin decât nota șase, care, chiar de va părea mică, oricum era de pomană. Iar când i-am spus unuia din ei ce știam despre Urmuz, care se împușcase într-un boschet de la Șosea, iar el m-a întrebat de ce cred că își luase viața, i-am răspuns fără să judec, ceea ce aș răspunde și astăzi, după ce am judecat jumătate de secol, adăugând poate cel mult o nuanță: „Fiindcă era de prisos în lumea noastră!” Datorită acestui răspuns, am luat nota zece la matematici; la limba română aș fi luat zero tăiat, care nici măcar nu există în aritmetică.

Prin cele ce vor duce, mai jos, în încheierea ideii, nu vreau să spun că m-aș fi bucurat de daruri ascunse; sigur că din ceea ce auzeam la lecțiile de matematici îmi rămânea ceva în minte, poate îmi rămânea totul, dar refuzam a crede, fiindcă aveam repulsie pentru această știință. Repulsiile mele, fie doar aparente, sunt atât de nesăbuite și inconciliabile, până și astăzi, încât numai prin noroc nu m-au dus la o catastrofă. Așadar, scăpat de

grija școlii, scăpat și de banii dăruiți de Traian și cheltuiți repede, fără socotință, nemaifiind pe lângă mine în vara aceea nici o Rită și nici o Ibi, m-am apucat de treabă, singur, cu cartea și cu caietul în față, cu creionul în mână, și-am văzut că toată învățătura o aveam în cap, trebuia doar s-o scot la lumină și să leg ideile între ele, ceea ce nu era greu, se legau singure.

Așa am trecut prin algebră, cea elementară, desigur, și prin trigonometrie, având în față tot timpul chipul celor doi profesori cu care discutam muzică și literatură. Barem geometria în spațiu, pe care nu putusem s-o văd în desfășurarea ei atât de simplă și de firească, de parcă aș fi avut scoși amândoi ochii, mi s-a relevat dintr-odată și m-a dus până la ultima ei formă, unde nimic nu mai poate să urmeze, decât poate printr-o idee absurdă. Atunci mi se părea mult mai grea geometria plană, și nu-i de mirare, ea fiind nefirească în viața oamenilor care, chiar dacă ar merge târâș, tot nu ar putea să-și ignore a treia dimensiune.

Examenul începea însă nu cu vreuna din aceste științe, ci cu vizita medicală; o vizită medicală simplă și puțin ridicolă, însă pentru mine nefastă. Șeful comisiei era chiar medicul școlii, care înainte de toate se îngrijea ca nici un candidat să nu aibă bătături la degetele picioarelor și carii dentare. Pe când un infirmier îmi întorcea pleoapele pe dos să vadă dacă nu aveam conjunctivită, am simțit în spate un vâjâit ciudat, sfârșit cu o bubuitură, care a făcut să vibreze dușumeaua. Am rămas neclintit, fără nici o tresărire, eram de mic obișnuit cu natura, și niciuna din manifestările ei nu-mi trezea frica, nici trăsnetul, nici tunetul.

— E surd! a exclamat în spatele meu medicul. M-am întors brusc, roșu de indignare:

— Nu sunt surd, domnule!

— Atunci cum de n-ai auzit bubuitura?

Trântise în spatele meu un capac de alamă; am privit cu mirare obiectul inexplicabil și am răspuns fără să-mi pierd firea:

— De auzit l-am auzit, dar nu mă sperii cu una, cu două.

— Așa?! a făcut medicul, neîncrezător. Ia vino încoace!

M-a întors cu spatele și mi-a șoptit la ureche:

— Ridică mâna stângă!

Am ridicat-o. Apoi pe dreapta. Pe urmă m-a întrebat, scăzând și mai mult glasul:

— Cât fac trei ori trei?

Era cât pe ce să răspund zece, în batjocură, fiindcă nu eram la examenul de aritmetică; mi-am stăpânit firea, de obicei nesupusă și am răspuns cum se cuvine.

Cu dinții terminasem, de asemeni cu picioarele, mi-au controlat acuitatea vizuală, vedeam bine, până la ultimul rând de litere, nu puteau să se mai lege de nimic, urma să-mi ia tensiunea arterială, partea cea mai grea și mai decisivă a examenului. Știam dinainte, se vorbea cu îngrijorare, tensiunea cea mai bună era treisprezece și jumătate, paisprezece se admitea cu indulgență, iar cu cincisprezece plecai să-ți cauți altă meserie. Toți erau îngrijorați, eram și eu, și regretam că mai înainte nu-mi măsurasem măcar o dată tensiunea arterială, ca să știu pe ce să mă bizui. Astfel că, așezându-mă pe marginea patului, îmi bătea inima de emoție.

Spre a se înțelege mai clar cele ce urmează, și mai ales spre a fi crezute, e bine să povestesc o întâmplare mult mai târzie, una din multe câte aș putea să aleg, socotind că este pe deplin concludentă. După două decenii și mai bine, când îmi făcusem de mult un rost în viață, veneam cu automobilul de la Sinaia, unde fusesem în vizită la prieteni; n-am uitat de câte ori am spus că nu-mi priește viața la munte și nu merg acolo decât ca să fac plăcere altcuiva. Era o dimineață de iunie, posomorâtă și rece, cu șoseaua udă, cădea o ploaie măruntă, semn că nu avea să se termine repede. Mergeam atent, deși cu gândul în altă parte; ar fi însemnat să mor de urât dacă nu treceam, cu închipuirea, pe sub perdeaua de ploaie, spre o lume mai luminată. Un camion cu soldați a trecut pe lângă mine, și în clipa următoare sub mașină s-a auzit o detunătură, zgâlțâindu-mă și făcând să mi se smucească volanul în mână. Am strâns din dinți și am ținut capul drept înainte, până ce, punând frâna cu precauție, ca să nu derapez pe șoseaua udă, am oprit pe dreapta, fără nici o urmare proastă. Abia atunci am întors capul și am văzut camionul, nu departe de mine, fiindcă pe vremea aceea se mergea cu viteză mult mai mică decât astăzi. Soldații se prăpădeau de râs, deși farsa lor nesăbuită nu reușise dacă nu intrasem în șanțul șoselei.

Am întors, nu cu gândul să le cer socoteală, căci n-aș fi avut nici un martor; voiam doar să mă lămuresc ce se întâmplase. Am văzut asfaltul pârlit de flacără și am găsit urmele unei petarde explodate; dacă aș fi fost mai slab de înger, putea să ducă la o nenorocire. Important rămâne că în clipa detunăturii și-n ce-a urmat, până am oprit mașina, n-am avut nici o tresărire, doar am strâns din fălci și mi-am încleștat mâinile pe volan, să nu

devieze. Singurele mele simțăminte după aceea, când mi-am reluat drumul, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic, au fost revolta și scârba.

Dacă știu să-mi stăpânesc simțurile, printr-o însușire dobândită fără nici o sforțare personală, deci fără merit, în schimb nu pot să-mi domin simțămintele, am fost prada lor de multe ori în viață; un exemplu rămâne tensiunea arterială.

Nu mai văzusem niciodată aparatul care o măsoară, nu-i altceva decât un manometru, cu unele accesorii. Când mi l-au prins pe braț cu chinga, aveam o anumită emoție, dar nu mi-era frică, nu-mi simțeam nici o hibă la inimă, la douăzeci de ani nici nu-i admisibilă, decât poate prin moșteniri nefericite. Astfel am urmărit acul urcând pe cadran, în timp ce medicul manevra pompa de aer, o pară de cauciuc, inofensivă. Neliniștea s-a născut în sufletul meu când acul, urcând întruna, a trecut de treisprezece, apoi de paisprezece și nu s-a oprit nici măcar la cincisprezece, ceea ce oricum ar fi fost o catastrofă; soarta mea era hotărâtă.

Am început să tremur, din ce în ce mai nestăpânit, pe măsură ce acul continua să urce, la optsprezece, la douăzeci, la douăzeci și doi. Când a ajuns aproape de treizeci mă întrebam cum mai sunt încă în viață, și tremurul se transformase în spasmuri. A urmat ceea ce se cunoaște, acul a început să coboare, dar eu nu știam ce se întâmplă, nu înțelegeam nimic, vedeam doar că tensiunea făcea salturi nebune, și așa a continuat, chiar după ce m-au lăsat să mă liniștesc câteva minute. Medicul n-ar fi vrut să mă respingă, nu-mi găsise bătături, nici carii dentare, dar nu avea încotro, pe foaia mea a scris: „trepidații cardiace”, și m-a trimis acasă.

Aveam cu mine, împachetată, o șapcă de aviator cu însemnele zborului în frunte, o pereche de aripi întinse, brodate cu fir, imitând aurul, la care mă uitam seara ca la icoana Maicii Precista. O comandasem din vreme și nu lăsam pachetul din mână, așteptând clipa când s-o pun în cap și s-o port în văzul lumii. Am ocolit mult înainte de-a mă întoarce acasă, am ajuns pe stăvilarul de la Ciurel și-am aruncat șapca în Dâmbovița. Pe urmă am mers în Cotroceni, fără să știu cum și de ce, așa m-au dus pașii. Am intrat în cofetărie, nu era nimeni la ora aceea dinaintea amiezii, o fată s-a apropiat de mine, m-a întrebat ce doresc, nu i-am răspuns nimic, am rămas cu ochii în gol, iar ea s-a retras, după ce mi-a aruncat o privire mirată.

În schimb, Zorina, pe care nici măcar nu o salutasem, când trecusem pe lângă ea, nu o văzusem, se uita la mine nedumerită și poate miloasă. Fără să mă uit în oglindă, simțeam că eram palid; toată lumea mi se părea goală.

Deși nu vorbisem niciodată cu ea, ci doar o salutam cu o înclinare a capului, Zorina s-a ridicat de la casă și s-a așezat la masa mea, ceea ce nu se îngăduie unei casierițe. Atunci am văzut că în ochii ei căprui, fără nici o sclipire, se citea o compasiune atât de sinceră, încât mi s-a făcut mai multă milă de mine. Ce cuvinte i-am spus nu-mi aduc aminte; știu doar că ea a pus pe mâna mea o mână fierbinte, care m-a încălzit până în fundul sufletului, fiind pornită dintr-o simțire pe deplin sinceră, se vedea în ochii ei, cu privirea din ce în ce mai dăruită, de unde altfel n-avea nici o expresie.

— Le las pe fete singure, mi-a spus. Vino să ne plimbăm puțin în Grădina Botanică!

O, Grădina Botanică, mare păcat ar fi să piară vreodată, cu ce s-a întâmplat în ziua aceea, și mai ales seara. Spun așa, dar ce s-a întâmplat la început nu știu bine, decât că ne-am plimbat pe aleile prunduite și i-am spus Zorinei cum am rămas fără nici un ideal în viață, și mai bine ar fi fost dacă nu mă nășteam niciodată.

Nu pot să sufăr oamenii care așteaptă să le mărturisești o durere, ca îndată să-ți vorbească de durerea lor, de două ori mai amară. Avea și Zorina o durere, și poate că într-adevăr era mult mai amară decât a mea, dacă mă gândesc la felul uneori fericit cum mi-a decurs pe urmă viața. Decât că nu s-a plâns, ci, oprindu-se pe un podeț, puțin arcuit în sus, ca și cum ar fi vrut să pornească de pe o culme, mi-a spus simplu, privindu-mă în față:

— Vrei să fugi cu mine în lume?

Seara a închis cofetăria cu o jumătate de ceas mai devreme, le-a dat drumul fetelor înainte de a veni duba, a pus banii în geantă, vreo douăzeci și cinci de mii, mi se pare, a umplut un săculeț cu pachete de ciocolată „Zaharescu”, printre ele și doi pumni din cele ca o inimioară în staniol roșu, „Regina Maria cu lapte”. Nu i-a mai rămas decât să-și pună pe umeri un pardesiu negru, pe care de obicei îl lăsa la prăvălie, fiind vară, pe urmă să încuie ușa și să vină la gardul Grădinii Botanice, unde o așteptam în umbră. N-a mai fost nevoie de nici o vorbă, nu puteam să plecăm la drum atunci, noaptea, nici să ne apropiem de gară, fiind primul loc unde ne-ar fi căutat poliția, odată ce i se dădea de veste, și nu trebuia mult timp pentru aceasta, duba venise, plecase și alarma era gata. N-aveam nici unde să înnoptăm, așa că am sărit gardul Grădinii Botanice, în locul unde atunci, ca și astăzi, erau colecțiile de trandafiri din toată lumea. Ne-am culcat într-o căpiță de fân, făcută alături, tocmai se cosise iarba.

Cine n-a dormit niciodată într-o căpiță de fân cosit proaspăt și nu-i cunoaște mirosul, făcut parcă din mii de flori amestecate, mai bine să nu citească rândurile acestea, ca să nu rămână cu prea multe regrete. Dar era frig și umezeală, nu-mi păsa de mine, Zorina în schimb a început să tremure, pardesiul îl întinsese pe jos și n-avea pe ea decât halatul galben, cu emblema cofetăriei, apoi puținele lucruri care se pun pe dedesubt vara. Am luat-o în brațe, frățește, să-i dau puțină căldură; mirosea a vanilie, a coajă de portocală, nepotrivite în asemenea clipe, dar mai puternic era mirosul fânului, iar din spate, adierea nopții aducea miresmele trandafirilor, dintre care cel mai puternic, dominându-le pe toate, era unul, Chrisossantos, cu petalele ca de catifea roșie, poate cel mai modest, dar cel mai neuitat dintre toate.

Ce-a urmat a fost cu totul pe negândite, în ființa mea descurajată nu ar fi avut loc nici o dorință, o țineam în brațe și doar ne dădeam căldură unul altuia. Până ce am simțit că, deși pe jumătate goală, ea era mai fierbinte decât mine și mi s-a părut nedrept să mă feresc de căldura ei, ar fi fost păcat să se irosească. Așa că m-am lipit mai bine de ea, am strâns-o mai tare în brațe, fără să-mi dau seama că halatul i se ridicase de mult peste șolduri și era lipsită de orice apărare, decât o cârpșoară subțire.

— Ai să mă ierți? mi-a șoptit la ureche.

Azi nu se mai duc asemenea dialoguri, faptele fiind de mult subînțelese.

— Pentru ce să te iert? am întrebat-o.

— Fiindcă nu sunt neprihănită.

Chiar așa a spus, e cuvântul ei, eu nu l-am folosit niciodată.

Mi-am adus aminte, printr-o asociere lucidă, de gelozia lui Victor Hugo, de interogatoriile penibile la care o supunea pe o iubită de-a lui, Julieta, fostă model la un pictor de unde nu plecase la fel cum venise. Tocmai citisem amintirile unei rubedenii a eroului, căruia îi dezvăluia, fără menajamente, slăbiciunile, cum o chinuia pe fată cu întrebările: „Povestește-mi tot ce-a fost!… Și de ce trebuia să fie? Ți-a fost bine? Nu ai măcar regrete?”

Nu simțeam nici o gelozie, dimpotrivă, mi se lua o piatră de pe inimă, fiindcă nu eram în stare să mă încarc cu vreo răspundere. Și-apoi, e mult mai simplu pentru amândouă părțile. Am întrebat-o, numai din politețe, simțeam că vrea să se destăinuie:

— Cine a fost?

— Un nemernic.

Glasul ei spunea cu totul altceva decât cuvântul, și-apoi nu lipsea mult s-o podidească plânsul.

— Dar l-ai iubit!

— Nebunește! N-am să-l uit niciodată.

Am crezut-o, azi n-aș mai crede, am întâlnit prea multe inimi frânte și consolate pe urmă cu ușurință.

— La mine nu-i nevoie să ții, am liniștit-o; te scutesc de iubire. Dacă poți să te bucuri cât mă bucur eu, merită să te zgârii.

Prin fânul răvășit, dădusem într-o tufă de trandafiri și se zgâriase, avea brațul plin de sânge; putea să țină locul altui simbol, la urma urmelor. A trecut timp până să-mi vin în fire și s-o leg cu batista. În lumina lunii, încrucișată cu a felinarului din stradă, ochii ei, atât de inexpresivi ziua, aveau o strălucire de ființă astrală. Am uitat ziua mea nefericită, nu m-am mai gândit la șapca de aviator aruncată în Dâmbovița.

— Da, mi-a răspuns ea, luminându-mi fața cu privirea ei incandescentă, îmi este bine! Nu credeam că o să se mai poată; să-ți dea Dumnezeu sănătate!

Zorina a fost o întâmplare scurtă și uitată repede; mi-o readuc aminte abia astăzi. Dar ar fi trebuit să simt că ea mi-a rămas tot timpul în subconștient, chiar dacă nu-mi dădeam seama cu ce forță reînvia, anonimă numai în aparență, la mirosul trandafirului Chrisossantos. De aceea sunt mulțumit că am adus-o la lumină și am pus-o între cele mai frumoase amintiri ale mele.

În zori, înainte de a se trezi paznicii și a deschide poarta, am sărit peste gard, lângă felinarul care ardea încă; luna apusese peste clădirea înaltă la al cărei parter era cofetăria. N-am întrebat-o pe Zorina ce făcuse cu cheia. În stradă ne-am scuturat de paie, apoi am plecat la drum, umăr la umăr. În lumina dimineții, ea părea fericită; desigur că era inconștientă. Inconștient eram eu însumi, fiindcă, după o zi de disperare, nu simțeam o fericire mai mică.

Capitolul 2

Planul Zorinei, negoțul cu ***kurtoskolas****, colaci cu glanț de zahăr ars. Drumul pe jos în lungul căii ferate; nopțile în porumbiști și în crânguri. Căderea în captivitate. Hotărâri în ceea ce privește soarta povestitorului. Familia Zorinei. Descheiatul cămășii cu dinții.*

Planul ni-l făcusem repede: să mergem la Brașov, dar să nu luăm trenul decât dincolo de Ploiești, într-o gară mică, unde să nu ne vadă nimeni; numai că până acolo aveam de mers trei zile. N-am fi murit de foame, aveam ciocolată, iar apă găseam la orice fântână. Am pornit pe potecă, de-a lungul căii ferate. În unele locuri, departe, în dreapta, se vedea șoseaua națională, cu puzderie de lume, cu camioane și compresoare; societăți concurente făceau din loc în loc probe de asfaltat șoseaua veche. Spun societăți concurente, fiindcă așa se obișnuiește, se licitează, fiind în joc miliarde. Știu că până la sfârșit au câștigat suedezii, dar se prea poate să nu fi fost nici o concurență, afacerea fiind încheiată dinainte, pe tăcute; și așa se obișnuiește. Un kilometru costa cam jumătate de milion, și erau aproape o mie, de la Giurgiu până la Oradea, cât urma să țină șoseaua. Credeam că n-o să se facă niciodată, o să rămână doar începutul; s-a făcut, numai că a durat ani de zile.

Mergeam exact pe același drum pe unde venise Odor cu cincisprezece ani înainte, când plecase de acasă fără bani și fără merinde, certat de moarte cu domnul Alcibiade. Acum Odor, după peregrinări numeroase, stătea retras în peștera de la munte. Iar eu, fiindcă mergeam pe drumul lui, mi se părea că îi reeditez destinul, fără să țin seama cât de diferite erau cauzele noastre, și ce prăpastie se afla între unul și altul. Înainte de toate, nu mă hrăneam cu boabe de grâu culese de pe câmp, ci cu ciocolată, cum dorisem din copilărie; și nu mergeam singur, ci aveam drept sprijin o fată, cu care dormeam noaptea prin porumbiști și prin crânguri, de-o simțeam caldă ca pe o plapumă.

— Pentru început suntem bogați, îmi spunea ea, asociindu-mă generoasă la averea ei, asupra căreia nu aveam nici cel mai mic dintre drepturi. Eu am să fac kürtöskolaș; la București nu se obișnuiește, știi ce sunt? Un fel de suluri rumenite la cuptor, cu cocă de cozonac și cu glanț de zahăr ars. Tu ai să-i vinzi, o să găsim un chioșc, la un colț de stradă; acum, vara, e de-ajuns și-o umbrelă.

— La Brașov nu-i potrivit, i-am răspuns, căci îmi schimbasem părerea; vine prea multă lume de la București, cineva s-ar putea să te recunoască.

Putea să mă recunoască și pe mine cineva, un coleg de școală, dar puțin îmi păsa, nu aveam nici o pată pe conștiință.

— Atunci, la Sighișoara! hotărî Zorina. Orașul e mai mic, o să fie clientelă mai puțină, dar sunt sigură că peste patruzeci de ani o să avem o

sută de prăvălii în toată țara.

Vorbea în spiritul întreprinzător al tatălui ei, uitând că după patruzeci de ani nu putea să fie decât o babă, dacă nu murea mai devreme.

Am apucat-o de braț, am întors-o cu fața în soare și m-am uitat în ochii ei, era tocmai una din clipele când căpăta acea expresie extraordinară, descoperită în Grădina Botanică. De-aș fi putut spune, ca Faust: „Oprește-te, clipă!” – fiindcă mai departe ne așteptau numai necazuri.

În triajul de la Ploiești am greșit calea ferată și în loc s-o luăm de-a dreptul către Câmpina, am nimerit în gara de sud, o întâmplare nenorocoasă. Pe-atunci nu exista gara de vest, trenurile care mergeau spre Brașov intrau în gara de sud, se schimba locomotiva și plecau înapoi, cu coada înainte. Calea ferată de centură, astăzi în folosință curentă, fusese făcută pentru regele Carol întâiul, care de când cu revoluția din Ploiești nu mai voia să treacă prin gara orașului, ci mergea de-a dreptul la Sinaia, unde avea palatul de vară.

După două zile de mers și două nopți dormite sub cerul liber, eram ponosiți, cu hainele pline de praf și de scaieți, cu părul vraiște, cu ochii încercănați și duși în fundul capului. Zorina își pusese pe ea pardesiul negru, cu totul nepotrivit la amiază când dogorea soarele, dar nu putea să rămână în halatul galben, cu emblema cofetăriei, cunoscută în toată țara. Un sergent de stradă a și pus ochii pe noi și ne-a ținut calea.

— Cine sunteți? Actele!

N-aveam nici un act, le lăsasem pe toate la cancelaria școlii, nu-mi mai ardea de ele. Zorina de asemeni n-avea nimic, decât geanta cu banii, atât de plină că abia putea s-o închidă. Sergentul a înhățat-o și, cum a deschis-o, pe fața lui a apărut un zâmbet de satisfacție.

— Vasăzică, m-am lămurit! Veniți cu mine!

Îndată ne-am pomenit în biroul comisarului, cu feluriți delincvenți înșirați pe lângă ziduri. Descoperind banii din geantă, comisarul ne-a luat primii, se vedea cât de colo că erau mii și mii, în nepotrivire cu înfățișarea noastră. I-am spus cine eram, de unde veneam, dar ce folos, dacă nu puteam dovedi cu acte?

— Dă-ți pardesiul jos! i-a poruncit comisarul Zorinei. Ți-e frig când crapă lumea de căldură? Și ce-i halatul ăsta pe tine?

Apoi a rămas zgâit cu ochii la emblema cofetăriei.

— Am înțeles, e simplu! Lucrezi la fabrica „Zaharescu”!… Banii i-ai moștenit de la mătușă-ta?

În clipa următoare, învârtea manivela telefonului. Iar două ore mai târziu, domnul Zaharescu, venit cu Packardul lui negru, plin de praf ca o haraba de țară, intra în biroul comisarului.

Faptele au decurs mult mai simplu și mai repede decât și-ar închipui cineva, dar nimeni n-ar crede. Precedându-l pe tatăl Zorinei, primul a intrat un ofițer în tunică albă, cu petlițe albastre, cu burta împinsă trufaș înainte. Sunt unii oameni mândri de surplusurile lor corporale, care îi fac să pară mai impozanți și le aduc mai multă considerație în societate. Era un bărbat trecut de vârsta mijlocie, cărnos la față, roșu în obraz, cu părul castaniu albit la tâmple, cu o mustață răsucită în scurt la capete. I-am recunoscut gradul, era colonel plin, și chiar să nu fi știut, m-ar fi lămurit comisarul, care s-a ridicat în picioare, în poziție de drepți, soldățească, salutând cu glasul tremurat de emoție:

— Să trăiți, domnule colonel! La ordinele dumneavoastră!

Colonelul era comandantul regimentului de infanterie, care la Mărășești dusese o luptă proverbială cu nemții, apărându-se într-o încăierare corp la corp, numai în cămăși și izmene, fiindcă atacul îi surprinsese la gârlă, unde se despăducheau și își spălau rufele. De aceea, haina lor de ceremonie era acum o tunică albă, simbolizând cămașa, iar la defilare mergeau în pas alergător, cu arma în mână și cu baioneta pusă, ca în lupta lor istorică.

În spatele colonelului, venea un domn în haine civile, și după tresărirea de pe fața Zorinei am înțeles că era taică-su, domnul Zaharescu. Noii veniți semănau atât de bine, încât nu puteau fi decât frați, din același tată și aceeași mamă. Am mai înțeles că domnul Zaharescu îl luase pe colonel ca să simplifice formalitățile și să împiedice scandalul. Ceea ce s-a și întâmplat, comisarul n-a avut nici o pretenție, i-a înmânat păgubașului geanta cu banii.

— Sunt douăzeci și trei de mii cinci sute. Vă rog să-i numărați și să semnați de primire.

Apoi, arătând spre mine și spre Zorina, adăugă, adresându-se mai mult colonelului:

— Pe ei vi-i dau în primire, dacă n-aveți nici o plângere.

Amândoi frații mă vedeau prima oară, nu știu ce impresie le făceam, desigur nu una bună, dar eram încă prea tânăr, aproape un copilandru și nici a borfaș nu puteam să semăn, ceea ce îi mira cel mai tare.

La patru kilometri de acolo, începeau locurile copilăriei mele, unde locuise mama, până anii trecuți, și până mai de curând locuise Alexandrina

Alcibiade. Ieșind pe peron, aș fi vrut s-o iau la fugă, să-mi caut propriile mele urme, dar știam că n-aș fi avut nici o scăpare, trebuia să dau socoteală.

Cu o vară mai înainte fuseseră Rita și Ibi; acum câteva luni, mergând în casa AMarisei nu mă mai recunoscuse nimeni, după cum nu mă recunoscuse nici Panainte, nici Rozalia, ci numai câinele Arhimede. Domnul Neagoe termina mănăstirea Tincăi, care s-a numit a Neprihănirii, cuvânt folosit, spre uimirea mea, de Zorina, abia de câteva zile. De o lună, Trandafil intrase ajutor de arhivar la Tribunal și la Prefectura județului, arhivele fiind comune; trăia din banii lui și nu avea altă ambiție. Oare mie ce îmi pregătea soarta? Mi-era frică? Nu, deloc, eram atât de obosit, încât ajunsesem la inconștiență; aproape uitasem ce mi se întâmplase la examen, uitasem de șapcă, până și de întâmplarea cu Zorina; numai mirosul de Chrisossantos nu-mi ieșea din minte.

Nimeni nu mi-a adresat un cuvânt, m-au așezat lângă șofer, colonelul cu frate-su s-au așezat la spate, iar pe Zorina au pus-o în fața lor, pe o strapontină.

Întâi am mers să-l lăsăm pe colonel acasă; locuia pe strada I. Gr. Cantacuzino, într-o vilă cu etaj, un fel de palat brâncovenesc, nepotrivit nici cu cartierul, nici cu orașul, cu nimic din ce putea să existe pe lume; dar cel mai nepotrivit acolo îmi păream cu însumi.

— Intrați la o țuică? întrebă colonelul.

Eram oare prizonier? Dacă mă dădeam jos din mașină și o luam la fugă, cum mă gândisem pe peronul gării, ar fi alergat după mine? Sau ar fi trimis poliția? N-am avut timp să mă gândesc ce-ar fi urmat, am simțit dintr-odată că nu eram prizonierul nimănui, decât al Zorinei, stătea în spatele meu și-i simțeam parfumul imaginar, împrumutat de la fânul cosit proaspăt și de la trandafirul Chrisossantos. Atunci, cu toată situația penibilă în care ne aflam, amândoi, și cu situația caraghioasă a celorlalți, a renăscut în mine, prin toate simțurile, atingerea ei corporală care mi se impregnase în piele. Aș fi coborât și aș fi luat-o în brațe, să ne ridicăm împreună peste ce era ridicol la ceilalți.

Domnul Zaharescu refuzând să intre la o țuică, fără să țină seama că în orașul acela asemenea gest, neuzitat, era o jignire, colonelul a găsit cu cale să schimbe câteva vorbe cu mine. M-a întrebat cum mă cheamă, al cui sunt, ce-am învățat și ce rang vreau să am în viață. Așa se spunea acolo, între oamenii cu o anumită situație. Comandant de regiment era un rang mare, egal cu prefectul. (Nouă ani mai târziu, din ordinul regelui, toți prefecții au

fost înlocuiți cu comandanți de regimente.) Aflând că voisem să intru în școala de aviație, dar căzusem la vizita medicală, colonelul a hotărât, cu satisfacție:

— Ai să intri la infanterie! Când termini școala, te iau în regimentul meu și fac eu om din tine!

M-a bătut pe umăr și mi-a zâmbit cu simpatie. Nu știam ce să cred; curând am înțeles că soarta mea se și judecase.

A doua zi, m-am aflat în fața consiliului de familie.

Până atunci, am cunoscut familia, mama Zorinei, bunica, o mătușă, un frate și șapte surori, șapte, un pension întreg, niciuna măritată, cu toată zestrea lor mare, și toate intrigate la culme de aventura Zorinei, deși nu era prima aventură. Nu înțelegeam de ce făceau caz tocmai acum, de ce trebuia să plătesc eu oalele sparte? Însă Zorina nu avea nici o vină și amintindu-mi întâmplarea noastră, îmi devenea tot mai dragă.

Doamna Zaharescu, o femeie pe jumătate trecută, înaltă, slabă și negricioasă, a apărut cu ruj pe buze și pe obraz, într-un capot negru cu papagali roz și albaștri și a venit la mine cu mâna ridicată mai sus decât umărul, încât sărutându-i-o, a trebuit să mă salt pe vârfuri; avea o mână osoasă, cât pe ce să-mi rup dinții în ea, și n-a tras-o repede în jos, a primit cu o voluptate prelungă omagiul, iar pe urmă mi-a spus „mersi”, ceea ce n-a mirat pe nimeni din casă, în afară de Zorina, care deși era cea mai neinstruită dintre toate fetele, mi s-a părut cu mult mai rafinată decât ele. Ce-i drept, când o lua gura pe dinainte, și mai ales față cu o anumită lume, folosea și ea aceeași formulă. Mie nu-mi adresase niciodată o asemenea vorbă de mulțumire, ca Viezurelui, bunăoară, nici când poate ar fi avut motive, când o apăram de frig noaptea.

Îndată ne-am așezat la masă, aveau bucătăreasă și jupâneasă, casa era îngrijită, însă când am dat să tai friptura, piept de rață cu varză călită, am găsit dedesubt un gândac de bucătărie. Fiind înfometat, l-am dat într-o parte, l-am acoperit cu varză, și-am mâncat ascunzându-mi greața. Mă uitam la farfuriile celorlalți, toți lăsaseră pe margine o grămăjoară de varză și mă întrebam dacă nu cumva sub fiecare din ele era un gândac de bucătărie.

La sfârșit, am mâncat înghețată de zahăr ars, cred că de ciocolată erau acriți cu toții. Pe drum de la laborator, înghețata se cam topise în frapieră, doamna Zaharescu s-a fâstâcit puțin: „Scuzați, dar pe căldura asta!…” Era într-adevăr foarte cald și nu-mi explicam de ce se făcea atât de frig noaptea.

Cu fiecare amintire reînviată, simțeam tot mai puternică dorința s-o iau pe Zorina în brațe; după ce se vedea în ochii ei, cred că nici ea nu dorea altceva.

După masă, am mers la cinematograf, cu Zorina și cu trei din surori, care însă ne-au separat, s-au așezat la mijloc. Am văzut filmul vorbit „Sunny Boy”, mai degrabă cântat, că de dialog nici n-aș aduce vorba, nu se înțelegea nimic și îmi râcâia urechile.

Tot nu aflasem ce aveau de gând cu mine, era limpede doar că într-un fel mă socoteau ca făcând parte din familie; seara m-au găzduit acolo, mi-au dat o odaie la etaj, cea mai îndepărtată de odaia Zorinei. Totuși, peste noapte ea s-a strecurat la mine, poate cineva a simțit-o, dar s-a făcut că nu bagă de seamă, cum se făceau că nu văd gândacii de bucătărie și-i ascundeau sub varză călită.

Deși avea un an mai puțin decât mine, deși nici eu nu eram cu totul fără experiență, Zorina se pricepea mai mult la iubire. Una fusese în căpița de fân din Grădina Botanică, și-apoi pe drum, în crângurile umede și porumbiștile gloduroase, și alta acum, într-o casă de oameni, cu ușa încuiată, care parcă anula lumea de afară. Până acum n-o văzusem pe Zorina pe deplin goală, ci numai în halatul descheiat și cu cămășuța care se ridica, dintr-o mișcare pripită, până la șolduri sau nici măcar atâta. Toate se schimbă între patru ziduri, deși nu vreau să neg farmecul naturii libere, o noapte cu lună, o pajiște cu iarba încă neumezită de rouă, păstrând în ea căldura de peste ziuă, cu mirosul pământului și al florilor pline de soare. Așa ar fi cu adevărat bine numai pe o insulă nelocuită, sau pe un pământ cu omenirea pierdută, cu condiția ca odată cu ea să fi dispărut și gâzele.

Zorina avea mai degrabă talent decât rutină, care aduce și o plictiseală cu timpul, ca tot ce e învățat prea temeinic și se face fără șovăire. Dintre toate gesturile ei am să mă opresc doar la unul, cel mai puțin impudic, dar mult mai concludent decât altele, descheiatul cămășii. Niciodată nu mă lăsa s-o deschei singur, și oricine știe ce greu este să deschei cămașa altuia, când trebuie să faci gesturile de-a-ndoaselea. Astfel, degetele ei nu aveau destulă îndemânare, adesea aduceau nasturele perpendicular pe butonieră, împiedicându-l să treacă. Oricine, într-o asemenea situație, mai ales când există motive de grabă își pierde firea, trage, smucește și rupe sau nasturele, sau butoniera. Nimeni nu s-a gândit să facă o anchetă, să estimeze numărul unor asemenea cazuri și să calculeze cât se pierde astfel din economia familiei și din cea mondială.

Zorina nu-și pierdea niciodată stăpânirea de sine, deși îi simțeam sângele fierbând sub piele; relua gestul cu un calm care ascundea nerăbdarea, și dacă nu izbutea nici a doua oară, atunci descheia nasturele cu gura, ceea ce nu cred să-i fi trecut prin minte altcuiva, pentru cel mai simplu dintre motive, fiindcă așa dificultatea crește, dacă nu cumva devine chiar o imposibilitate. Dar aceasta era o parte din talentul ei, se folosea de buze, de dinți și de limbă, și, oricât ar fi întârziat prin această metodă o manevră în definitiv simplă, în gestul ei se ascundea, odată cu căldura respirației, o dăruire anticipată.

Nu am îndrăzneala să-i analizez și să-i dezvălui gesturile următoare, mi se pare de ajuns să spun că toate se bizuiau pe aceeași imaginație, care era un produs al inteligenței ei carnale, înmulțită cu participarea fierbinte a creierului. Dacă omul nu poate supraviețui la o temperatură corporală de patruzeci și două de grade Celsius, sunt sigur că în creierul Zorinei temperatura era mult mai înaltă.

— Să nu te sperii! mi-a spus ea din prima seară. Vor să te însoare cu mine, ca să-mi spele onoarea.

Ce mă mira în familia cofetarului, om cu vază, candidat la deputăție, era lipsa de discreție față de-o asemenea situație, care s-ar fi cuvenit să rămână cât de cât secretă, de vreme ce în casă mai existau șapte fete, două mai mari decât Zorina. Fetele, chiar cea mai mică, știau și ce se întâmplase și ce-avea să urmeze, dar nu păreau rușinate, ci se uitau la Zorina cu o mirare invidioasă.

Cât despre sentimentele mele, nici vorbă nu putea să fie de frică, aveam în schimb un regret, pe lângă șapca de aviație aruncată în Dâmbovița: că Zorinei, cu însușirile ei uimitoare, i s-ar fi cuvenit un partener mai răsărit decât mine.

Ce-am învățat de la ea, în scurtul timp cât am fost împreună, mi-a folosit mult în alte ocazii. Doar ceva n-am putut să-mi însușesc din îndemânarea ei, să-mi deschei cămașa fără să-mi rup nasturii sau butonierele.

— Și fii fără grijă! mi-a repetat Zorina la urmă. Fă cum ți-o cere, și până la Crăciun te scap eu de ei, să n-ai nici o îndoială.

Astăzi, la Grădina Botanică se plătește taxă de intrare. Să fi fost și atunci tot așa, am fi săvârșit o dublă infracțiune, escaladarea gardului și sustragerea de la plata cuvenită administrației.

Capitolul 3

Consiliul de familie, logodna inoportună. O școală cu regim drastic. Sfaturile lui Teofil, al șaselea dintre copiii domnului Alcibiade; cariera lui strălucită, încheiată la închisoare. Legământul de supunere al povestitorului. Nisa și Monte Carlo, visuri ratate. Criza, curbele de sacrificiu. Compartimentul de clasa treia. Case medievale, magazine luxoase. Fata de la fereastră, blondă cu ochii ca antracitul. Statuia Victoriei Neînaripate.

A doua zi după-amiază, la ora patru, s-a întrunit consiliul de familie, în salonul de sărbătoare. S-au scos husele de pe fotolii și canapele, s-au pus pretutindeni măsuțe cu prăjituri, fursecuri și bomboane. În stânga șemineului de marmoră vânătă, pe o masă stil Ludovic al cincisprezecelea, aurită proaspăt, erau băuturi răcoritoare, oranjadă și citronadă, pe alta, în dreapta, sticle cu șampanie, lichioruri, Cointreau, vermut Cinzano și altele; lipsea numai whisky, după care nu se dădea nimeni în vânt la vremea aceea. Locurile de cinste, în rândul din față al fotoliilor, îl ocupau colonelul, care abia sosise, și fratele său, stăpânul casei, amândoi leiți la chip, ca frații gemeni, amândoi cu mustățile răsucite la vârfuri. Lângă ei ședea un personaj pirpiriu, dar impozant, fiindcă purta monoclu, legat cu șnur de reverul hainei; nu haină, ci redingotă cenușie. Omul ținea în brațe o servietă amenințătoare, așa mi s-a părut și nu m-am înșelat, era o presimțire, înăuntru avea, cum am văzut mai pe urmă, felurite legi și coduri: cel Penal printre ele, care cuprindea toate învinuirile posibil să fie aduse faptei mele. De unde să știu, confuz și intimidat cum eram, că nu mi se putea găsi nici o vină decât în familie și nu în fața justiției? Mai erau acolo și alți ofițeri, grade mai mici decât colonelul, erau bineînțeles și cucoane, în primul rând doamna Zaharescu, dar mi-e lehamite să amintesc toată lumea aceea, care nu a jucat în viața mea decât un rol de jumătate de oră. O ultimă persoană, în ultimul rând, un bărbat cu destulă distincție, am aflat la urma că era patronul unui atelier de încălțăminte ofițerească, furnizorul mai tuturor regimentelor, dar ce căuta acolo n-am înțeles, era prea devreme să-mi ia măsură de cizme.

Fetele lipseau, atât ar mai fi trebuit să fie prezente și ele. Eu stăteam pe un scaun, cu fața la asistență, iar lângă mine stătea Zorina, nesfiindu-se să-mi facă semne cu cotul. Noi doi eram inculpații, dar n-a fost o judecată, sau

mai exact, judecata se făcuse dinainte. Sentința a dat-o colonelul, iar domnul Zaharescu a ascultat-o cu satisfacție. Colonelul a vorbit numai câteva minute, avocatul degeaba și-a scos codurile, n-a fost nici acuzație, nici audiere de martori, nici apărare.

— Băiatul n-are nici o situație, deși, după cum am aflat, se trage din părinți onorabili, a început vorbitorul. E puțin stânjenitor pentru noi că a făcut școala ca bursier, pe baza unui certificat de paupertate.

Aici domnul Zaharescu a avut o intervenție admirabilă, deși l-a cam vexat pe frate-su:

— Eu când am deschis prima prăvălie nu aveam alt capital decât o băncuță.

— Dar te-a ajutat Banca! a exclamat râzând avocatul. Fusese un calambur, râdea toată lumea, râdea și colonelul, dar cam mânzește.

— Spre norocul lui, continuă acesta, băiatul n-a putut să intre la aviație. Așa că va merge la infanterie, regina bătăliilor. Comandantul Școlii de la Sibiu îmi este camarad de promoție, e renumit prin severitate; dacă n-o scoate om din băiatul nostru, să-mi rupeți epoleții. Așa că facem logodna astăzi, ca totul să fie în bună regulă, și peste doi ani, când o ieși sublocotenent, facem și nunta.

Zorina mi-a dat cu cotul, să mă încurajeze. Îndată dopurile de șampanie au pocnit și s-au ridicat cupele. Toată lumea a venit să ciocnească, întâi cu Zorina, apoi cu mine; eram palid și atât de încleștat, încât n-am putut deschide dinții să sorb o înghițitură de șampanie. Când l-am auzit pe colonel pomenind de Școala de ofițeri de la Sibiu, vestita „Kadeten Schule”, moștenire habsburgică, a cărei severitate legendară umplea de spaimă sufletele celor repartizați acolo din oficiu, fără drept de alegere, mi-a înghețat sângele în vine. Știam totul de la Teofil, unul din frații lui Trandafil, mai mare cu cinci ani decât mine. După doi ani de tatonări pe la facultatea de Drept și la cea de Litere, fusese nevoit să renunțe, neavând cine să-l întrețină, și intrase la Școala militară. Motivul cred că era și altul în afară de sărăcie; puțin superficial, altminteri conștiincios și cinstit, avea o vădită înclinare spre fast, moștenire greșit luată de la domnul Alcibiade. Cum fastul nu și-l putea permite într-o modestă carieră civilă, l-a ales pe cel gratuit, al gărzii Palatului Regal, unde însă nu putea ajunge oricine. Fiind prezentabil, una din primele condiții, mai trebuia să iasă șef de promoție, ceea ce a izbutit, după ani de viață draconică. Hotărâtor totuși în cariera lui a fost cuvântul domnului Pretoreanu. Dar începută strălucitor, sub uniforma

cu eghileți și broderii aurite, această carieră s-a sfârșit la închisoare, prin anii 1947 sau ’48, de unde a fost eliberat și reabilitat după un deceniu, când i s-a dat și o decorație, care nu înlocuia fastul pierdut pentru totdeauna.

Eram nesupus din fire, incapabil de o faptă care mi s-ar fi cerut cu sila, și acum știam ce pedepse se dădeau acolo: ca pe Insula Dracului. Atunci, cu inelul de logodnă pe deget, care făcea să-mi plesnească obrazul de rușine, m-am gândit la mama, la nimeni altcineva, cât ar fi suferit, sfârșind prin a-și da duhul dacă săvârșeam o nesăbuință, și am făcut în gând o rugăciune adresată nu știu cărui Dumnezeu, dacă cel Unul și Atotputernic îmi hărăzise un destin atât de funebru: „Doamne, mă jur să fiu umil și cu fruntea plecată, dar ajută-mă să nu strâng de gât pe nimeni care va încerca să mă calce în picioare!”.

Seara a fost banchet, cu toți invitații, am stat la mijloc, cu Zorina, între colonel și fratele acestuia. Când musafirii au plecat, nu păreau mirați că am rămas în casă. Nimeni din familie n-a urmărit-o pe Zorina, când a venit în camera mea, cu lumânarea în mână. Pe urmă a încuiat ușa și, apropiindu-se de mine, care stăteam înțepenit cu spatele la fereastră, a început să-mi descheie nasturii cămășii, cu degetele și cu gura.

* * *

Planul Zorinei, privind ultima mea săptămână de vacanță, era să cerem bani domnului Zaharescu, „bani mulți, spunea ea, că are de unde”, să mergem la Nisa și la Monte Carlo. Mi se părea un vis pentru alții și nici nu îndrăzneam să cer bani fără să am vreun drept, de vreme ce însăși Zorina îmi spunea că logodna noastră o să rămână o farsă. A cerut ea, cu aroganță, și poate domnul Zaharescu i-ar fi dat, fiind o fire slabă și naivă, dacă nu se opunea nevastă-sa, mai circumspectă:

— Nimic, până la nuntă! După ce-a cheltuit banii, zvăpăiata asta o să-i dea un picior în spate băiatului!

Poate că se mai întâmplase o dată… Așa că săptămâna de vacanță mi-am petrecut-o cu Zorina, stând cu ea mai mult în odaia mea, cu ușa încuiată, când nu mergeam la cinematograf, sau nu ne plimbam pe Calea Victoriei. Cu ai casei nu ne vedeam decât la masă, unde câteodată găseam un gândac de bucătărie sub friptură. Poate era o pedeapsă a soartei, să nu mă bucur din plin de o viață trândavă, nemeritată. Până și Zorina începea să-mi stea pe suflet, și când se apuca să-mi descheie cămașa, cu gesturile ei inimitabile,

simțeam o iritare, aș fi vrut să greșească și ea o dată, să se încurce la un nasture și să rupă butoniera.

Cu toate că știam ce mă așteaptă și am plecat la școală ca la tăiere, într-un fel m-am bucurat să fiu singur nopțile următoare. Am plecat cu un tren de după miezul nopții, am lăsat-o pe Zorina dormind, la gară m-am dus pe jos, nu aveam în buzunar decât un leu, îl păstram pentru cine știe ce altă nevoie; nu m-a condus nimeni.

În ultimul timp, domnul Zaharescu se plângea de criză, se făcuseră niște curbe de sacrificiu, adică reduceri de salariu, ceea ce afecta nu doar pe salariați, ci și negustorimea, dar din toate acestea eu, unul, nu înțelegeam mare lucru. Un guvern înjghebat de Nicolae Iorga, favoritul regelui, nu izbutise să îndrepte lucrurile, iar guvernul următor le încurcase și mai tare. Auzeam că învățătorii și preoții nu-și primeau leafa cu lunile; pe cei din urmă nu-i plângeam, le pica binișor în taler de la nunți, înmormântări și botezuri, și chiar să fi sărăcit toată lumea, ei n-ar fi murit de foame, fiindcă rămâneau măcar prescurile și coliva. Mai rău o duceau pensionarii, care nu-și primeau drepturile până ce nu ungeau osia nu știu căreia din căruțele statului. Doi ani și mai bine treaba a mers din rău în mai rău, parcă spre prăbușire. După ce a concediat o parte din lucrători, domnul Zaharescu a fost nevoit să facă și el un sacrificiu, vestitele lui prăjituri ieftine, de un leu, le-a redus la nouăzeci și cinci de bani, dar probabil le-a scăzut și din greutate, că nu stătea nimeni să le cântărească.

Era unu noaptea când a plecat trenul, aveam bilet de clasa treia, noroc că am găsit un compartiment gol, criza, cu toate urmările ei, îi silea pe oameni să se adune de pe drumuri și astfel păgubea și calea ferată, care de altfel concediase nu mai puțin de douăsprezece mii de lucrători, făcându-mă să mă întreb cine avea azi în grijă treaba lor, căci doar până acum nu primiseră leafă degeaba. Treaba nu putea să meargă decât anapoda.

În compartiment mirosea a funingine, și ca semn de sărăcie, nu ardea nici o lumină. M-am întins pe banca de lemn și, fiind obosit, am adormit repede. Nu știu când a trecut trenul prin Brașov, unde fusese vorba să ne începem negoțul cu kürtöskolaș. N-ar fi fost un viitor potrivit cu dorințele mele, mai ales că n-aveam nici un talent pentru afaceri; poate întreprinderea noastră s-ar fi dus de râpă, înainte să se înfiripe. Dar și prin somn simțeam în noaptea aceea că bucuros m-aș fi dat jos din tren și aș fi rămas acolo, să vând kürtöskolaș la colțul străzii, decât să merg înainte. Deși am auzit

hărmălaie pe peron, strigăte, alergătură, deși s-au trântit ușile vagonului, în compartimentul meu nu s-a urcat nimeni până la ziuă.

În anii aceia, trenul continua să aibă în viața mea un rol de primă însemnătate; am spus de mult ce reprezenta pentru mine sala de așteptare din gară, plină de lume necăjită, așezată pe lângă ziduri, pe desagi și pe boarfe; am spus și cât de neuitat mi-a rămas în amintire mirosul fumului de locomotivă și al uleiului de rapiță folosit la iluminarea mizeră a vagoanelor neîncălzite. Cât despre fluierele de plecare, împreună cu pufăitul aburilor în cilindri și toate celelalte zgomote ale trenului, ele nu mi se vor șterge niciodată din minte. Dar cel mai memorabil din drumurile mele pe calea ferată va rămâne acela făcut cu trenul mixt, când m-am dus prima oară să văd marea; acum întreg peisajul se schimbase, cum mă schimbasem eu însumi.

Răsărea soarele din spate când am deschis ochii și m-am aplecat pe fereastră; în față se vedea un oraș împrăștiat pe coline, între păduri, cu turnuri și cu case în culori vii, galben, verde, albastru, violet, ocru. Când trenul a intrat în gară și am văzut firma din capul peronului, am știut că ajunsesem la Sighișoara, a doua țintă în planul meu și al Zorinei. De aici nu mai vedeam orașul, se ascunsese, îl aveam însă în ochi, în culori cum nu mai întâlnisem în alte locuri. Azi, când mai trec pe acolo, mi se par schimbate, s-au decolorat, și-au pierdut strălucirea; îmbătrânesc și orașele, dar credeam că mai încet decât oamenii. Atunci orașul era atât de vesel, încât am regretat mai mult decât la Brașov că nu puteam deveni cetățeanul lui, să vând kürtöskolaș cu glanț, la colțul străzii. Tocmai în clipa aceea, uitându-mă în spate și văzând compartimentul gol, cu bancheta îngustă pe care dormisem, mi-am dat seama că rămăsesem cum nu se poate să fie un om mai singur; Zorina nu mai era cu mine, poate toropea încă, în patul de unde plecasem fără să presimt toate regretele. I-am simțit lipsa cu o durere în suflet și în tot trupul, așa am știut că o iubeam, fără să-mi fi dat seama mai înainte, o iubeam, cum s-ar fi putut altfel? Din noaptea când dormisem în căpița de fân din Grădina Botanică și din nopțile următoare, petrecute sub cerul liber, când ne încălzeam unul pe altul. Și-am mai știut că fără ea eram mort, n-aș fi putut să trăiesc până la vacanța de Crăciun, trei luni încheiate.

Starea aceasta chinuitoare avea partea ei bună, făcea să-mi fugă gândul de la nenorocirea cealaltă, unde trenul mă ducea din gară în gară, smucindu-mă la macazuri. După-amiază, când am intrat, cu soarele în ochi, pe poarta școlii, nu-mi mai păsa de altceva decât s-o revăd pe Zorina, drept care

trebuia, înainte de toate, să nu strâng pe cineva de gât într-un moment de furie.

Drumul a fost lung și cotit, am schimbat trenul într-o gară, de unde am plecat cu o impresie proastă, fără nici o pricină. Dar nimic nu putea să fie bun de aici înainte, toate mi se păreau pocite și strâmbe.

Am ajuns abia după-amiază, școala era în partea cealaltă a orașului, a trebuit să iau tramvaiul, am cumpărat bilet, poate de douăzeci și cinci de bani, din singurul leu pe care îl aveam asupra mea, pe când tatăl Zorinei, în afara averilor lui imobile, ținea la bancă opt milioane, câte unul pentru fiecare din fete; avea și un băiat, Costică, nu l-am văzut, făcea armata; pe el, tatăl nu-l punea la socoteală cu milioanele, lui avea să-i rămână fabrica de ciocolată și bomboane, laboratoarele de prăjituri și cele patruzeci de cofetării așezate în părțile mai alese ale orașului.

Nimic ce-am văzut plecând din gară nu semăna cu ceva știut dinainte. Și casele, și oamenii parcă erau altfel, casele cu acoperișurile mai înalte și povârnite, oamenii mai rumeni la față. La prima prăvălie scria pe geamul de lângă ușă: „Aici se vând băuturi spirtoase în cantități nelimitate”. Era o regulă de comerț, pe care mai târziu am înțeles-o, prima dată însă mi-a stârnit teama că nimerisem într-un oraș de bețivi, unde oricine era poftit să bea după pofta inimii, numai ce deschidea ușa prăvăliei; deși se pomenea cuvântul „vânzare”, mi se părea că băutura în cantități nelimitate se dădea gratis, altfel de unde să scoată oamenii atâtea parale? Puțin mai departe, am văzut o față bisericească, poate un episcop, cu un brâu roșu pe pântece, lat de vreo trei șchioape, cum nu mai întâlnisem și până să mă gândesc că așa se obișnuia prin partea locului, sau că avea un rang mare între preoți, am făcut o legătură nelegiuită între ce se ascundea sub brâul lui roșu și prăvălia cu băuturi spirtoase nelimitate.

Orașul mi-a rămas printre amintirile frumoase, ori de câte ori pot, mă duc pe acolo să rămân măcar câteva ceasuri, dar la început mă înlemnise. Când tramvaiul a trecut prin piața din centru, plină de porumbei ca vestitele orașe, Veneția și Milano, ca să nu mă duc mai departe cu gândul, m-au surprins și mi-au tulburat judecata casele vechi, dar semețe, cu ziduri groase de un metru, cum se vedea la ferestre, cu ganguri lungi și întunecate, care răspundeau în alte străzi sau în scuaruri, cu acoperișurile de țiglă, atât de înalte că sub ele încăpeau trei rânduri de mansarde sau poduri, judecând după lucarnele etajate.

Într-un turn din marginea pieții, în apropiere de catedrală, un ceasornic cu cadranul mai mare de un metru anunța cu bătăi muzicale ora trei după-amiază. De acolo înainte, tramvaiul a mers câteva sute de metri pe o stradă mai îngustă, dar plină de strălucire, cu vitrinele prăvăliilor una lângă alta, parcă de cristal, nu de sticlă, și atât de lucii, încât totul în spatele lor părea marfă de prima mână pentru o lume bogată și fericită, haine, stofe, mătăsuri, încălțăminte, pălării, bastoane și umbrele, cărți și albume cu ilustrații, pe hârtie de cretă, ca de mătase apretată și lustruită. Sigur că erau și la București vitrine luxoase, dar mai rare, se pierdeau printre altele, nu la fel de împodobite. M-am simțit ca în altă parte a lumii, unde am râvnit tot timpul să ajung odată, fie că locurile s-ar fi numit Paris, Londra sau Viena; dar în același timp, fiindcă nu recunoșteam nimic în jurul meu, toate erau noi și misterioase, mi-am dat seama cu mai multă amărăciune, după ce mă amăgisem câteva clipe, cât rămăsesem de singur.

Deasupra prăvăliilor erau locuințe, un cat sau cel mult două; clădirile mai înalte nu s-ar fi potrivit cu strada. Toate aveau obloane verzi, date în lături, și perdele de tul alb, brodate cu trandafiri roșii. Deodată, mi s-a trezit în nări mirosul de Chrisossantos și am simțit în inimă o bucurie amară; bucurie, fiindcă exista o Zorină, și amar că era departe de mine. Tocmai atunci s-a dat la o parte o perdea și-n geam a apărut o fată cu părul blond, cu obrazul rumen de sănătate și cu ochi negri ca de tăciune, într-o atât de frapantă nepotrivire, încât m-am gândit că, dacă poate tatăl ei fusese un niebelung sau un wiking, mama nu putuse să fie decât țigancă. Atunci Zorina, cu părul șaten și ochii căprui, care nu se aprindeau decât în unele clipe, mi s-a părut ștearsă, și m-am temut că fata blondă cu ochi negri mi-ar fi scos-o din suflet, dacă o vedeam încă o dată.

Seara, refăcând în gând imaginea ei înregistrată în fugă, mi-am amintit că avea părul strâns într-o cordeluță neagră, pusă în creștet și înnodată la ceafă. Trandafirii roșii de pe perdeaua care îi căzuse pe spate n-au trezit în memoria mea olfactivă nici o mireasmă, dovadă că rămâneam credincios Zorinei și nopții noastre din Grădina Botanică.

Îndată, strada a răzbit într-un parc cu alei încrucișate, tăind în romburi prelungi o peluză care cobora, în stânga, până în zidurile de cărămidă roșie ale unei cazărmi imperiale, de pe vremea Mariei Tereza; i se vedea limpede vechimea, de parcă ar fi fost scrisă pe fațada cu două etaje, cu ferestre mici, rare și zăbrelite. Nu mai puțin imperială era și clădirea din dreapta, dar în alt stil decât al cazărmii, amintind mai degrabă palatul împărătesei, un hotel

întins pe toată lungimea pieții, având la parter restaurante, braserii și cafenele, cu vitrine în loc de ferestre obișnuite, pornite din buza trotuarului, așa încât cei dinăuntru trebuiau să țină seama cum stau pe scaun, că li se vedeau până și ghetele, atât de caraghioase când omul nu are ținută. Pe o vitrină de la mijloc, cu fereastra glisantă dată în lături, o orchestră de cafe-concert cânta un vals vienez, am auzit ultimele acorduri cât tramvaiul stătea în stație, așteptându-l pe cel din direcția opusă, căci nu era linie dublă decât la locurile de încrucișare, ca la calea ferată; apoi muzicanții au început să-și strângă instrumentele, concertul de prânz se terminase și până la cinci după-amiază era liniște. Atunci, la ora ceaiului, pe trotuarul lat din fața hotelului orășenii ieșeau la plimbare, îmbrăcați cu multă îngrijire, domnii cu mănuși, baston și pălărie, doamnele cu umbrele și voalete, iar unele, sub rochiile lungi, cu volane, poate încă purtau corsete. Eu, unul, nu știu de existența lor decât din auzite și din ce-am descoperit câteodată prin vreun fund de sertar, parcă ascuns de rușine. Dar uit că am văzut corsete la cinematograf, când camerista, totdeauna o negresă (în filmele americane), își proptea genunchiul între șalele doamnei și-apoi trăgea de șireturi, strângându-i atât de tare mijlocul că nu înțelegeam unde mai încăpeau bietele ei viscere. Sigur că stăpâna suferea cel mai mult, eu însă totdeauna am compătimit-o pe cameristă, deși în ceea ce o privește avea mijlocul liber, și între ele două ar fi fost prima ca ispită.

Mă gândesc astăzi, după o viață atât de lungă, ce-aș fi făcut dacă fetele pentru care mi-a bătut inima odată, Ibi, bunăoară, sau Rita și chiar Tania, nu la fel de subțire ca primele două, ar fi avut pe dedesubt asemenea armură; probabil aș fi ajuns să am o fire mai misogină.

De la capătul locului de plimbare căruia i se spunea Corso, cu un fel de trufie, se deschidea, în continuarea liniei drepte pe unde venisem, o arteră largă și lungă de peste doi kilometri, un bulevard croit aristocratic, la capătul căruia se vedea un grup statuar de bronz, o femeie ca o Victorie Neînaripată, simbolizând poate Patria, pregătindu-se să pună o cunună de lauri pe fruntea unui ostaș întors de la luptă. Nu dau alte amănunte, statuia însă trebuie ținută minte, fiindcă va avea multă însemnătate în viața mea de aici înainte, va fi un țel, un far, o speranță la sfârșitul marșurilor istovitoare, când, după ce străbăteam orașul cu ranița în spate și cu mitraliera pe umăr, de-mi înmuia oasele, o vedeam acolo, încă foarte departe, însă într-o realitate neîndoioasă, unde știam sigur că voi ajunge după jumătate de oră, dacă făceam un ultim efort de a nu cădea pe pavaj cu poverile peste mine.

În imaginea acelei Victorii îmi găseam atestată salvarea; atunci îmi umflam pieptul, îmi încordam trupul și băteam pasul cu forțele renăscute, ca și când aș fi știut că, odată cu ostașul întors victorios de la luptă, voi primi și eu o cunună de lauri.

Grupul statuar era chiar la intrarea principală a școlii. De-acolo înainte, tramvaiul cotea la stânga și se pierdea într-o pădure stufoasă, verde ca vara, încă neatinsă de toamnă. M-am minunat, o clipă am uitat ce mă așteaptă, surpriza era prea mare, nu mai văzusem niciodată un tramvai în pădure. Peste vârfurile copacilor se vedeau munții, cu versanții atât de verticali, că păreau gata să se prăvale, cu coamele acoperite de o zăpadă timpurie, strălucitoare. Deși curând după-amiază, pe cerul de deasupra, de un albastru ca de cerneală, licărea o jumătate de lună; odată cu înserarea, avea să coboare până deasupra zăpezii, făcând-o să capete dungi alungite de aur, aurindu-se ea însăși.

Această priveliște ca de feerie este o amintire din trecutul îndepărtat al tinereții, unde a stat înmormântată până astăzi. Căci atunci n-aveam suflet să mă bucur de ea, ci o priveam cu răceală, gândul fiindu-mi în altă parte, la poarta elevilor, pe care o căutam, ca să intru în școală, unde începea partea a treia a vieții mele, cu toatele fiind vreo șapte, dacă le număr până la ultima.

Capitolul 4

Primele umilințe; stoicismul. Alfabetizarea militară. Uniforma, tunsoarea. Paturi înghesuite, lipsa de aer. Saltele grele de lână; câte oi trebuie tunse? Orele de meditație, evocarea Zorinei. Sala de mese, ciorba de bivoliță. Bocancii, pușca și mitraliera. Teoria moletierelor. Inspecția hainelor, stingerea și somnul.

De la Teofil primisem două sfaturi esențiale, le judecase bine înainte de a mi le propune, reprezentau totul în viața care începea de aici înainte: să spui totdeauna „Da, domnule!” și niciodată „Nu pot!” mai ales dacă într-adevăr ceva nu se poate… Când mi le aminteam, mă simțeam strangulat de revoltă și indignare. Mă socoteam un om pierdut, înțelegeam că nu voi putea supraviețui fără aceste sfaturi, dar mi se părea nedemn să le urmez și nici nu credeam că aș fi în stare. În mine creșteau, ca într-o seră cu bălării ghimpoase, un „nu” categoric și un „imposibil”, și credeam că nu m-am născut decât ca să-mi dau viața pentru ele.

În poartă am zăbovit puțin, n-aveam în mână decât o valijoară cu câteva lucruri, printre ele verigheta, pe care o scosesem de pe deget încă de peste noapte, când plecase trenul din gară. Mai aveam acolo plicul cu actele, printre ele, bineînțeles, și certificatul Colegiului Pretoreanu, cu note paradoxale, între cinci și zece, și cu o caracterizare bună pentru școala de corecție. În acele clipe, m-am gândit nu la Zorina, deși are locul ei, n-o să-mi iasă cu ușurință din suflet, ci mi-a apărut în ochi fata blondă de la fereastră, făcându-mă să înțeleg fuga, în timpul cât ține lumina unui fulger, că viața, dacă începe cu cel care vine primul, nu poate să continue decât cu un al doilea, ca, la fel de elementar spus, să se termine cu ultimul. Apoi, trecând peste revolta din mine, am revenit la sfaturile lui Teofil și am repetat vechea mea rugăciune, hotărât să n-o uit cât mi-o rămâne un dram de minte: „…Doamne, mă jur să fiu umil și cu fruntea plecată, dar ajută-mă să nu strâng de gât pe nimeni!…”

De la poartă, m-am dus la cancelarie, unde un secretar civil mi-a luat actele.

— Vasăzică, a spus, cu o ironie vădită, vii de la colegiul domnului Pretoreanu! Să știi că la noi n-o să ai zile bune!

Seara, când m-am întâlnit cu câțiva din foștii mei colegi de clasă, obligați și ei să vină la această Kadeten-Schule amarnică, am aflat că eram puși cu toții într-o categorie de școlari rău famată, cu prea multă carte, în schimb fără disciplină, nesupuși și răi de gură. Eu însă îmi cunoșteam hotărârea, să spun tot timpul „Da, domnule!”, chiar de-ar fi să se rupă catapeteasma în două. Începusem cu secretarul, răspunzându-i, deși nu știam dacă aveam aceeași obligație și cu civilii:

— Da, domnule!

Nici așa nu-i câștigasem bunăvoința, dovadă că a adăugat, cu asprime și răutate:

— Ai sosit în ultima zi, cu ultimul tren. Ține seama că dacă mai întârziai zece minute, luai o săptămână de închisoare!

Mi-a venit să-i bag mâna în beregată, dar am strâns pumnii, m-am abținut din toate puterile și am răspuns cu smerenie:

— Da, domnule!

Convorbirea cu secretarul, prima umilință îndurată în noua mea viață, m-a făcut să le îndur mai ușor pe cele următoare. Un elev sergent din anul al doilea, având ca semn distinctiv al gradului nu doar galonul de pe epolet, ci și câte o țintă de alamă cu capul bombat pe cele două petlițe de la guler, m-a

luat în primire, să mă ducă la magazie, ca să-mi capăt hainele militare. Am pornit cu el, pe un coridor, dar nu făcusem doi pași, când s-a oprit și m-a străpuns cu privirea.

— Mergi în urma mea, la doi metri!

— Da, domnule!

— Nu se răspunde așa, ci „Prea bine!” Și nu „domnule,” că nu suntem civili, ci „domnule elev sergent!”

— Am înțeles. Prea bine, domnule elev sergent!

Mergând în urma lui, am văzut că avea umărul drept mai jos, n-ar fi băgat de seamă oricine, mi-am închipuit că din cauza armei, purtată zilnic cinci-șase ore. Mi-am pus în gând să mă feresc, să-mi încordez mușchii umărului, ca să nu cadă; era prima mea măsură de apărare, n-am mărturisit-o nimănui, de teamă că putea fi luată ca o indisciplină: de ce să fiu eu altfel decât toată lumea?! Sforțarea hotărâtă am făcut-o, până ce, după câteva luni de zile am observat că umărul drept stătea mai sus și mai țeapăn decât stângul; de atunci l-am lăsat mai moale, având grijă să mă uit mereu în oglindă.

Sergentul meu instructor era un tânăr mijlociu de statură, slăbuț, dar vânjos, cu o față prelungă, cu ochi galbeni, ca de găină, pândind tot timpul, părând că vede și în lături, nu doar în față. În afară de învățătura militară nu știa nimic, avea mintea atât de goală, că nu putea să fie nici măcar viclean, stilul lui de viață era luat din regulamente, pe care, ce-i drept, putea să le spună pe dinafară, din scoarță în scoarță și dintr-o singură răsuflare. Fiind de prin părțile locului, avea o vorbire curată, dar prea neaoșe, de aceea părea cam bolovănoasă. Acestea toate nu le-am văzut dintr-odată; în prima zi, când m-a purtat de colo până colo, aveam mintea cam amețită, nu-mi mai aminteam nici măcar trecutul cel mai apropiat, cum o lăsasem pe Zorina dormind într-un așternut unde nu aveam să mă mai întorc niciodată. Dar ceva am observat de la început, prima oară când l-am privit în față, că avea o bărbie lată, al cărei colț din dreapta trăgea în jos, întocmai ca umărul; fiind în aceeași parte, am făcut o legătură, poate umărul nu îl deformase arma, ci era așa din naștere, ca și bărbia.

Înainte de a spune tot ce-i mai greu, numele lui, pe care nici nu știu cum aș putea să-l scriu pe hârtie, trebuie să recunosc că nu era un om rău, dimpotrivă, avea e inimă moale și bună, pe care școala, cu severitatea ei neiertătoare, îl învățase să și-o ascundă, ceea ce făcea din el un satrap artificial și mai mult comic. Iar numele, în satul lui și-n cele vecine, avea alt

înțeles decât se cunoaște, dovadă că nu-i dăduse prin minte să și-l schimbe, ci, dimpotrivă, îl purta cu mândrie. În fiecare dimineață, înainte de a începe instrucția, sergentul făcea cu grupa lui exerciții de alfabetizare militară. Cu unii, de prin alte grupe, poate că era nevoie, se găseau printre noi câțiva mai înceți la minte, că nici nu știu cum de-i primise în școală. Unul mi s-a părut chiar idiot, în adevăratul înțeles al cuvântului; voi pomeni doar una din vorbele lui neghioabe, nici nu cred că-i nevoie de o a doua și nici n-am timp de glumă. Învățam că la luptă, sub focul dușmanului, nu-i bine să te adăpostești după un rambleu de cale ferată, fiindcă glonțul, chiar dacă nu te atinge, spulberă piatra colțuroasă care poate să te orbească. Admit că, dacă nu te învață nimeni, e mai greu să-ți închipui, când n-ai destulă imaginație. Dar, cu toată învățătura, repetată în multe rânduri, gogomanul nostru, când era întrebat, continua să spună că un asemenea adăpost nu-i bun „fiindcă vine trenul și taie capul!”

Așezat în fața grupei pusă în linie, treisprezece luptători, cum cere regulamentul de infanterie, sergentul ne lua pe rând, când de la stânga, când de la dreapta, punându-ne întrebările lui de alfabetizare, mult timp aceleași:

— Cum se numește țara noastră?

— Regatul România Mare.

— Cine e regele țării?

— Maiestatea Sa regele Carol al doilea.

Se împlineau abia patru luni de când Carol al doilea era rege. Urmau întrebări privitoare la ierarhia armatei și a școlii, în descreștere: ministrul de război, șeful statului major, inspectorul infanteriei și toți ceilalți, până la comandantul școlii, la comandantul batalionului de elevi, al companiei a patra, din care făceam parte cei din anul întâi, comandantul plutonului și, în sfârșit, șeful grupei noastre. Fiind printre cei înalți, eram primul din dreapta, și dacă întrebările începeau din partea aceasta scăpam ușor, cu Regatul România Mare. Dar când se nimerea să-mi vină rândul la urmă și să spun numele sergentului, totdeauna mă poticneam după prima silabă:

— Șeful grupei a doua este domnul elev sergent instructor Pre…

— Ești bâlbâit sau ce ai? mă admonesta sergentul.

Mult timp n-am putut să-i spun numele până la capăt decât după o ezitare penibilă; pe sergent îl chema Preputț și nu altfel. În satul lui, cuvântul nu rușina pe nimeni, căci nu definea decât vecinătatea omului cu puțul comunal, de unde venea tot poporul să ia apă.

Trebuie să recunosc că n-avea alte păcate decât numele, ca să nu mă leg de umărul lăsat și bărbia strâmbă. Niciodată nu mi-a făcut o nedreptate, și dacă am văzut așa, nimic nu mi-a fost mai ușor decât să-i spun din toată inima, cu orice ocazie, „da, domnule elev sergent!”, „prea bine, cum vreți dumneavoastră!” Cuvântul „imposibil" îl și uitasem, fiindcă își pierduse utilitatea. În afară de alfabetizarea ridicolă, de la el am învățat temeinic, căci știa și să explice, și să dea exemplu, regulile elementare ale milităriei, mânuitul puștii, întoarcerile, fuga, îngenunchiatul, culcatul, exercițiile de ochire, iar mai târziu tragerea la poligon, cu gloanțe adevărate, ceea ce, când am ajuns la mitralieră, a devenit o experiență pasionantă. Dar sergentul mă câștigase mai dinainte, din ziua când ne-a arătat cum se trântește luptătorul la pământ, sub ploaia de gloanțe, fără să lase arma din mână. Era după o ploaie de toamnă care prefăcuse câmpul de instrucție într-o mocirlă. După ce ne-a explicat mișcarea, instructorul, cu arma la piept și fără să pregete, s-a aruncat într-o băltoacă, stropind până departe. Când s-a ridicat, era plin de noroi până în albul ochilor, și de pe hainele lui, totdeauna meticulos îngrijite, curgeau șiroaie de apă murdară. N-am mai ținut seama de disciplină, și l-am aplaudat, fără să-mi pot înfrâna admirația.

— Vezi că aici nu suntem la teatru! m-a admonestat el cu asprime.

Din clipa aceea mi-a devenit drag și drag mi-a rămas până astăzi, deși a murit în război, ca atâți alții; a murit pe frontul de la Țiganca, în drum spre Odesa, pe unde am trecut și eu, dar mult mai târziu, în vreme de pace, având pe mine haine civile, fără nici o armă în mână. Dacă locotenentul Prepuț o fi avut vreo cruce la căpătâi, de mult este putrezită, și astfel i s-a pierdut și numele.

* * *

În după-amiaza când sosisem acolo și toată școala era sau la cursuri, sau la instrucție, încât n-am întâlnit pe nimeni în drumul spre magazie, am primit două rânduri de haine, unul de campanie, de toată ziua, s-ar spune mai bine, și altul de ceremonie, cu chipiu și cu egretă, o podoabă care azi mi se pare caraghioasă, dar atunci mă umplea de mândrie, parcă îmi punea în creștet un snop din razele soarelui. Magazionerul nu mi-a dat hainele în batjocură, ci mi le-a ales după talie, apoi m-a pus să le probez în fața oglinzii. Dacă rămânea ceva de ajustat, croitorul acolo era, într-o odaie de alături; încercarea de care mă temusem a fost mult mai ușoară, nu semănam cu un pui de bogdaproste.

Greu a fost momentul următor, pe care însă nu-l trăiam prima oară, când am ajuns la frizerie și m-au tuns numărul unu. Totdeauna după ce mă tundeau, la întoarcerea din vacanțe, mergeam cu capul între umeri, rușinat, de parcă aș fi fost în pielea goală. Niciodată nu mă întrebam cum o să mă simt când mi-o cădea părul și frizerul n-o să mai aibă ce tunde.

De-aici, am urcat la etaj, unde erau dormitoarele. În capul scării largi, monumentale, am văzut un maldăr de târlici, ca la moscheie, care nu se potriveau cu decorul; sergentul și-a scos bocancii, m-a pus și pe mine să mă descalț și-am înțeles îndată de ce, fiindcă pe coridoare era parchet ceruit, lucios ca oglinda. Am mers în vârful picioarelor, atâta curățenie îmi făcea frică, mi se părea că subînțelesul ei era o capcană, podeaua aceea lucioasă ascundea o caracatiță care nu aștepta decât să-i cazi în tentacule.

La fel de lustruit era parchetul și în dormitorul unde m-a dus sergentul, dar nu putea să se vadă decât fâșiuțe de jumătate de metru, cât rămânea între un șir de paturi și altul. Atâta înghesuială mi-a făcut mai mare frică decât caracatița, pe coridor scăpai cu fuga la o nevoie, aici nu puteau trece doi oameni unul pe lângă altul decât frecându-se de paturi, sau sărind pe deasupra.

— Iată patul tău! mi-a spus sergentul.

Sigur că era patul cel mai rău așezat, dacă sosisem ultimul, drept în mijlocul dormitorului, unde se încrucișau toate drumurile. M-am gândit câți au să se foiască pe lângă mine, niciodată nu mi-a plăcut să stau în mijlocul odăii, m-am tras spre perete și cu precădere în colțuri, unde mă simțeam mai apărat decât oriunde. Îmi făceam griji de pomană, seara am căzut frânt de oboseală și-am dormit neîntors până dimineața, după o noapte de drum cu trenul și după atâtea emoții. Cu ceilalți, care făcuseră instrucție toată ziua, s-a întâmplat la fel, la fel în seara următoare și în toate serile, adormeau cum puneau capul pe pernă și dormeau fără vise, nici măcar din cele cu femei despuiate, cum se întâmplă cu tinerii ținuți mai rău ca la mănăstire, unde poate că dracul nu-i totdeauna atât de negru pe cât se crede.

La început, mai rău a fost cu lipsa de aer la atâta înghesuială, chiar și pe vreme destul de caldă, când rămânea o fereastră deschisă. Și de-ar fi rămas deschise toate, și de-ar fi lipsit un perete întreg, poate tot n-ar fi fost destul pentru atâtea respirații amestecate. Când, rar, se întâmpla să ies o clipă peste noapte și mă întorceam, deși pe jumătate continuam să dorm în picioare, mergând orbește printre paturi, mi se părea că intru într-o apă vâscoasă, cu miros rău de baltă. Nu treceam prima oară prin această încercare, știam de

prin gări, unde așteptam ceasuri înghesuit între oameni cu mirosuri de toate felurile; la fel se întâmpla și aici, de când era școala, la fel se întâmplă în cazărmi și în internate, ca să nu mai pomenesc închisorile. Dar fiindcă atâta lume supraviețuiește, înseamnă că până la urmă te obișnuiești cu toate mizeriile. Iarna barem, când era atât de frig pe coridoarele neîncălzite, nu știam cum să ajung mai repede în căldura vâscoasă și să mă bag sub pătură cu tot cu capul, fără să mai simt lipsa de aer. E drept însă că ziua, la instrucție, în plămâni intra atât oxigen, că după ani întregi de asemenea existență omul ar fi putut ajunge să doarmă cu nările astupate, să nu mai respire nici măcar cât animalele care hibernează.

Paturile erau de fier negru, și în locul somierelor de împletitură elastică, de la colegiul domnului Pretoreanu, salteaua stătea pe baloturi de tablă, încrucișate, la o șchioapă unul de altul. Nu spun că nu le simțeam în șolduri, în umeri sau în coaste, dar mă adaptam, îmi căutam pozițiile cele mai convenabile. Noroc că salteaua era groasă și de lână adevărată. Mă întreb câte oi intrau într-un dormitor cu patruzeci și cinci de paturi, și în zece, câte erau toate? Pe atunci, populația pământului nu ajungea la două miliarde de suflete. Ce s-ar întâmpla astăzi cu saltelele, dacă nu se născoceau înlocuitorii de toate felurile, căci de unde să iei oi pentru patru miliarde și jumătate de oameni, cinci miliarde probabil până la sfârșitul mileniului?! Aș fi înclinat să cred că în aceste materiale noi, neconforme cu natura, se ascunde cauza înmulțirii unor boli în societatea modernă, cancerul și slăbiciunile inimii, dar mă abțin să-mi dau părerea, de teamă să nu mă ia cineva în serios și să ne trimită înapoi, la rogojină.

Salteaua groasă și îndesată era atât de grea, că îmi rupea șalele când, o dată pe săptămână, sâmbăta după-amiază, zi de gospodărie, trebuia s-o car în spinare afară, la fel ca toată lumea, s-o pun pe iarbă și s-o bat cu parul până ieșea tot praful. Sergentul Prepuț inspecta saltelele grupei lui, le încerca el însuși cu parul și nu ne dădea drumul în dormitor până ce aerul deasupra nu rămânea limpede ca sub un clopot de sticlă.

Hainele le țineam în dulapuri așezate pe lângă perete, aveam fiecare despărțitura noastră, unde ne puneam și lucrușoarele personale. Acolo aveam pitite, în cel mai ascuns dintre colțuri, verigheta și fotografia Zorinei. E timpul să spun că îmi rămânea timp să mă gândesc la ea cât voiam numai duminica; în celelalte zile mi-o aminteam doar în unele ore ale după-amiezii, spre seară, când ne făceam lecțiile pe a doua zi. Aveam norocul să pricep totul limpede, de la prima explicație, era și ceva nou, și ceva simplu;

sau mi se părea, fiindcă privea domenii nebănuite care îmi trezeau pasiunea. Așa că, nemaiavând nimic de învățat, orele de meditație le petreceam gândindu-mă la Zorina; sau îi scriam zeci de pagini, caiete după caiete, din care, dacă le-aș avea astăzi, aș scoate cu ușurință mai mult decât o carte. Pe fereastră se vedeau munții cu crestele acoperite de zăpadă, luna răspândea pe cerul sticlos o lumină strălucitoare, de gheață, că mi se umpleau ochii de lacrimi. Mereu am crezut că lăcrimau din cauza lunii, până ce, târziu, am băgat de seamă că la fel mi se întâmpla în nopțile întunecoase și atunci am înțeles că mă durea sufletul de dorul Zorinei.

Pe urmă mergeam la masă: sala de mese era la subsol, un rând de ferestre dădea în curtea școlii, altul în stradă, și cine avea locul în partea aceea vedea picioarele femeilor și fetelor care treceau prin față. Nu trecea nici un bărbat, parcă era o înțelegere, ori stăteau acasă, ori mergeau pe trotuarul celălalt.

Bucate mai bune decât acolo n-am mâncat niciodată, nici la restaurantele cele mai renumite, din cele mai mari orașe. Așa mi se păruse atunci, desigur; dar impresia, deși depășită, rămâne neînvinsă. De pildă, ciorbă de bivoliță, cu carnea roșie, cum nu mai văzusem și mă cam speriase prima dată, și cu încrustații de seu galben, moale ca untul. Prin partea locului, se vedeau mai multe turme de bivolițe decât de vaci și, neținând seama cât erau de urâte și cum le plăcea să se tăvălească prin băltoace, laptele lor îl întrecea cu mult pe oricare altul, la fel și carnea, mai grasă și mai gustoasă. N-am să pomenesc toate felurile de mâncare, îmi vine în gând un ghiveci călugăresc scăldat în untdelemn cu boia de ardei dulce; sau vestita friptură de porc la tavă, cu varză călită, cum la Colegiul domnului Pretoreanu se dădea doar la serbările școlii, și nu la fel de bună. După o zi grea de muncă, ne-am fi prăpădit cu toții dacă nu puneam la loc caloriile pierdute, iar caloriile eu nu le socotesc după cantitatea produselor băgate în oală, ci după felul cum sunt gătite. Dacă o mâncare fără gust s-o duce în stomac, de voie, de nevoie, caloriile ies pe nas, odată cu aerul.

Un rău nu lipsea nici în sala de mese, era ofițerul de serviciu, pus să ne supravegheze fără astâmpăr; abia trecea și răsuflai ușurat, că deodată îi simțeai privirea în ceafă; pe urmă nu mai lipsea decât să-ți pună mâna pe umăr.

— Dumneata ai părul cam mare!

Observația echivala cu ordinul de a merge la frizer îndată ce se sfârșea masa.

Unii se plângeau de migrene, alții de urechi, aveau chiar certificat de la medic, cu recomandarea să poarte părul mai mare. Din cei douăzeci de locotenenți care făceau de serviciu pe școală, nu erau toți haini la inimă, unii închideau ochii și se duceau mai departe. Dar câțiva din ei nu se lăsau înduplecați nici de rugăminți, nici de certificate, umblau cu frizerul după ei și pe recalcitranți punea să-i tundă pe loc, în mijlocul sălii de mese.

În clasă, profesorilor civili nu le păsa de părul nostru, cei militari se gândeau cum să-și facă lecția mai bine. În dormitor, sergentul instructor Prepuț avea prea multe de inspectat, bocancii în primul rând, umbla mai mult cu capul pe jos, nu ne vedea părul, sau poate se prefăcea că nu-l vede, am spus că avea o inimă bună. La inspecție, la parăzi nimeni nu putea să ne vadă părul sub chipiul de ceremonie sau sub capela de instrucție. Primejdia adevărată rămânea sala de mese.

— Dumneata ai părul cam mare! spunea la spatele meu ofițerul de serviciu, punându-mi mâna pe umăr.

— Da, domnule locotenent.

— Să te tunzi!

— Am înțeles, domnule locotenent.

Până să-i vină rândul a doua oară, treceau douăzeci de zile, uita de mine, o lua de la început:

— Dumneata ai părul cam mare!

Niciodată nu am spus „nu”, sau „nu pot”, sau „am scutire”. Așa am dus-o din douăzeci în douăzeci de zile, ca să nu mai spun că uneori mai venea și-o boală, o răceală sau o gripă, fie la el, fie la mine, și termenul se lungea patruzeci de zile. La sfârșitul anului, aveam părul mare, frizură adevărată.

* * *

Cel mai greu de curățat erau bocancii, mai ales atunci, toamna, când începuseră ploile și mergeam prin băltoace, neschimbând linia dreaptă, de ne înnoroiam până la glezne, ca să nu spun cât se murdăreau moletierele, pantalonii și mantăile. Moletierele le moștenisem de la armata franceză, care ne înzestrase în timpul războiului, după cum moștenisem și altele, de pildă chipiul și casca. Armele, în schimb, erau de fabricație germană, Manliker, ca și mitraliera, Schwartzlose. Aveam și câteva mitraliere franțuzești St. Etienne, fiindcă trebuia să le cunoaștem pe toate, acelea însă, lasă că erau înalte ca niște capre de tăiat lemne, dar nici nu mergeau bine, se

înțepeneau de la primele gloanțe, așa că le foloseam mai mult să facem teorie pe ele.

Nu am să mă iau la ceartă după trei sferturi de secol cu inventatorul moletierelor, ceea ce nu mă împiedică să spun că se datorau unei inspirații nefericite; oricine a făcut armata pe vremea mea o să-mi dea dreptate. Erau fâșii de stofă, la fel ca pantalonul, lungi de doi metri, cu o anumită croială, mai late la jumătate, cam de un dos de palmă și mai înguste la terminații, ca să se înfășoare mai bine, urmând forma piciorului, de la gleznă până sub genunchi, unde se prindeau cu șireturi. Cât timp lua această manevră poate să-și închipuie oricine. Dacă regimentul surprins de atacul nemțesc tocmai când se despăduchea la gârlă fusese nevoit să lupte numai în cămașă, cauza adevărată nu putea să fie decât moletierele; cine are timp să și le pună sub năvala inamicului? Pantalonii ca pantalonii, îi mai tragi și din fugă și pe urmă îi ții cu stânga, să nu cadă, în timp ce cu dreapta lovești cu baioneta la armă. Nu mai spun cât timp cereau să le cureți de noroi, centimetru cu centimetru, apoi să le faci sul, că altfel cine ar putea să le pună? Și ce meșteșug se cerea să le înfășori bine, să urmeze forma piciorului, care nu-i otova ca bulumacii. Unii nu izbuteau niciodată să le pună ca lumea, un picior ieșea mai gros decât celălalt. Cine nu avea pulpele destul de formate le mai îngroșa cu fâșii de hârtie prinse sub moletiere. Nu uit să spun de câte ori se desfăceau acestea din mers, atârnau pe jos și cei din spate le călcau cu bocancii.

Bocancii, așa plini de noroi cum erau când veneam de la instrucție, îi duceam în mână, s-a înțeles că n-aveam voie să atingem parchetul cu ei, și îi curățam la spălător, în capătul coridoarelor, unde erau vreo șaizeci de chiuvete puse pe patru rânduri, numai cu apă rece. Dar n-aveam voie să-i spălăm, ceea ce ar fi ușurat treaba, ci trebuiau curățați, întâi cu un bețișor, apoi cu peria aspră. Când nu mai rămânea nici urmă de noroi îi dădeam cu cremă și apoi îi lustruiam cu peria moale, până luceau ca oglinda.

— Să-mi răsucesc mustața în ei! pretindea sergentul.

N-avea mustață, era doar așa, o vorbă a lui, un spirit.

Lustragiul face treaba mult mai ușor, putând să lucreze cu amândouă mâinile, nu-i rămâne decât să bată cu lemnul periei în cutie, și clientul schimbă singur piciorul.

La inspecția care se făcea înainte de culcare, stăteam drepți, aliniați pe coridoarele înguste dintre paturi, tremurând de frig și de frică, în cămăși de noapte de pânză grosolană, dar nu groasă și călduroasă. O clădire atât de

mândră cum era școala noastră, cu ziduri masive și sănătoase, cu ferestrele încheiate bine și cu ușile bine ajustate, se încălzea cu lemne, în sobe de teracotă, deși avea dimensiunile palatului de la Schönbrun. Mult timp le-a trebuit oamenilor până să înțeleagă avantajele caloriferului, care economisește trei sferturi din combustibil. Iar când au înțeles, în sfârșit, și l-au pus pretutindeni în locul sobelor, chiar în clădiri mai micuțe, s-a văzut că păcura era pe sfârșite. Oamenii s-ar întoarce cu drag astăzi la mijloacele de încălzire de altădată, dacă ar mai avea sobe și lemne. În copilăria mea, lemnele de foc se aduceau cu căruțele, de la munte, convoaie, și se făceau stive în magazie, stânjeni peste stânjeni. Cel mai bun lemn era cel de cer, înrudit cu stejarul; dacă i se curăța coaja, dădea și mai multe calorii, frigea soba, nu puteai să te apropii la jumătate de metru.

Pentru inspecție stăteam cu hainele chitite și aliniate pe pat, și cu bocancii în mână. Greu ar fi putut să rămână ascunsă o pată de noroi, la îmbinarea tălpii cu căputa! Pe urmă sergentul inspecta cât de bine erau chitite și aliniate hainele pe pat, pantalonii dedesubt, vestonul deasupra, iar peste ele capela și moletierele. Cu o liniuță în mână, se asigura mai întâi că nimic nu trăgea în afară sau nu era băgat mai înăuntru, nici măcar cu o jumătate de centimetru. În clipa următoare, toate se făceau vraiște, în căutarea cusururilor. Cea mai crudă probă o îndurau nasturii, se prindea între degete câte unul, la nimereală, n-ar fi fost timp pentru fiecare și apoi se învârtea haina, ca o moriscă. Nasturele trebuia să fie cusut temeinic, dar oricât ar fi fost ața de tare, nu rezista la o probă mai prelungită. Cine cădea victimă trebuia să coase nasturele la loc, învinețit de frig pe coridor, căci între timp venea ora de culcare, când în dormitor se stingea lumina. Unii încercau să se folosească de sârmă, socotind că este fără moarte, dar își dădeau seama repede că nu rezistă la răsucire, ci se rupe mai repede decât ața.

Singura mângâiere în fața acestei încercări nemiloase era că odată cu ea se încheia și ziua și venea timpul somnului, trecerea în altă lume, „unde nu era nici durere, nici suspin”, ci o noapte numai a noastră, ca o viață veșnică.

Capitolul 5

Duminicile povestitorului; populația orașului privită de după gratii. Învățătura militară, științe folositoare chiar și în viața civilă. Marș lung prin ploaie. Epica drumului. Reflecții prilejuite de amintirea Zorinei.

Întoarcerea istovitoare. „Ce veseli suntem noi, Că mergem la război!”. Exasperarea. Renașterea. Optica lui Til Buhoglindă. Tragerea cu gloanțe reduse. Plantonul de noapte. Carcera.

Duminica, elevii din anul al doilea aveau voie să iasă în oraș, dacă nu trebuiau să ispășească vreo pedeapsă. Pentru aceasta se îmbrăcau în uniforma de ceremonie, cu pantaloni lungi și ghete cu gumilastic, cu chipiu și cu egretă portocalie. Ghetele cu gumilastic nu puteam să le sufăr, mi se părea că nu se potrivesc decât cu popii și seminariștii; civilii care știau nemțește le spuneau „ghete cu zug” poate fiindcă se încălțau repede, „zugul”, adică trenul, ilustrând ideea de viteză. Înainte de a le da drumul pe poartă celor învoiți, ofițerul de serviciu îi inspecta din cap până în picioare, dacă au ghetele lustruite, pantalonii călcați pe dungă, nasturii tunicii frecați cu „Amor”, o pastă în cutii ovale, care făcea alama să strălucească mai tare ca aurul.

Duminicile mele, până am căpătat și eu învoire în oraș, nu au fost atât de triste pe cât s-ar crede, mai degrabă eram melancolic, o stare de suflet într-un fel fructuoasă, fiindcă îmi șlefuia sufletul, îl făcea mai sensibil și-i dădea chiar o adâncime necunoscută înainte, adică sentimente mai numeroase și mai puternice. Nu văzusem orașul decât o dată, în trecerea lineară cu tramvaiul, pe diametru, care ducea la reprezentarea lui cea mai bună; nu doream deloc să-l explorez și-n părțile celelalte, le lăsam pe ele să-mi treacă pe dinaintea ochilor. Parcul din fața școlii se termina într-un gard cu drugi de fier forjat, dincolo de care era pădurea, cu o alee de promenadă, paralelă cu linia tramvaiului. Tramvaiul trecea des, spre un loc de distracție unde erau și-o apă cu bărci de închiriat, și o menajerie.

Priveam lumea din afară printre două gratii, de care mă țineam cu mâinile; cineva ar fi putut să facă o asemuire între mine și animalele de la menajerie, închise în cușcă.

Treceau mai puțini băieți, nu știu de ce, și mai ales fete, eleve de școală, în uniformă, cu număr pe mânecă, poate și ele închise în vreun internat de unde le dădeau voie să se plimbe duminica. În fiecare din ele transpuneam o Zorina, căreia seara, în orele de meditație, iarăși îi scriam zeci de pagini; atunci era pentru mine timpul cel mai bun al zilei, mă uitam la creasta înzăpezită a munților, în direcția Bucureștilor. În nopțile întunecoase parcă vedeam într-acolo o pâlpâire, ca o auroră boreală, nu putea să fie decât lumina orașului, zecile lui de mii de becuri de pe stradă, răsfrânte în bolta

cerească. Prin aceste lumini, fie ele doar închipuite, simțeam o comunicație directă cu Zorina, ca și când ea ar fi fost aproape și s-ar fi uitat la mine de dincolo de fereastră. Îmi scria puțin, n-avea îndemânare, frazele ei erau sărace și cam înapoiate, nu știam prin ce școală trecuse, nu o văzusem niciodată cu o carte în mână. În schimb, cel puțin la două săptămâni îmi trimitea un pachet cu kilograme de ciocolată de care se bucura întreaga mea grupă.

Odată, am avut o mare emoție, când pe pachetele de ciocolată, de un format nou, în hârtie ca aurul, am văzut numele Zorinei și fotografia ei, râzând să i se vadă dinții, ca în reclamele de pastă dentifrice. Privind-o, cu tot mai multă duioșie, mi-am amintit drumul nostru de șaizeci de kilometri făcuți cu piciorul, nopțile dormite prin porumbiști sau prin crânguri și m-am gândit că asemenea amintiri nu se pot uita niciodată.

De uitat nu le-am uitat, dar au devenit simplă narațiune; de Zorina nu mai știu nimic, poate e moartă, și emoția pe care o mai simt uneori când mă gândesc la ea nu-i decât o trimitere în urmă. În câteva rânduri am văzut ambalajul cu numele și fotografia ei aruncat pe vreo alee din parc, în picioarele oamenilor, și l-am luat de jos, dar nu știu sigur ce voiam să feresc de profanare, chipul ei sau aleea de obicei atât de curată?

Din când în când, în acele scrisori scurte și stângace, Zorina avea grijă să-mi repete o veche asigurare: „Să știi că nu ai nici o datorie față de mine: dacă vrei să vii în vacanța de Crăciun, vino, dacă nu, du-te în altă parte, de ei te scap eu, să nu-ți fie frică.” Nu știu ce avea ea în gând, cum voia să mă scape; n-a fost nevoie să facă nimic, nici să miște un deget, m-a scăpat soarta.

* * *

A fost o viață grea, niciodată n-am să spun altfel, însă n-am s-o evoc decât pe departe. Dacă voi povesti prin ce întâmplări am trecut, trebuie să se știe că ele se repetau des, uneori zilnic, iar eu voi spune o singură dată. Atât am să adaug, că viața aceea, așa cum a fost ea de dură, mi s-a părut normală din prima zi când am ajuns acolo, hotărât să nu spun niciodată „nu” sau „imposibil”. Dar ce este de neînțeles și de necrezut, curând a și început să-mi placă, mi se părea că am pornit la o întrecere cu mine însumi, și în clipele de suferință îmi trăiam satisfacția unei viitoare victorii. M-am gândit la marii mei eroi, Nansen, Amundsen, Scott și amiralul Byrd, care au explorat ținuturile înghețate de la polii pământului; ei mi s-au părut demni

de pus înaintea altora, privindu-i ca pe tot atâtea zeități întrupate în oameni, fiindcă în primul rând înfruntaseră frigul, cea mai grea din încercările cunoscute de mine.

Abia apucasem să învățăm mișcările reglementare, mânuirea armei, ochirea și abia începusem marșurile lungi, din zorii zilei și până seara, cu toate poverile pe umeri, când venise iarna și tot pământul era sau alb, sau vânăt, acoperit sau de zăpadă, sau de gheață. Dulci și dragi mi-au fost de aceea orele de cursuri, în clasă, unde învățam științe noi, pe care lumea civilă nici nu le bănuiește, chiar dacă a făcut armata. Napoleon nu fusese o improvizație, victoriile lui se datorau unei științe însușite în ani de studii și perfecționate de el însuși, ceea ce îmi însușeam și eu acum, într-o învățătură plină de fascinație. Puțin îmi păsa că unii se uitau pe fereastră, cu gândul în altă parte, sau jucau țintar cu vecinul de bancă; eu ascultam lecția ca habotnicii cititul din Evanghelie.

Era o știință complexă, începea cu tehnica elementară, ajungea la tactică, apoi la strategie, care depășește în ingeniozitate cele mai palpitante din romanele polițiste. Cei care judecă mersul războiului fără să aibă vreo competență, materializând fronturile cu chibrituri înșirate pe masa de marmoră a cafenelei, nu pot să fie decât ridicoli: dar ei nu știu aceasta, la fel ca unii din cei care își dau părerea asupra cărților noastre, fără să-și închipuie că scrisul presupune cunoașterea a numeroase științe, chiar și strategia napoleoniană la urma urmelor, toate dobândite în numeroși ani de studiu, și nelimitați ani de meditație, cu zile de chin și nopți nedormite.

Oricine e deprins astăzi să se uite pe o hartă și să caute drumul de la o localitate la alta. Oricine știe semnele topografice, cum se înfățișează un sat, un puț, o cârciumă, un monument, un câmp istoric. Dar dacă lași în urmă această învățătură elementară și ajungi la capătul științei, atunci harta nu mai este o simplă foaie de hârtie, cu niște semne convenționale, ci devine însuși pământul pe care îl reprezintă, cu văile și văioagele, cu râpele, cu dealurile și cu munții, ale căror curbe de nivel, privite printre pleoape, sau, mai bine spus, privite stereoscopic, dau naștere la reliefuri reale, arătând locurile cele mai potrivite pe unde să se miște armata când atacă și unde să se așeze când trece în defensivă.

Astăzi, asemenea științe vor fi mers mult mai departe, de aceea n-am să-mi dau niciodată părerea la cafenea despre manevra unui general sau a altuia. Ce scriu aici nu-i decât evocarea unor timpuri trecute, încărcate de forță și nostalgie.

Oare câte întâmplări din viață mi-au trezit atâta interes cât săpatul unei tranșee, de unde apoi am aruncat cu grenada într-o țintă aflată în față, și am auzit schijele, răspândite în toate părțile, trecându-mi pe deasupra capului? Săpatul unei tranșee este o muncă fizică, în schimb alegerea locului ei, judecând după forma terenului, după locurile pe unde ar putea să înainteze atacatorul, cere nu doar o știință, ci și o judecată subtilă, altfel lucrurile pot să iasă anapoda și așa se pierde o luptă. Nu mai vorbesc de lucrările mari, fortificațiile, ar însemna să-mi dau aere în fața acelor oameni care își amintesc de linia Maginot, de linia Siegfried și mai ales de vestitul zid al Atlanticului. Dar nu cred că este cineva în stare să le înțeleagă cu adevărat rațiunea fără să fi învățat istoria tuturor războaielor, de la Cezar și Scipio Africanul, până în zilele noastre, atât a celor câștigate, cât și a celor pierdute. Mă opresc deci, ca să nu-mi etalez o învățătură rămasă fără folosință. Am să adaug doar că n-am enumerat decât o parte din acele științe, atât de necunoscute chiar celor mai culți semeni ai noștri. Apoi, nu mă pot înfrâna să nu spun cât ar folosi în relațiile dintre oameni; fără ele, nici o cultură nu e completă, și nici o filozofie nu poate fi urmărită până la capăt. Acest adevăr Tolstoi îl cunoștea foarte bine, și totuși, cu toată experiența militară pe care o avea, n-a înțeles strategia lui Napoleon și n-a putut s-o prefacă în literatură, după cum nu și-a înțeles nici eroul și l-a redat sub o înfățișare greșită.

* * *

Începuseră ploile de toamnă, străzile orașului erau ude, iar șoselele desfundate. Atunci am făcut primul marș lung, de peste doisprezece kilometri, douăzeci și patru cu înapoierea, împovărați cu ranița, cu lopata Lieneman agățată la șold, de centiron, alături de baionetă, cu pușca sau pușca-mitralieră, câte una de fiecare grupă. Mitralierei nu-i venise încă rândul s-o cărăm în spinare. Făceam un marș lung, „în depărtare de inamic", ceea ce nu însemna deloc că fugeam de el, ci dimpotrivă, ne apropiam, dar el era încă departe și nu ne pândea nici o primejdie, nu trebuia să fim gata de luptă în orice clipă, ci doar să ne ferim de avioanele venite în recunoaștere. Ca să nu fie confuzie, aș spune mai bine „marșul departe de inamic", dar acum e prea târziu. Avioane nu aveau de unde să vină în realitate, fiindcă nu exista nici inamicul, decât pe hârtie; se simula apropierea lor, se dădea alarma și atunci rupeam rândurile, ne risipeam pe

câmp și trântindu-ne jos ne făceam una cu pământul înmuiat de ploaie; ca să-l curățăm de pe haine, cu peria aspră, ne trebuia o seară întreagă.

Mergeau toți posomorâți, biciuiți de ploaie în față, clipind des ca să se scuture apa de pe gene. Când am ieșit la marginea orașului și în lumina plumburie am văzut câmpul în față, cu văi și coline, am simțit o bucurie stranie, născută din ceea ce era nou în această întâmplare, ploaia, șoseaua cu băltoace, peisajul pe care îl vedeam prima dată, orizontul unde știam că vom ajunge în câteva ceasuri. Nu-mi era bine, ploaia pătrunsese prin manta, ajunsese la haine, în curând avea să-mi ajungă la cămașă, apoi la piele, de unde nu putea să meargă mai departe. Aveam o satisfacție puțin diabolică, la gândul că intemperiile au și ele o limită, astfel eu voi rămâne mai presus de ele. Până și poverile de pe umeri îmi dădeau satisfacție, le duceam greu și simțeam cum mă încovoaie, dar știam că nu am să mă trag pe marginea drumului, ci voi merge până la capăt. Se năștea în mine un sentiment nou, de bărbăție, pe care l-au simțit și cruciații porniți să elibereze Ierusalimul, l-au simțit toți luptătorii la gândul că mergând să întâmpine o armată dușmană își apără nu doar glia, cum se spune în baladă, ci și femeia rămasă în căldura așternutului, unde se va întoarce și el la sfârșitul luptei, spre a o găsi așa cum o lăsase.

E de la sine înțeles că mă gândeam la Zorina, cu mai multă bărbăție decât în nopțile când era lângă mine, și atunci, în ploaia rece, ajunsă aproape la piele, simțeam mai multă căldură decât la amintirea atingerii ei corporale. Aș fi vrut să mă vadă, și la acest gând, fața mi se lumina ca de soare, sfidam ploaia, parcă nu avea nici o putere, mergeam spre o victorie sigură, necunoscută de alți oameni. Mai târziu, când n-am mai știut nimic de Zorina și n-am făcut nimic ca s-o caut, sentimentele trăite de mine în timpul marșului m-au îndreptățit să nu-mi aduc nici o învinuire; prin chiar cuvintele spuse puțin mai înainte este dovedit că ea ocupa atunci primul și cel mai important loc în gândurile mele, adăugându-se cu o putere mărită și ca o verificare supremă la gândurile din toate zilele. Când ea a încetat să existe, am avut regrete, dar nu remușcări, fiindcă nu făcusem nimic s-o alung din suflet. Ea n-a ocupat acolo mai mult loc decât a avut nevoie și de cât a putut să îmbrățișeze. Dacă ar fi vrut, ar fi putut să se extindă, sufletul meu era o preerie încă neexplorată. Dar un drum pornit la întâmplare, dintr-o Grădină Botanică, nu poate duce departe.

În ziua aceea, am mai făcut o descoperire, că un câmp gol, care se desfășoară în fața ochilor, întretăindu-și liniile văilor cu ale colinelor, poate

să devină o povestire, chiar când nu se vede un singur om de la o zare la alta și nu survine nici o întâmplare, rămânând numai ritmul continuu al pasului. De-atunci, pentru mine mersul spre depărtări a devenit un fapt epic, de aceea ori de câte ori străbat un drum mi se pare că mă afund în lectura unei cărți pline de întâmplări neprevăzute.

La prânz am ajuns într-un sat, am intrat în școală, la adăpost de ploaie, dar din parte-mi, ud până la piele cum eram, mi-ar fi fost totuna dacă rămâneam afară. Aveam în raniță câte o farfurie adâncă, de aluminiu, ne-au pus în ea de mâncare, cu polonicul, de la bucătăria pe roate, fasole cu hălci mari de slănină prăjită. La urmă am șters cu miez de pâine farfuria, deși aș fi putut s-o spăl cu apa care curgea de pe mine. Fumatul fiind îngăduit, am aprins și eu țigara, bucurându-mă de un drept recunoscut numai maturilor. În fumul de tutun, plumburiu ca ploaia de afară, am văzut din nou chipul Zorinei, cu ochii ei căprui, fără expresie, care se transfigurau până la vrajă în unele clipe. Pe o foaie din carnetul de companie, unde trebuia să fac darea de seamă asupra marșului, și unde țineam fotografia ei de pe pachetul de ciocolată, i-am scris cu creionul chimic, făcând pe hârtie insule violete în locurile unde cădea o picătură de ploaie de pe cozorocul capelei: „sunt singur, departe de casă, ud de ploaie până la piele, după un marș de patru ore și mă așteaptă alte patru, la întoarcere. Dormeai când am plecat de dimineață, și poate vei fi gata să adormi din nou deseară, când mă voi întoarce. E greu, dar nu mă plâng, fiindcă în frig și în ploaie voi dobândi dreptul la căldura ta viitoare."

La întoarcere, câțiva n-au mai putut să-și miște picioarele și i-au urcat în furgoanele bucătăriei de campanie; toți au făcut pneumonie. Să fi fost război adevărat și să nu ne fi aflat departe de inamic, poate ar fi murit de gloanțe.

La marginea orașului, felinarele aprinse se răsfrângeau în băltoace și abia arunci am simțit cu adevărat mizeria clipelor care se târau și ele odată cu pașii noștri rămași fără vlagă. Când am ajuns în centru, după ce am trecut pe sub turnul cu ceasornic de lângă catedrală, comandantul batalionului, aflat în fruntea coloanei, călare, cu manta de ploaie cauciucată și cu glugă, a poruncit să cântăm, ca întoarcerea să fie triumfală. Cineva a dat tonul și cântecul, început la plutoanele din față, s-a întins până în coadă, făcând să se deschidă ferestrele și lumea să se oprească pe trotuare. Era un cântec de vitejie, care mi se părea jalnic: „Ce veseli suntem noi, că mergem la război…" Mi-era rușine și mi-era ciudă că oamenii nu cunosc sau nu simt

măsura adevărată a faptelor. Nu spun că ar fi fost mai potrivit un marș funebru, dar după un drum din zori până noaptea, sub o ploaie continuă, nimeni nu putea să fie vesel chiar dacă nu se gândea la război, inamicul fiind mult prea departe, conform însăși temei executate în ziua aceea.

M-am uitat stăruitor la ferestre, dar n-am recunoscut-o pe aceea unde în ziua venirii văzusem o fată blondă cu obrajii ca trandafirii și ochii ca antracitul.

După ce am trecut și de Corso, unde nu se plimba nimeni, ci treceau oameni grăbiți, cu umbrele, și am luat-o pe ultima linie dreaptă, am zărit statuia de la intrarea în școală. Știam că până acolo erau peste doi kilometri și deodată am simțit că n-o să-i mai pot face, au să mă lase picioarele. Cântarea se auzea tot mai jalnică și mai stinsă: „Ce veseli suntem noi…”

M-aș fi lăsat, moale, pe marginea trotuarului, dacă nu-mi venea încă o dată în minte Zorina. Pentru ea și din nici o altă ambiție mi-am învins slăbiciunea, am renăscut, deși continuam să-mi simt întreaga mizerie, umerii prăbușiți, picioarele zdrobite, pielea udă din tălpi până în creștet. Când am ajuns dincolo de statuie și am trecut prin fața comandantului care se oprise cu calul pe dreapta spre a primi defilarea, am ridicat pasul până la centură, concentrând în mine forțe de sute de kilograme și l-am bătut de pământ cu atâta convingere, că mi se zgâlțâiau creierii.

Cine vrea, nu are decât să-și închipuie cum ne-am curățat bocancii și hainele, eu nu mai am putere nici să-mi aduc aminte. Știu că dimineața ne mișcam toți ca ologii, bolnavi de febră musculară, o stare ciudată, când răul din mădulare e depășit de o satisfacție sufletească, aceea de a fi trecut un examen mai greu decât puterile trupului. După mai bine de o lună, cât dormisem neîntors și fără nici o fărâmă de conștiență, mort în toată puterea cuvântului, în noaptea aceea, când eram mai obosit ca niciodată, am visat-o pe Zorina, îndelung și luând mereu visul de la capăt. Dimineața se învârtea pământul cu mine.

* * *

Era luna noiembrie, a doua zi s-a ivit soarele, având încă destulă căldură ca să uit frigul și ploaia necontenită din timpul marșului. Atunci am recunoscut un adevăr pe care ar fi trebuit să-l știu de multă vreme, și pe care și astăzi trebuie să-l recunosc din nou de fiecare dată după o descurajare, că nici un rău nu ține o veșnicie; zilelor rele le urmează cele bune. Nu mi-am cimentat credința în acest adevăr, de aceea îl uit repede, fiindcă măcar de tot

atâtea ori să întâmplă de-a-ndoaselea, după o vreme bună vine cea urâtă. În această privință, semăn la suflet cu Til Buhoglindă, care, când urca o costișă, se gândea cu bucurie că de la creastă înainte va începe să coboare, și când cobora îl cuprindea grija că pe urmă va trebui să urce.

Vremea frumoasă a ținut toată luna, lunca și pădurile erau îmbrăcate în culori de toamnă. M-aș fi lăsat amăgit de aparențe și nu m-aș mai fi gândit la iarnă, dacă prin pâlcurile de salcâmi, desfrunziți timpuriu, nu s-ar fi văzut stolurile de ciori stând la pândă, așteptând zăpada, nu fiindcă le-ar fi adus o viață mai bună, ci doar așa, ca să cobească.

Într-una din acele zile frumoase, am făcut trageri cu cartușe reduse, într-o văioagă. Cartușele reduse erau o treaptă premergătoare, în locul proiectilului aveau o bilă de plumb, ca o alică, și nu băteau precis dincolo de zece metri. Păcatul lor cel mai mare era că scoteau un fum negru, pulberea fiind de o calitate mai proastă. Fumul, ce-i drept, îl lua vântul repede, dar ce rămânea pe țeava armei nu doresc să fie nici în inima dușmanilor, ceva ca o funingine groasă care, numai privind-o, făcea viața să pară mai neagră.

Întâmplarea, fără însemnătate, a avut urmări importante și imediate, astfel devine foarte semnificativă pentru mine, ceea ce explică de ce n-am uitat-o, deși altfel n-ar fi meritat s-o țin minte; câte gloanțe adevărate am tras pe urmă, cu sutele și cu miile, ar lăsa cu totul în umbră acea primă experiență, învelită în fumul înecăcios al pulberii negre.

Comandantul plutonului meu, despre care n-am căutat până acum prilejul să spun o vorbă, avea un rol de seamă în viața noastră, deci nu l-aș fi trecut cu vederea, să nu fi fost o ființă ștearsă și puțin caraghioasă, singura lui caracteristică evidentă. Îl chema Ion, numele de familie i l-am uitat, îi spuneam Ionică Temerarul, una din acele porecle neinspirate, găsite la nimereală; sau poate se datora contrastului cu firea lui adevărată, fiindcă avea ochi de iepure, uitându-se temători în toate părțile și fiind gata s-o ia la fugă dacă se ivea o primejdie. În afară de gerul care avea să vină, nu ne pândea nici o primejdie, dar, să fi fost la război, ne-am fi dorit un comandant mai temerar, în adevăratul înțeles al cuvântului. După sergentul Preputș, de Ionică Temerarul depindea viața mea în școală, și într-un fel chiar viața viitoare, deci nu pot să-l las deoparte. Deoarece nu mi-a făcut nici un rău, nu-i voi pomeni prea des numele. Deocamdată nu-l pot scăpa din vedere, fiindcă în ziua când am tras cu cartușe reduse, a venit în prim plan și ne-am privit ochi în ochi, de la jumătate de metru.

Sfârșind tragerea, toți ne-am luat ținta de hârtie, cu cercuri concentrice, ca s-o comparăm cu tragerea următoare, pe urmă am căpătat repaus un sfert de oră. Atunci m-a cuprins o plictiseală de moarte, nu mă lăsam înșelat de vremea frumoasă; în pâlcul de salcâmi, ascuns privirii mele dincolo de văioagă, auzeam ciorile, croncănind antipatic. Dar mai ales, mă sfâșia cerul albastru, fără nici o pată, o împărăție visată și pierdută înainte de a-i fi văzut marginile. În loc să-mi aștept rândul la zbor pe un câmp de aviație, stăteam prostit în fundul unei văioage, legat de pământ prin cea mai pedestră dintre perspective, în mirosul de pulbere neagră care mai ieșea încă pe țeava armei. Din tot ce-ar fi putut să-mi treacă prin minte, s-o iau la fugă, să urlu, să mă agăț de un tren de marfă care trecea pe de vale și să mă duc în lume, m-am apucat să curăț țeava armei pe dinăuntru, am deșurubat vergeaua, am scos câlții din cartușieră… Comandantul nostru trăgea și el dintr-o țigară, oferită de cineva, și se plimba pe fundul văii, zece pași înainte, zece înapoi, i-aș fi dat una în cap, să termine. Mă înnebunea monotonia mișcării care, odată începută, părea că n-o să se mai oprească. Dar s-a oprit, după ultimul fum tras din țigară, Ionică Temerarul ne-a adunat în linie și a început să ne inspecteze armele. Nimeni n-o curățase pe a sa, treaba se făcea de obicei seara, și apoi fiecare voise să se bucure în tihnă de repaus, în mângâierea călduță a soarelui.

Ajungând în dreptul meu și uitându-se pe țeava armei, Ionică Temerarul s-a înroșit până în albul ochilor, m-a privit țintă, de la jumătate de metru, dar n-a spus nimic, a mers până la capul rândului, apoi s-a întors la mine, s-a mai uitat o dată pe țeava armei, și m-a întrebat, țintindu-mă cu privirea lui speriată, de iepure:

— De ce-ai curățat-o?

Până să apuc a-i răspunde că din parapon, a adăugat într-o șoaptă confidențială, pe care însă a auzit-o întreg plutonul, inclusiv sergentul Preputț, din capul grupei:

— Asta n-am s-o uit niciodată!

Iar în încheiere, cu glas tare:

— Preputț, notează: scutit de planton până la sfârșitul anului! Învoit în oraș duminică!

Pe ceilalți toți, cu dreptate sau fără dreptate, i-a pedepsit cu câte două ore de carceră.

Ce departe în urmă mi se părea ziua când mă jurasem să nu strâng pe cineva de gât, orice mi-ar face!

Învoirea în oraș însă era nereglementară, s-a amânat cu o săptămână, sergentul Prepuț a avut grijă să intervină, trebuia mai întâi să depunem jurământul.

Apropierea jurământului semăna cu o amenințare. Umbla o vorbă că, după jurământ, „coboară milităria din pod”, adică începea o viață mai severă, cu o disciplină necruțătoare, deși nu înțelegeam unde ar mai fi avut loc să crească; dar creștea, pedeapsa era mai mare chiar pentru o greșeală mai mică; se vesteau zile grele, toți în jurul meu aveau figura îngrijorată.

Pentru mine acum milităria devenise o joacă, trebuia să spun doar „da, domnule” și să nu mă opun niciunui ordin, chiar dacă n-ar fi putut să-l execute nimeni. Cuvântul imposibil nu încăpea în vocabularul nostru, în schimb, de ordinul neexecutat nu se ținea seama, se uita repede, dacă apucai să încuviințezi fără ezitare: „Am înțeles, prea bine, domnule!” Nu-i o zeflemisire, așa se întâmplă cu oamenii, fiindcă e omenește.

Îl rugasem pe sergentul Prepuț să mă pună totuși de planton, scutirea nedreptățea pe alții. S-a înroșit, de parcă aș fi rostit o blasfemie și mi-a răspuns atât de intransigent că m-a cuprins frigul:

— Ordinul se execută, nu se discută!

Iată o vorbă des auzită în vremea aceea, și de care îmi aduc aminte abia astăzi.

De planton se făcea în trei schimburi noaptea, și cel mai ușor era primul, de la ora stingerii înainte, apoi al treilea, înainte de deșteptare, iar cel mai rău, desigur, nu putea să fie decât cel de la mijloc, fiindcă împărțea somnul în două. Dar răul rămânea teoretic, n-am auzit de nimeni printre noi să sufere de insomnie; indiferent în ce parte a nopții, era de ajuns să punem capul pe pernă ca să cădem în somn cum ne-am fi dus pe lumea cealaltă.

Datoria plantonului era să stea îmbrăcat și să se plimbe pe coridor trăgând cu urechea, să intre prin dormitoare, veghind la somnul celorlalți, să preîntâmpine o nenorocire, să nu ia foc parchetul, de la vreo sobă, să îndrepte păturile căzute și să trezească pe cei care gemeau sau strigau prin somn, având vise urâte. Tot el trebuia să-i ducă la carceră pe cei pedepsiți, să-i țină acolo o oră, două sau cât scria pe listă, sau să-i dea în primire schimbului următor, când aveau de ispășit o vină mai mare.

Carcerele semănau cu niște dulapuri pe jumătate cât cabinele telefonice de astăzi, cu o ferestruică pe unde să intre aerul, dar mai degrabă intra frigul, iarna, căci se aflau sub scara monumentală de la intrare, în holul

încălzit cât să nu înghețe plantele ornamentale. Scara mi se părea foarte frumoasă, ca la palate, de marmoră albă, cu balustrade de bronz roșu, frecat totdeauna că lucea chiar și pe întuneric. În carceră, pedepsitul nu putea să stea decât în picioare, n-avea nici centiron, nici șireturi la bocanci, nu care cumva să se spânzure, deși cred că nimănui nu i-ar fi dat prin minte, nu merita să mori pentru o cauză atât de neserioasă.

Situația mea privilegiată îmi atrăsese și simpatii, din partea unora, dar mai ales sentimente contrare din partea altora, măcar invidie, dacă nu chiar ură. Dar și unii, și alții mă întâmpinau cu zâmbete, ca și când aș fi avut puterea să le fac viața mai bună. Așa sunt oamenii, dacă semenii lor dobândesc un privilegiu, încearcă să le intre pe sub piele, fie că n-au ce să câștige. Am avut mai multă încredere în cei care rămâneau la distanță. Singura mea satisfacție adevărată rămânea gândul că de-aici încolo eram ferit să ajung la vreo omucidere. Sergentul Prepuț, prima primejdie la început, avea față de mine o atitudine nu doar binevoitoare, ci chiar servilă. Dacă n-ar fi murit pe front și l-aș întâlni astăzi pe stradă, m-ar saluta de la mare distanță.

Am depus jurământul pe grupe, cu mâna pe drapel, în umbra Victoriei Neînaripate. De acum înainte întârzierea din vacanță, dacă ar fi putut cineva să ajungă la o asemenea nesocotință, se numea dezertare; în timp de război, s-ar fi pedepsit cu moartea. Atunci mi-am spus că singura scăpare era să nu întârzii nici o secundă. Aplicat în alte ocazii, acest principiu atât de drastic a fost în viața mea unul din câștigurile importante.

Capitolul 6

Parcul, menajeria, captivitatea lupilor, comparată cu captivitatea povestitorului. Strada Daravelei, casa cu leandri în curte. Ghizela. Venirea iernii, ninsoare feerică. Omul de zăpadă, Moș-Teacă. Războiul cu nămeții.

În prima duminică, s-a nimerit ca ofițer de serviciu pe școală să fie protectorul meu, Ionică Temeraru, așa că nimic nu mi-a periclitat ieșirea pe poartă, eram învoit și pace bună, nici măcar nu s-a uitat dacă aveam ghetele lustruite și egreta dreaptă, în timp ce pe alții îi întorcea pe toate părțile, îi freca, de la mergea untul. În loc s-o iau spre oraș, ca toată lumea, m-am dus în pădure, pe linia tramvaiului, și după vreo trei kilometri am ajuns în poiana cu lacul strălucind în soare, căci vremea continua să fie senină și

caldă, deși intrasem în noiembrie; lumea se plimba cu barca sau intra alături, la grădina zoologică, o biată menajerie cu câteva animale exotice, mai ales maimuțe hazoase, încolo de ale noastre, ursul de Carpați, cerbi, căprioare, o capră neagră și cam atâta, în afară de câteva păsări, cocoși de munte și vulturi. Am văzut și o pereche de lupi, și ei mi-au prilejuit impresia cea mai puternică. Probabil erau lupi tineri, aduși de curând în captivitate, pe care n-o înțelegeau și n-o suportau, dovadă că alergau dintr-o parte în alta a cuștii cu gratii, unul în spatele altuia, într-o mișcare continuă, exasperată și exasperantă, parcă înnebunită. Aveau ochii roșii, cu privirea însângerată, și din gură li se prelingeau bale otrăvite, că ar fi ars pielea omului, s-o fi atins, dacă până atunci nu-l sfârtecau cu colții. I-am urmărit mult timp, cu o nedumerire dureroasă. Prin spatele meu trecea lume indiferentă, care nu se oprea să-i compătimească, nu le dădea nici o atenție. Nu, nu-mi plac lupii și îmi fac frică, dar aș fi vrut să văd o dată acea lume nepăsătoare, stând față în față cu ei, fără gratii, într-o margine de pădure întroienită. Erau și fete de școală, în uniformă, cu număr pe mânecă, poate aceleași pe care le priveam cu o lună în urmă din curtea școlii, de după gratiile parcului, tot o cușcă, dar mai largă, dacă are vreo importanță dimensiunea.

După un timp, când nu mai trecea nimeni și poate își pierduseră vlaga după atâta mișcare neostoită, lupii s-au oprit în fața mea, cum mă vedeau singur, s-au ridicat pe picioarele dinapoi sprijinindu-se cu cele din față în gratii și m-au străpuns cu privirea lor roșie. I-am asemuit și mai mult cu mine însumi, cum stăteam duminica agățat cu mâinile de drugii gardului și priveam fetele de școală, care se plimbau pe alee, fără să-și dea seama că eram și eu un lup închis în cușcă. Dar din comparație trebuie luată numai o parte, că, fără să fiu lup, sufeream și eu de pierderea libertății, și numai speranța omenească în viitor făcea să nu am ochii roșii.

Am lăsat lupii și am plecat spre oraș cu tramvaiul de astă dată, să mă bucur de libertatea pe care o dobândisem printr-un instinct natural, mai vechi probabil ca istoria lui Ulyse.

Trecând pe lângă școală, de-a lungul gardului dinspre pădure, m-am uitat la cei care se plimbau prin curte, cu capul în pământ, cei opriți de la învoire. Unul era exact în locul unde stătusem și eu duminicile trecute, ținându-mă de drugii gardului, uitându-mă la fetele de pe alee. Acum eram liber și dacă aș fi vrut, puteam să intru în vorbă cu ele, dar ce să le spun?

Ceva despre Eminescu, despre „Luceafărul”? Sau despre lupii pe care abia îi văzusem închiși, cu ochii roșii și gura plină de bale?

În centru, am coborât, am mers pe strada îngustă cu prăvălii luxoase, am identificat fereastra unde o văzusem pe fata blondă, cu fața îmbujorată. Curând am și cunoscut-o, atunci însă perdeaua nu s-a dat la o parte. Era încă lumină, se făcuse abia cinci după-amiază, mai aveam trei ceasuri până să mă întorc la școală, așa că am pornit în căutarea unei străzi din orașul vechi, am coborât pe sub turnul cu ceasornic când tocmai bătea sfertul de oră și, ajuns jos, căci mergeam la vale, am întrebat un trecător, un om în vârstă, cu țăcălie, unde este strada Daravelei. N-a vrut să-mi răspundă, mi-a aruncat doar o privire indignată. Nimeni n-a vrut să-mi răspundă, n-am avut noroc să găsesc un om cumsecade, toți păreau jigniți când le puneam întrebarea, de parcă aș fi spus un cuvânt de rușine.

De rușine nu era cuvântul, ci strada: acolo aflasem că erau case cu fete, dar nu mă gândisem că, datorită lor, nu se cădea să pronunți numele străzii decât cu fereală. Am găsit-o până la urmă, după ce am colindat cartierul, citind firmulițele de la colțuri. Casele nu aveau însă semne distinctive, felinare roșii la poartă, am încercat undeva unde mai văzusem că intrau și alții și am nimerit bine.

Nu-mi lipseau bani; dacă venisem la școală cu un leu în buzunar, acum eram bogat, Zorina îmi trimisese cinci sute, nimeni nu primea asemenea mandate, o sumă enormă pentru mine, din care cheltuisem numai un sfert de sută, dar dintr-odată, luând cinci cremșnituri de la cantina școlii. E adevărat că nu mâncasem niciodată cremșnituri atât de bune, nu se comparau nici măcar cu cele făcute de sora mea, socotită drept meșteră în creme și aluaturi de toate felurile. De aceea nu mă mulțumisem cu una, ci mâncasem cinci, fără pauză. Ar fi trebuit să mă mire prețul lor, cinci lei bucata, când prăjiturile cele mici ale domnului Zaharescu se vindeau cu nouăzeci și cinci de bani, iar cele mari cu un leu jumate. Desigur, fiindcă erau făcute de fabrică, zeci de mii dintr-odată, pe când cremșniturile le făcea în casă, cu mâinile ei, domnișoara Marioara, fata cantinierului.

Cum am deschis poarta, am dat într-o curte cu leandri în hârdaie vopsite verde, care nu fuseseră duse încă la adăpost, pentru iarnă, deși aveau florile ofilite, pe cale să se scuture. Pe trei laturi ale curții era o casă gospodărească în formă de U, cu un parter înalt deasupra subsolului, cu un cerdac pe toată lungimea, de unde se intra de-a dreptul în camere, una lângă alta, dar nu înghesuite. Cei pe care îi văzusem intrând dispăruseră, putea să fie o casă de

oameni chivernisiți și cumsecade, și n-aș fi știut ce să răspund dacă îmi cerea cineva socoteală. Dar cum am deschis poarta, am dat cu ochii de o fată îmbrăcată subțire, care tocmai ieșea dintr-o cameră. Ne-am privit, nu știam ce să-i spun, ea însă m-a întrebat de-a dreptul, aplecându-se peste balustrada cerdacului:

— Mergi cu mine?

Am încuviințat cu o mișcare din cap, ceea ce a făcut ca egreta să se clatine, am urcat scările de lemn, pe lângă o bucătărie de unde venea miros de sarmale. Fata m-a tras repede în cameră, începea să fie răcoare, n-avea nimic pe ea decât rochia, ca o foaie de ceapă, și în picioare târlici roșii, fără ciorapi sau șosete. Cum a intrat, și-a tras rochia în sus, până la șolduri și s-a așezat pe marginea patului.

O chema Ghizela, fetele celelalte îi spuneau Ghizi, eu nu-i spuneam în nici un fel, n-aveam nevoie, cred că nu i-am pronunțat niciodată numele. Era micuță, dar dolofană, cu picioare de nădejde, ar fi mers în front cu infanteriștii și n-ar fi obosit prima. Fiindcă avea un mic crucifix deasupra patului, cu un Crist bătut în cuie, mi-am închipuit că era catolică, săsoaică sau unguroaică. Blondă, cârnă și pistruiată, cu ochi albaștri, atât de limpezi că aș fi luat-o drept o copilă, mai ales că și mișcările, și privirea ei erau mult prea sfioase pentru o asemenea casă.

Acolo erau alte obiceiuri decât pe strada Căruței Stricate și pe unde mă mai dusesem, la București, de pildă, în Crucea de Piatră. Stăpâna casei nu dijmuia banii fetelor, aveau, fiecare, camera lor, plăteau chirie, își plăteau mâncarea, în schimb se bucurau de protecție, poliția nu le făcea șicane, și ele duceau viața care cum voia, nimeni nu le ținea socoteala cine le vizitează și când pleacă, fie c-ar fi întârziat toată noaptea.

Pe când îmi îmbrăcam mantaua, Ghizela s-a așezat în genunchi, în mijlocul patului și, cu ochii la crucifixul care fusese martor, și-a făcut cruce, în felul catolic, cu trei degete unite nu în triunghi, ci în linie, și-a luat banii și i-a aruncat într-un sertar, fără să-i numere, nu era mare lucru, doi poli, cât patru cremșnituri.

— Dacă ai învoire duminica viitoare, mi-a spus cu prietenie, vino mai devreme, cum vă dă drumul, și dacă vrei, stai până seara.

Avea o figură habotnică, mi s-a părut frumușică și cred că era curată la suflet, cu toate că se găsea într-o casă pe unde oamenii rușinoși treceau cu capul întors în partea cealaltă. Duminica următoare am venit devreme, cum îmi spusese: aveam simțământul că mă duc la întâlnire cu o fată cuminte, o

școlăriță, aflată la părinții ei, mă așteptam s-o găsesc între cărți și caiete, sfârșindu-și lecțiile, pătată de cerneală pe degete. Îi adusesem zece cremșnituri, cheltuială nesăbuită, fără să am vreo mustrare de cuget, căci Zorina îmi scrisese, cu inima ei generoasă: „Poate ai terminat banii, îți trimit cinci sute de lei, să ai pentru fete”. Nu știa că venisem la școală cu un leu în buzunar, credea că aveam portofelul doldora, tot datorită firii ei generoase, care o făcea să vadă în toți cerșetorii de pe stradă bogătași deghizați, ca să se distreze.

Însă în săptămâna dintre prima duminică și a doua, ninsese, începuse încă de luni dimineața, iar marți se lăsase un ger atât de năprasnic, că se făcuse sloi, sub mantia ei groasă de bronz, până și inima Victoriei Neînaripate de la poarta principală; așa o vedeam eu, insonoră și moartă, deși stătea în picioare, ținând în mână cununa de lauri prefăcută în gheață.

* * *

Luni ne trezisem ca de obicei la cinci dimineața, și în chip uimitor, în loc să fie încă scufundată în beznă, noaptea, dincolo de ferestre, părea albă, semăna cu un cearșaf proaspăt spălat și mare cât cerul. Cădea o ninsoare atât de liniștită și densă, că nu se mai vedeau fulgii, erau dizolvați unii în alții, sau puși la presă, dând naștere unui element nou al naturii. Nici o pasăre n-ar mai fi putut să zboare, admițând că ar fi știut încotro să meargă, s-ar fi zdrobit în masa de zăpadă ca transatlanticele de aisberguri. În dimineața aceea, aveam cursuri în clasă, dar nimeni nu mai putea să-l asculte pe profesor, eram la ora de topografie, toți ne uitam la ferestre, întrebându-ne dacă până în prânz zăpada căzută nu va ajunge la înălțimea etajului, sau a acoperișului, dacă nu cumva fenomenul era o vestire a apocalipsului. După un timp, a încetat și profesorul să mai vorbească, a rămas amuțit cu ochii afară. Era o liniște ca de pe lumea cealaltă, nu se auzea tramvaiul în stradă, nici vreo căruță, sau faetoanele lăptarilor, iar trecătorii pedeștri, admițând că ar fi fost vreunul, nu puteau să se vadă de la atâta distanță.

În această liniște, cineva a pus profesorului o întrebare neașteptată, poate naivă, poate neghioabă:

— Domnule, cum se însemnă zăpada pe hartă?

Profesorul a tresărit ca smuls din visare, a îndreptat spre cel ce vorbise o privire aiurită și n-a răspuns, poate nu auzise, nu înțelesese sau nu-i dădea prin minte ce să spună.

Am aflat de curând, dacă o fi adevărat, că de la optsprezece grade la jos facultățile mintale la om încep să scadă, până ce, la douăsprezece grade, sunt abolite cu totul; presupun că e vorba de facultățile creatoare, nu de cele curente, rutina de toate zilele. Sunt înclinat să cred că adevărul e pe aproape, deoarece, de multe ori, în odăi înghețate, cum am avut nenorocul să trăiesc uneori, n-am fost capabil să scriu o frază de care să fiu mulțumit a doua zi, dacă între timp pornea caloriferul și mintea începea să-mi funcționeze cu facultățile ei depline, sau măcar cu o parte din ele, spre a fi capabil să judec.

Dar atunci, în clasă, nu era atât de frig ca să amorțească mintea unui om, altminteri ageră, cum îl știam pe profesor de la prima lecție. Poate îl stupefia densitatea ninsorii, care acoperea întreagă priveliștea, chiar detaliile ei din primul plan, cum ar fi fost statuia Victoriei Neînaripate, aflată sub ferestrele noastre.

— Zăpada, fiind un fenomen trecător, nu poate să fie trecută pe hartă, căci harta rămâne aceeași în toate anotimpurile, răspunse, în locul profesorului, unul din colegii noștri, Buzdugan Petre, aflat în prima bancă, unde stătea mereu cu mâna ridicată, gata să răspundă la orice întrebare, înainte chiar de a fi pusă.

— Cum te cheamă? îl întrebă profesorul. Îmi place raționamentul dumitale!

Și îi puse în catalog nota zece. M-a apucat o ciudă, amestecată și cu rușine, fiindcă raționamentul mi se părea prea simplu ca o minte omenească să se socotească demnă de el, fie și la o temperatură mai joasă de douăsprezece grade. Am spus de mult că nu-mi place să bat la o ușă deschisă, adică să mă recunosc mai prejos de mintea cocoșului, de aceea n-am ridicat niciodată mâna să dau răspunsuri gata știute. Dacă pe câmp, la instrucție, stabileam cu busola, sau cu alte mijloace de orientare, direcția nordului, am refuzat să spun cum pot fi găsite celelalte puncte cardinale, sudul în spate, estul în dreapta și vestul în stânga și am tăcut din gură, ceea ce l-a făcut pe sergentul Prepuț să noteze în carnetul lui, la pagina cu caracterizările mele: „Disciplinat, ordonat, bun executant, dar cu raționamentul nu la aceeași înălțime". Dacă aș fi cunoscut din timp această însemnare, nu m-aș mai fi rușinat să-mi dau părerea cu privire la zăpadă și topografie. „Bine! mi-am spus în gând, văzând cum se poate lua nota zece. De-aici înainte n-am să iau nici o notă mai mică!” Așa că m-am grăbit să ridic primul mâna, în orice ocazie, n-am mai lăsat locul altuia, chiar dacă

îmi ardea obrazul, ca și cum m-aș fi pălmuit singur. Toată lumea s-a mirat ce pas mare făceam înainte, când în cugetul meu știam că dădeam înapoi, despărțindu-mă de mine însumi; îmi rămânea satisfacția ironică și tristă că îmi cunoșteam limitele, și la notele din catalog scădeam în secret două-trei puncte, sau chiar mai multe.

Dacă ninsoarea deasă fusese un fenomen atât de neobișnuit, dus atât de departe, că putea să ne sperie, fenomenul următor mi-a oprit mintea în loc de groază, ca pe urmă să-mi dea câteva clipe de încântare divină. Deodată, în perdeaua grea de zăpadă, a explodat o bombă în flăcări, de s-a luminat cerul, părând că arde, trăsnit din înalturi. A rămas o poartă incandescentă, și prin ea se vedea soarele, trimițându-și razele pe pământul acoperit de zăpadă scânteietoare ca diamantele, o feerie nevăzută niciodată de oameni. Nimeni nu mi-a povestit despre vreo asemenea minune, și nici eu, într-o viață lungă, n-am mai văzut alta.

Șeful clasei avea datoria să-l anunțe pe profesor când rămâneau cinci minute până la sfârșitul orei, ca să-și încheie lecția; îndată ce suna clopoțelul, de-ar fi fost el chiar cel mai mare general din armată, profesorul trebuia să-și ia catalogul și să iasă pe ușă, fie că și-ar fi lăsat neterminată ultima frază. Asemenea disciplină, care unora ar fi putut să li se parcă excesivă și absurdă, pe mine m-a câștigat dintr-odată, și am înțeles să-i dau prețul cuvenit, revenind totdeauna în clasă, după recreații, înainte de a se opri clopoțelul soneriei. Unii, care întârziau măcar zece secunde și luau pedepse grave, de-ar fi putut și ele să pară excesive și absurde, socoteau că o asemenea disciplină ar fi stupidă. „Cu siguranță că este! le spuneam, părând că le dau dreptate. Dar și mai stupid mi se pare să nu ții seama de consecințe.” „Măsură pentru măsură!” a spus cineva, cu mult înaintea noastră, fără ca măcar să fi făcut armata.

De data aceasta, șeful clasei, fascinat și el de priveliște, uitase să anunțe că se apropia sfârșitul orei, fascinați eram toți, priveam afară cu ochii orbiți de soarele care răzbea întreg prin zăpadă, topind-o, deși continua să ningă ca mai înainte. În această stare fiind cu toții, s-a auzit clopoțelul, apoi alergătură pe sală, erau cei care ieșeau de la lecție din sălile celelalte, unde nu bătea soarele.

De câteva minute, colegul nostru Buzdugan Petre, Periuță, după poreclă, stătea cu mâna ridicată, se tot sălta în bancă, vrând să atragă atenția. El singur abandonase fenomenul de afară. Într-un târziu, profesorul l-a simțit și s-a întors, clipind, orbit de soare; pe fața lui a apărut o grimasă.

Era un om distins, un cartograf cunoscut, făcuse școala în Franța și venise de acolo cu maniere curtenitoare. De data aceasta a întrebat aspru, lovind cu pumnul în catedră:

— Ce vrei?

— A sunat clopoțelul, domnule profesor.

— Te cheamă Buzdugan? Ciomag ți s-ar fi potrivit mai bine! Ți-am pus un zece. Iată și un doi alături!

— Da' de ce, domnule profesor?

— Dacă nu înțelegi, rămâi numai cu doi, ți-l șterg pe zece.

Deși nu câștigam nimic, dintre toți cred că am avut satisfacția cea mai mare.

* * *

Niciodată nu mi-a plăcut iarna, decât în copilărie, când aveam stânjeni de lemne în magazie și duduiau sobele. În ziua aceea de iarnă adevărată și veche, venită parcă din secole, m-am bucurat până în fundul sufletului. La masa de prânz, ofițerul de serviciu ne-a anunțat că din ordinul comandantului instrucția de după-amiază se suspendă ca să facem un om de zăpadă în curtea școlii. Așa erau oamenii pe atunci, de-aceea poate erau și iernile mai frumoase.

Am ieșit cu toții, patru sute, în curtea din față și am făcut, pe plutoane, suluri de zăpadă, rostogolindu-le să se îngroașe. Până la apus, soarele a continuat să strălucească prin ninsoare, deschizându-și poarta luminoasă, și cred că a și apus mai târziu decât prevedeau efemeridele. După ce toate sulurile au fost gata, le-am adunat, erau șaisprezece, le-am îndesat unele în altele, bușindu-le cu spinarea, cu pumnii, până s-a făcut unul singur. Atunci, înghesuindu-ne unii peste alții, ne-am opintit în el, toți patru sute, ducându-l înainte și înapoi prin zăpada împrospătată, până ce s-a îngroșat atâta că n-ar fi putut să sară peste el nici calul cel mai bun la obstacole. Și oricât era de greu, și oricât eram noi de nedeprinși la construcții, și fără macarale, punând numai umerii, am izbutit să-l ridicăm în picioare în mijlocul curții, mai înalt poate decât statuia Victoriei Neînaripate de la poartă. Cineva a adus o scară și în vârf, urcând bulgăr după bulgăr, i-am făcut și capul. Apoi i-am pus un chipiu de stofă neagră, turtit la ceafă, cu tigheluri roșii, copiindu-l pe cel atât de cunoscut al lui Moș-Teacă. Mai tare decât toți râdea moș Teacă al nostru, căci aveam și noi unul, un căpitan bătrân de administrație. I-am pus și o sabie de lemn, încovoiată, după modelul de la

’77, apoi până la masa de seară ne-am învârtit în jurul lui, făcând haz de el, dar mai ales bucurându-ne de ninsoare, căci vremea era negeroasă.

A doua zi după-amiază, când am ieșit la instrucție, continua să ningă, cum ninsese și peste noapte; troienele ne ajungeau până la mijloc. N-am putut să mergem decât în șir câte unul, schimbându-l mereu pe cel din față, ca să deschidă drumul. Dar n-aveau mai puțin de furcă nici următorii, zăpada nu se lăsa bătută, piciorul se înfunda până deasupra genunchiului și când îl ridicai, anevoie, smucindu-l, venea alta în loc de pe lături. Abia în coada șirului rămânea o pârtie îngustă, ca o tranșee neterminată. Dar nu era ger, și lupta cu zăpada, sub ninsoarea care continua să cadă, ni se părea o joacă, ne prăvăleam în nămeți, ne ridicam albi ca niște fantome, cu sprâncenele ca ale lui Moș Crăciun, parcă de vată pufoasă. Când am luat-o peste câmp n-a fost mai greu, lupta și joaca rămâneau aceleași: cu ce ne-ar fi ajutat o șosea ascunsă sub un metru de zăpadă, care în unele locuri ajungea până la doi metri, de o treceam târându-ne pe burtă? Nici n-am fi recunoscut locurile, dacă n-ar fi fost copacii răzleți, știuți dinainte, fiecare cu altă formă; altminteri tot pământul era otova.

Când am ajuns în buza dealului, râul nu se mai ghicea sub zăpadă, iar calea ferată pe unde înainte trecea trenul care îmi trezea doruri, fiindcă mergea spre casă, oricât ar fi fost ea de departe, acum părea demontată, se mai vedeau numai stâlpii de telegraf, negri, pe jumătate îngropați în zăpadă; firele ar fi rămas invizibile, dacă nu le-ar fi punctat ciorile negre, așezate ca notele pe portative. Ce așteptau ele acolo nu știu, că din cer nu putea să le pice nimic, iar jos nu era decât zăpadă, nici un petic de pământ pe care să-l scurme.

Pe malul de dincolo, aflat după o luncă desfrunzită, satele, la kilometri unul de altul, abia dacă se ghiceau, după fuioarele de fum ieșit pe hornuri și care mi se păreau închipuiri ale mele.

Lunca aceea întinsă, pustie și schimbată la față, era o descoperire nebănuită, nimeni nu o văzuse mai înainte, ne aflam ca într-o explorare arctică și poate polul înghețat nici nu era departe; ajunsesem la el pe negândite, când zeci și sute de oameni, cu mii de câini își lăsaseră oasele în drum, fără să-l atingă.

Acolo, în buza dealului, trebuia să facem o linie defensivă, provizorie, căci după tema exercițiului nostru eram în avanposturi, așa se cheamă locul de unde pândeam apropierea inamicului, urmând ca, după ce îl întâmpinam cu focuri de pușcă, să ne retragem și să ne unim cu cei aflați la un kilometru

în spate, în tranșee, linia adevărată de rezistență, din cele despre care se spune că „pe-aici nu se trece!” Ne-am risipit deci, alcătuind o linie rarefiată, la cinci metri unul de altul, și am început să ne facem gropi individuale, un șănțuleț, cât să ne apere trupul de gloanțe, cu un parapet de pământ în față. La această treabă ne servea lopata Lieneman, de la șold, cu coada scurtă, ca să poată fi mânuită din genunchi și chiar pe burtă. Învățând istoria acestei unelte indispensabile a infanteristului, aflasem că multe vieți salvase ea de la moarte, cum se spune astăzi despre centura de siguranță a automobilelor moderne. Numai că, pentru a ajunge la pământul tare, fratele nostru, am avut de furcă din greu cu zăpada, s-o dăm la o parte, și apoi să deschidem un câmp liber în față, ca să se vadă tot ce mișcă devale; deocamdată se vedeau numai ciorile, nemișcate, și câte un fuior de fum cenușiu în locul îndepărtat unde puteau fi satele.

M-am luptat îndelung cu zăpada pufoasă, s-o dau în lături; un sfert din câtă îndepărtam venea înapoi, de deasupra, căci continua să ningă cum nu se mai văzuse de pe la 1890, spuneau mai târziu bătrânii. Până la urmă, când am dat cu lopata în pământ și am început să-mi sap adăpostul, aveam în jur nămeți de două ori mai înalți decât mine. Câmpul de observație din față trebuia să-l curăț din jumătate în jumătate de oră, și când mă ridicam în genunchi, să arunc zăpada în lături, eram eu însumi învelit în troiene, păream născut din ninsoare. Nu-mi era frig, dimpotrivă, mă simțeam bine, ca într-o casă încălzită, cu soba încinsă, atât că mă dureau ochii de albul zăpezii, pândeam tot timpul, să văd inamicul; nu pe motivul că Ionică Temerarul făgăduise un pachet de țigări „Naționale” cui dădea primul alarma. Era doar o ambiție; de când primisem banii de la Zorina fumam numai „Regale”, nu mă interesa premiul.

Inamicul venea pe schiuri, nu s-ar fi putut altfel; erau numai trei inși, din anul al doilea, plecaseră de cu noapte, luând în lung șoseaua întroienită, iar acum se întorceau pe câmp, cu un ceas întârziere față de ora hotărâtă, și nu mă mira, puteau să întârzie toată ziua, sau să nu mai vină niciodată. Fiecare avea un panou galben în mână, lat de un metru, ceea ce în mod convențional reprezenta o grupă de recunoaștere; ceilalți înaintau de o parte și de alta a lui, la două-trei sute de metri, pe unde ar fi mers la război celelalte grupe. Întâi am văzut panoul din mijloc, dar n-am dat alarma până ce nu le-am descoperit și pe celelalte, de teamă să nu fie o iluzie datorată privirii obosite de atâta zăpadă. Atunci am suflat în fluier și am strigat, cum era regula: „Trei grupe drept în față, la cinci sute de metri!” Mă miram că

putusem să deslușesc panoul atât de departe, prin perdeaua grea de ninsoare; să fi fost alb, nu l-aș fi văzut nici la o aruncătură de piatră, cum nu vedeam oamenii care înaintau cu ele, îmbrăcați în zăpadă.

Restul nu mai povestesc, ar fi caraghios când de atunci până astăzi au fost atâtea războaie adevărate. De fapt, în toată această întâmplare m-a interesat numai ninsoarea. La sfârșit, când am vrut să mă ridic de jos, întâi într-un genunchi, altfel nu puteam să înving greutatea raniței, am văzut că nu eram în stare să mă urnesc, ceva mă ținea legat de pământ, prinsesem rădăcini și nu le puteam smulge. În afară de raniță, aveam în spinare o căpiță de zăpadă, care de când nu mă mai mișcasem se tasase întruna. A trebuit să mă întorc pe o parte, pe alta, să mă zbat, să mă scutur, până ce m-am ridicat, îndoit de mijloc, de parcă aveam pe mine sute de kilograme.

La marginea pădurii, unde ne-am adunat la urmă, s-a văzut că doi dintr-ai noștri lipseau, rămăseseră pe câmpul de luptă, ca și când ar fi fost război de-a binelea. N-a fost ușor să-i găsim, în zăpada care cădea întruna, crescând peste gropile de apărare, de mult acoperite. Am dat de ei mai degrabă la nimereală, altfel nu se vedea nici o urmă. Dormeau, se spune că așa pier oamenii îngropați în zăpadă; i-am dus pe foi de cort prefăcute în brancarde, le țineam câte patru de colțuri, dar mai mult le târam, ca pe sănii; nu mai rămăsese nici urmă din pârtia făcută la venire. Cei doi au scăpat teferi, însă au continuat să doarmă ore în șir și s-au ales cu două zile de repaus la infirmerie.

A nins toată săptămâna. Moș Teacă, omul de zăpadă din curte era îngropat în nămeți până la mijloc, de nu i se mai vedea sabia; chipiul de la ’77 semăna cu o cușmă și ar fi ajuns cât o căpiță de paie dacă din când în când n-o mai scutura vântul.

Capitolul 7

După-amiază la Ghizela. Rochia de mătase neagră, parfumul, năzuințe de doamnă. Vizita fetelor. Bătălia de pe Marna. Cum crapă de ger pietrele și ouăle corbului. Poligonul de tragere la treizeci de grade sub zero. Pâine cu ulei de mitralieră. O privire neînfrânată spre primăvară.

Abia sâmbătă s-a făcut pârtie pe străzile principale, s-au pus pluguri, ca să poată merge tramvaiele. Duminică era cât pe ce să ne consemneze pe toți în școală, socotind că n-aveam ce să facem într-un oraș acoperit de troiene. Pe urmă, ne-a dat drumul unora din noi, dacă luasem măcar o dată nota zece în cursul săptămânii, și nu de alta, ci ca să mergem la cinematograf, unde rula un film de război, cu bătălia de pe Marna. Să nu fi fost atâta zăpadă, poate ne-ar fi dus cu frontul, toată școala, am fi ocupat sala întreagă. Spre norocul meu, am mers fiecare cum am putut, cu tramvaiul, unde nu încăpeam mai mult de o grupă, căci erau și civili înăuntru, și, nefiind vreme de război, nu puteam să-i dăm jos în stație. M-am uitat din nou la fereastra unde văzusem fata cu părul ca aurul, dar nu mișca nimic, perdeaua părea de gheață; mă întrebam dacă ființa aceea exista cu adevărat sau fusese numai o nălucire.

Mai greu am făcut drumul de la tramvai înainte, m-am târât greu pe pârtii înguste; unde întâlneam oameni trebuia să le fac loc, eram mai tânăr, mă trânteam în troiene, având grijă să nu ud și să nu turtesc pachetul cu cremșnituri.

Când am ajuns, aproape n-aș fi recunoscut curtea, leandrii nu mai erau acolo. Îi băgaseră în pivniță, cu coroanele învelite în saci, să nu degere. Fără ei casa părea mai mare, dar mai urâtă, aproape mi-a făcut silă, mai ales că știam ce-i înăuntru. Era puțină lume de astă dată, explicabil pe o asemenea iarnă. Cum am urcat scările cerdacului, s-a deschis prima ușă, sau a doua, și s-a ivit capul unei fete cu broboadă albă.

— O cauți pe Ghizi? Intră puțin la mine, vine îndată, are pe cineva, dar scapă repede.

În cameră și-a scos broboada, ședeam pe un scaun, în fața ei, cu pachetul de prăjituri pe genunchi și nu îndrăzneam s-o privesc decât pe furiș, destul să observ că ar fi putut să-mi placă, mai ales dacă ar fi vrut să zâmbească; stătea cam stânjenită, nici ea nu îndrăznea să mă privească direct, deși eram

un tinerel pe care o fată ca ea ar fi putut să-l joace pe degete. După primele clipe de confuzie, așteptarea acolo începea să-mi pară ridicolă, cine era Ghizela și ce aveam eu cu ea? O văzusem o singură dată, nici nu mai știam cum este, mai ușor îmi aminteam crucifixul de deasupra patului. Era cât pe ce să-i dau fetei pachetul cu prăjituri, când s-au auzit pași pe cerdac, o umbră a trecut prin fața ferestrei, pe urmă s-a deschis ușa și Ghizela a năvălit înăuntru, strângându-și capotul în față.

— Hai, vino! mi-a spus, apucându-mă repede de mână. Ce-i aici? E pentru mine?

N-a avut răbdare, a desfăcut pachetul la un colț și văzând cremșniturile numai că nu le-a scăpat din mână, a pălit de uimire, pe urmă i s-a aprins obrazul și ochii i s-au umezit de lacrimi.

— Nu se poate! a bâiguit, extaziată. Mi le-ai adus mie?… Nu mi-a adus nimeni, nimic, niciodată. O, Jesus Maria!

Am mers la ea în cameră, s-a urcat în pat, a îngenuncheat în fața crucifixului, cu pachetul de prăjituri în mâini, ca o ofrandă, bâiguind tot timpul: „O, Jesus Maria!”

Capotul, neîncheiat, se desfăcuse și Isus Christos de pe cruce îi vedea goliciunea. M-am apropiat, atras eu însumi.

— Te rog, nu așa; nu se poate! Întoarce-te cu spatele!

N-o înțelegeam, dar am ascultat-o, m-am dus la fereastră, îmi părea rău după leandri și după ceva din mine. Am auzit scârțâind ușa dulapului, pe urmă foșnet de veșminte. Când m-am întors, era îmbrăcată într-o rochie de mătase neagră, și avea pantofi cu tocuri înalte. Nu mai părea dolofană, ci subțire și înaltă; deasupra sânilor i se vedeau claviculele fragile, sub pielea albă, netedă, ca de fetiță. Surpriza din ochii mei a făcut-o să se bucure.

— Îți place? Atunci așteaptă-mă!

Și-a pus pe umeri un mantou de lutru, probabil o imitație, cam ros pe la revere, care însă îi dădea o eleganță, făcând-o să se simtă mândră. A mers pe la ușile de pe cerdac, probabil nu la toate, erau multe, ci la prietenele mai bune, și le-a invitat, aferată:

— La ora cinci fă-te liberă și să vii la mine!

Am mâncat împreună un cremșnit, mi-a dat cu lingurița ei în gură, de parcă și-ar fi hrănit puiul. Celelalte prăjituri le-a păstrat pentru fete, le-a pus la fereastră, să fie mai rece.

— Acum nu trebuie să te grăbești, mi-a spus pe urmă, azi nu mai primesc pe nimeni.

Primise pe unul abia puțin mai înainte, dar părea că uitase de el; ce e mai ciudat uitasem eu însumi. Și nu mă întrebam de ce mă aflu acolo, în loc să fiu la cinematograf, să văd bătălia de pe Marna.

Era cald de la sobă și Ghizela îmi zâmbea, cu partea ei de căldură. Nu făcea nimic, și eu nu știam ce să fac, rândul trecut fusese atât de simplu, se așezase pe marginea somierei, cu rochia ridicată. Dacă s-ar fi întins în pat și veneam lângă ea, ar fi trebuit să-mi scot măcar ghetele; însemna timp pierdut și complicație.

— Poartă-te cum te-ai purta cu o doamnă!

Între timp își pusese o diademă în păr și își dăduse pe după urechi cu dopul unui flaconaș de parfum ieftin. Ședea într-un fotoliu de modă veche.

— Nu știu cum să mă port cu doamnele!

— Mai mare rușinea! a exclamat ca, dar nu supărată, ci parcă bucurându-se de ignoranța mea și de inocență. Ei, haide să te învăț! Pune patefonul și invită-mă la dans. Alege ce placă îți place.

Cu patefonul m-am descurcat, văzusem destule, dar discurile ei nu le cunoșteam, gustul meu rămăsese la „Pacific” și la „Uvertura solemnă”, oricare ar fi fost distanța dintre ele. Am pus ce mi-a căzut sub mână, un tangou argentinian, cu ritmul pronunțat, ca o comandă militară nemțească.

— Ah! Comparcita! a exclamat Ghizela, întinzându-mi brațul. Mă umple de fiori! Vino!

— Nu știu să dansez!

— E minunat, minunat! Încearcă!

Am încercat, dar mai întâi am nimerit copcile rochiei, la umăr, pe urmă în talie; nu avea nimic pe dedesubt, am dat de piele, abia acum o simțeam ca lumea, rândul trecut nu înțelesesem nimic, stătea cu rochia pe ea, să nu piardă timpul. Avea o piele dulce, nu cunosc alt cuvânt s-o definească la fel de bine; de dulce poate să ți se aplece, pe când pielea ei rămânea proaspătă, chiar dacă începea să frigă. S-a mulțumit cu începutul, cred că orice doamnă s-ar mulțumi și cu atâta, pe urmă a stat să-i ridic rochia peste umeri, și ce găsisem dulce în pielea ei, cu o mână, am găsit cu amândouă. Nici o clipă nu m-am gândit că la fel putea s-o găsească oricine ciocănea la ușă. Dar nu, sunt sigur că n-ar fi găsit-o, dacă nu îi prilejuia o emoție.

La sfârșit mi-a spus, fără să se rușineze:

— Mi-am luat răsplata pentru bădăranul care a fost înainte!

Nu m-am rușinat nici eu, și nici nu m-am simțit jignit că putuse să spună asemenea vorbă. Viața noastră este făcută din bucățele de toate felurile;

trebuie să le alegi pe cele bune, celelalte să rămână altora.

La cinci, când au început să vină fetele, cred că la cinematograf tocmai se termina bătălia de pe Marna. Eram îmbrăcat, dar fără ghete în picioare, stând cu perne la spate în fundul patului, sub Christ bătut în cuie pe cruce. Fetele s-au așezat de jur-împrejur. Ghizela, acum cu o rochie tot de mătase, dar roz palid, le-a împărțit prăjiturile, în farfurioare ajurate, pe urmă le-a turnat câte un păhărel de vișinată. Mie mi-a dat un pahar mai mare, nu ca să mă protejeze, ci fiindcă nu avea încă unul din același servici.

Peste câteva minute, a mai venit o fată, era roșie la față și părea nervoasă:

— Am întârziat, a fost un boșorog la mine, abia am scăpat de el, lua-l-ar dracu! Poate până acasă alunecă pe gheață și își rupe picioarele.

Fetele ar merita o descriere, măcar cum aveau părul și ochii, dar nu-i timp, și-apoi au să mai fie atâtea descrieri! Așa am petrecut restul după-amiezii, ca în familie.

* * *

Marna rămâne una din cele mai mari victorii din istoria războaielor, cu consecințele cele mai zguduitoare în istoria Europei, poate a omenirii. După șapte decenii de când este consumată, amintirea ei încă mă mai cutremură.

* * *

Două vorbe știam despre gerul iernii, până unde poate să ajungă, să crape pietrele și ouăle corbului, dar nu crezusem în ele, mi le închipuiam drept metafore populare. Și pe amândouă mi-a fost dat să le văd cu ochii și să le aud cu urechile. Suferința îndurată atunci era desigur cea mai grea din câte cunoscusem, și oricât de multă viață aveam înainte, nu-mi închipuiam că vreodată îmi va fi dat să îndur una mai mare.

Nu sunt cu totul sigur, nu-mi aduc aminte toate încercările suferite pe urmă, sau le-am uitat intensitatea și nu pot face o comparație fără greșeală. Am văzut pietrele crăpând de ger, și-am auzit, în cuiburile părăsite, prin sălciile înalte din luncă, pocnind ouăle ciorilor, care nu mai puteau să le apere, ci se ascundeau prin scorburi, de unde nu mai ieșeau niciodată; scăpau doar acelea care aveau curajul să intre în sate, să se aciuieze pe sub căpițele de paie, prin pătule sau chiar în cotețele păsărilor, unde se luau la luptă cu cocoșii.

Era luni, după duminica de la Ghizela, când intrase atâta căldură în mine, încât credeam că aș fi putut să îndur multă vreme chiar gerurile polare. La cinci dimineața, termometrul, care tot cobora de la miezul nopții, arăta minus douăzeci de grade. O asemenea temperatură nu descuraja pe comandanții noștri, mai ales pe cei din birouri, așa că am rămas la programul hotărât de săptămâna trecută, să mergem la poligonul de tragere toată școala, ca și cum ar fi fost o manifestare de forță.

La cinci și un sfert ieșeam pe poartă, sub un cer mai înghețat decât pământul; părea făcut din zăpadă albastră, bătută, împodobită de stele mai numeroase și mai strălucitoare decât văzusem vreodată. Le vedeam doar sticlirea, nu puteam să le aud de la miliarde de ani lumină, dar sunt sigur că și ele crăpau de ger, ca ouăle corbului, fiindcă din loc în loc câte una făcea explozie, răspândind în jur scântei incandescente. Un cer atât de înstelat și de limpede nu mai întâlnisem, îmi lăcrimau ochii de frumusețe și mă miram că nu îngheață, acoperindu-mi vederea cu o pânză lăptoasă, cum îmi înghețau lacrimile pe față.

În afară de armele noastre, fiecare grupă ducea și câte o mitralieră, desfăcută în două, cu afetul deoparte, căci întreagă n-ar fi fost în stare s-o țină decât halterofilii, și chiar ei poate de la o stație de tramvai până la alta. Iar noi, după ce traversam orașul, pe la gară, mai aveam de mers pe câmp, apoi pe dealuri peste cinci kilometri. Bineînțeles, tramvaiele nu ieșiseră încă la ora aceea, orașul dormea, abia se vedea câte o lumină la ferestre, ici, colo. Fereastra fetei blonde zăcea în întuneric, nici nu mi-aș fi închipuit altfel, așa că nu m-am gândit la ea, am lăsat-o să doarmă; speram să n-o trezească din somn glasurile noastre unite, căci cântam iarăși în cor, ca totdeauna când străbăteam orașul, același marș eroic: „Ce veseli suntem noi, că mergem la război…”

Mergeam pe linia tramvaiului, curățată de zăpadă și băteam pasul pe pavajul de piatră cubică. Dacă piatra crăpa de ger nu putea să se audă, călcătura noastră cadențată era mai puternică. Deocamdată eram vesel, cel puțin eu, gerul nu-mi ajunsese la oase, mă uitam pe cer cu ochii înghețați și mă lăsam fascinat de strălucirea stelelor. Altceva nu mai vedeam din alcătuirea orașului, turnul cu ceasornic, casele medievale cu acoperișul povârnit, catedrala ca o navă arctică, prinsă într-o banchiză polară. Eram îmbrăcat bine, Zorina îmi trimisese un pachet cu lucruri de iarnă, aveam pe piele tricou și pantaloni de lână, plus un pulover gros peste cămașă, iar deasupra vestonul, pe urmă mantaua vătuită până în talie. Iar mănușile îmi

țineau atât de cald, că nici nu simțeam fierul înghețat al mitralierei; rândul meu era s-o duc până la gară. Tot timpul m-am gândit la Zorina, cu emoție și cu multă mândrie, fiind sigur că m-ar fi admirat și-ar fi tremurat de emoție ea însăși, dacă ar fi știut ce drum greu aveam înainte. Eram eroul ei, fără ca ea să-și închipuie, iar dacă eu i-aș fi povestit vreodată, mi-e tare teamă că n-aș fi găsit destule cuvinte ca să mă înțeleagă în întregime. Dar mă bucuram să știu eu singur, și mă gândeam că voi deveni mai puternic decât îmi închipuisem vreodată, ceea ce ar fi fost imposibil ca ea să nu vadă. N-o iubeam, era numai o amintire și o păstram în inimă, fiindcă nu aveam alta mai apropiată; dar ea dormea la această oră. Ibi și Rita erau de mult acoperite de ceață; și ele dormeau asemeni.

Nu știam că în acele zile în casa Zorinei se pregătea o dramă, tatăl ei avea să se împuște. Deși ea mă asigurase că aventura noastră va rămâne fără urmare, nu eram câtuși de puțin lipsit de grijă, purtam pe suflet o povară mai grea decât mitraliera. Moartea domnului Zaharescu a răvășit întreaga familie, legământul meu a rămas fără însemnătate; pe Zorina n-am mai văzut-o, am primit de la ea doar anunțul mortuar, în chenar negru, cu un înger argintiu îngenuncheat la mijloc; iar în josul cartonului scria caligrafic: „Acum ești liber! Nu fi prost și bucură-te de viață!”

La gară, când am dat mitraliera următorului, am simțit că aveam mâinile înghețate. Am mai pus o pereche de mânuși pe deasupra, apoi încă una; Zorina îmi trimisese o duzină, era firea ei să ducă lucrurile până la capăt, dar chiar dacă aș fi întins tare de ele, toate n-ar fi putut să-mi intre pe mână. În ziua aceea îngrozitoare, n-am ajuns decât la a cincea pereche, mi-am spus că ar fi inutil să merg mai departe; oricât mi-aș fi apărat mâinile, înaintea lor puteau să-mi înghețe creierul și inima.

Ca prin vis am văzut lângă gară prăvălia unde mă mirasem să descopăr, în ziua sosirii, că se vindeau băuturi alcoolice în cantități nelimitate. Un asemenea anunț nu putea să-mi schimbe cu nimic viața, nu mă interesa alcoolul, rămânea doar o ciudățenie pentru mine, dar atunci am simțit un fel de frică, mă temeam că era abia începutul, că urmau fel de fel de dezmățuri, ca într-o Sodomă sau o Gomoră. M-a liniștit preotul cu brâu roșu, socoteam că nu putea fi singurul în tot orașul, altfel de mult i-ar fi făcut cineva de petrecanie; și dacă existau asemenea slujitori ai credinței creștine, ei vegheau și asupra moravurilor, deci orașul nu era sortit pieirii.

Până aici mersesem în cadență, cu cântec, se ridicau valuri de aburi deasupra coloanei, de la respirația noastră, căci nu poți să cânți din gât, ci

din fundul plămânilor, unde aerul rămâne fierbinte, cât timp omul nu-și dă duhul. Simțeam gerul pătrunzându-mă tot mai adânc, dar încă îl înduram cu voie bună și fără frică, uitând că încetul cu încetul căldura din mine se duce.

Îndată ce-am trecut de magaziile gării, am văzut cerul începând să se lumineze pe culmile dealului din față, unde își avusese postul de comandă generalul Falkenheyn, comandantul armatei germane în 1916. Acolo era un fel de monument, ca un obelisc de piatră și nu știam nici cine îl ridicase, nici ce voia să simbolizeze, fiindcă generalul, învingătorul nostru vremelnic, își sfârșise viața fără glorie, în haine civile, ca și înaltul lui șef, împăratul Germaniei, Wilhelm al doilea.

Gândindu-mă la întreaga istorie petrecută nu de multă vreme și căreia, deși copil, îi fusesem martor, am simțit un fior coborându-mi pe șira spinării și apoi răspândindu-se în tot trupul. Generalul Falkenheyn, care la timpul lui mă înspăimântase, era acum oale și ulcele, sau, dacă mai trăia, ducându-și undeva viața modestă și tristă a unui comandant fără comandă, era inofensiv până și în amintirile mele, deci nu mai putea să mă înfioare. Fiorul de pe șira spinării se datora frigului, nu fricii; aici, în afara orașului, gerul coborâse brusc, venea din luncă, rostogolindu-se peste noi parcă în formă materială, căci îi simțeam greutatea; ne-am băgat capul în piept și ne-am gheboșat toți deodată. Ionică Temerarul, care mergea în fruntea plutonului, pe pârtia îngustă făcută de săniile țăranilor, își pierduse parcă jumătate din înălțime. Sunt sigur că dacă ar fi fost după el, am fi făcut repede calea-întoarsă. Nu mă îndoiam că la fel gândeau toți comandanții de plutoane și de companii. Presupun că nici comandantul batalionului nu gândea altfel, nici calul lui, care tot micșora pasul. Toți, până la unul, am fi vrut să ne întoarcem, dar noi, cei din front, nu aveam cuvânt, iar celor din fruntea noastră nu le era îngăduit să și-l spună; toată acea mulțime de suflete mergea ca vitele la tăiere, fără ca măcar s-o mâne văcarii.

Atunci n-am putut să cuget ce înseamnă supunerea, ce resort uman ne-o impune. Dar seara, când m-am întors și am dat de căldură, am simțit, în inima mea tăbăcită de frig și istovită de oboseală, o satisfacție nemăsurată, pe care o simt și mai puternic astăzi, că m-am depășit pe mine însumi, că spiritul, oricât ar fi fost de torturat el însuși, a învins suferința trupului. Atunci mi-am spus că voi avea dreptul la orice răsplată viitoare, fiind meritată dinainte, cu prisosință. Azi, deși vechea satisfacție rămâne, nu mă mai gândesc la nici o răsplată, toate cele posibile fiind consumate.

Drumul cobora spre lunca râului, înghețat și acoperit de zăpadă. Gerul creștea, în loc să scadă odată cu venirea zilei. Seara am aflat că la amiază, cu tot soarele de pe cer, termometrul arăta minus treizeci de grade, iar când ne-am întors, pe jumătate prefăcuți în duhuri, coborâse la treizeci și șase. Cântam iarăși, prin mijlocul orașului, dar din patru sute de glasuri se auzeau numai câteva, răzlețe, în capul coloanei, la mijloc, în coadă, răgușite și neritmate.

Deși venea ziua, încă nu se luminaseră decât culmile dealului, cu monumentul lui Falkenheyn; când am ajuns la perdeaua de sălcii care mărgineau râul, rare și desfrunzite, am văzut că erau încărcate de cuiburi de ciori, lăsate în părăsire, altfel s-ar fi simțit o mișcare, s-ar fi auzit o croncănitură, fie ea și de moarte. Atunci am deslușit un șir de pocnituri, un sunet sinistru, de oase lovite și am înțeles că pocneau ouăle ciorilor, în cuiburi.

Mulți dintre noi nu auzeau, mergeau cu capul în piept, cu clapele capelei lăsate peste urechi, cu simțurile amorțite și cu gândurile în altă parte. Iar când am coborât râpa spre apa râului, un pietroi aflat în drum s-a mișcat fără să-l atingă nimeni, apoi s-a rupt în două, am văzut cu ochii mei, în timp ce urechile auzeau scrâșnetul pietrei crăpate. Eram în fruntea plutonului nostru, ultimul din coloană, urmându-l la cinci pași pe Ionică Temerarul. Jumătate din pietroi i s-a rostogolit peste cizmă, făcându-l să se împiedice, gata să cadă. Ne-am repezit la el și l-am apucat de coate, redându-i echilibrul.

— Ce-a fost asta? m-a întrebat, atât de rebegit că nu putea nici să se mire.

Plutonul se oprise, în spate, nimeni nu știa ce se întâmplase.

— Crapă pietrele de ger, domnule locotenent!

A ridicat din umeri, era o vorbă din bătrâni, nu putea să creadă. Nici eu nu puteam să cred, poate fusese o închipuire, deși se înțelege prea ușor cum se întâmplă, apa dintr-o crăpătură a pietrei îngheață, își mărește volumul, forța ei devine enormă, nici granitul nu poate să reziste.

Spre a se adeveri impresia de care mă îndoiam eu însumi, îndată s-a pornit un șir de explozii înăbușite, sub zăpadă, în susul și în josul râului, pe amândouă malurile. Cineva a spus:

— Trosnește gheața!

Trosnea și gheața, e adevărat, dar la jumătatea apei, nu pe maluri, unde nu puteau trosni decât pietrele. Acele zgomote incredibile, ținând mai

degrabă de legendă decât de fapte, mi-au rămas întipărite în ureche atât de obsedant, încât toată ziua, la tragere, când pocneau puștile lângă mine, mi se părea că trosnesc pietrele, iar pe dealurile din fund, unde erau țintele, când glonțul răscolea zăpada, aveam impresia că piatra crăpată sărea în aer.

Mersesem repede pe ger, cu toate că zăpada, oricât de bătută, era o piedică. Am ajuns la opt, când soarele sau mai degrabă fantoma lui înghețată întindea pe zăpadă umbre neclare, și am plecat înapoi aproape de ora cinci după-amiază; peste opt ceasuri am stat, mai mult nemișcați, în gerul care cobora sub minus treizeci de grade. Să privești termometrul, din casă, când în spate se simte soba, e o plăcere de care m-am bucurat și eu câteodată, deși oamenii de pe stradă, ducându-se nu la plimbare, îmi făceau milă, la fel ca vrăbiile ieșite disperate din ascunzișuri, să-și caute hrana zilei redusă la jumătate, la un sfert, la o zecime sau la nimica, până ce mureau înghețate în zăpada de lângă ziduri. Guguștiucii erau foarte rari în vremea aceea, s-au înmulțit abia după războiul al doilea, să înlocuiască, poate, cine știe ce lipsă. Oricum, sunt cele mai răbdătoare dintre păsări, nici nu-și fac cuiburi, înfruntă viscolul pe o ramură, parcă nu vor nimic de la natura care se îngrijește de toate viețuitoarele.

Stăteam ca guguștiucii pe ramură, așteptând să ne vină rândul la tragere. Noroc că nu ningea și nu bătea vântul, atmosfera nu putea să se miște, era prefăcută într-un uriaș bloc de gheață, care scânteia cu o flacără inversă, fiindcă o făcea să înghețe și mai tare. Singurul adăpost era cantina, o cabană unde încăpeam câte treizeci, cu schimbul, n-aveam voie să stăm mai mult decât cinci minute, cât să bem o țuică fiartă; făcea bine sau făcea rău, era singura mângâiere. Ținând seama de numărul nostru, ne venea rândul cam la o oră o dată, și în cele cinci minute nu apucau să ni se dezghețe nici lacrimile din ochi, ca să vedem ținta.

Când trăgeam cu pușca, trebuia să-mi scot trei din cele cinci mănuși din mâna dreaptă, altfel degetul nu putea să intre în garda trăgaciului; mănușile, aruncate alături, pe zăpadă, se făceau scoarță, și cu greu le mai puteam pune peste celelalte.

Atunci am tras prima oară cu mitraliera, draga noastră Schwartzlose, care funcționa atât de sigur și era construită atât de simplu că o demontam și o montam la loc în cincizeci de secunde. Acum, însă, uleiul de ungere îngheța, era vâscos ca piftia, suflam în el să se încălzească, și după ce ne consumam caloriile atât de împuținate, abia izbuteam să tragem o rafală, că închizătorul se bloca înainte ca noi să fi simțit vreo satisfacție. Dar mi-am

închipuit cu convingere, nu era doar o iluzie falsă, că să fi mers mitraliera și să fi putut trage o bandă întreagă, luând la rând țintele înșirate pe dealul din față, n-aș mai fi simțit gerul, mi-ar fi luat foc întreg trupul, mâinile și picioarele.

Numai grupa noastră și-a făcut tot programul de tragere, datorită iscusinței sergentului Prepuț, care a umplut o găleată de ulei din butoiul armurierului, și a pus-o la încălzit pe un foc de găteje. Erau multe focuri, fiecare se lupta cu gerul cum credea mai bine, folosul însă nici nu putea să fie luat în seamă. Greu izbutea cineva să întindă o mână la flacără, în atâta înghesuială, și până să se dezmorțească, mâna cealaltă îi îngheța bocnă.

Sergentul Prepuț lua uleiul fierbinte cu o cană și-l picura încontinuu deasupra închizătorului, care îl spulbera într-o clipă, aruncându-l în ochii noștri. În schimb, mitraliera mergea fără să se mai poticnească, înghițea bandă după bandă, iar pe deal, zăpada răscolită de gloanțe părea luată de viscol. Acum aveam toate cinci mănușile pe mână, trăgaciul mitralierei era la vedere, drept, în față, puteam să apăs pe el și cu pumnul. După un timp mi-am simțit degetele unsuroase, uleiul care curgea din chiulasă trecea prin împletitura de lână și ajungea până la piele; să fi scos mănușile, îmi degera mâna și apoi uleiul poate ținea și el un pic de căldură.

La prânz, când au venit bucătăriile pe roate și ne-au adus mâncarea, același fel de campanie, fasole cu slănină prăjită, ne-am scos farfuriile din raniță și am mâncat sub cerul liber. Pâinea o rupeam cu mâna înmănușată, și-o băgăm în gură unsă, cu ulei de mitralieră.

În repausul de după prânz, când nimeni nu putea să se odihnească, toți tropăiau pe zăpadă să nu le înghețe picioarele, m-am urcat pe deal, mergând de-a latul pe zăpada întărită și alunecoasă ca gheața, până la postul de comandă al lui Falkenheyn. Nu mă interesa nici obeliscul, nici locul istoric, prea dureros în istoria războiului pentru Transilvania, ci voiam să privesc peisajul, câmpia întinsă până la poalele Făgărașilor, de unde se deschidea valea Oltului. La jumătatea distanței se vedea, ca prin pâclă din cauza gerului tot mai aspru, satul Șelimber, unde se luptase Mihai Viteazul.

Privind așa câmpia și închipuindu-mi cum se mișcaseră și cum se înfruntaseră armatele, mă întrebam, cu gustul uleiului în gură, cu mirosul prafului de pușcă în nări și cu pârâitul mitralierei în urechi, în ce război am să lupt odată, pentru ce mă pregăteam astăzi să îndur gerul, să fiu supus și destoinic? Războaie au fost multe de atunci până astăzi; n-am luat parte la niciunul din ele, n-am tras nici un glonț de mitralieră, deși mă exersasem,

am fost în schimb spectator, așa că la o judecată de apoi aș putea să depun mărturii prețioase. În afară de sergentul Prepuț și de mulți alții, toți trei servanții mitralierei, aflați de-a stânga mea și de-a dreapta, au murit la război, în primele lupte.

Drumul la înapoiere a fost mai greu, a fost insuportabil, sunt în drept să pronunț aceste cuvinte, deși l-am suportat împreună cu ceilalți; căci nu fac altceva decât să dovedesc relativitatea cuvintelor, într-un univers unde toate sunt relative. Prin oraș am trecut amorțiți, cu mintea paralizată. Se aprindeau felinarele pe străzi, când am zărit statuia Victoriei Neînaripate, de la poarta școlii, la doi kilometri și jumătate. Bronzul se făcuse alb de ger, am crezut că era o impresie datorată luminilor înghețate, dar m-am convins când am ajuns aproape; era alb, ca de marmoră.

De astă-dată, crezusem că n-am să pot termina drumul, aveam iarăși mitraliera în spate și singurul gând care îmi mai licărea în creier, ca un opaiț, era să mai rezist câteva sute de metri și să nu cad până în dreptul spitalului, ca să mă ducă de-a dreptul, într-un salon, sau la morgă. Dar am ajuns până la capăt, ba chiar la sfârșit am bătut pasul.

Printr-o simplă întâmplare, omul de zăpadă ocupa tocmai locul unde comandantul batalionului își oprea calul și primea defilarea. Deși contrariat, n-a avut încotro, s-a așezat în umbra lui Moș Teacă.

Departe să semene acestei caricaturi, altminteri simpatice, era un om în puterea vârstei, maior de Stat Major, voinic, rumen la față, drept la suflet și cu mintea atât de luminată, că îl priveam plin de mândrie și admirație. Dar gloria omenească trece la fel ca gloria lumilor. Am presimțit atunci, văzându-i alături, că într-o zi o să rămână în urma altora, sfârșind și el ca un Moș Teacă.

Iarna a ținut luni de zile, nu venise nici măcar Crăciunul. De multe ori am stat îngropat în zăpadă, așteptând să se apropie inamicul, de multe ori am traversat orașul, cântând „Ce veseli suntem noi…” și am mers la poligon, unde, deși gerul slăbise, am rupt pâinea tot cu mănușile în mână, îmbibate cu ulei de mitralieră.

Capitolul 8

Schiurile. Santa și Barbara, gemene ca prin oglindă. Sentimente difuze. Ideea de a merge împreună cu ele la piramide.

Când zăpada s-a mai bătut și s-a făcut pârtie pe dealuri, am ieșit cu schiurile zi de zi, după-amiaza. În program scria „antrenament”, dar mai înainte era o desfătare; am prelungit-o în orele libere, n-am mai avut repaus nici duminica, în afară de timpul când mergeam la Ghizela.

Tinerii de astăzi ar râde dacă ar ști cum se schia pe vremea aceea, cu genunchii îndoiți, cea mai caraghioasă poziție, moștenire de la vânătorii alpini, care n-aveau o tehnică evoluată și nici o tradiție prea veche; mai degrabă îi admir, fiindcă au inventat schiul pe apă, într-o vreme când nu se cunoștea bine nici cel pe zăpadă, și în orice caz nu avea răspândirea din zilele noastre. Dar nu doar stilul, ci chiar schiurile noastre erau primitive, o moștenire din timpul războiului, un fel de doage îndoite la vârf și curbate puțin la mijloc, cu legături bune pentru bocancul soldatului, care se lega cu niște curele pe o tălpică de oțel, elastică.

Oricâte senzații mi-ar fi dat coborârea pe pârtie și orice exaltare ar fi trezit în mine, bucuria cea mai deplină am descoperit-o în schiul de șes, pe mari întinderi, căruia, ca și lungilor plimbări cu piciorul până la perimetrul orașului, i-am atribuit un caracter epic, fiindcă amândouă au un subiect și o acțiune. Primele incursiuni în spațiul iernii, cu totul alb de zăpadă, le-am făcut în lungul râului, adesea pe albia lui înghețată și plană. Am descoperit atunci cât de armonios se contopește marșul spre o țintă terestră, un sat, o pădure, un plop singuratic pierdut în depărtarea câmpiei, cu ritmul în trei timpi al valsului, care deși nu are în el nimic organic, ci vine dintr-o zonă a visului, dă mersului pe șes cu schiurile o forță de epopee, înaintarea încetează de a fi o deplasare între două puncte și devine o cucerire.

Descoperirea aceasta n-aș fi făcut-o singur, a fost nevoie de cineva să mă inspire, să meargă umăr la umăr cu mine, la fel ca la înotul până departe în largul mării. Acea făptură căreia îi datorez una din bucuriile nesperate ale iernii și una din cele mai brave izbânzi din prima mea tinerețe, generatoarea izbânzilor următoare, a fost fata blondă de la fereastră, rămasă în ochii mei în ziua sosirii, și dispărută după aceea. Aș face o crimă față de sufletul meu dacă n-aș scrie despre ea, dar cum voi izbuti, cum voi începe și cum voi sfârși, nu știu încă; fata aceea nu era una, erau două, surori gemene, semănând întru totul una cu alta.

Cu gemenii am fost mereu nedumerit, mi-a trebuit timp până să descopăr o particularitate a unuia, uneori infimă, o aluniță invizibilă în fața urechii, o inflexiune aproape insesizabilă a glasului, sau o lungime de undă diferită a efluviilor pornite din inima fiecăruia, deși pulsul era același.

Știu că era o sâmbătă, la începutul lui decembrie, poate chiar în ziua când domnul Zaharescu își trăsese un glonț de revolver în tâmplă, dar eu încă nu aflasem. Programul se terminase la cinci după-amiază și aveam voie să rămânem cu schiurile până înaintea mesei de seară, aproape două ore, o sută douăzeci de minute. Minutele nu treceau mai încet decât astăzi, dar ora mi se părea mai lungă; astăzi o oră abia îmi ajunge să mă gândesc și să hotărăsc ce voi face în ora următoare; atunci nu mă gândeam atât sau mă gândeam abia după ce fapta era împlinită.

Coborâsem de douăzeci de ori pârtia, pe care o urcam înapoi cu efortul picioarelor, căci nu aveam în ajutor teleschiul, nici măcar nu auzisem de el, poate nu auzise nimeni, nu exista încă; gâfâiam, transpirasem, aveam spinarea udă și fierbinte, iar pieptul rece ca gheața, cum luam în față curentul la coborâre. Așa că, după un timp, n-am mai stat să judec, ci m-am oprit drept în ușa cabanei, unde am intrat să beau un ceai fierbinte; alții beau vin fiert sau rom cu apă dată în clocot. Odată aflat la căldură, m-am gândit că bine făcusem, renunțând la o coborâre sau două, decât să mi se aprindă plămânii.

Mi-am luat ceașca de ceai de la tejghea, apoi am căutat cu ochii prin fumul de tutun un loc liber la o masă; toate erau ocupate. Abia atunci am văzut-o, la o măsuță de colț, pentru două persoane, în fundul cabanei. Trecuseră trei luni de când era dispărută, am înaintat spre ea hipnotic, fără să uit buna-cuviință și prudența, disimulându-mă, clipind des, ca și cum m-ar fi supărat fumul de țigară, în realitate spre a-mi ascunde privirea fățișă. Dacă n-am scăpat ceașca din mână în prima clipă, puteam s-o scap în clipa următoare, când am descoperit că nu era singură, ci în fața ei ședea o altă fată blondă, copia ei identică, de parcă aș fi văzut-o într-o oglindă. Chiar și îmbrăcămintea era identică, același costum de schi, de stofă bleumarin, căci moda nu accepta culorile fanteziste de astăzi. Fantezia celor două fete, identică de altfel, consta în fularele scoase de la gât cât stăteau la căldură, și puse pe măsuță, o alcătuire de culori puternice, roșu, negru, albastru și verde, care, cum am văzut mai târziu, în mijlocul zăpezii nu erau deloc strigătoare, ci căpătau o armonie aproape sonoră. Nu mi-aș fi dat părerea cu atâta siguranță, dacă n-aș fi văzut, și nu într-o singură zi, că fularele lor atrăgeau toate privirile.

Văzându-mă în încurcătură, s-au aplecat amândouă deodată, au tras de sub măsuță un taburet de brad ars la flacără, ca tot mobilierul cabanei, și mi-au făcut semn să stau între ele. Le-am mulțumit din cap, fără o vorbă, m-

am așezat, dar nu mi-am spus numele, prilej sau pretext de a începe o convorbire, nici ele nu mi-au spus cum le cheamă, fumau amândouă cu aceleași gesturi, sincronizate, și iarăși mi s-a părut că era una singură, răsfrântă într-o oglindă. Aveau părul buclat, strâns în câte o cordeluță de metal galben, încheiată la spate cu o pafta mică de strasuri. Așa cum stăteam față de ele, îi vedeam obrazul drept celei din stânga mea, obrazul stâng celei din dreapta. Mă străduiam, fără ca privirea să-mi devină stăruitoare, să descopăr pe fața uneia semnul care să le deosebească. L-am găsit dintr-odată, la cea din dreapta, o aluniță cât un bob de mei pe nara stângă. Aceste imperfecțiuni ale pielei, departe de a supăra ochiul, au darul să adauge un farmec indefinit obrazului de femeie, pe care eu însă îl definesc în felul meu, ca o chemare secretă. Știu că multe femei și le fac singure, ceea ce întărește cam brutal impresia mea, căci chemarea în acest caz nu mai este secretă, ci ostentativă, devine provocatoare. În anul când scriu această carte, aflu, din cronicile de modă, că orice femeie, astăzi, dacă se îmbracă la croitori vestiți și vrea să fie cu adevărat elegantă, trebuie să aibă neapărat pe obraz o aluniță, „grain de beauté” cum se și numește de altfel.

Nu mă grăbeam să intru în vorbă, mi se părea nepotrivit, altul mai îndrăzneț ar fi judecat altfel, dar dacă așa îmi era firea nu putea să se schimbe într-o seară de iarnă, cum nu s-a schimbat toată viața. Acum însă puteam să le deosebesc între ele, mai rămânea să le aflu numele, ca în loc de una să fie două. Și poate aveam să descopăr alte deosebiri, la ochi, pe care nu-i privisem în față, la glas, pe care nu-l auzisem, căci nu-și vorbeau, ci comunicau cu zâmbete, vorbirea lor convențională.

Îmi beam ceaiul cât mai încet cu putință, odată terminat nu mai aveam de ce rămâne la măsuța lor, când, cu multă părere de rău le-am văzut pregătindu-se de plecare. Și-au stins țigările în scrumieră, amândouă deodată, și-au luat fularele în aceeași clipă, și le-au înnodat la gât cu aceleași gesturi. Apoi s-au ridicat și m-au salutat, cu un semn din cap și cu un zâmbet. Atunci am văzut la cea pe care o privisem din dreapta că avea și ea o aluniță, semănând întocmai cu cealaltă, și tot pe nara stângă, până atunci invizibilă.

* * *

Am plecat curând după ele, cu simțământul că mi se făcuse un gol în suflet, ceva parcă dispăruse, căci nu știam la care să mă gândesc spre a o suprapune peste chipul fetei de la fereastră, descoperită în ziua sosirii; de atunci mă gândeam la ea adesea, și iată că, pe negândite, în locul uneia găseam două.

Afară se întunecase, nu mai puteam să cobor decât o dată, altfel întârziam la masă și nu-mi era de mâncare, ci de celelalte consecințe. Dacă din această cauză mi-ar fi tăiat învoirea de a doua zi, în trista mea stare de spirit din acea sâmbătă pierdeam până și consolarea de-a petrece o după-amiază la căldură, cu Ghizela.

Pârtia era goală, urcam la deal cu mișcări liniștite, în contrast cu neliniștea din suflet, când am văzut o umbră coborând drept spre mine. Nu era datoria mea să mă dau la o parte, și nici n-ar fi fost vreme, cel care coboară trebuie să-i ocolească pe ceilalți. Abia când a fost la mai puțin de zece metri am văzut că se uita în urmă, fără să știe ce avea în față. Cum stătea cu capul întors, am recunoscut părul blond, cu cordeluța de metal galben încheiată cu strasuri, care sclipeau în câte o rază a stelelor. N-am apucat să strig ca să-i atrag atenția, ci m-am pomenit cu ea peste mine și ne-am rostogolit împreună până la picioarele pantei, unde ne-am oprit, albi de zăpadă. N-aveam nici o vină, aș fi fost în drept să-i cer socoteală, dar nici prin minte nu-mi trecea să fac una ca asta, eram atât de intimidat, încât mă temeam să nu mă certe ea pe mine. Ea însă râdea în hohote, înveselită de-o întâmplare mai degrabă amuzantă decât neplăcută, căci nu pățisem nimic, nici unul, nici altul, decât că schiurile ei erau încurcate cu ale mele și nu izbuteam să ne ridicăm în picioare.

Atunci s-a auzit un glas de sus, strigând puțin iritat, ceea ce nu-i ascundea îngrijorarea:

— Uhuu!… Santa! Unde ești?

Un glas de fată, puțin asprit de ger și de nervozitate; nu m-am îndoit că era sora celei de lângă mine. La început, crezusem că o chema Sanda, nume cunoscut pretutindeni, așa mi se păruse, nu Santa, nume fără nici o răspândire.

— Uhu!… Barbara! sunt aici, jos, vino!

Distanța și diferența de altitudine, și mai ales starea de spirit a fiecăreia dintre ele, atât de diferită, de la hohotul de râs la strigătul autoritar și nu lipsit de mânie, făceau ca glasurile să difere atât de mult, încât parcă anula asemănarea lor fizică, atât de deplină.

Santa și Barbara! Erau numele lor, nu le-am ales eu, doar le-am păstrat, deși aș fi putut să le schimb, ca să nu le mai caut explicația, mai ales că împreunarea unuia cu a celuilalt ducea la o presupunere bizară. Deși desemnau două ființe, numele lor, luate împreună, deveneau Santa-Barbara, o făptură unică și singură. În viitor, aceste nume au făcut și mai imposibilă identificarea lor separată, ele au existat numai unite, într-o trăire comună, chiar atunci când se întâmpla să mă văd numai cu una. Și cu toate sentimentele care m-au legat de ele, o dragoste în adevăratul înțeles al cuvântului, dar imposibilă fiindcă avea simultan două obiecte, mult timp nu am știut cine era Santa și cine Barbara.

Prima fază a prieteniei noastre a reprezentat-o timpul schiului, când ne întâlneam după-amiaza pe pârtie și schimbam două cuvinte. În așteptarea acestor clipe, și după aceea, cât eram cu ele, îmi puneam o întrebare tot mai obsedantă: „Dar pentru care, Barbara sau Santa, mă aflu aici, pentru care îmi bate inima?”.

Întreruptă în timpul Crăciunului, prietenia aceea tot mai puternică și mai bizară am reluat-o după ce m-am întors din vacanță. Atunci am început deplasările lungi, schi de câmpie, câte douăzeci de kilometri, și chiar mai mult, plus încă pe atâția la întoarcere. În ce mă privește, nu aveam destul timp decât duminicile, când plecam pe la ora zece, ajungeam într-un sat, ne încălzeam și găseam de mâncare într-o casă de oameni și ne întorceam spre seară. În două rânduri, una din ele a lipsit, o dată Santa, altă dată Barbara, am mers numai cu cealaltă. Atunci ar fi fost prilejul să-mi dau gândul pe față, să-mi declar bucuria de a fi împreună, dar dilema tot nu era rezolvată, nu știam căreia îi aparțineau de fapt sentimentele mele. Aș fi putut s-o întreb dacă la 14 septembrie, pe la ora trei după-amiază, ea fusese cea de la fereastră; era ziua când venisem la școală și ora când trecusem cu tramvaiul. Întrebarea ar fi fost stupidă, cum putea să țină minte o întâmplare fără însemnătate și rămasă atât de departe în urmă?!

Acea primă fază a prieteniei noastre s-a terminat odată cu topirea zăpezii. Iar a doua, după scurte întâlniri pe stradă sau la cofetărie, a început vara, când am plecat toți trei într-o călătorie tocmai în Egipt, unde voiam să văd piramidele faraonilor, nu din curiozitate istorică, nu fiindcă erau socotite una din cele șapte măreții ale lumii din vechime; pentru mine reprezentau un reper primordial, mi se părea că numai din umbra lor putea să pornească măsurătoarea pământului și să înceapă istoria omenirii, fără să mă intereseze că exista un trecut și mai îndepărtat, dinaintea civilizației

egiptene. Le împărtășisem planul încă din primăvară, cu vreo două săptămâni înaintea vacanței de Paște. Oricât de mult mă obsedau piramidele, și oricât de mare era dorința să ajung acolo, speram ca au să mă oprească, bucuros aș fi rămas cu ele pe timpul verii, dacă și-ar fi exprimat această dorință; aș fi putut să închiriez undeva o cămăruță, iar bani de mâncare n-aveam decât să-mi calc pe suflet și să iau din cei destinați pentru călătorie, pe care tocmai atunci mi-i trimisese Zorina.

Eram pe o bancă, în parcul de lângă teatru, plin de lume ieșită să se plimbe pe aleile cu trandafirii neînfloriți încă; acolo, nu departe de poalele munților, clima era mai rece, chiar dacă ardea soarele. Vorbeam stânjenit, cu ochii în pământ, frământându-mi degetele pe scândura băncii. Nu terminasem bine ce aveam de spus, că au început să bată din palme:

— Mergem toți trei! E o idee grozavă!

Mă bucuram, fără să-mi fac iluzia că putea să le entuziasmeze ceva mai mult decât curiozitatea și plăcerea călătoriei.

Capitolul 9

Vacanța de Crăciun. Mișcătorul mesaj al Zorinei. Ciudata viață a lui Trandafil; portretul lui fizic, ofilirea prematură. Cornelia, dezmoștenită a vieții; uimitoarea ei uniune cu Trandafil, echilibrată și demnă; portretul moral al acestuia, o noblețe greu atinsă de oameni. Falimentul băncilor; tatăl Zorinei pierde opt milioane, zestrea fetelor și se sinucide. Viața lui Trandafil ca arhivar; puzderia de dosare, teama de incendiu, pompierii nu îngăduie să se facă focul în sobă. Soba de acasă. Cornelia. Început de biografie. O noapte de gânduri.

Pe măsură ce se apropia Crăciunul, eram tot mai posomorât și mai îngrijorat, nu știam ce voi face în vacanță, deși Zorina continua să mă asigure că mă va scăpa de orice răspundere. Îi scriam din ce în ce mai rar și ea asemeni, dar nu mă gândeam că ar putea s-o apese vreun sentiment de vinovăție, ca pe mine, căzut sub vraja Barbarei și Santei, fără să mai amintesc de Ghizela, unde continuam să mă duc printre picături și cu inima tot mai strânsă. Reacția acestei făpturi, care era în primul rând o bigotă și abia pe urmă ceea ce știam prea bine că este, a fost demnă și discretă, niciodată nu mi-a făcut reproșuri, iar dacă mă duceam acolo, socotea că este

datoare să-mi răspundă, răsplătindu-mă cu mijloacele sale și apoi închinându-se în fața crucifixului.

Trandafil nemaifiind cu mine, și neavând ziare, interzise în școală, nu știam mai nimic din ceea ce se întâmpla cu lumea, pe unde erau războaie, unde secetă, unde inundații, belșug sau sărăcie. Când am primit anunțul mortuar trimis de Zorina, fapta era consumată de o săptămână, și nu știusem, iar cauza am aflat-o abia în vacanța Crăciunului. O ultimă scrisoare a ei, sosită la școală în ajunul zilei când începea vacanța, cuprindea numai câteva rânduri: „Când ai să știi unde vei fi de Crăciun, telegrafiază-mi la Post-restant, București, Poșta centrală. Rămân camaradul tău, am să vin, oricât de departe, să fim împreună când se aprind lumânările în pom, în noaptea Ajunului. Caută un brad, restul aduc eu. Rămâi camaradul meu și să nu uiți trandafirii din Grădina Botanică!”.

Și astăzi mă doare inima că nu i-am răspuns, nu voiam pentru nimic în lume să vadă în ce sărăcie îmi petreceam Crăciunul. Din puținii oameni la care m-aș fi putut duce, l-am ales pe Trandafil: mă invitase, prevenindu-mă că stă într-o casă modestă. „Dar seara facem foc în sobă”, spunea, în încheierea scrisorii. Aceste cuvinte au fost determinante, am găsit în ele toată căldura prieteniei noastre, care tot timpul păruse atât de rece.

* * *

Nu-l mai văzusem de când plecasem împreună de la colegiul domnului Pretoreanu, zguduiți de moartea tragică a Horei, fata pe care o iubise. Aveam amândoi în buzunar câte cincisprezece mii de lei, darul lui Traian. Fiind bogat, m-am dus la mare, cu vagonul de dormit, nu cu trenul mixt, ca prima oară. De-atunci trecuseră aproape șase luni de zile, o jumătate de an din tinerețea noastră.

În șase luni, se schimbase atât că nu-l puteam recunoaște, slăbise, se îndoise puțin de umeri, era și mai palid la față, dar nu paloarea nobilă, de alabastru, din timpul școlii, care îi făcea pielea străvezie, lăsând să se vadă cum îi pulsa sângele.

Locuia într-o căsuță de paiantă, într-un fund de curte, pe strada Primăverii. Frumos acolo era numai numele străzii; poate primăvara, când înfloreau pomii, era frumoasă și curtea. În casele mai mari, dar neîngrijite din față locuiau proprietarii cu familiile lor, doi frați, unul croitor, celălalt slujbaș la Prefectură; el îl ajutase pe Trandafil să intre la arhivă.

Când am ajuns, venise un scurt val de căldură și se topea zăpada; curtea părea o mocirlă. Cum aș fi putut s-o chem acolo pe Zorina? Casa avea două odăi, cu o tindă la mijloc, unde era și bucătăria de iarnă. Pretutindeni, în cartiere întregi, cam așa se înfățișau casele.

Am sosit într-o duminică, pe la ora prânzului. Când am ciocănit la ușă, a venit să-mi deschidă o femeie pe care o văzusem prin perdeaua de la geam, aplecată peste mașina de gătit din fundul tindei. Pesemne știa că am să vin, apariția mea nu a mirat-o, dimpotrivă, m-a primit cu un zâmbet de bucurie. Mi-am închipuit că era menajera lui Trandafil, o femeie de condiție modestă, îmbrăcată cu o rochie cenușie, puțin gârbovită, cu părul legat într-o basma neagră, de sub care ieșeau fire cărunte și atârnau pe obraz, prin fața urechii. Tot zâmbindu-mi și venind spre ușă, își ștergea mâinile pe un șorț de bucătărie pus peste rochie.

— Bine-ai venit! îmi spuse, întinzându-mi o mână încă jilavă.

Înainte de-a apuca să mă mir de felul călduros cum mă întâmpinase, dar și de familiaritatea ei, care pe alt om ar fi putut să-l indispună, Trandafil a apărut în ușa camerei din stânga, cu un ziar în mână. Avea pantaloni negri, de stofă groasă, și un pulover de lână nevopsită, lucrat de mână, sub care nu mai recunoșteam silueta lui suplă. Dar, mai mult decât această îmbrăcăminte modestă, m-au mirat ochelarii pe care îi ridicase pe frunte. Știusem că avea privirea bună; în afară de barbarul tratament contra conjunctivitei, pe care cu ani în urmă îl suferisem aproape toată școala, nu avusese niciodată vreun necaz cu ochii. Slăbirea vederii, venită atât de repede, în câteva luni de zile, putea să fie consecința lecturilor lui lungi și neîntrerupte. La fel de surprinzător era că își lăsase mustață, un smoc de țepi galbeni, deasupra buzei, care făcea din el un fel de caricatură, sluțindu-i masculinitatea, în loc s-o accentueze.

Văzându-mă, lăsă ziarul pe o măsuță, se apropie și în timp ce îmi strângea mâna, căci nu ne îmbrățișam niciodată, reținere adusă din casa domnului Alcibiade, puse brațul celălalt pe umărul femeii, cu un gest de afecțiune. Dacă am fost stupefiat nu mai țin minte, poate că da, era explicabil, dar n-a ținut decât o clipă, pe urmă totul mi s-a părut natural, în mintea mea s-a desfășurat fulgerător întreaga lui viață, și tot ce era excepțional sau sublim în faptele sale a făcut să piară ideea de aberație. Trandafil trăia sub imperiul unor legi proprii, nu disprețuind, ci ignorând legile comune tuturor oamenilor, astfel că la el până și decăderea putea să însemne o ascensiune.

Acea făptură cu înfățișare de bucătăreasă, având cincisprezece ani mai mult decât el, dar părând că are de două ori pe atâta, o femeie îmbătrânită, fără vreo urmă de frumusețe, fie ea oricât de ofilită, era soția lui Trandafil, căsătorită cu acte și cu slujbă la biserică, în nedumerirea întregii parohii și a oricui prinsese de veste. Pe Alexandrina o anunțase abia după căsătorie, dar refuzase să-i prezinte nevasta. „Nu trebuie s-o vezi, îi scria, fiindcă n-ai înțelege ce m-a îndemnat la această faptă."

Cum credeam că eu, unul, înțelesesem, într-o zi mi-a venit ideea neinspirată să mă declar solidar cu el, spunându-i cu ochii în pământ și cu jumătate de voce: „Deși n-aș fi capabil să-ți urmez exemplul în nici o împrejurare, te admir pentru forța ta supraomenească de a te fi supus unei asemenea penitențe!"

Reacția lui mi-a amintit cum se repezise odată Odor asupra mea, fiind cât pe ce să mă stranguleze, fiindcă omorâsem o viespe care mă înțepase în obraz de mi se umflase tot capul.

— Cum ai putut să gândești o asemenea ticăloșie? a izbucnit scrâșnind din dinți (tot ca Odor) și strângând pumnii. Dacă ar trebui să mă pedepsesc pentru faptele rele săvârșite cu sau fără voie, nu există pe pământ o penitență destul de mare; poate în altă viață, și dacă-i așa, n-am să mă dau în lături când va veni vremea. Până atunci, am acceptat să-mi fac o bucurie. Luând-o sub oblăduire pe această femeie sortită nefericirii, și lăsându-mă sub oblăduirea ei, am omorât pe nevolnicul din mine, aplicând, dar numai asupra mea și la hotărârea propriului meu arbitru, doctrina criminală pe care știi că am respins-o tot timpul.

După această izbucnire, care se tempera de la o frază la alta, Trandafil mi-a zâmbit calm și mi-a pus o mână prietenoasă pe umăr.

— Ca să nu rămâi cu nici o îndoială, te rog dă-ți silința să observi cât suntem de fericiți împreună. Două săptămâni sunt destul ca să ajungi la o concluzie.

Puțin mai înainte crezusem că va trebui să plec fără întârziere și fără explicații. Cuvintele lui, atât de oportun pronunțate, ascunzând în simplitatea lor atâta noblețe, m-au făcut să rămân și să trăiesc fericirea lor, împreună cu a mea, care n-a fost mai mică. În casa aceea modestă, fără altă podoabă decât un pom de Crăciun, poate cel mai sărac din tot orașul, mi-am uitat și dorurile, și dorințele. Iar în ziua plecării, când Trandafil era la slujbă, i-am lăsat pe masa de lucru, plină de dosare anodine, un bilet, care mă punea la adăpost de orice replică: „Dacă vreodată am să ajung pe o treaptă

înaltă a vieții, dacă mă voi însura cu o ducesă sau o contesă, voi locui într-un castel cu renume, mă voi scălda în bogăție, iar tu vei purta mai departe mânecuțele negre de arhivar, ca să nu-ți tocești coatele hainei, să știi că tot timpul ai să fii mai presus de mine. De înțeles sunt sigur că m-ai înțeles; dacă mă vei și crede, atunci voi ști că nu mi-am trăit viața fără nici un merit.”

* * *

În chiar ziarul cu care Trandafil venise în mână, am găsit cauza morții domnului Zaharescu. Era o urmare, de o lună vuia țara și eu nu știam nimic; în atmosfera de panică financiară, care dusese la curbele de sacrificiu, la concedieri în masă, la falimente sau la incendii provocate ca să mascheze falimentele, la drame adeseori sângeroase, una din băncile mari își închisese porțile masive de bronz, nemaiputând face față plăților, și ceruse un moratoriu de mai mulți ani de zile. Cine nu înțelege să nu aștepte explicații de la mine, întâi fiindcă nu vreau să greșesc, al doilea fiindcă nu le găsesc necesare decât pentru oamenii de meserie, și aceia cunosc desigur toată istoria, chiar dacă s-au născut după ce eu și alții ca mine o uitaseră. S-ar putea să fi fost Banca Marmorosch Blank, luându-mă după ce am văzut eu însumi cu ochii în anii aceia, când dădeam examen la școala de aviație. Mă feresc să fac aprecieri fără competență, mai ales că unul din proprietarii băncii aflată atunci în dificultate a fundat o casă de editură unde s-au tipărit cărți valoroase. Băgați în orice altă afacere, banii ar fi adus venituri mai mari și mai sigure. Cunosc și editori care s-au îmbogățit dar pe aceștia n-am motive să-i laud, nici pentru cărțile tipărite, nici pentru felul cum și-au înșelat autorii.

În anul 1925, Banca Marmorosch Blank, care cu două decenii mai înainte devenise societate anonimă, avea un capital de o sută douăzeci și cinci de milioane. Cifra nu spune mare lucru; era un capital mic, mijlociu sau mare, nu știu; demn de luat în seamă rămâne beneficiul, care în același an se ridica la șaizeci și două de milioane, jumătate cât capitalul. Cu ce dobânzi, cu ce speculații? Mintea mea nu vrea să priceapă. Poate jucase la Loteria de Stat, mizând milioane, și câștigase lozul cel mare! Iar cinci ani mai târziu, banca închidea porțile în fața depunătorilor, declarând că nu le mai poate plăti nici o lețcaie. Atunci am trecut într-o zi pe acolo, pe strada Lipscani, peste drum, și puțin mai într-o parte de Banca Națională. Era spre

toamnă, înainte de a pleca la școală. Cât se vedea cu ochii din tramvai, care încă mai circula prin zona aceea, tramvaiul 15 mi se pare, erau înghesuiți mii de oameni, până peste Calea Victoriei, până peste strada Smârdan și până peste strada Doamnei. Oameni de toate felurile, unii aveau depuși milioane, ca domnul Zaharescu, alții o mie sau două, bani care ar fi stat mai bine în pușculiță. Toți vociferau și amenințau cu pumnii, unii își învârteau bastoanele în aer, alții înjurau sau blestemau și ar fi aruncat cu pietre în ferestre, dacă n-ar fi fost prea departe. Erau printre ei bătrâni, pe care poate i-a lăsat inima și n-au mai ajuns acasă. Erau și femei, unele elegante, cu nurci la gât și cu juvaiere, altele sărmane, plângând cu mâna la gură, erau și văduve în rochii de doliu.

Domnul Zaharescu a pierdut opt milioane, zestrea fetelor, întreprinderea lui însă nu a dat faliment și el putea să supraviețuiască multă vreme, chiar să câștige alte milioane. Dacă ar fi avut mai mult sânge rece și ar fi așteptat șapte-opt ani, cât ceruse Banca moratoriu, și-ar fi luat înapoi toți banii, sau măcar trei sferturi, sau jumătate, căci societatea anonimă Marmorosch Blank, cu ajutorul sucursalelor ei din străinătate, a reușit să se refacă, în întregime, sau măcar să se pună pe linie de plutire. Dar poate domnul Zaharescu stătea prost cu nervii, fel de fel de cauze ar fi fost posibile, poate era îndrăgostit, ceea ce la anii lui este pe cât de nefast, pe atât de ridicol, poate suferea după vreo dansatoare de la teatrul Cărăbuș, sau după vreo actriță vulgară, din cele capabile să cânte pe scenă, într-o grădină cu o mie de spectatori vulgari ei înșiși: „…Dă încet cu vaselină, unde este pielea fină…” Nu fusese un gest premeditat, dovadă faptul că nu avea asupra lui nici o armă. În decembrie, după un ultim demers la Bancă, rămas inutil, ca și altele dinainte, s-a dus direct la un armurier de pe strada Academiei, a cerut un revolver Browning, calibrul 6, și fără să șovăie și-a tras un glonț în tâmplă, chiar acolo, în prăvălie, de față cu negustorul; nici măcar nu plătise, dar negustorul n-a fost în pagubă decât cu un glonț, căci revolverul l-a luat înapoi după ancheta poliției.

* * *

Trandafil o cunoscuse pe viitoarea lui nevastă la tribunalul vechi, într-o magazie mizerabilă, unde era instalată arhiva. Un tribunal nou se afla în construcție, dar aveau să treacă ani până să fie gata. Rafturile cu zeci de mii de dosare, puse rânduri-rânduri dintr-un perete în altul, erau făcute din scândură negeluită, pe care etichetele cu numerele de ordine nu puteau fi

presate fără să se perforeze, de aceea se descifrau greu în lumina venită pe ferestrele mai mult astupate, sau de la singurul bec, atârnat în mijlocul tavanului. După peste cincisprezece ani de lecturi întrerupte doar noaptea, trebuise să se adauge această ultimă cauză ca Trandafil să-și dea seama cât îi slăbise vederea. Și miop, și prezbit, purta ochelari de două feluri, cu dioptriile în creștere, motiv pentru care, anul următor, la vârsta recrutării, fu scutit de armată.

Când am vorbit, mândru de mine despre gerurile năprasnice pe care le înduram la instrucție, nu știam în ce condițiuni își ducea Trandafil viața în hăul acelei arhive burdușite cu dosare, unde nu se făcea foc toată iarna, nici nu exista sobă, de teama incendiului. Pompierii veneau zilnic să inspecteze, și dacă li se părea că înăuntru era uneori cât de cât mai cald decât afară, se uitau prin toate ungherele, se aplecau pe sub birouri să vadă dacă nu era ascuns vreun lighean cu jăratic. Abia când am aflat acestea, mi-am dat seama că fraza din scrisoarea lui Trandafil, care mă înduioșase, fiindcă îi dădeam o interpretare sentimentală, ideea de cămin, de biruință asupra vicisitudinilor hibernale era în realitate o obsesie: „Dar seara facem foc în sobă.”

Făceau foc cu economie, aveau o sobiță de tablă cu burlane lungi, ca să nu se piardă căldura pe horn, ci să rămână în casă. Fiindcă Trandafil nu intra niciodată în camera din dreapta, a Corneliei, cum o chema pe femeie, nu știa că ea aprindea focul numai pe ger mare, și numai de două-trei ori pe săptămână, iar atunci ardea numai câteva lemnișoare.

Am spus femeie, în loc de nevastă, fiindcă mi-a fost greu să mă obișnuiesc cu un cuvânt pe care mintea mea nu-l înțelegea, chiar dacă trebuia să-l accepte. Până la sfârșitul vacanței, mintea mi se limpezise și interpretam altfel, cu o indulgență împăcată și tristă, situație căreia îi descoperisem justificarea, deși continuam să o socotesc imposibilă și amară.

Poate Trandafil o văzuse pe această femeie de câteva ori, în timpul unui proces lung de uzurpare, dar nu o descoperise decât în ziua când venise la arhivă să afle sentința, dată cu întârziere. Nu avea avocat, îl repudiase în ședință, fiindcă se vânduse părții adverse, iar justiția, fiind legată la ochi, nu văzuse ceea ce ar fi văzut și orbii. Asemenea cazuri se întâmplau cu sutele, triumfa nu dreptatea, ci avocatul cu vicleșuguri și cu aliați inatacabili. Am pățit-o eu însumi, când proprietarul m-a evacuat din casă, împotriva unei legi atât de limpezi, încât am socotit că nici nu am nevoie de apărare. Dar grefierul judecății era însuși fiul reclamantului, care a câștigat procesul

„stante-pede”, cum se spune, adică fără nici o deliberare. Iar la recursul pe care l-am făcut, luându-mi și apărător de astă dată, m-am pomenit în fața aceluiași complet de judecată care dăduse prima sentință, ceea ce era interzis printr-o lege cunoscută până și măturătorilor de stradă, mai ales dacă lucrau în preajma tribunalului. Degeaba a protestat avocatul meu, nimeni nu i-a ascultat cuvântul, poate o fi fost și el un papă-lapte, faptele însă rămâneau fapte și nici măcar nu trebuiau dovedite. Dacă s-o găsi cineva să nu creadă, sau să-și închipuie că n-am înțeles eu bine, n-are decât să caute la arhivă, și să citească dosarul. Dar poate dosarele din 1941 nu se mai păstrează.

Acea femeie, rămasă văduvă încă de tânără, în timpul războiului, nu se măritase a doua oară, fiindcă își socotea viața sfârșită. O moștenire „in extremis”, lăsată prin testament de un rănit pe patul de moarte și neatacată de nimeni, o adusese în orașul nostru: moștenirea era o casă de cartier sănătoasă și mai mare decât ar fi avut nevoie. Lucra ca îngrijitoare la spitalul comunal, ceea ce mai făcuse într-un spital de campanie și nu părăsi slujba aceasta nu doar modestă, ci uneori chiar umilitoare, decât după ce se mărită cu Trandafil. Leafa era mică și viața mai grea decât puterile sale; ca să se poată ajunge închiriase două camere unei perechi doar cu puțin mai tinere decât ea, oameni de omenie, alături de care se simțea bine, și așa o dusese câțiva ani de zile. Deci cazul nu era acela al femeii bătrâne și neputincioase, care își donează averea cuiva mai tânăr, cu condiția să-i poarte de grijă până la urmă. Poate în Cornelia exista o morbiditate, datorată suferințelor prin care trecuse; aveam să le aflu cu timpul. Puțini oameni își pregătesc din vreme mormântul, nu e firesc, nici dacă nu ar fi nimeni să te îngroape; un asemenea act îl dictează numai obsesia morții. Cornelia își cumpărase loc de veci, îi pusese și crucea, de marmoră vânătă, cu inscripțiile cunoscute, rămânând să se adauge numai data morții.

Oricât de mare ar fi distanța între ele, și oricât mă străduiesc să alung din cap asemenea gânduri, uneori mi-e imposibil să nu fac o legătură între ea și Hora, care și-a trăit puținii ei ani sub amenințarea sfârșitului. Și atunci, împotriva voinței mele, sunt înclinat să cred, în unele clipe, când poate se naște și-n mine un început de morbiditate, că pendularea lui Trandafil între prima și a doua se datora unei chemări din afara vieții. De foarte tânără, când își pierduse întreaga și numeroasa familie, Cornelia era încredințată că nu va trăi multă vreme. Poate chiar așa ar fi fost, dacă Trandafil nu-i insufla o altă viață.

Presimțirea morții, de care, după toate semnele, nu avea teamă, o făcuse să-și doneze averea, casa, cu grădina, cu magaziile și tot ce înseamnă o gospodărie, perechei tinere. Aceștia îi intraseră pe sub piele, fără să lase impresia că ar avea gânduri hrăpărețe. Lingușirea nu-i o știință, ci o predispoziție; cuvinte frumoase și gesturi care să înmoaie sufletul se găsesc destule, mai multe decât în dicționar, căci orice om care a lingușit vreodată pe cineva a născocit măcar două, necunoscute, dacă nu nouă sau unsprezece.

Deoarece voi termina repede cu acea pereche, și nici nu trebuie s-o țină cineva minte, n-am să le caut câte un nume, căci numele lor adevărat nu l-am știut niciodată. El spunea, cu ochii plini de lacrimi: „Ah, de ce nu suntem noi Grahii, ca să fii tu mama noastră!” Cornelia lăcrima la rândul ei, fiindcă singurul copil îi murise și nu mai putea să aibă altul; uneori se gândea că poate Dumnezeu o apărase, ca să nu aducă pe lume victime, cum era ea însăși. Tânăra chiriașă, deși numai cu doi sau trei ani mai mică, îi spunea: „Mămico scumpă!” și îi săruta mâna. Nu am născocit eu pe acești oameni, și nici nu a trebuit să-i caut mult ca să-i iau drept modele. Din pudoare, și fiindcă nu pot fi mizantrop decât în cazuri extreme, n-am ales pe cei mai ticăloși din toți câți există, căci dacă ar fi fost așa treceam dincolo de Dostoievski.

Începutul fu invitația la masă, într-o duminică.

— Mămico, stai și dumneata și te mai odihnește, nu găti astăzi, vino să mănânci cu noi, am pus o găină în oală!

Ca pe vremea lui Henric al patrulea, ăla!

— Și avem o sticlă de vin roșu, de Valea Călugărească. Sângele Domnului! adăugă bărbatul, la cele de mai sus, ale nevestei.

Urmară toate duminicile. Apoi joile, sâmbetele, marțile – toate zilele săptămânii. Când fu nevoie să se repare acoperișul casei, bărbatul își luă grija asupra lui: aduse materiale, meșteri, le dădu și de mâncare, și țuică. La urmă, când Cornelia vru să plătească, își puse mâna pe inimă.

— Adică eu n-am voie să fac pentru dumneata atâta lucru?

Cornelia le dădu casa nu ca să scape de orice grijă până la bătrânețe, ci din dragoste. Căci îi iubea, cu inima ei care rămăsese curată, deși avusese să sufere atâtea. I-ar fi înfiat, dacă nu erau aproape de-o vârstă. Iar ei se jurau pe sfânta icoană a Fecioarei Maria că o vor ține în puf toată viața, și-n fiecare duminică vor pune pentru ea o găină în oală, să-i facă supă cu găluști și rasol cu usturoi, iar la urmă îi vor da cozonac cu nuci și stafide.

Dacă aș scrie totul, până la capăt, nu știu cine s-ar osteni să citească, iar de-ar citi, nu știu ce folos ar putea să aibă. Un an mai târziu, Cornelia era evacuată, cu sentință judecătorească. Actul de vânzare-cumpărare, pe care îl semnase fără să-l citească, netrecându-i prin minte că perechea ar urmări s-o înșele, nu cuprindea nici o clauză privind soarta ei viitoare.

— Și acum eu ce mă fac? întrebă, la arhivă, cu ochii în dosarul care avea puterea s-o arunce pe drumuri.

Avocatul părții celeilalte tocmai intra pe ușă, să ceară o copie de pe sentință; auzind-o, spuse, cu un cinism plin de voie bună:

— Du-te de te aruncă înaintea trenului, cucoană!

Să nu fi avut un dispreț înnăscut pentru exercitarea forței fizice în dauna cuvântului, Trandafil, palid ca morții, ar fi deschis ușa grilajului și s-ar fi încleștat în grumazul lui, până i-ar fi luat ultima răsuflare. Alese altă soluție, pe cât de spontană, pe atât de incredibilă. Într-o oră, fapta era cunoscută în tot tribunalul. Unii îl socoteau nebun, alții credeau că fusese o glumă. Chiar și cei care l-ar fi admirat pentru o asemenea hotărâre, femeile mai ales, firi romantice, nu făceau decât să chicotească prin colțuri.

— Nu, domnule! replică Trandafil, adresându-se avocatului. Pe această femeie o iau sub protecția mea și o cer în căsătorie!

Poate o mai văzuse o dată pe la arhivă, dar acum o privea prima oară. Vârsta și înfățișarea ei fizică apăreau pentru el ca o abstracțiune; îl interesa numai apartenența acestei ființe la o specie comună cu a lui, care, într-o clipă deznădăjduită pentru ea, justifica pe deplin o uniune umană, în afara ideii că erau un bărbat și o femeie.

Orice alt gând peste acesta devenea o prejudecată, pe care o înlătura, cu hotărârea de a ignora părerile străine, chiar dacă s-ar fi coalizat împotriva lui toată societatea.

Apoi Trandafil se apropie de femeie, îi luă dosarul din mână și o întrebă, rezumând în cuvintele lui orice altă discuție:

— Cu patru mii de lei pe lună, dacă scad cinci sute chiria, o să putem trăi împreună?

Ca arhitectură, casa lor îmi amintea pe a Medeei, fata de la morgă, decât că avea două camere în loc de una. Dacă dragostea acelei fete pentru Odor rămăsese fără altă urmare decât că ea își pierduse un picior, alergând sub bombardamentul zepelinului să-i salveze manuscrisele, temându-se că ar putea fi în primejdie, cauza era numai în el, și provenea nu dintr-o malformație sufletească, nici dintr-un blestem, cum am judecat atunci cu

naivitate, ci din credința că se născuse cu un alt destin decât restul oamenilor. Adevărul acesta, în care cred din instinct, se va cunoaște când cineva, după ani de muncă, va izbuti să-i descifreze manuscrisele. Sau nu se va cunoaște niciodată. Sunt profund convins că în lunga istorie a omenirii, mii și mii de adevăruri vor rămâne pentru totdeauna necunoscute, și lumea va merge înainte, fără să știe că în noianul de realizări etajate a pierdut pe aceea esențială, aflată la bază, care poate ar fi transformat frigul în căldură și întunericul în lumină. Savanți sau tăietori de lemne, vom muri în aceeași ignoranță.

Așa gândeam într-o seară, stând la masă în tindă, cu gazdele mele, cu ușa cuptorului deschisă, ca să dea mai multă căldură. Teorema lui Fermat, în miezul căreia Trandafil stătuse adâncit luni de zile, ca să iau numai un exemplu, mi se părea acum un infim și inutil pas înainte, făcut de gândirea unui om înzestrat cu mintea a zeci de generații viitoare. Dar fiindcă el nu și-a dezvăluit demonstrația, acele zeci de generații se mai străduiesc și astăzi, după cum se vor strădui alte generații viitoare, să afle ceea ce Trandafil descoperise de multă vreme, că teorema lui Fermat nu putea fi demonstrată. Și totuși, realizarea lui esențială nu era aceasta, nici altele de aceeași valoare, ci faptul că se căsătorise cu o femeie căreia îi dăruia întreaga credință, renăscută pentru ea, când nu mai credea în nimica.

O ultimă zvârcolire a minții lui nu merită să fie pusă la socoteală, mai ales că a fost zădărnicită. În munca la arhiva tribunalului, Trandafil a urmărit timp de douăzeci și cinci de ani sentințele greșite din miile de dosare înghesuite în rafturi. Nu urmărea să facă o lucrare de erudiție, ci voia ca în locul frigului să aducă puțină căldură întârziată, și în locul întunericului puțină lumină. Într-o noapte, târziu, după ce Cornelia murise, arhiva a luat foc, din cauze nedescoperite, și odată cu dosarele au ars și miile lui de fișe; a fost și căldură, și lumină.

N-am acceptat ca din cauza mea ei să-și schimbe locul la masă, i-am lăsat să stea ca mai înainte, față în față, iar eu m-am așezat pe a treia latură, de unde am putut să-i privesc la fel de bine și pe unul, și pe altul.

M-am gândit în acele zile la copiii domnului Alcibiade, cum mă gândisem de atâtea ori. Dar nu am spus bine, mă gândisem tot timpul, chiar când aveam altă preocupare. Nu mi-a dispărut niciodată din amintire imaginea sub care îmi apăruseră ei, toți nouă, într-un vis din copilărie, așezați în rând, la distanță unul de altul, cu brațele întinse de li se atingeau

vârful degetelor. Siluetele lor semănau cu un rând de cruci, acelea pe care toți le duceau în spate.

Lăsându-i la o parte pe Tom și Teofana, firi opuse, dar morți amândoi la fel de tragic, lăsându-i și pe unii din cei vii deocamdată, m-am gândit la Odor, la Traian și la Trandafil. Odor își petrecea a treia iarnă în peștera de sub munte, unde peste câteva zile viața lui avea să fie în primejdie. Era el un claustrat? Desigur, așa fusese toată viața, într-un fel sau în altul, de aceea se născuse!

Traian, despărțit trupește de Tinca, în plină vâlvătaie a dragostei lor nestinse, se afla retras la mănăstirea Cernica, desprins de orice preocupare lumească. Era un claustrat, în cel mai adânc înțeles al cuvântului, dar starea lui nu-i aducea nici o suferință, ci numai satisfacții divine.

Și totuși, cel mai claustrat dintre toți mi s-a părut că era Trandafil, în pofida vieții lui de mirean, cu nevastă și gospodărie, nesupus niciunei rigori mistice. M-am convins, cum stătea față în față cu Cornelia, de care nu-l lega nici măcar amintirea unei atingeri carnale, ca în cazul lui Traian și al Tincăi, ca în propriul lui caz cu Hora, că, scutit mai mult decât Odor și decât Traian de vreo suferință, satisfacția lui era cel puțin la fel de mare, fără să fie câtuși de puțin de natură divină. (Nu spunea nici o rugăciune înainte de masă și nu făcea semnul crucii asupra bucatelor.) Era satisfacția martirilor laici, care se sacrifică pentru a păstra măcar în propria lui conștiință ideea că binele se transformă în rău, dacă nu îl împarți cu aproapele.

Ca și cum ar fi fost de la sine înțeles, căci nu cred să se fi sfătuit dinainte, seara Cornelia mi-a făcut patul în camera lui Trandafil, pe o dormeză fără folosință. Aprinsese mai din timp focul în sobița de tablă cu burlanele înșirate pe toți patru pereții. Apoi s-a dus la culcare, iar noi am stins lumina. Cât timp flăcările din sobă i-au mai luminat obrazul, l-am văzut pe Trandafil, cu fața în sus, cu mâinile sub cap, privind tavanul, cum îl vedeam adesea la școală, când mă trezeam peste noapte. În afară de „noapte bună", nu mai schimbasem o vorbă, deși am fi avut ce ne spune; părea să existe între noi o înțelegere a tăcerii, dăinuind de la moartea Horei, când el își dezvăluise poate ultimele gânduri. Dacă doi oameni încetează să mai comunice prin cuvintele obișnuite, înseamnă sau că și-au contopit conștiințele, sau că îi desparte o prăpastie. Așa am înțeles că prietenia mea pentru Trandafil, în aparență atât de rece, nu se bizuia pe fapte și pe cuvinte, ci pe gesturi subînțelese și pe gânduri nespuse.

Privindu-i chipul tot mai șters în lumina flăcărilor pe cale să se stingă, mă întrebam, oare ce rămâne în capul unui om cu creierul atât de evoluat și înzestrat cu atâta învățătură, dacă el încetează să-și dezvăluie gândurile? Este posibil ca o asemenea zestre să ardă și să rămână numai cenușa?

Am adormit în întunericul deplin al odăii, după ce se topise jăraticul, cu gândul că Trandafil, optând pentru cel mai modest drum în viață, se răzvrătise împotriva propriei lui învățături și inteligențe, care nu-i fusese de nici un folos când ar fi avut cel mai mult nevoie de ele, ca să salveze de la moarte o ființă primejduită. Și pentru a răscumpăra păcatul acesta abominabil, își consacrase viața unei fapte sublime, prilejuindu-i să trăiască unei alte ființe fără scăpare. Schimbul nu era egal, și pentru a nu se arăta frustrat, trebuia să uite, lemnul să ardă și să rămână cenușa pe care o ia vântul.

Când m-am trezit, se lumina de ziuă la fereastră, dar în cameră era încă întuneric; să fi fost ora șase dimineața. Îngenuncheată în fața sobiței, Cornelia scotea cenușa, cu fărașul. După aceea aprinse focul și, în câteva minute, se simți căldura răspândindu-se în odaie. La lumina flăcărilor, care le repeta pe cele de seară, Trandafil stătea în vechea poziție, cu fața în sus, cu mâinile sub cap și cu ochii în tavanul traversat de pâlpâiri roșii.

Dar poate dormise câteva ore în timpul nopții.

Capitolul 10

Despre înțelesul uniunii bărbatului cu femeia. Cornelia, continuarea biografiei. Forța lui Trandafil de a-i reda viața. Stelele de pe cer; eternitatea. Cenușa oamenilor aruncată în Cosmos. Pătimirile lui Odor; o idee primordială. Ultima mărinimie a Zorinei.

După observații îndelungate, am ajuns să cred că, fără a nega posibila fericire în uniunea bărbatului cu femeia, rar se întâmplă ca între asemenea doi oameni să existe o armonie deplină, sau, și mai sincer spus, nu există niciodată în forma ei ideală. Nu mă gândesc la bărbații brutali, bețivi și destrăbălați, care, întorcându-se de la vreo ibovnică sau de la cârciumă, își insultă nevasta, o îngenunche sau o bat până o umplu de sânge. Nu mă gândesc la femeile necredincioase, care își nesocotesc bărbatul dăruindu-se altora, din sentimente nelegitime, din interes sau din viciu. Nici la nimicnicia celor care deși simt necredința, deși cunosc faptele, închid ochii

și continuă să ducă mai departe o viață nedemnă, urându-se în loc să se iubească, și fără să ajungă la gesturi hotărâtoare, fie și-o crimă.

Mă gândesc la uniunile onorabile și chiar fericite, care durează până la moarte, când cel rămas în viață își smulge părul din cap, vărsând lacrimi deznădăjduite, și sfârșește prin a face monument de marmoră deasupra mormântului. Dar nici aceștia, am cunoscut cazuri nenumărate, nu sunt feriți de neînțelegeri, fie ele fără durată. Nu cunosc bărbat care, într-un moment de furie, după o dispută, să nu fi ieșit trântind ușa; dacă după un ceas, sau după o noapte s-a întors spăsit și a urmat o reapropiere scăldată în lacrimi de remușcare și fericire, o rană mică a rămas în sufletul fiecăruia, chiar dacă nu a generat un cancer.

Nu cunosc femeie care să nu bufnească, zădărându-și bărbatul, că nu s-a făcut demn de o avansare, că nu a luat decorații, ca prietenul sau vecinul, și nu a fost poftit în tribuna oficială. Proasta dispoziție a femeii, pentru o neizbândă a croitoresei sau o greșeală a cizmarului, o suportă bărbatul, nu vinovații, care locuiesc în altă parte. Un ruj de buze de la Consignație, sau o sticluță de parfum franțuzesc, luate cu banii puși bine pentru nevoi mai importante, umplu de amărăciune, uneori de mânie sufletul bărbatului. Asemenea neînțelegeri pot fi fără număr, și vina poate fi împărțită egal între amândouă părțile. În clipele de fericire care urmează, până la carul mortuar de clasa întâia și până la monumentul de marmoră, sufletele uită neînțelegerea, rămâne doar un pic de cenușă, și ea poate fi cauza cutelor de pe față și privirilor obosite, fără ca nimeni să știe.

N-am stat cu Trandafil și Cornelia decât două săptămâni de vacanță, și am mai fost în casa lor numai la intervale, dar mi-e de ajuns spre a putea spune astăzi că între ei, oricât de nepotriviți ar fi fost unul cu altul, n-a existat niciodată nici cea mai mică neînțelegere. El n-a plecat de acasă trântind ușa, ea n-a suferit pentru funcția lui de subarhivar, n-a visat la una mai importantă, i-a cusut cu mâna ei mânecuța de satin negru, ca să ferească de lustru coatele hainei. Iar când într-un târziu s-a aflat pe patul de moarte, cu un cancer răspândit în tot trupul, s-a stins cu zâmbetul pe buze. Nu mai putea să deschidă ochii decât pe jumătate, nu mai putea să respire decât cu un colțișor al plămânului, dar, luând mâna lui Trandafil și ducând-o la gură, a avut glas să-i spună: „M-am născut fără noroc și am avut o viață chinuită: tu ai făcut din mine femeia cea mai norocoasă din lume”.

La mormântul ei, Trandafil nu a făcut un monument de marmoră, ci o criptă de beton, pentru două sicrie, socotind să-și aibă locul lângă ea când

va veni vremea. Iar dacă aș crede într-o viață de dincolo, sunt sigur că, oricât putea ea să țină, milenii, între ei avea să dăinuiască înțelegerea cea mai deplină.

O singură întrebare mă chinuiește când îmi aduc aminte, căci gândurile mele nu se pot opri numai acolo, ci rătăcesc în toate direcțiile: dacă Trandafil ar fi fost în viață ceea ce trebuia să fie, pentru ceea ce se născuse, un savant al omenirii, dacă ar fi făcut o bombă atomică miraculoasă, care să distrugă nu pe oameni, ci mizeria omenirii, dacă azi ar avea în patru colțuri ale pământului câte un monument mai înalt decât Statuia Libertății, ar fi fost el mai fericit decât în funcția modestă de arhivar la tribunal și la prefectura județului? Cu riscul de a-mi ridica în cap toată lumea, înclin să cred că nu, fiindcă el deliberase cu disperare în fața morții, și nerecunoscându-și dreptul să se sinucidă, optase pentru lepădarea de orice ambiție. Și astfel, fără să fi sperat, fără să se fi gândit, viața lui devenise sublimă.

Numele ei nu-mi plăcea, tocmai fiindcă îmi amintea de mama Grahilor care, oricât de mult ar stima-o istoria, mi se pare o ființă aspră. Or, Cornelia lui Trandafil era copia ei inversă, întruchiparea blândeții. Acasă, când era mică, deși fată de la țară, îi spuneau Neli; nu putea să-mi placă. Aș fi vrut să-i dau un nume cu totul altfel, și i l-aș fi dat, dacă nu l-aș fi auzit pronunțat de Trandafil. Când am intrat în casa lor și am găsit-o aplecată asupra mașinii de gătit din tindă, Trandafil, care mă simțise, a ieșit din odaia de alături.

— Cornelia! Îți prezint pe cel mai vechi și mai drag prieten.

Am fost uimit, fiindcă până acum nu calificase în nici un fel prietenia noastră, mi se părea că are față de mine sentimente neutre, ne unea întâmplarea că eram vecini, acasă, iar pe urmă fusesem colegi de școală; tot timpul simțisem între noi o răceală, care poate pornea din prea marea mea admirație pentru el, din sentimentul că nu-i puteam fi pe măsură.

O căldură intensă mi-a năpădit inima, dar a trebuit să treacă mai multe clipe până să-mi dau seama că se datora nu vorbelor spuse despre mine, ci felului cum pronunțase numele Corneliei. Trandafil, în care am văzut tot timpul întruchiparea perfecțiunii, nu putea fi mai prejos de însușirile sale nici când pronunța un nume. În Cornelia, spus de el, recunoșteam întreaga ei viață tristă, deși nu o aflasem încă, după cum recunoșteam fericirea prezentă; dar în același timp, simțeam forța de dăruire a lui Trandafil.

Cornelia nu mai era numele mort al unui personaj istoric, era ceva nou, nerostit de nimeni, plăsmuit de un om capabil să pătrundă nu doar în depozitele cele mai greu de atins ale cunoștințelor umane, chiar ale celor abia presupuse, chiar ale celor nevisate încă; putea pătrunde în locuri mult mai greu de atins, în suflete. Cornelia nu mai era fetița numită Neli acasă, nici femeia pe care o nedreptățise soarta, ci o ființă nou-născută, din spiritul și din sentimentele lui Trandafil. Ar fi fost de neînțeles ca el să nu aibă o asemenea însușire, fiindcă le avea pe toate, fără să-și fi vândut sufletul lui Mefisto, ca Faust și Odor.

Într-o seară, când tocmai ninsese și ne plimbam amândoi prin curtea cu gunoaiele și mizeriile acoperite de zăpada pură, fiindcă venea din locul unde nu mai există decât aerul rarefiat, în cea mai deplină imaculare, am înțeles că pe Trandafil îl lega de Cornelia eternitatea, și că eternitatea erau ei înșiși.

— Tu știi care-i steaua ta? m-a întrebat, uitându-se pe cerul cu străvezimea cea mai înaltă.

Erau puzderie de stele deasupra noastră, mi se împăienjeneau ochii privindu-le.

— N-o știu, am răspuns, dar dacă e adevărat că fiecare din noi avem o stea a noastră, trebuie să fie și a mea acolo.

— A mea nu, și nici nu va putea să fie, cât timp într-o stea nu vor încăpea doi oameni, ca să fie și Cornelia cu mine!

O coincidență bizară dintre multe câte am cunoscut până astăzi a făcut să aflu tocmai acum o oră, când mă gândeam cum să pun pe hârtie gândurile de mai înainte, că într-un viitor apropiat – au și început pregătirile, s-au și făcut înscrieri – cenușa mortuară mult comprimată, pusă în capsule argintii, ca să se vadă printre stele, va putea să fie lansată în Cosmos, unde se va roti în jurul pământului peste șaizeci de milioane de ani, până când s-ar putea ca planeta noastră nici să nu mai existe. Numai trei mii de dolari ar costa această eternizare, căci s-ar lansa puzderie de capsule deodată. Trandafil ar avea cel dintâi dreptul la o asemenea existență celestă, fiindcă el a imaginat-o pe când nici nu se bănuia că un corp lansat de pe Pământ ar putea să ajungă și să rămână în spațiul fără gravitație. Poate, cu timpul, prețul o să mai scadă, așa cum a scăzut la calculatoarele electronice, care la început erau mari cât un pian și costau un milion și jumătate de dolari, iar acum sunt atât de mici, că încap în buzunar, sau într-un ceas de mână, și costă numai doi dolari deocamdată. Dacă voi trăi până

ce suma să devină accesibilă și pentru mine, iar ei vor muri înaintea mea, mă voi grăbi să trimit în spațiu o capsulă cu cenușa Corneliei și a lui Trandafil, și poate lângă ei voi pune și cenușa speranțelor mele neîmplinite. Și chiar dacă nu aș putea să o recunosc în zborul ei etern printre aștri și stele, îmi va fi destul să o știu acolo. E sigur însă că ei, cât timp le-aş supraviețui, m-ar recunoaște în spațiul meu terestru.

* * *

E de prea mică importanță să amintesc că în arhiva prefecturii, comună cu a tribunalului, Trandafil dăduse peste un dosar care cuprindea denunțurile împotriva domnului Alcibiade, învinuit că urmărea să scoată aur din apa râului. Trandafil copiase toate aceste hârtii, așa că le-am putut citi de la un cap la altul. Deși auzisem de acele denunțuri și am povestit la vreme, nu îmi închipuisem că puteau să fie atât de multe și încărcate de atâta dușmănie, pe lângă reaua-credință. În afară de Popa Scovergă, capul răutăților, pe lângă primar, învățător și de ridicolul Mațe-Fripte, mai erau între denunțători zeci de oameni de care nu știam, nici nu îi bănuisem, instigați de primii, dar nu le atribui o vină mult mai mică. Mi-am amărât iarăși sufletul și mi-am amintit încă o dată viziunea mea cu cele nouă cruci pe care domnul Alcibiade le lăsase moștenire copiilor; a cui oare să fi fost mai grea dintre toate? Nu pot încă răspunde, fiindcă istoria lor este departe de a fi terminată, spre a le compara destinele și a trage o concluzie. Și-apoi, nu cred că este atât de important cum judecam eu faptele, ci cum le judecau ei înșiși. Sigur că fiecare din ei avusese sau mai avea încă să-și ducă propria cruce. Dar oare, această povară nu însemna și o satisfacție? Oare moartea Teofanei, înjunghiată de chiar mama arhanghelului căruia ea se dăruise fără ezitare cu trup și cu suflet, nu era răsplătită prin dumnezeieștile zile de dragoste de mai înainte? Și chiar diabolicul Tom care, cu un gest necugetat, datorat poate unui blestem și nu unei răutăți niciodată capabilă de atâta ură dezlănțuită, provocase un dezastru soldat cu moartea și cu schilodirea a sute de oameni, printre ei el însuși, nu se bucurase, în felul lui sinistru, auzind urletele victimelor? Crucea lui Trandafil, care îl încovoiase cu capul până la pământ sub fereastra Horei, în ziua când ea murise și cine știe câte zile după aceea, nu era acum transformată într-o aripă ușoară, îngăduindu-i să se ridice peste mizeria omenească și peste propria lui mizerie? Traian, care urma să moară cu spada și crucea în mână, n-avusese, oare, în ultima lui

clipă conștientă, când se prăbușea retezat de gloanțe, mulțumirea că i se împlinea destinul?

Pe ceilalți nu pot să-i judec deocamdată, n-au făcut încă gestul hotărâtor în viață. Dar fiindcă viziunea celor nouă cruci o să mă urmărească și de aici înainte, trebuie să le stabilesc originea. Ideea mi-a venit abia acum, cu o întârziere neiertată, că toate cele nouă cruci proveneau din una singură, uriașă, și pe aceea o purtase domnul Alcibiade. Eram prea mic ca să pot înțelege; azi încep s-o văd limpede. Numai că ea nu va schimba cu nimic destinul personajelor mele, el fiind scris dinainte într-o mare carte, de unde am copiat câte o pagină, și voi mai copia câte una, când va veni timpul.

Iată o pagină nebănuită, despre fapte petrecute la două sute de metri de casa lui Trandafil, chiar atunci când venisem la el în vacanța Crăciunului. La două sute de metri, era spitalul comunal, pe acolo treceam zi de zi în anii copilăriei, când mă duceam la școală. Întorceam capul, spitalul îmi făcea frică, deși nu auzeam gemete înăuntru, ca de la chestura poliției, unde îi băteau pe borfași până ce cădeau leșinați pe dușumele. Știu, fiindcă mi-a povestit unul din ei, în sala de așteptare din gară. Era hoț de buzunare și, când puneau mâna pe el, îl bătea chestorul în persoană, cu vâna de bou, pe care o lua din mâna vardistului. Între două lovituri, borfașul râdea, ștergându-și sângele de pe față:

— Domnule chestor, ia vedeți, unde vă e ceasul?

Ceasul era în buzunarul borfașului. După altă lovitură îi fura portofelul, apoi cheile de acasă, stiloul, până și batista, îl lăsa cu buzunarele goale. Mă duc cu câțiva ani înainte, când vestea despre el se dusese până la București, unde generalul Gavrilă Marinescu, prefectul poliției și paznic devotat al regelui, dorise să-l vadă. Avea în vizită, tocmai atunci, pe colegul său în rang al poliției pariziene, care râdea ironic de neputința poliției noastre.

— Ia vino încoa, pramatie! îi porunci franțuzul borfașului, prin tălmăcirea prefectului.

Îi cercetă mâinile, îl privi în ochi de aproape, îl întoarse pe o parte și pe alta.

— Baliverne! spuse la urmă, răsucindu-și mustața cu o îngâmfare galică. Ăsta nu-i în stare să buzunărească nici măcar o zarzavagioaică.

Era un om chipeș, rumen la față, cu părul aspru, tuns de trei degete, ca o perie, cu o mustață blondă, bogată, răsucită în sus la capete. Să-l fi văzut eu însumi, mi l-ar fi amintit întru totul pe colonelul, fratele domnului Zaharescu.

Atunci, omul care sfida poliția, cu toate vinele de bou luate în spinare, deschise mâna și arătă un medalion, în formă de inimă și nu mai mare decât un ludovic de aur, din prelucrarea căruia provenea, de altfel. Până ce Gavrilă să înțeleagă despre ce putea fi vorba, franțuzul, roșu la față, cu ochii bulbucați în orbite, se repezi și înhăță mica bijuterie. O purta nu în vreun buzunar, unde nevasta ar fi putut să-l găsească din întâmplare sau din indiscreție, ci într-o despărțitură secretă a portofelului; cum ajunsese borfașul la el, cum luase mai întâi portofelul, cum dibuise bijuteria, cum îl pusese la loc rămânea o taină, căreia Gavrilă Marinescu nici nu se osteni să-i caute dezlegarea. Întors la Paris, colegul său se sfătui cu cei mai pricepuți în materie dintre colaboratorii lui, și niciunul nu dădu crezare unei asemenea istorii. Polițistul le-ar fi arătat buzunarul secret și bijuteria buclucașă, dar se temea că lucrurile s-ar fi complicat, oamenii ar fi vrut s-o examineze, să caute amprente sau alte semne. Or, pe interiorul celor două capace ale medalionului, erau prinse două fotografii minuscule, reducții, cu autografe tandre imposibil de a fi arătate; una o reprezenta pe Josefine Baker, goală, iar cealaltă pe Mistinquette, femeia cu cele mai frumoase picioare din lume.

Pe când nici nu visam la colegiul domnului Pretoreanu, unde am intrat numai datorită lui Trandafil, mi-am pierdut multe ore prin fața Școlii Normale, de unde ies învățătorii de țară, socotind că acolo aș fi putut să-mi fac și eu un rost, dat fiind că nu era nevoie de multe parale. Mă uitam printre șipcile gardului în curtea prăfuită, pe unde școlarii se plimbau în recreații, cu vioara la subțioară, până găseau un colț potrivit, unde o puneau la gât și începeau s-o scârțâie cu arcușul. În același timp, se auzeau scârțâituri pretutindeni, ieșeau din sălile de clasă cu ferestrele deschise, se întretăiau, se răsfrângeau în ziduri, dând naștere unei cacofonii de sunete, acoperită de urletele care se ridicau de peste drum, unde era chestura poliției. Continuam să mă duc pe acolo când ieșeam de la școală, doar așa, ca lupul pe unde are de gând să mănânce oaia. De multe ori am văzut câte un sergent de stradă sau doi, ducând de coate, sau de cătușe, câte un delincvent prins asupra cine știe cărei fapte și făcându-i vânt înăuntru, pe poarta de fier a poliției. Nu trecea mult timp, când la etaj începeau să plesnească vinele de bou sau curelele, și ieșeau urlete ca de moarte. Mi se strângea inima și mi se făcea pielea ca de găină; dar nici astăzi nu știu bine ce mă înfiora mai tare, bătaia și urletele sau scârțâitul viorilor?

Toate acestea nu le-am spus decât pentru a face o legătură între poliție și spital, unde nu o singură dată mi-a fost dat să văd oprindu-se un furgon sau o dubă, din care doi sergenți de stradă descheiați la gât, năpădiți de sudoare și cu centiroanele scoase trăgeau afară o targă cu un nenorocit în zdrențe, cu obrazul umflat de palme, cu maxilarele mutate din loc, cu pielea probabil însângerată și învinețită sub haine, abia mai având puterea să geamă.

În spital, am fost și eu o dată, cu mama, la o moașă care ne era puțin rudă, locuia acolo, avea camera ei cu fotografii pe scoarțele de deasupra patului, îmi dădea în farfurioară dulceață sau miere de albine. Știam că în jur era lume cu boli felurite, unii se vindecau, alții zăceau până ce își dădeau duhul și îi duceau la morga spitalului. Dar deși știam toate acestea, cum știa toată lumea, pentru mine spitalul rămânea o sucursală a poliției, unde veneau să se vindece sau să moară cei stâlciți în bătaie, ale căror urlete îmi reînvie în ureche și astăzi, dacă aud scârțâind o vioară.

Într-o după-amiază, când Trandafil abia se întorsese de la slujbă, o infirmieră sub al cărei palton se vedea halatul spitalului, a ciocănit la poartă. Îl cunoștea pe Trandafil, cine în oraș nu are nevoie să caute un act la arhiva prefecturii sau a tribunalului?

— Sărbători fericite! i-a urat, pe când el se apropia cu paltonul pe umeri. Aveți un frate pe care îl cheamă Teodor?

— Da, dar de ce mă întrebi?

— M-am mirat, fiindcă poartă numele dumneavoastră de familie, nu prea obișnuit prin părțile noastre.

— Poftim înăuntru! a îmbiat-o Trandafil, ascunzându-și curiozitatea, sau neavând-o.

— Nu pot, mă așteaptă al meu cu masa. Am venit, fiindcă e internat la noi; l-au adus de-o săptămână, dar n-am știut cum îl cheamă, nu s-au găsit la el nici un fel de acte și până azi n-a putut să vorbească.

Eram în casă, dacă m-aș fi găsit la poartă să aud conversația, dădeam fuga la spital fără să spun o vorbă; pentru mine, Odor, cu ciudățeniile lui neînțelese de nimeni, rămânea o întrupare divină fără nici o ciudățenie, ci cu o forță supraomenească. Știind niște antecedente, nu m-ar fi mirat calmul lui Trandafil.

— Ce are? întrebă el, cu indiferență.

— E foarte grav; mergeți să-l vedeți. Până ieri, nu mai era nici o speranță. E degerat, un ceas de mai rămânea în zăpadă, acolo îi îngheța

inima. Dar i-au tăiat brațul drept; stângul și picioarele poate au să scape. Nu se știe cum o să fie cu ochii; dacă o să mai vadă.

Nedumerită de nepăsarea lui Trandafil, infirmiera făcu o pauză, apoi continuă, aproape în șoaptă, parcă înfricoșată:

— Și nu se știe ce e în creier; poate a avut înghețată vreo vână. E încă în mare primejdie.

Cum am aflat, m-am dus fuga la spital și Cornelia a mers cu mine, deși nu-l cunoștea pe Odor; poate Trandafil nici nu-i vorbise de el, poate nu-i vorbise de nimeni. Cunoșteam neînțelegerile dintre primul și ultimul fiu al domnului Alcibiade, totuși mi se părea că într-o împrejurare nefericită se trece peste ele; dar poate forța lui Trandafil, cea din trecut, și cea de astăzi, cu sens invers, se datora însușirii, bune sau rele, cu care se născuse, de a nu face concesii, nimănui și în primul rând lui însuși. În schimb, nu a dezaprobat-o și nu a împiedicat-o pe Cornelia să meargă, nici nu i-a recomandat să nu întârzie, i-a spus numai să se îmbrace gros, fiindcă se lăsase gerul de seară, și să meargă cu grijă, ca să nu alunece. Ea cunoștea drumul, la acel spital lucrase ca îngrijitoare, înainte de a se mărita cu Trandafil.

Am avut un simțământ ciudat, văzându-mă cu Cornelia în oraș, parcă nu mai știam cine este, o cunoscusem abia atunci și nu îndrăzneam să mă uit la ea, ca s-o țin minte. De la Zorina nu mai mersesem niciodată cu o femeie pe stradă; cu Santa și Barbara era altceva, făceam schi împreună, ceea ce schimbă cu totul relațiile dintre doi oameni. Fiind de statură mai puțin decât mijlocie, mi-am închipuit că era o fetiță, poate propria mea soră, sau o prietenă a ei, care mă luase la plimbare. M-am întrebat dacă era în mine tendința de a transforma imaginația în realitate, deși răspunsul îl știam dinainte; sigur că aveam această înclinare, și n-am pierdut-o nici până astăzi. Dar tot atât de sigur este că în seara aceea fluidul pornea de la Cornelia; în tăcerea înghețată și tristă a serii de iarnă și a împrejurării nefericite datorită căreia eram împreună, ea emana căldura tinereții ei care trecuse fără să i se consume în suflet, ci doar în vârstă.

Atunci, când aproape mi-a venit s-o iau de braț ca pe o ființă apropiată, am înțeles că, lăsând la o parte anii ei de ființă matură, natura nu s-ar fi împotrivit deloc ca între ea și Trandafil să se nască o dragoste deplină, deși multora li s-ar fi părut ridicolă, cum desigur păruse din capul locului. Cu alt om și-n felul cum conviețuiau ei astăzi, sub același acoperiș, între aceleași ziduri, nici nu s-ar fi putut altfel. Aveam aceeași vârstă cu Trandafil și-mi

plăceau fetele de vârsta mea, nu mă uitam la altele. Atunci însă, lăsând-o la o parte pe Cornelia, pentru mine o sfântă, m-am gândit că una care să-i semene întru totul ar fi putut să aibă în ea destulă chemare ca s-o iau de braț, și nu doar ca să nu alunece pe zăpada înghețată.

Și tot atunci cred că am înțeles ceva din care n-aș face o declarație publică de teamă să nu săvârșesc o greșeală, poate abominabilă; și anume că Trandafil n-ar fi ajuns niciodată să simtă ca mine, fiindcă avea o vână înghețată în creier, cum infirmiera se temea să nu aibă Odor.

Mai târziu, am înțeles că Odor avusese totdeauna o vână înghețată în creier, iar alături una mult prea fierbinte. Gândirea lui și faptele care decurgeau din ea se datorau acestui contrast neremarcat de nimeni; fiindcă oamenii nu pot să vadă sub fața lucrurilor, dacă nu-și taie o bucățică din suflet, să facă din el o lentilă.

L-am găsit în mijlocul unui salon cu patruzeci de paturi, cum se făceau spitalele înainte vreme, din inerție și din lipsă de imaginație. Poate medicina credea atunci că spitalul este o uzină, iar bolnavii o turmă. Știu cât ar fi suferit să se vadă așa, aruncat la grămadă, după ce ani de zile trăise într-o peșteră, ca să fie singur. Dar nu putea să vadă nimic, având capul bandajat, cu ochi cu tot. Bandajate erau și picioarele, până deasupra genunchiului, semăna puțin cu reclama cauciucurilor de automobil Michelin. Brațele nu se vedeau, sub pătură, dar știam că pe cel drept îl pierduse; simțeam și disperare, și groază. Nu ne-a simțit, n-a mișcat, poate îl țineau sub narcotice, de văzut în nici un caz nu putea să ne vadă, n-ar fi putut nici să vorbească, să spună măcar o șoaptă.

Îl aduseseră în comă cu două zile înainte, trenul făcuse șase ore din cauza zăpezii; nimeni nu credea că o să supraviețuiască. Și fusese o minune că un paznic de pădure îl găsise înghețat în zăpadă, în fața peșterii. Cu o seară înainte coborâse în sat, se întorcea cu garnița de lapte și cu târna de ouă, obișnuite, alunecase pe când urca povârnișul, punând pașii de-a latul, în trepte, căzuse cu fața în jos și nu mai putuse să se ridice. Laptele vărsat nu se vedea pe zăpada albă decât ca o dâră înghețată. Câte ouă nu se spărseseră erau întregi, nefiind ger mare, altfel ar fi crăpat ca ouăle corbului.

Restul vacanței, am mers să-l văd zilnic, împreună cu Cornelia; Trandafil n-a vrut să vină niciodată. Nu avea inima de piatră, știam bine, era destul să mă gândesc cât îl zdruncinase moartea Horei, făcând din el un mort în picioare. Dar tot atât de bine știam că hotărârile lui rămâneau

nezdruncinate, știa și Hora, de aceea își luase zilele; nu mă înșelam, după părerea mea, chiar dacă ar fi socotită doar o metaforă, avea o vână înghețată în creier.

Când am plecat la școală, doctorii încă se temeau ca Odor să nu piardă și brațul stâng, și picioarele, cu începuturi de necrozare. Dar și mai mult se temeau să nu-și piardă vederea. Oricât mi s-ar fi sfâșiat inima și oricât de aspru m-ar judeca alții, eu, unul, mă gândeam că poate mai bine ar fi fost să moară.

În lipsa mea, Cornelia s-a dus să-l vadă în toate zilele. Primăvara am venit din nou la Trandafil, în vacanța Paștelui; acum aveam o datorie triplă, față de el, de Odor și de Cornelia, aș fi venit chiar dacă puteam să mă duc în altă parte. Odor se făcuse bine, se plimba prin curtea spitalului, dar Cornelia trebuia să-l ducă de mână, avea ochii albi, părea că își pierduse vederea sau zărea numai umbre. Fața îi era încă tumefiată, buzele cu răni adânci, urechile pe jumătate căzute; ar fi părut un monstru, dacă ființa lui n-ar fi emanat o lumină și o blândețe de mag sau de apostol. M-a recunoscut doar după glas și mi-a zâmbit cu o tristețe împăcată.

Într-o clipă, cât Cornelia ne-a lăsat singuri, pe o bancă, mi-a spus, cu privirea lui albă îndreptată asupra infinitului:

— Dumnezeu m-a pedepsit pentru marea mea trufie!

— Dar care a fost trufia ta? l-am întrebat, fără să judec, fiindcă altfel ar fi trebuit s-o știu, îl cunoșteam destul ca năzuințele lui să mă sperie.

— Trufia mea? M-am crezut propriul meu Dumnezeu, mai puternic decât al celorlalți!

Și dacă într-adevăr crezuse așa, continua să creadă chiar în acele clipe; așa a crezut până la moarte.

A încheiat cu o vorbă care mi s-a părut o glumă, dar nu era:

— Dacă domnul Pretoreanu a aflat ce se întâmplă cu mine, spune-i, prin Sobieski, că pactul nostru rămâne. Ce-am pierdut îi aparține, este o primă arvună.

Acasă i-am spus lui Trandafil:

— Fără brațul drept, cum o să mai scrie?

— O să scrie cu stânga. Dacă mai are ceva de spus, o să învețe.

— Dar ar fi posibil să nu-și mai recapete vederea!

— N-are decât să învețe alfabetul Braille.

— Știi că nu-i posibil cu o singură mână!

— Atunci să renunțe; a scris destul până astăzi!

De ce nu se gândea că ar putea să dicteze? Dacă Trandafil, cu judecata lui rece, avea o vână înghețată în creier, nu cumva avea și una în suflet? Ca unul care renunțase fără regrete la tot ce ar fi putut să creeze, credea că la fel putea să facă și Odor?

Dar Odor și-a recăpătat vederea și a învățat să scrie cu mâna stângă. Că și-a recăpătat vederea nu-i bine spus, ci i s-a născut o vedere nouă. Primele semne le știu de la Cornelia. Venise primăvara de-a binelea, deși nu se topise toată zăpada. Tumefacțiile de pe chipul lui începeau să se vindece, poate aveau să rămână doar niște cicatrice. Se plimbau ca de obicei prin curtea spitalului, când deodată Odor se opri, ridică ochii spre cer și spuse, cu o uimire extaziată:

— Văd aurora boreală!

N-avea cum să și-o închipuie, fiindcă nu citise nici o descriere, nu-l interesau manifestările naturii, ci numai cele lăuntrice.

Pe cer se ivise un curcubeu văratic, dintr-o zare în alta. Odor îl privea uluit și fascinat, fiindcă până atunci nu văzuse un curcubeu, nu știa ce reprezintă.

Așa își recapătă el vederea, cu o particularitate ciudată, în care medicii nu credeau, ca s-o cerceteze și să-i afle cauza: în ochii lui Odor se instalaseră toate culorile spectrului; o fotografie alb-negru, el o vedea colorată. În natura pe care până atunci o privise cu indiferență, se iveau culori noi, nevăzute de alții; pe cele două pagini ale unei cărți deschise, apărea curcubeul, boltindu-se dintr-o margine în alta; pe caietele lui de lucru, apăreau culori fabuloase. În loc să devină difuză, datorită acestui element nou, care ar fi putut să-l distragă, căci culorile sunt totdeauna o capcană pentru spiritul omului, gândirea lui se concentra și mai puternic și căpăta fețe noi, nebănuite. În schimb ochii îi oboseau tot mai mult, de la o zi la alta.

Îmi lipsește competența pentru a alege un exemplu din cele mai concludente, și nici nu aveam acces la scrisul lui, ca la caietul lui Alex; în primul rând că nu-l abandona niciodată, scria tot timpul, iar noaptea îl punea sub pernă. Nu mă îndoiesc că prin scris el ținea legătura cu lumea exterioară, fără să-i pese că ea nu l-ar putea înțelege, cum nu-l înțelegeam nici eu, decât în lungile lui dizertații nocturne, de altădată. Dar un paragraf citit cu coada ochiului sau poate fotografiat cu tehnica lui Tom, necercetată de nimeni, mi-a rămas în minte sau în privire și încerc să-l reproduc după decenii.

Mult timp am crezut că acele rânduri schițau o intenție epică și am simțit o dezamăgire; Odor nu era făcut spre a scrie *fapte*, mișcare fizică, povestirea unor întâmplări omenești, care înfățișează viața, cu mai multă sau mai puțină măiestrie, termen luat în derâdere astăzi, bineînțeles de cei care n-o pot atinge niciodată, căci măiestria, dacă ei n-au aflat încă, nu înseamnă altceva decât mijlocul cel mai convingător de a spune adevărul, ceea ce altfel este imposibil să transmiți altora. Fraza lui Odor ar putea să dezamăgească pe mulți din cei care mi-au arătat credit. Ea ar putea să pară potrivită cu un *Decameron* nu mai evoluat decât propriul său renume, căci iată ce era scris, ca un motto, în fruntea unui capitol: „Nu pot să vin la tine decât pe scara principală. Nu pot să fug decât pe scara de incendiu, în nici un caz pe cea de serviciu". Scara principală, în cazul lui, nu ducea la ușa unei femei, cum s-ar crede, ci la o idee primordială, pe care o și aborda de altfel în paragrafele următoare, citite în fugă și pe sărite; nu am înțeles din acele paragrafe dacă și-a ajuns scopul, mai ales că nu erau terminate și probabil cereau o elaborare îndelungată, caracteristica lui de la începuturi. Iar din restul enunțului, am înțeles ceea ce ar trebui să înțeleagă oricine care i-ar acorda lui Odor creditul apărat de mine tot timpul: scara de incendiu, pusă la vederea oricui, pe fațadă, ar reprezenta o abandonare eroică a subiectului aflat mai presus de puterile sale; pe când scara de serviciu, ascunsă în spate, plină de guzgani și de gunoaie, ar fi o tristă manevră de-a scăpa dintr-o încercare hazardată, dar imposibilă, prin câteva fraze iscusite, capabile să înșele chiar pe cei cu o gândire subtilă. Dacă aș mai avea timp să recitesc unele cărți, și să le adaug altele, necitite încă, și mai ales dacă aș avea răbdare să subliniez ideile cu creioane multicolore, codificate, ca la urmă să le sistematizez fără greșeală, multor înțelepți aș putea să le iau de pe umeri toga, și atunci mulți din admiratorii lor i-ar vedea în pielea goală.

* * *

Vacanța a trecut fără să primesc o veste de la Zorina, ceea ce m-a amărât în unele clipe, făcându-mă să mă simt lăsat în părăsire; nu țineam seama că nici nu-i dădusem adresa. De atunci, nu mi-a mai scris niciodată, eu asemeni, deși nu o uitasem; ar fi fost imposibil, mai ales cu purtarea ei mărinimoasă. Continuam să mă gândesc la ea în orele de meditație, când vedeam pe ferestre munții Făgărașului, încununați de zăpadă, sclipind în lumina lunii. Știu că eram prea tineri amândoi și prea fără minte ca să ne

facem o viață împreună. Ea judecase mai limpede decât mine; ceea ce era firesc să se întâmple se întâmplase, dar prea se terminase repede. Anii trecuți, am aflat că murise, înainte de-a ajunge la bătrânețe; îmi era imposibil să mi-o închipui îngropată și putrezită, numai oase, în care n-aș fi recunoscut-o. Nu puteam să mi-o închipui nici în raclă la cimitir, și nici în multe din ipostazele ei din timpul vieții, ci o revedeam numai în cele două nopți, cât fugisem, fără socotință, ea în halatul galben, cu pardesiul pe umeri, începându-ne aventura în fânul din Grădina Botanică, peste trandafirii care o zgâriaseră umplându-i brațul de sânge.

Ultimul ei gest de mărinimie a fost să-mi trimită, tocmai la timp, cinci mii de lei, nu pentru fete, cum îmi trimisese odată, ci ca să pot merge la piramide; nu știu de unde îmi aflase intenția, poate o simțise de când eram împreună, poate vorbisem odată în somn; mi se întâmplă. Cineva mi-a destăinuit că într-o noapte am spus o poveste întreagă, în fraze cursive, având grijă chiar să-mi aleg cuvintele, de parcă mă gândeam să le scriu într-o carte. N-am putut să-i trimit un cuvânt de mulțumire, fiindcă se mutase și nu-mi dăduse adresa; poate era măritată.

Acum, după vacanța Crăciunului, aveam o sută de lei, mi-i dăduse Cornelia. Să-i fi trecut prin minte, Trandafil, din puținul lui, mi-ar fi dat încă o sută; trăiau modest, dar nu duceau nici o lipsă; poate de aceea nu se gândise că un ban mi-ar fi prins bine. Am plecat cu grija lui Odor; nu mai era nici o primejdie, deși nu mergea decât foarte încet spre însănătoșirea deplină. Cornelia, care nu știuse nimic despre el, cum nu știuse despre mine, se ducea să-l vadă în toate după-amiezile, ca mai înainte, îi dădea de mâncare și tot ea l-a scos prima să se plimbe pe aleile spitalului, pe când peluzele erau încă înzăpezite. Dacă la moartea ei n-aș fi avut suferințele mele, mi-ar fi lăsat în suflet un gol mult mai mare; mi-a lăsat, oricum, alt gol decât după Zorina și alte făpturi pierdute, un gol cu alte dimensiuni, dar cu aceeași intensitate. Nimeni nu e muritor, atât timp cât îl ținem minte.

Capitolul 11

Schiul de câmpie. Permanenta confuzie între Santa și Barbara. Un sat, departe. O fată cu pandantive de sticlă mov. Întoarcerea pe viscol, drumul cu sania vânătorilor, la adăpostul ursului împușcat în frunte; căldura fiarei și căldura fetelor.

Ar fi trebuit să ajung la școală până seara, la ora apelului; de teamă să nu întârzii, să nu se înzăpezească trenul, am plecat mai devreme și am ajuns dimineața, când școala era pustie și vânătă, cu sobele neîncălzite. Mai bine așa, mi-am spus, decât să lipsesc la apel, căci un singur minut de întârziere se pedepsea ca o crimă. Recunosc că era un exces, și chiar o cruzime, dar și astăzi, dacă ar fi să-mi încep viața de la capăt, aș opta pentru acest stil, care îl face pe om să fie demn de el însuși. Sunt sigur că în prezent lumea s-ar afla mult mai departe, ar fi mai puțină ceartă, mai puține divorțuri și chiar mai puține războaie, sau poate ar fi dispărute cu totul, dacă oamenii ar fi înțeles să nu întârzie, adică să-și respecte cuvântul, respectând conștiințele altora, odată cu propria lor conștiință.

Pe atunci, nu existau decât foarte rar telefoane în casele oamenilor și, în orice caz, chiar dacă Barbara și Santa aveau, tatăl lor fiind medic, nu le știam numărul. Trecând cu tramvaiul pe sub fereastra lor, nu văzusem nici o mișcare și, oricum, n-aveam de unde ști că sosisem mai devreme, nu le trimisesem decât felicitări, una de Crăciun, una de Anul Nou, fără să le spun pe nume, fiindcă n-aș fi știut pe care să-l pun întâi, dovedind astfel o preferință, ceea ce ar fi fost inexact, spre propria mea derută. Pe care din ele mi-aș fi dorit-o?

În dormitorul cu zidurile înghețate, cu cristale de gheață la geamuri și cu soba în care abia se făcea focul, mi-am pus costumul de schi, fără să judec și fără să simt frigul, și m-am dus pe pârtia goală. Era într-o zi de lucru, dimineața la zece, și nu venea nimeni, oamenii fiind la treburi. În lumina lăptoasă a văzduhului cu nori de zăpadă, de unde se scutura numai câte un fulg, la intervale, am văzut două siluete identice, pe buza dealului și, chiar dacă nu le-aș fi recunoscut de la distanță, le-am simțit cu un instinct care stătea la pândă, poate de peste noapte, poate din timpul zilei trecute, când mă hotărâsem să plec cu alt tren, opt ore mai devreme. Credeam că mi-era teamă de întârziere, și acum vedeam că nu urmărisem decât să le întâlnesc pe ele, să nu aștept până a doua zi după-amiază.

Într-o clipă, am fost acolo, am ridicat bețele în sus, salutându-le cu o exuberanță nestăpânită, iar ele, nu mai puțin exuberante, mi-au răspuns cu un chiot, și fără să spunem o vorbă, ne-am dat drumul la vale. Alunecam șerpuind, încrucișându-ne drumul, uneori atât de strâns, că aproape ne atingeam unul de altul și le simțeam parfumul, în aerul rece plin de vârtejuri stârnite de trecerea noastră. Coborârea nu a ținut mai mult de cinci minute, în care timp ne-am încrucișat cel puțin o dată la zece secunde; uneori

alunecam peste schiurile lor, când ale uneia, când ale alteia, de am fi putut să cădem cu toții grămadă.

Când am ajuns jos, era ora zece, și până la apel mai aveam opt ceasuri. Nu țineam seama că trebuiau să meargă la masă, de masa mea nici nu putea fi vorba; dacă ne lega o prietenie adevărată se cuvenea să renunțe și ele la orice și să rămânem împreună toată ziua; nici nu mă gândeam altfel, era un imperativ, în numele lui venisem.

— Acum ne recunoști? m-a întrebat una din ele. Am răspuns nu, aveam mai mult curaj decât astăzi, când recurg la subterfugii rareori reușite, ca să ajung la un adevăr, pe care aș putea să-l aflu cu o singură vorbă, o întrebare directă.

— Eu sunt Santa, a răspuns ea, zâmbind, socotind de la sine înțeles că nu avea de ce să se supere.

— Iar eu Barbara! a adăugat cealaltă.

Acest schimb de vorbe era cu totul superfluu, fiindcă în primele clipe după aceea, când am schimbat locul, iarăși nu le-am mai recunoscut și iarăși m-am întrebat pentru care din ele venisem cu atâta grabă, cu care din ele aș fi vrut să fiu singur. De multe ori în zilele următoare, m-am gândit că îmi era bine cu amândouă, și dacă s-ar fi separat, poate aș fi simțit o lipsă.

Să judece altcineva în locul meu; eu nu sunt capabil. Dacă eram prins de Santa, nu eram prins în aceeași măsură de Barbara? Când stăteam între ele, îmi fugeau ochii de la una la alta, ca după o minge de ping-pong (încă necunoscută).

Mai târziu, sacrificând o mie de lei din banii de călătorie, am comandat la bijutier două medalioane modeste, câte un cerculeț de argint, cu un lănțug, cu inițialele fiecăreia; așa nu le mai confundam cât le aveau la gât, și dacă unul din ele se nimerea să intre în despicătura bluzei, rămânea celălalt. A fost un joc de care n-am mai avut parte în restul vieții și pe care îl regret mult astăzi – dar câte nu regret, și câte regrete pot să încapă într-un suflet?!

— Nu mai am chef să urc dealul, spuse una din ele.

— Hai pe câmp! continuă a doua.

Așa au început cursele noastre de schi la câmpie, care mi-au adus bucurii nebănuite, neegalate decât, într-un fel, de înotul prelung în largul mării, până apărea toată coasta, de la capul Midia la capul Caliacra, când atmosfera era limpede și soarele nu trecea de zenit, de unde ar fi început să mă orbească.

Două sate se vedeau înainte, îngropate în zăpadă. Primul pe dreapta râului și a căii ferate; acolo am fi putut să ne oprim dacă ne cuprindeau oboseala și frigul; am trecut de el, pe la câțiva kilometri și nici nu l-aș fi văzut în zăpadă, să nu fi fost turla bisericii.

Mergeam în șir unul după altul, eu ultimul, în față una din ele, cea care luase inițiativa. Zăpada era nebătută, nu trecuse pe-acolo nici om, nici sanie și n-am văzut alte urme decât poate de iepure. Schiurile nu se afundau decât un centimetru, atât ca să păstreze direcția, alunecau ușor, și zarea mă atrăgea nu magnetic, cum era să spun în prima clipă, mă atrăgea cu forțe neadresate făpturii mele fizice, nici celei sufletești, n-aș putea să cad într-o asemenea naivitate, ci neființei din mine, materializată prin dorința incontrolabilă, ca o beție lucidă și rece, de a cuceri spațiul. Și iarăși spun că asemenea trăiri n-am mai cunoscut decât pe mare.

Să nu fi fost în valea largă a râului, cu munții în stânga și dealurile în dreapta, dincolo de calea ferată, m-aș fi simțit într-adevăr ca pe mare, și dacă vizual eram împiedicat de la această senzație, sufletește o trăiam în deplinătate.

Un ceas după ce plecasem, norii de zăpadă s-au topit, s-a curățat cerul și soarele a apărut într-o lumină ca flacăra; îl simțeam arzându-mă în obrazul stâng, în timp ce dreptul rămânea rece ca gheața. Valea, în fața noastră, care se termina sub o coastă de munte, împădurită, părea o cale lactee terestră alcătuită din mii de stele. Ce beatitudine mi-a dat acea alunecare pe zăpada înghețată, fără făgașe, fără dâmburi, ca unul din autodromurile de sare din centrul Americii, unde automobilele au depășit viteza de o mie de kilometri pe oră! Viteza noastră nu mi se părea mai puțin amețitoare; era o viteză neraportată la o distanță, viteză pur și simplu, putând să fie, prin legea relativității generale a lucrurilor, ridicată la puterea a zecea, a suta, a mia, dându-mi senzația că nu mergeam mai încet decât automobilele cu cinci, cu zece mii de cai, pe pista de sare de la Salt Lake City. Pista aceea am văzut-o mai târziu, prea târziu, și mi s-a părut modestă, o copie simplificată și aridă a pistei noastre de zăpadă, unde alunecam unul în spatele altuia, ca trei umbre simetrice, legate printr-o lege comună, aceea pe care s-au sprijinit descoperitorii părților înghețate ale planetei noastre. Pe celelalte le-au descoperit navigatorii, mergând pe alt fel de schiuri, numite corăbii.

Nepunând la socoteală alcoolul, pe de o parte, și pe de alta acele gaze toxice insesizabile de organismul nostru, monoxidul de carbon bunăoară, și eliminând halucinogenele, pe care nu pot să le descriu fiindcă nu le-am

încercat, cred că niciuna din senzațiile omenești nu ne apropie mai mult de beție decât alunecarea cu schiurile pe un câmp de zăpadă, cu hotare prea îndepărtate ca să pară reale, o viziune a infinitului, raportată și la timp, și la spațiu. Nu mă uitam la ceas, ci doar în față, și muntele împădurit de la capătul văii parcă dispăruse. Acea mișcare de vals, nesupusă orchestrei, ci numai inimii și plămânului, un timp prelung, de cinci metri, urmat de doi pași scurți și repezi, singurul efort cerut trupului, pentru alunecarea viitoare, când totul intră în repaus, mi-a lăsat vie numai bucuria. Dar numai cine nu a încercat nu știe că la sfârșitul unei asemenea bucurii necontrolate rămâne o oboseală ca după escaladarea Everestului sau după traversarea Saharei.

După un cot al râului prins sub gheață, am zărit turla altei biserici, strălucind atât de puternic în soare, că depășea strălucirea zăpezii. Știind că nu putea să fie decât un sat locuit de oameni, deși nu mișca nimic pe afară, și înțelegând că era și un loc de odihnă, atunci abia m-am simțit doborât de oboseală. Ultimii pași i-am făcut aproape târându-mă, am intrat într-o cârciumă fără să-mi scot schiurile din picioare și am căzut istovit pe o bancă.

Atunci, în timp ce obrazul stâng, bătut de soare, ardea încă, am simțit că dreptul îmi înghețase, iar urechea se zbătea, trimițându-mi în trup, prin grumaz și prin umăr, împunsături de lance, până sub încheietura genunchiului. Noroc că în cârciumă nu era cald, altfel urechea îmi cădea înghețată. Fetele mi-au frecat-o cu zăpadă, și jur, sub amenințarea pedepsei cu iadul, că deși arsura creștea la fiecare atingere, simțeam o bucurie nebună. Pe urmă, m-au oblojit cu unul din fularele lor triunghiulare, în carouri de toate culorile, cunoscute din prima seară când le văzusem. Mult aș fi vrut să știu căreia din ele îi aparținea, căci și-l scosese și a doua, îl lăsase pe masă; poate din solidaritate, poate ca să nu se nască o deosebire între ele. Mai târziu, medalioanele cu inițialele lor le-au primit cu multă codeală, și nu fiindcă erau sărăcuțe, de argint, în loc de aur; dar prea ușor le dezvăluiau identitatea!

— Mă duc la Veturia, zise una din ele. Să vedem ce facem cu masa.

Cârciumarul nu avea decât covrigi uscați, salam, usturoi și brânză sărată.

Veturia, după cum am aflat de la cealaltă, un fel de vară a lor, era învățătoare în sat, fată tânără, care în anii următori s-a făcut parașutistă, pe urmă aviatoare, și a zburat până în mijlocul Africii. Atunci fusesem de mult la piramide, zborul ei nu mi se mai părea o minune.

Nu voiam să întreb: „Tu cine ești?”, așa că am stat acolo fără să știu care din ele era cu mine. Din când în când se interesa dacă mă mai ustură urechea. Făceam semn din cap că da, luându-mi o figură prelungă, deși îmi trecuse orice durere. Atunci, se ducea afară, venea cu un pumn de zăpadă și mă freca de mă ustura sufletul. Apoi, fularul fiind ud, mă oblojea cu celălalt. Iar eu n-am știut nici o clipă cui aparținea unul și cui celălalt. Curând a venit și soră-sa.

— Barbara, a spus ea din ușă, mergem să mâncăm la Veturia. Proprietăreasa ei ține o pensiune.

Am simțit un regret, aș fi preferat ca lângă mine să fi fost Santa; poate numele ei îmi plăcea mai mult, poate îmi plăcea mai mult ea însăși, printr-o chemare nedefinită, fiindcă altminteri n-o puteam deosebi de cealaltă. Confuzia nu putea să dispară atâta timp cât nu mă corectau, când le încurcam numele; aveau, poate, ca unică reacție, un abia schițat zâmbet enigmatic. Dacă o dată, aflat cu Barbara pe stradă, sau într-o cofetărie, încercam să reiau un dialog început cu o zi înainte, îmi dădeam seama după privirea ei mirată, că nu ea, ci sora ei participase la convorbire. Dar niciodată până acum nu se gândise, nici prima, nici a doua, să înlăture neînțelegerea, și așa evoluaseră sentimentele noastre, prin împletirea a trei fire, unul, reprezentarea mea, unindu-le pe celelalte două, identice. Încercasem să descopăr în atitudinea lor o mașinație, menită să facă din mine un arlechin de cârpă, dar nu reușisem, aveau o inocență vădită. Chiar dacă mai târziu au ajuns la o dezbinare, ele reprezentau deocamdată deplina reușită a naturii, dusă până la ultima consecință posibilă, despărțirea unei conștiințe umane în două părți identice, și plantarea lor în două trupuri gemene. Un pas să fi mers mai departe, poate natura, uneori perversă sau iresponsabilă, ar fi dat naștere unui monstru, două surori siameze; dar se oprise pe o culme, punând în trupurile lor separate o singură perfecțiune.

Am mers la o casă gospodărească, într-o sufragerie unde erau vreo zece oameni, doi învățători, doctorul de la dispensar, restul ingineri de la mină. Nu începuseră să mănânce, așteptau să vină preotul, care făcea parte dintre abonații pensiunii. Așa ceva nu mai văzusem, nu mai auzisem, nici la protestanți, nici la catolici, cu atât mai puțin la ortodocși, care evită să se îndestuleze în ochii lumii, mai ales în zile de post, când mai calcă peste canoane, îndeosebi iarna; pe ger, corpul omenesc are nevoie de mai multă grăsime, măcar o bucățică de costiță, dacă nu chiar un cotlet fript în tigaie, cu cartofi prăjiți în untură. Am pomenit aceste bucate, fiind întocmai cele

care ni s-au dat nouă, la friptură adăugându-se compot de prune, dulce, în loc de salată. Se obișnuia prin partea locului, dar nu știam și nici nu putea să-mi placă, neavând obișnuință, așa că l-am lăsat deoparte și l-am mâncat la urmă.

Veturia, a patra la masa noastră, era o fată brună, cu fața prelungă, cu părul strâns ca Merle Oberon, actriță de cinematograf frumoasă și admirată; o văzusem și eu în multe filme, nu scăpam niciunul, dacă se ivea ocazia le vedeam și-a doua și chiar a treia oară. Veturia avea în urechi pandantive de sticlă mov, care făceau ape-ape în lumina de la fereastră și, ce mi s-a părut mai uimitor, purta pe umeri un șal ca fularele fetelor, de aceeași formă, aceleași culori, doar că era puțin mai mare. Șalul părea să întărească înrudirea lor, altminteri cam vagă.

Nu m-am socotit niciodată nestatornic în sentimentele mele, dimpotrivă, mi-am făcut o voluptate din a le păstra și le apăra cât mai bine de tot ce putea să le lovească, așa cum se întâmplă adesea, dintr-un nenoroc sau o neînțelegere. Mulți m-au socotit însă altfel, fără a gândi că poate nu eu eram vinovat de o nestatornicie întâmplătoare; uneori aveam suflul prea slab, alteori prea puternic pentru ceea ce dă naștere la durată. Atâta știu sigur, că prelungindu-ne sentimentele, ne prelungim și viața.

Atunci însă, cum stăteam cu cele trei fete la masă, într-o casă străină care nu știu de ce mi se părea că este a noastră, cu focul din sobă, cu lumina albă de afară, m-am gândit că dacă primele două ar dispare, nu mi-ar fi rău să rămân cu a treia și să mă uit cum îi strălucesc pandantivele la mișcările capului; îl mișca mereu, fie ca să se uite la noi, într-o parte și-n alta, fie ca să-și arate podoaba. Gândul meu avea însă o scuză, ea era una și singură, n-aș fi confundat-o cu nimeni decât poate cu actrița de cinematograf, concurenta ei absentă și imposibilă. N-am mai întâlnit-o niciodată. Câțiva ani mai târziu, fotografia ei a început să apară în ziare, sărea cu parașuta de la înălțimi tot mai mari, până depășise opt mii de metri; își găsise o vocație nebănuită. Mi-am amintit cu emoție că stătusem cu ea la masă și nu o privisem cu indiferență. Mergeam pe la mitinguri de aviație, unde știam că apare, dar ce puteam să văd decât parașuta, cu o siluetă omenească în combinezon alb cu albastru? Odată ce atingea pământul, o urcau într-o mașină deschisă și o plimbau prin fața tribunelor, prea departe s-o pot recunoaște. O singură dată mi s-a părut că zăresc o lucire mov în urechea ei, de peste care își ridicase casca.

După alți câțiva ani, când făcuse un raid aerian până în centrul Africii, am văzut-o din nou, într-o fotografie în culori, pe pagina întâi a revistei *Realitatea ilustrată*. Fotografia o arăta în fața avionului, lângă elice, în combinezon alb cu albastru, ca totdeauna. Era un avion de turism, de serie, din cele mai modeste, fabricat la uzina de automobile Renault. Știu, fiindcă îl urmărisem prin ziare și reviste, ba cerusem chiar și prospecte, de la reprezentanță. Iar ei, luându-mă în serios, neștiind că n-aveam bani nici pentru o motocicletă, îmi trimiseseră un teanc de reclame, cu ilustrații și date tehnice. Avionul nici nu costa mult, nu ajungea la prețul unui automobil Buick, ca să dau un exemplu. Trimițându-mi atâta hârtie de lux, tipărită în culori, uzina n-a pierdut mare lucru, iar eu am visat atât de mult cu ochii la ele, încât aveam sentimentul că avionul îmi aparținea de-a binelea; mai târziu, l-am uitat, între timp îmi crescuseră pretențiile, aș fi vrut un „Messerschmitt”, cu două motoare, dar cel de turism, nu de luptă, Doamne ferește!

Cât privește fotografia Veturiei, după ce m-am bucurat, în prima clipă, am fost dezamăgit să văd, în partea cealaltă a elicei, pe coechipierul ei, pilot cunoscut și el la vremea lui, un tânăr în combinezon albastru, înalt, blond, cu ochi în culoarea cerului și a combinezonului. Nu se țineau de mână, fiindcă îi împiedica elicea și conveniențele, pentru mine însă nu încăpea îndoială că nu se aflau împreună numai de dragul unei performanțe. Poate că s-a și bârfit puțin în societate și în unele ziare mai neserioase; mulți se întrebau căruia din ei doi se datora raidul; pentru mine însă era fără importanță. Nu mai avea în urechi pandantivele de sticlă colorată; la renumele ei ar fi fost prea modeste.

Trecuseră mulți ani de când Barbara se măritase, iar Santa murise în chip tragic. Un timp lung însă mă bucurasem de prietenia lor indivizibilă. Să fi fost dragoste? În ceea ce mă privește, n-am nici o îndoială, a existat și dovada. Dragoste și derută.

* * *

Un profesor de matematici, care mai târziu a devenit șeful Serviciului de statistică, pentru care avea o vocație vădită, făcuse o socoteală de mare importanță, aparent o glumă frivolă. În oraș era multă armată, regimente și școli militare: după-amiezile și duminica, înaintea amiezii, la orele obișnuite de promenadă pe Corso și pe străzile vecine, apoi la restaurant, la

cofetărie, la cinematograf și la teatru, civilii se pierdeau printre uniforme. Ținând seama de numărul femeilor din oraș, chiar și al celor recunoscute drept caste, rămânând deci la un rezultat teoretic, niciunuia din bărbații în uniformă n-ar fi putut să-i revină una, mai mult de zece minute pe săptămână.

În ceea ce mă privește, gluma încetează când mă gândesc că într-o duminică de iarnă am stat aproape două ceasuri la masă cu trei fete, frustrând pe zeci alții din ceea ce li s-ar fi cuvenit ipotetic. Iar cu două din ele am stat neîntrerupt, de la zece dimineața până la șase seara. Alte ocazii n-au mai fost decât tot duminicile, până în martie, când s-a înmuiat zăpada. Atunci am renunțat toți trei la schiuri, cu regrete.

Mâncam cotletul cu puré de cartofi și compot de prune, când s-au auzit clopotele la biserică.

— S-a sfârșit liturghia, ne vesti stăpâna casei. Îndată trebuie să pice și părintele.

Însă preotul a întârziat și nu l-am văzut la față. Știam că, odată intrat în sufragerie, se închina la icoană, pe urmă stropea cu aghiasmă și binecuvânta masa. Toți comesenii așteptau cu evlavie, nu le păsa de întârziere. Cred că s-au și mirat când ne-au văzut ridicându-ne, ne-or fi numit în sinea lor anticriști și păgâni fără lege. Mai mirat am fost că odată cu noi a ieșit și Veturia, ea ar fi fost datoare să rămână, făcând parte din comunitatea locală. Afară, am aflat că toate trei fetele erau catolice, deci nu se cuvenea să primească binecuvântarea bisericii ortodoxe și poate chiar preotul, informat din vreme, le-ar fi refuzat-o. De mine nu merită să vorbim, și-așa nu țineam la religie. Odată am spus că m-am născut ateu, dar cred că făceam o greșeală, din pripă sau din necugetare. Spus cât mai pe scurt cu putință, dar după meditație serioasă, nu resping credința, ci religiile, care au făcut de multe ori rău omenirii, când n-ar fi trebuit să facă decât bine. Istoria e împânzită de exemple care continuă sub ochii noștri, în plină epocă a Cosmosului, când oamenii s-au apropiat de Împărăția Cerului mult mai mult decât cei din Evul Mediu.

Drumul înapoi a fost mai greu decât la venire. Vântul bătea din față, venea seara, se lăsa gerul. Oricât mi-ar fi de rușine să mărturisesc, fetele au mers mai frumos decât mine și nu s-au văietat niciodată, pe când eu m-aș fi văietat tot timpul.

Nu le-am condus până acasă, mai aveam cinci minute până la apelul de seară. Ne-am despărțit la tramvai, și-au scos schiurile, le-au legat, apoi și-au

tras mănușa cu dinții ca să-mi dea mâna. Abia când am simțit cât aveau mâinile de înghețate, m-am gândit că ar fi fost îndreptățite să se vaiete.

Ne mai vedeam după-amiaza pe pârtie, când aveam o oră liberă, coboram de două trei ori, nu mă lepăd nici astăzi de plăcerea vitezei, de încrucișările noastre atât de scurte, că schiurile treceau unele peste altele, dar acum mă atrăgea mai mult depărtarea, rămasă în amintire din ziua sosirii. Nu mai puteam să mergem atât de departe decât duminicile, dar n-am pierdut niciuna din ele, nici chiar când a fost viscol și ne-am rătăcit în vârtejurile de zăpadă. Acolo am fi rămas pierduți, dacă nu dădea peste noi un șir de sănii cu vânători, care se întorceau de sub munte. Nu mi-au plăcut niciodată nici vânătorii, nici vânătoarea, numai că nu fac eu legile. Alt loc n-aveau unde să ne urce decât într-o sanie cu un urs mare la mijloc, împușcat drept în frunte. Nu era de ales, m-am urcat și eu, după fete, care se și ghemuiseră în burta ursului. Mi-au făcut loc între ele, și atunci, timp de peste o oră cât a durat drumul prin viscol, cu lătratul câinilor, cu strigătele vizitiilor, am trăit un amestec bizar de senzații. Atingerea de blana ursului, care parcă mai era caldă, trezea în mine oroarea; mă gândeam că în aceeași după-amiază animalul de lângă mine, fie și fiară, cum i se spune, fusese viu și liber în pădure, iar acum nu mai folosea deocamdată decât să ne adăpostească de viscol și, prin moartea lui, să ne salveze. Iar odată cu senzația aceasta oribilă o aveam pe aceea divină de a simți căldura adevărată a celor două făpturi, care, scăpate de spaima morții, parcă nu mai doreau altceva decât să se dăruiască, amândouă deodată, ca o datorie sfântă față de viața primejduită mai înainte.

Capitolul 12

Despre comandanți; un personaj ideal. Bătălii duse pe hartă, școală a imaginației. Literatura beneficiază de toate cuceririle omului.

În afară de simpatia lui Ionică Temerarul, o mai câștigasem și pe a altora. Tăcut fusesem totdeauna, acum devenisem și supus, la început de frică, să nu strâng pe cineva de gât, după jurământul din ziua sosirii. Cu timpul, supușenia devenise o obișnuință, nu se întâmpla altfel cu mine decât cu popoarele care suportă mult timp jugul. Aveam o ironie ascunsă în suflet, care m-a ajutat să nu ajung robul altora. Cred că pe lângă revolta care izbucnește la răstimpuri, adesea fără alt câștig decât vărsarea de sânge, pe

popoarele subjugate le ajută să supraviețuiască, și într-un târziu să triumfe, ironia secretă exercitată asupra tiranilor. Dacă s-ar găsi cineva să adune măcar o parte din asemenea izbucniri, numite modest anecdote sau glume, câte au circulat din gură în gură, din hotar în hotar, și peste hotare în vremea lui Hitler, ca să iau doar un exemplu, părerea mea și-ar găsi în ele justificarea cea mai deplină. Așa a fost de la începutul istoriei, decât că nu ni s-au transmis și nouă glumele din timpul lui Caligula sau Nero; cred că erau întocmai cu cele adaptate la situațiile trăite de noi, după cum se vor adapta și la situațiile viitoare.

În cazul meu, nu am mers prea departe, ironia m-a însoțit numai până ce mi-am dat seama că asupritorii încep să mă respecte și să mă iubească. De atunci înainte, am trăit în armonie, cu atât mai ușor de înțeles cu cât termenul eliberării nu era prea departe și se apropia săptămână de săptămână; nimeni nu putea să-l prelungească la bunul său plac, așa cum se întâmplă azi în țările unde domnește tirania și nelegiuirea este legiferată, în înțelesul că dacă un delincvent e condamnat la zece ani, comandantul închisorii îi mai poate da încă zece, sau de zece ori pe atâta, dacă există o viață atât de lungă.

Dintre oamenii de care a depins viața mea, mă mai opresc doar la unul, fiindcă mi s-a lipit de suflet, iar când a fost să se dezlipească, mi-a lăsat o zgârietură nevindecată nici astăzi; am însușirea să țin minte. Pe ceilalți îi las deoparte, nu m-au preocupat decât în mică măsură; unii mi-au dat învățătură, alții plictiseală; odihnească-i Domnul în pace!

Omul meu, pentru care am avut o admirație aproape fanatică, era cel ce mergea pe cal în fruntea batalionului, și după marșuri istovitoare primea defilarea, lângă statuia Victoriei Neînaripate. Acest ultim efort mi se părea neuman, storcea din trupurile și sufletele noastre o energie de fapt pierdută, care trebuia reconstruită din resurse nedefinite. Încercarea, de atâtea ori repetată, mi-a folosit mai târziu, ori de câte ori am avut de trecut un obstacol imposibil. De obicei, un asemenea efort trebuie să ni-l ceară cineva, cu biciul în mână; ori eu m-am deprins încă de atunci să mi-l cer singur, peste exigența comandantului și fără să ascult ritmul trompeților.

Cu el am învățat tactică; nu știusem că așa ceva se învață, crezusem că generalii se nasc cu ea în minte, și dacă natura uita să-i înzestreze, atunci nu le rămâne decât să ducă la moarte regimente după regimente. Multe milioane de oameni au murit în războaie, din cele mai vechi timpuri și până astăzi, din cauza unor comandanți fără pricepere. Cum aș putea să uit o

anumită carte, intitulată în cea mai tristă batjocură *Potecile gloriei*, cu un general iresponsabil care își macină armata numai din ambiție, ca să cucerească o înălțime inabordabilă și pe deasupra absolut inutilă?! Urmarea este atât de sinistră, că n-o pot spune, și m-aș liniști să aflu că au uitat-o și cei care au citit-o, și autorul.

Era maior ieșit din Școala de Război, o academie a soldaților, și se numea Ion Ion, fără ifose; putea să-l cheme oricum, numele lui nu mă interesează. A intrat în clasă cu catalogul în mână, odată cu ultimul sunet al clopoțelului. Totdeauna a făcut la fel; dacă sosea cu o clipă mai înainte, îmi închipui că aștepta la ușă. M-am gândit că poate așa se câștigă războaiele; nu eram departe de unul din cele patru principii ale lui Napoleon: pentru a câștiga o bătălie, trebuie să te afli în locul dorit, la timpul potrivit, într-o conjugare perfectă.

Locul era unul și singur în cazul nostru, dar timpul trebuia raportat la ceasornic, și profesorul nu greșea niciodată. Lecțiile și stilul lui m-au făcut să văd în el pe cel mai mare comandant al oricăreia din armate, lăsându-i la o parte pe cei morți, cu gloria cimentată în monumente sau în mausoleuri.

De statură mijlocie, robust, cu fața rotundă, plină de viață, cu un zâmbet cordial, care uneori devenea rece spre a ne avertiza că urmează o idee esențială, omul acesta m-a cucerit din prima secundă. Înainte de a mă impresiona judecata lui lucidă și limpede, expusă cu atâta îndemânare că l-ar fi înțeles până și papuașii dacă ar fi avut în limba lor destule cuvinte, m-a frapat un detaliu exterior, care, oricui îl avea, îi dădea prestanță: un ecuson, ca jumătatea unei grenade, dar din alte metale, argint și aur, prins în piept, puțin mai jos de inimă. I se spunea „cuc", poate fiindcă în lucrătura lui avea o pasăre, nu știu de ce cucul și nu bufnița. Dar poate era numai o vorbă, pe care eu n-am folosit-o niciodată, din respect pentru ceea ce reprezenta, suma învățăturii despre război și despre armată.

Nu voi pretinde că toți posesorii unei asemenea podoabe erau genii militare; am cunoscut printre ei câte unul rătăcit ca oile între capre, și am socotit că nu e altfel decât totul pe lume. Și apoi, ca să fiu drept, nu știu dacă Napoleon sau rivalul și învingătorul lui de la Waterloo, aveau diplomă de la o școală superioară, în afară de cele dobândite pe câmpurile de luptă.

Judecându-l după vârstă, nu cred că făcuse războiul; poate cel mult ca sublocotenent, caz în care nu prea avea cum să învețe strategie, căci nu putea să privească ansamblul ciocnirii de trupe, ci stătea mai mult lipit cu pământul, în tranșee, sau făcând salturi înainte prin ploaia de gloanțe;

virtutea cerută unui asemenea mic comandant este în primul rând vitejia. Cu experiență sau fără experiență, maiorul cunoștea arta războiului și se pricepea s-o transmită neinițiaților.

Se pomenește adesea, atât în cazărmi cât și în cafenele, despre câmpul de luptă, adică de locurile unde se dau bătăliile. Câmpul în acest caz nu-i sinonim cu câmpia, el cuprinde toate elementele geografiei, râpe și dâmburi, văi, coline, dealuri, munți, râuri și fluvii. Cu ele începe tactica și cu ele se termină bătălia; e inutil a face măcar o primă mișcare, înainte de a le cunoaște pe toate.

De curând am citit o carte, parcurgând-o cu trudă și nedumerire, a unui italian din vremea noastră, privind viața eclesiastică de pe la anii 1300. Aș fi vrut să mă uit într-un curs de istorie, sau măcar într-o enciclopedie, să-mi amintesc ce se întâmpla prin părțile noastre în vremea aceea. Pe urmă am socotit că ar fi inutil, nefiind nici o legătură între una și alta. Eruditii nu-mi vor da dreptate, vor spune că nimic din istoria vremurilor nu rămâne fără legătură, de la un pol al pământului până la celălalt. Rămân la părerea mea și dacă am citit cartea cu aventurile petrecute la o mănăstire din nordul Italiei, din care nu am învățat că unu și cu unu ar face trei în loc de doi, dar care a interesat atât de multă lume că mă cuprinde nedumerirea cu privire la puterea de discernământ a oamenilor de astăzi, mi-am zis că nu fac o greșeală prăpădind și eu câteva pagini cu o știință inutilă civililor, că se va găsi și în acest caz cine să le citească și poate nu de pomană; e bine să știm de toate, chiar ceva ce nu ne va folosi niciodată, dar care oricum va da de lucru, măcar puțin, circumvoluțiunilor din creier.

Odată ce aveam în față câmpul de bătălie, trăgeam cu creion roșu linia inamicului, imaginată de profesorul nostru. Sigur că acesteia i se adăugau informații culese pe toate căile cunoscute din cărțile de spionaj, atât de citite: numărul diviziilor, al regimentelor, al tunurilor, uneori chiar și numele comandanților, care, dacă erau cunoscuți din alte bătălii, li se știau și calitățile, de mult folos în judecarea situației.

Pentru mine acest joc, care, cum am spus mai înainte privitor la altceva, făcea să miște circumvoluțiunile din creier, a fost un exercițiu de imaginație, și mi-a ajutat și el într-un fel să-mi scriu cărțile. Cine s-ar fi gândit că o școală de tactică militară poate fi totodată o școală de literatură? Deci, iată ce-i datorez maiorului, pe care îl admiram tot mai mult, arătându-i tot mai multă recunoștință.

După ce terminam cu poziția inamicului, trăgeam pe hartă, cu creion albastru, pozițiile noastre. Numai cu atât, harta devenea epică. Apoi judecam situația, pe unde și când să atacăm, pe unde o să atace inamicul. Era o situație, au fost cu sutele și toate rămâneau scrise în caietele noastre de lucru.

Alteori, inamicul venea de departe, îi cunoșteam drumul de la iscoade și din recunoașterile aviației. Trebuia să decidem unde să ne așezăm linia de apărare, determinant în această hotărâre era terenul, adică harta, pe care vedeam totul, la fel de clar cum vedeam câmpia Șelimberului de la postul de comandă al lui Falkenheyn. Cu multă pasiune studiam înaintarea posibilă a atacantului, ocolind un sat, o pădure, luând-o de-a lungul râului, apoi pe un câmp după seceră, până se apropia de pozițiile noastre, despre care, firește, avea și el informații. Chemându-mă la catedră și punându-mă în fața hărții prinsă pe tablă, profesorul de tactică îmi cerea să arăt drumul probabil al inamicului. Nimic nu mi se părea mai simplu, și soluția mea a fost totdeauna acceptată fără discuție, fiindcă nu exista alta mai bună, atâta timp cât inamicul n-avea un comandant lovit cu leuca în frunte.

Iar poziția noastră de apărare unde putea să fie, dacă nu pe două boturi de deal, puse față în față, pe unde atacatorul era obligat să treacă? Ștefan cel Mare nu făcea altfel!

Dacă am câștigat toate bătăliile de pe hartă, n-am avut parte și de una adevărată; ceva mă face să cred că aș fi pierdut-o. N-am putut să constat în ce măsură toate se aplică întocmai în practică, n-am dovezi complete, dar sunt înclinat să cred că toți marii strategi au pierdut prima lor bătălie; excepția lui Napoleon e mai degrabă tristă, căci dacă a câștigat prima bătălie, în schimb a pierdut-o pe ultima.

Capitolul 13

Guverne instabile. Pregătirea călătoriei în Egipt; bilete de vapor cu preț redus; planuri financiare. Ascensiunea lui Picard în stratosferă. Contribuția lui Trandafil și a Corneliei la nevoile povestitorului. Vizită la casa Barbarei și Santei, cu un ocol pe la Ghizela; halatul de mătase albastră. Domnul Georgy, tatăl fetelor. Salonul cu mobilă Biedermayer. Discuție despre Freud și despre Hitler. Două morminte în cimitirul catolic.

Asigurat că Santa și Barbara voiau într-adevăr să mergem la piramide, în vacanța de Paște m-am dus la Serviciul Maritim, să mă interesez de plecarea vapoarelor și de prețul călătoriei. Vapoarele noastre de pasageri continuau să meargă, din obligație, căci altminteri rămâneau mai mult goale. Fiindcă la școală mâncam bine, eu, unul, și mulți ca mine, nu ne dădeam seama de criză. Guvernele se schimbau la câteva luni o dată, rar împlineau anul. La data când se întâmplau cele ce urmează, era la putere Nicolae Iorga; și-a păstrat funcția până în primăvara anului următor, poate fiindcă îl susținea regele Carol al doilea, căruia îi era devotat și îi îndeplinea dorințele, cred că nu din slugărnicie, ci din slăbiciune sentimentală sau din eroare.

În anul următor a luat puterea și a ținut-o numai cinci luni un guvern țărănist, prezidat de Vaida Voievod, om politic din Transilvania; comunicatele și ziarele, de cele mai multe ori, îl deposedau de al doilea nume, rămânea numai domnul Vaida, ca să nu se confunde cu moștenitorul tronului, denumit de curând Mare Voievod de Alba Iulia, care făcea clasele primare acasă, în palatul de pe Calea Victoriei. Între noi fie vorba, cred că Marelui Voievod puțin îi păsa de titulatură, i se atribuise fără să-l întrebe cineva, nici n-ar fi putut să-și dea părerea, aflându-se atunci abia la începutul învățăturii despre istoria României.

Că era prim-ministru Iorga, că era Vaida, treburile n-au mers mai bine. Ne mai mândream și noi ce ne mai mândream cu Nicolae Titulescu, ales a doua oară Președinte al Ligii Națiunilor, de la Geneva, când avusese de înfruntat la vot, bunăoară, pe Aristide Briand, ca să dau doar un exemplu. Dar cum ar fi putut el să îndrepte politica din țară, mai ales că nu-l întreba nimeni?!

Funcționarul cu care am stat de vorbă la Serviciul Maritim, un om distins, blond, cu cărare pe dreapta, cu mâini fine și îngrijite, m-a poftit să stau pe scaun, m-a ascultat cu atenție, deși eram abia un tinerel fără nume, și după ce m-a iscodit în toate chipurile despre dorințele și idealurile mele, și mai ales despre scopul acelei călătorii în locuri prea puțin căutate de oameni, mult mai ispititor fiind Parisul, mi-a spus cu simpatie, dar nu fără o amărăciune:

— Îmi pare rău că fiul meu nu are aceeași dorință. I-ar fi fost mult mai ușor s-o realizeze.

S-a mirat puțin de tovărășia celor două fete, dar n-a făcut opoziție, cum cred că s-ar fi întâmplat dacă era numai una; ar fi semănat a idilă de dragoste și nu se cuvenea s-o încurajeze.

— O să călătoriți în compartimente de clasă turistică; au câte patruzeci de paturi, dar să nu vă speriați, au să fie probabil goale; până astăzi nu s-a anunțat nici o excursie.

Am bănuit că abținerea de la călătorie se datora crizei, deși la Paris plecau trenuri după trenuri. Când mi-a spus prețul nu mi-a venit a crede, și cu atât mai puțin au să creadă cei care află astăzi: o mie trei sute de lei de persoană, de la Constanța la Alexandria, în Egipt, dus și întors, cu tot cu mâncare, două săptămâni de navigație. Sigur că era cel mai mic preț cu putință, o favoare, dar ce pierdea Serviciul Maritim dacă oricum compartimentele turistice rămâneau goale? Am luat mersul vapoarelor, era unul pe săptămână și a rămas ca data plecării s-o anunț prin carte poștală.

Când am ieșit în stradă, în lumina și căldura blândă de primăvară, îmi venea să le strig oamenilor: „Lăsați cârciumile și berăriile și mai bine haideți cu mine la piramide!” Uitam că dacă aș fi convins măcar patruzeci de bărbați și patruzeci de femei, eu n-aș mai fi avut loc în compartimentul bărbaților, iar fetele în compartimentul femeilor. Așa că mi-am ținut gura, deși, când îi vedeam pe oameni cum dădeau halbele pe gât, în sfârâitul fleicilor pe grătar, în mirosul mititeilor și patricienilor, știam că n-aș fi convins pe nimeni.

Îmi petreceam vacanța tot la Trandafil, unda m-am bucurat de aceeași căldură din partea Corneliei. La București venisem de dimineață cu trenul; până să plec înapoi, la trei după-amiază, am stat pe o bancă în Cișmigiu și am judecat situația, cu mintea mai limpede. În afară de costul vaporului, oricât ar fi fost el de neînsemnat la o dată când leafa unui profesor proaspăt ieșit din facultate era de șapte mii de lei pe lună, cu toate curbele de

sacrificiu, mai trebuia pus la socoteală trenul, de la Alexandria la Cairo, și câteva zile la un hotel din cele mai modeste. Apoi drumul până la Ghiseh, unde se putea merge călare pe cămilă, dar costa de zece ori mai mult decât cu autobuzul. De mâncat, ne-am fi putut mulțumi cu pâine și roșii. Una peste alta, toate acestea se ridicau la vreo douăzeci și cinci de dolari pentru fiecare, după socoteala domnului Săileanu, cum se numea funcționarul de la Serviciul Maritim. (Abia vara, când am venit să iau biletele, am aflat că era director, așa putuse să ne facă o reducere importantă.) Dolarul atunci se schimba la Bancă sau la zaraf cu o sută șaizeci de lei, ar fi fost nevoie deci de patru mii. Cu o mie trei sute vaporul, cu trenul până la Constanța, cu o mică rezervă pentru bacșișuri și nevoi neprevăzute, trebuia să avem fiecare câte șase mii de lei. Nu-mi făceam prea multe griji în privința sumei, Cornelia și Trandafil îmi făgăduiseră să mă împrumute cu ce îmi lipsea, căci banii trimiși de Zorina îi prăpădisem pe jumătate. E drept că le vorbisem de vreo trei mii de lei, diferența până la cinci mii, cât bănuiam că ar putea să coste vaporul; la celelalte nici nu mă gândisem, de parcă aș fi făcut parte dintre păsările cerului. Mi-era de pe acum rușine să le spun de câți bani mai aveam nevoie, dar m-am gândit că, după vorba cunoscută, unde mergea mia, merge și suta, deși în cazul meu proporția era alta, unde mergea suta, trebuia să meargă mia, sau măcar jumătate. A mers, într-adevăr, fără discuție, și Trandafil și Cornelia aveau câte ceva pus bine, în secret unul față de altul; așa cum se întâmplă cu oamenii săraci și mărinimoși totdeodată, trăiau cumpătat, și fiecare aduna câte un ban, nu ca să-i fie lui bine, ci spre a-și ajuta la o nevoie, la o boală sau altă nenorocire, tovarășul de viață.

Trenul mergea mai încet pe vremea aceea, era un personal care oprea în toate gările, doar că nu uita să mai pornească, așa cum se întâmpla cu trenul mixt de altădată. Pe atunci, de la București până la Ploiești, orașul nostru, făcea o oră și jumătate; astăzi acceleratelor nu le trebuie decât patruzeci de minute; nu m-ar mira ca la sfârșitul mileniului, care nu mai este departe, să se reducă timpul la jumătate. Oamenii din mileniul următor, când fiecare din ei sau măcar fiecare familie va dispune de un computer în sarcina căruia vor cădea multe treburi, n-au să mai aibă ce face cu timpul.

În tren, reluându-mi gândurile de peste ziuă, socotelile bănești urmate de greutăți probabil nebănuite, m-a cuprins descurajarea; poate nu s-ar fi întâmplat la fel dacă mergeam cu acceleratul, viteza trenului, care mă înaripa ca toate vitezele, până și a bicicletei, mi-ar fi alungat gândurile

negre, mi-ar fi făcut sufletul să galopeze. De plictiseală, l-am rugat pe un călător din față să-mi împrumute ziarul; tocmai îl pusese deoparte. Văzusem pe prima pagină o fotografie care mă intrigase, o sferă metalică, de vreo doi metri în diametru, cu ferestre etanșe, strânse în șuruburi semănând cu o cască de scafandru, dar la altă scară, destul să-mi atragă atenția. În paginile celelalte am dat de alte fotografii, una înfățișa un balon gata să-și ia zborul, și de el era atârnată cu o împletitură de cabluri sfera de adineauri. Am citit titlul, apoi subtitlurile și, din ce în ce mai curios am parcurs și textul, pe sărite. Așa am aflat că un om, primul pe pământ, ajunsese cu balonul în stratosferă, la aproape șaisprezece mii de metri înălțime, unde nu zbura nici o pasăre, ci numai zmeul din basme. N-am mai simțit mersul leneș al trenului, am uitat gândurile îndoite și mi-am băgat ochii în ziar, citind rând cu rând tot ce scria acolo. Titlul era: „Primii oameni în stratosferă". Știam și eu ca toți care învățau carte ce însemna stratosfera, o noțiune abstractă, o trecere între atmosfera pământului și vidul cosmic, unde se putea merge numai cu gândul.

Astăzi, când de mult Cosmosul a devenit un domeniu de explorare, când în cuprinsul lui nemăsurat zboară sateliți, rachete și tot felul de nave spațiale, când oamenii au ajuns pe Lună și poate vor ajunge pe Marte, apoi pe alte planete și chiar în alte galaxii dacă se poate duce cineva cu închipuirea până acolo, zborul în stratosferă pare o glumă. Atunci însă a produs multă emoție, ziarele au scris și au dat amănunte luni de-a rândul, iar ecoul faptelor nu s-a stins până la sfârșitul deceniului, deși ele se petrecuseră la începutul lui, în primăvara anului 1931, când plănuisem să merg la piramide. Astăzi zborul în stratosferă a rămas o curiozitate a trecutului, aproape uitată. Ce-i drept, ceva nu s-a stins în memoria noastră și nu cred că se va stinge nici după alte decenii, numele lui Piccard, un fizician elvețian, Auguste pe celălalt nume, primul om de pe pământ ajuns la o asemenea înălțime. Pe însoțitorul lui, care nu va fi stat nici el cu mâinile în buzunar când se pregătea și se desfășura aventura, cred că l-a uitat toată lumea; poate voi fi ultimul, sau între ultimii care îi pomenesc numele, inginerul Kiper, ca să am conștiința împăcată. Mărturisesc că nu mai țin minte nici câți ani avea, nici cum arăta la față, deși i-am văzut fotografia în ziare. Despre Piccard îmi amintesc că era un om înalt și cam uscățiv, nimic altceva. Toamna a venit și în România, dar nu puteam să plec de la școală să-l văd și eu printre atâți alții. Balonul avea treizeci de metri în diametru; nu știu ce gaz ușor folosea, ca să atingă o înălțime atât de mare.

Până ce-am ajuns în gara de Sud, de care continua să mă lege amintirea Zorinei, deși ea încetase să mai existe pentru mine, n-am lăsat ziarul din mână. Aveam naivitatea să cred că puteam să-i fac o surpriză lui Trandafil, ducându-i știrea, dar el o aflase încă de dimineață, fiind probabil primul om în tot orașul care citea ziarul. Știa mult mai multe decât mine, de cât timp se pregătea expediția, din ce materiale era construită nacela, și cu ce gaz se înălța balonul. Cât despre principiul lui Arhimede, care îmi stârnise atât de mult interesul când îl aflasem și era aplicat chiar și în cazul aerostatului, n-ar fi fost posibil să-l uit, cum nu-l voi uita niciodată. Decât că am numit incorect balonul, el devenea stratostat, de vreme ce depășea atmosfera; n-am făcut asemenea remarcă din pedanterie, ci pentru a respecta amintirea lui Trandafil, așa cum el avea respect pentru termenii științifici și era revoltat că lumea îi ignoră.

Asupra mea ascensiunea lui Piccard a avut o influență hotărâtoare, altfel poate i-aș fi închinat doar două rânduri. Eram descurajat când m-am suit în tren la București, mi se părea penibil să duc o discuție bănească pentru o cauză neesențială nici măcar pentru mine, căci n-aș fi murit dacă nu ajungeam la piramide. Până și acum când scriu, după atâta timp, mi se pare că am făcut prea mult caz chiar și în propria mea conștiință, cu o poveste care multora le-o rămâne neînțeleasă, iar alții n-o vor socoti decât o toană de tinerețe. O, dacă ar înțelege oamenii într-o zi că toanele tinereții nu trebuie înfrânate niciodată!

Cu alte cuvinte, mă clătinam în hotărârea mea, dacă nu chiar renunțasem. Atunci mi-au picat ochii pe ziarul vecinului din față, și am aflat despre ascensiunea lui Piccard. Poate și el se descurajase, și nu o singură dată, în timp ce-și făcea planul, poate și el se gândise să renunțe, cine știe de câte ori, când își făcea pregătirile; și poate în ascensiunea din ce în ce mai anevoioasă, uneori își pierduse nădejdea că o să reușească. Dar mersese înainte, mai puțin pentru gloria lui și mai mult pentru a lumii. Și în primul rând pentru mine, ca să-mi recapăt curajul.

Când am ajuns la Trandafil, nu mai aveam nici o îndoială, trebuia să înving o piedică atunci, pe loc, luându-mi îndrăzneala să le cer o mie de lei peste ce vorbisem. Pe urmă, rămânea o ultimă dificultate, să văd dacă fetele puteau să facă rost, la rândul lor, de-o sumă atât de mare, dublă fața de ce le spusesem, fără să fi chibzuit bine. De ce nu mă născusem și eu bogat, ca Mircea Ignațiu, fecior de bani gata, sau ca Mănătărcea, prostănacul clasei,

al cărui tată avea o mie de hectare în Romanați și un munte întreg în Vrancea, unde creștea zece mii de oi, în cinci turme?

Stăteam cu ochii pe fața de masă, făcându-mi curaj să deschid vorba, când Trandafil și Cornelia, parcă la un semn, începură amândoi deodată:

— Noi ne-am gândit că…

Tăcură, surprins fiecare de glasul celuilalt. După o pauză, Cornelia reluă, adresându-se lui Trandafil, cu o timiditate mai mare decât ar fi fost a mea însumi, dacă deschideam vorba:

— Spune-i tu!…

Iar Trandafil îmi spuse, privind ca și mine fața de masă:

— Noi ne-am gândit că n-are să-ți ajungă trei mii, cinci în total, cu cele două mii ale tale. Mai bine să-ți dăm mai mult, ca să ai opt sau nouă!

M-ar fi podidit lacrimile, dacă nu m-aș fi gândit la Piccard și la bietul Kiper, de care nu mai știe nimeni astăzi.

— Da, am răspuns cu sânge rece, cinci mii ar fi fost prea puțin: nu știusem să fac socoteala. Dar nu-i nevoie să am opt sau nouă, șase mii de lei îmi ajung cu prisosință.

* * *

Sunt emoții care nu pot fi comparate între ele, așa că nu se știe cu cât e mai puternică una decât alta. Emoția de a mă fi văzut în vârful piramidei lui Keops, de-a fi făcut drumul până acolo, călătoria pe Mediterană și apoi pe malul Nilului a fost atunci atât de copleșitoare, că multă vreme în sufletul meu n-a mai încăput o bucurie egală, nu m-a tulburat atât de mult nici măcar un sărut fugar al Santei, pornit din propria ei voință și atunci neînțeles de mine. Dar poate, într-un fel, mult mai mult m-a tulburat ziua când am intrat prima oară în casa fetelor.

Când ne-am reîntâlnit, după vacanța de Paște, le-am întrebat cu inima strânsă de îndoială, dacă nu-și schimbaseră gândul cu drumul la piramide. Au bătut amândouă din palme, cu un gest identic și cu aceeași intensitate, și mi-au răspuns cu glasurile care păreau unul singur:

— Dar bineînțeles, am vorbit și cu tatăl nostru! Duminică să vii la noi, vrea să te cunoască.

Trebuia să mă cunoască, dacă plecam cu fetele lui la capătul lumii, mi se părea abia acum că îmi luam o răspundere uriașă; mai înainte, parcă nici nu mă gândisem că aveau o familie, le vedeam tot singure. Nu puteam nici să refuz, nici să amân invitația, încât duminică la ora cinci după-amiază,

sunam la ușa lor, cu un buchețel de violete în mână. Până atunci, de la ora două când începea învoirea, am dat o fugă la Ghizela, mă aștepta și nici eu nu puteam să mă lipsesc de ea după două săptămâni de vacanță. I-am dus un pachet cu cremșnituri, ca o consolare că nu puteam rămâne mai mult decât două ceasuri.

— Păcat! mi-a spus, mâhnită. La ora cinci le invitasem pe fete. Stai că le chem acum, măcar să-ți vadă halatul. Să știi că l-am luat cu banii tăi, n-am dat nimic de la mine.

De câte ori mă duceam la ea, îi lăsam banii pe marginea mesei; vedea și se făcea roșie, dar nu putea să protesteze, ar fi însemnat să-mi atribuie un rol care nu cinstește pe nimeni. Acum găsise o soluție, un gest făcut cu atâta gingășie, că nu mai putea să mă jignească, îmi cumpărase un halat de mătase albastră, știa că este culoarea care îmi place; dar, oricât mi-ar fi plăcut, socotesc că nu se potrivea cu o haină de casă. L-a scos din dulap, cu gesturi aproape cucernice, m-a pus să-l îmbrac, apoi m-a așezat în vârful patului, cu perne la spate; deasupra era micul crucifix din lemn de măslin, Crist bătut în cuie pe cruce.

Fetele, vreo patru, câte a putut găsi libere la altă oră decât cea anunțată, au remarcat numaidecât halatul și s-au luat la întrecere să-l laude. Ghizela era foarte satisfăcută, iar mie, trecând peste orice alte sentimente, îmi părea rău să plec mai repede decât în alte rânduri.

— Hai, acum duceți-vă! le-a spus fetelor, după ce își mâncaseră prăjitura și băuseră câte un păhărel de vișinată.

Pe urmă s-a așezat în genunchi, la picioarele mele, și s-a închinat cu ochii în sus, la Cristos de pe cruce, îngânând: „O, Jesus Maria, Jesus Maria!…” M-am simțit cuprins de o duioșie caldă și puțin amară, aveam în inimă o bucurie dureroasă, îmi venea să-mi fac cruce la rândul meu cu ochii în ochii ei, nu ai lui Cristos din spate, care putea să cadă cu tot cu cruce peste mine, să-mi spargă capul. „Doamne, mă întrebam, cu un sentiment între duioșie și stupefacție, e admisibil să iubesc cu adevărat, fie și o clipă, pe o asemenea ființă, care poate să aparțină oricui bate la ușă?!” Da, o iubeam cu adevărat, măcar în acea clipă, nu mi-e rușine să spun și nici n-am să-mi iau vorba înapoi, fiindcă am iubit-o și-n alte clipe. Și nu regret decât că, așa cum erau, acele clipe n-au să mai fie niciodată.

* * *

Era o casă veche, aproape medievală, cu ferestre mici și ziduri groase de un metru. Pe afară, încadrată de case asemănătoare, părea o locuință modestă, puțin confortabilă. Intrarea era prin gang, pe o scară de stejar atât de vechi, că l-ai fi crezut gata să se năruiască; nimic nu mă îmbia deocamdată, dimpotrivă, totul făcea să mi se strângă inima.

Când am sunat, s-a auzit un clopoțel înăuntru, deasupra ușii, ca pe la unele prăvălii, numai că avea alt sunet, mai muzical, puțin vibrat, cu un timbru cum nu mai auzisem, părea un glas de privighetoare; farmecul lui, care mi-a schimbat pe loc starea de spirit, ducându-mă către vrajă se datora aliajului, formula secretă a unui meșter argintar de la Viena. Până atunci nu mă gândisem, și vreau să dau și altora prilej de a medita în această privință, ce însemnătate are în viața unei case clopoțelul de la ușă.

Nu mi-au deschis fetele, nici vreo subretă sau vreun lacheu, ca în lumea pretențioasă, care mi-ar fi redat strângerea de inimă de mai înainte, ci un bărbat falnic, înalt, în puterea vârstei, deși avea părul alb, ca de platină; am recunoscut în el pe stăpânul casei, iar în felul cum mi-a zâmbit le-am recunoscut pe fete.

A doua surpriză după sunetul clopoțelului, a fost lumina din casă, neprevăzută și inexplicabilă cu ferestrele care mi se păreau atât de mici privite de afară; dinăuntru, dimensiunea lor devenea dublă, printr-un artificiu mai greu de explicat decât sunetul clopoțelului. Zidul gros dădea naștere unor firide evazate spre interior, ca o cameră fotografică, având darul să capteze lumina de afară și s-o difuzeze în interior, mărită și mai strălucitoare. Nu eram deloc aflat sub o vrajă, datorită fetelor, fiindcă ele, întârziind să apară, în clipa aceea le și uitasem, mă fascina odaia, întinsă până în stradă, cu tavanul mai scund decât se obișnuiește, părând astfel imensă. Cred că și tavanul, alb ca hârtia cretată, micșorând volumul camerei, făcea să pară mai mari dimensiunile celelalte, și lumina să devină mai densă. Dar însuși omul care îmi întindea mâna, cu părul lui ca de platină și cu zâmbetul plin de seninătate, răspândea în jur o lumină. M-a poftit să stau într-o berjeră Biedermayer, aflată între ferestre, și s-a așezat în fața mea, pe un fotoliu mai scund, în stil cu berjera. În afară de candelabrul vienez, de cristal cu armături de argint foarte fine, restul mobilei mi se părea rece, oricât ar fi fost de frumoasă și de prețuită, piesă cu piesă.

Toate obiectele din casă, mese, scaune, scrinuri, comode, dulăpioare, etajere erau în același stil Biedermayer, atât de răspândit în Transilvania de pe vremea habsburgilor, când marea și chiar mica burghezie își aducea

mobila de la Viena sau o copia prin mâna meșterilor localnici. Astăzi, această mobilă s-a dispersat în mai toată țara, rarefiindu-se, și așa mi se pare mai puțin antipatică. Știu mulți oameni care au dorit s-o aibă, au colindat orașele transilvane și au cumpărat-o de la familii obosite sau scăpătate. Părerile mele au să-i supere; n-am ce face, le urez s-o stăpânească sănătoși, iar eu rămân într-ale mele. De câte ori văd undeva, printre mobile obișnuite, un dulap, o masă, un scaun sau un scrin Biedermayer, îmi feresc ochii și trec mai departe.

Lumina intrând pe ferestre și căzând pe podeaua nu de parchet, ci de scândură ceruită, mă încadra ca între două preșuri de aur. Când se auzea tramvaiul în stradă, îmi aminteam cum trecusem prima oară pe acolo și văzusem la geam fata blondă. Iar acum nu-mi venea a crede că mă aflam în casă.

Cât am stat de vorbă așteptând să apară fetele, domnul Georgy, care mă primise, acesta fiind numele lui de familie, nu știu de ce origine, poate cehă, poate austriacă, mi-a vorbit despre multe, dar nimic să-l privească de-a dreptul. A început cu Freud, a cărui Psihanaliză tocmai apăruse și dădea naștere la multe discuții. O citisem, la îndemnul profesorului nostru de psihologie, medic la sanatoriul de boli mintale; el de altfel o și tradusese în românește. Doctrina lui Freud mi se părea simplă, fiindcă acceptam ușor inovațiile, în orice domeniu, cu gândul că de greșesc n-am ce pierde; mai târziu am avut și eu îndoieli, ca propriii lui discipoli, iar azi nu mai știu ce să cred, îi admit și pe unii, și pe alții și mă uit cum viața merge înainte. Dacă ar trebui să-mi dau o părere mai fermă, aș spune, bunăoară, că fără Freud dragostea lui Hamlet pentru mama lui nu mi s-ar fi părut niciodată incestuoasă. Cât despre refulare, resping ideea categoric, măcar în una din formele ei, privind înclinarea scriitorului de-a pune în carte ce și-a dorit în viață și n-a putut să aibă. Deși n-am avut tot ce mi-am dorit, în cărți n-am pus nimic inspirat de lipsuri, ci dimpotrivă, de prisosințe.

După Freud, am vorbit despre Beethoven, despre Schubert, iar pe urmă despre Mozart; la acesta din urmă părerile noastre au rămas împărțite, dar nu spun cum, ca să nu-mi atrag vreun oprobriu. Pe urmă, domnul Georgy a trecut la politică, partea pe care mi-o recunosc slabă. Despre viața mea nu m-a întrebat nimic, iar despre viața lui n-a suflat o vorbă; am aflat-o pe urmă. Îmi amintesc că a vrut să știe ce credeam despre Hitler, atunci încă la închisoare sau poate eliberat proaspăt; putea el să vină la putere în Germania, nescăpată încă de toate urmările războiului? N-am pregetat să-i

spun ceea ce știam și eu de la domnul Pretoreanu, repetându-l papagalicește. Da, Hitler avea să vină la putere, mai curând decât se aștepta lumea, și pe urmă, nu-i mai trebuiau decât șase ani ca să înceapă războiul.

Domnul Georgy și-a stăpânit un fior și a clătinat din cap sceptic. Sceptică era toată lumea. În sfârșit, la ultima întrebare, s-au deschis două uși, aflate față în față, de o parte și de alta a camerei, și au apărut fetele, amândouă deodată, de parcă erau sincronizate. „Dar Anschlusul cu Austria, crezi că este posibil?” mă întrebase tatăl lor, cu o clipă mai înainte. N-am apucat să răspund: „Este nu doar posibil, ci sigur!” Fetele au venit la mine cu pași simetrici, mi-au întins mâna, apoi s-au așezat pe câte un scaun Biedermayer, una în stânga mea, cealaltă în dreapta, în mijlocul preșurilor de aur. Convorbirea cu domnul Georgy s-a terminat astfel înainte de a-i da răspunsul care l-ar fi contrariat, după semnele dinainte, și poate ar fi făcut să-i devin antipatic. Ne-am dus numaidecât cu milenii în urmă și am început să vorbim despre piramide.

Amândouă fetele erau îmbrăcate la fel, în rochii de olandă albastră; gândul mi-a fugit la halatul cumpărat de Ghizela și m-am făcut roșu la față, dar n-am renegat gândurile spuse despre ea mai înainte, oricât de aristocratic ar fi fost acest imens salon Biedermayer, oricât de nobil stăpânul casei, și oricât de fermecătoare cele două făpturi blonde. Aveau la gât medalioanele mele modeste, m-a emoționat că le purtau într-o ambianță atât de bogată, și datorită lor am știut că în stânga mea ședea Santa, iar în dreapta Barbara.

O slujnică ne-a adus ceai cu fursecuri; iar mi-a fugit gândul la Ghizela, căreia îi dusesem cremșnituri. Mai mult ca sigur la ora aceea, în zi de duminică, avea pe cineva în cameră, și poate în salon așteptau alții. Cine eram eu cu adevărat; cel de aici sau cel de acolo?

* * *

Domnul Georgy, al cărui nume de botez nu s-a pronunțat niciodată, poate îl chema Mihael, sau Martin, sau altfel, judecând după inițiala M. de la ușă, era doctor în chimie și medicină; ani în șir nu profesase niciuna din aceste meserii, dintr-o pasiune tot atât de ciudată ca amplificarea luminii venite de la ferestre, dar și mai puțin explicabilă, dacă pasiunile trebuie explicate. Ca și fetele, vorbea românește fără o urmă de accent străin sau regional, limba literară a oamenilor cu carte. Și totuși, bănuiesc că limba lui

maternă era alta, judecând măcar după nume, adus aici din alt loc al Europei.

N-am aflat în ce oraș se afla la douăzeci și cinci de ani, cu studiile terminate, când se îndrăgostise de o actriță de circ, Erika, acrobată pe cal, se însurase cu ea și o urmase în lume. Am văzut-o în fotografii, avea atunci un an mai puțin decât aveau fetele astăzi și semăna atât de bine cu ele, încât ai fi crezut-o a treia geamănă. Pasiunea tânărului pentru ea era dublată de iubirea comună pe care o purtau amândoi calului. El regreta că nu studiase medicina veterinară, nu găsise o școală bună și nici nu se credea capabil să fundeze una cu puterea lui proprie. În orice caz, nu renunțase niciodată la un vis din adolescență, când călărea pe deșelate la conacul unor prieteni, să aibă într-o zi o herghelie, unde să crească numai cai de cel mai pur sânge. Chiar și astăzi, când revenise la medicină, după peregrinări și drame, ținea trei cai de călărie într-un grajd de la marginea orașului.

Din iubirea lui pentru tânăra nevastă și pentru cel mai nobil dintre animale se născuse în el un talent, care era de fapt o vocație, dresura de cai, transformată în profesiune. Judecând după afișele și tăieturile din ziare păstrate de fete într-un album de familie, reieșea că într-o vreme, în primul deceniu al secolului, se bucurase de un renume mondial, fiindcă era cunoscut nu doar în Europa, ci în amândouă Americile, la fel în Australia, pretutindeni unde ajunsese atunci faimosul circ Georgy, căruia îi împrumutase numele.

Ce căuta acum doctorul M. Georgy în acest oraș transilvan, unde îngrijea bolnavii de inimă, specialitate încă nedesprinsă de medicina internă? În cimitirul catolic, pe unde treceam ades cu tramvaiul când mă duceam la Grădina Zoologică să văd lupii, cu furia lor neobosită care nu înceta să-mi dea fiori, într-o firidă din marea criptă zăcea Erika, moartă în anul 1912, într-un accident oribil, petrecut în arena circului, sub ochii spectatorilor. Iar orașul unde își avea mormântul fusese ales fiindcă aici se născuse.

Fusese vina ei, a calului sau a dresorului? La una din cele mai ușoare figuri, calul galopa pe marginea arenei, iar ea, prinsă cu picioarele în legături fixate în șa, era aplecată orizontal spre public, părând că zboară, ajutată de brațele întinse, ca de-o pereche de aripi. Iar dresorul, în frac negru, în centrul arenei, pocnea din bici să mărească galopul, până ce și calul părea că zboară; atunci scena devenea palpitantă, publicul se ridica, încordat, în picioare.

Nimeni nu-și dădea seama ce se întâmplase; oare îndemnul dresorului mersese prea departe, calul își ieșise din fire, alunecase o jumătate de metru de-a latul, sau acrobata se aplecase prea mult în afară? Unii, aflați mai aproape, spuneau că fusese o mișcare intenționată; o sinucidere, într-o clipă de beție a zborului? Galopul calului atinsese limita, când ea fu proiectată cu capul într-unul din stâlpii de pe bordura arenei, care susținea acoperișul de pânză. Calul mai făcu un cerc până să se oprească, târând-o pe nisipul răscolit de copite. Rămase o dâră de sânge.

Ani mai târziu m-am întors o dată în orașul lor și m-am dus la cimitir, singur, cu un buchețel de violete în mână, ca în ziua când sunam prima oară la ușa fetelor. Cu greu am găsit firida, era pe un rând de sus, marcată de o placă neagră, pe care scria cu alb numele ei, Erika Georgy și anul morții. Nu puteam pune florile atât de sus, am desfăcut buchețelul în două și jumătate le-am risipit pe jos, la picioarele zidului.

Nu mersesem la întâmplare, mă uitasem în registrul de la administrație. De-acolo, am plecat pe o galerie laterală, luată tot din registru, și restul florilor le-am risipit sub o firidă zidită mai de curând, cu tencuiala încă nepatinată. Pe placa neagră scria Santa Georgy, iar data morții, pe care o știam ca și când ar fi fost a morții unei părți din mine, era 1932, luna martie.

De Barbara nu mai știam decât că se măritase în anul când fusesem la piramide, umplând-o pe Santa de consternare. Unde locuia acum nu aflasem. Doctorul Georgy părăsise orașul; poate murise în altă parte. Mormintele, fiind doar niște firide cu intrarea zidită pe vecie, nu aveau nevoie de nici o îngrijire.

Capitolul 14

Plecarea la piramide. Puntea ancorelor, anticiparea scenei când Santa își dezvăluie identitatea și sufletul. Belșug de mâncare și belșug de sentimente, Comandantul vaporului, insistența lui pe lângă fete. Debarcare la Constantinopole, Pireu și Alexandria. Ascensiunea în vârful piramidei lui Keops; sanctificarea Santei, în văzul cerului.

Jumătatea lui iulie nu era timpul cel mai potrivit pentru a intra puțin în inima Africii, dar altfel nu se putuse.

Am plecat seara la ora nouă din Constanța, așa plecau vapoarele, ca să ajungă la Bosfor pe lumină. Trenul ne-a dus direct pe chei și vagonul nostru

a oprit exact la scara vaporului, de parcă am fi fost capete încoronate; mai lipsea covorul roșu. În afară de echipaj și de câțiva pasageri străini, nemți, englezi, un italian, o familie de greci, nu mai era nimeni pe tot vaporul. Avea marfă în magazii, dar nu încăpea multă, fiind un pachebot, vapor pentru călători, așa că în nici un caz nu putea să-și scoată costul călătoriei. Această socoteală am făcut-o mai târziu, atunci nu mă preocupa decât drumul nostru, chiar dacă după noi ar fi dat faliment toată flota comercială.

Deși făcusem o experiență bunișoară pe mare, trecusem chiar prin furtună, când mai toți în jurul meu credeau că ne pierdem, acum simțeam o emoție mult mai mare decât la prima mea călătorie, cu „Arhimede”. Fiindcă plecam mult mai departe, în locuri pe care le visam de un deceniu; apoi nu depindeam de nimeni și aveam sub protecția mea două fete, a căror apropiere făcea din viața mea o serbare continuă. Singura suferință, dacă un asemenea cuvânt nu spune altceva decât simțămintele mele, era că aveam inima tăiată în două; o simțeam fizic alcătuită din părți separate, și locul despărțitor fiind o tăietură, sigur îmi provoca durere, pe lângă bucuria pe care o simțeam știind că așa, chinuită, continua să bată pentru fetele mele.

Erau puțin speriate, să plece noaptea pe mare s-ar speria orișicine, lipsit de experiență. Un marinar ne-a condus pe scări înguste spre o punte inferioară, și la capătul unui coridor larg, unde se punea masa călătorilor de la clasa turistică, ne-a arătat cele două compartimente, ca niște magazii, cu câte patruzeci de paturi suprapuse, două câte două. Așa cum prevăzuse directorul, domnul Săileanu, la clasa noastră nu mai era nimeni. Pe hublouri se vedea într-un bord cheiul, ca un zid de piatră, o pușcărie, în bordul celălalt apa portului, întunecată, și parcă amenințătoare, doar puțin mai jos de înălțimea ochilor; ne aflam chiar pe linia de plutire, sub noi erau magaziile, nu prea mari și mai mult goale, cum am văzut prin porturi, unde am descărcat nimica toată, niște saci, niște lăzi și baloturi.

Ca bagaj luasem fiecare un rucsac și nimic altceva, așa ne vorbisem, ca să nu cheltuim bani cu hamalii, nu mai puțin pretențioși cu călătorii de la clasa turistică decât cu ceilalți.

Fetele s-au asigurat că pot încuia ușa compartimentului pe dinăuntru, ca să nu dea cineva peste ele, și-au ales paturile, și-au lăsat bagajul și am ieșit pe punte tocmai când vaporul fluiera de plecare. Le convinsesem să nu-și ia lucruri luxoase, numai câte două bluzițe și două fuste, pe care le puteau spăla seara. Cu tatăl lor ar fi călătorit în alte condițiuni, măcar la clasa a doua, unde sunt cabine cu două paturi; chiar și aici, cu toate cele patruzeci

de paturi, erau tot singure. S-au împăcat repede cu situația și niciodată în tot drumul n-au arătat vreo nemulțumire; simțeam ce fel de ființe erau, le cunoscusem în lungile noastre drumuri cu schiurile, altfel nu m-aș fi încumetat să le iau cu mine.

Scriind aceste gânduri, mi-am amintit ce sentimente mi-au trezit ele atunci, la plecare. Mai înainte, când făceam planuri, apoi în timpul pregătirilor nu-mi dădusem seama ce răspundere avea să apese pe umerii mei, ce greutate aveau acele cuvinte scrise adineauri, le luam cu mine! – adică îmi asumam toată răspunderea. Putea să se înece vaporul, puteau să ne prade hoții în porturi, să rămânem fără o lețcaie, putea să ne taie cineva drumul, noaptea, pe o stradă, în orașe necunoscute, puteau să le răpească și să le închidă în seraiuri, după ce mie îmi băgau un cuțit între umeri. Iată ce însemna că le luam cu mine! Ele nu știau, râdeau vesele.

De teamă să nu aibă rău de mare, luasem o lămâie, să muște din ea dacă li se făcea greață.

Ne-am dus la prova, pe puntea ancorelor; nu-i loc mai bun pe un vapor ca să vezi și să simți marea. Stăteam la mijloc, rezemat de parapet, iar ele în stânga și în dreapta mea, lipite de mine, poate de frică, deși continuau să râdă voioase. Începuse tangajul, deocamdată ușor, aflându-ne încă în apele portului; pentru cine n-a fost niciodată pe mare, mișcarea aceasta e ca o desprindere de natura stabilă unde ne ducem viața, iar pentru cei care își înțeleg mai adânc senzațiile, e ca o a doua naștere.

Când am trecut de capul digului erau amuțite de uimire, nu mai râdeau, ci doar se uitau împietrite în întunericul nopții, sfâșiat de câte un fulger, din cinci în cinci secunde, reflectorul farului, după care cădea peste apă o beznă adâncă. În străfulgerările de lumină le vedeam ochii, fascinați și terifiați totodată, ca și cum am fi avut în față și cerul, și iadul. Numaidecât din larg s-a simțit briza rece a nopții, și cum nu aveau pe ele decât o bluziță subțire, le-am cuprins de umeri, să le apăr. Fusese o mișcare firească și spontană, altfel n-aș fi îndrăznit s-o fac, sfiala m-a cuprins abia când ele s-au lăsat cu totul în brațele mele, absorbindu-mi căldura.

În altă sclipire a farului am văzut medalionul celei din stânga, era Santa, așa am știut că în dreapta o aveam pe Barbara. Nici o clipă nu am simțit-o pe una altfel decât pe cealaltă, și iarăși m-a durut inima, chinuită de tăietură, de gândul continuu, început din ziua când le cunoscusem, că nu știam și nici nu puteam să știu vreodată pentru care din ele mă aflam acolo.

Mai târziu, când traversam Mediterana, rămăsesem singur cu Santa, la prova, locul nostru, așezați pe colaci de parâme; Barbara era jos, nu se simțea bine, dar și-a revenit până la masa de seară.

În afară de început, rostogolirea noastră împreună, cu schiurile, când ne cunoscusem și fusesem singuri câteva minute, eram prima oară amândoi, fără Barbara. M-am gândit că poate așa hotărâse soarta, alesese în locul meu, care nu puteam alege, și mi s-a părut că trăiesc un moment hotărâtor, înfrumusețat de Marea Mediterană, prilejul multor visări ale mele.

Soarele, pe la jumătatea cerului dinspre apus, o lumina dintr-o parte, făcându-i obrazul ca aurul, dar să fi fost de aur adevărat nu mi s-ar fi părut atât de prețioasă. N-a trebuit să pornesc de la acest cuvânt ca să spun cât îmi era de scumpă; și n-am mai avut nici o îndoială că ea era cea aleasă. Atunci, în timpul, nu prea lung din nefericire, cât am fost singuri, mi-am simțit inima întreagă, fără tăietura de la mijloc, fără durere, ci numai cu bucurie.

Probabil simțirea aceasta mi se vedea pe față, fiindcă după ce câteva clipe s-a uitat la mine cu o privire fierbinte, Santa și-a lăsat capul în jos, și atunci soarele i-a fugit de pe față, lăsând-o în umbră. Și vorbele ei erau tot umbrite.

— Știu tot ce-ai vrea să-mi spui, dacă s-ar putea spune. Știu de mult, e ceva care se vede și se aude, fără cuvinte. Numai că eu și Barbara ne-am hotărât să nu ne despărțim toată viața, n-o să ne măritām niciodată. Cu un singur bărbat n-ar fi nici îngăduit, nici posibil. Dar nu putem nici să trăim despărțite. Dacă vrei și ai cum scoate-mi inima din piept și ține-o sub pernă, s-o simți cum bate. Mai mult decât atât să nu aștepți de la mine; mai bine uită-mă!

S-a aplecat, alunecând în genunchi de pe colacul ei de parâme și m-a sărutat în colțul gurii, o singură dată, repede, puțin uimită, părând că înțelege și simte, fără să știe ce face.

— N-am să te uit, i-am spus, acolo, în mijlocul Mediteranei, până ce n-o muri partea cea mai bună din mine!

Fără să se fi schimbat ceva în prietenia noastră, de atunci am știut că o iubeam pe Santa. Și deodată, am văzut că o puteam recunoaște dintr-o privire, fără să mă mai uit la medalioane. Iar Barbara, deși ne purtam unul cu altul ca mai înainte, îmi devenise străină.

* * *

Ieșirea pe mare înseamnă pentru unii oameni mai mult decât orice altceva li se întâmplă prima oară într-o zi din viață. Dacă în seara plecării ar fi fost lună plină, ar fi răsărit curând, drept în față; luna, în ultimul pătrar, răsărea aproape de ziuă. Mai bine, altfel poate ne-ar fi apucat miezul nopții privind dâra ei argintie, care mie îmi evocă atâtea trăiri și simțăminte, reînviindu-le cu forța lor veche. Cred însă că nu-i om căruia feeria aceasta să nu-i îmbolnăvească inima de frumusețe și doruri necunoscute.

A venit o clipă când trebuia negreșit să coborâm în cabină; așa cum eram îmbrăcați nu mai puteam să îndurăm umezeala și frigul nopții, transformate în fantasme. Oricât ne chinuisem întârziind acolo, fără să vedem decât uneori o sclipire fosforescentă a mării, trăiam sentimentul unei victorii, o cucerire prelungă, un triumf asupra a tot ce e static în lume. Nu știu dacă le mai dădeam vreun pic din căldura mea Santei și Barbarei, ținându-le încercuite cu brațele și lipite de mine; căldura lor n-o mai simțeam de o vreme, până ce mi-am dat seama că toți trei înghețasem. Dar n-au scâncit, nu ele au cerut să coboare, deși nu erau deprinse cu frigul, ca mine, care trecusem prin gerurile arctice de la poligonul de tragere; atunci abia m-am descătușat de toate temerile adunate în mine, începând din ziua când se hotărâseră să meargă la piramide. N-am spus, fiindcă n-am vrut să necăjesc pe nimeni, ce teamă am avut la gândul că nu vor suporta greutatea drumului și va trebui să le duc în spinare. Acum, după acest prim examen, care durase mai bine de două ore, am înțeles că n-au să mă încurce deloc, ci au să fie cel puțin egale cu mine.

M-am învelit cu două pături, îndată mi-am recăpătat căldura, mi-am închipuit că la fel se întâmpla și cu ele. Am adormit îndată ce am pus capul pe pernă, somn adânc, de om tânăr, dar n-am încetat să aud mașinile rotindu-se în cală, să simt mișcarea vaporului și să am sentimentul călătoriei.

Când m-am trezit, pe hublouri intra o lumină lăptoasă, mașinile nu se mai auzeau, domnea o liniște ciudată, de lume moartă. Doar din când în când se auzea fluierul vaporului, sunând lugubru; n-am înțeles ce se întâmpla, încă nu mă dezmeticisem. M-am uitat la ceas, era unsprezece, dormisem aproape douăsprezece ore. M-am îmbrăcat fuga și m-am repezit la ușă. În capul mesei, lungi cât tot coridorul, erau puse trei tacâmuri, cești de ceai, pâine prăjită, unt, salam de Sibiu, pastramă afumată, vreo trei feluri de brânză și fursecuri multicolore. Simțindu-mă, un chelner, băiat tânăr, cu mustăcioară, a ieșit pe ușa oficiului.

— Bună dimineața! mi-a spus, poate cu puțin parapon, fiindcă ne așteptase atâta vreme. Domnișoarele nu vin la masă? Ce doriți, ceai, cafea sau cafea cu lapte?

Mi-aduc aminte că anii trecuți, în bucătăria unei doamne tinere, din America, am văzut o inscripție pe pânză verde, cu litere colorate: „Tea, coffee, or me?” Citind cum se cuvine, invitația se reduce la trei rime și un semn de întrebare: „Ti, cofi, or mi?” Mi-ar plăcea s-o văd odată agățată pe un perete, într-o bucătărie cochetă: „Spune-mi, ce vrei mai bine?… Ceai, cafea, sau pe mine?”

Am ciocănit la ușa fetelor. Dormeau duse. Sigur că erau obosite dar oricum, să dormi douăsprezece ore și să nu-ți ajungă, nu se întâmpla oricui și nu la orice vârstă. Somnul de om tânăr, neîncovoiat încă de griji, sau nepăsător cu ele! Azi, mulți din cunoscuții mei nu dorm fără somnifere și se trezesc cu mințile rătăcite… Am luat primul somnifer, „Qvadronox” – țin minte, la douăzeci și unu de ani, mult prea devreme, când murise Santa. O săptămână n-am putut să adorm altfel, și tot aveam coșmare, o vedeam cu capul zdrobit, proiectată într-o salcie din luncă; la picioarele ei zăpada era pătată de sânge. Iar dacă eu sunt viu și astăzi, cine a pus pe umărul meu mâna lui protectoare, așa de grea și de rece?

Am ciocănit mult în ușă, până ce în sfârșit am auzit un glas, al cuiva care parcă dormea încă, întrebând ce vreau.

— E târziu! Veniți fuga la masă!

După un timp, glasul, mai limpede, a exclamat cu uimire:

— La masă? E abia unsprezece și jumătate!

— Nu masa de prânz, ci de dimineață!

Până să vină ele, n-am avut răbdare, am dat o fugă afară. Se simțea soarele undeva deasupra noastră, fără să se vadă; văzduhul și marea erau acoperite de ceață. Așteptam de patru ceasuri în fața Bosforului, nu puteam să intrăm în strâmtoare pe bâjbâite; pe atunci nu exista radar, nici alte instrumente de navigație decât busola, rar un radiogoniometru fără precizie. Astăzi, s-ar putea naviga pe orice vreme, dar nu oriunde; mulți comandanți nu se încumetă să meargă fără să vadă cu ochii. N-aveam alt necaz cu întârzierea, decât că ajungeam mai târziu la Constantinopole și ne rămânea prea puțin timp să vedem ceva din oraș, măcar Sfânta Sofia.

Abia pe la trei după-amiază, după ce terminasem și masa de prânz, – trec peste ea cu pudoare – , s-a ridicat ceața și am putut să ne continuăm drumul. Bosforul l-am văzut pe lumină, m-am uitat avid și pe un mal, și pe altul,

despre el am scris altă dată, destul de rușinat încă de atunci că înaintea mea scriseseră alții, cu toate amănuntele, printre ei un franțuz turcit, pe care nu îl admir, dar nu fiindcă e îngropat lângă Constantinopole; mormântul se vedea de pe vapor și dacă nu s-ar fi văzut, n-aș fi sacrificat timpul să mă duc până acolo.

Pierzând niște ore cu inspecția sanitară și cu vama de la Buiuk Dere, am ajuns la Constantinopole abia seara, și până să ancorăm în fața Galatei s-a făcut noapte. Numai cine călătorește fără bagaje știe ce superioritate față de semenii săi și de el însuși îi dă gândul că n-are nimic de declarat la întrebarea vameșului. Drogurile aveau mai puțină circulație pe vremea aceea, și nu se cunoșteau atâtea ca astăzi. Nu înseamnă că am scăpat cu rucsacurile nerăvășite, poate pe bună dreptate; într-un rucsac încap fișicuri cu monede de aur, și pungi cu pietre prețioase; la un asemenea volum, hașișul nu merită nicidecum osteneala. Pentru mine, nimic n-ar fi fost mai prețios decât Santa și Barbara, care încă nu erau despărțite în inima mea, deși o simțeam tăiată în două, și așa aveau să rămână, egale, până în mijlocul Mediteranei.

Cunosc scriitori care au făcut mult caz pentru un drum la Constantinopole; datorită lor, mă socotesc scutit să fac și eu asemeni. Nu voi pierde vremea nici cu Marmaraua, nici cu Egeea, cu nimic ce urmează până la piramide, unde nu-mi voi ascunde emoția. Dar emoția mea inițială, în numele căreia făceam călătoria aceasta, socotită de mine tot timpul ca imposibilă, era acum acoperită de prezența celor două fete, cărora le datoram totul, nu doar bătăile mele de inimă; fără entuziasmul lor, aș fi rămas acasă, să joc țintar cu Cornelia, în curtea cu flori ofilite.

E ușor de înțeles că pe vapor erau ținta tuturor privirilor; prima dovadă mi-o dăduse chelnerul, un biet om de serviciu de la clasa turistică, în bluză albă, nu în haine negre, ca la clasa doua, sau în *dinner* mov, frac fără coadă, ca la clasa întâia. Proasta lui umoare se schimbase îndată ce apăruseră ele. Eu ce eram? Un tânăr fără nici o situație, într-un pantalon gri și o bluză albastră, să fi fost albă se murdărea într-o oră, de la fumul vaporului. Și încă, vapoarele noastre mergeau cu păcură, nu cu cărbune ca mai toate celelalte, ale căror punți erau negre de zgură; la Constantinopole și la Pireu, s-a urcat multă lume, atrasă de curățenia recunoscută a vaporului, oamenii bogați, care nu mergeau la clasa turistică, așa că pe noi nu ne-a deranjat nimeni. Toți erau însă cu ochii pe Santa și pe Barbara.

Seara, la Constantinopole, am vrut să coborâm pe uscat, măcar să aruncăm o privire. Tocmai ne tocmeam cu un barcagiu care vorbea în toate limbile, chiar românește, la fel de bine ca la Constanța. Erau puzderie de barcagii în jurul scării, și nici un mușteriu, decât eu cu fetele. Atunci a apărut comandantul, îl văzusem încă de la plecare și îl urmărisem tot timpul când fusese cu putință; pentru mine el nu reprezenta mai puțin decât Isus Cristos pentru lumea creștină. Era îmbrăcat civil, în haine de culoare închisă, poate un smoking, n-am văzut bine, cu cămașă albă și papion negru, un bărbat prezentabil, în floarea vârstei, cu o barbă neagră, scurtă, bine potrivită din foarfecă; se înțelege ce impresie făcea asupra femeilor. Secundul rămânea pe vapor, îl însoțeau ofițerul al doilea și al treilea, doi tineri îmbrăcați elegant, nu mai puțin prezentabili decât comandantul, numai că nu aveau barbă, care poate nici nu le-ar fi stat bine.

Văzându-le pe Santa și pe Barbara, comandantul le salută curtenitor, scoțându-și pălăria de fetru, neagră, ceea ce odată cu el făcură și ofițerii. Părea mirat că nu le văzuse mai înainte, și li se adresă, fără să țină seama de mine:

— Doamnelor, nu e prudent să debarcați la o oră atât de târzie, și fără protecție. Dar dacă vă face plăcere, am fi onorați să mergeți cu noi la o plimbare în Pera, și-apoi la un dineu într-un restaurant, la alegerea dumneavoastră.

Era dreptul lor să hotărască, iar eu cred că mă făcusem alb la față și strângeam neputincios pumnii. Prima răspunse Santa:

— Vă mulțumim, dar vă vom urma sfatul și nu vom coborî pe uscat, astă-seară.

Aș fi căzut în genunchi în fața ei, și i-aș fi sărutat mâinile; să nu fi fost necuviincios, i-aș fi sărutat picioarele.

Barbara adăugă cu o amabilitate care m-am străduit să-mi pară rece:

— Poate cu altă ocazie.

Mai târziu, le-am auzit certându-se în compartimentul lor; prin peretele de scândură subțire se auzea limpede:

— Ce nevoie aveai să vorbești? Nu-ți dai seama că i-ai făcut o promisiune? Și nici măcar n-a avut politețea să se prezinte! spunea Santa.

— E comandantul vaporului! Se presupune că îl cunoaște toată lumea, răspunse Barbara.

De când le știam, era prima lor ciorovăială, și poate eu purtam vina. Nu știu ce-ar fi făcut, să nu fi fost eu acolo. Barbara continuă, fără să cedeze:

— Oricum, recunoaște că e un bărbat prezentabil!

Avea dreptate, același cuvânt l-am folosit și eu.

— Prezentabil e și grecul de la clasa a doua! replică Santa.

Era, într-adevăr, avea și el o bărbuță neagră și ochi ca de diavol; semăna cu Ulyse.

N-am vrut să ascult mai departe, parcă aveam otravă în gură, m-am trântit în pat, mi-am pus perna în cap și am invocat cerul să-mi limpezească mintea. M-am liniștit pe loc, cum aș fi învârtit un întrerupător, făcând să mi se aprindă o lumină în creier. Scopul meu, dacă judecam bine, nu erau cele două fete, atât de intangibile, ci să merg la piramide. Ideea că plecasem încurajat de ele era falsă; ele se asociaseră poate dintr-un capriciu, acceptasem înflăcărat, fără să judec, și între noi rămăsese o neînțelegere. Nu puteam s-o înlătur, decât socotindu-mă singur. Am adormit odată cu acest gând, cu simțământul unui triumf, mai mare decât al lui Ulyse asupra sirenelor.

Dimineața, m-am sculat devreme, am mâncat repede și am ieșit pe punte, fără să le ciocănesc la ușă. N-aveam de gând să debarc fără ele, ar fi fost o grosolănie dacă nu le anunțasem; m-am mulțumit să privesc orașul, în toate direcțiile, spre Galata și mai sus, spre Pera, unde le invitase comandantul, spre Cornul de Aur, spre insulele Prinkipo și spre vechiul Stambul, de peste strâmtoare. La ora nouă, când au apărut fetele, eram edificat, știam totul, am fi putut să plecăm numaidecât mai departe, dar vaporul ridica ancora abia spre seară, nu fiindcă ar fi avut de încărcat și descărcat multă marfă, ci ca să ajungă la Dardanele în zorii zilei, să le străbată pe lumină, cum străbătuse Bosforul.

Le-am întâmpinat cu o voioșie prefăcută, mi-am dat seama că nu puteam s-o înșel decât pe Barbara. Deși nu avea nici o vină față de mine, Santa îmi arunca din când în când câte o privire obidită. Probabil seara se mai certaseră o vreme, pe seama grecului sau a comandantului; era încă un motiv să mă simt străin între ele. Dar am mers pretutindeni, am fost ghidul lor, un ghid de profesie nu ne dădea mâna să plătim, și-apoi, în afară de faptul că era un localnic, nu cred că știa despre Constantinopole mai mult decât mine, care citisem cărți peste cărți în anii dinaintea plecării, în speranța că odată visul meu avea să se realizeze.

În Bazar, n-am putut să le cumpăr nimic, nu mai aveam nici un ban al meu, ne făcusem un buget comun, de economie. Să fi fost singure, ar fi luat mai mulți bani de acasă, domnul Georgy le-ar fi dat fără zgârcenie, dar

sigur că nu voiseră să pară mai bogate ca mine. Într-un fel, trebuia să le port recunoștință, și gândind așa, mi-am simțit inima mai senină. Erau oricum tovarășele mele și lăsând la o parte cearta lor, pentru o vorbă nesăbuită a Barbarei, rămăseseră solidare cu mine. Dar îmi dădeam seama că ele simțeau o vinovăție, Barbara mergea cu ochii în pământ, mai puțin voioasă decât o știusem. De câteva ori am simțit mâna Santei pe mâna mea, atingându-mă ca din întâmplare. Așa am și crezut, că era fără voie, până în mijlocul Mediteranei, când și-a dezvăluit simțămintele, deși îi erau interzise.

Cum mergeam prin fața prăvăliilor și tarabelor cu giuvaieruri bogate, m-am gândit că altcineva în locul meu, comandantul sau grecul de la clasa a doua, ar fi putut să le îmbrace grumazul și brațele în aur. Mă despărțeau peste douăzeci de ani de unul și de altul și mă consolam cu gândul că, până să ajung la vârsta lor, o să agonisesc și eu destulă avere ca să pot împodobi o femeie cu aur.

Seara au stat iarăși de-a dreapta și de-a stânga mea, la prova, până ce s-a văzut farul de la St. Stefano. Tremurau iarăși, lipite de mine, dar chiar dacă nu s-ar fi întâmplat nimic în răstimpul de la plecare, tot le-aș fi trimis să se culce. După ce ele au coborât, mi-am pus o pătură în spinare și am rămas pe punte până am străbătut Marmaraua, când se făcea ziuă. Abia după ce am trecut Dardanelele, pe la ora zece, m-am dus la culcare și am dormit până după-amiază, sărind peste masa de prânz; îi spusesem chelnerului, ca să afle și fetele.

Pe la ora patru, eram pe puntea ancorelor; au venit și ele, îndată, s-au așezat în locul obișnuit, pe câte un colac de parâme. În spate se vedea puntea de comandă. Un sfert de oră mai târziu, a apărut un steward, în *dinner* mov, cu mănuși albe în mână și s-a înclinat în fața lor, fără să se uite la mine.

— Domnul comandant vă poftește la ceai, în salonul de clasa întâia.

A răspuns Santa:

— Spune-i domnului comandant că îi mulțumim, dar nu putem veni.

— Poate altă dată! a adăugat Barbara.

Eu însumi am înțeles că era o formulă de politețe, obligatorie. Totuși, armonia dintre ele avea acum o notă falsă.

Invitații de toate felurile au continuat restul drumului, de asemenea la întoarcere. Eram scârbit și exasperat, îmi venea să strig la ele: „Dar duceți-

vă odată, să se termine!” Încercarea cea mai grea a fost la serata de adio, pe o mare de Marmara liniștită, ca un lac cu lebede.

Până atunci s-au întâmplat multe, și n-am să le las deoparte. La Pireu am intrat în zorii zilei, am acostat cu pupa la mal, nu era loc de-a lungul cheiului, am coborât primii, pe o schelă îngustă. Un marinar, pe chei, întindea mâna, să ne ajute; singura mea victorie din ultimele zile a fost să trec schela fără ajutorul lui și fără să mă clatin. Când se află la aman, ca să folosesc vorba atât de des auzită la Constantinopole, omul se agață și de un fir de pai, ca să-și salveze mândria.

Ne aflam toți trei în stația autobuzului, ca să mergem la Atena, la Pireu nu aveam ce să vedem, decât magazii și vapoare; un taximetru a oprit lângă noi, scrâșnind din frâne. S-au deschis amândouă ușile din dreapta; în față era comandantul, în haine civile.

— Poftiți și urcați-vă; vă ducem la Atena!

În spate era secundul, nu mai rămâneau decât două locuri libere.

— Nu se poate, domnule! protestă șoferul. Nu pot să iau încă trei persoane, mă amendează poliția.

— Urcați-vă dumneavoastră, domnișoarelor! stărui comandantul. Tânărul o să vină cu autobuzul.

În sfârșit, mă vedea și pe mine, n-avea încotro!

— Vă mulțumim, dar nu-l putem lăsa singur, răspunse Santa.

Sigur că nu se putea, îmi ieșisem din fire, m-aș fi trântit în fața automobilului, barându-i drumul.

După ce rămăsesem singuri, Santa întrebă, malițioasă:

— De ce n-ai spus: „poate altă dată!”?

— Ești o tâmpită! răspunse Barbara.

Am înlemnit, un dezacord împins până la insultă mi se părea abominabil. Ce se întâmplase cu ele, în numai câteva zile? Parcă un ciocan de fierar, un baros de cinci kilograme, de o tonă! – lovise în mașinăria fină a unui ceasornic ca o bijuterie. Și mi-e rușine să spun cuvântul pronunțat în realitate de Barbara, pe care îl auzisem adesea la Constantinopol, insultă tipic turcească, înspăimântătoare pentru urechile mele.

Două zile, cât a durat traversarea Mediteranei, Barbara n-a mai ieșit pe punte la ora ceaiului, în locul nostru de la prova, unde puteam fi văzuți atât de bine de la puntea de comandă. În prima din cele două zile s-a destăinuit Santa, și a părut că nu-i păsa cine o vede când m-a sărutat în colțul gurii. Restul timpului, până seara, a stat tăcută, dar a rămas, a rămas și a doua zi.

A treia zi dimineață, când am debarcat la Alexandria, cu rucsacul în spinare, i-am întâlnit pe comandant și pe doi din ofițerii lui lângă un taximetru, în fața scării.

— Dacă mergeți la gară, veniți cu noi; trebuie să mai sosească un taximetru.

Sosise, de altfel, exact în clipa aceea. Chiar să nu fi fost eu, trei câți erau ei, cu șoferul și cu fetele n-ar fi încăput într-unul singur.

— Putem să mergem împreună până la Cairo, continuă comandantul. Am reținut un compartiment de clasa întâia.

— Noi mergem cu clasa a treia! răspunse Santa, fără sfială.

Barbara se făcu roșie.

Până la gară am mers cu autobuzul, am așteptat la coadă, să avem locuri pe scaune, poliția nu îngăduia pasageri în picioare. A trebuit să așteptăm mai mult de o oră, până să ne vină rândul. Era atât de cald, că puțin lipsea să-mi dau sufletul; iar în gară vagoanele ardeau ca scoase din flăcări.

Se făcuse ora zece când am pornit și s-a mai răcorit aerul, la curentul care se făcea între ferestre. Fetele stăteau alături una de alta, pe o bancă de lemn fierbinte. Așezat în fața lor, lângă un felah nebărbierit și probabil nespălat de o lună, le vedeam că își dau duhul. Sunt sigur că amândouă se lepădau de mine în clipa aceea, eu le pusesem pe drumuri, în condițiuni mizerabile, pe care, ce-i drept, nu le prevăzusem, deși ar fi trebuit să știu măcar ce călduri toride ne așteaptă în iulie. Să fi fost fără mine, ar fi mers la gară cu taximetrul, și acum s-ar fi aflat într-un compartiment de clasa întâia, măcar cu ventilatoare, dacă nu exista aer condiționat pe vremea aceea.

Nilul, așa cum l-am privit pe fereastră, parcă era o Dunăre dată în clocot. De ce visasem de atâta timp să vin prin aceste locuri? Aveam sufletul torturat, istoria nu-mi trezea nici o emoție; să fi apărut Keops în locul felahului de lângă mine, l-aș fi privit cu indiferență. La fel aș fi privit-o pe Cleopatra, dacă apărea în fața mea sub înfățișarea Barbarei, așa cum se chinuia, desfigurată de căldură. Acum nu mai semăna defel cu Santa, nu înțelegeam cum le confundasem atâta vreme. Santa rezista cu bravură, suferea, dar nu înceta să-mi zâmbească, ori de câte ori îmi întâlnea privirea. Datorită ei, drumul la piramide n-a fost o înfrângere, ea a înlocuit toate pierderile…

După întoarcere, am avut un timp de liniște, restul vacanței, cât am stat iarăși la Trandafil. El, pe care aș fi spus că nu-l mai interesează nimic de pe lume, deși continua să citească ziarele și în primul rând *Pasul Istoriei*, a

vrut să-i povestesc călătoria și i-am povestit-o, în amănunte, trecând peste zbuciumul meu, care mă privea numai pe mine. Deși nu uitasem aplecarea lui spre învățătura de toate felurile, chiar pentru muzică și filozofia muzicii, am fost uimit că știa mult mai multe decât mine despre locurile pe unde trecusem. De pildă, la Constantinopole nu văzusem Turnul Fetei, din mijlocul strâmtorii, pe câtă vreme el îi cunoștea toată legenda; desigur că nu pierdusem mare lucru, am dat acest exemplu nu spre a-mi micșora valoarea mea de contemporan în fața istoriei, ci numai ca să arăt că în mintea lui Trandafil nu era nici o lipsă. Acropola de la Atena, bătută de mine cu piciorul, el o bătuse cu gândul și cred că știa valoarea tuturor templelor rămase, și chiar a pietrelor risipite între ele, în măsura în care le știau arheologii, căci numai din tomurile lor putuse să învețe. Era ușor să-și dea seama că explorarea mea nu putuse să fie decât superficială, totuși nu subestima ceea ce făcusem; el, sclavul cărților, socotea că în cultura oamenilor partea cea mai importantă rezidă în ceea ce vezi cu ochii și poți înțelege, nu în ceea ce afli de la alții, care, oricât ar fi fost de învățați, la vremea lor, mai nouă sau mai veche, nu știi dacă nu pornesc de la impresii false; lumea, socotea Trandafil, nu este ceea ce s-a acumulat în biblioteci uriașe, chiar și în aceea vestită de la Alexandria, ci în ceea ce înțelegem fiecare din noi, cu puterile noastre.

Nu știu dacă este așa, dar, din marea admirație pe care am avut-o pentru el, sunt dator să-i dau dreptate. Ceva în sensul celor spuse de el am simțit în vârful marii piramide a lui Keops. Căci am urcat-o, cu Santa, ajutându-ne unul pe altul. Barbara n-a vrut să meargă, a rămas pe terasa unei cofetării, cu o oranjadă în față.

Stăteam la un hotel onest din Cairo, toți trei într-o cameră, poate din economie, poate fiindcă le era frică singure; pe coridoare forfotea fel de fel de lume, europeni și localnici, și ades unii deschideau ușa, fără să ciocănească. Sau, în sfârșit, poate nu se mai simțeau bine împreună, aveau nevoie de un paravan, să le despartă și să împiedice o dispută. Cred că le irita clima, insuportabilă, căci până la miezul nopții camera părea un cuptor din care abia se scosese jeraticul. Mie îmi puseseră un pat pliant la mijloc, pe care seara îl împingeam în ușă, pentru mai multă siguranță, deși era încuiată cu cheia. Am stat la Cairo numai trei seri, și în singura zi întreagă petrecută acolo am fost la piramide. Eram eu însumi sufocat de căldură, incapabil să simt cea mai mică emoție la gândul că mă aflu în aceeași

cameră cu cele două fete. Ne dezbrăcam pe întuneric, nu le vedeam, aș fi uitat și locul unde se afla fiecare, dacă nu le-aș fi auzit respirația.

La Ghizeh am plecat în zorii zilei, cu un autobuz gol, și când după o oră am ajuns, primii, nu se vedea nimeni decât ghizii localnici, înveninați de lipsa clienților. Nu știu dacă până seara au venit mai mult de zece străini, între ei o englezoaică bătrână, călare pe cămilă, într-o poziție necontrolată, pe sub fustă i se vedeau picioarele slăbănoage și chiloții. Nimeni nu se mira, fiindcă nimeni nu se uita; moravurile păreau în schimbare. Mă gândeam că în aceste locuri odată fusese o altă civilizație, astăzi pierdută; poate se apropia timpul când să apară o a treia și mi se părea că am să-i fiu martor.

Văzând că vrem să urcăm, ghizii au tăbărât pe noi cu vorba, că n-o să putem singuri. M-am înțeles din ochi cu Santa, și am pornit, lăsându-i să se prăjească la soare, cum se prăjeau de milenii.

Într-adevăr, greu se putea merge fără ajutoare, nu era un urcuș, ci o ascensiune anevoioasă; pietrele de aproape un metru înălțime trebuiau escaladate una câte una, și până sus aveam mai mult de o sută. În unele locuri îngenuncheam, Santa se urca pe umerii mei, pe urmă o împingeam sus și după ce-și găsea sprijin pentru călcâie, îmi întindea mâinile, ajutându-mă să mă cațăr la rândul meu, câștigând metru cu metru în înălțime. Soarele ardea tot mai tare, nu ne cumpărasem căști coloniale, ca toți turiștii, ci ne apăram capul cu prosoape, înfășurate ca niște turbane.

Atunci nu aveam cugetul liber, mai târziu m-am gândit de câte ori îngenuncheasem în fața Santei, cât nici un bărbat din lume în fața unei regine, și socoteam că, pe lângă biruința de-a fi ajuns în vârful piramidei, fără să ne împingă nimeni, aveam să las Santei amintirea gesturilor mele, ca niște declarații de supunere. De multe ori, în eforturile noastre, fusta ei subțire se ridica dezgolindu-i coapsele, și amintindu-mi de englezoaica bătrână cu picioarele descărnate, m-am gândit ce triumfătoare rămâne tinerețea în fața timpului neiertător cu nimeni. Santa nu avea nevoie de nici o iertare, fără s-o privesc cu intenție îmi dădeam seama de splendida ei alcătuire, nu năzuiam la ea, o socoteam intangibilă și-n fața mea, și a timpului. Căci, dacă nu era nici ea altceva decât o muritoare, în clipele acelea o vedeam ca pe o eternitate. Nu mă înșelam, având norocul să moară tânără, a rămas eternă; după moarte nimic nu mai evoluează, și după nimicirea corporală, nimic nu se mai poate pierde, ci rămâne numai amintirea nepieritoare a unei zile din viață, cea mai frumoasă.

Eram istoviți, cu fața desfigurată de căldură și de oboseală când am urcat ultimul rând de pietre. Cu privirea și cu mintea confuză nu mi-am dat seama din primele clipe ce se întâmplase, simțeam o nedumerire care s-a transformat repede în ceva mult mai greu de îndurat decât dezamăgirea; ajunsesem dar nu ne aflam în vârful piramidei, dintr-un motiv îngrozitor pentru mine, fiindcă vârful nu exista, cum mi-l închipuisem, ca într-o formă geometrică neciuntită; de jos lipsa nu putea să se vadă, și nici în timpul urcușului. Abia acolo, sus, m-am dumerit, după cele câteva clipe de confuzie, că în locul vârfului care înfățișează o terminație, piramida avea o terasă cu latura de vreo zece metri, destul să deformeze imaginea mea veche și să spulbere un mit vechi de milenii; o piramidă boantă nu mai putea să fie un punct de plecare în măsurătoarea pământului și-n stabilirea istoriei.

Nu mai era nimeni acolo în afară de noi, decât un cafegiu bătrân, adormit lângă cuptorul cu focul stins, căci n-avea pentru cine fierbe cafeaua, și nici nu-i stătea bine în locul acela, l-aș fi alungat cu biciul, ca pe neguțătorii din templu. Bătea vântul, o briză răcoroasă dinspre Mediterană, mi se părea însă că vine din toate patru punctele cardinale. Santa se clătina, am ținut-o în brațe să nu cadă, cum făcusem de atâtea ori în timpul urcușului. Era fierbinte și nici n-ar fi putut să-și ascundă clocotul trupului, nefiind conștientă de el, dar ea nu reprezenta atunci o femeie, ci o zeitate din vechime, care după cinci milenii își păstra tinerețea. Felul cum o țineam în brațe nu dovedea nici dorință, nici speranță, ci numai un sentiment puternic de adorație. Nu fiindcă se născuse și era vie, nu pentru coborârile noastre cu schiurile, nu pentru lungile marșuri pe câmpul alb de zăpadă, nu pentru ispitele care existaseră deși le țineam înfrânate, nu pentru o viitoare răsplată atât de firească și de care totuși îmi era frică, așa cum i-o fi fost și perechii edenice fie și o singură clipă; ci fiindcă urcase cu mine pe cea mai înaltă din piramide, cea mai veche din obsesiile mele, și învingând dezamăgirea dinainte devenea o consolare deplină. Santa era vârful piramidei.

Ce se întâmplase cu ultimele rânduri de piatră nu se știe bine; fusese folosită la alte construcții, ca Forumul de la Roma din care s-au făcut case civile? Istoricii timpului dau explicații controversate. După mine, ca să coboare de la o sută patruzeci de metri blocuri de cinci mii de kilograme, fără să le prăpădească pe celelalte în cădere, n-ar fi fost mai ușor decât să le urce.

Mai târziu, când mi s-a răcorit mintea și Santa nu mai era lângă mine să mi-o înfierbânte m-am gândit că platforma din vârful piramidei și-ar găsi justificarea numai dacă un miliardar extravagant, un Keops al zilelor noastre și-ar face acolo o casă și dacă m-ar găzdui sub acoperișul lui o noapte, să vad apusul soarelui în deșert și răsăritul de peste Marea Roșie.

La origine, piramida lui Keops, ca și cele vecine, cu treptele lor neregulate de astăzi, erau placate cu lespezi de piatră albă, netede ca oglinda și atât de bine păsuite, că între ele n-ar fi putut să intre nici lama de cuțit cea mai subțire. Le-am privit pe toate de sus și nu mi-a fost greu să-mi închipui cum scânteiau în lumina soarelui, ca niște diamante gigantice. Nici un istoric nu s-a gândit că poate placajul prea luciu îl dăduseră jos chiar faraonii, ca să nu orbească supușii. M-a uimit ce mulțime de aborigeni, după milenii, purtau ochelari și aveau pleoapele roșii, umflate de blefarită.

Venise tocmai ora amiezii, soarele ne bătea aproape în creștet, dar oricât de puțin ar fi fost înclinat, atunci, în miezul verii, ne arăta sudul, de unde izvora Nilul. Santa avea încă nevoie de sprijin; cu ea în brațe m-am întors spre Nord, unde Nilul se vărsa în mare, apoi spre Apus, deșertul Libiei, cu drumul arabilor spre vestul Africii, spre Spania și Sicilia. Iar la urmă, m-am oprit cu ochii spre Răsărit, pe unde trecuse Moise cu poporul în pribegie, scoțând apă din stâncă și secând Marea Roșie. Mi se părea că toate acestea le vedeam aievea, de parcă aș fi trăit în toate locurile deodată și în prezentul tuturor clipelor. Iar prezentul prezentului, care nu se va muta niciodată, ci va rămâne prezent totdeauna, chiar în fața criptei cu numele ei, va rămâne Santa.

Când mi-am venit o clipă în fire, ca să trec în altă stare de amețeală, am văzut că platforma dispăruse, cafegiul zbura în văzduh, dus de vânt, cu toate uneltele sale, cuptorul cu nisip, ibricele, filigenele, ca un vrăjitor, un geniu malefic care desfigurase piramida, cu scopuri oculte, negoțul de cafea fiind doar un mijloc de a-i prosti pe istorici. Piramida își recăpătase forma geometrică și își regăsise simbolul atât de obsedant pentru mine; iar Santa, în brațele mele, se afla acum pe ultima piatră și devenise cu adevărat vârful piramidei, nu mai era doar închipuire, ca în clipele dinainte. Nu mă temeam că am putea să ne pierdem echilibrul, abisul nu avea nici o putere asupra noastră, înălțimea reprezenta pentru noi un nivel firesc, câștigam așa o biruință permanentă asupra viitorului. Prin Santa piramida își depășea simbolul presupus de mine, devenea mai mult decât ceea ce visasem.

Aceste gânduri nu i le-am spus lui Trandafil; pentru el ar fi fost o jignire, dar nu fiindcă luase de nevastă o femeie cu cincisprezece ani peste vârsta lui, în vreme ce Santa, oricât părea de emancipată, abia împlinise nouăsprezece. S-ar fi simțit jignit în numele istoriei, crezând că o ignorasem pentru o frivolitate. Sentimentele mele adevărate nu puteau fi înțelese de nimeni, nici chiar de el, prin judecata lui matematică.

În ceea ce privește anii Corneliei, în raport cu Santa, punctul meu de vedere nu este că o femeie, de la o anumită vârstă în sus, are mai puține drepturi la iubire decât una tânără. Nu-i deloc adevărat; cei treizeci de ani analizați de Balzac, cu complexele lor care pe vremea lui reprezentau o dispoziție normală în viața femeii, eu i-am împins pe rând la patruzeci, apoi la cincizeci; nu știu ce concepții voi avea mai târziu, mi se pare cuviincios să mă opresc aici deocamdată. Am ocolit femeile de o anumită vârstă, întâi fiindcă sunt ocupate, iar de nu, înseamnă că nimeni n-a avut pentru ce să se lipească de ele; de ce m-aș sacrifica tocmai eu, care nu accept sacrificiul nimănuia? Apoi, acele femei, fie ele mai atrăgătoare decât orice fată, oricât de tânără, sunt pline de ticuri și n-am puterea să le înving, și n-am nici dreptul; ticurile înseamnă de fapt amintiri despre iubiri pierdute. Și în sfârșit, femeile cu un trecut de durată, oricât ar fi pielea lor de netedă, au prea multe suspine în suflet; mi-ajung suspinele mele!

După un timp de gândire, Trandafil a ridicat ochii:

— Poate nu-ți dai seama că ai făcut o faptă măreață!… Am citit o bibliotecă întreagă, în timp ce tu umblai pe dealuri. Acum, cu un singur gest, te-ai ridicat peste lecturile mele, fiindcă ai trăit, și ai simțit ceea ce eu învățasem, dar nu trăisem și nu simțisem.

Nu-i puteam spune cât îi datoram Santei.

Capitolul 15

Întoarcerea. Aruncarea medalioanelor în mare. Serata de adio. Purtarea neprevăzută a Barbarei; dezamăgirea și amărăciunea Santei. Dispariția lor; un legământ călcat fără scrupule.

Întoarcerea a fost tristă, fiindcă le vedeam dezbinate pe Santa și pe Barbara, și așa nu mai aveam loc între ele. În Marmara, au avut un schimb de mesaje cu comandantul, prin intermediul stewardului cu *dinner* mov și mănuși albe.

— Domnul comandant vă poftește deseară la serata de despărțire. Este o serată de gală, vă roagă să vă îmbrăcați în consecință.

— Spune-i domnului comandant că nu putem lua parte, deoarece nu avem decât fuste și bluze șifonate.

Stewardul reveni după un sfert de oră.

— Domnul comandant va ruga pe câteva doamne de pe vapor să vină în bluze și fuste.

— Șifonate! accentuă Santa. Iar în plus, avem un prieten cu care am făcut drumul, și nu-l putem lăsa singur.

Al treilea mesaj al comandantului:

— Cum se poate îmbrăca prietenul dumneavoastră?

Convorbirea se ducea la locul nostru obișnuit, pe puntea ancorelor. Am răspuns, în speranța că nu mă vor admite:

— Sandale, un pantalon de doc și o bluză cu mâneci scurte.

Al patrulea mesaj:

— Domnul comandant îl poftește și pe prietenul dumneavoastră, deși nu-i cunoaște numele.

— Putea să-l ia din registru, cum le-a luat pe ale noastre, interveni încă o dată Santa.

Simțeam reînviind vechea ei solidaritate cu mine. Stewardul își continuă mesajul:

— Domnii de pe vapor vor veni în frac sau în smoking, dar domnul comandant își va pune pantaloni de doc și o cămașă cu mâneci scurte.

După plecarea stewardului, Barbara murmură, transportată:

— E un om admirabil!

Santa se posomorî; nu înțelegeam nimic, mai aveam să învăț multe despre oameni. Acum aș înțelege, aș fi înțeles de când Barbara spusese prima dată: „Poate cu altă ocazie!” Ocazia se apropia repede și urma să ducă departe; dintre toți înțelegea numai Santa sau avea măcar o presimțire.

Când am intrat seara în salonul de clasa întâi, mesele erau strânse, covoarele ridicate și scaunele puse pe lângă pereții placați cu nuc galben. Cum ardeau toate plafonierele de cristal, cu desene șlefuite, ale căror planuri înclinate dădeau luminii sclipiri de spectru, cum scoteau scântei diademele și colierele, cum străluceau plastroanele și cămășile sub stofele negre, decorul ar fi putut să mă captiveze, dacă n-ar fi avut de concurat cu cerul albastru plin de stele, care jucau pe apa liniștită a mării.

Prima a intrat Santa, fără să se uite în stânga și-n dreapta, nepăsătoare sau curajoasă, a mers drept la barul din fundul salonului, s-a urcat pe un taburet înalt și a început să-și balanseze picioarele, fără să-i pese de întreaga societate. Ea ne făcuse să întârziem și să venim ultimii, poate ca să-și învingă complexul de inferioritate pe care i-l dădea îmbrăcămintea ei și a noastră, nepotrivite cu cadrul. Nu voia să sfideze, am înțeles că urmărea să-și ascundă timiditatea. M-am așezat lângă ea, și când a cerut un cockteil, băutură încă nedegradată, am făcut la fel, fiindcă nu știam să comand alta. Din seara când o cunoscusem și mi-o aminteam bând grog la cabană, împreună cu Barbara, nu o mai văzusem niciodată cu un pahar de alcool în mână. Și-a băut cockteilul dintr-odată, cu capul dat pe spate, fără o grimasă, deși o simțeam crispată. Din mișcare, medalionul i-a ieșit din bluză, singura ei podoabă, atât de sărăcăcioasă. Am văzut litera S, acum inutilă, și mă întrebam de ce îl mai poartă.

Barbara nu ne urmase, ședea stingheră pe un scaun de lângă perete, cu mâinile în poală, într-un gest atât de neîndemânatic, încât mi s-a părut penibil. Mult mai bine îi stătea Santei, care continua să-și balanseze picioarele, cu paharul în mână; îl golise dintr-odată și acum parcă voia să-l vadă toată lumea și s-o aplaude. Barbara, în locul medalionului, își pusese un colier de aramă, cu pietre albastre și roșii, cumpărat ca amintire în Bazar, la Cairo; nu-mi închipuisem că îl va purta ca podoabă, dar nici nu mi se părea de un gust dubios, date fiind condițiunile în care se afla acolo, cu îmbrăcămintea la fel de nepotrivită ca a noastră. E adevărat că am mai văzut câteva doamne în fustă și bluză, făgăduiala comandantului, dar de materiale scumpe și croite fantezist, probabil de croitori cu renume, de la Paris sau Milano.

N-am simțit nici o părere de rău că Barbara abandonase medalionul meu, simțeam chiar o ușurare, și acum, când le deosebeam dintr-o privire, cu toată asemănarea lor atât de deplină, socoteam că scopul lui era consumat și simbolul nu mai avea nici o însemnătate. A patra zi, când ne apropiam de Constanța, le-am rugat pe amândouă să arunce medalioanele în mare; ar fi fost sfârșitul cel mai potrivit cu ele. Barbara n-a ezitat o clipă, a coborât în cabină, fiindcă nu-l avea la gât și l-a aruncat în valuri, prin dreptul Capului Caliacra; știu, fiindcă se vedea farul. Marea fiind liniștită și limpede, o secundă sau două l-am putut urmări cum se ducea la fund, cu lănțucul ondulând în urmă.

Santa l-a scos, după o ezitare.

— Aruncă-l tu! mi-a spus, fără să mă privească.

I-am dat drumul în apă, dar cu un gest stângaci, neconvins, și cu inima strânsă. Lănțucul s-a agățat într-o bară a parapetului. La fel s-a întâmplat de alte două ori, la rând; în mintea mea începea să se nască o superstiție, iar în suflet un regret și o amărăciune. Aş fi renunțat, dacă medalionul Barbarei n-ar fi fost acum pe fundul mării. De aceea mi-am dus intenția până la cap, nu i-am mai dat drumul să cadă, de teamă că ar putea să se agațe încă o dată, așa că l-am aruncat departe, și n-am mai văzut cum se scufundă. Ne apropiam de Mangalia.

Decenii mai târziu, când mergeam prin acele locuri și înotam până departe, mă întrebam dacă nu treceam pe deasupra medalionului. Dar poate îl înghițise un pește nătâng și lacom, iar de nu, de mult era îngropat în nisip, unde nu-l mai putea găsi nimeni.

Deși îmi băusem paharul cu înghițituri mici, cumpătate, simțeam alcoolul, a cărui deprindere n-o aveam, ducându-mi-se în picioare; dacă aș fi coborât de pe scaun probabil aș fi mers împleticit, deși vaporul mergea lin, fără nici un balans, pe o mare ca de promenadă. Însă n-ar fi trebuit să-mi fac griji, alții începeau de pe acum să se balanseze, râzând și scoțând exclamații vesele. Chelnerii, toți în *dinner* mov, cu mănuși albe în mână, treceau de la unul la altul, cu tăvile încărcate de pahare și le ofereau băuturi de multe feluri, în afară de bere.

În această atmosferă, s-a auzit muzică, pian și banju, dintr-o nișă vecină cu barul. Tot atunci a intrat comandantul, pe ușa dinspre puntea de comandă, urmat de doi ofițeri, toți costumați aproape identic. Cuvântul nu-i spus la întâmplare, era într-adevăr o costumație, neprevăzută. Spusese că va veni în pantaloni (omițând să adauge „de doc”, ca ai mei) și în bluză cu mâneci scurte. Avea într-adevăr o bluză cu mâneci scurte, dar croită pe talie, ca un sacou de vară și cu broderii negre, pe piepți și pe mâneci. Pantalonii, de asemeni, de stofă neagră, strâmți până la genunchi se evazau mai departe, aminteau ceva din portul toreadorilor. În orice caz era o costumație spaniolă, puteau să-și dea seama chiar necunoscătorii. Trebuie să spun că îi stătea bine, femeile îi aruncau priviri aprinse, dar i-ar fi stat mai bine într-o arenă de tauri, decât în calitatea lui de comandant al vaporului. Locotenenții aveau aceeași îmbrăcăminte, probabil lucruri cumpărate în vreo prăvălioară cu solduri, la Valencia sau Barcelona. Deși eram foarte tânăr și fără experiență, apariția lor mi s-a părut penibilă, s-ar fi potrivit la un teatru de

operetă; privindu-mi îmbrăcămintea modestă și simplă, am adoptat-o pentru totdeauna, nu doar ca stil vestimentar, ci ca expresie a felului meu de viață.

Comandantul nu-mi închipui că o deosebea pe Santa de Barbara, cum mi se întâmplase și mie multă vreme.

— Domnișoară! spuse el, oprindu-se cu o înclinare în fața Santei, fiindcă pe ea o văzuse prima, fiind expusă pe scaunul înalt și putând astfel să atragă toate privirile, mai ales că își balansa mai departe picioarele. Vă rog, faceți-mi onoarea de a-mi îngădui să vă arăt, prin preferință, cum răsare luna din mare… Mai sunt cinci minute! Vă rog, veniți cu mine pe puntea de comandă!

Fără să arate nici cea mai mică uimire, fără nici o expresie de altfel, Santa alunecă de pe scaun; mișcarea făcu să i se ridice fusta până la jumătatea coapselor; i-aș fi tras-o în jos, dacă nu cădea singură. Cu toată mimica ei neexpresivă, cred că invitația o uimise până la amețeală, de aceea îl urmă fără să protesteze, sprijinindu-se de brațul lui, cu o delăsare după mine prea intimă, poate puțin indecentă; dar trebuia să pun la socoteală și cockteilul băut dintr-o răsuflare. M-am uitat după ei, le stătea bine, iar ea, cu mersul puțin legănat, mi s-ar fi părut o creatură irezistibilă, cu condiția să fie o târfă de pe vapoarele de lux, sau de prin barurile scumpe. Puțin mai târziu, am regretat aceste gânduri; până atunci am mai cerut un cockteil și l-am dat pe gât dintr-odată, ca Santa; mi s-a părut că beau sodă caustică, totuși am cerut al treilea pahar; e drept că mi-a lipsit curajul să-l duc la gură, am rămas cu el în mână, privindu-l cu o mutră stupidă.

Odată cu muzica, lumea începuse să danseze, grupurile strânse prin colțuri se destrămaseră, și acum salonul era plin de perechi înlănțuite, că abia te strecurai printre ele. Am văzut cu coada ochiului cum cineva, un bărbat prezentabil, cu vorba ei preferată, o invita pe Barbara la dans. Ea refuză, cu un zâmbet confuz, cu ochii la ușa pe unde ieșise sora ei geamănă. Ce le despărțise?

Se dansa vechiul tangou, cu mișcări languroase, astăzi ridicole, apoi foxtrot, boston, și chiar valsul vienez, când jumătate din podeaua de dans rămânea goală. Încă un bărbat veni s-o invite la dans pe Barbara, și ea refuză iarăși, rămânând pe scaunul de la perete, ca o fată bătrână.

Nu știu când m-am pomenit cu Santa alături; mă gândeam la ea și parcă o uitasem.

— Vreau să beau! îmi spuse, luându-mi paharul din mână.

Poate era un gest oarecare, sau un gest necontrolat, mie însă mi s-a părut că văd în el un semn de intimitate. După ce dădu paharul pe gât, mă privi ameţită, dar acum cauza nu era băutura, cred că nimic n-ar fi putut s-o îmbete, fiindcă era ajunsă la stupefacţie, dincolo de orice beţie.

— Dumnezeule! bâigui, tocmai când voiam s-o întreb, ironic, cum fusese răsăritul lunii. Ştii ce mi s-a întâmplat? M-a cerut de nevastă!

Apoi căzu cu fruntea pe bara de alamă a barului şi începu să râdă. Râdea de i se zgâlţâia tot trupul şi mi-era teamă să nu alunece. Aş fi întins mâna, s-o cuprind de umeri, ca pe puntea ancorelor, sau ca la piramida lui Keops. Nimeni nu se mira, lumea era obişnuită cu asemenea scene. Barmanul îmi mai aduse un cockteil; nu ştiam ce să fac, să-l arunc, sau să-l păstrez pentru Santa?

Se liniştise, după câteva clipe se ridică şi se uită la mine, întrebătoare, ca şi când era de la sine înţeles că ştiam ce o frământa şi aştepta răspunsul. Însă obrazul ei era ud şi ochii plini de lacrimi; plângea, când credeam că râde.

— Dar tu ştii, îmi spuse, că eu şi Barbara n-o să ne măritām toată viaţa. E o hotărâre luată de amândouă; am jurat în biserică!

În clipa aceea, am observat că scaunul Barbarei rămăsese gol; mai înainte alţi câţiva bărbaţi o invitaseră să danseze, şi refuzase. Am căutat-o cu ochii, până ce am descoperit-o în mijlocul salonului, dansând cu comandantul. Intrigată de privirea mea uluită, Santa a întors şi ea capul, şi a văzut-o. Într-o clipă, faţa ei s-a făcut palidă, şi lacrimile, încă neuscate, parcă s-au prefăcut în bobiţe de gheaţă.

— Dumnezeule! a şoptit, cu mâna la gură, repetând, abia auzită, exclamaţia de mai înainte.

* * *

Le-am condus cu trenul până acasă, deşi ocoleam trei sute de kilometri, şi n-am plecat până n-a venit domnul Georgy. Stăteam în berjera dintre ferestre, în camera atât de luminoasă, iar ele erau retrase în camerele lor, unde nu se auzea nici o mişcare. „Ce le despărţise?” mă întrebam în gând, a suta oară. Şi dacă între ele era o neînţelegere, şi n-aveam cum s-o cunosc, pe Santa ce-o îndepărtase de mine? Îmi reînvia în minte gândul superstiţios de pe mare, când o clipă mă temusem că fac o greşeală aruncând

medalioanele, că gestul îmi va aduce nefericire; mai ales că, de două ori la rând, medalionul Santei nu voise să cadă în valuri.

M-am întors la Trandafil, unde am rămas până toamna la sfârșitul vacanței. Preocupat de drumul meu la piramide el nu-mi vedea tristețea de pe față, pe care nu puteam s-o ascund tot timpul. Doar Cornelia, după privirea ei, își dădea seama că am o durere.

I-am scris Santei de trei ori, fără să primesc nici un răspuns, deși îmi pusesem adresa pe dosul plicului. Abia când mai aveam trei zile până să plec la școală, în orașul unde o cunoscusem, am primit un carton, o tipăritură de lux, făcută la Viena, cu litere în relief, pe care scria că domnișoara Barbara Georgy se măritase, la 5 septembrie, cu domnul comandor Victor Bratu, căpitan de cursă lungă, din Marina Comercială.

Capitolul 16

Al doilea an de școală. Golul lăsat de Santa. Grija Corneliei pentru Odor, apoi pentru Tiberiu. Gospodăria. Proprietarii. Ambiția croitorului; competiție pierdută, incendierea atelierului.

Am plecat la școală exact zece zile după ce Barbara se măritase; am luat iarăși un tren de noapte, ca să ajung ziua, pe lumină. Cum s-au petrecut faptele, cum a fost nunta n-am putut să aflu, nici unde se stabilise tânăra pereche, cum se spune, bărbatul însă nu mai era chiar tânăr, avea patruzeci de ani, părul începea să-i încărunțească la tâmple.

Deși în mintea mea nu aprobam înțelegerea dintre cele două fete, și mă așteptam ca într-o zi să fie călcată, de una din părți, de cealaltă sau de amândouă, întâmplarea mi-a îndurerat sufletul, știind că Santa rămânea singură și nu-și pregătise nici o consolare, nu se gândise, probabil suferea o durere adâncă și neînțeleasă: poate numai eu îmi dădeam seama, fiindcă fusesem împreună cu ele atâta vreme; nu-mi închipuiam însă că Santa va rămâne rănită și nu va supraviețui multă vreme.

Aveam amândoi aproape aceeași vârstă, eram prea tânăr s-o iau de nevastă anul următor, când terminam școala; îi trebuia un bărbat în toată puterea cuvântului, să fi avut treizeci de ani, sau chiar mai mult, cum cred acum, deși alții n-ar fi de aceeași părere. Cunosc oameni în zilele noastre care duc o viață modernă, cu automobil, cu telefon, radio, televizor, frigider și congelator în casă și nu concep să-și mărite fetele decât cu tineri de

aceeași vârstă, de obicei colegi de școală. Iar la țigani, dacă mirele nu are cel puțin un an mai puțin decât mireasa, nici nu se face nunta. Dar, Doamne! – ce-o mai visam pe Santa în casa mea viitoare, s-o culc seara ca pe o păpușă, să-i resfir părul pe pernă îmbrăcând-o în aur! Mai mult nici nu voiam să-mi treacă prin minte, mă și rușinam de gândul că toate ar fi venit de la sine, nu doream de la ea decât lumina de pe față și gingășia inimii, așa cum o cunoscusem când mi se destăinuise pe puntea ancorelor, și pe urmă, alunecând în genunchi lângă mine, mă sărutase în colțul gurii; acest gest putea să mă încălzească toată viața.

A doua zi după plecarea mea, Cornelia începu să caute o cameră de închiriat prin vecini, și cum o găsi, la trei case de ei, îl scoase pe Odor din spital, fiindcă se făcuse bine, și îl mută acolo. Să-l aducă la ei nu se putea, ar fi însemnat să-l pună în cameră cu Trandafil, în locul meu, și nu s-ar fi înțeles unul cu altul.

Nu știu ce leafă mai avea atunci un ajutor de arhivar, poate scăzuse sub patru mii de lei, urmare a curbelor de sacrificiu. Cu acești bani, plus micul ei câștig din vânzarea borșului proaspăt, Cornelia izbutea să țină acum două case și să hrănească trei guri, parcă printr-o minune biblică. Odor nu avea nici un fel de venit, pentru un an, cât fusese profesor la Colegiul domnului Pretoreanu, de unde plecase scuturându-și papucii, nu putea să primească pensie. Mai târziu, alt dezmoștenit al familiei, Tiberiu, însurat cu o fată scoasă de pe strada Calomfirescu, după ce se despărțise de prima lui țiitoare, Aurica, provenită din aceeași casă, avea să-și găsească ocrotire la Cornelia, care îi îngriji și îi hrăni pe toți ca o samariteană.

Trăise la țară și păstrase un simț rural, cum s-ar cuveni să-l aibă încă toți orășenii, transplantați dintr-un mediu în altul în mai puțin de un secol.

Vara, Cornelia umbla în picioarele goale, nu-și punea papuci decât în casă, iar pantofi numai când ieșea pe stradă, și nu fiindcă i-ar fi păsat de lume, dar nu putea să-l lipsească pe Trandafil de considerația cuvenită unui funcționar al statului, oricât ar fi fost slujba lui de măruntă.

Prin învoire cu proprietarii, împărțise curtea prăfuită în două, și în partea ei, pe care o săpase singură cu cazmaua, o văzusem la treabă în vacanța de Paște, făcuse grădină de zarzavat, pusese de toate, mărar, pătrunjel, leuștean, roșii, ardei, vinete, cartofi, ceapă, morcovi, țelină, ridichi, varză și multe altele; să nu lipsească nimic în bucătărie, să nu mai cumpere de la piață. Numai cine a făcut o asemenea experiență poate să spună la ce economii se ajunge, pe puțin jumătate din cheltuiala de coșniță a unei

familii, ca să nu adaug varza murată, pe toată iarna, castraveții acri și gogonelele. Deși prin învoială jumătate din ce dădea grădina luau proprietarii, gospodăria Corneliei nu dusese niciodată lipsă de legume și zarzavaturi, nici când la cele trei guri dinainte se adăugaseră încă două.

Unul din proprietari, de meserie croitor, cu prăvălie la stradă, merită și el două cuvinte pentru o faptă neobișnuită, de care avea să afle tot orașul. Venise vara, roșiile târzii erau pârguite, când croitorul, Constantinescu Ilie, cum scria pe firmă, citise în ziar că un tovarăș de breaslă, meșter de țară, din județul Teleorman, avusese ambiția și răbdarea să numere câte împunsături de ac sunt necesare la coaserea unui costum de haine de talie obișnuită; timpul folosit pentru această manoperă număra patruzeci de ore, iar împunsăturile, parte de mână, parte de mașină, se ridicau la șaizeci de mii și aproape trei sute. Am citit și eu această știre și m-a cuprins tristețea, la gândul că mintea oamenilor se afla în descreștere.

Întâmplarea a trezit în Ilie Constantinescu o ambiție furioasă; el, croitor de oraș, nu voia să fie în urma unui croitor de țară, încât s-a luat la întrecere, începând prin a anunța în ziarul local această intenție. Apoi s-a pus pe lucru, neglijând însă, din ignoranță sau din prea multă bună credință, să-și ia martori, ca fapta să poată fi dovedită. Deși împunsăturile lui de mașină se ridicau la patruzeci de mii, cu aproape un sfert mai multe decât primul, iar cele de mână la treizeci de mii față de douăzeci și trei de mii, ceea ce dovedea o cusătură mai solidă, timpul se reducea cu două ore și jumătate. Recordul era bătut cu multă prisosință, însă nu putea să fie omologat, din lipsa martorilor. Așa răspunse la scrisoarea sa *Pasul Istoriei*, singurul ziar unde apăruseră câteva rânduri despre caraghioasa afacere, în Pagina Curiozităților, de duminică, unde am citit despre multe fapte neobișnuite ale unor oameni, de pildă acela care, închis într-un butoi de cauciuc, își dăduse drumul în cascada Niagarei; în cazul lui însă fuseseră mii de martori. Celelalte ziare, cărora Ilie Constantinescu le scrisese de asemenea, nici nu-l luară în seamă, și astfel, rivalul lui din Brânceni, Teleorman, dacă n-a murit, mai deține recordul și astăzi.

Cum citi știrea, curând după ce plecasem la școală, croitorul dădu foc atelierului care, până să vină pompierii, arse împreună cu jumătate din casă. Fratele lui, funcționar la Prefectură, cel ce îl ajutase pe Trandafil să intre la arhivă, locuia în aripa din fund a casei, și fiind duminică nu era la slujbă. Deși în pragul pensiei și bolnav de inimă, omul sări să stingă focul, fără să țină seama că nu-i stătea în putere; când dădu să intre în atelier, prin curte,

cu mâinile goale, căci nu luase cu el nici măcar o găleată cu apă, fumul îl înăbuși, făcându-l să se tragă înapoi cu amândouă mâinile încleștate în stânga pieptului și căzu mort pe pragul ușii cuprinse de flăcări. Cineva izbuti să-l tragă de picioare, altfel ar fi ars împreună cu casa. Dogoarea făcea să fumege verzele în grădina Corneliei.

După primul interogatoriu al procurorului, pe făptaș îl trimiseră la casa de nebuni, unde rămase tot restul vieții, scurte de altfel, numai vreo patru ani de zile, timp cât ar fi putut să coase sute de haine. Încă din vremea când se chinuia să bată recordul și număra împunsăturile de ac una câte una, mișcând din buze, nevasta îi spunea, cu mâna la gură, ca țărăncile: „Ai să ajungi la balamuc, Ilie!” Împunsăturile de mașină le socotea cu centimetrul, care nu putea să greșească. Biata femeie nu cobise, și omul nu-și pierduse mințile numărând împunsăturile, ci fiindcă avea o boală în sânge.

De pe urma nenorocirii rămaseră două femei singure. Strâmtorate cum erau, se adunară amândouă în partea din fund a casei, scăpată pe jumătate. Nu aveau nici un venit decât chiria plătită de Trandafil, altfel poate că l-ar fi evacuat, să se mute ele în locul lui, să nu locuiască într-o ruină; ca urmare, Cornelia și-ar fi pierdut grădina, iar planurile ei de viitor, dacă nu s-ar fi spulberat cu totul, ar fi fost în orice caz amânate pentru multă vreme.

* * *

Am ajuns, ca și prima dată, la ora trei după-amiază. Prăvălia unde se vindeau băuturi alcoolice în cantități nelimitate mai exista, împreună cu înscrisul de pe ușă, dar nu mai putea să mă nedumerească; dacă aș fi întâlnit un episcop cu brâu roșu, nu mi-ar fi făcut nici o impresie; la fel acoperișurile caselor, atât de povârnite că aveau trei rânduri de lucarne. M-au făcut să tresar clopotele ceasornicului din turnul de lângă catedrală, fiindcă de acolo tramvaiul intra pe strada îngustă, cu prăvălii luxoase. Prima dată eram cu gândul la Zorina și cu el am rămas până ce am văzut fata blondă, la o fereastră cu obloanele verzi date în lături. Era Santa? Era Barbara? Niciodată n-am știut, și ele n-au putut să-mi spună. Acum mi-era și frică să mă uit, aveam inima strânsă și simțirile zăvorâte; am zărit însă, numai cu coada ochiului și parcă fără voia mea, că obloanele erau închise, ca niciodată, la întreg etajul; mi s-a făcut întuneric în suflet, lipseau cu toții, nu doar Barbara, nu știam de ce, nu știam pentru cât timp.

Am rămas cu inima la fel de strânsă până am ajuns la Corso și în capătul străzii drepte, din față, la doi kilometri și jumătate, am văzut statuia. Atunci

m-am dezmeticit, peste amărăciune a venit grija școlii, nu apăsătoare ca prima oară, ci numai gravă, cu un sentiment profund de răspundere în fața vieții; datoria mea acum era acolo, în umbra Victoriei Neînaripate.

Dacă nu mi-ar fi fost dat să trăiesc întâmplări triste și tragice, al doilea an de școală ar fi rămas în memoria mea ca un timp de satisfacții și desfătare. Învățătura mi se părea ușoară, mi se formase mintea pe calapoadele noi ale științei militare; instrucția, mult redusă de altfel, era un suport pe care îl practicam cu plăcere, singura suferință rămânea gerul din unele zile, și gândul că, oricât mi-ar fi mers de bine, nu aveam ce să caut acolo; de la început știusem, mă împinsese numai nevoia. Mă asemuiam cu lupii de după gratii, cu deosebirea că gratiile mele nu le vedea nimeni.

Am învățat războaiele lui Napoleon, care mi-au prilejuit clipe de admirație, dar și de revoltă, și în primul rând mi-au îmbogățit fantezia. Am înțeles că un strateg nu-i totdeauna o fantoșă în uniformă împodobită, ci de multe ori un geniu, de altă factură decât geniile civile, ale căror greșeli el este chemat să le repare, desfășurând pe câmpuri de luptă o știință transformată în forță și îndârjire. Nu l-am admirat mai puțin nici pe Joffre, învingătorul de pe Marna, nici pe apărătorul Verdunului, cu o viață încheiată trist, din nefericire, mareșalul Pétain, președintele Franței învinse. Iar vorba memorabilă a celui ce până la urmă câștigase primul război, mareșalul Foch, că învinge cine rezistă un sfert de oră mai mult decât inamicul, mi-am însușit-o și am păstrat-o ca îndrumar în viață, aplicându-i doar o modificare, reducând sfertul de oră la un minut; e destul ca să se poată schimba întregul nostru destin.

Iar între admirațiile cele mai apropiate, pentru mine fusese maiorul Ion Ion, profesorul de tactică. Am scris despre el, aici, pagini întregi de elogii, însă ajuns la capăt le-am rupt, capătul era ultima zi de școală, când m-a despărțit de el o prăpastie. Nu socoteam că elogiile ar fi fost nemeritate, ci aveau ceva fals în ele, îmi strepezeau inima.

Dacă omul acesta, admițând că trăiește, își mai aduce aminte de mine, poate se întreabă de ce nu i-am dat niciodată un semn de viață, nu i-am trimis nici măcar o felicitare la o zi festivă, după ce îmi arătase atâta dragoste. Dar poate că a murit, poate chiar în timpul războiului, și atunci explicația care urmează o ofer numai cititorului. Maiorul Ion Ion nu mai este altceva decât un personaj din carte.

Era obiceiul ca la sfârșitul anului, profesorii să-și scoată cursurile în broșuri sau volumașe, tipărite ieftin în tipografia școlii, care lucra pe nimica

toată, și să ni le vândă nouă, chiar dacă nu aveam nevoie de ele; cine ar fi putut să refuze? E adevărat că nu toți profesorii făceau așa, ci numai cei mai strâmtorați, sau cu firi mercantile; i-am judecat, dar n-am dat sentințe, fiindcă ar fi trebuit să le ascult întâi apărarea, după un principiu recunoscut de orice legislație civilizată.

Pe maiorul Ion Ion însă nu l-am absolvit, oricare ar fi fost explicațiile sale, fiindcă și-a tipărit cursul fără nici o osteneală, luându-l de-a gata din caietul meu de notițe, făcut cu multă îngrijire și cu toate detaliile. Iar tot ce-a însemnat colaborarea cu tipografia mi-a căzut în sarcină: eu am ales litera pentru text, pentru titluri și subtitluri, ceea ce am făcut cu pasiune, fiindcă reprezenta o experiență nouă și fiindcă găseam prilejul să visez la cărțile mele viitoare, deși nu aveam speranța că am să public vreuna. Apoi tot eu am făcut corecturile tipografice și am colaborat cu zețarul la compunerea paginilor; pe atunci, nici chiar editurile mari nu aveau tehnoredactor, cuvântul, greșit de altfel era cu totul necunoscut în lumea tiparului.

Până aici, nu am a mă plânge de nimic, mi-a plăcut să văd cum ieșeau coalele din mașinile plane, cum fetele de la legătorie le chiteau în opt ca să scoată broșurile de șaisprezece pagini, apăsând pe îndoitură cu un cuțit de os cum cred că se mai obișnuiește și astăzi în tipografii mici și demodate. În sfârșit, m-am bucurat să văd cărțulia terminată, cu o copertă amărâtă de hârtie vânătă; n-ar fi interesat pe nimeni, în afară de mine, să fie mai frumoasă; important era ca autorul să-și scoată banii, și mi-a revenit rolul să-i strâng, pol cu pol, de la două sute cincizeci de inși, ceea ce însemna o îndeletnicire penibilă, de parcă i-aș fi cerșit pentru mine.

Abia primisem prima noastră leafă, pe luna de concediu de la sfârșitul școlii, după care urma să mergem la cazarmă, cu o tresă galbenă pe epoletul tunicii. Toți ai noștri își făceau bagajele, se pregăteau de plecare, iar eu mergeam de la unul la altul, cu mâna întinsă. Unii nici nu voiau să audă și am pus de la mine, de-am rămas fără o lețcaie. Dar, în sfârșit, după alergătură și opinteală, am făcut suma și m-am dus peste drum, s-o predau autorului. Tot ce încasasem atârna greu într-un săculeț de pânză, fiind numai monede de câte douăzeci de lei, bătute în metal galben, poate fiindcă vistieria era sleită; toată leafa ni se plătise numai în asemenea monedă, fișicuri, care ne-ar fi rupt buzunarele dacă nu se terminau repede.

Era o după-amiază frumoasă de vară, auzeam tramvaiul la cotitură, ducând lumea să se plimbe în pădure, pe stradă treceau oameni veseli, ar fi trebuit să fiu vesel și eu, că a doua zi plecam teafăr, ba chiar victorios, dintr-

un loc unde venisem cu groaza că am să strâng pe cineva de gât și am să ajung la ocnă. Dar în locul bucuriei simțeam îngrijorare și ciudă, mă mânca spinarea, fiindcă trebuia să număr trei mii de monede, eu care nu fusesem niciodată îndemânatic cu banii. Ședeam la masa din sufragerie, iar maiorul se plimba nervos prin cameră, supărat prima oară pe mine, după privirea suspicioasă pe care i-o întâlneam câteodată; poate se temea că făcusem o încurcătură, sau că pierdusem din bani, dacă – Doamne ferește! – nu dosisem o parte. E greu să numeri trei mii de monezi, cu spinarea leoarcă de transpirație, cu ochii roșii, cu mâinile tremurânde. Poate că la bănci, sumele mari, în monedă metalică, nici nu se numără, ci se cântăresc cu instrumente de precizie; azi nu încape vorbă că există în acest scop cântare electronice, sau unele și mai înaintate. În cazul meu, chiar un cântar de bucătărie ar fi dat o eroare de cel mult câteva monede. Cum nu îndrăzneam să fac o asemenea propunere, nici măcar unui om a cărui inteligență și instrucțiune le-am preaslăvit tot timpul, mi-a venit o idee mai simplă și mai sigură, am făcut grămăjoare de câte douăzeci de monede, le-am aliniat, și cum aveau înălțimea vizibil egală, rămânea doar să le număr, trei sute, în loc de trei mii câte erau toate.

Maiorul n-a avut încredere în metoda mea, deși văzuse că mai înainte numărasem monezile și băbește una câte una, și nu o singură dată, de teamă să nu fac o greșeală. Și fiindcă trebuia la rândul lui să verifice, cum se obișnuiește chiar între oameni de cea mai mare încredere, voisem să-l scutesc de o migală mizerabilă. Dar nu! S-a așezat în fața mea, de partea cealaltă a mesei, și a început să numere. A greșit o dată, a luat-o de la capăt! Se însera, a aprins luminile, monezile nou-nouțe sclipeau în mijlocul mesei, iar mie îmi întorceau sufletul pe dos și îmi făceau greață. A numărat și-a renumărat, în vreme ce mă gândeam cu groază că ar fi putut să greșească de zeci de ori, să nu termine până la ziuă, sau să nu termine niciodată și să rămână cu teama că îl înșelasem.

Într-un târziu, dar atât de târziu că pierdusem cu totul noțiunea timpului, nu mai știam data zilei, nici luna și poate nici anul, a spus, cu o satisfacție obosită și dezgustătoare:

— E bine!

Așa îmi spunea când rezolvam o temă. Așa mi-a spus totdeauna, niciodată nu mi-a găsit o greșeală. Acum mi-a spus ultima oară, iar eu, fără să uit nimic din ce-i datoram, l-am scos din suflet. Să-i fie țărâna ușoară!

Când am ieșit din casă și am traversat drumul, se făcuse de mult noapte. În fața mea se proiecta pe cer statuia de bronz, cu Victoria Neînaripată.

Capitolul 17

Boala de piept a Ghizelei. Moartea, ca eveniment istoric; André Maginot, autorul fortificațiilor; Eastman, fabricant de material fotografic; Ivan Kreuger, regele chibriturilor. Moartea, între fapte diverse. Reîntâlnirea cu Santa; profesia ei de credință.

Până în luna decembrie, obloanele au fost închise; n-am îndrăznit să sun la ușă, în speranța că ar putea să-mi răspundă vreo servitoare rămasă de pază; n-am întrebat vecinii, ci doar m-am uitat la ferestrele oarbe, când mă duceam la Ghizela, duminica, totdeauna cu un pachet de cremșnituri în mână; cu flori ar fi fost necuviincios să mergi într-o asemenea casă.

Despre Ghizela nu am ce adăuga în afară de cele spuse, decât că devenea tot mai blândă, mai supusă și mai duioasă, până ce, într-o zi am găsit-o cu ochii în lacrimi.

— De azi înainte nu trebuie să te mai apropii de mine; stai cât mai departe!

Și deodată, a izbucnit în hohote de plâns, doborâtă, uitându-l pe Isus Cristos de pe cruce, rămasă fără credință, și fără speranță.

— Am tuberculoză, mi-a spus doctorul, m-a pus la raze.

Băgasem de seamă mai demult că tușea înfundat la răstimpuri, făcând așa ca să nu am vreo îngrijorare, și nici nu aveam, credeam că e o răceală, multă lume răcea toamna, deși acum era încă vreme frumoasă, soarele dădea o căldură caldă și dulce. Poate o prinsese ploaia fără umbrelă și îmbrăcată subțire. Abia acum am observat că slăbise și era palidă, iar ochii, înfundați în orbite, aveau o sclipire stranie. Atunci m-am apropiat de ea, cum stătea pe marginea patului, am încercuit-o cu brațul și am tras-o spre mine, până ce obrazul i s-a sprijinit de umărul meu, unde a rămas speriată, fără să miște. Și dacă lunga despărțire de peste vară, când mă legasem puternic de Santa, făcuse din Ghizela numai o amintire, uneori nostalgică, m-am gândit deodată că într-un timp o iubisem, prin trupul ei, e adevărat, dar simțindu-i în același timp inima. Și chiar dacă fusese o singură zi, iar pe celelalte le uitasem, asemenea zi nu rămâne niciodată fără o legătură ascunsă cu zilele următoare; ea existase în sufletul meu mai mult decât

crezusem. Nu puteam să mă lepăd de ea, nici dacă ar fi cântat cocoșul afară. I-am întors capul cu mâinile, i-am șters lacrimile de pe obraz cu buzele, până ce i-am atins gura și am sărutat-o. A avut o tresărire, s-a îndepărtat și m-a privit speriată, cu ochii ei duși parcă pe altă lume.

— Dar nu ți-e frică? a murmurat, trăgându-se mai departe.

Drept răspuns am cuprins-o în brațe, am adus-o din nou lângă mine și am copleșit-o de mângâieri tandre, absorbindu-i respirația, iresponsabil sau dornic de sacrificiu.

Încet-încet, trupul ei a început să ardă, până ce n-a mai putut să îndure, și-a tras rochia peste cap și a rămas goală.

— Tu mă vrei cu adevărat, mă vrei ca altădată?

Trupul ei, atât de robust când o cunoscusem, scăzuse la jumătate, i se vedeau claviculele și vinele de deasupra, parcă desenate cu cerneală albastră: sânii, micșorați, păreau de fetiță. Mă simțeam cast în fața ei, nu din cauza bolii, ci fiindcă semăna cu o mică madonă și mi se părea că, punând mâna pe ea, aș pângări-o.

— Da, te vreau ca altădată! i-am răspuns, în luptă cu mine însumi. Dar trebuie să te cruți, ca să te faci bine!

— Nu pot să mă cruț, până nu adun destui bani ca să merg la sanatoriu, mi-a răspuns, simulând o indiferență cinică. Trebuie să primesc pe oricine, oricâți, ziua și noaptea, chiar de-aș vărsa sânge.

Crucifixul parcă nu mai exista deasupra patului, nu i-a aruncat o privire. Se uita la mine cu o încordare bolnavă, până ce deodată a devenit agresivă:

— Spune-mi limpede: mă vrei sau nu mă vrei? Nu ți-am ascuns că am oftică!

Și-a pus mâinile pe sânii firavi și a început să tușească. Atunci m-am dus lângă ea și, lăsând la o parte patima pe care și-a arătat-o și pe care am simțit-o cu toate fibrele mele, poate ca niciodată, cred că întâmplarea aceea, atât de nebunească, a fost fapta mea cea mai frumoasă, din primele trei părți ale vieții.

Abia prin februarie, când ajunsese o umbră, dar încă se ținea pe picioare, îndârjită, s-a dus la un sanatoriu de pe lângă Brașov, la Sân Petru; rezistase chiar după ce începuse să scuipe sânge. Era prea târziu; a murit în aprilie.

Dacă trăia, aș fi uitat-o.

La fel s-ar fi întâmplat cu Santa, a cărei amintire mă urmărește și astăzi, cu numele ei ca de sfântă. Când îl pronunț, în șoaptă și numai în

singurătatea cea mai deplină, mă simt atât de cucernic, încât aș fi gata să trec la o credință, dacă ar exista una să mi se potrivească.

* * *

Oamenii din jurul meu au murit, cum le-a fost soarta, unii prea bătrâni, alții prea tineri, uneori mai mulți deodată, sau unul după altul, repede; alteori la intervale, dacă se întâmpla să-i uite moartea. Nu-i vina mea că din șaizeci de personaje câte va cuprinde cartea, mai mult de zece au murit înainte de cele ce vor fi descrise în ultima pagină. Apoi va veni războiul, iar înaintea lui prigoanele, când oamenii au fost măcelăriți cu sutele, cu miile și cu milioanele; gândul morții nu mă mai sperie. Dar acum, fiindcă n-am ajuns acolo și sentimentele mele nu s-au tocit încă, nu pot povesti, una după alta, moartea a două ființe care mi-au fost foarte apropiate; mai bine trec la alții.

La 7 ianuarie, când venisem din vacanța de Crăciun și Ghizela aduna bani să meargă la sanatoriu, vânzându-și fără preget trupul istovit de boală, la Paris murea un om necunoscut de mine și probabil de multă lume, deși despre el se vorbea pretutindeni, pentru cei mai mulți numele lui fiind luat drept un substantiv comun, prin care se definea sistemul de fortificații franceze, linia Maginot, de la granița cu Germania; mai era un an până ce Hitler să vină la putere, și nu mai mult decât șapte până când fortificațiile ar fi trebuit să-și dovedească utilitatea.

Omul se numea André Maginot și din 1922, când Poincaré îl numise ministru de război, își păstrase funcția până în 1924, apoi din 1929 până în 1932, când a murit, în același an cu Santa. Trei săptămâni după aceea, au murit doi mari bogătași ai vremii, Eastman, proprietarul firmei Kodak, existentă și astăzi, și Ivan Kreuger, regele chibriturilor, socotit pe primul loc între marii financiari ai lumii. Afacerile amândurora erau în plină prosperitate, departe de a le fi zdruncinat faimoasa criză, și dacă s-au omorât cu câte un foc de revolver, la două zile unul după altul, cauza nu putea fi sărăcia. Au murit fiindcă nu mai aveau zile. Ghizela i-a urmat după o lună.

N-am aflat ce boală îl răpusese pe André Maginot; la cincizeci și cinci de ani, nimeni nu moare de moarte bună; era mult prea devreme pentru el, să spun că nu mai avea zile, ca Eastman, de pildă, aflat în al optulea deceniu de viață. Cu atât mai greu mi-ar fi să spun de ce murise Santa, la douăzeci și unu de ani, și Ghizela la douăzeci și șase.

Despre linia Maginot voi povesti totul, când va începe războiul, deși n-a avut decât un prea mic amestec în această întâmplare sângeroasă; din fortificațiile ei nu s-a tras nici un obuz și nici un foc de pușcă; armata germană le-a ocolit pe la un capăt, invadând Belgia și le-a cucerit aproape fără o luptă. Atunci, André Maginot, care le făcuse, ce era: un naiv, un fricos, un încurcă-lume? Era un om prevăzător, dovadă că pacea n-a ținut o veșnicie, cum își închipuiau Wilson, președintele Statelor Unite, și capii altor state, împreună cu oamenii lor politici. Păcatul lui a fost buna-credință, nu și-a închipuit că nemții vor ataca pe unde nu aveau dreptul, deși la fel făcuseră cu abia cincisprezece ani mai înainte. Îl am într-o fotografie, un bărbat clădit bine, cu o figură energică, poartă melon, palton de stofă fină, cu guler de lutru, și are un baston în mâna dreaptă; poate nu-l purta de fantezie, ci să se ajute la mers, având la picior urmările unei răni grave, din timpul războiului mondial, primul, se înțelege. Nu l-a apucat pe al doilea, când ar fi suferit o dublă dezamăgire, să-și vadă linia defensivă fără utilitate și Franța învinsă, mult prea repede, ca fulgerul.

N-am aflat ce învățase, cu ce se ocupase până să facă politică. În 1914, era subsecretar de stat la Ministerul de Război, și n-avea nici un grad în armată; nu mă miră, au mai fost și alții. De mirare este că și-a lăsat funcția și a mers la război, ca simplu soldat, fără nici o tresă. Recunoască oricine, un astfel de om avea în el o virtute care niciodată nu va putea fi admirată atâta cât trebuie. Rănit grav în luptele de la Verdun, a fost înaintat caporal, gradul cel mai mic, și a terminat războiul cu gradul următor, sergent, în timp ce armata avea generali cu duiumul. Multora dintre aceștia le-a fost ministru de război, și poate i s-au ploconit în față, făcându-se că nu-i cunosc gradul. Datorită stăruințelor lui, s-au votat creditele pentru construcția fortificațiilor, care îi poartă numele și astăzi. El personal a fost mai cunoscut ca sergentul-erou Maginot, de la Verdunul acoperit de moarte și glorie.

Între morții din epocă, ar trebui să-l reamintesc pe domnul Zaharescu, tatăl Zorinei, dar este prea mic pe lângă ceilalți. Peste câțiva ani am aflat că Zorina se făcuse stewardesă, poate prima în țara noastră, pe avioanele LARES, ale societății române de navigație aeriană, în parte particulară, în parte a statului. Am fost de câteva ori la Băneasa, la orele de sosire și de plecare a avioanelor, destul de puține, dar n-am văzut-o; cred însă că uniforma îi stătea bine și poate era fericită; spunând așa, mă bizui pe darul ei de a nu complica lucrurile, dacă și-l mai păstrase.

Cu totul altfel privește lumea moartea miliardarilor, mai ales când e vorba de sinucidere; gândindu-se la ei, cu averile lor uriașe, oamenii se întreabă, ce putea să le lipsească… Dar chiar a nu-ți lipsi nimic, poate fi un motiv să ți se acrească de viață. În martie, același an când murise sergentul-erou Maginot, spre sfârșitul crizei, la Rochester, în America, s-a împușcat cu revolverul multimilionarul George Eastman, al cărui nume este cunoscut astăzi în toată lumea cinematografului, fiindcă îl poartă o peliculă, renumită prin calitatea culorii. Avea șaptezeci și opt de ani și lăsa o avere de trei miliarde, în franci francezi din altă vreme.

După mai multe fluctuații, care nu m-au interesat, neavând nici o legătură financiară cu Franța, nici să vând, nici să cumpăr, mai acum douăzeci de ani, fiind inflație, francul a suferit o reformă, i s-a șters un zero de la coadă, nimic altceva, nimeni n-a avut de pierdut sau de câștigat, decât că s-a simplificat contabilitatea. Un deceniu mai târziu, când am trecut pe acolo, lumea își făcea socotelile în franci vechi, deși vindea și cumpăra totul în franci noi, cum își primea și leafa. Sunt unii care continuă să facă la fel și astăzi. Am încercat în fel și chip să înțeleg de ce; am mare admirație pentru Franța, de aceea nu pot spune că ar fi o stupiditate, durabilă și cu caracter de masă; dar nu găsesc nici altă explicație.

Cea mai mare parte a banilor, Eastman îi avea investiți în opere de binefacere; se obișnuiește în America, așa se obțin reduceri la taxe și impozite. Unii mi-au spus că un om iscusit în finanțe poate să obțină beneficii mai mari chiar decât a fost donația. Înainte de a-și pune capăt zilelor, personajul a lăsat o scrisoare, pentru prieteni: „Opera mea e încheiată; ce să mai aștept?” Ideea de a încheia socotelile cu viața când ai devenit de prisos nu-mi displace. Dar de ce operă era vorba? El făcea numai pelicula, nu și filmele, să spui că între ele s-ar fi nimerit și o capodoperă. Opera de binefacere e cu totul altceva.

Ivan Kreuger și-a luat viața tot cu revolverul, la Paris, cam odată cu Eastman, de parcă se simțeau frați de cruce. E foarte caraghios să devii miliardar, cel mai mare din lume, din atât de mic lucru! Avea atâtea fabrici, risipite în atâtea țări, că produceau trei sferturi din consumul omenirii. Am fost și eu unul din clienții lui, am prăpădit puzderie de chibrituri; cu ce-am plătit pe ele puteam să-mi cumpăr o căsuță pe malul mării.

Din toate lucrurile trebuitoare omului, chibriturile au avut evoluția cea mai înceată. De fapt, n-au evoluat deloc, așa cum sunt astăzi au fost totdeauna, nu li s-a adus nici o îmbunătățire; nu le pun la socoteală pe cele

de ceară, pe cele ornamentale sau fanteziste, cu prea puțină răspândire. Mă refer la chibritul comun, de aprins țigara sau focul; din când în când, gămălia lor mai folosește și la sinucideri. În preistorie, se frecau două lemnișoare uscate, până ieșea flacără; unele popoare necivilizate mai fac la fel și în zilele noastre. Treapta următoare a fost amnarul. Chibritul ar reprezenta abia treapta a treia. Dar de ce am rămas la ea atât timp și nu s-au inventat alte trepte?

La sfârșitul secolului trecut, omul se căznea să zboare; primul aeroplan care s-a ridicat de la pământ avea viteza de șaisprezece kilometri pe oră; ca bicicleta. În numai nouăzeci de ani, s-a depășit viteza sunetului, și procesul nu-i gata. Într-un timp mult mai scurt, diligența a devenit autocar, cu aer condiționat, sau vagon Pulman, trăsura s-a transformat în automobil, care azi nu mai seamănă deloc cu el însuși, cum era la început. Toate evoluează în jurul nostru, atât de repede, că ne dă amețeală; din tot ce înșir aici, nimic nu se cunoștea la începutul secolului, unele nici acum un deceniu: radio, televizorul, circuitele imprimate, apoi integrate, microprocesoarele, calculatoarele, computerele, ordinatoarele; ceva încă mai uimitor, necunoscut astăzi va apărea negreșit mâine, sunt sigur și chiar dacă o să mă amețească, n-o să mă mire. Chibritul mi se pare un bătrân car cu boi, scârțâind pe un autodrom, unde automobilul a depășit mia de kilometri pe oră. E cel mai primitiv dintre lucrurile folosite astăzi de oameni; probabil așa va rămâne până la o nouă civilizație. Dacă pe Kreuger îl înfurie părerea mea, n-are decât să se răsucească în groapă.

* * *

Abia după vacanța de Crăciun am văzut obloanele deschise; mi s-a oprit inima, m-am temut să nu cad retezat acolo, în stradă, pe zăpada murdară. M-am stăpânit și am mers mai departe, n-am îndrăznit să urc scările și să sun la ușă, nu știam cine ar putea să-mi deschidă, poate o persoană necunoscută; mă temeam de vești proaste. Până ce într-o zi am văzut-o. Treceam des prin fața casei, nu mișca nimic înăuntru, seara se aprindeau luminile, dar nu descopeream alt semn de viață. Am văzut-o într-o duminică, pe înnoptate, când veneam de la Ghizela. Stătea la geam și se uita în stradă, cu o privire care se ducea mult mai departe, trecând prin zidurile caselor.

Zilele următoare a rămas iar ascunsă, de-aș fi crezut-o plecată, dacă dincolo de ferestre n-aș fi simțit o viață, cum o simți când pui mâna în locul

unde bate o inimă. Mă duceam în fiecare după-amiază la schi, coboram pârtia, intram în cabană; lipsa ei, care până atunci îmi dădea o durere molcomă, acum se ascuțise, îmi sfredelea sufletul, și tot nu îndrăzneam să sun la ușă. Nu știu de ce gândul întâlnirii cu ea îmi făcea teamă, poate aveam să găsesc o străină, să nu-și amintească nimic de mine. Dar și mai mult mă temeam să nu duc în casa ei microbii luați de la Ghizela, deși nu-i simțeam încă și așteptam semnele bolii, convins cu inconștiență că aș învinge-o; mă simțeam prea viu și puternic. Doctorii spuneau că microbii îi are orice om, dar că de îmbolnăvit se îmbolnăvesc numai naturile slabe; Santa, fără să fie o natură slabă, mi se părea plăpândă și incapabilă să se apere. Gânduri de prisos, soarta ei era pecetluită și n-ar fi bănuit nimeni.

Într-o duminică dimineața, devreme, încă nu venise nimeni cu schiurile, stăteam în buza dealului, sprijinit în bețe, și mă uitam melancolic la lunca înzăpezită, care se ducea departe, până la poalele munților, punctată de sălciile desfrunzite și înghețate, parcă oprite să mai înfrunzească vreodată. Cerul era senin și soarele înghețat mă bătea drept în față, așa că abia târziu am văzut o nălucă venind din zare, apropiindu-se cu o viteză nepământească, lăsând în urmă un nor de zăpadă spulberată, în care se nășteau culorile curcubeului. Abia la o sută de metri am deslușit că era un cal alb ca zăpada, venind în galopul cel mai sălbatic, înnebunit parcă de atâta întindere sclipitoare. A trecut pe lângă mine, gata să mă răstoarne, urcând dealul fără să-l simtă; trăgea după el o fantomă, albă și ea de la norul de zăpadă care plutea deasupra. N-am recunoscut-o când a fost în dreptul meu, ci abia după aceea, văzând-o din spate, cu părul blond fluturând în urmă, ca o trenă făcută din șuvițe de aur. S-a oprit după o sută de metri, mă văzuse, și calul se liniștise; după goana prin luncă, urcușul dealului fusese o frână, altfel ar fi galopat mai departe. S-a întors la pas și când a ajuns lângă mine m-a privit cu inteligență omenească, de parcă ar fi vrut să ne cunoaștem. M-am dus spre ea, lăsase hățurile, venea în urma calului. O priveam împietrit, m-a cuprins în brațe și m-a sărutat în colțul gurii.

— Bine ai venit, Santa! i-am spus pe urmă.

Atunci am văzut că își ascundea tristețea sub un zâmbet firav. Nu, dacă se îmbolnăvea n-ar fi putut să reziste.

A lăsat calul în ușa cabanei.

— Nu-l legi? Să nu plece!

— Niciodată n-o să plece cât o ști că sunt înăuntru.

Ne-am așezat la aceeași măsuță unde stătuse cu sora ei, în seara când le cunoscusem. Nu mai avea fularul de atunci, nu mai avea nimic care să semene cu lucrurile Barbarei. Am stat de vorbă două ore, cu paharele de grog în mâini, să-i simțim căldura. Cabanierul pusese o pătură groasă în spinarea calului. Am vorbit despre multe, dar nici un cuvânt despre sora ei; nu știam unde este, n-aș fi îndrăznit să iscodesc și mai ales să întreb dacă era fericită. Ceva mă făcea să cred că nu, prea se pripise, plutea parcă în aer o presimțire rea, o aripă a morții; dar era o aripă pentru Santa.

Pe Barbara am mai văzut-o o dată, după ani de zile; nu m-a recunoscut și nici eu n-aș fi recunoscut-o, dacă n-ar fi fost cu bărbatul ei, care nu se schimbase. Despre el am aflat, în timpul războiului, că vaporul lui se scufundase în Marea Egee, lovindu-se de o mină. Era cu mult după ce se scufundase „Arhimede” în Mediterana, dincolo de insula Creta. Liniile vieților erau acum tot mai frânte.

De la nuntă și până după Crăciun, domnul Georgy și Santa stătuseră la Viena. N-am întrebat de ce; simțeam cum paharul mi se răcea în mână. Un tânăr norvegian, cu părul ca paiul, o învățase schiul cu calul. Îmi spusese odată că nu-i plac blonzii, oricâți ani ar avea, îi vine să-i trimeată la școală, cu ghiozdanul în spinare.

— Am fost la Operă, la teatre, la baluri, am petrecut, am fost fericită. Zeci și zeci de bărbați și de tineri s-au ținut după mine… Dar să știi că nu mi-a rămas gândul la nimeni. Nici n-am știut că mai am inimă, până azi dimineață, când am galopat cu calul, în luncă. E ceva ce nu poți să-ți închipui. Cai avem, o să te învăț și pe tine; se cheamă schicioring.

Apoi mi-a apucat mâinile, peste masă, după ce dăduse paharele deoparte.

— Și acum, să-ți spun de ce sunt aici, când aș fi putut să rămân acolo și să petrec până la primăvară. Fiindcă ești singurul meu prieten. N-ai destui ani pentru mine, n-ai bani, n-ai haine frumoase, porți o uniformă care nu-mi place. Din câți bărbați cunosc, pe tine orice femeie te-ar lăsa ultimul. Dar, în locul a tot ce-ți lipsește, ai o inimă devotată. Nu spun o inimă iubitoare, poate nu se potrivește, ci o inimă de nădejde; i-am simțit nevoia, să mă apere; nu mai am nici o pavăză, cine trage în mine mă omoară.

Capitolul 18

Schicioring, schi cu caii. Dăruirea virtuală a Santei. Ultima ei cavalcadă. Trunchiul de salcie.

Schicioring, scriu cum se pronunță; ortografia scandinavă a cuvântului este ski-kjoering, poate cineva vrea să știe. La noi, acest sport n-a avut răspândire, iar acum a dispărut cu totul. În țările nordice nu puteam să-l văd practicându-se; am fost acolo în plină vară. Între cunoscuții mei, nimeni nu știe sau nu-și mai amintește; am întrebat zadarnic. Deși am trăit eu însumi experiența, uneori mă întreb dacă n-a fost doar o închipuire. Dar nu se poate, țin minte și cel mai mic dintre amănunte, e destul să mă gândesc în urmă și retrăiesc toate senzațiile, revăd priveliștea transfigurată de viteză, îmi reînvie în suflet sentimente pe care nimeni nu poate să le viseze, dacă nu le-a trăit cu adevărat odată.

Dacă Santa a existat, dovadă mormântul ei din cimitirul catolic, dacă au existat și caii, ceea ce știu sigur, fiindcă i-am dus cu mâna mea de căpăstru, dacă a existat și echipamentul, altfel nu l-aș putea descrie, înseamnă că au existat și celelalte.

Erau cei trei cai ai domnului Georgy, cu care el ieșea la călărie, împreună cu fetele. În vara trecută, ieșise singur, fiindcă fetele erau la piramide, cu mine; pe urmă Barbara se măritase, și el plecase la Viena, cu Santa. Grăjdarul avea grijă să-i scoată din când în când, să facă o oră de trap cu ei, altfel ar fi înnebunit de urât și le-ar fi înțepenit picioarele.

Când ne-am dus prima oară la grajd, a doua zi după ce o reîntâlnisem pe Santa, ne-au simțit de departe și au început să necheze de bucurie; erau dornici de oameni, fiindcă m-au adulmecat și pe mine, la fel ca pe stăpâna lor, care avea buzunarele pline de zahăr cubic. Mi-a dat un pumn din el, ca să le câștig prietenia, dar nu era nevoie, sunt sigur. E drept că mi-au luat zahărul din palmă și l-au ronțăit cu plăcere, dar după cum se uitau la ușă și după cum băteau cu copita, am înțeles că mai mult se bucurau să iasă din grajd și să gonească prin zăpadă.

I-am scos pe toți trei, Santa ducea pe unu, eu pe ceilalți doi, stând între ei, cu o mână pe căpăstrul celui din stânga, cu mâna dreaptă trebuind să-mi țin schiurile pe umăr; calul rămas liber mergea alături, în pas cu mine, și din când în când întorcea capul, să mă vadă, privindu-mă cu ochii plini de prietenie. Îl chema Iacob, pe celălalt Iosif, nu știu de ce, ca în Biblie. Primul era roib, al doilea de un negru ca de cărbune, care pe zăpadă semăna cu un pui de diavol, îi lipseau numai cornițele. Pe al treilea, de o talie puțin mai

mică decât primii, calul alb din ajun, în mod vădit favoritul Santei, era o iepșoară pursânge englez și purta numele Fedrei, iarăși fără să înțeleg prin ce asociație, căci nu puteam să atribui unui animal, oricât de evoluat, caractere umane și mai ales pe ale unei eroine neînduplecate și poate năprasnice.

Până în marginea câmpului liber, am avut de mers numai vreo două sute de metri. Era luni, curând după-amiază, o zi la fel de însorită ca duminica dinainte. Santa a lăsat-o liberă pe Fedra, care n-avea decât un căpăstru, fără hamuri, și l-a luat pe Iosif, cel negru ca diavolul. Și el, și Iacob făceau prima oară această experiență, dar nu le-a trebuit timp să învețe, au pornit dintr-odată, fără greșeală, cum în ajun pornise și Fedra; pentru cai era mult mai simplu decât pentru oameni, nimic nu-i îndepărta de propria lor natură, își urmau numai instinctul, să tragă și să gonească. Aveau frâuri obișnuite, dar lungi de cinci metri, și șleauri subțiri, de frânghie roșie, care se prindeau la centură cu o carabină solidă, făcută să se poată desface repede la nevoie, doar dintr-o smucitură. Dacă Santa adusese de la Viena două echipamente, se gândise la mine? Mă emoționa și-i purtam recunoștință. Între șleaurile roșii, pe ultima lor parte, se întindea o plasă cu împletitura măruntă, ca să oprească zăpada aruncată de sub copitele cailor, altfel nu s-ar mai fi văzut nimic înainte. Culoarea plasei, un albastru puternic, părea aleasă anume ca să contrasteze cu roșul șleaurilor și cu albul zăpezii; era ceva secundar, dar mi se părea uimitor ce efect avea asupra privirii; mai ales în viteză, devenea un caleidoscop magic.

Spre deosebire de cal, pentru om condiția lui naturală, de a merge între două puncte ale pământului, la pas sau în goană, o schimbau schiurile; dar fiind obișnuit cu ele, uitam ușor că erau un adaus, deveneau o a doua natură. Am ținut calul la trap până am început să simt această natură, modificată de tracțiunea necunoscută mai înainte; sigur că am șovăit un timp, nimic nu începe fără teamă și îndoială. Santa mergea alături și mi se părea că îmi aparține, fiindcă voia să-mi aparțină și mi-o dovedise cu echipamentul adus pentru mine; dacă aș mai fi avut vreo îndoială, eram sigur că măcar culorile nu le alesese pentru altcineva, mă fermecau cum n-ar fi fermecat pe nimeni. Și mai fermecător era că peste aceste culori caii întorceau din când în când capul, să ne vadă, iar Iacob mă întreba din ochi, citeam limpede în ei, dacă nu-i dau voie să mărească pasul. Și dacă de aici se mai poate urca încă o treaptă, farmecul cel mai mare îl avea Fedra, cum se ținea la un pas lângă stăpâna ei, adulmecând-o tot timpul, zburdând fericită, cu o mimică

omenească. Aș fi zburdat și eu, să nu fi fost atent la tot ce mi se întâmpla atunci prima dată, ca încercare fizică și ca vrajă, ținându-mă încordat, fără a mă lipsi de voluptate. Cu toate că folosesc rar cuvântul, când mă privește, examinându-l cu circumspecție, sunt îndreptățit să spun că ziua aceea a fost fericită pentru mine, cum a fost pentru cai și pentru Santa.

Ce-a urmat de atunci înainte m-a dus la o stare incontrolabilă, ca o desprindere din materie, când m-am simțit destul de sigur pe mine ca să dau drumul frâului. N-am întâlnit în rândul oamenilor pe cineva să izbucnească atât de decisiv în vreo manifestare a forței sale, cum au făcut atunci amândoi caii, luându-se unul după altul, aruncându-se liberi în luncă, peste dâmburi și praguri, în nori de zăpadă, la fel de necontrolați ca mine; Fedra galopa în frunte. În acele clipe, dispărea noțiunea de spațiu și depărtare, pământul înceta să mai fie teluric, devenea aerian ca viteza. Era o dezlănțuire în sufletul nostru, oamenii, și una încă mai puternică în trupul cailor, o întrecere pe care ei o câștigau clipă de clipă, fiindcă îi lăsam în voia lor deplină, iar ei își foloseau forța și libertatea cu o fantezie împrospătată tot timpul, chiar dacă nu li s-ar recunoaște o asemenea însușire. Adesea își încrucișau drumurile, șicanându-se în joacă și atunci, trebuia să alunecăm lateral, noi oamenii, ca să nu ne ciocnim unul cu altul. Uneori Santa trecea atât de aproape, că îi simțeam respirația, îi simțeam parfumul, îi simțeam chiar căldura, dacă nu era doar o închipuire, pornită dintr-o dorință pe care n-aș fi exprimat-o niciodată.

Era peste un an de când ne cunoscusem, ne văzusem adesea și uneori fusesem destul de aproape de ea, dar totdeauna ne despărțise Barbara, prin faptul fundamental că nu le deosebeam pe una de alta, și sentimentele mele nu-și găseau obiectul cu limpezime. Și chiar mai târziu, când o identificasem pe Santa, cu un simț fără explicație, chiar după ce le aruncasem în mare medalioanele devenite inutile, ele erau tot împreună. Iar în cele câteva rânduri când rămăsesem singur cu Santa și ea nu-și ascunsese tandrețea, în mintea sau în sufletul meu nu apucase să se nască intenția de a o cuceri bărbătește. De aceea aveam inima împăcată, nu mă zbuciumam noaptea, dormeam cu zâmbetul pe buze, știind că am s-o văd dimineața. Așa, îmi construisem o bucurie temeinică și calmă, fundată numai pe ideea că ea există.

Știam prea bine ce ne apropia pe unul de altul, dar fiind sigur că ea nu era conștientă de propriile ei instincte, le țineam ascunse pe ale mele, într-atât, că le puteam socoti uitate. Ele nu se treziseră nici măcar când urcasem

în vârful piramidei lui Keops, unde, deși o ținusem în brațe, emoția de-a fi acolo mă făcea să nu dau înțelesul firesc atingerii noastre corporale. M-am întrebat dacă toate acestea puteau fi numite un joc între două suflete; nu, un joc are reguli și se conduce după o tactică, fiecare dorind să se arate mai îndemânatic și să câștige, ca într-o întrecere. Era între simțămintele noastre ceva atât de egal și de neted, că semăna mai degrabă cu o plutire în aer, pe care nu o asemuiesc nici măcar cu un zbor de fluture, fiindcă nu vreau să-i atribui o formă materială oricât de ușoară, aceea a unei perechi de aripi fără greutate.

O dată, după ce străbătusem lunca până la picioarele muntelui, în goana cailor și ne întorsesem, fără oprire, cu viteză mai mare decât la ducere, stăteam toți cinci în marginea câmpului, de unde ne luam schiurile la spinare să mergem la grajduri; dar am fi vrut să mai rămânem, și noi, și caii. Santa se întoarse și își puse schiurile cruciș, peste ale mele, în fața legăturilor; era un gest ciudat, nu-l înțelegeam și nu puteam să citesc nimic în ochii ei, fiindcă se uita în jos, la zăpadă.

— Dacă te-aș împinge, ai cădea pe spate, îmi spuse. Ești prizonierul meu, și nu-ți dai seama.

Se trase puțin în lături, eliberându-mă, ridică ochii și mă privi în față.

— Pune schiurile peste ale mele! Vreau să mă predau, a fost o luptă prea lungă și n-ar mai avea rost să continue, după ce Barbara mi-a desfăcut legământul.

Erau luni de zile de când nu-i mai pronunțase numele.

— Nu e fericită, mai spuse. Nu poți fi fericită cu un om, dacă n-ai crescut împreună cu el; măcar jumătate din tinerețe. Eu nu am cu cine să mai cresc și e prea târziu; nu mă pot mărita niciodată.

Mă privi adânc, în clipa când un nor trecea peste soare, întunecându-i ochii, apoi spuse, simplu:

— Ai să faci ce vrei cu mine!

Nu puteam înțelege, nu puteam crede, îmi ardea obrazul, și ea mă privea în față. În vreme ce eu o apăram până și de gândurile mele, ea deliberase.

— Dar nu acum! La primăvară, când s-o topi zăpada și s-o usca iarba.

Era în ziua de 4 februarie și începea să ningă încă o dată.

N-am făcut un gest, nu i-am atins nici măcar mâna, îngerul meu m-a păzit, ca de atâtea ori. Mi-am luat schiurile de peste ale ei, eliberând-o, dar am știut că ea niciodată nu se va socoti eliberată; era un caracter pe care nu putea să-l învingă decât moartea.

De atunci, n-am mai schimbat o vorbă despre înțelegerea care, deși se făcuse, mi se părea lunatică; am dus viața dinainte, fără alte gesturi. Ningea, zburam după cai prin ninsoare, vedeam pădurea întroienindu-se, poate zăpada avea să ajungă până deasupra copacilor, ca într-o eră glaciară, și poate aveau să-i trebuiască milenii până să se topească. Nu mi se părea mult, așteptam cu voluptate; fiindcă sub nămeți mă aștepta Santa, iar într-o zi aveam s-o găsesc pe iarba uscată.

* * *

Restul lunii februarie și jumătate din martie a fost iarnă cu zăpadă nejilăvită, uscată, cum rar se întâmpla la sfârșitul iernii, zăpadă asemănătoare cu praful de zahăr; schiurile pluteau în vâltoarea de curcubeie ridicată în aer de galopul cailor. Uneori, nu puteam să lipsesc decât două ore de la școală, după-amiază; era destul să străbatem lunca până la capăt și să ne întoarcem prin zăpada răscolită de noi la venire și care parcă rămânea încă în aer, atât de ușoară, că îi trebuia timp până să se așeze.

Mergeam totdeauna cu Iacob, mă deprinsesem cu el și el se deprinsese cu mine; poate n-ar mai fi vrut-o pe Santa, stăpâna lui adevărată, uitând că libertatea de-a galopa fără frâu în lunca înzăpezită și-o datora ei, nu mie. Între toți trei caii, el era cel mai puternic, mi se potrivea, după cum Iosif se potrivea Santei. Câteodată, ea îl schimba cu Fedra, făcând-o să necheze de bucurie, iar pe Iosif îl lăsa liber, să gonească printre noi, ceea ce pentru el nu era o bucurie mai mică. Am văzut la aceste animale că pentru ele bucuria nu însemna doar goana, ci și devotamentul, mulțumirea de a ști că ne satisfac prin forța lor o nevoie peste puterile noastre, dându-ne o viteză de zeci de ori mai mare decât a altor oameni. Așa citeam în ochii lor când întorceau capul și vedeau încântarea de pe fața noastră; nici pintenul, nici cravașa n-ar fi fost pentru ei un îndemn mai mare. Simțeam atunci în mușchii mijlocului, sub centura de care trăgeau șleaurile, cum zvâcneau aplecați înainte, făcuți una cu zăpada și, cât știam că este pământul de mare, în clipele acelea mi se părea prea mic pentru ce-ar fi vrut ei să ne-arate.

Fără voia mea, mergeam mai totdeauna în frunte; Santa mi-o lua înainte și își încrucișa drumul cu mine, numai când Iosif sau Fedra își ieșeau din fire, întrecându-se pe ei înșiși; atunci goana devenea o întrecere războinică, vărsau pe nări aburi parcă împletiți cu flăcări, cum ar fi fost hrăniți cu

jeratic, și la capătul unei sforțări aproape nebune, se abăteau prin fața lui Iacob, silindu-l să rămână în urmă.

La întoarcere, ne rămânea un sfert de oră, uneori ceva mai mult, să ne tragem sufletul în marginea câmpului, înainte de a merge la grajduri. Nu schimbam o vorbă cu Santa, nu ne uitam unul la altul, cred că în sufletul nostru erau dialoguri filtrate îndelung, în timp ce ne priveam de aproape, de la distanța care estompează imaginea. Singura atingere pe care mi-o îngăduiam, și-mi dădea o bucurie cred că necunoscută oamenilor, era să-mi lipesc ușor schiul de al ei, cum aș fi mângâiat-o; schiul era între noi un intermediar magic.

Într-o duminică dimineața, când aveam de gând să mergem dincolo de munți, prin trecătoarea întroienită, pe unde de un timp nu mai treceau nici automobile, nici căruțe, ci numai sănii, Santa îmi spuse:

— Nu-i neloial, dar este nedrept să ne lași totdeauna în urmă. Îngăduie-mi să iau ajutoare!

Așa a început a doua parte a cavalcadei noastre, care la urmă i-a fost fatală. I-a unit pe Iacob cu Fedra, ca pe un diavol cu o lebădă, le-a legat șleaurile între ele, le-a prins la centură și a luat amândouă perechile de frâuri în mână. Surpriza mea a fost mult mai mică decât a cailor. După ce s-au uitat câteva clipe unul la altul, fără să înțeleagă, Fedra s-a dezmeticit prima și s-a smucit în ham, dând semnalul de plecare; Iacob a nechezat într-un fel cum nu-l mai auzisem, și nici alt cal nu nechezase vreodată ca un hohot de râs omenesc, retezat la jumătate și sfârșit cu un icnet, care l-a proiectat înainte, aproape balistic, fiindcă l-am văzut în mai multe imagini deodată, una în fața celeilalte, până ce a devenit doar o nălucă neagră, amestecată cu o altă nălucă, albă; Fedra părea un nor de zăpadă.

Stupoarea l-a făcut pe Iosif să stea locului câteva clipe; am prevăzut că o să se smucească, mi-am încordat picioarele în schiuri și m-am lăsat pe spate, cu mușchii abdomenului ca de piatră; nu știu cum de n-am căzut, cum nu mi s-a rupt șira spinării. Calul era furios de-a binelea, se temea că n-o să-i poată ajunge; și eu credeam asemenea, dar fără furie, voiam ca Santa să ajungă înainte, acum și totdeauna, să fie ea prima în orice întrecere, fiindcă îmi era dăruită, și orice victorie a ei, orice triumf, avea să-mi aparțină și mie.

Și totuși i-am ajuns, într-un kilometru, și i-am depășit, și de-atunci Iacob nu i-a mai lăsat niciodată să treacă înainte, doar să meargă alături, alcătuind o troică. Nici doi cai uniți n-aveau cum să-l învingă; forța lui era mult mai

mare decât diferența de greutate dintre Santa și mine. Am ajuns dincolo de munți; ne-am întors seara.

Săptămâni la rând, zăpada și-a păstrat structura. Pe la jumătatea lui martie însă, am simțit că se apropie primăvara, prin semne ascunse, sau prin dorințe, fiindcă altminteri zăpada nu se înmuia, ci rămânea prăfuită, ca mai înainte. Pentru mine socoteam a fi un noroc, fără să mă gândesc că altă lume suferă după o iarnă atât de lungă, oamenii săraci, fără lemne; organismul se ofilește, nu-i făcut să intre în repaus în unele perioade, ca animalele care hibernează. Și chiar dacă îl ții la căldură și mădularele nu-și pierd funcțiunile, spiritul, în schimb, rămâne fără hrana lui, care nu se măsoară și nu se cântărește, nu i se numără caloriile: cerul albastru, zefirul, mișcarea gâzelor în iarbă, mirosul mugurilor plesniți, apoi floarea pomilor, toate încununându-se cu soarele, binecuvântatul stăpân al nostru.

Era un geruleț care păstra zăpada, dar într-o zi, privind în zare, am văzut o pâclă verzuie plutind peste sălciile din luncă. Împotriva temperaturii din aer, seva lor începea să pulseze, o căldură venea din adâncuri, făcând să se umfle rădăcinile, și cu toată zăpada care acoperea câmpul, primele ramuri înverzeau, răzvrătite. Era o luptă, mugurii puteau să degere, dar nu le era îngăduit să mai întârzie, urmau soarta soldaților ieșiți din tranșee. Această priveliște, care făcuse să-mi tresalte inima primăverile, acum m-a umplut de mâhnire. Dacă zăpada începea să se topească, după cum spuneau sălciile din luncă, nu mai puteam să mergem cu schiurile. Și trebuia timp până să se topească toată, și alt timp până să se usuce iarba în pădure. Dar nu după acel timp mă durea inima, căci nu se putea să nu vină, ci mă gândeam că de aici înainte am s-o văd pe Santa mai rar, pe stradă sau la cofetărie, iar caii n-am să-i mai văd niciodată.

I-am vorbit, pe când potrivea echipamentul pe caii ei, pregătindu-se de plecare. Eu eram gata.

— S-ar putea să fie ultima oară! i-am spus, cu ochii la sălciile din luncă.

A tresărit, surprinsă.

— Ultima oară?

Nu-i ceea ce îmi închipui acum, e ce am simțit atunci: în vocea ei era o mirare copilărească, dar cu un timbru tragic.

— De ce ultima oară?

— Fiindcă vine primăvara; mâine o să fie moină, se simte în aer.

A încercat zăpada cu schiul.

— Dar azi e dumnezeiască!

Înainte de a porni, s-a mai întors o dată spre mine.

— Și dacă vine primăvara, o să mergem călare! Cât ai să vrei de departe!

Tot timpul, de când ne încrucișasem schiurile, voia să-mi fie pe voie, să fie mai mult decât îmi era voia.

Au fost ultimele ei cuvinte.

Ne-am dat drumul peste câmp, sărea peste șanțuri și dâmburi, urmând mișcarea cailor care treceau primii. Se întâmpla uneori, la o denivelare prea bruscă, sau într-o clipă de neatenție, să ne rostogolim în zăpadă. Lăsam frâurile, cu o apăsare desfăceam carabina care ne lega șleaurile de centură; caii se opreau după o sută de metri, apoi se întorceau singuri, mergând în buiestru și privindu-ne cu mustrare. Drumul nostru preferat era cel din luncă, fiind pustiu, în afară de ciori întâlneam doar câte un câine fără stăpân, care mergea prăpădit de la un sat la altul, căutând un adăpost și ceva de mâncare; pe câmpul înghețat nu găsea nici măcar stârvuri. Îi recunoșteam starea de restriște după mersul descurajat, cu capul în zăpadă și cu coada între picioare. Dacă se întâmpla ca vreunul să prindă un iepure, îl vedeam gonind cu el în gură și îmi închipuiam că nu fugea de frică, n-ar fi avut cine să-l ajungă, ci se grăbea spre un loc care nici n-aș fi crezut că există, o vizuină unde își ducea iarna viața sălbăticită și unde cățeaua cu puii așteptau morți de foame.

Coborâsem pârtia, lăsasem cabana în urmă și acum alunecam prin luncă, în lungul șirului de sălcii golașe; privite de aproape, păreau moarte, dar în depărtări, unde se suprapuneau unele peste altele, acea boare verzuie pe care o ridicau în aer mugurii plesniți, prima iradiație a clorofilei, vesteau tot mai limpede că se apropia primăvara. Pe malul râpos de peste râu, se și vedeau fâșii de pământ, încă negru de umezeală, ieșind la lumină. Curând, în acele locuri aveau să apară și primele gâze. „Dar poate o să mai țină o zi-două!” mă gândeam, îmbătat de viteză.

Cât a ținut nu știu, o săptămână, o lună, tot anul; timpul s-a prăbușit peste mine și m-a pironit acolo, în luncă, unde ceva al meu a rămas înmormântat pentru totdeauna. S-a întâmplat în clipa când bucuria mi se părea mai mare ca niciodată. Santa mă ajunsese din urmă și acum era lângă mine, în dreapta; dacă aș fi întins mâna aș fi putut s-o ating, soarele o bătea din stânga, îmbrăcându-i obrazul în raze de aur, ca pe icoana Fecioarei Maria, pe care, în copilărie, o vedeam între ferestre, când deschideam ochii de dimineață. Caii mergeau singuri, mă uitam la Santa cum nu îndrăznisem

mai înainte, și sub îmbrăcămintea groasă îi citeam fără sfială desenul trupului, cum i-l ghicisem din primele zile, iar la piramide, când o ajutam să se cațere pe blocurile înalte de piatră, îl văzusem aproape pe jumătate gol, și îl ținusem în brațe. Dar amintirea aceea era mai degrabă o abstracțiune, pe când acum făptura de lângă mine devenise o realitate apropiată. Și deodată, nu mi-a mai părut rău că venea primăvara, am dorit să se topească zăpada, repede, să curgă șuvoaie, să umple râurile, să inunde satele și orașele, apoi să se usuce iarba în pădure. Am scuturat hățurile lungi, cu nerăbdare, nu mă uitam înainte, ci doar la Santa; am simțit cum Iacob iuțea pasul și lungea salturile, peste ceea ce aș fi crezut că nu se mai poate; aveam viteza când avioanele pot să decoleze și mi se părea că decolez eu însumi, zburând pe schiuri ca pe aripi.

Câteva clipe, Santa a rămas în urmă, pe urmă am văzut-o apropiindu-se iarăși, cu fața luminată de soare, până ce a fost din nou lângă mine, iar caii ei galopau frunte la frunte cu Iacob. Atunci, prima oară, am simțit nevoia s-o iau în brațe, pe deplin și pentru totdeauna, acolo, pe zăpadă, în locul unde s-ar fi terminat zborul.

Acest gând, care nu mi se părea o nebunie, a ținut câteva clipe, cât ea să simtă și să-și întoarcă privirea spre mine. Așa am apucat să-i mai văd o dată ochii ca antracitul, lucind în razele soarelui. Pe urmă, a întors brusc capul în față, și a scos un țipăt de moarte: în calea ei era un trunchi gros de salcie. Printr-o fatalitate de neiertat soartei, printr-un blestem, care poate aștepta de mult să cadă din ceruri, asupra unei ființe fără prihană, poate spre a pedepsi păcatele mele, timpul petrecut cu Ghizela în umbra crucifixului, spurcându-l astfel ca anticriștii, caii o luaseră unul prin dreapta, altul prin stânga, și trunchiul rămânea la mijloc.

Timp nu era decât o secundă; Santa a lăsat hățurile și a întins mâinile în față, să se apere; chiar să-și fi păstrat sângele rece, nu avea când să-și desprindă carabina. Șleaurile s-au rupt din smucitură, și ea a rămas țintuită pe trunchiul de salcie, cu mijlocul fracturat de centură, cu pieptul zdrobit, odată cu brațele care nu putuseră să o apere.

N-am putut să mă eliberez decât în cincizeci de metri, mi-am scos schiurile și m-am întors fuga, împiedicându-mă, alunecând, căzând în brânci, julindu-mi obrazul.

Capul ei, întors spre stânga, părea întreg, poate o clipă mă căutase cu ochii, așteptând ajutor de la mine; dar pe nas îi curgea o șuviță de sânge, și partea cealaltă a capului nu mai avea formă, era zdrobită și presată în salcia

căreia îi plesneau mugurii; tot trupul era presat, sub miile de kilograme ale impactului, de aceea rămânea în picioare.

Capitolul 19

Gânduri funeste. Lipsit de mâna dreaptă, Odor scrie cu stânga; viața lui sub oblăduirea Corneliei. Gândirea integrată în osul craniului. O soluție radicală pentru a înlocui ființele dispărute. Alegeri parlamentare, partide, semne de recunoaștere imposibil de a fi recunoscute. Tramvaiele și analfabeții. Apariția unei Ioane, căreia i se spune Oița. Gajurile, joc de adolescență. Oița pare a deveni personaj în carte.

Nu vreau să chinuiesc pe nimeni, destăinuind cum am îndurat această pedeapsă; era pedeapsa mea, Santa de mult se afla în ceruri, absolvită.

Nu le-am destăinuit nici lui Trandafil, nici Corneliei, unde mă aflam în ultima vacanță, la Paște. Lui mai ales nu i-aș fi spus o vorbă, după ce, abia cu doi ani în urmă, trăise o dramă la fel de zguduitoare. Dar nu se putea ca ei să nu simtă, gemeam prin somn și dacă mă trezeam îmi pierea somnul, de care nici nu voiam să mă bucur, rămâneam cu ochii în tavan până dimineața. Ca suferința să fie mai mare, uneori mă străbătea un gând, și atunci simțeam că îmi stă inima: „Dar dacă ea însăși a tras hățurile, abătând-o pe Fedra?” Nu! Era o aberație; dacă regreta legământul și vedea că se apropia timpul, nu s-ar fi uitat în ochii mei cu atâta bucurie, ca în ultimele clipe; toată ființa ei era bucurie, și nu putea să pornească decât din dorința de a se dărui, fiindcă nu mai aștepta altceva de la viață; se mulțumea cu un suflet loial, cum îmi spusese odată.

Dar eram eu un suflet loial? mă întrebam în nopțile când îmi pierea somnul. Acum nu mai puteam să dovedesc, fiindcă nu mai aveam pentru cine. Apoi venea îndoiala, ca o altă pedeapsă: ce-i drept sufeream fiindcă murise, dar nu era o dovadă că, rămânând în viață ar fi fost fericită. Ce puteam eu să-i dau? Poate soarta făcuse un act de dreptate. Așa gândeam, apoi mă scuturam cu oroare; nu, în numele lui Dumnezeu și al Necuratului, nu-i admisibil! Fericită sau nefericită, ea era o splendoare a vieții. Cu dreptate sau fără dreptate, cum să piară?

Îmi puneam perna pe față, o strângeam cu pumnii, să nu se audă un geamăt, dacă nu izbuteam să-l înăbuș; dimineața, Cornelia găsea perna udă de lacrimi, o punea la soare, să se usuce, dar cât am stat acolo nu m-a iscodit, nu mi-a aruncat o privire mirată.

Îl căinasem pe Trandafil că își luase o nevastă bătrână și îl căinam încă. Dar de ce? Exista pe pământ o femeie mai bună? Și de ce i-ar fi trebuit alta unui om lipsit de orice aspirație? Fiindcă adevărul era acesta, și aceasta era rana, Trandafil nu mai aștepta nimic de la viață. Iar Cornelia știa și acceptase; ea nu dorea altceva decât ca el să supraviețuiască.

Singurul act de voință al acestui om cu sufletul mutilat pentru totdeauna fu să iasă din letargie și să dea meditații, patru ore în fiecare după-amiază, când venea de la slujbă. Medita pe oricine, la orice materie, cu rigoare, dar fără pasiune, neatent la altceva decât la învățătura pe care trebuia s-o bage în capul celuilalt; de multe ori nici nu știa pe cine are în față. Ar fi putut să ducă o viață pe deplin înlesnită, cu prisos chiar, fiindcă avea zeci de elevi zilnic, însă lua sume modeste, parcă rușinându-se că le primește.

O singură dată mi-a vorbit despre starea lui, când am observat ce obosit era seara, și l-am sfătuit să se mai odihnească.

— Nu uita că sunt în purgatoriu!

Atât mi-a spus, și cu aceste cuvinte am înțeles ceea ce știam dinainte, dar speram să se schimbe, că își socotea viața pecetluită. Niciodată nu am reluat discuția.

Până să vin eu, Cornelia ridicase la poartă, ea singură, cu mâinile ei, cu materiale rămase de la incendiu, când arsese casa proprietarilor, o gheretă nu mai mare de doi metri, ca să nu mai vândă borșul în curte. „Nu se poate!…” mi-am spus. Orice s-ar fi întâmplat în viața lui Trandafil, el nu putea să decadă până într-atât, ca nevasta lui să se ocupe cu un negoț mizerabil. Uitam că o împingea o nevoie fără altă ieșire, decât dacă s-ar fi apucat să cerșească; în afară de casa lor, unde veneam și eu în vacanțe, Cornelia îl întreținea și pe Odor, îi plătea chiria, în odaia din vecini unde îl instalase, îi spăla rufele, îi călca hainele, îi dădea ghetele la reparat și îi ducea de mâncare. Pe lângă mâna dreaptă, pierdută, Odor avea un ochi vătămat de ger, care se opaciza treptat; se folosea de al doilea. După un an și jumătate, nu mai vedea decât cu lupa.

M-am dus la el a doua zi după ce venisem; l-am găsit într-un chioșc din fundul curții; se chinuia să scrie cu stânga, pe unul din caietele lui obișnuite; nu mai știam al câtelea putea să fie, poate trecuse de două mii, de patru. Nu m-a recunoscut decât după ce am ajuns aproape; pe masă, între hârtii, era garoafa albă, stropită cu roșu, pe care i-o lăsase Tania, între rufe; se uscase fără să-și piardă culorile. Odor nu se apuca niciodată de lucru, până ce n-o punea în față. Unii ar fi socotit că era un fetișism, sau o manie;

mă feream să judec, știu doar că mi se strângea inima; floarea aceea mică, uscată era tot ce rămânea de la Tania. Iar pentru Odor, deși încă o dată mă feresc să judec, poate era tot ce rămânea dintr-un el însuși, proiectat într-o ipostază a lui, și imposibilă, și interzisă.

Nu mi-a întins mâna, fiindcă n-o avea, m-a salutat numai cu capul. M-am așezat în fața lui, pe un scaun, și l-am urmărit multă vreme cum scria, împiedicat, ținând între degetele nedeprinse creioanele lui scurte dintotdeauna. Deci, împotriva a două îngrozitoare vicisitudini, mâna dreaptă și vederea în parte pierdută, capul lui continua să gândească și voia ca gândirea să rămână, indiferent pentru cine, fie și pentru nimeni, ci numai pentru ea însăși. Așa a stat până s-a făcut seară; de când lumina după-amiezii începuse să scadă, nu mai scria, stătea cu ochii în gol, desigur clasificând ideile următoare și compunând frazele care să le exprime. N-aveam nici o dovadă, aș fi putut crede că în mintea lui nu mai era nici o idee sau rămăsese una singură, și o frământa în chip steril, fără să ajungă la o a doua. Dar mă născusem spre a crede în el, era între spiritele noastre o comunicație sigură, oricât ar fi fost mintea mea de necoaptă. Astfel că nu mă puteam îndoi de el astăzi, cum nu mă îndoisem nici mai înainte. N-am nici un mijloc să-mi demonstrez credința, decât pe acela de a nu o trăda niciodată.

— E timpul să mergem în casă, spuse Odor, ridicându-se și adunându-și hârtiile cu o singură mână.

Am vrut să-l ajut, dar m-am abținut la vreme, el însă m-a simțit, dovadă vorbele lui următoare:

— N-am ținut la nimic din ce-mi aparține, decât la putința să înțeleg într-o zi rostul venirii mele pe lume. Așa voi putea să-mi explic rostul venirii pe lume a tuturor oamenilor. Dar eu știu că oamenii nu așteaptă o asemenea explicație, de aceea o voi păstra pentru mine. Iar rostul tău nu este în nici un caz să strângi hârtiile mele de pe masă.

Că se lepăda cu ușurință de orice bunuri știam din copilărie și nimic din ceea ce urmase nu fusese o dezmințire. Atitudinea lui față de viață era însă paradoxală, cel puțin câteodată; acceptase ajutorul lui Osman, birjarul, al Medeei, fata de la Morgă și acum pe al Corneliei, ca să nu mai amintesc de Alexandrina, deoarece socotesc că datoria de mamă nu trebuie pusă alături de alte gesturi, ale oricui altcineva.

— Nu intri? mă întrebă Obor.

— Nu, lasă-mă să stau la fereastră.

Fereastra era locul de unde în copilărie ascultam lungile lui discursuri și le înregistram, dovadă că le țin minte. Creierul meu, abia în dezvoltare, acumula ideile fără să le înțeleagă, așa cum butelia de Leyda acumulează electricitate fără să știe ce este electricitatea și de unde vine. Rămâne însă o deosebire esențială: eu, fiind altceva decât o mașinărie, presimțeam evoluția mea în timp, și ascultam cu o aviditate plină de bucurie.

În lumina care mai venea de afară îi vedeam odaia, o încăpere cum își făceau bogătașii, un salonaș de pe vremuri, cu stucaturi pe tavan, cu pereții acoperiți de tapet auriu, ca plicurile domnului Pretoreanu. Întreagă casa era la fel, cu mari pretenții, un fel de palat rătăcit pe o stradă sărăcăcioasă. Proprietarul, om bogat și în vârstă, murise, și toate bunurile lui aparțineau acum unei văduve tinere. Nu știu ce nevoie avusese aceasta să închirieze o cameră, scosese însă mobila potrivită cu plafonul și cu pereții, iar în loc pusese vechituri de prin pod și din magazie. În locul covorului persan, acum erau preșuri țesute din cârpe în toate culorile, înnădite la întâmplare. Pe unul din pereți atârna un fel de goblin ieftin, pe ceilalți fotografii de familie; sigur că Odor nu le vedea, cum nu vedea mobila desperecheată, un dulap cu oglindă ovală, o masă lungă sub goblinul din perete, plină de caiete și hârtii puse în ordine, iar alături un pat de bronz, mândria casei, adus din dormitorul proprietarului, singurul obiect mai de valoare, clar cu totul ieșit din modă; proprietăreasa vorbea de el cu orgoliu, nu exista altul la fel pe toată strada, pe multe străzi, doar în casele bogătașilor. În afară de un scaun, în odaie nu mai era nimic, decât patru cufere, puse unul peste altul, două câte două. Le știam pe trei dintre ele; al patrulea cuprindea probabil ultimele manuscrise ale lui Odor, adunate de când ne văzusem ultima oară, cu doi ani în urmă.

Odor își scoase haina, o puse pe spătarul scaunului și se așeză pe pat, la margine. Aveam noroc că stătea în profil, cu partea stângă la mine; mi-ar fi făcut rău să-i văd mâneca goală, o zdreanță de cârpă, acoperind ciotul brațului. Nici nu știam, nu voisem să întreb de unde era tăiat, de sub cot sau de deasupra; nici în primul caz durerea mea n-ar fi fost mai mică, fiindcă lipsea mâna, care scrisese patruzeci de ani fără întrerupere. Odor se aplecă, își descheie o gheată, o scoase și rămase cu ea în mână. Îi știam de mult gesturile, putea să stea așa până la miezul nopții sau până la ziuă, absorbit de o meditație.

Ca și cum mi-ar fi simțit gândurile de mai înainte, spuse:

— Nu, n-am ținut la nimic din ce-mi aparține, în afară de creier, ca fiind singurul sediu al gândirii noastre. Un braț nu contează, n-ar conta nici al doilea. Aș putea să pierd și picioarele. Ochii oricum am să-i pierd. Pot să pierd totul, să rămână numai creierul. Știu că te întrebi ce mai poate să facă un creier rămas singur.

Mă gândeam, într-adevăr, și se năștea în mine o neliniște, teama că de aici înainte n-ar mai fi înțeles nimeni.

— Va continua să gândească! se auzi glasul lui Odor, cu o convingere înfricoșătoare. Te întrebi, continuă el, fără să-și schimbe poziția, ce se întâmplă cu gândirea, dacă nu o poți scrie, s-o lași altora. Ei bine, gândurile se conservă în chiar creierul care le debitează. Iar după ce murim, și pumnul de materie cenușie a noastră se descompune, acelea din gânduri care au destulă forță și destul adevăr potrivit cu timpurile de peste milenii au să rămână imprimate în craniul de os, în țeasta nepieritoare. Cineva, atunci, va izbuti să le descifreze și să le transcrie în alfabetul epocii.

În copilărie, când îi puneam o întrebare neghioabă, arunca furios cu gheata în mine. Chiar dacă ar fi făcut la fel și acum, nu mă puteam abține:

— Într-o bucată de os, de doi sau trei decimetri pătrați suprafață și trei milimetri grosime, poate să încapă tot ce-a gândit un om o viață întreagă?

N-a aruncat cu gheata în mine, ci mi-a răspuns obosit, stins, ca din altă lume:

— Pot, și chiar mai multe; gândirea unei generații, a unei epoci sau a tuturor civilizațiilor; fiindcă în trei milimetri grosime se vor suprapune milioane de gânduri, și într-un centimetru pătrat vor încape miliarde.

Mi-am amintit caietul în care scrisese mii de rânduri suprapuse și rotite în toate direcțiile. Iar acum, când povestesc acestea, și de când s-au întâmplat ele n-au trecut milenii, ci puțin peste o jumătate de secol, îmi vin în minte computerele și toate celelalte mașini electronice, de calcul sau de gândire, cu circuite integrate, care într-o piesă de un centimetru pătrat și de trei milimetri grosime cuprind mii de firișoare; mâine vor cuprinde milioane. În felul lui, vecin cu realitatea de astăzi, Odor le-a prevăzut, dar n-a apucat să le vadă. Sper că nimeni n-are să-i profaneze mormântul, și dacă peste el nu va cădea o bombă atomică, într-o zi un savant va descifra toate gândurile lăsate de el în craniu.

Își descheia a doua gheată, când i-am pus o întrebare:

— Odor, dacă pierzi un om și fără el toate rămân inutile, ce poți face?

Parcă avea răspunsul pregătit, parcă medita la el de multă vreme:

— Să cauți altul!

* * *

Ne aflam în primăvara anului 1932; în orașul nostru, pe strada unde locuia Trandafil, pe străzile vecine, pe toate celelalte, pe bulevarde, prin piețe, pretutindeni, se lipeau afișe electorale, pentru alegeri. Oricare ar fi fost rezultatul, nici un partid nu rezista prea mult la putere; guvernele păreau tocmite cu luna, ca jupânesele.

Umblam pe străzi lunatic, cu ochii în gol, fără să văd pe nimeni, stăpânit de un singur gând, că nu pot să urmez sfatul lui Odor, ci trebuie să găsesc altă scăpare. Fugeam de acasă, ca să-mi ascund tristețea; nu spun că n-aș fi suportat o compătimire; dimpotrivă, o vorbă bună nu putea să-mi facă decât bine, dar Trandafil și Cornelia sufereau poate mai mult decât mine și aveau tăria să nu arate.

Așa s-a întâmplat să fiu martor la întreagă năzdrăvănie care, cu toată rătăcirea mea, nu putea să rămână neobservată. Într-o zi, oprindu-mă în fața unei foi de ziar lipită pe un perete, la Prefectură, m-am pomenit, fără voie, cu un zâmbet pe fată. Amuzamentul a ținut numai câteva clipe, însă imaginea care mi-l stârnise o țin minte și astăzi.

Desigur că amănuntele le-aș fi uitat de mult, dacă Trandafil nu-mi dădea ziarul, socotind că aveam de ce râde; am scos din el o tăietură de două șchioape, pe care o am acum în fața ochilor, într-un mic dosar, nu mai mare de cinci pagini, cu evenimentele anului. Dacă mă opresc la o idee comică și nu aleg altceva dintre acele evenimente, bunăoară primirea lui George Enescu la Academia Română, motivul este că el oricum ar fi scris „Oedip”, și eu nu l-aș fi iubit mai puțin decât în cazul că-l respingeau, cum s-a întâmplat cu alții. La fel primirea doctorului Gheorghe Marinescu la Academia de Medicină din Paris; cine nu cunoaște meritele lui, să se informeze; a trecut vremea când un redactor de editură îmi cerea să dau în subsolul paginii explicația cuvântului „pensetă”, când ar fi trebuit să-l cunoască măcar de la propria lui nevastă, care odată își va fi pensat și ea sprâncenele, sau îi va fi smuls chiar lui un fir de păr din vârful nasului.

Tăietura de ziar, pusă după fotografiile celor doi miliardari sinucişi în prima parte a anului, Eastman și Kreuger, reproduce semnele electorale ale partidelor și facțiunilor politice înscrise la alegerile din 1932, luna iulie. Înainte de război se cunoșteau două partide, liberalii și conservatorii, care veneau la putere prin rotație, faimoasa formulă numită „rotativa”. Și

deodată, în loc de două, mă pomenesc cu șaptezeci și cinci de partide înscrise pe lista din 1932, ca opt ani mai târziu să rămână unul singur, al regelui Carol al doilea, dacă s-a mai auzit una ca asta, cap încoronat șef de organizație politică! Pentru contemporanii acelei vremi, și pentru cei interesați de istorie, mă grăbesc să spun, ca să nu fiu bănuit de eroare sau de confuzie, că nu mă refer la Frontul Renașterii Naționale, nu i-a venit rândul, ci la „Partidul Unic”, uitat de toată lumea; am prieteni sau cunoscuți, de-o vârstă cu mine, care, când aud, cred că-i o glumă sau o născocire a mea, dacă nu cumva o halucinație. Dar partidul a existat, două sau trei luni de zile, în vara anului 1940, avându-l de președinte pe Maiestatea Sa regele, și secretar general pe Urdarianu, omul de casă.

Întorcându-mă la anul alegerilor caraghioase, cred că dificultatea comisiilor electorale era să nu înscrie șaptezeci și cinci de partide, ci să găsească tot atâtea semne, câte unul pentru fiecare, de pus pe buletinele de vot, ca alegătorii să nu se încurce, mai ales neștiutorii de carte.

Am ajuns, într-o meserie exersată peste șase decenii, să descriu fără dificultate și sper că destul de clar spre a înțelege toată lumea, înfățișarea oricărui obiect am în față, ca să nu vorbesc de tipuri umane și de peisaje, treabă mult mai laborioasă. Iar azi, dacă ar trebui să pun în cuvinte toate cele șaptezeci și cinci de semne, mă declar incapabil, fiindcă o bună parte sunt, cum s-ar spune, indescriptibile. Le las la o parte pe cele mai simple: un cerc, două cercuri concentrice, un cerc tăiat de diametru, un triunghi, o linie culcată, două linii paralele, un pătrat, o spirală. Las la o parte și pe altele, pentagon, romb, cerc cu doi ochi, cerc cu patru ochi, un I, un V, și un U mare; acestea, cu puțină atenție, pot fi și descifrate, și descrise, și memorate, dar sunt numai cincisprezece, mai va până la șaptezeci și cinci, puzderia de partide. Aflată la ananghie, comisia electorală acceptă un triunghi cu bisectrice pentru un partid, pentru altul aceeași figură, cu cele trei linii unite la bază, ceea ce le transformă într-o piramidă, greu să n-o confunzi cu cea dinainte. Două triunghiuri echilaterale, puse în vârf pe orizontală, seamănă cu un papion folosit în loc de cravată. Cum se va exprima agentul electoral în discursuri, mai cu seamă la țară: „bade, să votezi două triunghiuri puse vârf în vârf”; badea nu va înțelege. Să-i spui: „bade, votează papionul!”; badea va întreba: „Ce-i aia?” Trei linii verticale, zigzagate; în explicație scrie: trei poteci cotite. Na-ți-o bună! Credeam că sunt trei fulgere! Patru liniuțe orizontale; cu ochii împăienjeniți de atâtea semne, mi s-a părut că sunt cinci, am crezut că-i un portativ muzical, să pui

pe el o cheie, de fa, de do, de sol, cu o semnificație subtilă. Două jumătăți de cerc, unul deschis în sus, altul în jos și tangentate la mijloc; cum îl descrii alegătorului? Două copăi puse cu fundul una peste alta! Un partid are drept semn de recunoaștere „o scară cu patru trepte” – așa scrie; între desene nu există nimic să semene cu o scară.

Alegerile le-au câștigat țărăniștii, prim ministru era Vaida; Maniu se abținea, neputând să se înțeleagă cu regele. Oare câștigătorii ce semn or fi avut, copăile, papionul?… Și câți i-or fi votat, confundând desenele? Pierde oaia și câștigă capra!

Aceste comicării s-au întâmplat într-un an trist pentru mine; pentru mulți a fost vesel; dar ultimul! Odată cu anul următor, 1933, au început tragediile, care aveau să premeargă începutul catastrofei de la sfârșitul deceniului.

Cu privire la semnele de recunoaștere, mai am de făcut un adaos, altfel aș rămâne ceva dator epocii mele, ar fi o infidelitate care mi-ar sta pe suflet, chiar dacă mulți mi-ar ierta-o cu ușurință. În acei ani, dacă mai există cineva să țină minte, tramvaiele, cele electrice, desigur, căci existau încă și cu cai pe câteva linii, aveau două felinare sus, în stânga și-n dreapta; pe cel din dreapta scria numărul liniei, în stânga era un semn caracteristic pentru fiecare linie. Tramvaiul 14, de pildă, care venea pe Bulevardul Elisabeta, pe la liceul Lazăr și mergea până în Cotroceni, unul din drumurile mele obișnuite, se distingea printr-un punct violet, de mărimea unei portocale, pe un fond alb, dacă nu mă înșală memoria. De altele sunt și mai puțin sigur, parcă tramvaiul 20 avea un X roșu; mai erau apoi linii, oblice pe stânga, pe dreapta, puncte în culori felurite, restul se pierde, nimeni n-a mai pomenit de ele și îmi închipui că sunt ultimul care pomenește. Acea epocă nu este prea îndepărtată de vremea noastră, când liniile de tramvai se numără cu zecile, deși li s-au adăugat autobuzele, troleibuzele și metroul; atunci ajungeau la două duzini doar teoretic, unele cifre intermediare fiind lipsă. Când unu spunea că ia tramvaiul unsprezece, care nu exista, însemna că merge pe jos, din economie sau ca să-și miște picioarele; era o vorbă spirituală.

Nu mai demult decât acum o jumătate de secol, semnele misterioase ale tramvaielor erau puse pentru folosul necunoscătorilor de cifre, adică al analfabeților.

Într-o după-amiază, când m-am întors din oraș, pe unde umblasem doar ca să treacă timpul, am găsit-o pe Cornelia săpând gradina, de primăvară.

Mai luase încă un sfert din curtea ca și părăsită după incendiu; avea de gând să facă legume mai multe, pentru vânzare. Ținea portița deschisă și era cu un ochi în stradă, să dea fuga, dacă venea cineva să cumpere borș, care devenise renumit și în alte cartiere, de la barieră până în piață. Acest negoț continua să mi se pară degradant, deși, așa cum aducea el câștigul, picătură cu picătură, făcea să se adune o sumă bunișoară până la sfârșitul săptămânii, destul ca, adăugându-se la leafa lui Trandafil, să ajungă pentru cheltuielile casei, să rămână câte ceva și pentru zile negre; Cornelia, cu firea ei întreprinzătoare și optimistă, nu prevedea asemenea zile, dar așa este vorba.

Rezemată de zid, stătea o fată în uniformă de școală; după cum arăta, ar fi fost în ultima clasă. Luase două sticle de borș, le avea puse jos, alături, într-un săculeț împletit din sfoară de Manila și acum întârzia, să mai schimbe o vorbă cu Cornelia.

— Lasă-mă să dau și eu vreo două cazmale, mai odihnește-te! spunea când intram pe portiță și încă nu mă văzuse.

Apoi amuți și se făcu roșie.

— Hai, o îndemnă Cornelia, spune-i pentru ce-ai venit!

Fata nu era timidă, cum mi se păruse, sau știa să se stăpânească, dovadă că îmi vorbi fără sfială, privindu-mă în față:

— Nu vrei să vii la noi, să jucăm gajuri? Stau la capul străzii, suntem mai multe fete și băieți, dar băieții, ne lipsește unul.

— Nu sunt de vârsta voastră! i-am răspuns, cu un regret sincer, mi se părea că îmbătrânisem.

Cornelia împinse cazmaua mai adânc, făcând să-i sară papucul.

— Du-te! mă îndemnă. O să-ți prindă bine.

M-am dus, după zece minute, așa mi-a spus fata, să se schimbe și să se pieptene. Nu știu cum izbutise să se dichisească într-un timp atât de scurt, mi se părea alta, parcă n-o văzusem bine. Își pusese o fustă bleumarin, plisată, și o bluză albă; fetele de vârsta ei nu știu mai mult despre îmbrăcăminte, n-au avut când să învețe, sau n-au fantezie, sau nu pot să-și cumpere ce le-ar place. După cum arăta casa, cu grădinița din față și curtea mărginită de calcanul vecinului, părinții nu păreau oameni bogați, ci de stare cel mult mijlocie; oameni care nu-și pot răsfăța copiii. Bluza mi s-a părut cam largă, poate era a unei surori mai mari, însă prisosul de pânză nu împiedica să se vadă că avea sânii liberi, formați de-a binelea, de aceea poate își ținea umerii puțin aduși în față, ca să-i disimuleze sau să-i apere. Știam că într-o zi, nu prea târziu, mișcarea avea să fie inversă și atunci, cel

din fața ei trebuia sau să se dea în lături, sau să întindă mâna. Mi-am amintit ce naturală era Santa în mișcările ei; nu-și ascundea și nu-și etala nimic din alcătuirea ei feminină, de aceea nici nu mă dădeam la o parte, nici nu întindeam mâna. Apelul ei pornea din date mult mai puțin vizibile.

În curtea bine bătătorită și măturată proaspăt, ședeau în cerc, pe scaune desperecheate, băieți și fete de școală, vreo zece, cam de aceeași vârstă, paisprezece-șaptesprezece ani, sau nici atâta și își dădeau silința să pară mai vârstnici. Cea mai răsărită dintre fete era fiica gazdelor. Strigând-o, de la bucătărie, să ia tablaua cu farfurioare de dulceață, maică-sa îi spuse Oița. Așa îi spuneau și colegii ei, de altfel. Asemenea nume nu mai auzisem, în altă stare de spirit mi-ar fi stârnit râsul; cum se poate s-o cheme pe o fată ca pe o oaie?! Abia pe urmă, când am privit-o mai bine și am descoperit blândețea de pe chipul ei și mai ales din privirea copilăroasă, în contrast cu alcătuirea trupească, mult prea bine definită, numele nu mi s-a mai părut comic, am luat din el numai muzicalitatea lui blajină și dulce, uitând cu totul oaia de la origine. După catalog o chema Ioana, dar pe atunci un asemenea nume, de țară, la oraș nu-l purtau decât servitoarele; n-a trecut mult până să vină la modă. Îl priveam și eu cu reținere sau nu-l priveam deloc, punându-l alături de Marița, care nu-mi place, deși de un secol e numele unei contese de operetă. Cred că Ioana a fost impus, pe nebăgate de seamă, el a dat tonul, de Ionel Teodoreanu, atribuind acest nume unei boieroaice frumoase și puțin extravagante. Erau patru sau cinci ani de când citisem romanul, nu în volum, ci în Viața Românească de la Iași și dacă personajul mă câștigase, poate chiar visam la el câteodată, așteptând să întâlnesc în viață unul asemeni, numele îl țineam deoparte, gustul meu nu putea să-l asimileze. Prima Ioană pe care am întâlnit-o, nu târziu după aceea, își spunea Ionella; așa îl acceptam, avea muzicalitate și farmec, cu rezonanță urbană; dar mereu îmi aminteam de Ioana Pală, frumoasa boieroaică a lui Ionel Teodoreanu. Și într-o zi, am simțit că Ionellei, al cărei nume de familie aparținuse unui cronicar din secolele trecute, i-ar sta mult mai bine, i-ar sta solemn și splendid să-și spună Ioana, ca la origine.

Oița a venit cu dulceața, a trecut pe la fiecare din oaspeți, urmată de slujnică, o fată bondoacă, greoaie, cu călcătura bolovănoasă, și cu fața plină de pistrui până în vârful nasului; aducea, pe o tavă pirogravată, pahare cu apă. Când am aflat că o chema Ioana, m-am gândit că poate de aceea părinții îi spuneau fetei lor Oița, ca să nu semene la nume cu slujnica.

Am stat numai la primul din gajuri, auzisem, dar nu văzusem niciodată, sunt multe, nu m-a interesat să le aflu, experiența mea cu fetele a diferit de a altora. Era gajul „cu ața”: pe două scaune puse în mijlocul cercului, se așezau față în față și destul de aproape unul de altul un băiat și o fată; perechile se formau pe simpatii, dar uneori asistența impunea altă regulă, ca să facă haz, sau dintr-o mică perversitate, să dea naștere la gelozii, să încurce ițele. Pentru niște tineri puberi nu de multă vreme, putea să fie un joc tulburător, uneori nelipsit de consecințe, căci deschidea drumul spre alte experiențe. Băiatul și fata apucau în gură cele două capete ale unui fir de ață, lung de două sau trei palme, apoi trăgeau de el cu dinții, centimetru cu centimetru, băgându-l sub limbă și apropiindu-se unul de altul, până ce li se atingeau buzele. Nu era o sărutare, ci doar începutul, care pe unii putea să-i câștige, făcându-i să aștepte urmarea, într-o ocazie potrivită, pe alții putea să-i sperie și chiar să-i dezguste. Când am început să simt rolul acestui gest în dragoste, am socotit ca el este cel mai concludent, dacă nu-i vorba doar de o joacă; este preludiul în fața căruia nu se pun oprelişti severe, deşi el înseamnă mai mult decât urmarea cea mai gravă; fiindcă o anunță și o impune, chiar când una din părți ar vrea să refuze; este sigiliul care se aplică pe un contract de iubire.

Unele fete întrerupeau jocul înainte de-a ajunge la capăt, dădeau drumul aței când mai era puțin ca buzele să se atingă și fugeau rușinate; băiatul rămânea caraghios, cu ața în gură.

Oița a venit după mine până la portiță.

— De ce pleci? Nu ți-a plăcut nici o fată?

Îi simțeam bunătatea, probabil Cornelia îi vorbise de mine, că aveam o durere ascunsă, și ar fi vrut să găsesc o alinare, de aceea chemase fetele, ceea ce nici nu-mi trecuse prin minte. Aș fi vrut să-i mulțumesc, și fiindcă nu găseam cuvinte, mi-aș fi lăsat ochii pe umărul ei, să-mi curgă o lacrimă, să treacă prin bluză și să-i transmită că fata care îmi plăcuse, pe care o iubisem acum era moartă. Știam însă că i-aș fi simțit fără voia mea sânii, cum mă ferisem să-i simt pe ai Santei, chiar când o țineam în brațe, în vârful piramidei lui Keops. Era o distanță de netrecut între o clipă și alta.

Cornelia continua săpatul grădinii. A lăsat cazmaua și s-a uitat la mine, nedumerită.

— Nu-ți place Oița?

Trandafil avea elevi în casă, printre ei și fete, le auzeam glasurile. Ce de fete puteau să existe! Era plină strada, plin orașul, plină lumea!

— Să știi că ea te place! a adăugat Cornelia.

Nici în intenția ei nu era altceva decât bunătate; aveam mai de mult și destule alte motive să cred că nu făcea nimic pentru ea, ci trăia pentru alții.

M-am dus la Odor, intrase în casă, stătea pe întuneric. M-am oprit la fereastră și am rămas așa mult timp, fără să scoatem o vorbă. Dar gândeam, și unul și altul, pot spune așa despre mine, iar de el nu m-aș fi îndoit niciodată; în afară de orele somnului, mintea lui lucra încontinuu și gândurile se integrau în osul craniului. Mi-am amintit sfatul lui, un om pierdut trebuie înlocuit cu altul. Nu venisem să mi-l repete, aș fi vrut să afle că sunt pierderi pe care nimeni nu poate să le înlocuiască. Doar la plecare i-am spus „Noapte bună!"

Am avut un vis ciudat, eram cu Oița la portiță, cum ne despărțisem, numai că jucam gajul cu ața. Eu țineam ața în dinți, țeapăn, rezemat de un stâlp al gardului, ea înainta repede, îndemânatică, dar ața se lungea întruna. A durat mult, cât poate dura visul, până ce fata s-a înverșunat și distanța a început să se micșoreze. Am știut că în clipele următoare am s-o simt lipită de mine și atunci în locul ei a venit nu Santa, ci Zorina, care i-a terminat jocul cu ața. Am simțit o voluptate dureroasă, așa, în timpul visului, și oricât mi-ar fi fost de rușine, nu puteam să scap de ea, decât prelungind-o. Dar m-am dezmeticit, am dat drumul din dinți capătului de ață, într-un gest de apărare. Acum în fața mea era din nou Oița, privindu-mă consternată, cu ața în gură.

Nu mai puteam să dorm, stăteam cu mâinile sub cap, cu ochii în tavan, gândindu-mă: „Ce a putut să-i placă la mine? Și eu ce pot face?"

Capitolul 20

Oița devine personaj în carte, revendicându-și numele adevărat, Ioana. Amintirea copilăriei, față în față cu răspunderile prezentului. Omul mort de sifon la nuntă. Cum se developează un clișeu fotografic, cum se revelează o făptură omenească. Proiectele de viață ale Ioanei. Epitafe comice. Începutul ispitelor. Cortegiul mortuar al Ghizelei.

Probabil am adormit din nou, înspre ziuă, fiindcă țineam minte lumina zorilor trecând prin transperantul de la fereastră. Acum pe fereastră intra soarele, urcat mai sus de coroana copacilor; Trandafil plecase, fără să-l simt.

Curând a venit Cornelia, aducându-mi cafeaua cu lapte, cu două felii de cozonac, groase. Era una din puținele mele slăbiciuni, să-mi beau cafeaua cu lapte în pat, mi se părea o trecere mai domoală de la somn la viață.

— Haide, bărbierește-te și îmbracă-te, că vine Oița să te ia la plimbare!

Da, îmi creștea barba, chiar deasă și aspră, mă bărbieream de trei ori pe săptămână, câteodată chiar zilnic; deși socoteam că era o corvoadă, o îndeplineam cu îngâmfare, îmi plăcea să aud hârșâitul lamei, semn și semnal de bărbăție.

— De ce vine Oița?

— Eu am chemat-o. Nu faci bine să umbli singur toată ziua.

Fără să știe ce pierdusem, Cornelia voia să pună ceva în loc, deși nu auzise sfatul lui Odor.

Stătea la poartă, nu îndrăznea să intre, aștepta lângă o femeie care venise să ia borș, cu sticla într-o tăgârță. Își făcuse puțin ochii, erau verzi, pusese pe pleoape o boare de culoare bej, cu totul neobișnuită pe atunci, care îi dădea un aer de naivitate și stângăcie; seara păruse mai îndrăzneață și mai îndemânatică. Am privit-o mai atent, de astă dată nu mi-a trebuit decât o clipă, ca s-o văd din cap până în picioare. Aș fi mers cu ea oriunde, s-o vadă oricine; avea o frumusețe inteligentă, dar nu rece. Am încercat să descopăr întâi ce n-ar fi putut să-mi placă, așa e mai bine, ca să nu ai deziluzii pe urmă. N-am descoperit nimic și îmi era ciudă, și pe ea, și pe mine. Dar plecasem și nu puteam să mă întorc, lăsând-o singură în stradă. Până la prima răspântie, am mers fără să scoatem o vorbă. Acolo a trebuit să mă întrebe:

— Încotro vrei să mergem?

— Oriunde, dar nu spre centru; lasă-mă să te conduc eu; cunosc orașul.

Nu știa că aici începusem să învăț carte, nu știa nimic despre mine, și totuși nu găsea nefiresc să ne plimbăm împreună. Azi îmi explic ușor, toți oamenii pe care i-am cunoscut în viață mi-au acordat încredere din prima clipă. Dacă pe unii i-am dezamăgit, a fost vina lor, nu și-au dat seama ce puteau și ce nu puteau să aibă de la mine; de făgăduit n-am făgăduit niciodată nimic, dar dacă am fost hotărât să dau ceva din al meu, nu m-am oprit niciodată la jumătate.

Am mers întâi pe la școală; în față era un mic parc cu pini palmați, care întunecau ferestrele, și nu aveam lumină electrică. Nici nu mai știu cum învățam iarna, când se luminează târziu și se întunecă repede; să fi fost lămpi cu gaz, agățate de tavan sau în perete? Cred că mulți din noi și-au

stricat ochii. Lumină electrică s-a instalat când eram în ultima clasă, mai mult prin obolul părinților; am adus și eu cinci lei, dar n-a fost cu ușurință. S-a mai făcut un bal cu tombolă. De ce-mi aduceam acum aminte?… Fiindcă nu voiam să mă gândesc la Oița, de lângă mine, fiindcă îmi plăcea și mă temeam că ar putea să se vadă, iar ea nu trebuia să-și facă nici o iluzie, aveam datoria s-o apăr, să nu o trag după mine, într-o râpă plină de bălării, de boziu și de cucută.

Tot acest drum nu-i mai aruncasem o privire, dar o știam, cum o visasem la portiță, nu-mi dispărea din minte. Am intrat pe poarta școlii, era vacanță, nu se vedea nimeni, am mers în curtea din spate, fără un pic de iarbă, fiindcă generații după generații de școlari o băteau cu piciorul; aici jucam „hoții și vardiștii”, sau reproduceam scene din filmele cu cowboy, călăream în galop o coadă de mătură și roteam pe deasupra capului lasouri imaginare.

Oița mă urma, supusă, fără să-mi pună o întrebare; tăcerea ei începea să mă intrige.

— Vrei să mergem la cimitir? am întrebat-o, în sfârșit, când ieșeam pe poartă.

Mi-a răspuns repede, înviorată, parcă scăpa de o vrajă, ca prințesele amorțite, cărora nu le este îngăduit să vorbească.

— Da, vreau, îmi plac foarte mult cimitirele!

Mi-a fost imposibil să nu-i arunc o privire; părea cu adevărat bucuroasă. Îi plăceau într-adevăr cimitirele? Crezusem că o să se sperie; eram mai prejos decât ea oare?

— Cum pot să-ți placă? am întrebat-o, cu neîncredere.

— Dar ce-i cimitirul, decât o grădină?

Spunând așa, cu zâmbetul pe față, părea o grădină ea însăși. Începea să mă câștige și poate își dădea seama.

— Haide să te înveselești puțin! mi-a spus, apucându-mă de mână, când intram pe poarta cimitirului.

Avea o mână molatică și caldă, atunci am simțit prima oară, sau abia am presimțit ceea ce cu timpul avea să se adeverească, devenind o regulă nedezmințită, că mâna unei femei poate dezvălui, de la prima atingere, toată istoria ei intimă, a trupului și a sufletului. Am rămas în loc, cu un semn de mirare și nedumerire pe față; dar cum era mâna Santei? Dacă nu știam, înseamnă că n-o simțisem, nu știusem să-i descifrez efluviile, și nu puteam nici să mi-o aduc aminte.

— Haide! mă îndemnă Oița, luându-mă iarăși de mână. Am avut încă o dată, întocmai, senzația dinainte. Dacă nu era încă, avea să fie repede o ispită. M-am lăsat dus pe alee, cu o lascivitate în tot trupul, deși sufletul nu voia să se supună. Mai târziu, am avut adesea controverse între trup și suflet, dar le-am privit cu îngăduință și dacă trupul a fost mai puternic nu i-am pus piedică; între pacea de pe pământ și cea din ceruri, sfătuiesc pe oricine s-o aleagă pe prima; așa, s-ar putea s-o aibă și pe a doua.

Ne-am oprit la un monument de marmoră cenușie, un sarcofag cât pentru patru morți, înalt că nu puteai să vezi pe deasupra, cu ornamente de bronz, ghirlande și coroane. Sus era o statuie umană, în picioare; la început mi s-a părut meschină pe lângă dimensiunile celelalte, care îmi luaseră ochii, până ce, dezmeticindu-mă și concentrându-mi privirea asupra ei, am văzut că reprezenta, în mărime naturală, o fetiță firavă, căreia nu s-ar fi cuvenit să i se schimbe dimensiunile, ca să n-o maturizeze; căci altminteri monumentul cu inscripția urmărea să-i sublinieze vârsta fragedă. Pe soclu scria: „Aici zace GENIALA Letiția, elevă în clasa patra primară". Monumentul era loc de pelerinaj, toate școlile veneau să-l vadă.

Nu m-am înveselit, cum gândise Oița, mă întristau părinții care concepuseră inscripția și cheltuiseră trei sute cincizeci de mii de lei cu monumentul; nu pot să-i uit. Azi sunt probabil de mult pe lumea cealaltă; dacă aș crede că într-adevăr o asemenea lume există, n-aș vrea altceva decât să-i întâlnesc într-o zi, mergând pe alee cu fetița la mijloc, să-i salut cu pălăria ridicată jumătate de metru, acceptând ca tatăl să-mi răspundă distant, ducând un deget la cozorocul șepcii, mama înclinând numai puțin capul, cu o mutră acră, iar fetița strâmbându-se la mine și scoțând limba. Dacă m-a luat gura pe dinainte și am pomenit de șapcă, apoi sunt dator să merg până la capăt, dezvăluind ce-am aflat de la Ioana, că la data când se făcea monumentul, tatăl era general în activitate, comandant de brigadă, șeful colonelului Zaharescu, frate cu tatăl Zorinei. Iată cât e lumea noastră de mică!

Mai departe, am mers cu capul în pământ, gândindu-mă la aventura din Grădina Botanică și la tot ce urmase. Nu trădam deloc iubirea mea moartă, fiindcă Zorina fusese înainte, când încă nu o cunoscusem pe Santa. Am simțit deodată o asprime în suflet; trebuia să mă feresc de Oița. Numele ei, de care nu eram răspunzător și nu-l pronunțasem niciodată cu glas tare, în loc să-mi fie indiferent, ca aseară, începea să mă supere. Era un semn rău, dovedea că aș fi vrut să-l modelez după dorințele mele; trebuia să mă apăr!

Am mers până la capătul aleii și ne-am așezat pe o bancă, în umbra gardului; mai departe era câmpul. Aș fi pornit spre zarea din față, unde copilărisem, nu m-aș mai fi întors pe la poartă, însă Oița n-ar fi putut trece peste gard, decât dacă o ridicam în brațe. În sufletul meu, Santa se opunea din răsputeri, ar fi fost gestul cu care o ajutasem să urce pe piramida lui Keops sute de lespezi, și sute de gesturi repetate, care îi aparțineau dincolo de viață. Trebuia să-mi limpezesc cugetul. Am privit-o pe Oița, fără sfială, fiindcă nu voiam să fac altceva decât o comparație, din care eram hotărât ca ea să iasă învinsă. Mai înainte trebuia să termin cu numele, dându-i și ei o șansă, cât de mică. Am privit-o în ochi și i-am spus:

— Ioana!

N-am bănuit ce-o să se întâmple, a făcut ochii mari, enormi și creșteau întruna, în timp ce un roz palid îi acoperea obrazul, înainte mai rumen, ars puțin de soarele primăverii.

— Mie mi-ai spus Ioana? E prima oară când îmi pronunță cineva numele!

Și-a luat obrazul în palme și a stat mult timp așa, părând că se reculege. Pe urmă a îngânat:

— Nu se poate! E o iluzie!

Și-a scuturat capul, făcând să-i fluture părul, mișcarea unduită și puțin sălbatică de care voi fi tulburat totdeauna, și s-a uitat la mine cu o privire strălucind de inteligență. Oamenii sunt reticenți, greu atribuie unei fete o asemenea însușire; din orgoliu sau din prostie; ca să-și apere o poziție pe care o dețin prin tradiție, de după epoca matriarhatului.

— Nu știu de ce mi-au spus Oița, când eram mică; m-au îmblânzit, potcovindu-mă cu un nume, care nu mi se potrivește, nu mi s-a potrivit de când m-au scos din scutece; îmi venea să dau din picioare și să zgârii, mai târziu m-aș fi suit pe acoperișul casei, aș fi fugit pe stradă după căruța hingherilor, aș fi aruncat cu pietre… Îți închipui că atunci nu puteam să judec, m-am supus inconștientă, am crezut că numele ales de părinți e de esență divină. Dar să știi că nu sunt o oiță adormită; m-aș lua în coarne cu toată lumea.

O priveam și o comparam cu Santa, într-un efort de luciditate, fără să accept adevărul: că dincolo de ceea ce mă ținea legat cu funii însângerate de trecut, această oiță mi se părea mai frumoasă, mai vie, mai caldă; în schimb, îi lipseau circumstanțele frapante: n-avea părul blond, ca o claie de aur, nu locuia după o fereastră misterioasă și nu era interzisă. Se adăuga drumul la

piramide, călătoria pe mare, orele petrecute împreună pe puntea ancorelor, serata de adio, în Marmara, când dusese solidaritatea cu mine până la răzmeriță; apoi schiul cu caii, nebunele cavalcade în lunca înzăpezită, când soarele punea în părul ei luminile curcubeului, iar mie îmi arăta lumea sub o înfățișare nebănuită, ridicându-mă neimaginabil de sus deasupra propriei mele ființe. Era vremea ascensiunii lui Piccard în stratosferă, și la recordul lui eu parcă adăugam mii de metri. Avalanșa aceasta de fapte pe care nu le-aș fi trăit fără Santa, și care răscolise adânc primul an al tinereții mele, naive și speriate, nu avea să se mai repete niciodată, până la sfârșitul vieții, marcându-mi destinul ca un blestem și o binecuvântare.

Santa rămânea astfel inegalabilă, și moartea nu făcuse decât să o fixeze și mai puternic, să o proiecteze și mai obsedant în fața privirilor mele, împiedicându-mă să văd altceva în afara drumului care, oriunde m-ar fi dus, o urma pe ea către eternitate.

Gândind așa, acolo, pe banca din marginea cimitirului, mi-am adus aminte de bătrânul Zoba, care păstrase toată viața, în patul lor de nuntă, pe Calipso, într-o plăsmuire de ceară, atât de fidel modelată și colorată, că mi se părea vie până la indecență. Eu nu aveam nici măcar o fotografie a Santei; cui s-o fi cerut? De Barbara nu mai știam nimic, pe domnul Georgy nu-l mai văzusem, refuzase să mă primească odată, după înmormântare, când sunasem la ușa lui, după ce urcasem scările cu o cruce grea pe umeri; știa că nu aveam nici o vină, Santa era victima propriilor ei impulsuri, nimeni n-ar fi putut să i le schimbe; murise fiindcă așa îi fusese destinul sau fiindcă așa voise; dar acum eu nu mai existam pentru domnul Georgy, cum nu existasem înainte, eram o construcție a fiicei sale, căreia nu puteam să-i supraviețuiesc cu datele mele vechi, mai străine pentru el decât ale unui câine vagabond, sortit să cadă în lațul hingherilor. Deci nu găseam în raza privirilor mele nici o imagine materializată într-un fel sau altul, care să mi-o amintească pe Santa. Și totuși, ea rămânea în amintirea mea mai vie decât frumoasa Calipso, reprodusă în ceară cu forme și culori senzuale, pe care o puteai atinge cu mâna, și o puteai lua în brațe. Santa era iubita sfântă și neatinsă, având față de viață independența nebunilor. Oare nu toate sfintele au fost nebune?

Cele ce urmează le va înțelege ușor numai cine a văzut cum se developează un clișeu fotografic, când, pe un fond cenușiu fără umbre, subtili compuși chimici fac să apară imagini întâi nebuloase, ca apoi să se definească de pildă surâsul Giocondei, cu întreg chipul ei enigmatic, cum îl

știm de pe pânză. La fel poate să apară chipul lui Hitler, sau stivele de copii din Biafra, cu burțile umflate de foame.

Așa căpăta chip fata de lângă mine, făcând bineînțeles să dispară aceste ultime reprezentări macabre, și înviind-o pe prima: fiindcă avea surâsul Giocondei. Mie Gioconda nu-mi place, judecând-o ca frumusețe feminină, și nimeni nu va putea să-mi schimbe părerea. O revistă franțuzească a reprodus-o pe prima pagină, păstrându-i surâsul, dar aplicându-i mustața și ochii lui Stalin; așa îi stătea mult mai bine, sunt sigur că Leonardo însuși ar fi admis-o.

Surâsul fetei de lângă mine însă nu era enigmatic, ci iradia o inteligență care putea parcă să ardă, ca razele laser, țesuturile sclerozate ale unei lumi rămasă cu mintea în urmă.

— Peste două luni termin școala, îmi iau bacalaureatul și am să vin la București, să dau examen la medicină. Dacă ai să-mi lași adresa, am să te caut; atunci am să-ți spun de ce am ales medicina; ideea generală este că vreau să-mi cunosc trupul, științific. N-am să refuz nici o experiență. Sunt încă o fată cuminte, cum se spune în lumea cuviincioasă, dar am vârsta când aș putea să nu mai fiu. Atunci când n-am să mai fiu, din iubire sau din curiozitate și am să mă întorc seara acasă, n-o să am sentimentul că am păcătuit, decât mințindu-mi părinții; și poate pe unele prietene, mai proaste. Acum m-am recules, dar emoția că mi-ai spus primul pe adevăratul meu nume nu mi-a trecut. Eu sunt o Ioană, nu o Oiță. Când mă gândesc cum o să mă cheme mama deseară, mi se face greață. Dar voi păstra în cugetul meu, ca pe o taină, numele pe care mi l-ai recunoscut tu. Iar ceea ce se va întâmpla mai târziu, nu va avea o importanță mai mare. De ce râzi?

Poate râdeam, dar fără să știu. Altminteri mă stupefiau cuvintele ei, care depășeau puterea mea de înțelegere, oricât ar fi fost de firești în esență; dar eram mult prea tânăr, prea timid și prea naiv ca să mă scutur dintr-odată de toate prejudecățile aflate la baza educației mele. Astfel, mă situam mai prejos decât ea, și singura mea consolare rămânea gândul că îmi dădeam seama. Dar, cum o ascultam cu atenția încordată, privirea mea, trecând peste umărul ei, căci mă temeam să-i întâlnesc ochii, se oprise pe un rând de cuvinte, proiectate parcă din spațiu, le citeam limpede așa cum pluteau în aer, fără un suport terestru; până ce cristalinul, adaptându-se la distanță, am deslușit că erau pe o cruce de mozaic alb cu roșu, lucrarea unui pietrar fără vreun simț artistic, pentru un client periferic, „…mort de sifon la nuntă…” atât apucasem să citesc, nu vedeam restul, deși era scris mai mare, inițialele

obișnuite, INRI, apoi numele mortului, data nașterii și a sfârșitului, plus o fotografie colorată, un mahalagiu gras și rumen la față, cu o cămașă descheiată la gât, cu un mintean pe umeri, privind în obiectiv mândru de sine.

Ioana se întoarse, cunoștea mormântul și, cu toate vorbele grave de mai înainte, râse, imitând râsul meu involuntar de mai înainte. Cunoștea chiar și mortul, era dulgher, le reparase gardul și făcuse altă portiță. M-a luat iar de mână, cu un gest de prietenie deplină și m-a dus să privesc de aproape. Mâna ei continua să fie la fel de caldă și tandră. „Aici zace Ion Cristache, mort de sifon la nuntă…” Așa hazliu cum mi se păruse la prima vedere, în realitate putea să fie un epitaf enigmatic, de-o absurditate impenetrabilă. Mai târziu, l-am întâlnit, prezentat altfel, în artă și în literatură, și am dat drumul la pas, cu capul între umeri, cum aș fi străbătut un codru cu renume rău, așteptând un atac din toate direcțiile. Deși o iubesc în forme ale îndoielii și ale neliniștii, absurditatea e unul din dușmanii mei, când devine agresivă, adică peste putință de a fi descifrată, ceea ce înseamnă o jignire adusă inteligenței încă nesclerozate. Dar până unde mi se ducea mintea, pe urma acelei morți de sifon la nuntă!? În mediul unui Ion Cristache, nuntă fără sifon nu se poate!

În realitate, tragica întâmplare era simplă și comică; la nunta fiicei sale, sifonul făcuse explozie în mâna lui Ion Cristache, îi tăiase carotida, și până să vină o trăsură, să-l ducă la spital, nefericitul murise. Să mă fi aflat acolo, le-aș fi spus să nu se mai ostenească, o carotidă tăiată înseamnă moarte în cinci minute.

Întrebarea rămasă în gând, când ieșeam vesel pe poarta cimitirului, era, cine făcuse epitaful? Cine face epitafele comice?

Am avut, într-o vreme, vecini o familie de oameni simpli și cumsecade, soț și soție, el funcționar, ea soră de spital, făcea injecții și masaje la domiciliu. Într-o zi s-au dus cu șareta tocmai la Iepurești, pe drumul Focșanilor, să ia vin de la cramă. Au mers două zile și două nopți, lăsând timp calului să se odihnească, iar a treia dimineață, când au ajuns, bărbatul și-a pus capul în piept și a murit pe capră. Nevasta m-a rugat să fac un epitaf mortului, dar așa, să le întreacă pe toate. N-am pricepere la epitafe, cum nu am la epigrame; când văd pe unii cum le scot în serie, rămân cu gura căscată. Dar mi-am dat osteneala și am scris rândurile cerute, punând în ele, cu demnitate, cât mai multă durere. „A, nu! mi-a spus nevasta. Trebuie să se vadă cum am plecat la drum, cum am ajuns, și cum a murit pe

capră, sărmanul.” Cum nu uitasem epitaful lui Ion Cristache, nu-l uit fiindcă îl repet din când în când prietenilor, aș fi putut scrie: „Aici zace cutare, mort de dambla la cramă.” Ar fi fost o batjocură, așa că mi-am dat osteneala să scriu epopeea dorită, comprimând-o în vreo treizeci de cuvinte. Femeia a strâmbat din nas, și dacă nu era de ajuns să văd cât o nemulțumise textul meu, a înghesuit hârtia în buzunar, mototolind-o, dovadă că nu-i făcea trebuință. Ani mai târziu, ducându-mă la cimitir într-o zi, cum am obiceiul când sunt binedispus, căci nu mă duc niciodată să plâng, am descoperit mormântul. Pe cruce scria: „Aici zace cutare, mort de apoplexie la cramă, când am fost cu șareta, să luăm vin de Paște.”

Să fi avut mai multă îndrăzneală, și încă un pic de inspirație, aș fi brodit-o, rămânând să schimb cuvântul dambla, cu altul mai științific.

Pe când ne mai aflam încă în fundul cimitirului, față în față cu Ioana, lângă banca pe care șezusem, m-a străfulgerat gândul s-o trec peste gard, ridicând-o în brațe. M-am abținut cu o paloare pe față. Așa mi-a venit ideea, în drum spre casă, de-a pune în balanță remușcarea cu regretul, folosită apoi în mai multe ocazii. Remușcarea de a fi săvârșit o faptă neîngăduită, și regretul de-a nu fi săvârșit-o. De-atunci, oricui îmi cere sfatul, îi recomand prima soluție.

După ce am plecat la școală, trei zile mai târziu, am regretat că nu știu dacă mijlocul Ioanei era la fel de cald și tandru, ca mâna. Aveam să regret multe, căci sfatul lui Odor nu putea fi aplicat încă. Un om pierdut nu se înlocuiește cu altul decât în clipa când stelele de pe cer ajung într-o anumită poziție față de cel care le privește.

* * *

Veneam la școală ultima oară, din ultima vacanță; mai erau trei luni, și terminam al doilea an, odată cu el se încheia un capitol din viață, începeam altul, care nu mai putea să fie la fel de aspru. Într-adevăr, n-a fost, căpătasem o anumită independență, dar cu limite riguroase, mai degrabă o iluzie, și nu mai eram înarmat ca prima dată, să îndur totul, numai ca să nu strâng de gât pe cineva, dacă m-ar fi scos din sărite. Eliberarea a fost o dezamăgire, și a crescut lună de lună.

Am ajuns la ora trei după-amiază, cu același tren de noapte care mă adusese și prima oară. Temerile de atunci trecuseră, veneam ca la mine acasă, în schimb, orașul devenise un loc de doliu și n-aveam nici măcar

dreptul să-mi pun o cârpă neagră pe mâneca hainei. M-am întrebat adesea, când am avut morții mei și nimeni nu m-a împiedicat să-i urmez la groapă, ce-i aduce unui om banderola de doliu? Să fie ea un semn ca lumea să știe? Ce-i pasă lumii de morții altuia? Să fie un avertisment, ca trecătorii să-și potolească veselia, din respect pentru tristețea noastră? Nu pot crede; de ce să-și amărască ei sufletul pentru un orfan sau pentru o văduvă? Să fie pentru aducere-aminte? Nu, dacă ar fi nevoie de-o asemenea condiție, mai bine să uităm mortul după ce-au căzut bulgării deasupra sicriului. Atunci, să fie oare o mângâiere pentru noi înșine?… Dacă am încercat atâtea răspunsuri, înseamnă că niciunul nu se potrivește. Rămâne să cred că ne îndoliem viitoarea noastră moarte.

Tramvaiul era gol; după două stații s-a oprit în spatele unui cortegiu mortuar, care ieșise de pe o stradă laterală și îi tăia drumul. Strada o cunoșteam bine, dar nu vreau să-i spun numele, într-o împrejurare atât de tristă. N-am apucat să văd decât dricul alb, cu îngeri la colțuri și cu ornamente poleite; în fața lui mergea fanfara, cântând jalnicul marș funebru. Îndată tramvaiul s-a umplut de femei tinere, toate în doliu, cu voaluri negre pe față, fără nici un bărbat printre ele. La stațiile următoare nu s-a mai urcat nimeni, n-ar fi avut unde și pe deasupra ar fi pierdut timpul, fiindcă tramvaiul mergea la pas, în urma cortegiului.

Stăteam pe bancă, în colțul vagonului, mă așezasem în dreapta, ca să nu văd casa cu obloane verzi unde apăruse prima oară în ochii mei Santa. Era sfâșietor să trec pe sub ferestrele ei în urma cortegiului mortuar, în sunetele marșului funebru. Când am intrat pe strada îngustă, mi s-a părut că zidurile tremură, vibrând și ele ca instrumentele de alamă, care scoteau gemete și țipete, parcă spre a scula morții din morminte, să vină la ultima judecată. N-am întors capul, n-am văzut casa, stăteam cu ochii închiși, dar am simțit-o când am trecut prin față; spiritul Santei nu plecase încă de acolo, aștepta poate să se ducă de-a dreptul la învierea morților.

Când am deschis ochii, am văzut că una din femeile în doliu, care nu avea loc pe bancă și stătea înghesuită într-un colț al vagonului, se uita la mine, îi simțeam privirea trecând prin voalul negru de pe față. Mi-am dat seama că ar fi trebuit să-i cedez locul, și m-am ridicat în picioare; pe atunci era rușinos să nu ții seama de această regulă, una din datoriile oamenilor cu bună creștere. Ea însă a refuzat, cu un gest al capului, în schimb s-a apropiat de mine, mi-a pus mâna pe umăr și s-a aplecat să-mi spună o vorbă, cu glasul înecat de lacrimi:

— Și era atât de tânără, biata Ghizi! Tânără și voioasă! Dumnezeu s-o ierte!

Mă recunoscuse, am recunoscut-o și eu, era una din fetele care veneau să mănânce un cremșnit la Ghizela, să bea un păhărel de vișinată și să admire halatul meu de mătase. Da, era tânără, n-avea decât douăzeci și cinci de ani; Santa împlinea douăzeci când murise, în martie. Numai două luni despărțeau o moarte de alta! Și ce straniu era destinul meu, să exist între amândouă, să trec atât de aproape pe lângă ele!

Lumea care aștepta în stație pornea pe jos, fără să protesteze, era un obicei, tramvaiele, cu zgomotul lor de fierărie, să nu treacă pe lângă convoaiele mortuare. Am coborât din mers și am mărit pasul, până ce am ajuns dricul. O femeie corpolentă, îmbrăcată într-o rochie scumpă de doliu, cu voal de crep, greu ca o draperie, mergea prima, în mijloc, mișcându-se anevoie, avea picioare scurte, strâmbe și noduroase. Cred că mersul pe jos era pentru ea o caznă, mă întrebam cum putea să îndure și nu înțelegeam de ce nu se urcase într-o trăsură; se îngăduie chiar celor mai apropiate rude. Am bănuit, și nu mă înșelam, că era patroana, despre care fetele spuneau că e mai bună decât o mamă. Ca s-o judec, pentru mine era de ajuns s-o văd ce chinuit mergea în urma dricului; sunt sigur că dacă îi înțepeneau picioarele, sau se rupeau în două, ar fi mers înainte, până la groapă. Nu-mi păsa cum ar fi judecat-o alții, nu-mi păsa de nimeni care ar fi putut să mă vadă; m-aș fi dus să merg lângă ea, măcar zece pași, căci drumul celui viu în urma celui mort nu se măsoară. M-a oprit numai teama că ar putea să mă alunge, socotindu-se datoare să mă apere de ochii lumii.

O altă femeie în doliu, plângând cu fața în mâini, mergea în stânga ei; poate era mama adevărată. În afară de vizitiu, nu se vedea nici un bărbat în tot cortegiul. Și ce de mulți trecuseră prin casa de unde fusese scos sicriul, purtat pe umeri de fete!

Am mai făcut câțiva pași înainte, și am văzut-o. Era îmbrăcată în alb, ca miresele, cu o diademă de lăcrămioare pe frunte, cu mâinile pe piept, împreunate peste crucifixul de deasupra patului, tot ce luase din cameră. În inelarul mâinii drepte lucea o verighetă de aur. Mi-am amintit că fusese dorința ei: „Când oi muri, vreau să mă înmormânteze cu verighetă!”

M-am întrebat cu tristețe: „Oare pe tot acest pământ nu s-ar fi găsit un bărbat care s-o ia de nevastă? Să aibă în el atâta putere și dragoste, încât ea să nu mai dorească pe altul?”

Eram la picioarele statuii cu Victoria Neînaripată. Cortegiul a cotit la stânga, prin pădure, iar eu am intrat pe poarta școlii, în ultimul minut cât nu eram în întârziere, la fel cum mi se întâmplase și prima dată.

Ce câștigasem, respectându-mi jurământul și nestrângând de gât pe nimeni?

A doua zi după-amiază, în orele când poate aș fi fost călare pe dealuri, cu Santa, m-am dus pe jos la cimitirul catolic. Pe Ghizela n-o îngropaseră în criptă, ci într-un mormânt în lotul cumpărat de patroană, pentru fete. Erau zeci de locuri neocupate; de obicei fetele plecau acasă când își presimțeau moartea.

Printre flori se vedea crucifixul.

În criptă, unde știam că odihnea Santa, n-am îndrăznit să intru; într-o clipă de rătăcire, la moartea ei, crezusem că n-am să mai pot ieși de acolo. Au trebuit să treacă ani până am îndrăznit să cobor prima oară și să risipesc un buchețel de violete la picioarele firidei unde era zidită.

Capitolul 21

O odăiță în Cotroceni. Fotografia Santei cu Fedra, calul ei mai alb ca zăpada. Suferințele omenirii. Câmpul de instrucție, aerodromul. Dezamăgirile. Pedagogie cazonă. Avionul presupus al povestitorului se prăbușește. Eludarea destinului. Prăbușirea tribunei la serbările regalității. Zoil, un personaj imperturbabil. Recrutul slab de minte; martirizarea lui de către zbirul regimentului. Faptă și răsplată; răzbunarea, un act de dreptate.

Când am revenit în Cotroceni, după o lipsă de doi ani, cofetăria „Zaharescu" mai exista și își păstra firma, deși patronul se împușcase. Zorina însă nu mai era la casă și nici nu i-am simțit lipsa; sufletul meu trecuse între timp prin zbuciumări care șterg amintirile, în primul rând pe cele frumoase.

Dacă din ușa cofetăriei întindeai o linie drept înainte, pe strada Carol Davila și măsurai două sute de metri, ajungeai la casa unde am locuit un an, până ce m-am mutat în altă parte a orașului. Venisem acolo cu un taximetru răpănos, cu coviltir, primul care îmi ieșise în cale, printr-un nenoroc greu explicabil, fiindcă altminteri era piața plină de limuzine luxoase; poate taximetrul acela își făcea ultima cursă și eu eram ultimul pasager, înainte de a merge la fiare vechi, făcut bucățele. Casa am găsit-o la *Mica publicitate* și

am luat-o fără prea multă alegere, mă atrăgea cartierul. Aveam vecini de familie bună, care m-au invitat la masă și la petreceri, am stat țeapăn pe scaune demodate, într-o lume mai demodată decât ele; e de prisos să mai spun alte cuvinte despre viața pe care am dus-o acolo, până ce a apărut Ioana.

Aveam toată averea în două geamantane, pe care le-am urcat singur pe scară; odată ajuns în cameră, înainte de a-mi scoate hainele, am luat fotografia Santei, pusă deasupra, și am așezat-o pe noptieră, sprijinită de o sticlă cu apă de colonia. O primisem prin poștă, la școală, înainte de plecare, în plic recomandat, cu numele și adresa expeditorului indescifrabile, așa că nu știam cine mi-o trimisese, domnul Georgy, Barbara sau o persoana binevoitoare, necunoscută de mine? Nu știam când fusese făcută, o copie mărită după un instantaneu probabil luat înainte de-a fi cunoscut-o pe Santa, fiindcă deși o înfățișa în peisajul străbătut de noi cu schiurile și caii, circumstanțele erau altele, în primul rând anotimpul, fără zăpadă. Se vedeau lunca și sălciile înverzite pierzându-se în fund, spre munte, iar în primul plan ea, în costum de călărie, la un popas, ținând-o de frâu pe Fedra. Amândouă fixau obiectivul, cu o privire intensă, aprinsă de neastâmpăr; era atât freamăt în ele, încât păreau în mișcare, amândouă veneau spre mine.

Am lăsat geamantanele nedesfăcute și m-am dus numaidecât în centru, să caut o ramă pentru fotografie; am umblat mult pe Calea Victoriei, pe Lipscani, pe Academiei, până am găsit una să-mi placă. Noaptea am aprins de mai multe ori lumina și văzând fotografia la capul meu, mi se părea că nu sunt singur; dar pe de altă parte mă cuprindea tristețea, că din tot ce fusese și din tot ce ar mai fi putut să fie rămăsesem numai cu o imagine.

A doua zi, am umblat mult după o altă ramă, și am găsit una care mi s-a părut mai frumoasă, dar mă înșelasem, nu se potrivea cu fotografia. Mă opresc la aceste întâmplări fiindcă nu am de povestit altele; eram liber o săptămână înainte de a mă duce la cazarmă, unde mă aștepta altă viață, și până atunci nu m-am ocupat decât de fotografie, schimbând ramă după ramă, căutându-i poziția cea mai bună, în lumina cea mai potrivită. Uneori poți găsi satisfacții chiar și în durere, ajungând până la bucurie, o bucurie puțin amară, dar însemnând ceva mult mai mult decât o consolare; înconjurând de atenții fotografia, mi se părea că Santa reînvie sub privirile mele și iese din ramă. Gândul că ar putea să fie în viață, să umble prin cameră, să se apropie de mine, să-mi pună mâinile pe umeri și să mă sărute

în colțul gurii, devenea în gândul meu o realitate pe cale de împlinire și trăiam clipe de extaz, cu totul străin de realitatea adevărată.

A fost timpul când nu-mi închipuiam că pe lume ar putea să fie o a doua Santă, de aceea nici nu-mi trecea prin minte s-o caut. E adevărat că mai târziu am căutat-o, și uneori mi s-a părut că o și găsisem, ca să-mi dau seama, după o zi sau după o noapte, că era alta.

Despre ce-a urmat nu am de spus multe, am meditat ani de zile cum le-aș putea reduce și cred că am găsit ce trebuie să rămână; după aceea, mult timp viața mea va fi monotonă și searbădă. În schimb, lumea va intra în convulsiune, se va zvârcoli lovită și însângerată. Bucuriile și suferințele unui om îl privesc pe el însuși; despre ele va trebui să vorbesc cu decență. Suferința va fi a omenirii, și bucuria a nimănuia, decât a celor slabi de minte, a inconștienților și drogaților. Căci a plouat cu droguri asupra noastră, a tuturora, prin radio și literă tipărită, cărora le-au căzut victimă chiar unii oameni de bună credință, și chiar cei cu frica lui Dumnezeu, deși mai înfricoșat decât ei părea Dumnezeu însuși.

* * *

Azi n-a rămas mai nimic din ce-a fost înainte. Cazarma există, cu alte destinații, înconjurată de fabrici și blocuri de locuințe. Peste aerodrom, care era și câmpul nostru de instrucție, peste câmpul de defilare și peste poligonul de tragere a crescut un cartier nou, cât un mare oraș de provincie. Dacă aș vrea să văd hangarul unde și-a construit avioanele Aurel Vlaicu, n-aș putea trece; acolo e acum o fabrică de mașini electrice, înconjurată de gard cu poartă păzită. Neavând nici planurile vechi, nici cele noi ale orașului, n-am cum să identific străzile sau bulevardele trasate pe locul de unde decolau și aterizau avioanele, în vremea mea, și înaintea vremii mele, când se încercau primele zboruri. Pe Vlaicu nu l-a învățat nimeni să piloteze, s-a exersat singur, fără sfatul nimănuia, pe un avion cu comenzile ciudate, care ar pune în încurcătură un pilot din zilele noastre. Pe atunci, toți piloții învățau să zboare singuri, nimeni nu putea să-i corijeze și să-i salveze, dacă își pierdeau capul și făceau o greșeală. Și totuși, după știința mea, au fost foarte puține victime, până n-a început războiul din 1916; de atunci înainte nu mai vorbim – à la guerre, comme à la guerre. În românește se spune: nu poți să faci omletă fără să spargi ouă!

Acolo a aterizat, în 1930, iunie, avionul care îl aducea, de la Cluj, pe prințul Carol, prima parte a drumului, de la Paris, o făcuse cu un taximetru

aerian, care după ce și-a luat plata, s-a întors în Franța. Odată debarcat la Cotroceni, prințul a traversat câmpul de instrucție și s-a dus la cazarma vecină, unde a rămas până seara. Am povestit mai din vreme, cum la căderea întunericului a plecat cu piciorul la Palatul Cotroceni, mergând pe mijlocul străzii, încadrat de cele două regimente aflate în cazarmă, cu numărul de soldați redus, din vreme de pace, vreo câteva sute de oameni. N-aș pomeni încă o dată întâmplarea, dacă nu mi-aș fi petrecut acolo câțiva ani din viață. Dar ceea ce mă atrăsese și mă câștigase în școală, cu atmosfera ei sportivă și bărbătească, severă și dreaptă, acum se terminase, pierdeam vremea fără să fac mai nimic din ce învățasem și, în loc să merg înainte, dădeam înapoi, mult mai jalnic decât racul. Despre o asemenea viață, a scris cineva cu mai multă înclinație decât mine, așa că n-am să repet fără tragere de inimă, ceva ce-a fost spus mai înainte, cu tot duhul și cu deplină chemare. Voi povesti numai prima mea dezamăgire, care a atras altele, până ce mi s-a făcut silă.

Felul cum mă despărțisem de protectorul meu, maiorul Ion Ion, profesorul de tactică, nu făcuse să-i uit învățătura, care în ultima parte a școlii mă amețise până la a crede că aș fi fost în stare să duc la luptă cel puțin un regiment, dacă nu o divizie, și să câștig victoria. Câștigasem destule, pe hartă, ca să cred că niciodată n-aș putea să greșesc o soluție, alegând-o pe cea proastă în locul celei bune, când era o atât de vădită diferență între ele. Sigur că nu mă așteptam să capăt o asemenea comandă, mi se cuvenea un pluton de treizeci și nouă de soldați, plus omul meu de ajutor, sergentul instructor sau plutonierul, și înțelegeam să-mi reiau cu răbdare ucenicia, pornind de pe această treaptă. Nu socoteam că era o retrogradare, în schimb îmi dădeam seama că îmi făcusem iluzii nesăbuite. Dar deziluzia a fost și mai amară, văzând că din întreg regimentul abia se puteau înjgheba vreo două companii; restul oamenilor se chemau când suna mobilizarea și era gata să înceapă războiul. Astfel, plutonul meu se reducea la o grupă, nu totdeauna întreagă; câte un om era în spital, altul la infirmerie, în afară de cei luați la corvoadă. Privindu-i, mă întrebam de ce mă mai încărcasem cu atâta învățătură, când lor nu le trebuia decât o fărâmă. În zilele următoare, am mai avut de coborât o treaptă, agravată de o fire nestăpânită și excesivă.

Eram pe câmpul de instrucție, nu departe de cazarmă, și-i învățam pe soldați cum să se miște, la stânga, la dreapta, la stânga-mprejur, cum să mânuiască arma. Nu era datoria mea, ci a sergentului instructor, stăteam

deoparte supraveghindu-l, dar la fel de bine aș fi putut să plec la plimbare. Nici prin minte nu-mi trecea să îndrept eu pedagogia obișnuită a regimentului, mi-aș fi aprins paie în cap, toată lumea mi-ar fi întors spatele. Pedagogia consta în a-l pune pe soldat să facă o anumită mișcare, și a-l corecta, lovindu-l cu latul baionetei peste mână, urlând la el de-l apuca tremuriciul: „Fă bine, mă, fă bine!…” Nedându-și seama unde greșea, și instructorul neostenindu-se să-i explice, omul se pierdea cu firea, nu mai era bun nici de două parale, privirea lui devenea pierdută și idioată, primea loviturile și înjurăturile fără să le înțeleagă, cu o mutră de martir, față în față cu leul căruia îi era pradă.

În spatele lor decolau avioanele sau veneau la aterizare…

Într-o zi, instructorul le explica oamenilor cum să se arunce la pământ cu arma în mână, pe câmpul de luptă. Mi-am adus aminte, cuprins de tristețe de sergentul nostru Prepuț, care odată se trântise în noroi cu trup și suflet, fără să aleagă locul, așa cum nu-l alegi sub ploaia de gloanțe, își batjocorise hainele și se murdărise până în albul ochilor.

Acum, pământul era uscat, nu mai plouase de multă vreme, avioanele decolau fără nici o stânjenire. Sfârșind explicația, instructorul îi puse pe oameni să execute. Atunci, n-am mai putut să îndur, m-am răzvrătit împotriva pedagogiei și i-am strigat, cu un glas pe care nu mi l-ar fi recunoscut nimeni, dacă mă auzise vreodată:

— Arată-le!

Sergentul s-a uitat la mine surprins, cu privirea soldatului lovit cu latul baionetei peste mână. I-am repetat, alb la față de mânie:

— Ia o armă și arată-le cum să facă!

S-a supus, strâmbându-se mai rău ca după sare amară, dar mișcarea lui era atât de scâlciată și neconvinsă, încât cu greu m-am stăpânit să nu pun mâna pe o baionetă să-i fac ce le făcea el soldaților. M-am mulțumit să-i iau arma din mână și să-l dau la o parte. Apoi, cu chipul sergentului Prepuț în fața ochilor, cu inima lui în piept, m-am trântit la pământ nu doar cu convingere, ci atât de furios, încât mă mir că n-am făcut groapă; în schimb, pantalonul, pe piciorul stâng, primul supus impactului, s-a sfâșiat de deasupra cizmei până în betelie, lăsând să se vadă pielea însângerată.

Comandantul de companie, care probabil pândea din vreun ascunziș, de după șirul de vagoane cu lemne pentru cazarmă, văzuse, și m-am pomenit cu el alături, când îmi scuturam praful de pe haine.

— Bravo! îmi spuse, strângându-mi mâna, ca și cum aș fi câștigat vreuna din bătăliile visate pe când învățam tactică și strategie.

Ochii lui, ca de rață, păreau înlăcrimați de emoție. Ca rușinea să fie întreagă, la prânz mi-a adus elogii în fața celor patru plutoane ale companiei, care nu erau decât patru grupe. Însă n-am câștigat simpatia nimănui, nici măcar pe a celui care mă lăudase, fiindcă de fapt atentasem la regulile pedagogice prestabilite.

Mergând spre casă, unde ca singură consolare mă aștepta fotografia Santei, în altă ramă, a patra sau a cincea, mă gândeam, cu o revoltă amară, care-i cea mai greu suportabilă decădere: „Pentru ce m-am născut eu? Ca să mă trântesc la pământ cu arma în mână? Și să merg în cadență? Să fac totul bătând pasul?”

În aceeași zi, fiindcă tocmai luasem prima leafă de la cazarmă, mi-am comandat haine civile. Îmi dădeam seama că, după doi ani de militărie, cu toată pasiunea pe care o arătasem vieții brave din școală, inima mea rămăsese neconvertită. Dar trebuia să mă resemnez și să-mi țin gândurile ascunse, trebuia să bat pasul în cadență, după trompetă și tobă, până la un termen aflat încă departe, fiindcă așa mă legasem.

* * *

Cu privire la viața mea personală pe câmpul de instrucție, mai am de povestit o ultimă întâmplare, și ea se va lega, în chip fatidic, cu alta, când am stat pe un dig bătut de furtuna dezlănțuită pe mare, fiind cât pe ce să mă arunc în valuri, ceea ce mai târziu mi-am dat seama că ar fi fost moarte sigură.

Era ca în toate zilele, soldații făceau instrucție sub îndrumarea sergentului, iar în spate decolau avioanele.

Nu trecuse decât o lună de când duceam această viață, dar urmărisem sute de avioane decolând sau venind la aterizare. La capătul pistei era școala de aviație, unde încercasem să dau examen; fiecare avion din câte îmi treceau prin față era o durere. Dacă auzeam un zgomot de motor, departe, întorceam capul și-l urmăream fără să pierd cadența, fie ea numai presupusă, în timpul când stăteam locului; fiindcă așa era legământul.

În ziua aceea, uitându-mă după un avion care ieșise din hangar și se pregătea să decoleze, mi-a venit un gând, ca o obsesie, n-a mai vrut să-mi iasă din minte, am avut sentimentul că era avionul meu, cel ce mi s-ar fi

cuvenit, mă aflam în carlingă, în combinezon de piele, cu casca în cap, cu ochelari de zbor, ca de scafandru, cu picioarele în palonier, cu mâna dreaptă pe manșă, cu stânga pe maneta de gaze. Niciodată nu urmărisem atât de încordat un avion, fiindcă nu mă gândisem că-mi aparține. Dar acesta era al meu, credeam cu convingere, trăiam cu tot trupul senzațiile pornirii, salturile trenului de aterizaj prin iarba prăfuită, trepidația motorului în călcâie, presiunea accelerației, mirosul uleiului de ricin, smuciturile manșei. Apoi, din clipa când roțile se desprindeau de pământ, după o ultimă bușitură, urma plutirea; simțurile puse la încercare mai înainte erau acum înlocuite de simțăminte, mai puternic decât toate fiind cel al triumfului.

Ajuns la vreo cinci sute metri înălțime, avionul a virat larg înapoi, continuând să urce; poate era un zbor de încercare, un tur de pistă. Ajuns deasupra noastră, la vreo mie de metri înălțime, nu știu ce s-a întâmplat, îl scăpasem din vedere o clipă, enervat de sergentul instructor care lovea cu latul baionetei în mâna unui nefericit de soldat, prostul grupei, care nu izbutea să facă nici o mișcare corectă. Atunci, odată cu strigătul lui: „Fă bine, mă, fă bine!…” am auzit o modulație bruscă în zgomotul motorului și, când am ridicat ochii, avionul cădea cu botul în jos, intrat în vrilă. Înșurubându-se în aer cu o mișcare lentă, dar înspăimântătoare, fiindcă înălțimea scăzând repede rămâneau puține șanse ca pilotul să-l redreseze. Acesta probabil făcea eforturi să-l scoată din vrilă, se auzeau icniturile motorului supus la accelerații bruște, se simțeau izbiturile de palonier și de manșă, dar avionul își continua căderea verticală, continuând să se răsucească, înfricoșând de moarte pe cei care știau ce se întâmplă. Mă întrebam de ce pilotul nu se salvează cu parașuta, strângeam dinții și pumnii, îmi venea să-i urlu: „Sări odată, nu te sinucide!” Și dacă m-ar fi auzit? Nici un om curajos nu-și părăsește avionul aflat în primejdie, cât mai există o speranță oricât de mică. Abia la vreo sută de metri l-am văzut ridicându-se din carlingă, dar până să iasă pe aripă și să se arunce, mai rămăsese abia o treime din această ultimă înălțime.

Un parașutist, cu îmbrăcămintea lui voluminoasă, care opune rezistență în frecarea cu aerul, indiferent de la ce înălțime ar cădea, nu depășește o sută optzeci de kilometri pe oră. Nu știu ce viteză atinge în treizeci de metri, destulă ca să se facă fărâme; am văzut cu ochii după ce s-a risipit praful. O clipă înaintea lui a căzut avionul, a ridicat praful, un nor dens, care a acoperit cerul și a întunecat soarele. Motorul era îngropat în pământ, aripile în care se oprise căderea nu mai aveau formă, păreau un morman de pânză

mototolită, de unde ieșea un lonjeron de lemn, galben, ca un ciot rămas din fractură cu carnea de deasupra jupuită; fuselajul, frânt în zig-zaguri, părea un fulger închegat, cu flacăra stinsă.

Abia după un timp mi-am dat seama că avionul prăpădit îmi aparținuse, fiindcă mi-l menisem pe când ieșea din hangar; și dacă omul căzut alături nu eram eu, însemna că îmi înșelasem încă o dată destinul, ca pe dig, când renunțasem să mă arunc în marea dezlănțuită.

* * *

Chiar dacă la cazarmă veneam în uniformă, pe care aș fi putut s-o port cu ifos, fiindcă era frumoasă, cu broderii de fir la guler și pe manșetele hainei, cu eghileții regimentului de gardă regală, se vedea cât de colo civilul din mine. Soldaților le spuneam „domnule”, spre scârba cui se întâmplă să m-audă. Am fost aspru numai cu cei care credeau că nu urmăream decât să mă bucur de simpatie. Dar nu-mi arătau simpatie nici măcar toți soldații; cei cu sânge de rob, cu triste moșteniri ancestrale, mi-a fost dat să aflu că mă socoteau prea mândru, fiindcă nu-i înjuram și nu-i loveam ca pe vite, ceea ce ei credeau că la armată este o mângâiere și o dovadă de dragoste.

Iar unii din camarazii mei mai în vârstă îmi arătau o neîncredere amestecată cu ironie. Poate aș fi știut ce înseamnă dragostea tovarășului de oaste, cel mai brav și bărbătesc dintre sentimentele oamenilor, dacă făceam războiul și nu muream în primele lupte, ca mulți alții; dacă mă străpungea un glonte și vecinul meu se târa cu mine în spinare până la o brancardă, trecând de două ori printr-o zonă primejdioasă; sau mă dezgropa de sub pământul aruncat peste mine de un obuz de mare calibru, care face pâlnii de zece metri, și de unde n-aș fi putut să ies singur, ci aș fi murit în chinuri mai mari decât aș fi avut de îndurat de pe urma unei răni grele.

Așa cum eram, despărțit de toate speranțele, m-am temut că tot ce fusese temerar în gândurile mele, începând cu ideea zborului, se pierduse și mă aștepta o viață mediocră, dacă nu făceam un gest hotărât, să mă depășesc încă o dată, după ce mă depășisem de atâtea ori, de pildă mâncând în geruri polare fiertura pe cale de a deveni gheață, cu cinci mănuși groase în mână, îmbibate cu ulei de mitralieră; sau bătând pasul vitejește în umbra Victoriei Neînaripate, când nu mai aveam pic de vlagă.

Gestul hotărât nu putea să fie decât o carte, scrisă de mine, numai din gândul meu și numai cu mijloacele mele.

* * *

Pe acel câmp dispărut ca un decor de teatru la sfârșitul actului și de nerecunoscut astăzi, poate prin locul unde acum o fi cinematograful „Favorit" și piața învecinată, se făcea defilarea de 10 Mai și serbările regalității de la 8 iunie. Regele, prinț în exil trăind la Paris ca persoană particulară, pe banii domnului Pretoreanu, s-a întors la București într-o zi de 6 iunie; avionul care îl aducea a trecut pe deasupra Colegiului unde îmi dădeam ultimele examene de absolvire; asupra acestui fapt nu am nici o îndoială, nu admit să mă contrazică nimeni, coincidea și direcția, și ora sosirii, confirmată apoi istoric. Două zile mai târziu, la 8 iunie, spun martorii, regele, în uniforma regimentului de escortă regală, cu coif împodobit cu penaje ca spuma laptelui, pe un cal la fel de alb ca penajele, a urcat dealul mitropoliei unde probabil a primit binecuvântarea bisericii, prin patriarhul țării, Miron Cristea. De atunci 8 iunie s-a numit Ziua Restaurării și a prilejuit, în toți anii următori ai domniei, serbări populare, materializate printr-o paradă pe câmpul Cotrocenilor, unde-i acum Drumul Taberei. Defilau străjerii și premilitarii, poate și ceva armată, dar mai puțină, căci ziua ei era la 10 mai, cu o lună mai devreme.

Nu aș aminti faptele acestea, poate nici nu le-aș fi ținut minte, dacă nu ar fi marcate de o întâmplare tragică, petrecută la a cincea aniversare a reînscăunării regale. Era o zi frumoasă de vară, mă aflam pe un vaporaș, în deltă, într-o permisie de două zile, căci așa aveam obiceiul, să fac pe dracu-n patru ca să pot lipsi și de la serbări, și de la defilare, recurgeam la fel de fel de tertipuri, sau îmi scrânteam glezna, sau mă lovea o tuse convulsivă, pe care știam s-o simulez fără greșeală, și nu de alta, dar nu-mi plăceau marile desfășurări de oameni, în muzică de fanfară, cu ritmul marcat de tobe, care îmi măcinau nervii, ca o canonadă de-o dimineață întreagă.

Știrea s-a auzit după un ceas, la radio, dar amănuntele le-am aflat după două zile, de la un prieten din copilărie, directorul unei gazete independente, care se afla în tribuna oficială, cu aparatul fotografic în mână. Tribuna din față era înțesată de tineri premilitari, aflați în primele rânduri, și de străjeri, în rândurile de deasupra. Parada decursese cum era programul, până când, la un semnal, premilitarii s-au ridicat în picioare și au luat-o la fugă să se grupeze pentru defilare. Câteva clipe mai târziu, tribuna pe jumătate golită a dispărut din ochii privitorilor, parcă a înghițit-o pământul,

în urmă a rămas un nor de praf, ridicat parcă de un suflu vulcanic, care a acoperit cerul și soarele, ca în locul unde, nu departe de acolo, căzuse avionul, cu patru ani înainte. La început au izbucnit râsete; nu mă miră, mi-a fost dat să văd în multe ocazii, cineva care cade stârnește ilaritate, și abia pe urmă se naște sentimentul de milă, dacă omul și-a rupt piciorul, sau consternarea, dacă e mort, dintr-un atac de inimă.

Îndată însă, în norul de praf s-au auzit vaiete de copii, țipete de moarte, iar în tribunele unde se aflau părinții sau rudele, a început o agitație disperată, chemări, bocete, fiindcă nimeni nu știa proporțiile catastrofei. N-au fost mulți morți și schilozi, destui însă ca să îndolieze serbarea; aceasta a continuat, cu tot zăbranicul negru care flutura deasupra. Nu înțeleg cum a putut regele să mai privească.

Nu cred în semne, dar acesta putea să prevestească o nenorocire, care s-a și întâmplat, de altfel, trei ani mai târziu, în 1940, septembrie. Degeaba or fi dat șambelanii acatiste, degeaba or fi stropit preoții cu aghiasmă.

De ce se prăbușise tribuna a fost ușor să se afle, fiindcă era șubredă, făcută cu economie; când premilitarii s-au ridicat, ușurând partea ei din față, partea de sus și din spate, neavând întăririle cuvenite, a curs la vale, înfundându-se în ea însăși. Desigur că s-a deschis anchetă și s-au găsit vinovații, antreprenorii care făcuseră economie la materiale. Ca și în afacerea cu comenzile de armament la uzinele Skoda, un matrapazlâc de miliarde, a cărei instrucție intra în al patrulea an și avea să mai dureze fără să se facă lumină, nici în cazul tribunei prăbușite nu-mi amintesc să fi fost comunicată publicului o concluzie, și vinovații să-și fi luat pedeapsa. Aceștia, umbla vorba, cum umbla ori de câte ori nu se spune lucrurilor pe nume, s-ar fi aflat sub protecția unei persoane din apropierea imediată a Curții Regale, care de altfel mijlocise să li se dea comanda. Mă mir că într-o istorie atât de apropiată, ai căror martori în parte trăiesc și astăzi, atâtea întâmplări rămân încurcate.

Contribuția mea la această întâmplare va consta în prezentarea unui personaj, participant pasiv, pe care l-am cunoscut îndeaproape, cum am cunoscut și faptele povestite. Era și el gazetar, colabora la diferite fițuici efemere, semnând Zoil, un pseudonim, desigur, dar așa îi spunea toată lumea, neștiindu-i-se alt nume. Cunosc despre el mai multe întâmplări care îi definesc firea, socotesc însă că una e suficientă spre a-l convinge de spusele mele chiar pe Toma Necredinciosul. Nu știu ce s-ar fi ales de mine, dacă aș fi avut o fire asemeni, tot ce pot spune este că în multe ocazii, când

m-am dat de ceasul morții pentru necazuri trecătoare sau numai închipuite, l-am invidiat din toată inima.

În ziua frumoasă de vară, când s-a anunțat nenorocirea la radio, Zoil, în pijama, stătea la soare pe glaful ferestrei și își făcea unghiile. Îndată, în casă au izbucnit țipete, bocete, ușa s-a izbit de perete și nevasta a dat buzna în cameră, frângându-și mâinile, cu obrazul scăldat în lacrimi.

— Zoil, fetița! Nenorocire!

Pe urmă au venit, speriați, și soacra, și socrul, și o mătușă; Zoil își făcea unghiile.

— Ei, ce-i cu fetița?

— Nu știi că-i acolo? Tu îți pilești unghiile și ea poate moare!

Fetița lor, îmbrăcată în uniformă de străjeriță, plecase de dimineață la defilare, însoțită de altă mătușă, mai tânără.

— Și eu ce pot face? întrebă Zoil, continuând să mânuiască netulburat pila de unghii.

— Să te duci după ea! Îmbracă-te repede!

— Nici prin minte nu-mi trece!

La blestemele și invectivele familiei, Zoil nu găsi altceva de spus decât ce urmează, simplu și categoric, și recunosc că nu fără dreptate. De altfel, trebuie să adaug că își iubea fetița ca orice bun părinte.

— Voi nu înțelegeți că degeaba m-aș duce s-o caut?! Dacă-i moartă, acum e în drum spre morgă: dacă-i rănită, e în drum spre spital. Și dacă n-a pățit nimic, e în drum spre casă!

— Zoil, ești un monstru! Nu știu cum de te rabdă pământul! spuse în concluzie nevasta.

Iar el răspunse, cu o replică luată parcă din Caragiale:

— Ce vorbești, soro?!

Toată familia se năpusti pe ușă, nemaiputând să rabde.

O jumătate de oră mai târziu, pe când ei ajungeau la Cotroceni cu un taximetru, fetița apărea la colțul străzii, ținându-se de mâna mătușii. Zoil încă își mai făcea unghiile.

Deși totul se terminase cu bine, casa fu plină de bocete toată ziua. Înțelegeam, oricine ar fi înțeles, în afară de Zoil, care ridica din umeri. Nedumerirea lui nu era oare pe deplin legitimă? Cine va spune da va trăi zece ani mai mult decât alții.

* * *

Bătaia în cazarmă legal era interzisă. Loviturile cu latul baionetei peste mână și scatoalcele pe care le înghițeau soldații se socoteau mizilicuri, nu puteau să fie puse la socoteală. Mai târziu, s-a legalizat pedeapsa cu biciul, pe baza unei sentințe, și se aplica sub supravegherea medicului, de față cu tot regimentul, adunat să ia exemplu.

Eram civil pe vremea aceea, n-am văzut, dar se strânge pielea pe mine, numai când îmi închipui; parcă înduri mai ușor o bătaie neprogramată.

În schimb, aș fi putut să fiu martor, dacă mi-ar fi dat cineva de veste, la o bătaie inversă, pe care a încasat-o de la soldați un plutonier major, zbirul regimentului. O asemenea faptă, dacă se află, se numește răzmeriță și se pedepsește cu ani grei de ocnă. Dar nu s-a aflat, nimeni n-a suflat o vorbă, nici măcar victima, deși a umblat cu spinarea bandajată o lună întreagă.

O comisie medicală de recrutare își luase un păcat greu pe suflet, dând drept bun să facă armata pe un nenorocit cu mintea atât de întunecată, încât nu putea să numere decât până la trei; la patru nu ajunsese, și-i era imposibil să răspundă la o întrebare, oricât de simplă. Cu chiu, cu vai izbutise instructorul să-i formeze câteva reflexe, cu ajutorul vecinilor lui de grupă. Astfel, la acele lecții de alfabetizare militară, pe care le făcuse și cu noi sergentul instructor Prepuţ, prima întrebare, combinată cu a doua era: „Cum se numește țara noastră și cine este regele țării?”. Vecinul îi dădea un pumn între umeri, pe furiș, ca să nu se vadă la inspecții, și el răspundea mecanic: „România. Majestatea Sa regele Carol al doilea.” „Cine este comandantul regimentului?” Cu doi pumni, venea îndată răspunsul: „Domnul colonel Antoniu.” „Cine este comandantul batalionului de recruți?” „Domnul maior Nicolae Ionescu!” răspundea nenorocitul, când simțea trei pumni în spinare. Mai departe nu putuse nimeni să-l ducă, să spună măcar cum îl chema pe comandantul companiei, căci ar fi fost nevoie de patru pumni, pe care el nu putea să-i numere.

Pe zbir, plutonierul major, îl chema Mocanu, am uitat celălalt nume. N-avea nici un amestec în instrucția recruților, ocupația lui fiind aprovizionarea, funcție administrativă, care, aducându-i multe foloase, ar fi putut face din el un om bun la inimă. Toți șefii lui ierarhici, până la comandantul regimentului, îi arătau o simpatie aproape slugarnică, fiindcă se bucurau de plocoane aduse direct la domiciliu; nu-i nevoie să le enumăr, oricine știe ce înseamnă aprovizionare și ce arie largă cuprinde, cam la fel cât o piață, cu legume, pește, carne și tot ce mai încape în coșnițe. Acestor

șefi, scutiți de cheltuielile zilei, Mocanu le arăta respectul cuvenit gradului, dar cu o anumită familiaritate, de parcă ar fi fost rudă cu fiecare. El uitase de mult ce înseamnă milităria, dacă ar fi mers la război n-ar fi putut să comande decât bucătăriile pe roate. Cu atât mai de mirare este că îl preocupa instrucția, se amesteca în toate, de parcă ar fi avut funcția de inspector, făcea observații gradaților, și nu de puține ori își îngăduia să dea sfaturi chiar ofițerilor mai tineri, pe care îi trata părintește. Aflând că soldatul slab de minte, pe nume Alboiu, urma să fie propus pentru reformă, ca iremediabil inapt să facă armata, ceea ce însemna o palmă pentru comisia medicală care îl admisese, plutonierul se socoti dator să intervină. Nu doar fiindcă îi plăcea să se amestece în toate; din comisie făcuse parte și medicul regimentului, față de care avea obligații secrete, și voia să-l apere de o rușine. N-am de ce să-l menajez și voi destăinui că obligațiile secrete însemnau injecțiile cu „neosalvarsan”, sau „606”, împotriva sifilisului. Astfel se duse la comandantul companiei de recruți și îi spuse:

— Dom’ căpitan, sunt mai bătrân decât dumneavoastră, am văzut sute ca ăsta. Dați-mi-l mie pe mână și fac din el om întreg, cât ai spune pește!

Voi trece cât mai repede peste scena de barbarie care urmează, voi fi mai bucuros să povestesc ce-a pățit plutonierul major Mocanu, decât Alboiu. Pe acesta plutonierul, cu ajutoarele sale, doi soldați scutiți de instrucție, l-au dus în magazia de alimente, seara, după ce gornistul sunase stingerea, l-au dezbrăcat până la izmene și l-au legat cu brațele în cruce, între doi stâlpi care susțineau tavanul, răstignindu-l ca pe Mântuitorul. Apoi plutonierul, punând mâna pe o frânghie împletită în trei și înmuiată în găleata cu apă, a început să-l croiască pe spinare.

— Numără! strigă, la prima lovitură.

— Unu! răcni soldatul.

— Numără!

— Două… Trei… Trei… Trei..

Plesniturile frânghiei, înmuiată în apă de fiecare dată, și urletele victimei se auzeau până în dormitoare; nimeni nu putea să închidă ochii.

La a cincisprezecea lovitură, zbirul, scos din minți de ceea ce socotea a fi o încăpățânare, răcni de își rupse ceva în fundul gâtului:

— Mă, tu mai departe de trei nu poți să numeri?

Și lovi a șaisprezecea oară, mai cu sete decât înainte.

Atunci, cu spinarea plină de sânge, cu ochii ieșiți din orbite, cu vinele de pe tâmple umflate, nenorocitul făcu un efort deznădăjduit și bâigui, înainte

de a-și pierde cunoștința:

— Milionu'!

O lună mai târziu, în vinerea Paștelui, pe o ploaie cu tunete, după ce mai bine de un ceas fulgerase de pârâia cerul, cinci oameni ieșiră de la dormitoare, înveliți în cearșafuri albe, ca irozii, cu măști negre pe față. Plantonul care era de pază pe coridor le șopti:

— Fiți cu grijă!

Afară, costumat la fel, aștepta un al șaselea, înmuiat de ploaie:

— Haideți, le spuse, e singur!

În magazia de alimente, Mocanu făcea pungi de zahăr, de câte cinci kilograme. Alături, pe masă, erau gata făcute pungi de orez și de făină albă, luată din sacii pentru cozonacul soldaților, să simtă și ei Paștele. Mai avea de făcut alte pungi, treabă de ceasuri, trebuia să umple șapte zimbile, pregătite alături; a doua zi urma să le trimită, la destinațiile cunoscute, cusute la gură, ca să nu se vadă ce este înăuntru, printre altele câte o ciosvârtă de miel, de un sfert, pulpa din față sau din spate, iar pentru zimbilul principal, o jumătate neciopârțită, de opt kilograme. Era o muncă grea și trebuia s-o facă singur, ca să nu vadă și alții.

Ușa se deschise brusc și când plutonierul se ridică de deasupra cântarului, rămase țeapăn de groază; cinci stafii ude de ploaie înaintau spre el, în timp ce a șasea punea zăvorul la ușă. Într-o clipă îl înșfăcară, și până ce el să se dezmeticească, îi smulseră vestonul și cămașa, lăsându-l în pielea goală până la brâu, unde burta i se revărsa peste betelia pantalonilor.

— Să știi, vorbi unul din cei șase, care părea șeful echipei, n-o să-ți facem nimic fără judecată.

Plutonierul îl recunoscu după glas, stătuse o dată de vorbă cu el, îi ceruse sfatul cum s-o divorțeze pe soră-sa, fiindcă, spunea el, o bătea bărbatul.

— Te știu, tu ești domnul Măescu, avocatul! Dacă vă atingeți de mine, ocna o să vă mănânce pe toți patru.

— Vezi că suntem șase, ai uitat să numeri!

Cel care vorbise își scoase masca de pe față; era un om de douăzeci și șase, douăzeci și opt de ani, își făcea armata cu termen redus, cu întârziere, fiindcă fusese la studii în Franța; acum practica într-adevăr avocatura cum spunea plutonierul.

În timp ce însoțitorii săi îl legau pe acesta cu brațele în cruce de cei doi stâlpi unde îl martirizase pe soldatul slab de minte, avocatul își începu judecata:

— Recunoști că ai bătut un soldat până și-a pierdut mințile?

— Că multă minte mai avea! ricană plutonierul. Peste trei nu putea să numere.

— E adevărat, dar acum nu mai poate să numere nici până la unu.

Alboiu fusese reformat, pe tăcute, și fusese trimis acasă fără gălăgie. Într-adevăr, uitase și acele trei numere, uitase cum îl cheamă, privea lumea cu ochii ca de apă. Cel mai bine pentru el ar fi fost să moară, trăia degeaba, căci doar nu-l puteau pune la jug, singura treabă care nu cere să ai minte.

— Dacă știai că nu poate să numere decât până la trei, continuă soldatul cu termen redus, Măescu, cum credeai că o să învețe din bătaie?

Plutonierul își lăsă capul în piept și îngăimă:

— Iertați-mă!

Camioneta aprovizionării trase cu spatele la fereastră, să nu se vadă înăuntru, și rămase cu motorul în mers, să acopere zgomotele.

— N-o să-ți tragem decât o lovitură în plus peste cele șaisprezece, vorbi avocatul. De fapt, va fi singura lovitură de pedeapsă, primele nu sunt decât răsplată. Știi să numeri până la șaptesprezece?

Frânghia udă plesni în spinarea plutonierului, cuprinzându-l de la rinichi până la umăr.

— Numără!

La primul urlet, motorul camionetei se ambală puternic. Nu ținu mult, în cinci minute treaba era sfârșită, plutonierul atârna în legături, fără cunoștință. Cineva îi ciocăni șoferului în geam, să oprească motorul.

Când îl dezlegară, căzu în genunchi, cu voie sau fără voie. Îi aruncară o găleată cu apă în cap, să se dezmeticească.

— Puteți să vă scoateți măștile! le vorbi avocatul celorlalți. N-o să vă recunoască nici pe lumea cealaltă. Și chiar dacă v-ar recunoaște… Iar tu, jigodie, ascultă și bagă-ți în tigvă vorbele mele. Dacă taci din gură, îți salvezi situația. Darurile de Paște, ai să le pui la loc chiar în noaptea asta, dacă te lasă spinarea, dacă nu, mâine dimineață, după ce te-o obloji nevasta, că la infirmerie nu ai ce să cauți. Nu te gândi să ne denunți; poate să ne judece, dar au să ne apere o sută de avocați și n-ar fi exclus să scăpăm fără nici o pedeapsă; pe tine, în schimb, au să te dea afară din armată. Și acum, cere-ți iertare!

— Iertați-mă!

— Și jură că n-ai să mai faci altă dată!

N-ar fi trebuit să povestesc întâmplarea, mi-am călcat cuvântul dat celor care mi-au destăinuit-o, printre ei și șoferul camionetei. Am greșit, îmi iau păcatul pe suflet, dar nu puteam face altfel.

Capitolul 22

*Călătoria cu harabaua, o poveste hazoasă. Doi rivali, ștampila regimentului, rolul ei în demascarea infidelei; lacunele **Decameronului**. Manevre de toamnă. Căruța cu coviltir și trenul. Marșuri fără țintă, ploaia, glugile de coceni, somn în picioare. Colaci dulci cu scrumbie sărată. Defilarea. Atentat zădărnicit. Noapte de denie pe Calea Victoriei. Pedepse și recompense. Lecția lui Iuda Iscariotul.*

Îmi alesesem regimentul în București nu fiindcă era capitala țării și sediul regelui, ci pentru teatre, pentru Operă și pentru sala de concert a Ateneului; cinematografele nu le pun la socoteală, fiindcă erau și în provincie, și nu mi-ar fi păsat să văd filme cu două săptămâni sau o lună întârziere. Mi-am dus viața între prostănaci, cărora totul li se părea că merge cum trebuie, și între profitori, cărora într-adevăr le mergea bine. Cei fără păcate stăteau deoparte și comunicau între ei mutește, cu priviri ironice. Dacă se făceau petreceri costisitoare pe spinarea lor, cu invitați ai celor din categoria favorizată și cineva încerca să protesteze, i se închidea gura cu o amenințare: „N-ai știut că în București viața e scumpă? N-ai decât să pleci în provincie, unde îți convine, la Viscăuții din Deal sau la Viscăuții din Vale!”

La Viscăuții din Deal, unde își ducea traiul departe de lume un batalion de vânători alpini, nu era tren, trebuia să mergi cu harabaua, de la Viscăuții din Vale, cale de zece kilometri. Cineva mi-a povestit cum a ajuns acolo și dacă îi reiau povestirea, regret că nu-i pot lua și hazul, căci m-a făcut să râd până mi-a înțepenit ceafa. Ajungând el la Viscăuții din Vale, hangiul unde a rămas peste noapte l-a îndemnat să se ducă numaidecât la jupânul Isidor și să rețină loc în haraba, pentru a doua zi dimineață.

— Domnule, l-a sfătuit stăpânul harabalei, dacă vrei să mergi bine, ia negreșit bilet de clasa întâia!

— Dar cum, ai și de clasa a doua?

— Ba chiar de a treia!

Cu toată mirarea, călătorul i-a urmat sfatul, și a doua zi și-a căpătat locul în fund, pe perna moale a harabalei. Alți doi mușterii de clasa întâi s-au așezat alături, cei de a doua pe scăunelul din față, iar unul pe capră; cei de clasa treia, pe unde a apucat fiecare, pe scări, pe aripi și chiar în codârla de la spate, cu fân pentru hrana cailor.

Harabaua a pornit și cale de un kilometru a mers la trap, până ce drumul începând să urce și-a încetinit mersul. Peisajul era frumos, cu vii de o parte, cu lanuri de floarea-soarelui pe partea cealaltă, cu linii de plopi în zare, totul sub un cer albastru ca lapis-lazuli. Din loc în loc se mai vedea o troiță, o cumpănă de fântână și chiar un măr cu fructele pârguite.

Se înțelege că de la Viscăuții din Vale până la cel din Deal, drumul nu poate decât să urce. În locurile unde urcușul era mai greu, stăpânul harabalei și vizitiu totodată, înainte de a-și îndemna caii, îmboldindu-i cu biciul, le poruncea călătorilor.

— Clasa treia, jos!

Oamenii cunoșteau regula, coborau fără să cârtească și mergeau pe margine. Pe urmă urcușul se aspri, caii gâfâiau albi de sudoare.

— Clasa doua, jos! porunci harabagiul.

„Acum ce-o să mai urmeze?” se întreba povestitorul meu, văzând un dâmb în față. „O să dea jos și clasa întâi?”

În dâmb, trăsura grea se opri, caii nu mai puteau trage.

— Hei, strigă harabagiul, către cei de pe margine. Clasa treia, treci și împinge la roată!

Când bagi mâna în coș, să iei un pumn de cireșe, nu le nimerești pe cele mai frumoase; așa se întâmplă și cu amintirile noastre. Erau doi, cu grad mărișor în armată; despre ei nu știu nimic demn de ținut minte, i-aș fi uitat de multă vreme, dacă n-ar fi existat împrejurarea picantă că se iubeau cu aceeași femeie, fără să știe unul de altul. Pe cât de picantă, situația era pe atât de banală; cunosc cel puțin o duzină de cazuri. De asemenea nu este surprinzător că într-o bună zi le-a fost dat să afle, prin indiscreția unuia din ei, care s-a lăudat de față cu martori; celălalt, aflat și el acolo, a văzut roșu înainte și numai că n-a scos sabia; de altfel, duelul era interzis de peste un secol, în schimb, n-a izbutit să-și înfrâneze insultele:

— Minți, ești un lăudăros, un laș și un nemernic!

Celălalt, deși dezamăgit el însuși, și-a păstrat calmul; era un cinic, apoi avea mai mult umor și chiar mai multă inteligență.

— Bine! a spus, cu un zâmbet mai degrabă șugubăț decât ironic. Mâine, când o veni, întoarce-o cu fața în jos și aprinde lumina.

A doua zi, pe partea cea mai cărnoasă și cea mai tumultuoasă în dragoste a amantei necredincioase se vedea, imprimată cu tuș violet, dovada indubitabilă, ștampila rotundă a regimentului. Niciunul din cei doi rivali nu s-au gândit câte ștampile s-ar fi adunat pe frumoasele fese, dacă tușul nu se spăla cu săpun și apă.

Faptele se petreceau în timpul războiului dus de italieni în Abisinia, și rivalul cel cinic îl simpatiza pe negus, pe când celălalt era partizanul lui Mussolini. Liga Națiunilor votase împotriva Italiei niște sancțiuni economice la care aderase și România. Oricât de nepăsător aș fi fost cu politica, invazia Etiopiei mi se părea o batjocură, și oricât de barbar ar fi fost procedeul, făceam haz că victimele, slab înarmate, își pedepseau agresorii, când le cădeau în mână, tăindu-le însemnele bărbăției.

Împotriva sancțiunilor făceau propagandă adepții lui Mussolini, care, deși nelipsit de păcate, ar fi trăit în liniște până la adânci bătrânețe, cum s-a întâmplat cu Franco, dacă îi lăsa în pace pe alții și se ocupa de treburile sale, fără să aspire, în trena lui Hitler, la fericirea omenirii.

Printre simpatizanții Italiei se afla, prin legături de gintă, nu prea cumpănite, și savantul nostru, Nicolae Iorga, admirat la Sorbona și nu doar acolo, după ale cărui cărți, mult prea bogate, ne era foarte greu să învățăm istoria în școală. Nu știu dacă a lui a fost ideea cu verighetele, dar de susținut nu încape îndoială că a susținut-o, cu patima lui cunoscută. Lumea era îndemnată să-și doneze superfluele verighete, în folosul războiului din Abisinia.

Deși văduv prin moartea nevestei, acel dintre rivalii amintiți mai înainte, care ținea cu Mussolini, purta încă verigheta, în amintirea fericirii pierdute. A doua zi după ce avusese dovada că înlocuitoarea nevestei îi era infidelă, n-a găsit mijloc mai bun de răzbunare pe complicele acesteia, decât scoțându-și verigheta de pe deget, și vârându-i-o în ochi, cu satisfacție:

— Mă duc s-o donez! Dracu' o să-l ia pe negus!

Cam la fel face încornoratul din poveste, când dă foc canapelei.

* * *

Într-o toamnă am mers la manevrele regale, tocmai în Bucovina. Drumul cu trenul, care s-a târât trei sferturi din lungimea țării, mi-a plăcut, a fost o

desfătare necunoscută înainte și nici repetată pe urmă, fiindcă mi-am ales locul în ultimul vagon, o platformă, într-o căruță de rechiziție, cu coviltir, unde am stat tolănit în paie, cu capul mai sus, ca să pot privi afară. Vedeam peisajul încadrat de arcul coviltirului, ca o ramă curbată, ceea ce îl făcea să semene cu un tablou în mișcare, derulat de-a-ndoaselea. Așa ar fi frumos să călătorești dacă ai avea destui bani să comanzi un vagon-platformă, pe urmă să cumperi o căruță cu coviltir și o căpiță de fân proaspăt.

La manevre e aproape ca la război, numai că lipsesc gloanțele, și singurele răni ale soldaților le fac bocancii. Cizmarul nu știe ce suferințe poate să producă o neîndemânare a lui sau o neglijență. La ea se adaugă o pietricică intrată pe la gleznă și ajunsă sub călcâi sau în talpă.

O dată, în timpul unui marș greu, la școală, când ne odihneam zece minute pe marginea drumului, a venit vorba despre durerile îndurate de om, care din ele este mai greu suportabilă. Unul a spus durerea de cap, altul durerea de urechi, fiindcă avusese otită, altul durerea de măsele; eram de acord, o pățisem eu însumi. Cred că erau de acord cu toții, nu există durere mai groaznică. Nu știu dacă a fost folosită ca mijloc de tortură; n-aș vrea să le dau tocmai eu ideea celor care au asemenea meserie, să chinuiască pe oameni ca să mărturisească o vină reală sau una închipuită. Dar cred că nimeni nu ar rezista, dacă li s-ar găuri dinții și măselele cu freza și pe canalele deschise s-ar înfige ace cu gămălie.

Unul care se descălțase și își scutura bocancul spuse, cu fața chinuită:

— Piatra-n talpă! Nu există durere mai mare!

Era în dezacord cu noi, ceilalți, dar poate că în felul lui avea dreptate; nimeni nu știe unde este mai sensibil aproapele nostru.

Trenul plecase după-amiază și la Burdujeni, după Suceava, capătul drumului, am ajuns abia a doua zi seara; liniile erau aglomerate, trenuri după trenuri, mergeau în aceeași direcție. Pentru mine întârzierea fusese o bucurie; pe urmă am regretat căruța cu fân și n-am mai văzut-o.

Am debarcat pe întuneric, în hărmălaie și dezordine, mai lipsea un bombardament de artilerie sau să vină aviația inamică. Am mers prin noapte, spre un sat numit Pătrăuți, pe care îl știam numai din auzite, fiindcă exista acolo o biserică de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Era o noapte fără stele, se pregătea de ploaie, dar deocamdată colbul ne ajungea până la glezne. Din când în când, zăream o umbră pe marginea drumului, un om, ducând un cal de căpăstru, plecat de cu noapte ca să fie în târg la Suceava

înainte de zorii zilei. Îl întrebam, se făcuse că nimeni nu avea lanternă, să ne uităm pe hartă:

— Mai e mult până la Pătrăuți, bade?

— Nu, uite colo, după culme.

Treceam culmea, nu se vedea nici o lumină, întâlneam alt om:

— Unde s-o fi ascuns Pătrăuții, măi omule?

— Oho, mai aveți două poște până acolo!

Să fi fost război adevărat, aș fi spus că erau oamenii inamicului și voiau să ne încurce. Nu știu când am ajuns, cum am ajuns; am intrat într-o casă unde dormea toată lumea, am pus capul pe pernă și m-a trezit după două ceasuri goarna care suna alarma; trebuia să ne retragem. Biserica lui Ștefan cel Mare n-am văzut-o, mi-am continuat somnul în mers, tresărind la răstimpuri, când dădeam într-o groapă. În zorii zilei, soseam la Burdujeni, de unde plecasem. De ce făcusem drumul, de ce ne întorsesem n-am înțeles; tactica și strategia erau amintiri pierdute. Așa se întâmplă uneori și la război, ca să sufere de pietre în bocanci soldații. Apoi ne-am desfășurat peste câmpurile abia semănate cu grâu de toamnă, prin lanurile de porumb strâns în glugi țuguiate. A început ploaia, a ținut trei zile. Trei zile ne-am târât prin glod, fără să știm ce facem. Trei nopți am dormit în capul oaselor, îndesat în cocenii de porumb făcuți snop și puși în picioare.

A patra zi am ajuns la Rădăuți, pare-se victorioși, altfel nu căpătam o zi de repaus. Era o sărbătoare evreiască, stătuse ploaia, dar aerul rămânea jilav și înghețat ca iarna. Pe tarabe se înșirau colaci rumeni și dulci, care înlocuiau căldura și lumina soarelui. Am mâncat un colac dulce, cu scrumbie sărată; limba și cerul gurii mele păreau foarte mirate.

A doua zi într-o lumină plumburie, sub un cer gata tot timpul să plouă, am ieșit la câmp și am defilat în fața regelui, care stătea posomorât pe calul alb de paradă. În stânga lui, tot călare, primea și el defilarea, zâmbitor și trufaș, primul ministru, Gheorghe Tătărăscu, zis Guță, care avea grad de maior în armată și nu pierdea ocazia să apară în uniformă, cu cască de război, franțuzească, desenată altfel decât a nemților. Cred că din toată omenirea aflată acolo, el singur își lua rolul în serios, dar tocmai când am trecut eu prin față, i-am văzut calul bălegându-se. Calul regelui a început să-și lase udul, scoțând aburi galbeni. Aveam mâinile atât de înghețate, încât îmi stăteau chircite, și ca să pot saluta, cu mâna la cască a trebuit încă de dimineață să cos unul de altul degetele mănușilor, altfel ar fi părut că le arăt pumnul regelui și lui Guță.

* * *

Că prăbușirea tribunei la 8 iunie a fost de prost augur avea să se vadă câțiva ani mai târziu, când regele a trebuit să abdice și a scăpat din țară aproape cu fuga. Spun așa, fiindcă deși plecase în libertate, luându-și toate bunurile, la Timișoara, discipolii crescuți în credința Arhanghelului, au tras cu puștile în vagoane, urmărind să-i facă de petrecanie. A fost una din primele lor neînțelegeri cu guvernul care, de voie, de nevoie, îi luase sub oblăduire.

Dar oare, un rău augur poate să acționeze și în sens invers asupra trecutului? Fiindcă unu sau doi ani mai înainte, regele era s-o pățească în noaptea de Înviere, când mergea în trăsură deschisă, un landou „Victoria”, întocmai ca al domnului Pretoreanu, să asculte slujba de la Mitropolie, și de la o fereastră a hotelului „Bulevard”, a fost cât pe ce să-i cadă o bombă la picioare.

Complotul a eșuat fiindcă unul din participanți, cooptat într-un ceas rău, s-a dus și a spus totul la Siguranță.

Mă aflam și eu pe Calea Victoriei în acea noapte, nu știam nimic, mă miram însă ce de armată se înșira pe trotuare, soldați cot la cot, cu arma în mână. Prin fața lor se plimbau civili în pardesie negre, cu mâna în buzunarul din dreapta și cu ochii pe la ferestre. La hotelul „Bulevard” nu se vedea nici o lumină, parcă murise toată lumea. Doar într-un loc și numai într-o clipă am văzut licărind o țigară și mai târziu am înțeles, nu putea să fie altfel, că în fiecare cameră stăteau la pândă agenți ai siguranței și inspectori de poliție.

Înaintea landoului regal a trecut o trăsură cu un singur cal, vânjos, hrănit și țesălat bine. Un domn robust, rumen la față, cu mustață neagră, răsucită la capete, cu joben care lucea sub becurile de pe stradă, stătea în genunchi pe canapeaua trăsurii, cu fața înapoi, fără să scape din ochi nici landoul regelui, nici lumea de pe trotuare. În mâna dreaptă avea un revolver, nu se ostenea să-l ascundă. De la trecătorii care vorbeau cu voce scăzută, am aflat că era generalul Gabriel Marinescu, cunoscut mai degrabă sub numele de Gavrilă, prefectul Poliției. Sediul acestei instituții, aflat ceva mai jos, pe Calea Victoriei, fusese renovat și mărit de puțină vreme, cu banii luați de la patronii bordelelor, așa spunea lumea.

Apoi a apărut și landoul, cu regele, singur pe canapeaua din spate, cum mergea și domnul Pretoreanu, care însă nu se temea c-o să-i arunce cineva o bombă la picioare. Ajunsesem chiar la colțul Bulevardului Elisabeta cu Calea Victoriei; vedeam hotelul în diagonală și nu înțelegeam de ce niciuna din ferestre nu era luminată. Mai târziu am dedus cum trebuie că ticăia inima regelui, căci, desigur, i se adusese la cunoștință ce primejdie îl pândise; scăpase ca prin urechile acului. Am văzut cum, poate fără voia lui, și-a aruncat ochii la ferestrele întunecate ale hotelului, unde știa că sunt oameni de pază; și totuși nu cred să mă fi înșelat, deși repet că nu aveam nici o bănuială, în clipa aceea și-a lăsat capul în jos, cu o mișcare scurtă, instinctivă, ca și cum ar fi vrut să se ferească; așa face tot omul, dacă i-a intrat frica în suflet.

N-am fost în pielea lui, dar gândesc că multe i-or fi trecut prin cap în clipele acelea. Oricare din soldații aflați pe margine ar fi putut să îndrepte arma spre el; la fel detectivii cu mâna dreaptă în buzunarul pardesiului. Și, de ce nu, chiar prefectul Poliției, care avea revolverul în mână, lucind în lumina felinarului, cum îi lucea și jobenul.

Complotiștii se aflau închiși după gratii.

Capul lor era un colonel, Precup, despre care auzeam atunci prima dată. Probabil se mai găseau și alți nemulțumiți, ca el, într-o armată cu fireturi și penaje, care nu țineau de cald decât celor doritori să se fudulească. Și mai ales furnizorilor de zorzoane; aceștia au făcut bune afaceri când regele, după restaurare, ca să câștige armata și să mărească fastul parăzilor, a reintrodus uniformele de ceremonie de la ’77, cu pene la pălărie, cu epoleți grei de ciucuri ca aurul, cu ledunci de fir, ca pe timpul lui Napoleon, cu eghileți și alte podoabe. Cum stătea treaba cu armamentul și cu pregătirea de război a acestei armate strălucitoare, o să se vadă. Nemulțumiții își țineau gura; colonelul Precup a fost singurul care a apucat să vorbească. El și-a adunat oamenii după criterii necunoscute de mine, putea să găsească și mai buni, dacă ar fi avut experiența complotului, care în zilele noastre a ajuns la măiestrie și încă mai progresează. Greșeala a fost că între ai lui s-a strecurat și trădătorul. Dar faptele nu sunt atât de simple, și poate eu fac o greșeală și mai mare, judecându-l fără să-i ascult apărarea. Căci pe trădător nu l-a adus el, ci altcineva, dintr-o slăbiciune de suflet.

Aici, nevoile povestirii mă obligă să schimb identitatea unui personaj, să-i schimb și destinul, fără să impietez cu nimic asupra celorlalte personaje, și fără să denaturez câtuși de puțin întâmplarea. În pielea

trădătorului, care poate mai trăiește și care trădător va rămâne și după moarte, l-am băgat, pentru satisfacția mea personală, pe plutonierul major Mocanu, zbirul pedepsit cu șaptesprezece lovituri de frânghie pe spinare, când orice om, oricât de rezistent și de vajnic își pierde cunoștința, iar pe urmă se jură să nu mai greșească. S-ar putea apoi ca trădătorul adevărat să aibă urmași, dornici ca întâmplarea să se uite, și nu vreau să-i mâhnesc, reactualizând-o. Deci, personajul nu are nici o legătură cu o persoană reală, vie sau moartă, ci este produsul unei necesități literare.

Acest om, mult mai dezgustător decât am fost capabil să-l zugrăvesc în cuvinte, avea o fată fermecătoare, cu o istorie fabuloasă. Am folosit două cuvinte, pe care le cântăresc bine oricând le scriu, de aceea sunt dator să dau explicații. Ar fi prea puțin să spun că m-a fermecat și pe mine când am văzut-o; ar fi fermecat pe oricine. De o statură puțin mai înaltă decât mijlocie, era cu siguranță modelul cel mai desăvârșit pentru o Venus modernă, mai subțire, cu picioarele mai alungite, cu umerii mai largi, de sportivă, dar prea mlădii ca să-i ia ceva din feminitatea molatică. La brațe mă opresc, neputând face comparație, cred însă că de era cu putință, orice artist s-ar fi grăbit să le ia pentru Venus din Milo. Iar sânii, deși iradiau fierbințeala umană, păreau într-adevăr sculptați în marmoră roză, ca ai statuii. Nu mai puțin fermecător era chipul ei, dar aici am o îndoială, mi se părea de-o frumusețe cam stridentă, puțin vulgară și prea provocatoare, la o vârstă încă fragedă, șaptesprezece ani fără o lună.

Am spus o cifră precisă în ceea ce privește vârsta, fiindcă de atunci începe istoria. Mai avea o lună până la a șaptesprezecea aniversare, când într-o seară de iarnă, întorcându-se târziu acasă, pe străzi neumblate, un tânăr din cartier, cu apucături nestăpânite, care îi purta sâmbetele de multă vreme, recidivist cu cazier la poliție, îi ținu calea, o izbi cu genunchiul în burtă și cu pumnul în ceafă, amețind-o, apoi o târî în casă, unde era singur.

Deși elevă de liceu, în ultima clasă, fata, plină de vânătăi și cu rochia sfâșiată, nu se sfii să meargă chiar atunci la poliție, apoi la institutul medico-legal, de unde scoase certificat, după cum, peste o lună, nu se sfii să meargă la tribunal unde se judeca vinovatul, și să depună mărturie, cu amănunte, de față cu publicul.

După ce i se vindecară rănile și îi trecură vânătăile de pe tot corpul, singurul semn care mai rămăsese era glasul, îngroșat deodată și asprit, ca al fumătoarelor înrăite. Trupul ei devenise mai suplu, în schimb fața, nu mai puțin fermecătoare decât înainte, își accentuase vulgaritatea, ceea ce nu

putea să vadă oricine. Curând după aceea, exmatriculată din școală, se dădu unui desfrâu fără oprire, nemotivat de vreo dorință adevărată, căci nici o atingere bărbătească nu o făcea să tresară, nu îi trezea nici măcar curiozitatea, se supunea cu o indiferență dusă atât de departe, încât de multe ori, fiind obosită, o cuprindea somnul și dormea dusă, fără să știe ce i se întâmplă.

Vara, când împlinise șaptesprezece ani de cinci luni și jumătate și își schimbase de treizeci și trei de ori partenerii, o cunoscu vecinul meu de regiment, locotenentul Mieru, numit așa nu știu dacă de la mie sau de la miere; îl cunoșteam bine, eram și puțin prieteni, deși ne despărțeau un grad și cinci ani de viață. Oare ce învățase el în cinci ani, câți avea mai mult decât mine, dacă nu-și dădu deloc seama cu cine avea de-a face?

Fără să fie o frumusețe de om, locotenentul Mieru era plăcut la vedere, un moldovean blajin și cu glasul domol, cam plin la trup, cu picioarele scurte și groase, cu ochi de un gri-albastru, cu părul blond, pieptănat într-o parte și cu un canin îmbrăcat în aur. Cum intrase în complot un asemenea om îmi este imposibil să-mi explic, decât poate prin aceea că, sub înfățișarea lui blajină, se ascundea o fire nemulțumită și dârză. Sau fiindcă voise să crească în ochii fetei, cu o faptă eroică: el urma să ducă bomba la hotel, într-o valiză, și recunosc că alegerea era bună, nimeni nu ar fi putut să-l suspecteze, nimeni nu s-ar fi ostenit să-l urmărească.

Aceste fapte se petreceau un an după ce o cunoscuse pe fată și o ceruse de nevastă plutonierului major Mocanu. Fata nu părea decisă, îl amâna lună de lună, și între timp își mărea palmaresul, încă o serie de bărbați se înfruptară din trupul ei, în afară de viitorul logodnic, care n-ar fi îndrăznit s-o atingă; ei îi era totuna.

Mai târziu, cu o săptămână înaintea atentatului, într-un elan de iubire, locotenentul îi mărturisi fetei ce faptă bravă și vitejească avea să îndeplinească și ce viață îi aștepta apoi pe ei toți, familia plutonierului și întreaga țară. Indiferentă la această mărturisire, fata o transmise tatălui, cu aceeași indiferență, indiferența din toate faptele sale, iar el se duse cu pâra.

Nu știu cât de vinovat s-o fi socotit locotenentul, nu știu unde s-a ascuns, și ce viață a dus după ce a ieșit de la închisoare, unde a avut de ispășit o pedeapsă destul de mică. Toate pedepsele au fost mici, complotul nu reușise, se judeca numai intenția, cu destulă clemență, fiindcă așa se întâmplă, totul e bine când se termină cu bine. Regele nu s-a plâns nimănui prin ce frică trecuse. Numai colonelul Precup a luat vreo cincisprezece ani

de închisoare, fiindcă la proces nu și-a arătat nici o clipă regretul, ci tot timpul a proferat invective. Înainte de a-și începe pedeapsa, toți au fost duși în curtea cazărmii Malmezon, de pe calea Plevnei, și în fața trupelor adunate, să vadă, li s-au smuls epoleții.

Acum vreo douăzeci și cinci de ani am avut o prietenă, care nici nu știu dacă mai trăiește, franțuzoaică măritată în România. O dată, după războiul al doilea, a fost arestată și închisă la Arsenalul Armatei, unde au anchetat-o, fiindcă găzduise un compatriot care se ascundea din nu știu ce motive și l-a ajutat să plece în Franța. Probabil vina ei nu era gravă, dovadă că după un timp i-au dat drumul. Dar până atunci, în fiecare noapte când veneau s-o ia la anchetă și auzea pași pe sală, credea că este plutonul de execuție. „Nu-mi era frică, îmi povestea cu seninătate. Mă chinuia doar gândul că nu știam ce să strig când or trage: „Trăiască Franța!” sau „Trăiască România!”?

Colonelul Precup, când i-au smuls epoleții, a strigat: „Jos Lupeasca!”

* * *

Puțin mai târziu, plutonierul major Mocanu a fost înaintat la gradul de locotenent, prin Decret Regal, fără să fi trecut prin vreo școală. Această răsplată regească a fost pentru el mai degrabă o pacoste, gradul nu se mai potrivea cu aprovizionarea, care i-a fost luată, lipsindu-l de toate avantajele. Nevasta s-a mândrit ce s-a mândrit, până ce a văzut că încep să tragă mâța de coadă, de unde mai înainte huzuriseră. Fetei nu-i păsa de nimic, poate nici nu băgase de seamă că taică-su purta uniformă ofițerească.

Plutonierul cu atât se alese, cu gradul, la care nu avea dreptul și îi apăsa umerii. Neavând pregătire, nu i se dădea nici o comandă, stătea degeaba, umbla teleleu prin curtea regimentului, ca o curcă plouată. Nimeni nu-i vorbea, nici cei din rândurile cărora venise; de fapt, nu făcea parte din nici un fel de rânduri, era un om de prisos, bun doar să țină umbră pământului. Ce avea în suflet nu se vedea pe față, părea un om fără gânduri și fără simțire. Presupun că regreta viața lui dinainte, chiar părțile ei neplăcute, poate până și noaptea când îl încolțiseră în magazie și îi însângeraseră spinarea cu frânghia udă. O lună de zile umblase atunci cu pomezi și cu pansamente, nu putea să se răsucească, să se îndoaie, fără să i se redeschidă rănile, de-l ustura până în suflet. Dar atunci era cineva, pe când acum ajunsese un nimeni. Uneori mergea cu gândul până acolo, că ar fi îndurat din nou o bătaie, numai să-i spună cineva două cuvinte, fie și o amenințare sau o ofensă.

Într-o zi, când traversa calea ferată care mărginea curtea regimentului, l-a călcat trenul, o garnitură de vagoane cu lemne care venea la pas, cu locomotivă la spate. Era cu gândurile tare aiurea, dacă nu putuse să se ferească. Nu am crezut, ca alții, că fusese o sinucidere. Ca să se fi sinucis, în cazul lui, ar fi trebuit să-și pună ștreangul de gât, pentru cele două trese, cum și-l pusese, pentru treizeci de arginți, Iuda Iscariotul.

Capitolul 23

Când istorie, când poveste. Amintirea continuă a Santei; fotografia ei, ramele schimbate în căutarea celei mai frumoase. Noapte de revelion; mulțimea de fete, fiecare în felul ei o evocă pe Santa. După o noapte tristă, un an tragic pentru omenire. Hitler, cancelar al Germaniei. Mică biografie, mică istorie: Franța ocupă Ruhrul, Hitler o alungă, foștii aliați asistă cu brațele încrucișate. Gregor și Otto Strasser. O privire înainte, procesul de la Nürnberg, aneantizarea condamnaților la moarte. Ciudatul caz al lui Hess, secundul lui Hitler. Răfuieli interne. „Noaptea cuțitelor lungi”. Desființarea Parlamentului, incendierea Reichstagului. Emigranții. Domnul Leopold, dentist de la Viena; spirit de prevedere. „Departe de ce?”

Așa mi se întâmplă chiar și în convorbirile cu prietenii, pornesc de la una și ajung la alta, gândul mă duce mereu înainte. Dacă aș avea timp și pregătire și m-aș apuca să scriu istoria omenirii, cred că nu aș merge pe o linie continuă, de la faraoni, de pildă, până în zilele noastre; n-aș avea răbdare să vorbesc de Sfinx sau de piramida lui Keops, unde am avut fericirea să urc cu Santa când eram foarte tânăr, fără să-mi fugă gândul până la Napoleon, așa că aș amesteca epopeea Franței cu a Egiptului, ceea ce ar contraria pe toți oamenii cu spirit metodic. Îmi recunosc acest păcat, de care nu încerc să mă lepăd, că nu pot respecta cronologia faptelor, fără să mă simt legat de mâini și de picioare, devenind un fel de balot care se rostogolește întruna la vale. Așa păcatul are o explicație, și dacă alții nu mă absolvă, mă absolv singur, cu speranța că se va găsi și cineva să mă urmeze. Fiindcă, în istoria scrisă de mine, în linii sinuoase și întretăiate, ajung totdeauna unde trebuie, ca și în convorbirile cu prietenii, când, indiferent de ocoluri, nu-mi uit șirul ideilor și, la momentul potrivit, le reiau fără pierderi. Firul meu director nu este însă un capriciu, nu-i lipsește o metodă, el se fundează pe similitudini și afecte, pe legătura ascunsă pe care o simt între

fapte despărțite de ani, de secole sau de milenii. Dacă de la Keops trec la Napoleon, în chipul cel mai firesc, printr-o necesitate imperioasă, la fel pot ca de la corabia Mayflower, cu care au ajuns primii emigranți irlandezi în America, să mă duc, înapoi, la Arca lui Noe. Căci, în spiritul meu, există o legătură între una și alta.

Astfel, acum mă întorc la ultima zi a anului 1932, și la ce urmează după aceea. În viața mea, nu exista nici o pasiune și nici o dorință, trăiam cu amintirea Santei, a cărei fotografie îmi umplea toată casa. Îi schimbam mereu rama, căutând una tot mai frumoasă; acesta era dialogul meu cu ea, și nu voiam să-l întrerup, nici dacă, negăsind ceea ce doream, luam o ramă mai urâtă decât cea dinainte. După un timp, m-am gândit că prezența Fedrei alături înjumătățea afecțiunea Santei pentru mine; atunci le-am separat, tăind fotografia printre ele. Acum brațul fetei era ciuntit, în schimb, surâsul ei se adresa numai mie. A fost nevoie de altă ramă, de o formă neobișnuită, mult mai îngustă, nu se găsea de gata, am comandat-o. Rămarul s-a uitat la mine cu o privire mirată când i-am dat dimensiunile, a spus, ciudat! – și a ridicat din umeri.

Fotografia Fedrei n-aș fi aruncat-o, aveam pentru ea altă dragoste decât pentru Santa, dar nu de o intensitate mai mică. I-am făcut și ei o ramă, și am pus-o pe altă masă. După un timp, am început să am remușcări, simțeam că își lipseau una alteia, și atunci le apropiam, cum fuseseră înainte, numai că le despărțeau ramele.

Într-o noapte, după un vis care mă tulburase până la tremur, am aprins lumina și am văzut-o pe Santa, care o clipă mi s-a părut vie, cu privirea încărcată de reproșuri. Pe ea o visasem, goneam pe schiuri cu caii, și Fedra își întorcea din când în când capul spre mine, cu ochii triști, parcă mustrându-mă. Chiar atunci, noaptea, fiindcă altfel n-aș fi putut să mai dorm, am scos fotografiile din rame și le-am lipit pe un carton, una lângă alta, cum fuseseră înainte. Deși tăietura se vedea, ca o mustrare continuă, amândouă păreau fericite.

În timpul războiului, fotografia a ars, la bombardamente. Din tot ce aveam în casă, a fost cea mai grea pierdere, fiindcă n-a putut să fie înlocuită, ca lucrurile celelalte.

În ultima zi a anului 1932, Teofil m-a invitat să sărbătorim revelionul într-o familie, își putea îngădui să mă ia cu el, fiind logodit cu fiica gazdelor. Acestui al șaselea din fiii domnului Alcibiade îi datoram sfaturile esențiale care mă ajutaseră să trec cu ușurință printr-o școală atât de severă.

Teofil făcuse ceea ce oamenii spun o carieră strălucită; după primul an de școală își continuase învățătura la Saint-Cyr, unde se ducea un singur elev, primul, dintr-o promoție, cu atât mai preferat dacă vorbea bine limba franceză. Acum era ofițer în batalionul de gardă al Palatului regal, ceea ce se socotea a fi un mare privilegiu; era, poate, dar se plătea cu servituți grele, o viață controlată tot timpul, într-un țarc cu gratii aurite, de unde nimeni nu ieșea în timpul liber decât cu învoire, dator să anunțe unde se duce, pe ore și pe minute, ca să poată fi găsit în orice clipă. Poate unora să le placă, altora li s-o părea că e mai rău decât la închisoare; pentru trup nu, dar pentru spirit se poate ca așa să și fie.

Iluzoriile privilegii Teofil le-a plătit cu ani grei de închisoare, la un timp după 23 august 1944, deși luase parte la arestarea și dezarmarea mareșalului Antonescu. Privilegiul real a fost al meu, fiindcă după ce l-au eliberat, am aflat de la el, relatat direct și în amănunte, cum s-au petrecut faptele.

Casa unde am mers cu Teofil era în apropierea Gării de Nord, pe una din străzile care leagă, perpendicular, Calea Griviței de Bulevardul Cuza. Mai târziu am descoperit pe acolo și o stradă numită Fagotului. Fagotul rămâne un instrument eminamente de orchestră, chiar dacă s-o fi scris pentru el vreun concert, vreo sonată; recital de fagot nu dă nimeni. De aceea am căutat pe străzile din jur să găsesc și alte instrumente muzicale, după aceeași logică din Cotroceni, unde sunt grupate nume de medici. Nu există niciunul, fagotul e singur, absurd și dezmoștenit, neavând cu cine să cânte.

Teofil, trebuind să îndeplinească formalități la plecarea din cazarma palatului, am ajuns târziu, câteva minute înainte de miezul nopții, așa că abia intrați pe ușă, s-au stins luminile, au rămas aprinse numai lampioanele de foiță multicoloră, atârnând de plafoane. Era o casă mare, cu portal în fața intrării, dar demodată, odăile dădeau dintr-una în alta, înșirate până în fundul curții, la dependințe. Inconfortabilă ca locuință, era în schimb bună pentru petrecere, unde oamenii se amestecă unii cu alții, neavând nevoie de separații. Casa gemea de lume, și judecând după glasuri, dominau fetele; într-adevăr, când m-am uitat mai bine, am văzut că erau puzderie, toate vesele și toate frumoase, fiecare în alt fel, că nu știai unde să-ți oprești ochii.

Logodnica lui Teofil ne-a întâmpinat, cu reproșuri caline pentru întârziere, și când și-a aruncat brațele pe după grumazul lui, strivindu-și sânii în tunica împodobită cu eghileți de fir și felurite insigne, am văzut că avea o aluniță pe nara stângă. N-am apucat să-mi simt vijelia din inimă, că

o fată s-a apropiat, cu două pahare de șampanie în mână, am ciocnit și am băut împreună, pe urmă s-a lipit de mine și m-a sărutat în colțul gurii, fără să mă cunoască; nu cunoșteam pe nimeni. Gestul ei mi-a sfâșiat sufletul.

Poate șampania mă amețise, mă amețea muzica patefonului, mișcarea din jur, glasul și râsul fetelor, foșnetul rochiilor de mătase, parfumul, respirațiile care îmi atingeau obrazul. Persoanele mai în vârstă stăteau retrase în sufragerie, în jurul mesei, cu un purcel de lapte pe un platou, la mijloc, rumenit ca la soare, cu un măr roșu în gură. Am văzut fel de fel de oameni, în fugă, domni și doamne, și mulți tineri, dar toți păreau umbre închipuite; vii și adevărate erau numai fetele. Pleca una, venea alta, într-o defilare necontenită, ca soldații la teatru, care trec și nu se mai termină, ies prin stânga, dau fuga prin spate și intră prin dreapta. Lumina nu se mai aprinsese decât în sufragerie, în celelalte odăi rămăseseră numai lampioanele, cu licărirea lor colorată și vătuită. Și ce mă amețea cel mai mult, fără să mă clatin dar clătinându-mi-se mintea, toate fetele acelea care defilau prin fața mea semănau prin ceva cu Santa; prin mers, prin glas, prin râs, prin privire, până ce a apărut una cu părul ca de aur și mi s-a părut Santa însăși. Era în costum de schi, venea de-a dreptul de la Sinaia și atunci am avut o halucinație, mi s-a părut că alături era Fedra, cum le văzusem de atâtea ori și cum îmi mărturisea necontenit fotografia.

N-am mai putut îndura, am plecat fără să-mi iau rămas-bun nici măcar de la Teofil. Era o noapte rece și umedă, dar nu geroasă, am mers pe străzi în neștire, fără să mă cuprindă frigul, până ce s-a apropiat ziua; o vedeam ridicându-se pe cer și stingând stelele. M-am gândit că luând câte ceva de la fetele acelea, partea cu o asemănare, natura ar fi putut să facă o altă Santa, întocmai ca prima. Dar, mă gândeam cu mâhnire, dacă o asemenea minune era posibilă, și întorcându-mă aș fi găsit-o, întocmai cum o aveam în minte, n-ar fi fost Santa cea adevărată, și nici în vecii vecilor n-ar fi putut să fie. Fiindcă i-ar fi lipsit ceva numai al ei și netransmisibil, poate spiritul, care, chiar dacă nu este decât o emanație a materiei, rămâne unul și singur pentru orice ființă, oricât ar semăna între ele, chiar dacă una ar fi copia celeilalte. Atunci, în acea dimineață de Anul nou, posomorâtă și umedă, am înțeles că Santa nu putea să dispară niciodată, oricâte ca ea aș fi întâlnit în viață, și nu puteam să mor decât cu întreagă ființa ei în suflet.

* * *

Anul a fost urât, ca ziua când începuse. A fost un an tragic, plin de brutalitate și de sânge, dar multe întâmplări care mă îndreptățesc să-l numesc așa le-am aflat mai târziu, chiar după decenii, iar pe unele poate nu le știu pe de-a-ntregul nici astăzi, și nu sunt singurul în aceeași ignoranță. Când domnul Pretoreanu, în conferința lui anuală ne-a vorbit despre viitorul Germaniei, despre înarmare, violență și silnicie, până la declanșarea războiului, prevăzut de el cu ani înainte, nimeni dintre noi, școlarii, nu auzisem de Hitler, și ce-i mai greu de înțeles, nu auziseră sau nu-l luaseră în seamă o bună parte din oamenii politici. În ceea ce mă privește, fără să-mi găsesc astfel o scuză, gândul meu era în altă parte, aveam altfel de frământări, așa cum le-am simțit în mijlocul unei lumi vesele, în noaptea revelionului, și apoi m-au urmărit tot anul.

La 30 ianuarie, Hitler a devenit cancelar al Germaniei; evenimentul, atunci, a trecut neobservat pentru o bună parte a lumii, ca și pentru mine, și neobservat ar fi rămas de-a pururi, dacă, după un an, doi sau patru, cădea de la putere, ca atâți din cei care îl precedaseră, excepție făcând Bismarck, deși în alt ton și cu altă măsură.

Dacă aș clasifica întâmplările după impresia pe care mi-au făcut-o mie personal, venirea lui Hitler la putere ar rămâne fără semnificație, mai ales că în acel prim an nu și-a dat arama pe față atât ca să înspăimânte pe cei fără simț politic sau fără darul prevederii, cum îl avea domnul Pretoreanu. Hitler amenința să fie o primejdie, dar oamenii sperau că o să cadă, cum s-a sperat totdeauna, cum se speră și astăzi să cadă o tiranie, măcar prin moartea tiranului. Dar, deși nu puneam nici un preț pe el, sunt dator să țin seama de importanța nefastă pe care a avut-o în următorii doisprezece ani din istoria omenirii, astfel că îi dau primul loc în istoria vremii.

Pentru cine a uitat sau n-a știut niciodată, dictatorul Marii Germanii era de origine austriacă, deci i s-ar fi putut spune, din capul locului, să stea la el acasă. Aceste două țări, atât de vecine, nu au comun decât limba; în numai cinci ani, Hitler le-a unit, printr-un act samavolnic. Am folosit traducerea cuvântului oficial, Anschluss, care înseamnă unire; de fapt a fost o hrăpire, care, lăsând la o parte pe partizani, a adus poporului austriac multe suferințe și umilință. Cred că atunci ultimii naivi din conducătorii Europei s-au dezmeticit, și n-ar fi fost prea târziu să-i pună agresorului pumnul în piept, dar neavând vlagă și-au băgat capul în nisip; în cele ce-au urmat, și l-au băgat tot mai adânc, până ce au ajuns să-și îngroape tot trupul, de le-a rămas afară numai târtița. Toți aceștia sunt morți astăzi.

Hitler, botezat cu un nume dulce, Adolf, s-a născut cu unsprezece ani înainte de sfârșitul secolului, într-un orășel din Austria; tatăl lui, mort curând, era vameș, meserie pe care cred că nimeni nu poate să o facă fără o anumită vocație, aceea de a cotrobăi prin geamantane, dar nu pot s-o condamn, e legală, numai că unora le ajută să se chiverniseacă. Vocația a moștenit-o și fiul, deși la început a încercat o altă meserie; el avea simțul vămuirii în sânge, de aceea, când a înhățat puterea, a devenit șef la vămile văzduhului, coborâte pe pământul Germaniei și apoi extinse în toate țările cucerite.

La șaisprezece ani, orfan cum era, tânărul s-a dus la Viena, biografii lui spun, fără amănunte, să facă studii artistice; faptul că mai târziu a devenit zugrav nu-i o dovadă că încercase să învețe pictura, nefiind nici o înrudire între una și alta, decât cea dintre bidinea și pensulă. Anul 1912 l-a găsit la München, unde șoma, nefiind case de zugrăvit pe numărul meseriașilor. Având astfel mult timp liber, se ocupa cu lecturile, printre ele aflându-se Nietzsche. Bănuiesc că a găsit și el la acesta ideea bărbătească, din care mi-am făcut sprijin în momente de suferință: „…ceea ce nu ne ucide ne face mai puternici!”

În anul când a început primul război mondial, s-a angajat în armata bavareză, a mers pe front, a fost rănit, gazat, și a primit Crucea de Război drept răsplată. Frontul a trezit în el o exaltare, devenită mai târziu maladivă. În anii 1919–1920, a slujit ca ofițer cu propaganda în armata nou formată după înfrângere, a luptat pentru idealul național, și împotriva comunismului, în umbra unuia, Drexler, de la extrema dreaptă a politicii; ziarul lor era vestitul *Volkische Beobachter*, devenit și rămas până la sfârșit, oficiosul național-socialismului. În 1921, Hitler l-a eliminat pe Drexler, fire slabă, mai bine nu se băga în politică, a schimbat, numele partidului, făcându-l „muncitoresc-național socialist” și devenindu-i președinte. Mai mult naționalist decât socialist, Hitler a ținut legături strânse cu armata și cu patronii, mai ales ai marilor întreprinderi. Și la noi, marii patroni au susținut oastea Arhanghelului, care îl venera pe Hitler. Acesta s-a proclamat numaidecât comandant peste Kampfbund, asociația foștilor combatanți; în țările învinse, foștii combatanți devin o forță, cu atât mai mare, cu cât a fost mai dezastruoasă înfrângerea. În țările victorioase, pun flori la mormântul Soldatului Necunoscut, de Ziua Eroilor, iar în restul timpului joacă popice.

În acel timp, bântuia în Germania inflația, crescând încontinuu, când, așa cum am spus altă dată și-mi va face plăcere să repet ori de câte ori se va

ivi ocazia, te duceai la piață cu o roabă de bani și te întorceai cu o varză. Tot atunci, Franța, cu învoirea aliaților, sau poate forțându-le mâna, a ocupat Ruhr-ul, zonă industrială germană, controversată în ceea ce privește dreptul de-a stăpâni-o. Scopul francezilor era să prevină dezordinea; sau poate le lăsa gura apă. Dar abia la un an după ce luase puterea și avea numai un pic de armată, Hitler i-a gonit fără nici o dificultate; aliații i-au sfătuit pe francezi, sau le-au cerut, să nu riposteze. Eu știu de ce, dar las pe alții să spună, și dacă nu sunt în stare, apoi facă bine să-și bată capul; adevărul iese ușor la lumină, când judeci politica mondială a vremii. Dacă francezii ar fi tras atunci numai un foc de pușcă și aliații numai un foc de tun, de la Londra, fața lumii ar fi fost astăzi alta. Struții au rămas cu capul sus, clipind din ochii lor mici cu pleoapele inflamate; nu li se părea nimic atât de grav ca să și-l bage în nisip, cum nu mult mai târziu au făcut sistematic, până la 3 și la 5 septembrie 1939, când în sfârșit au apăsat pe trăgace.

Oricum, inflația și pierderea Ruhr-ului l-au determinat pe Hitler să dea lovitura, crezând că venise momentul să-l imite pe Mussolini, care abia făcuse marșul asupra Romei și luase puterea. Încercarea s-a numit „putch-ul de la München”, când de fapt nu a fost decât o demonstrație contra guvernului bavarez al domnului Kahr, despre care nu auzisem până atunci și nici n-am mai auzit după aceea. Flancat de bătrânul mareșal Ludendorff (azi, la anii lui de atunci l-aș socoti în floarea vârstei), urmat de partizani și de foștii combatanți, Hitler a defilat pe străzile orașului. Nu știu cine a tras în ei, poliția sau trupele loiale; demonstranții au fost risipiți, Hitler rănit și băgat pe cinci ani la închisoare. Acolo i-a dictat lui Rudolf Hess, unul din cei mai apropiați acoliți, elementele cărții care mai târziu avea să devină Biblia Germaniei. Ce mult a regretat și va avea de regretat omenirea că oamenii politicii din epocă n-au citit-o sau n-au luat-o în serios; fiindcă aveau în mână, gata scrisă, istoria care pe urmă s-a scris din nou, cu sânge, a cărui scurgere puteau atunci s-o oprească.

Eliberat din închisoare în 1925, înainte de termen, nu știu din a cui clemență sau slăbiciune, Hitler a hotărât să numească singur gauleiterii, conducătorii de partid adică, până atunci desemnați prin alegeri. Așa a intrat în conflict cu unii din partizanii săi, printre ei celebrii Gregor și Otto Strasser. I-am numit celebri, fără să le cunosc celebritatea, dar mi-e de-ajuns să știu că pe primul l-a omorât președintele partidului, iar al doilea, evadat din Germania, a scris o carte, „Eu și Hitler”, pe care am citit-o chiar la apariție, și din ea am aflat multe din cele ce spun astăzi; multe le-am

uitat, în schimb le-au mărturisit alții, unii de bună voie, alții în procesul de la Nürnberg, fie ca inculpați, fie ca martori.

Soarta condamnaților o cunoaște azi toată lumea, dar probabil nu și detaliile: principalii vinovați puși în ștreang, doi câte doi, pe rând, fiindcă nu erau spânzurători mai multe și nici călăi pentru toți; pe urmă arși la crematoriu și cenușa aruncată într-un râușor de lângă închisoare, să i se piardă urma.

N-am înțeles ce s-a întâmplat cu Hess, n-am avut ocazia să citesc în întregime procesul, ca să-mi dau seama de ce a fost condamnat la închisoare pe viață. Este adevărat că Hitler îl numise succesor, ceea ce apasă greu în balanța justiției; dar tot atât de adevărat este că în primele luni ale războiului a fugit cu un avion de vânătoare peste canalul Mânecii și s-a predat englezilor. Avea un mandat, venea cu propuneri de pace? Sau era un protest personal, pur și simplu? Ținut prizonier până la sfârșitul războiului, a apărut ca inculpat în procesul de la Nürnberg, de unde credeam că o să fie doar martor. Mi se pare că e singurul condamnat la închisoare, negrațiat până astăzi. Cel puțin deunăzi știu că era încă în viață, la o vârstă când oamenii mor, chiar dacă au motive de fericire; el ar fi trebuit să moară de multă vreme. Aud că după moartea lui închisoarea unde acum este singurul deținut se va dărâma, ca să nu rămână nici un vestigiu.

O altă măsură a lui Hitler, după ce scăpase de pușcărie, a fost să înființeze Batalioanele de Asalt, sinistrele SS, alcătuite din buldogii cei mai feroce și mai devotați stăpânului. Ei au umplut Germania de sânge încă înainte de venirea lor la putere; de altfel, fără sânge nici n-ar fi putut să vină.

Deocamdată, între 1924 și ’29, până la marea criză mondială, Germania se bucura de o prosperitate în industrie, nefavorabilă extremiștilor, pescuitori în ape tulburi. Criza i-a ajutat pe național-socialiști să se urce din nou în șa, și să dea pinten cailor. Șeful partidului și-a asigurat un sprijinitor, pe industriașul Hugenberg, care urmărea să fundeze o armată spre a lupta împotriva comuniștilor. Cam atunci l-a înlăturat Hitler pe Otto Strasser, și în locul lui l-a pus șef peste S.A. pe căpitanul Rohm, ca să-l asasineze peste câțiva ani, într-o noapte de răfuieli în sânul partidului, „noaptea cuțitelor lungi”, cum i s-a spus, fără să înțeleg de ce, dacă nu cumva este o greșeală de traducere; sunt cuvinte al căror tâlc e greu de transpus în altă limbă.

E de prisos să urmăresc pas cu pas luptele confuze care s-au dus în politică, în anii următori, până în 1933, când a început altă epocă. Trei sute

de pagini, scrise până acum, nu m-au obosit cât ultimele două; vreau să ajung mai repede la un capăt, nu ca să scap de o caznă, ci măcar să trec la altele.

Câteva nume s-au tot vânturat în anii aceia de trecere: Hindenburg care, rămas fără armată și fără un război în perspectivă, unde să-și arate virtuțile, voia să-și continue gloria în politică; Brüning – cine-l mai știe?; von Papen, viitor diplomat al Germaniei național-socialiste; generalul Schleicher, decis să lupte contra lui Hitler. În haosul creat de aceste lupte politice nedecise și în turbulența însângerată pe care o provocau Batalioanele SS și SA, ciomăgindu-se și între ele adesea, la 30 ianuarie, Hindenburg, atunci Președintele Republicii, l-a numit cancelar pe Adolf Hitler, însărcinându-l să formeze un guvern, împreună cu conservatorii, în speranța că se va face liniște.

Măsura imediată a noului cancelar a fost să desființeze parlamentul. Campania lui politică se sprijinea pe banii magnaților din Ruhr, cum la noi, cam în aceeași vreme și în anii următori, oastea Arhanghelului a primit stipendii de la magnații noștri, Malaxa și Auschnit, și pare-se chiar de la unele guverne, mai degrabă de frică decât din simpatie. Într-o noapte, a luat foc Reichstagul, parlamentul Germaniei, a cărui istorie, nu prea lungă, fusese destul de zbuciumată. Incendiul, o înscenare, s-a spus că era un act de sabotaj din partea comuniștilor, cărora li s-au făcut procese gălăgioase. Tuturor acestora adăugându-se violențele SA, pe care le cunosc din literatură, dar atât de convingător și de bine redate, încât mi se pare că am fost acolo, a făcut ca la alegerile din anul următor, luna martie, Hitler să ia patruzeci și patru la sută din voturi; cifra, dat fiind sistemul electoral al Germaniei, însemna o victorie. Comuniștii au fost numaidecât scoși din lege, iar noii deputați, în afară de social-democrați, i-au acordat lui Hitler puteri depline pe timp de patru ani, ceea ce s-ar putea asemui cu o fabulă: să dai lupului mielul în gură, cu condiția să nu-l mănânce, ci la termenul stabilit dinainte să-l aducă înapoi la stână. Conservatorii, colaboratori la guvernare, și-au părăsit pe rând ministerele, până ce național-socialiștii au rămas stăpânii Germaniei.

Unii oameni prevăzători, bănuind ce-o să urmeze, și-au făcut geamantanul și au plecat repede. Mulți s-au salvat astfel, dar au fost și unii pe care nenorocul i-a ajuns din urmă. Povestea lor o cunosc printr-o ficțiune pentru mine mai puternică decât realitatea căreia îi rămâne fidelă de altfel, cazul unui refugiat la Viena, de unde a fugit odată cu Anschlusul, ca să se

oprească la Praga. Dar și Cehoslovacia a căzut repede în mâna lui Hitler, datorită slăbiciunii lui Daladier și Chamberlain. Sunt întâmplări petrecute sub ochii mei, când aveam destulă maturitate să judec; astăzi, dacă mă duc cu gândul în urmă, mi se pare că n-au fost realități, ci contra-basme, în care Zmeul câștigă tot timpul, iar Sfintei Vineri i se bagă pumnul în gură. De la Praga, omul a ajuns pe furiș la Paris, unde mai târziu i s-a înfundat, când germanii au cotropit Franța prost apărată. Intenția lui era să se salveze tocmai în Australia sau în Noua Zeelandă, dar n-a mai apucat s-o înfăptuiască. Aflându-i planul, un prieten l-a întrebat pe gânduri: „Nu-i prea departe?" Replica n-am uitat-o și ori de câte ori îmi vine în minte îmi arde inima: „Departe de ce?" Ea rezumă, într-o propozițiune scurtă, disperarea din sufletul oamenilor care în vremea aceea lăsau totul ars în urma lor și nu mai aveau unde se întoarce. După aproape jumătate de secol, această boală a sufletului nu s-a vindecat încă; mulți oameni vântură lumea, departe de ceva care nu mai poate niciodată să le aparțină, nici măcar doi metri de pământ, unde să-și facă mormântul.

* * *

Atunci am cunoscut îndeaproape un om, pe care îl socotesc cel mai prevăzător din câți au existat vreodată. M-am dus la el, luându-mă după o reclamă văzută la cinematograful „Lia" de pe Calea Griviței, în colț cu bulevardul Basarab, azi numit Titulescu. (În paranteză voi spune că lui Titulescu, strălucitorul om politic căruia, din prea multă inteligență, i-a lipsit șiretenia, i se cuvenea un bulevard, fie el periferic, i se cuvenea și o statuie, fie ea cât de mică. Despre statuie nu-mi dau părerea, ca să nu-mi atrag dușmănia sculptorului, cred însă că am dreptul să spun cât mi se pare de urâtă, și nu fiindcă ar fi fost urât chiar modelul; sunt oameni care prin spiritul lor îl întrec în frumusețe chiar pe Apollo.)

Reclama mă trimitea la un dentist, domnul Leopold, de curând instalat într-un blocușor de pe bulevardul Basarab, destul de învecinat cu cinematograful. În locul blocușorului, la un colț de stradă, se înalță azi un bloc cu zece etaje; în locul cinematografului, un bloc și mai înalt, cu cât nu știu, n-am măsurat, dar sare în ochi de la distanță.

Această imprecizie mă obligă să mărturisesc că nu sunt sigur nici de celălalt bloc, am spus zece etaje, dar s-ar putea să fie nouă sau unsprezece. Iată venit momentul să-mi destăinuiesc părerea cu privire la poziția

scriitorului între realitate și ficțiune. De ce nu mă opresc să număr etajele, de vreme ce trec adesea pe acolo?

Unul din clasicii literaturii germane, contemporan cu noi totdeodată, pentru care continui să am nespus de multă admirație, face într-un adaos la ultima sa carte cunoscută de mine o declarație stupefiantă. În acel adaos, el arată cum a scris cartea, ba o și explică, procedeu după mine inadmisibil; cartea trebuie să fie ceea ce înțelege fiecare, după cum îl duce mintea; iar dacă prea mulți cititori o interpretează anapoda, vina este a scriitorului, Dumnezeu să mă ierte! Într-un tramvai plin de lume ieșită de la concert, o femeie trage cu revolverul într-un bărbat, fiindcă a dezamăgit-o, și îl ucide. Drama se petrece în tramvaiul numărul zece, dar s-ar putea să fie opt, nu sunt sigur. Între explicațiile lui, autorul declară: „Ce noroc că în timp ce scriam cartea (sau după ce o scrisesem) întâmplarea a făcut să ajung în orașul cutare (unde se petrecuse dandanaua) și să aflu că tramvaiul cu pricina nu era numărul opt, ci zece (sau invers). Altfel, în carte ar fi rămas o eroare.” Am reprodus acestea din memorie, și cu vorbele mele, cred că nu prea îndepărtate de ale autorului. Nu-mi rămâne decât să exclam: Dumnezeule! Un scriitor de renume mondial, la o vârstă venerabilă, poate să cultive o asemenea naivitate? Care din noi și-a pierdut busola? Odată un foc de revolver tras și un om mort, în ce măsură mai contează numărul tramvaiului? Și dacă ar fi fost numărul șase? Sau șase sute douăzeci și șase?

Domnul Leopold la care m-am dus fuga să-mi îngrijească o măsea vătămată de un confrate al său fără pricepere, era proaspăt refugiat de la Viena, în anul când Hitler abia luase puterea și făcea declarații împăciuitoare; nu voia răul nimănui, nu urmărea revizuirea tratatelor, nici să anexeze teritorii străine, ci se gândea numai la fericirea Germaniei, a Europei și a omenirii.

Că domnul Leopold venea de la Viena o dovedea nu doar limba, ci mai ales cabinetul, cu aparate cum nu mai văzusem pe la dentiștii noștri. El mi-a povestit tot ce aflase că se petrecea în Germania, drapele roșii cu zvastică pe fațade, defilări grandioase, schingiuiri, amenințări, moartea umblând în libertate pe stradă, intrând pe ușă fără să ciocănească.

— Dar Viena nu-i în primejdie! i-am spus, cu deplină convingere.

A clătinat din cap:

— O să se facă Anschlusul!

Prevedea, cu patru ani înainte. E adevărat că prevăzuse și domnul Pretoreanu, încă mai din vreme, dar ascultătorilor le intrase pe o ureche și le

ieșise pe alta.

Domnul Leopold avea o asistentă foarte frumoasă, cu părul blond ca paiul de grâu, de fapt nevasta, o femeie trupeșă, ca o Junonă, dar fină și plină de grație. Când îmi lega șervețelul la gât și îi simțeam degetele pe piele, mi se năștea o durere în suflet. Iar parfumul ei cald îmi rămânea în nări până a doua zi dimineața; doar soarele îl făcea să se evaporeze, nu fără să lase o amintire.

În anul când s-a făcut Anschlusul, a dispărut și firma dentistului. Desigur că domnul Leopold n-a avut naivitatea să se refugieze la Praga, și pe urmă la Paris, ci s-a dus de-a dreptul în Australia sau în Noua Zeelandă. N-am prins de veste când a plecat, și nici nu apăruse cartea amintită mai înainte, ca să-l întreb: „Nu-i prea departe?”

Capitolul 24

Calea Griviței; obsedantul semnal al sirenei. Dubele „Gagel”: „La masă bună, pâine bună!” Împușcături civile. Două întâmplări duioase, cu un copil și cu doi câini prieteni. Scandalul „Skoda”, miliarde de lei. Scandalul Staviski, milioane de franci. Concursuri de frumusețe, Miss Universum, Miss Jungla. Raportul Hitler-Arhanghel. Concurs de asasinate.

În săptămânile dinaintea venirii lui Hitler la putere, la noi au fost grevele de la Grivița. Sunt oameni care știu mai bine decât mine cum au decurs ele, și nu m-am apucat să scriu fără să le cer informații. Unde greșesc nu-i vina mea, după cum n-o fi nici a lor; am spus de mult că istoria nu-i o știință exactă, căci chiar contemporanii unor fapte se poate întâmpla să le vadă cu ochi diferiți, și din puncte diferite.

Un guvern Iuliu Maniu căzuse la 14 ianuarie, sastisit de putere în numai trei luni de zile. După câte se vorbea în jurul meu, am înțeles că omul acesta, cu spinarea rigidă, nu se putea înțelege cu regele, care căuta oameni flexibili, ca să-și poată face mendrele; și le-a făcut, când mai încet, când mai repede, până ce-a ajuns la dictatura sa personală; dar, nefiind de meserie, nu s-a folosit de ea multă vreme.

La 14 ianuarie a urmat un guvern Vaida, care nici el, oricât de ascultător, n-a rezistat decât până la începutul iernii, zece luni încheiate. Nu se instalase la cârmă decât de trei zile, când, la 17 ianuarie, a decretat o nouă

curbă de sacrificiu, a treia: reducerea salariilor cu cincisprezece la sută, însoțită de concedieri în masă.

Poate că într-adevăr situația era fără altă ieșire, și nu stau să mă întreb prin ale cui greșeli se ajunsese acolo. Ci socotesc doar că ieșirea aceea era o nouă greșeală. Ușor de spus, după jumătate de secol! Dar atunci, pe loc, ce putea face primul ministru? Apoi eu spun că ori să se sinucidă, ori să-și dea demisia, să lase beleaua pe capul altuia. N-a făcut nici una, nici alta.

La 28 ianuarie, muncitorii din București s-au întrunit, câți au încăput în sala cinematografului „Marna”, de pe Calea Griviței, ca să protesteze. Ei au cerut guvernului să renunțe la reducerea salariilor, și așa micșorate.

La 29 ianuarie s-a făcut prima grevă la atelierele căilor ferate. O delegație de muncitori a mers la Ministerul Comunicațiilor, unde au insistat să li se dea răspuns la cererea din ajun; s-au ales numai cu promisiuni, guvernul a tărăgănat treburile două săptămâni încheiate. Putea să spună „nu!”, dar să fi spus din prima zi. Nu am alt element ca să judec faptele, mi-e de ajuns așteptarea. Să stai două săptămâni pe jeratic și cu sabia deasupra capului este destul ca omul cel mai stăpânit să-și piardă răbdarea.

La 12 februarie a început la Atelierele Grivița greva totală; sirena a sunat la ora 9 dimineața. Din tot ce s-a întâmplat acolo n-am văzut nimic, am auzit numai sirena, și când a tăcut, am auzit-o mai departe; e o amintire jalnică și nepieritoare. Vremea era la fel ca de Anul nou, o zi posomorâtă și umedă, și n-aveam nici un motiv de fericire. Parcă mă aflam și eu în grevă, dacă un asemenea gând nu-i o blasfemie; căci nu ceream pâine, ci voiam să capăt dreptul de a crede în ceva, ca să-mi justific venirea pe lume.

După două zile, muncitorilor li s-a dat satisfacție. Peste noapte însă guvernul a ordonat să se aresteze treizeci dintre ei, bănuiți că ar fi fost instigatorii. Așa s-a întâmplat totdeauna de când există istoria: cine are puterea nu vrea să piardă; tremură de frică, promite, bate în retragere, cuprins de căință și, când îi vine la îndemână, împușcă.

La 15 februarie, cinci mii de muncitori declarau o nouă grevă la Atelierele Grivița, greva cea mare, rămasă de pomină și care a înspăimântat multă lume în orașul nostru și-n orașele cele mai îndepărtate, în toată țara. Cred că au tremurat de frică nenumărați oameni puternici, nu doar Malaxa și Auschnit, Vaida și regele. Până și domnul Pretoreanu, care luptase singur contra unei companii a lui Mackensen, învingând-o, și-a inspectat carabina; dar dacă greviștii ar fi defilat atunci pe Calea Victoriei și de ar fi vrut să doboare unu, sunt sigur că i-ar fi tremurat mâna; fiindcă, spre deosebire de

lupta cu Mackensen, acum lipsea rațiunea gestului. Un singur om dintre cei care aveau ce pierde cred că și-a păstrat zâmbetul senin, cum îl văzusem totdeauna, domnul Neagoe. Din toți ai lui rămăsese cu Tinca, aflată acum la mănăstire. Alexandrina, căreia îi trimitea scrisori cuviincioase o dată pe lună, nu putea să fie o năzuință, și acesta era norocul lui necunoscut de oameni, să-și facă fericirea dintr-o abstracțiune.

Era iarăși o zi posomorâtă și umedă, iarăși am auzit sirena, care îmi sfâșia inima, fără să am dreptul la vreo durere. Pe urmă au început împușcăturile. Trei regimente au înconjurat atelierele, le-au păzit toată ziua și toată noaptea. Ziua următoare, când s-a făcut lumină, comisarul regal a cerut muncitorilor să se predea fără discuție. Nu s-au predat, și atunci s-a pornit răpăitul mitralierelor. La sfârșit, armata a spart porțile.

Am văzut zeci de dube rechiziționate de la fabrica de pâine Gagel, gonind pe străzile Bucureștilor. Am crezut că duceau morții la morgă. Acum știu că duceau pe cei arestați la Prefectura Poliției. Morți ar fi fost numai șase. Dacă-i adevărat, înseamnă că armata a ochit pe deasupra.

Muncitorii nearestați au fost scoși în stradă între baionete, în rânduri de câte patru, cu mâinile ridicate.

Așa a început anul, cu focuri de pușcă, trist pentru lume, trist pentru mine, așa avea să se termine, la 29 decembrie, cu cinci gloanțe de revolver trase în pieptul unui om, pe care ucigașul îl privea în ochi, de la jumătate de metru, fără să-i tremure mâna; el a rămas înregistrat pe retina victimei, primul ministru I. Gh. Duca.

* * *

Nu putea să mă sperie o împușcătură, după ce auzisem atâtea la poligonul de tragere; sunt însă împrejurări, când o simți în inimă, ca o lovitură directă, o arsură transmisă scurt în tot trupul, din călcâie până în creier. Am citit de curând că durerea provocată de un glonț nu se simte decât după cincizeci de secunde; este posibil, și cred că nici prea dificil să se constate, dacă nu-i vorba de o împușcătură mortală. Știu din mărturisirile multor oameni care au suferit accidente, și eu însumi, fără să fi stat cu cronometrul în mână, mi-am dat seama cu propriile mele simțuri, cât de mult întârzie senzația de durere, după o agresiune brutală și neașteptată săvârșită asupra corpului nostru. Dar cele două împușcături pe care le-am

auzit într-o noapte de vară, când nimic în natura liniștită nu putea să le anunțe, le-am simțit direct și brusc în inimă, fără să le fi fost ținta.

Mă plimbam pe o stradă numită și astăzi Aurel Vlaicu, terminată în Șoseaua Ștefan cel Mare, unde atunci începea periferia orașului. Într-un timp nu prea îndepărtat, dincolo de locurile acelea nu era decât câmpul gol, cărămidăriile și gropile de gunoaie; orașul se termina în Șoseaua Ștefan cel Mare și în prelungirile ei, dovadă că până deunăzi existau pe acolo puncte cărora li se spunea bariere, cum li se spunea porți intrărilor în cetate; bariera Moșilor, bunăoară, sau a Vergului, pe unde se ieșea spre Călărași, schelă la Dunăre.

Casa de unde au răsunat împușcăturile era la numărul optzeci și unu, am aflat a doua zi din ziare; atunci nu mi-a fost mintea să mă uit la tăbliță. Astăzi, când trec pe acolo, nu mai recunosc casa; poate s-a dărâmat, și în locul ei s-a făcut alta, deși de atunci n-au trecut decât cinci decenii. Nu era prea târziu noaptea, poate abia zece, dar toată lumea părea adormită, într-o liniște și o pace de străduță provincială; mirosea a micsandre, miros care s-a asociat numaidecât cu cel înecăcios și aspru al prafului de pușcă; numai prin sugestie ar fi putut să răzbească din casă, eu însă și azi am impresia că îl simțisem aievea. Au fost două detunături, la câteva secunde una de alta, au răsunat atât de aproape și atât de neașteptat în liniștea nopții, încât le-am simțit în inimă, care o clipă s-a zbătut împușcată. Nu mi-au atins însă și rațiunea, mi-am regăsit numaidecât sângele rece, am restabilit raportul meu de independență cu faptele; n-aveam nici o vătămătură, dar rămâneam cu sentimentul că asupra mea se săvârșise o agresiune, ceea ce era adevărat, într-un înțeles al cuvântului; o agresiune cu atât mai gravă, cu cât nu aveam nici un mijloc de apărare sau de ripostă; era o agresiune abstractă.

După aceea, locul și-a recăpătat liniștea, doar doi vecini au ieșit la poartă, de o parte și de alta a străzii, amândoi în cămașă de noapte, că păreau niște stafii.

— Iar s-a întors comisarul beat! a spus unul.

— Nu știu, a răspuns celălalt. Mi-e să nu fie altceva, că n-a tras în curte, ci în casă.

N-aveam nici un amestec în întâmplare, puteam să-mi continui plimbarea, însă nu-mi regăseam pacea în suflet.

Și faptele nu erau sfârșite, nici strada nu-și regăsea liniștea. Câteva clipe mai târziu, din casă au răzbit țipete, s-au auzit uși trântite, un copil, apoi altul au ieșit îngroziți în curte, rostogolindu-se pe trepte, chemând ajutor,

speriați mai rău ca de moarte. Îndată tot ce era suflare în vecini se înghesuia în fața casei, se trezeau și celelalte străzi, întreg cartierul dădea năvală.

Comisarul se întorsese acasă mai devreme ca de obicei, și nu era beat, de aceea nici nu trăsese cu revolverul în curte, venea de la o femeie, avea ruj pe gulerul cămășii. Sunt femei care pun aceste ștampile cu bună știință, ca să bage zâzanie, sperând într-un divorț, și uneori se aleg cu o dramă. Nevasta, pe care apucăturile bărbatului, cunoscute de toată circumscripția, o chinuiau de multă vreme, își ieși din fire tocmai atunci, când se nimerise să trec eu pe acolo; nu așteptă să-l vadă că doarme, cum au scris ziarele, care n-ar fi avut cum să știe, dacă nu fusese nici un martor, ci îi smulse revolverul din toc, era unealta lui profesională, în afară de vâna de bou pe care o lăsa la secție, îi trase un glonț în cap, pe urmă își trase și ea unu.

Au murit amândoi, n-a durat nici un minut de când bărbatul intrase în casă, și cel mult două de când împinsese poarta de la stradă. Eram cu mintea în altă parte, visam în liniștea nopții, dar îl văzusem. Când am aflat ce se întâmplase, am înțeles că umbra care îmi apăruse vag în față nu putea să fie decât comisarul; nu mai trecuse alt timp decât ca să descuie ușa de la intrare și urmaseră împușcăturile, pe loc, fără discuție.

În acel timp, răsunau multe împușcături în lume, pe întuneric sau la lumina zilei, pe străzi sau în camere de tortură, în pivnițe sau în garaje, unde se ambalau motoarele camioanelor, ca să nu se audă detunăturile. Crezusem că toate acestea, petrecându-se departe de mine, îmi erau indiferente, până în noaptea când două focuri de revolver, pe strada Aurel Vlaicu, m-au adus direct și violent la realitate, făcându-mă să înțeleg că o împușcătură însemna crimă. Erau milioane de împușcături, și tot atâtea crime. Trăisem fără să le dau importanță; un fapt divers îmi dezvăluia sensul lor și mă aducea la realitate; liniștea mea a fost zdruncinată, am rămas până astăzi cu urme. Am încercat să uit sau măcar să mă amăgesc cu partea idilică a vieții, cu bucuriile posibile, nu le-am ocolit și nu le ascund nici în mărturisirile de astăzi, dar poate că ele au lăsat alte urme, ca de stupefiante; nu aveam de ales altă cale.

Acum, după cele două împușcături revelatoare, sunt însetat să povestesc și o întâmplare duioasă, fără să țin seama că nu are nici o legătură cu drama dinainte, decât că se petrece cam în aceeași vreme și ar putea fi o dovadă că lumea mai avea de ce să trăiască și să spere.

Trăia atunci pe străzile Bucureștilor un copil orfan de amândoi părinții, fără nici un sprijin, dormind pe sub podurile de pe Dâmbovița sau în alte

locuri, la întâmplare, și mâncând din pomana inimilor miloase. Îi spun și numele, spre a dovedi că nu este o născocire: îl chema Pandele Țăpârdea. Judecând după vârsta lui de atunci, s-ar putea ca astăzi să mai trăiască, ba chiar în plină putere; și cine știe ce funcție importantă îndeplinește! Un grup de studenți l-au văzut la *Pâinea zilnică*, bolnav și flămând, așteptând să capete un blid de mâncare. O asemenea făptură se sălbăticește, se teme de oameni, se sperie chiar și de o vorbă bună. Studenții au trebuit să-l ducă mai mult cu sila, să-i dea adăpost și să-l pună la masa lor nu prea încărcată, la un cămin de pe strada Fontăriei. Nu știu dacă strada mai există astăzi. Aș fi bucuros să nu povestesc de pomană o întâmplare banală, când atâtea întâmplări zguduitoare rămân nepovestite. Bine ar fi pentru mine dacă măcar unul din sufletele acelea miloase s-ar recunoaște, spre a-și aminti ceva din tinerețe; amintirile din tinerețe ne prelungesc viața și ne redau încrederea în noi înșine, când nu mai avem nici mari speranțe.

Pe orfanul scăpat de la o moarte apropiată, tinerii l-au pus să învețe carte, cititul și scrisul, matematica, geografia și chiar două limbi străine, franceza și engleza, iar pe deasupra arta cântului. Cu această încheiere, chiar dacă nu îi știu urmarea, totul mi se pare o poveste minunată.

Îi adaug alta, minunată în alt fel, ca să amân măcar cu o pagină întoarcerea la întâmplările grave. Și sunt cu atât mai dornic s-o spun, și îmi va aduce cu atât mai multă mângâiere, cu cât privește niște ființe necuvântătoare, care dau, chiar în zilele noastre, un uimitor exemplu de inteligență și de iubire, în vreme ce milioane de oameni aflați pe treapta cea mai de sus a evoluției biologice se războiesc fără oprire în cel puțin cinci locuri de pe suprafața pământului. Faptele fiind relatate în ziare, le repet pentru cei care n-au avut timp să le citească sau le-au uitat, deși toți ar fi trebuit să le țină minte. La spitalul veterinar, un om iubitor de animale a adus într-o zi un câine vagabond, cu laba fracturată. Cine nu iubește câinii nu sunt sigur că își poate iubi semenii; spun așa, fiindcă așa cred, chiar de ar fi să supăr multă lume. După ce a fost îngrijit cum se cuvine, primul dar al medicinii veterinare fiind să iubească animalele, câinele a plecat cu laba în scândurele. Frumoasa întâmplare a devenit minunată peste câteva zile, și o povestesc mișcat că mi-a fost dat s-o aflu; peste câteva zile, pacientul a venit la ușa spitalului, urmat de o făptură pe chipul și asemănarea lui, un câine vagabond, cu laba fracturată. Așa fac și oamenii, sporind astfel clientela medicinii; decât că ei nu vin cu mâna goală.

* * *

În locul unde se înalță hotelul „Intercontinental”, pe strada Batiște la numărul 6, exista înainte de război o casă boierească, pe care o țin minte ca și când aș fi văzut-o astăzi; am uitat doar când anume a fost dărâmată. Oricât ar fi de înalt și de impozant hotelul, ori de câte ori trec pe acolo văd proiectată pe zidurile parterului, cu ușile lui turnante, silueta casei de altădată. N-o descriu, fiindcă modelul ei, cu mici deosebiri, poate fi găsit în multe case boierești rămase între strada Batiștei și piața Rosetti, și chiar mai departe. Nu mai știu dacă avea o firmă, pe acoperiș sau pe ziduri, cred că da, altfel n-aș fi aflat niciodată ce era înăuntru. Pe firmă scria SKODA, cu litere nu atât de mari cât s-ar crede, fiindcă nu trebuia neapărat să se vadă, nu aveau menirea să atragă vreo clientelă, clientul asigurat fiind statul; în afară de automobile, puțin răspândite, neputând să se ia la întrecere cu cele americane, firma fabrica armament, de la revolvere și puști, până la tunuri.

Pe când eram la armată și făceam exerciții de mânuire și tragere nu doar cu simpatica mitralieră Schwartzlose, ci și cu una franțuzească, St. Etienne, pusă pe un afet înalt că părea o capră, sau cu o pușcă-mitralieră care se împiedica după două gloanțe, mă gândeam, fiind încrezător în înțelepciunea autorității: „Știe Statul-major ce face, n-o să mergem la război cu vechiturile astea!” În anul când Hitler luase puterea, războiul putea să înceapă în orice zi, dintr-o parte sau din alta, de aceea se făceau diferite antante, iar la Geneva se țineau conferințe de dezarmare.

Într-adevăr, conducerea armatei nu stătea cu mâinile în sân, statul comandase încă de trei ani, la uzinele Skoda, puști-mitraliere de peste un miliard, și tunuri de cinci miliarde și jumătate. N-aveam cum să aflu câte or fi fost toate, cât costa un tun și cât o pușcă-mitralieră, dar iarăși îmi spuneam: „Ce mă privește?” În schimb, mă amețeau miliardele, pe mine, care mă gândeam bine înainte de a da treizeci de lei la un cinematograf de pe Bulevardul Elisabeta, sau pe o înghețată la „Nestor”, ci mai degrabă luam două prăjiturele de un leu, de la una din cofetăriile răposatului Zaharescu; prăjiturelele se micșorau întruna, dar deocamdată își mențineau prețul.

Împlinisem de două zile douăzeci și trei de ani, când la birourile Skoda s-a făcut o descindere, s-au deschis casele de bani, asemeni la locuința domnului Bruno Seletzky, reprezentantul firmei. Suspiciunea pornea de la o bagatelă, șaptezeci de milioane de lei, sustrase din impozitele care se cuveneau statului. Ministrul Justiției a intervenit spre a se opri cercetările,

explozia însă pornise. A fost o explozie în lanț, expresie atunci necunoscută. Un general era și el amestecat în treabă, dar nu-i spun numele, cum nu l-am spus pe al ministrului de Justiție, fiindcă nu am personal nici o dovadă, și dovezile celelalte au fost ascunse. Descendenții nenumiților să fie mulțumiți că mi-am ținut gura. Afacerea nu se mărginea la neplata impozitelor, ci cuprindea fraudă, mituire, și spionaj pe deasupra. În lei, statul era păgubit cu un miliard și jumătate, plătiți peste prețul cinstit al comenzii. Cum s-au împărțit banii între făptași nu știu, nu s-a dat în vileag, poate nu au aflat nici anchetatorii.

Două săptămâni de la descindere, după ce s-a luat avizul lui Titulescu, cred că ministru de Externe, aflat atunci la Geneva, Bruno Seletzky a fost arestat și dus la judecată pentru sustragere de documente privind apărarea națională a țării. Atunci n-am dat importanță, dar azi tare aș vrea să știu pentru cine făcea el spionaj, căci doar nu era să facă pentru Cehoslovacia blajinului și loialului nostru prieten, domnul Eduard Beneș! După un proces care a durat o sută treizeci de zile, acuzatul a fost condamnat la cinci ani închisoare. Cei din guvern, cu vină mai mică sau mai mare, nu au pățit nimic, au ieșit basma curată.

Cineva însă, un om sau un număr de oameni nu s-au mulțumit cu atâta, n-au avut astâmpăr, nu s-au dat bătuți, au tulburat apele, slujindu-se de ziarele necorupte și în primăvara anului următor, a început o nouă anchetă, de astă dată încredințată parlamentului, socotit că avea mai multă răspundere. Și nu pot spune că n-a avut-o, de vreme ce, în sfârșit, s-au descoperit și s-au dat în vileag vinovații, cărora încă o dată nu le voi spune numele, deși au fost pronunțate de toată lumea și scrise în ziare cu litere groase. În fruntea lor era însuși ministrul de Război, mai mare rușinea! Și ce indiferente îmi erau atunci aceste întâmplări, care mi-ar fi stârnit indignarea mai târziu, dacă până atunci nu erau uitate! Prim-ministru venise între timp Guță Tătărăscu, mai abil și mai flexibil decât alții, dovadă că a guvernat țara trei ani fără cinci zile, recordul deceniului. El s-a declarat dispus să reîncheie contractul cu uzinele Skoda, cu o reducere oarecare. Între negustori, o asemenea operație se numește „la mica tocmeală”. Bănuiesc că uzinele nu aveau nici o vină, iar nouă ne trebuiau puști-mitraliere și tunuri. Dar n-am să înțeleg niciodată de ce peste dosarele anchetei, unde se spuneau clar numele hoților, s-a întins o mușama fără pete; mușamaua este un material care nu putrezește cu ușurință, totuși, nu putea să țină până astăzi; numai că, odată cu ea, au putrezit și dosarele, a putrezit și lumea

cuprinsă în ele. Doar casa de pe strada Batiștei a rămas în amintirea mea neschimbată, deși deasupra se ridică un hotel cu douăzeci și patru de etaje. (Dacă greșesc numărul, Thomas Mann, pe lumea asta sau pe cealaltă, n-o să mă ierte!)

* * *

Nu am înclinarea să mă interesez de escrocheriile oamenilor; mai mult mă interesează un câine cu laba fracturată. Astfel despre Alexandru Staviski scriu în silă, din datoria de a nu lăsa un asemenea gol în cronică; mai târziu istoria vremii nu o va pomeni, fiind o afacere personală, puțin importantă pe lângă escrocheriile cu armamente. Dar iată că în plus aici sunt amestecate și două dintre personajele mele, într-un mod nebănuit de nimeni, domnul Pretoreanu și Garibaldi. Lăsând la o parte ce nu s-a aflat niciodată, în joc nu erau, în franci francezi, decât șase sute de milioane, ceea ce în banii noștri ar fi făcut vreo două miliarde și jumătate. Raportată la un singur om, care a beneficiat de ea în exclusivitate, lăsând la o parte comisioanele și cadourile, suma depășea atunci puterea mea de înțelegere; cum s-o cheltuiască, în câte vieți, ce să-și cumpere? Judecam ca omul sărac, și mai ales fără experiență. Astăzi știu mai multe, am depășit stadiul când îmi doream cel mult o motocicletă; nu mi-aș cumpăra castele, ci vreo cinci automobile, să le schimb de la o zi la alta, vreo trei avioane, de curse scurte, de curse mijlocii și de traversări oceanice și, în sfârșit, două iahturi, unul cu motoare, altul cu vele. Iar odată în posesia tuturor acestora, probabil mi-ar veni alte gusturi. Așa că nu mă mai întreb de ce i-a trebuit lui Alexandru Staviski o sumă atât de mare.

Deși nu se suprapune întocmai unul pe altul, numele lui are o ciudată asemuire cu reprezentantul Skodei, Bruno Seletzky. Iar cele două matrapazlâcuri s-au petrecut exact în aceeași vreme, printr-o coincidență care mă face să cred în influența stelelor. Deosebirea între ele este că în cazul Staviski faptele s-au desfășurat mult mai repede și s-au terminat concludent, cu un glonț tras în tâmplă; în schimb, scandalul a răsunat în toată lumea, pe când în cazul celălalt s-a înăbușit cu mușamaua.

Alexandru Staviski, francez probabil de altă origine, era administrator-delegat al băncii „Creditul Municipal” din Bayonne, un oraș mijlociu din nord-vestul Franței, pe care nu l-aș putea descrie, fiindcă l-am traversat în fugă; dar mi-a plăcut, și îl țin minte, de acolo am văzut prima oară Pirineii.

În 1933 nu visam că am să-i văd vreodată, mă mulțumeam să știu că dincolo de ei începea Spania. Administrator-delegat era ceva la fel de mare și de puternic ca Pedegheul de astăzi, Președinte Director General al unei societăți anonime. În toamna anului, Alexandru Staviski a lansat pe piața financiară a Franței bonuri false emise sub numele băncii. În fotografia pe care o am în față, făptașul pare mai degrabă un cârnățar decât un om de finanțe, o persoană la vreo patruzeci și cinci de ani, cu fața prelungă, cu o claie de păr dat pe spate, cu o mustață tunsă scurt și zbârlită. Ar părea o fotografie făcută la poliție, care dezavantajează, dar poliția l-a găsit fără viață, deci nu putea să-l fotografieze cu ochii vii și amenințători, a căror privire pare a-mi spune să nu mă bag unde nu-mi fierbe oala. Ziarele, contrazicând imaginea, îl descriu ca pe un om de societate, distins, elegant, capabil să inspire încredere și simpatie. Pe deasupra, este știut că se bucura de prietenia unuia din cei mai iluștri miniștri în funcțiune, probabil și-a altora; nu-i prima oară când un ministru se înșală, poate se lasă corupt, contractând prietenii dubioase. Date fiind toate aceste circumstanțe, bonurile s-au vândut ca pâinea caldă; folosesc din obișnuință o vorbă învechită; azi, de când cu războaiele și cu foametea, pâinea se vinde și rece tot atât de repede, se face coadă.

Falsul s-a descoperit înainte de sfârșitul anului. Vinovatul s-a ascuns repede într-o vilă de la Chamonix, o stațiune de munte spre frontiera elvețiană. Dacă fugea în America, ar fi avut șanse să scape, cu condiția să nu fi existat domnul Pretoreanu. Poliția l-a descoperit mort, nerăcit încă, și s-a întrebat dacă era o crimă sau o sinucidere. Alte amănunte nu s-au dat la iveală, le dau primul, și altcineva după mine n-o să mai aibă ce spune, decât poate să nu recunoască afirmațiile mele. Fiind de atunci aproape cincizeci de ani și toți eroii întâmplării fiind morți, nimic nu mă împiedică să dezvălui adevărul.

Nu de foarte mult timp, s-a făcut un film în care se acredita ideea crimei și se insinua, foarte pe ocolite, că asasinul ar fi fost chiar comisarul de poliție, care intrase primul în refugiul lui Staviski și, înainte de orice vorbă, trăsese cu revolverul. Filmul se ferea de o afirmație clară, acțiunea se termina în coadă de pește, destul să semene dubiul. Ceea ce știu sigur, din chiar mărturisirea făptașului, cu revolverul s-a tras într-adevăr, de la o fereastră, cu o clipă înainte de a intra comisarul; lângă mort era un revolver, care fumega încă, dar pe el nu s-a găsit nici un fel de amprentă. Explicația care s-a dat faptului a făcut plauzibilă ideea de sinucidere: Staviski avea

mănușile în mână, abia venise sau se pregătea să plece; nimeni nu s-a gândit sau și-a ascuns gândul, că măcar în al doilea caz omul își pune mai întâi paltonul și pe urmă mănușile.

Cum de mi-a vorbit autorul crimei am să povestesc la urmă, în ultima zi din viața lui, la bombardamentul îndurat de orașul Ploiești, în ziua de 5 aprilie 1944, când a murit în stradă, păzind limuzina domnului Pretoreanu. El nu era altcineva decât șoferul Garibaldi, care tot timpul păzise câte ceva în jurul lui stăpână-su. De când acesta îl scăpase din procesul Mafiei, de la Neapole, contractase pentru el un devotament atât de fanatic, că depășea și rațiunea, și morala, devenind iresponsabil. Cred că pe conștiința lui apăsau păcate mult mai grele decât crima de la Chamonix, însă n-a avut timp să mi le mărturisească, fiindcă începuseră să cadă bombe; noroc că am fugit la adăpost, altfel aș fi murit cu el în stradă.

Din toată întâmplarea m-au interesat mai puțin faptele sale: cum a plecat grabnic la Paris, chiar în ziua când izbucnise scandalul, cum l-a urmărit pe Staviski pas cu pas, fără să se poată apropia atât ca să tragă, cum a mers după el în drumul spre frontiera elvețiană, fără a găsi un moment prielnic să-și îndeplinească misiunea, totdeauna se ivea un martor, șeful de tren, supraveghetorul vagonului, sau călători fără astâmpăr care forfoteau pe coridoare chiar noaptea. La Chamonix, șase ore așteptase neclintit într-un boschet, de unde se vedea înăuntru, pe fereastră, înțepenise, avea mâinile amorțite când venise momentul să tragă, dar nu-și greșise ținta.

Aș fi vrut să aflu cu totul altceva, și n-am izbutit, amestecul domnului Pretoreanu în scandalul Staviski. Probabil nimic în legătură cu bonurile de credit, o afacere mult prea mică; șase sute de milioane erau mai degrabă o găinărie. La Paris, mulțimea înșelată a ridicat baricade pe stradă; tulburările au fost atât de mari, că guvernul a trebuit să-și dea demisia. Dar ce s-ar fi întâmplat dacă Staviski apuca să vorbească și se afla rolul domnului Pretoreanu, în afaceri rămase, cum se vede, necunoscute? Câte ministere ar fi căzut, câți oameni nu și-ar fi tras un glonț în tâmplă? Nu m-ar fi mirat dacă se clătinau și tronurile regale! Domnul Pretoreanu a rămas tot timpul imperturbabil. Când omul lui de încredere s-a întors cu misiunea îndeplinită, despre care nu știa nici măcar Sobieski, păstrătorul secretelor, i-a dăruit o sticlă de vin, vechi de la venirea prințului Carol de Hohenzolern în țară, primul rege al României. Sticla impunea respect, așa cum era opacizată de nisip și de păianjeni; Garibaldi n-ar fi dorit o răsplată mai

mare. Dar când a scos dopul, doborât de evlavie, ca să bea pentru stăpână-su, a găsit vinul prefăcut în poșircă.

* * *

Era timpul concursurilor de frumusețe, se alegea o Miss Românie, o Miss în fiecare țară, apoi toate se așezau în linie, în costum de baie, în fața unui juriu, care se chiora la ele, fiecăruia lăsându-i gura apă. Cea mai bine apreciată devenea Miss Universum, timp de un an era regina lumii.

Prima noastră Miss România, trecuseră numai vreo trei ani de atunci, făcuse multă vâlvă, ca tot ce este o întâmplare nemaivăzută, se îmbogățise dând autografe pentru felurite produse, parfumuri, stofe, mătăsuri, băuturi fine, șampania Mott printre ele, și tot ce-ți trece prin minte. Curtezani cu monoclu și cu buzunarele pline făceau coadă să-i sărute mâna, a fost mare petrecere, s-a bucurat, pare-se, și regele, cu prioritate probabil. În anii următori, fierberea a scăzut treptat, pe măsură ce se apropia războiul, până nu i-a mai ars nimănui să aleagă o Miss Românie.

A dispărut astfel și o nedreptate, căci nu cred să fi fost aleasă niciodată cea mai frumoasă dintre fete; aceea stătea modestă și timidă în casă, ca toate Cenușăresele din poveste; reușeau cele mai îndrăznețe, mai ales dacă făceau cu ochiul.

La un bal de țară, unde am fost odată în adolescență, fratele meu și-a pus în gând s-o scoată regină pe fata cea mai urâtă. Votul se făcea prin cărți poștale, cumpărate la ușă; cine primea mai multe, era aleasa. L-am ajutat și eu, am scris împreună de cinci sute de ori numele urâtei, cam atâtea cărți poștale trebuiau pentru un succes sigur. Și, într-adevăr, urâta a ieșit biruitoare cu mult înaintea frumoaselor. Îmi era puțin rușine când auzeam strigându-i-se numele, credeam că nu va putea să îndure batjocura și o va podidi plânsul. Da de unde! Înflorea cu fiecare carte poștală, iar la sfârșit, când s-a urcat pe estradă, s-o încoroneze, exulta de fericire. Atunci, am clipit repede, ca izbit de-o lumină puternică, m-am clătinat câteva clipe și am rămas cu o întrebare în minte, nedezlegată: Oare nu era cu adevărat cea mai frumoasă? De aceea, mai târziu, când vedeam în *Realitatea ilustrată* fotografiile misselor, se năștea în mine îndoiala; nu cumva ele erau primele dintre cele urâte?

Moda, pe care o credeam nouă, era mult mai veche și venea de departe. În pădurile din vestul Ecuadorului, unde trăiesc băștinașii în triburi răzlețe, era obiceiul ca în fiecare primăvară să se aleagă reginele junglei; căci nu se

căuta una singură, nu interesa întâietatea, ci anumite condiții, prin care alesele să poată deveni mame bune.

În 1970, obiceiul dăinuia încă, poate mai dăinuiește și astăzi, tradițiile sunt mult mai puternice în locurile unde nu a biruit civilizația, ca să schimbe moravurile.

Juriul îl alcătuiau bătrânii tribului, cu lunga lor experiență de familie. Fetele, care înainte de orice trebuiau să fie caste, ceea ce atesta vraciul, apăreau cu pieptul dezgolit, spre a se vedea dacă au sânii buni să alăpteze. Admit ca întemeiată această condiție, în schimb n-o înțeleg pe prima; castitatea nu asigură o procreere mai bună. Și mai bizar mi se pare că fetele nu aveau voie să candideze și în anul următor, chiar dacă rămâneau fecioare. Însemna că le trecuse vremea? E un motiv sigur, printre altele, discutabile, pentru care deplâng lipsa civilizației. Fetele noastre sunt mai norocoase; treaba lor dacă umblă fără sutien și poartă blugi, în loc de fustă!

* * *

În anul unde am ajuns cu povestirea nu apăruseră blugii, se găseau numai în America, țara lor de origine, dar nu-i purtau decât cowboii.

Ultima întâmplare a anului se datorează desființării partidului pe care și-l făcuse Arhanghelul, cu aderenți tot mai agresivi și mai fanatici sau mai iresponsabili; nu-i vedeam, nici nu-mi era gândul la ei, dar auzeam vorbindu-se de isprăvile lor, cu indignare și cu teamă. Erau și unii care spuneau că numai partidul Arhanghelului ar fi putut să facă ordine în țară și să împiedice gheșefturile de felul afacerii Skoda, care ce-i drept indigna pe toată lumea, cu atât mai mult cu cât vinovații nu-și luau pedeapsa.

Însă nu încape îndoială că tulburările provocate de discipolii Arhanghelului aveau drept cauză principală și motiv de încurajare venirea lui Hitler la putere în Germania. Iar activitatea sângeroasă a batalioanelor lui de asalt, care nimiceau opoziția, împușcând oamenii pe stradă, uneori ziua nămiaza mare, sau zdrobindu-i cu patul puștii, era un model, discipolii râvneau să și-l însușească. Astfel că, fără a pierde vremea, I.G. Duca scoase în afara legii pe Arhanghel și pe discipoli, la trei săptămâni după ce luase puterea, în ziua de 14 noiembrie, urmând nefastului guvern al lui Vaida.

Astăzi, orice om informat și de bună-credință va recunoaște că șeful noului guvern era un bărbat de ispravă. Greșeala lui, nescuzabilă, ca și cea de mai târziu a lui Armand Călinescu, este că n-a socotit necesar să se apere, le-a făcut adversarilor cinstea de a le atribui darul rațiunii și

sentimentul onoarei. Și nu din naivitate, gândesc astăzi, ci fiindcă i-a judecat pe toți după sine; lui nu i-a lipsit sentimentul onoarei, nici darul rațiunii.

După o încercare de atentat asupra sa, de Gaulle a interzis să se ia măsuri speciale de pază; desigur că avea și el îngeri de veghe, ca toți oamenii expuși la comploturi, numai că se simțea nu protejatul lor, ci victimă. Un nou atentat fiind iminent, existând dovezi că el se va produce, un întreg stat-major, cu numeroase ramificații, s-a pus pe lucru, spre a dejuca planurile asasinilor; și dacă o asemenea activitate trebuia să fie secretă, secretul cel mai mare s-a păstrat față de de Gaulle însuși. Asupra lui I.G. Duca nu a vegheat nimeni, nici pe ascuns, nici pe față. Asasinul i-a pus revolverul în piept și a tras cinci gloanțe, fără să-l împiedice nimeni.

Capitolul 25

O suferință anulează o frivolitate. Altă ninsoare. Întâlnirea cu Ioana. Sobița de tablă; destăinuiri la lumina flăcărilor. Iarna, în casa lui Trandafil. Duioșia Corneliei, dublată de simțul ei practic. Căutând în ger amintirea Ioanei. Pomul de Crăciun, cu un singur glob și o singură lumânare. Un tren o aduce pe Ioana și o duce. Asasinatul din gara Sinaia; vocația crimei.

Mă întreb uneori dacă în vremea aceea de frământări, care aveau să ducă la adeverirea prorocirilor făcute de domnul Pretoreanu, nu duceam o viață frivolă. Treceam zilnic prin fața cofetăriei unde o cunoscusem pe Zorina și pe lângă Grădina Botanică; dacă mă uitam peste gard, vedeam trandafirii unde începuse dragostea noastră, când își zgâriase brațul în ghimpi și se umpluse de sânge. Ar fi fost o frivolitate, dacă nu o plăteam cu trei zile de marș în lungul drumului de fier și cu trei nopți dormite sub cerul liber, fără așternut și fără învelitoare. Nici Ghizela, cu crucifixul de deasupra patului, nu fusese o frivolitate, cu atât mai puțin o destrăbălare, cum ar crede cineva judecând faptele fără pătrundere; ea era nu o fată cu prea multă dorință de dragoste, ci mai degrabă un înger izgonit din cer, spre care își întorcea neostenit ochii, când se ruga la picioarele crucifixului; pentru mine ea devenea o abstracțiune, nu o ființă însuflețită și în ascuns vicioasă, ci o duminică, sfârșitul de săptămână, când și bunul Dumnezeu a găsit cu cale să se odihnească după ce șase zile muncise la facerea lumii. Șase zile băteam pasul pe drumuri cu noroiul sau cu praful până la glezne, împovărat de raniță, de pușcă și alte unelte, șase zile înduram ploi, arșițe și mai istovitor decât toate, gerurile iernii, când crăpau ouăle corbului și îmi înghețau mâinile în cinci perechi de mănuși îmbibate cu ulei de mitralieră; fără duminica spre care mergeam orbește, de multe ori mi-aș fi dat duhul.

Iar Santa, reprezentată acum numai de o fotografie pusă la capul patului, fusese un vârtej de sentimente, mai pure decât vârtejurile de zăpadă pe care le lăsam în urmă, când goneam împreună cu schiurile. Singura noastră atingere corporală fusese în vârful piramidei lui Keops, și nu îmi trezise dorințe, ci sentimentul că noi doi eram atunci stăpânii lumii. Rămânea sărutul în colțul gurii, prin care poate voia să-și dovedească, iar mie să-mi spună că și în ea există o femeie. Dovada deplină, făgăduită din propria ei

voință, n-a apucat s-o facă, fiindcă a murit înainte de a se topi zăpada și a se usca iarba în pădure. Dar nici aceea n-ar fi fost o frivolitate, ci o datorie față de noi înșine, și o răsplată pentru o puritate atât de prelungită, încât orice ar fi fost să se întâmple, devenea și mai pură.

Îmi recunosc un singur gând frivol, acela când am vrut s-o trec pe Ioana peste gardul cimitirului, ca s-o pot ține în brațe și să văd cum se mlădie. Dar gestul nu l-am făcut, și nici nu i-am trimis adresa, ca să-l fac altă dată.

Ningea prima oară, mergeam spre casă, pe strada Carol Davila, când am văzut-o venind dinspre Facultatea de Medicină, îmbrăcată în fulgi de zăpadă. Când m-a recunoscut, a venit fuga spre mine, după ce surpriza o făcuse să ezite o clipă. Era atât de îmbujorată, că zăpada se topea îndată ce-i atingea fața. Fiindcă venea cu încredere și bucurie, am întins brațele, am cuprins-o și am lipit-o de mine, cu gestul pe care îl socotisem o frivolitate, iar acum se transformase într-o nevoie irezistibilă. Dar după ce am simțit-o, cum bănuisem, mlădioasă, cu mijlocul subțire și atât de elastic, că ar fi putut să-l îndoaie și o suflare a vântului, i-am dat drumul, și săptămâni de-a rândul după aceea nu m-am apropiat de ea mai mult de jumătate de metru, cât să-i întind o cană de ceai sau să-i aprind țigara.

Fiindcă ningea și era udă, și fiindcă locuiam la cincizeci de metri, am poftit-o acasă. Pe atunci, fetele se speriau de-o asemenea invitație, exista prejudecata că pe urmă trebuie să se și dezbrace; părerea aceasta, pe care n-o mai pot numi prejudecată, dăinuie și astăzi, numai că fetele nu se mai sperie, iar unele se dezbracă singure, de la ușă. Dacă vreuna încearcă să se apere, sau se apără de-a binelea, partenerul le mustră, contrariat cu sinceritate: „Atunci de ce-ai mai venit? Nu știai dinainte?” Nu admit, așa că n-am adoptat acest punct de vedere, socotesc că orice femeie are dreptul să delibereze, îi recunosc liberul arbitru.

Până acum n-am avut nevoie să-mi descriu locuința, fiindcă îmi era indiferentă. Ea exista pentru mine numai prin fotografia Santei, mai scumpă ca o icoană.

Aveam o odaie mică, mobilată modest, cu un divan, un dulap, o măsuță, un fotoliu desfundat, un scaun și o sobă de tablă, cu nisip deasupra, nici măcar un godin căptușit cu cărămidă subțire, care mai ține puțin căldura după ce se stinge focul. În schimb, dogorea din primele clipe și camera devenea repede primitoare.

După ce i-am ajutat să-și scoată paltonul și l-am scuturat de zăpadă, în ușă, am poftit-o pe Ioana să stea în fotoliu, dar a refuzat:

— Bănuiesc că-i locul tău; nu vreau să ți-l iau. Socotește că n-aș fi aici.

Cu aceste cuvinte, și-a scos cizmulițele de cauciuc, s-a urcat în fundul divanului, cu picioarele adunate sub ea, ca turcoaicele, și s-a învelit pe genunchi cu un pled de alături; totul în gesturile ei dovedea franchețe. În câteva clipe, am făcut focul, soba a început să duduie, coșul să trosnească, un amestec de sunete vesele. Nu l-am uitat până astăzi, deși de mult nu m-am mai încălzit cu sobe de tablă.

Era ora patru după-amiază, afară începuse să se întunece.

— Să nu aprinzi lumina, spuse Ioana, lasă ușa sobei deschisă. Și dă-mi, te rog, o scrumieră.

Nu fumam, nu aveam scrumieră, i-am dat o farfurioară. O odăiță luminată de flăcările din sobă devine ca un decor din închipuire, pereții se umplu cu semne de întrebare, jucate – unde suntem, cine sunteți, ce se întâmplă? Nu erau întrebările mele, nici ale ei, ci ale unei ființe închipuite, care poate ne reprezenta pe noi, într-o proiecțiune cuplată, deși stăteam departe unul de altul. Am pus ibricul de ceai să fiarbă, în gura sobei, am tăiat pâine, felii, le-am înfipt într-o frigare metalică și le-am perpelit la flacără. Mirosul pâinii prăjite se împletea cu mirosul țigării.

— De când fumezi? am întrebat-o.

— Nu de mult; de vreo lună.

Dar trăgea fumul în piept, cu patimă; în colțul gurii avea o grimasă.

— Mi-ar fi rușine, i-am spus, să condamn pe cineva pentru o faptă care nu privește pe nimeni. Am fumat și eu, trei ani, și mi-a fost de-ajuns. Dar ca să mă las, am făcut eforturi chinuitoare.

— Bănuiesc! Într-o zi, am să mă las și eu; deocamdată tutunul îmi prinde bine.

N-am întrebat-o nimic; vorbea cu pauze, între două fumuri de țigară. Întindeam unt pe pâine, nu prea vedeam, ar fi trebuit să aprind lumina, dar atunci s-ar fi așezat între noi o perdea rece. Simțeam că sufletul ei palpită, odată cu flăcările din sobă, și nu voiam să înghețe.

— Am avut un logodnic; un coleg. L-am cunoscut când dădeam examen la facultate… Nu mi-ai trimis adresa; n-am îndrăznit s-o cer Corneliei… Te-am căutat… Așa, mergând la întâmplare, pe stradă… Ai fost bun la matematici?… Eu da! Am făcut un calcul al probabilității, pornind de la

ideea că nu poți locui decât în Cotroceni… Fiindcă școala de aviație e aproape.

— Nu am nici o legătură cu școala de aviație.

— Ba da, mi-a spus Cornelia. Ai avut o legătură!

Avusesem, dar nu eram un fanatic, să rămân legat de un ideal imposibil. Am tăcut, ca să n-o contrazic; sau fiindcă îmi încolțise în minte, brusc, ideea că poate avea dreptate.

— Sunt patruzeci și cinci de străzi în cartier; le-am numărat și le-am scris în caietul de notițe. Nu puteam să te caut din casă în casă, sunt câteva sute… Am pus în formulă orele probabile când ai pleca și când te-ai întoarce, și orele când aș putea să umblu pe stradă, procedând sistematic, luând una câte una, revenind la prima după ce le terminam pe toate… Cu puțină aproximație, în nouăzeci și cinci de zile trebuia să te întâlnesc o dată… Adică, spre Paști… Dar instinctul a fost mai bun decât calculul… Azi mai aveam o oră de curs, când am ieșit pe ușă în fugă, era un impuls irezistibil, mi-am pus paltonul abia în stradă. Nu știam, nu-mi închipuiam că am să te întâlnesc, dar trebuia să trec pe strada asta, azi, înainte de ora patru. Te-am întâlnit la patru fără zece.

— Te-ai uitat la ceas?

— Nu. Știu că era patru fără zece!… Să nu-mi pui prea mult zahăr!

I-am dus ceașca de ceai și o farfurioară cu pâinea prăjită; ca să ajung, mi-am rezemat o clipă genunchiul de marginea divanului; s-a mișcat puțin într-o parte, nu mi-am dat seama dacă să-mi facă loc lângă ea sau să se ferească. Am mai aruncat un lemn pe foc, odaia s-a întunecat, apoi a izbucnit o lumină puternică. M-am așezat în fotoliu.

— Ce s-a întâmplat cu logodnicul?

— Ne-am despărțit… De scârbă.

Astăzi nu, dar ducând o asemenea convorbire în 1933, ar părea neverosimilă, ca și vorbele Zorinei, în noaptea din Grădina Botanică.

— La medicină învățăm împreună, băieți și fete, aplecați peste aceeași masă de disecție. În fața unui cadavru gol, parcă ne simțim dezgolit propriul nostru trup, hainele nu ne mai acoperă secretele. Apoi, când repetăm acasă lecțiile de anatomie, ne palpăm unul pe altul, fără nici o intenție ascunsă… Uneori însă ajungi prea departe, fără să-ți dai seama… Ai sentimentul că nu-i decât o explorare ginecologică… Am făcut greșeala să cred, să doresc, să sper că e mai mult decât atâta. N-a fost și mi s-a făcut scârbă… De mine, de el, de fapta în sine. Mi-a fost imposibil să încerc încă o dată. De aceea

ne-am despărțit… De atunci fumez, ca să-mi treacă scârba… Crezi că o să-mi treacă vreodată?

Ce știam eu atunci despre aceste taine, care uneori rămân nedezlegate până la bătrânețe? Am ridicat din umeri. Și-a aruncat ochii la fotografia Santei, al cărei obraz părea viu în lumina flăcărilor. Nu m-a întrebat nimic, a aprins altă țigară; după ce a fumat-o, s-a dat jos de pe divan, și-a pus cizmulițele și s-a pregătit să plece.

— Să nu mă conduci, stau pe lângă Gara de Nord, la căminul județului; pe jos nu fac nici douăzeci de minute.

Am aprins lumina și, cum mă așteptasem, în suflet mi s-a făcut întuneric. Stătea în ușă, cu paltonul pe mână; am observat în alte rânduri, dar după ce trecuse multă vreme până s-o întâlnesc iarăși, că niciodată nu-și îmbrăca paltonul în casă, ci după ce ajungea afară, oricât ar fi fost vremea de aspră și pe orice intemperii.

Era abia ora cinci și jumătate, și deodată, deși ea încă nu plecase, camera mi s-a părut rece, iar seara goală. Mi-aș fi lăsat capul pe umărul ei, cum voisem să mi-l las odată, în zilele când ne cunoscusem; dacă mi-ar fi curs o lacrimă, nu i-ar fi ajuns la piele prin rochia de stofă și prin jacheta de lână pusă deasupra. M-am abținut… Aș fi vrut să-i cer o țigară.

* * *

De Crăciun aveam opt zile concediu, mi-am luat schiurile și am plecat la Sinaia, dar după ce trenul a oprit la Ploiești, prima gară, m-a cuprins o îndoială, am stat pe gânduri, până ce am auzit fluierul locomotivei; atunci am luat-o repede spre ușă, deși nu-mi învinsesem îndoiala, am îmbrâncit lumea de pe coridor și am coborât tocmai când pornea trenul, încă neconvins că făceam bine. Nici astăzi nu știu dacă voiam să-l văd pe Trandafil și pe ai lui, sau s-o caut pe Ioana. Trecuseră aproape trei săptămâni de când ne întâlnisem și de atunci nu mă mai căutase. E adevărat că la plecare nu-i spusesem o vorbă, dar nu era un motiv să dispară, după ce îmi mărturisise ce calcule făcuse să mă găsească. Și nu știu nici de ce aș fi căutat-o; se născuse un dor în mine sau eram intrigat de tăcerea ei atât de îndelungată? Poate nici una, nici alta; mă gândeam la ea, ar fi fost imposibil altfel, însă cu o reținere câteodată ostilă; accidentul cu acel logodnic mi se părea degradant și mă revolta că după o astfel de întâmplare, gravă pentru o fată, ea putea să se consoleze cu o țigară.

Și totuși, de multe ori trecusem pe la căminul județului, era un bloc urât, pe strada Buzești, într-un fund de curte. Nu mă gândeam de câte ori și la ce ore ar fi trebuit să trec pe acolo, ca s-o întâlnesc o dată. Dar nu voiam s-o întâlnesc, mă duceam dintr-o datorie amară față de mine însumi, în amintirea zilei când simțisem ispita s-o trec peste gardul cimitirului. Și dacă o întâlneam, aș fi luat-o la fugă?

Ca să ajung la Trandafil, am trecut prin fața casei ei, fără să mă uit, dar nu fără să simt o bătaie a inimii; mi-am amintit cum o visasem odată, scena de la portiță, trăită parcă aievea, când rămăsese cu firul de ață în gură.

Era abia ora zece dimineața; oare dormea încă? Sau își tocea cursurile? „…când repetăm acasă lecțiile de anatomie, ne palpăm unul pe altul.” Dacă în clipa aceea ar fi apărut la geam, aș fi mărit pasul. Dar mi-a părut rău că nu apăruse.

Ghereta de la poarta lui Trandafil avea acum, deasupra acoperișului, un coș de tablă, pe care ieșea o boare de fum; fereastra de la stradă, ca o vitrină, era înghețată la partea de jos; deasupra atârnau câteva șiraguri de covrigi și de roșcove. Pe pervaz se zăreau, prin pojghița subțire de gheață, mai multe sticle de limonadă, roșie și galbenă, iar deasupra scria, cu vopsea de ulei, albă: „Borș proaspăt”, cum știam de peste vară. Acum era adăugat un rând, cu literă mai mare: „Băcănie și mărunțișuri”. Intrigat, am deschis ușa; un fel de tejghea, îngustă ca o scândură de călcat rufe, despărțea ghereta în două; dincolo de ea o băbuță, cu o bundă țărănească, îmbrobodită cu un șal gros, care îi apăra și spatele, mi se adresă cu o voce blajină, dar alarmată:

— Închide repede ușa că intră frigul!

Așa am recunoscut-o, după vorbă, și nu mi-a venit să cred că era Cornelia, prea îmbătrânise în trei luni de când o văzusem ultima oară. La prânz, când a închis prăvălia, a venit în casă, și-a scos broboada și bunda, și atunci mi-am dat seama că nu se schimbase, își purta la fel ca înainte maturitatea puțin ofilită, dar calmă și dulce. Am cuprins-o în brațe și am legănat-o, fericit că există pe lume, că o cunoscusem și îi simțeam prietenia deplină și definitivă. Ce inspirație norocoasă mă făcuse să cobor din tren și să vin la ei, pe negândite? Trandafil îmi era cel mai vechi prieten, dar niciodată nu-mi arătase atâta căldură cât Cornelia. Ea suplinea inima lui, care, deși bătea și era sănătoasă, poate murise și înghețase. Îl așteptam să vină de la slujbă, și parcă îmi era frică.

— Voi nu faceți pom de Crăciun? am întrebat-o pe Cornelia.

Mi-a aruncat o privire mirată și tristă.

— Pentru cine?

Dar nici n-ar fi avut când, stătea tot timpul la prăvălie, în ajunul sărbătorilor era multă vânzare, lucruri mărunte, vecinii de pe stradă și de pe străzile apropiate nu se mai duceau la băcăniile mari, din centru, pentru un pachețel de piper, unul de scorțișoară, cuișoare și alte mirodenii. Pornise de la borșul pe care îl făcea singură și avea tot mai multă căutare, și încetul cu încetul ajunsese să aibă prăvălia plină, zahăr candel, acadele, alune americane, halva, și în fiecare zi mai adăuga un articol. Din păcate, nu găsea loc unde să le pună pe toate câte ar fi mers la vânzare. Dar era bine că își făcuse vad, prima condiție ca negoțul să reușească. Acum punea bani deoparte, se gândea ca la primăvară să-și mărească prăvălia, își făcuse socotelile, știa de unde să înceapă și până unde să meargă. Stăteam lângă sobă, în așteptarea lui Trandafil și ea îmi dezvăluia planurile. Din când în când, se auzea o ciocănitură în poartă; Cornelia își punea bunda, broboada și dădea fuga; iată de ce avea căutare prăvălioara ei, fiindcă oamenii puteau să vină la orice oră, și ea nu pregeta să-i servească, fie că nu voiau decât un covrig și o sticlă de limonadă. Când se întorcea, îmbrobodită și adusă de umeri, iar semăna cu o băbuță, ca o Sfântă Vineri, plină de bunătate.

— Ce-ai vândut?

— Un mosorel de ață; un franc și douăzeci de parale. Spunea banilor pe numele lor de altădată, și nu avea dispreț nici pentru cea mai mică monedă. Aș fi ispitit să arăt acum ce s-a întâmplat mai departe, cum de la o dugheană de doi metri a ajuns în numai doi ani să-și facă o prăvălie mare, cu patru raioane, pe rând, desigur, ca la urmă să le adauge un birt popular, transformat pe urmă în restaurant, cu grătar, cu vinuri și băuturi spirtoase. Și n-ar fi totul. Dar nu-i acum timpul pentru această poveste, și apoi știu altele, mult mai surprinzătoare.

Un bogătaș, arhitect constructor, pe care l-am cunoscut la vreo cincisprezece ani după război, când bineînțeles pierduse totul în afară de două odăi cu mobila cuvenită, și lucra, în așteptarea unei pensii, ca proiectant la un institut de construcții, îmi povestea că venise în țară, din Macedonia, în primii ani ai secolului, făcând drumul pe jos, și când ajunsese la București n-avea în buzunar mai mult decât o băncuță, adică jumătate de leu din vremea aceea. Numeroși cunoscuți mi-au confirmat că povestea lui era adevărată întru totul. Iar la 23 august 1944, stăpânea patru imobile de închiriat, cu câte șase etaje, pentru birouri și locuințe, toate în

centru, plus un hotel uriaș, pe bulevardul Take Ionescu. Arhitectura hotelului și a celorlalte imobile nu-mi plăcea nici de frică, dar erau sănătoase, au rezistat la două cutremure și îi aduceau chirii fabuloase, dacă le raportam la băncuța cu care venise în pungă.

— Dar cum? întrebam neîncrezător, pe bună dreptate, ca unul nepriceput la afaceri.

Pe credit, iată tot secretul. De la un punct înainte, puteam înțelege cu ușurință.

— Terminam un etaj, chemam banca să vadă, îl ipotecam, cu banii făceam etajul al doilea și așa mai departe. Când ultimul era gata, vindeam jumătate din ele, ca să-mi plătesc datoriile, iar restul le dădeam cu chirie; atunci chiria se plătea pe un an înainte. Încasam destul ca să încep altă construcție.

Mai greu era să înțeleg începutul: costul terenului, săpăturile, fundațiile… Proprietarul terenului primea în schimb unul, două sau mai multe din viitoarele apartamente. Era de crezut, cunoșteam și alte exemple, totul se făcea pe credit. Fiind vremuri sigure, oricând se găsea un compatriot solvabil, care să gireze polițele.

La moartea lui, omul nu avea mai mult decât contravaloarea băncuței de la începutul secolului; mi-am spus însă că tot ce făcuse nu era o zădărnicie, ci un duel palpitant cu viața.

Nu o pot pune alături de el pe Cornelia; dar, lăsând la o parte proporțiile, ea făcuse totul numai cu munca și cu agoniseala ei, cu chibzuință, fără ipotecă și fără credit.

— Până să vină Trandafil, am spus, mă duc să iau un brad din piață.

Nu m-a împiedicat, dimpotrivă, am surprins pe fața ei o tresărire de bucurie. Am trecut iar pe la casa Ioanei, transperantele erau trase, nu ieșea fum pe hornuri; păreau plecați cu toții, poate sărbătoreau Crăciunul în altă parte. În piață, brazii zăceau maldăre, m-a cuprins mila de ei, nu mai avea cine să-i ia și să-i ducă sub un acoperiș de familie; fiind ziua de ajun toți pomii erau la locul lor, în odaia cea mai frumoasă, cu podoabele puse, mai rămânea să se aprindă lumânările și artificiile.

Când m-am întors, Trandafil venise, veniseră și vreo patru elevi, la meditație. Cornelia era la prăvălie, mă simțeam mai singur decât îmi închipuisem că am să fiu; la început aveam mai multă siguranță în mine. Poate golul din suflet se datora Ioanei, deși nu venisem s-o caut.

Nu-mi păsa că se lăsase ger, am ieșit să mă plimb pe străzi și, fără voia mea, chemat poate de un instinct nostalgic, am luat un drum de altădată, am intrat pe poarta cimitirului, am ajuns până la gardul din fund, înotând prin zăpadă pe aleea nebătută. Câmpul alb era plin de ciori negre, care croncăneau sinistru, amintindu-mi de moarte, mai mult decât îmi aminteau mormintele, cu dovada lor sigură.

Trandafil m-a primit prietenește, cred că în răceala lui maladivă se bucura sincer, dar n-am schimbat un cuvânt toată seara. Singura noastră comunicație a fost că am ciocnit paharele, la masă. Pomul l-am pus în odaia lui, între ferestre. Era un brad sănătos, tăiat proaspăt, cu crengile dese și simetrice, mirosind puternic a ozon de pădure. I-am pus doar un glob roșu, cam la jumătate, și alături o lumânare. După masă am stins lumina, ne-am așezat pe câte o pernă, lângă sobă. Globul scotea pâlpâiri roșii, sticloase, la lumina lumânării.

— E cel mai frumos pom pe care l-am văzut vreodată! a spus Trandafil.

Au fost singurele lui cuvinte. Nici eu nu văzusem unul mai frumos; fiindcă era gol, natural și sincer. L-am privit toți, fără o vorbă, până s-a stins lumânarea. Atunci am deschis ușa sobei, un buștean care termina să ardă a făcut să sclipească iarăși globul, în timp ce ultimele flăcări jucau pe perete. Mi-a venit să bocesc, așa, dintr-odată, dar m-am stăpânit, fiindcă răul din mine mi-l făcusem singur. Ar fi trebuit să-i spun Ioanei măcar o vorbă, atunci când mi s-a părut că sfidează, și poate că era doar foarte nefericită.

Jeraticul mă bătea în obraz după ce se stinsese ultima flacără; Cornelia mă vedea, probabil, și îmi citea ceva pe față, fiindcă mi-a mângâiat mâna, cum se oblojește o rană.

— Nu te mai gândi! a șoptit în gol, parcă nu pentru mine.

Ce moarte simțea în mine, ea care odată simțise moartea Santei, fără s-o știe, și încercase să-mi abată gândul în altă parte? Acum era moartă și Ioana?

Crăciunul a fost duminică, am stat la ei până joi, 29 decembrie, când am plecat la Sinaia, cum fusese gândul meu la început; mai aveam două zile libere, voiam să pun măcar o dată schiurile în picioare. În gară, așteptând trenul, la linia întâi, pe linia a doua a venit un tren de la munte, plin cu schiori, cu vagoanele tărcate de zăpadă. Drept în fața mea, am văzut-o pe Ioana tocmai când trăgea fereastra în jos, poate era prea cald înăuntru, simțea nevoia de aer; era în costum de schi bleumarin, pe atunci nu se purtau culori mai vii, ca astăzi; puțină culoare dădeau mănușile și fularele.

Mi s-a părut că slobozea abur pe gură, dar era fum de țigară. O încadrau doi tineri, și ei în costume de schi, ținând-o fiecare cu brațul pe după umeri și toți trei râdeau în hohote, poate de-o glumă, poate numai de bucurie. Aveau obrazul bronzat. Îi arsese vântul și soarele de la munte. M-am tras după un stup de fontă, să nu mă vadă. Aici era orașul ei, nu înțelegeam de ce întârzia să coboare. N-a coborât, am văzut-o alunecând, după o smucitură, se ducea mai departe, spre București; de ce, dacă nu se sfârșise vacanța? Căminele nu erau închise?

Atunci a intrat trenul meu în gară. Ce se întâmpla cu Ioana, și ce știa Cornelia? Ce trebuia să înțeleg din vorbele ei fără explicație?

* * *

Nu cunoșteam pârtiile de schi din Sinaia, am nimerit pe una proastă, într-o poieniță de două pogoane, între liziere de brazi, ca niște ziduri de închisoare; ar fi fost bună pentru începători la primele lecții. Mi-am dat osteneala să mă acomodez, să alunec măcar puțin pe zăpadă, am coborât de cinci, de șapte, de zece ori, fără nici o satisfacție, schiurile nu alunecau bine, parcă aveau glaspapir pe talpă. Mă apăram de amintiri cu toată puterea, până ce imaginea Santei m-a învins și s-a ivit lângă mine, dându-mi o fracțiune de clipă senzația vechilor noastre cavalcade, în goana cailor, îngropați în nori de zăpadă. Când m-am oprit împiedicat la picioarele pantei mărginite de pădure, n-am mai putut să îndur, mi se părea o decădere, mi-am luat schiurile la spinare și m-am dus la gară, să plec cu primul tren, indiferent de oră.

Aici începe partea confuză a acelei zile, fiindcă nu mai știu dacă era curând după-amiază sau înspre seară; nu mai știu dacă în gară ardeau luminile pe peroane, mai degrabă nu, era o atmosferă posomorâtă. Și nu știu, mai ales, dacă plecam răscolit de imaginea Santei sau atras de Ioana, deși nu aveam unde s-o caut, iar dacă aș fi întâlnit-o, prin miracol, nu știam cum m-ar privi, iar eu ce i-aș putea spune. Un singur detaliu mi-a rămas clar în minte, că trenul venea peste un sfert de oră. Până să-mi iau bilet, au mai trecut cinci minute, apoi am ieșit pe peron, în atmosfera posomorâtă. Ce-a urmat, am văzut limpede, fiindcă pot reproduce întâmplarea gest cu gest, clipă cu clipă, deși atunci n-am înțeles-o; abia în tren am auzit de la alții că victima era Ion Duca, primul ministru; lumea părea îngrozită.

L-am văzut cum a ieșit pe ușa sălii de așteptare și a făcut primii pași, exact spre locul unde așteptam cu schiurile pe umăr. Era un om de statură ceva mai mult decât mijlocie, într-un palton negru, cu blană, așa presupun, datorită anotimpului, dar putea să fie doar un pardesiu, strâns pe talie, cu guler de catifea cum era obiceiul, după mine inacceptabil; gulerul de catifea lucioasă nu se potrivește cu stofa mată, dă o stridență, nu l-am purtat niciodată. Iarăși nu-mi amintesc dacă bărbatul acela, de-o vârstă înaintată, judecând după mustața căruntă, avea căciulă, sau o pălărie de fetru, cu marginile întoarse, modelul numit Eden, după omul politic al Angliei. Cred că în mâna stângă ținea o servietă, plată, care îi dădea o distincție certă, nu semăna cu servietele mahalagiilor, încărcate cu de-ale gurii, cârnați, chiftele și ouă răscoapte, sau ale voiajorilor comerciali, burdușite cu mostre de marfă. Undeva ardea un bec electric, sau lumina venea pe o fereastră, fiindcă o rază a făcut să-i sticlească lentilele ochelarilor, un pince-nez, fără ramă, care îi dădea aceeași distincție ca servieta. N-a fost nevoie de martori, faptele s-au petrecut limpede, dar, de m-ar fi întrebat judecătorul de instrucție, aș fi putut să spun, oricât eram de confuz, că în preajma omului nu se afla nimeni, să-l apere, un agent, un comisar, pe o rază de cel puțin doi metri; câțiva oameni răzleți, care așteptau și ei trenul, erau ceva mai departe. Nu știu, între altele, și nici nu mi se pare necesar să aflu, dacă omul avea un vagon special în gară, care se atașa la coada trenului, sau urma să se urce într-un compartiment reținut pentru el, desigur la clasa întâia.

Cred că trenul tocmai sosea la peron, poate se și oprise, fiindcă publicul începuse să se miște, când s-a auzit o explozie, fără să-mi dau seama în ce parte; pe urmă am aflat că nu fusese decât o petardă, care n-a făcut nici o victimă, n-a spart nici măcar un geam din gară, a provocat doar panică în mulțime. Ce nu-mi explic, în loc să-mi întorc ochii spre locul unde se auzise detunătura, am rămas cu ei pironiți pe omul cu pince-nez și cu servieta plată; exercita el asupra mea o atracție deosebită sau era o presimțire? Urmarea s-a petrecut în două secunde după ce explodase petarda, și atât de aproape de locul unde mă aflam, încât am văzut totul cu claritate. Trei oameni tineri, poate în capul gol, de ei nu sunt sigur fiindcă atenția mea era concentrată spre celălalt, au răsărit nu știu de unde, în spațiul gol de lângă omul cu servietă. Asupra acestui moment insist, fiindcă mi s-a întipărit în chip de neșters în minte, îl revăd deslușit ori de câte ori trec prin locul atentatului, din gara Sinaia, marcat de o placă prinsă în zidul de piatră. Din cei trei oameni n-am mai urmărit decât pe unul, care și-a înfipt mâna stângă

în umărul victimei, întorcându-l cu fața spre sine, i-a pus revolverul în piept și a tras cinci gloanțe, unul după altul, privindu-l fix în ochi, de la jumătate de metru. Această privire n-am să mi-o pot explica în vecii vecilor.

Annei Boleyn, una din nevestele lui Barbă-Albastră, sinistrul rege al Angliei, nu i-au tăiat capul pe butuc, după obișnuință, ci i l-au zburat din aer, cu paloșul. Pentru aceasta se cerea multă măiestrie din partea călăului; a fost nevoie să se aducă unul din Franța. Anna Boleyn a așteptat lovitura, privindu-l în ochi, fără frică, aș putea spune chiar curioasă. Oricât de obișnuit era să zboare capete, gâdele n-a putut să-i înfrunte privirea, a rămas paralizat și până ce, printr-un șiretlic, n-a făcut-o să se uite o clipă în altă parte, a fost incapabil să dea cu paloșul.

Asasinul era cu spatele spre mine, nu știu cum arăta la față; fotografia lui apărută a doua zi în ziare și reapărută în mai multe rânduri cu prilejul procesului, în martie, n-o mai țin minte. În schimb n-am să-i uit ochii, însângerați și sălbatici, răsfrânți în ochii victimei, ca într-o oglindă. În ochii victimei n-am văzut groază, ci numai uimire.

* * *

În Germania, asemenea asasinate se întâmplau zilnic cu zecile și cu sutele, până ce-au depășit miile, în așteptarea altor cifre, în creștere. Deoarece pentru noi, supraviețuitorii de astăzi, lumea aceea a devenit o scenă unică, uriașă cât mapamondul, nu mi se mai pare necesar să amintesc procesul celor trei asasini ai noștri, nici măcar ca pe unul din faptele diverse petrecute la o margine de culisă. Am de spus doar că făceau parte din discipolii Arhanghelului, ceea ce cred că a înțeles cel mai neavizat din contemporanii acestui sfârșit de mileniu; iar fapta lor era actul de răzbunare împotriva primului ministru, fiindcă le desființase partidul, numai cu trei săptămâni mai înainte.

Hotărârea o luase Arhanghelul însuși, într-o consfătuire cu oamenii săi de încredere; expresia aparține ziarelor din acea vreme; eu le voi spune oameni de taină. Atunci se auzise din gura Arhanghelului că biruința discipolilor urma să se bizuie pe două sute de morminte. Au fost mult mai multe – și nici o biruință!

Capitolul 26

Cruzimea în antichitate și în zilele noastre; tehnica modernă aplicată în schingiuirea oamenilor. O armă nouă, ministerele propagandei; doctorul Goebbels. Sobița de tablă, urmare. Ioana, o lecție de iubire; căutarea perfecțiunii. Rolul subconștientului în manifestările de dragoste. Simplificarea, o treaptă.

Nici cel mai îndepărtat trecut al istoriei n-a fost lipsit de cruzime; nu-i nevoie să mă duc până la oamenii din caverne, nici la canibalii care n-au dispărut cu totul până astăzi; ei însă nu aveau nici cultură, nici educație, îi mâna o tristă lege a firii, care n-a fost amendată decât în milenii; într-un fel, nu erau mai responsabili decât animalele de pradă, tigrii, leii și celelalte, chiar și pisica noastră casnică, atât de blândă cu oamenii și atât de feroce cu vrăbiile.

În schimb, împărații, când puneau pe gladiatori să se omoare în arenă, nu mai aveau nici o scuză, exista în ei, ca și în mulțimea spectatorilor, o sete de sânge care nu trebuie iertată. La fel nu trebuie iertată răstignirea pe cruce, tragerea oamenilor în țeapă, zdrobirea oaselor cu roata, centimetru cu centimetru, ca suferința să fie mai mare. Numai că atrocitățile acestea se petreceau la o scară prea mică spre a fi numite fenomene de masă.

Cu totul altfel au fost cruzimile vremii noastre, când victimele s-au numărat cu milioanele, fără a pune la socoteală zecile de milioane morți sau schilodiți în războaie; deocamdată e vorba doar de victimele civile, dintr-o vreme de pace. Numărul lor atât de mare nu mi-l explic doar prin cruzimea călăilor; aceștia n-ar fi răzbit atât de departe, să nu fi avut la îndemână tehnica modernă. Pun la socoteală chiar litera tipărită, mesaje răspândite în tiraj fără număr, trenuri întregi de hârtie înveninată. Mă doare inima să blestem cartea, căreia i-am consacrat întreaga mea viață, și fără care existența multora n-ar avea rațiune. Bietul Gutenberg, zeul culturii moderne, n-avea de unde să știe că *Mein Kampf* va fi tot o carte.

Las la o parte televiziunea, încă în fașă în acei ani tragici, și mă opresc pentru o clipă la emisiunile de radio. Cine ascultă astăzi în difuzoare mult mai perfecționate pe Bach și Beethoven, sau romanțe sentimentale, sau rock and roll și diferite ritmuri isterice, dar inofensive cât rămân simple supape pe unde scapă surplusul de energie umană, să-și aducă aminte, sau să afle acum dacă n-au trăit vremea aceea, că radioul transmitea atunci discursuri demente, amenințări și îndemnuri la crimă, ascultate pe tot pământul. Radio Londra, atât de greu să se prindă, cu ferestrele închise și cu ușa încuiată, era

o compensație și o consolare, dar prea mică; nu putea acoperi glasul lui Hitler.

Răul omenirii atunci a fost propaganda; mai înainte cuvântul nici nu avea circulație, era o curiozitate a dicționarului. Doctorul Goebbels, apostolul lui Hitler, l-a transformat în armă ofensivă, care și-a dat roadele: mai înainte, nu existase nicăieri pe lume un Minister al Propagandei; scopul lui era să mintă, să mistifice și să ațâțe.

Iată unde am ajuns cu considerațiile, pornind de la oamenii cavernelor, care poate nu aveau în limba lor nici zece cuvinte. La câte am spus, nu totul, desigur, căci nu fac monografia atrocităților, mai am să adaug, ca o încununare, tehnica suprimării în masă, gazarea, mitralierea, inexistente pe vremea gladiatorilor.

* * *

Arhanghelul dispăruse, a stat ascuns, dar la procesul discipolilor a apărut în sutana lui albă și cu spada stropită cu vopsea roșie, căci sângele se înnegrise, apoi se ștersese.

Primul ministru fusese în audiență la rege; nu se gândise nimeni că ar fi avut nevoie de pază? Iar dacă fusese vreuna, cum i se poate explica neputința, lipsa celui mai mic gest de apărare? S-au spus multe, bunăoară că pe rege asasinatul nu l-a impresionat nici de două parale; poate în sinea lui a spus „bogdaproste”, I. Gh. Duca se opusese ca el să revină în țară. La câteva zile după asasinat, puterea a fost încredințată lui Guță Tătărăscu, prea plecat și supus servitor al regelui. (Nu-i o ironie, aceasta era formula oficială folosită de demnitari când se adresau suveranului, decât că unii o spuneau cum ar fi luat sare amară; Guță se lingea pe buze, de parcă mânca miere de albine, cu lăptișor de matcă, pe atunci nescos în evidență.) Unul din oamenii politici ai vremii a scris în memorii, cu privire la decedatul prim-ministru: „…nici nu se știe cât de urât s-a purtat regele față de mort și de familia lui îndurerată”. Aș fi vrut și ceva amănunte, nu pentru mine, ci pentru posteritate, căci eu, unul, am părerea formată.

* * *

Din tot ce-a fost confuz în starea mea din ziua aceea, s-a limpezit cum am ajuns în gara de nord gândul că nu mă alungase de la Sinaia amintirea Santei, ci mă întorsesem pentru Ioana. Coborât din tren, m-am dus de-a

dreptul pe strada Buzești, așa cum eram îmbrăcat, în costum de schi și cu schiurile la spinare. Se înnoptase de mult, căminul județului zăcea în întuneric, cu poarta ferecată; nu se vedea nici măcar un paznic, ci doar un câine vagabond, făcut colac lângă gard, pe pământul cu zăpada topită. Am plecat nedecis înspre casă, gândindu-mă că nici un câine vagabond nu se simțea la fel de părăsit ca mine. Zăpada se topise, trotuarele erau uscate, ca primăvara, și costumul meu, și schiurile atrăgeau priviri nedumerite, poate ironice. La podul Cotroceni, țigănuși îmbrăcați în zdrențe vindeau ciocolată și mandarine: „Un leu mandala, doi lei Regina Maria cu lapte!” Deodată mi s-a făcut dor de Zorina, *dor*, nu dorință, eram în cartierul meu și al ei, aș fi vrut să apară din umbră și să mergem toată noaptea umăr la umăr; schiurile le-aș fi aruncat în Dâmbovița. Nu doream nimic, nimic, decât să nu fiu singur.

În capul scărilor, servitoarea vecinilor, care îmi făcea curățenie în cameră, mi-a ieșit înainte, mă recunoscuse după călcătura grea a bocancilor.

— Vă caută o persoană; i-am dat drumul să intre.

— Bărbat sau femeie?

Întrebarea era inutilă și stupidă, fiindcă într-o clipă puteam să văd eu însumi. Dar în mintea mea se stârnise un vârtej de gânduri, iar picioarele nu mă duceau mai departe. Femeia m-a privit nedumerită și mi-a răspuns, parcă puțin indignată, accentuând femininul:

— Doar v-am spus că o persoană!

Atunci mi s-a impus cel mai absurd dintre gânduri, că nu putea să fie decât Zorina, fiindcă mă gândisem la ea cu prea multă intensitate. Nu țineam seama că erau doi ani de când nu mai știam nimic unul de altul, că ar fi fost imposibil să mă găsească. Am lăsat schiurile să-mi cadă din spinare, m-am rupt de pe podeaua coridorului și, dintr-un salt, mă izbeam în ușă, fără să nimeresc clanța, puteam s-o scot din țâțâni sau s-o fac țăndări. Nu știu cum am deschis-o. Înăuntru era cald, duduia soba, fumul de tutun plutea în straturi, și prin vălul lui cenușiu am văzut-o pe Ioana, cu trăsăturile estompate, așezată în fundul divanului, rezemată de perete, cu pledul pe genunchi, cum fusese rândul trecut, acum aproape o lună. Am rămas nemișcat, fără să pot scoate o vorbă, privind-o întrebător, uimit, puțin beat, scăldat într-o fericire dureroasă, fiindcă n-o înțelegeam și mi se părea nesigură. Ea, în schimb, nu arăta prin nimic că ar fi tulburată, știa ce face și ce va avea să facă.

— Ți-am umplut odaia de fum! Acum e destul de cald, poți să deschizi fereastra.

Altceva nu găsise cu cale să-mi spună, iar eu la rândul meu nu știam ce să-i răspund, fiindcă nu puteam să-mi adun gândurile. Vorbi tot ea, la fel de calm ca înainte:

— Începe prin a-mi spune „bună seara!” Și dacă vrei: „Bine ai venit!”

— Bine te-am găsit!

— Ai dreptate! Asta-i formula cea bună! Acum stai jos, și ascultă-mă!

M-am așezat în fotoliu.

— Răspunde-mi repede și cinstit: te încurc?

— Nu!

— Te bucuri?

Mi-era imposibil să mai scot un cuvânt.

— De ce taci?

— Fiindcă aveam nevoie de tine!

— Te cred, nu-i nevoie să juri; se vede! Ești un suflet prostuț și cinstit. Mai lasă fereastra deschisă; afară nu-i frig. Până când ești liber?

— Până luni!

— Bine! Trei zile și patru nopți! Lemne sunt destule; i-am spus femeii să aducă.

De-a lungul peretelui dinspre baie, lemnele erau așezate în așa fel, încât păreau cărți într-o bibliotecă.

— Am făcut un duș, fiindcă eram murdară; vin de la munte.

Abia acum am observat că în locul hainei de schi avea o bluză de-a mea; sub pled poate era goală.

— Trebuie să faci focul la baie, nu mai e apă caldă.

În loc să mi se limpezească mintea, cădeam într-o beție tot mai adâncă; să nu fi stat jos, m-aș fi clătinat. Ioana îmi arătă un rucsac, așezat lângă fotoliu; ar fi trebuit să-l văd de când intrasem.

— Deasupra e o ramură de brad, scoate-o și pune-o undeva; am adus-o de la munte.

Am simțit îndemnul să-i spun că o văzusem în tren, și s-o întreb cine erau băieții, cei cu care învăța lecțiile la anatomie? Și unde îi lăsase? Ea continuă:

— Am câștigat trei mii de lei la ruletă! Trei mii de lei n-am avut niciodată. Cine câștigă n-are noroc în dragoste. Și n-am avut… Dă-mi o mână de ajutor să uit. Nu știu de ce mi-am pus speranța în tine. Da, poate

fiindcă ești un suflet naiv. Am adus de mâncare pentru o săptămână; și vin, și șampanie. Rucsacul e plin… Încuie ușa!… Dă-mi cheia!

I-am dat-o, a aruncat-o pe fereastră, fără nici o ezitare.

— Credeam că ai să te sperii!

— Nu m-am speriat. Am mai văzut așa ceva într-un film. Și apoi am încă o cheie.

A făcut o grimasă înciudată, apoi a întins mâna.

— Dă-mi-o!

Era într-un sertar, i-am dat-o și-a aruncat-o după prima.

— Cred că în film nu era și asta!

— Nu, dar dacă strig, ne deschide femeia!

Nu mă așteptam la reacția ei, a sărit în mijlocul odăii, aruncând pledul într-o parte; într-adevăr, era goală, în afară de bluza mea nu mai avea decât chiloții. Hainele erau după dulap, puse în dezordine, pe un scaun.

— Cheamă femeia să deschidă!

Începuse să se îmbrace. M-am rezemat cu spatele de ușă, nu ca să-i țin drumul, ci să am un reazem. Mă simțeam alb la față și sub torace nici inima nu putea să fie decât tot albă, pierdusem tot sângele.

Nu o așteptasem, nici nu mi-ar fi trecut prin minte, acum însă simțeam că n-aș putea să rămân singur. Și ceea ce i-am spus nu erau vorbe, ci o izbucnire de spaimă, în fața unei bucurii nesperate, în primejdie să dispară.

— Nu pleca!… Ești ca o corabie care te-ai întors în port încărcată de mirodenii!

Lăsă să-i scape hainele din mână, dar nu făcu nici o mișcare, ochii îi sticleau, mari, scăldați parcă în beladonă. Era iarăși fata timidă și speriată, cum o visasem, la portiță, unde rămăsese cu căpețelul de ață între dinți, într-un joc pe care nu avusesem curajul să-l duc până la capăt, nici măcar în irealitate. Dar își reveni, făcuse multe lecții de lucidizare de când o visasem atât de sfioasă.

— Ești naiv, dar nu prost, adică prostuț, cum am spus adineauri. Și ai darul de a convinge; așa cum vorbești, orice femeie o să te creadă. Învață să nu scapi nici o ocazie!

Deși atât de tânăr, mai puteam să fiu naiv, mă întreb astăzi, după toate întâmplările prin care trecusem, cu Zorina, cu Ghizela, cu Santa, ca să le iau numai pe ultimele? Da, puteam, fiindcă nu îmi pierdusem nici candoarea, nici credința în gesturile frumoase; de aceea, n-am putut să urmez sfatul Ioanei, și am scăpat multe din ceea ce ea numea ocazii; am așteptat ca o

femeie dorită să devină icoană, fie și a unei religii păgâne, și unele n-au atins acest stadiu: au existat, dar nu le mai țin minte.

— Hai mai întâi să ne lămurim ce putem avea unul de la altul, spuse Ioana. Vino!

Mă luă de mână și mă trase după ea, nestânjenită că era mai mult goală. De data asta nu se mai cuibări în fundul divanului, ci se întinse, cu mâinile sub ceafă, cu capul pe pernă, locul meu, unde dormeam noaptea; cred că acolo persistau efluviile gândurilor și viselor mele, ca o transpirație a sufletului. M-am așezat pe marginea divanului, la destulă distanță ca s-o pot cuprinde în câmpul meu vizual, din cap până în picioare. Corpul ei nu era o surpriză, îl intuisem, și scurta îmbrățișare din stradă, când o întâlnisem prima oară, pe ninsoare, mi-l confirmase. Trebuia să-i scot bluza, pentru o ultimă confirmare, a umerilor și sânilor. Dar mi se părea un gest brutal, prea direct și prea categoric. M-am aplecat asupra ei și am încercat să-i deschei nasturii cu gura; uitasem, și nu mă interesa că era gestul inedit al Zorinei, pe care cred că nu l-a mai făcut nici o femeie, în tot lungul istoriei; dar odată cu lecția nu trebuie să înmagazinăm și numele profesorului, creierul ar fi solicitat dublu și, dată fiind capacitatea lui limitată, știința s-ar reduce la jumătate. Respirația mea caldă o făcea să se înfioare, era mai degrabă o prevestire, așa cum apare pe suprafața unei ape întinse și liniștite ușoara vălurire a unei brize încă îndepărtate. În mișcările mele neîndemânatice îi simțeam sânii, când pe un obraz, când pe altul, elastici, cum îi bănuisem, și trebuia să mă lupt greu cu pornirea de a-i cuprinde cu mâinile; de multe ori făcusem așa, fără să știu că, grăbindu-mă, pierdeam clipele cele mai bune.

Mă chinuiam cu primul nasture, îl prindeam între dinți și izbuteam să-l întorc în lungul butonierei, atât, mai departe nu puteam merge, încercam să-l împing cu limba, dar, odată eliberat dintre dinți, se răsucea, revenind la locul lui dinainte. Zorina nu putea fi imitată.

— Stai puțin! mă opri Ioana. Ridică-te și ascultă!… Toți mă socotesc foarte inteligentă și sunt, îmi dau seama. Nu pot face un gest, fără să-l analizez mai înainte; până ajung să-mi fie silă de mine. Pe deasupra, învăț medicina; eu am vrut, nu-mi plăcea altceva, dar e o pedeapsă, fiindcă o învăț pe propria mea piele; îmi cunosc mult prea bine anatomia, și funcțiile ei, le știu dinainte, de aceea nu mă pot pierde, de aceea mi-a fost scârbă. Am mai încercat, tot degeaba; dar trebuie să mă vindec, fiindcă sunt normală, fiindcă știu cum trebuie să fie. Acum ai înțeles ce aștept de la tine, e o încercare, mă încredințez ție, fiindcă odată, când ne-am cunoscut, mi-a

bătut inima; foarte puternic! Să știi, atunci, când am jucat gajuri, ardeam de dorință să-ți simt gura, în cimitir am vrut, și te-am implorat în gând să mă iei în brațe. Adineauri, când stăteai aplecat peste mine, am simțit că îmi trece scârba. Dar m-am îngrozit că ar putea să revină; la un gest, la o vorbă, ca valurile mării care se retrag, apoi se întorc și se revarsă pe plajă. Ah, foșnetul lor mă îngrozește, e parcă foșnetul scârbei mele! Te rog, fii deștept și așteaptă o clipă de acalmie; însă atunci să fii gata, să nu stai pe gânduri!

— Ai vorbit prea mult. Ai să obosești și ai să mă arunci în colțul odăii… Nu ți-e foame?

— Doamne, Dumnezeule, să nu mai întrebi niciodată pe o femeie goală dacă îi e foame! Când mi-o fi foame și n-am să mai pot răbda am să strig: „Ajutor! Dați-mi de mâncare!” Sau am să te mănânc pe tine.

Deveni brusc palidă:

— Știi ce-am simțit? Că am instincte canibalice! Cum o fi carnea de om? Probabil bună, dacă atâți o mănâncă! Hai, scoate-mi bluza! Ce-ai vrea să mănânci din mine?

Mă îndârjisem, voiam să-i deschei nasturii cu gura, dar îmi era imposibil; i-am smuls cu dinții. Întreg bustul ei, împreună cu brațele, erau construite nu armonios, ci armonic, decurgeau muzical unele din altele, centimetru cu centimetru, ducând la un acord care le cuprindea pe toate.

Rămăsese sub impresia propriului ei discurs dinainte, se privea cu o ironie cinică.

— Sunt cea mai bine făcută din facultate, mi-au spus fetele, care se bucură să-ți găsească defecte; bineînțeles că mi-au spus și băieții, numai că ei nici nu știu să facă o comparație; cel mai mult mă bizui pe propria mea constatare. Dar în câțiva ani, tot ce vezi o să se îngreuieze, o să-și piardă forma, o să se lăbărțeze. Știu de la surorile mele, care când s-au măritat erau ca niște naiade, iar acum au devenit mase de gelatină. Bineînțeles că bărbații lor nu le poartă credință, și le dau dreptate. Știi care-i norocul tău? Nu că mă găsești nou-nouță, în forma mea cea mai bună, și cea mai la modă. Ci că nici n-ai să mă vezi altfel; am să dispar repede, asta-i regula, dacă îți convine. Când mi-o apărea prima cută sub sâni, am să-ți spun adio; desigur, s-ar putea să plec și mai înainte; depinde de tine. Nu-i nevoie să-mi spui, nimic nu se vede mai bine pe fața unui bărbat, decât plictiseala. Am observat la bărbații surorilor mele, și la mulți alții. Sutienul nu păcălește decât pe cei care nu au prilej să pună mâna. Dacă un bărbat se scarpină la ceafă când se ridică de la masa de seară, să meargă în dormitor, știu că sânii

nevestei au început să cadă; când cască, înseamnă că au apărut suluri de grăsime pe burtă. Uită-te la burta mea, pune mâna. Simți mușchii? Dacă mă ridic în picioare, abia se bombează: exact cât trebuie. O femeie cu burta suptă, ca atleții, e o scândură găurită.

Se ridicase în genunchi și se etala fără emfază; ca la lecțiile de anatomie. Începeam să sufăr de pe acum pentru lipsa ei viitoare. Dar în același timp, atâta franchețe mi se părea un privilegiu unic pe care mi-l acorda o femeie, și într-adevăr, n-am mai întâlnit alta asemeni. Toate și-au disimulat defectele; cât erau scăderi incipiente, le-am spus: „arată-te cum ești, nu-mi displace și ai să te simți mult mai bine!” N-am greșit niciodată, și acele femei mi-au fost recunoscătoare. Când deveneau dezagreabile, mă făceam că nu văd, dar mai ușor mă păcăleam pe mine decât pe ele. Apoi, de la un punct înainte, trebuia să socotesc bătălia sfârșită.

Demult, un prieten mai în vârstă decât mine, un om cu calități remarcabile, dar numai cu puțin mai frumos decât dracul, se însurase, din dragoste, cu o femeie atât de urâtă chiar pe lângă el, că n-o puteam privi fără să mă ia groaza. Iar pe deasupra, se și zbătuse până să facă nunta, fiindcă trebuise s-o divorțeze, cu eforturi, de un bărbat care nu voia s-o lase. Împotriva presupunerilor mele, căsătoria a durat până la moarte; fiindcă o iubea, deplin, sincer, iremediabil, și în plus, inexplicabil pentru mine. Acel om inteligent și cult avea o extraordinară putere de pătrundere a fizionomiei umane. Într-o zi, îmi așteptam rândul la frizer, așezat în spatele lui, și mă vedea în oglindă, fără să-mi dau seama. După ce a terminat, a rămas să mă aștepte, deși diferența de vârstă dintre noi ne împiedica să fim prieteni; nu ne puteam spune intimitățile. M-a luat de braț și mi-a făcut o mărturisire, care m-a surprins de două ori, că își dăduse seama ce mă frământă și că nu ezita să se destăinuie.

— Știu că este urâtă, și nu era mai frumoasă când am luat-o. Dar o iubeam, și o iubesc, după o lege neînțeleasă. Dacă vrei să știi mai mult despre ceea ce se întâmplă cu mine, îți dau un sfat, pentru ziua când ți s-ar întâmpla ceva asemeni: învață să n-o vezi. Mă uit în ochii ei, și n-o văd.

Nu cred că aș fi avut această putere, dar nici n-a fost nevoie, am găsit alte mijloace să mă apăr. Poate el vedea în locul ei o fată frumoasă, iubită în tinerețe.

Ca să fiu conform cu mine însumi, i-am spus Ioanei:

— Îmi place totul la tine, și ai fi perfectă, dacă ți-ai depila părul de pe picioare.

Era mai degrabă un puf blond, numai pe gambe, și abia se ghicea pe pielea ei brună, colorată intens, parcă arsă de soare, dar se simțea sub mână. Se întinsese din nou pe spate și îi examinam picioarele, mângâindu-le în lung, de la șold până la gleznă.

— Faci bine că-mi spui, răspunse, neofensată. Nu i-am dat prea multă importanță. Dar te înțeleg, contrastul trebuie dus până la ultima consecință. Voi aveți o anatomie, noi alta. Un bărbat cu barbă ar putea să-mi placă. O femeie cu barbă ar fi inutilizabilă, chiar dacă s-ar rade; destinul ei rămâne baraca de la Moși, cu tot felul de monștri. Fiindcă mi-ai spus, vreau să fiu perfectă; e dreptul tău să ai această pretenție. Dar unde m-aș putea duce să mă depilez la ora asta?

— E închis peste tot! Și apoi, am adăugat zâmbind, servitoarea s-a culcat, n-are cine descuia ușa. Am să te depilez eu, cu mașina de bărbierit.

A avut o singură ezitare, și-a dus mâna la gură:

— O! Așa părul se aspreşte, mai târziu o să semăn cu atleții!

— În nici un caz! Dar renunțăm, îți dau dreptate.

— Nu! O singură dată nu contează. Vreau să fiu perfectă. Chiar dacă n-ar fi fost dorința ta, vreau să fiu perfectă pentru mine; trei zile. Pe urmă o să văd ce se mai întâmplă.

Exagerasem, puful de pe gambe, doar puțin udat cu apă călduță, cădea sub mașina de ras, ca și cum l-ar fi luat vântul. Porneam de sus, de sub genunchi, într-o singură mișcare prelungă, până la gleznă. Ea stătea cu ochii închiși, cu un zâmbet puțin curios în colțul gurii.

— Mă gâdilă puțin, îmi spuse, cu vocea schimbată, dar se întâmplă ceva îmbucurător, începe să-mi placă. După ce termini cu mașina, mângâie-mă tot așa, e calea cea bună.

Puțin mai târziu mă opri.

— Stai puțin, spuse în șoaptă, cu altă voce decât o auzisem vreodată. Cred că e bine să scoți tot de pe mine, să nu fie o piedică. Și acum mângâie-mă mai departe.

Erau multe părți care trebuiau mângâiate, ar fi fost bine să am altă construcție, să le pot cuprinde pe toate, în aceeași clipă. Ea însă părea mulțumită chiar dacă le parcurgeam cu rândul, și în același timp era tot mai încordată, cum ar fi stat la pândă. Pe urmă răsuflă prelung, în mici spasmuri; altminteri părea foarte atentă și stăpână pe sine.

* * *

M-am îmbrăcat pe jumătate, sunt pudic, și apoi nu vreau să confund o clipă cu alta, le separ măcar cu o bucată de pânză, ca o cortină care desparte scena, unde a fost spectacolul, de sala cu asistența pasivă. Am tras masa în dreptul divanului, am pus rucsacul la îndemâna Ioanei, fiindcă, deși în casa mea, ea era gazda, ca una care adusese mâncarea. N-aveam decât două farfurii, un cuțit și o furculiță. Ioana s-a ridicat, și-a învelit o parte a trupului cu poalele feței de masă, în rest a rămas goală, în chip atât de natural, că părea îmbrăcată; probabil era rezultatul lecțiilor de anatomie, care acum, fiindcă era aici, în fața mea, numai cu mine, nu-mi făceau nici o impresie neplăcută, păreau cu totul abstracte; poate că nici nu credeam în ele, le socoteam numai vorbe. Cu totul altfel aveam să judec după câteva zile.

M-am așezat pe scaun, în fața ei, de partea cealaltă a mesei. Nici nu vreau să-mi aduc aminte ce era de mâncare, mă fascina ea, cum mușca înfometată dintr-o bucată de șuncă, sau dintr-un hartan de pasăre, fără să folosească furculița și cuțitul, senzuală și primitivă, unsă de grăsime pe față, dar nu dizgrațioasă, ci naturală, vie și puțin animalică, în schimb cu ochii omenești, plini de o mulțumire inteligentă.

— Să nu mă judeci, îmi spuse, nu mănânc urât, ci cu foame. Nefericit cine nu înțelege!

Sânii i se rezemau pe masă, la fel de pudici sau la fel de lubrici ca mâncarea scoasă din pachete și parcă înviată. Că ar fi putut să se confunde; de un asemenea festin nu puteau să se bucure nici marii stăpânitori ai lumii, care nu mai existau pentru mine în clipa aceea, cum nu exista lumea. Peste umărul ei, vedeam fotografia Santei, de pe noptieră. Nimic nu era profanat, nici de o parte, nici de alta; întâlnirea dintre aceste două ființe nu crea un antagonism între ele, dimpotrivă, o înrudire. Ioana, fără să știe, datora foarte mult Santei, pe sufletul ei erau exersate sentimentele mele, cum se manifestau acum, iar gesturile de astăzi erau răsfrângerea unor gesturi de altădată, neîmplinite, dar analizate cu gândul, în așteptarea realizării. Însuși fumul de tutun, impregnat în ziduri, o aducea în cameră pe Santa, fiindcă îmi trezea în nări mirosul ierbii uscate din pădure, care nu putea fi decât aromată.

Ceasul de pe noptieră, neîntors de când plecasem, se oprise; întâmplător arăta ora șase și jumătate, depășită probabil cu vreo trei sferturi din noapte. Să fi fost vară, fereastra ar fi început să se lumineze.

— Sper că n-ai să-l întorci! spuse Ioana.

— Dar să numărăm măcar zilele; trebuie să știu când o fi luni dimineața.

Se întinse la loc în pat, fără să-și șteargă grăsimea de pe față; nici acum nu era dizgrațioasă, ci crea o sălbăticie nealterată, un primitivism lubric, în înțelesul pur al cuvântului, căci unele gesturi civilizate duc la uscăciunea pielei și a sufletului. M-am așezat lângă ea, și grăsimea de pe față i-am întins-o pe grumaz, pe sâni și pe umeri.

— Am să miros ca o bucătăreasă!

Nu se ferea, simțea probabil cele gândite de mine mai înainte.

— Nu, i-am replicat, mirosul pielei tale e mai puternic; mirosul bucătăreselor provine din naștere; chiar dacă mama lor a fost infantă!

Întinse mâna, luă pachetul de țigări de pe noptieră și rămase cu gestul la jumătate.

— De cât timp n-am mai fumat? mă întrebă, mirată.

— De câteva ceasuri.

— Știi ceva? Nici nu mai simt nevoia…

Când puse pachetul la loc, rămase cu ochii la fotografie. Până atunci n-o privise niciodată de-a dreptul; îmi închipuiam însă că în lipsa mea o studiase îndeaproape. Pe urmă, mi-a spus că nu îndrăznise, și am crezut-o; simțeam că nu mă mințise niciodată, și nici n-avea să mă mintă; nici dacă ar fi vrut să-mi pună otravă în băutură.

— Cine-s aceste făpturi minunate? mă întrebă, uitându-se la mine cu o privire deschisă.

— Un cal și o fată.

Îmi luă mâna și o duse la gură.

— Ce frumos ai spus! Și ce limpede!

— Dacă te supără, am să iau fotografia de acolo.

Nu era o trădare; voiam s-o apăr pe Santa, să nu fie martoră; greșisem că nu o luasem mai dinainte.

— Nu! protestă Ioana. N-ai altă icoană în casă.

Mi-am simțit sufletul retezat; am căzut cu capul pe pieptul ei, mângâindu-i umerii spasmodic.

— Ce noroc te-a adus în viața mea, ființă miraculoasă?!

Fără să vreau, pronunțasem aproape cuvintele ei, privitoare la Santa și Fedra. Era miraculoasă, într-adevăr, m-am ridicat și am privit-o din cap până în picioare, cum mai făcusem o dată, dar neconvins că aveam dreptul, și neconvins mai ales că vedeam imaginea ei adevărată; atunci era doar o enigmă, și dacă o dezlegam putea să mă dezamăgească. Dezlegată sau

nedezlegată, acum mă înrobise și voiam, cu toată bucuria din mine și cu toată puterea mea de dăruire, să-i port jugul.

— Bine! răspunse, cu un ton stăpânit, parcă indiferentă la vorbele mele. Acum hai să discutăm ceva tehnic.

Stăteam pe marginea divanului, îmi luă mâna, încă o dată, dar în loc s-o ducă la gură mi-o așeză cu palma în jos pe pântece, și o împinse la vale, până pe pubis. Era calmă și descleștată.

— Important este că nu mi-a fost scârbă. Deloc, și de nimic. Într-atât, că aș vrea iarăși, oricât și oricând. Scârbă mi-ar face doar un prosop, aș socoti că-i oribil. Nu trebuie să înjosim nimic din ce-i al nostru. Însă mai mult nu știu, n-ai găsit punctele mele bune, fiindcă nu le cunosc nici eu, n-am putut să ți le arăt, trebuie să le căutăm împreună. Tu știi cum sunt făcută eu pe dinăuntru?

Știam cât se învață la anatomie, pe o planșă sumară, pe care nu o puteam suprapune peste realitate, fiindcă îmi fugea din minte. Realitatea era o rătăcire într-o lume misterioasă, indescifrabilă, o pădure tropicală, fierbinte și umedă, cu liane închipuite și intangibile, cu convulsii confuze, pe care memoria nu le poate reproduce și inteligența nu ajunge niciodată să le traducă. O suită de cunoașteri incomplete, uneori eronate, care nu se cumulează, fiindcă se uită într-o clipă de rătăcire. Știam ce spunea Balzac, că un bărbat nu va afla niciodată ce înseamnă o femeie, dacă nu va diseca măcar una. Unii cred că se referea la o disecție figurativă, alții la una reală, îmi trăisem o bună parte din viață, când am avut prilejul să văd aievea asemenea disecții, nu una singură, și nu pe un cadavru, ci pe femei vii, cărora li se extirpau părți ale aparatului lor de reproducere sau aparatul în întregime. Am privit de la jumătate de metru, totul, o bucățică după alta, pe îndelete, am văzut uterul scos la lumină, desființat, cu funcțiile anulate, nemaiputând să vibreze vreodată, cu colul redus la o proeminență moartă, perforată la mijloc de o portiță, cu tulburătorul ei sens de circulație dublu.

Dar nimic din toate acestea nu mi-a spus ceva peste ceea ce știam dinainte, prin intuiție sau prin cercetări migăloase, nu totdeauna concludente. Fiindcă pentru a ști, e nevoie de o colaborare, o comunicație lucidă, între două conștiințe, amândouă înzestrate cu o inteligență capabilă să învingă orice prejudecată. O femeie care înțelege să conlucreze la o cunoaștere reciprocă trebuie să admită că pudoarea este un produs al îmbrăcăminții, că odată aceasta îndepărtată, va fi spre folosul ei să-și dezvăluie cele mai ascunse și mai neînțelese secrete.

Ideile mele coincideau cu ale Ioanei, și așa am început să ne cunoaștem. Trei zile și patru nopți am rămas împreună. Adormea lipită cu fața de perete, făcută una cu scoarța groasă de lână, care o apăra de răceala zidului.

— Nu-mi place să dorm altfel, te rog, nu mă lua în brațe!

Mă trăgeam la marginea patului, să-i las cât mai mult spațiu, dar peste noapte mă trezeam cu ea înghesuită în mine, cu capul băgat la subțioara mea, căutându-mi protecția și în cel mai profund somn, căci n-aș fi putut s-o trezesc nici dacă o zgâlțâiam cu amândouă mâinile, îmi șoptea numele, cu o duioșie inconștientă, pe care, dimineața, n-a vrut s-o recunoască niciodată.

— Nu-i adevărat! îmi replica, aproape cu ciudă. Nu m-am dezlipit de perete. Și nu vorbesc prin somn, mi-ar fi spus măcar mama!

Sticla ei de șampanie am băut-o în seara revelionului. Discursul regelui, la miezul nopții, ne-a găsit făcând dragoste, și am continuat, parcă punctându-i frazele. Pe urmă Ioana s-a lipit de perete.

A patra dimineață, la ora 6, când a sunat ceasul, pe întuneric, era cuibărită lângă mine. Am ținut-o cu brațul, fiindcă, instinctiv, voia să fugă. Când s-a dezmeticit, am simțit-o că tremura de ciudă. Nemaiputând să dezmintă, a convenit că poate era somnambulă.

Trebuia să plece, dar nu știam unde; înțelesesem că în nici un caz nu se ducea acasă, în orașul nostru, pe strada Primăverii; n-am întrebat-o motivul. Mult mai târziu am aflat că unul din cumnații ei, care căsca și se scărpina la ceafă când era timpul să meargă la culcare, venise la ea în cameră, noaptea, când dormea toată casa, și voise s-o siluiască.

Femeia îmi descuia ușa, pe dinafară, când Ioana îmi spuse:

— Pot să mai dorm câteva ceasuri?

La patru, când m-am întors, ardea focul în sobă; se întunecase, și în cameră nu era altă lumină decât a flăcărilor, într-un pahar, pe masă, se vedea o pată albă; era o rămurică de liliac, am recunoscut-o datorită mirosului. Abia pe urmă am descoperit-o pe Ioana, stătea ghemuită în fundul divanului, cu o bluză a mea, învelită pe picioare cu pledul. Căldura sobei și căldura ei, din trup și din suflet, pe care le simțeam de departe, se amestecau cu parfumul liliacului. N-am mai lăsat-o să plece, a rămas la mine până la 7 ianuarie, când s-a deschis căminul. De atunci înainte, venea sâmbăta, cu servieta plină de cursuri, o lăsam să învețe, fiindcă se apropia sesiunea de examene; rămânea până luni dimineața, când pleca de-a dreptul la facultate. Aceste întâlniri, rare, mă făceau să-i simt lipsa și s-o doresc tot timpul. Uneori, când dorința era mai puternică, parcă simțind-o, mă

pomeneam cu ea la ușă, în mijlocul săptămânii, uneori târziu, la ora nouă sau zece. Nu-mi spunea decât o vorbă scurtă și categorică:

— Vreau!

Până să ajungă în pat, era dezbrăcată. Iar la sfârșit, încheia și mai simplu:

— OK!

Astăzi, vorba aceasta are răspândire în toată lumea, e adoptată oficial în multe relații dintre oameni. Atunci n-o folosea mai nimeni, era auzită numai în filmele americane.

Apoi se lipea de perete și adormea obosită. Iar peste noapte, o găseam strânsă în mine, cu o putere de a se dărui care se simțea și în timpul somnului.

Dar până să ajungem aici, a fost o lecție lungă, al cărei sens l-ar admite numai virtuozii instrumentelor de concert, chiar dacă n-ar înțelege-o și n-ar practica-o.

Capitolul 27

*Teama Ioanei de coborâre; plecarea intransigentă. Surorile Dionne și alte multigemene. Aducătoarea de ploaie. Statuile lui Eminescu. Evocarea exilatului de la Tomis, autorul **Tristelor**. Ioana în Arta Iubirii. Singurătatea omenească, explicată de amiralul Byrd, explorator în Antartica. Demitizarea legendei Romeo și Julieta; la ce duce prelungirea duratei. Primul tur al României pe bicicletă. Mică performanță nautică, navigație de la Timișoara la București, cu un butoi transformat în barcă. Asasini de vârsta adolescenței: teatrul crimei, viitoarea locuință a lui Jordie.*

Început așa cum am spus mai înainte, cu o sticlă de șampanie și cu o frivolitate, pe care alții ar fi socotit-o nerușinată, fiindcă profana cuvântarea solemnă a regelui, anul 1934 n-a adus nimic în viața mea, decât dragostea Ioanei, care a ținut până toamna, când trecuse în anul al doilea de medicină. Învăța cu înverșunare și pasiune, înțelegea totul ușor și repede, depășind cu mult cerințele școlii. Cred că dacă ar fi fost admisibil și dacă își lăsa ambiția liberă, în doi ani putea să-și dea doctoratul, și nu i-ar fi trebuit nici atâta, dacă n-ar fi fost nevoie să facă și practică de spital, în sala de operație și la patul bolnavilor.

În acest interval, cât am fost împreună, intră și o lună petrecută pe malul mării, unde am avut prima neînțelegere, din vina ei, pe care eu însă am exagerat-o, și astfel ne-am înveninat câteva zile. Ne-am împăcat deplin și repede, fiecare ne-am grăbit să ne cerem iertare și ne-am iertat cu lacrimi pătimașe, am rămas în schimb cu impresia ascunsă că de aici încolo orice altă neînțelegere era posibilă.

Dar cauza despărțirii a fost cu totul alta; Ioana mă prevenise, când abia începusem să ne cunoaștem, dar nu mi se părea posibil ca vreodată sub sânii ei să apară o cută. Crescuseră și aveau o densitate elastică, era de neconceput ca într-o zi să atârne, socoteam că ar fi fost un atentat la armonia naturii. Găsisem în ea perfecțiunea, era conștientă ea însăși și se supraveghea, hotărâtă să nu admită nici o scădere, iar eu păream a fi uitat ce face timpul cu tot ce este viu pe lume, începând cu florile și copacii, care-și scutură toamna frunzele și petalele și terminând cu omul, pe care îl vedeam mergând de-a bușilea după ce-l scoatem din scutece, ridicându-se în picioare, crescând, începând să alerge, până ce bate recorduri olimpice, în plina lui glorie trupească, spre a sfârși în cârje sau în cărucioare, cu ochii stinși, cu fața plină de riduri și cu mintea întunecată.

Ioana mi se părea mai presus de uzură, armonia ei trupească se bizuia pe o înflorire continuă, fiindcă până și puful de pe picioare, luat cu mașina de ras în seara când voise să fie perfectă, nu mai crescuse; împotriva legilor naturale, pielea ei rămânea netedă și pură, ca de marmoră însuflețită. O lună întreagă pe malul mării, într-un loc unde nu venea nimeni, ușor de găsit în vremea aceea, o văzusem pe deplin nudă, în lumina necruțătoare a soarelui, și nimic al ei, și în nici o clipă, nu mă făcuse să întorc ochii, după sfatul înțeleptului însurat cu femeia urâtă, cu care conviețuia fericit, fiindcă se ferea s-o vadă.

Și deodată, într-o luni dimineață a toamnei care urmase, pe când se pieptăna să plece la facultate, iar eu o urmăream prin oglindă, am văzut, sub sânii ei plini de sevă și de vigoare, o linie umbrită, care nu era încă o cută, dar marca locul unde avea să se formeze. Departe de a fi o imagine dezagreabilă, ea îi accentua feminitatea, făcând-o mai caldă și mai umană; poate perfecțiunea ei adevărată începea abia de aici înainte, până acum fusese doar o statuie, cu viața în devenire. Avertizat de temerile ei declarate, deși nu credeam în ele, mi-am ferit ochii, cu o mișcare instinctivă. Când am privit-o din nou, mi-am dat seama că îmi surprinsese gestul; încetase să se

mai pieptene, stătea cu brațele ridicate. Într-o mișcare încremenită și, cu sânii aproape lipiți de oglindă, se examina consternată.

Acesta a fost sfârșitul. A plecat fără o vorbă, m-a salutat cu o mișcare a brațului. În cursul săptămânii nu a venit, nu a venit nici sâmbătă seara, nici duminică. Luni după-amiază am așteptat-o să iasă de la facultate, am stat ferit după un castan, să n-o incomodez dacă n-ar fi fost singură.

Am așteptat mult. A ieșit ultima, mergea abătută, neconvinsă, ținând servieta de un colț, cu două degete, dispusă s-o piardă. Era o zi de toamnă, rece, și era îmbrăcată nepotrivit, cu un jerseu de lână subțire, sub care sânii i se desenau în deplina lor splendoare. În toată făptura ei nimic nu mi s-a părut mai scump și mai dorit, era o comoară, și o scăpasem din mână. Începea să plouă și n-avea umbrelă, n-avea nimic să-și apere părul. Până la mine acasă erau numai o sută de metri, dar n-a vrut să vină. Am condus-o spre căminul județului; pe drum, a scăpat de două ori servieta din mână, și când m-am aplecat s-o ridic, m-a dat la o parte. Știam ce-o îndepărtase, dar mi se părea de o exigență stupidă, într-atât, că n-o mai puteam crede, era un pretext, o minciună fără abilitate. Am întrebat-o:

— Ai pus ochii pe altcineva?

— Nu, dar a venit timpul să cobor o treaptă, și nu vreau să cobori cu mine. Dacă aș avea o soră mai mică, ți-aș da-o ție. Am să mă mărit cu un bărbat, care să nu vadă că îmi cad sânii. Și pe urmă cu altul, când oi face grăsime pe burtă.

Nimic n-a putut să-i schimbe hotărârea. Ploua și mă întorceam singur spre casă, început cu o bucurie pe care abia acum vedeam că n-o prețuisem cât s-ar fi cuvenit, o bucurie de aur și diamante, acum, după ce trecuse timp, anul se apropia de sfârșit, aducându-mi o deznădejde nebănuită. Dar o meritam, nu-mi era îngăduit să învinuiesc pe altcineva, afară de mine. Amintirea acelui zbucium despre care n-a știut nimeni va fi răsplătită când voi retrăi, povestind, bucuria unui an aproape întreg de fericire. Alții l-au numit anul tragic.

* * *

Pentru odihna mea sufletească am să las fărădelegile și crimele mai la urmă, punând întâi întâmplările care nu întristează pe nimeni. Țin minte ca astăzi ce vâlvă a stârnit în toată lumea nașterea celor cinci gemene Dionne, într-un sat din Canada. Era un record cred că nedepășit nici până astăzi în speța umană. De patru gemeni se mai știa, frații Periicone, născuți în orașul

Beaumont, din Texas, patru surori în alt loc din America, doi băieți și două fete în Anglia. Am avut și noi un record, la Pătârlagele din județul Buzăului, unde o femeie a născut, câțiva ani mai târziu, un băiat și trei fete. La trei luni după naștere, luați împreună, cântăreau paisprezece kilograme; cum încăpuseră?

Despre surorile Dionne, neegalate, s-a vorbit tot anul, poate tot deceniul, și după ce nu s-a mai vorbit, au rămas tot celebre. Nu mai știu nimic despre ele, decât că astăzi ar avea cincizeci și doi de ani fiecare. Am o fotografie a lor de pe la pubertate, cântând împreună, probabil pe scenă, fiindcă lumea ar fi venit oricum să le vadă, chiar dacă nu aveau voce. Dar poate că aveau, altfel n-ar fi atât de vesele, și mai ales n-ar fi atât de grase, apanajul cântărețelor. Fotografia le arată până mai sus de mijloc, destul să se vadă cât sunt făcute de otova, ca niște saci îndesați cu ovăz, puși în picioare. Umerii și brațele, oricât le-ar ascunde rochia, inspiră teamă, cred că nici un bărbat n-ar îndrăzni să se apropie. Și fiindcă ființele acestea au existat, cum sper să existe încă, și fiindcă par atât de fericite, gândul mi se duce la Ioana, cu admirație, și, uitând pentru o clipă o tristețe atât de veche, mă simt mândru că m-am bucurat de frumusețea ei, a cărei perfecțiune a apărat-o cu atâta orgoliu, neadmițând nici comparație cu lumea obișnuită, nici crutare.

* * *

Cu trei veri înainte, întorcându-mă din Egipt, unde fusesem cu Santa la piramide, am picat pe o fierbere care cuprindea toată țara, pornită și întreținută de ziare, unele cu convingere științifică, altele doar în derâdere. Scena nu am văzut-o decât în fotografie, putea la fel de bine să te înfioare sau să te înveselească. Pe acoperișul unei clădiri nu înalte, de pe Calea Victoriei, o femeie, într-un halat alb, cu fața severă, cu părul alb pe la tâmple, se uita la cer și făcea cu brațele mișcări cabalistice; fotografia n-o mai am la îndemână, era tăiată din *Universul* și nu cred să fi fost prea clară, așa că păstrez toată rezerva cu privire la amănunte; s-ar fi putut ca femeia să aibă în mână vreun instrument de laborator, care la fel de bine putea să fie numai o coadă de mătură. Cum veneam dintr-o țară dominată de mistere încă nedezlegate, ca de pildă ciudata orientare a piramidei lui Keops, ale cărei diagonale prelungite încadrează riguros Delta Nilului, puteam prea bine s-o confund pe femeia din fotografie cu o vrăjitoare, cum chiar insinuau unii. În realitate, era un om de știință, colaboratoare a doamnei

Curie, care îi recunoștea meritul de a fi realizat, prima în lume, fenomenul radioactivității artificiale. Acum, pe acoperiș, urma să provoace ploaia, la voință, nu știu cu ce mijloace. Poate că s-a format un norișor, la Cotroceni sau spre Băneasa, lumea a tresărit tulburată, a dat fuga să vadă, dar degeaba, strada a rămas uscată ca și acoperișul. Nesusținută de nimeni, doamna Mărăcineanu, acesta îi era numele, și-a luat coada de mătură și s-a întors în Franța. Cu tot insuccesul, numele ei a rămas celebru multă vreme, dar era citat mai mult în derâdere.

Și iată că în anul acela trist pentru mine, datorită Ioanei, tragic pentru omenire, datorită prea multor întâmplări sângeroase, doamna Mărăcineanu, finanțată de guvernul francez, ceea ce guvernul român nici nu se gândise să facă, a izbutit să provoace de-a binelea prima ploaie artificială din istoria omenirii, la Touggourt, în Sahara. Faptul este incontestabil, și meritul doamnei Mărăcineanu recunoscut, retrag ideea că s-ar fi folosit de o coadă de mătură. Mă miră însă că fenomenul, atât de evident cum fusese, a rămas fără urmare. Iar astăzi, milioane de oameni în Africa sunt în primejdie să moară de foame, din cauza secetei.

* * *

Nu știu dacă statuia lui Eminescu de la Constanța este cea mai frumoasă între cele treizeci și cinci de statui și busturi aflate în țară. M-a impresionat profund să aflu că prima s-a ridicat nu la București, unde poetul murise, nici la Iași, ale cărui străzi le bătuse melancolic și în cârciumile căruia își îndulcea visările triste, ci la Botoșani, ca fiind centrul pământurilor lui de naștere. Nu știu a câta ar trebui pusă în clasificație acea statuie, ea însă fiind ridicată prima, cu zece ani înainte de-a fi început secolul nostru, ar putea face ca alte orașe să se rușineze.

Eminescu ar fi vrut să aibă mormântul pe malul mării; dacă informația mea nu va fi dezmințită, când își exprima dorința aceasta el nu văzuse marea niciodată. Mi se pare rizibil că unii poeți americani au evocat în versuri privighetoarea, o pasăre destinată poeziei, dar care cel puțin atunci nu trăia în America, dovadă că inspirația lor în această privință era numai livrescă; nu la fel pot spune despre cine visează la mare, deși îi este necunoscută. Marea, ocupând două treimi din suprafața planetei, ocupă măcar tot atât din sufletul oamenilor, chiar dacă trăiesc în mijlocul continentelor. Această părere pot s-o combată geografii, dar nu poeții; iar

dintre geografi, sper că numai o parte, belferii. N-am pus piciorul pe lună, acest privilegiu l-au avut câțiva oameni, numărați pe degete; și totuși, mult mi-ar place să am mormântul în locul unde au debarcat ei prima oară, deși aș prefera să fie la antipod, pe fața nevăzută a lunii, ca să nu-l știe nimeni.

Cu un an înainte, când fusesem cu Ioana la mare și în zilele noroase bătusem cu piciorul aproape tot țărmul, de la Capul Caliacra la Capul Midia, desigur, în mai multe etape, am stat o jumătate de zi, pe o bancă, în locul unde, anul următor, cel tragic, avea să se ridice statuia lui Eminescu. Acel loc este în apropierea Cazinoului din Constanța, vestigiu al unor vremuri de liniște și de opulență, în cotul pe care îl face esplanada, dând naștere unui promontoriu, ca prova unei corăbii. Am stat, fiindcă l-am socotit locul cel mai frumos de pe tot țărmul, cu cea mai largă perspectivă a mării. Am socotit, și azi nu socotesc altfel, că mormântul lui Eminescu ar fi trebuit să fie acolo. Nu înțeleg de ce nu s-a îndeplinit această pe cât de patetică, pe atât de modestă dorință testamentară, și l-au lăsat înghesuit într-o parcelă a cimitirului Belu.

De câte ori ajung la statuie, mă opresc cu fața la mare, și atunci simt că în spatele meu ochii lui Eminescu n-au fost morți niciodată, ei privesc cu tristețe orizontul, pe unde odată au trecut argonauții și de unde s-a ivit corabia de la Roma, cu Exilatul, care și el a dovedit că tristețile sunt un dar al sufletelor alese.

Iar în plăsmuirea femeiască proiectată pe soclul statuii, eu nu văd ceea ce vrea ea să simbolizeze, ci întorcându-mă la micimea mea pământească, întrezăresc pe acea fată orgolioasă care mi-a dat anul ei cel mai bun din viață, îmbogățindu-mă și făcându-mă să înțeleg, ca dintr-o Artă a Iubirii mai nouă, că adesea patima trupească nu-i dezlegată nici de suflet, nici de rațiune, și când toate se unesc, nu duc la desfrâu, ci la poezie.

* * *

Eram prea deprimat în februarie, ca să povestesc ceea ce se cuvenea cronologic și deschidea seria crimelor din anul tragic. Ioana plecase din viața mea abia de o lună și jumătate și inima îmi sângera, înjunghiată parcă în toate patru despărțiturile. Am căutat-o la căminul județean, n-am găsit-o; am așteptat-o la facultate, m-a văzut și s-a întors din drum, deși dacă ar fi trecut pe lângă mine și mi-ar fi spus sau nu mi-ar fi spus bună ziua, știa că n-aș fi apucat-o de mână. De atunci, am învățat să nu mă duc niciodată pe

urma cuiva care pleacă. La scurt timp, am văzut-o trecând prin fața casei, cu servieta ținută de un colț, cu două degete; până să ajungă la cămin putea s-o scape, nu o singură dată, și pe jos era zăpadă amestecată cu mâzgă. S-a uitat la geam, dar nu m-a văzut, o împiedica perdeaua. Pe această ființă o voi putea numi oricând minunată, fiindcă, așa cum se dăruise înainte, și n-am povestit încă totul, descoperise un fel al ei de a se dărui mai departe, fără să-și calce cuvântul: zi de zi, la ora patru fără zece, trecea prin fața casei și se uita la fereastră. Gestul trebuie scris în Arta Iubirii; după cum trebuie scris că n-am coborât niciodată să-i țin calea, și nici n-am dat perdeaua la o parte.

Cred că mă mutasem de acolo, când ea continua să treacă prin fața casei. Chiar dacă se căuta numai pe sine, era tot un act de iubire.

Împresurat de amintirea ei minunată, cum aș putea să povestesc crima petrecută într-un loc din apropiere, și abia în a șaptea săptămână după ce ea plecase, când trei adolescenți au forțat ușa unei case și au ucis ca să jefuiască? Mai bine mă duc cu câteva luni mai departe, spre a mă întâlni cu un om pe care l-am iubit mult, fără să-l fi văzut vreodată, și nu-l iubesc mai puțin astăzi, îl chema într-un fel care putea să sune puțin caraghios, pentru cine nu cunoștea bine limba lui, adică o bună parte din omenire, căci, nefăcând deosebire între un cuvânt scris cu i și unul cu y, numele în traducere însemna Pasăre. Nu-i un nume căruia să-i poți asocia gloria, și cu atât mai mult nemurirea. Dar marea vedetă a vremii, frumosul Robert Taylor, idolul atâtor femei de pe fața pământului? Ce-ar fi simțit ele, cât de mare le-ar fi fost dezamăgirea, aflând că erau vrăjite de unu numit Robert Croitorul? Croitor este un meseriaș util și chiar onorabil, dar nu poate să fie idol decât cel mult pentru clientela lui, admițând că lucrează cu artă. Iar o pasăre, model al zborului visat de omenire cel puțin din vremea lui Icar, nu poate deveni numele unui amiral din marina americană, eroul unei fapte mai mult decât glorioase; lămuririle le-am dat pentru cei aflați în primejdie să confunde pe i cu y. Căci dacă *bird* înseamnă pasăre, Byrd e pur și simplu numele amiralului, intraductibil. Lui îi închin imnul aflat printre rândurile care urmează.

Cartea scrisă de el am citit-o mai târziu, faptele s-au petrecut în vara anului tragic, și reprezintă un model de grandoare umană. Amiralul Byrd, comandantul unei expediții la Polul Sud, în Antarctica, prea puțin cunoscută, a săvârșit atunci o faptă care mi-a provocat un entuziasm fără margini, unit cu o groază nu mai mică, în timp ce altora le stârnea oprobriul.

La Polul Sud ajunsese mai de mult Amundsen, profitând de vara antarctică, urmat curând de Scott, care însă la întoarcere își lăsase oasele printre ghețuri. Nimeni nu se încumetase să rămână iarna acolo, ca să vadă ce se întâmplă cu vremea și cu el însuși, la temperaturi mai scăzute decât optzeci de grade sub zero, cărora nu le poate rezista nici o viețuitoare, și nu se știe ce se întâmplă chiar cu materia neînsuflețită.

În lunile când la noi lumea se topea de căldură, când eu priveam marea din fața statuii lui Eminescu, însoțit de amintirea Ioanei, mai credincioasă decât propria-mi umbră, amiralul Byrd, singur, număra zilele iernii polare, într-un adăpost săpat la șase metri sub gheață. Afară, se zbăteau vifornițe sub care plămânul omului ar fi plesnit ca o sticlă lovită, și poate la fel i-ar fi plesnit și sufletul. Cea mai apropiată bază unde trăiau oameni, coechipierii lui, care îi așteptau îngrijorați mesajele radiotelegrafice, temându-se că într-o zi ele ar putea să înceteze, se afla la o sută optzeci de kilometri. Nimeni în acel anotimp n-ar fi putut să-i vină în ajutor, dacă i se întâmplă o nenorocire, începând cu cea mai simplă, o mână scrântită, și sfârșind cu pierderea minților, pe lângă care moartea e mult mai ușoară. Au fost și zile când, într-adevăr, mesajele n-au venit la ora convenită; slăbit de suferințe, pe care le înfruntase cu vitejie, Byrd nu mai avea putere să învârtească manivela dinamului care furniza energie electrică pentru emițătorul de radio. Momente primejdioase au fost multe, el le povestește senin și cu modestie. Dar, dintre cei rămași la căldură în casa lor din America, și care înțeleg că au urmărit cu groază știrile nesigure, unii l-au învinuit, la întoarcere, că fapta lui era o nesăbuință echivalând cu o crimă, că pentru nici un preț de pe lume n-ar fi trebuit să rămână singur.

Singur se intitulează și cartea. N-am s-o povestesc, fiindcă am spus aproape totul într-o jumătate de pagină; restul poate să-și imagineze oricine, iar de nu, să joace o partidă de bridge, sau să citească o carte de dragoste. Măsura lui adevărată amiralul Byrd și-o arată în prefață, unde explică de ce a trebuit să fie singur; acele pagini le-am avut multă vreme la căpătâiul patului, și dacă azi nu le mai am, fiindcă s-au adunat prea multe care merită respectul acesta, ideile cuprinse în ele le țin minte și n-am să le uit toată viața. În scurta vară antarctică și cu puținele mijloace de transport adaptate locului, pe care le avea la dispoziție expediția, nu se puteau duce de la bază la Polul Sud mijloace de trai, hrană și combustibil, lăsând la o parte instrumentele, decât cel mult pentru doi oameni. Byrd spune că ar fi fost nevoie de un al treilea; de aici rezultă ideea pe care oamenii ar trebui s-o

judece și s-o adopte, chiar pentru alte ocazii decât o iarnă la pol, într-un mormânt de gheață.

Doi oameni, care trăiesc singuri într-un spațiu redus, o sută și nouă zile încheiate, ajung să se urască. Adaug, pe răspundere proprie, că anumite firi pot merge până la a se omorî unul pe altul. Fiindcă fiecare știe, cât e ziulica sau noaptea de lungă, ce va face celălalt în a doua clipă, în toate clipele, în toate zilele: cum răsuflă, cum geme, cum se răsucește în pat, cum coboară, cum se îmbracă (e înspăimântător!), cum își trage cizmele în picioare, cum își dă cu apă pe față. Și, mai rău decât toate, cum îl privește pe celălalt, cum se spionează unul pe altul, încercând să-i bănuiască gândurile. Iată motivele pentru care, neputând merge trei oameni, ci numai doi, amiralul Byrd a fost obligat să rămână singur.

Nici în trei viața nu putea să fie o fericire, condițiunile fiind știute, dar, oricum, elimina măcar în parte nefastele urmări ale ciocnirii zilnice între două ființe umane, fatal deosebite una de alta în gesturi, gânduri și sentimente; al treilea ar fi putut măcar să-i despartă dacă se luau la bătaie.

Mai am de reflectat cum s-ar petrece faptele cu doi oameni, dacă ei ar fi bărbat și femeie, uniți printr-o dragoste încercată. Aici părerile semenilor mei pot fi împărțite, nu însă și ale mele. Din câte iubiri îmi sunt cunoscute, începând cu cele legendare, ele nu s-au derulat în vid, ci într-o lume populată, o societate, care poate să joace rolul de catalizator sau de paratrăsnet; și nu trebuie să uităm că multe din iubirile petrecute sub ochii noștri, sau scrise în cărți nemuritoare, au fost curmate, înainte de-a ajunge la uzură și neînțelegere, de însăși societatea martoră. Ce-ar fi făcut Romeo și Julieta dacă ar fi fost închiși o sută și nouă zile într-un mic adăpost de gheață, săpat șase metri în adâncime, departe de conflictul Montaguilor cu Capuleții, unde nu s-ar fi auzit nici cântecul privighetorii, nici al ciocârliei, și nici alte glasuri, decât ale lor, putând să devină enervante chiar în pronunțarea celor mai fierbinți declarații de dragoste?

Cu acest adaos, disculparea amiralului Byrd nu mai are nevoie de nici o pledoarie.

* * *

Două întâmplări nevinovate mai am de povestit, înainte de-a ajunge la dramele anului. Vor fi fost mai multe, mă opresc la cele pe care, cu totul întâmplător, le-am văzut cu ochii. Poate în spatele meu se petreceau altele,

cu sutele. Aveam, în sfârșit, o bicicletă greoaie, dar robustă, căreia îi pusesem ghidon de curse, ca să-mi dau ifose; căci nu-l foloseam în scopul pentru care era creat, cu mânerele arcuite în jos, până aproape în dreptul genunchilor, ca să stai într-o poziție aproape orizontală, spre a micșora rezistența aerului la înaintare; acest avantaj devenea real numai la viteze importante, ceea ce nu era cazul în ceea ce mă privește, căci pe mine mă interesa peisajul, nu recordurile. Așa că, ținând ghidonul de partea lui superioară, mergeam în poziție omenească, doar puțin arcuit de mijloc, în viteză de promenadă, pe potecile din marginea șoselei, captivat de distanță, și neîndurându-mă să mă întorc decât după ce cădea întunericul.

Era într-o după-amiază din a doua jumătate a lunii august, când mergeam așa pe șoseaua Piteștilor, și făcusem mai bine de treizeci de kilometri în afara orașului, când am văzut ridicându-se un nor de praf din față. Șoseaua nu era asfaltată, ci doar pietruită, de aceea nu treceau multe automobile; mai degrabă căruțe. Mergeam pe partea dincotro bătea vântul, ca să nu vină praful peste mine, așa făceam totdeauna, fără să mă fi învățat nimeni; e ceva care nu se învață, ci doar se judecă, de aceea, când îi vedeam pe alții mergând pe partea cealaltă a șoselei, de piereau în nori de praf când treceau automobilele, îmi venea să strig la ei, să-mi fac pomană cu plămânii lor și cu ochii, arătându-le pe unde e bine să meargă. Dar mă abțineam, socotind că aveau creier nu de om, ci de găină, căci altminteri ar fi știut și singuri cum e mai bine; din partea unora ca ei te poți alege cu o înjurătură.

Norul de praf din față creștea întruna, până s-a deslușit că erau câteva camionete care ocupau toată lățimea șoselei. Iar în față, la vreo cincizeci de metri, mergeau, pe stânga și pe dreapta, două motociclete cu ataș, care opreau căruțele și automobilele, silindu-le să tragă în marginea șanțului.

Erau exact opt zile de când se terminase iarna antarctică, și amiralul Byrd, simțind gheața vibrând la apropierea tractoarelor cu șenile, ieșise din adăpost, să le întâmpine; nu era atât de prăpădit cum fusese cu un timp în urmă, când puțin lipsise să-și piardă viața. Nu-i crescuse o barbă prea mare, fiindcă se bărbierea o dată pe săptămână, ceea ce cred că reprezenta triumful civilizației asupra sălbăticiei. În schimb, părul, netuns probabil niciodată, îl purta în cozi împletite, ca femeile.

În spatele prafului ridicat de camionete, venea un grup strâns de bicicliști, și când au trecut prin fața mea, am numărat nouăsprezece. Fuseseră șaptezeci la început, când plecaseră de la București, dar aproape trei sferturi din ei rămăseseră pe marginea drumului. Era, după cum am aflat

pe urmă, primul tur ciclist din România, de aceea socotesc că sunt dator să-l trec în cronica vremii, ca pe o faptă eroică. Fiindcă drumul, pe la Brăila, Bacău, Brașov, Sibiu, Pitești și București măsura ceva peste o mie de kilometri, și șoselele nu erau asfaltate. I-am văzut trecând prin fața mea, zburând peste hârtoape, de mă mir cum nu se îndoiau roțile, derapând în valuri de praf, de nu știu prin ce minune nu se puneau de-a latul. Bicicletele semănau cu cele de astăzi, decât că probabil erau mai grele cu câteva kilograme, ca să reziste pe drumuri proaste; pedalele nu aveau sistem liber, se învârteau solidare cu roata din spate și e ușor de înțeles la ce încercare erau puse picioarele bicicliștilor, în lungile coborâri de la munte, când bicicleta putea să depășească viteza automobilului; picioarele atunci cred că nici nu se mai vedeau, făceau doar aerul să palpite, ca elicea avionului. Și drumul de o mie de kilometri trecuse de două ori peste munți, o dată pe valea Oituzului, a doua oară pe valea Oltului. Iar cauciucurile, nu erau altfel decât cele de astăzi, bayeuri, fragile, cu diametrul de-un deget. Toți duceau cu ei câte două sau patru, de rezervă, încrucișate peste piept, ca benzile de mitralieră. Iar în față, pe ghidonul la fel cu al meu, dar cu deplină utilitate, aveau câte două bidonașe de apă. Între ei, au fost câteva glorii; niciunul nu mai există astăzi, s-au dus, cum se duc toate gloriile.

* * *

Cam în același timp, fără să țin minte data exactă, la Podul Mihai Vodă din București, sub care dormise și Odor într-o noapte, printre derbedeii și dezmoșteniții orașului, se adunase o dată multă lume, care privea la vale pe Dâmbovița. M-am oprit și eu, socotind să nu mă cred altfel decât atâți oameni; dacă ei aveau un motiv să se adune acolo, motivul devenea și al meu, fiind și eu un cetățean al orașului.

Fapta care urmează mi se pare copilăroasă, dar nu la fel li s-a părut altora, dovadă că au bătut din palme. Un caporal de artilerie, de la Timișoara, lipovean după nume, ceea ce explică faptele, și-a făcut o barcă, un fel de caiac, dintr-un butoi vechi de tablă, i-a împlântat și un mic catarg în față, ca să-i pună o flamură, și un baston la pupa, pentru pavilionul țării. Echipat, în uniforma lui de artilerist, cu o padelă în mâini, caporalul a coborât pe canalul Bega, apoi pe Dunăre, până la vărsarea Argeșului, de unde a luat-o în sus, și a intrat pe Dâmbovița. Sigur că drumul pe apă, zile de-a rândul, n-a fost ușor, mai ales cel împotriva curentului. Omul merită

laude, și artileriștii din București, care au venit să-l întâmpine, merită de asemeni, după cum se cuvine să fie lăudați toți bucureștenii adunați la podul Mihai Vodă. Însă întâmplarea nu lasă nici o urmă în istoria anului, de aceea am socotit-o copilăroasă; iar de povestit, am povestit-o fiind ultima care n-a făcut rău nimănuia. De-aici, a început să curgă sânge, și nu cred să fi fost mai puțin de câtă apă a curs pe Dâmbovița.

* * *

La o casă de petrecere bărbătească, din multele care erau în Bucureștii de altădată, își ducea viața o fată, încă minoră, ca și altele, pe nume Pia și, probabil, frumoasă. Poate am și văzut-o cu vreo ocazie dar, cum n-o știam după nume, nu o țin minte.

Subiectul fiind lăsat departe, în urmă, nu merită să-mi pun acum întrebarea, cum mi-am pus-o adesea, la fel ca atâți alții, ce le aducea aici pe aceste fete abia împlinite. Atât vreau să spun, spre a consola sufletele duioase, și compătimitoare, că pe lângă nenorociri de tot felul, pe lângă ademeniri ticăloase, unele veneau de bună voie; din ușurință, din curiozitate și nu rareori împinse de viciu. Nu știu în ce categorie s-o pun pe Pia, și nu știu nici dacă dragostea care o săgetase în inimă era sinceră. Fapt este că un tânăr cam de vârsta ei, elev de liceu, dintr-o familie onorabilă, cum se spune, mai ales după ce a fost dezonorată, s-a îndrăgostit de ea și sentimentele fiind reciproce, s-a hotărât s-o salveze. De-aici înainte, rolul Piei devine fără însemnătate, o pot socoti chiar absentă, mai ales că după deznodământ a dispărut cu totul din scenă; atât am aflat că n-a supărat-o nimeni de la poliție, ca și când existența ei ar fi neavenită, neavenit rolul în dramă.

Spre a o scoate din casa aceea, fie răscumpărând-o, fie răpind-o, era nevoie de bani, și tânărul neputând să-i ceară de acasă, fiind vorba de o sumă prea mare chiar pentru o familie înlesnită, s-a asociat cu doi colegi de școală, ca să jefuiască pe un bogătaș, al cărui nume nu mă interesează. Era în februarie și sufeream de lipsa Ioanei, deși o vedeam trecând prin fața casei și uitându-se la fereastră, ceea ce ar fi fost o dovadă că nu se înstrăinase; dar țineam la principiul însușit atunci, care mi-a folosit totdeauna, să nu mă duc după o femeie care pleacă.

În noaptea de 26 februarie, cei trei tineri au pătruns într-o casă de pe strada numită atunci General Anghelescu, mai înainte Francmasonă, iar astăzi Ștefan Furtună. Cu măști pe față și cu revolverul în mână, s-au

năpustit peste stăpânul casei, avocat cu avere, l-au împușcat și au luat câți bani au putut să găsească. Pe Pia au izbutit s-o salveze, dacă n-a salvat-o altcineva. Asasinii au fost arestați după două luni de investigații și condamnați cu prea multă clemență, la doisprezece, zece și trei ani închisoare. În schimb, indignarea oamenilor a avut proporții mult mai mari, iar cele trei familii onorabile și-au văzut onoarea terfelită.

Casa unde s-a petrecut asasinatul o cunosc foarte bine, fiindcă în curând a cumpărat-o Jordie, director al ziarului *Pasul Istoriei*, la care m-am dus de câteva ori cu treburi profesionale. Era o vilă solidă, dar cam posomorâtă, pe stânga străzii când veneai dinspre Popa Tatu. De obicei, în descrierile mele nu dau prea multe detalii topografice, uneori le ignor cu totul, socotind că nu au nici o însemnătate în desfășurarea faptelor, ci doar un interes istoric. Căci oricum, într-o zi străzile au să capete alt nume, dacă nu cumva au să dispară cu totul, iar casele au să se dărâme. Cu vila lui Jordie nu e cazul, cel puțin deocamdată, se prezintă destul de bine ca să mai reziste un secol. Dacă aș fi avut bani și aș fi vrut să-mi cumpăr o casă pretențioasă, n-aș fi ales-o în nici un caz pe aceea, fiindcă semăna mai degrabă cu o fortificație; și apoi, cum traversam vestibulul, dădeam cu ochii de scara care ducea la etaj, și atunci era imposibil să nu-mi vină în minte crima. Acolo i-am văzut pe asasini, într-o fotografie făcută la reconstituire, urcând treptele cu măști pe față și cu revolverul în mână. Oare Jordie, când mergea seara la culcare, nu-și aducea aminte? Căci doar și ziarul lui publicase fotografia! Nu-i fusese teamă că o asemenea casă putea să fie de rău augur, ca toate locurile unde s-au spânzurat oameni, sau altora li s-a făcut de petrecanie? O asemenea teamă nu înseamnă superstiție, ci legitimă apărare a spiritului. Chiar dacă Jordie a murit la două mii de kilometri distanță de strada General Anghelescu sau Francmasonă, eu sunt înclinat să cred că sfârșitul lui s-a aflat sub influența nefastă a casei.

Capitolul 28

Anul tragic, urmare. Masacrul de la Viena, apoi asasinarea cancelarului Dollfuss. Asasinate în serie: Louis Barthou, ministrul de externe al Franței, și Alexandru întâi, regele Iugoslaviei. Anul tragic, încununare: un adversar al Arhanghelului masacrat de discipoli. Realizările Corneliei; teoria negoțului, a economiei și agoniselii.

Nu mi-aș pierde vremea să povestesc faptele care urmează, incomparabil mai sângeroase decât asasinarea unei persoane în scopul meschin al jafului, dacă n-aș avea de spus și altceva decât s-a putut citi în ziare; în ceea ce mă privește, nici nu citeam ziarele decât arareori și atunci eram atras îndeosebi de faptele diverse și de întâmplările senzaționale, care nu se întâlneau toată ziua. Mai mult mă interesa gâlceava dintre două mahalagioaice, care se certau peste stradă, de la fereastră, acoperindu-se cu vorbe spurcate, sau încăierarea cuțitarilor de pe calea Griviței, decât neînțelegerea mocnită dintre Dollfuss, cancelarul Austriei, cu cancelarul Germaniei, Adolf Hitler. Faptele acestea le aflam, puțin altfel redate decât în ziare, de la domnul Leopold, dentistul refugiat de la Viena.

Începuse luna februarie, când în capitala austriacă poliția de stat, din ordinul cancelarului Dollfuss, a împușcat trei sute treizeci de social-democrați, ieșiți la o demonstrație turbulentă. Domnul Leopold, care primea informații mai complete de la fața locului, prin prieteni, știa că numărul morților era de șase ori mai mare, două mii, ceea ce în vreme de pace înseamnă un masacru, de aceea anul s-a și numit tragic; dar n-au lipsit și alte motive, căci masacrele au continuat în diferite părți ale lumii. Domnul Leopold însă nu era revoltat, dimpotrivă, purta stimă cancelarului, fiindcă în rândul social-democraților austrieci se strecurau și național-socialiștii, partizanii lui Hitler; și oricum, și unii, și alții îi deschideau drumul acestuia spre Anschlus.

Între timp, Hitler era absorbit de o gravă daravelă internă, aceea amintită mai înainte, care s-a numit „noaptea cuțitelor lungi”, când șapte din generalii lui, comandanți ai batalioanelor de asalt, colaboratori de încredere și pare-se chiar intimi, au fost împușcați pe întuneric și fără nici o urmă de judecată.

Era vară și deși nu aveam nici o legătură cu toate aceste întâmplări sângeroase, parcă mi-era frică să mai plec la mare, mi se părea că omenirea este amenințată de o catastrofă. Acea noapte a „cuțitelor lungi” băgase groaza în mine, poate fiindcă denumirea sinistră rămânea neînțeleasă. Nici domnul Leopold nu mi-a putut spune ce înseamnă. Șapte generali lichidați la Berlin parcă făcuseră să curgă mai mult sânge decât cei două mii de civili de la Viena. Primul dintre ei fusese vestitul Roehm, mâna dreaptă a lui Hitler. Până să apară comunicatul care aducea la cunoștința lumii împușcarea a șapte generali acuzați de trădare, crezusem că fuseseră măcelăriți cu cuțitele, de unde venea și numele nopții. Domnul Leopold știa

că, după informații pornite chiar din anturajul lui Hitler, circula o altă versiune, că victimele, departe de-a avea gânduri de răzvrătire, practicau între ele anumite vicii destul de răspândite de altfel în Germania, și fuseseră prinse asupra faptului. Iar Hitler, care după domnul Leopold și după alții, nu era nici el străin de asemenea perversiune, l-ar fi avut partener pe Roehm; astfel, trădarea acestuia era de natură sentimentală, nu politică.

Nu știam ce să cred, partenerul avea o figură sinistră, cel preferat se cuvenea să fi fost Hess, bărbat arătos, deși avea fălcile cam late; în urma putchului de la München, Hitler fusese închis cu el în aceeași celulă. Se poate ca tot ce-mi spunea domnul Leopold să fi fost doar calomnie, o răzbunare justificată, din păcate inofensivă, dovadă că Germania l-a urmat pe Hitler, de nevoie, dar și de voie, când mă gândesc la fanaticii care au crezut în el până în ultima clipă.

Sfârșind răfuiala internă, Hitler n-a întârziat să i-o plătească lui Dollfuss, care, după masacrul din februarie, se pornise rău împotriva național-socialiștilor din Austria. Spre sfârșitul lui iulie, o echipă de asalt hitleristă l-a împușcat pe cancelar chiar în clădirea de unde își exercita puterea. Drumul spre Anschluss era deschis, dar Austria a mai rezistat patru ani de zile; la urma urmelor, Hitler n-avea nici o grabă; între timp, își întărea armata. Numai domnul Leopold se grăbise să fugă de la Viena, totuși nu greșise, fiindcă, decât prea târziu, mai bine să fie prea devreme.

* * *

Cu o lună mai înainte, Louis Barthou, ministrul de externe al Franței, fusese în România, nu m-a interesat pentru ce discuții, dar nu mă îndoiesc că subiectul principal al convorbirilor a fost Hitler. Nu l-am văzut decât în fotografii, dintre care una o am acum în față. El este înfățișat în dreapta lui Titulescu, într-un automobil decapotabil, amândoi cu capul gol, probabil fără nici o armură, cum poartă astăzi până și papa de la Roma, pe sub sutană. În jur nu se vede nici un fel de pază, cei doi oameni cu înfățișarea lor pașnică par că merg la promenadă, străini de orice grijă politică. Vizita s-a încheiat cu bine, părțile și-au luat rămas-bun mulțumite și în afară de orice primejdie. Poate e ultima fotografie idilică din acele timpuri.

Când, în luna octombrie, Louis Barthou s-a dus la Marsilia, să-l întâmpine pe regele Alexandru întâi al Iugoslaviei, cancelarul Dollfuss căzuse sub gloanțe la Viena, și Europa ar fi trebuit să fie mai cu luare-

aminte la ceea ce putea să devină oricând o urmare firească. Fiindcă regele Alexandru venea în Franța spre a discuta un plan de securitate europeană, împotriva pornirilor agresive ale Germaniei, discursurile lui Hitler erau tot mai amenințătoare. Și când colo, ce văd într-o altă fotografie, făcută la Marsilia? Automobilul este tot decapotabil, tot fără pază; n-ar fi fost cuminte, după ce se întâmplase la Viena, să-l flancheze măcar patru motociclete, dacă nu douăsprezece sau douăzeci și patru? Acum, în partea dreaptă a automobilului, șade regele Alexandru, cap încoronat și oaspete, iar în stânga lui Louis Barthou, gazda.

Pentru ucigaș, dovedit pe urmă a fi agent al serviciilor secrete germane, a fost o joacă să se arunce din mers pe scara automobilului și să tragă cu pușca-mitralieră. Cum poate să treacă neobservat pe stradă un om înarmat cu o pușcă-mitralieră, care nu încape sub haină? Serviciile secrete rămân secrete până la sfârșitul istoriei; cine și pe ce bază ar fi putut să-l acuze pe Hitler? Regele Alexandru a murit pe loc, Louis Barthou după câteva ore. Astfel, atentatul a reușit sută la sută; un singur jandarm de pază, aflat la locul potrivit și cu privirea atentă, ar fi putut să-l zădărnicească.

Mult mai folosiți astăzi sunt ucigașii de profesie, înarmați cu carabine de cea mai înaltă precizie, executate la comandă, cu lunetă și amortizor de zgomot. Rămâne să se înlăture fumul de pulbere, care ar mai putea să fie de folos la o investigație făcută cum trebuie; mă și mir că o asemenea îmbunătățire nu s-a realizat încă. În fața acestor perfecționări, orice escortă rămâne nefolositoare, ucigașul trage de departe, ochind capul neprotejat de armură, pe urmă se topește, și nimeni nu-i dă de urmă; vezi numitul caz, despre care nu se mai vorbește, deși nu l-a uitat nimeni.

Așez cele două fotografii una lângă alta și nu-mi vine a crede că între momentele pe care le reprezintă s-au scurs numai o sută și nouă zile; exact timpul cât amiralul Byrd a stat îngropat în gheață.

Barthou pare un moșneguț cumsecade, cu pince-nez, barbișon cărunt și mustață. Titulescu, prin nu știu ce efect de lumini și umbre, are o față visătoare, și în același timp puțin cam poznașă.

* * *

Ultima întâmplare pe care am ales-o spre a ilustra, împreună cu cele de mai înainte, mersul luat de politică pe la jumătatea celui de al patrulea deceniu și a justifica denumirea de tragic dată anului cu atâtea asasinate, s-a petrecut mai târziu, însă își are originea cam în același timp cu moartea

cancelarului Dollfuss și a regelui Alexandru. Ion Duca fusese împușcat la Sinaia abia cu șase luni înainte, în pragul revelionului. Vara următoare, când erau judecați asasinii, Arhanghelul cu armata lui de discipoli în creștere devenise o primejdie, de care prea puțini oameni își dădeau seama, chiar printre cei cu pricepere politică, ba chiar printre cei răspunzători de treburile țării. Aceasta era situația în vara anului tragic, când unul din discipoli s-a răzvrătit împotriva Arhanghelului, din motive pe care le numesc clasice, spre a nu mai pierde multă vreme cu lămuririle; motivele clasice erau, ca totdeauna, orgoliul și setea de putere, chiar dacă se invocau contradicțiile politice.

Multe partide s-au scindat în cursul istoriei, la fel cum s-au scindat și bisericile, deși toate propovăduiesc înțelegerea și iubirea între oameni. Admonestat de Arhanghel pentru inițiative personale, dovadă a unei dorințe de independență, acel disident, cum s-ar numi el astăzi, căci pe atunci cuvântul nu își primise consacrarea, s-a separat de partidul discipolilor și, luându-i cu el pe câți au vrut să-l urmeze, a înființat o mișcare proprie. Numele nu i-l amintesc, o să se uite cu timpul, deci nu mă interesează el, ci faptele. Când mă voi referi la el, îi voi spune „acela". În curând, el a scos și un ziar, de asemeni anonim pentru mine, unde a început să dezvăluie crimele ascunse ale Arhanghelului, între altele chiar ordinul de asasinare a lui Ion Duca, scris cu a sa mână.

Ca urmare, am avut și noi o noapte a „cuțitelor lungi", cu deosebirea că s-a petrecut ziua și, mai ales, a întrecut în cruzime toate asasinatele tuturor anilor scurși în trei decenii și jumătate, cât trecuseră din secolul nostru; cu ce-a urmat în deceniile următoare nu se mai poate face vreo comparație.

Arhanghelul, care începuse prin a omorî cu propria-i spadă pe un judecător aflat în slujba justiției și scăpase fără pedeapsă, prin cea mai incredibilă din slăbiciunile tribunalului, nu avea să se oprească la jumătate, de vreme ce avea asigurată impunitatea. Astfel, el dete ordin discipolilor să pedepsească nesupunerea și trădarea. Omul acela se afla bolnav la un spital care azi nu mai există. Ar fi fost o ingratitudine să-l pomenesc cu indiferență, fiindcă în clinica ilustrului profesor Ernest Juvara, aflată în acel spital, la etajul al doilea, am fost operat de apendicită, când aveam șaptesprezece ani, și acolo am citit *Crimă și pedeapsă* de Dostoievski. În patul de alături, era un adolescent de-o vârstă cu mine, care până atunci suferise șase operații, și poate pe urmă a mai suferit altele; probabil azi nu

mai trăiește, iar de-ar trăi, desigur că nu mă ține minte. Eu n-am uitat nimic, ca și când aș fi știut de pe atunci că într-o zi voi scrie tot ce-mi văd ochii.

După ce m-am dat jos din pat, am început să umblu prin saloane, m-am împrietenit cu surorile și cu bolnavii, am văzut câțiva cu grefe osoase, nu-mi închipuiam că era posibil; un femur, o tibie sau un humerus cu zece centimetri pierduți în accidente se reparau cu o șuviță de os, nu mai groasă de câțiva milimetri, luată din altă parte a corpului, și natura adăuga restul. În preajma Crăciunului, un principe Brâncoveanu a venit în vizită și le-a adus bolnavilor portocale. Când acasă e sărbătoare, te simți foarte trist, în spital singur; de aceea, fiindcă mi-am căpătat și eu portocala, nu l-am uitat pe cel ce mi-a dat-o, cum n-am să uit nici spitalul, nici pe vecinul meu de pat, cu șase operații suferite înainte de a-și sfârși adolescența, nici pe cei cu grefe osoase, între ei un șofer de camion căruia manivela motorului îi zdrobise antebrațul. Și, bineînțeles, n-am să uit mai ales *Crimă și pedeapsă*.

Poate drama de la 16 iulie 1936 s-a petrecut chiar în patul meu de odinioară, sau în al șoferului cu o grefă osoasă a antebrațului. Zece discipoli s-au năpustit pe ușă și au tras în omul acela treizeci de gloanțe. Pe urmă l-au hăcuit cu toporul. Așa erau anunțate crimele viitoare.

* * *

Anul asasinatelor, între care, deși săvârșit mai târziu, l-am înglobat și pe cel mai monstruos dintre ele, victimă fiind un om aflat în îngrijirea spitalului, incapabil să se apere sau să se ascundă, ar fi putut să fie la fel de tragic și pentru mine, ca pentru atâta suflare omenească, dacă plecarea Ioanei nu mi-ar fi lăsat în suflet, pe lângă suferință, și o împăcare pe deplin consimțită; cum dragostea noastră fusese perfectă de la un punct înainte, plecarea ei era dictată de asemeni de o lege a perfecțiunii; astfel, în loc să rămână un motiv de suferință, sau poate de ură, devenise o amintire.

Nu mă gândeam la ea cu durere, ci cu admirație, care poate era un alt fel de dragoste. Oricum, nu puteam să-mi aduc aminte de ea fără să-mi bată inima, cu o emoție binefăcătoare, doar puțin melancolică.

La începutul concediului de vară, am evitat să mă duc la Trandafil, de teamă să n-o întâlnesc pe stradă; nu voiam s-o inoportunez, și pe de altă parte, eram convins că despărțirea noastră trebuia să rămână definitivă, prin decretul acelor cute care începeau să i se formeze sub sâni, fără ca ea să-și dea seama cât mi se păreau de calde.

Făcând această mărturisire îndelung cântărită în minte și verificată adesea până la anii când ochiul devine mai puțin critic, sper ca fetele care ar putea să se privească fără indulgență, ca Ioana, să găsească în părerile mele nu consolare, ci îndemn la o judecată mai dreaptă.

Am intrat pe strada ei abia la sfârșitul lui august, când nu mai aveam decât o zi de concediu, și n-am întâlnit-o. Mi-a bătut inima mai puternic, o manifestare firească, după cum firesc mi s-ar părea să-mi bată și astăzi, dacă m-aș mai duce vreodată pe acolo.

O surpriză a fost ceea ce făcuse Cornelia în patru luni cât lipsisem, de la Paști până la sfârșitul ultimei luni de vară. Ruinele vechii case a proprietarilor, a cărei parte din față arsese, nu mai existau, pe temeliile ei se afla în lucru altă construcție. Prima ființă pe care am întâlnit-o a fost chiar Cornelia, dar la început n-am recunoscut-o, ca și atunci când o văzusem în mica ei prăvălioară, cu o bundă de oaie și îmbrobodită ca băbuțele. Acum purta o salopetă albastră, murdară de mortar și decolorată, iar în cap avea un coif de hârtie, făcut dintr-o foaie de ziar, ca zidarii.

Era la etajul binalei, și lucra la zidul din față, punând mortar cu canciocul și înșirând cărămizile, după o sfoară întinsă, ca să iasă o linie dreaptă. Acum impresia mea a fost inversă decât fusese iarna; cu toată salopeta, cu tot coiful de hârtie, parcă întinerise, mai rămânea să-și pună o garoafă în păr, ca fetele care aduceau cărămizi cu spinarea.

În afară de Cornelia, mai lucra un singur zidar, la zidul din spate, și în afară de cele două fete, mai erau numai doi oameni, salahori, care făceau mortarul, în curte, amestecând var, ciment, nisip, apoi îl puneau în găleți și-l duceau sus, pe o schelă de scândură. Prăvălioara nu era închisă, nici nu i se micșorase clientela, dimpotrivă, creștea săptămână de săptămână. Cei mai mulți, știind obiceiurile, își luau singuri marfa din rafturi, iar banii îi lăsau pe o poliță, având grijă să pună deasupra o greutate de un kil, ca să nu-i zboare vântul. Când nu găseau ce le trebuia, sau era ceva de cântărit, o strigau pe Cornelia, care se ștergea pe mâini cu o cârpă, cobora schela în fugă și venea în două minute.

Seara, în casă, am aflat ce se întâmplase și nu mi-a venit a crede. Atunci nu cunoscusem pe arhitectul care venise din Macedonia având în buzunar doar jumătate de leu, o băncuță, și în câțiva ani construise un hotel și patru imobile cu apartamente de închiriat, din care îi aparțineau mai bine de jumătate, vânduse doar restul. Fără să-i cunoască exemplul, și nici nedorind

să meargă atât de departe, Cornelia pornise la treabă cu planuri mult mai modeste, dar la fel de îndrăznețe.

Cine n-a fost negustor nu va înțelege ușor cum din vânzări mărunte, de zece bani, de douăzeci, de un leu și un leu-jumate se poate face avere; desigur, nu averea lui Rotschild Vanderbilt sau a domnului Pretoreanu. Condiția reușitei este să nu vinzi marfa în pierdere, să nu cheltuiești tot câștigul, să pui totdeauna bine o parte și, mai ales, să nu cumperi nimic ce nu-ți trebuie. Cornelia nu făcuse niciodată negustorie, și nici nu o învățase cineva cum se face; o conducea numai inteligența, bunul-simț și instinctul. La principiile elementare spuse mai înainte, adăugase unul, al rabatului, de-o importanță cum nu s-ar crede.

În această privință am un exemplu povestea unei prietene azi în vârstă. Încă de mică simțise o surpriză plăcută când droghistul, de unde o trimetea maică-sa să cumpere pastă de dinți, îi luase cinci bani mai puțin decât era prețul.

— Ați greșit! observă ea, după ce numără restul.

Droghistul nu greșise, era obiceiul lui să facă rabat cumpărătorilor care veneau a doua sau a treia oară în prăvălie; îi ținea minte pe toți, printr-o însușire importantă în relațiile cu clientela; pe urmă, nimeni nu mai cumpăra din altă parte. Când familia ei se mută în partea cealaltă a orașului, fetița, rămasă credincioasă droghistului, venea să cumpere tot de la el pastă de dinți, făcea trei sferturi de ceas cu piciorul, și poate pingelele și tocurile sandalelor se toceau mai mult decât valoarea rabatului; nu pun la socoteală timpul pierdut cu drumul, căci îi plăcea să umble și să privească afișele lipite pe garduri; era o distracție.

În afară de ce scădea la socoteală, Cornelia nu înșela niciodată la cântar, nici nu-și păcălea clienții, vânzându-le marfă învechită sau de calitate mai proastă decât cea pusă la vedere. Iar copiii care veneau să cumpere o litră de orez sau de zahăr pentru casă căpătau gratis o roșcovă și o bomboană. Și, în sfârșit, fără să fie o zgripțuroaică, avea talentul să adune, care derivă din respectul pentru cea mai mică monedă.

Câțiva ani mai târziu, am întâlnit, la niște prieteni, pe un negustor care avea, pe strada Lipscani, un magazin de stofe și mătăsuri, din cele mai cunoscute. Era un om cu dare de mână, însă mă miram că încă nu scăpătase, fiindcă mi se părea lipsit de cumpătare; în cele câteva rânduri când îl văzusem în casa prietenilor, unde urmărea pare-se s-o ceară în căsătorie pe fiica lor, femeie de vreo treizeci de ani, văduvă, venise de fiecare dată cu un

taximetru încărcat cu prăjituri și șampanie și alte daruri. Într-o seară de iarnă, cu viscol, am plecat împreună și, spre mirarea mea, am mers la tramvai, lăsând să treacă pe lângă noi taximetre libere, ai căror șoferi micșorau viteza, deschideau portiera și numai că nu ne trăgeau de mânecă. Nu înduram ușor frigul, m-aș fi urcat în primul, fără să țin seama că nu aveam în buzunar mai mulți bani decât să plătesc cursa până acasă. Nu așteptam să mi-o plătească el, dar nici nu îndrăzneam să iau eu inițiativa, când îl știam plin de parale. Așa încât, dacă s-a oprit în stația tramvaiului, am înțeles să-i țin tovărășie. Era însă târziu, viscolul îmi băga zăpada pe sub guler, tropăiam să nu-mi înghețe picioarele și nu se vedea nici un tramvai în lungul liniei.

— Domnule, l-am întrebat atunci, privindu-i șuba de stofă scumpă, cu guler de bizam albit de zăpadă, după cum mi-am dat seama, dumneata ai cheltuit în seara asta pe puțin o mie de lei, dacă nu două…

Nu m-a lăsat să termin, ci mi-a răspuns cu o înțelepciune pe care, deși am aprobat-o, n-am fost capabil să mi-o însușesc, și recunosc că rău am făcut.

— Uite ce este, tinere; am venit cu taximetrul, fiindcă eram încărcat de pachete; acum sunt cu mâinile goale și știu ce înseamnă economia, altfel n-aș putea să cheltuiesc o mie de lei când îmi face plăcere; dacă vrei să știi exact, o mie două sute patruzeci și trei, nu două mii, cum te-ai gândit adineauri. Cred că ai înțeles ce vreau să spun, că banii cheltuiți nu se socotesc cu aproximație… Permite-mi să-ți plătesc eu tramvaiul!

Astfel am economisit și eu douăzeci și cinci de bani, căci ne-am urcat la clasa a doua; dacă ne urcam la întâia, aș fi economisit încă cinci bani, am înțeles lecția, dar fără să-mi folosească.

Nu după mult timp, o bandă de spărgători a intrat noaptea în prăvălie, au deschis casa de bani și i-au furat negustorului cinci sute de mii de lei, vânzarea pe o săptămână. Chiar a doua zi seara, după spargere, l-am întâlnit în casa prietenilor; venise iarăși cu daruri, și cu verighetele, ca s-o ceară în căsătorie pe văduvă. Toată lumea îl privea consternată, dar lui părea că nu-i pasă de pagubă; n-avea decât să aducă marfă pe credit, și în cinci luni nenorocirea era lăsată în urmă. Am uitat să spun că prăvălia se numea „La sticletele”, și făcea concurență uneia mai mari, „La papagalul”.

După logodnă, am plecat iar împreună cu negustorul, era primăvara, cald, și strada părea înecată de parfumul teiului. Aș fi mers pe jos, nici

măcar cu tramvaiul, dar însoțitorul meu a oprit un taximetru de clasa întâia, o limuzină nouă, și m-a condus până acasă.

— Unde a mers mia, merge și suta! mi-a spus, înțelept, lăfăindu-se în pernele limuzinei.

Dar merseseră cinci sute de mii, nu doar una!

Cornelia știa lecția negustorului meu, cu privire la economie, deși cred că n-o învățase nimeni. Când proprietăresele scoaseră în vânzare casa ruinată, ieftin, mai mult merita terenul, avea economisiți tocmai câți bani trebuia ca s-o cumpere. Pe urmă, se împrumută la o bancă populară din cartier, ipotecând nimic altceva decât mica prăvălioară; dat fiind vadul acesteia, cunoscut tuturora, banca îi acordă zece mii de lei, cu tocmeală. Mai mult nici nu trebuia pentru materiale, și așa porni Cornelia treaba, cu un singur meșter, cu doi salahori și două salahoare, cărora li se adăuga ea însăși, plină de sârg și de pricepere.

De Crăciun n-am venit la ei, dar știam că toamna etajul era terminat, acoperișul pus, ușile și ferestrele montate, casa fiind gata „de roșu”, cum se spunea până deunăzi; acum nu se mai spune, fiindcă se fac blocuri, de beton sau alte materiale, prea rar de cărămidă, care cere o muncă mai migăloasă.

Era prea târziu să înceapă tencuielile și se mai respecta obiceiul, de fapt o prejudecată, să nu mergi mai departe până zidăria nu se usucă bine. Primăvara, ipotecă binaua, care acum inspira încredere băncii, și până toamna casa era gata, cu toate instalațiile. Jos, la stradă, avea două prăvălii spațioase, unite între ele; în prima își mută băcănia, cu rafturi noi, cu mărfuri mai multe. În anul următor, mărunțișurile le mută în prăvălia a doua, adăugându-le articole de menaj, fierărie, vopsele și chimicale, papetărie și chiar cărți de școală, caiete și rechizite, un adevărat magazin universal, cel mai bine aprovizionat, cu cele mai numeroase mărfuri din tot orașul, chiar dacă nu era cel mai mare. Mai târziu, în odăile din fund avea să deschidă bodegă și birt ieftin, cu grădină de vară. Scepticii au văzut curând, împotriva prezicerilor proaste, că un asemenea negoț nu trebuie să fie neapărat la stradă; totul este să se facă vadul, pe urmă lumea vine și pe întuneric. Vadului îi dădu naștere grătarul cu cotlon și cu burlan înalt, până deasupra acoperișului, instalat în fundul curții. Un grataragiu bun, mangal, fleici și mititei, și nu mai trebuie altceva, nici măcar firmă, mirosul fripturilor, dus de vânt până departe, face mai mult decât orice reclamă, fie ea sonoră și luminoasă.

La etaj erau două apartamente de locuit, nepretențioase, cu dușumea în loc de parchet, cu câte două camere, cu bucătărie și cu o baie simplă, fără faianță. Cornelia cunoștea neajunsurile unei asemenea poziții, peste prăvăliile zgomotoase, în unele ore, cu birtul și cu grătarul afară, cu burlanul printre ferestre; de aceea, nici nu se gândi să se mute acolo, să-l aducă și pe Odor; avea alte planuri și toate îi reușiră. Apartamentele le închirie ieftin, oricum, nu era în pierdere, ca proprietarii care țineau la preț și degeaba puneau bilete „De închiriat”, la Sfântul Gheorghe și Sfântul Dumitru, când se muta lumea, căutând mereu ceva mai convenabil; casele rămâneau neînchiriate semestre în șir, fără ca măcar să fie scutite de impozit.

În doi ani, datoriile Corneliei erau plătite, și banca îi acorda orice credit. Atunci întreprinse ea ultimul act de chivernisire, mai mult nu-i trebuia, nu urmărea să se îmbogățească, voia să adune sub același acoperiș pe câți se putea din frații lui Trandafil, și pe mama lor, Alexandrina.

Casa unde-l așezase pe Odor era de vânzare, cea mai frumoasă de pe toată strada, cu șase odăi și sufragerie la mijloc, cu plafoanele în stucatură, cu ferestre boltite, cu grădină de flori în față, cu pomi fructiferi în fund și pe lături, printre ei cu tufe de zmeură, și cu straturi de căpșuni în locurile unde soarele bătea toată ziua. Numai oamenii cu inimă acră n-ar fi recunoscut că o asemenea casă era imaginea unui colț al Paradisului.

Cornelia agonisise destul ca s-o cumpere, se împrumută la bancă numai ca s-o repare, s-o zugrăvească și s-o amenajeze. Veneam din ce în ce mai rar la ei, și în loc s-o găsesc îmbătrânită, mi se părea că întinerește. Cu ea se întâmpla un miracol, cum miraculos mi se părea tot ce făcuse.

N-am pomenit nimic de Trandafil, fiindcă nu avea nici un amestec în toate acestea, decât că iscălise și el polițele la bancă. Încolo, își ducea viața între slujbă și meditații, restul timpului și-l petrecea încercând să citească o carte polițistă și adormind cu ea în mână. Mă întrebam cu o nedumerire îndurerată, cum de stătea înăbușită splendoarea minții lui, căci de pierdut nu putea să se piardă.

Capitolul 29

Fotografia de mireasă a Ioanei. Simulacre în noaptea nunții. Explorări anatomice, pe muche de cuțit între știință și fățărnicie. Ce înseamnă a

diseca o femeie, dezideratul lui Balzac, neînțeles bine. Desăvârșirea în dragoste: un trup educat cu inteligență și luciditate.

Erau trei ani de când n-o mai văzusem pe Ioana, mă mutasem de pe strada Carol Davila, care mărginea Facultatea de medicină, nu știam dacă mai trecea prin fața casei mele, cu servieta între două degete gata s-o scape, și dacă se mai uita la fereastră. Ar fi fost imposibil să nu mă gândesc că în acest timp se perindase prin viața ei când un bărbat, când altul, colegi, băieți tineri, de care o apropiau împrejurările, ca o consecință firească a colaborării lor la învățătură, cum se întâmplase cu primul. Se înțelegea de la sine că se palpau între ei, repetând lecțiile de anatomie, împrejurările și mediul creau situații prielnice, și chiar obligatorii. Niciodată în cei trei ani asemenea gânduri nu mă tulburaseră, știam că o parte din viața ei îmi aparținuse și îmi aparținea în continuare, prin forța amintirilor, iar în rest, era pentru mine, nu o străină, nu pot să spun așa, ci o necunoscută.

Nu mai știam nimic de ea, Cornelia păstra o muțenie deplină, parcă era între noi o înțelegere, că Ioana nu existase. Și nici n-o întâlnisem, deși treceam pe sub ferestrele ei de două ori, la venire și la plecare, evitam să fac alte drumuri. Doar la cimitir mă duceam uneori, la banca pe care stătusem împreună. Din toate câte erau legate de ea pe strada ei, îmi mai rămăsese în minte, ca o fixație, portița unde visasem că mă condusese odată și încercasem să jucăm gajul, care ducea la atingerea buzelor, dar mă intimidasem, iar ea rămăsese cu căpețelul de ață în gură.

În al treilea an, venit în concediu câteva zile și intrând în camera lui Trandafil, mi-au căzut ochii pe o fotografie, pusă în colțul oglinzii, unde nu o mai văzusem. M-am apropiat cu o presimțire, care îmi strângea inima, și ajuns aproape am recunoscut-o pe Ioana, în rochie de mireasă, lângă un bărbat tânăr, în smoking, fotografie de nuntă clasică și atât de banală, că totdeauna îmi face rușine; mult mai mult decât dacă perechea s-ar fotografia goală, în patul nupțial, unde știi că măcar nu sunt alți martori decât fotograful.

M-a frapat că peste vălul alb mireasa nu avea diadema de lămâiță, care simbolizează castitatea, și care se pune chiar dacă nu este cazul, din ipocrizie și din prudență, spre a salva niște aparențe, azi neglijate, spre cinstea tuturor părților, inclusiv mirele. Pe atunci, se practica uneori mica operație chirurgicală care reda miresei virginitatea, pentru câteva ceasuri, destul ca să pună pe cearșaf o pată de sânge. Alteori, așa am auzit, se lua

sânge de porumbel, care după câte se spune nu se coagulează repede, se pune într-o sticluță și mireasa trebuia s-o deșarte în clipa potrivită. Erau femei pricepute să dea sfaturi și asistență, moașe sau babe maștere, căci mamele de obicei își credeau fata nevinovată, la fel cum avea s-o socotească și mirele, în fața unei dovezi evidente, dacă i se adăuga și un țipăt. Exista, după spusele unora, o metodă mult mai rafinată, sângele de porumbel se punea într-o vezică de pește strânsă apoi la gură cu ață fină, și moașa, sau confidenta cu experiență o plasa unde trebuie, cu grijă să nu se spargă. În acest caz, dovada devenea mai abundentă decât într-o feciorie adevărată, și la fel de convingătoare, chiar dacă mirele ar fi fost sceptic. Exista însă primejdia, așa îmi închipui, ca vezica să nu reziste la temperatura corporală a omului, sau la o mișcare neprevăzută și să păteze rochia de mireasă în trăsură sau, Doamne ferește! – chiar în biserică. Dacă se va găsi cineva dintr-o generație incredulă să obiecteze că ar fi fost greu să găsești la momentul dorit un pește proaspăt, ca să-i iei vezica, am să-i răspund că subiectul nu merită discuție, peștele îl aducea olteanul cu cobilița, la ușă. Și dificultatea, chiar dacă ar fi existat, nu se poate compara cu aceea de a găsi o inimă omenească aptă să fie transplantată, operație făcută de mai multe ori în zilele noastre.

Lipsa diademei de lămâiță la Ioana nu mi se părea o sfidare, ci un act de orgoliu; o clipă, am fost orgolios eu însumi, pentru acel orgoliu, care era un semn de noblețe. Lăsând la o parte trăirile ei necunoscute de mine, mi s-a părut că gestul mă privea în exclusivitate, fiind recunoașterea rolului meu fundamental prin care ea se formase, într-o colaborare și pasională, și lucidă, și greu ca un om s-o poată repeta într-o viață oricât de lungă. Și deodată, în sufletul meu s-a născut un sentiment necunoscut înainte, sau ascuns în adâncuri insondabile; omul de alături, necunoscut și neremarcabil, mi-a trezit o gelozie paralizantă, nu știu cum mai respiram și continuam să cuget, când era insuportabilă și îmi lua puterea de judecată; cred că mă conduceau numai instinctele, transformate într-o rațiune poate nedreaptă sau maladivă.

Căci omul acela reprezenta, cel puțin în intenție, o statornicie, la care numai eu aveam dreptul, chiar dacă n-o revendicasem. Cu o vorbă folosită în silă, el intra în stăpânirea unui lan gata de seceră, fără să-l fi arat, fără să-l fi semănat și fără a se ruga cerului să plouă.

Dacă de la starea inertă, mărturisită de ea însăși, Ioana ajunsese la ceea ce am dreptul să spun desăvârșire, meritul e al ei înainte de toate, dar tot

atât de adevărat este că am secundat-o cu sârguință, și nu mi-am înfrânat strădania de-a ajunge la cunoaștere, ceea ce căutam împreună, chiar și în zilele când îmi pierdeam încrederea.

A început atunci când îmi spusese că era vindecată de silă, că nu mai simțea scârbă, ci doar o indiferență ușor suportabilă, pe care curiozitatea o făcea, într-o măsură, plăcută. Această stare n-a fost depășită cu ușurință. M-a făcut colaboratorul ei și m-a dirijat științific.

— Știu că există niște puncte sensibile, îmi spunea, dar mai întâi trebuie căutate, și pe urmă trezite.

Despre acest subiect, în fața căruia mă împiedic în nenumărate obstacole, nu se scrie, cel mult se vorbește, în șoaptă și, din păcate, fără destulă pricepere. Cei mai numeroși oameni îl ignoră, și dacă totuși viața merge înainte, putând să fie adesea chiar fericită, aceasta se datorează naturii, care a avut norocul să nu fie alterată de numeroasele vicisitudini înșirate pe drumul dintre bărbat și femeie.

— Nu pot să dau vina pe nimeni, îmi mărturisea Ioana. Am vrut și n-am vrut, dar nu a fost o siluire, m-am supus unei obișnuințe, gândului că amânările sunt stupide, că trebuie să acceptăm consecințele felului cum ne-a construit natura. Însă nu eram deloc pregătită, nici în cuget, nici în suflet, și acea atingere, nu atât brutală, cât ultragiantă, mi-a produs o revoltă, urmată de scârbă. Mai târziu, am înțeles de ce, fiindcă, în loc să pornim de la dragoste, am pornit de la o lecție de anatomie, ne-am examinat și am vrut să ne expertizăm unul pe altul… M-ai primit cu bucurie, mă privești cu căldură, îmi dau seama. În afară că mă dorești, mai ales că sunt dezbrăcată, crezi că ai pentru mine chiar un sentiment de iubire?

— Nu sunt sigur; poate că se naște.

— Abține-te, până ce-o să ajungem la o înțelegere anatomică. Sper să reușesc într-o zi ce n-am reușit la prima încercare. În altă cale nu mai am încredere, e prea târziu pentru plimbări sub clar de lună, pentru suspine; fiindcă știu unde trebuie să ajungem. Să pornim de acolo, să ne exersăm cu luciditate.

Era în ziua când îi depilam puful de pe picioare, din dorința ei de a fi perfectă. Mașina de ras, care la început o speriase, crezând că va face să-i crească părul aspru, ceea ce nu s-a întâmplat, datorită pielii ei norocoase, îi dăduse o clipă de înfiorare, prin coapse îi trecuse un tremur.

— E rece! spuse, cum ar fi vrut să se scuze.

Dar glasul nu semăna cu cel dinainte, avea un timbru nedumerit, amestecat poate cu o mică înspăimântare. Pe urmă își reveni, și adăugă, cu luciditatea dinainte, accentuând-o în mod vădit cu voință:

— Scoate ce mai am pe mine; să nu fie o piedică.

Pe ea mai avea acel nimica toată, cu rolul la fel de esențial ca terenul de aterizare pentru aeroplane, și totodată derizoriu, ca terenul de decolare pentru elicoptere: o cârpșoară bleu-pal, întinsă bine pe șolduri, deși nu la fel de rafinată ca bikinii de astăzi. Pe lizieră, aproape de pubis, scria „marți”, se potrivea cu realitatea.

— Respecți totdeauna zilele săptămânii?

— Nu, îi pun cum se întâmplă.

— Dar azi i-ai ales anume! Știai că ai să te dezbraci la mine?

— Nu știam, i-am schimbat adineauri, la baie; țin în poșetă tot setul. Dar intenția o aveam încă de dimineață, când am plecat din Sinaia.

Trec peste mica înveninare, de ce avea cu ea tot setul: pentru lecțiile de anatomie?

Dacă mi-e îngăduit să dau un sfat femeilor, admițând că nu știu încă, să nu-și scoată niciodată singure acest ultim obiect de pe ele, oricât ar fi de grăbite. Să-l lase în seama bărbatului; pentru el, chiar dacă știe numai aproximativ să joace pocher, e cum ar fila cărțile.

Până să termin gestul, alunecând încet de-a lungul picioarelor, Ioana își aprinse o țigară. Nu mă simțeam vexat, putea să facă orice, nu mă împiedica să-i mângâi pielea aurie, netedă, plastică și parcă plină de fluizi magnetici, fiindcă îmi simțeam mâna condusă nu de voința mea, ci de o chemare a ei, nativă, de care nu era conștientă. Dacă n-ar fi preocupat-o țigara, n-aș fi putut să-mi păstrez eu însumi luciditatea, mi s-ar fi tulburat spiritul și vederea. Era un experiment, într-adevăr, și l-am continuat până la capăt, păstrându-mi aceeași stare lucidă, paralelă cu voluptatea, fără să se anuleze una pe alta; nu crezusem că ar fi posibil, făceam o descoperire care mai târziu, judecând-o cu sânge rece și pe îndelete, am socotit că era capitală. E bine ca omul să nu-și piardă cu ușurință darul de a se cunoaște, de a-și analiza toate gesturile, chiar cele mai amețitoare.

Un timp, Ioana fumase cu ochii închiși, cu o cută între sprâncene, concentrată, dar nu știam dacă asupra țigării sau a altor senzații. În orice caz, nu o puteam socoti cu totul nepăsătoare, fiindcă în concentrarea ei se simțea o curiozitate atentă. Pe urmă, deschise ochii și mă privi cu bunăvoință.

— Pentru început e absolut suportabil, îmi spuse. Nu sunt obosită și nu mă plictisește; poți să continui.

Cu toată luciditatea, așa cum mi-o reconstitui astăzi în amintire, capacitatea mea de recepție era totuși confuză într-o anumită măsură; fiindcă, reanalizându-mi impresiile acum, bunăvoința ei cuprindea o vădită tandrețe, desigur involuntară, dar cu atât mai bine.

Am făcut adesea comparații între ea și Ghizela care, deși foarte tânără, era atât de versată, de parcă s-ar fi exersat în mai multe vieți anterioare. Organismul ei funcționa de la sine, avea o deplină capacitate de adaptare, o receptivitate universală, astfel reacționa ușor la orice gesturi, în afară de cele cu totul incompetente. Ea nu se ostenea să-și instruiască partenerii, dacă le lipseau calitățile dorite de ea, îi lăsa în plata Domnului, trecea la alții, și la cinci din zece găsea măcar o parte din ce avea nevoie. Ghizela, cu tot halatul de mătase pe care mi-l dăruise și pe care de altfel nu l-am luat acasă, nu mi-a destăinuit niciunul din secretele ei corporale. Dacă știam cum este construită o femeie, după desenul din cartea de anatomie, în prezența ei, ca și a femeilor dinainte, puține câte putuseră să fie, uitam intimitatea lor, fiind acoperită de întuneric. Și nu-mi trecuse niciodată prin minte să știu mai mult decât mi se dezvăluia prin simțuri, puternice, dar oarbe. Era ca un zbor fără vizibilitate, care străbate distanțele, lăsând în schimb peisajul în întuneric, ceea ce înseamnă a pierde o lume și totodată o parte din tine.

Scrumiera se umplea de țigări arse; ele dovedeau colaborarea Ioanei cu mine, căutarea de-a ne descoperi unul pe altul. Ea m-a învățat s-o disec, după deziderattul lui Balzac, pe care am înțeles că nu trebuie să-l iau drept altceva decât o metaforă; fiindcă o disecție reală, deși am privit-o cu întreagă atenția, nu mi-a dezvăluit la fel de bine ceea ce mă învățase Ioana. Iar ea n-ar fi putut să mă învețe, dacă nu-și cunoștea anatomia în chip științific. De aceea, mă socotesc îndreptățit să contrazic preceptul, după care un bărbat este dator să disece măcar o femeie. Nu, disecția trebuie s-o facă femeia însăși; să se cunoască și apoi să se explice.

Ani de zile m-am întrebat dacă, într-o zi, voi avea dreptul să spun în ce a constat cea mai hazardată și cea mai concludentă dintre experiențe. Am tăcut, socotind că o asemenea comunicare ar fi datoria medicilor. Medicii însă o fac numai în cercul restrâns al studenților, și se mărginesc doar la anatomie, nu analizează senzațiile pe care ea poate să le producă. Îmi iau astfel curajul de a spune, dar voi ascunde ceea ce ar răni chiar și pudoarea

mea, înainte de a răni pe a altora, și voi dezvălui numai principiul lecției, ca pe un punct de pornire, și un prilej de meditație pentru cine vrea să înțeleagă mai multe.

Într-o zi, Ioana îmi puse pe mână o mănușă medicinală, își aprinse țigara și-mi spuse:

— Niciodată n-ai să fii om întreg cu mine, dacă n-ai să-ți dai seama cum sunt făcută pe dinăuntru; nu teoretic, să lăsăm deoparte planșele și desenele… Ai fi simțit mai bine fără mănușă, dar mi-e teamă să nu mă zgârii… Împreunează arătătorul cu inelarul…

Ceea ce până atunci mi se păruse o alcătuire simplă, o cale cilindrică, suplă și plastică, se dezvăluia într-o complexitate infinită de pliuri și ascunzișuri, o junglă miraculoasă și puțin înfricoșătoare, fiindcă părea o capcană. Dar nu erau decât țesuturi docile, se adaptau tuturor atingerilor, retrăgându-se sau înfruntându-le, conduse de spasmuri necontrolate de nici o voință, având parcă fiecare o viață independentă. Numai degetele, inapte să înregistreze voluptatea directă, rămânând lucide, pot să le descopere, deși nu pe toate, ci atâtea câte este capabil un om să citească, după cât este el de chemat spre această știință. Dincolo de existența elementelor principale, ușor să fie descoperite într-un desen anatomic, ceea ce mă scutește să le enumăr, rămâne principiul pe care am făgăduit să-l dezvălui fără să rănesc nici o pudoare, și anume că, după o căutare oricât de lungă, totdeauna vor rămâne locuri necunoscute. De aceea, cred că femeile numite pe nedrept infidele își dau seama de posibilitățile lor nepuse în valoare, sau măcar le intuiesc, și așteaptă să fie descoperite de un om mai înzestrat, mai norocos sau mai îndemânatic.

Ioana fumase tot timpul, având însă grijă să mă urmărească și să se expună mai bine. Era prima dată când nu rămânea cu totul pasivă.

— Acum vino să-ți iei răsplata, îmi spuse la urmă, cu glasul schimbat încă o dată.

Apoi se stăpâni și aprinse o nouă țigară.

— Cred că am întrezărit câteva locuri sensibile. Dar să nu ne pierdem capul, și să le căutăm în liniște.

Nu le-am găsit repede, au trecut câteva zile, care îmi dădeau o stare de umilință. Ea însă fuma în liniște, așteptând răbdătoare, până ce o dată prin trup îi trecu o tresărire, făcu ochii mari și deveni foarte atentă. Apoi, fără să-și miște privirea, stinse țigara în scrumieră; fumul îi înghețase pe gură.

— Stai, să nu pleci!

Mi-am pierdut firea, n-am putut s-o aștept, a rămas nedumerită, dar după o clipă m-a strâns în brațe, prima dată pe deplin tandră.

— Nu fi necăjit! îmi spuse. Drumul este deschis, sunt sigură!

Când stingea țigara, știam ce se întâmplă. Într-o zi însă n-am mai știut nimic, decât că i-am simțit tremurul în tot trupul. Când mi s-a limpezit privirea, se uita la mine, uimită. Pe urmă și-a dus mâna la gură, vedeam în ochii ei că i se întâmpla ceva ce nu putea înțelege; părea puțin speriată. M-am apropiat, avea respirația rece și, când am atins-o, deși buzele îi ardeau, dinții din față erau ca de gheață. Așa a fost totdeauna, i se răcea respirația, și-n timp ce buzele rămâneau fierbinți, îi înghețau dinții. Atunci mă trăgea spre ea, sau se ridica spre mine și își oferea, ca pe un trofeu, gura cu temperaturile ei bizare; întreagă ființa ei jubila de mândrie.

— Vreau! spunea repede, începând să se dezbrace, încă de la ușă. Hai să căutăm puncte!

Fuma, iar eu le căutam, sigur că am să găsesc unu, fiindcă erau multe. Când stingea țigara în scrumieră știam că îl găsisem.

— OK! exclama la urmă.

Și îmi întindea gura fierbinte, cu dinții din față ca gheața. Semăna cu acele cuburi de ciocolată, care la căldura din gură deveneau reci ca înghețata. E atât timp de când au dispărut, încât mă întreb dacă într-adevăr au existat vreodată.

După ce Ioana plecase și încă nu mă mutasem în altă casă, amintirea cea mai palpabilă, pe care o aveam de la ea, era noptiera, cu marginea tăbliei mușcată de dinții ei, în momente de patimă. Nu-mi pare rău că n-am luat-o, când m-am mutat, fiindcă o țin minte prea bine, și cu prea multă durere, ca și când ar fi mușcături în propria mea inimă.

Capitolul 30

O crimă nebănuită; craniul deshumat se mișcă, intriga polițistă. Un american, moștenitor în România. Vitezele supersonice. Monumentul aviatorilor. Războiul lui Mussolini în Abisinia. Ploaia, aliatul negusului. Obeliscul prefabricat de la Adua. Victoria Italiei, proclamarea Imperiului. Cum trec gloriile lumii.

Casa pe care o cumpărase Cornelia, semănând cu un palat, pe modesta stradă a Primăverii, aparținuse cu opt ani înainte unui avocat fără diplomă,

ultimul dintr-o generație admisă de legea veche. Acești oameni, cu științe juridice însușite prin practică, mai bine sau mai rău, după talentul fiecăruia, se numeau apărători și aveau, până la stingerea lor din viață, aproape aceleași drepturi ca avocații cu carte. Unii din ei s-au bucurat de renume, cunoșteau procedura și toate șiretlicurile judecătorești, mai bine decât avocații adevărați, mai ales decât cei tineri, care nu aveau destulă experiență. Omul de care va fi vorba în cele ce urmează, proprietarul casei frumoase, pe nume Ion State, devenit mai târziu Jean Stătescu, era socotit cel mai priceput apărător în afaceri civile, rivalizând în acest domeniu cu cei mai versați din avocații baroului. Mulți din aceștia evitau să-l înfrunte, știind că au prea puține șanse să-l învingă. Marii negustori, marii proprietari și chiar marile întreprinderi, societăți anonime sau în comandită, apelau la el, admițând să plătească onorarii cel puțin duble decât adversarii. Așa s-a întâmplat că, pe la șaizeci de ani, când se gândea că ar fi fost timpul să se retragă, fiindcă nu stătea bine cu sănătatea, suferea și de rinichi, și de inimă, Jean Stătescu era socotit unul din oamenii bogați în lumea de mijloc a orașului. Nevasta îi murise de mult, copii nu avea, nu se știa de vreo rudă, trăia singur și-l îngrijea o femeie tânără, care la șaisprezece ani, când o adusese în casă, era o fată de la țară, orfană, neinstruită, timidă și supusă. Iar la douăzeci de ani, curând după ce muri stăpâna casei, devenise un fel de cuconiță, purta pălărie, rochii scurte și pantofi cu tocuri înalte. Curând, boierul îi tocmi servitoare, apoi argat în curte, și peste un an o luă de nevastă.

Asemenea întâmplări nu erau rare, nimeni nu se mira prea mult, oamenii la bătrânețe își pierd mințile. Curând, apăru și o trăsură, nouă, neagră și lucioasă, cu tapiserie albastră, cu covoraș la picioare, cu doi cai albi ca zăpada. Vizitiu era argatul, un flăcău abia ieșit din armată, venit de prin Transilvania, poate sas, poate ungur, înalt, blond, chipeș, cu mustață de fante. Când mâna caii, își punea uniformă, veston vișiniu cu găitane negre, șapca pe o sprânceană, și cizme scurte, încrețite la gleznă; n-ai fi zis că tot el rânea bălegarul din grajd, mătura curtea și-o ajuta pe servitoare la spălatul vaselor sau la dereticatul prin casă. Servitoarea, o unguroaică dolofană, cu obrajii rumeni, cu pielea ca piersica, gata să mustească de coaptă, îi cam făcea ochi dulci, dar el n-o băga în seamă, avea alte gânduri, și nu degeaba.

Jean Stătescu, în redingotă și pălărie tare, cu un fular de mătase albă în jurul gâtului, nu apucă să se plimbe cu trăsura, așezat la locul de cinste, în

dreapta nevestei, decât de vreo două ori, luând în lung bulevardul, până la gară, ca să se întoarcă palid, doborât de oboseală. În schimb, nevasta, cu un zbenghi în coada sprâncenei din dreapta, cu ruj în obraji și pe gură, plesnea de sănătate, se vedea cât de colo, și ea nu încerca să ascundă, să fie ceva mai smerită.

De mult bărbatul nu mai ieșea la plimbare, căzuse la pat și zăcea cu transperantele trase. Șase luni zăcu așa, fără să dea semne că moare. Nevasta, Natalița pe nume, era tot mai nervoasă, se apucase să fumeze și să bea Cointreau dulce, o brusca adesea pe servitoare, îl brusca și pe argat, ocărându-l de pe treptele casei, ca să audă vecinii, dar pe urmă îi făcea cu ochiul.

Mai multe nu am de spus, oricine va înțelege încotro mergea treaba. Surprize nu mai puteau să vină, după cum nu surprinse pe nimeni moartea lui Jean Stătescu. Doctorul se miră puțin, fiindcă în ultima vreme starea bolnavului era mulțumitoare, dar oricum, angina lui pectorală rămânea incurabilă, mai bine că se sfârșise fără chinuri, înainte de a i se bloca și rinichii. Familia, adică Natalița, nu ceru să se facă autopsia, era prea îndurerată ca să suporte o asemenea brutalitate și neexistând nici un motiv de suspiciune, primi certificatul de înmormântare.

Surprizele începură să vină de aici înainte, dar nu fură prea multe. Prima, Jean Stătescu nu fu înmormântat în cavoul de marmoră, pe care singur îl făcuse și abia era gata; acolo avea de gând să aducă osemintele fostei neveste, ca după moartea lui să odihnească împreună. Natalița îl înmormântă în fundul cimitirului, aproape de banca unde stătusem cu Ioana, într-o zi neuitată, și nici măcar într-un loc de veci, care ar fi costat o mie opt sute de lei, ci într-unul de șapte ani, ca săracii. Făcu o slujbă simplă, cu un singur preot, cu o singură tavă de colivă. În schimb, era în doliu mare, cu rochie neagră și voaletă pe față, și își frângea mâinile de durere. Când primii bulgări de pământ bușiră în sicriu, scoase un țipăt și căzu leșinată. Argatul, pe care îl chema cu totul neobișnuit, dar sunând bine, Adalbert, o ținu să nu se rostogolească în groapă.

Era îmbrăcat și el în negru, ca și când ar fi făcut parte din familie.

A doua surpriză, după o săptămână de pauză, Natalița ieși la plimbare cu trăsura; spun plimbare, fiindcă știu adevărul și urmările, altminteri s-ar fi putut prea bine să judec părtinitor, biata femeie să meargă după treburi, căci desigur după moartea unui om multe rămân încurcate. Dar mai surprinzător, Adalbert, vizitiul, mâna caii nu de pe capră, ci de pe perna din spate, așezat

în stânga stăpânei, și nu în vechea lui uniformă, ci în haine civile, gri-perle, cu canotieră de pai, fiindcă era vară, pusă pe o sprânceană, cum mai înainte își purta șapca.

Pe servitoare o concediară, nu putea fi o surpriză, așa se întâmplă cu servitoarele, după cum nu fu o surpriză că angajară alta, care nu cunoștea istoria casei.

Trecuseră cinci ani, când Trandafil, înainte de a se căsători cu Cornelia, își găsi casa lui modestă, în apropiere de micul palat al boierului, unde locuia Natalița; nimeni nu se întreba din ce-o fi trăind aceasta, desigur decedatul lăsase multe parale, și cine voise să afle mai știa că avea acțiuni ale multor societăți anonime; văduva se ostenea doar să taie cupoanele, ajutată de Adalbert, care apoi se ducea să scoată banii pe ele, de la Banca Românească, a doua după Banca Națională.

După alți doi ani, când fusesem și eu pe acolo, când o cunoscusem pe Ioana, iar Cornelia, căsătorită acum cu Trandafil, își săpa grădina de zarzavat și vindea borș proaspăt în dugheana de la poartă, fiind timpul prevăzut de regulamentele cimitirului, dezgropară mortul, și osemintele le puseră într-un osuar de lângă capelă, un fel de pivniță umedă și sinistră. Le puseră nu-i bine spus, ci le aruncară pline de pământ într-o ladă lungă și putredă, unde se amestecau toți morții, fără să le mai știi numele. Doar craniul îl așezară într-un raft, în rând cu alte cranii, sub care, pe o etichetă lipită de scândură, scria numele mortului și anul când se sfârșise.

Natalița nici măcar nu luă parte la deshumare, nu puse să se facă o slujbă, fiindcă uitase.

De-aici începe drama, care avea să zguduie orașul, vai! – pentru prea puțină vreme; dar la început fu mare emoție. Era, cred, în vremea când fusesem în cimitir cu Ioana, poate puțin mai înainte, fiindcă altminteri ar fi vorbit lumea, și ar fi fost imposibil să nu ajungă ceva și la urechea noastră, chiar dacă aveam gândurile în altă parte; Ioana îmi plăcea, deși abia o cunoscusem, dar nu bănuiam ce bucurie avea să fie ea pentru mine.

La câteva zile după deshumare, groparul intră în osuar, puțin orbit de lumina puternică a soarelui, așa că nu-și dădu seama ce se întâmplă; abia după câteva clipe văzu cum craniul abia dezgropat se mișca pe raft, între celelalte cranii, ca și cum ar fi avut încă viață în el și ar fi vrut să plece; nu putea să fie decât o vrajă, și atunci omul, cuprins de groază, urcă scările în fugă, strigând după ajutor, cu un glas care înspăimânta lumea aflată pe la morminte. Administratorul cimitirului, un om cu sânge rece, coborî în

osuar, sigur pe sine, dar chiar și el văzu craniul mișcându-se. Pe urmă se stăpâni, îl luă cu mâinile și îl întoarse spre lumină. Dedesubt rămase o broască speriată, care intrase pe orbita goală, și de atunci se zbătea să scape.

— Uite ce-a fost! zise liniștit administratorul.

Dar rămase cu ochii zgâiți la craniul pe care îl ținea în mână; abia acum îl cuprinse frica, și stăpânindu-și greu tremuriciul, merse la birou, de unde telefonă procurorului, poliției, medicului legist, telefonă fără să știe cine era cel mai indicat să vină la fața locului. Veniră cu toții, nu lipsea nici directorul ziarului local, care în două ore scoase o ediție specială, cu un titlu pe toată pagina: O crimă misterioasă.

Misterul însă se lămuri într-o jumătate de oră, cât fu nevoie ca Natalița să fie adusă la Parchet, în biroul procurorului. N-avea nici o bănuială, trecuseră mai bine de șapte ani, cât trăia în liniște și huzurise în tovărășia lui Adalbert, pe care îl purta după ea, pretutindeni, la teatru, la cinematograf, la berării, ba făcuseră împreună o călătorie la Paris și una în Italia. Dar când văzu craniul pe masă, nu mai fu nevoie nici măcar de o întrebare și căzu leșinată.

În osul occiputului stătea țeapănă o caia ruginită, care, neîndoios, fusese bătută cu ciocanul și perforase creierul. Când își reveni, cuprinsă de remușcări, așa scria ziarul, de fapt cuprinsă de deznădejde, fiindcă știa ce-o așteaptă, era inutil să nege, nenorocita mărturisi totul, cum împreună cu Adalbert îl omorâseră pe Jean Stătescu, în timpul somnului. Dar înainte ca fierul să pătrundă în creier, victima se trezise, și o singură clipă îi fulgerase cu privirea încărcată nu doar de groază, ci și de blesteme.

La proces, Natalița recunoscu totul, fără să facă nici cea mai mică obstrucție, convinsă că blestemul se împlinise. Adalbert încercă să se apere, dar nu izbuti; amândoi luară câte zece ani de ocnă. Socotesc că era prea puțin, dar se ținea seama că trecuseră șapte ani de la faptă. Așa privită, legea mi se pare strâmbă; n-am făcut-o eu. Dacă ar fi trecut încă trei ani, scăpau de orice pedeapsă.

* * *

Încheierea e atât de neobișnuită, încât mi se pare de necrezut și devine chiar comică. Era timpul moștenirilor neașteptate venite din America, oameni oarecari se pomeneau bogați peste noapte. Îi căutau avocați și bănci din partea cealaltă a oceanului. O rudă îndepărtată, pe care adesea nici nu o

cunoșteau, le lăsa prin testament averi de mii și zeci de mii de dolari, de milioane n-am auzit, dar nu ar fi fost de mirare. Partea comică a întâmplării este că un nepot bun, a cărui familie emigrase în Statele Unite, fiu de soră a lui Jean Stătescu, să se găsească pentru un timp în România, venit cu o afacere de ghete americane. Așa află el de moartea tragică a unui unchi, pe care și-l amintea vag, din vremea când abia începea să umble de-a bușilea, și când mama lui, femeie modestă, măritată cu un muncitor de la Copșa Mică, emigrase peste Atlantic. După un proces scurt, casa rămasă fără alți moștenitori îi fu atribuită, și el, grăbit să plece, i-o vându Corneliei, pe o sumă modestă, dornic nu să se îmbogățească, ci să plece repede, fiindcă în America îl așteptau treburi mai importante.

Probabil s-ar fi găsit și alți pretendenți, rude necunoscute ale mortului, care de obicei ies ca din pământ în asemenea ocazii; peste oraș plutea însă teama că moștenirea era blestemată. Vecinii chemară preoți să facă sfeștanie și stropiră gardurile cu aghiasmă. Eu însumi, deși nu credeam nici în blesteme, nici în aghiasmă, discreditată de când eram mic și nu mergeam încă la școală, m-am mirat de îndrăzneala Corneliei și am întrebat dacă nu îi este frică.

— De unde știi, mi-a răspuns ea, câte case de pe strada noastră nu sunt blestemate? Câte crime nu s-or fi petrecut sub acoperișul lor, pruncucideri, sau măcar sperjururi, sau incesturi neștiute de nimeni?!

Gândul mi s-a dus la casa Ioanei. Ar fi fost posibil să apese și asupra ei un blestem, cum spunea Cornelia? Ioana era atunci în ultimul an la Medicină.

* * *

Când scriu această cronică a vremii mele, mai avem numai un deceniu și jumătate până la sfârșitul mileniului, iar eu am ajuns cu lunga istorisire abia în anul 1935, când eram încă foarte tânăr și nu înțelegeam prea bine ce se întâmpla cu lumea, nici ce se întâmpla cu mine; de aceea, s-ar putea să fi interpretat faptele în alt chip decât alții, și greu va fi să se spună care din viziuni cuprinde greșeli mai puține.

Anul 1935, următor celui tragic când a curs atât sânge în lume, n-a fost nici el lipsit de brutalități, război și crimă, și le voi povesti cu inima strânsă, căci nu fac parte dintr-o istorie veche, ci se leagă de propria mea viață, fiind determinante pentru sentimentele mele. Cred că înaintea de-a ne uza

biologic, prin îmbătrânirea celulelor anatomice, ni se uzează sufletul, de prea multe întâmplări triste.

Dar anul începuse mai frumos decât cel dinainte, prin câteva întâmplări care nu puteau să-mi fie indiferente. Abia trecuse pe deasupra Africii, încercând să ajungă la Capetown, Veturia, fata cu pandantive mov de sticlă, pe care o cunoscusem cu patru ierni înainte la capătul unui drum cu schiurile, în tovărășia Santei și Barbarei, când nu le deosebeam pe una de alta. Zborul ei nu reușise, ajunsese numai până la lacul Victoria, ținta păsărilor migratoare, când pleacă din nord, toamna, ca în primăvară să se întoarcă. Ea s-a întors în martie, odată cu cocorii; poate uneori au zburat alături.

Făcusem și eu o parte din drumul lor, al ei și al cocorilor, dar pe mare. Mai târziu, am zburat în fel și chipuri, pe avioane de toate felurile, de la cele cu fuselajul și aripile împânzite, care făceau o sută patruzeci de kilometri pe oră, până la giganticile turboreactoare, cu cinci sute de locuri și cu jumătate din viteza sunetului; dar rămâneam doar un martor.

Sunt numai câteva luni de când am fost, tot ca martor, să văd avioanele de vânătoare, supersonice. Mai demult îmi fusese ușor să-mi imaginez vitezele succesive ale viitorului; am mers până la gândul că odată vor depăși imposibilul, și nemaiavând unde crește, timpul va începe să se deruleze invers; în consecință, morții vor învia, apoi vor fi tineri, copii, și într-o zi li se va anula nașterea, ca între timp să reînvie morții din alte generații, continuând așa până la geneză. Dar când am văzut în realitate avioanele care zburau cu două mii de kilometri pe oră, nu cu zeci de mii, cum îmi imaginasem, mi s-a făcut frică de ilimitarea forței omenești, deși am crezut și mai puternic în ceea ce fusese numai o speculație teoretică, pe care credeam că nimeni n-o va admite decât în glumă. Am socotit că era chiar începutul visării mele, și cândva ea, oricât ar fi fost de imposibilă, urma să devină realitate. Atunci însă, omul va fi altfel, și în spirit, și în structura lui anatomică; în ziua când de la București la Capetown va zbura în cincisprezece minute, sau în zece secunde, nu va mai fi timp ca el să înțeleagă ce face; mai bine să gândesc astăzi. Și deodată, pe când avioanele treceau a doua oară pe deasupra aerodromului, mi s-a făcut dor de cele cu aripile împânzite, care zburau cu o sută patruzeci de kilometri pe oră și aterizau cu viteza automobilului în orașe.

* * *

Capetown fusese a doua mea chemare geografică, după piramide; acolo se întâlneau două oceane, locul se numea Capul Bunei Speranțe și în marginea apei erau munți de trei mii de metri. Să vezi două oceane deodată, de la o asemenea înălțime, mi se părea că ți-ar da dreptul de a te socoti măcar în parte creatorul lumii.

Printr-o coincidență, care n-ar avea de ce să mă mire dacă n-ar fi urmată de alta, mai zgomotoasă, tot în același an și numai cu o lună după întoarcerea fetei, o escadrilă de trei avioane românești, cu echipaje de câte doi oameni, a zburat de la București la Capetown, în o sută cinci zeci de ore, recordul vremii. Oare câte mii de ani vor trece până ce timpul să se reducă la zece secunde?

La o lună și jumătate după întoarcerea lor se inaugura, la București, în plin miez de vară, monumentul aviatorilor, pe șoseaua numită atunci Jianu. Monumentul se află și azi tot acolo, fără nici o urmă de îmbătrânire și face parte din peisajul orașului. Nu-i om să nu-l cunoască, nu-i unul să nu treacă prin umbra lui măcar o dată pe an, în luna mai, când înfloresc trandafirii roșii. Eram dator să-l amintesc, deși îmi aruncasem șapca de aviator în Dâmbovița, sau poate tocmai de aceea. Nu toți trecătorii știu că monumentul, înalt ca o decolare, comemorează o sută optzeci și unu de aviatori morți, de la primul zbor până în ziua inaugurării. Câțiva au căzut sub ochii mei, zguduindu-mă atât de puternic, încât am rămas cu impresia amplificată că numărul lor era mult mai mare. Prima victimă a fost Gheorghe Caranda, în 1912, și al doilea, în anul următor, Aurel Vlaicu.

* * *

Dacă trag pe hartă traiectoria celor două zboruri pe deasupra Africii, obțin două linii aproximativ paralele, între două meridiane. Peste ele se suprapune o brutalitate.

La începutul lui octombrie, același an, unsprezece escadrile de bombardament, italienești, zburau spre Abisinia cum i se mai spunea Etiopiei, unde domnea negusul Haile Selasie. Oricât ar fi de distanțate unele de altele, zborul bombardierelor se leagă de cele două zboruri pașnice și idilice de la începutul anului, fiindcă într-un punct le intersectează itinerariul. Doar atât, încolo rămâne între ele o prăpastie, care a despărțit pe oameni în două: unii țineau cu Italia, alții cu Abisinia.

Eram tot prea tânăr ca să cunosc sau să presimt dedesubturile istoriei. Când le-am aflat, se născuse altă lume, și-mi trebuia alt timp ca s-o pot înțelege. N-am să povestesc războiul lui Mussolini în Abisinia, socotind că oamenii interesați de el îl știu mult mai amănunțit decât mine, iar cei care nu-l știu, nici n-au nevoie să-l afle. Am să dezvălui numai amintirile mele personale, impresia pe care a făcut-o asupra mea și-a cunoscuților mei acel război comic, izbucnit pe neașteptate în plină vreme de pace.

Mulți vor socoti reprobabil că iau în derâdere ceva ce înseamnă în primul rând vărsare de sânge; căci bineînțeles s-a tras cu pușca și cu tunul și s-au aruncat bombe din avioane. Dar nu-i caraghios că marea desfășurare de forțe italiene, zece divizii motorizate, înaintând pe două fronturi, dinspre Mediterană și dinspre Marea Roșie, aveau de înfruntat o armată de numai patru mii de oameni, singurii luptători organizați ai negusului? Și cum ar fi rezistat ei șase luni de zile, se întreba lumea, dacă atacul n-ar fi fost comic?

Pe atunci, la teatrul de revistă, se cânta un cuplet atât de popular, că îl știa toată lumea, chiar dacă nu mergea la spectacol: „Vine ploaia, las’ să vie, La ce-i bună ploaia știe, Haile Selasie”… Cu alte cuvinte, pe abisinieni îi ajuta vremea urâtă, căci pe șoselele desfundate și pe câmpiile pline de apă armata motorizată înainta anevoie. Apoi se știa, din primul război mondial, că italienilor nu prea le plăcea să lupte, n-aveau vocația nemților. S-a văzut și mai târziu, în Grecia, se văzuse și mai înainte. Oare nu tot în Abisinia, asupra căreia avea pretenții de protectorat, a suferit Italia o înfrângere rușinoasă, spre sfârșitul celuilalt secol? Spun înfrângere rușinoasă, fiindcă Menelik, pe atunci împăratul Abisiniei, avea o armată mult mai slabă decât Haile Selasie. Înfrângerea decisivă s-a întâmplat în 1896, la Adua, un oraș din nordul țării, de unde italienii au plecat cu coada între picioare.

De data aceasta, cum a ajuns la Adua marea lor armată, sub comanda generalului De Bono, s-a ridicat un obelisc al victoriei, pe locul vechii înfrângeri. Un obelisc nu se face în câteva ceasuri, lumea spunea, și n-aveam de ce să cred altfel, că era pregătit din vreme; pentru asemenea lucrare italienii au într-adevăr vocație, dovadă nu doar Michelangelo, ci și numărul mare de monumente risipite pe toată întinderea peninsulei, și dincolo de ea, în Sicilia, la Agrigento și mai ales la Selinunte; am pomenit aceste două locuri, acolo fiind cea mai multă piatră cioplită.

Dar să ai pregătit monumentul victoriei înainte de-a începe războiul, mi se pare nu atât prezumțios, cât teatral și ridicol – să mă ierte scumpa mea Italie, pe care am iubit-o dinainte de a mă naște și voi iubi-o chiar după

moarte, împreună cu fiii ei, rudele mele apropiate, chiar dacă unul din regii lor n-a vrut să mă recunoască, numindu-mă țigan de la gurile Dunării. Drept răsplată, îmi iau încă o dată satisfacția de a spune ce caraghios e monumentul tatălui său, de la Roma, ca o imensă prăjitură, împodobită cu felurite cofeturi de marmoră.

Mussolini a atacat Abisinia la începutul lui octombrie 1935, fără declarație de război, sub pretextul unui conflict de frontieră. În realitate, era furios de colaborarea economică a negusului cu Japonia și cu America. El invoca necesitatea spațiului vital, împrumutată din discursurile lui Hitler, care însă nu trecuse deocamdată la fapte. Intenția lui de a face Anschlusul cu Austria mai timpuriu, după asasinarea lui Dollfuss, se izbise de opoziția cui n-ai crede, a lui Mussolini care mobilizase armata la Brenero, amenințând să intervină la primul pas al trupelor naziste. Patru ani mai târziu, cei doi tartori aveau să cadă la învoială, punând astfel piatra de temelie a Infernului.

Cu toată opoziția Franței și Marei Britanii, cu toate sancțiunile votate de Societatea Națiunilor de la Geneva, armata lui De Bono, după ce ridicase obeliscul la Adua, înainta târâș-grăpiș spre Addis-Abeba, și mai avea multă cale până acolo. Tot spre aceeași țintă și nu mai repede înainta dinspre est o altă armată, a generalului Graziani. Nu socotesc de prisos să repet ce se auzise, că puținii soldați ai negusului se luptau cu atrocitate, pe prizonierii italieni nu-i băgau în lagăr, ci îi desființau omenește, retezându-le cu baioneta sau cu briceagul acea parte socotită a fi mândria bărbatului. E firesc ca un asemenea tratament să taie oricui cheful de luptă, dar cheful de luptă le lipsea italienilor dinainte, cum am spus din capul locului, și repet că nu-i țin de rău pentru atâta lucru, căci atunci când a fost să-și facă o țară s-au războit cu bravură; Garibaldi și cei o mie ai lui sunt o dovadă. În schimb, mai târziu, la invazia Greciei, unde nu aveau ce să caute, au cam stat cu mâinile în buzunare, și dacă nu trimitea Hitler armata germană, ei singuri n-ar fi învins niciodată. Ca în toate împrejurările tragice, abundau glumele, unele cu atât spirit, că mă umpleau de invidie, eu, unul, nefiind în stare să concep niciuna. Cine le făcea nu se știe, așa că n-aș risca nimic dacă le-aș reproduce pe toate, și aș umple cartea cu ele, scăpând de-o grea osteneală. Se spunea, de pildă, că în clipa atacului, când ofițerul comanda, cu sabia ridicată: „Pentru Duce și pentru Italia, înainte!…” soldații înfundați în tranșee puneau arma deoparte și aplaudau din toate puterile, strigând: „Che bella voce!”…

Aderase și România la sancțiuni, dar nu prea se ținea seama de ele. Italia se bucura de atâta simpatie în țara noastră, încât mulți uitau că se deda la o agresiune nedreaptă, în timp ce guvernul decreta niște interdicții la exportul produselor de care avea nevoie Mussolini, alții organizau colecte și le trimiteau pe cale particulară. În fruntea acestora se afla bineînțeles Arhanghelul, cu armata lui de discipoli. Dar, deși nu în aceeași tabără, și nu din aceleași motive, partizan al Italiei era și Nicolae Iorga. Nu am să-i neg niciodată marile merite de istoric, și am deplâns cu durere și cu revoltă uciderea lui bestială de către discipolii Arhanghelului. Dar, ca să repet un adevăr, învățam foarte greu istoria după cărțile scrise de el pentru minți mai savante decât ale unor școlari aflați la vârsta adolescenței. Cât despre interminabilele piese de teatru, mai bine s-ar fi lăsat păgubaș de ele; în afară de publicul care venea din felurite interese, sau de cel adus cu anasâna, lungile drame și tragedii în versuri nu aveau mai mulți spectatori de câți iepuri sunt în biserică. Nu mai vorbesc de critica lui literară, nedreaptă și arțăgoasă, nici de teroarea morală exercitată asupra scrierilor neconformiste. Politica am lăsat-o la urmă; pe cât era de patriotică, pe atât mi se părea de naivă. De mult mi-am arătat părerea că oamenii ar face bine să rămână la meseria pe care o cunosc fără greșeală. Dar tot eu am spus că Nicolae Iorga se numără printre cele trei frunți mai înalte ale neamului nostru.

Atunci de ce aduna în folosul lui Mussolini verighetele oamenilor? Mai ales că verigheta simbolizează căsătoria, pentru el o instituție sfântă?! Ignora un asemenea om existența Abisiniei, îl nega pe Haile Selasie, nu-l durea sufletul pentru un popor zdrobit sub șenilele tancurilor?

În luna mai 1936, armata lui De Bono, înlocuit de Badoglio, venind dinspre nord, și armata lui Graziani, dinspre est, intrau în Addis-Abeba. Cu câteva zile mai înainte, Haile Selasie se refugiase în Anglia; între prietenii și cunoscuții mei înfrângerea Abisiniei era privită cu consternare, iar viața lui Haile Selasie în exil a fost urmărită cu simpatie. Curând avea să înceapă războiul civil în Spania. Îmi pare rău, de aici înainte vor fi numai războaie.

Regele Victor Emanuel al doilea era numit împărat al Italiei, devenită împărăție prin anexarea teritoriilor nou cucerite. Cred că bietul împărat ar fi fost mai mulțumit să fie măcar rege la el acasă, unde nu avea decât un rol de paradă. Generalul Graziani devenea vicerege al Abisiniei.

În anul 1937, vexat cu întârziere de sancțiunile aproape inoperante, Mussolini își retrăgea Italia din Societatea Națiunilor. Badoglio, avansat

mareșal, avea să semneze în 1943 armistițiul cu Aliații. Fostul lui stăpân se afla închis pe muntele Sasso, de unde mai târziu l-a scăpat Skorzeny, într-o stare jalnică. Îl am fotografiat, împreună cu salvatorul său, pe a cărui față este schițat un zâmbet ironic. N-am văzut niciodată un om mai prăbușit decât Mussolini. Din ultimele zile ale lui Hitler n-a rămas nici o fotografie.

Ce mai pot spune decât să repet vechiul adagiu, că așa trec gloriile lumii!

Capitolul 31

Gogea Mitu, gogeamite omul. Un porc de șapte sute de kilograme, ultimul gras, înaintea celor care au să vină, ca vacile slabe din Biblie. „Lupii de oțel”, gangsterii noștri. Frumoasa otrăvită.

Este în limba noastră o vorbă, pe care o știu din copilărie, gogeamite, și înseamnă ceva ieșit din dimensiunea normală; se folosea mai ales în legătură cu statura omului, rar în altă relație, fiind întru câtva sinonim cu namilă, dar în mod sensibil deasupra. Astfel m-am mirat și mirarea nu mi-a trecut până astăzi, că în anul războiului din Abisinia apăruse într-o baracă din târgul Moșilor un tânăr de doi metri și douăzeci și doi de centimetri înălțime, cântărind o sută patruzeci de kilograme. Nu dimensiunile lui îmi stârneau mirarea, ci numele, căci nu-l chema altfel decât Gogea Mitu. De câte ori am avut ocazia până astăzi, am tot întrebat, fără să obțin un răspuns sigur, dacă era numele lui adevărat și nu cumva o poreclă derivată din gogeamite, care ce-i drept i s-ar fi potrivit ca miezul nucii în coajă.

În cele ce urmează, nu vreau să fac nici o asociație cu acest tânăr gigantic, am de remarcat numai că oamenii sunt atrași de anomaliile naturii, stau la coadă și plătesc bilet de intrare, să le vadă. Doi ani mai târziu, când Gogea Mitu murise de ftizie, (nimeni n-o să creadă când va afla ce mânca zilnic), la București, într-un cort de pe locul rămas viran până astăzi în flancul Ministerului de Domenii, era expus un porc de șapte sute de kilograme. Am fost și eu să-l văd și nu socotesc că am pierdut timpul, așa ceva apare la câteva vieți o dată. Unii își făceau cruce, alții asemănau porcul cu vacile grase din Biblie, după care veniseră vacile slabe. E adevărat că în curând viața a început să se scumpească și un an mai târziu avea să înceapă războiul, când slăbesc și animalele, și oamenii. Era gogeamite porcul, mai mare decât o vacă, un munte de grăsime, atât de greu, că nu putea să se țină pe picioare, ci stătea prăvălit pe paie, alb, cu pielea curată, cu râtul roz, cu ochii mici și simpatici, uitându-se la oameni cu multă mirare.

Bietul Constantinescu, supranumit Porcul, fost mult timp ministru în Departamentul de alături, murise cu ani înainte, și cu tot comentariul sinistru scris de Jordie la moartea lui, în *Pasul Istoriei*, lăsase o amintire onestă. N-am auzit pe nimeni să facă vreo glumă, care n-ar fi fost decât proastă, pe seama vecinătății porcului de șapte sute de kilograme, cu

Ministerul de Domenii, unde slujise un om cu o poreclă atât de urâtă și de nedreaptă. Curând l-am cunoscut și eu pe Jordie, am intrat să lucrez la el în redacție, am aflat farsa scabroasă pe care i-o făcuse fostul ministru, stârnindu-i o ură neiertătoare; doar ceva n-a putut nimeni să spună, dacă Jordie se dusese să vadă porcul de șapte sute de kilograme; pentru el ar fi fost o învățătură interesantă, căci, simbolic vorbind, nu lipsea mult să-i semene.

Pe Gogea Mitu îl descoperise în Târgul Moșilor un boxeur celebru și, impresionat de dimensiunile lui, îl luase sub oblăduire, cu gândul să-l antreneze și să facă din el campionul lumii. La ce dracu' categorie, hipopotam, taur, gorilă? Admite oare regulamentul un gogeamite boxeurul, de doi metri și un sfert și de-o sută patruzeci de kilograme? Cu cine să lupte?

Am socotit totdeauna că boxul, sportul nobil, cum i se spune parcă în derâdere, este o brutalitate incompatibilă cu lumea civilizată. Mulți mi-or sări în cap pentru această vorbă, și poate mi-aș fi păstrat părerea pentru mine, dacă n-aș ști că de curând medicina a pornit o campanie, să-i limiteze nocivitatea, dacă nu să-l desființeze; să se interzică loviturile în cap, înainte de toate. Nu trebuie să fii medic ca să-ți închipui ce se întâmpla cu creierul omenesc, această materie sensibilă și prețioasă, dacă îl burdușești cu lovituri de zeci de kilograme, poate de sute, când este una mai reușită. Chiar dacă tigva îl apără de comprimări ucigătoare, căci altfel victima ar cădea pe podele fără viață, o vibrație tot îi transmite, și de zdruncinat tot îl zdruncină. Mai rău este că urmările se văd mai târziu, poate după ce campionul s-a retras din viața sportivă. A făcut cineva o anchetă și o statistică, până la ce vârstă trăiesc boxerii? Și mai ales, care-i starea lor mintală de la un timp înainte?… Interogând un om cu pricepere la organizarea sportului, mi-a răspuns că nu-i nici o nădejde să se interzică boxul undeva, în lume; nu de dragul lui, ci fiindcă în joc sunt antrenate enorme interese financiare. Atunci, să-i dăm cu burdușeala mai departe, și va veni vremea când vom asista și la crime cu public.

Pus la antrenament, Gogea Mitu a fost îndopat cu mâncare în consecință; el trebuia să înghită opt ardei umpluți, opt sute de grame de șnițel, o pâine și un kilogram de compot la fiecare masă. Nu știu cum umblase încălțat mai înainte, s-a consemnat că antrenorul i-a comandat pantofi pe măsură, numărul patruzeci și șase. Înseamnă că avea picioare de pitic, dacă eu, care nu sunt o namilă, port numărul patruzeci și patru, dar

bucuros urc la patruzeci și cinci, aș merge chiar la patruzeci și șase iarna, ca să pot pune mai mulți ciorapi groși de lână.

Bietul Gogea Mitu n-a devenit boxer, cu toată supra-alimentarea; în 1937, când Mussolini se retrăgea din Societatea Națiunilor, a murit de boala subnutriților.

* * *

Am povestit înainte de vreme, ca să fac o anumită asociație, întâmplarea negustorului de pe strada Lipscani, unde avea o prăvălie de stofe și mătăsuri, cu emblema „La sticletele”, lipită de un magazin mai mare, „La papagalul”; n-am aflat care firmă era mai veche, cine voia să-l concureze pe celălalt. În orice caz, mai nou sau mai vechi, sticletele nu putea să se lupte cu papagalul. În schimb, acesta din urmă a căzut primul victimă spărgătorilor. Era o bandă care trebuie amintită, fiindcă face parte din istoria Bucureștilor și-a vremii dintre cele două războaie. Și-apoi, e bine să se știe că am avut și noi gangsterii noștri, ceea ce e altceva decât gluma cu faliții din piesa de teatru a lui Caragiale. Banda se intitula „Lupii de oțel”; e poate încă un motiv între cele care m-au îndemnat să le cunosc istoria. Erau cinci, cu doi șefi, Leț și Blându; dacă nu cădeau în mâna poliției, șefii ar fi ajuns la rivalitate, ca în toate poveștile cu gangsteri; Leț i-ar fi venit de hac lui Blându, cel puțin așa mi se pare logic.

După ce-au prădat magazinul „La papagalul”, au trecut alături, la Sticletele. Metoda lor era să se ascundă prin poduri, unde intrau pe lucarne, sau se tupilau prin prăvălie, ziua nămiaza mare. Noaptea spărgeau plafonul, mai toate magazinele de pe Lipscani erau niște șandramale, n-aveau decât să smulgă câteva șipci pe care stătea tencuiala. Nu-i interesa marfa, ci casa de bani, negustorii nu-și depuneau încasările la bancă, seara, cum se face astăzi în magazinele statului. Casele de bani le descuiau cu chei potrivite; dacă nu izbuteau, le tăiau balamalele, sau pereții, cu aparate de sudură portative; singura grijă era să nu se vadă lumina de afară, dacă se întâmpla să treacă vardistul; dar ei alegeau ora când de obicei vardistul era pe la vreo ibovnică.

În total, Lupii de oțel au spart zece magazine, agonisind peste cinci milioane. Cu asemenea beneficii, era imposibil ca după un timp unul din șefi să nu-l suprime pe celălalt; așa își asigura nu doar un câștig mai mare,

ci și mai multă admirație din partea bandei; e legea gangsterilor de tot felul, inclusiv a celor din politică; cine nu suprimă, se clatină, apoi cade.

* * *

Anul început atât de frumos cu zborul unei fete spre Capetown, unde n-a apucat să ajungă, ceea ce nu face să am pentru ea o simpatie mai mică, se încheie sinistru cu asasinarea unei femei tinere și renumit de frumoase. Dar nu sfârșitul ei e partea sinistră a nenorocirii, cuvântul nu se potrivește, moartea poate să fie tristă, dramatică, sfâșietoare, zguduitoare, inconsolabilă și în multe feluri pe lângă acestea. Sinistru este procesul. Doi oameni erau bănuiți de crimă, amantul victimei, cel cu banii, om cunoscut în societate, cu familie onorabilă, întreprinzător constructor de tancuri, industrie desigur secretă; el înzestrase boierește nu o singură femeie frumoasă. Al doilea bănuit era amantul de inimă, un om în floarea vârstei, prezentabil, cu o carieră frumoasă, dar prea puțin productivă, un coate-goale ar fi socotit celălalt.

Femeia a fost găsită fără viață, la ea acasă, în ajunul Crăciunului. Cauza morții, otrava; în baie s-a descoperit flaconul. Instrucția a durat mult, luni de zile, fiindcă procesul, după câte țin minte, a început vara. Știu întâmplarea numai din ziare, cu unele precizări făcute mai târziu de un prieten, gazetar de meserie, care urmărise și cercetările, și dezbaterile și ajunsese la concluzii indubitabile: asasinul, cum dovedise judecătorul de instrucție, era amantul cu banii; motivul crimei, femeia voia să-l părăsească, sau îl părăsise, pentru celălalt. Curtea cu juri însă l-a socotit nevinovat, și a dat un verdict de achitare. Alte cercetări nu s-au mai făcut, crima a rămas deci nelămurită și nepedepsită. Prietenul meu a vrut să-l fotografieze pe cel bănuit, aflat în prevenție, când cobora din dubă, în spatele Tribunalului, să meargă la judecătorul de instrucție; omul însă și-a acoperit fața cu gambeta. Totuși, o fotografie a apărut în ziare, și nimeni n-a contestat-o. Era un fals, săvârșit de însuși cel care mi l-a povestit, mai târziu, ziaristul. Fiindcă gestul cu pălăria îl derutase pe reporterul fotograf, aflat alături cu aparatul în mână, fotografia era pierdută, însemna să plece amândoi cu mâna goală; atunci ziaristul, cu prezență de spirit și cu o lipsă de scrupul pe care am s-o scuz îndată, a luat locul prevenitului, în ușa dubei, și cum purta el însuși gambetă, și-a acoperit obrazul cu ea, iar reporterul fotograf a apăsat declanșatorul. În rest, toate se potriveau, și statura, și paltonul negru, cum

purta pe atunci lumea civilizată, așa că nimeni nu s-a îndoit de autenticitatea fotografiei. Dacă procedeul o fi fost incorect, în schimb nu păgubea pe nimeni.

Nu pot să spun la fel despre felul cum relatau ziarele mersul procesului. Era vorba de fapte incontestabile, de declarații făcute în fața instanței, de către acuzat și martori, consemnate în procese-verbale, apoi de rechizitoriul procurorului, de pledoariile avocaților, care în unele ziare apăreau într-un fel, iar în altele de-a-ndoaselea. Oamenilor mai naivi, sau de prea bună credință, li se clătina capul. Alții își dădeau seama că la mijloc era o părtinire vădită, care dovedea simpatii sau antipatii, sentimente omenești incontrolabile, ceea ce nu se manifesta prima oară într-o dispută, exemplul cel mai frecvent oferindu-l publicul de la meciurile de fotbal, când unii fluieră o echipă, în vreme ce alții strigă hip-hip-ura!

Din multe nepotriviri care mă derutau, mă opresc la portretul acuzatului, înfățișat într-un ziar drept un gentleman de cea mai mare distincție, generos, filantrop, ctitor de azile și de biserici, om cu frica lui Dumnezeu, nelipsit duminica de la liturghie; iar după alt ziar, din cele mai serioase, nu o fițuică de scandal, care de obicei apărea la ora prânzului, când strada este plină de lume dornică să afle ce s-a mai întâmplat pe mapamond și în Capitală în cursul dimineții, omul era un gangster, corupător de guverne, cu mâinile băgate până la cot în banii statului prin contracte oneroase, un tanc al lui costa dublu cât unul la fel, făcut în Cehoslovacia, în sfârșit, prin nenumărate alte matrapazlâcuri; pe deasupra, imoral până în măduva oaselor, capabil bineînțeles și de crimă, mânuitor de otravă ca un descendent al familiei Borgia.

Spre a înlătura ideea de gelozie, singura explicație plauzibilă a crimei, un ziar făcea portretul rivalului, o căzătură umană, fără dinți, cu părul plin de mătreață, cu șireturile izmenelor atârnând peste ghete. Ar fi putut o femeie frumoasă și tânără să-i arunce măcar o privire, necum să i se arunce în brațe? Mobilul otrăvirii cădea de la sine, am convenit eu însumi, luând descrierea ca de bună credință, deși nu făceam parte din rândul naivilor. Mătreața, ca mătreața, se scapă de ea cu puțină îngrijire; dezgustătoare mi se părea lipsa dinților. Dar mai jalnică decât orice era imaginea șireturilor de la izmene, atârnând peste ghete; ea făcea să uit că tânărul, martor la proces, după ce fusese și el bănuit o vreme, era actor de cinematograf cunoscut în străinătate prin mai multe filme, făcute de UFA; într-unul jucase

chiar cu Lilian Harrwey, iar în altul cu Anni Ondra. Cum s-ar fi putut, când n-avea dinți în gură?

O idee, sau o știre, odată tipărită, capătă autoritate, chiar dacă nu se bizuie pe nimic sigur, ba chiar, dimpotrivă, nu-i decât o minciună. De-atunci nu m-am mai mirat că oamenii credeau orbește în cele scrise de ziare. Mulți nu s-au lecuit nici măcar mai târziu, când comunicatele de pe front vorbeau de înaintare în loc de retragere; și nici după aceea, când eșecurile vizibile erau date drept victorii, mizeria drept bunăstare.

De lămurit nu m-am lămurit repede asupra procedeului, în schimb mi s-a părut strigător la cer că unele ziare își schimbau punctul de vedere de la o zi la alta, gentlemanul devenea gangster peste noapte, sau invers, pledoariile avocaților se socoteau când magistrale, când bâlbâite și neghioabe, procesul evolua când hăis, când cea, hurduca prin fel de fel de hârtoape.

Nu pot explica mai bine și mai temeinic aceste modificări de opinie decât făcând un salt de câțiva ani înainte, ca să povestesc ce-am văzut cu ochii și ce-am auzit cu urechile, la un proces care a interesat marea industrie și finanța, și unde mă aflam spre a face darea de seamă.

Acum pot spune lucrurilor pe nume, ceea ce nu mi-ar fi fost îngăduit în anul 1939, când se petreceau faptele. Cred că era curând după invadarea Poloniei, memoria nu mă poate înșela decât cu o săptămână sau două; în orice caz, venise toamna, dar cu zile încă frumoase. Inculpat era Auschnit, proprietarul uzinelor Titan-Nădrag-Călan, poate și-al altora. Că nu-și spunea proprietar, ci administrator delegat, sau președinte al Consiliului de administrație, pentru mine nu schimbă situația reală, nu-mi pasă cum au să mă judece oamenii de finanțe. Cred că i se aduceau mai multe acuzații, mă opresc la una din ele, de care s-a vorbit mai mult în pledoariile avocaților, în singura zi când m-am aflat în sala tribunalului. Era vorba de manevrarea nelegală a unor fonduri, în paguba statului. Însă statul, ca reclamant, nu făcea decât să-l acopere pe Malaxa, proprietar, între altele, al uzinelor Reșița; iar în spatele lui, se afla nu altcineva decât regele în persoană, care avea interes ca protejatul său să pună mâna pe uzinele lui Auschnit, industrie rivală. Bineînțeles, numele acestora nu s-au pomenit la proces, am auzit vorbindu-se numai de Urdărianu, mareșalul palatului, dar nu sunt sigur dacă în ședințe, sau pe culoare, într-o pauză. Cât despre domnul Pretoreanu, care conducea de fapt procesul, din umbră, parcă nici n-ar fi existat pe lume!

Intrasem de curând în redacția lui Jordie, la *Pasul Istoriei*, unde m-am bucurat de o primire bună, ca să respect adevărul. Procesul dura de mai multe zile, Jordie își trimitea la tribunal oamenii lui de încredere, ziariști încercați și de prima mână, dar nu era mulțumit cu ce veneau ei de acolo; tuna și fulgera când le citea reportajele și comentariile, îi acuza că erau vânduți, dar nu știu cui, și îi schimba unul după altul, până n-a mai avut pe cine trimite. Așa s-a făcut că în ultima zi a procesului, care a continuat în ședință de noapte, până la zece seara, când s-a dat și sentința, să mă trimită pe mine, deși eram nou venit în redacție, sau poate tocmai de aceea, socotindu-mă mireasă nevinovată, sau mai degrabă un Till Buhoglindă, ceea ce era chiar adevărat, îmi îngădui să spun, nefiind o vorbă de laudă.

Am fost numai ochi și urechi, până atunci nu mai asistasem la o judecată, și încă la una cu dedesubturi atât de sus-puse, dacă se admite să alătur două cuvinte cu sensuri contrarii. Dar nu-i nici un paradox în ele, se știa că pe Auschnit urmărea să-l înfunde regele, persoana cea mai sus-pusă, numai că rămânea invizibilă, dedesubt adică.

Au pledat avocați cu renume, mă uitam la ei și-mi făceau milă, știind și eu, ca toată lumea, că se osteneau de pomană, sfârșitul procesului se știa dinainte. Auschnit, din boxă, îi urmărea cu o privire ironică; oricare din acești maeștri ar fi pledat la fel de însuflețit cauza cealaltă, și nu pentru un onorariu mai mare. A vorbit printre alții un avocat de la Iași, o, nu bietul Ionel Teodoreanu! – și-a dat multă osteneală, avea chiar lacrimi în ochi la un moment dat, de parcă pleda la Curtea cu Juri, unde emoția e arma cea mai bună a apărătorului. Dacă ar fi fost să trag o concluzie, despre unul și despre altul și despre toți împreună, n-aș fi putut spune decât că băteau apa în piuă. În reportajul meu, n-am folosit asemenea cuvinte, căci, cu toată lipsa folosului, strădania lor mi s-a părut onorabilă, și apoi era curajoasă, fiindcă de fapt îl înfruntau pe rege, încercând să-i ia de sub nas ditamai osul cu măduvă, acțiunile Titan-Nădrag-Călan și altele.

Dar cea mai bună apărare, cumpănită, concisă, precisă, lovind drept la țintă, a fost a lui Auschnit însuși, care a vorbit ultimul. Îl vedeam prima oară, și nu l-am mai văzut altă dată; nu mi-a fost simpatic, fiindcă semăna cu un campion de box, renumit în epocă, roșcat, pătrat – și boxerii, de orice categorie, nu pot să-mi placă. Era îmbrăcat bine, într-un costum de culoare închisă, croit cu artă, nu făcea impresia că vine de la pușcărie, unde, cum s-a plâns tribunalului, hoții l-au maltratat, l-au supus la silnicii și umilințe. Gândindu-mă atunci la câte îndurase și la ce mai avea să îndure, m-am

întrebat de ce nu dăduse dracului acțiunile, că tot avea să le piardă? Dar nu e dreptul meu să judec oamenii, atâta timp cât nu știu tot ce au în minte și în suflet. Era în boxă, a deschis un dosar, și a scos pe rând hârtiile care dovedeau lipsa de temei a învinuirilor; nu vorbe, ci acte legale, pe care nimeni nu putea să le respingă. Un singur punct rămânea nelămurit, ce se făcuse cu o anumită sumă de bani, zece mii de lire sterline, dispărute fără acoperire.

— Noi am dat multe zeci de mii de lire sterline, s-au construit cu ele ziare și…

Mai departe nu știu ce-a spus, am rămas șocat de ultimele cuvinte, gândul mi s-a dus la palatul unde apărea *Pasul Istoriei*, fiecare din cele zece etaje era fructul unui șantaj, așa spusese Nicolae Iorga, atrăgându-și ura lui Jordie, neîmpăcată, dar făcea o greșeală enormă, în ceea ce privește numărul șantajelor. Dacă unul din ele ar fi echivalat cu un etaj al palatului, apoi *Pasul Istoriei* ar fi avut un zgârie-nori, ca la New York.

Ignorând lirele dăruite în stânga și-n dreapta, judecata voia să știe ce era cu cele zece mii din dosarul procesului.

— Vă pot spune, dacă declarați ședință secretă.

Acestea au fost cuvintele acuzatului, pe care nu le-am uitat până astăzi. Oricine putea să vadă în ele cheia procesului. Dacă ar mai fi rămas vreo îndoială, ea s-a spulberat când cererea a fost respinsă. Este cineva atât de naiv încât să nu înțeleagă? Îmi pare rău, oricine ar fi el, n-am decât să-i dau mură în gură, dezvăluindu-i că în ședința secretă s-ar fi pomenit numele regelui.

După o deliberare destul de scurtă, tribunalul l-a condamnat pe Auschnit la șase ani închisoare. M-am întors la redacție, să-mi scriu reportajul, și ușierul m-a poftit în biroul directorului, unde l-am găsit pe Jordie, înconjurat de statul lui major, în frunte cu Jak Musiu, întruniți și în ședință de noapte, cu bere și crenvurști. Dacă așteptaseră să mă întorc, aproape de ora unsprezece, am înțeles ce importanță dădea ziarul nostru procesului.

— Ei, cum a fost, cum a fost? m-a întrebat febril Jordie, încadrându-mă în privirea lui divergentă.

— Domnule director, i-am răspuns, nu cunosc viața lui Auschnit, faptele lui reprobabile; s-ar putea să merite zeci de ani de închisoare. Pentru ce-a fost judecat acum, a primit șase; vă asigur că fără să-i merite.

Jordie a rămas impasibil, poate nu punea mare preț pe părerea unui tânăr ca mine; ceilalți însă făceau fețe-fețe. Iar eu, fără să țin seama de mimica lor

speriată, am adăugat, dând cu oiștea în gard, ca Ieremia:

— Cred că a făcut o aluzie și la ziarul dumneavoastră…

Jak Musiu s-a tras puțin înapoi și mi-a aruncat o privire alarmată, ca să-mi țin gura.

— Da, am continuat cu nevinovăție, a pomenit de niște zeci de mii de lire sterline băgate în palatele ziarelor.

N-am știut niciodată care a fost contribuția lui Auschnit la construcția palatului. Sigur este, mi-au spus unii, că tot fierul-beton provenea de la uzinele Titan-Nădrag-Călan, și desigur nu doar atâta.

Spre deosebire de toți ceilalți, care mă priveau consternați, Jordie și-a păstrat calmul, și nici nu mi-a purtat vreo ranchiună; era prea puternic. Deci mi-a spus în liniște:

— Acum du-te și scrie reportajul, dar repede, până nu se închide ediția de provincie!

Ediția de provincie se închidea la trei noaptea; dacă nu terminam mai înainte, știrea ajungea în țară cu douăzeci și patru de ore întârziere. Așa că, știind ce mare ar fi fost paguba, m-am pus pe brânci și am scris o pagină întreagă de ziar, fără să-mi trag răsuflarea. Ușierul stătea alături, îmi lua foile una câte una, cum era gata, și le ducea secretarului de redacție. La ora două terminasem, rămânea timp să se culeagă textul scris în viteză, să se pagineze, să se bage la calandru și să meargă la rotativă.

A doua zi am venit la redacție mai târziu, abia după-amiază și am fost curios să văd reportajul, deși de obicei nu mă interesa ce scriam din obligație profesională, preferam să-mi exprim ideile personale, sau să comentez în felul meu o întâmplare, să-i descopăr un miez, oricât ar fi fost ea de banală. Expunerea nudă a unor fapte, care nu puteau fi exprimate în două feluri, mi se părea o treabă mecanică, pe care bucuros aș fi lăsat-o pe seama unui creier artificial, cum ar fi computerele de astăzi, pe atunci socotite utopice. Început pe patru coloane în subsolul paginii întâia, loc de mare însemnătate, cu titlul în trei culori, negru, albastru și roșu, ceea ce făcea să atragă de la început privirea, reportajul continua în pagina a treia, ocupând-o în întregime.

L-am citit pe sărite, și după câteva rânduri s-a trezit în mine o nedumerire, apoi am fost contrariat de-a dreptul, fiindcă întâlneam fraze necunoscute; oricât de obosit fusesem noaptea, știam ce scrisesem. Atunci m-am așezat pe scaun și am citit textul în întregime, până ce am ajuns la stupefacție, căci multe din ideile mele erau întoarse de-a-ndoaselea. Astfel,

despre pledoaria unuia din avocați, pe care o socotisem prea blajină și prea sentimentală, dar plină de emoție sinceră, ceea ce nu era o critică destructivă, se spunea, în batjocură: „domnul Vasiliu-Iași a vorbit despre cozonacii moldovenești și alte aluaturi, fără nici o legătură cu procesul”. Despre apărarea precisă, documentată și clară a acuzatului, am aflat că fusese o bâlbâială penibilă. Și, în sfârșit, despre ședința secretă pe care tribunalul o refuzase și ar fi fost concludentă, cum spuneam eu cu o naivă bună-credință, nu apărea nici o vorbă. M-am dus enervat, cu ziarul în mână, la secretarul de redacție, care îmi arăta destulă prietenie, îmi zâmbea, era în mod neîndoios un om cu inima generoasă. La obiecțiile mele, mi-a răspuns cu zâmbetul dintotdeauna:

— Nu uita că eu sunt gazetar, înainte de toate. Tu n-ai să fii niciodată!

În glasul lui, care părea jovial, nu era cinism, cum putea să se creadă, ci o resemnare ascunsă. A murit tânăr, iar locul i l-a luat o inimă acră. Relațiile mele cu acesta, retezate repede prin voia soartei, am să le povestesc altă dată, când va veni timpul.

* * *

Frumoasa otrăvită, care murise la 29 decembrie, trebuia ca trei zile mai târziu, de Anul nou, să plece la Salonic și să se mărite cu vreun Onasis din vremea aceea. Avea douăzeci și opt de ani, luase niște premii de frumusețe, jucase pe la teatrul „Regina Maria”, fără să rupă inima târgului, făcuse probe de film la Berlin, fără să facă și filmul; acolo, în schimb, îl cunoscuse pe partenerul posibil, devenit amantul de inimă; totul în cariera ei era tipic.

Într-o vreme când oamenii nu bănuiau ce nenorociri se vor abate asupra lumii, deși băteau la ușă destul de puternic, moartea misterioasă a unei femei frumoase dăduse naștere unei rumori publice prelungită mult timp după ce se terminase procesul. Unii oameni n-au uitat-o nici până astăzi pe acea făptură, se fac referiri la viața ei și a celui ce o acoperise cu aur, apoi o omorâse. Faptele nu pot fi reconstituite după ziarele vremii, decât în chip contradictoriu. Secretarul de redacție mi-a întins o hârtie, era un bon de cinci mii de lei, și m-a trimis să iau banii de la casierie.

— E prețul corupției? l-am întrebat, încercând să fiu cinic.

— A, nu, pentru corupție s-ar plăti cel puțin de zece ori pe atâta! Dar pe tine nu te-a corupt nimeni; cel corupt sunt eu, fiindcă ți-am schimbat textul.

— Și tu, cât ai luat?

— Nimic! Mă crezi? Eu nu-mi fac decât meseria. Ia-ți liniștit banii; nu sunt din partea patronului, ci a redacției.

— Nu-i totuna?

— Nu; am un fond pentru cheltuieli ocazionale, pentru prime sau pentru premii de consolare. Ți-ai pierdut o noapte, trebuie plătită.

— Ce înseamnă premii de consolare?

— Un fel de despăgubire, când un articol nu poate să apară, dar nu din cauza cenzurii, ci fiindcă nu i-ar plăcea patronului.

Cu acest prilej, fiindcă eram încă novice, mi-a dat o listă de persoane, oameni politici, oameni de cultură și de afaceri, al căror nume nu putea să apară în *Pasul Istoriei*. Lista se schimba periodic, erau șterși unii, îi înlocuiau alții. Trebuie să recunosc că altă opreliște nu mai exista, puteai să scrii despre orice îți trecea prin minte.

— Și spune-mi, am continuat, Jordie cu cât s-a ales din pagina asta?

— Nu-i vorba de o pagină, ci de tot procesul, așa se procedează. Ți-aș spune, dar crede-mă că nu știu.

— Nu poți nici să-ți închipui?

— Nu; mi-ar fi frică.

Mi-am reamintit acest dialog, ca să-l refer la procesul de otrăvire, să deduc câți bani s-au cheltuit atunci cu ziarele, ca să influențeze opinia publicului și pe-a juraților, dar, după cum se vede, n-am aflat nimic, și nici nu cred că are să se afle vreodată.

La început s-a spus, între altele, că ar putea să fie o eroare farmaceutică, în locul unui anumit medicament, victima a luat otravă. Otrava însă era cianură de potasiu, care n-avea ce să caute în casă, și nici nu știu cum poate să se procure, de unde, în ce condițiuni? Probabil cu mulți bani sau cu multă influență. A fost bănuită până și femeia de serviciu, interogată, zăpăcită, înnebunită, și la urmă au trebuit s-o lase în pace.

S-a vorbit și de sinucidere. Cineva a cheltuit probabil multe parale ca să pună în circulație o asemenea presupunere. O femeie frumoasă, adulată, răsplătită, iubită n-ar putea să se omoare înainte de nuntă decât în urma unui proces grav de conștiință. Cu toată osteneala pe care și-au dat-o unii și alții, primele două ipoteze n-au putut sta în picioare, evidentă rămânea crima.

Fratele victimei bănuia pe o rivală; nu mă îndoiesc de existența unei rivale și chiar a mai multora; un om bogat, sensibil la chemarea feminină, are batalioane de pretendente. Admit de asemeni că o rivală poate să nutrească gândul crimei; dar ca să-l pună în aplicare trebuie să aibă însușiri

de criminală. Nu oricine este capabil să ia viața cuiva și să trăiască liniștit mai departe; mai curând sau mai târziu, trebuie să se destăinuie, întâi duhovnicului, pe urmă judecătorului.

După ce rivala se dovedise nevinovată, rămâneau în cauză cei doi amanți, constructorul de tancuri și actorul. La sfârșit, a fost exclus și acesta din urmă; nu știu cum, dar dacă mobilul crimei era acela că femeia îi părăsea pe amândoi, ca să se mărite cu un al treilea, eu cred că amantul de inimă, cu meseria lui de renume, tânăr și plăcut la înfățișare, nu prăpădit și șleampăt cum îl arătau unele ziare, avea atât de multe șanse să se consoleze repede, încât ar fi fost o prostie să recurgă la fapta disperată a crimei; acest singur temei îmi ajunge ca să-l scot de sub orice bănuială.

Acum, când știu cum se mistifică adevărul, nu mă mai iau după ce scriau ziarele vremii. Apoi, împotriva a ceea ce am spus cu însumi câteva pagini mai înainte, chiar oamenii care credeau cu sfințenie în litera tipărită începuseră să se îndoiască, întreagă lucrătura fiind cusută cu ață albă. În schimb, pe cât de luminați erau în ceea ce privește numele vinovatului, pe atât de sceptici rămâneau în privința pedepsei. „Va plăti și va scăpa!” spunea publicul. Pe cine să plătească? Pe toată lumea; avea de unde. Dacă vreunul din jurații acelui proces mai trăiește și ar vrea să protesteze, simțindu-se ultragiat, îl sfătuiesc să stea cuminte, nu era nevoie să fie cumpărat decât jumătate din juriu, plus unul. Verdictul fiind anonim, nimeni nu va ști niciodată cine a spus acel „da” inutil, și cine acel „nu”, care a adus achitarea.

Absolvit de vinovăție, acuzatul care coborâse din dubă cu gambeta pe față a ieșit triumfător pe ușa principală a tribunalului, și-a pus gambeta în cap și s-a fotografiat pe scările de piatră, între prieteni, cu flori în brațe, ca la nuntă.

Capitolul 32

Trecutul Corneliei, viață pastorală, sănătoasă și fericită. Familii numeroase. Războiul, moartea de glonț și de tifos; dezastrul țării și al Corneliei; năzuința ei de a-și face altă familie. Tiberiu și Dita (Afrodita). Vânzătoarele din prăvălie, raporturile Ditei cu ele, domesticirea; cum se schimbă fața lucrurilor.

A trebuit să treacă timp, să-i cunosc faptele, să-i descopăr firea, până să mă întreb cine era Cornelia, de unde venea și unde voia să ajungă. Prima ei trăsătură de caracter, la care am ajuns la început intuitiv, și pe care apoi mi-am întărit-o prin observații îndelungate, era bunătatea, în deplinul înțeles al cuvântului, bunătate pentru oricine, spontană, fără condiții, și rezistentă la orice zguduire; nu o dezarma nici lipsa de recunoștință, nici răutatea, nici inamiciția declarată. Astăzi, la mult timp după ce și-a dat sufletul, gândindu-mă la viața ei, pe care ajunsesem s-o cunosc bine, pot spune că ființa aceasta cum nu am cunoscut alta, și cum nu mi-aș fi închipuit că poate să existe într-o lume plină de suferințe și de păcate, nu avea nici o pată pe conștiință, nu făcuse ceva rău nici măcar cu gândul. Iar dacă am spus că la moarte și-a dat sufletul, folosind o vorbă obișnuită, dar pe care până acum am evitat-o, părându-mi-se convențională, acum am ales-o fără ezitare, fiindcă alta nu se potrivea mai bine, și cred că în înțelesul ei deplin nici nu s-ar fi potrivit altcuiva. Ea nu venise pe lume ca să mântuiască pe cineva, dar sunt sigur că era înzestrată pentru o asemenea misiune, bineînțeles în lumea ei mică, a familiei. Am limitat-o la atât, fiindcă deși avea simțul armoniei între oameni, îi lipsea puterea și posibilitatea s-o extindă într-o lume mai mare, necunoscând-o. În schimb, lumea ei apropiată, oricât ar fi fost de mică, se alcătuia din un mare număr de suflete, paisprezece copii, cu părinții și cu bunicii, atât din partea tatălui, cât și a mamei. Acestora li se adăugau rudele, pe puțin în același număr, punându-le la socoteală numai pe cele de sânge, din prima spiță.

Capul comunității, pe care, după știința mea, n-o întrecea la număr decât familia AMarisei, prea ieșită din comun ca s-o folosesc drept comparație, era oier din strămoși, poate de pe vremea lui Ștefan cel Mare, într-un sat de deal din Moldova de mijloc. Îndată după Paște, strămoșul pleca la munte cu oile, cu nevasta și cu toți din feciorii care aveau împliniți zece ani și învățaseră abecedarul cu dascălul bisericii, ca pe vremea nu îndepărtată a lui Ion Creangă, născut și el cam prin aceleași locuri. Grija casei, unde rămâneau șase fete și doi băieți prea mici să meargă la stână, o aveau bunicii, oameni încă în putere. Acestea se întâmplau în primul deceniu al secolului nostru, când, după răscoala din 1907, peste sate se așezase o liniște înlăcrimată, dar nu lipsită de speranță; oamenii începeau să prospere, strângeau ban pe ban, lipsindu-se de mâncare, ca să cumpere pământ, un pogon după altul.

Cornelia, prima născută, îndată ce fusese în stare să fie de un folos în casă, își crescuse frații și surorile mai mici, nu doar fiindcă așa era obișnuința, ci mai ales din vocație; în ea se născuse o mamă, cu toate darurile cerute ca să-și poată iubi copiii până la uitarea de sine. Nu împlinise șaisprezece ani când, în 1910, se mărită cu un flăcău dintr-un sat aflat aproape, de partea cealaltă a dealului, și el fecior de oier, cu o familie la fel de numeroasă ca a Corneliei. Din viața ei m-a interesat în primul rând faptul că trăise înconjurată de atâtea suflete, încât ar fi putut ele singure să umple un sat de oameni. E ceea ce socotesc că i-a determinat firea, făcând-o să creadă, copilărește, că pe tot pământul dintre Siret și munte trăia o singură familie. E adevărat că ea nu colindase acel pământ și nu cunoștea decât satul ei și cel unde se măritase, la oraș nu fusese niciodată, dar își închipuia că oriunde s-ar fi dus, peste un deal sau peste zece, n-ar fi întâlnit alți oameni decât oieri, toți din neamul ei, despărțiți numai de lungimea pământului.

După ce se măritase, se statornicise obiceiul ca Paștele și Crăciunul să-l petreacă o dată în casa părinților ei, unde venea și ea cu bărbatul și cu toți ai lui, o dată în casa cealaltă, și acolo se punea masă la fel de mare.

Despre frumusețea acestor ospețe mi se pare necuviincios a mai spune; din tot ce fusese bucurie, în câțiva ani s-a ales praful și pulberea, rămânând numai jalea. O nenorocire de asemenea proporții nu cred să se fi petrecut vreodată decât în dramele antice, închipuite, iar pe pământul cu oameni numai la calamități uriașe, ca erupția Vezuviului sau cutremurele din Japonia.

Până atunci, Cornelia avusese numai o suferință, că nu-i fusese dat să aducă un prunc pe lume, ea cea născută înainte de toate spre a fi mamă. Se mângâia iubindu-și nepoții, și continuând să spere într-o minune. Ceea ce se și întâmplă în al șaselea an de la căsătorie, când știu că are să nască, nu-și punea întrebarea ce voise soarta să arate cu această întârziere, mulțumind cerului cu mătănii smerite. Și tocmai atunci începu războiul; bărbatul plecă pe front, trecu munții în Transilvania și muri în fața Sibiului. Din cele două case plecaseră șaptesprezece oameni, bărbați și tineri. Corneliei îi veni înștiințarea că bărbatul murise abia după o lună. Se zvârcoli toată ziua și toată noaptea, dându-se cu capul de tocul ușii, trântindu-se pe jos de duduia casa; nimeni nu putea să-i vină în ajutor, încuiase ușa cu cheia și cu zăvorul. În dimineața zilei următoare, plecă nebună peste deal, la casa părinților, acum goală pe jumătate, nu știa ce să caute, căci alinare nu se mai găsea pe

tot pământul. Abia acum, când bărbatul se prăpădise, își dădea seama ce-o lega de el, nu prin clipele lor de dragoste, pe care nici nu apucase să le înțeleagă dacă rămâneau sterpe, ci prin ceea ce trăia în pântecele ei, o viață, din care jumătate era a lui și a lui avea să rămână, chiar dacă murise. În vârful dealului, căzu în brânci, zvârcolindu-se, mușcând țărâna de durere, și născu o fetiță moartă, un boț de carne învinețită.

În iarna care veni repede, toți din casă muriră de tifos exantematic. Din tot satul scăpară numai câțiva, niște umbre, printre ei și Cornelia, deși ar fi vrut să moară prima. Îi îngriji pe ai săi, până la ultimul, fără ca molima s-o atingă. La fel pieriră și cei de dincolo, din casa și din satul bărbatului. Oile, câte nu le sfâșiaseră lupii peste iarnă, în primăvară o parte se risipiră, altă parte o luară trimișii, pentru hrana soldaților. Când la sfârșitul războiului puținii supraviețuitori, doi din frații Corneliei, se întoarseră, găsiră casa pustie.

Rătăcind în josul Moldovei, fără să știe ce caută, Cornelia ajunse în locul de unde se auzeau tunurile. Acolo intră ca îngrijitoare la un spital de campanie. Nu avea nici un gând despre viața ei viitoare, ce va face la sfârșitul războiului. Mă doare sufletul să mi-o închipui, atât de singură și de pustiită, mă grăbesc s-o scot la un liman, ca să am și eu liniște.

Un meseriaș din orașul copilăriei noastre, care se chinui șase luni până să-și dea sufletul, cu pieptul rupt în două de schije, și căruia îi alină suferințele cu un devotament de soră sau de nevastă, îi lăsă cu limbă de moarte, fiindcă nici el nu mai avea pe nimeni, o casă, pe strada Dâmbului. După război, Cornelia se retrase acolo, și fiindcă învățase să aline bolnavii, intră îngrijitoare la spitalul comunal, aflat nu departe de casă, și unde mai târziu avea să zacă Odor. Casa îi fu hrăpită, cum se știe, de o pereche ticăloasă. Salvarea fu Trandafil.

Altceva n-am mai avut nevoie să aflu despre viața ei, pe care mi-a povestit-o ea însăși, în crâmpeie, mult mai bogată în simțăminte și în fapte, decât am avut puterea să pot spune. Ceva însă mi-a rămas întipărit în minte, fără să-și fi pierdut intensitatea nici până astăzi, amintirea ei despre ospețele de sărbători, din familie, când ușile odăilor se dădeau în lături și se întindea o masă lungă cât casa. Era nevastă tânără, se înțelegea cu bărbatul, nu-i lipsea nimic să fie fericită, decât copiii, care întârziau să vină. În lipsa lor, fericirea ei era să vadă casa plină, când intra pe ușa scundă de la bucătărie; ea spunea cuhnie, cuvânt pe care îl auzisem din gura demobilizaților, întorși din Moldova. Eram copil și îmi venea să râd că la plapumă se spunea crivat,

la varză curechi… Cornelia intra în casă, în șir cu alte cinci-șase femei sau fete, ducând fiecare pe câte un taler de lemn, cu cioplituri pe margine, purcei de lapte rumeniți la cuptor, dacă era iarnă, și miei primăvara. Ea nu se bucura însă atât de acest belșug care se înșira pe masă, ci de numărul oaspeților, patruzeci-cincizeci, neam din neamul ei, alcătuind o lume nepieritoare. Fericirea Corneliei era familia.

Oricât mi-ar fi fost de greu să înțeleg și să admit gestul lui, știam ce îl determinase pe Trandafil să se însoare cu o ființă sărmană și oropsită, căreia îi lipseau numai cinci ani ca să aibă de două ori vârsta lui și nu mai putea să aștepte nimic de la viață, decât o moarte liniștită. Dar mult mai greu aș fi înțeles ce o determinase pe Cornelia să accepte o atât de nefirească asociere. Dacă mintea mea ar fi avut capacitatea să pătrundă mai în adâncul faptelor, ar fi trebuit să-i presimt intențiile din timpul când începuse să vândă borș proaspăt, la poartă. Și să le înțeleg, din ziua când îl luase sub oblăduirea ei pe Odor. Tot ce urmase, cu migală, cu răbdare, cu trudă, țintea același scop: Cornelia voia să-și facă o familie, în locul celei pierdute. Dar n-am înțeles pe deplin decât alți ani mai târziu, spre sfârșitul războiului, în ziua când, în casa bogătașului, renovată și populată cu ce putuse ea să adune din familia lui Trandafil, am văzut o masă mare în mijlocul sufrageriei, unde urmau să se întrunească toți, vreo douăzeci și patru, nu cincizeci, ca altădată, la un ospăț dat în cinstea Alexandrinei. Era în timpul unui bombardament, au scăpat toți, fiind refugiați în adăpostul din curtea apropiată cu prăvăliile, o bombă însă a spulberat casa zădărnicind ospățul de sărbătoare. Dar fiindcă puțin mai înainte văzusem masa pusă, încărcată ca în vreme de pace, mi-o amintesc și astăzi, aievea, și fără voia mea o văd pe Cornelia cum ar fi venit de la bucătărie, ducând ea însăși platoul cu mielul făcut la cuptor, ca în casa părinților. Pe fața ei de om cu inima caldă și dulce ca pâinea de grâu din prima seceră, ar fi înflorit un zâmbet de fericire, cum nu-l poate avea decât cineva care, după o muncă îndelungată, își vede visul cu ochii.

* * *

Fericit este omul dacă poate să-și facă o viață nouă, când prima a fost distrusă. Pribeagă rămasă fără nimeni pe lume, odată ce-și pierduse și bărbatul, și copilul, pentru care ar fi putut să trăiască, deși mai toți din marea lor casă, părinți, frați, surori, cumnați și cumnate, muriseră de glonț

sau de tifos, avea acum o nouă familie. Și nu i-o dăduse Dumnezeu, ci o făcuse ea însăși, muncind în tăcere, fără să-și dezvăluiască intențiile.

Cel mai ușor de găsit dintre frații lui Trandafil era Tiberiu, care trăia în oraș, într-o casă de mahala, cu o țiitoare luată tot de la bordel, după ce prin viața lui mai trecuseră încă vreo patru, aduse tot de acolo, după ce Aurica îl părăsise. Pe aceasta o știam și nu neg că îmi fusese simpatică deși i se citea stricăciunea pe față; dar tocmai de aceea, fiindcă nu era fățarnică și nu făcea pe mironosița o judecam cu îngăduință. Restul îl privea pe Tiberiu, era treaba lui dacă îi plăceau femeile trecute prin ciur și prin dârmon și înfrățite cu dracu. Acestea locuiau cu el, însă din când în când se mai duceau și pe dincolo, unde își păstrau vadul. Ar fi fost imposibil ca Tiberiu să nu știe, dar nu cred că avea o înțelegere cu ele, ci doar se făcea că nu vede. Nu le întreba din ce-i dă să mănânce, fiindcă el nu câștiga nici un ban, voise în câteva rânduri să se îmbogățească pe seama proștilor, și dacă nu izbutise, nu-și pierduse nădejdea, spera ca într-o zi să dea lovitura, de aceea nu se mulțumea cu vreo slujbă; ar fi putut să intre undeva, contabil, sau măcar să țină registrele negustorilor de prin apropiere, căci făcuse școala comercială.

Mă nedumerește, poate mă sperie, ce deosebire era între el și Odor, între el și Traian, teolog și călugăr aflat atunci la mănăstirea Cernica, unde ținea predici de se cutremurau credincioșii. Nu pot să-l asemuiesc nici măcar cu Tom, care fusese un monstru și murise din propria lui monstruozitate. Sigur că el rămâne cel mai inexplicabil din numeroasa și eterogena progenitură a domnului Alcibiade. Dar, cu toate faptele lui scelerate, n-ar fi coborât niciodată pe treapta bicisnică unde se complăcea Tiberiu să trăiască; mai potrivit cu Tom era să se ducă de-a dreptul în iad, ceea ce și făcuse. Dacă de faptele lui îmi era groază, cele ale lui Tiberiu îmi stârneau repulsia.

Totuși, așa cum era el, cu toate păcatele, într-o zi Cornelia îl aduse în casă, cu ultima lui țiitoare, după ce îl convinse s-o ia de nevastă. Ea însăși merse cu ei la primărie și fu martoră.

A doua zi, Tiberiu sosi în strada Primăverii, aducându-și mobila în două căruțe; n-avea mare lucru, pat cu somieră și saltea de lână, două noptiere, un șifonier cu trei uși, masă de sufragerie cu șase scaune, bufet, dulap de veselă, mașină de gătit, cu lemne, pe care o transformă pentru gaze. Nu era gaz metan, acela s-a adus din Transilvania, pe conductă, abia în timpul războiului, ci gaz de sondă, aflat mai aproape, în schelele de petrol din nordul orașului. A fost o binefacere pentru oraș, ca și pentru satele pe unde trecea conducta, deși unii strâmbau din nas, spunând că nu se compară cu

lemnele. Așa s-a întâmplat cu oamenii de când lumea, greu s-au obișnuit cu mașina de cusut, greu cu trenul și mai greu decât toate cu automobilul. Ce-o să se întâmple cu acesta din urmă nu-mi închipui și nu știu ce gândesc alții. Acum douăzeci și cinci de ani, pe strada mea erau numai două, iar azi umplu amândouă trotuarele; în curând n-au să mai încapă decât unul peste altul.

Pe nevasta lui Tiberiu o chema Afrodita, probabil cine o botezase nu știa că era numele unei zeițe a frumuseții. Pe strada Calomfirescu n-avea ce să caute o Afrodită; patroana o boteză Dita. Numele întreg avea să i-l redea Odor, odată, convins că în ea întâlnise o zeitate.

Datorită numelui ei din acte, lui Tiberiu Dita i se părea o cucoană, deși nu era decât o femeie de la țară, servitoare la oraș, o vreme, până ce ajunsese în strada Calomfirescu, în căutarea unei munci mai ușoare. N-avea în ea nici urmă de viciu, nici vreo înclinare spre noua ei meserie, atât că nu i se părea o corvoadă; era o femeie robustă, aproape că nu simțea ce i se întâmpla, se uita pe tavan, după muște, ceea ce n-o împiedica să se miște, conștiincioasă, nici plictisită, nici obosită, zâmbind tot timpul. Pe lângă firea optimistă, avea probabil și o construcție lăuntrică deosebit de ispititoare, fiindcă bărbații o căutau cu precădere, lăsând la o parte pe altele mai frumoase.

Când am văzut-o prima dată, m-a dezgustat zâmbetul ei, cu gura mare și răzbuzată, care lăsa să i se vadă dinții îngălbeniți, alternând cu unii de viplă lucioasă, lucrați prost, neegali și neajustați bine, făcând tot timpul gingia să sângereze. Am regretat-o pe Aurica, oricât ar fi fost ea de stricată, fiindcă era bine făcută, o găsisem și eu o dată, ca Pantelimon Dumitrescu, lăindu-se în copaie, cu ușa descuiată; apoi avea dinții frumoși și o aluniță în colțul gurii. Într-o zi, n-am rezistat ispitei și am căutat-o în strada Calomfirescu.

Dita se dovedi a fi o femeie așezată, deși venea dintr-un loc de pierzanie. Cornelia le dădu unul din apartamentele de la etaj, deasupra birtului nedeschis încă. Aveau tot ce le trebuie, două odăi, dormitor și sufragerie, cu bucătărie și chiar cu baie, ce-i drept, cam primitivă, cu ciment pe jos și cadă de zinc, iar pereții fără faianță. Pe Dita o luă să-i ajute la prăvăliile din față, pe care le conducea singură; vânzătoarele, nu mai mult decât două, nu-i inspirau încredere, când pleca după alte treburi era sigură că o fură, degeaba le controla când plecau seara; amândouă locuiau pe aproape, greșise angajându-le; în lipsa ei, cineva din familie dădea fuga, ori bărbatul, ori copiii, și vânzătoarele le umpleau traista, le mai băgau și câte un pol în

mână. Cornelia avea experiența negoțului de pe când ținuse prăvălioara de la poartă, nu-i fu greu să-și dea seama că un sfert din câștig îl luau alții.

Când o aduse pe Dita și o puse pe capul lor, vânzătoarele nu știau că erau cumnate, încercară s-o tragă spre ele, încă din prima zi, fără nici o prevedere, făcându-i cu ochiul și spunându-i „o să ne înțelegem”. Curând veni bărbatul uneia, se uită la Dita, dar nu-i dădu importanță, credea că-i o clientă. Vânzătoarea umplu trei pungi, una cu zahăr, alta cu orez, a treia cu bomboane în poleială și le puse în traista bărbatului.

— Nu le cântărești? întrebă Dita.

Femeia ridică din umeri, pe jumătate îmbufnată, pe jumătate complice; tocmai voia să adauge două portocale și un pumn de roșcove. Într-o clipă, Dita se gândi că nu trebuia să și-o facă dușman, nu cunoștea strada, nu știa cu cine are de-a face, femeia putea să ridice împotriva ei tot cartierul. I-ar fi spus pe loc să plece acasă, dar se abținu, în așteptarea Corneliei. Se mulțumi să ia sacul din mâna bărbatului, scoase pungile de zahăr și de orez, o lăsă pe cea cu bomboane, deși costa mai mult decât primele două.

— Uite, vecine, îi spuse, să nu pleci cu mâna goală. Bărbatul se făcu roșu, îi aruncă punga cu bomboane în față.

— N-am nevoie de pomana dumitale!

Reacția vânzătoarei fu neașteptată, se repezi la el și numai că nu-i scoase ochii.

— Du-te acasă, bețivule! Așa se vorbește cu o cucoană?!

Vânzătoarea cealaltă venise din prăvălia de alături și aduna bomboanele de pe dușumele. În loc să-și atragă dușmănia lor, Dita simțea că amândouă erau acum solidare cu ea, printr-o ciudată reacție femeiască. Un copil care voise să intre, văzuse scena, din ușă și, fără un cuvânt, se duse pe ici-încolo.

La prânz, când prăvălia se închidea două ceasuri, Dita se sfătui cu Cornelia, după ce-i povesti tot ce se întâmplase. Mâncau împreună, ele două cu Tiberiu, la o masă așezată afară, la casa modestă de peste curte, unde Trandafil și Cornelia mai locuiau și astăzi; palatul boierului se pregătea pentru oaspeți. Lui Odor îi trimitea mâncarea acolo, unde înainte stătuse cu chirie; Trandafil venea mai târziu de la slujbă. Acum Cornelia avea bucătăreasă, n-ar fi răzbit singură cu toate treburile. Grădina de zarzavat i-o îngrijea un om din vecini, dar nu era mulțumită de el, fiind și nepriceput, și leneș. Acolo o văzusem prima oară pe Ioana, așteptându-mă, ca să mă invite la jocul de gajuri.

— M-am gândit să nu ți-i fac dușmani! spuse Dita, la sfârșit, justificându-și gestul cu punga de bomboane.

— Te-ai gândit bine! încuviință Cornelia, mirându-se că o femeie deprinsă cu alte treburi se descurcase cu atâta înțelepciune, într-o împrejurare când ea însăși n-ar fi știut ce să facă.

— Dar n-au să fie mulțumite, acum, dacă le-a înțărcat bălaia, continuă Dita.

— Ba au să fie!

După-amiază, la ora deschiderii, femeile așteptau spăsite, la prăvălie, în ușă. Erau împăcate, sau pregăteau o răzbunare?

— Să văd cum ies cu socotelile la sfârșitul lunii, și pe urmă cred că am să vă măresc leafa, le înștiință Cornelia, ca și când n-ar fi știut nimic din ce se întâmplase de dimineață.

Pe urmă, se adresă vânzătoarei din băcănie:

— Săftico, fata voastră cea mare ce face?

— Nimic, nu mai merge la școală; așteaptă să se mărite.

— Până se mărită, ad-o aici, să te ajute; o să avem mai multă marfă. Poate să rămână și după ce s-o mărita, dacă i-o da voie bărbatul.

— Adică, să vină cu leafă?

— Se înțelege, dar leafa am să i-o fixez după o lună. Dacă și-o vedea de treabă, o să fie mulțumită.

Ziua următoare, în ușa largă dintre cele două prăvălii, apăru o masă cu o mașină de înregistrat încasările. Când învârteai manivela, pe cadranul din față apărea cifra, suna un clopoțel și se deschidea sertarul cu banii. Întocmai ca mașina de înregistrat din cofetăria unde era casieriță Zorina; orice-ai face, pe oriunde te-ai învârti, totdeauna găsești ceva care învie amintirile. Nu mai știam nimic, dar absolut nimic despre Zorina; poate se măritase în alt oraș, poate murise. Nu mai trecusem niciodată prin fața casei lor, și dacă aș fi trecut, pe cine să întreb? Deși erau câțiva ani de când domnul Zaharescu se împușcase în prăvălia armurierului, fără să plătească revolverul, lanțul lui de cofetării exista încă, deci și laboratorul, și fabrica de ciocolată, numai că o prăjitură costa doi lei în loc de unu.

Dita își luă în primire locul la casă, și la sfârșitul lunii deverul crescuse cu cinci mii de lei. Cornelia nu putea să le dea vânzătoarelor o compensație atât de mare, căci plusul se datora și altor cauze, nu doar că se oprise risipa; le adăugă câte cinci sute la leafă și ele fură mulțumite, căci nici nu știau de câți bani furau înainte, nu făceau socoteala.

Din primele zile, Dita devenise un membru devotat al familiei.

Pe Tiberiu, Cornelia îl trimisese în Bucovina, cu o misiune socotită de ea importantă, și era, avea să se vadă.

Capitolul 33

Pantelimon Dumitrescu, fratele domnului Alcibiade; scurtă rememorare a ultimei lui fapte, nunta cu Miercana, mireasa sexagenară. Un sat de lângă Suceava. Pregătirea casei pentru un oaspete de seamă. Alexandrina în casa lui Teofil; o noră mult prea frumoasă. Asiduitățile neîncetate ale domnului Pretoreanu. Alexandrina, între invitația lui Pantelimon și a Corneliei. Reconstituirea harpei.

Trecuse un an de când Pantelimon Dumitrescu, fratele nebănuit al domnului Alcibiade, se însurase cu Miercana, femeia supusă și credincioasă, pe care și-o luase în casă îndată ce ajunsese în țară după lungi peregrinări prin lume. Nu-mi place să povestesc de două ori aceeași întâmplare, presupun însă că mulți au uitat istoria lui, fiind secundară, astfel voi reaminti-o, în două cuvinte. Marinar pe un cargobot torpilat de nemți în nordul Finlandei, spre sfârșitul primului război mondial, se salvase, ajunsese la țărm și pe urmă, în plină revoluție, străbătuse tot pământul rusesc, până la Odesa, prins când în tabăra albilor, când într-a roșilor și pus să lupte. Dat mort, banca de la Londra, unde societatea de navigație îi făcuse o asigurare, importantă pe vremea aceea, plăti banii, o mie de lire sterline, lui Tiberiu, care se duse în Anglia să-i ridice, fiindcă Pantelimon Dumitrescu îl declarase moștenitor pe domnul Alcibiade; nimeni din familia acestuia nu știa cine era cel care îi blagoslovise cu o sumă atât de mare. Tiberiu însă, ca urmaș al moștenitorului, nu-și făcu scrupule, încasă banii și-i cheltui cu nesăbuință, fără să-i dea în casă, cum ar fi fost cu dreptate.

Cinci ani munci pe rupte Pantelimon Dumitrescu, împreună cu femeia, până ce putu să strângă zece mii de lei, pe care îi trimise băncii de la Londra, explicând că, nefiind mort, era dator să restituie asigurarea, deși n-o încasase el, ci o rudă iresponsabilă. Știa că zece mii de lei nu făceau nici pe departe o mie de lire, dar își cerea iertare, mai mult nu putuse să strângă. După două luni, primi banii înapoi, plus încă pe atâția, din partea băncii, drept dar pentru cinstea lui neobișnuită, fără să-i spună însă, în scrisoare, cât o socotea de naivă.

Cu întreaga sumă, picată ca un semn al cerului, Pantelimon făcu nuntă, tocmai la Putna, până atunci trăise fără cununie, se întoarse acasă cu buzunarele goale și dormi o noapte și o zi, beat, ca în letargie, încât nevasta, speriată, îi aprinse lumânarea și chemă preotul.

În ce privește vârsta lor, la vremea nunții, am spus o cifră greșită, și nu din vina mea, ci a lui Pantelimon Dumitrescu, el se înșelase, sau voise să se laude, declarând că avea nouăzeci și șase de ani, când în realitate nu împlinise decât nouăzeci și unu. Vârsta Miercanei, nevasta, șaizeci și cinci de ani, era corectă.

Pentru a reaminti ce firi aveau și unul, și altul, și spre a se înțelege mai ușor cele ce au să urmeze, nimic nu mi se pare mai potrivit decât să mă gândesc cum se trezise el din beția de după nuntă. „Pantelimoane, se jelea femeia, îngenuncheată la capul patului, nu mă chinui, ai milă de mine, ori mori, ori trezește-te!” S-a trezit și a certat-o: „Ce te bocești așa? Mai bine dezbracă-te și vino de mă încălzește!”

Pe urmă, femeia – îmi vine atât de greu să-i spun Miercana, căci nu-i un nume care se dă oamenilor! – a scos de sub salteaua de paie un teanc de bani, hârtii de câte o sută, și le-a pus lângă pernă.

— Ce-s astea? a întrebat bărbatul.

— Cinci mii de lei; le-am pus deoparte.

La început, Pantelimon s-a înfuriat, dar s-a stăpânit și s-a mulțumit s-o mustre, cu mâhnire:

— Nu-i păcat de ei?! Am fi putut să lungim nunta până duminică, să fie o săptămână.

Ținuse trei zile, după datină, mai mult nu se obișnuiește. Trecându-i mâhnirea, Pantelimon se dădu jos din pat, sprinten ca tinerii.

— Acu, dacă n-ai avut de lucru, apucă-te să văruiești odaia din față.

Casa avea două odăi, luminoase, cu o tindă la mijloc. Odaia din față putea fi golită cu ușurință, toamna puneau acolo porumbul, făina, legumele și roadele din grădină; acum erau pe sfârșite.

— Eu mă duc la oraș, cu o socoteală, mai spuse Pantelimon. Dacă trec pe la soră-ta, crezi că o să-mi dea mașina de cusut, o să se încreadă?

— Ți-o dă, că-i a mea, și ei nu-i mai trebuie, a orbit de tot, cum să mai coase?! Dar la ce-ți trebuie?

— Ai să vezi, când m-oi întoarce!

Miercana fusese puțin și croitoreasă, nu cu renume, bună pentru vecinele fără pretenții.

Până la Suceava nu erau decât opt kilometri, Pantelimon împrumută căruța vecinului, cu doi cai bunișori; drept răsplată, îi aduse omului o damigenuță cu rachiu și un bidon cu gaz de lampă. Omul spuse „bogdaproste”; drumul nu fusese lung, căruța era încărcată cu lucruri ușoare, o somieră, cu arcuri și lână, o plapumă nouă, o masă și două scaune, plus mașina de cusut a Miercanei și un pachet cu pânză albă, pentru cearșafuri. Încă nu venise seara când sosi acasă cu toate acestea. Miercana văruise odaia, ba și tinda, care era puțin afumată de peste iarnă, când puneau acolo soba de bucătărie. Oricum, ar fi văruit-o, fiindcă se apropia Paștele; în grădină plesneau mugurii pomilor, în curând înfloreau zambilele.

În trei zile, odaia din față era gata de oaspeți, cu perdele la ferestre, făcute din ștergare subțiri, cu înflorituri negre și roșii, cu preșuri pe jos, din perete în perete, cum se pune mocheta astăzi; nimeni n-ar fi crezut că dedesubt era pământ lipit cu argilă. Pentru ce știa Pantelimon, și pentru ce avea în gând, o casă de la oraș n-ar fi fost mai bună, nici acolo nu găseai băi pretutindeni, oamenii se spălau în ligheane și se lăiau în copaie, sau în cadă de zinc, înghesuindu-se cu genunchii la gură. În timp ce Miercana cosea cearșafuri și fețe de pernă, el îi scria Alexandrinei, cu marea lui bunăcuviință, care nu scăzuse și nici n-avea să scadă vreodată: „Preacinstită doamnă, curată la suflet…”

Alexandrina locuia acum la Teofil, pe strada Miron Costin, între Calea Griviței și Bulevardul Cuza, în casa de zestre lipită de a părinților fetei. Pe aceasta o văzusem o singură dată, la primul revelion după moartea Santei, când totul pe lume mi se părea în doliu. Plecasem curând, fiindcă după miezul nopții apăruse o fată în costum de schi, abia sosise cu trenul de la Sinaia, și în lumina scăzută a lampioanelor semăna cu Santa; câteva clipe, n-am știut ce se întâmplă cu mine, mi se părea că reînviase și venise cu caii, să ne reluăm schicioringul întrerupt tragic în trunchiul de salcie, să ieșim pe câmp, în afara orașului. Am plecat fără să-mi iau rămas-bun de la nimeni, am umblat pe străzi, singur, până la ziuă. Cine mi-a judecat mai târziu viața și firea, n-a putut să mă cunoască, fiindcă n-a știut de acea noapte și n-a pus-o la socoteală, cum n-a știut multe din ce a însemnat zbucium și deznădejde.

Pe Teofil l-am mai văzut din când în când, dar pe nevasta lui niciodată, n-am fost la nuntă, le-am trimis flori și o felicitare neconvinsă. N-aveam nimic împotriva ei, decât că nu-mi plăcea cum o cheamă, Despina; numele ei îmi sugera spinul, care înțeapă. Dar recunosc că era de-o frumusețe

amețitoare, văzusem încă din noaptea revelionului. După ce Alexandrina o cunoscuse pe când era numai logodnică, Teofil a întrebat-o cum i se pare, iar ea a răspuns, surprinsă și puțin speriată: „E mult prea frumoasă!”…

Mamele înțeleg și presimt multe. A acceptat să se mute la ei după nuntă, fiindcă n-avea o locuință statornică, o găzduiau când Titus, când Tadeu, al cincilea și al șaselea dintre fiii ei, despre care n-am povestit nimic până astăzi, și nici nu le-a venit rândul. Căci, așa cum am hotărât de la început, nu voi pomeni nimic despre urmașii domnului Alcibiade, decât pe măsură ce-mi vor atrage atenția prin vreo faptă, rea sau bună. Despre Titus și Tadeu nu am ce să spun deocamdată.

În casa lui Teofil, Alexandrina ducea o viață retrasă, nu făcea și nu primea vizite, citea, mergea la cinematograful din cartier, când se schimba filmul și se plimba singură pe străzi neumblate.

Renunțase la harpă și nu-i simțea lipsa, prin marea ei forță de resemnare, la fel cum după moartea domnului Alcibiade renunțase să mai ilumineze toată casa, pentru ea o bucurie nu mai mică decât muzica. De la domnul Pretoreanu, care îi dăduse de urmă, dar care, după întâmplarea din casa domnului Neagoe, nu mai îndrăznea s-o viziteze fără s-o anunțe, soseau cel puțin o dată pe săptămână coșuri de flori și cutii enorme cu bomboane de la Capșa, comenzi speciale. Tot ce avea domnul Pretoreanu provenea din comenzi speciale, de la mănuși până la automobile. Alexandrina primea de asemeni scrisori, în același ritm cu florile, în plicuri pe care le cunoșteam, avusesem unul în mână, și care nu puteau să se epuizeze, Sobieski îngrijindu-se să comande cu miile, unei tipografii de la Londra. Plicuri de două ori mai mari decât cele obișnuite, dintr-o hârtie de mătase, ca aurul, cu numele lui scris în relief, cu litere negre, iar dedesubt cu multiple adrese internaționale, care mărturisesc că mă făcuseră să pălesc, de-o emoție derivată din frică.

Alexandrina nu-i răspundea niciodată, și nici măcar nu deschidea plicurile. Acest gest va fi socotit o impolitețe nescuzabilă, dar eu îi țin partea ei, fiindcă a continua asemenea asiduități rămase fără nici o încurajare nu-i o nepolitețe mai mică, ba dimpotrivă.

Despina nu-și putu învinge curiozitatea, și săvârși cea mai mare impolitețe, deschizând unul din plicuri, când îl aduse poștașul. Nu cuprindea decât repetarea omagiilor cunoscute de mine, urmate de neobosita cerere în căsătorie. Firește, știa ce reprezenta domnul Pretoreanu, un om cu puteri mai mari decât regele, a cărui pază o făcea Teofil, în

uniforma elegantă a batalionului de gardă. Nici nu aveau în casă telefon legat de rețeaua orașului, ci unul direct cu palatul, cum văzusem la Bob, fostul logodnic al Ritei. Despina nu îndrăzni să-i destăinuiască lui Teofil indiscreția săvârșită. În schimb, a doua zi, în lipsa lui de acasă, ciocăni la ușa Alexandrinei și intră, fâstâcită, cu plicul în mână.

— Mamă, să mă ierți, am deschis scrisoarea din greșeală.

— Un asemenea plic nu poate să se confunde cu altul, răspunse Alexandrina, rece. Și de ce-mi spui mamă?

Despina stătea în picioare, nu îndrăznea să se așeze, iar ultima vorbă fu ca o lovitură în moalele capului. Vorbi, bâlbâindu-se:

— Dar… nu sunteți mama lui Teofil?

— A lui Teofil, da; nu a dumitale!

Această ostilitate m-a surprins, nu se potrivea cu firea Alexandrinei. Mai târziu, am înțeles rezervele ei față de această noră, mult prea frumoasă.

— De ce te-ai măritat cu fiul meu? Îl iubești?

Iarăși nu păreau vorbele Alexandrinei, nu mi le-aș fi închipuit niciodată.

— Sigur… Îl iubesc!

— Nu! Îi iubești uniforma!

Cu aceste cuvinte, Alexandrina socoti războiul încheiat, zâmbi, o pofti pe Despina să se așeze și îi întinse mâna, cu o mișcare fermă, aproape bărbătește.

— Să trăim fiecare după firea noastră! Nu-ți sunt dușmancă.

Apoi arătă spre scrisoare.

— Ce spune?

Nora se însufleți, răspunse, gâfâind de emoție:

— Vă cere în căsătorie! Dar este extraordinar, doamnă! O persoană ca domnul Pretoreanu! De ce nu acceptați? Ați avea o situație de regină.

— Fiindcă nu-l iubesc! răspunse Alexandrina. Dumneata l-ai lua?

— Eu… Oh! Dar eu sunt măritată!

— Iar eu, *am fost* măritată!

* * *

Puterea de a trăi a Alexandrinei era *credința*. Crezuse în ceva tot timpul, în uniunea ei cu domnul Alcibiade, în copii, chiar când unii din ei o dezamăgiseră, crezuse în muzică și în lumina din casă. Deși nu mai avea nimic din toate acestea, continua să creadă în ele, ca într-o permanență a existenței sale, nu ca într-o bucurie trecută, rămasă doar amintire. Trecutul

era pentru ea un prezent continuu, chiar dacă ducea o viață cu totul schimbată. Dar cea mai puternică legătură cu timpul de altădată o reprezenta Pantelimon Dumitrescu, un om în ale cărui deprinderi modeste și simple, nu însă umile, îl recunoștea pe domnul Alcibiade, fiindcă în străfundurile sufletului nu se deosebeau cu nimic unul de altul. Dorința de fast a unuia și traiul aproape primitiv al celuilalt nu se respingeau între ele, chiar dacă o asemenea afirmație ar părea o absurditate. Războiul burilor e o dovadă, câmpul de luptă, spitalele de campanie nu înseamnă fast, ci suferință.

Așa se explică de ce Alexandrina acceptase pe loc invitația lui Pantelimon Dumitrescu, fără să țină seama că o aștepta o casă primitivă, de țară, fără înlesnirile citadine, de care îi era greu să se despartă; o chema, în schimb, ceva mult mai puternic.

„Acum, doamnă, toate au să fie în floare, și grădina noastră o înlocui Cișmigiul, iar colinele noastre dulci, cu poteci cum nu are nici Paradisul, or înlocui bulevardele… Nu spun să rămâi la noi și iarna, care nu este ușoară, dar dacă te va ține ceva în casa noastră, o să punem sobă în cameră și o să umplem curtea cu stânjeni de lemne. Și îți făgăduiesc, eu, Pantelimon, care n-am mințit niciodată, că o să te plimb în sanie cu trei cai, ca în Rusia, peste dealurile înzăpezite, căci poate nu cunoști cântecul clopoțeilor, dumneata care știi atâtea cântece măiestre. Ai să te simți ca o împărăteasă. Apoi au să vină colindătorii la ușă, și în mugetele buhaiului, în pocnetele bicelor, ca de pușcă, au să-ți spună și dumitale povestea pe care soțul dumitale și cu mine o știam din copilărie, iar astăzi n-o mai știe nimeni: «Șade Dumnezeu la masă, Cu ocaua plină-rasă, Și îl ceartă pe Adam, Măi Adame, pehlivane… »”

Două zile se chinuise Pantelimon cu scrisoarea, până să ajungă la această încheiere, o colindă burlescă, socotind s-o înveselească puțin pe Alexandrina. Nu o înveseli, ci o înduioșă până la lacrimi, își duse batista la gură și se stăpâni să nu plângă. Fiindcă știa colinda, de la domnul Alcibiade, dar o uitase. Când Odor și Toma erau mici, tatăl lor, atât de tânăr pe atunci, și atât de enigmatic, le-o spunea de trei ori la rând în seara de ajun, iar ei, prăpădindu-se de râs, îl rugau s-o mai spună o dată. Pe urmă, plecase să lupte de partea burilor, fără să-l fi silit nimeni, și când revenise, la fel de misterios cum plecase, era altul, maturizat, poate dezamăgit, cădea adesea pe gânduri până ce îi venea în gând o idee, și atunci începea să facă febril, întinerit, planuri mărețe pentru viitorul familiei. Dar colindul burlesc nu-l

mai spusese niciodată, copiii care se născuseră pe urmă nu-l cunoșteau, Odor și Toma îl uitaseră, cum uitase și Alexandrina. Iar acum, deodată, scrisoarea lui Pantelimon, neașteptată, scrisă migălos, caligrafic, pe foi liniate, îi reînvia în minte și în suflet acel trecut rămas în umbră pentru mine, căci n-am putut să aflu niciodată de ce plecase domnul Alcibiade în Africa, și ce făcuse Alexandrina în lipsa lui, unde locuise, cum își crescuse copiii. Mai mult nu pot spune, decât că plecarea lui fusese pentru ea la fel de misterioasă ca și pentru mine.

Simți o ușurare să plece de lângă nora ei, mult prea frumoasă, iar de Teofil se despărți cu aceeași împietrire cum se despărțise de ceilalți copii, când de unul, când de altul. Trandafil nu-i scrise cum își aranjase viața, nu-i pomeni de Cornelia decât la un an după căsătorie.

Sosi în gară la Burdujeni în Joia mare. Pantelimon o aștepta, îi scrisese să nu se ostenească pe la poștă, cu vreo telegramă, o va aștepta toată săptămâna, la toate trenurile, o ruga doar să nu întârzie chiar până sâmbătă, ca să poată merge măcar la Înviere, dacă nu și la denii.

Împrumută iar căruța vecinului, îi puse leagăn, ca să poți sta bine, luă un sac de ovăz și îndesă fân în codârlă. Iar luni dimineața, era la Burdujeni, trase la un han ieftin, de lângă gară, n-avea nevoie de odaie, dormea în căruță, învelit cu sumanul, și nu-i rămase de făcut altă treabă decât să aștepte trenurile.

Era în timpul când Tiberiu și Dita se mutau în casa Corneliei. Câteva zile după aceea, Tiberiu se duse la București s-o caute pe Alexandrina, știa că stătea în casă cu Teofil, știa și adresa. Alexandrina însă plecase în Bucovina, la Pantelimon Dumitrescu.

E greu să se înțeleagă cum, intrând în camera văruită proaspăt, Alexandrina se simți ca la ea acasă, în ciuda felului modest cum era mobilată, fără pricepere, la întâmplare, nici ca la oraș, nici ca la țară. În aer însă plutea un suflu cald, care îi învăluia inima, și în fața ei, în locul lui Pantelimon, rămas în ușă cu șapca în mână, apăru imaginea domnului Alcibiade. Aici, și nicăieri în altă parte nu simți atât de puternic aerul de familie, care îi cuprindea întreagă ființa.

În fața ferestrei, pomii erau înfloriți, de afară venea miros de zambile. Într-o săptămână, înflorea teiul, apoi salcâmul. Iar potecile de pe coline, așa cum se vedeau din casă, printre lanurile de grâu verde, legănate de vânt ca marea de briză, aveau în ele farmecul nestricat al naturii, care lipsea

bulevardelor, erau o melodie care nu se termina niciodată, căci după o creastă de deal, se duceau mai departe. Tot ce venea de afară era melodie.

Numai Pantelimon stătea posomorât în ușă; pe drum nu îndrăznise să vorbească.

— Dacă n-ai adus harpa, zise el, cu amărăciune, înseamnă că n-ai să stai multă vreme!

Se întoarse și o scoase în față pe Miercana, care abia îndrăznise să vină în tindă; la sosirea Alexandrinei se ascunsese.

— Iată, zise el, ea e nevasta mea, cu cununie.

— Săru mâna! zise femeia, înaintând sfioasă și aplecând-se să pună vorba în faptă.

Alexandrina o opri, dar altceva nu știa ce să facă, apoi îi veni un gând, îi luă mâna bătătorită, și-o duse la frunte, la mijloc, la umărul drept, la stângul, închinându-se astfel amândouă printr-o singură cruce. Miercana căzu în genunchi la picioarele ei, nu de smerenie, ci fiindcă inima înmuiată îi învinsese și trupul.

— Fii binevenită și binecuvântată în casa noastră! spuse, cu toată credința.

Alexandrina îngenunche în fața ei, își simțea și ea inima înmuiată, un astfel de moment nu mai trăise, nu și-l închipuise. Apoi îl redescoperi pe Pantelimon, în ușă.

— Harpa am vândut-o!

Am văzut odată, după război, la jurnalul de actualități cinematografice, execuția unui general german condamnat la moarte, fiindcă împușcase pe aviatorii americani căzuți cu parașuta în Italia. Era un om scund și robust, mergea sigur și repede, cu mâinile legate la spate. L-au întors cu spatele la zid, i-au pus pe cap o cagulă și cineva i-a prins deasupra inimii o bucată de pânză albă. În momentul detunăturilor teleobiectivul l-a adus brusc în prim plan, la jumătate de metru, și într-o fracțiune de secundă am văzut cum apăreau găuri în pânză. În a doua fracțiune de secundă, prin trupul lovit a trecut o cutremurătură scurtă și violentă. N-am putut să închid ochii și fără voia mea am scos un țipăt de groază. Poate nu l-a auzit nimeni, poate țipa toată lumea. Eu care, copil fiind, voisem să văd cum îl împușcă pe Firi și mă uitasem cu binoclul, acum, la maturitate, moartea, văzută atât de limpede, mă înspăimântase.

Am povestit o scenă macabră, ca să arăt mai bine ce s-a întâmplat cu Pantelimon, auzind că Alexandrina vânduse harpa. Prin trup i-a trecut o

cutremurătură scurtă și violentă, s-a clătinat, și parcă pe pieptul lui am văzut o pânză albă străbătută de gloanțe.

— Nu se poate! bâigui, făcându-se palid.

Seara au mers la denie, a doua zi au trecut pe sub masa încărcată de icoane și zambile. Duminică, spre dimineață, au mers la slujba de Înviere. La țară, slujba nu se făcea la miezul nopții, căci oamenii erau trudiți de peste ziuă, n-ar fi putut să se scoale, sau ar fi adormit de-a-n picioarele, în biserică. La masa de Paște au mâncat ciorbă de miel și găină fiartă, cu mujdei de usturoi, iar la urmă cozonac și pască. Restul zilelor de sărbătoare Pantelimon a tot umblat prin sat, pe la oameni, ai casei nu bănuiau ce pune la cale, dar știu că a vândut un pogon de pământ, din patru, câte avea cu toatele și miercuri a plecat la oraș, cu căruța, de unde s-a întors după două zile. În căruță avea o harpă cam ponosită, cu poleiala căzută, dar nu-i lipsea nici o coardă și nu era dezacordată foarte tare: lui Pantelimon îi era de-ajuns să-i audă sunetul. O găsise la un telal din Suceava, care se cruci auzind că vrea s-o cumpere, și i-o vându ieftin, o luase pe nimica toată de la o familie scăpătată; în cinci ani nu venise nici un cumpărător, și nici nu mai credea că într-o zi o să vină vreunul.

Alexandrina era prea emoționată ca să-i mulțumească, stătea împietrită.

— Eu știu ce cânți dumneata, doamnă; acum te-aș ruga de o sârbă pentru nevastă, că ea nu le înțelege pe celelalte.

Alexandrina nu știa nici o sârbă, dar auzise destule, când veneau lăutarii să cânte, la ușă, sau la mesele cu oaspeți, sub nucul din livadă și în destule alte ocazii, așa că le avea în ureche, și putea să le reconstituie, sau să improvizeze ceva în stilul lor simplu. Harpa, dezacordată, scotea sunete false, Pantelimon le simțea, urechea lui era mai formată, înțelegea și cauza și, crezând-o iremediabilă, stătea posomorât în ușă, căci niciodată nu își îngăduia să facă un pas înainte; se gândea mâhnit că vânduse pogonul și se ostenise degeaba. Miercana, în schimb, care înregistra muzica mai mult în picioarele deprinse să joace la horă, în tinerețe, se bucura, cu un zâmbet neîncrezător pe față, parcă nu-i venea să creadă că aude aievea; pentru ea, spre deosebire de Pantelimon, sunetele era o vrajă, prin ritmul lor, nici n-o interesa restul; ritmul, săltat, parcă o ducea cu zeci de ani în urmă.

— E stricată! oftă Pantelimon, la sfârșitul cântecului. N-am știut, sunt un prost, n-am pricepere. Păcat de mâinile dumitale fermecate!

— Ba e bună, răspunse Alexandrina. Trebuie doar acordată, unele coarde sunt slăbite.

— Și cine poate să facă treaba asta? Avem fierar în sat; s-o pricepe?

— Am s-o acordez eu; fierarul doar să-mi facă o cheie; cheamă-l să-i arăt cum să fie.

De bine, de rău, fierarul făcu cheia, cam butucănoasă, harpa însă era prea veche, se dezacorda repede, cuiele care întindeau coardele se slăbeau, lăcașele lor în lemn, prea tocite, nu le mai țineau fixe. Pantelimon avu o idee, culcă harpa pe o parte și la rădăcina fiecărui cui udă lemnul cu o picătură de apă; repetă lucrul câteva zile, până ce lemnul se umflă și cuiele nu se mai clintiră. De-atunci înainte, avu grijă să facă la fel cam o dată pe lună, sau când auzea o notă falsă.

Pentru Alexandrina, harpa se adăuga la celelalte bucurii pe care le găsea în acest refugiu, unde, deși departe de copii, își putea reface în liniște amintirea vremii ei fericite, când o cunoscusem, în lumină și muzică. Nu avea nici un fel de note muzicale cu ea, cânta câte ceva din memorie, dar mai ales improviza, melodii cursive, cu acorduri simple, care îi dădeau liniștea melancolică a susurului de izvoare, sau a foșnetului pădurii, când cad frunzele toamna. Captivată de aceste improvizații, din ce în ce mai expresive îi veni ideea să le noteze. Nu avea hârtie cu portative, le linie singură pe coli albe, și aceasta fu originea acelor caiete cu cântece de leagăn și de joacă, despre care voi vorbi altă dată.

Între timp, chiar înainte de a-și fi acordat harpa, se pomenise cu Tiberiu, care venea cu o misiune neașteptată. În afară de câteva rânduri convenționale scrise de Trandafil, având mai jos și semnătura lui Odor, schimbată de când scria cu mâna stângă, Tiberiu aducea un mesaj din partea Corneliei.

Înainte de a-l reproduce, trebuie să spun că răceala lui Trandafil față de Alexandrina se datora transformărilor profunde suferite de el după moartea Horei, care îi pusese pe tot restul vieții o pecete neagră, adăugându-se probabil la alte zdruncinări ale sufletului și poate chiar ale rațiunii. Altminteri, avea o fire afectuoasă, numai că o ținea ascunsă, datorită războiului inconciliabil cu el însuși.

Cornelia scria: „Stimată și venerată doamnă, mă veți ierta că am devenit soția fiului dumneavoastră, la o vârstă când n-aș mai fi avut dreptul la nici o bucurie lumească. N-am urmărit un interes, nici o bucurie sau satisfacție personală, de mică am trăit pentru binele altora, eu n-am avut parte decât de iubirea bărbatului meu, Dumnezeu să-l ierte! Încolo numai de osteneală și suferință. M-am mutat sub același acoperiș cu fiul dumneavoastră doar ca

să-l ocrotesc, n-am năzuit să-i fiu altceva decât servitoare. Știu de mult cât de destrămată este familia dumneavoastră, și eu, care mi-am pierdut pe toți ai mei în timpul războiului, mi-am pus în gând ca țelul vieții mele să fie acela de-a vă aduce în casa noastră, împreună cu toți pe care îi mai aveți și vor vrea să vină, ca să faceți la loc măcar ceva din ce-a fost odată și a însemnat fericire. În al cincilea an al căsătoriei noastre, am izbutit să avem o casă, care să nu fie mai prejos decât aceea unde v-ați crescut copiii. Eu sunt o femeie de la țară, fără carte, dar am învățat de la fiul dumneavoastră și cum se vorbește, cum se scrie, fiindcă a făcut școală cu mine. Nu țineți seama că n-am ajuns decât o negustoreasă; nu m-am priceput, am luat-o încet, și azi avem de toate, în afară de ce n-ai nevoie, ci înseamnă numai fudulie. De la tatăl meu, care nu era decât oier, dar câștiga parale bune, am învățat să nu înșel la cântar, să nu iau un leu peste ce-i drept, mai bine unul în minus, să nu trag la câștig mai mare decât îmi trebuie și mai ales să mă feresc de nevoi născocite, fiindcă așa nu mai termini niciodată. Veniți, doamnă! A dumneavoastră, preadevotată…”

Când auzi despre ce era vorba, Pantelimon se mânie și se întristă totdeodată.

— Faceți cum vă e voia, doamnă, faceți ce credeți că e spre binele dumneavoastră, dar pe mine mă doare sufletul! De ce adică se amestecă oamenii în viața altora?

— În orice caz, n-aș pleca până la toamnă! răspunse Alexandrina.

— Așa e mai bine! Până la toamnă, se pot întâmpla multe. Și, oricum, aveți timp de gândire.

Tiberiu între timp inspectase gospodăria, casa, grădina de legume, livada. Îndată îi veni o idee:

— Bre, Pantelimoane, vino și dumneata cu noi; de ce să stai aici, într-un fund de țară?

— Cum adică să vin și eu? Să-mi las nevasta la bătrânețe? Și ce să caut acolo?

— Acolo? Oho, ai avea de făcut multe! Și de ce să-ți lași nevasta? Ar fi și pentru ea treabă. Știe să gătească? Veniți, aveți casă, două odăi, bucătărie și baie.

Pantelimon începu să râdă:

— Baie? Copaia nu-i bună?

Făcu cu ochiul, desigur se gândea la Aurica, pe care o găsise lăindu-se cu ușa neîncuiată.

— Și cu gospodăria asta ce fac? Am muncit zece ani s-o pun pe picioare, am reparat casa, ca nouă.

— Ți-o vând eu, de azi până mâine!

— Las că știu eu cum vinzi tu! spuse Pantelimon, aluzie la băcanul care voise să cumpere casa Alexandrinei. Ce-ai făcut, i-ai dat arvuna înapoi negustorului!

— Ce-are de-a face una cu alta? Eu ți-aduc cumpărător pentru casă.

Se gândea tot la Tănase Voinescu, s-o îmbrobodească pe Frusinela. Ceea ce avea să și facă, dar abia în primăvara următoare.

Pantelimon își muncea creierul, cu privirea încruntată. Nu-i trebui mult să gândească:

— Am să fac ce-o face și doamna! Dacă o să se mute acolo, am să vin după dânsa; cât oi mai trăi, n-o las singură.

— Nu te gândi cât mai ai de trăit, dumneata ai să ne îngropi pe toți! spuse Tiberiu, ca să-l măgulească.

— Pe toți nu, dar pe tine se prea poate!

Miercana, care până atunci ascultase cu mâna la gură, se închină repede.

— Nu cobi, omule!

Deși o glumă, vorba lui Pantelimon avea să se împlinească. Poate nu fusese glumă, ci presimțire, poate Tiberiu avea în frunte semnul morții.

— Mama are să vină, dar la toamnă, îi raportă Corneliei.

Aceasta se bucură:

— Tot e bine!

— Pe deasupra, continuă Tiberiu, ți-am găsit și bucătăreasă, și om pentru grădină.

Văzând un semn de nedumerire și de neîncredere pe fața Corneliei, continuă repede:

— Să n-ai nici o grijă! sunt din familie. El e cumnatul mamei, frate bun cu tata!

Acum Cornelia se lumină la față, și numai că nu bătu din palme, ca fetițele. Știa de Pantelimon Dumitrescu, la care locuia acum Alexandrina.

— Uite că mă bucur! Adică e unchiul vostru; ne crește numărul! Dar cum o să-l pun la muncă?

— N-avea grijă, asta face și acasă. Ai să te miri ce vrednic e și cât se pricepe. Unde pune el mâna, înflorește pământul!

Toamna, cum s-au cules roadele, au venit cu toții.

Capitolul 34

Vara povestitorului pe malul mării. Vecina singuratică și tăcută. Barbara, transformarea ei în matroană obeză; impietarea amintirii lăsată de Santa; abstractizarea ei, venirea Barbarei în prim plan, printr-un bolnav proces de imaginație. Noapte pe malul mării cu vecina singuratică. Reconsiderarea ideii de vârstă; limite depășite. Orice femeie are dreptul să rămână femeie.

În iulie, m-am dus la mare; pe atunci, prea puțină lume venea atât de devreme, iar în mai nu venea nimeni, se temeau că-i frig pe plajă și apa mării e rece; nu știau că sunt zile în miezul verii, când apa e și mai rece, de îți îngheață picioarele, pe când în iunie poate să fie caldă. M-am dus într-o localitate mai modestă, Carmen-Sylva, care la început se numise Movilă, iar mai târziu a căpătat alte nume. Orașul l-am ocolit, parcă îmi era frică să întâlnesc pe cineva din familia AMarisei. Dar m-am dat jos în gară și între două trenuri m-am dus la cimitir, să văd mormântul pe al cărui soclu scrie numai numele: Irmingarde. Pe lespede, am pus o floare mov, de ciuline, culeasă de pe câmp, pe care lumea o disprețuiește fiindcă nu se uită la ea cu atenție, și-apoi este socotită hrana măgarului. Am trecut și pe lângă cele șase morminte unde erau îngropați bărbații Adelei, dar nu mi-a trezit o amintire decât cel al lui Remus Gregorian, fiindcă m-a făcut să mă duc cu gândul la Egipt și la piramide. Și deodată, mi s-a făcut dor de Santa, mi se părea că abia ne văzusem, deși se împlineau patru ani de când era moartă. Restul drumului am rămas pe gânduri. Parcă fusese o presimțire, fiindcă numai câteva zile mai târziu am văzut-o pe sora ei geamănă, Barbara, despre care nu mai știam nimic, se măritase și dispăruse curând după ce ne întorsesem de la piramide.

Prin una din întâmplările nu mai ciudate decât însăși viața noastră, chiar atunci, când mă apăsau amintirile triste, ea era acolo, pe malul mării, nu departe de mine. Poate îi simțeam emanația și numai hazardul făcuse să treacă mai multe zile până să o descopăr, după cum tot un hazard ar fi putut face să n-o întâlnesc niciodată.

Un hamal din gară, poate țigan, el spunea că e turc, mi-a luat geamantanul și m-a dus la o casă modestă, unde am găsit o cameră ieftină, dar departe, tocmai la marginea dinspre sud a satului, căci nu-i pot spune altfel, cel puțin acelei părți de unde începea câmpul și se vedea farul de la

Tuzla, parcă la o aruncătură de piatră. Era o casă cu patru odăi care dădeau pe un cerdac, unde mâncau vecinii, niște familii. Pe aceștia nici nu-i țin minte, fiindcă îi vedeam rar și în fugă, plecam dimineața, și mă culcam seara devreme, când ei erau la plimbare, pe faleză, altfel nu puteau spune că se află în vilegiatură. A patra cameră, care rămăsese liberă, tocmai la capătul celălalt al cerdacului, spre bucătăria de vară unde locuiau gazdele, claie peste grămadă, a închiriat-o a doua zi o fată singură; când plecam, o găseam pe cerdac, stând în șezlong, cu o carte în mână; n-o priveam, dar îi spuneam bună dimineața. Desigur că mergea la plajă, fiindcă era bronzată, e tot ce băgasem de seamă; poate aștepta să se ridice soarele mai sus, sau avea de învățat, citea cu creionul în mână și făcea însemnări pe marginea cărții. Se întorcea înaintea mea, ca toată lumea, cei mai mulți veneau la prânz și după aceea nu se mai duceau la plajă. O găseam în același loc, citind cu creionul în mână și îi spuneam bună seara. Îmi răspundea fără să ridice capul din carte, avea o voce plăcută, caldă, dar se silea să pară rece, temându-se poate că astfel aș încerca să intru în vorbă. O dată însă, când ieșisem pe poartă și m-am înălțat să pun cârligul pe partea dinăuntru, i-am surprins privirea, o clipă, am văzut doar lumina ochilor, nu și culoarea, pe urmă s-a aplecat peste carte. Nu m-a mirat că mă urmărise, era firesc să știe cine mai stătea în casă. De atunci înainte, m-am ferit să mă mai uit peste gard când puneam cârligul la poartă. Mă mira că nu avea prieteni, nu venea nimeni s-o vadă, nu se ducea la dans, nu se plimba pe faleză.

Într-o dimineață, când întârziasem, abătându-mă pe la poștă să pun o scrisoare recomandată, și nu mai era timp să mă duc departe, spre farul de la Tuzla, unde nu venea nimeni, m-am mulțumit să cobor la plaja comună, cu lume înghesuită. M-am așezat cu totul la întâmplare, la câțiva pași de vecina mea, fără să știu că era acolo. N-am recunoscut-o decât după glas, când se îmbrăcase să plece și, trecând pe lângă mine, mi-a spus bună ziua. Am urmărit-o cu ochii, n-am putut să văd cât era de bine făcută, dar gândindu-mă la glasul ei, mi-am spus că ar fi imposibil să nu se nască o prietenie între noi, trebuia să-i vorbesc odată; doar nu era să vorbească ea prima. Și totuși, nu m-aș fi încumetat, ceva mă ținea la distanță, dacă într-o seară n-aș fi văzut-o pe Barbara pe terasa unui restaurant de pe malul mării; ea nici n-a băgat de seamă că eram la o masă alături; m-am ridicat și am plecat pe furiș, dar a fost destul prezența ei spre a-mi simți sufletul întors pe dos, ca o haină uzată; o haină întoarsă pe dos e o cârpeală, buzunarul de la piept, luat de pe inimă și mutat în dreapta, o trădează.

Era în amurg, rămăsesem pe plajă până ce apusese soarele și, în drum spre casă, m-am oprit să mănânc de seară. Stăteam cu ochii în farfurie, să curăț de oase un chefal fript la grătar, cu sos de lămâie; nu mă uitam în jur, nu mă uitam nici la mare, am văzut drept în față, la două mese de mine, un bărbat cu barba neagră, ușor înspicată, a cărui figură mi se părea cunoscută; nu țineam neapărat să-mi amintesc cine era, și unde îl întâlnisem, n-aș fi vrut să mă recunoască la rându-i, să-mi facă semne și pe urmă să intrăm în vorbă.

Îmi aplecasem din nou ochii în farfurie, nici nu mă mai gândeam la omul acela, când în memoria mea s-a aprins o lumină, și mi-am dat seama că era Victor Bratu, comandantul vaporului cu care fusesem în Egipt, la Alexandria. A mai trecut un timp, cât m-am gândit că se schimbase, începea să îmbătrânească, inexplicabil de repede, fiindcă nu trecuseră prea mulți ani de când, deși matur, părea în plină tinerețe. Abia după câteva secunde mi-a trecut un fior prin inimă, mi-am amintit tot ce se întâmplase în călătoria noastră și am știut că femeia de lângă el era Barbara, deși dacă o întâlneam singură n-aș fi recunoscut-o.

Dar era ea, în lumina stinsă a amurgului i-am descoperit alunița de pe nara stângă, care fusese o obsesie la început, când o cunoscusem. Avea același păr blond, nu mă înșelam, deși îl scurtase de i se vedea ceafa, trezindu-mi prima nedumerire. Când fusesem la piramide și era prea cald, își strângea părul în creștet, așa că puteam să-i văd în voie grumazul, fragil și elastic, ceafa prelungă, ușor arcuită, fiindcă era mereu încordată, fără să fie rigidă. Iar acum, imaginea aceea, nepieritoare pentru mine, era înlocuită de un but roz, de grăsime, cu o adâncitură de-a lungul vertebrelor, un uluc pe unde îmi închipuiam cum curge sudoarea când stă la soare, și cu două gropițe de o parte și de alta, cărora nu li se potrivește diminutivul; îl folosesc în lipsa altui cuvânt, și cu atât sper să se înțeleagă ce-am vrut să spun; era o ceafă de matroană îmbuibată și lăbărțată, și imaginea se agrava pe măsură ce îmi coboram ochii pe umeri, pe brațele decoltate, pe sânii turtiți în marginea mesei; restul se ascundea sub o pânză înflorată, atât de întinsă, că desenul își pierdea forma, florile dilatate păreau plante aduse din altă lume. Ședea față în față cu Victor Bratu, îi vedeam din profil, cred că și el se îngrășase, dar nu în aceeași măsură, și-apoi, dacă făcuse gușă, o acoperea barba. Profilul Barbarei însă era liber, lăsând să se vadă sub bărbie nu o gușă, ci trei, într-un fel delicate; fiindcă era încă tânără, avea pielea

întinsă și roză. Să fi fost o necunoscută, poate nu o priveam atât de necruțător; înfățișarea ei însă îmi ofensa amintirea unei vremi când mi se forma și ochiul, și sufletul, și nu puteam s-o elimin din viața mea, fără să rămân cu o infirmitate.

Până să plătesc chelnerului, făcându-mă mic deasupra mesei, pe terasă au năvălit doi copii, poate băieți, dar îmbrăcați ca fetițele, alcătuiți din balonașe de mărimi diferite, pentru cap, gât, trunchi, mâini și picioare, sugrumate unde se împreunau între ele. Amândouă aceste făpturi au trântit pe jos gălețica, lopățica, grebla și celelalte jucării de plajă și au sărit de gâtul Barbarei. Era tot ce mai lipsise ca dezamăgirea mea să fie deplină.

În seara aceea am întârziat pe faleză, în marginea satului, stăteam pe un dâmb de pământ, cu iarba uscată de arșița zilei și mă uitam pe mare, la orizontul înroșit, unde trebuia să răsară luna. Un câine ciobănesc s-a apropiat, mi-a dat târcoale, apoi s-a așezat la picioarele mele. M-am aplecat spre el și l-am mângâiat pe cap, răscolind mirosul de praf uscat strâns în blană. S-a răsucit și a ridicat privirea spre mine; în lumina amurgului, care persista încă în spate, i-am văzut ochii, încărcați de atâta căldură și recunoștință, încât mi s-a înmuiat sufletul. De ce nu se întâmplă asemenea înfrățiri și cu oamenii? Eram un necunoscut, rătăcit pe câmp și, văzându-mă singur, câinele venise să-mi dăruiască prietenia.

Pe urmă, i-am culcat capul pe genunchi, a scheunat fericit, iar eu am privit luna, ieșind din mare în flăcări, urcându-se pe cer și continuând să ardă până ce treptat focul s-a stins și a rămas curată, ca aurul, trimițându-și dâra de lumină până sub faleză. De-atâtea ori am privit cum răsărea luna din apa mării, și mereu am simțit altceva, niciodată n-a fost o repetare. Nu m-am gândit deloc la fata imaginată, în rochie albă, atât de scurtă că părea mai mult goală, cum venea spre mine, plutind pe valuri cu mâna întinsă. În mintea mea nu s-a format nici o altă imagine din multele câte construisem, aveam o stare de suflet confuză. Barbara, sub înfățișarea ei nouă, ofensa tot ce fusese frumos în viață.

Câinele întoarse capul spre mine, cu o privire nedumerită, poate speriată; abia pe urmă mi-am dat seama că prin trupul meu trecuse o tresărire, o simțise, credea poate că vreau să-l alung, era obișnuit să-l gonească lumea, să arunce cu pietre. I-am pus capul la loc, cu un gest distrat, fiindcă mintea mea era tot mai confuză; tresărisem la gândul că Santa nu existase niciodată, ci numai Barbara, căreia îi născocisem o pereche care să-i țină locul când ea se va pierde. Știam că se va pierde, ochii

ei nu-mi inspirau încredere, dar o iubeam și nu voiam să-mi închipui că, după ce mă va părăsi pe mine, vor trece anii și peste ea, ca peste toată lumea; iar eu nu voiam să îmbătrânească, voiam să rămână eternă, nimic al ei să nu se schimbe. În clipele când Barbara înceta să existe, când își arunca ochii în altă parte, o puneam în locul ei pe Santa.

Nu mai știam bine ce se întâmpla, mă vrăjea luna, amestecam realitatea cu închipuirea. Oare într-adevăr Santa nu existase? Dar cripta unde era înmormântată? O visasem? Deodată, tot ce-am spus despre ea, din clipa când ne-am ciocnit pe panta de schi și ne-am rostogolit împreună, până când a murit zdrobită în trunchiul de salcie, mi s-a părut că era născocire. Apariția Barbarei, sub înfățișarea ei nouă, m-a adus la realitate.

Era posibil? Fusese ea odată întocmai ca Santa, că nu le puteam deosebi pe una de alta? Fusese, desigur, altfel de unde aș fi luat portretul ei, cu Fedra alături?

Dormeam cu ochii la lună, visam sau îmi pierdusem mințile? Dar oare portretul exista aievea, așa cum țineam minte că îl înrămasem sau era încă o închipuire?

Nu înțelegeam nimic, mă durea inima de neputință și n-aveam drept consolare decât un câine așezat cu capul pe picioarele mele. Atunci, mi-a fost dat să retrăiesc o întâmplare din viața mea, sub altă formă.

Ce am povestit despre călătoria cu vaporul se petrecea întocmai, dar se făcea, prin nu știu ce lacună a minții în noaptea cu lună, că eram numai cu Barbara, atât de îndrăgostit de ea, că n-aș fi îndrăznit să deschid ușa cabinei cu patruzeci de paturi, unde stătea singură, nici ca să-i spun noapte bună. A venit ea în cabină la mine, a treia noapte, după ce trecusem de Dardanele. Dormeam într-un pat de sus, mi se părea că așa sunt mai aproape de cer; rămăsesem cu aspirația zborului. S-a așezat pe patul de sub mine, a așteptat ce-a așteptat să fac o mișcare, pe urmă mi-a șoptit, puțin înciudată: „Vino jos!” Iar eu i-am răspuns: „Vino sus!”

La piramide, se făcea, la fel, că eram numai noi doi și am vrut să ajungem până în vârf, aveam instinctul ascensiunii. N-am izbutit s-o urc decât cinci rânduri de blocuri, de-acolo înainte n-a mai vrut să meargă, mi-a spus că îi este lene, să mă duc singur. Atunci iar a apărut Santa și-am ajuns amândoi până în vârful piramidei; altfel o mare aspirație rămânea pierdută. Acolo sus a fost un moment de glorie, trebuia să-l împart cu un suflet de om; l-am împărțit cu Santa. Am stat în picioare, piept în piept cu ea, și ne-

am rotit, oprindu-ne îndelung la cele patru puncte cardinale. Astfel, Santa a învins-o pe Barbara.

Iar când, pe drum, la întoarcere, Barbara mi-a spus că se mărită cu comandantul, n-aveam de ce să sufăr, Santa era lângă mine. Au urmat minunatele noastre cavalcade, prin lunca înzăpezită, cu caii și schiurile, până ce Santa s-a zdrobit în trunchiul de salcie. Făptura ei mi-a rămas în minte, presată în scoarța copacului, cu trupul frânt la mijloc de centura pe care nu mai putuse s-o desprindă, cu capul zdrobit, doar cu partea dinspre mine întreagă, lăsând să se vadă alunița de pe nara stângă, din care curgea o șuviță de sânge.

Nenorocul meu a fost ca sacrificiul să rămână zadarnic. Fiindcă am văzut-o pe Barbara. Și n-am mai putut crede că Santa ar fi rămas neschimbată, în eternitate, cum îmi închipuisem.

Această revelație, nu îndestul de clară, nu a ținut decât o noapte, pe urmă am căzut iar într-o stare confuză, și astăzi, după atâta vreme, când memoria scade, nu mai sunt sigur de nimic. Uneori nu mă îndoiesc deloc că Santa a existat: într-un asemenea moment i-am scris povestea. Alteori o socotesc simplă imaginație; să iau, de pildă, numai numele: cine pe lumea noastră s-a numit Santa?

* * *

Luna se ridicase sus, era puțin știrbită, nu-mi mai amintesc dacă în stânga sau în dreapta mai avea să crească sau începuse să scadă? Voiam să plec, se făcuse frig și eram obișnuit să mă culc devreme, dar nu-mi venea să mă ridic dintr-o cauză care va părea stranie, ridicolă sau copilăroasă, după cum va judeca fiecare; cum câinele stătea pe picioarele mele, cu capul pe genunchi și cu pieptul pe gambă, îi simțeam, de la un timp, sau îi auzeam bătăile inimii, ceea ce atesta existența lui vie, printr-o funcțiune a corpului atât de comună cu a mea, încât o clipă am avut impresia că era o ființă umană, ceva ce îmi lipsea, probabil, fără să-mi dau seama. Treceam printr-o stare confuză, prelungirea celei de mai înainte, prilejuită de întâlnirea cu Barbara, și de imaginea Santei, reînviată dintr-un vis care un timp mi se părea că fusese realitate.

M-am ridicat brusc, fără să menajez câinele, ceea ce l-a făcut să se tragă în lături, parcă ferindu-se de o lovitură; n-am avut puterea să-l mai mângâi o dată, mă simțeam lovit eu însumi, pierdusem ceva și abia acum începeam

să simt durerea în suflet; prietenia unui câine nu mai putea fi o consolare. Am plecat spre casă, câinele n-a venit după mine, s-a dus în partea opusă. Luna îmbrăca pământul într-o lumină albă, care părea o pătură de zăpadă, și iarăși am halucinat, gonind cu schiurile trase de cai prin lunca mărginită de sălcii.

Acasă vecinii se culcaseră, nu ardea nici o lumină în camere. M-am dus să iau o carafă cu apă proaspătă de la cișmeaua din curte. La capătul cerdacului, în partea bătută de lună, am văzut o umbră omenească, sprijinită de parmalâc, și nu m-am îndoit că era vecina, fiindcă ușa de la camera ei era deschisă; probabil nu putea să doarmă, o tulbura luna, care prea adesea nu le dă pace femeilor. M-am oprit în fața ei, trecând peste orice reținere, se trezise în mine nevoia chinuitoare să fiu lângă o inimă omenească, după ce simțisem inima câinelui. I-am spus bună seara cu alt glas decât alteori, când nu-mi făceam decât o datorie și treceam mai departe; doream arzător să-mi răspundă și ea cu alt glas, care să nu mă îndepărteze, căci trebuia să-i pot spune măcar încă o vorbă. Îmi păruse o umbră, fiindcă avea pe umeri un pardesiu închis la culoare, bleumarin sau negru, care mi-a adus aminte de Ibi, de nopțile când mergeam în pădure; știam că am s-o țin minte multă vreme, poate întreagă viața, acum însă amintirea ei îmi era indiferentă; mă uitam nu fascinat, ci împietrit la ființa din fața mea, luminată de lună; pe sub pardesiu avea o bluză albă, iar în jos desigur o fustă, pe care o acoperea parmalâcul.

N-a fost mirată că mă oprisem, mi-a răspuns cu glasul dintotdeauna, însă am văzut coborând pe fața ei un val de asprime. Aș fi plecat, la starea mea dinainte adăugându-se rușinea că făcusem o nesăbuință; ea nu putea ști și nici n-ar fi înțeles de ce mă oprisem. Probabil, deși eram cu spatele la lună, a izbutit să-mi vadă tulburarea de pe față, poate aveam în ochi o sclipire dureroasă, fiindcă s-a aplecat să mă vadă mai bine.

— Ce ți se întâmplă?

În glasul ei se amesteca îngrijorarea cu compasiunea. Răspunsul meu nu putea să pornească din îndrăzneală, ci din inconștiență, sau dintr-o durere prea mare a sufletului.

— Am nevoie să aud cum îți bate inima!

S-a crispat, sau a zâmbit, nu mai puteam să-mi dau seama.

— Câți ani ai? m-a întrebat pe urmă, cu un ton de superioritate.

— Douăzeci și șase.

— Ești prea tânăr ca să fii atât de nevrozat! Poftim, ia-mi pulsul!

Mi-a întins mâna peste ușa parmalâcului, am scăpat carafa de emoție, s-a spart și m-a udat pe picioare. I-am cuprins mâna de încheietură, dar nu-i căutam pulsul, nu așa puteam să-i aud inima. Cum altfel nici nu mă gândisem, dar mâna ei îmi făcea bine. Nu știu dacă am tras-o sau a venit singură, ușa parmalâcului se deschidea în afară, am tras-o probabil, nu eram sigur, fiindcă n-am simțit nici o împotrivire, gesturile au venit de la sine, a coborât cele două trepte de scândură și, când am fost față în față, și-a retras mâna. Dar nu voia să plece, mă privea de aproape, și am fost sigur că voia să-mi citească în suflet. Aș fi fost bucuros să izbutească, nimic din sufletul meu, atunci, nu putea s-o îndepărteze.

— Ești studentă? am întrebat-o.

Trebuia să spun ceva, tensiunea dinainte se consumase pe când cobora scările cerdacului și nu știam ce are să urmeze. Nefirească nu era întrebarea, ci momentul. Dar poate că așa încetam să fim fantome, deveneam oameni și unul, și altul.

— Nu, mi-a răspuns, cu o indulgență poate ironică, sunt profesoară; de istorie.

— Dar câți ani ai?

Avea treizeci și șase, zece ani mai mult decât mine, o crezusem o fetișcană, și nici acum nu părea altfel.

— Nu se poate! am exclamat. Știi ce înălțime are piramida Keops?

— Vrei să mă pui la examen? Are o sută treizeci și șapte de metri, astăzi, o sută patruzeci și doi la origine. S-ar fi putut să nu știu; nu-i nevoie să memorezi toate datele. Mi-ai fi dat notă proastă?

Și iată ce-a urmat, nu știu din voia cui, a ei sau a mea. Nu mai puteam să stăm de vorbă acolo, se trezeau vecinii. Am ieșit amândoi pe poartă, ne atrăgea luna, am mers pe malul mării și ne-am așezat pe tăpșanul cu iarbă uscată, unde stătusem mai înainte. O chema Dana, numele îmi plăcea, în tinerețea mea nu avea răspândirea de astăzi. O Dană întâlneam rar și mi se părea ireală, nu credeam că voi merge vreodată cu una lângă mine, necum că vom sta împreună pe malul mării, noaptea, sub lună. Mai târziu, când eram prieteni, am îndrăznit să-i comentez numele, cu o glumă, deși mă temeam că ar putea să se supere:

— E un nume primejdios, i-am spus, conține și-o încuviințare, și o ofertă: Da și Na!

Nu s-a simțit câtuși de puțin jignită, s-a apropiat cu un zâmbet și m-a cuprins în brațe.

— Ai dreptate… Da! Și na-mă!

După ce ne-am așezat pe iarbă, ne-am pomenit cu câinele alături, ne simțise. Nu mai aveam sentimente pentru el, l-am mângâiat cu o mână distrată. Era o ingratitudine, să nu fi fost el n-aș fi îndrăznit să-i vorbesc ființei de lângă mine. Nu puteam să-i spun pe nume nici în gând, deși eram atât de aproape unul de altul; stăteam umăr la umăr și îi simțeam căldura: eram în stânga ei, puțin să-mi fi aplecat capul poate i-aș fi auzit inima. Dar credeam că trebuie să-i vorbesc, și am continuat dialogul banal, început acasă:

— Nu ești măritată?

— Am fost…

— Ce era?

— Profesor, coleg de cancelarie; fatalitate!

Deși mi se părea necuviincios, am întrebat-o de ce se despărțise.

— Fiindcă avea o minte obtuză.

M-am speriat, nu mă judeca și pe mine? Câteva minute n-am mai putut spune o vorbă.

— De ce taci? m-a întrebat ea, intrigată.

— De teamă să nu mă judeci. Ești exigentă, probabil, și nu știu dacă eu am o minte destul de luminată.

— Nu știu ce minte ai, dar nu ești obtuz, sunt sigură, altfel n-ai fi aici, cu o femeie bătrână.

Am tăcut, fiindcă nu îndrăzneam s-o contrazic, mi-era teamă că m-ar bănui de fățărnicie.

— Haide, spune, cât mă vezi de bătrână, cu ochii tăi de băiat tânăr?

Uitasem cu totul de câine, m-am ridicat într-un cot, și am privit-o. Stătea cu ochii închiși, cu buzele ușor răsfrânte, pline și sănătoase; i se vedeau dinții, egali și fără pată. Avea un singur rid, pe frunte, poate dintr-o încordare lăuntrică, și două cute între sprâncene. Pe fața ei nu se vedea nici un semn de oboseală, dar nu puteam să-i spun, mă obseda gândul că este prea exigentă și orice vorbă a mea i s-ar fi părut obtuză. I-am apucat mâna, ca să-i răspund fără cuvinte; și-a retras-o, deși ea cu voia ei mi-o întinsese, de la început, să-i iau pulsul. Poate însă că gestul meu acum, oricât de scurt, îi transmisese ce aveam în minte.

— Îți mulțumesc că ai venit cu mine aici! îmi spuse. Singură mi-ar fi lipsit curajul, și mult am vrut să stau o dată, noaptea, o oră pe malul mării.

Câinele îmi ținea cald la picioare, dar încolo, frigul îmi cuprindea întreg trupul, strângeam din dinți să nu tremur, mi-era teamă să nu simtă, ca să mai rămânem. Poate am stat așa, în tăcere, încă o oră; luna ajunsese în înaltul cerului. Mă chinuiam, și nu voiam să se termine. Într-un târziu, i-am auzit glasul, în șoaptă:

— Dacă vrei ca seara asta să rămână neuitată, să nu pui mâna pe mine!

Atunci, nu m-am gândit nici o clipă, cum s-ar gândi alții, că era un fel de-a mă aduce în ispită. Astăzi mi-am schimbat părerea, dar nu sunt niciodată sigur. M-aș fi lipit de ea, numai ca să-mi dea puțină căldură.

Cântau cocoșii după miezul nopții, când ne-am întors acasă. În fața scărilor mi-a întins mâna.

— Dar ce ai? Ești rece ca gheața!

După ce mă înfrânasem atâta timp, ajunsesem la capătul puterilor, am început să tremur. Nu mai știu dacă tremuram de frig sau de emoție. Ea m-a tras de mână.

— Vino puțin înăuntru, să te încălzești!

În casă era cald, un perete îl bătea soarele toată ziua. Mi-am adus aminte de noaptea când, înghețat de frig până în măduva oaselor, ciocănisem în geamul Stancăi, fosta noastră slujnică, și ea, după ce mă frecase cu spirt pe spinare, mă culcase în patul ei și mă învelise, dar acum era altceva.

— Bea asta, o să te încălzească, mi-a spus, întinzându-mi o sticlă, îmbrăcată în papură fină.

Bâjbâise în dulap, fără să aprindă lumina, luna bătea în fereastră, prin perdeaua albă de pânză. Perdeaua mi-a adus aminte de Ibi, dar fără nostalgie, fiindcă nostalgia clipei prezente, în viitorul ei de peste o zi, sau de peste o oră, era prea puternică. Stăteam pe pat, lângă tăblie, scaunele fiind ocupate cu valize și lucruri de îmbrăcăminte, în dulap nu aveau loc toate, și odaia era mică. Ea se așeză lângă tăblia cealaltă; mă durea că se ferește de mine, când înțelesesem atât de limpede dorința ei, de-a nu o atinge.

— Încă tremuri, îmi spuse.

— Nu tremur de frig, ci de frică.

— De ce ți-e frică?

— De clipa când am să ies pe ușă.

A venit mai aproape, să mă vadă la față.

— Hai să vorbim deschis. Ce-ai vrut de la mine în seara asta?

— Ți-am spus de la început, dar n-ai înțeles, ai crezut că sunt vorbe. Sau n-ai putut crede. Am vrut să-ți aud inima. Îți jur că am nevoie.

A dat să-mi întindă mâna, pe urmă și-a retras-o; ce-i spusesem era limpede, voiam să-i aud inima, nu să-i simt pulsul. Ar fi fost greu de înțeles o asemenea dorință, vorbele mele însă, așa cum le pronunțasem, erau convingătoare.

— Bine! încuviință, cu un ton neutru, între da și nu. Dacă ești în stare, ascult-o!

S-a întins pe pat, îmbrăcată, iar eu m-am întins alături și, ferindu-mă să mă ating de ea, ca și când ar fi fost de sticlă, m-am întors ușor pe o parte, apoi mi-am lipit urechea de pieptul ei, sub sânul stâng, atât de jos ca să nu-l simt, să nu-l apăs cu obrazul; bătăile inimii veneau din sus, străbătând pieziș printre coaste, dar eram mulțumit să le aud, puțin grăbite, clare și bine ritmate.

Am ascultat îndelung, fără să fac o mișcare, respirând cu teamă și grijă, ca ea să nu simtă niciunul din ritmurile mele. Ființa aceasta îmi era străină, dar încrederea pe care mi-o arăta îmi dădea o mulțumire pe cât de calmă, pe atât de fierbinte, și așa am retrăit în gând toate durerile și bucuriile mele trecute, până s-au topit unele în altele, transformându-se într-o stare de beatitudine. N-a fost dorința mea, am răspuns unei chemări transmisă de bătăile inimii, care îmi vorbea în codul ei, atât de ușor traductibil, deși nu în cuvinte. Am ascultat ce-mi spunea inima, mi-am împins obrazul spre ea și atunci am simțit sânul sub bluză, reproducând prin piele pulsul pe care îl auzeam în ureche. Era un sân îngreuiat de maturitate, atârna puțin într-o parte, dar avea consistență, i se simțea și conturul, și relieful. L-am înconjurat cu obrazul, fără să-mi dezlipesc urechea de piele, continuând să aud inima din toate unghiurile; poate nici un cardiolog n-a făcut vreodată o explorare atât de amănunțită. Apoi, fără să port răspunderea gestului, căci nu făcea decât să se supună și el la o chemare a inimii, mi-am apăsat gura deschisă la baza sânului, acolo unde se simțea cuta de care se temuse atâta Ioana, și am revărsat asupra pielei tot aerul fierbinte din plămâni, până ce mi-am pierdut respirația, cu un amestec de durere și voluptate.

— Așa nu se mai poate! scânci ea, smulgându-se de lângă mine.

Am privit-o buimac, în lumina lunii și am văzut cum își descheia nasturii bluzei, cu mișcări smucite.

* * *

Când oare, dacă nu la douăzeci și șase de ani, unii tineri puțin mai devreme, alții mai târziu, poți trăi asemenea întâmplări, convins că e vârsta când ți se cuvin și nici un confesor nu e în drept să le condamne, cu atât mai puțin să le interzică? Admit însă că vine o vârstă când ele devin o necuviință, dar din motive estetice, nu morale, și atunci asupra lor trebuie păstrată cea mai mare taină. În schimb, nimeni și niciodată nu poate fi oprit să-și aducă aminte. Povestitorul acestor întâmplări, care, cum am spus și în alte rânduri, nu-i autorul însuși, ci un erou din carte, personaj între celelalte, pus să vorbească la persoana întâi ca în atâtea cărți de mult apărute și unele neuitate; el asistă la dramele vremii, care îi vor lăsa multe semne în suflet, chiar dacă pe unele nu le înțelege cum trebuie, iar pe altele nu le vede. Sunt pe deplin îndreptățit să nu-l lipsesc de preocupările vârstei sale, chiar dacă unora le-ar părea superflue într-o lume căreia i se pregătesc dezastre; aceste preocupări ale tinereții, eu, unul, le socotesc esențiale. Odată cu simțămintele, care ne îngăduie să cunoaștem oamenii altfel decât la școală, unde de altminteri doar îi învățăm, fără să le pătrundem și tainele, cred că trebuie să știm ce rol joacă în viața noastră simțurile, nestudiate în manuale.

Oamenii primitivi și-au pus pe ei veșminte, ca să se apere de frig. Oamenii civilizați poartă pe ei haine, chiar când se topesc de căldură. Ce-i împiedică să umble în pielea goală? Din acest punct de vedere, morala este o prejudecată, dovadă că pinacotecile și muzeele de artă sunt pline de nuduri, pictură, sau cioplitură în piatră, care se arată vizitatorilor fără sfială, iar aceștia nu se sfiesc să le privească; mai mult decât atâta, le reproduc și le pun în casă, unde își petrec viața de toate zilele, unde radioul aduce știri dezastruoase din lume, calamități și genocide. Dar ce-a îndemnat pe artiștii care au făcut nudurile să reprezinte omul în ipostaza lui naturală, luând de pe el adaosurile de circumstanță? Eu cred că n-au urmărit altceva decât adevărul.

Desigur, la vârsta lui, eroul meu n-ar fi putut să facă reflecțiile acestea. Ele îmi revin mie și poate așa îmi plătesc vechi datorii față de viață. Eroul meu e la vârsta erotică, pe care o conduc în mod egal și simțurile, și simțămintele; să fi trecut peste ele ar fi însemnat să las o lacună în evoluția lui și a unei întregi generații, la fel de gravă, de pildă, ca trecerea cu vederea la vremea ei, a primei explozii atomice.

În seara când asculta bătând inima unei femei, dominat de simțăminte, triste aduceri-aminte, în vreme ce simțurile stăteau ascunse, el descoperea

că voluptatea e posibilă și în imperfecțiune. Mai târziu, când experiența lui va fi mult mai mare, va putea spune:

Amintirea Ioanei și a felului cum a plecat din viața mea m-a urmărit multă vreme și într-un fel n-am uitat-o nici astăzi. Am exclus ideea că inventase un pretext ca să plece, acea vagă cută de sub sâni, abia apărută, care pentru ea însemna sfârșitul etapei reprezentate de mine. Era un exces, dar nu singurul, firea ei fiind excesivă în toate privințele. Cât timp trecea zilnic prin fața casei mele și se uita la fereastră, trebuia să înțeleg că sentimentele ei existau încă, neschimbate. Dar dacă se hotărâse să plece, neschimbată avea să-i rămână și hotărârea. Dacă aș fi deschis fereastra și aș fi strigat-o, sunt sigur că nu se oprea, ci mărea pasul; nu din încăpățânare, nici din mândrie, ci din respect față de ea însăși.

Nu știu cât timp a continuat să treacă prin fața casei mele, după ce mă mutasem, nu știu când a intervenit ceva nou în viața ei; niciodată n-am mai văzut-o, nici măcar când mergeam la Trandafil, unde îmi petreceam o parte din concedii. La început, mă feream să mă uit la fereastra dincolo de care poate stătea aplecată deasupra cărților; uneori poate mă vedea, de după perdele, eu însă nu aveam de unde să știu. Cornelia nu-mi spunea nici o vorbă, credea că sufăr și voia să mi-o scoată din suflet. Îmi era dor de ea, dar fără suferință, fiindcă nu mă rănise, fusese loială tot timpul, chiar și în hotărârea atât de bruscă și definitivă a despărțirii; în dorul meu era mai degrabă bucurie, fiindcă nu puteam să uit amintirile frumoase.

Singurul regret adevărat l-am avut când am pus mâna pe sânii Danei; abia după ce și-a scos bluza am făcut legătura între ea și acest nume, care până atunci nu avusese nici o funcțiune, nu-l puteam atribui unei ființe, nu cunoscusem pe nimeni să-l poarte, îl întâlneam prima oară. Acum numele devenise o femeie. Iar regretul încercat când Dana și-a scos bluza a fost că nu era și Ioana acolo, ca să-i vadă sânii; ce cute făceau, sub propria lor greutate, și să înțeleagă că nu micșorau deloc voluptatea pe care o simțeam atingându-i. Fiindcă, fără să fie prea mari, aveau un volum secret, care îmi umplea mâinile; afluxul de sânge îi făcea să crească, mărindu-le consistența până la duritate.

Acest fenomen nu l-am întâlnit o singură dată, am văzut sâni obosiți renăscând din ei înșiși, și de fiecare dată am regretat că nu puteam să-i dau drept exemplu Ioanei, care se socotise obligată să încheie o etapă de dragoste, când își descoperise prima imperfecțiune. „Nu înseamnă că mi-am încheiat viața, mi-a spus senină și hotărâtă. Cine va veni după tine va trebui

să mă ia așa cum am să fiu în ziua aceea. Dacă odată ai să afli câți bărbați au fost în viața mea, să știi că la fiecare din ei am coborât o treaptă. Iar când voi rămâne cu unul și voi purta sutiene, va însemna că viața mi-a devenit indiferentă.”

Ioana socotea că sutienul nu îndreaptă nimic și este o abdicare și îi dau dreptate, căci nu stă frumos decât pe sâni de ispravă; celorlalți mai mult le strică, adesea îi fac să semene cu o tocătură băgată în pungă, nu poate păcăli decât pe neștiutorii de carte; desigur, nu am nimic împotriva lui, când este impus de moravuri sau legi puritane, care socotesc că sânii liberi sub bluză sunt o ispită.

În vara când am cunoscut-o pe Dana, Ioana ar fi trebuit să treacă în ultimul an la Facultatea de medicină, dacă nu renunțase. Prima veste pe care am avut-o despre ea, indirect, a fost când se măritase, și am văzut fotografia de la nuntă. Iar prima oară am reîntâlnit-o în 1943, la bombardamentul de peste vară, când își pierduse întreaga familie și rămăsese singură.

* * *

La mare, am stat încă zece zile și m-am văzut cu Dana noapte de noapte, dar legătura noastră a rămas secretă, îi spuneam bună dimineața, când plecam la plajă, și când mă întorceam îi spuneam bună seara, privind-o în treacăt. Uneori, își lega părul cu o panglică albă, și atunci părea o copilă, nu-i recunoșteam vârsta, credeam că mă minte. Avea fața prelungă, nasul drept, cu nări delicate, fruntea puțin prea înaltă pentru o femeie, și nu voia să-și aducă părul în față. Despre ochi cred că n-am spus nimic, erau negri, ca părul. Niciodată n-a vrut să ne plimbăm împreună, măcar pe străzi dacă nu pe faleză.

— Nu vreau să mă fac de râs, îmi spunea. Ești prea tânăr pentru mine.

Nu-i vedeam vârsta, dar n-aveam cum s-o conving; mult mai târziu, după reflecții îndelungate, am găsit argumente, care însă erau tardive în ceea ce o privește. Într-o zi, am înțeles că asupra unei femei, dacă nu-i o delăsătoare, nu impietează anii, am mai spus, ci ticurile dobândite cu timpul, și amintirile amoroase, o povară pe suflet cu atât mai grea, cu cât au fost cele mai fericite. Prin naturalețea ei înnăscută, Dana nu avea ticuri, și se lepădase de amintirile care ar fi îmbătrânit-o, de aceea uneori părea o copilă, iar eu eram mâhnit că mă socotea prea tânăr.

Ar fi trebuit să plec mai devreme, dar nu m-a lăsat inima, am rămas cât a fost ea acolo. M-a rugat să iau alt tren, să nu plecăm împreună. N-a vrut să-mi dea adresa, i-aș fi scris, aș fi mers s-o văd câteodată.

— Locuiesc într-un orășel de provincie; fetele de la poștă ar deschide plicul, n-ar răbda să nu știe de la cine este scrisoarea, iar dacă ai veni acolo, fostul meu bărbat, deși suntem despărțiți, ar fi capabil să te împuște.

Nu credeam, dar oricum era o primejdie, care o făcea mult mai ispititoare; a fost imposibil s-o înduplec.

Seara, după ce se culca toată lumea, ieșeau amândoi pe poartă și ne duceam în locul unde fusesem prima oară. Câinele se apropia de noi și se așeza la picioarele noastre; îi aduceam de mâncare într-o pungă, dar nu se atingea de ea decât după ce plecam de acolo.

Odată, mult mai târziu, mă împrietenisem cu un câine din Cotroceni, închis într-o curte cu gard de fier pe un soclu de piatră. De multe ori treceam pe acolo numai ca să-l văd cum se bucură. Într-o zi, am avut ideea neinspirată să-i duc ceva de mâncare, carne și oase de vacă; firesc ar fi fost să fi făcut așa mai dinainte, era o scăpare din vedere, sau poate un instinct defensiv, și regret că l-am încălcat, fiindcă mi-a prilejuit o dezamăgire; când a văzut mâncarea, câinele, al cărui nume era Bobi, o corcitură cu blana albă, murdară, și-a scos capul printre gratii, mi-a înșfăcat-o din mână și dus a fost, în fundul curții, unde a rămas, fără să mai știe de mine. Bineînțeles că nu am repetat gestul, suferisem o ofensă, și Bobi, dacă mă vedea cu mâinile goale, îmi întorcea spatele; sunt și câini fără caracter, nu doar oameni.

Deși acum îmi puneam un pulovăr gros, tot mă cuprindea frigul. Priveam luna în descreștere.

— Când o ajunge în al treilea pătrar, n-am să mai fiu aici, spunea Dana.

Nu m-am ridicat niciodată primul; puțini oameni am văzut să privească luna atât de fascinați ca ea; aș fi îndurat orice chin, numai să nu-i stric vraja.

Abia acasă vedea că aveam mâinile înghețate și mă chema să mă încălzesc în camera ei bătută mai bine de soare. Se așeza pe pat, iar eu îi puneam urechea pe piept și-i ascultam inima: dacă i-aș fi numărat bătăile, cred că erau zeci de mii, într-o singură seară. Ascultam în liniște, în timp ce căldura ei trecea în mine. După un timp, simțeam cum i se întăresc sânii. Dacă se va găsi cineva să-mi spună că nu putea să fie decât o impresie, n-am cum să-i aduc o dovadă contrarie; dar îl voi deplânge că n-a avut niciodată aceeași impresie. Așa era, se întăreau și începeau să palpite. Atunci ea își scotea bluza.

Am cunoscut și cazul invers, e drept că o singură dată, sâni parcă tăiați în marmoră, ca ai statuilor. Mă dureau ochii de atâta frumusețe și preamăream natura, care cimentase cel mai fin praf de marmoră roză în forme divine. Dar când îi atingeam, mâna se afunda în ei ca într-o materie fără consistență, până dădeam de coaste.

Cât mă legasem de Dana am simțit după ce a plecat trenul și am rămas singur în gară.

Capitolul 35

Un an de liniște aparentă, 1936, care anunță catastrofalul sfârșit de deceniu. Vagabondaj fără cauză, sihăstrie neexplicată, o privire în urmă spre doamna Simson care a zgâlțâit tronul Angliei. Cărți arse pe stradă; reacția domnului Pretoreanu; Jordie, executantul, expus primejdiei de moarte; măsuri de apărare. Domnul Pretoreanu față în față cu Arhanghelul. Discipolii morți în Spania; înfricoșătorul cortegiu. O supraeminență fantomă.

Ajunsesem la mijlocul anului 1936. În afară de întâmplările mele personale, nu-mi amintesc din acel an decât fapte mărunte, față de cele ce aveau să vină până la sfârșitul deceniului. Mi-au rămas în memorie, fiindcă, oricât de neînsemnate ar fi fost în fața istoriei, toate aveau ceva straniu, și denaturau impresia mea despre logica faptelor noastre. Cele mai bizare întâmplări povestite până acum își găseau o explicație, fie ea chiar absurdă, în unele cazuri. Mi-e peste putință să înțeleg ce-l determinase pe Varak să fugă de acasă. Era un tânăr, fiul unor oameni înstăriți din Marsilia, în casa cărora găsise totul ca să aibă o viață frumoasă. El nu reprezenta cazul acelor tineri de după al doilea război mondial, numiți hippy, care își părăseau familia pentru motive neclare, se spunea că ar fi un protest împotriva bunăstării, și duceau o viață nomadă, trăind în promiscuitate și murdărie. Cred că era vorba mai degrabă de un dereglaj psihic, datorit războiului, de aceea, fără să-i înțeleg bine, le-am purtat simpatie.

Varak nu avea nici o hibă psihică, altfel n-ar fi putut să termine cinci facultăți și să-și ia licențele; pe deasupra, vorbea curent douăsprezece limbi, printre ele chiar româna. În luna mai, când Tiberiu se ducea la Burdujeni, cu mesajul Corneliei către Alexandrina, în gara Suceava trenul a făcut cruce cu un expres internațional, care venea din Germania. Întâmplarea a făcut ca în

vagonul care oprise drept în fața lui să vadă un tânăr cu înfățișarea atât de ciudată, încât l-a ținut minte, și mai târziu, când i-a văzut fotografia în ziare, a recunoscut în el pe Varak, arestat de poliția română; venea a treia oară în țara noastră.

În fotografie păstra aceeași înfățișare ciudată, un amestec de lord și de gangster, cu privirea plină de îndrăzneală și simultan disperată. Acest tânăr nu avea nici o tară psihică, nici un defect fizic, care să explice într-un fel faptele lui nesăbuite. Era, dimpotrivă, bine clădit, frumos ca vedetele de cinematograf, cu fața expresivă, capabil să câștige simpatia unei societăți oricât de pretențioase. Ce îl determinase să fugă de acasă, unde nu ducea nici o lipsă?

Până să-l aresteze poliția din Galați, pe când încerca să se îmbarce clandestin pe un vapor gata de plecare, colindase mai toate țările Europei, dedându-se la jafuri, tâlhării, spargeri, la acestea adăugându-se până și furtul de buzunare. La Marsilia, a cărei poliție a venit să-l ridice, îl așteptau douăzeci de ani de pușcărie. Regret că nu știu mai multe, de pildă dacă la proces a încercat cineva să afle cauza rătăcirii lui inexplicabile; socotesc că, în dorința mea de a înțelege faptele oamenilor, aș fi făcut un pas înainte, pe când așa, am rămas cu unul în urmă.

M-a mirat ce mult îl preocupa pe Tiberiu viața aventurierului. În afară de Arsène Lupin, ale cărui întâmplări îndrăznețe, povestite în cărți ieftine, le știa pe dinafară, nu mai băgasem de seamă să-l intereseze alt personaj, din închipuire sau din realitate; poate Jean Valjean într-o vreme, altă dată Napoleon și mai de curând Al Capone. Interesul lui pentru Varak a avut o durată mai lungă, îi tăiase fotografia din ziar, o purta în portofel și se uita la ea adesea, într-un chip care mi-a atras atenția. Am vrut să văd ce găsise el în fotografie, am privit-o cu cea mai mare atenție, mă socoteam destul de priceput să descifrez fizionomia oamenilor; chipul lui Varak nu-mi spunea nimic deosebit, mi se părea doar că îl mai văzusem undeva, parcă îl știam bine. Într-adevăr, îl știam atât de bine, că nu-i găseam locul în memorie, era acoperit de o imposibilitate, semăna aidoma cu Tiberiu. Acesta însă, poate din aceeași cauză ca a mea, nu remarca asemănarea, îl fascinau faptele lui Varak, nu fotografia, la care se uita numai din admirație. Poate, conștient sau inconștient, i-ar fi călcat pe urme, sau, poate mai mult decât atâta, se socotea dedublarea lui și ardea de nerăbdare ca destinele să li se suprapună. Coincidența că trenurile lor se opriseră față în față în gara Suceava, și se văzuseră la fereastră, ceea ce nu se poate întâmpla cu doi oameni înrudiți în

secret decât la mii de ani o dată, dovedea că exista între ei un fluid, care îi chemase pe unul spre altul. Tiberiu aștepta să i se împlinească o dorință nebănuită, dar meritată.

Următoarea întâmplare a anului, de altă natură decât cazul lui Varak, care a trezit revolta, dezgustul și spaima, privește tot un om tânăr, de astă dată din București, unde l-am și văzut, întâmplător, pe o stradă mărginașă, când îl aduceau cu duba la reconstituirea crimei. Era o crimă neobișnuită, atunci mi s-a părut că ușor s-ar face din ea o carte de senzație, așa m-am gândit și mai târziu, până astăzi, când i-a venit rândul s-o pun pe hârtie; ca și în alte cazuri de același fel, văd că mă înșelasem, o crimă nu mă va inspira niciodată, o amintesc în silă, doar ca să nu pară uitată. Un fiu și-a omorât amândoi părinții… Mi-e mult mai ușor să povestesc cum o rândunică își învață puii să zboare, și am să povestesc odată, fiindcă merită. Sau cum palpită pământul ars de secetă, când începe să tune și simte apropiindu-se ploaia.

Numele acelui tânăr cred că nu mai interesează pe nimeni astăzi, dar atunci îl știa toată țara. Mult timp ziarele nu s-au mai ocupat de altceva; până și înarmarea Germaniei, cu amenințările lui Hitler, au trecut pe planul al doilea. Deci și-a omorât părinții, aș putea spune sub ochii noștri, sau măcar ai vecinilor, apoi i-a ciopârțit cu satârul și bucățile le-a pus în cazan, să le fiarbă și să le topească, spre a li se pierde urma.

De data aceasta nu regret că n-am aflat mai multe, e greu să ajung la ziarele vremii și nici nu sunt sigur că aș găsi în ele vreo lămurire, ca să merite osteneala. Făptașul nu-i un asasin oarecare, trebuie să ai o inimă bolnavă ca să-ți omori părinții. I-o fi examinat cineva inima, măcar pe o radiografie, dacă disecția nu era posibilă? A negat crima, susținând că își găsise părinții omorâți de altcineva și voise să-i topească numai ca să nu cadă bănuiala pe el, ceea ce e un fel de apărare sau puerilă, sau dementă. În Anglia, într-o vreme, pedeapsa cu moartea nu putea fi aplicată dacă acuzatul nu era prins asupra faptului, sau dacă, în ciuda dovezilor, nu-și recunoștea vina; îl băgau la închisoare pe viață. Poate că există o rațiune. Nu cunosc rațiunea pentru care paricidului i-au dat numai cincisprezece ani de închisoare; chiar acceptând apărarea lui, ciopârțitul părinților tot paricid rămâne. Aș vrea să scot din istorie această faptă, dar n-am dreptul, și tot n-aș uita-o.

* * *

Despre abdicarea lui Eduard al optulea, de curând rege al Angliei, ca să se poată însura cu aleasa inimii sale, doamna Simson, am scris mai demult, anticipând-o, fiindcă așa îmi impunea construcția povestirii. Rândul i-ar veni abia acum, când nu mai am ce face decât s-o pun între întâmplările bizare ale anului. În prima versiune, m-am lăsat dus prin nori de romantismul întâmplării, fără să-i judec și cauza. Ca regele unui mare imperiu în plină înflorire să abdice pentru o femeie, înseamnă ca făptura demnă de un atât de grandios omagiu să n-aibă asemuire pe lume. Au trecut ani, și acum judec mai rece, privindu-i fotografia. Orice daruri ar fi avut în minte și în suflet, îi lipsea esențialul, adică frumusețea. Nu-mi pasă că nu mai era tânără, abia adineauri am spus cum judec vârsta femeilor; dar fusese și măritată, deci ducea pe umeri măcar o amintire din cele care îmbătrânesc sufletul; iar un divorț nu poate fi fără cauză, nici fără consecințe; din vechea ei căsnicie, mireasa nu putea să vină decât plină de ticuri. Pe deasupra fiind și urâtă, nu-mi rămâne decât să pun întâmplarea între cele de neînțeles oamenilor.

* * *

Despre înclinarea lui Odor spre sihăstrie am amintit în mai multe rânduri și o socotesc explicabilă, prin năzuința lui de a-și crea o filozofie proprie, chiar dacă ar fi rămas impenetrabilă pentru alții. Când am descris viața lui în peștera de sub munte, de unde l-a scos o nenorocire, ducându-l până în pragul morții, nu știam nimic despre un alt sihastru, retras pe muntele Cireșoaia. Nu spun că dacă știam i-aș fi creat alt destin lui Odor, de teamă să nu repet o întâmplare identică, luând-o drept sursă de inspirație. Faptele însă nu seamănă câtuși de puțin între ele și, spre deosebire de prima, celei de-a doua nu i-am găsit explicația, astfel că o pun între faptele ciudate ale anului.

În acel an, când mă aflam pe malul mării cu Dana, un prieten care scria reportaje în ziare l-a găsit pe sihastru într-o pădure de pe muntele Cireșoaia, unde de peste un deceniu trăia departe de lume. Inexplicabil omul, inexplicabile împrejurările. Nu era unul de pe-acolo, ci venea tocmai de la Viena; de ce își căutase refugiul atât de departe? Avea cincizeci și doi de ani, se născuse în Elveția, își luase cinci licențe, întocmai ca Varak, dar și trei doctorate pe deasupra. La douăzeci și opt de ani, era profesor

universitar la Viena și la Budapesta, și avea tipărite mai multe volume de studii sociale. Un om cu asemenea situație nu putea fi un răzvrătit, ca Odor. Ce lovitură primise, ca să fugă de oameni?

N-a vrut să se destăinuie, și prietenul meu n-a putut să-mi spună mai multe în această privință. Nu locuia într-o peșteră de sihastru, ci își făcuse o cabană, destul de confortabilă, în mijlocul pădurii. Era înconjurat de cărți și poate de duhuri. E mult prea târziu să-i caut urma, cred că n-aș găsi pe nimeni care să știe ce s-a întâmplat cu el mai departe. Azi ar avea peste o sută de ani, dar cred că nu mai trăiește. Se chema Antal Radwan. Și ca să închei, mă întreb care a fost menirea lui, de ce venise pe lume? Și apoi de ce își alesese ca loc de refugiu tocmai muntele Cireșoaia, din câți munți sunt fie numai în țara lui natală?

* * *

Când am ajuns în București, cu primul tren după Dana, care între timp, după cum știam, plecase mai departe, într-un orășel de provincie, necunoscut pentru mine fiindcă nu-mi dăduse adresa, am văzut o masă de oameni în piața din fața gării. Erau oameni de toate felurile, publicul obișnuit al orașului, care umple străzile de dimineața până seara, dar mai ales la ora când se termină munca în ateliere și slujba de după-amiază în birouri. Atâta lume nu mai văzusem de la venirea lui Rabindranath Tagore. Din mijlocul mulțimii se ridica un val de fum cenușiu, cu miros de hârtie arsă și din când în când se zărea o flacără răzbind peste capetele oamenilor. Mi-am închipuit că se întâmplase un accident, luase foc un camion și ardea marfa, spectacol care atrage lumea, fiind gratis; în asemenea împrejurări oamenii, dacă nu sunt personal în primejdie, nu se gândesc la paguba altora. M-a mirat că din loc în loc, în jurul mulțimii stătea ca de strajă un discipol din armata Arhanghelului, în sutană și cu spada în mână. Am crezut că se aflau acolo spre a păstra ordinea, căci de la o vreme aveau obiceiul să se amestece în treburile publice, suplinind sau înlocuind poliția, insuficientă sau nepăsătoare. Mulți cetățeni ai orașului socoteau că era o treabă binevenită, de aceea îi priveau cu simpatie, iar unii mergeau până acolo că îi salutau când îi întâlneau pe stradă, imitând mișcarea lor caracteristică, mâna pusă pe inimă și apoi întinsă energic în față; semăna în parte cu salutul adoptat de partizanii lui Hitler, poate fără să știe că două milenii mai înainte îl foloseau romanii, strămoșii noștri, însă cu o mișcare mai nobilă.

De obicei, discipolii nu mergeau de capul lor, ci organizați în patrule și nu puteau fi văzuți nici pretutindeni, nici toată ziua. Era abia pregătirea unui marș, pe care nu-l prevedeau decât oamenii informați de mersul politicii, și mai ales cei temători de agresiune.

Când am coborât din tramvai, la liceul Lazăr, pe la ora șase și jumătate, vântul ducea în lungul bulevardului câte o trâmbă de fum, răzleață și destrămată; în aer plutea același miros de hârtie arsă, ca la gară. De când mă mutasem din Cotroceni locuiam în apropiere, într-o casă de raport cu intrarea grandioasă, un bloc vechi, cu pretenții de eleganță, cu stucaturi și scări de marmoră, cu balustrada aurită, dar fără calorifer, cu sobe și cu cazane de baie inconfortabile. Traversând bulevardul ca să ajung acasă, am văzut în stânga, spre centru, grupuri de oameni, pe amândouă trotuarele, mai puțini ca la gară, căci trebuiau să lase loc la mijloc pentru tramvaie. Spațiul liber mi-a îngăduit de data aceasta să văd că fumul pornea de la un foc, aprins în stradă, acum pe cale să se stingă, lăsând în urmă un morman de jeratic, de unde vântul slab lua și ducea la vale foi de cărți, pe jumătate arse, fumegând încă, și scrum de hârtie. Chiar din fața liceului Lazăr pornea o stradă secundară, care ajungea, cu ocoluri, în cheiul Dâmboviței. Toată lățimea ei, la intersecția cu bulevardul, era sub un morman de cenușă, încă fumegând. Nu vedeam decât capul străzii, din spate se auzea un cor, intonând un cântec războinic, un marș, pe care îl mai auzisem, cu acorduri sumbre, cu un refren plin de amenințare, îl cunoșteam de pe când nu era pus pe muzică: „…Să-i ucidem pe cei nevolnici!” Dacă nu dădusem prea multă importanță acestor cuvinte, socotindu-le neserioase, corul, în schimb, grav, dramatic, făcea să se înfioare pielea pe mine.

În ușa monumentală a blocului, l-am întâlnit pe proprietar, domnul Lazăr, care, prin coincidență, purta același nume cu liceul din față. Era un om trecut de jumătatea vieții, încă în plină putere, distins, bărbierit totdeauna cu îngrijire, îmbrăcat după modă; atunci purta un sacou gri-perle și pantaloni de stofă albă, cu dungile ca tăișul cuțitului, iar la gât avea un papion albastru; nu-i numărasem costumele de haine, dar, după cum le schimba, socotesc că erau pe puțin două duzini, toate de stofă scumpă și bine croită. Cu toată vârsta înaintată, era în capul gol, cum umbla toată vară, ceea ce nu-și prea îngăduiau nici oamenii tineri; eu, de pildă, chiar dacă nu-mi puneam pălăria în cap, o aveam totdeauna în mână.

Domnul Lazăr era un om modern, dovadă, între altele, că se gândea să pună calorifer și instalație de apă caldă în acel imobil, o moștenire

demodată. O altă dovadă, umbla de obicei într-un automobil decapotabil, pe care îl conducea singur; curentul îi flutura părul blond, fără fire albe, și în postura aceasta părea mult mai tânăr. Era un om bogat, eu îl socoteam multimilionar, avea numeroase întreprinderi, printre altele, tot ca o trăsătură modernă, reprezentanța unui tip de automobil englezesc, dintre cele prestigioase.

— Ce se întâmplă, domnule Lazăr? l-am întrebat, văzându-i fața îngrijorată.

— Ard cărțile, domnule! Ca pe vremea Inchiziției! Ne întoarcem în Evul Mediu!

Nu înțelegeam.

— Ce cărți?

— Literatura decadentă, cum spune Arhanghelul.

— Îmi veți ierta ignoranța dacă vă întreb ce înseamnă literatură decadentă?

În clipa aceea, corul de pe strada vecină se auzi mai puternic, cu refrenul care făcea să mă treacă fiorii.

— Iartă-mă, nu mai pot să ascult! spuse domnul Lazăr, astupându-și urechile, și ducându-se spre ascensor, să se închidă în casă.

Și ascensorul era o instalație nouă, cu doi ani înainte nu exista, se urca pe scări, și blocul avea patru etaje; eu, unul, nu mă plângeam prea mult, deși locuiam la etajul al patrulea; mai mult m-ar fi interesat caloriferul și apa caldă la baie.

Rămas singur, m-am gândit la literatura decadentă, de care se tot vorbea în ultima vreme; auzisem felurite definiții, dar erau controversate, fiindcă oamenii interpretau cuvântul după înclinațiile lor politice. Eu, nefăcând nici un fel de politică, aveam nevoie de o interpretare proprie și dat fiind cele întâmplate afară, socoteam că trebuie să ajung la ea repede, înainte de a se risipi cenușa cărților arse.

Nimic în natură și în faptele omenești nu are o evoluție constantă și continuă, mă gândeam, intrând în casă. Fără voia mea, îmi veneau în minte valurile mării; un val care, ajuns la înălțimea lui maximă, se prăbușește în față, dând naștere la o vale, reprezintă o decadență? Cum să admit această idee, dacă după o clipă va urca iarăși? O carte poate să fie rea, în comparație cu una bună. Dar cu ce s-o compar, ca s-o socotesc decadentă? Decadentă față de ce? Desigur, față de o idee a altcuiva decât cel care a scris-o.

Nu mai aveam mult să ajung la o concluzie, când a sunat cineva la ușă; era secretarul domnului Lazăr, un tânăr înalt, cu pete pe față, cu părul tuns scurt, ca la armată, ceea ce îi dădea o expresie aspră. Îl chema Țiparu, nume pe care nu l-am mai întâlnit altă dată. Îl cunoșteam, venea să încaseze chiria, uneori îmi aducea o scrisoare, în locul poștașului, ca să-mi arate cât este de serviabil. De data aceasta m-a surprins, am reculat fără voie, fiindcă era îmbrăcat în sutană, ca a discipolilor, nu avea însă și spadă; spada, probabil, se purta numai în anumite ocazii. A remarcat surpriza mea neplăcută, căci în timp ce intra pe ușă a avut un zâmbet ironic. Fără să-l fi poftit, s-a așezat pe brațul unui fotoliu, ceea ce este un gest de intimitate, apoi și-a descheiat sutana, sub care avea o centură cu diagonală, iar de ea atârna un revolver, în toc de piele neagră. Deși eram de vârste apropiate, îmi vorbea cu deferență exagerată, iar dacă îl întâlneam pe scări, sau în holul blocului și eram în uniformă ofițerească, lua poziție de drepți și mă saluta militărește.

— Nu faceți bine! îmi spuse acum, fără nici o introducere și cu un ton rece.

Își legăna piciorul, degajat, făcând să se miște revolverul prins de centură.

— Ce nu fac bine?

— Nu faceți bine că vorbiți cu Lazăr. Noi avem toată stima și toată dragostea pentru armată, dar…

— În armată nu mai am de stat decât un an fără o lună.

— Păcat! E o carieră frumoasă; mă și întreb de ce umblați în haine civile?

— Lazăr, de care vorbești, nu-i domnul Lazăr, patronul dumitale?

— N-o să mai fie multă vreme; e pus pe lista neagră. Noi nu tolerăm asemenea oameni.

— *Noi*, adică cine?

— Lasă că știți dumneavoastră!

Domnul Lazăr refuzase să facă, așa cum i se ceruse în scris, o donație importantă în favoarea Arhanghelului și a discipolilor; ar fi fost de fapt o confiscare.

La câteva zile după ce vorbisem cu el, în ușă, găsi pe birou o hârtie, cu antetul cunoscut, două spade orizontale, puse una peste alta, devenind astfel un simbol și mai redutabil. Mai jos scria: „Să-i ucidem pe cei nevolnici!”

* * *

Aici e imposibil să-mi duc povestirea mai departe, fată să dezvălui paradoxala reacție a domnului Pretoreanu, față de arderea cărților. În chiar noaptea care urmase, la ora două, conform obiceiului, îl convocă pe Jordie în palatul de pe calea Victoriei; străzile erau goale. După ce află despre ce era vorba, Jordie se făcu galben la față și încercă să riposteze, bâlbâindu-se:

— Dar, stăpâne, înseamnă să-mi semnez sentința de moarte!

— Am să te apăr! Și, oricum, dispoziția mea nu se discută. Du-te și scrie repede, până nu se închide ediția!

A doua zi, în *Pasul Istoriei*, la locul rezervat directorului, apăru, cu literă groasă, aldină, și sub semnătura lui Jordie, o ditirambă scurtă, dar virulentă și categorică, împotriva celor care voiau să distrugă cultura. Nu se pomenea nici un nume, dar atacul ar fi fost fără echivoc, chiar dacă nu începea cu lozinca știută: „Bine, am căzut de acord să fie uciși cei nevolnici, cum se curăță uscăturile din pădure; sperând că va fi spre binele țării. Dar cărțile, care sunt contrariul nevolniciei, fiindcă dovedesc forța creatoare a nației, de ce să fie ucise? Ce înseamnă literatura decadentă?…”

Am citit cu surprindere, analiza lui începea aproape cu aceleași argumente ca ale mele, dar mergea mai departe și devenea cu totul convingătoare. Am însă mândria să n-o reproduc aici, e destul că mi-am mărturisit insuficiența, altfel ar însemna să mă declar singur nevolnic, punându-mă într-o situație primejdioasă față de mine însumi, căci de alții nu mai am a mă teme, le-a trecut timpul.

Dar și mai mult m-a emoționat urmarea; cu toată antipatia pe care mi-o inspira Jordie, ceea ce am dovedit în mai multe rânduri și mai am de dovedit în viitor, dezvăluind alte mizerii, a trebuit să-i recunosc și talentul, și forța. Despre curaj, n-am ce spune, a lovit puternic, și s-a pus la adăpost repede. „Dacă am pornit așa, unde vom ajunge? scria el, în încheiere. Să golim toate vitrinele, toate rafturile librăriilor, și, în loc, să expunem o singură carte, a unui singur om, tradusă în toate limbile!”

Oricine își dădea seama că se referea la Arhanghel, care tocmai tipărise o carte: *Sfaturi pentru discipoli*.

În seara zilei când apăruse articolul, în holul de unde se intra în biroul lui Jordie, fură văzuți doi oameni, așezați în fotolii, de o parte și de alta a ușii. Erau doi atleți, li se desenau mușchii prin stofa hainelor, nu trebuia să se ridice în picioare ca să se vadă că atingeau doi metri înălțime. Amândoi

își țineau brațul stâng lipit de trup, și cine avea cât de cât pricepere își dădea seama că țineau la subțioară un pistol de calibru mare, sau chiar o pușcă-mitralieră cu țeava scurtă, căci rolul ei nu era să tragă departe.

Pe amândoi îi trimisese Sobieski, după instrucțiunile domnului Pretoreanu.

Când Jordie ieșea să plece acasă, fiindcă altminteri nu mai umbla prin redacție, ca altădată, cei doi oameni se ridicau, își puneau pălăria pe ochi și îl însoțeau, încadrându-l atât de strâns, că nimeni n-ar fi avut cum să-l atingă.

Liftul aștepta, cu ușa deschisă; la fel limuzina trasă în față. Era o limuzină blindată, trimisă de asemenea de domnul Pretoreanu, care avea în garaj automobile de toate felurile. Jordie se așeza repede pe bancheta largă din spate, iar cei doi oameni nu întârziau nici o secundă ca să-și ia locul lângă el, în stânga și-n dreapta. Prea puțini din redacție observau că în față mai mergea o mașină și în spate alta.

Primul ministru, în acea vreme Guță Tătărăscu, umbla într-un automobil ca oricare altul, și avea un singur om de pază, în dreapta șoferului.

* * *

Și mai paradoxal, după întâmplările descrise mai înainte, domnul Pretoreanu îi făcu o vizită Arhanghelului, care avea un comandament în inima Bucureștilor; cuvântul exact este „audiență". Când Sobieski ceru la telefon legătura cu Arhanghelul, spre a vorbi din partea domnului Pretoreanu, persoana care răspunse, un bărbat, secretar sau adjutant, întrebă, cu răceală:

— Cine-i domnul Pretoreanu?

Bietul Sobieski simți o zvâcnitură în creier și o înțepătură în inimă; era prima oară când i se punea o asemenea întrebare, nu-și închipuia că poate să existe atâta ignoranță. Câteva clipe fu incapabil să scoată o vorbă; pe urmă, spuse și cu orgoliu, și cu indignare:

— Este persoana cea mai importantă din țară; și de peste multe hotare.

— Zexe! ricană interlocutorul.

I se părea o provocare să fie socotit cineva mai important decât Arhanghelul. Dar Sobieski își cunoștea prea bine îndatoririle, avea o lungă experiență în relațiile cu oamenii, încât își călcă pe suflet și continuă dialogul, mai explicit, fără să-și piardă calmul. Astfel, izbuti să obțină nu o

întâlnire, nu o întrevedere, ci o „audiență” a domnului Pretoreanu, la Arhanghel, și nu imediat, ci pentru a doua zi după-amiază. Aflând răspunsul, domnul Pretoreanu se uită instinctiv la draperia după care avea ascunsă carabina.

A doua zi, cumpăni în gând cu ce automobil să se ducă, să afecteze modestia, sau dimpotrivă? Optă pentru Rols-Royce, pe a cărui aripă se vedea pavilionul său de familie, același care flutura și pe acoperișul palatului din Calea Victoriei. La ora patru după-amiază, când limuzina prestigioasă opri la sediul Arhanghelului, cei doi discipoli în sutană care făceau de gardă de o parte și de alta a intrării, cu spada în mână, nu se arătară impresionați, probabil nu mai văzuseră niciodată un Rols-Royce, nu știau ce înseamnă; niciunul nu se apropie să deschidă portiera. O deschise Garibaldi, după câteva clipe de nedumerire, în care timp domnul Pretoreanu, în aparență impasibil, spumega de mânie în pernele limuzinei.

Sediul Arhanghelului era o construcție nouă, un bloc care avea două etaje mai mult decât sfidătorul palat al ziarului *Pasul Istoriei*, aflat nu departe, parcă spre a se înfrunta unul cu altul. Dar între Jordie și Arhanghel nu fusese nici o ostilitate până deunăzi, când apăruse articolul care condamna arderea cărților.

Domnul Pretoreanu intră pe ușa încadrată cu marmoră roșie; restul blocului era placat cu piatră albă. Garibaldi venea în urmă, cu o valiză de piele, luxoasă, cu încuietori de argint și cu o monogramă de aur. Alți doi discipoli așteptau înăuntru; unul din ei luă valiza, Garibaldi fu poftit să se ducă la mașină și s-o mute în altă parte.

În dreapta intrării, era o ușă de fier, cam sinistră, păzită de alți doi discipoli. Unul din ei deschise ușa, domnul Pretoreanu se pomeni într-o cameră nu mai spațioasă decât o celulă de pușcărie, fără ferestre, luminată puternic de patru reflectoare, aflate în colțurile tavanului. Ca mobilier nu exista decât o masă de fier în mijloc, două dulapuri cu baza pătrată, la unul din pereți, altul mai scund, la peretele de alături, toate trei metalice. În afară de discipoli, mai erau doi oameni înăuntru, îmbrăcați în halate albe. Unul din ei se apropie de domnul Pretoreanu, îl examină din cap până în picioare, cu o privire expertă, îi pipăi buzunarele, apoi îl rugă să-și scoată monoclul negru, se uită cu lupa la ochiul de sticlă, lovi în el, ușor, cu o baghetă nichelată, ascultând sunetul. Urechii de cauciuc, prinsă cu cleme, nu-i dădu nici o importanță; coada de diavol, se înțelege că de astă dată domnul Pretoreanu o lăsase acasă.

Între timp, celălalt om luase valiza, o deschisese pe masă, nu păruse mirat s-o vadă plină cu hârtii noi de bancă, albastre, de câte o mie de lei. Așa cum era, deschisă, o puse jos, în dulapul mai scund, închise ușa, ermetic, apoi învârti un buton, fixat în perete. Se auzi un fâșâit înăuntrul dulapului și, oricât de bine ar fi fost închis, răzbi afară un miros usturător de formol, poate și alte chimicale. Aerul devenea greu respirabil, atunci porni, automat, un aspirator puternic pus în centrul tavanului, între reflectoare.

Nu m-am oprit nici o clipă la reacțiile lăuntrice ale domnului Pretoreanu în fața acestor manevre, mi s-a părut inutil, oricine poate să-și închipuie. M-a mirat însă răbdarea și sângele rece manifestate de el, fiindcă nu puteam să-i uit clipele de mânie, când, ca să-și descarce nervii, ochea cu carabina în trecătorii de pe Calea Victoriei; deși nu apăsa pe trăgaci și nu omora pe nimeni, în sinea lui trăia o scenă de măcel, care îi făcea bine.

Operațiile nu erau gata; după ce terminară cu valiza și o închiseră, ridicară placa de sus a primului din dulapurile înalte; în loc, rămase o pânză groasă, impermeabilă, cu o despicătură la mijloc. Domnul Pretoreanu trebui să mai îndure încă două încercări. Îl băgară înăuntru, îi scoaseră capul prin despicătură, pe care o strânseră cu șireturi și bandaje în jurul gâtului; pe urmă se auzi șuierând vaporii de formol, îi simți cum îi învăluiau trupul. Gazul scăpat pe la gât îi ințepa nările, începea să-l înăbușe. În sfârșit, îl duseră la al doilea dulap, poate un detector de obiecte primejdioase; percheziția corporală se socotea insuficientă. Sfârșind și această probă, toți cei aflați în cameră luară poziția de drepți și îl salutară ca pe unul de-al casei.

O scară largă de marmoră roșie, ca încadratura intrării, ducea la etaj unde, în fundul unui hol de zece metri, era ușa de la biroul Arhanghelului. Pe scară, din două în două trepte, stătea de gardă câte un discipol în sutană, care, după ce domnul Pretoreanu trecuse examenul de securitate, îl salutau cu spada, ca pe un prieten. Discipoli de gardă erau înșirați și de-a lungul covorului care împodobea holul, cu candelabre, dar fără nici o mobilă. Ultimul din ei salută, cum făcuseră și ceilalți, și deschise larg ușa, o lucrare grea, de bronz aurit, având ca podoabă, la mijloc, două spade orizontale și paralele, care parcă aveau rolul să bareze drumul.

În contrast cu holul, biroul Arhanghelului părea o chilie. În realitate era o odaie obișnuită, de vreo patru metri pe patru; dacă avea vreo fereastră, spre curte sau spre stradă, era astupată; înăuntru ardea lumina electrică, o lampă cu abajur verde, pusă pe masa de lucru a Arhanghelului. Figura

acestuia, luminată indirect, nu se distingea limpede, dar domnul Pretoreanu o cunoștea bine, din fotografii și portrete. Masa, lungă, dintr-un perete într-altul, încât ca să treci dincolo de ea trebuia să te bagi pe dedesubt sau să faci un salt pe deasupra, despărțea încăperea în două. În spatele ei era un jilț, ocupat de Arhanghel, iar în față un scaun de bucătărie, pentru oaspeți; după intrarea monumentală, scaunul restabilea austeritatea atribuită idolului lor, de către discipoli. Pe idol îl știam și eu, nu doar din fotografii, ci și din descrierea lui Costică Păltineanu, portar la colegiul unde învățase carte, împreună cu Trandafil, prietenul meu din copilărie. Era un bărbat tânăr, cu fața prelungă, palidă, meditativă și în același timp aspră, lăsând parcă să se vadă pe ea numărul crimelor săvârșite de discipoli, la ordinul său, și al celor datorate lui însuși. Purta părul dat pe spate, lung până pe umeri, semăna sau cu un poet, sau cu un călugăr.

Nu se ridică în picioare, se mulțumi să-i întindă vizitatorului doar două degete, nu mai puțin pătate de sânge decât celelalte; mâna, mică și molatică, nu părea în stare să ucidă.

Dacă până acum domnul Pretoreanu îndurase o umilință continuă, scena prezentă depășea totul, depășea chiar închipuirea. În clipa aceea el luase hotărârea să se răzbune cu sânge. Arhanghelul parcă avea brațul chircit din cot, nu putea să întindă mâna: nevoit să se aplece adânc deasupra biroului, domnul Pretoreanu auzi tocmai atunci un declic metalic, un fulger orbitor străbătu camera, și înțelese că umilitoarea lui poziție de supușenie era înregistrată fotografic.

Un discipol puse pe birou valiza cu banii, apoi rămase de pază. Mai târziu, am aflat că avea urechile astupate cu dopuri de ipsos. Era un chin să le înmoaie cu apă și să le scoată, seara.

— Cât e aici? întrebă Arhanghelul, arătând valiza.

— Două milioane.

— Ca taxă de înscriere e prea puțin!

— N-am venit să mă înscriu. Veți mai primi câte un milion în fiecare lună.

— În ce scop?

— Ca să-ți câștig bunăvoința. S-ar putea ca, într-o zi, să avem nevoie unul de altul.

Aceste cuvinte nu mai reprezentau intenția reală a domnului Pretoreanu. Gândise așa, dar acum renunțase, avea alte planuri. Deocamdată trebuia să mintă, ca să poată pleca teafăr.

După o tăcere, Arhanghelul își îndreptă ochii asupra lui, străpungându-l.
— Dar dumneata ești mason, se știe! Ce grad ai și de ce lojă ții?
Cu toată diferența de vârstă dintre ei, Arhanghelul nu folosea pluralul de politețe; nu-l folosea niciodată, la fel îi vorbise și Patriarhului, deși avea nevoie de alianța bisericii.
Domnul Pretoreanu se ridică în picioare; nu mai suporta să stea pe un scaun de bucătărie; se așezase fără să-și dea seama.
— Știi bine că, dacă sunt mason, nu pot spune. Dar cred că masoneria ar putea să vă ajute mișcarea, dacă v-ați schimba câteva principii.
— De pildă?
— Mai întâi, ar trebui modificat cel privitor la nevolnici.
— Și cum să sune?
— De pildă: să-i ucidem pe cei cu ochi albaștri.
Arhanghelul sări în picioare și ridică brațul, cum ar fi ținut spada întinsă, gata să lovească.
— Dar tu, ce fel de ochi ai sub monoclu?
Discipolul de pază se repezi și-l apucă pe domnul Pretoreanu de coate, deși acesta nici nu mișcase.
— Lasă-l! îi porunci Arhanghelul.
Fără să se observe, apăsă pe un buton, aflat sub tăblia mesei. Se deschise ușa, intrară doi discipoli.
— Domnul acesta dorește să plece! Conduceți-l!
Înainte de a ieși, domnul Pretoreanu se întoarse și spuse:
— Exact peste o lună, vei primi milionul făgăduit. O să ai nevoie de mine!
După plecarea lui, soneria disimulată făcu să intre alt discipol, cu trei galoane de aur de-a latul pieptului, semn că avea un grad mare. Arhanghelul schimbă glasul, îi vorbi ca unui prieten:
— Mă Bușilă, mergem bine! Toți vin să se ploconească. Trece-l pe lista neagră!
— Când îl lichidăm?
— Nu încă. O să-ți spun la vreme.
Bușilă era cumnatul Arhanghelului, locuiau în aceeași casă. Așa își îngădui să riposteze:
— Nu faci bine! Eu pe omul ăsta îl cunosc, ar putea să-ți cauzeze.
Pe atunci, asemenea vorbă, periferică și rurală, nu era cunoscută; poate Bușilă o pronunța primul. Arhanghelul sări peste masă, se repezi la el și-i

smulse galoanele.

— Tu îndrăznești să-mi dai sfaturi mie? Te-am degradat! Ieși afară, nenorocitule, și o lună să ții post negru!

* * *

Sunt ispitit să urmăresc faptele următoare ale domnului Pretoreanu, legate de întâmplări fatale din istoria țării, la acel sfârșit al deceniului, ultimii patru ani după 1936, când fusese în audiență la Arhanghel. Deși nu va apărea decât rar în primul plan, el rămâne personajul principal al multor evenimente din epocă. Însă nu pot să-l las în părăsire nici pe Arhanghel, al cărui rol, deși mai scurt, va fi jucat pe față, spectaculos, brutal și tragic, fără să se știe că din umbră îl mișca domnul Pretoreanu, care îi jurase moartea.

În anul acela, războiul din Etiopia se terminase, negusul se afla în exil la Londra; în schimb, era în toi războiul civil din Spania, cu un răsunet care depășea Oceanul, Mediterana și Pirineii. Încă o dată, marile puteri, Franța și Anglia, priveau nehotărâte, căci ar fi greșit să spun neputincioase, cum ideea de libertate și liberă gândire era învinsă de forțe potrivnice, ajutate pe față de Hitler și Mussolini. Arhanghelul, acolitul acestora, își trimisese și el discipolii să lupte acolo. În această privință, nu voi relua ceea ce știe toată lumea, ci voi spune doar ce am văzut eu însumi.

E una să citești ziarele sau să asculți știrile la radio, și alta să vezi cu ochii. Cum au luptat discipolii Arhanghelului pe fronturile din Spania n-am avut cum să văd; în schimb, am fost de față când a trecut pe bulevarde lungul cortegiu de înmormântare a doi dintre aceștia, puși în sicrie și aduși cu trenul de la trei mii cinci sute de kilometri. Aveau grade mari în rândul discipolilor, purtau câte patru galoane de aur pe pieptul sutanei; însă nimeni nu i-a văzut la față, sicriele fiind închise. Unii spuneau, deși nu știu pe ce puteau să se bizuie, că sub capacele prinse în șuruburi erau niște morți fără identitate, luați din grămadă, numai ca parada să fie posibilă.

Era o zi înnorată, cu un cer greu, primăvara, poate prin martie. Veneam pe strada Batiște și n-am putut să traversez bulevardul, spre strada Regală, fiindcă trecerea era oprită de discipoli în sutană, amestecați cu poliția statului. Mă aflam pe trotuar, în dreptul locului unde astăzi se înalță hotelul „Intercontinental”, iar atunci era reprezentanța uzinelor Skoda. Curând, a apărut capul cortegiului, dinspre piața Romană, venind de la gară. În frunte, mergea o coloană de preoți, așa îmi închipui, ar fi fost firesc, altminteri mărturisesc că nu țin minte sigur. Nu sunt sigur nici cât a durat defilarea,

atunci mi s-a părut cel puțin două ceasuri, fiindcă eram nerăbdător să ajung acasă, și într-o asemenea stare poți să pierzi noțiunea timpului. Ca să nu fac o greșeală prea mare, am să spun că preoții puteau să fie în număr de o sută sau două; însă nu m-au frapat prin mulțimea lor, mai mică sau mai mare, de aceea nici nu mi-o amintesc bine, ci am fost uimit că mergeau în front, ca soldații, având în mână crucea, în loc de pușcă. De asemeni, nu sunt sigur că imediat după ei venea carul mortuar, cred că da, însă la mare distanță, cel puțin o sută de metri. Toate personajele din cortegiu erau distanțate, creînd între ele spații solemne. Carul mortuar nu era un afet de tun, ministrul de război nu aprobase, fapt pentru care mai târziu avea să fie ciuruit de gloanțe, ci un camion cu obloanele scoase, o platformă îmbrăcată în drapele negre și albe, aceasta din urmă fiind culoarea sutanelor; alții or fi văzut altă culoare, nu-i contrazic, greșesc adesea în ceea ce privește impresiile oculare sau altele, sunt victima imaginației, ceea ce nu socotesc a fi un păcat din cele mai grele. Cabina șoferului nu mi-o amintesc deloc, ca și când n-ar fi existat, dar cum platforma nu putea merge singură, înseamnă că n-am văzut-o, atenția îmi era îndreptată asupra catafalcului. Sicriele nu erau puse de-a dreptul pe platformă, ci mai sus, să se vadă, pe un eșafodaj înalt, îmbrăcat în culoarea sutanelor. Erau discipoli de gardă în jurul catafalcului? Probabil, dar nu-i țin minte, îi acopereau sicriele, aflate mai sus de capetele lor, punându-i în umbră. Îmi amintesc vag să fi văzut câteva figuri îndoliate, femei cu voaluri pe față, în spatele camionului, mamele morților sau văduvele. Iar după ele, iarăși la mare distanță, venea Arhanghelul, singur, mergând pe mijlocul bulevardului, între șinele de tramvai, care luceau de păreau lustruite, ca pentru paradă. Tramvaiele stăteau țepene, pe la Sfântu Gheorghe, pe la Piața Victoriei, și au stat așa până a trecut întreg cortegiul. După o așteptare de două ceasuri, îmi închipui ce de lume blestema sau strângea din măsele.

Toate îndoielile mărturisite mai înainte dispar, când e vorba de Arhanghel. Pe el l-am văzut bine, l-am văzut ca sub lupă, n-am mai avut ochi pentru altceva, de aceea poate în unele privințe atenția mea a fost mai difuză. L-am văzut de departe, cum mergea singur prin mijlocul bulevardului, puteau să-l vadă și cei cu privirea slabă, poate l-ar fi văzut și orbii, printr-o străluminare miraculoasă. Dar nu avea nimb în jurul capului, și nu emana lumină cerească, era un om ca toți oamenii, decât că solemnitatea cortegiului, spațiul nemăsurat care-l despărțea de lumea înconjurătoare îl făceau să pară mai altfel. Auzisem de parăzile lui

Mussolini, apoi de ale lui Hitler, cu mari desfășurări de oameni, cu aplauze și urale, dar abia acum înțelegeam, prin experiență directă, ce influență aveau ele asupra mulțimii, cum îi electrizau pe partizani, făcându-i să-și piardă mințile. Am luat-o la pas, făcându-mi loc printre oamenii îmbulziți pe trotuar, m-am ținut în dreptul Arhanghelului până la Universitate, când cortegiul a cotit la dreapta, pe bulevardul Academiei, apoi pe bulevardul Elisabeta. Astfel, omul mi s-a întipărit pe retină într-o lungă expunere, fără să se piardă nici un detaliu, și fără primejdia de a se pierde cu timpul.

Toate descrierile dinainte, toate portretele au devenit inutile, am în ochi imaginea lui captată cu mijloace proprii și fără greșeală. Trebuie să recunosc că sutana făcea din el un bărbat falnic, dar nu-i mai puțin adevărat că și fără ea avea o statură înaltă, un mers mândru și o ținută semeață a capului. Sutana, pătrunsă de umezeala aerului, era puțin cenușie și îi lua o parte din strălucire.

Cel mai mult m-a impresionat, punându-mă pe gânduri, izolarea lui de propriii discipoli, căci deși îl urmau cu miile în coloană, părea un om fără înrudiri pământene; singurătatea însă, dacă se potrivește filozofilor și sihaștrilor, devine inexplicabilă când cineva ține o spadă în mână și are sub conducerea sa venerată batalioane, regimente, divizii de discipoli, gata să-și dea viața la prima poruncă. Astfel, dacă înfățișarea lui fizică îmi este fixată clar și definitiv în memorie, nu pot afirma că i-am înțeles și firea. Unii spuneau că n-avea o minte strălucită, ci doar încăpățânată: cărțulia lui ar fi fost scrisă de alții, la fel cuvântările. Alții socoteau că ar fi un iluminat cu daruri divine. Ceea ce se vedea limpede era un tiran fanatic, mai bun sau mai slab de minte, care voia să impună spada împotriva cuvântului. Arderea cărților, privită prin comentariul lui Jordie, pe care îl subscriu fără ezitare și în întregime, trebuia luat ca un avertisment capabil să înspăimânte pe cei devotați ideii de libertate a gândirii și a cuvântului. Când vorbește un singur om, iar celorlalți li se pune lacăt la gură, nu-i departe sfârșitul pământului; acest adevăr l-au dovedit toate tiraniile, numai că, printr-un noroc al omenirii, acestea s-au prăbușit înainte de a-și desăvârși opera; ceea ce nu înseamnă că n-a fost umilință, suferință, rușine și vărsare de sânge.

* * *

În acel an, 1936, prim-ministru era Gheorghe Tătărăscu; el a rezistat la putere trei ani fără câteva zile, fiind, ce-i drept, un om energic, nelipsindu-i nici abilitatea și mai ales ferindu-se să iasă din voia regelui. Celelalte

guverne, dinainte și după el, se schimbau după un an, unele mult mai repede.

Interpretând simplu și direct istoria, lui Tătărăscu i se datorează demiterea lui Nicolae Titulescu, ministrul de externe, fără să fie prevenit, și pe când nici nu era în țară. Mulți au socotit că măsura aceasta, neuzitată în asemenea formă și în orice caz nemeritată, era ceea ce în box se numește o lovitură sub centură, adică un act neloial, care se sancționează. Dar bietul Guță, cum i se spunea primului ministru, ceea ce este o minimalizare, cu sau fără intenție, n-a făcut decât să execute un ordin. De unde venea el, dacă nu de la rege? Dacă istoricii ar spune altfel, nu-mi schimb părerea. Ceea ce nu știe nimeni însă, inspiratorul întregii afaceri, ca al multora petrecute în acea perioadă precară, care a dus la momentul când dictatura personală a regelui s-a dat pe față, n-a fost altul decât domnul Pretoreanu. Pentru cele ce știa că au să urmeze, fiindcă le-a dirijat el însuși din umbră, Titulescu înfățișa o piedică importantă. El se bucura de un mare prestigiu în lumea europeană, cuvântul lui avea greutate, și cu această armă s-ar fi opus dictaturii. Și iarăși spun că nu voi îngădui nimănui să mă contrazică, fie unuia mai bine informat decât mine; părerea mea este, ce-i drept, numai intuitivă, totuși nimic nu va putea să mi-o schimbe. Cât privește amestecul domnului Pretoreanu, n-am cum să-l dovedesc, de vreme ce acest personaj satanic a rămas tot timpul în umbră; dar tot atât de adevărat este că nimeni nu poate dovedi contrariul.

S-a vorbit atunci de multe eminențe cenușii, și poate au existat unele; de intervențiile domnului Pretoreanu n-a știut nimeni, nici măcar cineva din apropierea imediată a regelui, fiindcă el era o supereminență, și nu cenușie, ci o supereminență fantomă. Unii, care nu-l cunoșteau decât din legende, l-au confundat cu Octavian Goga, din cauza neprevăzutei veniri la putere a acestuia, ceea ce părea un fapt diabolic; s-au dezmeticit, când Goga a căzut, după patruzeci și patru de zile; domnul Pretoreanu nu s-ar fi expus la asemenea rușine; și, oricum, presupunerea rămâne o enormitate.

Alții, care nu știau nici ei mai multe despre domnul Pretoreanu, nu-l văzuseră niciodată, dar auziseră de legăturile lui cu palatul, au mers până la bănuiala că el nu era altcineva decât patriarhul Miron Cristea, pe motivul că sub guvernarea acestuia, începută la 11 februarie, a doua zi după căderea lui Goga, se instaurase dictatura regală, cu binecuvântarea marelui cap al bisericii. Mă gândesc ce s-ar mai fi crucit și ce s-ar mai fi scăldat în aghiasmă cei care făcuseră asemenea presupunere, dacă ar fi știut că în casă

domnul Pretoreanu purta adesea coadă și coarne de diavol; coada o purta uneori și afară din casă, fiindcă putea s-o ascundă.

În sfârșit, cea mai prelungită confuzie s-a datorat celor care știau că domnul Pretoreanu avea un ochi de sticlă, mascat cu mefistofelicul lui monoclu negru. Bănuiala cădea cu ușurință asupra lui Armand Călinescu, prim-ministru începând din martie 1939, căci și el purta un monoclu negru, caracteristic, peste un ochi de sticlă. Confuzia a continuat chiar după ce omulețul acesta, căci era mic de statură, a fost omorât de discipolii Arhanghelului, după șapte luni de guvernare, fiindcă dusese față de ei o politică atât de dură, încât lumea socotea că îi desființase. O revistă ilustrată franțuzească publica o pagină întreagă cu fotografiile lui, capul luat în prim plan, cu felurite expresii și cu nelipsitul monoclu. Deasupra scria: „Acest omuleț chior a zdrobit partidul Arhanghelului”. („Chior” în românește are și un sens peiorativ, ceea ce nu era cazul cu „borgne” din franțuzește.) Cu o seară înaintea atentatului. Armand Călinescu, aflat la o masă în grădina restaurantului „Continental”, cu câțiva membri ai guvernului, le spunea acestora, sfidând viitorul fără teamă, că de aici înainte nu mai vedea nici o primejdie: „Este timpul să ne arătăm mai mult în public. Vă sfătuiesc să ieșiți la plimbare prin oraș, ca toți cetățenii.”

A doua zi, când venea de la slujbă și mergea în Cotroceni, unde avea locuința, cinci discipoli, aflați la pândă, au împins un căruț în fața mașinii, blocând-o, apoi au tras cu pistoalele. În mașină era un singur agent de pază, lângă șofer, unde n-a scăpat de gloanțe.

Spre deosebire de Armand Călinescu, Jordie avea grijă să se apere, fiind prea scelerat ca să-și facă iluzii cu privire la năravurile lupului. De altfel, era avertizat, căci, după ce apăruse articolul privitor la arderea cărților, primea zilnic o scrisoare cu antetul alcătuit din două spade orizontale și cu un cap de mort în mijlocul paginii. Vrând să repare cât de cât lucrurile, angajase în redacție trei discipoli și unu la contabilitate. Aceștia nu veneau în sutană, ci îmbrăcați civil, dar sub haină purtau revolver, ceea ce nu era greu să se vadă. Nu aveau nici o treabă, ci doar umblau prin redacție, intrau în birouri, trăgeau cu ochiul în toate părțile. Jordie nu și-a făcut mult timp iluzii cu privire la atitudinea lor viitoare, de aceea a fost totdeauna gata să-și apere pielea, așa a supraviețuit ultimului din discipolii însărcinați să-i facă de petrecanie.

Cât îl privește pe domnul Pretoreanu, deși mulți l-au crezut mort în pielea lui Armand Călinescu, a trăit până în 1946, când i-a plesnit o vână în

creier.

Capitolul 36

Exprimarea Alexandrinei prin harpă. Scurtcircuit între Dita și Odor. Ademenirea lui Pantelimon Dumitrescu, descătușarea lui furtunoasă. Tiberiu cu Frusinela, dezmăț și afaceri.

Pantelimon nu voia să vândă casa de la Suceava; avea de gând ca, într-o zi, când i-o veni vremea, să se retragă și să moară acolo.

— Nu-ți mai face planuri! îi riposta Tiberiu. Până să mori dumneata o să vină războiul și-o să murim cu toții!

Războiul a venit, într-adevăr, cum prevăzuse domnul Pretoreanu, dar au scăpat cu viață și Pantelimon, și Tiberiu, împreună cu restul familiei, care își plătise tributul cu mult mai devreme. După venirea Alexandrinei în casa lui Trandafil, căci așa o socotea Cornelia, deși ea se străduise s-o cumpere, s-o refacă, să ridice în jur o gospodărie prosperă, au mai fost numai trei ani de liniște, când viața părea încă idilică, deși plutea peste lume multă îngrijorare, cu amenințări din multe direcții.

În acești ani, Tiberiu, ca să-l iau pe el primul, cu toate prezicerile lui pesimiste, își făcea planuri de îmbogățire. El proiecta, deocamdată numai în gând, o societate de ajutor reciproc, care ar fi putut să ducă la câștiguri enorme, așa îi spunea lui Pantelimon, în speranța că el îi va da capitalul; bineînțeles, dacă vindea casa, altfel n-avea de unde. În acea afacere miraculoasă, au înțeles că se bizuia pe un fel de perpetuum mobile aplicat în finanțe, chiar dacă în fizică nu reușise, fapt de care nu-i convinsă toată lumea, dovadă că și astăzi unii oameni, și nu puțini, speră să-l realizeze, scutind lumea de a mai trăi cu sudoarea frunții.

Cred că până acum n-am spus nici o vorbă proastă despre Pantelimon, acest om ciolănos și aspru în aparență, dar a cărui cinste nu mă îndoiesc de a o fi scos în evidență fie măcar cu strădania lui de a restitui băncii de la Londra o sumă de bani plătiți pe nedrept în numele său și încasată de altcineva, care o prăpădise fără nici un fel de scrupule. De asemeni, am descris curățenia lui sufletească, manifestată în respectul și devotamentul arătat Alexandrinei. Mă opresc aici, nu vreau să-i fac încă o dată portretul. Însă trebuie să adaug că, deși nu dăduse niciodată vreun semn de prostie, nu

am apucat să observ sau să deduc cât avea mintea de luminată; atât pot spune, că era un om ca toți oamenii.

Surprinzător a fost că, deși o pățise o dată cu Tiberiu, și îi cunoștea prea bine firea, i-a căzut din nou în plasă, cu o ușurință care dovedea cel puțin naivitate. Explicația însă e alta, și mi se pare stupefiantă, la un om a cărui dârzenie se vedea în toate faptele sale; el n-a fost victima naivității, ci a unei patimi nebănuite și inadmisibile, pe care deși i-a dat curs, a izbutit s-o țină ascunsă. La mult peste optzeci de ani, lui Pantelimon i s-au aprins călcâiele după Dita, soție acum legitimă a lui Tiberiu. E adevărat, ceea ce nu socotesc a fi o scuză, că ea îi ținuse calea, ademenindu-l cu toate mijloacele, care deși nu făceau multe parale, fuseseră suficiente spre a-l atrage în cursă. Am văzut și alți oameni de vârsta lui pățind-o la fel, sensibili la o ocheadă șireată sau la un oftat cu subînțelesuri, urmat de o atingere parcă întâmplătoare: „Vai! iartă-mă, era să alunec!”

Această ființă cu figura vulgară își corectase numai dinții, înlocuindu-i pe cei de viplă cu porțelan potrivit la culoare cu restul danturii; așa, încetase să mai fie hidoasă, și cum nu avea o gură urâtă, putea să atragă atenția unui om cu pretenții modeste sau fără nici o pretenție, cum era bietul Pantelimon, de mult convins că îi trecuse vremea. Deși vânjos și încă în putere, spre nemulțumirea Miercanei care, dată fiindu-i vârsta, își socotea pudoarea lezată la insistențele lui masculine, ce era el decât o uscătură osoasă, cu pielea zbârcită, bun să-l atârni de un arac în grădină, ca să sperie ciorile?

Într-o zi, când urca scara îngustă a etajului unde își avea camerele, ușă în ușă cu Tiberiu, se întâlni cu Dita, care cobora să meargă la prăvălie. Nu știu cum își suci ea piciorul pe trepte, că pantoful îi sări cât colo, făcând-o să-și piardă echilibrul; să nu fi fost Pantelimon în cale, s-ar fi rostogolit până jos, praf și-ar fi făcut oasele. Pantelimon o prinse în brațe, o ținu să nu cadă, iar ea se lăsă moale, gata să leșine de spaimă. Trecu un timp până să-și revină, să spun un minut ar fi prea mult, câteva secunde erau de ajuns ca omul să-i simtă trupul fierbinte, încolăcit pe el, și să se fâstâcească.

— Îți mulțumesc, nene! șopti Dita, întârziind încă o clipă în brațele lui, înțepenite de emoție.

Apoi oftă, șăgalnic:

— Nu-mi dai drumul?!

Nu era un reproș, dar bietul Pantelimon se fâstâci și mai tare, căci nici prin gând nu-i trecea s-o țină. În sfârșit, Dita se desprinse, și abia atunci

înțelese el cu adevărat că o ținuse în brațe, fiindcă îi simțea lipsa; fără fierbințeala ei, tot trupul i se răcise. Ea îi aruncă o privire languroasă, pe sub gene, își luă pantoful de jos și coborî mai departe.

Nimeni din casă nu a știut de această întâmplare și de urmările ei neîntârziate. Dita câștigase simpatia tuturor, în primul rând pe a Corneliei și a vânzătoarelor din prăvălie, fiindcă era cuviincioasă, modestă și vrednică. O câștigase chiar și pe Alexandrina, care stătea mai tot timpul retrasă în casa mare, numai cu Odor, unde restul familiei nu venea decât la mesele de duminică, și în celelalte sărbători ale anului. Dar Alexandrina era o ființă sociabilă, nu fusese greu să-i câștige inima, destul că măcar o dată pe zi se înființa sub fereastra ei, și-o întreba, privind-o cu adorație, ca pe o madonă:

— Vă trebuie ceva, doamnă?

Dacă n-ar fi avut treabă, Dita ar fi stat cu ceasurile acolo, și-ar fi adus un scaun, să asculte harpa, pentru care poate avea o emoție sinceră, deși altminteri nu se pricepea la muzică. Este ciudat că instrumentul acesta, necunoscut de mulțime, nu-l emoționa mai puțin pe Pantelimon, deși nici el nu avea vreo pricepere. M-am întrebat ce-i vrăjea pe ei, oameni simpli: harpa în sine sau vraja emanată de Alexandrina, care se adăuga sunetelor?

De la început, Alexandrina își alesese o odaie din spatele casei, cu ferestrele spre grădină, ca să poată cânta fără să se audă în stradă; în afară de rare ocazii, ea cânta doar pentru sine, mai mult în surdină. Din acel timp și încă mai dinainte, de la Suceava, datează micile ei compoziții pentru harpă, adunate în câteva caiete, ale căror portative le desena singură, neavând la îndemână hârtie de muzică; niciodată nu se gândise că va fi altceva decât un divertisment trecător și fără urmare. După titluri, se înțelege că ea încerca să-și povestească viața, într-o confesiune transfigurată. Primul caiet cuprindea nouă cântece de leagăn și nouă cântece de joacă. Nu am avut prilejul să observ ce impresie făceau asupra altora, mie mi-au tulburat adânc sufletul, fiindcă reînviau atmosfera din casa domnului Alcibiade și totdeodată propria mea copilărie. Nu aveam nevoie de acea cifră, nouă, ca să înțeleg simbolul muzicii; fiecare cântec zugrăvea, cu o subtilitate necăutată, naturală ca respirația, firea copiilor ei, de la Odor până la Trandafil.

Mai izbitoare decât puterea de exprimare prin mijloace atât de dificile și uneori echivoce, cum este muzica, mi s-a părut curajul Alexandrinei de a fi nepărtinitoare cu privire la caracterul copiilor. Lăsând la o parte pe Tadeu și Titus, pe care nu-i cunoșteam bine, și pe Teofil, definit abia în parte, restul

copiilor îmi apăreau vii în față, numai prin sunetele harpei; desigur, un străin nu avea ce recunoaște, rămânea numai muzica.

Cea mai subtilă împletire de sunete era în portretul lui Odor; nu-l analizez, ar fi o încercare prețioasă, fiindcă n-am pricepere și, ca să nu mint pe nimeni, nici nu știu pe câți ar putea să intereseze. E ușor să spun ce tragic era evocat Toma și cum un singur acord disonant, revenind la intervale, îi ilustra brutalitatea care avea să ducă la moartea lui monstruoasă; însă compoziția nu poate fi explicată atât de simplu, prin aceste câteva cuvinte. La fel voi spune despre cântecul Teofanei, care îmi sfâșia inima; se simțea în el o ardere nesfârșită și o aspirație neatinsă, drama ei, cum o cunoscusem. Temele acestor două cântece le-am regăsit mai târziu, schițate pe foi răzlețe, în cuprinsul unei compoziții părăsite, cu spații goale, care ar fi trebuit completate și purta titlul provizoriu *Mormintele*. Cu toată seninătatea ei din timpul cât a locuit în casa lui Trandafil, înconjurată de dragoste, probabil în sufletul Alexandrinei era un zbucium, căci între aceleași foi răzlețe am găsit proiectele unui ciclu nou intitulat *Cântece fără speranță*.

În timpul războiului, domnul Pretoreanu care, prin complicitatea lui Tiberiu, nu dezinteresată, izbutise să fie din când în când poftit în familie, impresionat, poate sincer, de cântecele cuprinse în primele două caiete, definitivate, o rugase pe Alexandrina să i le încredințeze, ca să le tipărească. Ea refuzase, dar cum domnul Pretoreanu folosea orice mijloace spre a-și realiza planurile, îl determinase pe Tiberiu să le sustragă, și le trimisese unei edituri muzicale de la Leipzig. În 1944, cântecele pentru harpă se imprimau pe hârtie de lux, celuloză și mătase, ca plicurile domnului Pretoreanu, când tipografia fu distrusă de bombe, ca aproape întreg orașul. Acea muzică pierdută pentru totdeauna, nu o capodoperă, capabilă însă de a trezi sentimente, emoții gingașe, uneori idilice, alteori dureroase, era urmărită de un destin implacabil: chiar dacă Tiberiu n-ar fi sustras caietele, ele tot s-ar fi pierdut, nu mult timp după tipografia de la Leipzig, când o bombă a căzut pe casa mare, unde Cornelia o adusese pe Alexandrina, de au rămas în picioare numai frânturi de ziduri; noroc că înăuntru nu era nimeni.

* * *

Dacă Dita îi sucise capul lui Pantelimon, ceea ce se va vedea fără întârziere, nu după mult timp avea să facă altă victimă, mai greu de închipuit, despre care aș prefera să nu scriu un cuvânt, dacă n-aș avea

datoria să dezvălui întreg adevărul. Datoria față de cine? Față de mine însumi și față de tot ce mă înconjoară, personajele care au populat aria existenței mele. Omisiunile, probabile, sunt involuntare, înseamnă că anumite fapte mi s-au șters din memorie, și atunci nu-mi găsesc altă vină decât că m-am apucat de scris cu întârziere; astfel lumea, așa cum am putut s-o fac, va fi mai goală, ceea ce pentru mine este o pedeapsă destul de usturătoare.

Victima greu de închipuit, victimă imposibilă n-avea să fie altcineva decât Odor. Ceea ce nu putuse să trezească în el gingașa Medee și fierbintea Tanie, îi era dat să facă unei femei vulgare, cu un trecut dezmățat, a cărui amintire o purta încă în sânge. Dar greșesc într-o privință, păstrez pe nedrept prima impresie pe care mi-o făcuse Dita, cu gura rânjită, având intercalați simetric între dinții ei galbeni dinți îmbrăcați în viplă, ceea ce îi dădea o înfățișare hidoasă.

A trebuit să treacă timp după ce își reparase dantura, până să observ că aveam în fața mea altă ființă: cu ochi mari, negri, cu părul bogat, strălucind de viață, strâns de obicei într-un coc greu, care îi acoperea ceafa, coafură copiată desigur după Alexandrina; oricum, era măcar un semn că știa să aprecieze distincția, ceea ce, dacă persevera, putea s-o ducă și mai departe. Alexandrina rămânea modelul ei, în toate privințele, de la ea învăța, cu încetul și pe tăcute, cum să se îmbrace, cum să vorbească și cum să se poarte. Abia când am văzut-o într-o rochie mov, tricotată, strânsă pe trup, cu ciorapi de mătase, în pantofi cu tocuri înalte, am observat că era destul de bine făcută ca să placă măcar bărbaților cu gusturile mai puțin rafinate. Printre ei îl pun pe Pantelimon, primul la îndemână. Despre gusturile lui Odor n-am ce spune, cred că erau cu totul neexersate, ochii lui se deschiseră dintr-odată pe Dita, prima femeie care îi atrase atenția și-i trezi din letargie simțurile masculine. La el procesul fu mult mai îndelungat decât în cazul lui Pantelimon, care se aprinsese de la prima atingere.

Dacă în ceea ce îl privește pe acesta din urmă Dita urmărea un scop de realizat repede, față de Odor nu avea nici o intenție, decât să-i câștige simpatia, cum o câștigase pe a tuturor din casă. Astfel, când se ducea să o salute pe Alexandrina și s-o întrebe ce nevoi are, se oprea și la fereastra lui Odor, care scria cu mâna stângă, aplecat peste caietul din față:

— Ce mai faceți, domnule profesor?

În primele rânduri, Odor răspunse „mulțumesc, bine”, fără să ridice ochii și să își întrerupă scrisul; pe Dita o cunoștea numai după voce,

altminteri cred că nu o văzuse nici când se întâlnea cu ea prin curte și poate chiar îi arunca o privire. Revelația se produse pe neașteptate, într-o bună zi, când glasul ei la fereastră îl făcu să tresară; abia acum își dădea seama că era un glas melodios și plin de căldură; el nu observase căldura melancolică din glasul Medeei, și timiditatea mișcătoare din al Taniei. Știa ce deosebiri erau între un bărbat și o femeie, dar nu-i trezeau interesul și, oricât ar părea de incredibil, în urechea lui un glas de soprană avea același sunet cu unul de bariton, dădeau o singură imagine, cu desăvârșire neutră.

Glasul de la fereastră, mai degrabă de contraltă decât de soprană, pornit parcă din viscere, cu un timbru senzual, dovedind o excitație abia stăpânită și inspirând aceeași stare cui îl asculta, îl făcu să ridice ochii și atunci o descoperi pe Dita, o văzu cu adevărat prima oară. Ea îi zâmbea cu timiditate, dar gura ei, cu dantura albă, nu era mai puțin senzuală decât glasul. Instinctiv, Odor își ascunse sub masă brațul amputat din fața cotului, cu mâneca îndoită și prinsă într-un ac de siguranță; până acum, infirmitatea îi fusese cu totul indiferentă, nu-l afectase nici măcar în timpul când învăța să scrie cu mâna stângă.

— Cine sunteți dumneavoastră? o întrebă, aiurit, pe făptura de la fereastră.

— Vai, domnule profesor, vă rog să-mi spuneți pe nume! Eu sunt soția lui Tiberiu.

Până seara, Odor nu mai fu în stare să scrie nici măcar două rânduri; în sistemul lui de gândire intervenea ceva nou, care îi punea în primejdie ideile atât de mult adâncite, încât de mult nu mai credea în existența altora. Înainte de a se culca, ducându-se la baie, unde își freca dinții cu periuța până la jumătate de oră, își examină prima oară obrazul. O îngrijire atât de prelungită a danturii ar fi plictisit pe oricine, era o exagerare, desigur inutilă. Dar, ca și atunci când se dezbrăca și uita de el pe marginea patului, cu o gheată în mână, Odor nu-și dădea seama de scurgerea timpului; mintea lui era în altă parte, frământa o idee. Acum, privindu-se în oglindă, descoperi că îi crescuse barba, țepoasă și cenușie, încărunțită înainte de vreme, ca și părul, fiindcă n-avea decât patruzeci și doi de ani la data aceea. Un frizer venea o dată pe săptămână, să-l bărbierească.

A doua zi dis-de-dimineață, ieși din casă, aproape pe furiș, și merse la frizer, să-i radă barba. La prânz, când Dita apăru afară, după ce închisese prăvălia, Odor o aștepta, cu ochii în gol, incapabil să adauge un cuvânt la

cele scrise în ajun, când se oprise. Împinse scaunul, se ridică și se apropie de fereastră, fixând-o pe Dita cu o privire halucinată.

— Bună ziua, domnule profesor! îl salută ea, timidă, îmbujorându-se.

Spun încă o dată, ar fi aberant să-mi închipui că urmărea să-l prindă în mreje; pe lângă compasiunea datorată infirmității, avea pentru el o admirație respectuoasă, știindu-l că scria toată ziua, și nu de o lună, de un an, ci de-o viață.

— Dumneata mi-ai inspirat o idee nouă, i se adresă Odor, încercând să aterizeze din zborul lui cu vizibilitatea confuză, ca să se poată exprima în limbajul obișnuit al oamenilor. O idee de răscruce, o răsturnare de sensuri, îmi va cere ani de meditație și de muncă s-o integrez în ceea ce am gândit până astăzi, dar nu mă sperii, nici nu regret, fiindcă nu m-am născut pentru altă misiune.

Deși nu înțelegea nimic, Dita se bucura că el îi vorbise. Drept singur răspuns, repetă invitația din ajun:

— Dar vă rog să-mi spuneți pe nume, domnule profesor. Mă cheamă Afrodita.

— O! se extazie Odor, fără ca numele, în împrejurările date, să i se pară ridicol. Te cheamă ca pe zeița frumuseții și tinereții divine. Afrodita, soră cu Venus, amândouă născute din spuma mării!

Îmi vine să mă crucesc, când îi reproduc cuvintele; i-am urmărit întreaga viață, nimic din alcătuirea lui omenească nu le făcea posibile. Era, într-adevăr, o răsturnare de sensuri, cum spunea el însuși, puțin mai înainte.

* * *

Cu Pantelimon însă Dita urmărea altceva, și Tiberiu nu era străin de planul ei, dimpotrivă, el însuși i-l sugerase. Poate mai mult decât atât, îi poruncise.

Într-o seară, după ce numărase împreună cu Cornelia banii încasați peste ziuă în prăvălii, Dita își aruncă ochii prin grădină, după Pantelimon, dar nu-l văzu, își terminase treburile, straturile de legume și florile erau udate, săpate, spațiile dintre ele greblate, se cunoștea mâna omului harnic. Nu era nici la bucătărie, unde Miercana pregătea grătarul pentru mușteriii de seară. La birtul din fundul curții, venea lume fără pretenții, mai ales salahori pe la binalele din cartier, să mănânce de prânz o ciorbă și o tocană. Îndemnată de Pantelimon, care n-avea astâmpăr, Cornelia obținuse de la Primărie

aprobarea să pună pe trotuar câteva mese, în fața prăvăliilor. Acolo venea seara o lume mai spălată, dar nu din marea societate a orașului, ci vecinii de pe stradă sau de pe străzile alăturate, atrași de mititei, de fleici, de antricoate și de bateriile îndopate cu gheață, toate bune și cu prețuri modeste. Îi servea însăși Miercana, în halat alb și cu bonetă, ca bucătarii; ea lua comenzile, ea punea fripturile pe grătar, iar când erau gata le aducea la masă. Avea un băiat de ajutor, care mătura trotuarul, pregătea mesele și bateriile cu băutura. Clienții își turnau singuri în pahare, vin cu sifon, apoi ciocneau, beau și plescăiau cu limba în semn de satisfacție. Vinul era într-adevăr bun, adus de Pantelimon, cu butoiul, de la podgoriile din județ, renumite. Câteodată, se aciuia pe la mese un țigan cu vioara, le cânta oamenilor la ureche, în mirosul grătarului care venea din fundul curții. Și nici mușteriii, din mahala, mulți din ei burtă-verde, nici țiganul cu vioara, nu știau că, doar trei case mai departe, o femeie distinsă cânta la harpă, fără să se audă în stradă, iar alături, un om care ar fi părut fratele ei, sau chiar tatăl și nicidecum fiul, se chinuia de săptămâni întregi să-și regrupeze gândurile răvășite, să le ia de la început într-o viziune nouă, când nu mai avusese mult ca să le ducă la capăt.

Dita urcă scările, în lumina slabă a amurgului, cu gândul să se întindă puțin în pat, să ațipească până venea Tiberiu la masă. Nu gătea ea mâncare, o lua de jos, cu sufertașul. Nu știa ce treburi învârtea bărbată-su prin oraș, pleca fără să-i spună unde, și când se întoarce.

Ajunsă sus, în holișorul dintre cele două apartamente, o umbră omenească îi tăie calea, o prinse în brațe, o strânse zdravăn și-o înghesui în ușă. Nu se sperie prea tare, îl recunoscuse pe Pantelimon și îmbrățișarea lui chiar îi făcea plăcere. Dar când el dădu s-o împingă înăuntru, i se făcu frică de-a binelea.

— Ești nebun? Dacă ne prinde?

Ca un făcut, Tiberiu tocmai se întorcea acasă, Pantelimon îl întâlni în ușa de jos, coborâse scările împleticit și roșu la față.

— Ce-i, nene? îl întrebă Tiberiu. Parcă nu ți-s boii acasă!

— Nu-mi sunt, lua-i-ar naiba!

Trecu așa mai bine de-o săptămână, seară de seară Pantelimon o pândea pe Dita, dar lui însuși îi era frică; dacă ea l-ar fi lăsat înăuntru poate nici n-ar fi avut îndrăzneala să intre. În schimb, o dorea tot mai fierbinte, îl ardeau măruntaiele, își pierdea mințile. Dacă nu l-aș fi văzut cu ochii mei, n-aș putea crede. Cum să se înmoaie așa un om care naufragiase în Oceanul

Înghețat și se salvase, ajunsese la țărmul Norvegiei, pe urmă luase în lung toată Laponia, Finlanda și întreaga Rusie în revoluție, strecurându-se printre fronturi, și după multe ocoluri ajunsese teafăr în România? Dintre toți, numai Cornelia observase că se schimba de la o zi la alta; treburile și le făcea, destoinic, însă nu era în apele lui; sau îl chinuia o meteahnă ascunsă, sau avea ceva pe suflet.

— Ce-i cu dumneata, cumnate? îl întrebă până la urmă, deși nu-i plăcea să se amestece în treburile cuiva, cât timp el nu-și deschidea inima.

— Mi-e de casă, uite, vine toamna și stă așa, singură din primăvară… Mă bate gândul s-o scot în vânzare. Dar dacă o trebui să plec de-aici, unde să mă duc?

— De-aici n-ai să pleci niciodată. Fără dumneata ce ne-am face?

Pantelimon nu mai ezită nici o clipă; chiar atunci se duse la Tiberiu, care își făcea somnul de după-amiază, intră în camera unde de-atâtea ori se visa cu Dita, îl trezi și se așeză pe marginea patului.

— Nepoate, uite ce m-am gândit eu, vreau să vând gospodăria de la Suceava.

Lui Tiberiu îi pieri somnul într-o clipită, sări din pat, își dădu cu apă pe față.

— Ți-o vând eu, nene, nici n-ai nevoie să mergi acolo, într-o săptămână, nu, mai puțin, în patru zile vin cu banii. Numai să-mi dai procură!

Cuvântul procură, care știa ce înseamnă, îl cam sperie pe Pantelimon: adică să te dai pe mâna altcuiva, cu tot al tău, să-ți vinzi și sufletul, că altfel la ce-ți mai trebuie, dacă ți-ai pierdut avutul? Asemenea frământări, numite probleme de conștiință, care au preocupat pe marii creatori ai lumii, romancieri, dramaturgi, filozofi, pot să existe și în inima unui om simplu, chinuindu-l nu mai puțin decât pe un marchiz sau un conte. Pantelimon își pierduse curajul, stătea la îndoială pe marginea patului, când se deschise ușa și intră Dita, zâmbitoare și mirată de vizită. Dar mirarea ei era prefăcută, știa dinainte ce-o să urmeze.

— Plec la Suceava! o vesti Tiberiu, fără nici o introducere.

Dita văzu pe chipul lui Pantelimon o încruntare, putea să se răzgândească, trebuia să-l încurajeze. De aceea îi aruncă pe furiș o privire semnificativă, în timp ce-l întreba pe bărbată-su:

— Și cât o să mă lași singură? Sau vrei să merg cu tine?

La aceste din urmă cuvinte, Pantelimon tresări, apoi se făcu palid. Dar el nu era un prostănac, putea să se răzgândească, atâta timp cât nu dăduse

procura. Spaima îi trecu repede, când Dita îi făcu cu ochiul după ce se auzi răspunsul lui Tiberiu:

— De ce să mergi cu mine? Aici cine să-ți țină locul? Și eu mă duc la treabă, nu la plimbare.

A doua zi, Pantelimon merse cu nepotul la judecătorie și îi dădu procura. Pe urmă se despărțiră. Tiberiu se duse la Frusinela, stătură ce stătură de vorbă și hotărâră să meargă la prăvălie. Prăvălia lui Tănase Voinescu, „La căpățâna de zahăr în poleială de aur” nu era departe, totuși Frusinela, în trecutul ei o biată fată de la țară, sedusă în porumbiște de un fante în haine nemțești, cu cravată, nu admitea să meargă pe jos, în mulțimea de pe trotuare, așa că îl chemă pe șofer și îi porunci să scoată automobilul.

Nu mai aveau Creyslerul Imperial, se învechise, ci un Lincoln-Zephir nou, printre primele venite în țară. Prăvălia, numită așa impropriu, era un mare magazin de coloniale, din centru, față în față cu primăria. În cei șase ani scurși de când voise să cumpere casa Alexandrinei, Tănase Voinescu se cam trecuse, n-avea decât cincizeci și cinci de ani, dar i-ai fi dat cincisprezece, pe deasupra, îi slăbise vederea, în registre se uita cu lupa, noroc că avea un contabil de încredere. Nici cu auzul nu stătea bine, când cineva nu-i vorbea destul de tare, trebuia să-și bage cornetul în ureche. De mers, mergea târșindu-și picioarele, dar se încăpățâna să facă drumul între prăvălie și casă numai pe jos, încurajându-se singur că așa își păstrează sănătatea, fără să țină seama că unde unui om tânăr i-ar fi fost de ajuns zece minute, lui îi trebuia jumătate de oră. În sfârșit, fără să-și fi pierdut judecata, acum avea mintea mai înceată, se gândea mult până să înțeleagă o întrebare și tot atât de mult ca să dea răspunsul. În schimb, se bucura de o bună ținere de minte, dovadă că, îndată ce dădu cu ochii de Tiberiu, îl și luă în primire:

— Ai venit cu banii?

Când fusese hotărât să cumpere casa Alexandrinei, îi dăduse cincizeci de mii de lei arvună. Vânzarea nu se făcuse, dar negustorul nu-și mai văzuse arvuna înapoi, Tiberiu o cheltuise.

— Chiar pentru asta am venit, nene Tănase! răspunse Tiberiu, volubil.

N-avea de pledat mare lucru, o convinsese pe Frusinela, acasă: „Un asemenea chilipir n-ai să mai găsești toată viața! Ce-ți trebuia un palat, la țară? (Se referea la casa domnului Alcibiade, după care Frusinela plânsese cu lacrimi cât pumnul.) Pe când așa, ia gândește-te, vilă în Bucovina, cu livadă și vie; și aproape pe gratis, trei sute de mii, unde mai găsești una ca asta!?” „Dar e departe! Faci o zi până acolo!” „Păi tocmai asta îți trebuie

ție! Credeam că ai să înțelegi singură! Bărbată-tu n-o să se țină după tine; când vrei, pleci, poate ai chef să te duci și tu de capul tău, viața e scurtă!” Frusinelei îi sclipeau ochii, nu-i trecuse prin minte, și era atât de simplu să înțeleagă! Cu cât mai departe, cu atât mai bine! Nimeni nu te vede, și dacă te vede, nu te cunoaște. Putea să se ducă fără grijă, cu oricine îi poftea inima!

Vânzarea se făcu astfel, pe nevăzute. Tănase Voinescu avu obiecții numai asupra prețului:

— Trei sute de mii? E o sumă!

— Două sute cincizeci, îl corectă Tiberiu. Restul îl oprești în locul arvunei!

Ideea devenea o ispită; păgubașul nu mai spera de mult că o să-și vadă banii înapoi, erau aruncați pe gârlă. Dar n-ar fi fost negustor, dacă se lăsa dintr-odată.

— Și cum, adică? Arvuna nu-i tot a mea?

— Hai să nu ne ascundem după deget, nene Tănase! ripostă Tiberiu, cinic. E a dumitale, dar știi că altfel n-ai s-o mai vezi niciodată!

— Orișicum! Un sfert de milion, nu-l găsești pe stradă!

— Ba curând o să-i găsești și-n lăzile de gunoaie! Dumneata nu vezi cum se scumpesc toate?! Și e doar începutul, o să vină inflația! Nu-i mai bine să bagi banii în ceva sigur?

Chiar dacă Tănase Voinescu ar mai fi stat la îndoială, nu-i îngădui Frusinela.

— Haide! Nu te mai moșmondi, și bate palma!

Culmea îndrăznelii, Tiberiu pretinse o nouă arvună, alți cincizeci de mii, nu putea să plece la Suceava cu mâinile goale. Acum negustorul se opuse, cum să dea bani pe ceva care poate nu exista decât în închipuire?! Târgul s-ar fi stricat, dacă Frusinela nu intervenea încă o dată:

— Iau eu banii și nu-i dau decât dacă îmi place vila! Când plecăm?

— Mâine dimineață, nu pot să aștept, am și alte treburi.

Spre regretul Frusinelei, trebuiau să meargă cu trenul, nu era șosea asfaltată decât până la Buzău, restul, praf și hârtoape, cinci sute de kilometri. Dar cei zece kilometri câți mai rămâneau de la gară, Frusinela nu se mulțumea să-i facă oricum, cu trăsura sau cu poștalionul, așa că trimise Lincolnul înainte, cu trenul de coletărie rapidă; Tiberiu se duse la gară, obținu un vagon-platformă, bineînțeles cu plocoane. Peste două ceasuri,

mașina era îmbarcată, iar a doua zi spre seară, când ajunseră la Suceava, îi aștepta în gară.

Casa lui Pantelimon n-avea instalație electrică, abia găsiră o lampă cu gaz la vecinul care se îngrijea de gospodăria părăsită; el săpase via, o stropise, el curățase pomii, îi apărase de omizi, el semănase sau sădise legumele; în schimb, roadele erau ale lui, așa fusese învoiala, avu grijă să spună din capul locului cumpărătorilor. Se făcuse întuneric, Frusinela nu putea să vadă nimic pe afară, dar nici n-o interesau roadele pierdute; o dezamăgise vila, care nu era decât o casă de țară, ce-i drept bine ținută, cu pereții necoșcoviți, curați, parcă văruiți proaspăt; nici prin minte nu-i trecea că sub preșuri nu erau dușumele, ci lipitură.

— În tindă se poate pune o baie, opină Tiberiu, ca s-o îmbuneze.

Ea pufni, îi spuse în gând, „du-te dracului!", pe urmă se duse cu gândul la zilele plăcute pe care putea să le petreacă aici, departe de ochii lumii, căci, în definitiv, pentru acest scop lua casa.

Se culcară fiecare într-o odaie, lampa o puse Tiberiu în tindă, ca să dea un pic de lumină în amândouă părțile. Șoferul dormea în mașină. Frusinela se spălă în lighean, vecinul adusese o găleată cu apă, pe urmă se trânti în pat, răpusă de oboseală. Ațipise, când îl simți pe Tiberiu alături. Încercă să-l alunge:

— Fugi de-aici, sunt zdrobită!

Mersese douăsprezece ore cu trenul, și nici noaptea dinainte nu prea dormise, de emoție. Tiberiu însă nu-i dădu pace, îi ridică poalele cămășii de noapte, iar ea nu se împotrivi multă vreme. Câteva clipe mai târziu, îi trecuse și somnul, și oboseala. Lampa se stinsese singură, în tindă. În lumina zorilor, Frusinela luă poșeta de jos, fusese pusă bine sub pernă, dar perna cine mai știa unde este? – și scoase plicul cu banii.

— Uite arvuna, ticălosule! îngână tandră.

Mai mult nu putu spune, căzu în somn, doborâtă. Tiberiu număra banii pe marginea patului.

* * *

Cele petrecute după ce Pantelimon se întâlnise cu Dita pe scară și o ținuse să nu cadă, înfierbântarea lui atât de smintită, hotărârea de a vinde casa numai ca Tiberiu să plece la Suceava nu reprezintă nimic nou, asemenea fapte s-au petrecut în multe rânduri și în multe locuri, cu oamenii din toate straturile societății. Neobișnuit este ce s-a întâmplat mai departe

cu Pantelimon și Dita, deși oricine poate să-și închipuie; dar nu până la capăt, și nu cu amănunte.

În chiar prima seară, când Tiberiu se afla cu Frusinela în patul răvășit ca după cutremur, Pantelimon așteptă să vină Miercana de jos, aducând cu ea mirosul de mititei și de fleică, să adoarmă, pe urmă ieși tiptil din cameră și se duse la Dita, chinuit de gândul că ușa ar putea să fie încuiată; nu era, se deschise lin, de parcă balamalele și clanța ar fi fost unse proaspăt. M-am întrebat dacă rămânea de obicei descuiată, sau Dita o lăsase dinadins așa, poate o și unsese, să nu scârțâie. Adevărul era chiar acesta, ceea ce avea să se vadă îndată. Când Pantelimon se așeză pe pat, ea nu dormea, stătea cu fața în sus, cu mâinile sub cap, și nu făcu nazuri, ca Frusinela, ci dădu plapuma la perete: n-avea nimic pe ea, decât pielea, părul din cap și din celelalte locuri.

— Hai, vino! zise, apucându-l de mână.

În clipa următoare se smuci, speriată.

— Aoleu, ce-i asta? Stai mai încet, că mă rupi în două!

Nu se așteptase, surpriza o buimăci, dar se obișnui repede și începu să se bucure, deși cu un pic de teamă, gata să se tragă înapoi la o mișcare mai înfocată.

Am întrebat odată pe o femeie cu multă experiență, care cunoscuse bărbați de toate felurile, ce se întâmplă cu ea dacă dă de unul înzestrat peste măsură. „Mă adaptez!” mi-a răspuns simplu. Nu m-am îndoit că știa ce spune. Dar tot atât de adevărat este că sunt și organisme mai puțin elastice, atunci e un chin pentru amândouă părțile. Nu era cazul cu Dita, totuși ezitarea ei inițială mă face să cred că se afla cam la limită; în schimb, o favoriza antrenamentul. Cunoscându-i biografia, și punând la socoteală numai bărbații de pe strada Calomfirescu, douăzeci și cinci pe zi, ca să iau o medie modestă, într-un an fac peste nouă mii, să zic opt mii, ca să scad din numărul zilelor pauzele obligatorii. Dacă înmulțesc cu șapte, anii câți funcționase acolo, fără întrerupere, mă apucă groaza: cincizeci și șase de mii – un corp de armată! Și încă o asemenea cifră nu reprezintă recordul, nu știu dacă este cineva capabil să și-l închipuie. Cu toate cele spuse mai înainte, Dita nu mai întâlnise pe unul ca Pantelimon, era și el un record, ceea ce la urmă o făcu să exclame:

— Ptiu! Să nu te deochi! Ești numai ciolane, încolo ai pe dracu în tine, mi-ai făcut praf măruntaiele!

Dar nu era îngrozită, dimpotrivă, când Pantelimon vru să se dea jos din pat, îl ținu cu amândouă mâinile:

— Mai haide o dată!

— Ce, crezi că eu sunt pușcă-mitralieră?!

— Hai, încearcă!

Dita avea meșteșugurile ei să-l pună pe picioare, așa ceva Pantelimon nu mai văzuse, îl cuprinseră fiorii din tălpi până în creștet. La sfârșit, când se depășise pe sine, zise cu admirație:

— Dacă nu ți-ai uitat vorba, că aș avea pe dracu în mine, să știi că tu ai pe puțin o duzină!

— Acum, du-te! zise ea, cu totul năucă. Și să nu mai vii mâine noapte; îmi ajunge!

Pantelimon acceptă cu bunăcuviință:

— Că n-am să mai vin, se înțelege de la sine; ai văzut cum stă treaba, și gata! N-o să-mi închipui că ți-am căzut cu tronc la inimă. Dar, ca să fie sigur, mai bine încuie ușa!

Sfatul îl dăduse numai așa, ca să se grozăvească, altminteri dracul din el murise. De atunci înainte, nu mai făcu nici o încercare, nici nu se mai gândi, dorința îi trecuse parcă pe vecie, printr-un act de bravură, care putea fi o apoteoză.

Când Tiberiu veni cu banii, Pantelimon se duse în oraș și cheltui zece mii de lei pe o brățară de aur, frumos cizelată, de la Viena. Fiindcă voia ca Dita s-o poarte pe față, nu i-o dădu ei de-a dreptul, ci lui Tiberiu: „Uite, asta-i pentru nevastă-ta! Dar dacă te duci s-o vinzi, îți rup oasele!"

Tiberiu își luase partea; cincizeci de mii îi păstrase pentru sine. Cu totul, o sută de mii, dacă se punea la socoteală și vechea arvună, pe care o cheltuise tot el, și i-o restituise lui Tănase Voinescu din banii lui Pantelimon, Acestuia îi părea rău după casă, cât despre bani nu-i păsa de ei, nu se socotea în pagubă, noaptea cu Dita făcea mai mult decât o sută de mii și o brățară de aur; făcea totul!

Acel tot, o sută nouăzeci de mii, avea să-i prăpădească nimeni altul decât Tiberiu, investindu-i într-o afacere dezastruoasă care nu era prima, dar le întrecea pe celelalte.

Capitolul 37

Domnul Pretoreanu propune regelui o politică duplicitară, cu Hitler și Stalin. Regele la Londra. Regele la Berchesgaden. Urmare neașteptată: suprimarea Arhanghelului. Brecul jandarmeriei, noaptea, pădurea, zbilțul.

Că domnul Pretoreanu îmbătrânise putea să-și dea seama oricine îl cunoscuse cu câtva timp înainte. E adevărat că nu părea să aibă mai mult decât vârsta lui biologică, șaptezeci și trei de ani sau șaptezeci și patru, nu se știa sigur, dar în nici un caz optzeci, cum scria în *Enciclopedia britanică*; totuși, aerul lui juvenil și energic, pe care și-l păstrase multă vreme, crease impresia că un asemenea om nu va îmbătrâni niciodată și nu va putea să moară decât în picioare. Ultima oară îl văzusem cu șase ani în urmă, când venise în vizită la domnul Neagoe, pentru Alexandrina, neanunțat și atât de inoportun, că el însuși își dăduse seama și plecase în zece minute.

L-am privit de la fereastra etajului, când ieșea pe poartă, cam adus de umeri, și mi s-a părut că avea un aer de câine bătut, inimaginabil la un om care până atunci fusese, nu doar pentru mine, întruparea lui Mefisto, neînvins de nimeni. Pălăria și-o lăsase în mașină, ca să-și ia un aer mai tineresc, un gest instinctiv de apărare împotriva scăderilor, așa cum le simțea în sine, înainte de a le remarca alții. Privindu-l de sus, am observat că pleșuvise în creștet, și atunci mi-am dat seama că îmbătrânise, și parcă brusc, în cele zece minute. Pe urmă, nu l-am mai văzut multă vreme, nu era de mirare, nu aveam nici o legătură cu cercul lui de oameni, dacă exista unul; după câte știam, ducea o viață izolată, se arăta din ce în ce mai rar în public, uneori dispărea multă vreme, astfel încât existența lui devenea tot mai misterioasă.

În acel an, când domnul Pretoreanu a venit în vizită la Alexandrina, pe care Tiberiu a convins-o, sau mai degrabă a obligat-o să-l primească, puțin timp după ce Pantelimon vânduse casa de la Suceava, războiul civil din Spania începuse de două luni și câteva zile. De o lună, douăzeci și șapte de țări europene semnaseră la Londra un acord, prin care se obligau să nu intervină în nici un fel, pentru niciuna din părțile aflate în luptă. S-a vorbit mult în această privință, s-au ținut mitinguri și discursuri, s-a constituit un „comitet de neintervenție”, s-a înnegrit multă hârtie de ziar, dar de

intervenit s-a intervenit încontinuu, adesea pe față, și de o parte, și de alta, prelungindu-se astfel războiul.

Știam încă din copilărie ce amestec avusese domnul Pretoreanu în războiul burilor, din Transvaal, pe când eu nici nu mă născusem. Deși nu aveam destulă minte să judec asemenea fapte, purtarea lui mi s-a părut de pe atunci paradoxală, cuvânt necunoscut încă de mine, căci furnizase arme ambelor tabere; știam de la domnul Alcibiade, din conversațiile lui cu persoane mature; trăgeam cu urechea. Asemenea faptă nu-mi intra în minte, era imposibil s-o înțeleg și să-i găsesc explicația, era în contrazicere cu natura creată de Dumnezeu și cu logica omenească, dobândită în milenii de experiență și cugetare. Atunci cred că mi s-a format prima cută pe frunte.

Am dezvăluit numele domnului Alcibiade, fiindcă e mort de multă vreme, iar războiul burilor interesează prea puțini oameni. În schimb, nu-mi este îngăduit să spun de unde știu cele ce urmează, fiindcă am promis să păstrez secretul, cât timp informatorul meu va fi în viață, și este. Unii se vor gândi probabil că e vorba de Sobieski, secretarul domnului Pretoreanu; nu-i pot împiedica să creadă orice, eu însă n-am spus.

Tot timpul războiului civil din Spania, până în 1939, domnul Pretoreanu a mijlocit furnizarea de arme, de tancuri și avioane, plus felurite echipamente, apoi îmbrăcăminte și hrană, pe toate fronturile de luptă, și paralel cu acestea a susținut încontinuu comitetul de neintervenție. Deși faptele rămân și ele paradoxale, nu mă mai surprind, după cum nu m-a surprins vizita lui la Arhanghel. Ultima oară mă mirasem de mult, încă pe la sfârșitul copilăriei, aflând că era principalul acționar al uzinelor chimice din Germania, unde în primul război mondial se fabrica iperita, care a făcut multe victime în rândurile armatei franceze, aliata noastră.

Poate că detaliile tuturor acestor afaceri se vor afla mai târziu, când vor fi descoperite cine știe ce dosare secrete, aflate cine știe unde. Până atunci, mă mulțumesc să povestesc numai faptele care nu-mi lasă nici o îndoială, deși nu există dovezi concrete, decât poate contrarii, furnizate de partea interesată în păstrarea secretului, ca să deruteze partea adversă; adesea, dovezile negative își schimbă sensul, prin însuși faptul că pot fi găsite cu ușurință; cineva ni le pune la dispoziție.

O anumită audiență a domnului Pretoreanu la rege, după ce făcuse o vizită secretă lui Hitler, mi-a confirmat-o Bob Ianculescu, fostul logodnic al Ritei, care nu am aflat niciodată sigur ce hram ținea la palat, în afară de acela că recruta și instruia amantele regale. El pretinde că a putut să asculte

chiar conversația, dintr-un birou de alături, prin ușa întredeschisă sub draperie. Socotesc că nu-i decât o minciună; cum ar fi putut să umble pe-acolo ca la el acasă, deși, ce-i drept, tatăl lui vitreg era șambelan al palatului?! E adevărat că relatarea lui corespunde cu cele aflate de mine, nu știu cum a aflat și el, dar n-am nevoie de nici o confirmare, sursa mea e prea sigură. Domnul Pretoreanu i-a spus regelui: „Majestate, în patru ani va începe războiul în Europa. (Ceea ce ne spusese și nouă, la școală, cu mult înainte și ceea ce s-a adeverit cu precizie.) Războiul va fi lung, cu faze schimbătoare, mult mai extins decât primul; bineînțeles, vor intra în luptă și Japonia, și America, dar de învins până la urmă nu va putea învinge decât sau Germania, sau Rusia; altă alternativă nu există, oricât am dori-o cu toții, și iată pentru ce motive…”

Expunerea lui, lungă, n-aș putea s-o reproduc în întregime, fiindcă nu mi-a fost îngăduit să iau notițe. Țin minte argumentele principale, însă mi se pare de prisos să le reproduc, azi le cunoaște toată lumea preocupată de viitorul omenirii. Domnul Pretoreanu a încheiat astfel: „În consecință, Majestate, vă sfătuiesc să mergeți urgent în vizită și la Hitler, și la Stalin; voi mai cugeta și vă voi spune la timp care să fie primul. Pe urmă, când va începe războiul, veți păstra o neutralitate binevoitoare față de amândouă părțile, până ce se va desemna învingătorul; atunci veți trece în tabăra lui, fără întârziere…” „Eu mă bizui pe Anglia și America!” i-a răspuns regele.

Toate previziunile domnului Pretoreanu, din conferințele pe care ni le ținea la sfârșitul anului de școală, s-au adeverit întocmai. Ce se întâmplase cu rațiunea lui în șase ani, de când terminasem școala? Sfatul de-a rămâne în neutralitate față de doi beligeranți ca Rusia și Germania, când ne aflam la mijloc, între unul și altul, mi se pare o naivitate sau o șiretenie țărănească. Nu cumva în acest Marin Pretoreanu, magnat al finanțelor mondiale, se trezea o origine rurală, făcându-l să coboare, de la războiul între două puteri ale lumii moderne, la o gâlceavă sătească pentru o brazdă de plug trasă în pământul de alături? Sau era încă un paradox, pur și simplu, un conflict de gândire al lui, cu el însuși?… Rolul din umbră nu și l-a părăsit, n-a fost o abdicare, și din câte am mai putut să aflu, n-a avut altă lacună, din contră, și-a continuat ascensiunea, și-a exercitat influența în domeniile importante ale vieții noastre publice, până în noaptea de 23 spre 24 august 1944, când a suferit primul spasm cerebral, rămânând paralitic.

În doi ani care au urmat după audiența la rege, l-am văzut în câteva rânduri, în casa lui Trandafil. Despre viața lui secretă în această perioadă n-

am putut să aflu nimic, poate nici n-au fost fapte notabile. În iarna anului 1938, spre ’39, nesocotindu-i sfatul, regele a plecat în Anglia, într-o vizită oficială. Cei din jurul domnului Pretoreanu spun că, aflând vestea, acesta a pălit, de teamă, sau de mânie. Apoi, fără să piardă decât o noapte, căci pe atunci avioanele de pasageri nu decolau pe întuneric, și-a luat geamantanul, a mers la aeroport și, cu prima cursă aeriană, de dimineață, un „Air France”, a plecat la Paris, cu transbordare imediată pentru Londra.

În acel timp, lucram în redacția lui Tit Vanica. N-am ascuns că nu era o meserie pe placul meu, dar speram să mă apropie de un țel principal, să public o carte. Cineva a spus despre gazetărie că te poate duce oriunde, cu condiția s-o părăsești la vreme și fără regrete; am părăsit-o, și n-am regretat-o; dar recunosc că până atunci mi-a dat prilejul să învăț multe, și într-adevăr mi-a ajutat să-mi împlinesc dorința. Poate folosul meu cel mai mare este că am tras cu urechea la ce spuneau alții, versați în treburile publice și politice; n-am dorit câtuși de puțin să-i ajung din urmă, cu atât mai puțin să le-o iau înainte; aveam alte ambiții. Însă datorită lor m-am aflat și eu în centrul evenimentelor, astfel acea perioadă reprezintă în viața mea o școală de primă însemnătate. Sigur că astăzi, evenimentele de atunci, rămase în urmă, au fost acoperite de altele, făcându-le să-și piardă importanța, până ce unele au să fie uitate cu totul; am privilegiul că n-am să le uit niciodată. Singurul neajuns este că dacă le-aș povesti pe toate, așa cum le-am văzut de aproape, mai nimeni n-ar vrea să mă creadă; de-atâtea ori am spus că istoria n-o scriu contemporanii, nu li se îngăduie, sunt împiedicați cu felurite tertipuri, puternicii zilei având interesul să nu se arate posterității în adevărata lor lumină; iar mai târziu, lumea uită.

Pe când regele se afla la Londra, în vizită oficială, și punea țara la cale cu regele Angliei, Arhanghelul, care se întrecuse cu gluma, făcea închisoare, împreună cu un număr de discipoli, acuzați de turbulență în politică. S-a spus că judecarea lor, în 1938, s-a datorat unui protest al lui Nicolae Iorga, ceea ce este adevărat, în sensul că a existat protestul, cauza principală a asasinării lui viitoare, însă factorul determinant și necunoscut al sentinței, zece ani de închisoare, era domnul Pretoreanu, care jurase moartea Arhanghelului; neexistând această pedeapsă în legile noastre, el s-a mulțumit cu ceea ce a hotărât judecata, dar s-a jurat încă o dată ca Arhanghelul să nu iasă viu din temniță.

Publicul n-a putut să afle ce făcea domnul Pretoreanu la Londra, vizita lui acolo era secretă, și cenzura, introdusă de dictatura regală care se

instituise în a doua zi a lumii martie, anul 1938, când se întâmplau toate acestea, nu admitea să fie adusă la cunoștința mulțimii. Povestesc faptele cu puțină anticipație, nu din nerăbdare, fiindcă ele nu aveau de ce să ne bucure, ci spre a termina un episod din viața domnului Pretoreanu; după aceea, el va trece din nou în umbră, și atunci mă voi întoarce la locul unde am lăsat povestirea.

În redacția lui Tit Vanica, nici colaboratorii mei mai pricepuți în politică internațională nu știau mai mult decât marele public ce urmărea domnul Pretoreanu la Londra. Erau, în schimb, satisfăcuți de vizita regelui acolo, interpretând-o, pe bună dreptate, drept o adeziune la punctul de vedere al Marii Britanii și al puterilor aliate, sau simpatizante, cu privire la agresivitatea lui Hitler, care chiar în acel an anexase Austria și nu părea că se va mărgini la atâta.

Mare a fost stupefacția și dezamăgirea redacției când, două zile mai târziu, a venit știrea că regele, în drum spre țară, se oprise la Berchesgaden, să-l viziteze pe Hitler. Pe unii, această știre i-a nedumerit, ceea ce însemna că nu se pricepeau deloc la politică; pe cei avizați, i-a împietrit de uimire, pentru ca pe urmă să spumege de revoltă. A fost și o altă categorie de oameni, pe care i-a cuprins frica; printre ei era domnul Leopold, dentistul meu, refugiat de la Viena, din prevedere, cu mult înaintea Anschlusului. „Acum nu mai e mult până să vină și aici!” mi-a spus, încercând să-mi pilească un dinte cu freza. Îi tremurau atât de tare mâinile, încât l-am rugat să amâne pe altă dată.

Ziarele care aveau „belinograf”, un aparat nou, de transmis imaginile la distanță, au publicat chiar atunci o fotografie luată la Berchesgaden, regele nostru aplecat adânc, rupt în două de la mijloc, în fața lui Hitler. Mi-a fost rușine pentru el, altminteri n-am avut alte sentimente. De la Tit Vanica am învățat că trebuia să privesc faptele altfel: „Nu-ți dai seama că asemenea gest nu-i o umilire personală? Dacă ar fi așa, aș spune dă-l dracului! (Cum spuneam eu, cu nepăsare.) Dar ne-a îngenuncheat pe noi toți, fără să întrebe pe nimeni!” Era roșu de indignare, și atunci abia am înțeles ce rușine reprezenta fotografia. Îl știam pe rege din portretele oficiale, din jurnalele cinematografice, la parăzi, cu un coif acoperit de penaje, pe un cal alb ca spuma laptelui; fotografiile din revista ilustrată, care îl arătau în exil, la Paris, între altele una luată în bucătărie, spălând vasele, le uitasem. E adevărat că îl văzusem o dată în carne și oase, de Bobotează, când mergea să arunce crucea în Dâmbovița; era buhăit la față de nesomn și de băutură,

mergea prin mijlocul Căii Victoriei, călcând ca din pod, gata să se poticnească. Poate de atunci ar fi trebuit să prevăd că într-o zi o să-și îndoaie spinarea în fața lui Hitler.

Nimeni nu mai vorbea acum de domnul Pretoreanu, dar toți din redacție, în afara câtorva din cei care se ocupau cu sportul și cu faptele diverse, erau convinși că neprevăzuta vizită a regelui se datora lui, de aceea fugise după el la Londra, să-l convingă. Este adevărat că nu s-a comunicat nimic oficial privitor la ce înțelegere se ajunsese cu Hitler, însă era ușor să se deducă, astfel că discipolii și simpatizanții Arhanghelului așteptau eliberarea acestuia și implicarea lui în treburile statului.

— Vezi c-am avut dreptate?! spunea după două zile domnul Leopold, ale cărui mâini tremurau încă pe bormașină. De-aici încolo, n-o să treacă mai mult de o lună, și Hitler, cu Arhanghelul în stânga, o să primească la București defilarea discipolilor.

L-am socotit un om fricos, pe urmă mi-am schimbat părerea; mulți oameni aveau aceleași temeri, care puteau să se și adeverească. S-a văzut curând că nimeni nu l-ar fi oprit pe Hitler să se grăbească, iar dacă el a făcut pauze între o lovitură și alta, nu l-a îndemnat prudența, ci nevoia de a-și digera prăzile; fără să fii medic, puteai să vezi pe fața lui încruntată și acră că stătea prost cu stomacul.

Încă din februarie, când începuse dictatura regală, funcționa un guvern al patriarhului Miron Cristea. La închisoare, Arhanghelul aștepta să fie eliberat de la o zi la alta, și să-l aducă în fruntea bisericii pe Traian, aflat atunci la mănăstirea Cernica. N-a mai apucat să-și îndeplinească intenția, care era numai un punct dintr-un plan plin de ambiții, de nerealizat fără vărsare de sânge. Trecuseră numai câteva zile de la întoarcerea regelui, când, spre surpriza tuturora, un comunicat al Ministerului de Interne anunța că Arhanghelul și acei discipoli cu grade mai mari aflați împreună cu el la închisoare, în loc să fie eliberați și aduși în triumf la București, au fost împușcați, pe când încercau să evadeze. Presupun că singurul om care nu s-a mirat a fost domnul Pretoreanu. Iar surpriza cea mai mare a avut-o cu siguranță Hitler, care a spumegat de furie, și să-i fi lipsit medicii cu pricepere, se îmbolnăvea de icter.

* * *

Fusese în noaptea de 29 spre 30 noiembrie, anul 1938 se știe. Un brec al poliției mergea de la Ploiești spre București și ajunsese la o margine de pădure, rămasă din vechiul codru al Vlăsiei. Cunoșteam acest fel de brec, prefectura poliției avea mai multe, ducea mai ales jandarmi și sergenți de stradă la manifestații sau unde era nevoie de forță publică; pe răufăcători îi transportau mai degrabă cu duba închisă. Brecul era un autobuz fără pereți și fără coridor la mijloc, doar cu acoperiș, cu bănci lungi, dintr-o margine în alta, ca să încapă cât mai mulți oameni și să poată coborî repede, pe amândouă părțile.

În brecul care mergea spre București atunci, noaptea, se aflau Arhanghelul cu șefii discipoli, vreo cincisprezece. În spatele fiecăruia stătea de pază un subofițer de jandarmi, ceea ce pe prizonieri îi mira, la fel cum îi mirau cătușele de la mână, când într-un ceas aveau să fie eliberați cu onoruri. Nu am cum să știu dacă măcar în mintea unuia din ei era vreo bănuială; n-ar fi fost firesc, știau că regele fusese la Hitler și se înclinase peste patruzeci și cinci de grade; nu putea să existe garanție mai bună.

Ajunseseră pe la jumătatea pădurii, când lumina unei lanterne sclipi de lângă cabina șoferului. Toți, într-o clipă, subofițerii de pază săriră în picioare, și în clipa următoare, cu mișcări sigure, energice, sincronizate de la sine, prinseră grumazul prizonierilor cu câte un laț scurt, pe care îl aveau în mână și-i gâtuiră. Odată morți, îi duseră în pădure, iar acolo îi împușcară în spate. O formalitate inutilă; cine ar fi îndrăznit să ancheteze? Nu încăpea îndoială că ordinul pleca de la rege.

Tit Vanica era adversarul jurat al Arhanghelului și al discipolilor, le denunțase intențiile în articole, care mă făceau să tremur pentru viața lui, căci oricând se putea pomeni cu o spadă în piept sau cu o rafală de pușcă-mitralieră. În nici un caz n-ar fi avut scăpare, dacă armata discipolilor punea mâna pe putere. De aceea, în dimineața când apăruse comunicatul, mă așteptam să aibă pe față un semn de satisfacție, cum se vedea pe multe fețe. Am fost surprins când l-am văzut intrând în redacție cu o figură îngrijorată. Aveam motive să nu-i port o simpatie deplină, unele din gesturile lui mi se păreau reprobabile.

— S-ar părea că regreți! îi spuse cineva, un om mai în vârstă, gazetar de decenii, care își îngăduia să-l judece.

— Da, regret! răspunse cu vehemență Tit Vanica.

Iar după o pauză, în tăcerea consternată care se lăsase în redacție, își explică atitudinea. Era atât de simplu, atât de adevărat și de limpede, dar

nimeni dintre noi nu ne gândisem.

— Nu regret moartea lor, erau cu toții pătați de sânge; regret fărădelegea. Vă dați seama că, de aici înainte, pe fiecare dintre noi, pe fiecare cetățean aflat în conflict cu puterea necontrolată de nimeni ne poate aștepta moartea? Suntem toți cu mâinile legate.

Vorbele lui au circulat în public, mulți nu le-au înțeles, sau le-au răstălmăcit, și l-au crezut simpatizant al Arhanghelului. Mai târziu, a avut de dat socoteală, și nu i-a fost ușor să se apere; articolele, deși clare și vehemente, erau privite cu îndoială, parcă plutea asupra lor un „de, știu eu!” sau un: „Și în afară de asta ce-ai mai făcut?” Poate să te apuce scârba, e îngrozitor că într-o lume civilizată și cultă, care cunoaște și istoria, și Biblia, minciuna răzbate mai ușor decât adevărul. Fenomenul mi se pare în creștere, de aceea lumea devine tot mai sceptică și mai bănuitoare.

Capitolul 38

„Viitorul fericit”, potlogăria lui Tiberiu, repede descoperită. Panica, fuga, intervenția domnului Pretoreanu. Tiberiu în Bucovina. Nerușinata idilă a Frusinei cu un flăcău de la țară. Nerușinatul amestec al lui Tiberiu.

Cu doi ani înaintea acestor evenimente, au rămas de povestit o potlogărie a lui Tiberiu și o nesăbuință a lui Odor, atât de înjositoare, că aș trece peste ele dacă n-aș avea datoria să-i arăt pe oameni nu cum aș fi vrut eu să fie, ci cum au fost ei în realitate. Cazul lui Tiberiu nu mă surprinde, e în concordanță cu toate faptele sale, începând cu însușirea miei de lire sterline, care aparținea întregii familii. Pe urmă pusese la cale felurite afaceri nereușite, nu de prea mari proporții, găinării mai degrabă, cu capital adunat de pe la prieteni. Prietenii nu-i lipseau, avea darul să-i câștige cu ușurință, prin firea lui veselă și optimistă, care de fapt era nepăsare, ca să nu spun nesimțire, prin vorbe meșteșugite și chefuri de pomină, unde plătea băutura cu vadra, știind că n-o să fie în pagubă. La sfârșit, paguba era a celorlalți, cărora le prăpădea banii investiți în combinații copilăroase, sortite eșecului. Cineva ar fi putut spune că era o moștenire de la domnul Alcibiade, cu faimoasa lui Întreprindere Auriferă, care urmărea să scoată aur din apa unui râu de câmpie. Într-adevăr, întreprinderea aceea era copilăroasă, nu ascundea însă o escrocherie, nici o naivitate, ci o visare

poetică, pe care domnul Pretoreanu o înțelesese în chip practic, altfel n-ar fi dat capitalul.

Poate Tiberiu nu avea un sentiment de vinovăție în fața faptelor lui reprobabile; escrocheria, înșelăciunea, minciuna i se păreau la fel de omenești ca binefacerea și poate chiar ca sacrificiul de sine. Mi-am făcut datoria să emit și această părere, dar nu cred în ea. Cu toate că ar fi existat numeroase motive, până acum nu avusese de-a face cu Codul penal; cei spoliați fiindu-i prieteni nu îl dăduseră în judecată, mai ales că el le făgăduia reparații depline, la termene mereu amânate, și avea darul să-i convingă de fiecare dată.

Acum însă afacerea luase proporții publice, era firesc ca într-o zi Tiberiu să ajungă în fața judecătorului de instrucție și a procurorului, poate chiar cu mâinile în cătușe. Asociații lui de astă dată erau mai numeroși, zece, figuri pitorești, frizerul din colț, unde se bărbierea Odor, un negustor de pește din piață, un preot fără parohie, dar hirotonisit în toată regula, un avocat, un contabil; pe ceilalți nu-i știu și nici n-am nevoie de ei, mi-ar fi fost de-ajuns ultimii doi, socotind că măcar ei cunoșteau legile și treburile financiare.

Toți aceștia au alcătuit o asociație de ajutor reciproc, „Viitorul fericit”, înscrisă la tribunal ca persoană civilă. Pentru o astfel de formalitate era nevoie în primul rând de statute, și deoarece ele s-au întocmit, s-au depus și au fost cercetate, mă întreb cum nimeni n-a observat că dedesubt se ascundea o escrocherie? Recunosc că eu, unul, n-aș fi observat-o, fiindcă nu mă pricep la afaceri. Dar tribunalul? În sfârșit, ca să nu defăimez o asemenea instituție, admit că oricine e expus să greșească. Și se prea poate ca nimeni să nu fi citit statutele decât în fugă; zece asociați, printre care un preot, un avocat și un contabil nu pot să inspire decât încredere. Aș fi fost curios să știu câți din acești oameni erau de bună-credință, îmbrobodiți de Tiberiu? Dacă mai târziu procesul s-ar fi judecat, înainte de a-l înăbuși domnul Pretoreanu, și li s-ar fi dovedit nevinovăția, eu personal i-aș fi condamnat pentru prostie, cum aș fi făcut și cu depunătorii, care și-au pierdut banii. Iar ceilalți, complicii conștienți ai lui Tiberiu, cum de nu s-au gândit la consecințe? E o altă prostie, și ea trebuia pedepsită dublu decât escrocheria.

Tiberiu încercase să-l atragă în asociație și pe Pantelimon, asigurându-l că în zece ani poate să se îmbogățească, să-și cumpere moșie.

— În zece ani, eu o să fiu de mult pe lumea cealaltă. La ce mi-ar trebui moșia? Apoi, n-ai spus tu că o să vină războiul și o să muriți cu toții?

Pe Pantelimon nu pot să-l pun în categoria proștilor, pe care i-am condamnat adineauri. Dacă văzu că nu-l putea atrage în asociație, Tiberiu îl sfătui ca măcar să depună banii luați pe casă și într-un an au să se dubleze.

— Nu-ți ajunge cât m-ai tras de gâlci până astăzi? Uite, mă nepoate, îți dau nouăzeci de mii, să-ți faci treaba cu ei: o sută de mii îi păstrez pentru înmormântare, vreau să fie praznic cu tot orașul. Cine să-l facă o să am eu grijă, chiar de-aș muri odată cu Miercana, știu pe cine să las, mi-am scris testamentul. Iar banii pe care ți-i dau, să nu-i scrii în tabel, cu numele meu, n-am nevoie de ei, ia-ți-i!

Pantelimon avea o remușcare, și timpul în loc s-o înmoaie, o făcea să crească. De Dita se plătise cu brățara de aur; trebuia să se plătească și de Tiberiu, că el era păgubașul, chiar dacă nu aflase.

Cei zece asociați se numeau membri fondatori, depunerea lor inițială era simbolică, un leu de om, ca să li se poată deschide o partidă în registru; dacă voiau să depună mai mult, nu-i oprea nimeni, dar baza afacerii avea să fie mulțimea, atrasă de reclame. Și într-adevăr, au fost puzderie de oameni, dornici să se îmbogățească repede, care și-au depus economiile, luându-se la întrecere unii cu alții.

Cei nouăzeci de mii de lei ai lui Pantelimon îi fură de ajuns lui Tiberiu să închirieze două camere pentru birou, în centrul orașului, să cumpere două mese, scaune și o casă de bani, cât un garderob, demodată și ieftină, care se vedea pe fereastră și stârnea curiozitatea trecătorilor. Pe geamurile biroului, ca și pe ușa de la intrare, scria cu litere aurite „Viitorul fericit, societate de ajutor reciproc”. Din aceiași bani, Tiberiu publică anunțuri în ziarul local și tipări mii de afișe, care se lipiră pe ziduri, mii de broșurele și foi volante, care se împărțeau oamenilor de pe stradă. Unii le aruncau în coșurile de gunoi, mulți însă le luau acasă și le citeau cu atenție, până ce începeau să le sclipească ochii și cădeau în plasă.

Era o întreagă literatură, întinsă pe zeci de pagini, nu știu cine din asociați o compusese. De pildă: „Azi fetița dumneavoastră a împlinit un an și i-ați tăiat moțul. Îi urăm să fie fericită! Dacă începând de mâine veți depune pe numele ei numai o sută de lei pe lună, acești bani vor crește și se vor înmulți între ei, încât la douăzeci de ani domnișoara va avea o zestre de trei sute de mii de lei, valoarea unei case, cu trusou și cu mobilă.” Sau: „Peste cinci ani fiul dumneavoastră va recruta la armată. Nu-i târziu dacă, începând de astăzi, veți depune pe numele lui numai cincizeci de lei pe lună; la vârsta recrutării, veți avea cu ce să-i cumpărați uniformă și cal de

călărie, cu tot harnașamentul; așa va putea face armata la călărași cu schimbul, ceea ce aduce mari avantaje.”

Într-adevăr, la călărași cu schimbul nu puteau merge decât feciorii chiaburilor, căci calul și celelalte costau mulți bani. În schimb, armata era mai ușoară, se făcea în rate, câte o lună sau două pe an, la intervale, restul timpului călărașul fiind liber.

Nu am să înșir mai multe, destul să spun că autorul reclamelor avea fantezie, și muncise pe nădușite; nevoile și dorințele oamenilor erau exploatate cu dibăcie, tentația învingea bunul-simț și chiar scepticismul, tot ce-ar fi fost numai vis devenea realitate, nimeni nu se întreba de unde ieșeau atâtea câștiguri. Știu că au fost și unii nedumeriți, dacă nu chiar increduli, m-am numărat printre ei, l-am întrebat nu pe Tiberiu, scepticismul meu l-ar fi supărat, ci pe frizer: „Cum e posibil ca o sumă de bani să se înzecească doar într-un an?”

Auzisem de cămătari și de dobânzile scandaloase pe care le luau când prindeau pe cineva la ananghie; dar nici chiar ei, oricât ar fi fost de hapsâni, nu mergeau atât de departe, și oricum legea îi pedepsea, operațiile lor se făceau noaptea. Dobânzile pe care le dădeau băncile la banii depuși puteau să fie de cinci-șase la sută, cam așa ceva, și un capital băgat în afaceri producea în mod normal cel mult de două ori pe atâta. Speculațiile la bursă, ce-i drept, duceau uneori la câștiguri spectaculoase, în schimb erau supuse hazardului; așa cum câștigai, puteai să și pierzi, pe această cale se nenoroceau mulți oameni.

Nu pretind că argumentația mea era completă, și fără greșeală, altfel ar vorbi un om de finanțe, totuși, frizerul ar fi găsit în ea măcar un motiv să cadă pe gânduri. Îi vorbisem așa, pe când îmi săpunea obrazul, fără să mă gândesc că ar putea să se supere și să-mi bage pămătuful în gură sau, mai rău, să-mi taie grumazul, cu briciul. Când colo, pe măsură ce-mi spuneam punctul de vedere, îi creștea buna dispoziție, stârnită de ignoranța mea, pe care o asculta numai ca să mă poată înfunda la urmă: „Dar nu înțelegi că totul se bizuie pe reciproc?! Iată secretul!”

Cuvântul reciproc circula pretutindeni, mai cu seamă la mahala, și fără ca nimeni să se gândească, reînvia spiritul lui Caragiale, care hălăduise prin aceste locuri. Pentru cei mai neîncrezători, puțin numeroși, de altfel, Tiberiu avea o argumentație suplimentară: „Aici e vorba de un «perpetuum mobile» aplicat în asigurare!”

Nu era prost, să creadă, mă miră însă că nu se gândise la consecințe. Cât spera că o să dureze potlogăria? Uneori, m-am întrebat dacă nu avea o eclipsă mintală, dacă rațiunea lui nu intrase într-un con de umbră, cum mă gândeam că se întâmplase cu Trandafil, într-un moment tragic.

„Viitorul fericit” a avut o istorie pe cât de zgomotoasă, pe atât de scurtă. Încă din primele săptămâni, depunerile curgeau gârlă, dar după o lună și jumătate, când se traseră primele câștiguri și oameni nevoiași, care nici nu visau asemenea sume, se pomeniră cu zece, douăzeci, cincizeci, și chiar o sută de mii de lei picate din cer, se dezlănțui frenezia. Cine avea o economie oricât de mică se ducea fuga s-o depună; unii se împrumutau, ca să nu dea cu piciorul norocului. În marea lor parte, acești oameni erau de condiție modestă și depunerile lor se mărgineau la câteva mii de lei, rar zece, așa că totalul, la urmă, nu depășise două milioane; pe lângă afacerea Skoda, unde era vorba de miliarde, sau de cazul Staviski, cu milioane de franci, părea o bagatelă, de aceea vâlva stârnită, oricât i-ar fi zgâlțâit pe păgubași, nu depăși marginile județului. Ziarele din București nu pomeniră mai nimic, doar o informație de câteva rânduri, pierdută pe o pagină secundară.

Nu eram acolo când s-a produs deznodământul, nu știu cum și de unde a pornit, mai târziu n-am vrut să cer amănunte, toată lumea din casă era consternată, nu puteam săvârși o asemenea nedelicatețe. Se pare că un depunător, care pierduse la cărți peste noapte și avea de plătit o datorie de onoare, dimineața se duse să-și retragă banii de la „Viitorul fericit”, treisprezece mii de lei, cifră nenorocoasă. În monumentala casă de bani a asociației, nu erau decât vreo cinci sute de lei, în monedă măruntă. Casierul, singur la ora aceea, îl rugă pe solicitant să vină peste câteva ceasuri. „Trebuie să-i scoatem de la bancă. Nu ținem banii în casă!” „La care bancă?” Omul se fâstâci, spuse, bâlbâindu-se: „La Banca Românească!” Lucrurile ar fi putut să se termine în liniște și crahul să se amâne, dacă solicitantul matinal, mahmur după o noapte de pocher și furios că pierduse prostește o sumă destul de însemnată pentru el, ar fi avut puțină răbdare. Și-apoi, felul cum se bâlbâise casierul îi trezise neîncrederea.

„Banca Românească” era aproape, de partea cealaltă a parcului. Într-o fugă fu acolo și, arătând carnetul de depunător, care îi dădea dreptul să ceară informații, întrebă dacă „Viitorul fericit” avea acolo un cont valabil. N-avea. Se întoarse cu o falcă în cer și cu una în pământ, tocmai când primii depunători intrau la sediul asociației, puțini deocamdată, fiind luni dimineață. Iată de ce spun eu că furia nu-i este bun sfetnic omului. Dacă

solicitantul ar fi judecat cu răceală, apoi atunci n-avea decât să aștepte liniștit deoparte, până ce s-ar fi strâns destui bani pe masa casierului, numai pe urmă să se apropie, să pună bastonul deasupra lor și să rânjească: „Haide, acum plătește-mi!” Dar el nu era decât un geambaș de pe strada Coloniei, unde de altfel își pierduse și banii, într-un local nenorocit, pe jumătate tripou, pe jumătate tavernă. Geambașii nu poartă baston, ci bâtă, și cunosc mai bine caii decât pe oameni. Așa că nu stătu să judece, se repezi, sparse geamul ghișeului cu bâta și-i strigă casierului: „Pungașule!” Depunătorii se uitară speriați unul la altul… Geambașul ieși în stradă, sparse geamul de la ușă, pe care scria cu litere de aur „Viitorul fericit, societate de ajutor reciproc”, strigând de răsuna strada: „Pungașilor! Vă bateți joc de oameni!”

Mai departe e ușor să se înțeleagă ce urmase. Și încă s-ar mai fi putut îndrepta treaba, dacă Tiberiu ar fi fost acolo, să-i liniștească pe oameni cu vorba lui meșteșugită. Sau dacă s-ar fi dus fuga cu o trăsură, să-l aducă pe preot; așa ar fi avut șanse și mai bune. Dar el veni abia spre ora prânzului, până atunci dormise, și cum dădu colțul, văzu strada plină de oameni, vociferând și agitându-și bastoanele deasupra capului, manifestație ca în fața Băncii Marmorosch Blank, în ziua când își încetase plățile.

* * *

O anchetă totuși s-a făcut, înainte de a interveni domnul Pretoreanu. Ciudat, și comic totdeodată, este că beneficiul lui Tiberiu și al asociaților lui în această escrocherie fusese egal cu zero, ba, mai mult decât atâta, unii pierdură chiar banii scoși din buzunar și depuși, ca să poată lua parte la câștiguri. Totalul depunerilor, după cum dovedeau actele, nu depășeau două milioane. Iar câștigurile plătite prin tragere la sorți, în două rânduri, se ridicau prima oară la șapte sute de mii de lei, a doua oară la un milion și un sfert; diferența dispărută era minimă, câteva zeci de mii de lei, mult mai puțin decât investise Tiberiu în organizarea asociației. Nu știu cum se poate încadra în Codul penal o asemenea manevră; este ea escrocherie, dacă făptașii nu sustrag depunerile unei categorii de oameni în folosul lor personal, ci îl împart, prin tragere la sorți, unei alte categorii, mai norocoase? E limpede ce urmărea Tiberiu: să câștige încrederea publicului, și abia pe urmă să dea lovitura adevărată. Dar ar fi fost ea posibilă, nu era doar o iluzie, sau mai simplu, o prostie? Și iarăși mă întreb, dacă acest fiu al

domnului Alcibiade, înrudit în rele cu fratele său mai mare, Toma, nu-și pierdea uneori mințile, înrudindu-se astfel și cu fratele mai mic, Trandafil, care, cu toate însușirile lui supraomenești, dăduse semne de nebunie, controlate, ce-i drept, de o a doua luciditate, continuă. Nimic nu poate fi dovedit nici în cazul unuia, nici al celuilalt, ca să nu mai pomenesc de Odor, a cărui întreagă viață este ascunsă sub un enorm semn de întrebare.

Asociații lui Tiberiu nu mă interesează, deși fiecare din ei ar putea să fie un caz de luat în discuție; am însă de urmărit prea multe cazuri, și nu vreau să-mi pun mintea cu toate, altfel poate aș ajunge să-mi pierd și eu judecata. Nu ascund că dandanaua asta, abordată împotriva voinței mele, fiindcă nici nu mă atrăgea, nici nu aveam pricepere, m-a obosit peste puterile mele și m-a făcut să pierd alte pagini; dar nu puteam să las o pată albă pe un colț al tabloului.

Tiberiu se întoarse într-o fugă acasă și se prăbuși la picioarele Alexandrinei.

— Mamă, scapă-mă!

Nu-i spunea niciodată mamă, ca toți copiii, de altfel, i se adresau pe nume, și fără căldură. Acum, Tiberiu avea fața plină de lacrimi și în glasul lui se simțea disperarea. Sigur că îi era frică, dar numai pe jumătate, restul fiind teatru.

— Eu fug, mă ascund, continuă el. Apelează la domnul Pretoreanu; dacă nu mă scapă, nu-mi rămâne decât să mă spânzur.

Ajunse la gară pe străzi ocolite, cu ochii în toate părțile, se furișă într-un vagon de marfă, de pe o linie moartă, și rămase acolo până seara, când se urcă în trenul de Suceava. Nu știa dacă Frusinela era acolo, mergea la noroc, nu rămânea altă scăpare. Bilet luă de la șeful de tren, după ce plăti amendă, nu-i păsa de bani, avea vreo mie de lei, nu putea să se ducă la ghișeu, în gară, poate poliția pândea, ce să facă un om ca el dacă nu să fugă?

Trecu de Suceava, se dădu jos la Burdujeni, așa scurta drumul cu câțiva kilometri. Merse cu piciorul cam două ore, când ajunse, era ziuă de-a binelea. Îi veni inima la loc, când văzu automobilul în fundul curții, sub un șopron făcut anume, ca să-l apere de soare. Alături, într-un colț de grajd amenajat omenește, era camera șoferului. Acesta tocmai ieșea, numai în izmene, să se spele la fântână. Tiberiu se duse la el, cu mâna întinsă.

— Ce mai faci, Virgile?

El își spunea Vergiliu.

— Ce să fac? răspunse, căscând, cu ochii la soare. De-ale nefăcute. Dar pe dumneata, ce vânt te-a adus încoace?

Părea mirat, deși n-ar fi fost nimic de mirare. Tiberiu îl privi cu coada ochiului.

— Doamna nu s-a sculat?

— Nu, doarme cu băiatul.

Frusinela avea un băiat, făcut în porumbiște, dar îl luase taică-su pe lângă el, să-l ajute la bodegă. Tiberiu nu-l mai văzuse de când era mic, nu putea să-l țină minte. Ușa casei se deschise și apăru un tânăr, ciufulit, în cămașă de noapte și fără papuci în picioare. Glasul Frusinelei se auzi dinăuntru:

— Darling, nu umbla în picioarele goale, ca țăranii.

Glasul ei, sclifosit, era plin de tandrețe. Tiberiu se apropie de cerdac, privindu-l cu mirare pe tânăr.

— Tu ești Mitiță?

Cel întrebat căscă ochii, fără să înțeleagă despre ce era vorba. Frusinela se ivi și ea în ușă, cu un capot roz peste cămașa de noapte, albă. Când îl văzu pe Tiberiu, făcu ochii mari, dar nu-și pierdu cumpătul.

— Cum o să fie Mitiță? zise, cuprinzându-l pe tânăr cu brațul și trăgându-l spre sine. E drăguțul meu, nu-ți place?

Era un flăcău frumușel și timid, căci se înroși foarte tare. Nu mai puțin se înroși Tiberiu, deși avea o inimă tăbăcită; dar pe el nu-l stăpânea timiditatea, ci o furie greu ascunsă.

— Putem să schimbăm două vorbe între patru ochi? o întrebă pe Frusinela.

Ea se învoi, cu o bunăvoință răutăcioasă, cu un zâmbet de triumf, care nu mai avea mult să se transforme în rânjet.

— Sigur că da, răspunse, așezându-se la masa de pe cerdac. Darling, tu du-te în casă de te îmbracă. Virgile, pune cafeaua să fiarbă.

— Cine-i darlingul ăsta al tău? Alt nume nu are?

Îl chema Pietru, era dintr-un sat mai de departe, Frusinela îl ajunsese din urmă pe drum, când venea cu automobilul, de la Suceava. Fusese soldat și se eliberase, se întorcea acasă cu o lădiță în mână. Îl oprise la ea peste noapte, și noaptea următoare; abia a treia zi merse cu el la casa lui, cu automobilul, douăzeci de kilometri, pe care bietul soldat i-ar fi făcut cu piciorul, dacă nu-l lua Frusinela.

— Te las cu ai tăi până mâine; spune-le că te-ai băgat să slujești la mine. Ai o drăguță?

— Am! răspunse flăcăul, cu ochii în covorul de pe podeaua automobilului.

— Spune-i să te aștepte… Sau mai bine să-și caute pe altul!

Acestea se întâmplau cu o lună înainte, prin august. De atunci dormeau împreună.

— Sunt în mare încurcătură, spuse Tiberiu. Poți să mă găzduiești până mai încolo, la iarnă?

— Dar eu nu mai stau decât până culeg via. Frusinela vorbea cu o mândrie și o voluptate de podgoreană.

— Nu-i nimic, răspunse Tiberiu. Îmi lași cheile.

— Bine; până atunci, o să-ți dau camera mea; pe el o să-l culc în față.

— Și tu, unde o să dormi?

— După cum mi-o veni, când la unul, când la altul. Să știi că mi s-a făcut dor de tine; abia aștept seara.

Frusinela se îngrășase, începuse să se treacă la față, dar Tiberiu avea nevoie de ea, și de-aici se năștea în el o dorință adevărată. Grasă, negrasă, trecută sau netrecută, femeii nu-i lipsea patima, i se citea în ochii aprinși ca de flacără.

— O fi puiul bun, mărturisi ea peste noapte, dar cocoșul îl bate! Ah, darling!

Tiberiu se ridică într-un cot și-i arse o palmă de-i înfundă capul în pernă. Uitase primejdia, spumega de indignare.

— Eu nu sunt maimuțoiul tău, să nu-mi spui darling, că îți înmoi oasele!

— Ah! gemu Frusinela. Ce mână ai, ticălosule! Hai, bate-mă, bate-mă, pisează-mă, fă-mă bucățele! Darling!

Scos din fire la auzul cuvântului, Tiberiu se ridică în genunchi, îi strânse mijlocul între coapse, ca în menghină, și începu s-o lovească în obraz cu dosul mâinii, când cu stânga, când cu dreapta.

— Ah, darling, darling!

La fiecare cuvânt, repetat cu perversitate, loviturile deveneau tot mai violente, până ce Frusinela scoase un țipăt, dar nu de groază, i se zvârcoli întreg trupul, pe urmă își pierdu cunoștința și rămase inertă, răpusă de nebunie și voluptate.

Ușa se deschise cu o bușitură, o siluetă albă năvăli în odaie. În lumina lunii, Tiberiu îl recunoscu pe Pietru; în mâna lui lucea un cuțit lung, de

bucătărie. Se zbuciumase de cu seară în tindă, ascultând ca nebun vorbele și zgomotele care veneau de dincolo.

— Pleacă! Pleacă de-aici, scrâșni, că de nu, bag cuțitul în tine!

Dintr-o mișcare, Tiberiu sări în fața lui, îi cuprinse mâna înarmată și i-o răsuci la spate; cuțitul căzu pe podele. Frusinela părea moartă. Când își reveni, Pietru fugise, ieșise pe poartă și o luase la goană pe uliță.

— Cum de n-am știut până acum ce-ți poate osul?! murmură Frusinela, revenindu-și din leșin, însă stăpânită de voluptate. Tu ești Dumnezeul meu, osândește-mă, omoară-mă, dar mai întâi iubește-mă!

În acest timp, Pietru, numai în cămașa de noapte, fugea nebun afară din sat, pe șoseaua albită de lună. Se auzea un tren, îi veni gândul să treacă peste șanț și să se arunce pe linie, dar i se făcu frică. Ar fi vrut să moară fără știrea lui, să pice din cer un fulger. Când trecu podul peste un iaz verde, argintiu în lumina lunii, se uită hipnotizat la apă, cu ochii cât cepele; i se făcu iar frică și o luă la fugă. Se opri sub un tei de pe marginea drumului. „Mai departe de-aici nu trec!” își spuse. N-avea cu ce să se spânzure, își scoase cămașa, o rupse în fâșii, le înnodă, făcu laț la un capăt și căută cu ochii craca de care să-l lege. Rămase țeapăn, se auzea o căruță, apropiindu-se în trapul cailor. Nu avu puterea să facă o mișcare, să se ascundă, rămase așa, gol și nemișcat, cu fâșiile de cârpă în mână. Căruța se opri alături, un om sări de pe leagăn și se apropie de el, ca de o arătare.

— Gherghina! strigă el înapoi, spre căruță. Vino fuga, ăsta-i Pietru!

Băiatului nu-i spuse o vorbă, nu-l întrebă ce se întâmplase, nu credea că ar putea să răspundă, și de răspundea, cine să-l înțeleagă?

Fata veni și ea, îl recunoscu, scoase un țipăt și, fără să țină seama că n-avea nimic pe el, îl luă în brațe, ca pe un copil, să-l sprijine, să-l încălzească.

— Of, Doamne, de o săptămână te căutăm! Am mers din sat în sat, dar nu ți-am găsit urma.

Plângea pe umărul lui, speriată și fericită. Îi gemea inima de durere și ardea de bucurie. Spunea întruna, strângându-l în brațe, fără să se rușineze de pielea lui goală: „Of, Doamne, of, Doamne!”

Îl urcară în căruță, pe paie, îl înveliră cu cerga, fata se lipi iar de el, tremurau amândoi, ca de friguri. Încetul cu încetul, pe el îl cuprinse o fericire nemaiîntâlnită, trupul tânăr pe care îl ținea în brațe îl readucea la viață, era un trup de fată cuminte, topită de dragoste, nu înțelegea cum se rătăcise, și în loc să rămână lângă ea, luase drumul Gomorei.

— Gherghină, îi șopti la ureche, hai să fugim în lume, până nu se face ziuă. Doar să mă strecor în casă și să pun ceva pe mine. Aici n-o să putem trăi, locurile sunt blestemate!

Capitolul 39

Cornelia conciliază cu înțelepciune între Alexandrina și domnul Pretoreanu. Umanizarea acestuia, reținerea, modestia, premergătoare declinului. Violenta izbucnire a lui Odor; refugiul lui în podul de fân. Dita îndrăgostită pământește, de o zeitate. La patruzeci și doi de ani numărați biologic, optzeci în spirit, Odor descoperă în Dita prima femeie. Reapariția lui Tiberiu, divorțul, purificarea Ditei.

Un gest cu totul neinspirat al domnului Pretoreanu fusese să-și lase mustață la bătrânețe, și barem să fi fost o mustață stufoasă și impozantă, ca a lui Clemenceau, de pildă, sau ca a lui Bismarck, căruia îi semăna de altfel, și la gesturi, și la înfățișare. Era o mustață albă, țepoasă, cam năpârlită, ascuțită la vârfuri, care îl făcea ridicol. Iar mie, pe deasupra, îmi inspira gândul că podoaba aceasta neizbutită marca scăderea puterii lui mefistofelice; nu puteam să-mi închipui că o coadă de diavol se potrivea cu o mustață senilă, parcă mâncată de molii, care reprezenta decăderea biologică și nicidecum forța virilă. Pe lângă el, Pantelimon, deși cu aproape zece ani mai în vârstă, părea un om în plină putere.

Dar, în ceea ce privește activitatea lui, domnul Pretoreanu nu era deloc în scădere, își conducea cu o energie nescăzută, de multe ori secretă, numeroasele afaceri, cunoscute sau mascate, cu ramificații în cinci metropole mondiale, pe lângă cele unde numele lui apărea numai cu inițiale cifrate. Nu mic era amestecul lui și în politică; aici se orienta după un principiu enunțat de mai multă vreme, la întrebarea lui Jordie: „Cu cine mergem, cu ăia sau cu ăștialalți?” Răspunsul fusese: „După cum o fi cazul!” Cazul, în prezent, nu era limpede, domnul Pretoreanu știa că o mare primejdie amenința coroana regală, dar rămânea pentru încă un timp partizanul regelui Carol al doilea, dovadă că doi ani mai târziu, când după el prăbușirea era iminentă, îl sfătuise să meargă în vizită și la Hitler, și la Stalin, apoi să aștepte momentul când să opteze pentru unul din ei, cel capabil să-l salveze. În același timp însă, stipendia mișcarea discipolilor, adversari ai regelui, fără să se formalizeze că ziarul lor, mascat sub o firmă

nouă, îl acoperea de amenințări și insulte. Spre deosebire de alții, el nu era deloc încredințat că odată cu scoaterea Arhanghelului și a discipolilor din lege primejdia de agresiune dispăruse; dimpotrivă, se aștepta la acte de teroare, și nu se înșela, ele se pregăteau în umbră și în curând aveau să se dezlănțuie.

Deși părea unul din primii vizați, domnul Pretoreanu umbla fără nici o pază, în timp ce Jordie, slujitorul său, în afara celor două gorile care îl flancau strâns în orice ocazie, se bucura de scuturile unei limuzine blindate și nu circula decât cu escortă. Într-un timp, aș fi crezut că domnul Pretoreanu avea drept protecție coada de diavol, care își arătase puterea. Acum eram înclinat să cred, sau credeam cu certitudine, că apărarea lui o asigurau chiar discipolii, deși se știa că vizita făcută de el Arhanghelului nu se sfârșise cu un pact amical, ci cu o neînțelegere. Dar Arhanghelul probabil aplica în relațiile lui politice același principiu ca domnul Pretoreanu, „după cum o fi cazul”, care nu-i decât răstălmăcirea puțin mai cultă a zicalei populare: „fă-te frate cu dracu’ până treci lacu’!”

Aceasta era deci poziția domnului Pretoreanu față de situația politică a momentului, în 1936, doi ani înainte ca Germania, numită al treilea Reich, să anexeze Austria și să anunțe alte pretenții, doi ani înainte ca regele să meargă la Hitler dar nu și la Stalin, doi ani înainte de moartea Arhanghelului, doi ani înainte de a începe precipitarea evenimentelor. Doi ani, lumea obișnuită sperase că va fi liniște, speram chiar și eu, deși domnul Leopold, dentistul, care se străduia de mult timp să-mi trateze o măsea cariată fără să izbutească, fiindcă îi tremurau mâinile, ne prevestea un viitor negru și se gândea încotro să mai emigreze.

Oricât de disperată ar fi fost situația lui Tiberiu, Alexandrina nu putea să se adreseze domnului Pretoreanu; apelă la Trandafil, dar el refuză, deși pe mine mă ajutase, mergând să ceară în favoarea mea sprijinul acestui personaj puternic; cu atât mai puțin ar fi acceptat Odor.

Buna Cornelia, întreprinzătoare, tăcută și discretă, care se atașase cu o dragoste sublimă de familia lui Trandafil, chiar și de acei frați pe care încă nu-i cunoscuse, simțea reținerea Alexandrinei față de domnul Pretoreanu. Fără s-o înțeleagă, căci mai întâi ar fi trebuit să-i știe cauza, o aproba, socotind că nici Alexandrina, nici fiii ei nu puteau să greșească. Ea, în schimb, se afla în afara cauzei, nu trebuia să-și calce pe suflet ca să se adreseze domnului Pretoreanu, și era obligată la acest gest, ca să-i salveze pe ceilalți de o umilință.

Adresa o știa, de pe plicurile imperiale care continuau să vină regulat o dată pe săptămână și pe care Alexandrina le lăsa nedeschise. Cine avea tăria de suflet să nu deschidă asemenea plicuri dovedea că știe să se prețuiască pe sine; altceva Cornelia nu putea să deducă, dar nici nu era nevoie. Ea îi scrise domnului Pretoreanu în termeni umili, pentru care niciodată n-aș putea s-o judec; umilința ei nu însemna înjosire, ci sacrificiu; așa salva demnitatea Alexandrinei: „Niciodată doamna, pe care nu îndrăznesc s-o numesc rudă, căci nici nu-i sunt, decât prin alianță, ceea ce a fost un noroc pentru mine, iar pentru ea poate era o umilință, deși nu mi-a arătat, căci mi-a vorbit totdeauna cu dragoste; niciodată doamna, care este o sfântă tot atât de curată la suflet ca Maica Precistă, n-ar cere ajutorul cuiva la o nevoie, nici măcar pe al lui Dumnezeu, în biserică. Pe când eu, fiindcă sunt o femeie modestă și simplă, pot îngenunchea în fața dumneavoastră, rugându-vă să-i salvați de la dezonoare un fiu, care ar fi dezonoarea ei, nedreaptă. Aduceți toată înțelepciunea de care vă bucurați și care cred că e mai presus de a tuturor oamenilor, și faceți așa fel ca ea să nu se simtă jignită, și nici să știe de această scrisoare. Spuneți-i că Dumnezeu v-a îndrumat pașii.”

Lăsând la o parte mustața lui ridicolă, apariția domnului Pretoreanu, pe care nu-l mai puteam recunoaște, a făcut să uit tot ce gândisem rău despre el câteodată, și să mă rușinez că într-un timp de inconștiență tinerească îi profanasem landoul.

— Doamnă, se adresă el Alexandrinei, din ușă, neîndrăznind să se apropie, un înger mi-a apărut în vis astă-noapte și mi-a spus că sunteți în primejdie.

Venise de astă dată fără vechea și impunătoarea lui emfază; în locul prestigioasei limuzine Bentley, prima din lume odată cu Rols-Royce, care ar fi uimit întreaga stradă și întreg cartierul, luase un modest Opel-Captain, pe care nu s-ar fi ostenit să-l cumpere, ci reprezenta un cadou al legației germane. La volan era tot bietul Garibaldi, care îmbătrânise odată cu stăpânu-su. Am spus bietul, fiindcă părea însoțit de o continuă suferință, pe chipul lui descărnat se vedea o amărăciune imobilă, fixată în ridurile adânci ale obrazului, căci în mod ciudat fruntea îi rămânea necutată, netedă și inflexibilă, ca o mască de ceară. Numai vederea îi rămăsese bună, nu purta ochelari decât ca să citească ziarul, *Populo d’Italia*, singurul pe care îl accepta, deși nu se îndoia că trei sferturi sau poate mai mult din cuprinsul lui era minciună. Încolo, se cocârjase, slăbea constant, ca și când ar fi avut un cancer, hainele atârnau pe el jalnic, își târa picioarele anevoie, numai

mașina o conducea în stilul din tinerețe, caracteristic italienilor, cu brațele întinse, ceea ce îi dădea un aer de trufie sportivă. Ultimul membru al familiei lui murise, la Neapole, o mătușă bătrână, trecută peste o sută de ani, dar cu cât, nu mai știa nimeni; alții, mai tineri, nepoți sau strănepoți, pieriseră în războiul din Abisinia, un văr era victima naufragiului suferit la Polul nord de dirijabilul generalului Nobile, rămăsese înghețat pe banchiză, lângă faimosul cort roșu, unde îl găsi echipa de salvare. În sfârșit, un ultim supraviețuitor din familie căzuse ciuruit de gloanțe într-o încăierare a Mafiei cu poliția.

Garibaldi socotea că de mult ar fi fost timpul să moară, suferința lui nu era bătrânețea, ci gândul că îl ținea în viață forța demonică a domnului Pretoreanu, în care credea mai mult decât oricine. El își închipuia că nu va putea închide ochii atâta timp cât stăpânu-su rămânea în viață – și, după semne, acesta era un om fără moarte.

Când mașina, mergând la pas în căutarea casei cu numărul 17, opri în fața porții, domnul Pretoreanu puse mâna pe umărul lui Garibaldi, oprindu-l să coboare, ca de obicei, spre a-i deschide portiera cu șapca în mână; era o ceremonie la care bătrânul șofer nu putea să renunțe, fără să sufere; așa începea decăderea, și a stăpânului, și a slujitorului.

Domnul Pretoreanu nu mai avea cu el, ca de obicei, vestita lui carabină, pe care acum o uita adesea sub draperia de la fereastră; rar mai ochea în trecătorii de pe Calea Victoriei. Dar atunci, când își punea ochii pe unul și îl prindea în colimatorul lunetei, mâinile lui, tremurătoare, ca ale tuturor bătrânilor, înțepeneau într-o poziție sigură, de parcă ar fi fost susținute de suporturi metalice.

Pentru Alexandrina, venirea lui era penibilă, i se părea că avea de trecut cea mai grea încercare din viață, mai grea decât moartea copiilor și a bărbatului; ca și bătrânul Garibaldi, în clipa aceea ar fi vrut să fie și ea moartă. Aștepta înlemnită insuportabilele lui omagii, care îi dădeau alergii pulmonare, crize de astm, făcând-o să respire în spasmuri, pe lângă alergiile pielei. Știa că îmbătrânise, deși alții n-ar fi observat încă, nu-și închipuia că e făcută altfel decât restul lumii și o îngrozea gândul că domnul Pretoreanu va începe acum să-și exprime obișnuita lui admirație. Dar, în mod ciudat, el nu spunea nimic, aproape se ferea s-o privească, și era cu mâinile goale, nu venea să-i ofere nici flori, nici bomboane în cutii aurite ca Evanghelia. Ceva mai liniștită, Alexandrina se apropie de el și îi întinse mâna, iar când el se

aplecă să-și exteriorizeze obișnuitul omagiu datorat femeilor, și-o retrase bărbătește.

— Doamnă, vorbi domnul Pretoreanu, înainte ca ea să-i ofere un scaun, conform firii și obiceiurilor mele, nu am venit aici ca să aflu din gura dumneavoastră ce aveți pe suflet; cunosc întâmplarea, nu-i decât un semn de iresponsabilitate, ceea ce poate vă va face să suferiți mai mult decât dacă era o escrocherie adevărată.

Cu toată groaza din suflet, Alexandrina îl examină involuntar, cu atenția ascuțită. Cu toată limpezimea minții, omul din fața ei nu mai avea mult până să ajungă o epavă. Mustața țepoasă și rară, care stârnea sau râsul, sau mila, nu urmărea decât să ascundă ridurile de deasupra buzei superioare; această hașură deasă și profundă, ca niște crestături cicatrizate, apare rar la bărbați și mai mult la femeile trecute, care au râs prea mult în viață; ele, dacă sunt cochete, și le nivelează cu o pastă plastică în culoarea pielii, dar nu înșală pe nimeni cât timp nu pot să retușeze și ridurile sufletului.

Abia când domnul Pretoreanu făcu o pauză, Alexandrina își reveni și îl pofti să șadă, pe un mic fotoliu, lângă un gheridon din mijlocul camerei. Îndată, se temu că fotoliul era prea mic pentru el, dar când îl văzu așezându-se, își dădu seama cât i se împuținase trupul. Pe gheridon, el văzu unul din plicurile sale, nedeschis, cum îl adusese slujnica de dimineață. Nu păru nici surprins, nici mâhnit, ci spuse cu o seninătate pornită dintr-o profunzime a sufletului necunoscută de nimeni, mărturisesc că nici măcar de mine.

— Așa am și nădăjduit, că nu veți deschide niciunul din plicurile mele. Indiferent ce-ar fi cuprins, nu putea să fie decât ridicol; toate sunt ridicole, de la o vârstă înainte. Hârtia era goală, plicurile trebuiau doar să vă confirme că sunt în viață. Cum bănuiesc că nu citiți ziarele, nici nu ascultați știrile la radio, am vrut să înțelegeți că în săptămâna când nu mai venea un plic de la mine, murisem. Mi se părea brutal să vi se trimeată un faire-part de doliu.

Momentul devenea melodramatic, domnul Pretoreanu trecu repede peste el și se întoarse la adevăratul scop al vizitei. Alexandrina uitase de Tiberiu, mintea ei părea împietrită.

— Unde este acum fiul dumneavoastră?

— Nu știu, a fugit; se ascunde.

— Dacă aflați ceva de el, sfătuiți-l să stea ascuns cât mai multă vreme; până ce îi veți da de știre. Fuga nu-i unul din principiile mele, dar îi recunosc foloasele. Încurcătura o să se aranjeze, și o să se uite; nici o

minune nu ține mai mult de trei zile. Dacă era aici, poate l-ar fi omorât cu pietre; mai târziu, s-ar putea să-l întâmpine cu ramuri înverzite de salcie, pentru o faptă nebănuită astăzi.

Deocamdată, domnul Pretoreanu aranjase ca întâmplarea să nu aibă o urmare imediată, să fie înăbușită. Dar ca publicul să nu se revolte, trebuia să li se ofere păgubașilor o reparație, măcar parțială; oamenii se resemnează cu ușurință, decât nimic, mai bine o parte, partea aceea li se pare ca un câștig la loterie, ca o pomană cerească. Asociații, nouă, câți rămăseseră, erau arestați, inclusiv preotul, care fu caterisit fără întârziere, devenind simplu laic. La unii, se găsiră bani, de proveniență nejustificată, la alții obiecte de valoare. Nu bănuisem; după informațiile mele, toate depunerile se oferiseră drept câștiguri, prin tragere la sorți, ca să ademenească pe alții.

Informația era și corectă, și greșită; o mare parte din câștiguri intrase în buzunarul asociaților, pe baza unor depuneri făcute în numele rudelor sau oamenilor de încredere; nu rămăsese decât să se trucheze tragerea. Nu se găsi nici o dovadă că Tiberiu avusese și el un asemenea beneficiu; se abținuse, dar nu înțeleg motivul, poate în așteptarea unei lovituri finale, care să le întreacă pe toate celelalte; sau, cum am bănuit mai înainte, trecuse printr-o eclipsă a rațiunii.

Cu banii confiscați se acoperea unul din cele două milioane depuse. Chiar câștigătorilor adevărați ar fi putut să li se ceară restituirea banilor, dat fiind că asociația „Viitorul fericit” făcuse plăți ilegale; fiecare câștigător putea fi un complice, și cred că erau cu adevărat, în bună parte. Dar ar fi fost nevoie de numeroase procese, câteva sute, care se puteau prelungi cu deceniile. Domnul Pretoreanu găsi altă soluție, ultimul păgubaș își primi depunerea întreagă, iar celor despăgubiți parțial li se dădu diferența, așa că spre sfârșitul anului istoria era încheiată, acuzații scoși de sub urmărire.

Tiberiu ar fi putut să vină acasă, dar între timp încropise o altă afacere, la Suceava, și nu se întoarse decât la începutul războiului. Cât despre soluția găsită de domnul Pretoreanu, am motiv să cred că milionul lipsă i-l furnizase Jordie, exercitând unul din numeroasele lui șantaje. Însă nu m-ar mira să aflu odată că domnul Pretoreanu îl scosese din fondurile lui proprii; era în stare, din moment ce Arhanghelului îi dădea un milion pe lună, și nu își încetă dania către discipolii lui, nici după ce el murise. Iar moartea nu era numai datorată domnului Pretoreanu, ci și uneltită de el.

Iau faptele ca pe o realitate, așa cum și sunt, fără doar și poate, însă ceva rămâne imposibil, să reconciliez cu el însuși un asemenea personaj, mai

paradoxal decât oricare altul ar fi existat vreodată, lăsând la o parte celebrele exemple istorice, de a căror întâietate, totuși, nu sunt cu totul sigur.

În prima lui vizită la Alexandrina, domnul Pretoreanu rămase numai o oră, timpul cât îi explică intențiile cu privire la salvarea lui Tiberiu. Vorbea calm, lucid, cu deplină competență și cu spiritul întreprinzător al unui om care își conducea singur, fără alt ajutor decât al bătrânului Sobieski, afacerile lui, pentru mine nelimitate. De unde într-un timp acest om ajunsese cu asiduitățile până la indiscreție, spre a nu spune necuviință, acum era reținut, fără nici urmă de resentimente, ca unul împăcat pe deplin cu el însuși. Și totuși, chiar dacă părea încă puternic, ei îi făcea milă. Din recunoștință? Poate că da, dar mila era sinceră, iar purtarea ei rece dinainte i se părea nedreaptă. Ar fi trebuit să găsească mai de mult fibra onestă din sufletul lui, și să ajungă la o înțelegere bizuită pe demnitatea fiecăruia.

— Domnule Pretoreanu, îi spuse, ascunzându-și emoția, eu nu sunt singură; am cu mine nu doar amintirile, neasemuit de bogate, nu doar harpa, mijlocul meu de a-mi manifesta sentimentele; am în jurul meu o parte din fiii mei, care, după moartea tatălui lor, au rămas singura justificare a existenței mele. Iar pe deasupra, și lăsând la o parte pe fratele soțului meu, azi marele meu om de nădejde, mai am un înger păzitor, temelia acestei case, soția lui Trandafil, care, deși mult mai în vârstă decât el, a izbutit să-și facă o căsnicie atât de fericită, că are de unde să ne dea și nouă câtă fericire ne trebuie.

Alexandrina se uită la plicul nedeschis de pe masă și acolo, fără ca vreunul din doi să observe, privirea ei se întâlni cu a domnului Pretoreanu.

— Dumneavoastră, în schimb, continuă ea, îmi dau seama cu o întârziere vinovată, sunteți foarte singur. Vă rog, dacă este posibil, veniți la noi o dată pe săptămână, în locul plicului; veți fi propriul mesager al vieții dumneavoastră, fie ea cât mai senină și, dacă doriți, cât mai îndelungată!

Sunt întocmai vorbele ei, ar fi fost necinstit să schimb măcar una, fiindcă în ele rezidă aceeași putere de a răspândi lumină în jurul ei, ca harpa și ca lămpile cu sticle de cristal, pe care le ștergea singură, după-amiezile, cu o ceremonie domnească.

* * *

Abia se închise ușa după domnul Pretoreanu, automobilul nu plecase încă de la poartă, când Odor năvăli furios în odaia Alexandrinei, făcând semne de amenințare cu mâna ciuntită.

— Ce-a căutat aici acest dușman al omenirii?

Se opintea atât de puternic să răcnească, încât coardele vocale, suprasolicitate, scoteau sunete în falset, înalte și gâtuite, ca de om cu virilitatea scopită.

Izbucnirea lui șterse melancolia de pe chipul Alexandrinei, tristețea, care urmase după plecarea atât de mișcătoare a domnului Pretoreanu, și o aduse la prima realitate, cea căreia se datora vizita lui neașteptată.

— El are să-l scape pe Tiberiu de pușcărie și pe noi toți de dezonoare.

Explicația era inutilă, Odor nu știa nimic despre Tiberiu, nici măcar că locuia la trei case de acolo și avea de soție pe Dita, deși ea îi spusese, atunci când i se prezentase. Acum era între ei o prietenie, ea venea zilnic să-l viziteze, în repausul de la prânz, când se închideau prăvăliile, dar lui i se părea că n-are o apartenență terestră, ci coboară din înaltul cerului. Și de altfel, explicația Alexandrinei nici nu-l interesa, n-o ascultase, venise numai să-și verse furia pe un om căruia îi vânduse sufletul din proprie inițiativă, ca Faust lui Mefisto, adăugând și trupul, gata să și-l jertfească după ce își termina scrisul. Bizarul angajament era confirmat prin act scris de Odor cu propria lui mână, și nu pentru vreo tinerețe perpetuă, ci numai ca să obțină mijloacele de a merge la Paris, cinci mii de franci, la valoarea lor din deceniul al doilea.

— Poate să-mi ia trupul după moarte, și sufletul, dacă va mai fi să existe, dar cât sunt viu, să nu-mi apară în față!

Continua să țipe, strangulat, în timp ce își agita, amenințător, mâna ciuntită. Alexandrina își apăsă palmele pe urechi și se întoarse cu spatele.

La prânz, când Dita veni cu mâncarea, în sufertaș, gata încălzită, îl găsi plimbându-se încruntat prin odaie. Nu-l despărțea decât o ușă de odaia Alexandrinei, și lui i se părea că de dincolo veneau efluvii diavolești, rămase în urma domnului Pretoreanu. Văzând-o pe Dita, se însenină dintr-odată.

— Ești binefăcătoarea mea, ființă divină! îi spuse, îngenunchind în fața ei și sărutându-i poalele rochiei.

Ea se înroși ca de flacără, puse sufertașul jos, îl cuprinse de subțiori și-l ridică în picioare; cu voie sau fără voie, trupul ei rămase o clipă lipit de al lui. El îi simți numai căldura, în schimb prin ea trecu o străfulgerare.

— Vai, domnule profesor! se apără tulburată. Să nu mai faceți așa, nu merit, sunt o biată femeie…

— Ești binefăcătoarea mea, mai mult ca o sfântă!

Nu mai avea seninătatea s-o privească în față, era prima femeie căreia îi simțise căldura trupească, dar nu știa s-o interpreteze, i se părea de esență divină. De la cerșetoarea bătrână și deșucheată care îi deschisese prohabul pantalonilor sub podul Mihai Vodă, se socotea pângărit pe viață, fără dreptul de a se mai gândi ce era el, și prin ce se deosebea de o femeie. Femeia nu putea să-i fie decât soră, cum fusese Medeea, apoi Tania, și după ele niciuna. În Dita vedea prima oară altceva, întruparea pământească a unei idei mistice, era o sfântă coborâtă din cer, să vegheze asupra lui până la sfârșitul vieții.

— Poftiți la masă, până nu se răcește mâncarea!

Dita luase mai de mult obiceiul să-i aducă mâncarea, în locul Corneliei, dar acum nu se mai mărginea să lase sufertașul și să plece; îi plăcea să-i pună masa, și să-l servească, își închipuia cum se chinuia singur, numai cu o mână.

Spre deosebire de toate femeile pe care le-am iscodit în această privință, ciotul mâinii drepte, ascuns în mâneca hainei, nu-i stârnea sila; dacă lui un asemenea gest i-ar fi făcut bine, ar fi vrut să-l mângâie. Am citit într-o carte de senzație, fără valoare literară, cum o femeie, subjugată de un om cu piciorul tăiat de deasupra genunchiului, își trezea voluptatea, și uneori mergea până la capăt, desfăcând curelele complicate ale protezei, întârziind asupra fiecăreia, cuprinsă de spasmuri, apoi strângea bontul între coapse și îl mângâia ritmic; arunc în cea mai murdară ladă de gunoi această idee, fiindcă profanează natura.

Și în Dita am socotit că era o morbiditate, până ce am aflat un amănunt din copilăria ei, pe care îl socotesc esențial în felul cum trebuie s-o înțeleg astăzi. Când era mică, tatăl ei, ciung dintr-un accident de muncă, batoza de treierat grâul îi apucase mâna și i-o smulsese de la încheietură, o ținuse în brațe, o legănase, iar ea, deși vedea cum erau făcuți oamenii ceilalți, nu găsea nimic respingător în acea mutilare, dimpotrivă, o socotea naturală. Ba chiar, ciotul i se părea mai frumos decât mâna întreagă, cu cele cinci degete ale ei, ca niște gheare, sau mai rău, ca picioarele de păianjen. Spun acestea pentru a-i justifica mentalitatea și a nu o socoti chiar o denaturată, altminteri îmi păstrez întreaga oroare pentru orice schingiuire a anatomiei umane; chiar și unei statui accidentate, Venus din Millo, de pildă, spre a-i

recunoaște grația feminină, totdeauna îi întregesc brațele în minte, altfel ar trezi în mine dezgustul și groaza. Mai târziu, când ajunsese în strada Calomfirescu, ciungii care veneau și ei pe acolo, mai mulți decât s-ar putea crede, o căutau cu precădere, fiind singura în fața căreia puteau să-și scoată cămașa, fără s-o dezguste, pe când celelalte fete, dacă nu izbuteau să se eschiveze, strângeau din dinți și închideau ochii.

În ziua când venise domnul Pretoreanu, Odor se mută în podul de fân, de deasupra grajdului. N-a uitat nimeni, cred, că fostul proprietar al casei, Jean Stătescu, căruia nevasta în complicitate cu amantul îi bătuse o caia în creier, avusese trăsură cu cai, ca toți oamenii care voiau să se bucure de respectul orașului. Grajdul cu remiza trăsurii alături alcătuiau un pavilion, în fundul curții, în stil cu casa, destul de pretențios la vedere. Podul, unde se ajungea pe o scară de lemn, acum era gol, fără cai nu mai trebuia fân, rămăsese praful pe jos și niște hamuri vechi atârnate de grindă. Partea din față era închisă cu șipci încrucișate, ca să poată circula aerul, altfel fânul ar fi prins umezeală. În fața ușii, care rămase deschisă toată ziua, până veni iarna, lăsând să intre toată lumina de-afară, Odor își puse masa de lucru; pe lângă pereți puse cuferele cu manuscrise, iar peste ele o saltea, și acolo dormi până fu gata odăița lipită cu podul, unde mai înainte locuia vizitiul.

Mutarea o făcură Dita cu Pantelimon, fără să-l întrebe pe Odor de ce pleca din casa mare. Nimeni nu-l întrebă nimic, era o ciudățenie mult mai mică decât retragerea în peștera de la munte. Singura care putea să-și închipuie ceva, după izbucnirea lui provocată de vizita domnului Pretoreanu, era Alexandrina, dar ea știa că orice cuvânt ar fi spus rămânea zadarnic; Odor trebuia să-și continue drumul început în adolescență, când plecase de acasă, certat ireconciliabil cu domnul Alcibiade.

După ce vărui odăița, Dita îi aduse acolo patul, lavoarul și restul de mobilă, puțină și de fapt inutilă. Pantelimon vru să tragă electricitate, dar Odor se opuse; își păstrase obiceiul să scrie numai la lumina zilei, câteodată la lună; odată ce nu mai vedea, se întindea în pat, pe întuneric, și până să adoarmă își preciza ideile următoare, adesea memorând frazele, nerămânându-i decât ca a doua zi să le treacă pe hârtie.

Spre norocul lui, fereastra camerei dădea în spate, spre grădina vecinilor, plină de pomi cărora acum le cădeau frunzele, și așa, chiar să fi vrut, nu vedea casa mare, unde locuia Alexandrina. Ar fi văzut-o din pod, când scria la masă cu ușa deschisă, dar atunci, afundat în gânduri, cu ochii în hârtia albă, pentru el nu mai exista nici o lume.

În afară de Pantelimon, care dăduse ajutor la pregătirea odăii și căratul mobilei sus, nu mai venise nimeni decât Cornelia, o dată, cu un covor ieftin de iută, ca să acopere cu el dușumeaua uzată; un alt covor nu s-ar fi potrivit acolo, era econoamă, dar nu zgârcită, n-ar fi pregetat să dea mai mult pe el, dacă ar fi fost nevoie. A doua oară aduse perdele, de pus la fereastră și felurite șervețele, cârpe brodate, de pus pe câte o mobilă, ceea ce intră în priceperea femeilor. De atunci înainte, venea numai Dita, cu mâncarea, la urmă strângea masa, apoi, dacă el nu-i spunea să plece, rămânea acolo, pe un scaun, până la ora două, când se ducea să deschidă prăvălia.

Pe timpul peșterii, poate fiindcă umbla cu barbă și începuse să-și târșească picioarele de prea lungă nemișcare, Odor îmbătrânise; eu, unul, îi uitasem vârsta, mi se părea un moșneag, un Faust înainte de pactul cu Mefisto. Abia acum îmi dădeam seama că era un bărbat încă tânăr, știam de altfel că împlinise de curând patruzeci și doi de ani, vârsta când, de la un timp, se spune că abia începe viața; în multe feluri chiar așa și este. În toamna când se mutase deasupra grajdului, cu el se petrecea o schimbare miraculoasă, întinerise, și mai ciudat este că își simțea tinerețea, se privea în oglindă, își peria părul câte o oră, bineînțeles fără a-și înceta meditația; nu era timp pierdut în nici o privință, căci, pe lângă gândurile care i se nășteau în minte, însuși părul își recăpăta vechea lui viață, așa cum îl știusem, bogat, mătăsos, căzând în plete până aproape de umeri. Nu putea să se bărbierească singur și ca să cheme bărbierul în fiecare zi, i s-ar fi părut o indecență; convenise să-l cheme din două în două zile, însă în ziua de la mijloc, când își simțea barba crescută, se simțea stânjenit, ar fi vrut să se ascundă de Dita, deși o aștepta nerăbdător să vină cu sufertașul.

Cu amândoi se întâmpla ceva asemănător, dar dacă Odor nu-și dădea seama, Dita, versată până la dezgust în relațiile ei cu bărbații, simțea că este îndrăgostită. Tiberiu lipsea de o lună, avea să lipsească probabil multă vreme; nu-i simțea lipsa, dimpotrivă, mulțumea soartei că era liberă și putea să se gândească la Odor cu un zâmbet pe buze. Uneori, se visa lipită de el, cum îl simțise o singură dată; atunci, îi trecea un junghi prin inimă și prin tot trupul, i se aprindea obrazul. Însă când ajungea la el, cu sufertașul în mână, făptura aceasta, care am socotit cu aproximație că în cariera ei trecuse prin mâinile a cincizeci de mii de bărbați cel puțin, se înroșea ca o fetiță, transformându-se parcă într-o fecioară neatinsă de nimeni; prin darul femeilor de a redeveni pure, când o dragoste le aprinde inima; atunci ele, măcar în unele clipe, uită tot ce a fost mai înainte. Spun așa, și așa cred, dar

nu fac o regulă, căci dacă o singură mie de femei ar râde de această părere, ar avea de ce să-mi fie rușine. Cele de la baza credinței mele se cunosc de departe, și sunt multe.

Cum stătea pe scaunul ei, după masă, iar Odor își relua scrisul, semăna puțin cu Tania, ca atitudine, numai că, deși la fel de timidă, gândurile n-o paralizau într-atâta, încât să nu poată spune o vorbă. Totuși, ezită multe zile până ce odată îndrăzni să-l întrebe:

— Spuneți-mi și mie ce scrieți acolo!

Mi-am amintit de lungile lui dizertații nocturne, când uita să se dezbrace, iar eu îl ascultam de la fereastră. Orice om care gândește în singurătate are nevoie de un auditor, fără o alegere riguroasă, poate numai ca să-și audă glasul și să-și găsească un martor, chiar dacă el l-ar înțelege numai pe jumătate sau nici atâta.

Odor lăsă capătul de creion pe hârtie, ridică ochii și își pipăi obrazul; era ziua când nu se bărbierise. Instinctiv împinse scaunul înapoi, trăgându-se mai în umbră. Dita înțelese, sau simți stânjenirea lui, de aceea îi spuse:

— Dați-mi voie să vă bărbieresc eu de aici înainte; oricând doriți. Am fost ucenică la frizerie.

Odor nu încuviință, nu refuză, o auzise numai cu o conștiință secundară. Prima conștiință se încălzea, ca să răspundă la întrebarea de mai înainte.

— Ce scriu?… Am de dezbătut douăzeci și patru de întrebări, ordonate în mintea mea, în ani de zile. Cifra nu-i întâmplătoare, douăzeci și patru este numărul gamelor din muzică, cărora Bach le-a închinat câte un preludiu și o fugă, fiecare în altă tonalitate, și le-a reluat încă o dată, întărindu-și demonstrația, într-o lucrare monumentală, care nu urmărește numai ceea ce s-ar crede, să desfășoare de la un cap la altul posibilitățile clavecinului.

În loc să se intimideze mai tare, Dita prinse curaj, el îi vorbea ca unei egale, de aceea îl întrerupse:

— Spuneți-mi altfel, vă rog; nu înțeleg! Cine-i Bach? Ce sunt fugile? Și clavecinul?

Odor o privi confuz; i-ar fi trebuit un an să-i explice.

— Atunci, mulțumește-te să înțelegi că între cele douăzeci și patru de întrebări ale mele și fugile lui Bach, indiferent cine ar fi el, indiferent ce-ar fi clavecinul, există o corelație, ele acoperă un tot, o filozofie universală. Iată una din întrebări, cea mai simplă, care ar corespunde fugii în do major, temelia întregului edificiu: întrebarea mea cu privire la religie. De treizeci

de ani mă ostenesc să arăt în așa fel, ca să fiu crezut, că religiile, toate, fără excepție, au fost și sunt un flagel pentru omenire. Admit ca omul să creadă într-o forță supranaturală, dar forța aceea există numai în noi, nu poate fi nici condusă, nici scindată de altcineva; de schismele ei suntem vinovați singuri, și când ajungem la ele, personalitatea noastră se anulează, fiindcă își pierde coeziunea. Această stare se numește nebunie și nu are leac decât în regăsirea credinței unice, iarăși prin forțele noastre proprii. Casa de sănătate este doar un azil pământesc, la fel ca biserica; nici una, nici alta nu au mijloace să ne aducă vindecarea, ele ne oferă doar o amăgire. Amândouă ar trebui să fie desființate; preoților, călugărilor și nebunilor ar trebui să li se redea libertatea. Căci Dumnezeu, oricum s-ar numi el, suntem noi înșine.

Credeam și eu aproape la fel, fără să-i fi suferit influența.

— Până aici ai înțeles? întrebă Odor.

— Nu! Dar îmi place să vă ascult, v-aș asculta ziua și noaptea; simt că vorbele pătrund în mine și au să rodească, într-o zi, poate am să înțeleg totul, poate pe altă cale, nu prin vorbe… Pe altă cale.

Era transfigurată, în sufletul ei exista o credință, pe care încă nu putea s-o exprime. Pe urmă se ridică, hotărâtă:

— Mă duc să iau briciul.

Reveni într-o fugă, îi puse un șervet la gât, îi săpuni obrazul cu pămătuful, apoi cu mâna, ca să i se înmoaie barba mai bine. El stătea cu capul dat puțin pe spate, cu ochii închiși, așa că ea putea să-l privească în voie, înregistrând cu delicii necunoscute apropierea lui fizică; i-ar fi mângâiat părul cu mâna cealaltă, nu îndrăznea, simțea în schimb că între cele două mâini ale ei s-ar fi născut un arc voltaic, care, în loc să le prefacă în cenușă, le-ar fi dat o altă viață.

De atunci înainte, Dita îl bărbierea în fiecare zi, cum sfârșea masa de prânz; nu putea veni dimineața, trebuia să deschidă prăvăliile. O dată, Odor o întrebă:

— Ce-ai dori tu cel mai mult pe lume?

— Să fiu servitoarea dumneavoastră. Nu merit mai mult și nu vreau altceva.

La această vorbă umilă, Odor nu răspunse, era paralizat de uimire și se simțea mai umilit decât voia ea să se umilească. Primul lui gest, când putu să-l facă, fu să-i ia mâna și i-o sărută, ca unei stăpâne.

Din puținele ei lecturi, Dita își aducea aminte de o carte groasă, cu ilustrații; faptele se petreceau la Roma antică, o sclavă era îndrăgostită de

stăpânul ei, un patrician frumos și rece ca piatra. Nu ținea minte numele acelei fete, dar o vedea, de parcă ar fi avut-o acum în față, într-una din ilustrații contemplând statuia celui adorat de ea în taină, ridicându-se pe vârfuri și sărutând, cu gura ei fierbinte, gura rece de marmoră. Dita ar fi dorit ca Odor să fie o clipă statuie. Odată nu se putu abține și, după ce îl bărbierise, cât el mai stătea cu ochii închiși, își apropie buzele de obrazul lui, fără să-l atingă. El însă o simți și deschise ochii, clipind ca sub o lumină prea puternică. Era amețit? Visase?

— Ce-a fost asta? întrebă, temându-se că nu mai percepea lumea exterioară.

— Sărutul sclavei! răspunse Dita, enigmatic, cu o inspirație greu de explicat la un om simplu.

De fapt, nici nu știuse ce spune, prin gura ei vorbea o reminiscență subconștientă.

Deprins cu singurătatea, Odor nu simțise niciodată lipsa unei ființe omenești, își ajungea el însuși, într-un alter ego, ba nici nu era destul timpul, al zilei, al anului, ca să poată comunica până la capăt unul cu altul. Acum, prima oară, simțea că Dita îi lipsește, uneori îl bătea gândul să coboare până la prăvălie, numai ca s-o vadă o clipă. E de înțeles că nu-i mărturisi niciodată aceste gânduri, ar fi însemnat să renunțe la prima din doctrinele sale, interzicerea atingerii între două spirite. Ea însă îl simțea, cum el n-ar fi crezut, numai că îi lipsea curajul să-i arate ce fericire ar fi fost să știe puțin mai mult unul despre altul; nu totul, așa cum îi trecea ei prin minte, căci ar fi însemnat sfârșitul lumii.

Într-o noapte, deși dormea nemișcat, cu fața în sus, spiritul lui Odor se zbuciuma prin somn, și a doua lui conștiință îl simțea, în formă materială, cum încerca să-i spargă pieptul, să evadeze și să alerge într-un loc, spre o ființă, al cărei nume ar fi vrut să-l strige, dacă nu l-ar fi împiedicat prima lui conștiință; aceasta, fiind adormită, nu putea să-l elibereze. Despre cele ce aveau să urmeze, el nu putu să-și dea seama decât la ziuă, când văzu soarele în fereastră, care din cele două conștiințe îl condusese. Până atunci, realitatea și visul se confundau între ele.

Prezența unui spirit străin, un fluid, îl făcu să deschidă ochii; înaintea altei senzații, simți durerea din piept, ca o dovadă că fusese acolo o zbatere și continua încă, parcă inima i se lovea în coaste, bubuind ca o tobă. Apoi brusc, în toată ființa lui se făcu liniște. O făptură omenească, înveșmântată în alb, stătea îngenuncheată alături, cu capul pe marginea patului; părul,

despletit, acoperea cearșaful, ca un văl negru, cu o scânteiere albastră. Prima lui conștiință vru să se apere, dar a doua îl făcu să vorbească, stins, ca și cum și-ar fi dat ultima răsuflare:

— De ce-ai venit?

— Fiindcă m-ați chemat dumneavoastră, v-am auzit glasul.

A doua conștiință recunoscu; o strigase. Trecuse miezul nopții și erau numai ei doi, într-o odaie. Niciodată Odor nu fusese singur cu o femeie. Se pregătea o fatalitate; dacă ar fi fost treaz pe deplin, l-ar fi cuprins frica. Așa cum stătea, îngenuncheată ca la icoană, ea părea că se roagă; și glasul ei, deși o șoaptă, parcă făcea să vibreze aerul deasupra, în cupola bisericii, unde îngerii, cu trompeta la gură, așteptau să sune vestea în ceruri.

— Dacă eu mai pot să fiu ceva pe lume, primiți-mă lângă dumneavoastră. Ca pe o servitoare.

Odor nu răspunse, dar nu putea s-o alunge. Ea își trecu peste cap veșmântul alb, cămașa de noapte, și se strecură lângă el, sub cuvertură.

— Acum faceți ce vreți cu mine; puteți să mă omorâți, și tot aș fi fericită.

Odor își dădea seama că fatalitatea trebuia îndeplinită.

— Dar eu nu știu, spuse, după o ezitare.

Nu era rușinat; se rușină Dita, fără să fie surprinsă, înțelese într-o clipită că el întrupa un sfânt din biserică, ar fi trebuit să-și închipuie. Nici nu dorea mai mult decât să-l adore, nu se gândea că sfinții fuseseră la început oameni, cu o viață lumească. Se ridică în genunchi și începu să-i sărute picioarele, cu evlavie, începând cu vârfurile degetelor, unul câte unul, apoi îi sărută locul unde fuseseră bătute cuiele pe cruce, și parcă simți gustul sângelui, așa cum Mântuitorul și-l dăruise oamenilor; de-o asemenea cuminecătură nu mai avusese nimeni parte până la ea, se simțea sfântă, și cu acest simțământ merse mai departe, peste glezne, de-a lungul gambelor, împingând încet giulgiul în sus, peste genunchi și peste coapse.

Dar cu mult înainte de-a ajunge la locul unde ostașul își înfipsese sulița, încremeni de uimire, câtva timp rămase paralizată, nu putea face un gest, era incapabilă să gândească. Până ce simți cum îi ia foc trupul și atunci instinctul, biruind rațiunea și evlavia, o făcu să se târască alături, pe spate și să-l tragă deasupra, îndrumându-l cu mâinile ei, fără sentimentul că redeveneau păcătoase, că îndrumaseră pe puțin cincizeci de mii de bărbați mai înainte. Întreaga ei făptură, trupul și sufletul erau ca la prima atingere, așa simțea, așa credea, restul pierise.

Odor nu știa ce se întâmplă, o blagoslovenie îi învăluia ființa crescând întruna, până ce un fulger îi străbătu șira spinării, ducându-se în sus, până la creier, și în jos până la picioare; atunci auzi trosnind catapeteasma, o lumină puternică inundă odaia o clipă: pornea din părul negru revărsat peste pernă, Dita avea un nimb în jurul capului.

— Ești o sfântă! îi spuse Odor. Nu merit să stau lângă tine.

Coborî din pat și îngenunche în locul unde fusese ea mai înainte.

* * *

Frământările lui Odor, din zilele următoare, cât nu făcu altceva decât să se adâncească în sine, întrebându-se unde greșise în judecarea vieții, se materializează în primele rânduri pe care le scrise după aceea, o jumătate de pagină, rămasă și ultima. Părea o continuare și o concluzie a dizertației ținute într-o zi, pentru Dita: „După treizeci de ani trăiți în eroare, am înțeles că Dumnezeu și diavolul nu pot sălășlui împreună, ci fiecare în alt trup, ca să se împreuneze când vine vremea. Diavolul se află în bărbat, capul tuturor relelor, iar Dumnezeu în femeie; ca semn pământesc al acestui adevăr, ea se naște fecioară, privilegiu pe care și-l sacrifică spre a putea naște pe fiii omului. Așa stând faptele și pentru ca tot ce-am scris până astăzi să nu rămână zadarnic, am de inversat între ele, pe toată întinderea a cincisprezece mii de pagini, doar două cuvinte, pe da în locul lui nu, spre a restabili un adevăr devenit acum imuabil. Fiind o treabă de rutină și nu creatoare, deși îmi va lua multă vreme, va trebui să-mi caut o ocupație practică, spre a nu suferi că trăiesc de pomană."

Am reprodus ultimele rânduri scrise de el, convins că nu se îndoia de ceea ce spune, dar fără să cred că un asemenea adevăr ar putea fi admis și de alții, în cazul că ar fi posibil să-l înțeleagă.

La cererea lui stăruitoare, Cornelia se gândi să-i găsească o ocupație, ceea ce era greu dacă îi lipsea mâna dreaptă. Până la urmă, femeia aceasta bună și înțeleaptă îi deschise un debit de tutun, în prăvălioara de la poartă, unde își începuse negoțul, vânzând borș proaspăt.

Odor stătea la o măsuță din fața ghișeului, cu primele lui caiete scoase din cufăr, și le descifra cu migală, ca să poată înlocui prin negații afirmațiile de altădată. Lua cunoștință de venirea unui cumpărător după umbra care cădea pe foaia caietului, dar de multe ori o ignora, până ce omul își vedea de drum, ridicând din umeri.

Cornelia observa, dar nu-i făcea reproșuri, se socotea prea mică pe lângă el, întocmai ca Dita, care și astăzi se purta umilă, de parcă i-ar fi fost servitoare; dar niciodată nu fusese mai fericită și mai mândră de sine. Nu se ducea la el noaptea decât atunci când simțea că o cheamă; era clipa ei divină. Iar el o chema numai după lupte grele cu diavolul din sine, acceptând voluptatea spre compensarea înfrângerii. Faptele se petreceau în așa fel, că nimeni nu avea vreo bănuială. Un scandal și o dramă ar fi putut să izbucnească numai la întoarcerea lui Tiberiu. Dita nu l-ar fi lăsat s-o atingă chiar dacă ar fi supus-o la chinuri.

Spre norocul ei și spre liniștea tuturor, el se întoarse abia primăvara, și atunci era gata încurcat cu o fată foarte tânără, tot de pe strada Calomfirescu, la care stătuse ascuns câteva zile, după ce revenise în oraș, noaptea; nu-i trebui mult timp să afle că scandalul se liniștise, toată lumea era despăgubită.

Tiberiu veni într-o seară, pe întuneric. Dita era încă în prăvălie, făcea socoteala banilor. Dacă n-ar fi fost hotărâtă de mult și cu strășnicie să-l înfrunte, putea să leșine. Se înroși, dar altfel rămase calmă.

— Mai întâi dă-mi câteva sute! spuse el, întinzând mâna. Și acum, spune-mi, când te muți din casă?

— De ce să mă mut?

— Fiindcă vin cu alta; o cunoști: Vichi. De mâine vreau să începem divorțul.

Dacă ar fi intrat pe ușă doi porumbei de aur și i s-ar fi așezat pe câte un umăr, Dita n-ar fi simțit o liniște și o bucurie atât de mare. Dar în același timp, era buimacă, nu-i venea să creadă în vorbele lui Tiberiu, la fel cum nu putea crede că există porumbei de aur. Înțelegea că trebuie să-și ascundă bucuria, astfel că răspunse în batjocură:

— Și tu crezi că ai să poți aduce o curvă în casa Corneliei?

— Dar tu ce-ai fost? Am să mă însor cu ea, cum m-am însurat și cu tine.

Dita zâmbi enigmatic. Fiindcă se simțea curată ca o fecioară. Fiindcă nu fusese niciodată ce spunea Tiberiu, ținuse locul alteia, care acum era moartă.

Capitolul 40

Politica în Europa după anexarea Austriei. Tristul pact de la München. Daladier și Chamberlain. Abandonarea Cehoslovaciei. Capitulare.

Consecventa strădanie a Corneliei de a reface familia Alexandrinei; proiectarea faptelor în viitor. Bombardarea rafinăriilor printr-o surpriză nereușită. Vichi, noua nevastă a lui Tiberiu; impudoarea ei naturală. Un avion avariat se târăște pe deasupra caselor; Pantelimon Dumitrescu trage în el cu praștia, cum domnul Alcibiade trăgea în zepelin cu pușca de vânătoare. Ioana între ruine. Epava fortăreței zburătoare. Deznădejdea Ioanei transformată în tandrețe.

În copilărie am citit o carte care m-a emoționat puternic și pentru multă vreme; mă emoționează și astăzi, când i-am uitat detaliile. E vorba de o familie nenorocoasă, de pe pământul Franței, pe care moartea tatălui urmată de sărăcie, precum și alte adversități o destramă, risipind-o în toate patru vânturile. Cel mai mic din fii, abia un copilandru, se pune pe treabă, citește, învață, muncește, obsedat de o idee creatoare și plină de noblețe, să-și readune sub același acoperiș întreaga familie, pentru el noțiune sfântă. Nu spun numele cărții, nici al autorului; cine a citit-o să-i recunoască, cine nu, nici să nu-i afle, căci ar fi degeaba.

Acel spirit fanatic al băiatului l-am regăsit în Cornelia, având în plus un dezinteres personal care o făcea și mai nobilă, fiindcă ea nu se gândea la propria ei familie, pierdută în întregime și pentru totdeauna, în condițiuni dramatice. Ea se străduia să adune la un loc familia lui Trandafil, fără să o cunoască, alerga, chibzuind, inventa, nu-și mai găsea liniștea, așteptând ca pe o apoteoză ziua când toți cei vii vor fi împreună în jurul unei mese de sărbătoare. Ea nu se gândea să schimbe destinul unor oameni, să-i adune cu sila, când aveau alte rosturi. Teofil nu-și putea părăsi postul, era locotenent în garda palatului, avea propria lui familie. Dar Cornelia, deși nu spera că ea va trăi până atunci, se gândea că în treizeci de ani Teofil va ieși la pensie, și atunci poate va fi bucuros să se adune la un loc cu toți frații.

Ceilalți doi, Tadeu și Titus, pe care doar i-am amintit, urmând să intre mai târziu în povestire, însurați la rândul lor, erau amândoi profesori de matematici, asistenți la Universitate, unul la Iași, altul la Cluj, și Cornelia nu-i cunoștea decât din auzite; nu veniseră niciodată s-o vadă pe Alexandrina, în vreo vacanță, nici nu trecuse prea mult timp de când Cornelia o adusese în casă. Poate nu erau bucuroși să dea ochii cu Tiberiu; pe Odor îl socoteau doar o victimă a exaltării lui din adolescență, îl priveau mai degrabă cu milă. Și, în sfârșit, niciunul din frați nu avea cu adevărat simțul familiei, ceea ce nu mă miră la niște firi atât de eterogene, că i-ai fi

putut lua drept străini unul de altul. Cornelia spera că odată adunați la un loc, înconjurați de grija și dragostea ei, se va face și uniunea dorită de ea cu atâta ardoare.

Primul veni Titus, de la Cluj, în toamna tristă a anului 1940, când se pierduse o bună parte din Transilvania. Nu avea alt loc de refugiu, dar se gândea că va fi doar provizoriu, trebuia să se mute la București, unde fusese repartizat cu postul de asistent la catedra de matematici. Ca să rămână aici, profesor de liceu, ar fi însemnat să coboare o treaptă, când se aștepta să devină șef de lucrări, adică să urce. Dar curând după aceea, înainte de a-și găsi casă la București, fu mobilizat, și familia, doi copii și soția, rămase sub oblăduirea Corneliei, visul ei care începea să se împlinească.

Titus era sublocotenent de rezervă și merse pe zonă. Acest cuvânt avea multă întrebuințare în vremea aceea, zona fiind locul unde se aduna armată, în multe locuri din țară, de obicei pe lângă sate, dar cei de acasă nu știau mai mult decât atâta, se păstra secretul, pe scrisori nu se punea adresa, ci un număr de cod, pe care spionii, chiar dacă l-ar fi descifrat, trebuiau să-și bată capul multă vreme. Secretele militare se află cu timpul, dar nu-i un motiv să le dai mură în gură inamicului. Cine era inamicul în acel caz, nu se știa încă, Ungaria își luase partea, deși ar fi vrut să fie mai mare, Rusia de asemeni, ca și Bulgaria; nimeni nu mai avea motiv vădit să ceară.

Atunci, unde era primejdia? De nemți nu se putea vorbi, erau de pe acum în țară, ne instruiau armata, mai lipsea numai un tratat de alianță. Dar contra cui, dacă ei aveau semnat un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, vecina noastră din partea dreaptă a hărții? Parcă eram legați cu o cârpă la ochi, ca în jocul de-a Baba-oarba. Sigur că se făceau presupuneri, și ele s-au adeverit în vara următoare, dar țin minte că au fost dezmințite până în ultima clipă. Stalin n-a vrut să creadă într-un atac din partea lui Hitler, deși Inteligence Service-ul Marii Britanii îl prevenise; s-a convins abia după ce războiul izbucnise de-a binelea.

N-am fost la război, eram mobilizat pe loc, la ziarul lui Jordie, așa că n-am să pot spune, când va veni timpul, cum s-au petrecut faptele pe front, decât luând de la alții, ceea ce nu-i o treabă cinstită. Voi povesti ceea ce am văzut cu ochii, în spatele frontului, în sate și în orașe, în bordeie și în palate – și am văzut multe. Căci, la urma urmelor, războiul s-a întins peste toate acestea și toți am fost martori, n-a scăpat nimeni de groaza morții, mai ales după ce au început bombardamentele de aviație. În 1944, deveniseră aproape o rutină, ceea ce nu micșora spaima oamenilor; avioanele veneau

pe lumină sau pe întuneric, aruncau bombele, apoi lumea răsufla ușurată, cu toți morții și răniții, cu toate ruinele, și așteptau ziua următoare. Sinistrele urlete de sirenă nu mai erau o surpriză, mai ales că la radio se anunța cu o oră înainte un atac posibil. Restul timpului se spunea, la intervale: „în spațiul aerian al României domnește liniște; nu se semnalează nici o incursiune inamică!” Până la emisiunea următoare, parcă era vreme de pace.

Cu un an înainte însă, în 1943, vara, în timpul amiezii, a fost un atac aerian prin surpriză, s-au bombardat rafinăriile de la Ploiești și Câmpina, dar, firește, au căzut bombe și peste casele oamenilor. Amintesc de el, fiindcă se leagă în chip direct și dramatic cu o ființă care a jucat un rol neuitat în viața mea, deși n-am mai pomenit-o de multă vreme; fiindcă n-o mai văzusem, deși locuia aproape de Cornelia, la capătul străzii. E adevărat că evitam să trec prin fața casei, iar dacă n-aveam încotro, întorceam capul, ca nu cumva să fie la fereastră, sau în portița unde odată o visasem, că jucam gajul cu ața, numai în doi, și fără martori. Eram la fel de timizi și unul, și altul, dar nu încape îndoială că aștepta s-o sărut, căci acesta era sfârșitul jocului; eu însă nu mersesem până la capăt, când îi simțisem respirația și căldura obrazului mă speriasem, mă trăsesem înapoi și o lăsasem cu ața în gură, stupefiată. Deși era numai un vis, ar fi putut să nu mă ierte. Mai târziu, ne-am iubit, am rămas cu o amintire; însă dacă într-o zi socotise că era timpul să plece, nu m-am dus după ea, n-ar mai fi fost ca înainte, și nici nu știam dacă s-ar fi întors; când o femeie pleacă, trebuie lăsată în libertate. De aceea mă ferisem ani de-a rândul s-o întâlnesc, deși, când veneam la Trandafil și Cornelia, o știam la capătul străzii. Nu voisem să aflu nimic, nu întrebasem pe nimeni, acum era medic, dacă nu renunțase la facultate. Luându-mă după o fotografie de nuntă, știam că se măritase, poate locuia în alt oraș, poate avea copii, dar nu voiam să mi-o închipui greoaie și îngroșată, când o știam cu mijlocul atât de subțire, cu sânii făcuți pentru voluptate, nu ca să alăpteze. Acestea sunt gânduri de la vârsta erotică, să-mi fie îngăduite. Nu ne ascunsesem nimic unul altuia, nu ocolisem nici o frivolitate, și acum, asupra noastră cădeau bombele.

Frontul din răsărit era încă departe, în schimb, aliații debarcaseră în Sicilia, și înaintau spre nordul Italiei. Important pentru ce-a urmat un an mai târziu este că orașul Foggia, la sud de Bari și aproape de Adriatică, era în mâinile lor, cu aerodromul vestit de unde puteau să decoleze fortărețele

zburătoare, încărcate cu tone de bombe și cu destulă benzină ca să ajungă până deasupra României și să se întoarcă.

Până atunci, cu o vară înainte, a venit cu totul pe neașteptate o gigantică escadră americană, vreo sută optzeci de fortărețe zburătoare și alte tipuri de bombardiere, dar cu toată surpriza, în miezul zilei și la mică înălțime – însemna un hazard atât de mare, încât au fost doborâte mai mult de jumătate din ele. O armată fără imensele resurse ale Americii și fără spiritul western al luptătorilor, pe care i-am preamărit de câte ori am avut ocazia, deși unii nu-i socoteau, mai ales pe aviatori, decât niște mercenari dornici de aventură și de parale, ar fi putut să-și piardă cumpătul în fața unei încercări atât de grele, să se tragă înapoi, cu prudență. Nu spun că n-a plâns nimeni în America, în Anglia și în întreagă tabăra aliaților, dar comandanții și-au păstrat sângele rece, armata nu și-a luat gândul de la victorie, și a mers înainte, în sunetul fatidicului semnal emis de radio Londra, ritmul dat de timpani al primelor patru note din *Simfonia Destinului*.

Se spunea că, în vederea bombardamentului neașteptat de nimeni, în nordul Africii, de unde avea să decoleze escadra, s-a construit macheta rafinăriilor de la Ploiești, plasarea lor în topografia orașului, și echipajele s-au exersat pe viu, zile îndelungate, cum să-și execute misiunea. Fiecare pilot își știa ținta atât de bine, încât putea s-o recunoască și printre salvele artileriei antiaeriene, și sub focul de mitralieră al avioanelor de vânătoare. Fiecare bombardier știa unde să-și lase bombele, fiecare mitralior își cunoștea câmpul, pe care trebuia să-l apere și, în sfârșit, toți știau când și pe ce itinerarii să se întoarcă.

Dar pentru germani, rafinăriile de la Ploiești și Câmpina erau un gaj prea mare, vital pentru continuarea războiului, astfel că în zona celor două orașe concentraseră mari forțe de apărare; la sfârșitul bombardamentului, m-am dus pe câmp și am văzut bateriile lor antiaeriene, cu țevile tunurilor fumegând încă. Am crezut că toți servanții muriseră, erau întinși pe spate în iarbă sau în țărână, fără să miște, fără să respire; m-am apropiat, și atunci unul a deschis ochii, albaștri ca bolta cerului pe care o ciuruise, dar n-a avut putere să mă întrebe ce căutam acolo; dormea răpus și a căzut iarăși în somn, ca în letargie. Toți dormeau, nimic nu putea să-i trezească. Atunci am avut cea mai vie imagine a ceea ce numim istovire; folosisem adesea cuvântul, fără să-i simt adevărata și întreaga lui cuprindere; acum o vedeam cu ochii, istovirea e vecină cu moartea, când trupul omului și-a pierdut ultima forță, și renunță să mai trăiască. Să nu se creadă că e o greșeală; deși

uniforma artileriei era de un verde cenușiu, ca de câmpie, eu am văzut-o neagră, ca a batalioanelor SS, și nu m-a înșelat ochiul, țin minte că mi s-a părut sinistră. Cred că apărarea antiaeriană de la Ploiești, cel mai important punct de apărare, era întărită cu trupe de siguranță, speranța lui Hitler.

Un an mai târziu, am cunoscut și ceața artificială. Alarma mă surprinsese mergând spre centrul orașului; atunci am zărit, ca pe niște fantome uriașe, în mantăi de protecție, soldați germani, deschizând robinetele butoaielor cu substanța care se transforma în ceață. Erau multe, așezate pretutindeni; ei semănau cu niște furnici gigantice, fugind în toate direcțiile, într-un cuib aflat în primejdie; acel moment va fi sfârșitul cărții.

Un supraviețuitor ar putea să-mi spună dacă în 1943 s-a folosit ceața artificială; în locul unde mă aflam, pe strada Corneliei, n-am văzut-o, poate n-a fost timp să se deschidă robinetele, poate butoaiele nici nu erau instalate, atacul a picat din senin, într-o frumoasă zi de vară, când mâncasem, prima dată de la începutul războiului, pâine albă. Titus fusese rănit, venise într-un concediu medical de o lună; de aceea mă și aflam acolo, ca să-l văd și să-mi povestească prin ce trecuse. Tadeu era pe front, tocmai în cotul Donului; printr-un noroc sau printr-un disperat act de voință, n-a căzut prizonier, a izbutit să se retragă, în condițiuni vecine cu moartea. Tiberiu făcuse ce făcuse, la el mi se părea firesc, și rămăsese acasă. Nici nu trebuise să facă mare lucru, nu-și căutase cine știe ce protecție. Protecția cea mai sigură ar fi fost domnul Pretoreanu, care venea în vizită o dată pe săptămână. Dar omul acesta, în primul război, ținuse în loc, el singur, cu carabina, o întreagă companie inamică; s-ar fi dus și astăzi să lupte, dacă nu l-ar fi lăsat puterile. Cum ar fi ajutat el pe cineva, fie și pe fiul Alexandrinei, să se eschiveze de la o datorie străveche a omului? Până și partizanii păcii, când țara lor e în primejdie, se duc s-o apere. Soluția lui Tiberiu era mai simplă, plătea leafă lunară, cinci mii de lei, unui plutonier de la Cercul de recrutare, și restul nu-l privea, era treaba celuilalt, destul că nu-l supăra nimeni.

După abdicarea regelui Carol, domnul Pretoreanu, care își lichidase aproape toate afacerile și ducea o viață și mai retrasă ca înainte, știa că războiul este pierdut, că lui Hitler nu-i va rămâne altceva decât să se sinucidă, dacă nu izbutea cineva să-l lichideze mai înainte; căci nici vorbă nu putea fi de un gest disperat și eroic, să iasă la atac în fruntea unui pluton de infanterie și să moară în luptă; doar nu era să fie el mai brav decât

Kaizerul, care refuzase să-și salveze onoarea într-un fel asemănător, și preferase să se retragă în Olanda. Hitler n-avea unde să se retragă.

Domnului Pretoreanu, care cunoștea viitorul, nu-i rămânea decât să regrete că regele nu-i urmase sfatul, să meargă în vizită și la Stalin, să lase deschis drumul spre o viitoare înțelegere. Se vorbea de felurite păci separate, emisari ai beligeranților băteau drumurile între Cairo și Stockholm și câte altele locuri secrete, dar domnul Pretoreanu nu-și făcea nici o iluzie că războiul va avea alt sfârșit decât prevăzuse și îi spusese regelui; sau Germania, sau Rusia.

Deocamdată, americanii bombardau prima oară rafinăriile de la Ploiești și Câmpina.

Eram cu Titus la o masă de pe trotuar, în fața prăvăliilor, cu o sticlă de vin pusă bine de Cornelia, pentru oaspeții cărora voia să le arate o simpatie deosebită; nu mă pot plânge de felul cum se purta ea cu mine, aproape mă socotea de-al familiei, dar acum simpatia deosebită îl privea pe Titus, fiindcă avea pe mâneci triunghiul auriu al răniților; un glonț îi străbătuse plămânul stâng, pe lângă inimă; cum lipsise puțin să moară, Cornelia se uita la el ca la Mântuitorul care înviase și dăduse lespedea la o parte.

Deși era duminică, prăvăliile rămâneau deschise dimineața, ca oamenii ocupați în timpul săptămânii să-și poată face cumpărăturile. Mai înainte, duminica se respecta cu sfințenie; acum, în toiul războiului, oamenii nu se mai gândeau decât să supraviețuiască. Prin ușa deschisă, o vedeam pe Dita la casă, nu-mi explicam cum se schimbase, nu cunoșteam dragostea ei pentru Odor, vedeam numai că devenea altă ființă, de la o zi la alta. Se mutase în casa mare, în fosta odaie a lui Odor; chiar dacă divorțase, Cornelia nu se putea lipsi de ea, nu se gândea s-o alunge. Vichi, noua nevastă a lui Tiberiu, stătea tot timpul în casă, nu era bună la nici o treabă, nici măcar să se plimbe, să-și miște picioarele.

Cred că întâi s-a auzit trăgând artileria antiaeriană, și pe urmă a sunat alarma; câteva minute mai înainte se auzise un tunet prelung și înăbușit, venind de la sud, din înaltul văzduhului. Chiar am crezut că tună cu adevărat, deși pe cer nu se vedea nici un nor, dar câteodată se întâmplă să tune și pe vreme senină. În anul următor, învățasem, mi se deprinsese urechea, auzeam huruitul motoarelor când avioanele abia treceau Dunărea. Însă niciodată n-am putut deosebi explozia bombelor de bubuitul tunurilor antiaeriene; și astăzi cred că zgomotele erau cam aceleași.

Acum, lumea ieșea speriată din case, se uita pe cer, apoi o lua la fugă spre pivnițe; adăposturi mai bune nu existau. Atunci am văzut-o prima oară pe Vichi, a coborât din casă sărind pe scară din două în două trepte, ținându-și cu mâna capotul descheiat la toți nasturii. Nu mi-aș mai îngreuia mintea cu încă un personaj, n-am nevoie de el, dar nu pot să uit că, trecând pe lângă noi, în fugă, marginile capotului îi scăpau din mână, lăsând să se vadă că n-avea nimic pe dedesubt decât pielea. O clipă am asemuit-o cu Aurica, fosta țiitoare a lui Tiberiu, și nu greșeam prea mult, era între ele o înrudire; cam așa se întâmplă, bărbații sunt atrași de un gen al lor în ceea ce privește femeile, și dacă au de unde alege, îl caută până îl descoperă.

Nu știu ce-o dusese pe fata asta în casa de pe strada Calomfirescu, nu părea să aibă douăzeci de ani, poate doar optsprezece, nu era nici urâtă și nici măcar vulgară. Cunosc mai multe cauze pentru care femeile își aleg o asemenea viață. Cauza, la Vichi, era indolența; nu-i plăcea să învețe carte, nu-i plăcea să muncească, nu știa nici o meserie, și-o luase pe aceea pentru care nu se cerea nici măcar carnet de ucenic, necum diplomă. O comparam acum nu cu Aurica, deși mi-o amintea destul de bine, ci cu Dita, care ieșise din prăvălie și tocmai trăgea oblonul. Dacă ar fi fost să aleg dintr-odată pe una din ele, m-aș fi oprit la Vichi, fără să zăbovesc nici o clipă. Dar dacă aș fi avut timp de gândire, o zi, o lună, Dita ar fi ieșit biruitoare; deși era mai puțin frumoasă, se cunoștea că, așa simplă și neinstruită cum avusese nenorocul să fie, în sufletul ei strălucea o lumină, o transfigura, făcând-o seducătoare, sub o statornică haină de modestie.

Nu găsesc o explicație mai bună cu privire la miraculoasa ei metamorfoză, decât că avea darul devenirii; prin acest dar făcuse efortul de a merge un an de zile la dentist, să-i repare dantura. Nu era un simplu detaliu, ci un principal act de tranziție. Odată cu dinții, ea își schimbase nu doar fizionomia, atât de respingătoare mai înainte, ci întreg eul. Dacă l-aș fi cunoscut pe acel dentist, pentru mine un creator de artă, m-aș fi dus să-i exprim admirația.

Vichi se oprise în poartă, neștiind încotro s-o apuce.

— Haide fuga în pivniță, la casa mare! o îndemnă Dita.

O comisie de la Apărarea pasivă decretase pivnița ca adăpostul cel mai bun de pe stradă, împotriva bombardamentelor aeriene, în primul rând pe motivul că avea două ieșiri, și oamenii puteau să se salveze, dacă pe una din ele cădea o bombă. Ce se întâmpla dacă bomba cădea la mijloc nu mai intra în socoteală, un acoperiș și două planșee de cărămidă boltită, între grinzi

metalice, n-ar fi apărat pe nimeni. Pivnițele erau bune numai contra schijelor și suflului puternic al bombelor explodate în apropiere. Prin ce groază treceau oamenii în acele clipe, când pământul se zvârcolea ca la cutremur, nu vreau să mai aduc aminte nimănuia.

Huruitul avioanelor se auzea tot mai aproape, venind din mai multe direcții; artileria antiaeriană trăgea de jur-împrejurul orașului.

Dita fugea mai repede decât Vichi, voia să-l coboare pe Odor din odaie, fiindcă lipsea de la debitul de tutun, din față; era sigură că el nu ținea seama de cele ce se întâmplau afară, stătea cufundat cu ochii și cu mintea în caietele de pe masă. Vichi, în papuci, își mișca greu picioarele, se împiedica la tot pasul, își regăsea echilibrul bătând aerul cu brațele, capotul flutura liber, dar căruia din oamenii în goană spre adăposturi îi ardea să se uite la pielea ei goală?

— Haide și noi la adăpost, spuse Titus, ridicându-se fără grabă. Nu de alta, dar nu vreau ca ai mei să-mi poarte grija.

Era calm și puțin ironic, desigur, în doi ani de război trecuse prin sute de bombardamente, nu mai puteau să-l impresioneze. În ce mă privește, nu ascund că îmi era frică, în afară de antiaeriană acum parcă se auzeau explodând și bombe, apoi se auzea sigur răpăit de mitraliere. Tocmai când plecam spre casa mare, nevoit să merg la pas alături de Titus, în loc s-o iau la goană, la câteva zeci de metri mai încolo Vichi se împiedică și căzu cu fața în jos, pe trotuar, ca retezată. Până să-i venim în ajutor, se ridicase și se uita la noi năucă; avea genunchii juliți, sângele se prelingea pe gambe, până la glezne. Oare nu-și dădea seama că stătea în ochii noștri goală tocmai cu partea care se acoperă prima? Halatul se mai ținea doar pe umeri.

— Să-ți fi pus măcar niște izmene! Hai cu noi! spuse Titus, apucând-o de mână.

Mă trimise cu ea în pivniță, iar el se duse în casă, de unde veni cu dezinfectante și pansamente. Se auzeau detunături, țăcănit de mitraliere, odată cu mugetul continuu al motoarelor, dar pe cer, atât cât îl vedeam între acoperișuri, nu treceau avioane, lupta se ducea la periferii, unde erau rafinăriile.

În pivnița întunecoasă era înghesuială, veniseră și vecinii, și alți oameni de pe stradă. Nu puteam recunoaște pe nimeni, auzeam țipete de spaimă când explodau bombele, căci oricât ar fi căzut de departe făceau pământul să tremure, împreună cu văzduhul, trecea spaima prin aer. Am zărit umbre

omenești, femei, poate și bărbați, închinându-se și făcând mătănii; într-un fel era mai bine afară.

Titus o așeză pe Vichi pe un butuc, în fața unei răsuflături pe unde venea o rază de lumină, și începu să-i șteargă rănile, cu tinctură de iod, care îi dădea usturimi, făcând-o să țipe și să se zvârcolească.

— Dacă nu stai liniștită, îți ard două palme! o amenință Titus. Bărbată-tu unde este?

— La București! se smiorcăi ea. Putea să mă ia și pe mine.

— De unde știi tu ce-a mai rămas din București în clipa asta?

Într-adevăr, nimeni nu putea să știe ce ținte avea bombardamentul. Nu știam nimic, așteptam prostiți să auzim șuierul unei bombe.

Un om, care se vedea că știe ce spune, își lămurea vecinii:

— Nu vă temeți dacă auziți șuierul bombei. Bomba care cade peste noi nu se aude.

Lămurirea lui nu făcu decât să mărească spaima oamenilor. Dacă bomba destinată lor nu se vestea în nici un fel, atunci putea să cadă în orice clipă.

Titus termină să panseze genunchii fetei; era îndemânatic, pe front făcuse sute de pansamente, e datoria soldatului să-și ajute vecinii loviți, până ce vin sanitarii. Oare Vichi, așa cum stătea, goală, în fața lui, la mai puțin de un metru, nu trezea în el nici o ispită? Când legă ultima fașă, îi spuse:

— Acum cel puțin încheie-ți capotul, și când ieși de aici, vezi să nu ți-l ia vântul!

Poate era singurul care credea că o să mai ieșim din pivniță. Lupta se întețise, avioanele se apropiau de centrul orașului, cădeau bombe, tremura pământul, pivnița părea că se leagănă, țipetele îmi făceau urechile să țiuie și nu știam cât am să le mai suport, trăiam un coșmar și mă temeam că n-o să se termine niciodată.

Spaima poate să dea halucinații, să vezi chipuri și să auzi glasuri; nu mi s-a întâmplat niciodată, deși spaima am trăit-o în multe rânduri; ceva în conștiința mea a rămas treaz tot timpul, fără să se tulbure. Acum însă, când, peste două planșee de cărămidă și un acoperiș de țiglă, văzduhul părea că se rupe și-o să ne acopere cu toată greutatea schijelor și obuzelor antiaerienei agățate în faldurile lui zdrențuite, am auzit un glas, venit de departe, la început nelimpede, până ce s-a apropiat și s-a transformat într-un țipăt. Atunci, am recunoscut glasul Ioanei, care mă striga cu disperare, îl auzeam aievea, să fi fost halucinație aș fi văzut-o și pe ea alături. Era un strigăt

telepatic, ajuns la urechile mele pe o cale misterioasă, recunoscută, dar încă neexplicată.

Am simțit un apel, o putere irezistibilă m-a făcut să mă reped printre oameni, lovindu-i, călcându-i în picioare, am ieșit pe poartă și am luat-o la fugă spre casa ei de la capătul străzii. Atunci abia mi s-a părut că era o halucinație, când am văzut deasupra mea un monstru aerian, târându-se pe deasupra caselor. Ajunsesem în dreptul grădinii de zarzavat a Corneliei, unde am rămas pironit locului, nu atât de groază, cât de nedumerire. Era un bombardier lovit, cu trei din cele patru motoare în flăcări, lăsând în urmă trâmbe de fum roșu, ca niște comete. Probabil echipajul apucase să se salveze, cerul în urmă era plin de parașute deschise, de la multe alte avioane scoase din luptă. În această epavă zburătoare, mai rămăsese un om, pilotul, între motoarele care ardeau, asumându-și o misiune de sacrificiu, să se târască până în câmp, cu un singur motor, planând cu ultimele lui forțe, ca să nu cadă și să explodeze peste case, distrugându-le pe zeci de metri, incendiindu-le și omorând oamenii din pivnițe; dacă nu apucase să arunce toate bombele, ar fi fost un dezastru. Deși mi se părea o faptă supraomenească, înțelegeam limpede că de aceea pilotul nu se aruncase cu parașuta, ca avionul să nu cadă în mijlocul orașului. Mi-l închipuiam, ținând cu disperare comenzile, încercând să piardă cât mai încet înălțimea, privind halucinat câmpul, la cinci-șase sute de metri în față.

Trecu exact pe deasupra prăvăliei, poate la mai puțin de cincizeci de metri deasupra, și atunci am văzut, fără să pot înțelege ce se întâmplă, cum Pantelimon, urcat pe acoperișul bucătăriei, trăgea cu praștia în mașina aceea a Satanei, urmărind s-o doboare, nedându-și seama, în furia lui, că era scoasă din luptă, cu soarta pecetluită. Avea părul răvășit, ochii roșii, trăgea piatră după piatră cu praștia lui de alungat ciorile, care acasă, în Bucovina, îi prădau nucii. Atunci mi-am amintit cum trăgea domnul Alcibiade în zepelin, cu pușca de vânătoare; în amândoi era același cavalerism războinic și aceeași naivitate, doi fii minunați ai speței umane.

Când după mai puțin de o secundă avionul trecu pe deasupra mea, un detaliu nevizibil mai înainte m-a umplut încă o dată de groază, într-un grad care depășea tot ce mă îngrozise vreodată. Pe trapa deschisă atârna o bombă, care se agățase de ceva, în clipa lansării, nu știu cum, nimeni n-ar putea să-mi explice, decât invocând hazardul. În smuciturile avionului, pe care pilotul abia mai putea să-l stăpânească (poate acum ardea și carlinga,

fumul îl înăbușea și-i lua vederea), bomba se legăna într-o pendulare brutală, putea din clipă în clipă să rupă piedica în care se agățase.

Ar fi trebuit să mă arunc la pământ, deși trecuse de mine, însă o forță diabolică îmi ținea ochii înțepeniți asupra acelei bombe, să sufăr pedeapsa de-a o vedea cum cade. Și am văzut-o, într-adevăr, căzând în secunda următoare, a căzut lin, de parcă nu avea greutate și a nimerit pe acoperișul unei case. N-am auzit zgomotul izbiturii, căci în clipa aceea avionul s-a lăsat brusc pe aripa stângă, unde ultimul motor în funcțiune făcuse explozie. Apoi a virat, poate fără voie, în direcția cimitirului, sau poate fusese ultimul gând al pilotului: dacă nu putea să planeze până în câmp, încă două sute de metri, să cadă mai bine între morminte, unde n-ar fi fost alte victime decât morții.

Întâi am auzit impactul cu pământul, un trosnet surd, ca de arbore care se prăbușește. În aceeași secundă, s-a ridicat un nor de fum, dincolo de ultimele case, și abia după alte secunde mi-au ajuns la ureche exploziile, mai multe, explodau rezervoarele de benzină și bombele nearuncate. Între aceste zgomote, n-am deslușit explozia întârziată a bombei care căzuse peste o casă, i-am simțit numai suflul.

O și luasem la fugă spre cimitir, când am observat că se făcuse liniște, lupta se terminase, nu se mai auzeau nici avioanele, nici artileria antiaeriană; orașul parcă murise, nu se vedea nimeni pe stradă. Numai când am ajuns la poarta cimitirului, au apărut primii vecini care veneau să vadă avionul în flăcări; geamurile de la birourile administrației erau sparte, nu se vedea altă pagubă. Dar monumentul fetiței cu ghiozdanul în mână încetase să mai existe, avionul căzuse exact deasupra și îl spulberase.

În cădere, fuselajul avionului, încă necuprins de flăcări, se rupsese cam din spatele aripilor, și izbitura îl proiectase departe, dincolo de gard, unde căzuse pe burtă, lângă o baterie antiaeriană. Servanții în uniforme negre dormeau trântiți pe spate, poate nici nu-l simțiseră, sau nu aveau puterea să deschidă ochii. Voiam să știu dacă oamenii din echipaj săriseră într-adevăr cu parașuta sau erau zdrobiți înăuntru. În spatele meu, rămășițele avionului continuau să ardă și mulțime de oameni, ieșiți din adăposturi, după trei ceasuri terorizante, se îmbulzeau pe poartă, să vadă.

Ce să mai vadă decât flăcări și fiare înroșite, poate un trup omenesc, chircit, calcinându-se? După ce suferiseră spaima, oamenii voiau să-și ia satisfacția, să privească de aproape monstrul care îi făcuse să tremure prin pivnițe.

Am sărit gardul, am trecut pe lângă bateria antiaeriană ai cărei servanți păreau morți, așa cum dormeau cu fața în sus, fără să miște. Unul a deschis ochii albaștri, dar numai o clipă, m-a văzut, sau nu m-a văzut, nu știu; n-a scos o vorbă și a căzut iarăși în somn, ca în moarte.

Fuselajul zăcea la vreo cincizeci de metri, chiar dacă ar fi căzut mai aproape, servanții bateriei și-ar fi continuat somnul. Nu se vedea venind nimeni, nu se prinsese de veste, dar curând curioșii urmau să dea năvală. Aveam oare ceva împotriva lor, le dezaprobam curiozitatea? La unii poate nu era numai curiozitate, s-ar fi găsit și ceva bun de dus acasă, o raniță burdușită cu ciocolată și cutii de conserve, saltele pneumatice, saci de dormit, pături sau chiar o parașută, de mătase naturală, bună pentru cămăși de duminică sau rochie de mireasă. Oare pe mine de ce nu mă judecam, ce nevoie mă aducea acolo? Era și la mine o curiozitate, dar de altă natură, mai chinuitoare, o obsesie, născută în clipa când am văzut avionul târându-se peste case și am știut că o să se prăbușească: voiam nu să văd o mașină distrusă, ci să înțeleg gestul pilotului, de ce nu se salvase cu parașuta.

După război, am văzut un film de aviație, inspirat de fapte trăite. O escadrilă de vânătoare trebuia să evacueze un aerodrom și să se mute pe altul. Mecanicul unuia din avioane l-a rugat pe pilot să-l ia cu dânsul, altfel avea de făcut un drum lung cu camionul, împreună cu tot personalul nenavigant al escadrilei, eșalonul rulant, așa se cheamă. Asemenea avioane sunt făcute pentru un singur om, se știe. Pilotul a convenit să-l ia pe mecanic, fiindcă îl simpatiza, l-a înghesuit într-un cheson lateral de pe fuselaj, unde omul abia încăpea, cu genunchii la gură. Pe drum, avionul, atacat de aviația inamică, a suferit avarii care nu mai lăsau nici o speranță, pilotul trebuia să se salveze, dar în spatele lui el știa că există un om viu, care nu avea parașută.

Sunt multe nopți când mă trezesc cu această dramă în minte; ea este nespus mai zguduitoare decât cea mai puternică din dramele de teatru care mi-au format sufletul în școală, dezbătând lupta între slăbiciune sau lașitate și datoria de conștiință. Oricum, omul fără parașută era condamnat la moarte; pilotul în schimb putea să scape, și prin acest gest el nu modifica deloc soarta celuilalt. Oricine, judecând din afară, va spune că e mai bine să fie un singur mort, mai ales că al doilea, trăind, rămâne bun pentru luptă, ceea ce la război mi se pare a fi singurul considerent de luat în seamă. La fel gândea și pilotul în acele momente dramatice, și avea un motiv mai puternic decât cel spus înainte, motivul imperativ să se salveze cu parașuta: orice om

viu vrea să trăiască. Lupta din sufletul lui socotesc a fi fost înspăimântătoare, dar până la urmă, împotriva tuturor instinctelor omenești, viscerale, la el a învins simțul onoarei, de a rămâne solidar cu tovarășul lui, sortit morții; avionul a făcut explozie la atingerea cu pământul.

Nu mai văzusem niciodată de aproape o fortăreață zburătoare; pe cer, la înălțime, mi se părea de o șchioapă. Aici zăcea numai jumătatea ei din spate; din catapultarea prin aer căzuse pe burtă, ca la o aterizare forțată sfârșită cu bine. Părea intactă, și era în structura ei de bază. În schimb, în tablă se vedeau găuri de schije, sau de gloanțe, în unele locuri dense ca niște snopuri. O ușă laterală fusese smulsă din balamale, mi-am băgat capul înăuntru și am descoperit un hangar unde ar fi încăput zece automobile, și încă pe atâtea puse pe acoperișurile primelor. Era gol, luminat prin partea din față, ruptă din cealaltă; se vedeau lonjeroane de aluminiu, traverse, o rețea de piese metalice, în lungul căreia erau fixate cabluri și tuburi, colorate în toate felurile, ca jucăriile. Turela mitraliorului, de deasupra, era goală, asemeni cea de sub coadă, numai că plexiglasul mulat pe carcasa de aluminiu se spărsese în cădere; toată lumea sărise cu parașuta, era limpede, aveam dovadă că pilotul nu făcuse altceva decât să-și sacrifice viața, ca avionul să nu cadă peste case; ar fi distrus poate o stradă întreagă.

Abia când să plec am zărit o umbră, o siluetă omenească neclară, într-un ungher al fuselajului, mai spre coadă, unde cădea mai puțină lumină. Apoi am deslușit că era un aviator, un negru, băiat tânăr, în combinezon de zbor, cu casca în cap, și în cască, drept în mijlocul frunții, se vedea o gaură înnegrită, o urmă de glonț; pe obraz abia cursese o șuviță de sânge, care se închegase și se învinețise.

Stătea în picioare, rezemat într-un unghi al peretelui, de neînțeles cum rămăsese țintuit acolo; părea gata să meargă. M-am mirat că era în picioarele goale, numai cu ciorapii; sosisem primul, n-ar fi avut cine să-l jefuiască. Pe urmă, i-am descoperit cizmele, aruncate la vreo doi metri, cizme negre, cu blană, scurte până la gleznă.

Nu pot face o regulă din această întâmplare, plus încă două, pe care le-am văzut eu însumi, cu ochii; păstrez doar pentru mine ideea că oamenilor morți de moarte violentă, când probabil un spasm puternic le străbate corpul, încălțămintea le iese din picioare. Am văzut pe șoseaua Constanței un om omorât de o mașină. Venise poliția și salvarea; aceasta din urmă nu mai avea ce să facă, decât să ducă mortul la morgă. Mortul zăcea pe asfalt, n-am putut să-l văd la față, fiindcă era acoperit cu jurnale, unul din ele

Universul și exact pagina cu decesele. I-am văzut picioarele goale, numai în ciorapi, pantofii săriseră mai încolo.

De curând, într-o seară, am fost martorul accidentului, când un automobil coborând în goană pe Schitu Măgureanu, dinspre Știrbei Vodă, a luat în bot un pieton care traversa strada cu imprudență. Am auzit limpede bușitura, l-am văzut pe bietul om zburând prin aer și căzând pe caldarâm, la câțiva metri; pantofii, în schimb, i-au sărit din picioare și au zburat până în gardul Cișmigiului.

Aviatorul negru avea ochii deschiși, mari, căprui, pe care, acum, de când am fost în America, îi cunosc atât de bine, fiindcă seamănă unii cu alții, mai ales la expresie. Aș fi aruncat la picioarele lui o floare de câmp, dar m-am rușinat, fiindcă n-ar fi fost un gest pentru el, ci pentru mine. „Îmi pare rău pentru ai tăi! i-am spus în gând, cu un glas care însă îmi suna limpede în ureche, de parcă aș fi vorbit tare. Tu, în schimb, n-ai a te plânge; ai scăpat de orice grijă, ești mai liniștit decât mine!” Nu mă simțeam morbidizat de tot ce se întâmplase, ci cu adevărat mă împresurau grijile și creșteau încontinuu.

Când am sărit gardul înapoi, în cimitir, am dat cu ochii de banca unde stătusem cu Ioana, lângă crucea omului mort de sifon la nuntă. Acolo începuse idila noastră. Și deodată m-am dezmeticit, mi-am adus aminte că ieșisem din pivniță chemat de glasul ei, și o uitasem, înspăimântat de avionul care zbura jos, peste acoperișuri. O presimțire grea a renăscut în mine, făcându-mă s-o iau la fugă spre casă. La capătul celălalt al străzii noastre, am văzut o mașină de pompieri, roșie, și două ambulanțe albe; în jurul lor forfoteau oameni, se auzeau țipete și bocete. Prin porțile pe unde treceam, câte o femeie bătrână plângea cu mâna la gură.

M-am apropiat și am rămas împietrit, în mijlocul străzii, nevrând să cred, neputând înțelege: casa Ioanei nu mai exista, în locul ei era un crater plin de ruine. Fusese o bombă de sute de kilograme, dacă, deși căzuse de la câteva zeci de metri, trecuse prin acoperiș, prin tavan, prin pardoseală și explodase în pivniță. Pompierii scoteau morți de sub ruine, unii stâlciți și făcuți bucățele.

Lângă portița rămasă în picioare, când restul în jur era făcut vraiște, chiar și pe la casele vecine, cu geamurile sparte, cu ușile smulse din balamale, cu parte din acoperișuri zburate, stătea în picioare, rezemată de un stâlp, o apariție stranie, o femeie în zdrențe, palidă, plină de moloz, privind în jur rătăcită. O șuviță de sânge i se închegase pe brațul stâng, ca

pe obrazul aviatorului negru. Un sanitar se străduia s-o ducă spre ambulanță, dar ea se împotrivea, ținându-se de stâlp, fără să vorbească, fără să înțeleagă.

Scăpase singură, din toată familia, toți erau morți, unii nici nu puteau fi recunoscuți decât după vreun inel, vreun lucru de îmbrăcăminte. Ieșise să fumeze, nu mai suporta aerul din pivniță și nici nu și-ar fi putut aprinde țigara între oamenii atât de înghesuiți că abia mai respirau, în spasmuri. Stătea pe o bancă în fundul grădinii; nu-și dădea seama ce se întâmplase, suflul exploziei o aruncase în nucul de lângă portiță, de unde o coborâră pompierii, cu scara, nevătămată, în afara unei zgârieturi, deasupra cotului; ramurile elastice și frunzișul des amortizaseră șocul fizic; mintea însă o avea rătăcită în parte, știa doar că trăia și restul familiei murise, tatăl, mama, o bunică, o mătușă, două surori, bărbatul uneia din ele. Celălalt era plecat, lucra la rafinăria „Vega”, dar scăpase de bombe și curând se întoarse; în afară de nevastă, îi muriseră și copiii, trei, sub cinci ani cel mai mare, cel mai mic încă în scutece.

Am recunoscut-o mai mult prin instincte, m-am apropiat și am chemat-o pe nume:

— Ioana!

O parte din rochia ei sfâșiată atârna printre frunzele nucului.

M-a privit fără să mă recunoască, dar și în ea instinctele trezeau o reminiscență a prieteniei noastre de altădată. Exact în locul unde ne aflam acum o visasem, jucând gajul cu ața ținută în gură; era visul meu, dar parcă începea și ea să și-l însușească.

— Vino cu mine! i-am spus, luând-o de mână. Aici nu ai ce face. O să se îngrijească altcineva…

Nu puteam să spun de cine să se îngrijească, n-aveam curaj să pronunț îngrozitorul plural al morții.

M-a urmat supusă, am dus-o la Cornelia, care mă văzuse trecând în sus și acum aștepta în poartă, plângând și ea cu mâna la gură, ca bătrânele. A luat-o în brațe, cu obrazul scăldat în lacrimi, apoi sprijinind-o ușor a dus-o în odaia ei, a întins-o în pat și a scos de pe ea ultimele zdrențe.

— Stai aici, mi-a spus, să mă ajuți, adu-mi ligheanul și o găleată cu apă! Nu trebuie să închizi ochii, știu că ai văzut-o goală.

O văzusem, aveam douăzeci și doi de ani atunci, ea abia nouăsprezece, acum împlinisem treizeci și trei, ea treizeci, dar nu se schimbase, nici cuta de sub sâni nu era mai pronunțată ca în ziua când ne despărțisem. Poate

doar dinții își pierduseră din strălucire, știa, și totuși nu putea să renunțe la țigare. Mai târziu, când își venise în fire și a vrut să fumeze, am certat-o:

— De ce vrei să te urâțești înainte de vreme?

— Nu m-am urâțit încă?

Am tăcut, dar mă simțeam fericit că reînviase.

— Vezi, spuse ea în continuare, când a trebuit să mă despart de tine am avut atâta voință; totdeauna am avut voință, când a trebuit să mă despart de cineva. De tutun nu pot să mă despart, e amantul meu pe vecie!

Cornelia nu se încumeta s-o ducă în baie, era încă rătăcită, ne privea somnambulic. A spălat-o de moloz și de funingine pe tot trupul, cu buretele, a șters-o, și după ce a învelit-o cu un cearșaf, s-a dus în colțul odăii, unde era un cufăr mare, de Brașov, cu înflorituri colorate, cufărul de zestre al fetelor de pe vremuri; nu înțelegeam cum ajunsese în casă, ea nu avea nici un căpețel de ață.

— Haide să-i alegem o rochie, mi-a spus, ridicând capacul.

Am rămas surprins, în cufăr erau numai rochii negre, de doliu.

— Le-am făcut, ca să fie, nu știi niciodată când e nevoie de ele. Asta este pentru Alexandrina, da-i-ar Dumnezeu o viață lungă și fericită. Asta-i a mea, facă Dumnezeu ce crede mai bine; cât oi fi de folos cuiva, să mă țină, când n-o mai avea nimeni nevoie de mine, să mă cheme.

Erau acolo rochii pentru Miercana, pentru Dita și pentru toate femeile din familie, soția lui Titus, a lui Teofil și a lui Tadeu, deși afară de prima, aflată aici în refugiu, celelalte lipseau din casă. În sfârșit, o rochie era pentru Vichi, care nu făcea nici o treabă s-o merite.

— Eh, până să moară ea, putrezește mătasea; eu mi-am făcut datoria. Dar e frumoasă putorișca, și frumusețea totdeauna învinge, m-a înmuiat și pe mine; dacă aș fi mai bogată, i-aș cumpăra trăsură, să nu umble pe stradă ca toată lumea.

Era mult prea indulgentă, mult prea bună, sau mult prea înțeleaptă? Oricum, nu credeam că odată ar putea să greșească.

Fiindcă le știam pe amândouă cum erau clădite, căci de dimineața Vichi îmi stătuse în față mai mult despuiată, am socotit că rochia ei i s-ar potrivi Ioanei. Ceea ce s-a dovedit întocmai. Cornelia a mai trebuit doar să-i facă două pense în talie. Rămăsese Ioana atât de subțire? M-am uitat la ea cu invidie, care în împrejurări nu atât de tragice poate s-ar fi transformat în dorință, dacă dorința nu se trezise mai dinainte și stătea ascunsă.

Pe urmă, am ieșit amândoi în curte și ne-am așezat în șezlonguri, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nici o nenorocire. Pantelimon săpa grădina. O rochie neagră poate să fie frumoasă, poate să fie seducătoare; o rochie de doliu, pe o femeie tânără, ascunde în ea o provocare perfidă, cum i-ar râde morții în față, arătându-i câtă viață fierbinte acoperă. O clipă de zbucium a fost când a intrat pe poartă Anton Petrescu, cumnatul Ioanei, singurul în afară de ea care scăpase viu din toată familia. Ioana îi ieși în întâmpinare. Într-adevăr, așa cum o vedeam de la spate, talia ei, după atâția ani, era uimitor de subțire.

Seara am stat mult de vorbă, singuri, în aceleași șezlonguri; puțină lumină venea din casă, pe ferestre și pe ușa deschisă. Trandafil avea elevi la meditație; toată ziua nu schimbasem o vorbă cu el, părea că bombardamentul nu-i făcuse nici o impresie. Cornelia a pus o măsuță între noi, și ne-a dat de mâncare. Atât de pierdută câteva ceasuri mai înainte, acum Ioana mânca fără nici o reținere, mușcând din friptură, din coltucul de pâine, cu o poftă animalică; avea o gură de fiară flămândă. Simțeam că ar fi făcut orice, cu aceeași poftă.

Dita a trecut pe lângă noi, ducând mâncare cu sufertașul lui Odor. S-a oprit, a mângâiat obrazul Ioanei, i-a spus că îi face patul la ea, în odaie, apoi s-a dus mai departe.

— Ce s-a ales de tine? am întrebat-o pe Ioana.

— Sunt medic pediatru, la Iași, dar eu nu am copii; nu pot să-i am și nici nu mi-ar plăcea. Destul că îngrijesc copiii altora; mi se pare o treabă mult mai frumoasă.

— Știam că te măritaseși!

— Am fost, un an, și-mi ajunge; n-am să mă mărit a doua oară. Când n-ai copii, ce poate să te lege de un bărbat? Te plictisești repede. Am încercat cu mulți, îți vorbesc din experiență; unii mi-au făcut greață din prima seară.

— Cu mine ai fost mai milostivă!

O clipă s-a încruntat și m-a privit aspru.

— De ce vrei să-mi aduci aminte?

— Uitaseși cu totul?

S-a îmblânzit, s-a uitat la mine cu tristețe:

— Iartă-mă, nu uitasem!

— Acum ce-ai să faci? am întrebat-o.

— După înmormântare? Nu știu. La Iași nu mă mai întorc; se apropie frontul, multă lume se gândește de pe acum la refugiu. Am să-mi caut un

post aici, sau la București. Sau la dracu'.

Pe urmă, a rămas mută, până ce a venit Dita și a chemat-o la culcare. Se făcuse târziu și fusese o zi groaznică pentru toată lumea. La starea Ioanei nu puteam să mă gândesc, fără să-mi simt inima sugrumată. Mi-era rușine că remarcasem cât avea talia de subțire.

Când să se ridice din șezlong, am simțit că ezită, parcă își pierdea puterile. Se lăsă la loc, pe spate, închise ochii și-mi spuse în șoaptă:

— Ia-mă cu tine!

Fiindcă tăceam, a adăugat, cu glasul mai ferm, părea că-i un avertisment, o notificare:

— Pentru o vreme!

Înțelegeam ce voia să spună, că la ea nimic nu durează și la rându-i înțelegea că înțelesesem. Pe urmă, glasul ei deveni blând, poate se gândea că nu-i bine să pui condiții din capul locului.

— Ia-mă cu tine! spuse încă o dată.

Rămăsesem nemișcat în șezlong, doborât de aduceri-aminte, speriat de câte urmau să se întâmple de aici încolo, cu mine, cu ea, cu lumea. În ușă, Ioana se întoarse și repetă, în șoaptă:

— Ia-mă cu tine!

Părea o implorare; nici un om n-ar înțelege la fel, dacă nu i s-a întâmplat o dată ca, în mijlocul unei lumi vii, să se vadă fără de nimeni.

Capitolul 41

O nouă Ioană, în opt luni de iubire. Bombardamente de primăvară; amintiri devastate. Masa de sărbătoare a Corneliei, estompată de ceața artificială.

Fiindcă mă aflu aproape de sfârșitul cărții, mi se pare nepotrivit și chiar indecent să amintesc tocmai acum fapte a căror evocare nu s-ar justifica decât cronologic, fie că ar fi vorba de frivolități, fie de marile întâmplări istorice; așa cum am spus în mai multe rânduri, ele își vor găsi locul în altă parte; povestirea nu e punctată de calendar, ceea ce ar fi fost mult mai simplu pentru mine, ci de sentimentele povestitorului. Știu și din literatură, care este mai puțin teoretizată, și din muzică, ale cărei reguli se cade să fie bine cunoscute celui ce se încumetă să compună o simfonie, sau măcar o mică suită, știu, în sfârșit, din observații directe asupra vieții că un șir de

idei, sau de întâmplări, spre a fi înțelese mai bine și a nu deveni monotone, trebuie să se alterneze între ele; până și un exercițiu fizic, un program de gimnastică, se supune acelorași reguli, așa se învață în școală; nu se fac de două ori la rând mișcări pentru brațe, și de două ori mișcări pentru picioare; unui alegro sau altei părți repezi îi urmează un adagio sau altă parte lentă; între două scene tragice, la teatru sau în carte, e bine să fie un interludiu, nu o scenă comică, fiindcă ar putea să devină grotescă, altceva, un prilej de destindere pentru spectator sau pentru cititorul cărții. Condiția, firește, rămâne ca asemenea alternanțe să nu slăbească tensiunea ideii mai importante.

Între ziua reîntâlnirii mele cu Ioana, ca să nu spun pe numele ei adevărat acelei zile tragice, și ziua încă mai tragică a sfârșitului, s-au scurs opt luni încheiate. În acest timp, s-au petrecut mari fapte istorice, și mari drame în viața oamenilor. Sentimentele care îmi ordonează acțiunea cer acum să trec peste ele, fără să le dau uitării, ci punându-le bine, și să trec la ziua deznodământului, asemănătoare cu cea povestită mai înainte, fără să le despart printr-un interludiu. Fiindcă nici n-ar putea fi despărțite, fiindcă judecând chiar istoric una este urmarea celeilalte iar luându-mă după sentimentele mele ele alcătuiesc o singură întâmplare.

În acea zi, nu cu mult timp înainte de Paștele anului 1944, Cornelia sărbătorea întrunirea întregii familii. Se aflau toți acolo, cum visase minunata femeie; Titus, rănit a doua oară, venise din nou în concediu, Tadeu, care luptase la nord de Iași, se afla cu regimentul în refacere într-o tabără de la marginea orașului și seara venea acasă, unde se aflau și ai lui, nevasta și copiii, pe care îi adusese cu el, ca să nu-i lase în fața frontului. Pentru ziua festivă își luase învoire, cum făcuse și Teofil, cu multă stăruință, fiindcă, deși regele era la Sinaia, batalionul de gardă se afla consemnat în incinta palatului, într-o alarmă continuă, ceea ce lumea de pe stradă n-ar fi putut să știe, nu știau nici ziariștii, nici guvernul, și nici măcar Siguranța. Eu, la rândul meu, știam mai puțin decât oricine, fiindcă pe Teofil nu-l vedeam, și dacă l-aș fi văzut, nu era să-și dea drumul la gură; iar singurul meu informator, Bob, cu slujba lui ciudată la palat, plecase odată cu regele Carol al doilea.

Pe lângă acestea, eram din nou preocupat de Ioana, care acoperea acum tot orizontul vieții mele. Lucra la spitalul de răniți din Cotroceni, fostele grajduri regale, și își luase o cameră în apropiere. Prin una din cele mai ciudate coincidențe, era chiar camera modestă de pe strada Carol Davila,

unde locuiam în timpul iubirii noastre și unde amintirea ei stăruia și astăzi. Chiar așa mi-a spus, după ce se mutase: „E imposibil să mă contopesc cu cea de atunci; rămânem două ființe diferite. Când intru, o găsesc pe *ea* în vârful patului, privindu-mă ca pe o străină. Care din noi două o fi cea adevărată?”

Ne vedeam rar, sâmbăta și duminica, dacă nu era de gardă; deși aveam o casă confortabilă și plăcută, de obicei mă duceam eu la ea, ca s-o scutesc de un drum cu tramvaiul, știind că era mult mai obosită decât mine. Și întocmai ca ea, când intram în camera mea de odinioară și o găseam în vârful patului, locul ei de predilecție, azi ca și odinioară, mă întrebam care din ele mă așteaptă.

Nu ascund că mă întrebam mai mult decât adesea, mă întrebam tot timpul ce făcea ea în serile când era singură. Nu m-am dus niciodată pe neașteptate, așa ceva n-am făcut niciodată, cu nimeni, dar de pândit am pândit-o. Am spus de mult că nu mă pricep să urmăresc pe cineva, pot să mă trădez cu ușurință, în schimb, știu să stau la pândă și chiar îmi place; de altfel, nici nu pierd timpul, așa am prilejul să mă gândesc la viața mea trecută și viitoare, la oamenii cunoscuți și la întâmplările lor, corelându-se cu ale mele, socotind care din noi am făcut mai rău sau mai bine în anumite împrejurări, ceea ce este o bună școală pentru suflet și pentru minte.

Fereastra Ioanei dădea într-o curte interioară, dar fiind mai sus decât casa vecină, se vedea bine din stradă. Pândeam lipit de zidul Facultății de medicină, în umbra dintre două felinare. Dacă sus era lumină, așteptam să văd o umbră trecând prin fața ferestrei; să fi fost un bărbat, a doua zi n-aș mai fi stat la pândă. Mă gândeam la răniții ei de la spital, tinerii ofițeri bandajați la tâmplă; poate unul, înainte de a pleca în permisie, venea să-i facă o vizită.

Când fereastra era întunecată, o așteptam să se întoarcă, deși se putea prea bine să fi stins lumina devreme. Dar nu s-a întâmplat așa niciodată: totdeauna am văzut-o venind, mai curând sau mai târziu, pe urmă am plecat acasă; nu aveam nici o dovadă că în urma ei nu venea altcineva, însă nu simțeam nici o gelozie. Datoria mea era doar să stau la pândă; am înțeles mai târziu pentru ce rațiune, încolo, după drama pe care o suferise și nu putuse s-o uite, deși nu mai purta doliu, socoteam că avea dreptul la orice viață; judecând după zguduirea căreia îi supraviețuise, morala curentă devenea imoralitate; ticăloșia destinului trebuia pedepsită, măcar scuipând-o.

Într-o seară, întârziase mult, pândeam de la opt, când de mult era întuneric, și trecuse de zece. Deși înghețasem, căci se apropia luna noiembrie, aveam de gând să aștept până la miezul nopții; dacă nu venea nici atunci, nu putea să mai vină, se dusese în altă parte, știam că nu era de gardă, știam de asemeni că până seara nu sosise nici un tren cu răniți, care pentru spital ar fi însemnat o noapte agitată. Trecusem pe acolo la opt, când venisem, și era liniște.

Se făcuse ora unsprezece când m-am pomenit cu ea, ieșind de pe o străduță laterală, aproape de locul unde stăteam la pândă. M-a surprins că nu era mirată, a venit fuga la mine, m-a luat de mână, nu mă lua niciodată de braț și m-a tras grăbită spre casă.

— Nu mă întreba nimic, mi-a spus, sunt înghețată, haide sus și fă focul, repede!

A stat cu mâinile și cu picioarele în fața sobei de tablă, cu ușița deschisă, fără să scoată o vorbă; parcă avea limba înghețată. Camera s-a încălzit repede, atunci și-a scos toate de pe ea, după obiceiul ei dintotdeauna, s-a urcat la locul obișnuit, în fundul patului, s-a învelit cu un pled, apoi și-a despletit părul; era cel mai feminin din gesturile ei, aproape un semnal, căci de obicei premergea dăruirea.

— Acum pune de ceai, și ascultă-mă.

— De unde veneai? am întrebat-o.

— De după colț; am stat la pândă. Voiam să văd până când ești în stare să aștepți acolo, dar n-am mai putut, am înghețat, m-am dat învinsă. Trei ceasuri de pândă! Merit o răsplată!

— Și eu nu?

— O, ba da, o răsplată mai mare. Fiindcă ai stat de multe ori la pândă.

— De unde știi?

— Fiindcă te vedeam, am ochi de pisică, văd bine noaptea.

— De ce nu te-ai apropiat?

— Tu de ce n-ai venit după mine?

Eram chit, am râs și am luat-o în brațe.

— Să nu te grăbești, răsplătește-te!

Apa de ceai se evaporase, am umplut iar ibricul și l-am pus să fiarbă.

— De ce mă pândești? mă întrebă Ioana. Când o să vină alt bărbat în viața mea, n-am să-ți ascund.

— Știu! Pândesc pentru că e un fel de a-mi prelungi șederea cu tine, fără să ne uzăm nici unul, nici altul.

— Ideea îmi place, dar n-am să spun că e ingenioasă; e mai degrabă pesimistă. Crezi că ne uzăm, într-adevăr?

— Tu știi mai bine!

— Ai dreptate! Câte femei te-au uzat, până astăzi?

— Nu prea multe…

Cu toate că sunt emotiv, ceea ce știu din adolescență, cu toate că uneori am avut slăbiciuni umilitoare, mă bucur de un suflet puternic, am aflat după multă trecere de vreme.

— Emoții și slăbiciuni nu-și pot îngădui decât oamenii cu sufletul tare! spuse Ioana.

Nu uitasem întrebarea ei de mai înainte; avea nevoie de o replică:

— Și pe tine? Câți bărbați te-au uzat?

— Nu prea puțini… Dar eu caut în ei cu totul altceva decât își închipuie oamenii. Bineînțeles că prețuiesc în primul rând virilitatea și voluptatea, numai că n-aș da pe ele doi bani dacă n-ar crea în sufletul meu o stare de poezie. Iată ce caut și ce aștept. Și dacă ai ști cu ce sete, cu ce dăruire!

Știu, cred, îi plâng pe ignoranții sau pe fățarnicii care nu pot înțelege!

* * *

Era dimineața, spre prânz, la 4 aprilie, ajunul zilei când trebuia să merg la masa festivă a Corneliei. Mă gândeam, atât de absorbit de viața mea viitoare, cu totul imprevizibilă, încât, deși am auzit alarma aeriană, o sirenă suna chiar pe acoperișul casei mele, nu i-am perceput înțelesul și mi-am continuat gândurile, din ce în ce mai întunecate, până ce n-am mai putut să judec, ci m-am pierdut într-un haos fără speranțe. De acolo înainte, dacă voiam să mă apăr de nebunie, trebuia să revin la realitate, și am revenit, odată cu prima bubuitură.

Se așteptau bombardamente aeriene, după Sofia venea rândul Bucureștilor. Acel prim bombardament din seria decisivă, care ținte a gara de nord și triajul, fără să lase nelovite nici alte cartiere, a fost cel mai dezastruos dintre toate, au murit oameni cu miile. M-am dus să văd îndată după terminarea alarmei, când ultimul val de bombardiere abia se îndepărtase. Fiindcă strada lui Teofil se afla în zona cea mai lovită, am vrut să știu ce se întâmplase la el acasă. Nu se întâmplase nimic, casa era în picioare, numai cu geamurile sparte; până acolo, am mers printre craterele făcute de bombe, am trecut peste ruine, poate peste cadavre acoperite de moloz sau îngropate în pivnițe. Casa de alături, a părinților Despinei, soția

lui mult prea frumoasă, era de asemeni neatinsă, lăsând la o parte geamurile fărâmițate. Mi-am amintit de trista noapte a revelionului, când fusesem acolo, fără să pot participa la petrecere și văzusem o fată care semăna cu Santa, de la a cărei moarte atunci nu se împlinise anul. N-am mai putut să suport muzica și veselia, sufletul mă ardea încă de durere, am plecat și, până în zorii zilei, m-am plimbat pe străzile din jurul gării. Acum cartierul era vraiște, și cu toate că nu pierdusem pe nimeni, mi se părea că tot ce iubisem în viață murise.

Nu puteam rămâne singur în seara și în noaptea aceea; aș fi vrut s-o întâlnesc pe Ioana și să-i spun: „Ia-mă cu tine!” cum îmi spusese ea în ziua când își pierduse întreaga familie. Am așteptat-o în fața casei, n-am mai stat ascuns, nu m-ar fi văzut nimeni, nici chiar ea cu ochii ei de pisică, fiindcă strada, ca întreg orașul, zăcea în beznă și alimentarea cu electricitate și cu apă erau distruse.

A venit abia pe la două noaptea, știam că n-o să scape curând de la spital, cu răniții pe care îi aduceau necontenit ambulanțele. Dacă nu văzuse casele bombardate, văzuse în schimb mult sânge. Am așteptat, fiindcă aveam nevoie de ea și nu mă puteam duce în altă parte.

— Ia-mă cu tine! i-am spus, când s-a oprit în fața mea, privindu-mă speriată.

— Dar ce ți s-a întâmplat?

— O să-ți spun sus!… Ia-mă cu tine!

Aveam în suflet o jale neînțeleasă, am plâns cu ochii pe umărul ei, cum voisem să plâng odată, am plâns până ce am scăldat-o în lacrimi. I-am spus gândul de mai înainte, parcă în ziua aceea murise tot ce iubisem, începând cu Santa, care murea a doua oară, prin suflul morții, stăpân peste lume. Poate am pomenit și alte nume, nu mai știu, aveam mințile rătăcite.

Câteva zile mai târziu am văzut pe masa ei o hârtie, cu câteva rânduri mâzgălite; întâi a vrut s-o ascundă, pe urmă a ridicat din umeri.

— Atunci, noaptea, după ce ai plecat (nici nu știam că plecasem), aveam inima atât de amară, încât am vrut să fac o poezie. De simțit am simțit-o, dar n-am putut s-o scriu, n-am găsit cuvintele.

Era o încercare banală și nereușită, pentru un om din afară; pe mine m-a tulburat prin subînțelesurile ei, prin intenții, și fiindcă eram subiectul: „Iubitul meu. Peste toate casele unde-ai iubit o fată, A căzut în plin o bombă de-a năruit zidurile”… Mai erau alte pagini sub prima, cu rânduri muncite, cu tăieturi, cu goluri și în toate revenea, ca un refren, acel „iubitul meu”, pe

care nu mi-l spusese niciodată. Nu mi-l spusese nimeni, și de mi l-ar fi spus mi s-ar fi părut o exclamație inutilă și seacă. Nici eu n-am spus vreunei femei „iubita mea”, cred că asemenea cuvinte, dacă se simt, nu trebuie să se pronunțe. Dar acum mi-a mișcat sufletul, nu că mi-ar fi fost adresat mie, ci unei întregi lumi nefericite. Avea în el o vibrație mult prea tragică și nu putea să fie confundat cu o banală vorbă de dragoste.

A doua zi, după ce probabil o bună parte din noapte fusesem la Ioana, fiindcă aveam nevoia continuă să fiu lângă un prieten de nădejde, după ce văzusem atâți morți și atâta tristețe, am plecat la Ploiești, la masa de sărbătoare a Corneliei. M-aș fi dus oricum, dacă mă invitase; acum aveam un îndemn în plus, acela de-a mă îndepărta măcar o zi de locurile acoperite de jale și de ruine.

Era o zi frumoasă de primăvară, cu cerul strălucitor și cu aerul înmiresmat de pomii în floare. Oamenii își dezgropau morții din pivnițe, îi puneau în sicrie, se făceau cimitire noi pe locurile virane. Cu toată groaza din ajun, nimeni nu se gândea că avioanele ar fi putut veni din nou, nu se mai întâmpla decât pe front să se bombardeze tranșeele două zile de-a rândul. Am plecat singur, fără grabă, pe la ora zece, să ajung înainte de masă. Acum eram independent, plecasem de la *Pasul Istoriei*, fără să-mi iau rămas-bun de la Jordie. Viața mea în redacție nu-i povestită în întregime, voi relua-o, împletind-o cu întâmplările paralele.

Îmi cumpărasem, în sfârșit, fără eforturi, o motocicletă, visată din adolescență sau chiar din copilărie; aș fi putut să-mi iau la fel de ușor un automobil fără pretenții, un DKV sau un Topolino, singurele care se găseau de vânzare, dar nu mi-ar fi dat mobilitatea visată, fiindcă spre deosebire de modesta motocicletă, care consuma doar un picușor de benzină, nu aveau voie să circule în afara orașului, decât cu aprobare specială; apoi, duminica și în celelalte sărbători ale anului, nu era îngăduit nici să le scoți din garaj, căci pe atunci, găsesc prilejul să spun cui nu cunoaște vremurile acelea, nu era îngăduit să parchezi automobilul pe stradă. Iar eu, după ce îmi terminam lucrul, aveam nevoie de apă și soare, și nu le găseam mai aproape de treizeci și cinci de kilometri, la ștrandul Snagovului, unde în afară de mine nu mai venea nimeni.

Lacurile din jurul Bucureștilor, unde mă puteam duce pe jos sau cu tramvaiul, erau secate, ca să nu fie un reper pentru avioanele inamice. Se găsise la Statul major un om care gândea cu mintea lui Moș Teacă din alte vremuri, că luciul apei putea să indice poziția Bucureștilor, mai ușor decât

însuși orașul, ca și când aviatorii s-ar fi orientat cu ochii liberi, ca în 1914. O minte asemănătoare dăduse ordin, în primele zile ale războiului, ca tramvaiele să fie vopsite în culori de camuflaj, spre a semăna cu natura, verde, galben, gri, în diferite nuanțe, și aruncate la întâmplare, cum se făcea cu camioanele armatei și cu alte vehicule, și uneori chiar cu uniformele soldaților. Azi asemenea culori tind să devină o modă în vestimentația tinerilor, inspirată de croitori fără imaginație, care, în loc să meargă înainte, se întorc în urmă; dacă vor face tot așa, poate generațiile viitoare vor ajunge la blănurile neargăsite ale oamenilor preistorici.

După câteva zile, cineva și-o fi dat seama că nu tramvaiele trebuiau camuflate, căci nu umblau pe câmp, și înainte de a se vedea ele, se vedea orașul. Așa că o minte mai isteață a poruncit repede să li se redea vechile culori vesele, galben cu roșu; dar bineînțeles că vopseaua n-a plătit-o Moș Teacă. Întâmplarea mi se pare atât de stupidă și incompatibilă cu inteligența omenească, încât nu m-ar mira ca oamenii de astăzi, care n-au cunoscut-o, și cei de altădată, care au uitat-o, mai ales că a avut o durată scurtă, să creadă că este o născocire a mea, ca și când n-aș avea de povestit fapte mai importante.

Spre deosebire de zilele celelalte, când rar întâlneam pe drum alt vehicul în afară de câte unele motociclete răzlețe, acum șoseaua era plină de automobile, camioane și camionete; nu mai ținea nimeni seama de dispoziții, și nici nu fusese timp să se dea o dezlegare. Înspăimântați de bombardament, oamenii se refugiau din orașul rămas fără apă și fără lumină electrică, se duceau la neamuri, în locuri mai liniștite, sau închiriau case la țară. Dar nicăieri nu se bucurau de o siguranță deplină, avioanele zburau pretutindeni, spre obiectivele lor adevărate, și o bombă putea să cadă oriunde, din greșeală, în plină câmpie; așa a murit o biată femeie bătrână, pe când venea de la pădure cu o crosnie de lemne în spate; am avut nenorocul să trec pe acolo, când încă n-o ridicase nimeni, zăcea în șanțul drumului, neatinsă, dar fără viață, din care nu mai avusese multă; poate suflul exploziei îi tăiase respirația, sau murise de frică; bomba căzuse la vreo treizeci de metri; nici o schijă n-o atinsese.

Am fost în vizită pe la prietenii refugiați, se spunea „dispersați”, prin satele din jurul Bucureștilor, și când se bombarda orașul, aflat la douăzeci sau treizeci de kilometri, erau toți cu sufletul la gură. Bombardamentele de noapte, precedate de escadrile care lansau parașute luminoase, de se vedea totul ca ziua, erau feerice cu puzderia de stele ale proiectilelor antiaeriene,

care explodau pe întreg cerul și pe care reflectoarele ai fi zis că le mătură, ca niște târnuri cosmice. Numai că feeria băga spaima în oameni, chiar dacă se aflau departe; bătrânii se închinau și băteau mătănii, copiii plângeau la pieptul mamelor; oricând un avion lovit putea să cadă peste ei și să facă explozie.

Am văzut oameni refugiați chiar în munți, la peștera Ialomicioarei; stăteau prin corturi, sau la călugării care aveau un schit acolo. Pe la ora unsprezece dimineața, când veneau de obicei avioanele americane, toți trăgeau cu urechea și dacă se auzea vuietul, atât de cunoscut al sutelor de motoare, se ascundeau în peșteră. Oare ce s-ar fi întâmplat dacă un avion cădea tocmai acolo, și astupa intrarea? Dar rezervoarele suplimentare de benzină, montate sub aripi la avioanele de vânătoare, apărătoarele bombardierelor? Fără acele rezervoare n-ar fi putut să facă drumul dus-întors, de la Foggia; iar cu ele n-ar fi avut destulă suplețe să lupte, așa că odată golite le dădeau drumul să cadă și își continuau zborul, cu benzina din aripi. Am văzut sute de asemenea rezervoare căzute pe câmp; oricare din ele ar fi putut să omoare un om, așa că nici un loc nu era cu adevărat sigur, dispersarea nu scutea pe nimeni de spaimă.

Nu știu cum căzuseră aliații la asemenea înțelegere: dacă americanii veneau de obicei ziua, englezii veneau numai noaptea, când primejdia era mai mică. Să fi fost o mărinimie a lui Roosevelt față de Churchil, care suferise lovituri numeroase și avusese mai multe pierderi? Sau era vorba de specializare? Sau de temperamente diferite?

La jumătatea drumului, unde o ramificație a șoselei ducea pe malul lacului, am avut o ezitare, am pus frâna și am oprit, mă bătea gândul să mă duc la ștrand și să renunț la invitația Corneliei; poate era o presimțire. Atunci a trecut pe lângă mine, strecurându-se printre numeroasele vehicule care mergeau în dezordine, o limuzină neagră, de ceremonie; era Bentley-ul domnului Pretoreanu, am apucat să-l văd la volan pe Garibaldi, cu șapcă galonată și în livrea cu broderii aurite. L-am văzut și pe stăpână-su, prin geamul din spate, stând singur și țeapăn în mijlocul canapelei, era obiceiul lui, așa stătea și în landou, trecuseră patrusprezece ani de atunci și tot nu uitasem. Pe Garibaldi îl incomoda, îi lua vederea din oglinda retrovizoare, dar se obișnuise, și nici n-ar fi putut să protesteze; pentru el, domnul Pretoreanu, chiar dacă pierduse și din putere, și din ambiții, rămânea o zeitate.

În vizitele lui săptămânale pe care le făcea Alexandrinei, domnul Pretoreanu venea, ca în prima zi, în semn de modestie, cu Opelul-Capitain, care nu atrăgea atenția vecinilor, fiind o mașină obișnuită. Cu orice mașină ar fi venit, oricât de mare, cu orice consum de benzină, pentru el circulația era permisă, prin dispoziția Ministerului de Interne, oriunde și în orice zi a săptămânii, chiar și duminica. Acum mergea la o masă căreia Cornelia îi dădea multă însemnătate, și în cinstea ei domnul Pretoreanu luase Bentley-ul; vecinii n-aveau decât să se minuneze de-o asemenea limuzină, să-și dea seama că în casă era într-adevăr sărbătoare.

N-am apucat să văd masa aceea decât în fugă, destul ca să știu cum era aranjată, ocupa întreg holul și sufrageria, glasvandul dintre ele fiind dat la o parte. O masă de douăzeci și patru de persoane, la care aveau să se așeze numai douăzeci și trei, un scaun rămânând liber, fiindcă Odor nu voia să participe în prezența domnului Pretoreanu, deși acesta făcuse față de el un gest de mărinimie.

Era un gest mai mult teoretic, nu lipsit însă de semnificație. Îi trimisese prin Cornelia un plic sigilat, unul din plicurile acelea care mie îmi făceau frică, părându-mi-se mefistofelice. În plic se afla actul semnat de Odor cu douăzeci și cinci de ani în urmă, prin care își vindea sufletul, și trupul după moarte; iar dacă depășea vârsta de treizeci și trei de ani, fixată de el însuși, cumpărătorul îi putea cere să se sinucidă. Când văzu hârtia, pe care domnul Pretoreanu o anulase barând-o cu o linie roșie, lată de doi centimetri, Odor sări de pe scaun și se făcu palid.

— Cum își permite? izbuti să bâiguie, cu glasul strangulat de indignare.

Era în podul de fân, în fața mesei de lucru. Gâfâia ca animalele fugărite, și nu se liniști decât peste mai multe minute, care Corneliei, speriată de starea lui, i se părură interminabile. Abia pe urmă Odor se așeză la masă, strângând din fălci, de parcă ar fi frământat oase, și scrise în josul paginii, cu creionul, căci nu folosea toc și cerneală: „Domnule, gestul dumneavoastră este pentru mine o umilință. Fiindcă ați intenționat să anulați actul, îl semnez din nou, reînnoindu-mi angajamentul. Dacă după moartea mea această hârtie va fi obiectul unei expertize și grafologii vor remarca deosebirea dintre o semnătură și alta, să țină seama că semnez cu mâna stângă, dar sunt tot eu, vândut de bună voie; de aici înainte, nu-mi mai trebuie nici trupul, nici sufletul”.

Avea să trăiască până la nouăzeci și nouă de ani, supraviețuindu-i cu patru decenii domnului Pretoreanu.

Lada limuzinei era plină de daruri, lucruri greu de găsit în timpul războiului, uneori imposibil: casete cu șampanie franțuzească, „Veuve Clicquot”, pachete de ciocolată de un kilogram unul, bidoane de măsline de mult dispărute, coșuri de banane, lămâi, mandarine și portocale; copiii nici nu-și aminteau de ele, erau prea mici când se găseau în orice băcănie. Iar mai presus de toate, doi homari proaspeți, puși într-o lădiță termică, pe straturi de gheață.

În afară de acestea, domnul Pretoreanu avea daruri scumpe pentru fiecare din cei douăzeci și patru de participanți la masa de sărbătoare: ceasornice de aur, bătute cu rubine și diamante, comenzi speciale făcute din vreme, brățări, pandantive, coliere, mătăsuri, stofe englezești aduse prin contrabandă; pentru copii, după vârsta fiecăruia, cărți cu ilustrații, atlase, enciclopedii școlare tipărite minuțios în Franța dinaintea războiului, jucării mecanice, trenuri electrice cu garnituri de vagoane, cu gări, cu macazuri și semafoare, automobile de toate felurile, care mergeau cu arc sau cu baterie, și chiar un avion de luptă, în miniatură, putând să zboare, antrenat de un motoraș cu benzină.

Nimeni nu privea nepăsător asemenea daruri, obrajii se înroșeau de surpriză și de plăcere. Festivitatea, în schimb, celor mai mulți le era indiferentă, ei nu aveau cultul familiei, atât de fanatic manifestat de Cornelia. Ea jubila că izbutise, acum prima oară, să întrunească în casa anume pregătită pentru ei pe toți descendenții domnului Alcibiade strânși în jurul Alexandrinei. În afară de Odor, pe care însă Cornelia nu-l socotea lipsă, erau adunați acolo, în haine de sărbătoare, toți fiii acesteia, aflați în viață, cu toți ai lor, soțiile și nepoții, iar pe deasupra, ca un stâlp de beton al familiei, uimitorul Pantelimon Dumitrescu, frate din aceeași mamă cu domnul Alcibiade, fondatorul tribului. Din afară, nelegați prin nici o înrudire cu ceilalți, eram numai eu și domnul Pretoreanu, dar aveam amândoi o rațiune să fim acolo. Numai că masa pregătită de doi bucătari aduși de la restaurantul Europa, încărcată din belșug și împodobită cu flori de seră, a rămas neatinsă. Cornelia nu era norocoasă.

Am sosit cu o oră după domnul Pretoreanu, care apucase să-și împartă darurile și să ciocnească în salon un pahar de șampanie, cu toată lumea, înainte de a trece în sufragerie. Cornelia a avut parte să trăiască măcar începutul sărbătorii.

Intrasem în oraș, trecusem podul sucit de peste liniile de cale ferată, ajunsesem în dreptul gării de sud, mândria mea din copilărie, când a sunat

alarma aeriană. În zgomotul motorului, aș fi auzit sirenele cu întârziere, cum mi s-a întâmplat și alteori după aceea; însă mi-am dat seama de la început ce survenise, când am văzut oamenii din jurul gării luând-o la fugă spre adăposturi. Am cotit la dreapta, pe bulevard, și am accelerat puternic, aveam de făcut un drum de cincisprezece minute și speram să ajung înainte de a începe bombardamentul.

Îndată, dintre castanii care mărgineau bulevardul, a început să se reverse în toate direcțiile un abur cenușiu, rece, care țâșnea șuierând dintr-un fel de stropitori montate pe butoaie metalice, de vreo două sute de litri, înșirate de-a lungul trotuarelor. Era ceața artificială de care se auzise, de altfel butoaiele le știam de multă vreme acolo și le cunoșteam scopul. Se nimerise să nu bată vântul și ceața nu se risipea, ci devenea tot mai densă, acoperea tot bulevardul și probabil tot orașul; de pe acum nu se mai vedeau coroanele castanilor și încet se estompau și trunchiurile, așa că nu le mai deslușeam decât vag și mă temeam că în curând au să dispară cu totul, iar eu n-o să mai am după ce recunoaște drumul, o să merg mai degrabă orbește.

Butoaiele nu erau încă toate deschise, niște umbre mișcătoare alergau de la unul la altul; deși ar fi fost greu să-mi dau seama ce reprezentau, oameni sau duhuri, mi-am închipuit că erau soldați ai armatei germane, însărcinați să declanșeze ceața artificială când suna alarma. Nu ascund că îmi era frică, nu știam dacă vaporii cenușii care continuau să se îndesească și îi simțeam pe obraz ca pe o burniță caustică, fiindcă mă ustura pielea, nu erau cumva o substanță otrăvitoare. În tensiunea aceea, nu-i de mirare că îmi trecuse prin cap o asemenea idee; dacă ar fi fost un gaz otrăvitor, ar fi însemnat să moară întreaga populație a orașului, ceea ce era aberant, căci atunci ar fi pierit și armata de apărare, împreună cu artileria antiaeriană. Dar caustic era în orice caz, fie și într-o mică măsură, căci, deși m-am spălat cu apă și cu săpun, cum am ajuns acasă, obrazul m-a usturat câteva zile. Pe deasupra, îmi era frică să nu mă prindă bombardamentul pe stradă, fiindcă deși pornisem cu toată accelerația, acum eram nevoit să merg cu viteză scăzută, la o palmă de bordura trotuarului, care, chiar dacă se vedea neclar în locurile cu ceață mai densă, reprezenta un reper sigur, în afară de locurile unde cotea la dreapta, la intersecții; acolo, cât traversam strada laterală, mergeam într-adevăr orbește, căutând să țin ghidonul nemișcat, spre a nu pierde direcția; de multe ori, ajuns dincolo de intersecție, nu descopeream dintr-odată trotuarul, trebuia să pipăi cu piciorul, și până să-l găsesc treceau prin mine fiori de ciudă.

Mi-era necaz că ajunsesem odată cu alarma aeriană, într-o zi când îmi închipuiam, ca mulți oameni, că aviația americană era în repaus, după ce în ajun bombardase Bucureștii cu forțe atât de masive. Și mă înspăimânta gândul că în ceața care acoperea orașul, eu, un biet trecător pe motocicletă, așa cum eram făcut, din carne și oase, fără nimic ofensiv în structura mea anatomică, deveneam un obiectiv militar, la fel de expus primejdiei, ca rafinăriile de la marginea orașului. Și nu se întâmpla așa numai cu mine; ceața artificială transforma în obiectiv militar prefectura și primăria, Palatul Justiției, școlile, spitalele, băcănia lui Tănase Voinescu „La căpățâna de zahăr în poleială de aur”, și orice cocioabă unde trăiau oameni fără nici o legătură cu războiul, bătrâni, surzi, orbi sau alți infirmi, și copii în scutece, și femei însărcinate, niciunii din toți aceștia capabil să țină în mână fie și o armă de vânătoare, ca domnul Alcibiade, sau o praștie, ca Pantelimon Dumitrescu.

Deodată, o umbră mi-a apărut în față, deși mergeam încet, aș fi putut să dau peste ea fără să știu ce este; nu mai puteam să frânez, roata din față o și atinsese, m-am trântit pe o coastă, ferindu-mă să nu vină motocicleta peste mine. În clipa căderii, umbra s-a deslușit mai bine, mi s-a părut o apariție apocaliptică, o făptură extraterestră, fără nas, fără gură, numai cu un imens ochi în frunte, în marginea căruia se oprea o cască de fier, de formă nemțească, atât de caracteristică. Trupul arătării, de dimensiuni uriașe, era făcut otova, dintr-o materie care se confunda cu ceața, de aceea nici nu o văzusem înainte de-a o atinge cu roata din față. Avea mâini, dar nu și picioare, mergea ca pe o pernă de aer; dacă nu mă trânteam la pământ, poate avea darul să treacă prin mine, dizolvându-mă. S-a dus mai departe, alunecând cum venise, făcându-se una cu ceața, de unde mi-a ajuns la ureche o vorbă urâtă și furioasă: Verfluchtes! După înțelesul vorbei, o înjurătură nemțească, și după glasul furios, mi-am dat seama că era unul din soldații care manevrau robinetele butoaielor, împrospătând ceața și îndesind-o. Pe față avea o mască de gaze, de aceea l-am luat drept o apariție extraterestră, iar mantaua de protecție, lungă până mai jos de glezne, îi acoperea picioarele, făcându-l să pară că merge pe o pernă de aer. Era o explicație logică, și mi-am acceptat-o; impresia mea însă, rămasă la fel de puternică până astăzi, după aproape patru decenii, încât apariția îmi revine în față când mi se duce gândul acolo, este că fusese o ființă de pe altă planetă. Pământească rămâne numai înjurătura.

Cum am făcut drumul mai departe mai bine nu mi-aș aduce aminte, dar e imposibil, fiindcă a rămas o obsesie, un coșmar trăit în semiluciditate, torturându-mă și neînțelegându-l. Traversarea pieții, fără nici un reper, a fost ca o plutire în haos, un zbor fără vizibilitate, fără instrumente de navigație. Ca să găsesc strada Primăverii, când în sfârșit ajunsesem la marginea pieții, am mers pe trotuar, cu motocicleta de mână, pipăind gardurile, cotind la stânga, apoi la dreapta, și încă o dată la stânga, cum știam drumul. Așa am ajuns la casa Corneliei, pe care am recunoscut-o după limuzina domnului Pretoreanu, oprită în față. Ca de obicei, Garibaldi stătea lângă portieră, nu știu dacă din ordin sau din inițiativă proprie. E adevărat că o asemenea mașină atrăgea curioși, care se înghesuiau și se înghionteau s-o vadă de aproape, și unii din ei ar fi putut s-o zgârie sau să-i înțepe cauciucurile, din răutate și invidie. Acum însă strada era pustie, toată lumea se afla în pivnițe sau în adăposturile făcute în curte.

În cartier, ceața părea mai strävezie, adia puțin vântul, se vedeau casele, până la zece metri, dar nu și acoperișurile. O pată vag luminoasă pe cer arăta locul soarelui; nu putea fi un mijloc de orientare, ci dovedea numai cât era ceața de groasă, căci cu toată forța lui din mijlocul zilei nu izbutea s-o destrame, măcar atât ca să i se vadă conturul.

Canonada antiaerienei începuse încă pe când traversam piața; parcă nici n-o auzisem sau nu mai știam ce este, toate simțurile fiindu-mi concentrate să păstrez direcția, deși niciunul din ele nu putea să mă ajute. În clipa când am oprit motorul și am urcat motocicleta pe trotuar, pornind pe jos în lungul gardurilor, am auzit și vuietul avioanelor, puțin înăbușit de ceață. Din când în când, printre bubuituri, se auzeau rafale de mitralieră; avioanele de vânătoare atacau bombardierele. Eram atât de confuz, încât m-am întrebat cum puteau să-și vadă ținta prin ceață; până ce mi-am dat seama că lupta se ducea la mii de metri înălțime, în lumina vie a soarelui.

Casa era goală, cu ușile descuiate. Întâi m-am dus la baie și m-am spălat pe față cu apă caldă și săpun, fără să-mi liniștesc usturimea care crescuse întruna; mă usturau puțin și plămânii, dar nu-mi venea să tușesc, în schimb mi-era teamă să respir mai profund, ca și când țesuturile lor, vătămate, ar fi putut să se rupă. Senzația aceasta s-a repetat decenii mai târziu, când urcând povârnișul vulcanului Etna, din Sicilia, am inhalat aproape o oră vaporii de sulf care ieșeau pe crater și veneau la vale; câteva zile plămânii mi s-au părut fragili, ca de sticlă.

În lumina lăptoasă care venea pe ferestre, am văzut masa pregătită, numai să se așeze oaspeții; m-au frapat două pete roșii, puse la mijloc, și apropiindu-mă din curiozitate, am văzut că erau homarii, fierți proaspăt, aburind încă; scaunele cu spătare de paie împletite erau aliniate și goale. Am coborât în pivniță; nu era nimeni. M-am întors la poartă și l-am întrebat pe Garibaldi. Mi-a arătat cu mâna spre casa veche, cu grădina de zarzavat a Corneliei.

— Sunt la adăpost acolo!

Ar fi putut să-mi spună de la început, dar pe Garibaldi nu-l interesa nimic din ce se întâmpla în jur, cu oamenii și cu pământul, atâta timp cât nu avea o legătură directă și imediată cu stăpânul lui, în slujba căruia se afla din tinerețe. Dacă nu refuzase să-mi răspundă la întrebare, cauza era că în adăpostul pe care mi-l arătase se afla însuși domnul Pretoreanu.

— Hai și dumneata! l-am îndemnat. E primejdios să rămâi afară.

— Nu pot, și nu mi-e frică. De mult mă caută moartea, eu nu mă ascund, dar e proastă, nu m-a găsit până astăzi. Testamentul mi l-am făcut din 1934; am și unul mai vechi, din 1914. Le țin pe amândouă la mine, că n-are cine să le caute acasă, dacă o fi să mor pe stradă. Iar de n-oi muri, o să mai fac unul, în 1954.

Am fugit, se auzeau bombele explodând tot mai aproape.

Capitolul 42

Adăpostul. Teroarea bombardamentului. Comportarea bicisnică a lui Tiberiu. Moartea Ditei și a lui Garibaldi, șoferul. Distrugerile. Testamentele lui Garibaldi. Odor la înmormântarea Ditei. Bravura Corneliei. Domnul Pretoreanu pe motocicletă; saltul prin flăcări. Reflecții diabolice.

În lunile dinaintea bombardamentelor se făcuseră adăposturi prin piețe și prin curțile oamenilor, socotindu-se mai bune decât pivnițele. Erau bune împotriva schijelor sau când o bombă nu cădea prea aproape, sau când se bloca o ieșire, fiindcă mai exista una în partea opusă. Dacă însă o bombă cădea deasupra sau alături, nu mai scăpa nimeni, căci șanțul unde se adăpostea lumea nu avea deasupra decât bârne și scânduri, acoperite cu pământul scos din săpătură. Pe front, unde primejdia este continuă și

soldatul poate oricând să moară, asemenea adăposturi sunt o binecuvântare, căci, dacă nu înlătură cu totul primejdia, cel puțin o reduce cu o câtime.

Lumea civilă, în schimb, neinstruită să lupte, și nici neavând cu cine, fiind pe deasupra alcătuită și din femei, și din copii, și din bătrâni ajunși la neputință, nu se simte liniștită cu o apărare atât de relativă. Adăposturile acestea, făcute cu multă muncă și cheltuială, au fost folosite numai la primele bombardamente. În ele canonada se auzea mai puternic, pământul se zgâlțâia chiar dacă o bombă cădea mai departe. Când s-a întâmplat ca unul sau două să fie lovite în plin, chiar dacă proporția era infimă față de numărul celorlalte, oamenii și-au pierdut încrederea și s-au întors la pivnițele lor, unde se simțeau mai în siguranță, fără să țină seama că puteau să moară înăbușiți de ruine, chiar dacă scăpau de suflul și de schijele bombelor.

În mijlocul curții, între prăvălii și grădina de zarzavat, Pantelimon, cu doi oameni de ajutor, făcuse un adăpost după modelul dat de primărie, doar că pusese bănci de lemn în lungul pereților, și avea pregătite donițe, să le umple cu apă și să le ducă jos, ca lumea să aibă ce bea, dacă i se făcea sete, căci alarma ținea cu orele, avioanele veneau în valuri, când trecea unul și credeai că s-a terminat, apărea altul.

Mi-am tras motocicleta în curte și am coborât treptele adăpostului. Lumina zilei, și așa înăbușită de ceață, pătrundea jos numai prin cele două intrări, de la capete, încât la început n-am deslușit decât umbre, înșirate de-a lungul pereților de pământ rece, fără să pot identifica o fizionomie. Am spus bună ziua, cu timiditatea pe care am simțit-o totdeauna când m-am pomenit într-o adunare de oameni unde nu cunoșteam pe nimeni.

— Ai întârziat, am auzit un glas, din penumbră. De o jumătate de oră ar fi trebuit să fim la masă!

Am recunoscut glasul lui Trandafil, fără să-mi dau seama dacă era mustrător, sau făcea doar o remarcă, în spiritul lui, matematic. Față de cele ce se întâmplau afară, observația mi s-a părut mai mult stupidă decât inutilă; Trandafil mă dezamăgea prima dată, spun astăzi, atunci nu era timp să-l judec. I-am răspuns puțin sarcastic, dar fără intenție, era o reacție firească, ținând seama de situație:

— Numai avioanele au venit la vreme!

Odată cu aceste cuvinte, câteva trăsnete, trei sau patru, unul după altul, au despicat pământul undeva în apropiere, poate pe strada vecină; adăpostul s-a zgâlțâit, ca la cutremur, l-am simțit în trup, balansându-se, în timp ce de

sus curgea o ploaie de țărână. N-am auzit țipete, gâtlejurile tuturor erau sugrumate de spaimă; cu toată liniștea aparentă se simțea că teroarea plutea peste întreg adăpostul. Afară se făcuse liniște, nu se mai auzea nici antiaeriana, nici vuietul avioanelor. Un glas necunoscut spuse:

— S-a terminat! O să sune încetarea alarmei!

Afară de ai casei, care acum ar fi trebuit să fie la masa cu homarii roșii, mai erau în adăpost și cele două vânzătoare din prăvălie și câțiva vecini sau trecători prinși de bombardament pe stradă. Fiindcă în ajun îmi trăisem experiența, le-am spus, să nu se amăgească:

— Nu s-a terminat! Au să vină alte valuri!

Cineva strigă la mine:

— Taci, cobe!

Am recunoscut glasul lui Tiberiu și, căutându-l cu ochii, am văzut, cât putea să se vadă, că era înghesuit la pământ, sub banca din lungul peretelui. Comportarea lui în părțile următoare ale bombardamentului a fost mizerabilă; la fiecare bubuitură, fie numai a artileriei antiaeriene, se chircea mai tare, acolo sub bancă, își băga degetele în urechi și începea să se bâțâie, ca într-o criză de epilepsie. Pantelimon, așezat în fața lui, calm, neclintit, ca de piatră, îi spuse, cu silă:

— M-ai făcut de râs, nepoate! Stăpânește-te, că sperii copiii!

Ce era în sufletul copiilor nu știu, poate nu înțelegeau ce se întâmplă, nu țipau, stăteau țepeni în brațele mamelor sau lipiți de ele, ținându-se de mijlocul lor cu brațele crispate și cu degetele înfipte, ca niște gheare, în stofa fustei sau rochiei; însă când am izbutit să văd ochii unuia din ei, îndreptați spre mine, știind sau neștiind că eu eram cel ce cobise, în ei am citit groaza și am înțeles că nu se agitau, fiindcă nu aveau puterea să țipe și să se zbată, ființa lor era înghețată și țeapănă.

Miercana stătea placidă în dreapta lui Pantelimon, uitându-se cu ochii indiferenți la Tiberiu. În stânga lui, ședea Vichi; ceva mă făcea să cred că într-o noapte, când bărbată-su lipsea, Pantelimon se dusese în odaia ei, prin bună înțelegere; impresia s-a întărit când am văzut că Vichi purta pe mâna stângă o brățară de aur, pe care n-o avusese înainte.

Pantelimon se întoarse spre ea și o întrebă, mirat că stătea atât de liniștită:

— Nu ți-e frică?

— Nu, răspunse Vichi. Ce-ar putea să-mi facă, decât să mă omoare?

Vocea ei, de la început plăcută, acum parcă se îndulcise, și la față semăna cu un înger. Pe Dita o transformase dragostea ei pentru Odor; cu Vichi ce se întâmplase? Cred că se afla sub influența Corneliei. Nu mă înșelam, bunătatea și răbdarea acesteia, felul cum îi zâmbea, cum îi vorbea își dăduseră roadele. Dar mai era o cauză, descoperită după multă vreme, când războiul se terminase: Vichi era îndrăgostită de Trandafil, devenind astfel, în suflet, de-o simetrie deplină cu Dita.

Se îndrăgostise de el când aflase drama lui din prima tinerețe, moartea Horei; în casă nu vorbea nimeni, dar toate se află; vorbeau vecinii, pe șoptite. Până atunci, Vichi nici nu-l privise pe Trandafil și deodată, avu o revelație, văzu în el un mântuitor și îi jură credință. Însă nimeni nu-i află secretul, niciodată nu s-ar fi dus să îngenunche la picioarele lui, ca o Marie Magdalenă; el rămase nemuritor și intangibil în sufletul ei, ca Mântuitorul creștinătății. De atunci înainte, nu-și mai spuse Vichi, cum era cunoscută în casa din strada Calomfirescu, ci Victoria, dar nu în semn de izbândă, ci pentru a se purifica printr-un nume sever, care o despărțea de viața ei trecută. După moartea lui Tiberiu, rămase în casă; Cornelia avu în ea, până la sfârșitul vieții, o prietenă supusă și devotată.

După un sfert de oră de liniște, reîncepu brusc și cu furie canonada artileriei antiaeriene.

— Ai avut dreptate, lua-te-ar dracu! strigă Tiberiu la mine. Ce cauți aici? Nu-i adăpostul tău, ieși afară!

Atunci, am auzit glasul Alexandrinei și am putut s-o identific în mulțime. O țineam minte de când aveam patru sau cinci ani și acum descopeream prima oară în ea o altă ființă, cum nu mi-aș fi închipuit-o, disprețuitoare și aspră, strigând la Tiberiu, având în glas amestecate disprețul cu furia:

— Adăpostul e pentru toată lumea, nenorocitule! Cum poți să vorbești așa, când peste noi toți plutește moartea? Stăpânește-te, și dacă e să mori, mori cu demnitate; nu ține decât o clipă!

Era desfigurată, și totuși frumusețea ei atât de mult prelungită nu se pierduse, ci devenise sălbatică. De ce voise soarta să-i pedepsească pe toți acești oameni, dintre care doar unii aveau păcate pe suflet? De ce-i alungase de la masa festivă, în acest adăpost mizerabil, care în orice clipă putea să devină o groapă comună? Se auzeau explozii de bombe încă departe, dar se apropiau repede. Până și adăpostul, primitiv și derizoriu, echivala în ceață cu o rafinărie.

Alt șir de trăsnete izbi pământul, nu în aceeași direcție ca prima oară, ci în partea opusă, dar tot atât de aproape, făcând să se zgâlțâie pereții adăpostului, iar de sus să se cearnă țărână. Bombele, căzute prima oară pe strada din dreapta, păreau acum să fi căzut pe cea din stânga. Omul necunoscut, care după primul val de bombardiere credea că primejdia trecuse, își dădu părerea cu un curaj artificial, fiindcă altminteri îi clănțăneau dinții în gură:

— Ne încadrează!

Pantelimon îi răspunse, cu o batjocură calmă:

— Nu vorbi prostii, că nu-i bombardament de artilerie, să-și regleze tirul; bombele cad la nimereală.

După Tiberiu, care gemea și se zvârcolea sub banca de la perete, panica pusese stăpânire și pe alții, mulți căzuseră în genunchi și se închinau repede. Acum, băncile erau mai mult goale, și puteam să-i văd bine pe ceilalți. Lângă Alexandrina ședea Cornelia, cu capul pe umărul ei, ținând-o cu brațul de talie. În acest gest se simțea atâta afecțiune, că nu mai părea omenească, semăna cu o sfântă, proteguitoarea nefericiților. Căci sigur Alexandrina era nefericită; ziua când se întrunea prima oară întreaga ei familie, după moartea domnului Alcibiade, se transformase din sărbătoare în agonie, căci nu mai spera să rămână nimeni în viață, cum nu speram nici eu; întreg orașul era sortit să dispară. Prin ceața artificială se săvârșea un genocid, dându-se morții putere deplină asupra vieții, îngăduindu-i să secere orice îi cădea în cale, până la nimicirea deplină a oamenilor și a generațiilor următoare.

Se spune, dar nu cred, că în clipa morții omul își revede, ca într-o lumină scurtă de fulger, întreaga viață. Mie mi-a venit în minte doar gândul aviației, pe care o iubisem atât și o iubeam încă; îmi făceam planul ca după război să-mi cumpăr un avion de turism și să-mi reiau călătoriile printre nori, începute în copilărie. Întâmplări potrivnice m-au făcut să renunț și să mă întorc la altă intenție, veche, o corabie; dacă nu puteam să zbor pe sus, marea ar fi fost o consolare, un zbor peste valuri.

Să nu fi avut nenorocul de a trebui să-mi arunc șapca de aviator în Dâmbovița, acum poate aș fi fost pe unul din avioanele de vânătoare, în luptă cu bombardierele. Și, mai mult decât sigur, aș fi murit în aer, nu printr-o neînțelegere între oameni, ci printr-o fatalitate oarbă. Pe când așa, printr-o fatalitate stupidă, aveam să mor într-un mormânt făcut dinainte, într-o imobilizare dezonorantă.

În fața Alexandrinei ședea domnul Pretoreanu, la fel de netulburat ca Pantelimon Dumitrescu; monoclul negru care nu-i căzuse de la ochi când se zgâlțâise pământul, aruncându-ne unii peste alții, îi dădea din nou și parcă mai viu aerul lui mefistofelic. De unde putea să reînvie atâta forță în el, când credeam că se înclină, dacă nu de la întunecatul?

Știam toți că Odor n-ar fi coborât în adăpost cât timp domnul Pretoreanu era acolo, știa și Alexandrina, dar nu putea să-și alunge oaspetele. Pantelimon o vedea frământându-se tot mai neliniștită. După o acalmie scurtă, reîncepu canonada antiaerianei, mai îndârjită; lupta se vestea lungă și necruțătoare, așa cum mă gândisem; nimeni nu putea să scape.

Alexandrina se desprinse de sub brațul Corneliei și se ridică hotărâtă; nu mai putea să îndure.

— Mă duc după el! Trebuie să coboare.

Pantelimon îi sări în față:

— Stai jos, doamnă, îl aduc eu, cu forța!

— Doamnă, interveni domnul Pretoreanu, cu hotărârea din zilele lui cele mai bune, îngăduiți-mă pe mine. Știu ce sentimente îmi poartă, dar sunt sigur că îl voi aduce. Numai să-mi spuneți unde-l găsesc.

Atunci izbucni un glas de femeie, ca un țipăt:

— Nu! Mă duc eu, lăsați-mă!

Era Dita, nici nu o văzusem, stătea în partea cea mai întunecoasă a adăpostului. Până să-i țină cineva calea, ajunsese la scară și urca treptele în fugă, tocmai când alt val de bombardiere zbura pe deasupra, și vuietul motoarelor devenise un urlet. În secundele următoare am deslușit, între detunături și răpăit de mitraliere, șuierul bombelor. „Astea nu cad peste noi, m-am gândit, cum aflasem la primele bombardamente. Dar cade și a noastră, numai că nu se aude.” Am mai avut timp să mă gândesc cum fugea Dita spre casa cealaltă, și atunci mi-am adus aminte de Medeea, care se ducea la Morgă să salveze caietele lui Odor, și schijele unei bombe de zepelin îi retezaseră piciorul.

Aici îmi ajunsese gândul, când am auzit și am simțit trăsnetele lovind pământul, numai în două locuri, într-o parte și alta a adăpostului, unul atât de aproape, încât am crezut că ne sfredelește. Toți câți mai eram pe bănci ne-am pomenit la pământ, izbiți în spinare de peretele adăpostului. Fusese clipa morții noastre, dar trecuse, lăsându-ne în viață. Nu înțelegeam, nu puteam crede, îmi pipăiam trupul, eram întreg, dar nu mă recunoșteam, în locul meu venise altcineva; nu mai știam nimic despre mine, mi se confirma

credința că spiritul dispare odată cu trupul, altfel ar fi trebuit să simt că zburam la cer, spre noua mea viață, de animal sau de zeitate, deasupra escadrelor de bombardiere care se întorceau în Italia.

M-am dezmeticit, nu pe deplin, când am auzit sunând încetarea alarmei; ceva în mintea mea a rămas confuz zile de-a rândul, până ce, venindu-mi cu totul în fire, m-a cuprins o tristețe de moarte.

Ne ridicam de la pământ, unul după altul, cu privirile rătăcite; Tiberiu își pierduse cunoștința, dar trupul lui continua să se zgâlțâie, stăpânit parcă de duhuri. Peste câteva ceasuri, când a putut să se elibereze o ambulanță, l-au dus la spital, unde a zăcut zece zile, în stare de inconștiență. Pe urmă, și-a revenit, dar nu-și mai amintea nimic din ce se întâmplase, nu mai recunoștea pe nimeni, l-au trimis într-un sanatoriu de boli mintale, unde abia peste doi ani a început să-i revină memoria.

Am ieșit primul din adăpost și am rămas împietrit pe ultima treaptă; venisem dintr-o lume, și acum nimeream în alta; casa, cu prăvăliile și cu apartamentele de la etaj, era pulverizată, în locul ei rămăsese o groapă. În partea cealaltă a curții, casa unde locuia Cornelia cu Trandafil avea numai geamurile sparte și tencuiala ciuruită de schije.

Am ieșit fuga în stradă, să merg la casa mare, unde văzusem masa întinsă. Mi-a trebuit timp până să-mi dau seama că dispăruse. Întâi am văzut limuzina domnului Pretoreanu zdrobită. Garibaldi, fără șapcă, stătea în picioare unde îl lăsasem, puțin aplecat pe o parte, ținându-se de portiera strâmbată și nu înțelegeam de ce înțepenise acolo, până ce privirea mi s-a oprit îngrozită pe livreaua lui cu galoane de aur, care avea la piept o gaură cât să bagi pumnul; sângele curgea în jos, pe cale să se termine. Prin stofa ruptă, se vedea un colț de hârtie, ieșea din buzunarul de la piept, de dinăuntrul livrelei. Aveam oroare să mă apropii, m-a condus o forță demonică, îngerul meu, care își schimbă chipul de la o zi la alta, luându-l chiar și pe acela de diavol și conducându-mă peste inferne, ca să găsesc dincolo un juvaer plin de sânge. De astă dată, nu m-am opus voinței lui, am vrut să iau hârtia, dar putea să se rupă, a trebuit să deschei livreaua însângerată, să smucesc și să rup ața, care cosea buzunarul la gură. N-avea nimeni ochi pentru mine, în jur alerga lume înnebunită de spaimă.

Era un teanc de hârtii, legate cu sfoară, le-am înghesuit în sân, între haina de vânt și cămașă. Mi-am închipuit că nu puteau fi altceva decât testamentele lui Garibaldi, dar nu simțeam deloc curiozitatea să văd ce lăsa el cu limbă de moarte; mi le-am însușit, știind că nimeni nu va avea nevoie

de ele. În vâltoarea care a urmat, au trecut mai multe zile până să mi le reamintesc, și atunci le-am citit pe sărite; nici astăzi nu le cunosc cuprinsul în întregime, probabil nu mai e timp să-l cunosc vreodată, decât poate dacă aș termina de scris tot ce am în minte.

Testamentele lui Garibaldi ar putea să fie o carte, cred însă că nimeni n-ar avea nevoie s-o citească. Am luat din ele numai destăinuirile lui cu privire la sfârșitul lui Staviski, ferindu-mă să-i dau caracterul senzațional pe care îl are; de pildă, urmărirea în tren, ca în filme, când, la un moment dat, ținându-se de o frânghie stătea aplecat, cu capul în jos, de pe acoperișul vagonului, ca să tragă pe fereastră, intenție zădărnicită de apariția, chiar atunci, a unei femei care intra pe ușa compartimentului, în cârje, cu fața hidoasă de părea însăși moartea; lăsând la o parte situația lui primejdioasă, lui Garibaldi femeia schiloadă și pocită i-a băgat groaza în oase, făcându-l să tremure atât de rău, că n-ar mai fi putut să ochească.

Dacă apariția aceea era într-adevăr moartea, Garibaldi nu se îndoia că îl căuta pe el, nu pe victima lui, aflată de față. În cele șase ore cât pândise în boschetul din grădina vilei, la Chamonix, femeia stătuse în spatele lui, fără să-i spună o vorbă. Abia la sfârșit, parcă o auzise, șoptindu-i „Trage!”

În afară de ce mi-a spus mie, în stradă, când începuse bombardamentul, moartea la el era o obsesie, dovedită în toate paginile testamentului.

Deși înseamnă totuna, un sfârșit de viață, morțile nu sunt egale. Dacă moartea lui Garibaldi, atât de vechi erou în cărțile mele, mă îngrozise, ceea ce a urmat nu poate fi spus cu adjective; fiecare să-și închipuie cum poate ce-am simțit când, la doi pași, înăuntrul curții, am descoperit-o pe Dita, abătută pe-o coastă, privindu-mă cu ochi ca de sticlă. Am dat s-o ridic, mai era caldă, dar murise; nu se vedea nici o rană, ci numai o baltă de sânge, unită cu boschetul de trandafiri roșii de lângă alee.

Până să vină ceilalți, să înceapă jalea și bocetele, am apucat să văd că din casă rămăsese în picioare numai peretele din spate, unde fusese camera Alexandrinei; dincolo era grajdul și podul lui Odor. L-au găsit, adunându-și caietele răvășite de suflul exploziei. Despre Dita i-au spus abia peste două zile. A rămas împietrit, pe scaun, și așa a stat toată noaptea, toată dimineața următoare, până după-amiază, când au venit s-o ducă la groapă. A mers în urma carului funebru, cu ochii în pământ, fără să spună o vorbă. La cimitir, înainte de a se pune capacul sicriului, s-a apropiat, a privit-o îndelung, apoi a mângâiat-o pe frunte, cu mâna stângă, ca pe o copilă adormită. Mai

înainte, n-am vorbit cu toată încrederea despre frumusețea ei, fiindcă mă urmărea prima impresie; acum însă devenise convingătoare, senină și definitivă, rămânea doar s-o sanctific.

În curte, aproape de locul unde zăcea Dita, am găsit o bucată de lemn aurit, din harpa Alexandrinei; am luat-o cu mine. În sârma ghimpată de deasupra gardului, era agățat unul din cei doi homari roșii. Pantelimon l-a dat jos cu coada cazmalei, i-a decorticat coada cu degetele lui, ca oțelul, a rupt o bucată de carne fibroasă și i-a întins-o Miercanei.

— Ai mâncat vreodată dintr-o dihanie ca asta? Ia gustă!

— Fugi de-aici, mă nebunule!

Pantelimon s-a dus la cei adunați lângă moartă și a împărțit fiecăruia, ca pe colivă, câte o bucată din coada homarului.

Cornelia, a cărei masă de sărbătoare se spulberase, nu-și pierduse capul. Într-o clipă hotărî cum să-i culce pe oaspeții care nu puteau pleca deocamdată, sau nu puteau pleca deloc, fiindcă nu aveau unde. Îi înghesui pe toți, pe saltele puse pe jos, pe pături și preșuri, în cele două camere, a ei și a lui Trandafil.

— Mâine o să vedem ce facem, spuse liniștită. Acum am să vă pregătesc ceva de mâncare.

Pantelimon cu Miercana își făcură patul, cu paie, în grajdul de sub odaia lui Odor. Teofil, care a doua zi trebuia să fie înapoi la palat, se duse la gară, dar trenurile nu mergeau, linia era bombardată. Ieși în șosea, să caute un automobil, un camion, orice, numai să plece.

Domnul Pretoreanu se apropie de mine; n-avea cum să mă țină minte. Tocmai îmi pregăteam motocicleta.

— Mergi la București, tinere? Te rog, ia-mă și pe mine, la spate!

* * *

După întâmplările dramatice din ziua aceea, acum venea partea comică, așa o socoteam, deși era mai degrabă stranie. Domnul Pretoreanu, magnat al finanțelor mondiale, prieten al lui Vanderbilt și-al altor oameni mari, morți sau încă în viață, care ne vizita școala făcută de el din mărinimie, venind într-un landou fabricat la Viena, care sosise la masa festivă a Corneliei într-o limuzină Bentley, cum nu știu dacă exista a doua în țară, acum mergea la spatele meu, ținându-și pălăria cu mâna, să nu i-o ia vântul, pe o motocicletă modestă NSU, de două sute de centimetri capacitate cilindrică, mi se pare de vreo cinci sau șase cai putere. Nu era o ironie a soartei, cum

poate s-ar grăbi cineva să spună, nu era nici stupid, nici comic, cum am spus eu însumi din greșeală, era o încheiere pe măsura a tot ce fusese dramatic în ziua aceea.

Mai rămâneau câteva ore până seara, ceața se ridicase, cerul era senin și albastru, candid, ca și când n-ar fi văzut nimic din cele întâmplate mai înainte. Prin piață am trecut repede, se vedeau puțini oameni și nici un vehicul; plutea încă teama în aer. Primăria, prefectura, tribunalul mi s-au părut neatinse; de asemeni casele din lungul bulevardului; în unele locuri, departe, se ridica fum, dar nu se vedea focul. Nici un castan nu pălise. În schimb, gara de sud, drept în axul bulevardului, era o ruină, deasupra căreia praful nu se liniștise.

Deși am povestit multor oameni această întâmplare, amintesc de ea încă o dată, nu pentru fapta în sine, ci pentru semnificația ei ciudată. E adevărat că de locul acela mă legau amintiri din copilărie, un timp socotisem gara un bun propriu, era firesc să mă doară inima dacă o vedeam bombardată. Peste o săptămână, când m-am întors, să văd ce se mai întâmplase în strada Primăverii, am găsit gara în picioare, doar cu o aripă atinsă ușor de schijele unei bombe; și doar nu fusese timp s-o refacă, și nici nu-i ardea cuiva de-o asemenea treabă. Cum să-mi explic prima mea impresie? E adevărat că în jur căzuseră bombe, că în aer plutea praf și spaimă, și că pe fundalul lor gara mi se păruse distrusă. Dar nu-i numai atâta, cine poate să-și închipuie ce se zbuciuma în sufletul meu atunci, va înțelege mai bine; distrusă nu era gara, ci amintirea mea din copilărie.

Trecerea peste pod era oprită, o bombă, dincolo de calea ferată, distrusese șoseaua. A trebuit s-o luăm la dreapta, să ocolim pe departe, până la marginea orașului, și să revenim la drumul nostru pe o șosea de centură. Din loc în loc treceam pe lângă baterii antiaeriene; țevile tunurilor dogoreau încă. Servanții dormeau trântiți pe spate, alături, cum mai văzusem și altă dată. Dar poate printre ei erau și unii fără viață, n-aveai cum să-i deosebești de ceilalți.

Cu toată ceața artificială, unele rafinării erau atinse, rezervoarele ardeau încă, ridicând pe cer fum negru; nu scăpaseră nici casele mărginașe, se vedeau ziduri căzute sau afumate și ciuruite de schije, se auzeau bocete. În câteva locuri, în mijlocul șoselei, ardeau băltoace de păcură; pe unele le-am ocolit, băgând motocicleta în șanț și rugându-l pe domnul Pretoreanu să coboare, ca să mă ajute. Într-un loc această manevră nu era cu putință, focul acoperea toată șoseaua, și șanțurile, între două ziduri, o mică rafinărie și un

depozit de cabluri; amândouă erau lovite. Rafinăria ardea, colaci de cabluri zăceau de-a lungul șoselei. Nu ne rămânea decât să ne întoarcem și să căutăm altă ieșire, fără să știm dacă era vreuna liberă.

— Cred că putem trece! spuse domnul Pretoreanu.

Și eu credeam că se poate, focul scăzuse, cu viteză mare am fi scăpat fără să ia foc motocicleta; să fi fost singur nu stăteam la îndoială, pasagerul meu însă era o persoană prea importantă ca s-o expun la primejdie. Vorba lui îmi lua o piatră de pe inimă.

Ne-am dat înapoi, vreo cincizeci de metri, am luat viteză și am trecut prin flăcările nu mai înalte de jumătate de metru, cu șaizeci de kilometri pe oră, mai mult nu se putea pe un drum plin de hârtoape. Am simțit dogoarea și, imediat după ea, la mai puțin de o secundă, ne-a învăluit aerul rece, datorat curentului. Domnul Pretoreanu nu pățise nimic, mie îmi ardeau manșetele pantalonilor. Am oprit și le-am stins cu mănușile. Printr-un noroc, carburatorul nu se aprinsese. Cauciucurile erau scorojite, am mers cu prudență, de teamă să nu explodeze, dar am ajuns cu bine la București, când cădea întunericul. A doua zi, le-am schimbat, nu mai puteau fi folosite.

Se făcea frig. Odată cu înserarea, bătea vântul din față; deși se afla la adăpostul meu, domnul Pretoreanu îmi spunea din când în când:

— Te rog, mai încet, tinere!

Ce-ar fi gândit, dacă ar fi știut că aveam în sân testamentele lui Garibaldi? M-ar fi strâns de gât cu riscul de a se răsturna motocicleta? Multe din destăinuirile devotatului slujitor îl priveau, am dat de ele, dar nu le-am reținut, fiindcă biografia domnului Pretoreanu o făcusem mai dinainte și nu voiam nici s-o schimb, nici să-i adaug noi amănunte; el trebuie să rămână așa cum mi s-a format în imaginație.

Întâlneam puține vehicule, mai mult căruțe, pe lângă sate. N-am stat de vorbă cu nimeni; simțeam, ca prin niște unde care pluteau în aer, ieșeau pe ferestrele caselor, prin acoperișuri, că lumea era speriată. De-aici înainte avioanele puteau să vină oricând, și bombele să cadă oriunde. Nimeni nu mai era sigur pe viața lui, de azi până mâine.

Domnul Pretoreanu mă întrebă deodată:

— Dumneata nu lucrezi la *Pasul Istoriei*?

Câteva clipe, am rămas amuțit de uimire; de unde știa, dacă nu venise niciodată la redacție? De iscălit iscăleam cu alt nume. Și de ce nu-mi vorbise mai devreme? Pe urmă i-am răspuns, cu glas tare, ca să mă audă peste huruitul motorului:

— Am lucrat o vreme, dar mi-am dat demisia.

— Nu aveai un jurământ?

— Ba da, avea toată redacția. Dar Jordie a săvârșit o mârșăvie atât de mare, încât m-am simțit dezlegat de orice legăminte.

— Mârșăvii a făcut multe. Poți să-mi spui despre ce-i vorba?

— Scuzați-mă, n-a venit vremea. Dar voi spune, să știe toată lumea, mai ales cei care îl admiră.

După o tăcere, domnul Pretoreanu mai spuse:

— Pentru anumite treburi, Jordie e o mare capacitate. Dar și o canalie!

Pe urmă, mi-a cerut adresa; m-am temut că ar putea să pună pe cineva să mă ciomăgească, sau să dea foc casei.

— V-o spun când ajungem, ca s-o scrieți în agendă.

Ce să caute numele meu în agenda lui, unde figurau oameni de vază din toată lumea, și pe care o ținea în buzunarul de la spate al pantalonilor, protejat de o plasă metalică?

— Nu; spune acum, o țin minte!

Așa a și fost, avea o memorie de diavol. Și deodată, m-a cuprins râsul, râdeam mai mult în mine, ca el să nu simtă. De aceea am spus că drumul nostru cu motocicleta a fost o întâmplare comică; pe urmă am retractat, totul în jurul nostru fiind tragedie. Dar acele câteva clipe cât am râs pe înfundate au fost într-adevăr comice. M-am gândit că dacă domnul Pretoreanu avea atașată coada lui Mefistofel, simbolul și totemul izbânzilor sale, apoi stătea foarte incomod pe șaua motocicletei. Și sigur că o avea, altfel nu m-ar fi îndemnat să trec cu motocicleta prin flăcări. Îmi închipuiam că era disimulată într-unul din cracii pantalonului, stângul sau dreptul, cum îi venea mai bine, doar nu putea s-o țină pe spinare, și nici făcută colac, sub noadă. Mi-am amintit cum se strangulase Isadora Duncan cu eșarfa ei lungă, înfășurată în jurul gâtului, pe care o luase vântul și se prinsese în spițele roții din spate a automobilului. Ce-ar fi, m-am gândit drăcește, dacă la un moment dat coada domnului Pretoreanu s-ar lungi printr-o farsă a lui Mefistofel însuși, ar atârna din cracul pantalonului și s-ar prinde între spițe? Că ne-am fi dat peste cap nu puneam la socoteală, hazul ar fi fost să văd coada smulsă de la locul ei și înfășurată pe roata motocicletei.

A doua zi, domnul Pretoreanu l-a trimis pe Sobieski să-l aducă pe Garibaldi, într-o dubă luxoasă de pompe funebre, cu ornamente aurite și cu îngeri la colțuri. Sicriul de zinc l-a îngropat în cimitirul catolic, cu gândul ca

după război să-l scoată de acolo și să-l înmormânteze definitiv la Neapole; n-a mai fost posibil.

A treia zi o camionetă a oprit în fața casei mele. Același Sobieski, pe care moartea îl uitase de cel puțin un deceniu, a sunat la ușă, în vreme ce doi oameni coborau de pe platforma camionetei o motocicletă BMW, nouă, de un albastru metalic, lucioasă de-ți orbea ochii. Avea doi cilindri orizontali, opuși, cu două carburatoare, cu țevile de eșapament nichelate. Dacă n-aș fi bănuit ce este în stare și n-aș fi pornit cu prudență, când am încercat-o, ori mi-ar fi rămas pe ghidon mâinile smulse din încheietură, ori aș fi zburat pe spate.

— E a dumitale! mi-a spus Sobieski, după ce făcusem un tur până la capătul străzii.

Capitolul 43

Cornelia reconstruiește totul peste ruine. Încercarea lui Pantelimon Dumitrescu de a se întoarce la locul lui, în Bucovina; oricine vrea să se întoarcă la locul lui, când e în restriște. Vichi, o consolare neașteptată în noaptea de după bombardamente. Inscripția de la poarta infernului.

Pe geamul nou pus al prăvălioarei de la stradă, unde în ultimul timp fusese debitul de tutun al lui Odor, absolut nerentabil, apăruse vechiul înscris, pe mucava vânătă: „Vindem BORȘ PROASPĂT”. Nu după mult timp, dugheana devenea iar „Băcănie și mărunțișuri”. Familiile lui Titus și Tadeu erau refugiate în satul copilăriei noastre, la mai puțin de patru kilometri, nu prea departe de primejdie; dar primejdia exista pretutindeni, chiar și la peștera Ialomicioarei. Locuiau în casa Stancăi, fosta noastră slujnică. Părinții ei muriseră, le dădu amândouă camerele, iar ea își făcu patul în fundul tindei, după o rogojină. Copilul crescuse mare, mergea la școală; ea nu se măritase, trăia tot cu poștașul, aștepta cu răbdare, fără să cârtească; poștașul era un om cinstit, când îi muri nevasta, bolnavă de multă vreme, se cunună cu Stanca.

De la cimitir, după ce-o înmormântară pe Dita, Pantelimon se duse la Frusinela acasă; Tănase Voinescu murise, lăsându-i toată averea; pe fiul ei, făcut în porumbiște, îl înfiase de mai multă vreme.

— Dumneata nu te *dispersezi* nicăieri? o întrebă, privind-o cu o mirare.

Deși destul de trecută, Frusinela înflorea a doua oară, ca salcâmul în toamnele lungi și călduroase.

— Nu! răspunse veselă. Am un drăguț, și el nu poate să plece. Un neamț de la aviație, *oberleutenant*, băiat tânăr și dulce ca zahărul. Mi-a pus telefon în casă și, când vin avioanele, mă anunță cu două ceasuri înainte, le aude când pleacă de la Foggia.

La radio se anunța numai cu o oră înainte, dar atunci era ceva sigur, avioanele nu mai aveau unde să se ducă în altă parte, dacă treceau de Viena. Deși alarmele neamțului, premature, fuseseră uneori false, Frusinela tot se mândrea să afle prima.

— Atunci, uite ce te rog eu, cucoană, zise Pantelimon Dumitrescu, dă-ne nouă cu chirie casa de la Suceava, cât nu-ți trebuie. Dacă ți-o trebui, ne-om găsi noi alta. Știi ce nenorocire a căzut pe capul nostru, ne-au bombardat amândouă casele. Nu mi-e de mine și de nevastă, noi putem să dormim în grajd, pe paie, până o veni iarna. Dar biata doamnă tare se chinuiește, stau opt inși într-o cameră.

Frusinela schimbă tonul:

— Care doamnă? Boieroaica aia?

— Nu-i boieroaică, e și ea o biată femeie, care a adus nouă copii pe lume.

— Eu am adus numai unul, dar să fi vrut, puteam să ajung la o duzină, că aveam de unde le da lapte: ia uite colea! Haide, pune mâna!

— Dacă pun mâna, eu n-o mai iau de acolo!

Lui Pantelimon îi scânteiau ochii; Frusinelei i se încleie glasul, deși nu putea să creadă.

— Ia să te văd! Încearcă!

Aproape nonagenar, rămas numai piele și os, încolo țeapăn ca fierul, Pantelimon avea, rar, ce-i drept, din an în Paște și în împrejurări speciale, izbucniri năprasnice, de-ar fi lăsat în urmă mulți bărbați tineri, dar cu mai puțin respect pentru o asemenea muncă.

— Ptiu! să nu te deochi, bată-te să te bată! exclamă Frusinela pe urmă.

Iar după un timp de gândire, adăugă, binedispusă:

— Știi ceva? Îți dau casa de tot, mie n-o să-mi mai trebuie, și n-o să mă calicesc la banii dumitale. Cum oi putea, vin să facem actele.

Nu fu cu putință să se ducă, ar fi însemnat să treacă linia frontului. Nici Pantelimon nu știa unde ajunsese frontul, se urcă în tren cu Miercana și cu Alexandrina; află abia pe la Buzău, când veni controlul biletelor. Biletele

erau bune, șeful de tren n-avea ce să spună, se miră că se găsise o casieriță în gară să le vândă, cu gândul aiurea.

— Mai sus de Focșani n-o să puteți merge!

Coborâră, fără a ști încotro să apuce. Și numai cu o jumătate de ceas mai înainte, Pantelimon îi spunea Alexandrinei:

— Să ne vedem noi acasă, pe urmă toate o să fie bune. Am să-ți găsesc eu și o harpă, iar de nu, o comand la Budapesta sau la Viena.

Deși cu totul întreg la minte, se mai credea pe vremea Habsburgilor.

Hotărâră să se întoarcă în casa Corneliei.

— Vedem noi ce facem acolo, mai spuse Pantelimon, când trenul din Moldova intra în gară.

* * *

În fiecare zi am vrut să mă întorc, dar s-au ivit piedici și n-am putut să plec decât după o săptămână. M-am dus cu motocicleta veche, mi se părea că ar fi fost o sfidare să apar acolo cu BMW-ul, între oameni loviți de atâta nenorocire. Dinspre cimitir vântul aducea miros de tei înflorit; în oraș salcâmul se terminase, doar pe câmp, unde era aer mai mult și mai rece, floarea lui dăinuia încă.

Întors de două zile, Pantelimon săpa grădina de zarzavat, grăbit să termine până seara.

— Mare prostie era să fac, doamnă! îi spusese Corneliei. Cum să te fi lăsat singură? Dumnezeu m-a întors din cale.

Pe Alexandrina o dusese în satul nostru, îi găsise o odaie curată în casa vecină cu a Stancăi, așa că nu rămânea acolo ca o străină.

— Unde-i Cornelia? l-am întrebat pe Pantelimon, mirat că nu o vedeam nicăieri, iar ușa prăvălioarei era deschisă.

— Dincolo, la casa mare.

— Și în prăvălie, cine vinde?

— Vichi, dar n-are tragere de inimă, s-a dus să se culce; m-a lăsat pe mine să am grijă.

Era ora prânzului, Trandafil venea de la slujbă abia pe la trei și jumătate. M-am dus s-o văd pe Cornelia. Am găsit-o în curtea casei mari, îmbrăcată în salopetă, legată la cap ca salahoarele, cu un ciocan de zidărie în mână. Împreună cu doi oameni de ajutor, cu toții plini de moloz până în creștet,

alegeau cărămizile întregi din zidurile năruite, le curățau de mortar, cu ciocanul, și le stivuiau de-a lungul gardului.

— Ce faci aici? am întrebat-o.

— Pregătim cărămizile pentru casă.

— Care casă?

— Asta! Cum am s-o las așa? La toamnă încep zidăria, temelia e bună, până să vină iarna, o să fie gata de roșu.

— Și bani, de unde? Te-ai gândit cât costă?

— O să-mi dea Asigurarea; și ce n-o ajunge, o să iau de la primărie, suntem sinistrați, trebuie să ne ajute. La anul, am să încep lucrul dincolo, să fac la loc prăvăliile.

În sufletul meu, încremenit de uimire, se năștea o admirație pe care nu puteam s-o exprim, fiindcă uitasem toate cuvintele. În schimb, mi-am amintit cum începuse prima dată, vânzând borș proaspăt la poartă. Și acum vindea borș proaspăt, și mărunțișuri, de a doua zi după nenorocire, când Dita, prima ei ajutoare de nădejde, nu era încă înmormântată. În plus, de astă dată avea și cărămidă, ca să înceapă. Un asemenea om nu mai întâlnisem. I-aș fi sărutat mâna plină de moloz, dar știam că nu mi-ar fi dat voie. Și eram trist, fiindcă eu nu avusesem niciodată atâta putere.

L-am așteptat pe Trandafil, n-am putut să schimbăm decât două vorbe, fiindcă îndată au venit elevii, la meditație. Și totuși, el îmi era cel mai vechi prieten, nu puteam să plec, m-am așezat ca altădată într-un șezlong, în fața ușii. Așa am stat, până s-a făcut seară. Pantelimon tot mai săpa grădina, Cornelia tot mai stivuia cărămizile.

La poartă, am întâlnit-o pe Vichi.

— Pleci la București? Ia-mă și pe mine!

Abia după ce pornisem mi-am amintit că nu avea nimic în mână.

— Dar ce cauți la București? am întrebat-o.

Eram pe bulevard, în față se vedea gara de sud. Întreagă, o distingeam limpede în lumina roșiatică a amurgului.

— Nimic, doar să văd orașul, răspunse Vichi. N-am fost niciodată acolo. Dar să n-ai nici o grijă, o să găsesc unde să dorm o noapte sau două.

Stătea lipită de mine, cum se stă pe motocicletă, îi simțeam căldura. Poate era o secătură, nu spusese nimănui că pleacă, dar ce-mi păsa mie? Atingerea ei era plăcută. Îmi aminteam cum ieșise din casă la alarmă, cu capotul descheiat în față, lăsând-o mai mult goală. Ajunsesem în șosea, farul de camuflaj dădea o lumină slabă, albăstruie, n-aveam nevoie de el,

luna plină bătea din față, făcând șoseaua să strălucească. La drum, soarele e bun când bate din urmă; luna, când bate din față. Drumul îmi plăcea, parcă n-aveam nici o grijă; regretam că nu eram cu motocicleta nouă, să-i încerc puterea.

— O noapte sau două poți să dormi și la mine, am spus, întorcând capul în spate.

Vichi bătu din palme, o clipă își pierdu echilibrul, se salvă cuprinzându-mă cu brațele și nu-mi mai dădu drumul.

— Da? Mare pomană ți-ai face! Să știi că nu mă dau în lături de la ce trebuie; sunt obișnuită.

Sigur că era o secătură, dar putea să umple golul unei nopți de război, cu luna plină.

— Nu ții la bărbatul tău?

— Nu merită… Țin la altul. Și chiar dacă țin, ce dacă?

Și-a pus capul pe umărul meu, cu tandrețe. Știu să cântăresc asemenea gesturi: era o tandrețe sinceră, dar adresată altcuiva, căruia eu îi țineam locul. Aș fi vrut să-i răspund cu aceeași măsură, fiindcă și secăturile pot să aibă suflet. Ea mai spuse, alungând tristețea pe care i-o simțisem în clipele dinainte:

— Îmi plac bărbații care nu fug de dragoste.

— Sunt și bărbați de alt fel? am întrebat-o.

— O! Câtă iarbă pe câmp și frunză-n pădure! Vai de mama lor, împiedicații!

— Se spune altfel cu frunza și iarba; ai adăugat de la tine! Cum ți-a venit în minte?

— Nu știu; îmi vine dintr-o căldură.

Ioana încercase să facă o poezie, și cuvintele potrivite le găsise într-o tristețe.

Eram la jumătatea drumului, mergeam fără grabă, îmi plăcea tot mai mult să simt căldura fetei, brațele ei îmi făceau bine, încetul cu încetul, gura i se apropia de urechea mea, îi simțeam respirația, poate motorul motocicletei trezea în ea o trepidație, părea gata dăruită și nu într-un singur exemplar, cred că avea mai multe, din ea însăși, le păstra de rezervă. Luna se ridica spre înaltul cerului, albind noaptea, ca ziua. Am spus:

— Acum e o oră bună pentru bombardamente!

Vichi avu o tresărire, se strânse mai tare în mine.

— Se aud tunuri!

— Ți se pare; e motorul motocicletei.

— Nu, oprește puțin și ascultă!

Tocmai atunci, în față, unde era orașul, pe cer, sub lună, se răspândi o ploaie de stele roșii, aprinse; am recunoscut dintr-odată proiectilele artileriei antiaeriene, făcând explozie. Oprisem motorul, se auzea și vuietul modulat al avioanelor. Printre stelele roșii se aprinseră pe rând stele albe, care coborau încet, luminând sub ele mai puternic decât luna. Turnurile orașului se vedeau acum limpede, dar nu le puteam recunoaște.

Un minut, fu liniște, avioanele care aruncaseră parașutele luminoase erau acum departe, le urmăreau numai câteva avioane de vânătoare, căci masa acestora întâmpina primul val de bombardiere; nu le vedeam, se auzea în schimb răpăitul mitralierelor. Apoi se duseră mai departe, spre valul al doilea, și îndată începu să tragă artileria antiaeriană, care de un timp tăcuse. De jos, țâșniră jerbe de foc, bombe care făceau explozie. Parașutele luminoase coborau cu o încetineală exasperantă, părea că așa au să plutească până la ziuă; aș fi vrut să se stingă, să apună luna, să fie noapte adevărată, să doarmă toată lumea.

Eram în dreptul unui crâng de salcâmi, încărcați de flori albe care se vedeau ca ziua; mireasma lor senzuală se simțea de departe, îmbălsăma aerul, mie însă mi se părea că alt miros nu mai există pe lume decât cel de benzină arsă și explozibil. Băgasem motocicleta în șanț și stăteam așezați în iarbă, deasupra taluzului. Vichi n-avea pe ea decât rochia, am vrut să-i pun pe umeri haina mea de vânt, a scuturat din cap, refuzându-mă.

— N-am nevoie, nu mi-e frig, ard ca o sobă; nu simți? Pune mâna!

I-am pus dosul mâinii pe grumaz, prea îmi era la îndemână ca s-o fi pus în altă parte, pe coapsele dezgolite. Ardea, într-adevăr, m-am temut că răcise.

— Ai temperatură!

— Știu, am treizeci și șapte și jumătate, dar e temperatura mea obișnuită, de când eram mică. E o plăcere să dormi iarna cu mine!

— Cred că și primăvara!

Am apucat-o de umeri și am lipit-o de mine; dogorea, îmi amintea de Zorina, la fel de fierbinte; cu ea înnoptasem tocmai prin aceste locuri, era o coincidență care mă punea pe gânduri; nu cumva se închidea un ciclu, ca o vestire a morții? De ce n-ar fi fost posibil, când moartea se apropia din toate părțile?

O detunătură mai puternică, deși îndepărtată, mi-a mărit neliniștea: un avion explodase deasupra orașului și acum cădea în flăcări; ce casă urma să distrugă, ce vieți să ridice? Un altul explodă, mai aproape; cădeau multe, nu puteam să le urmăresc pe toate, prin perdeaua roșie de proiectile antiaeriene. Pe acest fundal se încrucișau proiectilele trasoare ale mitralierelor, care oscilau larg, căutându-și ținta. Un avion, al cărui șuierat sinistru nu-l auzisem între atâtea explozii, căzu în spatele nostru, după crângul de salcâmi, la câteva sute de metri. Am simțit pământul tremurând sub mine.

— Ți-e frică? am întrebat-o pe Vichi.

A scuturat din cap, cu trufie, și atunci mi-am amintit ce-i răspunsese lui Pantelimon, în adăpost, când cădeau bombe în apropiere: „Ce-ar putea să-mi facă decât să mă omoare?”

Abia la un minut după ce căzuse, avionul din spate se aprinse, cu o detunătură prelungă și multiplicată. Flăcările colorau în roșu floarea salcâmului; avea să se ofilească, rămânea vie în părul fetei, care îmi flutura pe față. O fată, într-o noapte de război, cu lună plină, e o salvare. O chema Vichi, de la Victoria. Ce Victorie?

Intensitatea bombardamentului părea să scadă, parașutele luminoase se stingeau pe rând, proiectilele antiaeriene explodau răzlețe, la intervale, pe cer rămânea numai luna, brutalizată. O clipă am închis ochii, obosiți de câtă lumină fusese, și când i-am redeschis, în fața mea tabloul se schimbase, era ca într-o noapte de pace; din crângul pârjolit, care reînverzise, trimițându-și mai viu și mai puternic mirosul florii de salcâm, venea plutind prin aer un grup de iele, zeități ale nopții, îmbrăcate în văluri.

Când au ajuns aproape, s-au așezat în iarbă, în jurul meu; Vichi dispăruse, dar nu-i simțeam lipsa, fiindcă în făpturile acelea ca niște duhuri descopeream pe rând ființe adevărate, de altădată: Zorina, având sub vălurile albe neuitatul ei halat galben, cu litera Z brodată într-un cerc, deasupra inimii; apoi Ghizela, îngenuncheată în fața crucifixului, și Santa, într-un nor de zăpadă; erau și alte umbre; în ultima, cea mai apropiată, am recunoscut-o pe Ioana, cum arăta când o întâlnisem prima oară, abia înflorită. Plecase încă o dată, cu o hotărâre bruscă, într-un moment de descurajare, când se privea cu ochiul necruțător în oglindă; nu-i doream o nouă nenorocire, un alt bombardament, o altă casă distrusă, o altă familie nimicită, ca să se învingă pe sine și să se întoarcă.

Nu vorbea niciuna, dar păreau să se cunoască, se priveau cu prietenie, și atunci am înțeles că erau legate printr-o solidaritate mai veche decât ele. De unde luată, m-am întrebat? Oare muriseră toate și se întâlneau acum, în altă viață, născute din aceeași mamă?

Mi-am scos motocicleta din șanț, bombardamentul se terminase, dar de pe pământ se ridicau flăcări. Victoria s-a urcat la spatele meu, m-a cuprins cu brațele; o clipă mi s-a părut că erau două aripi. Ce binecuvântare să nu rămâi singur într-o asemenea noapte!… Apoi, brusc, mi-a venit alt gând, l-am simțit rece, în inimă: „Ce mă fac cu ea, dacă îmi găsesc casa bombardată?” Ciudat, nu mă gândeam defel ce am să fac cu mine, în infernul din față. Oare îmi pierdusem orice speranță?

PRIVIGHETOAREA DE ZIUĂ

Volumul 5

1986

Capitolul 1

Încununarea tragică a unei idile, fără altă semnificație decât moartea eroinei și multitudinea morților. În locul ei apare Privighetoarea de Ziuă, fiică de grădinar din Colentina. Misterioasele manevre de pe domeniul domnului Pretoreanu. Vizitatori fără identitate. Buncărul. Ghețăria. Întâlnirea tardivă a povestitorului cu Sobieski, ajuns în stare de decrepitudine fizică, dar cu mintea lucidă. Confidențe de mult așteptate. Moartea lui prin scurtcircuitarea creierului, accident similar cu al domnului Pretoreanu. Înmormântarea.

Sunt singur în casa de toate zilele, neîmpodobită; ieri am fost la prieteni care atârnau între cele patru colțuri ale odăilor ghirlande argintate și aurite, globuri și lampioane. Acum, acolo, e veselie, știu, fiindcă a fost pregătită, dar nu regret deloc că nu iau parte, sunt de mult obișnuit ca noaptea de Anul nou să mă găsească la lucru.

Ultima mea faptă pe care am povestit-o anul trecut anticipând evenimentele istorice, din anumite cerințe ale narațiunii, a fost s-o iau cu mine pe Vichi, nevasta lui Tiberiu, devenit cu totul iresponsabil și internat în spitalul de boli nervoase, după bombardamentele de aviație din aprilie 1944, asupra Ploieștilor, unde veneam adesea în vizită, la Trandafil și la Cornelia. Prin căsătoria ei, cred că neserioasă, Vichi făcea parte din familie, dar se socotea cu totul independentă, mai ales că bărbatu-su lipsind, nu avea cine s-o strunească. Am urcat-o la spate, pe motocicletă, și am plecat spre București, unde, tocmai atunci, odată cu căderea nopții, veneau avioanele englezești să bombardeze orașul. Eram la jumătatea drumului, ne-am oprit și am așteptat să se termine; părea un spectacol cu artificii.

Credeam că Vichi nu era decât o zvăpăiată, lipsită de orice simț al răspunderii, o zvăpăiată desăvârșită. Astăzi, după mai bine de patruzeci de ani, când am avut prilejul să fac nenumărate comparații, trebuie să recunosc că mă înșelasem, nu-i lipsea conștiința și pe deasupra, era o fată fermecătoare.

Nu mi-am găsit casa bombardată, cum mă temusem, ardeau însă câteva în jur și altă lumină nu era, electricitatea fiind întreruptă de mai multă vreme. În lumina flăcărilor, pe cearșaful alb, Vichi părea ea însăși o flacără,

decât că avea părul negru (tuns scurt, până la ceafă; nu se încurca niciodată în pieptene).

Nu se împotrivi la nici un gest, faptele erau consimțite de la plecare; spuse doar atât, continuând să participe, fără nici o reținere:

— Te rog, lasă-mă să dorm puțin; așa simt mult mai bine. Nu mă trezi, nu-i nevoie.

Adormi, într-adevăr, dormea cu buzele ușor întredeschise; respirația ei lină, doar puțin șuierată, avea ritmul ternar al somnului, o inspirație prelungă, urmată de două expirații întretăiate, în schimb își mișca șalele în doi timpi, natural și sincer, conduse poate de o a doua subconștiință.

După un timp, am lăsat-o în pace.

— Hai, acum dormi liniștită!

S-a întors cu fața la perete, mormăind un reproș, între două suspine:

— Leneșule!

Pielea ei avea întocmai culoarea petalelor de trandafir roz, doar flăcările o făceau mai vie.

A treia zi dimineața am mers cu ea în piața Victoriei, îmi luasem motocicleta BMW, nouă, pe care o încercam prima oară. Curând o altă motocicletă a oprit alături; era o motocicletă „Zundap”, cu forma ei alungită, părând într-un fel aerodinamică. O conducea un bărbat tânăr, cu mustață tunsă scurt, cu salopetă bej și cu cască de piele.

— Sunteți în încurcătură? întrebă, ridicându-și ochelarii de zbor pe frunte.

— Nu, i-am răspuns, dar am o rugăminte: dacă mergi spre Ploiești, poți s-o iei și pe fata asta?

Cum aș fi spus altfel, domnișoară sau doamnă, când părea o fetiță?

— Mda, îmi răspunse, fără entuziasm și fără să se uite la Vichi.

Poate oprise ca să mă ajute, crezându-mă în pană, nu-i era gândul la fete.

— Mulțumesc! spuse ea, rece.

Cred că se simțea puțin vexată, și cine știe dacă nu regreta că trebuia să plece? În orice caz, când m-a privit am văzut în ochii ei o mâhnire.

Ajunsă în partea cealaltă a pieții, a întors capul și mi-a făcut un semn cu mâna; nu-i eram un străin, dormise două nopți cu mine. Cine știe dacă nu o judecam greșit, socotind-o doar ușuratică. Atunci mi-am adus aminte că aveam pieptenele ei în buzunar, îl uitase. Nu era un obiect de valoare, și cu părul scurt, cum îl purta, putea să se lipsească de el până găsea altul. De ce-am pornit după ei nu sunt sigur: ca să-i dau pieptenele sau ca s-o mai văd o

dată de aproape? Regretam că o lăsasem să plece? Puteam s-o mai țin o zi-două, și pe urmă s-o duc eu acasă.

M-am mirat că motocicleta o luase pe șoseaua Jianu, în locul șoselei Kiseleff, mi-am închipuit că omul nu cunoștea drumul, era un motiv în plus să-i ajung din urmă. Deși ar fi trebuit să-mi menajez motorul, fiind încă la începutul rodajului, am accelerat puternic, dar ajunseseră destul de departe; m-am apropiat de ei când mai rămâneau câteva sute de metri până la statuia Aviatorilor. M-au simțit și au întors capul înapoi, au crezut poate că îi provoc la întrecere.

Am văzut în ochii fetei o privire parcă răzbunătoare și, cu toată vijelia vitezei, am auzit-o strigându-i omului la ureche, ațâțată: „Mai repede! Mai repede!" Îmi dădeam seama, după zgomotul motorului, că el accelera la maximum, dacă atât putea să fie pentru Vichi o răzbunare.

Am pus frâna și le-am făcut semne alarmate; nu mă înțelegeau, se uitau amândoi în urmă, spre mine. În clipa când mă opream îngrozit în mijlocul șoselei, am văzut motocicleta izbindu-se în plin de soclul statuii și făcând un salt în aer, până deasupra basoreliefurilor, de unde a căzut pe pământ, cu o mișcare parcă încetinită; trandafirii roșii, în floare, au acoperit-o; am luat-o la fugă pe jos, într-acolo, fără să știu ce ajutor aș putea să le mai dau, dar îndată dintre trandafiri a izbucnit o jerbă de flăcări. Am dus mâna la buzunar și am scos pieptenele. Trandafirii au ars repede. Nu era anul de când o bombă căzuse pe casa Ioanei și-i nimicise întreaga familie; opt ființe cu totul.

Nu era luna de când bombardamentul asupra gării de Nord și a Triajului omorâse trei mii de oameni, pe Calea Griviței și pe străzile învecinate, numai lume civilă! Fără să-mi fie indiferentă, moartea era o obișnuință.

Nu știam ce să fac cu pieptenele.

* * *

Deși nu există decât o legătură exterioară între o întâmplare și alta, motocicleta zdrobită și moartea în flăcări a unei fete pe care, deși nu contase în viața mea decât două zile, n-am uitat-o până astăzi, mă face să mă întorc cu patru ani în urmă, la o explozie nebănuită de nimeni, petrecută pe domeniul domnului Pretoreanu, din Colentina, la numai câteva minute după cutremurul din anul 1940, toamna.

Legătura între cele două întâmplări o prilejuiește tot o fată, și nu doar fiindcă locuia aproape, despărțită de locul accidentului numai de apa pe

atunci neasanată, numită însă, ca și astăzi, tot Colentina. Nu mă refer la firile lor, ci doar la înfățișarea fizică, atât de asemănătoare, că le-ai fi crezut surori gemene; dar altminteri nu aveau nici un fel de legătură una cu alta.

Despre Vichi, personaj întâmplător, deși mi-a lăsat o amintire durabilă, poate nu voi mai pomeni niciodată. În schimb fata cealaltă va ocupa primul loc în carte, ea va fi Privighetoarea de Ziuă. Purta un nume cu puțină răspândire chiar în societatea cultă, cu atât mai neobișnuit în mahalaua Colentinei, și nepotrivit cu originea ei modestă. O chema Ștefania, nume de influență franceză, când pe fetele ca ea le botezau simplu, Ștefana.

Tatăl ei avea o grădină de zarzavat pe malul Colentinei, față în față cu domeniul domnului Pretoreanu, și nu-și lua alt ajutor decât pe Ștefania, care muncea de mică. Maică-sa, care trăia cu tatăl ei fără cununie, murise cu câțiva ani în urmă, se aruncase în apă cu un bolovan de gât, fără să se știe motivul; bărbatul, chiar dacă îi era soț fără acte, se purta bine cu ea, îi cumpărase cercei de aur și salbă, din două în două sâmbete o ducea la cârciumă, iar duminica la teatru, ceea ce pe vecini îi umplea de mirare, mai ales că grădinarul, ca și nevasta, nu erau oameni cu carte. În celelalte două sâmbete ale lunii se ducea la cârciumă, fără ea, era singurul lui păcat, sau mai degrabă o ciudățenie; pentru atât, nu se omoară nimeni.

Taică-su nu trăi nici el cât e lumea, de la optsprezece ani Ștefania rămăsese singură. Acestea se întâmplau cu cinci ani înainte de cutremur și de explozie, răstimp care pentru ea însemnase o ascensiune miraculoasă, deși plină de zbucium.

* * *

Cunoșteam destul de bine domeniul domnului Pretoreanu; în plimbările mele în afara orașului treceam adesea pe acolo, dar mă uitam numai de la distanță. O singură dată mă apropiasem de poarta cu grilaje de fier, de unde se vedea piscina, și tocmai atunci domnul Pretoreanu ieșea din apă; în fața scării era carabina, ceea ce mă făcuse s-o iau la fugă. Povestindu-i lui Jordie întâmplarea, acesta făcuse o remarcă banală, pe care însă o țin minte: „Da! Înoată și ochește bine!”

Nu doar teama de carabină m-a făcut ca de atunci înainte să examinez domeniul numai din depărtare. Poate fiindcă am o privire bună, văd mai clar și mai multe când privesc de la distanță; nu doar locurile, în spațiu, ci și în timp, faptele. O întâmplare petrecută săptămâna trecută poate să nu-mi facă altă impresie decât cea obișnuită, a martorului căruia i se pare că se

află în mijlocul faptelor. Peste douăzeci de ani, aceeași întâmplare își poate dezvălui tâlcuri nebănuite.

Priveam domeniul domnului Pretoreanu din mahalaua Pantelimonului, aflată pe un dâmb, de-a lungul Colentinei. Dacă proprietarul își împrejmuise pământul, douăzeci de hectare, o moșioară, cu zid de cărămidă înalt de doi metri și jumătate, dincolo de care nimeni nu putea să vadă nimic, nici să-și închipuie ce se întâmplă, eu, în schimb, privind din marginea dâmbului, aflat cu cel puțin zece metri mai sus decât împrejmuirea, vedeam totul ca în palmă, decât că nu era de văzut mare lucru.

Domnul Pretoreanu, cavaler al Ordinului Mihai Viteazu, avea dreptul să primească din partea statului douăzeci de pogoane de pământ la alegere; date fiind faptele lui de arme, primise de două ori pe atâta; ca pe vremea lui Ștefan cel Mare. De neînțeles rămase opțiunea lui pentru malul Colentinei. Dar despre acest subiect am mai vorbit, nu trebuie să mă mir încă o dată. În afară de partea nordică a proprietății, unde era poarta cu grile metalice, apoi casa și în fața ei piscina, locul, în parte mlăștinos, părea rămas în paragină; în orice caz nu era bun pentru nici o cultură, ar fi trebuit aduse mii de camioane de pământ, ca să-l însănătoșească.

Singura amenajare făcută acolo de domnul Pretoreanu era o alee asfaltată, care lega casa de crângul cu care se termina proprietatea, în partea ei sudică de unde, dincolo de zid, începeau alte mlaștini. Crâng nu-i bine spus, mai degrabă o pădurice, fiindcă se întindea pe cel puțin cinci pogoane, o plantație de arbori exotici, care poate se numeau taxodium, ceea ce nu afirm cu tărie, de teamă să nu fac o greșeală: îi caracterizau în primul rând rădăcinile, pe jumătate aeriene, care șerpuiau pe suprafața pământului, absorbind simultan și aerul și apa. Cu toate că nu făceau parte din familia coniferelor, ci aveau frunze ca sălciile, rămâneau verzi toată iarna.

Așa se explică de ce n-am știut niciodată ce se ascundea în umbra lor, deși aleea asfaltată, pe care venea din când în când un camion și foarte des putea fi văzută una din mașinile domnului Pretoreanu, dovedea că în umbra acelei păduri exotice se ducea o activitate secretă. N-aș fi folosit acest cuvânt, din moment ce nu aveam o dovadă să-l justifice. Dovada însă n-a întârziat să apară, în noaptea acelui nenorocos noiembrie 1940, când explozia petrecută acolo, care a zgâlțâit împrejurimile, a fost confundată cu seismul petrecut câteva clipe mai devreme.

* * *

Nu m-aș apuca de scris fără acele cunoștințe de care este nevoie ca oricine să mă înțeleagă. Cât privește faptele, sub aspectul epic, mi-e mult mai greu să ajung la ele decât la suportul lor teoretic. Garibaldi, unul din informatorii mei posibili, murise cu două săptămâni înainte ca Vichi să se zdrobească în statuia Aviatorilor și să ardă împreună cu motocicleta. Pe domnul Pretoreanu se înțelege că nu puteam să-l abordez; ar fi tras cu carabina în mine.

Fiindcă am ajuns la acest personaj de primă însemnătate, sunt dator să fac o mică rectificare, nu în ceea ce privește faptele lui; pe acestea, mai bine și mai corect nu le-ar fi expus nimeni. O singură contrazicere am descoperit, în descrierea lui fizică; n-am corectat-o, fiindcă nu avea prea multă importanță; sunt convins că nimeni n-a băgat de seamă. Un asemenea amănunt, despărțit de peste o mie de pagini, pe care timpul le răvășește, ar putea să fie depistat numai de un computer.

Pe mine nu mă indispune faptul că măgarul lui Sancho Panza e furat de tâlhari, la un moment dat, ca peste câteva pagini să reapară în posesia stăpânului, fără nici o explicație. Rectificarea o fac numai ca să arăt că am știut ce îmi scăpase din vedere, și să dovedesc că nu mi-e lene să schimb două rânduri: La un moment dat, domnul Pretoreanu poartă o mustață care, adăugându-se profilului său cam prădalnic, îl face să semene cu Bismarck; imaginea mi-a convenit, și am acceptat-o. Mai târziu, mustața dispare, fără explicație. Am acceptat încă o dată, era în perioada când domnul Pretoreanu se îndrăgostise cam intempestiv de Alexandrina; deși convins că nu avea nici o șansă pe lângă ea, am socotit că fără mustață părea mai tânăr, și postura lui devenea mai puțin ridicolă. În schimb, nu sunt de acord cu fizionomia pe care i-am dat-o mai târziu, când își luase orice nădejde de la Alexandrina, devenind pe deplin rezonabil, ceea ce dezvăluia în întregime ceva pe jumătate ascuns mai înainte, caracterul lui cavaleresc și nobil. A fost meschin din partea mea să-i atribui tocmai atunci o nouă mustață, de om bătrân, țepoasă și năpârlită, ca să ascundă ridurile de pe buza superioară. Am greșit, domnul Pretoreanu n-ar fi recurs la un asemenea artificiu, când odată semănase cu Bismarck.

* * *

Cu privire la explozie, primele informații le-am cules, cu prudență, de pe la oamenii din Pantelimon, și dintr-un sat de lăptari, de peste apa

Colentinei, destul de învecinat cu domeniul domnului Pretoreanu. Nu m-a interesat când își făcuse casa și piscina, știam ce viață se ducea acolo, vara, pe caniculă, cum aerul condiționat răcea atât de tare camerele că trebuia să-ți pui paltonul, în vreme ce afară oamenii se topeau de căldură. Păduricea de taxodium exista, acești copaci se înmulțesc ușor și cresc repede, ca sălciile.

Spuneam că ar fi fost nevoie de camioane cu sutele și de transporturi cu miile, ca să acopere locurile mocirloase. Oamenii afirmau că o asemenea lucrare se și încercase, numai că pământul nu se aducea de afară, ci se scotea din pădurice. Acestea se întâmplau prin anii ‘33, ‘34, n-am aflat cu totul sigur, dar nici nu socotesc că are importanță decât anul 1940, când a fost explozia.

M-am mirat că niciunul din informatorii mei nu se gândise ce rămânea în mijlocul pădurii, ce excavație uriașă, când se scotea atât pământ, dacă nu mii, măcar sute de camioane. Dar poate îi judec nedrept, n-ar fi fost nefiresc să-și închipuie că era locul cel mai apropiat de unde să se ia pământ pentru asanarea mlaștinii, și nu avea importanță că în loc rămânea o groapă uriașă, fără nici o utilitate. În schimb, nu găsesc nici o scuză indiferenței arătate de ei faptelor care au urmat, când săptămâni în șir, aceleași camioane au adus materiale de construcție, cantități uriașe de balast, apoi ciment, mii de saci, și cărămidă, cherestea, tâmplărie, fără ca din toate să apară ceva vizibil deasupra copacilor. Îmi rămânea să cred că se construise ceva în adâncime, un buncăr, un adăpost antiaerian pentru sute de oameni. Dar tot atât de bine putea să fie un tunel de opt kilometri, care să facă legătura cu palatul din Calea Victoriei.

Am mai aflat că nu se știa cine lucrase, meseriași aduși din altă parte, în condițiuni atât de secrete, că ar fi putut să mire chiar pe unii cu mintea mai înceată. Dacă în mai bine de un an, cât timp se văzuse mișcare în partea locului nimeni nu putuse să afle nimic din ce se petrecea acolo, era o dovadă că lucrătorilor nu li se îngăduia să comunice cu nimeni. Veniseră într-o zi, în camioane, fără să se știe de unde, și tot așa plecaseră. În mod ciudat, călcând regulamentele de circulație, camioanele nu purtau table de identificare; nu încăpea vorbă că aveau autorizații speciale. Câtva timp vecinii mai curioși așteptară să afle, pe o cale sau alta, ce se întâmpla între zidurile domnului Pretoreanu; cum nu le ajunse la ureche nici o vorbă, și cum nici nu erau interesați decât într-o măsură prea mică, își văzură de treburi, și după ce lucrătorii plecară, niciunuia nu-i mai dădu prin minte să se întrebe ce treabă făcuseră. De altfel, știind că stăpânul locului era un om

puternic, în relații directe cu regele, se temeau să-și bage nasul unde nu le fierbea oala; ar fi putut s-o pățească. Astfel trecură câțiva ani de liniște, domnul Pretoreanu își petrecea verile acolo, făcea baie în piscină, din când în când trăgea cu carabina în țânțarii care roiau în fața ferestrelor, neîncumetându-se să intre în casă, din cauza temperaturii scăzute. Un țânțar nu-i o țintă ușor de atins cu un glonț de carabină, și nici nu poate deveni un trofeu, deoarece se pulverizează. Domnul Pretoreanu nu făcea altceva decât să se exerseze, la fel ca în palatul de pe Calea Victoriei, când ochea în trecători, ce-i drept fără să tragă. Dar el știa că, numai să fi apăsat pe trăgaci, oricare din ei ar fi fost o victimă sigură; aceasta era satisfacția lui, materializată prin pulverizarea țânțarilor.

Din când în când primea vizite, nu-i vorba de Jordie, cu el se întâlnea numai în palatul de pe Calea Victoriei, la ora două din noapte. Pe acei oameni nu-i vedea decât Sobieski, mai rar Garibaldi. Veneau în limuzine negre, cu perdele la ferestre, șoferul nu putea să privească în spate decât prin oglinda retrovizoare exterioară. De altfel nici nu avea nevoie, nimeni n-ar fi îndrăznit să depășească o asemenea limuzină, mai ales că în loc de număr purta două icsuri misterioase, scrise cu roșu. Pe oriunde treceau, jandarmii și agenții de circulație salutau fără să ridice ochii din asfalt, așa aveau ordine.

Odată intrate în curte, pe poarta care se deschidea comandată dinăuntru, de Sobieski, la ora strict convenită, limuzinele coborau la subsol, unde nu era un garaj propriu-zis, ci un salonaș cu covor roșu. De acolo, fără să-i vadă cineva la față, vizitatorii, de obicei cu serviete pe care nu le lăsau din mână, urcau cu ascensorul direct în biroul domnului Pretoreanu; acesta îi întâmpina amical, după ce mai trăgea un glonț cu carabina și mai răpunea un țânțar în fața ferestrei.

În testamentele lui Garibaldi nu am găsit nici un cuvânt privitor la vizitatorii din Colentina și la cele petrecute acolo; a trecut timp până să aflu adevărul. Domnul Pretoreanu murise în 1946, doi ani înainte de naționalizare. Sobieski, deși mult mai în vârstă, i-a supraviețuit aproape două decenii. Locuia într-o mică garsonieră, la ultimul etaj al unui bloc de pe Calea Victoriei, nu departe de fostul palat al domnului Pretoreanu. Acea garsonieră fusese domiciliul lui legal, de când se construise blocul, dar practic nu îl folosise niciodată, ci dormea pe un pat de campanie, în biroul de la poarta palatului, ca să se poată prezenta la primul apel, când stăpână-su îl chema cu telefonul, ziua sau noaptea. E grotesc, dar un asemenea

amănunt nu poate să lipsească, un telefon exista și în cabinetul de toaletă, și mai grotesc decât toate, bietul Sobieski, cu toată vârsta lui înaintată, își oprea nevoile strângând din măsele și se ridica de pe scaun înainte de a răspunde.

Astăzi, și stăpânul, și secretarul sunt de mult oale și ulcele, cum spune poporul; nimic nu mă împiedică să dezvălui faptele cu privire la explozia din Colentina. Adevărul l-am aflat târziu, când Sobieski nu mai avea de trăit decât un an și jumătate; atunci am legat cu el un fel de prietenie pe care nu o pot socoti decât ciudată.

Mă aflam într-o cofetărie la modă, unde în mod obișnuit n-aș fi intrat decât dacă mă târa cineva cu lesa. Într-un fel chiar așa se și întâmplase, dădusem nas în nas pe stradă cu o doamnă tânără, socotită de toată lumea ca foarte frumoasă. Mă uitam la ea, recunoșteam că oamenii aveau dreptate, mie însă nu-mi făcea nici o impresie, parcă aveam inima înghețată, incapabilă de sentimente. N-am spus nimănui aceste gânduri, le mărturisesc prima oară, fiindcă nu m-ar fi crezut nimeni, ar fi socotit că judec ca vulpea la struguri; astăzi nu mai există motiv de suspiciune, frumoasa doamnă este măritată în America. „Hai să intrăm undeva un sfert de oră, mi-a spus, ca pe jeratic, mor dacă nu fumez o țigară!” Deși era o doamnă emancipată în multe privințe, nu ajunsese până acolo ca să fumeze pe stradă. Și iată-mă cu ea în cofetăria la modă, cu femei dichisite, fardate, coafate și parfumate. Recunosc că nu-i nimic rău pentru niciunul din simțurile omului, dar aș fi preferat să fie una singură; e greu să-ți împarți privirea în atâtea direcții. De aceea cred m-am oprit cu ochii la figura cea mai dezagreabilă, și nu de femeie, un bătrân așezat la masa de alături, cu o cafea în față. Nu îl văzusem decât o dată de aproape, când îmi adusese motocicleta dăruită de domnul Pretoreanu, dar deși acum era ajuns la vârsta decrepitudinii, am recunoscut în el pe Sobieski. Avea o distincție indiscutabilă, din păcate inutilă dată fiind ruina lui fizică; era un om înalt, se vedea chiar stând pe scaun, numai că se îngrășase anormal, ca eunucii, de o corpolență gelatinoasă, cu capul rotund, numai cu fruntea foarte bombată, fără pic de păr, atât de spân că îi lipseau până și sprâncenele. Caracteristic în înfățișarea lui era un monoclu, ar fi părut că voia să-l copieze pe domnul Pretoreanu, dacă ar fi fost negru; un asemenea monoclu nu mai văzusem, cred că depășea maximul de dioptrii posibile, fiindcă dedesubt ochiul apărea în dimensiuni neomenești, ca al ciclopilor, un glob amorf, parcă fără iris și fără pupilă, deși avea o privire iscoditoare; părea un obiectiv fotografic, luând

instantanee după instantanee. Mi se părea că doar acest ochi, fără alte însușiri umane, ar fi fost de ajuns să facă posibilă lunga lui colaborare cu domnul Pretoreanu.

Pentru moment n-am dat atenție vestimentației lui, mă obseda ochiul, care se fixase asupra doamnei de lângă mine, privind-o cu atâta intensitate încât ar fi putut s-o iradieze. Spre liniștea mea, doamna, care își terminase țigara, s-a ridicat să plece; am condus-o până afară, unde ne întâlnisem, am lăsat-o singură, m-am întors în cofetărie și m-am așezat la masa lui Sobieski, fără să-i cer voie, cu o îndrăzneală care îmi era absolut improprie. Nu s-a mirat, dimpotrivă, mi-a întins mâna și mi s-a adresat fără șovăire:

— Ne cunoaștem!

M-am mirat că mă ținea minte de atâta vreme, și când ne văzusem o singură dată, foarte în treacăt. Mă uitam fix la ochiul lui ciclopic, de sub monoclu, până ce deodată mi-am văzut chipul pe lentilă, dar nu imaginea mea prezentă, ci una mai veche, dovadă că era o proiecție, după o fotografie sau un diapozitiv de proporții minuscule, dintr-o colecție depozitată pe retină, sau pe toată întinderea nervului optic, dacă nu și mai departe, în adâncul creierului. Pe urmă, brusc, în locul meu a apărut chipul doamnei de adineauri.

— Nu cred că există o femeie mai frumoasă! mi-a spus, cu o durere neascunsă.

Știu că frumusețea, când este inabordabilă, poate să dea naștere la suferință, dar mă surprindea tonul lui nestăpânit, confidența inadmisibilă; sunt sentimente care nu trebuie mărturisite niciodată. Am vrut să mă ridic și să-i întorc spatele, deși cunoștința cu el însemna un câștig enorm pentru mine. Atunci i-am văzut ochiul celălalt, cu privirea lui liberă, nedeformată de o lentilă și am citit în el mult mai mult decât spusese în cuvintele dinainte, o durere adevărată, profundă și incurabilă. Așa s-a născut între noi o prietenie, pe care la început am cultivat-o numai ca să aflu cele ce numai el știa despre domnul Pretoreanu, personaj incomplet pentru mine, deși scrisesem despre el sute de pagini.

Dar pe măsură ce trecea timpul, sentimentele mele față de Sobieski deveneau tot mai sincere, și nu din recunoștință, ci din admirație. Fiindcă descopeream în el trăsături umane mult mai bogate decât îmi închipuisem. Nu fusese sluga preasupusă a domnului Pretoreanu; îl servise, într-adevăr, fără să șovăie sau să cârtească, însă își păstrase independența spiritului, nu încetase niciodată să-l judece. Avea un bilanț întocmit meticulos, mi-a

îngăduit să-l citesc, al faptelor săvârșite de fostul lui patron, și parcurgându-l, am înțeles că domnul Pretoreanu, cu toate păcatele lui fusese unul din acei oameni care apar pe pământ la sute de ani o dată, și numai dacă în clipa nașterii lor o eclipsă nu întunecă soarele.

— Domnule, mi-a spus Sobieski, după ce-i câștigasem încrederea, nu m-au interesat bunurile pământești pe care le-am dobândit de la el; erau destule ca să mă socotesc un om bogat. Am pierdut multe din ele, mai am însă din ce să pot trăi cuviincios anii care îmi rămân în față; n-am să trăiesc atât ca să mor în sărăcie. Câștigul meu a fost altul.

Întrebarea mi se citea pe față, nu-mi puteam ascunde dorința de-a afla unele secrete. După o scurtă ezitare, Sobieski mi s-a predat cu arme și bagaje, cum se spune.

— N-ar fi în dreptul meu să vorbesc, însă, fiindcă vreau să-ți rămân îndatorat, am să-ți destăinuiesc tot ce aștepți de la mine.

— De ce și cum vreți să-mi fiți îndatorat?

— Dă-mi posibilitatea s-o mai văd pe doamna de adineauri.

Nici prin minte nu mi-a trecut că îndrăznea să-mi atribuie un rol care nu mi-ar fi făcut cinste, de aceea i-am răspuns dezolat, fără indignare:

— Domnule, dar o cunosc prea puțin; ne-am întâlnit întâmplător; nici nu-i știu telefonul.

— Atunci alta, chiar dacă nu la fel de frumoasă.

Sobieski nu dorea altceva decât să-i fac o vizită, din când în când, însoțit de o femeie; nu era vorba de vreo năzuință bărbătească, voia doar să-i decoreze interiorul.

— Ca o pictură, domnule, sau ca o mobilă de artă.

Nu socoteam deloc că ar fi o pornire firească, dar nici n-o condamnam, puteam în cel mai rău caz să-l compătimesc; l-aș fi disprețuit să nu fi auzit de unele asemenea slăbiciuni, o parte duse însă atât de departe că deveneau scandaloase. În ceea ce îl privea, nu mă îndoiam de deplina lui decență. Atât doar că era un om care nu-și trăise tinerețea, ceea ce mi-a mărturisit atunci, la prima noastră întrevedere. Dar nu era un eunuc, cum părea după înfățișare; cunoscuse o femeie, în cea mai categorică deplinătate.

Condițiunile domnului Pretoreanu, în slujba căruia intrase ca secretar particular, îndată ce terminase facultatea, ceea ce era un noroc nesperat pentru un tânăr, îi interziceau hotărât pierderea timpului cu femeile. Nu făcuse dreptul, ci matematicile și desigur toată lumea se mira că un avocat de mare renume angajase un tânăr matematician, nu pe cineva cu studii

juridice. Dar domnul Pretoreanu avea nevoie de el nu la barou, ci în treburile personale. Din cele ce s-au văzut mai înainte, Sobieski își îndeplinise rolul cu pricepere și cu devotament, transformat apoi în venerație. Admirația lui pentru acest patron a cărui forță satanică îl subjugase, îl făcuse să uite cu desăvârșire ispitele tinereții și să se despartă de fosta lui iubită, poate viitoare soție, fără regrete, fără dorințe refulate, trăind într-o deplină cucernicie.

— Abia după moartea lui m-am eliberat, domnule! M-am eliberat brusc și cu o dorință nebunească, era o beție, mi se părea că am în față viața mea de la douăzeci de ani. Dar m-am dezmeticit înainte de a mă uita în oglindă, când mă dădeam jos din pat și am văzut că burta îmi cădea până la genunchi, acoperind pe deplin ceea ce rămăsese din mine. Și fusesem ca un discobol, avusesem dreptul la o femeie oricât de frumoasă.

M-a privit cu ochiul fără monoclu, în care se citeau adevăratele lui sentimente.

— Ca doamna de adineauri. Tare aș vrea s-o mai văd o dată!

— Sunt altele mai frumoase!

Decăzut, cum se vedea, atunci, în zilele când se eliberase, Sobieski nu era lipsit de dorință. În agenda lui erau sute de femei care îl căutau pe domnul Pretoreanu; le auzea glasul la telefon, plin de miere și de făgăduințe. Cu toate fusese ca de piatră, nu mai puțin el decât stăpânu-su. Se gândi să caute printre ele vreuna; nu avea curaj, era de ajuns să se uite în oglindă ca să-i piară curajul. Cum poate un bărbat să apară în fața unei femei, când burta îl împiedică să-și vadă vârful picioarelor?

Făcuse totuși o experiență, pe care o amintesc în fugă și fără tragere de inimă, o actriță care venea în vizită fără să se sfiască, pe sume importante. Sobieski riscase suma, nu era cât un automobil, ci a zecea parte dintr-o limuzină luxoasă. Fusese o înfrângere, deși partenera trecuse cu indiferență peste înfățișarea lui fizică, se dezbrăcase, venise alături, îl mângâiase, avusese toată bunăvoința.

Unii teoreticieni, mai ales din vechime, care se numeau înțelepți la vremea lor, socoteau că un bărbat nu e sfârșit atâta timp cât dorința există, ci numai indiferența totală e concludentă. N-am cum să intru cu ei în polemică, deși Sobieski ar putea să-mi fie martor. Dorința exista în el, la fel de vie ca în tinerețe, în schimb puterea de a o exterioriza îi lipsea cu desăvârșire. Acum, satisfacția lui, sublimată și pură, era să privească o

femeie frumoasă; fără nici o înclinație lubrică; contemplația ținea locul satisfacțiilor pierdute.

N-am avut deloc sentimentul că săvârșesc o faptă nedemnă, dacă l-am vizitat în mai multe rânduri, cu o prietenă sau o simplă cunoștință. Am avut cu aceste prilejuri putința să observ că pentru Sobieski noțiunea de frumusețe era foarte confuză, cum fusese și prima oară, în cofetărie, când o socotise pe însoțitoarea mea drept divină, în vreme ce mie nu-mi făcea nici o impresie. S-a nimerit uneori să mă duc cu femei mai puțin înzestrate de natură, nu într-atâta ca să-mi fie rușine cu ele, dar care, oricum, nu corespundeau canoanelor consacrate; cu niciuna Sobieski n-a fost mai puțin curtenitor, n-a privit-o cu mai puțină adorație.

Toate aceste vizite în doi, făcute cu un scop pe deplin interesat, pot să arunce asupra mea o lumină îndoielnică, și admit că eu însumi aș judeca fără cruțare pe oricine mi-ar urma exemplul. Nu admit fără rezerve preceptul cinic după care scopul scuză mijloacele, dimpotrivă, în cele mai multe cazuri îmi repugnă; dar chiar dacă mi-ar repugna în propriul meu caz, nu m-aș fi oprit la jumătate. Pentru mine Sobieski era o sursă de informații esențială; fără el, o parte importantă din carte ar însemna să lipsească. E adevărat că nu m-am dus niciodată cu o femeie a cărei sensibilitate să mă oblige la prudență; nici cu cele care îmi tulburau inima. De obicei invitam prietenele prietenilor, în vreme ce aceștia aveau treburi.

Niciodată Sobieski nu făcuse un gest deplasat, nici măcar ambiguu; se purta cu ele ca la o recepție unde erau zeci de femei, și nu arăta niciuneia o preferință mai mare decât vecinei inexistente în realitate, dar care parcă era acolo. Apoi avea băuturi fine și tot ce greu s-ar fi găsit chiar la magazinele speciale, lucruri pe care le primea de pe la fostele sucursale ale domnului Pretoreanu și a căror valoare depășește închipuirea noastră; iar la sfârșit, oferea fiecăreia o mică bijuterie, după un obicei moștenit de la stăpânu-su, care știa să fie curtenitor cu femeile, oricâtă răceală le purta altminteri. Apoi avea o conversație bogată și plină de variație, despre toate subiectele posibile, de la artă, muzică, pictură, teatru, film, și până la politica vremii, căreia îi cunoștea chiar dedesubturile; și, mai presus de toate, simțea repede care din aceste subiecte o interesau pe vizitatoare.

Cât despre muzică, din care nu-i lipsea nimic din ceea ce exista imprimat pe discuri, nu ne întreba niciodată preferințele noastre, ceea ce-i o inabilitate, sau chiar o neghiobie, fiindcă preferințele variază cu momentul și cu starea de spirit a subiectului. Dar citea pe chipul femeii dorința ei

adevărată, știind s-o deosebească de ceea ce era numai poză, și-i alegea discul, fără greșeală. Astfel, unora, pe care le simțea cu gândul plecat, le punea muzică meditativă, care le făcea să asculte tulburate, cu fruntea în mână. Altora le alegea muzică sentimentală, care le trezea amintiri tulburătoare și le înroura ochii. Când invitata noastră era refractară, la orice gen, ceea ce numai Sobieski putea să vadă, alegea pentru ea acea muzică fără conținut, în formele ei infinite, numită „pentru un sfert de ureche”, pe care o ascultam fără să-i dăm atenție, putând între timp să vorbim despre orice alte subiecte.

Uneori, când mă despărțeam de partenera mea întâmplătoare, o întrebam, nu din simplă curiozitate, ci ca să înțeleg mai bine situația:

— Cum ți se pare prietenul meu?

— Încântător! îmi răspundeau toate.

Odată am întrebat-o pe una de care nu mă sfiam, fiindcă îmi făcuse multe confidențe despre viața ei, cam aventuroasă:

— Ai vrea să te las o dată acolo?

A întors capul spre mine, pe urmă mi-a răspuns, nu fără o ezitare:

— De ce nu?

Ezitarea voia să menajeze eventuala mea gelozie, deși nu avusese ocazia s-o cunoască, nici măcar să și-o închipuie. După acest răspuns, n-am mai îndrăznit să le întreb și pe celelalte.

Seara mă întâlneam cu Sobieski la Athenée Palace, era vară și stăteam în grădină, cu un pahar mare de whisky în față. În monoclul lui vedeam imaginea femeii cu care fusesem la el după-amiază. Uneori imaginea persista, alteori apăreau altele, derulându-se repede, până ce ajungeam la doamna de la prima noastră întâlnire.

Pe când acele femei se perindau pe lentila monoclului, dezvăluindu-mi la care din ele i se ducea gândul, Sobieski îmi răspundea fără ezitare la toate întrebările; nu era între noi chiar o înțelegere formală în afară de făgăduiala pe care mi-o făcuse odată, de a-mi dezvălui toate secretele. Dar ar fi fost neelegant și pentru unul și pentru altul să-i amintesc de ea, am fi semănat cu acei negustori care vând și cumpără o marfă interzisă. Destăinuirile lui mi se păreau mai degrabă o descărcare, își ușura sufletul, ceea ce oamenii fac de obicei scriindu-și memoriile. Și apoi, secretele lui, într-adevăr necunoscute de nimeni, n-ar mai fi compromis pe nimeni și n-ar fi făcut rău nimănui, dacă după atâta timp le aflau și alții prin mine.

O nechibzuință și o neșansă a anulat prietenia noastră. Este adevărat că, spre norocul meu, Sobieski ajunsese aproape la capătul destăinuirilor. Dar nu-i mai puțin adevărat că odată, când am să ajung cu povestirea într-un punct nebănuit astăzi, s-ar putea să regret că n-am aflat tot ce mai avea el în minte.

S-a întâmplat ca într-o zi, la ora trei după-amiază, prietena care trebuia să meargă cu mine două ore mai târziu la Sobieski să-mi telefoneze, în șoaptă, cu telefonul ascuns sub plapumă, că soțul ei se întorsese pe neașteptate din provincie.

Era prea târziu să caut pe altcineva, am apelat la o curtezană zisă de lux, fiindcă locuia singură într-un mic apartament de pe strada Regală și avea drept clienți numai industriași bogați și deputați din provincie.

O cunoșteam de la Jak Musiu, care uneori mă invita la ea acasă, pe contul lui și ne lăsa singuri, el ducându-se în odaia de alături, să citească ziarul. Nu m-am îndoit că se uita pe gaura cheii.

Am găsit-o liberă, sesiunea parlamentară era închisă, fiind plină vară, iar industriașii, desigur, se aflau și ei în vacanță, cu familia, la munte sau la mare. N-am avut timp s-o instruiesc destul, i-am spus doar că trebuie să mergem la o persoană în vârstă, de cea mai bună condiție, să se îmbrace decent și să-și țină gura.

— Cât plătește?

— Mai întâi o să te îndoape cu icre negre și tot ce ți-o mai dori inima; iar șampanie și whisky, pe săturate.

— Îmi place vermut Cinzano, nu whisky.

— N-o să lipsească.

— Și banii?

— Deși n-ai de făcut nici o treabă, ți-i dau eu; să n-aduci vorba!

— Adică vrei să-mi iei dijmă?

Când ne-am întâlnit în stradă, era prea târziu s-o trimit înapoi, să-și schimbe rochia de crepe de chine oranj, decoltată de i se vedea buricul, și despicată până la șold, că mai sus n-o lăsa cordonul. Am înghesuit-o într-un taximetru, i-am spus șoferului să oprească la o mercerie și să ia ace de siguranță. În sfârșit, pe drum, am pus-o să-și șteargă rujul de pe obraji, să-și scurteze puțin sprâncenele, trase cu creionul, să-și adune părul la spate, într-o spelcă; măsuri neserioase, rămânea ca mai înainte, ar fi trebuit s-o schimb cu alta. În holul blocului i-am prins decolteul și despicătura rochiei în ace de siguranță, disimulate; așa părea mai decentă.

Nu cred că pe Sobieski îl șocase ceva, s-a purtat la fel de curtenitor ca în toate ocaziile, ceva însă în subtilele lui aparate de recepție se dereglase, căci a ales cea mai nepotrivită muzică, „Anotimpurile”, de Vivaldi. Niciodată muzica, oricare ar fi fost ea, de tobă, de saxofon, de trompetă, nu m-a iritat ca primele măsuri din Vivaldi, îmi frământam degetele pe genunchi, în vreme ce Sobieski o fotografia cu monoclul pe însoțitoarea mea, fără să observe cât era de plictisită. După prima parte, aceasta a răsuflat ușurată, aștepta să vină altceva, sau mai bine să se termine discul, să rămână numai cu icrele negre și cu șampania, fără să scape din ochi toate celelalte de pe masă. Când, spre surpriza ei, a început „Vara”, a făcut o grimasă, a mai așteptat două clipe, pe urmă i s-a adresat lui Sobieski, arătând spre mine și zâmbindu-i cu o tandrețe vulgară:

— Ce facem, babacule, nu-l dai afară, că sunt grăbită? Sau îți place cu martori?

O lumină puternică, vie, o flacără a cuprins capul lui Sobieski, prefăcându-l într-un soare roșu; am văzut limpede, nu era o iluzie optică. Mi-am amintit fulgerător ceea ce îmi povestise, chiar victima de astăzi, despre moartea domnului Pretoreanu, căruia îi plesnise o vână în creier, dând naștere unei scântei, ca un scurtcircuit electric. Acuma însă fenomenul era de alte proporții, după cap, întreg trupul deveni incandescent și dispăru, lăsând în urmă un norișor de fum, cum s-ar fi mistuit Ucigă-l Toaca la semnul crucii. Mai puțin înspăimântată decât s-ar crede, temându-se doar să nu i se ceară vreo mărturie, femeia porni spre ușă, după ce băgă în poșetă cutia cu icre negre și înghesui deasupra sticla de vermut.

— Eu m-am cărat, descurcă-te cum știi; nu vreau să am de-a face cu poliția!

Era atât de zorită că uită să-mi ceară banii pentru timpul pierdut cu vizita.

Deși puteam să jur că nu fusese o iluzie optică, în clipa următoare l-am văzut pe Sobieski întreg, dar țeapăn, prăbușit lângă fotoliul unde stătuse mai înainte. M-am apropiat, numai fiindcă telefonul era alături și m-am aplecat să fac numărul. Ochiul lui teafăr, deschis mare, mă fixa cu o privire vexată, o înțelegeam foarte bine, deși vina mea nu putea să fie decât o imprudență; cu experiența lui ar fi trebuit să știe că orice joc are riscuri. La ochiul celălalt, pe lentila monoclului, rămăsese imprimată femeia de adineauri, așa cum o știam, însă cu acele de siguranță desfăcute încât i se vedeau sânii goi, în despicătura rochiei, și picioarele până la șolduri. Nu înțelegeam cum se

desfăcuseră acele de siguranță, căci doar le prinsesem eu însumi. Nu, ar fi fost imposibil! Cred că era imaginația lui Sobieski, căruia îi descopeream o frivolitate post-mortem.

Cu poliția n-am avut nici a dificultate, am dat doar o declarație, ca martor, mortul a fost dus la morgă, i s-a găsit o ruptură de cord, cel mai grav infarct posibil și au dat certificatul de deces, necesar la înmormântare. Dificultățile începeau de aici încolo, mortul nu avea nici o rudă în țară, nimeni n-a venit să reclame cadavrul, nu puteam să-l las în părăsire, am luat asupra mea toate grijile, pompele funebre, cimitirul catolic, am cumpărat loc de veci pe numele meu, nu se putea altfel, cumpărătorul trebuia să fie un om în viață. Dificultatea a fost că nu eram catolic și nici nu mă puteam converti la iuțeală, trebuie făcută o școală, îndeplinite formalități, m-am angajat să rezolv totul cât mai curând cu putință.

Au înțeles și ei că mortul trebuia îngropat, pe urmă au convenit să-mi acorde credit de conștiință. Eu însă am lăsat totul baltă și cu toate că nu m-am convertit, mai sunt și astăzi proprietarul unui loc de veci la cimitirul catolic.

În afară de preot și de ciocli, n-a mai asistat nimeni la înmormântare. La sfârșit, preotul mi-a adresat condoleanțe, cu toată convingerea și atunci, cu voia sau fără voia mea, am vărsat o lacrimă pentru bietul Sobieski, care ani de zile a fost un personaj de mâna întâi în cărțile mele, deși rolul lui s-a jucat în culise, ca al unui figurant care spune o vorbă fără să se arate și adesea nici nu i se știe numele.

Capitolul 2

Anul 1935. Apa grea; pregătiri pentru realizarea bombei atomice. Un savant german, fizicianul von Hasse, adversar al lui Hitler. O echipă de atomiști. Domnul Pretoreanu le dă azil secret și le finanțează cercetările. Un reactor atomic, construcție primitivă, care funcționează primul în lume; scopuri declarate și scopuri secrete.

În anii aceia, mijlocul deceniului al treilea unde am rămas cu povestirea, peste o mie de savanți, o mie de strategi și o mie de oameni politici știau câte ceva despre bomba atomică. Am luat niște cifre absolut fanteziste, dar nu pot să fie departe de realitate; și chiar dacă ar fi în proporție de sută la sută, de mie la sută, rămân tot infime față de locuitorii pământului, patru

miliarde și jumătate, la vremea aceea. Până în august 1945, patru miliarde și jumătate de oameni minus câteva mii, sau câteva zeci de mii, ca să treacă de la mine, nu știau nimic despre bomba atomică. Azi știu până și copiii.

În timpul războiului s-a vorbit de „apa grea”, produsă într-o uzină din Norvegia, și care ar fi fost necesară la fabricarea unei arme secrete. Prin 1943 și ‘44, cei care veneau de pe front și mai credeau în victoria lui Hitler, povesteau că au văzut prin gări vagoane plumbuite, sub pază severă, pe care scria: „Se va deschide numai la ordinul Führerului!” Vagoanele, dacă or fi existat, au rămas nedeschise și soarta războiului neschimbată.

Pe urmă s-a bombardat Londra cu rachete lansate de pe sol, faimoasele V1, apoi V2, care fusese într-adevăr o armă secretă și a făcut ravagii, fiindcă nu putea fi interceptată și mergea sigur la țintă. Să fi fost în număr de milioane, sau măcar de sute de mii, fie și de zece ori mai puține, și să fi fost timp ca să se lanseze cu toatele, Londra n-ar mai exista astăzi. Sigur că a suferit mult, s-au năruit ziduri, au murit oameni, iar în cei vii a intrat spaima, dar orașul există, împreună cu locuitorii lui de atunci, sau cu urmașii: când am fost eu acolo, după trei decenii de la bombardamente, nu se mai vedea nici o urmă, am găsit Londra cum o știam din cărți, din fotografii, din filme și din închipuire. Azi, V1 și V2 sunt înspăimântător de mult depășite; ele pot să zboare mult mai departe, peste continente, își ating ținta cu precizie de metru, adesea sunt teleghidate și poartă încărcătură atomică, despre care atunci se interesau poate o mie de savanți, o mie de strategi și o mie de oameni politici. Aceasta era în realitate arma secretă, pe care Hitler n-a apucat s-o facă: vagoanele plumbuite conțineau lemne de foc sau potcoave ruginite. Odată cu el, încercau mulți alții să facă arme atât de redutabile încât să câștige războiul fără întârziere; despre existența și intențiile lor nu se va ști nimic niciodată. În ceea ce mă privește, am cunoștință de existența unora din aceștia, și nu rămâne nici un motiv să nu dezvălui adevărul, deoarece nu poate face rău nimănuia. În afară de domnul Pretoreanu, Sobieski și Garibaldi, toți morți de multă vreme, numele celorlalte personaje vor fi schimbate sau ocolite, deși azi sunt și ei pe lumea cealaltă.

* * *

Se știe că domnul Pretoreanu era acționarul unor uzine chimice de pe Valea Rinului, care, în primul război mondial, a furnizat armatei germane yperită, un gaz toxic care a adus multe pierderi armatei franceze. Deși eram

copil, fapta, când am aflat-o, a stârnit în sufletul meu multă indignare. În mod ciudat, prestanța domnului Pretoreanu a rămas intactă în ochii mei, și mai târziu la fel mi-am împărțit sentimentele față de el, între repulsie și admirație.

Era în vara anului 1934, cu mult înaintea Anschlusului, când domnul Leopold, dentistul meu refugiat din prevedere de la Viena, ajunsese în Australia, continuându-și prevederea, nu fără motiv, ci poate doar prea devreme.

În vara aceea, domnul Pretoreanu a primit vizita, neanunțată decât de la aeroport, a unui personaj venit din Germania, fără alt bagaj decât o trusă de mână. Îl chema von Hasse, numele celălalt nu l-am știut niciodată, fiindcă nu-l știa nici Sobieski. Toate personajele apărute pe urmă, în număr de șapte, erau sau von, sau doctor, niciunuia nu-i lipsea unul din aceste titluri; s-ar fi părut că fără el în Germania oamenii nu puteau să aibă decât o existență anonimă.

După convorbirea domnului Pretoreanu cu von Hasse care a venit cu un taximetru direct în Colentina, unde au avut împreună o convorbire de douăsprezece ore, întrerupte doar de două ori pentru masă, oaspetele nu a mai părăsit niciodată domeniul; mai mult de cinci ani a rămas lipit locului, nimeni din afară nu l-a văzut la față. Într-o fotografie unde apar toți cei șapte, cu domnul Pretoreanu la mijloc, făcută probabil din imprudență, mi s-a părut a-l identifica pe von Hasse absolut intuitiv, ceea ce adesea m-a dus pe calea cea bună, într-un personaj din rândul întâi, pe fața căruia i se citea importanța, fără infatuare. Era un om de vreo cincizeci de ani, înalt, supt, suferind parcă de inaniție, cu gâtul ca un vrej, cu o față prelungă, pleșuv, cu ochelari în rame metalice și cu o bărbuță argintie; n-aveam de unde să știu că era cel mai renumit fizician al Germaniei prehitleriste, intrat în conflict cu nazismul, în primejdie poate să urmeze soarta lui Lavoisier, a cărui valoare nu-l scutise de ghilotină în timpul Teroarei. Într-un laborator finanțat de industria chimică de pe Rin, von Hasse făcea în secret studii în scopul de a dezagrega atomul de uraniul, fenomen posibil, care ar fi pus la îndemâna marilor fabricanți surse de energie suficiente să învingă o viitoare criză a petrolului, bănuită încă dinaintea războiului, dovadă că tot atunci, în alte laboratoare se studia metoda obținerii unei benzine sintetice. E adevărat că privitor la această substanță Statul Major al Armatei germane, care pregătea din vreme planuri de război, se gândea nu doar la criza petrolului, ci mai ales la o blocadă.

Dacă l-aș fi cunoscut pe von Hasse sau pe vreunul din colaboratorii lui și aș fi avut erudiția lor, acum mi-ar fi ușor să explic cum se desfășurau cercetările lor sub patronajul domnului Pretoreanu. La această colaborare se ajunsese după conferința de douăsprezece ore, când von Hasse consumase doi litri de cafea și fumase o cutie cu douăzeci de țigări Havana, absolut autentice. În ceea ce privește cafeaua, putea să fie o obișnuință, o nevoie, o plăcere, dar dovedea în același timp lăcomie; în Germania, ea era viciul claselor mai înalte, iar berea viciul poporului, ceea ce nu înseamnă că nu existau interferențe.

În pauzele când Sobieski intra cu platoul încărcat de mâncăruri suculente, de mult dispărute din Germania, domnul Pretoreanu, care nu mânca decât pâine prăjită cu ceai fără zahăr, împușca țânțari la fereastră, îngăduindu-i lui von Hasse să se îndestuleze în liniște. Îndestulat e un fel de a spune; după cum se uita la farfuriile goale părea că nu se sătura niciodată, deși totdeauna la sfârșitul mesei își exprima dorința ca a doua zi să aibă o masă mai sobră, bunăoară ouă cu șuncă, englezește, și un biftec, doar atât, cu salată. Sobieski, nelipsit de subtilitate în observarea oamenilor, îi îndeplinea dorința, numai că ouăle erau în număr de cinci, uneori șapte, iar biftecul, cât farfuria, cântărea între nouă sute și o mie trei sute de grame; el nota totdeauna greutatea în registrul bucătăriei. Am dat aceste amănunte ca să pot spune că mai târziu, când lucra în laborator câteodată treizeci de ore fără întrerupere, von Hasse nu mânca nimic, nici măcar un sandviș, nu bea o cafea, nici măcar un pahar de apă, subzista ca fachirii sau ca sihaștrii.

După acea primă discuție, gazda ceru două zile să reflecteze, în care timp Sobieski nu avu o clipă de odihnă, luă legătura prin telefon și telex, aparatură nouă, abia instalată, cu numeroase persoane din Germania, amici sau asociați ai domnului Pretoreanu, folosind firește limbaje convenționale. El nu făcea altceva decât să adune informații despre capacitatea și caracterul oaspetelui, precum și ai colaboratorilor lui viitori, înscriși pe o listă. Pe unul singur dintre aceștia domnul Pretoreanu îl respinse, fără explicație; mai târziu se văzu că avea dreptate să-l suspecteze, măcar pentru motivul că deveni în curând prieten intim al lui Goering, care îl numi inspector peste toate uzinele de aviație. Nu era un motiv sigur să se creadă că ar fi devenit un trădător, poate voise sincer să emigreze și, odată respins, îi rămăseseră numai două soluții, să se sinucidă sau să se adapteze. Nu l-am cunoscut, nu am dreptul să-l judec; poate domnul Pretoreanu se înșelase,

dar cred că paza bună trece primejdia rea, după vorba prea cunoscută, pe care am scris-o de atâtea ori în caietele de caligrafie!

Cele două zile von Hasse rămase la Colentina, într-un apartament de oaspeți, de unde nu făcu niciodată un pas afară; ar fi fost imprudent să circule chiar între zidurile domeniului. Seara, Sobieski închidea discret apartamentul cu cheia, după ce spunea curtenitor oaspetelui: „Pentru orice dorință, vă rog să mă chemați la telefon, indiferent de oră.” Se înțelege că apartamentul, fiind la parter, avea drugi la ferestre, ca toată casa; ar fi fals să spun că fuseseră puși anume; paza bună avea o explicație veche și generală.

* * *

Cei șase colaboratori sosiră pe rând, în decurs de o lună; plecarea din Germania, cel puțin pentru unii din ei fusese anevoioasă, iar drumul nu lipsit de riscuri. Am citit în cărți de toate felurile atâtea aventuri de felul acesta, încât mi-e silă fie și să mă gândesc la ele, necum să le reproduc eu însumi. Sosiră pe căi diferite, unii prin Austria, Cehoslovacia sau Polonia, alții prin sud, trecând de două ori Alpii. Ultimul avu de făcut un periplu aventuros, numesc doar câteva puncte pe unde trecuse, Ancoraje, în Alaska, apoi Tokio, Calcuta, Cairo și Constantinopole.

Îmi pare rău că scopul meu este altul, altfel m-aș ocupa de călătoria lui, mai ales că subiectul îmi place, și aș scrie o carte întreagă, ca să abandonez cele ce urmează, atât de dificile și neplăcute pentru mine, mai ales că subiectul plutește în nesiguranță. Din mai mult de zece oameni cărora le-am cerut lămuriri, niciunul nu mi-a dat același răspuns; este adevărat că și datele pe care puteam să le pun la dispoziția lor erau puține și uneori dubioase. Dar nici măcar domnul Pretoreanu, aflat în miezul acestei afaceri, n-ar fi putut să le spună mai multe, admițând că ar fi fost în viață și ar fi vrut să vorbească.

Începuse anul 1935, era imposibil să se vorbească despre uraniul 235, fiindcă nu se cunoștea încă, sau nu se cunoștea bine, și fără el nici vorbă nu putea să fie de fisiunea atomului, adică ruperea lui, care dădea naștere energiei atomice. Și totuși, cineva trebuia să facă începutul. Sunt sigur că au existat numeroși savanți preocupați de acest subiect, nu mă gândesc la statele cu intenții agresive, care aveau în vedere o bombă atomică, urmarea dezastruoasă a dezagregării nucleului atomic, ci pur și simplu de oamenii de știință; unii au eșuat, alții au izbutit, dar cu întârziere, când strădania lor devenea inutilă, astfel că astăzi nimeni nu le cunoaște numele.

Indiferent de multele și gravele întâmplări din a doua parte a deceniului, culminate cu începerea războiului, după dezmembrarea Cehoslovaciei, cu pătimirea Poloniei, cu înfrângerea Franței și trista retragere de la Dunquerque, această dramatică perioadă de timp e marcată, în secret, de pregătirea bombei atomice, sub a cărei amenințare, odată produsă prima explozie, s-a derulat a doua parte a secolului nostru, și poate tot cu amenințarea ei se va încheia și mileniul.

* * *

Sunt secrete despre care știe toată lumea, dar nu vorbește nimeni, decât poate, cel mult, pe șoptite; acela al lui Polichinel, bunăoară. Sau cel cu bărbatul care nu știe nimic din ce știe tot satul. Oricât de bine ar fi ascunse secretele, până la urmă cineva află de ele și le divulgă, din interes sau numai din limbuție, afară de cazul când cei interesați îl suprimă înainte ca el să scoată o vorbă. Este oare posibil ca în lunga istorie a omenirii, începând cu cea antică, să fi rămas secrete încă nedescoperite? Desigur că nu m-aș hazarda să dau un răspuns la această întrebare, deși impresia mea rămâne negativă; greu mi-aș putea închipui că anumite fapte omenești pot să rămână ascunse ani, decenii sau secole. Ei bine, una din aceste fapte este a domnului Pretoreanu; din 1935 până astăzi, nimeni n-a cunoscut-o, n-a avut nici măcar o idee, și necunoscută ar fi rămas odată cu moartea lui Sobieski, ultimul martor, dacă nu s-ar fi întâmplat să-l fascineze o doamnă cu care odată intrasem într-o cofetărie. Domnul Pretoreanu e mort și el, de asemeni și Garibaldi, iar cei șapte oameni de știință, veniți în secret și în secret dispăruți toți deodată, calcinați până la dezagregare, n-ar mai putea să vorbească decât poate pe lumea cealaltă, de unde nu ne parvine nici o știre.

Rămân numeroși alți martori, oameni care au lucrat la ceea ce se va vedea mai departe, dar ei n-au știut niciodată la ce folosește munca lor, și chiar dacă ar fi auzit vreo vorbă, n-ar fi înțeles-o. În vecinătatea unui sat întreg de lăptari, oameni care merg zilnic la oraș cu faetonul și vorbesc chiar dacă nu sunt flecari din fire, în văzul unei întregi mahalale a Bucureștilor, pe domeniul domnului Pretoreanu s-a construit, ce-i drept la adăpostul păduricii de taxodium, un buncăr adânc, cu trei etaje, cu o suprafață de două mii de metri pătrați, ca o uzină subterană. Camioanele care scoteau pământul din excavație putea să le vadă oricine, și într-adevăr, le-a văzut toată lumea; oamenii au aflat că domnul Pretoreanu sapă o ghețărie sistematică, și nu s-a mirat nimeni. Știau, din auzite, ceea ce îi

făcea să se crucească, de aerul condiționat care, în plină vară, menținea atâta răcoare în casă, că țânțarii, adunați roiuri în fața ferestrelor, nu se încumetau să intre; de unde venea atâta frig, dacă nu de la gheață? Și apoi, ghețării aveau toți cârciumarii din Colentina, pe lângă ei chiar simpli gospodari mai chivernisiți, căci doar nu era mare lucru să faci o groapă în fundul curții, s-o acoperi cu stuf, iar iarna s-o umpli cu gheață, râul fiind aproape, doar ce coborai valea. Spre deosebire de ghețăriile obișnuite, cea a domnului Pretoreanu era betonată, nimeni nu avea de ce să se mire, totul acolo se făcea temeinic. Este posibil ca stăpânul domeniului, după conferințele și consfătuirile cu von Hasse să fi avut în vedere și un sistem suplimentar de răcire, prin gheață, a apei care circula în interiorul reactorului. Săptămâni în șir, în iarna anului 1935, când buncărul nu era gata decât în parte, țiganii din Colentina, căruțași din tată în fiu, cu cai mai frumoși decât ai boierilor, cărară gheață la gospodăria domnului Pretoreanu; îi dădeau drumul pe jgheab și restul nu-i privea, își vedeau de treabă mai departe.

Dar chiar de la început, când reactorul nu era nici măcar în construcție, gheața nu rămânea fără întrebuințare, folosea la sistemul de răcire al casei, cum o să se vadă. Iarna următoare, țiganii umplură din nou ghețăria.

Până atunci, prin martie, la Brăila sosi un vapor panamez, de două mii cinci sute de tone, încărcat cu lăzi de banane de pe Coasta de Fildeș, pe adresa unei băcănii mari și renumite, din mijlocul Bucureștilor. Acea băcănie, dispărută cu câțiva ani înaintea războiului, se afla pe Calea Victoriei, peste drum de Palatul regal, atunci în curs de mărire și modernizare. Emblema prăvăliei era un câine Saint Bernard, pictat pe firmă, dar existent și în realitate, viu, în carne și oase, stând de obicei în ușa prăvăliei, destul de largă ca să nu împiedice trecerea clienților. În contrazicere cu emblema, băcănia se numea „Ciobanu”, și exista încă în anii când domnul Pretoreanu construia buncărul din Colentina. Renumele ei era atât de mare, încât, după o informație din epocă, un cetățean, având să adreseze o plângere regelui Carol întâiul, scrisese pe plic: „Palatul regal, Calea Victoriei, vizavi de „Ciobanu”.

Domnul Pretoreanu, unul din cei mai bogați oameni din lume, cu preocupările lui multiple, unele ciudate, nu pregeta să finanțeze câteva restaurante de cartier, cu clientelă din centru. Am să adaug alte negoțuri la care lua parte, între altele fiind și vestita băcănie „Ciobanu”.

Nimeni nu se miră de bananele venite cu vaporul; băcănia din Calea Victoriei importa adesea mărfuri numite „coloniale”; ca și băcănia „Sasu”, amintită în altă carte, avea depozite de unde se aprovizionau prăvăliile mai mărunte.

După vămuire, marfa fu transbordată în trei șlepuri; un vapor de două mii cinci sute de tone nu putea să meargă mai sus de Brăila, unde se termina Dunărea maritimă, și fură duse până la Giurgiu; de acolo își continuară drumul cu trenul până la București, în gara Filaret, unde băcănia „Ciobanu” avea închiriate magazii și depozite frigorifice. Cincizeci de lăzi din cele vreo două sute fură numaidecât luate în primire de Sobieski în persoană, fiind destinate domnului Pretoreanu. Iarăși nu se miră nimeni, a comanda cincizeci de lăzi de banane pentru invitați și prieteni, sau pentru daruri, nu era o faptă mai extravagantă decât altele, cunoscute, ale destinatarului. Dar acele lăzi nu proveneau de pe Coasta de Fildeș, unde oprise vaporul, să încarce banane, ci veneau tocmai din sudul Africii, de la Capetown.

Poate cineva își mai amintește ce amestec avusese domnul Pretoreanu în războiul Angliei cu burii; nu luptase de partea acestora din urmă, ca domnul Alcibiade, care se afla acolo dintr-o pornire romantică, spre a nu spune cât era totdeodată și de nobilă. Nu luptase nici de partea englezilor, ci se ocupase cu furnizarea de arme, și pentru o tabără, și pentru alta. Oricine ar fi fost învingătorul, el își avea asigurați acolo prieteni. Nu se gândea atunci la cele cincizeci de lăzi, pe care le numesc, pentru început, ciudate, până ce vor deveni misterioase; gândul lui se ducea la minele de diamante, și, într-adevăr avea acum un mare amestec în ele.

Cele cincizeci de lăzi cuprindeau un oxid de uraniu, două sute cincizeci de kilograme fiecare, presat într-un calup pus la mijloc. Cum nu ocupa nici o zecime din volumul lăzii, golul era umplut cu talaș și cu paie. O ladă plină cu minereul acesta, mai greu decât plumbul, n-ar fi putut s-o ridice o macara dintr-un mic port de la Dunăre, și chiar dacă ar fi ridicat-o, i-ar fi sărit fundul. Așa, cântărea exact cât o ladă cu banane. Întreg acest stoc special, care nu se deosebea prin nimic de restul încărcăturii, avea aceleași inscripții cu vopsea neagră, aceleași etichete, toate cu viza vămii, fu urcat în cinci camioane, din cele care cărau gheață iarna, toate ale unor slujitori devotați domnului Pretoreanu și după ce trecură prin București cu bine, ajunseră în Colentina ziua nămiaza mare, fără să mire pe nimeni. Camioanele intrară în pădure și merseră de-a dreptul la ghețărie. În afară de

plata cuvenită, camionagiii primiră câte cinci sute de lei din partea lui Sobieski.

— Nu desfac lăzile acum, le spuse acesta, dar iată, cumpărați banane de la băcănie și duceți-le copiilor!

Fiecare din acești oameni povestiră acasă cum puseseră bananele în ghețărie, și ce filotim fusese negustorul. Dacă ar fi trebuit să depună mărturie undeva, n-ar fi declarat altfel.

Un vagon cu grafit expediat la București în gara de mărfuri, de către o uzină aflată mi se pare pe lângă Copșa Mică, nu putea să mire pe cineva mai mult decât bananele. Ce era decât un praf de cărbune, în saci banali, combustibil de calorifer, destul de folosit pe vremea aceea? Existau chiar aparate speciale, care alimentau automat cazanele, dozând cărbunele după temperatura dorită. Am văzut eu însumi o asemenea instalație, într-o vitrină de pe Calea Victoriei, la sediul unei Societăți miniere.

Aceleași camioane din Colentina merseră la gară ziua nămiaza mare și aduseră sacii, în două transporturi; înainte de a cădea seara, treaba era terminată. Din prudență, cărbunii fură depozitați în magazia aflată la subsolul vilei, alături cu caloriferul. Nimic din toate acestea, e limpede, nu putea să stârnească vreo bănuială. Iar pe urmă, nimeni nu avea cum să vadă că zece nopți la rând, Sobieski și Garibaldi cărară sacii cu roaba, la buncăr, distanță de două sute de metri. Era o corvoadă pe care nimeni n-ar fi acceptat-o fără un devotament nelimitat față de domnul Pretoreanu.

Într-una din halele buncărului, cei șapte oameni veniți din Germania, și de care nu știau nici servitorii, cu atât mai puțin vecinii, se îndeletniceau în acest timp cu o muncă brută, nepotrivită nici cu pregătirea lor, nici cu năzuințele unor oameni de știință, destinați nu să manevreze materia, ci să-i descopere misterele. Astfel, începeau prin a fărâmița cu ciocanul calupurile de uraniu, apoi, după ce îl dădeau prin sită, îl puneau în forme cilindrice, de zece centimetri lungime, ca să fie ușor manevrabile, cu diametrul de numai doi centimetri și jumătate, făcându-l compact cu ajutorul unei prese hidraulice.

Această muncă dură luni de zile, aveau de făcut mii de asemenea pastile. Sunt amănunte peste care aș putea trece, dar cine știe când voi mai avea ocazia să povestesc cum se construia, la începuturi, un reactor atomic. Scopul lui fiind experimental, nu avea nici pe departe dimensiunile obișnuite astăzi; ca aspect părea un cazan banal, cu diametrul cam de cinci metri, montat într-o extremitate a buncărului, la etajul cel mai de jos și, cum

avea înălțimea egală cu diametrul, ajungea la etajul de deasupra, în locul unde în planșeu era prevăzută o întrerupere pe măsură. Interiorul lui era ocupat de țevi verticale, de zece centimetri în diametru, cu un anumit spațiu între ele, fixate la un cap și la altul printr-o rețea de bare metalice, sudate. Spațiul dintre țevi era plin cu praf de grafit, presat pe sus, în chipul cel mai primitiv, cu bastoane lungi de cinci metri; grafitul nu avea alt rol, decât să fie un moderator de temperatură.

Cu ce a mai auzit ici și colo în câteva decenii de existență a reactorului atomic, și cu ce se mai adaugă în această pagină, orice om, cu un cât de mic spirit tehnic, va înțelege că emanația de căldură a uraniului trebuia menținută în niște limite moderate.

Tot acest ansamblu ar fi trebuit să fie de oțel inoxidabil, dar se renunțase la el, deoarece se făcea doar o experiență, fără prea multă durată, care, dacă nu dădea rezultate din capul locului, nu avea de ce să fie continuată multă vreme.

În sfârșit, în țevi se introduceau tecile metalice cu pastilele de uraniu; aripioare sudate pe ele din loc în loc le făceau să fie centrate și imobile. Iar între ele și țevile pomenite mai înainte, circula apa de răcire, în cazul descris furnizată de pompa dinainte existentă, pentru udatul florilor, cărora domnul Pretoreanu le arăta multă dragoste. De altfel nici nu trebuia mai multă apă decât pentru a înlocui micile pierderi, fiindcă altminteri ea se mișca într-un circuit închis ermetic, cu ajutorul a două capace etanșe, fixate la cele două extremități ale reactorului.

Cu aceste lămuriri sumare, cred că oricine poate să înțeleagă rolul reactorului: el furniza căldura necesară, între două și patru sute de grade Celsius, care, prin ansambluri intermediare, ușor de a fi imaginate, deci inutil să mai fie descrise, punea în mișcare turbina generatorului, ca orice sursă de aburi sub presiune. O asemenea instalație experimentală, cam de zece tone de uraniu, putea să producă unul până la doi megawați; chiar dacă ar fi dat numai a mia parte, o câtime, pentru mine experiența era reușită.

Pentru a lămuri care era deocamdată bugetul acestei întreprinderi secrete, am de spus, după informația lui Sobieski, că buncărul, cu anexele lui, de care n-am vorbit încă, înghițise peste cinci milioane de lei, prețul unui bloc cu douăzeci de apartamente luxoase. Vaporul costase șapte mii de dolari, trenul de la Giurgiu o mie cinci sute de lei plus cinci mii bacșișuri, iar cel de la Copșa Mică de vreo patru ori pe atâta. În sfârșit, camioanele reprezentau și ele o cheltuială de opt mii, plus ce le dăruise Sobieski

țiganilor, să cumpere banane. (Bineînțeles, acești bani de dar căpătară altă destinație, n-am să spun basamac, cum s-ar crede, ci ovăz pentru cai, ceea ce mă bucură și chiar mă înduioșează.) Iar ce era mai necesar și mai prețios, uraniul, nu costa la data aceea decât sub un dolar kilogramul; grafitul, o mie de lei tona. Iar amândouă, puse să conlucreze în condițiuni la care nimeni nu se gândea să ajungă, ar fi putut să pulverizeze jumătate din capitala țării.

* * *

Aici, după o ezitare destul de lungă, am de exprimat o rezervă, bănuiala pe care o las deocamdată în suspensie că, în contrazicere cu credința exprimată de mine puțin mai înainte, gândul domnului Pretoreanu mergea mai departe. Deși Sobieski n-a vrut să confirme, ci a negat cu vehemență, ceva mi s-a părut suspect la el, fiindcă mai înainte avusese o ezitare, iar în monoclul lui apăruse o pată opacă. Nu știu dacă voi ajunge să am și dovada, se pare însă că domnul Pretoreanu, fără a urmări să realizeze o bombă atomică în buncărul din Colentina, se gândea în schimb să-i vândă secretul sau să-l exploateze în scopuri politice.

* * *

Pe cei șapte savanți nu i-am văzut niciodată și nici măcar nu le cunosc numele. Singurul pe care cred că l-am identificat într-o fotografie găsită la Sobieski era șeful echipei, fizicianul von Hasse; poate privirea mea prea curioasă l-a făcut pe Sobieski să-mi ia fotografia din mână și s-o ascundă, fără nici o rațiune de altfel, atâta timp cât niciunul din personaje nu mai exista, nici măcar într-o groapă la cimitir sau într-o urnă la crematoriu.

Cum am spus, toți aveau sau un titlu de noblețe, sau un doctorat în științe; informația aceasta era eronată în parte, doi din ei fiind simpli laboranți, cu multă experiență, dar fără studii superioare, ceea ce Sobieski și Garibaldi neștiind, li se adresau cu aceleași formule ca tuturor celorlalți.

Mai multe despre ei n-am aflat, decât că nu ieșeau niciodată din casă decât noaptea, când se plimbau pe aleea asfaltată, până la păduricea unde se construia buncărul. Garibaldi stătea totdeauna de pază în preajma lor, atent la orice mișcare sau zgomot. Dar nu se auzea decât rumoarea orașului, iar din sat chiotul unui bețiv, un lătrat de câine și cântecul cocoșilor, la orele lor știute. Peste împrejmuirea de zid, înaltă de doi metri și jumătate, cu sârmă ghimpată deasupra, n-ar fi putut să treacă nimeni și chiar de ar fi încercat cineva, erau sonerii de alarmă. Cât despre servitori, odată ce își terminau

treburile, seara, nu mai puteau să iasă din camerele lor, aflate pe un coridor la subsol; ușa coridorului o încuia Sobieski, și tot el o descuia dimineața. Ferestrele camerelor, cu drugi, ca în toată casa, dădeau spre poartă, unde nu aveau ce să vadă decât limuzina domnului Pretoreanu, care se întorcea din oraș, uneori noaptea, la ore ciudate, chiar după al doilea cântat al cocoșilor; erau nopțile când îl chema pe Jordie în palatul de pe Calea Victoriei, să-i dea dispoziții, sau îl invita la vreuna din acele reuniuni diavolești, când îl supunea la umilințe omenești insuportabile, de față cu oaspeții. Jordie își plătea scump situația, dar dacă am spus că umilințele lui erau omenește insuportabile, am de adăugat că el, în reacțiunile lui nu trebuia judecat ca un om, fiind în realitate os din osul Satanei, ce-i drept la altă scară decât domnul Pretoreanu.

De multe ori acesta își însoțea personal la plimbare oaspeții, iar pe urmă, retrași în biblioteca de unde nu putea răzbi afară nici o rază de lumină pe ferestrele acoperite, întreținea cu ei discuții tehnice, se interesa de activitatea lor, și, fără să aibă o pregătire specială, nu rămânea în afara subiectului, punea întrebări, primea răspunsuri, le urmărea cu atenție, însă nu-și îngăduia să dea sugestii, nu avea atâta competență, care nici n-ar fi fost necesară.

Rar stătea la masă cu oaspeții săi, îl interesa prea puțin mâncarea, în schimb se îngrijea să nu lipsească nimic, ceea ce lor li se părea un miracol, după restricțiile din Germania. Aici mâncau friptură la cuptor la toate prânzurile, iar seara biftec la grătar, dacă nu aveau alte dorințe. Îi servea Sobieski și Garibaldi, amândoi cu mănuși albe pe mână. Cineva și-ar putea închipui că secretarul domnului Pretoreanu se simte înjosit în rolul acesta, pe care de altfel îl îndeplinise totdeauna și în palatul de pe Calea Victoriei. Iată o părere greșită; să aduci mâncarea la masă e o îndeletnicire omenească nu lipsită de satisfacții; e destul să mă gândesc la Cornelia, nevasta lui Trandafil, ce fericită era, în tinerețea ei, când stătea cu părinții și venea de la bucătărie în odaia mare cu oaspeții, aducând pe un taler de alamă oala cu sarmale, apoi purcelul de lapte rumenit la cuptor, cu un smoc de pătrunjel în gură, dacă era Crăciunul, și mielul, dacă era Paștele.

Pe liniile aeriene din Spania, poate și în alte părți, dar n-am băgat de seamă, ofițerii naviganți, după decolare își puneau bluze albe în locul tunicilor și serveau la masă, curtenitori și cu un zâmbet cald pe față; rămâneau la locul lor numai pilotul și radiotelegrafistul. S-ar putea crede că Spania, fiind o țară mai săracă decât altele, trebuia să facă economie la

toate, chiar și la personalul de serviciu al liniilor aeriene. Eu am socotit că ofițerii serveau la masă din curtoazie, ca niște gazde. La fel socotesc și în ceea ce îl privește pe Sobieski. N-am mai spus, e de la sine înțeles, că bucătarul și ajutoarele lui nu-și băgau niciodată nasul în sufragerie, era un consemn strict, nu știau ce oaspeți sunt la masă, datoria lor era să pregătească bucatele.

După ce buncărul fu gata, o parte a primului subsol fu amenajată ca locuință, șapte camere, fiecare cu baia ei, iar la mijloc o încăpere mare, sufrageria, fumoarul, biblioteca și un colț de muzică, unde, în afară de un pian Pleyel, la care nu cânta nimeni, pus acolo mai degrabă pentru a crea o atmosferă de familie, exista un gramofon modern, cu amplificare electromagnetică, și un raft cu discuri; nu cred că trebuie să spun ce cuprindeau acestea, dar cine voia să asculte, avea de unde alege.

Fiindcă am vorbit despre atmosfera de familie, e bine să spun că nu știu absolut nimic despre viața acelor oameni, dacă aveau neveste, copii, rude; îmi închipui mai degrabă că erau singuri, altfel cu toată viața grea din Germania, cu toate primejdiile iminente, ar fi rămas lângă ai lor, să le împărtășească soarta. La un singur milion de oameni, ca să iau o cifră modestă, căci nu-i nevoie de una mai mare, sunt cu siguranță mult mai mulți decât șapte oameni fără familie. Pe baza acestei condiții își alesese von Hasse colaboratorii. Și mai era o condiție, se înțelegea de la sine, toți șapte îl urau de moarte pe Hitler; toți ar fi vrut să-l vadă în spânzurătoare.

În camere nu intra lumina zilei, cu atât mai puțin soarele; oamenii înțelegeau, erau într-o misiune de sacrificiu. Și apoi, într-un lagăr de concentrare nu le-ar fi fost mai bine. Aveau aer condiționat, căruia nu-i lipseau aerosolii și nici miresmele naturii, iar cât ei lipseau, se aprindeau lămpi cu raze ultraviolete, inundând toate colțurile camerei. Mâncarea o aducea Garibaldi, cu căruciorul electric, care cobora apoi cu ascensorul într-un oficiu de lângă sufragerie, unde aștepta Sobieski, cu mănuși albe pe mână.

* * *

Se înțelege că la data când echipa se mutase în buncăr, ultimul lucrător plecase și altul n-avea să mai apară acolo. Camerele le deretica Garibaldi, iar în laboratoare și în halele subterane, curățenia se făcea cu aspiratoare automate, fără a fi nevoie de intervenția omului. Am de adăugat câteva detalii de organizare; la început mi s-au părut exagerări maniace, pe urmă

le-am înțeles rațiunea și sper că va înțelege-o oricine. Din capul locului, toată îmbrăcămintea oaspeților, lenjeria și obiectele personale, până la stilou și brichetă, spre a nu mai aminti ochelarii, inelele, brelocurile fură distruse, arse în cazanul caloriferului și cenușa aruncată în mlaștină, după ce fu trecută prin sită, spre a nu rămâne nici un rest identificabil; puținele și infimele reziduuri, chiar dacă nu puteau să ducă la o presupunere, se arseră a doua oară, la temperaturi mai înalte. Toate acestea fură înlocuite cu produse indigene, de pildă hainele și lenjeria luate de gata, în stocuri destul de mari ca fiecare să-și găsească măsura.

Până ce noua lor locuință să fie gata, savanții, găzduiți în vila de la intrare, nu stătură degeaba, își completară studiile, se puseră de acord cu privire la procedeele de folosit, sfârșite cu întruniri săptămânale, dări de seamă și conferințe la care, cum spuneam, adesea lua parte și domnul Pretoreanu.

Venise a doua vară de când ei se aflau acolo, materialele erau adunate, puteau să-și înceapă activitatea practică. Ne aflam la jumătatea anului 1936, nemarcat de nici un eveniment internațional care să atragă atenția. Nu pun la socoteală activitățile secrete ale diferitelor state, iar în state activitatea unor diferite partide, pentru că nu mă bizui pe informații sigure. Toate uneltirile însă aveau să se dezvăluie într-un an și jumătate, cu câteva semnale de alarmă mai înainte. Deocamdată, în vara anului 1936, peste domeniul domnului Pretoreanu domnea o pace deplină. Toate manevrele și vânzoleala din vara trecută erau uitate, nimeni nu se mai gândea la ghețărie, camioanele țiganilor din Colentina făceau alte transporturi, domnul Pretoreanu înota în piscină, își punea un halat, vâna câțiva țânțari, din plăcere, fără gândul că ar putea să-i stârpească, pe urmă se așeza într-un șezlong, în fața ușii de la terasă și citea până seara. Țânțarii nu-l atacau, îi știau de frică.

Dar cu o vară mai înainte se întâmplase acolo ceva, care dacă nu schimba cu nimic viața domnului Pretoreanu, avea să ocupe primul loc în această carte, îndepărtându-mă fără voia mea de ceea ce prevăzusem.

Capitolul 3

Domnul Pretoreanu o descoperă pe Ștefania, viitoarea Privighetoare de Ziuă, fata grădinarului de peste apă. Viața ei în picioarele goale; drumul cu căruța de legume la piață. Dragostea neînfrânată pentru Micu, fecior de

ţigani din vecini, care învaţă vioara. Privighetorile din luncă şi cele pripăşite în teiul de lângă casă; rolul lor în viaţa Ştefaniei. Împlinirea dragostei. Drumul cu bicicleta până la Constanţa. Spiritul autoritar şi posesiv al Ştefaniei. Cântecul privighetorii pe plajă. Tocmeală intransigentă cu directorul cazinoului. O scenă din Manon Lescaut, carte necunoscută de Ştefania, dar amplificată de ea, peste imaginaţia autorului. Banchet grotesc cu fanţii oraşului, întoarcerea Ştefaniei acasă. Prapurele de la poartă. Rugăciune de dragoste la căpătâiul mortului.

Într-o zi, domnul Pretoreanu auzi de peste apa Colentinei un cântec de privighetoare. Îl auzise de mai multe ori, fără să-i dea importanţă, sau mai degrabă luându-l drept o închipuire, fiindcă privighetorile nu cântă decât seara, după căderea întunericului. Acum însă cântecul era prea limpede ca să treacă nebăgat în seamă, sau atenţia lui se trezise, încât lăsă cartea pe genunchi şi ascultă, cu tot mai multă atenţie.

S-a asemuit de atâtea ori un anumit glas de femeie cu cântecul privighetorii, încât greu m-am decis să folosesc comparaţia, şi numai când am socotit că devenise obligatorie. Cânta o fată dincolo de apă, nu cântec definit, ci o înşiruire de triluri, atât de melodioase şi clare că semănau într-adevăr cu glasul privighetorii.

După ce se încredinţă că nu-l înşală urechea, domnul Pretoreanu agită un clopoţel de argint, care era un semnal pentru Sobieski.

— Adă două binocluri! îi porunci acestuia, când îi auzi paşii.

Pentru Garibaldi folosea un clopoţel de alamă.

Domnul Pretoreanu privi cu binoclul şi descoperi, printre stuf şi sălcii, într-o grădină de zarzavat din partea cealaltă a apei, o fată destul de crescută, să fi avut vreo optsprezece ani, năltuţă, mlădie, cu părul tăiat scurt la spate şi în faţă căzut pe frunte, într-o bluziţă albă cu mâneci scurte, ca o fustă neagră, sumeasă, de îi lăsa picioarele goale o palmă deasupra genunchilor; fata scurma cu săpăliga pământul între şirurile de roşii, care îi ajungeau până la umeri, şi ar fi întrecut-o, să nu fi fost atât de încărcate, că se îndoiau aproape să rupă aracii. Se cunoştea că pământul era bun, lucrat bine, şi legumele îngrijite. Ceva mai sus, un om în vârstă, cu o cămaşă peticită, cu o pălărie de pai gros, făcută în casă, săpa straturile de varză, învecinate cu cele de ardei gras şi de vinete.

Era pe la patru după-amiază, nu venise încă ora când se udă grădina.

— Pune binoclul la ochi, îi porunci domnul Pretoreanu lui Sobieski, și uită-te la fata din față. Ea cântă?

— Ea! încuviință Sobieski.

— Cum ți se pare?

— Nu pot să judec; așa ceva n-am mai auzit.

— Știi cine este?

— Nu, dar mă duc să aflu.

— Adă și niște roșii, proaspete! îi porunci domnul Pretoreanu.

Sobieski luă un coş de papură, coborî la debarcader și se urcă în barcă. Nu era o barcă de promenadă, nu s-ar fi potrivit cu locul, ci o lotcă neagră de smoală, pentru felurite corvezi, folosită mai ales la cules nuferi și alte flori de apă. Domnul Pretoreanu aștepta ca mai întâi să se asaneze apa Colentinei, ceea ce obținuse să se pună în planul primăriei, și pe urmă avea să aducă de la Reghin felurite ambarcațiuni, giguri, caiacuri, le și comandase. Ce rămânea caracteristic la omul acesta era importanța pe care o dădea preocupărilor lui secundare, socotindu-le egale cu cele mai importante, cu cele esențiale ca, de pildă, experimentarea pilei atomice.

Peste un ceas Sobieski se întoarse, avea coșul încărcat cu roșii cum nu se vedeau pe piață, rotunde, aromate și tari ca merele. Cât o privește pe fată, nu se gândea că stăpână-su ar fi avut o dorință ascunsă; îl cunoștea prea bine, nu-l interesa decât glasul ei, de aceea nu socoti nepotrivit s-o aducă pe ea însăși, în locul oricărei alte informații care, oricum, ar fi fost incompletă. Ea acceptă, fără ezitare, dar spuse că nu era nevoie să meargă cu barca, va veni înot, puțin mai încolo. Era, sau poate părea mai puțin inocentă, știa că place bărbaților și aștepta ca însușirile ei să dea roade. Nu știa cine era proprietarul domeniului de peste apă, un om de seamă, fără doar și poate, și nu se mira că el dorea s-o cunoască. În ceea ce o privea, nu-i era teamă că n-ar ști să se poarte, cunoștea oamenii.

La vârsta ei se și gândea la un plan de viață, dar deocamdată făcea grădinărie, cu un om de ajutor din vecini; taică-su murise cu un an înainte. Cel mai mult îi plăcea să meargă la piață, cu legumele. Avea o căruță cu un cal, o iapă murgă, o înhăma singură, în timp ce omul, moș Chirnoagă, poreclit Turcalete, încărca marfa. La piață veneau să cumpere mai mult femei, cucoane, servitoare, bucătărese, mahalagioaice și toate o priveau cu răceală, cu ironie sau chiar cu dispreţ, fiindcă prea era tânără, prea frumoasă, și pentru vârsta ei prea îndrăzneață; era sigură și pe ea, și pe marfă, și nu degeaba, nimeni n-ar fi putut să le întreacă. Altminteri părea

mai degrabă o proastă negustorească, nu-și îmbia cumpărătorii, nu lăsa din preț, ținea o garoafă în gură și vorbea nepăsătoare, cu ochii în altă parte: „Dacă vă place, luați fără tocmeală, dacă nu, lăsați-mă-n pace!”. „Obraznico!” îi răspundea câte o cucoană.

În loc să se supere, fata îi zâmbea, cu garoafa în gură, lăsând să i se vadă un șir de dinți sănătoși, care păreau și mai albi pe fața ei oacheșă. Cucoana se înfuria, mai ales dacă avea nenorocul să fie știrbă sau cu dantura urâtă, cum se întâmplă ori din naștere, ori de la o vârstă înainte. Dar n-avea ce face, își vedea de drum spumegând și înveninându-și ficatul.

Fetei îi plăcea la piață fiindcă vedea lume, se uita la oameni, îi cântărea din ochi, își dădea seama despre toți numai dintr-o privire, ce-ar fi în stare să muncească și câți bani ar face; dar și mai mult îi plăcea s-o vadă lumea, chiar dacă nu avea nici un câștig, de la nimeni. Socotea fără îngâmfare că prețul ei puțini ar fi putut să-l plătească, ea n-ar fi scăzut un ban, cum nu scădea la legume, chiar dacă uneori rămânea cu o bună parte din marfă nevândută; pe aceea o împărțea în drum, cui avea ea chef, o dădea cu amândouă mâinile.

Care era țelul ei în viață îl cunoștea prea bine, să întâlnească un Făt-Frumos, chipeș și bogat pe deasupra; până atunci se iubea frățește cu un băiat din vecini, fecior de lăutari, cu care făcuse clasele primare. El mersese mai departe, terminase patru clase de liceu, acum era la Conservatorul de muzică, învăța să cânte la vioară, pe note. Avea bicicletă, duminica ieșeau să se plimbe, o lua pe cadru, pe la Toboc, pe urmă coteau de-a lungul căii ferate și mergeau spre Constanța, fără să știe cât era de departe și dacă au să ajungă vreodată acolo. Sigur că nu puteau merge prea departe, cu bicicleta împovărată; se opreau la umbra vreunui crâng și dormeau cu fața în sus până venea soarele să-i trezească. Ea aduna ban pe ban din ce socotea să pună deoparte când se întorcea de la piață; într-un an putu să-și cumpere bicicletă; acum mergeau mai ușor și ajungeau mai departe.

Pe el îl chema Marian, nume pe cale să se răspândească printre țiganii din marginea orașului, care atunci nu veniseră încă în centru. Ștefania îi spunea Micu, fiindcă îl simțea mic pe lângă ea, deși aveau aceeași vârstă, și părea mic, într-adevăr, având o fire delicată și supusă, de parcă ea ar fi fost băiatul, și el fata; dar, dându-i acest nume, căci Mariani erau prea mulți în cartier, pe urmă în școală, ea nu se gândea câtuși de puțin să-l minimalizeze, ci doar să-l alinte, și într-un fel să-l facă mai al ei, să-i lege o verigă de suflet. De altminteri, de la o vârstă destul de crudă se împăca greu cu

numele oamenilor, pe-al multora ar fi vrut să-l schimbe, și nefiind posibil, le dădea porecle ca lui Moș Chirnoagă, de pildă, căruia îi spunea Turcalete, nu fiindcă i-ar fi plăcut mai mult, ci fără nici o explicație, sau cu o explicație ascunsă. Ei însăși își schimbase numele, din Ștefana, tipic într-un cartier cu lume modestă, în Ștefania, de parcă ar fi simțit în el moda franceză, care atrăgea clasa cultă a societății; sub acest nume avea să devină celebră, îl păstră până la moarte și chiar după aceea, căci a rămas scris pe piatra ei funerară și în diferite cărți de memorii ale contemporanilor.

Cu Micu, băiatul din vecini, care avea să fie prima ei dragoste, începuse prin a se plimba seara pe stradă, când aveau amândoi vreo paisprezece ani. În anul următor se întâlneau jos în grădină, pe malul Colentinei. Ștefania era atunci cam speriată, stătea numai până ce tatăl ei, care trăia încă, își fuma luleaua sus, pe prispa casei, pe urmă fugea la deal și aștepta seara următoare. Pe stradă se țineau de mână, mai mult nu îndrăznea nici unul, nici altul. În grădină, dacă se așezau pe iarbă, în întuneric, rămânea între ei o jumătate de metru. Dar ar fi putut să stea așa cu ceasurile, nu voiau altceva decât să se știe acolo, unul lângă altul și să viseze la o zi viitoare. Amândoi își închipuiau ce avea să se întâmple odată, Ștefania nu era fățarnică, îi spuse deschis băiatului că înainte de optsprezece ani n-o să fie, așa i se părea cuviincios, mai înainte ar fi însemnat nestăpânire de sine sau, și mai rău, stricăciune. În același timp simțea nevoia să fie mai aproape de țigănușul ei, să-l ia în brațe, numai că îi era frică, nu de el, ci de ea, să nu se piardă cu firea.

Într-o seară, când el pleca și îl duse până la portiță, îl ținu o clipă de mână; erau înghețați amândoi, deși vremea părea călduroasă.

— Vreau să-ți spun ceva la ureche! îi șopti, apropiindu-se.

N-avea nimic să-i spună, îl sărută pe obraz, dintr-o pornire irezistibilă. Obrazul lui era tot rece, la fel de înghețat ca mâna, dar ei parcă îi arse buzele. Fugi în casă, și plânse cu fața ascunsă în pernă. Era fericită și în același timp cuprinsă de groază; în făptura ei se trezea o dorința care se născuse singură și se temea că n-are s-o poată învinge. Împlinise abia șaisprezece ani, mai avea doi, până la termen. Știa că o să-și respecte hotărârea și în același timp își dădea seama că va avea să lupte din greu cu ea însăși. Dacă el ar fi făcut un gest mai hotărât, ar fi găsit motivul să-l ocolească. Dar numai la gândul că nu l-ar mai fi văzut, că nu l-ar mai fi întâlnit seara în grădină, simțea cum se înăbușă. Îl iubea, avea dovada în

ceea ce simțise când îl sărutase pe obraz, lângă ureche. Era locul unde și-ar fi pus capul să doarmă cu el nopțile.

Am povestit acest zbucium al fetei, ca viața ei următoare să fie înțeleasă mai bine. Soarta băiatului nu mă interesează, deși nu avea o fire banală.

Veni toamna când nu se mai puteau întâlni în grădină; Ștefania socoti că o apăra o forță cerească, fiindcă nu s-ar mai fi putut apăra singură. Acum se plimbau pe străzi, cu pelerina pe umeri, ținându-se iarăși de mână. Ea vedea ploaia curgând pe obrazul lui, dar știa că nu va putea șterge urma acelei sărutări, care și azi îi mai înfiora buzele.

Iarna trecu, aduse zăpezi și geruri, punând între ei stavile grele. Primăvara, când se încălzi afară și se usca iarba, nu mai era nici un motiv să nu se întâlnească în fundul grădinii. Ștefania stătea întinsă pe spate și își mușca buzele. „De ce nu face nimic, se întreba, dar cu groază, de ce nu pune mâna pe mine, ca să am de ce fugi în casă?” Nu se mințea deloc în aceste gânduri, și totuși înțelegea că să fi fugit ar fi însemnat să moară. „Marian, cioroiule, Micule, îi vorbea în gând, cu o tandrețe gravă și dureroasă, tu ești alesul meu pe vecie. Cine dracu’ mi te-a scos în cale, să am după ce plânge când am să mă mărit cu altul?”

Pe atunci nu se gândea să fie contesă, dar știa că taică-su, și nașul ei, și toate rubedeniile nu i-ar îngădui să se mărite cu un pui de țigan, scripcar din cei care cântă pe la nunți, îndurând jignirile nuntașilor beți, care își îngăduie orice, dacă i-au lipit o sută de lei în mijlocul frunții. Ea nu știa nimic despre muzică, asculta sârbe și hore, la radio, sau cel mult romanțe, avea mâncărimi de piele când dădea peste un concert simfonic, i se părea făcut pentru oameni din altă lume.

Îl domina prea tare pe Micu, el era prea subjugat de ea ca să i se împotrivească în vreun fel, accepta chiar ideile ei jignitoare, cum scripcarii îndură jignirile celor ce le lipesc suta de lei pe frunte. Cum ar fi putut-o convinge că el va cânta nu într-un taraf, ci într-o orchestră simfonică, și odată ar putea să fie chiar solistul concertului, primul între toți ceilalți?

Dragostea Ștefaniei, crescând tot mai fierbinte, mai adâncă, mai dureroasă avea imprimată pe ea pecetea despărțirii; dar mai înainte, tot ce-i al dragostei trebuia să se împlinească, nu-l dorea decât pe el și voia ei avea să și-o arate, la vremea pe care singură o hotărâse.

Încă o vară trecu, în aceeași înfrânare dureroasă; reținerea Ștefaniei nu pornea din simțăminte morale, nu le cunoștea și oricum n-ar fi vrut să le recunoască; fetele de vârsta ei întârziau numai dacă erau proaste, și nu-i de

mirare că primele începeau cele urâte, dădeau și ele ce puteau să dea, dacă le lipsea frumusețea. Ea se apăra din orgoliu, știa cât era de frumoasă, și cine voia s-o câștige trebuia să plătească din greu, în așteptare și chinuri, fără să țină seama cât se chinuia ea însăși. Căci îl iubea tot mai puternic, aștepta înnebunită seara, să se întâlnească, iar când erau alături, pe iarbă, ceva în ființa ei se făcea de piatră, deși îi ardea pielea și avea inima ca o flacără.

În vara aceea se pripășise în teiul lor de lângă casă o pereche de privighetori, care, după ce seri de-a rândul își încercară glasul, parcă nesigure și neînvățate, se puseră să cânte de ieșeau vecinii din case, să le asculte. Până atunci Ștefania nu auzise niciodată o privighetoare; i se înfiora tot trupul. Micu, pe lângă vioară și firește teoria muzicii, învăța la conservator armonia, contrapunctul și compoziția; era abia în anul al doilea, niciunul din profesori nu-l remarcase. Într-o săptămână scrise un contrapunct pe două voci, două viori, în care se strădui să redea trilurile privighetorii. Profesorul notă pe marginea compoziției: „Corect, dar banal!” Nici nu putea fi altfel, glasurile păsărilor nu se imită, ceva le lipsește, de aceea în muzică apar contrafăcute. Ce naiv sună chemarea cucului într-o simfonie! În schimb izbuti Ștefania, izbuti pe deplin și pe neașteptate, ca prin miracol.

Era în septembrie, toată vara ascultase privighetorile, acum se înmulțiseră, făcuseră pui sau veniseră și altele, aveau cuiburi în mai multe locuri din luncă, dar seara se adunau toate în teiul grădinarului. Pentru Ștefania, fără ca ea să bănuiască, era o predestinare; le asculta răscolită, în trup și în suflet. În unele clipe ar fi vrut să întindă mâna spre Micu, să-l tragă aproape, nu mai putea să lupte, împlinea șaptesprezece ani în noiembrie și până la optsprezece mai avea de așteptat cincisprezece luni, din ce în ce mai lungi și mai grele, și îi era din ce în ce mai frică să nu-și calce cuvântul.

Niciodată nu se gândise cum îndura el așteptarea, seară de seară venea la ea în grădină, nu se întâlnea cu alte fete, era sigură că nu se atinsese de niciuna, s-ar fi cutremurat pământul, s-ar fi revărsat Colentina și privighetorile și-ar fi pierdut glasul.

Într-o seară el spuse:

— Nu mai pot de cald, mă duc să intru în apă.

Cât fusese vară înotau amândoi, se dezbrăcau departe unul de altul și se întâlneau în apă fără să se atingă. Acum însă vremea se răcorise, pe el îl

chinuia poate altă căldură, pe care totdeauna o ținuse ascunsă.

Atunci, prima oară, Ștefania dori să-l vadă cum era fără haine. Până acum îl ghicea, de astă dată voia să-l privească, era și o nevoie, și o obligație.

— Dezbracă-te aici; să nu-ți fie rușine!

El se supuse, dar ea nu-l văzu, parcă își pierduse vederea, o orbea dorința, era singurul simț care îi rămăsese, în afară de auz, privighetorile îi cântau în ureche, și cântecul lor i se răspândea în tot trupul. Și așa, dintr-odată, simți că avea darul să le imite, se ridică, în timp ce el se arunca în apă, și începu să cânte odată cu privighetorile. Izbuti de la primul tril, și nu avu nici o ezitare la celelalte, era atâta desăvârșire în glasul ei, că ai fi luat-o drept o privighetoare adevărată. Dovadă că și păsările se opriră s-o asculte, apoi, după o tăcere, întâi una, apoi alta zburară din tei și veniră aproape, se așezară în iarbă, lângă ea, că ar fi putut să le prindă cu mâna, în vreme ce ele o priveau mirate. Și nu-și puteau exprima mirarea mai bine, decât în trilurile lor întrebătoare. Ele întrebau și ea le răspundea, pe înțelesul lor, dovadă că dialogul continua, fără oprire.

Oricine ar fi fost acolo ar fi socotit că fata se născuse privighetoare, și un vrăjitor o prefăcuse în făptură omenească. Una după alta veniră toate privighetorile, se așezară în iarbă și dădură drumul glasului, secundând-o pe fată, înconjurând-o cu întrebări și cu exclamații. Când ea păși spre malul lacului nu se speriară, nu-și luară zborul, ci se traseră în lături, făcându-i loc să treacă. Nu era lună, dar stelele dădeau destulă lumină ca să-l vadă pe Micu apropiindu-se înot, printre nuferi. Când el ieși din apă, privighetorile zburară în teiul de lângă casă, unde rămaseră amuțite.

Ștefania își scoase bluza.

— Șterge-te cu asta să nu te prindă frigul!

Își scoase tot de pe ea și se întinse în iarbă, fără să regrete că își călca legământul; regreta numai că nu îl călcase mai devreme.

— Vino să te încălzesc! mai spuse.

Apoi rămase mută, ca păsările ascunse între ramurile teiului; dar, ca și ele, avea în gât triluri de privighetoare.

* * *

Nu fusese un vis, nici un miracol de-o seară; Ștefania imita cântecul privighetorii, oricând îi venea dorința, nu putea să se înfrâneze, dădea drumul la glas chiar la lumina zilei. Niciunul din ei n-avea timp liber decât

seara, rămâneau împreună numai duminicile, dar atunci nimic nu putea să-i despartă, nici ploaia, nici frigul. Cât despre oameni, n-aveau decât să vorbească. Și vorbeau, se înțelege, vecinii și rudele, cum își închipuise chiar ea, ar fi trebuit să fugă în lume ca să rămână cu Micu, pe care îl iubea nebunește, însă fără a înceta să judece. Știu că se poate, există pasiuni depline, dar controlate, oricât ar fi de dezlănțuite. Micu nu putea să-și nenorocească părinții lăsându-i singuri, când ei nu mai așteptau altceva de la viață decât să-l vadă cântând la vioară pe scena Atheneului, și apoi pe toate scenele mari din lume. Dar dacă Ștefania l-ar fi luat de mână, s-ar fi dus cu ea până la capătul pământului și chiar mai departe; pasiunea lui nu intra între cele controlate, mai rare, dacă nu chiar unice. Dacă viața lui Micu s-ar fi stins, așa, dintr-odată, Ștefania n-ar mai fi avut de ce să trăiască. Totuși, niciodată nu l-ar fi luat cu ea până la capătul lumii; pasiunea ei, oricât de nebună, avea frâne puternice; ea știa că într-o zi o să se mărite, cu un prinţ, sau măcar cu un conte. Și cu cât era mai sigură de acest destin, care era de fapt o hotărâre personală, cu atât se deda mai înflăcărată iubirii ei prezente și definitive; căci, oricare i-ar fi fost destinul și hotărârea, Micu avea să rămână iubirea ei până la moarte.

Toamna care veni se mai plimbară mână-n mână prin ploaie, dar acum această atingere se prelungea, până în inimă, de unde îi cuprindea toate viscerele. Seara îl aducea la ea în cameră și punea zăvorul la ușă. Tatălui îi spusese, o dată pentru totdeauna: „De acasă n-am să plec, de lucrat în grădină am să lucrez, am să mă duc la piață cu legumele, am să te îngrijesc când te-o lovi boala și neputința, cu un țigan n-am să mă mărit, fii sigur, am să mă despart de el când o veni timpul, dar până atunci lasă-ne în pace, de nu, mă înjunghii sub ochii dumitale!”

Drept urmare, taică-su îi tăie părul cu foarfeca, fără s-o învețe minte.

Era o privighetoare deosebită de celelalte, nu migra, rămase în zona noastră rece și cântă toată iarna. Cânta în odaie, după ce punea zăvorul la ușă, patima ei pentru cânt se lua la întrecere cu patima trupului fără să se învingă, nu s-ar fi putut, fiindcă împreună deveneau una singură.

Primăvara ieșiră cu bicicletele, atât că nu se puteau îndepărta de casă decât duminicile. Era cum fusese cu un an înainte, ea mergea în față, pe potecă, el o urma la doi metri, aveau de mâncare în traistele puse pe portbagajul bicicletei, dar până să le vină foamea, se abăteau din senin într-un lan de grâu verde, crescut nu mai sus decât genunchi, își scoteau toate de pe ei, în lumina soarelui. Era umed și frig, dar nu țineau seama. Mai târziu,

când grâul începea să se îngălbenească, încins de soarele care ardea tot mai tare, ei nimic nu îi mai frâna voluptatea și sfârșea scoțând triluri de privighetoare, atât de puternice încât se speriau vrăbiile și își luau zborul în cârduri. Numai ciocârlia putea să se ia la întrecere cu Ștefania, deși părea foarte nedumerită, fiindcă privighetorile nu cântau ziua și nu în grâu, ci în crânguri.

Mai târziu, când Micu luă vacanță, porniră să meargă departe. „Până la capătul drumului!” spuse el. Își luase vioara, cutia o legase de cadrul bicicletei. Pe Ștefania vorbele lui nu puteau decât s-o îmbete, și se lăsă îmbătată, dar când porniră, știa că în cinci zile o să se întoarcă, atât avea învoire de la taică-su. Fără să mai țină minte puținul cât învățase la geografie, unde era capul drumului putea să-și închipuie, căci calea ferată ducea la Constanța. Dar la primul canton aflând că nu mai aveau cum merge pe urma trenului peste Borcea și peste Dunăre, luară drumul de căruțe și de automobile, pe la Urziceni și Slobozia, pe unde se merge și astăzi. Înnoptară la o casă de oameni, într-un sat, aproape de Țăndărei. Făcuseră o sută treizeci de kilometri.

— Sunteți frate și soră? întrebă gospodarul.

— Nu! răspunse Ștefania.

După ce-i trecu uimirea, omul reluă vorba:

— Și veniți tocmai de la București cu bicicleta? Și mergeți până la Constanța?

În tindă îi șopti nevestii:

— S-a întors lumea pe dos. Fă-ți cruce!

Ștefania era istovită, nu-și mai simțea trupul, nu fu în stare nici să mănânce, nici să-și dea cu apă pe față, căzu de-a dreptul în somn, zdrobită, și cunoscu altă voluptate, aceea de a se rezema de un trup omenesc, ca de un copac, fără să aștepte de la el altceva decât adăpostul și ocrotirea. În somnul zbuciumat visă toată noaptea că se lupta cu furtuna, dar nu-i era frică, simțea lângă ea copacul și se ținea de el cu amândouă brațele. Dimineața i se părea că pedalase tot timpul prin somn, nu mai avea amintirea copacului, o dureau picioarele, umerii, întreg trupul; începutul drumului fu o caznă, dar pe urmă se încălzi și în curând își arătă reînvierea scoțând triluri de privighetoare.

La Dunăre, un ceas cât așteptară bacul, stătură la umbră, într-un crâng de sălcii. Și abia atunci, prima oară când nu aveau ce face, Ștefania își dădu seama că de când îl cunoștea, Micu nu vorbea niciodată, parcă nu cunoștea

mai mult de douăzeci de cuvinte, puținele câte trebuiesc în viața obișnuită. Se uită la el curioasă și bănuitoare.

— Micu, tu ești prost? N-ai nimic în minte?

Deși n-o înțelegea, el se făcu roșu la față.

— Haide, continuă ea, vorbește! Spune ceva! Mi s-a făcut frică!

El o privea năuc; își simțea gura încleștată. Pe la prânz ajunseră la Constanța, ocoliră orașul pe margine, până ce dădură de malul mării, aproape de pescărie. Marea se văzuse mai dinainte, dar nu știau ce este, se dumeriră abia după ce trecură șoseaua și puseră piciorul pe plajă. Ștefania mergea înainte, amuțită, ducând bicicleta de ghidon, împingând-o din greu pe nisipul în care se înfundau roțile. Când ajunse aproape de apă culcă bicicleta jos și se așeză alături, cu o mișcare scurtă, ca o cădere.

Micu se așeză lângă ea.

— Tot drumul m-am gândit ce să-ți răspund!

Ea îi apucă mâna și i-o strânse puternic, pe urmă își lăsă capul pe umărul lui, cu tandrețe, fără să-și ia ochii de la marea, care, trecând amiaza, începea să se albăstrească.

— Acum nu mai spune nimic! îi șopti. Mai bine ascultă!

Ascultau valurile și pescărușii. În partea unde erau ei nu prea venea lume, mult timp nu trecea nimeni. Prima vorbi Ștefania:

— Mi-e frică să intru în apă. E ceva prea nou, prea nebănuit. Și e prea curată.

El tăcea iarăși, părea că nu are nici gânduri, nici cuvinte. Vorbi abia seara, când își făcură un culcuș între dune, să doarmă peste noapte. Vorbi cu stângăcie, fiindcă, într-adevăr, nu avea deprinderea cuvântului și poate chiar simțea că e prost, cum spusese ea de dimineață; știa prea puține despre viață și despre oameni, nu-l interesa nimic în afară de muzică și de vioară, care pentru el înlocuia orice altă învățătură.

— Ce să-ți vorbesc? spuse, la apusul soarelui. Despre muzică? N-aș fi în stare, muzica se cântă, de vorbit vorbesc numai chibiții.

— Ce sunt chibiții?

— Cei care stau pe margine și își dau părerea.

Ștefania îl privi mirată:

— Așa crezi tu, sau te iei după alții?

— Nu mă iau după nimeni. Așa cred eu. Când un om se apucă să facă un puț, se adună în jurul lui o mulțime de vecini și fiecare îi dă sfaturi, fără să se potrivească unul cu altul, dar la urmă, toți beau din apa răzbită, și așa

cred că ți-am spus tot ce am în minte. Iar ce am în suflet, trebuie să înțelegi singură: oare ochii mei nu-ți vorbesc tot timpul?

După ce se gândi o vreme, ea spuse:

— Proastă de tot nu sunt, fiindcă te înțeleg; dar tu ești mai deștept decât mine. Să știi că oricare ar fi soarta mea, am să te iubesc toată viața!

Nisipul era cald, de peste ziuă; de la miezul nopții înainte se răci și îi cuprinse frigul. Stătură îmbrățișați până ce răsări soarele. Îl văzură cum ieșea din valuri, era ceva ca la facerea lumii.

Cunosc oameni care merg vară de vară la mare, au nevoie, le și place, sunt sinceri și cu ei, și cu alții, dar n-au văzut niciodată răsăritul soarelui din mare. Dacă Ștefania ar fi știut gândurile mele, n-ar fi vrut să mă creadă. „Nu se poate să existe asemenea oameni! mi-ar fi spus. Marea nu poate fi despărțită de soare!” Cum nu putea ea să se despartă de băiatul care o încălzise peste noapte. N-am spus acest cuvânt până astăzi, și nici nu l-aș spune, fiindcă nu-mi aparține, e al Ștefaniei, deși nu l-a pronunțat niciodată, l-a gândit atunci, în prima ei dimineață pe plajă: „marea fără soare ar fi ca o dragoste moartă!”

Pentru o asemenea vorbă, într-o asemenea dimineață, i-aș da dreptul să trăiască mai mult decât orice om, chiar decât cei care au rosturi importante în lumea largă. În mica mea lume, unde trăiesc nestânjenit de nimeni, cu legi făcute și aplicate de mine, aș face-o nemuritoare.

Intrară în apă goi, cu mult înainte de a se vedea primii oameni.

— E vie, simți? spuse Ștefania. E ca o mamă care te leagănă și îți cântă, să te adoarmă. Așa simt eu. Dacă tu o simți ca pe o amantă, atunci dea Dumnezeu să te îneci sub ochii mei, și n-am să plâng după tine!

El care în ajun vorbise pronunțând prima oară mai mult decât cele douăzeci de cuvinte zilnice, socotea de prisos să-i răspundă cu un alt număr de cuvinte; se afundă sub valuri, înainte ca ea să-și sfârșească blestemul. Ștefania ramase încremenită. Când îl văzu ieșind, după ce stătuse mult sub apă, nemilos de mult, îi spuse:

— M-am speriat, fiindcă blestemele mele se împlinesc! N-am să mă mai îndoiesc niciodată de tine!

Avea un suflet medieval, chiar dacă nu știa ce fusese evul mediu. Am căutat mult cuvântul, poate n-o să-l înțeleagă toată lumea în felul meu, dar, după o gândire îndelungată am socotit că altul nu se potrivește mai bine.

Ea continuă, înainte ca el să-și tragă răsuflarea:

— Într-o zi am să mă mărit, ți-am mai spus, asta-i soarta mea. Dar tu, care ești liber pe soarta ta, jură, aici pe malul mării, că toată viața n-ai să mai iubești altă femeie!

Ca jurământul lui plin de credință să nu rămână o deșertăciune, soarta, pe care nu era nici el liber cum credea Ștefania, făcu să moară tânăr, înainte de a se dezice. Astfel, asupra acelei clipe când erau singuri pe malul mării, plutește o aripă albă, ca de înger. Putea să fie doar un pescăruș; mi-e totuna.

* * *

Am ajuns fără voia mea pe malul mării, cu acești doi tineri. Când m-am dus pentru propria mea plăcere, n-am povestit nimănui, socotind că viața mea mă privește numai pe mine. E adevărat că marea mă atrage, dar din acest sentiment nu voi face niciodată o confidență. Să nu mă confunde nimeni cu povestitorul din unele cărți ale mele, pe care l-am lăsat să contemple și să simtă marea în voie. Acum rolul meu a fost să urmez două personaje, un băiat și o fată, fără să le influențez hotărârile. Luați singuri, n-ar fi însemnat nimic pentru mine, n-ar fi avut cum să-și dezvăluie firea. Luați împreună, n-a mai trebuit să inventez nimic, și-au arătat singuri caracterele, le-am găsit gata făcute.

Ștefania spuse:

— Joi seara ar trebui să fiu acasă, așa m-am înțeles cu bătrânu'. Dar nu pot, vreau să mai stăm aici, chiar dacă ar fi să moară.

— N-avem bani!

— O să mâncăm pâine goală. E o bucurie prea mare.

— N-am decât cinci lei. Nu ne ajung nici pentru pâine.

— Bine! hotărî ea. Până deseară o să fim plini de parale. Ia-ți vioara!

El desfăcu vioara, ascunseră bicicletele în tufișuri, se îmbrăcară, fustă și bluză, pantaloni și cămașă și porniră pe plajă, spre locurile unde se vedea lume. În dreptul cazinoului se opriră.

— Cântă! spuse Ștefania.

Micu își potrivi vioara la gât și începu să cânte, ce-i veni mai întâi în minte, un studiu de virtuozitate. Nu se apropie nimeni, decât un copil obez, care îi privea printre pleoapele îngreunate de grăsime. Câțiva oameni se uitau de departe.

„E ca un țigan-scripcar! se gândea Ștefania. Cel mai frumos țigan din câți s-au născut vreodată!”

— Cântă altceva, pentru lume! șopti printre buze.

Zadarnic, nici măcar serenada de Toselli nu trezi vreo atenție, nu era nici locul, nici timpul potrivit pentru muzică. Altceva ar fi fost pe terasa unui restaurant, cu bateria alături. Ștefania își puse mâinile în șolduri, ca o mahalagioaică, știa mult prea bine gestul, îl avea în sânge, și vru să dea drumul la vorbe de ocară: „Urâților, grașilor, slutelor, pistruiaților, dacă nu vă place vioara, uitați-vă măcar ce bine ne stă împreună, cât suntem de frumoși și tineri! Și să știți că toată noaptea am făcut dragoste; ceva mai dumnezeiesc nu există, nici marea, care nici măcar nu simțiți ce este! Mai bine duceți-vă și vă înecați cu toții; fără voi lumea o să fie mai frumoasă, iar nouă o să ne stea și mai bine împreună!”

Fără voia ei, fără să gândească, în locul acestor cuvinte izbucni un tril de privighetoare. Izbucni, fiindcă pornea din furie, dar pe urmă se îmblânzi, se îndulci și deveni cântec. Uitase de toți, nu cânta pentru lume, ci pentru serile ei de pe malul Colentinei, când o ardea setea de iubire, cum o ardea și astăzi, deși se împlinise; cânta pentru seara trecută, și pentru serile ce aveau să vină. În toată acea gloată de oameni ea era cea mai fericită, așa spunea cântecul ei și oricine putea să înțeleagă, chiar dacă n-avea destulă minte.

Micu își potrivi tonul după al ei și o însoți la început din vârful arcușului, creînd alt contrapunct decât cel pe care profesorul scrisese: „Corect, dar banal!” Nu era nimic corect, era o aberație, sau o nebunie, ceva din afara închipuirii; vioara se potrivea cu cântecul privighetorii, fără să-l imite, așa ar fi fost într-adevăr o banalitate; vioara rămânea vioară, însuflețită doar de mișcarea degetelor și alunecarea arcușului, rămânând la sunetele ei obișnuite, neconfundându-se cu celelalte, ci doar însoțindu-le, de la distanța care separă instrumentele muzicale de glasul omului și al privighetorii.

Acum, urâții și grașii, slutele și pistruiatele se adunau în jurul lor, și deodată Ștefania văzu în locul lor altă lume, frumoasă și tânără. Nu întinse mâna, îi puneau bani în buzunarele bluzei și ale fustei, monede metalice, mărunte, apoi poli galbeni, hârtii de cinci lei, de zece. Era ca într-o beție, Ștefania știa cât se adunase, avea buzunarele pline. Cineva veni cu o sută de lei și i-o vârî în despicătura bluzei; nu-l văzu la față, veniră și alții și făcură la fel, nu-i păsa că îi atingeau pielea, s-ar fi descheiat să-și arate sânii, fiindcă îi știa ai lui Micu și ai nimănui altcuiva, puteau să se uite până orbeau cu toții, și cu cât s-ar fi uitat mai mulți, cu atât dragostea ei ar fi fost mai puternică, dorința de a se dărui mai fierbinte.

Fugiră, fiindcă nu mai voiau bani, voiau să se iubească, repede, oriunde. Dar nu s-ar fi găsit nici un locșor pe toată plaja. În dreptul bicicletelor Ștefania se aruncă în mare fără să se dezbrace, merse până unde apa îi ajungea la gât și își ridică fusta. El veni după ea, cu hainele pe el, nu fusese timp să le scoată. Pe lângă fierbințeala lui țigănească ea simțea, într-un contrast care îi înfiora trupul cu senzații încă necunoscute, cu un fel de teamă și de uimire voluptuoasă, răceala mării care îi pătrundea ritmic în viscere. Câteva clipe, la urmă, capul îi căzu sub apă, trupul se făcu moale, neapărat, fără viață. El o ridică, inconștient, nici măcar din instinct, numai dintr-o poruncă, era un spirit deasupra lor, veghindu-i, înțelegându-i, admițându-i.

— Dacă muream, spuse ea, ar fi fost o moarte fericită. Acum știu că există și morți fericite; măcar una!

Nu apucaseră decât să iasă pe plajă și să se dezbrace pe jumătate, ca să-și usuce măcar în parte ce aveau pe ei și să se încălzească la soare, când un om, în haine de oraș, se apropie din șosea, unde îi așteptase. Ștefania l-ar fi pus între urâții și grașii de mai înainte; avea ochelari care îi bulbucau ochii, făcându-i o față de broască. Își spuse numele, dar firește nu-l auziră, adăugă că era directorul cazinoului; putea să fie adevărat, judecând după hainele elegante, după cămașă și cravată și mai ales după inelele de pe degete. Ștefania își aduna banii din buzunarele bluzei și fustei; hârtiile le punea să se usuce la soare. Pe cele din sân le pierduse, dar nu-i păsa, bucuroasă le-ar fi pierdut încă o dată.

Omul scoase din portofel o hârtie nouă, de o mie de lei.

— Vreți să cântați deseară la cazinou? De trei ori în două ore, câte zece minute. Iată o mie de lei, aconto; la sfârșit mai primiți una.

— Cinci! replică Ștefania.

Se pricepea la bani, dintr-o ochire văzuse că nu mai aveau decât vreo trei-patru sute de lei, cu chibzuință ar fi putut să trăiască din ei o săptămână. Ceruse cinci mii de lei fără să se gândească la cifră, era obișnuită de la piață să pretindă mai mult decât alții și să nu lase din preț, chiar dacă rămânea cu marfa nevândută.

— Ești obraznică! ripostă directorul cazinoului.

Micu se ridică în picioare; nu era un atlet, mai degrabă un efeb, subțire, construit cu finețe, dar Ștefania văzu cum i se umflă pieptul și i se întăresc bicepșii. E un simțământ minunat pentru o femeie să se vadă apărată! L-ar fi lăsat să lovească, așa ca să-și mărească plăcerea; dar nu voia să piardă

banii, deși uitase de ce sumă fusese vorba. Îl apucă pe Micu de mână, silindu-l să se așeze alături.

— Patru mii! zise omul.

— Cinci! insistă Ștefania amintindu-și ce sumă ceruse.

După o pauză, omul acceptă, cu o rezervă:

— Cinci, dar cu tot cu arvună!

— Nu! Cu arvuna șase.

Se învoiră.

— Numai că n-avem haine! observă Micu. Suntem îmbrăcați cu ce se vede. Am venit cu bicicletele.

— De unde?

— De la București.

— Două sute cincizeci de kilometri? Sunteți nebuni!

— Nebuni de-a binelea! încuviință Ștefania.

Omul nu înțelese că era măgulită, cum n-ar fi înțeles ce mândră era că pierduse banii în mare.

— O să vă îmbrac la garderoba noastră, spuse, dând să plece. Ne vedem deseară, la șapte.

Fata întinse mâna:

— Nu uita mia!

El ezită:

— Și ce garanție am că o să veniți?

— Niciuna! Dacă îți convine!

— Măcar arătați-mi actele.

— N-avem acte!

Pe ea o îmbrăcară cu o rochie albă, nu i se potrivea alta; se privi în oglindă și îi fu silă, părea o mireasă, îi amintea clipa care îi făcea de pe acum și mai multă silă, când avea să se mărite. Lui Micu îi puseră un smoking, cu gulerul și reverele de mătase. Stătea țeapăn, părea o cioară împăiată. Nu avură succes; dacă ar fi cântat în hainele lor, ar fi fost altfel; Ștefania nu-și recunoștea glasul. Și nu era doar atât, și l-ar fi regăsit, ca pe plajă, dacă ar fi cântat pentru altă lume, pentru urâții și grașii, care deveniseră deodată frumoși de la muzică. Lumea de aici era preocupată de joc, stăteau în jurul meselor de baccara și ruletă, multă, ca muștele pe hoituri, nu le trebuia altă muzică decât țăcănitul bilei și foșnetul cărților. Chelnerii treceau printre ei, cu tăvi încărcate de pahare, băuturi scumpe, era o jecmăneală, altfel directorul nu le-ar fi plătit șase mii de lei pentru

douăzeci de minute cât trebuiau să cânte. La pauză îl întâlniră în salonașul de alături, avea și el smoking, era haina lui obișnuită, de seară, o uniformă, nu se deosebea cu nimic de a chelnerilor, decât că aceștia purtau un șervet alb pe brațul stâng, semnul distinctiv al meseriei. Nu părea nici entuziasmat, nici dezamăgit, își cunoștea treaba, trebuia să le ofere clienților câteva divertismente. Îl chema domnul Jorj, așa îl cunoștea lumea, fără numele de familie. Dacă mai poartă și altcineva același nume, cred că este o neînțelegere, Jorj stă bine mai întâi directorilor de cazinouri, deși am cunoscut unul din branșă pe care îl chema Zoba; acela însă era o excepție în toate privințele, și cum a trăit, și cum a murit.

Domnul Jorj îi înmână Ștefaniei o carte de vizită, ignorându-l cu totul pe băiat care părea o curcă plouată; dacă expresia au folosit-o și alții, regret pentru ei că nu se potrivea la fel de bine. Micu o dezamăgea chiar pe Ștefania, deși nici ea nu se mândrea cu rochia ca de mireasă.

Pe cartea de vizită era tipărit un nume: Emil Sasu, iar dedesubt scria, de mână, cu o caligrafie cam țeapănă: „Îmi veți face plăcerea să serviți masa cu mine astă-seară?”

Deși incultă, Ștefania avea simțul limbii, mai viu decât un om cu învățătură. Ea nu putea să servească masa, fiindcă nu era chelneriță, poate într-o zi avea să devină, și atunci se schimba treaba. Deocamdată dispunea de șase mii de lei, într-un ceas îi avea în mână; dacă domnul Jorj s-ar fi codit și ar fi încercat să scadă prețul, era hotărâtă să-i spargă toate oglinzile.

— Cine este domnul Sasu?

— Angrosist de coloniale.

Nu mă înșelasem, făcea parte din familia pe care o cunoscusem în copilărie, ajunsă probabil la a treia generație.

— Spune-i domnului Sasu că îi voi da răspunsul la pauza următoare. Poate va avea onoarea, nu plăcerea, să mănânce cu mine!

Micu nu o recunoștea, și nu o recunosc nici măcar eu însumi, care o văzusem săpând grădina și vânzând legume la piață. Ștefania depășea puterea mea de înțelegere; sunt nevoit s-o urmez pe o cale necunoscută.

A doua apariție fu la fel ca prima, ba poate publicul se arătă și mai rece, fiind mai înfierbântat de baccara și ruletă. Desigur că era un insucces, ar fi trebuit să renunțe, dar atunci pierdeau banii. Ștefania admise să cedeze, socotind că în acest fel își plătea un obol, care însă trebuia să fie o dată pentru totdeauna. Domnul Jorj reveni după câteva minute, așa că ea avu timp să-i spună partenerului ei câteva fraze importante, după ce se gândise

că succesul nu depinde de talent și de puterea de a te dărui, ci de circumstanțe. Nu se gândea la ea, fiindcă viitorul ei nu putea să fie decât măritișul, cu altcineva decât cu Micu, deci, din capul locului, o circumstanță nefericită. O preocupa numai viitorul lui; insuccesul din astă-seară trebuia să-i salveze viitorul.

— Să nu cânți niciodată undeva unde oamenii vin să joace sau să mănânce. Mai bine să rabzi de foame sau să mori în mizerie, decât să accepți asemenea decădere. Nu accepta nici măcar o sală de concert, dacă nu este de prima mână; să-ți arate lista cu cei care au cântat mai înainte. Pretinde ca la concertul tău, chiar de la primul, prețurile de intrare să fie mai scumpe cu zece la sută, pe urmă cu douăzeci, cu cincizeci, cu sută la sută. Mai târziu să se tripleze, iar când vei fi în culmea gloriei să se înzecească; o să dea năvală lumea. În schimb, dăruiește-ți sufletul. Cu toată puterea și cu toată credința, cu gândul că ai să mori la sfârșitul ultimei mișcări a arcușului, cea mai lungă, de la talon până la vârf, când lemnul atinge coarda, scoțând încă un sunet pe care nu-l mai așteaptă nimeni.

Domnul Jorj veni cu alte două cărți de vizită, care cuprindeau aceeași invitație, aproape cu aceleași cuvinte: probabil era un cod, cunoscut de fanții orașului, de toți fanții din lume. Micu ar fi vrut să-și lepede smokingul și să fugă pe malul mării. Ștefania acceptă, adăugând: „Transmite-le acestor domni, dar fiecăruia în parte, că va fi invitatul meu, nu accept altfel”.

Meseria îl obliga pe domnul Jorj să-i îndeplinească dorința, el era negustor de iluzii. Tocmai atunci, un valet aduse încă două cărți de vizită. Ștefania exclamă:

— În total cinci; să poftească!

Apoi se interesă în ce salon își putea primi oaspeții și dispuse să se aranjeze o masă pentru șapte persoane.

Tot timpul pauzei Micu fusese posomorât și nu scosese o vorbă; în drum spre sala de jocuri Ștefania îi spuse:

— Am auzit că a fost o vreme când pe pământ puterea era în mâna femeilor. Să fi fost la fel și astăzi, ai fi primit tu invitațiile, și nu cinci, nici zece; poate o sută; femeile sunt mai generoase. Și oricum au mai multe șanse; prea puțini bărbați ocolesc ispita, mai ales când le vine de-a gata!

La sfârșit își luară hainele lor de la garderobă. Ștefania se grăbi să fie în salonaș, înaintea invitaților.

— Tu să stai la bar, până te chem eu, îi spuse lui Micu. Am să trimit după tine.

Invitații sosiră unul după altul; când se văzură, nu mai puteau să dea înapoi, dar se simțea că li se umflă ficatul. În afară de Emil Sasu, care era un om încă tânăr și prezentabil, cu maniere destul de șlefuite, ceilalți, deși păreau oameni din lumea bună, n-ar fi atras pe o femeie să-i însoțească la masă, nici să fi fost moartă de foame. Toți făceau parte din tagma urâților și grașilor de pe plajă, decât că purtau haine elegante și toți, parcă vorbiți, aveau câte o garoafă albă la butonieră, amintind de bătrânul Zoba, care reorganizase jocurile de noroc la Cazinou, și apoi se pensionase.

Ștefania nu citise „Manon Lescaut”, nici nu auzise, nu știa nimic despre ea nici despre cavalerul ei, De Grieu; scena pusă la cale acum nu fusese inspirată de nici o carte, îi venise în minte de la sine, și cred că nu era singura femeie căreia i se întâmplase ceva asemeni, poate cu diferențe neimportante. Diferența acum era numărul curtezanilor, cinci în loc de unul; Manon Lescaut rămânea mult în urmă.

Ștefania își pofti oaspeții să șadă, pe o parte a mesei, aliniați, ca la expoziție; peretele din fața lor era de sus până jos o oglindă, în care se vedeau unii pe alții și în primul rând pe ei înșiși, în postura lor atât de ridicolă. Gazda, zâmbind, curtenitoare, se așeză în fața lor, cu bluza albă, mototolită, care se udase în apa mării, fiind martora unor momente de patimă, și apoi se uscase pe plajă. La atingerea ei, patima reînvia, făcând-o să tremure. Nu aștepta decât să fie singură cu Micu, dar întâlnirea cu persoanele din față, în loc s-o enerveze, nu făcea decât să-i mărească nerăbdarea. Îi șopti ceva unui chelner. Domnul Jorj intră să constate cum se simțeau oaspeții. Văzând-o pe Ștefania cu bluza ei ponosită, strâmbă din nas, dar nu spuse o vorbă, și ieși pe o ușă mascată. În aceeași clipă, pe ușa mare intră băiatul, cu vioara la subțioară. Deși un țigan lăutar ar fi fost îmbrăcat mai bine, oaspeții nu se îndoiră că venea să le cânte. Ștefania îl privi o clipă, roșie de emoție, niciodată nu i se păruse mai strălucitor, era ca un diamant negru, care dădea o lumină mai dalbă decât Luceafărul. Se ridică, îi ieși în întâmpinare și-l cuprinse în brațe fără nici o sfială. Patima din gest și de pe fața ei îmbujorată putea s-o citească oricine. Nu socoti necesar să facă prezentările, de altfel nici nu ținea minte numele invitaților; se așeză la masă, cu Micu alături și spuse doar atât:

— El e iubitul meu. Astă-noapte am dormit în nisip, pe plajă, fiindcă n-aveam bani să plătim o cameră!

Pe masă erau două platouri ovale, unul cu cegă rasol, altul cu langustine.

— Vă place iubitul meu? întrebă Ștefania. Vreți să beți în sănătatea lui o dușcă de șampanie? Dar mai întâi, vă rog să vă uitați bine la el, și pe urmă să vă uitați în oglindă. Poftă bună!

Masa costa două mii de lei. Cu restul banilor trăiră zece zile, uitând de casă. Se iubeau noaptea, se iubeau ziua, în mare, se fugăreau pe plajă. El nu se mai atinse de vioară, ea nu-și încercă glasul, se bucurau unul de altul.

Plecară cu trenul, în ziua a unsprezecea; bicicletele le uitaseră în tufișuri. El își aduse aminte abia la Ciulnița, dar nu spuse nimic, să n-o necăjească. N-ar fi necăjit-o, ea își amintise mai dinainte. Ajunseră pe seară, cât nu se întunecase. Colțul casei era îmbrăcat în pânză neagră, iar la poartă atârna prapurele de la biserică.

Bătrânul murise de două zile, îl găsise soră-sa, femeie trecută, care venise din întâmplare. În casă era priveghi. Văzând-o pe Ștefania, arsă de soare, vie, frumoasă, nerușinată, mătușă-sa o acoperi de ocări și blesteme. Nu conteni până ce femeile nu îi puseră mâna la gură.

Așa cum venise de pe drum, fără să-și schimbe măcar bluza albă, să-și pună ceva de doliu, Ștefania îngenunche la căpătâiul mortului și se rugă lui Dumnezeu, cu cea mai mare smerenie, dar nu pentru iertarea păcatelor, a celor săvârșite, sau a celor pe care abia aștepta să le resăvârșească: „Doamne, dă-mi putere să aștept până se întunecă!”

Rămase îngenuncheată până căzu noaptea, Atunci se ridică, își făcu semnul crucii și se duse în fundul grădinii jos, lângă apă, unde Micu o aștepta cu o pătură. Veghea lor, ca și a celor din casă, ținu până aproape de ziuă. După masă duseră mortul la groapă. Ștefania dormea în picioare, cu un zâmbet în colțul gurii: cine o vedea și nu putea să creadă, își închipuia că este un semn de durere. N-o judec: cel mort trebuie înmormântat, cei vii trebuie să trăiască.

Capitolul 4

Întâlnirea cu un prinț de sânge. Pantofii de crocodil, rafinament maxim. Recitalul lui Micu; asistența modestă. Partea a doua; cântă la pian fiica doamnei Devoitine, croitoreasa reginei; asistență strălucită. Ștefania, gânduri de răzbunare. Sobieski, mesagerul domnului Pretoreanu; invitația. Ștefania vine înot, în fustă și bluză, printre nuferi și rațe. Purtarea ei naturală, în timp ce stă la soare să i se usuce îmbrăcămintea. Portretul.

Era cu o vară înainte de a veni Sobieski s-o aducă la domnul Pretoreanu. Până atunci, Ștefania, care aștepta să se întâmple ceva cu viața ei, dar nu știa ce, atât că era hotărâtă să nu accepte decât o soartă bună, trăi singură, se îngriji de grădină, ajutată de acel vecin, pe care îl plătea cu ziua, Moș Chirnoagă, ea îi spunea Turcalete, fiindcă purta un fes roșu, ca turcii din Dobrogea. Micu voia s-o ajute și el dar ea nu-i dădea voie: „mâinile tale nu sunt făcute pentru sapă, îi spunea, ai grijă de ele, merită mai mult decât aurul!”

Din două în două zile se ducea la obor, cu căruța, să vândă legume; jumătate din ele le dădea gratis, căci tot nu înțelegea să coboare prețul, după al pieții; această încăpățânare, sau învrăjbire, era de fapt un principiu, chiar dacă nu cunoștea cuvântul, care avea să conducă toate actele sale, până la sfârșitul vieții; nu făcea niciodată concesii, decât propriilor ei capricii, de altfel nu prea numeroase, fiindcă, în afara dezlănțuirilor povestite mai înainte, era destul de severă cu ea însăși, ca toți oamenii care au un țel și vor să-l atingă. Pe bărbați nici nu-i vedea în vremea aceea, când chipul lui Micu îi acoperea toată retina. Dar nu era deloc oarbă, niciodată n-ar fi căzut în vreo prăpastie, mergând în cârd, după alții, ca într-o pictură de pomină.

O singură dată, înainte de a îl cunoaște pe domnul Pretoreanu, îi atrase atenția un bărbat, un domn, dar fără s-o tulbure, ci mai degrabă stârnindu-i râsul.

Era cu căruța în piață, când un automobil de casă, cu coviltirul dat pe spate, opri alături. O gospodină corpolentă coborî de lângă șofer, cu o coșniță în mână.

— Cum dai castraveții?

— Doi lei unu!

— Ești nebună? Peste tot îi găsești cu doi la leu! Du-te și uită-te!

— Cine zice nebun, ăla e! răspunse Ștefania, fără să-și piardă firea.

Femeia, roșie la față de furie, dădu s-o apuce de păr, dar fata o lovi peste mână, cu atâta sete c-o încovoie de durere. Șoferul se repezi să-i dea ajutor gospodinei, care era bucătăreasa casei.

— Stai! îl opri o voce pițigăiată.

Abia atunci văzu Ștefania că pe canapeaua din spatele automobilului stătea un boier cu pălărie de paie, cu haine de borangic gălbui, cum se purta pe atunci vara și se numea soie-écru. Boierul coborî, își netezi hainele și se apropie de căruță: bucătăreasa și șoferul se traseră deoparte. Era un bărbat tomnatic, puțin caraghios deși nu-i lipsea ifosul, și îl caracteriza un nas ca

de papagal, cu creasta osoasă și arcuită. Prin cămașa de mătase albă, i se vedea un stomac mai proeminent decât burta. La gât avea papion galben, iar în picioare pantofi de piele solzoasă, de-o culoare cu papionul.

— Asta-i piele de șopârlă? întrebă Ștefania.

Nu mai văzuse niciodată, auzise că pantofi din asemenea piele purtau numai cucoanele, dar făcea o confuzie, deși văzuse destule șopârle, ba chiar le ținuse în mână.

— Nu, de crocodil! răspunse boierul.

Ea își duse mâna la gură, și cu admirație, și cu spaimă.

— D-ăia care mănâncă oameni?

Acasă avea o gravură înrămată, tăiată dintr-o revistă, unde se vedea un negru în pielea goală, cu un țăruș ascuțit la amândouă capetele și legat la mijloc cu o frânghie. Cum crocodilul tocmai se pregătea să-l înhațe, negrul îi băga țărușul în gură, îi trebuia curaj, dar dacă fiara mușca, țărușul îi trecea prin amândouă fălcile. Negrul își lua repede mâna și nu-i mai rămânea decât să tragă de frânghie. Acum Ștefania înțelegea totul; odată crocodilul scos afară din apă, vânătorul îl spinteca, îl jupuia de piele, restul era treaba cizmarului. Dar o asemenea treabă costa multe parale, căci omul putea să rămână fără o mână dacă nu punea bine țărușul; cine știe câți nu rămâneau schilozi, pentru o pereche de pantofi, care oricât ar fi de frumoși și de trainici, tot se rup odată!

— Și cât vă costă? întrebă Ștefania, între mirare și teamă.

— Trei mii, la Nelu Mihăilescu.

Era un cizmar de pe Calea Victoriei; nu auzise de el. O pereche de pantofi, „Bata”, marcă bună, cehoslovacă, se găseau cu trei sute.

— Ia spune, întrebă boierul, cât vrei pe toată marfa din căruță?

Nu-i trebuiau atâtea legume, voia să se grozăvească, iar pe Ștefania o privea pe furiș, aproape că-i trezea teama, cât era de frumoasă.

Marfa, după socoteala fetei, ar fi făcut vreo trei mii, exact cât pantofii. Simți un fel de greață.

— Nu costă nimic, răspunse. Luați-o, v-o dau gratis!

Boierul socoti că era o obrăznicie.

— Știi cu cine vorbești, fetico? Eu sunt prințul Niculiță Sturza!

Vasăzică, așa arăta un prinț! Ștefania făcu ochii mari, îl privi din cap până în picioare, pornind de la nasul de papagal până la pantofii de crocodil.

— Bunicul meu a fost domnul Moldovei! Ai auzit de el? continuă prințul.

După știința mea, ar fi fost un nepot dar de văr, al lui Mitiță Sturza, nu era ceva sigur, deși purta numele.

— Nu, măria-ta, n-am prea învățat carte! răspunse Ștefania, făcând o plecăciune stângace.

Putea fi la fel de bine și batjocoritoare, și intimidată.

Prințul se întoarse spre șofer și spre bucătăreasă.

— Ia, duceți-vă mai încolo!

Iar el se apropie de căruță și zise, scăzând glasul:

— Ai vrea să intri în slujbă la mine? Doar așa, fiindcă ești tare frumoasă.

— Ce slujbă, măria-ta?

— Fată în casă îți convine?

Ștefania se uită din nou la el, se gândi o vreme, apoi răspunse, renunțând la titlul dinainte:

— Uite ce este, boierule, eu de mult am dorit să cunosc un prinț și să mă ia în seamă, măcar că nu sunt decât o grădinăreasă. Numai că prințul la care m-am gândit eu, era altfel. Bucuroasă aș veni la dumneata, și bucuroasă ți-aș fi chiar țiitoare, nu doar fată în casă, dacă ai fi mai frumos și mai tânăr. Că nici prin minte nu poate să-ți treacă minunea de prinț pe care îl am eu acasă!

Într-o săptămână îi făcu lui Micu, de comandă, o pereche de pantofi din piele de crocodil, la Nelu Mihăilescu.

În aceeași vară, se îngriji să-i mai facă lui Micu haine negre, tot de comandă, fiindcă trebuia să cânte pe scenă, la un recital dat de Conservator într-una din sălile de jos ale Ateneului; a doua sală în acel timp era cinematograf, cu preț mai mic decât pe Bulevardul Elisabeta. Cinematografele Aro și Scala încă nu existau; de Carlton nici nu mai vorbesc, a avut o viață scurtă, au căzut peste el unsprezece etaje ale blocului de deasupra, în 1940, la cutremur. Noroc că, fiind noapte, sala era goală, altfel ar fi murit două mii de oameni.

Deși îmbrăcat în haine negre, Ștefania ținu ca Micu să-și pună pantofii de crocodil galbeni, ca floarea-soarelui. Pe afiș, numele lui era Marian Bucică, așa cum îl chema de acasă. Ștefania socotea că un asemenea nume nu se potrivea cu un artist și ar fi vrut să îl schimbe, dar când auziră părinții lui, se făcură foc și pară. Treaba ei dacă în loc de Marian îi spunea Micu, de parcă ar fi avut caș la gură.

Oricâtă rușine i-ar fi făcut afișul Ștefania merse și ea la recital, împlinise optsprezece ani și nu mai fusese niciodată într-o sală de concert, însă nu se

pierdu cu firea, nu i se păru mai altfel decât cinematograful de la Lizeanu, o odaie lunguiață, cu scaune de lemn, cu pereții fără podoabe. Să fi fost acolo cu toții cel mult douăzeci de oameni, tineri, colegii de clasă ai lui Micu, dar ea n-avea de unde să știe. Erau risipiți ici și colo, ea se duse mai în față, nu însă în primul rând, socotea că la rangul ei nu se cuvine.

Întâi ieși pe scenă o fată slăbuță, cu gâtul subțire, într-o rochie de tafta neagră, lungă până în podele, care o făcea să meargă împiedicată, se vedea că era de împrumut, largă în umeri și-n talie; Micu venea în urma ei, cu vioara în mână; hainele stăteau pe el ca turnate și pantofii luceau de parcă erau rupți din soare. Amândoi se aplecară cu fața la sală, salutând publicul; tinerimea răzleață începu să aplaude, tare, dar fără răsunet, fiind prea puțini chiar pentru o sală mică. Fata se așeză la pian, iar Micu își duse vioara la gât și începură să cânte.

Cântau bine, nu se încurcară nici măcar o dată, fata se uita pe note, o cucoană grasă care venise după ei îi întorcea foile; el cânta pe dinafară, își ținea ochii închiși, cum stătea cu obrazul culcat pe vioară părea un heruvim coborât din ceruri; Ștefania, cu pumnii strânși, aplecată în față se uita la el înlăcrimată de fericire, deși nu înțelegea nimic, pianul o încurca, altfel poate ar fi recunoscut măcar o melodie, din câte auzise în casă, când Micu făcea exerciții. Fata de la pian se uita cu ochii holbați în hârtiile cu note; după fiecare bucată, când tinerii din sală aplaudau și strigau bravo și bis, se ridica și se înclina, să mulțumească și atunci Ștefania vedea că era cu ochii la Micu, nici nu-i vedea pe cei din sală. Să fi fost o fată mai chipeșă, i-ar fi plesnit inima de ciudă; nu credea că ar fi geloasă, dar îi era necaz că știa să cânte la pian și era împreună cu Micu, fără să aibă nici un drept asupra lui; nu ea îi făcuse hainele și pantofii. Pe-o asemenea fată, slăbănoagă și țeapănă în rochia caraghioasă, n-ar fi dat nimeni două parale, iar Micu nu-i arunca măcar o privire. Totuși era între ei o legătură, măcar într-un fel muzica îi unea, făcea din ei o singură ființă, chiar dacă nu la fel ca în clipele de dragoste simțite de ea și înțelese prea bine. Dar îi fu necaz așa, dintr-odată că ea nu știe să cânte la pian și chiar se gândi să învețe, să nu-l mai lase pe Micu împreună cu alta.

Se liniști, amintindu-și că ea trebuia să se mărite și atunci degeaba s-ar mai fi băgat în sufletul lui, nu avea dreptul. Abia mai pe urmă văzu că între tinerii din sală erau și fete, câteva din ele frumoase, îmbrăcate bine și coafate, și toate își rupeau palmele aplaudându-l pe Micu, după fiecare

bucată, îl mâncau din ochi, se vedea cât de colo, i-ar fi sărit de gât dacă erau singuri.

Ștefania s-ar fi întors acasă îngândurată, tristă și cu vrajbă în suflet, dacă la sfârșit nu s-ar fi întâmplat ceva care o umplu de scârbă și de revoltă. După ultima bucată, una din acele fete din sală, frumușică și elegantă, se duse pe scenă și-i puse în brațe lui Micu un buchet de trandafiri roșii, atât de mulți că păreau o jerbă de înmormântare; Ștefania nu știa obiceiurile, nici nu-și închipuia cât de săraci erau studenții, puseseră mână de la mână toți de-acolo să cumpere florile.

Pianista rămăsese ca o caraghioasă, nimeni nu-i duse nimic, deși era colega lor și s-ar fi cuvenit s-o răsplătească. Dar nu această întâmplare o întristă și o învrăjbi pe Ștefania. Nici gestul lui Micu, care desfăcu buchetul în două și jumătate îl dădu pianistei; avu doar o clipă de ciudă, pe urmă fu mândră de gestul lui, înțelese că nu putea fi altceva decât o mărinimie. „Cât o fi el de țigan, își spuse, are inimă de aur!” Deodată îi fu mai drag decât oricând, îi fu dragă inima lui, și mâinile care cântau la vioară, nu se gândea la alte gesturi, nu simțea nici o patimă, ci numai iubire. „Ce păcat că n-am să rămân cu el toată viața!”

Pe loc hotărî să nu mai meargă la restaurant, cum era hotărât să-și petreacă seara, la hotelul Boulevard, unde cânta un unchi al lui Micu, naist renumit, cu taraful lui cunoscut în toată țara; toți provincialii din târgurile cele mai îndepărtate, când veneau la București trebuiau negreșit să-l asculte, își lăsau acolo banii cu sutele. „Vreau să fiu numai cu el, se gândea Ștefania. Și să-mi cânte la vioară numai mie!” Niciodată nu îl pusese să-i cânte, se iubeau și pe urmă cânta ea ca privighetoarea.

După pauză venea rândul să cânte o pianistă, nu fata amărâtă care acompaniase, ci una cu ifose. Când se deschise ușa sălii, cei dinăuntru, puținі câți erau, văzură că holul era plin de lume, bărbați în smoking, cucoane elegante care de care în rochii mai scumpe, cu diademe în păr și pline de giuvaere, și toți cu brațele pline de flori, că păreau o grădină mișcătoare. În afară de hol, erau pline și scările și mulți alții se înghesuiau afară, pe trotuarul din fața intrării, unde Micu o aștepta pe Ștefania; dar ea nu putea să înainteze, rămăsese ultima în sală și lumea aceea, cât era ea de aleasă, dădu năvală înăuntru, ca mahalagiii, să apuce locuri în față.

Ștefania mai rămase locului câteva clipe după ce se terminase năvala, era puțin uluită, nu înțelegea nimic, de ce venise atâta lume așa, dintr-odată; voia să vadă ce-o să se întâmple. Și nu se întâmplă altceva decât că atunci

când tânăra pianistă, colegă și ea cu tinerii dinainte, o fată cu ochii sclipitori dar cu nasul mare, o pacoste pentru o fată, cu o rochie de lamé argintiu, cu o etolă de vulpe albastră pe umeri intră pe scenă, toată mulțimea se ridică în picioare și începu să aplaude, să aclame, înainte de-a se auzi o notă, iar scena se umplu de flori, aruncate din primele rânduri; mai erau maldăre în restul sălii.

Pe când urca scările, vrajba din sufletul Ștefaniei creștea întruna. Micu o aștepta pe trotuar, cu vioara în mână, singur, ca o cioară cu aripa ruptă și părea bătut de vânt, deși nu se simțea nici o adiere. Ar fi putut să înțeleagă și singură ce se întâmplă, dacă ar fi fost dedată cu lumea, și n-ar fi trăit într-o mahala de pe malul Colentinei. Părinții fetei sărbătorite nu erau nici prinți, nici nu făceau parte din protipendada orașului; tatăl ei se îndeletnicea cu pocherul și cu biliardul și nici măcar nu câștiga, fie doar atât ca să aibă ce ce-și plăti șvarțul. Domnului Devoitin, cunoscut după numele nevestei, doamna Devoitine, stâlp de cafenea, nu i se cunoștea altă meserie. Dar nevasta era o croitoreasă de la Paris, care se mutase la București, și deschisese o casă de mode pe Calea Victoriei, celebră la vremea ei, unde își făceau rochii chiar regina și principesele. E ușor de înțeles cine și cum dădea năvală acolo; o cucoană care nu se îmbrăca la Devoitine nu putea să facă parte din înalta societate, rămânea o mică burgheză, oricât ar fi fost de frumoasă și de bogată.

Toată clientela doamnei Devoitine se afla acum înghesuită în sala de sub Atheneul român. Fata era studentă la conservator, abia în anul întâi, cu doi ani după Micu; anul următor avea să cânte în sala mare, acompaniată de Filarmonică, sub conducerea lui Gogu Georgescu, care la sfârșit coborî de pe podium, îi sărută mâna și o aduse în față, la aplauze, sub ploaia de flori pornită din sală. Nu venise chiar regina Maria, care mai avea numai un an să trăiască, dar trimisese două din doamnele sale de onoare, și ele cliente ale Devoitinei. Nu-i nevoie să le pomenesc numele, deși unii din contemporanii mei ar putea să și le amintească, dar au rămas prea puțini și nu știu de ce memorie se mai bucură; așa se încurcă datele istorice. Atât voi spune, că doamnele erau mândre să stea în loja regală, unde o reprezentau pe regină.

„Dacă-i așa, se gândea Ștefania după recital, mergând spre casă cu tramvaiul, după cele văzute mai înainte, la anul, când o cânta Micu, am să aduc toată Colentina și tot Oborul să-l aplaude!” A doua oară după experiența de la Cazinou, avea prilejul, cu mintea ei neînvățată, dar ageră, să facă noi reflecții asupra succesului.

* * *

Ștefania nu avea binoclu, să vadă în interiorul domeniului și să fi avut s-ar fi uitat mai degrabă în alte direcții, nu știa nimic de domnul Pretoreanu și mai ales nu-și închipuise ce vârstă înaintată putea să aibă; renumele lui ajunsese însă și la urechea ei, datorită vecinilor. Aceștia nu puteau să spună despre el mare lucru, destul că era socotit omul cel mai bogat din țară, îl întrecea pe rege. Un om priceput ar fi zâmbit cu indulgență, nimeni nu cunoștea cu adevărat bogăția domnului Pretoreanu; era limpede doar că putea să fie pus în această privință alături de Vanderbilt, care însă murise; iarăși era limpede că patru sau cinci egali cu el greu s-ar fi găsit în toată lumea.

Mica burghezie, când dădea un ospăț suculent, cu bucate alese și vinuri rare, obișnuia să spună: „Așa nu mănâncă nici domnul Pretoreanu!”, fără să știe ce sobră era masa acestuia. Oamenii din mahala, care nu aveau noțiunea extravaganței, ea materializându-se la ei cel mult într-un chef de trei zile, nu înțelegeau ce îl îndemnase pe domnul Pretoreanu să aibă o proprietate în Colentina, un teren fertil dar cu ochiuri de mlaștină, unde nu cultiva nimic de altfel, în afară de flori în jurul casei. Iar casa, deși fără etaj, era mai degrabă un palat decât o vilă de vacanță și vecinii, repetând în alt fel comentariile micii burghezii, spuneau că atâtea bogății câte erau înăuntru, mobilă sculptată și covoare persane nu putea să mai aibă decât regele.

Despre ghețărie nu mai vorbea nimeni, nimeni nu-și închipuia ce se ascundea în crângul cu arbori de baltă, iată un secret care se păstrase cu desăvârșire și nu de alta decât că locul nu trezea nici o bănuială; tot atât de adevărat este însă că în acei ani erau mari frământări în lume, în curând avea să înceapă războiul care devenise inevitabil pentru oricine avea un dram de minte; așa că ochii oamenilor se îndreptau în alte părți decât spre domeniul domnului Pretoreanu, o extravaganță pentru unii, pentru alții o trăsneală.

Ștefania săpa grădina când trase la mal barca lui Sobieski. Să fi fost ora patru, zi de vară când de obicei oamenii își fac somnul de după-amiază, cu ferestrele acoperite, ca să nu-i supere muștele. Ștefania nu dormea ziua, nu se simțea obosită; până acum nu fusese niciodată la policlinică, nu-și făcuse nici un fel de analize, nu lua doctorii, nici măcar aspirină.

— Ați venit după roșii? îl întrebă pe Sobieski, văzând că avea un coș în mână.

Apariția lui n-o mira, mulți veneau cu barca, din sus, din jos, să cumpere legume; pe malul celălalt, mai mlăștinos, nu erau grădinării, oamenii din sat țineau vaci, le lăsau să pască prin smârcurile cu iarbă grasă, și duceau lapte la oraș, cu faetonul. N-o miră nici îmbrăcămintea lui orășenească, își închipui numaidecât că venea de la domnul Pretoreanu, era bucătarul, sau intendentul; nu făcea mare deosebire între oameni. Nici măcar prințul Sturza nu i se păruse din altă plămadă decât toată lumea; numai pantofii lui din piele de crocodil îi treziseră curiozitatea. Sobieski purta pantofi de piele obișnuiți, negri, se murdăriseră puțin de noroi când coborâse din barcă, nu exista un debarcader, și nici altă amenajare pe malul apei, decât o gheretă unde era pompa care trăgea apă pentru udatul grădinei.

— Da, vreau roșii, răspunse Sobieski, dar să le culegi acum, și numai frumoase.

— Nici nu am culese, răspunse fata, și toate sunt frumoase; mergeți cu mine, să le alegeți.

N-aveai cum să alegi, roșiile erau toate una și una, rotunde și lucioase ca bila de biliard, fără pată, crescute în soare și-n umezeala apei, pline de sucuri proaspete, aromate; se simțea cum intrai între vrejuri.

— N-am mai văzut roșii atât de frumoase! recunoscu Sobieski. Pot să gust una?

— Câte vreți! încuviință fata, roșie de emoție.

Nu era bucuroasă, ci mai mult decât atât, se simțea fericită. Puțini cumpărători își arătau admirația fără codeală, așa e cumpărătorul, caută un motiv să se tocmească; de aceea Ștefania disprețuia tocmeala. Își ridică părul de pe frunte și se uită la Sobieski; văzu pe fața lui o expresie uimită, era extaz, nu doar surpriză. Nu mâncase niciodată roșii din grădină, ci numai din frigider, brumate; nu-și închipuia că o roșie bătută de soare, cu miezul fierbinte, putea să se dezvăluie într-o asemenea formă; să-și fi îngăduit imagini ieșite din comun, ar fi asemănat-o cu o fecioară abia ieșită dintr-o apă încălzită de arșița amiezii, cu o adiere de parfum rămasă în piele, acele parfumuri descântate care nu pier niciodată.

— Licoarea zeilor din Olimp, spuse, era sucul de lămâie îndulcit cu miere. Paguba lor că nu cunoșteau roșiile!

Deși nu înțelegea, Ștefania râse, cu sentimentele dinainte în creștere.

— E un soi adus din Bulgaria, se cheamă „pomidore”.

— „Pomidore” se spune la roșii în italiană. Un nume mai frumos nu există în nici o limbă.

— Se poate! încuviință Ștefania, fără ca ignoranța și confuzia ei s-o stânjenească. Am avut la grădină un bulgar, el ne-a adus sămânța și a spus că e „pomidore”.

După un timp adăugă, ca o explicație:

— E adevărat că lucrase și la italieni. Dar spunea că la ei roșiile n-au gust; din cauza marmurei, e prea multă marmură, ia puterea soarelui.

Dacă Sobieski, trăit o viață în preajma domnului, nu și-ar fi pierdut cu totul personalitatea, fiind incapabil să-și manifeste vreo opinie, al cărui uz îl uitase, ar fi recunoscut că fata, așa cum era îmbrăcată, cu o bluziță fără mâneci, nu prea bine încheiată în față, cu o fustă subțire, sumeasă până deasupra genunchilor, cu picioarele goale și cu părul în lațe, era de-o frumusețe cum el, unul, nu mai întâlnise, și recunosc că avea dreptate, deși vorba nu putea spune totul, lumea lui fiind limitată la prea puținele cunoștințe feminine care veneau în casa domnului Pretoreanu. Pun restul de la mine, întregindu-i părerea și adaug că o asemenea frumusețe nu avea nimic sălbatic, părea blândă și supusă, cu privirea caldă și tandră, deși reținută; acest adaos duce la o frumusețe nemaiîntâlnită.

— Cât costă roșiile? întrebă Sobieski.

— Nimic! Luați-le în dar, mi-ați spus vorbe prea frumoase!

Un asemenea gest, din partea unei fete neinstruite, nu putea să pornească decât din neobișnuita ei frumusețe, care, cum rar se întâmplă, i se răsfrângea întreagă în suflet.

Deși mă îndepărtez cu regret de o clipă care îmi mângâie sufletul și mi-l farmecă, trebuie să pun alături o întâmplare inversă, o inimaginabilă dovadă de meschinărie omenească; singura mea consolare este că am să mă întorc repede în grădina Ștefaniei, căci povestea nu e sfârșită.

Am cunoscut, nu mai demult decât acum două decenii, un artist cu oarecare renume, un pictor ale cărui opere se vindeau înainte de a ajunge la expoziție, și nu lipseau din nici o colecție recunoscută. Personal nu-mi era simpatic, de unde și pânzele lui mi se păreau reci și false; e un păcat să judeci așa, recunosc, dar fiindcă am mărturisit, sper să fiu iertat pe jumătate.

Acest om, în afară de o casă mobilată cu piese de muzeu, și-n afară de alte bunuri, care se țin în casete încuiate sau în seifuri, avea și o viișoară pe la Valea Călugărească, păstrată pentru folosința sa personală, deși o bună parte din vin îl vindea pe sub mână. Primea oaspeți, îi plimba prin vie, îi poftea la odihnă în șezlonguri, la umbra nucului, dar nu-i invita niciodată la masă, necum la ospețe, nu le oferea nici măcar dulceață, sau fructe din

grădină; dacă se întâmpla să cadă un măr din pom, în drumul oaspeților, îl lua repede de jos, îl ștergea pe mâneca halatului, și-l punea în buzunar, buzunare popești, să încapă în ele o târnă de mere. Nu știu dacă purta halat ca viticultor, sau ca să-și protejeze hainele.

Odată m-am aflat și eu acolo, răspunzând la invitație din lașitate, păcat care sper încă o dată să-mi fie iertat cincizeci la sută. Se mai afla cu noi o doamnă tânără, foarte frumoasă dar mai ales cochetă, căreia amfitrionul, becher și sensibil la farmecul feminin, îi cam trăgea clopotele, după o vorbă cunoscută sper, de toată lumea, deși se întrebuințează mai rar decât ar fi bine pentru culoarea frazei; mai ales când vorbești de un pictor, culoarea nu poate fi ignorată.

Mergând la plimbare prin vie, cu toată societatea în urmă, cam la vremea culesului, doamna, în rochiță albă, de domnișoară, cu pălărie de paie atârnată pe spate într-o cordeluță neagră, s-a adresat stăpânului, cu glasul dulce, cu capul aplecat șăgalnic pe umăr: „Maestre, căci erau în faza dinaintea intimităților, îmi vinzi un coșuleț de struguri?” Avea coșulețul cu sine, fapta era premeditată. „Cum să nu!” a răspuns artistul-pictor. Cu aceste cuvinte a scos din buzunarul halatului foarfeca și, aplecându-se când ici, când colo, să taie câte un ciorchine, a umplut coșulețul pe care îl luase din mâna doamnei. „Cât mă costă?” a întrebat aceasta, întocmai ca Sobieski, dar desigur în glumă. „Păi, să-i cântărim!” a răspuns stăpânul viei, cu o seriozitate naturală.

Dacă ar mai trăi, martor ar putea să-mi fie Petre Pandrea. Vreau să fiu crezut, pe bunul motiv că altfel n-aș fi pierdut timpul să scriu această pagină, și când? — tocmai înaintea întâlnirii dintre Ștefania și domnul Pretoreanu. Mi-am îngăduit doar o mică mistificare, ca toți povestitorii; stăpânul viei nu era pictor, ci avocat, făcând și poezii între două procese.

Deși n-avea nici o îndoială, doar văzuse el însuși cu binoclul, Sobieski întrebă, numai ca să dea o explicație dorinței domnului Pretoreanu:

— Dumneata cântai adineauri? Aș fi zis că era o privighetoare.

— Eu nu pot să cânt ca privighetoarea, răspunse Ștefania, și privighetoarea nu poate să cânte ca mine.

Sobieski, deși surprins de aceste vorbe, parcă gândite din vreme, socoti că exprimau un bun simț, nu o îngâmfare și înainte de toate erau logice.

— Domnul Pretoreanu, care locuiește peste lac, spuse, arătând cu mâna domeniul, dorește să-ți vorbească. Vrei să mergi cu mine?

Ștefania nu se miră de invitație, nu stătu s-o judece, nu se temea de o răpire; toată Colentina ar fi sărit s-o scape, ar fi dărâmat zidurile.

— Mergeți dumneavoastră cu barca, răspunse, eu mai am puțină treabă, am să vin înot, mi-e mai la îndemână, mă am bine cu apa.

Cred că voia să-și manifeste independența; în barcă s-ar fi simțit prizonieră, sau, și mai rău, ar fi semănat cu o invitată.

Înotă printre rațe și gâște, care se dădeau la o parte fără să se sperie, o cunoșteau bine. La malul celălalt trecu printre nuferi care, oricât ar fi de frumoși, nu le stă bine decât în apă, în casă miros urât și se ofilesc repede. Într-o romanță din vremea tinereții mele i se spunea frumoasei invocarea: „Flori de nuferi porți în plete…” Cel ce-o scrisese nu văzuse niciodată o floare de nufăr. Și-n părul Ștefaniei se agățase una, dar o scutură, înainte de a pune piciorul pe scara debarcaderului. N-avea pe ea un costum de baie, ci bluza și fustița, cum o găsise Sobieski; venise în chip natural, ca o fată trăită pe malul apei, în tovărășia gâștelor și a rațelor, prietenele ei de joacă. Și apoi nici prin minte nu-i trecea că domnul Pretoreanu ar fi poftit-o în casă; locul ei era afară, după cum locul slugilor este la bucătărie.

Domnul Pretoreanu o aștepta într-un șezlong, pe debarcader, și mușca dintr-o roșie adusă de Sobieski mai înainte. De altfel, tot coșul se afla alături, iar lângă el carabina, alcătuind împreună o neobișnuită natură moartă. Am văzut în unele tablouri o pușcă de vânătoare cu o tolbă alături, din care atârna un fazan, sau un iepure. Niciunul din acele subiecte nu mi s-a părut inspirat, n-aș fi ținut un asemenea tablou în casă nici dacă pictorul mi-ar fi plătit chirie pe locul ocupat în perete. O carabină englezească însă, lângă un coș cu roșii, de culoarea sângelui proaspăt, avea cel puțin darul de a face un tablou straniu.

Domnul Pretoreanu nu fu surprins s-o vadă pe Ștefania ieșind din gârlă, nimic nu-l surprindea de altfel, și apoi șiroiul de apă îi dădea un statut cu totul personal, părea o naufragiată, inspira dorința de ocrotire. Ea refuză să se așeze într-un șezlong, ca să nu-l ude, se ghemui pe scândura debarcaderului, cu picioarele adunate sub ea, într-o poziție cuviincioasă și plină de modestie. Frumusețea ei însă rămânea frapantă; în postura unei domnișoare elegant îmbrăcată, sigură pe ea, cu fumțigaretul în mână, și-ar fi pierdut toate darurile.

— Nu vrei un halat? întrebă domnul Pretoreanu. Să nu răcești, o să te ia frigul.

Ștefania făcu o figură atât de uimită, de parcă ar fi auzit o enormitate, pe urmă râse, sigură pe ea și în același timp timidă:

— Eu să răcesc? Nu se pomenește!

Deși se înclina spre apus, soarele era încă fierbinte; bluza, de pânză subțire, albă, era înnodată sub sâni, lăsându-i descoperit torsul și talia, până la șolduri, cum poartă multe fete astăzi, în drum spre plajă; ar fi semănat cu un sutien, dacă nu-i acoperea umerii și jumătate din brațe, dar fiind udă și lipită de piele nu ascundea mai nimica. Prin transparența ei sânii păreau nuzi, căci li se deslușeau limpede cele două puncte centrale, atât de expresive când sunt bine orientate. Erau dezvoltați femeiește, dar nu ajunși încă la întreaga lor împlinire; nu știam că într-o zi am să-i compar cu floarea de lotus, cu toată îndreptățirea! Desigur, ea nu-și dădea seama, altfel și-ar fi schimbat poziția, care așa părea ofensivă. Un om mai cumpănit și de bună credință ar fi spus că era o poziție naturală și sinceră. Domnul Pretoreanu era și cumpănit, și de bună credință, dar nu-i vedea, nu fiindcă și-ar fi ferit ochii; privirea lui se ducea mai departe.

Este momentul cel mai potrivit, este și obligatoriu să spun, în acest moment de repaus, fără mișcare, cum era chipul Ștefaniei.

Pictura n-o pun la socoteală, cu atât mai puțin fotografia, și încă mai puțin filmul. Ce li se arată oamenilor prin aceste mijloace nu poate fi văzut în două feluri; admit numai că interpretările pot să difere de la un om la altul; mie, de pildă, Gioconda nu-mi place, mă refer la chipul feminin, nu la pictură.

În scris însă intervin sumedenie de factori care denaturează imaginea, admițând că n-a ieșit gata denaturată din mâna autorului, sau că n-a denaturat-o cititorul, prin incapacitatea lui de a fi atent la înțelesul cuvintelor.

Am citit descrierea a mii de chipuri feminine; toate se reduc la ceea ce vede oricine: ovalul obrazului, părul, fruntea, sprâncenele, ochii cu genele, nasul cu nările, gura cu dinții, bărbia, grumazul. Despre fiecare asemenea detaliu se pot spune zeci sau sute de cuvinte; toți le înțelegem la fel, verdele e verde, și albastrul e albastru. Dar când portretul e gata, nu știu dacă doi oameni văd aceeași imagine.

Poate de aceea, unii autori renunță să-și mai descrie personajele, le lasă în voia noastră. Nu spun că ar putea să fie și lene, nepăsare sau nepricepere; admit că este un principiu artistic. Din partea mea, cu toate riscurile, nu-l accept. Dacă undeva am pus un omuleț, care trebuia să fie văzut ca un

omuleț, din motive esențiale, m-a enervat din cale-afară că un critic, care se presupune că a citit cartea, a văzut în el o namilă. Și acesta, cu toată grosolănia erorii, este cel mai nevinovat exemplu.

Deși am spus că nu am încredere în felul cum poate vedea un om o fotografie, sunt nevoit să recurg la acest procedeu, negat puțin mai înainte. Dar adaug că nu-i vorba de ce ar putea să vadă altul, ci eu însumi, și în privirea mea am încredere, fiind îndelung exersată pe asemenea subiecte. Apoi, la bază stă chipul adevărat și viu al Ștefaniei, pe care am privit-o adesea de aproape și cu atenție. Fotografia rămâne doar un ajutor al memoriei, nu-mi strică după ce au trecut patru decenii; dar privind acest portret, cel mai expresiv dintre toate pe care le-am avut într-o vreme, pentru mine Ștefania devine cea vie și adevărată, mai lipsește doar să-mi zâmbească.

Este o fotografie în culori, deplin reușită pentru vremea aceea, făcută fără îndoială de un artist în meserie. Am văzut-o, și nu o singură dată în toate revistele ilustrate, în reproduceri mai puțin reușite. Aceasta este însă un exemplar original, mi l-a dăruit ea însăși, cu două rânduri autografe: „În amintirea serii de august 1940”. N-aș fi transcris aceste cuvinte, dacă ar fi fost o amintire picantă. În seara pomenită de ea, am așteptat împreună la restaurantul „Continental” pe iubitul ei din acea vreme, care întârzia să vină. Deși își pierduse răbdarea și m-a rugat să-i mângâi tălpile picioarelor, știu sigur că nu avea ochi decât pentru omul acela, care de altfel îmi era prieten și căruia îi nutream multă dragoste; el va ocupa un loc important în carte, nu totdeauna alături de Ștefania, căci mai existau și alte femei pe pământ și el știa să le vadă. Deși e prea devreme, spun de pe acum că nu era un ușuratic, ci un admirator al frumuseții feminine.

Înainte ca taică-su să-i taie părul cu foarfeca, în semn de pedeapsă, Ștefania purta părul ridicat de pe frunte și adunat într-o coadă grea, care îi ajungea până în talie. Asemenea pedepse s-au aplicat adesea femeilor, dar mai ales după războiul al doilea, și mai ales în Franța, celor care se dăduseră cu nemții. Au pățit-o și la noi unele, le știu din primul război mondial, când au făcut copii blonzi în lipsa bărbaților.

Asupra Ștefaniei, pedeapsa a avut o influență binefăcătoare, fiindcă i-a dat o fizionomie mult mai expresivă. Când s-a văzut cu părul ciuntit și răvășit pe frunte și s-a privit în oglindă, atunci abia și-a recunoscut frumusețea; până atunci se bizuise numai pe frăgezimea tinereții, care atrăgea privirile, fiindcă oricum nu era o slută. Avea un oval al feței înscris

cu perfecțiune între pomeți, bărbie și rădăcina părului, dar era rece și am înțeles de ce, când am văzut-o cu părul răvășit pe frunte, cum l-a purtat toată viața chiar dacă o asemenea coafură neglijentă acum era făcută cu artă.

Dar chiar înainte de a merge la coafor, atunci, când s-a privit în oglindă și-a dat seama deodată că fizionomia ei ajunsese la un miracol, fără să-l înțeleagă. Pentru mine era limpede, umbra lăsată de păr deasupra sprâncenelor punea în valoare ochii, deși îi făcea mai sumbri. Verzi-albaștri, cu o tentă fumurie ca un ecran, ochii ei nu erau făcuți să râdă, în lumină. La căldura lor nu putea ajunge oricine și-n orice clipă; altminteri își păstrau expresia caracteristică, răspândită pe întreg chipul, tristețea, încăpățânarea și răzvrătirea.

Socotesc de prisos să mă opresc la alte detalii, nasul, cu nările delicate și gura parcă fardată, deși curbura buzei de jos și acolada celei de sus n-aveau nevoie de nici o retușare, după cum culoarea lor naturală ai fi crezut că e pusă cu pensula.

E prima oară când, descriind o imagine, simt că mă lasă puterile; recunosc, prima oară, călcându-mi un vechi principiu, că n-am destule cuvinte spre a spune total și a mă convinge în primul rând pe mine, dacă n-aș fi convins dinainte. Mă opresc la un ultim detaliu, cerceii, două lame de aur cizelat, îndoite în formă de U, care îi îmbrăcau lobul urechii. Nu am dreptul să mă opresc asupra lor, deși sunt caracteristici, fiindcă am împodobit cu ei altă fată, în altă carte, atribuindu-le un rol simbolic, ceea ce cred că aveau și în viața Ștefaniei. Dar pe atunci nu știam că am să scriu despre ea vreodată, și astfel am sărăcit-o; poate în paginile următoare voi izbuti să-mi spăl păcatul. Până atunci, portretul ei va sta în fața mea tot timpul scrisului, așa cum stă de când am început cartea. Va fi o satisfacție și mă voi mulțumi cu ea, chiar dacă nu voi avea alta, chiar dacă nu voi izbuti să-i redau ceva din viață măcar câteva clipe.

Aflându-se pe debarcaderul domnului Pretoreanu, ca nou venită, Ștefania se socoti datoare să vorbească prima. De altfel, era și foarte curioasă, de aceea întrebă, fără ocoluri:

— Vă place frigul?

Domnul Pretoreanu o privi surprins și amuzat; nu-și închipuia că o convorbire cu o fată simplă putea să înceapă de la sine și în mod atât de natural, căci întrebarea ei nu părea lipsită de sens, deși nu-i găsea explicația.

— Nu; dovadă că stau la soare.

Abia acum își dădea seama Ștefania unde ajunsese, și își aminti câte se vorbeau despre stăpânul acestei case ciudate, așezată într-un loc mocirlos, când se găseau atâtea altele mult mai frumoase.

— Lumea spune, se explică ea, că aveți casa plină de gheață, copăi întregi în toate camerele.

Împotriva firii lui reci și reținute, domnul Pretoreanu zâmbi cu voie bună. Sigur, convorbirea cu o domnișoară instruită și educată n-ar fi fost la fel de amuzantă. Ștefania se opri cu ochii la pantofii lui de pânză albă; erau pantofi de tenis, pe debarcader nu s-ar fi potrivit alții. Ea însă păru dezamăgită.

— De crocodil n-aveți?

Era într-adevăr amuzant, domnul Pretoreanu se simțea destins, nu se așteptase.

— Am purtat și eu odată; nu se mai potrivesc cu vârsta mea de astăzi.

Ștefania îl privi deschis, dar nu spuse nimic, nu știa să mintă: bineînțeles că pantofii de crocodil nu i se mai potriveau, nu i se potriveau nici măcar prințului, deși era mult mai tânăr; numai lui Micu îi stăteau bine. Deși nu știa de ce se afla aici, Ștefania se simțea fericită; fiindcă înotase, fiindcă peste două ceasuri apunea soarele, și odată cu seara începea dragostea. Sau poate în primul rând fiindcă lui Micu pantofii de crocodil îi stăteau bine; oricât ar fi fost el de țigan, era mai elegant decât toți boierii. Deodată rămase încruntată, cu ochii la carabină.

— Vânați rațe?

— Nu, doar țânțari, răspunse domnul Pretoreanu.

Nu era ora când ies țânțarii, ca să-i arate cum îi împușcă. Îi spuse Ștefaniei pentru ce o chemase: că avea o voce ciudată, el nu-și dădea seama cât era de frumoasă, dar într-o zi, două, avea s-o trimeată cu cineva la o profesoară de canto, o artistă, să-i ceară părerea.

— Ai telefon?

Ea începu să râdă.

— Telefon? Da’ de unde!

Nici nu credea că o să aibă vreodată, la ce i-ar fi folosit, cu cine să vorbească? De unde să știe că se afla în punctul unde viața ei urma să facă o cotitură amețitoare? Când să plece nu era mai puțin nedumerită ca la venire, nu aflase nimic, dar nici nu credea că ar fi avut ce să afle; știa doar că domnul Pretoreanu nu purta pantofi de crocodil. Cât despre împușcatul țânțarilor, socotea că nu putea să fie decât o glumă.

— Cum de ai părul blond când ești atât de oacheșă? o întrebă el, în timp ce ea se pregătea să se arunce în apă.

— Poate credeți că-l vopsesc! Nu, îl decolorează repede soarele și apa, altminteri e un fel de negru; nu chiar ca tăciunele.

Soarele căzuse peste sălcii, venea amurgul. Un roi de țânțari însetat de sânge ieși din stuf, trecu prin față. Ștefania auzi o împușcătură și văzu cum țânțarul din frunte, un tartor, se pulveriza sub ochii ei, era limpede, să-i fi spus altcineva n-ar fi crezul. Întoarse capul: domnul Pretoreanu avea în mână carabina a cărei țeavă fumega încă.

Capitolul 5

Trimisul domnului Pretoreanu, Leonard, cronicar muzical la Pasul Istoriei, o duce pe Ștefania la Sola Diaconescu, profesoară de canto, fostă solistă la operă. Incapacitatea celor în vârstă de a ține minte tinerețea; ura nestăpânită pentru cei care le iau locul. Decăderea unei stele; viața în umbră, nu la figurat, ci la propriu. Leonard admiră picioarele neîncălțate ale Ștefaniei; cum poate lua naștere o idilă.

Nu mai târziu decât a doua zi, și încă de dimineață, pe la ora nouă și jumătate, un automobil opri la poarta Ștefaniei. La volan era Garibaldi, dar automobilul părea modest pentru el, servea la corvezile zilnice, cumpărături, comisioane, culegere de informații. Din spate coborî un tânăr, pe care îl cunoșteam de altfel, dar nu personal, colabora la *Pasul Istoriei*, făcea cronica muzicală, o dată pe săptămână, sau la ocazii; venea rar la redacție, de obicei își trimitea articolul cu un comisioner. Acești oameni, comisionerii, au dispărut cu totul, pe atunci existau în număr destul de mare, purtau un chipiu roșu, caracteristic, uneori și un veston de aceeași culoare, cu nasturi de alamă. Cei mai mulți așteptau afară, la „Capșa”, dar se găseau și pe la Athenée Palace, și în alte locuri de pe Calea Victoriei. Meseria lor era să ducă mesaje, scrisori, pachete, flori, la diferite adrese. Mi s-a făcut dor să văd măcar unul, sau să găsesc undeva un chipiu din vechea lor uniformă, să-l cumpăr și să-l păstrez ca amintire din tinerețe.

Pe tânărul în cauză îl chema Pierre Louis le Grand. Se înțelege ușor că era un pseudonim, i-l alesese Jak Musiu, analfabetul, mâna dreaptă a lui Jordie. N-am știut niciodată dacă socotea că ar fi fost un nume de prestigiu, pentru purtătorul lui și pentru ziar, sau voise doar să facă o șotie. În orice

caz, numele i-a prins bine tânărului, când a ajuns la Paris, locul unde, dacă aveau dare de mână se duceau toți neînțeleșii, să găsească o recunoaștere.

Pe lângă cronicar muzical era și compozitor, cu ambiții de modernism, pe care contemporanii nu puteau să le înțeleagă. O singură dată, o compoziție a lui, pentru două piane, două saxofoane și toate instrumentele de percuție existente se cântase la Ateneu, și în afară de aplauzele prietenilor, sau poate și ale unor fanatici ai genului, se alesese cu râsete, fluierături și chiar huiduieli grosolane. Mai târziu, compozițiile lui, de aceeași factură, se bucurau de succes la Paris, cronicile le aprobau sau chiar le elogiau, dar mai mult de treizeci de oameni nu veneau să le asculte. Cu toate acestea, astăzi, când nu mai trăiește, căci a murit pe front într-un batalion de pedeapsă, numele lui, cu două rânduri informative, figurează în unele enciclopedii, după generalul Grand, învingător în războiul de secesiune din America. Nu se ia în considerație muzica lui modernă, uitată cu totul, ci două romanțe, cu adevărat inspirate, dar și cu împrumuturi abile, luate de ici, de colo, frânturi prelucrate și neidentificabile cu certitudine, care au făcut ocolul lumii sub diferite forme și orchestrații, că uneori nu mai semănau decât pe departe cu originalul. Erau executate când la vioară, când la fierăstrău, sau la xilofon, dar mai ales la trompetă, instrument la modă în ultimele decenii.

Într-adevăr, Pierre Louis le Grand compunea și muzică ușoară, cântece țigănești mai cu seamă, împotriva crezului său artistic, dar le semna cu alt nume, Jean Moldav, mult mai cunoscut decât primul, ales parcă anume ca să stârnească interesul etnic și să circule cu mai multă ușurință; dar dacă al doilea pseudonim evoca țara Moldovei, primul leagăn al artei române, compozitorul, pe numele lui adevărat Marin Niculescu (la început Niculae) era de origine pur oltenească.

Nu vreau nicidecum să se creadă că era un nechemat în muzică, poate nu avusese destul noroc ca să ajungă mai departe, altminteri își făcuse școala în capitala Franței, familia lui putea să-l întrețină, îl avusese profesor pe Vincent d’Indy, compozitor neremarcabil dar teoretician instruit, inteligent și cu mare simț pedagogic; pentru mine numele lui era o garanție, de aceea Pierre Louis le Grand, lăsându-i la o parte pseudonimul ridicol, acceptat cu naivitate, merita să fie privit cu interes, dacă nu chiar cu admirație. Pentru cele ce vor urma, socotesc important să se știe că era un tânăr distins și plăcut la vedere, avea treizeci și doi de ani la acea dată, plăcut și în conversație, știa să se îmbrace cu eleganță, purta pălărie tare, desigur sub

influența lui Jak Musiu și avea, printre alții din redacție, chiar pantofi din piele de crocodil, ceea ce devine cu totul semnificativ în clipa de față, luna iulie, anul 1937, semănând cu o predestinare.

Niciunul din cele trei nume ale lui nu-mi sună bine, nu se potrivește cu povestirea, i-l voi da pe al patrulea în cuprinsul cărții, spunându-i Leonard, din capriciu, căci altminteri nu-mi place, și probabil mulți vor fi de aceeași părere; inutil să spun încă o dată că am dreptul de hotărâre. Dar capriciu nu-i bine spus, de fapt am o justificare, personajul își va dovedi mai târziu un caracter detestabil. Cerându-le iertare tuturor Leonarzilor, începând cu nepieritoarea mea admirație de la Florența, i-am dat numele unui proxenet din Crucea de Piatră.

După ce se uită la numărul de pe poartă, Leonard căută o sonerie, nu era niciuna, descoperi însă un fel de toacă, făcută dintr-o șină metalică, semicirculară, jumătate din fierul de pe roata unei căruțe, atârnată cu o frânghie de o ramură crescută până în uliță, a teiului de lângă casă. De prelungirea frânghiei atârna și ciocanul, așa că nu mai rămânea nici o îndoială cu privire la scopul instalației. Leonard luă ciocanul și lovi în bară, care dădu naștere nu unui zgomot de fier ruginit, ci scoase un sunet muzical, clar, de o puritate desăvârșită. „Mi bemol!” constată Leonard, care avea ceea ce se cheamă un auz absolut, însușirea de a identifica orice ton din muzică, fără un etalon de bază; sistemul lui auditiv era un diapazon multiplu, putea să descifreze un acord complex, cinci și chiar șase tonuri suprapuse.

Un câine neobservat până atunci, nici de mine, căci stătea mai mult ascuns prin cotloane, fără să latre când intra cineva pe poartă, un dulău negru cu pete galbene pe bot, în jurul ochilor și în vârful cozii, tolănit la umbra teiului, se ridică fără ostilitate, dar nu veni spre poartă, dădu din coadă și se duse la gardul din fundul curții, de unde începea grădina, și lătră spre vale, evident ca să retransmită semnalul nu destul de puternic al toacei. Era maxima lui bunăvoință și cred că se datora nu lui Leonard, ci automobilului oprit la poartă.

Un om în vestă orășenească, altminteri îmbrăcat ca țăranii, cu căciulă de oaie în miezul verii, prășea un pătrat de cartofi sau altă plantă, poate bame, Leonard nu era sigur, nu se vedea prea bine de la distanță și nici nu avea pricepere. Omul își văzu de treabă netulburat; ori era surd, ori nu-i păsa de nimic de pe lume. Curând apăru Ștefania, venind fuga din vale, cu bluza ei fără mâneci și cu fusta sumeasă până deasupra genunchilor. Când ajunse la

poartă, după ce urcase coasta în fugă, respira repede, cu gura întredeschisă și obrajii îi ardeau ca jeraticul. Leonard făcu ochii mari, vedea bine că în fața lui era o fată de mahala, cu picioarele goale, înnoroiate, îmbrăcată sărăcuț, transpirată, cu părul răvășit, dar avea în făptura ei atâta putere de fascinație, că rămase mut, privind-o ca pe o apariție nefirească. Atunci, din prima clipă, căzu sub vrajă. Pentru acest motiv, dacă mai târziu n-ar fi săvârșit o faptă monstruoasă, i-aș fi păstrat simpatie.

— Bună ziua! spuse fata, privindu-l nedumerită, cu ochii ei mari, verzi-albaștri, luminați de soare că păreau doi luceferi, singura comparație care merită să fie făcută.

„Da, se gândi el, mai zăpăcit ca înainte, când îi auzi glasul, are în gât nu coarde vocale, ci o vioară!”

Domnul Pretoreanu îl prevenise, dar părerea lui nu-i inspira încredere, un om nu poate să se priceapă la toate. Necunoscându-l, cum îl cunoștea Sobieski și cum mă încumet să spun că îl cunosc și eu măcar pe jumătate, Leonard își închipuia că patronul putea să aibă alte gânduri cu fata; la o anumită vârstă oamenii, oricât de cultivați și siguri pe ei, sunt în primejdie s-o ia razna.

— Bună ziua! bâigui după ce-și regăsi glasul în parte. Dumneata ești domnișoara Tomiță?

— Ștefania! răspunse ea simplu.

Își ignora numele de familie, cam la fel se întâmpla cu toți oamenii din cartier, la numele de botez adăugau „din Colentina”, ca pe un titlu. „Ștefania din Colentina!” În altă limbă ar fi putut fi un nume de artistă.

— Vin din partea domnului Pretoreanu, continuă Leonard. Domnișoară, trebuie să mergi repede cu mine. La ora unsprezece ne așteaptă doamna Sola Diaconescu.

Ștefania își socotea firesc numele, deși pe jumătate era o născocire, căci pe drept ar fi trebuit s-o cheme Ștefana. În schimb Sola i se părea caraghios, dar nu râse, ci îi aruncă lui Leonard o privire mirată.

— Sola Diaconescu!… reluă el. N-ai auzit de ea?… Nu mergi la operă?

Știa ce este opera, dar nu fusese niciodată, nici nu putea să-și închipuie cum oamenii cântă în loc să vorbească.

— Am fost doar la „Cărăbuș”, mi-a plăcut, numai că unele cântece sunt prea deocheate!

„Un suflet pur!” se gândi Leonard, stăpânit tot mai tare de vrajă.

— Doamna Diaconescu a acceptat să te asculte. Să știi că este o mare șansă! Îmbracă-te repede!

— Ce să mă mai îmbrac? Îmi pun ceva în picioare.

Ștefania luă de pe prispă o pereche de saboți, se duse la cișmea, dădu drumul la apă să-și spele noroiul de pe picioare, apoi intră în casă și după câteva minute ieși cu o pereche de sandale albe, destul de frumoase, dar nepotrivite cu praful din bătătură. Oricum, îi schimbau mersul, îi dădeau altă alură, care pe Leonard îl vrăji și mai tare.

— Pot să stau în față? întrebă Ștefania, când el îi deschise portiera din spate a automobilului.

Împotriva protocolului, Garibaldi nu coborâse, stătea la volan, misiunea lui de astă dată i se părea înjositoare, să intre pe o stradă desfundată, strecurându-se printre copiii care se jucau în țărână, să oprească la o bojdeucă de mahala și să ia în mașină o fată îmbrăcată șleampăt, căreia nu i se cuvenea asemenea cinste. Când o văzu că se urcă alături, în față, îi mai trecu paraponul, fata își cunoștea lungul nasului, era locul lacheului sau al bucătăresei. Oamenii simpli și copiii au predilecție pentru locul acesta, la copii se explică prin curiozitatea mecanică, să vadă cum se conduce mașina, și ce viteză arată kilometrajul. Oamenii simpli din simțământul că locurile din spate sunt ale boierilor. Azi, unii șoferi de taximetru se simt jigniți dacă un client nu se așază alături de ei, deși le deschid portiera; parcă i-ar pune pe altă treaptă.

Deși nu înțelesese bine unde avea să meargă, Ștefaniei îi plăcea drumul, ar fi vrut să nu se mai termine. Nu se urca prima oară într-o mașină, un prieten al lui Micu, șofer pe camionetă, la o fabrică, îi plimbase odată până la pădurea Băneasa; mersese de câteva ori și cu taximetrul, dar un automobil de casă e altceva, parcă îți schimbă rangul. În lumea Ștefaniei, un autoturism se numește „mașină mică”, probabil în comparație cu autobuzul cu cincizeci de locuri, sau chiar mai multe, plus cele în picioare, înghesuite. În mașina mică nu te înghesuie nimeni, decât vreun fante, dacă te duci cu el noaptea la șosea, ceea ce Ștefania aflase de la fetele din cartier; ea n-ar fi acceptat niciodată o asemenea invitație. Nu se temea că Leonard ar fi vrut s-o atingă, dar poate și acest gând o făcuse să se așeze în față, ca să fie mai sigură.

Multe tipuri umane m-au izbit prin contrastul dintre unele și altele, frumoșii cu urâții, slabii cu grașii, tinerii cu bătrânii, deștepții cu proștii. Dar nu cred ca vreodată să mai fi întâlnit un contrast atât de uluitor ca între

Ștefania și Sola Diaconescu. Aceasta din urmă fusese în prima tinerețe o mare artistă, pe cât de instruită și talentată, pe atât de frumoasă. Mi-o amintesc mai ales dintr-un spectacol cu Carmen, unde nu avea rolul principal, ci pe cel de contraltă, al Mihaelei, confidenta și prietena primei. Nu-mi mai amintesc cine era soprana, protagonista operei, de mult i s-a uitat numele, știu doar că abia mai avea un pic de voce, în schimb era grasă și greoaie ca o balenă, inadmisibil să apară pe scenă. În contrast cu ea, Mihaela, tânără debutantă, suplă ca o fetiță, cu timbrul ei necrezut de puternic o pusese mai mult decât în umbră, o pusese în beznă pe primadonă, câștigase dintr-odată admirația și simpatia publicului. Pe urmă n-o mai văzusem, n-aveam de unde să știu că era ținută deoparte, apărea din an în paște în vreun spectacol, în roluri alese anume ca să nu le poată da strălucire, până ce dispăruse cu totul.

Se întâmpla așa cu mulți oameni, în multe domenii și nu aveam chemarea, cu atât mai puțin puterea să îndrept eu lucrurile. Vreo zece ani mi se pare că durase această eclipsă, până ce cântăreața uitată reapăruse ca o cometă; până atunci, cântase la opera din Cluj, plecând de la cea mai de jos treaptă, aceea de coristă, ca la sfârșit să devină steaua orașului. Un dar al ei, neobișnuit, era registrul vocii de contraltă, care putea cu ușurință să îl acopere în întregime și pe cel de soprană, de unde decurgea posibilitatea să-și asume aproape orice rol feminin din repertoriu.

Ascensiunea și gloria ei din acea vreme nu se datorau faptului că era măritată cu primul dirijor și directorul operei. Această uniune se făcuse târziu, după războiul al doilea, când ea se apropia de sfârșitul carierei. Se îngrășase, cu nici un efort al memoriei și al imaginației n-aș fi putut să recunosc în ea pe fetișcana care juca rolul Mihaelei din Carmen; iar registrul se redusese cu mai mult de o treime; avea un joc sensibil, o trăire patetică pe scenă, o voce instruită dar slabă și veștedă, că abia se mai lupta cu orchestra.

Am asistat, fără voie, la prăbușirea ei penibilă, când a trebuit să se retragă. Mă dusesem la operă pentru altcineva, dar nu puteam nici să închid ochii, nici să-mi astup urechile când am văzut-o pe glorioasa Sola Diaconescu luptându-se din greu cu o arie ascendentă; venea din fundul scenei spre rampă, și cu fiecare pas trebuia să mai urce o notă. Era îmbrăcată în văluri fluturate, juca rolul unei sirene, regina; prin efecte scenice părea că merge pe sub apă, și respira tot mai greu, în spasmuri, gata să se înece. Ajunsă în avanscenă unde își termina aria, am văzut-o de

aproape, limpede, ca prin lupă, roșie la față, strangulată, cu ochii imenși, ieșiți din orbite, înspăimântată de ultima notă la care nu putea să ajungă. M-a îngrozit gâtul umflat, cu vinele proeminente, părea spânzurată, își dădea duhul, în ochi i se citea disperarea, a deschis gura pentru ultima oară, însă n-a mai putut să emită sunetul, era ca într-un film mut, de altădată. Bărbatul ei, care dirija orchestra, a mai salvat ce putea să salveze, acoperindu-i eșecul cu un acord în fortissimo, iar ea s-a înclinat și publicul a aplaudat-o, mulți nedându-și seama ce se întâmplase; nu toți au pricepere, și prea puțini urmăresc spectacolul cu partitura în față.

Sola Diaconescu n-a mai cântat din acea seară, a rămas numai la Conservator, unde era profesoară de canto. În mod paradoxal, odată cu retragerea ei de pe scenă, după ani de declin vizibil, gloria trecută a reînviat dintr-odată, ca o recompensă post-mortem. Nemaiavând posibilitatea s-o audă, publicul ei a adorat-o până la moarte. Ca profesoară era bine apreciată, i se recunoștea simțul pedagogic și abnegația și este adevărat că a scos câteva cântărețe remarcabile, dar toate urâte și grase; pe celelalte nu putea să le sufere, le înlătura repede. M-am întrebat cum putuse să uite atât de deplin timpul când era tânără, frumoasă și suplă și cânta rolul Mihaelei, punând-o în umbră pe primadonă.

Ștefania străbătu vestibulul, uitându-se temătoare la pardoseala de marmură cu încrustații metalice, parcă de aur; când valetul deschise ușa salonului și văzu covorul, își scoase sandalele și rămase în picioarele goale; ea știa că în casă nu se intră încălțată. Salonul, cu mobilă venețiană, cu lampadare turcești, cu vitrouri colorate care denaturau lumina zilei era gol, valetul îi pofti să șadă. Leonard se așeză pe un taburet cilindric, de piele în romburi felurit colorate, care poate se potriveau cu lampadarele. Ștefania rămase în picioare, cu tălpile îngropate într-o blană de tigru pusă peste covor; nu îndrăznea nici să meargă mai departe, nici să se așeze; în acest animal mort, pe care nu putea să-l identifice, găsea un aliat; chiar dacă fusese o fiară, era o făptură sacrificată cum se simțea ea însăși aici, unde ajunsese fără să știe de ce și fără să judece. Dacă Leonard n-ar fi fost atât de rezervat, privind-o abia pe furiș, cu o simpatie sub care se ascundeau adevăratele lui sentimente, surpriza, confuzia, admirația, s-ar fi temut că picase într-o cursă; nu-i era frică, aștepta numai un motiv să se apere.

Sosiseră la ora fixă, o altă ușă se deschise îndată și Sola Diaconescu intră grăbită, n-avea timp decât zece minute, îl prevenise pe Leonard, trebuia să plece la conservator fără întârziere. Era îmbrăcată de oraș, într-un

taior bleu-pal, ca dimineața, își asorta totdeauna îmbrăcămintea cu vremea de afară. În penumbra salonului corpolența ei apărea estompată, parcă nu avea dimensiuni, ci numai animație, era ca o umbră mișcată, un volum nedefinit, care se materializa în enorma lui obezitate numai când fu la un pas de Ștefania. Deși în picioarele goale, fata o întrecea în înălțime, însă datorită construcției suple, părea mult mai mică, aproape inexistentă, dovedindu-și prezența numai prin ochi, care străluceau în penumbra salonului.

Pretutindeni în casă transperantele sau jaluzelele erau trase, Sola trăia în umbră; chiar la baie, când se machia, aprindea o lumină mică, o candelă. La prânz mânca puțin, în picioare; seara, la masă, fie că era singură, fie cu oaspeți se aprindea nu candelabrul electric, ci lumânări, de care ea, una, se ținea mai departe. La conversația de după-masă se așeza pe o sofa din sufragerie, cu oaspeții în fața ei, pe scaune, iar ea, simulând totdeauna o migrenă, sau poate având-o de-a binelea, își ducea mâinile la tâmple și așa stătea tot timpul; în realitate, gestul plin de abilitate nu urmărea decât să țină întinsă pielea de pe față; în operațiile estetice nu avea încredere, fiindcă nu rămâneau secrete.

Leonard se ridicase și venise aproape.

— Vasăzică, începu Sola, scrutând-o pe Ștefania, tu ești protejata domnului Pretoreanu.

— Nu, doamnă, nu sunt protejata nimănui!

Ștefania începea să se regăsească pe sine, un simț secret o făcea mai puternică decât această doamnă, se simțea sigură pe ea în picioarele goale și-o încuraja blana de tigru.

— Auzi obrăznicie! replică Sola. Atunci cum ai ajuns aici?

Se uită la Leonard, nedumerită și indignată.

— Poate e vina mea, doamnă, nu am lămurit-o cum trebuie.

Sola avea în cap o pălărie cu borul mare, bleu pal, ca taiorul. Pe colțul pianului lăsase umbrela și poșeta. Oricum ar fi fost vremea, nu umbla fără umbrelă, se ascundea la umbra ei ca haiducii în pădure. Iar la conservator, pretindea să fie totdeauna semiîntuneric, invocând tot migrenele.

— Și ce vreți de la mine? întrebă agresivă.

— V-am transmis rugămintea domnului Pretoreanu, care dorește să-i încercați vocea.

— Crezi că merită?

Primul impuls al Ștefaniei fu să întoarcă spatele și să plece. Rămase pe loc numai fiindcă nu mai știa unde-i ușa și nu voia să bâjbâie în penumbră, ca să ajungă în vestibul, să-și ia sandalele.

— Vino încoa, fetico! îi porunci Sola, apropiindu-se de pian și deschizând capacul. Zi după mine: A!

Apăsă pe o clapă, Ștefania reluă sunetul, corect, fără efort dar nepăsătoare.

— Încă o dată, și mai tare! porunci Sola.

Apoi urcă, din ton în ton; de la mi de sus începu să fie mirată. Ștefania emitea sunetele firesc, fără să se încordeze; în coardele ei vocale părea că se ascund posibilități nelimitate. Urmă fa și sol; când îl auzi pe la, cu aceeași claritate, Sola își ieși din fire, lovi clapele cu pumnul, scoțând un acord disonant care făcu să vibreze vitrourile.

— Huo, ajunge! strigă, vulgar, exasperată. Unde vrei să ajungi? Să-mi spargi urechile?

Se stăpâni, izbucnirea ei n-avea rațiune, cădea în ridicol. Se întoarse la prima notă de unde pornise și încercă glasul Ștefaniei în coborâre. Fata avea același registru cum îl avusese ea însăși odată, ar fi trebuit s-o privească altfel, cu simpatie, ca pe vechea ei imagine, dar nu putea să se învingă și să accepte ideea că trecutul rămăsese în urmă, să fie mulțumită cu satisfacțiile pe care le avea încă; una din ele ar fi putut fi chiar fata din față, să se bucure de glasul ei, în loc s-o urască. Ștefania coborî până la sol de sub portativ; aici vocea ei nu mai semăna cu cea dinainte, căpătase un timbru așezat de contraltă, parcă era altă ființă, coborî fără dificultate încă o notă; atunci, profesoara, iritată la culme, nu mai putu să rabde.

— Ești o oroare! izbucni, mânioasă. Asta-i voce de bariton, nu de femeie.

Într-o clipă, Ștefania înțelese că avea în față o dușmancă. În loc să se sperie și să amuțească, respiră adânc, își dădu capul pe spate și se regăsi sigură pe ea, ca în serile de pe malul Colentinei, transformată în privighetoare. Odaia se umplu de triluri, deși le lipsea spațiul de rezonanță; oricum, ar fi uimit pe oricine, priceput sau nepriceput la muzică, fiindcă nu-i om să nu simtă glasul naturii, și Ștefania, în clipele acelea, era natura însăși, fie ca om, fie ca pasăre. Leonard își aținti privirea asupra ei, percepea sunetele dar i se părea că le visează, că nu vin din realitate, ci dintr-o lume imaginată. Se vedea că fata nu avea școală, un estet necruțător

i-ar fi descoperit stridențe inacceptabile, dar la fel ar fi putut să le găsească în cântul unei privighetori adevărate.

Sola își acoperi urechile.

— E oribil, oribil, încetează!

Nu vreau să rămân cu o îndoială, s-o acuz fără deplină pricepere și fără să-i dau dreptul la replică. Poate în felul ei, cu formația ei clasică, fie ea demodată, avea o justificare, glasul fetei, fără exercițiu și șlefuire, venit din aer liber era o sălbăticie, oribilă pentru o profesoară de canto, chiar dacă vechile ei însușiri n-ar fi fost pierdute.

Pe drum, la întoarcere, Ștefania rămase tăcută lângă Garibaldi; părea cu totul senină, în timp ce Leonard, privind-o din spate, stătea ca pe jeratic, așteptându-se la reproșuri și găsindu-le justificate dinainte. La despărțire, în poartă, uimit că ea nu scosese o vorbă, îi spuse, scuzându-se:

— Am nimerit-o prost; ai nevoie de altă profesoară. Am s-o caut!

— Vezi să nu te ostenești de pomană!

Era nepăsătoare, fără nici o ranchiună în suflet. Lui Leonard nu-i venea să plece, își dădea seama că i-ar fi simțit lipsa. În trei ore, căci nu trecuse mai mult timp de când venise s-o ia cu mașina, fata din fața lui îl subjugase, cu tot al ei, obrazul, ochii, glasul, cu decorul primitiv unde își ducea viața, și mai ales cu o forță care o făcea mai puternică decât Sola Diaconescu, atât de prețuită într-o vreme, încât își mai păstra și astăzi statutul de vedetă. Când Ștefania se descălțase în vestibul, Leonard avusese o crispare, îi era rușine de rolul lui, domnul Pretoreanu îl umilise dându-i o însărcinare nedemnă; gestul fetei trăda nu doar lipsa unei minime educații, cât se cere în cea mai modestă lume civilizată, ci făcea din ea o ființă rudimentară, incapabilă să urce o treaptă. Uimirea lui se născu la prima ei replică, prin care își declara independența, respingând ideea că ar fi putut accepta o protecție.

În realitate, prin cuvintele ei trufașe Ștefania nu se lepăda de domnul Pretoreanu, care îi câștigase simpatia, chiar dacă nu avea pantofi de crocodil, căci știuse să se poarte, ca și când ar fi fost din aceeași lume cu ea, o grădinăreasă de pe Colentina. Apoi nu putea să uite ideea lui hazoasă de a omorî țânțarii țintindu-i la precizie cu carabina. Și tocmai pentru toate acestea, nu îngăduia cuiva să spună că ar fi protejata lui, mai ales că nu avea nevoie de protecția nimănuia.

Fără a cunoaște resortul acelei reacții, Leonard fusese frapat de atitudinea ei, atât de neașteptată la o ființă simplă și umilă, cum i se păruse

când își scosese sandalele. Apoi, în timp ce-i asculta glasul, aproape fără să-i dea atenție, ochii i se opriseră pe picioarele ei goale, îngropate în blana de tigru; atunci înțelese sau simți că ea nu era câtuși de puțin o ființă umilă, ci una liberă și curajoasă, iar blana părea un trofeu al ei, nu mai aparținea salonului cu mobilă venețiană.

— Vreau să stăm puțin de vorbă, îi spuse, incapabil să plece. Pot să intru în curte?

Se așezară pe prispa casei, după ce Ștefania aduse un țol din casă, un preș țesut din fâșii de cârpă înnădite, ca în casa lui Pantelimon Dumitrescu, din Bucovina. Leonard nu mai văzuse niciodată un asemenea țol, nici nu stătuse pe o prispă. Între ei era un castron țărănesc, cu roșii și mere, amândouă de aceeași culoare, că se confundau între ele.

— Sunt proaspete, spuse Ștefania, le-am cules de dimineață.

Se înrudeau cu ființa ei, cum mai înainte picioarele goale păreau înrudite cu blana de tigru. Ca și când ar fi simțit gândul lui, Ștefania își scoase sandalele și își ridică picioarele pe prispă. Gestul era natural, acum Leonard înțelese mai bine ce se întâmplase de dimineață, fusese un gest firesc, fata nu avea obișnuința să umble încălțată.

Se socotește că încălțămintea reprezintă o treaptă către civilizație, și judecând simplu chiar așa și este. Dar oamenii au umblat desculți milenii îndelungate, în unele locuri mai umblă și astăzi. Nu propovăduiesc întoarcerea la preistorie, la nimic ce-a fost primitiv în viața omenirii; port ghete, pantofi și sandale, îmi pun bocanci iarna, am purtat și cizme, și șoșoni într-o vreme. Ce mult regret însă că am pierdut deprinderea să merg în picioarele goale, măcar prin iarbă dacă nu prin glod și prin pietre! Am pierdut atingerea cu pământul, comunicația directă între om și planeta unde și-a început el viața; și cred că, odată cu această pierdere, am pierdut multe altele. Încălțămintea este astăzi nu doar o nevoie și o obișnuință, ci o obligație.

Când eram copii și ne jucam în picioarele goale prin curte, lui Trandafil i-a intrat un spin în călcâi și fiindcă nu i-a dat importanță, locul a început să se înroșească și să se umfle, până s-a făcut mai mare decât o nucă. Îl durea, sunt sigur, însă el de pe atunci începuse să capete darul de a-și ignora suferințele sau de a le ascunde; nu știu care-i adevărul, nimeni nu poate să-și dea seama ce simte altcineva, nu există instrumente de măsurat intensitatea senzațiilor noastre, ne luăm după gemete sau după țipete. Trandafil nici n-a țipat, nici n-a gemut; însă într-o noapte Alexandrina l-a

auzit cântând popește, ca în biserică. Și ceilalți copii cântau așa câteodată, imitându-l în râs pe popa Scovergă, dar nu noaptea, ci ziua, când era vremea de joacă.

Ducându-se mirată în camera lui, unde ardea veioza cu abajurul albastru, a simțit că Trandafil dogorea de la distanță, cuprins de fierbințeală și atunci și-a dat seama că aiura ca de boală. Cum de la el n-a putut scoate o vorbă, greu a descoperit că avea laba piciorului umflată, iar călcâiul, roșu ca un ou de paște, zvâcnea să se spargă.

În zorii zilei domnul Alcibiade i-a poruncit lui moș Dumitru să înhame caii la trăsură și a ajuns cu Trandafil la ușa doctorului Negrutzi, care abia se sculase. Mă aflam acolo, mă luase și pe mine, să fiu de vreun ajutor, căci pe Alexandrina a sfătuit-o să rămână acasă.

Nu era domnul Alcibiade omul să se rușineze pentru cauza care urmează, n-am uitat însă cât de stânjenit i-a explicat doctorului ce se întâmplase:

— Noi, vara, îi mai lăsăm pe copii să umble în picioarele goale…

Era curând după război, și lipsea încălțămintea, cum lipseau multe, chiar și pâinea.

Mult mai târziu am înțeles că stânjenirea domnului Alcibiade se explica altfel: cum de nu prevenise infecția, apoi cum îl lăsase pe copil să sufere până ce venise cu el aproape în agonie?

Trandafil n-a scos un geamăt când doctorul a înfipt bisturiul în buboi și a făcut o tăietură adâncă, în formă de cruce, apoi a stors coptura și a curățat rana, apăsând în carne vie tampoanele muiate în substanțe dezinfectante. Fără sulfamide și fără antibiotice, care aveau să apară după mai bine de două decenii, Trandafil s-a făcut bine într-o săptămână. De atunci n-a mai avut de-a face cu medicina decât de două ori în viață, o dată pentru o presupusă boală a pleoapelor, și apoi când s-a operat de apendicită.

Așa cum stătea așezată pe prispă, Ștefaniei îi scăpau de sub fustă numai labele picioarelor, până la gleznă. Leonard se opri cu privirea la ele, fiindcă îl obsedau de când le văzuse etalate pe blana de tigru. Le vedea dar nu putea să judece și să înțeleagă cum își păstrau finețea, când fata avea deprinderea să umble desculță. Experiența lui rurală era neînsemnată, știa mai degrabă din auzite, din glume triviale, cum se îngroașă, se întăresc și crapă călcâiele omului de la țară, că în crăpături se ascund greierii și cântă; de această sluțire nu scapă nici fetele, chiar cele mai frumoase și gingașe, cu bujori în obraz cum se spune, și cu mijlocul subțirel, de Ileana Cosânzeană.

Călcâiele Ștefaniei aveau pielea subțire, roză și netedă, de parcă n-ar fi fost dedată la muncă; la fel talpa, prelungă, bine boltită, și degetele fine, nedeformate, fără penibilele noduri și bătături de care nu sunt scutite nici doamnele abonate la pedichiurist să le îngrijească picioarele, cum coafeza le îngrijește părul, iar cosmeticiana obrazul. Ștefania nici nu știa de existența acestor personaje, indispensabile chiar pentru oamenii cu mai puțină dare de mână. Ea își tăia unghiile cu o forfecuță nici măcar curbă și izbutea să le modeleze dintr-o singură mișcare, dibace, dându-le forma lor naturală, cursivă, armonizată cu întreagă anatomia piciorului.

N-am terminat tot de spus, dar mă opresc, o descriere mai amănunțită nu se obișnuiește, nu s-au bucurat de ea nici personajele feminine cele mai celebre, o Nefertită, o Cleopatră, o Messalină, sau o Marie Antoanetă. Cum aveau aceste doamne picioarele? N-a spus nimeni decât despre călcătură, că ar fi fost grațioasă, sau despre gleznă, elastică și subțire, când era cazul.

— De ce te uiți așa la picioarele mele? întrebă Ștefania, aplecându-se să le vadă și ea.

— Fiindcă mă uimesc, fiindcă n-am mai văzut altele, să le semene.

Poate ar fi fost destul să spun și eu aceleași cuvinte. Unghiile erau atât de transparente că lăsau să se vadă sângele pulsând dedesubt și colorându-le, de parcă ar fi fost date cu oja roză.

Sigur că Leonard avea să revină, misiunea lui nu era terminată. Dar acum trebuia să plece, se temea că ar fi putut să spună cuvinte necugetate, le simțea cum i se nasc în cuget, fondul lor și căpătase forma; mai avea nevoie să mediteze asupra felului cum să le înlănțuiască, apoi să capete curaj ca să le pronunțe.

După plecarea lui, Ștefania coborî în grădină, unde lucră cu săpăliga până la cinci după-amiază; de la cinci înainte dădu drumul pompei, udă varza de toamnă, cartofii, ardeii și pătlăgelele vinete; restul legumelor nu aveau nevoie de apă, rămâneau pe a doua zi. Omul de ajutor, Turcalete, plecase pe la patru, fără o vorbă; nu era mut, vorbea însă numai la mare nevoie, și în viața lui asemenea nevoi erau rare: încolo nu dădea bună ziua vecinilor sau cunoscuților întâlniți pe drum, ducea doar un deget la căciulă, nu-i întreba ce mai faci, cum se obișnuiește între oameni, știa că fiecare făcea și fără întrebarea lui ceea ce trebuia să facă.

La șase și jumătate Ștefania coborî la apă, nu mai avea timp să se scalde, rămânea pe deseară, după ce apunea soarele; deocamdată se așeză pe podeț și se spălă pe picioare, era plină de noroi până la genunchi, își ridică fusta,

să nu se ude. La ora șapte stătea pe prispă, în același loc ca de dimineață și în aceeași poziție.

Acum nu s-ar mai putea vorbi de o impresie falsă a lui Leonard, sau de o mistificare a povestitorului. Fusese la muncă, intrase cu tălpile în noroi, se stropise până sub genunchi, și iată, tot ea, nu alta, avea picioarele curate ca de dimineață, nu rămăsese o urmă de glod nici măcar sub unghii, atât de greu să fie ferite; avea iarăși călcâiele și talpa cu pielea trandafirie și netedă, ca odaliștele cu zeci de servitoare, puse să le îngrijească frumusețea. Faptele se petreceau în realitatea cea mai verificată, nu putea fi vorba de impresii false, dar nu se explicau altfel decât prin miracol; așa cum se explica glasul care imita cântecul privighetorii, făcându-l și mai măiestru.

La șapte și zece minute Micu intră pe poartă, cu vioara în mână, venea de-a dreptul de la conservator. Ștefania era pe gânduri. El se așeză pe prispă, în locul unde stătuse Leonard de dimineață; nu spunea nimic de obicei, până ce Ștefania nu deschidea vorba. Acum ea tăcea, cu ochii în jos. Mirat de muțenia ei, băiatul îndrăzni s-o întrebe:

— Ce ai?

Ea ridică ochii:

— Îți plac picioarele mele?

El rămase perplex; după un timp zâmbi, crispat, ca un școlar care n-a înțeles întrebarea; dar nu se uită la picioarele ei, poate i-ar fi venit o idee.

Ștefania se închise în sine. „Cum poate să mă placă, își spuse, dacă nu știe să vadă?” Ei însăși i se împăienjeni privirea; începea o orbire.

* * *

A doua zi, Leonard veni de dimineață, ca prima dată. Ștefania îl aștepta pe prispă, lăsase lucrul în grija lui Turcalete; chiar dacă s-ar fi gândit că n-o să vină, nu avea tragere de inimă să coboare în grădină; i se întâmpla prima oară. Ceva în sufletul ei evolua repede.

Leonard se așeză în locul unde stătuse Micu seara trecută, și o întrebă de-a dreptul:

— Vrei să mergi cu mine la Paris?

Ea răspunse, fără ezitare:

— Da!

M-am întrebat, ca povestitor, dacă n-ar fi fost mai bine să-i las un timp de gândire. Nu, ar fi însemnat că n-am înțeles firea Ștefaniei. Nu mersese ea pe bicicletă până la malul mării?

În ajun, după ce i se limpezise gândul, Leonard delibera cu domnul Pretoreanu, la ora când Ștefania și Micu stăteau pe prispă.

— Astăzi n-am auzit-o cântând, observă domnul Pretoreanu.

— E necăjită.

Stăteau în șezlonguri, pe debarcader; odată cu înserarea începeau să vină țânțarii, dar se țineau mai departe, speriați de carabină. Leonard povesti ce se întâmplase de dimineață și la ce hotărâre ajunsese, după ce meditase restul zilei…

Plecară a treia zi după recitalul lui Micu, obișnuit la încheierea anului de studiu, și când Ștefania se răzbunase din plin și cu sete pe răsfățata domnișoară Devoitine și pe societatea ei sclifosită; până atunci plânsese toate nopțile, fără să-i spună nimic lui Micu; suferise ca la o operație chirurgicală inevitabilă, dar care nu se putea face decât fără anestezie.

Merseră cu vagonul de dormit, în cabine separate. Deși avea un cont deschis la banca domnului Pretoreanu, aceeași de unde își luase banii și Odor, cu peste două decenii înainte, Leonard trase la un hotel modest, din Cartierul Latin, pe strada Gay Lussac.

În afară de planurile lui de studiu, pe drum nu vorbise nimic cu Ștefania; câte un timp stăteau la o fereastră de pe coridorul vagonului, și atunci nu putea să se uite la ea în voie, privea peisajul. La masă însă, în vagonul restaurant, fiind față în față, el se uita la ea tot timpul, fixându-i ochii, ca și cum ar fi vrut să-i disece. Ea nu se ferea, se lăsa în voia privirii lui, cum își lăsase picioarele, pe prispă. Nu avea ochi fascinanți, de coversgirl, nu și-i farda cum face orice femeie astăzi; ochi verzi-albaștri, cu o adâncime de abis; cu deosebirea că abisul ochilor ei era fierbinte, nu înghețat ca abisurile munților, unde zăpada nu se topește niciodată. Lui Leonard uneori îi venea amețeală, prăpăstiile aveau asupra lui o atracție primejdioasă. Dar dacă abisul din ochii ei ar fi avut o adâncime reală și, dacă s-ar fi aruncat în ei orbește, presimțea că ar fi ajuns la o voluptate nebunească.

— Într-o zi, am să fac un cântec pentru ochii dumitale, îi spuse într-o seară, la masă.

Îi vorbea ceremonios, și ea era nevoită să-i răspundă la fel, dar seara, la culcare, ar fi vrut ca el să-i mângâie tălpile; dobândise o slăbiciune, atunci, pe prispă, și a rămas permanentă.

Era după o gândire de două zile. Când ajunseră la hotel îi spuse încet la ureche, în clipa când portarul le întindea cheile:

— Vrei să ne spunem pe nume de aici încolo?… Atunci nu lua două camere; o să dormim împreună.

Aş fi vrut să fie altcineva în locul lui, şi să se întâmple altfel; pe Leonard putea să-l placă orice femeie, dar mie îmi era, instinctiv, antipatic.

Ştefania n-avea alt mijloc să se rupă de trecutul care o chema tot timpul înapoi, pe când ea trebuia să meargă înainte, învingând orice durere.

Capitolul 6

Paris. Doamna Eva Strauss; de la operă la cabaret. Crime misterioase, seva Parisului. Cântecul Miresei. Revelaţii. Morfina, ca mijloc de viaţă, ceea ce nu va uita Ştefania.

Am cunoscut viaţa acestei fiinţe destul de bine ca să nu cer informaţii de la alţii; sunt sigur că mulţi o cunosc altfel. A murit încă destul de tânără, istovită de arderi lăuntrice, necunoscute de nimeni, dar până în ajunul morţii a cântat pe scenă; era o surpriză continuă, nimeni nu mai înţelegea evoluţia ei neîntreruptă, fiecare spectacol însemna încă un pas înainte, iar ultimul a fost o apoteoză, cum fusese şi primul. În acei doi ani nu cred că pe tot pământul a existat o fiinţă mai adulată decât ea, în afară de Stalin. A murit trei luni după acesta, la începutul verii. Am văzut mulţimea care înainta încet, în linişte şi fără îmbulzeală, din două direcţii, pe Calea Victoriei, să treacă prin faţa catafalcului. Ziarele au apărut fără pagini îndoliate, dar nici nu era nevoie, după cum nu era nevoie de cuvinte. Mulţimea a venit singură de la o margine la alta a Bucureştilor, din Pantelimon şi Colentina, locul ei de naştere, unde îşi trăise prima tinereţe, până în Militari şi Ghencea, şi chiar din satele înconjurătoare, Afumaţi, Brăneşti, Jilava, Bragadiru, Otopeni şi altele, care o ştiau de la radio. Trecerea oamenilor a durat două zile, fără îmbulzeală, n-a fost nevoie de cordoane şi ultimii, cărora nu le-a mai venit rândul, au lăsat florile pe trotuar şi s-au întors acasă, întristaţi, dar fără să protesteze.

Am vorbit de moartea ei fiindcă a coincis cu apoteoza, o vreme a gloriei, care nu ştiu unde mai putea creşte, după legile universului. Oamenii n-au uitat-o nici astăzi, deşi de atunci s-au scurs trei decenii. Dar de două ori până atunci, o dată în 1937, a doua oară în 1941, trecuse pe lângă moarte, atât de aproape că nici nu înţeleg cum scăpase. Probabil că de atunci înainte moartea înşelată o pândea pe la toate colţurile.

La 6 mai 1937, după opt luni petrecute la Paris, Ștefania și Leonard mergeau spre Statele Unite ale Americii, cu dirijabilul „Hindemburg”. Până atunci luase lecții de cânt cu o profesoară ciudată, care locuia într-o văgăună, peste drum de parcul Mon Souris, într-un cartier aproape mărginaș al Parisului. Prin casa ei, pe jumătate intrată în pământ, dispărută astăzi, se perindau oameni suspecți, cu pălăria trasă pe ochi, care intrau cu precauțiuni, după ce băteau în ușă într-un chip stabilit dinainte și care se schimba din două în două zile. Dar acestea se întâmplau seara, când Ștefania era plecată.

Leonard nu putea s-o înscrie la nici un conservator, fiindcă fetei îi lipsea orice școală, și bineînțeles nu cunoștea nici limba. După două luni o vorbea satisfăcător, cu un accent atât de autentic încât înlocuia celelalte lipsuri, vocabularul incomplet, de pildă, și gramatica neacademică, datorată mediului unde o învățase. Pe profesoara ei o chema doamna Strauss, avea patruzeci de ani, fusese sau nu fusese măritată, acum era singură, cântase la operă; Leonard avea dovezi sigure în această privință, plecase dintr-o cauză nelămurită, i se atribuise o crimă săvârșită asupra unui vagabond pe care îl aruncase în Sena, dar nu se putuse dovedi nimic și în primul rând, cadavrul victimei presupuse nu se găsise. Dar, după cum se știe, o acuzație, chiar nedovedită și retrasă, lasă urme; totdeauna rămâne o îndoială. Exista un singur martor al acuzării, un gardian de noapte, care susținea că o văzuse îmbrâncindu-și victima peste parapetul podului. Acuzata recunoștea că trecuse pe podul Alexandru, noaptea și la ora pe care o declara gardianul, dar nu aruncase în Sena decât o cutie de chibrituri goală.

Instrucția se opri după două luni, când același gardian denunță o crimă asemănătoare, acuzată fiind, în chip straniu, cabiniera doamnei Strauss, de la Operă, care recunoscu, de asemeni, că trecuse pe podul Alexandru, în noaptea și la ora declarate de gardian, dar nu aruncase nimic în Sena, ci doar se oprise o clipă să-și îndrepte pălăria pe care i-o strâmbase vântul; se dovedi că, la data în cauză, în lungul Senei bătea vântul cu tărie. În ce privește coincidența locului și momentului, explicația era simplă și plauzibilă, amândouă acuzatele locuiau în aceeași direcție, pe malul drept, foarte aproape, iar ora era aceea când se termină spectacolul de operă.

Nici de astă dată nu fu găsit cadavrul victimei. Se putea presupune că gardianul percepuse limpede faptele, în prima lor parte, dar pe urmă deveniseră halucinație. Înainte ca în capul judecătorului de instrucție să se nască o asemenea bănuială, gardianul denunță o nouă crimă, petrecută în

condițiuni identice cu primele două, autor de astă dată fiind portarul operei. Omul însă nu putuse nici măcar să treacă pe la locul presupusei crime, fiindcă era de serviciu până la ziuă și nu-și părăsise postul, ceea ce confirmau mai mulți martori, printre ei pompierul teatrului, rămas și el de veghe, și sergentul de noapte, care îi văzuse pe amândoi, fumându-și țigara la intrarea artiștilor, se oprise și stătuse de vorbă cu ei, exact în timpul când un om era aruncat în Sena și căruia, ca și celorlalte victime, nu i se găsise cadavrul.

În acest din urmă caz nu se mai putea vorbi nici măcar de o halucinație a gardianului, cu atât mai mult cu cât portarul, care locuia pe malul stâng al Senei, nu trecuse pe cel drept decât o singură dată, ziua, ca să vadă mormântul lui Napoleon, la Palatul Invalizilor.

„Ești bonapartist?” îl întrebă judecătorul de instrucție.

Ca și când ar fi avut vreo importanță, după mai bine de un secol! E un motiv să cred că anchetatorul avea o minte limitată și o gândire pătimașă. Un alt om ar fi lămurit faptele mult mai repede. Straniu rămânea că pe podul Alexandru trec zeci de oameni, ziua și noaptea, iar gardianul acuza, fără să-i cunoască, pe trei dintre toți, care aveau o legătură unul cu altul. Omul fu supus unui examen psihic și nu i se găsi nici o hibă, nu avusese niciodată halucinații, nici alte tulburări de percepție. Cine vrea, poate să caute o explicație, să facă presupunere după presupunere, să despice firul în patru. Oare nu era totuși o anume complicitate între cei trei, acuzați de crimă, și nu cumva însuși denunțătorul avea un amestec în toată afacerea?

Nu știu dacă poliția pariziană i-a ținut sub observație și justiția și-a continuat ancheta în ascuns; până azi n-am auzit dacă s-a ajuns la o dezlegare a misterului. De altfel, trecând atâta timp, s-ar putea ca toate personajele în cauză să nu mai trăiască. De doamna Strauss barem sunt sigur că e moartă, fiindcă știu cum s-a petrecut faptul. Ștefania își începuse lecțiile cu ea în septembrie, 1936; în martie anul următor, venind la ea către ora unsprezece dimineața, găsise poliția la ușă; strada era plină de lume curioasă, pe doamna Strauss o coborau cu targa, slujnica o găsise înjunghiată cu un cuțit în ceafă; zăcea la picioarele pianului, într-o băltoacă de sânge.

Ștefania și Leonard o cunoscuseră la puțin timp după ce sosiseră la Paris, și erau în căutarea unei profesoare de canto. Într-o seară se aflau într-un cabaret de mâna a doua, de pe lângă Piața Italiei, loc necaracteristic pentru localuri de petrecere, cum ar fi fost Piața Pigalle, bunăoară. Totuși,

înăuntru era îmbulzeală, nu mulțimea interlopă a multor asemenea cabarete, ci o lume de altă categorie, mai degrabă distinsă. Își dădură seama repede că oamenii veneau să asculte pe o cântăreață care îi câștigă și pe ei, din primele clipe. Cânta melodii neobișnuite, luate de pe stradă, de prin cartierele mărginașe ale Parisului, de unde, dacă mulți culeseseră câte ceva până atunci, nu trecuseră de ceea ce se vedea la suprafață, nu ajunseseră până în străfundul surselor de inspirație. Cântăreața le păstra suculența, dar o amplifica printr-o interpretare cultă, și le ridica până la creație, ceea ce nu-i doar o artă, ci și invenție personală, investiție sufletească, inimitabilă.

Ea nu era altcineva decât doamna Eva Strauss, fostă soprană la operă numai că își schimbase și înfățișarea și stilul, într-atât încât numai puțini din câți o știau îi mai recunoșteau glasul, deși cânta cu totul altceva decât înainte, nesecundată nici de parteneri, nici de orchestră, scăpată de bagheta dirijorului, care pe mulți interpreți îi înțepenește, fiindcă între unii și alții există portativele muzicale, riguroase și privative de libertate, ca barele de la ferestrele închisorilor. Doamna Strauss, al cărui nume nu dovedea o origine germană, cânta în deplină libertate de inspirație, începea prin a îngâna un cântec rămas în memorie de peste ziuă, de peste noapte, dintr-o vreme îndepărtată, din copilărie, totdeauna nostalgic, sau trist și uneori dramatic. Poate se căuta pe ea însăși în acel cântec, și când se găsea glasul ei căpăta atâta expresie, sinceritate și dăruire, încât toate sentimentele exprimate erau crezute în profunzime și lumea asculta, neclintită. Cabaretul înceta să mai fie un local de petrecere, devenea o biserică vindicativă, care proclama dreptul omului de a da valoare egală bucuriei și suferinței.

E ceea ce înțelegea Leonard; Ștefania asculta în tăcere, mai puțin dumirită, dar simțea nevoia s-o cunoască pe cântăreață și s-o urmeze, să-i devină apostol; Leonard avea asupra lui unul din cele câteva cântece de factură ușoară, cursivă, amestec de cuplet și de baladă modernă, care îl făcuseră cunoscut publicului, în vreme ce în muzica elaborată nu obținuse nici o recunoaștere; cântecul era inspirat de mersul unui poștalion cu o mireasă, plecată să-și caute în lumea largă mirele dispărut în ziua cununiei. Ajuns la malul mării, poștalionul se transforma în corabie. Cântecul se oprea aici, sugerând că mireasa avea să facă ocolul pământului, fără să dispere, dar știind că nu-și va găsi mirele, el fiind de mult dispărut printre stele. Doar un pretext, desigur, care ar fi rămas o naivitate, dacă simțirea muzicală nu mergea dincolo de cuvinte; de altfel Leonard se convinse îndată că nici nu era nevoie de ele.

Luă doi trandafiri roșii de la o florăreasă, unul i-l puse Ștefaniei în corsaj, părea un jet de sânge țâșnind din inimă, pe celălalt îl prinse cu un ac în capul paginii cu cântecul miresei, acoperindu-i titlul, și cu un chelner, îl trimise cântăreței.

De la locul lor, în fundul cabaretului, după ce așteptaseră un ceas să se elibereze o măsuță, nu vedeau bine până la estradă. Leonard nu știa ce se întâmplase cu hârtia lui, își aruncase sau nu ochii pe ea cântăreața; trandafirul însă îl descoperi, și-l pusese în corsaj, în același loc ca Ștefania, și cu toate ca avea o rochie roșie, izbutea totuși să pară o țâșnitură de sânge. Pe urmă Leonard văzu și hârtia, aruncată pe capacul pianului.

Nu era dezamăgit, se lăsase îmbătat de iluziile pe care cântăreața avea darul să le trezească în sufletul ascultătorilor, trecând peste rațiune și imposibil. Nu acel cântec dat deoparte reprezenta aspirațiile lui, continua să creadă și să spere în altă muzică, fie că n-ar fi putut să fie admisă decât de generații viitoare. Preocuparea lui acum rămânea Ștefania, avea o misiune și trebuia s-o îndeplinească; altfel domnul Pretoreanu nu l-ar fi iertat niciodată și îl știa ce poate să facă, să tragă în el cu carabina, ca în țânțarii care nu se țineau deoparte.

Își bău paharul de coniac, fără să-l deguste, n-avea pricepere, îl bău și pe al Ștefaniei; începea să se amețească. O întrebă:

— Vrei să mergem?

Ea nu avea dorințe, se supunea voinței lui, fără să judece. Avea nostalgii? Ar fi vrut să se întoarcă în Colentina? Simțea lipsa lui Micu? Nu, deși îl iubea încă, știa de la început că are să-l iubească toată viața, dar au să se despartă; nu se despărțise de el mai repede decât își pusese în minte.

Împotriva supunerii ei obișnuite, de astă dată răspunse, cu hotărâre:

— Nu, vreau să mai rămânem; s-o ascultăm până la ziuă!

Puțin mai târziu, apăru chelnerul.

— Doamna vă roagă să veniți o clipă!

— Te rog să rămâi aici, nu veni cu mine! Mi-e teamă că o să mă umilească și nu vreau să fii și tu umilită.

— Nu! răspunse Ștefania. Cine cântă așa nu poate să umilească decât pe surzi și pe crocodili.

În afară de crocodilul din gravură, pe care îl avea în casă, nu cunoștea altă bestie, rinocer sau hipopotam, de pildă, la care să se refere spre a sugera nesimțirea.

O găsi la o măsuță de lângă estradă, era în pauză; avea un pahar mare în față, cu o băutură verde; probabil absint, se gândi Leonard, cu un fior pe șira spinării. Lângă ea ședea pianistul și bea bere spumoasă, mai rău decât orice, chiar și decât absintul! N-aveau orchestră, dar nu cum credea Leonard, din economie, fiind un cabaret ieftin. „Nici un instrument nu-i mai expresiv decât pianul, ca să acompanieze cântecele mele”, îl lămuri altă dată doamna Strauss. „Într-adevăr, se gândea el, un instrument sau altul, fie și o ocarină, important este să fie un singur om, care să urmărească nu atât ritmul muzicii, cât pe al sufletului!” O orchestră, cu un dirijor căzut ca musca în lapte, nu mai e cântec, ci spectacol!

Doamna Strauss îi arătă foaia de hârtie, care zăcuse pe capacul pianului. Avea ochii tulburi, fără îndoială nu era doar obosită, ci și beată.

— Vrei să-mi traduci cuvintele? Dar nu unul câte unul, spune-mi rezumatul, sau numai ideea.

— O mireasă părăsită! răspunse puțin vexat Leonard.

— Destul, înțeleg! Dumneata ai scris asta? Îmi merge foarte bine!

Dar nu-i aruncă nici măcar o privire, își termină absintul, cu capul dat pe spate. Pianistul se șterse la gură cu dosul mâinii. Leonard nu mai avea ce să aștepte, se ridică, schiță un salut pe care ei nu-l văzură și se întoarse la Ștefania.

— Te rog, hai să mergem, e beată!

Erau la ușă, când se opriră. Cântăreața, care până atunci se uitase pe note, le aruncă înapoi, pe capacul pianului și începu să fredoneze ceva neinteligibil. Dar Leonard își recunoscu melodia, ieșind nesigur din nebuloasă, ezitând, alunecând între două tonuri, în timp ce pianistul părea că se joacă pe clape. Apoi cântecul se limpezi, deveni un murmur reținut dar clar, care sugera, fără nici un patetism, disperarea și speranța; părea o poveste monotonă, dar creștea pregătindu-se parcă să explodeze.

Și într-adevăr, deodată glasul cântăreței izbucni într-un strigăt ca de trompetă, în care însă vibra căldura omenească a coardelor vocale, cu o comandă pornită din străfundul sufletului. Pianistul, oricâtă bere ar fi băut în pauză, simți dramatismul acelui strigăt și îl întări cu un acord furios, de-o disonanță barbară, scurt, ca o împușcătură, după ce își luă degetele de pe clape lăsând în aer numai rezonanța pianului, stingându-se odată cu glasul cântăreței, rămas și el numai o rezonanță. Leonard simți că era doar o introducere, începutul baladei. O apucă pe Ștefania de braț și se reașezară la masa lor, pe care nu o ocupase nimeni, fiindcă toată lumea stătea nemișcată.

Cântecul nu era numai nou, ci cu siguranță cel mai dramatic din seara aceea. Leonard își dădea seama că posibilitățile lui rămâneau departe în urmă, cântăreața îl depășea ca într-o cursă de automobile pe cel mai torsionat dintre circuite, avea virtuozitatea virajelor strânse și elanul lungilor linii drepte care păreau nesfârșite; respirația ei se împrospăta prin miracol, plămânii funcționau parcă alternativ, în timp ce unul inspira aerul, celălalt îl expira, făcând să vibreze coardele vocale. Ștefania asculta nemișcată, fără ca măcar să clipească.

— N-am știut ce poate să facă un om din glasul lui! șopti la urmă.

Era descurajată, se simțea mică, în Colentina fusese regina apei. Și Leonard se simțea mic, el însă înțelegea mai multe.

— Chiar dacă n-ar avea voce deloc, ar cânta la fel de bine; fiindcă în ea cântă totul, creierul, trupul și sufletul.

Deodată o privi fix pe Ștefania, dar până să-și spună gândul venit deodată, se pomeni cu doamna Strauss, care se apropia de masa lor, condusă de chelner. În mână avea un pahar mare cu băutură verde. Nu spuse nimic, se așeză pe un scaun cu ochii la Ștefania. Aceasta o privea hipnotizată; chiar să-i fi cunoscut limba n-ar fi putut să-i vorbească; tot ce putu să facă ea, o fată simplă, crescută între rațe pe Colentina și rătăcită într-o lume străină, mai mult amețită decât rafinată, își scoase trandafirul de la piept și i-l întinse doamnei Strauss.

— Cum te cheamă? o întrebă aceasta.

Nu era greu să înțeleagă întrebarea, o mai auzise, era depozitată în memorie, unde pe nebăgate de seamă se adunau cuvinte peste cuvinte. Răspunse:

— Stephanie!

Fără voie își adaptase numele la pronunția locală, prin care, în locul sonorității lui limpezi dar prea puternice, devenea un cântec. Cântăreața îl percepu și dintr-odată fata nu-i mai fu străină. Își scoase trandafirul din corsaj și i-l întinse peste masă, iar în loc îl puse pe al ei, primit mai înainte. Ștefania făcu la fel, era o înfrățire, prin schimbul unei picături de sânge.

Se apropia ziua, lumea pleca, programul de muzică se terminase: pianistul de mult dispăruse; chelnerii strângeau mesele, stingeau luminile, dar de ei nu se apropia nimeni. Doamna Strauss își terminase paharul de absint, privea cu ochii în gol, nu mai scotea o vorbă. Leonard o privea în voie, dar cu o strângere de inimă, avea o nedumerire, nu știa ce se întâmplă cu ea. Era o femeie mai degrabă stranie decât frumoasă, brună, cu trei

alunițe pe fiecare obraz, atât de simetrice încât păreau pictate. Părul, roșu de flacără, îl purta strâns în creștet, i se vedea fruntea, inteligentă deși prea îngustă și plină de cute dese. Nu deschidea niciodată gura decât puțin, cânta mai mult printre buze, chiar sunetele puternice; nu putea să-i vadă dinții, se temea că sunt urâți și îi ascunde. În schimb urechile, mici, delicate, roze, păreau de fetiță, gata să asculte basme. Buna ei dispoziție de la început dispărea treptat, până ce pe față, în afară de oboseală, i se așternu un chin care făcea frică. Vru să se ridice, fără să mai vadă pe nimeni, dar nu avu putere, căzu înapoi, pe scaun, își ridică fusta, până deasupra ciorapului, avea o carnație ispititoare, însă părea moartă; Leonard nu urmărise gesturile dinainte, cum căutase în poșetă, văzu mâna ei, ținând o seringă, al cărui ac îl înfipse în piele încet, fără putere. N-ar fi avut de ce să se mire, nici să se sperie, nu mai văzuse, dar știa, era o obișnuință destul de cunoscută, chiar dacă nu răspândită ca beția. Ce nu știa decât vag era efectul, și mai ales felul rapid cum avea să survină. Trecuseră numai câteva secunde, nu-și dădea seama cum dispăruse seringa, cum doamna Strauss își trăsese rochia la loc; nimeni nu observase nimic, în afară de Leonard. Chipul ei, neînsuflețit mai înainte, se lumină dintr-odată, ochii scânteiară, gura se deschise, roșie, cărnoasă, cu dinți sănătoși, gata să muște. Dar nu voia decât să cânte. Reluă cântecul miresei, interpretat fără greșeală, întocmai ca prima oară. Părea că nu poate să uite, nici să schimbe un ton, o nuanță, din ce cântase o dată. La sfârșit scoase o carte de vizită din poșetă și i-o întinse Ștefaniei, nu se cuvenea s-o dea bărbatului.

— Veniți mâine dimineață pe la mine. Între unsprezece și douăsprezece.

Căzu cu capul pe masă și adormi într-o clipă. Portarul o duse în brațe până la un taximetru care aștepta afară. Era satisfacția lui să-i simtă căldura. Uneori, când nu se vedeau martori, o conducea acasă, o dezbrăca, o întindea în pat și își desăvârșea satisfacția, fără ca ea să știe; era o dragoste unilaterală, intermitentă și cu totul secretă.

Capitolul 7

Cântec pentru picioarele Ștefaniei. Cum poate o fată incultă să-l iubească pe Wagner, decât avându-l în suflet? Rolul omoplaților în anatomia umană. Asasinarea doamnei Strauss, încununarea crimelor misterioase.

Prin Ștefania și cu ajutorul doamnei Strauss, Leonard simți că își descoperise vocația. El nu era chemat să scrie muzică fără program, de dragul sunetelor, în împletirea lor cea mai subtilă și poate vorbitoare în felul ei, dar greu traductibilă, putând să fie înțeleasă în mii de feluri, după numărul oamenilor care o ascultă. Trebuia să scrie o muzică derivată din literatură, o poveste, roman, nuvelă, dramă sau comedie, în care cuvintele să nu aibă alt rol decât să îmbrace sunetele, adevărata bază a narațiunii.

Doamna Strauss fusese sursa lui de inspirație, Ștefania rămânea mijlocul de realizare; avea să scrie cântecele ei, nu-i rămânea decât să i le citească în ochi și în suflet, simțea că este inepuizabilă.

— Eu n-am răbdare să dau lecții de canto, spuse doamna Strauss, când merseră la ea, cum îi invitase. Dar te pot face să simți un cântec și să-l cânți în felul tău, fără să ții seama de alții.

Ștefania venea la lecții în fiecare dimineață, de la unsprezece, când se scula doamna Strauss, până la unu, când sunau la ușă acele personaje pe care le-am numit dubioase; erau furnizorii ei de stupefiante. Uneori Ștefania se ciocnea de ei în ușă, și simțea un fior pe șira spinării. Dar nu-i era frică, Leonard o aștepta pe o bancă, în parcul din fața casei. De ce se numea „Mon Souris”‘ nu putuse să-i explice nimeni: nici mie. Pe fațada unei vile din apropiere, am văzut scris de asemeni „Mon Souris”, pe urmă la fel pe un garaj de tablă, dintr-o curte vecină.

Veneau pe jos, strada Gay Lussac nu era departe, făceau douăzeci de minute cu piciorul. În timp ce aștepta în parc, Leonard compunea cântece, schițe, cu gândul numai și numai la Ștefania. Locuiau în același hotel, din prima seară, în aceeași cameră modestă unde nu exista nici măcar un pian, atât de indispensabil.

Două sau trei seri pe săptămână și le petreceau în cabaretul doamnei Strauss, unde aveau amândoi ce să învețe. Altminteri stăteau mai mult în cameră, prea rar se plimbau pe străzile vecine, din Cartierul Latin, sau

intrau în parcul Luxemburg, unde nu rămâneau mai mult de o jumătate de oră; nimeni nu-și închipuia că peste trei ani acolo avea să fie o comandatură germană, după cum nu-și închipuia că Parisul o să cadă. Pe ei Parisul nu-i interesa, rămânea un oraș necunoscut, poate nu-i venise rândul să se adeverească. Mi-e greu să-mi închipui ce gânduri avea atunci Ștefania, le cunosc în schimb pe ale lui Leonard, care mi le-a dezvăluit el însuși, deși n-am fost niciodată prieteni. Purta papion și haine elegante, nu pantofi de crocodil, avusese mai demult; acum Ștefania nu mai era în viața lui. După ce o îmbogățise cu un repertoriu imens de cântece, proprietatea ei exclusivă, imposibil să fie interpretate de altcineva, fără să stârnească fluierături sau râsete, Ștefania își făcuse o viață independentă pe care o folosea în dezordine. Leonard nu-i simțea lipsa, ceva în sufletul lui se consumase, cum se consumă benzina din rezervorul mașinii.

Dar la început, când o cunoscuse, și pe urmă, în perioada Parisului, o iubea, ca pe un ținut necunoscut pe care trebuia să-l descopere. Începuse pe prispa casei din Colentina, pe țolul făcut din cârpe înnădite, când îi examinase picioarele, cu laba prelungă, cu călcâiul și talpa fină, cu degetele nedeformate de încălțăminte și cu unghiile roz, fără să fie date cu ojă. Le mai contempla și acum, și ei îi făcea plăcere să-i urmărească privirea, putea fi satisfăcută cu ușurință în oricare din nevoile ei, ale sufletului sau ale trupului. Avea unghii de o structură ciudată, ca materialul plastic, neapărut încă, elastice și transparente. În câți ani fură împreună, Leonard nu se săturase niciodată să le privească; bineînțeles că le făcuse un cântec, le pusese să străbată un câmp de luptă, plin de sânge, după terminarea atacului și la sfârșit, când se încheia pacea, erau curate, cu pielea roz, ca mai înainte, cu unghiile transparente. În alt cântec le încălțase în cizme, cu obiele de lână groasă, defilase cu ele pe sub Arcul de Triumf, în front cu soldații, și când le aruncase în rigolă, rămânând desculță în iarbă, tălpile ei nu aveau nici o rosătură, nici o pată.

Ștefania cânta cu patimă acest cântec, amintindu-și prispa din Colentina, când Leonard o cucerise, privindu-i picioarele. Nu-l iubea, îi spusese, avea să iubească toată viața pe altul, deși uitase cum era cu el, cum i se înfiora trupul; îl iubea numai cu sufletul, sau poate numai cu gândul.

Pe Leonard nu putea să-l iubească. Însă îi era recunoscătoare, fiindcă știa s-o descopere în părțile nevăzute de alții. N-ar fi mers cu bicicleta până la mare, pentru el, trei sute de kilometri; era o distanță orizontală și datorită lui cunoscuse distanța verticală. Înălțimea, o simțea fără s-o înțeleagă, și cu

atât mai puțin ar fi putut s-o explice prin cuvinte. Eu o înțeleg însă destul de bine, Leonard nu era un om de rând, deși n-a lăsat urme, numele lui este necunoscut astăzi, toată zestrea lui spirituală i-a cedat-o Ștefaniei. Dar ea nu putea să-l iubească, din respect, și totodată din trufie, dacă e admisibil să pui alături una de alta. Ea nu se lepăda de originea ei modestă, era legată de casa unde se născuse, nu uitase cum săpa grădina și cum se ducea să vândă legumele la piață, ba chiar avea nostalgia tuturor acestora. Chiar mai târziu, când era cunoscută în multe țări pe unde trecuse, s-ar fi întors fără regrete la viața ei din Colentina, unde fusese fericită, fără nici un fel de năzuințe. Atunci ar fi putut să-l iubească din nou pe Micu, așa cum era, rămas prea jos față de ea: violonist într-o orchestră de provincie. Izbuti mai bine când își făcu un taraf țigănesc, dar din păcate nu se putu ridica deasupra altora mai vechi, fiindcă aveau renume; auditorii unei asemenea muzici se mulțumesc cu ea așa cum este, un pas înainte îi indispune. Închipuiți-vă cu ce mutre stupide ar fi ascultată „Rapsodia română” la o nuntă rurală! După „Ciocârlia”, admisă pentru dibăcia ei tehnică, dar care se cântă numai după ce mesenii s-au amețit cu sârbe, cu hore și cu țuică, „Privighetoarea” lui Micu, inspirată de Ștefania, mai meditativă, fără a-i lipsi virtuozitatea, nu era câtuși de puțin onomatopeică, imitată după natură, de aceea n-ar fi recunoscut-o nici măcar privighetorile.

În comparație cu Micu, Ștefania îl simțea pe Leonard prea sus, într-o lume unde ea, deși admisă, se socotea o intrusă; nefiind instruită, trebuia să pozeze, ceea ce, chiar dacă reușea, n-o făcea să se simtă mai puțin falsă. Nu știa nici istoria, nici teoria muzicii și nu voia să le învețe, sau nu era în stare. Nici mai târziu, când devenise celebră, nu cunoștea notele muzicale, cânta prin intuiție, cu totul altceva decât „după ureche”, un simț rar întâlnit la oameni; modelul ei rămânea privighetoarea, alături de care își făcuse întreaga ei școală. Leonard o ducea la concerte simfonice, unde singura ei reacție era să tresară speriată și să-și astupe urechile la acordurile neașteptate, în fortissimo; de altfel nu era singura care reacționa în același fel. De mult Haydn făcuse o farsă publicului de la o înaltă curte, lăsând, în mijlocul unei fraze liniștite, să izbucnească, într-un acord ca un trăsnet, forța întregii orchestre. Pe mulți curteni care toropeau cu capul în piept, surpriza îi zgâlțâi atât de tare, încât le căzură perucile. La operă, Ștefania se plictisea, dialogurile cântate i se păreau comice. Scena cu soldații care își arată într-un cor bărbătesc eroismul, în loc să facă față dușmanului, aflat în poarta cetății, i se părea ridicolă. Era indecent și pueril ca o tuberculoasă pe

patul morții să cânte din fundul plămânilor; ea ar fi știut să-și exprime deznădejdea prin alt fel de sunete, înecate în sânge și chiar dacă așa n-ar fi avut putere să ajungă până în fundul sălii, publicul le-ar fi prins cu toate celelalte simțuri, în afara urechii, și ar fi îngenuncheat ca în biserică.

O emoție neașteptată îi trezi Wagner, pe care până atunci Leonard îl evitase, știind cât e de greu accesibil. Pe drum înspre operă, îi spuse: „Vezi că aici vine o lume mai pricepută și mai pretențioasă; dacă prietenii mei au să-ți ceară părerea, ocolește răspunsul!” Spectacolul era cel mai greu din câte ar fi putut să aleagă. Ștefania nu știa nimic despre el, nici despre Wagner. Înainte de ridicarea cortinei, citi în fugă prezentarea din fruntea programului; era o sinteză inteligentă scrisă dacă nu mă înșel de Vincent d’Indy, amintit cu altă ocazie, care poate nu făcea parte dintre marii admiratori ai lui Wagner; înainte de a se socoti compozitor el însuși, nu-și uita datoria de teoretician și profesor. Până să se stingă lumina în sală, Ștefania citea ultimele rânduri; ceva i se părea surprinzător în ele, deși ar fi fost imposibil să spună ce anume; era o lecție care, în extensiunea ei firească se învăța în ani, nu în zece minute, și ea îi pricepuse totuși esența; era iarăși intuiția, care nu o înșelase în niciunul din gesturile sale, nici când plecase cu bicicleta la mare, nici când plecase cu Leonard la Paris, de la prima lui vorbă.

În antract, Leonard, acostat de un cunoscut, fu nevoit s-o lase câteva clipe într-un grup de prieteni, pe care Ștefania nu îi cunoscuse până atunci, fiindcă nu veneau decât la spectacole Wagner. Întorcându-se, Leonard se opri surprins la un pas, o auzi vorbindu-le acelor oameni, într-o limbă cursivă, căutându-și uneori cuvintele, dar fără să greșească vreunul, cu un accent care nu se deosebea de al celorlalți decât că avea mai multă muzicalitate. Surpriza lui însă nu mai avu margini, făcându-l să i se aprindă obrazul, când înțelese că vorbea despre Wagner. Între cunoscători, oameni de meserie, docți și necruțători chiar cu ei înșiși. Toți o ascultau curioși, chiar dacă părerile ei li se păreau ciudate; desigur, se gândea Leopard, erau subjugați de farmecul acestei tinere frumuseți exotice, cu privirea profundă, care îi ascundea superficialitatea și ignoranța. Dar, cu toată teama din suflet, că ar putea-o auzi spunând o grozăvie, se pomeni ascultând-o cu luare-aminte, fiindcă nu spunea fraze goale; scurta informare din programul spectacolului era doar un punct de pornire, debitat în schimb cu atâta siguranță de sine încât ascultătorii nu se îndoiau că știa totul despre Wagner; mult mai ușor câștigi pe un om care știe el însuși. La acestea însă se

adăugau, nu cu mai puțină siguranță de sine, părerile ei personale despre spectacol, un mister creștin, cum îl numea, în puține cuvinte. S-ar fi putut spune mai multe, desigur, dar nu erau la examen și părerea ei fu acceptată, ca o esență a adevărului; nu urmă nici o replică, fiindcă sunase clopoțelul

Înainte de ridicarea cortinei, Leonard o întrebă la ureche:

— Îți place într-adevăr Wagner? Și Parsifal? De ce?

— Fiindcă nu mi-a dat nici o clipă de îndoială; am crezut tot, de la primele note.

— Ești sinceră? Și convinsă?

Ea îi răspunse abia acasă:

— O fată care a crescut cu rațele în Colentina poate fi needucată și proastă; dar niciodată nesinceră.

La următorul antract, el o strânse de braț:

— Să nu mai ieșim; prietenii mei ar putea să te încolțească.

— Nu ieșim, dar nu de frica lor; sunt istovită. Bivolul ăsta de neamț te ține în coarne tot timpul!

Peste noapte Ștefania se trezi tulburată; nu dormise decât o oră. Nu dormea nici Leonard.

— Și tu ești un Parsifal, la urma urmelor, numai că n-ai să ajungi la mântuire prin mine.

Aprinse lumina, se ridică să-l privească.

— Nu te-ai născut când a fost vremea ta adevărată. Ți-ar fi stat bine cu o spadă în mână!

Nu pot face o legătură, nu pot spune că era o presimțire. Leonard avea să poarte spada discipolilor, care, chiar fără nici o legătură cu Parsifal, tot spadă rămâne!

— Oare de ce nu te-oi fi iubind?… continuă Ștefania. Da, știu, fiindcă iubesc pe altul, pe care n-am să-l mai văd niciodată. Dar m-am născut odată cu el și am trăit amândoi pe malul Colentinei. Tu te-ai născut în altă lume, ca Parsifal. Nu vreau să viu în lumea ta, iar în lumea noastră tu n-ai ce să cauți. Acum pribegim amândoi prin lumea altora; dar îmi place cu tine! Eu nu știu să te privesc cum mă privești tu pe mine, știu doar că ești frumos, din cap până în picioare. Odată un prinț a vrut să mă ia în casa lui; în casa ta aș fi venit pe loc, nu trebuia să-mi spui decât o dată… De ce te îmbraci?

— Mi-ai dat o idee pentru un cântec.

— Lasă-l, stai cu mine! Vino să-ți spun ceva la ureche!

Șovăi puțin în fața urechii, apoi îl sărută alături cu o timiditate de fată neatinsă de nimeni. Deodată se înroși foarte tare.

— Dar nu se poate! spuse, lăsându-se să cadă în perne. Cum să te iubesc, când iubesc pe altul?

Mai târziu relua același gând, parcă uitând că trecuse o oră de dragoste:

— Știi de ce mi-e teamă? Că sunt prea slabă. Când simt nevoia să sărut pe un bărbat lângă ureche, înseamnă că ar putea să facă orice cu mine.

Pentru Ștefania Leonard era frumos prin simțuri și prin intuiție; îl privea, desigur, dar nu știa să vadă decât o imagine, fără adâncime. La el, în schimb, felul de a o privi reprezenta o componentă complexă, luau parte toate simțurile, chiar și auzul, imaginea ei devenea sonoră, fiecare parte a trupului avea o tonalitate, și astfel el izbuti, fără efort, să le transforme în muzică. Astăzi, acea muzică nu mai e cunoscută, fiindcă după Ștefania n-a mai cântat-o nimeni; prin testamentul lui Leonard, ea era proprietara exclusivă a cântecelor și nu le cedă nimănui înainte de moarte; nu-i o dovadă de egoism, ci un gest pios, ușor să-l înțeleg dacă mă gândesc cum fuseseră scrise, dintr-o dragoste triplă, pentru trupul ei, pentru sufletul de o puritate primitivă, și pentru darul de-a înțelege muzica; de fapt, acest dar rezulta din combinarea primelor ei însușiri, frumusețea fizică și sufletească.

M-am întrebat de multe ori ce ar fi devenit Ștefania dacă era, ceea ce se spune, o doamnă din lumea mare; dacă ar fi avut învățătură și educație. Sigur că ar fi reprezentat o desăvârșire, cu condiția să nu piardă nimic din celelalte daruri ale ei, native, ceea ce nu se poate concepe, fiindcă darurile acelea proveneau din sălbăticie; trupul ei se formase mânuind săpăliga, stând cu genunchii goi în glod să plivească buruienile dintre culturile din grădină, și înotând despuiată în apa Colentinei, printre rațe și nuferi; ea era facerea lumii. Iar sufletul ei rămăsese fără nici o întinare, fiindcă în deplina ei independență, nedatorând nimic nimănuia, nu avea de ce să mintă și să se prefacă, noțiuni rămase pentru ea necunoscute. La acestea se adăugau daruri paralele, pe care nu le pot socoti secundare, indiferența față de primejdie, de întunericul nopții și dezlănțuirile naturii. Fulgerele i se păreau focuri bengale, sărbătorești, cum vedea uneori, departe, deasupra orașului, operă omenească bicisnică față de opera cerului. Trăsnetele, care uneori cădeau în vecinătate, nu-i trezeau frica, nu se speriase nici când omorâseră un copil în ușa casei, în satul de peste apa Colentinei; vila domnului Pretoreanu era păzită, avea paratrăsnete. Ștefania privea furtuna de pe prispă, deși vecinii care se întorceau în goană acasă îi strigau să fugă înăuntru. Ploaia vijelioasă

îi trezea o plăcere în tot trupul, ieșea în curte și o înfrunta cu capul dat pe spate, sorbind ca pe agheasmă picăturile care i se prelingeau de pe obraz în gură. Arșița nici nu știa ce este, pentru trupul ei era firească, la fel ca frigul și gerul, pe care le îndura cu ușurință. Într-o iarnă, când cobora pe strada lor în pantă, o rafală de viscol o izbi din spate și-o duse pe zăpada înghețată până în poartă, pe care o izbi atât de puternic încât o scoase din țâțâni și-o aruncă în mijlocul curții. Dar tot drumul rămase în picioare, alunecând ca pe schiuri, scoțând țipete de bucurie, în loc să se sperie. Ea era o alcătuire din toate acestea, și nu doar din ele.

Leonard, care știa ce viață fără de răsfăț dusese, se mira că deși o bătuse și vântul, și ploaia, iar praful o acoperea uneori până în creștet, putea să aibă pielea atât de fină și de mlădie că părea de mătase. Și totuși muncise de mică, iar de la mai puțin de șaptesprezece ani, pe seama ei rămăseseră toate grijile casei. Mama ei era grădinăreasă, învățase de la bulgarii care cultivau zarzavat pe malul celălalt al Colentinei, la vreo doi kilometri de domeniul domnului Pretoreanu. Aveau sere și acareturi, dar două luni, iarna, plecau la casele lor adevărate, peste Dunăre, lăsând un singur om de pază, un bărbat tânăr și fără familie, de aceea se învoia să rămână, că tot n-avea unde să se ducă. Nu știa nimeni cu adevărat ce fel de neam era omul acela, sârb, grec, turc sau poate altceva, căci vorbea limba tuturora. Purta părul lung, ca zlătarii, și o mustață subțire și lungă, lăsată în jos la capete, de o parte și alta a gurii; poate era puțin și țigan, judecându-l după chip, nu după fire. Poate dragostea Ștefaniei pentru Micu se datora unei moșteniri de sânge; tatăl ei fu omul acela. Mama ei, nemăritată până la douăzeci de ani, se lăsă în voia lui fără să pregete, îl plăcuse din prima clipă și apoi îi venise și ei vremea iubirii. Peste iarnă stătu cu el la sere, dar la sfârșitul lui februarie, când veniră bulgarii, omul se despărți de ei și se mută în casa fetei, fără cununie.

— La ce să te încurc? îi spuse. Dacă într-o zi mi-o veni să plec, nimeni n-o să mă țină, așa sunt eu.

Era vrednic, avea și o pungă de bani, în patru ani cât muncise cu bulgarii câștigase destul și cheltuise prea puțin, nu cunoștea nici un fel de patimi bărbătești, decât să facă un chef la oraș, în două sâmbete dintr-o lună. Îl chema Iosifar, cum nu se mai auzise. În schimb pe mamă o chema, omenește, Floarea. Bărbatul îi spunea Floarea-Soarelui, fiindcă se rotea după el, ca după soare. Dar nu-i spunea așa de îngâmfat, ci din dragoste, s-o dezmierde. Împreună deșteleniră pământul până devale și făcură grădină de zarzavat, aveau amândoi pricepere. Pe urmă el cumpără cal și căruță, să

aibă cu ce duce legumele la piață; făcu grajd, în spatele casei. Peste doi ani, când se născu Ștefania, cumpărară și o vacă, nu atât pentru lapte, că aveau de unde să cumpere, nebotezat cu apă, ci fiindcă era suflet de gospodar, cu toate că fusese un hoinar mai înainte.

Nimeni nu putea spune că îi făcuse vreun necaz femeii; un chef la două săptămâni o dată se îngăduie fără amărăciune. Ștefania avea doisprezece ani, în 1932, când maică-sa, fără să se știe motivul, își legă un bolovan de gât și se aruncă în apă. Două luni după aceea, Iosifar nu se mai duse la cârciumă, duminicile și le petrecea la cimitir, împodobind mormântul. Șase ani mai târziu muri și el, fără boală; Ștefania plecase la Constanța. Când se întoarse îl găsi mort de două zile. Deveni deodată matură, nu îngădui rudelor să se amestece în viața ei, deși era încă minoră – le puse pe fugă. Vându vaca, luă în locul ei o capră; cu banii rămași tocmi un vecin, pe Moș Chirnoagă-Turcalete s-o ajute la grădinărie și să ducă legumele la piață, când, rar, se întâmpla să nu le ducă singură; ea înhăma calul, ea îl mâna pe stradă printre tramvaie și camioane. Iată cum era clădită această ființă sărmană, care mai târziu avea să cucerească o lume.

* * *

Când un bărbat ia o femeie în brațe, vrând, nevrând îi simte omoplații; fac parte din trupul omului, nimeni nu-i vinovat că-i are, și fără ei i-ar cădea umerii. Se întâmplă însă ca unii să fie atât de ieșiți în afară și de osoși că par niște cioturi; aceștia nu pot să placă nici cui se împiedică în ei, nici cui îi poartă, dar ce să faci? Ori te obișnuiești, ori te dai deoparte.

Nu pot să spun că Ștefania nu avea omoplați, așa ar fi ieșit din rândul oamenilor, și ar fi trecut în al altor viețuitoare; erau însă modelați cu atâta finețe că nici nu se simțeau sub piele, decât dacă apăsai mâna între ei și-i căutai cu tot dinadinsul. Însemna nimic altceva decât că ființa ei nu era costelivă ca nucile osoase, a căror coajă sugrumă miezul, împiedicându-l să se elibereze în forma lui întreagă și nedeformată.

Dacă omul a fost odată pasăre, nu reptilă, cum cred unii și eu nu pot crede, într-o zi i-au căzut aripile. Iată secretul, unora le cad prea devreme, când nu sunt gata, și în loc să se desprindă lin din încheietură, se rup de deasupra, lăsând cioturi. Mulți au cioturi și în alte părți ale corpului, în coate, în șolduri, le simți când se înghesuie să ți-o ia înainte. Sigur că nimeni nu-i lipsit de un schelet, numai că unora li s-a nimerit unul mai mare decât măsura lor, și se simte prin carne. La Ștefania nu se simțea, cum nu se

simțeau omoplații, de parcă n-ar fi avut oase. Leonard îi făcu un cântec.: „Când ți-au căzut aripile”; se înțelegea însă că fără aripi ea nu devenise un demon, ci o femeie mai adeverită ca altele, făcută pentru a iubi pământește, și a nu mai putea să zboare de lângă omul pe care îl iubește. Leonard se înșela în această privință, avea să afle mai târziu, cu o mare suferință a sufletului. Până atunci își făcea planul, cam cu îndoială, că într-o zi o s-o ia de nevastă; nu putea să-și închipuie ce avea ea în minte, că nu s-ar fi legat de nimeni pe viață, nici cu un om care în loc de măduvă ar fi avut în oase diamante topite.

Deocamdată Ștefania mai avea să învețe pe puțin un an, și pentru stilul ei nu putea fi profesoară mai bună decât doamna Strauss. Mai era mult până a se împlini anul de când erau la Paris, venise luna aprilie, 1937, prea puțini oameni bănuiau că războiul se apropie. Un an mai târziu, când s-ar fi cuvenit să fie cu teamă, Daladier, primul ministru, părea sigur pe sine, încredința națiunea că Franța se înarmează, ceea ce putea să-i dea de gândit lui Hitler, să-l țină la distanță.

Între timp fu asasinată doamna Strauss; de către cine, nu se știe nici astăzi. Numele ei, de origine germană, dar obișnuit la francezii din Alsacia, locul unde se născuse, trezea bănuiala că la mijloc putea să fie o afacere de spionaj sau de politică. Împrejurarea că fusese solistă la operă iar acum cânta la un cabaret suspectat de poliție, amintea oarecum de Mata-Hari, dansatoare prin localuri de petrecere. De ce oare nimănui nu i se păru straniu și nici măcar nu se făcu o legătură între fapte, că tot atunci fu asasinată camerista ei de la operă, de asemeni și portarul, toți în condițiuni aproape identice? Era oare posibil să se uite cum toate aceste trei persoane fuseseră acuzate, pe rând, că ar fi aruncat un om în Sena, de pe podul Alexandru? Dar mai suspect decât orice mi se pare faptul, rămas de asemeni fără nici o urmare, că acuzatorul, unul și același, un gardian de noapte, dispăruse odată cu cele trei asasinate. Dispariția lui nu s-a anunțat în ziare, și nici n-am auzit să se fi făcut vreo legătură cu faptele celelalte.

Leonard, care îl informa săptămânal pe domnul Pretoreanu despre școala Ștefaniei, îl întrebă dacă nu ar fi fost mai bine să se întoarcă în țară. Ștefania nu accepta să continue cu altă profesoară, socotea că la Paris, fără doamna Strauss, nu mai avea ce să caute.

N-am aflat niciodată ce intenții avea domnul Pretoreanu, pe care îl știam capabil de orice faptă, chiar de crimă; sunt sigur însă că era imposibil să râvnească la tinerețea Ștefaniei, își cunoștea vârsta și nu-i lipsea bunul-simț,

și chiar să nu fi fost așa, n-ar fi trimis-o la Paris în tovărășia unui tânăr destul de înzestrat s-o câștige, ceea ce era dreptul lui de altfel. Apoi el, care ținuse totdeauna femeile la distanță, nu era să se lege de o fetișcană, mai ales că avea de mult sentimentele închinate Alexandrinei, socotind-o singura făptură demnă de respect și iubire.

Drept răspuns, Leonard primi telegrafic dispoziția să facă pregătirile pentru a o duce pe Ștefania la New York, unde agentul său, anunțat între timp, avea s-o îndrumeze la cea mai bună școală. Într-o scrisoare, după telegramă își explica intenția: „Fata asta este un miracol descoperit de mine, și cum nu am lăsat niciodată o intenție la jumătate, vreau s-o duc până la capăt. Pentru un miracol ca ea, nimic nu poate fi mai folositor decât America, țara tuturor miracolelor. Deplâng moartea acelei doamne Strauss, dar Franța în sine mă dezamăgește. De altfel, în trei ani, cel mult în patru, va fi ocupată de Hitler.”

Capitolul 8

Despre dirijabile, repulsia povestitorului. Drumul Ștefaniei la New York. Salvarea ei prin miracol, când „Hindenburg”, mândria vremei, dar nu și a povestitorului, se prăbușește în flăcări la aterizare. Miron, fiul Suzanei, găsit în copaie pe gârlă; viața lui de sfânt și de laic. Esperanto, o limbă cu totul uitată. Engleza, o limbă universală; șansa lui Miron. Aspirația lui: o haină cu nasturi de diamante, ca a domnului Pretoreanu, al cărui amploaiat este la New York.

Era în după-amiaza zilei de 6 mai, anul 1937; pe aeroportul Lakehurst din New Jersey, față în față cu New York, peste apa Hudsonului, se aștepta să apară, venind din Europa, faimosul și „magnificul” Hindemburg, cel mai luxos și mai mare dirijabil din lume, cum scriau ziarele; cuvinte umflate! Aveam să deplâng și eu moartea victimelor, cum domnul Pretoreanu o deplânsese pe a doamnei Strauss; cât privește dirijabilul însă, era fatal să sfârșească tragic, mă mir doar cum ajunsese la a douăzecea traversare a Atlanticului.

Am admirat pe frații Mongolfier, primii oameni din lume care s-au ridicat de la pământ cu un balon mai ușor decât aerul, demonstrând teoria lui Arhimede cu privire la corpurile plutitoare pe apă, aplicată de astă dată la gaze.

L-am admirat pe Gambeta care a izbutit să evadeze cu balonul dintr-un Paris încercuit de armatele prusace, și să meargă după ajutoare.

Despre ascensiunea lui Picard în stratosferă, o mare îndrăzneală omenească de atât folos științei, am scris cu emoție în volumul dinaintea acestuia.

„Cinci săptămâni în balon” rămâne o glumă.

Ca sport, acest aparat de zbor mai ușor decât aerul poate să mă intereseze ca multe alte sporturi. Ocolul pământului cu balonul, înfăptuit în anii din urmă, mi-a lăsat regretul că a trecut aproape nebăgat în seamă.

Atât cu admirația! Acum vine reversul. Tot ce zboară prin dotarea, de către natură, de la insecte la albatros, cea mai măreață pasăre, sunt cât se poate de ușoare, cu oasele goale pe dinăuntru, fără nici un surplus, o blană de pildă, pentru ținuturile geroase, ci numai cu pene, care parcă nici nu au greutate. Dar niciuna din aceste zburătoare nu este mai ușoară decât aerul, ci se înalță de la pământ cu forța aripilor și așa poate să evolueze după vrere, pe orice vreme, altfel vântul ar jumuli-o, ar scărmăna-o și-ar duce-o ca pe puful de păpădie.

Probabil antipatia mea pentru dirijabil s-a născut în 1916, când ne-a bombardat zepelinul. Dar zepelinul s-a dus, mintea mea de copil a evoluat, a urmat învățătura și s-au născut argumentele. Dirijabilul este o invenție obtuză, căreia nu i se cuvenea o carieră atât de lungă pe cât a avut-o; socotesc că evoluția omenirii a suferit atunci o stagnare, dacă nu chiar o întoarcere în urmă. Să judecăm ce reprezenta „Hindemburg”, luat drept exemplu. Închipuiți-vă o moluscă aeriană lungă de două sute cincizeci de metri, cu diametrul de patruzeci și unu, cât un transatlantic. Volumul imens care rezultă era plin cu un gaz mai ușor decât aerul, peste zece mii de metri cubi, ca să poată ridica de la pământ aproape două sute de mii de kilograme. Înainte de a judeca alte date, această mașină stupidă, cu dimensiunile ei gigantice, nu transporta decât patruzeci de oameni, cu o viteză de o sută douăzeci și cinci de kilometri pe oră. Dă-o încolo! Un pachebot modern din acea vreme, să zicem „Normandie” sau “Queen Mary”, mergea peste Atlantic cam cu jumătate din viteza dirijabilului, în schimb transporta mii de oameni.

După ce, în sfârșit, lumea s-a lepădat de o idee care o ținea în loc și a apucat-o pe calea cea bună, avionul a evoluat atât de repede încât după cinci decenii cerul împrejurul pământului e împânzit de linii aeriene. Viteza unei aeronave a crescut de la o sută douăzeci și cinci de kilometri pe oră la o

mie, făcând drumul din Europa în America în șase ore și ducând nu patruzeci de oameni, ci peste cinci sute. Dacă cifrele s-au oprit cam aici deocamdată, cauzele sunt numai de natură comercială. Căci tehnica în sine poate să meargă mult mai departe, dovadă „Concorde”, construit de Anglia și de Franța, și care și-a sărbătorit de curând a zecea aniversare de când zboară, fără să fi supărat pe nimeni decât pe concurenții lui, mai puțin romantici. E drept că omenirea mai trebuie să evolueze până să aibă cu adevărat nevoie de această aeronavă, care traversează Atlanticul în trei ore.

Se vede, așadar, cât s-a accelerat timpul spre sfârșitul mileniului nostru; și cu siguranță se va accelera și mai tare. Dacă astăzi „Concorde” a mers prea departe, nu mă îndoiesc că mâine va fi ajunsă din urmă și depășită; avioanele vor face din Europa în America nu trei ore, ci doar două, sau una; mă opresc aici, căci unii ar putea să se sperie, neconcepând încă stilul existenței omenești în mileniul al treilea.

Primele dirijabile, ca și baloanele dinaintea lor, aveau învelișul flexibil, de pânză impermeabilă, care își păstra forma prin presiunea gazului dinăuntru. Poate unii din contemporanii mei, care poartă „balonseide”, nu știu, or fi uitat, n-or fi dat importanță, că numele înseamnă „mătase de balon”, cum probabil chiar era la origine; astăzi balonzeidul nu e cu totul impermeabil, nici măcar la apa de ploaie, ce să mai vorbesc de hidrogen, helium sau alt gaz mai ușor decât aerul!?

„Hindemburg” în schimb, ca și congenerii săi, erau construcții rigide, din lonjeroane și cercuri de aluminiu; acest schelet învelit cu tablă subțire trebuia să aibă profile de dimensiuni incredibile la o construcție care până la urmă devenea mai ușoară decât aerul; le-am văzut într-un film, și mi s-a părut că mă aflu în cala unui cargobot de-o sută de mii de tone. Ce nevoie aveau oamenii să ridice atâta greutate în aer? m-am întrebat, cum mă întreb și astăzi, deși aud că ar reveni vremea dirijabilului. Într-adevăr, ca să rămână rigidă și să reziste la toate încercările, de pildă căderi brutale în golurile de aer sau năprasnice izbituri ale vântului de furtună, această carcasă trebuia să fie mai solidă decât hangarul terestru unde stătea în repaus. Numai că hangarul, cu temelie de beton, schelet de oțel și pereți de tablă ondulată, nu era făcut să părăsească pământul.

Tabla dirijabilului, de aluminiu, era vopsită cu un lac alunecos, ca să micșoreze frecarea cu aerul, deși dată fiind viteza lui moderată, această precauțiune nu avea o importanță prea mare; putea să câștige un kilometru pe oră; mai grea daraua decât ocaua. Propulsia o realizau patru motoare, cu

elice, având în total patru mii patru sute de cai putere; încărcătura de combustibil, pentru o traversare a Atlanticului, se ridica la șaizeci și cinci de tone, din care presupun că rămânea o rezervă; cât, nu știu, aș putea face o socoteală, dar o las pe seama altora, informându-i doar că un motor de avion, pe vremea aceea consuma într-o oră cam o sută douăzeci de grame de benzină ușoară pe cal putere. S-o înmulțească întâi cu patru mii patru sute, apoi cu totalul orelor de zbor, care se află luând distanța kilometrică dintre Hamburg și New York, sau New Jersey, e totuna, și împărțind-o la viteza dirijabilului.

Dar ce s-ar fi întâmplat dacă bătea un vânt din față, cu o sută de kilometri pe oră, ceea ce este posibil adesea, și uneori vreme îndelungată? În acest caz viteza mașinăriei față de pământ sau de ocean se reducea la douăzeci și cinci de kilometri, și pentru acest caz rezerva de combustibil ar fi trebuit să fie de zeci de ori mai mare decât încărcătura inițială. Nu-i o glumă, ci un argument de bun simț; dar probabil bunul meu simț nu se poate aplica în tehnica dirijabilului, a cărui istorie a izbutit să fie atât de lungă.

Am crezut până deunăzi că „Hindemburg” îi pusese cruce, în ziua de 6 mai 1937; atunci s-a întâmplat catastrofa, de s-a aprins și-a ars lăsând în urmă numai scheletul, în clipa când se pregătea să aterizeze pe aeroportul de la New Jersey. Am spus aterizare, ca să nu complic povestirea, dar văd că nu pot să rabd o inexactitate; dirijabilul nu se lăsa pe pământ, ca aeroplanele, ci îl ancorau cu botul de un pilon metalic, înalt și puternic. La începutul acestei manevre a izbucnit focul. S-a spus, între altele, că fusese un act de sabotaj. Cine să-l facă? Pe atunci nu se vorbea de terorism, ca astăzi; gangsterii se ocupau cu alte treburi. În timpul războiului s-au folosit baloane captive, fără echipaj, se înțelege, nefiind nevoie de el, ancorate în jurul țintelor importante, ca să împiedice atacul avioanelor de bombardament, la mică înălțime. Pe urmă această apărare a devenit inutilă; după câteva eșecuri, unul și cel mai costisitor fiind, cred, bombardamentul de la 1 august 1943 asupra Ploieștilor, când s-a pierdut jumătate din flota aeriană a atacanților, avioanele veneau în înaltul cerului, lăsau bombele să cadă de la mii de metri și rar se întâmpla să nu nimerească la țintă; mijloacele de ochire, ca și cele de orientare se perfecționaseră între timp, astfel că baloanele captive deveneau inutile; poate din pânza lor s-au făcut primele balonzeiduri, cu adevărat impermeabile.

Cât despre dirijabil m-am înșelat, degeaba mă bucuram că dispăruse. Aflu acum că în 1943 Statele Unite aveau șaptezeci de exemplare, iar doi

ani mai târziu, o sută treizeci și patru. Nu auzisem și parcă nu-mi vine a crede. Informatorul meu afirmă că rolul lor, escortarea convoaielor navale, a fost remarcabil, mai mult decât atâta, n-a suferit nici un eșec. Trebuie să cred, fiindcă informația e tipărită, nu înțeleg însă cum de rămânea invulnerabilă o țintă atât de mare și atât de fragilă? În 1953, dirijabile de vreo cinci ori mai mici decât „Hindemburg” erau încă folosite pentru supravegherea spațiului, fiind echipate cu radio-locatoare, radar cum se spune cu vorbă mai simplă, cunoscută de toți oamenii.

În sfârșit, ultima veste, dirijabilul și-a găsit, sau este pe cale să-și găsească și astăzi o utilitate, pentru a transporta materiale în locuri unde elicopterele nu sunt bune. Mă mir, altceva nu pot face.

Pentru a se înțelege măcar în parte ceva din cele ce urmează, atât de greu să fie înțelese, mai am de spus că „Hindemburg”, ca toate modelele vremii, nu avea o nacelă sau mai multe, atârnate dedesubt, ci spațiul necesar motoarelor, combustibilului, mărfurilor, bagajelor, navigatorilor și pasagerilor făcea corp comun cu întreg ansamblul, într-o proeminență aflată la bază, desenată așa fel ca să nu-i strice forma aerodinamică. Volumul acestui spațiu, singurul util, era neînsemnat față de corpul dirijabilului, destinat să cuprindă enorma cantitate de gaz, care să poată ridica de la pământ două sute de tone. Gazul folosit mai înainte fusese hidrogenul, primejdios însă, fiind inflamabil. Locul i-l luase heliumul, cu o forță de ascensiune scăzută; în schimb nu se aprindea și nu putea să explodeze.

După aceasta lămurire, se va înțelege neîncrederea mea în felul cum au descris catastrofa ziarele vremii: pe aeroport se aflau o mie de oameni, zece aparate de filmat și peste o sută de reporteri fotografi. Posturile de radio transmiteau: «Este ora 19. Magnificul „Hindemburg” a apărut la orizont. Ora 19,21: Gigantul se află deasupra aeroportului. Se fac manevrele de ancorare…» Mai departe ziarele scriau: „Transmisia este întreruptă brusc de o puternică explozie, urmată de o imensă jerbă de flăcări. În câteva secunde din aeronavă nu mai rămâne decât un schelet de metal contorsionat, prăbușit la pământ peste cadavrele celor treizeci și patru de pasageri prefăcuți în cenușă.”

Ei, iată că n-a fost așa, relatarea de mai sus cuprinde nu o singură inexactitate. Pe lângă cei treizeci și patru de pasageri morți, cifră verificată, mai erau încă șase, care au izbutit să se salveze. Chiar dacă aș pune la îndoială spusele unui martor aflat la fața locului, pe care l-am întâlnit întâmplător, după aproape un deceniu, știu sigur că n-a fost o explozie de

proporții, pentru motivul indubitabil că heliumul, care nu se aprinde, nu poate nici să explodeze. A fost doar un incendiu, care s-a propagat destul de încet ca să se fi putut salva toți pasagerii, dacă nu-i cuprindea panica, și dacă aeronava nu se afla în aer, la o înălțime de unde un om nu poate sări, fără să se zdrobească. Ea cobora încet, cuprinsă de flăcări, și acei care și-au păstrat sângele rece s-au refugiat într-un ungher, unde focul n-a ajuns decât în clipa când epava atingea pământul; atunci au sărit, alegându-se numai cu arsuri superficiale, de neluat în seamă la o asemenea catastrofă. Poate a fost și o explozie slabă, când focul a cuprins rezervoarele de benzină, din fericire aproape goale.

Dar ce poate să ardă pe un dirijabil, în cea mai mare parte metalic? În primul rând s-a aprins mobila din cabine, perdelele, covoarele, pereții de lemn tapisați cu mătase. Heliumul nu era liber în corpul aeronavei, ci închis în saci uriași, din bord în bord, ca niște compartimente de pânză cauciucată. Au ars sacii, dând destulă temperatură ca să topească învelișul de aluminiu; a rămas întreg numai scheletul, cu profile atât de puternice încât au rezistat la flacără. Niciunul din supraviețuitori n-a putut să spună cum a izbucnit incendiul. S-a presupus că de la un scurtcircuit în instalația electrică, sau de la o țigară nestinsă, căzută din scrumieră pe fața de masă. Martorul meu, când l-am întâlnit, nouă ani mai târziu, continua să creadă că fusese un act de sabotaj, deși guvernul german dezmințise energic.

Acel om se afla pe aeroport, în așteptarea a doi pasageri, pe care trebuia să-i ghideze. Nu-i cunoștea, le știa numai numele, erau un bărbat și o femeie. Ca ei să-l recunoască, ținea în mână o placardă pe care scria mare: „Miron Stere, Mr. M. Pretoreanu agency”.

Inițiala M însemna Marin, numele de botez al domnului Pretoreanu, așa cum am aflat târziu după ce cunoscusem multe din faptele sale.

Omul cu pancarda era un tânăr, avea atunci douăzeci și patru de ani și lucra la reprezentanța domnului Pretoreanu, de la New York. L-am întâlnit în 1946, când a venit în țara la înmormântarea patronului, care murise de un scurtcircuit în creier.

Dacă aș fi fost și eu pe aeroport și aș fi văzut numele tânărului scris pe placardă, mi-aș fi dat seama că era nepotul lui Ioniță Stere, primar în satul copilăriei mele. Acesta avea o fiică, Suzana, care într-o zi găsise un prunc nou-născut, plutind pe gârlă într-o copaie. Unii bănuiau că îl născuse chiar ea, de fată mare, ca fiica faraonului, dar își țineau gura. Cât despre Ioniță Stere, cred că nu avea nici o îndoială, altfel nu-mi explic de ce o snopise în

bătaie pe biata Suzana. Însă pe urmă, la ideea că venirea pruncului pe gârlă putea să fie luată drept o minune dumnezeiască, se făcu a crede că povestea era adevărată, ceea ce i-ar fi atras cel mai mare respect din partea satului. Drept urmare făcu multă tevatură în lumea bisericii, până ce află chiar Patriarhul, care veni personal să boteze pe micuțul trimis al cerului, și-i dădu numele Miron, neobișnuit prin partea locului, mai ales în lumea rurală. Printre oameni se răspândi vorba că numele necunoscut dat pruncului însemna „Cel venit de la Domnul". Despre ceremonia botezului știu totul, limpede, fiindcă eram acolo și am văzut-o cu ochii mei, n-am aflat de la alții.

Datorită numelui de botez, fără răspândire, adăugat la numele de familie, nici el cu o răspândire prea mare, mi-am dat seama, când l-am cunoscut, că omul venit de la New York, în 1946, era fiul Suzanei și nepotul lui Ioniță Stere. Când se făcuse vremea să meargă la școală, copilul se răzvrătise și împotriva bunicului, și a mamei, care îl scoteau pe cerdac, îmbrăcat în alb, ca un înger, să-l arate oamenilor veniți în pelerinaj la casa lor, devenită loc de închinăciune, pentru iertarea păcatelor și pentru împlinirea dorințelor. Băiatul rostea o binecuvântare, ticluită de popa Scovergă, apoi făcea semnul crucii asupra pelerinilor adunați în ogradă.

N-am știut niciodată cine era tatăl lui și ce învățătură avusese, n-am știut de Suzana decât că era frumoasă, dar nu prea deșteaptă; în schimb copilul dovedise, încă de la patru-cinci ani, o inteligență neobișnuită. Că știa să citească și să scrie înainte de a merge la școală n-ar fi mare lucru, s-au văzut alții, învățase singur abecedarul. De asemeni nu mă miră prea mult că făcea cu ușurință socotelile aritmetice, putând să adune, să scadă, să înmulțească și să împartă numere de ordinul milionului, ceea ce nu erau în stare toți cei trecuți prin școala sătească, unde el nu ajunsese încă. Domnul Iunescu, învățătorul, spunea despre el că avea o minte de geniu. „E darul lui Dumnezeu!" explica Suzana. Ioniță Stere, bunicul, încuviința cu o hârâială scoasă din gât, căci la vremea aceea îl lovise calul cu copita, zdrobindu-i falca de jos și laringele. Dar, deși nu mai putea să pronunțe decât vorbe neînțelese și arăta la față ca neoamenii, nu lipsea de lângă nepot, stătea în stânga lui când acesta binecuvânta lumea; Suzana stătea în dreapta.

Tot înainte de a merge la școală, copilul începuse să vorbească o limbă ciudată, care se născocise nu de mult timp și se numea „esperanto"; era o limbă simplificată, ușor de învățat, opera unor vizionari care sperau să devină universală, vorbită de toată omenirea, de toate culorile și de pe toate

continentele, ceea ce ar fi dus la o înțelegere din ce în ce mai bună între popoare, până la înfrățirea mondială. În casa lui Ioniță Stere ajunsese un manual simplu, dar complet pentru a învăța esperanto, în zece lecții. Asociația care propovăduia această limbă mesianică avea grijă ca manualul să ajungă la cât mai multă lume, îl răspândea în stânga și-n dreapta, ca pe Biblie. Profesorii și alți intelectuali, de asemeni învățătorii și primarii din satele mai răsărite îl primeau prin poștă, urmând, dacă îl rețineau, să trimită expeditorului costul în timbre poștale; se obișnuia, era un sistem simplu de plată, bineînțeles nu la sume mai importante. Ioniță Stere a păstrat manualul, dar sunt sigur că n-a trimis costul, de altfel derizoriu. Așa s-a făcut că după câteva luni Miron vorbea de unul singur prin casă limba esperanto. Deși nu înțelegea o boabă, Suzana, care se șmecherise, fără să fie mai deșteaptă decât înainte, l-a pus să traducă binecuvântarea popii Scovergă în limba lui păsărească, și așa s-o adreseze pelerinilor, ca să-i minuneze. Îndată a ieșit vorba că era limba vorbită în cer, așa se înțelegea Dumnezeu cu sfinții și cu îngerii.

Am avut și eu manualul, l-am cumpărat de la librărie, când eram în ultima clasă primară, și-am început să învăț esperanto. Toamna, o rupeam binișor, vorbeam și eu singur, prin casă, ca Miron. A fost degeaba, când am ajuns la colegiul domnului Pretoreanu, n-am găsit pe nimeni să ducem o conversație; încetul cu încetul am uitat tot ce învățasem; acum învățam altele.

Cu tot interesul stârnit într-o vreme, limba esperanto n-a ajuns la izbânda sperată, deși chiar numele ei însemna speranță. Curând a fost dată uitării, poate o mai vorbeau fanaticii ei susținători, la întâlnirile internaționale, din ce în ce mai rare. În timpul războiului am cunoscut și eu pe unul dintre aceștia, din țara noastră, Eugen Relgis, un agitator umanist, publicist și traducător, cunoscut peste hotare, până în America Latină, a cărei limbă, spaniola, fusese una din inspiratoarele limbii esperanto. Era un om încărunțit, pașnic și trist, poate cu speranțele pierdute. Mi-a părut rău că nu mai știam nimic din ce învățasem odată, ca să-i vorbesc în limba susținută de el cu atâta credință, să-i spun măcar două cuvinte.

* * *

Iată ce se întâmplase cu Miron după ce eu plecasem la colegiul domnului Pretoreanu; tot atunci trebuia să-și înceapă și el școala sătească, dar cum să se amestece un copil trimis din cer cu copiii țăranilor? se întreba

Suzana, la fel cum se întreba Ioniță Stere. Miron îi scoase din încurcătură, într-un fel cum nu s-ar fi așteptat nimeni. În chiar duminica după care se deschidea școala, îl scoaseră pe cerdac să binecuvânteze pelerinii, vreo treizeci de credincioși, adunați în ogradă. „Duceți-vă și vă căutați de treburi! li se adresă el, cu o hotărâre greu de a fi crezută la un copil de șapte ani, abia împliniți de o lună. Nu m-a trimis nimeni din cer, să nu credeți că sunt prost, știu și eu cum vin copiii pe lume!” Mai mult nu izbuti să spună, fiindcă Suzana, împietrită la primele lui vorbe, își veni în fire și îi arse repede două palme, de față cu toată lumea, fără să țină seama că așa îi compromitea sfințenia. Ioniță Stere, la rândul lui, cât era el de beteag, îl bușì în ușa tindei, care se dădu de perete; trimisul cerului, în cămașă albă, de înger, se prăbuși pe dușumea, fără să plângă, fără să se vaiete, cu inima împăcată.

Cu toate că vestea despre desfințirea lui se răspândise în tot județul, tot mai veneau din când în când pelerini, să primească binecuvântarea. Până să-i iasă în cale Suzana și să-l oprească, Miron ieșea pe cerdac și striga la ei: „Duceți-vă dracului, proștilor!”

Viața lui de aici înainte, devenită laică, fu grea, îl oprimau toți, nu doar acasă, ci și la școală, copiii îi puneau piedică, îi scorneau porecle rușinoase, îi mânjeau pupitrul cu tot felul de necurățenii. Pe drum, aruncau cu pietre în el, de după garduri. Nici oamenii mari nu aveau o purtare mai frumoasă, îi adresau vorbe urâte: „Ce face, bă, mă-ta, sfânta fecioară?” Nu mă încumet să reproduc aici și alte vorbe, încă mai deocheate.

Acasă, de bine de rău îi dădeau să mănânce, îl îmbrăcau cât de cât, să nu iasă vorba că n-au inimă, dar nu-i puneau gaz în lampă; seara Miron învăța la lumina de-afară, cât era lună plină sau măcar jumătate; restul timpului repeta pe întuneric lecțiile învățate mai înainte, la lumina zilei sau a amurgului. Mai greu îi venea iarna, când îl lăsau în frig, de îngheța apa în găleată.

Viața lui fu mai ușoară după ce Suzana se mărită cu un om cumsecade, picher la calea ferată, care prinse dragoste de copil și-l luă sub aripa lui ocrotitoare. El îl dădu să învețe mai departe, după ce termină școala sătească, îl duse la oraș, îl înscrise la Școala elementară de comerț, îi găsi gazdă, avu grijă să nu-i lipsească nici mâncarea, nici lemnele în sobă, nici gazul în lampă.

După un an Miron începu să câștige și îl scuti în bună parte de cheltuială; altul ar fi pus banii bine, fără să-i pese de nimeni. Cum era bun

socotitor, ținea registrele câtorva negustori mai mărunți și cam neștiutori de carte, îl plăteau cu zgârcenie, un copil de doisprezece ani trebuia să fie mulțumit și cu atâta. Și era mulțumit, într-adevăr, lua banii fără să-i numere, parcă rușinându-se, spunea sărut-mâna și fugea acasă, să-și facă lecțiile. La școala comercială nu se învăța nici o limbă străină. Limba cea mai răspândită atunci în societatea românească era franceza, urmată, dar departe în urmă, de germană. După ce terminase cu esperanto, care nu-i folosea la nimic, Miron se apucă să învețe singur, cu manuale și cu dicționarul limba engleză, vorbită de prea puțină lume, în afară de englezii și americanii veniți cu afaceri. Nu știu cum de optase pentru această limbă, cu pronunția ei sucită, că unde scria „sare” se citea „piper”, după cum spunea o vorbă de glumă. În orice caz, fusese o inspirație bună, căci în curând îl ajută să-și schimbe viitorul, mult mai bine decât sperase.

Era în clasa patra, ultima a Școlii elementare de comerț, după care cei buni la învățătură puteau să urmeze școala superioară. Atunci, peste iarnă, se prăpădi în chip groaznic protectorul său picherul, mâncat de lupi într-o înserare cu viscol, când se întorcea de la pădure cu o sanie de lemne.

Vara, cu certificatul de absolvire în buzunar, Miron nu se mai întoarse acasă ci, luându-și inima în dinți, se duse la domnul Pretoreanu, să se roage de o slujbă. Demersul lui îmi amintește de Odor, deși rămânea o mare diferență între unul și altul, căci mobilurile lor erau total diferite, după cum diferit le era și temperamentul, și caracterul. Pe Miron îl caracteriza nu atât încrederea în el însuși, cât în ideea de acțiune.

Cu memoria lui mefistofelică, domnul Pretoreanu îl ținea minte pe Ioniță Stere, de pe vremea când era primar în satul nostru. Respectul slugarnic pe care i-l arătase primarul i se părea cu totul sincer, e slăbiciunea oamenilor puternici de a crede că toată lumea îi adulează. Astfel, când Sobieski îi telefonă de la intrare că îl caută un tânăr, fiul cutăruia, conveni să-l primească, fără a vrea să știe dinainte scopul vizitei.

În lungul vieții am căpătat o mare silă de secretarii care, atunci când ceri o audiență la un om cu funcție importantă, te întreabă: „în ce chestiune?” Știu că așa cere meseria, să-și menajeze patronii, dar să fiu în locul unora dintre aceștia aș interzice un asemenea procedeu, mai bine să pierd eu timpul decât să fie hărțuit un om care mă caută cu o nevoie. Bineînțeles că principiul meu n-ar trebui aplicat și în cazul solicitanților de meserie, care însă pot fi recunoscuți după felul cum intră pe ușă.

Atât de multe se schimbaseră în lume, între vizita lui Miron și a lui Odor! Până și eu, care nu sunt implicat în povestire, simt nostalgia vremii duse, chiar dacă în loc vine una mai bună. Fusese un război la mijloc, care lăsa deschisă calea unui al doilea; între ele am apucat o vreme de pace, nu la fel de bună pentru toată lumea. Pentru Odor a fost indiferentă, fiindcă el, trăind în abstracțiune, nu făcea deosebire între război și pace. Miron era prea mic să poată judeca deosebirile, deși le înregistrase. Pe el îl interesa în primul rând să-și facă o situație independentă, privită cu atât mai materialist cu cât, în primii lui ani de viață, se săturase să fie o pasăre a cerului. El venea să ceară sprijinul domnului Pretoreanu, oferindu-i în schimb nu sufletul, ci ambiția și puterea de muncă. Nu se bizuia pe o școală elementară de comerț, ci pe credința că ar reuși la orice concurs unde s-ar cere bun simț și inițiativă.

— Ce crezi că ai putea să faci, practic? îl întrebă domnul Pretoreanu.

— Orice, dacă mi se explică. Și dacă nu mi se explică, pot învăța și singur. Cunosc limba esperanto.

Domnul Pretoreanu îl privi uimit, apoi îl puse la încercare, cunoștea și el limba, o învățase încă dinaintea războiului, fără să fie convins, dar admițând că ar putea să capete o răspândire internațională; pentru afacerile lui era indispensabil s-o cunoască. Spre deosebire de mine, care o uitasem, fiindcă nu-i găsisem folosința, el o ținea minte; m-am convins cu timpul că nu uita nimic din ce-i intra o dată în minte. După câteva minute de conversație, oarecum școlărească, fiindcă nu vorbise niciodată cu cineva în esperanto, spuse:

— Să lăsăm asta; nu mai interesează pe nimeni.

Cele câteva minute simțise cum cobora la nivelul unui adolescent, absolvent a patru clase comerciale. În locul hainei de casă, vișinii, purta una roșie, dar îi mutase nasturii de diamant de la cealaltă. Miron își închipui, la început, cum îmi închipuisem și eu, ascultându-l pe Odor, că erau de sticlă. Însă, spre deosebire de noi, el se gândi îndată că domnul Pretoreanu, trebuind să se respecte, nu putea să poarte nimic ieftin; nasturii nu puteau să fie decât pietre prețioase. Atunci își puse în gând ca într-o zi să aibă și el o asemenea haină; acesta deveni, la șaisprezece ani, țelul lui în viață.

La mulți ani după război și după moartea domnului Pretoreanu, după zborul în cosmos și debarcarea pe lună, aflându-mă și eu, târziu, în America, și ajungând la Buffalo, în apropiere de cascada Niagarei, am vrut să-l văd pe Miron, care avea acolo o uzină de electromotoare și de ustensile

casnice, antrenate electric. Am telefonat de la hotel, mi-a răspuns, bineînțeles, secretara. „Sunt un compatriot, i-am spus, aș vrea să vorbesc cu domnul Miron Stere”. „În ce chestiune?” Am închis telefonul, voisem să vorbesc, pur și simplu, în nici o chestiune. Sau poate în subconștient mă gândeam să aflu dacă își făcuse o haină de casă cu nasturi de diamante. Așa ceva nu puteam să-i destăinuiesc secretarei, deși avea o voce plăcută și poate era o fată frumoasă.

Când află că Miron, în afară de esperanto, vorbea limba engleză, domnul Pretoreanu avu o tresărire:

— Iată ce ar fi trebuit să-mi spui cum ai intrat pe ușă! Îmi place că știi să te prețuiești pe tine însuți, îți va fi de folos în viață; dar învață să simți ce are mai mult nevoie omul din față; îți va fi de un folos mult mai mare.

Șeful agenției de la New York era un american de origine transilvăneană, capabil și energic, în care însă domnul Pretoreanu avea o încredere îndoielnică, fără să se bizuie pe ceva sigur. Miron, deși abia un copilandru, i se părea potrivit să-l supravegheze, o dovedea privirea lui iscoditoare, inteligentă și cinstită. Astfel că îi propuse pe loc să plece la New York, ca practicant în birourile agenției.

— Ai să-mi raportezi confidențial, în fiecare lună sau mai frecvent dacă va fi cazul, despre tot ce se întâmplă acolo. Te previn că nu-i ușor, și nu vei putea să te descurci repede; știu și aștept cu încredere. Fii cinstit cu oricine vrei, dar în primul rând cu mine. Înainte de plecare îmi vei jura credință, în scris, e o regulă sacră. Și vai de cine își calcă jurământul! E altă regulă!

Deși nu știa ca domnul Pretoreanu era încarnarea omenească a diavolului, că își punea uneori coadă și coarne, Miron simți emanația lui mefistofelică. Nu-i fu frică, i se părea ușor să fie credincios cuiva, din moment ce nu avea alt angajament de credință.

Capitolul 9

***Jurământul** de iubire al Ștefaniei, în fața morții, cea mai mare relativitate. Prima noapte la New York, vedere spre Central-Park, amintirile Ștefaniei, următorul recital al lui Micu, înfrângerea îngâmfatei societăți a doamnei Devoitine. Dineu la hotelul Plaza; orhideea roșie.*

De la Miron, când l-am întâlnit la înmormântarea domnului Pretoreanu, am aflat ce se întâmplase cu Ștefania și Leonard, în America. În timp ce

dirijabilul cobora încet spre pământ, în vuietul focului și-n țipetele mulțimii înghesuite în ungherul neincendiat încă, unde însă se simțea dogoarea flăcărilor, și nu știau dacă vor scăpa cu viață, Leonard o ținea strâns în brațe pe Ștefania, hotărât s-o apere cu trupul lui, fie măcar o secundă, căci poate acea ultimă câtime de timp, pentru ea ar fi fost salvatoare.

Ea nu era înspăimântată, îi vorbi calmă, apărându-și obrazul de dogoare, cu mâinile înroșite.

— Acum pot să-ți spun ce nu ți-aș fi spus niciodată, că te iubesc. Și am să te iubesc toată viața!

Nu mă îndoiesc că era sinceră, dar în asemenea împrejurări dramatice sinceritatea devine o mare relativitate; legământul ei, deși mă emoționează, nu are acoperire; „toată viața” în împrejurările acelea, putea să aibă o durată foarte scurtă; cred că este o ușurare să o dai cuiva, chiar unui eschimos pe care îl vezi prima dată; numai cine a văzut într-adevăr moartea cu ochii și pe deasupra a avut tăria să judece, are dreptul să-mi dea, sau să nu-mi dea dreptate. Ani mai târziu, această părere mi-a confirmat-o chiar Ștefania. Leonard nu apucă să-i răspundă, căci în clipa aceea dirijabilul atinse pământul și o echipă de pompieri, cu scări și topoare, se repeziră să spargă pereții cabinei, să-i salveze pe supraviețuitori, în timp ce alte echipe cu tulumbele în mână vărsau valuri de apă peste corpul dirijabilului; osteneală zadarnică, în afară de șase oameni, nu se mai putea salva nimic; din „Hindemburg” nu rămase decât carcasa.

Dacă numărul celor salvați adunat cu al morților depășește pe cel al locurilor destinate călătorilor, trebuie să spun că doi din aceștia se îmbarcaseră în mod excepțional, în ultima clipă, datorită unei telegrame trimisă de domnul Pretoreanu. Era el acționar și la societatea de navigație aeriană transatlantică? Nu, dar heliumul necesar dirijabilelor îl furniza una din uzinele chimice de pe valea Rinului, asupra cărora avea o mare influență, cea care în timpul războiului fabricase iperita.

Ștefania și Leonard nu aveau nevoie de ajutor sanitar, îi duseră totuși la una din ambulanțe, să fie examinați, șocul putea să aibă urmări abia de aici înainte. Atunci îl văzură pe Miron, care venea fuga, cu placarda ridicată deasupra capului. Erau preveniți, se duseră la el cu mâinile întinse.

— Bine ați venit în țara noastră! le ură el, cordial și voios, de parcă n-ar fi văzut ce catastrofă se produsese sub ochii lui, și atât de aproape că simțea dogoarea focului.

Adevărul este că trecuse și el prin clipe de groază, nu știa cum să-i anunțe nenorocirea domnului Pretoreanu, căci nu spera să mai scape un om viu din mijlocul focului. Acum însă, dacă îi vedea salvați, nu-i mai păsa de ceilalți. Nu era cinism, ci un simț al realității, întocmai ca al domnului Pretoreanu.

Cât privește urarea care le-o adresase: „Fiți bine veniți în țara noastră”, spre a fi înțeleasă, trebuie să spun că la data aceea, Miron, rupt cu totul de trecutul său, devenise cetățean al Americii, fapt care îi modificase psihologia și felul de a privi viața; neschimbat însă rămăsese devotamentul lui pentru domnul Pretoreanu, dovadă că venise la înmormântare, când nu mai avea ce să câștige și când nu-l silea nimeni.

— De-aici înainte, le mai spuse el oaspeților, cu aceeași voioșie cordială, sunt la dispoziția dumneavoastră cât veți sta în America. Am primit dispoziții, orice dorință a dumneavoastră va fi împlinită.

Ștefania îl privea curioasă, fără să-și dea seama ce în fizionomia și în comportarea lui îi atrăgea atenția, trezindu-i o simpatie spontană. La data aceea Miron împlinise abia douăzeci și doi de ani, dar avea siguranța de sine a unui bărbat în toată firea, cu viața realizată. Așa și era, de altfel, în șapte ani, de când, adolescent încă, venise ca practicant la agenția domnului Pretoreanu, ajunsese sub-director și ascensiunea avea să fie la fel de rapidă. În ciuda comportării lui voluntare, de om matur, sigur pe faptele sale, avea o privire copilăroasă, datorită nu atât ochilor, de un albastru senin și plin de lumină, ochi de heruvim, cât candorii ascunsă în suflet, deși în aparență se lepădase de ea, încă de la șapte ani, când își declarase independența spirituală cu o precocitate de care astăzi mă sperii. Un asemenea copil, la maturitate ar fi putut să devină un zbir, un schingiuitor sau poate chiar un ucigaș voluntar, printre atâți alții care au populat pământul în vremea noastră. E adevărat că avea o fire neînduplecată, și că în hotărârea lui de a parveni nu a cruțat nici un adversar, dar fără să nedreptățească pe vreunul; treptele urcate de el în viață n-au fost alcătuite din cadavrele celor care îi împiedicau trecerea; izbânda se datora neînduplecării pe care și-o aplica în primul rând sie însuși.

Această îndârjire nu i se citea pe fața copilăroasă, un cap rotund, cu nasul delicat, puțin adus în sus, o bărbie rotundă, cu o gropiță inocentă la mijloc. Părul blond, mătăsos, îi cădea întruna pe frunte, îl dădea la o parte cu mâna sau cu o mișcare a capului, altminteri ar fi trebuit să-l strângă sub o cordeluță, ca fetițele. Și totuși, fizionomia lui, atât de heruvimică, nu părea

lipsită de virilitate; Ștefania își dădea seama, cu simțurile ei de femeie care însă adesea înșală. Deși frumusețea lui senină o câștigase, nu se împăca deloc cu vârsta, n-avea decât trei ani mai mulți că ea, și încă mai puțin s-ar fi împăcat cu statura mijlocie, care nu putea s-o domine; ar fi făcut din el un paj, cuvântul nu-i aparține, care să doarmă nu în patul ei, ci la ușă. Observase din prima clipă că Miron nu avea în picioare pantofi de crocodil, dar atunci prima oară constatarea aceasta nu o mai dezamăgi, gustul ei se schimba, asemenea pantofi îi trezeau acum dubii, începea să-și dea seama că nu se potrivesc cu orice îmbrăcăminte, și nici cu orice oră.

Miron era îmbrăcat ca pentru a doua jumătate a zilei, post meridian, cum continuă să se spună și astăzi în America; începea să se însereze și abia acum mergeau la masa de prânz, întârziată. Avea un costum de haine gri închis, ca blănița de șoarece, cu dungulițe albastre; din buzunarul de la piept ieșea marginea unei batiste în culoarea dungulițelor, iar deasupra, în butoniera reverului era pusă delicat o floare necunoscută, cu petale mari, albe, ca narcisele; probabil o floare americană.

Pantofii care începeau să se impună în gustul Ștefaniei erau de piele neagră, cu reflexe de oțel, poate datorită luminii de seară și, oricât ar fi fost de ușori și de flexibili, ceea ce nu era greu să se vadă, păreau metalici, turnați pe picior sau scoși de sub presă, fiindcă nu făceau nici o cută, ca ai morților din sicrie, după propria ei comparație, plastică dar cam macabră, la care n-aș subscrie. Ciorapii, negri cu dungulițe albe, erau de o eleganță stridentă, ceea ce nu e neapărat condamnabil, poate fi un stil al unei lumi nou-născute, plină de îndrăzneală și fără prejudecată.

Când Miron, care-i salutase, cu părul blond adus de vânt peste frunte, își puse pălăria pe cap, potrivind-o cu amândouă mâinile și îndesând-o până în urechi, Ștefania văzu că era o gambetă neagră, cum purtau lăutarii din Colentina când mergeau la nunți sau la petreceri, îmbrăcați în redingotă cu poale ca aripile de rândunică. Îi veni să râdă, mirată, observă însă că pălăria tare, atât de caraghioasă în capul țiganilor, lui Miron, cu fața lui copilăroasă, cu ochii albaștri și cu zâmbetul de heruvim îi schimba total fizionomia, făcând din el un bărbat energic și plin de eleganță. Dar încă mai mult o impresionă cravata, poate și ea stridentă, albă cu dungulițe negre, culorile ciorapilor, inversate. Ștefania văzu în el o desăvârșire și să nu fi fost de o statură prea mică, i-ar fi căzut pe loc în brațe, la mai puțin de o oră după ce îi declarase lui Leonard dragostea ei nepieritoare.

Drumul cu automobilul până la New York fu lung, trecură pe sub fluviul Hudson, apoi străbătură portul și ieșiră pe bulevarde. Nu era o mașină americană, ci un Rolls-Royce negru, care părea că sfidează Cadilacurile și Buickurile; pe celelalte nici nu le lua în seamă, iar Fordurile ai fi zis că nici nu mai există, oricât de multe ar fi fost la număr.

Conducea un om în veston roșu, ca al lui Garibaldi, șoferul domnului Pretoreanu. În spate, pe canapeaua confortabilă, ședeau Miron în stânga, Leonard în dreapta, iar Ștefania la mijloc.

— După încercările prin care ați trecut, spuse primul, cred că un drink v-ar face bine.

Cu aceste cuvinte apăsă pe un buton de pe portieră, un mic bar pe rotițe se desprinse automat de spătarul șoferului, veni până în fața lor unde capacul se deschise singur, lăsând să se vadă interiorul, îmbrăcat în oglinzi între care sclipeau pahare și sticle, numai cristale.

— Ce doriți, șampanie sau ceva tare?

Drink, în americană, înseamnă mai mult decât băutură, prin el se definește toată ceremonia degustării alcoolului, adunarea oamenilor, conversația, închinarea paharelor; este o noțiune socială.

Era ora opt și jumătate seara, dar pentru mulți oameni abia începea partea a doua a zilei, pentru unii abia prânzul, apoi distracțiile, dineul, spectacolele. Pe străzi ardeau toate luminile, orașul părea un crater vulcanic în plină erupție, și deasupra lui, la peste trei sute cincizeci de metri înălțime, se rotea fasciculul strălucitor al farului din vârful celui mai înalt zgârie nori în vremea aceea, Empire State Building, construit de câțiva ani, parcă în semn de sfidare, tocmai în timpul marii crize, când America era gata să se prăbușească.

În acea construcție impozantă, la etajul al patruzeci și treilea, se aflau birourile agenției al cărui subdirector devenise Miron. Existența ei o semnala o placă mică, de bronz lustruit, fixată într-o succesiune de firme, de la una din intrările buildingului: pe ea scria, cu litere turnate și vopsite în negru mat: „M. Pretoreanu's Agency". N-o vedea nimeni și nici nu era nevoie să fie văzută, reprezenta o simplă formalitate; cine avea afaceri cu agenția știa prea bine unde s-o găsească.

După ce merse în zig-zag pe străzi și bulevarde, limuzina ajunse la hotelul Plaza, dincolo de care începea Central Park, o imensitate de spațiu, cu topografia variabilă, lacuri, văi și coline, cu vegetația naturală, pe alocuri sălbatică. O bună parte a nopții Ștefania îl privi de la fereastră. Lacurile în

lumina lunii i se păreau a fi apa Colentinei, le privea ca din grădina ei, decât că înălțimea era mai mare, etajul al patrulea. Obosită de drum, de spaima prin care trecuse, amețită de băutură, de impresii și de emoție, nu-și mai dădea seama unde se află. Leonard dormea în camera de alături; nu simțea dorința să doarmă alături de el, ceva în viața ei se schimbase miraculos și brutal, era o ascensiune, dar dureroasă, ființa ei o respingea, fiindu-i străină și neasimilabilă. Se afla într-unul din primele hoteluri din New York, pe atunci cred că nu exista nici Hilton, nici Americana. Și chiar azi, când ele există, vechiul Plaza, ca și Waldorf Astoria, aflat nu prea departe, se bucură de un renume în creștere, în loc să scadă. Avea un apartament al ei, legat cu apartamentul lui Leonard, de alături și nu dorea deloc să deschidă ușa dintre ele. Erau uși de nuc roșu, cu feroneria de bronz, grea, cu ornamente bogate. Nu-și mai lepădase pantofii la ușă, ca în casa doamnei Sola Diaconescu, îi aruncase în mijlocul camerei și acum stătea la fereastră în picioarele goale care se afundau în covor până la glezne, ca în blana de tigru din salonul cântăreței. Acolo se jucase soarta ei, o biată fată desculță, devenită prințesă, ca în basme, poate cu ajutorul focului care nimicise dirijabilul, ducând-o și pe ea până aproape de moarte.

Plângea pe marginea ferestrei, îi era dor de casă, de viața ei lăsată acolo, de preșul pus pe prispă, de apa Colentinei, cu rațe și nuferi. Printre lacrimi, Ștefania privi adânc și îndelung în ea însăși, își simți privirea trecându-i prin inimă, ca un pumnal fierbinte. Îi era dor și de Micu, dar într-un trecut care nu se mai putea întoarce. Se simțea mulțumită că își plătise o datorie, nu atât față de el, cât de ea însăși. Umilința pe care știa că bietul băiat o îndurase la primul lui recital, aplaudat de zece colegi și încolo nebăgat în seamă, îi umplea inima de mânie pentru lumea doamnei Devoitine, care îi organizase fiică-sii un triumf de vedetă. Trebuia să le plătească, și le plătise cu prisosință. Un an mai târziu, când Micu își dădea recitalul de încheiere a anului, fu programat, ca și rândul trecut, înaintea domnișoarei Devoitine; de fapt era lucrătura Ștefaniei, care se duse la secretarul conservatorului, acasă, cu o căruță încărcată de legume. Nu-l găsi, dar îi spuse nevestei ce rugăminte avea, și cum nu era deloc greu să fie îndeplinită, treaba se făcu așa cum dorise; greu ar fi fost, ar fi fost imposibil fără o protecție importantă să-l pună în partea a doua a programului, ceea ce aproba numai directorul, după criterii personale.

Așa cum își bătea mintea de un an, în ziua recitalului, cu un ceas mai devreme, Ștefania umplu sala mică a Ateneului cu oameni aduși din Obor și

din Colentina; o echipă de prieteni umblă din casă în casă, pe la cunoscuți, să-i convingă; la familia lui Micu nu apelă, din mândrie, să facă propagandă, doar îi rugă să se îmbrace cu hainele lor cele mai frumoase. Intrarea era liberă, se dădeau niște invitații, de formă, nimeni nu venea cu ele, le lăsau acasă, așa că oamenii Ștefaniei își ocupară locurile fără dificultate. Sosi și ea, cu căruța încărcată de flori, tot ce se găsise în Obor, sau la țigănci, pe la colțurile străzilor.

Așa apăru Ștefania la Ateneu, în rochie lungă de tafta albă, ca domnișoarele de familie bună, cu mănuși albe până deasupra cotului, îngropată în flori și mânând calul de pe capra căruței, cu moș Chirnoagă-Turcalete alături, ca s-o ajute. Amândoi cărară florile în sală, făcură maldăre de unde puteau să ia snopi toți invitații; pe urmă bătrânul se întoarse acasă cu căruța goală.

O bună parte din acel public erau țigani lăutari, se pricepeau la muzică, așa că îl aplaudară pe violonist din toată inima, strigând „bravo”, ridicați în picioare. Micu nu socotea că era un triumf, se purtă cu modestie, chiar puțin stânjenit, fiindcă știa de lucrătura Ștefaniei. Dar entuziasmul publicului era sincer, și la sfârșit strigară bis! atât de insistent, aplaudând și tropăind din picioare, încât trebui să se supună, și cântă „Ciocârlia”, în afara programului. Pentru acest motiv fu cât pe ce să-l elimine, când nu mai avea decât un an să-și ia diploma. Oameni mai cu cap în consiliul profesorilor, și în primul rând propriul lui maestru, se împotriviră cu stăruință, unii chiar cu furie. Oricum, recitalul se terminase într-o furtună de aplauze și urale.

Pentru Ștefania ar fi fost de ajuns, dacă n-ar fi avut de dat o lecție celuilalt public, al doamnei Devoitine, care venise abia cu puțin mai înainte și acum aștepta afară, cu buchete de flori în brațe. La pauză niciunul nu putu să intre, publicul Ștefaniei nu se ridica de pe scaune, nu se găsea măcar un loc în picioare, pe margine.

Găsind scena plină de flori, care află că aparțineau violonistului, și văzând publicul necunoscut din sală, cu mâinile goale, domnișoara Devoitine renunță să cânte, ieși cu mâinile la ochi, plângând în hohote.

Micu fu trist toată seara.

— Ești crudă! îi spuse Ștefaniei.

Atunci crezuse ea că dragostea i se stinsese. Când în curând plecase la Paris, nu avea regrete. Iar acum, privind pe fereastra hotelului Piaza, își dădu seama că îi era dor de el, dar într-un trecut care nu se mai putea întoarce.

Dintre oameni, nu-i era dor de nimeni. Ba da, îi tresări inima, uimită, îi veni în minte Miron, cu ochii lui albaștri și fața de copil cuminte, cum îl văzuse toată seara, în fața ei, la masă. De el îi era dor, așa dintr-odată, ar fi vrut să fie aici, nu aproape de ea, nu era destul de înalt să dorească un adăpost în umbra lui, ci să doarmă la ușă; ar fi vrut să-l audă scâncind, atunci s-ar fi dus să îngenuncheze lângă el și să-l mângâie pe frunte, să-i dea la o parte părul blond și dulce la atingere, ca mătasea porumbului. Iar el, cel mult să-i mângâie tălpile, da, era o dorință. Altă dorință nu avea; n-ar fi vrut să-l înrobească, dar nu din scrupule; la douăzeci și trei de ani nenorocitul de el avea o nevastă! Se scuzase la sfârșitul mesei: „Trebuie să plec, mă așteaptă nevasta!” Părea fericit și mândru de sine, de parcă l-ar fi așteptat o miss America. De ce nu venise cu ea? Nu cumva era bătrână și urâtă și o luase doar ca să se căpătuiască, fiind bogată?

După ce Miron își anunță oaspeții că trebuie să treacă pe acasă, unde îl aștepta nevasta, adaugă:

— Vă las să vă aranjați pentru masa de seară; peste un ceas vă aștept la ascensor, în holul hotelului.

— Dar abia ne-am ridicat de la masă! observă Ștefania.

— A fost prânzul, cam târziu, ce-i drept, din cauza dirijabilului. Acum urmează dineul, nu poate să lipsească!

Erau derutați, și Ștefania și Leonard, intrau prea de-a dreptul în viața americană, atât de haotică și neegală, deși avea, desigur, o ordine a ei, neînțeleasă europenilor, altfel o țară nu putea să se nască în numai două secole de istorie. Dar lor li se părea straniu că unii oameni își începeau viața la cinci ante-meridian, iar alții la unsprezece, și o terminau târziu după miezul nopții. Ca să nu mai spun că pentru cetățenii din California soarele răsărea când începea să apună la New York; e greu să ai relații cu amândouă aceste puncte deodată. Deocamdată erau la New York, obosiți și mirați că se apropia miezul nopții și lor abia li se aducea supa.

Știrea nenorocirii provocase oarecare fierbere, dar acum părea uitată; treizeci și patru de morți nu însemna o catastrofă. Și apoi multora dirijabilul german, cel mai mare din lume, le trezea antipatia.

***

Nu cunosc hotelul Plaza decât pe dinafară, n-am intrat nici în hol, cu atât mai puțin la bar și în restaurant, și Miron, care mi-a povestit faptele, nu era să-mi descrie și decorul. Voi trece deci peste el cu aproximație, ca și peste

cele două apartamente unite, al Ștefaniei și al lui Leonard, de la etajul al patrulea; dar nu fiindcă m-aș teme de o greșeală, în cazul că aș merge până la amănunte; nimic nu este mai stereotip decât un hotel de lux, cu anexele lui, spre deosebire de o tavernă din cartierul de vest, care nu seamănă niciodată cu alta, decât prin clientela alcătuită totdeauna din tipuri suspecte.

În hol, frapante erau candelabrele și rochiile femeilor; bărbații nu aveau cum să frapeze, fiind toți îmbrăcați la fel, în smokinguri cu revere de mătase lucioasă, ca la operetă, și cu plastroane albe, scrobite. Deși n-am purtat niciodată această îmbrăcăminte stânjenitoare, recunosc că privită în masă crea o atmosferă civilizată; nu mă contopeam cu ea, îmi făcea însă plăcere să constat că există; ca un tablou de Rembrandt, adus la stilul vremii și luminat puternic, să dispară atmosfera lui sumbră.

Și Miron îmbrăcase smokingul, de aceea se dusese acasă. Ședea într-un fotoliu de catifea ruginie, de unde vedea lifturile, cu mecanica modernizată, dar cu ușile somptuoase de altădată, alcătuite din bare de bronz și cristal cu fațete, care descompuneau lumina în culorile spectrului; un detaliu infim, dar feeric. Pe genunchi Miron ținea o cutie de celofan, cu o orhidee roșie, una singură, lăsând astfel să i se vadă nestânjenit desenul, sugestiv până aproape de indecență; de obicei oamenii nu-și dau seama, fiindcă nu privesc bine, și-apoi sunt educați să vadă într-o floare numai puritate; dar natura are și ea micii ei monștri.

Tresări când îi văzu în ușa liftului; era o pereche frapantă, amândoi supli, cu mișcări naturale, semănând unul cu altul de parcă ar fi fost frate și soră; însă ceea ce atrăgea în primul rând privirile era îmbrăcămintea lor țipător de nepotrivită cu locul și ora. Leonard avea haine de stradă, gri-fer, din fericire o culoare ceva mai închisă, altfel poate majordomul l-ar fi oprit, cu politețe, în ușa restaurantului. Îl salvau, în parte, cămașa albă, cu cravată bleumarin și pantofii negri, care la început îi făcuseră Ștefaniei o impresie neplăcută.

Ea, la rândul ei, purta o rochie de jerseu bej, strânsă pe trup, bine lucrată, potrivită însă mai degrabă în călătorie, pe un transatlantic sau într-un tren de lux, nu la o reuniune selectă, de seară. Avea părul necoafat, ca după o călătorie aventuroasă, spre a evita cuvântul tragic; însă chiar după ce mergea la coafor, pieptănătura ei trebuia să lase impresia de dezordine, acesta îi era stilul, de când taică-su îi tăiase părul cu foarfeca. Apoi, un păr lung, cum purtase mai înainte, i-ar fi acoperit omoplații, parcă fără oase, însușire rar întâlnită, căci nu se ghiceau nici chiar sub rochia bine mulată.

Cu totul din întâmplare își pusese ciorapi negri, nu era un rafinament, deși în timpul cât stătuse la Paris ar fi putut să și-l însușească; dar în tot acel timp o preocupase altceva, făcând-o să uite aproape cu totul de înfățișarea ei fizică. În schimb natura nu i se pierduse, era vie fără știința ei, și izbucni dintr-odată când se văzu în mijlocul unei mulțimi strălucitoare, îmbrăcată cu rafinament și artă; deși o uluiau, femeile, coafate, fardate, sclipind de podoabe nu o intimidau, nu se simțea mai prejos decât ele, fiindcă simțea în sufletul ei o forță pe care altele nu puteau s-o aibă.

La Paris, locuiseră tot timpul în același hotel modest de pe strada Gay Lussac, fără lift, având în micul hol de jos numai două fotolii; într-unul din ele noaptea dormea portarul. Mâncau prin restaurante ieftine, prin bistrouri sau cafenele; uneori își luau mâncare în cameră, le revenea mult mai convenabil. Bursa acordată de domnul Pretoreanu era modestă, n-aveau un ghid, Leonard o administra singur.

După atmosfera aceea, în care toate i se păreau naturale și nu meschine, întâlnirea cu lumea hotelului Plaza nu o șoca, i se părea de asemenea naturală; mi-am explicat starea ei prin aceea că îi lipsea simțul abisului în societate; pentru ea, de când întâlnise un prinț la piață, toate înălțimile erau egale.

Dacă în prima clipă pe Miron îl izbise îmbrăcămintea lor, acum o privea hipnotizat pe Ștefania, cum înainta spre el nu cu un mers de regină, așa am fost tentat să spun în prima clipă, ceea ce era și inexact, și naiv căci, mai mult decât atâta, avea un mers de om liber, neînrobit încă de nici o societate și de nici o civilizație. Deși în pantofi cu tocuri înalte, pe care îi ignora cu naturalețe, avea mișcările din grădina ei, unde umbla în picioarele goale.

Miron o privea cu ochii mari, de parcă nu o mai văzuse înainte, și poate chiar așa era, poate o vedea abia acum de-a binelea, descoperind-o pe cea adevărată. Apariția ei, dacă nu îi făcea chiar frică, îi tulbura ochii și-i trezea simțăminte puritane. Picioarele în ciorapi negri, prelungi și neostenite de nici o corvoadă citadină, coapsele desenate limpede sub țesătura care se mula pe ele până la impresia că erau nude, la fel șoldurile, talia și mai ales sânii, atestatul cel mai vizibil și mai concludent al structurii ei cu adevărat și pe deplin feminine, îl scoteau atât de complet de sub controlul rațiunii, încât Miron nu mai știu ce face și în timp ce continua s-o privească, iar ea devenea tot mai fascinantă, îi întinse floarea lui Leonard, bâjbâind, acesta fiind în afara privirii lui, acum concentrate în altă direcție.

Abia la masă se dezmetici, îl văzu pe Leonard încurcat, ținând în mână cutia de celofan cu orhideea roșie, neștiind ce să facă. Atunci Miron, prin comparație cu unul și mai zăpăcit decât el, își recăpătă sângele rece și izbuti să-și regăsească locul lui firesc între cei doi care îi erau dați în grijă. Îi luă cutia transparentă din mână, scoase floarea și i-o întinse Ștefaniei. Ea o privi mirată, vedea prima oară o orhidee, i se părea urâtă, dar avea o emanație tulburătoare. Ezită numai o clipă, neștiind unde s-o pună, într-un pahar, sau pe fața de masă. Să și-o prindă la ureche, așa cum făceau fetele din Colentina, era prea mare. Pe urmă îi veni ideea cea mai bună, și-o prinse la piept, deasupra inimii: orhideea începu să pulseze, ca și cum în celulele ei seva ar fi fost reactivată; era în orice caz o contopire cu inima care bătea dedesubt, făcând să palpite sânul, odată cu floarea.

Miron observă că Ștefania nu purta nici o bijuterie, dar acum, cu o floare roșie pusă deasupra inimii părea mai împodobită decât femeile de la mesele celelalte, pline de inele, coliere, pandantive și diademe. Privirile acestora, la început nedumerite de apariția ei, cu o rochie atât de nepotrivită, deveniră intrigate; bărbații nu îndrăzneau să se uite la ea de-a dreptul. Fascinați fără disimulare erau chelnerii și celălalt personal, chiar cei care serveau la mesele vecine. Miron nu putea s-o ignore, era dator să-i vorbească, însă pe măsură ce se simțea mai subjugat, îi creștea puritanismul, acceptat abia acum, după ce mai înainte îl dezaprobase.

Fură primii care se ridicară de la masă într-o pauză a orchestrei. Ștefania nu vedea prima oară oameni mâncând și conversând în sunetele muzicii; știa mai ales care era rolul lăutarilor ei din Colentina, la nunți și la petreceri. Dar lăsându-i la o parte pe acei bieți oameni slugarnici, cărora chefliii le lipeau drept răsplată o hârtie de-o sută în frunte, erau alții, artiști cu renume, care nu se dădeau în lături să cânte în restaurante, acompaniind clinchetul paharelor, zgomotul tacâmurilor și glasurile oamenilor, nu totdeauna reținute. Trăiește în zilele noastre un cântăreț cunoscut în toată lumea unde există patefon, radio și televiziune. Glasul și zâmbetul lui recunosc că sunt cuceritoare.

Îmi pare rău că o femeie care nu s-a sfiit să-mi mărturisească slăbiciunea pentru el n-a avut ocazia să facă și experiența; sunt sigur că ar fi avut o mare dezamăgire, de la început, când și-ar fi văzut idolul dezbrăcat, cu picioarele atât de crăcănate că putea trece iepurele printre ele. În noaptea de Anul nou, când îmi scriam cartea în singurătate, acel om cânta la hotelul Plaza din New York, tocmit să vină tocmai din Europa, și primea drept plată

nu mai puțin decât un sfert dintr-un milion de dolari, pentru câteva ceasuri cât ținea serbarea revelionului. N-am de ce să-l invidiez, lipsindu-mi și glasul și dorința să cânt în public, și nu mă asemuiesc cu el prin nici o aspirație. Ștefania se jurase să nu cânte niciodată în fața unor oameni care mestecă; de aceea mi-e drag să-i povestesc viața, iar dacă n-aș fi socotit că n-am dreptul, mi-ar fi fost și ea dragă.

***

Leonard avea ceva de vorbit cu Miron, de aceea, după ce o conduseră pe Ștefania la lift, rămaseră în hol, așezați în fotolii. Deși mai tânăr, Miron, pe deplin dedat cu viața Americii, era liber în gesturi și sigur pe sine, mai ales dacă lipsea Ștefania, pe când Leonard părea un biet provincial, rătăcit într-o metropolă care îl aiurea până la pierderea echilibrului.

— De ce suntem aici știi, desigur te-a înștiințat domnul Pretoreanu, începu el, stânjenit și îngrijorat în aceeași măsură. În schimb, eu nu știu de ce bursă dispunem. Cred că hotelul este din cele mai scumpe, va trebui să căutăm altul sau un mic apartament mobilat. La Paris nu ne-am putut permite decât o viață foarte modestă.

Miron îl liniști, cu un ușor zâmbet de superioritate; nu era în firea lui să-și dea aere, dar așa se întâmplă totdeauna cu cei care trăiesc în umbra unui om puternic, își arogă involuntar ceva din superioritatea acestuia.

— Situația domnului Pretoreanu la Paris este cu totul alta decât la New York. Aici bursa dumneavoastră nu are o limită în ceea ce privește nevoile rezonabile. Sunt într-adevăr de părere să vă caut un apartament mobilat, dar nu fiindcă hotelul Piaza ar fi o cheltuială nerezonabilă, ci doar ca să aveți o viață mai liniștită și mai independentă. Un hotel e doar un loc de trecere, nu poate fi o locuință permanentă decât pentru oameni fără simțul căminului, în rest, nu trebuie să renunțați la niciuna din nevoile și din dorințele dumneavoastră. Veți avea un valet, o subretă și o bucătăreasă, și bineînțeles o mașină la dispoziție.

Fiindcă Leonard făcea ochii mari, Miron adăugă:

— Nu uita că aici sunteți în America!

Mi-am adus aminte ce viață grea dusese Odor la Paris, înaintea războiului. Domnul Pretoreanu, care convenise să-l ajute, îi dăduse o anumită sumă, n-am aflat cât anume, în orice caz destul de modestă, ca să nu spun meschină. Credeam că din zgârcenie, iar acum înțelegeam altceva. La Paris nu avea o agenție, fiindcă nu făcea nici un fel de afaceri cu Franța.

Între țările europene, simpatia lui mergea spre Germania, cu al cărui împărat, Wilhelm al doilea, avea nu doar afinități spirituale, ci chiar o asemănare fizică, la fel cum avea cu Bismarck, făcuți parcă toți trei din aceeași plămadă. Cu toate acestea, susținuse mai mult ca oricine alianța cu Franța, deși în timpul neutralității noastre soldații ei muriseră de iperita fabricată în uzinele chimice de pe Valea Rinului, controlate de el, în cea mai mare măsură. Ca totdeauna când nu-mi pot explica gesturile lui, nu-mi rămâne să spun decât că era un om, pe cât de mefistofelic, pe atât de paradoxal, ca să nu caut și alte cuvinte.

Capitolul 10

Vară insuportabilă la New York. Călătoria Ștefaniei și a lui Leonard în nordul Americii. Cascada Niagara, muzică obsedantă. Doamna Algeorge, profesoara Ștefaniei. Casă cu un etaj, între zgârie-norii caracteristici. Peluza. Calul. Leonard, caracter labil, la școala de muzică supramodernă, fără convingere.

Era abia luna mai a anului 1937; după două luni școlile intrau în vacanță, iar viața la New York, în iulie și august devenea greu suportabilă, din cauza căldurilor toride și a umidității; oceanul, vaporizat, revărsa asupra orașului o boare fierbinte care stânjenea respirația. Coardele vocale sufereau, cântăreții de la operă plecau în vacanță.

Miron le propuse, Ștefaniei și lui Leonard, să aștepte venirea toamnei; până atunci puteau să se familiarizeze cu limba și să cunoască puțin viața americană. Nevoit să rămână la New York, când veniră căldurile le dădu drept ghid pe unul din funcționarii agenției, și îi trimise într-o călătorie de două luni, prin nordul Americii, de la un ocean la altul, unde clima era mai ușor suportabilă. Îi pot urmări cu mintea, fiindcă decenii mai târziu am făcut și eu același drum; deși circumstanțele erau cu totul deosebite, ei nu se puteau întoarce cu alte impresii decât ale mele. Dar această călătorie nu mă interesează câtuși de puțin, aș fi vrut să aflu cât mai multe detalii, ce-au făcut din septembrie înainte, când au revenit la New York. Miron nu mi-a povestit decât că a găsit foarte greu o profesoară pentru Ștefania; cu tot timpul de adaptare, era ceva nepotrivit între spiritul ei și spiritul locului. Nu i se întâmpla numai ei, am aflat și de alții care s-au întors dezamăgiți, fără să fi găsit lâna de aur.

Atunci de ce se duceau oamenii în America?… Fiindcă lumea aceasta nouă era o făgăduială, cum a rămas până astăzi. Dar nu dădea nimic pe gratis, ea cerea solicitanților o muncă istovitoare, în continuă concurență cu alții care aveau țeluri comune, și, în afară de un efort continuu, cerea îndrăzneală. În toate domeniile de activitate omenească, inclusiv politica și războiul, în artă ca și în competiții sportive, până și în propovăduirea unei religii, îndrăzneala stă la baza succesului. Cine prin temperament și prin educație nu poate adopta un asemenea stil de viață, oamenii care n-o iau înaintea altora la coadă, socotind că așa ar încălca însăși ideea de dreptate și egalitate universală, sunt sortiți să rămână în urmă sau chiar să dispară. Dacă unii reușesc totuși, deși își păstrează modestia până la urmă, înseamnă că au în ei forțe atât de puternice, încât însăși natura trece de partea lor și le deschide drumul printre ceilalți.

Ștefania făcea parte dintr-o a treia categorie, ea nu avea simțul competiției, ignora ideea de concurență, pentru motivul că, fără să știe, era unică; nimeni nu putea s-o urmeze, drumul ei semăna cu o autostradă, fără încrucișări și semafoare roșii. Dacă pe lângă zodiacurile cunoscute ar exista unul al culorilor, ea s-ar situa sub semnul celei verzi, simbolul căii libere. Nici o profesoară și nici un profesor de la New York nu o acceptară; vocea ei, cu registrul extins peste limitele normale li se părea atât de nefirească, încât socoteau că nu putea fi educată; nu știu dacă în realitate nu le făcea frică, arătându-le propriile lor limite. Ștefaniei, părerea lor îi era indiferentă. Miron însă, fiind răspunzător de viitorul ei, trebuia să persevereze.

După mai multe insuccese, se mulțumi cu o profesoară bătrână, originară din România, care își uitase limba, după cum uitase timpul când cântase la operă. Apoi nu fusese mai mult decât coristă, poate făcea parte din categoria oamenilor fără îndrăzneală, sortiți eșecului în America. Totuși, angajamentul ei la Metropolitan House era un titlu. Fusese frumoasă, un ochi priceput își dădea seama, la douăzeci de ani, când venise la New York se măritase cu directorul unei mici bănci de pe bulevardul al treilea, domnul Peterson, care îi lăsase moștenire una din acele case privilegiate din inima Manhattanului, cu un singur etaj și având chiar o curte destul de spațioasă, între zgârie norii moderați, cu douăzeci sau treizeci de etaje de pe strada 42, în apropierea sediului de astăzi al Națiunilor Unite. Numele românesc al doamnei fusese Algeorge. Societăți de construcție îi ofereau sute de mii de dolari plus alte avantaje, să le cedeze locul pentru a construi un building. Refuză, fiindcă avea în curte o cultură de cactuși, la care nu voia să renunțe;

pentru ea ziua când aceste plante stranii înfloreau, la un an unele, altele la cinci sau la zece, era un prilej de exaltare. Dar nu mă pot opri la viața și la pasiunile ei, deși ar avea de ce să fie descrise; acum mă interesează Ștefania, pentru ea l-am lăsat în umbră chiar și pe Leonard, deși rolul lui în povestire nu-i neglijabil.

Singura faptă a doamnei (acum își spunea din nou Algeorge, deși oficial se numea încă Peterson) pe care nu mă îndur s-o las deoparte este că salvase un cal bolnav, pe cale să-și dea duhul în fața casei. Acestea se întâmplau cu aproape zece ani înainte de venirea Ștefaniei acolo. Într-un orășel de provincie o asemenea întâmplare ar fi atras atenția întregii populații; într-o metropolă cu cinci milioane de locuitori pe vremea aceea, n-o luară în seamă nici măcar vecinii, mii sau zeci de mii la număr; într-o asemenea aglomerație și-n trepidația celui mai mare oraș din lume, nimeni nu are timp și nici interes pentru faptele vecinului, chiar când acesta locuiește într-o casă invidiată de multă lume.

Ciudat mi se pare cum nimerise acel cal bolnav în mijlocul orașului; de unde fugise, cine îl abandonase? Într-o dimineață de la sfârșitul lui februarie, când venea primăvara, doamna Algeorge îl găsi dimineața, întins pe trotuar, în fața porții; căzuse acolo din întâmplare sau poate alesese locul, fiindcă printre zăbrelele gardului, înconjurând plantația de cactuși, se zărea o mică peluză cu iarba verde, o veche nostalgie a lui, pe care pavajul și asfaltul nu i-o puteau scoate din suflet. Când auzi deschizându-se poarta, scoase un suspin trist, nemaiputând să necheze și își îndreptă spre stăpâna casei o privire plină de langoare și de tristețe.

Aș vrea ca fiecare din cititorii cărții, sau măcar cei care sunt înclinați spre meditație, să se gândească, ținând seama de toate circumstanțele, ce-ar fi făcut într-o asemenea situație. Ce putea face în mijlocul unui oraș ca New York, la ora când începea trepidația? Și-ar fi abandonat programul, ar fi renunțat să meargă la slujbă? Sau ar fi chemat un polițist, să anunțe serviciul de ecarisaj, care avea datoria să degajeze trotuarul? Aceasta era soluția cea mai simplă și poate cea mai firească.

Doamna Algeorge îngenunche, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele, la căpătâiul bietului animal, îl mângâie neîndemânatică de-a lungul maxilarelor descărnate, uitându-se în ochii lui înlăcrimați, și ochii ei lăcrimară; spun prima oară dar știu din copilărie că sunt animale, în afară de căprioară, care lăcrimează întocmai ca oamenii.

— Dragul meu, ce te doare?

Nici nu-și dădea seama că îi vorbea românește, limbă uitată în decenii. Avusese un cal în curte când era mică? Nu mai ținea minte.

Câțiva oameni se adunaseră în jur; abia acum, când vedeau o femeie bătrână la capul lui, își dădeau seama de starea jalnică a animalului. Mila nu-i greu să se nască în sufletul oamenilor, trebuie doar să audă o chemare. Veni întâi băcanul din colț, apoi un vânzător de alune care își abandonă taraba, un gunoier și un șofer de taximetru, care opri alături.

— Ce vreți să faceți, doamnă? întrebară, gata s-o ajute.

— Să-l duc la spital, nu mă lăsați singură.

Nu o părăsiră. Șoferul plecă și în câteva minute se întoarse cu o camionetă. Scoaseră oblonul lateral și făcură din el o rampă. Băcanul își chemă asociatul și doi vânzători din prăvălie, cărora li se mai alăturară câțiva oameni de pe stradă și cu toții, împingând din greu, izbutiră să urce animalul, neputincios și supus, pe platforma camionetei.

Această întâmplare, cu totul inedită, căpătă oarecare răsunet datorită ziarelor, deși nu duceau lipsă de subiecte mai importante; tocmai atunci se vesteau vremuri grele pentru America, se apropia marea criză de la sfârșitul deceniului al treilea. Ca rezultat, calul se bucură la spital de o îngrijire nu mai puțin atentă decât s-ar fi cuvenit, în lumea oamenilor, unui magnat al finanțelor, chiar lui Rockefeler însuși. Nu s-a putut afla de unde fugise, sau cine îl abandonase, ceea ce ar fi fost o faptă mârșavă. Medicii nu și-au explicat cum căzuse în acea stare de anemie avansată, căreia se datora istovirea, căci nu-i descoperiră altă boală, și nici nu-l ajunsese bătrânețea. Poate suferise peste iarnă, din neglijența stăpânului, plecat să zicem în Florida, la căldură, uitând de el, deși greu aș înțelege o asemenea faptă abominabilă, după mine echivalentă cu o crimă; sau poate îl lăsase în grija unui grăjdar fără inimă; sau poate grăjdarul, om singur, căzuse la pat și acum zăcea el însuși într-un spital, nu mai puțin slăbit decât calul.

Dacă un asemenea om a existat, n-am avut cum să aflu, marea criză se declanșase între timp, era prin anii ‘30, ‘31, când se construia fenomenalul Empire State Building, în vreme ce America se zgâlțâia din temelie. Și iată, abia acum îmi vine în minte, calul putea să fie o victimă a crizei, poate stăpână-su nu era în Florida, ci se aruncase de la ultimul etaj al unui zgârie-nori, cum se aruncau atâția nenorocoși, ruinați peste noapte.

La sfârșitul lui mai, ultima lună de primăvară, când atmosfera la New York era încă plăcută, și Roosevelt, la Casa Albă din Washington, înconjurat de consilierii săi punea la cale faimosul New Deal care avea să scoată

America din criză, calul, înzdrăvenit, se întorcea în locul unde căzuse, pe strada 42, la casa doamnei Algeorge. Aceasta îl ducea de căpăstru, mândră ca o walkirie descălecată, și mulțimea de pe bulevarde îi făcea o mișcătoare manifestație de simpatie. Fete și băieți ieșiți de la școală, din biblioteci sau de la Universitate, de-a lungul întregului drum, de la spital până în strada 42, împodobeau grumazul calului cu ghirlande de flori, apoi intrau în cortegiul care se forma în spate, nu doar din tineret, căci la această sărbătorire se asocia tot felul de lume. Deși încă în plină criză, oamenii parcă uitaseră grijile. Sigur că proporțiile erau altele, dar în mic, mersul triumfal al calului, printre buildingurile înalte, îmi amintea primirea delirantă făcută la New York, cu trei ani înainte, lui Lindberg, care traversase Atlanticul cu avionul, singur, într-un zbor fără escală.

Doamna Algeorge construise între timp un grajd civilizat în fundul curții, hotărâtă să păstreze calul și să-l îngrijească până la sfârșitul lui, sau al ei, pentru acest caz având grijă să lase dispoziții testamentare, care să-i asigure viitorul. Dacă fostul stăpân s-ar fi trezit în ceasul al treisprezecelea și ar fi venit să-l reclame, nu l-ar fi dat, iar în caz de judecată ar fi știut ce să spună, ca reclamantul să plece acoperit de rușine. Nu avu însă nici o neplăcere, dimpotrivă, numai bucurii care o făcură fericită la bătrânețe. Saci de ovăz soseau de la donatori, medicii veterinari de la spital veneau din propria lor inițiativă și refuzând orice onorariu, să constate cum îi mergea calului, dar poate era numai un pretext, cred că în realitate se legaseră de el și îi simțeau lipsa. Împotriva indiferenței presupuse de mine, vecinii din buildingurile apropiate, în mijlocul vieții trepidante a cartierului, se opreau la gard, și era o binefacere pentru ei să vadă cum calul păștea pe mica peluză sau cum doamna Algeorge îl țesăla în ușa grajdului și îi împletea coama.

După ce se întorsese refăcut de la spital, calul era o mândrețe a rasei, argintiu la culoare, de unde în starea lui jalnică de la început, murdar și nețesălat părea scos din cenușă. Am o fotografie a lui și mărturisesc că un asemenea exemplar nu mai văzusem, nici chiar între cei pur-sânge. Particularitatea frapantă era că pe fondul argintiu coama și coada erau negre, legate între ele, tot lungul spinării, de o dâră ușor șerpuită, de aceeași culoare închisă. Dar și mai minunat, de la greabăn porneau în trei linii ușor convergente o înșiruire de romburi negre, parcă pictate, care coborau pe picioarele din față, micșorându-se treptat și apropiindu-se între ele, până dispăreau, contopite, în dreptul genunchilor. Era o podoabă nemaiîntâlnită,

iar calul, cu totul al lui mi se părea o minune a naturii. Oamenii care se opreau la gard, să-l privească, aveau de ce să se bucure și pe urmă toată ziua li se părea mai frumoasă, deși criza bântuia încă.

* * *

Datorită acestui cal ajunse Miron s-o cunoască pe doamna Algeorge; fusese și el unul din cei care se opreau la gard, să privească în curte. Era uimit și de faptul în sine, că exista un asemenea animal în inima Manhattanului, dar și mai mult îl miră să audă că doamna bătrână din curte îi vorbea calului cu vorbe din limba română. Intrigat, deschise portița…

Nu, doamna Algeorge nu mai vorbea românește, uitase în deceniile cât trăise în America.

Se spune că oamenii transplantați între străini a căror vorbire le-a devenit proprie, pe patul de moarte se pomenesc, fără voie, spunându-și ultimele gânduri în limba lor maternă, reînviată prin minune pentru o ultimă licărire de viață. Se poate să fie așa, dar n-am avut exemple.

Doamna Algeorge nu înțelese nimic când Miron i se adresă în românește.

— Dar v-am auzit vorbind adineauri, doamnă!

— Nu, vi s-a părut, domnule!

Era sinceră; înconjurată de oameni a căror limbă o vorbea din tinerețe, nu-și dădea seama că se adresa calului cu vorbe uitate, fiindcă el trezea în subconștientul ei o relație veche, din copilărie și adolescență, când probabil avusese cai în curte. În America vorbea tot timpul cu oamenii, niciodată cu caii. Primul pe care îl vedea, prăbușit în poartă, și căruia simțea nevoia să se adreseze, trezise în ea reminiscențe ale limbii ei de altădată; calul era o amintire crepusculară, suficientă să-i readucă în memorie, fără știința ei conștientă, câteva din vorbele de multă vreme uitate.

Acel cal era o predestinare; datorită lui ajunse Ștefania la doamna Algeorge. La stăruința lui Miron, care nu găsise altă soluție, aceasta conveni să-i dea lecții de canto, și mai mult decât atâta, să-i închirieze etajul. La început, când se apropia de casă Ștefania fu dezamăgită; pentru ea, convertită, deși cu oarecare temeri, la stilul orașului, o locuință patriarhală între zgârie-norii din Manhattan i se părea c-o trimite înapoi, într-o lume provincială, anchilozată. Însă cum văzu calul păscând iarba din curte, în sufletul ei se petrecu o mutație bruscă, o întoarcere la vremea regretată, în secret, când umbla în picioarele goale prin grădină și mergea cu căruța la

piață să vândă legume. Ignorându-i pe ceilalți, Miron și Leonard, care o conduceau, se repezi în curte și se agăță de grumazul calului, ca de un prieten regăsit, mângâindu-l, sărutându-l și spunându-i cuvinte de dragoste.

— Cum îl cheamă? întrebă, fără să-i dea drumul din brațe.

Era pe cât de ciudat pe atât de evident că doamna Algeorge nu înțelegea. Miron traduse; ea făcu ochii mari, mirată:

— Este calul meu și n-am altul. Să fi fost doi, sigur că ar fi trebuit să dau fiecăruia câte un nume, dar așa, de ce ar fi nevoie? Este calul meu, unu, n-am altul. Îl iubesc foarte tare!

Aceste cuvinte câștigară sufletul Ștefaniei. Se duse și sărută mâna doamnei Algeorge. Aceasta nu era mai puțin câștigată; o cuprinse în brațe și o sărută pe frunte, cum ar fi binecuvântat-o.

— Doamnă, se rugă Ștefania, îngăduiți-mi să-i dau eu un nume. Am avut un cal la mine acasă, uneori mi-e dor de el, mă doare inima. Pot să-i spun Micu?

Oare n-o durea inima mai mult după lăutarul ei din Colentina? Nu mai știa nimic de el, unde se angajase. Dacă intra într-o orchestră simfonică, s-ar fi putut ca într-o zi să facă un turneu în America.

Leonard interveni, dar nu din gelozie; pentru el Micu încetase să existe din ziua când stătuse cu Ștefania pe prispă și-i examinase tălpile arcuite și călcâiele netede, cu pielea roză.

— Mai bine să-i spunem Marin.

Se gândea la domnul Pretoreanu, și nu în derâdere, ci cu admirație. Căci dacă l-ar fi pus în regnul cailor, era sigur că ar fi câștigat toate cursele de obstacole, ca primul pursânge din lume.

Marin rămase numele calului.

* * *

Odată cu venirea toamnei când la New York reînvie mișcarea artistică, Leonard se înscrise într-o asociație de compozitori care cultivau o muzică ultra modernă, deși curentul predecesor, mult mai moderat, încă nu ajunsese să se impună; era o școală extravagantă, care într-un fel anunța curentul hippy, necunoscut încă; doctrina ei consta în negarea tuturor câștigurilor obținute de la Bach, pe cei dinainte refuza să-i cunoască, până la generațiile de după primul război mondial, nu îndestul de îndrăznețe, care încă voiau să folosească sunetul ca mijloc de exprimare, în loc să pună în locul lui zgomotul. Era o școală mai degrabă anarhică, rămasă fără urmări și

neconsemnată în istoria muzicii, ceea ce socotesc a fi regretabil, fiindcă așa, lumea de astăzi nu poate afla toate convulsiunile prin care a trecut spiritul omenesc într-o vreme destul de apropiată. Și este de presupus că nenumărate alte școli, care probabil au existat și au urmărit să schimbe evoluția artei, au rămas cu totul necunoscute.

Leonard frecventa această școală mai mult ca să-și dea pinteni, temându-se că insuccesul muzicii lui moderne se datora moderațiunii. El nu adera la toate negațiile școlii, nu se gândea să-i devină slujitor devotat, dimpotrivă, să-și păstreze crezul propriu și să împrumute numai curajul de a-l aduce la îndeplinire. Nu-l pot socoti un trădător, fiindcă nu avea ce să trădeze, școala nu dăduse deocamdată nici un fel de roade. Membrii ei, vreo cincisprezece la număr, nu alcătuiau o societate boemă, cum își închipuia Leonard, ci mai degrabă una interlopă, dar el nu avea de unde să știe că mai toți își câștigau existența nu prin expediente, ci prin mijloace reprimate de lege. Spre norocul lui, se retrase înainte ca grupul să aibă de-a face cu poliția.

Deocamdată se adunau seara, la un sediu improvizat, într-o magazie părăsită, în Greenwich Village, cartier a cărui lungă istorie a fost, este și astăzi, într-o continuă evoluție, între artă, desfrâu și mizerie. Înainte de a prezenta vreo operă, participanții colaborau, prin discuții și prin experimente, la crearea unor aparate de produs zgomote și la elaborarea unui sistem de notație potrivit cu ele. Scândura frântă pe genunchi e un exemplu, nu atât de simplu pe cât este enunțul; pentru a obține efectul dorit, scândura trebuia să fie de o anumită esență, de-o anumită lățime și grosime; orientarea fibrelor avea de asemenea importanță, ca și starea de umiditate a lemnului, care făcea să varieze zgomotul într-o gamă de zece sau douăsprezece tonuri. Bineînțeles, acestea depindeau și de felul execuției, mai lente sau mai rapide, cu o mișcare continuă sau stacată. Deoarece școala nu s-a impus, nu mi se pare potrivit să dau mai multe amănunte; am de precizat numai că procedeele au fost imitate de alte școli, mai norocoase, care le-au și perfecționat de altfel, astfel că unele sunt adoptate în compoziții moderne, viabile.

Zgomotul farfuriei sparte, în duet cu al strachinei era un alt mod de exprimare a unor gânduri, sentimente sau stări de spirit umane. Mi-e tare teamă să nu se creadă că vreau să iau în râs acea activitate omenească, exagerând-o până la comic. Nimic din ce-am spus nu îngroașă realitatea; singurul reproș care mi s-ar putea face este acela că n-am spus totul.

După revoluțiile sociale, urmează cele încercate de artă. Uneori, chiar dacă primele reușesc, celelalte eșuează; alteori, nu izbutește nici una, nici alta. Dar oricum, n-au rămas anchilozate nici plastica, nici literatura, și nimic din ceea ce reprezintă dorință omenească de creație.

Un pas înainte a făcut școala din Greenwich Village, când la zgomotele obținute cu mijloace de felul celor amintite mai sus a admis sursele vii, unele foarte expresive și spectaculoase, cântecul greierului, de o gingășie extremă, în contrast cu orăcăitul broaștei, apoi behăitul oii, grotescul răget al măgarului sau mugetul boului, atât de languros și nostalgic. Executantului, ca să-l numesc așa pe cel care manipula aceste făpturi vii, i se cerea multă îndemânare, virtuozitate dacă admiteți, ca ele să intervină în clipa dorită, în ritm cu restul ansamblului.

Leonard trebui să-și aducă și el contribuția, altfel devenea suspect, și compuse un concert în trei mișcări clasice, legate între ele, fără pauză, allegro, adagio, presto, pentru clarinet și pentru fierăstraie, izbutind să impună în ansamblu un instrument clasic; fu admis, fiindcă efectul era din cele mai stranii, și nu contrazicea spiritul școlii. Fierăstrăul nu era acela folosit încă dinainte, după cum este folosit și astăzi în unele orchestre, un fel de joagăr, o lamă elastică, putând să emită, prin arcuire, sunete glisate, melodioase, caracteristice și inedite. Ci binecunoscutul instrument de tăiat lemne, atât de răspândit în lume, care introducea în muzică fâșâitul oțelului frecat cu lemnul. Lemnele, de un metru, se așezau pe patru capre obișnuite, nu aveau de ce să fie inovate, își făceau treaba prea bine în forma lor clasică. Însă în ceea ce privește lemnul, interveneau complicații, se cereau esențe diferite, ca și la scândură de altfel. Fagul dădea un anumit sunet, stejarul altul. Pe lângă acestea, în compoziția lui Leonard erau prevăzute și specii mai puțin dense, bradul și salcia. Fără să fi ascultat vreodată acest concert, îmi închipui ce varietate de sunete puteau să scoată cele patru fierăstraie, dacă erau mânuite cu suflet. Pe lângă ele, clarinetul apărea ridicol, ceea ce cred că se și urmărea, să arate rolul lui anacronic.

Deși venea regulat la întrunirile lor teoretice și experimentale, Leonard nu legase prietenie cu niciunul din membrii grupului. El, unul, nu avea ce să piardă, paguba ar fi a mea, în cazul că vreunul din ei merita să devină personaj în carte; dar chiar și așa, nu știu dacă aș fi avut unde-l pune, nu duc lipsă de tipuri ieșite din comun; chiar Leonard este unul, și Ștefania, și doamna Algeorge, cu calul, ca să rămân în cadrul recent al povestirii. Dar

oare există cineva neieșit din comun în speța umană, fie că l-ar caracteriza nu geniul, ci prostia?

Leonard ca tip de om era un nesocial, nu-l interesau evoluția și starea umanității, ci fenomenele naturii, prin ele se simțea chemat spre muzică. În America existența negrilor, în nord și în sud, îi era indiferentă. La fel istoria țării, cucerirea vestului sălbatic și goana după aur. În călătoria făcută peste vară, în nord, de la un ocean la altul, nu-l impresionase nici Boston, vechi centru de cultură al Statelor Unite, nici Chicago, metropolă a prosperității, preocupată însă și de artă, nu doar de bogăție. Gândul lui era rămas la Niagara, care îi crease în suflet o avalanșă de sentimente mai puternice decât însăși cascada. Se uitase ceasuri întregi cum cădeau apele, volume imense că păreau munți lichefiați, aruncați în aer cu dinamită. Impresia de forță a naturii îl dinamiza pe el însuși făcându-l să creadă că ar putea să înfrunte cu pieptul gol năprasnica prăbușire. Plecat de acolo, tumultul și vuietul îl urmau pretutindeni, fără întrerupere. Era o obsesie, devenită pedeapsă și nu putea să scape de ea decât transpunând-o în muzică. Însă, oricât de moderne ar fi fost mijloacele lui, nu i se păreau suficiente spre a-și exprima sentimentele, cu deplina lor forță, de aceea trebuia să și le îmbogățească. Știa că nu-i va fi ușor, școala din Greenwich Village era o treaptă insuficientă, nu se îndoia, trebuia s-o escaladeze, ca să ajungă la altele, încă necunoscute. Între timp, în sunetele fierăstraielor care tăiau lemne, în pârâitul scândurilor crăpate și al tuturor mijloacelor folosite de școală în compoziția muzicală, cascada Niagara îi urla în ureche. Răgetul măgarului și mugetul boului nu puteau să se mai audă decât în imaginație.

Capitolul 11

Înghețul fluviului Niagara. Prăbușirea podului din fața cascadei, echivalent cu explozia bombei atomice, încă nebănuită de lume. Miron, căsătoria fictivă, justificată mai târziu, nu mistic, ci anatomic. Muzica lui Leonard, la prăbușirea podului: „Goliat contra Goliat”, devenită „Venus contra Venus”, dovada labilității lui de spirit. Cavalcadele Ștefaniei la New York. „Cântecul calului”.

Venise luna ianuarie cu geruri neobișnuite chiar și pentru nordul Americii. Leonard nu asculta știrile la radio, nu citea nici ziarele; de la Miron află că râul Niagara, care venea din lacul canadian Ontario și

alimenta cascada, înghețase, până în profunzime. Știrea făcu asupra lui o impresie puternică, își închipuia că însăși cascada era prefăcută într-un sloi gigantic, devenind aievea un munte, dar nu fluid, cum îl văzuse, prăbușindu-se încontinuu, ci solidificat, într-o tăcere încremenită. Apele fluviului, care continuau să vină la vale fiindcă nimeni n-ar fi putut să zăgăzuiască lacul, treceau pe deasupra stratului gros de gheață, până se prefăceau și ele în sloiuri și așa continuau să alunece spre cascadă, împinse de altele, formate în urmă. În urechea lui Leonard muzica întrevăzută se schimba clipă de clipă, în locul mugetului scos de apele prăbușite se auzeau scrâșnetele și bușiturile sloiurilor, care denaturau imaginea lui auditivă, transformând-o într-un bombardament terifiant, capabil să-i spargă timpanele. Trei nopți la rând după ce aflase vestea, se trezea noaptea cu capul strâns în mâini, ca să-și astupe urechile. În a patra dimineață, în fața casei unde locuiau, la doamna Algeorge, apăru Miron, cu o camionetă, transformată în cabină de călătorie, cu toate amenajările; aparținea agenției și o folosea în drumurile lui prin America, în vacanțe sau pentru afaceri.

— Haideți cu mine! se adresă Ștefaniei și lui Leonard. Podul de peste Niagara se prăbușește! Un asemenea spectacol nu s-a văzut de când există omenirea și nici n-o să se mai vadă!

Nu putea să știe nimic de bomba atomică, deși în laboratoare secrete, bine păzite, ea se pregătea, cu știința sau fără știința savanților care urmăreau să ajungă la dezagregarea atomului. Mulți dintre cercetători se gândeau la un folos pașnic, să pună la îndemâna omenirii o sursă de energie uriașă și inepuizabilă. Printre aceștia era von Hasse și echipa lui din buncărul domnului Pretoreanu, unde se aflau pe cale să construiască prima pilă atomică din lume.

* * *

Podul de peste Niagara, lung de patru sute de metri, era o construcție metalică, unică, alcătuită dintr-un singur arc, sprijinit pe cele două țărmuri. Se socotea a fi cea mai spectaculoasă lucrare a vremii, fusese gata cu doi ani înainte de sfârșitul celuilalt secol, și după calcule putea să reziste oricărei încercări, fie ea chiar o calamitate. În patru decenii de existență, asigurările date de proiectanți și constructori nu fuseseră dezmințite. Dar acum, în al patruzeci și unulea an, cu un îngheț de proporții nemaivăzute, sloiurile îngrămădite la capetele arcului metalic creșteau în înălțime, amenințând să închidă întreaga boltă. Cu toate măsurile de apărare luate în

pripă, primejdia creștea repede, până ce se anunță că prăbușirea podului nu mai putea să fie evitată. Pentru numeroși oameni, doritori de senzații puternice, ar fi fost un spectacol care nu poate fi văzut nici măcar la un secol o dată, ci la un mileniu, lăsând la o parte erupțiile vulcanice și cutremurele de pământ, neprevăzute, ca să poată aduce public, și chiar dacă ar aduce, din spectatori s-ar transforma în victime.

Nu mă simt în stare să analizez starea de spirit a oamenilor dornici să asiste la catastrofe, organizate sau naturale. Să fie în ei o morbiditate, o sete de violență, sau, dimpotrivă, un surplus de energie virilă? Sociologii, psihiatrii și psihanaliștii, și oricine gândește și judecă ar putea să aibă păreri controversate. Mă întreb, analizându-mă pe mine însumi: mi-ar fi plăcut să văd cum cade un bloc la cutremur, admițând că m-aș fi aflat în deplină siguranță? …Să fie adevărat că într-o vreme se organizau ciocniri între două trenuri care se întâlneau cu viteza lor maximă exact în fața tribunelor ințesate de public? Bineînțeles, fără călători și fără mecanici, altfel ar fi fost prea de oaie! N-am văzut, dar pot să-mi închipui violența spectacolului, mase de metale descompuse și aruncate până la ceruri. Observ că pentru zgomot nu găsesc adjective suficient de puternice, nu cred că există și socotesc că nici nu trebuie născocite. Ce aveau de câștigat și ce de pierdut oamenii la un asemenea spectacol? Deveneau mai buni, sau mai răi decât înainte? Iar eu, unul, să mă fi aflat acolo, aș fi plătit o sută de dolari pentru un loc în tribună?

* * *

Cabina, cu patru paturi înguste, suprapuse două câte două în borduri și despărțite cu o perdea la mijloc, era montată pe un sașiu Ford, cu un motor ultimul tip, de opt cilindri în V, care a făcut epocă, faimosul V8, mai greu de echilibrat, dar de o concepție mult mai firească, fiindcă lungimea arborelui cotit, piesă esențială, se reducea la jumătate, devenind astfel mai robust, mai puțin solicitat la torsiune și mai puțin expus vibrațiilor. Într-adevăr, în mers, cu o viteză moderată nici nu se simțea existența motorului, mașina părea un duh al șoselei, o vrajă. Conducea Miron, în dreapta lui ședea Ștefania, apoi Leonard și pe canapeaua confortabilă rămânea loc pentru un al patrulea.

— De ce n-ai luat-o și pe soția dumitale?

În opt luni de când erau acolo, nu o cunoscuseră, parcă nici n-ar fi existat, Miron nu o scotea în lume, o ținea în casă, ca în Turcia. Uneori se

întrebau dacă avea într-adevăr o nevastă. Sau era șchioapă, pocită, înapoiată? Nu-i invitase niciodată în căminul lui, nu știau unde locuiește.

— N-are cu cine să lase copiii; nu se încrede în nimeni.

Avea deci și copii, cel puțin doi, dar când putuse să-i facă, de cât timp era însurat, când abia împlinise douăzeci și trei de ani, dacă nu cumva exagera cifra, căci altminteri părea încă un copilandru. La plecarea lor din America, un an mai târziu, Ștefania și Leonard nu știau despre el mai multe decât în seara venirii, când îi invitase la dejun, apoi la dineu, în restaurantul hotelului Plaza.

Șoseaua mergea spre nord-vest, aproape în linie dreaptă, era curată, câmpul însă zăcea sub un strat de zăpadă înghețată. Din loc în loc întâlneau câte un vânător, cu un iepure agățat de tolbă; aveau barba, mustața și sprâncenele pline de promoroacă, semne ale gerului de afară. În cabină însă era cald ca în casă, bărbații stăteau în cămașă, Ștefania într-o bluză subțire, pulovărul și-l înnodase pe mijloc, nu de frig, ci fiindcă o ținea mai dreaptă, nu-i plăcea să se încovoaie, când o prindea oboseala; aveau de mers zece ore.

Faptele se întâmplau în iarna anului 1938, și era prima oară când aflam că un automobil avea instalație de încălzire. E imposibil să înțeleg de ce în privința aceasta mintea omenească a evoluat cu atâta încetineală. În ceea ce mă privește, n-am beneficiat de-o asemenea instalație decât la zece ani după terminarea războiului; până atunci iarna înțepeneam de frig la volan, iar picioarele îmi înghețau bocnă. Ar fi fost ușor să se realizeze un sistem de încălzire, apa fierbinte din cămașa motorului ne stătea la dispoziție fără nici o cheltuială de energie, dar constructorii în loc s-o aducă în cabină, într-un fel sau în altul, o trimiteau să se răcească în radiator, pierzându-se de pomană în atmosfera înghețată. Dacă i-am propus odată unui mecanic să îndreptăm lucrurile, m-a privit mirat și neîncrezător, și mi-a răspuns, nu că n-ar fi posibil, ci că nu se obișnuiește. De obișnuit începuse să se obișnuiască pe alocuri, dovadă camioneta lui Miron, dar mai trebuia să treacă timp până să ajungă la o folosință curentă. Cine vrea să reflecteze asupra acestei inexplicabile și neiertate rămâneri în urmă, să nu uite că prima bombă atomică explodase cu zece ani înainte de a mă bucura de încălzirea mașinii.

Pe drum, mâncară doar sandvișuri și băură cafea din termos, fără să facă popas pentru masă. Prin Buffalo, unde ajunseră seara, trecură fără oprire și mai merseră încă vreo oră, până la Niagara Falls, un orășel aflat în

apropierea imediată a cascadei. Vuietul ei s-ar fi auzit până în case, să nu fi fost înghețată; se auzeau sloiurile, scrâșnind și bubuind de tremura pământul. Viziunea lui Leonard suferea o bruscare, în locul sunetelor cunoscute, asupra cărora medita de cinci luni încheiate, apăreau altele, mai brutale, dar mai simple; cascada în mișcare avea mult mai multe glasuri, iar modulațiile ei, fulgerător de rapide, păreau infinite.

Hoteluri erau puține, și nicăieri nu se găseau camere libere. Prevedeau de altfel și nu rămâneau în stradă, aveau camioneta, cu o sobiță de benzină, perfecționată, care nu dădea nici miros, nu scotea nici gaze toxice, ieșeau pe un coș lung, în serpentină, ca să nu se piardă decât puțină căldură. Nu merseră însă chiar la cascadă, ar fi fost greu să se așeze pe întuneric, parcară în fața unuia din hoteluri. Miron se interesă la portar despre situația podului

— Se pare că mai ține două-trei zile.

A doua zi, drumul spre cascadă era plin de oameni; de o săptămână așa veneau, în fiecare dimineață și se întorceau abia seara, cu speranța că deznodământul n-o să se producă până a doua zi dimineața. Alții însă, mai ales cei veniți de departe, înnoptau pe insula Goat, sau de partea cealaltă a fluviului cuprins de ghețuri, în Canada; se adăposteau în case pe roate, încă puține la vremea aceea, în corturi, ca eschimoșii, sau înghesuiți în automobile, trăgând tot timpul cu urechea afară. Din când în când aprindeau farurile. Toate automobilele erau oprite în așa fel ca să poată lumina podul. Se aflau acolo peste o sută de mii de oameni, preocupați să nu piardă spectacolul. Îmi închipui ce dezamăgire ar fi simțit cineva, ce ciudă, ce mânie, ce disperare, dacă după un drum lung și o așteptare atât de prelungită în ger și în bătaia vântului cu ace de gheață, ar fi lipsit tocmai în minutul cel mai dramatic.

Prăbușirea a ținut mult mai mult decât se așteptau oamenii, parcă s-a desfășurat ca într-un film luat cu încetinitorul.

Desigur că s-au făcut filme, care poate mai există și astăzi, dar n-am cunoștință de ele; nici măcar de o fotografie, din clipa cea mai interesantă; folosind acest cuvânt nu vreau să fiu cinic, când două mii șase sute de tone de oțel erau aruncate în aer. Așa a fost, ca o explozie atomică.

Dacă totuși am în minte imaginea completă a prăbușirii, ca și cum aș fi văzut-o la fața locului, o datorez muzicii lui Leonard, care fusese într-adevăr martor.

S-a întâmplat la 27 ianuarie, după o așteptare de trei zile. Vegheau cu rândul, zi și noapte, el cu Miron, deși chiar Ștefania era acolo, la fel de atentă. Alții așteptau de o săptămână, de când se aflase că nu mai există scăpare.

Nu știu dacă era dimineața sau după-amiază. Cine a fost atent a putut să prevadă cu ore mai înainte, natura intrase într-o zvârcolire apocaliptică, gemea și se ondula nu doar gheața, ci și pământul, se vedeau vălurindu-se, împreună cu tot peisajul, copacii se îndoiau de la jumătate, gata să se frângă sau să se smulgă din rădăcină. Când camioneta începu să trepideze și să se zbată ca prin hârtoape, își închipuiră că era sfârșitul. Podul, zgâlțâit din încheieturi, continua să reziste, înclinat pe o parte, scrâșnea fierul, arunca niturile ca din pușcă, era în el o zbatere de moarte, dar rezista, nu voia să se rupă, trebuiau să vină încă alte forțe potrivnice.

Muzica, odată scrisă, nu lăsa să se vadă prin ce zbateri trecuse ea însăși; în dramatismul ei, condus cu dibăcie spre culmea exasperantă a deznodământului, părea o elaborare cursivă, decurgea ca o povestire, sunetele înlocuiau cuvintele, dar e prea puțin spus, treceau dincolo de ele, exprimau mult mai multe decât un om ar fi putut să vadă cu ochii și să audă cu urechile. Recunosc că judecata mea este părtinitoare, n-am sperat deloc ca lumea să judece la fel cu mine, de aceea mă miră ropotul de aplauze, furtuna izbucnită în sală, la prima audiție a tabloului simfonic datorat lui Leonard, *Goliat contra Goliat*. Nu cunoșteam dedesubturile de organizare a concertului.

Era o compoziție într-o singură mișcare și nu dura decât cincisprezece minute, exact timpul cât ținuse încleștarea gheții cu oțelul. Leonard nu urmărise să transfigureze faptele, ci doar să le descrie, în forma lor primară, dar cu alte mijloace decât cele folosite până atunci în muzică. Nu era vorba de instrumente noi, în această privință abandonase cu totul principiile școlii din Greenwich Village, care bineînțeles se socoti trădată. El folosea formația simfonică a timpului, căreia nici măcar nu-i adăugase mai multe alămuri, ceea ce, judecând simplu, mi se părea că ar fi fost de o primă necesitate la o asemenea temă; dar, cu un rafinament greu înțeles de mine, folosea efecte inverse, izbutind să redea lupta lui Goliat cu el însuși, în dubla lui întrupare, de oțel și de gheață, printr-un contrapunct între două flaute; deși procedeul mă stupefiază, recunosc că efectul depășea, ca forță de expresie, posibilitățile oricăror alte instrumente, oricât ar fi fost ele de puternice, de strivitoare, pe lângă flautul fragil până la inconsistență.

Audiția o organizase Miron, într-o sală de gimnastică de pe strada cincizeci și trei; pentru un compozitor necunoscut nu exista altă soluție, nici un șef de orchestră nu s-ar fi ostenit să-i citească partitura. Chiar orchestra era improvizată, din instrumentiști fără angajament, dar nu lipsiți de pretenții. Leonard trebui să reducă repetițiile la una singură și execuția fu destul de aproximativă, pe alocuri improvizată. Mi-a fost rușine de ideea că arta poate fi înjosită într-o asemenea măsură, când am aflat că spectatorii nu erau decât șomeri de pe stradă, oameni fără nici o pricepere la muzică, adunați de Miron și plătiți să aplaude.

Știa sau nu știa Leonard în ce constase succesul lui de o seară? Știa sau nu știa Ștefania?

Concertul nu se repetă, Miron nu făcu nici o propunere în această privință, ar fi costat prea mulți bani, și nici el nu mai avea energie să-l organizeze; apoi, nu înțelegea nici scopul. Domnul Pretoreanu, consultat, îl sfătui să lase lucrurile baltă. Leonard nu mai aduse niciodată vorba de concertul său; e un motiv să cred că își dăduse seama de farsă, măcar cu întârziere.

Un an mai târziu, când nu începuse războiul al doilea, am auzit la Ateneul Român aceeași piesă, dar transformată pentru o formație redusă la două flaute și patru timpani; fondul muzicii nu era schimbat, titlul însă, diferit total de primul, devenise *Venus contra Venus*. Am ascultat-o și eu, alături de publicul obișnuit al sălilor de concerte, printre care erau și oameni pricepuți la muzică, nu ca șomerii de la New York. Pe urmă am comparat-o cu o imprimare de disc, primitivă, făcută la prima audiție. Nu mai știam ce să cred, putea să fie și *Goliat*, putea să fie și *Venus*.

Eu am păstrat însă prima impresie, datorită căreia am izbutit să-mi imaginez prăbușirea podului de peste Niagara, de parcă aș fi văzut-o aievea, deși era redată numai prin contrapunctul a două flaute. Omul este foarte receptiv la sugestii. O cutie de chibrituri strivită cu pumnul, cu trosnetul amplificat de sute de ori, sau de o mie, ar reda întocmai ceea ce au auzit cei o sută de mii de oameni, martori ai prăbușirii. Două mii șase sute de tone de oțel au rezistat zile în șir gheții de cinci, șapte, nouă sute de mii de tone în greutate. Alte zece tone, nimica toată, l-au făcut să se încline; dar bătălia era pierdută dinainte. A fost nevoie doar de încă o tonă peste sutele de mii, ca podul să explodeze, aruncat în aer ca o cutie de chibrituri făcută fărâme.

Nu spun că oamenii au auzit detunătura, ar fi fost imposibil, era asurzitoare, ci au receptat-o cu alte simțuri. Zgomotul adevărat, redus la

capacitatea de recepție a urechii umane, nu putea să fie redat decât de două flaute.

* * *

Ștefania și Leonard locuiau la doamna Algeorge, care le închiriase etajul, două dormitoare cu un salon la mijloc. Toate trei încăperile aveau ferestrele înspre curte; dacă priveai în sus, vedeai buildingurile de cărămidă brună, posomorâtă; în jos, vedeai iarba. Când se trezea dimineața, Ștefania ridica transperantul numai de o palmă, ca să nu poată privi buildingurile; în ansamblul lor și în perspectiva prelungă a Manhattanului îi plăceau, forța lor verticală o exalta într-atât că i se aprindeau obrajii iar inima își dubla pulsul. N-ar fi vrut și n-ar fi putut să trăiască toată viața la New York, dar așa, aflată în trecere, orașul trezea în ea o forță ascensională atât de evidentă și de sugestivă, încât se simțea capabilă să zboare până la înălțimea zgârie-norilor, să-și lipească nasul de ferestre și să vadă ce făceau oamenii înăuntru. Chiar dacă umbla pe stradă, atingând asfaltul în ritmul pașilor, elementul ei rămânea aerul. Pământul nu-l regăsea decât atunci când umbla cu picioarele goale prin iarbă. Odată cu venirea primăverii, timpul cât nu era la lecții cu doamna Algeorge și-l petrecea în curte, în tovărășia lui Marin, calul care păștea iarba. Păștea sistematic, trăgând brazde de jumătate de metru lățime, de la un capăt al peluzei la altul; cositul cu mașina devenea inutil astfel.

Trecuse de mult vremea când în Manhattan, spre partea lui sudică, erau școli de echitație și grajduri care închiriau cai de călărie. Mulți oameni, nu cei mai bogați, aveau atunci grajd și cai, la ei acasă. Cavaleri în costume potrivite cu ocazia însoțeau la plimbare, pe străzile orașului, tinere amazoane elegante și uneori zvăpăiate. Fetele cu educație religioasă își făceau cruce și așa invidia apărea drept credință cucernică.

Acest obicei pitoresc a dispărut astăzi, generațiile tinere nu știu de el, de aceea, filmul cu șeriful călare, mergând la trap pe bulevarde, între buildinguri cărora nu li se vede terminația fără să-ți dai capul pe spate, a stârnit multă veselie, ceea ce prinde bine oricui, în stresul vieții moderne. Dar afară de acela din filme, nimeni nu putea să vadă un șerif călare la New York.

În schimb, o văzură pe Ștefania. Miron îi procură harnașamentul, apoi cizme și pantaloni de călărie; în sus rămase doar cu o bluză, nu-i plăcea sacoul țeapăn, de amazoană și încă mai puțin ar fi putut să-i placă pălăria.

Umbla cu părul liber, retezat mai jos de ceafă și răvășit pe frunte, cu o floare la butoniera bluzei. Polițiștilor care ar fi vrut s-o oprească, le zâmbea atât de cuceritor încât o lăsau să treacă și rămâneau cu gâtul țeapăn. De altfel, printr-o omisiune a legii, călăritul nu fusese interzis niciodată; dispăruse de la sine, odată cu înmulțirea automobilelor. Ștefania traversa Manhattanul de-a latul, pe strada ei, mai puțin circulată, de la East River până în fluviul Hudson. Mai târziu ajunse în Central Park, o adevărată moșie în mijlocul orașului. De acolo o lua pe Broadway în sus, până dădea de câmp și pădure.

Acea perioadă, când fata din Colentina se regăsea pe sine, într-o formă evoluată dar fără să fi pierdut nimic din zestrea primară, fu cea mai productivă, cred că atunci s-a format instinctul ei artistic, independent de societate, bazat pe contactul picioarelor goale cu iarba, și pe mersul călare, în contrast cu lumea motorizată, care ajungea prea repede de la un orizont la altul, fără să simtă peisajul și aerul.

Singura lipsă pe care o resimțea atunci era o iubire nouă; Leonard devenise de mult o obișnuință. Ea nu avea educația constrângerii, ca atâți oameni, ca toți poate, care acceptă un continuu statu quo, ca singur mod de viață posibil. Însă știa că iubirea nouă n-o va găsi în America; poate ar fi găsit-o în timpul goanei după aur, un cowboy.

* * *

Paralel cu compozițiile lui rafinate, greu de-a fi înțelese, Leonard scria cântece pentru Ștefania. La sfârșitul lui iunie, înainte de a veni zăpușeala umedă a lunilor de vară, Miron aranjă ca Ștefania să participe la un spectacol colectiv, majoritatea debutanți, toți încrezuți, socotindu-se geniali, chiar dacă nu spuneau cu glas tare. N-avea ce să caute între ei, Miron însă o convinse să accepte, era un prim pas, nu putea să apară dintr-odată ca o vedetă. În program se înscrise cu două bucăți, una recentă, a lui Leonard, „Cântecul calului”, a doua un aranjament datorat tot lui, după „Glasul privighetorii”, vechea descoperire a Ștefaniei, o melodie instinctuală, alcătuită din triluri improprii vocii umane, emise de ea fără dificultate, de parcă ar fi avut cu adevărat glasul celei mai muzicale dintre păsări. Leonard îi adăugase opt variații, ca să îmbogățească tema inițială, căci oricât ar fi fost de măiastră aceasta, rămânea un motiv prea simplu pentru o sală de concert, unde lipsea ambianța nopții de vară, cu toate miresmele și

zvonurile naturii, care însoțesc cântecul privighetorii, ca un acompaniament irealizabil într-o altă ambianță, și oricum mai presus de resursele omului.

Elaborarea lui Leonard era o greșeală, dădea un caracter cult unei expresii simple, dar tulburătoare, prin repetarea uneia și aceleiași teme într-o singură tonalitate, emisă cu pauze și din puncte diferite ale scenei, după cum pasărea se muta dintr-un loc în altul, ceea ce făcea impresia unor modulații. Compoziția, cu variațiile ei rafinate, devenea un paradox, enunțat de altfel în chiar titlul cântecului, „Privighetoarea de Ziuă”; natura era astfel forțată pe față, căci privighetoarea nu cântă decât noaptea.

La cinci post meridian, ora concertului, afară era ziuă.

„Cântecul calului”, primul în programul Ștefaniei, era inspirat nu de Marin, care îi folosise lui Leonard doar ca imagine, fiindcă de la masa lui de lucru îl vedea mai tot timpul păscând iarba de pe mica peluză, și avea nevoie de un model viu, așa cum pictorul, ca să facă un nud, se uită la o femeie în pielea goală; e un procedeu recunoscut, nimeni nu se sfiește. Altminteri, nu făcuse decât să pună în muzică un text găsit întâmplător, al unui poet mort de mulți ani, așa că nu mai era nevoie să ceară moștenitorilor dreptul de folosință. Prietenia cu calul o ajută pe Ștefania să simtă muzica, altminteri improprie pentru ea, un cântec de cowboy, atât de răspândit și de iubit în America până și astăzi, când calul nu mai are în viața oamenilor rolul de altădată.

Necunoscând genul, nu pot să-mi dau seama de valoarea compoziției lui Leonard. Poate era de bună calitate, poate era inspirată, subiectul însă crea limite care nu se cuveneau și nici nu puteau să fie depășite. L-am ascultat pe un disc vechi, când l-am cunoscut pe Miron; tocmai atunci apăruse „microsionul” care a revoluționat istoria muzicii imprimate. „Cântecul calului” însă, ca și „Goliat”, era o înregistrare de amator, exemplar unic, făcut pe ceară, care nu se putea reproduce de multe ori, se uza repede și redarea era mult deformată. Cu greu am descifrat cuvintele, le-am înșirat unul după altul pe hârtie, și numai după ce am făcut unele completări în locuri indescifrabile, am putut să-i deslușesc înțelesul; m-a interesat, fiindcă rezuma o veche epică, știută din filme și din istoria Americii:

Sunt un cal bătrân obosit în lungi marșuri; o gloabă!
Dar și astăzi îmi scutur frâul și mușc zăbala,
Când aud pușca și tunul,
Și clopotul fortului dând alarma la atacul csiușilor,

Căci și eu am fost să cuceresc Vestul sălbatic.

Oricât ar fi fost de imperfect discul, am recunoscut vocea Ștefaniei, în ceea ce părea făcut să nu fie recunoscută. Căci, fără să aibă timbrul mutilat, rămânând la registrul ei cel mai jos, de contraltă, senzuală până la provocare, părea o voce de cowboy. Fiindcă pornea dintr-o dragoste, fiindcă iubea calul care, în mijlocul unei cetăți de fier și de piatră, îi reda libertatea, în natura ei de acasă, primitivă și fără limite. Poate pentru Leonard, care nutrea alte ambiții, cântecul fusese o joacă din vârful condeiului; niciodată n-avea să-l socotească un opus. Valoarea i-o dăduse Ștefania, dăruindu-se lui cum se dăruise prima dată iubitului ei de odinioară; dar nu se gândi la el nici o clipă, ea era ființa prezentului, așa avea să fie totdeauna, abia acum pot s-o definesc fără greșeală.

În afară de calitatea vocii și de puternica ei forță de interpretare, Ștefania avea și talentul mimicii, care nu era nici el altceva decât o trăire. Cu tot chipul ei strălucitor de tânăr, cu tot trupul suplu și plastic, ea își mișca în așa fel brațele și picioarele, încât, fără să-și piardă grația, izbutea să imite mișcările ostenite și împiedicate ale unui cal bătrân, o gloabă. Era un contrast inexplicabil între trupul ei tânăr și mișcările dezarticulate ale bietului animal epuizat în campanii. O asemenea izbândă nu se explică decât prin însușiri superioare oricărei pregătiri artistice, fiindcă Ștefania nu avea niciuna. Dar iubea calul și îi cunoștea mișcările, de când ani în șir îl mânase cu căruța de legume la piață; îl văzuse și voios, mergând în trap ca la lecții de echitație, și istovit, abia târându-și picioarele.

Publicul, de toate felurile, venit la acel concert colectiv să-și susțină preferații, rudele sau prietenii, lăsând la o parte datoria lor de conștiință sau de inimă, se ridică în picioare și-o aclamă zgomotos pe Ștefania, în felul american, cu tropăială și fluierătură; dacă n-ar fi fost primejdia de arest, ar fi tras și cu revolverele. Pentru cine nu cunoaște obiceiurile, ar fi semănat cu o demonstrație ostilă.

În schimb, sala rămase cu desăvârșire rece, la cântecul următor, „Privighetoarea de Ziuă”. Un om avizat ar fi amânat să-și dea părerea, izvora ceva de neînțeles în acel cântec, care parcă deschidea o fereastră spre un alt univers decât cel cunoscut de oameni. Era nevoie de meditație. Majoritatea însă se împotrivea, prin tăcerea ei de gheață, nu avea nevoie să mediteze, ai fi zis că se simțea jignită. Pretutindeni în Europa unde Ștefania

își repetă cântecul, care surprindea până la extaz și amețeală, publicul o răsplăti cu aclamații, iar cunoscătorii o declarară unică.

Calul face parte din istoria Americii și fiii acestei țări inimitabile, care călătoresc cu automobilul, au în vinele lor sânge de cowboy.

În schimb, privighetoarea nu trăiește în America, așa mi s-a spus: poate din 1938 până astăzi o fi fost aclimatizată. Nu știu, n-am auzit-o, n-am stat noaptea la pândă prin crânguri, nu stă nimeni, e nesigur. Astfel, chiar dacă privighetoarea a apărut și chiar a început să cânte, nimeni nu poate s-o audă.

În luna septembrie, când se va îmbarca pe pachebotul „France” să se întoarcă în Europa, am să dezvălui ce lua ea din America, și ce din ființa ei lăsa acolo.

Capitolul 12

Viața în Europa. Amenințările lui Hitler, anexarea Austriei. Dictatura regală în România, politică disperată. Coloana a cincea, înțelesul adevărat și originea cuvântului; transplantarea lui în America. Alegerile pentru președinție. Suzanei, mama lui Miron, i se arată fecioara Maria. Negoțul cu aghiasmă. Un înger trișează sistematic la pocher. Întors în țară, Leonard aderă la doctrina Arhanghelului, semnul lui de neputință. Destinul doamnei Algeorge, al calului și al Ștefaniei. Întâlnirea acesteia cu regele, în gara unde locomotivele iau apă. Inutilele demersuri regale.

Cât privește starea de spirit de pe vechiul continent, unde se întorcea într-o totală ignorare a evenimentelor vremii, lumea era neliniștită de Hitler, care tocmai atunci anexase Austria. Nu mă socotesc deloc sadic dacă reamintesc faptele, de mult date uitării. Aș vrea să mai trăiască astăzi oamenii politici din anii aceia, ca să-i chinuiesc, amintindu-le batjocura pe care au îndurat-o, făcându-se că o confundă cu binecuvântarea cerului. Și-apoi e bine să ne mai uităm din când în când în urmă, fiindcă istoria se repetă.

Numai cu câteva luni mai înainte, în martie, Hitler, sub cuvânt că viața cetățenilor germani din Austria este primejduită de atmosfera antinazistă, următoare asasinării cancelarului Dolffus, cerea, prin ultimatum, demiterea noului cancelar, Schuschnigg și formarea unui guvern nou, mai sigur. Regret că nu mă socotesc sadic, dar e o voluptate să-mi închipui astăzi ce s-ar fi întâmplat dacă Austria respingea somația. Ei bine, sunt sigur că Hitler

n-ar fi scos sabia, fiindcă o avea dată la ascuțit, și purta una de tablă. La fel cum un an mai târziu n-ar fi atacat Polonia, să nu-i fi picat în mână tancurile Cehoslovaciei, oferită peșcheș, la München, pentru câteva luni de pace.

Deci spun încă o dată că istoria trebuie amintită, fiindcă se repetă, de parcă nimeni n-ar mai avea imaginație, să vină cu o noutate.

Austria a acceptat cererea ultimativă; cred că până să afle răspunsul, Hitler a tremurat de frică. Schuschnigg a fost îndepărtat, a fost înlocuit guvernul, viața cetățenilor germani nu mai era în primejdie. Totuși Anschlussul s-a făcut, două sute cincizeci de mii de soldați ai Wermachtului se aflau în Austria, Hitler a venit la Viena și a primit defilarea. Mussolini, la început potrivnic, n-a avut încotro, a spus bravo! De aici înainte rolul lui a fost al câinelui de pe discurile de gramofon „His master’s voice”.

Față de acest eveniment cu grave urmări previzibile, întâmplările din România puteau să pară neimportante. În februarie, câteva luni înaintea Anschlussului, regele Carol al doilea, pe ducă, bănuind poate ce-l așteaptă după numeroase nechibzuințe, sau nebănuind și vrând numai să devină stăpân absolut pe țară, căci avea de unde lua exemplu, proclama o nouă constituție, care îi conferea puteri depline și închidea gura oricărei opoziții. Unii l-au aprobat, chiar oameni de bună credință, socotind că vrajba între partide era o primejdie mai mare decât dictatura regală. Discipolii Arhanghelului, o armată întreagă, deși rămasă fără vechea ei căpetenie, amenința să iasă din umbră și, cu spada însângerată în mână, să-și impună doctrina, ucigându-și adversarii, sub cuvânt că ar face parte dintre nevolnici, cărora li se jurase pieirea. Armand Călinescu, devenit prim-ministru, anul următor, în primăvara lui 1939, a izbutit să dea guvernării un suflu de energie, ținându-i la respect pe discipolii Arhanghelului decedat, de unde s-a născut impresia falsă că îi pusese pentru totdeauna cu botul pe labe. Era o iluzie, în toamna aceluiași an a plătit-o cu viața.

Dar America, oare ce făcea în vremea aceea de frământare a Europei? O, era atât de departe că nu-i păsa, și nu voia să se amestece! Rămăsese în urmă criza care o zgâlțâise; nu pot spune că o salvase un singur om, dar în istoria vremii așa scrie, eroul națiunii era președintele, Franklin Delano Roosevelt, care, deși paralitic, cu picioarele neputincioase, avea mâna puternică. Nu mă bizui pe nici un document să-i pun la îndoială meritele, legea lui, New Deal, indiferent de cine făcută, a redresat repede economia, dar, după mine, primul merit e al Americii însăși, care a pus umărul, cum la fel a făcut mai târziu, ca să-l răstoarne pe Hitler și să învingă Japonia.

De multe m-oi îndoi, nu mă îndoiesc că era un umăr puternic și invincibil!

În 1938, toamna, când Ștefania se îmbarca la New York pe pachebotul „France”, să se întoarcă în țară, unde aveau să fie momente de cumpănă, în America începea campania electorală pentru viitoarea alegere a președintelui. Roosevelt candida a doua oară și, spre a nu-și dezamăgi susținătorii, era nevoit să țină ascunse sentimentele față de Europa, prefăcându-se că soarta victimelor următoare ale lui Hitler îi era indiferentă. Bizuindu-se pe spiritul neintervenționist, datorat dorinței de trai bun și de liniște a cetățeanului american, sentimente atât de omenești, hrănite însă cu perfidie și de o coloană a cincea, contracandidatul la funcția de președinte, domnul Wilkie, nu-și ascundea simpatia față de Hitler, căci neutralitate e prea puțin spus. De altfel, acest american era de origine germană, și se putea presupune că, rămas în vechea lui patrie, acum ar fi purtat pe mânecă banderola roșie, cu zvastică.

Înainte de a lămuri cazul lui, de care poate nu-și mai amintește nimeni, socotesc să explic, în două cuvinte, cui a uitat sau n-a știut niciodată, fiindcă expresia are o vechime de cinci decenii și nu mai este folosită astăzi, ce înseamnă coloana a cincea. A apărut în timpul războiului civil din Spania, când posturile de radio ale generalului Franco anunțau, spre a-și descuraja adversarii, că asupra Madridului încercuit înaintau patru armate, plus încă una, a cincea, imaginară. Sensul cuvântului s-a modificat mai târziu, el desemna o armată reală, dar invizibilă, civili devotați inamicului, care făceau propagandă în favoarea lui și-i deschideau drumul. Dacă are cineva o explicație mai bună, diferența nu poate fi decât de nuanțe.

Deși cuvântul nu se mai folosește, coloane a cincea există câte vreți astăzi, numai că se numesc alt fel, cu vorbe nevinovate.

Domnul Wilkie s-a declarat deci simpatizant al lui Hitler. O coloană a cincea, care să-l sprijine, se găsea și în America, însă anul următor, când au fost alegerile, după lunga campanie electorală, a pierdut fără putință de tăgadă. Acolo este obiceiul frumos ca îndată ce se cunoaște scrutinul, candidatul respins să-l felicite pe învingător și să-și recunoască înfrângerea, cum a făcut și domnul Wilkie; după câte știu, în toată istoria Americii, nici un candidat la postul de președinte care a pierdut în alegeri n-a încercat să facă obstrucție. Ce s-a întâmplat deunăzi în Filipine cu președintele Marcos, face parte din altă categorie de moravuri.

Mai mult decât atâta, îndată ce și-a recunoscut înfrângerea, domnul Wilkie și-a abandonat vechiul punct de vedere, s-a dezis de Hitler și pe urmă a susținut cu credință politica lui Roosevelt. Am citit la vremea lor și declarațiile lui, și răbufnirile mânioase ale doctorului Goebbels, ministrul propagandei germane. De unde până atunci ziarele lui îl ridicau în slavă pe domnul Wilkie, deodată au tăbărât pe el, nu l-au mai scos din caiafă. Am văzut facsimilele unor documente, provenite din arhiva unui orășel din Germania unde se născuse trădătorul. Reieșea din ele că domnul Wilkie se expatriase nu pentru alte motive decât ca să scape de urmărire penală și dezonoare, fiind vinovat de felurite matrapazlâcuri. Oare până atunci propaganda germană nu știuse de ele?

În ultimele zile cât a mai rezistat buncărul lui Hitler de sub cancelaria Reichului, Goebbels, care se afla acolo cu toată familia, și-a ucis copiii cu cianură de potasiu, după ce un doctor le injectase ceva, să-i adoarmă; pe urmă a înghițit el otrava, la fel și tovarășa lui de viață. Fuseseră ei odată tineri și fericiți, se iubiseră? Legenda morții lui Romeo și a Julietei mi se pare pângărită.

Îmi rămâne să mă întreb, și alții au să se întrebe, odată cu mine, ce-ar fi făcut domnul Wilkie dacă devenea președintele Americii?

* * *

Fiindcă Miron, subdirector la agenția domnului Pretoreanu de la New York va ocupa în curând un rol de-o oarecare importanță în povestire, dovedindu-se un personaj greu de înțeles dacă nu chiar inexplicabil, mă întorc puțin la trecutul lui de copil, căci încă de pe atunci avusese reacții stranii, de pildă felul cum îi alungase din curte pe credincioșii veniți să i se închine. Dar odată întors la acea vreme nu pot să trec cu vederea cele lăsate de el în urmă, când plecase de acasă, cu gândul să nu se mai întoarcă.

Despre Ioniță Stere, care nu mă îndoiesc deloc că era bunicul lui, nu am ce spune, pentru mine destinul lui e încheiat din clipa când îl lovise calul cu copita în falcă, mutilându-l. Că se va mai târî un timp pe pământ, nu mă interesează. Interesantă în schimb devine fiica lui, Suzana, căreia mai înainte nu am avut de ce să-i dau importanță, întâmplarea era simplă, născuse în ascuns un copil din flori, și pe urmă explicase că îl găsise într-o copaie pe gârlă; nu inventase ea această minune, cunosc și alte exemple, din timpul copilăriei mele, chiar dacă nu totdeauna condițiile erau aceleași, ca în cazul cu fiica faraonului, la care nu vreau să mă întorc încă o dată.

Înscenarea Suzanei nu avea nici urmă de caracter mistic, nu urmărise decât să scape de rușinea satului și de bătaia părintească. De rușine scăpase, nu însă și de bătaie. Ioniță Stere nu era să creadă într-o baliverņă. Lui se datora caracterul mistic al întâmplării; după ce o snopise pe biată fiică-sa, se gândise să tragă foloase de pe urma păcatului săvârșit de aceasta, și, cu complicitatea popii Scovergă, făcu să se creadă că pruncul era un trimis al cerului; nu se întâmpla prima oară.

Suzana deveni de la sine părtașă la mascaradă, nu putea decât să-i convină, dar, deși își juca rolul, nu ajunse niciodată să creadă că fiul ei, făcut omenește, era o apariție din ceruri.

Trecerea ei la misticism, despre care va fi vorba, n-avea nici o legătură cu faptele dinainte; abia după ce bărbatul ei vremelnic, picherul de la calea ferată, murise, iar Miron plecase în lume, se pomeni vizitată noaptea de duhuri și de îngeri; nu erau născociri, se vedea limpede; n-o socotesc impostoare, ci doar rătăcită. Într-o noapte un înger veni cu o foarfecă de-a ei în mână, îi tunse părul scurt, băiețește, puse pe ea o rochie neagră, fără mâneci, o încinse pe mijloc cu o frânghie și o scoase din casă ducând-o de mână.

Drumul îl făcu orbește, cu ochii închiși, fără să știe pe unde merge, și fără să obosească; de asemeni nu știa nici cât timp durase. Doar că se pomeni pe malul unui lac din marginea Bucureștilor, Herăstrău sau Floreasca, pe atunci neasanate, pline de stuf și de nuferi printre care înotau rațe domestice, la fel ca pe Colentina. Pe drum, îngerul îi spuse: „Să știi că pe tine te cheamă Maria, ca pe Sfânta Fecioară, și nu ai douăzeci și nouă de ani, ci numai optsprezece, ca la Buna-Vestire. Acum stai aici și așteaptă!” Apoi îngerul se făcu nevăzut și Suzana rămase singură.

Era în faptul zilei, soarele tocmai răsărea printre sălcii și razele lui roșii îmbrăcau parcă în flăcări fața nemișcată a apei. Atunci din stuf a ieșit Fecioara Maria, părea ea însăși o flacără, s-a apropiat, și i-a spus Suzanei: „Îți poruncesc să aduni oamenii și să le propovăduiești frica de Dumnezeu, altfel îi așteaptă focul Gheenei!”

Focul Gheenei oricum avea să vină, doi ani mai târziu, când a început războiul în Europa.

De patru ori s-a arătat Fecioara Maria, în aceeași dimineață, ieșind din stuf, întocmai ca prima dată, și a repetat porunca. Atunci Suzana s-a încredințat că nu fusese doar o închipuire, deși nu-și amintea cum ajunsese pe malul lacului, unde venea prima oară. Iluminată la față, ea a început să

strige la lume, pescari care tocmai veneau și se pregăteau să arunce undița, femei din satul vecin cu apa, care își spălau țolurile pe iarbă sau strângeau lintiță pentru rațe: „Oameni buni, mi s-a arătat Fecioara Maria!…”

Până în prânz, sute de oameni din cartierele mărginașe ale Bucureștilor erau adunați în jurul ei, s-o asculte.

Lumea avea nevoie de minuni, sătulă de nedreptatea omenească. Nu de mult timp, într-un sat din câmpia Dunării, un văcar slab de minte, am povestit de el altădată, pe care în copilăria mea o fată nespus de frumoasă, Chiva, îl născuse de fecioară, fără atingere bărbătească, se declarase feciorul Mântuitorului, nepotul lui Dumnezeu, care i se arătase în mai multe rânduri, confirmându-i originea sfântă și cerându-i să apere lumea de nenorocirile apropiate. Fiindcă nenorocirile puteau într-adevăr să vină, biserica îl recunoscuse, ridicându-l la loc de mare cinste.

Suzana a fost mai puțin norocoasă, venea a doua și nici nu avea pretențiile văcarului, nu i se arătase Dumnezeu, ci Fecioara Maria, mai slabă. A avut însă și ea o vreme a ei, când se adunau să-i asculte cuvântul mii de oameni. Preotul din sat, primul om al bisericii sosit la fața locului, a știut să-și facă datoria, n-a mai îngăduit să vină și alții ca el, zi de zi a ținut slujbă sub cerul liber, în fața mulțimii, căreia pe urmă, dascălul i-a împărțit apă sfințită, cinci lei cănița. Chiar acolo pe malul lacului, unde se arătase Sfânta Fecioară, s-a făcut o podină înaltă cam ca o masă, și pe ea s-au așezat butoaie de tablă, pline cu agheasmă. Urcată între butoaie, în aceeași rochie neagră care se zdrențuise, cu mâinile împreunate pe piept, cu ochii ridicați la cer, Suzana le povestea oamenilor cum i se arătase Fecioara Maria și ce-i poruncise. Preotul îi ținea isonul, iar după fiecare frază, din cele cinci sau șase, căci povestea era scurtă, intona Aleluia.

Veneau și curioși, și necredincioși, numai așa, ca să vadă, dar marea parte a mulțimii o alcătuiau necăjiții, nefericiții, ologii în cârje, bolnavii pe targă, nădăjduind să se vindece. Negoțul cu apă sfințită mergea tot mai bine, acum dascălul își adusese familia, nevastă, frați, surori, cumnați, să-l ajute, să umple cănițele, iar banii îi strângea preoteasa. Pe la mijlocul verii, prețul căniței crescuse de la cinci lei la șase, apoi la șapte, ca toamna să ajungă la zece. Spre a se putea face o socoteală, o jimblă de un kilogram, pâine albă, pufoasă, costa atunci cinci lei, iar kilogramul de carne douăzeci, cea mai bună; abia când să înceapă războiul ajunsese douăzeci și șapte.

Unii oameni beau apă de-a dreptul din lac, din dreptul unde ieșise Fecioara Maria, socotind că era la fel de sfințită ca aghiazma din butoaie,

dar preotul îi certa: „Vedeți că o să faceți broaște în burtă!”, iar dascălul îi punea pe fugă.

Cine a văzut-o atunci pe Suzana spune că arăta într-adevăr ca o fată de optsprezece ani, deși avea douăzeci și nouă. Dormea la o femeie din sat, chiria și banii de mâncare îi dădea biserica. Dimineața, cum răsărea soarele, era la datorie, și până seara rămânea pe podină, între butoaiele cu aghiazmă, spunându-și de sute de ori povestea. La sfârșitul lui octombrie, când dădu frigul, dispăru fără urmă. Îngerul venise peste noapte, o luase de mână și o dusese înapoi, la ea acasă. Iarăși nu știa cum făcuse drumul, simțea numai că era frig, drept care i se aprinseră plămânii. Zăcu toată iarna, iar în primăvară își dădu sufletul. Ioniță Stere mai trăi un an, fără să știe pe ce lume se află; uitase toate prin câte trecuse, nu mai știa nici cum îl cheamă.

* * *

Față de aceste destine, cum să-mi explic viața lui Miron? Ce putuse el să moștenească, și restul de unde îl luase? Norocul nu-l pun în discuție, putea să fie o întâmplare. Dar firea? De unde dârzenia lui, puțin obișnuită, și cutezanța, ascunse sub o înfățișare atât de blajină că părea copilăroasă? Dacă ar fi să-l cred și eu un fiu al cerului, apoi de acolo luase chipul de înger, culoarea albastră a ochilor, părul blond, în inele, obrajii trandafirii, bărbia rotundă cu gropiță la mijloc, urechile mici, sidefii și nasul delicat, ușor adus în vânt, parcă să adulmece mirosul de tămâie și smirnă.

Faptele sale în schimb, să nu fi fost disimulate sub înfățișarea cuminte și modestă, numai puțintel alintată, ar fi trădat o inspirație diavolească. Așa se și explică interesul pe care i-l acordase domnul Pretoreanu, de la prima lor întâlnire. Iar cu timpul, interesul continuase să crească, fără nici o suspiciune, atât de firească la o persoană obișnuită să judece oamenii cu exigență, înainte de a le acorda încrederea.

Încrederea, Miron o câștiga cu privirea lui deschisă, cu zâmbetul de înger fără prihană. Dar mai avea o însușire, în aparență neimportantă, abilitatea mâinilor, care în mișcarea lor parcă muzicală, fină, delicată și în același timp fermă, atrăgea privirile, ajungând să le hipnotizeze. La New York, nimeni n-ar fi bănuit, Miron frecventa cluburile de noapte și juca pocher, mutându-se dintr-un local în altul, ca să nu atragă atenția, să rămână un necunoscut în trecere. Afacerile domnului Pretoreanu obligându-l să meargă adesea în California, se oprea totdeauna la Reno sau la Las Vegas, lua cazinourile pe rând și în fiecare din ele juca o singură dată.

Câștiga totdeauna, sistematic, dar evita să concureze la poturi ieșite din comun, care fac faima jucătorilor, aducându-le popularitatea marilor vedete.

Nu cred că pocherul este o știință, cum susțin unii: dacă ar fi așa, marii lui maeștri n-ar pierde averi la fel de ușor cum le-au câștigat mai înainte. Psihologia jocului, da, poate fi un început de știință, care comandă îndrăzneala sau prudența, dar între limite variabile. Nelimitat rămâne rolul norocului.

Miron trișa, iată secretul, și norocul lui era că nimeni nu putea să-l demaște. Abilitatea mâinilor n-ar fi fost suficientă, la joc asistă mulți martori și unul din ei poate să surprindă o mișcare greșită. Dar tot atât de adevărat este că de multe ori martorul tace din gură, ca să nu riște un glonț în ceafă, când iese în stradă. Sau ca să-și aroge un drept asupra câștigului: „Știu ce ai în mânecă! Ori juma' juma', ori te dau în gât și pierzi totul!" Unei asemenea ciocniri, Miron i-ar fi răspuns cu zâmbetul lui îngeresc, irezistibil și preopinentul și-ar fi cerut scuze, convins că greșise. Dar niciodată nu ajunsese până aici; fiindcă nimeni nu descoperise la el o mișcare suspectă, toate îi reușeau impecabil.

Cât despre partener, oricât de ciudată și inexplicabilă i-ar fi părut o formație, fie și imposibilă după rapidul calcul al probabilităților la care sunt dedați așii jocului, el, în primul rând, fiind față în față, la un metru și jumătate, în bătaia directă a ochilor albaștri, cădea la îndoială și accepta pierderea pe tăcute, hotărât să-și mărească atenția la întâlnirea următoare. Ținând seama de numărul jucătorilor, de numărul orașelor și al cazinourilor și de longevitatea medie a omului, un calcul al probabilităților ar fi dovedit că partenerii nu puteau să se întâlnească a doua oară decât pe lumea cealaltă. În acest fel, în anul când Ștefania se întorcea acasă, Miron izbutise să aibă depuși la bancă peste cinci sute de mii de dolari, pentru care încasa dobândă. Și oricum, el își continua jocul, cu extremă tenacitate și cu prudență împrospătată tot timpul.

Însă o trișerie mai mare decât toate era căsătoria. Miron nu avea o nevastă și nu avusese niciodată decât una fictivă, al cărui nume poate figura în registrele de stare civilă ale vreunui orășel din America, fără ca el s-o cunoască. Dacă în mintea cuiva ar fi încolțit o îndoială, fiindcă nimeni nu-i văzuse nevasta, Miron ar fi dovedit existența ei nu cu actul de căsătorie, acesta putând să fie falsificat, ci cu zâmbetul. Ștefania și Leonard ajunseseră să nu se mai mire că după un an soția lui Miron nu apăruse niciodată, nicăieri, la fel copiii. Totuși, nu puteau să nutrească nici o

bănuială, între ei trei era un act de încredere, pecetluit pentru totdeauna din seara sosirii lor la New York, când îi lăsase la hotelul Plaza, spunându-le cu zâmbetul rămas pentru totdeauna în amintirea lor: „Trebuie să trec pe acasă, mă așteaptă nevasta”. De-atunci continuau să creadă că undeva, în orașul cu cinci milioane de oameni vii, o femeie devotată îl aștepta tot timpul pe Miron, încadrată de cei doi copii – nici nu știau bine, băiat și fată, sau doi băieți, sau două fete?

Uneori se întrebau: „O fi frumoasă?” „Cred că da, probabil de aceea o ține ascunsă!” „Și dacă o fi vreo scorpie?” „Nu, uită-te la fața lui și dă-ți seama că ar fi imposibil!”

* * *

În toamna anului 1938, în Europa, evenimente cu totul diferite se învălmășeau în paginile ziarelor, zăpăcindu-și cititorii, chiar pe cei cu bun simț și pricepere, așa încât, dacă azi aș încerca să pun ordine în gândurile mele, sondând opiniile unor supraviețuitori din epocă, nu aș găsi doi să aibă aceeași părere. Mi-e cu atât mai greu să descurc ochiurile imensului năvod în care avea să cadă întreaga omenire, cu cât chiar istoria personajelor mele devine tot mai complicată și mai greu de a fi urmărită.

În septembrie, la New York, Ștefania și Leonard se pregăteau de plecare. Cu ce câștig se întorceau ei acasă e greu să spun deocamdată, deși la început fusesem mai sigur pe mine. Pe Leonard am să-l abandonez după scurtă vreme; m-am ocupat de el fără tragere de inimă, caracterul lui nu-mi place, iar pe deasupra steaua lui nu a fost norocoasă, ca a Ștefaniei. După doi ani aproape sterili, a trecut de partea discipolilor și a scris muzică pentru trebuința cauzei; pe urmă a fost încorporat în armată, șase luni a făcut o școală militară de ofițeri de rezervă, alte șase luni le-a petrecut pe zonă, cum se numeau locurile de concentrare ale armatei; presupun că se afla într-un loc necunoscut din Moldova. De acolo am primit din partea lui, la redacția unei reviste literare, douăzeci de pagini scrise caligrafic de mână, desigur n-avea cum să le dactilografieze, note zilnice, însăilate poate la întâmplare, dar pe un fir conducător, în așa fel că deveneau o narațiune izbutită, după mine mai mult decât valoroasă; deși am uitat-o, știu că m-a impresionat, ceva al ei, nedefinit, mă urmărește și astăzi, după aproape cinci decenii. Nu-l cunoșteam personal, dar îl știam bine, nu m-am îndoit că ar putea să fie altcineva decât el, vreun omonim al lui; în frază găseam simțul muzicii, deși o abandonase, sau o pierduse într-un naufragiu al sufletului.

Paginile lui, în care se simțea amărăciunea ratării, dezvăluiau alte posibilități, am fost convins că ar putea să se realizeze în literatură. Cum nu își comunicase adresa, adică numărul de cod al unității lui militare, căci mai mult n-avea voie să spună, i-am răspuns la poșta-redacției, rugându-l stăruitor, cu un interes sincer, să revină. Și astăzi regret că nu mi-a dat nici un semn de viață, deși nu mă miră; peste câteva zile începuse războiul. Ani de zile am sperat că odată are să-mi scrie, până ce am aflat că, din motive politice, fusese repartizat într-un batalion de pedeapsă și căzuse în primele lupte.

* * *

Cu totul altfel va fi povestea Ștefaniei. Ce învățase ea de la doamna Algeorge n-am aflat, dar cred că nici nu are importanță; poate ceva din tehnica intonației; i-o fi folosit, nu i-o fi folosit, nu știu. Cred că resursele ei native nici nu trebuiau cultivate. Acestea erau coardele vocale, de o construcție anatomică neobișnuită, putând să vibreze ca un instrument de cea mai mare precizie, existent doar în laboratoare, în mâinile fizicianului, nu ale virtuozilor muzicii; dar fără să-și piardă flexibilitatea și căldura umană. Apoi urechea, cu auzul absolut ca al lui Leonard de altfel, putând să distingă nu doar tonul sunetelor muzicale, suprapuse în acorduri oricât de complexe, ci și glasurile naturii, chiar de frecvențe pe care oamenii îndeobște nu sunt înzestrați să le perceapă. Și în sfârșit, sufletul, datorită căruia glasul izbutea, în chip natural și fără o îndrumare cultă, să redea sentimentele omenești, în nuanțe și culori pe cât de firești, pe atât de neașteptate, încât cântul ei devenea o surpriză continuă. Timp de cincisprezece ani, ea n-a încetat să fie surprinzătoare.

O pagină duioasă din timpul șederii ei la New York a fost prietenia cu Marin, calul, uimitor prin colorația lui picturală. Apoi bogatul flux de sentimente care i se năștea în suflet când mergea cu picioarele goale prin iarbă; o simplă senzație fizică o făcea să-și trăiască intens unele clipe din trecutul ei, de pe malul Colentinei; atunci am început să mă gândesc la ceea ce s-a adeverit pe deplin astăzi, că sursa oricărei vibrații creatoare în sufletul nostru, când ea există, se datorează trecutului, clipei când ne-am născut și timpului de creștere, până când am aflat cine suntem. Restul e un adaos util dar nu esențial, unul sau mai multe etaje, între o temelie și un acoperiș fără de care casa nu poate să existe.

Trecutul Ștefaniei, în afară de ceea ce însemna amintire, se materializa într-o brazdă cu legume, pe care doamna Algeorge îi îngăduise s-o facă, într-o margine a peluzei. Pe doi metri pătrați, nu mai mult, ea semănase sau răsădise câte un singur fir din plantele cultivate în grădina de acasă: o tulpină de roșii, una de vinete, de ardei gras, de ardei iute, un cuib de cartofi, unul de fasole țucără, o varză, un dovlecel, un castravete, un pepene galben, unul verde. Nu toate evoluau ca într-o grădină adevărată, n-aveau nici destul soare, nici destul aer. Dar ea le îngrijea, săpându-le, plivindu-le, udându-le, și-i era de ajuns că erau vii, chiar dacă unele nu legau roade.

Doi metri pătrați de legume, între buildinguri mohorâte, de cărămidă brună, mi se pare că era o minune. Cazmaua și săpăliga Ștefaniei, luate de la un drugstore, erau de oțel nichelat și aveau cozile de lemn galben, lăcuit, cu emblema fabricantului pe un ecuson de email alb, cu un trifoi verde la mijloc. Când a plecat, le-a luat cu ea acasă. Despărțirea de doamna Algeorge, care abia acum își dădea seama cât are să fie de singură, a fost scăldată în lacrimi. Despărțirea de cal a fost sfâșietoare. De ce oare ne despărțim mai greu de animale decât de oameni? Fiindcă nu le putem spune gândurile? Nu putem vorbi la telefon? Nu le putem scrie?

M-am întrebat dacă trebuie să dezvălui soarta acestor două ființe de care se despărțea Ștefania. Dacă ea pleca, mai interesează pe cineva ce avea să se întâmple cu ele? Calul și-a petrecut toamna lâncezind pe iarba din curte, ridicându-se din când în când doar ca să se ducă la poartă și să privească în stradă; nu putea să vadă decât zidurile buildingurilor. Într-o zi, când cădeau primii fulgi de zăpadă, a deschis poarta cu botul, a luat-o la trap pe străzi și bulevarde, a traversat Central Park, până a ajuns în Broadway, și de-acolo s-a tot dus înainte, până s-a pierdut în afara orașului. În noaptea dinainte, Ștefania îl visase, tocmai prin locurile unde el rătăcea acuma.

Doamna Algeorge a murit peste iarnă. Moștenitorii au vândut casa; în locul ei s-a făcut un building cu patruzeci de etaje.

Desigur că optsprezece luni petrecute de Ștefania în America nu fuseseră fără foloase. În aparență era indiferentă, totuși își dăduse seama că trăia într-o lume nouă, deși nu avea pregătire s-o înțeleagă; înțelesese numai ce să-și însușească din spiritul ei, și ce să respingă. Dar cel mai important câștig, care avea s-o ducă departe, era că învățase, sau intuise, ce să dea asistenței și ce să nu-i dea. În cincisprezece ani cât strălucise în toate aparițiile ei pe scenă, în fața unui public total diferit de la o zi la alta, nu repetase niciodată un cântec, la cererea sălii, și nu ieșise la aplauze, oricare ar fi fost

insistențele. Impresarul ei îi prevedea că va deveni antipatică. Poate devenise, dar lumea dădea năvală s-o asculte.

* * *

După ce intrase în țară pe la Curtici, trenul ei se opri și rămase mai bine de un ceas în gara Simeria. Nici un călător nu știa de ce, până ce veni un tren din urmă, pe ale cărui vagoane se vedea stema regală, ca de aur. Era într-o dimineață posomorâtă din luna noiembrie, regele se întorcea de la Londra, după care făcuse un ocol pe la Berchesgaden, să-l viziteze pe Hitler. Pe atunci, nu existau locomotive electrice, chiar și trenurile regale trebuiau să oprească în unele gări, să încarce apă în tender. Dar bineînțeles toate erau pregătite, pompe gata să intre în funcțiune, pretutindeni mișcare, agenți ai Siguranței, în haine civile. Oprirea dură numai vreo șapte minute.

Când Ștefania, trezită din somn, ridică perdeaua cabinei de dormit, nedumerită de întârziere, trenul regal tocmai pornea, lin, fără nici o smucitură; la asemenea trenuri, mecanicii erau aleși pe sprânceană. Ea apucă să vadă, la fereastra vagonului din față, un bărbat îmbrăcat civil, cu o față roșcată și puțin buhăită de somn, cu părul blond pieptănat cu cărare, cu o mustață bogată, care parcă îi era cunoscută. Bărbatul, care fuma cu ochii pe fereastră, îi aruncă o privire surprinsă, nu-i de mirare, frumusețea Ștefaniei, cu aerul ei adus de departe, cu fața ușor bronzată de briza oceanului era prea frapantă, ca să n-o remarce. Făcu o mișcare, ca și cum ar fi căutat pe cineva să-i dea ordine, pe urmă se răzgândi, doar nu era să tragă semnalul de alarmă. Ștefania îl recunoscu abia când văzu pe vagon stema regală, dar nu-i dădu importanță.

La București, un bărbat tânăr, care semăna într-un fel cu omul de la fereastră, o aștepta la scara vagonului. Era îmbrăcat elegant, cu pălărie tare, cu un palton negru și cu un fular alb petrecut sub revere. El se descoperi și o ajută curtenitor să coboare.

— Mă numesc Bob Ianculescu, secretar particular al regelui. Am primit ordin să vă prezint omagiile maiestății sale!

În spatele lui aștepta un om în manta maronie, cu insigna palatului la guler; în mână avea o cutie de celofan cu orhidee galbene, de dimensiuni monstruoase; păreau carnivore. Ștefania își aminti sosirea ei la New York, dineul de la hotelul Plaza, unde Miron îi adusese o orhidee roșie. Floarea nu-i plăcuse, cum nu-i plăceau nici cele de astăzi.

Uitându-se la ea și evaluând-o din cap până în picioare, lui Bob, care își cunoștea rolul, îi lăsa gura apă, dar putea să-i curgă și balele, tot degeaba ar fi fost; nici o femeie nu arătase atâta indiferență unui omagiu al regelui.

Iar acestuia îi mai ardea de distracții, când se întorcea de la Hitler în fața căruia se înclinase rupt în două de la mijloc? Chiar nu bănuia deloc ce îl așteaptă? m-am întrebat un an mai târziu, când își lua tălpășița din țară, cu același tren regal care oprise în gara Simeria, unde o văzuse pe Ștefania.

Capitolul 13

Domnul Pretoreanu urmărește să-l însoare pe Miron cu Gabriela, fata lui împușcată în laringe în loc de inimă. Teoria adevărată și uitată a smokingului. Întâlnirea lui Miron cu logodnica, la masă; orhideea, floare predestinată. Noapte prenupțială, atacul miresei asupra lui Miron, dezamăgirea, fuga ei în noapte, până ce ajunge la stabilimentul de la podul Senatului, unde își petrece, mulțumită, o bună parte din restul vieții. Gabriela la bătrânețe, cu mințile rătăcite; discursurile ei nocturne. Partidă de pocher între Miron și domnul Pretoreanu. Cu toată îndemânarea lui, îngerul nu-l poate învinge pe Mefisto.

Odată cu Ștefania și Leonard, și cu același vapor venise în Europa Miron, convocat urgent de domnul Pretoreanu; însă odată debarcat pe continent luase alt tren, avea de făcut un ocol prin Elveția, unde rămase o zi la Zürich. Scopul pot să mi-l închipui, afaceri bancare.

În timpul traversadei, Leonard rămase mai tot timpul în cabină; venea numai la masă, unde stătea cu ochii în farfurie scoțând rar câte o vorbă distrată. Cinci zile cât dură drumul peste Atlantic, până la Cherbourg, fu vreme frumoasă, călduță, cu oceanul liniștit, de un albastru ca de cerneală. De la răsăritul soarelui până cădea noaptea, Ștefania își petrecea timpul pe punte, în șezlong, cu mâinile sub cap, cu părul fluturat de briză peste față, ceea ce o apăra de privirea străinilor. Nici ea nu avea chef de vorbă, bănuiesc că din alte motive decât Leonard, deși nu știam ce se întâmplă nici cu unul, nici cu celălalt. Puteam presupune că între ei intervenise o plictiseală, care îi distanțase. Sentimentele lui nu le-am judecat, n-aveam puncte de referire în afară de acela al începutului, când așezați amândoi pe prispă, în Colentina, se uita la picioarele Ștefaniei adunate sub fustă, lăsând să se vadă numai talpa roză și netedă ca obrazul, deși umbla mai mult descălțată. Am simțit că fusese un moment determinant, și ea simțise la fel, dovadă că îi dăduse urmare, fără întârziere. Pe urmă el nu mai adăugase nimic la acea declarație, atât de concludentă, o socotea poate viabilă perpetuu, sunt oameni care își exprimă o singură dată un punct de vedere și, atât timp cât nu-l retrag, socotesc că nu-i nevoie să-l repete.

Procedeul se poate aplica în afaceri, sau în aranjamentele dintre state, nu însă în dragoste, care nu-i îngăduit să se transforme în obișnuință; dragostea

subzistă din alternarea incertitudinii cu confirmarea; mă gândesc la cuvintele Ștefaniei, din clipele când dirijabilul se așeza pe pământ cuprins de flăcări și ea nu știa dacă au să scape. Nu era o declarație făcută din disperare, disperarea te amuțește, poți cel mult să țipi sau să invoci ajutorul cerului; cred că se socotea datoare față de propria ei dragoste să spună acele cuvinte: „Dacă scăpăm, am să te iubesc până la moarte”. Odată cuvintele spuse, putea să și moară. Dar fiindcă supraviețuise, ele trebuiau împrospătate, ca să supraviețuiască și dragostea.

În prima seară la New York, la câteva ceasuri după catastrofă, când Ștefania privea de la fereastră parcul imens din fața hotelului, iar Leonard, doborât de oboseală și de emoții dormea în apartamentul vecin, ea fugise, eliberată de angajamentul solemn, abia pronunțat și care încă îi mai suna în ureche. În clipele acelea Leonard ar fi trebuit să fie alături, s-o ridice în brațe din fața ferestrei pe unde putea să fugă, s-o așeze în pat și să-și lipească obrazul de tălpile ei goale. Lăsând-o singură, fără să-i fi răspuns la declarația ei de dragoste, o izgonise; din noaptea aceea nu-l mai iubea, mergeau alături fiindcă aveau de făcut un drum împreună, uneori prin peisaje frumoase, dar ea aștepta o răspântie, pe unde să se ducă singură. Uneori îl privea, judecând cu răceală: era un om făcut să placă femeilor, în schimb nu putea să le țină inima trează, și nici măcar curiozitatea, care uneori suplinește sentimentele; fiindcă nu știa să-și dozeze respirația, credea că maratonul se câștigă la pas, nu în fugă.

Pe vapor, Miron venea uneori și se așeza într-un șezlong, lângă Ștefania. Ea îl privea printre șuvițele părului adus de vânt peste față. Într-o zi îl întrebă:

— De ce nu ți-ai luat și nevasta?

— Fiindcă n-avea cu cine să lase copiii.

Auzea a suta oară aceeași explicație. Ștefania își dădu părul într-o parte, ca să-l poată privi mai bine.

— Nu cumva are rău de mare?

El se înroși până în albul ochilor. Simțise oare în vorba ei o bănuială? La fel mă întreb eu însumi; privirea Ștefaniei mi se părea ironică, dar e greu să deduci ce are în gând o femeie, judecând după privire. Poate în clipa aceea nu voia decât să-l deruteze, ca să-l poată privi mai bine. Niciodată nu îl privise cu atâta stăruință. Ce voia să descopere? Sau încerca să se înțeleagă pe ea însăși? Simțea că ar fi putut să-l placă? Să se ducă la el în cabină? De ce trebuise să treacă un an până să-i vină aceste gânduri?

Îl privi mult, fără să se sfiască; dar se simțea prea puternică pe lângă el, nu putea fi subjugată. Poate i-ar fi mângâiat părul, și-ar fi băgat degetele printre buclele blonde, numai atât; nu simți deloc nevoia să-l sărute lângă ureche, pentru ea singura ispită concludentă.

— Hai, bebe, du-te și lasă-mă singură!

I se adresa ca unui copilandru, puțin plictisită, puțin ironică și în același timp îngăduitoare. Miron se înroși din nou, se temea că întâlnise o ființă pe care nu putea s-o trișeze, dar mai avea o îndoială, poate se înșela, altfel ar fi intrat în panică. De atunci înainte evită să se mai așeze lângă Ștefania, o privea cu circumspecție. Restul drumului izbuti să câștige o mie de dolari la pocher, jucând cu reținere; nu putea să se hazardeze, lumea de pe vapor era prea mică, ar fi atras atenția repede.

Am fost înclinat să spun că întrevederea lui cu domnul Pretoreanu mi se pare cea mai inadmisibilă din toate câte am povestit până acuma. Am fost înclinat chiar s-o trec sub tăcere, socotind că istoria mergea înainte, chiar dacă o lăsam deoparte. Așa și este, dar deodată mi-am schimbat gândul; oare n-am îndurat în viață destule constrângeri, începând cu statul în genunchi pe coajă de nucă și sfârșind cu obligația de a-mi ascunde adesea sentimentele și gândurile? De ce să-mi impun constrângeri eu însumi? Și-apoi mașinația domnului Pretoreanu e o faptă chiar atât de monstruoasă cum mi s-a părut în prima clipă? Da, e monstruoasă la culme, dacă o raportez la legile care guvernează viața indivizilor. Dar față de legile universului, ce rămâne? Față de războaie, când mor milioane de oameni, și față de morții prin foame, sau prin represiune, în vreme de pace?

Și la urma urmelor, fapta domnului Pretoreanu a rămas doar o intenție; neputând s-o realizeze, atitudinea lui a devenit rezonabilă. Iar eu, cu reținerile dinainte, m-am dovedit a fi slab de înger. Sper ca măcar de acum înainte să-mi păstrez sângele rece.

Miron îl găsi pe domnul Pretoreanu într-o stare aparent sumbră. Cuvântul nu-i total potrivit, totuși sunt tentat să-l păstrez; care-i starea de spirit a călăului când, ținând capul victimei de păr, îl arată mulțimii? Simte el satisfacție sau groază?

Am văzut o singură dată în viața mea un călău, dar nu în exercițiul funcțiunii, ci în orele lui libere. Nu am să spun unde, fiindcă în țara aceea nu se mai aplică pedeapsa cu moartea, iar călăul, dacă n-a murit între timp, și-a schimbat meseria, sau șomează, sau a ieșit la pensie; e greu să înțelegem, dar așa se întâmplă, își sfârșește și el viața ca toți cetățenii. Cu ce

se deosebea de ceilalți? Cu nimic; dacă nu m-ar fi informat cineva, nu i-aș fi dat atenție. Eram într-o cafenea, în tovărășia unui ghid de ocazie, când pe ușă a intrat un om în puterea vârstei, înalt, ascetic, cu fața prelungă și suptă, cam tăbăcită de intemperii. Avea o anumită distincție, de om umblat în lume; să nu fi purtat o manta lungă, maronie, cu nasturi de alamă, l-aș fi luat drept marinar, comandant de cursă lungă, mai ales că ne aflam într-un port la mare. S-a așezat la o masă nu departe de mine, avea mișcări sigure și armonioase, iar când a luat ceașca de cafea s-o ducă la gură, i-am observat mâinile, prelungi, fine, cu unghiile frumos îngrijite. „E călăul orașului!” mi-a șoptit ghidul de lângă mine. Am pus ceașca jos, altfel îmi cădea din mână. Nimic nu se schimbase în înfățișarea lui, din ce-am spus înainte, dar am simțit deodată cum mi se răcește sângele. Totuși nu mi-am ferit privirea, simțeam un fel de teamă, nu repulsie, m-am uitat fix la el, împotriva voinței mele, să-mi rămână în minte și mi-a rămas, dovadă că, în timp ce scriu, am imaginea lui în față, la fel de vie cum era în clipele acelea. Deci am văzut un călău, în carne și oase; n-am putut să-l întreb, și n-am aflat nici din altă parte, ce simte un om ca el când dă drumul cuțitului sau când înnoadă ștreangul.

Sub înfățișarea sumbră a domnului Pretoreanu se ascundea o satisfacție sinistră. Arhanghelul și treisprezece discipoli condamnați pentru crimă fuseseră sugrumați și apoi împușcați în spate, chiar cu o noapte înainte. Dar era în sufletul lui cu adevărat satisfacție? Nu cumva frică? N-am putut să-mi dau seama, nu arăta nici una, nici alta, și nici n-a făcut mărturisiri înainte de moarte.

După ce îl pofti pe Miron să se așeze pe un scaun, domnul Pretoreanu se așeză la rându-i de partea cealaltă a biroului. De obicei, când primea pe cineva, asociați sau colaboratori, căci de prieteni nu poate fi vorba, se plimba în lungul biroului, uitându-se din când în când pe fereastră; se abținea să mai ochească în trecătorii de pe Calea Victoriei, era o măsură de temperare, dar nu-i lipsea pofta să pună mâna pe carabină. Prin faptul că se așezase la birou, Miron înțelese că va fi mult de vorbă; despre ce, nu putea să-și închipuie, altfel ar fi pălit la față. Așteptând ca domnul Pretoreanu să înceapă, se uita la nasturii de diamant ai hainei lui de casă. În clipa de față dispunea de atâți bani, și chiar mai mulți, ca să-și facă și el una, dar acum, acest vis era depășit, avea să-l realizeze ca să nu renunțe la prima lui ambiție, altminteri dorea mult mai multe; privindu-i fața bucălată de copil cuminte, nimeni n-ar fi putut crede.

Domnul Pretoreanu puse pe masă agenda faimoasă, nu mai mare de zece centimetri, unde avea sistematizate, printr-o codificare comprimată, toate imensele lui fonduri.

— Cunoști o parte din afacerile mele, începu, privindu-l pe Miron în ochii albaștri. Dar ceea ce știi nu reprezintă nici zece la sută din ce-o să rămână după mine. Vreau ca averea mea să nu încapă pe mâini rele; am o fată, n-o cunoști, ea e singura moștenitoare, și nu-i capabilă să înțeleagă valoarea banilor, în scurt timp totul s-ar duce de râpă.

Era pe înserat, în birou se lăsa întunericul; domnul Pretoreanu urmă, hotărât, fără să-i treacă prin gând că propunerea lui nu reprezenta o mărinimie, ci o enormitate:

— Am să te însor cu ea; vreau să iei în mână tot ce moștenește!

Miron se înecă, tuși de câteva ori, strangulat, apoi căzu cu capul pe genunchi și începu să icnească. Instinctiv își dădu un pumn după ceafă. Domnul Pretoreanu îl privea impasibil. Putea să-și închipuie oare sensul emoției pe care o provocase? Aș spune că da, cunoscându-i cinismul. Dar prefera, probabil, s-o ia drept un semn de recunoștință.

Când își reveni, Miron ridică spre el ochii, în care albastrul lor senin luase culoarea groazei. Culoarea groazei e aceea pe care n-o vede decât călăul, când leagă ștreangul.

Ciudat, își reveni repede și replică sigur pe sine:

— Dar eu sunt însurat, la New York!

Zâmbea irezistibil.

— Mie nu era nevoie să-mi spui, sunt la curent cu mistificarea, replică domnul Pretoreanu. Am înțeles că trebuia să te aperi, femeile nu te-ar fi lăsat în pace și căsătoria este primejdioasă în America; ai o nevastă fictivă, pe care n-a văzut-o nimeni. Eu însă te însor cu fata mea, nu cu o americancă.

Pentru mulți oameni ideea n-ar fi părut monstruoasă, și mulți tineri ar fi acceptat cu bucurie o asemenea propunere. Eu însă nu judec prin optica lor, îi dau la o parte, pentru ei nu există loc în nici o statistică. Fata domnului Pretoreanu era o depravată trecută de vârsta depravării, căci de mult ar fi trebuit să se retragă într-un loc de recluziune. Fusese frumoasă și dacă își ascundea grumazul mutilat rămânea și astăzi o frumusețe, matură, alterată de represiunile la care era supusă, în chip legitim de altfel, fiindcă nu putea să se reprime singură. La optsprezece ani tatăl ei trăsese în ea cu carabina, și numai de emoție greșise ținta, glonțul în loc să nimerească în inimă îi

perforase grumazul, mutilându-i laringele și coardele vocale; vorbirea ei acum era o gâjâială, care îmi amintea de Ioniță Stere. Își ducea viața într-un apartament de la etaj, încuiat cu cheia pe care o avea în păstrare Sobieski. Numai în prezența lui lacheul îi aducea de mâncare și camerista îi schimba lenjeria. La ferestre erau drugi de fier, iar peste ei plasă metalică. În schimb, din apartament nu lipsea nici un obiect care ar fi putut să folosească la sinucidere, printre ele un revolver de damă, cu tocul îmbrăcat în plăci de fildeș; dar, cu toată construcția lui delicată, putea să omoare un om, cu un singur glonț tras bine. Fata îl privea adesea, fără să se gândească la sinucidere, ci la răzbunare; întârzia fiindcă nu era hotărâtă pe cine să omoare întâi, pe taică-su sau pe Sobieski.

Așa cum trăia acolo, fără să vadă pe nimeni, fără să citească, neatingându-se de pian, care i se părea o mașină infernală, se sălbăticise, dar nu-și pierduse mințile, fiindcă de zece ani se gândea încontinuu la evadare, ceea ce îi ținea judecata trează. Nu visa altceva toată ziua decât să ajungă într-un loc de orgii, o galerie lungă, cu bărbați virili legați pe cruce, nu bătuți în cuie, ca să-și piardă sângele și să moară în chinuri. Să treacă prin fața lor goală, întărâtându-i, și să se lase în mâinile primului care ar fi izbutit să-și rupă legăturile; pe urmă să-l aștepte pe al doilea. Noaptea visul se transforma în coșmar, făcând-o să urle și să-și zgârie pielea.

De neînțeles mi se pare, deși am dovezi că faptele se petreceau întocmai, în ocaziile când domnul Pretoreanu o chema să participe la ciudatele lui reuniuni cu oaspeți care aveau o mască pe față, purtarea ei era cuviincioasă, cumpănită, mișcările controlate, decât că nu lua parte la conversație, ci doar zâmbea și înclina din cap, dându-și adeziunea la o vorbă sau alta. Nimeni nu observa că Sobieski, care se apleca să-i pună o pernă sub picioare, îi trecea un lanț peste gleznă și-o lega de scaun. Prevederea, demnă de evul mediu, ar fi putut să aibă o justificare, domnul Pretoreanu se temea că într-o clipă de răzvrătire era capabilă să-și lepede masca, la figurat și la propriu, apoi să se urce pe masă, cu poalele rochiei ridicate.

Oare ce se întâmpla cu el astăzi? Era orbit cu totul, sau vena care peste opt ani avea să-i plesnească în creier pulsa de pe acum anormal, tulburându-i judecata? Cum își închipuia că un bărbat atât de tânăr cum era Miron, cu înfățișarea lui de copilandru ar fi putut să conducă în viață o ființă iresponsabilă, cu apucături de fiară? N-ar fi fost mai bine să construiască o mănăstire, cum făcuse domnul Neagoe pentru Tinca, și s-o țină acolo sub o pază severă dar deghizată, alcătuită din false călugărițe? Cât despre avere,

înțeleg că ar fi fost imposibil s-o lase în alte mâini, de pildă fiilor domnului Alcibiade, din admirație pentru Alexandrina; dacă o secătură ca Tiberiu ar fi acceptat, lacom de bogăție, frații lui s-ar fi simțit ofensați, ar fi socotit că mama lor era dezonorată; Odor putea chiar s-o omoare, ca în tragediile antice. Dar cum de nu se gândea la un act de filantropie?

Îi recunosc domnului Pretoreanu mai multe gesturi generoase, unul chiar față de mine, când aproape de sfârșitul războiului mi-a dăruit motocicleta. Dar și până atunci, este destul să mă gândesc la Ștefania, exemplul cel mai apropiat în această povestire, și încă n-am spus tot ce a continuat să facă pentru ea, în modul cel mai dezinteresat cu putință, numai ca s-o pună în deplină valoare. Acestea însă erau gesturi secunde, datorate unor umori misterioase, de neexplicat nici măcar prin psihanaliză. În schimb, să fi fost vorba de o filantropie în sensul complet al cuvântului, o dăruire totală spre binele omului, ea este incompatibilă cu spiritul lui satanic.

Dacă îi judec faptele în bloc, incluzând între ele ideea de a-și mărita fata cu Miron, partener handicapat, fără speranță, înseamnă că domnul Pretoreanu a avut ceea ce se cuvenea să aibă. El a murit fără să știe nimic de soarta acelei fete, care a izbutit să fugă din casă, în prima noapte când a găsit pe unde să iasă, deși, ca totdeauna, ușa apartamentului ei era încuiată; a fugit prin odaia lui Miron. În ceea ce mă privește, i-am dat de urmă numai din întâmplare, am aflat despre ea tot ce-ar avea importanță.

În încheierea hotărârilor, domnul Pretoreanu îi spuse lui Miron, care îl ascultase pierdut, fără replică:

— Ai să rămâi în casa mea, vreau să-ți cunoști logodnica. Geamantanele tale sunt sus; Sobieski o să-ți arate camera. Peste o oră vei fi poftit la masă; să-ți pui smokingul.

Știa că își luase un smoking; Sobieski îi inspectase geamantanele. M-a mirat însă dispoziția domnului Pretoreanu privitoare la îmbrăcăminte; cu toată educația lui englezească, nu ținea la vestimentația de ceremonie, nici măcar la masa de seară, când tot englezul își pune un smoking, chiar dacă nu are oaspeți.

Aici am de semnalat o confuzie, răspândită în toată lumea civilizată; smokingul, la origine, nu era decât o haină de casă, care se îmbrăca în cadrul intim al familiei, niciodată în public; bărbații se simțeau bine în ea, mai ales la sfârșitul dineului, când se retrăgeau singuri în fumoar, unde își aprindeau pipa, țigara de foi sau țigareta, care ar fi putut să le deranjeze pe doamne. Azi doamnele fumează cot la cot cu bărbații, iar smokingul a

devenit haină de ceremonie. Dacă haina de casă a domnului Pretoreanu n-ar fi fost prea scumpă cu nasturii ei de diamant, poate o anumită lume ar fi adoptat-o să meargă cu ea la operă; așa se naște moda îmbrăcăminții, prin hazard, ca toate modele de altfel.

În camera lui, Miron își găsi hainele pregătite, pe marginea patului. Pe o măsuță descoperi o orhidee roșie, într-o cutie transparentă. Nu avea prea mult timp să-și inspecteze camera; deși afară ardeau felinarele, nu știa unde dădeau ferestrele. O ușă mascată de un tapet identic cu cel de pe perete ducea la baie. Mai exista o ușă, în afară de cea pe unde intrase; n-o încercă, probabil dincolo era un salonaș, sau un birou, la dispoziția lui, nu simțea curiozitatea să vadă, nu înțelegea nimic din ce se întâmpla, parcă trăia o întâmplare din afara realității, dincolo de orice înțelegere, de orice sentimente; altfel l-ar fi cuprins groaza.

În timp ce se îmbrăca, simți o prezență străină în preajmă. Cineva îl spiona, o ființă la fel de ireală ca toată întâmplarea, având totuși substanță materială, fiindcă îi simțea apăsarea în ceafă. Se întoarse brusc; în afară de el, nu era nimeni în cameră. Dar, dacă privirea lui ar fi avut facultatea unui teleobiectiv, să aducă ușa aproape, până la o palmă, ar fi văzut că în gaura cheii, ajurată cu un desen complicat, de siguranță, sticlea un ochi omenesc, cu pupila dilatată mai mult chiar decât este posibil anatomic, o pupilă avidă, aproape rapace, de fiară aflată la pândă.

* * *

Știam sufrageria de la dineul scabros când Jordie se aflase în fața unor oameni necunoscuți, cu fața mascată, obligat să răspundă la întrebări diabolice și să-și arate adevăratul lui chip, necunoscut publicului. Sufrageria mi-a reînviat totul în minte, deși de astă dată atmosfera era alta, mai discretă, într-un fel chiar intimă, și în nici un caz agresivă. Pendula fiind oprită, poate fiindcă bătea prea sonor orele, nu se simțea scurgerea timpului. Nu ardea candelabrul, ci numai lumânări puse pe masă, astfel că, în afara acelei zone de lumină, restul încăperii rămânea în penumbră și nu i se puteau vedea dimensiunile, cum mi le aminteam, atât de vaste, încât privind palatul pe dinafară, nu-mi explicam unde putea să încapă o asemenea sufragerie, plus salonul, cel puțin la fel de mare. Dar ele erau amintiri de adolescență, când nu puteam pătrunde cu gândul sub fața lucrurilor. Acum, cu toată penumbra din jur, vedeam mult mai departe.

Când Miron intră în sufragerie, precedat de Sobieski, care îi deschise ușa, domnul Pretoreanu se ridică de la masă, îl vedeam prima oară în smoking, îl mai văzusem în redingotă, care i se potrivea mult mai bine, la înmormântarea domnului Alcibiade; de atunci trecuse o bună parte din viața noastră. În dreapta lui, la masa ovală, ședea fata; Miron nu o desluși la început decât ca pe o umbră. Domnul Pretoreanu îi ieși în întâmpinare, îl apucă de braț, de deasupra cotului, cu un aer posesiv și proteguitor și îl duse în fața fetei.

— Iat-o! spuse, cu înțelesul de „ia-o”.

Iar ei:

— Iată-l! Cu înțelesul de „na-ți-l!”

Cele ce urmară Miron le făcu mecanic, fata nu-i putea întinde mâna peste masă, era prea departe; se duse la ea, făcu douăzeci de pași până să ajungă, numărați nu de el, ci de mine, se înclină, fără să o vadă, scoase orhideea din cutie și i-o întinse, ca și cum fata ar fi fost pe altă lume. Despre rest nu-și amintea nimic a doua zi, nu și-a amintit niciodată. O clipă doar, chipul ei îi intră în privire și îl cuprinse frica, fiindcă era frumoasă, iar el nu avea cum să se apere. Încărcată de farduri, culorile de pe fața ei palpitau în lumina mișcată a lumânării, părea că i se vede sângele pulsând sub piele. Așa cum îl fixa cu privirea, parcă pregătindu-se să-i sfâșie carotida, n-ar fi putut s-o înfrunte decât o făptură din aceeași plămadă cu ea, un Tarzan, mai puțin om și mai mult fiară.

Este o exagerare, dar n-am descris impresia mea, ci pe a lui Miron. Mie fata mi se părea timidă și dezorientată, dar e drept că în ochi avea o curiozitate avidă, care putea să devină primejdioasă.

La sfârșitul mesei, domnul Pretoreanu îl conduse pe Miron până în ușa camerei.

— Restul discutăm mâine! îi spuse în loc de noapte bună.

Nimeni nu s-ar gândi că ar fi trebuit să încuie ușa pe dinafară. Într-adevăr, n-o încuie, dar era o omisiune.

Sobieski, care servise la masă, cu mănuși albe pe mână, numai Dumnezeu știe ce feluri de mâncare, eliberă piciorul fetei, care era legată de scaun, o conduse la apartamentul ei, și încuie ușa, ca totdeauna. Mă întreb ce s-ar fi întâmplat, dacă nu era legată? Ar fi sărit la Miron, pe deasupra mesei? Și mă mai întreb, dacă ușa de la camera lui Miron rămăsese descuiată din omisiunea domnului Pretoreanu, ce se întâmplase cu ușa de la mijloc, unde apăruse un ochi omenesc în gaura cheii? Era ea descuiată tot

printr-o omisiune? Nu, ci cu intenție; fiindcă dincolo, în loc să fie un birou, sau un salonaș, cum își închipuise Miron, era apartamentul fetei, și domnul Pretoreanu dorea ca faptele să se împlinească, să poată face contractul de căsătorie.

Mi-am amintit nopțile mele în casa Zorinei! Dar dacă nu mi-aș retrage cuvântul, comparația ar fi o nelegiuire!

* * *

Zorina, astăzi uitată și poate sfârșită de multă vreme! Cu ce emoție o așteptam să vină noaptea, străbătând coridorul lung cu lumânarea în mână! Tremuram de nerăbdare să-mi descheie cămașa cu dinții, să-i simt pe piept respirația fierbinte!

Ea nu-i singura amintire datorită căreia mi se pare că a povesti cele ce urmează este o impietate. Dar n-am ce face, îmi calc pe suflet.

Miron nu se dezmeticise când se întinse în pat, cu speranța că ar putea să doarmă. Judecata lui era paralizată, îi lipsea orice mijloc să găsească un mod de a reveni la viață, plutea într-un vid fără gravitație și fără puncte cardinale, ca să-și poată defini poziția lui în spațiu. Stătea cu mâinile sub cap, pe un suport care era perna, nimerită întâmplător, fiindcă n-o căutase, nu-i mai știa numele, nici funcția. Simțea o anomalie, mai trebuia să facă un gest înainte de a închide ochii, o veche obișnuință, dar nu putea să și-l amintească; era simplu, ar fi trebuit să întindă mâna și să stingă lampa de pe noptieră. Lumina îl incomoda, deși nu putea să simtă dacă ea era o stare exterioară sau îi aparținea fizic. Cât despre scurgerea timpului, pierduse orice noțiune, un minut, un ceas, o zi sau toată viața pentru el ar fi fost totuna, în clipa când lumina se stinse de la sine. Nu văzuse deschizându-se ușa, nu simțise pași în odaie, nici mișcarea somierei când cineva se așezase alături.

Întunericul survenit brusc și fără explicație avu asupra lui un efect neașteptat, abia acum își găsi cunoștința de sine, înțelese cine era el, unde se afla și ce-l adusese acolo, și în același timp văzu limpede și în afară, o ființă care se apleca spre el, cu fața conturată de farduri fosforescente, cu două becușoare aprinse în globul ochilor, ale căror raze înguste străpungeau întunericul, ca instrumentele optice folosite în chirurgie spre a explora căi și canale ascunse privirii.

Acele mici proiectoare se mișcară pe fața lui Miron, descoperind-o centimetru cu centimetru. O mână caldă și alta rece veneau după ele,

completând tactil imaginea vizuală. Totdeodată se auzea o respirație tot mai pripită și mai aproape, până ce Miron îi simți căldura cuprinzându-i obrazul, căruia mâinile îi urmau conturul. Percepea aceste senzații cu o luciditate pe jumătate confuză, dar pe cale de întregire, și pe măsură ce începea să înțeleagă ce i se întâmplă, se crispa tot mai tare, cu impresia că se apropia de paralizie.

Când mâinile coborâră pe sub bărbie, pe grumaz și apoi se depărtară una de alta, ca să ajungă la umeri, mai apucă să-și dea seama că își schimbau alternativ temperatura, cea rece devenea caldă pentru o clipă, apoi amândouă se întorceau la starea dinainte, și schimbarea continua în același ritm, fără să se oprească, la fel cum nu se oprea respirația. În acest punct Miron își pierdu cunoștința, pe deplin de astă dată. Urmarea trebuie să mi-o închipui singur, dar nu-i greu, fiindcă nu putea să fie decât una, cea firească.

Trecuse miezul nopții când din camera lui Miron se auzi un strigăt de oroare și groază, glasul alterat pe care nu-l puteau înțelege decât cei ai casei. Domnul Pretoreanu, al cărui dormitor era în altă aripă a etajului, auzi târziu, după ce se trântise o ușă, făcând să bubuie tot palatul. Strigătul venea de pe scară, cobora spre parter, se îndepărta dar parcă era tot mai puternic.

— Nu-l vreau, nu-l vreau! Mi-e scârbă, v-ați bătut joc de mine!

Între aceste vorbe se amestecau horcăieli, urmate de injurii greu de-a fi descifrate și imposibil de pus pe hârtie.

Când domnul Pretoreanu se apropia în fugă, cu halatul pe umeri, auzi scrâșnetul zăvoarelor de bronz ale ușii de jos, care se deschidea asupra peronului de la intrarea principală a palatului. Ajuns pe palier mai apucă să vadă o umbră albă, năpustindu-se afară. N-ar fi crezut că era fiică-sa, dacă mai înainte nu i-ar fi recunoscut glasul.

Se duse la ușa ei și o găsi încuiată. Atunci își aminti că ușa de la camera lui Miron nu o încuiase, deschise și aprinse lumina.

Nu-i recunoscu decât chipul de înger, cu părul blond făcut inele pe frunte. Pleoapele lăsate îi acopereau ochii albaștri, farmecul lui care cucerea pe oricine. În obraz nu mai avea pic de sânge. Dar era el, cum îl știa de când venise să-i ceară o slujbă; și deodată își dădu seama, că după mai bine de un deceniu, chipul lui evoluat numai în aparență, își păstra vechea expresie cuminte, de la cea dintâi întâlnire. Leșinul îi dădea pe deasupra un aer eterat, de adolescent în stare de transă. Pijamaua ruptă cu furie, zdrențuită, îl dezgolea destul ca să i se vadă o infirmitate totală de înger oprit să

păcătuiască, dar desigur nu datorată nașterii lui dumnezeiești, cum credea satul.

* * *

Erau încă mulți oameni pe Calea Victoriei la ora aceea din noapte și toți o văzură pe fată fugind la vale, spre podul Senatului, numai în cămașă de noapte, cu o eșarfă în jurul gâtului; luată de vânt, eșarfa zbura în urmă, ca o trenă, iar cămașa se ridica până deasupra genunchilor și mai departe. Nimeni nu se gândea s-o oprească, trecea prea repede și poate unora le era frică, puteau să ajungă la poliție, fără nici o vină și fără să poată da explicații; așa se întâmplă, martorii dispar și eroul rămâne singur.

Fata fugi prin fața palatului regal, trecu peste bulevardul Elisabeta și când ajunse la podul Senatului, unde de Bobotează regele arunca în Dâmbovița crucea de gheață, un om o prinse de braț, cu o mână puternică. Putea să fie și o mână mai slabă, ea era gata să se supună, să urmeze pe oricine. Omul, de vârstă mijlocie, slab, negricios, nebărbierit dar îmbrăcat cu eleganță, cu borsalina trasă pe ochi, cu haine negre, o duse la prima casă de pe chei, unde, în ușă, erau câteva fete, în cămășuță.

Acolo locuise Osman birjarul într-o vreme când nu-i mergea bine, acolo îl găzduise un timp pe Odor, culcându-l pe coridor, în drumul bărbaților care se duceau la privată. Dar pe vremea aceea fata domnului Pretoreanu era o domnișoară frumușică, subțire, elegantă, cu rochia lungă strânsă pe gambe, că trebuia să coboare scările sărind de-a latul, grațioasă, ca o vrăbiuță; așa o văzuse Odor, care aștepta sub scară și îi simțise parfumul. Acum, aceleași scări de stejar sculptat, fata fermecătoare de altădată le coborâse în goană, urlând: „Nu-l vreau, nu-l vreau!”

Nu i-am spus numele niciodată; o chema Gabriela. În casa de pe chei, unde rămase până la sfârșitul războiului, îi spuneau Ela. N-o întrebară de unde venea, nu avea nici un fel de acte, omul în haine negre o înscrisese la poliție pe un nume oarecare. Nu vorbea cu nimeni, altminteri însă era prietenoasă, zâmbea tot timpul, fetele țineau la ea, mai ales că nu făcea mofturi, dacă una nu avea chef de un bărbat, îi ținea locul. Mergea cu oricine, se ferea numai de cei foarte tineri, elevi de școală cu pieptul îngust, cu fața plină de coșuri. Uneori însă izgonea și pe alții dacă, după ce intra cu ei în odaie, ceva nu-i convenea; îi arunca pe ușă afară strigând în urma lor cu glasul pe care îl înțelegeau numai fetele: „Pe ăsta nu-l vreau! Care vreți, luați-l!” N-o certa nimeni pentru asemenea scene, nici măcar protectorul ei

în haine negre; încercase o dată și urmarea fusese o criză de isterie; urlând, sfâșiindu-și cămășuța, zgâriindu-și pielea încă ademenitoare, Ela se repezise în stradă, o luase pe pod, îmbrâncind oamenii și se aruncase în Dâmbovița, exact în locul unde arunca regele crucea, de Bobotează. Fiindcă apa era mică, se alesese cu o fractură a brațului.

Au trecut de atunci peste patruzeci și cinci de ani, nu am aflat ce a făcut de la război încoace, dar știu că supraviețuiește, am întâlnit-o pe stradă, ținând discursuri; deși aproape octogenară, am recunoscut-o datorită glasului și eșarfei din jurul gâtului. Cine se milostivește s-o întrebe ce vrea, fiindcă nu se înțelege ce spune, greu mai scapă, îl apucă de mânecă sau de un nasture și îi povestește, cum poate, viața ei nenorocoasă. O întâlnesc prin cartierul meu, dar s-ar putea să bântuie și prin alte locuri. Nu știu unde stă, din ce trăiește. E îmbrăcată anapoda, în culori țipătoare, ca faimoasa madam Cuțit, de pe vremuri, nu pare însă în mizerie. Am învățat să trec pe lângă ea, prefăcându-mă că n-o văd, o privesc numai cu coada ochiului; cum aș putea s-o ignor, știind cine este?

Într-o noapte, vara trecută, anul 1985 al erei noastre, i-am auzit glasul sub fereastră. Deși mă culcasem, m-am dus să văd ce se întâmplă, știam că n-am să pot adormi cât timp nu-și termina discursul. Era un discurs, într-adevăr, și avea chiar asistență, cheflii care ieșeau din Cișmigiu și se opreau curioși s-o asculte, deși din o sută de cuvinte, greu ar fi deslușit zece. Se urcase pe bara de protecție a unei mașini parcate pe trotuar și vorbea, gesticulând, ca de la tribună. Din când în când încerca să pună piciorul mai sus, pe capota motorului, fără să izbutească.

Între timp am descoperit și alți auditori, pe la ferestrele blocului din față, unde stăteau cu lumina stinsă. Ascultând cu răbdare, am izbutit să descifrez mai tot discursul, scurt de altfel, dar repetat fără întrerupere. Nu vorbea în vânt, era evident că se adresa ascultătorilor, pe care îi socotea vechi cunoștințe: „Pe tatăl meu îl știți, domnul Marin Pretoreanu; cine nu-l știe? Prieten cu Maiestatea Sa regele Carol al doilea. Dar tatăl meu m-a făcut cu o vacă, asta n-ați aflat, vacă adevărată, nu d-alea, cum se spune; dormea cu el în pat și stătea cu noi la masă, mânca tărâțe, apoi lingea dintr-un bulgăr de sare grunjoasă. Regele venea la noi în casă, era berbant, mă ciupea de gușă, dar eu îi spuneam: domnule, vezi-ți de alta. Pe tatăl meu îl știți, cine nu-l știe?…”

Își repeta a nu știu câta oară povestea, când cineva, de la o fereastră, aruncă spre ea o pătlăgea vânătă, care căzu lângă roata mașinii; e limpede

că urmărise s-o alunge, nu s-o lovească. „Vasăzică, aici am ajuns, să mă omorâți cu bombe! ripostă vorbitoarea. Nu-i nimic, până face explozie, să vă spun mai departe… Regele venea la noi în casă…”

* * *

După fuga fetei, domnul Pretoreanu rămase impasibil, nu făcu nici o investigație s-o găsească, nu se interesă nici la poliție, nici la morgă. Nici pentru Miron, care zăcu fără cunoștință până seara, nu socoti să facă un gest, să cheme un medic, dacă nu din omenie, măcar să nu-i moară în casă. Dar poate atitudinea lui nu dovedea nepăsare, ci sânge rece; îi asculta inima, bătea bine, respirația era liniștită, închise ușa și îl lăsă în pace.

Miron se trezi pe întuneric, în mod ciudat pe deplin lucid, își dădu seama dintr-odată unde se afla, își aminti tot ce i se întâmplase. Nu se simțea zdruncinat, trecuse printr-o primejdie căreia n-ar fi trebuit să-i dea importanță, fiindcă era imun, nimic nu putea să-l atingă, poziția lui de apărare fiind definitivă și inexpugnabilă. Căutând butonul lămpii de pe noptieră dădu de un obiect metalic, pe care, fără să-l recunoască, simți instinctiv că trebuia să-l ocolească. Se dădu jos din pat, aprinse candelabrul. Obiectul era un revolver mic, cu tocul de fildeș. Nu ținuse niciodată o armă în mână, pe când încă era cetățean român, domnul Pretoreanu îl scutise de armată. Luă revolverul, îl examină, un obiect delicat, era ușor să-și închipuie cum se manevrează. Merse în fața oglinzii, îl duse la tâmplă, își zâmbi, făcea două gropițe în obraji, un dar al naturii de care se bucură puțini oameni; cu ochii lui albaștri, cu zâmbetul și cu gropițele din obraji, putea cuceri lumea; restul i se părea fără importanță. Ar fi apăsat pe trăgaci, din simplă curiozitate, nu-i era frică de glonț, ci de zgomot, să nu alarmeze casa unde probabil dormea toată lumea; nu se simțea nici un fel de mișcare.

Revolverul, așa cum continua să-l țină la tâmplă, îi dădea certitudinea puterii depline pe care o avea asupra vieții sale. Sau a vieții altora; dacă domnul Pretoreanu intra pe ușă, ar fi putut să-l culce la pământ cu o mișcare a degetului. Dar apariția de peste noapte de ce venise înarmată? Nu merita să se gândească; revolverul era întâi o dovadă că nu visase, apoi dovada că putea în orice clipă să curme o viață, pe a lui sau pe a altuia. Îl puse în valiză cu obiectele de toaletă. Apoi se duse la baie, unde aprinse toate luminile; faianța albă strălucea mai puternic ca soarele. Abia când vru să-și scoată pijamaua observă că era sfâșiată; dintr-o mișcare zdrențele căzură jos și se văzu gol din față, din profil și din spate, în oglinzile aflate pe toți patru

pereții. Se cunoștea, dar până acum nu-și cercetase cu atenție alcătuirea fizică; nu avea sentimentul frustrării, prin naștere, la el dorința lua alte forme, și nimeni nu poate să știe dacă satisfacția lui nu era mai mare. Lăsând la o parte celelalte victorii, afaceri reușite de pildă, și nu în folosul personal, ci al domnului Pretoreanu, care îi dădeau sentimentul victoriei, poate mai puternic decât îl avusese Cezar sau Napoleon, un singur pot la pocher, câștigat printr-o manevră magistrală, mai presus decât cea de la Austerlitz, îi răspândea în trup o voluptate atât de intensă, încât depășea, suprapunându-le și transformându-le în una singură, toate celelalte voluptăți pierdute.

Dormi împăcat până la ora opt dimineața. La ora nouă ciocănea la ușa biroului. Domnul Pretoreanu, în haina roșie de casă, împodobită cu diamante îl primi ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic peste noapte, ca și când conversația dinainte ar fi fost neavenită. Se simțea ușurat că scăpase de fiică-sa; providența reparase fără să spere ceea ce el ratase cu douăzeci de ani înainte.

— Dacă puteți să-mi acordați o oră, începu Miron, faceți-mi favoarea să jucăm împreună o partidă de pocher!

Se așezară la o măsuță în fața biroului; cărțile alunecau, domnul Pretoreanu puse pe tăblia mesei o cuvertură de postav verde.

— Pe cât jucăm? întrebă Miron.

— O sută de lei miza.

Nu era puțin, cu o sută de lei puteai să ajungi la un milion. Miron admise suta, dar în lire sterline, era enorm, pe vremea aceea lira mai valora o mie de lei, deși se prevedea o scădere.

Nu am pasiune pentru pocher, n-aș putea să descriu o partidă decât cu stângăcie, deși am văzut cum se joacă, oameni stăpâniți de patimă, stând la masă patruzeci de ore fără să se ridice, crispați, cu ochii roșii, cu obrazul țepos, hrănindu-se doar cu tutun și cafele; asemenea scene nu se uită. E o imprudență să le adresezi cuvântul, ar fi în stare să dea cu cuțitul, noroc că n-aud nimic din afară. I-am văzut jucând și în timpul bombardamentelor, când masa se clătina la explozia bombelor căzute în apropiere. Cineva mi-a povestit, și chiar dacă ar fi exagerat sunt gata să-i dau crezare, că la ultimul cutremur patru doamne aflate în fața mesei de pocher, la ultimul etaj al unui imobil înalt din mijlocul orașului, s-au pomenit cu tot cu masă și cu scaune la parter, deasupra molozului, și au continuat jocul. Dar tot nu mă încumet să descriu partida domnului Pretoreanu cu Miron. Într-o oră, acesta din

urmă câștigă cinci sute de mii de lire; cifra mi se pare mai mult decât fabuloasă, mintea mea n-o cuprinde, și cred că nu-i om să spună altfel. Socotesc însă că în lumina faptelor de peste noapte, orice devine admisibil, chiar și absurdul și imposibilul.

— Mai facem o partidă? întrebă domnul Pretoreanu.

Era cât pe ce să spun că își mușcase nervos buza de sus, de astă dată despuiată de orice mustață; dar nu, era imposibil. Miron se uită la ceas.

— Una singură, încuviință, din politețe.

Deși trecuse timpul hotărât la începutul jocului, nu putea să refuze revanșa. Era rândul lui să dea cărțile. Le dădu. Domnul Pretoreanu ceru două cărți; judecând simplu însemna că avea trei de același fel, un brelan, așa se cheamă, figură modestă, greu să mai vină o carte asemeni, ca să facă un careu, redutabil.

Miron puse jos un valet, ca să-și ascundă jocul, fiindcă avea în mână patru ași, ticluiți cu dibăcie; luă o carte în locul celei depuse, numai ca să-și deruteze partenerul, altfel nu-i făcea nici rău, nici bine, partida era câștigată. Pusese miza pe masă, o sută de lire, înainte de a da cărțile cerute. Domnul Pretoreanu medita îndelung, numai din instinct, căci nu prea se pricepea la pocher; cunoștea regulile și valoarea cărților, altminteri nu jucase niciodată. După un timp, puse și el miza și ceru o sută pe deasupra.

— O sută, plus cinci! fu răspunsul lui Miron.

— Cinci, plus o mie!

Se priviră unul pe altul de parcă se vedeau pentru prima oară și încercau să se cunoască. Miron își inspectă încă o dată cărțile, cu toate că știa prea bine ce avea în mână. Pe urmă spuse:

— O mie a dumneavoastră, plus cinci mii ale mele!

Mie, unul, o asemenea întâlnire nu-mi dă nici o emoție, dar parcă îi văd pe jucătorii adevărați cum încep să gâfâie și cum le sticlesc ochii.

Era rândul domnului Pretoreanu să-și examineze cărțile și să mediteze, cu îndoială. Așa se pregătesc capcanele, dar Miron n-avea de ce să se sperie, era sigur pe sine. Deodată auzi, și îi zvâcni inima de satisfacție:

— Plus cincizeci de mii!

Era glasul domnului Pretoreanu, părea însă al unul străin. Miron ezită la rându-i, își pregătea și el capcana, nu voia să-și sperie partenerul. În sfârșit hotărî, cu fălcile încleștate, ca să-și ascundă zâmbetul:

— Plus o sută de mii!

Nu mai era nevoie de zâmbete, capcana stătea deschisă, urma încordarea, în așteptarea clipei celei mai potrivite când se trântește capacul. Într-adevăr, de-atunci înainte jocul merse repede, nu se mai pândeau unul pe altul, era o întrecere nesăbuită, cifrele se rostogoleau schizofrenic, scăpate parcă de sub controlul rațiunii.

— Plus două sute de mii!

— Plătit, plus încă una!

Se înțelege că la asemenea sume nu se pun banii pe masă, n-ar avea loc, contează cuvântul.

— Ești solvabil? întrebă domnul Pretoreanu.

Era atât de senin încât lui Miron i se făcu frică, deși nu se îndoia de cartea pe care o avea în mână. Una singură ar fi putut să fie mai mare, dar aceea devenise imposibilă, din clipa când el însuși aruncase un valet pe masă. Printr-o regulă pe care nu m-am străduit să o înțeleg cum funcționează, deși îi știu scopul, printr-o derogare subtilă de la ierarhia cărților, patru valeți înving patru ași, în pofida faptului că așii sunt mai puternici. Dacă Miron era sigur pe așii săi din mână, tot atât de sigur era că domnul Pretoreanu, dacă ar fi avut trei valeți din capul locului, al patrulea nu putea să-i vină, fiindcă îl avusese el însuși și îl depusese pe masă. Totuși, frica persista în el, ilogică, de aceea, când potul ajunse la cinci sute de mii de lire sterline, plăti sec, așa se spune, după care partenerul nu mai poate să continue.

— Care de ași! enunță, cu o timiditate subită.

— Patru valeți! răspunse domnul Pretoreanu.

Miron trebuia să creadă, dar nu putea înțelege. Nu știa că, înainte de a începe jocul, domnul Pretoreanu își pusese coada de diavol. Nu-i corect spus, o avea încă de seara trecută. Iar valetul lui Miron de pe masă devenise o damă de treflă.

Capitolul 14

Pactul dintre Ribbentrop și Molotov; semnarea lui sub patronajul lui Stalin, privit în lumina relației dintre domnul Pretoreanu și Miron. Partidă de pocher pe boabe de fasole. Întoarcerea Ștefaniei în Colentina, inconfort și nostalgie; strămutarea la Athenée Palace, în picioarele goale. Audiție în palatul domnului Pretoreanu; urcatul și coborâtul treptelor. Caractere

infame, Leonard și Sola Diaconescu. Izbânda îi rămâne indiferentă Ștefaniei.

Mă așteptam la un deznodământ dramatic; după informațiile mele, Miron avea economisiți la data aceea, cu un an înainte de a începe al doilea război mondial, cinci sute de mii de dolari, nimica toată la un Rockeffeler, dar altminteri o bogăție de care nu se bucurau foarte mulți oameni în America, unde urmările marii crize din 1929 dăinuiau încă, după un deceniu. Oricine în locul meu ar fi simțit amețeală văzându-l cum scotea din buzunar carnetul de cecuri și se apuca să scrie cifra uluitoare, cinci sute de mii de lire sterline. Până în clipa aceea îmi închipuisem că jocul fusese o glumă subînțeleasă de amândoi partenerii, deși mi se părea hazardată. Dar își găsea explicația în încordarea prin care trecuseră amândoi, și care ar fi putut să aibă urmările cele mai imprevizibile, în ceea ce-l privește pe Miron, mergând până la pierderea minților. Pe domnul Pretoreanu îl cunoșteam de mult, știam sigur că nu putea să-l pândească o asemenea primejdie, el n-avea nici un fel de limite în faptele sale, și dacă unele din ele nu mi se puteau explica pe nici o altă cale, îmi rămânea să le atribui însușirilor lui diabolice, dovedite nu o singură dată. Dar Miron, pe ce se bizuia, iscălind un cec de o asemenea valoare? Să fi fost martor la scenă înțelegeam dintr-odată; în timp ce îl urmărea pe domnul Pretoreanu, care examina cecul, prin ochii lui albaștri trecu o clipă culoarea morții, destul să deduc că suma nebunească n-avea altă acoperire decât revolverul ascuns în trusa cu articole de toaletă.

Un an mai târziu, când Molotov și Ribbentrop semnau la Berlin actul de neagresiune germano-sovietic, o revistă franțuzească publica pe prima pagină un fotomontaj care îi înfățișa pe amândoi, față în față la o masă de pocher; dedesubt am uitat ce scria. Nu se poate face nici o asemănare între o întâmplare și alta decât valoarea mizei, bineînțeles ținând seama de proporții; imaginea aceea însă mi-a amintit scena dintre domnul Pretoreanu și Miron; încordarea acestuia din urmă prefăcea chipul lui de înger, pentru o singură clipă, într-o mască a disperării; în schimb, cei doi miniștri de externe din ilustrație își zâmbeau unul altuia, cu încredere.

Domnul Pretoreanu puse mâna pe telefon; Miron nu se îndoia că voia să ceară legătura cu banca de la Londra, emițătoarea carnetului de cecuri; contul lui acolo se reducea la trei sute de lire. Se calmă pe loc, ochii lui deveniră din nou albaștri, mai seducători ca niciodată. O umbră trecu printre

ei, o fracțiune de secundă, când auzi că domnul Pretoreanu îi cerea lui Sobieski să aducă șampanie. Apoi un fulger, la fel de scurt, când îl văzu cum rupea cecul în bucățele.

Își schimbară locul, în colțul biroului, unde era un fotoliu care ar părea ciudat unui om de astăzi, fiindcă a avut prea puțină răspândire, iar acum este dispărut de multe decenii. În afară de unul, pe care l-am văzut mai demult într-o casă demodată, n-am descoperit un al doilea nici măcar prin muzee; în absolută nepotrivire cu vremea noastră, cred că nu a fost potrivit în nici o vreme; a fost, adică, o idee neinspirată. Se chema „tête-à-tête” și era destinat pentru convorbiri tandre, dar împiedica, prin construcție, altă atingere între parteneri, decât cel mult a mâinilor. În alcătuirea lui intrau de fapt două fotolii, dispuse în formă de S, cu un spătar continuu care unea pe unul de altul, făcând din ele o singură mobilă. Cei doi ocupanți stăteau astfel față în față, puțin decalați lateral, dar nu atât ca să se rupă intimitatea; intimitatea o rupea spătarul, care îi despărțea, zăgăzuind orice tentativă de a se apropia unul de altul. Născocit de o minte puritană sau neghioabă, nu mă miră că a dispărut repede, de vreme ce împiedica mersul firesc al faptelor; un asemenea „tête-à-tête” puritan se poate realiza mai ușor telefonic.

Văzându-i pe domnul Pretoreanu și pe Miron așezați astfel față în față, mi-a venit gândul că fotoliul acela destinat îndrăgostiților ar fi fost mult mai potrivit pentru un inchizitor și un eretic adus la anchetă. Mă și așteptam să înceapă un interogatoriu și, cu tot cecul rupt mă temeam că Miron ar putea s-o pățească. O cupă de șampanie nu stabilește totdeauna relații cordiale între oameni; într-una din ele uneori se toarnă câteva picături de otravă. Dar Miron n-avea încotro, bău cu groază în suflet; s-ar fi împăcat mai bine cu revolverul. Domnul Pretoreanu puse cupa pe tavă, fără să se atingă de băutură, și începu vorba de-a dreptul:

— Cum te împaci cu Harcan?

— Bine, răspunse Miron, după o ezitare.

Harcan era șeful lui, directorul agenției de la New York, român născut în America, din transilvăneni imigrați la începutul secolului.

— Îi iei locul, cum te întorci la New York.

După o pauză, domnul Pretoreanu continuă:

— Nu era nevoie să-l sapi; n-am luat în considerație denunțurile tale anonime, am mijloacele mele de informare. Dar oricum, îți mulțumesc, îți recunosc o intenție bună, păcat că n-ai avut curajul să vorbești pe față.

— Eu nu am puterea dumneavoastră, răspunse Miron.

— Da, poate să fie o scuză. Și acum, haide să mai facem o partidă de pocher. Nu pe bani, pe boabe de fasole!

* * *

Era rândul Ștefaniei, să povestesc întoarcerea ei acasă și faptele următoare. Amân numai ca să nu mă îndepărtez de un eveniment petrecut exact în aceeași vreme și a cărui importanță nu e mai mică decât pentru cei care au în casă pictură cumpărată în ganguri, țigănci cu sânii goi și cu toarte de aur în ureche. Nu urmăresc să fac o șaradă, oricine ar înțelege de la început că îl chema Brâncuși, și avea să-și câștige unul din prima sută de locuri ale Panteonului pe care mileniul al treilea îl va moșteni de la mileniul nostru; admit că am luat o cifră arbitrară, deci oricine poate s-o modifice, în plus sau în minus. Numai să aibă grijă să nu pună la socoteală gloriile efemere, care, deși au strălucit ca soarele și farurile, au lăsat în urma lor fum și miros de pucioasă.

La întoarcerea Ștefaniei, care avea să fie și ea o glorie, Brâncuși, consacrat în Franța și în America, lucra de aproape doi ani la un triptic grandios, care pornea de pe malul Jiului, în târgul cu aceiași nume cu râul. Acel loc putea fi socotit capitala ținutului său de naștere, dar cred că fusese ales în primul rând din alte motive; omul care se învrednicise să comande o asemenea lucrare, atunci prim ministru, avea acolo fieful lui politic; el se numea Gheorghe Tătărescu, între intimi Guță, și poate datorită conjudețeanului său, sculptorul, numele îi va dăinui mai mult decât îl îndrituiau meritele politice.

Eram adolescent când auzeam prima oară de Brâncuși, aflat atunci într-o încurcătură caraghioasă; ajuns la New York cu sculpturile lui ciudate, greu de a fi înțelese, vameșii, neștiind cum să le încadreze, le-au taxat la greutate, ca piatră brută. Orice piatră ascunde în ea forme, dar cineva trebuie să le descopere.

Fapta de la Târgu Jiu rămâne oricum lăudabilă, și cu toate rezervele pe care mi le trezește, mă bucur ori de câte ori trec pe acolo sau îmi aduc aminte de Masa Tăcerii. Nu mă las amăgit de o înșiruire de pietre rotunjite, nici de un nume care ar putea să fie doar îmbinarea a două cuvinte. Dar îmi declar adeziunea, cu regretul că mă aflu sub influența altcuiva; m-aș fi simțit cu totul altfel, dacă participam eu însumi la constatare. Un poet din altă generație decât a mea, mort astăzi, dar continuând să trăiască prin câteva poezii nepieritoare, poate fiindcă a scris puține, mi-a povestit cum l-a

vizitat pe Brâncuși la Paris și au mâncat împreună, nu paté de foie gras, nici rață pe portocale, ci roșii cu pâine, pe o masă de lemn din mijlocul atelierului; au mâncat cu religiozitate acel minunat fruct al pământului, fără să schimbe vorbe de clacă. Dar tăcerea lor era mult mai profundă decât o mușenie trecătoare; nu o mușenie stearpă, ci una grea de gânduri, ca piatra în care se ascund forme nebănuite.

Brâncuși e mort, în schimb acel prieten evocat mai înainte, care îi va supraviețui o vreme, va apare în carte, va fi marea dragoste și marea tragedie a Ștefaniei.

Am stat și eu, adesea, pe unul din scaunele rotunde de piatră, ascultând Jiul în spate, și în freamătul râului mi-am simțit tăcerea mea omenească. O singură dată am adus o ofrandă locului, s-o fi repetat mi-ar fi fost rușine de toate umbrele așezate pe scaunele celelalte, prietenii mei morți, în frunte cu poetul; sub ochii lor am pus, în mijlocul mesei de piatră, în locul de unde pornesc razele spre noi, cei de pe margine, o roșie mare, rotundă, cea mai înmiresmată din câte erau în piață.

Dacă despre celelalte două lucrări nu vorbesc, am motive să le păstrez pentru mine. Atât voi mai spune, că pe o mare întindere în jur, până dincolo de Râmnicu-Vâlcea, fiecare stâlp de prispă din sate cioplit în lemn este o coloană infinită. Coloana de cupru de la Târgu Jiu mă impresionează, dar nu-mi place. Ea s-a inaugurat la 27 octombrie 1928, cam cu zece ani înainte de întoarcerea Ștefaniei de la New York.

În anul următor, radio Breslau, deplângând moartea Arhanghelului, survenită în februarie, spunea, cu lacrimi: „Axei Roma-Berlin, el i-a fost al treilea frate…”

Curând al treilea frate a devenit Japonia, și axa a căpătat forma unui triunghi ascuțit, cu baza de peste șapte sute de kilometri, și înălțimea de douăzeci de ori mai mare, distanța bicontinentală dintre Berlin sau Roma, și Tokio.

* * *

Ceea ce se va întâmpla de aici înainte cu Ștefania, ascensiunea ei triumfală până la înălțimea pe care oricine ar putea-o socoti o apoteoză, mă va preocupa mai puțin, faptele au avut un curs logic, fără altă surpriză decât aceea că au mers mult mai departe decât îmi închipuisem când am început să-i scriu povestea. Eu, unul, sunt preocupat îndeosebi de prima parte a vieții ei, așa cum am descris-o, când nu era decât o fată de grădinar de pe

malul Colentinei, care umbla în picioarele goale și nu se încălța decât atunci când se ducea la piață să vândă legumele. Pe urmă, după întoarcerea din America, am sentimentul că mi-a scăpat din mână, și-a făcut viața singură, și mie nu-mi mai rămâne nici un merit în evoluția ei următoare. Nu înseamnă că pentru acest motiv admirația pentru ea are să scadă, ci doar va deveni mai puțin necesară, iar uneori poate chiar inutilă. Prin aceste cuvinte nu vreau să se înțeleagă că am dezaprobat stilul ei de viață; dar, ce-i drept, nu i-am dat girul; eu aș fi vrut-o altfel. Dacă fac o asemenea declarație, înseamnă că am descoperit abia acum o lipsă în descrierea Ștefaniei. Iar altă lipsă, pe care o simt cu mai multă intensitate, e că nu mi-am închipuit-o niciodată mâncând roșii cu pâine pe prispă, în deplina tăcere a unei asemenea clipe, pe cât de simplă pe atât de esențială.

Mai târziu, când la masa ei se aducea, în porțelan de Sevres, rafinata rață pe portocale, și se bea șampanie în cupe de baccara, în exclamațiile admirative ale convivilor, Ștefania îmi devenise străină. Purta pe cap un fișiu caracteristic, de borangic alb bătut pe fire de aur. Cum aș mai fi putut recunoaște în ea pe fata în părul căreia, când ieșea din apă, lucea lintița de pe Colentina?

În ziua când se întorcea din America și cobora din tren în gara de nord, trecând nepăsătoare prin fața lui Bob Ianculescu, mesagerul regelui, Ștefania se duse acasă, nu cu taximetrul, ci cu o birjă. Cum trecu de obor, unde de atâtea ori venea să vândă legumele, îi reveni în minte trecutul ei, așa cum îl știam bine, și gândul îi fugi la Micu, lăutărașul, pe care credea că-l uitase. Dar nu, era viu în toată ființa ei, parcă nu trecuseră doi ani de când nu-l mai văzuse, el trebuia să fie și acum la colțul străzii, stând trist cu vioara în mână, cum îl lăsase.

Se însera și începuse să burnițeze; la colțul străzii nu era decât un câine. Restul drumului nu întâlni decât umbre.

— Așteaptă să fac lumină în casă, îi spuse birjarului, când trăsura opri la poartă.

În curte era noroi, ușa încuiată cu lacăt; la plecare nu luase cheia. Își scoase un pantof, sparse geamul de la tindă, cu tocul, dădu ivărele la o parte, deschise fereastra și se strecură înăuntru; își scoase și al doilea pantof, simți sub tălpi preșul, îl recunoscu, îi veniră în minte culorile lui pestrițe. Nu știa unde este lampa, nici chibriturile; intră în odaie, bâjbâind, se așeză pe marginea patului. Atunci, pe loc, înțelese că se întorsese

degeaba, era ruptă de trecutul ei, încă din ziua plecării. Sunt locuri unde, dacă ai plecat, nu mai poți să te întorci niciodată.

De afară se auzi glasul birjarului:

— Domnișoară, mă mai ții mult?

— Așteaptă-mă! îi răspunse, ieșind pe prispă.

Avea ceva aspru în glas. În toată ființa, se războia cu o parte din ea însăși, și nu știa cu care din părți ține. Ploua mai tare, peste grădină plutea beznă, dar porni în jos, printre brazde, înfundându-și picioarele în clisă. Cât putea să vadă, grădina era îngrijită, săpată de toamnă, aracii scoși adăpostiți sub șopron, probabil, între căruță și perete. Ar fi vrut să vadă calul, singura ei ființă vie, dar știa ca Moș Chirnoagă-Turcalete îl dusese acasă la el; i-l lăsase în grijă sau i-l dăruise? Poate că da, nu mai ținea minte, legătura cu trecutul era ruptă. Nu se opri însă, coborî mai departe, auzea picăturile de ploaie lovind în frunzele nuferilor, vestejite; curând aveau să cadă la fund, să putrezească. Se așeză pe podețul ud, își băgă picioarele în apa rece; era ultimul gest de adio.

— Ne întoarcem! îi spuse birjarului.

— Unde?

— În centru.

Mai mult nu știa deocamdată, abia în trăsură observă că era în picioarele goale, înnoroiate, pantofii și-i lăsase în casă, fereastra cu geamul spart rămăsese deschisă, putea să intre vântul, să intre oricine. Și viața ei era ca o fereastră deschisă, și n-avea cine să intre, iar de-ar fi încercat i-ar fi pus mâna în piept, nu voia pe nimeni. La colțul străzii nu mai era nici câinele; dacă ar fi mers înainte ar fi ajuns la Micu acasă. Pentru el venise?… Nu înțelegea, sau nu mai ținea minte. Trăsura coti la stânga.

— În centru, unde? întrebă birjarul.

— La Athenée Palace!

Nici nu știa unde este, doar auzise. În lumina unui felinar electric, puternic, unde începe Calea Moșilor, birjarul întoarse capul.

— La Athenée Palace, în picioarele goale?

Ștefania băgă mâna la nimereală într-un geamantan de alături și scoase o pereche de cizme; nu se gândea să le poarte decât pe zăpadă. Le încălță peste clisa de pe picioare.

Că era udă și răvășită nu se ținea seama; pașaportul, cu viza americană, cu vizele de tranzit, europene, nu valorau la hotel mai puțin decât la graniță. Și-apoi ce portar, ce funcționar de la recepție nu salută cu respect pe o

doamnă, chiar dacă ar fi contrabandistă sau spioană, când pe geamantanele ei este lipită, între altele, cea mai frapantă și mai cunoscută în lume, eticheta hotelului Plaza de la New York?

— Te rog plătește birjarul! dispuse Ștefania, adresându-se funcționarului de la recepție, după ce luase cheia camerei.

Sfârșind cu baia, îi telefonă lui Leonard.

— Unde ești? întrebă el. De ce nu vii să dormi aici?

Nu mai dormise cu el de șase luni încheiate. Deodată simți nevoia să doarmă cu cineva, dar cu altul. Îi vorbi, agresivă:

— Ia spune, ce-ați vrut voi cu mine? Vorbește cu el, și întreabă-l, acum eu ce fac?

Probabil nici nu reținuse numele domnului Pretoreanu. Și nici nu se gândise ce-o să se întâmple cu ea la întoarcere, după ce lipsise doi ani din țară.

* * *

De aici înainte faptele se precipitară, în două săptămâni numele Ștefaniei era cunoscut în toată țara, datorită primelor ei emisiuni la radio. Spun primele, fiindcă au fost multe, au fost nenumărate, ani de-a rândul, dar cred că să fi fost una singură, nimeni n-ar fi uitat-o.

Se datora această ascensiune fulgerătoare norocului sau unei protecții? Așa se întreba lumea. Pretutindeni în lume la fel se întâmplă, oamenii își închipuie că o femeie nu poate să-și facă un nume fără s-o împingă cineva din urmă. Fiindcă are arme invincibile, și-i atât de ușor să le folosească! Ajunge să-și arunce privirea. De ce m-ar mira asemenea judecată, când o mare vedetă, actriță de cinematograf, frumoasă și talentată, cuceritoare, de mult consacrată, spunea public, anii trecuți, am citit eu însumi într-o revistă, că pentru cariera ei nu s-a dat în lături, și nici nu s-ar da de aici înainte, să facă pe placul oricărui bărbat care ar putea s-o ajute, indiferent cine ar fi el, producătorul, regizorul, machiorul, electricianul, toți, până la lipitorul de afișe, căci și acesta poate s-o pună într-o lumină mai favorabilă.

Ștefania a avut într-adevăr un protector, știm în ce condiții, în imposibilitate biologică dar și sufletească de-a aștepta o răsplată. De la el înainte n-a mai avut nevoie de protecția nimănui, a protejat ea pe alții, uneori cu prea multă patimă, ceea ce nu socotesc a fi un păcat, și mai ales unul care dezonorează.

Trei zile după convorbirea cu Leonard, domnul Pretoreanu o pofti la o reuniune, în palatul de pe Calea Victoriei, prin Sobieski, care o cunoștea de când o văzuse înotând în apa Colentinei, printre rațe și nuferi. Cum ora hotărâtă era șapte seara și nu putea veni singură, Sobieski se prezentă la hotel, s-o conducă: pe Leonard Ștefania îl refuzase, îl iubise sau nu-l iubise, nu-l voia de tutore.

Miron plecase în ajun la New York.

Am povestit de reuniunile secrete ale domnului Pretoreanu, când oaspeții veneau mascați, aduși pe rând cu limuzina, de Garibaldi. Atunci pretutindeni draperiile erau trase cu grijă peste ferestre, în tot palatul nu se vedea o lumină; nici un trecător de pe Calea Victoriei n-ar fi bănuit ce se petrecea înăuntru. Am povestit de asemeni că pe Jordie, bunăoară, nu-l primea decât la mare nevoie, și totdeauna la ora două din noapte.

De asta dată n-avea nimic de ascuns, în palat ardeau toate luminile, chiar în încăperile unde n-ar fi fost nevoie. Era o reuniune intimă, oaspeții, nu mai mulți decât zece, fuseseră preveniți să vină în haine de stradă, se înțelegea de la sine că mai închise la culoare. El își îngădui să rămână în faimoasa haină de casă, roșie cu nasturi de diamante, la drept vorbind mai elegantă decât oricare altă îmbrăcăminte, și bineînțeles cea mai scumpă.

Așa o întâmpină la scară pe Ștefania; o vedea a doua oară. Între cele două lampadare de la capătul scării, haina lui, cu diamantele scoțând fulgere arpegiate, Ștefaniei îi tăie respirația: era tot ce văzuse sau își închipuise că ar putea să dea mai mult prestigiu unui om, atrăgându-i mai multă admirație din partea lumii; nu văzuse niciodată o hlamidă regească, dar cu siguranță era mai prejos decât haina domnului Pretoreanu. În clipa aceea i se lămuri brusc țelul ei în viață, să trăiască la înălțimea unde totul se face din diamante.

În timp ce urca treptele de la intrare, fascinată de ceea ce i se părea a fi în fața ei, nu un om, ci o constelație, domnul Pretoreanu avu, la rândul lui, timp s-o privească. N-o recunoștea, își aducea aminte doar de o ființă necunoscută care stătuse în fața lui așezată la soare pe debarcader, să i se usuce bluzița, cu ierburi luate din apă; era în viața sa bogată în fapte ieșite din comun o întâmplare cu totul inedită, nimeni n-ar fi putut să și-o imagineze, și probabil nici nu putea să se repete undeva în lume, în condițiuni neschimbate. Acum, apariția Ștefaniei, deși ar fi fost imposibil să recunoască în ea pe fata primitivă din Colentina, îi făcea aceeași impresie surprinzătoare, de inedit și inimitabil.

Oamenii preocupați să se pună totdeauna în lumina cea mai favorabilă știu probabil, iar dacă nu știu, să învețe, că o impresie face privitorului cineva când coboară o scară, și alta când o urcă. Urcușul, cerând un efort mai mare, fizionomia se schimbă, se încordează sau devine chiar chinuită, ceea ce nu poate fi ascuns sub un zâmbet de circumstanță; apoi mișcarea picioarelor este mai înghesuită, genunchii se îndepărtează unul de altul, umerii se încovoaie, statura se micșorează, chiar dacă sunt numai câteva trepte; frumoși sunt numai atleții, când urcă în fugă scara înaltă, cu facla în mână, să aprindă flacăra olimpică.

Așezat într-un fotoliu, plasat convenabil în holul unui hotel, la o casă de mode, la o reuniune mondenă sau oriunde se adună lume preocupată să facă impresie, am observat, fără voia mea, în atât de multe rânduri că am ajuns să fac o regulă, cum urcă și cum coboară oamenii scările, mai ales femeile, fiindcă ele atrag atenția primele. Dacă un om vrea să facă o bună impresie, și dacă împrejurările îi îngăduie, îl sfătuiesc să apară coborând scara și nu urcând-o, în fața unei societăți care îl așteaptă. Lasă că așa va domina tot timpul adunarea, impresia prelungindu-se chiar după ultima treaptă, când în realitate se află la același nivel cu toată lumea. Apoi, un pas pus în jos alungește piciorul, subție mijlocul, lărgește umerii și luminează chipul, ca o victorie. În plus, și cred că nu e o impresie falsă, oamenii care coboară o scară par sau chiar devin mai deștepți decât ceilalți; din coborâre derivă astfel o ascensiune.

La intrarea domnului Pretoreanu erau numai patru trepte, de granit roșu; însă nu culoarea lor are importanță. Oricât de puține la număr, și oricât de comod concepute, unor oameni nu le era ușor să le urce; bunăoară Jordie, deși încă în puterea vârstei, când ajungea sus trebuia să-și tragă răsuflarea și să-și ducă mâna la inimă, iar vara să-și șteargă nădușeala de pe frunte. Pe când domnul Pretoreanu, care îl preceda după ce se ducea să-i descuie poarta, nici nu simțea treptele sub picioare, deși avea aproape de două ori anii vizitatorului; dar el nu intră la socoteală din moment ce își punea coada de diavol. Erau alții în schimb, patriarhul de pildă, de o corpolență mult prea laică, sau președinții societăților anonime, și senatorii morți pe jumătate, pe care îi ajutau să urce, ținându-i de coate, Garibaldi și Sobieski.

Ștefania urcă treptele de parcă ar fi ținut în mână o torță aprinsă, pașii ei păreau într-o ascensiune continuă, începută de mult și neterminată, ca pe o scară olimpică. Urca de când era mică și umbla desculță; nimic nu-i sluțise

mersul. Pantofii și veșmintele erau accesorii neasimilate, starea ei naturală rămânea nuditatea.

— Nu știu ce-ai învățat la Paris și în America, i se adresă domnul Pretoreanu, în timp ce o conducea în biroul lui, unde așteptau oaspeții. Crezi că ai să te intimidezi dacă o să cânți în fața unor oameni de meserie?

— Mai degrabă au să se intimideze ei, dar n-o să-mi fie milă.

Iată ce învățase în America, fără să facă vreo școală, fără să meargă la biblioteci și concerte, fără să cunoască lume; își asumase puterea unei țări imense, o simțise și acum avea de înfruntat o țară mică. Nu se temea de nimeni.

Intră în birou ca la ea acasă, merse de la om la om și le strânse mâna, puternic. Între cei zece bărbați, era o femeie, o recunoscu pe Sola Diaconescu, deși în doi ani se ruinase, trăia numai prin ochi, vii, inteligenți dar atât de veninoși că o floare se ofilea numai privind-o. Se spunea că îmbătrânise din cauza oglinzilor; putea să fie adevărat, știu că se poate. În fața ei Ștefania se opri, își lepădă pantofii din picioare și îi spuse „sărut mâna”, ca o slugă unei cucoane. Nu era nici ironică, nici umilă; avea o toană.

— Pune-ți pantofii, fetițo! îi răspunse cântăreața.

Ieșise de mult la pensie, dar își păstra renumele; muzicanții îi cereau sfaturi. Ștefania rămase în picioarele goale. Deveni o obișnuință, niciodată nu cânta înainte de a-și scoate pantofii; nu era o superstiție, ci un mijloc de a-și găsi starea bună; fără întâlnirea cu Sola Diaconescu la ușa căreia se descălțase, ceva al ei ar fi rămas nedescoperit pentru totdeauna.

— Domnilor, se adresă asistenței stăpânul casei, nu știu dacă vă va place sau nu ce-o să ne cânte domnișoara, doar de ceva sunt sigur, că va fi o surpriză. Aș lua-o de la început pe răspunderea mea, dacă aș fi sigur că n-a pierdut prea mult în doi ani de școală.

M-au surprins aceste cuvinte, de vreme ce el însuși o trimisese la învățătură. Nu le socoteam însă nici cinice, nici iresponsabile, m-au surprins fiindcă aveam aceeași părere, o fată ca Ștefania era un produs direct al naturii, pe care orice instrucțiune putea să-l denatureze, ea nu avea nevoie să-și cultive vocea, un câștig în acest sens ar fi fost o pierdere, fiindcă ar fi adus-o la un stadiu comun, acolo unde strălucesc sutele de talente; singurul câștig pe care putea să-l aibă de la o școală era să învețe cum să respingă învățătura. Ea își urmărise atentă pe cele două profesoare, uneori cu admirație, dar de cele mai multe ori cu compasiune, și prin instinct se

străduia să facă altfel decât ele. Mi-e cu atât mai ușor să înțeleg un asemenea fel de școală, cu cât l-am practicat eu însumi, citind cărți pe care spiritul meu le respingea, și învățând din ele cum să nu le scriu pe ale mele. Mi se pare că prin eliminare se merge mult mai sigur decât prin asimilare, în acest din urmă caz existând primejdia de a imita pe alții, căzând în capcană, din admirație.

Nu știu dacă domnul Pretoreanu luând-o sub protecția sa pe Ștefania avusese în vedere teoria de mai înainte; poate că nu, ideea cred că îi venise abia puțin mai înainte, când o văzuse urcând scările. Dacă în doi ani cât trecuse de când stătea cu bluzița udă pe debarcaderul din Colentina, egală cu tot ce alcătuia acel peisaj primitiv, ajunsese să se apropie de el cu mâna întinsă, de parcă nu ar fi urcat, ci ar fi coborât scările, nu mai avea importanță restul școlii pe care îl făcuse; ea câștigase în primul rând darul ascensiunii, mai mult decât orice altceva ar fi fost posibil.

Printre cei prezenți se afla, de la sine înțeles, și Leonard, omul cel mai avizat s-o prezinte; Ștefania îi strânse mâna ca tuturor celorlalți, ca și cum îl vedea prima oară. Acesta era al doilea ei câștig în doi ani de învățătură, să se detașeze de oamenii care însemnaseră ceva pentru ea, cu atâta ușurință și atât de complet încât ori de câte ori i-ar fi întâlnit pe urmă, era ca și cum îi vedea prima oară.

Se aflau de față doi critici muzicali cărora ar fi fals să le născocesc un nume, făcând din ei personaje fictive; iar ca să le spun numele adevărat ar însemna să transform această povestire într-o cronică mondenă, denaturându-i caracterul. La fel în ceea ce îl privește pe directorul societății de radiodifuziune, pe care atunci nu-l cunoscusem; știu doar că purta uniforma albastră a Frontului Renașterii Naționale, partid înființat ca să dea o formă de legalitate democratică dictaturii regale.

Acea uniformă au purtat-o toți demnitarii, de asemeni toți oamenii mai de seamă din țara noastră; lăsând la o parte funcționărimea de toate gradele, care se supunea dispoziției ca să nu-i doară capul, mulți oameni din cei pomeniți înaintea lor au aderat la dictatura regală, sau măcar au admis-o și s-au supus ei fără proteste, fiindcă făgăduia a fi singura capabilă să țină piept turbulenței politice întreținută de discipolii Arhanghelului.

În subsolurile lor, aceștia nu stăteau degeaba, și primul lor gest, o răpăială de gloanțe îndreptate împotriva primului ministru, avea să mă pună în contact direct cu directorul societății de radiodifuziune; însă nici atunci n-am să-i spun numele. Alături de el, la reuniunea domnului Pretoreanu, era

directorul emisiunilor muzicale și primul dirijor al orchestrei de studio radio. El avea să aibă rolul imediat în cele ce au urmat chiar a doua zi după reuniune. În privința cuvântului am stat în cumpănă, pagina e plină de ștersături nervoase, întâi am scris „rolul primordial” ceea ce era o eroare, un asemenea rol nu-l atribui nici măcar Ștefaniei, nici moștenirilor ei secrete, nici Colentinei, ci poate unui complex alcătuit din toate acestea și din multe altele, necunoscute. „Rolul principal” de asemeni nu se potrivește, s-ar fi cuvenit poate să i-l atribui domnului Pretoreanu, dar știu că el nu l-ar fi revendicat niciodată, dimpotrivă, l-ar fi respins cu convingere. Istoria a reținut cuvintele spuse de dirijor când a ascultat-o pe Ștefania: „Este un fenomen! Un asemenea cântec și un asemenea glas n-am mai auzit niciodată!” Părerile celorlalți nu mă interesează, de altfel nimeni nu și-a mai dat părerea, nu fiindcă ar fi avut de făcut vreo obiecție; își pierduseră glasul, până târziu în seara aceea n-au fost în stare să scoată o vorbă.

De aceea domnul Pretoreanu, retras în umbră în propria lui casă, mi se pare un om fără egal, în toate faptele lui bune sau rele, ultimele probabil mai numeroase ca primele; fără să ai o pregătire muzicală, să auzi un cântec venit de peste apă și să recunoști în el un glas care va fi fenomenul epocii, cum declara omul de meserie, după ce ascultase mii de glasuri și mii de cântece, mi se pare dovada unei intuiții inatacabile.

— Mâine la șase după-amiază ai să cânți la radio! Ce-ai cântat astă-seară; ajunge!

Acestea au fost cuvintele dirijorului, regret că am hotărât să nu-i dezvălui numele. Acum se va înțelege de ce i-am atribuit primul rol în cariera Ștefaniei. Astăzi despre un asemenea rol se spune că este operativ; eu, unul, nu folosesc cuvântul, fiindcă nu-mi aparține.

— Dar nu se poate! interveni directorul Societății de radiodifuziune. Nu-i anunțată în program, și nimeni n-o cunoaște.

— Mâine seară au s-o cunoască toți ascultătorii noștri!

La fel credeau toți cei de față, la fel credea și directorul, care avea palpitații de emoție, la el însă rutina administrativă era mai puternică decât simțămintele personale, altminteri nu și-ar fi meritat postul. Însă nu avu de îndurat nici o mustrare fiindcă se modificase programul, luându-se zece minute dintr-o conferință istorică, privitoare la metopele monumentului de la Adamclisi, înecate în Dunăre. Însuși conferențiarul, nevoit să aștepte într-o încăpere de lângă cabina cu microfonul, fu uluit de cântecul răspândit în toată clădirea prin difuzoare. De aceea, când fu poftit să vorbească, își

schimbă pe loc subiectul, cu un extraordinar talent de improvizație: „Stimați domni și stimate doamne, (avea păcatul de a nu da întâietate femeilor, și cu această destăinuire cred că, fără să-mi dau seama, i-am dezvăluit și numele) după glasul pe care l-ați ascultat înainte, ce importanță mai pot să aibă pentru dumneavoastră metopele de la Adamclisi, când am descoperit în el o istorie mult mai veche? Acest glas descinde de pe culmile munților noștri, dinainte de a fi venit romanii în Dacia, și curge la vale împreună cu Oltul și cu celelalte râuri ale țării, ca apoi să se audă în toată câmpia. În acest glas cântă țărâna, apa și piatra, mai vechi decât un mileniu de istorie…”

Conferința improvizată, care avea la bază o audiție la fel de extraordinară, analiza cântecului Ștefaniei, găsindu-i surse de inspirație nebănuite, o moștenire ancestrală, valorificată cu mijloace moderne, vizionare. Acest ultim cuvânt mi-a făcut frică un moment, el putea să atragă atenția discipolilor, aflați atunci în restriște, să transforme un cântec într-un bun propriu, o armă de luptă, iar pe cântăreață s-o proclame purtătoarea lor de cuvânt, scut și vestală. Când au venit la putere pentru scurtă vreme, au și încercat să-i pună o sutană pe umeri și o spadă în mână, dar Ștefania a fugit și a stat ascunsă din toamna lui 1940 până în februarie 1941, după rebeliunea discipolilor; în acel timp nimeni nu i-a mai auzit glasul.

Dacă ascultătorii care o iubeau venerând-o i-au simțit lipsa, ea n-a avut nimic de suferit, fiindcă trecea năucă printr-o iubire stranie, care i-a înflăcărat sufletul și i-a pârpălit inima, săvârșind minunea de a transforma arsura în voluptate. Ca și ea, el era un fugar căruia discipolii îi juraseră moartea, se afla în fruntea uneia din listele lor negre. Au trăit ascunși în casa părăginită din Colentina, unde nimănui nu i-ar fi dat prin minte să-i caute. Moș Chirnoagă-Turcalete le aducea de mâncare și lemne din magazie. În acel timp Ștefania a învățat patruzeci și unu de cântece noi; le învăța singură, scoțându-și-le din suflet, din amintiri, din ceea ce strămoșii ei necunoscuți îi lăsaseră moștenire. Nu le scria pe note, fiindu-i necunoscute, le ținea minte, și erau așa fel compuse că n-aveau nevoie să le acompanieze un instrument sau o orchestră, care ar fi făcut-o să-și piardă forța ei de exprimare, directă, trăită cu tot ce cuprinde o viață, de la naștere până la moarte.

N-am putut să rezist ispitei de-a arunca o privire asupra viitorului ei, când încă n-am terminat cu prezentul. Dacă la mijloc n-ar fi fapte pe care sunt dator să le privesc în față, chiar dacă mi-au lăsat o amintire urâtă, aș rămâne de pe acum la cocioaba unde trosnetul lemnelor pe vatră se

amesteca în unele nopți cu urletul viscolului; și din unele și din altele Ștefania a făcut câte un cântec. După Leonard, dat deoparte, n-a mai fost nevoie să scrie nimeni muzică pentru ea; simțea viața ca pe un cântec.

Domnul Pretoreanu îi oferi brațul și se adresă oaspeților:

— Să trecem dincolo, în salonul de muzică.

— De ce? protestă Ștefania. Îmi place aici, e mult lemn, mi se potrivește mai bine.

Pereții aveau lambriuri de fag roșu, până mai sus de jumătate. Părea lemn de vioară, își amintea de lăutărașul ei, pe care nu putea să-l uite și nu mai voia să-l vadă.

Leonard se apropie de ea, contrariat, avea în mână o mapă cu cântecele de la New York. Ștefania, în picioarele goale se trase spre o fereastră, până ce atinse draperia cu spatele; la două palme de ea era ascunsă carabina domnului Pretoreanu.

— N-ai nevoie de pian? o întrebă Leonard. Ce vrei să cânți?

— Nu știu!

Nu știa, într-adevăr, dar în mintea ei stătea să se nască un cântec, apăruse ca o scânteiere în seara când venise de la New York, și, în timp ce birja aștepta la poartă, își trăise, în casă, în grădină, de vale la apă, în numai câteva minute, tot ce îi adusese în suflet decorul și peisajul; prima parte a vieții ei, și cea mai importantă.

Cu ochii plecați, adusă puțin de umeri, cu brațele puțin îndepărtate, scoase un sunet jos, un geamăt, care începu să urce, cromatic, un glisendo, fără ca ea să știe până unde are să ajungă. Acolo unde nu era hotărâtă cum să urmeze, se folosea de un artificiu care avea să devină caracteristic în cântecele sale, își încălzea glasul și inspirația repetând introducerea, ceea ce ascultătorul nu putea să-și dea seama, nefiind două emisiuni simultane; spre a fi mai ușor înțeles, deși așa deformez puțin noțiunea, acea pregătire a glasului și a ideii putea fi socotită ca o înșiruire de variațiuni ale primei teme, cromatisme, apoi arpegii, ascendente și descendente, ceea ce dezvăluia registrul vocii ei, de o întindere nefirească. Am spus că în acest fel, Ștefania își căuta inspirația, fiindcă ea nu cânta niciodată la fel același cântec, îl crea din nou de fiecare dată; putea fi recunoscut, dar cu incertitudine și nedumerire.

Ceea ce voi povesti spre a ilustra mai bine o idee atât de greu să fie redată, este poate numai anecdotă, sau așa pare. Cândva, de mult, un potentat al lumii orientale, vizir, emir, ayatolah, sau unul dintr-o zonă mai

îndepărtată, poate un Dalai Lama, aflându-se în vizită de studiu și de frivolitate la Paris, a fost dus la un concert simfonic, care nu poate trezi emoția cuiva nepregătit să asculte altă muzică decât pe a țării lui natale, în alte game. La sfârșit, musafirul a fost întrebat ce bucată îi plăcuse îndeosebi, și dacă nu voia s-o mai asculte o dată. Îi plăcuse prima, drept care orchestra a executat-o. Însă ascultătorul dădea semne de nemulțumire, altceva voise, era o neînțelegere. La fel s-a întâmplat cu bucata a doua, a trebuit să fie întreruptă la jumătate. Pe când gazdele încercau să se dumirească, orchestranții au început să-și reacordeze instrumentele. „Asta este!” a exclamat musafirul, cu satisfacție.

Poate să fie o anecdotă, însă cine a trăit îndelung în ambianța sălii de concert și a simțit-o va recunoaște că timpul cât se acordează instrumentele, conversația lor spontană și surprinzătoare, un arpegiu parcă speriat de flaut, pe un „la” prelung de vioară, un gâlgâit de clarinet, ca o întrebare îndreptată spre ceruri, căci clarinetul scoate sunete verticale, un strigăt ca de păun al fagotului, dominat amenințător de trompetă, în timp ce trombonul râde pe înfundate, de el însuși, fără să creadă, iar bas-tuba anunță o canonadă, și timpanii reproduc murmurele îndepărtate ale mulțimii ieșite să protesteze, toate acestea dau naștere unei simfonii compuse din nou de fiecare dată, imposibil de a fi scrisă și imitată. Dar, mai mult decât atâta, vine o clipă când toate sunetele, atât de diferite, se contopesc într-o singură voce; cine are ureche de auzit, o aude, cine nu, se uită la ceas și așteaptă să înceapă concertul.

Acesta era glasul Ștefaniei, cu deosebirea că putea să-l audă oricine, ca pe un sunet unic, când în realitate erau numeroase, unite; foarte puțini oameni puteau să le audă unul câte unul, în parte, dar după mine nu erau în câștig față de ceilalți; e singurul caz când admit că de împărăția cerului se bucură mai întâi cine știe să ia firul așa cum este, fără să-l despice în patru, ceea ce nu înseamnă deloc că ar fi săraci cu duhul.

Ștefania își prelungi preludiul până ce inima îi bătu de nouăzeci de ori, cu o accelerare firească; n-am vrut să spun un minut, deși acesta era timpul; socotesc însă că unele durate nu se măsoară cu ceasul. Deși în vremea aceea eram prea tânăr ca să fi ajuns la o asemenea idee, mi se părea aberant prin instinct, nu prin rațiune, că cenzura prea puritană în America dinaintea marii crize tăia la jumătate sau la un sfert lungimea sărutului din filme, socotind că așa apără morala națiunii, și ferește de ispită generațiile tinere; era o criză de creștere, slavă Domnului că a trecut, fără să survină o prăbușire,

căci dacă punem la socoteală criza economică, a avut altă cauză decât cenzura filmului. Un sărut nu trebuie judecat după lungime; la fel cântecul Ștefaniei.

Ea își prelungi pregătirea, până ce lambriul de fag roșu începu să vibreze; nu era nevoie să-l audă și ceilalți. Atunci îi apăru brusc în față viața ei, începând de la optsprezece ani, când înotase în bluzița albă, până la debarcaderul domnului Pretoreanu. Cu vorbe, acest răstimp de viață s-ar fi extins pe mai mult decât o singură carte. În sunete, izbuti să redea totul într-o singură frază, care alcătuia tema cântecului, cuprinzând și expunerea, și concluzia. Mi-a fost greu să pun în cuvinte o asemenea idee, dar sunt convins că oamenii capabili să transpună imaginația în sentimente le vor înțelege cu ușurință. Însă ca să ajung aici, am fost nevoit să exclud rațiunea, de atâtea ori piedică în trăirile noastre. Era un cântec fără cuvinte, ar fi trebuit să le scrie altcineva, și pentru a reda totul, admițând ca era capabil, trebuia să ajungă la extinderea unei balade. Pe un asemenea parcurs, muzica se pierde, rămâne numai povestea. Atunci, nu-i mai bine să fie recitată?

Știu câtă lume mi-aș ridica în cap dacă n-aș avea prevederea să adaug că nu resping atâtea genuri iubite de lume, începând cu liedul și terminând cu opera, care, bună sau proastă, bine executată sau scâlciată, are admiratori fanatici. Mă refer numai la cântecul Ștefaniei, și în judecarea lui nu admit să se amestece nimeni. A doua temă a ei mi-a făcut inima să bată mai puternic, fiindcă într-o expunere la fel de concentrată ca prima am trăit toate sentimentele ei din seara când se întorsese acasă, unde nu mai găsise nimic pentru care ar fi putut să rămână. N-am fost martor la scena aceea, și totuși am povestit-o: cum aș fi putut oare, fără să fi cunoscut cântecul? Dacă un prieten în al cărui cuvânt am încredere va fi de părere că n-am izbutit să-i trezesc emoția scontată de mine, apoi vinovat sunt numai eu, nu muzica, al cărui înțeles mi-a pătruns până în adâncul inimii. Astfel, mă pot lepăda de scrisul meu, nu însă de Ștefania.

Aplauzele de la sfârșit nu le iau în considerație, bătaia din palme a zece oameni mi se va părea totdeauna convențională; în acest caz tăcerea poate să spună mai multe. Ca să simt ceva la o manifestare de admirație, trebuie să aplaude cel puțin o sută de oameni, cu atât mai bine o mie. Iar la zece mii, omul cel mai placid se electrizează. Știau ei ce făceau, Hitler și Mussolini, care scoteau sute de mii de oameni să-i aplaude și să-i aclame! În fața unei asemenea manifestații, nimeni nu îndrăznește să fie de altă părere și să stea cu fălcile încleștate.

Am pomenit de zece oameni care au aplaudat-o pe Ștefania. Greșesc, au fost și două abțineri. Tăcerea Solei Diaconescu nu mă miră. În schimb nu admit atitudinea lui Leonard, și nu mi-o explic decât printr-o micime de suflet, inexplicabilă la un om care trăise alături de Ștefania clipele când dirijabilul cobora cuprins de flăcări și erau sortiți să moară împreună.

Pe când Sobieski și Garibaldi, amândoi cu mănuși albe, aduceau primul cupele cu șampanie, al doilea tartinele cu icre negre, Leonard se apropie de Ștefania și îi șuieră în ureche:

— Te-ai făcut de râs, nefericito!

În ceea ce privea ultimul cuvânt, avea dreptate: era nefericită; fiindcă își golise sufletul și nimeni nu știa. Așa a fost ea toată viața, mereu și-a golit sufletul, și nimeni n-a știut; au sărbătorit-o, au purtat-o pe brațe, au crezut că plângea de emoție, nu de tristețe.

Capitolul 15

Hitler tulbură colbul în Europa Centrală. Pactul de la München; Chamberlain, umbrela păcii. Soluțiile propuse de domnul Pretoreanu regelui Carol al doilea, în aparență absurde, sau absurde de-a binelea, dar singurele posibile. Trimitere înainte: răfuiala lui Mussolini cu Ciano, răfuiala Italiei cu Mussolini. Anul 1939, concesii economice făcute de România Germaniei, un alt fel de München, pentru un an de pace. Polonia, ieșirea la mare, Coridorul, Danzig, împărțirea țării; ce se repetă. „La drôle de guerre”.

De aici înainte, primul loc în preocupările omenirii îl va ocupa teama de război și speranța de pace, sentimente colective, în umbra cărora sentimentele personale apar ridicole și meschine. Ani de zile viața indivizilor, fie ei în număr de milioane, va avea o valoare redusă, uneori derizorie, alteori nici atâta.

Schuschnigg, cancelarul Austriei, chemat la ordine de Hitler, cancelarul Germaniei, se întorsese de la Berchesgaden brutalizat și acoperit de insulte; istoria hunilor este prea îndepărtată ca să găsesc dovezi sigure că pe vremea lor, oricât ar fi fost ei de sălbatici, se practicase o asemenea politică între șefii de hoarde; omorul e altceva, nu-l pun la socoteală și nici n-a avut extensiunea din epoca noastră. N-au rămas fotografii, cu atât mai puțin

filme cinematografice, dar martori tot s-au găsit să spună că pe bietul cancelar al Austriei l-au scos leșinat din cancelaria lui Hitler.

Când regele Carol al doilea s-a dus și el acolo, șase luni mai târziu, oare nu i-o fi ticăit inima?

După Anschlus, Hitler a declarat că era ultima lui revendicare. Lumea, fără să-i pese de valsurile lui Strauss, „Povestiri din pădurea vieneză”, uitând spectacolele de la operă, de la Burgtheater, distracțiile din Prater, petrecerile din Grinzig, a răsuflat ușurată și s-a culcat pe-o ureche.

Dar nu trecuse o lună, când Hitler și-a adus aminte de niște compatrioți ai săi, sudeții, care trăiau în regiunea de graniță din vestul Cehoslovaciei și erau asupriți de autoritățile antinaziste ale președintelui Beneș. Pe domnul Beneș îl văzusem cu vreo trei ani înainte, când a venit să depună o coroană la mormântul Soldatului Necunoscut, pe unde mă plimbam, nepăsător cu treburile politice. Era un bărbat puțintel la trup, ceea ce mi l-a făcut dintr-odată simpatic, fiindcă îmi plac și admir oamenii care nu se îndoapă. Pe deasupra avea o fizionomie distinsă și dacă atât n-ar fi fost de ajuns ca să mă câștige, se cunoștea de la întâia privire că era blând și bun la suflet. Cum putea un asemenea om să persecute pe cineva, fie și pe adversarii săi? m-am întrebat, amintindu-mi de Hitler, cum îl acoperea de injurii. Pe scurt, după ce anexase Austria, Germania voia și teritoriul sudeților, care se văietau de persecuție și fluturau în vânt steagurile roșii cu zvastică.

Mussolini, un timp reținut, trecuse cu arme și bagaje de partea Germaniei. Nu-mi place să folosesc expresii prea consacrate și prea tocite prin îndelungi folosințe, „cu arme și bagaje” însă, în acest caz spune mai mult decât o frază, decât un capitol, decât o istorie întreagă, despre o predare sau o trădare deplină; mai mult nu se poate. Pornind de la forma geografică a Cehoslovaciei, poate ingrată, cu frontierele ei prea lungi și mai greu să fie apărate decât atunci când țara este rotundă, Mussolini, luându-se după Goebbels, asemuia patria domnului Eduard Beneș cu un cârnat din care oricine poate să taie o felie. Cârnații sunt în Germania o hrană apreciată, n-am nimic împotriva lor, cuvântul însă mi se pare de o vulgaritate inadmisibilă în diplomație. Dar multe de aici înainte aveau să fie inadmisibile și vulgare.

Zâzania la graniță fiind în creștere, pacea Europei Centrale era amenințată. Atunci au apărut emisarii păcii, și tot atunci a dispărut dezinteresul meu pentru politică. Anglia și Franța, care erau răspunzătoare de soarta Cehoslovaciei, și-au pus în gând s-o salveze pe calea discuțiilor.

Discuția este o facultate omenească, ea s-a născut odată cu apariția cuvântului, dar atât de mult și de-atâta timp se discută, când ici, când colo, pe un continent sau pe altul, încât mă mir că oamenii n-au răgușit încă. Și mă mir mai ales că se mai aud unii pe alții, când de jur împrejur se trage cu tunul.

Discuțiile în cazul Cehoslovaciei le-au inițiat Daladier și Chamberlain, primii miniștri ai Franței și Marii Britanii. Era în septembrie, anul 1938, și în multe locuri din Europa mulți oameni tremurau de frică. Am început și eu să trag cu urechea la radio și să mă uit cu coada ochiului în ziare.

De Chamberlain mai auzisem câte ceva, atunci însă a devenit celebru, pentru o perioadă scurtă și tristă. De Daladier știam mai multe, bunăoară că încerca să înzestreze armata Franței, rămasă în urmă, dar că nu prea avea succes, nu se înțelegea nici cu fabricanții de armament, nici cu muncitorii, și oricum, era în mare întârziere, greu să mai facă o ispravă demnă de luat în seamă. Simpatia mea mergea către Franța, mă durea inima să aflu veștile proaste, care curgeau întruna. Mi-aduc aminte cu ce nerăbdare așteptam să ne vină din uzinele franceze un avion nou de bombardament, căci cele vechi făcuseră primul război mondial, iar acum nu mai erau bune nici de școală.

Când în sfârșit a venit mult-așteptatul, un Potez greoi, cu formele demodate, în disprețul aerodinamicei, am suferit o dezamăgire cel puțin cât a fabricantului, socotind că dacă nu-i lipsea conștiința, ar fi fost imposibil să nu se rușineze și să nu sufere el însuși de ceea ce își îngăduie. Dar ce moștenise aeronautica Franței de la Guyanemer și urmașii acestuia, până la Exupery, de la care ar fi trebuit să ia suflet pentru cel puțin un secol? Numele lui Exupery începuse tocmai atunci să strălucească; văzuse el Potezul, îl încercase, îi ceruse cineva părerea? N-aveam decât o vagă pricepere, mă bizuiam mai mult pe ce-mi spunea ochiul; n-aș fi îndrăznit să torn un bidon de benzină pe bombardierul nostru și să-i dau foc, costa prea multe milioane; am rămas cu dezamăgirea. Exupery a dispărut spre sfârșitul războiului, într-un zbor peste Mediterană; desigur că pilota alt avion decât cel incriminat de mine; așa se întâmplă cu avioanele, cad chiar și cele mai bune.

Daladier s-a retras fără glorie; dar dacă mă iau după singurul meu martor, o fotografie făcută la München, chipul lui sumbru, poate tragic dacă l-aș privi cu lupa, dovedește că nu-și făcea iluzii despre avionul Potez, nici despre înțelegerea cu Hitler.

Pe câtă vreme Chamberlain, Doamne! — ce zâmbet de fericire pe fața lui, ce dinți strălucitori, sub mustața tunsă scurt, englezește! Așa l-am văzut la cinematograf, coborând scările avionului când debarca în Europa, cu talismanul în mână. Acel talisman, ca un baston de mareșal de-o formă mai lungă, îl însoțea tot timpul, oricum ar fi fost vremea, și nu era altceva decât o umbrelă; nu-i contemporan al vremii aceleia să n-o știe. Eu, unul, nu pot s-o uit, mi se pare că a marcat într-un fel întreagă naiva mea tinerețe; când îmi apare în ochi chipul prelung, cu dinți de vedetă și mustață tunsă englezește, văd și umbrela. Totdeauna și fără voia mea leg între ele două momente, debarcarea lui Chamberlain în Europa, și întoarcerea în Anglia, când miilor de compatrioți veniți să-l aclame la aeroport le-a spus, cu zâmbetul lui de fericire: „Vă aduc pacea!" În realitate nu le aducea decât o umbrelă, care nu era bună ca apărare antiaeriană. Căci nu va trece mult peste un an, când asupra Londrei va ploua cu bombe, năruind ziduri, omorând oameni și sfârtecând mii de umbrele; a lui Chamberlain se bucura de o protecție specială, fiind obiect istoric.

Între cele două momente euforice, de pe scara avionului, se situează conferința de la München.

* * *

Era cu o lună înainte de întoarcerea Ștefaniei care venea de la New York, și a regelui Carol al doilea, fost în vizită la Hitler; acesta, după ocuparea teritoriilor sudete, declarase din nou că era ultima lui revendicare. Lumea răsufla iar liniștită, nu voia să se învețe minte.

Pentru mine, momentul acordului de la München e concretizat de fotografia în care am examinat chipul lui Daladier, speriat ca un câine bătut, singurul învins la acea întâlnire; Chamberlain, alături, deși nu râde cu toată gura, ca pe scara avionului, pare sigur de sine, ca și când ar fi câștigat o victorie; umbrela lipsește, e lăsată probabil la garderobă. În mâna stângă ține o batistă; să-și șteargă o lacrimă nu poate fi vorba; cel mult să-și tamponeze fața de nădușeală, deși nu pare strâns cu ușa, ca bietul Daladier, de alături.

E ceea ce se cheamă o fotografie istorică, spre a rămâne amintire posterității. De obicei aceste ceremonii finale mi s-au părut caraghioase, mai ales când partenerii n-au ajuns la o înțelegere decât cu anasâna; acum însă îi sunt îndatorat celui care a făcut-o; o bucată de carton de un dublu-

decimetru lungime îmi spune mai mult decât un capitol întreg din istoria vremii.

Cel mai înalt personaj din grup este Chamberlain, aflat la extremitatea stângă, cum privești din față; cel mai scund, Daladier, alături. În ceea ce privește statura lor, nu poate fi trucată, regia nu le aparținea ca să vină cineva prin spate, disimulându-se, și să le pună scăunele sub picioare, sau perne, cum se pun nașilor, în biserică, dacă sunt mai scunzi decât mirii.

Urmează Hitler, la mijloc, în uniforma știută, cu zvastica pe mâneca hainei, cu amândouă mâinile apăsate mai sus de pubis, ca oamenii împușcați în burtă, care își țin mațele să nu iasă prin gaură. Pare puțin mai înalt ca în jurnalele cinematografice, bănuiesc că are sub picioare măcar o bucată de scândură. Mussolini, lângă el, acceptă o statură mai mică. S-a dus vremea, când așa cum arăta un film referitor la o epocă anterioară, aflat la frizer alături de Hitler, învârtea pe furiș de mânerul elevatorului ca să crească în înălțime odată cu scaunul.

Cât despre contele Ciano, ginerele lui Mussolini și ministru de externe al Italiei, aflat la extrema dreaptă, nu încape îndoială că stă cu picioarele pe un scăunel de bucătărie, altfel n-ar avea statura lui Chamberlain, de la extrema cealaltă. Știa toată lumea că frumosul conte era mic de statură. L-am văzut într-un jurnal cinematografic, la ceremonia semnării unor tratate, în palatul Belvedere, de la Viena. A intrat odată cu Ribbentrop și oricine putea să vadă ce diferență de înălțime era între unul și altul, cei puțin o șchioapă. Cât au stat pe scaune n-am avut să fac nici o remarcă. Însă când s-au ridicat în picioare, pentru fotografia protocolară, nu mică mi-a fost mirarea să văd că aveau statura egală, umăr la umăr, ba poate chiar Ciano își întrecea partenerul, cu unu sau doi centimetri.

* * *

Chamberlain și Daladier au murit în pace, când le-a venit vremea. Dacă ar fi putut să-i acuze cineva de neprevedere, de nechibzuință sau de optimism fără motive, cum era cazul cu primul ministru al Angliei, în nici un caz nu era vinovat de vreo crimă. Fotografia care a rezistat aproape jumătate de secol fără să se degradeze, în vreme ce milioane sau miliarde de oameni sunt de mult oale și ulcele, îmi dă o satisfacție postumă pentru înjosirea suferită la München, chiar și de mine odată cu omenirea, deși, în ceea ce mă privește nu am luat parte la discuții și nu mi-a cerut nimeni părerea. N-am spus prin cafenele cum vedeam eu treaba, mai întâi fiindcă

n-aveam obiceiul să intru prin aceste localuri unde se punea țara la cale, și apoi fiindcă mă socoteam mai puțin priceput decât alții. Astăzi oricare din supraviețuitorii acelor vremuri pot spune că au prevăzut tot ce-o să urmeze; nimeni nu-i oprește.

Că am prevăzut sau nu am prevăzut, faptele au avut urmarea firească, întocmai ca în basmele din copilărie care au însemnat pentru mine primele lecții despre morala relațiilor dintre oameni, învățătură mult mai convingătoare și mai completă decât a fost decalogul. Ce nu înțeleg încă și nu mai am când înțelege, oamenii stau și astăzi la discuție, și ajung chiar la puncte de vedere comune, fără să țină seama că totdeauna unul din ei urmărește să-l înșele pe celălalt, că totdeauna lupul va sfâșia mielul. Dacă aș avea putere, aș împărți pământul în două, făcând un zid înalt de-a lungul unuia din meridiane, ca în amândouă aceste emisfere să fie condițiuni de climă egale, și aș pune deoparte lupii, de alta mieii.

Nu știu de ce la München lipsea Ribbentrop; nu cred să fi început de pe atunci discuțiile cu Molotov.

Primul și-a primit pedeapsa imanentă din basme, contele Ciano, care după München avusese un cuvânt greu de spus în Dictatul de la Viena, când i s-a luat României o bună parte din Transilvania. Curând am auzit spunându-se, cu jumătate de gură, că în realitate cuvântul hotărâtor fusese al Germaniei, care dădea vina pe Italia, cu vorbe discrete de propagandă. Dar era, sau nu era adevărat că o frumoasă contesă maghiară se avea bine cu Ciano?

În 1944, într-o bucățică din nordul Italiei pe care o mai stăpânea încă un Mussolini devenit propria lui umbră, pe Ciano l-au împușcat pentru că un an mai înainte optase pentru o pace separată cu aliații; l-au legat călare pe un scaun cu spătar, de-a-ndoaselea, parcă în joacă, și plutonul de execuție a tras din spate; așa e obiceiul în Italia. Odată cu el au mai împușcat încă trei companioni, printre ei, unul cu barbă era de Bono, care îmi amintea de cucerirea Abisiniei. Nu mult după aceea, partizanii l-au împușcat și pe Mussolini și l-au spânzurat cu capul în jos, la Milano, orașul unde se păstrează faimoasa frescă a lui Leonardo da Vinci, *Cina cea de taină*. Într-un fel sau în altul, amândoi au murit de mâna compatrioților. Un an mai târziu a murit și Hitler, de propria sa mână. De pe urma tuturor trei nu am decât fotografia de la München, făcută la 30 septembrie 1938.

* * *

Prin februarie și martie anul următor, cu cinci sau șase luni înainte de a începe războiul, a fost o tulburare în țara noastră, probabil uitată astăzi, mulți poate nici n-au simțit-o, căci s-a terminat repede și nici n-a avut urmări vizibile. Era o vreme posomorâtă, când rezerviștii au primit ordine de mobilizare; cu arma în mână, Germania ne cerea concesii economice, altfel ne aștepta soarta Cehoslovaciei. După ce dăduse în gura lupului ținutul sudeților, la sfatul Franței și Marii Britanii, Cehoslovacia primise din partea acestora asigurarea că îi vor garanta noile frontiere; Hitler, deși declarase și de astă dată că de aici înainte nu mai avea nici o pretenție, n-a așteptat mult să taie cârnatul în două, după vorba vulgară a lui Mussolini și Goebbels, Slovacia de o parte, Cehia de alta, pe una s-o ocupe, pe alta s-o ia sub protecție, cu alte cuvinte să le desființeze.

Abia apucaseră mobilizații noștri să ajungă la destinație, nici n-au avut când să-și ia puștile în primire, când încordarea se terminase, Germania își primise partea cerută, lumea iar a răsuflat ușurată. Răspunzător atunci de politica țării era numai regele, chiar dacă se mai sfătuia uneori cu miniștrii, cu șeful guvernului, cu feluriți consilieri intimi, secreți, desigur; printre ei, bineînțeles domnul Pretoreanu.

— Ce ne facem? îl întrebase pe acesta, când Germania își arătase pretențiile.

— Mergeți imediat în vizită la Stalin! Hitler o să pună arma la picior, cum veți ajunge la Moscova.

Acesta fu sfatul domnului Pretoreanu, și nu îl dădea prima oară. Regele însă refuză și de astă dată să-l urmeze.

— Atunci dați-i satisfacție lui Hitler.

I-a dat-o! Nu știu la cât s-a cifrat ea în tone, nu s-a spus pe față, nici cum ne-a fost plătită; în lei, în mărci, în bonuri de rechiziție? Sau în lire sterline falsificate?

A urmat o vară caldă, senină, dar plină de agitație, deși n-o simțea toată lumea. Numele unui oraș până atunci necunoscut multora din oamenii cu care stăteam de vorbă, și încă mai necunoscut în țările apusene unde nu prea se învață geografia și istoria altor state, a devenit celebru în câteva zile, după un nou discurs al lui Hitler.

Voi putea oare să ies din dilemă, fără să mint și fără să-mi iau un păcat greu pe suflet? Recunosc că exista o anomalie, dar cum s-ar fi putut altfel? La sfârșitul primului război, conferința de pace recunoscuse și dorea să existe o Polonie liberă, întreagă și viabilă, după ce fusese de atâtea ori

împărțită, luându-i-se când inima, când plămânii. Ca să poată trăi prin propriile ei puteri, ea avea nevoie de o ieșire la mare. Cazul Elveției nu trebuie luat în considerație, ca și al Luxemburgului de astăzi, economia lor se bizuie în primul rând pe instituțiile bancare, și banii, oricâți la număr, fie în hârtie, fie în aur, n-au nevoie să fie exportați sau importați cu vaporul, sute și mii de tone. O scrisoare de credit, un cec, o telegramă, astăzi un telex, poate transporta întreaga avere a lui Rockefeller, în doar cinci minute, de la New York la Zürich, la Berna sau la Geneva. Apoi, dacă e vorba de mare ca peisaj, Elveția are în locul ei cele trei vestite trecători din munți, Furka, Julier și Flüela. Ungaria, la rândul ei, are Dunărea, care duce oriunde și îndrituiește existența unei marine, dovadă că a avut chiar un amiral într-o vreme. Ar rămâne în discuție Cehoslovacia, nedreptățită din acest punct de vedere, deși fără vina altcuiva decât a geografiei. Dar îmi vine să cred că populația acestei țari are o fire eminamente continentală, îi place să fie înconjurată de uscat din toate părțile; dovadă că n-a revendicat niciodată o ieșire la mare.

În câmpia Poloniei se simte în schimb suflul Balticei, aerul marin pătrunde până în mijlocul țării și trezește în oameni nevoia călătoriei pe mare. Am întâlnit în oceanul Atlantic un vas de pescuit polonez, dar erau mai multe, am fost în vizită la ei, unde am petrecut o zi întreagă în mijlocul echipajului, destul să-mi dau seama că erau marinari născuți și nu făcuți, aveau marea în sânge.

De aceea, Conferința de pace a atribuit Poloniei o ieșire la mare, creîndu-i un coridor care despărțea Prusia Orientală de restul Germaniei. Poate că era o soluție neabilă, dar nu exista alta. Și apoi, între oameni de omenie pot interveni aranjamente chiar în situații mai complicate, fără să ducă la gâlceavă. Se supără cineva dacă o cale ferată îi taie ogorul în două? Poate că se supără, în schimb nu se opune, nu demontează șinele, să deraieze trenul. Când nu toate șoselele erau asfaltate și treceam cu mașina prin sate, praful, care se ridica până la ceruri, chiar dacă micșoram viteza, intra în casele oamenilor, le înroșea ochii și le scârțâia în dinți când își mâncau mămăliga. Dădea cineva cu pietre în mine sau ridica baricade la intrarea satului? Care ar fi soluția ideală în aceste cazuri? Să se facă șosele și căi ferate aeriene? Păi n-ar ține umbră ogoarelor? Altă cale nu-i, după mine, și nici nu poate fi alta, decât ca oamenii să înțeleagă unii nevoile altora.

Dovadă că este posibil, coridorul polonez, în care eu însumi am recunoscut o anomalie, n-a supărat pe nimeni timp de aproape douăzeci de ani, mai ales că o bună parte din populație acolo era de origine poloneză, dornică să se afle sub aripa patriei mume. Dar nu l-a supărat nici pe Hitler, din 1933 până în 1939, și abia cu un an înainte de a-și manifesta noi pretenții, declarase că nu mai are nimic de cerut nimănuia. Și, în sfârșit, chiar dacă trecuse la amenințare, în vara când avea să înceapă războiul, nu revendica întregul coridor, implicit îi recunoștea Poloniei această nevoie, ci pretindea să i se retrocedeze Memelul, o zonă cu majoritatea populației germani, și orașul-port de la marea Baltică, Dantzig, azi numit Gdansk, după cum știu și copiii. Aici locuiau într-adevăr un mare număr de germani, trei sute de mii de suflete, motiv pentru care Conferința de pace avusese înțelepciunea să-l declare oraș-liber. Iată ce se cheamă un „modus-vivendi”; lumea se bucurase de el două decenii.

Deodată, în acea vară liniștită și caldă a anului 1939, peste întreaga omenire s-a revărsat strigătul lui Hitler, care cerea zona Memel și portul Dantzig, fără întârziere. Lumea a mai învățat puțină geografie, dar mulți n-au știut ce și unde este Dantzig, nici după ce începuse războiul. Americanii spuneau: „Noi nu ne amestecăm, nu ne pasă!” Molotov tăcea, abia semnase pactul de neagresiune cu Ribbentrop. Chamberlain și Daladier tremurau de frică.

La *Pasul Istoriei*, Jordie avea o figură radioasă, încât nu înțelegeam cu ce parte ține. „Nu vă fie teamă! spunea. N-o să înceapă războiul, credeți-mă pe mine!” Nu mă temeam, în ceea ce mă privește, războiul mi se părea o abstracțiune, și geografic Dantzigul era atât de departe! Dar Jordie ce-și închipuia, când părea atât de sigur pe sine: că Polonia o să cedeze sau că lui Hitler îi va fi frică să dea drumul la tancuri?

Ultima asigurare a lui Jordie am primit-o în seara de 30 august. Până la ora aceea Polonia nu acceptase ultimatumul. Mai rămânea în balanță frica lui Hitler. La miezul nopții tancurile acestuia au trecut frontiera; a doua zi se apropiau de Varșovia. Germania pornise cu o armată de un milion și jumătate de oameni și o mie cinci sute de avioane. Numărul tancurilor nu l-am aflat, știu doar că erau puzderie. Oamenii cu pricepere spuneau că nu puteau fi decât cele luate de-a gata din Cehoslovacia, care avusese puternice divizii blindate. Nu mă îndoiesc că nemții le-au folosit: doar nu aveau să le retopească! N-a trebuit decât să le schimbe numerele și să le pună crucea germană, fără altă cheltuială decât prețul vopselei.

De-aici înainte nu mai am nevoie să întreb pe nimeni, nici să mă mai uit în ziarele vremii, faptele s-au petrecut sub ochii mei și nu voi povesti altele. Ochi avusesem și înainte, dar mă uitam în alte direcții, nu credeam că va fi război, aveam încredere în Chamberlain și în Jordie. Nu uitasem ce fusese abia cu două decenii înainte; după cât suferise lumea atunci, cum suferisem eu însumi, și încă la vârsta copilăriei când toate dor mult mai tare chiar dacă nu ai nici o răspundere, îmi închipuiam că nimeni pe pământ nu va fi atât de inconștient încât s-o ia de la capăt. Vechii generali erau bătrâni sau muriseră, cei noi încă nu se născuseră. Și-apoi, chiar Hitler făcuse războiul, știa ce-i glonțul și gazele toxice; era mai bun de gură decât ceilalți, atâta tot! Știa să amenințe; pe Schuschnigg, cancelarul Austriei îl speriase atât de rău cu răcnetele, încât bietul om leșinase. Asta și voia, credeam, nu mai naiv decât alții, că face un război al cuvintelor, să leșine toți oamenii politici. În Viena intrase fără să tragă un foc de pușcă; la Praga, asemeni. Și deodată, când nu trecuseră șase ceasuri de când Jordie ne garantase că va fi pace, am auzit tunurile și huruitul tancurilor; le-am auzit de la șapte sute de kilometri; nouăsprezece zile au bubuit și au huruit încontinuu, pe urmă au tăcut, Polonia era cotropită.

La 5 septembrie Hitler a intrat în triumf la Varșovia; de data asta victoria îl costase paisprezece mii de soldați ai armatei germane. Polonia a întâmpinat diviziile de tancuri cu cavaleria; prețul înfrângerii a fost o sută de mii de luptători, fără a pune la socoteală civilii. Ca două decenii mai înainte, morții începeau să se socotească din nou cu cifre pe care, atunci când abia știam să număr până la o sută, nu le puteam înțelege; acum eram în stare să număr cu milioanele, dacă aș fi avut ce, și cifra morților tot nu-mi intra în minte. La sfârșitul războiului milioanele și-au găsit utilitatea, dar nu ca să fac socoteala banilor, ci pe a victimelor; bani n-aveam în buzunar decât trei sute cincizeci de lei în ziua aceea.

* * *

Înțeleg cât este de greu să pornești lupta pentru o cauză îndepărtată; însă nu vreau să renunț la o idee romantică. Franța și Anglia erau legate prin tratat să vină în ajutorul Poloniei. Dacă Germania începuse atacul la miezul nopții, mi-ar fi plăcut ca aliații să-i declare război în zorii zilei, când se trezeau din somn primii miniștri; nu, primii miniștri nu s-ar fi cuvenit să doarmă în noaptea aceea, în toate nopțile, ci să aștepte cu telefonul la ureche și la un minut după ce se auzea primul tun, să dea alarma.

N-aș fi vrut să fiu atunci în pielea lui Chamberlain!

Franța și Anglia au declarat război Germaniei în ziua de 3 septembrie, când Hitler era în drum spre Varșovia. La fel s-a întâmplat cu Franța în 1914, i-au trebuit trei zile de gândire, deși fusese destul timp să se gândească, măcar după atentatul de la Sarajevo. Mai rău a fost atunci cu Anglia, primul ministru, lordul Gray, a întârziat încă două zile și ar fi lungit-o mai mult, dacă Winston Churchill, mai mare peste marină, nu decreta mobilizarea flotei într-o sâmbătă la prânz, când toată lumea pleca în week-end; luni era prea târziu să trimeată cineva marinarii la vatră, războiul trebuia să înceapă. De aceea l-am iubit și l-am preamărit pe omul acesta până ce am aflat că nu era nici el fără păcate pe conștiință.

Din septembrie 1939, până în anul următor primăvara, beligeranții au stat față în față, în fortificațiile de la frontieră, linia Maginot și linia Siegfried. Uitând ce fulger căzuse peste Polonia, pârjolind-o în numai nouăsprezece zile, francezii socoteau războiul lor o glumă, „la drôle de guerre”, vorbă amintită din când în când și astăzi; pe bună dreptate, e o glumă care nu se uită.

La București era o toamnă frumoasă, nu cred că în nouăsprezece zile se înnorase vreodată. Jordie tăcea mâlc, se înfunda în birou, seara îl vizitau prietenii, dar parcă se ferea să dea ochii cu colaboratorii lui, cărora le făgăduise pacea.

Țin minte din acel timp pe atașatul de presă al Poloniei, care venea zilnic la redacție, să afle știri noi și să-și împrospăteze speranțele. Era un om tânăr, cu înfățișarea plăcută, distinsă, îmbrăcat englezește și privindu-l, cu o simpatie îndurerată, mă gândeam la compatrioții lui care în acel timp mușcau țărâna. „Cavaleria noastră nu poate fi învinsă!” spunea, privindu-ne implorator, așteptând să-i confirmăm părerea. I-am fi confirmat-o, dacă n-am fi știut că vestita lor cavalerie înfrunta nu o armată egală, ci divizii blindate. Mi-era milă și de cai, nu numai de oameni.

În ziua de 4 septembrie atașatul de presă, abătut până atunci, descurajat, anxios, a intrat în redacție cu o figură radioasă: „Francezii au trecut linia Maginot prin opt puncte!” În zilele dinainte își frământa pumnii: „Ce fac? De ce nu atacă?”

Am dat fuga la secretariatul de redacție; într-adevăr, telegramele de presă, proaspăt sosite, confirmau știrea, armata franceză trecuse linia Maginot prin opt puncte, pe un front larg, renășteau toate speranțele, așteptam să treacă dintr-un salt și peste linia Siegfried, să cadă în spatele

armatei germane și s-o fugărească până la Varșovia. A fost o scurtă ofensivă în Sarre, întreruptă repede.

Pe atașatul de presă al Poloniei l-am mai văzut câteva zile, pe urmă a dispărut, poate plecase și el în bejenie.

Prin cele opt puncte ale liniei Maginot treceau patrule de recunoaștere, ajungeau până la o pădure, Warndt, linia Siegfried era încă departe și se întorceau fără să tragă un foc de pușcă. Nemții n-aveau nevoie să facă nici măcar atâta, erau în defensivă și așteptau atacul. Acesta a fost „la drôle de guerre”, a durat opt luni încheiate, puștile țevilor au ruginit, soldații au prins reumatisme, pentru civili, în afară de camuflaj, totul era ca în vreme de pace.

Capitolul 16

Sfârșitul lui Armand Călinescu. Studioul orchestrei de radio; anunțul macabru. Represiunea. Rătăcirea în bună credință. Călcatul în străchini. Tocmelile lui Jordie cu amicii și cu inamicii. Tristele convoaie ale polonezilor în retragere. Războaie pierdute înainte de a începe.

Războiul în Polonia se terminase de două zile, nu apăruseră încă refugiații, vremea continua să fie frumoasă, albastră-aurie și caldă. Pe-o asemenea vreme uiți necazurile, parcă nu aveam nici o grijă. Era la 21 septembrie 1939, ora prânzului, poate între unu și două, treceam prin dreptul bisericii anglicane, pe strada Xenopol; de la o fereastră se auzea muzică de orchestră, transmisă la radio, cunoșteam bucata dar acum nu mi-o aduc aminte, știu doar că m-am oprit o clipă; atunci muzica s-a întrerupt brusc, în mijlocul unei fraze și-o voce omenească i-a luat locul, spunând în pripă, dar limpede încât s-a deslușit totul, fără dubiu: „O echipă de discipoli ai Arhanghelului au executat astăzi pe Armand Călinescu”. Nu sunt sigur dacă a apucat să repete acest anunț, pe care nu-l puteam înțelege. De asemeni nu sunt sigur de cuvântul „astăzi”, poate era altul, „adineauri”, sau „acum o jumătate de oră”. Însă cu privire la „echipa de discipoli’ și la termenul „executat” nu am nici o îndoială, de aceea n-am putut înțelege în primele clipe.

Asasinate săvârșite de discipoli cunoșteam, e destul să-mi aduc aminte de cel al lui I.G. Duca, pe care l-am văzut cu ochii, în gara Sinaia. Dar „execuția” e un act de pedeapsă, aplicat pe baza unei sentințe date de

justiție. Acum cine judecase? Și mai ales cum se transmitea asemenea știre, pe cât de abruptă pe atât de laconică, la mijlocul unei emisiuni de muzică?

A urmat o tăcere, mai bine zis o încremenire; muzica funebră care a urmat confirma știrea dinainte. Nu mai țin minte cât a durat până să se dea comunicatul autorităților. Armand Călinescu fuse într-adevăr asasinat, numai cu un sfert de oră înainte de-a auzi știrea la radio, transmisă de chiar autorii crimei.

Am fost la fața locului în zece minute, cu un taximetru; șoferul încă nu aflase nimic, pe atunci prea puține automobile aveau radio; omul se crucea, nu-i venea a crede. Era pe strada Știrbei Vodă, colț cu bulevardul Facultății de medicină, o intersecție largă, mărginită de parcuri și locuri virane, cu vizibilitate în toate direcțiile. Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri, din primăvară, numit de un rege intrat în derută, era și șef al Marelui Stat Major, sau poate ministru de Război, desigur ca armata să fie într-o mână sigură și puternică. Acum tocmai venea spre casă, la ora prânzului. Doamna Călinescu punea masa când a auzit știrea la radio.

Locuiau în Cotroceni, pe strada doctor Clunet, care și-a păstrat numele și astăzi. Cine cunoaște cartierul își dă seama că mașina primului ministru, venind pe strada Știrbei Vodă, avea de făcut un viraj la stânga, pe bulevardul Facultății de medicină, și imediat după aceea, un viraj la dreapta, ca să ajungă acasă. Un agent de pază se afla pe bancheta din față, în dreapta șoferului; nimic altceva. Armand Călinescu era convins că armata discipolilor fusese nimicită, cum credeau chiar și ziarele străine.

Am fost nevoit să cobor din taximetru curând după ce trecusem podul peste Dâmbovița; mulțimea apucase să se îmbulzească, umplea strada. Cu greu am ajuns până la intersecție; mașina mai era acolo, cu portierele deschise, nu apucase să vireze la stânga, dimpotrivă, roțile din față erau bracate spre dreapta. N-am putut să-i dau ocol, n-am recunoscut marca, era o limuzină neagră, probabil americană. Avea parbrizul sfărâmat de gloanțe, numai un sfert din partea stângă, în fața volanului, rămăsese întreagă; explicabil, șoferul coborâse și o luase la fugă; n-am auzit nimic de el, se spunea că ar fi fost complice; în acest caz nu înțeleg de ce nu s-a alăturat echipei? Geamul portierei din față, în dreapta, avea o gaură de glonț, cel care îl lovise pe agentul de pază. În Armand Călinescu au tras prin portierele deschise; a căzut pe pavaj, numai picioarele i-au rămas în mașină. Când am ajuns acolo tocmai îl ridicau, am apucat să văd revolverul pe care

agentul îl scăpase din mână; nu avusese când să tragă, și dacă ar fi tras nu se putea pune cu șase oameni.

Pe pavaj au rămas două băltoace de sânge.

Mașina se pregătea să vireze la stânga, când o cotigă i-a tăiat drumul; de aceea avea mașina roțile bracate la dreapta, ca să evite ciocnirea.

Pe ce n-am văzut eu însumi nu sunt sigur. După unii, cotiga o împingeau asasinii; așa am știut multă vreme. După alții, o trăgea un cal; în acest caz vizitiul era și el complice? Și ce-a pățit? N-am auzit nimic de soarta lui, cum n-am auzit de a șoferului. După a doua versiune, asasinii, în număr de șase, așteptau în două mașini oprite pe o stradă laterală, ceva mai sus de Calea Plevnei; nimeni nu i-a întrebat ce făceau acolo. Nu făceau altceva decât să pândească, pe urmă s-au luat după mașina primului ministru; când aceasta a oprit iar șoferul a luat-o la fugă, au dat năvală cu revolverele întinse. A fost o răpăială de gloanțe, și gata treaba. Pe urmă s-au urcat în cele două mașini, au luat-o înapoi pe Știrbei Vodă și s-au oprit în fața Societății de radiodifuziune, care pe atunci funcționa, cu toate ale ei, administrație, redacție, studiouri într-o casă cu etaj, existentă și astăzi, exact în fața străzii Puțul cu plopi, la doi pași de Ministerul învățământului.

N-au trecut de atunci decât mai puțin de cinci decenii și totuși s-au schimbat atâtea, că multe din vremea aceea ni se par astăzi imposibile. Cum putea să încapă întreaga instituție a Radiodifuziunii, chit că nu era complet dezvoltată, într-o casă care nu fusese decât o locuință particulară, ce-i drept pentru oameni cu dare de mână? Apoi cum putuseră să pătrundă înăuntru șase oameni, cu revolverele în mână, cu privirea turbată, cu hainele răvășite, și să nu-i oprească nimeni? La intrare era doar un portar, care bănuiesc că n-a avut când să se dezmeticească, a rămas țeapăn, n-a apucat nici măcar să dea alarma.

Directorul acelei instituții a făcut anii trecuți o declarație la radio, repovestind întâmplarea, întocmai cum mi-o povestise și mie, cu aproape cinci decenii mai înainte. Atunci m-a condus pretutindeni, pe drumul asasinilor și dacă până astăzi oi fi uitat unele amănunte, nu sunt de natură să ducă la denaturarea adevărului. Nu mai țin minte, de pildă, dacă asasinii cunoșteau dinainte topografia clădirii și s-au repezit drept la țintă, sau te pomenești că or fi cerut informații vreunui ușier sau unui funcționar întâlnit în holul de la parter, de unde pornea scara. Studioul de unde se emitea la ora aceea concertul de prânz se afla la etaj, se ajungea la el fără ocoluri.

Pe atunci transmisiunile se făceau direct, în fața microfonului. Numai muzica înregistrată pe discuri se reproducea „prin doză electromagnetică”, așa cum avea grijă să anunțe crainicul, cu legitimă mândrie, fiindcă era o inovație recentă, care dădea sunetului o calitate mai bună, departe însă de ceea ce astăzi se numește HF, „înaltă fidelitate”. Chiar discurile, fie ele dintre cele mai renumite, *His Master's Voice* sau *Columbia* deformau sunetele, le dădeau un timbru mai aspru, metalic, dar urechea noastră atunci era mulțumită, neavând cum face vreo comparație. Cine vrea să vadă diferența să caute un disc din vremea aceea și să-l asculte; se mai găsesc pe ici, pe colo, la oameni care se despart greu de lucrurile lor, chiar dacă și-au pierdut utilitatea; bineînțeles nu mă refer la colecționari, oameni de meserie, sau la muzee, datoare să conserve înregistrări din altă vreme. Apoi acele discuri demodate, ca să se evite cât de cât deformarea sunetului se învârteau cu viteză mult mai mare decât astăzi; una din fețe dura cinci-șase minute. În micul studio de unde se transmitea muzică electromagnetică, existau două pikup-uri, unul lângă altul, și două rânduri de discuri pentru aceeași bucată; un disc se punea pe față, altul pe dos, și când se termina primul, manipulantul îl pornea pe al doilea, având grijă, ceea ce îi cerea destulă îndemânare, să nu lase o pauză anormală, căci ar fi rupt firul muzicii, dar nici să încalece pe al doilea peste primul, dând naștere la o batjocură. O simfonie de lungime mijlocie, atunci cuprindea cinci, șase sau chiar mai multe discuri, puse într-o casetă. Astăzi e destul unul singur, sau chiar o singură față.

Aceste discuri, încă moderne, cu turație mică, au apărut la noi abia după sfârșitul războiului; se numeau „microsion”, ceea ce crainicul avea iarăși grijă să anunțe; astăzi expresia nu mai este folosită, fiindcă nu mai există altfel de discuri, toate sunt „microsion” pe tot pământul.

Am văzut studioul de unde se transmitea concertul de prânz al orchestrei radio. Era o cameră pătrată, în amfiteatru, cu pereții îmbrăcați în pluș sau catifea cenușie, ca să absoarbă ecourile, cu latura de vreo zece metri, poate ceva mai puțin, să-mi fie înțeleasă șovăiala, am văzut-o o singură dată, și mă aflam încă sub impresia faptelor petrecute acolo. Dirija, mi se pare, Jean Bobescu. Ușa s-a dat brusc de perete, asasinii s-au repezit înăuntru, unul a pus mâna pe microfonul aflat în fața orchestrei și a anunțat știrea pe care o auzisem în dreptul bisericii anglicane; instrumentiștii au rămas încremeniți, greu au înțeles ce se întâmplase.

Directorul se afla în biroul său, înconjurat de scripte, borderouri, dosare, petiții, era absorbit să le rezolve dar în același timp urmărea emisiunea, la difuzorul aflat în odaie, cum se găseau în toată clădirea, chiar și pe coridoare. După clipele de stupefacție, când orice minte paralizează, s-a repezit la șaltărul care întrerupea legătura dintre studiou și emițătorul de la Băneasa. A tras de el și în toate aparatele de radio din țară s-a făcut liniște. Trăisem pe stradă această clipă, rămăsesem locului și nu puteam înțelege. După o pauză a urmat muzică funebră. Am văzut cele două pikup-uri de unde era transmisă. Ce mai trebuia să văd?

Nu țin deloc minte ce am făcut în după-amiaza aceea; probabil m-am dus la redacție, dar cred că nu mi-am scris articolul. Îmi închipui că directorul era în alarmă; cei doi oameni de pază de la ușă stăteau înfundați în fotolii, cu pălăria trasă pe ochi, cu mâna în buzunarul hainei. Când auzise știrea la radio, Jordie era la masă, a înțepenit deasupra farfuriei cu supă fierbinte. Când și-a revenit, sudoarea îi curgea pe sub guler.

Domnul Pretoreanu tocmai iscălise cecul de un milion, pentru discipoli. A așteptat până a început muzica funebră; atunci a închis aparatul de radio, s-a uitat instinctiv la draperia care acoperea carabina, pe urmă a rupt cecul și a făcut altul, de două milioane.

Nu știu deloc ce am făcut seara; abia a doua zi am aflat că regele numise prim-ministru pe generalul Argeșanu. Lui i s-au atribuit represiunile care au urmat, și pe care mai târziu le-a plătit cu viața. În realitate lupta cu discipolii a dat-o generalul Gavrilă Marinescu, prefectul Poliției, cel mai devotat om al regelui. Chemat la o consfătuire la Președinția Consiliului, în zorii zilei următoare asasinatului, noul prim-ministru l-a întrebat: „Când se face reconstituirea?” „Ce s-o mai facem?! a răspuns prefectul Poliției. I-am reconstituit peste noapte, pe toți șase. Acum sunt expuși la locul crimei!”

Nu putea să-mi placă nici vorba, nici fapta; mi-am adus aminte de reacția lui Tit Vanica la moartea Arhanghelului. Pedeapsa fără judecată deschide drumul represiunii asupra oricărui om, fie el fără nici o vină. Este destul să se instaleze la colțul străzilor sinistrele „Bocca de Lione”. Dar m-am dus să-i văd, ceva din ființa mea, oricât m-ar fi îngrozit scena, avea nevoie de o satisfacție, eram în contrazicere cu mine însumi, două „eu”-uri ale mele se ciocneau între ele și n-a fost atunci singura ocazie. Morala omenirii este într-o continuă ciocnire cu ea însăși; de ce trebuie să moară de sabie cel ce scoate sabia? Și dacă până s-o scoată din teacă îl străpunge altă

sabie? Să ne omorâm unii pe alții până ce va rămâne un singur om pe tot pământul?

Chiar dacă ziua o fi fost la fel de senină ca în ajun, mi-o amintesc în culoarea plumbului. Era iarăși îmbulzeală, toată lumea voia să vadă; numai în jurul locului rămânea un spațiu liber, fără nici un fel de cordoane, printr-un consens al mulțimii, comandat de groază sau de oroare. Zăceau toți șase grămadă, așa cum căzuseră din dubă, niciunuia nu i-am văzut fața, era înfundată în caldarâm, sau mi-a fost frică să mă uit cu atenție. Fapta era împlinită, am plecat repede. Doi oameni s-au întâlnit lângă mine, unul tocmai venea, fuga. „I-ai văzut?” l-a întrebat pe celălalt. „I-am văzut și i-am scuipat!” Nu știu ce sentiment a fost mai puternic în sufletul meu, la auzul acestor cuvinte: dezgustul sau groaza? Îl știam pe omul care le pronunțase, i-am recunoscut glasul, era secretarul domnului Lazăr, fostul meu proprietar de pe Schitu Măgureanu, de lângă Teatrul Ligii Culturale, își lăsase acasă centura cu diagonală de care atârna revolverul. Dar poate în judecata mea nu aveam dreptate, poate omul se lepădase, dintr-un motiv sau din altul și atunci trebuia să-l las în plata Domnului. Dar un an mai târziu, tot în luna septembrie, l-am văzut în sutană, pe Calea Victoriei, defilând cu portretul Arhanghelului ținut sus, deasupra capului.

* * *

De aici înainte au urmat numai întâmplări triste și absurde, și cu toate că unele aveau o parte grotească, toate prevesteau vremuri tragice. Lipsit de sfatul unor oameni cu experiență în treburile publice, pe care și-i îndepărtase, neavând de înfruntat nici cea mai mică opoziție, regele a făcut după cum poate duce capul pe un om intrat în panică. N-a izbutit decât să-și prelungească un an de zile o domnie din ce în ce mai jalnică, devenită la urmă ridicolă, când a înființat, pentru vreo lună de zile, un partid politic sub propria lui președinție, fapt unic în istoria lumii moderne; Unic se numea și partidul.

Prima lui măsură, după asasinarea lui Armand Călinescu, a fost să suprime în toată țara pe capii discipolilor: câte trei de fiecare județ, fără judecată, la alegerea prefecților, care de la desființarea constituției erau comandanții de regimente. Ei au executat ordinul fără să-l discute; n-am să hotărăsc eu dacă era discutabil. Pretutindeni victimele au fost expuse în piață. Înspăimântați sau îndârjiți, supraviețuitorii au jurat răzbunare; acești oameni care au semănat în jurul lor moartea știau la rândul lor să meargă la

moarte, mă gândesc la felul cum Traian, care nu fusese departe de a fi patriarhul țării, și-a expus pieptul în fața puștilor, tardiv și inutil și numai din propria lui voință, și a căzut retezat de gloanțe, cu spada și crucea în mână, două simboluri contrarii.

Nu știu care a fost numărul discipolilor, din cei cu spadă în mână și cu jurământ de credință. Îi las la o parte pe cei care au existat și ei probabil, în spatele rândurilor, unde au așteptat să le cadă o pleașcă. Dar, oricâți ar fi fost, nu cred că neamul nostru putea să dea atâtea firi violente; printre ei s-au rătăcit probabil, cu speranțe curând înșelate, și oameni de bună credință și, cu siguranță, s-au rătăcit de asemeni mulți săraci cu duhul. Ce erau preoții pe care i-am văzut defilând într-o seară de toamnă pe bulevardul Elisabeta, cu poalele anteriilor murdare de zloată, ținându-și cu o mână comanacul, să nu-l ia vântul, cu alta ținând crucea? Icoanele, nemaiavând cu ce le ține, le aveau atârnate de gât, cu sfoară, ca niște jujee. Erau ei armata lui Cristos, cum spuneau cântecele? Aveau măcar o nemulțumire, ca țăranii fără pământ sau ca învățătorii cărora în timpul curbelor de sacrificiu li se plătea leafa din an în Paște? Doar știa oricine că la biserică nu se moare de foame, în cele mai nenorocite vremuri se găsesc măcar prescuri și colivă, ca să nu mai vorbesc de ce se adună în căldărușă, la ce pică, din ce, din ne ce, la înmormântări, nunți și botezuri. Nu puteau deci să fie niște amăgiți, cărora li se făgăduia câte un pogon de fiecare suflet, după lozinca „omul și pogonul”, răspândită la sate. Ce puteau să fie decât niște prostănaci, niște rătăciți întru Domnul – să mă înțeleagă și să mă absolve sfânta Patriarhie! Ce erau școlarii obraznici, viitori discipoli, cărora le curgeau mucii și îmi făceau vânt de pe trotuar, dacă nu mă dădeam la o parte? Iar în clasă puneau revolverul pe pupitru, opunându-l învățăturii și catalogului? Ce era poetul cu sutană și revolver la centură, care îmi spunea, fără a-mi mai lăsa nici o speranță: „Cum îți închipui că ai să fii scriitor fără să-l preamărești pe Arhanghel?”

Dar cum aș ascunde că între toți aceștia am cunoscut un om, împușcat la Iași, drept represalii, după care și astăzi mă doare inima? Dacă aș fi vinovat de moartea lui, n-aș mai avea liniște nici pe lumea cealaltă.

Am făcut aceeași școală, numai că era cu vreo patru ani înaintea mea, ca vârstă, iar ca învățătură nu-i ajungeam nici măcar la călcâie. L-am înfățișat cu prea multă exaltare pe Trandafil, spre a fi în stare să fac încă un personaj pe aceeași măsură; și apoi, nu i-am cunoscut pe amândoi la fel de bine; cred însă că aveau aceeași statură. De ce l-a urmat pe Arhanghel n-am înțeles, și

nici nu l-am întrebat, luam treaba în glumă, încă nu se ardeau cărțile în piețe, școlarii viitori discipoli nu mă îmbrânceau de pe trotuar, preoții nu defilau în odăjdii. Fiindcă locuiam aproape de sediul Arhanghelului, unde într-o zi fusese și domnul Pretoreanu, ne întâlneam câteodată pe stradă; nu purta nici sutană, nici revolver la centură; într-o zi fiind cu el, ne-am întâlnit cu secretarul domnului Lazăr; acesta a făcut ochii mari, s-a tras la perete și a salutat cu un respect fanatic, ridicând brațul de parcă ar fi avut spada în mână. Atunci am înțeles că fostul meu coleg mai în vârstă avea un grad mare și l-am privit cu uimire: ce-l deosebea de Trandafil?

Trecuseră trei ani, când am aflat că murise la Iași, împușcat și pus la vedere, să ia aminte toți care aveau aceeași credință. Dar care era credința lui? Acum trebuia s-o înțeleg, nu mai putea să fie privită în glumă.

Mi-am adus aminte că odată venise să mă viziteze acasă; secretarul proprietarului, mut de respect, cu mișcări țepene, îl condusese până la ușă. A găsit la mine o fată de școală, cam jucăușă, n-o adusese nimeni cu sila, stătea cuviincioasă pe scaun, nimic în atitudinea ei nu era provocator, în afară poate de privire, cam îndrăzneață. Pentru atât, nici măcar părinții ei, să fi fost acolo, n-ar fi mustrat-o. El a privit-o însă mirat, și i-a ținut o predică, pe cât de blândă, pe atât de necruțătoare:

— Câți ani ai, domnișoară? În ce clasă ești?… Nu crezi că în afară de învățătură trebuie să te gândești de pe acum la o familie, întemeiată pe deplina puritate a gândurilor dumitale, a sufletului și a trupului? Nu-ți închipui, poate, ce sublim ar fi, când vei avea copii, să nu-i întinezi cu nici o amintire străină, să te poți mândri că locul unde s-au zămislit ei n-a aparținut decât unui singur om de pe lume, în fața legii și a lui Dumnezeu din ceruri?

Aceste vorbe, deși indirect ar fi putut să mă privească și pe mine, nu m-au ofensat, dar nici nu mi-au trezit o conștiință nouă, oricât aș fi fost de tânăr, cu gândirea oricât de maleabilă. Fata, la rândul ei, deși l-a ascultat cuviincioasă, nici n-a izbucnit în lacrimi, nici nu s-a ridicat să plece.

Diferența între acel om și Trandafil era că în viața lui nu existase o Hora și n-avea să existe, la antipodul ei, o Cornelia. Iar de Arhanghel se legase poate, sperând că prin doctrina lui necruțător de brutală își deschidea drumul spre puritate și sacrificiu; pentru el nu era doctrina spadei, ci a fierului roșu. Așa murise.

* * *

Ca un făcut, polonezii au venit odată cu ploile, ca refugiul lor să fie și mai jalnic. Nu i-am văzut pe conducătorii politici, nici pe capii armatei, au trecut nu știu pe unde, spre Craiova și Turnu-Severin, așa se zvonise. Îmi închipui zbuciumul lor moral, n-au îndurat însă nici ploaia nici frigul, și cred că, mai bine informați decât alții, cu o mai largă viziune politică a unei Europe viitoare, era imposibil să nu întrevadă prăbușirea lui Hitler, să nu spere.

„După război mulți viteji se-arată!" Așa scria în caietul de caligrafie; am copiat de zeci de ori acest rând, fără să mă gândesc bine ce voia să spună. Iar când i-am descifrat înțelesul, am găsit în el multe prilejuri de meditație; am meditat în copilărie, în adolescență, în tinerețe, meditez și astăzi. Și uneori mă tem să nu cad în păcatul de a mă lăuda cu o victorie câștigată de alții. După ocuparea fulgerătoare a Poloniei, Hitler era eroul acelor zile, nu doar strateg, ci vizionar pe deasupra, capabil să determine viitorul omenirii pe cel puțin o sută de ani de atunci înainte. De ce nu pe cinci sute, sau pe o mie? Costa tot atât! Dar Ministerele Propagandei erau mai modeste pe vremea aceea, sau conducătorii popoarelor își stăpâneau pornirile paranoice. Nu vreau să-mi amintesc câți oameni au căzut în delir doi ani mai târziu, când Franța a fost înfrântă în douăzeci de zile! Dar în starea lor am mai văzut pe unii care chiar în anul 1944, când soarta războiului era pecetluită, mai credeau în victoria Germaniei, fiindcă asupra Londrei cădeau bombele zburătoare V1 și V2, atât de mult așteptatele arme secrete.

În opoziție cu ei, primul om de care îmi aduc aminte că a anunțat sfârșitul lui Hitler, încă de prin 1940, curând după înfrângerea Franței, a fost însuși unul din susținătorii lui de mai înainte, cum a continuat să fie și după aceea, împotriva propriilor sale spuse. Nu era altul decât Jordie, de curând întors dintr-o vizită făcută în Germania. Nu și-a scris convingerile în ziar, nici nu le-a făcut publice, le-a destăinuit doar câtorva colaboratori din redacție, care apoi le-au răspândit mai departe: întâmplător mă aflam printre ei, în biroul lui, venit însă cu altă treabă. Nu se ocupase niciodată de teatru, decât la cel pe care îl făcea în propriile lui ziare, jonglând cu ideile, între fundul scenei și rampă. Atunci însă, în locul cuvintelor, s-a folosit de o recuzită ciudată, nu știu cine i-o procurase, când am intrat am văzut un șir de străchini, lung de la masa lui de lucru până la ușă. Le-a luat la rând, călcând îndesat pe ele și făcându-le cioburi, până la ultima, la un pas de mine. O clipă m-a încadrat cu privirea lui divergentă, apoi s-a întors spre

ceilalți, și la demonstrația dinainte a adăugat o explicație de patru cuvinte: „Uite ce-a făcut Hitler!”

Știe oricine ce înseamnă să calci în străchini, chiar și astăzi, când acest obiect de uz casnic are mai puțină răspândire, locul lui luându-l farfuria, până și la țară. Pentru cine nu este cu totul lămurit, faptul de a călca în străchini, care dovedește în primul rând chiorală, are ca semnificație mai importantă ideea că este ireparabil; o strachină spartă nu se mai lipește, ciob cu ciob, ca vestigiile arheologice. N-am înțeles de ce Jordie s-a folosit de-o demonstrație plastică, în locul cuvântului, arma lui principală; se temea că își pierduse puterea de convingere? Socotea că gestul avea să se țină minte mai ușor, își pregătea martori pentru o judecată de apoi, terestră? Cu cine ținea el, în definitiv, cu ăia, sau cu ăilalți? Apăi domnul Pretoreanu îi indicase doctrina, o dată pentru totdeauna: „după cum o fi cazul!”

Într-o zi eram în biroul lui, scriam ceva la iuțeală pe colțul mesei, un articolaș pe care mi-l ceruse „stante pede”, aveam mai multă iuțeală de condei pe vremea aceea, iar el se plimba cu pași apăsați prin încăperea nemăsurată, de parcă făcea repetiție pentru călcatul în străchini, căci era cu mult înainte, războiul încă nu începuse și admirația lui pentru Hitler n-avea nici o fisură. Atunci a intrat Jak Musiu, colaboratorul cel mai vechi la *Pasul Istoriei*, șeful redacției politice, deși era analfabet în adevăratul înțeles al cuvântului, căci nu știa decât să se iscălească, și nu fără cazně; spun acestea încă o dată pentru cine nu m-o fi crezut prima oară. S-au retras amândoi în umbra bibliotecii împodobite cu Marea Enciclopedie Italiană, un dar personal al lui Mussolini și l-am auzit pe noul venit șușotind ceva la urechea lui Jordie. Din ce în ce mai nervos și mai roșu la față, acesta a izbucnit deodată, răcnind de mi-au țiuit urechile: „Cu mine să nu stea la tocmeală, că îndată schimb foaia!”

Nu știu cu cine se tocmea Jak Musiu, la ce ambasadă, a Germaniei, sau a Angliei. Dacă tratativele care au mai durat două zile s-au dus cu aceasta din urmă, înseamnă că n-au căzut la învoială, căci a treia zi în *Pasul Istoriei* a apărut faimosul articol „Apă de ploaie” în care se luau în batjocură garanțiile oferite de Anglia României, în cazul unei agresiuni străine, care se știe de unde ar fi putut să vină. Dar n-am o dovadă, s-ar putea ca tocmeala să se fi dus cu propriul nostru Minister al Propagandei.

Poate în demonstrația cu străchinile Jordie fusese de bună credință, deși era dator să-și vândă conștiința tot timpul „după cum era cazul”; nu știu ce văzuse el în Germania, ca să ajungă la o convingere atât de categorică.

Eram departe de-a avea priceperea lui la treburile politice, de aceea m-am ferit să-mi dau părerea, am păstrat-o pentru mine până astăzi, deși mi-o formasem cu mult înainte de demonstrația cu călcatul în străchini. Mai târziu, când faptele erau împlinite, nu mai era nevoie de vorbe, deoarece le cunoștea toată lumea; și apoi aș fi putut să mă iau eu însumi în derâdere, după principiul spus mai înainte, că după război mulți viteji se arată. Dar, în adâncul conștiinței mele, am fost convins că războiul era pierdut, încă de când abia începuse. Nu mă bizuiam pe strategia învățată în școală, lasă că era prea puțină, dar mai ales nimic nu s-a petrecut după regulile știute, totul a mers anapoda, ca o corabie fără busolă, care prea bine putea să se zdrobească de stânci ascunse sub apă, dacă nu avea norocul să treacă pe alături, poate doar la un centimetru.

Convingerea mea a pornit de la suferința omenească pe care am văzut-o cu ochii, când lungile coloane de polonezi în bejenie mi s-au perindat prin față. A trecut aproape o jumătate de secol de atunci, și imaginea lor nu mi se șterge de pe retină. Cineva mi-a spus că atâta memorie nu este posibilă, deși aveam drept exemplu și alte experiențe, cu mult mai multă vechime, amintiri din copilărie, întâmplări răzlețe, dar pe care le vedeam limpede, ca pe niște fotografii pe care puteam să le dau înapoi, sau înainte, să-mi retrăiesc viața prin ele; nu trebuia decât să-mi încordez voința asupra unei scene, cea mai îndepărtată fiind una trăită când abia împlineam doi ani, prilej de sărbătoare în casă, căci tot atunci m-au și botezat, cu întârziere. Mi s-a spus că amintiri atât de vechi nu puteau să persiste, ci mi le reîmprospătam periodic. Se poate să fie așa, dar nu-mi pasă, important este că, pe o cale sau alta, nu le-am uitat până astăzi. Ceea ce mă face să cred că nici pe polonezii în refugiu n-am să-i uit vreodată. Și încă, ei nu erau amintiri din copilărie, înregistrate fără să le înțeleg și să le judec, ci la imaginile vizuale se adăugau rațiunea și sentimentele.

Veneau de sus, din Moldova, unii cu trenul, așa cred fiindcă îi întâlneam prin apropierea gării de nord, pe calea Griviței, unde vindeau în pagubă câte un obiect, uneori de valoare, un inel, un ceasornic de aur; apoi mergeau la piața Matache Măcelaru, să cumpere fructe; legumele n-aveau cum să le fiarbă; intrau în colț la „Rocus” și luau salam sau șuncă de Praga, pe urmă pâine, de alături; de la băcănie cașcaval, brânză și măsline. Cei care aveau copii și îi țineau după ei, de mână, prima dată căutau lapte. Nu puteam să-mi dau seama dacă fuseseră oameni cu stare sau nevoiași, acum semănau unii cu alții; chiar dacă o parte din ei se bucurau de un portofel mai plin, nu-

și puteau face o viață mai bună, erau toți în aceeași bejenie. Sigur că vor fi venit și unii care aveau rude și prieteni unde puteau să tragă; pe aceia nu-i pun la socoteală. Îi țin minte pe singuratici, așa cum rătăceau pe stradă, în căutarea unui loc unde să tragă, sau în așteptarea unui tren, să meargă mai departe. Unde, nu știam și cum bănuiesc că nu știau nici ei, nu puteam decât să le plâng soarta. Nu-mi amintesc să fi văzut oameni singuri, ci numai familii. Cineva poate va înțelege mai bine ca mine ce făceau oamenii singuri; își luau armele și se ascundeau în pădure, să lupte, sau își curmau viața. Bietele femei, mai puțin rezistente decât bărbații, unele cu copii în brațe, abia își târau picioarele pe trotuar, în pantofi cu tocurile scâlciate. Ca un făcut, niciuna nu era grasă, ci toate subțiri și înalte, și cu toată sfâșierea de pe față, cu toată funinginea și praful, în fiecare vedeam o contesă Walewska.

Alții veneau cu automobilul, or fi fost printre ele și limuzine, n-am văzut decât din cele modeste, „Polski Fiat”, care pe urmă au umplut țara și au circulat până aproape în zilele noastre; poate câte unul, cu semnalizatoare adăugate, mai circulă și astăzi. Oamenii le vindeau ca să-și ia de mâncare și să poată pleca mai departe. Până unde?

Știu că li s-a găsit un rost, cum, necum, cineva a avut grijă de ei până au putut să se întoarcă în țară. Dar eu îi țin minte cum rătăceau departe de casa lor cotropită, i-am privit, le-am văzut în suflet și am simțit de atunci că suferința lor și a celor cărora avea să le vină rândul, din aceeași voință, nu avea să dureze cât lumea; e o lege a naturii. De atunci multă lume a rătăcit pe drumuri, ducându-și avutul într-o cotigă, în roabă, pe bicicletă, în ricșă sau în spinare, de pe coasta Atlanticului și a Mediteranei până în Oceania; toți care au avut zile de trăit s-au întors acasă; toate războaiele începute în acel timp erau pierdute dinainte.

Capitolul 17

Alexandru Rene Luca Bazil Victor Ioanide-Stoenești, conte de Hunedoara și baron de Livezeni, nume pentru care cine îl poartă nu e niciodată de vină. Decent: Alexandru Ioanide, și Alioan, semnătura lui la Pasul Istoriei, unde scrie când i se năzare. Ochi albaștri, marele lui farmec, dar nu de înger, ca ai lui Miron. Nuntă ratată în tinerețe, pentru o țigăncușă de la bucătărie; fire nestăpânită. Altă nuntă, dar fără durată, nevasta moare, lăsându-i o mare avere. Întâlnirea lui Alioan cu Ștefania, fire la fel

de nestăpânită, la recepția domnului Pretoreanu. Atracție reciprocă. Adăpost precar sub draperie; detunătura carabinei.

În amintirile mele cele mai vechi, în amintirile altora, pe care le-am cunoscut, tipărite, sau din confesiuni orale, în sfârșit, în istorie și în literatură, nu am întâlnit un personaj atât de complex cum era Alexandru Ioanide, unul din colaboratorii lui Jordie. Chiar și numele lui reprezenta o complexitate, știută de unii sau de mai mulți din cunoștințele lui cele mai apropiate, căci îl chema, scris în toate actele, Alexandru Rene Luca Bazil Victor Ioanide-Stoenești, conte de Hunedoara și baron de Livezeni. Numele, moștenit fără vină, ar putea să pară o născocire, mai ales că nu l-am găsit în almanahul Gotha, unde ar fi fost justificat să apară pentru cele două titluri de la urmă. Am născocit multe în scrierile mele, se înțelege de la sine, însă în locul unde am ajuns astăzi cu povestirea, mi s-a făcut lehamite să mai apelez la imaginație, când faptele petrecute în jurul nostru, la toate azimuturile pământului depășesc închipuirea cea mai necontrolată, care este absurditatea, deși nimeni nu o definește cu vorbe atât de clare.

Articolele politice le semna Alexandru Ioanide; pentru cele mai simple, comentarii cotidiene, nu lipsite de cancanuri, unele cu un fin caracter epigramatic, folosea un derivativ al primului nume, Alioan, cum de altfel i se adresau și prietenii. La fel îi spuneam chiar eu, deși ne despărțeau, ca vârstă, mai bine de un deceniu și jumătate, ceea ce ar fi pus o barieră între noi, dacă nu ne-ar fi legat mai multe afinități, cum, în ceea ce mă privește, nu aveam cu nimeni.

De numele lui întreg, neobișnuit în țara noastră, încheiat cu două titluri de noblețe de care părea că se rușinează, și nu le pomenea niciodată, s-a făcut uz, după știința mea, o singură dată, în afara certificatului de naștere și a actelor oficiale, când a fost trecut pe lista neagră a discipolilor, care urmăreau să-l extermine. M-a nedumerit cauza acestei hotărâri sângeroase, Alioan nu făcea nici un fel de politică, nu scrisese nimic injurios la adresa Arhanghelului, dar ce-i drept nu-i adusese nici laude, se menținea într-o espectativă adesea ironică. Avea un spirit viu și caustic, plus darul de a putea sintetiza o dilemă politică într-o epigramă cu tâlcuri, sau într-o anecdotă, mai concludentă decât o critică deschisă, pe care de altminteri cenzura ar fi oprit-o; așa erau dispozițiile, ca apele să se liniștească; speranță zadarnică.

Dacă lagărul unui vagon de cale ferată, lăcașul unde se învârtește osia, se aprindea în mers din lipsa lubrefiantului, accident adesea posibil deși condamnabil, știrea nu putea să apară în ziare, dar nu fiindcă dezvăluia o proastă stare de lucruri, ci fiindcă în alt înțeles al său, cuvântul era interzis cu străşnicie. Nu mai existau lagăre la calea ferată, datorită celor câteva lagăre de concentrare, unde erau închiși clevetitorii dictaturii regale, pe care de altminteri nu avea nimeni puterea să o răstoarne; de teamă să nu se frigă cu ciorba, stăpânii cenzurii suflau și în iaurt, cum spune proverbul. Probabil multe din anecdote și epigrame nici nu se datorau lui Alioan, dar așa se întâmplă când cuiva i se duce buhul, totul i se pune lui în spinare, cel mai vechi exemplu cunoscut de mine fiind Iancu Brezeanu, inegalabil „cetățean turmentat”, prin talent desigur, dar și prin vocație.

Probabil unii din redacție cunoșteau câte ceva din viața lui Alioan, iar Jak Musiu sunt convins că îi știa tot trecutul, dar n-am vrut să aflu nimic, de la nimeni, mă mulțumeam să-l știu că există, fiindcă, pe lângă admirație, îmi inspira și simpatie: cu totul alta decât cuceritorul Bel Ami, Frumosul, care frecventa și el redacția lui Jordie și care avea s-o ucidă, spărgându-i capul cu ciocanul pe Proserpina Smântânescu. Puținul ce-am aflat despre viața lui știu de la el însuși; dacă l-aș fi întrebat, cred că mi-ar fi spus mai multe, era o fire comunicativă, se ferea numai de oamenii cu firea vulgară sau cu tare ascunse. Așa îmi explic de ce față de Bel Ami, care cucerise toată redacția, a păstrat tot timpul o rezervă fățișă, pentru care mulți l-au bănuit de invidie.

Alioan nu putea să fie invidios pe nimeni, fiindcă era prea dotat de natură ca să-și mai dorească vreuna din însușirile altcuiva. Chiar în gazetărie, pe care o lua drept simplă distracție, rămânând un diletant ca în tot ce făcea în viață, articolele lui, scrise în glumă, cuprindeau o gândire totdeauna profundă și o încheiere care nu putea fi combătută. Dar scria rar, își economisea spiritul, așa răspundea reproșurilor lui Jordie. Împotriva opiniei curente nu l-am socotit leneș, deși îmi făcea impresia aceasta pe care n-am ascuns-o; nu l-am socotit nici capricios, cum spuneau unii, și cred că într-adevăr își socotea gândirea o materie prețioasă, nu înțelegea să și-o vândă pentru douăzeci de mii de lei pe lună, cât avea salariul, destul de mare în vremea aceea, când un ministru primea de două ori și jumătate pe atâta. Dar nici nu își petrecea în redacție mai mult de trei-patru ceasuri pe lună, jumătate din acest timp trecând în certuri cu Jordie. Am spus că Jak Musiu era mâna dreaptă a acestuia, își îngăduia să-i discute o opinie, dar

odată expusă în articolul lui obișnuit de pe pagina întâia, n-ar fi criticat-o pentru nimic în lume, cum Patriarhul n-ar fi criticat Evanghelia. În schimb Alioan, dacă uneori avea cuvinte de admirație la adresa patronului, alteori intra în biroul lui și-i spunea din ușă: „Azi ai scris o prostie!”

Orgolios și răzbunător cum era, n-am înțeles de ce Jordie îl tolera și nu-l arunca afară din redacție, cum făcuse cu mulți din primii lui colaboratori, deși fondaseră ziarul împreună. Cei noi, bineînțeles, nu și-ar fi permis să crâcnească. Fără să trag cu urechea, am auzit zvonuri, că Alioan ar fi deținut despre el secrete infamante; nu cred că putea să știe mai mult decât știa toată lumea, infamii de toate felurile, cărora sunt sigur că nu le dădea importanță, le privea cu un dezinteres cinic, și în nici un caz nu le-ar fi folosit drept mijloc de răzbunare.

Convingerea mea, formată târziu și pe care n-am dezvăluit-o până astăzi, este că Jordie avea pentru Alioan o admirație și un respect atât de mari, încât îi suporta fără ripostă orice critică și i-ar fi suportat chiar și insultele. Adesea, oamenii care știu să lovească pot primi lovituri de două ori mai puternice, fără să încerce o apărare, cuprinși deodată de lașitate. De fapt, agresorii sunt firi slabe, riposta, neașteptată, îi paralizează.

Articolele lui Alioan aveau subiectele cele mai eterogene, de la evenimentele politice până la cele scandaloase, incesturi, violuri sau furturi de bijuterii în societatea înaltă. El făcuse portretul lui Roosevelt, apoi pe al lui Hitler, în termeni care atrăseseră intervenția enervată a ambelor ambasade. Portretul următor fusese al Gretei Garbo, și dăduse naștere la mii de proteste venite din partea admiratorilor. Însăși vedeta, aflată atunci în plină glorie, îi trimisese o telegramă, în spirit american-suedez, nu prea îndepărtat însă de cel al unei contese italiene: „Nu cumva vrei să mă ceri de nevastă?” Ca să răspunzi unei asemenea întrebări trebuie să ai umor, sau o anumită neseriozitate; lui Alioan nu-i lipsea nici una, nici alta. El răspunse, tot telegrafic: „Mulțumesc, dar în țara noastră nu-i admisă poligamia și soția mea n-a murit încă!” Probabil în corespondența Gretei Garbo a fost găsită această telegramă, pe care îmi închipui că n-a înțeles-o nimeni.

Repet că nu i-am pus niciodată o întrebare, el însuși, din proprie inițiativă, mi-a făcut unele confidențe. Era într-adevăr însurat, cam a patra oară, dar pe soția lui n-o vedea nimeni, fiind de multă vreme paralizată, într-un sanatoriu de tuberculoză osoasă, din nordul Spaniei, țară de unde venise într-o croazieră până la Constanța; de întors, se întorsese în călătorie de

nuntă. Alioan o întâlnise pe terasa cazinoului, și într-o oră căsătoria era hotărâtă.

De la penultima nevastă moștenise o mare fabrică de încălțăminte în București, dar era nepotrivit cu firea lui s-o administreze, și o vânduse. La fel făcuse cu o vie întinsă pe nouă dealuri, la Valea Călugărească; în ce-l privește nu bea niciodată decât șampanie franțuzească; socotise că era mai simplu și mai ieftin s-o comande decât s-o fabrice.

Mai știu ceva de altă căsătorie, ratată însă în noaptea nunții. Părinții fetei erau moșieri, în Moldova, nunta se făcea la conac, cu fastul puțin rustic al unor vremuri patriarhale, rămase în urmă dar neuitate. Faptele se întâmplau la câțiva ani după primul război, când în Moldova vântul nu luase încă toată cenușa de pe vetrele satelor arse. Ginerele, fost cercetaș în timpul războiului, încă un copilandru, însurat din dorința unei mătuși, pusese ochii pe o țigăncușă de la bucătărie, și în toiul petrecerii se urcase cu ea în podul de fân de deasupra grajdurilor. Numai cu atât poate fapta ar fi trecut neobservată, sau lumea ar fi închis ochii. El însă rămase ascuns acolo cu ea, două zile; țigăncușa cobora pe ascuns noaptea și aducea de mâncare.

Era un act de libertinaj? Poate, dar să judece alții, eu nu mă încumet. De ce n-ar fi fost un act de bravură?

Mai era puțin până să înceapă războiul al doilea, când îmi povestea acestea. Avea cincizeci de ani, dar încă îi sticleau ochii când vedea o femeie frumoasă, i se aprindea sângele.

— N-am înțeles, îmi spunea, petrecerile boierilor ruși, un alde Tolstoi, cu țigăncile. Nu i-am înțeles nici pe boierii noștri, mai stăpâniți ce-i drept, care își luau câte o ibovnică de la șatră. Îmi făceau silă țoalele neaerisite, pielea nespălată, răsuflarea închisă, mămăliga din dinți, și mai ales vorba; ce-ar fi putut ele să-mi spună decât săru' mâna boierule!? Dar iată că țiganca mea (în lumea noastră ar fi fost abia o fetiță), s-a înfățișat pentru mine ca o minune. Venea de la bucătărie, unde nădușea de dimineață până noaptea deasupra tingirilor. Nu știu de când nu-și mai dăduse cu pieptenele prin păr, să se scuture de păduchi, de când nu se mai băgase într-o copaie cu apă. M-au amețit ochii ei, aprinși ca tăciunii, obrazul oacheș dogorit de flacără, dinții atât de albi că dădeau lumină pe întuneric. Și mai ales, m-a uluit ce simplu, ce firesc a venit după mine, de parcă mi-ar fi fost făgăduită de la naștere și de atunci tot învăța să se supună. Era în ea sânge de sclavă? Nu, de femeie trăită în libertate, fără altă lege decât voința ei, dreptul să se dăruiască. Dacă am apucat-o de mijloc, încă nehotărât să merg mai departe,

încă așteptând să-mi repugne ceva și să-mi dau drumul pe scara grajdului, s-a îndoit pe brațul meu de am crezut că se rupe în două; dar trupul ei era atât de mlădiu că aș fi putut să-l înnod, ca pe o sfoară. Și tot îmi era frică să nu dau de o piele nespălată și nădușită, mi-am apropiat obrazul de al ei așteptând să mă învăluie mirosul bucătăriei, untura încinsă, ceapa prăjită, tot ce-l dezgustă pe omul ridicat de la masă, când nu-i mai e foame. Nu pot să-mi explic ce s-a întâmplat; sau era un miracol, sau în simțurile mele se petrecea o mutație, de câte ori o lipeam de mine, tot ce mai înainte îmi trezea îndoiala, căci n-aveam timp să ajung la repulsie, se transforma în vrajă, am simțit-o când și-a tras peste cap cămașa și numai dintr-o mișcare a șalelor și-a lepădat fota, a aruncat-o cât colo cu picioarele și s-a trântit în paie, cu brațele întinse spre mine. Nu mai avea nimic pe dedesubt, pe paiele aurii trupul ei părea de ciocolată; era subțirică, mi s-a părut prea firavă, mi-a fost teamă să nu se facă fărâme, dar pielea ei avea darul să se întindă și să ia orice formă, ca fierul roșu pe nicovală. Nu era doar o impresie, dogorea cu adevărat, la prima atingere mi s-a părut că mă frige, și cel mai tare îi ardeau sânii, parcă erau nu de carne omenească, ci de jeratic, nu mai mari decât pumnii; așa mi s-a părut în prima clipă, că și-i apăra cu mâinile strânse, dar nu, erau liberi și cu atâta putere în ei că i-ai fi luat drept o armură, să nu fi simțit cum îi palpită sângele sub piele. Știam că din zorii zilei, când intra prima în bucătărie să aprindă focurile, până seara când arunca apă cu donița peste jeratic, nu avea nici cel mai mic răgaz să se îngrijească; și iată ce n-am înțeles până astăzi, decât dacă era un miracol, și nici nu putea fi altceva, cum de rămânea atât de curată, ca o prințesă a Egiptului antic, abia ieșită din bazinul de marmură cu apă parfumată, și unsă pe trup de sclavele negre cu esențe aromate, care iau mințile omului, făcându-l să uite de sine. Fiindcă într-adevăr am uitat și cine eram eu, și ce căutam acolo. Două zile și două nopți ne-au căutat cu jandarmii și cu argații, iar noi stăteam îngropați în fân și nu ne opream dezmierdările decât dacă simțeam pe cineva urcând scara podului. Ce nu ți-am spus am lăsat la urmă fiind însușirea ei cea mai nefirească, greu de a fi înțeleasă cu vorbele noastre sărace: era dogoarea lăuntrică, neobosită și mult mai puternică decât a trupului, că parcă avea iadul în pântece și așa fiind, eu, unul, nici nu mai voiam să-mi aduc aminte că ar exista și paradisul, ca o răsplată pentru faptele noastre bune; mă împăcam pe deplin și pentru totdeauna cu cele rele. Mă mai temusem doar de vorbele ei, cum o să-mi spună, „boierule”, sau „domnule”, că nu era mută. Mi-a spus doar atâta: „Omule!” Mi-a luat obrazul în mâini și m-a

îndepărtat să mă vadă în lumina dinților ei și a paielor și mi-a spus: „Omule!”. Apoi m-a tras în jos, peste ea, m-a cuprins cu brațele și a spus: „Omule, bucură-te de mine!”.

Se înțelege că nunta nu s-a mai făcut.

* * *

De câte ori mă gândesc la un om pe care l-am cunoscut odată, încerc să-l pun într-o anumită categorie umană, pornind de la înfățișarea lui fizică, elementul cel mai simplu de comparație, continuând cu unele fapte, apoi cu firea și sfârșind cu datele spirituale. E un fel de sistematizare, fără ea m-aș rătăci ca într-o carte de telefon care n-ar respecta ordinea alfabetică. Pe Alioan nu pot să-l pun în nici o categorie, am încercat dar nu i-am găsit locul nicăieri între A și Z, ar trebui să născocesc pentru el o literă specială. Fiindcă nu semăna cu nimeni, nici măcar fizic. Dacă în descrierea pe care o voi face socotind-o de la început numai o tentativă, cineva o să creadă că recunoaște pe altul, de vină va fi numai lipsa mea de îndemânare și insuficiența cuvintelor.

E ciudat, cea mai vie imagine fizică a lui mi-a rămas în minte aceea când l-am văzut pe patul de moarte. Atunci își pierduse mobilitatea fizionomiei, deși era încă departe de a fi căpătat masca morții, pe care, spre nenorocul meu, am văzut-o la prea mulți prieteni. Ca să dau doar un exemplu, am în casa mea o masă de șase locuri, în jurul căreia cu ani în urmă ne adunam din când în când oamenii de care mă simțeam mai apropiat, făcând cu schimbul, căci nu mi-a plăcut niciodată să fim prea mulți laolaltă, convorbirile se încrucișează și devin zgomotoase; fără să-și dea seama comesenii se îndepărtează unii de alții. Nu pun la socoteală banchetele, care exclud de la început ideea de intimitate; la banchete nu se duc conversații, ci se țin toasturi sau discursuri, se bate cu furculița în pahar, să se facă liniște; e o corvoadă. Am adoptat prescripția luată nu știu de unde, că la o masă prietenească e bine să nu participe mai puțin decât trei persoane, pe numărul muzelor, și nu mai mult de șase, numărul artelor; pe a șaptea n-o accept încă și probabil n-o voi accepta niciodată, din mai multe motive, primul fiind structura ei perisabilă, nu în sensul de degradare a peliculei.

Mi-am construit masa nu după acest principiu, pe care nu-l cunoșteam încă, ci dintr-o cerință lăuntrică. Dacă se întâmplă uneori să vină mai mulți oaspeți decât cei prevăzuți și se adaugă un scaun sau două, se strică și estetica mesei, și starea mea de spirit, dar mă adaptez cu bunăvoință fiindcă

nu sunt un sălbatic. Din câți ne-am adunat aici cu timpul, mi-e și frică să număr câți nu mai sunt azi în viață. Dar țin minte ultima noastră masă, unde eram șase, toți mai tineri sau mult mai tineri decât mine; s-au dus unul câte unul, le-am văzut masca morții pe față, și am rămas singur. Cred că dacă aș face socoteala de care mi-e frică, proporția generală ar fi aceasta, unu la șase.

Alioan știa că o să moară, avea un cancer al plămânului și voise să afle. Am cunoscut mai mulți oameni în aceeași situație, care au vrut să li se spună adevărul, și toți s-au purtat cu bravură, chiar dacă unii aveau firea slabă. Mi se pare că mai greu acceptă ideea morții cei care nu știu ce-i roade. Nu-mi îngădui să fac o asemenea propunere, deși o socotesc omenească, medicilor să le revină obligația legală, ca în alte părți ale lumii, de a spune bolnavilor cât mai au să trăiască.

Atunci am putut prima oară să-l privesc în ochi pe Alioan, am citit în ei, în măsură egală, tristețea și împăcarea. Mai înainte ochii lui jucau în toate părțile, n-aveau odihnă, sau nu aveau încredere, controlau încontinuu tot câmpul lui vizual, care cred că era mai mare decât al altora, de unde i se cerea și mai multă atenție, și mai mare mobilitate. Era prima oară când mă privea numai pe mine, totul din jur dispăruse și am înțeles dintr-odată că viața lui se simplificase, de aceea îi era ușor să moară, nu mai trebuia să se despartă decât de mine, iar tristețea se datora nu morții sale, ci lipsei celorlalți, pentru el morți, chiar dacă trăiau încă.

Atunci abia am înțeles de ce se vorbea pretutindeni că era un om de o frumusețe neobișnuită, nu observasem, nu dădeam importanță; sau nu crezusem. Frumusețea i-o dădeau ochii și mai înainte nu-i văzusem. Îi judecam după față, poate puțin prea alungită, cu osatura vizibilă, ceea ce îi imprima o oarecare asprime; socoteam că era o față bărbătească, n-ar fi avut de ce să se plângă. Atunci, când rămăsesem pe pământ numai noi singuri, când mă privea numai pe mine, i s-au revelat ochii; îi văzusem de atâtea ori, dar nu-i simțisem și poate aveam o rezervă față de ei, erau albaștri, ca ai lui Miron, ochi de înger, în care la acesta din urmă se citea o neîmplinire, ceea ce se și adeverise. Dar ce albastru vedeam acum? Un albastru la fel de limpede, la fel de senin, numai că avea o adâncime nefirească și acolo, în profunzimea lui secretă luceau doi ochi negri de diavol. O clipă m-am gândit că în ei se imprimase chipul țigăncii, care poate îl urmărise toată viața, fără ca el să știe. Niciodată nu îmi mai vorbise despre ea, și nu era să-l întreb acum, pe patul de moarte.

* * *

Primul om pe care îl auzisem vorbind de frumusețea lui Alioan era Jordie, personificarea sluțeniei, cu gura lui răzbuzată și cu ochii șpanchii. În chip mai greu de înțeles, nu îi purta invidie, dimpotrivă, își exprima admirația cu sinceritate; nu puteam să mă înșel, sincerităţile lui Jordie erau atât de rare și de neobișnuite încât le depistam ca pe un clopoțel de alarmă care îmi suna în creier și funcționa fără greș la o anumită lungime de undă.

— Măi, Alioane, îi spunea, parafrazând pe cineva fără să-și dea seama, tu te-ai născut dintr-o vioară, pe când eu dintr-un trombon spart, cu alama coclită.

Și de astă dată era sincer. Își trecea mâna pe față, dar fără scârbă, iar în creierul meu suna clopoțelul.

Avea compensații, articolele lui reproduceau violența trombonului, știa și sufla în muștiuc cu toată puterea. Nu era invidios, fiindcă n-avea nevoie de alt chip, își purta sluțenia cu trufie, iar Alioan își purta frumusețea cu nepăsare; cuvântul franțuzesc nonșalanță se potrivește mai bine.

Am socotit totdeauna că un atribut bărbătesc de prim ordin este statura înaltă; oamenii care trebuie să dea capul pe spate ca să se uite la alții se află într-o inferioritate umilitoare, afară dacă nu au făcut din statura lor mai măruntă un motiv sau un pretext de orgoliu, după cum adesea, la unii oameni, complexul de inferioritate se transformă într-unul invers; cu aceștia e mai bine să nu ai de-a face.

N-am auzit până astăzi ca o femeie să-și aleagă un bărbat pe care îl întrece în înălțime; mi se pare că ar fi nu atât o dorință, cât o dispoziție naturală, pornită de la nevoia să se simtă apărată. Las la o parte considerentele de ordin estetic, la urma urmelor discutabile. Dacă asemenea cupluri totuși există, ba încă în număr destul de mare, cauza este bărbatul; o fi ciudat, dar mă bizui pe mărturisiri numeroase din partea celor în cauză. Mulți oameni de construcție mai firavă se însoțesc cu femei trupeșe, poate după legea contrastelor, căci nu găsesc altă explicație. Mai departe nu merg cu discuția, n-am făcut investigații să aflu dacă în aceste cazuri psihicul nu suferă vreo modificare, femeia să-și asume autoritatea bărbatului, oferindu-i în schimb protecția.

Alioan avea o statură armonioasă, dar nu printre cele impozante, care de la un punct înainte devin dezagreabile; în această privință socotesc că omul e bine să-și păstreze dimensiunile rasei sale. El avea în schimb o forță,

pornită poate de la privire, sau de la o emanație a spiritului, cu atât mai eficientă cu cât este mai invizibilă, care făcea ca în fața lui, altminteri atât de blajină, orice bărbat să se dea în lături. După cum mi-a mărturisit când începuse să mă socotească prieten, niciodată într-o dispută nu folosise forța pumnului; adaug de la mine, din proprie observație, că nici n-ar fi avut ocazie, fiindcă în viața lui nu avusese o dispută cu nimeni; orice neînțelegere fără sorți de rezolvare o curma încetând să vorbească; nu din lașitate, ci din inteligență. Mulți oameni se înverșunează să-și susțină dreptatea, și când îi văd așa, făcând spume la gură, pentru o cauză pe care o aprob altminteri, trec de partea adversarului, chiar dacă în mod evident are o minte mai slabă. Cuvântul, după mine, trebuie ferit de uzură, cum e ferit fierul de rugină. Nimic nu îi dă mai multă noblețe, când într-adevăr o are, decât acoperirea lui cu tăcerea. În această privință crezul lui Alioan îl depășea pe al meu, care credeam că îl formulasem primul.

Dacă din tot ce am spus se înțelege că nu se temea de agresiune și nici n-o suferise vreodată, în schimb era slab în fața naturii; deși înota, adesea cu orele, îi era frică de apă; la fel de fulgere, de trăsnete și de ploaie. Zăpada îl demoraliza, evita s-o privească, se închidea în casă cu obloanele trase. În chip paradoxal, nu iubea nici soarele, nu ieșea pe stradă decât în amurg, când începea ziua lui adevărată, care era noaptea. Când nu avea încotro și părăsea casa pe lumină, pentru nevoi imperioase, de obicei ca să ridice bani de la bancă, al cărei orar i se părea un atentat la viață, se proteja cu mari pălării de pai, al căror diametru în boruri atingea jumătate de metru și erau atât de caracteristice încât oricine îl recunoștea de departe.

Articolele lui lipsite de rutina gazetărească erau prilej de reflecții; frazele, luate una câte una ar fi fost tot atâtea aforisme. N-am găsit niciodată în ele un cuvânt de prisos, o idee banală sau repetată. Sunt convins însă că în același timp avea dispoziție de povestitor, întâmplările auzite de la el mi se părea că le trăisem eu însumi; dacă le-ar fi legat între ele și le-ar fi scris, cred că ar fi realizat cea mai bogată și convingătoare cronică a vieții noastre. Scria de altfel, dar fără nici o disciplină, la întâmplare, pe foi disparate, risipite la numeroasele lui domicilii. Pe vremea aceea, când casele se închiriau fără nici o formalitate decât contractul vizat la Administrația financiară, când domiciliul nu trebuia declarat la poliție, mulți oameni aveau, în afară de locuința familiei, apartamente ținute în taină, pentru întâlniri amoroase sau de afaceri. Fișa de imobil care impunea un domiciliu obligatoriu pentru toți cetățenii nu s-a introdus decât după

moartea lui Armand Călinescu, atunci când s-a dovedit că asasinii, în număr de șase, locuiseră undeva, mi se pare că într-o cameră de serviciu, fără ca să le știe cineva de urmă. De atunci înainte nimeni nu putea să părăsească o locuință, fără să scrie în fișă unde se mută. Vechea formulă, atât de folosită: „Plecat fără adresă” a rămas pentru un timp o amintire desuetă, azi nici măcar atâta, lumea a uitat-o și nu o crede posibilă.

Alioan avea, cum am spus, mai multe domicilii, în diferite cartiere ale Bucureștilor, unde de multe ori nu se ducea să înnopteze cu lunile; avea, de asemeni, case închiriate chiar și în unele orașe de provincie, de pildă la Brașov și Constanța, și acolo nu se ducea cu anii. Atâtea domicilii ar putea să dea naștere la bănuiala că ducea o viață suspectă, ceea ce nu era câtuși de puțin adevărat, reprezentau cel mult un viciu sau o manie inofensivă. De multe ori înnopta în casa de care se afla mai aproape la un moment dat, dar și mai mult era determinant în această privință capriciul sau fantezia. Așa cum ar putea să se bănuiască, zilele și nopțile când se refugia în aceste case, nu totdeauna cu o femeie, nu stătea cu ochii în tavan, ci își punea pe hârtie gândurile venite în dezordine. Triate și apoi logica lor găsită, ceea ce înțeleg că ar însemna o muncă gigantică, și nu știu cine ar fi în stare s-o întreprindă, sunt convins că s-ar dezvălui o operă cel puțin inedită, egală cu autorul ei, care n-ar fi copiat pe nimeni, și nimeni n-ar fi putut să-l copieze. O soră necunoscută, măritată în provincie, singura lui moștenitoare, căutase pe cineva capabil să valorifice manuscrisele. Nu din îndemn propriu, ci la stăruința soțului ei, avocat de afaceri mărunte și fire veroasă, care spera să scoată ceva bani măcar pe această cale.

Din ceea ce moștenise de la nevasta moartă prematur și regretată sincer, cheltuise banii fără zgârcenie, dar nu-i risipise, așa că mai avea câteva sute de mii de lei, poate un milion, la Casa de depuneri. Spre surpriza și furia avocatului, soțul moștenitoarei, contul fusese lichidat până la zero cu o lună înainte de moarte. Alioan își retrăsese banii în bloc, îi pusese în plicuri, sume între zece și cincizeci de mii de lei și îi trimisese la diferite adrese, cu un om de încredere, fosta lui ordonanță din timpul războiului, un soldat pe care îl salvase de la moarte el însuși, dar nu ca în romane, rănit, târându-l pe sub sârma ghimpată, din fața inamicului. Omul încercase să dezerteze, era limpede, urma execuția. Alioan declarase la proces, sub jurământ, ceea ce era un sperjur pe care și-l asumase cu seninătate, că el însuși îl trimisese la Iași, cu o misiune sentimentală. Minciuna putea să fie crezută, dar nimeni n-o crezu, totuși judecătorii nu-și îngăduiră să nesocotească jurământul, ar fi

dat naștere altui proces, mai infamant decât primul. Martorul mincinos rămăsese cu o pată, pe care nici o morală n-o șterge. Aflasem, și aș fi vrut să știu cum își judeca fapta, dar n-am îndrăznit să-l întreb, spre liniștea mea de astăzi.

Cine erau adresații acelor daruri tragice n-am putut să aflu; tragice pentru mine, oamenii care i-au primit nu le cunoșteau proveniența. Uneori mă gândesc că poate Alioan nici nu știa de ei, le luase numele și adresa din anuarul telefonic.

Când, în 1939, fu nevoit să opteze pentru un singur domiciliu își adună manuscrisele, altceva nu luă din diferitele lui case, dărui lucrurile femeilor de serviciu sau portarilor. Scrierile, astăzi necunoscute de nimeni, le strânse într-un balot legat cu frânghie și sigilat cu ceară roșie. Pe o hârtie lipită deasupra se citea: „Blestem cu limbă de moarte pe oricine ar îndrăzni să publice fie și una singură din aceste pagini. Peste cincizeci de ani de la moartea mea, cine va dori, va putea să le descifreze, dar în nici un caz să le publice."

Prescripția a devenit de mult inutilă. Furios, socotindu-se jefuit, avocatul arse balotul în fundul grădinii; cenușa o topi ploaia. O singură pagină, nearsă, o luă vântul, o duse peste garduri și căzu, probabil într-o curte. Ar fi prea greu să aflu unde; mă întreb doar, s-o fi găsit cineva s-o păstreze? Dar mai am de aflat încă prea multe!

* * *

Nu poate fi pusă la îndoială afirmația că Alioan plăcea femeilor; tuturor! Nu este o vorbă hazardată. Dacă știam din propriile lui mărturisiri că erau câteva care i se împotriviseră, acelea reprezentau cazuri sau nefirești, sau maladive. Sunt femei care se refuză, așteptând să fie învinse cu forța, ca să nu spun violate; ele se luptă, zgârie, mușcă, lovesc cu pumnii și cu picioarele și când se lasă învinse ajung la o satisfacție mult mai mare decât prin bună înțelegere. Asemenea cazuri, nu neapărat patologice, sunt mult mai frecvente decât s-ar crede, numai că la multe dintre ele împotrivirea este mai degrabă simbolică; reacția lor devine furioasă numai dacă partenerul renunță. Nu vreau să judec pripit, nu vreau să judec deloc la urma urmelor; unele femei se opun din orgoliu, socotind, cu o optică nefeminină, că acceptarea ar fi pentru ele o înfrângere, iar pentru bărbat un triumf pe care nu-l merită. Altele, în sfârșit, cele mai ușor de a fi înțelese, se feresc de rutină, vor să fie ceva nou de fiecare dată; le aprob, dacă au

destulă imaginație să nu-și uzeze metoda, ajungând la o altfel de obișnuință, care s-ar putea numi negativă. Cazurile de insucces ale lui Alioan fuseseră numai acelea când nu-și dăduse nici cea mai mică osteneală; ceea ce nu înseamnă că n-ar fi destule cazurile când osteneala nu-i deloc necesară.

Între cei zece invitați la recepția domnului Pretoreanu, dată pentru Ștefania, se afla și Alioan, în calitate de cronicar muzical la *Pasul Istoriei*, în timpul când Leonard lipsise din țară. Nu avea nici o ambiție în privința aceasta, dimpotrivă se ținea cât mai departe de cei pricepuți în materie, care îi arătau ostilitatea pentru observațiile lui de obicei foarte caustice. Este adevărat că nelipsindu-i mijloacele materiale și având posibilitatea să călătorească, ascultase toate orchestrele cu renume din Europa și din America, pe toți soliștii și pe dirijorii de prima mână, prieten apropiat cu Gieseking și Kempf, cu Furtwängler și cu Toscanini, spre a nu-l mai aminti pe Enescu, de care se simțea atașat ca un frate de cruce. Nu avea studii de specialitate, ci doar lecturi, însă învățase singur să citească o partitură, pornind de la inițierea elementară din școală, căreia îi adăugase exerciții migăloase; spre a auzi unele acorduri, pe care nu le putea intui teoretic, se folosea de un mic fisarmoniu, cu stângăcie, ceea ce însă nu-l împiedica să ajungă la concluziile dorite. Priceperea lui era aceea a unui profesionist autentic, deși nu dorea să fie, deoarece își cunoștea limitele; nu putea să se realizeze prin muzică, mai degrabă prin visare, ca toate firile înzestrate, dar leneșe, cum nu ezita să se socotească. Muzica îi plăcea s-o audă, iar ca s-o și înțeleagă, socotea că mai întâi trebuie citită, ca o carte.

Pe lângă descifrarea partiturilor, din ce în ce mai avansată, avea lecturi alese și vaste, care îi îngăduiau să descopere sensul muzicii, apoi să-l analizeze cu un infailibil spirit de sinteză. Opiniile lui, adesea surprinzătoare atrăgeau opoziții ironice dar sfârșeau prin a fi adoptate până și de cei care inițial le respingeau ca pe ereziile unui diletant cu prea multă îndrăzneală. Avea în ajutor o memorie muzicală absolută, mergând până la a putea să identifice nu doar întreagă muzica executată vreodată în public, ci să deosebească fără greș interpretări diferite, bizuindu-se pe o singură nuanță caracteristică unui om pe care nu îl confunda niciodată cu altul. Nu era un simplu dar, ci o învățătură prelungită; pe lângă lecturi și studiul partiturilor, competența lui se datora unor audiții răbdătoare, de mii și zeci de mii de ore, când, în singurătatea cea mai deplină își asculta muzica imprimată pe discuri, în numeroase interpretări fiecare.

La data când l-am cunoscut, strânsese tot ce imprimase vreodată în lume, cel puțin așa spuneau cunoscuții, n-aveam deloc posibilitatea să verific, numai cataloagele lui, întocmite de specialiști, mi-ar fi cerut luni întregi să le parcurg, dacă aș fi avut pasiune și pricepere pentru această muncă, după mine sterilă. Important este că n-a existat muzician în epocă, dirijor, interpret, critic, care, având nevoie să studieze un anumit disc, să nu-l fi găsit în rafturile lui Alioan; numărul lor n-aș putea să-l spun nici cu aproximație, era o magazie întreagă într-un apartament de pe calea Rahovei, o casă veche și spațioasă din apropierea Tribunalului, fără altă mobilă decât rafturi, rânduri-rânduri, ca la arhivă. Nu le asculta acolo, nu era un loc confortabil și nici n-avea vreun instrument de reprodus muzică. Omul acesta cu o viață atât de haotică, haotic mai ales în pasiuni și sentimente, era ordonat numai cu muzica, își făcea săptămânal un program de audiții pe care nu-l modifica nici pentru o cauză amoroasă, a doua lui preocupare după muzică. Sau poate prima.

Am fost pe cale să spun că întâlnirea Ștefaniei cu acest om însemnase, pentru amândoi, o lovitură de trăsnet. Dacă dau timpului valoarea lui absolută, cuvântul nu se potrivește, trăsnetul cade scurt, electrocutează, arde ochii și inima și pe cei care supraviețuiesc prin însușiri demonice îi ridică la ceruri, unde încep o viață nouă, iertată de toate păcatele. Întâlnirea lor se derulase cu încetineala unei balade.

Când fiecare din oaspeți era cu paharul de șampanie în mână, după ce aplaudaseră, Ștefania se apropie de Alioan, aflat în penumbră, rezemat de peretele lambrisat, alături de ușa blindată a seifului.

— Ești făcut să placi femeilor, îi spuse simplu.

El o privi dar nu blazat, cum ar fi putut să fie la a suta experiență notabilă, când unui bărbat i se face o asemenea declarație. Nu fusese prea atent când o auzise cântând, în primul rând o examinase, dezgolind-o cu ușurință. Purta o rochie aurie strânsă pe trup, încheiată în gât dar mai jos despicată până în albia dintre sâni, unde sclipea un rubin cât o nucă.

— Înseamnă că m-ai ales pe mine, răspunse Alioan, fără trufie.

— Nu neapărat. Dar e sigur că n-am ales pe altul.

Tăcură, cât doi sau trei oaspeți, cu totul necunoscuți în clipele acelea, veniră să ciocnească paharele, felicitând-o pe Ștefania. El între timp continuase s-o studieze.

— Ești blondă cu adevărat? Peste tot? Altfel te-aș lua drept țigancă.

— Nu sunt blondă pe nicăierea, părul se decolorează de soare.

— Peste o oră s-ar putea să fii goală, cu mine. Dar până atunci, mă ispitește să văd cum ai sânii.

Ea nu păru mirată, se uită în jur, nu puteau să rămână izolați tot timpul. Nu dorea deloc ca el să pună mâna pe ea, simțea însă nevoia să-i arate sânii, vorba lui era atât de ispititoare că nu putea să-i reziste.

— Vino! spuse.

Îl luă de mână și îl trase până la o fereastră dinspre Calea Victoriei. Bănuia că o urmăreau toți cu ochii, dar nu putea să reziste; în drum ciocni paharul cu domnul Pretoreanu.

— Dacă aș fi regina Angliei, v-aș da titlul de lord, domnule!

— Nu îngăduie legea britanică, frumoasă domnișoară; îl am doar pe acela de cavaler, knight, maximum ce se poate acorda unui om de altă cetățenie. În schimb, e foarte vechi, din 1884. Când eram tânăr.

— După războiul Angliei cu burii! observă Alioan, vag ironic.

Domnul Pretoreanu confirmă, după o ezitare:

— Întocmai.

Era o amintire dezagreabilă? Poate că nu, se mira că memoria oamenilor era atât de lungă.

Cei doi intrară sub draperie, cu un gest firesc, cum ar fi vrut să se uite în stradă. Chiar și domnul Pretoreanu se uitase, puțin mai înainte. În trecere, lăsară cupele goale pe o măsuță; îndată, Sobieski, apărut din umbră, se grăbi să le umple.

Era încă devreme, abia ora când începeau spectacolele, treceau oameni și automobile, dar nu se auzeau nici glasuri, nici claxoane, strada părea nereală. Cuiva i s-ar fi părut și mai nereală scena de sub draperie; cei doi o socoteau firească. La un bărbat cu experiență nu putea să mă mire prea mult, m-am întrebat în schimb în ce fel participa Ștefania la întâmplare; de ușurință nu putea să fie vorba, împotriva oricărei aparențe era o fire gravă, chiar în actele ei frivole; spunând așa mă bizui mai ales pe observații viitoare, niciodată nu și-a luat viața în glumă, ea va fi urmărită mereu de amintirea picioarelor goale, care marchează ceva profund în sufletul oamenilor, apartenența lor la natură. Ce-ar fi putut să fie altceva? O sfidare? Ideea că înfruntă judecata a opt oameni rămași dincolo de draperie?… Nu, n-avea deloc sentimentul că ei puteau s-o judece, fiindcă nu exista un motiv de judecată. Ștefania se afla acolo fiindcă nu era datoare nimănui să facă altfel. Atunci, de ce avea nevoie să se ascundă după draperie? Pentru că gestul ei era o concesie pe care o făcea partenerului, lăsându-l să creadă că

îi acorda o favoare exclusivă, ceea ce nu corespundea deloc cu starea ei de spirit. Se apropiase de el dintr-o preferință vădită, cum îi mărturisise de la primele cuvinte; dar o preferință exprimată atât de natural nu trebuie să fie luată drept un angajament, căci în acest caz chiar cea mai imprudentă dintre femei ar ascunde-o.

Ștefania nu prevăzuse urmarea, și gestul ei s-ar fi dovedit hazardat, dacă ar fi avut de ce să-l regrete. Stătea cu fața la fereastră, în lumina felinarelor de sub portal și din stradă. El îi desfăcu agrafa de la gât, îi dezgoli umerii, apoi trase rochia în jos, peste brațe, până ce apărură sânii. Nu li se vedea limpede decât conturul, de o forță nebănuită: sunt asemenea sâni, au o decență intrinsecă, fiindcă nu se lasă bănuiți sub țesătură, dar odată eliberați își măresc volumul, ca o floare de lotus, de pildă, a cărei evoluție, la răsăritul soarelui, ar fi accelerată cinematografic, o oră transformată în câteva secunde. Acest exemplu, poate greu acceptabil, ca tot ce înseamnă comparație forțată, l-am luat, cu reținere, numai pentru a ilustra fenomenul misterios de creștere a unui volum anatomic, greu de ilustrat și de explicat altfel. Dar pentru mine imaginea nu este nici falsă, nici forțată, am urmărit de prea multe ori cum se deschide dimineața floarea de lotus, la ce forme voluptuoase poate să ajungă. Și deodată mi-am dat seama că nimic în afară de ea n-ar putea să ilustreze sânii Ștefaniei, nu doar prin forma ei și palpitație, reprezentând afluxul sângelui, ci și prin mireasma dulce, ușor pastelată a florilor decantate în mierea de albine, și prin culoarea de trandafir roz palid, care seamănă atât de bine cu aurora, cerul înainte de a răsări soarele. Restul pielei rămânea foarte brună, dând naștere unui contrast atât de nefiresc că părea un trucaj cosmetic.

Ar fi fost prilejul unei lungi incantații, asemenea clipe trebuie oprite în loc împotriva nerăbdării celei mai chinuitoare, fiindcă nu se repetă de multe ori în viață, uneori rămân unice. Am privilegiul, față de partenerul ei din acea clipă, să știu că în ființa din fața lui, numită terestru Ștefania, vibrația coardelor vocale, cu sunete nefirești până la neasemuire, se datora nu doar micului aparat de emisie vocală, disimulat în laringe, ci întregii ei alcătuiri, nu doar anatomice, ci și sentimentale.

Dar clipa era trecătoare pentru toată suflarea pământului, și neputând să se ridice peste niciunul din semenii săi, omul din față, fără să-l pot dezaproba, căci nici eu nu sunt mai presus decât alții, cuprinse sânii în mâini, și, oricât ar fi avut senzațiile de tocite, recunoscu în ei tot ce însemna

floarea de lotus, așa cum am descris-o, deși el, unul, nu o cunoscuse, era doar o intuiție.

Mult mai uimitor fu ceea ce simți Ștefania, deși poate fi spus în puține cuvinte, exprimând o singură noțiune: simți o descărcare electrică.

Descrierea mea e mai completă, nu mă pot mulțumi să arunc o vorbă fără să-i analizez conținutul; o descărcare electrică, în adevăratul înțeles al cuvântului. Cine n-o cunoaște trebuie să încerce, însă cu grijă, să nu se electrocuteze. Cel mai sigur este să înșire în linie două sau trei becuri și să facă legătura la priză; cei două sute douăzeci de volți de la rețea se împart astfel între ele și tensiunea devine ușor tolerabilă, dacă omul atinge firele, în orice caz, pentru mai multă prudență, acesta să nu aibă mâinile ude, și să nu stea, mai ales cu picioarele goale, pe cimentul din bucătărie.

În cazul Ștefaniei, senzația nu-i la fel de simplă, fiindcă sânii fiind o zonă mult mai sensibilă decât mâinile, ea înregistra amândouă sensurile curentului, negativul în dreapta, pozitivul în stânga. N-ar fi putut să fie și invers? Nu, simți curentul intrând prin inimă și dându-i o palpitație, apoi ieșind prin sânul drept, lăsând pe piele o mică arsură; poate se produsese o scânteie, ca totdeauna când se rupe un circuit electric.

Nu se știuse nestăpânită, singurul ei gest fără judecată fusese cel din grădină, când se oferise brusc băiatului pe care îl iubea cu un an mai devreme decât hotărâse. De atunci înainte, oricare i-ar fi fost impulsurile, și nu era lipsită de ele, și le consuma printr-o voluptate lucidă, nelăsându-le să se dezlănțuie decât la voință, ceea ce nu-i dădea o mulțumire mai mică. Niciodată n-ar fi căzut în genunchi în fața unui bărbat, să-i sărute mâinile și chiar picioarele, cu recunoștință. Cei care mi-au povestit asemenea scene, chiar dacă vor fi fost reale, căci n-am motive de îndoială, nu mi-au lăsat o impresie bună.

Nu pot spune altceva decât că își pierduseră amândoi mințile. Spațiul îngust de la fereastră și draperie era mai mult decât neprielnic, era imposibil; dar când oamenii nu mai au darul să judece, totul pe lume își pierde dimensiunile.

Câteva clipe mai târziu un obiect metalic căzu pe parchet, la fereastră, urmat de o detunătură. Singurul om din cei aflați acolo care își păstră sângele rece fu domnul Pretoreanu. El văzu țeava carabinei ieșind de sub draperie, fumegând încă; după cum era orientată, glonțul n-ar fi putut să atingă pe niciunul din oaspeți.

Ca să împiedice orice discuție, spuse:

— Să fim discreți, domnilor!

În spatele draperiei, Ștefania, cu rochia coborâtă până în talie și cu poalele ridicate peste șolduri se chinuia cu carabina căzută, să-și scoată tocul pantofului din garda trăgaciului.

Capitolul 18

Drumul Ștefaniei și al lui Alioan, pe jos, până în Colentina; răzbunarea pe destin, absurdă, dar inevitabilă. Cârciuma, ploaia, strada cu băltoace, hainele puse la uscat deasupra plitei. Întoarcerea Ștefaniei la Athenée Palace, ca o chivuță. În picioarele goale prin fața palatului regal, în plină lumină a dimineții. Întâlnirea lui Alioan cu Tița, o țigancă abia împlinită. Podoabe ieftine, pentru un trup de fată.

Emisiunea de a doua zi fu un triumf pentru Ștefania.

Toată viața ei decurse sub semnul întâmplării din ajun, care într-o altă societate s-ar fi socotit scandaloasă. Ea rămase până la moarte o artistă adevărată, niciodată mulțumită pe deplin de sine, străduindu-se neîncetat, necruțându-se, jertfindu-se, să mai urce o treaptă, conștientă că, atunci când nu va mai simți această năzuință, va fi sfârșitul. Tot atât de necruțător se lăsă pradă pasiunilor carnale, deși era capabilă să-și interzică orice slăbiciune, refuza să se supună, tocmai fiindcă se simțea întru totul stăpână pe sine. Lumea o tolera fiind o inegalabilă. Când cineva se socotea îndreptățit s-o judece, numind-o imorală, răspundea cu trufie: „Sunt! Dar dacă am conștiința imoralității mele, mai poate cineva să mă condamne?”

Un asemenea raționament este doar o speculație verbală; el este folosit în discuțiile diplomatice dintre țări cu politică antagonică, nu între oamenii cu respect pentru logică și bună credință. Dar argumentul Ștefaniei, cu sofismul pe care îl ascundea, pentru mine este în orice caz inutil, am motivele mele să cred că, împotriva aparențelor, ea nu era câtuși de puțin imorală, ci doar nefățarnică; sau, judecând-o alături de atâtea femei care știu să-și ascundă pasiunile, era nimic mai mult decât o imprudentă, fără să aibă noțiunea cuvântului; dar dacă ar fi avut-o, n-ar fi dorit să i se recunoască, pentru ea acest păcat nefiind mai mic decât primul.

Atunci când ieși de sub draperie, pe fața ei nu se citea nici un sentiment de vină; cu gesturile cele mai naturale își luă cupa de șampanie de pe măsuță și merse pe rând la toți oaspeții, să ciocnească. Niciunul nu

îndrăznea s-o privească în ochi, în afară de domnul Pretoreanu și de Leonard; primul îi adresă un zâmbet, cu simpatie; al doilea un rânjet de ură. Văzând stânjenirea celorlalți, Ștefania întrebă, cu o nevinovăție naturală:

— V-a speriat împușcătura?

Și adăugă, făcând o grimasă:

— Miroase a praf de pușcă!

Alioan rămăsese deoparte, cu mâinile în buzunare. Oricine s-ar fi socotit într-o situație proastă, dar nu un om care fugise cu o țigancă de la propria lui nuntă. Ștefania se apropie de el și îi vorbi cu răceală, vrând parcă să anuleze amintirea intimității de mai înainte.

— Vino cu mine! Mai mult decât te-am compromis, nu te poți compromite.

Plecară primii, el își lăsă pălăria la cuier, nu fiindcă ar fi uitat-o; în acel moment i se părea un accesoriu ridicol; o cască de război i s-ar fi potrivit mai bine. Ștefania își înveli părul cu o eșarfă, avea o coafură care trebuia protejată, și în aer era umezeală, ca în serile călduțe de toamnă.

Limuzina domnului Pretoreanu aștepta la scară; Garibaldi deschise portiera.

— Mulțumesc, dar mergem pe jos, spuse Ștefania.

— S-ar putea să plouă, doamnă!

La poartă, văzând că Alioan era în capul gol, își scoase și ea eșarfa, vru s-o pună în poșetă și abia atunci își dădu seama că o uitase, poate după draperie; da, o scăpase din mână.

— E mai bine să-ți acoperi părul; a început să bureze.

— Nu mi-e frică; vreau să fie între noi măcar o egalitate, altfel toate sunt inegale.

— Unde mergem?

— Nicăieri; să ne plimbăm pe stradă, mult, până la ziuă; ești în stare?

Era în stare și înțelegea că nu putea să-i propună altceva, o vedea prea hotărâtă; ceva se schimbase fundamental și nu din altă cauză decât o detunătură de carabină, care le zădărnicise apropierea. Coborau pe Calea Victoriei, încă plină de lume; unii aveau umbrelele deschise.

— Plouă? întrebă Ștefania.

Erau sub un felinar, el dădu capul pe spate, nu ploua, umbrelele erau inutile. Ea veni în fața lui și îl privi cu atenție.

— Ți-aș scoate ochii; nu ca să-i stric, doar așa, ca să-i am la mine.

Mergeau cam în neștire, Ștefania însă avea în minte o direcție, spre Colentina, chiar dacă nu îi înțelegea semnificația, într-o noapte de noiembrie, când se pregătea să plouă, iar ploaia putea să se transforme în lapoviță. Și totuși atmosfera era caldă, nu simțeau nici o ostilitate din partea naturii. O supărau numai tocurile înalte; trotuarul avea denivelări și găuri, călca strâmb, ciorapii se răsuceau, de câteva ori se opri să le îndrepte dunga. Trecură pe lângă statui de bronz posomorâte, pe urmă o luară la stânga, pe calea Moșilor, o stradă îngustă și strâmbă. Prăvăliile și dughenele aveau obloanele trase, lumină dădeau doar felinarele, puse pe stâlpi de fontă, mai înalți decât casele. Lumea se rărise, se auzea gălăgie numai prin cârciumi. Afară sfârâiau grătarele cu carne pusă să se frigă.

— Vreau să facem ceva ce nu-ți trece prin minte! spuse Ștefania. Să bem vin roșu.

Acum erau pe calea Colentinei, la o trecere de cale ferată. Un tren cu vagoane de marfă, cu locomotiva la spate, înainta încet spre hale. Pe scara primului vagon, un ceferist făcea semne cu felinarul scos mult în afară, să-l vadă mecanicul.

Mi-e greu să refac în minte drumul, deși îl știam pe dinafară; acum s-au schimbat toate, nu-mi mai dau seama unde era cârciuma, oricum la o intersecție; de acolo, o stradă lungă și dreaptă se înfunda în umbră, pe marginea mahalalei.

— Aici sunt la mine acasă, uite cârciuma noastră, adică unde mă trimitea tata să-i iau țuică.

Înăuntru erau puțini oameni, puși pe băutură, dar nu pe harță; unul dormea pe scaun, într-o poziție demnă.

Cârciumarul le puse pe masă o coală de hârtie albă.

— Nu s-a schimbat deloc, îl recunosc, dar el nu mă recunoaște.

Vinul ar fi fost bun, dacă nu era atât de dulce, oprit din fiert înainte de a fermenta până la capăt; așa le plăcea oamenilor din partea locului, beau un litru pe nerăsuflate, la al doilea răsuflau numai o dată, pe urmă dormeau pe scaun, până veneau nevestele să-i ia acasă. Ochii Ștefaniei se umeziră.

— Mi-e dor de vremea când eram mică!

Dar îi era și foame, și când veni talerul de lemn cu cârnați roșii, mai mult ardei iute decât carne, nu întârzie să-i înșface cu mâna și să muște din ei până ce gura i se făcu de jeratic.

— Nu uita că mâine cânți la radio! îi spuse el. Ai să-ți strici vocea.

— Măcar de mi-aș strica-o, să mă dea afară! Cine are nevoie de mine?… Uite, asta-i strada mea; în partea cealaltă stătea băiatul cu care m-am iubit prima oară… Înțelegi că prima oară nu se poate decât o dată?… Spune-mi, ești neam de boier? Ai mâini foarte frumoase. Eu nu-s pentru tine, să știi de la început… Lua-o-ar dracu' de pușcă!… Am fost tocmai în America, m-am plimbat călare prin New York, am făcut tot ce mi-a dat prin minte și uite că m-am întors pe strada unde am stat de mică. De ce-am venit aici? Spune-mi, boierule! Știi ce bărbat frumos ești? Nu știi de tot! Ești cel mai frumos, peste tine nu se mai poate!

Afară ploua tare.

Stătură câteva clipe în mijlocul intersecției.

— Am dat cu banul dacă s-o iau la stânga sau la dreapta! Haide la mine acasă, dar nu-i un palat, e o cocioabă părăsită… O să ne ude ca dracu'.

— Mai bine să luăm un taximetru!

— Pușchea-ți pe limbă! strigă Ștefania.

Strada era bolovănoasă și plină de băltoace; pierdu un pantof, pe celălalt îl aruncă într-o curte; un câine chelălăi, pe urmă începu să latre. Ploaia îi ajunsese la piele; Ștefania își scoase ciorapii, îi făcu ghem și-i aruncă în curtea următoare, dar vântul îi întoarse în stradă.

— Ah, Doamne! Ce minunat e să mergi în picioarele goale!

Nu știu ce-ar simți altul, pe mine mă emoționează și astăzi amintirea acelei case, care s-a dărâmat anul următor, la cutremurul din noiembrie. Nu era chiar o cocioabă cum spunea Ștefania, poate comparând-o cu casa doamnei Algeorge, de la New York, dar fiind veche, de pe la jumătatea celuilalt secol, intrase în pământ, prispa era acum atât de joasă că nu mai avea nevoie de trepte. La data când o făcuse străbunicul Ștefaniei după mamă, locul se afla în afara orașului, bătut de vânt și de viscol, care arunca asupra lui zăpada din Bărăgan, fără altă piedică decât cea de neluat în seamă a stufului de pe malurile Colentinei. Cu timpul în jur se făcură și alte case, din distanță în distanță, cu grădini de zarzavat între ele, dar mahalaua nu trecu dincolo de albia apei. Prima construcție acolo, în afară de satul lăptarilor, fu vila domnului Pretoreanu.

Cheia se afla într-un cui, bătut sus, într-un stâlp al prispei. În tindă Ștefania găsi lampa cu gaz, cum o lăsase ultima oară, și alături chibriturile. În odaie, lângă soba de zid, cu plită de gătit, erau lemne și găteje de aprins focul. Plita se încinse repede. Ștefania se duse în tindă, își scoase rochia udă și îmbrăcă un halat de grădină. Lui Alioan îi întinse prin ușă o pătură aspră.

— Scoate-ți hainele, să se usuce și pune-ți asta pe tine, o să te cam roadă, dar n-am altceva.

Era pătura pe care o punea iarna în spinarea calului; se simți înduioșată și pudică, nu intră în odaie până nu-l întrebă dacă era gata. Rochia și ce mai avea dedesubt le întinse pe o sârmă deasupra plitei; hainele lui le puse alături. Ședeau pe scăunele în ușa sobei deschise. Flăcările dădeau destulă lumină ca să nu mai fie nevoie de lampă.

Ștefania își flutură părul scurt, să se usuce.

— Am să arăt ca o vrăjitoare!

El nu spunea nimic, îl paraliza inconfortul, situația i se părea imposibilă. Singura dovadă a întâmplării ratate de sub draperie era rubinul ei, pe care îl vedea prin despicătura halatului, ca pe o pată de sânge, o gaură de glonț, mică și gingașă, o rană care nu sugera ideea de suferință și moarte, ci de tandrețe. Dar n-ar fi putut s-o atingă, i se părea că ar fi început o hemoragie. Nu regreta că o urmase în această aventură aproape imaginară, numai că îi era imposibil să se adapteze. Chiar dacă invoca mizeriile din timpul războiului, tranșeele, glodul, șobolanii, adăposturile de bârne și primejdia, gloanțe, bombardamente, nimic nu egala starea prezentă. Și totuși, deși ar fi fost incapabil de orice gest care să amintească locul de unde pornisera, inconștiența sau nebunia clipelor când ea îl alesese dintre cei zece, pornită poate să-l aleagă dintr-o mie sau de o mie de ori mai mulți, dintr-o infinitate, simțea pentru această făptură imposibil de-a fi descifrată, o atracție mai indescifrabilă decât ea însăși.

Atâtea gânduri îl istovira, se rezemă de perete și adormi, cu o senzație dureroasă. Ea rămase de veghe, punea din când în când un lemn în sobă și îl privea în lumina flăcărilor; ar fi vrut să-l mângâie, nu se simțea paralizată, dar n-avea îndrăzneală.

Plecară aproape de ziuă; hainele erau uscate, dar atât de mototolite că nimeni n-ar fi ieșit cu ele pe stradă.

— Dacă nu ți-e frig numai în smoking, dă-mi mie pătura, spuse Ștefania.

Rochia era mult prea subțire și afară se lăsase răcoarea dinaintea răsăritului. Își puse pătura în spinare, semăna cu o chivuță din cele care văruiesc casele, îi lipsea numai bidineaua.

— Vrei să știi de ce te-am adus aici? întrebă la capătul străzii, în fața cârciumei de aseară.

El clătină din cap, a negație.

— Mai bine că nu vrei să știi! Fiindcă nu știu nici eu.

Pe urmă, Ștefania începu să râdă:

— Dacă n-ai avea ochii albaștri, ai semăna cu un pui de cioară! Ce ochi minunați ai! Să mi-i lași mie cu limbă de moarte.

Strada era încă pustie, treceau numai tramvaie, n-avea cine să-i bage în seamă. Abia la Obor găsiră un taximetru. Șoferul se uită mirat la Ștefania, socotea că își pierduse pantofii, venea de la chef, probabil, dar nu părea beată. Ea îi ceru să oprească mai departe de intrarea hotelului; tocmai răsărea soarele, înroșind ferestrele.

— De când eram mică am visat să merg o dată în picioarele goale prin fața palatului regal. Crezi că e caz de les majestate?

Santinelele de la porți stăteau neclintite, în uniforma lor de ceremonie, cu penaje albe. În schimb un sergent de stradă întoarse capul după ei și îi urmări cu privirea.

Pe acoperișul palatului flutura pavilionul regal.

— Majestatea Sa e acasă…

În ușa hotelului Ștefania deveni deodată palidă.

— Ai să-mi lipsești! spuse. N-aș fi crezut. Te rog mult, mult de tot, vino desează după șase, să mă iei de la radio.

Străbătu holul hotelului desculță și cu pătura în spinare. Portarul și omul de la recepție se uitară unul la altul. Ștefania veni și-n alte rânduri desculță. Sub această descriere o cunoștea lumea, după ce devenise celebră.

Se trânti în pat, îmbrăcată, se înveli cu pătura aspră. Acum, la mirosul calului se adăuga cel al omului; poate altfel ar fi crezut că visase. O cuprinse în brațe și o strânse la piept, peste medalionul ca de jeratic.

* * *

În viața lui Alioan nu era o singură femeie, ci numeroase, aproape la fiecare literă a alfabetului câte una. Jordie îi dăruise o agendă automată, care, prin apăsare pe un buton, se deschidea la litera dorită. În afară de clasoarele discurilor de gramofon, agenda reprezenta singura lui organizare metodică, altminteri își trăia viața alandala, ca oamenii care nu se tem de moarte și nu au deloc sentimentul că au venit pe lume cu un scop anumit, să realizeze ceva care să le justifice existența. Am avut dovezi de sinceritatea credințelor sale, totuși socotesc că era în ele o contradicție, pe care nu mi-o explic și nici nu doresc să mi-o explice cineva. Mă gândesc la una singură deocamdată, celelalte au să apară de la sine în cursul povestirii; dacă hotărâse ca manuscrisele lui să nu fie publicate niciodată, de ce le mai

scrisese, chinuindu-se o viață întreagă, când se declara atât de leneș? Lenea nu am s-o judec, e o stare relativă, depinde de interesul sau lipsa de interes pe care o simțim pentru o faptă sau alta. „Mi-e lene să mă ridic din fotoliu, ca să iau o carte din raft, dar pot să merg pe jos până la marginea orașului, să pun piciorul pe pământul unde știu că într-o zi mă voi întoarce.” Sunt vorbele lui Alioan, pe care le țin minte întocmai; am crezut în ele și am meditat asupra lor, altfel le-aș fi uitat până a doua zi. O carte pentru care nu te ostenești să te ridici din fotoliu, nu merită să fie citită, pe când atingerea cu pământul poate să fie o nevoie ancestrală; unii cred că este o nevoie fizică, directă, corpul omenesc trebuie să-și descarce din când în când curenții galvanici din mădulare.

Am văzut tot mai des automobile care târăsc pe șosea o curea de cauciuc, la început am crezut că era o neglijență, până ce am aflat că pe această cale se scurge curentul static adunat în caroserie; este el dăunător omului? Am făcut încă din copilărie experiența cu bagheta de sticlă, frecată de mâneca hainei, sau de orice stofă, care pe urmă atrăgea ca un magnet bobița de soc pusă pe un fir de ață. Pe cine nu a uimit dacă nu chiar a speriat prima dată, scânteile scoase în întuneric de un pieptene de os sau de ebonită, trecut prin păr și apoi atins cu mâna? La început mi-am închipuit că era o minune. Deci curenți galvanici există în corpul nostru, sau pot să se formeze; pe mine, unul, nu m-au supărat niciodată, dar știu eu ce influențe ascunse or avea asupra organismului nostru? Curea de scurgere nu mi-am atârnat sub mașină, recunosc însă că seara, pe întuneric, descuind ușa de fier a garajului, am văzut cum la prima atingere, din vârful cheii ieșeau scântei ca din două fire electrice scurtcircuitate. Nu mi-am luat măsuri de apărare, fiindcă nu m-a supărat nimic, dar, spun iarăși, știu eu?

Nu mă duc cu gândul până la Anteu, care, ca să-și recapete puterile în luptă, trebuia să atingă pământul cu talpa goală. Am un exemplu mult mai apropiat, în Ștefania, la care mă voi gândi totdeauna cu plăcere; mersul în picioarele goale nu era pentru ea o nevoie organică? Nu se simțea după aceea renăscută? În sfârșit, cazul cel mai elocvent pentru mine este al lui Alioan, citadin în toate aspirațiile și manifestările sale, care simțea și el, totuși, nevoia să atingă pământul cu piciorul, în locul unde se termina asfaltul orașului. Această nevoie cred că este comună tuturor oamenilor, dar ei nu-și dau seama, și-o satisfac instinctiv când calcă pe iarbă prin parcuri, împotriva ordonanțelor municipale. În cazul lui Alioan și al Ștefaniei, atât de distanțați unul de altul ca origine și educație, această nevoie comună

avea să creeze între ei un fluid mult mai puternic decât cel al ispitei carnale, pe care de altfel urma s-o înlocuiască multă vreme.

Primul lui gest după ce se despărți de Ștefania în ușa hotelului fu să scoată din buzunar agenda mecanică. Azi au apărut unele mult mai perfecționate, probabil că sunt și din acelea electronice, și chiar computerizate, care formează singure un număr telefonic, fără să-l știi pe dinafară; e destul să te gândești la un nume, sau poate nici atât, să-ți depisteze o dorință, alegând-o pe cea mai fierbinte dintre mai multe și să ți-o satisfacă, făcând automat legătura cu ființa dorită.

Agenda lui Alioan era un carnet cu scoarțe de argint, cu douăzeci și patru de butoane pe margine, după literele alfabetului; era destul să apeși pe unul din ele și carnetul se deschidea singur la pagina dorită. Luă pe rând paginile, unele cuprindeau un singur număr, altele două sau mai multe. Cea mai încărcată era litera S, rămâneau numai două rânduri goale în josul paginii. Scoase stiloul și șterse toate numele, cu două linii încrucișate, fără să le citească, niciunul nu i-ar fi evocat o persoană la ora aceea a dimineții, în locul gol scrise mare, pe amândouă rândurile libere, cu litere de tipar, numele Ștefaniei. Însă nu voia să renunțe la alegere, avea nevoie de cineva, să nu fie singur, era o chemare, ca a pământului.

Tot căutând în agendă, coborî strada Sărindar, ocoli clădirea ambițioasă și greoaie a ziarului *Universul*, o luă pe strada cu locuința tot greoaie și tot ambițioasă a unui avocat renumit la vremea lui, Istrate Micescu, a cărui inteligență diabolică îl făcea să semene, într-un fel, cu domnul Pretoreanu.

Cu gândul la acest personaj Alioan își scutură un fior, intră în Cișmigiu și fără să șovăie porni de-a dreptul prin mijlocul unei peluze, fără să-i pese de paznici. Pământul din care creștea iarba nu-i aduse eliberarea căutată, și până la ultima pagină a agendei nu găsi un nume să-l ispitească. Reveni în Calea Victoriei; pe strada Sărindar întâlni câțiva cunoscuți, se duceau la redacțiile ziarelor, îi aruncară priviri curioase, unul îl întrebă de-a dreptul: „Vii de la chef, Alioane? Și ce-i cu smokingul de pe tine?” Lasă că nu se potrivea cu ora de dimineață, smokingul, pe deasupra era atât de șifonat și de ponosit că i-ar fi fost rușine cu el chiar unui lăutar cu scripca la subțioară.

În fața unei vitrine cu bijuterii văzu o țigancă micuță, se uita cu jind la podoabele ieftine, cele scumpe se țin în seifuri, se scot cu precauțiune și nu pentru oricine vine să întrebe. Se opri lângă ea, atras instinctiv, fiindcă nu apucase s-o privească bine, dar sigur că avea farmec și putere să-l

exteriorizeze; și apoi, neamul ei, așa cum îl cunoscuse, trezea în el o nostalgie veche și neuitată. Îi reveni brusc în nări mirosul de paie, care făcu să reînvie chipul țigăncușei de la nuntă, cu dinții albi, cu trupul curat și fierbinte. Cea de lângă el părea să-i semene, era și ea încă o copilă, dar n-ai fi crezut-o mai puțin aprinsă. Avea o bluză albă, curată, care dovedea că la fel de curat îi era și trupul, în afară de picioarele prăfuite, dar altminteri zvelte și nervoase, de iepșoară cu chișița subțire, bună și la trap, și la galop, și la obstacole.

— Ce-ți place de aici? o întrebă, convins deodată că întâlnise tocmai ceea ce îi trebuia în dimineața aceea. (Agenda îi fugi din minte, luând cu ea și numele Ștefaniei.)

— Asta!

Roșie la față de emoție, poate de rușine, fata arătă un colier de strasuri în culoarea lapis-lazuli; i-ar fi stat bine pe bluza albă și pe pielea grumazului, oacheșă, atât de străvezie că se vedeau vinișoarele, albastre, pulsând aproape sălbatic. Era o bijuterie cehoslovacă, Jablonek, pe care niciuna din femeile trecute în agendă n-ar fi purtat-o; costa patruzeci și cinci de lei, cât un Chateaubriant la restaurantul Boulevard-Palace, de alături.

— Dacă ți-o cumpăr mergi cu mine?

Ochii fetei se aprinseră, îl privi din cap până în picioare cu neîncredere.

— Merg! spuse apoi, repede, între speranță și spaimă.

Alioan intră în prăvălie, luă diadema și toată garnitura, pusă într-o cutie tapisată cu mătase albă; pandantive, brățări, inele. I-o întinse fetei, care nu știa ce comoară era înăuntru, costa o sută douăzeci de lei cu totul. Vru să-i spună: „Vino după mine!” Era ora când pe vitrinele de la Capșa pândeau zeci de cunoscuți și prieteni. Se răzgândi, și o apucă de braț, ca pe o doamnă din agendă: „Haide!”

Fata vedea că pachetul era mai mare decât se așteptase. Totuși ezită o clipă și îl întrebă timidă:

— Dar îmi iei și o ciocolată?

* * *

În copilărie; când îmi plăcea să umblu, și mă îndepărtam de casă mai mult decât mi s-ar fi îngăduit la vârsta aceea, ajungeam uneori la o moară de apă, între două sate, fără locuințe de oameni pe aproape. Mă uitam la țăranii care veneau să macine, cum trăgeau căruța în față, apoi luau sacii în spinare și intrau cu ei în moară. Când ieșeau erau aurii la față, de la mălai,

sau mai rar albi, de la făină. Sigur că aveam de văzut mai mult decât atâta, însă nu-i acum timp pentru ele, mă urmărește o altă idee.

Despre morar, un om tânăr și fără familie, se știa că îi plăcea băutura, și în aceeași măsură femeile. Se găseau destule prin cele două sate vecine, sau din altele, văduve sau neveste rele de muscă, așa le spunea lumea, care își făceau drum pe la moară, seara, când se termina măcinatul. Poate am văzut și eu câte una, am înțeles sau n-am înțeles ce căutau acolo, nu mai țin minte.

Mi-a rămas în gând o altfel de întâmplare, când am văzut venind o țigăncușă, adusă de mână de maică-sa. Era într-o duminică la amiază, cu bătătura din fața morii pustie, sub un soare fierbinte de vară. Morarul stătea în ușă, mi-am dat seama că avea o înțelegere; țiganca i-a dat fetei o desagă goală și a împins-o în moară, iar ea s-a așezat pe o buturugă, să aștepte. Ușa s-a închis, a trecut o vreme cât m-am gândit la ce-ar fi putut să se întâmple înăuntru, mi-era greu să cred; socoteam că ar fi o nelegiuire și nu de altceva decât din cauza femeii care aștepta afară; de ce nu intrase și ea după fată?

Nu a durat mult, câteva minute, pe urmă s-a deschis ușa și a ieșit țigăncușa, trăgând după ea desaga plină; morarul a rămas înăuntru. De astă dată am văzut-o din față, părea jumulită, părul îi atârna în lațe de sub basmaua neagră, deznodată. Chipul ei mi-a rămas în minte, și după mai bine de șase decenii l-am împrumutat țigăncușei de la nuntă, care se ascunsese cu Alioan în podul de paie, apoi celeilalte, din fața vitrinei cu podoabe de sticlă: am făcut din ele trei surori, de o vârstă, deși a doua ar fi fost acum o femeie trecută, iar prima poate era de mult moartă. Nu voi face o asemuire între desaga de mălai și diadema de strasuri albastre; aceasta din urmă era fantezia unei fetișcane dornice să se împodobească, pe când prima dovedea o nevoie întristătoare, mămăliga pe-o săptămână a fraților și surorilor. Și-apoi mai era o deosebire, încă mai tristă între cele două întâmplări, fata de la moară avea ochii plini de lacrimi și se vedea că era chinuită; făcuse ceva fără voia ei și poate nici nu știuse ce o să facă.

Pentru a nu rămâne cu o tristețe nevindecată, m-am gândit la ea mai târziu, și am sperat că nu i-a trebuit mult să uite; s-o fi urcat și ea odată de bunăvoie într-un pod de fân, s-o fi dus și ea cu un bărbat pentru o diademă de strasuri sau cu mai puțin decât atâta. Lăsând-o la o parte, pe ea, care avusese de îndurat o silnicie, ceea ce mă oprește s-o judec la fel ca pe următoarele două, mă întreb ce dispoziție lăuntrică le îndemnase pe acestea să consimtă, fără să ezite și fără vreo speranță, fie ea mai târzie, atât de

determinantă la cele mai multe din fete, care astfel se hazardaseră să-și arvunească măritișul?

Reflecțiile următoare, potrivite cu rândurile de mai sus nu-mi aparțin, sunt ale lui Alioan, din după-amiaza zilei când aștepta să se ducă la radio, ca s-o ia pe Ștefania. Se despărțise de ea numai de șase ore, și la început o scosese cu totul din minte, iar acum i se născuse în suflet dorința imperioasă s-o vadă, cât mai repede, un minut de așteptare i se părea insuportabil, și trebuiau să treacă de o sută douăzeci de ori mai multe.

Pe țigancă o chema Tița, își spuse singură numele, cum intră în casă; ce-o îndemnase? Altminteri era mută, privea mobila, covoarele, lustrele, se vedea că totul o uimește, ochii îi sclipeau întrebători, erau în jur obiecte nemaivăzute, nu le cunoștea folosința; dar nu scotea o vorbă, ținea pachetul la piept, nu îndrăznea să-l desfacă, dar nici să-l lase din mână. Ciudat, pe țigăncușa din podul de fân o chema tot Tița, numai că le despărțeau douăzeci de ani pe una de alta, și circumstanțele erau altele. Și totuși, faptele se legau între ele, prin ceea ce a doua îi amintea de prima, ochii mari, dinții albi și mai ales fierbințeala trupului. Nu era pudică, își scoase singură fusta și bluza, altceva nu mai avea de scos, rămase însă cu mâinile împreunate în față, ca femeile de la țară când intră goale în gârlă.

Ce însemnau toate acestea? se întreba Alioan. Îl vedea prima, probabil și ultima oară, dar îl urmase și acum nu avea nici o ezitare, înțelegerea părea deplină și parcă străveche. Era în ea lipsa moralei, cum se justifica Ștefania? Era dezmăț? Nu, nici pe departe, își îndeplinea datoria cuminte, cum și-ar fi măturat prispa, în așteptarea unui logodnic. Sau ignora acel fel de a înțelege viața, care adesea comandă și domină faptele oamenilor și se numește prejudecată. Nu semăna ea mai mult cu păsările cerului, decât cu credincioșii din biserici certați de preoți pentru încălcarea decalogului? Cine în afară de ea însăși avea dreptul să-i judece faptele, atâta timp cât nu priveau pe alții? Corpul ei îi aparținea, și era liberă să-i dea orice folosință.

Alioan își amintea de o carte, apărută cu vreo treizeci de ani mai înainte, astăzi uitată, de un scriitor mediocru, celebru însă în mai toate țările europene, dacă nu și pe alte continente. Mi-o amintesc și eu, trecea drept o carte frivolă dar nu pentru acest păcat era condamnată, ci fiindcă privea faptele pe deasupra. Am reținut numai titlul, fără să-mi fac din el o dogmă, ci numai ca să-l propun spre reflectare, și femeilor, și bărbaților. Față de reflecțiile autorului, Alioan mergea mai departe, nu socotea ideea mai prejos

de învățătura creștină; „Corpul tău îți aparține”, se numea cartea, care însă nu izbutea să-i demonstreze adevărul, căci analiza numai senzațiile pielei.

— Dacă ai avea o fată, l-am întrebat pe Alioan, ai crește-o în această lege?

— Dar nu-i o carte pentru părinți! mi-a răspuns, fără să mă privească în față.

Capitolul 19

Fișa de imobil, nou înființată, după asasinarea lui Armand Călinescu. Alioan e nevoit să renunțe la numeroasele lui domicilii. Triumful Ștefaniei la radio. Marș fără țintă și fără convingere. Alioan îi cedează Ștefaniei un apartament cu terasă și cu peluză de iarbă adevărată. Ce se ascunde sub indiferența născută după o nesăbuință ratată?

La cinci și jumătate Alioan ieșea din casă; până la radio nu făcea mai mult de zece minute. Se oprise cu țiganca la cea mai apropiată din locuințele lui, un apartament pe Calea Victoriei, pe lângă Biserica Albă; întâmplător Sobieski locuia în același bloc, dar două etaje mai jos și în altă aripă; nu se întâlneau niciodată, ar fi fost și greu dacă nu imposibil, Sobieski venea acasă din an în Paște, restul timpului dormea la domnul Pretoreanu, în biroul de lângă poartă.

Jos, portarul îi înmână o hârtie, un imprimat cu mai multe rubrici.

— Trebuie să-l completați până mâine dimineață.

Era fișa de imobil, măsură de precauțiune polițienească, luată după asasinarea lui Armand Călinescu. Știind că Alioan nu privea serios formalitățile, mai ușor dădea cu barda în Dumnezeu decât să se ducă la biserică, portarul adăugă, cu o figură îngrijorată:

— Să știți că nu e glumă, vine poliția să controleze. Cine nu-i trecut în cartea de imobil o pățește, poate să și-l împuște, dar mai întâi mă împușcă pe mine.

Era speriat de-a binelea sau avea ordin să sperie lumea, portarii colaborau obligatoriu cu poliția. Nu-mi amintesc ce sancțiuni se aplicau celor care nu respectau dispozițiile drastice privind fișa de imobil. Atât știu că mulți le-au încălcat, uneori numai din neglijență, cum mi s-a întâmplat mie însumi, alteori cu scopuri ascunse, și dacă pe unii i-a dibuit poliția, de obicei datorită unor denunțuri, de alții n-a aflat nimeni, nici măcar în timpul războiului. Contravenția mea n-a fost constatată decât atunci când mi-am schimbat domiciliul. Comisarul circumscripției mele făcea poezii, și nu proaste: mi le-a dat să le citesc și m-a absolvit de culpă. Mai mult decât atâta, m-a invitat la masă, la un restaurant cu grădină, de lângă circumscripție, adăugând că dacă vreau pot să vin cu oricâți prieteni; mi-am închipuit că nu achita nota de plată, decât poate simbolic; prietenii mei

cărora le-am transmis invitația m-au sfătuit să nu am de-a face cu poliția. I-am ascultat, însă comisarului i-am făcut o nedreptate, era un poet autentic și plin de bune intenții față de mine; singurul lui păcat, incredibil într-o asemenea meserie, era timiditatea.

Alioan, oricât se purta el de neglijent cu ale lumii, a trebuit să fie mai prevăzător decât mine, fiindcă se știa supravegheat, și nu dintr-o singură parte. Trebuia negreșit să opteze pentru una din locuințe și să le abandoneze pe celelalte.

La radio, de când cu atentatul se punea pază, jandarmi și polițiști, începând de la poartă pe unde mai înainte se trecea vraiște. Alioan nu avu nevoie să spună că era prieten cu directorul, își arătă legitimația de la *Pasul istoriei*, și îl lăsară să treacă. Ziarul era încă temut de toată lumea și în plus publicase un reportaj pe o pagină întreagă despre felul brav cum fuseseră dezarmați și arestați, fără ajutorul poliției, asasinii primului ministru; cunoșteam bine faptele, le cercetasem la fața locului, fiindcă eu însumi scrisesem reportajul.

Alioan sosise prea devreme, ca la întâlnirile amoroase din adolescență și tinerețe. Cineva ar putea să observe că îi trec anii, după cum vine mai puțin grăbit la o asemenea întâlnire; în ziua când ajunge chiar să întârzie, înseamnă că i s-a ofilit ceva în suflet, afară doar dacă e vorba de o treabă plictisitoare; dar atunci de ce se mai duce?

Mai era un sfert de oră până la șase, se așeză într-un fotoliu din holul de la parter, în fața scării, același loc unde așteptasem și eu să coboare directorul, ca să mă conducă pe urmele asasinilor și să-mi dea explicații; eram cu reporterul-fotograf după mine, văzusem studioul unde cânta orchestra-radio, mă uitasem la microfonul pus în față, îmi închipuisem scena petrecută acolo; mersesem apoi în camera de emisie electro-magnetică, unde erau bateria de pikup-uri și rafturile de discuri, de unde se transmisese muzică funebră. Iar la sfârșit, în biroul lui, directorul îmi arătase cum închisese emisiunea, cu multă prezentă de spirit. Reporterul-fotograf, nelipsindu-i nici lui prezența de spirit, își manevră aparatul la iuțeală și prinse, în planul cel mai apropiat, mâna care trăgea șaltărul; după mânecă se recunoștea uniforma purtată de Frontul Renașterii Naționale.

În timp ce Alioan aștepta, în difuzoarele montate pretutindeni se auzeau două glasuri, era un dialog între specialiști, despre căderile de apă care se puteau transforma în energie electrică. Unul critica, altul apăra hidrocentrala de la Dobrești, a cărei reușită era controversată. Toate

înfăptuirile omenești sunt controversate, se gândea Alioan, ca să-i fugă gândul de la Ștefania; i se părea că timpul se scurge prea încet, trecuse un minut, i se păruse greu, și mai erau paisprezece, până să-i audă glasul, apoi alte zece, până s-o vadă, admițând că nu se găsea vreun admirator nou-născut, care s-o țină de vorbă.

Controversată fusese și mașina de cusut, și locomotiva cu aburi; și planul de asfaltare a șoselei Giurgiu-Oradea, și planșeul de peste Dâmbovița. Controverse erau și-n mintea lui Alioan; de dimineață nu-i fusese rușine să meargă pe stradă cu o țigancă, s-o urce în lift sub ochii portarului, care desigur nu-și închipuia că o dusese sus să-i vândă haine vechi sau sticle goale; iar acum, deși venise într-un suflet, așteptarea, abia începută, i se părea că îl face ridicol. Se apropia de al cincizecilea an al vieții; încă de la zece ani se născuse în el conștiința că avea o personalitate distinctă și era dator s-o pună în valoare; trebuia de pe acum să cugete asupra drumului de urmat, încă nedefinit, și asupra răspântiilor, încă inexistente. Iar în următorii ani, ce făcuse, în afara zvăpăierilor, alternate cu lenea? Din planurile născute în capul lui în al doilea deceniu de viață, ce realizase, în afara plăcerilor de la care nu se dăduse în lături, ci le căutase tot timpul, cu ochii în toate părțile, adulmecând, mai avid decât câinii de vânătoare: parfumurile, foșnetul rochiilor, glasurile tremurate de femeie? Iubise cu adevărat măcar pe una din acele creaturi prin darul cărora trecuse din amețeală în amețeală? Se gândi la agenda, acum lăsată acasă; cuprindea vreo treizeci de nume, și pe toate le barase, în afară de cel al Ștefaniei, scris proaspăt, pe două rânduri, cu litere mari, de tipar, cum nu mai fusese scris niciunul. Alte agende mai vechi, de mult abandonate, nu le mai ținea minte.

Dar cine era această Ștefanie pentru care venise aici, cu un sfert de oră mai devreme, ca la primele întâlniri din adolescență? Un sfert de oră, să zicem! Însă un alt sfert de oră, sau poate două, se luptase cu el însuși să nu plece încă mai devreme. Nu cumva cădea în mintea copiilor, el care socotea că încetase să fie copil de la primii pași făcuți în picioare, cu precocitate, când nu împlinise un an de la naștere? Orgolii retrospective!

În afară de o clipă amețitoare, sub draperia domnului Pretoreanu, ce-i dăduse Ștefania? Un marș de noapte, cea mai bizară aventură din câte trăise până spre al cincizecilea an al vieții! Apoi o sticlă de vin roșu, dulce, o poșircă și cârnați iuți ca focul, într-o cârciumă din Colentina, îngropată în noroaie; mersul sub bătaia ploii, pe o stradă bolovănoasă, cu băltoace… Alioan avu o tresărire, de aici înainte aventura bizară se transforma într-o

feerie lugubră, o coborâre în infern; casa părăsită, flăcările din sobă jucând pe tavan și perete, pătura aspră mirosind a cal, somnul lui ca de beție, veghea ei mută, mersul în picioarele goale prin fața Palatului Regal, în lumina roșie a răsăritului… Totul era o coborâre în infern, nu putea spune altfel. Ce era ușa hotelului, care o înghițise, dacă nu chiar infernul, una din multele lui secții? Și el rămăsese afară!

Primele cuvinte pe care le desluși în conversația de la radio, pe care nu mai putuse s-o urmărească, fură și ultimele, „Cărbunele alb” cum se denumeau metaforic căderile de apă, puse în discuție, nici mai rău, nici mai bine decât „aurul negru”. Oare de câte decenii, de câte secole mai era nevoie, se gândea Alioan, ca oamenii să dea încolo un limbaj poetic, căutat cu sudoarea frunții și învechit, nu doar mediocru?

În timpul discuției, prea tehnică, și pe deasupra monotonă, ar fi ațipit să nu fi fost cu gândul la Ștefania. În câteva rânduri auzi câte un comentariu al oamenilor care traversau holul, funcționari cu mape și cu altfel de hârtii în mână: „Ce amorțeală!”… „Cine dracu’ îi pune pe ăștia să vorbească?” Probabil la fel gândeau mulți din ascultători, la ei acasă. Îi fu teamă pentru Ștefania. Dar se stăpâni, voia să-i fie indiferentă.

După o pauză se auzi glasul spicheriței: „Înaintea conferinței domnului profesor Nicolae Iorga, consilier al maiestății sale, regele, ascultați un cântec necunoscut al unei cântărețe pe care n-o știți încă!” Alioan se întrebă, puțin iritat, cine concepuse anunțul? Acum toată lumea avea să asculte, dar el nu admitea artificiile; oamenii să rămână ceea ce pot să fie!

Poate era numai o impresie, totul în jur rămase mut și nemișcat, când se auzi glasul Ștefaniei. La început nu-l recunoscu, pornea dintr-un registru mult mai grav decât ținea minte, un glas aproape bărbătesc la primele note, cântecul însă era același, dar părea mult mai tulburător decât în ajun, seara, când totuși se simțise intrigat din primele clipe. Acum înțelegea tot ce urmase de când Ștefania venise la el cu paharul de șampanie în mână, atât de timidă și atât de provocatoare. Providența îi salvase pe amândoi, rămânea doar amintirea unei intenții nesăbuite, care i-ar fi dezgustat pe unul de altul. Poate de aceea îl târâse Ștefania pe stradă, apoi pe ulița cu băltoace, unde își aruncase pantofii și ciorapii, ca să se purifice mergând în picioarele goale prin ploaie. Poate de aceea, ca să piară orice amintire stătuse de veghe o noapte întreagă lângă el, fără să-i întindă o mână, chinuindu-se pe scăunelul cu trei picioare, în loc să se întindă în patul de alături. El poate ar fi venit lângă ea, și ea, poate, nu l-ar fi dat în lături; n-ar

fi fost un început nou, ci o continuare, gata schilodită; era nevoie de o penitență, acum înțelegea altfel noaptea lor din casa părăsită, nu fusese infernul, de unde nimeni nu scapă, ci numai un purgatoriu. După atâtea îndoieli și contradicții, inima lui Alioan bătu înfiorată. Se simți fericit și emoționat ca în prima lui tinerețe, când aștepta cu urechea lipită de ușă, să audă ușa liftului sau pași urcând scara.

O mare bucurie îl cuprinse, gândindu-se că numele Ștefaniei era scris mare în agenda lui de acasă. Dar bucuria nu se mărginea la atât, îl învăluia din toate părțile, venea din difuzoare, se revărsa asupra lui și asupra lumii ca o benedicțiune a cerului; purgatoriul se terminase, avea dreptul la iubire și se simțea capabil să iubească, era îndrăgostit ca niciodată; până acum trăise degeaba, abia de aici înainte începea viața lui, la vârsta când oamenii se gândesc la moarte.

Cântecul ținu zece minute, destul de mult pentru asemenea muzică, neuzitată, care nu se datora unui program, unei școli, ci rezulta numai dintr-o inspirație spontană; nu și-l amintea întru totul, poate Ștefania schimba ceva, la întâmplare, poate fusese o improvizație, nu știa nimic despre pregătirea ei, îl vrăjise însă glasul, ca pe toți invitații domnului Pretoreanu. Acum ascultau nu doar zece oameni, cu educația aproape egală, ci un milion sau două, un public uriaș, un milion sau două de gusturi eterogene, distanțate ca de la un pol al pământului la altul, cu temperaturi lăuntrice de la zero la o sută de grade, între îngheț și fierbere. Și nu putea fi văzut, ca într-o sală de concerte, nu i se auzea respirația, nu i se simțeau reacțiile.

Pe Alioan îl cuprinse teama că Ștefania, singură, fără sprijinul unei orchestre, ar fi putut să se rătăcească, să-și uite cântecul, să nu-l poată improviza încă o dată sau să-și piardă glasul. Abia după câteva minute de panică descoperi că exista și un public vizibil, vizitatori sau funcționarii de mai înainte care treceau prin hol cu hârtii în mână, comentatorii convorbirii plicticoase de mai înainte, oameni versați prin forța lucrurilor, cunoscând toate emisiunile, forțați să le asculte și capabili să le aprecieze valoarea, indiferent de gusturile lor diferite, ajunși la un etalon comun, prin contagiune.

Următoarele minute, cât ținu cântecul niciunul nu-și continuă drumul, stăteau locului cu urechea la difuzoare, cu mimici diferite, curioase, nedumerite, poate perplexe, dar niciuna plictisită. Desigur un asemenea cântec nu putea fi înțeles dintr-odată, punea semne de întrebare, ca tot ce nu s-a auzit mai înainte. Nu încăpea însă îndoială că el deschidea o poartă

asupra unei lumi în curs de a se naște, populată de ființe cu alte însușiri decât ale lumii prezente. Chiar dacă dădea naștere la nedumerire, el nu era o enigmă, ci o promisiune.

Pe rând, mimica oamenilor începe să se destindă, poate înțelesul cântecului era mult mai simplu, surprindea doar noutatea lui, neîndrăznită de alții, victimele rutinei. N-aș vrea să se creadă că fac o comparație, e vorba doar de asemuirea sentimentelor pe care ni le-a trezit muzica lui Carl Orf când am auzit-o prima oară, fără să înțeleg ce voia să spună acea *Carmina Burana*, cum n-am înțeles nici până astăzi, și nici nu vreau să înțeleg vreodată. În ceea ce privește muzica, am admirațiile mele, de mult cimentate și astfel imuabile, împotriva oricăror curente care ar vrea să li se opună. Carl Orf nu are locul lui între marile mele admirații, s-ar putea să fie un maestru de mâna a doua, fără șanse de lungă durată; meritul lui, primordial pentru mine, este că se exprimă în mod cu totul diferit decât alții. Dacă unii socotesc că noutatea lui este numai un artificiu, nu încerc să-i contrazic, poate au dreptate, dovada însă n-o va aduce decât timpul și sentința o vor da alte generații. Până atunci păstrez în minte uimirea pe care mi-a trezit-o *Carmina Burana*, când am auzit-o prima oară la radio. Cu mult înainte o auzisem pe Ștefania și fără să fac vreo asemuire între una și alta, sentimentele mele au fost aceleași. Am găsit astfel și vorba care o definește cel mai bine, Ștefania era uimitoare; prin idee, și prin acel glas neauzit încă, prin întinderea registrului și prin diversitatea timbrelor; prin ceea ce voia să spună, și prin felul ei de a spune.

Când se sfârși cântecul, ascultătorii prezenți erau captivați, făcură cu toții gestul neuzitat să aplaude. Poate și prin casele lor aplaudau unii oameni. Alioan se ridicase din fotoliu, încordat, palid, abia mai putând să respire. Ștefania cobora scara, repede, parcă fugărită; în ochii lui apăru cu încetinitorul, revelându-se palmă cu palmă, începând cu picioarele, avea pantofi cu tocuri înalte, lui i se părea desculță; apoi genunchii pe care genunchiul lui nu apucase să-i îndepărteze unul de altul, sub draperie; apoi poalele rochiei, pe care i le ridicase până la șolduri. Aceste amintiri nu mai veneau din realitate, i se păreau imposibile; obiectul lor, dacă le trăise cu adevărat, era o altă Ștefanie. Avea aceeași rochie din ajun, o dăduse la călcat, de ce nu-și pusese alta? Voia să lege două zile între ele?

Așa cum cobora i se păru mai înaltă; știa și el, ca mine, în ce inferioritate fizică se găsește omul de jos, față de cel care coboară. S-ar fi urcat pe măsuța de alături, era șubredă, dar nu din această cauză se abținu, ci ca să

nu dea spectacol; poate făcea o greșeală, sunt împrejurări când e bine ca oamenii să asculte de impulsuri; poate cu un gest extravagant, și comic în aparență, seara ar fi decurs altfel.

Ștefania cobora ultimele trepte, îi văzu rubinul de pe piept, prin deschizătura rochiei; el lega cel mai bine o zi cu alta. Avea părul răvășit, nu se coafase după ploaia de peste noapte, era transpirată, părea obosită, cu cearcăne vinete, cu buzele uscate ca de febră. Veni drept la Alioan, se agăță de brațul lui și îl trase spre ușă.

— Hai să plecăm repede, până nu mă încolțesc cu contractul; au tăbărât pe mine administratorul și contabilii.

Plecase atât de repede că abia acum își începea conferința profesorul Iorga. Apucară să mai audă în difuzoare primele lui cuvinte, un elogiu spontan și înflăcărat făcut cântăreței pentru care fusese nevoit să aștepte zece minute; nici nu-i știa numele. Uimită și ea de glas și de cântec, pe deasupra intimidată de prezența profesorului, spicherița uitase să-l mai anunțe. Publicul nu știa pe cine ascultase, prin birou sunau telefoanele, oamenii cereau informații.

Deși luna noiembrie, nu era frig, totuși nici nu se putea merge în rochie, și Ștefania nu avea nimic pe deasupra, se obișnuise de mică să înfrunte duritățile atmosferei; toamna târziu înota în apa aproape ca gheața, și nu simțea frigul nici când ieșea pe mal, udă, în bătaia vântului rece. Acum însă o străbătu un tremur, se simțea sleită de oboseală. În stradă se strânse în Alioan, ghemuindu-și umărul la subțioara lui, ca sub o aripă.

— Te rog, dă-mi puțină căldură! Trebuie să trec pe la hotel, să mai pun ceva pe mine!

El o cuprinse cu brațul și o adună mai strâns la adăpostul său, gest pe care nu-l mai făcuse de multă vreme, nu-și mai amintea de când, poate din tinerețe. În fugara lor atingere de sub draperie, nu-și dăduse seama cât putea să fie de mlădioasă, trupul ei se mula pe al lui, docil și elastic. În el se trezea dorința întreruptă brutal de împușcătură, și se aflau într-o situație pe deplin prielnică; în câteva minute puteau să fie acasă, însă simțurile îi erau dominate de ceva mult mai puternic decât dorința, gândul că ființa de lângă el, supusă și dăruită, era acum în conștiința unui milion de oameni care o ascultaseră. În viața lui nu fusese o singură femeie cunoscută de public, admirată și adulată, balerine, actrițe, cele mai frumoase, nu avusese decât să aleagă și nu trebuise să alerge prea mult după ele. Niciodată însă acele legături, unele fastuoase, nu-i treziseră orgoliul de astă seară, deși ființa de

lângă el era o necunoscută, lumea nu-i aflase numele. Dar el știa că puțin mai înainte o ascultaseră un milion de oameni, care n-aveau s-o uite; fiindcă era unică. Iar el la rândul lui era unic într-un milion de oameni, fiindcă o ținea lipită de el, cu brațul pe după umeri și o simțea cum se modelează pe tiparele sale.

În ușa hotelului ea se desprinse, își recapătă forma personală și el îi simți lipsa.

— În cinci minute, sunt înapoi; te rog, așteaptă-mă!

N-ar fi trebuit s-o urmeze?

De dimineață, în lumina soarelui, holul, întunecat, părea o hrubă, intrarea în infern, fără nici o speranță. Acum strălucea sub candelabre, în timp ce afară se lăsa întunericul. Alioan se temea că făcuse o greșeală, n-ar fi trebuit s-o lase singură.

Ea reveni, în mai puțin de cinci minute; graba reînnoia făgăduiala dinainte. Însă nu se mai înghesui la subțioara lui, îmbrăcase un macferlan de camelharr, adus din America, o croială încă nevăzută pe străzile noastre; dar casa de mode care îl confecționase era mult mai aproape, la Milano, se vedea după etichetă; haina traversase de două ori Oceanul.

— Intrăm undeva să mâncăm? Îți este foame? întrebă Alioan.

— Nu, mulțumesc, după ce cânt nu pot să mănânc nimic. Vreau să ne plimbăm, dar nu mult, sunt obosită.

Se înstrăina iarăși, ca seara trecută?

— Îți convine hotelul?

Ea se opri să-l privească, nu înțelegea întrebarea. Erau sub un lampadar puternic, ochii lui aveau aceeași culoare albastră de înger și de bărbat, în întrecere unul cu altul. Dorea să învingă bărbatul, dar nu acum, nu se simțea pe măsura lui, îi era mai ușor cu îngerul.

— De ce mă întrebi?

— Vreau să-ți cedez o casă. Vino s-o vezi, trebuie să te hotărăști astă seară.

Nu ceru lămuriri, nu voia să se arate neîncrezătoare, ar fi fost nedemn să-l bănuiască de-o manevră ascunsă, când cu o seară înainte nu-i îndepărtase pe unul de altul decât un foc de pușcă. Dar de ce ezita? Numai de oboseală? Deodată i se făcu teamă că glonțul o lovise pe ea, îi surpase ceva în suflet. Impulsivă, aseară blestemase în gând, cu vocabularul din Colentina: „Lua-o-ar dracu’ de pușcă!” Era un gând mai degrabă hazliu, pe

când acum începea s-o înfricoșeze; detunătura îi revenea în ureche, și parcă nu putea să-și țină echilibrul, cu tocul înțepenit în garda trăgaciului.

— E departe?

— Nu, la cinci minute.

Ștefaniei îi era ciudă că întrebase, nu voia ca el s-o judece, ar fi preferat să aibă mai mult de mers, ezitarea ei să-și găsească o justificare, și ea să-și poată dovedi bunăvoința. Fiindcă în realitate era obosită, nu exista altă piedică, obosită în toate sensurile, ar fi vrut să-și suspende existența pentru un timp, o zi, o săptămână, poate mai mult, nu-și dădea seama, se rătăcise de ea însăși.

Drumul îl făcură la jumătate de pas unul de altul, parcă aveau în suflet forțe contrare, ilogice. Alioan se hotărâse să-i cedeze Ștefaniei locuința din strada Batiște, un apartament pe care abia îl închiriase, într-un bloc nou cu șapte etaje, cel mai înalt din toate vecinătățile. Apartamentul fusese destinat unui pictor, era mai mult un atelier decât o locuință, construit în mijlocul ultimei terase, care constituia acoperișul imobilului. Cum de jur împrejur rămânea un spațiu de aproape patru metri lățime, părea o căsuță izolată, fără nici o vecinătate; în plin centrul aglomerat al unei capitale în continuă creștere, era un privilegiu unic, ceea ce nu este doar o vorbă, fiindcă nu exista un al doilea să-i semene. Ferestrele mari și mai ales peretele dinspre nord, aproape în întregime de sticlă, ca atelierul să aibă lumina cea mai constantă, l-ar fi expus la frig în timpul iernii; constructorul, unul din antreprenorii cei mai căutați în vremea aceea, un inginer cu renume, prevăzuse însă un sistem de încălzire folosit atunci prima oară; apa de la calorifer, supusă la o circulație mai rapidă decât în restul blocului, trecea printr-o rețea deasă de țevi, înglobate în tencuiala plafonului. După câte știu, sistemul nu s-a extins, deși dăduse rezultatele dorite; căldura era egală și constantă, ca și lumina de la nord, dar poate cerea un consum mai mare de combustibil.

Când casa era gata, pictorul plecase la Paris, unde, după anii grei ai războiului, când trebuise să se refugieze în sud, apoi să intre în mișcarea de rezistență, avea să-și facă un nume de primă mână; mort de zece ani, cota lui crește încontinuu. Apartamentul rămânând liber, îl închiriase Alioan din fantezie, atras mai ales de terasa care îl înconjura ca o imensă peluză suspendată. Peste un înveliș de plumb, ca să împiedice pentru totdeauna orice infiltrație de apă, constructorul pusese un strat de pământ de peste o jumătate de metru grosime, altfel iarba și plantele n-ar fi putut să reziste la

arșița verii. Fusese dorința pictorului, reprezenta însă o cheltuială care mărea cu un sfert prețul apartamentului; Alioan îl închirie fără să ezite, condus de vechea lui fascinație pentru grădinile Semiramidei. Reeditându-le, fie și la o scară mai mică, în epoca avionului și a cu totul altor satisfacții omenești decât în antichitate, i se părea că poate trăi în același timp în două lumi diferite, la distanță de milenii una de alta. Pentru a ajunge la cea mai veche, fusese nevoie să se urce la etajul al șaptelea aproape o sută cincizeci de metri cubi de pământ, convoaie întregi de camioane, iar planșeul să fie întărit în consecință.

Când văzu terasa, iluminată cu lămpi electrice risipite prin iarbă, Ștefaniei nu-i veniră în gând grădinile Semiramidei, poate nici nu auzise de ele, ci peluza din curtea doamnei Algeorge, de la New York. Aici însă spațiul era mult mai întins, un cal ar fi putut să meargă măcar la trap în jurul casei, dacă nu chiar să galopeze. Fără un cuvânt, amuțită de uimire, aruncă macferlanul de pe ea, se descălță, își scoase ciorapii și o luă la fugă prin iarbă.

Din loc în loc era câte o tufă de trandafiri, cu ultimele flori încă neofilite; nu le atinsese bruma, însă părea că își prevăd sfârșitul, erau obosite și triste. La fel se simțea Alioan, rămas în ușa terasei. Exuberanța Ștefaniei, pe care el i-o prilejuise, îi rănea puțin sufletul, fiindcă, fascinată de terasă, ea îl părăsise fără să-i spună o vorbă și acum îl ignora, captivată de atingerea cu iarba, de priveliștea orașului văzut de la înălțime, o bucată de cer răsturnată pe pământ, cu o puzderie de stele, o galaxie întreagă, pe care se simțea stăpână și care, prin sclipitul ei voia și s-o desfete, și să-și declare supunerea.

Alioan se trase înapoi, se așeză într-un fotoliu, scoase hârtia pe care i-o dăduse portarul, o despături, o puse pe o măsuță, alături, și închise ochii. Nu dormea, ci plecase departe, prin darul lui de a se detașa de inconvenabil. Se înfierbântase în câteva ceasuri de visare, îi erau de ajuns câteva minute să-și recapete temperatura normală. Îl treziră pașii, apoi foșnetul rochiei. Ștefania îngenunchease la picioarele lui, puțin aplecată în față, nehotărâtă dacă să aștepte un gest al lui sau să ducă gestul ei până la capăt. Oricare din ele ar fi fost la fel de firesc și la fel de simplu. El însă o privea rece.

— Niciodată n-am fost atât de fericită! spuse Ștefania.

Lăsând la o parte exagerarea din orice efuziune omenească, oricât ar fi ea de sinceră, vorbele ei porneau din suflet și s-ar fi cuvenit răsplătită. În clipa când ochii lui Alioan se încălzeau și el voia să întindă mâinile, s-o

apuce de umeri, ea văzu hârtia de pe măsuță; nu trebuia s-o vadă. El scoase stiloul.

— Completează hârtia asta.

— Acum?

— Da, e mai bine.

Era o formalitate pe care dacă ea nu o făcea pe dată, Alioan putea să se răzgândească până a doua zi, și nu voia să-și retragă cuvântul.

Ștefania, în genunchi, scria pe colțul măsuței; deși nu înțelegea rostul acelei hârtii, n-avea nevoie să ceară lămuriri, rubricile o conduceau singure, trebuia să le completeze cu datele ei de stare civilă.

Între timp, Alioan se duse la un birou, într-un colț îndepărtat al încăperii, trase un sertar, găsi contractul de închiriere; nu trebui să-l caute, nu avea alte acte. Îl băgă în buzunar, a doua zi trebuia să-l treacă pe numele ei, să-l trimită proprietarului, cu o lămurire, și acesta să-l vizeze la Administrația financiară.

În afară de obișnuitele dependințe, baie și bucătărie, spațioase, și o cameră de haine cu dulapuri fixe, apartamentul avea numai încăperea unde se aflau acum, așa cum o concepuse pictorul, o cameră în care se putea merge cu bicicleta. La peretele opus biroului era divanul, larg, cu o cuvertură de pluș verde, înconjurat de perne înalte puse pe jos, ca o masă a tăcerii, un loc nu atât de odihnă cât de discuții. Alături mai exista șevaletul pe care pictorul nu apucase să lucreze niciodată, ci doar își încercase pensulele, punând pete de culori, una lângă alta. Iar între șevalet și divan, un scaun sculptat, în formă de X, o mobilă medievală, autentică, fabricată la Florența, dar inspirată de Roma antică.

În apartamentele lui, Alioan își aranjase totdeauna mobila în așa fel ca un pat să fie oricând la îndemână; marșul spre dormitor, cu o femeie ținută de talie sau de după umeri i se părea penibil, iar cu ea în brațe devenea ridicol. Din acest punct de vedere pictorul se afla într-o situație privilegiată; de pe scaunul roman, modelul, gata nud, putea să alunece de-a dreptul pe divan, fără gesturi împiedicate.

Multă mobilă nu mai era în cameră, decât măsuțe, ca tablale de alamă pregătite cu toate ustensilele de cafea, spirtieră, ibrice, filigene sau de fumat, chesele cu tutun de pipă, cutii cu țigări și țigarete, amnare de epocă; nu lipseau nici narghilelele, pe care eu, unul, nu le-aș recomanda fumătorilor, ci numai oamenilor rămași cu fantezia în urmă, care vor să realizeze o culoare locală căzută în desuetudine. Pretutindeni pe lângă

pereți, printre măsuțe, erau perne înalte, în formă de taburete, ca în jurul patului. Nu ardeau alte lumini decât un număr de lămpi cu abajur, puse de-a dreptul pe pardoseală, care se aprindeau cu un întrerupător de la ușă; numai o aplică deasupra divanului era independentă.

Ștefania terminase de scris și se așezase pe scaunul modelului. Alioan ieși din umbră, se uită la ea cu luare-aminte.

— Aș fi curios să știu ce-ar lua de la tine un pictor.

— Până acum nu mi-a făcut nimeni portretul, și nici nu mă interesează. O să-mi comand fotografii, la Julietta; probabil au să-mi trebuiască.

Se nășteau în ea preocupări de vedetă! Sunt vorbe nevinovate, care fac mult rău oamenilor și ei nici nu-și dau seama. Alioan nu mai regăsea nimic din fata care îl dusese în casa părăsită din Colentina; între ea cea de atunci și cea de astăzi era aceeași diferență ca între cele două decoruri.

— Ce-i cu casa asta? întrebă ea, ca și cum uitase ceea ce el îi spusese din capul locului.

Poate chiar uitase, poate nu fusese atentă.

— E închiriată de mine, dar îmi prisosește. Dacă îți place ți-o cedez, fără nici o obligație. Chiria e plătită pe un an; până în noiembrie viitor n-ai nici o grijă.

— Ce înseamnă „fără nici o obligație”?

— Înseamnă să nu fii datoare nimic, nimănui, nici mie! Răspunde-mi doar dacă îți place!

— Îmi place! răspunse Ștefania.

Cum își pierduse entuziasmul de adineauri? se gândea Alioan. Și mai ales, cum se pierduse pe ea însăși, cea de la recepția domnului Pretoreanu? Nu se simțea capabil de o judecată subtilă, prefera să n-o înțeleagă. Îi reveni în minte făptura țigăncii din zorii zilei; îi făcea bine.

— Sunt obosită! adăugă Ștefania.

— Poți să rămâi aici; alături găsești tot ce-ți trebuie pentru noapte.

— Dar sunt foarte obosită!

— N-am spus să rămâi cu mine. Te las singură. Fișa pe care ai completat-o s-o dai mâine portarului; să-i spui că ești noua locatară.

Alioan îi întinse cheile și se îndreptă spre ușă. Ea nu-l conduse; când auzi liftul tresări surprinsă.

Ajuns în stradă, el o văzu aplecată peste balustrada terasei; făcea semne cu mâna. După câteva sute de metri se întrebă dacă nu era un semn de chemare, dacă n-ar fi trebuit să se întoarcă.

Nu, singurul sfârșit posibil al serii ar fi fost ca ea să se arunce de la etajul al șaptelea, și el s-o prindă în brațe.

Capitolul 20

Reîntâlnirea lui Alioan cu țigăncușa din ajun. Crinii albaștri. O săptămână de lene, de dragoste și de visare. Primii fulgi de zăpadă.

A doua zi Alioan se trezi devreme; de obicei, înainte de ora unsprezece nu ieșea din casă. Nu se pierdea niciodată cu firea în ceea ce privea obligațiile lui zilnice, toate puteau fi amânate, nu-i păsa de oamenii care-l așteptau la Capșa sau la redacție, cu treburi oricât de importante. Replica lui era simplă, când cineva îi reproșa nepunctualitatea: „Și dacă muream de infarct peste noapte?” Infarctul miocardic era mai puțin frecvent pe vremea aceea, deși o neliniște tot mai gravă se abătea peste lume, făcând multe inimi să bată anapoda. Alioan nu trăia în ignoranță, prevedea ce-o să urmeze, însă nu-și pierdea calmul, izbutea să-și stăpânească temperamentul, altminteri destul de vulcanic. Nu era câtuși de puțin expus să moară de inimă, ci, pur și simplu, își alesese o boală mai puțin degradantă decât altele, și o cultiva în relațiile lui cu oamenii, când voia să evite inoportunitățile sau controversele. Împotriva aparențelor, nu era nici nepăsător, nici indolent, îi plăcea doar să simuleze aceste păcate. Dar nu-i mai puțin adevărat că urmărea să aibă o viață comodă, evita eforturile, mai ales pe acelea inutile, ceea ce ar fi profitabil pentru toți oamenii, dacă ar ști să le descopere caracterul, înainte de a le nădăuși fruntea. Dictonul moral cu privire la muncă îl parafrazase într-un chip cinic, în contrazicere cu lumina ochilor lui atât de senini în albastrul lor celest, de școlar silitor și cuminte: „Munca înnobilează sufletul, dar amarnic ne chinuiește trupul!”

Singura lui sârguință, acceptată de bunăvoie, și singura punctualitate era aceea din relația cu femeile; niciodată nu o făcuse pe vreuna să aștepte, și mai ales să aștepte zadarnic, niciodată în prezența ei nu se uitase la ceas pe furiș, semn că și-ar drămui timpul. Strădiunța în a cuceri o redută rebelă devenise proverbială, era spaima bărbaților cu neveste frumoase. Însă în legătură cu asemenea subiecte viața lui începea de la șase după-amiază înainte; până atunci nimeni nu putea să conteze pe el pentru o treabă serioasă.

Întâmplarea din seara trecută, care la început îl iritase, făcuse să se nască în ființa lui o reacție inversă, o nepăsare deplină și sinceră. Desigur că Ștefania îi plăcuse de la întâia privire; mai mult decât atâta, îi înfierbântase inima, făcându-l să se gândească la un voluptuos infarct posibil. La început ar fi dărâmat munții, ar fi secat fluviile s-o cucerească; nu făcuse mai puțin decât atâta mergând cu ea în Colentina, bând vin prost la cârciumă, umblând prin ploaie și înnoptând într-o casă părăginită, cu o pătură de cal în spinare; îi dăduse întreg prețul, și mai mult decât atâta nu putea să plătească. Ea fusese gata cucerită și nu voia s-o cucerească a doua oară, dărâmând încă un munte, secând încă un fluviu; n-ar fi dărâmat nici un mușuroi de furnici, n-ar fi strâns nici un robinet care picura la baie. Mai avea doar să îndeplinească o datorie, pentru a se simți cu totul liber, nu față de ea, ci față de sine. De aceea la nouă dimineața ieșea pe ușa blocului.

Drept în față, la Biserica Albă, așezată pe treptele de piatră ale pridvorului, era țiganca din ajun, cu un coș de flori în față, tufănele și crizanteme, cam sărăcuțe. Ea îi zâmbi, dar nu îndrăzni mai mult decât atâta, să facă un semn de intimitate, fie chiar invizibil; rămase la locul ei, modestă și tăcută. Avea altă fire decât celelalte, poate la originea ei, cu o mie de generații înainte, fusese o prințesă, al cărei sânge nu se pierduse cu totul.

Alioan se apropie de ea, avea aceeași fustă din ajun, aceeași bluză, proaspăt spălată; în plus își pusese toate podoabele, colierul, cerceii, brățara, inelele. Nu-i judecă intențiile, prezența ei acolo nu-l stânjenea, dimpotrivă, îi trezi în suflet o duioșie neașteptată; duioșie de dimineață.

— Ce faci aici?

Ea îl privi; era nevoie să răspundă?

— Cum poți să stai așa, pe piatra rece?

Știa că nu avea nimic pe sub fustă și deodată îi reveni în minte întâmplarea trecută, goliciunea ei oacheșă și fierbințeala trupului.

— Florile sunt de vânzare?

Trebuia să răspundă; zâmbi, arătându-și dinții, mai albi și mai curați decât oricare alții. Nu-și amintea cum erau dinții Ștefaniei. Alioan scoase cheile și i le întinse.

— Ai să nimerești ușa? E la etajul al șaselea. Știi să mergi cu liftul?

— Mă duc pe scări, numai să nu mă zgornească portarul.

— Hai că vorbesc eu cu el. Du florile sus, și așteaptă-mă; am să lipsesc vreo două ceasuri. Dacă vrei, fă puțină ordine în casă.

Putea să cotrobăiască prin dulapuri, să fure ceva și să plece; era neam de hoți din tată în fiu, toate generațiile, de la ancestrala ei strămoașă, prințesa. I-ar fi părut rău, dar nu după lucrurile furate.

Merse la birourile proprietarului, era o întreprindere care administra opt blocuri, cu două sute de apartamente, avea nevoie de contabili, de secretare și dactilografe, în afară de avocații consultanți și de administratorii financiari care primeau de două ori pe an plicuri cu bancnote neuzate. În zece minute contractul era gata, mai trebuia vizat la fisc.

— Vi-l trimitem mâine cu poșta.

— Vreau să mi-l dați chiar acum, cred că e valabil și așa, odată ce îl vizați pe al dumneavoastră.

Proprietarul, la care se duse numai din politețe, restul era treaba funcționarilor, nu-și îngădui să întrebe de ce renunța la apartament și cine era persoana căreia i-l cedase; dar ardea de curiozitate, avea să afle, afla totul și cine își închipuia altfel era un naiv, nu știa mare lucru despre viață.

Exista atunci în București, puțin înaintea războiului, un florar cu sere și laboratoare în afara orașului și cu câteva magazine de desfacere în centru. Cel mai nou dintre ele era într-un imobil construit de curând, pe Calea Victoriei, între Palatul regal și strada Câmpineanu. Imobilul există și astăzi, dar nu și florăria. În vitrinele ei am văzut într-o iarnă flori din toate anotimpurile, orhidee, trandafiri, liliac, bujori, lăcrămioare, și chiar micșunele; apoi lalele, în culorile cunoscute, albe, galbene, roșii, în mai multe nuanțe. Tot acolo am văzut prima oară laleaua neagră, care crezusem că era doar o expresie poetică. Și, în sfârșit, crini albaștri, mov, portocalii, necunoscuți în natură; mi s-au părut artificiali, am intrat, i-am privit de aproape, se vedea că erau vii și atunci am rugat pe o vânzătoare să-mi explice misterul, să-mi spună proveniența lor, în ce parte a pământului puteau să crească și dacă erau aduși de departe cum se păstrau atât de proaspeți? Nu știa sau îi era interzis să-mi răspundă; m-a îndrumat în fundul magazinului, la birou, să vorbesc cu patronul.

Am renunțat, dacă era un secret nu mi l-ar fi destăinuit tocmai mie. Poate în timpul înfloririi li se injecta o soluție colorantă, un fel de perfuzie; am întrebat pe câțiva horticultori, nu știau nimic, nu auziseră; probabil nici nu voiau să mă creadă. Fiindcă în anii următori au dispărut, depun aici o mărturie, pentru posteritate: crini albaștri, portocalii și roșii – au existat, i-am privit de aproape, am uitat doar dacă își păstrau mirosul, atât de puternic că dau dureri de cap oamenilor mai sensibili.

Mi-au revenit în minte când Alioan, întorcându-se cu contractul în buzunar, a intrat în florăria de pe Calea Victoriei. Cum l-au văzut, vânzătoarele, printre ele cea care refuzase să-mi dezvăluie secretul crinilor, au dat fuga la birou și l-au chemat pe patron. Alioan era un om cu renume, în fața lui se deschideau toate ușile, dacă spunea o vorbă de spirit se afla îndată la Capșa, iar de acolo se răspândea mai departe; până și viața ciudată pe care o ducea dădea motive de admirație și invidie, cu detaliile ei picante, uneori scandaloase și de cele mai multe ori născocite; căci în realitate nimeni nu-l cunoștea bine. Nici chiar eu, care mă încumet să scriu despre el, socotind că sunt dator să dăruiesc oamenilor portretul lui nerealizat încă, nu mă pot lăuda că i-am cunoscut toate secretele;

Ce-i drept, știu multe, în această privință îl întrec chiar pe Jak Musiu, cel mai indiscret și mai informat om din câți am întâlnit în viață. Iată, de pildă, să-l fi văzut el acum pe Alioan ieșind de la florărie cu un braț de crini albaștri, crini în luna noiembrie, nu s-ar fi îndoit că mergea la o întâlnire galantă, deși ora, nepotrivită, unsprezece dimineața, ar fi trebuit să-l pună pe gânduri; dar nici prin minte nu i-ar fi trecut că la el acasă îl aștepta o țigancă, atât de tânără, o copilă, că mi-a fost mai ușor să-i spun țigăncușă. De aici înainte îi voi spune pe nume, Tița.

La Athenée Palace dădu unui comisioner florile, să le ducă Ștefaniei. Dar scriindu-i adresa, pe plicul în care era contractul de închiriere, și nimic altceva, îi veni altă idee; unora ar putea să li se pară o idee bufă și în același timp dură, eu însumi stau la îndoială cum s-o numesc, îmi las timp de gândire.

Tița îl aștepta pe un scăunel lângă fereastră. Oare se uita pe Calea Victoriei în jos, să-l vadă când vine? N-ar fi putut să-l distingă, erau prea mulți oameni pe trotuare; se uita la mulțime, și poate se întreba de rostul ei într-un oraș cu atâta lume frumoasă și elegantă. Când auzi ușa se ridică în picioare, cu mâinile în față de parcă ar fi fost goală.

Alioan luă tufănelele și crizantemele din coșul ei și le dădu comisionerului, să le ducă la adresă. În locul lor puse crinii albaștri. Aceasta era ideea; o socotesc grandioasă. Comisionerului îi spuse:

— Întoarce-te aici; nu-i nevoie de răspuns, dar mai vreau să faci un drum pentru mine.

Rămași singuri, îi arătă coșul cu flori Tiței, care privea uimită crinii albaștri.

— Sunt ai tăi. Ia-i puțin în brațe!

Se potriveau cu podoabele și o luminau la față. Să fi avut năframă ar fi semănat cu o țărăncuță de Grigorescu.

— Pe unde stai? o întrebă Alioan.

— În sus, pe Racovei.

— Cu cine?

— Cu mama și cu surorile; am și un frate, dar e plecat de acasă.

— Tată nu ai?

— Am avut mai mulți; acum nu am niciunul.

— Poți să lipsești de acasă câteva zile?

Tița avu o ezitare.

— Pot, dacă…

Tăcea, roșie la față.

— Spune!

Era în firea ei să cerșească, într-un fel sau în altul, oricând se ivea o ocazie, nu avea altă educație, așa cum ceruse colierul de strasuri, fără multă gândire și fără să se rușineze. Mama ei, amăgită de strălucirea sticlelor, îi supraapreciase valoarea, la cel puțin cinci sute, dar cârciumarul din colț, care cumpăra obiecte de ocazie, chiar dacă erau furate, nu-i oferise decât doi poli, pe toată caseta, o batjocură. De aceea podoabele se mai aflau acum asupra Tiței. Dar de astă dată ea nu se mai simțea în stare să ceară, să-și spună gândul care era o comandă maternă: „Pot, dacă nu vin cu mâna goală!” Se lăsă în voia soartei, fiindcă dorea să rămână.

— Pot… dar trebuie să-i spun mamei. Dacă mă duc cu tramvaiul, mă întorc repede.

Cine ar putea crede că lui Alioan, care se bucurase de iubirea atâtor femei frumoase din lumea bună și nu trebuise să facă un efort să le cucerească, ci doar ca să scape de ele, acum n-avea curaj să-i dea drumul țigăncușei, se temea că n-o să mai vină.

— Nu-i nevoie să bați drumul până acasă; scrie-i un bilet mamei tale și îl duce comisionerul.

Tiței i se părea că visează, era ca în basmul cu Cenușăreasa, un comisioner din cei cu chipiu roșu, cum îi știa de la Capșa și din alte locuri pe Calea Victoriei, nu se văzuse niciodată pe strada lor și nici n-avea să se mai vadă. Era însă o piedică, nu se gândise, se înroși mai tare și abia izbuti să îngaime:

— Păi, eu nu știu să scriu, am învățat doar o clasă.

— E de ajuns, scriu eu, mare, și tu copiezi după mine, literă cu literă.

În timp ce Tița se chinuia cu creionul, de stilou nu putea fi vorba, căci îi făcea frică, Alioan îi privea mâinile mici, de fetiță, cu încheietura subțire, cu degete lungi, delicate, cu unghiile tăiate scurt, fără urme de negreală; nu păreau muncite, mâini de domnișoară, nu-i venea să-și ia ochii de la ele. De unde le avea, și cum i-ar fi stat fetei dacă în locul brățării cu strasuri albastre i-ar fi pus una cu briliante? Își dădu seama deodată că nu știa cum erau mâinile Ștefaniei. „Mamă, scria Tița, desenând anevoios literele, eu sunt la un domn, stau câteva zile, să nu-mi porți de grijă…” Aici se opri, mai departe pe ciornă era o lămurire: „am de făcut curățenie”. Nu știa ce înseamnă fățărnicia, poate nu auzise niciodată cuvântul.

— De asta nu-i nevoie! spuse, cu naturalețe.

Când veni comisionerul, n-avu cum să vadă că domnul, întors cu spatele la ea, băgase în plic zece hârtii noi, de câte o sută. Din parte-i, micul ei corp era gratis.

Cinci zile Alioan nu trecu pe la redacție, nu telefonă, nu trimise un articol. Jordie tuna și fulgera, dar nu-i putea face nimic, fulgerele se răsfrângeau asupra altora. Dacă l-ar fi concediat, ar fi pierdut o iscălitură de neînlocuit, iar Alioan ar fi primit pe loc o ofertă, la alte ziare, cu un salariu cel puțin dublu decât la Pasul Istoriei, ceea ce de altfel nici nu-l interesa, avea încă din ce să trăiască, mai bine decât toți confrații. Dar nu starea lui materială îl făcea să fie atât de nepăsător cu disciplina dorită de Jordie, prea puțin respectată chiar de alții, uneori chiar de plevușca redacției. Alioan nu putea să trăiască fără sentimentul independenței, generat poate numai de predispoziția lui la lene și la visare, două stări atât de înrudite încât la o analiză atentă se dizolvau unul în altul. Am auzit drept anecdotă o vorbă care la origine a fost deplină realitate, afișele puse de Jordie prin birouri, la adresa colectivității, dar privindu-l în mod evident pe Alioan, incurabil și nici măcar corijibil: „Domnii redactori sunt rugați să nu plece înainte de-a apuca să vină!” Alioan nu a văzut niciunul din aceste afișe, nu le-a văzut în mod sincer, chiar dacă s-a uitat la ele.

În cele cinci zile a rămas tot timpul în casă, cu telefonul închis, cu obloanele lăsate, cu o singură lampă aprinsă pe masa de lucru, unde petrecea multe ore privind în gol, jucându-se cu stiloul. Bănuiesc că a și scris ceva în acest timp, trebuia să scrie câteodată, altfel n-avea cum să rămână după el vraful de manuscrise. Mi-a căzut în mână o singură foaie de hârtie a lui, cu câteva rânduri, o însemnare, o scăpase pe jos și când am ridicat-o mi-a făcut semn că nu-i trebuie. După cuprins, am dedus că

însemnarea o făcuse în acel sfârșit de noiembrie cât stătuse închis în casă, și dacă se dezinteresase de ea, probabil o dezvoltase în altă parte; regret și astăzi, regret tot mai mult de la o zi la alta că n-am avut noroc să văd manuscrisul în întregime, și nici eu, nici altcineva nu mai poate să-l vadă vreodată, fiind prefăcut în cenușă. Dar acea scurtă însemnare mi-a ajutat să-mi imaginez atmosfera în care conviețuise cinci zile cu o țigăncușă neștiutoare de carte: „Dacă ai fi mai mică, să te pot ține c-o mână, aș întinde pe trupul tău coarde, de la genunchi până la clavicule și aș cânta din tine ca din vioară". Câteva vorbe s-au transformat pentru mine într-o imagine completă și transparentă, în care am izbutit să citesc ca într-o carte, care a fost în viața lui Alioan sensul celor cinci zile de reculegere. Acesta este cuvântul, probabil neașteptat; pornind de la datele dinainte, oricine le-ar fi socotit zile de frivolitate. Dar pentru a-și satisface o dorință deșucheată, care nu putea să fie decât intermitentă, nu avea nevoie să se închidă cinci zile în casă cu o fată necunoscută, dintr-un mediu mai mult decât îndoielnic, expus la surprize neplăcute, chiar și un șantaj sfârșit cu intervenția poliției de moravuri, și cu judecata tribunalului, pentru corupere și sechestrare de minore. Fata nu avea încă șaisprezece ani și n-ar fi interesat pe nimeni că experiența ei pornea de la paisprezece, mai ales că nu putea să se dovedească.

Nu vreau să idealizez o ființă care multora sau tuturor li s-ar părea incapabilă de sentimente superioare. Dar sentimentele omenești nu pot fi explicate decât scolastic, și originea lor este adesea insondabilă. O intuiție pe care o datorez îngerului meu bun, ghid și sfetnic în momente de îndoială, la răscruci unde nimeni n-ar putea să-mi arate ce direcție este mai bună, mi-a adus răspunsul Tiței la temerile de mai înainte. Nu știu cât preț punea ea pe viață, dar e sigur că dorea să trăiască, dovadă simplul fapt că râvnise la o podoabă ieftină, și nu se dăduse în lături s-o plătească, așa cum era ea în stare. Nu știu cum privea ea moartea, cât de mult îi făcea frică; nu știu cât o înspăimânta abisul. Dar dacă s-ar fi ivit primejdia ca bărbatul cu ochi în culoarea crinilor pe care i-i pusese în brațe să fie tras la răspundere pentru prezența ei în casă, n-ar fi pregetat să se arunce pe fereastră, fără judecată, doar cu gândul că odată ea dispărută, dispărea și motivul învinuirii.

Alioan nu o adusese acolo, cum am crezut mai înainte, în dorul țigăncii de la prima lui nuntă; aceea nu era uitată, dar ea îi evoca un fapt atât de bine îndeplinit, încât nu era nevoie să-l realizeze in memoriam. Tița venea să umple un loc gol, în chipul cel mai primitiv cu putință, fără gânduri, trebuia

să se debaraseze de ele, să rămână numai imaginea și gestul, fără cuvinte. De la masa lui de lucru vedea patul, în odaia de alături, luminat numai de un radiator electric, încastrat în perete, pentru serile de toamnă când încă nu mergea caloriferul. Iar în pat era Tița, goală, întinsă pe spate, cu mâinile sub ceafa; poziția îi arcuia puțin mijlocul în sus și dădea un început de relief sânilor, prea mici ca să fie asemuiți cu o floare de lotus, de la care luau numai culoarea, trandafirie, datorită luminii ca de jeratic a radiatorului din perete. Fata semăna cu o figurină, prea delicat desenată ca să pară lascivă, dar imaginea ei, ca o reducție a unei femei adevărate, izbutea să-l detașeze pe Alioan de amintirea Ștefaniei, mai ales în scena neîmplinită de sub draperie, care ar fi putut să devină obsesivă.

Ore în șir Tița putea să rămână așa, nemișcată, era în trupul ei, chinuit îndelung de corvezi și lipsuri, chemarea la lenevie, generată de o nevoie ancestrală de odihnă. De mică, nu avusese niciodată o oră întreagă când să poată sta nemișcată, fără să facă o treabă, cu mâinile sub ceafă, în afară de timpul nopții, când dormea și ea, împreună cu toată casa, dar pe care nu-l putea pune la socoteală, deoarece trecea fără să-l știe, cum ar fi fost moartă; de altfel, prima idee care se născuse în mintea ei neînvățată să gândească era că somnul făcea parte din neființă, altfel s-ar fi găsit cineva să i-l răpească, punând-o la muncă.

Nu am să spun că întâlnirea ei cu Alioan fusese o predestinare, în primul rând fiindcă se aflau unul față de altul la antipozii vieții, și comunicarea lor nu putea să fie decât fără durată; dar ceva îi unea, și cele cinci zile aveau să decurgă în armonie, datorită lenei comune. A șasea zi dimineață, când o trimise acasă, era o duminică, Alioan își dădu seama că o să-i simtă lipsa. Se gândise să-i facă putină zestre, nu-i era greu să telefoneze la „Robelle”, o casă de mode aflată la o sută de metri, s-o trimită acolo și să-și aleagă tot ce i-ar fi dorit inima; nu-i păsa ce-ar fi gândit patroana, femeie de lume, care nu-i era chiar străină. Se abținu, ar fi fost un viol moral, însemna s-o arunce pe fată într-o vâltoare, știind că nu era capabil să-i întindă mâna, ca s-o salveze. Încercând să-și plătească față de ea o datorie, peste așteptările ei, iar pentru el neînsemnată, ar fi contractat o datorie și mai mare, și pe aceea nu putea s-o plătească.

Acest om, inteligent și sensibil, nu se gândea ce era în sufletul fetei când se pregătea să plece. În cinci minute fu gata, n-avea nimic de luat, decât coșul de flori, gol; crinii albaștri se scuturaseră în glastră; într-o clipă își puse bluza și fusta, apoi podoabele și se îndreptă spre ușă.

Atunci socotesc că își dovedi ea noblețea îndepărtatei prințese a neamului, caracterul care, oricât de mult s-ar fi terfelit în milenii, în ființa ei renăștea fără pată, dar cu suferință, ca orice naștere. Lipsise șase zile de acasă, iar acum se întorcea cu mâinile goale. Nu se pricepea să fure, aceasta era îndeletnicirea băieților, făceau școală cu calfele; fetele, altfel înzestrate de natură, făceau altă școală, cu surorile mai mari, sau cu mamele. Încercase odată, în tramvai, să-și bage mâna în poșeta unei doamne, dar o trăsese înapoi înspăimântată, de parcă nimerise în jeratic; nu se temea de faptă, ci de pedeapsă; nu cunoștea pe nimeni care să creadă că furtul e o rușine. Toată noaptea o usturară degetele, nu era doar o impresie, a doua zi păreau opărite.

Nu-l socotea vinovat pe Alioan că o lăsa să plece cu mâna goală, nu-i era dator nimic, șase zile de trândăvie însemnau prin ele însele o plată mult prea mare. Nu merita să-i facă vreo pagubă, de aceea nu-i dăduse prin minte să pună mâna pe ceva care putea să fie dosit în buzunarul fustei, un briceguș cu plasele de aur (era metal galben), un ac de cravată cu un bob de sticlă lucioasă (era briliant veritabil). Sau să-i fi umblat în portofel noaptea, să ia o sută de lei, i se părea o sumă enormă, și el poate nici nu i-ar fi observat lipsa.

În ușă așteptă ca el să-i deschidă; Alioan ridica obloanele, era ora 9 dimineața, afară începuse să fulguiască și termometrul de la fereastră arăta abia un grad deasupra lui zero; venea iarna, nu era de mirare, ar fi putut să fie și mai frig, începuse luna decembrie.

— Mai rămâi puțin, să se mai încălzească; poate stă și ninsoarea.

Printre nori se zărea soarele, sigur că avea să se încălzească și să stea ninsoarea. Tița lăsă coșul jos și rămase lângă ușă, cu mâinile împreunate în față. Se uita la telefonul de pe masă; deși nu știa cum se umblă cu telefoanele, s-ar fi găsit cine să-i arate, dar pentru nimic în lume n-ar fi îndrăznit să-i ceară numărul, ca să-l cheme de la un telefon de pe stradă; nu ca să-i vorbească, numai ca să-i audă glasul. El spuse:

— De ce stai acolo? Vino mai aproape!

Cum putea umple timpul?

— Nu vrei să scoți astea de pe tine?

Nimic mai simplu, n-avea decât să-și tragă bluza peste cap, să-și lepede fusta. După fulguiala de afară, și după frigul care îl înspăimânta deși era blând pentru o zi de iarnă, trupul ei i se părea mai fierbinte ca niciodată. Iată cum putea să umple timpul! Dar dacă o simțea atât de fierbinte, însemna că

pe lângă ea el era rece, o nedreptate care va dăinui totdeauna; se strădui să-i dea în schimb mai multă tandrețe; drept răspuns, fierbințeala ei creștea întruna.

— Nu mai pleca azi, îi spuse la urmă, rămâi aici până mâine!

Sigur că ar fi rămas, dar acum știa că a doua zi i-ar fi fost și mai greu decât astăzi să plece. Salvarea celor sărmani este bravura.

Prima oară de când o cunoscuse, ea continua să rămână atârnată de el, cu capul în pieptul lui, strângându-l puternic cu brațele. Abia după un timp îi simți lacrimile.

— De ce plângi? o întrebă, încercând să se ridice, s-o privească în față.

Ea însă se apăra, să rămână ascunsă.

— N-am bani de tramvai! bâigui, printre lacrimi.

Capitolul 21

După împărțirea Poloniei; războiul aliaților rămâne neserios. Disputele lui Alioan cu Jordie. Iarnă. Război în Finlanda. Ridicolele previziuni ale lui Jordie, nu primele. Studebakerul roșu. Dinu Persu, admiratorul Ștefaniei. Reîntâlnirea lui Alioan cu Ștefania. Noapte cu ceață. Plimbare primejdioasă pe malurile lacurilor de curând asanate. Apropiere de multiple ori ratată.

În acel sfârșit de an, 1939, după atâtea răfuieli între popoare, lumea părea liniștită. Polonia se sfârșise, nu se mai vedeau refugiați pe stradă, prin gări sau pe șosele; întâlneam în schimb multe automobile „Polski Fiat” cu numere românizate. Între linia Maginot și Siegfried rar se schimbau focuri de armă, fără să facă victime omenești; soldații trăgeau în ciori sau în iepuri; restul timpului jucau cărți în adăposturile blindate, își fumau țigara sau pipa. Era război, dar nimeni nu îl lua în serios deocamdată; „la drôle de guerre”, enorma inconștiență! Numai Londra îndura bombardamente de aviație; Luftwafe se antrena, ca în vreme de pace, antieriana engleză umplea cerul de focuri bengale; ar fi fost ea la serbare, dacă nu s-ar fi prăbușit ziduri și n-ar fi ars case. Încolo, cum spuneam, era liniște.

Alioan veni la redacție abia luni seara, după ce lipsise o săptămână. Tița plecase la prânz, în bluză și fustă, dar ninsoarea încetase și termometrul arăta plus cinci grade; la soare zece.

— Să iei un taximetru de jos! îi spuse Alioan.

Nu o mai văzu până în primăvară, când dădu cu ochii de ea pe neașteptate; vindea ghiocei, pe treptele de piatră ale Bisericii Albe. Era atât de slabă și de palidă că n-ar fi recunoscut-o, fără podoabele de strasuri albastre…

Alioan găsi pe biroul lui de la redacție un bilet, scris mare: „Poftiți imediat la domnul director!” De altfel, îl anunțase și băiatul de la lift, și ușierul.

Jordie ședea în spatele biroului său de marmură, de un gust ciudat, poate o glumă malițioasă a arhitectului, care îi mai făcuse și alte șotii. Cum se deschise ușa își ridică ochelarii pe frunte, se zbârli și strigă cu un ochi la ușă, cu altul la ferestre, privirea lui divergentă, fără să se știe cui e adresată:

— Țara piere și baba se piaptănă!

De la ușă până la birou erau zece metri, numărați de mine, nu o singură dată. Nu m-am avut niciodată rău cu Jordie, n-am să-i reproșez decât două-trei observații nedrepte, fără să-l intereseze riposta, căci îndată schimba subiectul; dar chiar când îl găseam în toanele cele mai bune, drumul de la ușă la birou mi se părea un marș spre supliciu; poate fiindcă trebuia să înaintez printre privirile lui, ca printre două sulițe.

Spre deosebise de mine, Alioan, care avea și altă vârstă decât a mea, și altă poziție în redacție și mai ales altă fire, merse netulburat până la biroul de marmură, unde, fără să aștepte invitația, se așeză pe un scaun incomod, ales poate anume ca vizitatorii să plece repede. Alioan ar fi plecat bucuros chiar în clipa următoare. Jordie își începu admonestarea:

— Te-a văzut lumea pe stradă cu o țigancă! Ai stat o săptămână închis cu ea în casă; știe tot Bucureștiul!

— Înseamnă că mă bucur de renume; ar trebui să te mândrești cu mine! Ia stai puțin: ai o cravată superbă!

Fața lui Jordie se lumină, slăbiciunea lui erau cravatele; acum avea una verde, cu dungi oblice, galbene, la un costum bleumarin, țesătură scoțiană, cu carouri mari, roșii; semăna cu un papagal de Colorado. La stofa cu desen, lumea pricepută își pune o cravată simplă, într-o singură culoare. Jordie nu ținea seama de estetică, de modă, de obiceiuri sau de sfaturi, se îmbrăca după gusturi personale, înclinat spre ceea ce putea să frapeze. Un cizmar renumit îi făcuse pantofi în trei culori, negri, cu bombeu roșu și garnituri albe, pe care îi purta cu multă plăcere; zâmbetele prietenilor i se păreau semne de admirație.

Se întoarse și trase un sertar al bibliotecii din spate. Biblioteca era tot de marmură, ca biroul, dar avea un soclu de lemn negru, abanos veritabil, cu numeroase despărțituri și sertare. În ele ținea obiecte de galanterie bărbătească, batiste, cămăși, ciorapi, butoni de manșetă și mai ales cravate, un sortiment nu mai sărac decât în magazinele de lux de pe Calea Victoriei. Aceste obiecte și mai ales ultimele le dăruia, în momente de efuziune, prietenilor și vizitatorilor simpatici; erau mijlocul lui de comunicare sentimentală cu lumea exterioară. Luă un vraf de cravate și le înșiră pe birou, peste blocnotesul unde tocmai își scria articolul de a doua zi.

— Alege-ți una, care îți place!

Lui Alioan nu-i plăcea niciuna, sau nu avea nevoie de încă o cravată; până acum Jordie îi dăruise mai mult de o sută; o parte le dăruia la rându-i portarului, mecanicului, paracliserului de la Biserica Albă și chiar gunoierilor, oameni care era exclus să se întâlnească vreodată cu Jordie. Când acesta puse cravatele la loc, Alioan văzu titlul articolului de pe blocnotes. Alături era harta țărilor nordice; o linie groasă, roșie, bara istmul Carelia, din sudul Finlandei. În centrul Suediei se vedea un semn de întrebare, tot roșu, iar în Norvegia o cruce neagră, căreia îi lipsea numai terminația brațelor, ca să semene cu emblema lui Hitler. Văzându-i privirea, Jordie se burzului iarăși:

— Tu nici nu știi pe ce lume te afli! Îți petreci timpul cu țigăncile, și Europa e gata să facă explozie.

Alioan citi titlul articolului, *Inutila bravură*, dar gândul i se duse mai departe.

— Ascultă, Pafnute…

Jordie, roșu la față, bătu cu pumnul în tăblia de marmură.

— Nu-mi mai spune așa, că-ți crăp capul!

Pafnute era numele lui de botez, autentic; i-l dăduseră nu în batjocură, ci dintr-o inspirație proastă. Cunosc multe asemenea cazuri și oamenii nu și le schimbă, cum nu-și schimbă numele de familie, când sunt ridicole și chiar rușinoase.

— Bine, rechinule, iartă-mă!

Rechin era o poreclă pe care Jordie o accepta, simulând indiferența, când în realitate se umfla în pene; fiindcă de rechin se teme toată lumea.

— Ia spune-mi, ce se întâmplă? întrebă Alioan, cu gândul aiurea.

— E război, stricatule! Apucă-te și scrie-ți articolul, spune-ți părerea!

— La drôle de guerre? Nu merită!

— Nu! Război în Scandinavia!

— Ce vorbești?! făcu Alioan, privind în gol, interesat de o altă imagine decât a războiului. Spune-mi, tu ai avut de-a face cu vreo țigancă?

Alioan, oricât de stricat l-ar fi socotit cine nu-l cunoștea bine, nu folosea cuvinte vulgare; pentru el, oricât ar fi fost de plastice, degradau subiectul. Însă în dialogul cu Jordie trebuia să le introducă, altfel ar fi însemnat să-i vorbească într-o limbă lâncedă. Se va înțelege că nu pot să redau convorbirea lor în termenii ei reali, ci atenuând-o cât îmi va sta în putință.

Ochii lui Jordie se aprinseră, scânteind în două direcții.

— Oho! Crezi că numai una?!

— Și cum erau?

— Arzoaie!

Deși înțelegea ce voia să spună, Alioan nu cunoștea cuvântul, sau nu voia să-l admită.

— Ce înseamnă asta?

— Ești poet și nu cunoști limba română?

— Din limba română cunosc numai cuvintele de care am nevoie.

— Ai să te sleiești repede! Mai rămâne să intri la Academie!… Haide, scrie un articol despre țările nordice; dacă îți trebuie date, ai aici Enciclopedia italiană.

— O prefer pe cea britanică.

— O să te duci de râpă, ca toți lorzii! Tu nu înțelegi că Anglia e sfârșită?

Pentru contemporanii lui și uneori pentru urmașii acestora, Jordie, la douăzeci de ani post-mortem, trece și astăzi drept un om înzestrat cu darul previziunii; dar previziunea nu este o însușire metafizică, era poate în cazul domnului Pretoreanu, și numai în ceea ce ar privi micile amănunte, imposibil să se presupună, fiindcă nu se leagă de faptele generale, și nici nu au importanță, neschimbând cu nimic sensul istoriei. Altminteri, anticiparea viitorului se bizuie pe informații, pe inteligență și pe puterea de sinteză. Nu știu ce-i lipsea lui Jordie din toate acestea, dar singura lui previziune care s-a împlinit a fost înfrângerea lui Hitler, exemplificată de el plastic, cu călcatul în străchini. Cât despre apropiata venire la putere a discipolilor, când a avut grijă să-și pună pielea la adăpost în umbra lui Mussolini, nu era nevoie de daruri subtile ca s-o prevadă, o prevedea toată lumea. În schimb, convingerea lui, exprimată la 30 august 1939, că nu va începe războiul, când toți eram în alarmă, n-a fost altceva decât o gugumănie. Și abia

trecuseră trei luni de atunci, că iarăși se băga cu îndrăzneală unde nu-i fierbea oala.

— Iată! îi spunea lui Alioan, sfătuindu-l cum să-și scrie articolul. În cinci zile Finlanda n-o să mai existe.

Și își puse mâna păroasă pe hartă, acoperind tot teritoriul Finlandei, de la Oceanul Înghețat de Nord, până la Marea Baltică.

Alioan se ridică și întoarse harta spre el, ca s-o vadă mai bine. În același timp Jordie deschidea marele Atlas Andrews, la pagina a doua, cu mapamondul.

— Uite ce este Finlanda pe lângă Rusia!

Într-adevăr, disproporția era zdrobitoare, o gămălie de chibrit pe lângă un butuc care nu încape în nici o sobă!

Urma Suedia, zilele următoare, după credința lui Jordie, iar până la sfârșitul anului cădea și Norvegia.

— Cum spuneai că sunt țigăncile? întrebă Alioan. Arzoaie?

Adică fierbinți! Acest cuvânt îi dezvăluia mult mai bine decât expresia lui Jordie, senzația uluitoare, încercată într-un trecut îndepărtat, dar încă viu în memorie, și reconfirmată și mai puternic, de o mică făptură necunoscută. Prin comisioner ar fi putut s-o găsească… N-avea putere, era leneș, se bucura cu adevărat numai când ceva îi venea de-a gata.

— Ți-e gândul la prostii! îl certă Jordie.

— Nu; te ascult.

Ar fi greșit să-mi închipui că Alioan era indiferent la cele ce se întâmplau în lume, fie chiar războiul static dintre Germania și Franța, socotit mai degrabă o nostimadă. El știa că trupele de pe liniile Maginot și Siegfried nu-și vor părăsi fortificațiile în liniște, să se întoarcă la vetre; într-o zi, mai curând sau mai târziu vor trebui să se încaiere. Știa ca toți oamenii cu judecată că Franța și Anglia, oricât ar fi fost de nepregătite, trebuiau să-și ducă jocul până la capăt, miza era pusă pe masă, sub numele de Polonia, o țară sacrificată, pe care avuseseră datoria s-o apere. Să fi acceptat acum pacea, rămâneau cu onoarea pătată; o națiune nu se poate comporta ca un cartofor care joacă fără acoperire; dacă nu poate plăti, mai bine să-și tragă un glonț în tâmplă.

Acestea nu sunt gândurile mele, ci ale lui Alioan, dar nu le-aș transcrie dacă n-aș crede în ele. Pentru mulți oameni, declarația de război a Angliei și Franței era un act de sinucidere. Mărire lor, și iertate să le fie păcatele săvârșite mai înainte!

În schimb, Alioan nu-și putea închipui ce avea în gând Hitler. La 10 mai, un an după invadarea Belgiei și Olandei, înlocuitorul lui, Hess, desemnat de el însuși, fugise în Anglia cu un avion de vânătoare, proprietate personală, dar nu știu dacă îl achitase. Am fost stupefiați cu toții și am așteptat urmarea; mulți au crezut că venea cu propuneri de pace, nu i-a descumpănit nici declarația lui Hitler, că era gestul unui iresponsabil, care își pierduse mințile. Bineînțeles că nu putea spune altfel, e un procedeu diplomatic, doar nu era să-și dea gândurile pe față, înainte de a se ajunge la o înțelegere.

Am așteptat înțelegerea, și pe măsură ce ea întârzia să se anunțe, fapta lui Hess devenea tot mai misterioasă. S-a terminat războiul, s-a încheiat pacea și fugarul prizonier de bunăvoie în Anglia a fost adus ca acuzat în fața judecătorilor de la Nürnberg. Dacă n-a fost condamnat la spânzurătoare ca alții, ci la închisoare pe viață, misterul n-a făcut decât să crească. Alioan avea dreptate, nimeni nu știa ce era în capul lui Hitler; voia într-adevăr pace, spera că ar putea-o obține după ce își înghițise prada?

După patru decenii și jumătate, fapta lui Hess rămâne tot neînțeleasă; dacă unii știu mai mult decât mine, de ce n-au spus până astăzi? Nebun nu putea să fie, un nebun nu se aduce la judecată. Rămâne de ales între dezertor și purtător de cuvânt al stăpânului. Dar stăpânul nu a putut să depună mărturie decât pe lumea cealaltă, în cazul că Satana l-a convins să vorbească.

Știind că un articol cu acest subiect n-ar fi fost pe placul lui Jordie, nici al cenzurii, Alioan găsi o justificare lenei, căci în nici un caz nu avea chef să scrie. Renunță să mai intre în biroul lui, unde văzuse un vraf de scrisori, câte se adunaseră într-o săptămână; chiar dacă s-ar fi dus să le ia, tot nu ar fi avut energia să le deschidă; însă trei dintre ele, pe plicuri asemănătoare, mov, cu același scris, feminin, dar prea nervos pentru o femeie, i-ar fi atras atenția; pe hârtia dinăuntru, mov, ca și plicul, toate trei aveau un semn de întrebare și dedesubt o inițială, un S desenat cu timiditate.

Un automobil roșu, nou, lucios, Studebaker, cu radiatorul înclinat agresiv înainte, aștepta lângă trotuar, puțin mai sus de limuzina blindată a lui Jordie, aflată la intrarea redacției; cele două mașini de escortă erau parcate neregulamentar pe partea opusă a străzii. Studebakerul ar fi putut să pară suspect oamenilor de pază, dacă nu l-ar fi cunoscut, îl știa toată lumea, era de un tip nou, venit de curând, încă nepus în comerț și aparținea unui om politic, subsecretar de stat la un minister economic, unde rămăsese, ca specialist, în mai multe guverne. Alioan trecu distrat pe alături, încă

nehotărât încotro să se ducă, la un restaurant sau la un spectacol. Din te miri ce, îi părea rău că nu îl aștepta cineva acasă; ciudat de mult îl urmărea acel te miri ce. Începuse încă din prima zi când cumpărase podoabele ieftine.

Vremea era rece și umedă, își ridică gulerul paltonului. Deși se apropia de cincizeci de ani, umbla în capul gol, ca tinerii, chiar și o bună parte a iernii; își putea îngădui, îl proteja părul, doar puțin încărunțit pe la tâmple, încolo plin de vigoare, fără semne de pleșuvie, nici măcar deasupra frunții, care lui însuși i se părea prea îngustă, îi dădea un aer sportiv, ca o negație a frământărilor lui cerebrale; desigur însă că a stabili o relație direct proporțională între lățimea frunții și capacitatea creierului e o prejudecată, afară de cazul când de la păr la sprâncene rămâne un spațiu de doar două degete.

Nepurtând pălărie, avea totdeauna cu el o umbrelă, care, adăugată la distincția lui înnăscută, îi dădea o eleganță britanică, așa spuneau prietenii, poate cu admirație, dar nu fără invidie, și unii nu fără ironie. Cu un an înainte, în timpul conferinței nefericite de la München, când umbrela lui Chamberlain devenise de o tristă celebritate, Alioan nu fu scutit de glume răutăcioase; acestea fiind cu totul fără justificare, și lipsite de spirit, el nu le dădea nici o importanță și nu renunța la umbrelă, întâmplător cumpărată din Anglia, și nu într-un singur exemplar, ci în vreo șase, ca să fie, deși nu se întâmpla să le uite ici sau colo, ca atâți oameni. O singură dată în viață își lăsase umbrela undeva, la recepția domnului Pretoreanu, când plecase cu Ștefania. Dar atunci, după întâmplarea de sub draperie, curmată de o împușcătură în gol, avea o scuză, orice om și-ar fi pierdut și capul, nu doar umbrela. Nu regreta nici azi că ploaia îi udase până la piele, altfel întâmplarea ar fi urmat alt drum și poate ar fi rămas fără prea multă semnificație.

Exact în clipa când ajunsese aici cu gândul, se opri brusc, Ștefania îi reveni în minte și o simți alături. Portiera automobilului roșu se deschise, un braț de femeie, acoperit până la încheietura mâinii de o țesătură neagră, se întinse și neputând ajunge până la el, îl apucă de umbrelă.

Două gesturi nu pot să sufăr, mă enervează și cred că nu doar pe mine: să mă apuce cineva de umbrelă sau de cravată; mai bine să-mi pună piedică. Sunt sigur că Alioan gândea la fel, oricând ar fi ripostat cu bruschețe; de astă dată gestul îi prilejui o reacție inversă, se îmblânzi, de nimic altceva nu avea atâta nevoie într-o seară urâtă de iarnă, când nu știa încotro să se ducă.

În clipa următoare era pe canapeaua mașinii, învăluit de parfumul Ștefaniei și încercuit de brațele ei înveșmântate în negru.

— De când te caut! Unde ai dispărut? Am telefonat la tine ziua și noaptea! Nu țineam minte unde stai, ți-am scris la redacție. N-ai primit scrisorile mele?

Alioan clătină din cap, nu-și venea în fire. Surpriza fusese prea mare, deși simțise prezența Ștefaniei înainte de-a fi văzut-o. Ea vorbea repede, lipită de el, strângându-l în brațe, copleșindu-l, fără să-i pese de prezența șoferului. Umbrela rămăsese între ei, o smulse înciudată, o trânti la picioare, după ce o clipă avusese impulsul s-o arunce pe fereastră. Această reținere mă face să cred că nu era cu totul dezlănțuită; cu toate că o urmăream de atâta vreme nu-mi închipuiam până unde putea să ajungă. Ar fi trebuit măcar să țin minte că multe din reacțiile ei erau imprevizibile, oscilau între amândoi polii pământului.

— Du-ne undeva, unde vrei! îi porunci șoferului.

Pe urmă reveni la Alioan, deși nu-l părăsise nici în scurta paranteză de mai înainte. El simți că mașina pornise, nu știa încotro, nu știa nimic decât că în curând avea să uite tot despre sine, să cadă sub stăpânirea celui mai voluptuos și mai amețitor dintre droguri. Nu putea spune un cuvânt, nu-i venea în minte, și nici n-ar fi fost posibil să-l strecoare în tumultul de vorbe al Ștefaniei. Abia a doua zi, pe lumină, cu capul încă greu, ca după beție, izbuti să refacă în minte tirada ei, prin darul de a memora tot ce era glas de femeie, chiar și în somn, dacă îi vorbea una, alături. Și îi vorbiseră multe; bună parte a manuscriselor lui reproduceau asemenea confesiuni nocturne, declarații de dragoste, implorări, jurăminte, testamente sentimentale, niciodată aceleași la două ființe. Îmi pare rău că toate s-au pierdut, pentru mine ar fi fost un mare prilej de învățătură.

La piața Victoriei automobilul intră în ceață, mergea la pas, aproape orbește, era greu să se știe dacă apucase pe șoseaua Kiseleff, sau pe Jianu. După un timp, o umbră înaltă apăru în față. Alioan recunoscu vag statuia aviatorilor, dar părea mai degrabă o halucinație. Și Ștefania, strânsă în el, îi vorbea întruna, înțelegea numai idei disparate:

— Te-am căutat seara, la redacție, portarul nu putea să-mi spună decât că nu te mai văzuse de săptămâna trecută, nu știa când ai să vii, dacă ai să mai vii vreodată; am înțeles că nimeni nu trebuie să pună bază pe tine. Dar eu aveam nevoie să mă sprijini, fiindcă prea multă lume vrea să mă sprijine.

Alioan înregistră și de astă dată, mecanic, lunga și năvalnica ei tiradă, și-o aminti limpede a doua zi: urmarea emisiunii ei de la radio, comentariile, propunerile, adulatorii; devenise celebră în mai puțin de o săptămână, o cunoștea toată țara, avea deschisă în față o poartă triumfală, pe care nu o sperase, nici măcar n-o dorise, nimic nu dorea decât ca drumul în ceață să nu se mai termine. Mașina mergea și mai încet, pe lângă buza trotuarului; se zăreau umbre fantomatice pe dreapta, putea să fie o pădure tropicală, sau munți de piatră, orice produs al imaginației; erau tufele de trandafiri, cenușii, care căpătau dimensiuni uriașe, și, împresurate de iarnă, părea că niciodată n-au să mai înflorească, să înece șoseaua în valuri roșii ca sângele proaspăt; nimic atunci nu putea să fie mai frumos pe lume. Dacă n-ar fi fost halucinat de prezența Ștefaniei, Alioan, care în subconștient era urmărit de prezicerile lui Jordie, deși nu credea în ele, ci în ceva mai rău pentru omenire, s-ar fi gândit cu un regret incurabil, un regret pe viață, că primăvara următoare nimeni nu se va mai bucura de înflorirea trandafirilor. „Mi-era teamă că mă urăști, că fugi de mine!” Auzea ca prin vis glasul care vrăjise milioane de oameni iar acum i se adresa numai lui, îngrozit și fanatic. Fugise de ea? Poate… Dar de ce s-o urască? Nu mai ținea minte când o văzuse ultima oară; în memoria lui, acum turmentată, vie rămânea numai prima întâlnire.

Lampadarele înalte de pe marginea șoselei, care abia pâlpâiau în ceață, părând mai degrabă stele îndepărtate, din altă galaxie, începură deodată să strălucească, despresurate brusc de negura deasă, care cădea la pământ ca o parașută gigantică. Nu bătea vântul, fenomenul nu avea explicație, șoseaua apăru, luminată, și drept în față se văzu o întinsă sticlire albastră, lacurile, purificate de răceala nopții, cu fața ca de email.

Era o altă vrajă, parcă înrudită cu vraja Ștefaniei, prin ceea ce aveau nefiresc amândouă. În decembrie lacurile, inexistente câțiva ani mai înainte, erau de obicei secate, lăsând să se vadă mâlul și mizeriile azvârlite de oameni vara, când se plimbau pe apă cu vaporașele. Iar Ștefania ar fi trebuit să fie acum în altă parte, la un restaurant de lux, sau la o recepție, era îmbrăcată de seară, cu părul coafat proaspăt, cu un șirag triplu de perle pe rochia neagră fără decolteu, care acoperea rubinul dintre sâni, și în desenul ei sobru nu dădea naștere la mai puțină ispită decât dacă ar fi fost adânc decoltată; fiindcă pielea avea o emanație capabilă să străbată stofa, ca razele roentgen. Alioan o simțea, ca în prima seară, și ar fi căzut din nou în beția

de atunci, dacă n-ar fi fost beat dinainte, atât de beat că nu putea face un gest, nici să atace, nici să se apere.

Șoferul coti la stânga, fără poruncă, luând-o spre restaurantul „Pescăruș”, construit nu de mult timp; nu-și închipuia că dorința Ștefaniei ar fi fost alta; ce să caute în aceste locuri pustii, noaptea?

În primii ani, restaurantul, unde oamenii fără mașină nu aveau cum să ajungă seara decât cu taximetrul, sau chinuindu-și picioarele, era căutat mai ales de lumea înlesnită și de feciorii de bani gata. Ziua, târgoveții care se plimbau pe aleea dinspre lac îl priveau numai cu coada ochiului, la fel cum priveau pe ferestrele de la „Capșa”.

— Oprește! spuse Ștefania. Te rog să ne aștepți aici, mergem să ne plimbăm pe malul lacului.

— Dar e frig, doamnă! observă șoferul.

Când coborî, Alioan ieși din starea de beție care îl stăpânise tot timpul; era într-adevăr frig, ar fi putut să trezească și pe un bețiv cu o sticlă de țuică în burtă. Înainte de a porni, privi mașina, ca și cum o vedea prima oară și chiar nu o văzuse mai înainte. Ștefania îl apucă de braț, intrară în parc, o luară la întâmplare spre dreapta, unde se auzea apa curgând pe deasupra stăvilarului și căzând ca o cascadă. Aleea era pavată cu lespezi mari, denivelate; Alioan își desprinse brațul, nu puteau merge ca la promenadă. Ștefania luă gestul lui ca un semn de răceală, se treziră în ea refulări vechi, uitate; amuți, mergeau amândoi tăcuți, ca o patrulă de noapte într-o țară a nimănui, între linia Maginot și Siegfried; comparația îi venise în minte lui Alioan. Dar nu vru să se întoarcă la gândurile dinainte, despre soarta omenirii, îl interesa propria lui soartă, numai cea mai apropiată, din seara aceea, nu avea nevoie să se gândească mai departe. O dorise de la prima vedere pe ființa de lângă el, poate o și iubise; ar fi vrut să nu fie adevărat, sau să nu-și mai aducă aminte. O dorise cât fusese înlănțuită de el în mașină; o și iubise?

Mergeau de o jumătate de oră, prin fața unor cabane nautice, unele abia în construcție. Odată cu ultima se terminară și felinarele, și lespezile; rămase un drumeag acoperit de întuneric, cu sălcii desfrunzite pe margine. Ar fi fost timpul să se întoarcă, dar nu el trebuia să propună. Ștefania mergea înainte, tăcută și îndârjită. După un timp, lumina stelelor destrămă puțin întunericul, se vedea drumul și lacul în stânga, dar nimic dincolo de sălcii, în dreapta; oricând cineva ar fi putut să-i atace. Cu unul singur Alioan

putea să se lupte, greu cu al doilea, iar cu mai mulți n-ar fi fost nici o scăpare. De ce mergea înainte, de ce n-o apuca de cot, s-o întoarcă?

— Ți-e frică? întrebă ea, de parcă îi ghicise gândul.

— Mi-e frică pentru tine!

— Să nu-ți fie, știu ce aș face: m-aș arunca în apă.

Ar fi fost splendid, un gest de walkirie, dar n-o credea sinceră, vorbea fără să știe ce spune.

Lacul se îngusta, curând ajunseră într-un loc unde se strecura pe sub un pod de cale ferată. Un tren abia trecuse, se mai simțea în aer mirosul fumului de la locomotivă. De aici nu mai aveau încotro, trebuiau să se întoarcă, mergeau de un ceas și noaptea era tot mai rece. Dar Ștefania, odată pornită, voia să meargă înainte, să ocolească lacul, îl cunoștea din copilărie, când nu era decât o gârlă, aceeași Colentină a ei, pe care o explorase, în sus până la Băneasa, în jos până la Cernica. O luă înaintea lui Alioan, nu era loc pentru doi pe poteca abruptă care urca taluzul înalt al căii ferate. Trecură podul bâjbâind, călcând pe traverse, printre care se vedea licărind apa; dacă s-ar fi apropiat un tren tocmai atunci, ar fi trebuit să fugă și poate s-ar fi împiedicat, ar fi căzut pe linie, în fața locomotivei.

Ca să coboare în partea cealaltă, Ștefania trebui să-și scoată pantofii, altfel se dădea peste cap, dacă mai înainte nu se rupeau tocurile. Și așa piciorul aluneca pe poteca prea povârnită.

— Te rog, treci în față și ține-mă!

Avea pantofii în mână. „Numai de nu i-ar arunca în apă!” se gândi Alioan. Ideea îl indispunea, sunt gesturi care se fac o singură dată, și numai dacă au o scuză. În Colentina, când își aruncase pantofii într-o curte fusese o toană, dar îi plăcuse, era în stil cu tot ce urmase după detunătura carabinei.

A doua jumătate a pantei n-o mai putu ține, aluneca și el, o apucă de mână și coborâră în fugă; jos, Alioan trecu în fața ei, s-o oprească. Ea lăsă pantofii să-i cadă pe iarba ofilită și îl cuprinse în brațe, ca în mașină, dar de astă dată fără o vorbă. Așteptă așa până i se liniști respirația, apoi își descheie mantoul de blană; era o blană neagră. Fără să fie un nepriceput, Alioan nu putea s-o identifice, nu mai văzuse alta să-i semene. Îndată simți căldura care se adunase sub haină. Ștefania își scoase perlele și le băgă în buzunarul mantoului; poșeta o lăsase în mașină. Rochia, închisă până în gât, avea în față o despicătură invizibilă, închisă cu un fermoar atât de fin că rămânea disimulat sub stofă.

Asemenea accesorii ale îmbrăcăminții aveau pe atunci o istorie destul de scurtă, cred că începuseră să apară abia în deceniul al treilea, se numeau „éclaire”, de la fulger, fiindcă într-adevăr se puteau manevra într-o clipă. „Fermoar” era funcțiunea lor, care pe urmă a devenit nume, răspândit pretutindeni. La începuturi, prea puțină lume știa de ele, le foloseau cu îndoială, exista teama că pot să se strice, lăsându-te într-o situație penibilă, și dacă nu se mai deschid, și dacă nu se mai pot închide.

Ștefania își trase fermoarul în jos, dar nu fulgerător, ci cu o mișcare lentă, descoperindu-și pielea centimetru cu centimetru. Venea din cer o lumină ciudată, mai puternică decât puteau s-o dea stelele; sau pielea ei avea o fosforescență, sau ochii lui Alioan căpătaseră însușirea să vadă noaptea ca ziua. Era în el o reținere, născută când coborâse din mașină și o recunoscuse; știa a cui este… Dar când apăru rubinul, care marca locul unde începea adâncitura dintre un sân și altul, nu se mai înfrână și puse mâna pe piele, căutând reliefurile. Ea îi descheie paltonul, apoi se lipi de el, atât de caldă că nu se mai simțea iarna din aer. Așa începuse apropierea lor, sub draperie, și acum putea fi reluată, acolo, pe iarba ofilită, sub taluzul căii ferate. Ștefania aștepta gesturile lui, supusă dinainte, și mirată că el întârzia să le facă.

Pe Alioan nu-l împiedica gândul că putea să treacă un tren de persoane și lumina de la geamuri să-i descopere în ochii călătorilor care priveau afară. Ar fi fost și alte piedici, dar le dădea la o parte, cum le dăduse sub draperia domnului Pretoreanu. Altceva se interpunea între el și Ștefania; piedica adevărată și deplină, pe care s-ar fi încumetat s-o expună la orice judecată, era mașina roșie.

Își luă mâinile de pe sânii ei, a căror palpitație o simțea până în inimă, apoi îi trase fermoarul în sus, acoperind rubinul și odată cu el fascinația. Puse în locul ei, ca pe un balsam, amintirea Tiței, atât de sărmană, de palidă, de firavă pe lângă Ștefania.

— Încalță-te! spuse drept încheiere.

Pe drum îi vorbi, poate ca să afle ceva, sau poate ca să-i dea ei o explicație.

— De când îl cunoști pe domnul Persu?

— De unde știi?

— După mașină.

— Deci asta te roade!… Dar n-ai motive să te porți rău cu mine; e un admirator, nimic altceva!

Capitolul 22

Frământarea lui Alioan în noaptea care urmează. Dinu Persu și preocupările lui amoroase, totdeauna împlinite. Apariția Cristei, personaj episodic, de o frumusețe frapantă, din care Persu vrea să facă o vedetă, cum a mai făcut și pe altele. O sală de teatru improvizată dar cochetă. Comediantul, rolul lui de a lansa actrițe netalentate. Trista decădere a Cristei; încheiere lamentabilă. Ascensiunea Ștefaniei, fulgerătoare. Denunț, sau pedeapsă? Controlul averilor, fără foloase.

Dezastruos, în deplinul înțeles al cuvântului, fu, în relația lor din seara aceea, un cuvânt al ei, când se apropiau de strada Batiștei. Eu, unul, o înțeleg și n-o judec aspru, dar la fel de bine înțeleg și aprob reacția lui.

— Te rog, îi șopti ea la ureche, coboară aici și vino peste cinci minute!

Când el deschidea portiera, adăugă tot în șoaptă, strângându-l puternic de mână:

— Dar, te rog, vino!

Nu o pot socoti inocentă, chiar dacă nu o lega nimic de stăpânul mașinii; totuși o scuz, de aceea am spus că n-am s-o judec aspru, și nu de la mine are să vină pedeapsa. Acel, “dar”, pus înainte de „te rog”, dovedea teama că el va găsi în purtarea ei un motiv să nu vină. Atunci, de ce nu avusese curajul să-l invite în casă de față cu șoferul, care putea să raporteze stăpânului?

Spre a-i micșora vina, sau chiar pentru a-i justifica actul de prudență, fie el lașitate, voi accepta ideea că procedând așa urmărea nu să se ascundă de acel stăpân al mașinii, ci să nu-i încurajeze inițiativele, îndreptățindu-l să creadă despre ea că era o femeie ușor accesibilă.

Chiar dacă ar fi judecat întocmai ca mine, Alioan nu putea să sune la ușa ei, ar fi fost o abdicare, și ar fi urmat altele, o treaptă după alta; trebuia să se apere, vârsta îl obliga să fie mai exigent decât înainte, când de multe ori nu urmărise decât să se bucure de o clipă prezentă: carpe diem! Chiar dacă ar fi înțeles, ceea ce era adevărul, că ea îl dorea pe el, pe nimeni altul, îl dorea cu o ardoare mărită de atâtea întreruperi stupide, de atâta împotrivire a soartei și acum își mușca pumnii, tot nu ar fi putut să se ducă; mai degrabă și-ar fi mușcat și el pumnii.

Alioan ieși în Calea Victoriei, cu gândul să-l caute pe comisionerul care cunoștea adresa Tiței. Era o idee absurdă, se făcuse ora zece, când nu se mai vedea un comisioner pe stradă; și apoi cum l-ar fi putut trimite tocmai sus

de tot pe calea Rahovei, când era primejdia să-i sară în cap toți vecinii, care nu umblă noaptea fără să aibă cuțitul în mână?

O singură ființă l-ar fi urmat fără preget, dacă ar fi fost să se ducă el însuși, Ștefania, de atât nu se îndoia, când restul în el era numai îndoială. Dar nu de ea avea nevoie, ci de făptura plăpândă, modestă și sfioasă, care plecase de la el numai în bluză și în fustă, deși era iarnă și fulguia încă. Nu luase un taximetru de jos, cum o sfătuise, poate ca să facă economie, sau poate nu îndrăznise să se urce într-o mașină atât de luxoasă. O văzuse de la fereastră, cum se ducea la vale, pe Calea Victoriei, să ia tramvaiul, îmbrăcată subțire și învăluită în fulgi de zăpadă. N-avea să afle decât primăvara, că zăcuse două luni la spital, cu amândoi plămânii aprinși, ajunsese acasă udă și înghețată, seara avea patruzeci de grade, agoniza, cu un zâmbet ciudat pe față, un semn inconștient de durere și bucurie. Era exact ora când Alioan căuta un comisioner, pe Calea Victoriei. Nu putea să uite cum plângea ascunsă la pieptul lui, fiindcă n-avea douăzeci de bani să plătească tramvaiul, la clasa a doua. Dar se dusese la clasa întâi, el îi dăduse nu o sută de lei, ci un teanc, cât apucase între degete, fără să le numere. Acum regreta că nu îi dăduse tot portofelul.

În fața la „Capșa” aștepta mașina roșie, al cărei bot agresiv sugera începutul unui salt de panteră. Instinctiv se uită pe fereastra restaurantului și printre draperiile netrase decât pe jumătate îl văzu tocmai pe acel Persu, care stătuse între el și Ștefania, tot drumul, de pe malul lacului până aproape de strada Batiștei, împiedicându-i să spună o vorbă. Motorul mașinii mai era cald; spera ca șoferul, care aștepta la volan, să nu-l recunoască. Deodată își dădu seama că nu avea umbrela, rămăsese pe podeaua mașinii, unde o trântise Ștefania. Era a doua oară când își uita umbrela, din cauza unei femei; mai înainte nu o pierduse niciodată. Desigur că Persu avea s-o găsească, avea să-l întrebe pe șofer. Și pe urmă?… Ștefania îi spusese doar atât: „Mașina e la dispoziția mea toată ziua, dimineața mă așteaptă în fața casei.”

Persu tocmai se ridicase să plece, era singur, oberul și chelnerii îl înconjurau, Alioan îl văzu cum străbătea restaurantul, printre mese, răspunzând la saluturi. La ușă, două garderobiere îl așteptau, una pregătindu-se să-i țină paltonul, alta cu fularul alb și cu pălăria de fetru negru în mână. Era un bărbat din cei cărora femeile socotesc că ar fi o prostie să li se împotrivească. Deși subsecretar de stat de peste un deceniu, nu avea sau nu părea să aibă mai mult de treizeci și cinci de ani, se bucura

de un mers suplu, de o statură armonioasă, destul de înalt ca să se remarce în orice societate, și era înzestrat cu o frumusețe virilă, un brun cu trăsăturile bine marcate, cu o față prelungă, energică dar nu lipsită de căldură, cu ochi de un verde sumbru care se aprindeau la vederea unei femei frumoase. Iar când zâmbea, făcând gropițe în obraji, de o gingășie feminină, în contrast cu fizionomia autoritară, devenea irezistibil chiar pentru cei care nu-i purtau simpatie.

În această privință, lui Alioan îi era indiferent, nu-l invidia pentru nimic, nici pentru trecerea lui la femei, căci nici el nu se simțea mai prejos, nici pentru averea care îl punea printre oamenii cei mai bogați din țară, lăsându-l la o parte pe domnul Pretoreanu, de altă categorie. Deoarece nu ducea lipsă de nimic și putea să-și satisfacă toate dorințele, Alioan ignora bogăția altora, mai ales când nu știau s-o folosească. Se cunoșteau destul de bine, exista între ei chiar o oarecare prietenie, dar cam protocolară, ceva îi împiedica să-și spună pe nume.

Cât o privea pe Ștefania, chiar dacă era adevărat că nu o lega nimic de el, Alioan nu se îndoia de ceea ce avea să urmeze; nu putea să fie ea o excepție. O mașină pusă la dispoziția ei toată ziua nu însemna nimic din partea lui Persu, probabil nu avusese când să-și desfășoare toate forțele. Existau în București bărbați onorabili, cu merite recunoscute, care locuiau în casele unor neveste înzestrate de el pe când nu erau măritate. Pe unii i-am cunoscut eu însumi, am stat la masa lor, am ciocnit paharul, după ce îmi arătaseră toate odăile, chiar dormitorul, lăudându-se cu mobila, cu argintăria, cu candelabrele și covoarele. Toate, până la vitrina cu bibelouri scumpe și până la frigiderul din oficiu, obiect încă rar pe vremea aceea, erau darurile lui Persu. Oare ar fi fost posibil ca vreunul din ei să nu știe? Și dacă știau, cum puteau să locuiască în casa făcută de altul? N-am zâmbit cu îngăduință, deși ar fi fost reacția cea mai înțeleaptă; am plecat repede din acele case, și n-am devenit mizantrop numai datorită altor oameni, în al căror cămin mai sărac, m-am simțit purificat, chiar dacă vinul lor era acru.

Ajuns acasă, Alioan rămase o bună parte din noapte în fața telefonului. În unele clipe credea că ar fi fost dator s-o cheme pe Ștefania și s-o prevină că o pândea o primejdie; nu aceea de a se lăsa cucerită ceea ce n-ar fi fost rău decât dacă urma o dezamăgire; e riscul tuturor femeilor, oricât ar fi de precaute sau de norocoase, și dintr-atât nimeni cu mintea întreagă nu se sinucide. Primejdia ar fi fost să se creadă că succesul ei viitor i-l datora lui Persu; acesta lansase multe vedete, de la tragediene, sau prime balerine,

până la actrițe de revistă; finanțase spectacole, angajase parteneri renumiți, care să le mărească prestigiul, plătise decorurile și costumele, organizase aplauzele, cu oameni care pe atunci alcătuiau ceea ce în lumea teatrului se numea „claca”, iar la sfârșit inundase scena cu flori, aruncate din toate părțile. Unele din protejatele lui, fiindcă aveau cu ce, izbutiseră să-și facă un nume care se mai ține minte și astăzi; altele, cum se ridica de pe ele mâna protectorului, intrau în umbră, un timp mai rămâneau pe linia de plutire, apoi cădeau la fund atât de istovite și descurajate că nu mai erau în stare nici să se zbată, ca orice om pe cale să se înece.

Am cunoscut una, atât de frumoasă cum la vârsta mea de atunci nu mai văzusem alta. Era o fetișcană de mahala, să fi avut șaisprezece sau șaptesprezece ani, o minune de basm căreia i se spune zână; zâna însă este numai o închipuire, doar ce-o atingi, piere, pe când ea se bucura de o întrupare pământeană în continuă devenire, căci de la o zi la alta se făcea mai frumoasă. Când o descoperise Persu, atinsese desăvârșirea; acest cuvânt mă scutește de altă descriere.

Venea pe la redacția lui Jordie, se așeza pe un fotoliu, în hol, credeau toți că aștepta pe cineva și o lăsau în pace; portarul n-o întreba ce caută, venea multă lume la ziar, cu treabă sau fără treabă. Avea o față gingașă, atât am apucat să bag de seamă, încolo nu era decât un nod de fată, nu ajungea cu picioarele la covor, rămânea loc de o palmă. Până ce deodată, într-o lună sau două, picioarele i s-au lungit de părea un miracol, i s-au rotunjit șoldurile, i s-a subțiat talia, i-au crescut sânii de rupeau bluza. Într-o bună zi am văzut-o râzând, își râdea ei însăși, cuprinsă de o bucurie secretă, își umezea buzele, făcându-le să lucească, își arăta dinții, albi, fără știrbitură sau pată. Poate atunci simțise că era frumoasă; dar tot n-am înțeles ce căuta la redacție.

Mă mir că în zilele acelea n-a văzut-o Alioan; el umbla cam totdeauna cu capul în nori, însă cobora repede pe pământ, cum trecea pe lângă o frumusețe. Înseamnă că a fost un făcut, să treacă pe lângă ea și să n-o vadă.

A descoperit-o Persu, într-o seară când venea să-l viziteze pe Jordie. S-a dus drept la ea și-a întrebat-o:

— Cine ești tu? Cum te cheamă?

Ea s-a ridicat în picioare și n-a putut să-i spună mai mult decât numele: Crista. El a apucat-o de mână, i-a ridicat brațul în sus, descoperindu-i subțioara, care și ea era o ispită, cum stătea acolo, ascunsă sub mâneca bluzei, și-a învârtit-o ca pe manechine, s-o vadă din toate părțile.

Știa să se uite.

— Vrei să te plimbi la șosea cu mașina? a întrebat-o.

— Vreau! a răspuns ea, repede.

Ai fi zis că pe el îl așteptase. Persu n-avea atunci decât treizeci de ani, și pe unde trecea, femeile rămâneau cu capetele întoarse. Lăsând la o parte frumusețea ei, pusă repede în valoare, acea Cristă nu are prin ce să ocupe un loc în povestire; ca să fie ținuți minte, oamenii trebuie să și vorbească, să lase în urma lor o idee, părerea lor despre lume, sau măcar despre lună și soare. Ea nu avea nici o idee, despre nimic, și de-ar fi avut, nu putea s-o exprime. Era bănuită că ar fi proastă, dar nu exista o dovadă sigură, fiindcă știa să tacă din gură, nu-și dădea părerea nici măcar despre un pantof sau o rochie.

Cu această însușire, a muțeniei, îi recunosc dreptul de a fi existat pe lume, fiindcă altminteri era fermecătoare. Nu-i fusese greu lui Persu să o stileze, să pună pe ea îmbrăcămintea cea mai potrivită, parfumurile cele mai rare; merse până acolo încât îi comandă unul personal, la o casă celebră din capitala Franței, realizat pentru ea în exclusivitate. Era unul din bărbații care își puteau îngădui orice fantezie, oricât de extravagantă.

Un comediant renumit prin eleganța manierelor, consilier permanent al lui Persu, o învăță pe Crista cum să meargă în saloane, cum să coboare o scară, ceea ce am spus mai demult ce important este pentru o elegantă, cum să întindă mâna femeilor și bărbaților, cum să zâmbească unora și altora. Pentru rest, Crista era învățată de la natură să nu deschidă gura decât pentru o exclamație, sau ca să râdă la o vorbă de spirit, după ce vedea că râde toată lumea; dar atunci râdea cu atâta convingere, încât ai fi spus că ea dădea tonul. Nu mă pot abține de a repeta că i s-ar fi cuvenit orice atenție și orice recunoaștere, fiind desăvârșită în frumusețe. Poate că a fost creația cea mai reușită a lui Persu, ceea ce mă face să cred că a și iubit-o, altfel nu i-ar fi consacrat atât de mult din prețiosul timp al unui ministru.

Ceea ce a urmat și a dus la catastrofă nu s-a datorat unei ambiții a Cristei, cum a crezut societatea, ci însuși protectorului ei, dornic s-o scoată și mai mult în evidență.

Există în orice bărbat înclinarea să arate lumii frumusețea care îi aparține; îl conduce un sentiment de orgoliu, și îl înțeleg, și îl admit, când nu provine dintr-o orbire prostească; am întâlnit și asemenea cazuri, triste mai ales când era vorba de prieteni. Dar chiar când împăunarea este întru totul justificată, ea poate să fie adesea primejdioasă; o femeie expusă

ostentativ spre a fi admirată își poate pierde caracterul. Cu aceste considerente nu pledez pentru reintroducerea seraiului în viața modernă, cred însă că e bine să se păstreze măsura în toate.

După ce se consultă cu comediantul, pe care oamenii din epocă îl vor recunoaște cu ușurință, Persu hotărî s-o scoată pe Crista în fața publicului. Pentru aceasta amenajă o sală de teatru, într-o fostă tipografie; un arhitect priceput izbuti să-i dea o înfățișare cochetă, cu pereții îmbrăcați în mătase ciclamen, cu baghete de lemn aurit, în formă de romburi, ceea ce dintr-un hău făcea un salon intim, și dădea spectatorilor satisfacții personale, de parcă fiecare din ei ar fi fost invitații frumoasei actrițe. Aceasta era acum cunoscută, cu mult înaintea primului spectacol; afișe în culori, după o splendidă fotografie făcută la Julietta, puteau fi văzute pretutindeni, pe panourile de publicitate, pe ziduri, pe garduri, pe geamurile tramvaielor, apărea în reclamele de la cinematograf și pe prima pagină a revistelor ilustrate, pe lângă anunțurile zilnice de la radio. Sub fotografie scria: „Crista strălucește alături de Job Dinulescu, în spectacolul cutare…” Fără numele de familie, actrița necunoscută părea a se impune ca o vedetă de mult consacrată; numele comediantului, pe care cine vrea poate să-l schimbe, cu popularitatea lui extinsă în toată țara, era o garanție. Câteva ziare apucară să comenteze ironic apropierea celor două nume, însă amuțiră repede. Rămaseră afișele, împrospătate încontinuu.

Între timp, comediantul făcea repetiții cu Crista. Faimosul hebdomadar franțuzesc „L’illustration”, publica un supliment în format mic, cu piese de teatru, din imensul repertoriu al sălilor bulevardiere, rămase atracția Parisului până și astăzi. Nu înțeleg de ce aceste piese erau socotite superficiale, am citit în tinerețe pe puțin două duzini, toate câte mi-au căzut în mână, și niciuna nu a fost o dezamăgire. Nu m-au pus pe gânduri, ca „Fedra” sau „Cidul”, însă am găsit în ele o intrigă totdeauna ingenioasă, vie, strălucitoare și cu atât spirit că mi-au trezit invidia; regretam că niciodată n-aș fi putut scrie una, care să se apropie de ele măcar până la jumătatea distanței.

Din acest nesecat repertoriu, lectura permanentă a comediantului, cu atât mai profesionistă cu cât nu avea alta, el alese o piesă într-un singur decor și numai cu două personaje; e ușor de înțeles că era scrisă pentru teatre sărace, dar mai greu de presupus că în schimb necesita actori impuși publicului și iubiți de acesta. Acțiunea putea să nu fie luată în seamă, piesa exista prin

strălucirea dialogului, un schimb de replici spirituale, atât de rapide că dădeau amețeală.

Neavând intenția să fac din Crista un personaj, mă mulțumesc să rezum urmarea, pe care cred că o poate presupune oricine. De la prima repetiție, Job Dinulescu își dădu seama că picase în cea mai primejdioasă cursă din câte cunoscuse în viață. Meseria lui era să lanseze actrițe netalentate, frumoase întreținute cu ambiții. Mai bine sau mai rău, reușise întotdeauna. Acum, prima oară își dădu seama că se încurcase; singura scăpare era să recurgă la artificii; Crista, fermecătoare cât își ținea gura închisă, la prima vorbă devenea ceea ce era la origine, o fată de mahala, incultă și nestrălucită la minte. Lipsită de orice instrucție, nu făcea deosebire între semnul de întrebare și cel de exclamație, nu putea să pronunțe nici cea mai scurtă replică, deși ar fi avut o voce plăcută, aceea care îl înnebunea pe Persu, când îi gângurea la ureche cuvinte fără sens, nelegate unul de altul, ca în vorbirea copiilor de leagăn, prematur maturizată, cu adaos de căldură feminină.

La conservator se învăța odată, nu știu dacă se mai folosește și astăzi aceeași formulă, în câte feluri se pot pronunța două cuvinte puse unul lângă altul, „Ion învață”, fără alt semn decât punct la urmă. Se poate pronunța întrebător sau exclamativ. Dar între ele, câte nuanțe! Mi se pare vreo zece, dacă nu mai multe: uimire, nedumerire, îndoială, stupefacție, ironie și așa mai departe, adjectiv după adjectiv, lăsând la urmă imperativul: Ion, învață!, cu subtextul: „că de nu, te ia mama dracului!”, sau altfel, mai blând și mai dulce: “că-ți dau o prăjitură, dragul mamei!”

Crista ar fi trebuit să se nască încă o dată, și într-o altă zodie, ca să înțeleagă ceva din toate acestea. Job Dinulescu îi reduse replicile la jumătate, la un sfert, la o duzină, până ajunse să facă din propriul său rol un monolog, pe care partenera îl puncta cu un surâs sau cu o exclamație. De comun acord cu Persu, comanditarul, în loc de un decor făcu zece, să rupă monotonia; adăugă muzică de fond, o orchestră de șapte persoane, pe atunci neexistând posibilitatea de a înregistra sunetul pe bandă magnetică. Sufletul lui Persu se răcise însă, începea să-i fie silă de el însuși și de viață; totuși nu lăsă lucrurile la jumătate, pe lângă o seamă de păcate, avea o fire loială; o îmbrăcă pe Crista în rochii scumpe, câte una de fiecare tablou, capodopere ale unei desenatoare prea renumite.

În sala ciclamen, cu baghete ca de aur, cu fotolii comode, adânci, elastice, îmbrăcate în pluș galben, în foșnetul rochiilor de mătase și-n

parfumul inedit care venea de pe scenă, publicul asista satisfăcut și amuzat, ca la o expoziție de mode și un concurs de frumusețe. Este adevărat că fata se mișca frumos, săptămâni în șir, în repetiții care durau de dimineață până noaptea, Job Dinulescu o pusese să umble pe scenă cu o carte voluminoasă în creștet, ca la Comedia Franceză, modelându-i astfel mersul, până la a-l face aerian, ca un zbor de pasăre, parcă fără atingere cu pământul. De asemeni se așeza cu grație pe scaun, rochia, înfoindu-se, îi dezvelea genunchii și coapsele, stârnind ispite în public, iar când își punea picior peste picior, cu o mișcare lentă, cei din primele rânduri puteau să-i vadă și chiloții, desigur asortați cu rochia.

Fură motivele pentru care biletele se vândură cu ușurință până în a doua săptămână, Persu însă dispăru din prima seară, ieși înainte să se lase cortina. Claca dădu tonul aplauzelor, florile umplură scena; văzându-se singură la sfârșitul spectacolului, Crista se duse acasă cu taximetrul. Avea un apartament mic dar extrem de elegant pe care i-l dăruise Persu, împreună cu mobila, în blocul de pe Calea Victoriei unde la parter era magazinul de coloniale și bodega Dragomir Niculescu, foarte la modă. Credea că își va găsi protectorul acolo, casa însă era goală; avea consemn drastic să nu-i telefoneze acasă, fiind însurat, ceea ce nu-i ascunsese. Nu se putu înfrâna, călcă inconștientă porunca și când îi răspunse un glas de femeie – ar fi putut să fie al subretei, nu al nevestei, îi adresă o înjurătură trivială.

Persu o abandonă pentru totdeauna. După zece spectacole, când rețeta la casă începuse să scadă, Job Dinulescu, rămas stăpân peste teatru, ceea ce era mai puțin câștig și mai mult pagubă, învioră încasările pentru alte câteva zile, scurtând și decoltând până la indecentă rochiile partenerei, lăsând-o în unele clipe cu bustul gol în fața publicului, care într-adevăr avea ce să vadă.

Nu-i de mirare că în perioada aceasta nu se mai ducea noaptea acasă, ci rămânea la Crista, adaptată ușor la situația ei nouă. După ce nu mai venea nimeni la teatru, urmă o fază nouă, primul spectacol de acest fel în România, rămas secret și pentru publicul obișnuit și pentru poliția de moravuri. În fața unor oameni aleși pe sprânceană, cu un preț de intrare piperat, Crista își lepădă veșmintele pe scenă, unul câte unul, până ce rămânea goală cu desăvârșire, ca în striptease-ul apărut mai multe decenii după aceea.

Restul decăderii ei nu l-am urmărit, am aflat câte ceva după ani de zile: măritată cu un pictor fără talent, sinucis în ziua când ea năștea o fetiță;

internată la spitalul de boli mintale, după o îngrozitoare criză nervoasă, când se aruncase în fața unui autobuz, cu copilul în brațe.

Ce s-a ales de fetița ei n-am știut niciodată; pe Crista am întâlnit-o pe stradă și n-aș fi recunoscut-o dacă nu oprea oamenii să le spună că jucase la teatru în zece rochii și pe urmă în pielea goală; m-a oprit și pe mine, m-a cuprins groaza când am privit-o de aproape, era o epavă, jigărită și jerpelită. Mi-am amintit-o pe fetișcana de la redacție, îmbobocită sub ochii noștri, până ce ajunsese să-și desfacă toate petalele, într-o înflorire desăvârșită, și m-am gândit că viața făcuse cu ea o barbarie. Era nedrept ca frumusețea unei femei să fie un motiv de pedeapsă. Dacă ar fi fost o fată oarecare, drăguță și cumințică, nu i se cerea mai multă minte ca să învețe o meserie onestă, să se mărite după lege, să aibă copii și să ducă o viață fericită, chiar dacă bărbatul mai întârzia câteodată la cârciumă și-o păruia fără motiv când venea beat acasă.

Ce bine ar fi fost pentru ea s-o întâlnească Alioan în locul lui Persu! Nici el nu putea să fie idealul pe care și-l visează o fată, ar fi rămas numai o aventură, dar din acelea care nu rănesc sufletul, ci lasă o amintire frumoasă; pe urmă, orice fată poate să-și înceapă, cu încredere și cu zâmbetul pe față, adevărata viață care i-a fost destinată.

M-am gândit adesea la Tița, nu știu ce viață ar fi dus ea mai departe, dacă nu murea repede; poate o viață grea și nefericită, dar sunt sigur că niciodată nu s-ar fi aruncat în fața autobuzului, cu un copil în brațe. Căci, oricât de târziu, până la vârsta când omul își pierde memoria, ea, oricât de chinuită, găsea în trecutul ei un motiv să zâmbească: amintirea săptămânii cât stătuse goală în patul lui Alioan, sub lumina caldă a radiatorului electric din perete, cu fața în sus, cu mâinile sub ceafă, satisfăcându-și din plin dorința ancestrală a neamului ei de a putea să se odihnească, fără grija zilei și fără să se gândească la zilele următoare.

Acele zile aveau să rămână neuitate și pentru Alioan, mi-e destul, drept dovadă, însemnările lui, făcute poate în joacă, schița unei poezii, de pe foaia de hârtie aflată acum asupra mea, tot ce a rămas de la el, dintr-un maldăr de manuscrise. În cele câteva versuri aparent frivole, am simțit poemul de dragoste visat de el în zilele acelea, când de la masa lui de lucru vedea în lumina radiatorului o muză mică și ignorantă, inconștientă de inspirația pe care putea s-o transmită trupul ei de figurină antică, parcă descoperit la Tanagra; o muză nu poate să fie uitată. Și chiar dacă mă înșel, ceea ce nu vreau să cred, chiar dacă mai târziu gândul lui s-a dus în altă parte, o țin eu

minte în locul lui, gata să i-o restituie neatinsă când ne vom întâlni toți trei pe lumea cealaltă.

După ce stătu la îndoială până aproape de ziuă, Alioan nu se decise să-i telefoneze Ștefaniei și s-o prevină că Persu putea să-i influențeze succesul într-o măsură care ar fi compromis-o, făcând lumea să creadă că îi datora totul lui, meritul ei fiind minimalizat și pus la îndoială; i se părea cu atât mai posibil să se întâmple așa cu cât cântecele ei și interpretarea, atâta cât putuse să-și dea seama ascultând-o o singură dată, erau discutabile fiind cu totul neobișnuite, ușor să trezească și entuziasmul, și dezaprobarea, după legea muchii de cuțit, atât de nepătrunsă.

El nu știa că în cele șapte zile cât stătuse închis în casă, fără să citească ziarele, Ștefania cucerise toată țara, mii de scrisori soseau zilnic la radio, lumea voia s-o asculte și s-o cunoască, fotografia ei apucase să apară pe pagina întâi a revistelor ilustrate, și era doar începutul a ceea ce avea să fie o ascensiune triumfală, pe care Persu nu mai putea s-o influențeze.

Când află toate acestea, a doua zi, căci în ajun nu văzuse pe nimeni din redacție, avusese numai convorbirea cu Jordie, pe subiecte atât de grave, în sufletul lui Alioan se născu un sentiment nou, greu de presupus la un om ca el, dar nu fără explicație. Cunoscuse bine lumea de scenă, în marea ei majoritate cu morala aservită succesului. Știa, ca și mine, ceea ce am apucat să spun mai din vreme, în legătură cu alt subiect, declarațiile cinice sau și mai mult, nerușinate, ale unei celebre actrițe de film, din Franța, că și acum, când n-ar mai fi avut ce treaptă să urce, nu pregeta să se dezbrace în fața oricărui om care putea s-o pună într-o lumină și mai puternică, indiferent cine ar fi fost el, de la producător și regizor, până la autorul materialului de reclamă și nu doar atât, dar nu spun mai departe. Alioan, deprins cu această lume, chiar dacă nu era chiar atât de cinică încât să se mărturisească public, înțelegea că pentru succes, sau de teama tracului, sau a nenorocului, oamenii erau dispuși la concesii. Își închipuia că în Persu Ștefania căuta omul care s-o lanseze și s-o susțină; chiar dacă nu o aproba, admitea că era o necesitate fatală și poate chiar legitimă; el, unul, n-ar fi acceptat rolul de protector, deși nu-i lipseau mijloacele să și-l exercite.

Nu știa cât de sălbatică era mândria Ștefaniei; acceptase protecția domnului Pretoreanu fiindcă era un om mai presus de bănuială; dar, în contradicție cu actrița pomenită mai înainte, ar fi refuzat orice ajutor care ar fi obligat-o la o concesie; era gata oricând să se întoarcă la grădinărie, să

umble în picioarele goale, să meargă la piață cu legumele și poate s-ar fi simțit chiar mai fericită.

Acum Alioan constata că Ștefania nu avea nevoie de nici un sprijin, și atunci Persu, cu insistențele lui, al căror scop nu trebuia pus în discuție, reprezenta pentru ea altceva decât un mijloc de parvenire, fie el imoral și cinic. În fața acestei surprize, nu se mai simți gelos, sentiment de altfel inavuabil pentru el și totodată nejustificat, fiindcă niciodată nu oferise și nu ceruse credință; în schimb se socotea frustrat și îl urî pe uzurpator, împotriva vechii lui concepții despre drepturile și datoriile partenerilor în dragoste, după care vinovată ar fi fost numai Ștefania; pe ea nu putea s-o sancționeze mai rău decât scoțând-o din cauză, punând-o în afara oricărei sentințe, ca pe o ființă inexistentă.

Am spus că pentru Persu nu simțise niciodată invidie; nu-și dorea nimic din ce-i aparținea, nici avuție, nici situație socială, se socotea mai presus de el în această privință; iar de vreun merit al lui nu auzise, decât acela de expert în economie, negustător cu alte cuvinte. O clipă regretă că nu-l preocupase niciodată gândul să aibă un automobil, deși ar fi putut să-și ia unul din cele mai prestigioase; ar fi preferat o trăsură, cu doi cai de rasă, însă îi trecuse vremea; rămânea la mijloacele sale. Pe Ștefania o cucerise cu o privire. Oare ei, care văzuse în ochii lui cerul, nu i se părea ridicol că Persu umbla toată vara cu pălărie și purta mănuși (de piele „Napa”) tot timpul, chiar pe caniculă? Cel mult și-o scotea uneori pe cea din mâna dreaptă, și o ținea cu stânga; nu ca să-i fie mai răcoare, ci fiindcă i se părea un gest elegant, fără să știe că îl practicau fanții de mahala, veniți să se plimbe pe bulevardul Elisabeta, prin fața cinematografelor, unde era mai multă înghesuială și se găseau femei să-i admire; Calea Victoriei reprezenta altă treaptă, când ajungeau acolo vedeau că bărbații distinși își țineau mănușile în buzunarul hainei, bine chitite, ca de la prăvălie.

De la ură, Alioan se pomeni răsărindu-i în minte gândul răzbunării; mai bine zis, al pedepsei. Dar pentru ce vină? Căută mult în minte până ce găsi un motiv, aroganța; Persu merita o umilință. Se gândi că ar putea face un denunț la Comisia pentru controlul averilor; în redacție, unde domnea legea indiscreției, se știa că mare parte din bunuri le agonisise în ultimii zece ani, de când era sub-secretar de stat la ministerul cu caracter economic.

* * *

Nu-mi aduc aminte exact când, poate puțin înaintea celui de al patrulea deceniu, ieșise o lege, uitată cu timpul, privind posibilitatea ca averile dubioase să fie controlate de o comisie specială și, după caz, confiscate în folosul statului: instrumentul principal care punea în mișcare acea comisie era denunțul. Drept recompensă, denunțătorul primea o parte din valoarea averii confiscate; să ne închipuim ce tentație! Mai ales că, după lege, denunțul nedovedit nu se socotea calomnie. Era un abuz, desigur, care arată exasperarea legiuitorului în fața matrapazlâcurilor de tot felul, în esență furt din avutul public.

Or fi fost mai mulți denunțători, unul însă devenise celebru în epocă; de alții parcă n-am auzit vorbindu-se; îl chema Florescu, nu era săptămână să nu-i apară numele în ziare, măcar o dată; poate avea și altă meserie, dar n-o mai practica, își petrecea tot timpul între sediul comisiei și tribunale. Vizați puteau să fie și unii negustori, și unele întreprinderi, pentru evaziune fiscală, sau alte nereguli bănești greu să poată fi dovedite, dat fiind că falsurile le făceau oameni de meserie, unși cu toate alifiile, și pe deasupra în bune relații cu Administrația financiară. Clienții grași erau însă oamenii politici, foști miniștri, și alții, cu funcții înalte, cei care au în mână, cum se spune, pâinea și cuțitul. Deși nu prea m-au interesat aceste daravele, nu-mi era greu să înțeleg cum făceau avere învinuiții, fără să-și verse sudoarea frunții, cu o semnătură, o aprobare nelegală, o concesiune oneroasă pentru stat, scutiri de vamă, de taxe și câte altele. Ceea ce primeau se numea comision, deși nu era decât bacșiș, ca să nu ne ascundem după deget; cred însă că nimeni nu admite un asemenea cuvânt, când e vorba de milioane.

S-ar putea să greșesc, e vina mea dacă n-am luat aminte, dar parcă, în afară de învinuiri, n-am auzit de o avere cu adevărat confiscată. Celebrul Florescu nu s-a pricopsit, și-a uzat pantofii de pomană, bătând drumurile cu denunțurile în servietă. Unii au sfârșit prin a-l crede un maniac, ceea ce poate că și era, la urma urmelor.

Dacă Alioan ar fi transformat în realitate gândul lui de o clipă, s-ar fi putut ca Persu să fie primul client serios al justiției. Dar în a doua clipă l-a cuprins rușinea că îi trecuse prin minte o asemenea josnicie, căci n-o putea socoti altfel, de vreme ce nu pornea dintr-un sentiment de onoare civică. Oricât era de nepăsător în viață, și cu cele bune și cu cele rele, amintirea acelui gând nedemn, fie că durase o singură clipă, l-a urmărit multă vreme.

Nu-i nevoie să-i analizez mai adânc simțămintele, le-am trăit eu însumi odată, și, oricât ar fi de hazardat, și oricât de urâtă judecată mi-ar atrage,

socotesc că a venit timpul să le dau pe față. Eram în tinerețea mea, în stația de tramvai de la cinematograful Aro, pe la ora unsprezece noaptea, iarna, cu ger și cu viscol. Tramvaiul, cu traseul schimbat astăzi, întârzia să vină, mă pătrundea frigul și paraponul, întârziasem la un spectacol și numai la două sute de metri depărtare locuia o prietenă, care dacă n-ar fi fost măritată, sunt sigur că nu ezita să mă primească în casă, la căldură. Bărbatul ei, nu prea stimabil, avea o conștiință încărcată cu fapte pedepsite de lege, ce-i drept numai proiectate și neaduse la îndeplinire. Era în vremea vigilenței neobosite dintr-o epocă trecută, când se ridicau cu ușurință oamenii din casă, după miezul nopții, să fie duși la anchetă, pentru vini adevărate sau presupuse. E drept că n-aș fi putut în nici un caz să pun în practică gândul pe care mi-l băgase în cap gerul, viscolul și întârzierea tramvaiului. N-aș fi știut cum să procedez, nu cunoșteam un număr de telefon unde să fac o reclamație atunci, noaptea, și chiar dacă aș fi făcut-o, urmarea nu putea să fie imediată; rămâneam în orice caz obligat să aștept tramvaiul, sau dacă nu, s-o iau la drum pe jos, ceea ce ar fi fost groaznic, cu vântul în față. Dar gândul a existat, și chiar dacă a durat numai o clipă, mă rușinează și astăzi, fiindcă a putut să-mi treacă prin minte. Adaug, ca să-mi ușurez conștiința măcar în parte, că victima mea nu putea păți mai mult decât să stea o noapte la poliție, în timp ce eu mi-aș fi încălzit oasele.

Capitolul 23

Cadrilaterul. Carelia. Previziunile lui Jordie cu privire la peninsula Scandinavă, încă o dată ridicole. Iarnă grea, 1940—41, dar nu fără mondenitate. Ce făcea, inconștient, lumea civilă în acea iarnă. Primăvara: ocuparea Danemarcei, invadarea Belgiei și Olandei; „la drôle de guerre” se transformă în război de-a binelea. Venirea lui Churchill în locul lui Chamberlain; o rază de speranță. Înfrângeri după înfrângeri. Retragerea de la Dunkerque, o victorie greșit luată drept înfrângere a aliaților.

Anul nou, 1940, venise cu zăpezi mari și cu neliniști. Neliniștea începuse mai dinainte, din 1933 bunăoară, dar un om cu simț politic și cu darul previziunii ar fi putut să se aștepte la ele încă de la terminarea războiului, încheiat cu pacea controversată de la Versailles, care lăsase multe națiuni nemulțumite. În afară de Germania și de alții, nemulțumiți erau și ungurii, care plângeau după Transilvania, spunând: „Nu, nu,

niciodată!” Și Bulgaria, care voia Cadrilaterul, dar râvnea la toată Dobrogea, până în Delta Dunării. Abia îmi sfârșisem copilăria când umbla un cântec privitor la vecinii noștri de peste Dunăre, pentru a căror cauză comună cu a noastră, luptasem la Plevna și socoteam că ne poartă prietenie. Încă de mult numeroși bulgari veneau la noi din primăvară până în toamnă, să lucreze la grădinarii, cu pricepere; în timp, unii se statorniciseră pe pământul nostru, se însuraseră cu femei de ale noastre, își făcuseră casă și trăiau în prietenie cu românii. Din cântec nu mai știu decât două versuri și jumătate: „Crește usturoiul, Noi dorim (sau grăbim) războiul, Contra României…” Credeam că-i o glumă. Mai târziu, când dădusem Cadrilaterul, mă întorceam dintr-o încercare de-a ajunge la Adrianopole, în Turcia, unde erau inundații catastrofale și mă trimisese *Pasul Istoriei* să văd cu ochii, pentru știința cititorilor. S-a făcut că turcii nu m-au lăsat să trec și m-am întors de la frontieră cu coada între picioare.

Deși venise iarna iar eu nu aveam nici șubă, nici căciulă, plecasem pe o vreme de toamnă, încă frumoasă, m-am hotărât să iau frigul în piept și să-mi schimb drumul, să fac un ocol prin Cadrilater, ca să văd cum stătea treaba acolo după plecarea noastră. Am ajuns seara cu trenul la Bazargic, care acum își schimbase la iuțeală numele în Dobrici. Ce-am băgat de seamă îndată, toate firmele erau scrise în bulgărește, cu litere chirilice și se vorbea românește doar pe ascunse.

Peste noapte s-a pus pe ninsoare, a doua zi calea ferată era îngropată în troiene, imposibil să mai circule trenul. Am rămas imobilizat acolo patru zile, într-un hotel încălzit ca vai de lume, de la a cărui fereastră vedeam calcanul unei case cu vreo două etaje, pe care scria mare, în românește: „Farmacie”. Probabil nu se găsise o scară atât de înaltă, ca să se urce zugravul. O bună parte a zilei mi-o petreceam în gară, așteptând știri despre deszăpezirea liniei. „A plecat un plug de la Stara Sagora, mâine are să fie aici, și are să se deschidă circulația trenurilor”, spunea șeful gării. A doua zi am aflat că plugul, la rândul lui, se înzăpezise curând după plecare.

Nimeni nu se uita urât la mine că nu cunoșteam limba țării, socotelile noastre cu Bulgaria erau limpezite, urma pacea și prietenia. În sala de așteptare a gării, cu o sobă de cărbuni care răspândea miros de locomotivă, în vreme ce locomotiva adevărată, care mă adusese acolo, troienită afară mirosea a zgură rece, un grup de soldați bulgari vorbeau însuflețiți între ei, aruncându-mi câte o privire ferită. Unul, care știa românește, și aflase că așteptam să plec în România, a găsit că e omenește să-mi spună ce vorbeau

ei, nu urmărea deloc să mă necăjească, dimpotrivă, își închipuia că-mi va face multă plăcere: „Dacă își pune mintea cu Dobrogea, în două zile cavaleria noastră ajunge la Tulcea!”

După încă două zile n-am mai avut răbdare, am tocmit o sanie și am plecat prin troiene la Negru Vodă, stația de frontieră, unde nu era ninsoare, și trenul românesc aștepta legătura din Bulgaria, deși se vedea că n-are pe unde să vină. Drumul cu sania durase patru ore, eram înghețat și mereu întorceam capul să văd dacă nu ne ajunge din urmă cavaleria. Deși stăpânul saniei îmi dăduse o șubă groasă de oaie, cu miros de târlă și mă învelise cu pături, gerul intrase în mine până în măduva oaselor; de aceea, mare bucurie am simțit văzând aburul care scăpa pe furtunul caloriferului, la vagonul din urmă al trenului nostru, aflat în gară la Negru Vodă.

Dar m-am repezit prea departe, încă n-am ajuns cu povestirea până acolo, parcă simt nevoia să termin mai repede, să trec peste un an de tristețe, deși nici anii următori nu au să fie mai veseli. Cronologic eram cu o iarnă înainte, cădea o ninsoare bogată și îmi închipui cum putea să ningă în Finlanda. Acolo toate erau albe, pământul, lacurile, pădurile și soldații care țineau piept armatei sovietice. Alioan avusese dreptate, în istmul îngust al Careliei nu se puteau desfășura multe trupe, ca să intre în Finlanda ca în mămăligă. Soldații finlandezi, cu halate și glugi albe peste uniforme, făcuți una cu zăpada se deplasau repede cu schiurile unde era mai multă nevoie, puneau mitralierele pe afete și deschideau focul; rafalele lor se amestecau cu rafalele viscolului. E greu să te ferești și de glonț, și de zăpadă spulberată. Decembrie, ianuarie și februarie, finlandezii au rezistat, ca albinele care păzesc urdinișul.

Unii credeau că era o tactică, Uniunea Sovietică nu voia să-și arate forțele. Alții susțineau, dimpotrivă, că aveau tancuri de carton și le lipsea forța de luptă, lipsindu-le și generalii. Jordie se prefăcea că uitase previziunile lui, că până în primăvară rușii au să fie la Atlantic. Alioan uitase de-a binelea previziunile lui inverse, acum adeverite.

Lumea urmărea încordată și uimită lupta inegală. În acel timp, Franța și Anglia s-au gândit să intervină, pornind un război total; atunci am auzit prima oară dându-se cuvântului această întrebuințare, extinsă apoi pe tot pământul, de la Atlantic la Pacific; mai ales în Pacific!

Cele două mândre țări au protestat ce-au protestat, pe urmă și-au văzut de necazurile lor, că aveau destule, și nimeni n-a sărit în ajutorul Finlandei, care în martie a trebuit să încheie pace, poate nu atât obosită, cât sastisită.

Aceste întâmplări se vor învăța odată în istorie, peste un secol sau peste un mileniu, cum învățăm noi astăzi războiul de la 1870, sau cel al romanilor contra dacilor; deocamdată lumea contemporană le-a uitat, sau dacă mai ține minte câte ceva din fapte, sunt sigur că nu mai știe ce sentimente i-au trezit ele atunci, în primăvara anului 1940, când veneau nenorociri din toate direcțiile.

Un timp armata lui Hitler stătuse în repaus, în afară de aviație, care bombarda Londra. Nimeni nu mi-a explicat atunci de ce nu bombarda și Parisul; că doar nu i-o fi fost milă de Notre Dame și de Luvru! Iar dacă ar încerca să mă lămurească cineva astăzi, nu l-aș crede, l-aș întreba: „De unde știi? Și de ce nu mi-ai spus mai devreme?” În Franța făcea mai multă treabă armata lui Goebbels, coloana a cincea, care îndemna și educa oamenii să nu se grăbească în a fabrica tancuri și tunuri, iar mai târziu să nu se folosească de ele. Istoricii pot să spună verzi și uscate; Alioan, de la care am învățat multe, socotea că propaganda a fost cauza principală a înfrângerii fulgerătoare suferită de Franța.

Până atunci, odată cu venirea primăverii, s-au petrecut și alte fapte, în aparență fără legătură între ele, cum susținea Jordie; Jak Musiu nu-și dădea părerea, răsufla greu din cauza astmului. În realitate, o faptă o pregătea pe alta, aș fi înțeles și eu. Dar mai întâi am auzit de la Alioan, care poate avea darul să descurce ițele politicii în somn, ziua fiind ocupat cu treburi neserioase, după cum îl acuza Jordie. Acesta, în opinia multora, trecea drept mintea cea mai luminată, având în același timp talentul de a-și spune gândurile cu claritate, și curajul de-a le dezvălui, chiar dacă se punea rău cu guvernul. Oamenii cinstiți, sau naivi, fie-mi cu iertare că îi numesc astfel, nu știau că guvernele plăteau mai bine pe cei care le puneau bețe în roate, decât pe cei care le cântau în strună; orice stăpân păstrează un dispreț ascuns pentru lingușitori și slugarnici, chiar atunci când îi folosesc spre a trage foloase.

În ziua de 9 aprilie, eram în biroul lui Jordie, când secretarul de redacție a venit alarmat cu o telegramă Rador, agenția română de informații pentru presă, care anunța că Hitler își debarcase trupele în Norvegia. În prima clipă, Jordie a avut reacția naivă să ascundă telegrama, ca să n-o vadă și Alioan, aflat de față. Pe urmă și-a dat seama că nu depindea de el ca știrea să rămână secretă, ar fi publicat-o celelalte ziare. Astfel că restitui telegrama secretarului de redacție, ca să-i dea titlu și s-o trimeată în tipografie, iar el

se apucă să-și scrie articolul de a doua zi; subiectul, bineînțeles, era debarcarea.

Alioan, în fața lui, descifra titlul, citind literele de-a-ndoaselea, ca tipografii: „Era de prevăzut!”

— Ce era de prevăzut? întrebă, făcând pe naivul.

Jordie prevăzuse cu totul altceva, dar ceea ce se întâmpla acum, recunosc că n-ar fi putut să-și închipuie decât mințile prăpăstioase. E adevărat că Hitler ocupase cu puțin mai înainte Danemarca, sub cuvânt că urmărește s-o protejeze. Contra cui? Și îi ceruse cineva ajutorul? Era limpede că voia să aibă o bază de atac împotriva Angliei. Dar Norvegia?

Prin tradiție, Norvegia era o țară neutră, n-avea să intre în război nici de o parte, nici de alta, beligeranții nu puteau să facă mai bine decât lăsând-o în pace. Ocuparea ei ar fi putut s-o prevadă cel mult fabricanții de tunuri și economiștii, nu strategii, decât dacă se consultau cu primii. Prin portul Narvik, aflat în partea de miazăzi a Norvegiei, între fiorduri adânci, greu accesibile fără colaborarea localnică, se exporta, în cantități uriașe, minereul de fier, adus din Suedia, marea producătoare. În acel punct, teritoriul norvegian este foarte îngust, până la frontiera suedeză trenul nu face mai mult de o oră, și de acolo înainte, minele nu sunt departe.

M-am aflat la Narvik, mult după ce se terminase războiul, ale cărui urmări fuseseră cu totul îndepărtate. N-am avut timp să mă duc în Suedia, să văd minele, văzusem înainte câte ceva mai important pentru mine, și apoi voiam să știu nu cum se extrage minereul, ci cum se transportă. În plus, locul în sine era interesant, citisem cărți, urmărisem și unele filme documentare, mi-ar fi părut rău să nu văd teatrul unde se petrecea acțiunea. Desigur că aș fi vrut să descopăr urmele cizmelor nemțești, pe unde călcaseră; poate undeva rămăsese uitat un drapel cu zvastică; ar fi fost interesant să descopăr în port un mineralier găurit de torpile și culcat pe o coastă, un submarin, un distrugător, căci s-a dat acolo o grea bătălie navală; ajunsesem prea târziu, se măturase, am găsit un oraș curat, liniștit și pașnic; un muzeu al războiului sărac, ar fi putut să lipsească.

În schimb am văzut un munte de minereu, cenușiu-roșcat, drept în mijlocul orașului, unde îl descărcau trenurile, să fie dus pe vapoare. Nu știu dacă Hitler, însoțit de urmașii lui Krup se duseseră și ei acolo, poate că da și atunci înseamnă că s-au felicitat, strângându-și mâinile și bătând din călcâie. Cu atât minereu puteau să fie nimiciți toți inamicii Germaniei, lăsând la o parte America, în acel timp încă neațâțată.

Norvegia a încercat să reziste invaziei, dar nu era pregătită. Și apoi, coloana a cincea lucrase și acolo din vreme, țara avea partizani ai nazismului, puterea a căzut în mâinile lor, având de căpetenie pe unul, Quisling, care la sfârșitul războiului a trebuit să dea socoteală. Numele lui, atunci și chiar după aceea, uneori și astăzi se folosea și se folosește spre a ilustra ideea de trădare; după cum se vede, războiul face să crească numărul cuvintelor; dacă ar fi să mi le amintesc pe toate și să le enumăr, aș mai adăuga măcar o fasciculă la enciclopedia vremii.

Cinci luni și mai bine, după victoria din Polonia, armata germană, în afară de aviație, nu făcuse altă treabă decât instrucție ca în vreme de pace. Unii credeau că este sleită, că Hitler, deși tuna și fulgera la radio împotriva aliaților, secundat de Goebbels cu articolele lui insultătoare, pierduse inițiativa, nu știa încotro să apuce. Deși atunci nu și-a dat gândul pe față, ci îl cunoșteau doar intimii, cel mai dezamăgit era Mussolini. Dar tot el a devenit cel mai înflăcărat admirator al lui Hitler; după fulgerătoarea ocupare a Norvegiei, a ținut discursuri zgomotoase, l-am văzut la jurnalul cinematografic vorbind și gesticulând cu pumnul, în balconul palatului Veneția, de la Roma, și după fiecare tiradă așteptând minute în șir, cu fălcile strânse, cu bărbia împinsă dominator înainte, să primească aplauzele și uralele unei mulțimi delirante care, înainte de orice, se bucura de soarele primăverii.

Pentru noi, aici, iarna trecuse în liniște, fusese zăpadă bogată ca în iernile copilăriei, mai existau sănii cu cai, care mergeau de la Piața Victoriei până la vila Minovici sau chiar până la Băneasa. În fiecare sâmbătă erau baluri, mai multe, și tot nu avea loc toată lumea; începeau aproape de miezul nopții și țineau până la ziuă. Înaintea lor, pe la ora opt sau nouă erau serate dansante, pentru o lume mai modestă și mai cumpănită, ceea ce nu înseamnă că lipseau toaletele elegante și setea de petrecere. Iar și mai devreme, pe la patru după-amiază, tineretul mergea să danseze la matineuri, așa se numeau, deși dimineața era de mult trecută. Am cunoscut oameni care se duceau la toate trei, la un matineu, la o serată și încheiau cu balul, până la ziuă.

Unele din sălile unde se făceau aceste petreceri mai există și astăzi, altele au căzut la cutremure și bombardamente și toate mi se pare că sunt uitate, odată cu vremea lor nu prea îndepărtată, de care parcă ne desparte mai mult de un secol. Ultimii supraviețuitori ai neobosiților dansatori din trecut își târăsc astăzi picioarele prin Cișmigiu, sau împing cărucioarele cu

nepoții; aceștia deocamdată merg de-a bușilea, dar într-o zi au să danseze și ei la matinee, serate și baluri, sau cum s-or mai numi ele în viitor, lăsând la o parte cuvântul chermeză, care și-a avut timpul de glorie până ce și-a trăit traiul.

O altă lume mergea la schi, mai puțină ca astăzi, alcătuită îndeosebi de cei care voiau să fie văzuți, pe pârtie, în costume elegante. Schiorii adevărați se duceau în munți, unde o parte din ei își rupeau picioarele sau cădeau victime avalanșelor de zăpadă. La Cazinoul din Sinaia se câștigau sute de mii de lei și se pierdeau milioane; nimeni nu se gândea la soldații de pe linia Maginot, înghețați în adăposturile betonate. Dacă s-ar fi dus toți acasă, să petreacă sărbătorile în familie, la căldură, situația nu s-ar fi schimbat cu nimic, îmi pun mâna în foc, dar nu fiindcă la fel susținea și coloana a cincea. Ci fiindcă era cu adevărat „la drôle de guerre”, cuvântul e chiar al franțujilor, nu l-a născocit inamicul.

Cât privește iarna mea, a trecut în neliniște, fiindcă trăiam într-o lume mai bine informată decât publicul; or fi fost colegii mei strategi de cafenea, or fi avut păreri caraghioase cu privire la mersul războiului care stătea pe loc deocamdată, în schimb cunoșteau și istoria omenirii și firea oamenilor. Ei știau, și astăzi le dau dreptate, că atâta timp cât Polonia va fi împărțită și Hitler nu și-o frânge gâtul, nu va fi pace; „la drôle de guerre” se va sfârși cu orașe bombardate și oameni împușcați între șirurile de sârmă ghimpată; la camerele de gazare încă nu se gândea nimeni. A fost o lecție nu doar pentru mine, ci pentru toți cei care au vrut să audă. Cu surzii ce poți face? Și cu glumeții? Câte războaie nu sunt astăzi în lume, și câți nu le socotesc „les drôles de guerres”, fiind prea departe!

Odată cu venirea primăverii mi-am uitat îngrijorările de peste iarnă, așa e când apare soarele, nu-ți mai vine să crezi în frig și în întuneric. În acel an vremea s-a făcut repede frumoasă, a crescut iarba în parcuri, au înflorit pomii; rămâneau în urmă, ca totdeauna, trandafirii de la șosea, salcâmii și teii din curțile oamenilor. Ocuparea Danemarcii, apoi debarcarea în Norvegia n-au mai avut puterea să mă îngrijoreze, mi-am pus haine de primăvară și am ieșit la plimbare pe stradă, împreună cu mulțimea de oameni veseli. Nu prea țineam seama că se scumpeau unele; ce era de primă necesitate rămânea fix prin lege, în primul rând chiriile și pâinea. Din când în când se făceau exerciții de alarmă aeriană, pe care lumea le lua în glumă. Țin minte de o seară caldă, cu lună plină, când au sunat sirenele; nu păreau deloc sinistre, ne-au înveselit în loc să ne sperie. S-au stins luminile pe

stradă și prin case, nu se putea altfel, era lege, automobilele s-au oprit pe lângă trotuare, mulțimea în schimb a continuat să forfotească, la lumina lunii. Parcă era o seară de carnaval, mai lipseau măștile și lampioanele. În Cișmigiu perechile de tineri se înghesuiau pe bănci, sau prin boschete, fără să se mai teamă de gardienii publici, de parcă ar fi fost alarmă adevărată, când fugi la adăpost, fără să-ți pese ce fac alții. Pe străzi mulți stăteau înlănțuiți prin unghere, strângându-se în brațe spasmodic, de ai fi zis că își luau ultimul rămas-bun, înainte de moarte. Plutea o veselie de sărbătoare, puțin beată și inconștientă, și numai două luni mai târziu, când am suferit prima lovitură, râsul a înghețat pe buzele oamenilor, a urmat teama și doliul.

Până atunci primăvara a continuat să crească în frumusețe, zilele erau tot mai luminoase, au înflorit și trandafirii, iar salcâmii veneau și ei din urmă. Nu ascultam radio, nu aveam, și nici nu mi-am luat unul decât peste câțiva ani, când au început bombardamentele și voiam să aud pre-alarma, anunțată cu un ceas înainte de a suna sirenele. Devenise o obișnuință, îmi rămânea timp să-mi beau ceaiul, să mă bărbieresc, să mă îmbrac, să-mi pun cravata fără care pe atunci n-aș fi ieșit pe stradă, și când eram gata să cobor la adăpost, tocmai începea să tragă artileria antiaeriană; cred că niciodată în viață n-am mai cunoscut aceeași rutină. Într-o dimineață, când m-am dus la redacție, mai mult ca să-mi mișc picioarele, pe la ora unsprezece, am aflat că Germania intrase în Belgia și Olanda, pașnice și neutre, sub cuvânt că vrea să le protejeze. Era întocmai și întocmai ca în 1914, să nu-ți vină a crede că nimeni nu se temuse.

Pe stradă lumea mergea în liniște, de aflat ar fi fost imposibil să nu afle până la ora aceea, dar nu dădea importanță, ajunsese să creadă că războiul era o treabă neserioasă. Afișele ziarelor, puse la chioșcuri, cu titlul scris mare în capul paginii nu făcea pe nimeni să se oprească. De pe strada Sărindar, sediul celor mai multe dintre ziare nu se auzea zgomot, nu ieșeau țigănușii strigând, cu ediții speciale la subțioară.

Dar în sfârșit, faptele erau adevărate, armatele germane, motorizate, înaintau repede în două țări fără fortificații și fără obstacole importante. Regina Wilhelmina a Olandei s-a refugiat la Londra, împreună cu guvernul. Deși ocupată, țara ei nu capitulase și n-a capitulat nici până la urmă. Armata belgiană continua să lupte de bine de rău, prea slabă să țină piept inamicului. Și apoi fusese o surpriză, nimeni nu se așteptase să se repete o manevră atât de grav condamnată și nu atât de veche ca s-o fi uitat chiar oamenii fără nici un amestec în asemenea treburi.

Am pus atunci o întrebare, dar nimeni nu mi-a răspuns, nici până astăzi. Cum a fost posibilă o asemenea naivitate? Bravul sergent Maginot convinsese guvernul să facă o linie fortificată la frontiera Germaniei, și s-a făcut la fel cum făcuse și Germania, față în față, botezată cu numele unui glorios erou de legendă. Aceasta din urmă n-avea cum să fie lungită, fără să încalce teritorii străine, și nici n-ar fi fost nevoie, nemții știau că Franța n-ar fi trecut niciodată peste o țară neutră, ca să atace. Aveau ei o dovadă? Sigur că da, spiritul Franței! Dar Franța de ce n-a ținut seama de spiritul Germaniei, și să fi întins fortificațiile până la mare, urmând frontiera Belgiei, fără s-o încalce?

Odată l-am judecat aspru pe inițiatorul acestei lucrări temerare, acum îmi iau vorba înapoi, dându-mi seama cu întârziere că nu știu cum a dus el discuțiile cu guvernul. Dacă țelul vieții lui fusese ca Franța să aibă o linie de apărare, e o dovadă că n-avea încredere în tratatul de pace; tratatele de pace sunt bune până ce partea mânată de un recunoscut spirit războinic, dornică pe deasupra și de vreo revanșă, devine mai puternică decât cealaltă. Astăzi, când am judecat îndelung, cu o minte atentă la ce e rău și ce e bun în lume, nu mă îndoiesc că Maginot ar fi vrut să-și întindă fortificația până la canalul Mânecii; așa cum era ea acum, oprită la jumătate, n-avea nici o valoare, ar înțelege oricine se uită pe hartă, și ține minte trecutul. Vorba nu-i a mea, ci aparține înțelepciunii franceze: „Qui a bu, boira!”

Guvernele Franței, care din nefericire au fost prea multe în epoca premergătoare crizei, n-au scos bani pentru restul fortificației, cum n-au scos pentru tancuri și avioane. N-aveau de unde? Nu, le era frică să lipsească poporul măcar o duminică de găina de pus în oală, și măcar o dată pe zi de jumătatea de vin roșu. Sau, până să se hotărască, venea alt guvern, și lua tocmeala de la capăt.

Conducătorul Germaniei, odată ce-a venit la putere în 1933, n-a întrebat pe nimeni cât din cârnat să ia de la gura neamțului, și neamțul a mușcat în gol, strigând: „Heil Hitler!” Mai am de pus o ghicitoare: de ce au făcut nemții linia Siegfried? Ca defensivă?… Nimeni nu poate să ghicească, am să dau tot eu și răspunsul: spre a lăsa impresia că vor să se apere, nu să atace! Dacă fortificațiile lor au fost făcute cum trebuie, nu de carton sau de scândură vopsită, scopul nu era ca ele să reziste la obuze, ci fiindcă așa fac nemții toate lucrurile, temeinic, chiar și jucăriile copiilor.

Până ce trupele franceze și engleze pornite în ajutor să ajungă, regele Belgiei a depus armele, deși avea unde să se retragă. L-am condamnat, pe

urmă l-am absolvit, și tot așa, îl condamn și îl absolv întruna. E doar o chestiune de morală, altfel, cu capitularea sau fără capitularea lui, soarta războiului ar fi fost aceeași. Ba, poate, dacă ar mai fi rezistat câteva zile și trupele aliate se încleștau bine cu nemții, retragerea de la Dunkerque ar fi devenit mai grea, dacă nu chiar imposibilă. Și poate, capturând pe continent o întreagă armată engleză, Hitler și-ar fi luat inima în dinți, să debarce în Anglia. Nu spun că așa ar fi câștigat războiul, înfrângerea lui era prevăzută în zodie, dar ar fi îndurerat prea multă lume și-ar fi mărit suferințele omenirii.

În timp ce Franța sucomba și era teama să nu sucombe și Anglia, am spus cu deplină neutralitate de sentimente, deci fără ură și părtinire, că toate pagubele provocate de război ar fi reparate și toate suferințele răsplătite, dacă Hitler, odată captiv, ar fi închis într-o cușcă și dus de jur împrejurul lumii, să-l vadă oricine, cu o plată benevolă; sunt sigur că unii ar fi dat milioane. Bineînțeles, nimeni n-a vrut să mă asculte. Iar dacă faptul ar fi devenit posibil, s-ar fi opus învingătorii, socotind că era o cruzime; un ștreang de gât se admite. Din partea lui, Hitler a preferat cianura. Dar degeaba mă duc până acolo, mai sunt multe suferințe și umilințe în cale.

Un eveniment important și salvator cred eu, petrecut în timp ce Belgia încă mai lupta în retragere, a fost venirea lui Churchill la putere, în locul lui Chamberlain.

Pe acesta din urmă nu-l aveam atunci la inimă; astăzi continui să-l judec. În schimb, nu știu cum să-l mai înțeleg pe Churchill, până acum câțiva ani marele meu erou, cel care după mine a dus lumea la victorie. Sigur, alții pot să aibă altă părere; altădată i-aș fi combătut, acum îi las în pace, odată ce mi-am pierdut încrederea; căci pacea, după victorie, Churchill n-a câștigat-o decât în mică parte, restul s-a înecat în whisky.

Dar Chamberlain da, rămâne unul din vinovații felului cum a început războiul, căci ar fi putut să-l prevadă cu mulți ani înainte, ar fi trebuit să-l prevadă de când se născuse, și dacă la vârsta socotită a înțelepciunii luase în mâini soarta țării sale, mândrul imperiu britanic, se cuvenea s-o pregătească de apărare; orice om cu bun simț din Anglia știa ce-i așteaptă; războiul trebuia nu să fie amânat până în ceasul al treisprezecelea, ci început de la ora zero, adică din 1933, dacă știm să măsurăm timpul după evenimente, nu după ceasornic, care-i o mașinărie lipsită și de rațiune și de previziune.

Fac o mărturisire care unora le va părea neserioasă; până târziu în viață n-am purtat umbrelă, dar nu din cauza umbrelei lui Chamberlain, ci fiindcă

îmi plăcea să umblu cu capul gol în ploaie și aveam putere să înfrunt chiar viscolul. Când mi-am luat prima umbrelă eram în nordul Italiei, începeau ploile lungi, de toamnă, n-aveam încotro, însă mi-am spus că fiind departe de casă n-o să mă vadă nimeni. Noroc că între timp au apărut umbrelele pliabile, pe care azi le port fără grijă, fiindcă nu mai seamănă deloc cu cea rușinoasă, de la München.

Vasăzică, Germania a intrat în Țările de Jos la 10 mai; șaptesprezece zile mai târziu, Leopold al treilea, regele Belgiei, a capitulat în plină câmpie; după război, poporul nu l-a mai vrut; dar oare cum de mai avusese pretenția să domnească? Tot cam atunci, în Franța, în modul cel mai evident rămasă fără nici o speranță, Reynaud, prim ministru din martie 1940, a acceptat, sau poate chiar a dorit, să fie și ministrul Armatei. Nu era un novice; oare nu bănuia deloc viitorul? Drept consilier și-a luat pe lângă el, ca vicepreședinte de consiliu, pe mareșalul Pétain, erou din primul război mondial, pus pe lista de onoare din osuarul de la Verdun, bineînțeles printre cei rămași în viață. Când puțin mai târziu a devenit președintele Franței învinse, avea peste optzeci și patru de ani. Fără să desconsider o asemenea vârstă venerabilă, care de altfel l-a scăpat să fie pus în fața plutonului de execuție, socotesc că să fi avut câțiva ani mai puțin, n-ar fi primit.

* * *

O ultimă schimbare în conducerea armatei, mareșalul Gamelin a fost înlocuit de Veygand, care, venind cu energii noi în suflet, a încercat să reziste pe Somme și Aisne. Și cu atât, gata! a urmat Dunkerque.

De Dunkerque nu știam nimic, celelalte denumiri le țineam minte din primul război mondial, deși atunci nu mergeam încă la școală. Nu-i vina Franței că mândria unui copil de șase, apoi de șapte și opt ani, la treizeci s-a transformat într-o consternare tristă și rușinată. Învățasem geografia Franței nu la școală, ci din comunicatele de pe front și după hărțile cu stegulețe, pe care cineva, fanatic devotat aliaților marca mișcarea trupelor în exclamații de satisfacție sau în gemete de mâhnire. Atunci am înțeles că războiul nu este numai o luptă între soldați, ci și între sentimente.

Și de astă dată cunoșteam un om, nu altul decât Alioan, care urmărea mișcarea fronturilor, marcând-o pe hartă, numai că stegulețele nu mai erau puse în ace, care puteau să se strâmbe sau să-și rupă vârful, ci pe mici ventuze de cauciuc fin; era de ajuns să le apeși ușor și rămâneau lipite. Iar harta, un mapamond comandat special, prin relații, la serviciul geografic al

armatei, ocupa un perete întreg în biroul lui de la redacție. O asemenea hartă nu mai văzusem, nu era simplă cartografie, ci artă, părea o fereastră în fața căreia apărea întreg pământul, cum s-ar vedea astăzi în fotografiile luate din Cosmos, dar într-o imagine directă și clară, nefiind nevoie să fie descifrată cu instrumente speciale și interpretată de oameni cu pregătire. Până anii trecuți am tot dorit să-mi comand una asemănătoare, dar n-am găsit pe cineva să mi-o facă și am înlocuit-o cu imaginația: locul unde aș fi vrut s-o pun, un spațiu de trei metri, pe un perete, l-am lăsat gol, și când vreau proiectez pe el, prin aduceri aminte, orice doresc de pe fața pământului, cu avantajul că nimeni nu vede odată cu mine și nu știe unde mi-e gândul. Ori de câte ori un vizitator inoportun mă plictisește, îl las să vorbească, iar eu fac ocolul unui continent, al unei mări presărate cu insule, mișcând stereotip din cap în semn de aprobare. Oricine are pasiunea monologului nu se va întrerupe să-ți ceară părerea, atâta timp cât îl aprobi în tăcere.

Alioan găsise în mine asistența ideală, nu vorbeam, nu-l întrebam, priveam harta cu stegulețele. La început un mapamond întreg mi se părea inutil, faptele se petreceau pe o jumătate din suprafața Europei, restul rămânea neutru, îmi folosea numai la călătoriile mele imaginare. Așa am urmărit drumul lui Phiteas din Mediterană până în Islanda, traversadele lui Cristofor Columb peste Atlantic și drumul lui Magellan în jurul pământului. Exact pe același drum mersese aproape de secolul nostru Joshua Slocum, a cărui carte o citisem a zecea oară și o știam pe de rost, pagină cu pagină. Un an mai târziu, auzind că Alain Gerbault murise în Pacific, am căutat insula Timor, ultimul lui refugiu; era un petecuț de pământ de care n-ar fi știut nimeni. Și iată că între timp lumea aceea neutră, Asia, insulele japoneze, insulele Hawaii și întreaga Oceania, se umpluse și ea de stegulețe.

Atât de nepăsător cu treburile sale și ale lumii, Alioan avea o singură pasiune constantă, aceea de a muta steguleţele, fără să le comenteze. Nu era nevoie de nici o manifestare ca să înțeleg starea de triumf din sufletul lui, sau starea de mâhnire; îmi ajungea să văd felul cum apăsa steguleţele, să se fixeze pe hartă. Așa a continuat doi ani, până a dat la o parte steguleţul de la Stalingrad; pe celelalte n-a mai avut parte să le scoată.

După alți doi ani, când el nu mai era și mapamondul rămăsese gol în lipsa lui, am avut minunata naivitate să cred că era pace, puteam să-mi încep călătoria în jurul pământului, proiectată de multă vreme și mult așteptată.

Să nu se creadă însă că am uitat de Alioan și nu voi mai povesti prin câte încercări trecuse după ce am pomenit ultima oară de el, când o socotea pe Ștefania o inexistență, mai mult decât o dezamăgire.

Capitolul 24

În mijlocul unui cântec al Ștefaniei, Mussolini declară război Franței învinse. Glasul Ștefaniei rămâne, un discurs nu poate să-l anuleze. Pe ce însușiri există ea; încercare de analiză.

Când Veygand încerca zadarnic să mai lupte pe Somme și Aisne, pe care nu le uitasem din primul război mondial, ci mi le aminteam cu mândrie, englezii cu parte din aliați se retrăgeau prin Dunkerque, să ajungă în Anglia. Germanii au socotit această retragere o mare victorie, s-au bucurat, au bătut din palme, au băut șnaps, au țopăit și au chiuit pe plajă, crezând că toate au să meargă la fel de ușor, de aici nu le mai rămânea decât să întindă mâna și să apuce.

La douăzeci și trei de ani după acea întâmplare, am trecut și eu prin Dunkerque, m-am dus anume, cum m-am dus și la Verdun, și la zidul Atlanticului, iar mai târziu la Pearl Harbour, în Oahu, una din insulele arhipelagului Hawaii. Vechile teatre de luptă mă atrag, chiar dacă mă întristează; am fost și la Waterloo, m-aș fi dus și la Austerlitz, și la Berezina. Pe la Lodi și Arcole cred că am trecut, dar nu se mai vedeau urme.

Înainte de a ajunge la Dunkerque am trecut printr-un sătuc, numit ca în poveste „Scufița Roșie”. Mi s-a făcut milă de copilăria mea, când Scufița Roșie scapă de colții lupului; toți eroii buni scăpau pe vremea aceea, zmeul cădea răpus de Făt-Frumos, balaurului i se tăiau toate șapte capetele… Firma satului a fost făcută fărâme, casele bombardate.

Dunkerque nu era o simplă plajă de îmbarcare, cum îmi închipuisem, ci un port din cele mai mari, cu cheiuri unde puteau să acosteze zeci de nave. Pentru artilerie și aviație n-ar fi fost greu să-l nimicească, avea o mare întindere și reprezenta o țintă vitală, pentru amândouă părțile. Bineînțeles că s-a tras cu tunurile și a bombardat aviația, au fost pierderi, nu se putea altfel, dar iată, după ce atâta lume care îi iubea pe aliați și îl ura pe Hitler a strâns pumnii, a scrâșnit din dinți sau a plâns cu disperare, vin eu, care nici n-am fost martor, să spun, contrazicând istoria, că pentru aliați Dunkerque a reprezentat o mare victorie, iar pentru germani o înfrângere caraghioasă.

Fiindcă a fost cel mai grav moment de criză din acea fază a războiului, ca să nu spun din toate, și englezii, cu ai lor, au depășit-o, împotriva oricărei speranțe, chiar dacă și-au abandonat materialul, neavând nici când, nici pe ce să-l îmbarce, și au ajuns teferi pe pământul Angliei, unde în curând au fost din nou gata de luptă; iar materialul pierdut n-a fost greu să se înlocuiască.

Anglia a adăpostit atunci pe toți învinșii care n-au vrut să se predea, și au refuzat să adere la armistițiu. Ciudata insulă, atât de trainic și de indisolubil legată de Europa, ciudată prin aceea că atrage când admirația când hula, mie mi se pare că în anii aceia a jucat în istorie rolul corăbiei lui Noe, datorită căreia lumea a scăpat de potop, cu toate supraviețuitoarele înfrățite.

Dacă am scris cuvântul înfrățire, nu uit câtă zâzanie a fost și acolo, mi-e de ajuns să mă gândesc la de Gaulle, care dăduse semnalul împotrivirii, iar la eliberarea Franței i se contesta dreptul de a intra primul în Paris, odată cu trupele sale. Dar a intrat cu propria lui voie; Anglia și America au trebuit să se supună, deși nutreau alte planuri, Dumnezeu să-i înțeleagă!

Cât despre Hitler, la Dunkerque el a jucat o carte neinspirată sau fricoasă, și a scăpat din mână nucleul acelei armate care, într-o alianță uriașă, cu aproape întreg pământul, avea să-i vină de hac în cinci ani de lupte, deposedându-l de toate cuceririle și înghesuindu-l la urmă într-o groapă de doi metri, unde a ars stropit cu benzină. Astfel, Dunkerque rămâne pentru Germania prima ei înfrângere, în vreme ce Anglia și Franța sunt în drept să ridice acolo un monument al triumfului.

Atunci însă, fără să poată judeca un viitor necunoscut nici măcar de o Pithie, dacă ea ar mai exista astăzi, aliații se aflau în restriște, Londra era încă bombardată, Parisul avea să cadă în curând în mâinile nemților. Cine se mai gândea la triumf, decât fanaticii neînfrângerii, odată ce cădeau ziduri, ardeau case și mureau oameni, iar pe magnifica arteră napoleoniană, Champs Élysées, defila în rânduri strânse, bătând pasul, armata lui Hitler, cu casca până în sprâncene, că soldaților nu li se mai vedea un deget din frunte?

În acele zile, când nimeni nu se mai îndoia că Franța era înfrântă, ceea ce putea să întoarcă de-a-ndoaselea mersul pământului, mi-a fost dat să aud, cu urechile mele, în transmisie directă, prin glasul lui Mussolini, declarația de război a Italiei.

Încă o dată spun, și voi spune și pe patul de moarte, că Italia mi-e la fel de dragă ca propria mea patrie. Deși părăsiți la un capăt de lume, în calea năvălirii barbarilor și a altor vicisitudini, ceva al nostru a urmat-o de aproape, sângele și inima. Și, dacă ținem seama de circumstanțele nefavorabile, fie și aceea că nu eram înconjurați de mare din toate părțile, nu aveam marmura de la Carrara și cerul deasupra țării noastre nu era totdeauna la fel de albastru ca la Mediterană, ni se cuvin și nouă niște frunze de laur din bogata cunună latină. Iar acestea odată spuse, și după ce voi reaminti o parte din dezaprobările mele, războiul din Abisinia și actul nedemn al generalului Nobile, care și-a părăsit echipajul pe o banchiză polară, am de adăugat stupefianta declarație de război pronunțată de Mussolini împotriva Franței învinse.

Nu, și dacă n-ar fi o copilărie aș repeta pe nu până la sfârșitul rândului, sau pe o pagină întreagă, nu, n-a fost cererea lui Hitler, nici măcar o dorință neexprimată. Nu am dovezi sigure, mi se pare însă că Hitler i-a și sugerat lui Mussolini să nu intervină. Iar dacă mă înșel cu totul, ceea ce nu-mi vine a crede, înseamnă că a săvârșit o nechibzuință mai gogonată decât cea de la Dunkerque, fiindcă de atunci înainte tot timpul războiului Italia i-a atârnat de gleznă, dându-i o grijă fără de care i-ar fi fost mult mai bine.

Era o după-amiază de vară, senină, cu cerul albastru, fără o scamă, cum știam din vis cerul Mediteranei. Stăteam cu Alioan pe un balcon al redacției, și ne uitam în stradă, fără o vorbă, având amândoi sentimentele împărțite la unison, în chipul cel mai straniu, între mâhnire și farmec. În ziua aceea guvernul Franței părăsea Parisul, care nu mai avea mult până să cadă.

În 1916, când fusese aceeași primejdie, armatele de ulani se aflau la douăzeci de kilometri; eram prea mic să înțeleg ce ar fi însemnat căderea Parisului; știu doar că a fost salvat în ultima clipă, printr-o minunată manevră a mareșalului Joffre, izbândă care mai târziu, când am înțeles-o, mi-a umplut sufletul de mândrie și satisfacție.

Poate așteptam și acum aceeași minune, deși faptele se petreceau altfel, și nu mai exista un Joffre și chiar de-ar fi existat și ar fi mobilizat toate taximetrele Parisului, să ducă armata în întâmpinarea inamicului, ar fi fost zadarnic. De taximetre nici n-ar fi fost nevoie, armata era motorizată, numai că îi lipsea spiritul de luptă, coloana a cincea o subminase. Iar inamicul nu mai înainta călare, ca să-l întâmpini cu sabia în mână, într-o șarjă eroică și

disperată, cum încercase cavaleria poloneză cu opt luni înainte, să lupte împotriva tancurilor.

Nu cunoșteam Franța decât din geografie și istorie, și mai ales prin lecturi care mi-au format sufletul în tinerețe; mi-era destul însă, vedeam și simțeam totul, ca și când aș fi fost acolo. Când, în 1916, guvernul nostru s-a refugiat în Moldova, nu s-a întâmplat altfel. Nici atunci n-am văzut cum se petreceau faptele, dar mi-a fost destul să-mi închipui și să simt totul, când două luni mai târziu, ulanii veniți să se cartiruiască ne-au dat afară din casă; atunci, când Moldova era prea înghesuită și prea departe să ne retragem și noi, copiii, am înțeles, la scara vârstei mele, ce înseamnă să-ți pierzi țara.

Spre deosebire de mine, Alioan se simțea legat de Franța și de Paris prin anii tinereții, petrecuți acolo; durerea lui era mult mai mare, i se vedea pe față, abia se stăpânea să nu plângă; ochii lui, cu albastrul lor luminos păreau prefăcuți în două lacrimi opace, pe cale să plesnească, să curgă la vale și să-i ude obrazul.

În spatele nostru, în biroul cu ușa deschisă mergea radio, care din oră în oră transmitea știrile, din ce în ce mai triste. În încăperea vecină, a secretariatului de redacție, unde pe lângă știrile de la radio veneau și telegramele de presă, erau adunați mai mulți din colegii noștri, deși, de obicei, la această oră, timpurie pentru viața la o gazetă, umblau pe stradă sau își beau cafeaua la Capșa. Între glasurile amestecate am deslușit exclamații de satisfacție, sunt obligat să spun că unii se bucurau de căderea Franței. N-am să-mi explic sentimentele lor prin incultură, care era o cauză secundară, ci printr-un spirit al vremii, contagios, ca orice boală. Se năștea cultul omului puternic al națiunii alese, în purificarea căreia nu era suficientă selecția naturală, ci rolul principal îl avea mâna omului; pe acest spirit se bizuia de altfel și doctrina Arhanghelului: „să-i ucidem pe cei nevolnici”. La dictonul inițial avea să se adauge curând un al doilea, și amândouă, unite, deveniră cântecul de triumf al discipolilor: „Să-i ucidem pe cei nevolnici, să facem o țară de oameni vrednici!”

Nevolnicia Franței dovedită în epoca dinaintea războiului, guvernele instabile, comandanții armatei mutați de colo-colo, înarmarea, precară, neconvinsă, combătută, derutase pe mulți din cei care o iubeau sincer, iar incapacitatea de-a rezista în fața lui Hitler, când avusese măcar un an de pregătire, făcuseră pe unii s-o creadă o țară sfârșită, avea nevoie de o transfuzie teutonică. În țările neutre, nu puțini oameni îl socoteau pe Hitler nu doar invincibil, ci profet al vremii sale. Cei care au uitat, sau nu erau

născuți atunci, astăzi n-ar putea crede. Mai este apoi tendința acelora neangajați temeinic de o parte, să treacă de partea învingătorului, deși nu au de cules avantaje.

Nu am pasiunea competițiilor sportive, pe care le și dezaprob în multe privințe. În toată viața, deși, copil fiind, am bătut şi eu mingea, n-am fost decât la trei-patru meciuri de fotbal, dus de prieteni; fără să spun că nu mi-a plăcut întrecerea celor două echipe, m-a interesat mai mult să urmăresc reacția tribunelor; e un fenomen înrudit cu cel din vremea gladiatorilor, pe care cred ca nici sufletul cel mai criminal nu l-ar mai admite astăzi, cum se admite lupta cu taurul; luptă nu-i corect spus, coaliția împotriva bietului animal e atât de numeroasă și bine instruită încât mai degrabă aș numi-o măcel colectiv, pus pe note, ca muzica.

Nefiind de partea niciunei echipe la acele jocuri de fotbal, m-am pomenit că în sufletul meu se năștea simpatia pentru cel mai iscusit și mai puternic, fără să știu cine este, și simpatia creștea pe măsură ce adversarul se arăta mai nevolnic. (Cuvântul nu are nimic de-a face cu doctrina Arhanghelului.) În schimb, dacă mă leagă ceva de cel învins, voi rămâne lângă ei să-i oblojesc rănile, nu voi trece de partea învingătorului.

Am spus aceste gânduri cu vorbele mele, însă nu mă laud că îmi aparțin, le datorez lui Alioan, de la el le-am auzit, pline de amărăciune, în ziua când guvernul Franței părăsea Parisul, iar unii din colegii noștri se bucurau în biroul de alături. Numai considerentele privind lupta de tauri sunt ale mele în întregime, îmi iau toată răspunderea, cu riscul de-a suferi toate anatemele, care știu că nu sunt puține. Mi-e teamă că singurii mei partizani rămân taurii, ceea ce nu mă scutește de primejdia ca unul din ei să mă ia în coarne, dacă vreodată am fi față în față. Ce-aș putea face atunci decât să-i dau ultima oară dreptate?

Nu puteam să mă lepăd de Franța, deși retragerea ei, așa cum o urmăream pe hartă, mi se părea o jignire personală, pentru care și astăzi aș vrea s-o trag la răspundere.

Deodată, cum stăteam lângă Alioan, rezemați de parapetul balconului și privind în stradă, în așteptarea orei când la radio se dădeau informațiile, am observat, cât puteam să văd din profil, că lentilele opace din ochii lui căpătaseră o strălucire hipnotică, pulsau puternic dar fără ritm, sub alt impuls decât al inimii; sau poate însăși inima lui numai bătea omenește. Abia după câteva clipe de confuzie am auzit din spate, venind pe ușă de la aparatul de radio, o voce pe care la început n-am socotit-o umană, părea

alcătuită din timbre nefirești, cum azi se obțin electronic; atunci însă, mi se păreau că vin dintre aștri. Mi-e imposibil să-mi amintesc cântecul; vocea am recunoscut-o, deși încă mi se părea incredibilă; era a Ștefaniei, altfel decât o auzisem în câteva rânduri la radio.

De când mă știu, încă din vremea când am perceput cu văzul, cu auzul și cu celelalte simțuri primele imagini ale lumii, când nu cunoșteam alfabetul, iar vocabularul meu avea prea puține cuvinte, am simțit nevoia să descriu orice îmi trecea prin față sau se oprea lângă mine, și chiar ceea ce era acolo o dată pentru totdeauna și se numea natură. O imagine înregistrată într-o zi îmi apărea în ochi o lună sau un an mai târziu, fără să-și piardă nici un detaliu, nimic din formă sau din culoare, așa încât, la maturitate, când învățasem destule cuvinte și mă exersasem să le pun unele lângă altele, puteam s-o redau altora, care nu o văzuseră niciodată.

##???##La capitolul Azi sunt mai temperat în ceea ce privește posibilitățile mele, probabil nu izbutesc niciodată să refac o imagine așa cum am văzut-o cu ochii, dar această lipsă o înlătur punând în locul ei sentimentele prilejuite de ea când mi s-a întipărit în minte; e un mijloc de comunicare între sufletele și chiar între mințile oamenilor. Fără să-mi închipui că nu mi-a mai rămas nimic de învățat de aici înainte, cred că astăzi mă simt în stare să arăt altora cam tot ce mi-am pus în minte. O îndoială grea îmi rămâne, de aceea tot amân încercarea, nefiind sigur de mine în această privință, de a descrie glasul Ștefaniei. Am spus câte ceva ici și colo, percepții elementare și poate voi face la fel de acum înainte, să adaug câte o remarcă, nelegată neapărat cu cele din urmă și cu cele viitoare. Cine va citi, va trebui să facă un efort personal spre a scoate din ele o sinteză, dacă este posibil; dacă nu, să ne mulțumim și unul și altul cu atât cât am fost în stare.

Glasul Ștefaniei, exersat la început în aer liber, pe malul Colentinei, fără nici o școală decât a naturii, dacă se cultivase pe urmă în ceea ce privește expresia, prin cele două serii de exerciții, potrivite sau nu cu temperamentul ei, la doamna Strauss de la Paris, și la doamna Algeorge, de la New York, în structura lui fundamentală, oricât ar fi evoluat, păstrase la bază o zestre inițială, atât de proprie că nimeni n-ar fi putut vreodată s-o imite. Mulți ani mai târziu, când era o celebritate, un transformist italian încercase să imite pe scenă înfățișarea și gestica ei, ceea ce în parte reușise. Înfățișarea însemna o mască făcută cu meșteșug, care putea să redea chipul subiectului, dar nu și expresia; lumea se mulțumea cu atât, asemănarea era izbitoare,

provoca ropote de aplauze de la prima apariție; puțin mai târziu urma plictiseala, însă oamenii rămâneau până la urmă, să vadă, în așteptarea unei surprize sau, pur și simplu, fiindcă plătiseră biletul.

Cu gestica era mai greu, pentru bunul motiv că Ștefania nu făcea gesturi; încercase, și nu pot spune că fără izbândă, în cele câteva spectacole experimentale de la New York, de pildă în Cântecul calului. Pe urmă renunțase, ajunsese să creadă că gestul nu adăuga nimic glasului, era mai degrabă o dovadă de neîncredere în sine și de nesiguranță.

Din clipa când apărea pe scenă, până se retrăgea încet, rămânând tot timpul cu fața la public, ca să dispară între faldurile fundalului, stătea cu brațele pe lângă corp, ca o fetiță timidă, dar fără complexele atâtor actori care nu știu ce face cu mâinile. Cântecele ei, măcar o parte inedite la fiecare spectacol, împrospătate întruna cu propriile ei mijloace, reduse la instinct și vocație, narau de obicei scurte întâmplări cu tâlcuri, sau trăiri interioare cu caracter întotdeauna dramatic; niciodată, nici în momentele de încordare maximă, cu adevărat zguduitoare, nu adăuga glasului nici cel mai mic gest fizic, cu brațul, cu umărul, cu capul, atât de firesc la omul care se exprimă cu pasiune.

Mai mult decât atâta, indiferent de sentimentele exteriorizate, între duioșie și ură, beatitudine sau oroare, mimica ei rămânea neschimbată, cu ochii ațintiți într-un singur punct al sălii acoperită de penumbră; mulți spectatori, neinițiați, sau incapabili să descifreze o fizionomie enigmatică întorceau capul într-acolo, să vadă spre cine i se îndrepta privirea; poate descopereau un om, și îl priveau intrigați, convinși că au făcut o descoperire și străduindu-se s-o interpreteze. De ce i-aș învinui? Nu oricine poate să observe sau măcar să simtă când o privire se adresează neantului.

În toată cariera ei care ar fi durat mult mai mult dacă nu murea tânără, nu cântase niciodată cu acompaniament de orchestră, care, de obicei, îmbogățește vocea umană și chiar îi acoperă lacunele. Cunoscuta „cadență” din muzică, uneori scrisă, alteori doar sugerată, executantul putând s-o dezvolte după propria lui pricepere și inspirație, cred că are rostul să-i dea posibilitatea de-a arăta ce este el în stare, cu mijloace proprii, fără un sprijin din afară. Căci pe durata cadenței acompaniamentul se oprește, ca răpăitul de tobe înaintea triplului salt mortal de la circuri, lăsând solistului, fie el cântăreț sau instrumentist de concert, să-și dovedească perfecțiunea.

Ștefania nu făcea nici un efort în această privință, era naturală și simplă, ceea ce de fapt înseamnă sinceră, se bizuia numai pe glasul ei în ceea ce

privea mijlocul de exprimare, și pe simțăminte, în ceea ce privea conținutul cântecului. Venea pe scenă cu mâinile goale, ținute pe lângă corp, cum am spus mai înainte, n-avea nevoie nici măcar de un pian sau de alt instrument, fie el ascuns în culise, ca să-i dea tonul. Cântăreții își cunosc registrul și dacă nu încep cu nota justă, riscă să se împiedice fie la notele înalte, fie la cele joase.

Pe Ștefania nu o pândea o asemenea primejdie, registrul ei având o întindere nefirească în amândouă sensurile, de aceea își putea îngădui emisiunile cele mai hazardate. Însă nu fiindcă ar fi pornit la întâmplare; ea se bucura de ceea ce se numește o „ureche absolută”, însușire rar întâlnită, aceea de a identifica fără efort înălțimea oricărui sunet, fie emis de ea însăși, fie de altceva, glasul unei păsări, șuierul vântului sau bubuitul tunetului, deși uneori acesta coboară sub ceea ce poate desluși o ureche umană, și în orice caz nu poate fi notat cu semne muzicale. Este o însușire pentru care am multă admirație, mai ales când cineva poate identifica nu un singur sunet, ci mai multe deodată, suprapuse, un acord perfect sau, și mai greu, o disonanță.

Ea nu avea cum și n-avea nici de ce să-și etaleze această însușire; ar fi putut-o face obiectul unui spectacol de bâlci sau, în cazul cel mai bun, o exemplificare la conservatorul de muzică. Și apoi, fiind un dar al naturii, pe care nu trebuise să-l exerseze, aproape că nu avea cunoștință de el, și nu îi dădea importanță. Am revenit asupra lui, fiindcă îl socotesc uimitor și nu știu dacă poate fi explicat fizic, printr-o conformație neobișnuită a urechii interne și printr-o structură mai complexă a nervului acustic, plus a celulelor cărora el se adresează în creier; sau prin însușiri psihice, imposibil de a fi disecate.

Odată am pomenit de un muzician care cânta la mandolină, un instrument luat astăzi aproape în derâdere, fiind compromis în serenade periferice și exclus cu totul din orchestra simfonică. Acel virtuoz fără asemuire nu a rămas în istoria muzicii din cauza instrumentului său de exprimare, scos cu ingratitudine din uzul muzicii culte. Pe atunci nu existau aparate de înregistrare, decât placa de gramofon, atât de imperfectă că azi nu ar putea să convingă pe nimeni, cu emisiunea ei spartă și sărăcită. Rămân singurul martor care să afirm că un instrument modest, cu un număr limitat de coarde, reda sunetele unei orchestre întregi, cu tonurile și timbrele cele mai diferite, de la contrabas până la vioară; știu că mi se poate contesta competența, știu că sunetele contrabasului nu pot fi redate nici pe jumătate

de coarda cea mai joasă a mandolinei. Dar important mi se pare nu ceea ce este și ce nu este posibil, ci sentimentul care se naște în sufletul ascultătorului.

Fără a depăși timbrul uman, al celui mai perfecționat dintre instrumente, coardele vocale, atât de neegale de la un om la altul, glasul Ștefaniei putea să redea nu doar sunete, ci și acorduri, ca o orchestră. Cum astăzi prea puțină lume o mai ține minte, nu știu dacă printre ei există unul să-mi subscrie părerea, pentru altul probabil aberantă. Las la o parte instrumentele care prin construcție, clavecinul bunăoară, sau orga și pe urmă pianul pot să emită zece sunete deodată, plus cele prelungite prin pedală, ca să nu mai vorbesc de ceea ce obțin exhibiționiștii la muzic-hol, lovind în clape nu doar cu degetele, ci și cu coatele, cu bărbia, cu pieptul și cu piciorul. Mă opresc la cel mai cunoscut și chinuit dintre instrumente, vioara, la îndemâna tuturor nechemaților. În mod obișnuit, vioara emite un singur sunet; e ceea ce fac începătorii. Cu ceva mai multă școală, arcușul poate aluneca pe două coarde și reda două sunete simultane, acorduri sau chiar melodii diferite. Dar o mână dibace, un virtuoz izbutește, fără să lase impresia de artificiu, trecându-și arcușul pe toate coardele, într-o fracțiune de secundă, să obțină un acord de patru sunete sau chiar mai multe, dacă se folosește de un glisando, în clipa potrivită. Iată cum uneori o vioară sună ca o orchestră.

Mi se va spune că așa ceva nu se poate obține din coardele vocale omenești, dacă nu au suferit o anomalie, ca Ioniță Stere, bunăoară, pe care îl mutilase calul lovindu-l cu copita în falcă, și după ce se făcuse bine, îndurând chinuri, vorbea pe două orificii deodată, unul în față, care nu mai semăna deloc cu gura, și unul în ceafă; cele două sunete, puțin decalate, aveau timbre diferite. La fel s-ar fi întâmplat poate cu fiica domnului Pretoreanu, dacă glonțul de carabină nu i-ar fi distrus cu totul una din coardele vocale.

Lăsând la o parte aceste cazuri grotești și nenorocite, și trecând la Ștefania, am impresia că după un drum prin tenebre, prin infern și purgatoriu, intru pe poarta Paradisului, îi cunosc slăbiciunile și păcatele, capriciile, inconsecvențele și în esență nefericirea, dar ca întrupare ea rămâne pentru mine ceva ce nu s-a mai văzut în rai, după ce Eva a fost alungată. Ea locuia pe pământ, între oameni și era atât de pământească în gesturile sale încât adesea simțea nevoia să umble cu picioarele prin glod, prin praf și prin iarbă. Dar altminteri, făptura ei era paradisiacă.

Spre a nu mă îndepărta de ceea ce voiam să explic prin aceste rânduri, capacitatea ei de a reda mai multe sunete deodată, ca vioara, mă opresc la grumaz, locul unde se afla uimitorul ei organ de emisiune.

Despre unele femei frumoase se spune că au gât de lebădă; cine a născocit această vorbă nu a văzut niciodată o lebădă, și nu a privit cum trebuie o frumusețe feminină.

Grumazul Ștefaniei era pe măsura a ceea ce putea să emită laringele ei, fără să intre în convulsiuni, să se deformeze de vene umflate, ca al doamnei Sola Diaconescu, atunci când se pregătea, în panică, să ajungă la o notă înaltă. Am văzut-o la operă și oricâtă distanță rămânea până la scenă, mă cuprindea groaza că ar putea să facă explozie, în sunetele orchestrei, care nici măcar nu cânta un marș funebru. La Ștefania nu se simțea efortul, își păstrase de mică darul de a cânta, cum alții vorbesc, fără să tragă aer în piept ca în foale. Cât despre sunetele multiple, în măsură să deruteze pe orice cunoscător de muzică, după ce mai înainte s-ar îndoi ca Toma Necredinciosul, ele se datorau, ca și acordurile simultane pe patru corzi de vioară, pe capacitatea ei de a combina între ele triluri cu tonuri diferite, într-un ritm atât de rapid încât primul sunet mai răsuna încă în urechea ascultătorului, când revenea la el, după ce trecea prin alte trei sau patru, mai joase sau mai înalte, care deveneau astfel simultane.

Am explicat cum m-am priceput mai bine baza tehnicii ei, care bineînțeles nu era atât de simplă și nu se mărginea la cele câte am putut spune. Cântecele aș putea să le explic mai ușor, ele sunt de fapt povestiri despre fapte omenești și despre sentimente. Deși genul scurt, cum se numește în literatură narațiunea concentrată îmi este impropriu, nu l-am exersat, de mic m-au atras spațiile întinse, există oricum o înrudire între el și ceea ce practic eu de la începuturi, așa că n-ar trebui să mă apropii de o materie cu totul străină. Dar voi lăsa un timp la mijloc, am nevoie să mă odihnesc după concentrarea dinainte, și cred că are aceeași nevoie și Ștefania, deși n-a fost alături, să mă secundeze; sunt sigur însă că a simțit de la distanță încercările mele de a-i cunoaște tainele.

De un timp amuțisem, ascultam muzica, împreună cu Alioan, era un cântec pe care îl auzeam prima oară, nu conteneam să mă minunez de repertoriul Ștefaniei. Azi au apărut numeroși cântăreți cam de aceeași factură, unii mai buni, alții gângavi și toți imitatori, poate fără să știe, ai unei arte mai vechi, nu spun consumate, fiindcă arta adevărată nu se consumă niciodată. Nu-i învinuiesc că au apărut după mai bine de patru

decenii, puteau să apară și după un secol, în mileniul al treilea; păcatul lor, chiar al celor care uneori mă încântă, este că nu au făcut un pas mai departe.

— Te pricepi la muzică? m-a întrebat Alioan, în șoaptă.

Probabil căuta un martor, să-i confirme tulburarea lui din clipa aceea; fiindcă acest om atât de reținut, că i-ai fi crezut inima o bucată de piatră, avea minunații lui ochi plini de lacrimi. E o binecuvântare pentru oameni lacrimile de emoție și bucurie.

Meditam cum să-i răspund, când cântecul s-a întrerupt brusc și s-a auzit glasul crainicului: „Transmitem direct de la Roma discursul marelui conducător al Italiei, Benito Mussolini”.

Eram cu ochii pe cer ca să-mi ascund emoția trezită de cântecul Ștefaniei. Sigur, fiind în inima unei gazete, ne interesa discursul lui Mussolini; în ziua când guvernul Franței părăsea Parisul nu putea să fie un discurs de rutină, de care eram sătui și noi, și poporul Italiei, și chiar partizanii în cămăși negre, adunați în fața Palatului Veneția de la Roma. Nu mai țin minte altceva decât că Mussolini declara război Franței învinse. Din vorbele lui câteva nu le-am uitat nici până astăzi, poate fiindcă eram cu ochii pe cer și printr-o asociație prilejuită de limba italiană auzită la radio, mă simțeam parcă sub cerul Romei. „Pe cerul nostru a sunat…” Atât mi-a rămas în minte, că pe cerul Italiei sunase ceva, nu știu ce, strigătul de răzbunare, pentru Nisa, sau clopotele viitoarei victorii. Alioan s-a răsucit brusc, a intrat în birou și a închis aparatul de radio, apoi s-a așezat pe scaun și a rămas cu fața în mâini, cu coatele rezemate pe masă.

I-am răspuns la întrebarea pusă mai înainte, despre muzică, dar mai întâi vreau să fac un mic salt înainte, ca discursul lui Mussolini să nu rămână fără încheiere, dacă Alioan îl oprise înainte să se sfârșească. Deși nu spun prima oară, n-am nici un motiv să nu repet întâmplarea, de câte ori mi-o voi aduce aminte, ca să mă răzbun măcar așa că am fost împiedicat să ascult până la capăt cântecul Ștefaniei. După o declarație de război atât de amenințătoare, telegramele de presă venite de la Roma noaptea și apărute a doua zi în presă, anunțau că geniștii italieni aruncaseră în aer podul de la Ventimilia. Pentru cine nu ține minte acest amănunt geografic, și ca să-l scutesc de a căuta în enciclopedii sau atlase, precizez că podul de la Ventimilia era la granița cu Franța, care oricum nu mai avea putere să lupte. Comunicatul preciza că scopul distrugerii era să înfrâneze prea marele elan al trupelor de bersaglieri, care s-ar fi repezit să pună mâna pe Nisa, revendicarea lui Mussolini. Cerând încă o dată iertare scumpei mele Italii și asigurând-o de

dragostea mea nescăzută de când m-am născut până astăzi, nu mă pot opri de a spune că la discursul ducelui cămășile negre din piața Veneția ar fi trebuit să strige, ca în anecdotă: „Che bella voce!”

Odată împușcat de Rezistență, pe Mussolini l-au spânzurat cu capul în jos, la Milano. E moartea pe care i-o pregăteam în imaginație lui Jordie, cel mai scabros din personajele mele. Soarta mi-a venit în ajutor, făcându-l să moară, în realitate, nu mai frumos decât îmi imaginasem: doborât de cord într-un autobuz, la München, și călcat în picioare de mulțimea grăbită.

Capitolul 25

O altă reîntâlnire a lui Alioan cu Ștefania; susceptibilități stupide dar inevitabile; un om întreg nu se crede niciodată invincibil. Căderea Parisului. Salvarea Angliei. Oare Churchill și-a pierdut vreodată speranța? Semnul și semnalul Victoriei.

N-am apucat să spun tot ce aveam în minte despre priceperea sau nepriceperea mea la muzică, spre a răspunde la întrebarea lui Alioan. Pe urmă am vorbit, doar ca să rup tăcerea, fiindcă dispărând glasul Ștefaniei dintre noi, clipa devenea inutilă.

— Da, am urmărit să învăț muzică, am avut un profesor care ar fi vrut să facă din noi toți, dacă nu creatori, măcar cunoscători de bună calitate. Învățam solfegiile nu după cărțile modeste de școală, ci după albume comandate la Școala Cantorum. La paisprezece ani știam să punem pe note ceea ce ne cânta la armoniu, bucăți simple pentru început, se înțelege. Cea mai veche muzică de care îmi amintesc, analizată măsură cu măsură și explicată în toate inflexiunile ei misterioase, a fost „Ave verum corpus”, de Palestrina, atât de greu să fie înțeleasă când nu ai pregătire. „Corul pelerinilor” din Tannhäuser a fost ultima treaptă… Pe urmă a murit și am rămas al nimănuia. Am învățat singur mai departe, și mai ales am ascultat muzică. Atunci credeam că mai multă nu se scrisese… Dar, multă, puțină, ce-am auzit adineauri depășește cunoștințele mele și puterea de înțelegere; e o vrajă.

Alioan a ridicat spre mine uimitorii lui ochi albaștri, atât de expresivi în clipa aceea, cum nu i-am mai văzut decât o dată, pe patul de spital, când știa că nu mai are de trăit decât zile sau ceasuri și era în ei atâta împăcare, încât mi-a dispărut pentru totdeauna teama de moarte. Decât că eu nu doresc să ajung dincolo ca să dau ochii cu bunul Dumnezeu, ca atotcredinciosul Johan Sebastian Bach, cel mai devotat servitor al cerului, ci ca să fiu singur. Această altfel de credință am citit-o și în ochii lui Alioan, și atunci mi-am amintit că o mai citisem odată fără s-o pot înțelege, după ce oprise discursul lui Mussolini. Mă privea atât de intens, încât mi s-a stins glasul; în fața mea se petrecea o transformare extraordinară, o trecere a unui gen de materie în alta.

A întins mâna spre telefon, m-am ridicat să-l las singur, mi-a făcut semn să rămân, dar nu cu înțelesul că n-are un secret de ascuns, ci dimpotrivă, că vrea să-l dezvăluie, de față cu un martor, ca să se descătușeze, ca la spovedanie.

De aceea, nu pot spune că rolul meu de martor a fost o indiscreție. Am socotit totdeauna că relațiile bărbatului cu o femeie trebuie să rămână secrete, atâta timp cât nu sunt legitimizate, sau nu au devenit publice, prin voința amânduror părților. Cunosc multe asemenea cazuri și nu le dezaprob, după principiul adoptat din tinerețe, că tot ce-i al tău îți aparține și îi poți da destinația dorită, fără să rămâi dator nimănui o justificare. Dar cunosc și mai multe cazuri când o legătură de dragoste trebuie să rămână secretă, din felurite motive: de teama părinților, apoi a familiei, când ai una căreia nu te simți devotat cu totul, și, în sfârșit, și cel mai adesea din cauza societății care se amestecă în treburile altora, fără să le judece pe ale sale.

Alioan a făcut un număr de telefon, n-am tras cu coada ochiului să văd cifrele, cum fac unii din curiozitate maladivă sau lucrativă, acei oameni care vor să știe totul despre semenii lor, fiindcă altfel nu au liniște, sau fiindcă deținând un secret pot trage foloase. Nici n-am ascultat sunetele discului care, printr-o însușire simplă, aceea de a percepe, spontan sau prin exercițiu, timpul lui de derulare, îți poate dezvălui cele cinci cifre ale numărului. (Pe atunci numerele de telefon din București se compuneau numai din cinci cifre, dar îmi amintesc vremea, dinaintea automatizării, când aveau numai patru. Se înțelege că în altă vreme fuseseră numai trei, și chiar două, când în tot orașul nu erau instalate decât nouăzeci și nouă de posturi telefonice; nu mai vorbesc de un timp și mai îndepărtat, care rămâne o presupunere, când, fiind numai nouă posturi, ele erau identificate printr-o singură cifră, ca în micile localități rurale de astăzi: unul la primărie, altul la postul de jandarmi, dacă există, altul la Cooperativa agricolă, la Stațiunea de mașini și tractoare și la alte instituții locale, restul la notabilitățile satului. Dar am avut de-a face și cu șapte cifre, în marile metropole; mai mult decât atâta n-am auzit să fie pe undeva; o cifră în plus s-ar explica în cazul a zece milioane de posturi, care n-ar avea rost nici într-un oraș gigant, ca New York.)

Telefonul a sunat ocupat în mai multe rânduri, până ce într-un târziu s-a auzit un glas de femeie. Alioan mi-a făcut semn să iau receptorul suplimentar, pus alături. Era evident că voia să fiu martor la convorbire, dar

nu puteam să înțeleg scopul, nu mi-aș fi închipuit că punea la cale o crimă și voia să-și facă un alibi prin mine.

Am recunoscut glasul Ștefaniei, pe care un sfert de oră mai înainte îl auzisem la radio. După o exclamație ciudată, urmă o tăcere prelungită, parcă se închisese telefonul. Exclamație nu-i bine spus, aş folosi cuvântul inclamație, dacă s-ar admite, fiindcă sunetul nu provenea din expirarea aerului, reacția firească în fața unei surprize, ci din inspirarea spasmodică a omului lovit în moalele capului. Pe urmă Ștefania dădu drumul unei tirade, explicații inoportune și inutile, de parcă s-ar fi aflat într-o vină și voia să se disculpe: în realitate vorbea în neștire, ca să-și adune mințile risipite.

— Adineauri am venit de la radio, și de-atunci telefonul a sunat încontinuu…

Plecase repede, indignată, refuza să reia emisiunea întreruptă de discursul lui Mussolini.

Pe chipul lui Alioan am văzut o grimasă, am simțit că avusese impulsul să închidă telefonul; nu-mi era greu să-mi închipui ce gândea în clipa aceea, Ștefania sosise prea repede din strada Berthelot în Batiște și nu se gândea deloc că ar fi putut să vină cu un taximetru; desigur în față la radio o aștepta automobilul lui Persu, poate Persu însuși, dacă nu avea un consiliu de miniștri, sau nu era ocupat cu obligații casnice. Dar aceste gânduri le avusese dinainte de a ridica receptorul, nu le uitase o clipă de când o văzuse ultima oară; era motivul pentru care nu o mai căutase niciodată de cinci luni încheiate.

Iar din clipa când se hotărâse să-i telefoneze nu intervenise nimic nou, ea nu era nici mai bună nici mai rea decât înainte; într-o asemenea situație accepți pe cineva sau nu accepți, dar nu ai dreptul să judeci. Poate fi nedemn, este în schimb loial; cine primește o bancnotă falsă are dreptul să dea restul în bancnote la fel de false. Este legea nelegiuiților, a gangsterilor. De câte ori fusese gangster el însuși! Când luase cinic nevestele altora și pe urmă primise invitația la ospățul casnic și își frecase genunchii pe sub masă de genunchii încă înfierbântați ai femeii necredincioase. Când se ascunsese prin dulapuri sau coborâse pe scările de serviciu, cu hainele în brațe! Și cu prima lui logodnică fusese gangster, încă de la nunta ratată, când se urcase în pod cu țigăncușa de la bucătărie; și cu aceasta fusese gangster, cu toate pe care le amăgise, căci, în tăcerea supusă, chiar și o țigancă de la bucătării își face iluzii, până ce modul ei de viață devine nepăsarea. Și cu Tița fusese

gangster, când îi cumpărase o cutie cu podoabe ieftine, la care ea mai dorise și un pachet de ciocolată, ca o copilă ce era încă.

— Vreau să te văd! spuse Alioan, ca o concluzie la aceste gânduri.

De dincolo se auzi o expirație profundă, un șuier tot mai stins, golirea plămânilor până la sufocare. Alioan se făcu roșu la față, vinele de pe tâmple pulsară, ochii își pierdură culoarea. Poate urmărea să-mi arate că nu el era gangsterul, de aceea voise să fiu martor.

— Înțeleg că te inoportunez! spuse, flagelându-se cu seninătate.

Înțelegeam mai bine ca niciodată că, dincolo de visările lui leneșe, era un om puternic. Luase receptorul de la ureche, voia să-l pună pe furcă; în ultima clipă izbucni glasul Ștefaniei, pătimaș, disperat și atât de puternic încât umplea toată odaia, ca un haut-parleur, iar receptorul meu nu mai scotea sunete inteligibile, ci tunete:

— Nu, nu, nu! N-ai să mă inoportunezi niciodată! Vino, acum, repede! De cinci luni aștept să-ți aud glasul!

Era ea, cum o știam de pe Colentina, din vremea când mersese pe bicicletă până la Constanța. Cineva ar fi putut crede că juca teatru; în realitate își termina cântecul întrerupt la radio.

Alioan nu ceruse niciodată sfaturi în ceea ce privește purtarea cu o femeie. Dacă la prima lui nuntă aș fi fost acolo și i-aș fi cunoscut gândul, i-aș fi spus să se stăpânească și s-o lase în pace pe țigăncușa de la bucătărie. La fel i-aș fi spus când i-a cumpărat podoabele Tiței. De asemeni, când o târâse pe Ștefania sub draperie. Nu vreau să mă arăt altfel de cum sunt, mai temător de legile moralei curente, pe care nu le respect ca pe cele estetice; în toate trei cazurile părerea mea era o prejudecată. Și înainte de toate, nu aveam dreptul să judec; nimeni nu are dreptul să judece, atâta timp cât nu cunoaște și părerea părții celeilalte. Acum ascultasem amândouă părțile.

Cred că era prima oară în viața lui când Alioan nu avea curajul să hotărască singur. Am crezut la început că îl derutase discursul lui Mussolini, care era o agresiune capabilă să întoarcă pe dos sufletul unui om mai sensibil. Abia pe urmă, după ce plecase, m-am gândit, ceea ce era adevărat, că în nepăsarea lui, prelungită luni de zile, suferea de lipsa Ștefaniei; trecuseră împreună prin câteva întâmplări care, chiar dacă nu duseseră la nimic în aparență, lăsaseră urme neșterse. Multe amintiri din viața lui, unele tandre, duioase, altele triste sau chiar dramatice, printre ele chiar moartea unor ființe iubite erau astăzi uitate sau, și mai rău, indiferente. Drumul până în Colentina, ploaia, hainele ude, focul din sobă, noaptea în casa părăginită

n-avea să le uite nici atunci când amintirea Ștefaniei ar fi fost de mult ștearsă. Dar acum Ștefania era vie, și gândul la ea îl ardea ca o flacără; probabil cântecul de mai adineauri, urmat de o brutalitate, îi dăduse măsura adevărată a tot ce pierduse, și nu mai putea să îndure pierderea, fiindcă toate din jur acum puteau să piară. Pentru el atunci, nepieritoare era numai Ștefania.

Se ridică și se uită la mine, cu o privire atât de aprinsă încât părea calcinată; ochii lui albaștri păreau doi tăciuni care pâlpâiau înainte de a se stinge.

— Să mă duc?

— Ai vrea să spun nu?

— Da; poate mi-ai face un bine!

— Atunci du-te acum, repede. Nu te mai opri pe drum să iei flori; nu e nevoie!

Câteva zile nu l-am mai întâlnit, apoi alt timp mi-a ocolit privirea, trecea pe alături și întorcea ochii în altă parte. Abia după o săptămână, când izbutise să-și înfrâneze reproșurile, m-a întrebat cu vechea lui prietenie caldă, dar mai temător de astă dată.

— Știai?

Nu-mi trecea prin minte la ce putea să se refere, și-a dat seama că nedumerirea mea era sinceră.

— Avea casa plină de flori; orice floare a mea ar fi fost ridicolă.

Îmi făcea o nedreptate, nu mă gândisem deloc, nici n-aș fi avut timp, că era firesc să nu-i lipsească florile din casă. Înțelesul sfatului meu era unul singur, să se ducă repede, să nu interpună nici un gest între chemarea ei și sosirea lui. E inutil să caut rațiunea acestui gând, mi l-a dictat instinctul, și mă reprezintă, n-am să mi-l reproșez în nici o ocazie. Așa am socotit că trebuia să facă, așa aș fi făcut eu însumi, cum am făcut totdeauna, fără să regret vreodată.

Pe ușă găsi un bilet, scris apăsat, cu ruj de buze: „Alioan, te aștept, intră, ușa e descuiată!” Era mai mult decât părea să fie: biletul, afișat la vedere, cu ostentație, devenea o notificare, o declarație publică. Alioan nu înțelese că Ștefania își anunța independența, oricine putea să citească, și nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală.

Îl aștepta în picioare, în spatele ușii. Persu voise să-i angajeze o subretă și o bucătăreasă; la stilul lui de viață era un minimum, mai jos începea boema, pe care nu o putea concepe. Ștefania refuzase, fiindcă la rândul ei,

nu concepea stilul lui, îi făcea rău fizic, ca o mâncare indigestă. Nu apucase să-și schimbe rochia, era îmbrăcată cum venise de la radio. Când se deschise ușa, rămase înlemnită.

Câtva timp se priviră fără o vorbă. Și unul, și altul, după o despărțire care ar fi putut duce la indiferență, mai ales că existase între ei o neîmplinire stupidă, își dădeau seama că fără clipa prezentă viața lor ar fi fost goală. Aveau nevoie unul de altul, și fără să scoată o vorbă, în ființa amândurora se simțea același strigăt de dragoste.

Dar casa era plină de flori, de la un capăt până la altul, în vaze, în glastre și chiar libere, aruncate pe parchet și pe covoare, nu puteai merge fără să calci pe ele. Prezența lor nu îl crispa pe Alioan, ar fi fost sentimentul cel mai explicabil într-o asemenea împrejurare; era ceva mai grav, o mâhnire; nu-i nevoie să adaug alt cuvânt, între suferințele omenești mâhnirea este cea care uzează mai rău inima, fiindcă nu pare să aibă un termen, nu se lasă extirpată violent din suflet, ca ura sau ca iubirea, care pot fi prinse în clește și smulse, într-un moment de exasperare. Mâhnirea nu-i un munte, să-i pui dinamită la bază, ci un deșert cât Sahara, atât de calm ondulată, dar fără umbră și fără apă. O mâhnire poate să țină toată viața, mâhnirea neizbânzilor, a faptelor începute și neîmplinite.

Lui Alioan i se făcuse o sete sufocantă.

— Vrei să bei ceva? îl întrebă Ștefania.

Degeaba îi țin la distanță pe unul de altul; chiar și această întrebare, convențională în aparență, dovedea că între ei era o comunicație. Oricine, când intri într-o casă, te întreabă dacă vrei să bei ceva. Ștefaniei nu-i era gândul la acest gest ca la o datorie de gazdă, ci simțea că lui îi era sete.

Nu urmă nici o efuziune, nici măcar nu îl luă de mână, ci îl chemă s-o urmeze pe terasă. Fusese casa lui, ce-i drept, pentru scurtă vreme, și o uitase. Uitase mai ales că la etajul al șaptelea creștea iarbă, o peluză în mijlocul orașului. Dar altceva îl uimi, un timp nu înțelese nimic, i se părea că visează, în mijlocul peluzei era un cort de pânză oranj, în culoarea soarelui când răsare. Soarele coborâse după un bloc înalt, care toamna avea să se prăbușească la cutremur. Deasupra cerul începea să capete culoarea albastră de seară, cerul lui Mussolini.

În fața cortului, care ar fi părut oricui o ciudățenie pe terasa unui bloc cu șapte etaje, când era atât de firesc în realitate, ca pe orice peluză, Alioan văzu două șezlonguri în dungi multicolore, clasice; să fi fost trei sau patru,

nu i-ar fi făcut aceeași impresie neplăcută. Ștefania îi făcu semn să stea pe unul din ele, desigur al musafirului.

Reacția lui ar fi părut copilăroasă, se așeză pe celălalt.

Ștefania nu-și închipui ce avea el în minte, spuse, așezându-se natural pe șezlongul liber:

— De aici, vederea e mai frumoasă!

Poate așa era, Alioan întoarse capul și văzu cupola Camerei deputaților, alături Mitropolia, dar nu-l interesa priveliștea. În aer plutea o ostilitate, n-o provoca el, era firească. În timp ce Ștefania îi turna într-o cană de cristal oranjadă rece, din termos, o întrebă, cu o falsă indiferență:

— Aștepți o vizită? Spune-mi, cât timp ai liber. Nu vreau să plec pe scara de serviciu.

Exista în el o iritare continuă, altfel n-ar fi spus aceste vorbe, inadmisibile la un om de lume. Avea în minte o piesă de bulevard, pe care n-ar fi trebuit să și-o amintească în clipa aceea. O văzuse la Paris și apoi o cumpărase în broșură, o citea din când în când, o socotea un memento pentru orice bărbat, chiar dacă nu era încă în primejdie să devină ridicol. Chiar așa se numea, *Scara de serviciu*, și era, în felul ei minor, o capodoperă, ca atâtea piese bulevardiere, din care extrăsese una și Job Dinulescu, pentru Crista, partenera lui de ocazie. Trei personaje clasice, demoralizant de veridice, care stârneau râsul în masă, chiar și al celor condamnați să fie în cauză: protectorul bătrân și bogat, întreținuta, femeie ispititoare, apoi tânărul, amant de inimă. Când stăpânul sună la ușă, intrusul iese pe scara de serviciu. După un timp însă nu mai vrea, sau nu mai poate să suporte această umilință și refuză rolul. Femeia suferă în tăcere un timp până ce, zgâlțâită de suspine îi destăinuie protectorului iubirea ascunsă și îl vestește că renunță la ajutorul lui, oricare ar fi pierderea, neputând să trăiască fără celălalt. Nu judec urmarea, las dreptul oricui să accepte sau nu soluția piesei. O citisem și eu, dar nu o discutasem niciodată cu Alioan; era o farsă amuzantă și nu merita să fie comentată, oamenii trebuiau doar să râdă. Apoi situația nu ne privea, nici pe unul, nici pe altul, și nici nu aveam nevoie să învățăm dintr-o asemenea piesă cum să ne trăim viața.

După ce femeia plânge pe umărul protectorului până îi udă haina, acesta îi propune o soluție înțeleaptă: să facă schimb cu tânărul, să-i lase acestuia rolul de stăpân, iar el să vină din când în când, pe furiș. Ceea ce se și întâmplă, femeia acceptă propunerea, își regăsește amantul de inimă și îl păstrează, fără să-și piardă protectorul. Când acesta din urmă se află în casă,

iar tânărul sună la ușă, își ia frumușel gambeta și mănușile și iese pe scara de serviciu.

Am râs când am citit piesa, râd și astăzi dacă mi-o aduc aminte, o povestesc cui cred că ar fi bine s-o știe, dar cu tot hazul ei, o socotesc demoralizantă. Cred că replica lui Alioan nu era lipsită de legătură cu piesa, deși nu i s-ar fi potrivit niciunul din cele două roluri masculine.

Până ce Ștefania să înțeleagă întrebarea lui, și să-i răspundă, Alioan, dominat în clipa aceea numai de senzația setei, bău dintr-odată paharul de oranjadă. Pe loc, orice sentiment, și chiar senzația viscerală a setei dispăruse și odată cu ele dispăru până și amintirea întrebării pusă mai înainte.

— Mulțumesc! spuse cu politețe. Îmi fac și eu oranjadă, din aceleași portocale, dar nu e atât de bună.

Deși preocupată de alt gând, Ștefania răspunse, cu un zâmbet:

— Fiindcă eu pun și un pahar de gin la un termos.

În clipa aceea Alioan simți alcoolul în genunchi, se temea că s-ar fi clătinat dacă se ridica în picioare.

Încep prin a reproduce primele fraze ale Ștefaniei, mi se pare că esențialul trebuie să-l spună ea însăși. Mai departe am să mă folosesc de cuvintele mele, nu vreau să-i atribui o tiradă nepotrivită cu momentul și nici n-ar fi cea reală, căci o parte din gândurile ei i le-am atribuit eu însumi, fată să mă îndoiesc însă că îi aparțineau ei, și nu le pronunțase, de emoție; în această privință nimeni nu poate să mă înțeleagă mai bine decât cei care pierd un examen, deși au toată materia în minte.

— Nici o ființă vie n-are să sune la ușă, dacă ai să mai vii; niciodată n-ai să ieși pe scara de serviciu. Scara ta este cea principală, și nu regret decât că n-au făcut-o de două ori mai largă și toată de marmură. Astăzi este 10 iunie și de astă-iarnă, când ne-am plimbat noaptea pe malul lacului, au trecut șase luni și cinci zile; știu, fiindcă era 5 decembrie. De atunci, când am așteptat să mă întinzi pe iarbă, fără să țin seama că era rece și umedă, nimeni nu s-a atins de mine.

Pe altcineva poate n-ar fi reușit să-l convingă, eu, unul, n-am avut nici o îndoială. Dacă întâmplarea începută sub draperie s-ar fi împlinit atunci, înainte de a bubui carabina, poate ar fi rămas o aventură de o seară, deșucheată și oricum incompletă, nu s-ar mai fi repetat pe urmă; în asemenea împrejurări, și bărbatul, și femeia rămân cu o stânjenire, care nu se uită decât dacă este reparată grabnic, ceea ce nu reușește totdeauna.

Poate de acolo ar fi plecat cu Leonard, deși nu mai simțea pentru el nici o atracție; uneori te conduce obișnuința sau plictiseala. Oricum, zilele următoare ar fi avut altă aventură, apoi altele, n-ar fi stat să le numere. Gândurile acestea sunt extrase din vorbele Ștefaniei pe care ea însă le spusese trunchiat și nelimpede. Într-un singur timp, când nu împlinise șaptesprezece ani, ținuse la castitatea ei, dar pentru alte rațiuni decât cele curente; ea nu avea de dat socoteală părinților, și nici altcuiva, decât ei însăși; voise să se abțină spre a fi sigură că toate în trup îi sunt împlinite, ca să poată fi de la început o împlinire, să nu treacă prin chinuri și încercări nereușite, din care aflase multe, de la atâtea fete grăbite și nenorocoase, sau proaste. Voia să fie din toată inima, dăruirea ei să nu devină un sacrificiu, ci o victorie.

Victoria venise cu un an mai devreme decât își pusese în gând, trupul i-o luase înainte și îl urmase cu bucurie; fiindcă avea pentru cine, și credea nu în fericire, ci în desăvârșire. Nefericite sunt fetele care se aleg cu o dezamăgire; înseamnă că nu au găsit nici momentul, nici omul. Nenorocoase cele care rămân nedumerite; puține șanse au să se mai regăsească vreodată. Ștefania fusese fericită din prima clipă, fără să înțeleagă ce face, fără să simtă altă voluptate decât căldura trupească a băiatului ei, în noaptea rece. Fiindcă îl iubea, din seara când simțise dorința irezistibilă să-l sărute pe obraz, lângă ureche, prima ei ofrandă, pornită din suflet, fără să-și închipuie cât de mult îi participa trupul, neîmplinit încă. Și mare fusese fericirea ei atunci, să aștepte, știind că îi aparținea de pe acum lui, și nu altuia.

Alte câteva întâmplări, acum aproape uitate, pe care le acceptase din inerție, fuseseră fără prea multă emoție, de cele mai multe ori le privise cu indiferență, deși nu avea o structură inertă. Poate doar Leonard îi tulburase sufletul încă pur, fiindcă știa s-o privească, fiindcă o dimineață întreagă îi admirase uimit picioarele goale, deprinse să umble pe pământul tare, prin glod și prin iarbă, fără să se asprească și să se deformeze; el vedea atunci în ea o zeitate necunoscătoare a încălțărilor omenești din primele civilizații; ochii lui îi dădeau senzații tactile, până ce simțise a doua oară în viață nevoia să-l sărute lângă ureche; dar pe urmă nu mai știa de ce făcuse gestul care nu trezise în ființa ei nici o armonică. Declarația de iubire din dirijabilul cuprins de flăcări se adresa nu lui, ci morții; abia acum își dădea seama.

În afară de două apropieri neîmplinite, sub draperie și pe malul lacului, lângă podul de cale ferată, între ei nu fuse până acum nici o atingere; era greu de înțeles și la unul, și la altul, care aveau aceeași concepție despre drepturile omului asupra propriei lui ființe.

Ștefania se ridică să intre în casă; o clipă se opri lângă el, privindu-l în ochii albaștri; se abținu din greu să nu îngenunche.

— Lipsesc zece minute, îi spuse. Nu-ți dau reviste ilustrate să te uiți în ele, știu că nu ai nevoie.

În nici o altă împrejurare sufletul lui Alioan nu trecuse prin convulsiuni atât de complicate. Ce importanță avea că îl lăsa singur zece minute? Sau jumătate de oră, dat fiind că femeile nu au decât rar noțiunea timpului? O jumătate de oră în aerul ușor răcorit al înserării de vară, așezat în șezlong, pe iarba miraculoasă de la etajul al șaptelea ar fi trebuit să fie, la lenea lui psihică și trupească, nimic altceva decât desfătare. Îi veni un gând, și se miră de întârzierea lui, probabil se datora altei leni din el, aceea de cugetare. „Nu știu cum n-am înțeles până astăzi, se gândea, că punând pământ și iarbă la etajul al șaptelea cineva a intuit paradisul; un paradis fără iarbă nu se poate concepe. Nu contează că până la paradisul adevărat sunt milioane de ani lumină; nimeni, nici măcar sufletele morților nu pot străbate o asemenea distanță într-o singură etapă; și lor le trebuie milioane de ani lumină să ajungă; aici e prima escală, locul unde să se odihnească după plecare."

Era maximum ce putea să elaboreze gândirea lui într-o asemenea clipă; își făcuse mai mult decât o datorie față de gazdă. Odată rămas singur se gândea să plece pe nesimțite. El voise să vină, îl mânase o dorință înfrânată atât de multă vreme, că părea inexistentă. I-o trezise nu cântecul ei, ci discursul lui Mussolini; își dăduse seama în clipa aceea de răsturnare a lumii, care își pierdea bunul simț înainte de toate, că oamenii erau datori să-și plătească toate datoriile față de ei înșiși; era singurul mijloc de a mai da un sens vieții batjocorite. Ștefania i se păruse o salvare, dar se înșelase, era doar o gazdă.

Ea făcu un pas să plece, pe urmă se întoarse, îngenunche lângă el și îl sărută pe obraz, lângă ureche. Semăna cu sărutul ei de altădată numai prin impulsul care îl determinase, altminteri și senzația și simțămintele erau altele. Știa cât îl așteptase, spusese mai înainte, de luni de zile; acum simțea, în trup și în suflet, cum îl așteptase. Numai nevoia de a-și purifica pielea o făcu să se ridice, altfel ar fi rămas acolo, să nu mai fie încă o dată o piedică între ei, nici măcar cele zece minute câte îi trebuiau să se spele.

Pe terasă, deasupra ușii era un ceasornic de perete, electric, apărat de ploaie cu o copertină de sticlă. Ștefania îl montase ca să știe cât timp stă la soare, nu voia să-și brutalizeze pielea; trupurile prea bronzate, oricât ar fi de frumoase, nu mai par naturale.

Din toate câte puteau să-i atragă privirea, Alioan rămase cu ochii la minutarul care sărea rar din liniuță în liniuță. Multe ceasornice marchează numai minutele împlinite; întinderea dintre ele pare un fel de moarte. Se simțea mort el însuși, reînvia doar o secundă cât minutarul sărea la liniuța următoare. Dar se înșela, era viu tot timpul, din clipa când nu mai putuse rezista dorinței de a ridica receptorul; tot ce gândise mai înainte era o rătăcire, se afla aici, fiind singurul loc unde, când Italia declara război Franței, mai găsea o rațiune să existe în forma lui vie.

Dacă o minune se împlinește, atrage totdeauna pe alta, e legea minunilor, nu doar a nenorocirilor. Când Ștefania se ivi în ușă, ceasornicul arăta că trecuseră abia șase minute din zece. Numai o femeie va înțelege cu adevărat ce am vrut să spun cu aceste cuvinte; acele femei care cad și își julesc genunchii, alergând să nu întârzie la o întâlnire, și ajung îmbujorate, fără să știe ce splendoare înfățișează ciorapii lor rupți și sângele care le curge pe picioare.

Nu-și lăsase părul să crească mai jos de a șaptea vertebră cervicală; și-l răvăși cu o mișcare scurtă a capului; era prima ei dăruire, cine va lua aminte la acest gest și va putea să-l repete nu va avea decât să câștige!

Spre a fi sincer și cu mine și cu Alioan, în care mă întrupez pentru o clipă, nu-mi dau seama cum aș fi vrut să vină Ștefania: cu o rochie de casă, cu un cordon, fără nasturi, care se desface dintr-o mișcare? Sau învăluită într-o mantie transparentă? Sau goală de-a dreptul, spre a fi conformă cu ea însăși?

Poate altcineva în locul meu și al lui Alioan ar fi fost contrariat și dezamăgit; fiindcă adesea gândurile oamenilor o iau înaintea propriei lor rațiuni, nelăsându-le timp să reflecteze. Ștefania își pusese o rochie cuminte, de școlăriță, de pichet alb, încheiată până în gât și lungă până în dreptul genunchilor; cam așa se purtau rochiile pe vremea aceea; în timpul războiului, moda italienească a făcut să se scurteze cu câteva degete. Singura îndrăzneală era lipsa mânecilor, care însă nu lăsa să se vadă subțioara, fiindcă, brațele, ușor aurite de soare, stăteau pe lângă trup, ar mai fi lipsit să fie împreunate în față ca să amintească de timiditatea țigăncii cu podoabe albastre.

— În patul meu nu s-a culcat nimeni, spuse fără să înainteze. Dar nu vreau să mergem acolo, am un loc mai potrivit pentru noi doi, pe care ne-au apropiat și ne-au despărțit împrejurări stranii.

Veni, îl luă de mână și îl trase în cortul de pe iarbă. În corturi se încheia pe vremuri pacea, la sfârșitul campaniilor. Așa fusese la Plevna, cu Osman Pașa, amintirea cea mai apropiată, ca să nu mă duc tocmai la Cezar. Pe jos era o blană albă. Atunci se văzu că rochia Ștefaniei nu era cusută pe ea, n-avea nici copci pe umeri și în talie, ci un fermoar lung, în față, pe linia mediană a trupului; fermoarele reprezentau gusturile ei predilecte, adusese vrafuri din America; pe la noi continuau să fie o noutate, abia în curs de a fi adoptată. Rezistă ispitei de a-l mai săruta o dată lângă ureche, deși îi ardeau buzele; era gestul ei primordial, cum fusese la facerea lumii despărțirea pământului de ape. Se așeză în genunchi, dreaptă, cortul nu-i îngăduia să stea în picioare; își desfăcu fermoarul încet, până ce apăru rubinul din adâncitura sânilor. Aici se opri, restul gestului i-l lăsă lui, dacă voia sau nu să-l facă.

Alioan îi cuprinse sânii în mâini, îi apropie și-i scoase la lumină; aveau aceeași formă și aceeași culoare roză ca a florii de lotus, puțin poleită de soare; pe terasă, la etajul ei n-o vedea nimeni dacă stătea goală. Făcea a treia oară gestul acesta, fără să meargă mai departe. Îi veni gândul că era o vrajă și de teamă să nu înțepenească așa, cum se întâmplă în clipe de mare emoție, trase fermoarul până jos, dintr-o singură mișcare.

Apunea soarele, dincolo de blocul care avea să se prăbușească. Vara, crepusculul e scurt, în orașe nu se observă, fiindcă se aprind felinarele; în sate se luminează ferestrele. Observă și simte numai cine în ora amurgului se află în plină câmpie.

La etajul al șaptelea, de unde nu se vedea nici o fereastră luminată și unde felinarele abia trimiteau o reverberație, mai mică decât a stelelor, se făcu repede noapte.

— Din clipa asta, în orice clipă viitoare, să nu te simți legat de mine, spuse Ștefania, în șoaptă.

Când sunt goi, unul lângă altul, oamenii vorbesc în șoaptă, chiar dacă nu poate să-i audă nimeni. Un glas puternic în asemenea clipe ar fi o enormă vulgaritate.

— La ce-ți folosește cortul? întrebă Alioan, bănuitor din prudență.

— Când e prea cald, dorm aici noaptea. Casa e bătută în plin de soare; până spre ziuă înăuntru mi se pare insuportabil; cortul se răcorește cum

apune soarele.

— La ultimul etaj, și fără un pod deasupra, era de prevăzut; de-aceea s-au pus aparate de aer condiționat.

— Știu, dar nu suport răcoarea artificială; îmi îngheață inima. De felul meu inima mea e fierbinte. Simți?

Se ridică într-un cot să-l privească, și cu tot întunericul izbuti să-l vadă, așa cum o vedea și el, de parcă era fosforescentă, cum i se mai păruse odată, pe malul lacului.

— Abia te cunosc, nu poți descoperi un om dintr-odată, nici tu nu mă cunoști, dar când ești alături, mă simt eu, cea adevărată. Vreau să-ți aparțin: astă seară, și dacă vrei, mâine. Pentru poimâine nu-mi fac planuri. Tu, dacă vrei, fă-ți-le, poți să dispui oricând de mine. Ți-am spus, e un adevăr pe care nu l-ar crede nici un om; de când te-am cunoscut sunt castă; în cel mai deplin înțeles al cuvântului, în înțelesul că nici n-am simțit nevoia. Sunt castă prin tine; dacă n-ai fi existat tu, ar fi fost mulți, zeci, nu spun sute. Atât de castă că adineauri m-am simțit virgină, mai deplin decât prima dată, fiindcă atunci nu aveam conștiința virginității decât ca o piedică, o membrană inutilă și ridicolă, pe care, între toate animalele, o mai păstrează doar omul. Oare nu ea este geneza a două din păcatele capitale: fățărnicia și îngâmfarea? Fățărnicia fetei, care își ascunde fapta săvârșită și îngâmfarea bărbatului, care se laudă?

— Știi că mă simt îngâmfat? spuse Alioan.

— Mă bucur, dar nu mă simt fățarnică; pot să fac declarație publică. Vrei să-ți spun cum m-ai cucerit? Întâi cu ochii; când te-am văzut, am recunoscut în ei cerul, cu toate misterele lui, cu luna și cu stelele. Dar nu te-aș fi așteptat până astăzi, dacă nu ți-aș fi simțit atunci mâinile pe mine. În mâinile tale e un mister mai mare decât al cerului.

Capitolul 26

Orașe căzute în mâinile inamicului; amintiri îndepărtate. Parisul sub ocupație. Cele mai pariziene întâmplări din ziua eliberării. Drumul lung până la armistițiu, moartea a milioane de oameni. Sângerând, Parisul nu încetează să petreacă. Un general german împuternicit să semneze capitularea își pune șapca pe dușumea, ca ordonanțele, cel mai trist semn al înfrângerii.

Povestind această întâmplare, am retrăit ultima mea clipă de bucurie din vara anului. Patru zile mai târziu, trupele germane aveau să ocupe Parisul; și ce e mai trist, fără luptă.

O mare speranță îmi dădea Churchill, care devenise prim-ministru în Anglia, înlocuindu-l pe Chamberlain, pentru mine cioclul Europei. Churchill credea în victorie, fără să știu pe ce putea să se bizuie. Dar am crezut în el tot timpul războiului, chiar după cele mai grele înfrângeri, când deocamdată nu făgăduia Marii Britanii decât sânge și lacrimi. Nu uitasem că în Transvaal luptase contra burilor, poate chiar el trăsese în domnul Alcibiade, perforându-i splina și șubrezindu-l, făcându-l să moară mult prea devreme. Acum războiul burilor rămăsese departe, în urmă, îmi aminteam mai degrabă că în 1914 Churchill făcuse actul decisiv în declararea războiului.

Salvarea Angliei în războiul al doilea tot lui se datorește; am spus de mult și cu toată convingerea că i s-ar cuveni o statuie pusă pe o coloană mai înaltă decât a lui Nelson, din piața Trafalgar, de la Londra. Nu-mi place să folosesc o vorbă atât de veche și de uzată, dar nu-mi pot exprima mai bine dezamăgirea și regretul, că după ce câștigase războiul, și nu uit cu ce uriașe eforturi, omul acesta a pierdut pacea, fiindcă n-a apărat-o la fel de îndârjit cum și-a apărat patria și patriile altora; a luat pacea în glumă, cu o sticlă de whisky alături.

Când Franța era gata să capituleze, cu guvernul refugiat pe rând la Orleans, la Bordeaux apoi la Vichy, cu vestitele lui ape minerale unde atunci nu mai venea nimeni să-și îngrijească sănătatea și să se plimbe pe promenadă în haine albe, de vară, Churchill i-a propus țării învinse un pact cred că unic în istorie, și chiar dacă n-ar fi unic nu m-ar impresiona mai puțin astăzi, după cinci decenii: să facă împreună o patrie comună, Anglia să devină căminul învinșilor, cu toate drepturile celor născuți acolo, numai să nu ceară pace lui Hitler, ci să lupte până la urmă. La urmă, nu putea să însemne decât victoria.

Poate multă lume a uitat astăzi acel dramatic semnal emis la deschiderea emisiunilor de radio Londra; multă lume nici n-a știut de el, fiindcă pe vremea aceea nu era născută sau n-avea vârstă. Apoi, postul nu-l prindeai ușor, se deslușea câte ceva printre bruiaje, trebuia să ai o anumită pricepere ca să înțelegi bine și, în sfârșit, rămânea grija să nu audă vecinii, care puteau să trăncănească, nu ca să-ți facă neapărat rău, ci fiindcă așa sunt unii oameni, au mâncărime de limbă. Sufletul meu n-ar fi împăcat dacă n-aș da

lămuririle care urmează, fiindcă probabil istoria nu va socoti necesar să le consemneze.

Semnalul postului de Radio Londra, care se asculta cu ferestrele închise și cu ușa încuiată, era alcătuit din patru sunete de timpani, trei scurte și ultimul prelung, luate după prima mişcare din simfonia a cincea de Beethoven, “sol-sol-sol-mi bemol”, simbolizând destinul care bate la ușă. Sigur că nimic n-ar fi putut să redea mai bine speranța națiunilor aflate în primejdie decât invocarea destinului. Dar la origine sunetele nu erau inspirate de simfonia lui Beethoven, ci doar s-au potrivit întocmai cu muzica; în realitate ele reprezentau o literă din alfabetul Morse, trei puncte și o linie, V, de la victorie, devenită salutul aliaților, cu degetele arătător și mijlociu îndepărtate; anatomia mâinii omenești era parcă anume făcută să poată desena în aer acest semn simbolic.

Adaug altceva ce probabil lumea a uitat și istoria nu-și va pierde vremea să spună; doctorul Goebbels, ministrul propagandei lui Hitler, a încercat să deposedeze pe aliați de acea inspirație fericită și a luat pe seama Germaniei semnalul, care devenise cunoscut, și a încercat să-l transforme în lozincă proprie, deși litera V nu se potrivea cu Sieg, cum se spune la victorie în nemțește. Semnalul n-a putut să funcționeze decât forțat, și numai o vreme. În alfabetul Morse, S de la Sieg e reprezentat de trei puncte, fără linia finală, a destinului. Doi de S cu un O la mijloc, alcătuit la rândul lui din trei linii, înseamnă „Salvați sufletele noastre”, strigătul de salvare al naufragiaților. Iată ce semnal ar fi putut să-și imagineze Goebbels în buncărul unde și-a omorât copiii cu cianură de potasiu, înainte de a se sinucide el însuși. Dar n-avea cum să-l emită, și de l-ar fi emis, nu-l auzea nimeni.

* * *

Între orașele căzute în mâna inamicului, primul de care îmi aduc aminte, din copilărie, este capitala României, în 1916. În comunicatele lor, nemții spuneau că au cucerit cetatea Bucureștilor. În jurul orașului se făcuse o linie de forturi; ca arhitectură ele mai există și astăzi. Dar erau demodate încă înainte de a fi puse în lucru și nici nu se mai potriveau cu strategia timpului; de aceea au fost părăsite din capul locului, s-au scos tunurile de cetate și s-au transformat în artilerie de câmp, ceea ce, pare-mi-se, nu putea să se potrivească. În ziua când nemții au ajuns la marginea orașului, cu rațiune

sau fără rațiune armata de apărare era de mult retrasă; orașul a fost cucerit fără un foc de pușcă.

Pe atunci nu auzisem de căderea Babilonului, nici a Bizanțului, și chiar de-aș fi auzit, n-aveam de ce mă întrista, erau prea departe de mine geografic, iar în timp nici nu puteam să țin seama anilor, căci abia știam să număr până la o sută. Între orașele căzute, mai puține decât s-ar crede într-o istorie atât de lungă, mai târziu am auzit de Roma, cucerită de năvălitori veniți de la Nord, fără să întâmpine prea multă rezistență, căci capitala Imperiului se mutase la Constantinopole; când a trecut atâta timp de atunci, cum aș putea să spun eu, un om de astăzi, că mutarea fusese o idee neinspirată? Năvălitorii nu mai există, s-au asimilat, dacă nu au plecat spre alte lumi, cu farfurii zburătoare. Pe urmă, când învățam istoria Franței am aflat de Orleans, asediat și cucerit de englezi, în timpul Ioanei d'Arc; regele fetei, un papă-lapte, nu mă interesează. Parisul atunci nu exista, decât poate ca un sat, sau ca niște cătune între meandrele mlăștinoase ale Senei.

De Moscova, cucerită de Napoleon, îmi aduc aminte mai bine, dar mai degrabă prin muzică și prin legende, decât prin istorie. Cunosc astfel povestea unui tânăr și chiar chipeș ofițer francez, curier al împăratului, care bate des drumurile între Paris și Moscova, răsfățat în saloane, zburând între o doamnă frumoasă și altele, mai frumoase; toți îl socotesc un tânăr brav și într-adevăr nu știe ce-i teama, fiindcă n-a avut ocazia s-o cunoască; meseria lui e frivolitatea. Dar iată că, aflat la Moscova când începe retragerea, îi cade sarcina de sacrificiu, lui care n-a luptat niciodată, să rămână ultimul și să arunce în aer un depozit de pulbere, ca să acopere fuga armatei. Rămas singur cu feștila în mână, el care a trecut drept un cavaler fără teamă, care a povestit în saloane lupte imaginare, spre admirația doamnelor și invidia soților, știind că nu are altceva de făcut decât să-și îndeplinească datoria, ceea ce înseamnă să moară, cade în genunchi și se roagă: „Doamne, arată-mi cum să fiu erou când nu am nici un martor!" Am citit această legendă într-o carte și o țin minte din tinerețe, fiindcă în rugăciunea personajului ușuratic, văd cât de lucid poate un om să-și cunoască limitele.

Este ciudat, nu mai țin minte nimic din înaintarea lui Napoleon în Rusia, nici despre timpul petrecut de el la Moscova, în schimb am în ochi retragerea, vie și colorată puternic, dominată de albul zăpezii. Ce bine îmi amintesc trecerea dezastruoasă peste Berezina! Și chipul tragic al împăratului, cu bicornul tras pe ochi, înaintând cu caleașca (de ce nu sania?) printre luptătorii lui în restriște. Probabil scena aceasta am văzut-o într-o

pictură și atunci, bicornul, cunoscut încă de la Arcole, nu mi-a prilejuit nici o nedumerire. Dar azi mă întreb cum ar fi putut să îndure el gerurile Rusiei, fără șubă și fără căciulă? Probabil pictorul a vrut să lase posterității imaginea lui într-o costumație și o poziție marțială, (chipul tragic l-am pus probabil de la mine) cu o mână la spate, cu două degete de la mâna cealaltă petrecute printre nasturii jiletcii albe, ca o burtă de stăncuță.

Încă de mic am privit mult portretele împăratului și i-am admirat ținuta, demnă pentru eternitate. Târziu mi-a fost dat să aflu că ea se datora sfaturilor lui Talma, comediantul cel mai mare al vremii. La început îl învățase să vorbească limpede, pe înțelesul oamenilor, căci împăratul, pare-se, era cam bâlbâit din naștere, ca Demostene. Nu știu dacă i-a pus pietricele în gură, mai degrabă cred că nu, o fi întrebuințat alte metode, mai moderne; și apoi, un împărat nu suportă același tratament cu filozofii! Abia la urmă profesorul băgase de seamă că în eforturile lui de a-și controla vorba împăratul își luase obiceiul să gesticuleze dezordonat, când cu stânga, când cu dreapta, când cu amândouă mâinile, de părea o morișcă. Atunci, după ce s-a gândit serios, și cu multă pricepere, i-a pus ilustrului învățăcel o mână pe mijloc, la spate, iar pe cealaltă i-a fixat-o în față, băgându-i două degete printre nasturii jiletcii. „Asta-i poziția dumneavoastră, de aici încolo! Când simțiți nevoia să gesticulați, țineți-vă bine!”

Dar se poate ca, mai mult decât orice, retragerea lui Napoleon să mi-o amintească balada celor doi grenadiri: „Spre Franța plecară doi grenadiri, ce fură captivi în Rusia…” Abia când ajung pe pământul patriei află ei că împăratul este captiv pe o insulă, și îi podidește plânsul. Balada are și muzică; de mult n-am mai auzit-o, dar când o auzeam, atunci, demult, mi se rupea sufletul. Ce mi se pare mai ciudat decât toate, și poetul care scrisese cuvintele, și compozitorul care făcuse muzica, amândoi cunoscuți pe toată fața pământului, erau germani, nu fuseseră nici grenadiri, nici supușii împăratului.

* * *

Eram în București, la 14 iunie 1940, când căzuse Parisul; o lună mai târziu ar fi fost marea sărbătoare a Franței; a fost doliu.

Când căzuse Bucureștii, în 1916, simțeam frică. La căderea Parisului, pe care o sperasem imposibilă până în ultimele zile, m-a durut sufletul. Am văzut la cinematograf defilarea armatei germane pe Champs-Élysées și cel mai greu de suportat mi s-a părut zgomotul pașilor; poate era o amplificare

obținută pe căi tehnice, așa cum se obișnuiește și astăzi spre a spori aplauzele. Mergeau cot la cot, unii în alții, în rânduri strânse, aliniate, cu ranițele în spinare, cu căștile lor, caracteristice, le recunoșteai dintr-odată, făcute una cu capul, că nu mai erau nici capete, nici căști, ci blindaje cu nas și gură. Ordinea în care mergeau mi-a stârnit și admirația și spaima. Acești oameni triumfători în războiul lor fulger erau destinați să învingă încontinuu, și să nu cruțe!

Deși nu mă aflam acolo, ci la cinematograf, departe, m-am pus în pielea localnicilor care priveau doar cu un ochi de după perdele, lipiți de perete, căci pe stradă nu se vedea urmă de om, nici măcar un câine, sau o pisică; numai armata învingătoare.

Știu că mulți oameni s-au sinucis în acele zile, între ei un bătrân, fost portar la Institutul Pasteur, unde lucrase de la înființare, și-l angajase însuși savantul. Alții plecaseră spre sud, în bejenie, cu puținul ce puteau duce în spate, pe biciclete și cărucioare; era un alt fel de sinucidere.

Dar, dacă aș fi fost acolo, cel mai greu de suportat mi s-ar fi părut bătaia cizmelor potcovite pe granitul pavajului.

Dacă fusese o fatalitate și Parisul trebuia să cadă, m-am gândit atunci încercând să-mi astup urechile cu degetele, învingătorii ar fi fost datori, după o lege a tuturor continentelor și a tuturor raselor, să-și scoată cizmele și să defileze cu ele în mână sau în raniță, călcând cu vârful picioarelor.

Deși puține zile mai târziu s-a semnat armistițiul, războiul Franței tăiate în două nu se terminase; el a ținut cu totul, din toamna lui 1939 până în primăvara lui 1945, cinci ani și jumătate, în care timp Parisul a fost ocupat peste o mie cinci sute de zile.

Ca să rămân la bătaia cizmelor, în toate cele o mie cinci sute de zile, la amiază, o companie nemțească din regimentele de securitate, cu comandantul în frunte, călare, pornea de la Arcul de Triumf, piața numită astăzi Charles de Gaulle, și defila pe străzile orașului, ca lumea să-i știe. Lumea știa dinainte, dispărea de pe stradă iar negustorii trăgeau obloanele.

N-am să spun că toată suflarea pariziană a fost nefericită în acest timp; s-au găsit oameni care s-au dat de partea nemților, au trădat și au făcut afaceri; s-au găsit demoazele care au petrecut cu ei prin cabarete, iar mulți dintre ocupanți au declarat la sfârșitul războiului că zile mai fericite decât la Paris nu trăiseră niciodată. Ce s-a întâmplat cu acești colaboraționiști, cum li s-a spus pe nume, se știe; unii au fugit cu nemții și multora li s-a pierdut urma; alții au ajuns prin America de sud, sau prin alte locuri; la eschimoși

cred că nu s-a dus nimeni. Alții au fost împușcați, cu sau fără judecată. Femeilor li s-a tăiat părul, ceea ce nu era o pedeapsă prea gravă, ci mai mult rușinoasă; n-aveau decât să-și pună turbane sau să poarte perucă. Mai necruțător a fost în primul război mondial un om din satul copilăriei mele, a cărui nevastă, în lipsa lui, făcuse copii blonzi, ca nemții; omul nu s-a mulțumit să-i taie părul, a despuiat-o, a uns-o cu păcură pe tot trupul și a aruncat-o în uliță, să nu se mai întoarcă.

M-am oprit, și numai o clipă, la întâmplările întristătoare, dar nu cele mai grave, căci nu din niște gheșefturi făcute cu nemții și din ușurătatea unor muieruști ar fi pierit Franța; odată cu aceste crime mai degrabă frivole, s-au petrecut fapte eroice; alți oameni, care n-au vrut să se supună, au format armate puternice pe tărâmuri străine, de unde, când a venit vremea s-au întors prin văzduh sau pe mare, pe tancuri sau pe tunuri să spele rușinea. Alții s-au ascuns în tufișuri, de unde, când le-a venit bine, au lovit în armata dușmană, i-a întins capcane, au răsturnat trenuri, au aruncat în aer depozite de muniții. Mulți au căzut prinși, au fost schingiuiți, împușcați, duși în lagăre îndepărtate sau băgați în închisori de unde n-au mai ieșit niciodată.

Am să povestesc aceste fapte, chiar dacă ar fi să retrăiesc eu însumi suferința trăită de alții. Dar până atunci, fiindcă însăși căderea Parisului și defilarea Wermachtului pe bulevarde e o suferință prea mare, cred că oricine iubește Franța odată cu mine, chiar dacă ar avea multe motive, mai vechi sau mai noi să-i facă reproșuri, va fi satisfăcut să le amân pe altă dată și acum să trec de-a dreptul la revanșă, cu o mie cinci sute de zile mai devreme, ca să ne sărăm inima. Odată Parisul eliberat, va fi mai ușor să ne întoarcem la cele pătimite de el sub ocupație, căci atunci vom ști sigur sfârșitul, fapta își va primi răsplata.

* * *

N-am să scriu istoria acelei zile când divizia a doua blindată a generalului Leclerc, împreună cu o divizie a Statelor Unite, care nu putea să lipsească, dat fiind că și ea dusese greul războiului, au intrat în Paris, asupra căruia a început să fluture din nou drapelul Franței.

Era la 25 august 1944, exact ziua când rămășițe ale aviației germane, decolând de la Otopeni bombardau Bucureștii, sporadic dar nu fără a face pagube, și a băga spaima în oameni; atunci a fost incendiat și s-a mistuit până la temelie Teatrul Național, după care plângem și astăzi. Ziua bombardau cu faimoasele Stukas, care atacau în picaj, cu un urlet atât de

sinistru că putea să sperie și morții, la șapte ani după îngropăciune. Într-o zi am scăpat de unul tocmai fiindcă i-am auzit urletul și-am avut timp să mă arunc într-un gang, de unde am văzut în urma mea, cum sărea piatra din pavaj, lovită de gloanțele mitralierelor. Cel puțin o noapte, dacă nu două, câte un avion, cu schimbul, a zburat încontinuu pe deasupra orașului; se auzea huruitul motorului, și din când în când, la un sfert de oră sau și mai rar, lansa o bombă, la întâmplare, numai ca să țină lumea în adăposturi; cine ar fi avut curajul să urce în casă, când deasupra se rotea avionul? Îndurasem multe bombardamente în anul acela, erau o obișnuință, dar durau două sau trei ore, după care se făcea liniște. Atunci însă am văzut oameni atât de istoviți, că nu mai puteau să simtă nici măcar disperarea, stăteau chirciți pe betonul rece, rezemați de zidurile umede, bătrâni fără vlagă, țepoși, cocârjați, cu ochi albi, ca de sticlă, femei cu copii în brațe, strângându-i la sân să le înăbușe plânsul sau țipetele. Numai așa puteau oamenii să-și dea seama cu adevărat cât e noaptea de lungă. Infernul devenea o realitate și mai crudă, fiindcă o vedeam cu ochii, trăită, nu scrisă în versuri.

* * *

Din lunga zi a eliberării, când mai rămânea să curgă încă mult sânge până la pace, am să mă opresc la cea mai pariziană din întâmplările posibile, aceea când fetele din Paris s-au aruncat în brațele învingătorilor, să-i răsplătească, așa cum puteau ele mai bine și cu mai multă convingere.

Cu patru ani înainte, acest miraculos comandant de divizie, care și-a spus Leclerc, ascunzându-și numele adevărat, ca să nu-și pună în primejdie familia, se afla în Camerun, posesiune franceză, și după ce s-a jurat să spele onoarea țării sale, a pornit s-o elibereze, numai cu șaptesprezece oameni, câți putuseră să se adune.

La 25 august el intra în Paris, cum se jurase, cu peste șaisprezece mii de luptători, pe tancuri și automobile blindate. Această armată se adunase și se instruise în Anglia și era, cu siguranță, cea mai eterogenă din unitățile debarcate pe coasta normandă. Pe lângă francezii nesupuși guvernului care făcuse armistițiul, pe lângă cei evadați din Germania, ea cuprindea cetățeni ai Franței de peste mare, coloniile ei din acea vreme; ei nu văzuseră niciodată Parisul. Li se adăugau arabi, negri, tuaregi, libanezi, spanioli și chiar mexicani, de asemeni chilieni, veniți de peste Atlantic. Era ilustrarea cea mai colorată a coaliției mondiale împotriva lui Hitler, care, ca ultimă, disperată și iresponsabilă măsură de răzbunare, dăduse ordin ca Parisul să

fie aruncat în aer, ars până la temelie și, la nevoie, comandantul însărcinat cu îndeplinirea acestei atrocități cum n-ar fi putut s-o gândească nici Atila, să se îngroape el însuși în cenușă.

Comandantul n-a executat ordinul, el a salvat Parisul de la pieire, dar voi povesti mai târziu, acum mă opresc la întâmplarea cea mai pariziană. Nu spun deocamdată nici ce bătălie a trebuit să ducă de Gaulle la Londra și la Washington, ca lui Leclerc să i se îngăduie victoria jurată. Va trebui să mai treacă timpul, să am o stare de spirit mai calmă, spre a mă apropia de un subiect care îmi repugnă, măruntele neînțelegeri dintre șefii sau conducătorii de state, și pretendenții la asemenea titlu, când singura lor grijă ar fi trebuit să rămână înfrângerea lui Hitler.

Dar, în sfârșit, mai mult de nevoie, decât de voie, Eisenhower, comandantul suprem al armatei debarcate, i-a îngăduit lui Leclerc să intre în Paris, când el ar fi vrut să-l ocolească și să ajungă mai repede la frontiera germană. Poate că îi înțeleg rațiunea, trei milioane și jumătate de parizieni eliberați ar fi intrat în subzistența aliaților, în primul rând al celor mai înstăriți dintre ei, americanii; liniile de aprovizionare erau lungi și nevoile frontului nu sufereau amânare. Dar ce s-ar fi întâmplat la Paris fără armata aliaților, fie ea franceză, fie americană? Nici nu vreau să mă mai gândesc, mă apucă groaza, câtă lume ar fi fost împușcată, sau spânzurată ca să nu se facă risipă de gloanțe! Și poate că orașul ar fi fost cu adevărat ars până la ultima casă, iar comandantul, generalul Dietrich von Choltitz, ar fi pierit și el, îngropat în cenușă, cum îi poruncise Hitler.

M-am întrebat odată dacă marile valori ale omenirii sunt inventariate, trecute în registre, să se știe de ce bogății se bucură lumea. Lăsând la o parte acest gând, deși nu-l socotesc câtuși de puțin o utopie, m-am mărginit, adineauri, într-o pauză de două minute, să-mi amintesc monumentele mai importante din Paris, care, odată distruse ne-ar lăsa o durere inconsolabilă. Primul gând mi s-a dus la catedrala Notre-Dame și la Luvru, nu clădirea, ci cuprinsul ei, începând cu Victoria de la Samotrache. Alții pot crede altfel, nu-mi susțin părerea cu încăpățânare, mai ales că am făcut o alegere în fugă. Câte nu mai sunt pe lângă acestea, și mai departe în cartierele elegante, și la periferiile sărace, unde totuși trăiesc oameni, și sunt chiar fericiți câteodată, fie doar că au un acoperiș deasupra capului!

Oare în nopțile lui petrecute în rulota de campanie, Eisenhower, care voia să ajungă la victorie cât mai repede, și președintele Roosevelt, în fotoliul lui pe rotile care nu voia ca divizia lui Leclerc să intre prima în

Paris, deschizându-i drumul lui de Gaulle, neagreat la Washington, vor fi gândit o clipă la ce pierdea omenirea odată cu capitala Franței?

Dar, cum, necum, divizia lui Leclerc a intrat prima în marele oraș al lumii, și de Gaulle și-a impus autoritatea învingând toate adversitățile. Întâmplarea pariziană a zilei de glorie a fost că seara, fiecare luptător de pe tancuri a avut câte o fată în brațe. De unde atâtea?

Poate erau printre ele și unele care petrecuseră la fel de bine cu nemții. Nu insist, ar însemna să-mi reneg emoția pe care am simțit-o aflând cu ce elan s-au dăruit fetele din Paris celor care le eliberaseră. Cred nezdruncinat că recunoștința îl poate face pe om să dea, fără să ezite, tot ce are.

Cele ce urmează se petreceau în prima noapte după ce trupele franceze și americane intraseră în oraș, dar eliberarea era abia începută. Nemții mai aveau acolo douăzeci de mii de soldați, în stare să lupte, plus o armată de tancuri; alte două asemenea armate urmau să vină în ajutor, din ordinul lui Hitler, pe lângă avioanele de bombardament care puteau să facă ravagii. Schimbul de focuri n-a contenit toată ziua și zilele următoare; din populația orașului au fost sute de morți și mii de răniți, pe lângă cei executați în ultima clipă. Nimic din toate acestea n-au împiedicat Parisul să-și sărbătorească eliberatorii, și să petreacă. Am folosit cuvântul frivolitate, atât de greu să fie definit fără greșeală; nu-l retrag, fiindcă nici nu-l dezaprob, nici nu-mi displace. Dar cuvântul care se potrivește mai bine, având în același timp o sferă mult mai mare de manifestări omenești în clipe de bucurie, este frenezia. Între desfătările istorice care îmi vin acum în minte, începând, să zicem, cu faimoasele bacanale dionisiace din vechime, nimic nu mi-a trezit mai mult exaltarea decât cele ce se petreceau atunci la Paris, și pe care, împotriva oricărei morale n-am să le dezaprob niciodată, ci doar am să le socotesc pe deplin pariziene, idee de bază.

Mi-ar fi imposibil să spun în cifre câte idile s-au născut în ziua și în noaptea aceea, când răsunau împușcături din toate părțile, și pacea era încă departe. Cineva a strâns mărturii în această privință, dar nu pot să mă bizui pe ele, fiind cu siguranță mai mult decât incomplete, fiind doar sugestii; căci doar nimeni n-ar fi putut să le strângă pe toate, și nu toată lumea mărturisește.

O întâmplare mi-a rămas mai vie în memorie, mi s-a părut prea adevărată și naturală ca s-o dau uitării. Greșesc, nenumărate altele au același dar de a se impune sufletului nostru, spre a nu fi uitate atâta timp cât mai avem sentimente. O fată blondă, în rochie albă, a mers drept spre un

infanterist american care venea din față, și folosind cum se pricepea limba engleză, i-a spus: „Dă-mi voie să-ți spăl salopeta; e foarte murdară!”

Iată un fel cu totul neobișnuit de a începe o conversație. În adâncul conștiinței mele însă, rămâne credința că fata nu voia să înceapă o conversație, ci să spele salopeta soldatului. Împlinise douăzeci și unu de ani și poate avusese în viața ei o iubire, sau mai multe, dacă prima fusese o dezamăgire; dar nu putea să fie o destrăbălată, altfel nu i-ar fi păsat de salopeta murdară. Poate ultimul ei iubit, care s-ar fi putut să fie și primul, murise pe front, sau în fața plutonului nemțesc de execuție. Poate peste o zi sau două ar fi fost și ea împușcată. Așa trebuie să judec faptele. Singura ei bucurie atunci era să-și arate recunoștința pentru cel care o salvase. Seara, într-o pădurice aflată pe o colină, de unde se vedea turnul Eiffel, așezată în iarbă, fata puse capul soldatului pe genunchii ei și îi șopti: „Uită războiul! Uită-l măcar o noapte!”

Poate acel infanterist american pe care îl chema Tom o fi murit în luptele de a doua zi, cu nemții, poate a murit mai târziu, pe Rin, sau în drum spre Elba. Și poate e bine că, într-o întâmplare atât de tristă, și-a amintit de cea mai frumoasă fată din câte văzuse vreodată, așa cum se gândise în clipa când ea îl oprise să-i spele salopeta, acum năpădită de sânge, care nu murdărește, ci sanctifică.

Acest gând mă va împiedica să cred că fetele din întâmplările colective următoare erau atrase, după o foame lungă, de conservele și biscuiții soldaților, și de țigările americane, căci de ciorapi nylon nu poate fi vorba, nu-i loc pentru ei în ranițe. Unii din eliberatori aveau însă ceva nemaivăzut până atunci, cutii pe care scria „Nestle” și cuprindeau un praf maroniu, cu darul uimitor de a se dizolva instantaneu în apă, dând naștere unei cafele mai aromate decât oricare alta. Mai târziu a apărut și pe la noi, ici-colea, ne-am luat și noi porția de uimire; de fapt, era un produs al războiului; după cum computerele sunt un produs al zborului în cosmos.

Soția unui comandant de autoșenile, parcată în grădina Tuilleries, în față cu Luvrul, cunoscu poate prima în tot Parisul această băutură. Pe urmă, înveliți într-o pătură, își petrecură sub șenileta comandantului, prima lor noapte, după o despărțire de peste o mie cinci sute de zile. Cu mult regret mă gândesc că faptele acestea mărunte nu vor fi scrise în istoria timpului nostru, deși o marchează și ele, cu o forță particulară.

Soldații unui regiment american petreceau ca la bal, în sunetele fanfarei de pompieri a cartierului, într-un hotel, pe o stradă; nu-i nevoie de toată

adresa, fiindcă la fel se petrecea și-n alte locuri. Santinela de gardă de la intrare se duse la telefon, unde îl chema comandantul, să-l întrebe dacă toți băieții aveau câte o fată, ca să-și petreacă noaptea. „Da, domnule” răspunse soldatul, cu deplină îndreptățire, fiindcă, deși în post, avea chiar și el una.

Într-o pădure din marginea Parisului, unde erau aliniate corturile unui batalion de infanterie, comandantul, ca să întărească disciplina, puse să sune deșteptarea pentru apel la șase dimineața, oră mult prea matinală după o noapte de petrecere. Cine are temperament de comandant și ține la disciplină, să-și imagineze ce putea el să facă, văzând că din fiecare cort ieșea un soldat mort de oboseală, cu o fată dormind de-a-npicioarele.

Petrecerea a continuat în zilele următoare, deși continuau și împușcăturile. Într-o noapte, o sută cincizeci de avioane nemțești, adunate Dumnezeu știe de unde, au aruncat bombe incendiare deasupra Parisului, care nu avea nici măcar un singur tun antiaerian, să se apere. Abia sosit, mai mult pe ascuns, ca răufăcătorii, de Gaulle privea împietrit de la o fereastră, cum ardea orașul. Parizienii credeau că războiul se terminase.

În fața școlii militare, un soldat din divizia lui Leclerc dormea cu o fată blondă, într-un dric lăsat în stradă, singurul loc pe care îl găsiseră să înnopteze.

Tot în grădina Tuilleriilor era parcat un grup de tancuri. Întorcându-se pe întuneric din oraș, comandantul auzi în jur șușoteli și foșnete ciudate; n-avea nici măcar o lanternă, să vadă. Pe sus zburau avioanele nemților; deodată unul aruncă o rachetă, care câteva clipe lumină grădina ca ziua. Atunci comandantul văzu că, întinși în iarbă, pe lângă tancuri, băieții lui se drăgosteau cu câte o fată, fără să le pese de bombe.

Dacă o asemenea scenă aș fi citit-o într-un roman, oricât de bine scris, mi s-ar fi părut inoportună și indecentă. Dar este și ea una din mărturisirile adunate în cartea despre eliberarea Parisului; deci o iau ca un document, și așa o judec. Dragostea, sub amenințarea bombardamentului trebuie să aibă o chemare mult mai profundă decât dorința, și chiar decât iubirea cea mai fierbinte, care într-o clipă de groază îngheață. În ea nu pot să văd altceva decât sfidarea morții; și unul și altul, bărbatul și femeia veneau de pe un front al lor, la fel de primejdioase amândouă, iar locul unde se întâlneau pentru o noapte era o țară a nimănui; nimeni, nici chiar moartea nu putea să-i despartă.

* * *

Cu aceste rânduri n-am terminat istoria, nici a Parisului, nici a Franței, și cu atât mai puțin a vieții mele, cu cei din jur, oameni buni și răi, de toate felurile. Cât despre Franța, pe care o las acum să-și sărbătorească victoria, nu voi uita răfuielile începute după alungarea nemților, lupta între partide, vânătoarea de colaboraționiști, făcută cu patimă și în pripă, când au căzut nevinovați odată cu vinovații, iar dintre aceștia din urmă unii au scăpat cu fața curată. După 1789 n-a fost altfel, mi-e destul să mă gândesc cum i-au retezat capul lui Lavoisier, al cărui nume azi face atât de mare cinste științei franceze; pentru mine, recunoașterile postume nu vor fi niciodată o consolare. Până să ajung la defilarea lui de Gaulle pe Champs-Élysées, încununarea provizorie a luptei lui pentru eliberarea Franței, privită uneori cu ingratitudine, voi avea de amintit câte ceva din cele o mie cinci sute de zile trăite sub ocupație, începând de la armistițiu.

Acest cuvânt l-am auzit prima oară în 1918, când deși copil, văzusem războiul și mai ales îl simțisem chiar dacă nu-i înțelegeam limpede scopul; trebuia să ne aducă alipirea Transilvaniei, dar deocamdată venise cu jale, cu morți și răniți și cu retragerea în Moldova. Lăsând la o parte tabăra învinșilor, care avea ceea ce se cuvenea să aibă, armistițiul a fost o bucurie pentru toată omenirea care luptase să-l câștige. El se materializa printr-o hârtie pe care o semnau de o parte învingătorii, de alta învinșii. Nu mai țin minte dacă scena o știu dintr-o fotografie, sau am văzut-o mai târziu, la cinematograful mut de pe vremea aceea; dar pe o cale sau pe alta mi-a rămas atât de vie în memorie, de parcă s-ar fi petrecut sub ochii mei săptămâna trecută.

Armistițiul s-a semnat într-un vagon de cale ferată, în pădurea de la Compiègne, în apropierea frontului unde armata germană pusese jos armele. Cred că locul nu fusese ales cu vreo intenție, vagonul era un post de comandă al armatei franceze; după război a fost lăsat acolo, ca amintire, ceea ce, judecând cu mintea de mai târziu, aș fi făcut și eu, să mă fi aflat în cauză; cred că simbolurile trebuie păstrate, pe ele se bizuie viața noastră sufletească.

Mi s-a părut însă o faptă crudă și neloială că în vara anului 1940, când Franța s-a dat învinsă, nemții au ținut ca armistițiul să se semneze în același vagon din 1918. Oare era astfel victoria lor mai completă și mai dulce? Oricum, intenția de răzbunare se vedea limpede, nu se mulțumeau că Franța capitulase, voiau s-o și umilească. În tot ce-a fost pe urmă, după credința mea, acest gest n-a rămas fără urmare. Nu spun că de aceea a vorbit

generalul de Gaulle la radio Londra, îndemnându-i pe francezi la nesupunere; rezistența oricum avea să se nască. Dar în conștiința mea sunt sigur că măcar un glonț din zece care s-au tras din tufișuri, s-a datorat jignirii inutile aduse Franței în vagonul de la Compiègne, pe care n-ar fi trebuit să-l pângărească tocmai învinșii de altădată; acel loc nu se mai afla, ca să aibă o justificare, în apropierea frontului, frontul ajunsese mult mai departe.

Compiègne se află la vreo șaptezeci și cinci de kilometri de Paris, pe drumul spre St. Quentin și Lile. La mulți ani după ce se terminase războiul al doilea, am trecut pe acolo și mi se părea că gloanțele încă mai piuiau prin aer, iar în depărtare bubuiau tunurile, fiindcă mergeam pe o șosea în lungul frontului de altădată; dar în pădurea de la Compiègne nu m-am dus să văd muzeul armistițiului; cuvântul luase forma plurală, mai greu să se pronunțe și imposibil de-a fi admis în secolul al douăzecilea.

În 1945, când Germania era nu doar învinsă, ci nimicită, constrânsă la o capitulare fără condiții, cu mâinile în cătușe, Franța și aliații ei, deși ar fi avut toată îndreptățirea, n-au repetat un gest care se face o singură dată, și au pus-o să semneze armistițiul la Reims, deși Compiègne se afla destul de aproape, la nici o sută de kilometri.

Am o fotografie făcută la fața lacului, o masă lungă, la care împuterniciții aliaților, vreo șase, se văd din față, iar învinșii din spate, numai doi, cu ceafa grasă, lați în spete, cu dosul debordând de pe scaune. Ce era în sufletul lor e ușor să-mi închipui, și-i căinez cu sinceritate, chiar dacă suportaseră tirania lui Hitler până la urmă; destui ca ei, care voiseră să se scuture, fuseseră puși în ștreang, sau siliți să se sinucidă. Nu știu cum le vorbeau învingătorii, destul că nu-i țineau în picioare, să-i umilească. Dar mai mare umilință n-am putut să-mi închipui decât cea pe care unul din ei și-o făcea singur; căci mare în grad cum se cuvenea să fie, mareșal sau general cel puțin, avea chipiul pus pe dușumea, lângă scaun, ca ordonanțele.

Generalul Dietrich von Choltitz, care e dovedit că a refuzat să arunce Parisul în aer, cum îi poruncise Hitler, mai mult decât atâta, le-a trimis vorbă aliaților să vină cât de repede, a rămas aproape trei ani prizonier în mâna acestora. Nu înțeleg de ce; Hitler l-ar fi spânzurat împreună cu toată familia, după o lege îngrozitoare făcută puțin înaintea dezastrului. Dar parcă înțeleg de ce Hess, care s-a predat englezilor în primele luni ale războiului mai zace în închisoare și astăzi? Noroc că nu mai are mult să trăiască!

Capitolul 27

De la Mihai Viteazul la Alba Iulia. România Mare. Pierderea Basarabiei. Pofte înfrânate și pofte dezlănțuite. Dictatul de la Viena; rolul Germaniei și rolul Italiei; acuzații reciproce, în culise. Infamia lui Jordie, de neiertat și de neuitat nici pe lumea cealaltă. Reînvierea discipolilor. Un personaj ostracizat, scos la lumină, generalul Ion Antonescu.

M-am născut și mi-am trăit primii opt ani într-o Românie mică, nu i se spunea așa, numele s-a născut postum, spre a o deosebi de ceea ce devenise țara, după întregire, România Mare. Pe hărțile mele de copil, România mică semăna cu o gheată; îmi părea rău că nu avea măcar desenul unei cizme, ca Italia, deși nu-mi plăcea prea mult forma ei lungă și colțuroasă; totuși, n-aș fi spus despre ea că ar trebui pingelită, cum Goebbels și Mussolini spuneau despre Cehoslovacia că ar trebui tăiată felii, având, tot după vorba lor, forma unui cârnat, produs atât de popular în Germania.

Când am văzut harta României Mari mi-a plăcut dintr-odată, fiindcă era rotundă și necolțuroasă. Un an sau doi mai târziu am învățat la școală că mai fusese o dată întregită, sub domnia lui Mihai Viteazul. Oricine își poate închipui că la nouă sau zece ani, în sufletul unui copil nu se poate naște nici trufia, nici șovinismul; vedeam pe harta Europei țări mult mai mari și mai rotunde decât a noastră și nu râvneam să fie ale mele. Cât privește pe vecinii noștri, nu aveam nimic de împărțit cu ei, îi socoteam pe toți prieteni; numai pe seama bulgarilor se făceau glume nevinovate, de pildă că ar pune ardei iute până și-n lapte. De ce nu, la urma urmelor? Îmi pare rău că n-am încercat și eu o dată.

Dușmanii noștri, după cum învățam la istorie, fuseseră turcii; cu ei se terminase, se duceau de râpă dacă nu venea Kemal-Pașa, să-i înzdrăvenească.

Dar, de ce să mint, mă simțeam mândru de domnitorii noștri care îi înfruntaseră; iar pe Mihai Viteazul îl veneram fiindcă unise pe toți românii într-o singură țară.

A doua suferință pe care mi-a adus-o istoria, prima fiind retragerea romanilor din Dacia Felix, când am rămas pradă barbarilor, a fost moartea lui Mihai Viteazul. Am și acum în ochi cromolitografia ieftină de la școală, prinsă în pioneze pe tablă, unde se vede capul însângerat rostogolindu-se din sac la picioarele lui Bathory, într-un cort de campanie.

Până să învăț acestea, îmi trăisem copilăria în România Mică. Războiul în Europa începuse, erau două tabere: Germania și Austro-Ungaria de o parte, li se spunea Puterile Centrale; Anglia, Franța și Rusia de alta, numite de pe atunci Puterile Aliate, deși noi nu eram încă aliați cu nimeni. Dar în acest cuvânt se simțea încotro se îndrepta gândul țării; alături de aliați, patrioții nădăjduiau să recâștigăm Transilvania și tot ce mai stăpânea Austro-Ungaria din fosta Dacie Felix. Istoria e de mult scrisă, amintesc din ea puținul cât am nevoie ca să leg povestirea.

Spre deosebire de primii, alții, puțin numeroși, ar fi vrut să ne lipim de puterile centrale, nețინând seama că ele n-ar fi îngăduit să ne întregim țara, în paguba Austro-Ungariei. Lăsându-l la o parte pe regele Carol, legat de Germania prin rudenie și prin tratate secrete, dar care, spre norocul lui și al nostru, a murit tocmai la vreme, ceilalți aveau pentru viitorii noștri adversari afinități, înnăscute sau câștigate, și dacă-i așa, le găsesc o scuză, mai ales că le-a fost dat să piardă.

Unul singur, după știința mea, era mânat de alte motive, le-a explicat el însuși, într-o carte, un roman alcătuit din mai multe volume, care, când au apărut, pe la sfârșitul deceniului al treilea, au trezit și interesul, și admirația. Le-am citit eu însumi, cu nesaț și cu atâta atenție că le mai țin minte și astăzi; am regretat însă că în locul unui roman, cu nume fictive, cusute cu ață albă pe stofă neagră, cu personaje ușor să fie recunoscute, nu și-a scris memoriile, direct și simplu.

Acest om, căruia i-a rămas multă vreme numele de trădător, deși nu trădase pe nimeni, era născut în Basarabia, pe atunci țaristă, pe care dorea arzător s-o vadă alipită la țara unde trăiau oameni de același sânge, vorbind aceeași limbă. N-am auzit să fi avut simpatie pentru Germania; el dorea să nu intrăm în război cu aliații, dintre care făcea parte și Rusia, fiindcă așa n-am fi putut să ne luăm Basarabia din mâna țarului. Cu întristare și-a văzut partida pierdută, am luptat alături de ruși, care ne-au ajutat cum ne-au ajutat, înainte de a se retrage și a ne lăsa singuri în fața lui Mackensen.

Multe fapte istorice s-au prevăzut cu săptămâni înainte, cu luni, cu ani, uneori cu decenii, fiind determinate de fatalități vizibile, mai ales pentru oamenii cu pricepere. Ce înseamnă priceperea în acest caz nu am o părere clară. Jordie, de pildă, socotit un vizionar în politică, la 31 august seara, spunea, sigur pe sine, că nu-i nici o primejdie să izbucnească războiul; n-a trecut decât o noapte, și nici aceea întreagă, ca previziunea lui să fie dezmințită de fapte; în dimineața zilei următoare tancurile germane,

probabil cele capturate în Cehoslovacia, înaintau în câmpia polonă, în vreme ce Luftwafe bombarda Varșovia. Câteva luni mai târziu, iarna, când armata Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice se lupta cu finlandezii în istmul Careliei, același Jordie, împotriva părerilor lui Alioan, care nu era un vizionar decât poate în ceea ce privește sufletul omului și deloc în politică, susținea că până în primăvară rușii vor fi la Atlantic, pe țărmurile Norvegiei; faptele l-au dezmințit încă o dată. Singura lui previziune adeverită a fost cea privitoare la prăbușirea Germaniei, când însă, oricine, în afară de partizanii fanatici, surzi și orbi ca foți fanaticii, vedea limpede că, deși victorios deocamdată, Hitler călca în străchini.

Mă duc, în trecere, cu un an înainte, în luna iunie 1941, înainte de a izbucni războiul; o notă afișată în redacția lui Jordie și probabil la toate ziarele, desigur o directivă dată de direcția presei, spunea: “Nici o aluzie la ceea ce se pregătește”. Față de faptele care au urmat, o asemenea indicație era imprudentă, ca să nu spun mai mult decât atâta, mai ales că în același timp, afișe de propagandă răspândite pretutindeni recomandau lumii să se ferească de „ochii și urechile inamicului”. Dacă aș fi fost singurul, poate m-aș rușina să mărturisesc că n-am înțeles ce se pregătea, n-am avut nici o bănuială; am întrebat în stânga și-n dreapta, unii zâmbeau, ceea ce dovedea că au o idee, alții însă ridicau din umeri, la fel de nedumeriți ca mine. Ignoranța mea nu dovedește însă că războiul declarat la 22 iunie a fost o surpriză pentru toată lumea.

Războiul din Balcani, în 1913, războiul mondial început în 1914, opțiunea României pentru tabăra aliaților, în 1916, și chiar înfrângerea Germaniei, în 1918, ca să iau numai marile întâmplări contemporane cu mine, au fost prevăzute; totul se prevede, în afară de cutremurele de pământ, care surprind lumea nepregătită.

În seara zilei de 26 iunie 1940 a venit cererea ultimativă a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, adresată României, de a retroceda Basarabia, care de la 1918 făcea parte din România Mare. Între revendicări intra și nordul Bucovinei, neaflată niciodată în stăpânirea țarilor.

* * *

Cu doi ani înainte, când Cehoslovacia a fost dezmembrată, unii vecini, la invitația nemților, s-au înfruptat cu câte o bucată din trupul ei, fără mustrare de cuget. Sunt mândru de neamul meu, că a respins invitația și nu i-a urmat pe ceilalți.

Așa era și România acum, ca o vietate rănită, din trupul căreia veneau să se înfrupte alte vietăți, aflate la adăpost de ripostă. Dacă e nevoie de altă comparație, mă gândesc la un boxeur vlăguit și cu mâinile legate la spate, lăsat singur pe ring, cu un arbitru care poftește pe oricine dorește să-i dea pumni sub centură.

Cu Bulgaria care cerea Cadrilaterul, discuțiile lungi, prelungite, amânate, reluate s-au sfârșit cu o înțelegere de nevoie.

Mai greu a fost la Viena, unde se judeca soarta Transilvaniei. Fiind peste poate ca părțile să cadă de acord, în alte convorbiri prealabile, soluția a fost o hotărâre luată cu propria lor putere, de Germania și Italia. Era vădit că arbitrii părtineau partea maghiară, aveam și motive, nemții căpătau carne de porc din Ungaria, multă, nu spun pe săturate, căci ei nu s-ar fi săturat niciodată. Contele Ciano, ministrul de externe și reprezentantul Italiei, avea ca amantă o contesă maghiară, care nu putea să fie decât frumoasă și înfocată; arzoaie, ar fi spus Jordie un cuvânt pe care nu mi l-am însușit până astăzi.

Nu mult după ce dictatul de la Viena era împlinit, cu suferință, cum voi da măcar un exemplu, nemții de la București, pe care îi cunoșteam, corespondenți de ziare sau atașați de presă, îmi spuneau, pe șoptite, că hotărârea se datora contelui Ciano. Iar italienii dădeau vina pe Ribbentrop și pe Hitler. Am avut uneori naivitatea să mă întreb care era adevărul, până ce am hotărât, în forul meu personal, că nu puteau fi unii mai puțin vinovați decât alții.

Tot ce știu neîndoios de la Bob Ianculescu, cunoscător al unora din secretele palatului, domnul Pretoreanu, într-o audiență scurtă, cerută de el cu o urgență acum inutilă, i-a exprimat regelui un regret nu lipsit de sfidare: „Eu v-am prevenit, maiestate!”, după care i-a întors spatele. Poate că nu se înșela, dacă Maiestatea Sa ar fi știut să-i cultive și pe Hitler, și pe Stalin, n-ar fi fost exclus ca țara să aibă altă soartă; cred însă că numai vremelnic, până la o anumită scadență. Acum, zilele de domnie ale regelui erau numărate.

Una din urmările imediate ale acestei întâmplări, pentru noi tragice, a fost o declarație publicată în ziare de Ion Gigurtu, prim-ministru de ocazie; n-o mai țineam minte între atâtea evenimente, sau poate nici nu o citisem: o descopăr acum și mă uit la ea cu stupefacție. Germania, care cu abia două decenii în urmă ne cotropise țara, ne impusese pacea amară de la Buftea și poate urmărea să ne desființeze ca națiune, era acum socotită prietena

noastră prin vechi tradiții, care fuseseră încălcate din cauze devenite inactuale. Îmi vine să-mi scuip în sân și să-mi fac cruce.

Noi iubeam Germania, deși ne era greu să-i învățăm limba, mult îndepărtată de-a noastră, dar o iubeam pentru ce dăduse ea culturii omenești, îmbogățind și cultura lumii. Nu mă opresc la filozofii ei, care mă orbesc de prea multă strălucire, și mă derutează prin controverse irezolvabile; de aceea, mi-am și făcut o filozofie proprie, pe care însă o păstrez pentru mine, căci filozofiile neverificate în secole, sau în milenii, pot face mult rău omenirii. Din câți oameni mari ne-a dat Germania, cu zecile, aleg doi, înrudiți de altfel în arta lor, Schiller și Beethoven. De Wagner, pe care îl admir până la tremur, am să spun doar cât mă îngrozesc părerile exprimate despre el de un contemporan, care nu-i altul decât filozoful Nietzsche; dacă unul din ei ar trebui decapitat, alegerea mea e de mult hotărâtă.

Desigur că înaintea tuturor admirațiilor mele ar fi trebuit să-l pun pe Goethe, dar cu el am o răfuială personală și recunosc că în asemenea cazuri judec cu patimă. Pe când era împuternicitul împăratului, la Weimar, cu drept de viață și moarte asupra supușilor, i-a venit spre grațiere cazul unei copile, care își omorâse pruncul făcut dintr-o iubire nelegitimă. Ea nu era nici mai vinovată, nici mai puțin nefericită decât o biată Margaretă. Până când cineva nu va dezminți această întâmplare, asupra căreia posed numai informații și nu documente, pentru mine consilierul de la Weimar rămâne un monstru, deși îl socotesc un geniu al omenirii; dar ce fel de geniu, dacă a respins grațierea unei făpturi al cărei singur păcat era că se încrezuse într-un alt Faust?

În spiritul german sunt multe controverse.

* * *

Ziua de 30 august, când știam că se va da sentința de la Viena rămâne una din amintirile mele cele mai zbuciumate. Presupuneam cu toții că Transilvania are să fie ciuntită, dar ne așteptam să pierdem niște orașe de graniță, cu o fâșie de pământ mai lată sau mai îngustă, care să nu se îndepărteze prea mult de vechea frontieră, și țara, chiar micșorată, să rămână tot rotundă.

Se împlinea un an de când începuse războiul, prin cotropirea Poloniei, și la fel ca atunci ziua de august se nimerise să fie la fel de senină, de liniștită și de frumoasă. Cred că nu lipsea nimeni din redacție, chiar cei care nu mai

aveau de făcut nici o treabă; așteptam cu toții telegramele Rador de la Viena. Un comentator care descria atmosfera de la conferință spunea că la auzirea sentinței, delegatul României, Mihai Manoilescu, leșinase; fără alte cuvinte am înțeles că hotărârea arbitrilor era sfâșietoare pentru țara noastră.

Pe urmă au început să vină telegrame, unele neclare, privind noua frontieră. Stăteam cu harta în față și încercuiam cu roșu localitățile amenințate. Unele erau greșite, s-au rectificat pe urmă, fiecare corespondent de presă se grăbea să telegrafieze ce prindea cu urechea. Încetul cu încetul însă, punctele roșii de pe hartă dădeau naștere unui desen din cele mai bizare, ca în pictura suprarealistă pe care o acceptă atâta lume, fără s-o înțeleagă.

Între noi erau oameni cu păreri și simpatii felurite, erau de asemeni și din aceia fără nici o părere; unii țineau cu Germania, îl admirau pe Hitler, așteptau să facă ordine într-o Europă haotică, născută artificial la Versailles; după 23 august, au fost primii care și-au schimbat părerile. Spre a fi drept cu toată lumea, am de spus că la discuțiile contradictorii, pe care ceilalți, de alte credințe, le duceau cu ei, fără menajamente, partizanii Germaniei nu s-au dus niciodată cu pâra.

Acum însă diferența de convingeri era anulată, pe măsură ce noua frontieră începea să se clarifice, din ce în ce mai absurdă; axa Roma-Berlin, dictând-o fără chibzuință, își pierdea simpatizanții, care sfârșeau prin a scrâșni din dinți și a strânge pumnii.

Am folosit cuvântul nechibzuință și îl repet, și-l voi susține cât voi mai avea judecată. El reprezintă un adevăr evident pentru orice om cu simț istoric și cu simț estetic, chiar dacă ar face parte din tabăra adversă. Adevărul ni s-a revelat în tot înțelesul lui pe la ora șase după-amiază, când au venit ultimele telegrame și am trasat pe hartă frontiera hotărâtă la Viena. Poate mulți din supraviețuitorii acelei vremi triste au uitat-o, forma ei împiedica să fie admisă și memorată, cum memorasem la geografie contururile continentelor și hotarele atâtor țări din lume. Era un act chirurgical după mine, și nu unul politic; un cuțit de măcelărie de-o formă neobișnuită, triunghiulară, ascuțit în vârf și pe muchii era înfipt în coasta Transilvaniei, linia mediană mergând de la frontieră, prin Cluj, până aproape de Brașov, lăsând în lături o imensă rană, însângerată. Poate că în această operație absurdă se ținuse seama de considerente demografice; în schimb fuseseră cu totul disprețuite cele istorice, geografice și estetice, deși acest ultim cuvânt l-aș fi pus primul. Dacă Goebbels spunea cu atât dispreț

că pe hartă Cehoslovacia apărea ca un cârnat din care să poți tăia felii ca să încapă în gură, înseamnă că admitea argumentul meu, lăsat la urmă. Dar el nu se gândea și nu-i spunea stăpânului cu ce semăna Transilvania după Viena? În forma ei nefirească și inexistentă în nici o geografie semăna, ceea ce am și spus într-un articol, cu o gură de rechin, deschisă larg și gata să înșface. Oare oamenii care au trăit acolo din 1940 până la încheierea păcii nu s-au gândit măcar noaptea, pe întuneric, ce s-ar întâmpla dacă rechinul ar închide odată gura, pocnindu-și o falcă de alta?

O armată care atacă prin ploaia de gloanțe își pune nădejdea în comandant, socotind că știe el ce face și-o va duce la victorie, nu la moarte. Când un vapor prins de furtună se află în primejdie, toate gândurile echipajului și călătorilor se îndreaptă spre cel care ține soarta lor în mână, cu speranța, sau cu credința că el o să-i scape. Și chiar dacă soldatul ieșit la atac e lovit de un glonț în frunte, și chiar dacă naufragiatul se îneacă, ei au până în ultima lor clipă un sprijin în cel care îi conduce; iar atunci când vine sfârșitul, rămân cu gândul că nu se putea altfel, ceea ce este o mângâiere. Dar dacă șeful sau comandantul își pierde capul, începe să tremure și scapă cârma din mână, atunci toată lumea este pierdută, împreună cu consolarea că nu se putea altfel.

Așa așteptam în seara aceea cuvântul lui Jordie, să hotărască datoria noastră, ce avem de făcut fiecare.

Dacă nici astăzi, după moartea lui mizerabilă, nu-mi pot înfrâna, măcar creștinește, disprețul pe care i l-am păstrat și nu l-am ascuns, el se datorește multor cauze, dar decisivă în formarea sentimentelor mele a fost seara când aflasem dictatul de la Viena și așteptam ordine. Așteptam toți, nu știam ce să facem, ne trebuia un comandant care să conducă vaporul printre stânci ascunse sub apă. Lăsând la o parte resentimente mai vechi, mi-am pus și eu nădejdea în Jordie, încă nu-l cunoșteam bine, încă mai așteptam de la el fapta cea mare, căreia îi datora, din primul război mondial, Ordinul Mihai Viteazul.

În sfârșit, pe la ora opt seara, am primit vorbă să ne adunăm toți în biroul lui, împodobit cu Marea Enciclopedie Italiană, darul lui Mussolini. Tot de la Mussolini avea și scrumiera pe care scria „Vivere pericolosamente”. Ei iată, în seara aceea vorba de pe scrumieră mi se părea frumoasă, trebuia doar ca Jordie să hotărască în ce parte s-o luăm ca să înfruntăm primejdia.

Am intrat în birou printre primii; până să se adune toți, vreo patruzeci câți eram în redacție, și care nu veneau în pas alergător, ca la armată, au

trecut vreo zece minute; am avut timp să fac în mintea mea destule instantanee, să se fixeze, și așa să rămână, ca să nu le uit niciodată. Era o seară epocală.

Jordie a așteptat în tăcere, cu o figură sumbră și hotărâtă. Ședea în picioare, în fața biroului de marmură, fără haină, fiind o seară înăbușitoare, în cămașă albă, cu mâneci scurte, cu brațele păroase și negricioase încrucișate pe piept, într-o poziție marțială; poate avea și-o pușcă, dar n-o ținea la vedere, voiam să mi-o închipui. La dreapta lui stătea administratorul-delegat, om de paie, administrația o făcea Jordie, fără să întrebe pe nimeni; în stânga, contabilul-șef, cel care iscălea statele noastre de plată; n-am nimic să-i reproșez, era un om cumsecade, al cărui orizont îl alcătuiau scriptele. Iar în spatele tuturor acestora trei, prinsă pe rafturile bibliotecii, se vedea harta României Mari, cu noua frontieră trasată apăsat, cu creion roșu.

Privind-o într-o perspectivă mai largă, mi-am dat seama încă o dată ce formă nefirească avea, și cât de bine putea să fie asemuită cu o gură de rechin, larg căscată.

Discursul lui Jordie a fost scurt, precis și de neuitat. După ce ultimul din redacție intrase și închisese ușa, s-a întors, ne-a arătat harta cu mâna și a spus, cu un accent tragic:

— Dragii mei, ați văzut-o, iată harta României Mutilate!

Vorba a rămas, mulți au folosit-o în articolele lor, fiindcă era și plastică și cuprinzătoare. Deși mă aflam în pragul maturității, mi s-a sfâșiat inima după România Mare din copilărie; în locul ei rămânea o țară înjunghiată.

Iar Jordie, fără nici un fel de tranziție, schimbându-și doar puțin glasul, dându-i un ton comercial și practic, a continuat, și a sfârșit repede, cuprinzându-ne pe toți patruzeci între privirile lui divergente:

— Am pierdut treizeci la sută din cititori; trebuie să vă concediez, cred că înțelegeți!

* * *

Într-adevăr, a doua zi toți din redacție am primit scrisori de concediere, cu preavizul legal de patrusprezece zile. Nu știu cine concepuse scrisoarea, administratorul-delegat sau contabilul; era atât de gângavă și agramată, încât de rușine am rupt-o. Mi-a părut rău că n-am păstrat-o să i-o arăt domnului Pretoreanu când l-am luat cu motocicleta de la Ploiești, după

bombardarea rafinăriilor; limuzina lui era făcută praf, și bătrânul șofer Garibaldi murise.

După expirarea preavizului, cei de care era nevoie au fost angajați din nou și atunci s-a văzut că Jordie își terfelise onoarea pentru o economie iluzorie, fiindcă nevoie era de toți ca să poată ieși ziarul; n-a rămas nimeni pe drumuri. El însă, la data aceea plecase din țară.

Am spus o vorbă, dar n-am cugetat cum trebuie, am folosit o formulă, părându-mi că suna bine; în realitate Jordie nu avea ce să terfelească, nu făcuse altceva decât să-și arate firea, până și ultimului care n-o cunoscuse mai înainte.

Câteva luni mai târziu, toți uitaseră; dacă azi aș vrea să caut un martor, printre puținii care încă mai fac umbră pământului, mă tem că n-aș găsi niciunul.

Nu-mi aduc aminte ce a scris cine a scris ceva împotriva dictatului, dar știu ca au fost destule proteste, și manifestații de stradă. Chiar dacă nemții și italienii s-or fi enervat, s-au făcut că nu știu nimic, și-au văzut de treabă, căci la urma urmelor faptele erau împlinite și nu-i privea altceva. Nicolae Iorga a scris în Neamul românesc, la 4 septembrie: „Așa mergem din veac în veac, ca drumețul în calea lupilor.”

Două zile mai târziu, odată cu abdicarea regelui Carol al doilea, discipolii Arhanghelului, cu urmașul acestuia în frunte, aveau să vină la putere, în umbra generalului Ion Antonescu. Nu peste mult timp, între victimele lor a fost și profesorul Nicolae Iorga, dar nu pentru articolul care în termenii lui calmi cuprindea atâta revoltă, iar pentru cine citea printre rânduri, atâta disperare. N-am o dovadă, dar știu, și cred că nimeni nu mă va contrazice, fiindcă nu există o dovadă contrarie; în Consiliile de coroană, când s-a judecat soarta țării, Nicolae Iorga n-a acceptat ideea supunerii la ultimatum, ci a propus lupta. Ar fi fost un act de sinucidere, recunosc, dar cu aproape două milenii în urmă așa făcuse și Decebal, la Sarmisegetuza.

Ca o dovadă că discipolii, scoși din lege cu șapte ani înainte, ieșeau din bârloguri, căpetenia lor intrase în guvernul lui Guță Tătărescu încă din vară, când nu mai avea să stea la putere decât cinci zile. Pe urmă l-a luat guvernul Ion Gigurtu, care a condus țara două luni încheiate, destul ca s-o vadă mutilată; pe lângă urmașul Arhanghelului, de astă dată mai intrase, ca ministru, încă un discipol. Calea le era deschisă.

* * *

În acea vară, oricine avea minte să înțeleagă își dădea seama că regele își pierduse capul; după mine actul lui cel mai ridicol, fiindcă nu era doar o nesăbuință, a fost să înființeze un partid nou, care înlocuia Frontul Renașterii Naționale, deși n-ar fi avut ce să-i reproșeze. Noul partid a avut o viață atât de scurtă și neconcludentă, încât mai nimeni nu și-l aduce aminte. Îl pomenesc nu pentru a completa o pagină de istorie, cine i-ar simți lipsa? —, ci pentru componența lui caraghioasă, nemaiîntâlnită, nici măcar la vodevil sau operetă.

În decursul timpului, multe capete încoronate s-au amestecat în politică, spre binele sau spre răul țărilor, dar nu și-au dat rolul pe față, s-au folosit de persoane interpuse, acei preasupuși și plecați servitori ai tronului, numele oficial al dregătorilor de tot felul, purtat de ei fără să se rușineze; capul încoronat rămânea însă în umbră, era o înaltă Eminență cenușie, care își ascundea sceptrul sub hlamidă.

Atât de limpede simțea cum îi fuge pământul de sub picioare, la figurat și la propriu spre nefericirea poporului, încât regele n-a găsit alt mijloc de salvare decât să se proclame șeful partidului, iar secretar general să-l numească pe Urdarianu, omul său de casă. Eu, unul, n-am mai pomenit una ca asta, și nici n-am crezut că ar fi posibil, un rege să devină șef de partid politic.

În primele zile ale lunii septembrie a apărut în ziare o fotografie, căreia la început nu i-am găsit nici o ciudățenie; înfățișa o persoană necunoscută de mine, urcând scările de la intrarea Palatului regal, un om trecut de maturitate, nu prea trupeș, dar cu umerii drepți, cu pieptul scos înainte, cu mișcări sigure. Purta haină neagră și pantaloni reiați, potriviți cu împrejurarea, de vreme ce intra pe ușa de ceremonie a palatului. Dacă fotografia ar fi fost în culori, s-ar fi văzut că părul vizitatorului bătea în roșu.

Scena a devenit ciudată abia când am citit textul de sub fotografie: „Ieri după-amiază Maiestatea Sa regele a primit în audiență pe domnul general Ion Antonescu”. În paranteză dau lămurirea că, printr-o dispoziție severă a cenzurii, Maiestatea Sa fiind unul și singur, nu era îngăduit să i se scrie și numele, Carol al doilea. Când o dată se întâmplase așa din greșeală, am auzit că fusese mare tevatură la palat, primul ministru chemat în fugă și admonestat fără menajamente; coborâse scările cu urechile roșii. (De rușine, bineînțeles, nu cum spuneau adversarii guvernului, că regele îl urechiase ca pe școlarii cu lecția neînvățată.)

Nu m-au uimit prea mult nici hainele generalului, ofițerii de la un grad în sus aveau voie să umble în civil; totuși, nu într-o audiență de-o asemenea importanță.

De generalul Ion Antonescu se vorbea mult și de mai multă vreme, cu ani înaintea acestor evenimente, se spunea că este un militar de nădejde, cu o pregătire strălucită, intransigent în toate actele sale, având ca păcat o prea mare asprime, ceea ce însă, în unele împrejurări, poate să fie mai degrabă o calitate. Surprinzător și chiar uimitor mi se părea audiența la palatul regal, căci între altele se cunoșteau neînțelegerile lui cu regele, pe care îl înfruntase nu o singură dată. Iar faptele deveneau cu totul inexplicabile dat fiind că în acea vreme, după câte știam, generalul avea domiciliu obligatoriu la o mănăstire, cu alte cuvinte era legat de mâini și de picioare, ceea ce n-ar fi avut puterea să facă altcineva decât regele.

Deruta acestuia era atunci atât de grea, cu tot partidul personal pe care și-l fondase, încât nu-și mai găsise altă scăpare decât să încredințeze conducerea țării unui adversar necompromis în treburi politice, și probabil iubit, sau măcar stimat de armată.

De la audiență, generalul a ieșit învestit cu funcția de conducător al țării, asumându-și cele mai importante din vechile prerogative regale. Ceea ce îi rămânea regelui era mai degrabă simbolic, el devenea un fel de Victor Emanuel al Italiei, pe care Mussolini îl scotea la plimbare în lesă. Dictatura regală se sfârșea năprasnic.

Dar această colaborare, de la început imposibilă, n-a ținut decât două zile. În noaptea de cinci spre șase septembrie, regele a fost nevoit să abdice.

Dimineața, când am deschis aparatul de radio, am auzit glasul generalului Ion Antonescu, adresând urări de viață lungă și domnie fericită maiestății sale. Cunoscând ostilitatea lui față de rege, urările călduroase m-au mirat, până ce mi-am dat seama că se adresau unui rege nou, Mihai întâi, pe care nu-l mai văzusem de când era copil, și a trecut prin fața mea cu trenul mortuar al lui Ferdinand; stătea de gardă lângă catafalc, pe vagonul platformă îmbrăcat în pânze negre de doliu și împodobit cu covoare naționale, era un copil obidit, cu capul gol, abia se mai ținea pe picioare și cred că nu înțelegea nimic din toată întâmplarea. Acum, la zece ani după ce propriul său părinte îi uzurpase tronul, redevenea din nou rege, prin voia generalului Ion Antonescu. Înainte se spunea: „prin mila Domnului și voința națională”.

Capitolul 28

Împușcături ciudate în preajma palatului. Abdicarea regelui. Iluminatul Bucureștilor, din trecut până în vremea camuflajului. Apariția Ștefaniei, bila de sticlă. Povestitorul și cea mai frumoasă femeie pe care a văzut-o el vreodată; singur cu ea, față în față. Articolul lui Alioan despre discipoli, motiv de condamnare la moarte.

La câte se vor fi spus și se vor fi scris despre abdicarea regelui, cred că nu prea multe, am de adăugat o observație personală, care ar putea să contribuie întru câtva la înțelegerea faptelor. Nu știu, și nici n-am auzit de la alții, în ce termeni a vorbit generalul Antonescu, spre a-și impune voința; regele sperase că el o să-l apere; nu mai putea să-l apere nimeni.

Seara, în ajunul zilei când aveam să aud discursul adresat noului rege, mă aflam la redacție, așteptând și eu, ca alții, să aflu ce se mai întâmplă, fiindcă faptele păreau gata să se precipite, nu știam în ce direcție.

Cred că nu altcineva decât noul conducător al țării ceruse îndată ce luase puterea să bată clopotele la biserici și lumea să îngenuncheze pe stradă, la o anumită oră, în semn de doliu după teritoriile pierdute. Pe urmă nu se mai întâmplase nimic, dar ceva plutea în aer, amenințător, deși invizibil, ca un nor cosmic.

Și deodată, atunci seara, să fi fost ora opt sau nouă, nu m-am uitat la ceas, știu că se întunecase când, stând de vorbă cu Alioan, pe unul din balcoanele redacției, am auzit împușcături venind din direcția unde era palatul. Alioan nu mai trăiește ca să-l iau martor, dar am auzit limpede, nu îngădui nimănui să mă contrazică. Erau focuri de pușcă, nu unul ici-colo, împușcături răzlețe, trase de cheflii, ca în noaptea când conu Leonida se speriase de revoluție. Lasă că nimănuia nu-i ardea de chef în acele zile, dar nici nu era voie să ai armă, te judecau la Curtea Marțială și puteai să ajungi în fața plutonului de execuție. N-ar fi avut voie să tragă decât soldații, și după intensitatea împușcăturilor am presupus că erau cam două plutoane. Teofil, aflat atunci în batalionul de gardă al palatului, nu-și amintește sau nu vrea să spună.

Locuiam pe strada Brezoianu, cam peste drum de micul hotel „Liric”, care azi nu mai există, așa cum nu mai există nici teatrul de operă, aflat și el în apropiere, în piața Valter Mărăcineanu. Am telefonat repede acasă și am aflat că pe stradă, prin fața ferestrelor mele, treceau în fugă soldați, la

grămadă, trăgând cu pușca în aer. Nu știam ce să înțeleg, ce să cred din ceea ce îmi spunea o voce speriată și atunci mi-a venit ideea să-i telefonez lui Bob Ianculescu, stătea pe o stradă paralelă cu a mea, mărginită pe o parte de zidul palatului. Am telefonat fără speranța că o să-mi răspundă, într-o asemenea seară bănuiam că nu putea să fie decât pe lângă tatăl său vitreg, șambelan al regelui. Cu multă surprindere i-am auzit glasul, numai că l-am recunoscut greu, nu avea nici un pic de vlagă, părea un glas livid, dacă o asemenea comparație se admite, și trebuie să se admită, fiind mare nevoie, spre a se înțelege că Bob părea pe jumătate mort, a doua jumătate fiind mai mult leșinată. L-am întrebat totuși ce se întâmplă, și cum de se află acasă.

— Tu nu auzi? mi-a răspuns, dându-și duhul.

Auzeam împușcături și în receptor, poate mai puternic decât pe cele venite prin aer, eram confuz, le amestecam pe unele cu altele, fără să mai înțeleg care erau cele reale.

De ce se afla Bob Ianculescu acasă voi spune îndată: mai întâi vreau să lămuresc rostul împușcăturilor. N-am nici o dovadă, dar socot că nimeni nu le va înțelege altfel decât le-am înțeles eu atunci, ceea ce continui să cred și astăzi. După mine, aceea a fost clipa când regele a convenit să abdice. „Maiestate, i-o fi spus generalul la auzul împușcăturilor dezlănțuite din propria lui poruncă, palatul e înconjurat de trupe, nu mai am nici o posibilitate să vă apăr!”

Restul nopții a fost tocmeală, pe ce cale să plece regele și ce bunuri să-și ia în pribegie. Un tren întreg i-a fost pus la dispoziție, a încărcat în el tot ce-i mai putea inima să dorească, peste depozitele de bănet aflate în străinătate, la bănci, în conturi secrete. Acesta este unul din rosturile băncilor, să păstreze economiile, fără să dezvăluie ale cui sunt și la ce sumă se ridică, altfel nimeni nu s-ar mai încrede în ele. Nu-i nimic nelegal, băncile nu sunt obligate să întrebe cum s-au strâns economiile, deci nu le pot asemui cu tăinuitorii jefuitorilor. Ori de câte ori un șef de stat, care și-a tras în petic, scapă cu fuga, mă întreb: „câți bani o fi având în Elveția!” Dar Elveția a rămas prea mică, s-au adunat acolo prea multe economii, pivnițele băncilor dau pe dinafară; a venit rândul altor țări cu finanțele sigure, ca să le adăpostească.

Dacă printr-un miracol aș pune mâna pe un registru general al tuturor depunerilor, ceea ce de altfel cred că nici nu poate să existe, și dacă s-ar găsi cineva să mi le sublinieze cu roșu pe cele suspecte, n-aș mai avea nevoie de nici o altă lectură până la sfârșitul vieții, aș găsi în ele cea mai bogată operă

scrisă vreodată, în cifre, nu în cuvinte; combinațiile de cuvinte, oricât ne-am strădui să le înmulțim, prin imagini și metafore îmbogățite întruna, pe milioane de pagini scrise cu trudă, rămân infime pe lângă combinațiile de cifre care pot să fie infinite, atâta timp cât nimeni nu ne oprește să adăugăm încă un zero, și încă unul, o sută, o mie, o mie de mii în coada unui număr.

Să-și închipuie cineva o asemenea cifră, transpusă în obiecte minuscule, ca să aibă loc pe suprafața pământului, fire de nisip de pildă; câtă suflare omenească a trăit pe planeta noastră, dacă ar reînvia și ar retrăi mii de milenii, fără să facă altceva decât să numere nisipul, n-ar putea să termine niciodată, nici dacă le-ar veni în ajutor generațiile următoare, în alte mii de milenii. De mult mă urmărește gândul să definesc noțiunea de infinit, pe înțelesul oamenilor; în cele de mai sus, am făcut o mică încercare; nimeni nu poate să meargă mai departe decât mine, decât adăugând la coada cifrei de kilometri lungime încă o mie de zero, și așa mai departe.

Dar iată că folosind numai douăzeci și șase de litere ale alfabetului, cu posibilități de combinație limitate, am spus un gând pe care cifrele nu pot să ni-l transmită, nici măcar cu ajutorul computerelor.

În tot ce am scris mai sus am încercat să construiesc pentru mine un gând imposibil: cu ce pleacă în buzunar șefii de stat căzuți de la putere! Mai limpede, câți bani avea regele Carol al doilea?

Aud că Lupeasca, statornica amantă regală, l-a sfătuit să-l ia și pe Mihai, socotind că, lăsându-ne fără rege, se răzbună pe țară.

A plecat cu un tren special, încărcat cu tot ce cuprindea mai de preț palatul: să le fi vândut bucată cu bucată la talciocurile internaționale, și tot avea din ce trăi restul vieții. Bob Ianculescu a plecat și el, în vagonul cu tablouri desrămate. Din auzite știu că discipolii, veniți la putere în aceeași zi, dar încă neorganizați, fiindcă nu aveau experiență, au prins de veste și au urmărit trenul, au tras cu pușca prin gări, încercând să-l oprească. Poate nu-i adevărat decât pe jumătate, sau nici atâta; în lipsa informațiilor oficiale, oamenii născocesc, așa se întâmplă totdeauna. Sigur însă, la Timișoara se pregătise o ambuscadă: ceva n-a funcționat cum trebuie, trenul s-a dus mai departe și a trecut în Iugoslavia. De-aici înainte, soarta fugarilor nu mă mai interesează.

Nu-mi amintesc bine în ce măsură gândurile de mai înainte le datorez lui Alioan, atât știu că ele sunt rezultatul convorbirii noastre din seara când se auzeau împușcături și regele se pregătea să abdice.

Stăteam aplecat peste balustrada balconului și priveam jos, în stradă. Era lumină, la câteva exerciții de alarmă aeriană se încercase și camuflajul, oamenii știau ce să facă în cazul că începea războiul, să astupe ferestrele, cu pânză sau hârtie neagră, iar pe stradă să umble pe întuneric, folosindu-se cel mult de o lanternă pe jumătate oarbă; deși lămuriți, multora li se părea ireal să trăiască în felul acesta, viața urbană înlăturase întunericul, care de fapt este starea naturală a nopții. Farurile automobilelor, pe șosele, erau accidente trecătoare, orbeau pentru câteva clipe ochii, apoi rămâneau stelele pe cer și licuricii în iarbă. Felinarele, legănându-se sub dricul căruții, abia scoteau din întuneric un peticuț de șosea și lăsau să se ghicească o vietate în umbră, câinele legat de osie; dar numai până ce căruțele poposeau în afara drumului și acolo ce-i drept se aprindeau focuri; dincolo de bătaia lor, noaptea rămânea întunecată, cum îi este dat din preistorie, și devenea mai misterioasă.

Orășenii însă erau nărăviți la lumină de secole, de când ardeau făclii la colțurile străzilor, arătându-le măcar direcția de mers către casă, dacă nu și gropile. Mult mai târziu, în vremea străbunicilor noștri s-au pus felinare cu gaz, pe stâlpi de lemn, apoi de fontă, din distanță în distanță; nici ele nu dădeau prea multă lumină, în schimb aveau bețivii de ce să se țină. Mai târziu, în vremea bunicilor, au apărut, și au dăinuit, căci le-am apucat eu însumi, pe alocuri, felinarele cu gaz aerian, mai puternice și mai economicoase. Lampagii plătiți de primărie le aprindeau seara și le stingeau dimineața. Vag îmi amintesc de ei, se răreau încetul cu încetul, țin minte că umblau cu o scară în spinare, de felul celor pe care azi le folosesc instalatorii de telefoane. Sigur că în viitor instalația telefoanelor va fi alta, atunci vor dispărea și scările. Lampagiii sprijineau scara de stâlp, cu o mână deschideau robinetul, cu alta, care ținea o feștilă, aprindeau gazul.

În prima mea tinerețe mai erau cartiere în București, poate și în alte orașe, unde gazul aerian se folosea și la iluminatul caselor, deși electricitatea exista de un secol. Pe urmă a venit rândul felinarelor cu arc voltaic, care dădeau o lumină albă-albăstruie. Pe atunci, arcul voltaic, adică scânteia produsă de scurgerea curentului între doi electrozi de cărbune, mai groși decât degetul, se folosea și la proiecțiile cinematografice; un bec obișnuit, oricât de puternic, cu lumina lui gălbuie, n-ar fi bătut până unde era ecranul.

Mă opresc aici, în anii la care mă refer nu apăruse neonul, mult mai economic, cu neajunsul că, măcar la începuturile lui, albăstrea chipurile

oamenilor, de parcă ar fi fost morți ieșiți la plimbare.

Cum mă uitam jos, am văzut o siluetă feminină, venind repede de la colțul străzii; am putut s-o privesc în voie, fiindcă nu mai trecea nimeni, orașul părea pustiu, oamenii aveau presimțiri rele, nu degeaba, și stăteau acasă, așteptând știri la radio. În loc de știri se auzea muzică; împușcăturile încetaseră. Alioan se dusese înăuntru, ședea la birou și își mușca unghiile, gândindu-se ce să scrie, ceea ce pentru el însemna o muncă istovitoare.

Am privit adesea, de la înălțime, peisajul străzii; l-am privit și de la subsol, și de la parter, din toate unghiurile; e o școală pe care o recomand oricui vrea să-și exerseze spiritul de observație. La vremea mea, mi-a fost recomandată și mie; unul din profesorii mei, cu totul în afara disciplinei pe care o preda în școală, ne învăța cum să ne exersăm ca dintr-un anumit cadru, un tablou sau scenă de viață, să reținem cât mai multe noțiuni din cele reprezentate acolo. O casă, de pildă; câte etaje are, câte uși, câte ferestre? Un om de care te-ai despărțit de câteva clipe, câți nasturi avea la haină?… Toate acestea, după exerciții de trezire a atenției se înregistrează mecanic în memorie, nu-i nevoie să numeri etajele casei, sau nasturii hainei, ar fi timp pierdut de pomană și pe deasupra ar îmbolnăvi creierul, nu ochii, care de aceea sunt făcuți, să privească tot timpul. Creierul trebuie să înregistreze imaginile, dar mai întâi să le trieze și să le sistematizeze.

Nu știu dacă am avut dreptul să mă socotesc calfă în ziua când am băgat de seamă că automobilele, privite vertical, de la înălțime, apar mai armonios desenate, mai alungite, mai suple, de unde se naște impresia că sunt chiar mai puternice, au o suspensie mai bună și se aștern la drum mai frumos decât altele. Un om, în schimb, privit de sus, pierde dimensiunea lui principală, înălțimea, pare bătut în cap, greoi, lipsit de suplețe, gata să se împiedice; prin extensia impresiei, riscă să fie socotit mai prost decât este în realitate. În ceea ce mă privește, am învățat să evit riscul, să merg lipit de zid, ca să ies din raza de observație a cuiva care se uită la mine de deasupra; bineînțeles nu se poate așa totdeauna, atunci mă resemnez și dau cu piciorul în pietricele, sau în castane căzute, simulând că nu-mi pasă; e oricum un câștig, atenția omului de sus se îndreaptă spre gest, care avantajează, în ciuda perspectivei neconvenabile.

Ființa de jos, care se apropia repede, avea un mers nefiresc, neritmic, puțin în zig-zag, cu pași uneori neegali, smuciți, până ce mi-am dat seama că mâna cu vârful pantofului o pietricică, jucându-se, nepăsătoare și totuși atentă, să n-o piardă. „Dacă are cincisprezece ani, m-am gândit, e o copilă

zvăpăiată, sau doar binedispusă.” Așa cum o vedeam de sus nu mi se părea greoaie, mișcarea o făcea să pară suplă; dar era imposibil să-mi dau seama ce vârstă putea să aibă. „Dacă a trecut de douăzeci, mă gândeam în continuare, începe să fie interesantă, jocul ei nu mai e o glumă, ci o întrecere cu ea însăși, probabil e copleșită de gânduri pe care vrea să le alunge. Iar cu încă zece ani în plus…”

Căutam cuvântul potrivit să calific o femeie care la treizeci de ani se joacă pe stradă cu o pietricică; înainte de a-l găsi, am văzut-o traversând strada și intrând pe ușa redacției. Două minute mai târziu era în biroul lui Alioan. Deși o vedeam prima oară de aproape, am recunoscut-o pe Ștefania, ar fi recunoscut-o oricine, acum era celebră, fotografia ei apărea în ziare și pe prima pagină a revistelor ilustrate; un portret în mărime naturală era expus în centrul vitrinei la Julietta; nu îndrăzneam să mă opresc, o priveam doar cu coada ochiului, aveam ceea ce se cheamă un complex de vinovăție, îl recunosc și astăzi, îmi plăcea însă nu puteam mărturisi nici prietenului meu cel mai bun, mai ales că el era Alioan; cu toată diferența de vârstă dintre noi, știu că punea mult preț pe mine, mă trata ca pe un egal, ceea ce făcuse să mă leg de el cu întreaga mea afecțiune. Aceste sentimente nu s-au dezmințit niciodată, nici după cei treizeci de ani de când nu mai este în viață.

Alioan i-a ieșit în întâmpinare iar eu am rămas încurcat în ușa balconului.

— Ți-am adus o bilă! spuse Ștefania.

Nu era o pietricică, de sus nu puteam să-mi dau seama, ci o bilă de sticlă vânătă, folosită pe vremuri să obtureze sticlele de limonadă; copiii le întrebuințau drept monedă împreună cu gioalele, în unele jocuri de noroc sau de îndemânare. Cum de gioale n-am mai auzit de multă vreme, spun, pentru cine nu știe de ele, că erau niște oscioare, vertebre de oaie sau de capră.

Pe Ștefania am descris-o la diferite vârste, începând de la șaisprezece ani, dar abia acum o vedeam prima oară; celelalte sunt imagini retrospective. Era așa cum aș fi vrut să fie, doar puțin prea matură pentru mine, fiindcă nu-i atribuiam vârsta ei fizică, ci pe a celebrității. Vârsta fizică e mai ușor să fie acceptată, nu demult cunoscusem pe malul mării o femeie cu zece ani mai mare ca mine și mi se păruse la fel de tânără ca o copilă. Mă stânjenea vârsta mea, nu a Ștefaniei; dacă ea era subjugată, așa cum știam, de un om care avea peste douăzeci de ani mai mult decât mine, eu nu

puteam să apar în ochii ei decât ca un paj, în cazul cel mai bun, că mi-ar fi aruncat o privire. Dar nici măcar nu putea să mă vadă, deși făcusem un pas înainte și ieșisem din umbra balconului. Nu avea ochi decât pentru Alioan: noroc că în gândul meu nu exista nici o năzuință, altfel aș fi suferit s-o văd atât de îndrăgostită.

Era îndrăgostită până în cel mai tainic ascuns al inimii, pe care o vedeam palpitând sub rochie, vrând parcă să iasă din piept și să cadă la picioarele lui, ca o ofrandă, o declarație de iubire eternă.

N-am folosit decât rar cuvântul acesta, dar atunci am pus în el o satisfacție deplină și imortală. Cred și astăzi, după atâta vreme, că în acea seară de septembrie, când avea să abdice regele, pentru Ștefania nu mai exista nimic pe lume decât Alioan, nici măcar glasul ei, care făcea din ea o regină. Micuța bilă de sticlă pe care o ținea în mână părea o piatră nestemată, din cea mai scumpă coroană cunoscută în lume. Ce mai pot spune după atâtea superlative? Și ce ar spune alții, decât că îmi pierdusem capul?

Nu, capul meu stătea bine pe umeri, cuvintele înșirate mai sus nu reprezintă gândurile mele spontane, din seara aceea, ci sunt elaborarea clipei prezente, când mă străduiesc să dau întregul preț întâlnirii cu Ștefania; dovadă că eram capabil s-o privesc cu sânge rece este că am observat din prima clipă juliturile pantofului ei din piciorul drept, care lovise în bila de sticlă; cine știe de unde o aducea, urmărind-o în zig-zagurile ei pe trotuare!?

Nu se uita la mine, să pot spune că îmi urmărise privirea, dar, parcă ghicindu-mi gândul, își aruncă pantofii din picioare, unul din gesturile ei semnificative. Erau pantofi italienești, atunci la modă, cu talpa groasă, ortopedică. Așa li se spunea, ca să aibă o denumire; altminteri pantofi ortopedici poartă numai cei cu beteșuguri ale piciorului. Ne-am obișnuit cu ei cum te obișnuiești cu toate modelele, nu ne-am gândit că poate îi inspirase războiul, erau o prelungire a tancurilor. Am luat de la ei ce era bun, că făceau piciorul mai gingaș, prin comparație; nu i-am asemuit cu bocancii femeii-soldat, care avea să apară și pe străzile noastre.

Ani mai târziu, după ce se terminase războiul, am văzut la Brăila, într-o stație de tramvai, o femeie-ofițer din armata sovietică, îmbrăcată în uniformă, cu cizme și cu caschetă, și cu două nurci, atârnate de gât peste tunică, fiindcă probabil mergea la o petrecere. Și de ce nu? Dincolo de gustul și de dorințele omului, totul este prejudecată.

Când Ștefania rămase în ciorapi pe covorul din mijlocul biroului, unde puteam s-o văd din cap până în picioare, ceva din impresia mea se schimbă brusc, așa i-am descoperit altă față, care m-a făcut atent la secretele devenirii ei continui.

Când intrase pe ușă era o frumusețe, n-o uit și n-am să neg niciodată; dar acea frumusețe n-ar fi ținut pentru mine decât o clipă, sau o seară; pe urmă mi-aș fi simțit inima înstrăinată. Căci nu era numai frumoasă, ci prea frumoasă; am mai folosit o dată aceeași expresie, privind o femeie doar enunțată, soția lui Teofil, unul din fiii domnului Alcibiade; nu știu cum am s-o privesc, când îi va veni rândul să intre în povestire. De ceva sunt sigur, că preafrumosul mă sperie și mă îngheață.

Fără pantofii a căror talpă creștea spre călcâi până la opt sau nouă centimetri, deveni, firește, mai mică, dar în același timp mai blândă și mai umană; frumusețea ei frapantă și într-un fel agresivă era acum aproape comună, dar așa devenea mult mai feminină. Când un bărbat este în situația de a alege, să se gândească la această idee, și dacă poate să se ferească de frumusețile imperative; în afară că i-ar satisface orgoliul, care, în acest caz este o boală socială, încolo n-ar avea decât o mulțumire construită din materiale scumpe dar nedurabile; asemenea frumuseți se uzează repede în emanația lor omenească, deși ca aspect pot să rămână strălucitoare. Destinația cea mai bună care poate să li se dea este să fie transformate în bibelouri, într-o reducție de zece-cincisprezece centimetri, și puse într-o vitrină ermetic închisă.

Am prezentat-o pe Ștefania așa cum mi-am închipuit-o în trecutul ei din Colentina și-n ce-a urmat după aceea, dar tot timpul am avut o ezitare, m-am temut să nu merg prea departe, să nu-i consum în spiritul meu locul unde voiam să evolueze. În seara când am cunoscut-o n-am putut să-mi rezist mie însumi, cum o văzusem de sus, jucându-se cu ceea ce credeam că era o pietricică, în mișcări care îi redădeau dimensiunea verticală, în ciuda perspectivei neprielnice, așa cum o vedeam acum, în picioarele goale, adusă la înălțimea ei naturală, mijlocie între femeile mici și cele înalte, înălțimea adevărată care nu cere nici o corecție, în plus sau în minus. Restul a fost o învăluire, a trebuit să mă socotesc la capătul puterilor și să-mi cer pace mie însumi. Nu voiam să fac nici un pas mai departe, aceasta era Ștefania și nu doream să fie alta, nu mai avea de ce să evolueze, în seara aceea am socotit-o definitivă.

Înainte de a scrie paginile acestea am recitit poeziile lui Alioan, puținele rămase asupra mea, care așa au scăpat să fie arse. Le rătăcisem și uitasem de ele, le regăsisem de câteva zile. Nu sunt mai mult decât nouă, dar am avut norocul să le am pe cele care îl reprezintă cel mai bine, deși poate altele, ca poezie, ar fi fost mai bune.

Recunosc în ele fierbintele neastâmpăr al unui suflet construit pentru dimensiunea spațiului, nu a pământului, capabil să simtă totul în toate manifestările posibile ale omului. Faptele lui pământești pot să fie mai prejos de această idee superlativă, dar fără să le omit, nu-l judec după ele. Din tot ce a scris într-o viață, un om poate să supraviețuiască lumii lui printr-o singură frază; atât că el nu știe care este fraza aceea, iată pentru ce va scrie mai multe.

Un poet din generațiile anterioare mie și care capătă preț tot mai crescut pe măsură ce trece vremea, a lăsat, între mii de versuri unul, suficient pentru mine ca să mă îmbogățesc cu un bob din gândirea și frumusețea lumii. Ca început, trebuie să spun că un bob poate să fie o bogăție; dar gândirea și frumusețea lumii, ca să le înțelegi și să le simți, se cade să le cunoști dinainte. Pe o friză de pe Acropole, la Atena, am văzut, în prima mea tinerețe, o fecioară în peplum, aplecată să-și lege sandaua. Mi-a rămas amintirea ei vizuală și m-am dus mai departe.

Trecuse într-un plan secundar al memoriei mele, când am citit poemul într-un singur vers al poetului amintit înainte: „De când îți legi sandaua, s-au dezlegat milenii”. Atunci m-am gândit că poezia nu poate să existe prin ea însăși, ci este un act de colaborare. Poemul într-un vers a prins viață numai în sufletul cui a văzut friza. L-am admirat, îl admir și astăzi dovadă că îl țin minte, găsesc în el și filozofie, și istorie, pe lângă poezie; într-adevăr, mi-a îmbogățit sufletul. Dar ce se întâmpla dacă n-aș fi cunoscut subiectul?

Poezia lui Alioan nu mă ducea niciodată la o asemenea întrebare; ea putea să fie absurdă, în schimb nu avea dileme; absurdul devenea mijloc de comunicare. Așa, oricine înțelege că dintr-un trupșor de țigancă poți să cânți ca din vioară.

Fiindcă m-am legat să nu-l judec pentru faptele lui pământești, și vor fi multe în seara aceea, nu-l condamn, nu-l socotesc nici absent, nici insensibil la un act subtil de tandrețe; ochii lui se uitau adânc în ochii Ștefaniei și nu vedeau ofranda ei, bila de sticlă. N-o adusese în mână, ca pe o floare, ci o

mânase cu piciorul pe trotuare, printre oameni, căci nu toate străzile erau goale, și sigur că oamenii, cu grijile lor, o socoteau sărită.

Ștefania zâmbi și puse bila pe masă; nu era contrariată, putea să iubească sau să urască pe cineva, dar nu să-l judece; și niciodată nu aștepta să fie răsplătită pentru o faptă. Dacă la început aplauzele răzlețe din barul doamnei Strauss o măguleau, azi când se revărsau ca niște torente o făceau să se simtă mică, neajutorată, să nu-și recunoască nici un merit; în fața publicului i se părea că reprezintă pe o altă ființă; ea continua să se scalde cu rațele în apa Colentinei.

— Îl cunoști pe Bob Ianculescu? întrebă Ștefania.

— Am auzit de el, răspunse Alioan, cu gândul în altă parte.

Am tresărit, abia de jumătate de oră vorbisem cu el la telefon, îl cunoșteam bine, când eram amândoi abia ceva mai mult decât copilandri ne bătusem în duel, cu sabia, ca mușchetarii, pentru Rita, logodnica lui, al cărei caracter și temperament nu le cunoștea, era prea mică să-și închipuie ce dorințe zăceau în ea și câte o ducea capul.

— I-am făcut o vizită, continuă Ștefania. M-a implorat să vin, voia să-mi spună ceva extrem de important și nu putea să plece de acasă… Era foarte speriat, când am ajuns treceau soldați pe stradă, trăgeau cu pușca spre grădina palatului…

— Lasă că-mi spui la masă, o opri Alioan. Acum trebuie să-mi scriu articolul.

Se întoarse spre mine, mă trase de mână și mă prezentă Ștefaniei.

— Duceți-vă voi înainte; la „Continental” vă convine? Vin și eu, într-o jumătate de oră.

Înainte de a ieși pe ușă, am luat bila de pe birou și am ascuns-o în buzunarul hainei. Alioan era cu spatele, Ștefania însă, mi s-a părut că văzuse, cu o privire furișă. Cred că toată seara s-a gândit de ce luasem bila, dar nu fiindcă mi-ar fi dat vreo importanță mie, ci fiindcă obiectul acela fără valoare era destinat lui Alioan și pentru ea, până să-l pună pe masă, fusese inestimabil; ori de câte ori i-am întâlnit privirea, mi-am dat seama că era intrigată; nu mi-a pus însă nici o întrebare, în schimb mi-am pus eu, mai multe.

Știam cum scrie Alioan, oricât s-ar fi grăbit nu putea să termine articolul în mai puțin de o oră. Și eram singur, cu Ștefania, pătrundeam în viața ei fără ca ea să bănuiască, fără să bănuiesc nici eu că aveam să-i răscolesc trecutul, până la vremea când săpa grădina cu picioarele goale și ducea

legume la piață, cu căruța, mânând singură calul. Atunci nu știam nimic despre ea, decât o parte din ceea ce știe toată lumea despre o vedetă, care pe mine mă interesa deocamdată într-o măsură mult mai mică.

Mergând cu ea pe stradă, mă întrebam ce căutase la Bob Ianculescu. Știam rostul acestuia la palat, după cum știam și de existența sticluțelor cu lacrimi de femeie. În schimb, nu aveam de unde să știu demersul regelui la întoarcerea ei de la New York, când îl trimisese pe Bob Ianculescu la gară, s-o ademenească. Probabil acum relua aceeași tentativă, Ștefania devenise o ispită națională. Adevărul nu putea să fie altul, mărturisirea ei naivă și candidă, sau cinică era o confirmare: regele dorea s-o cunoască. N-am înțeles atitudinea Ștefaniei, cum de acceptase invitația lui Bob Ianculescu? Voia să sfideze, sau era curioasă? Și oare regele, dacă nu abdica și nu pleca în fugă, și-ar fi văzut dorința împlinită?

Bineînțeles că gândurile acestea mi-au venit mai târziu, atunci, seara n-aveam de unde să știu ce era în mintea Ștefaniei. Mergeam lângă ea pe Calea Victoriei; când am traversat bulevardul, pe lângă hotelul de unde odată fusese cât pe ce să cadă o bombă în trăsura regelui, s-a sprijinit de brațul meu, să coboare trotuarul. A lua pe cineva de braț nu dovedește nici o intimitate, dar apropierea fizică există, i-am simțit umărul și șoldul, apăsate puțin pe mine, și între ele i-am ghicit talia, care leagă torsul de restul trupului, cu funcțiile lui feminine; numai gândul e destul să te tulbure.

Se făcuse ora zece, lumea se rărise, în vremuri mai puțin zbuciumate încă ar fi fost aglomerație. La strada Edgar Quinet Ștefania îmi luă iarăși brațul, cât să coboare trotuarul. Am simțit în mâna ei o strângere mai nervoasă; altcineva, unul sigur pe sine, i-ar fi dat altă interpretare; e adevărat că de multe ori interpretările greșite pot deveni fructuoase, dar nu le socotesc o izbândă; poate pantofii cu talpa lor masivă o făcuseră să se sprijine mai tare de mine. A trebuit să treacă timp până să aflu că fusese într-adevăr tulburată; în flancul restaurantului Capșa staționa o mașină roșie, am remarcat-o, fiindcă mă interesa subiectul, era un Studebaker, ultimul tip, un exemplar unic în București, după câte aflasem. Deși avea patru uși părea nu o berlină de familie, ci o mașină de sport, suplă, cu radiatorul de o formă agresivă, care la început mă impresionase, ca după un timp să mi se pară prea căutată și nefirească.

Trecând prin fața ultimei vitrine a restaurantului, mâna Ștefaniei, care rămăsese sprijinită pe brațul meu s-a crispat iarăși. N-am înțeles nici de astă dată ce determinase gestul ei, în schimb, chiar la masa din față l-am zărit pe

Persu, îl cunoșteam ca om politic, altminteri nu știam nimic din viața lui, decât că se dădea în vânt după femeile frumoase, era recunoscut ca vânător de potârnichi, după cum se lăuda singur, cu o vorbă vulgară. Abia după ce trecusem am avut impresia că o salutase pe Ștefania, și am făcut o asociație între ea și preferințele lui prea bine știute. Atunci abia mi-am dat seama că mergeam lângă o femeie frumoasă, după care toți oamenii întorceau capul, poate cea mai frumoasă din tot orașul, dar nu m-am mândrit, dimpotrivă, am simțit o amărăciune fiindcă era imposibil să-mi aparțină vreodată.

Intrarea în restaurant a fost pentru mine o umilință; cum au zărit-o, directorul, oberul și un grup de chelneri s-au repezit s-o întâmpine, au condus-o la o masă de patru persoane, într-o boxă cu canapele de catifea verde, au ajutat-o să se așeze. Rămăsesem deoparte, nimeni nu mă băga în seamă; dacă n-ar fi fost o grosolănie s-o las singură, m-aș fi dus drept la ușă. Atunci a făcut Ștefania primul gest pentru care îi port recunoștință, a întins mâna să mă tragă lângă ea, m-am așezat și am stat numai câteva clipe pe canapeaua verde, până ce personalul de serviciu a luat cunoștință de prezența mea și s-a tras în lături, așteptând ordine. Atunci, când aveam drepturi câștigate, m-am ridicat și m-am așezat pe canapeaua cealaltă.

— Dă-mi voie să stau în față.

— De ce? Ți-e frică de mine?

Sigur că mi-era frică, dar să-i fi mărturisit era altă grosolănie, ca și aceea de a fi plecat pe ușă, lăsând-o singură. I-am răspuns, nu fără îndrăzneală; se năștea în mine o răzvrătire, de ce să-mi ascund gândurile, cât timp nimeni nu le putea socoti neoneste?

— Vreau să te văd mai bine!

Aceste cuvinte cuprind o teorie mai veche, pe care o păstram doar pentru mine; n-am dezvăluit-o nimănui până astăzi. Ștefaniei nu i-am dat explicații.

Este obiceiul ca la masă, gazdele să-și așeze musafirii unul lângă altul, pe bază de legături casnice, de logodne, de simpatii cunoscute sau presupuse. E o greșeală; pe omul care îți este drag, îl vezi și chiar îl simți mai bine dacă îl ai în față, îți aparține mai deplin când îl cuprinzi cu privirea. Dacă stai alături poate îi simți șoldul și coapsa, îi absorbi parfumul dar nu-i vezi ochii, nu poți duce cu el acea conversație secretă, cu atât mai intimă cu cât nimeni n-o bănuiește. Recunosc că nu-i ușor să așezi oamenii fără greșeală, trebuie să simți care se caută unul pe altul. O recomandare infailibilă și în același timp cea mai simplă privește perechile legitime, soții

și soțiile, care se văd toată ziua e bine să nu fie puși alături, cu atât mai puțin față în față, ci la o distanță direct proporțională cu anii lor de căsnicie.

Oberul aștepta alături, cu cărțile de bucate și de băuturi în mână, amândouă în coperți de piele verde, cu înflorituri aurite; azi nu se mai fac, au devenit inutile, oamenii nu mai au nevoie de ele, se mulțumesc să capete ceva de mâncare. Nu mă dezmeticisem, nu vedeam nimic în jur, simțeam numai strălucirea fețelor de masă, a argintăriei și candelabrelor. Când a venit Alioan, după mai mult de o oră, băusem vin de Cotnari, veritabil, o jumătate de sticlă și mă aflam mai în apele mele; dar, ca să se știe, acea jumătate însemna cam trei păhăruțe, și unul îl băuse Ștefania. „De ce v-ați așezat tocmai aici? E o masă macabră!”

Cu un an în urmă, exact în locul nostru stătuse Armand Călinescu, în ajunul asasinatului și le dăduse convivilor, trei din miniștrii săi, asigurarea că discipolii Arhanghelului nu mai sunt o primejdie.

În ce mă privește masa nu mi se părea macabră, dacă ar fi fost așa, ar fi trebuit să mă feresc de toate locurile pe unde victima trecuse în preziua morții. Dar exista o coincidență stranie, a doua zi după masa noastră, odată cu abdicarea regelui, discipolii, frați ai celor care îl omorâseră pe Armand Călinescu, aveau să pună mâna pe putere și să defileze pe Calea Victoriei în sutane, cu spada în mână.

Articolul pe care Alioan îl scria pe când îl așteptam față în față cu Ștefania apucase să apară și avea să-l coste condamnarea la moarte, neîmplinită din fericire. Referindu-se la aniversarea asasinării lui Armand Călinescu, petrecută tocmai când el socotea primejdia trecută, Alioan spunea, ca încheiere: „Să nu facem aceeași greșeală, să rămânem în gardă! Fiara nu-i moartă, ci stă la pândă, să ne sfâșie!”

Când l-am citit, mi s-a oprit inima; în depărtare se auzea cunoscuta cântare a discipolilor, „să-i ucidem pe cei nevolnici!” Câteva batalioane înjghebate în grabă coborau pe Calea Victoriei, o luau la dreapta pe bulevardul Elisabeta, purtând pe piept portretul Arhanghelului. Dar era abia începutul, regele se mai afla încă în palat, așteptând să se termine pregătirile de plecare. Abia a doua zi, când se declarase prin lege venirea lor la putere, a fost defilarea adevărată a discipolilor, nu batalioane, ci regimente, la portretele Arhanghelului adăugându-se icoane scoase din biserici.

Capitolul 29

Relația chelnerului cu clienții; o convorbire instructivă. Masă în doi, cu Ștefania. Omagiile admiratorilor. Grigoraș Dinicu și „Ciocârlia”. Amintiri despre Tița, țiganca florăreasă. Bucuria femeii de a hrăni bărbatul, luată doar ca idee. Talpa piciorului. Ispite; Satana dănțuiește, fără să se arate. Alioan în conversație cu Jak Musiu; fuga lui Jordie la Mussolini, de teama discipolilor. Drum noaptea la casa Tiței. Moartea ei apropiată. Înmormântarea, colierul de briliante veritabile.

Mulți ani după aceea, când cineva m-a întrebat dacă aș vrea să-mi trăiesc viața încă o dată, am răspuns nu, cu o hotărâre pe care n-am schimbat-o nici astăzi. Seara când am cunoscut-o pe Ștefania și am stat cu ea față în față câteva ceasuri e o amintire frumoasă, poate o amintire nepieritoare, dacă după mai bine de patru decenii a rămas vie, mai mult decât atâta, câștigă în intensitate odată cu anii; dar n-a compensat înjosirea și spaima din lunile următoare, și tot ce-a venit după ele, războiul, înfrângerea, pacea.

Până atunci, iată-mă stând cu Ștefania împreună, la o masă, într-un restaurant de lux, unde nu mai fusesem decât o dată, invitat de un cunoscut cu titlu de noblețe. Nu-mi place să devin familiar în localuri publice, să mă salute patronul grăbindu-se să-mi deschidă ușa, chelnerii să se ia în șir după mine și să se ploconească, așteptându-mi poruncile. Niciodată nu sunt sigur că unul din ei n-a scuipat în mâncare, venind de la bucătărie; fiindcă prin structura lui, omul nu-i făcut să-l servească pe altul; se supune, și uneori îi poartă recunoștință clientului, fiindcă nu se uită la nota de plată, dar în ascunsul inimii îl urăște. Prefer cârciumile și birturile modeste, unde nimeni nu mă cunoaște, unde chelnerul mă socotește egalul lui și se poartă ca un prieten; căci nu-i dator să-și frângă spinarea în fața mea, și pentru a nu rămâne nici un echivoc în relația dintre noi doi, îl salut eu primul și la venire, și la plecare.

Odată am fost obligat mai multă vreme să mănânc în oraș, mergeam la un restaurant aflat aproape de casă, care, fără voia mea, făcea parte dintre cele mai curățele. Îmi amintesc cum într-o seară am așteptat aproape o oră să-mi aducă mușchiul de vacă pe care îl comandasem.

Chelnerul, sprijinit de o coloană în imitație de marmură, prindea muște în gură. Nu eram grăbit, nu mă plictiseam, îmi gustam vinul uitându-mă la oameni, încercând să-i cataloghez după fizionomie și făcându-mi planuri. Într-un târziu chelnerul a întors capul, a dat cu ochii de mine, a tresărit, își

adusese aminte ce așteptam și a venit fuga: „Scuzați-mă, am pus să facă altă friptură, aia nu era de dumneavoastră!”

Pe unii, un asemenea pehlivan îi face să se umfle în gușă de mândrie, sunt convinși că se bucură de considerație.

În altă seară, un om mi-a cerut voie să stea la masa mea, deși se găseau și alte locuri; m-am învoit, fiindcă eram singur și, împotriva firii mele, tăcute, am dus cu el o conversație pe care n-am regretat-o, fiind foarte instructivă. Omul n-a cerut nimic de mâncare, ci numai bere; din capul locului s-a uitat în farfuria mea cu circumspecție. „Ăsta-i morun? E cod filetat, domnule; pește oceanic!” Simțisem, șase luni mâncasem pește oceanic, dar tăceam din gură, nu voiam decât să-mi potolesc foamea, subiectul nu merita discuție, trebuia doar să nu mai cer morun de aici încolo. Între timp, sosise chelnerul cu o halbă de bere. Vecinul meu a împins-o încolo, cu mâna. „Nu ți-am cerut bere la halbă; rogu-te, adă-mi o sticlă, să-mi torn singur!” Pe urmă mi-a explicat că o treime din halbă era sifon, prisosul îl bea altcineva; ce-i drept, după șase ore de serviciu, chelnerul se cam clătina pe picioare; probabil ciupea din toate băuturile, și vin, și coniac, și lichioruri. Așa ceva nu vedeam prima oară, dar poate nu înțelegeam dedesubturile, iar uneori îmi închipuiam cu compătimire că servul meu era doborât de oboseală; meseria de chelner nu e ușoară.

După morun, chelnerul mi-a adus mușchiul de vacă, friptura mea preferată, nu de alta dar e mai puțin nocivă decât orice carne. O cam uscase; ce puteam face? Vecinul meu a constatat dintr-o privire: „Asta e numai zgârciuri!” Avea dreptate, m-am chinuit îndelung cu ea, mi-am muncit maxilarele, și jumătate am lăsat-o în farfurie. Atunci omul mi-a făcut marea lui confidență, era chelner de meserie, lucra la un restaurant periferic, pe la Dristor; cu observațiile de mai înainte dovedise că își cunoștea meseria. Atunci am înțeles de ce nu luase nimic de mâncare, pe lângă bere; de fapt, mi-a spus el însuși: „Ce, sunt prost să mă jefuiască ăștia? Domnule, n-om avea noi renume, dar vino într-o seară să-ți fac eu o friptură, să întrebi de Ghiță, și dacă nu ți-o place, n-ai decât să-mi spui: „Ghiță, ești o javră!”… De la omul meu am aflat multe, am stat două ore de vorbă, dar mai mult decât am spus nu dezvălui, nu vreau să-mi fac dușmani între chelneri; deși de multă vreme ocolesc restaurantele, câteodată, în vacanță de pildă, se întâmplă să ai nevoie de ele; cu morunul trucat mă împac, mă împac și cu zgârciurile, le dau deoparte, dar nu vreau să-mi scuipe vreunul în farfurie. La Ghiță m-am dus și mi-a făcut un mușchi cum rar mai mâncasem, gros de

trei degete, neațos, nefibros, fript pe grătar, între cărămizi încinse, pătruns egal pretutindeni, nu cu o parte uscată, iar cu cealaltă crudă.

— Până vine Alioan vrei să bem ceva? mă întrebă Ștefania.

Înainte de masă ar fi fost bun un cockteil, așa se și obișnuiește, dar mi-am adus aminte de seara când băusem cu Santa la barul vaporului, și m-a cuprins tristețea. Nu, Odor nu avea dreptate decât teoretic: toată viața lui era teorie de altfel; sunt pierderi pe care nimic nu poate să le înlocuiască. M-am dus cu gândul la o amintire neutră, o zi când nu mi se întâmplase nimic de ținut minte, decât că băusem o sticlă de vin dulce tocmai în restaurantul unde mă aflam acuma. Vinul dulce nu-mi place, îmi lasă zahăr pe cerul gurii, acela însă fusese altceva, o licoare necunoscută nici în Olimp, nici la masa regilor.

Nu-mi păsa că s-ar fi potrivit la desert, nu înainte de masă; dacă nu jignesc pe nimeni calc cu ușurință canoanele. Am cerut o sticlă de Cotnari, oberul s-a încruntat o clipă dar pe urmă am adăugat, cu competență și cu vocea scăzută, confidențială: „din biblioteca secretă a patronului!” Omul a zâmbit, înclinându-se; deși nu mă cunoștea, îi dovedisem că știam secretele casei și cuvântul de trecere.

Era același vin și a rămas ultimul, n-am mai băut niciodată; deși dulce se contopea dintr-odată cu organismul și avea o viteză de circulație atât de mare, că prima picătură s-a dus de-a dreptul în genunchi, încălzindu-i. Îmi simțeam calzi și obrajii, începeau să ardă, mi-am lipit pieptul de marginea mesei, s-o văd mai de aproape pe Ștefania.

— Ce te uiți așa? m-a întrebat, intrigată.

— Vreau să-ți fac portretul.

— Ești pictor?

Nu știa nimic despre mine, cred că nu-mi reținuse nici numele; dar cine eram eu, la urma urmelor? Trecuse un an de când îmi apăruse prima carte, sigur că n-o citise, n-o citise nimeni, nu speram să apară și a doua. Dacă îmi ardea obrazul și îmi simțeam genunchii calzi, sufletul în schimb îmi era moleșit, gol de sentimente, de aspirații, nu doream nimic de la nimeni, singura satisfacție mi-o dădeau vinul și chipul Ștefaniei. În afara oricărei aspirații, mă uitam la ea ca la un portret pe care îl privești la muzeu, odată cu toată lumea, iar apoi te duci singur acasă.

Continuând să fie intrigată de privirea mea, probabil tot mai aprinsă, Ștefania s-a aplecat și ea, să mă vadă mai bine. Acum sânii ei stăteau rezemați pe masă, încadrând paharul din care băuse numai o picătură.

Atunci i-am asemuit cu floarea de lotus, cum o țineam minte din grădina Botanică de la Cairo. Mă fascina mai mult decât orice floare, la poartă am cumpărat una și i-am dat-o Santei, atunci i-am simțit parfumul suav, o esență fin distilată a tuturor trandafirilor din câți cunoscusem, în afară de cel numit Crisossantos, atât de independent și de puternic că nu poate să intre în nici o formulă.

De ce oare nu asemuisem sânii Santei cu floarea de lotus, căci doar îi simțisem lipiți de mine în vârful piramidei lui Keops, iar în timpul urcușului îi și văzusem în clipe scurte, destul ca să-i țin minte. Să fi fost ei mai prejos decât ai Ștefaniei, le lipsea misterul și magnetismul? Nu, dar erau altceva; și eu trebuia să mai învăț multe, până să ajung la nuanțe; și până să înțeleg că floarea de lotus, atunci încă nedescifrată, rămâne disponibilă pentru o comparație mai târzie. Santei i-am dat mult prea mult din sufletul meu, ca astăzi să cred că am nedreptățit-o.

Ștefania avea o rochie de stofă, în dungi, cu umerii goi și despicată în față, până în adâncitura dintre sâni. Dar nu se vedea pielea, bordurile rămâneau lipite cât stătea dreaptă, se deschideau numai când se apleca în față.

Știam de mult cam în ce fel se armonizează culorile, sunt între ele înrudiri vizibile; când nu se respectă devin țipătoare. Și-n rochia Ștefaniei, în dungi maro, galben și verde, apărea un albastru, atât de strident că parcă îl auzeam țiuindu-mi în ureche. Era numai o impresie făcută dinainte, o prejudecată, o închistare; albastrul exista, cu disonanța lui îndeobște recunoscută, dar nu se dizolva între celelalte culori, n-avea nevoie să devină rudă cu ele, rămânea de sine stătător, de parcă Ștefania ar fi purtat două rochii deodată. Dacă ar fi scos-o pe cea cu dungi maro, galben și verde, ar fi rămas a doua, în întregime albastră.

Abia acum mi-am adus aminte că nu lăsase nimic la garderobă, n-avea nici pardesiu, nici poșetă și mă întrebam dacă mai târziu n-o să-i fie frig cu umerii goi. Poate acest gând este o invenție fățarnică pe care o fac astăzi, atunci cred că nu mi-era gândul decât la umerii ei, fiindcă semănau aidoma cu ai Venerei din Milo, poate partea cea mai frumoasă a statuii. (Am fost nevoit să spun Venera, fiindcă Venus nu admite genitivul feminin, iar decât să-l folosesc pe cel masculin, cum oamenii fac de nevoie, mai bine înghit otravă.) Da, avea umeri de statuie, armonizați cu grumazul, ca două sunete muzicale, unite lin, prin ceea ce numim un legato, care le contopește puțin pe una cu cealaltă.

Ochii mi-au fost atrași de o sclipire roșie, în decolteul rochiei, pe care până atunci, atras de umeri, nici nu îl văzusem, în ochii mei rămăseseră, lipite între ele, dungile verticale, maro, verzi și galbene, aruncate peste un fond albastru, puternic. Am descoperit rubinul, lipit de piele în locul unde începe adâncitura dintre un sân și altul. Era o piatră octogonală, puțin alungită, cu de două ori patru fațete, fiecare răsfrângând lumina în alt fel. Lănțugul nu se vedea, parcă rubinul creștea din carne, și atunci am simțit nevoia să pun mâna, ca să-mi dau seama. Poate greu va crede cineva că nu exista o dorință, niciodată nu am dorit și nici măcar nu am visat imposibilul, era numai curiozitate, voiam să știu cum stătea rubinul acolo.

Poate nu lipsea mult să întind mâna, când un bărbat arătos, în smoking, cu părul sur pe la tâmple, încolo negru și lucios, dat probabil cu briantină, a venit la masa noastră, s-a așezat pe canapea, lângă Ștefania, căreia i-a sărutat mâna, apoi brațul, între cot și umăr. Era un actor, știam de el, deși mergeam rar la teatru, lumea îl socotea idolul femeilor și cred că era, dacă Ștefania acceptase ca el să-i sărute brațul, gest de mare intimitate. N-am auzit dialogul lor, îmi vâjâiau urechile, m-am tras înapoi și m-am rezemat țeapăn de spătarul canapelei. Deși băusem al doilea pahar de vin, nu mai simțeam căldura lui nici în obraji, nici în genunchi, mi se răcise tot sângele. Îndată însă mi-am venit în fire, am darul să mă dezmeticesc repede, mi-am dat seama că aveam de jucat un rol de câteva ore, și apoi rămâneam stăpân pe mine însumi; nu mă simțeam deloc mai prejos decât bărbatul din față, decât nici un bărbat de la mesele vecine, din tot restaurantul, din toate restaurantele luxoase. Deodată m-am simțit din nou bine, mi s-au încălzit sângele, obrazul și genunchii.

Nu știu cum a plecat actorul, după el a început să plouă cu bărbați la masa noastră, câte unul, câte doi, se așezau lângă Ștefania, nu se sfiau să se așeze și lângă mine, fără să se prezinte, împingându-mă cu umărul, ca pe un manechin de paie.

Pe estrada orchestrei, Grigoraș Dinicu, un lăutar de seamă pe vremea aceea, cânta „Ciocârlia”, cred că o compoziție personală, de mare virtuozitate, cunoscută astăzi în toată lumea, adaptată pentru tot felul de instrumente, chiar și pentru trompetă, instrument făcut inițial să sune stingerea și deșteptarea la cazarmă; nici un interpret însă nu putea să se apropie de Grigoraș Dinicu, necum să-l întreacă.

După aplauzele înfierbântate puțin de băutură, Grigoraș Dinicu a venit la masa noastră cu arcușul într-o mână, cu vioara la subțioară.

— Domniță, s-a adresat Ștefaniei, înclinându-se lăutărește, nu v-am văzut, n-am știut că ne-ați făcut cinstea!

Toți chelnerii și vânzătorii de prăvălie le spun femeilor „domniță”, nu în semn de admirație, ci cu o indiferență profesională. Când îi aud mi se face greață. Domniță li se spunea fiicelor de domnitor, de odinioară. În perspectiva acelor timpuri, și-n perspectiva a ceea ce erau ele, principese, cuvântul mi se pare plin de grație. Am observat pe fața Ștefaniei o grimasă; dacă pornea din aceleași simțăminte ca ale mele, eram alături de ea, gata să-i îngenunchi la picioare, cu recunoștință.

Grigoraș Dinicu o poftea să ofere publicului select din acea seară (sunt vorbele lui) celebrul ei cântec, al privighetorii. Ștefania refuză, cu o mișcare scurtă a capului. Iarăși i-aș fi îngenuncheat la picioare.

— Atunci, domniță, îngăduiți-mi să-l cânt eu, așa cum poate să fie în stare biata mea vioară.

Aș fi vrut să-mi astup urechile, să nu aud vioara. Cred că am izbutit să mă izolez în mine însumi, unde am regăsit schița de poem a lui Alioan: „Dacă ai fi mai mică, să te pot ține c-o mână, aș întinde pe trupul tău coarde, de la șolduri până la umeri, și aș cânta din tine, ca din vioară…”

Mult mai târziu am găsit între hârtiile mele o altă ciornă, printre câteva poezii ale lui, ajunse la mine nu-mi amintesc în ce împrejurare. Nu știu dacă izbutise să meargă mai departe dezvoltând schița inițială; poate, dimpotrivă, adăugându-i explicații, îi luase caracterul de schiță, care era o sugestie îndreptată în multe direcții, și o limitase prin extensiune. O reproduc, numai pentru motivul că Alioan nu mai există, să mă certe, și nu vreau ca un gând al lui să se piardă, mai ales că împotriva formei, îl socotesc lipsit de orice frivolitate:

De-ai fi mai mică
Să te pot ține c-o mână
Aș întinde pe tine coarde,
De la genunchi până-n clavicule
Punând călușul la mijloc, pe pubis.
Tăblia cutiei tale de rezonanță
Și mânuind de-a lungul arcușul
Aș cânta din tine ca dintr-o altă vioară.

Atunci, brusc, mi s-a făcut dor de Tița, așa cum mi-o închipuisem fără s-o fi văzut vreodată, s-o țin în brațe și s-o legăn, nu ca pe o femeie, ci ca pe o fetiță, un pui de lăută țigănească.

Lumea aplauda, cântecul privighetorii se terminase, nu-l auzisem, Ștefania părea plictisită. Sentimentele ei erau altele, o răzvrătire împotriva ei însăși. Fiindcă oamenii de la mese, în picioare, închinau paharele spre ea, în semn de admirație. I-am înțeles gândul, era un unison perfect între noi în clipa aceea, poate și ea îmi înțelesese gândurile: o vedetă devine puțin femeie publică.

Un alt bărbat, al zecilea, al douăsprezecilea se apropie de ea cu paharul în mână și vru să se așeze alături. Ștefania își smulse agrafa care îi ținea părul scurt adunat în creștet, își scutură capul acoperindu-și fruntea cu franjuri și-l împinse în lături pe noul venit, făcându-l să pălească, vexat, cu paharul în mână.

— A, nu, domnule! Acum vreau să mănânc, dați-mi pace!

Își scutură iarăși capul, părul avea reflexe când blonde, când roșcate. O femeie care își despletește părul în fața mea devine pentru mine o prietenă, chiar dacă ne-ar despărți Everestul. Din clipa aceea nimeni nu mai veni la masa noastră.

— Nu așa se cuvine, dar am să comand eu, îmi spuse Ștefania. Vreau să te scutesc de o corvoadă.

Nu mai era glasul cu care se adresase bărbatului de adineauri, nici cum îmi vorbise mie mai înainte; în continuarea gestului cu părul, îmi devenise cu adevărat prietenă; dar ne despărțea Everestul, Alioan trebuia să vină din clipă în clipă, și doream să vină cât mai repede.

Nu înțelegeam ce rol avea un ober la un restaurant de lux, nu cred că stătea acolo numai ca să pozeze, trebuia să facă și ceva treabă, măcar să vadă cum își îndeplineau chelnerii datoria. Poate erau doi oberi, căci al nostru, de când venisem, nu se mai mișcase de lângă masă, aștepta să ia comanda, secundat de un chelner în haine negre, cu plastron alb și cu papion ca de smoking; în schimb oberul purta redingotă, și amândoi aveau câte un șervet alb pe antebrațul stâng, nu se despărțeau de el toată seara, am spus de ce, să nu se confunde cu oaspeții. Și chiar așa se mai făcea câte o încurcătură; o doamnă distrată putea să se adreseze unui ambasador care trecea pe alături: „Te rog, un pahar cu șampanie!” Dacă ambasadorul avea umor se ducea la bufet și îi îndeplinea dorința; dacă nu, putea să iasă conflict diplomatic. Oricum, în primul rând se făcea de râs doamna.

Abia își ridicase Ștefania ochii din listă, că oberul se și aplecase să-i asculte porunca; de fapt, stătea degeaba, căci nu scria el nota, ci doar o transmitea chelnerului. Prin organizarea societății, mulți oameni n-au alt rol decât să se afle în treabă, dar iată partea ciudată, că fără ei treaba nu merge; s-ar fi zis că să nu fi fost oberul acolo, chelnerul nu era în stare să ia comanda.

Ștefania ceru supă de sparanghel, un fileu de șalău cu unt și lămâie, și salată de fructe, mâncare ca de sanatoriu. Fără să mă întrebe comandă pentru mine un chateaubriand dublu, cu cartofi pai și salată de anghinare. Pentru ea un pahar de vin alb, sec, iar pentru mine o sticlă de vin roșu, la carafă.

— Ești băiat tânăr, îmi spuse. Trebuie să mănânci bine!

Dar aveam aproape opt ani mai mult ca ea, împlinisem treizeci, poate că mă judeca în raport cu Alioan, care avea cincizeci, și-i albise părul. Cu ce nerăbdare așteptam pe atunci să văd primele fire de păr alb pe la tâmple! Mai târziu am înțeles-o pe Ștefania și când spun așa nu pledez cauza mea, fiindcă nu recunosc să am o cauză pe care trebuie s-o apăr. Dar știu, din propria mea experiență și din multele confidențe care mi s-au făcut pe șoptite, că bărbații prea tineri nu-și bat cine știe cât capul cu femeile, nu-i interesează cât le e de rău sau de bine; am fost eu însumi așa, mărturisesc cu rușine și recunosc că nu merit iertare; dar cum am mai spus și altădată, din alte motive, n-aș vrea să-mi trăiesc tinerețea din nou, fiindcă n-aș fi mai bun decât prima dată.

Anghinare nu mai mâncasem, și n-am mai mâncat a doua oară, n-am încercat să aflu de ce unii se dădeau în vânt după ele, degeaba aș fi întrebat, cred că nimeni n-ar fi putut să-mi răspundă, și pe urmă ar fi răspândit vorba că nu meritam să fi venit pe lume.

Cartofilor pai n-aș vrea să le găsesc cusururi, mi-aș ridica lumea în cap, n-am să mă plâng decât că îți sar din furculiță, îi mânuiești mai greu decât pe macaroane și, ce-i mai rău, se răcesc până să-i duci la gură, fiindcă, în termeni științifici spus, n-au masă: înmagazinează prea puțină fierbințeală și o pierd repede în aer. Cine nu poate fără ei, e bine să-i mănânce la bucătărie, de-a dreptul din ceaunul unde sfârâie, și nu cu furculița, ci cu o lingură specială, ca o sită, să se scurgă uleiul.

Chateaubriand-ul n-avea nici un cusur decât că era prea mare, încolo îi recunosc toate calitățile, carne aleasă, fără zgârciuri și mai ales frumos

prezentată. Dar friptura lui Ghiță, din mahalaua Dristorului, numită fără fasoane mușchi de vacă, avea un gust inimitabil și era mult mai fragedă.

Ștefania terminase și se uita la mine cum mă luptam cu friptura. N-am putut s-o duc până la capăt, am lăsat jos cuțitul și furculița. Când am ridicat ochii, i-am întâlnit privirea, ațintită asupra mea, cu un zâmbet de îngăduință; femeile se bucură când îi văd pe bărbați că mănâncă; în ele veghează tot timpul instinctul de mamă. Cu lacrimi în ochi îmi aduc aminte cum se uita la noi mama noastră, la masă, îngrijorată, și cum i se lumina fața când vedea că ne place mâncarea. De atunci am învățat să nu-mi dezvălui niciodată gândul în fața unei femei, spunându-i că mâncarea ei nu e bună. Sunt minciuni fără de care lumea ar fi mai urâtă.

— A fost bun? mă întrebă Ștefania.

De câte ori n-am auzit în viață această întrebare! E o cale de comunicație între oameni, și totdeauna cuprinde o fărâmă de simpatie, sau poate de dragoste. Pe un om antipatic nu-l întrebi dacă a fost bună mâncarea.

Am privit-o uimit; în timp ce mâncasem, fizionomia ei se schimbase, parcă era altă ființă, îi străluceau ochii și fața, îi strălucea părul, abia acum vedeam ce gură fascinantă avea, cu buzele parcă emailate. Iar nări ca ale ei nu puteau să mai fie altele, nici în viață, nici în pictură, puțin răsfrânte, o zecime de milimetru, o idee să fi fost mai mult i-ar fi dat o fizionomie prea îndrăzneață, prea exersată, poate vulgară. Dar cel mai mult o schimbase buclele de păr căzute pe frunte, având parcă rostul să-i ascundă gândurile, să nu o poată descifra oricine. Sub frunte presupunem că se află centrul inteligenței, și fără a socoti nici pe departe că o femeie trebuie să fie proastă, cred că îi șade bine să facă din inteligența ei o taină, s-o acopere cu părul de pe frunte și cu un abia schițat zâmbet de șiretenie, care îi va mări farmecul și misterul.

— De ce taci? insistă Ștefania.

Avea fruntea acoperită, și un zâmbet șiret în colțul gurii. Inteligența ei se vedea în privire. Erau verzi, sau albaștri? Un amestec din amândouă culorile.

Tăceam, fiindcă aș fi vrut, împotriva firii mele, să-i spun cât este de frumoasă, dar cum să pronunț o formulă sacrosanctă, după ce mâncasem atâta carne? Și apoi cred că Ștefania nu avea nevoie de cuvinte, dovadă că zâmbetul i se accentua, de parcă mi-ar fi spus: „Știu la ce îți este gândul!”

Trecuseră două ceasuri și nu părea îngrijorată, nici măcar mirată că Alioan întârzie. Se schimbau clienții, Dinicu își relua repertoriul de la capăt,

avea să-i vină rândul și „Ciocârliei”. Mâinile Ștefaniei erau în fața mea, fără brățări sau inele; știam că, dacă le-ar fi împins puțin înainte, ar fi dat în peretele Everestului; ca și cum mi-ar fi citit gândul, le trase și le ascunse sub fața de masă. Dar gândul nu mi-l citise, se întâmpla altceva, ce n-ar putea să-și închipuie nimeni. Am simțit cum își lepăda pantofii ortopedici, mâinile ei se mișcau sub fața de masă, am avut impresia, imposibilă, că își desfăcea agrafele port-jartierelor. Se suci puțin pe o parte, pe alta, se aplecă înainte, arătându-și mai viu rubinul, pe urmă se trase înapoi și o clipă mai târziu îmi întinse peste masă ciorapii, făcuți ghem, atât de fini că nu atingeau mărimea unei mandarine.

— Pune-i într-un buzunar, și păstrează-mi-i! îmi spuse, cu naturalețe.

Nu mai zâmbea, dar avea fața senină. Un timp n-am mai înțeles ce se întâmpla, până am simțit că își pusese pe genunchii mei picioarele goale. Acel sânge rece despre care am mărturisit, lăudându-mă că mă ajută să-mi păstrez calmul în clipe când ar trebui să mă sperii, m-a făcut să rămân nemișcat, în așteptarea unui cuvânt care trebuia să vină obligatoriu. Gestul ei nu mi se părea indecent, ar fi fost imposibil, era numai straniu.

— Te rog, îmi spuse, calmă, fără să se alinte, mângâie-mi tălpile, simt nevoia, am stat prea mult locului. E plăcerea mea de când eram mică.

Nu știu dacă oamenii aflați atunci în jurul nostru ar fi putut să-și închipuie, și dacă și-ar fi închipuit vreunul, cum ar fi judecat întâmplarea? Poate nu rău, asemenea gesturi fiind oarecum obișnuite, în ocazii cum era a noastră, doi oameni tineri așezați față în față la masă, cu paharele de vin între ei, în sunetele orchestrei, uneori senzuale, într-o atmosferă ațâțătoare. Și dacă și-ar fi închipuit toți, nu doar unii, se înșelau în masă. Fiindcă gestul Ștefaniei nu avea nimic senzual, era doar copilăresc, și nici eu nu-l înțelegeam altfel. Mi-am băgat mâinile sub fața de masă și am început să-i mângâi tălpile, cu stângăcie; ea a răsuflat mulțumită, apoi a rămas în așteptare. O mângâiam ca pe un copil, gestul ei nu-mi inspira nici o dorință, așa ceva socoteam imposibil, căci între noi era Everestul. Dar n-a trebuit să treacă prea mult timp până să simt că tălpile erau calde și ea era o ființă vie, făcută la fel cu altele, pe care le cunoscusem.

Am spus și alteori că am un înger păzitor, care mă ferește de fapte necugetate; acum însă nu era nevoie de intervenția lui, ca să nu mă apere de o greșeală. Oricine în locul meu ar fi dus gestul mai departe, mai încet, sau mai repede, ar fi ajuns cu mâinile la gleznă, unde începe alt fel de zonă, s-ar fi aplecat, să înainteze pe gambe, până la genunchi, de unde zona devine

primejdioasă, ca de acolo înainte să fie ireversibilă. Fără nici un înger păzitor n-aș fi făcut mai mult decât să-i mângâi tălpile copilăroase. Altceva nu era admisibil și cel mai inadmisibil ar fi fost ca ea să dorească.

— Îți mulțumesc, ajunge! spuse, retrăgându-și picioarele.

Își încălță pantofii, pe dibuite, fără să-și mai pună ciorapii, care rămaseră la mine. Întâmplarea, neprevăzută, n-am să spun uluitoare fiindcă îmi simțeam mintea limpede și senină, m-a făcut să uit de ei, cum uitase ea însăși. I-am găsit acasă, și abia atunci m-am simțit tulburat, fiindcă mi-am adus aminte nu întâmplarea povestită mai înainte, ci convorbirea avută cu Ștefania după aceea. Nu știu de ce, cuvintele ei, de altminteri fără echivoc, mi se păreau o mărturisire cavalerească și nicidecum o provocare. Ciorapii însă, care reprezentau în mod palpabil ceva din feminitatea ei dezvelită, și pe care poate dinadins mi-i lăsase, mă făceau să mă duc cu gândurile mai departe, și numai bunul simț m-a făcut să mă opresc la vreme. Singura slăbiciune căreia nu i-am rezistat a fost să pun ciorapii sub pernă, unde le-am simțit prezența până dimineața, chiar și în timpul somnului, cu o dulce sfâșiere a inimii. Dacă un asemenea act se numește fetișism, și dacă fetișismul nu înseamnă mai mult decât atâta, dacă nu ia forme morbide, n-am să-l dezaprob, ci am să socotesc că face parte dintre manifestările delicate ale sufletului nostru.

Convorbirea cu Ștefania nu ar fi început dacă Alioan nu întârzia până la miezul nopții; neliniștit, am vrut să telefonez la redacție, ea însă m-a oprit, cunoștea proasta corespondență a lui cu timpul și odată ce o știa cu mine, nu-i mai purta de grijă; poate era un fel de a-și păstra fiecare sentimentul că nu datorează nimic celuilalt. Dar chiar să fi fost dorința ei manifestă, nu puteam s-o conduc de aici acasă, fiindcă, oricât de târziu s-ar fi făcut, trebuia să-l așteptăm pe Alioan, așa cum era înțelegerea. Numai că terminasem de mâncat și nu mă simțeam capabil să încep o convorbire care să n-o plictisească, nici s-o privesc fascinat ca mai înainte; o asemenea privire, dacă durează mai mult de câteva clipe fără să fi provocat o explozie, devine stupidă. În schimb vorbi ea, nu puteam sta ca muții, fără să ajungem la altă stupiditate:

— S-ar putea să mă judeci, și nu vreau să faci o greșeală, deși altminteri puțin îmi pasă de părerile altora. Probabil fiecare din cei zece sau douăzeci de jigodii care au venit aici, să mă înghesuie pe canapea sub cuvânt că își manifestă admirația, crede că am fost amanta celorlalți și își așteaptă rândul. Să știi că niciunul nu s-a atins de mine și nici n-o să se atingă. Îți spun nu ca

să-ți alung gândul că aș putea fi ușuratică; n-a fost o provocare, când te-am rugat să-mi mângâi tălpile picioarelor, ci o nevoie cu totul nevinovată. Dar mă simt angajată față de tine pentru o urmare neprevăzută, că mi-a plăcut în alt fel decât dorisem; ai curenți electrici în mână. Nu mi-ai spus cu ce te ocupi; pictor am înțeles că nu ești.

— Nu, scriu la gazetă, împreună cu Alioan.

— Despre ce?

— Despre orice; gânduri.

— Asta nu-i o meserie. Gânduri!

— Sper să fac din ele o carte; sau mai multe.

— Despre mine să nu scrii niciodată!

— Nici n-aș putea; ar trebui să te cunosc fără greșeală.

— Odată, când ai să vrei, încearcă să te apropii de mine; poate mă găsești în toane bune.

M-am străduit să-mi ascund surpriza, dar probabil m-a trădat obrazul, fiindcă l-am simțit cum se aprinde. Ce-am spus mi se părea de-o inutilitate deplină, nu mai credeam nici în cuvintele ei, nici în ale mele; nu puteam să-mi închipui că un pahar de vin o amețise; era altceva, avea față de mine o superioritate care mă obliga să fiu învinsul ei, îmi lipseau mijloacele de apărare; crezusem că știam multe, ca să văd acum că nu știam nimic; dacă m-aș fi duelat cu ea, floreta mea era boantă. N-am putut nici măcar să tac din gură, ceea ce poate ar fi făcut-o să creadă că aveam gânduri mai inteligente și le țineam ascunse.

Astfel, am întrebat-o prostește, azi am incinerat și-am risipit în vânt până și gândul de-a spune asemenea vorbe:

— Nu ești îndrăgostită?

— Tu știi ce înseamnă să fii îndrăgostit?

— Știu, în măsura în care vorbim aceeași limbă.

— Atunci sunt, și nu prima oară. Dar doresc să fie ultima.

Ce voia cu mine? Eram eu mai prost decât oamenii pe care îi cunoscuse? Văzând că tăceam, ea continuă, aplecându-se în față și arătându-și mai bine rubinul din tăietura rochiei:

— Vino odată să-mi mângâi tălpile, ai o mână magică. Iubirii îi datorezi totul, sângele și viața; dar nu castitatea!

De când meditam la această formulă! Corpul tău îți aparține!

— Ce-ai spus?

Vorbisem cu glas tare? În clipa aceea a venit Alioan, părea puțin somnoros, se așeză lângă Ștefania, străduindu-se să-și revină.

— Iartă-mă! i se adresă, am așteptat să se culeagă articolul, i-am făcut corectura, pe urmă am adormit cu capul pe birou, am avut zile agitate.

Față de mine nu trebuia să se scuze, iar eu puteam să-mi închipui că avusese vreo aventură fugară, o fetișcană de la teatrul de revistă, în drum spre casă de la spectacol, înghesuită pe marginea biroului, cu ușa neîncuiată; gustul riscului, cultivat de la prima lui nuntă. Oare Ștefania își dădea seama că nu avea ciorapi în picioare?

Alioan îmi întinse o hârtie cu antetul ziarului.

— Jordie a spălat putina, îmi spuse, ca pe o banalitate. Citește!

Pentru mine era o bombă, cum se vorbește prin redacțiile ziarelor; recunoșteam hârtia cu scrisul lui Jordie; o văzusem pe biroul lui Alioan când luasem bila adusă de Ștefania. „Dragă Alioan, cu rapidul de la ora două plec la Roma. Ai grijă de ziar, sper să ne vedem în curând. Mai jos îți las împuternicirea. Dacă n-ai chef, sau nu-ți convine, alege pe cine crezi și dă-i puterile cuvenite. Nu pe Jak Musiu, e prea bătrân, a început să se ramolească”.

Deci Jordie era plecat de unsprezece ore; acum probabil se afla pe la Padova, dimineața avea să ajungă la Roma.

— De ce nu mi-ai spus la redacție?

— Fiindcă nu știam; abia când să plec mi-au căzut ochii pe scrisoare.

Nu mă mira, așa a fost Alioan toată viața, vedea mai bine înlăuntrul lui decât în afară. Ca un făcut tocmai atunci apăru Jak Musiu, ne văzu de la ușă și veni la masa noastră; gâfâia din greu, ca toți astmaticii; pe fruntea nădușită și congestionată se vedea urma gambetei; cei răi de gură spuneau că era singura lui circumvoluțiune; n-aveau dreptate, deși analfabet, nu-i lipsea mintea, mai ales în ceea ce privea capacitatea ei de a capta informațiile. După ce se aplecă greoi peste masă, răsturnându-mi paharul, ca să-i sărute mâna Ștefaniei, Jak Musiu se așeză lângă mine, înghesuindu-mă cu coapsele lui lăbărțate.

— Să vă spun o bombă! ni se adresă confidențial, cu ochii lui mici și vioi plini de satisfacție. Jordie e în drum spre Roma!

— Ce vorbești! făcu Alioan, băgând în buzunarul de la piept scrisoarea pe care i-o înapoiasem. De unde știi?

— Mă privește! Pretinzi cumva că m-am înșelat vreodată?

— Doamne ferește! Dar ce i-o fi venit să plece la Roma așa, pe nepusă masă?

— Vă spun, dacă făgăduiți să păstrați secretul: vrea să cumpere încă o rotativă!… Cu bani împrumutați de Mussolini! Împrumutați, vorba vine!

Satisfacția făcea să-i curgă pe sub guler o transpirație fierbinte. Mă miram că putea măcar o dată să se înșele, cu totul ieșit din realitate.

— Ați terminat masa? Eu vreau un caltaboș cu mazăre bătută.

— De unde caltaboș acum?! se miră Alioan, în batjocură. Caltaboșul la iarnă!

Știa sau nu știa Ștefania că n-avea ciorapi în picioare? Eram pe deplin convins de dragostea ei pentru Alioan, cunoșteam toate fazele prin care trecuse, de la seara de sub draperia domnului Pretoreanu, până la împlinirea din cortul de pe terasă. Dragostea ei nu semăna cu nimic dinainte, era ca o flacără care mocnise prea mult ca să nu se prefacă într-o explozie. Dar acum, de când venise Alioan, stătea mută, cu ochii în fața de masă; lui Jak Musiu îi întinsese o mână moartă. Era în ea o mustrare de cuget? Da, am intuit, dar remușcările ei nu-l priveau pe Alioan, ci pe mine. Simțeam telepatic gândul ei, și i l-aș fi citit în ochi dacă ar fi îndrăznit să mă privească: regreta că vorbise, nu-i făcusem nici un rău, nici nu i l-aș fi putut face vreodată, era ușor să-și dea seama. Nici ea nu-mi voise răul, era victima unui instinct care îi dicta gesturi nesăbuite.

Deși transpirat, Jak Musiu adusese cu corpolența lui un val de frig de afară. Ar fi fost imposibil ca măcar atunci Ștefania să nu-și simtă picioarele goale. Vina ei, i-o citeam pe față, era că lăsase să treacă momentul când ar fi trebuit să-mi ceară ciorapii. Căci mie în nici un caz nu-mi era îngăduit să i-i dau peste masă; din cauza lui Jak Musiu! Iar ea, din cauza lui Alioan, fără să aibă față de el altă vină decât că lăsase să se creeze o situație echivocă, pe care nu mai putea s-o înlăture, odată ce apăruse un martor. Nu mă simțeam complicele ei, dar ea devenise complicea mea, dintr-o neatenție.

Jak Musiu, a toate cunoscătorul, de data asta nu știa ce rol juca între noi. Nu era singura lui lacună din seara aceea; îi scăpau două informații importante: la ora când ne aflam împreună la masă, regele semna actul de abdicare, ceea ce, pentru el, dator să știe, însemna începutul sfârșitului în carieră, iar plecarea lui Jordie, interpretată copilărește, avea cu totul alt scop.

Rămăsese puțină lume, orchestra plecase, Grigoraș Dinicu venise să ne salute, de fapt o salutase pe Ștefania, poate și pe ceilalți doi, dar nu pe mine,

fiindcă nu știa cine sunt; cu atât mai puțin ar fi putut ști că aveam în buzunar ciorapii Ștefaniei. Jak Musiu îl apucă de mână pe un chelner care trecea pe alături.

— Unde-i Vasiliu?

— Ia masa.

— Ce înseamnă că ia masa? O duce acasă? Spune ca oamenii, că halește, și cheamă-l încoace.

Oberul veni fuga, ștergându-se cu dosul mâinii la gură.

— Ce mă, întrebă Jak Musiu, închideți?

— Am și închis, coane Jak, dar pentru dumneavoastră rămâne deschis până la ziuă!

– Bine, adă-mi caltaboșul!

Era comandat din ajun, la început făcuseră nazuri „de unde caltaboș în septembrie, coane Jak?” „Treaba voastră, luați un porc și tăiați-l!” Îi aduseră și mazărea bătută, cu ulei de nucă; nu de măsline, care în acest caz e o batjocură. Jak Musiu mirosi și se convinse.

Am plecat lăsându-l să mănânce singur. În stradă aștepta un șir de taximetre, ne-am urcat într-unul, la întâmplare, toate așteptau cu portierele deschise. Ștefania, la mijloc, s-a lipit de Alioan.

— Strânge-mă puțin, m-a luat frigul.

Era firesc, cu umerii goi și cu picioarele goale! Pe drum se încălzi, dar nu deveni mai comunicativă decât înainte.

— Urcați o clipă sus? spuse, în fața casei. Am un coniac bun; sau dacă vreți, șampanie.

Eram obligat să refuz, m-a mirat însă că a refuzat și Alioan.

— Suntem obosiți, ești și tu obosită, te-ai jucat destul cu bila aia pe stradă.

Părea un reproș și la un om ca el mi-era imposibil să-l înțeleg, chiar dacă ar fi știut că bila se afla acum în buzunarul meu. Deodată m-am simțit vinovat de tot ce se întâmplase, eu începusem, și dacă mă ferisem de Alioan, nu eram deloc sigur că Ștefania nu văzuse când pusesem mâna pe bila de sticlă.

Am coborât s-o conducem până la intrare; Alioan îi spuse șoferului să ne aștepte. Nu-mi aduc aminte cum s-au despărțit, știu doar că, după ce descuiase ușa, Ștefania s-a întors spre mine:

— Îți mulțumesc pentru masă!

Dar nu plătisem eu, ci Alioan!

Apoi cu gestul obișnuit între prieteni, se ridică puțin pe vârfuri și mă sărută pe obraz, lângă ureche. Încă nu știa cum mă cheamă și de la mine n-a mai avut ocazia să afle.

Acest gest, atât de neașteptat și de rapid că pe moment n-a avut cum să mă tulbure, l-am folosit cu altă ocazie, când după douăzeci și cinci de ani am încercat să-i povestesc viața și am descris cum s-a declanșat prima ei dragoste; seara, la portiță, despărțindu-se de băiatul care o condusese până acasă, nu s-a mai putut stăpâni și l-a sărutat în fugă pe obraz, lângă ureche. Dar în cazul meu sărutul ei nu avusese aceeași semnificație, și, oricum, a rămas fără urmare.

Odată reveniți la taximetru, Alioan mă întrebă:

— Am de făcut un drum; vrei să mergi cu mine?

Am acceptat, deși se făcuse ora două noaptea și eram obosit, și mai ales simțeam o mustrare de cuget în apropierea lui, fiindcă aveam în buzunar ciorapii Ștefaniei. Aș fi vrut să ajung mai repede acasă, să rămân singur cu ei, ca și cum ar fi reprezentat o însuflețire. Alioan îi ceru șoferului să meargă pe Calea Rahovei. Am înțeles intenția lui abia dincolo de Chirigiu, când am luat-o pe niște străduțe, la dreapta. Alioan știa numele străzii, nu și drumul, nu-l știa nici șoferul, n-aveam pe cine să întrebăm la ora aceea, ne-am învârtit prin cartier, până am găsit-o; pe tăblița de la colț am citit, în lumina farurilor „Făt Frumos”; nu se potrivea cu casele ponosite, însă atunci, noaptea, când nu puteam să vedem până departe, decorul avea un farmec puțin straniu și, unit cu numele străzii, părea venit din basme, așteptam parcă să apară toate personajele știute, Zmeul, Sfânta Vineri, Ileana Cosânzeana. Visam, nu m-a trezit nici glasul lui Alioan: „Să oprești puțin la numărul 29!” Eram pe jumătate adormit, am visat mai departe, chiar după ce taximetrul oprise în fața unei bojdeuci intrată în pământ și lăsată puțin într-o rână. Nu se vedea nici o lumină la ferestre, nu mișca nimic în curtea întunecată. Era o distanță cosmică între lumea de unde plecasem și cea unde mă aflam acum, martor la cea mai bizară explorare omenească, din câte știusem, mai mult decât ocolul pământului și descoperirea polilor îngropați în ghețuri; venirea lui Alioan la casa unei fetițe de țigani, lipsită de înțelesul omenesc al vieții ei printre oameni, neputând să-și acorde mai multă valoare decât o podoabă ieftină, de strasuri albastre, culoarea universală a cerului.

Gândindu-mă la seara lăsată în urmă, cu toate cele întâmplate și fără altele, câte nu le cunoșteam încă, luând doar plecarea lui Jordie, curtezanii

veniți pe rând la masa noastră, doi dintre ei cu monoclu, bărbații și femeile elegante, cu podoabe veritabile, nu strasuri, trecând la socoteală până și caltaboșul lui Jak Musiu, hachiță gastronomică înjositoare, ca o cădere în privată, n-am socotit că pentru aceste stări și fapte lumea trebuia să piară; poate o aștepta pieirea, dar din alte cauze.

M-am gândit apoi, sau mă gândisem tot timpul la gesturile și vorbele Ștefaniei, judecând paralel cu ele venirea lui Alioan în Calea Rahovei, la casa Tiței. Acest om, nu amoral, ci cu alte precepte decât ale decalogului, care ajungea să iubească o femeie până la mistuire dar nu avea darul de a-i fi și credincios totdeodată, poate frate de cruce cu Ștefania, căreia însă îi mai trebuiau câțiva ani până să se desăvârșească, venise aici, noaptea, într-un cartier nesigur, unde în orice clipă o bandă ascunsă în umbră putea să ne atace, numai ca să fie o clipă în preajma casei mizerabile unde trăia o făptură dezmoștenită, căci nici el nu fusese în stare să-i facă altă dreptate decât să-i dăruiască o casetă cu podoabe ieftine. Ce înger cu ochi albaștri trăia în această piele de diavol?

— De ce n-o cauți? l-am întrebat, solidar cu tristețea lui, pe care i-o simțeam, fără să-i văd fața; poate după respirație. Trimite-i un bilet, mâine!

— Nu pot, dacă n-a venit singură!

Trebuia să-l socotesc imoral, odată ce nu știa ce se întâmplase cu Tița după ce plecase de la el, pe ninsoare? Două luni zăcuse în casă, cu plămânii aprinși, prost îngrijită, până ce tusea îi rupse o vinișoară în gât, așa știau vecinii și înroșise perna de sânge. La mijlocul primăverii intra în spitalul Zerlendi, fără nici o nădejde.

Un medic renumit pentru darul lui de a înțelege oamenii a scris o carte care în tinerețe mi-a zgâlțâit puțin sufletul, fiindcă mi se părea plină de umanitate; recitind-o mai târziu, ceea ce a fost o neșansă și pentru el, și pentru mine, cartea mi s-a părut mai degrabă mondenă. Dar în noaptea când mă aflam cu Alioan pe strada Făt-Frumos din Rahova, mi-am amintit de o întâmplare adevărată, luată din viață și scrisă acolo ca o poveste duioasă, așa am socotit-o atunci. Dacă mai târziu cartea a scăzut în ochii mei, povestirea duioasă a crescut, fiindcă i-am descoperit înțelesul tragic, ascuns sub fraze amabile.

Șoferul stătea cu motorul în mers, cu maneta băgată în viteza întâi și cu piciorul pe accelerator, gata să demareze dacă ar fi văzut apropiindu-se vreo umbră; și lui îi era teamă, iar Alioan parcă prinsese rădăcini în fața cocioabei.

Într-un spital de ftizici, la Paris, o fostă demimondenă, bolnavă de plămâni, ajunsă o umbră, își trăia ultimele zile. Fusese un timp iubita întâmplătoare a unui om cu vază, creator de existențe umane construite îndemânatic, pe care eu, unul, îl mai admir și astăzi. În viața lui personală era ceea ce se numește un idol al femeilor, și nu întârzia să le primească ofrandele. De mult uitase de acea iubire întâmplătoare, când i se spuse că biata femeie trăgea să moară; atunci i-a trimis vorbă că vine s-o vadă.

Nu mai țin minte dacă a apucat să se țină de cuvânt, dar nici nu are vreo importanță. Mă interesează ce s-a întâmplat cu muribunda și cu vecinele ei din salonul spitalului. Aflând că vine „domnul" s-o vadă (nu-i spusese niciodată pe nume), femeia parcă a prins viață, a intrat într-o trepidație de mașină prăpădită care e gata să-și risipească piesele în toate părțile, dar merge înainte și nu se lasă. Vecinele, trăind ele însele emoția ei, au uitat de suferința lor, de parcă nu le aștepta aceeași soartă, s-au îngrămădit s-o pregătească de vizită, i-au schimbat așternutul, i-au pus cămașă curată, au pieptănat-o. Ea a cerut o oglindă, a avut numai o tresărire când și-a văzut chipul tras și palid de moarte, pe urmă emoția a reînsuflețit-o, i s-au aprins ochii, și-a dat cu roșu pe obraji și pe gură. Inimoasele femei i-au așezat apoi capul în pernă și i-au împodobit fruntea cu o cunună de flori luate din grădina spitalului. Femeia a murit fericită, cu ochii la ușă.

Dacă aș fi știut încă de atunci unde era Tița, l-aș fi dus pe Alioan s-o vadă numaidecât, noaptea.

Nu-i apăr pe răufăcătorii de toate felurile, dacă socotesc că viața, în desfășurarea ei milenară, din antichitate și până astăzi, ca să nu mă duc mai departe în urmă, la preistorie, cu războaiele câte au fost pe lume, generatoare de jafuri, sperjururi, violuri, crime și toate ticăloșiile săvârșite asupra celui slab de către cel tare, e mult mai imorală decât oamenii ca indivizi, chiar dacă ei devin instrumentul imoralității.

Am aflat, când m-am dus la spitalul Zerlendi, să văd un prieten care nici el nu mai avea multe zile; Tița tocmai murise, am văzut cum o duceau la capelă. A doua zi am venit cu Alioan, era pregătită de înmormântare, în rochie albă, de pânză. Și n-avea pe ea nici măcar podoabele modeste pe care și le dorise și le plătise bucuroasă cu o noapte de dragoste.

L-am sfătuit pe Alioan să nu vină la înmormântare, nu-l cunoștea nimeni dar prezența lui acolo, inexplicabilă, ar fi dat naștere la bănuieli și poate s-ar fi ales cu insulte, dacă nu cu un cuțit între coaste. Mi-a dat un mic colier de

briliante adevărate, să-l pun la gâtul moartei; e imoral să spun cât costase, dar, oricum, cu atâția bani, Tița ar fi putut trăi fără griji toată viața.

M-am dus cu conștiința liniștită, fiindcă nu aveam nici un amestec și nici un păcat pe suflet. Dar am avut grijă să mă înconjur de o gardă sigură, patru haidamaci, camionagii în slujbă la Pasul Istoriei, care aduceau de la gară sulurile de hârtie pentru rotativă. Doi dintre ei făceau parte dintre discipoli, erau și ei nerăbdători să-i ucidă pe cei nevolnici; bineînțeles că nu puteau să vină în sutană, aveau în schimb revolver ascuns sub cămașă. S-au așezat în cele patru colțuri ale mormântului, iar eu, după slujbă, când groparii s-au apropiat cu capacul, m-am aplecat și am pus colierul pe grumazul firav al moartei; n-a fost ușor, a trebuit să-i ridic puțin capul și atunci m-a cuprins jalea la gândul că odată fusese vie și caldă.

Aveam o misiune stânjenitoare, simțeam ochii oamenilor ațintiți spre mine, și dacă vreunul m-ar fi întrebat cine sunt și cu ce drept mă aflu acolo, n-aș fi avut ce răspunde. Dar era o datorie și față de Alioan și față de Tița, deși nu o cunoscusem, și nu mă puteam da în lături. Îndată după aceea, oamenii mei m-au încadrat și am stat toți cinci acolo, până ce a început să cadă pământul și s-a umplut groapa. Pe urmă am intrat cu ei într-o cârciumă și i-am cinstit cu o sticlă de țuică; am băut și eu, fiindcă aveam nevoie de o otravă. De fiecare dată când deșertau țoiul, cu capul dat pe spate, spuneau: „Dumnezeu s-o ierte!”… Niciunul nu m-a întrebat ce avusesem cu moarta.

Din greșeală, dar fără vină, nimerisem la cârciuma unde, în odaia din fund, se făcea praznicul de înmormântare; acasă n-ar fi fost loc. Tița avea numai un frate, lipsea fiind la închisoare. În afară de alte neamuri erau acolo toți cumnații, toate surorile, trei, aveau bărbat, cununate la biserică, de la cinșpe ani, de la paișpe; singură Tița nu voise să se mărite atât de tânără.

Peste noapte cumnații au dezgropat sicriul și au furat colierul de briliante. Fiind trei la număr, judecătorii au împărțit pedeapsa între ei, fiecare a luat numai câte trei ani și jumătate de ocnă.

Capitolul 30

Venirea discipolilor la putere; defilarea pe Calea Victoriei. Zile de septembrie, frumoase și dramatice. Tentativa regelui de a o lua pe Ștefania în exil și a o face regină. Amintiri de la New York, cum și-a găsit Ștefania stilul. Inutilele insistențe ale lui Dinu Persu pe lângă ea. Încercarea de viol,

soldată pentru el cu o posibilă infirmitate, trecătoare sau permanentă. Un teatru pentru Ștefania.

Nu-mi aduc aminte cum plecase taximetrul din fața cocioabei. M-am dezmeticit abia când am dat de lumină, în Calea Rahovei. Pe drum, n-am schimbat nici o vorbă cu Alioan. Mă simțeam atât de solidar cu el, în noaptea aceea, încât nu l-aș fi lăsat singur. Am coborât în fața casei, numai la gândul că poate voia să se ducă la Ștefania. Nu mi se părea că ar fi fost o enormitate; totul în ființa noastră este mișcare.

— Știi de ce a fugit Jordie? mă întrebă, când voiam să închid portiera.

— Fugit?

— Da, are miros de șobolan, simte că discipolii au să vină la putere.

Alioan se bucura de o intuiție mult mai vie decât credeam cei din preajma lui; uneori avea și informații mai numeroase ca alții, însă obținute întâmplător, căci îi lipsea curiozitatea înnăscută a lui Jak Musiu, de a ști totul. Dacă nu făcea caz de capacitățile sale, motiv să se creadă că trăia cu capul în nori, cauza era numai lenea lui visătoare. După ce l-am cunoscut bine, am pus mult mai mult preț pe un moment al lui de reverie, decât pe o observație virulentă a lui Jordie, socotit cel mai talentat comentator al vremii. Comentariile lui Alioan se ascundeau sub un zâmbet mizantropic.

Multă lume credea atunci, nu doar el, că discipolii au să vină la putere, dar nimeni nu era sigur. Discipolii au luat puterea, împărțită cu generalul Ion Antonescu, peste câteva ore, când abia se făcuse ziuă; era 6 septembrie. Până seara, Jordie ar fi fost tocat cu satârul, fiindcă înfierase arderea cărților, lovind direct în Arhanghel, deși nu-i pomenise numele.

Acum Arhanghelul zăcea sub o placă groasă de beton, în curtea închisorii Jilava, iar Jordie se afla la Roma, sub platoșa ocrotitoare oferită de Mussolini, a cărui politică și-al cărui război contra Abisiniei le susținuse; desigur că ar fi putut să susțină și contrariul, dacă așa îi dicta domnul Pretoreanu.

De acesta, discipolii nu s-au atins, nici cu gestul, nici cu vorba, i-au pus numai o gardă la poartă, poate ca să-l protejeze de ei înșiși. El a continuat, cât timp au rămas la putere, să le plătească donația făgăduită, un milion de lei pe lună, numai că lor banii acum nu le mai făceau trebuință, puteau să ia oricât pofteau din vistieria statului, pe căi ocolite, căci altminteri n-o aveau în mână, generalul avusese grija s-o dea în paza unui om de încredere.

Conflictele dintre o parte și alta existau din clipa când începuse colaborarea; un timp au fost ascunse, de ochii lumii, sau poate în speranța că măcar o dată lupii ar putea să-și schimbe năravul. Lupi îi socoteau pe ceilalți și unii, și alții; era o nuntă cu pușca în mână.

* * *

În cele câteva ore rămase până la ziuă n-am dormit, iar când, în sfârșit am închis ochii, n-am apucat decât să ațipesc și m-a trezit defilarea discipolilor, ropotul de cizme pe Calea Victoriei. N-am dormit fiindcă mă urmărea tot ce se întâmplase de seara, când auzisem împușcăturile venite din preajma palatului, și o văzusem pe Ștefania mânând cu pantoful pe trotuar o bilă de sticlă.

Ea ne întrebase atunci, pe mine și pe Alioan, ceva despre Bob Ianculescu, dar n-am socotit că merita să vorbesc despre el; Alioan la rândul lui n-ar prea fi avut ce să-i spună, iar ea nu ne-a dat nici o explicație; dacă întrebarea a rămas uitată, nu înseamnă că Ștefania a vrut s-o ascundă, căci atunci n-ar mai fi pus-o, ci socotea că importanța ei de o clipă trecuse. Era în ea, ca și în Alioan, aceeași indiferență față de lumea exterioară, altfel ne-ar fi spus că se petreceau fapte ieșite din comun, ceea ce aflase cu un ceas mai înainte, iar noi aveam să aflăm abia la ziuă. Adevărul este că Ștefania, jucându-se cu bila de sticlă, uitase de întâmplare, ca și cum nu merita nici o atenție.

Bob Ianculescu, pe care nu-l mai ținea minte din al doilea minut după ce îl cunoscuse, în gară, când o întâmpinase cu flori și cu un mesaj din partea regelui, îi telefonase pe la prânz, rugând-o să-l viziteze pentru o convorbire de-o însemnătate extremă.

— Trimit să vă ia o mașină a palatului..

Era procedeul obișnuit, care nu eșua niciodată. Mașina palatului învingea toate reținerile. Ștefania, căreia nu pot să-i atribui nici o vulgaritate, deși era firesc să aibă în ea asemenea moșteniri, din copilărie, când nimeni nu-i făcuse vreo educație, îi răspunse cu o vorbă de nereprodus într-o carte, deși era mai mult pitorească decât trivială. Ea păstrase în vocabularul ei asemenea vorbe, însă învățase să le reprime și îi scăpau numai când cineva o scotea din fire. Cum oamenii exagerează și darurile și păcatele unor celebrități ale vremii sau ale trecutului, ducându-se până la personaje din antichitate, cum ar fi de pildă, Mesalina, despre vocabularul

Ștefaniei se spunea că ar fi făcut să roșească până și pe o mahalagioaică din cele mai deocheate.

Poate chiar așa era, sau era măcar în parte, deși eu unul n-am auzit-o niciodată pronunțând o vorbă urâtă. Dacă mă înșel, sau ascund ceva și judec cu părtinire, nu regret; Ștefania trebuie să apară așa cum vreau eu, nu alții. Când am pus-o să drăcuiască pușca ascunsă sub draperie, care se descărcase fiindcă, lipsită de control, apăsase pe trăgaci cu tocul pantofului, socotesc că am sugerat, atâta cât era nevoie, și temperamentul ei, și felul de exprimare. Vorbele teribile, spuse de-a dreptul, nu îmbogățesc un personaj, fie el de cea mai joasă categorie; în ele văd numai gâfâiala neputincioasă a celui care le scrie.

Când i-am telefonat lui Bob Ianculescu să-l întreb ce era cu împușcăturile care se auzeau din direcția palatului, și mi-a răspuns atât de confuz de parcă venea de pe altă lume, el tocmai se întorsese dintr-o vizită făcută Ștefaniei, care refuzase brutal să meargă la el acasă. Pe urmă, la insistențele lui disperate, acceptase să-l primească zece minute. Cele ce urmează nu le știu de la Ștefania, care ar putea fi bănuită că voia să-și facă reclamă; ca oamenii norocoși, care câștigă dintr-odată și fără eforturi adeziunea deplină a publicului, ea nici nu se gândea care este rostul publicității într-o carieră. Nu știu nici de la Bob Ianculescu, plecat odată cu regele și dispărut pentru totdeauna. Am avut însă în mână mărturia lui scrisă, nu o foaie de jurnal, nu am naivitatea să folosesc procedee atât de uzate! Ci testamentul! Chiar așa, o declarație, o descărcare de conștiință scrisă în noaptea când abdica regele și nu știa dacă îl va lua în suita lui sau îl va lăsa de izbeliște; în acest din urmă caz, cel puțin așa mărturisește, avea de gând să se sinucidă. Nu cred, n-ar fi avut curaj, țineam minte cum tremura și cât pălise când ne-am bătut în duel cu săbiile. Și-apoi, n-ar fi avut nici motive, fusese un umil slujbaș al palatului, pentru atât n-avea să-i taie nimeni capul.

Oricum, testamentul, mai bine zis o scrisoare adresată chiar regelui, a fost scrisă, dar n-a mai apucat nici măcar s-o bage într-un plic și să scrie augustul nume al maiestății sale. Teofil, ofițer în batalionul de gardă al palatului a găsit hârtia pe biroul lui și a păstrat-o, fără să știe a cui era, fiindcă Bob Ianculescu nu apucase s-o iscălească; eu însă i-am recunoscut scrisul, și chiar dacă m-aș fi înșelat grafologic, i-am recunoscut stilul, găunos și emfatic: „Maiestate, n-o să mă iertați, o să mă socotiți un incapabil și-o să dați cu mine de-azvârlitea, deși până acum am reușit

totdeauna. I-am comunicat doamnei (se referea la Ștefania) care m-a ascultat în picioare, că maiestatea voastră va abdica în câteva zile (a abdicat chiar în noaptea aceea) și va pleca în străinătate, unde are averi pe toate continentele; Maiestatea Sa o roagă pe doamna, pentru care nutrește sentimente de admirație, să-l urmeze în exil, unde o va lua în căsătorie, dându-i numele său și titlul de regină.”

Răspunsul Ștefaniei nu-l transcriu, marele ei regret, cum spune Bob Ianculescu; nu putea să fie decât o minciună. Dacă regreta, cine ar fi împiedicat-o să plece? Despre existența doamnei Lupescu nici măcar nu auzise. Nu țin seama decât de refuzul ei, altceva nu mă interesează; după aceea venise să-l vadă pe Alioan, jucându-se pe trotuar cu o bilă de sticlă. (Nu-mi păstrez decât lucrurile de utilitate curentă, cât timp nu se uzează sau nu mă plictisesc de ele; bila de sticlă însă o am și astăzi, într-o cutiuță de ebonită, împreună cu alte două mici relicve, o așchie de piatră brună desprinsă de mine însumi din stânca Loreley, de pe malul Rinului, și un fragment de trei centimetri din învelișul deteriorat, care oricum ar fi căzut peste iarnă, al Statuii Libertății de la New York, astăzi restaurată; toate trei mă emoționează, oricâți ani ar fi trecut peste ele. Însă cele mai multe relicve ale mele le am în suflet, la adăpost de orice uzură; de acolo le scot, când am nevoie de ele la crearea lumilor mele, dar bineînțeles că le dau altă formă.)

Cât privește demersul regelui, nu mă îndoiesc de el, nu mă miră, îl socotesc explicabil. Probabil în el exista speranța că se va întoarce, cum se mai întorsese o dată. Opoziția unora din oamenii politici, care refuzaseră să-l mai slujească, avea, între alte cauze, existența doamnei Lupescu. Nu m-a interesat deloc să știu ce calități ascunse avea această doamnă, nu am văzut-o niciodată, decât în fotografiile publicate într-o revistă ilustrată, în timpul exilului de la Paris, prin grija domnului Pretoreanu; luându-mă după ele, nu puteam să înțeleg pasiunea statornică a regelui, fiindcă doamna Lupescu, o femeie destul de trecută, mai era pe deasupra și obeză, vină personală de neiertat după mine. Încolo, am ignorat ce i se punea în sarcină, amestecul în treburile politice, feluritele ei acțiuni din umbră, privilegiile acordate rudelor și prietenilor, în dauna țării; asemenea cazuri se cunosc în istoria tuturor timpurilor, unele mult mai grave și mai rușinoase.

Condiția pusă în acel timp de Iuliu Maniu ca să participe la guvernarea țării era ca regele să renunțe la această legătură hulită cu jumătate de gură, iar uneori cu glas tare, cum a făcut colonelul Precup, de pildă, și cum ar fi făcut mii de oameni, să nu le fi fost frică; țara nu se mai conducea atunci

după lege, în toate hotărârile prima dictatura regelui. Neputând să accepte în nici un caz cererea lui Iuliu Maniu de a o readuce în țară și a-i reda coroana reginei Elena, mama prințișorului moștenitor, repudiată de multă vreme, regele se gândea, poate, e o presupunere personală, să aducă pe tron când s-ar fi întors din al doilea exil o fată de obârșie modestă dar neaoșă și iubită în popor mai mult decât fusese vreodată o principesă.

Nu exclud din calculele lui nici frivolitatea, ambiția de a-și satisface măcar în ceasul al doisprezecelea o dorință refuzată atât de categoric, ceea ce nu i se mai întâmplase și nu li se întâmplă îndeobște capetelor încoronate, deși drepturile lor medievale asupra supușilor au fost de mult abolite; ele însă se exercită încă, pe tăcute și cu amendamente abile. Nu exclud, de asemeni, nici admirația lui sinceră pentru Ștefania, care în doi ani izbutise să cucerească aproape toate straturile societății, aproape o țară întreagă; pe capul ei se putea pune oricând o coroană regală, chiar dacă Iuliu Maniu ar fi continuat să se opună, în favoarea reginei legitime.

Pe lângă frumusețea ei fizică, lipsită de orice banalitate, atât de precumpănitoare în câștigarea simpatiilor, Ștefania se bucura de două daruri, primul, rar întâlnit, glasul, al doilea, necunoscut înaintea ei și imposibil de a fi imitat până astăzi, însușirea de a-și inventa cântecele, toate, până la unul, unice.

Despre glas am mai amintit, fără destulă competență, dar cred că fără greșeală, și fără să-mi pot atrage o contrazicere. Mai sus am apucat să spun ca era un glas rar întâlnit, dar, reflectând mai bine, îmi iau îndrăzneala să spun că nu putea fi întâlnit niciodată; deși au existat, există și vor exista altele mai celebre; glasul ei era unic, prin întinderea nefirească a registrului, și prin timbrul inimitabil, aflat în afara posibilităților umane, o minune a naturii. Cunoscătorii care au ascultat-o vor spune, și le dau dreptate, că îi lipsea o școală sistematică. Ea învățase ceva, la Paris, de la doamna Strauss, și la New York, de la doamna Algeorge, care aveau, în felul lor, o lungă experiență, dar în fond erau două cântărețe ratate. Ștefania învățase de la ele, fără știința lor și probabil chiar fără știința ei însăși, cum să pună un pas în fața altuia, să meargă înainte cu o îndârjire brutală, oricât ar fi fost de istovită, ca să nu ajungă la nemișcare. În cântecele ei se simțea uneori duritatea, la culmi greu de a fi depășite altfel, și desigur supăra unele urechi academice, dar o proiectau înainte, ca o catapultă, într-un spațiu inaccesibil altcuiva.

Desigur, timpul cât o urmase pe doamna Strauss, imitând cântecele ei, fusese o școală, în înțelesul că își dăduse seama ce va trebui să nu facă, atunci când va fi pe picioarele sale. O piedică în colaborarea aceasta fusese orchestra, la al cărei ritm se adapta cu greutate, sau nu se adapta deloc câteodată, fiindcă pe ea o conduceau ritmuri proprii, ceea ce avea să devină una din calitățile ei memorabile. La New York, mult mai mult îi folosise peluza din fața casei și mersul călare pe Broadway, până în afara orașului, decât lecțiile de canto ale doamnei Algeorge. Compozițiile lui Leonard, făcute pe stilul ei, pe care în realitate el îl interpreta greșit printr-o concepție scolastică, exersate apoi în casă, cu acompaniamentul pianului, erau un chin pentru Ștefania, ca și cele câteva apariții în public, cu acompaniament de orchestră. Nu izbutise atunci să se distanțeze de celelalte interprete, care luau parte la aceste recitaluri colective, în săli improprii, cu biletele vândute printre prieteni. Atrase prima oară atenția și câștigă aplauze, cu fluierături de admirație, după obiceiul din America, într-un moment de descurajare, o clipă de cumpănă, transformată într-o răzvrătire monumentală.

Cânta un lied al lui Leonard, inspirat de un buchet întreg de melodii americane, muzica numită „country”, care nu trebuie imitată, și mai ales nu îngăduie imixtiuni rafinate, false din capul locului; ea trebuie să fie lăsată așa cum este, a cowboyilor, a preriilor, a istoriei Statelor Unite. De dragul Ștefaniei, Leonard mergea pe o cale imposibilă, fiindcă nu putea s-o simtă pe cea adevărată, i-ar fi trebuit decenii de adaptare, ca să reușească, ar fi trebuit să devină american până în măduva oaselor. Când s-a întors în țară unde și-a regăsit vechile unelte, a izbutit să-și regăsească și stilul, a dat câteva compoziții corecte, n-a devenit însă o celebritate decât vremelnic, cât timp discipolii au vrut să facă din el compozitorul mișcării și l-au împins înainte, impunându-l cu revolverul în mână.

Nu-l compătimesc, fiindcă avea în el o stofă proastă, din care n-a pregetat să-și croiască sutană; și, îmbrăcat astfel, l-ar fi adus pe Alioan în fața plutonului de execuție, dacă ar fi știut unde este; l-au găsit alții. Intenția era cu atât mai mârșavă cu cât n-o dicta vreun crez politic, ci doar gelozia. După întâmplarea din casa domnului Pretoreanu, când Ștefania intrase cu Alioan sub draperie, după detunătura carabinei și după ce ei plecaseră împreună, Leonard le jurase moartea. El era compozitorul celui mai înspăimântător din cântecele discipolilor, l-am auzit în prima noapte a rebeliunii și m-a cuprins groaza, am fugit să mă ascund departe, într-o mahala a orașului.

Când Jak Musiu i-a spus lui Alioan: „Ai grijă ce faci, pleacă numaidecât de-acasă, ești pus pe lista celor trei mii de intelectuali care au să fie împușcați la noapte!”, el a răspuns mirându-se: „Ce vorbești?! Sunt trei mii de intelectuali în țara noastră?” Iar când discipolii au venit într-adevăr să-l ridice, li s-a adresat cu seninătate: „Țineți seama că nu sunt un om de pe stradă; să nu mă împușcați cu pistolul, pe la spate; vreau cel puțin o companie; dacă e nevoie vă plătesc gloanțele!”

Ștefania apărea a patra oară în public, de când se afla în America. Doamna Algeorge o asigura că face progrese și în curând va putea să dea un recital singură, un show de două ore, când să nu mai împartă succesul cu nimeni. Ea însă simțea limpede că la fiecare din cele patru apariții coborâse o treaptă, iar acum se afla în fața sfârșitului. Cântecul i se părea lânced, nu se potrivea cu temperamentul ei independent și dinamic, orchestra o seconda prost, dirijorul încerca să-i impună ritmul cu mișcări exagerate, fără să-și ascundă exasperarea, mai lipsea să urle la ea, ca s-o disciplineze. Dar în exprimarea Ștefaniei nu era indisciplină, ci neputință, forța ei era ruinată, simțea apropiindu-se paralizia.

Se salvă în ultima clipă, cu o energie disperată, care, în mod paradoxal, îi readuse calmul și stăpânirea de sine; sufletul ei însă fierbea, îl simțea dând în clocot, trebuia să-l elibereze, fie și printr-o explozie. Cu un gest imperativ opri și pe dirijor și orchestra, care înțepeniră, făcu un pas înainte, în fața sălii amuțite de surpriză, și după un minut lung de așteptare, cât o văzură însuflețindu-se, crescând din ea însăși, începu să cânte, singură. Cânta ce-i venea în minte, gânduri selectate și orânduite instinctiv, despre ceea ce se vedea pe ferestre, strada New Yorkului, cu taximetre galbene, cu mașinile de pompieri, de poliție, de salvare, cu oameni fugind spre o casă incendiată, cu alții alergând spre locul unei crime, un haos peste care trecea în zbor un cal alb, înaripat, ducând în spinare un înger suflând în trompetă, ca la învierea morților.

Vreau să se înțeleagă că toate aceste imagini nu erau doar în închipuirea ei, ea le reda pe toate, cu o singură voce, izbutind să exteriorizeze zgomotele transformate în muzică; și clopotele pompierilor, și sirenele poliției sau ale salvării, amestecând între ele huruitul motoarelor, rumoarea mulțimii, vâjiitul flăcărilor, bocetele de la căpătâiul mortului căzut în stradă, nechezatul calului zburător și trompeta îngerului.

Era o improvizație istovitoare, când termină se prăbuși pe scenă, leșinată. Astfel nu auzi aplauzele.

După acel prim succes, răsunător, consemnat ditirambic de critici care nu fuseseră de față dar erau informați de prieteni și nu voiau să-și piardă încrederea publicului, Ștefania refuză să repete cântecul și curând se întoarse în țară.

Toate cântecele ei erau improvizații, pe care nu le relua niciodată, în afară de cântecul privighetorii, care încheia fiecare spectacol. N-am scris cuvântul la întâmplare, ceea ce făcea ea devenea spectacol, fiindcă își juca muzica, dar fără gest și chiar fără mimică, la care renunțase treptat, până la totala lor dispariție. M-am gândit că nu i-ar fi trebuit mult să renunțe chiar la cuvinte; de altfel le-am socotit puțin valoroase, o proză anostă, deși fiecare cântec avea o idee poetică. De pildă, „Cântecul lămpii cu gaz”, era o idee poetică. „Goana trenului pe câmpie”, alta. Mai adaug numai câteva titluri, ca să se vadă cât erau de eterogene: „Cântecul cazmalei”, „Hamul calului”, „Rațele de pe Colentina”, „Cântecul stufului”, „Nucul bătrân din grădină”. Când o publicație, revistă de teatru, a reprodus textul unuia din aceste cântece, mi-a fost rușine, deși atunci nu o cunoșteam pe Ștefania decât din emisiunile ei de la radio. Știam cântecul, îl ascultasem și eu, ca toată lumea, și mă vrăjise; dezbrăcat de muzică, devenea atât de stângaci și de banal că nu depășea nivelul unei compuneri de clasa treia primară. (Nu mă las influențat de împrejurarea că Ștefania nu mersese la școală mai mult de trei clase.)

Sfătuită de cineva, sau din proprie ambiție, ca să-și încerce și alte valențe (cuvântul nu-i aparține), încercă să compună un cântec pe o poezie de Eminescu, Floare albastră: „Și te-ai dus, scumpă minune…” Nu mi se pare inexplicabil că a eșuat jalnic; poezia era ea însăși un cântec, care nu răbda să i se suprapună altul. Și apoi Ștefania n-avea talent să compună, ci doar să improvizeze, printr-o trăire patetică a unei idei poetice, pe care o simțea până în fundul sufletului, chiar atunci când nu putea s-o înțeleagă.

Și Alioan s-a străduit să facă o poezie, anume concepută pentru posibilitățile și temperamentul Ștefaniei, dar a fost încă un eșec, cântecul era un lament neconvingător, poate și ridicol; a rămas numai poezia, intitulată „Bocet pentru o moartă tânără”. Cred că Ștefania ar fi reușit dacă se gândea la propria ei moarte; dar atunci nu mai avea nevoie de poezia lui Alioan; s-ar fi bocit ca bocitoarele din cimitire, pe care le știa din copilărie.

M-am gândit la o comparație între cântecele ei de-o inspirație nesecată, prea puțin lirice, mai degrabă dramatice, demonstrative și patetice și într-un fel polifonice, prin bogăția și varietatea de sunete, și micile compoziții

pentru harpă ale Alexandrinei. Dar comparația nu se poate face, Alexandrina, cu firea ei aleasă, cu școlile prin care trecuse, cu studii de muzică, rămâne ca o figurină de porțelan, fină și rafinată, lângă un clopot de bronz, în greutate de tone, care ar zdrobi-o cu un singur sunet.

Timp de un an, cât Ștefania putu să fie auzită numai la radio, ea nu-și dădu întreaga măsură, un microfon nu era destul s-o inspire, avea nevoie de public. Apoi la radio i se impunea o anumită reținere, între cele câteva milioane de ascultători sunt oameni de toate felurile, din toate straturile societății, și trebuie căutată o linie de mijloc, să mulțumească pe toată lumea și să nu lezeze vreo susceptibilitate.

Fu invitată să cânte la teatrul de revistă dar refuză, nu din orgoliu, ci condusă de crezul ei artistic, pe care îl cultiva prin instincte, din seara de la New York, când oprise orchestra s-o acompanieze și își câștigase independența. Nu s-ar fi simțit înjosită să apară pe scenă între două cuplete, cu balerinele adunate la arlechine, s-o vadă, ar fi ignorat vedetele masculine care desigur ar fi vânat-o, i-ar fi râs în nas directorului când și-ar fi cerut răsplata, după obișnuință. Știa însă că în apropierea tuturor acestora n-ar fi putut să se concentreze și să ajungă la tensiunea egală cu transa, când orice subiect, o rasă monahală din staluri, preotul rătăcit la spectacolul satanei, se transforma în imaginația ei într-o baladă sau o epopee, fără să știe ce-i una sau alta. Rasa monahală din stal nu-i un exemplu luat din imaginație, ci o realitate care mai târziu i-a inspirat Ștefaniei cântecul „Popa și dracul”, anatemizat de Patriarhie. Dar atunci avea teatrul ei, pe care i-l construise Dinu Persu. (Două nume scurte sună prost unul lângă altul; dacă Persu ar fi avut ureche, și-ar fi păstrat întreg numele de botez. Constantin Persu capătă o tonalitate mai gravă, ceea ce e foarte important pentru un om politic.)

* * *

Aici e nevoie de o lămurire, adăugată la cele spuse mai demult, că rezistența Ștefaniei în fața lui Persu, care nu cunoștea insuccesul nici la femei, nici în politică, se datora rezervei lui Alioan, trecut în defensivă după întâmplarea nereușită de sub draperia domnului Pretoreanu, urmată de drumul prin ploaie și de noaptea petrecută în casa dărăpănată din Colentina. Era defensivă sau plictiseală, Ștefania nu putea să știe, și tot așteptând ca Alioan să renască, își păstra castitatea pentru el, știind că intervenția altui bărbat i l-ar fi scos din suflet, ceea ce ea nu voia să accepte. Nu era doar o ambiție; după ce o ațâțase numai cu o vorbă și o privise făcând-o să intre cu

ușurință sub draperie, ceea ce urmase, atât de neașteptat, drumul pe jos până în Colentina, birtul cu vinul dulce și cârnații iuți ca focul, ulița cu băltoace, hainele lor ude puse la uscat deasupra sobei, Alioan învelit în pătura calului, creaseră în sufletul ei tot atâtea cântece, ca să simtă apoi că pe toate le domina un sentiment nou, o dragoste altfel decât cele dinainte.

Presupun că dacă Ștefania s-ar fi descătușat, atunci în prima seară, a doua zi se putea prea bine ca alt bărbat să vină în viața ei, să-l primească binevoitoare sau poate indiferentă, cum s-ar fi întâmplat și cu Alioan, dacă faptele se petreceau repede, înainte de-a apuca să se cimenteze.

Odată în cunoștință de apariția lui Alioan, Persu începuse prin a-și retrage Studebakerul roșu. Când își dădu seama că greșise, vru să i-l înapoieze, dar acuma Ștefania refuză să-l primească, fiindcă Alioan se așezase de-a binelea în sufletul ei, și nu voia să-l alunge, știa că ar fi în stare să fugă.

Defensiva prin fugă din fața femeilor mi se pare că este o doctrină exprimată de Napoleon, în contrazicere cu principiile lui privitoare la arta războiului. După câtă istorie mai țin minte, de femei n-a știut să se apere, nici măcar prin fugă și astfel doctrina privitoare la el însuși rămâne o vorbă goală, atât în cazul Iosefinei, cât și al Mariei Louisa. Cu contesa Walevska s-a întâmplat altfel, Napoleon nu putea să fugă fiind în ofensivă și a mers înainte până la Moscova; astfel a pierdut un război, fără să câștige o dragoste.

Deși învins, Persu nu voia să renunțe, la fel cu Napoleon, exilat în insula Elba, după ce avusese numai victorii. La detenția lui pe insula Sfânta Elena, unde îi lipseau numai lanțurile și cătușele și unde și-a dat sfârșitul, nici nu merită să mă gândesc, nu face parte din istoria napoleoniană și din nici o istorie. Alexandre Dumas ar fi putut să scrie un roman pe acest subiect, dacă își îngăduia să denatureze faptele, făcându-și eroul să evadeze.

E sigur că în dragoste Persu știa mai multă strategie decât Napoleon și avea pe deasupra mai multă răbdare. El folosi toate metodele posibile spre a o încercui pe Ștefania; nu le amintesc aici, fiindcă nu vreau să scriu o carte de erudiție, și nici să dau mură în gură soluții celor puși în dificultate de o femeie; fiecare să se descurce cum poate. Pe Adam nu l-a învățat nimeni cum s-o cucerească pe Eva, și-a folosit instinctele, care erau comune cu ale ei, fără să le fi discutat vreodată împreună. Iată că fără voia mea am sugerat o metodă, cu siguranță prima și cea mai sigură dintre toate.

În cazul lui Persu, oricât ar fi fost instinctele lui de puternice, și erau, se va dovedi îndată, nu puteau să-l ducă nici un pas înainte, fiindcă instinctele Ștefaniei aveau un sens contrar cu ale lui, fiind angajate puternic în altă parte. Atunci el, cu imaginația golită și cu răbdarea ajunsă la capăt, încercă să folosească metoda exasperată și dezonorantă a forței.

De tânăr am citit într-o carte de două parale că o femeie care știe să se dăruiască știe să se și refuze; deși cartea nu merita s-o țin minte, vorba am păstrat-o ca să meditez asupra ei, cu timpul; având grijă să consult și câte o femeie în această privință, din cele și versate, și inteligente, am ajuns să cred că părerea autorului necunoscut, furată din cine știe ce carte de aforisme, putea să fie adevărată. După aceste verificări, n-aș greși dacă i-aș atribui-o chiar unui autor renumit, de pildă lui D'Annunzio, pe care l-a interesat subiectul.

Odată, după-amiaza, când se afla în vizită la Ștefania, și afară începea să se lase amurgul, Persu se năpusti asupra ei cu o forță necugetată.

Faptele nu s-au desfășurat nici atât de brutal, nici atât de simplu. Venea în vizită adesea, o dată sau de două ori pe săptămână, Ștefania îl primea ca pe un prieten de bună calitate, căci Persu știa să-și aleagă și vorbele, și gesturile; un ceas sau două de conversație cu el îi dădea o dispoziție bună și îi prilejuia să se cultive, afla de la el ceea ce nu învățase în școală, și nu într-o formă rudimentară, ci bine cizelată, o selecție inteligentă de informații, care se țineau minte și își dădeau roadele. Îi era bine cu el, îi recunoștea calitățile, instrucția, inteligența, rafinamentul și nu se îndoia nici de alte calități ale lui, erau vizibile, lăsând la o parte renumele. Dacă Alioan ar fi dispărut într-o zi, și după ce ar fi suferit timpul de doliu, variabil de la inimă la inimă, n-ar fi avut nevoie de alt bărbat decât Persu, l-ar fi ales fără ezitare și cu plăcere. Dar Persu, chiar dacă i-ar fi cunoscut aceste gânduri, și era dator să i le cunoască, nu mai avea răbdare.

În după-amiaza aceea Ștefania, simțindu-se obosită după o noapte petrecută cu Alioan, stătea întinsă pe un divan, într-o poziție destinsă, de convalescență, câtuși de puțin provocatoare. Când o femeie e obosită de voluptate, ceea ce un bărbat inteligent poate să observe sau să deducă fără eforturi, orice tentativă asupra ei este doar o barbarie, pe deasupra sortită unui eșec sigur. Ștefania nu era obosită atât fizic, fiind o femeie robustă, muncise cu sapa în copilărie și în adolescență, își formase musculatura fără să devină atletică; oboseala ei avea alte cauze, psihice și endocrine, care îi dădeau acea stare bună, de convalescență. Persu îi ceru voie să intre la baie

o clipă, și în acei scurt timp cât rămase singură, destinsă și mulțumită, Ștefania ațipi copilărește, cu pumnii strânși pe piept, cu fața destinsă și aureolată de un zâmbet serafic.

Se trezi brusc, atacată pe calea cea mai directă. Ieșit de la baie fără veșminte, gol cu desăvârșire, ceea ce în altă ocazie ar fi prilejuit admirația și slăbiciunea unei femei, el încercă fapta cea mai precisă și mai directă, îi sfâșie rochia, din deschizătura decolteului până în poale; rămase numai cu rubinul lipit de piele, în adâncitura dintre un sân și altul.

Îmi repugnă să descriu gesturile următoare, buimacă de somn Ștefania se pomeni goală, expusă agresiunii directe. Pentru unele femei, într-o asemenea ocazie e mult mai ușor să se supună; lupta e istovitoare și inegală. Dar în același timp știu, luând părerile altora care au studiat faptele în anchete juridice, sau în convorbiri cu victimele, că, oricât ar fi vrut acestea să ascundă adevărul, fiindcă nu credeau în el în primul rând ele, în orice viol împlinit există o urmă de consimțire. Nu includ în teorie atacurile organizate, cu participanți multipli, care colaborează cu forța lor fizică spre a înfrânge împotrivirea.

Nu-i mult timp de când două fete, poate să fie și vina lor, sau măcar neprevederea, atrase într-un apartament de la etajul al nouălea, s-au văzut în primejdie și în imposibilitate de apărare. Una din ele s-a aruncat pe fereastră. Nu știu ce s-a întâmplat cu a doua, poate a consimțit, poate agresorii, speriați de gestul primei, au lăsat-o să plece. Reprim cu dezgust vorba unui rezoneur venit să vadă cum o urcau în dubă pe victimă, s-o ducă la morgă: „Ei, și ce mare pagubă ar fi fost?! Să mori pentru nimica toată?!”

Acel nimica toată nu este o piedică fizică, aceasta reprezintă doar simbolul cauzei adevărate, ascunse în suflet.

Femeile care știu să se ofere știu și să se refuze. Există mai multe mijloace, niciunul nu poate să fie pus în aplicare fără împotrivirea sufletului. Dar când sufletul se opune și victimei nu-i lipsește nici experiența, nici sângele rece, nici un agresor nu poate să izbutească. Mijlocul cel mai abil este rezistența domoală, practicată de altminteri chiar de unele femei care nu se refuză, dar prelungesc preliminariile din cochetărie, din perversitate sau din alte porniri personale, capricii, rafinamente, într-un cuvânt, porniri controlabile. Procedând așa, o femeie care într-adevăr nu vrea să accepte, își poate manevra agresorul până ce el își pierde vlaga; pe urmă nu mai rămâne decât să-i dea două palme și un picior în burtă.

Persu nu era din acei bărbați care să-și piardă vlaga cu una, cu două. Când insistența lui, viguroasă și durabilă, deveni cu adevărat primejdioasă, Ștefania, adusă în stare de sălbăticie, ar fi putut să-i scoată ochii cu unghiile, să-i sfâșie obrazul; îi mai rămăsese atât sânge să judece și să-și dea seama că o asemenea mutilare nu ar fi rămas fără urmări juridice, lăsând la o parte scandalul pe care n-ar fi putut să-l împiedice nici măcar victima.

Nimic din ce-am povestit nu intra în practica ei exersată; căci până acum nu încercase nimeni s-o violeze. Și nici gestul următor, decisiv, nu-l cunoștea dinainte, i-l dictă instinctul, sub imperiul sufletului ei înverșunat de care nu voia să se dezică. O clipă simulă înfrângerea, și când adversarul socotea că avea drumul liber, ridică un genunchi până în bărbie, poziție de supunere, apoi își adună toate forțele și izbi cu vârful piciorului în partea lui cea mai sensibilă și mai expusă. Era același picior care mânase pe trotuar bila de sticlă aflată în posesia mea astăzi. Dar acum laba piciorului, pe care o știam, fiindcă o mângâiasem, i se părea ruptă în două, avea să se umfle, împiedicând-o să meargă o săptămână.

Urlând de durere, Persu căzu pe spate și se rostogoli până în mijlocul camerei. Câteva clipe zăcu în nesimțire; când Ștefania, care își pusese o altă rochie, nu un capot, în locul rochiei sfâșiate, se apropie de el, alarmată, dar mai degrabă cu compasiune, îl auzi gemând, cu mâinile strânse pe partea care parcă primise lovitura unui bocanc de fotbal.

— Te rog, dă-mi o compresă!

Îi aduse un prosop, înmuiat în apă de Burov, îi dădu mâinile la o parte, făcându-l să geamă de durere și-l obloji din toate părțile. Stătea îngenuncheată pe covor, putea să-l privească în voie, fără frică, pe când el continua să geamă, penibil, după ce fusese atât de viteaz mai înainte.

— Păcat de tine! îl căină Ștefania. De ce să-ți pui forța cu o femeie, când ai tot ce-ți trebuie, ca să-i placi și altfel?

Persu nu izbuti să plece decât peste două ore; afară se întunecase.

— Sper că n-am pățit nimic, spuse, cu teamă.

— Oricum, să te duci la doctor, îl sfătui Ștefania.

Pe cuvertura răvășită sticlea rubinul, căzut în timpul luptei; nu era ținut cu un lănțug ascuns sub rochie, ci lipit cu o pastă adezivă, adusă de la New York, care nu irita pielea. Uneori, în zilele ei sărbătorești își lipea podoabe și-n alte părți ale trupului, totdeauna rubine. Întinsă în pat, cu mâinile sub

ceafă, cu franjurile părului căzute pe frunte și cu sclipirea pietrelor care păreau simboluri magice, semăna cu o Șeherezadă.

Persu nu renunțase la ea, voia nu să se răzbune, ci s-o cucerească, pe orice cale și cu orice mijloace. Nu-i telefonă decât primăvara următoare, când o pofti să vadă teatrul pe care îl construise pentru ea, o lucrare provizorie, fiindcă se apropia războiul și nimeni nu putea ști ce avea să urmeze; dar așa cum era, și realizat cu o viteză uluitoare, teatrul ar fi putut să existe și astăzi.

Capitolul 31

Agresiunea discipolilor (început). Pregătirea rebeliunii (Anticipare). Atitudinea comandantului german (Abținerea). Cântări sinistre, compozițiile lui Leonard, trecut de partea discipolilor. O înmormântare sortită să bage groaza în oameni. Arestarea lui Alioan. Intervenția Ștefaniei pe lângă Dinu Persu. Prințul, șeful poliției; dilema eterna: trebuie Ștefania să dea orice preț ca să salveze un om de la moarte? O idee încă neclară: falsa legendă a Toscăi.

Până să ajung la suferințele grele ale altor oameni, la cei batjocoriți și apoi împușcați fără judecată, la lungul lanț de umilințe împletit cu lanțul de spaime, la oamenii arși de vii sau la cei agățați în cârlige la abator, am să amintesc umilințele suferite de mine, neînsemnate pe lângă altele, dar care devin primele, fiindcă le cunosc cel mai bine. Dacă voi nemulțumi pe adevăratele victime, admițând că mai trăiește vreuna, să țină seama că o rană nu doare după cât este de adâncă și de întinsă; durerea derivă din sensibilitatea țesuturilor atinse. Dacă tânărul acela mi-ar fi tras un glonț în piept, m-aș fi prăbușit mort, înainte de a simți durerea și de a înțelege ce se întâmplă.

Tânărul era un elev de liceu, și purta în piept o insignă, o cruciuliță neagră pe fond de email alb; era semnul de recunoaștere al fraților de inimă, cum se numeau ucenicii discipolilor. Se apropiau zilele rebeliunii, mergeam spre liceul Cantemir, iar el venea din față, cu un mers agresiv, pe mijlocul trotuarului. La câțiva pași de mine a schimbat direcția și mi-a tăiat drumul:

— Dă-te la o parte!

Avea pe jumătate anii mei, s-ar fi cuvenit să-mi vorbească altfel, dar cel mai bine ar fi fost să treacă pe de lături, trotuarul era lat, nu-i stăteam în cale. Fără să-i răspund, m-a izbit în piept cu bărbia și m-a aruncat jos de pe trotuar, în calea tramvaiului, care, spre norocul meu, mergea încet și a apucat să oprească. Tânărul și-a continuat drumul, pornit să-și impună ordinea tuturor trecătorilor. Am înțeles că urmărea să cucerească orașul, apoi țara și lumea. Iar eu eram un dușman, trădat de hainele mele civile, căci în zilele, acelea, discipolii, frații lui de inimă, umpleau străzile, îmbrăcați în sutane. I-am văzut și i-am ocolit pe departe.

Am auzit că asemenea tineri, la școală își puneau revolverul pe pupitru și mergeau cu el în mână când profesorii îi scoteau la tablă.

În altă zi, toamna, când veniseră la putere de abia o lună, stăteam de vorbă pe trotuar, în fața redacției, chiar cu un discipol de la administrație, care se purta binevoitor cu mine, întâi fiindcă îmi purta respect, îi plăceau articolele mele, uneori bunișoare, apoi urmărea să mă convertească. Și, în sfârșit, nu era o fiară, poate avea regrete, poate avusese alte speranțe, cum s-a întâmplat cu atâția. Atunci a țâșnit de la colțul străzii o mașină cu accelerația la maximum, exact din locul unde abia cu o lună înainte apăruse Ștefania, jucându-se pe trotuar cu bila de sticlă.

Cunoșteam mașina, era o comandă specială a unui mic bancher de pe strada Lipscani, om liniștit, n-ar fi mers niciodată cu accelerația la maximum în mijlocul orașului. Am mai avut timp să văd la volan un discipol cu o brasardă neagră, și alături altul, asemeni; era semnul distinctiv al poliției, instituită de discipoli, alături de poliția statului sau deasupra ei. Nu mi-a fost greu să înțeleg că mașina era confiscată. Dacă nu mă trăgeam fulgerător înapoi, cum trecuse ca o vijelie pe lângă noi, mușcând buza trotuarului, m-ar fi absorbit și m-ar fi tras sub roți, sau m-ar fi izbit cu fruntea de piatra pavajului. Cincizeci de metri mai departe a frânat de-a lăsat dâre negre în urmă și a făcut să urle strada, apoi a virat scurt la dreapta, intrând în garajul poliției.

— Nu poți să știi din ce misiune vine! mi-a spus discipolul, înspăimântat el însuși, căci fusese cât pe ce să rămână fără sutană.

Oricât ar fi fost de înspăimântat, era dator să respecte poliția discipolilor, și s-o apere de ocara civililor.

Puțin mai târziu, când începuse rebeliunea și străzile mai ales cele din inima orașului erau pline de discipoli, cu spada sub sutană, iar generalul se spunea că ar fi încercuit în clădirea Președinției din Piața Victoriei, am văzut trecând prin fața Teatrului Național, spre Telefoane, o limuzină neagră, Horsch, cu insignele armatei germane. Singur pe canapeaua din spate, cum mergea domnul Pretoreanu, era un ofițer plin de fireturi și decorații; luându-mă după fotografiile apărute în ziare, am recunoscut în el pe comandantul trupelor nemțești venite în țară încă din vara trecută, să ne ajute la instruirea armatei; aceasta era explicația oficială. Despre aceste trupe care stăteau mai degrabă ascunse, prin cazărmi și edificii publice evacuate, am spus ce-aveam de spus, altădată, că prima lor îndeletnicire era să cumpere de mâncare, cu kilogramele, salam, unt, cârnați, slănină și cafea

mai cu seamă. Că la cofetării mâncau câte cinci prăjituri deodată, nici nu merită să mai aduc aminte; mie, unul, nu-mi plăceau prăjiturile.

Desigur că relatarea care urmează nu interesează istoria, de aceea nu va fi consemnată în anale, nici în amintirile scrise ale contemporanilor, rămași prea puțini de altfel și pe a căror memorie nu prea pun bază. Dacă nu scriu eu, nu va mai ști nimeni.

În zilele când veniseră în țară trupele Wermachtului, au fost publicate în ziare telegramele amabile cerute de protocol, între comandantul lor și generalul nostru, asigurându-se unul pe altul de sentimentele lor cordiale. Dar într-unul din acele ziare, îi pot spune și numele, se numea *Timpul* și încerca să fie în răspăr cu autoritatea, prima telegramă, solemnă, apărută pe pagina întâia, avea strecurată ca introducere o blasfemie, o trivialitate enormă, nu știu cum să spun mai bine. Cine a apucat să cumpere ziarul înainte de a fi confiscat, în timp ce rotativa se oprise, ca pagina să fie refăcută, a putut să citească, la adresa comandantului german: „Domnule general cu podoabe de măgar…" Cuvântul însă era unul neaoș, și îl precedau altele, imposibil de a fi reproduse. Iar podoabele, spuse pe numele lor adevărat, să nu-și închipuie cineva că ar fi fost urechile.

Nu știu urmarea, ce-au pățit tipografii, poate cineva a mușamalizat fapta, ca să nu aibă răsunet. Dar de ce s-ar fi supărat generalul? Referirea la măgar, cu virilitatea recunoscută, nu putea decât să-l măgulească.

Îl priveam cum mergea la vale pe Calea Victoriei, în limuzină, uitându-se cu atenție la mișcarea străzii. Era un om corpolent, cu mari surplusuri de grăsime revărsate pe canapeaua mașinii; nici vorbă nu putea fi să se bucure de însușirile pe care i le atribuise ziarul.

Mergând așa, limuzina a ajuns din urmă un tanc al armatei; era prima demonstrație de forță, în atenția discipolilor. Am mai apucat să văd pe chipul generalului un fel de zâmbet, o mimică greu s-o definesc, destul că am socotit-o edificatoare; pe urmă mașina s-a îndepărtat, în geamul din spate se reflecta chipiul și sub el o ceafă groasă și roșie.

Întrebarea noastră, îngrijorată, în zilele acelea incerte, când războiul între general și discipoli, declarat limpede, încă nu începuse, era de partea cui va fi armata germană. Acum, atitudinea generalului nu mai lăsa nici un dubiu. Calculele lui Hitler erau clare pentru cunoscătorii politicii; lăsând la o parte simpatia pe care le-o purta în mod manifest discipolilor, el avea în primul rând nevoie de liniște.

A doua zi dimineața, devreme, am pornit spre redacție; nu aveam nimic de făcut la ora aceea, voiam doar să știu ce se mai întâmplă. Peste noapte dormisem cu frica în sân, de un timp mă aflam în conflict cu vecinul meu de deasupra. Era cântăreț la operetă, băiat frumos, roz la față, cred că se bucura de mult succes la cucoanele cărora le place acest gen de spectacol – și sunt multe. Nu puteam să-i reproșez că venea acasă când dormeau oamenii, era la meseria lui, atunci se termina spectacolul; dar uneori întârzia ceasuri, n-aveam de unde să știu că executa marșuri de noapte. Pe deasupra, făcea zgomot, fără să țină seama de oră, trântea ușile, zăngănea vasele la bucătărie și mergea bușind dușumeaua, de răsuna toată casa; până ce mi-am dat seama că era călcătură de cizmă. Aveam și eu dreptul la odihnă, o dată n-am mai răbdat, am luat măturoiul din bucătărie și-am bătut în tavan, cu coada de lemn, să facă liniște. În minutul următor a sunat la ușă, am deschis și m-am pomenit cu el în față, roșu de furie, și îmbrăcat în sutană.

— Dumneata trândăvești, domnule! a răcnit la mine. Dar eu vin de la muncă!

În noaptea de care povesteam adineauri, mă temeam că ar putea năvăli peste mine, pentru el venise ceasul răzbunării; însă până la ziuă n-am simțit nici o mișcare deasupra, ar fi trebuit să-mi închipui, vecinul meu era și el în misiune, ca toți ceilalți; așteptau să înceapă atacul.

Când am trecut de Poșta Mare, pe unde îmi era drumul, mai sus, la colț cu strada Lipscani, în diagonală cu magazinul universal „Lafayette”, numit astăzi „Victoria” am văzut îngrămădire de lume. Lângă trotuar zăceau doi morți în sutană; în jurul lor ardeau zeci de lumânări, lipite de asfalt, pâlpâind în dimineața rece de iarnă. Am aflat pe urmă că voiseră să atace un tanc care patrula liniștit pe Calea Victoriei, cum văzusem și eu unul, în ajun, și îl văzuse chiar comandantul armatei germane. Tanchiștii nu pregetaseră să tragă. Discipolii zăceau pe asfalt, între lumânări, și patru tineri în sutană, care făceau de gardă la căpătâiul lor, țineau spada întinsă înainte, pentru onor, sau pentru amenințare. Unul din ei, fără să se clintească din loc, a răcnit la mine:

— Scoate-ți pălăria, păgânule!

Pe atunci purtam pălărie, purtam și cravată. Dacă n-ar fi fost de gardă, nemișcat ca statuile, poate discipolul s-ar fi repezit la mine, și dacă nu mă străpungea, măcar mi-ar fi dat una, cu latul spadei.

A mai trecut o zi, în aceeași vânzoleală și nehotărâre. Unii spuneau că la Președinție generalul ducea tratative cu noul Arhanghel.

Seara, mergând spre casă cu aceeași teamă în suflet, datorată vecinului meu de deasupra, la podul senatului, unde se construia teatrul Ștefaniei, despre care n-am mai povestit, fiindcă fapte mai grave m-au luat pe sus și m-au aruncat înainte, am întâlnit un cortegiu sinistru. De ce-aș căuta alte cuvinte, când unul singur ajunge?

Un camion sinistru, cu obloanele lăsate, îmbrăcat în voaluri negre și albe, culoarea de doliu și cea a discipolilor, amândouă sinistre, venea la pas dinspre Morgă. Pe platformă erau două sicrie, sinistre, cu cei doi discipoli morți pe care îi văzusem de dimineață. Încotro mergeau, de ce nu se duceau de-a dreptul la cimitir, aflat mai aproape? Păi ca să plimbe morții pe străzile orașului, în sunetele unei cântări sinistre, să bage groaza în oameni, să sperie somnul copiilor. Nu mai eram de mult copil, să mă sperii, în schimb am simțit groază.

Cântarea era făcută să țină toată noaptea, și să nu se uite. N-am uitat-o; de câte ori trec prin fața Tribunalului o aud în ureche, sinistră.

În fața camionului mergea un pluton de preoți, în sutane negre, sinistre.

În spate, un pluton de sutane albe, corul sinistru; culoarea albă, a zilei, a purității, era și ea sinistră, datorită cântării. Nu știu cine scrisese cuvintele; „Noi suntem echipa dreptății! Nevolnici, pregătiți-vă ștreangul!…”

Leonard făcuse muzica; frumoasă și sinistră.

* * *

Dar începuse altfel, cu defilări nesfârșite. Defilau oriunde era o cale deschisă, pe bulevarde, din centru până la periferie, pe raze, nu aveau odihnă. La cinematograf l-am văzut pe general, în tribună, flancat de noul Arhanghel și de discipolii cu grade, primind defilarea în piața Universității, în locul uniformei avea sutană, se cunoștea că o purta în silă, parcă îl apăsa pe piept și pe umeri, părea mai mic, mai plăpând, cu ochii încărcați de neliniște, și tristețe, își luase o mare grijă pe suflet, dar prea puțină lume își dădea seama; restul credea că e frăție și sărbătoare.

Luna septembrie, încă frumoasă, cu soare, a trecut într-o încordare ascunsă, prilejuind deocamdată defilări cu preoți în frunte și festivități cu discursuri, dar chiar cei care până atunci nu avuseseră nici o bănuială începeau să simtă că între conducătorii țării erau neînțelegeri; în ziare apăreau dispoziții contradictorii, hotărârile generalului le anula Arhanghelul, pe ocolite și chiar pe față. Ce vorbeau ei doi când erau singuri n-aveam de unde să știu, pe urmă am mai aflat câte ceva, iar restul n-a fost

greu să-mi închipui. O colaborare mai nepotrivită și mai nenorocoasă nici că se putea, de aceea nici n-a avut o durată prea lungă, numai că a prilejuit multă vărsare de sânge și nu mai puțină teroare în sufletul oamenilor care au scăpat cu viață.

Primele răfuieli nu le-am cunoscut, s-au făcut pe tăcute, auzeam câte unele, știam că orice era posibil și totuși încă nu voiam să cred că vom fi ca drumețul în calea lupului, cum spunea Nicolae Iorga; plătisem destul greșelile altora, ca să mai fi rămas datori ceva soartei. După o lună și jumătate, nu mai târziu, pe bietul Nicolae Iorga l-au ucis în condițiuni monstruoase; nu știu dacă voi avea puterea să spun totul, mă tem că aș face eu însumi o monstruozitate.

Până atunci se vor întâmpla multe, sub aceeași falsă aparență de liniște. Într-una din ultimele nopți ale lui septembrie l-au luat pe Alioan; norocul lui că l-au găsit la Ștefania acasă; altfel ea nici n-ar fi știut și nu mai putea să-l scape.

Era ea însăși încolțită de discipoli, care voiau s-o facă un fel de vivandieră a mișcării. Cuvântul fiind de multă vreme dispărut din vorbirea curentă, bănuiesc că prea puțini oameni îi cunosc înțelesul; clar, de altfel, n-a fost înțeles niciodată, deci s-ar putea să-mi atrag contraziceri. Vivandierele erau, pe vremuri, femeile care însoțeau armata la luptă, plătite sau voluntare, făcând serviciul de bucătărese, de infirmiere, dar și pe acela de a potoli poftele firești ale soldaților; nu prea înțeleg cum de nu se năștea vrajbă, soldații fiind mulți, și ele puține.

Discipolii voiau să câștige de partea lor pe toți artiștii, cum a făcut orice dictator în lungul istoriei, afară dacă nu s-a socotit artist el însuși, ca Nero. Ștefania părea născută să le cânte faptele, nimeni ca ea n-ar fi putut să înflăcăreze poporul, dar se înțelege de la sine că unii și-ar fi dorit-o și ca amantă. Primul dintre ei era mai marele peste poliția discipolilor, și nu de pomană i se spunea Prințul, fiind autentic os de domn, descendent al unuia dintre voievozii de pe vremuri.

După ce ușa se închise în urma discipolilor care îl duceau pe Alioan, Ștefania, neavând altă cale, îi telefonă lui Persu acasă, atunci, la ora două noaptea, puțin păsându-i că ar fi putut să-i răspundă nevasta. Însă răspunse el, păzea telefonul, aștepta ordine. „Vino numaidecât!” îi spuse Ștefania. Veni într-un sfert de oră. „Am înțeles că e ceva grav, spune-mi repede, nu pot să stau mai mult de două minute”.

Își păstrase postul de subsecretar de stat la același minister economic; șeful lui, care ducea tratative la Berlin, putea să-i telefoneze din clipă în clipă.

— Am să văd ce pot face, ai încredere în mine! răspunse, după ce află despre ce era vorba. Îți telefonez la opt dimineața.

Se ținu de cuvânt, fără întârziere..

— Prințul dorește să te vadă. Reflectează până deseară.

Nu era nimic clar, și nu era nimic echivoc.

Noaptea următoare, pe la unu și jumătate, Studebakerul lui Persu opri în fața unei case de locuit, dar cu aspect de cazarmă într-un cartier pe care Ștefania nu putea să-l identifice, ea cunoștea din București numai Oborul și Colentina, apoi, mai de curând, drumul din strada Batiștei, la Radio. Luase cu ea două geamantane, le avea puse alături, pe canapeaua din spate. În dreapta șoferului, un discipol în sutană, cu brasardă neagră spunea un cuvânt scurt, la intersecții: dreapta, stânga, înainte! Iar la urmă: oprește! Coborî și intră în casă, pe o ușă care se deschise fără să apese pe sonerie. Cineva îl aștepta, nu era nevoie de explicații, doar se salutară, cu brațul întins înainte. Peste un sfert de oră se întoarse, aducându-l pe Alioan.

— Sunteți liber! îi spuse.

Luă cu mâinile lui geamantanele și le puse pe scaunul din față. Alioan se urcă lângă Ștefania.

— Eu rămân aici! adăugă discipolul din poliție. Sărut mâna, domniță!

Apoi salută cu mâna întinsă. Între vorbă și salut nu era nici o potrivire.

Șoferul porni, știa că trebuie să meargă în Colentina. Ștefania rămase tăcută tot drumul. Doar la cârciuma din colț îi ceru șoferului să oprească. Restul drumului îl făcură pe jos, cu geamantanele în mână.

Ce distanță enormă, seculară, milenară era lăsată în urmă, până la noaptea când veniseră aici pe ploaie, călcând în băltoace și Ștefania își aruncase pantofii, apoi ciorapii, rămânând în picioarele goale, cum umblase de mică.

— Nu vreau să vadă șoferul unde mergem, îi explică lui Alioan.

Odată intrați în casa părăginită o podidi plânsul, căzu cu capul pe pieptul lui și plânse zbuciumată, strângându-l tare în brațe.

— Nu puteam să ne întoarcem acasă; trebuie să ne ascundem; nu suntem în siguranță decât până mâine seară.

El își păstrase calmul, dar era confuz, de noaptea trecută își așteptase moartea, clipă de clipă; nu ceru nici o lămurire, spuse doar atât, simplu:

— Voiau să mă împuște!

Capitolul 32

Toamnă frumoasă, înaintea unei ierni clemente meteorologic. Neînțelegerile între general și discipoli. Neînțelegerea generalului cu tânărul rege, urmașul lui Carol al doilea, înscăunat a doua oară. Noapte de gânduri și de neliniște. Cutremurul; sentimentul legitim că a venit sfârșitul pământului. Prăbușirea blocului cu unsprezece etaje, la ora când toată lumea este acasă. Supraviețuitori prin miracol sau prin minciună. Discipolii, meșteri ai târnăcopului, în lipsa unei scule mai bune, buldozerul. Al doilea cutremur, după treizeci și șapte de ani, mai îngrozitor decât primul. „Așa grăit-a Zarathustra". Liniștea pământului, ca o stare anormală. Victimele cutremurului; victimele spaimei.

În luna octombrie cerul se posomorâse, se terminaseră și defilările, discipolii umblau pe stradă, cu frontul, sau în grupuri răzlețe, dar erau încruntați, nu mai aveau chipuri de sărbătoare. Din ziare se vedea tot mai limpede că nu vor putea conviețui multă vreme cu generalul, care oficial se numea conducătorul țării, nu se știa însă pentru câtă vreme. Între cunoscuții mei, cei mai mulți pricepuți la politică, unii credeau că generalul, care era și comandantul armatei, nu va putea fi dat la o parte; alții, nu fără lipsă de logică, spuneau că discipolii nu vor lăsa partea lor de putere din mână, ci vor vrea-o pe toată, după ce luptaseră pentru ea de peste trei decenii și făcuseră multă vărsare de sânge în rândul adversarilor, după cum sângeraseră ei înșiși, cu un fanatic dispreț pentru moarte. Se prevedea o luptă aprigă.

Regele, prea tânăr să poată arbitra în această neînțelegere, ducea o viață retrasă, când la Sinaia, când în palatul de pe Calea Victoriei. El juca numai un rol de paradă, până acum însă nu avusese ocazia să apară pe scenă fiindcă nu fusese nici o sărbătoare națională. Ziua lui onomastică, la 8 octombrie, sfântul Mihail și Gavril în biserica ortodoxă, se celebrase în intimitate; nu știu nici măcar dacă generalul fusese să-l felicite.

Fiindcă am pomenit numele celui de-al doilea sfânt din alianța de la 8 octombrie, mi-am adus aminte să spun că generalul Gavril Marinescu se afla închis la fortul Jilava, împreună cu șaizeci și șase de foști demnitari din timpul dictaturii regale, printre ei generalul Argeșeanu, temporar Președinte

al Consiliului de miniștri după asasinarea lui Armand Călinescu, când se dezlănțuise sângeroasa represiune asupra discipolilor; însă acel act nu îl dirijase el, ci Gavril Marinescu, la ordinul regelui. Vinovați sau nevinovați, toți demnitarii închiși la Jilava au fost împușcați fără judecată, în acea toamnă când vremea se posomorâse și toate erau posomorâte. Nu știu dacă regele Carol al doilea din exil a aprins câte o lumânare pentru sufletul lor și dacă a pus să se facă vreo slujbă pentru pomenirea morților, în vreo capelă.

Despre regele Mihai am spus ce aveam de spus, trebuie să adaug însă ce spuneau alții, din anturajul lui și al reginei mame, Elena, care fusese chemată în țară. Între prerogativele foarte reduse ale regelui, celelalte revenind generalului, era aceea de a primi pe miniștri și a semna decretele, dar fără câfteală. Dacă uneori încerca să se opună, așa cum putea la vârsta lui încă fragedă, să respingă sau măcar să corecteze o dispoziție neconstituțională, generalul îl aducea la ordine cu asprime: „Ține seama, (nu știu dacă măcar îi mai spunea „maiestate”) că eu te duc în spinare! Fără mine, discipolii ți-ar face de petrecanie!” N-am auzit cu urechile mele, am aflat de la medicul care se îngrijea de sănătatea reginei mame, înlăcrimată și umilită. Unii cred că în arestarea generalului, acum mareșal, de la 23 august 1944, intra în parte și răzbunarea personală a regelui. E bine ca orice părere să fie consemnată, chiar dacă dovezi ulterioare ar infirma-o. În ceea ce mă privește, deși poate că regele avea ceva de plătit mareșalului, cred că în împrejurări grave un om întreg lasă deoparte orice resentimente.

Iarna întârzia să vină; deși intrasem în luna noiembrie, vremea era clementă cu lumea noastră nefericită, cu oamenii aflați sub o amenințare continuă, sau cu refugiații din ținuturile pierdute, unii aflați încă pe drumuri, în așteptarea unei case și-a unei slujbe. Eu însumi nu știam ce-mi va aduce viitorul, în afară de nesiguranță; atunci am înțeles cu adevărat ce înseamnă să trăiești de azi pe mâine: înseamnă că oricând mâine poate să nu mai existe.

Într-o noapte, pe la ora trei, știu fiindcă am aprins lumina și m-am uitat la ceas, m-am trezit cu o neliniște mai mare decât înainte și cu dureri în tot trupul. Deasupra mea era liniște, vecinul cu care aveam să intru în conflict abia săptămânile următoare lipsea adesea, după spectacol îndeplinea probabil misiuni secrete, de noapte.

Ședeam cu fața în sus, gândindu-mă că așa cum trăiam, înconjurați de dușmani înăuntru și în afara hotarelor, într-o Europă sfâșiată de război, cu Cehoslovacia și Polonia suprimate, cu Franța învinsă și ruptă în două, cu

Londra bombardată încontinuu, cu tot ce era firesc să urmeze, odată ura între popoare dezlănțuită, singura noastră salvare ar fi fost un cutremur de pământ, de proporții mondiale, care să îngroape sub ruine pe asupriți și pe asupritori; dacă nu exista altă dreptate, barem să aibă toți o soartă comună.

Neliniștea din suflet și durerile din trup creșteau spre exasperare, n-am mai putut să îndur, am vrut să cobor din pat, să fac ceva, orice, fără rațiune, să deschid geamul și să urlu. Când am pus picioarele jos, dușumeaua s-a smucit într-o parte, apoi în alta, a început să se zbuciume, cum mă zbuciumam eu însumi. Un huruit subteran venea parcă din depărtare, aveam viziunea lui, certă, ca a unui balaur care își săpa galeria pe sub pământ, cu viteză, făcându-l să se onduleze.

Ondulația, care nu era deloc o închipuire, a ajuns sub temelia casei și atunci zidurile au început să trosnească, legănându-se unul împotriva altuia; am simțit numaidecât gustul molozului în gură, se cernea din toate părțile, până ce a venit o pală de vânt rece, de afară; o spărtură în zid lăsa să se vadă un cer vânăt, presupus fiindcă îl știam acolo, nu putea să fie altceva. Atunci am înțeles că începuse cutremurul dorit de mine și m-a cuprins groaza, nu că am să mor, ci că aveam în mine o putere demonică. Mă blestemase cineva, la naștere, sau mă blestemasem singur, soarta mea acum era iadul.

Deodată, trecut peste orice spaimă, ca și când murisem și nu puteam să mai mor încă o dată, m-am liniștit, deși pământul continua să se zbuciume și zidurile să trosnească; n-am mai vrut altceva decât să ajung cât mai repede pe lumea cealaltă, să văd iadul cu ochii mei, nu cum îl văzuseră alții. Mi-au venit în minte toate descrierile, de la cele naive, din basme, din Biblie, din anateme, până la Dante, care nu știu ce păcate a avut de ispășit scriind acest poem fără nici o speranță.

Totuși eram lucid, îmi dădeam seama de gesturi, am vrut să aprind lumina dar nu mai mergea, era întreruptă de la uzină, sau siguranțele de la transformatoare săriseră arse, m-am dus bâjbâind până la ușă, nu cu gândul să ies afară, știam că în primul rând se prăbușea scara, ci să mă adăpostesc sub o grindă, care pentru cine are noroc poate fi o protecție. Dar oricât noroc aș fi avut, speranța o pierdusem, nu doream altceva decât să se termine mai repede, să mă zdrobească deodată, nu să rămân prins între ruine, cu oasele rupte și să mor în chinuri.

Deși semnele de cutremur erau clare, după un timp am început să mă îndoiesc, mă gândeam la o explozie, vreun depozit secret de muniții, aflat în inima orașului, sărise în aer. Cât a ținut nu știu nici astăzi; atât îmi amintesc

limpede, că totul mi s-a părut interminabil. Și a trebuit să treacă alt timp până să-mi dau seama că pământul se liniștise, nu se mai auzeau trosnete, nu mai cădea moloz, doar prin spărtura din zid venea aer rece.

Am pus o haină groasă pe mine și am ieșit să văd ce se întâmplă. Lumea se îmbulzea pe scări, se auzeau strigăte, plânsete, drăcuieli și înjurături care altădată îmi jigneau pudoarea, iar acum le aprobam, mi se păreau manifestări naturale ale unor oameni care văzându-și moartea cu ochii puteau să disprețuiască totul, până și propria lor viață.

Deasupra păturii de nori, cenușie și uniformă, poate era lună, fiindcă deși felinarele de pe străzi nu ardeau nicăieri în tot orașul, de sus cădea o lumină lăptoasă, nu atât de slabă ca să nu vezi unde pui pasul. N-am întâlnit ruine, ci numai oameni speriați care tremurau pe afară, cu copiii înveliți în pături, mame ținându-și pruncii la sân să le dea propria lor căldură. Abia când am ajuns în fața poștei centrale am văzut primele urme lăsate de cutremur, statuile de piatră de pe frontispiciu erau prăbușite în stradă, făcute bucăți și bucățele; s-au reconstituit dar s-au dus în altă parte, să împodobească un stadion, dinspre Dristor, unde era restaurantul lui Ghiță, cel cu mușchiul de vacă fript pe grătar, între cărămizi încinse. De la Prefectura poliției ieșea cu pas alergător un pluton de discipoli, cu lanterne și cu cazmale.

Pe bulevardul numit atunci Brătianu, în fața hotelului Intercontinental de astăzi, era un bloc de unsprezece etaje, terminat nu de multă vreme, care în curtea interioară avea un cinematograf luxos, Carlton, de categoria celui numit atunci Aro.

Cinematografele centrale, unde venea public flotant, din tot orașul, fuseseră mai înainte grupate pe Bulevardul Elisabeta, vad statornicit în decenii. Când s-a făcut cinematograful Aro, în afara perimetrului consacrat, am crezut, cum credeau și alții, că sala, cu două mii de locuri, o îndrăzneală pe vremea aceea, va rămâne goală, spectatorii de pe bulevard nu vor veni atât de departe. Era prin anul 1934, îmi amintesc să fi văzut pe trotuar grinzile metalice ale plafonului, aduse de la Reșița; în București nici o industrie nu putea să le facă, și nici nu se lucra în sudură, ca astăzi, ci numai în nituri.

Oamenii au venit încă de la deschidere, să vadă sala, apoi au venit să vadă filmul; vadul s-a format în două zile. Pe urmă s-a făcut cinematograful Scala, iar mai târziu Carlton, toate trei pe aceeași arteră. Așa orașul a crescut, într-o nouă dimensiune a lui și bucureștenii au făcut un pas înainte

în ceea ce privește viața lor citadină; cinematografele de pe Bulevardul Elisabeta, deși demodate, n-au căzut în desuetudine și nici nu și-au pierdut vadul, de aceea am socotit că orașul a câștigat o dimensiune suplimentară, având acum două centre.

Când am ajuns la Universitate, împreună cu plutonul de discipoli care mergeau în pas alergător și cu mulțimea care mergea fuga, alarmată de zvonuri, și am făcut colțul la stânga, pe bulevarde, am văzut că blocul Carlton dispăruse. Acesta este cuvântul, nu era răsturnat, nu era fărâmat, ci nu mai exista, îl înghițise pământul. Toate cele unsprezece etaje intraseră în subsoluri și deasupra abia se mai vedea o movilă de ruine, dar numai după ce veneai aproape, altminteri o acoperea întunericul și mulțimea.

Nu vreau să găsesc numai găurile din schweizer; despre Arhanghel și discipoli s-au spus atâtea, că n-ar mai fi nevoie să spun și eu încă una; sunt însă dator să-i previn pe cei care aici, sau în alte părți ale lumii îi divinizează încă și li se închină, că n-au ales în ei pe cel mai mic dintre rele. Examenul l-au dat, l-au pierdut și nici o corijență nu se mai ține. Ei erau buni, cu prisosință, în organizarea ruinelor. Blocul Carlton, prăbușit, l-am luat ca simbol al misiunii lor de sacrificiu, s-au urcat pe molozuri ținând târnăcoapele ca pe spade și n-au mai lăsat să se apropie nimeni, nici armata, nici pompierii, au muncit zi și noapte, cum erau destinați să muncească și pe ruinele țării. Târnăcopul însă, în lipsa buldozerului, puțin răspândit pe vremea aceea, este un instrument de demolare.

Dintr-un subsol al clădirii, se spunea că un grup de oameni de la etajele de deasupra, îngropați sub ruine, au telefonat până și-au dat duhul, de la un telefon rămas în funcțiune prin miracol; nu i-am auzit cu urechea mea, nu știu dacă nu-i numai o născocire. Cât despre pompierul care se afla în misiune, la un post de observație de pe acoperiș și s-a pomenit teafăr pe trotuar, nu știu ce să cred, s-ar putea să fie adevărat, după cum se prea poate ca în momentul cutremurului să se fi aflat în vreo casă vecină, la o ibovnică. Știu însă că au existat și oameni care au scăpat numai cu zgârieturi, sau nici măcar cu atâta. O doamnă din cunoștințele mele, aș putea să-i dau și numele, se afla într-un apartament de la ultimul etaj al imobilului. Buimacă de somn și înspăimântată de tot ce spuneam că am simțit eu însumi, a vrut să se salveze ascunzându-se în dulapul de haine. Mai mult decât atâta nu-și amintea, s-a trezit într-un pat de spital, la Colțea, bandajată la frunte. Acolo am și văzut-o și mi-a povestit ce-am spus mai înainte.

Având această mărturie, și lăsându-l la o parte pe pompier, ca nesigur, i-am atribuit o aventură asemănătoare unuia din personajele mele, căpitanul Panainte Becheru, proprietarul vasului de salvare „Arhimede”. Și el se afla în blocul Carlton, la etajul al unsprezecelea, la niște prieteni; așteptând ora când să plece la gară, ca să ia un tren de noapte, asculta cvartetele de coarde ale lui Beethoven, executate de membrii familiei.

Nu țin să-mi dezvălui secretele meseriei, totuși, fiindcă prăbușirea blocului Carlton a fost un eveniment al vremii, am vrut să particip și eu la el, cu mijloacele mele, aducând acolo un personaj care să fie martor. Apoi era bine ca Panainte Becheru să treacă o dată pe lângă moarte, ca să nu aibă o surpriză prea mare la întâlnirea cu moartea adevărată; curând după aceea „Arhimede” al său s-a lovit de o mină în apropiere de insula Creta și personajul a pierit odată cu vasul și cu toată familia.

În noaptea aceea am umblat pe străzi până la ziuă, care nici nu era departe, am umblat și după ce se luminase, m-am întors acasă abia spre ora prânzului și până să găsesc un meseriaș ca să-mi repare zidul, am înfundat spărtura cu jurnale, nici nu avea proporții alarmante, cum mi se păruse peste noapte. Nu mi se întâmpla prima oară ca în panică să văd lumea altfel decât era în realitate. Panica nu trecuse, mulți oameni nu îndrăzneau să intre în casă, se spunea că o să vină un al doilea cutremur. M-am culcat noaptea în patul meu, am și adormit după o vreme, nu pot spune însă că m-am simțit bine, frigul care venea prin spărtura înfundată cu jurnale era un memento continuu.

Aproape patru decenii mai târziu, la cutremurul din 1977, martie, 4, care dacă n-a fost mult mai puternic în intensitate a avut în schimb o durată mai lungă, spaima oamenilor n-a trecut repede, și nu fără motive; punând la socoteală și pe cei dispăruți fără urmă, au fost mii de victime, s-au prăbușit zeci de blocuri, aproape toate fiind șubrezite de la primul cutremur. Atunci, în afară de Carlton dispărut de pe suprafața pământului s-a mai aflat în primejdie imediată un singur imobil, de mari proporții, cel din colțul bulevardului cu strada Atena la al cărei parter era o bodegă vestită. Azi e tot o bodegă, sau un restaurant, unde n-am intrat niciodată; știu însă că unii din cunoscuții mei își fac veacul acolo.

Blocul, amenințat să se prăbușească, a fost salvat cu multă trudă. Ca primă măsură i s-au pus stâlpi de sprijin, în care nu am prea multă încredere; sunt buni mai degrabă să liniștească lumea. Tramvaiele care treceau atunci pe bulevard au fost scoase din circulație, dădeau naștere la

trepidații primejdioase. Un om cunoscut de mine îndeaproape, inginer constructor cu renume și antreprenor care a făcut epocă în istoria modernă a Bucureștilor, s-a angajat să salveze blocul, pe propria sa răspundere. Construcțiile lui au rezistat bine la amândouă cutremurele, păcat că n-a avut și un arhitect pe măsură, să le fi dat o linie mai frumoasă, căci atâtea câte știu eu, toate sunt sau ca niște cofeturi sau ca niște cazemate.

Blocul supus operației de consolidare avea șapte stâlpi și toți trebuiau supradimensionați, de la temelie până la ultimul etaj, parcă al optulea. După ce li s-a dat jos tencuiala, s-a proiectat asupra lor, progresiv, de jos în sus, etaj cu etaj, beton centrifugat cu mașini speciale, ca să adere mai bine și să devină corp comun cu ce fusese construit înainte. Nu am pretenția de a fi făcut pe toată lumea să înțeleagă procedeul, nici n-am avut această intenție, ci am vrut să dezvălui o ticăloșie pe care, fără să ezit, o numesc crimă. Consolidarea unuia din stâlpi ajunse până la etajul al patrulea, când lucrătorii, răzuind tencuiala au dat nu de beton, ci de cofraje. Deocamdată nu era nici un motiv de spaimă, ci numai unul de uimire: cum fusese cu putință ca niște oameni cu mintea întreagă să tencuiască peste cofraje, fără să le mai scoată? Partea îngrozitoare era însă aceea că interiorul cofrajelor, pe care le-au desprins cu târnăcopul și cu ranga, a apărut gol, bătea vântul prin el, constructorii uitaseră să toarne betonul, sau îl turnaseră cu neglijență, curgerea lui se obturase într-un punct fără ca ei să bage de seamă. Acestor mameluci le-aș fi aplicat o pedeapsă mai ușoară, zece bice pe spinare. Nu la fel aș face cu cei care, vrând să scoată cofrajele, au văzut că erau goale, și în loc să dea alarma le-au bătut la loc, tencuind peste ele. Pe aceștia, dacă în codul nostru penal ar fi existat pedeapsa cu moartea, i-aș fi tras în țeapă. Zece ani de ocnă era o pedeapsă prea blândă pentru asemenea oameni. Antreprenorii, cei care construiseră blocul și vânduseră apartamentele, tocmai se îmbarcaseră în ajun pe un vapor, la Constanța, și plecaseră pentru totdeauna.

Unul din micii proprietari îmi era prieten, avea acolo un apartament de două camere. Înainte de cutremur mă duceam la el de multe ori în vizită. Mă întreb ce-aș fi simțit, dacă știam că stâlpul care trecea prin colțul camerei era gol pe dinăuntru? Odată i-am ajutat să prindă în perete un tablou pe care tocmai îl cumpărase, cu multă mândrie. Mi-a revenit rolul să bat cuiul, tocmai în colțul camerei, fără să știu că dedesubt era un stâlp de beton; credeam că e cărămidă. De la prima încercare, cuiul a intrat ca în

brânză. „Ce noroc! am spus, să nimeresc între două cărămizi, altfel îți stricam zidul!”

Nu aveam nici un motiv să întârzii vreodată la el până la trei dinspre ziuă, fiindcă nu făcea petreceri; și nici nu s-a prăbușit blocul. Dar e un motiv să mă întreb, pentru mine și pentru alții, de câte ori în viață trecem pe lângă moarte și scăpăm ca prin urechile acului? Cum s-a întâmplat cu Panainte Becheru, la prima încercare a destinului.

Așadar, mi-a fost dat să suport și al doilea cutremur, cu urmări mult mai îngrozitoare. Era ora nouă și douăzeci, seara, după-amiază fusesem la piscină și la saună, înotasem două ceasuri, nădușisem, eliminasem dacă o fi adevărat că așa se întâmplă, toate toxinele din sânge, mă simțeam bine, parcă pierdusem și-o parte din greutate. Ascultam muzică, „Așa grăit-a Zarathustra”, poemul lui Richard Strauss, care adesea are neșansa să fie confundat prin nume cu compozitorul de valsuri; însă cum asculți muzica unuia și a altuia, te lămurești dintr-odată.

Se întâmplă adesea în viață ca un om care gândește ceasuri până să spună o vorbă, dar atunci vorba merită să nu fie uitată, să aibă mai puțină trecere între semenii lui de tot felul, decât unul care vorbește tot timpul, bizuindu-se pe o voce melodioasă. „Așa grăit-a Zarathustra” nu se înțelege cu ușurință, trebuie să fi ascultat multă muzică mai înainte, să fi meditat mult asupra ei și, în sfârșit, să fii într-o anumită stare de spirit, sufletul să se afle acordat pe o anumită lungime de undă. Cred că multora li se întâmplă, cum mi se întâmplă și mie, să mă simt amorf în fața unei muzici care mi-a stors lacrimi de emoție cu o zi înainte. Dacă din tot ce am spus pot scoate un sfat pentru oameni, este să nu asculte poemul lui Strauss în seara unui cutremur; de-atunci n-am mai îndrăznit să-l ascult niciodată, mă uit în catalog și trec peste el cu teamă.

Eram într-un moment bun, am arătat o parte din cauze dar mai existau și altele, aveam o sticlă de vin rar alături, din care sorbeam numai câte o picătură, prevedeam o întâmplare frumoasă zilele următoare, muzica mi se părea mai potrivită ca niciodată cu mine, regăseam în ea gândurile și simțirile mele, de aceea seara era minunată, când mi s-a părut că fotoliul se mișcă; am și alteori aceeași senzație, când sunt nervos, sau când mă aștept la vești proaste; nu era deloc cazul atunci, îl ascultam pe Zarathustra, cu deplină satisfacție și înțelegere. Am ridicat ochii, nu din instinct, ci după un sfat primit încă din copilărie și am văzut lampa mișcându-se. Amplitudinea ei creștea, odată cu muzica, aflată în drum spre un mare fortissimo; odată cu

acordul acela lumina s-a stins, iar atunci a amuțit și Zarathustra. În locul muzicii au rămas mugete îndepărtate, iar în jurul meu trosnete. Bâjbâind pe întuneric, m-am adăpostit în cadrul unei uși, pe deasupra căreia trecea o grindă puternică. Pe scări auzeam tropot și țipete, degeaba le-aș fi spus oamenilor că scara cade prima. Afară, în lumina lunii am văzut blocul de peste drum legănându-se, probabil în contratimp cu al meu, amplitudinea în acest fel mi se părea de doi metri, și poate nu exageram prea mult, de frică; mă miram că zidurile mai rezistă, dar eram cu totul sigur că au să se prăbușească, nu mi se mai părea posibilă nici o scăpare, și nu aveam altă dorință decât să se termine repede.

A durat mai mult decât data trecută, iar când s-a terminat nu eram sigur că nu visam o realitate închipuită, realitatea adevărată fiind un drum printre aștri. Am descoperit adevărul în strigătele și tropotele care continuau pe scări, lumea se îmbulzea prin beznă și nu știu prin ce minune nu și-a rupt nimeni picioarele.

Am coborât și eu, după ce trecuseră ultimii; a fost un noroc pentru toată acea lume speriată ieșită pe străzi, că era o noapte destul de caldă, luminată de lună; la începutul lui martie, după capriciile meteorologice din ultimele decenii, s-ar fi putut prea bine să ningă sau să fie măcar lapoviță. Mai întâi m-am uitat să văd dacă asfaltul nu crăpase; nu înțeleg cum de rămăsese întreg, când văzusem, după mișcarea blocurilor, că se ondulase măcar cât marea pe furtună.

Am umblat iarăși pe străzi, până la ziuă, numai că de astă dată, de la nouă și jumătate seara, până dimineața, erau multe ceasuri. Am mers, pe rând, pe la casele prietenilor, și cum le vedeam în picioare mă duceam mai departe; între ele însă multe blocuri erau dărâmate, mormane de moloz cum le știam de la Carlton. Abia în zilele următoare am aflat câți cunoscuți și prieteni muriseră, fiecare pe unde îl dusese soarta, fiindcă la nouă seara nu erau toți acasă. Într-un loc unde o sumă de oameni pe care îi știam bine erau adunați la o petrecere de familie, s-au prăpădit toți, unii fără urmă. Două sau trei etaje din marginea blocului rămăseseră în picioare, numai cu peretele dinspre stradă căzut, că păreau decoruri de teatru. Într-una din camere, cu o masă la mijloc, doi prieteni stăteau față în față la un pahar de vin și mi se pare că am văzut chiar paharele, intacte. Să fi rămas pe loc, ar fi putut să-și bea tot vinul; dar s-au repezit pe scări, să scape, împinși de un instinct nefericit, și amândoi și-au găsit moartea!

Am cunoscut mulți oameni care au coborât de la etajul al nouălea, unii cu copii în brațe, și au ajuns cu bine în stradă; fiindcă nu s-au prăbușit toate scările și după ele toate blocurile. Poate vor ține seama de vorbele mele, să nu mai facă la fel și altă dată.

Pe plafonul camerei unde ascultam Zarathustra, farfuria de cristal gros de la terminația candelabrului a lăsat urme vizibile în tencuială, într-o parte și-n alta, la o sută optzeci de grade, marcând, ca un seismograf, direcția și intensitatea cutremurului; un balans cu o amplitudine și cu o forță atât de mare a rămas dovada nedezmințită a ceea ce simțisem în timpul cutremurului, când blocul din fața mea juca bezmetic, ca un vapor în furtună și nu mai puteam să cred că ar exista o scăpare.

Acest ocol nu a avut rostul să termin dintr-odată cu toate cutremurele din mileniul nostru, socotind că până la anul 2000 n-o să mai fie altul. Am vrut să ajung la o întâmplare atât de stranie că pare un joc al destinului. Păstrez cuvântul straniu, chiar dacă restul este doar o coincidență, și ea stranie!

Cât de înspăimântată era lumea am văzut în zilele de după cutremur, cea mai imprevizibilă și mai imparabilă din calamitățile naturale; nu pun la socoteală războiul, fiindcă acesta depinde de voința oamenilor, și oricât de multe victime ar face, ele intră în regula jocului; și-apoi mai există mijloace de apărare, scutul, tranșeea, cazemata, masca de gaze. Cutremurul nu știi când vine, și chiar dacă ți-ai face o casă de bambus, ca să nu te strivească, te poate prinde la un prieten mai puțin prevăzător, sau pe stradă, unde te poate lovi în cap o cărămidă, sau te poate îngropa un zid, prăbușit tocmai când treceai pe acolo, la umbră. Am înțelegere pentru toți care intrau cu teamă în casă, sau nu mai intrau deloc, se refugiau în locuri mai sigure, cum am făcut eu însumi.

O familie vecină cu mine, pe care însă nu-i cunoșteam, deși poate îi văzusem câteodată, era atât de speriată încât mult timp au stat refugiați la rude, într-o parte a țării unde nu bântuiau cutremurele. S-au întors exact în ziua de 4 aprilie, când se împlinea o lună de la nenorocire, și treizeci și șapte de ani de la primul și cel mai înspăimântător cutremur. Seara însă, când se apropia ora nouă, au început să retrăiască frica de luna trecută și s-au refugiat în Cișmigiu, alături; erau tatăl, mama, oameni în vârstă, și nora sau ginerele, nu știu bine; acolo ședeau, pe o bancă, la ora nouă și douăzeci de minute, când, fără să fie cutremur, s-a prăbușit peste ei copacul de alături; a doua zi, am văzut cu ochii mei, și copacul, și banca. Amândoi părinții au murit, a scăpat cu răni, poate și cu fracturi, nora sau ginerele.

Capitolul 33

Casa Ștefaniei, din Colentina, loc de refugiu; Alioan își așteaptă moartea cu intransigență. Explozia din buncărul domnului Pretoreanu. Prima pilă atomică din lume funcționează câteva secunde, destul să spun că a existat, fără să se știe; cei șapte savanți și secretul devin un neant sub fața pământului. Casa Ștefaniei se prăbușește. Ucenicul vrăjitorului.

În tot orașul s-a simțit un cutremur continuu, unul singur, de o anumită intensitate și de-o anumită durată; în această privință nu există controversă, institutul seismologic a dat cifre precise. Seismograful îl cunosc, l-am vizitat cu un prieten care îl avea în supraveghere; se afla și îmi închipui că tot acolo se află și astăzi, pe o înălțime dinspre sudul Bucureștilor, pe strada Cuțitul de Argint, lângă Observatorul astronomic, numai că nu se vede decât un fel de chepeng, restul se ascunde sub pământ, la o adâncime de zeci de metri, nu mai țin minte cât și nici nu merită să cer informații, știu doar că am coborât scara de beton, nesfârșită, foarte anevoioasă, neavând nici un loc de repaus; jos era frig și umezeală și nu se mai simțea nimic de afară, deși sus, tramvaiul care trecea pe alături făcea să tremure pământul. Pe banda de înregistrare a seismografului apărea negru pe alb cutremurul din 1940, cum începuse, din ce direcție venea, cum crescuse, la ce amplitudine ajunsese și cum pe urmă începuse să se liniștească, până ce se sfârșise cu totul, lăsând în loc o linie dreaptă. Dar pe această linie, la un interval de câteva secunde se mai vedea un semn, neclar și de durată insesizabilă, ca un răsunet întârziat al cutremurului. Nimeni nu putea să-l interpreteze, fiindcă de afară nu se simțise o nouă mișcare a pământului, decât cea datorată tramvaiului, imposibil să se transmită până la adâncimea seismografului.

Cred că semnul de întrebare mai există și astăzi pe bandă, pus de o mână nedumerită, dacă un asemenea document se păstrează patru decenii. În starea de confuzie care urmase, cu blocul Carlton prăbușit și cu victimele nedezgropate, nimeni nu luase prea în serios acea anomalie și nu se făcuse nici o anchetă. Dacă o echipă ar fi mers din cartier în cartier, să întrebe oamenii și ar fi ajuns în Pantelimon, acolo ar fi aflat, nu cu prea mare certitudine, afirmații contradictorii, explicabile în starea de panică a oamenilor, că după ce se terminase cutremurul și abia se liniștise pământul urmase o nouă zvârcolire subterană, ca o detunătură înăbușită, mai

puternică decât detunăturile dinainte, dar foarte scurtă, încât nu-i de mirare că mulți oameni, sub impresia a ceea ce fusese la început, nici nu o simțiseră.

Asupra casei unde erau refugiați Alioan și Ștefania, efectul fu însă direct și atât de puternic, încât zidurile se prăbușiră, ca retezate; la fel se întâmplase pe aproape toată strada, dar, toate casele fiind construcții ușoare, îndeosebi de paiantă, nu fură alte victime decât câțiva bătrâni și bătrâne, câțiva copii care nu apucaseră să fugă în curte și îi scoaseră de sub dărâmături, numai cu răni ușoare.

Ștefania și Alioan scăpară neatinși, fiindcă în prima fază a cutremurului ieșiseră pe prispă să vadă ce se întâmplă. Alioan, cu toată lunga lui experiență de viață, judeca faptele din unghiul condamnatului la moarte, presupus că este altul decât al celorlalți oameni, căci de cunoscut cu adevărat nu-l cunoaște nimeni; pe spusele celor grațiați în ultima clipă, față în față cu plutonul de execuție, sau cu ștreangul deasupra capului, sau întinși cu fața în jos pe bascula ghilotinei așteptând să audă cum cade cuțitul nu pot să contez, cred că ei rămân cu mințile rătăcite și cu altă viziune a lumii decât restul oamenilor.

Alioan se putea gândi la orice calamitate, dar nu la cutremur, fiindcă îl socotea o pedeapsă prea mică pentru ticăloșiile oamenilor care conduceau lumea cu pistolul în mână. El avea impresia că o enormă cantitate de dinamită explodase sub temeliile Bucureștilor, faptă demențială a discipolilor care poate socoteau că nu vor izbuti să facă o lume nouă, cum se spunea în cântecele lor și în discursurile căpeteniilor, decât dărâmând-o mai întâi pe cea veche. Se uită peste acoperișurile caselor, spre centru, să vadă izbucnind flăcările, când simți un nou tremur al pământului, mai puternic decât primul; avură timp să se arunce jos de pe prispă, înainte de a se prăbuși zidurile.

Dar, oricât de prăpăstioase ar fi fost gândurile lui Alioan din clipele acelea, când așteptase să vadă orașul sărind în aer, își dădu seama că era o mare deosebire între un moment și altul. Dacă la început se înșelase, luând cutremurul drept o explozie gigantică, de astă dată recunoscu o senzație cu totul altfel decât prima și nu se îndoi că undeva, în apropiere, sub pământ detonase într-adevăr un explozibil puternic. Simțise chiar și direcția de unde se propaga detunătura, făcând pământul să vibreze. Ramase cu ochii peste lac, unde se zărea ca o umbră misterioasă crângul de taxodium de pe domeniul domnului Pretoreanu.

— S-a întâmplat ceva acolo, îi șopti Ștefaniei, stăpânindu-și glasul, ca și când ar fi avut cine să-l audă.

Nu știa despre domnul Pretoreanu mai mult decât alții, bănuia că el finanța ziarul și îi dicta conduita lui Jordie, dar nu avea nici o dovadă. Despre coarnele și coada lui de diavol nu auzise și dacă auzea n-ar fi putut să creadă, nu se îndoia însă că omul acesta care manevra o omenire întreagă din umbră avea în el forțe diabolice. Nu credea în alchimie, să-și închipuie că domnul Pretoreanu fabrica aur pe acel ciudat domeniu din Colentina. Dar cine știe la ce practici ciudate se deda acolo, ce gaze toxice necunoscute încă se străduia să realizeze, ce explozibile, de zeci de ori, de sute de ori mai puternice decât cele cunoscute ; mintea refuza să-l ducă mai departe, n-avea porniri schizofrenice, să spună de mii de ori, de sute de mii sau de milioane. Deși el însuși recunoștea că asemenea idei nu puteau să fie decât elucubrații, era singurul om în tot orașul, în toată lumea, care trecuse cu gândul pe lângă realitate.

* * *

Dacă de atâta timp n-am mai pomenit nimic de buncărul domnului Pretoreanu, nu înseamnă că nu m-am gândit la cele ce se întâmplau acolo, numai că n-am putut să aflu nimic, asupra locului se lăsase atâta liniște încât uneori mă bătea gândul că tot ce știam dinainte și reprezenta mai degrabă presupuneri era în realitate închipuire. Singurul meu informator cert a fost Sobieski, numai că el mi-a vorbit la mult timp după ce faptele erau consumate și domnul Pretoreanu murise. Apoi, nici el nu știa totul, multe detalii ar fi rămas nelămurite pentru totdeauna, dacă nu mă osteneam să le interpretez eu însumi, corelându-le între ele. Cum asemenea metodă nu este pe deplin sigură, era fatal să mă tem de greșeală, de unde s-a născut o reținere care m-a făcut adesea să povestesc faptele numai pe jumătate și să trec peste unele.

Ce se știe sigur, în Colentina și în satul de peste apă, al lăptarilor, pe domeniul domnului Pretoreanu se făcuse o ghețărie betonată, de dimensiuni neobișnuite. Faptul îl confirmau camionagiii din Pantelimon, care peste iarnă căraseră la fața locului vagoane de gheață și iernile următoare continuaseră. La ce folosea atâta gheață era ușor să se înțeleagă, la răcirea vilei în zilele de caniculă, cel puțin lunile iulie și august.

Pe atunci existau aparate de aer condiționat, răspândite astăzi în toate țările calde, dar erau rare, scumpe și aveau nevoie de perfecționări continui,

ca să poată fi folosite la fel de sigur ca mașinile de gătit, de pildă, cu gaze lichefiate, deși nici acestea nu aveau o istorie prea lungă.

În primii ani, domnul Pretoreanu instalase aparate clasice, importate din Germania, care însă nu-i dădeau satisfacție suficientă, sau măcar așa făcuse să umble vorba. Odată cu construcția buncărului, socotit de toată lumea drept ghețărie, își modificase și sistemul de răcire, ca să dea o justificare marii acumulări de gheață. În colaborare cu tehnicienii, imaginase un procedeu de răcit casa, de o simplitate extremă, acela care de obicei vine în mintea omului când nu mai este nevoie de el, fiindcă altele, mult mai sofisticate, i-au luat locul, și uzinele unde se fabrică n-o să-și închidă porțile pierzându-și capitalul și lăsând lucrătorii pe drumuri.

Vila avea zece canale pe unde se trimitea în odăi aerul rece ; afară, sub zid, în cabine armonizate cu arhitectura casei, erau bazine de fier zincat, unde se punea gheața; ele aveau ferestre circulare pe doi pereți opuși, unul fiind cel exterior, celălalt, interior, lipit de zidul unde venea din casă canalul de răcire, de peste o jumătate de metru lărgime. Ferestrele bazinelor aveau site solide, dintr-o împletitură de sârmă zincată, de șase milimetri grosime, ca să reziste. Se înțelege că fără ele gheața ar fi curs afară, la fel cum putea să curgă pe canal și să ajungă în casă, fie întreagă, fie topită. În fața sitei exterioare era montată o turbină cu turație mică, să nu facă zgomot, și nici nu era nevoie de o putere prea mare, dat fiind că nu avea decât să împingă în casă un volum de aer, cu viteză extrem de redusă, ca să nu se simtă curentul rece, ci să se risipească lent în toată încăperea. Gheața topită în acel bazin de răcire, care avea la bază o scurgere, se ducea la canal, și se punea alta, pe deasupra. Manevra se făcea o dată pe zi cel mult, în vremea cea mai călduroasă; alteori gheața dura până la o săptămână. Operațiunea, mecanizată, o supraveghea un singur om, Garibaldi. Cupe metalice puse pe bandă rulantă aduceau gheața din buncăr și o răsturnau direct într-un vagonet electric, de peste o tonă. Totul nu cerea decât manevrarea câtorva butoane; cu trei transporturi se alimentau toate răcitoarele.

Această precauțiune fusese luată nu împotriva agenților din poliția secretă, care bineînțeles supravegheau toate mișcările domnului Pretoreanu. Rapoartele lor informative, destul de nesigure de altfel, nimereau într-un coș de hârtii care se aruncă la gunoi seara. Concluzia finală era că în crângul de taxodium nu exista altceva decât o ghețărie, iar grafitul era combustibil pentru calorifer; la fel gândeau oamenii din sat, și cei de peste apă, informați de camionagiii care transportaseră de la gară materialele

misterioase; acestea erau ambalate în lăzi și pe ele scria „Cocs de Silezia”. Cât despre uraniu, fusese adus în cutii de banane. Domnul Pretoreanu socotise mult mai important să se apere de gura lumii decât de poliția secretă.

La venirea lui von Hasse, urmat la câte o zi distanță de colaboratorii lui, agenții secreți zăceau beți în bucătărie, unde Sobieski avea grijă să-i omenească din vreme. Unul singur odată, mai inteligent și mai sigur pe sine, simulase beția și când Sobieski ieșise să deschidă porțile ca să intre Garibaldi cu mașina care aducea pe al șaptelea din echipă, se uitase pe geam, și văzuse. Dar nici Sobieski nu era mai prejos decât celălalt; întors în bucătărie, apucă să-l vadă cum se prăbușea pe scaun ceea ce dovedea că mai înainte fusese în picioare; iar în spatele lui era fereastra. Ieși încă o dată, să-l instruiască pe Garibaldi care venea din garajul de la subsol, unde își depusese pasagerul, în fața ascensorului.

Un sfert de oră mai târziu, agentul secret se ridică să plece; mai erau încă doi, dormind cu capul pe masă.

— Nu-i aștepți? îl întrebă Sobieski.

— N-au decât să vină singuri, răspunse polițistul, cu o voce exagerat de năclăită, simulând beția.

Porni pe drum, înainte de a veni înlocuitorii; voia să caute un telefon, la o cârciumă din Colentina, să raporteze venirea unui om care i se părea suspect, dată fiind ora, când domnul Pretoreanu, retras în biroul lui, nu mai primea oaspeți. Garibaldi îl ajunse din urmă cu mașina și până ce omul, orbit de faruri să se ferească, îl făcu una cu pământul. Pe urmă îl înveli într-o foaie de cort și îl înghesui în lada mașinii; îi mai rămase să acopere cu praf urmele de sânge. Pe mort îl aruncă în fundul ghețăriei.

Acest Garibaldi mi-a fost totdeauna simpatic, dar nu era la prima lui crimă. Studiindu-i odată privirea, mi s-a părut că descopăr în ea o tulburare neomenească și m-am gândit că probabil nu era răspunzător de faptele sale reprobabile, pe care poate le săvârșea somnambulic, la o poruncă străină. Oricum, la moartea lui l-am compătimit cu o îndurerare sinceră. Cine îl silise să rămână de pază lângă mașină, ca și cum ar mai fi putut cineva s-o fure, sau măcar s-o zgârie, sau să dezumfle cauciucurile în toiul bombardamentului, când toată lumea era ascunsă prin pivnițe și adăposturi?

Cu mult timp înainte, posibilitatea dezagregării atomului în scop de a obține energie era cunoscută și mulți fizicieni în lume se gândeau și se străduiau să găsească posibilitatea de a pune în practică ideea aceasta;

realizarea ei ar fi adus mult folos omenirii, dar la fel de bine putea să-i aducă și pagube și nenorociri, dacă se pornea la treabă înainte de a se cunoaște posibilitatea de a stăpâni fenomenul, care, odată pornit, putea să meargă dincolo de intenția omului.

Toată lumea astăzi știe despre ce-i vorba, ceea ce nu înseamnă că și înțelege. Sunt aproape cinci decenii de când s-a construit prima pilă atomică, și de atunci, sute de savanți, mii, poate zeci de mii, în toată lumea, continuă să facă eforturi ca s-o perfecționeze și să-i poată descoperi vreo taină încă ascunsă. Nu m-am apucat să scriu despre acest subiect înainte de a-mi da osteneala să-l înțeleg ceva mai mult decât în principiile lui elementare. Să-l las deoparte, nu-mi era îngăduit, el fiind determinant pentru istoria ultimelor decenii ale mileniului nostru.

Deși am stat de vorbă cu oameni care lucraseră ani de zile în laboratoare speciale și aveau o experiență internațională în acest domeniu, nu ascund că dialogul nostru a fost greu, și nici n-a mers până la capăt; fiindcă îmi lipsea pregătirea și fiindcă îmi făcea frică. Subiectul trebuie lăsat în grija savanților, cărora în primul rând, după știință, trebuie să nu le lipsească sângele rece, de care eu, unul, nu mă bucur.

Eram încă foarte tânăr când mi-a fost dat să aud de bomba atomică; până atunci știam numai de pila inventată de Fermi, un american de origine italiană; el a obținut primul, la Chicago, energie nucleară, sub controlul deplin al omului; atomul putea să fie temperat la dorința acestuia.

Pe atunci se vorbea tot mai insistent de o armă secretă a lui Hitler. Din nou, oameni veniți de pe front îmi spuneau ceea ce mai auzisem și de la alții, că văzuseră trenuri, pe ale căror vagoane încuiate și plumbuite scria: „Se va deschide numai la ordinul Führerului”. Poate că în realitate erau goale, aveau doar rostul să ridice moralul armatei. O armă secretă a fost într-adevăr pusă în funcțiune în anii aceia, faimoasa V1 urmată de V2, bombe zburătoare care își atingeau ținta fără risc, neputând fi combătute. Au făcut multe distrugeri la Londra, ținta lor predilectă, și au înspăimântat populația, dar cu ele Hitler nu a câștigat războiul. Altfel s-ar fi întâmplat dacă ar fi avut încărcătură atomică.

Efectul acesteia s-a văzut câțiva ani mai târziu, când două bombe atomice au explodat în Japonia, la Hiroșima și Nagasaki, acum socotite victime sacre; un fulger a făcut înconjurul lumii.

Omenirea ar trebui să judece astăzi cu mai multă luciditate această întâmplare sinistră, căci au murit, pe loc sau ca urmare a iradierii, sute de

mii de oameni. Dacă războiul în Pacific s-ar fi dus mai departe, cu armele clasice, el ar fi continuat ani de zile, armata japoneză fiind hotărâtă să lupte până la ultimul om, fără să capituleze și ar fi murit un milion de oameni, după milioanele moarte înainte, pe drumul lung al Oceaniei, în insulele unde civilii au avut aceeași soartă cu militarii, chiar dacă erau femei și copii, incapabili să țină o armă în mână. Ei erau la fel de nevinovați ca victimele civile de la Hiroșima.

Deși n-a mai explodat nici o bombă atomică după aceea, decât una experimentală, pe atolul Bikini, astăzi, după mai bine de patru decenii, o parte a pământului e împănată cu rampe de lansare săpate în pământ, imense puțuri betonate de unde așteaptă să fie lansate spre obiective alese dinainte, rachete cu încărcătură nucleară. Dacă ar porni toate, unele după altele, lumea civilizată ar pieri, de amândouă părțile. Cum acest adevăr strategii îl știu la fel de bine, sunt pe deplin convins, și pentru totdeauna, că nimeni pe pământul nostru nu va declanșa o rachetă atomică. Nenorocirea de la Hiroșima și Nagasaki va servi drept exemplu, agravat de greutatea bombelor de astăzi, de zeci și sute de ori mai puternice. Rămâne o singură primejdie, a unui gest iresponsabil sau a unei întâmplări fatale, o greșeală.

Ce urmărea domnul Pretoreanu, azi e imposibil să mai afle cineva. Desigur că începutul era o pilă atomică, după proiectul fizicianului von Hasse. Dar nu cumva pe urmă ar fi urmat o bombă atomică, pe care, în acei ani, mai mulți beligeranți se străduiau s-o realizeze? Dacă izbutea el primul, putea s-o speculeze, sau să facă din ea un mijloc de șantaj, nu împotriva unui singur beligerant, ci a tuturora, să aibă soarta omenirii în mână.

O asemenea idee mefistofelică nu-i fructul imaginației mele; mi-a sugerat-o spiritul domnului Pretoreanu, a cărui întindere nu avea limite. Multe din faptele și din intențiile lui le-am atenuat, pe unele le-am dat cu totul deoparte, fiindcă voiam ca el să rămână personajul meu, în carte, nu să evadeze și să devină incontrolabil. Astfel, a trebuit să dau dovadă de temperanță, să-i urmăresc viața cu discernământ tactic și la urmă să-i atribui o moarte omenească, fără să se transforme în duh și să dispară în spații. Domnul Pretoreanu îmi aparține, nimeni nu poate să mi-l revendice, de aceea mă pot folosi de el cum cred mai bine, pentru realizarea scopurilor mele.

În acei ani s-a vorbit de apa grea, se mai vorbește și astăzi și prea puțini oameni știu ce este ea în realitate. Ce este nu-i greu de spus, o apă ca oricare alta, având însă în formula ei atât de simplă un hidrogen în plus,

ceea ce îi scade temperatura. Cum se fabrică nu mă încumet să dau explicații, trebuie știut doar că este un procedeu complicat și complex, dificil să se realizeze. În anii războiului, în zona accesibilă Germaniei, se fabrica numai într-o uzină din Norvegia. Anglia a trimis valuri după valuri de bombardiere s-o distrugă, și a reușit, după toate semnele.

Pe atunci, apa grea, cu proprietățile ei, era singurul element capabil să frâneze, după nevoie și sub controlul omului, reacția în lanț a nucleelor de uraniu; a spune mai mult decât atâta înseamnă să intru într-un domeniu care nu-mi aparține. Am simplificat, reducând procesul la o idee elementară, ușor s-o înțeleagă orice om, dacă vrea s-o afle. Iar din uraniul dezagregat sub control, în afară de energia degajată pe parcurs și folosită, de pildă în obținerea curentului electric, la urmă rămâne un element nou, plutoniul, baza bombei atomice.

Germania proiecta această bombă, cu savanți de care nu ducea lipsă; o asemenea armă, în mâna lui Hitler, ar fi distrus omenirea. Lipsindu-i apa grea, n-a mai putut s-o realizeze la vreme; iar savanții, unii din ei, s-au refugiat în America, unde s-au pus pe treabă, în alte condiții. Un altul, doctor von Hasse, cunoștință veche a domnului Pretoreanu, de când lucra în uzinele chimice de pe Rin, s-a pus la dispoziția acestuia, cu întreaga lui echipă, doi fizicieni, doi ingineri atomiști și doi tehnicieni, cu șeful lor șapte; în Germania, cercetările lor erau pe calea cea bună. Nu știu dacă procedeul era descoperit de Hasse sau împrumutat de la alții; în loc de apa grea, el încercase cu deplin succes, ca element de temperare a uraniului, grafitul, ușor de găsit în România și care nu putea să dea naștere la nici o suspiciune.

După aproape doi ani de când echipa lucra în buncăr, pila atomică putea fi pusă în funcțiune. Ce viață duceau cei șapte oameni în buncăr știu ceva ce mi-a spus Sobieski, cum fuseseră instalați, ce înlesniri li se puneau la dispoziție, ce mâncare și ce salariu aveau, enorm, în dolari, căci nu se încredeau în marca germană; dar salariul era deocamdată inutilizabil, urmau să se bucure de el după ce își sfârșeau misiunea și se refugiau într-o țară neutră. O primă de milioane, plătită la sfârșit, îi obliga să nu mai construiască nicăieri o pilă atomică fără consimțământul domnului Pretoreanu, singurul în drept s-o comercializeze.

Noaptea, oamenii puteau să iasă la aer, în crângul de taxodium, câte o jumătate de oră, doi câte doi, cu schimbul, cu condiția să nu se îndepărteze de gura buncărului, ca să poată auzi semnalul detectorului. Crângul era

înconjurat de aparate care semnalau apropierea unei persoane vii sau chiar a unei umbre, probabil celule fotoelectrice; animale, care ar fi provocat alarme false, nu aveau de unde să vină, împrejmuirea domeniului nu putea fi escaladată fără să dea naștere la o altă alarmă; de asemeni debarcaderul, care semnala orice atingere. Sobieski și Garibaldi, singurii care supravegheau această aparatură laborioasă, erau avertizați de un clopoțel, care să-i trezească din somn; un bec roșu cu o cifră arăta punctul efracțiunii, nu le rămânea decât să apese pe un buton și înainte ca intrusul să intre în curte, era învăluit de un gaz cu proprietăți somnifere, care îl făcea să doarmă douăsprezece ore. La ziuă, Garibaldi îl încărca în lada mașinii, îi dădea drumul în șanț, la câteva sute de metri, unde îl lăsa să doarmă mai departe.

Scurta descriere care urmează e mai degrabă o presupunere, dar poate fi privită cu toată încrederea, fiind procedeul folosit pretutindeni astăzi, desigur cu perfecțiuni care însă nu schimbă principiul.

În corpul cilindric al reactorului, între țevile pe unde circula apa fierbinte datorită uraniului, aflat la mijloc în teci metalice, erau din loc în loc spații goale, calibrate, unde, când temperatura creștea excesiv, se introduceau bare de fier, de dimensiuni corespunzătoare; ele aveau darul să scadă temperatura, mai mult sau mai puțin, după nevoie; în stadiul acela experimental, ele se manevrau cu mâna, cu niște pârghii calculate în așa fel ca să nu-i supună pe oameni la un efort prea mare. Acționându-se pârghiile, fierul cobora și oprea procesul de supraîncălzire, înainte de a avea urmări grave. Sigur că se cerea o supraveghere continuă, doi oameni din echipă stăteau permanent cu ochii pe termometrele care arătau temperatura apei, gata să acționeze pârghiile. Cred că munca lor, atât de statică, era în realitate istovitoare, dat fiind că o singură clipă de neatenție ar fi putut să aibă urmări catastrofale. De altfel echipele se schimbau din oră în oră, nimeni n-ar fi rezistat mai mult fără să-și piardă controlul și asupra nervilor, și asupra vederii.

Dacă pare o îndeletnicire inumană, să se țină seama că era o pilă atomică experimentală, prima din lume, la care, în plus, se foloseau mijloace foarte limitate. Astăzi îmi închipui că procedeul, dacă nu s-a găsit altul, este automatizat, barele de fier, sau poate de alt metal, coboară singure, la adâncime mai mică sau mai mare.

Reactorul fusese încercat cu o săptămână mai înainte, funcționa putând să furnizeze apă fierbinte, care, la rândul ei, în compartimentul de răcire

dădea naștere la aburi pentru turbină.

În seara de 9 noiembrie, von Hasse îi telefonă domnului Pretoreanu că erau gata și lucrările generatorului; a doua zi, pe seară, urma să-l pună în funcțiune. Aparatele de control aveau repetitoare în biroul domnului Pretoreanu; era suficient ca el să se uite pe cadrane, spre a urmări rezultatul experienței. Spre seara zilei următoare, von Hasse îi telefonă din nou, anunțându-l că va fi o amânare de câteva ore. Abia după două noaptea telefonul sună încă o dată, și ultima oară, din nefericire; peste câteva minute începea experiența.

Dat fiind că era vorba de domnul Pretoreanu, nu mă încumet să spun cu ce emoție, sau cu ce indiferență privea el cadranele. Două din ele îl interesau, voltmetrul și ampermetrul, se mulțumea să le vadă mișcându-se, nu aștepta mai mult de la prima experiență. Peste jumătate de oră, plictisit de așteptare, puse mâna pe telefon să-l întrebe pe von Hasse ce se întâmplă. Dar înainte de a ridica receptorul, acele de pe cadran se mișcară, ampermetrul lent și parcă nesigur, în schimb voltmetrul, după o ezitare, făcu un salt brusc până la capătul scalei, unde se opri, fiindcă nu mai avea unde merge.

Domnul Pretoreanu nu-și dădea seama ce însemna acest fenomen, simți însă un început de neliniște, mă încumet să spun, deși puțin mai înainte mă declarasem inapt să-i depistez sentimentele. De astă dată ridică receptorul, nu era nevoie să facă nici un număr, telefonul suna automat în buncăr. Nu răspundea nimeni, în schimb, acele aparatelor căzură brusc, la zero. Domnul Pretoreanu era în fond satisfăcut, după el experiența reușise, dorea totuși o lămurire, de aceea lăsă receptorul să sune, până ce, târziu, răspunse o voce, cam alarmată.

— Ce se întâmplă? Unde-i von Hasse?

— Scuzați, domnule, e ocupat câteva clipe, s-a produs o creștere anormală a temperaturii și ne străduim cu toții s-o învingem.

Era exact ora trei noaptea, și atunci casa începu să se clatine, în timp ce de sub pământ veneau trosnete și mugete înăbușite. Domnul Pretoreanu își dădu repede seama că era un cutremur, nu legă deloc fenomenul cu experiența din buncăr. Cât despre casă, n-avea de ce să se teamă, era făcută să reziste la orice încercare. Auzi un motor ambalat afară; Garibaldi se repezise să scoată mașina din garaj, ca s-o salveze. Peste stuful uscat, lacul mugea ca o cascadă. Sobieski, buimac de somn, cu părul pleșuv atârnând pe frunte, intră fără să ciocănească, în pijama, cu un halat pe umeri.

— Iertați-mă, domnule! Ce se întâmplă?

— Cutremur! Nu simți?

— Nu-i ceva dincolo?

În timpul scurtului dialog cutremurul se liniștise, pământul mai tremură puțin, apoi intră în deplinul lui repaus de noapte. Dar numai câteva secunde mai târziu, casa păru că sare în aer, o detunătură înăbușită, însă năprasnică zgudui zidurile.

Domnul Pretoreanu se duse liniștit în sufragerie, de unde se vedea crângul. Se aștepta la un incendiu și se întreba ce-i rămânea să facă; nimeni nu trebuia să se apropie de locul acela, sub primejdie să fie iradiat și să-și piardă viața în chinuri. Nu putea să cheme nici pompierii, nici armata. Singura lui datorie era să nu permită nimănui accesul în curte.

Constată surprins că toate erau la locul lor, nici un copac nu ardea, și nimic nu mișca în tot crângul. Începu prin a le porunci lui Sobieski și lui Garibaldi, să nu se apropie de locul unde îi aștepta moartea.

Dar îngrijorarea lui, căci nu-i vorba de spaimă, nu avea obiect. A doua zi făcu singur controlul iradiațiilor, avea un aparat Geiger care îi vestea de departe o primejdie și nu putea să greșească; fenomenul, oricât de înspăimântător, nu era insidios, putea să fie depistat cu ușurință și sigur. Merse cu aparatul în curte, înaintă pas cu pas, plimbându-l în zig-zag, până la marginea crângului. Nu se semnala nici o iradiație. Înaintă mai departe, ocoli buncărul din care nu se vedea decât chepengul, zăvorât pe dinăuntru; nimeni nu mai putea să-l deschidă. Totul rămăsese sub pământ, deasupra nu era nici o primejdie.

Poate enorma cantitate de gheață aflată alături, după un zid de beton care se făcuse fărâme, revărsându-se în buncăr, peste reactorul aruncat în aer limitase urmările exploziei. Însă cine ar fi coborât în excavația aceea, în care nimic nu mai exista din ce fusese înainte, și-ar fi găsit moartea. Era însă inutil să caute cineva urmele oamenilor, dispăruți până la ultimul atom din construcția lor anatomică; acei oameni nu existaseră niciodată.

Camionagiii din Pantelimon, care așteptau iarna ca să umple ghețăria, aduseră pământ și acoperiră toate smârcurile rămase pe întinderea domeniului, până atunci lăsată în părăsire. În plus, făcură o movilă de pământ în flancul casei, să fie, dacă în viitor mai răsărea vreun ochi de apă, în vreo parte. După plecarea camionagiilor Garibaldi cără pământul cu vagonetul electric și îl întinse într-un strat gros peste buncăr, astupând și intrarea în ghețărie.

Chiar în iarna aceea domnul Pretoreanu remodifică instalația de răcire, nu mai avea nici o justificare; în loc puse aparate de aer condiționat, de tip nou, comandate în Germania. Ca să nu fie dezamăgiți, le plăti camionagiilor costul transportului de gheață, scutindu-i de muncă. Îi rămaseră devotați cât mai trăi, și chiar după moarte. În fiecare an, când îngheța apa Colentinei, veneau cu camioanele la poartă, nu să cerșească, erau oameni mândri și câștigau bine, mai ales iarna, când aveau de transportat lemne și cărbune; ca să nu tremure de frig, oamenii nu stau la tocmeală. Veneau doar cu urări de sănătate, așa luaseră obiceiul.

Domnul Pretoreanu, pe care mulți oameni suspuși nu izbuteau să-l vadă, îi poftea în casă și-i omenea nu cu țuică, după obiceiul tuturor gospodarilor cărora camionagiii le cărau lemnele, ci cu șampanie franțuzească. Deși n-ar fi deosebit-o de una mai puțin renumită, o beau cu sfințenie, fiindcă așa sunt oamenii simpli, au cultul lucrurilor alese, chiar dacă nu sunt în stare să le aprecieze.

— E bună? întreba domnul Pretoreanu, după ce ei deșertau cupele.

— Bună, dar puțină! răspundea starostele.

Țiganul tot țigan, vor socoti alți oameni, care n-ar fi îndrăznit să vorbească. Nu le dau dreptate; de ce să ascunzi când un lucru îți place?

Stăpânul casei zâmbea, iar Sobieski și Garibaldi deschideau alt rând de sticle.

La câțiva ani după ce domnul Pretoreanu murise, vila se naționaliză odată cu alte imobile și deveni un mic sanatoriu de boli nervoase. Crângul de taxodium era locul de promenadă al bolnavilor. Nimeni nu bănuia peste ce calcă, nu puteau să-și imagineze că sub pașii lor funcționase, măcar câteva secunde, prima pilă atomică din lume, cu un an înaintea aceleia realizată de Fermi la Chicago.

* * *

Dacă povestirea mea, reconstituită incert, cu mărturii neclare și în orice caz incompetente cuprinde inexactități științifice, dacă se vor găsi oameni să spună că o asemenea încercare ar fi fost imposibilă în condițiunile știute, și că în orice caz am săvârșit erori de o natură sau de alta, îi rog nu să mă scuze, ci să se mai gândească și să nu tragă concluzii pripite, fiindcă le-aș pune la îndoială, nu ca să mă apăr pe mine; în această întâmplare nu m-a interesat aspectul ei științific, care, oricum ar fi controversat, dacă și-ar da

părerea de la doi oameni în sus, și nu unul singur, cu o calificare și un spirit de înțelegere indubitabil.

De la pila atomică a lui Fermi și dacă îngăduiți, de la cea izbutită în principiu a domnului Pretoreanu și von Hasse, au trecut mai bine de patru decenii. În acest răstimp, oamenii au avut când să se specializeze și să descopere noi secrete ale atomului. Pământul țărilor dezvoltate e împănat de reactoare atomice, menite să înlocuiască în viitor celelalte surse de energie, care se împuținează și cu timpul pot să dispară. Țările în curs de dezvoltare au și ele aceleași năzuințe; unele au și început să le pună în practică, iar după un timp, și nu cred că mai mult decât decenii, va veni rândul ultimelor țări rămase în urmă. Mi-e teamă însă că într-un punct, odată, știința oamenilor va fi depășită de o răzvrătire a naturii, așa cum s-a întâmplat în buncărul domnului Pretoreanu. Îmi vine în minte, dar nu-i bine spus, fiindcă n-am uitat-o niciodată, am meditat asupra ei ziua și noaptea, întâmplarea cu ucenicul vrăjitorului, care a vrut să-și încerce puterea fără consimțământul și fără asistența stăpânului.

Sunt multe versiuni, demonstrația însă rămâne aceeași, una și singură. Aleg dintre ele pe aceea cu ploaia, care s-ar putea să fie o versiune născocită de mine; după atâția ani de viață e greu să despart în minte învățătura de închipuire. Versiunea cu ploaia poate fi pusă la originea potopului, ceea ce însă nu mă interesează. Vrăjitorul avea darul, între altele, să provoace ploaia oricând și oriunde, la voință. Să fi trăit în zilele noastre s-ar fi umplut de parale, plecând în turneu prin țările secetoase, unde lumea moare de foame, în plină eră atomică și odată cu procesul de cucerire a spațiului dintre stele.

Ucenicul ar fi vrut să afle și el secretul, dar stăpânul socotea că nu era încă timpul să i-l dezvăluie. Drept care, celălalt, fără destulă minte, s-a hotărât să i-l fure. A urmărit pe furiș ce semne făcea vrăjitorul cu bagheta, a tras cu urechea și a auzit invocațiile. Într-o noapte, când se credea gata de treabă, a furat ușurel bagheta stăpânului, care dormea adânc printr-o vrajă proprie, a ieșit în ușa colibei, unde și-a încercat puterile, repetând întocmai ce izbutise să fure. Îndată s-a pornit ploaia, cădea din cer cu găleata, curgea șuvoaie la vale, râul de jos începea să se umfle, se simțea, căci pe întuneric nu putea să se vadă, cum urcă pe coastă, nu mai avea mult să ajungă în ușa colibei. Atunci ucenicul a început să facă semne speriate cu bagheta și să adreseze cerului invocații, acelea pe care le furase și dezlănțuiseră ploaia.

Drept urmare cerul și-a scuturat ploaia și mai puternic, apa a trecut pragul colibei, a ajuns la picioarele patului unde dormea vrăjitorul.

În celelalte versiuni, povestea se oprește aici, vrăjitorul iese în ușa colibei, face un semn, spune o vorbă, și gata; mai rămâne să-și pedepsească ucenicul. Un diavol mă îndeamnă să merg mai departe, vrăjitorul nu se trezește decât atunci când apa îi ajunge la gură; zadarnic mai înoată până la ușă, bagheta e luată de valuri, fără ea ploaia nu poate fi oprită și amândoi se îneacă.

Deși mult diferită, povestea vrăjitorului îmi amintește, într-un fel, nenorocirea din buncărul domnului Pretoreanu. Diferența este că von Hasse nu era un ucenic, dar nu-i mai puțin adevărat că n-avea nici experiență de calfă; sfârșitul e unul din sacrificiile fără de care lumea n-ar fi depășit până azi epoca de piatră.

* * *

Un sfârșit oarecum asemănător s-a petrecut zilele trecute, când mă chinuiam să scriu paginile acestea cu teama că subiectul îmi depășește puterile. Un reactor nuclear a făcut explozie în Ucraina; unii l-au numit accident, alții catastrofă. În orice caz a produs multă îngrijorare la fața locului și în țările vecine, ba chiar și în unele mult mai îndepărtate. Era o coincidență din cele mai tulburătoare, tocmai atunci trebuia să explodeze, în carte, pila atomică a lui von Hasse, și nu știam cum s-o explic mai bine, căci de descriere n-aveam teamă. De aceea am ascultat cu amândouă urechile știrile privitoare la accidentul din Ucraina, și dacă aș fi avut mai multe urechi, aș fi ascultat cu toate.

Savanți din toată lumea au încercat să interpreteze accidentul; să-i determine cauza; unii au fost la fața locului și au zburat cu helicopterul pe deasupra. Al doilea din ei n-a spus mai mult decât primul, al treilea mai mult decât al doilea, și puse alături, părerile mi s-au părut controversate. Această nelămurire nu a fost o consolare pentru mine, mult mai mult m-ar fi instruit o impresie clară și unanimă, nu mi-ar fi rămas decât să corectez propriile mele pagini. Le las așa cum sunt, fiindcă nu scriu un tratat științific, ci consemnez, străduindu-mă să le aleg cât mai bine, faptele petrecute în timp ce ne apropiem de sfârșitul mileniului; până atunci, deși nu mai sunt mulți ani, rămâne timp să se întâmple destule, dar am convingerea că faptele esențiale ale vremii noastre sunt consumate.

Capitolul 34

Ura și dragostea. Gândurile lui Alioan cu privire la femeile care își scapă bărbatul de la moarte. Tosca nu-i decât o legendă falsă; cine a crezut în ea a fost înșelat de muzică, fie ea mediocră; muzica e mai convingătoare decât rațiunea, fiindcă se adresează sentimentelor, partea slabă a omului. Alioan fuge la Prefectura Poliției și se predă Prințului, să-l împuște. Rămasă singură, Ștefania se predă lui Dinu Persu.

Îmi pare rău, îmi calc pe suflet, zdrobindu-l, să mă despart de un om căruia i-am purtat și admirație, și dragoste, deși poate nu le-am arătat totdeauna. În această privință am adoptat, și o folosesc în toate sensurile, și bune, și rele, vorba românească pe care o știu din copilărie, chiar dacă am înțeles-o târziu, și cu cât trece timpul o înțeleg tot mai bine, că e de-ajuns o măciucă la un car cu oale. Dacă toți oamenii ar ține seama de această metaforă, pe cât de inspirată pe atât de cuprinzătoare, viața noastră ar fi mai frumoasă. Dar ca să-i spui unui om că îl iubești și să nu fie nevoie de a repeta declarația, trebuie să ai darul convingerii. Iar ca să-i spui unui ticălos o dată pentru totdeauna ce crezi despre el, trebuie să nu-i lași loc pe unde să fugă, ci să-l ții bine cu mâinile, și să-l privești până în fundul ochilor.

Odată am scris într-o carte despre un om căruia îi păstrez o ură nestinsă, deși e mort de mai multe decenii; în realitate urăsc fapta lui, nu pe el însuși; el, ca om, e atât de inexistent, pentru mine, încât n-am de ce să-i port sentimente de un fel sau de altul. E vorba de generalul Nobile, comandantul dirijabilului care, după ce trecuse pe deasupra polului Nord, a eșuat pe o banchiză de gheață. Am scris în silă cuvântul dirijabil, de care aș fi vrut să nu-mi aduc aminte niciodată, după ce „Hindenburg” căzuse în flăcări la New York. Pe generalul Nobile nu l-am condamnat pentru nesăbuința faptei sale, pedepsită necruțător de natura polară, ci fiindcă s-a salvat între primii, lăsându-și echipajul în părăsire, pe banchiza de gheață. Un prieten care îmi citise cartea, mi-a spus pe urmă: „Nu știu cât ești tu în stare să iubești pe cineva, dar în ură nu ai limite.”

N-am vrut să-i spun că un asemenea sentiment, pe care nu neg că sunt capabil să-l duc până la ultima lui consecință, e o durere, nu o bucurie, ca iubirea. Dar n-am socotit că îmi făcea o nedreptate. Abia acum, când scriu rândurile acestea, îmi dau seama că pe Alioan l-am iubit infinit mai mult decât îl urâsem pe Nobile.

Nu știu dacă vreodată am admirat și am iubit un om, ca pe Alioan, fără ca sentimentele mele să scadă. Poate cu aceste cuvinte voi înlocui ceva din ceea ce am ocolit să spun, sau am spus numai pe jumătate, ce însușiri ale lui au determinat dragostea mea și admirația. Nu, acum nu e de ajuns o măciucă la un car cu oale, oricâte aș spune nu i-aș defini deplin caracterul. Plin de păcate, afemeiat, leneș, și ușuratic, Alioan n-a trădat niciodată, nu s-a trădat nici pe el, nici pe alții. O inimă de piatră, e adevărat, dar atât de fierbinte că dogorea de la distanță, și cred că adesea se topea arzându-i pieptul, doar că își păstra forma și continua să pulseze.

Iar pe acest om trebuie să-l urmez acum la moarte. În dimineața de după cutremur, o vreme de iarnă clementă, fără ninsoare, fără burniță sau ploaie, numai în pantalon și cămașă, cu un pardesiu pe mână, cum apucase să iasă din casa apoi prăbușită, Alioan merse la Prefectura poliției și se prezentă Prințului, ca să-și execute sentința.

Nu-mi place să tulbur sufletele cu asemenea vorbe, ireversibile. Nu-l împușcară, dar mai mult de șaptezeci de zile își trăi moartea, dimineață de dimineață. Cum se iveau zorile, Prințul intra în celula unde îl aruncase și zăcea pe paie, în subsolurile poliției, îi poruncea să se ridice în picioare, să stea cu fața la zid și își amorsa pistolul.

Repet o anumită întâmplare, nu fiindcă aș fi uitat cum am povestit-o odată, ci dimpotrivă, fiindcă nu poate fi uitată. Un condamnat la moarte prin ghilotină, un pușcăriaș din Guyana franceză a fost întins pe basculă, de față cu toată suflarea închisorii, ca să fie exemplu. Dispozitivul, defect, n-a lăsat să cadă cuțitul, și după o lege umanitară l-au grațiat, transformându-i pedeapsa în detenție pe viață. Dar ce-au grațiat din ființa lui, dacă nenorocitul își trăise sfârșitul în clipele dinainte? Căci îngrozitoare este nu moartea în sine, ci așteptarea morții.

Adesea mă gândesc la Dostoievski, condamnat la moarte și grațiat în ultima clipă, în fața plutonului de execuție. Ce-a pierdut sau ce-a câștigat geniul lui chinuit, în clipele când își vedea moartea în față?

Alioan auzea declicul trăgaciului, apoi detunătura, și glonțul se oprea în zid, în stânga sau în dreapta capului, la cinci centimetri; uneori ricoșa și îl lovea în obraz, îl simțea fierbinte, înainte de a cădea pe pardoseala betonată.

— Rămâne pe mâine! spunea călăul, în încheiere.

În dimineața când se prezentă la Prefectură și-l duseră în fața Prințului, acesta sări în picioare.

— Unde-i ea? fu prima lui întrebare.

— Nu știu, și nu te sfătuiesc s-o cauți. Te previn că are revolver asupra ei și s-ar putea să tragă.

Prințul rânji.

— Asta rămâne să se vadă! Ce cauți aici?

— Am venit să mă împușcați; întârzierea a fost o eroare.

— Nu știai că te-am grațiat?

— Numai până a doua zi seara, cu un preț pe care n-am vrut să-l plătească nimeni pentru mine, și care trebuia să se repete, pentru fiecare zi de viață. Împușcă-mă!

Tot drumul cât mersese cu mașina lui Persu până în Colentina, în noaptea când Ștefania venise să-l elibereze, tot drumul făcut pe jos, de la colțul străzii până acasă, toată noaptea, cât stătuse întins în pat, cu ochii în tavan, cu mâinile sub ceafă, neațipind nici o clipă, Alioan nu încetase să se gândească. Se gândea nu ca să înțeleagă faptele, pentru el clare, ci cum era dator să se poarte. Nu putea fi brutal cu o femeie căreia, deși fără dorința lui îi datora viața, dar în același timp sacrificiul ei îi făcea greață.

Aproape de ziuă, când fereastra începea să se lumineze, își dădu seama că Ștefania stătea îngenuncheată lângă el, cu fruntea pe marginea patului. Ar fi întins mâna să-i mângâie părul, a cărui atingere, neuitată, îi dădea voluptăți necunoscute mai înainte și pe care probabil mulți oameni nu le cunosc. „Dragostea e în noi, e construcția noastră, se gândea; nu vine de la celălalt care rămâne doar suportul ei terestru, așa cum o icoană nu reprezintă pe sfântul pictat pe lemn sau pe pânză, cu figură omenească, ci este răsfrângerea credinței noastre, deși ar trebui să rămână nematerializată, după însăși legea bisericii.” Îi ardeau degetele să-i simtă părul, îl durea brațul s-o apuce pe după umeri și s-o ridice, i se mistuia trupul s-o simtă alături, așa cum o știa în gesturi și senzații care nu puteau să se uite, dar nici să se repete. Dacă în sufletul ei s-ar fi născut o dragoste pentru altul, ar fi lăsat-o să se ducă, fără suferință de spus în cuvinte, o suferință secretă, ca o inexistență; își cunoștea și capacitatea de durere, și pe aceea de împăcare. Dacă ar fi plecat după altul fără să cugete, dintr-un capriciu, sau atrasă animalic, n-ar fi condamnat-o la moarte. Dacă se întorcea, și într-un caz, și în celălalt, ar fi primit-o, socotind că nu era pângărită; nu voia să judece pe cineva altfel decât pe el însuși.

În seara când mă trimisese cu ea la restaurant să-l așteptăm până ce își scria articolul și întârziase mai mult de trei ore, era imposibil ca Alioan să nu vadă tulburarea de pe fața mea, când se întorsese. Împotriva impresiei

mele, își dăduse seama că Ștefania n-avea ciorapi în picioare și îi cunoștea gestul, îl făcuse și cu el, adesea, și pentru plăcerea ei, și ca să-l ademenească. Eu însumi aveam impresia că ideea ademenirii îi trecuse prin minte, când îmi ceruse să-i mângâi talpa piciorului, organul principal al atingerii ei cu pământul, care îi atesta nevoia de a fi telurică, prin toate simțurile, începând cu acela al cântului. Nu crezusem însă că între mine și Alioan era putință de alegere, de aceea, la apariția lui, înfierbântarea mea, tot timpul ținută în frâu, se răcise.

Dacă Alioan, când o condusesem împreună acasă, nu urcase cu ea, ci mersese cu mine la casa Tiței, mărturisindu-mi implicit slăbiciunea lui pentru un puișor de țigancă, nu voia oare să-mi arate că nu era nevoie să-mi fac scrupule? Cred că nimic nu iubea mai mult acest om, și nu aproba mai lipsit de fățărnicie decât slăbiciunea omului pentru plăcere. Dacă prăjiturile nu i-ar fi făcut silă, ar fi fost în stare să mănânce un tort întreg, dincolo de sațiu, numai spre a-și excita simțurile gustative.

N-am dat urmare niciuneia din aceste impresii, care poate erau îndemnuri destul de clare, nici celor ale lui Alioan, nici ale Ștefaniei, chiar dacă ea mă invitase pe față să-mi încerc norocul. N-am să ascund că era o ispită și ar fi fost pentru oricine, chiar pentru o prea sfântă față bisericească. N-am avut niciodată scrupule în această privință, dacă am simțit că mi se îngăduie am întins mâna, chiar atunci când presimțeam o dezamăgire; îndemnul în multe cazuri nu era dorința, ci curiozitatea, să văd cum este o femeie față de altele; oricât ar fi ele de asemănător construite în elementele lor fundamentale, deosebiri există totdeauna, când cineva își dă osteneala să le găsească.

Pentru Ștefania nu simțeam nici o curiozitate, aveam sentimentul că o cunoșteam bine, fiindcă anatomia ei semăna cu a Ioanei.

Era perioada când Ioana plecase din viața mea și nu mă dusesem s-o caut. Îmi era dor de ea fără suferință, cu o împăcare într-un fel voluptuoasă, fiindcă aveam darul să retrăiesc tot ceea ce ne legase, simțăminte și simțuri educate până la perfecțiune. Ștefania, poate mai rafinată, cu rochii mai scumpe și mai frumoase, cu farduri și parfumuri unice și mai ales cu puterea ei de a electriza orice categorie de public cu un glas de valoare universală, nu m-ar fi atras mai mult decât Ioana decât din vanitate, sentiment nevaloros pentru mine, sau ca o valoare fără durată.

E adevărat că Ioana nu își lipea rubine pe piele, între sânii a căror evoluție o urmărea cu o severitate nedreaptă. N-am să-mi iert niciodată că

n-am comparat sânii ei cu floarea de lotus, căci ar fi fost în drept să mă inspire primii. Ca să repar azi nedreptatea ar fi fără folos, și mai ales ar fi neloial față de Ștefania, căreia odată ce i-am oferit acest dar, nu-l pot retrage fără să comit o mișelie. Dacă judec bine, poate Santei i s-ar fi cuvenit cea dintâi, mai ales că eram cu ea alături, la grădina botanică din Cairo, când am văzut prima floare de lotus; în schimb, nu-i văzusem sânii, decât pe fugă; cum nu mă pot întoarce cu gândul până la facerea lumii, fiecare să rămână cu ceea ce i-am dat odată.

Azi, când, lăsându-i la o parte pe alții, nu mai există nici Ștefania nici Alioan, am mulțumirea că faptele, în ceea ce mă privește, nu s-au petrecut altfel. În conștiința mea a rămas măcar o zonă neîntinată, care îmi dă dreptul să privesc cu seninătate cerul și stelele.

Trei săptămâni cât au rămas ascunși în casa părăginită, până la cutremurul din noiembrie, Alioan a stat inert în aceeași poziție, întins pe spate în pat, cu ochii în tavan și cu mâinile sub ceafă. În tot acest timp nu scoase o vorbă și Ștefania încetă s-o mai aștepte; nu aștepta nimic, decât să se zvârcolească pământul, ceea ce avea să se și întâmple, fără să fie totodată și un sfârșit, care ar fi pus capăt tuturor existențelor zbuciumate. Seara, pe întuneric, îmbrobodită ca femeile din mahala, se ducea să aducă de mâncare, de la Moș Chirnoagă, dacă nu venea singur mai devreme. Alioan mesteca absent ce-i dădea în gură, pe urmă intra în lungul lui repaus. M-am întrebat uneori dacă în felul acesta nu se lăsa în brațele lenei de mult declarate, care putea să-i dea satisfacții nu la fel de mari ca dragostea, în schimb mult mai prelungite. Dar vorba spusă de el odată nu putea să fie decât o glumă sau cel mult o aspirație irealizabilă: „Munca înnobilează sufletul, în schimb chinuiește rău trupul!” Fiindcă, odihnindu-și trupul, n-a încetat niciodată să-și muncească gândurile, în rău sau în bine, neîngăduindu-le nici un repaus.

Privighetorile, păsări călătoare, pleacă iarna și nimeni nu le mai aude cântul. Rămăsese una nebună, care uitase să mai plece, poate și fiindcă vremea nu se asprise. Venea seara și dădea drumul la glas în teiul de lângă casă. Nimeni nu putea s-o vadă; dacă simțea oameni, își lua zborul în noapte. Ștefania n-o auzea, poate să pară ciudat, nu mai auzea nimic, de când Alioan încetase să-i vorbească; simțul ei auditiv era fără obiect, putea să nu-l aibă.

„O, femei sacrificate, câtă scârbă îmi faceți! se gândea Alioan, în cântecul privighetorii. Voi care vă dați jos toga și vă arătați goale, ca să vă

salvați omul: bărbatul, iubitul, condamnat la moarte!”

Îi veneau în minte toate aceste sacrificii mărețe, devenite legendă. Dar cine-i atât de prost să creadă că un om ca Scarpia ar semna actul de grațiere, înainte de a-și lua răsplata? Salvează-ți tatăl, mama, copilul, dar nu amantul; lui nu poți să-i dăruiești decât puritatea inimii tale; mori odată cu el și vei cuceri iubirea veșnică. Altfel vei fi o târfă, ca Tosca, din care un poet mincinos și fără inspirație a făcut o icoană. Singura forță a acestei imagini false este că poate să se proiecteze pe zidurile tuturor camerelor de bordel din lume.

Iată care erau gândurile lui Alioan; eu, înaintea lui, judecasem altfel, dar poate greșeam, nu am totdeauna inspirația adevărului.

O singură dată vorbi, începu cu trei cuvinte pe care le spuse când ea, îngenuncheată lângă el, la marginea patului, îi luă mâna și vru să i-o ducă la gură: „Nu mă atinge!”

Ștefania nu se mai putu abține, își împreună mâinile pe piept, și după trei săptămâni de tăcere, izbucni, disperată:

— Dacă ți-am greșit, mai bine omoară-mă!

— Nu mi-ai greșit mie, ai greșit față de tine!

Stătea nemișcat, cu ochii în tavan, cu mâinile sub cap; brațele, îndoite din cot păreau o cruce. Avea pe el pantalonii și cămașa, nu se dezbrăca niciodată decât să se spele, în tindă, ferindu-se de ochii ei ca de o străină.

— Mă urăști pentru totdeauna?

— Nu, te iubesc, dar cu o dragoste dezlegată de trupul tău, care pentru mine nu mai există. Știi bine că de-aici mă duc la moarte; ai plătit degeaba pentru mine. Am amânat să plec, nu de frica morții, ci dintr-o slăbiciune care se iartă, când nu poate să se repete. Am vrut să mai fiu lângă tine; ultima țigară a condamnatului.

O jumătate de oră mai târziu pământul începu să huruie și casa să se clatine. Erau afară, când veni detunătura de peste gârlă și zidurile se prăbușiră. Până să se așeze molozul din aer și până ce Ștefania să se dezmeticească, Alioan dispăruse; fugea spre centru, în pantaloni și cămașă, cu pardesiul în mână, tot ce apucase să ia din casă la începutul cutremurului.

* * *

Ștefania, în cămașă de noapte, cu o jachetă pe umeri trecu printre oameni, pe lângă căsuțele dărâmate, traversă șoseaua Colentinei și intră în

cartierul țigănesc, care în ultimii ani se schimbase, era mai îngrijit, pe locurile virane apăruseră case făcute de oameni mai albi la față și cu mai multă dare de mână, mici negustori, meseriași sau slujbași ieșiți la pensie; populațiile se amestecau, fără să-și schimbe prea mult obiceiurile și caracterele; sunt granițe care se trec cu anevoință.

Erau ani de când Ștefania nu-l mai văzuse pe Micu, nu știa nimic despre el. Casa n-avea decât crăpături, cât putea să se vadă pe întuneric, căci nu ardea nici o lumină nicăieri. Între cei câțiva oameni ieșiți în curte, Ștefaniei i se păru că o recunoaște pe mama celui care, în ochii familiei, fusese logodnicul ei și pe urmă ea îl lăsase. Deschise poarta, femeia se apropie să vadă cine este.

— Bună ziua… doamnă, (odată îi spunea mamă, fără să judece). Eu sunt Ștefania.

— Principesa! exclamă femeia, în batjocură. Ce-ai pățit? Ți s-a dărâmat palatul?

— Unde-i Micu?

— Ți-ai adus aminte de el? Îl cheamă Marian, dacă i-ai uitat numele. E la Berlin, are bursă. Și dacă nu-i prost, o să se însoare cu o nemțoaică bogată!

Ștefania, așa dezbrăcată cum era, porni pe jos, înspre centru, dar nimeni n-o lua în seamă, grijile oamenilor erau altele, se aștepta încă un cutremur. Tramvaiele nu mergeau, n-avea bani pentru un taximetru, dacă ar fi trecut vreunul. Știa că Persu își ținea mașina în garajul ministerului, pe lângă Piața Victoriei. Îl găsi ușor, fără să întrebe, avea firmă la intrare. Coborî o rampă lungă care ducea la un subsol cât un hangar de aviație. Nimeni n-o întrebă ce caută, peste tot era vânzoleală. Pe alocuri ardea câte o lampă de vânt, prinsă cu cârligul de o grindă. Găsi ușor mașina, era parcată aproape de intrare, să poată ieși repede, Persu fiind cel mai matinal dintre miniștri. Când la ora șapte și jumătate veni șoferul, Ștefania dormea ghemuită pe canapeaua din spate.

Capitolul 35

Vechi greșeli ale omenirii, ispășite prin Hitler. Iarna anului 1940—41; neînțelegerea generalului cu discipolii nu mai are mult până să explodeze, ca buncărul domnului Pretoreanu, și nu doar cu șapte victime, dezagregate în adâncul pământului. Vălenii de Munte, unde se făcea țuica renumită, își

capătă un renume sinistru. Discipolii îl schingiuiesc și masacrează pe Nicolae Iorga, pe care, mai demult, îl pusesem între trei din cele mai înalte frunți ale neamului nostru; acum, fruntea lui a devenit prima. Alte schingiuiri, alte masacre. Colaborare stupidă și imposibilă. Rebeliunea, sfârșitul fatal al discipolilor.

De la acel început de noiembrie până anul următor, în februarie, se petrecură atât de multe fapte și atât de învălmășite încât, după ce-am mers fără să mă împleticesc printre evenimentele a trei decenii, de astă dată nu mai știu pe unde să pornesc, și cum să ies la capăt. Situația în lume era neschimbată, sau se schimba puțin azi, ca să dea înapoi mâine. După retragerea disperată de la Dunkerque și după înfrângerea Franței, venea rândul Angliei să plătească nesăbuințele tratatelor de pace încheiate cu Germania lui Wilhelm al doilea, prea aspre în părțile lor blânde, și prea blânde în cele aspre. Această vorbă pe care am mai spus-o, am uitat cui se datorește, destul că o socotesc înțeleaptă; dar, din nefericire spusă prea târziu, sau spusă la vreme și neauzită.

Germania nu mai era o țară învinsă și pedepsită, ci o forță amenințătoare. Biata omenire! De câte suferințe n-ar fi fost scutită, dacă s-ar fi găsit cineva să-i pună mâna în piept lui Hitler, cu doi ani mai devreme, când singura lui armă redutabilă, în afară de revolverele partizanilor, era vorba lătrată! Încă la München nu era prea târziu și s-ar fi putut face ordine, dacă Chamberlain ar fi venit cu un tanc și un tun, fie ele măcar reducții, și le-ar fi pus pe masa discuțiilor, în loc să vină doar cu umbrela.

Acum, fiecare englez de pe coastă, sau din apropiere, era învățat să țină o armă în mână, gata să tragă cum ar fi văzut un neamț că înaintează peste Canalul Mânecii. În această privință nu pot să-mi dau părerea, când nici măcar oamenii de meserie, strategii și istoricii, nu știu ce să spună. Ar fi putut Anglia să se apere dacă Germania se încumeta să debarce? Mulți cred că greșeala lui Hitler a fost șovăiala, că succesul lui era sigur, dacă acționa repede, nedându-i Angliei timp să respire. Așa o fi, dar nu-mi vine a crede! O, nu mă gândesc la văcarii înarmați de pe malul canalului, deși fiecare din ei ar fi putut să scoată din luptă un tanc încă ud de apă, cu o grenadă bine ochită sub șenile, sau cu o sticlă de benzină aruncată pe gura turelei, metodă de luptă exersată în Spania și folosită în Franța, de către Rezistență. Oricând mai poate fi folosită de aici înainte, ca praștia lui David care l-a răpus pe Goliat. Dar Anglia, deși pornită târziu să se pregătească de război, din cauza

acelor guverne care s-au luptat mai mult pentru pace decât pentru arme, mai avea destule regimente, destule tancuri și avioane. Desigur că n-ar fi fost de ajuns, în schimb avea cine s-o ajute, nu-mi fac nici o grijă, în apărarea ei ar fi venit, dacă era nevoie, jumătate din omenire, deși era destul să se pornească America. Știu că la începutul războiului curentul neintervenționist era acolo foarte puternic, poporul nu mai voia să meargă la luptă pentru alții; la fel e pretutindeni în lume; umbla vorba, în mod neîndoios răspândită de partizanii lui Hitler și dusă mai departe de gospodinele hipnotizate, că decât un erou mort, mai bine un laș viu, să aibă cine sparge lemne cu toporul, acasă.

Eu, unul, mă bizui mai mult pe o constatare istorică, și bine i-ar fi fost lui Hitler dacă ținea seama de ea, înainte de a trage primul foc de pușcă. Oricât de greu i-ar fi mers uneori Angliei, niciodată o coaliție din care a făcut ea parte n-a fost învinsă! Poate Hess știa mai multă istorie, de aceea a fugit peste Canalul Mânecii, numai că n-a izbutit să se explice sau n-au vrut să-l creadă. Dacă adevărul o fi altul, nu mai am când să aflu, nu-mi rămâne decât să-mi consemnez din nou nedumerirea.

Germania, care făcea, cum a spus Goebbels, un război pentru pâine, avea rezerve de grâu pentru șapte ani încheiați, ceea ce lumea nu putea să știe. Dar ar fi putut să știe altceva, mai ușor să se afle, că un cetățean german primea, pe cartelă, trei sute cincizeci de grame de pâine zilnic, albă, neagră, chifle sau cornuri, cum voia fiecare. Pentru unii o fi puțin, dacă nu pui la socoteală cartofii, dar nu-i în nici un caz o rație de înfometare; agenții aliaților nu s-au gândit să arunce și ei o vorbă în Germania că, decât să mori cu un kilogram de pâine în burtă, mai bine să rămâi viu acasă, cu trei sute cincizeci de grame.

Dar deocamdată Germaniei îi mergea bine, stăpânea jumătate din Europa și chiar dacă la ei acasă cetățenii mai strângeau câte puțin cureaua, în țările ocupate, acelea care nu duceau lipsă de hrană, cum era România, își umflau obrajii cu câte cinci prăjituri înfulecate deodată, iar șiragurile de cârnați, luate de la mezelărie, le cărau încrucișate pe piept, ca benzile de mitralieră.

În acest timp, în România, neînțelegerea dintre conducătorii țării, generalul de o parte și discipolii de alta, mergea spre un punct fără ieșire. Ei înaintau alături, ca doi oameni între două ziduri care se apropiau treptat unul de altul, îngustând drumul, până ce drumeții nu mai aveau loc alături; acolo unul din ei trebuia să cedeze, lăsându-l să treacă pe celălalt. Cine citea

printre rânduri comunicatele din ziare își dădea seama că niciunul nu voia să se lase; o dispoziție a generalului se bătea cap în cap cu una a discipolilor, anulându-se între ele. Se vedea limpede că nu departe în față era impasul, pe unde nu mai puteau trece împreună. Fără să fie război declarat pe față, se auzea zăngănit de arme și mirosea tare a praf de pușcă.

Paharul oricum urma să se umple, dar deocamdată mai avea un deget până la gură, și-ar mai fi încăput în el multe picături, până să se reverse, dacă în toamna aceea, după cutremur, cineva n-ar fi turnat în el o găleată întreagă.

În afară de crimele sadice, datorate unor oameni iresponsabili, bolnavi la minte, niciuna nu cred că întrece în cruzime și scârnăvie pe cea săvârșită asupra profesorului Nicolae Iorga, spre sfârșitul lunii când fusese cutremurul. În acel timp Alioan se afla închis într-o celulă izolată, în capătul unui coridor întunecos, la Prefectura poliției; în fiecare dimineață Prințul venea, îl punea la zid și făcea asupra lui exerciții de tragere cu revolverul, ochind lângă cap, la cinci centimetri. Nu mă gândesc că o dată ar fi putut să greșească, era prea sigur pe mâna lui. Nu însemna că la fel gândea și victima; în fiecare dimineață Alioan își trăia moartea; dar era mult mai îngrozitoare clipa când își dădea seama că încă trăiește, și va trebui să treacă din nou prin încercarea dinainte. Acest canon s-a repetat șaptezeci și două de zile, cu mici întreruperi, nu mai ușor suportabile; căci nimic nu și-a dorit mai mult în cele șaptezeci și două de zile decât să moară, să nu mai aibă de așteptat altă dimineață. De fiecare dată Prințul îl întreba, amorsându-și pistolul.

— Unde-i?

Iar el răspundea:

— Nu știu!

În celulele vecine nu se auzea nici un zgomot, erau goale, nu avea cum să comunice cu un om viu, măcar să-i râcâie în zid, ca să știe unul de altul. Spre sfârșitul lunii, odată cu asasinarea profesorului Iorga, îl mutară la fortul Jilava, în afara Bucureștilor, noaptea, pe întuneric, și legat la ochi, ca și când pe un om mort îl mai interesează ce drum face. Dar își dădu seama unde se află, prin deducție și după timpul cât mersese cu duba. Deși îi era totuna, înțelese, cu spiritul lui de gazetar, că pentru Prinț și pentru ai lui Prefectura poliției devenise un loc nesigur. Știa că la Jilava erau întemnițați șaizeci și șapte de foști demnitari ai regelui Carol, care își așteptau judecata; dar sentința era dată, în bloc, moartea, trebuia hotărâtă numai clipa

execuției. Mulți din ei nu aveau o vină reală, își exercitaseră o slujbă, fără să nedreptățească pe cineva, fiind lipsiți de orice putere și neavând posibilitatea să aplice pedepse, decât poate vreo amendă, neînsemnată.

Alioan își dădu seama că foștii demnitari erau închiși în apropiere, la capătul coridorului. Prințul, care venea de la București în fiecare dimineață, să-și facă exercițiul de tragere, se oprea uneori la ușa lor și le adresa injurii prin vizetă; nu le reproduc, neputând să fie nici scrise, nici citite. Două erau victimele lui obișnuite, generalul Gavrilă Marinescu, al cărui post îl ocupa el astăzi, și generalul Argeșeanu, fost prim ministru câteva luni, după asasinarea lui Armand Călinescu. Amândoi purtau mustață, ceea ce pe Prinț îl enerva ca o mâncărime de piele, într-un loc unde nu poți ajunge cu mâna, să te scarpini; vitele se freacă de copaci sau de stâlpii gardului, procedeu pe care oamenii nu l-au învățat încă.

— Gavrilă, ia vino încoace! Mai aproape; lipește-te de ușă!

Generalul, spaima hoților, a negustorilor și-a patronilor de bordeluri trebuia să se supună. Nu l-am cunoscut, nu-i știu firea, să spun că ar fi suportat mai ușor moartea decât jignirea. Mustața îi crescuse lungă, Prințul îi apuca amândouă capetele între degete, o trăgea afară printre grilele vizetei și-i dădea foc cu bricheta. Rândul următor, când nu mai avea ce arde, îl chema pe general, poruncindu-i tot așa, să se lipească de ușă și să deschidă gura mare; apoi îl scuipa drept în fundul gâtului, cu o îndemânare de țoapă.

Pe generalul Argeșeanu îl supunea unui interogatoriu, înainte de-ai arde și lui mustățile; avea mustăți cărunte, lungi, stufoase, ardeau scoțând pocnete.

— Câți discipoli ai omorât? îl întreba, cu un ton care părea glumeț, cum poate să pară jocul pisicii cu șoarecele.

— Niciunul, domnule!

Era adevărat, generalul nu avusese nici un amestec în reprimarea discipolilor, după ce delegația acestora îl omorâse pe Armand Călinescu; operațiunea fermă și crudă și din nefericire inutilă o condusese Gavrilă Marinescu. Inutilă, fiindcă numai un an mai târziu, discipolii defilau pe Calea Victoriei, în sutane noi-nouțe. Iar acum, unul de-ai lor, o căpetenie, ardea mustățile oamenilor închiși după gratii, înainte de-a fi împușcați la grămadă.

Nu sunt sigur, spun numai din auzite, toți șaizeci și șapte erau închiși, pare-se, într-o singură celulă, dormeau unul peste altul. Odată împușcați, a

fost muncă să-i descurce și să-i scoată afară.

* * *

Vălenii de Munte nu era un loc istoric, ci doar un orășel onest, pe valea Teleajenului, renumit pentru țuica de prune care se făcea acolo, mai bună decât oriunde. Calitatea ei, fără asemuire, se datora climei de deal, dulce și lină, căreia i se adăuga soiul prunelor și priceperea oamenilor. Nu știu de ce a dat preferință acelor locuri Nicolae Iorga, moldovean prin naștere, ca mai toți oamenii mari ai țării; nu-i nevoie să le spun numele, îmi închipui că orice știutor de carte îi cunoaște, iar de nu, facă bine să se intereseze.

Renumit prin țuica lui de prune, Vălenii de Munte a căpătat un renume și mai mare și de cu totul altă natură, datorită lui Nicolae Iorga, care și-a stabilit acolo reședința lui de vară, într-o casă construită cu modestie, căci nu avea rostul să ia ochii lumii, ci să fie un adăpost și un atelier de lucru.

Între intelectualii dintre cele două războaie, îndeosebi cei interesați de studiul istoriei, nu cred să fi fost unul care să nu fi mers adesea în pelerinaj acolo, unde profesorul ținea cursuri la o universitate fondată de el ca să transmită și altora ceva din învățătura lui vastă.

Nu știu dacă la Vălenii de Munte s-o mai face și astăzi țuica de altădată; poate s-au uscat prunii. Ceea ce va rămâne viu este amintirea lui Nicolae Iorga. Nu vreau să mâhnesc pe edilii unui oraș care nu-mi va fi indiferent niciodată, fiindcă prin acele locuri de pe valea Teleajenului, unde m-am născut, mi s-a desfășurat întreaga copilărie, vârsta când înveți să privești lumea și să-i înțelegi rosturile, deci s-o judeci. Îmi pare rău, cum se prea poate să le pară rău și edililor, că orașul n-a marcat trecerea lui Nicolae Iorga pe acolo decât printr-un bust modest, într-o grădiniță triunghiulară, la o răspântie, față în față cu prăvălioare și cârciumi. Locul n-ar fi rău, prăvălioarele și cârciumile oricum au să dispară; însă era nevoie de o statuie atât de înaltă cât a fost omul. Dacă greșesc și ceva s-a schimbat în zece ani de când n-am mai trecut pe acolo, îmi cer iertare. Dacă nu, sper să se schimbe într-un alt deceniu, și nu ca să capăt eu satisfacție, ci pentru faima orașului; un al doilea Nicolae Iorga n-o să mai fie.

Casa n-a rezistat la cutremur, în noiembrie 1940, și profesorul s-a mutat la Sinaia, într-o vilă de pe Calea Codrului, unde și-a continuat lucrul la Istoria Universală. Mulți ani mai târziu am ajuns pe acea coastă de munte și am retrăit momentele amare dintr-o dimineață posomorâtă, între toamnă și

iarnă, când am aflat că Nicolae Iorga fusese schingiuit, omorât și batjocorit de către discipoli.

Casa nu se vedea decât vag, printre arbori, departe de poartă. Poarta zăcea într-o rână, cu unul din stâlpii de zidărie gata să cadă. Pe acolo intrase mașina care venea să-l ridice. Era la 27 noiembrie, pe la ora cinci și jumătate după-amiază, întuneric la vremea din fața iernii.

Am în față nota informativă a Parchetului care a anchetat crima; Parchet atunci era ceea ce astăzi este Procuratura. Din mașină au coborât șapte oameni, printre ei și șoferul, și au năvălit în casă. Nu mă interesează, și cred că nu interesează pe nimeni cum s-au petrecut faptele acolo; l-au luat, l-au înghesuit în mașină și au plecat cu el în noapte. Altceva aș fi vrut să dezvăluie nota informativă, faptele care s-au petrecut pe urmă. Anchetatorii se mulțumesc să încheie cu informația că „în ziua de 28 noiembrie corpul profesorului a fost găsit împușcat (măcar să fi spus ciuruit de gloanțe) pe câmpul de lângă comuna Strejnic.” Eu știam, nu-mi amintesc de la cine, dar mulți știau la fel, că nu era pe câmp, ci în pădure. Lângă mort s-au descoperit nouă tuburi de cartuș; se prea poate să fi fost mai multe, călcate în picioare, îngropate în zloată; câte găuri s-au găsit în trup la autopsie nu se spune. Împotriva a doi dintre făptași, dispăruți de altfel, s-a deschis acțiune publică, pentru crima de omor cu premeditare. Și ceilalți cinci n-aveau nici o vină? Cred că pe lângă ei mai erau vinovați încă o mie, toată poliția discipolilor din județul Prahova, și nu doar ei, și nu doar o mie.

Îmi fac datoria macabră de a dezvălui cele spuse de martori, căci altfel istoria viitoare, peste un secol sau un mileniu, ar putea să înregistreze fapta drept o crimă politică, nimic altceva. Nu înseamnă că admit crima politică, dar ea poate să semene uneori cu o luptă, ca un duel de pe vremuri, când unul din adversari cade și este înmormântat cu onoruri.

Crima din pădurea Strejnic nu avea drept scop să înlăture un adversar politic, ci era răzbunare; mârșavă și scârnavă: barba smulsă, trupul călcat în picioare, fața mutilată și unsă cu necurățenie omenească. Profesorul fusese adversarul declarat al Arhanghelului.

În aceeași zi, mai devreme și cu o parte din participanți amestecați pare-se în amândouă crimele, a fost târât pe malul lacului Snagov și ucis Virgil Madgearu, specialist în finanțe și economie, de mai multe ori ministru; nu mă interesează motivele; între el și Nicolae Iorga se înșirau numele celor trei mii de intelectuali pe care discipolii urmau să-i suprime.

* * *

După aceste întâmplări, urmate de masacrul săvârșit asupra foștilor demnitari închiși la Jilava, mi-e imposibil să înțeleg cum colaborarea generalului cu discipolii a continuat încă o lună și jumătate. Ce se întâmpla în consiliile de miniștri, când cele două părți se așezau la aceeași masă de discuție? Vorbeau sau se scuipau unii pe alții? Și când se întâlneau, generalul cu noul Arhanghel care pretindea puterea integrală, își spuneau bună-ziua, își dădeau mâna? Eu n-aș fi avut ce să caut la o asemenea întâlnire, dar rău îmi pare că n-am putut să aflu ceva măcar de la un martor. Tot ce știu, comunicatele generalului privitoare la dezordine și crimă aveau un ton neputincios, de mâhnire și dojană, dar cu subînțelesuri care anunțau viitoarea ciocnire. Generalul se bizuia pe armată, discipolii pe aprobarea și sprijinul Germaniei. Noul Arhanghel era un omuleț plin de ambiție, care uitase că la început se socotea doar suplinitorul primului Arhanghel, în numele căruia luase puterea, și care, deși mort, veghea asupra lui, cu spada ridicată, să-l apere. De altfel, aceasta era mistica discipolilor, să-și socotească morții ca fiind încă în viață. Toate întrunirile lor începeau cu apelul celor de pe lumea cealaltă, în frunte fiind bineînțeles Arhanghelul, urmat de căpetenii, pe grade. La auzul fiecărui nume citit de pe lista sacră, asistența, într-un glas, răspundea „Prezent!”, cu o convingere furibundă. Omul de pe stradă, care de felul lui a interpretat de obicei în chip mucalit întâmplările grave, fiindcă nu le putea combate decât cu gluma, scoase o vorbă, mult răspândită în vremea aceea: „Vedea-te-aș prezent!” folosită în loc de blestem sau de înjurătură.

Generalului, care ani de zile fusese în conflict cu regele, i se spunea „Câinele roșu”, fiindcă în relațiile lui cu subalternii, în armată, poate și cu superiorii, era un om sever, cu principii inflexibile; pentru un militar, aceasta este o calitate. Nu l-am văzut niciodată de aproape și cel mai bine îl țin minte din fotografii și de la jurnalul de actualitate, cinematografic. Probabil avea părul blond, bătând în roșu, de unde și porecla; despre oamenii cu părul roșu se spune că sunt răi la suflet; n-am avut ocazia să verific; în cazul lui, severitatea putea să-i fi adus o asemenea calificare.

Situația lui în acea iarnă era ingrată.

Ingrată era și situația când l-am văzut în tribună, îmbrăcat în sutană, primind defilarea discipolilor, care îi dădeau onorul dar ar fi vrut să-i facă de petrecanie. Mă gândesc de multă vreme cum să arăt mai limpede acele întâmplări, ca să le înțeleagă la fel toată lumea; recurg la calitatea mea de

martor, fără ambiția unui istoric, așa cum a fost concepută întreagă descrierea evenimentelor contemporane cu noi, de la sfârșitul acestui mileniu. Pe măsură ce trece timpul, faptele vor fi interpretate și explicate mai bine…

Mai înainte, regele îl ținuse cu forța într-o mănăstire, și ca să-l compromită pusese la cale împotriva lui un proces de bigamie. Nu știu mai mult decât atâta, nu știu pe ce se bizuia acuzația, și nu știu mai ales sentința. Cred că procesul s-a închis fără consecințe: câteodată regii nu-și pot face toate mendrele.

Despre el, în afară de ceea ce, mai mult sau mai puțin, cunoaște toată lumea contemporană interesată de faptele la care asistă, am aflat doar o întâmplare petrecută în timpul războiului; mi-a povestit-o un vechi prieten, care a fost martor. Într-o zi, generalul a venit cu avionul, să inspecteze frontul, și-a aterizat pe un aerodrom, unde se afla și comandamentul sectorului. Pilotul lui era Max Manolescu, un as cunoscut din vremea de pace, l-am văzut făcând acrobații amețitoare, îi scriu numele cu pietate și admirație.

După ce a studiat hărțile și a stat de vorbă cu comandanții, generalul a dorit să zboare până în primele linii. Era nevoie de un avion făcut anume pentru mici deplasări și pentru observație, un „Fisler-Stork” cu aripile mari, ca o barză, cu trenul de aterizaj larg deschis, ca să se poată așeza pe pământ cu ușurință și siguranță. Max Manolescu se îndepărtase, poate că era la cantină; generalul nu avea însă răbdare să aștepte până dădeau de el, așa că a pus ochii pe un pilot tânăr, care devenise renumit din primele zile ale războiului, când, printr-o întâmplare norocoasă, doborâse deodată trei avioane venite să ne atace; n-am aflat dacă după aceea a mai doborât vreunul, mi se pare că a rămas doar cu renumele. „Pe el îl vreau!” a hotărât generalul, care îl cunoștea, fiindcă îl decorase cu propria-i mână.

Au zburat ei ce-au zburat, mai mult decât ar fi fost nevoie judecând după ceasornic, până ce de jos a pornit foc de puști și de mitraliere. Pilotul a făcut repede calea întoarsă, trecuse linia frontului fără s-o vadă, fiind camuflată; datoria lui ar fi fost s-o știe, fiindcă o supraveghea zilnic.

După aterizare, generalul i-a spus cu o blândețe cam acră: „Bine, măi băiete, de mine nu-mi păsa dacă ne dobora dincolo, dar lumea ar fi crezut că am dezertat și m-am predat inamicului!”

Cât despre adversarul lui, urmașul Arhanghelului, care nici nu știam că mai trăiește, mi s-a spus că de curând a răspuns la întrebările unui istoric, la

un post de radio din Europa centrală. N-am auzit cu urechile mele, deci mă pronunț cu rezerve; dar dacă e adevărat ce-a îndrăznit să spună, după patru decenii și jumătate, când a avut destul timp și de reculegere și de căință, mă întreb de ce interlocutorul lui nu i-a astupat gura? În numele a ce l-a pus să vorbească? Al adevărului istoric, al ideii că în orice proces trebuie să asculți și partea cealaltă? Dar una din părți nu mai putea în nici un caz să vorbească, fiindcă fusese asasinată în pădurea Strejnicu. Arhanghelul, bătrân acum, spune că moartea lui Nicolae Iorga era necesară și binevenită, și n-o regretă. Cine avea nevoie de această declarație cinică?

Dacă un istoric ar intra pe căi magice în convorbire cu ucigașul lui Mihai Viteazul, ar fi el îndreptățit să răspândească răspunsul acestuia, că a săvârșit o crimă necesară și binevenită? Sau dacă la o ședință de spiritism s-ar auzi glasul lui Landru, spunând că toate cele nouă crime ale sale, plus cele trei sute aflate în pregătire erau necesare și binevenite, s-ar socoti cineva în drept să-i reproducă declarația la radio?

Crezusem că istoria acestui al doilea Arhanghel a fost încheiată la rebeliune. Pe urmă am aflat că mă înșelasem, s-a mai agitat multă vreme, dar mi se pare inexplicabil că i-a supraviețuit lui Hitler, care îl luase sub ocrotire. Și mai inexplicabil decât toate, că e pus să vorbească la radio, justificându-și crimele.

În aceeași iarnă, după uciderea lui Nicolae Iorga și a lui Madgearu, lăsând la o parte pe cei fără nume, căpeteniile discipolilor au socotit că venise timpul să deshumeze pe înaintașii lor, ca să fie puși în locuri de cinste, Arhanghelul și ai săi treisprezece apostoli, gâtuiți din ordinul regelui și îngropați sub o placă de beton, în curtea închisorii Jilava.

Îmi amintesc că era o vreme posomorâtă, și așa s-a păstrat mult de atunci înainte. Discipolii, care știau ce se întâmplă, umblau agitați pe străzile Bucureștilor, uitându-se la oameni cu ochii roșii.

Placa groasă de beton n-a fost spartă cu perforatoarele pneumatice, se socotea blasfemie, s-au folosit târnăcoapele și forța umană, mai pioasă decât poate fi o mașină. Discipolii munceau cu rândul, ziua și noaptea, nu s-a terminat repede, și când luau târnăcopul în mână se simțeau în mare cinste. Printre ei era și poetul, nu cel care făcea textele cântecelor, ci unul de inspirație mult mai subtilă, căruia îi port admirație pentru poezie, și nu ranchiună, pentru fapte, fiindcă n-a făcut nimănui rău, ca alții, și dacă s-a băgat în rânduri, și a nădușit mânuind târnăcopul, după cum a bătut pasul la paradă, motivul cred că a fost mai degrabă frica, decât dorința de parvenire.

După doi ani de la înhumare, când se mai turnase și acid sulfuric peste cadavre, îmi închipui că greu puteau fi recunoscute. Când le-au dezvelit era noapte, lucrau la lumina reflectoarelor; atunci o mare mânie i-a cuprins pe discipoli, au năvălit în închisoare, au dat buzna în camera foștilor demnitari, și fără nici o judecată, fără a le lăsa timp să-și facă măcar semnul crucii, au tras în ei, la grămadă.

N-a fost treabă ușoară, cei din față cădeau morți peste cei din spate, se făceau straturi-straturi și trebuiau dați la o parte, ca să fie împușcați și cei dedesubt, să nu scape vreunul.

Din celula lui, Alioan auzea și împușcăturile și urletele; iar de afară răzbeau cântece macabre.

S-a vorbit că pe discipolii deshumați, care aveau toți pe suflet măcar o moarte de om, au să-i îngroape într-un cimitir sfânt, făcut anume la Predeal, sub o coastă de munte. Planul n-a mai apucat să fie adus la îndeplinire, fiindcă în curând a izbucnit rebeliunea; masacrul de la Jilava făcuse să se umple paharul, dând pe de lături; venise timpul să vorbească armele, spre a hotărî soarta celor două tabere.

Rebeliunea au început-o discipolii, blocându-l pe general în clădirea Președinției, din piața Victoriei. Câteva zile, au așteptat, stând la pândă și unii și alții.

Poate determinant în actul discipolilor a fost refuzul Patriarhului de a-l sanctifica pe Arhanghel. Se făceau pregătiri în această privință, urma să fie slujbe religioase cu sute sau mii de preoți, cu pompă cum nu se mai văzuse, ca pentru cel mai mare sfânt al ortodoxiei. Dar Patriarhul, deși strâns cu ușa, nu-și dădu încuviințarea. Singura soluție era să-i scoată ochii, să-i smulgă barba și în locul lui să-l pună pe Traian, care în exaltarea credinței sale religioase îl confunda pe Isus Cristos cu Arhanghelul. Dar ce voiau ei nu se putea, decât dacă luau toată puterea din mâinile generalului.

Discipolii erau baricadați în clădirea Gardienilor publici, din spatele Președinției. Alții umblau ca turbați prin oraș, trecătorii trebuiau să se dea la o parte, dar aceștia erau puțini, cei mai mulți rămâneau în case, iar dacă se duceau la slujbă își alegeau drumul și traversau răspântiile pe furiș, sau în fugă. Armata germană părea dispărută, un om măcar în uniforma Wermachtului nu se vedea pe stradă.

În acele zile de așteptare, când m-am dus la redacție, portarul m-a salutat cu mâna întinsă, ca discipolii; asemenea și ușierul, care apoi mi-a spus să merg la director. Dar directorul era la Roma, iar Alioan, pe care îl lăsase să-i

țină locul, sau dacă nu vrea să delege pe cine crede, dispăruse din septembrie, curând după venirea la putere a discipolilor. Nu-mi făceam griji, știind ce sentimente nutrea pentru aceștia, eram convins că plecase pe urma lui Jordie, sau în altă parte, unde să fie în siguranță.

În biroul directorului am găsit trei oameni în sutană, îi cunoșteam vag, lucrau la administrație. Unul din ei, venit de curând, nu schimbasem cu el o vorbă, nu știam cum îl cheamă, stătea pe scaunul lui Jordie; ceilalți doi îl încadrau, în picioare.

— Domnule, mi s-a adresat cel de pe scaun, care părea că-i superiorul celorlalți, de azi înainte ziarul apare sub conducerea noastră. Dacă vrei să lucrezi la noi, conform indicațiilor noastre, nu avem nimic împotriva dumitale, deși ai refuzat să faci parte din mișcare.

— Nu am făcut niciodată politică, am replicat ca să mă apăr.

— Acum nu mai are importanță, toată țara e a noastră și toți cetățenii trebuie să ne urmeze. În ceea ce te privește însă, fiindcă planează bănuieli asupra dumitale, trebuie să ne aduci un act de origine etnică.

— Dar cine să-mi dea un asemenea act, dacă nu-i prevăzut în lege? Actul de naștere, care arată naționalitatea părinților nu-i destul?

— Nu, fiindcă poate să fie o naționalitate dobândită.

— Cineva a dobândit-o odată, strămoșii mei de acum o mie de ani, sau de două mii, numai că pe timpul lor nu existau oficii de stare civilă, să le dea acte.

— Nu ne privește! Până mâine să ne aduci certificatul de origine etnică!

Spre a-și accentua ordinul, omul s-a ridicat de pe scaun și m-a salutat cu mâna întinsă, gest care părea un semn de amenințare. Ceilalți doi l-au repetat și au stat toți trei așa, țepeni, până ce am ajuns la ușă.

Am plecat repede, fără să văd pe nimeni din redacție. Se făcuse ora unsprezece și după săptămâni întregi posomorâte, cerul se înseninase. Eram abătut, nu știam ce-o să urmeze; deși fără nici o speranță, m-am abătut pe la primăria din Piața Amzei, unde aveam un cunoscut, directorul oficiului de stare civilă. I-am spus în ce situație mă aflam, mi se cerea un act de origine etnică. Așa cum mă așteptam, a ridicat din umeri; chiar dacă ar fi vrut să-mi elibereze un asemenea act, n-avea pe ce bază, îi trebuiau date pe care nu le puteam găsi decât în registre, la locul meu de naștere. Greu ar fi înțeles că nu mă speriasem degeaba, primăria nu era ocupată de discipoli, nu se vedea pe acolo nici un om în sutană și nici nu admitea că ar putea s-o ocupe. Era

un funcționar de carieră, cu douăzeci și cinci de ani de serviciu, nu concepea că ar putea să existe altă putere decât a statului.

— Vezi-ți de treabă! mi-a spus în încheiere. Într-o zi-două au să se liniștească.

— Atunci n-ai văzut ce se întâmplă pe stradă!

Oamenii în sutană, care patrulau pretutindeni cu spada în mână și cu revolverul la centură, păreau hotărâți mai degrabă să moară decât să se dea bătuți, când microbul puterii le pătrunsese în sânge ca o turbare.

Omul cu care vorbisem părea atât de încrezător în lege, încât m-am simțit mai încurajat, m-am gândit că știa mai multe ca mine și am ieșit în stradă. Însă mi-am dat seama repede că se înșela, nu mai putea fi vorba de lege, ci de teroare și sânge; se citea limpede în ochii discipolilor care continuau să patruleze, probabil așteptând ordine.

Am luat-o pe Calea Victoriei în sus, cu gândul să mă duc la șosea, apoi pe malul lacurilor, să-mi găsesc liniștea mai departe de turbulența orașului, în mijlocul naturii în care mă încredeam, fiindcă n-o simțisem niciodată ostilă, nici pe furtună cu fulgere și tunete.

De la strada Sevastopol în sus, aproape de piața Victoriei n-am mai putut merge, drumul era barat cu bârne, stâlpi de telegraf, traverse, puse de-a curmezișul. Aș fi crezut că erau făcute de armată, ca să se baricadeze în piața Victoriei, dacă n-aș fi văzut că le păzeau șiruri dese de discipoli, printre ei și fete, îmbrăcate în sutană. La început mi-au stârnit oroarea, pe urmă am observat că sutanele lor erau mai cochete, croite pe talie și nu le lua grația; apoi, cu toată austeritatea propovăduită de Arhanghel, multe aveau ruj pe gură, părul coafat, purtau la gât fulare cochete și nu le lipseau nici podoabele, cerceii și inelele; una, cu spada băgată sub braț, își aranja părul într-o oglinjoară.

Prezența lor mi-a schimbat starea de spirit, mi-am spus că rebeliunea discipolilor nu putea să fie decât o glumă, dacă alături de ei mergeau asemenea fete. Mă înșelam, defecțiunea nu s-a datorat fetelor, ci destinului însuși, nu fiindcă el ar fi fost reflectarea dreptății și a înțelepciunii umane, ci doar oponentul absurdității.

Neputând merge mai departe am ieșit în bulevardul Lascăr Catargiu, azi Ana Ipătescu, și am pornit fără țel spre Piața Romană. Cum n-aveam ce face altceva decât să urmez sfatul primit mai adineauri, trebuia să aștept cele două-trei zile, până urma să se facă liniște, și zilele nu puteau trece decât trecând orele. În spate, spre Piața Victoriei mi s-a părut că se aude huruit de

tancuri. Cu toate că mi-au dat curaj, am înțeles totdeodată că situația era gravă și în curând putea să devină sângeroasă.

La Piața Romană am stat câteva clipe descumpănit, nu știam încotro să pornesc, când pe neașteptate și ca o minune dumnezeiască, a izbucnit o bubuitură de tun, din direcția de unde venisem.

Tunuri și tancuri nu putea să aibă decât armata, atunci am înțeles că bătălia, odată ce începuse cu acea primă bubuitură, nu putea decât să fie câștigată.

Era război, limpede, cu un front la mijloc și eu mă aflam în partea care urma să piardă. Trebuia să-mi găsesc un adăpost, acasă nu mă puteam duce, discipolul de deasupra mea, încurajat și el ca toți ceilalți, putea să vină la ușă, să-mi crape capul cu spada.

Capitolul 36

Refugiu în casa Tiței. Trei zile terorizante: glasul înspăimântător de la radio. Trei nopți de dragoste, ca o fatalitate, surorile Tiței, firești și curate. Întoarcerea lui Alioan acasă.

Aveam o cunoștință în cartierul Rahovei, o cărturăreasă la care fusesem odată cu o fată, să-i ghicească viitorul, îmi era îndatorată fiindcă scrisesem despre ea un reportaj la ziar, cu fotografia, nu în batjocură, dar nici din credința mea în ocultism, ci fiindcă reprezenta un subiect de viață, îmi plăcea să scriu despre orice, chiar și despre un câine vagabond, sau despre cerșetorii de la ușa bisericii, așa cum am scris despre Nae Moartea, din Herăstrău, vânătorul de broaște, sau despre un cadavru din sala de disecție a Facultății de medicină, socotind că toate acestea, ca multe altele, înregistrate aproape zilnic, puneau o fâșiuță de pictură la fresca orașului. Cadavrul era al unei fete, bănuiam că frumoasă, nu-i vedeam fața, fiind întoarsă în jos, așezată pe burtă; dar avea un corp bine făcut și mâinile delicate, unghiile îngrijite și date cu ojă, ca sângele ei care se închegase; am numit-o Lola și am regretat că nu o văzusem măcar o clipă când era vie.

Trebuia să fac drumul pe jos, până la cărturăreasă, sperând să găsesc la ea adăpost câteva zile; mergeam pe străzi ocolite, unde nu se vedeau discipoli, fiindcă de-aici înainte, dacă războiul începuse, pentru ei orice om în haine civile reprezenta inamicul.

Așa am ajuns la un colț de stradă, pe unde voiam să traversez bulevardul Pache, să ajung la Sfântu Gheorghe, apoi la Tribunal de unde începea Calea Rahovei.

Chiar la acel colț de stradă era clădirea impozantă a Asigurărilor Sociale, mai târziu Ministerul de Externe, iar azi, un hotel de categoria întâi. În față se vedea o îngrămădire de oameni, cei mai mulți discipoli în sutană, dar și civili, bărbați mai în vârstă, probabil pensionari, și gospodine care veneau de la piață, împovărate cu sarsanale; cred că nu prea știau ce se întâmplă, altfel s-ar fi dus repede acasă. Iar discipolii erau atât de consternați, că nu puteau să reacționeze, se uitau țepeni la un afiș mare, scris de mână cu litere groase, lipit pe ușa monumentală a clădirii.

Am folosit cuvântul consternat, dar poate mă înșelam, sentimentele lor puteau fi mult mai complexe, și numai deruta îi împiedica să acționeze, cu o furioasă dorință de răzbunare, băgând spada în asistența aceea naivă și ignorantă. Pe afiș scria, în rânduri alternate, roșu și negru: „Frați prieteni, ieri 20 ianuarie, armata a ucis mișelește, la Ploiești, pe comandantul nostru Silaghi, care se afla acolo la datorie.”

Al doilea nume al mortului nu-l mai țin minte, știu că el era mai mare, poate cu rang de ministru, pe Casa asigurărilor sociale.

Mai târziu am aflat că la Ploiești se afla ca să conducă rebeliunea, în orașul copilăriei mele. Pusese mâna pe Prefectura județului, unde, deși n-avea nici o șansă de izbândă, a încercat să înfrunte armata care îl soma să se predea, și a căzut lovit de gloanțe. Azi prefectura e transformată în Muzeu; când trec pe acolo uit că avusese treptele scării pline de sânge; mulți din cetățenii de astăzi ai orașului probabil nu știu nimic, sau dacă au știut nu mai țin minte acele întâmplări descreierate. Cadavrul a fost dus în piața din fața primăriei, să-l vadă toată lumea. În apropiere era statuia Libertății, ridicată pentru republica de o zi, când orașul își declarase neatârnarea de rege.

Armata, deși avea în rândurile ei mulți simpatizanți ai discipolilor, care avuseseră grijă să-i măgulească și să-i exalte, fusese de la început credincioasă generalului; în această privință nu cunosc nici o defecțiune; simpatizanții discipolilor și-au pus capul în pământ și au făcut pe n-aude, n-a vede. Disciplinei tradiționale a soldaților, deprinși să execute ordinele fără cârtire, s-a adăugat o ură neîmpăcată împotriva discipolilor, când aceștia, în luptele de stradă din apropierea Președinției, luând câțiva prizonieri din rândurile armatei i-au stropit cu benzină și le-au dat foc, prefăcându-i în

torțe însuflețite. Am văzut fotografiile acestor victime, îngrozitor mutilate; nu știu dacă vreuna a scăpat cu viață.

Când Dumnezeu vrea să piardă un om, mai întâi îi ia mințile. Dacă discipolii ar mai fi avut vreo portiță de scăpare, după atâtea din vechile lor asasinate, unele rămase cu totul nepedepsite din cauza unei justiții neputincioase și înfricoșate, de astă dată, cu atâta ură stârnită în rândurile armatei, pierduseră orice șansă. Deși începută cu toată sălbăticia, rebeliunea avea să rămână foarte limitată, și timp de numai trei zile; cel mai scurt război din câte se cunosc, în afară de cele neserioase, când n-are de gând să lupte nici o tabără, nici alta, ci vor doar să se afle în treabă.

Mi-e ușor să vorbesc astăzi cu atâta certitudine; atunci, când mergeam furiș pe străzi neumblate și auzeam în spatele meu tunurile, nu știam ce se întâmplă dincolo de bătaia auzului meu, nu știam mai ales ce se întâmplă în țară. De ceva eram sigur, că armata germană care avea nevoie de aprovizionare și liniște, n-ar fi răbdat încăierarea, dacă nu se sfârșea decisiv și repede; un scurt ordin venit de la Berlin ar fi scos-o în stradă, să se alăture uneia din tabere, și cel puțin eu, unul, hoinar pe străzile Bucureștilor, nu mai știam care va fi acea tabără.

Pe Calea Rahovei, unde ajunsesem, cu prăvălii mărunte, populația evreiască, deși rară, era intrată în panică; am văzut familii întregi coborând scările de lemn ale apartamentelor de la etaj, cu boccele în spate, luând-o la fugă fără să știe unde. Am văzut femei leșinate și bărbați dându-le palme să le trezească; primejdia lua mințile oamenilor. Ei n-aveau de unde să știe ce parte a orașului era mai sigură, porneau la întâmplare; unii nici nu puseseră obloanele prăvăliilor, dar nu se auzea zăngănit de geamuri, jaful încă nu începuse. Acea a doua jumătate a zilei când bubuia tunul, în cartierul Rahovei părea liniștită.

Am trecut de fabrica de bere, apoi de piața Chirigiu, căutând să-mi aduc aminte unde stătea cărturăreasa. După câteva stații de tramvai am ajuns la strada Petre Ispirescu, un punct de reper pe care îl țineam minte fără claritate. Era un punct de reper, într-adevăr, dar nu cel căutat de mine, mă aflam într-o stare confuză; dinspre oraș se auzeau detunături de pușcă, rafale de mitralieră și din când în când bătea tunul; ar fi fost imposibil să rămân cu spiritul limpede. Am cotit la dreapta, apoi la stânga, am găsit strada Moș Ajun, Ileana Cosânzeana și Făt-Frumos, care îmi amintea de ceva, dar nu de cărturăreasă. Se făcuse ora trei, după un ceas și jumătate

cădea întunericul, și dacă nu ajungeam repede, riscam să rămân noaptea pe stradă, într-un cartier unde mișunau derbedeii și cuțitarii.

M-am învârtit mult pe străzi, fără să găsesc poarta, care țineam minte că avea deasupra, într-un par, o scândură cu trei cărți de joc, firma cărturăresei. După un timp m-am oprit la o casă care îmi părea cunoscută, o magherniță căzută într-o rână, cu ferestrele întunecate. Dacă aș fi văzut pe cineva mișcând, poate i-aș fi cerut să mă îndrumeze, îmi dădeam seama că nu mai puteam să mă descurc singur. Tocmai atunci s-a deschis o portiță și a ieșit o umbră firavă, care a venit drept spre mine, probabil mă văzuse din casă și o nedumerea prezența mea acolo.

— Căutați pe cineva, domnule?

Era o fetiță oacheșă, amurgul abia îi mai desena fața, mai multă lumină venea din albul ochilor ei și de la dinții care luceau ca floricelele de porumb, care dansează deasupra ceaunului. Semăna atât de bine cu Tița, pe care o țineam minte de la înmormântare, când îi ridicasem capul să-i pun la gât șiragul de briliante, încât am recunoscut deodată și casa unde stătusem un timp de veghe, într-o noapte, cu Alioan, adus acolo de un dor în care nu puteam să cred, îl socoteam unul din capriciile lui stranii.

— Tu ești sora Tiței! i-am spus, fără să am vreo îndoială.

M-a privit mai atentă, dar fără să se mire; desigur, nu putea să mă recunoască, așa cum mă văzuse la cimitir, împodobind-o pe moartă. Și nu se mira că întrebam de soră-sa, o cunoștea multă lume, boierii care îi cumpărau tot coșul de flori și o duceau la ei acasă; era o meserie cinstită cu condiția să pună banii în mâna maică-sii. Uneori nu izbutea să vândă nici măcar toate florile, necum să mai vină cu ceva pe deasupra; dar fiindcă erau trei, de bine de rău se descurcau, puteau să le ia și băutură bărbaților.

— Da, răspunse fata, sunt sora ei mai mare.

Părea mult mai mică.

— N-aveți o odaie unde să mă găzduiți câteva zile?

Deveni neîncrezătoare.

— Cine ți-a spus? Ești de la poliție?

— Nu, și n-am venit pentru ce crezi. Mă ascund de cineva care îmi vrea răul.

— Stai puțin, s-o întreb pe mama.

M-au primit, doar la început s-au uitat la mine cu neîncredere, până și-au dat seama că aveam necazurile mele, nu veneam să le fac lor necazuri. Am intrat în tindă, unde ardea focul într-o sobă de fier, cu plită. O femeie pe

care o vedeam din spate, ridicată pe vârfuri, aprindea lampa cu gaz, agățată în perete. Când s-a întors, am recunoscut și pe chipul ei matur trăsăturile Tiței, așa cum le recunoscusem la fata din poartă.

— N-aveți lumină electrică? am întrebat-o.

— Ba avem, dar n-o aprindem mereu, că e scumpă.

Tinda se luminase destul ca să văd în mijloc o masă rotundă, scundă, ca la țară, având în jur scăunele cu trei picioare. Alte două fete au venit dintr-o odaie, de alături și s-au așezat pe scăunele, uitându-se la mine curioase, dar fără să se mire. Cea care mă primise s-a așezat și ea, lângă ele, pe urmă s-a așezat și mama. Singurul miros neplăcut era acela de funingine, care însă nu-mi repugnă, fiindcă nu vine decât de la lemnele nearse bine. Pereții mi s-au părut afumați, mai ales deasupra sobei, încolo tinda, în sărăcia ei, nu făcea impresia de mizerie.

— Să-ți arăt odaia! spuse mama fetelor. La noi nu e cu pretenții.

— Nici n-am nevoie, tot ce vreau este să nu mă supere cineva; ați auzit că în oraș este zaveră.

Auziseră, dar nu știau ce înseamnă.

— Ceva de mâncare aveți?

S-au uitat una la alta, mirate.

— Pentru noi avem, mămăligă rece cu brânză. Dar ce să-ți dăm dumitale?

— Aparat de radio aveți?

Au rămas amuțite, nu mai înțelegeau ce căutam acolo, începeam să semăn a om ca neoamenii. M-am adresat fetelor:

— Care din voi vrea să-mi facă un serviciu?

Au răspuns în cor, toate erau gata să mă servească.

— Cred că ar fi bine să mergeți două, una să ia din Calea Rahovei ceva de mâncare, este la colț o cârciumă cu grătar, vedeți și voi ce vă poate frige mai repede; luați de toate, și pentru toată lumea. Aveți un coș? Cine din voi e gospodină mai bună?

Au răspuns iarăși în cor, erau măritate, știau ce-i place bărbatului să mănânce. Mi-am amintit că bărbații lor erau la închisoare pentru jefuire de cadavre. Rămase ca după mâncare să se ducă Sili. Își luase numele după o actriță de revistă, încercase într-un timp să intre la teatru, să facă orice, să cânte, să danseze, să se despoaie, numai s-o vadă lumea pe scenă. Era frumoasă și tânără, la optsprezece ani avea timp să învețe și să cânte, și să danseze. Directorul, un actor cunoscut prin nasul lui mai mare decât al lui

Ovidiu, o înghesui de câteva ori prin culise, după aceea o trimise acasă, nu era bună nici la cânt, nici la dans, rămase cu numele Sili, de la Sili Vasiliu, steaua trupei.

— Să aduc și băutură? întrebă ea, timidă, cu coșul la subțioară.

— Sigur, vin roșu.

— Și țuică, nu?

— Ba da, și țuică, dacă vă place.

Nu le plăcea în mod deosebit, știau că era băutura bărbaților.

— Cine se mai duce cu ea?

Se puteau duce toate trei, dar una trebuia să rămână, să-mi deretice puțin odaia, cum îi porunci maică-sa. Pe aceasta o chema Lisabeta, ea mă întâmpinase la poartă, și când se ridică în picioare, mi se păru mai zveltă și în același timp mai rotunjită decât toate. Pe cea care rămăsese disponibilă o chema Vasi, o deosebeam greu de celelalte, mai ales de Sili, căreia parcă îi era geamănă.

— Vasi, te pricepi să cumperi un aparat de radio?

Mă priviră toate mirate.

— E un aparat mic, se cheamă „Fileta", costă două mii de lei, vezi să nu-ți ia mai mult, tocmește-te, să nu te creadă proastă. Peste drum de cârciumă am văzut un magazin cu articole electrice.

— La domnu Cucu, știu, am fost servitoare în casă; dar am plecat, cucoana nu putea să mă sufere.

Le-am dat bani, era o sumă, i-au înghesuit în sân până la betelie.

— Vedeți să nu se ia cineva de voi! le-am spus, înainte să iasă pe ușă. Să mergeți împreună.

— N-aveți grijă, domnule! Nu ne întrece nimeni la fugă!

Nu știu dacă le fugărise cineva, dar s-au întors repede.

Până la venirea lor, m-am dus după Lisaveta, să văd odaia. A luat lampa din cui și a pus-o în perete.

— N-aveți decât o lampă?

— Nici nu ne trebuie. Asta v-o lăsăm dumneavoastră.

Odaia, mai mare decât s-ar fi bănuit, avea două ferestre la stradă și două în curte. Primele păreau zidite, fiindcă afară nu răzbea nici o lumină.

— Asta-i odaia mea, îmi spuse Lisaveta, dar de când ne-au plecat bărbații, dormim toate cu mama, să nu risipim lemnele.

— Trebuie să-mi faceți focul și mie; odaia e înghețată.

— Dacă plătiți, vă facem.

Dereticatul odăii n-a ținut decât cinci minute, a dat o dată cu mătura și a scos gunoiul în tindă, nu era mult, nici cât să-l iei într-o palmă, n-avea de unde veni, dacă nu intra nimeni în cameră. Mă interesa, dar într-o măsură prea mică, patul, să am unde mă întinde, căci mă simțeam obosit, mai mult de emoții și teamă decât de umblet. Era un pat tare, de scândură, învelită cu o rogojină, iar deasupra cu un cearșaf de pânză groasă; deși în lumina chioară a lămpii nu se vedea prea bine, mi s-a părut destul de curat, ca să nu-mi facă silă; toată casa era curată de altfel. Fata a desfăcut plapuma, împăturită la perete, cu perna la mijloc. Dormisem și mai rău înainte, la manevre, prin case rechiziționate, la oameni săraci care nu aveau pe laviță nici măcar un cearșaf gros, de in țesut în casă.

În alte cinci minute Lisaveta a adus un braț de lemne și a aprins focul într-o sobă de tablă. Mă încălzisem și alteori cu sobe de tablă, știam că se răceau repede, dar și mai repede dădeau căldură, odaia devenea numaidecât omenoasă.

Minutele care au urmat, am stat de vorbă la gura sobei. Cum se apleca să sufle în foc, ca să-l ațâțe, bluza fetei se desfăcea și i se vedeau sânii, fără semne de ofilire, oacheși, elastici, jucau ca pe arcuri. M-am așezat pe un scăunel în fața ei și am privit-o. Îmi făcea bine s-o văd așa, atât de încrezătoare, căci nu se ferea, deși își dădea seama că i se vedea goliciunea, nu doar prin deschizătura bluzei, ci și pe sub fustă. Mi-a venit în minte rubinul dintre sânii Ștefaniei, și cum stătuse ea cu picioarele goale pe genunchii mei, să-i mângâi tălpile. Lisaveta avea probabil tălpile groase, călcâiele crăpate, nici nu voiam să mă uit, ea însă, în totul, mă liniștea, îmi ajuta să nu mă gândesc la ce lăsasem în urmă. Iar Ștefania, care îmi venise o clipă în minte, mi se părea acum pierdută în altă lume, unde niciodată n-aș mai fi avut prilejul să-i mângâi tălpile și să-mi încerc norocul, cum mă îndemnase ea însăși; nu mai știusem nimic de ea, până ce într-o zi, cam înaintea rebeliunii, l-am auzit pe Jak Musiu spunând cuiva, în redacție, că Dinu Persu avea o protejată nouă, pe Ștefania, și îi construia un teatru de concert, în piața Senatului. Persu, din câte știam, n-ar fi creat niciodată ocazia ca eu să-mi pot încerca norocul, dar nici n-aveam regrete, nu știu bine de ce, niciodată n-aș fi avut curaj să mă las pe mâinile Ștefaniei. Dar prima piedică probabilă era vreun detectiv, pus de protectorul ei s-o urmărească toată ziua, minut cu minut, pas cu pas, numai gândurile n-ar fi putut să i le păzească.

— Tu ești cea mai mică? am întrebat-o pe Lisaveta.

Flăcările din sobă îi aprindeau obrazul și așa, luminată, vedeam că era frumoasă, ceva strălucea pe chipul ei, în primul rând ochii și dinții.

— Nu, răspunse. Sunt cea mai mare; am douăzeci și șase.

— Bărbatul tău cât are?

— Douăzeci și doi, dar e prea bătrân pentru mine. Cum o ieși de la zdup îl las și iau pe altul, de nouăsprezece. Așa e la noi.

E de neînțeles cum sora lor Tița, deși crescută în aceeași mentalitate, având aceleași aspirații, se îndrăgostise de un om care avea de două ori și jumătate vârsta ei, cincizeci de ani, când pe bărbați multe femei nu-i mai iau în seamă. Dar poate pe ea Zânele o făcuseră în alt fel, poate chiar de aceea murise atât de tânără.

După câte îmi spusese, mi se părea ciudat că din când în când o surprindeam pe Lisaveta aruncându-mi o privire furișe; aveam mult mai mulți ani decât vârsta ei ideală; dar probabil că în cazul meu nu vârsta o preocupa, ci își făcea datoria de gazdă.

Se încălzise bine în cameră când veniră fetele celelalte. Nu le fugărise nimeni, erau însă speriate; pe Calea Rahovei, gloate de oameni tineri spărgeau vitrinele cu bâte, intrau în prăvălii, luau ce le încăpea în buzunare, restul aruncau în stradă și se duceau mai departe. În mahala se prinsese de veste, veneau oameni dornici de chilipir, printre ei femei și copii, băgau în sân tot ce găseau în cale, fără alegere, chiar obiecte care nu aveau la ce să le folosească.

Vasi avea în mână cutia cu aparatul de radio.

— La domnul Cucu n-au spart? am întrebat-o.

— Nu, că nu iau la rând toate prăvăliile, doar pe cele însemnate cu creta.

Așa se vorbea probabil în mahala, oamenii când nu înțeleg și nu-și explică o faptă născocesc basme, pe urmă sunt gata să jure că au văzut cu ochii. Era ușor să înțeleg, jefuiau prăvăliile evreiești, care aveau de mult în vitrină semne distinctive, afișe făcute la tipografie, puse de comitete, pe cartiere. Neștiutorii de carte nici nu le băgau în seamă, le credeau reclame. În țări mai civilizate, cu cel mult un analfabet la o mie de oameni se găsise o metodă universală pentru a marca locurile și lumea damnată, se vedea repede, înțelegeau chiar copiii, o stea galbenă, în șase colțuri.

Nu mă interesa coșul cu mâncare adus de Sili, deși friptura, învelită cu un ștergar, își răspândea aroma în toată tinda. Am luat aparatul de radio, să aflu ce se mai întâmplase în urma mea; de șapte ore, când auzisem primul tun și când văzusem afișul care anunța moartea unui important comandant

al discipolilor, nu mai știam nimic decât ce-mi spuneau fetele, jaful de pe Calea Rahovei; dar aici prăvăliile evreiești erau rare, iar mai încolo, spre marginea orașului nu se mai găsea niciuna. Îmi închipuiam ce proporții lua jaful în centru! Și dacă ar fi fost numai atât! Adevărul nu puteam să-l aflu la radio.

— Unde aveți o priză?

N-aveau niciuna. Mama fetelor, cu cratița pusă pe plită, îmi pregătea mâncarea, pe o strachină întinsă, frumoasă, ca un taler împodobit pe margine cu floricele roșii; voia să mi-o ducă dincolo, în odaie, unde era și lampa; în tindă venea puțină lumină, pe fereastra din ușă.

— Acolo aveți bec? am întrebat-o.

În toată casa, era instalat unul singur, cel din tindă.

— Aduceți lampa aici și stați la masă; eu am puțină treabă.

M-am urcat pe un scăunel, am desfăcut dulia și firele din tavan le-am legat la aparatul de radio, înfășurându-le pe picioarele ștecherului; pe urmă am făcut o izolație grosolană, cu o fâșie de cârpă; aveau o ladă întreagă de cârpe, din care o femeie din vecini le țesea țoluri.

Fetele se așezaseră la masă, cu ochii la cratița de pe plită; le lăsa gura apă, dar nu îndrăzneau să mănânce, până nu eram gata; zadarnic le-am îndemnat în câteva rânduri. Am învârtit întrerupătorul din perete, cu teama că nu merge curentul, pe urmă am apăsat pe butonul aparatului și s-a luminat scala. Parcă aparatul era reglat dinainte, îndată ce s-au încălzit lămpile am auzit glasul șpicherului: „Aici radio București, este ora douăzeci!”

Apoi a izbucnit cântecul discipolilor, cor și fanfară: „Să-i ucidem pe cei nevolnici!”

Probabil mă făcusem alb la față, fiindcă femeia, stăpâna casei, îmi întinse talerul, care stătuse la căldură, pe marginea plitei:

— Mănâncă, domnule, că ți-a fugit tot sângele din vine! Mănâncă, să prinzi puțină putere!

Mi-au dat și cuțit și furculiță, și numai după ce am luat prima îmbucătură, au început și ele să mănânce; apucau friptura cu mâna, din cratiță, mușcau din ea, iar cu stânga apucau cartofii prăjiți între degete și-i îndesau în gură.

Una din ele, acum nu le mai deosebeam, mi-era mintea puțin rătăcită, mi-a turnat vin, nu în pahar, ci într-un fel de carafă de sticlă groasă.

— Voi nu beți?

Au turnat vin într-o cană și au băut pe rând câte o înghițitură; nu le plăcea, sau nu aveau obișnuință.

După cântecul care făcea să-mi stea mâncarea în gât, s-a auzit iarăși glasul șpicherului, rostind o amenințare; așteptam o informație, dar probabil trecuse ora. Când trecuse și de ce trecuse nu puteam să știu, toată seara n-am auzit decât cântecele cunoscute ale discipolilor, urmate de amenințarea care se repeta din sfert în sfert de oră: „Crețianu, Rioșanu, și-n gaură de șarpe de vă veți ascunde, n-o să scăpați de mâna noastră!” Un glas încărcat de atâta ură nu mai auzisem, nici nu știam bine cine erau cei doi care păreau condamnați la moarte, probabil oameni devotați ai generalului. Desigur, ei îl îndemnau să reziste, dar cred că îl îndemnau și alții, cu sutele, ca să vorbesc numai de cei din apropiere.

Oricum, ceva înțelegeam limpede, că lupta continua, nici o parte nu părea să cedeze; dar postul de radio era în mâna discipolilor, același post de unde anunțaseră asasinarea lui Armand Călinescu. De nicăieri nu venea o încurajare, cuvântul era numai al lor, și nu aveam de unde ști ce gândea, ce urmărea să facă partea cealaltă.

Fetele și mama lor s-au dus să se culce, după ce făcuseră curățenie pe masă; rămăsesem numai eu, și aparatul de radio. Mă uitam la el ca la o icoană, așteptând să iasă din el un porumbel cu ramura de măslin a păcii. Ieșeau numai cântecele pline de ură, și amenințarea care și astăzi îmi mai sună în ureche, fiindcă n-am mai auzit alta la fel de înveninată. Nu cunoșteam glasul, nu era unul din șpicherii obișnuiți, aduseseră probabil un actor, simpatizant al discipolilor, care vorbea nu din fundul sufletului, în nici un suflet omenesc nu poate să zacă atâta maldăr de ură, ci din fundul rărunchilor, unde se filtrează mizeriile trupului.

Poate să fi spus și altceva, același șpicher sau mai degrabă altul, îndemnuri pentru discipoli: „Nu risipiți nici un glonte. Nu vă părăsiți pozițiile. Cine se retrage un metru e un laș și un nemernic!” Obsedant în amintirea mea a rămas glasul celălalt, pe care am să-l aud și pe lumea de dincolo: „Crețianu, Rioșanu, și-n gură de șarpe de vă veți ascunde…”

Pe la zece și jumătate am lăsat aparatul de radio deschis și m-am dus să mă culc, mă cuprindea oboseala, frigul și descurajarea. În anii care au urmat am trecut de multe ori prin stări asemănătoare, de prea multe ori, că nu știu cum mi-a rămas speranța în viitor și puterea să râd câteodată cu prietenii, să ciocnim paharele și să petrecem.

Curând după ce mă băgasem în pat, o umbră albă s-a strecurat pe ușă, nu putea fi alta decât Lisaveta, nu am recunoscut-o dar mi-am închipuit că numai ea ar fi avut îndrăzneala să vină, fiindcă era camera ei, chiar dacă mi-o dăduse mie. Nu-i un argument, desigur, am gândit așa, poate fiindcă mă toropea somnul.

Lisaveta s-a așezat pe marginea patului fără sfială dar fără să încerce alt gest, care mi-ar fi răcit sângele.

— Am venit să-ți țin de frig și de urât. Să știi că e numai de simpatie, doar mamei să-i dai ceva, altfel mă ceartă.

Pentru cameră, maică-sa îmi ceruse douăzeci și cinci de lei pe noapte; judecând negustorește nici nu făcea mai mult, dar pentru mine prețul mi se părea ridicol; era un adăpost mai prețios decât o cameră frumos mobilată, cu candelabre de cristal și covoare persane.

— Să știi că sunt curată și îmbăiată, mai spuse fata, luând tăcerea mea drept un semn de teamă.

Venise să mă încălzească, și am simțit-o că tremură; avea pe ea numai o cămașă de noapte, un sac de pânză albă. Ei îi trebuia căldură înaintea mea, i-am făcut loc sub plapumă. Mirosea a săpun de rufe, a leșie. Tot ce putuse să facă, femeiește, era să-și strivească în păr o ramură de busuioc uscat, dintre ferestre. Busuiocul nu învingea celelalte mirosuri, care însă nu-mi repugnau, cum nu-mi repugna mirosul de funingine rece, din tindă. Am lăsat-o să se lipească de mine, să-i treacă frigul, dar nu-mi trezea nici o dorință; mă înspăimânta glasul de dincolo: „…și-n gaură de șarpe de vă veți băga…” Parcă amenințarea se adresa mie, mă simțeam cu o vină pe suflet, care urma să fie pedepsită.

Atunci am simțit-o că se încălzise, s-a ridicat într-un cot să mă privească. În lumina lămpii de dincolo, i-am văzut obrazul îmbujorat iarăși, ca în fața focului, cu ochii sticlind, cu buzele întredeschise, lăsând să i se vadă dinții, mai albi decât cămașa de noapte.

— Milostivește-te și nu te da deoparte!

Mă implora cu ochii, cu gura, cu sânii fierbinți lipiți de mine, cu tot trupul și cu partea lui cea mai vorbitoare, cuprinsă de freamăt.

— N-aș cerși, dacă n-aș avea nevoie, toți câți îi cunosc sunt la concentrare, pe zonă. Aștept de prea multă vreme, fă-ți milă! Nu-i ușor să găsești un bărbat care să nu te batjocorească; numai derbedei, bețivi și stricați, care pe urmă fac pe stăpânii.

Și-a mușcat mâna să nu i se audă geamătul, trupul i s-a arcuit în sus de la mijloc, de-am crezut că se rupe în două, dornică să-și arate toate părțile neatinse și nevăzute, să nu rămână niciuna nemiruită.

Odată cu gemetele ei înăbușite, de dincolo răzbi deodată același glas care mă umplea de groază, aducând o informație nouă, neașteptată, cu o satisfacție răzbunătoare: „Corpul al cincilea de armată de la Brașov, în frunte cu generalul Dragalina, aflat de partea noastră vine în marș forțat asupra Bucureștilor!”

Mi s-a răcit întreg trupul, am simțit mai puternic fierbințeala Lisavetei, am continuat s-o țin în brațe, fiindcă nu s-ar fi lăsat dezlipită, dar nimic n-a mai putut să-mi priască. Dacă o armată venea spre București, însemna război civil, iar dacă se lăsau ademenite și celelalte armate, era sfârșitul lumii. Și încă nu știam nimic din câte se întâmplau în noaptea aceea, lista neagră nu fusese o glumă, îi luau pe rând, luau pe deasupra și pe alții, fără un plan, oare cine mai lupta dacă atâți se țineau de jafuri și de masacre? Nu mai țin minte cifrele și nici nu vreau să le caut, mi-ajunge ce-am trăit odată. Astăzi n-aș mai putea crede că un loc de execuție era abatorul, unde agățau victimele în cârlige, ca pe animalele sacrificate.

Dar așa a fost, după o pornire neînțeleasă de oameni, care nu poate avea altă explicație decât pierderea cu totul a tuturor sentimentelor umane. Cine se mai gândește la acea atrocitate n-ar trebui să plângă numai pe cei morți, ci mai ales pe cei care își așteptau rândul la moarte.

După un timp emisiunea postului de radio s-a încheiat, cu știri despre înaintarea corpului de armată Dragalina, cu aceleași amenințări care îmi băgau groaza în suflet, la fel ca în carne. N-am avut puterea să-l închid, a hârâit toată noaptea, poate am adormit la o vreme, m-a trezit semnalul de dimineață, adoptat de discipoli, primele note din tema cântecului sinistru: „Să-i ucidem pe cei nevolnici”.

Goală, aplecată în fața sobiței, Lisaveta aprindea focul; în cameră se făcuse frig, nu înțelegeam cum nu îngheață, uitam că neam de neamul ei trăise cu șatra nomadă, pe ploaie, pe ninsoare, pe geruri, dormind în corturi unde nu putea să fie cu mult mai cald decât afară; dar acum era altceva, mirosul de șatră dispăruse din trupul ei și nu mai avea apărare. Și totuși, când se întoarse în pat, era la fel de fierbinte ca peste noapte.

Aveam, așa cum mi-a rămas și astăzi, capacitatea de a despărți în conștiința mea o stare provizorie de năzuințele definitive, altfel de mult aș fi pierdut toate speranțele; viața mea nu se putea sfârși în această casă; căldura

Lisavetei nu trebuia să fie pentru mine altceva decât era focul din sobă. Dar am mângâiat-o, deși cu gândul în altă parte, și cu toate că nu căutam nici o satisfacție, m-am gândit că natura a fost pe cât de blestemată pe atât de binecuvântată, dând omului simțuri care pot să-l salveze în clipele când simțămintele sunt distruse.

Acum, dacă nu chiar agățat într-un cârlig la abator, aș fi putut să tremur de frică în spatele unei uși încuiate, așteptând ca vecinul meu să coboare de la etaj, sau să fie în mașina care tocmai oprea în fața casei. Casa bietei Tița era o providență pentru mine; și trupul Lisavetei făcea să mă sperie mai puțin corpul de armată; generalul Dragalina avea să vină și avea să se ducă, la fel cum se duc norii de furtună. Până atunci îmi găsisem un adăpost, într-o casă unde nimeni nu și-ar fi închipuit că pot să dorm o noapte. Am dormit trei nopți, și în fiecare seară a venit să mă încălzească altă fată; era între ele o fraternitate pe care n-am întâlnit-o a doua oară, deși mi-a fost dat să trăiesc multe întâmplări neobișnuite.

În tindă mama fetelor gătea tocană cu carne de porc, îi dădusem bani să ia de toate. Ca să nu stau în mirosul de ceapă prăjită, prelungisem firele, adusesem aparatul de radio în cameră și l-am ascultat toată ziua. Corpul de armată de la Brașov înainta încontinuu, și mă miram că nu ajunsese. Venea oare pe jos, cale de o sută șaptezeci de kilometri? I-ar fi trebuit mai mult de o săptămână; aveam de ce să mă mir, armata putea oricând să rechiziționeze trenurile. Trei zile generalul Dragalina a tot înaintat, și anunțul amenințător de la radio a continuat să mă sperie. Nu mi-a venit atunci în minte faimoasa coloană a cincea, care în războiul civil din Spania tot mărșăluia asupra Madridului, fără să ajungă vreodată.

Dar nu puteam să iau informația în glumă, dacă posturile de radio-emisiune erau în mâna discipolilor. Din câte spuneau, voi ține minte amenințările adresate din sfert în sfert de oră: „Crețianu, Rioșanu, și-n gaură de șarpe de vă veți ascunde…” Și astăzi când îmi aduc aminte se înfioară carnea pe mine.

După-amiază le-am văzut pe fete cărând apă caldă, cu găleata și turnând-o într-un butoi, aflat cam în fața ferestrei mele. Când a fost plin pe trei sferturi una a venit fuga din casă, numai cu un prosop pe umeri, cu părul strâns în creștetul capului și slujindu-se de un scăunel, a intrat în butoi, unde a început să se bălăcească. Surorile o vegheau, una cu săpunul în mână, alta cu prosopul; n-o fi fost prea frig, dar era iarnă și cam dârdâiau, cu câte o treanță pe umeri. Numai cea din butoi, încălzită de apă și învăluită

de aburi ca de nori văratici, era îmbujorată la față. Am recunoscut în ea pe Sili, cea care fusese la cumpărături seara trecută. A stat așa s-o cuprindă bine căldura, deși surorile păreau s-o grăbească; pe urmă a sărit afară, sprintenă, ținându-se de buza butoiului și s-a săpunit repede, ca să n-o cuprindă frigul. Poate își închipuia că n-o văd, și dacă o vedeam îi era totuna, stătea cu fața la mine, era poate prea subțirică dar încolo bine făcută. Pielea ei oacheșă, cu clăbucul alb al săpunului părea ca un soi de marmură vrâstată, ale cărei dâre de culoare se schimbau după cum le atingeau mâinile. În câteva clipe a fost gata, s-a băgat iar în butoi, iar la urmă una din surori, cred că Lisaveta, i-a turnat pe umeri o găleată de apă rece și ea a fugit în casă, cu prosopul strâns în jurul mijlocului.

Participarea tuturor trei la această lăiere primitivă și atât de naturală mi se părea că dă naștere unui ritual de neînțeles unui om ca mine; poate alții, cu milioanele, nu s-ar fi gândit nici măcar dacă exista, sau nu exista un sens în colaborarea lor atât de armonizată.

La prânz și seara am mâncat toți împreună, așezați la masă ca în seara trecută. Mama fetelor avea lângă scăunel o sticlă de vin roșu, înfundat și cu capsulă aurie; a pus-o pe masă și, scoțându-i dopul a spus, cu un fel de trufie sfioasă:

— Asta-i din partea noastră.

Știau că nu aveam nevoie de vinul lor, nu se așteptau să arăt un semn de surpriză și dacă m-au văzut îmbujorându-mă, s-or fi gândit că mi-era rușine. Cum aș fi putut face să înțeleagă că simțeam o bucurie neașteptată, sticla lor de vin era un sacrificiu și prin ea trebuia să înțeleg că aveau și ele o demnitate; așa, uitam câteva clipe cuvintele pline de ură de la radio.

— Sărbătoriți ceva astăzi?

Au clătinat din cap a negație, și atunci am băgat de seamă că toate trei fetele aveau la ureche câte o mușcată roșie.

După masa de seară ascultam radio în cameră, când a intrat una din ele, cu un braț de lemne. Lampa rămăsese în tindă, n-o vedeam bine la față dar nu putea să fie decât Sili. Nu avea pe ea decât cămașa de noapte, de pânză groasă, poate aceeași pe care seara trecută o purtase soră-sa. După ce s-a aprins focul a rămas îngenuncheată lângă sobă; cum îi jucau flăcările pe față, părea un înger din cer, aplecat curios deasupra infernului. Atunci m-am gândit prima oară că, pentru îngeri, infernul, pe care nu le este dat să-l vadă niciodată, poate fi o ispită. Dacă am văzut că nu se mișcă de-acolo, am chemat-o:

— Hai, vino!

Într-o clipă era lângă mine, sub plapumă.

Ziua următoare, când tot îi mai amenințau pe Rioșanu și pe Crețianu și armata generalului Dragalina continua să înainteze, fără să înțeleg cam pe unde se află, am avut timp să mă gândesc ce deosebire era între Lisaveta și Sili, și de care m-aș fi apropiat cu mai multă plăcere. Răspunsul l-am găsit abia la plecare, a patra zi dimineața, după ce în ajun seara venise să aprindă focul Vasi, cea mijlocie. E de la sine înțeles că erau deosebiri între una și alta, dar nedefinite, alcătuiau o treflă și nu trebuia ciopârțită, trebuiau luate toate trei împreună. Nu mă gândeam ce loc ocupa între ele Tița, dacă murise.

A patra zi, la cinci dimineața, când a început emisiunea la radio, și afară era la fel de întuneric ca noaptea, mi s-a părut că răsărise soarele, înainte de vreme, luminând ferestrele și odaia, când în locul cântecului înfiorător „Să-i ucidem pe cei nevolnici” s-a auzit în chipul cel mai incredibil uitatul „Deșteaptă-te române”, care nu mai părea nici monoton, nici prăfuit de vechime, ci strălucea mai viu decât în ziua când se născuse.

Aflând că plec, Lisaveta și Sili au fost reținute, n-au manifestat nici un fel de sentimente. Am ciocănit la ușa lor, cu noaptea-n cap; Vasi venea după mine. Le-am găsit în pat, s-au ridicat în capul oaselor, rezemate de perete, cu plapuma trasă până sub bărbie, de parcă n-ar fi dormit goale cu mine. Mama lor se sculase mai demult, plecase la piață pe întuneric; îmi părea rău să-i spun că nu va trebui să mai gătească și pentru mine.

Iarna dormeau toate patru într-o odaie, pe jumătate cât cea din față. Odaia, cât rămânea din ea în afara patului, unde se înghesuiau toate, era plină de imortele și flori de câmp, uscate, pe care le colorau în toate felurile cu vopsele chimice, și le făceau buchete. Era meseria lor, florărese din tată-n fiu, restul ce li se mai întâmpla câteodată se chema floare la ureche, după cum spuneau chiar ele, bizuindu-se, fără să știe, pe vorba după care corpul tău îți aparține. Altminteri vindeau flori, tot anul, începând cu violetele și ghioceii, terminând cu crizantemele și tufănelele; iarna vindeau imortele. Iar de sărbători, făceau cu mâinile lor sorcove, le vindeau cu toptanul sau cu bucata. Drumul până la Piața mare, unde era cea mai bună desfacere, și înapoi, până acasă, sorcoveau ele însele lumea din tramvai sau din stație.

Când mama fetelor a venit din piață se luminase, și la radio se auzea mereu: „Deșteaptă-te române”, între îndemnuri către discipoli, să pună jos armele. Deși nu mai aveau ce să câștige, unii au luptat încă două zile.

Ultima lor rezistență a fost la Pasul Istoriei, un grup de trei oameni care au tras toate cartușele; erau cei trei cărora ar fi trebuit să le aduc actul de origine etnică. Originea mea etnică este sigură, sunt neam de răzeș, cu vechime.

— Domnule, mi-a spus mama fetelor, îmi pare rău că pleci, dar mă bucur pentru dumneata; norocul dumitale e în altă parte. Atât să știi, că nu te-am fi dat pe mâna nimănui, pe ginerii mei chiar dacă meritau, nu i-am trimis noi la ocnă, ci dușmanii. Te-am fi ascuns să nu te găsească nici măcar ăl cu coarne.

A trebuit să mai aștept, până îmi netezea cămașa; mi-o spălase de cu seară și se uscase peste noapte; n-aveam nimic cu mine, mă spălam cu săpun de rufe și dinții mi-i frecam cu degetul înmuiat în sare. Stăteam cu haina pe umeri și mă întrebam ce era în mintea acestei femei cu fața oacheșă, care știa că trei nopți la rând dormisem cu fetele ei, fără cămașă. Cred că nu era nici nepăsare, nici lipsă de judecată, ci o înțelepciune străveche, uitată de-a fi înscrisă în tablele legii. Iar dacă fetele trebuiau să-i aducă un ban în casă, nu-l voia pentru altceva decât ca să trăiască toate patru.

Vasi căuta o hârtie, ca să-mi învelească aparatul de radio; aveau foiță colorată, de toate felurile.

— Păstrează-l, e al tău! i-am spus, fără să-mi dau seama că le nedreptățeam pe celelalte.

Am văzut că erau mâhnite, socoteau că le cred mai prejos decât sora cealaltă; dar n-a protestat niciuna.

Cu toată zarva din oraș, împușcături, geamuri zornăind, lovite de gloanțe, am umblat în căutarea unui magazin cu articole de radio, cu obloanele ridicate. Pe bulevardul Elisabeta am întâlnit o motocicletă cu ataș, a Wermachtului, mergând la vale, spre liceul Lazăr. Era prima oară de la rebeliune când vedeam mișcând armata germană. Cel din ataș ținea de mânere o mitralieră, cel de pe șaua din spate avea în mână un pistol automat, și la centură un șir de grenade cu coadă. Ochii lor se roteau în toate părțile. Deodată, în dreapta s-a auzit o împușcătură pornită de la o fereastră, sau de pe acoperișul cinematografului „Capitol”. Într-o clipă motocicleta a frânat, dar mitraliera începuse să țăcăne încă din mers, se vedeau gloanțele măturând acoperișul. Două grenade, una după alta, au spart ferestrele de la etaj, de unde, după o secundă s-au auzit detunăturile și a izbucnit câte o jerbă de flăcări.

Nemții au mai așteptat să vadă ce mișcă, dacă mai mișcă pe urmă și-au reluat drumul, în liniște, dar fără să piardă din ochi acoperișurile. „Ăștia știu să facă războiul!” m-am gândit și nici astăzi nu gândesc altfel. „Dar de ce-au stat ascunși atâtea zile?” Își închipuia oare cineva la Berlin că armata noastră putea să treacă de partea discipolilor? Unii credeau că da, eu n-am crezut din ziua când l-am văzut pe generalul lor trecând în limuzina lui Horsch pe Calea Victoriei, printre discipolii care mișunau în dezordine. După mine raportul lui a fost clar, generalii nu suportă debandada.

Am avut noroc să găsesc chiar în apropiere, pe strada Academiei, un magazin cu aparate de radio.

— Chiar acum am deschis, mi-a spus patronul.

L-am privit cu mirare, parcă îl mai văzusem o dată, îmbrăcat în sutană. Prin geamul vitrinei trecuse un glonț, dar nu-l fărâmase, făcuse doar o gaură rotundă.

— Ai scăpat ușor! i-am spus, continuând să-l privesc cu mirare. Îmi trebuie două „Fileta”.

Mă privea mirat la rândul lui; fiindcă voiam două aparate de radio, când nimeni nu cumpăra decât unul? Sau pentru remarca mea dinainte? Scăpase ușor? Cum adică?

— Am numai unul în prăvălie; dacă reveniți peste jumătate de oră, vă aduc de la depozit.

Voia să-mi întindă o cursă? Pentru o vorbă neimportantă, poate doar echivocă? Probabil după cele patru zile de încordare vedeam în jurul meu numai primejdii.

M-am întors cu precauțiune, mergând ferit pe trotuarul de peste drum și n-am traversat decât după ce am văzut că era singur. O judecată năroadă: dacă avea ceva cu mine putea să năvălească o ceată, odată ce intram în prăvălie.

Adusese aparatul, l-am rugat să le împacheteze separat, pe unul am scris Lisaveta, pe celălalt Sili. Aș fi vrut să le trimit și flori, dar n-am avut de unde. Prin noroc, în colț la Capșa, l-am găsit pe comisionerul lui Alioan; îl cunoșteam de mult, îmi făcuse și mie multe servicii, ducea flori, n-aveam altceva de trimis. Cu el mergeam la sigur, cunoștea casa de pe strada Făt-Frumos.

— Ce mai faci, moș Alexe? l-am întrebat. Cum de ești aici pe o vreme ca asta?

— N-am lipsit nici o zi, domnule! Asta-i datoria mea. Și dacă vrei să știi, colea, la o aruncătură de piatră, la Telefoane și la Teatrul Național a fost bătălie în toată regula.

Apoi, schimbând tonul:

— Dumneata ce știi despre domnul Alioan?

— Ce să știu?! Cred că e plecat din țară.

— Ei ași! A trecut pe aici chiar adineauri.

Moș Alexe avea bănuiala că Alioan se dăduse cu discipolii, era nebărbierit, nespălat, cu hainele prăpădite, părea scăpat dintr-o cazemată. N-am mai așteptat alte vorbe; după ce i-am dat comisioanele, am plecat repede, să-l caut acasă. În dreptul Telefoanelor m-am oprit, din urmă se auzea un pas de defilare; un om în sutană, cu spada într-o mână, în alta cu un obiect, în care abia când a venit mai aproape am descoperit o cruce împodobită cu smaralde și rubine, mergea soldățește pe mijlocul străzii, cu ochii ațintiți înainte, fără să vadă pe nimeni.

Din palatul Telefoanelor s-a auzit o somație, în ușă erau soldați cu arma în mână, și alături un ofițer cu sabia scoasă din teacă. Omul a mers înainte, ca și când n-ar fi auzit nimic, cu aceeași privire halucinată; atunci am recunoscut în el pe Traian, unul din fiii domnului Alcibiade și bărbatul Tincăi Neagoe, amândoi retrași la mănăstire și despărțiți trupește, în numele Mântuitorului. Dacă rebeliunea nu se termina cu o înfrângere, Traian ar fi fost Patriarhul țării. Somația s-a auzit încă o dată, dar el și-a continuat mersul, bătând pasul, ca la armată. Nu-mi închipuiam un patriarh în cizme și cu spada în mână. Atunci, cu toată admirația pe care i-o purtasem, pentru credința lui fanatică deși neînțeleasă de mine, am simțit că îl urăsc, fiindcă purta spada alături de cruce și nu lepădase nici sutana, simbolul crimelor săvârșite asupra celor socotiți de ei toți, nevolnici. Cântecul lor, pe care îl ascultasem cu groază la radio, îmi suna încă în ureche.

Presimțind ce avea să urmeze, m-am ferit după stâlpii de beton ai cinematografului din față. Am mai povestit această întâmplare, dar cu alte sentimente; a trebuit să treacă timp, ca să-mi dau seama că Traian nu era un martir al credinței lui în Dumnezeu, ci un descreierat care amesteca iadul cu cerul și trecuse de partea Diavolului, luându-l drept Mântuitorul.

La a treia somație s-a oprit scurt, a făcut o întoarcere la stânga, soldățește, așezându-se cu pieptul în fața puștilor.

Din adăpostul meu, după ce trecuse rafala de gloanțe, l-am văzut prăbușit cu fața în jos, pe asfaltul înroșit de sânge, cu spada într-o mână și

crucea în alta.

L-am căutat pe Alioan, de la primul telefon public, dar nu mi-a răspuns. M-am dus la el acasă, am sunat, pe urmă am ciocănit în ușă, tot mai puternic, până ce am avut sentimentul, de auzit nu putea să se audă, că simt o respirație omenească. Atunci i-am vorbit:

— Sunt eu, Alioan! Deschide!

Mi-a deschis, dar fără încredere, doar a crăpat ușa, cu lanțul de siguranță pus și atunci am văzut nu un om, ci o stafie. Aș fi înnebunit acolo, dacă nu-mi dădeam seama că avea obrazul săpunit, să se bărbierească, omenește.

— Am stat închis șaptezeci și două de zile; de șaizeci și șase de ori am simțit moartea în ceafă! Nu-mi părea rău după nimic, mi-am trăit prea din plin viața, și nu-mi era frică de moarte; am numărat cu sânge rece zilele și împușcăturile.

În chiar dimineața zilei când stăteam de vorbă cu Alioan, la sfârșitul rebeliunii, Prințul venise ultima oară la Jilava; era desfigurat după nopți întregi nedormite, când fusese necontenit la vânătoare de oameni. Cu doar două ceasuri mai înainte văzuse, în facsimil, ca să nu se nască nici o suspiciune, ordinul de încetare a luptei, scris cu mâna lui de noul Arhanghel. Era o trădare, nu mai avea altă dorință decât să ajungă în fața lui, cu o grenadă sub haină, s-o amorseze la ușă, să-l ia în brațe ca pe un frate și să moară amândoi, cu pieptul sfârtecat de schije. Dar la ora aceea, Arhanghelul, după ce semnase ordinul de capitulare era, împreună cu alte căpetenii, în drum spre Germania, ascunși într-un furgon al armatei.

— Întoarce-te cu fața la perete! îi porunci Prințul lui Alioan, în timp ce își pregătea pistolul.

Era a șaizeci și șasea execuție, Alioan dorea ca măcar de astă dată să reușească. Nu știa nimic de afară, că discipolii erau în derută și Prințul nu mai avea mult până să-și zboare creierii, sau să arunce pistolul și să se ascundă. În loc să-i asculte porunca, rămase cu fața și se apropie de el cu pași siguri.

— Trage! Termină odată!

Când fură la doi pași unul de altul, se priviră și Prințul văzu abia atunci cât erau de albaștri ochii lui Alioan.

Lăsă revolverul în jos și bâigui, abia auzit, de parcă el era cel condamnat la moarte și executat încontinuu, șaizeci și șase de zile:

— Ești liber!

Se întoarse cu spatele și ieși, adus de umeri, lăsând ușa celulei deschisă. Toate ușile închisorii erau deschise. Doar la poartă Alioan văzu o santinelă, care, după ce se uită la el ca la o arătare, prezentă arma pentru onor, pocnind din călcâie.

Capitolul 37

După încăierare; deziceri, adeziuni la represiune. Telegrama lui Jordie, de la Roma; reacția punitivă a domnului Pretoreanu. Scrisoarea acestuia către Hitler; Aversiunea lui față de politica japoneză. Retragerea capitalurilor din Japonia și plasarea lor în America, prilej de căpătuire pentru Miron, devenit șeful Agenției de la New York. Moartea Suzanei. Ioniță Stere supraviețuiește, dovadă că are de plătit multe păcate. Germania invadează Grecia, în ajutorul lui Mussolini, care neavând de lucru se băgase într-o treabă irezolvabilă. Ocuparea întregii Franțe. Sabordarea flotei de la Toulon, și alte sabordări, de altă natură.

În cele câteva zile tulburi care au urmat după rebeliune, când unii încă mai așteptau să sosească armata a cincea de la Brașov, s-au transmis la radio, ceasuri întregi, dimineața, la prânz și seara, telegrame de adeziune pentru generalul Antonescu. Desigur că primii dintre expeditori, oameni cunoscuți în politică și în lumea afacerilor, urmăreau ca mai întâi să li se pomenească numele și existența lor să nu fie uitată; nu-i mai puțin adevărat însă că toți se temuseră de discipoli și de practicile lor sălbatice, încă neduse până la capăt, iar acum răsuflau ușurați, aveau salvate și viața, și afacerile. Nu puțini dintre autorii telegramelor erau mici burghezi, mici intelectuali, institutori și profesori, sau negustori, pe scurt lumea mijlocie a țării, care dorea ordine și liniște, exact ceea ce făgăduia generalul, în discursuri și proclamații.

— Și totuși a învins plutocrația, mi-a spus Alioan, cu oarecare dezamăgire.

Se bărbierise, căpătase o înfățișare omenească, și avea, mai ales, dumnezeieștii lui ochi albaștri care rămăseseră senini după ce șaptezeci și două de zile își așteptase moartea, dimineață de dimineață.

— S-ar părea că regreți soarta discipolilor, care erau cât pe ce să te împuște! i-am obiectat, cu nedumerire.

— Nu-i regret câtuși de puțin, deși moartea mea, pe lângă atâtea altele, ca să încep cu Iorga, n-ar fi avut nici o importanță. Îți spun sincer și cu tot dezgustul. Regret că au învins bogătașii!

Dar el însuși era un bogătaș, chiar dacă nu avea moșii, nici fabrici și nu se ocupa de afaceri! Vorbele lui mi s-au părut paradoxale, pe bună dreptate,

și nu fără explicație, el însuși făcea parte dintre paradoxurile vieții.

— Ai fi gata să-ți împarți averea săracilor?

— A, nu!… Pot să mor fără regrete, dar dacă este să trăiesc, vreau să-mi pot satisface toate capriciile!

Ștefania fusese și ea un capriciu? mă întrebam, neconvins că aș fi putut răspunde fără greșeală. Cu acest risc, răspunsul meu este că nu fusese un capriciu, decât poate atunci când o târâse sub draperia domnului Pretoreanu. Chiar și țigăncușa de la bucătării fusese mai mult decât o toană, altfel n-ar fi fugit cu ea de la nuntă, ci ar fi lipsit o oră, fără să se bage de seamă în toiul petrecerii. Și Tița, al cărei trup și-l închipuise ca pe o vioară! De ce mă trimisese să-i pun la gât, în coșciug, un colier de briliante veritabile?… Fiindcă vie fiind, nu-i oferise decât podoabe de sticlă!

Dacă judecam așa, mai era el un paradox, cum socoteam adineauri? Nu știu, ar fi trebuit să-i judec toată viața, pe care însă nu i-o cunoșteam, și mai întâi, ar fi trebuit să fiu un judecător fără pată. Poate Alioan avea o construcție omenească mult mai clară, îi plăceau darurile de toate felurile, să le ofere, să le primească. Moartea era și ea un dar, ca o femeie frumoasă și stranie.

În tăcerea care se așternuse între noi, se auzea numai șpicherul, citind telegramele. Am tresărit amândoi auzind numele lui Jordie, care de la Roma îi trimitea generalului o fierbinte declarație de adeziune.

— Mare pușlama! am exclamat fără voie.

— Oricum, e mai deștept decât mine! răspunse Alioan.

Ceea ce nu știam nici unul, nici altul, chiar în aceeași zi, atașatul de presă al Italiei făcuse o vizită la redacție, și din ordinul lui Mussolini adusese o dispoziție a lui Jordie, bineînțeles transmisă prin cifrul ambasadei, ca până la venirea lui ziarul să nu ia nici o atitudine față de rebeliunea discipolilor. Iar când veni, după trei zile, scrise un editorial, faimosul lui articol din pagina întâi, cules cu literă groasă, aldină, care nedumeri pe toată lumea. Între general și discipolii alungați din ceruri, atitudinea lui era ambiguă. „Ăștia s-ar putea să mai vină la putere!” se gândiră cei care știau să citească printre rânduri.

De venit n-au venit, dar teama a existat tot timpul. Noul Arhanghel și căpeteniile discipolilor, scoși din țară în trenurile speciale sau în furgoanele Wermachtului, se spunea că sunt internați în Germania. Poate că erau internați, într-adevăr, în vreun hotel luxos de la Berlin, sau în vreunul din castelele de pe valea Rinului, dar mereu se zvonea că au scăpat și se întorc

în țară. Zvonurile porneau din două surse diferite: sau de la Serviciul de siguranță a statului, care trebuia să-și justifice existența și în acest fel, pe lângă altele; sau din Germania, când generalul se codea să facă anumite concesii.

„Maître chanteur”, în franceză, înseamnă maestru cântăreț, după cum ar traduce oricine; dar mai înseamnă și șantajist, cuvânt cu o circulație cel puțin egală cu prima. Astfel, „Maeștri cântăreți din Nürnberg” devenea un titlu subversiv, fără voia lui Wagner. Nürnberg este cunoscut astăzi mai mult pentru faimosul proces al criminalilor de război. Mulți însă nu mai știu, dacă au știut vreodată, că acolo a fost leagănul nazismului, de unde a pornit Hitler să cucerească Germania, apoi pământul. Istoria este uneori glumeață, după cum se vede. Multe șantaje s-au exercitat de la Nürnberg, asupra lumii; ne-am plătit și noi partea, astfel că discipolilor nu li s-a dat drumul să acționeze. Dar au fost păstrați ca sperietoare de rezervă; unii din ei mai există și astăzi.

Atitudinea domnului Pretoreanu față de poziția nedecisă a lui Jordie rămase și ea nedecisă; poate era nedecis el însuși. În schimb îl înfurie telegrama pe care i-o trimisese generalului, reacție cu atât mai inexplicabilă cu cât îi trimisese și el una, ba încă între primii, și nu mai puțin călduroasă. Dacă mai adineauri îl socoteam pe Alioan un om paradoxal, înseamnă că nu mă gândisem niciodată să-i judec faptele în comparație cu ale domnului Pretoreanu. Acesta îl convocă pe Jordie, care abia sosise în țară, în palatul de pe Calea Victoriei, căci la Colentina nu-l invitase niciodată. Nu fu ceremonia din alte rânduri, cu martori, erau doar ei doi, în biroul cu carabina ascunsă sub draperie.

— Cine te crezi, de te amesteci în politica statului? îl întrebă aspru, referindu-se la telegramă. Ai primit vreun ordin de la mine?

— Bine, stăpâne, se bâlbâi Jordie, mai șpanchiu ca niciodată, dar tot poporul a trimis telegrame. Și chiar dumneavoastră, n-aș fi îndrăznit altfel!

— Pe mine să nu mă compari cu poporul!

Mi-a fost imposibil să aflu de la Sobieski, în convorbirile noastre aproape secrete, ce determina această atitudine atât de categoric ostilă. După cum n-am putut să aflu nici măcar o vorbă, dar cu desăvârșire niciuna, despre reacția domnului Pretoreanu la explozia din Colentina. De câte ori am încercat să-i scot un cuvânt din gură, Sobieski a ocolit subiectul: „Nu știu ce vrei să spui; e o născocire!” Și doar fusese acolo, față în față cu domnul Pretoreanu, venise speriat în biroul lui, încă de când începuse

cutremurul. Despre întâmplarea cu Jordie însă n-a ezitat să vorbească, mai mult chiar, am avut impresia că îi făcea plăcere, desigur într-un fel sadic, evocând toate amănuntele, ca dezgustul meu să fie mai mare.

În ceea ce îl privește pe domnul Pretoreanu am spus de mult că atitudinea lui față de puterile mondiale era schimbătoare. Înaintea primului război miza pe Wilhelm al doilea, dovadă că avea investite sume mari de bani în industriile chimice de pe valea Rinului, care fabricau iperita. Dar el făcuse eforturi, alături de patrioții adevărați ai României, să intrăm în război de partea aliaților. Acestei atitudini nu i s-ar putea găsi decât o explicație machiavelică, pe care nu îndrăznesc s-o susțin, ci abia mă încumet s-o propun cuiva mai curajos decât mine: nu cumva, ațâțându-ne la război domnul Pretoreanu urmărise să mărească producția uzinelor chimice de pe valea Rinului? Că pe urmă luptase personal la Mărășești împotriva Germaniei, nu-i o dovadă contrarie, ci o faptă inexplicabilă, ca atâtea altele, care făceau din el un om de neînțeles, ceea ce am vrut să demonstrez cu această digresiune. Dacă este nevoie să o continui, nu am decât să reamintesc sfatul pe care i-l dăduse regelui Carol al doilea, de a se pune bine și cu Stalin, și cu Hitler. E greu să-mi închipui cum s-ar fi comportat regele, dacă îi urma sfatul, în schimb nu mă îndoiesc că, la momentul oportun, domnul Pretoreanu ar fi știut să iasă din încurcătură.

Atitudinea lui rămase cu totul pasivă la 23 noiembrie 1940, între asasinarea lui Iorga și cutremur, urmat de explozia din Colentina, când România semna actul de aderare la pactul tripartit, care dădea naștere axei triunghiulare între Berlin, Roma și Tokio; probabil socotea că la data aceea nu se mai putea face nimic. În schimb, cu două luni înainte, la înființarea pactului semnat de cele trei puteri dispuse în triunghi pe fața pământului, îi trimisese lui Hitler o scrisoare, prin intermediul ambasadei germane de la București: „Excelență, vă adresez acest avertisment în numele devotamentului pe care vi-l păstrez și de care sper că nu v-ați îndoit niciodată. Printr-o persoană din anturajul Mikadoului, știu că Japonia intenționează să-i alunge pe americani din Pacific, și chiar să-i desființeze cu totul, sau cel puțin să-i aservească pe o mie de ani de aici înainte; pentru acest motiv și nu pentru altul a aderat Japonia la pactul tripartit, în care ați acceptat-o cu prea mare grabă. Știu de asemeni că Mikadoul dorește ca țara sa să se abțină de la o asemenea nesăbuință, cel puțin așa crede informatorul meu, în schimb generalii, siguri de victorie, nu vor să renunțe. De fapt, ei se bizuie pe forța dumneavoastră.” (Lăsând la o parte această impresie falsă,

căci generalii japonezi erau prea încrezători în propria lor forță, fraza în ciornă avea alt cuprins: „De fapt, dumneavoastră le-ați deschis pofta unei noi orânduiri a lumii, capabile să se mențină o mie de ani, adică practic să fie nemuritoare”). Continuarea scrisorii: „I-am scris primului-ministru al Japoniei, cunoștință personală, dar n-a binevoit să-mi răspundă, ceea ce dovedește marea lor îngâmfare. Fiți sigur că își vor lua pedeapsa. Nu-mi rămâne decât să mă adresez dumneavoastră, din același nețărmurit devotament pe care vi-l păstrez, rugându-vă nu să le împiedicați planul, căci ei nu știu să renunțe, ci să nu vă asociați la primejdioasa lor aventură. Excelență, faceți orice credeți, dar nu vă puneți cu America. Eu știu ce sunt americanii, de când au inventat ghetele cu bombeu!”

Îmi vine să mă crucesc! Mai rămânea să amintească „Fordul cu mustăți”, marea izbândă americană, ca să reproducă întocmai părerea mea, formată încă din copilărie.

Neprimind nici un răspuns de la Hitler, căci ambasada, e ușor de presupus, nici nu trimisese scrisoarea, domnul Pretoreanu dete dispoziții ca toate capitalurile lui investite în Japonia să fie retrase treptat (bănuia că va avea măcar un an de răgaz) și să fie plasate în America.

După ce Miron îi refuzase fata, îl făcuse șeful agenției unde mai înainte avusese rolul al doilea. Nu pot spune și de astă dată că era un act paradoxal și că mai degrabă Miron merita o pedeapsă. Domnul Pretoreanu putea cel mult să-l compătimească, pentru incapacitatea lui vădită de a se purta bărbătește, mai ales cu o ființă isterică și nesățioasă.

Acest personaj nu mă interesează, n-am putut trece peste el doar pentru faptul ciudat că maică-sa, Suzana, fiica lui Ioniță Stere, primarul, îl găsise plutind pe gârlă într-o copaie. De la fiica faraonului, unor asemenea minuni nu le mai dau crezare decât cei săraci cu duhul. La vârsta când începuse să judece, Miron refuză să joace rolul de trimis al cerului. Restul vieții și-l chivernisi pământește. Iată de ce am amintit despre el și i-am dat un rol între celelalte personaje. De aici înainte mai am de spus doar câteva fraze, în încheiere, spre a nu se crede că l-am scăpat din vedere.

Transferul capitalurilor investite de domnul Pretoreanu în Japonia îi aduse lui Miron, mai clandestin, mai pe față, sub formă de comisioane care pot fi un instrument de corupție, un câștig în dolari, de peste cinci milioane. Dar fapta lui cu adevărat notabilă este că îndată ce avu destul capital ca să-și asigure un viitor fără griji, părăsi funcția de agent al domnului Pretoreanu, își băgă banii în acțiuni ale unei uzine de automobile, de la

Detroit, și își făcu o haină de casă cu nasturi de diamante. Totodată își schimbă numele, americanizându-l, ca nu cumva un compatriot din numeroasa colonie românească a orașului să-și amintească de el și de originea lui divină, care într-un timp făcuse vâlvă în țară. Am spus mai mult decât avusesem intenția; după mine fapta lui cea mai demnă să nu se uite este haina cu nasturi de diamante, idee luată de la domnul Pretoreanu.

Suzana murise de multă vreme. Amintesc și de ea, fiindcă se apropie bilanțul, când trebuie să dau socoteală de soarta tuturor personajelor, chiar a celor mai puțin importante. De necrezut, tatăl ei, bunicul lui Miron, Ioniță Stere, lovit de cal cu copita în falcă și mutilat groaznic, încă trăiește, nu mai are mult până să împlinească o sută de ani, vârstă care pentru un om ca el, fără gură, fără falcă, abia gâjâind vorbe neînțelese printr-o gaură făcută în ceafă este o pedeapsă groaznică: am spus la timp că îl bănuiam încărcat de păcate.

* * *

Dincolo de Dâmbovița, dacă vii la vale pe Calea Victoriei, între Tribunal și ceea ce astăzi este Teatrul de operetă, au existat, încă dinaintea primului război mondial, temeliile și un început de construcție dintr-un viitor Palat al Senatului, care nu avea sediul propriu. Proiectul a rămas nerealizat, pe urmă, trecând anii n-a mai fost nevoie de el, fiindcă se desființase însăși instituția pe care urma s-o adăpostească. Pe partea din spate, mărginită de strada Poenaru Bordea, parterul clădirii, departe de a fi gata dar având un planșeu deasupra a căpătat folosințe felurite între cele două războaie, magazii și depozite, poate goale, căci n-am văzut niciodată deschizându-se ușile improvizate. Ce știu sigur, între ele exista un atelier de arcuri pentru automobile, unde am fost și eu adesea, știu chiar cum îl chema pe meșter, l-am văzut la lucru, am văzut forja aprinsă unde se înroșea oțelul care apoi scotea scântei pe nicovală, dar mai mult decât atâta nu pot spune; când trec pe acolo nu mai recunosc nimic din ce-a fost altădată, deasupra s-a ridicat un bloc de locuințe cu patrusprezece etaje, încadrat de două corpuri mai scunde.

Probabil puțină lume ține minte că înaintea acestei ultime destinații, pe temeliile senatului s-a construit la începutul anilor patruzeci o sală de teatru, care a avut o istorie nu prea lungă, dar răsunătoare. Expresia poate fi luată și la figurat, și la propriu, fiindcă avea o acustică norocoasă; poate mai bună

decât vestitul teatru al lui Wagner, de la Bayreuth. Despre acest detaliu, cred că nu-și mai amintește nimeni.

Construcția era făcută la iuțeală, din materiale ușoare, dar frumos decorate; cel care o comandase nu se gândea să țină o veșnicie, voia în schimb să ia ochii spectatorilor și să-i farmece. Odată ce intra în sală și se așeza în fotoliile confortabile, de catifea mov cu inserții de fir auriu, care părea aur adevărat chiar bijutierilor, nimeni nu se mai gândea că sub plușurile sau placajele care îmbrăcau pereții și cupola era scândură goală.

Cu luni înainte de-a începe să se aducă materialele la fața locului, mai exact în februarie 1941, după rebeliunea discipolilor, în ziare apărea o reclamă ciudată, care desigur avea aprobarea cenzurii, unde i se cunoștea și explicația; nu s-ar fi putut altfel. Reclama nu avea proporțiile celei cu Urodonalul sau cu locomotiva Malaxa, adică o pagină întreagă, ci era o simplă vignetă, pe o singură coloană de ziar, cam șapte centimetri pe șapte. În schimb apărea zilnic și se repeta în mai multe pagini, dacă nu chiar în toate, de multe ori în locuri neașteptate, bunăoară în mijlocul unei declarații a guvernului sau a unei cuvântări importante, fie ea a lui Ribbentrop, sau chiar a lui Hitler. Vigneta nu reprezenta nimic altceva decât o pasăre cântătoare, și era atât de bine făcută încât parcă îi auzeai și glasul.

Lăsând la o parte nedumerirea, oamenii o priveau cu plăcere, le devenise familiară, chiar dacă majoritatea lor nu știau de ce pasăre era vorba; trebuie să fii prea bun cunoscător al naturii ca să poți spune pe nume tuturor viețuitoarelor de pe pământ și din aer; cu atât mai mult în cazul păsării din reclamă, pe care rar o văd oamenii, și numai dacă vor cu tot dinadinsul și stau la pândă cu orele, seara, după ce cade întunericul; cu alte cuvinte era o pasăre cântătoare de noapte.

Fu o surpriză când după vreo lună, în care timp vigneta continua să apară fără nici o explicație, oamenii văzură sub desen trei cuvinte, și mai misterioase decât pasărea devenită atât de familiară: „Privighetoarea de Ziuă”. Cei mai mulți cititori nu văzuseră în viața lor o privighetoare; știau în schimb că ea niciodată nu cântă ziua. Se putea prea bine ca oamenii să nu-și amintească lecțiile de zoologie, era de ajuns să fi citit ceva versuri, căci nu-i poet să nu fi cântat măcar o dată privighetoarea, cel mai vechi dintre ei fiind, după știința mea, William Shakespeare. Astfel, cele trei cuvinte inexplicabile stârniră și mai mult curiozitatea publicului.

Îmi închipui că în afară de cenzură Biroul al doilea al Marelui Stat Major și alte servicii secrete făceau investigații să descopere dacă reclama

aceea neobișnuită și atât de sistematic repetată nu era un cod de comunicație între spioni, care mișună pretutindeni chiar în vreme de pace, și cu atât mai mult în momente de tensiune războinică, așa cum o simțeam și noi, în primele luni ale anului 1941.

În apusul Europei războiul avea mai mult de un an și jumătate vechime. Franța învinsă și tăiată în două își organiza grupuri de rezistență, care s-au opus nemților, până la eliberare, vărsând mult sânge. Anglia, bombardată de aviația germană, se pregătea să înfrunte o debarcare. Nu era doar o temere, Hitler avea un plan în această privință, „Leul de Mare”, făcut din vreme și studiat în toate detaliile; zeci și sute de strategi își bătuseră capul, treabă nemțească, bine organizată. În octombrie s-a renunțat la el, fără explicații; alți oameni și-au bătut capul să afle cauza. Personal, aș fi vrut să știu altceva, renunțarea a fost norocul, sau nenorocul aliaților? Dacă încercau să debarce, s-ar fi putut ca nemții să se împotmolească și să nu mai deschidă alte fronturi. În primul rând scăpau Grecia și Iugoslavia.

În același octombrie, Mussolini, ca să nu spun Italia, se năpusti peste Grecia, cu gândul s-o cucerească în câteva zile. Nu avea nevoie de acest război, mai ales pentru motivul că n-a putut să-l câștige. Părerea istoricilor o fi alta, eu, unul, cred că Mussolini nu voia altceva decât să nu se arate mai prejos decât Hitler. Nu iau drept argument filmul unde i-am văzut pe amândoi la bărbier, unul lângă altul, învârtind pe furiș de roata care înalță scaunul și-l tot înalță, până ce meșterii nu mai ajung la ei cu briciul, și amândoi mușteriii dau cu capul de tavan; fiindcă niciunul nu vrea să pară mai mic decât celălalt. E o glumă și eu n-aș fi făcut-o din pietate pentru soldații trimiși să moară în lupte.

Hitler n-a avut încotro, i-a dat ajutor lui Mussolini, pe motivul că prietenul la nevoie se cunoaște, cum a și spus, la radio. În realitate, urmărea, pentru planurile lui viitoare, ca în Balcani să fie liniște; Grecia au împărțit-o pe din două, au dat și Bulgariei o părticică.

Urmarea imediată a acestei colaborări, așa cum am văzut cu ochii și mi-au mai spus și alții, au fost trenurile cu răniți, puzderie, care treceau Dunărea venind de pe frontul grecesc, prin Bulgaria. Grecii s-au luptat înverșunat, dar disproporția era prea mare; Mussolini fără Hitler nu i-ar fi învins niciodată; și iarăși îmi vine în minte scena din film, cu scaunele bărbierului.

Un patriot de la Atena a dat jos de pe Acropole steagul cu zvastica și în loc l-a ridicat pe al Greciei.

În martie anul următor, când în ziarele noastre apărea vigneta cu „Privighetoarea de Ziuă”, în Iugoslavia, țară vecină și prietenă cu România, s-a întâmplat o dandana, ca să mă exprim cât mai plastic, deși vorba, fiind în primul rând vulgară, nu-mi place; dar, o socotesc, față de fapte, mai potrivită decât oricare alta.

La 25 martie, urmând României, apoi Bulgariei, Iugoslavia a aderat la pactul tripartit, prin semnătura primului ei ministru, Svetcovici, pusă pe acte în palatul Belvedere de la Viena. A treia zi, întors acasă, și-a găsit guvernul răsturnat, schimbată întreagă politică, și bineînțeles dat la o parte pactul cu Germania, Italia și Japonia.

Dandana a fost pentru Hitler, obligat să intre cu armata în Iugoslavia, ca să îndrepte situația și să-și spele onoarea. Astfel, vestitul plan „Barbarosa”, de invadare a estului, mai puțin secret decât își închipuia înaltul comandament, a suferit o amânare, de o lună sau două. Iar în Iugoslavia, cu toate forțele ei dezlănțuite, armata germană s-a izbit de partizanii lui Tito, și n-a limpezit situația până la sfârșitul războiului.

Pe nebăgate de seamă, frontul Germaniei se întindea încontinuu, Hitler n-apuca să gândească până la capăt, că se și pomenea în fața faptelor împlinite: în Norvegia și în Africa, în Mediterana și pe întreg Oceanul Atlantic, de-a lungul și de-a latul, urmând să ajungă până la Oceanul Înghețat de Nord, pe-acolo pe unde și-a înțărcat dracul copiii.

Din câte bătălii navale s-au dat, prăpădindu-se vapoarele cu sutele de mii de tone, mi-a rămas în minte mai vie dramatica aventură a cuirasatului german „Graf von Spee”, pe care aș vrea s-o pot transmite generațiilor viitoare, cum s-au transmis legendele absurde și grandioase din lungul istoriei.

În acea perioadă multe nave de luptă, unele gigantice, de le-ai fi crezut invincibile, au fost scufundate de marina germană. De pildă portavionul „Courageous”, la numai două săptămâni după ce începuse războiul; iar o lună mai târziu, cuirasatul „Royal Oak”, o navă numai cu puțin mai mică de treizeci de mii de tone. Dar nu erau singurele pierdute, cărora aveau să li se adauge curând distrugerile și teroarea semănate pe pământul Marei Britanii. Și când te gândești că abia trecuse anul de când Chamberlain, atunci prim-ministru, se întorcea de la München cu umbrela păcii în mână, făgăduindu-le cetățenilor o viață liniștită.

Dacă aliații au avut pierderi atât de grele, ca la Dunkerque și în tot ce-a urmat după aceea, culminând cu înfrângerea și îngenuncherea Franței, nu-i

scuz pe motivul că le fusese tot timpul gândul la pace. Ar fi trebuit să țină seama unde era gândul lui Hitler, căci Intelligence Service îl știa cu siguranță; ar fi putut să-l știe toată populația, până la copiii de școală, dacă li s-ar fi dat să citească, măcar în rezumat și în punctele principale, *Mein Kampf*, vestita biblie a Germaniei, unde erau anunțate agresiunile ei următoare.

Am apucat să spun că înfrângerea Franței avea să fie o culme a dezastrului; m-a luat gândul pe dinainte, datorită durerii pe care am simțit-o aflând această veste, nenorocirea unei țări iubite din copilărie, și căreia i-am iertat totdeauna greșelile, cum nu se întâmplă în orice dragoste; Franța era pentru noi însăși eternitatea. Un timp de aici încolo ea nu mai avea ce pierde, decât viețile luptătorilor din rezistență și ale ostaticilor. Flota ei, care la armistițiu fusese salvată, stătea pasivă în portul Toulon, prin făgăduiala solemnă dată Germaniei că nu o să acționeze. Când mai târziu, în toamna anului 1942, venind pentru ea momente grele, Germania a vrut să captureze flota și s-o folosească, deși călca condițiile armistițiului, comandanții tuturor navelor amenințate au optat pentru sabordare.

La acest cuvânt am vrut să ajung, nu spre a-l explica, îmi închipui că îl cunoaște toată lumea câtă trebuie să-l cunoască. Sabordarea ar putea să fie asemuită cu sinuciderea, pe care însă mulți oameni o socotesc un act de lașitate. Deci ocolesc cuvântul, de teamă să nu se nască o confuzie. Sabordarea e un sacrificiu ad utrans, o jertfire totală.

Am văzut multe vapoare, încă din copilărie; un timp portul a fost a doua mea casă, iar vapoarele au fost rudele mele apropiate. Mai târziu am văzut și cum se lucrează ele, în șantiere navale. Dacă o simplă barcă necesită sute de ore de lucru pentru un meșter cu mâna dibace, atunci cum poate mintea noastră să înțeleagă ce este el și cum se lucrează un cuirasat de zeci de mii de tone? Prin acele zeci de mii de tone se înțelege greutatea oțelului folosit la construcție, căci celelalte materiale, în cantități infime prin comparație, nici nu merită să fie puse la socoteală. Zeci de mii de tone de oțel, după ce au fost fabricate în furnale, după ce s-au laminat în forme diferite, s-au tăiat, s-au îndoit cu precizie, ca să se potrivească între ele, li s-au dat găuri și apoi au fost nituite. Acesta e abia începutul, nu merg mai departe, mă mulțumesc să spun că un vapor de zeci de mii de tone e o avuție, în material și mână de lucru omenească; din el s-ar putea face un spital, sau mai multe. Flota de la Toulon costase miliarde de franci, sute sau mii de miliarde și echipajul a

sabordat-o, să n-o ia nemții; au deschis vanele, au găurit bordajul sub linia de plutire, ca apa să năvălească în cală și vasele să se scufunde.

Dacă voi povesti sabordarea cuirasatului german „Amiral Graf von Spee”, petrecută cu doi ani înainte, nu vreau să fac nici o comparație, decât cea care se va impune de la sine. Era în primul an de război, din septembrie până la 13 decembrie cuirasatul făcuse multe victime în Atlantic; situația flotei britanice părea atunci disperată, poate numeroși oameni nu mai credeau în izbândă. Cât îi privește pe ceilalți, care nu și-au pierdut curajul, sunt sigur numai de Churchill. Nu-mi pasă că umbla după el cu sticla de whisky și cu trabucul; îmi făcusem din el un idol, îl venerez și astăzi, dar numai în parte, întrucât mi-a fost dat să aflu că unele din hotărârile lui au fost luate la beție. Îmi place și mie să beau dar detest bețivii, mai ales când au soarta lumii în mână.

Mai demult, poate tocmai în copilăria mea, simbolul Americii, în caricatură, era faimosul Unchi Sam, îmbrăcat în pantaloni și haină făcute din drapelul cu dungi și stele, și ținând în mâini câte un săculeț doldora de dolari, că abia îi putea duce. Tot în acel timp, Anglia era simbolizată de un buldog cu joben, imagine în care mai târziu l-am recunoscut pe Churchill; nu fac nici o legătură, era numai o întâmplare. Pentru mine, cu toată ironia caricaturiștilor, buldogul rămâne un animal de pază, demn de stima oamenilor, fioros, credincios și puternic.

Trei crucișătoare britanice au încolțit cuirasatul german, s-au repezit asupra lui ca trei buldogi. Sigur că au primit lovituri, „Amiral Graf von Spee” era mai puternic, și nu voia să se lase. Bătălia a durat cinci zile, exact în timpul când ultimii refugiați polonezi coborau în „Polski-Fiat” pe șoselele Moldovei, iar în Franța, soldații stăteau pe linia Maginot, fără să tragă un foc de pușcă; acesta era „la drôle de guerre”, cum i s-a spus în ironie, decât că în traducerea mea îi spun nu „războiul ciudat”, ci caraghios, chiar dacă în primăvara următoare a devenit tragic.

Încercând să scape cu fuga, cuirasatul german s-a îndreptat luptând spre sudul Atlanticului unde, dintr-o inspirație proastă, sau fiind la capătul puterilor a intrat în estuarul fluviului La Plata, între Uruguay și Argentina. Poate nu mai avea combustibil și muniția era pe sfârșite, altfel ar fi avut șansa să scape pe la sud de capul Horn, de unde să dispară în Pacific.

La capătul a cinci zile cât durase bătălia, nemaiputând să lupte, „Amiral Graf von Spee” s-a refugiat în portul Montevideo, capitala Uruguayului, țară neutră, unde buldogii nu puteau să-l urmeze; atunci au ieșit în larg și au

stat la pândă. Căci, după aceleași legi internaționale care nu le îngăduiau să continue lupta pe un teritoriu neutru, ei știau că nici cuirasatul german nu putea primi găzduire. Uruguayul avea dreptul de-a îngădui echipajului să debarce și apoi să-l interneze până la sfârșitul războiului, vasul însă trebuia să părăsească portul, ceea ce însemna să cadă în mâna învingătorilor.

Nu-mi pasă că omul acela era supusul lui Hitler, devotat cu trup și suflet; chiar dacă ar fi fost devotatul lui Scaraoschi, l-aș pune în rândul eroilor. El era comandantul cuirasatului „Amiral Graf von Spee”.

Se petrec pe pământ atrocități de tot felul, torturi, inchiziții, exterminări în camere de gazare, înfometări voite, mai crude decât războiul, dar niciuna nu poate atinge proporțiile acestuia, de când a fost inclusă în luptă și populația civilă și femeile, și copiii. Mai demult, într-o vreme când lumea nu ajunsese la progresul de astăzi, războinicii respectau unele legi de onoare, ca în turnire, sau în dueluri. Eram prea mic să merg la război, dar am trăit vremea când la înmormântarea unui aviator căzut în luptă, un avion al inamicului venea în zbor, pe lângă pământ și arunca flori deasupra sicriului. Asemenea întâmplări, care nu mi s-au șters din minte, ci fac să-mi bată inima și astăzi, după o viață întreagă, au născut în mine credința în noblețea omenească, și mândria că fac și eu parte dintre oameni, chiar dacă uneori trebuie să le suport nedreptatea.

N-am avut nici un amestec în cele ce urmează, dar le interpretez ca pe o nedreptate suferită de mine însumi. Și ea este cu atât mai dureroasă cu cât privește oameni pentru care totdeauna am avut dragoste și admirație, cu deplină îndreptățire. Cele ce urmează nu găsesc în mintea mea altă explicație decât că legile războiului au devenit mai crude, legile duelului și turnirele sunt uitate.

În atacul aerian asupra rafinăriilor din jurul Ploieștilor, de la 1 august 1943, un bombardier american, cu un motor avariat sau aflat în altă dificultate, a scos trenul de aterizare, semn că se predă, nemaiputând să continue lupta. Nimic de reproșat în această manevră. Nimic de reproșat nici adversarului, care imediat a încetat focul, și prin semne convenționale i-a cerut prizonierului să-l urmeze spre terenul de aterizare. Dar între timp, avionul învins își recăpătase puterile, mecanicul izbutise să înlăture avaria, și atunci echipajul s-a năpustit cu focul tuturor mitralierelor asupra avionului inamic, luându-l prin surprindere și doborându-l. E o altfel de faptă dintre cele care nu se uită. Matricolele agresorului au fost reținute de

martori, au fost comunicate tuturor escadrilelor din apărarea orașului, și când vinovatul a venit a doua oară, n-a mai avut scăpare.

Acum, după două exemple contrare vreau să judecăm împreună gestul omului care comanda cuirasatul „Amiral Graf von Spee” și constituie al treilea exemplu, de o altă categorie, dintr-o serie lungă de atitudini omenești, în fața vieții și a morții. Nimeni și nimic nu va putea să mă convingă că omul acela, chiar învins, n-ar mai fi vrut să trăiască; se luptase cu bravură și nu se dezonorase. S-ar fi dezonorat oare dacă preda vasul, o epavă, fier vechi nefolositor nici Angliei, nici Germaniei? Sentința s-o dea altcineva, eu nu mă simt capabil, doar să țină seama că gestul acelui om era o datorie a lui față de el însuși; pentru el nu mai exista nici un Hitler, și nu avea importanță că la pupa cuirasatului flutura pavilionul marinei de război germane, cu zvastica neagră. Era un pavilion fără cruce și fără culoare. Comandantul, rămas singur la bord, a ieșit din port cu vanele deschise, și bordajele găurite, și nu s-a mișcat de pe puntea de comandă, ci acolo a stat, până s-a dus la fund odată cu vasul.

Să nu confunde nimeni acest gest cu ceea ce se numește „Kamikaze”.

Capitolul 38

Teatrul „Cupola”, un soare de aur în mijlocul orașului. Reapariția Ștefaniei, ascunsă de teama discipolilor. Modul lui Dinu Persu de a duce tratative economice: bufetul, icrele negre. Viața Ștefaniei, odată cu dispariția lui Alioan. Sentimente nepieritoare, dominate de suferință. Cântecul, mai presus decât toate.

Pe la sfârșitul lunii mai, în Statele Unite ale Americii se proclama starea de alarmă nelimitată, ceea ce trebuia să-i dea de gândit lui Hitler, numai că el avea acum altă treabă. (Se spune „stare de urgență” dar cuvântul mi se pare impropriu, și de aceea nu-mi place.) Două zile mai târziu Hitler, care sosise în ajutorul lui Mussolini, împărțea Grecia în două, o parte pentru Germania, alta pentru Italia; ce-i dădea Bulgariei nu contează.

Tot cam atunci, vigneta misterioasă cu „Privighetoarea” începu să apară în ziare într-un format mărit, pe două coloane și cu un adaos de două rânduri: „În curând” deasupra desenului, iar jos: „La noul teatru «Cupola» “. Acum oricine putea să-și dea seama că se anunța un spectacol, însă fără să i se poată bănui factura; cuvântul „cupolă” sugera circul, de neasociat cu

privighetoarea. Dezlegat în parte, misterul nu părea mai mic decât înainte. Cât despre acel teatru nou, aflaseră prea puțini oameni, lumea se temea de război, fără să știe de unde are să vină, și strângea alimente. Teatre noi apăreau mereu, ba ici, ba colo, în săli de cinematograf, în magazii și hangare, amenajate în fugă. Lăsând la o parte temerile și grija proviziilor, în preajma războiului oamenii devin mai dornici de petrecere și distracții, poate printr-un reflex de apărare, ca să fugă cu gândul de la ziua de mâine. Nu poți învinui pe nimeni de inconștiență, sunt manifestări psihice vechi de când lumea, nu le-a descoperit Freud, ci doar a încercat să le explice. Dacă săpunul de la cinci lei se ridică la șapte, înseamnă că lumea a început să stocheze; din clipa aceea poți să tragi cu urechea, este oricând posibil să se audă tunul. Niciodată n-am văzut mai multe femei însărcinate, ca în timpul războiului; am mare încredere în natura omenească, ale cărei instincte depășesc puterea noastră de judecată.

În primele zile din iunie se dădură jos schelele și pânza de protecție de pe noul teatru din piața Senatului. Atunci apăru o cupolă semănând întru totul cu cea făcută de Michelangelo la Roma, pentru catedrala Vaticanului; era limpede că arhitectul nu voia să-și ascundă intenția, altfel ar fi recurs la un artificiu, ca să creeze o deosebire. Nu, făcuse cu bună știință și bună credință întocmai ceea ce putea să se vadă. Sugestia i-o dăduse însă proprietarul acestui teatru, care iubea sincer și cu pricepere arhitectura lui Michelangelo. O deosebire exista însă, nu în ceea ce privește forma cupolei, ci învelișul. Când se dădu jos pânza de protecție, despre care am amintit adineauri, fără să-i dau și explicația, trecătorii văzură un soare uriaș răsărind în mijlocul orașului.

Cunosc imaginea nu doar de acolo, unde am văzut și eu ceea ce vedeau toți trecătorii. Amintirea însă este veche și ar fi putut să-și piardă din strălucire; întâmplător s-a împrospătat anii trecuți, când mă apropiam de Kiev într-o după-amiază posomorâtă, cum eram eu însumi pe-o asemenea vreme, cu cerul mai greu și mai cenușiu decât plumbul. Deodată, pe acest fond sumbru, care acoperea o lume în întregime necunoscută de mine, am văzut strălucind soarele peste acoperișuri, atunci răsărit, deși se apropia seara. Când mi-am dat seama că mă înșelasem, n-am simțit o dezamăgire; soarele nu era unul singur, ci o multiplicare. Atunci am recunoscut cupolele bisericilor îmbrăcate în aur și mi s-a făcut lumină în suflet, fiindcă toate, una câte una, erau mai luminoase decât marele astru. În drumul spre Moscova și Leningrad am văzut și alte cupole de biserică îmbrăcate în aur,

și chiar dacă n-aș fi primit asigurări neîndoielnice, mi-am dat seama și singur că nu putea să fie decât aur adevărat, altfel la prima ploaie și-ar fi pierdut partea secretă a strălucirii lui, neimitată până astăzi, după secole întregi de zbateri ale alchimiștilor, în serviciul capetelor încoronate.

Nu fac parte dintre naivii și chilipirgiii care se grăbesc să cumpere ieftin, de la țigani, într-un fund de gang, o brățară de alamă lustruită, luând-o drept aur, fără să-i mire măcar prețul. Dar cum își poate îngădui asemenea cheltuială, nu marile catedrale de la Kiev, Moscova și Leningrad, ci uneori chiar o biserică modestă, dintr-un sat cu izbe mai vechi de un secol și jumătate? Câți saci de aur intră în poleirea unei cupole?

Mi-am pus mie însumi întrebarea, și răspunsul a venit fără să-mi forțez memoria, dintr-o amintire foarte îndepărtată, când am auzit din gura institutorului meu de școală primară, ale cărui adevăruri n-au fost dezmințite până astăzi, că statuia unui om călare poate fi îmbrăcată în aur, cu tot cu calul, numai cu un napoleon de câteva grame; această monedă ieșită astăzi din circulație și uitată de cea mai mare parte a oamenilor, în copilăria mea puteai s-o schimbi la zarafii ambulanți din piață sau puteai plăti cu ea târguielile de la băcănie. Ca metal, ea avea darul de-a se lăsa atât de fin laminată, încât dintr-o singură monedă se obțineau câțiva metri pătrați de foiță: calul și călărețul.

Nu mi-au plăcut statuile aurite, oricât ar fi fost de lucioase, de pildă acelea de la palatul de vară al lui Petru cel Mare, de lângă Leningrad; să fi fost de aur masiv, poate judecam altfel. Nu mi-a plăcut Prometeu, de la Rockefeller-Center, din New York; acela nici n-ar fi fost greu să se toarne cu totul din aur, fiindcă era unul singur, nu prea mare și ar fi depins de un om ca domnul Rockefeller, doldora de parale.

Pornind de la statuia cu călărețul și calul, am apreciat, cu larghețe, că pentru cupola teatrului ar fi fost necesar cam un kilogram de aur; față de restul construcției, și mai ales față de luxul interioarelor, era nimica toată. Foița de aur se găsea în carnețele cu zeci de file, de unde meșterii o luau fâșiuță cu fâșiuță și-o lipeau unde era trebuință, cu pensula muiată într-un fel de clei transparent și durabil. Dar această poleială a cărei grosime se măsoară probabil cu micronul, este atât de ușoară că o ia cea mai mică suflare a vântului, ca pe firul de păpădie; de aceea era nevoie ca lucrul să se facă la adăpostul unei pânze de protecție, al cărui rost trecătorii îl interpretau în alte chipuri; mai mult decât atâta, meșterul, când lua foița din carnețel, și până ce o vedea lipită, trebuia să-și țină respirația.

Schelele și pânzele fură date jos pe la amiaza zilei; până seara, zeci de mii de oameni veniră să vadă. Tramvaiele și mașinile nu mai puteau merge decât târându-se; învălmășeala ținu și după ce căzuse întunericul. Nu era nici lună, nici stele, singura lumină o dădeau felinarele de pe stradă, încă necamuflate și cea care venea de la ferestre. Mai puternic decât toate strălucea însă cupola, care părea soarele de la miezul nopții din ținuturile polare.

A doua zi dimineața, anunțul enigmatic din ziare apăru cu ultima lămurire: „În curând, la noul teatru «Cupola» o veți vedea și auzi pe ȘTEFANIA în «Privighetoarea de Ziuă» “.

Acum înțelese toată suflarea orașului și a țării, nu era om care să nu știe de Ștefania.

* * *

Două luni, de la cutremur până după rebeliune, Persu o ținuse ascunsă. În tot acest timp, atitudinea lui față de discipoli, care bineînțeles invadaseră ministerul, fusese destul de abilă ca să nu ajungă pe lista neagră și să-și poată îndeplini funcțiunile aproape fără nici o stânjenire. Chiar dacă îl suspectau, discipolii nu își dădeau gândurile pe față, dimpotrivă, îi arătau simpatie, în așteptarea zilei când Persu avea să treacă în tabăra lor, ca o consecință logică a faptelor. După asasinarea lui Iorga și a lui Madgearu și alte asasinate, după masacrul de la Jilava, generalul își certase colaboratorii, fără să meargă mai departe de vorbe; avertismente fără efect, hachițe de babă turcească. Generalul nu avea un partid, nu putea să guverneze fără discipoli, și dacă nu împlinea voia acestora, zilele lui la conducerea țării erau numărate.

După rebeliune, când rămăsese singur, cu un guvern de militari, chiar Hitler îi reproșase generalului lipsa unui partid politic, care să-l sprijine. Cât despre Germania, nu putea spune nimeni că n-avea partid, avea, slavă Domnului, putea să mai și exporte, ceea ce și făcea, unde se simțea lipsa. Fără alt sprijin politic, generalul recurse la un plebiscit, chiar atunci, curând după rebeliune, când se lucra teatrul Ștefaniei. Întrebările adresate poporului, spre a-i obține adeziunea, comportau un singur răspuns, da sau nu, și erau puse atât de meșteșugit, încât o împotrivire putea să fie luată drept trădare de țară. Hitler a trebuit să se mulțumească doar cu atât, fiindcă nici alegerile lui nu erau mai breze. De altfel nu el inventase procedeul, și nici n-a fost ultimul care să-l folosească.

În ceea ce privea viitorul colaborării dintre general și discipoli, până la rebeliune, Persu era mai bine informat decât mulți miniștri, datorită prieteniei lui foarte apropiate cu deținătorul secretelor privitoare la conducerea țării, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, mai mare peste poliție și siguranță, adversar jurat al discipolilor, acel Rioșanu, al cărui nume l-am auzit pronunțat la fiecare emisiune de radio în timpul rebeliunii, cu o ură atât de furibundă că mi-a făcut frică. El știa cel mai bine că generalul nu stătea cu mâinile în sân, își lua măsuri de apărare, după cum știa că Hitler, oricât dorise ca la putere să vină discipolii, acum n-avea să-i susțină, fiindcă erau turbulenți și incapabili să guverneze țara cu chibzuință, ceea ce, date fiind planurile lui, era o nevoie imperioasă.

De la Rioșanu, Persu știa că până în primăvară discipolii vor fi eliminați din guvern, cu măsuri energice; erau prevăzute împotriviri, însă armata avea să le lichideze repede. Nerăbdarea, infatuarea și descreierarea discipolilor făcură ceea ce se știa, și faptele se precipitară. După rebeliune, ministrul lui Persu, om inofensiv, cu înclinarea de a nu se amesteca în treburile altora, ceea ce într-o asemenea funcție nu-i o calitate, ci poate deveni un defect grav, fu înlocuit cu un general de intendență. Deși specialist, priceperea lui în economie era mediocră în unele privințe, în altele nulă, uniforma însă îi dădea autoritate. Dimineața, după ce inspecta curățenia din birouri, de pe coridoare și mai ales din closete, îl chema la raport pe colaboratorul său principal, Dinu Persu, subsecretar de stat, în grija căruia era toată activitatea ministerului, constând în schimburi economice cu străinătatea.

Schimburile atunci căpătaseră o mare importanță, economia țării avea de înfruntat asalturi continui ba de la Berlin, ba de la Roma. Mereu era la București o comisie venită să trateze diferite afaceri, în fiecare zi se duceau discuții, și cu toată situația de subjugare a țării, Persu, mai instruit și mai abil decât interlocutorii săi, reușea cel mai adesea să-și impună punctul de vedere. O mare importanță în aceste relații avea bufetul instalat în sala de consiliu, aprovizionat de Dragomir Niculescu, patronal renumitei bodegi de pe Calea Victoriei, unde sunt astăzi magazinele „Romarta". Într-un moment când în multe părți ale lumii lipsește mâncarea, socotesc inoportun să amintesc încărcătura bufetului, deși mi-ar face mare plăcere, ca unul care mă pot îndestula și cu imaginația. Dar e păcat să nu amintesc măcar icrele negre, specialitate națională, extrem de rară, care se aduceau peste noapte de la Tulcea, învelite în gheață, cu trenul de coletărie rapidă. Sunt numai trei țări în lume, toate vecine cu Marea Neagră, și Caspică, unde trăiesc

sturionii, care dau icrele negre. Într-o lume mult mai bogată decât a noastră, la recepții și banchete (noțiunea de cockteil a apărut mai târziu, ea înseamnă bufet în picioare, și s-a născut pentru a simplifica relațiile dintre oameni, dar și din nevoi de austeritate) icrele negre se puneau rarefiate, cu vârful furculiței, pe o tartină de doi centimetri; la noi, oaspeții își umpleau farfuria cu lingura și pe urmă îi durea ficatul, dar până atunci înțelegerile erau iscălite. (De un timp, se fabrică icre de sturioni pe cale sintetică; unii spun că din produse petrolifere. Am gustat și eu din ele, în câteva rânduri, când nemțești, când daneze; nu miros a gaz, dar nici a icre negre.)

Persu cunoștea rolul bufetului și îi dădea importanță. Dar nu mai puțină importanță dădea ținutei personale, hainele, cămașa, cravata, pieptănătura, cărora li se adăuga zâmbetul, arma lui principală în dezbateri; cu zâmbetul se apărase și de discipoli. Dacă dintr-o delegație străină făcea parte o femeie, votul ei era sigur, ceea ce nu înseamnă că restul ar fi fost pierdute.

Instrucțiunile pe care ministrul le dădea subsecretarului său de stat, înainte de începerea unei conferințe, constau într-o singură recomandare, aceeași în toate ocaziile: „Am încredere în dumneata; eu nu mă amestec. Vezi s-o plesnești bine!”

Mie nu mi-e greu să explic, dar nu știu cine ar înțelege, rezistența Ștefaniei în fața acestui om plin de farmec, care știa să se poarte cu femeile, chiar mai bine decât cu delegațiile economice. Un timp am crezut că era reacția unei ființe de origine simplă, o fată de grădinar de pe Colentina, față de un bărbat bogat și puternic, căruia îi făceau pe plac toate femeile. E adevărat că prima ei dragoste fusese un tânăr de seama ei, fiu de lăutar din mahalaua vecină. Pe Leonard, care îi devenise amant fiindcă avusese o clipă inspirată, când îi privise cu adorație laba piciorului mângâind-o pe talpă cu ochii, nu-l iubise deloc, trebuise să treacă ani până să-și dea seama; declarația ei de dragoste la prăbușirea dirijabilului se datora ideii că vor muri împreună, și trebuia să împartă cu el un sentiment, în loc de prescuri și de colivă; dar rezerva ei era clară: “te voi iubi până la moarte!” Totul deveni silă față de el, fiindcă nu murise nici unul, nici celălalt. În prima lor noapte la New York, când Leonard dormea în apartamentul de alături, iar ea se uita peste Central Park, de la etajul al patrulea al hotelului „Plaza”, Ștefania regreta că nu murise; acum avea o greutate pe suflet.

Nu pot să judec celelalte iubiri ale ei, fiindcă sunt numai presupuse; mă opresc la Alioan, de care se îndrăgostise fulgerător, când îi văzuse ochii. Sinuoasele întâmplări de după aceea, apropierile, îndepărtările, erau un joc

de dragoste, un mers hazardat, primejdios și nelogic, pe o creastă de munte, între două prăpăstii. Se apăra, dar știa tot timpul că are să cadă, și nici nu dorea altceva. Cât durase această amânare tot mai chinuită pe măsură ce devenea mai absurdă și mai înverșunată, avuse când să afle că Alioan nu era mai puțin bogat decât Persu, pe care încă nu-l cunoscuse, dar își ignora bogăția, nu-i ținea contabilitatea, nu știa niciodată sigur de cât dispune. Iar în lumea lui, aflată deasupra oamenilor politici, el avea mai multă putere și se bucura de mai multă admirație, decât un subsecretar de stat la un minister economic. Am exclus astfel ideea că Ștefania îl respingea pe Dinu Persu, datorită claselor sociale diferite, din care făceau parte; ea nici măcar nu mai sesiza această diferență, sau nu-i dădea importanță; își crease o clasă proprie, care nu putea fi comparată cu altele.

Cu tot zâmbetul lui fermecător, cu toată arta de a cuceri femeile, Persu nu izbutise să creeze în sufletul ei măcar o dată clipa de poezie pe care i-o prilejuise Leonard, privindu-i fascinat talpa piciorului. Dar mai presus decât orice poate subjuga o femeie, era poezia lui Alioan, care se revărsa din inima lui în tăcere, fără efort, fără zbateri, fiind o funcție naturală, ca respirația sau bătăile inimii, având în plus capacitatea de a deveni paroxistică în unele clipe, ajungând până la nebunie. Mersul lui la moarte, cele șaptezeci și două de zile cât așteptase ca Prințul să-l împuște, fusese un act poetic. Ștefania nu mai știa nimic de el, din noaptea cutremurului. Nu-l căutase, fiindcă n-ar fi primit-o; fiindcă avea în el orgoliul de a rămâne credincios lui însuși.

Acestui om, am avut onoarea să-i fiu prieten.

Ștefania l-a iubit până la moarte, și a știut că el o iubise tot timpul. El a iubit-o până ce i-am coborât pleoapele peste ochii care cuprindeau tot albastrul cerului, din toate timpurile, de când s-a născut dragostea între bărbat și femeie; și a știut că ea îl iubea încă. (Deși biologic ea a trăit aproape încă un deceniu după el, sufletește era moartă, ceea ce nu este doar o vorbă, supraviețuia într-o halucinație continuă datorită stupefiantelor.)

Despre celelalte întâmplări ale ei, pe care nu le voi numi iubiri, nu pot spune nimic sigur; doar că au existat, și se pare că numeroase, însă atât de trecătoare și de repede uitate, că n-ar fi putut nici măcar să le numere, oricât și-ar fi forțat memoria. Nu știu dacă să le socotesc căutări sau simple exerciții organice; înclin să exclud prima posibilitate, fiindcă dacă ar fi căutat cu tot dinadinsul un om căruia să i se devoteze, era imposibil să nu-l găsească, mai târziu sau mai devreme. Dintre câți bărbați au trecut prin

viața ei, unii au descris-o, indiscreție care ei îi era cu totul indiferentă; în schimb mi-a folosit mie. În ea găsesc cel mai concludent exemplu de independență între conștiință, suflet și structură anatomică, pe care se bizuie ideea că trupul unei femei îi aparține ei însăși.

Dezlănțuirea ei organică începuse timpuriu, dar nu înainte de vreme și e caracterizată, după mine, de drumul cu bicicleta până la mare, ceea ce nu era o performanță sportivă, ci o dăruire amoroasă, un spasm de două sute de kilometri, transpus în aproape patru mii de rotații ale pedalelor. Atunci îl iubea pe Micu, lăutărașul ei oacheș, dar în această dragoste sufletul n-avea nici un amestec, nu și-l descoperise încă, era înăbușit de dorința trupească, mult prea puternică, desăvârșită precoce, neîngăduindu-i să se cunoască și altfel.

Sufletul ei se născuse din privirea lui Alioan, înainte de orice atingere fizică. Odată cu el, i se transformară și funcțiunile trupului, devenind mai line, cu el nu mai avea nevoie să pedaleze, dragostea devenea o plutire și voluptatea cea mai mare o cunoscu atunci când învăță să se lase cârmuită de el, așteptând gesturile lui fără să i le impună pe ale sale, fiindcă erau inutile; atât de departe cât o ducea el n-ar fi putut s-o mai ducă nimeni, dragostea devenea imaginație, nu se măsura în sute de kilometri, ca drumul la mare, ci în unități lumină, ca distanța dintre stele. De la acest privilegiu astral avea să i se tragă sfârșitul.

Un timp după ce primise adăpostul lui Persu, și îi acceptă dragostea, numai ca să nu devină ridicolă, crezu că se regăsise pe sine, așa cum era înainte de-a se îndrăgosti de Alioan. Avea chiar regretul că se împotrivise atâta; înainte de a fi nedreaptă cu el, fusese cu ea însăși. În trupul ei dragostea putea fi ușor ațâțată, începu iar să pedaleze, să-și măsoare bucuria în kilometri și omul acesta, bine clădit, cu înfățișarea seducătoare, atent, îndemânatic și tandru se dovedi apt s-o însoțească pe mari distanțe. „Numai de nu m-aș îndrăgosti de el!” se gândea Ștefania, speriată, după ce rămânea singură. Apoi spaima se transforma într-o tristețe pe care nu voia să și-o explice.

Era în timpul când Alioan zăcea într-o celulă de la fortul Jilava, unde Prințul venea în fiecare dimineață să-l împuște. Ștefania nu știa nimic despre el, decât că plecase. În acel timp, și până după rebeliunea discipolilor, Persu o ținu ascunsă într-un apartament vecin cu circumscripția doua de poliție, de pe strada Diana. Prin Rioșanu, Persu obținu doi agenți s-o păzească; o grupă de jandarmi pedeștri fu detașată la circumscripția de

poliție, ca să poată interveni repede, la nevoie. Aceste precauțiuni erau justificate; dacă amenințările discipolilor ar fi putut să rămână inoperante, fiind antrenați în prea multe locuri, la schingiuiri și la jafuri, Prințul, în schimb, neîmpăcat de dispariția Ștefaniei, o căuta pretutindeni, avea destui oameni la dispoziție și s-ar fi putut să-i dea de urmă.

În fiecare după-amiază, cum își termina treburile la minister, sau la nevoie le amâna pe a doua zi, Persu venea s-o vadă pe Ștefania; șoferul îl lăsa la colțul străzii, restul drumului îl făcea pe jos, cu ochii în toate părțile, ca la primele întâlniri din adolescență, când purta uniformă de școală, cu număr pe mânecă. Acum, o mulțime de oameni purtau număr, ars cu fierul roșu pe pielea brațului. Conducând tratativele economice, Persu știa mai bine decât Statul Major că în lunile următoare o să înceapă războiul. Ștefania era Insula Fericirii, pe care în curând avea s-o bată furtuna și s-o acopere valurile oceanului.

Pleca în fiecare seară la ora opt și jumătate, după ceasornic. Punctualitatea aceasta aplicată într-o întâlnire de dragoste o enerva pe Ștefania, în ultimele minute urmărea acul ceasornicului cu unghiile înfipte în carne. O dezgusta ideea de a-l reține cu mijloace de seducție, dar ar fi vrut ca el să întârzie din propria lui voință, măcar o dată, fie numai un sfert de oră.

Nu meditase deloc, gândul îi veni pe neașteptate, într-o seară, exact în clipa când el se ridica să plece.

— Vreau să rămâi aici peste noapte!

El o privi mirat, numai o clipă, apoi îi răspunse, cu zâmbetul lui plin de farmec:

— Știi bine că nu se poate, am familie!

Nu spunea că are o nevastă; familia era o acoperire mai vagă, și în același timp mai completă; avea două fete mărișoare, Ștefania le știa, din fotografii, el i le arătase, nu-i umbla prin buzunare. Ce om liber putea să fie Alioan! Și ce ușor uita de scurgerea timpului! Timpul lui se dăruia încontinuu, și nu se uza niciodată!

Ștefania suportă greu jumătatea de minut cât mai trebui să treacă până ce Persu să ajungă la ușă. A doua zi el o găsi cu ochii roșii.

— Ai plâns!

— Am plâns, dar nu pentru tine!

Nu putea s-o creadă, nici nu stătu să judece.

— Nu vreau să suferi. Și vreau să fiu tot timpul cu tine. Mă despart de nevastă!

Folosea prima oară cuvântul! Ștefania răspunse, fără nici o emoție:

— Meseria te-a învățat să trișezi!… Trișează-ți partenerii, dar nu pe mine!

— Nu trișez! Vreau să mă căsătoresc cu tine!

— Bine, nu trișezi, faci ceva mai urât, nu spun cuvântul, fiindcă nu-mi place, dar îl cunoști, dacă joci pocher. Mizezi fără să ai carte! Te bizui pe refuzul meu! Haide, mărturisește!

— Refuzi?

— Aveai vreo îndoială?… Spune-mi, cu ce imbecili tratezi tu afaceri?

Peste câteva zile, Persu aduse o mapă cu planuri de case, reducții făcute de arhitecți pentru uzul clienților, desene mai degrabă artistice decât tehnice.

— Uită-te, care ți-ar place!

Ștefania înțelese și izbucni în râs, ca să nu arate cât se simțea de jignită că se gândise să-i ofere o casă, ca întreținutelor. Nici măcar n-o întrebase! O casă! Oare câte făcuse până astăzi?… Nu recurse la nici un gest brusc, nu aruncă planurile în șemineul plin de jeratic, deși i-ar fi plăcut să vadă cum ard, cu flacără, într-o după-amiază posomorâtă. Mai era o săptămână până la rebeliunea discipolilor. Se întinse în pat, cu mâinile sub ceafă, poziția ei de suferință și meditație. Odată un om îi oferise casa lui, nu ca pe un bun cu valoare știută, ci doar ca o locuință. Și avea o terasă uriașă, cu iarbă, o peluză la etajul al șaptelea! Era la dispoziția ei și astăzi, dar nu se putea duce acolo, ca să nu cadă în mâinile Prințului.

— Am o durere în suflet, spuse, în șoaptă, ca muribunzii. Ajută-mă s-o pot îndura! Dezbracă-te și vino lângă mine!

În cele trei zile ale rebeliunii Persu nu putu să vină; îi telefona din când în când, pe fugă, ca s-o liniștească. Dar ei nu-i era frică nici măcar că într-o zi ar doborî-o dorul, n-ar mai putea să-l îndure; avea cu ce să-l suprime pe loc și fără durere. O soră de spital care venea s-o maseze se lăsase coruptă și-i procurase, cu încetul, patruzeci de fiole de morfină. Conținutul lor era gata tras în două seringi de câte douăzeci de centilitri; știa că una ar fi fost de ajuns, dar dacă apuca să și-o injecteze și pe a doua, cu atât mai bine!

Timpul cât rămase singură fu pentru ea un prilej să-și analizeze durerea; o socotea incurabilă și se simțea mândră de sine.

A patra zi Persu o găsi istovită de suferință.

— Ai trecut prin momente grele! îi spuse, cu compasiune. Toți am trecut prin momente grele, dar acum am scăpat, slavă Domnului!

— Momentele mele grele n-au trecut. Și vor fi tot mai grele! răspunse Ștefania.

— Nu! De aici înainte, ai să poți cânta iarăși.

Ea se învioră.

— Unde?

— În primul rând la radio. Și la Ateneu; ai putea să dai un recital o dată pe săptămână. M-am gândit și la sala cinematografului „Aro”, e cea mai spațioasă, dar trebuie văzut ce acustică are.

— Pentru cântecele mele nu-i nevoie de-o acustică specială.

— Vreau să stăm puțin de vorbă omenește, spuse Persu, după o pauză.

Ștefania îl privi mirată: putea să fie timid, nu-și închipuise.

— Mă gândesc să-ți construiesc altceva, dacă n-ai vrut o casă; n-am cum să te răsplătesc altfel.

— Pentru ce să mă răsplătești?

— Pentru că ai venit pe lume!

Era posibil să fie și-n el puțină poezie? Se simți mișcată, de unde o clipă mai înainte se crispase.

— Ce să construiești?

— Un teatru!

— Unde să cânt?… Așa putem sta de vorbă!

Capitolul 39

Justificarea a șase sute de pagini (în manuscris o mie două sute): încununarea Ștefaniei, alături de zbuciumul ei incurabil. Succesul, un cuvânt neexplicat bine. Privighetoarea de Ziuă. Acustica sălilor de concert, altceva decât sonoritatea. Impresarul, un Puch năzdrăvan în copilărie, om de teatru, născut în culise. Zgomotul poate deveni sunet, și sunetul muzică. Încercarea de răzbunare a lui Leonard; molestarea lui de către admiratorii Ștefaniei. Regimentul de pedeapsă. Medici de toate felurile. A doua condamnare la moarte a lui Alioan, o boală definitivă.

În cele trei luni care urmară până la inaugurarea „Cupolei” Ștefania devenise atât de populară și în straturi sociale atât de diferite, de fapt în toată societatea, încât renumele ei depășea pe al oricărui artist al vremii, de

orice categorie. Grija mea însă nu este să-i descriu succesul, ci să-i găsesc explicația, deși aș putea să mă mulțumesc cu ce am spus până acum, pe apucate, fiindcă oricât m-aș osteni, n-am să mai pot face mulți pași înainte. Analizând bine faptele, cuvântul succes nici nu se potrivește, are un conținut și convențional, și îndoielnic, fiind folosit cu prea multă ușurință.

De când am început să înțeleg câte ceva despre relația dintre om și lumea înconjurătoare, poate de pe la zece ani, sau imediat următorii, m-am săturat de câte succese mi-a fost dat să aflu. Cuvântul aproape că și-a pierdut înțelesul, adesea este folosit ca urare, ca și când s-ar cuveni oricui, ca „sărbătorile fericite”. Nu mă iau după lexicoane, prin succes înțeleg mult mai mult decât o reușită sau o izbândă, înțeleg maximum din ceea ce este omenește posibil, într-o anumită împrejurare.

Dacă un atlet sare, să zicem, doi metri și jumătate, cu șapte centimetri mai mult decât predecesorul, el realizează o performanță, doar atâta; succes ar fi dacă ar atinge înălțimea pe care niciodată un om, în toate timpurile de la el înainte n-ar putea s-o mai depășească. Ca să nu despic firul în paisprezece, mă mulțumesc să spun că din generațiile care au trăit odată cu mine succes deplin și în adevăratul înțeles al cuvântului au avut trei sau patru oameni, pe tot pământul. Deoarece nu-i numesc, fiindcă n-aș fi în stare să-i aleg fără greșeală, fiecare își poate plasa în cuprinsul acestor cifre preferințele sale, și cel puțin în această privință nu intru în contrazicere cu nimeni. Mai departe însă nu mă încumet să spun și altceva, deși n-am epuizat și mai ales n-am lămurit pe deplin cuvântul.

Desigur că între multe câte cineva ar putea să-mi obiecteze este că la urechea mea, aici în punctul unde mă aflu, n-a putut să ajungă vestea despre toate succesele dobândite de oameni în timpul vieții noastre, în toate colțurile pământului. De pildă în junglă, unde nu există mijloace de comunicație. Am luat un exemplu rudimentar, numai pentru a putea spune că o lume fără mijloace de comunicație nu are cum aspira la un succes în adevăratul înțeles al cuvântului. Succesul nu poate fi nici mut, nici anonim. Dacă în miezul topit al pământului ar trăi oameni, și unul din ei ar descoperi adevărul complet despre relația lumii lor cu lumea noastră, ar trebui să ne și comunice. Nu recunosc civilizațiile despărțite una de alta, și nici succesele teritoriale, ci numai pe acelea absolute.

Ceea ce făcea Ștefania era absolut, orice alte cuvinte sunt inutile. O alta ca ea nu mai fusese înainte, și îmi iau răspunderea să anticipez, prin derogare de la propria mea regulă despre recunoașterea succesului, că nici

nu va mai fi vreuna să-i calce pe urme, necum s-o ajungă; iar de-a o întrece nu poate fi vorba, limitele absolutului fiind intangibile.

Deși comparația va părea absurdă, asemuiesc existența ei, ca dramatism și profunzime de simțăminte, cu cele șaptezeci și două de zile cât Alioan și-a așteptat moartea dimineață de dimineață. În încordarea și suferința lor n-a fost sacrificiu nici la unul, nici la altul, ci dăruire.

E adevărat că Ștefania venea pe lume, în primul rând cu o însușire unică, de la natură. O, nu doar un laringe înzestrat cu cele mai prețioase coarde vocale, un aliaj de cristal și platină, adus la starea greu de a fi înțeleasă, de materie vie; aici e un domeniu secret, unde nici un anatomist, chiar cu har dumnezeiesc n-ar putea să pătrundă. Deși știu că un examen anatomic n-ar fi adus nici un pic de lumină, trebuie să spun, spre a înlătura ideea de speranță pierdută, că nu s-a făcut nici un fel de autopsie, și nici nu s-ar fi putut face decât prin sacrilegiu, fiindcă singura dorință a Ștefaniei, lăsată cu limbă de moarte, a fost să nu i se mutileze laringele; a avea această grijă supremă, când știu că a murit în chinuri, și putea să nu mai răspundă de sine, adusă de suferință în stadiu animalic, mi se pare dovada cea mai deplină și mai sublimă a conștiinței de sine. Ștefania și-a cunoscut prețul, dar nu l-a cerut niciodată, s-a dăruit și în cânt și în dragoste fără altă plată decât bucuria.

Pe lângă zestrea anatomică, ea mai primise, tot de la natură, printr-o generozitate dusă până la capăt, darul de a mânui, fără efort și fără ezitare acest miraculos aparat de emisiune care îi alcătuia glasul; când reluase cu mijloacele ei umane trilurile privighetorii, nu avusese deloc sentimentul că o imită, ci răspunsese la o întrebare exprimată în limba păsărilor; fusese un dialog, tot atât de firesc și de simplu ca al oamenilor care știu să vorbească și au ce spune.

Dar, după ce ajunsese cu totul stăpână pe acest mijloc de comunicare, nu se mulțumise cu atât, ci începu să învețe, printr-o chemare instinctivă, toate glasurile naturii. Unui poet, natura, într-una din manifestările ei greu de a fi redate în cuvinte, îi creează o anumită stare lăuntrică, pe care el, dacă are cât har trebuie și pe deasupra izbutește să se dizolve în propria lui simțire, atunci poate să exprime inexprimabilul, într-un mănunchi de versuri, numite așa din școală, care nu sunt o înșiruire de cuvinte rimate și ritmate, nici o încărcătură de imagini, ci o transpunere a naturii în om și a omului în natură. E cea mai simplă și rudimentară definiție, abia un punct de pornire, de unde se poate merge în direcții numeroase, nu spun infinite, un sistem de

construcție a sentimentelor umane, asemănător cu tonalitățile și modulațiile în muzică, iar în pictură cu nuanțele și culorile. De aici înainte, cer bunăvoința celui care mă urmează cu gândul de a mă înțelege, să asimileze modul de exprimare al Ștefaniei prin cântec, cu poezia și cu pictura, muzica fiind inclusă de la sine.

Astfel, la darurile ei naturale, prea puternice spre a rămâne ascunse, cum poate se întâmplă uneori sau deseori cu geniile ratate, Ștefania adăugase o școală neîntreruptă. Nu mă gândesc la doamna Strauss, de la Paris, nici la doamna Algeorge, de la New York; ele erau doar repere, borne kilometrice pe marginea unei șosele pe care o străbătea singură; prin ele căpăta sentimentul mișcării, dovada mersului ei înainte. Așa privind faptele, profesoarele ei fuseseră mult mai multe, și cea mai fertilă dintre toate era dragostea. Ea a învățat fără întrerupere, a luat ceva de la oricine trecea pe alături, venea din urmă, sau din față, a învățat cu auzul, cu ochii, cu toate simțurile. La sfârșit orice gest al ei, orice gând, devenea cântec.

Lumea era cucerită.

* * *

În ceea ce privește acustica sălilor de spectacol, am auzit spunându-se multe, când bune când rele. Dacă este vorba de trecut, chiar de cel cuprins în secolul nostru, mai evoluat decât celelalte, nu-i corect să afirmăm că există săli reușite sau nereușite, ci doar norocoase sau nenorocoase.

Nu cunosc vestitul teatru al lui Wagner, de la Bayreuth, despre care se spune că este o izbândă desăvârșită, că a fost așa fel conceput și realizat încât să aibă acustica unei viori Stradivarius; se poate să fie așa, n-am nici o dovadă decât vorbe, n-am fost acolo, să aud cu urechile mele; atât știu că adesea oamenii își ascund eșecurile sub laude, și lumea se lasă sugestionată. Un negustător îmi propunea odată spre vânzare o instalație de reprodus muzică și s-a străduit ceasuri întregi să-mi demonstreze că marfa lui era cu mult superioară celei pe care o aveam de mai multă vreme în funcțiune; era învechită și voiam într-adevăr s-o schimb cu una mai bună. Le-am ascultat de zeci de ori pe una și pe alta, făcând comparație. Când venea rândul instalației mele, negustătorul se strâmba ca de sare amară. „Nu auzi cum distorsionează?” Nu auzeam. Am recurs la arbitri, oameni pricepuți și cu ureche bună, unul al meu, unul al lui; rezultatul n-a dus la nici o concluzie, a rămas neutru. Atunci, după ce i-am îndepărtat pe acești martori, subiectivi desigur, l-am legat pe negustător la ochi, l-am pus pe scaun, între difuzoare

și am dat drumul instalațiilor, pe rând, să mi-o arate pe cea mai bună. După câteva încercări, cât timp mi s-a părut că ezită, s-a exprimat cu hotărâre: „Asta!”

Am spus de-atâtea ori că nu țin în chip fanatic la lucrurile mele, dovadă că umblam după o instalație mai bună. Când l-am dezlegat la ochi și a văzut ce aparat era în funcțiune, negustătorul, fâstâcit o clipă, și-a luat o mimică triumfătoare: „Am vrut să spun, asta-i mai slabă!” Nu-mi stătea în fire să-l dau afară cu un picior în spate, și-apoi avea de cărat aparatele, așa că i-am ajutat să le ducă până la mașină.

În America am văzut sala de concerte a corului mormon din Salt Lake City, în întregime de lemn, de vreo cincizeci de metri lungime; din ultimul rând de scaune se auzea zgomotul unui bănuț, sau al unui năsturaș, căruia i se dădea drumul să cadă pe scenă, de la înălțimea unei mese. Mi s-a spus că sala are o acustică desăvârșită, dar n-am ascultat corul, ca să am o dovadă de armonia și fidelitatea sunetelor, care, datorită spațiului imens, pot să sufere deformări și interferențe; zgomotul bănuțului sau năsturașului fusese o dovadă de sonoritate, ceea ce se deosebește de accepțiunea cuvântului acustică măcar cu o nuanță, datorată definițiilor imperfecte.

Poate că astăzi acustica sălilor nou construite se urmărește, se verifică și la nevoie se remediază sub control electronic. Sub acest aspect, „Cupola” fusese făcută la întâmplare, arhitectul nu urmărise decât să reproducă o construcție celebră, scop care aproape scuză imperfecțiunile descoperite la urmă. Datorită lemnului, materialul de bază, teatrul avea o sonoritate neobișnuită, poate se apropia sau poate chiar depășea sala corului mormon de la Salt Lake City, în schimb acustica era defectuoasă.

În perioada finisărilor, când Ștefania veni să-și încerce glasul, întâi rămase extaziată de dimensiunile și de forma cupolei; nu se așteptase. Interiorul era placat cu lame înguste, de opt centimetri și subțiri de trei și patru milimetri, de pin tăiat pe fibră, lemn de rezonanță, care puteau să vibreze independent una de alta, ceea ce nu fusese o intenție, și dădea naștere la ecouri derutante. Când Ștefania scoase primul sunet, încercându-se pe sine, fără intenția de a-l propaga la distanță, aerul îl prinse cu o stupefiantă putere de aspirație și îl duse ca o trombă până în vârful cupolei, de unde se întoarse amplificat, dar din păcate cu deformări țipătoare. Spre deosebire de toți cei aflați acolo, care se priveau unul pe altul consternați și buimaci, Ștefania scoase o exclamație de uimire și își ascultă extaziată ecoul glasului, care continuă să cadă câteva fracțiuni de secundă din înaltul

cupolei; pentru ea această grindină de sunete putea să se transforme în muzică; intui secretul, într-o clipită.

În nopțile când urmărea privighetoarea cântând, din teiul lipit cu casa, observase cum modula glasul păsării, după cum se rotea pe ramură, schimbându-și poziția față de acoperișul îmbrăcat în șindrilă. Dar abia după mult timp își dăduse seama că glasul privighetorii nu era o melodie, ci se compunea din mai multe melodii, ecourile răsfrânte din acoperiș și împletite între ele.

Sala aceasta, cum nu o visase și care îi dezamăgea pe ceilalți, îi dezvăluia deodată putința de a depăși cântecul privighetorii, supunându-și glasul tuturor inspirațiilor și fanteziilor. Se întoarse cu spatele și scoase un tril scurt, de trei note; în sală se auziră treizeci, trei sute, n-avea importanță câte; trebuiau auzite, nu numărate.

Cupola era vopsită într-un bleu pal, argintiu, culoarea cerului în zile senine de vară. Neștiind cum să combată ecourile, arhitectul se apropie de Ștefania cu idei de altă natură, ca să creeze un intermezzo înainte de partea dificilă a discuției.

— Culoarea cupolei se poate schimba prin reflectoare, până la albastrul de cerneală. Eventual putem să proiectăm stele…

— Doamne ferește! Așa să rămână, ca ziua! Totdeauna ca ziua! Nu mai pot suporta nopțile.

Ștefania își acoperi fața cu mâinile și izbucni în hohote de plâns. Persu nu era acolo. Cine îndrăznea să comenteze în sine o asemenea scenă socotea că era o criză de isterie.

* * *

Asemenea etichete se pun ușor, și au darul să rezolve totul, fiindcă sunt acceptate cu ușurință; în realitate, era o criză de tristețe, provocată chiar de acest teatru, care, în loc să-i umple golurile din suflet, îi amintea că idealul ei rămânea fără rezolvare. Cred că orice om, când are o bucurie, vrea s-o împartă cu omul care îi este mai apropiat de inimă. Omul ei era acum smuls din inimă, dar își lăsase rădăcinile acolo, și aveau s-o tortureze toată viața; Ștefania știa că nu are scăpare. Să cânte cu inima rănită era o tortură, dar altceva nu putea face, trebuia să se biciuiască, era singurul chip de-a nu ajunge la degradare.

Din câți oameni se aflau acolo nu cunoștea personal decât pe Vasiloiu, impresar renumit între oamenii de teatru, acum împuternicitul lui Persu,

care nu avea nici timp, nu socotea nici prudent să-și joace rolul pe față. Deși om în vârstă, Ștefania îi spunea pe nume, nu ca stăpână, nici cu un ton de intimitate, ci numai camaraderește.

— Puch, i se adresă, vreau să stau de vorbă cu toți tehnicienii; fii bun și cheamă-i!

Teatrul aparținea lui Persu, pentru lumea inițiată în asemenea afaceri nu era un secret, cel care dădea banii se numea comanditar, cuvânt dispărut din uz astăzi, și ca persoană fizică rămânea în umbră. Își luase în ajutor pe Puch Vasiloiu, om versat în meserie, care își făcuse ucenicia încă pe când purta pantaloni scurți și se ștergea la nas cu dosul mâinii; tatăl lui era portar la Teatrul Național, iar mama cabinieră. De mic, copilul își petrecuse viața în teatru, de când era în scutece, apoi în cărucior, în mersul de-a bușilea, la primii pași în picioare.

De pe atunci își petrecea serile la spectacole, la ora când alți copii își fac lecțiile sau se culcă; avea un loc al lui, la arlechinul din stânga, de unde vedea teatrul în toată desfășurarea, și sala, și scena, și culisele. În antracte intra în cabinele actorilor, când fu mai mărișor începu să le facă servicii, să se ducă după țigări și halbe de bere. Deși încă nu mergea la școală, își dădea părerea despre spectacole, prindea cu urechea ce spuneau alții și adăuga de la sine câte o observație care, deși nimeni n-o lua în serios, nu era naivă. În plus, știa toate piesele pe dinafară și în clipele de neatenție ale suflerului, îl suplinea, șoptindu-le actorilor replica, de după faldurile arlechinului.

Făcea ghidușii, câteodată cu haz, alteori dezagreabile, de pildă când actrițele își îmbrăcau crinolinele se vâra sub faldurile rochiei și le gâdila pe picioare. Unele îl drăcuiau, altele îl tolerau, din spirit matern, nu vreau să-mi iau pe suflet păcatul de a spune că poate le făcea și plăcere. Consacrarea lui ca diavol al teatrului se petrecu la șapte ani, când începuse școala, dar nu știa încă alfabetul. Se juca „Tinerețea unei regine”, un episod din viața reginei Victoria, a Angliei. Nu mai știu în ce act, regina, care ședea în jilț, sau poate chiar pe tron, începu să se agite tot mai nervoasă, să se smucească, să dea din picioare până ce, nemaiputând să rabde, scrâșni printre dinți, întrerupându-și replica: „Astâmpără-te, diavole!” Publicul nu-și dădu seama ce se întâmplă, nici când actrița, o celebritate dintre cele două războaie, sări în picioare, excedată, și își ridică poalele crinolinei; dintre volane și dantele apăru capul lui Puch, uitându-se înmărmurit la sală, căci nu se așteptase la această reacție din partea victimei; riscase prea mult,

socotind că un actor conștiincios mai bine moare pe scenă, decât să strice spectacolul.

Oamenii de teatru din acea vreme, câți mai trăiesc sunt prea bătrâni să-și aducă aminte; dacă vor spune că e o născocire, îi rog să-și forțeze memoria. Poate nu mai țin minte nici că s-a lăsat cortina. Și, ca o culme a burlescului, publicul, în marea lui majoritate, a aplaudat în picioare, crezând că așa era piesa. Doar un critic de teatru, om cult și gazetar de bună calitate, a protestat, condamnând ceea ce el credea că era o bufonerie a regizorului, care denatura moravurile de la curtea reginei Victoria.

Nu mă interesa viața teatrului atât, ca să mă interesez ce urmase. În orice caz n-a fost scandal, aș fi auzit fără să vreau, o asemenea întâmplare face istorie; poate Puch s-a ales cu o urechială. La următorul spectacol, actrița i-a adus o pungă de bomboane să-i cumpere bunăvoința: „Să fii cuminte, piciule!”

Numele Puch îi venea de la rolul drăcușorului din „Visul unei nopți de vară”, pe care îl jucase un an mai pe urmă; după câteva spectacole l-au scos, n-avea succes, un asemenea rol putea să-l trăiască, dar nu să-l interpreteze pe scenă; l-am văzut, și mi-a părut lânced, parcă Shakespeare nu avusese imaginație. Totuși a rămas mai departe legat de teatru, sufleur, trăgător de cortină, mașinist, pictor decorator; machior, coafor și confident al actorilor. Mai târziu și-a deschis o agenție de impresariat și a fost recunoscut drept cel mai bun organizator de turnee; cine miza pe mâna lui câștiga sigur. Viața de turneu, trenul, sălile de provincie, banchetul dat de primar sau de prefectul județului, asiduitatea fanților de provincie pe lângă actrițe, adulterele, geloziile au fost pasiunea lui nestinsă. „Vreau să mor în turneu, și acolo să mă îngroape, unde am închis ochii; peste tot sunt la mine acasă”. Dorința lui nu mai este posibilă, trăiește încă, dar agenția de impresariat nu mai există.

Cât a existat teatrul „Cupola”, Puch s-a consacrat lui cu trup și suflet, părăsindu-și toate preocupările și pasiunile dinainte. Ștefaniei i-a arătat un devotament rar întâlnit în lumea teatrului, dar care, atunci când se naște, nu are moarte. A socotit-o nu doar ceea ce socotea lumea, o cântăreață cum nu mai putea fi alta, decât în alt mileniu, ci și cea mai mare actriță din câte cunoscuse în cincizeci de ani de teatru; cunoscuse cu miile, dintre care cel puțin o sută fuseseră mari stele. Nu am experiența lui dar socotesc și eu, cu deplină convingere, că strălucirea Ștefaniei n-a mai avut-o nimeni.

Aș elimina cu totul din povestire acest personaj secundar, nu l-aș păstra pentru un prea mic interes istoric, și nici fiindcă opiniile lui mi-au fost

necesare, după ce le-am apreciat ca fiind foarte corecte. Dar el este executorul testamentar al Ștefaniei, rol demn de ținut minte.

Ștefania sări de pe scenă, rampa avea înălțimea de un metru, nu coborî pe scăriță și se așeză între tehnicienii teatrului, în primul rând de scaune. Scena era mică, mai degrabă un podium; nici sala, circulară, cu fotoliile dispuse în amfiteatru nu părea prea mare, deși avea peste o mie de locuri; fiindcă totul era dominat de cupolă. Ștefania își roti capul pe sus, apoi spuse:

— Ați făcut un lucru prea minunat ca să-l lăsăm în părăsire. Calitățile sălii le vom obține din defectele ei de astăzi; ele sunt o mare bucurie pentru mine. Vă rog să urmăriți ce trebuie făcut; e foarte simplu. Nu știu să desenez, am să vă spun și o să înțelegeți. Atât vă rog, să aveți încredere!

Această ființă fără altă școală în afară de câteva clase primare, fără studii de acustică, și chiar fără studii aprofundate de muzică, învățase din experiență, nu din cartea de fizică, deosebirea dintre un zgomot, și un sunet. Amândouă sunt produse de vibrația unor materiale, un bolovan lovit cu ciocanul, sau o coardă atinsă cu arcușul. Vibrația bolovanului, cu forma lui amorfă și neuniformă, este haotică, de aceea dă naștere la zgomot, pe când coarda, omogenă și egal calibrată, vibrează egal și simetric, dând naștere la un sunet, a cărui înălțime și amploare pot fi controlate.

— Nu-i nevoie să aduceți un bolovan aici, continuă Ștefania, ca să vă conving că și vibrația lui poate fi controlată, ca să emită un sunet muzical, în locul zgomotului.

— Mor de curiozitate! interveni Puch, cu bună credință.

Ceilalți tăceau, fiindcă nu puteau crede. Ștefania zâmbi indulgentă:

— Atunci, aduceți un bolovan, puneți-l pe rampă!

Era un bolovan de râu, cu fața netedă, dar neregulată.

Cineva pronunță numele lui Brâncuși, cu jumătate de voce. Orice se poate compara cu orice; apele sau mâna omului pot face obiecte identice.

— Nu știu cine-i Brâncuși; puteți să-mi explicați ce-ați vrut să spuneți?

Nimeni nu răspunse, discuția era inutilă. Ștefania se ridică, își scoase pantoful și lovi în bolovan, destul de tare ca rezultatul să fie neîndoielnic.

— E un zgomot! accentua ea. Acum bolovanul va scoate un sunet.

Cuprinse bolovanul cu amândouă mâinile, îi schimbă poziția, reveni în sens invers, era o căutare, imposibil s-o explic, fiindcă n-am înțeles-o; pe urmă se aplecă atât de aproape încât aproape atinse piatra cu buzele și emise un sunet puțin vibrat și nu foarte puternic. În chip de neînțeles, câteva

secunde mai târziu, bolovanul, intrat în vibrație, reproduse sunetul, de aceeași înălțime, doar cu alt timbru.

— E un si bemol! Cred că din piatra asta mai pot scoate câteva sunete; nu o gamă întreagă; are o formă prea neregulată.

Nimeni nu înțelegea, cum nu înțeleg eu însumi. Cineva spuse:

— E o vrăjitorie!

— Vorbind figurat, da! încuviință Ștefania. Altminteri depinde de voința mea, și de locul unde transmit vibrația.

Renunț să înțeleg cum izbutise să pătrundă această idee, pe care cred că savanții n-au studiat-o niciodată; au dat o sentință. Dar tot atât de adevărat este că nimeni în afară de Ștefania nu a mai reușit o asemenea experiență; de fapt nimeni n-a mai încercat-o. Fără a mă gândi la vrăjitorie, ca omul din asistență, sunt înclinat să cred, uneori ajung până la certitudine, că era totuși un miracol, și el se datora coardelor vocale ale Ștefaniei, a căror vibrație ea izbutea s-o transmită, pe anumite direcții, chiar și materiei inerte.

— Va trebui să construiți sub cupolă un dispozitiv care să-mi îngăduie controlul ecoului.

Dispozitivul era alcătuit din mai multe panouri de placaj subțire, lungi cât trei sferturi din diametrul sălii, cu lățimea de un metru, atârnate cu cabluri la jumătate spațiului de sub cupolă. Pornind de la centru spre margine aveau o accentuată înclinare centripetă, iar în lungime erau dispuse în formă de evantai, cu deschiderea înspre scenă.

— Ați priceput? întrebă Ștefania la urmă.

Arhitectul, care între timp făcuse o schiță, i-o arătă, fără convingere. Ea încuviință.

— E mai frumos decât v-am spus eu, nu sunt de meserie. Cât de repede se poate face?

— În câteva zile, dar vă mărturisesc că n-am înțeles funcțiunea acestor panouri; care apoi strică și estetica sălii.

Puch avu și el o replică:

— Îngăduiți-mi să mă consult cu comanditarul, lucrarea nu intră în contract, trebuie să aprobe.

— Bine, du-te chiar acum și într-o oră întoarce-te!

Două zile cât dură lucrul, pe care oamenii îl executau fără convingere, Ștefania rămase acolo, mânca un sandviș sau două și dormea pe fotolii, învelită cu un pled subțire. Când primul panou fu sus, făcu o primă încercare, emise un tril în direcția lui; nimeni au avea urechea exersată să-și

dea seama de efect, dar într-adevăr se întâmplă un fenomen ciudat, sunetul ricoșând în lemnul placajului își schimbă direcția, desprins în două fâșii egale, și reveni în sală din două direcții opuse, unindu-se la mijloc, transformat din nou într-o singură voce, de unde timp de o fracțiune de secundă, fuseseră două, egale. Natural, singură Ștefania își dădu seama că fenomenul era același provocat de acoperișul casei, în care se răsfrângea glasul privighetorii.

Nu încerc să dau mai multe explicații, merg de-a dreptul la urmă; cele douăzeci de panouri, chiar dacă nu erau dispuse în unghiuri precise, dădeau naștere la tot atâtea ecouri, care cădeau asupra sălii ca o ploaie de sunete. Ascultătorul obișnuit nu-și dădea seama ce se întâmplă, el sesiza doar că muzica era îmbogățită, de parcă la glasul pornit de pe scenă ar fi răspuns un cor celest, fiindcă era invizibil și părea că vine cu adevărat din înălțimea cerului, trecând prin cupolă.

Am încercat să descriu cel mai simplu dintre efecte; în realitate ele erau numeroase, s-ar putea spune că într-un fel deveneau infinite, depindea de intensitatea și de direcția emisiunii. Ar fi o copilărie să pretind că Ștefania studiase fenomenul în chip științific; chiar dacă ar fi posibil, ei îi lipseau și mijloacele, și pregătirea; se slujea numai de o îndelungată experiență, și de instincte; virtuozitatea ei era fructul imaginației, având ca punct de plecare timbrul și maleabilitatea vocii, însușiri cu adevărat fericite, din împletirea cărora obținea cântecul ei nemaiauzit înainte.

Când sala fu plină, la primul spectacol, în ziua de 15 iunie, publicul rămase nemișcat și amuțit, de la primul cântec. La început, cunoscătorii sau cei cu urechea mai rafinată avură impresia că exista într-adevăr un acompaniament, un cor ascuns, pe care eu, unul, l-am socotit celest la prima experiență, un ansamblu atât de numeros că făcea să vibreze cupola. Vibra cu adevărat, nu era doar o impresie, dar numai la glasul Ștefaniei, pe care ea îl dirija într-o direcție sau în alta, în imensul ansamblu de difuzoare alcătuit de cele douăzeci de panouri.

Efectul, dar mai cald și mai rafinat, fiindcă avea supletea vocii umane, semăna, pe departe, cu ceea ce a realizat mai târziu muzica electronică, ecouri multiple, uneori în contrapunct cu ele însele.

Am ascultat și eu adesea asemenea muzică, dar cea cu tehnica pe drept cuvânt uluitoare, capabilă să dea combinații de sunete mai numeroase decât în orice imaginație, a fost faimosul „cor al florilor și al păsărilor”, pe care l-am auzit la Disney Land, în America. Că am fost uluit e prea puțin spus,

cred că în parte mi-am pierdut mințile, căzut într-o stare de vrajă, ca a drogaților. Atâta imaginație în mânuirea sunetelor nu mai auzisem, toată muzica știută dintr-o viață întreagă părea anulată, și-mi trebuia încă o viață, spre a o asculta pe aceasta. Numai că la al doilea cântec, vraja a început să slăbească, a slăbit și mai mult la al treilea, până ce mi-am simțit sufletul rece și am constatat că mă plictisea mai rău decât o muzică de flașnetă. Fiindcă în afară de ingeniozitatea mecanică, fie că se numea electronică, n-avea nimic din emoția participării umane la cântec; în orice clipă mașinăria putea fi dată înapoi și muzica reluată, cu tehnica ei desăvârșită, dar moartă.

Cântecele Ștefaniei erau aceleași și totdeauna altele. Motivele ei de inspirație fiind simple, nu aveau limită; din orice noțiune definită cu un cuvânt în dicționare, ea putea să improvizeze un cântec, care era și epic și liric în același timp, o povestire trăită, cu faptele transformate în sentimente.

N-am fost la primul spectacol, la unsprezece dimineața, ora concertelor simfonice în tinerețe; Ștefania nu voia să cânte după-amiaza, timpul siestei burgheze și al matineelor de duzină, nici seara, când nu mai ieșea din casă, fiindcă nu suporta întunericul; ea era o privighetoare de ziuă. Începuse camuflajul, fără să fie război încă, felinarele de pe stradă dădeau o lumină slabă, albastră, marginile trotuarelor erau marcate de dungi albe, ca trecerile pietonilor astăzi, automobilele mergeau mai degrabă orbește, lumea umbla cu lanterne electrice.

În dimineața aceea am fost la Alioan, care nu se simțea bine, avea o durere între umeri, o nevralgie. Dar oricum nu m-aș fi dus la spectacol, ar fi însemnat să întâlnesc prea multă lume cunoscută, silit să-mi dau părerea, pe care și astăzi, după mai bine de patru decenii, o spun cu timiditate și cu durere. Recitalul se transmitea la radio; nu l-am ascultat, Alioan mi-a citit ultima lui poezie.

Am auzit pe urmă că Ștefania s-a depășit pe ea însăși, cei mai mari admiratori ai ei din sală, în număr de sute, în afară de cei care nu putuseră să intre, cu miile, și ascultau la radio, n-au recunoscut-o, devenise o zeitate coborâtă pe pământ pentru două ceasuri. Două ceasuri a cântat încontinuu, fără pauză, nelăsând timp spectatorilor nici pentru aplauze. La sfârșit toată lumea era istovită, dar s-a ridicat în picioare și timp de douăzeci de minute, ceea ce nu se mai întâmplase niciodată în istoria teatrului, au aclamat-o, rechemând-o de zeci de ori, până ce ea a căzut în genunchi, și în tăcerea care s-a lăsat brusc, a ridicat brațele, adresându-se publicului, înainte de a leșina, ca moartă: „Vă iubesc! Vă mulțumesc! Vă rog, cruțați-mă!” Dar

chiar și aceste cuvinte, pronunțate cu ultimul ei suflu s-au transformat într-un cântec.

Au scos-o pe brațe, era palidă și nepământeană, ca o zeiță. Ce-a urmat nu mi-a mai plăcut, mi-a amintit un romantism puțin cam de operetă, nepotrivit cu vremea noastră când războiul bătea la ușă. Au așezat-o pe canapeaua din spate a unui automobil decapotabil vopsit în alb ca pentru mirese, o comandă specială a lui Persu la Horsch, au învelit-o în flori că puteau s-o înăbușe. Zeci din tinerii care așteptau la ieșire, studenți probabil, ca odinioară la Viena, au înconjurat-o, l-au pus pe șofer să oprească motorul dar să țină volanul, și au împins mașina cu mâinile la deal, pe Calea Victoriei, apoi tot drumul până acasă, în strada Batiștei, peste drum de reprezentanța „Skoda”.

Ștefania revenise în apartamentul pe care i-l cedase Alioan, la etajul al șaptelea; nopțile de vară și le petrecea în cortul de pe terasă, unde creștea iarbă ca în parcuri.

În toată după-amiaza aceea, telefonul a sunat la Alioan din sfert în sfert de oră, până spre seară, când l-a scos din priză; ridica receptorul și nu auzea decât o respirație.

— De ce nu răspunzi? l-am întrebat. Cred că e Ștefania..

A tăcut, fără să-mi arunce măcar o privire de reproș, când ar fi avut dreptul. Am înțeles că nu putea să-i vorbească, niciodată nu i-ar mai fi vorbit, nici în clipa morții. Iar pe Ștefania n-am pus-o în categoria femeilor indiscrete și cicălitoare. Suna, știind că el n-o să răspundă, simțea nevoia să se pedepsească.

Peste două zile, în Universul a apărut cronica lui Leonard la recitalul Ștefaniei. Plecase de la Pasul Istoriei, din ură față de Alioan; după mine, nu era nici o pierdere, mai ales că într-o vreme îmbrăcase sutana discipolilor și purta spadă.

Celelalte ziare se pronunțaseră încă din ajun, Leonard avusese nevoie să mediteze, sau poate trebuise să se lupte ca articolul să apară. Scăpase de orice consecințe după rebeliune, trimițând generalului o telegramă de adeziune de optzeci de cuvinte, o dezgustătoare declarație de regrete și de supunere. La el acasă, în orele lui de reculegere își îmbrăca sutana, scotea de sub saltea portretul Arhanghelului, îl prindea în perete și saluta cu spada, apoi rostea un groaznic jurământ de răzbunare. Un vecin, cineast, care lucra la jurnalul de actualități l-a filmat odată pe sub colțul perdelei. Când mi-a arătat filmul, nu prea clar, dar cu partea sonoră bine înregistrată mi s-a tăiat

respirația, am recunoscut în glasul lui pe șpicherul de la radio, din timpul rebeliunii, care făcea să-mi înghețe sângele: „Rioșanu, Crețianu, și-n gură de șarpe de vă veți ascunde, n-o să scăpați de mâna noastră!”

În totală discordanță cu elogiile altor ziare, care nu făceau decât să reia și să motiveze mai documentat vechile lor opinii, declarând-o pe Ștefania o minune a naturii, ceea ce nimeni nu putea să nege, articolul lui Leonard cuprindea o negație dușmănoasă; nu o reproduc, era strigător la cer și dovedea nu doar răutate, ci mai ales prostie, fiindcă nimeni nu putea crede. Fără să cunoască motivele, cititorii înțelegeau că nu era altceva decât o răzbunare.

Ideea de răzbunare îmi place, nu admit ca un om pălmuit să întoarcă și obrazul celălalt; oricât de creștin ar fi acest principiu, îl socotesc un îndemn la umilință și lașitate, în schimb dezaprob cu dezgust răzbunarea nedreaptă; Leonard nu avea nici un drept și nici un motiv să lovească în Ștefania. Cum era firesc, avea să plătească. Nu vreau să fiu fățarnic spunând că regret călcarea legii, în ceea ce urmează. Leonard călcase legea onoarei, sacră pe lângă oricare altele.

Într-o noapte un grup de necunoscuți îi sparseră geamurile și intrară în casă, tocmai când Leonard își rostea jurământul cu spada întinsă. Nici un vecin nu declară că ar fi auzit vreun zgomot, nimeni nu văzuse nimic, fusese liniște, deși casa era devastată. Nu-l molestară, îl așezară cu forța la masă și-l puseră să scrie mare, cu litere apăsate, pe capacul unei cutii de ghete: „Sunt și rămân discipol al Arhanghelului. Scopul meu rămâne să-i răzbun moartea!” Îl legară în frânghii, cu sutana pe el, îi băgară spada la brâu și pe piept prinseră cartonul cu declarația lui de credință. În apropiere era statuia de bronz a unei Sabine, a cărei origine n-o cunosc, și n-am putut s-o aflu de la nimeni. A doua zi în zori, vardistul îl găsi pe Leonard legat de soclul statuii. Cuprinsul textului îl negă, îi fusese smuls cu sila. Dar sutana de pe el, care îi aparținea vădit, și spada de la brâu erau de ajuns ca să fie trimis pe front, într-un regiment de pedeapsă. De-atunci i-am pierdut urma, nu s-a mai întors niciodată.

Abia la al treilea spectacol, exact la o săptămână după primul, în ziua de 21 iunie am mers cu Alioan să o auzim pe Ștefania. A fost hotărârea lui și a venit pe neașteptate; după atitudinea dinainte eram sigur că n-o să meargă niciodată; așteptam o zi când să mă duc singur, dar ezitam, mă temeam că ar fi o trădare, socoteam că eram dator să fiu solidar cu el, într-un moment când știam că se zbuciumă, chiar dacă își dădea silința să nu arate. Durerea

dintre umeri continua să-l stânjenească, aveam bănuiala că nu era o suferință fizică, ci numai reflexul uneia din suflet; chiar dacă medicina nu acceptă această interpretare, mi se întâmplase mie însumi odată, să simt o durere sufletească, așa cum este socotită, abstractă, fără nici o legătură cu organele anatomice, localizându-se sub stern, cu senzația că o gheară îmi sfâșie inima, ca într-o criză de angină pectorală. Și el se plângea că durerea iradia din piept, îi cuprindea omoplatul stâng, apoi umărul și brațul. Ca să am conștiința liniștită, l-am convins să meargă la un cardiolog, deși rămâneam la credința că nu era o suferință organică.

Am mers împreună la un medic tânăr, fără celebritate, mai întâi fiindcă ne era prieten, apoi îl socoteam mai luminat la minte decât alții, închistați în știința lor învechită, care pe deasupra îmi inspirau teamă cu aerul grav pe care și-l luau de obicei în fața pacientului, ca și când viața acestuia era într-adevăr în mare primejdie.

Numele acelui medic nu mai are importanță, îl chema Claudiu, îl scriu numai din pietate, fiindcă a murit pe front, în a opta lună de la începutul războiului. Făcea poezii, dar nu îndrăznea să-i mărturisească lui Alioan, pe care îl admira într-atât încât socotea că tot ce era cu o treaptă mai jos de el nu merita să fie luat în considerație. Aceste amănunte, aparent inutile, nu vor să arate altceva decât încrederea pe care o aveam în el și în buna lui cuviință.

De mult mă gândesc, fără să și sper în realizarea unui asemenea ideal apostolic, că medicul ar trebui să fie totdeauna prietenul bolnavului, fratele lui de cruce. Odată cu anii am devenit tot mai sceptic în această privință, poate voi sfârși prin a mă dezice de medicină, ca mijloc de vindecare a suferințelor noastre. Las la o parte incompetența și uneori ignoranța deplină, pe care mi-a fost dat să le constat la oameni împuterniciți să vindece bolile; mi-e silă să dau exemple, s-ar speria cerul de ele. Las la o parte chiar și spiritul mercantil, îl cunosc toți oamenii care n-au avut norocul să moară înainte de-a suferi de vreo boală. Dar cum să judec cruzimea?

Am auzit și eu de întâmplarea reală pusă într-o carte, cu un biet om înjunghiat pe stradă, într-un oraș de provincie, care a venit la ușa chirurgului, ținându-și mațele cu mâinile, să nu le piardă. Fără o mie de lei, chirurgul n-a vrut să-l coase. „N-am, domnule doctor, dar după ce mă fac bine, vă muncesc tot ce-ți vrea dumneavoastră!…” Nenorocitul a murit în poartă.

Chiar numai să povestești asemenea fapte este o cruzime, totuși nu mi-e îngăduit să le țin ascunse, spre cinstirea tuturor care le dezaprobă! Mă aflam în sala de așteptare a unui doctor de ochi cu mare renume, dovadă că își așteptau rândul încă vreo zece oameni, în afară de mine. Atunci a intrat o femeie disperată, ducând de mână o fetiță cu fața plină de sânge; căzuse și își rănise amândoi ochii în niște cioburi de sticlă. „Lăsați-mă să intru, fie-vă milă!” s-a rugat biata femeie de cei care își așteptau rândul. Bineînțeles că nu s-a opus nimeni, și dacă se opunea, ar fi căzut trăsnetul pe el, cum ieșea în stradă. Asupra acestei scene s-a deschis ușa cabinetului, a ieșit făcătorul de bine, a întrebat-o pe femeie dacă are bani să plătească. „N-am la mine!” „Du-te și adă!” Fetița, orbită de sânge a stat pe un scaun, în sala de așteptare, până ce rochia i s-a făcut roșie. Din câți oameni se aflau acolo s-ar fi găsit unul să scoată el banii, sau dacă nu avea, să adune de la alții; dar s-a temut că doctorul putea să ia gestul lui drept o demonstrație, o dezaprobare. Și așa, am fost cu toții martori la acest act de cruzime.

Ceea ce urmează va părea mai degrabă comic, dar nu e decât în aparență, altminteri întrunește toate păcatele dinainte, plus încă unul, înșelătoria. Exista între cele două războaie un medic de plămâni, într-un orășel din câmpia Dunării. Despre el mi-a povestit un confrate al lui, care nu avea de ce să-l invidieze, fiindcă viața îl înzestrase cu tot ce este nevoie, ca un om să facă binele altuia. Mulți oameni a tămăduit el în acel județ infestat de paludisme și pelagră, și-a luat plata, totdeauna modestă, dar a refuzat orice ban de la un bolnav pe care nu era sigur că o să-l facă bine.

La colegul lui de pe strada vecină veneau căruțe după căruțe cu oameni loviți de tuberculoză. Pe vremea aceea tuberculoza se vindeca rar, cu mâncare bună, și la odihnă în locuri blagoslovite, aflate mai cu seamă în Elveția, unde un țăran din județul Teleorman nu se putea duce, și nici din alte județe. Că nu putea să-și vindece bolnavii care zăceau pe prispa casei până închideau ochii, nu am să-l învinuiesc pe doctorul acela, decât că le dădea speranțe și le lua banii. În schimb socotesc că înșelătoria nu trebuie iertată. Și ca el se prea poate să fi fost și alții. Veneau oameni cu junghiuri în piept, de la o răceală, o nevralgie, o coastă lovită în căzătură, sau uneori doar o închipuire. Doctorul îl punea la raze, de față cu familia, care se uita cu un respect înfricoșat la aparatul acela satanic, unde se vedea cum e făcut omul pe dinăuntru. În mâna stângă doctorul ținea, de o ață, un ban sau o bucată rotundă de tablă și o potrivea pe plămânul bolnavului. „Uite gaura!” se adresa el martorilor.

Gaura se vedea limpede, ca o pată, nu încăpea îndoială. „Bade, zicea apoi, să nu te sperii, îți dau eu niște hapuri și într-o lună te faci bine!” Junghiul trecea într-o zi sau două, dar bolnavul continua să ia hapurile, dacă dăduse bani grei pe ele. După o lună, când venea cu el la control, cu găini, cu ouă, cu garnițe de untură, ceea ce nu înseamnă că nu trebuia să-și umble și-n pungă, familia țăranului vedea că oftica se vindecase, nici urmă de gaură.

Am cunoscut și alt fel de oameni în această meserie și îi voi ține minte, ba voi avea grijă să le spun și altora, care au de trăit mai mult decât mine. Am cunoscut pe unul care știa de ce suferă bolnavul îndată ce intra pe ușă, după culoarea obrazului, după glas, după cum își ținea umărul sau șira spinării. Altul, dispărut înainte de a-l cunoaște, ceea ce regret mult și astăzi, socotind că pentru mine e o grea pierdere, deși n-aveam nevoie să mă vindec de vreo boală, ci aș fi vrut doar să țin minte că l-am privit în ochi și i-am strâns mâna, se bucura de renumele că nu greșise niciodată un diagnostic. Scoși din fire de atâta infailibilitate, colaboratorii lui, care și ei și-au câștigat cu timpul renumele, căci au avut de la cine să învețe, au vrut să-i joace o farsă, spre a restabili ideea că eroarea e omenească. Drept care, într-un salon cu patruzeci de paturi, cu bolnavi de tifos exantematic, au pus într-o zi pe unul străin de asemenea suferință; avea altă infecție. La vizita de dimineață, profesorul a trecut prin fața bolnavilor, privindu-i cu coada ochiului; îi era de ajuns ca să-și dea seama cum le merge; așa a trecut și pe la bolnavul adus acolo cu intenția cunoscută; colaboratorii care mergeau în urmă își dădeau coate. La ușă profesorul s-a întors spre ei și le-a spus cu seninătate, n-avea nevoie să-i certe: „Dar pe bolnavul de colo de ce l-ați pus aici, că nu-i exantematic?”

Neavând norocul să-l fi cunoscut, nu-i pot descrie viața; dar mi-e destul că am povestit cele de mai înainte, care rezumă o întreagă biografie.

Sunt oameni de toate felurile. Am cunoscut pe unii care lăsau un bolnav să zacă o săptămână într-un colț de salon, și nu se apropiau de el, până nu venea familia, cu ploconul. Dar pe lângă ei, oricât de mic le-o fi numărul, sunt și din cei pe care îi numesc îngeri ai medicinii. Pentru salvarea ideii de omenie, mă rog ca sămânța lor să nu piară. Ei știu că îi știu, și mai vreau să afle că mi-i socotesc cei mai buni prieteni, chiar dacă nu le spun niciodată.

Poate lecția de mai jos au mai dat-o și alții, e în firea lucrurilor ca unele fapte să se repete. De curând am întâlnit la un azil de bătrâni un medic neîntrecut în specialitatea lui, pe vremea când eram tânăr. M-a durut sufletul

să-mi dau seama că toată învățătura lui și toate amintirile erau pierdute, deși nu ajunsese la vârsta când oamenii încep să trăiască de pomană. Nu-i doresc niciunuia să moară, dacă vrea să trăiască, dar cel mai bine ar fi să nu se mai chinuiască după ce au muncit o viață întreagă iar unii din ei au făcut numai fapte bune. „Mă bucur să vă reîntâlnesc, domnule doctor!” Într-adevăr, mă bucuram sincer și era în mine multă emoție, fiindcă îmi lăsase o amintire imposibil de-a fi uitată. El însă uitase totul, cred că nu făcea nici o deosebire între mine și infirmierul de alături, pe care, la rândul lui poate îl confunda cu Sfântul Petru.

În sala lui de așteptare am văzut un bogătaș cu lanț gros de aur pe burtă, cum se purta într-o vreme. El se plângea vecinilor că doctorul îi luase, pentru consultație, o sumă exorbitantă. „Cum, domnule doctor, dar chiar adineauri am auzit pe cineva că îl îngrijiți gratis!” Puțin mai târziu povestindu-i doctorului ce auzisem, m-a întrebat, zâmbind fără nici o bucurie: „Dar ce i-am răspuns știi? Ei uite, domnule, i-am spus, ca să nu-i iau lui nimic, trebuie să iau de la dumneata, am mulți bolnavi fără plată!”

De ce nu se mai putea să-i reamintesc întâmplarea aceasta? Ca ziua, care era o duminică, a familiei, să fie și mai tristă!

La doctorul cardiolog am stat de vorbă o jumătate de oră, ca musafiri, ne-a oferit cafea și coniac franțuzesc, Napoleon fine. Am urmărit cum gazda noastră se uita la Alioan cu admirație, urmărindu-i toate reacțiile; nu m-am gândit nici o clipă că era atent la grimasele lui, când își mișca umărul, și la ochi, cum se întunecau în unele clipe.

— Mi-ați face o mare cinste dacă ați mai veni o dată, când doriți, să stăm de vorbă. Nu vă rog să-mi citiți ultima dumneavoastră poezie, știu că ar fi o stupiditate. Pentru mine este emoționant să vă privesc și să știu că ați scris-o; într-un fel poate mi-o transmiteți. La inimă nu aveți absolut nimic, nu-i nevoie să vă consult, nici măcar să vă iau tensiunea. Dar mergeți negreșit la un ftiziolog, dacă puteți chiar astăzi.

N-am mers atunci, Alioan era prea obosit, ne-am dus la el acasă, unde am rămas până seara, când a luat un somnifer; toată după-amiaza luase antinevralgice. Rămăsese să mergem a doua zi după-amiază la un medic de plămâni, care avea cabinetul pe la Șerban Vodă. Alioan s-a dus singur, de dimineață, nu fiindcă n-ar mai fi avut răbdare, ci cred că voia să nu mă transforme în infirmier, un fel modern de sclavie. La ora când convenisem să viu ca să-l iau, l-am găsit în pat, cu un pled pe picioare, deși era cald, ca vara.

— Am fost, nu mai e nevoie să mergem!

Așa cum mă privea, cu ochii lui puțin întunecați în albastrul lor ca al cerului, am citit un amestec de milă și îngrijorare. Am înțeles dintr-odată că era ceva grav. Îi era milă de mine și nu știa cum să-mi spună. Ne-am privit îndelung, în tăcere, până ce tensiunea noastră a devenit egală. Atunci mi-a zâmbit cu o tristețe calmă, pe deplin împăcată.

— Acum am să scriu cele mai frumoase poezii ale mele; sunt beat de inspirație, am în piept un pegas mic, care nechează și dă din aripi; cred că dacă aș fi mai ușor, ar zbura cu mine de-a dreptul în cer, mi-ar pune o liră în mână și m-ar așeza pe lavița de aur a poeților, între Solomon și Dante Alighieri… Am cancer, la plămâni; fără scăpare!

Aș fi vrut să fie o glumă, dar prea îmi simțeam mâinile reci, ca să nu-mi dau seama că între noi venise femeia aceea în jurul căreia toate îngheață.

— De unde știi?

— Mi-a spus doctorul!

— Doctorii nu spun, e datoria lor să amăgească bolnavii.

— Pe mine nu m-a amăgit nimeni până astăzi! L-am privit în ochi, am simțit că îi era frică; dacă aș fi avut un revolver i l-aș fi pus în frunte. I-am spus: „Vorbește! Te rog, ai toată încrederea!” La început m-am speriat. Nu-ți doresc să treci vreodată prin experiența mea, dar să știi că este foarte ușoară! În a doua clipă mi-am adus aminte că îl rugasem să aibă toată încrederea în mine. Atunci m-am liniștit dintr-odată și eram foarte mândru să-mi țin cuvântul. În fond, toți ne așteptăm să murim odată, moartea ne însoțește tot timpul, de când ne naștem: se moare la toate vârstele. Trăim cu seninătate, fiindcă nu știm durata vieții. Când o afli te adaptezi mai repede decât îți închipui.

E adevărat, am cunoscut oameni bolnavi de cancer, nu caracterele cele mai brave, unii de-o lașitate recunoscută, care aflând că au să moară s-au purtat cu o demnitate deplină, acceptându-și sfârșitul fără nici cel mai mic semn de panică. Deși niciunul nu avea formație filozofică, în fiecare din ei am văzut un Socrate. Pentru mine, moartea lui Socrate, senină, vorbindu-le cu înțelepciune prietenilor, este cel mai frumos act de care a fost capabil omul, după ce lăsase în urmă o mare creație.

Alioan mi-a povestit în continuare convorbirea lui cu medicul, l-a întrebat, și el ca toți oamenii pe care îi așteaptă o moarte iminentă, cât mai are să trăiască. Poate unii așteaptă abia de aici înainte o minciună.

— Ai fi vrut să te mintă?

— Nu; voiam să nu se înșele. Mi-a răspuns: „După câte știu, ești singur, nu ai nici o obligație. În acest caz, cu cât este mai repede, cu atât mai bine!”

— Crezi că se gândea la sinucidere?

— Nu: mi-a răspuns limpede: „Durata depinde de dumneata; cât vrei să te chinuiești de pomană!…” Mi-a pomenit de o operație posibilă: „Avem un chirurg de plămâni, remarcabil…” Remarcabil însemna o prelungire de câteva luni, poate un an, dar nu de viață, ci de neliniște și suferință.

Au convenit amândoi că nu merita, și cu toată groaza din suflet, am convenit și eu, fără cuvinte. „S-ar putea să fie o formă nedureroasă, ușor suportabilă” a mai spus doctorul. Așa a și fost, Alioan n-a ajuns la morfină, medicația lui s-a redus la câteva antinevralgice pe zi și la un somnifer seara. Nu se înăbușea, respira calm, cu capacitatea plămânului redusă, organismul lui se adaptase ușor la lipsa de aer, trebuia doar să nu facă eforturi și să-și limiteze mișcările, care îi provocau dureri de braț și în umăr. A trăit așa doi ani, de necrezut, și n-au fost o pedeapsă. Nu vreau să comit o impietate, care ar fi oribilă; reproduc vorbele lui, dinaintea morții: „Nici o boală nu s-ar fi potrivit mai bine cu lenea mea atavică”. Era într-adevăr lene, dar numai a trupului, altminteri, spiritul lui a fost într-o activitate continuă și așa a rămas până și-a dat sufletul. Ultimul lui cuvânt în ziua când îi aflasem destinul nu va înceta să mă cutremure cât timp voi mai exista eu însumi. „Mehr licht!” este o glumă copilăroasă, dacă vrei s-o iei drept altceva decât a fost în realitate, teama de întunericul morții.

— Mâine seară vreau să mergem la teatru, s-o auzim pe Ștefania.

De-atâta timp nu-i mai pronunțase numele! Mi s-a făcut frică, de parcă își anticipa moartea, Ștefania încetase să mai fie pentru el o ființă din lumea vie.

— Te simți în stare?

S-a înviorat dintr-odată:

— De ce nu? Acum, când știu că am să mor, trebuie să-mi trăiesc viața, ca efemerele, care într-o singură zi se nasc, se împreunează și mor înainte de a cădea noaptea. Nu știi ce greutate mi s-a luat de pe suflet!

Capitolul 40

În amintirea Tiței. Deziderate irezolvabile, la teatru: Garderobă fără aglomerație, închiderea ușilor la ora fixată. Alioan și Ștefania, doi muribunzi, fără să știe unul de soarta celuilalt. Masă de doliu în „Hanul cu

Tei”, la o cârciumă vestită, unde astăzi se vând zorzoane de la Fondul Plastic. Reflecțiile lui Alioan despre mamifere, o imperfecțiune a naturii, deși dintre ele facem parte și noi, oamenii. Drum funebru la casa Ștefaniei. Planurile lui Alioan pentru împărțirea averii.

Am plecat de acasă pe la zece dimineața și am mers încet la vale, pe Calea Victoriei. Am întâlnit o florăreasă țigancă; era bătrână, urâtă și știrbă. Alioan și-a înfrânat repulsia și a întrebat-o:

— Cât vrei pe toate florile?

— Cinci sute, boierule.

Poate făceau o sută.

I-a dat banii, fără tocmeală.

— Dă-le primei fete frumoase care îți iese în cale. Pe urmă du-te acasă; dar te rog, nu mai ieși astăzi pe stradă!

După câțiva pași îmi spuse:

— Pe aici venea Tița; femeia asta îi profanează pașii.

După un pas adăugă:

— Așa cum o știi, fără conștiință, săracă și nefericită, era o ființă unică.

Înainte de a ajunge la Prefectura poliției, am văzut cupola. Deși era în vale, la Dâmbovița, domina peisajul, cele două clădiri monumentale printre care ne continuam mersul, Casa de Depuneri și Palatul Poștelor.

— Într-adevăr, îți ia ochii! observă Alioan. Dar n-o să dureze multă vreme.

N-am înțeles dacă se referea la cupolă, sau la numele Ștefaniei, înscris cu litere luminoase care învingeau soarele, pe un fel de arc, ca de triumf, încă departe de teatru, în locul unde se termina Calea Victoriei; de acolo se arunca în Dâmbovița, la Bobotează, crucea de gheață. Arcul cu litere luminoase mi se părea o mascaradă, cu atât mai condamnabilă cu cât nu era nevoie nici să propovăduiască numele Ștefaniei, nici să atragă publicul; o masă de oameni se înghesuiau de la intrare. Alioan a vrut să se întoarcă:

— Dacă știam, nu ieșeam din casă.

— Haide, ea nu are nici o vină!

Cu toate că era o improvizație, teatrul avea un fast monumental, cum nu s-ar fi așteptat nimeni. Nu-mi închipuiam de unde se năștea atâta spațiu, și mai ales cât era de necesar, într-un moment când un metru pătrat de construcție, de-o anumită calitate, costa de patru ori mai scump decât cu un an înainte. Holul avea dimensiuni aparent inutile, părea mai mare decât sala

pașilor pierduți a tribunalului, de alături. Cu șase uși la intrare, era imposibil să se nască o aglomerație, oricât de mult public ar fi venit deodată. Mulțimea de oameni de afară era alcătuită din cei care sperau să găsească un bilet de ocazie când cineva renunța la el în ultima clipă. Atunci am înregistrat prima oară acest fenomen, devenit pe urmă obișnuință, în hol, unde oamenii nu s-ar fi putut ciocni niciodată unul de altul, m-a uimit întinderea garderobelor, sute de cuiere dispuse în două spații laterale. Am numărat câte erau într-un sector, pe urmă am înmulțit cu numărul sectoarelor. Nu era nevoie de nici o așteptare, ceea ce am visat totdeauna; pe bilet scria numărul cuierului, și cum exista unul pentru doi spectatori, era imposibil să găsești coadă, admițând că sosea și unul și altul în aceeași clipă; de asemeni, la ieșire, aștepta să-și ia paltonul cel mult un om, deși probabilitatea de a veni amândoi deodată era ca și inexistentă.

Un alt deziderat personal, în jurul căruia am făcut multă agitație de oricâte ori s-a ivit ocazia, este acela al închiderii ușilor la oră fixă. De copil țin minte că pe afișele Teatrului Național, care erau pentru mine o lectură pasionantă, scria: „Doamnele cu pălării nu sunt admise în stal”, apoi: „Ușile se închid înainte de ridicarea cortinei”. Cum la teatru, ca la orice alt spectacol, am venit totdeauna măcar cu un sfert de oră înainte, interesat să văd și sala, nu doar scena, se înțelege cât sânge rău mi-au făcut numeroșii spectatori care se strecurau printre rânduri pe întuneric, după ce începea piesa, stârnind rumoare și proteste, luând vederea celor sosiți din vreme, mutându-le genunchii din loc sau călcându-i pe picioare. Și de câte ori nu mi s-a întâmplat ca locul gol din față să-l ocupe o doamnă cu pălăria cât banița, venită și cu întârziere, pe deasupra. De mic m-am întrebat și mă întreb încă, de ce oamenii nu întârzie la gară?

Ștefania nu admitea să mai intre cineva în sală, după ce ea începea să cânte; ușile se închideau electromagnetic, dispozitiv aprobat cu greutate de comandantul pompierilor. Nu era un capriciu de vedetă, ci o necesitate esențială, mai ales că la început trebuia să se concentreze în sine, detașându-se cu totul de lumea exterioară. Începea totdeauna cu cântece lirice, fără gesticulație, cu o mimică fixă, de statuie, cu vocea stăpânită până la o deplină simplitate, fără acele efecte de emisie inimitabile, care dădeau impresia că într-o singură voce se suprapun două sau mai multe sunete; cineva, mai în glumă, mai în serios, spunea că ar avea câteva rânduri de coarde vocale, independente; alții vorbeau de coarde încrucișate, expresie pe care n-am înțeles-o.

De la jumătatea recitalului înainte venea rândul cântecelor epice, nu balade, ci narațiuni în adevăratul înțeles al cuvântului, cum era povestea calului, sau a străzii, tot ce păstrase din repertoriul ei de la New York, când începea să-și găsească genul.

Nici atunci măcar nu admitea gesticulația, socotind-o limitată, deși mulți cântăreți cu renume își făceau din ea un mod de exprimare, egal cu glasul, dar pe care ea îl socotea strict gimnastic, un rudiment preistoric, din vremea când omul cunoștea prea puține cuvinte, sau niciunul. La aceste cântece, respirația sălii, care ar fi fost imposibil să nu se electrizeze, se acorda cu ritmul ei interiorizat, dându-i un plus de pasiune și inspirație. În glasul ei erau atâtea resurse, încât inhibau chiar exteriorizările zgomotoase ale sălii, uneori imposibil de înfrânat, cum ar fi bătaia din palme, tropotul ritmic și fluierăturile entuziaste, care fac gloria genului.

Niciodată nu avusesem ocazia s-o văd într-o desfășurare de două ceasuri, dezlănțuită, un sacrificiu, purtând pe umerii ei sala întreagă, fascinată și amuțită. Tot ce această mulțime fusese nevoită să țină închis în suflet, unde temperatura creștea într-o tăcere primejdioasă, explodă la urmă, într-o manifestație care nu mai era semn nici de mulțumire, nici de admirație, ci de extaz unit cu beția; a fost cât pe ce să folosesc cuvântul isterie, m-am abținut, de teamă că ar fi luat în sensul lui patologic. Adevărul este că toată acea lume era adusă la o tensiune bolnavă, un amestec de satisfacție și suferință, pe care le simțea și Ștefania, în proporție crescută după numărul oamenilor.

De astă dată paloarea ei m-a speriat, dar m-am abținut de la orice vorbă, ar fi fost indecent, când lângă mine era un condamnat la moarte.

— Nici ea n-o să trăiască mult! a spus Alioan, când ieșeam din sală, pe cea mai îndepărtată ușă, ca să nu dăm ochii cu vreo cunoștință.

Lui îi era îngăduit să se pronunțe, și tocmai de aceea, fiindcă vorbea ca de pe o poziție egală cu Ștefania m-am speriat și mai tare. Între doi muribunzi nu poți rămâne valid, te simți tu însuți muribund, măcar în gândire și simțăminte.

La intrare aștepta Benthleiul domnului Pretoreanu, pe care nu-l văzusem în sală; nu văzusem pe nimeni, în afară de Ștefania, privirea mea rămăsese fixată pe ea, din prima până la ultima clipă. Din trei spectacole câte fuseseră până acum, am aflat că domnul Pretoreanu, care nu se ducea niciodată la teatru sau la concerte, venise la toate. După ce limuzina lui a plecat, am apucat să-l zăresc pe geamul din spate, singur, în mijlocul canapelei, cum

mergea totdeauna. Pe urmă în loc a venit Studebakerul roșu al lui Dinu Persu, dar cât am așteptat unde ne aflam, ceva mai departe, să apară un taximetru, Ștefania nu ieșise; m-am temut că încă n-avea putere. Sau poate aștepta să plece toată lumea; odată ce nu-și mai exercita vraja asupra lui, publicul îi făcea frică. Demonstrația din prima zi, când îi împinseseră limuzina cu brațele, în plină amiază, pe străzile pline de lume, pentru ea fusese o agresiune; avea nevoie să fie singură și anonimă, ca să-și revină la starea de om, pusă în cântece, și din care totdeauna o câtime rămânea pierdută.

L-am lăsat pe Alioan în fața casei, după ce mă asigurase că se simte bine, doar că e obosit și vrea să se odihnească. Am convenit să vin la șase după-amiază și seara să mâncăm împreună, la o cârciumă.

Am trecut în fugă pe la redacție și mi-am scris articolașul pe un colț de masă. La ora aceea a prânzului nu era nimeni la ziar, în afară de secretarul de redacție și de stenograful care aștepta la telefon știrile din provincie. Pe avizier am văzut anunțul ciudat, venit de vreo zece zile de la Direcția presei: „Nici un comentariu cu privire la ceea ce se pregătește.”

— Ce dracu’ se pregătește, oameni buni, spuneți-mi și mie!

Au ridicat amândoi din umeri, privindu-mă cu neîncredere. Chiar nu bănuiam nimic? Nu bănuiam! Era o amiază strălucitoare și atât de pașnică încât nu putea să-mi treacă prin minte ce se pregătea, în deplina mea neștiință. Dar poate nu știau nici ei, ci doar își dădeau aere; un gazetar nu poate mărturisi că nu e la curent cu tot ce se întâmplă. În aceeași noapte avea să înceapă războiul, ordinele erau gata.

Am intrat o clipă în biroul lui Alioan, m-am uitat la scaunul gol, mi-a venit în minte directiva de pe avizier: „Nici un comentariu”… În mod cert știam doar că Alioan o să moară. De pe balcon m-am uitat în strada bătută de soare, mi-am amintit-o pe Ștefania venind într-o seară, mânând cu vârful pantofului pe trotuar o bilă de sticlă, ca fetițele. Și cu ea se petrecea în clipele acelea ceva ce nu-mi putea trece prin minte: stătea întinsă în cortul de pe terasă, cu ochii închiși, cu mâinile pe lângă trup, abia respirând, aproape inertă. Alături era cutia de nichel cu cele două seringi, pline de morfină.

Nu puteam să comentez nimic, aveam sentimentul că directiva de pe avizier îmi interzicea orice gând, se extindea asupra întregii mele ființe, și a tuturor celor din preajmă; faptele aveau să se petreacă în deplina mea neștiință.

La șase m-am dus la Alioan; în timp ce urcam cu liftul m-a cuprins teama. Nu teama de ceva anume, teamă, pur și simplu. Tocmai ieșea din baie, ștergându-se cu prosopul pe față; părea înviorat, departe de orice suferință.

— Mai avem timp până să mergem la masă. Spune-mi, cum era Ștefania?

— Mă întrebi ce impresie mi-a făcut?

— Nu; cum era. N-am văzut-o.

— Mi-e greu să înțeleg, doar ai fost cu mine!

— Este așa cum ți-am spus, vedeam totul în jur, pe ea însă nu, îi auzeam doar glasul; restul era o pată de lumină.

— Avea o rochie de zale argintii, nu de stofă.

— Ceva al ei m-a orbit, dar nu-mi închipui că rochia.

— Este o orbire în tine. N-ai văzut-o, fiindcă nu vrei să vezi că e nefericită. Alioan, ființa asta suferă până la dizolvarea a ceea ce este propria ei imagine. Eu, care nu iert pe nimeni, te întreb, nu crezi că trebuie iertată?

— Nu, fiindcă s-a oferit unui bărbat, ca să-mi salveze viața. O viață salvată așa e o rușine pentru cine o poartă.

Nu cumva mă mințise, inventase un cancer în locul unei nevralgii banale, cultivând astfel o moarte ipotetică?

— Și dacă s-ar fi oferit de plăcere?

— Prințului?… Mai bine să se sinucidă! Putea să se ofere oricui, dacă era dorința ei; nu i-aș fi ținut socoteală! Prințului nu, cât timp era hotărât să mă omoare! Îmi datorez viața unor părinți, care nu m-au întrebat dacă vreau să vin pe lume; n-am cum să-i trag la răspundere. Dar acum, când sunt conștient de gesturile mele nu îngădui nimănui să dispună de mine!

I-am replicat fără milă:

— Acum depinzi de un cancer! Dispune de tine în deplina lui forță de distrugere, și nu-l poți combate ca pe o femeie, care se distruge pe sine!

— De unde știi că se distruge?

Atunci mi-a venit brusc în față imaginea celor două seringi cu morfină; nu le văzusem niciodată, nimeni nu-mi vorbise de ele. Dacă le-am amintit mai înainte, în două rânduri, acele două momente erau închipuite; o coincidență sau o însușire secretă le făceau acum să devină realitate, n-aveam nici o îndoială: Ștefania avea să se sinucidă.

Toată seara seringile m-au obsedat, dar n-am vrut să răspund la întrebarea lui Alioan.

— Și-a mai tuns părul! am spus, ca să schimb vorba, l-a scurtat încă o dată.

— Îi stă bine?

— O schimbă; la început n-am recunoscut-o. Cred că îi împiedica mișcările capului. Mișcarea capului la ea e paralelă cu glasul; nu mă refer la ritm, ar fi banal, ci la sensuri.

Multe sensuri ale ei erau paralele; mi-am amintit tălpile picioarelor, pe care i le mângâiasem într-o seară, de la călcâi, până la degete; dacă aș fi încercat să-mi mișc mâna de-a latul, ne-am fi crispat amândoi, fiindcă tălpile, în lungime, erau paralele cu privirea ei îndreptată spre mine.

În timp ce mă gândeam la întâmplarea aceea, Alioan mă întrebă pe neașteptate:

— Când am venit să vă iau de la „Continental”, seara, de ce era Ștefania în picioarele goale?

— Fiindcă a vrut să-i mângâi tălpile.

— Știu, mi-a spus.

— Atunci de ce mă întrebi?

— Fiindcă e o amintire frumoasă.

— Ai văzut că îți lăsase pe birou o bilă de sticlă?

— Nu; am momente de neatenție.

— Bila e la mine.

— Să n-o arunci. Poate o să ți-o cer, într-o zi.

Suferea de dorul ei; cum de avea puterea să n-o caute?

Abia mai târziu, după masă, mi-a spus, de parcă mi-ar fi auzit gândul:

— Azi a fost momentul meu de încercare, ca după cutremur, când m-am dus la Prefectura poliției, să mă împuște. Dacă n-am căutat-o în seara asta, n-am s-o mai caut niciodată.

Am mâncat într-o cârciumă coșcovită, dar cu renume, în Hanul cu Tei, „La Iancu”, îi amintesc numele cu nostalgia celor pierdute pentru totdeauna. Ne-a oferit specialitatea lui, un fel de mâncare neobișnuită, ouă prăjite, dar nu ouate, ci scoase din măruntaiele găinii, numai gălbenușuri, o garnitură întreagă, în curs de creștere, de la cele mărunte, cât bobul de porumb, până la ultimul lor stadiu de evoluție. Nu-mi plăceau în mod deosebit, mă supuneam obiceiului, a le refuza pentru Iancu ar fi fost o erezie. Le prăjea în unt, în tigăițe cu capac, la foc domol, să le pătrundă fără să se ardă pe margine. Poate cei interesați le apreciau mai mult decât mine, găseau gusturi diferite ouălor, după calibre, era firesc să nu semene între ele, în

fiecare stadiu aveau probabil altă structură, adică altă elasticitate și altă compoziție. Am observat că unii începeau cu cele mai mari, ca să termine cu cele mărunte, ceea ce m-a făcut să cred că ultimele erau mai apetisante. Alții însă procedau invers, și atunci n-am mai știut ce să cred; sau că nu era nici o deosebire de gust între unele și altele, sau că oamenii nu știau ce mănâncă.

La fel nu m-am dumirit cu câinii; un timp am avut impresia că lasă la urmă bucata mai bună, și uneori chiar o îngroapă, pentru mai târziu, sau pentru a doua zi; poate nu-i doar prevedere, poate așteptarea le prelungește plăcerea; am văzut asemenea scene care contrazic ideea auzită de la alții, după care câinilor le lipsește senzația de saț; dacă au ce, mănâncă în neștire, până le crapă burta. De când mă știu, n-am dat de un câine cu burta crăpată, ci mai degrabă suptă, de ți se face milă. E greu să știu cum e cu alți oameni, dacă își chivernisesc sau nu mâncarea; luându-mă după mine, mărturisesc că sunt înclinat să las la urmă bucata mai bună, dar până să ajung la ea mă satur, și n-am obiceiul s-o îngrop, cum fac câinii; o las în farfurie, în loc s-o fi mâncat prima.

Stăteam la o masă afară, în fața prăvăliei, era imposibil să nu se apropie câte un cunoscut, căutând cu ochii un scaun, să se așeze alături. Deși de obicei sociabil și politicos, Alioan le făcea semn să plece, nu avea chef de vorbă, nu-mi adresase un cuvânt nici măcar mie, nu mânca, stătea pe gânduri. Nici eu nu simțeam nevoia să schimbăm vorbe, mă gândeam tot timpul la Ștefania, din ce în ce mai obsedat de cele două seringi cu morfină.

Se întunecase, cerul, cât se vedea între ziduri era plin de stele. M-ar fi interesat trei dintre toate, dacă aș fi putut să le identific, a lui Alioan, a mea și a Ștefaniei; eram mai legat de ei decât îmi închipuisem. Deodată am avut presimțirea că seara aceea de vară va fi esențială pentru fiecare din noi, în rău, din nefericire.

— De ce ne-om fi născut mamifere? spuse Alioan, fără să mă privească.

Îmi dădeam seama că era ideea care îl preocupase toată seara, și nu puteam să înțeleg de ce, asemenea idee mi se părea că violează statornicirile de bază ale naturii.

— E o aberație, continuă el, în gând cu mine. Natura se poate schimba, dar în miliarde de ani, și numai dacă este o necesitate. Eu nu vreau să schimb natura nici modul în care m-am născut; dar mă chinuiește un gând, am să-l argumentez: de ce oare femeile nu fac ouă, în loc să nască? Dacă le-aș întreba, multe n-ar fi de aceeași părere cu mine; trecând peste

deformările aduse de sarcină, unele ireversibile, mi-ar vorbi despre tulburarea pe care o simte o mamă numai la gândul că poartă în ea o viață, carne din carnea ei, sânge din sângele ei, și mai ales, suflet din suflet. Mi-ar vorbi, ceea ce am auzit de nenumărate ori până astăzi, și mi-a trezit mie însumi o emoție puternică, despre senzația dumnezeiască pe care o are o mamă când pruncul mișcă prima oară în pântece. S-ar părea că acești oameni în devenire își arată temperamentul încă de pe atunci, abia ieșiți din starea embrionară; unii sunt impulsivi, alții blajini sau placizi, și tot așa pare-se vor fi și în viață. Dar oul amorf în aparență, cuprinde și el o viață, care, dacă nu se manifestă cu lovituri în pântecele mamei, este evident că există și evoluează; oul este o prezență vizibilă și palpabilă, îl poți ține în mână, are greutate, dovada evidentă a prezenței lui ca materie, ceea ce la mamifere este numai o presupunere, marcată târziu de semne exterioare. Apoi de existența oului se poate bucura și bărbatul, în aceeași măsură cu femeia; așa se creează un început de egalitate biologică în actul creării, mai ales că temperatura necesară gestației i-o pot da cu schimbul, și unul, și altul, transmițându-i pe rând căldura corporală. Ar fi multe de spus pe deasupra, fiecare om mai poate găsi argumente pe lângă cel mai important dintre toate, că se elimină cu totul durerile facerii. Ca să nu mai spun că așa poți alege ouăle cele mai frumoase, și în numărul care îți convine.

Nu băuse decât un pahar de vin, spre a răspunde la semnul de respect al lui Iancu, care ne oferise o sticlă de șase sute de centilitri din colecția lui rezervată; altfel aș fi spus că e beat și elucubrează. Avea ochii senini și privirea senină, gândurile lui, oricât de extravagante păreau că merg mult mai departe decât cuvintele, și pornesc dintr-o convingere veche, asupra căreia poate meditase, lângă femeile cu care se iubise în copulații prelungite și rămase sterile. Poate regreta că nu adusese nici un suflet pe lume, și se gândea acum, în apropierea morții, cum ar fi putut să fie organizată natura mai bine, ca un asemenea act al procreerii să nu poată fi eludat la voință, ci să fie consimțit odată cu satisfacția împreunării.

Că îl urmărise un asemenea gând, aveam să-mi dau seama curând, chiar în aceeași seară. Înainte de a ne ridica să plecăm, se uită la tigăița de care nu se atinsese; ouăle, sleite, păreau o materie minerală, un șirag de chihlimbar, înglobat într-o materie rece și translucidă, care era aerul serii, în lumina becului de camuflaj de deasupra.

— Biata găină! mai spuse, cu ironia sub care uneori își masca emoțiile.

În clipa aceea am crezut că nu voi mai putea să mănânc niciodată ouăle unei vietăți, de porumbel, de bibilică, de gâscă, de rață, de broască țestoasă, nici de struț, nici de brontozaur, de mi-ar fi dat să mă întorc în trecutul îndepărtat al pământului.

Se făcuse ora 9 când am plecat, străzile din centru erau încă pline de lume, care forfotea pe întuneric, luminându-și drumul cu lanterne electrice, sau nici atâta, pipăind marginile trotuarului cu piciorul. Nu l-am întrebat pe Alioan ce voia să facă, l-am urmat fără o vorbă, am ieșit în bulevard, am mers mai departe, lăsând în dreapta Ministerul de Domenii, în stânga statuia lui Brătianu, unde este azi un rond de flori în jurul căruia evoluează automobilele, într-un sens giratoriu înghesuit, care la orele de aglomerație se poticnește tot timpul. Ca să trec odată pe acolo, am înaintat ca melcul și semaforul s-a schimbat de șase ori pe roșu, oprind întreg șirul. Pe atunci pietonii traversau intersecția complicată cum credeau mai bine, nu se gândeau la zebre și la pasaje subterane, automobilele nu erau prea numeroase, iar tramvaiele ocoleau statuia, dând cum nu se poate mai simplu prioritate celor din dreapta.

Dincolo de intersecție, unde-i acum Teatrul Național, în formă nedefinitivă, era atunci un loc viran unde de obicei putea fi văzut un circ de pânză care, după ce își termina spectacolele, se strângea, se încărca în camioane și împreună cu menajeria pe roate și cu vagoanele-locuință ale actorilor porneau spre alte orașe, spre alte țări și alte continente. Lăsând la o parte țiganii-zlătari, care mai există și astăzi, deși au căpătat loc de vatră și buletine de identitate, circul a reprezentat ultima formă a vieții nomade, singura cunoscută în erele îndepărtate pe fața pământului. Ceva din spiritul nomad nu putea să piară cu totul din sufletul oamenilor, dovadă dorința lor tot mai crescută de călătorie, croazierele în jurul pământului pe care într-un timp nu le puteau face decât marinarii și circul; nu-i de mirare că în copilărie și tinerețea mea, o sumă de tineri, nu vagabonzi, ci membri ai unor familii oneste, se îmbarcau clandestin pe vapoare, sau fugeau cu circul și cu trupele ambulante de teatru.

În fața noastră, dincolo de imobilul reprezentanței „Skoda” se zărea în umbră blocul Ștefaniei, unde cu câțiva ani înainte fusese una din locuințele lui Alioan; și în el exista un spirit nomad, unit însă cu unul contrariu, lenea lui înnăscută; simțea nevoia să-și schimbe domiciliul, dar nu se mulțumea cu un cort și o căruță; când se muta, voia să regăsească întreg confortul de

acasă, nu avea nevoie să ia cu el, într-o trusă, nici măcar periuța de dinți și pijamaua.

Cu tot întunericul întins asupra orașului, pe terasa de la etajul al șaptelea se zărea o reverberație palidă, care scăpa din vedere echipelor de la apărarea pasivă. Lumina în cort era aprinsă, Ștefania citea, sau poate avea oaspeți.

Când ne-am apropiat de casă Alioan m-a apucat de braț, cu putere.

— Nu mă lăsa să intru!

Ar fi fost imposibil să-l opresc, dar n-a încercat să scape, porunca pe care avea impresia că mi-o adresa mie, și-o dădea lui însuși.

Deși nu sunt un leneș, ci mai degrabă un înverșunat când îmi pun ceva în minte, am o fire mult mai slabă decât Alioan, cedez cu ușurință tentației, socotind că împotrivirea ne răpește satisfacțiile și bucuriile vieții. De aceea, n-am înțeles cum a putut el să treacă prin fața casei și să nu intre, când numai felul cum mă ținea de braț era de ajuns să-mi dau seama cât se lupta cu tentația. Știam că nu putuse să uite nimic din ce era Ștefania, ca fire și alcătuire fizică, și dacă ar fi fost numai sânii ei ca floarea de lotus între care să-și culce obrazul, chemarea mi se părea irezistibilă. Indiferent ce făcea ea la ora aceea, dacă Alioan ar fi sunat la ușă ar fi simțit că era el, l-ar fi simțit din ascensor, poate îl simțea jos, trecând prin fața casei, s-ar fi repezit să-i deschidă și, goală sau în cămașă de noapte, l-ar fi întâmpinat îngenuncheată în pragul ușii.

Acest gând m-a urmărit toată noaptea, cât n-am închis ochii și n-am putut să-l alung nici dimineața, când am aflat că începuse războiul. În afară de această ultimă știre, tragică deși venea cu zorile unei strălucitoare zile de vară, trei zbuciume s-au desfășurat paralele mai înainte, de seara până dimineața, privind pe Ștefania, pe Alioan și pe mine, arătându-mi forța hazardului asupra destinelor noastre.

Nu ascund că ideea războiului îmi făcea frică, deși mă pregătisem cu mintea, cu sufletul și cu trupul să-l întâmpin, dezlegat de orice altă aspirație omenească; pe această stare se bizuie, cred, vitejia oamenilor care au mers la luptă, din vremea ghioagelor, apoi a arcului până la tun și mitralieră, ca să mă opresc la ceea ce cunoscusem. Dar acum îmi găsisem altă vocație, care nu-mi mai punea viața în primejdie, în strictul înțeles al cuvântului, nu mă ferea în schimb să-mi vărs sângele, prin răni invizibile și perpetui; o carte, atâta timp cât cel ce-a scris-o n-o uită, rămâne o rană deschisă.

Din loc în loc ardeau felinare de camuflaj, datorită cărora, adăugându-se amintirea topografică a străzilor străbătute cu pasul adesea, am știut tot

timpul unde suntem.

— Mâine am să vorbesc cu avocatul, trebuie să-mi fac testamentul.

Pe întuneric ideea mi se părea lugubră, mai ales că o știam atât de întemeiată. Mulți oameni aveau să moară, cu miile, a doua zi dimineața, dar nu bănuiau și chiar dacă ar fi bănuit, nu era o certitudine; oricine atacă speră că o să scape, chiar dacă îl urmăresc presimțiri proaste, chiar dacă nu are nici o șansă. Pentru Alioan însă, deși nu imediată, moartea era o certitudine pe care tot timpul de când aflasem, dovedise că o accepta cu seninătate, poate chiar cu o mulțumire tăcută.

Lăsând la o parte morțile violente și programate, în fața plutonului de execuție, care dau cel mai adesea naștere la manifestații de lașitate, lăsând la o parte chinurile prilejuite de boli nemiloase, încolo oamenii mor mai ușor decât ne închipuim noi, cei rămași în viață. Am vegheat o singură dată un muribund, până în clipa morții; conștient sau inconștient, fața lui era atât de chinuită încât aș fi vrut să-i pot curma suferința. Și deodată, la ultima lui răsuflare, pe care am simțit-o și am văzut-o ca un spasm blând al întregului trup, fața, până atunci crispată a căpătat o seninătate de copil, încununată de un zâmbet în colțul gurii. Mi s-a părut, și de-atunci sunt înclinat să cred că prin moarte ne întoarcem la clipa nașterii și așa se încheie ciclul existenței noastre. Moartea lui Alioan, mai târziu, mi-a întărit această credință.

— Vreau să-i las Ștefaniei averea mea; e destul de mare și nu cere nici un efort să fie administrată; bani depuși la bancă. Am preferat o dobândă modestă, decât speculații de bursă sau investiții hazardate. N-am pe altcineva căruia să-i port de grijă. Vrei să fii executorul meu testamentar?

— Află mai întâi dacă primește o asemenea moștenire.

Alioan păru surprins:

— S-ar putea să refuze?… Ce ciudat că nu mi-a venit în minte!… Am o gândire obtuză în unele privințe, să nu mă contrazici, am constatat nu o singură dată. Dacă îmi trebuie un medic, îl iau din cartea de telefon pe primul care îmi cade sub ochi, uitând că specialistul cel mai bun îmi este prieten și ne vedem zilnic. Nu-mi amintesc o ocazie, când să fi procedat cu bun simț, lăsând la o parte poezia, căreia însă îi sunt sclav, în locul ei nu pot alege nimic altceva, fiindcă sunt fiul și amantul ei, unit prin cel mai blestemat dintre incesturi. În zilele când așteptam la Jilava să mă împuște, și aveam motive s-o repudiez pe Ștefania, cum o repudiez și astăzi, m-am gândit ce-ar exista pe lume să nu-i dau ei, dacă i-ar reprezenta prețul întreg, fără nici o știrbire. De viață nu vorbesc, atunci n-avea nici o valoare, voiam

nu să mor, ci să fiu ucis de-o anumită mână, știi din ce rațiune. Ceva n-aș fi dat însă, aș fi dus cu mine, poezia, fără să țin seama că sunt o mie de poeți mai buni decât mine. Dar eu nu mă gândesc la poezia lor, ci la a mea, pe care n-o poate face nimeni, așa cum mi-e dat s-o fac eu, de-o mie de ori mai proastă, dar imposibil să fie făcută de altul.

Asupra ultimei dorințe a unui om nu trebuie să faci opoziție, li se respectă chiar și condamnaților la moarte. Nu socoteam că Ștefania era vinovată, încercase să-l salveze pe Alioan cu singurele ei mijloace, fără să judece dacă face bine sau rău, dacă el o să accepte, sau o s-o condamne. Important, pentru orice judecător, era că el rămăsese în viață. Nu țineam seama că el privea viața nu ca judecătorii, iată de ce n-aveam nici un motiv s-o condamn pe Ștefania. Mi se părea însă că nu banii ar fi interesat-o, știind că nu ducea lipsă și depindea numai de voința ei să se îmbogățească. Astfel, împotriva propriului mea principiu, m-am socotit în drept să combat hotărârea lui Alioan, și nu fără dreptate. Mi-a revenit sarcina, îngrozitoare, s-o întreb pe Ștefania, peste câteva zile.

Mi-a răspuns după o tăcere atât de lungă, încât aș fi crezut că închisese telefonul, dacă nu-i auzeam respirația.

— Îi mulțumesc, dar spune-i că n-am nevoie. Îl rog să dea banii săracilor!

Am rămas cu o grea apăsare pe suflet; abia după ce i-am transmis lui Alioan răspunsul, s-a născut în mine teama că îl deformasem; poate că Ștefania spusese „n-o să mai am nevoie”, ceea ce devenea un avertisment tragic. Azi mă gândesc că dacă nu omiteam un cuvânt, o nuanță, Alioan s-ar fi dus s-o vadă; era o datorie in extremis, un om ca el n-o putea respinge, împotriva tuturor principiilor sale.

Capitolul 41

Morfina, ca mijloc de suprimare; morfina, ca mijloc de alinare. Cupola aurită se vopsește în culori de camuflaj, semn indubitabil că începe războiul. Drum funebru la ruinele casei din Colentina; trecutul nu se mai poate întoarce. Drum la casa Tiței; când nu mai ai pentru ce să trăiești, e bine să te poți gândi la o moartă. Noapte de priveghi, urmată de o dimineață strălucitoare. Începutul războiului; clopotele catedralei, o iluzie atât de dorită! Ce rămâne de aici încolo, pentru cine nu moare?

În timp ce treceam prin fața casei de pe strada Batiștei și ne continuam drumul, fără să știu unde mă ducea Alioan, dacă avea o țintă, Ștefania, împotriva a ce-mi închipuisem, zăcea în cortul de pe terasă, într-un somn profund, aproape letargic, care fusese premers de o euforie nebănuită, un scurt moment de transfigurare celestă, cât i se păruse că îi fusese dat să descopere cu simțurile ei omenești imaginea Paradisului.

Toată după-amiaza îl așteptase pe Alioan; prima dată după opt luni de zile fusese sigură că avea să vină. Fiindcă îl văzuse la spectacol, între cei o mie de oameni acoperiți de penumbră, unde nu distingea niciodată o figură; erau ascultătorii ei și se simțea despărțită de ei metafizic, numai așa putea să li se dăruiască, vibrând la atingerea tuturora, fără s-o atingă nimeni. Sub rochia lungă, țesută din zale mici de argint, avea picioarele goale, totdeauna cânta desculță pe scenă, atingerea tălpilor cu scândura trezea în ea toate senzațiile și sentimentele trăite vreodată, devenite o sinteză de viață, sursa ei de existență, nu inspirație, cum am fost tentat o clipă să spun, alegând pe cel mai neinspirat dintre gândurile mele.

În penumbra sălii ar fi fost imposibil să-l recunoască omenește, îi întâlnise însă ochii, care, în mod ciudat, o priveau fără s-o vadă în lumina de pe scenă. Acest fenomen, nu pot decât să-l descriu în cuvintele puține și simple spuse mai înainte, dar să-l explic nu mă încumet. Cine ar înțelege ceva, și mai ales, cine m-ar crede dacă m-aș referi la o rază de lumină unidirecțională, ceva asemănător cu ceea ce realizează dioda în electronică? O asemenea rază poate că și există, studiată științific, îmi declar însă ignoranța și pun întâmplarea pe seama unui fenomen optic întâmplător și neexplicat în tratate, creșterea excesivă a capacității vizuale într-o direcție, și dispariția ei cu totul în direcția inversă.

Deși întâmplător, cum l-am numit mai înainte, eu, unul, am cunoscut fenomenul, în mai multe rânduri, și nu în vis, cum poate va spune cineva, ci în cea mai deplină realitate, numai că nimeni n-a vrut să mă asculte. Ar fi ușor să spun că orice om poate, la un moment dat, să nu vadă ceea ce nu dorește să vadă; dar nu era deloc cazul lui Alioan. Iar despre Ștefania aș putea spune că îl vedea, ca pe nimeni din sală, datorită luminii albastre emanate de ochii lui și răspândită pe față. Nu o singură dată observasem că ochii lui măreau lumina din cameră. Așa avea să se întâmple cu el în clipele morții, când înainte de a expia, ochii i s-au deschis peste măsură, parcă pentru a-mi pune o întrebare, cuvântul de trecere pe lumea cealaltă.

În seara aceea, exact la ora nouă, când ne ridicam de la masă, Ștefania socoti că Alioan n-avea să mai vină. Era obosită de așteptare și de viață. Dacă ne gândim numai la acele fapte ale ei descrise în această carte, departe de a fi toate, pornind nu din copilărie, ci din clipa primei ei dragoste, și o urmăm tot drumul, la Paris, apoi la New York și la întoarcere, cu tot ce se întâmplase după aceea, întâlnirea cu Alioan, apropierea lor atât de contrapunctată dar atât de deplină, ca o bătălie mereu pierdută și mereu victorioasă, apoi dispariția lui și triumful ei de la „Cupolă”, un triumf, nu o salvare, ne dăm seama că pentru un singur om sunt prea multe ciocniri cu viața, chiar dacă unele ar însemna bucurie.

Ștefania își fixase un termen, care se împlinea în seara aceea. Nu avea de lăsat nici o scrisoare, era o duritate față de ea însăși, și nu voia să fie mai puțin dură față de cei care i-ar fi deplâns moartea; fiindcă nu-și amintea de nimeni să-l pună în această categorie. Aclamată de mii de oameni la fiecare spectacol, iubită de toate straturile societății, din centrul ei până la periferie, nu găsea un singur om căruia să-i fie datoare o explicație. Dacă ar fi murit, singurul ei gând, fără adresă, era scris pe un colț de hârtie: “21 iunie, e opt seara și printre două blocuri văd cum apune soarele. Mi-ar părea rău, dacă n-aș ști că de când m-am născut până astăzi a apus de mii de ori, iar eu l-am privit numai câteodată; poate să apună mai departe; fără pagubă. Regret doar că n-am să-l mai văd răsărind mâine, fiindcă în copilărie și cât am mai stat în Colentina, când mă sculam devreme, să ud grădina, l-am văzut răsărind în fiecare dimineață; după nimic altceva nu mă doare inima!”

Această hârtie se află acum asupra mea și am s-o mai păstrez poate o vreme, până ce sentimentele pe care mi le-a trezit la început s-or șterge cu totul. Pentru mine e convingătoare doar într-o privință, că voia cu adevărat să moară, și scriind acele rânduri, era convinsă de moartea ei viitoare. Ceva însă din cele spuse mă face să cred că nu era sinceră, în primul rând cu ea însăși, când se lepăda de toate, regretând numai răsăritul soarelui; era prea orgolioasă spre a mărturisi adevărata ei durere, că nu putea să-l uite pe Alioan, nu izbutise nimeni să-l înlocuiască măcar în câteva clipe de beție.

Întâmplarea a rămas fără nici o urmare imediată, Ștefania și-a revenit fără ajutorul nimănui, după un somn letargic de șapte sau opt ceasuri, tocmai când răsărea soarele și intra pe fereastră, de unde se gândise că n-o să-l mai vadă niciodată.

Intenția ei însă fusese hotărâtă și deplină; dorindu-și o moarte ușoară (cine nu și-ar dori-o?), alesese morfina, ceea ce nu era greșit, cu condiția să-

i injecteze altcineva toată seringa și eventual pe a doua. După primii doi sau trei centilitri, introduși sub piele, puterea a părăsit-o, a intrat brusc într-o stare de transă, care n-a ținut nici ea decât mai puțin de zece secunde, apoi și-a pierdut cunoștința, după ce izbutise, inconștientă, să tragă acul seringii înfipt în coapsă. Însă în acele câteva secunde a regăsit în trupul ei o senzație în care nu mai sperase, aceea de împlinire deplină cunoscută numai și numai din îmbrățișarea lui Alioan, starea de pasivitate, când voluptatea îi ajungea până în măduva oaselor, paralizându-i gesturile, făcând inutilă și imposibilă pedalarea pe sute de kilometri, putând în schimb să plutească lin de jur împrejurul pământului, ca o navă cosmică, necunoscută încă pe vremea aceea, comparabilă cu rotirea planetelor în jurul soarelui, și a lunii în jurul pământului.

Când se dezmetici strânse seringile cu grijă, înțelegea ce se întâmplase, simțea o frică ascunsă și n-o putea mărturisi nimănui, nici măcar unui medic. În schimbul dorinței de moarte, atât de hotărâtă cu o seară înainte, acum nu mai avea alt gând decât ca senzațiile prin care trecuse să se repete, dar să fie mai temeinice, fiindcă, deși satisfăcută până în profunzimea ființei sale, avuseseră o durată prea scurtă; o prelungea cu amintirea, până ce se transforma în suferință. Începuse războiul, dar nu-l simțea, în nici un fel, decât că uneori suna alarma aeriană.

Rămase trei zile inertă în aparență, în realitate luptându-se din greu cu ea însăși să nu repete gestul. A treia zi avea spectacol, simți că n-ar fi în stare să cânte. Întâi se gândi să-i telefoneze lui Puch, spunându-i că e bolnavă și nu poate să vină. Știa ce tulburare s-ar fi produs la teatru, lăsând la o parte paguba materială, pentru ea indiferentă. Se gândea la cei o mie de oameni care nu se îndurau să plece, și la cei masați afară, în speranța că vor găsi un bilet de ocazie. Nu răspundea la telefon, nici la soneria de la ușă; nu putea să fie Persu, era la Președinția Consiliului de miniștri, consemnat ca la cazarmă, împreună cu toți miniștrii. Și chiar să fi fost el, nu l-ar fi lăsat să intre decât dacă spărgea ușa, ceea ce, din discreție, un om în situația lui nu și-ar fi îngăduit să facă.

La ora zece și jumătate se uită jos, Studebakerul roșu aștepta s-o ducă la teatru. Mi-e greu să spun cărui impuls cedă Ștefania: acela de a-și îndeplini datoria, indiferent cu ce risc, sau dorinței de a reînnoi vechea senzație, căreia îi rezistase trei zile? Gata îmbrăcată să plece, intră în baie, își ridică fusta și înfipse acul seringii deasupra ciorapului. Își injecta numai un centilitru, cu gândul să-și ascută simțurile, păstrându-și conștiința trează.

E greu de imaginat prin ce stări trecea ea străbătând centrul orașului cu mașina, poate era puțin beată, dar se simțea sigură pe glasul ei, era mai înflăcărată ca alteori, iar orașul, asupra căruia puteau să vină avioanele, să bombardeze, i se părea în plină sărbătoare.

Doar când cobora Calea Victoriei, pe la Poștă, privirea i se întunecă dintr-odată: cupola aurită, pe care cu trei zile înainte o lăsase strălucind în soare, luase o culoare gri-sumbră. Se temu că își pierde cunoștința și orbește.

— Ce se întâmplă?

— E vopsea de camuflaj, răspunse șoferul.

Abia acum află Ștefania că începuse războiul, dar îi era indiferent, sau nu putea înțelege. Regreta numai strălucirea cupolei; spera s-o vadă din nou aurită, cum fusese până acum trei zile; măcar într-o halucinație.

* * *

În timp ce Ștefania dormea cu seringa alături, îmi continuam drumul cu Alioan. În piața Rosetti am luat un taximetru, și am mers în Colentina.

— Aș fi vrut să facem drumul pe jos, cum am mers prima oară cu ea, dar cred că n-o să am putere.

Din când în când își ridica brațul drept și îl ducea la ceafă, cu o mișcare forțată, poate era numai o iluzie, dar așa, durerea dintre omoplați părea să scadă.

Ne-am dat jos la cârciuma din colț iar restul drumului, pe strada paralelă cu apa l-am făcut pe jos; nu mai fusesem niciodată prin locurile acelea; trecutul Ștefaniei începea să se nască în mintea mea abia acum. Gardul lipsea, îl luaseră vecinii, șipcă după șipcă, dar era ușor să mi-l închipui. Ușor mi-am închipuit și casa, din care rămăsese numai prispa, iar în spatele ei un morman de moloz și resturi de cărămidă. Deși nu mai exista urmă de acoperiș, l-am văzut parcă aievea, datorită teiului care știam că îi ținea umbră. Ne-am așezat pe marginea prispei. În crângul de salcâmi cântau privighetorile, era un loc unde se adunau stoluri. Mai târziu am simțit una venind în zbor și așezându-se în teiul de lângă ruine. O vedeam vag, rotindu-se nedumerită pe ramură; îi lipsea acoperișul. Și-a încercat de câteva ori glasul, dar fără să trezească ecouri și atunci și-a luat zborul înapoi, spre crângul de unde venise zadarnic.

Exact în clipa aceea am simțit că la fel socotea și Alioan, și el venise zadarnic, aici nu mai rămânea nimic din amintirea Ștefaniei. M-am gândit la

nopțile când dormise acolo, unde acum era molozul cu miros de funingine. Cum se spăla în ligheanul din tindă, săpunindu-se cu buretele, palmă cu palmă, o muncă zilnică de aproape o oră; și cum se răsplătea pe urmă frecându-și corpul cu apă de colonia englezească; mai avea și acum câteva flacoane; m-am întrebat ce-o să se facă dacă au să se termine, pe urmă mi-am dat seama că n-o să aibă nevoie de toate.

Ce bine ar fi dacă omul și-ar cunoaște sfârșitul, dar fără panică, să-și procure din timp tot ce are nevoie pentru toată viața, să nu-i lipsească nimic, până în ultima zi, și să nu rămână nimic de prisos după moarte. Lăsând la o parte averile, imobile, bunuri scumpe, de toate felurile, care aduc fericirea moștenitorilor, ce triste mi se par micile obiecte date cu dispreț la o parte și care au fost atât de necesare mortului!

Odată, sunt mulți ani de atunci, îi spuneam cuiva că mi-am făcut provizii de apă de colonia, să-mi ajungă toată viața; e un lucru de nimic, care, dacă îmi lipsește, mă demoralizează. După un timp, văzând că provizia scade, am început să mă interesez de bișnițari care să mi-o împrospăteze. „Spuneai că ai destulă să-ți ajungă toată viața!”. „Așa e, dar de unde era să știu că am să trăiesc atâta?”

De pe urma lui Alioan au rămas șase flacoane de „Yardley”. Dacă trăia cât ar fi fost firesc, nu i-ar fi ajuns; și nici n-ar fi găsit altele. Pentru el moartea a fost o clemență, dar din multe alte motive decât apa de colonia, ca să nu par cinic.

Am plecat la un minut după privighetoare; dacă mai așteptam, poate se întorcea cu încă una, să facă un duet care să suplinească ecoul acoperișului. Cred că și privighetorile au nostalgii omenești, simt și ele lipsa celor care le-au ascultat odată, altfel n-ar cânta cu atâta patimă.

Eram murdari de praf și moloz. Alioan îmi spuse:

— În război, eram sublocotenent de rezervă, abia ieșisem din școala militară, am stat cu cizmele în picioare două luni încheiate.

Oare nu putrezește carnea, nu face gangrenă? Câți din oamenii neștiuți de noi își încălțau în clipa asta cizmele și bocancii, să rămână două luni, sau mai mult, cu pielea înăbușită?

În șoseaua Colentina am găsit un taximetru elegant, nou și lucios, era unul din ultimele luate de la reprezentanță, un Plymouth venit din America; de-aici înainte n-aveau să mai vină, dar unele din vremea aceea mai sunt în circulație și astăzi. Alioan l-a întrebat pe șofer:

— Poți să stai la dispoziția noastră până mâine dimineață?

Omul s-a uitat la noi, cu mirare, dar s-a învoit, după un scurt timp de gândire.

— Ieșisem să mai fac o cursă, sau două, să nu rămân fără nici un ban în casă. Am primit ordin de rechiziție; mâine la zece trebuie să predau mașina la Cercul de recrutare. Și e nouă, domnule, n-am plătit decât o rată; dacă nu iese o lege, să mă apere n-am cum să le plătesc pe celelalte, o să-mi vândă casa. La armată nu mă ia, mi-a trecut vârsta, dar cu ce o să-i țin pe-ai mei, Dumnezeu știe… O să fie război, domnule?

Până să înceapă războiul mai erau patru ceasuri. Ștefania dormea, ca în letargie, inima îi bătea bine, îi ridica ritmic sânul stâng, în culoarea floarei de lotus. Avea să fie victima cântecelor ei și a drogurilor.

— Unde să vă duc? întrebă șoferul. Pot să stau până la opt și jumătate; vă costă cinci sute de lei, plus benzina.

Alioan îi întinse un teanc de bani, gros de un deget.

— Nu-i număra. Bagă-i în buzunar și du-ne în sus, pe Calea Rahovei.

Calea Rahovei era atunci o arteră de trecere, din centru, până în sud-vestul orașului, stradă de negustori, mărginită de case cu un cat, cu câteva imobile mai răsărite, cu o fabrică de bere, apoi cu chiristigii, cu depozite de lemne și materiale de construcție. Se termina în câmp, spre satul Bragadiru, iar de acolo se prelungea cu șoseaua Alexandriei, care mai departe ajungea la Dunăre. Am străbătut-o de multe ori cu piciorul, ca pe toate străzile orașului care au avut să-mi spună câte o poveste. O amintesc pentru acele vremuri; azi este un vestigiu, barat de un bulevard nou, care o închide cu blocuri de locuințe. Când dau cu ochii de ele îmi caut trecerea prin altă parte, dar ceva al meu se duce înainte, până se oprește în ziduri, și atunci mă simt prizonier în orașul pe care îl iubesc, fiindcă mi-a dat libertatea să merg în toate direcțiile, și fiecare direcție a fost o întâmplare trăită; din ele se va naște cea mai grea din nostalgiile mele.

Când am trecut pe la Chirigiu, unde Calea Rahovei se întretaie cu bulevardul Tudor Vladimirescu, mi s-a dus gândul în urmă, la o vreme uitată și mi-am adus aminte cum automobilul condus de fiul domnului Pretoreanu, cu soră-sa alături, îndrăgostiți unul de altul, venind vijelios de pe șoseaua Viilor era să omoare în intersecție caii tramvaiului. O sută de metri mai departe, era casa Medeei, unde venea Odor câteodată să se încălzească, iar sâmbăta după-amiază ea îi spăla cămașa, ca până seara s-o aibă călcată, căci el mai bine dormea pe stradă, decât să rămână cu o fată în

casă. Atâtea aduceri-aminte care năvăleau peste mine îmi dădeau presimțiri proaste, se apropiau vremuri de restriște.

Când am ajuns la strada Petre Ispirescu am înțeles unde mergem, dacă nu bănuisem dinainte.

— Oprește la colț cu strada Făt-Frumos! Știi unde este?

— Știu, domnule, dar acum degeaba! Dacă m-oi face tăietor de lemne, sau hamal în gară, la ce-mi trebuie să știu străzile?

Am oprit peste drum de casă, unde era un loc viran și n-ar fi venit nimeni să ne întrebe pe cine căutăm, la ce număr; de altfel, nu mai umbla nimeni pe stradă, deși rămânea un ceas până la miezul nopții. La casa fetelor odaia din față era întunecată; prin hârtia albastră de camuflaj se vedea puțină lumină doar la ferestrele din curte, de unde se auzea și radio, puternic. „Numai de n-ar da acum un cântec al Ștefaniei!” m-am gândit cu teamă; nu știam dacă mie nu mi-ar fi făcut mai rău decât lui Alioan.

— Cum te simți? l-am întrebat, fiindcă, fără să-l văd, simțisem pe fața lui o grimasă.

— Mă doare puțin umărul, dar o să-mi treacă, am luat o pastilă.

Avea antinevralgice puternice, i le făcuse un farmacist care îi cunoștea poeziile, și îi plăceau mai ales cele care se înțelegeau cu ușurință, părând un fel de romanțe; dar aceasta era numai haina, dedesubt rămâneau sensuri ascunse, trebuiau căutate cu lumânarea. Poate pastilele conțineau și un dram de morfină, fapt este că în afară de alinare aduceau și puțină euforie.

— Oprește motorul, se adresă Alioan șoferului, și dacă poți încearcă să închizi ochii. O să stăm aici câteva ore.

Șoferul n-a așteptat altă vorbă, și-a tras șapca pe ochi și s-a culcat pe banchetă, cu genunchii la gură. Pe atunci automobilele nu aveau locurile din față separate, ca astăzi, puteau încăpea ușor trei oameni; pe cel de la mijloc îl incomoda puțin maneta schimbătorului de viteze, mai ales dacă era o fată și vecinul ei de la volan, din întâmplare sau cu intenție, îi atingea genunchii; poate unor fete le făcea plăcere, mai ales după o petrecere, când simțurile omului sunt mai puțin controlate. Dacă erau două perechi, se înghesuiau toți patru în față, fetele pe jumătate în brațele bărbaților, chiar a celui care conducea mașina. Pe atunci poliția nu se amesteca în asemenea mărunțișuri, locurile în mașini nu erau limitate, am povestit mai demult cum un taximetru care culegea lumea din tramvaiele rămase în pană, un „Ford cu Mustăți” putea să încarce zece-cincisprezece oameni, unii pe aripi și chiar pe capota motorului. Azi Fordul cu Mustăți a dispărut cu desăvârșire; dacă

un tramvai rămâne în pană se adună în urmă cu cârnat lung, din bulevardul Titulescu până la cimitirul Sfânta Vineri și lumea sau o ia pe jos, sau așteaptă și drăcuie; de drăcuit drăcuiesc și cei care pleacă.

Nu distingeam ce muzică se auzea din casă, o harababură, până ce am deslușit că mergeau toate trei aparatele de radio ale fetelor, darul meu de la rebeliune, acordate pe posturi diferite și parcă se luau la întrecere care cântă mai tare.

— Oare astea nu se culcă? întrebă Alioan, cu nemulțumire.

În ce mă privește, muzica amestecată mai mult mă amuza decât să mă enerveze, mă gândeam al căreia din fete era un aparat și-al căreia celălalt. Nu-mi închipuiam că muzica le amintea de mine; dar într-un fel eram cu ele acolo și ființa lor reînvia în sufletul meu ca în cele trei nopți când dormisem cu fiecare. Nu le-aș fi recunoscut dacă le întâlneam pe stradă, ci numai dacă aș fi dormit din nou cu ele, fiindcă nu semănau una cu alta, decât la fierbințeală. Îmi părea rău că ne despărțeau numai douăzeci de metri și nu le puteam spune o vorbă; nu era nici o greutate să fi împins portița, după semne bărbații lor erau încă la închisoare, altfel li s-ar fi auzit glasul și nici ele n-ar fi îndrăznit să pună aparatele de radio atât de puternic. Dar nu puteam să-l las pe Alioan singur, și nici nu-i făcusem confidențe, ar fi fost scandalos să afle cum îmi petrecusem acolo acele zile când el aștepta în fiecare dimineață să-l împuște.

La miezul nopții, în sfârșit, emisiunea s-a terminat, nu-mi mai aduc aminte dacă în încheiere au pus Imnul regal, ca în ultimii ani de domnie ai regelui Carol al doilea. Mai degrabă cred că nu, generalul nu încuraja popularitatea regelui, deși la parăzi îi dădea locul de onoare, îndată după aceea s-a stins și lumina palidă de la ferestrele fetelor, în tot cartierul era liniște, se auzea numai huruitul tramvaiului, în Calea Rahovei; pe urmă nu s-a mai auzit nimic, decât un hămăit de câine ici-colo, și un miorlăit de pisică.

Alioan s-a aplecat în față, cu obrazul în mâini; credeam că începea iar suferința, dar după un timp s-a ridicat și mi-a spus, cu o voce liniștită, într-o deplină împăcare cu sine:

— Ce bine că mă pot gândi la o moartă!

Moarta, la casa căreia venise să se reculeagă, era Tița, țigăncușa nenorocoasă; dar oare, mai moartă decât ea nu era Ștefania?

Și-a lăsat capul pe spate, a închis ochii și curând a ațipit, narcotizat de calmante. Nu era dreptul meu să-l trezesc pe șofer și să plecăm de acolo. Mi

s-a făcut deodată foame, aș fi vrut să mănânc ouă prăjite, dar nu ca la Iancu, ouă adevărate, cum făcea mama fetelor, în zilele care reînviau acum, la fel de puternic ca în timpul când le trăisem. M-am dat încet jos din mașină; n-am trântit portiera, m-am dus la gard să mă uit în curte; n-am văzut butoiul în care o îmbăiau pe fata care era la rând să vină peste noapte la mine. Abia acum m-am gândit că era un act sacru, adevăratul botez pentru o fată, când ea, fără să-i pese de frig, se clătea cu o găleată de apă rece, apoi își punea o cămașă albă de pânză groasă și nu se mai gândea ce-o să fie cu viața ei în zilele următoare.

Ciudat va putea să pară că nicăieri nu m-aș fi simțit mai bine atunci, decât în casa povârnită, în odaia din față, cu una din fete lângă mine, oricare din ele, cu pielea rece din scaldă, dar cu sângele atât de fierbinte.

Am revenit încet în mașină, mi-am lăsat și eu capul pe spătarul banchetei și am adormit pe negândite.

Când m-am trezit era ziuă, Alioan mă privea buimac, cu o tulbureală ca de bețiv în ochii lui albaștri, de obicei mai limpezi decât cel mai curat dintre ceruri.

— Unde suntem?

Lumea forfotea pe stradă, alerga din poartă în poartă. Șoferul dormea încă, un om a băgat mâna pe geamul deschis și l-a zgâlțâit de picioare:

— Șefule, scoală! A început războiul!

Aceeași veste se ducea de la o poartă la alta. În casa fetelor au izbucnit aparatele de radio, puse toate trei pe fereastră, să se audă până departe. În cele mai multe case, erau aparate de radio slabe, cu galenă, care se ascultau numai în cască. Mama fetelor a ieșit pe poartă, să se ducă la piață; auzise că era război, dar nu știa unde.

Fetele au venit toate trei la gard, să se uite în stradă pe deasupra ulucilor; nu îndrăzneau să iasă, poate nici nu erau îmbrăcate, sau aveau doar o zdreanță pe ele. S-au uitat curioase la mașină, șoferul tocmai pornea motorul; pe Alioan nu-l cunoșteau, iar eu eram în partea cealaltă, nu m-ar fi văzut decât dacă veneau aproape. Și chiar așa, s-ar fi putut să nu mă recunoască, de ce să mă mir, ce eram eu pentru ele decât un trecător căruia îi dăduseră adăpost trei zile, dăruindu-se și pe ele, după o lege a ospitalității, uitată în secole de civilizație?

Nu înțelegeam ce spunea șpicherul, probabil citea o proclamație. Pe urmă s-a auzit sunet de clopote, un concert de bronz, ca de tunuri din alte vremuri, armonizate de depărtare.

— Ascultați clopotele catedralei din Chișinău! a anunțat șpicherul.

Îndată știrea s-a răspândit pe stradă, din gură în gură; armata intrase în Chișinău și pusese numaidecât să se facă slujbă. Bieții oameni nu știau că ascultau clopotele imprimate pe discuri de gramofon; nu apăruse magnetofonul pe vremea aceea. Până ce armata să ajungă la Chișinău avea să treacă timp și să curgă mult sânge.

Ziua însă, cu cerul de o seninătate deplină, era strălucitoare.

După legendă, care ca toate legendele se naște prin nu știu ce mistere, căci în afară de șofer nu mai era nimeni acolo să audă, Alioan ar fi spus: „Vai, nouă!” Nu-i adevărul, m-a privit cu o compătimire care mi-a sfâșiat inima; iar vorbele lui au fost cu totul altele: „Pentru mine, e totuna, am să mor repede! Dar tu ești tânăr, ce-o să se aleagă de tine?”

Cele trei fete, cățărate pe gard, se uitau după mașină; pornisem, fără să știu unde o să ajung, și ce-o să fie acolo. Am avut, nelimpede, viziunea vieții mele viitoare, nesigure și nomade. Poate mai bine era să rămân în casa fetelor, fără conștiința altei vocații, decât pe a șatrei, deși nu acolo mă născusem, și nu acolo trăisem.

O SUTĂ UNA LOVITURI DE TUN

Volumul 6

1989

Luați o carte de cinci sau șase sute de pagini, citiți începutul, câteva rânduri. Apoi săriți tocmai la ultimele, sub care scrie Fine. Atunci, chiar fără să știți ce se întâmplă în cuprinsul cărții, gândiți-vă că numai să scrii cu mâna atâtea pagini și nu din mintea ta, ci la dictarea altei persoane, este o muncă istovitoare, şi nu doar fizică, ea cerând măcar o atenție continuă, dacă nu mai mult decât atâta; uneori este istovitor să citești cartea gata tipărită, fără a sări nici o pagină și urmărind să-i înțelegi cuprinsul. Dar atunci, ce muncă i s-a cerut celui care a scris-o, pornind din neant, ca să construiască o lume necunoscută nici de el însuși? Căci lumea din carte se naște la fel de greu cum s-a născut odată lumea adevărată, căreia i-au trebuit milenii până să fie așa cum o vedem astăzi. Ba cred că lui Dumnezeu i-a fost mai ușoară Creațiunea, căci avea de îndeplinit fapte elementare, începând cu despărțirea pământului de ape, bunăoară, care se impunea de la sine. Pe când o carte care nu redă nimic ce-i elementar în viață, acestea fiind spuse în trecut, de alții, ce spaimă trezește în sufletul celui pornit să pună în ea o nouă facere a lumii, într-o lume de mult făcută! Am meditat un an la această idee. Până să o dezvălui și s-o pun în fruntea unui manuscris care mă sperie.

Capitolul 1

Prima dimineață de război; prima zi. Primii căzuți. Războiul de pe front și cel de acasă. Războiul povestitorului; camuflajul, vopsitul tramvaielor, secarea lacurilor. Motocicleta 1: enunț; viteza de croazieră, viteza de sinucidere.

Un număr de oameni au știut, desigur; îmi închipui că n-au închis ochii toată noaptea. Între prietenii și cunoscuții mei n-a știut nimeni, sau nu au vrut să-mi spună. Neavând nici o bănuială am căzut în somn și m-am trezit când se luminase de ziuă. Vegheasem o bună parte din noapte solidar cu un prieten, Alioan, care avea o suferință în trup și una în suflet. Eram buimac, n-am înțeles ce se întâmplă; pe stradă se pornise o forfotă nefirească, lumea alerga din poartă în poartă, însă nu auzeam ce spun, ce strigă, ca într-un film mut din deceniile trecute; și chiar mișcarea oamenilor era puțin repezită și sacadată, ca la începuturile cinematografului.

Mă aflam într-un taximetru, oprit în dreptul unei case de pe strada Făt-Frumos, din cartierul Rahova, unde în ianuarie stătusem ascuns cât ținuse rebeliunea discipolilor; de atunci nu trecuseră decât cinci luni de zile; gazda, o țigancă necăjită, avea trei fete și în fiecare noapte a venit câte una, să mă încălzească. Avusese încă o fată, cea mai mică, dar aceea murise primăvara, cu un an înainte. Acum mă găseam acolo nu în amintirea scurtului meu refugiu, ci ca să-i port de grijă lui Alioan, căruia fata moartă îi lăsase o durere în suflet, deși nu fusese decât o aventură de zece zile. Altcineva n-ar fi înțeles nici sentimentele lui, nici pe ale mele; mi-era de ajuns că le înțelegeam eu și socoteam cu totul îndreptățit pelerinajul la casa țigăncii.

Căzând în somn după o vreme, acolo, în taximetru, cu capul rezemat de spătarul banchetei din spate, nu socotesc că era o dezertare, somnul nu înseamnă totdeauna absență; dacă poate să anuleze o bucurie, nu la fel se întâmplă cu tristețea; aceasta e mult mai durabilă și așa uneori devine sublimă. Odată i-am scris unei prietene: „Tristețea cea mai mare este să ne uităm tristețile!”

Șoferul dormea întins pe bancheta din față, un om a băgat mâna pe fereastra portierei, deschisă, și l-a bătut pe umăr: „Șefule, scoală! A început războiul!”

Înțelegeam, fiindcă era spus limpede și, într-un fel, în subconștient îl prevăzusem. Dar nu puteam crede, și nu puteam nici să admit; deasupra noastră se boltea un cer înalt și albastru, un cer vesel de sărbătoare, când nimic nu vestește o nenorocire. E adevărat că și primul război, în copilăria mea atât de îndepărtată, izbucnise tot așa, în zile frumoase de vară; soldații plecau pe front chiuind, cu flori legate la țeava armei; așa spunea lumea, eu n-am văzut, războiul l-am simțit abia toamna, când ardeau rafinăriile de petrol, zburau pe deasupra noastră capacele rezervoarelor explodate, iar de sus cădea o ploaie măruntă, rece și neagră de la funinginea ridicată în aer.

În războiul al doilea, care începuse în 1939, prin invadarea Poloniei de către Hitler, am intrat doi ani mai târziu, alături de armata germană, fostul nostru inamic din 1916, atacând în est Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice. Era la 22 iunie 1941, pe o vreme senină și caldă. Până atunci nici nu-mi trecuse prin minte, deși aflam știrile înaintea multora, le citeam cum veneau la ziar, spre a fi publicate abia dimineața următoare; apoi auzeam ce vorbeau unii și alții și nu mai eram copil, ajunsesem la vârsta când poți să înțelegi faptele de tot felul și să le judeci, fără să le confunzi pe cele rele cu cele bune. Dar chiar după ce se dăduse comunicatul nu eram dezmeticit pe deplin, mintea îmi era parcă învăluită în ceață. Mai mult decât atâta, am rămas confuz și după ce veniseră niște avioane, să bombardeze, huruiseră pe deasupra orașului, în timp ce trăgea artileria antiaeriană, iar jos se auzeau explozii. A doua zi am văzut cu ochii mei o casă pe care căzuse o bombă, pe strada Sfinții Apostoli; avea dărâmată fațada, de puteai să privești înăuntru, căci restul rămăsese în picioare, se vedeau odăile, cu mobile, dulapuri, scaune, mese, iar de tavan atârna o lustră care parcă se legăna încă. Și totuși, războiul nu mi se părea o realitate, l-am perceput abia când au început să sosească răniții și am aflat ce de lume murise la trecerea Prutului.

Fuseseră și mai înainte câțiva ani de neliniște, după nefericitul pact de la München, apoi de teamă, când nemții cotropiseră Cehoslovacia, și ani de consternare, când prin Moldova au început să vină șiruri jalnice de polonezi în bejenie. Până atunci iubisem Polonia pentru Sienkiewicz, pentru Chopin și Paderewski; contesa Walewska nu mi-a plăcut. Acum am iubit țara lor pentru soarta ei tristă. Sunt totdeauna de partea victimelor, am simțit așa de la primele basme, când fecioarele nevinovate erau jertfite zilnic balaurului cu șapte capete.

N-am fost de-a lungul Prutului, să văd, dar auzeam că locurile erau înțesate de armată, în tranșee, în adăposturi, în bordeie, iar în spatele lor

regimente și divizii așteptau prin satele din zonă, cum se numea ținutul din partea locului. Cuvântul zonă a avut multă răspândire în vremea aceea, intrase în vorbirea curentă, dar cred că lumea civilă și odată cu ea eu însumi nu-i bănuiam gravitatea, îl luam numai ca pe o determinantă geografică.

M-am întrebat mai târziu, câte aș fi văzut și învățat dacă mă aflam și eu acolo, urmând soarta tuturora în ce-a fost după aceea. Războiul nu-i un episod firesc în viața omului, dar cine nu-l face nu rămâne oare cu o lacună?… Voi dezbate această idee în tot cuprinsul cărții și răspunsul va veni de la sine. Atât pot spune din capul locului, că la sfârșit în jurul meu erau multe goluri, și parcă ele mi se concentrau în suflet, ca un gol mult mai mare.

Canonada a început încă din timpul nopții iar în zorii zilei soldații au ieșit din tranșee. Primul din cunoscuții mei a căzut în secundele următoare, lovit de un glonț drept în frunte. Avea douăzeci și nouă de ani, era comandantul unei companii de mitraliere; un tânăr înalt, clădit bine, bun la suflet. Între două obuze soldații lui i-au săpat groapa, acolo, pe malul Prutului, l-au înmormântat creștinește, uitând că în orice clipă oricare din ei putea să-l urmeze; dintr-o companie au murit douăzeci și șase, în aceeași dimineață. Nu înțeleg cum preotul regimentului a făcut și o slujbă, între piuiturile gloanțelor.

Acel bărbat tânăr avea o nevastă pe care o cunoscusem, avea părinți, frați și surori, o familie, apoi camarazi și prieteni, o societate. În afară de primii ani, cât crescuse acasă, în afară de clasele primare, făcuse trei școli până să ajungă locotenent, comandant de companie, doisprezece ani de învățătură și învăța încă. Câte cărți citite, adnotate, băgate în memorie, câte caiete cu exerciții, câtă palpitație a creierului, câte bătăi de inimă! Și deodată, într-o clipită, toate acestea erau pierdute, inima se oprise brusc, după ce pulsase de un miliard și jumătate de ori, până ce pe om îl lovise glonțul în frunte. Îl chema Marinescu Petre, dar ce importanță mai are? Au căzut mulți Petre și Marinescu.

Vasilescu Leonard, într-un timp colegul meu de bancă, s-a înecat în apele Prutului; un obuz explodat la câțiva metri a răsturnat barca; nu știa să înoate și poate era atins și de schije. Casca i-a sărit din cap, întâmplător a căzut în așa fel că a mai plutit o vreme pe apă, ducându-se la vale printre leșuri, până ce un glonț a atins-o făcând-o să zbârnâie și a răsturnat-o.

Astăzi aș putea să am o nedumerire. Hrușciov spunea că Stalin, încrezător în pactul cu Hitler, aflând despre aceste fapte, care se repetau de

la Prut până la Marea Baltică, le-a socotit doar o eroare locală, o neînțelegere de frontieră, și a dat ordin trupelor sale să nu riposteze. Știind cu ce înverșunare au ripostat, îmi rămâne să cred sau că ordinul n-a ajuns, sau că n-a fost luat în considerație. Cum adică, o armată să fie pisată cu artileria și ciuruită de mitraliere și să stea cu mâinile în buzunare?

În acest timp la radio se auzeau sunând clopotele catedralei din Chișinău, înregistrate pe discuri. Departe de front, lumea credea că sunt clopote adevărate și sună de sărbătoare, la venirea armatei.

Pe Cerchez Ion, un obuz căzut alături l-a îngropat la peste doi metri adâncime, mai mult decât mormintele din cimitir în vreme de pace. Au săpat cu lopata Lieneman și l-au scos, nu era rănit, ci numai sonat, cum spun medicii, adică avea mințile rătăcite și n-a mai fost bun de nimic. De ce-aș mai pomeni de alții?! De ce-aș spune ce-a fost după aceea, luptele crâncene în drum spre Odesa, mai ales cele din fața satului Țiganca, duse săptămâni de-a rândul?! Acolo a fost nimicit regimentul unde îmi făcusem și eu serviciul, numai cu câțiva ani înainte. De ce-aș spune cum, după cucerirea Odesei a sărit în aer clădirea unde se instalase comandamentul, de-a murit generalul Glugojeanu cu tot statul-major al diviziei, zeci de ofițeri, iar soldați cu sutele? Războiul nu se poate duce fără cruzime, de o parte și de alta, și fiecare parte are dreptatea ei, necunoscută de partea cealaltă.

Spre a povesti tot ce-a fost pe urmă, ani de luptă, în acea lungă incursiune, până la Volga, ar fi nevoie de mai multe cărți, care de altfel au și fost scrise; n-am să repet spusele altora. Dar fiindcă nu mă rabdă inima să păstrez o tăcere atât de lungă, am să amintesc câte ceva, la răstimpuri, ce-am auzit de la cei rămași în viață. Unul din aceștia, care își pierduse un braț în luptă și se resemnase, spunea o glumă amară, arătându-și mâneca hainei, goală, îndoită și prinsă pe umăr: „Am dat și eu o mână de ajutor la cucerirea Odesei!”

Multă deznădejde se ascunde în asemenea glume, dar ele continuă să se spună și estropiații continuă să existe. Eu, unul, gândesc că e mai bine să pieri cu totul decât în parte. Eu, unul! Nu implic pe alții, și-mi iau toată răspunderea în fața oricui ar veni să mă judece.

În povestirea acestui sfârșit de mileniu am ajuns la partea cea mai grea a vieții mele și a lumii contemporane; greu cum a fost trăită, este și mai greu să fie scrisă, după abia patru decenii, când suferințele sunt încă vii în sufletul nostru. Vor trece secole până ce un istoric să se aplece peste

documentele vremii, să le interpreteze cu interes științific și să le relateze contemporanilor săi, calm, fără patimă, cum ni se relatează nouă războiul Celor două Roze, cel de Șapte ani, sau de o Sută. Când auzeam asemenea cifre nu înțelegeam cum un război poate să dureze atâta: de unde atâtea spade și scuturi, de unde atâția oameni care se prăpădesc în lupte? Dar oare cele două războaie mondiale din vremea noastră, cu războaiele care le-au premers și cu cele care le-au urmat pe diferite teatre de luptă, în întreg cuprinsul mapamondului, fie că unele s-au numit reci și au rămas nedecise, nu-i de fapt decât unul singur și durează de aproape un secol?

Nu se poate încerca o comparație între războiul de pe fronturi și cel de acasă; deosebirile fac rizibilă năzuința de a le găsi o înrudire. Și totuși, odată cu secolul nostru și mai ales din 1939 încoace, războaiele s-au întins și în spatele frontului: alarme aeriene, bombardamente, case dărâmate. Ce erau muncitorii din uzine, puși să fabrice arme, muniții și tunuri, dacă nu soldați, asemeni soldaților din linia întâi? Dar mamele care așteptau ceasuri în fața brutăriei, pentru o bucată de pâine, ca să le-o dea copiilor? Iar copiii din primul război aveau să fie soldați în al doilea. Nu greșesc venind tocmai în secolul nostru? Ce erau, cu cinci secole înainte, femeile și fetele din vremea lui Ștefan cel Mare, când în frunte cu Doamna scărmănau câlți și sfâșiau cârpe ca să oblojească răniții?

Războiul meu a început cu o convocare la statul-major, unde am fost repartizat într-o secție de presă și propagandă, spre a merge pe front și a descrie luptele. Urma să port pe veston, deasupra inimii, o emblemă de stofă, cu doi de P brodați la mijloc, al doilea întors de-a-ndoaselea, ca să fie simetric cu primul. Era un semn distinctiv care atrăgea respectul superiorilor, dornici să fie remarcați pentru competență și fapte de vitejie, și să-și vadă numele în ziare; nici cu moartea în față, omul, dacă nu este un stoic sau un dezamăgit incurabil, nu-și pierde vanitatea.

Jordie, influent cum era, temut de oamenii cei mai puternici, m-a declarat indispensabil în redacție și astfel am fost mobilizat pe loc, fără uniformă, la *Pasul Istoriei*.

M-am întrebat mereu de ce eram indispensabil, când nu veneam la ziar decât un ceas-două, seara, ca să scriu un articolaș, un *cursiv*, cum spuneau oamenii de meserie, un comentariu ușurel despre un fapt divers al zilei. Restul timpului trăiam, priveam, ascultam, meditam, așteptam, cu un folos care speram să se vadă odată.

Cele ce urmează le voi spune la întâmplare, nu cronologic și nici în ordinea importanței, ci cum îmi vin în minte. Am început prin a aștepta întâmplările. Totdeauna așteptăm ceva, bun sau rău, dar acum era altfel; în spatele frontului nu eram scutiți de frică și de primejdii.

Primul act de război pe care l-am înregistrat este superfluu și ridicol: tramvaiele în București s-au vopsit repede în culori de camuflaj, tărcate, cum se vopseau și camioanele armatei. Cred că în sufletul unor oameni această măsură a trezit spaima: vasăzică eram și aici la fel de expuși ca pe linia frontului! Culorile de camuflaj sunt sinistre; vrând să imite natura, ca să se disimuleze, oamenii o batjocoresc, complicând și întărind desenul, făcând-o să țipe, ultragiată. Nimeni nu are însușirea cameleonului. Un camion vopsit cu verde și galben poate să rămână neobservat în umbra pădurii, dar nu pe câmp, unde culorile se îmbină la altă scară, pe pogoane, nu pe patru metri pătrați, și nici nu sunt atât de țipătoare.

Deci s-au vopsit tramvaiele, ca să nu fie descoperite de aviație; semănau cu niște animale preistorice, și abia acum atrăgeau atenția. Aș mai fi înțeles, dacă li se dădea culoarea blocurilor, a caselor și a pavajului. Ce minte obtuză putuse să aibă această idee? Camuflezi tramvaiele fără să te gândești că înaintea lor se vede orașul! După câteva zile au fost vopsite din nou, li s-au redat vechile culori, atât de plăcute. Cine a plătit vopseaua?

Vechile culori de camuflaj au fost adoptate astăzi de tineret, care poartă haine cu tărcături dispuse în toate felurile. Nu mă îngrozesc, nu le dezaprob, poate fi chiar o idee amuzantă, dar mă întreb de ce se camuflează acești tineri, de cine vor să se ascundă?

Al doilea act de război, care m-a afectat direct, a fost secarea lacurilor din jurul Bucureștilor. Secau de obicei iarna, eram resemnat și nici nu le duceam lipsa prea mult, mă mulțumeam cu sălciile plângătoare, desfrunzite dar statornice. Acum, în plină vară, și sub soarele apropiat de zenit în ziua cea mai lungă a anului, când am văzut mâlul plin de pești morți și de gunoaie, cutii de conserve ruginite și sticle de bere, mi s-a făcut silă și nu mi-a venit să cred că pe deasupra lor înotam liber, cu voluptate, ignorând ce mizerii erau sub mine.

Am aflat, fără a putea crede în atâta lipsă de judecată, că era dispoziția statului-major sau a Apărării Pasive; pe timp de noapte, apa, sclipind sub stele, era un mijloc de orientare pentru bombardierele inamice, trăda vecinătatea orașului. Dar orașul, cu tot camuflajul, putea să fie găsit și fără luciul apei. Căci dacă ar fi fost așa cum gândeau cei ce dăduseră ordinul, ar

fi trebuit secată și Dâmbovița, și Argeșul, și Dunărea, poate chiar Marea Neagră.

De astă dată a durat mai mult decât camuflajul, o lună sau două dacă nu toată vara, până s-au dezmeticit și au înțeles că era o stupiditate. Iar eu aveam nevoie de apă, să înot și să stau la soare, cum făceam încă din copilărie, cum am continuat toată viața. Ștrandurile erau închise, se înțelege, cu nisipul adunat în grămezi ca niște căpițe, care mi se păreau mormintele zilelor mele de vară. La mare n-aveam curaj să mă duc, când puteau să se dea lupte navale și să cadă obuze pe plajă; de altfel cred că nu era voie. În Dâmbovița nu m-aș fi scăldat decât dacă mă împingea cineva cu de-a sila. Atunci mi-a venit în minte Snagovul, lacul lung de unsprezece kilometri. Datorită formației lui naturale, acela nu putea să fie secat nici dacă s-ar fi aflat în primejdie toată Muntenia. Îl cunoșteam din vreme de pace, mai lung, mai lat, mai adânc decât lacurile artificiale din jurul Bucureștilor. Dar era la treizeci de kilometri.

N-aveam decât un prieten cu automobil, numai că era ocupat și nici nu-i plăcea ștrandul. Și-apoi, piedica principală, pe care contemporanii mei cred că au uitat-o, de când începuse războiul automobilele nu aveau voie să iasă în afara orașului decât cu autorizație specială, pentru caz de forță majoră. Iar duminica era dispoziție să rămână în garaj, sau în curtea casei: în vremea aceea, și mai târziu, nu se îngăduia să fie parcate în stradă. Contemporanii mei or fi uitat și această dispoziție din regulamentul de circulație, căzută în desuetudine și apoi eliminată.

Vrând totuși să merg la Snagov, mi-am cumpărat o motocicletă care, dat fiind micul ei consum de benzină, nu era supusă niciunei restricții. Am luat ce-am găsit, un produs de război, făcut în pripă, cu suduri grosolane, fără nichelaje și ornamente, vopsit în negru, ca Fordurile de altădată, când Ford, patronul, nu admitea altă culoare…

Am pus mâna pe un volan de automobil încă de pe la opt ani, când un șofer mi-a dat această îngăduință. Era un autocamion încărcat cu sfeclă și l-am condus de la locul meu, din dreapta șoferului, într-o poziție incomodă, dar am mers așa, cu mâinile crispate pe volan vreo sută de metri, bineînțeles fără să schimb vitezele, căci ar fi fost imposibil să ajung cu picioarele la pedale. Cam tot în vremea aceea am făcut să se miște o locomotivă de cale ferată, câțiva metri înainte, câțiva înapoi, după care mecanicul a spus „Ajunge!” Nu-mi ajungea, dar nu era după mine. Am condus mai târziu felurite vehicule, înainte de-a avea permis de la poliție, am condus bărci cu

pânze, micile mele corăbii, care cer mai multă îndemânare decât tot ce se mișcă pe pământ, pe apă și în aer, iar când ți-ai însușit meșteșugul constați că mai este nevoie și de altceva pe deasupra, o artă subtilă, o virtuozitate, ca să obții de la ele tot ce sunt în stare și nu vede oricine; n-au accelerație, n-au frână.

Numai cu motocicleta nu mersesem; nu mi-a fost greu să învăț, știam să merg pe bicicletă, n-aveam decât să-i adaug motorul cunoscut dinainte. Era într-o după-amiază, am luat-o de la depozit, undeva pe cheiul Dâmboviței, în locul numărului i-am agățat un carton pe care scria „Probă" și am probat-o, câteva sute de metri în sus, până la Morgă, câteva înapoi; vânzătorul, care se angajase să mă instruiască, mi-a arătat cum se aprind luminile, cum se închide rezervorul de benzină, mi-a dat în primire cutia de scule, iar pe urmă am plecat și nu mai m-am oprit decât în pădurea Băneasa unde, după ce m-am odihnit câteva minute pe o bancă, fără să-mi fie gândul la odihnă, am pornit motorul și până seara m-am tot exersat, mergând pe aleile din pădure, unde nu era nimeni.

Mi se părea ceva foarte firesc, parcă până atunci umblasem numai pe motocicletă, și niciodată cu piciorul, patru kilometri pe oră.

M-am lăsat în voie scriind acestea, de mult mă tot gândesc ce mare influență a avut motocicleta asupra mea, în anii de tinerețe. Ea mi-a dat satisfacția că puteam oricând, ziua sau noaptea, să ajung repede, oriunde. Dar pe deasupra mi-a amintit în unele clipe senzația zborului, care este o victorie asupra forței de gravitație a pământului, o eliberare de toate constrângerile impuse omului de condiția sa terestră. Totdeauna o accelerare puternică mi-a dat impresia că a fost o decolare, o dezlipire de șosea și o plutire în aer.

Apoi, corpul, liber, din vârful picioarelor până în creștet, creează de asemenea o impresie nouă; expunerea directă la primejdie, fără nici o pavăză, nici măcar casca, nefolosită pe vremea aceea, te ridică deasupra propriei tale ființe, făcându-te invincibil, prin însușiri nou dobândite, mai puternice decât instinctul de apărare. Când începusem să merg cu viteză mă gândeam că dacă s-ar rupe ghidonul sau ar exploda cauciucul din față nimic nu putea să mă scape; îmi era frică, dar în același timp îmi creștea curajul în chip paroxistic, și nu slăbeam accelerația.

Mai târziu am întâlnit pe șoselele Europei motociclete care merg cu două sute de kilometri pe oră și pot atinge trei sute. Pe rezervorul de benzină al uneia din ele am văzut scris: "Motocicliștii nu mor din vina lor,

ei sunt omorâți!” Era o acuzație adusă automobiliștilor apărați de o caroserie solidă. Poate uneori se produc accidente datorate acestora, dar cine merge cu două sute de kilometri pe oră, cu întreg trupul în aer, se omoară singur. Admir bravura acestor oameni, chiar dacă în kilometrul următor se vor face fărâme. Îi plâng doar fiindcă la viteza lor dispare deliciul, rămâne doar înfruntarea cu moartea. Deliciul de a simți starea materială a aerului, ca o baie rece pe timp de arșiță. Mi s-a întâmplat, într-adevăr, ca în zile dogoritoare, când se topește asfaltul, când până și umbra copacilor este fierbinte, să am, la viteze calme, de croazieră, senzația că mă arunc în apa mării sau că îi simt briza proaspătă.

Capitolul 2

Sirenele de alarmă. O lumină uitată aprinsă. Bombardament aerian. Casa dărâmată. Trofeul. Pățania lui Ivan Ivanovici. Curtea Marțială. Cortul Ștefaniei.

Cunoșteam sirenele de alarmă aeriană, se făcuseră exerciții. Cu tot sunetul lor sinistru le luam în glumă. La câteva zile după ce începuse războiul, le-am auzit noaptea, deveniseră înspăimântătoare, așa îmi închipuiam că ar suna trâmbițele la învierea morților. N-am văzut cerul pe fereastră, ca altădată; acum ne despărțea o pânză neagră. Toate ferestrele în tot orașul, în toată țara se astupau noaptea cu pânză sau cu hârtie neagră, de camuflaj, altfel nu era îngăduit să aprinzi în casă nici o luminiță, oamenii de la Apărarea Pasivă pândeau pe afară și contravenienții se pedepseau cu amenzi, cu închisoare, puteau ajunge până la Curtea Marțială, cum a pățit bietul Ivan Ivanovici, colegul meu de redacție, om în vârstă.

Poate îl chema altfel, am uitat, dar nu interesează, fusese gazetar în Rusia țaristă, luase parte la revoluție, n-am aflat cum și când ajunsese în România. Știu doar că în redacție îl adusese Jak Musiu, care cunoștea sumedenie de oameni. Poate unii îl suspectau, datorită originei și unui trecut nelimpede; alții îl simpatizau fiindcă era un om blajin, prietenos sau mai mult decât atâta, întruchipa cordialitatea în deplinul înțeles al cuvântului. Puțin sub mijlociu ca statură, cu părul alb, pieptănat bine, cu ochii albaștri, mereu cu un zâmbet pe față. Nu i-am aflat niciodată vârsta, n-am putut să fac decât presupuneri, între cincizeci și șaizeci de ani, ceea ce e o aproximație prea mare. Avea însușiri de ziarist, le exersase într-o experiență

lungă, nu vorbea prea mult, știa multe, se vedea în zâmbetul lui puțin enigmatic și în privirea inteligentă. Mi se părea că nu vrea să spună tot ce știe, niciodată nu ne-a dezvăluit dacă fusese de partea albilor sau a roșilor. Mai târziu, când frontul, din depărtarea unde fusese dădea înapoi repede și numai fanaticii sau săracii cu duhul nu înțelegeau că înfrângerea lui Hitler era pecetluită, începusem să-l întrebăm ce s-ar întâmpla cu societatea noastră și îndeosebi cu ziariștii, dacă veneau rușii. Ne răspundea fără cuvinte, numai cu zâmbetul.

Lucra într-un birou unde avea la dispoziție doi radio-telegrafiști care captau știrile din toată lumea, în toate limbile oricât le-ar fi fost de necunoscute, nu făceau decât să descifreze alfabetul Morse și să le bată la mașina de scris, literă cu literă. Ivan Ivanovici, care era poliglot, le traducea, le selecta, și pe cele cu adevărat utile le prezenta lui Jordie, care astfel era la fel de informat, dacă nu mai bine decât statul-major, sau Președinția Consiliului de Miniștri, înzestrate cu ample birouri de ascultare.

Într-o după-amiază, venind la redacție, Ivan Ivanovici a uitat lumina din baie aprinsă, ceea ce în timpul zilei nu se vedea de afară. Nu a atras atenția nici după căderea întunericului, era la etajul de sus al unui bloc de lângă Teatrul Regina Maria, după război sediul Operei, apoi al Operetei. Dar când a sunat alarma aeriană, lumea care fugea speriată spre adăposturi a descoperit lumina de la fereastră, părând foarte puternică în bezna orașului. Cum vântul flutura un prosop pus pe balcon, să se usuce, unii aveau impresia că era o lumină intermitentă, se stingea și se aprindea, făcând semnale avioanelor inamice.

Era în aceeași noapte când am auzit și eu prima alarmă adevărată, după care a urmat bombardamentul. M-am îmbrăcat pe bâjbâite, am coborât scările fuga și afară am dat de un cer luminat de lună aproape ca ziua. N-aveam de unde să știu ce se întâmpla la Ivan Ivanovici acasă, în timp ce el era la redacție și continua să trieze știrile, cu ochelarii pe nas, cu fața liniștită, fără să-i pese de alarmă. Mai târziu mi-a explicat că sunt aceleași șanse să te lovească o bombă, și la adăpost și în casă. În parte avea dreptate, adăpostul, când nu este o cazemată, ci doar un șanț acoperit cu pământ și scânduri, sau o pivniță, e de un folos mai degrabă psihic, îți dă impresia că te afli cât de cât în siguranță, ceea ce nu te scutește să dârdâi de frică.

Nu cunoșteam această teorie, am rămas în ușa casei fiindcă nu știam nici un adăpost în apropiere. Și apoi, cu toată frica, voiam să văd ce se întâmplă. Înainte de a vedea, am auzit huruit de motoare și explozii. M-am lipit de

zid, cu inima înghețată. Dar nu erau bombe, trăgea artileria antiaeriană; îndată o parte a cerului s-a umplut de stele roșii.

Este o deosebire între detunătura bombei aruncată de sus, și cea a tunului antiaerian care trăgea de jos; atunci nu știam, și când am știut am continuat să le confund, amândouă mi-au făcut frică.

În acest timp, în alt punct al orașului, sergentul de stradă cu oameni de la Apărarea Pasivă, cu brasarde albe și căști ca soldații, spărgeau ușa lui Ivan Ivanovici, fiindcă nu răspundea nimeni la sonerie, iar din stradă se auzeau glasuri alarmate, strigând să se stingă lumina. Speriați și indignați, oamenii ordinii nu s-au mai gândit că exista întrerupătorul, ar fi fost un act prea simplu să-l învârtească, au spart becul cu un scăunel de baie, făcându-l să pocnească, mai tare pentru urechile lor decât proiectilele antiaerienii.

Bănuiesc că era cam în aceeași clipă când, de la locul meu, am văzut limpede un avion prins de reflectoarele care măturau cerul. Din când în când, se mai zărea câte unul, luminat numai o clipă, pe urmă scăpa, intra în întunericul dintre două raze, luna nu mai avea nici o putere, nici nu mai știam unde este, fascicolele de lumină trimise de jos ca niște săgeți albe lăsau restul cerului în umbră. Probabil reflectoarele grele – le văzusem uneori pe camioane, cu diametrul de peste un metru – se manevrau cu încetineală, nu aveau aparate, să le ghideze, cum cred că există astăzi, dacă o mai fi nevoie de ele; astăzi proiectilele își ating singure ținta, fără a mai trebui să fie luminată. Așa că avioanele puteau să se strecoare printre reflectoare, cu mișcări repezi și dibace. Unul singur era prins din toate direcțiile, părea sortit pieirii, prins în ace, ca fluturii în insectare. În jurul lui explodau stelele roșii ale antiaerienei, așteptam să izbucnească o flacără, avionul să cadă ca un meteorit, sau ca o cometă intrată în zona de gravitație a pământului. Urmărirea a fost lungă, m-am gândit ce simțeau cei dinlăuntrul avionului, dacă se mai recunoșteau unul pe altul în lumina orbitoare venită de afară, din toate direcțiile, și dacă mai sperau într-o scăpare. Scăparea lor a fost un nor răzleț, în care s-a aruncat, cum am văzut odată că se aruncă în apă oamenii cuprinși de flăcări. Reflectoarele au rămas o clipă descumpănite, pe urmă s-au risipit pe cer, căutând alte ținte.

În tot acest timp bombardamentul a continuat, mi se părea că pământul se mișcă; mi se părea, mi-am dat seama pe urmă când am văzut că toate în jurul meu, de unde credeam că se prăbușesc huruind, erau la locul lor, neatinse. Am știut din capul locului că mai întâi trag tunurile antiaeriene, și n-ar fi fost greu să deosebesc sunetele lor de al bombelor, măcar mai târziu,

în patru ani de război am avut destul timp pentru experiență; presupun că urechea mea capta două senzații diferite, dar, din cauza emoției, la creier ajungea numai una, amplificată; de aceea bombardamentele aeriene mi s-au părut totdeauna de o intensitate înzecită, totdeauna m-am așteptat ca la sfârșit în jurul meu să fie numai ruine.

La primul raid cred că mai mult explozibil a folosit antiaeriana decât avioanele, cheltuiala a fost mai mare decât paguba; au căzut bombe răzlețe, or fi lovit și alte case, eu nu știu decât una, cu fațada retezată, pe strada Sfinții Apostoli.

Bombardamentul nu s-a repetat noaptea următoare; a treia zi dimineața am văzut expus la intrarea Parcului Carol, azi Parcul Libertății, la poalele Filaretului, un avion doborât în prima noapte, nu știu unde și când, și datorită cui, artileriei sau aviației de vânătoare. Cum lucea în soarele acelei dimineți de vară, mi s-a părut întreg, își pierduse doar trenul de aterizare și stătea pe burtă. Dacă se prăbușea ar fi fost făcut fărâme, iar dacă lua foc n-ar mai fi lăsat în urmă decât cenușă și câteva table, câteva fiare îndoite. Cred că mai degrabă fusese o aterizare forțată, motoarele lovite, sau pilotul rănit, nemaiputând să facă altceva decât o manevră de disperare. Pe fuselaj era expus un combinezon de zbor, de balonzaid albastru, curat și atât de neted că părea călcat proaspăt. Cu acest detaliu și cu cerul albastru de deasupra am uitat casa de pe Sfinții Apostoli, mi s-a părut că războiul este o joacă, un foc de artificii. Pe urmă m-am dezmeticit și mi s-a dus gândul la soldații noștri care tot atunci, în dimineața senină erau îngropați de obuze dincolo de Prut, mușcau pământul sau se zbăteau în gardurile de sârmă ghimpată. Dacă n-aș ști că nu eu îmi făcusem soarta, ar trebui să mă socotesc toată viața vinovat față de ei, fiindcă în aceeași zi mă duceam la Snagov să înot în apa albastră, atât de asemănătoare cu combinezonul aviatorului.

* * *

Pe Ivan Ivanovici l-au luat de la redacție îndată ce se terminase bombardamentul. Arestarea lui era un act de război în spatele frontului, mai concret decât războiul însuși, aflat atât de departe că părea abstract chiar și celor care mai trăiseră unul abia cu un sfert de secol în urmă. Câteva zile n-am știut nimic de el, până ce am aflat că ajunsese la Curtea Marțială. Nu știu cine și-o mai aminti azi ce însemna atunci Curtea Marțială: judecarea și

pedepsirea crimelor grave comise asupra obligațiilor de arme, toate socotite trădare.

Rus de origine, nu încăpea îndoială că Ivan Ivanovici făcuse semnale luminoase avioanelor inamice. Pentru mințile obtuze și pentru cei orbiți de mânie, o dovadă a vinei lui era chiar și casa bombardată, de pe Sfinții Apostoli, aflată în apropierea blocului unde ardea o lumină în baie.

Curtea Marțială se afla pe atunci pe o stradă din stânga Dâmboviței, cam în dreptul podului Șerban Vodă. Era o clădire hâdă prin ea însăși, chiar dacă îi ignorai funcțiunea. Într-un flanc avea o curte despărțită de stradă printr-un gard de sârmă ghimpată. Într-o zi câțiva inși am mers să-l vedem pe Ivan Ivanovici. Un asemenea act nu se numea crimă, dar el, temându-se de soarta noastră, s-a făcut că nu ne vede. Era ora când pe deținuți îi scoteau la aer, nu-i puneau să meargă în cerc, ci îi lăsau pe fiecare în voie. Nu erau prea mulți, cel puțin în curte; vreo câteva zeci de oameni, care semănau unul cu altul, prin soarta lor comună. Dacă se aflau acolo, toți aveau o vină, fie măcar aceea că ripostase la injuriile superiorilor. De fapt nu știam nimic despre ei. Puteam presupune că se aflau acolo sub învinuiri foarte grave, denigratori ai războiului, sau mai mult decât atâta; despre ei nu se scria în ziare, ni se recomanda doar să fim cu ochii în toate părțile. Mă gândeam neconvins că unii dintre ei au să scape, nu erau judecați încă, mai aveau o șansă, decât că nu puteam să-i deosebesc de ceilalți: poate toți aveau să fie legați la stâlp într-o dimineață. Fiindcă nu știam nimic despre ei i-am înglobat într-unul singur, cel pe care îl cunoșteam, îmi vorbise cu vocea lui blândă și cu zâmbetul enigmatic în ochii albaștri, Ivan Ivanovici și pe care îl credeam destinat plutonului de execuție. De trei sau patru ori a trecut prin fața noastră, mergând de-a lungul gardului, la numai câțiva metri, atât de aproape că puteam să-i văd ridurile de pe față. Îi bănuiam gândurile și îmi aminteam convorbirile noastre de altădată, acum acoperite de groază.

O singură dată mi-a aruncat o privire, în ochii lui nu am văzut nimic din ce îmi închipuiam înainte, teama de moarte, ci numai uimire, căreia i se adăuga, nu știu cum și de ce, un semn de încurajare.

L-a scăpat Jordie, deși părea imposibil. Când a revenit la redacție, în ochii lui cu privirea misterioasă, în zâmbetul blând de pe față, în totul, părea că nimic nu se schimbase sau dispăruse.

După sfârșitul războiului i-am pierdut urma: poate ajunse într-un lagăr din Siberia, soarta multora care văzuseră lumea occidentală.

* * *

Această întâmplare mi-a trezit din prima clipă teama că, rătăcită cum o știam, Ștefania putea să lase odată lumina aprinsă în cortul de pe terasă. Bombardamentul avea să se repete și, fără să judec orbit, sau cu naivitate, îmi închipuiam că un cort portocaliu expus în poziția cea mai bună pentru a atrage privirea, devenea un reper cu adevărat primejdios, nu ca o mică fereastră de baie, vizibilă incert și dintr-o singură direcție, exact opusă celei de unde veneau avioanele. M-am gândit la Mata-Hari, a cărei vinovăție a rămas până azi sub un semn de îndoială: făcuse ea spionaj pentru Germania, sau dimpotrivă? Faptul că era frumoasă și adorată de oameni cu influență n-a scăpat-o de execuție. Am făcut o apropiere între ea și Ștefania, în mintea mea ceva straniu le lega pe una de alta, chiar dacă nu exista nici o asemănare între ele decât frumusețea și puterea de fascinație. Cupola aurită sub care glasul Ștefaniei cucerise mulțimi de oameni, vopsită acum în negru mi se părea o prevestire de doliu.

N-am mai ținut seama de nici o prudență, n-am ținut seama că ar fi putut să mă întrebe de Alioan, și într-o zi i-am telefonat pe la ora prânzului, când îmi închipuiam că se pregătea să meargă la teatru. Continua să cânte numai ziua și astfel, cât a ținut războiul n-a știut ce este camuflajul. Nu ieșea din casă noaptea, nici măcar seara.

I-am telefonat, ca s-o previn, sau ca să-i aud glasul. Mi-a răspuns, dar nu și-a adus aminte de mine, deși i-am reamintit în ce împrejurări ne cunoscusem. Trecuse abia jumătate de an de atunci, în schimb viața se învârtise într-atât că uitasem până și punctele cardinale. Uitasem eu însumi întâlnirea cu Ștefania, ea apărea acum în memoria mea ca o a doua aducere-aminte, dedusă din prima.

Mi-a răspuns, ca de pe altă lume. „Bine, dacă-i așa, am să pun un bec mai mare!”

Capitolul 3

Motocicleta 2: justificare. Descriere, dezamăgire, revelație; voluptatea serpentinelor; neînfrânare; cum se naște nevoia călătoriei.

Dacă uneori oamenii ajung să se vadă reflectați în obiectele din jur, o mobilă autentică din timpul unui Ludovic, o bibliotecă, o colecție numismatică, o carabină ca a domnului Pretoreanu, sau în ființe, o iubită

nepieritoare, un cal, un câine, o pasăre exotică, o broască țestoasă, reflectarea mea în acel timp devenise motocicleta. O iubeam cu temeiuri lucide, fiindcă îmi dădea o forță mai mare decât puterile mele, îmi prilejuia voluptăți nebănuite și îmi mărea spațiul de mișcare până la capătul imaginației, asemenea covorului fermecat din poveste.

Dar prima ieșire în afara orașului m-a dezamăgit până la a crede că și eu, și motocicleta eram o deșertăciune. Abia făcusem zece kilometri când, la Otopeni, după calea ferată de centură am dat de o șosea pavată cu piatră cubică, tocită și denivelată, care zdruncina atât de tare că mi-a rupt șalele, iar ghidonul mi-a rănit mâinile. După un kilometru de caznă m-am oprit, planurile mele de cucerire a spațiului cădeau baltă, fiindcă în locul bucuriei simțite pe asfaltul din pădurea Băneasa, întâlneam o brutalitate insuportabilă. Cu multă silă am făcut drumul înapoi, dezamăgit în toată ființa.

Până a doua zi m-am înzdrăvenit, și chiar dacă nu îmi mai făceam vechile iluzii, mi-am spus că nu trebuie să mă dau învins la prima încercare. Mâinile mi le-am protejat cu mănuși groase de piele, care mi-au fost de tot folosul de atunci înainte. Ca să suport zdruncinăturile mi-am lăsat greutatea mai mult în picioare, și așa am depășit punctul unde mă oprisem cu o zi înainte.

Mai făcusem drumul, dar numai de câteva ori, cu automobilul sau autocarul; pe atunci se călătorea mai ușor cu trenul. Iar automobilul avea altă suspensie și o canapea mai comodă decât șaua motocicletei, așa că nu simțeam părțile mai proaste ale șoselei.

Nu mă așteptam, după încă un kilometru de caznă s-a produs miracolul, trecerea în altă lume, unde nu mă mai însoțeau diavolii, dând cu furca în mine, ci în locul lor venise pe loc o ceată de îngeri care băteau lin din aripi și îmi cântau imnuri. Întocmai așa am simțit, parcă aveam și eu aripi, mergeam fără atingere cu pământul, mi se părea o beție. Am lăsat în dreapta șoseaua Snagovului, cu lacul, nici n-am luat-o în seamă și am mers înainte fără să mă opresc până seara, când am cerut de mâncare și găzduire la o casă de oameni, tocmai dincolo de Sinaia. Beția era atât de mare că nu mă trezisem nici măcar în Ploiești, unde aveam prieteni, pe Trandafil și pe Cornelia, pe Alexandrina și Odor și toată familia, și unde mă chema tot timpul amintirea Ioanei, iubita trecătoare, dar deplină, acum dispărută, ca în umbra unei eclipse astronomice, așa era, o vreme strălucea ca în soare, apoi o acoperea întunericul. Poate de aceea nu am uitat-o.

Dragostea mea acum o luase motorul. Venise ora să mă culc, dar nu-mi era somn, mă stăpânea amintirea celor o sută cincizeci de kilometri făcuți fără oprire, în independență deplină de lume, scăldat în aerul liber, care mereu îmi cânta la ureche ca heruvimii. Cum aș fi putut să uit ce simțisem când coboram serpentinele strânse de la Breaza, pe unde nu mai trec astăzi, fiindcă s-a făcut o șosea nouă, în linie dreaptă, lesnicioasă dar monotonă.

Azi fac drumul de trei ori mai repede, în schimb nu mai simt forța centrifugă presându-mi trupul în viraje, nu mai văd peisajul rotindu-se sub ochii mei repede, ca în goana trenului, de mi se pare că nu mai am nici un raport cu pământul, eu stând pe loc, iar el rotindu-se în fața mea cu viteza lui reală, nepercepută de oameni. Numai la coborârea cu avionul în spirale strânse am mai avut aceeași senzație, cu deosebirea că atunci forța centrifugă mă împingea în pereții carlingei, pe când acum, neavând alt reazim mă împingea în mine. Iar satisfacția sufletească, simțită atunci, de a fi depășit spațiul unde își duce viața omul, n-am mai avut-o decât înotând în marea cu valuri de zece ori mai înalte ca mine, când, plutind între două limite extreme, cea de jos și cea de la creastă, parcă nu mai aveam greutate, eram dezlegat de gravitația pământului.

Nu pot ascunde dulcea amintire a nopții când, luând o pătură cu mine, am dormit pe iarbă, lângă motocicletă, mângâindu-i fierul rece, cum aș fi mângâiat pielea unei femei calde.

Poate n-ar trebui să povestesc mai departe, poate ar trebui să mă opresc pe această culme, pe care nu am depășit-o niciodată, și nici nu cred că altcineva ar putea s-o depășească, dacă ar trăi-o.

În zori, înainte de a răsări soarele, în loc să mă întorc, am pornit mai departe, ardeam de dor să mai fac o sută de kilometri.

De la Brașov am trimis o telegramă la ziar, secretarului de redacție, să știe că n-am murit și să scrie altcineva articolul meu zilnic. Dacă așa mi-am călcat datoria, o plătesc astăzi scriind această mărturisire, în locul articolașului căruia nu-i simțea nimeni lipsa.

Mi-am cumpărat ochelari de vânt, fiindcă îmi intrau gâze în ochi la viteză, mi-am luat un săpun, periuță de dinți și pastă, și am pornit mai departe prin Țara Bârsei, în umbra Făgărașilor pe care odată îi contemplasem seară de seară, gândindu-mă la o fată de dincolo, din Muntenia. La Sibiu, spre amiază, nu m-am oprit dar am făcut un ocol și am trecut pe la casa unde locuia Santa, am privit obloanele de la fereastra unde o văzusem prima oară. De acolo am coborât în orașul de jos, ca să trec pe la

casa cu leandri unde Ghizi, între două păcate, se ruga îngenunchiată în fața lui Cristos de pe cruce.

Din afara orașului am privit lunca pe unde goneam cu schiurile. Acolo era salcia de care se zdrobise Santa. M-am întors, m-am dus la cimitirul catolic; a fost ziua când am risipit un buchet de ghiocei la picioarele criptei unde era zidită. Și am plecat mai departe, durerea se amesteca într-un chin dulce cu amețeala vitezei.

Dacă peste amintirile vechi nu ar veni altele, dacă durerile ar fi nesecate, am muri de tristețe. Dar n-ar fi o moarte hâdă, ci ar acoperi-o mereu flori proaspete.

Până la Alba Iulia nu m-am oprit. Am înnoptat acolo și a doua zi am pornit înapoi; dacă nu puneam frâna cu toate puterile, m-aș fi dus mai departe, până la Cluj și Oradea, deși nu mai erau ale noastre, iar dacă ar fi fost posibil, până la Budapesta și Viena. Plecasem până la Snagov, treizeci de kilometri. Așa se naște setea călătoriei, așa a fost descoperit pământul. Iar eu am mai descoperit o părticică din mine.

Războiul se ducea acum spre Sevastopol.

Capitolul 4

Alioan, indiferența lui față de moarte. Gânduri despre longevitate. Luptă navală; imaginea Ștefaniei apărută în bubuitul tunurilor. Distrugerea distrugătorului venit să distrugă. Alte trofee. Alida Vali: moda. Filme italiene, filme germane. Previziunile domnului Pretoreanu; motivația lor. Câinele și fetița, câinele și otrava. Motocicleta 3: urmare; mișcarea în spațiu: viziunea morții; pădurea Băneasa. Pădurile Finlandei: deplasarea copacilor. Adeziunea lui Alioan la motocicletă. Moravuri în comerț, aduse de război. Inițierea lui Alioan; indiferența lui față de frică.

După noaptea de veghe la casa țigăncilor, când începuse războiul, Alioan a plecat din București fără să-mi spună, mi-a lăsat doar un bilet la redacție, din care n-am înțeles decât că are să lipsească o vreme. Eram mai mult îngrijorat decât mâhnit, în starea lui nu făcea bine să se îndepărteze de casă; cine l-ar fi îngrijit la nevoie? Știa că are un cancer la plămâni, o formă puțin chinuitoare, dar cu sfârșitul tot inevitabil. În afară de mine, nu mai spusese nimănui, își continua viața în liniște, senin, fără teamă, deși nu putea să fie nepăsător nici cu moartea, nici cu timpul cât mai avea să trăiască. Numai

ceva în firea lui era schimbat, dar nu observa nimeni; se născuse în el înclinarea de a se expune la primejdii, ceea ce era de fapt un mod de a simți viața mai intens și pe mai multe fețe. Căci până acum nu-l preocupase decât voluptatea, sub toate formele accesibile naturilor rafinate, de la reveria ascunsă sub leneviri profunde, până la poezie și dragoste, telurică și celestă. Nimeni nu putea să bage de seamă că Alioan devenise frenetic. Cauza însă nu era numai boala, ci și războiul, pentru el stări la fel de grave; printr-o coincidență care le făcea dependente una de alta, aceste stări se declanșaseră amândouă deodată.

A revenit în București și l-am întâlnit după vreo zece zile. Fusese la Constanța, locuise pe nava-școală, care luase locul bricului „Mircea”. Era puțin bronzat și arăta bine; niciodată nu se expunea la soare cu nesațul altor oameni, lipsiți de măsură.

— M-au invitat marinarii, altfel nu mă duceam.

Nu călătorise niciodată pe mare. N-avea nici o legătură cu marina, dar noul Amiral care luase locul bătrânului dispărut în ianuarie 1941 îi purta o dragoste respectuoasă, îi cunoștea poeziile și articolele sclipitoare, îi înțelegea valoarea, se simțea onorat să-l aibă oaspete. Cunoscându-i firea avea tactul să nu-l inoportuneze, venea numai să-l salute, apoi îl lăsa în apele sale. Alioan nu mergea la plajă, stătea într-un șezlong pe dunetă, cu mâinile la ceafă, pe jumătate crucificat dar fără nici un fel de simțăminte biblice și asculta valurile dincolo de dig, spărgându-se în parapetul de piatră. În aceste clipe se detașa de sine însuși și de orice gânduri, îl păstra pe acela că era încă viu dar condamnat la moarte. Avea să fie o moarte lentă, i se spusese că nu chinuitoare.

Îi socotim norocoși pe cei care mor pe loc, prin oprirea bruscă a inimii; nu au decât poate o clipă viziunea morții; sau n-o au deloc, mor în somn, și cine știe dacă nu tocmai atunci visează o întâmplare fericită?! Lui Alioan un asemenea noroc îi făcea și ciudă și groază; simțea nevoia să stea de vorbă cu moartea, s-o asigure că nu-i este frică și moare fără regrete. Ar fi vrut mai ales să fie cineva martor, un prieten, să asculte acest dialog și să-l transmită altor prieteni, să afle cu toții că moartea poate să fie o consimțire lucidă. „De-aici înainte nu am să mă mai tem de nici o primejdie, sunt eliberat de tiranica aspirație a omului la longevitate!” își spunea, așezat în șezlong, pe dunetă.

Odată cu sfârșitul acestui gând, în jurul lui izbucniră, toate deodată, sirenele de alarmă ale vaselor de război, ancorate în preajmă. Pe puntea

navei se stârni forfota, ofițerul de cart se apropie în fugă și-i spuse repede, înainte de a-și continua drumul spre postul lui de alarmă:

— Coborâți și intrați în cazemată. Dar fuga. O să fie o luptă navală.

Pe chei era o cazemată de beton, probabil folositoare dacă nu sărea în aer cheiul, cu totul. Două zile fuseseră în mai multe rânduri lupte aeriene, între bombardiere și aviația de vânătoare. Alioan nu se dusese la adăpost, rămăsese pe dunetă, auzise răpăitul mitralierelor, văzuse avioane căzând, lăsând trene de fum, era un spectacol! Îl urmărise fără frică.

Nu-i era frică nici de astă dată, când auzi trăgând bateriile de coastă. Nu avu nici o tresărire, își verifica fără întârziere ideea de adineauri, nu se temea de primejdie, instinct primordial al tuturor viețuitoarelor. Dar își simți urechile perforate, un trăsnet îi trecu pe deasupra capului; trăgeau tunurile de pe distrugătoare, odată cu bateriile de coastă. Nu se mișcă din loc, doar își luă mâinile de la ceafă să-și astupe urechile. Se petrecea o brutalitate înlăuntrul aparatului său auditiv, parcă îi plesniseră timpanele iar acum se dislocau piesele fragile ale urechii interne. Singura lui teamă era că nu va mai putea să asculte muzica; nu regreta glasul oamenilor. În acea zgâlțâială dezlănțuită pe tot pământul, căci se clătinau și digul și cheiurile, și orașul, îi veni brusc și cu deplină luciditate gândul că în primul rând pentru el va amuți cântecul Ștefaniei. Terifiantă îi apărea imaginea ei acum, în mijlocul canonadei, acoperea tot ce era groaznic pe lume, război, avioane căzute, bubuit de tunuri, moarte. Doar ea supraviețuia catastrofei în curs de împlinire, din care nimeni altcineva nu putea să scape. Și atunci i se făcu frică, nu de pieirea lui iminentă, acceptată în liniște, ci de gândul că datorită Ștefaniei nu se va putea bucura de o moarte deplină, că nici mort n-avea s-o uite, și numai pentru ea va trebui să trăiască într-o viață de dincolo, în care nu crezuse până astăzi.

Își luă mâinile de la urechi, asurzise cu adevărat, nu mai auzea tonurile, era o liniște nepământească. Pe urmă văzu oameni mișcând, îi recunoștea, erau nădușiți și negri la față. Pe unul din distrugătoare izbucniră urale, la început nu înțelese de unde veneau și cum de putea să le audă. Treptat alte zgomote îi ajunseră la urechi, pași, uși trântite, fluiere, glasuri, până ce un ofițer se opri lângă el și îi spuse mai degrabă cu teamă decât cu satisfacție:

— L-am scufundat! În două minute!

Fusese o navă de război rusească, un distrugător „Moskva”, se apropia dinspre nord-est, dar abia intrat în bătaia tunurilor explodase. O controversă a rămas între bateriile de coastă, nemțești, și marina noastră; fiecare își

revendica victoria. Fusese o canonadă rapidă, un snop de proiectile îndreptate spre țintă, din toate direcțiile. Nimeni nu putea dovedi cu precizie, cine lovise.

Trofeele, câte au putut fi pescuite de pe mare, au fost expuse într-o vitrină a librăriei „Cartea Românească” de pe Bulevardul Academiei.

Le-am văzut în ziua când m-am întâlnit cu Alioan, abia întors de la Constanța. Nu el mi-a povestit bătălia, dar am văzut împreună trofeele: un pavilion, o timonă, câțiva colaci de salvare; nu-mi amintesc altceva. Alioan a ridicat din umeri:

— E o victorie pe care s-ar putea s-o plătim scump, deși era necesară.

Am coborât împreună pe Bulevardul Elisabeta, prin fața cinematografelor; într-un loc se juca un film cu Alida Valli, o fetișcană italiancă, deocamdată ingenuă; pieptănătura ei, cu părul lung tras într-o parte și coborând până pe umeri o întâlneam la fetele de pe stradă, devenise o modă. La fel ca pantofii cu talpă ortopedică, apăruți tot atunci și veniți tot din Italia; la început nu-mi plăceau, păreau încălțări de scafandru, până ce ne-am obișnuit cu ei și nu ne-au mai plăcut ceilalți; adevărul este că prin forma lor greoaie contrastau cu piciorul fetelor și le făceau glezna mai gingașă.

Nu se juca nici un film nemțesc pe tot bulevardul, dar nu din ostentație, ci fiindcă nu puteau să concureze cu cele italiene, mai apropiate de gustul publicului nostru: cred că atașații culturali ai Germaniei se uitau chiorâș la afișe și făceau rapoarte, dar dintr-atât nu se rupea Axa, ar fi fost destule alte motive.

În timp ce făceam aceste observații, nu încetam să-l ascult pe Alioan, care îmi vorbea despre cauzele războiului, și despre perspectivele lui sumbre. Nu ascund că aș fi vrut să aud altceva, era o zi frumoasă, m-aș fi bucurat de ea, știam și eu că au să fie destule zile urâte; dar acelea deocamdată erau departe. Părerile lui Alioan totuși le-am reținut și pe măsură ce trecea timpul le înțelegeam mai bine. Îmi aduceam aminte de conferințele domnului Pretoreanu, la sfârșitul anilor de școală, cu ce clarviziune ne înfățișa evenimentele viitoare ale epocii noastre: niciodată nu s-a dus cu gândul mai departe, s-a mărginit la ceea ca aveam să trăim ca martori, era un om pragmatic, poate fiindcă îi lipsea fantezia, sau și-o reprima, domeniul lui de gândire rămânea realitatea imediată, controlabilă.

În 1933, când Hitler a devenit cancelar al Germaniei, domnul Pretoreanu ne-a spus că în șase ani va porni războiul; ceea ce s-a adeverit întocmai cum

auzisem, atunci când nimeni nu voia să creadă.

Spre deosebire de domnul Pretoreanu, ale cărui păreri deveneau sentințe fără explicații, ca și când ar fi pornit de la un judecător atotputernic și infailibil, Alioan, care nu vorbea unui auditoriu numeros, într-o sală de conferințe, ci numai mie, în ocazii întâmplătoare, ca în ziua aceea, pe stradă, își motiva opiniile, căuta cauza faptelor și-o argumenta cu un spirit viu, dar nepătimaș, gata oricând să asculte opinia altuia. Fără să divagheze, la el intervenea fantezia, care, cel puțin pe un auditoriu ca mine, îl ducea mai departe decât o expunere lineară, oricât ar fi ea de precisă.

Îi datorez mult domnului Pretoreanu pentru ceea ce știu despre evenimentele vremii noastre, pe care le-am trăit și le-am înțeles întocmai cum mă prevenise el cu decenii mai înainte. Dar, pentru a scrie această carte, despre întâmplări încă prea apropiate ca să fi devenit istorie, motiv de a fi torturat de îndoieli și temeri, între dorința de a spune tot ce știu și frica de a nu spune prea mult, îndrumătorul meu a fost Alioan, fără el m-aș fi oprit la o răspântie, nedecis pe ce drum să apuc; am închis ochii și l-am urmat, adevărul lui a devenit și al meu. Altfel nu l-aș fi scris, dar trebuie să mărturisesc că l-am descoperit orbește.

Am intrat în Cișmigiu și ne-am așezat pe o bancă.

— Să ne odihnim puțin, mi-a spus Alioan.

După glas, îmi dădusem seama dinainte că obosise, dar așteptam hotărârea lui, nu voiam să-i ating susceptibilitatea, dându-i motiv să creadă că îl socoteam în inferioritate. Un timp am stat amândoi tăcuți, era o zi de vară plăcută, fără zăpușeală, cu o adiere de vânt înmiresmată, o clipă de pace. Doar o izbucnire de glasuri, venind mai de departe, de pe strada Sărindar, strică tihna acelei clipe; erau glasuri de copilandri, cunoscute, vânzători de ziare, care porneau în goană din fața tipografiilor: „Ediție specială!… “ M-am uitat pe furiș la Alioan, stătea cu ochii închiși, la umbra pălăriei lui de pai, cu boruri uriașe, mexicane. Părea că ațipise, dar la strigătele vânzătorilor de ziare în colțul gurii îi apărea o grimasă. Ediție specială!… „Ce-o mai fi?” mă întrebam, agasat. Căci nu voiam să-mi tulbure nimic liniștea acelor clipe. Ce putea să fie? O victorie, desigur. Insuccesele nu se anunță cu ediții speciale. Erau zile când nu mai voiam să știu nimic despre mersul războiului, veneau știri stereotipe; toate pe front se desfășurau „conform planului”. Devenise o formulă sâcâitoare, mă pomeneam aplicând-o și la faptele mele, în gând, sau cu glas tare; mă bărbieream „conform planului”, îmi beam ceaiul „conform planului”…

Când cineva mă întreba ce mai fac, îi răspundeam iritat: „Bine! Conform planului!” Folosită în glumă, formula devenise o obsesie. A ținut până ce faptele au început să se petreacă altfel decât erau prevăzute.

O fetiță cu un câine Saint Bernard, uriaș pe lângă ea, veneau pe alee: nu pot spune că îl ducea în lesă, deși lesa exista și ea o ținea în mână cu importanță. Câinele o însoțea ca protector. În fața noastră s-au oprit, nu știu cine a vrut, fetița, sau câinele? Amândoi ne priveau, cred că erau mirați de pălăria lui Alioan.

— Să nu-l mângâiați, mușcă! ne avertiză fetița.

Cred că iarăși își dădea importanță, dar s-ar fi putut să aibă dreptate. Nu mă încred decât în câinii liberi, dacă vin la mine îi mângâi fără frică; în lesă, în lanț sau după gard pot să aibă reacții neprevăzute, fiindcă sunt prizonieri, m-am gândit adesea și așa îmi explic: fiindcă au complexul privării de libertate, mușcând își afirmă personalitatea. Dar câinele nu voia să plece, deși fetița îl trăgea de lesă; se uita la noi cu o privire atât de stăruitoare, de parcă ar fi vrut să ne vorbească.

— Ei, haide! zise Alioan, întinzând mâna.

Câinele îi zâmbi, cum oamenii nu cred și nu văd că zâmbesc câinii, fiindcă nu-i un zâmbet exteriorizat cu mimica omului; zâmbetul câinelui se vede numai în ochi, ca o bucurie intensă; dacă o înțelegi îți uiți necazurile și ai o clipă de fericire.

Cu riscul să intru în conflict cu toate institutele de igienă și cu toți hingherii care operează în numele acestora, socotesc că oamenii sunt mai buni când au un câine.

Cu ochii după Saint Bernard care se îndepărta întorcând din când în când capul, Alioan spuse, ca și când ar fi cunoscut gândul meu dinainte și ar fi vrut să-l combată:

— Și Hitler are un câine… Oare îl mângâie?… Și câinele nu-l mârâie?

L-am judecat pe Caragiale că a aruncat pe Bubico din tren, în plus ignorând psihologia câinelui, care sunt sigur că i-ar fi simțit intenția și ar fi scos colții, în loc să se gudure. Dacă avea cineva o vină în toată întâmplarea, atunci trebuia aruncată din tren cucoana, stăpâna lui Bubico.

În cazul lui Hitler o parte din dilemă s-a dezlegat patru ani mai târziu, în buncăr. Dacă n-am putut să aflu sentimentele câinelui pentru stăpân, mi-au fost dovedite cele ale stăpânului pentru câine. În preajma sinuciderii, când i-au fost aduse fiolele cu cianură, Hitler, ca să se asigure că otrava era bună, a probat-o pe câine.

Alți vânzători de ziare se auziră strigând „Ediție specială”, pe strada Sărindar, urcând în sus, spre Calea Victoriei. Poate era aceeași știre de mai înainte, lansată cu un sfert de oră întârziere, de alt ziar, care nu voia să iasă din competiție. De astă dată Alioan făcu un gest plictisit, nu-l mai interesau știrile mărunte, își rezerva atenția pentru cele decisive. În continuarea gestului și-a aplecat un umăr înainte, era puțin livid și cu fața ușor crispată. I se întâmpla așa la intervale neregulate, la minute sau la ore, era o suferință, o cunoșteam, de multe ori probabil izbutea s-o ascundă. Nu ținea mult, trecea de la sine, doar uneori lua un antinevralgic pe care îl avea mereu asupra sa, într-o cutiuță ca de bomboane.

Dacă durerea se alina, cauza ei știam că rămânea acolo, rozându-l încet, blând, cu clemență dar încontinuu, chiar în clipele când nu-i dădea nici o suferință. Eram sănătos și mai tânăr decât el, parcă mă simțeam vinovat și aș fi vrut să-i cer iertare, fără cuvinte, cu o privire, cu un gest, cu un fluid de fraternitate. Mi-a venit o idee care abia după ce o spusesem mi-am dat seama cât era de năstrușnică. Voiam să-i prilejuiesc o senzație nouă, să schimb ceva în structura lui psihică, un drog binefăcător cum îl simțisem eu însumi.

— Ai mers vreodată cu motocicleta?

Ideea era aberantă, semn că sănătatea mea, lângă suferința lui mă făcea să pierd sensul lucrurilor. Vorbisem, dar după aceea nimic nu îmi apărea mai nepotrivit cu calmul lui aristocratic, pe care văzusem că nu îl pierdea nici în momentele cele mai grele, decât motocicleta cu nervozitatea ei mecanică, dacă nu era de ajuns ideea în sine.

Mi-a răspuns fără să fie șocat de întrebare:

— Uite ceva ce nu mi-a trecut niciodată prin minte!

Dar părea intrigat și atunci mi-a venit curajul să merg înainte, deși ideea încă mi se părea aberantă. Nu aveam cum să-i prelungesc viața, în schimb, atâta câtă îi mai rămânea, puteam să i-o îmbogățesc cu o senzație nouă, în care n-aș fi crezut dacă nu o simțeam eu însumi. Exista un fanatism în mine, cum probabil există câte unul în toți oamenii. Fanatismul meu, dacă îl judec începând cu pornirile din copilărie, era mașina; sub toate formele ei, începând cu bicicleta, cu locomobila de treier în dogoarea căreia mi-am petrecut zile întregi, în bluză și pantaloni scurți, fixat fanatic pe platforma de unde se trăgea fluierul; apoi locomotiva de cale ferată, căreia i-au urmat, progresiv, autocamionul, automobilul și avionul.

I-am propus lui Alioan planul meu de inițiere, pe care însă nu l-am putut pune în practică decât peste o lună, căci a plecat iar din București, fără să-mi spună unde; e drept că în acest interval s-a întors o dată sau de două ori, dar a stat puțin, făcându-mă să mă gândesc la o pasiune posibilă în cine știe ce parte a țării; boala care deocamdată avea un aspect mai degrabă romantic, ca odinioară tuberculoza, nu împiedica vechea lui ardoare să se manifesteze la apariția unei femei frumoase.

Când l-am reîntâlnit, nu i-am mai lăsat timp să șovăie, am fixat pe loc întâlnirea:

— Vin să te iau de acasă la două după-amiază.

Dar exista o încurcătură, la care nu mă gândisem cât timp propunerea mea nu devenise realizabilă. Era un început de septembrie cu atmosfera pălită și calmă, frontul ajunsese departe, uneori uitam că există, vreme prielnică de reverie și odihnă a spiritului. Alioan purta haine de oraș, bej, potrivite cu toamna, cu o cravată verde care nu era țipătoare, ci doar păstra în ea culoarea vie a verii. Iar în cap avea una din pălăriile lui de pai, cu borurile mari, caracteristice. Nu păreau demodate fiindcă le imprima personalitatea lui, mai puternică decât gustul vremii. Nu-l văzusem niciodată în capul gol pe stradă și acum trebuia să renunțe la pălărie, pe motocicletă nici chiar el n-ar fi putut s-o salveze de ridicol. N-am îndrăznit să-i spun și acum pălăria îmi crea o dificultate peste care nu știam cum voi trece.

Îl așteptam în fața Bisericii Albe, l-am văzut ieșind pe ușa blocului, în plin soare, cu capul gol și cu un pulovăr în locul hainei. E prea puțin să spun că mi s-a luat o piatră de pe inimă, era mult mai mare ușurarea, parcă fusese o piatră de moară și fără ea nu mai aveam gravitație. Căpătase un aer juvenil, parcă era de-o vârstă cu mine, dacă nu chiar mai tânăr. Până și mișcarea lui, de o eleganță naturală dar puțin anacronică, potrivită cu vremea cămășilor cu jabouri și a pantalonilor strânși pe picior, cu subpieuri elastice devenise alta, simplificată, directă, sportivă, fără să-și fi pierdut ritmul leneș care era marele lui farmec. „Dar nu se poate, mă gândeam, ca în omul acesta să se ascundă o boală atât de îngrozitoare!” (Am văzut mai târziu mulți bolnavi de cancer, unii conștienți de boală, alții ignorând-o. Cei din prima categorie, care cunosc adevărul, speră într-o salvare și izbutesc să-și păstreze trăsăturile umane: vine însă o zi când pe fața lor se ivește chipul morții, și atunci e sigur că dacă se uită în oglindă își văd sfârșitul. Alioan, care n-a sperat și nici n-a vrut să spere, și-a așteptat moartea cu o

seninătate nescăzută, până în ultima clipă, și a murit cu o lumină pe față, răsfrângerea luminii din ochii lui albaștri: moartea n-a putut să-l marcheze. Așa a fost, știu fiindcă l-am vegheat, avea o singură teamă, să nu adoarmă și să moară în somn, ceea ce i se părea, după cum mi-a spus cu luciditate, că ar fi o fugă de moarte de care el nu voia să se ascundă, ci s-o privească în față, fiind o experiență unică, încununarea tuturor experiențelor din viață.)

Până ce am ieșit din oraș n-am fost preocupat de el decât în sensul că trebuie să-l apăr de orice vătămare; am mers cu viteză moderată, excesiv de atent la circulație, cum nu fusesem nici la prima mea experiență. Îmi păsa puțin de mine, deși nu voiam să mor, dimpotrivă, îmi plăcea viața, și una din bucuriile ei, nou descoperite, era tocmai motocicleta: dar, oricum, puteam să-mi asum orice riscuri, mă știam singur stăpân pe soarta mea, nu mi-o contabiliza nimeni. Acum aveam deodată sentimentul că răspund de altcineva, ceea ce făcea din mine alt om decât înainte. Aveam o constrângere? Nu, ci o ambiție, enormă, suprapământească, aceea pe care va fi avut-o Creatorul când a dat viață unei ființe pe chipul și asemănarea sa, întrebându-se dacă va fi mai presus sau mai prejos de el.

E ceea ce cred că simte orice om care gândește, când inițiază pe cineva într-una din necunoscutele vieții, în știința de a iubi, de-a înota, de a zbura, de a sări cu schiurile de pe trambulină. Și de a primi moartea cu seninătate.

Nu știam cât să merg și unde să opresc, nu puteam întoarce capul spre Alioan, să-i văd fața, nu știam ce simte, dacă se bucură sau se plictisește, și eu aveam toată răspunderea.

De la aeroport înainte nu am mărit prea mult viteza, dar destul să simt vântul învăluindu-mă, apăsându-mi pieptul, șuierându-mi ușor la ureche.

Am mers, ca la propria mea inițiere, în pădurea Băneasa; deși sigur pe mine, mă simțeam mai timid decât prima dată. Eram chinuit ca ori de câte ori am dus pe cineva la un drum lung, să-i arăt o priveliște frumoasă. Și dacă n-o să-i placă? Te simți răspunzător nu doar de fapta în sine, ci și de neconcordanța vibrației tale cu vibrația altcuiva.

Străbătând pădurea în toate sensurile am intrat pe alei înguste: ramurile copacilor se desfășurau în fața noastră și păreau atât de aproape încât uneori aveam impresia că ne mângâiau obrazul. Impresiile mele de atunci sunt foarte îndepărtate și nu aș putea să le refac dacă nu le-aș fi retrăit într-o vreme mai apropiată, când mi s-au părut inedite. Trecuseră treizeci de ani și acumulasem multe experiențe, sentimente și senzații; unele fac să dispară cele dinainte, altele le reînvie. Străbăteam un drumeag îngust, într-una din

pădurile Finlandei care alternează lacurile, la fel de numeroase și unele și altele. Această amintire este destul de recentă ca nimic al ei să nu mi se fi șters din memorie. Era o pădure de mesteceni, copacii cei mai tandri după cum mi se pare, și ramurile lor, intrând pe fereastra mașinii, îmi mângâiau fața. Senzația s-a prelungit emoționându-mă tot mai puternic, până ce mi-am dat seama că ea trezea în ființa mea o senzație mult mai veche, redându-i întreagă intensitatea, și atunci m-am văzut parcă aievea, cu treizeci de ani în urmă, străbătând pădurea Băneasa. Datorită unei trăiri noi a reînviat în mine, cu toată intensitatea, o amintire aproape uitată.

Venea toamna, se simțea în aer, cum încep s-o simt cu mult înainte, către sfârșitul lui iunie, fiindcă atunci, deși plină vară, ziua începe să scadă. Pădurea însă, după ce plouase câteva zile, era viguroasă, în plina ei forță, contrastând cu oboseala din aer.

Poate vigoarea ei se datora și vitezei cu care defilau copacii pe de lături, într-o goană inversă cu a noastră. Așa am simțit că pădurea, căpătând darul de a putea să se deplaseze în spațiu, devenea o vietate, ca noi înșine, ne vedea, ne auzea și nu-i lipseau cuvintele, să ne răspundă, numai că nouă ne erau necunoscute, printr-o imperfecțiune a naturii noastre.

Nu mai auzeam zgomotul motorului, nu-i simțeam trepidația, nu sesizam dependența noastră de o alcătuire mecanică, alimentată cu benzină și numită motocicletă; parcă forța de deplasare ne-o dădea pădurea, sau se deplasa ea în locul nostru, scutindu-ne de osteneala mișcării.

În tot timpul de la pornire, Alioan nu scosese o vorbă, însă acum tăcerea lui nu mă mai îngrijora, nu mai aveam sentimentul că îi port răspunderea; ne aflam în fața unui examen și trebuia să-l trecem fiecare cu puterile noastre.

Am vrut să opresc lângă o bancă, nu mă simțeam obosit, mi se părea că nu făcusem nici un efort fizic: îmi închipuiam însă că Alioan avea nevoie să se odihnească.

— Nu, mi-a spus el, aproape în șoaptă. Să ieșim la lumină.

Avea respirația gâtuită, și chiar eu respiram anevoie, parcă pădurea, mult prea puternică pe lângă noi, ne lua aerul. Am ieșit pe câmp și ne-am așezat în iarbă. Cerul se colora în roz, soarele, coborând spre apus, lumina orizontul în față.

— Am avut oroare de orice fel de mașină și mai ales de această gânganie, un purice al șoselii, spuse Alioan, uitându-se la motocicletă, al

cărei motor încălzit făcea aerul să palpite deasupra. Și uite că deodată mi-a devenit dragă. De ce tocmai acum, când e prea târziu?!

— Nici o bucurie nu vine prea târziu, dacă ai simțit-o măcar o singură dată!

N-aș fi bănuit ce transformare se produsese în el, în câteva ceasuri. Nu dorise să aibă un automobil, deși ar fi putut să-și ia unul din cele mai scumpe. Pe atunci un asemenea vehicul, cu o răspândire încă restrânsă, nu-și cumpărau decât oamenii foarte bogați, sau cei obligați de profesiune. Dar toți păreau niște parveniți dacă n-aveau titlul de lord sau unul echivalent în altă țară.

— Crezi că eu aș putea? întrebă Alioan, după un timp.

Mă privea cu un aer timid, de băiețandru. Nu puteam bănui ce voia să spună.

— Să conduc motocicleta.

Eram aiurit, în timp ce el se explica, la fel de timid ca mai înainte:

— Cred că asta am dorit, am așteptat. Ai să spui că nu mi se potrivește. Nu mi se potrivește, dar orice altceva mi s-ar potrivi și mai puțin. Dacă îmi luam o mașină, trebuia negreșit să am șofer: mi se părea ceva oribil și pentru mine, și pentru el: să depindem unul de altul fără să fie nici o afinitate între noi. M-am gândit că aș deveni un fel de slugă a lui, că în nici un caz nu i-aș putea porunci, l-aș ruga să mă ducă într-un loc sau în altul. Așa îți pierzi independenta. Și apoi, în motocicletă văd un camarad, aș socoti-o egală cu mine.

Într-adevăr, era de neînțeles și de necrezut, în nepotrivire cu tot ce știam până acum despre el. Și totuși credeam, și îl înțelegeam, cum m-aș fi înțeles pe mine.

Chiar a doua zi am mers la reprezentanță, să-și cumpere motocicleta. Urmează întâmplări mărunte, care n-ar merita să fie povestite, dacă nu ar arăta și ele ce aduce războiul în viața civilă, moravuri prelungite apoi și în vreme de pace, decenii. În vitrină era expusă o motocicletă, de același tip cu a mea, singura care se importa în ultima vreme. Despuiată de orice ornament, am mai spus, neagră, cu suduri grosolane, făcute de meseriași formați în pripă; meseriașii vechi fabricau tancuri. Dar era nouă, o încercasem și îmi dădea satisfacție.

Am avut însă surpriza să aflăm că motocicleta din vitrină nu se vindea, și alta nu mai aveau în depozit. Provenind din Germania, livrările erau reduse și întârziate; în industrie primau cele trebuitoare războiului, de la

cuirasate până la acul de cusut, aflat și el în dotația armatei, trebuindu-i soldatului să-și coasă nasturii la tunică. Numai surplusurile, rar când se iveau, era date pe piață.

Poate fiindcă îi inspiram încredere, sau poate recunoscându-l pe Alioan după vreo fotografie din ziare, funcționarul reprezentanței ne-a informat, oarecum confidențial, că există un revânzător, pe strada Dionisie, care a cumpărat o bună parte a transportului de motociclete, și s-ar putea să mai aibă vreuna. Ne-am dus la adresă, o curte pavată, un garaj cu ușile deschise, un șir de locuințe într-o clădire lungă destul de neîngrijită, casă de mahala rămasă în centrul orașului. Biroul era într-o tindă, pe a cărei ușă se vedea o firmuliță, altminteri elegantă, cu litere de bronz pe sticlă: *„Comdifar" import-export, Găgiuleanu et comp."* Înăuntru se afla domnul Găgiuleanu însuși, după cum s-a prezentat când i-am spus scopul vizitei noastre. Ședea la o masă acoperită cu prespan galben, pe care erau o mașină de scris și câteva dosare, cu antetul întreprinderii, o reproducere la scară mică a firmei de afară, cu un rând explicativ al denumirii ciudate, comdifar: *Comerț diferite articole*. Neexistând decât un scaun, șubred, în afară de cel al patronului, convorbirea s-a dus în picioare. În contrast cu mizeria biroului, domnul Găgiuleanu era un bărbat prezentabil, bărbierit proaspăt, cu părul castaniu, pieptănat cu cărare într-o parte, om la patruzeci și ceva de ani, în haine elegante de vară, cu cămașă albă, cu papilon în dungi, roșu cu negru. Vorbea cu un accent ușor străin, pe care n-am putut să-l identific.

— Domnilor, îmi pare rău, într-adevăr am avut un stoc de douăzeci de motociclete NSU, dar chiar ieri le-am cedat pe toate, fiindcă anumite necesități ne obligă să ne ocupăm cu exportul de păsări.

Abia la plecare am observat că pe al doilea canat al ușii de la intrare, dată de perete, exista încă o firmă, în stil cu prima: "*Galina română – export de galinacee, și alte produse alimentare*". Proprietarul firmei era tot domnul Găgiuleanu et. Comp.

Stocul de motociclete îl cumpărase un alt revânzător, de pe strada Piscului, la podul Lemetre. Acolo am găsit ce căutam, numai că prețul, ajuns la a treia mână, cu beneficiile succesive admise de legea comerțului se dublase față de cel de la reprezentanță. Nu exista nici o cale de protest, și apoi Alioan nu voia să se tocmească. Vânzătorul, parcă frate cu domnul Găgiuleanu, a bătut la mașină factura, cu două copii. Pe antetul hârtiei scria *Armet* (articole de metal). Biroul firmei era într-o magazie unde, în afară de vreo zece motociclete, se vedeau lăzi mari, legate cu balot de tablă. Într-una

din ele, deschisă, erau mașini de tocat carne, în alta mașini de gătit, cu petrol, *Metaloglobus*.

În josul facturii scria, de mașină: „Conform dispozițiilor Marelui Stat-Major, motocicleta este scutită de rechiziție șase luni de la cumpărare.” La fel se vindeau și automobilele, altfel n-ar mai fi cumpărat nimeni. Nu existau decât două mărci, „DKV” și „Topolino”, importate din Germania și Italia; trebuiau să ne dea și ei ceva, în locul benzinei, grâului și galinaceelor!

Am luat-o pe prima din față, nu aveai ce alege, toate sărăcuțe și numai negre, parcă îndoliate. Când am scos-o în stradă, deși era întocmai ca a mea, mi s-a părut mai mică, părea mai degrabă o jucărie, dar nu trebuia să țin seama de altceva decât că avea însușirea să ducă oriunde.

Un loc mai bun de școală decât pădurea era Parcul Floreasca. O parcelare făcută de curând, cu locuri de casă, cu străzi gata croite și asfaltate, dar fără nici un fel de circulație, fiindcă se construise abia câte o vilă ici-colo în acest cartier abia pe cale de a se naște, cu intersecții nestânjenite de nici un obstacol, cu vizibilitate în toate direcțiile, un începător nu putea să încurce pe nimeni.

Alioan nu știa nimic despre motoare, și nu umblase în viața lui nici măcar pe bicicletă.

În cele ce urmează aș vrea să fie înțeles din capul locului ce mă determina să încep cu el o asemenea școală, pornind de la zero. Dar zero nu-i bine spus, exista ceva câștigat dinaintea pornirii, vădita lui sete de a face o experiență nouă, într-un moment când părea inutilă.

Când peste câteva luni avea să se îmbarce pe submarin și să participe la o campanie primejdioasă, am crezut că voia să-și sfideze moartea. Amintindu-mi felul cum învățase conducerea motocicletei am înțeles altfel gestul lui, și alte gesturi la fel de bizare. Moartea nu avea de ce s-o sfideze, de vreme ce era împăcat cu ea și nu o socotea ostilă; uneori îi atribuia caractere umane, o personifica sub înfățișarea unei prietene din tinerețe, acum bătrână, bună și înțeleaptă, care îl va primi cu afecțiune, îl va lua de mână și-l va duce să-i arate altă lume, unde vor sta de vorbă în tihnă, la umbra unui arbore gigantic, retrăindu-și amintirile și bucurându-se de ele. Ca ideea aceasta să nu pară hazardată am raportat-o la tot trecutul lui Alioan, la tot ce am știut și am spus despre el, începând din ziua când fugise de la propria lui nuntă, abandonându-și mireasa, o domnișoară, pentru o țigăncușă, slujnică la bucătărie.

Odată ce moartea devenise pentru el iminentă, în Alioan se născuse setea de a face toate experiențele posibile, de a-și retrăi viața în toate sensurile care îi rămâneau necunoscute, și totul în timpul scurt cât îi mai rămânea să trăiască.

Poate acest gând se precizase în mintea lui pe când mergeam cu motocicleta prin pădure și copacii rămânând cu iuțeală în urmă îi dăduseră, ca niciodată mai înainte, sentimentul mișcării noastre în Cosmos.

Se născuse atât de vie în ființa lui dorința să se depășească pe ultima sută de metri, cum se spune la curse, încât primul act concret, mersul pe motocicletă, îi reuși de la început, ca și când ar fi fost reluarea unei deprinderi din altă viață. Crezusem că va trebui să-l împing de la spate, fără motor, până ce se deprindea cu ghidonul și izbutea să-și țină echilibrul. Dată fiind viața lui citadină și într-un fel sedentară, dată fiind mai ales lenea pe care mult mai târziu am înțeles-o ce era în realitate, destinderea întregului organism prin trecerea spiritului în beatitudinea premergătoare inspirației, dat fiind, în sfârșit, întregul lui stil de viață, nu l-aș fi crezut capabil să înțeleagă și să simtă atât de repede relația omului cu născocirile mecanice, deși nu sunt nici ele altceva decât gândire și simțire omenească, înrudindu-se adesea cu poezia.

Nu-l recunoșteam, era altul decât înainte, se petrecea cu el o schimbare nebănuită, o renaștere poate datorată morții apropiate. A înțeles dintr-odată care-i funcția ambreiajului, a accelerației și a schimbătorului de viteze. A pornit fără ezitare, doar cu timiditatea începătorului, a mers la început în viteza întâia, fără să accelereze peste măsură, important era să meargă și mai important să nu supratureze motorul. Așa a parcurs un careu pe patru din străzile asfaltate. Când a ajuns înapoi, ținând poate prea strâns ghidonul dar păstrând linia dreaptă, am pornit pe lângă el, sfătuindu-l cum să treacă în viteza a doua. Într-a treia a trecut singur, exact atunci când a fost nevoie.

— Și cum, l-am întrebat la urmă, după ce străbătuse tot cartierul și oprise lângă mine, chiar n-ai condus niciodată?

Nu condusese, l-am crezut fiindcă mi-am adus aminte de teoria unui medic de aviație, specializat în igiena și psihologia zborului, pe care le studiase pe sute de cazuri, un savant în felul lui, căruia nu știu de ce nu i s-a dat mai multă considerație. A zburat cu începători dar și cu așii aviației din acea vreme, i-a urmărit cu atenție, le-a numărat pulsul, le-a măsurat presiunea arterială în diferite momente ale zborului, la decolare și aterizare, în viraje, în picaj, în momente critice. Bănuiesc că astăzi acest examen se

face cu instalații moderne, în simulatoare și rezultatele nu pot fi puse la îndoială. Teoriile lui nu le-a luat nimeni în seamă. Dintre toate țin minte una care mi-a dat de gândit, dar mi-a lăsat o îndoială. El spunea că un om sănătos, cu reflexele bune, poate să zboare singur, de la prima încercare, bineînțeles cunoscând tehnica avionului. Primii aviatori, printre ei și Aurel Vlaicu, au zburat singuri, fără să-i învețe nimeni, și, după câte mi-aduc aminte, nici n-au fost victime. Îndoiala mea pornește de la un factor nepus în formulă: frica omului, care poate să-i dezordoneze mișcările sau să i le paralizeze. Mi-am exprimat acest dubiu și autorul teoriei mi-a răspuns, fără să se eschiveze: „Pe fricoși nu-i punem la socoteală!”

Principiul lui, neacceptat de nimeni la vremea lui, astăzi nici nu poate fi luat în discuție, când avioanele aterizează cu trei sute de kilometri pe oră și pilotul trebuie să-și formeze reflexe supranaturale, ajutate sau înlocuite adesea de aparate electronice.

Pornind de la o motocicletă de șase cai putere am mers prea departe. Dar am avut dovada că în Alioan nu exista frica. Fusese încordat numai din preocuparea de a nu face vreo greșeală.

Oare la fel ar fi fost și cu un an înainte, când nu-și cunoștea boala? Degeaba mă întreb, atunci nu l-ar fi interesat motocicleta. Dar el își dăduse examenul de bravură mai demult, în cele șaptezeci de dimineți, când Prințul venea să-l împuște și el îl aștepta fără frică.

Capitolul 5

O apariție ciudată, femeia din pădure. Un cuvânt despre ceea ce avea să fie curentul hippy.

Nu cu mult timp înainte, când Alioan încă nu devenise companionul meu în drumurile cu motocicleta, trecând printr-o pădure pe drumul de la Ploiești, m-am pomenit pe marginea șanțului cu o apariție ciudată, o femeie tânără în costum de baie: ieșise din pădure și îmi făcea semn să opresc, cu cea mai mare naturalețe, de parcă ar fi fost îmbrăcată. Astăzi o asemenea întâmplare nu mai m-ar mira prea mult, de când cu mișcarea hippy în lume, care credeam că era o formă de protest împotriva unei societăți cu principii învechite, și când în realitate poate că nu era decât o modă contagioasă, al cărei morb și-a pierdut încetul cu încetul virulența. Am văzut la vremea lor mulți din acești tineri, băieți și fete, colindând lumea cu tot avutul lor în

spate, pe un eșafodaj de aluminiu și trăind în devălmășie. În zilele călduroase de vară nu se sfiau să-și lepede îmbrăcămintea rămânând în șort sau în costum de baie și mergând așa nu doar pe șosele, ci chiar în mijlocul orașelor. Dacă dădeau de o apă se despuiau la piele, se îmbăiau și își spălau boarfele cu săpun de rufe, pe urmă le întindeau la soare, să se usuce. Nu i-am condamnat, ci am avut pentru ei o compasiune amară, fiindcă în mod vădit erau un produs al războiului și al gravelor neînțelegeri din lume. Deși neînțelegerile continuă, ei au dispărut cu timpul, și poate au lăsat un gol în pitorescul societății postbelice; mai rău că le-au luat locul secte agresive, care pun bombe și trag cu pușca mitralieră în mulțime.

Femeia de pe marginea șoselii nu era însă o hippy, care nu exista încă; și apoi nu purta în spinare povara obișnuită, ci avea mâinile goale. Din cauza restricțiilor de circulație arar se vedea câte o motocicletă, încă și mai rar un camion sau o mașină; șoseaua părea pustie. Fiind tocmai ora amiezii, copacii nu dădeau umbră decât în pădure, femeia stătea în plin soare, făcând semne cu mâna. Deși puțin șocat de apariția ei am oprit, socotind că poate era victima unui jaf, prădată și părăsită pe marginea pădurii. Dar nu avea nici o urmă de agresiune și nici o mimică speriată. Mimica ei era mai degrabă amorfă, o față fără expresie, încadrată de un păr galben, lins, nu mai lung de lobul urechii. Un corp costeliv, cu brațele subțiri, cu picioarele slăbănoage, o uscătură sub al cărei sutien nu se desena nici o proeminență. Deși tânără, sub treizeci de ani, avea un obraz uscat, o frunte boțită, o privire albă-verzuie, fără nimic care să însemne o ispită. Nu părea deloc că aștepta acolo vreun drumeț, să-l tragă în pădure.

Fără să știu cum am să merg pe drum c-o asemenea arătare, am întrebat-o, cu o solicitudine necontrolată:

— Unde mergi?

Dar era imposibil să meargă undeva, între oameni, așa, despuiată. Fără să-mi dea timp de gândire mi-a făcut semn cu mâna în direcția mea de mers, și s-a urcat pe șaua din spate fără o vorbă.

Dacă aș fi povestit mai demult această întâmplare, când trăiam în respect față de canoanele scrisului, i-aș fi găsit o semnificație, un loc logic în spațiul epic, chit că ar fi fost o născocire, care să aibă un sens și să fie credibil. Nimic nu-i mai greu de scris decât adevărul.

— Oprește! mi-a spus, după o sută de metri.

S-a dat jos de pe șa și a făcut un pas înainte, s-o pot vedea fără să întorc capul. Soarele o bătea în plin, părea mai străvezie și mai prăpădită decât

înainte.

— Ce s-a întâmplat? am întrebat-o.

— Nimic, mă întorc.

Apoi, cu tonul cel mai natural, fără nici o inflexiune miloagă:

— Ai ceva bani? E mare criză.

Eram perplex, am scos din buzunar ce am nimerit, trei monede metalice de câte o sută de lei.

— Poftim, nici eu nu stau prea bine cu banii.

— Așa e în vreme de criză!

Apoi, fără să-mi mulțumească, fără să spună bună-ziua s-a întors și a plecat înapoi pe marginea șoselei.

Eram atât de aiurit încât în loc să-mi văd de drum am rămas cu ochii după ea, până ce a ajuns în locul de unde o luasem. A așteptat cu mâna întinsă, făcând semne unui camion militar, plin de soldați, care au început să chiuie și să chirăie, aplecați spre ea și făcând semne deșuchiate. Nu părea deloc jignită sau speriată, ci continua să facă semne, placidă. Însă, cu toată gălăgia soldaților, șoferul n-a vrut să oprească.

Peste câteva zile, trecând din nou pe acolo, am văzut-o din vreme cum ieșea din pădure, în același costum de baie, făcând semne cu mâna; am mărit viteza, nu avea nici un haz să opresc încă o dată. Eram și mai mirat, apariția ei nu mai putea să fie întâmplătoare, avea acolo locul de pândă. Dar de unde venea și unde se ducea, unde se adăpostea noaptea? Sau locuia în pădure? Într-o vizuină.

Capitolul 6

Mijloace de străbătut spațiul, calul, bicicleta, automobilul… Șoseaua asfaltată. Drumuri cu Alioan. Trimitere înainte, căderea Stalingradului, consecințe.

Era în primul an de război toamna, când am început să colindăm țara, eu și Alioan, cu motocicleta care făcuse din el un alt om decât înainte. E greu să propun lumii o asemenea inițiere, ca mijloc de trăire în epoca noastră, spre a înlocui calul căzut în desuetudine; oricât i s-ar simți lipsa și i s-ar recunoaște necesitatea, el nu va mai putea să-și reia niciodată în viața noastră rolul pe care l-a avut de-a lungul istoriei. Despre cal se știe de mult că, alături de corabie, a ajutat oamenilor să facă ocolul pământului. Acum

toate continentele sunt descoperite, toate drumurile bătute. Dar încă și azi e bine să descoperim lumea cu mijloacele noastre, chiar dacă a fost cunoscută de alții, cu alte mijloace. Dispariția petelor albe de pe hartă nu trebuie să dea naștere la o odihnă universală, toată lumea să se culce pe vatră, mulțumită că a învățat istorie și geografie. Această primejdie însă nu există decât pentru firile placide, pentru cei care trăiesc dormind de-a-n picioarele. Restul omenirii călătorește; dovadă trenul, vaporul, avionul și automobilul, aceste două din urmă înmulțite în proporție geometrică față de primele. Dar toate au nevoie de amenajări, căi ferate, porturi, aerodroame, șosele, care implică trasee obligatorii și iau ceva din independența omului.

Cel mai independent mijloc de călătorie a fost calul, care poate să străbată pământul în orice direcție, peste câmp, peste râpe, peste dealuri, prin cea mai neumblată din trecătorile munților, poate trece prin râuri și traversa înot fluviile, neoprindu-se decât la țărmul mării, de unde este nevoie de corabie.

Deși vremea calului a trecut, nimic nu poate să-l înlocuiască în întregime. Numai motocicleta i-o pot asemui, într-un fel, dar nu până la capăt, prin modestia ei, prin putința de a umbla prin locuri unde nu au loc alte vehicule și prin senzația directă a deplasării, în contact continuu cu spațiul și aerul.

Bineînțeles, în alte împrejurări Alioan n-ar fi optat pentru motocicletă. O adoptase într-un moment când simțea nevoia ca, în puțina viață care îi rămânea, să facă măcar o parte din ceea ce ocolise înainte. Sau poate fusese numai o toană, și pe urmă motocicleta, deși atât de nepotrivită cu stilul lui, îl cucerise. După puțin timp a iubit-o cu pasiune, ajungând să o socotească o ființă însuflețită, căreia i-a dat chiar și un nume, pe care nu-l reproduc, fiind în nepotrivire cu gusturile mele. Între toate mijloacele de deplasare ale omului, nume poartă doar corăbiile, așa se înscriu în registre, nu cu numere, ca automobilele. Țin minte că motocicleta mea avea numărul 1825 B, iar a lui, înscrisă mai târziu, numărul 1843: printr-o coincidentă nefastă, ultimele două cifre erau ale anului când avea să moară. 1943, toamna.

Uneori trăgeam motocicletele în afara șoselii și ne așezam pe iarbă, sau ne întindeam să ne ardă soarele care începea să pălească; era spre sfârșitul lunii septembrie, dar vara se prelungise puțin peste echinoxul de toamnă. Alioan își privea motocicleta cu un zâmbet de încântare. Ca și a mea, nu era o motocicletă grea, avea o siluetă fragilă, și să fi fost cenușie ar fi semănat cu o căprioară. Așa, semăna cu un pui de țigancă, o fetișcană gata să joace

dacă i-ar fi cântat cineva din diblă. Poate Alioan făcea aceeași asemănare, poate gândul îl ducea tocmai la Tița, cum se ducea și al meu câteodată, deși nu o văzusem pe când trăia, ci numai în ziua înmormântării. Motocicleta mă ajuta să mi-o imaginez vie, și cum deasupra motorului încins aerul palpita cu un fel de lascivitate, parcă îi simțeam și căldura ei omenească.

Am străbătut multe drumuri în acea toamnă; dacă Alioan îmi telefona să mergem, lăsam toate treburile și veneam să-l iau din fața casei, fără să știu încotro pornim și când o să ne întoarcem. Ne cumpărasem câte un rucsac în care puneam lucrurile trebuitoare pentru noapte, căci uneori ni se întâmpla să întârziem două-trei zile, și am fi întârziat chiar mai mult dacă n-ar fi trebuit să mai trecem din când în când pe la redacție. În ceea ce mă privește nu-mi luam leafa degeaba, scriam impresii de drum și reportaje despre orice îmi ieșea în cale; din te miri ce puteam să fac o poveste.

Așa am parcurs toate șoselele asfaltate, nu prea multe la acea vreme; pe cele pietruite era o pacoste să mergi, nu atât din cauza hârtoapelor, cât a prafului. Am fost la Giurgiu și la Oltenița; ne-am uitat la Dunăre, iar până acolo am privit câmpul cu porumbul în preajma culesului. Lanurile de grâu erau de mult secerate, ogoarele se arau pregătindu-se pentru semănăturile de toamnă. Frontul se îndepărtase, uitam adesea războiul, care, pentru cine nu avea pierderi directe devenea o abstracțiune. Nu era o inconștiență din partea noastră, ci un mod de viață. Toată lumea făcea la fel, se străduia să trăiască. Iar noi trăiam bătând drumurile însetați de pământul țării.

Fusesem mai înainte singur, până în inima a ce ne mai rămăsese din Transilvania; acum parcă făceam drumul prima oară, nu fiindcă l-aș fi uitat, ci voiam să iau de la capăt bucuria de a străbate țara, chiar dacă o umbrea frontiera nouă, pusă de-a latul șoselei, tocmai unde ne era lumea mai dragă.

Când urcasem prima oară de la Posada până la Sinaia, fusesem preocupat mai ales de mersul motorului, mi se părea prea mic ca să poată învinge o coastă atât de lungă, pe alocuri foarte anevoioasă; ascultam atent orice zgomot cu teama să nu aud zdrăngănit de fiare rupte și să rămân pe marginea drumului. A doua oară câștigasem toată încrederea, mi se părea miraculos cu ce ușurință urcam pantele, parcă nu mai aveam greutate nici eu, nici motocicleta. De multe ori mi s-a părut că am sub mine covorul zburător din basme, sau calul înaripat hrănit cu jeratic, ceea ce era aproape o realitate.

Prin sate vedeam ici și colo case îndoliate, câte o cârpă neagră prinsă în zid, la colțul dinspre prispă. În orașe unde era multă viață, de parcă ar fi fost

timp de pace, doliul nu putea să se vadă sau se vedea pe străzile mai liniștite, neaflate în drumul nostru.

Până la Sibiu am făcut două zile, țin minte mai ales popasul de la Predeal, de unde se desfășura valea Timișului. Ne-am oprit pe o costișă, exact unde fusese frontul, dar urmele tranșeelor nu se mai vedeau, în locul lor rămăsese doar o statuie, a poetului Săulescu; am citit odată vreo poezie de-a lui, dar n-o mai țin minte.

La Brașov, unde am rămas seara, am ascultat orga de la Biserica Neagră. Sunetele joase semănau cu vuietul avioanelor, dar nu era alarmă, frontul se îndepărtase de graniță. N-a fost chip să stăm la vreun hotel, etaje întregi erau ocupate de comandatura germană. Am găsit două camere într-o casă particulară, la un neamț care avea în sufragerie portretul lui Hitler.

— Dacă nu-l pui, te ia la ochi, ne-a explicat gazda, fără să spună mai multe cuvinte.

Era un om înalt, slab și trist, văduv. Deretica singur prin casă. Avea trei feciori pe front, în armata germană.

Ani mai târziu, când am trecut iar pe acolo, neamțul mai trăia, dar feciorii nu se mai întorsese niciunul acasă. Omul nu părea mai trist decât prima oară: prevăzuse.

La Sibiu l-am lăsat pe Alioan să se odihnească în scuarul Schiller, un loc plin de farmec, unde mă opresc totdeauna când trec pe acolo; la colț, într-o firidă a unei case este bustul poetului care m-a înflăcărat mult în adolescență. Odată, după război, când am venit cu automobilul, m-am gândit o clipă să iau bustul, mi se părea că am dreptul, dar n-am izbutit să-l mișc din loc, era prins în buloane. S-ar fi socotit furt și aș fi făcut închisoare? În mine sălășluiește un om cu frica de Dumnezeu și cu teamă de oameni.

Alioan ținea bine la drum, dar se resimțea după aceea. Am plecat pe jos să caut în oraș locurile care îmi trezeau mai multă nostalgie, și când m-am întors, l-am găsit palid, întins pe o bancă.

— Poate mai bine să rămânem aici peste noapte.

Nu știu dacă am spus eu sau el aceste cuvinte. Am găsit greu o cameră, cu două paturi, despărțite de o perdea verde, subțire. N-am dormit toată noaptea de grijă. Alioan avea o respirație întretăiată, care uneori se stingea cu totul, sau urechea mea nu mai auzea bine. Atunci îl strigam cu spaimă, mă temeam să nu moară. Nu-mi răspundea, dar reîncepea să respire. De ce-mi fusese dat să-l însoțesc în aceste drumuri, și unde trebuia să ajungem?

Am ațipit abia înspre ziuă, m-a trezit repede soarele care intra pe fereastră. Alioan se bărbierea în fața ligheanului, era binedispus, părea odihnit, gata să plece la drum.

— Ce păcat că nu putem merge la Cluj și Oradea!

La fel mă gândisem și eu, la primul drum, când mă oprisem la Alba-Iulia.

Și ce ușor am fi putut merge, era șosea asfaltată!…

Ne-am întors ca învinși dintr-o bătălie. Ca de obicei, Alioan mergea în fața mea, la cincizeci de metri, să-i pot fi de ajutor la nevoie. Bineînțeles că nu puteam duce un dialog la atâta distanță, dar în drumurile noastre aveam impresia că stăm de vorbă tot timpul: era o comunicație de idei care se propaga prin limpezimea cerului, prin aerul străveziu, prin frumusețea peisajului. Altminteri eram amândoi muți. Mergeam ca după mort, tot drumul până acasă n-am schimbat două cuvinte.

Altă dată am fost până la Buzău; mai departe șoseaua nu era asfaltată. Când se termină asfaltul și dai de praf și de piatră parcă te poticnești, totul e urât mai departe, peisajul își pierde orice farmec. Și totuși lumea a fost străbătută nu pe șosele asfaltate; dar în trecut vehiculele erau altfel făcute și nu mergeau atât de repede ca să icnească prin hârtoape; apoi, cu roțile lor înguste nu ridicau praful în trombe. Pe atunci diligența traversa o țară ca a noastră în două săptămâni sau o lună, nu într-o zi, de când răsare soarele până când apune.

Am mers și pe șoseaua Piteștilor, dar a fost o pacoste. Fusese asfaltată puțin înaintea războiului de o societate neserioasă, care lucra mai ieftin și dădea șperțuri mai multe, un gheșeft al administrației rămas nelămurit ca atâtea altele. Poate trecuseră pe ea tancuri și tunuri grele, nu știu, n-am fost de față, atât pot spune că asfaltul era harcea-parcea, șoseaua n-ar fi fost bună decât dacă ningea și se făcea gheață. Dar dacă pornisem am mers înainte, în speranța că o să dăm și de partea cea bună. Văzând că nu-i rost altfel am trecut motocicleta peste șanț și am mers pe marginea drumului; așa am ajuns după cinci ore de caznă, când două ar fi fost prea destul pe o șosea bună.

Seara, la întoarcere, Alioan nu se simțea bine, era ușor de înțeles fiindcă și eu m-am târât greu până acasă, după ce lăsasem motocicleta la un garaj de pe strada Vasile Conta, unde aveam închiriată o boxă.

A stat în casă două zile, fără să sufere de altceva decât de oboseală. În acel timp rar se ducea pe la redacție, în schimb trimitea câte un articol din

când în când, de cele mai multe ori comentarii asupra războiului, atât de subtile și pătrunzătoare că îi motivau orice absență. Planșa cu mapamondul din biroul lui o adusese acasă și continua să schimbe zilnic stegulețe, după comunicate. Acum fronturile erau numeroase, dar unele stăteau nemișcate, cel din vest, de la Narvik, aflat în Norvegia, până în Franța învinsă, trecând peste Danemarca și Belgia: numai în unele locuri, pe o lungime de peste două mii de kilometri se mai auzea de câte o încăierare, un act de comando, sfârșit fără concluzie. Aproape nemișcat era deocamdată și frontul din Africa de nord, unde aveau să se dea lupte grele între germani și englezi, cu aliații acestora. În Manciuria și China, în Asia de sud-est și în Pacific mi se părea că niciodată n-am să lămuresc mișcarea fronturilor, era învălmășeală, Japonia părea învingătoare.

Cele două culori clasice, roșul și albastrul, care marcau de obicei fronturile deveniseră insuficiente, erau prea multe națiuni angajate pe aproape întreg mapamondul. Deși luptam alături de Germania, Alioan, ca multă lume de altfel, socotea că aliații noștri continuau să fie cei din primul război, Franța, Anglia și America și îi marca pe hartă cu stegulețe albastre. Pe nemți cu stegulețe negre, pe japonezi cu galbene, pe chinezi cu albe. Frontul rusesc, cel mai mobil dintre toate și primul în importanță, îl reprezenta cu stegulețe roșii, culoarea revoluției. Să fi folosit culoarea albastră a aliaților, dintre care făceau parte, s-ar fi creat confuzii, harta era brăzdată de prea multe linii de luptă. Și nici o altă culoare decât cea roșie nu s-ar fi împotrivit mai bine culorii negre a nemților. Nemții continuau să înainteze, erau la Leningrad și la Moscova, iar spre sud deasupra Crimeei. Dar cine știa să judece vedea limpede acum că nu va fi un război fulger. Polonia și Franța căzuseră victime cu prea mare ușurință.

La el acasă Alioan nu mai pusese mapamondul pe un perete, ci pe o planșetă orizontală, alcătuită din două mese de ping-pong unite. Față de o hartă murală avea avantajul că puteai s-o ocolești și s-o privești din toate direcțiile, și în perspectiva firească a pământului.

Nu ascund că de multe ori m-am rătăcit pe aceste întinderi, între șirurile de stegulețe felurit colorate. Atunci m-am gândit că dacă Dumnezeu se uita cu o lunetă pe harta noastră, nu mai putea să recunoască pământul făcut de el însuși.

În 1943, după ce se sfârșise bătălia de la Stalingrad cu întreaga armată germană a feldmareșalului Paulus căzută în captivitate, Alioan a măturat stegulețele de pe hartă, socotind, în felul lui romantic, că războiul se

sfârșise. Toamna, după ce murise, am luat mapamondul la mine, fiindcă îmi lăsase prin testament lucrurile din casă, împreună cu discurile de patefon din depozitul de pe Calea Rahovei. M-am socotit dator să repun steguletele la loc și să le mut în continuare, deși nu aveam pasiune; așa pot spune că războiul s-a desfășurat sub ochii mei, cu toate contorsionările lui. Am operat cucerirea Africii și a Siciliei, apoi debarcarea aliaților pe coasta normandă, am urmărit contraofensiva germană din munții Ardeni, speriat că ar putea să reușească, după care nu mai știam ce o să se întâmple cu omenirea. Când steguletele roșii au ajuns la Berlin, am înțeles că de astă dată într-adevăr războiul în Europa se terminase; dar rămâneau în picioare multe alte stegulețe, mai ales în Pacific.

Probabil această îndelungată concentrare a făcut să-mi slăbească nervii, de parcă eu singur dusesem în spinare tot greul războiului. Nu mai eram deloc stăpân pe mine în ziua când a explodat bomba atomică de la Hiroșima. Am marcat-o cu ce aveam la îndemână, am răsturnat deasupra zațul dintr-o ceașcă de cafea neagră, care mi s-a părut un vulcan în erupție. Pe urmă am luat o riglă și am măturat steguletele de pe hartă, repetând cu îndreptățire gestul lui Alioan; mapamondul mi s-a părut ca în vreme de pace, uitând de exacerbarea mea că în locul fiecărui steguleț, de orice culoare, rămânea o rană.

Capitolul 7

Zi grea, sub ploaie. Reapariția femeii misterioase din pădure.

Motocicleta e bună la multe, dar nu pe vreme proastă.

Uneori m-a prins câte o ploaie scurtă pe drum, m-am adăpostit sub un copac, am scăpat fără să mă ude prea tare, în schimb rămânea teama de altă ploaie și bucuria drumului era stricată.

Aceste neplăceri se întâmplau însă rar, încolo erau zile când cerul rămânea senin de dimineață până seara și atunci uitam de toate necazurile.

O singură dată m-a plouat o zi întreagă, eram fără Alioan spre norocul lui dar și al meu, fiindcă nu puteam să-i impun soarta mea și nici n-ar fi suportat-o. Veniseră primele zile de toamnă, vremea se răcorise și puteam să mă aștept la multe rele. Aveam însă dor de ducă și am plecat, sperând în clemența cerului, deși, după aspect, nu-mi dădea mari speranțe. Voiam să merg până la Sibiu, să iau o râșniță de piper, pe care o văzusem la o fierărie. Desigur că nu era un motiv serios, mai ales că n-aveam nevoie de râșniță, voiam să dau un scop practic călătoriei mele, cu atât mai mult cu cât vremea o punea sub semnul îndoielii. Un scop poate să justifice riscurile.

Era ora zece dimineața, abia ieșisem din oraș, când a început să țârâie. Deși în față nu se vedea nici o fâșie de cer mai luminoasă, am sperat că ploaia nu o să țină și am mers înainte. Aveam pe mine un fulgarin, o foaie de ceapă, care nu mă apăra de frig, ci doar de ploaie; numai că ploaia intra pe la guler, în afară de cea adunată pe poale, care curgea pe mine șiroaie. Pe vremea aceea umblam cu capul gol, vara și iarna și nu mă pot plânge că am avut vreo suferință. Părul, deși ud, îmi ținea de cald, cum îmi țineau și mănușile la mâini, deși erau îmbibate de apă. Astăzi se știe că o cămașă pusă pe piele, cu atât mai bine un trening, ajută corpului omenesc să suporte îndelung o apă rece, am mărturia scafandrilor și a vânătorilor subacvatici, care pot să stea ceasuri la fund, fără să înghețe; o îmbrăcăminte chiar udă oprește să se piardă căldura corpului.

Mă supărau numai picăturile de ploaie prelinse în ochi, căci nu puteam merge cu ochelari, ar fi trebuit să aibă ștergătoare, ca la parbrizul automobilelor. Lacrimile care mențin umiditatea ochilor au o anumită salinitate, aceeași cu a serului fiziologic. Întâmplător este aceeași cu a Mării Negre, unde putem înota oricât cu ochii deschiși sub apă, fără să usture și să

se irite. În vreme ce în Mediterana sau în oceane, cu salinitatea dublă față de nevoia fiziologică, și în apă dulce, fără nici o salinitate, ochii suferă, sau de prea multă sare, sau de prea puțină.

Ploaia, care este ca o apă distilată, fără nici un fel de săruri, intrându-mi în ochi îmi dilua lacrimile, nu-mi rămânea decât să plâng, ca să înving ploaia. Există plâns fără lacrimi, știu din auzite, eu n-am trecut prin această încercare; când mi-a venit să plâng am plâns din tot sufletul, de mi-am udat obrajii. În schimb, în afară de ceea ce li se întâmplă gospodinelor când taie ceapă, n-am auzit de lacrimi fără plâns, cum mi s-a întâmplat mie în ziua aceea. Îmi curgeau lacrimile ca de la robinet, fără să am vreuna din amărăciunile care provoacă plânsul. Dimpotrivă, eram voios să străbat kilometrii, făcând din natura ostilă o vasală supusă.

Așa am trecut prin Ploiești și Câmpina, unde oamenii umblau cu umbrele și se uitau la mine mirați, socotind poate că nu eram în toate mințile; am trecut și prin sate unde trecătorii se fereau de ploaie cu saci puși în vârful capului, ca o glugă. Că ploaia îmi ajunsese la piele simțisem de multă vreme, știam că mai bine ar fi să mă întorc din drum, însă vântul bătea din spate, ducându-mă înainte și nu-mi convenea să-l iau în piept, să mă înghețe și să mă chiorască.

Așa am mers ceasuri, într-un fel de amorțire plăcută, gândindu-mă că mai rău decât era nu putea să fie.

De la Brașov înainte însă, schimbând direcția, vântul îmi venea din stânga, îl simțeam mai ales în cot și în umăr, pătrunzând până în miezul oaselor; aveam senzația că mi se îngroșa măduva și îmi înțepeneau articulațiile. Pe deasupra trebuia să mă lupt cu ghidonul, căci vântul mă împingea în șanțul șoselei, plin de apă. Să fi nimerit acolo nu-mi era atât de mine, fiind oricum ud până la piele, ci de motocicletă. Chiar dacă aș fi izbutit s-o scot în drum, n-ar mai fi vrut să pornească; dintr-o asemenea baie motorul nu iese teafăr.

Simțeam o dereglare în tot organismul, o parte a mea, cea din stânga, suferea mai rău decât dreapta, temperaturile lor, diferite, făceau parcă să treacă prin mine o despicătură, din creștet până în șale, și numai îmbrăcămintea le ținea să nu se desfacă una de alta. Bine ar fi fost dacă mergeam în cerc, vântul să mă bată pe rând, din toate părțile: o clipă m-am gândit cu seriozitate la o asemenea soluție, fără să țin seama că ar fi însemnat să merg înapoi tot atât cât mergeam înainte: îndată m-am

dezmeticit, am rămas însă cu gândul că măcar într-o clipă îmi pierdusem judecata cu totul.

Așa am mers vreo cincizeci de kilometri, trecând prin sate unde casele nu opreau vântul să mă bată din coastă, de parcă ar fi avut pereții de sită: nimic nu-mi venea în ajutor, nici pădurile, nici valurile de pământ care mărgineau pe alocuri șoseaua. Nu altceva m-a făcut să mă întorc decât gândul că trebuia să-mi pun la adăpost partea stângă a trupului, să mai sufere și dreapta. Acest act de justiție a trezit în mine atâta satisfacție, încât am uitat regretul că mă întorceam fără râșnița de piper după care plecasem.

Se făcuse amiaza, n-aveam altă dovadă decât ceasornicul de la mână, care putea merge și sub apă, până la o presiune de două atmosfere, adică douăzeci de metri adâncime, așa scria în prospectul fabricantului.

Când am intrat pe valea Timișului vântul s-a potolit, aveam amândouă părțile trupului la fel de înghețate. La o barieră de cale ferată, în munți, am așteptat douăzeci de minute sub ploaie, să treacă un tren la deal, altul la vale. Lângă mine a oprit un automobil al armatei, o limuzină de comandament probabil: în fund stăteau doi generali, lățiți în perne și mă priveau cu o compătimire de gheață. Un ofițer tânăr, cred că aghiotantul, aflat lângă șofer, s-a întors spre ei râzând și le-a spus ceva despre mine, desigur o glumă; generalii au zâmbit cu acreală. Pe urmă ofițerul a deschis fereastra și mi s-a adresat, continuând să râdă cu satisfacție, de parcă starea mea jalnică îl făcea pe el să se simtă mai bine în căldura mașinii:

— Acum ar trebui doar să mai ai și-o varză murată în mână!

N-aș fi înțeles ce voia să spună, dacă odată cu vorbele lui nu simțeam doi bulgări de gheață alunecându-mi pe piele, unul pe piept, altul pe spinare.

La acest drum m-am ferit să mă mai gândesc; dacă amintirea lui îmi dădea târcoale fugeam repede cu mintea în altă parte. Chiar acum, când trebuie să-l povestesc, simt vântul biciuindu-mă dintr-o parte, apoi din alta, și doi bulgări de gheață îmi alunecă pe piele, până în betelie.

A plouat tot timpul, ploaie deasă și rece, până la câmpie, când cerul cenușiu s-a făcut negru și a început să toarne cu găleata. Atunci n-am mai deslușit pământul de apă, m-am simțit ca la facerea lumii, primul om, născut înainte de a fi gata creațiunea. Cât se vedea șoseaua și cât o prelungeam în închipuire, nu venea, nu se ducea nimeni, eram singura ființă încă vie.

Mă întreb acum, după ce mi-am declarat suferința, de ce nu m-am oprit undeva să-mi caut adăpost, într-un oraș, într-un sat, la o casă de oameni. Din mai multe motive. Primul și cel esențial este că voința mea nu mai voia să asculte de mine, ceva al meu era anihilat, asistam inert la propria mea nimicire. Și totuși, mintea o aveam lucidă, dovadă că am găsit un al doilea motiv să merg înainte, împotriva imposibilului. Azi, gândul de atunci mi se pare pe de o parte nelogic, pe de alta impudic. Mi-am închipuit războiul, care oricât ar fi fost de departe era o realitate, o aflam zilnic, cu înaintări și retrageri, spaime, suferințe și sânge. Nici o asemănare nu se putea face între ploaia mea și ploaia de gloanțe, de aceea am spus că o astfel de comparație era un gând impudic, chiar dacă și viața mea se afla în primejdie, ca a soldaților.

Numai că, scăpând teafăr, gândul n-a putut să însemne decât o infatuare, de aceea îl dau la o parte și voi spune că nu mă conducea de fapt decât o ambiție civilă. Măcar dacă m-aș fi ales cu o pneumonie!

Deși era încă ziuă, șoseaua nu se vedea mai bine decât noaptea, mergeam cu viteză mică, atâta cât îmi îngăduia fascicolul slab de lumină al farului de camuflaj albastru, care abia răzbătea la câțiva metri, prea difuz ca să-mi dea altceva decât o iluzie de siguranță. Astfel drumul se lungea, și nici măcar nu puteam să-mi dau seama cât mai am de mers până acasă. Atât știu că trecusem de Ploiești, înotasem printre case, pe străzi goale, cu rarele și slabele luminițe albastre, ale felinarelor camuflate. Într-un târziu, după ce depășisem orașul unde nu văzusem nici un semn de viață, mi-am dat seama că străbăteam o pădure, mai mult am ghicit-o, sau am presupus-o, știind-o de altădată. De o parte și de alta a șoselii copacii alcătuiau două ziduri de întuneric, care în unele clipe deveneau vizibile, fiind mai puternice decât ploaia, oricât era ea de neagră și densă. În alte clipe mi se părea că totul în jur se prefăcuse în apă, iar eu mergeam în imersiune, mirat că încă puteam să respir, într-o atmosferă inundată, unde nu avea cum să existe aer. Erau ceasuri de când nu mai întâlnisem o mașină, pe care o deslușeam numai prin cele două luminițe ale farurilor. Poate pierdusem simțul realității, existau într-o lume închipuită și eu însumi eram o închipuire.

Se va înțelege ce șoc a exercitat asupra mea o lumină care a răsărit din bezna lichidă, într-un loc unde nu mai exista nimeni în afară de mine. Era lumina gălbuie a unei lanterne hașurate de ploaie și nu știam dacă se aprinsese în clipa aceea sau ardea dinainte și nu o văzusem. Ne despărțeau mai puțin de zece metri, am izbutit să frânez fiindcă nu mergeam repede.

Atunci lanterna s-a stins și în lumina slabă a farului care bătea în jos am văzut picioarele goale, apoi costumul de baie; restul mai sus se pierdea în întuneric, dar nu mi-a fost greu să-mi închipui că era femeia cu părul galben, pe care o mai întâlnisem, probabil în același loc, unde stătea la pândă, fără să înțeleg ce urmărește. Dar acum, în ploaia torențială, pe șoseaua pustie și când se apropia noaptea, prezența ei era atât de stranie încât câteva clipe am socotit-o ireală, mai ales că nu-i vedeam chipul; picioarele ei însă nu puteau fi o închipuire, curgea apa pe ele șuvoaie, marcându-le forma materială. Confuz cum eram, o altă clipă, uitând că o mai întâlnisem și o văzusem limpede la lumina zilei, m-am gândit că ar putea fi un tâlhar deghizat în femeie; era o absurditate, îi lipsea în primul rând fusta sub care să ascundă ce se ascunde, plus cele două pistoale. Atunci i-am auzit și glasul, cum îl țineam minte:

— Ai ceva bani? E mare criză!

Am scotocit în portmoneul de piele, încă nepătruns de apă, și am scos iarăși trei monede argintii, de o sută de lei, câte am apucat între degete. După ce și-a luat banii și mi-a mulțumit cu indiferență, femeia s-a dat la o parte și mi-am continuat drumul.

Acasă am ajuns atât de ud că am lăsat trâmbe de apă pe cele cinci trepte din holul blocului, iar în lift s-a făcut băltoacă. M-am dezbrăcat în vestibul, hainele le-am aruncat pe mozaicul din bucătărie. Câteva minute mai târziu, cufundat până la gât în apa fierbinte din cadă, am început să simt cum mi se dezghețau oasele și trupul își recâștiga încet căldura pierdută.

Să fi știut exact câți bani avusesem în pungă, aș fi putut să văd dacă lipseau cele trei monede. Fiindcă mă obseda apariția de pe șosea. Îmi spuneam: „Nu se poate! A fost o halucinație!” Mi-era necaz pe mine că nu-mi număr banii, știu doar când se termină. Și totuși, nu puteam să mă înșel într-o asemenea măsură, oricât mi-ar fi fost mintea de confuză după șapte sau opt ore de drum prin ploaia rece, întețită progresiv, până ce devenise torențială. Fusese neîndoios o ființă adevărată, deși părea imposibil.

Capitolul 8

Un aviator căzut la prima lui misiune. Moduri felurite de a privi moartea.

Dintre colegii mei cu care făcusem o școală de aviație, primul doborât, la prima lui misiune, fusese Andrei Vasilescu. De obicei ne chemam între noi numai cu inițialele, dar nu inspirați de practica americană, ci dintr-o inspirație proprie. Numai că la noi, obiceiul n-a prins, pe când în America are tot mai multă răspândire, dovadă okei-ul lor, trecut peste granițe și adoptat azi în toată lumea, cu mare folos, fiindcă simplifică relațiile dintre oameni, reducând la două silabe o propoziție cu mai multe cuvinte.

În ce ne privește, școala de aviație ne învăța între altele să scurtăm vorba, ca să fim în ritm cu viața trepidantă a aerodromului.

În locul numelui întreg îi spuneam V. A., Vea. Era cel mai placid om din câți cunoscusem, nepăsător cu tot ce se întâmpla în jurul nostru, nepăsător chiar și cu rostul lui pe lume. Nu-mi explic cum acest tânăr la sfârșitul școlii optase pentru aviația de vânătoare, nepotrivită cu firea lui domoală. Atunci ne-am despărțit și n-am mai știut de el decât din auzite. Auzeam că se adaptase cu ușurință la zborul acrobatic, nu era printre ultimii în ceea ce privea curajul și îndemânarea, acestora adăugându-le calmul lui nativ, care putea să fie o calitate, scutindu-l de nechibzuințele cărora pot să cadă victimă uneori firile mai dinamice. Iar la prima lui misiune de război fusese doborât, în câteva minute după ce trecuse linia frontului. Zbura pe un avion Pezetel, din zestrea mai veche a aviației, o mașină reușită în multe privințe, rămasă însă în urmă, căci abia depășea trei sute cincizeci de kilometri pe oră, în timp ce adversarul care îl întâmpinase avea o viteză aproape dublă. A izbutit să aterizeze cu motorul arzând, a mai avut timp și prezența de spirit să-și desprindă centurile și să se arunce afară din carlingă, în clipa când flăcările cuprindeau fuselajul. A rămas prizonier până după sfârșitul războiului. Dacă s-ar fi examinat rămășițele avionului, s-ar fi putut constata că nu apucase să tragă nici un proiectil de tun, nici un glonț de mitralieră.

După întoarcere l-am întâlnit de vreo două ori, mi-a fost teamă că o să se simtă stânjenit după o încheiere atât de nenorocoasă, dar nu părea mai puțin placid decât înainte; singura schimbare la el era că șchiopăta puțin, avusese o gleznă fracturată. Nu mă interesa să aflu cum fusese prizonieratul, știam destule, de la alții. Aș fi vrut să-l întreb altceva, prin ce stări trecuse din clipa când își văzuse adversarul picând asupra lui dintr-o coastă, când simțise gloanțele pocnind în tabla fuselajului, când văzuse flăcările înroșind parbrizul de plexiglas și în tot ce urmase, până ce atinsese pământul. Aș fi vrut să aflu, dacă mai știa și dacă putea să-mi spună, de câte ori și cât timp se socotise mort, în timpul căderii și ce simțise văzându-se viu în iarbă.

* * *

Dacă stilul de viață al lui Alioan se schimbase cu totul, până aproape de contrariul celui dinainte, a fost firesc să găsesc cauza în boala care anunța un sfârșit categoric, într-un termen neprecizat, dar nu lung, din nefericire.

Nefericire? Pentru cine?

Am spus așa, din rutină.

Orice om știe că va muri odată; unii, de la o vârstă înainte merg până acolo că își pregătesc mormântul și hainele de înmormântare. De testament nu mai vorbesc, este o obișnuință banală mai ales între cei care lasă în urma lor avere, și nu le este indiferent cui va rămâne. Cât despre testamentul sufletesc, ni-l facem tot timpul, fără să ne dăm seama, în corespondența cu prietenii, orală sau scrisă, prin care ne exprimăm părerile noastre asupra vieții. Și tot ce construim temeinic, știind că are să ne supraviețuiască, nu-i altceva decât dovada că suntem conștienți de pieirea noastră viitoare.

Ne pregătim de moarte, într-adevăr, dar fără să ne dăm un termen. În acest fel moartea rămâne un fenomen ipotetic, devenind real numai pentru morții din jurul nostru.

Am văzut bolnavi incurabili care au respins cu înverșunare sfârșitul lor iminent, și până în ultima clipă n-au crezut că au să moară. Oamenilor, cel puțin la noi, nu li se spune că au cancer; pe rețete, pe foile de observație din spitale, în convorbirile dintre medici bolii i se dau denumiri secrete. Acestea însă de mult sunt decodate și trebuie să te afli într-o ignoranță deplină față de medicină, ca să nu le afli.

Odată bolnavul edificat, mai rămâne să i se insufle speranța că este un caz vindecabil. Căci există, într-adevăr, cancere vindecabile. Un radiolog pentru care am avut multă admirație și în cuvântul căruia am crezut cu deplină convingere, m-a asigurat că numărul acestora e mult mai mare decât se știe. Discreția față de bolnav, secretul profesional și alte cauze împiedică de cele mai multe ori ca asemenea cazuri să fie dezvăluite public, prin comunicări științifice.

Atâta timp cât nu ne aflăm în miezul lucrurilor, nu se cuvine să ne dăm părerea despre felul cum sunt ele făcute. Dar cunosc pe cineva, o persoană apropiată, căreia acum cincisprezece ani i s-a făcut o operație de cancer. Am avut în față diagnosticul pus după operație, cu totul neîndoielnic, fiind rezultatul unei constatări directe, scutite de greșeală, ca tot ceea ce se vede cu ochii. Am vrut să aflu ce soartă va avea victima, am întrebat pe cineva în

al cărui cuvânt am toată încrederea în ce privește și competența, și sinceritatea. Mi-a dat, ca termen probabil, doi ani, adăugând cu o reținere ciudată, puțin tristă și obosită, că ar fi posibilă o supraviețuire mai lungă, care, dacă depășește cinci ani, ar putea să lase speranța unei vindecări depline. Reținerea, oboseala, tristețea am înțeles că reprezentau, neascuns, imposibilitatea lui de a dezlega misterul bolii. Persoana aflată în cauză trăiește, la cincisprezece ani după operație, și nu știe că a avut cancer.

Cunosc însă și celelalte cazuri, mai triste și mai numeroase, când medicul știe neîndoielnic că nu există scăpare. Totuși, bolnavii sunt supuși la tratamente greu suportabile, care le prelungesc viața câteva luni sau câteva zile, mărindu-le de fapt suferința. Rude și prieteni se dau de ceasul morții să caute medicamentele miraculoase, apelează la cunoscuți de peste mări și țări, îi pun pe jeratic să trimită repede flacoanele salvatoare, și acestea sosesc în două zile cu avionul, din partea cealaltă a lumii. Cei mai mulți din acești samariteni știu că fructul strădaniei lor e doar o iluzie, dar nu-i lasă inima să renunțe. Îi înțeleg și eu aș face la fel într-o asemenea situație, și nu de alta decât că mi-ar lipsi curajul să înfrunt oprobriul celor care ar socoti că sunt cinic și fără simțire.

Nu-i mult timp de când unui prieten apropiat i-a fost sortit să fie lovit de cancer, în partea cea mai bună a vieții, când atingea culmea ascensiunii, și avea de ce să trăiască. Fiind înconjurat de admirație și de dragoste, s-a făcut tot ce se putea face într-o asemenea ocazie, cu întreg devotamentul unor suflete iubitoare și generoase. Am fost uimit de promptitudinea unui prieten din Statele Unite care, vestit telefonic seara, a doua zi i-a trimis cu primul avion vestitele citostatice despre care se știe că frânează evoluția bolii, ruinând în schimb organismul. Poate să existe și cazuri mai fericite, probabil de aceea tratamentul continuă să se facă și să întrețină speranțele. Am întrebat atunci pe chirurgul care pusese diagnosticul, cât crede că mai are prietenul meu să trăiască. Întrebi nu din curiozitate, ci dintr-o speranță la care nu renunți, oricât ai ști că este ea de vană. Iar răspunsul l-am socotit de o franchețe uluitoare: „Depinde cât va vrea familia să-l chinuiască!“

Poate o femeie nefericită să renunțe la avocați, mai scumpi decât poate ea să plătească, deși știe în mod neîndoios că soțul ei va fi condamnat la moarte?

Alioan, păstrându-și boala ascunsă, nu era în primejdie să i-o prelungească nimeni, transformând-o în supliciu. Numai eu cunoșteam zeci de oameni care ar fi sărit să-l ajute, să-l trimeată la cei mai renumiți medici

din lume, să convoace consilii de somități, ca pentru capetele încoronate. Și, cu toate ciocnirile dintre ei, primul care s-ar fi zbătut să-l salveze ar fi fost Jordie. Eram gata să spun: „Fiindcă avea nevoie de el!” M-am oprit, gândindu-mă, poate singura dată, că monstruozitatea acestui om avea măcar o ultimă limită.

E de la sine înțeles că m-am întrebat care era datoria mea în această împrejurare. Mulți vor socoti că trebuia să spun și altora. Nu! Și chiar de ar fi socotit așa toată lumea, aș fi înfruntat-o riscând să-mi atrag întreaga ei hulă. Fiindcă îl știam pe Alioan împăcat cu soarta lui, fără regrete, și cu cea mai deplină seninătate. A viola această stare sublimă mi se părea o greșeală de neiertat, cu atât mai condamnabilă cu cât era inutilă.

Este adevărat că uneori, după ce se sfârșise și nu-i mai puteam privi ochii, am avut îndoieli, m-am întrebat dacă nu făcuse un joc teribil cu el însuși, ascunzându-și adevărata stare de spirit, simulând supraomenește indiferența față de moarte. Nu! Ar fi fost imposibil! Mă privise în față până în ultima clipă, privind totodată în el însuși, o privire curioasă și intrigată; se pândise. Iar la sfârșit, pe fața lui trecuse în zbor un zâmbet, ca o confirmare. Era acel moment de tranziție, când, indiferent ce ar crede alții, sunt sigur, conștiința unui om care expiază se împarte în două, iar el poate, cât o clipire, să vadă și înapoi, și înainte. Zâmbetul lui Alioan arăta satisfacție, și venea de pe lumea cealaltă. În el i-am citit gândul, cu certitudine: „Nu te-am mințit, mor în liniște!”

Se pare că pentru mulți oameni moartea nu este o spaimă. Nu mă gândesc la preafericitul Johann Sebastian Bach, care nu mă îndoiesc că și-a dat sufletul cu bucurie, ca să ajungă în fața lui Dumnezeu, slujit de el cu credință toată viața. În afară de câte mi s-au povestit, am cunoscut eu însumi un om a cărui fire mi s-a părut tot timpul slabă, și în sufletul căruia nu putea să existe vreun sentiment tragic privitor la viață, ci unul comic, dacă se admite. Îl socoteam prea slăbănog să poarte pe el o armură, să țină o spadă în mână. Omul era un inimitabil povestitor de anecdote, știa cu ce glas să le spună, cu ce gest să le însoțească, putea ore în șir să țină în mână o societate întreagă. De altă treabă nu l-am crezut în stare: un clovn, o paiață.

Și dintr-odată, pe chipul lui comic s-a ivit semnul morții. Îl știu, l-am văzut și la alți oameni, ochi sticloși, obraji supți, culoare cenușie, acestea însoțite de o privire nedumerită, o panică incipientă. Deși nu totdeauna au o suferință organică greu de a fi suportată, deși continuă să-și facă euforic

planuri de viață, semnul nu înșală, în ochi se văd orbitele goale, și sub pielea capului, craniul.

Omul acela, care trăise în râsetele auditorilor, a știut că are cancer; sau i s-a spus, sau a intuit, a prins o șoaptă, a descifrat o privire îngrijorată. Există priviri în care scrie: cancer!

Deodată, într-o zi sau doar într-o oră, a devenit altul; când l-am văzut, aproape că nu l-am putut recunoaște. Semnul morții încă nu i se ivise pe față, știam însă că n-o să întârzie; o operație încercată cu o zi înainte fusese inutilă, se întâmplă adesea, cunosc multe asemenea cazuri nefericite, se coase trupul la loc și în protocol se scrie cuvântul codificat cu naivitate „inop”, pe care oricine poate să-l dezlege fără a ști medicină, adică „inoperabil”, mai concret „operat prea târziu” sau „operat de pomană”. De obicei acești pacienți sunt trimiși să moară acasă, li se dau rețete pentru morfină, și se sfârșesc mai încet sau mai repede, în chinuri sau cu seninătate, după cum le este norocul, afară de cazul că familia îi pune la tratamente cu citostatice și cobalt.

Omul a murit cu seninătate. Chipul lui de paiață, cu tot semnul morții care apăruse, în loc să se schimonosească de groază a luat trăsături grave, se citea în ele bravură, mult mai mult decât resemnare, căpătând deodată o frumusețe bărbătească pe care nu o avusese înainte. După ce a meditat în liniște câteva ceasuri, și-a chemat omul de încredere, și a rugat pe cei din familie să-i lase singuri: „Duceți-vă, noi avem treabă, nu vreau să las lucrurile încurcate!” Apoi și-a dat dispozițiile calm, lucid și metodic, fără să uite nimic și pe nimeni. După două zile, când toate erau limpezite, a chemat și pe notar, căruia i-a dictat testamentul, după însemnările făcute dinainte. Avea o familie numeroasă, băieți însurați, fete măritate. „Acum sunt al vostru, le-a spus, dar nu veniți cu toții deodată!” A stat de vorbă cu fiecare în parte, au venit și prieteni și nimeni n-a văzut pe fața lui durere sau teamă. De nebănuit la un om ca el, a fost forța sufletească dovedită în zilele acelea, când știa că oricare din ele putea să fie ultima. A învins până și semnul morții, care a dispărut după ce își transmisese mesajul; trăsăturile lui, devenite senine, au rămas neschimbate, până în ultima clipă, când a închis ochii, fără să se crispeze, încât s-a crezut că doarme.

Așa ar trebui să fie orice moarte, ca o plecare în călătorie, ca sfârșitul unei povești frumoase.

Capitolul 9

Un aviator cu o sută patruzeci și cinci de misiuni peste linia frontului. După război povestitorul regăsește în el un prieten vechi. Feeria unui răsărit de soare văzut printre palele elicei. Luptă aeriană.

Deși avea vârsta și gradul care îi îngăduiau să facă războiul, Alioan era, ca și mine, mobilizat pe loc la *Pasul Istoriei* prin intervenția lui Jordie. Nici nu-i fusese greu să obțină această dispoziție, ziarele trebuiau să apară în continuare, acum era mai multă nevoie de ele decât în vreme de pace, în primul rând pentru a menține moralul populației. Mobilizată pe loc era de altfel întreaga redacție, în afară de cei încadrați în plutoanele de presă și propagandă care se duceau pe front sau în apropiere, de unde trimiteau reportaje și comentarii despre mersul războiului. Fără să facă parte din această armată specială, și fără să-i ia emblema prinsă pe piept, amintită cu altă ocazie, Alioan a obținut de la statul-major învoirea să participe la câteva acte de luptă, și le-a ales pe cele mai primejdioase. Era firesc să se creadă că îl îndemna sentimentul datoriei, sau măcar curiozitatea profesională. În ceea ce mă privește, sunt convins că voia să-și întâmpine moartea, să n-o aștepte pasiv la el acasă; gândul acesta, născut în mintea mea odată cu adoptarea motocicletei, atât de improprie pentru el, dar care era instrumentul unui accident oricând posibil, s-a accentuat până la certitudine când am aflat că optase pentru aviație și fusese atașat pe lângă o escadrilă de recunoaștere îndepărtată. Purta uniforma cavaleriei, era căpitan în rezervă, cred că fusese avansat din simpatie, pentru merite literare, altfel nu se omora cu milităria. Și tot din simpatie era luat ca observator în zboruri peste linia frontului, unde oricine se ducea cu o strângere de inimă. Prezența lui păgubea echipajul de un ajutor important, într-o luptă aeriană, când observatorului îi revenea rolul să întâmpine cu mitraliera atacul venit din față; era ca și cum ar fi plecat de la început cu un om lipsă. Pilotul nu putea să tragă decât în axul avionului, iar al doilea mitralior, aflat într-o turelă separată, avea de apărat zona din spate. Se întâmpla adesea ca unul din acești doi trăgători să fie scos din luptă, rănit grav sau mort, și nu în puține rânduri la fel se întâmpla și cu celălalt. Atunci rămânea numai pilotul, să se salveze prin iscusință; dacă era lovit și el, avionul nu se mai întorcea la bază. Dar scaunul pilotului avea un blindaj în spate, un scut de oțel prin care nu treceau gloanțele; așa, fiind apărat măcar dintr-o direcție, omul avea mai multe șanse să scape. Am întrebat pe cineva dacă restul echipajului, lipsit de o asemenea chiurasă, nu se simțea nedreptățit în fața primejdiei

care devenea inegală. Nu, dimpotrivă, insistau să se monteze scutul, fiindcă dacă pilotul supraviețuia, ei, răniți sau morți, ajungeau acasă.

Am început prin a povesti nenorocul unui prieten, coleg de școală, doborât la primul lui zbor, întâmplare fără legătură cu ceea ce a urmat după aceea. Legătura se va face abia acum, când am să amintesc un caz invers. Era tot un coleg de școală, de care m-a legat o prietenie mult mai îndelungată, Fonea, pilot în escadrila unde îmi închipuiam că Alioan voia să se expună morții printr-un act voluntar, ca să-și încheie viața mai onorabil decât așteptând-o acasă, nevolnic. Cunoscându-i bine și caracterul și aspirațiile sunt sigur că nu urmărea câtuși de puțin să-și câștige titlul de erou, după cum mai înainte nu-l interesase nici un alt fel de titlu. Eroi puteau să fie pilotul sau mitraliorul, care primeau un civil drept al treilea membru al echipajului, mărindu-și cu o treime riscul într-o luptă aeriană.

Cu Fonea aveam unele afinități comune care creau între noi o simpatie confortabilă, dar nu apucasem să ne împrietenim de-a binelea, când viața ne-a despărțit ducându-ne pe drumuri diferite. N-am mai știut nimic despre el, aveam fiecare grijile noastre, apoi relațiile între oameni erau zdruncinate, nu știai cine din cunoscuți mai trăiește, te fereai să întrebi ca să afli. L-am reîntâlnit la câțiva ani după război, scos din armată cu gradul de locotenent-comandor și cu amintirea a o sută patruzeci și cinci de zboruri dincolo de linia frontului. De tot atâtea ori putuse să cadă, cum căzuse Andrei Vasilescu, prescurtat Vea, la prima lui misiune. (Și Fonea era tot o prescurtare, de la Fotin N. Alexandru.)

Într-o zi un tren de persoane care mergea fără grabă pe linia Urzicenilor a micșorat viteza, apoi a oprit câteva secunde pe un pod cu fierăria jumătate cenușie, jumătate roșie. De ce oprise trenul acolo n-am știut, în schimb mi-am dat seama ce însemnau cele două culori ale podului, când am văzut cățărați pe grinzi oameni cu pensula într-o mână, cu găleata de vopsea în mâna cealaltă. Făceau o lucrare de întreținere, podul fusese vopsit cu miniu de plumb, roșu, rezistent la rugină, iar acum îi dădea culoarea finală, cenușie, potrivită cu peisajul.

În cele câteva secunde cât a stat trenul, am văzut, drept în fața mea, pe o schelă mobilă, un om în salopetă, aplecat spre fereastra vagonului unde stăteam în picioare, și privindu-mă cu o curiozitate ciudată. Abia peste câteva clipe, când trenul se urnea din loc, am avut impresia că era Fonea, dar nu mi-a venit să cred, situația mi se părea imposibilă. După cinci minute trenul oprea într-o gară. Până acolo am avut timp să reexaminez, intrigat,

imaginea omului, așa cum îmi rămăsese în minte. O îndoială rămânea, datorită împrejurării pe care n-o puteam înțelege, dar era el, altfel nu m-ar fi privit cu atâta atenție. Simțeam o umilință că nu-i făcusem un semn, că nu-i adresasem o vorbă, chiar dacă nu putea să mă audă; măcar să fi văzut că deschideam gura. Își putea închipui că îl socoteam într-o stare de inferioritate, și acest gând îmi otrăvea sufletul. Îndoiala rămânea tot mai mică pe măsură ce trenul se apropia de gară. Am coborât fără să mai stau pe gânduri și am pornit înapoi, pe calea ferată. N-aveam de mers decât doi kilometri, i-am făcut în douăzeci de minute. Pe pod nu mai era nimeni, oamenii aveau repausul de prânz, coborâseră la umbră, în luncă. Dar el mă aștepta pe linie. Cred că urmărise trenul cu ochii, până ce oprise în gară. Zâmbea, și când eram la doi pași mi-a spus:

— Să nu-mi dai mâna; sunt murdar de vopsea ca dracu! Haide jos, la gârlă!

De astă dată ne-am împrietenit de-a binelea. Intrase vopsitor la calea ferată, zilier, așa nu-l întreba nimeni ce făcuse mai înainte; o sută patruzeci și cinci de misiuni dincolo de linia frontului! Lucra la întreținerea podurilor din Regionala București, se ducea și se întorcea cu drezina. Era voios, avea o înfățișare mult mai tonică decât a mea, războiul îl maturizase, fără să-l uzeze. Și mai presus de toate acestea, făcea cu plăcere, ba chiar cu pasiune, o muncă pusă de alții pe o treaptă din cele mai joase, murdară și rudimentară, aproape fără nici o calificare. Priveam podul de pe malul gârlei, din umbra unei sălcii unde își scosese merindele și le orânduise pe un șervet pus în iarbă. Pe mâini se frecase cu nisip, la gârlă.

— E greu să-ți închipui, îmi spuse, ce satisfacție pot să am că las acolo ceva făcut de mine. Parcă e podul meu, la sfârșit o să fie o splendoare. Nu-mi pasă că lucrez sub ordinele unui șef de echipă cu patru clase primare; i-am spus că eu am numai două. Fiindcă fac treaba bine mă respectă și chiar mă admiră. „Cu priceperea dumitale, îmi spune, ce-ai fi ajuns dumneata, domnule, dacă învățai carte?”

Avea cu el, ca să citească în pauze, *Arta iubirii* de Stendhal. L-am vizitat acasă, asculta muzică la patefon: Berlioz, Ravel, Cezar Frank, Debussy. „Sigur că sunt alții mai mari, dar mie îmi plac francezii!” Avea o nevastă antipatică, din cauza ei venea mai bucuros la mine, sau ne plimbam pe străzi, seara, după ce se întorcea de la muncă. Duminica și sărbătorile scăpa rar de acasă, trebuia să-și ducă nevasta în vizite, sau la cinematograf și la teatru. Mai greu de suportat erau sentințele pe care le dădea ea pe urmă,

despre oameni și despre spectacole. El se simțea ciuruit ca de gloanțe, dar îndura cu o vitejie calmă, gândindu-se în altă parte, uneori la gloanțele care loveau în scutul din spate, în o sută patruzeci și cinci de recunoașteri dincolo de linia frontului. Le simțea ca pe grindina care bate în fereastră, dându-ți teama că o să spargă geamul. Sunt cuvintele lui, până la un punct mi se păreau sugestive, cred însă că senzațiile luptei aeriene sunt mult mai crâncene, o teroare continuă și fără limită, o moarte repetată cu viteza de tragere a mitralierelor. Mi-a povestit multe despre numeroasele lui misiuni, care de fapt semănau una cu alta, nou fiind de fiecare dată numai felul cum simțea frica, intensitatea ei crescând uneori până la pierderea judecății, alteori scăzând până la cea mai senină indiferență. Fiindcă în vorba lui fluidă și nuanțată avea multă putere de sugestie, vedeam totul ca și când aș fi fost la fața locului și simțeam ceea ce sunt sigur că simțise întocmai el însuși în acele clipe.

Deși trecuseră trei ani de când Alioan murise, am aflat abia acum despre participarea lui la misiunile escadrilei de recunoaștere. Și a trebuit să treacă douăzeci și doi de ani până când cineva, un maistru de marină, întâlnit cu totul întâmplător, să-mi povestească despre o incursiune cu submarinul până în fața Crimeei, la Sevastopol. Făcuse parte din echipaj, ca șef electrician, mi-am dat seama că nu putea să fabuleze. Și pe acel submarin se afla Alioan, care suportase netulburat șase ore de atacuri cu bombe de adâncime; nimeni nu mai spera să scape.

Știam că în acei ani de război Alioan lipsise în câteva rânduri, pleca fără să spună unde, și în ce scop. Toți eram obișnuiți cu absențele lui, nu se mira nimeni, în afară de mine, își închipuiau că era vorba de aventuri amoroase, cunoscuta lui slăbiciune. Nimic în înfățișarea lui nu înlătura asemenea presupunere, nici un semn de boală nu îi apăruse pe față, nimic în comportare nu se schimbase. Nu înțeleg de ce nu-mi vorbise măcar mie, care știam din capul locului ce îl așteaptă. Poate își închipuia că am să-l împiedic, ceea ce probabil aș fi încercat, dintr-o pornire firească dar inoportună, uitând care era atitudinea lui în fața morții. La vremea lor n-am știut motivul acestor absențe.

Cu toată ușurătatea pe care i-o cunoșteam bine, știam că nu era un om slab și nici superficial cum socoteau unii, judecându-l după felul de viață, ce-i drept destul de frivolă. Acele întâmplări de război, ascunse de el cu pudoare și aflate cu atâta întârziere, m-au făcut să-mi dau seama că fusese un om mult mai puternic decât crezusem. Dar ele nu făceau decât să

întărească dovada supremă de bărbăție, arătată de el în zilele, în ceasurile și în clipele cele din urmă.

Odată, avionul cu care Alioan participase la o misiune de patru ore, cu alt pilot decât Fonea, care mi-a povestit întâmplarea, aterizase nesigur, lovind pista și rulând apoi în zig-zaguri dezordonate, până ce se proptise într-o aripă, fărâmând-o. Lovit sub claviculă de un glonț trecut prin parbriz, pilotul izbutise să aducă avionul pe aerodrom, dar murise înainte de a veni ambulanța. Mitraliorul murise în timpul zborului, scăpase numai Alioan, aflat acolo doar cu rolul de martor.

Aș vrea să fi cunoscut gândurile lui din clipele acelea, să văd dacă erau așa cum mi le închipui. Cine face alegerea, când trebuie să moară unul din doi oameni? Să spun simplu: soarta, nu mi-e de ajuns; e nevoie ele toată filozofia lumii, de-o uriașă forță a minții spre a înțelege măcar pe departe unde și cum se ia hotărârea. Unii au căzut în primele clipe, la trecerea Prutului. Alții au ajuns în cotul Donului și s-au întors acasă, pe un drum presărat cu morminte. „De ce au murit acești oameni tineri și apți să lupte, și nu eu, care oricum am zilele numărate?” Așa gândea Alioan, probabil. Prezența lui în acel avion nu era imorală? Nu dădea el morții prilej de confuzie? Poate glonțul destinat lui deviase. Era a doua oară când se întorcea pe aerodrom cu un mort alături, mitraliorul, un om care fusese victima unei eclipse a destinului. De astă dată pilota Fonea; el a putut să-mi povestească în amănunt tot ce se întâmplase. Fusese una din cele o sută patruzeci și cinci de misiuni; exact, a șaptezeci și noua. Avea de făcut fotografii la trei sute de kilometri în spatele frontului, într-o zonă unde se presupunea că sunt depozite de muniții. Un avion izolat, fără protecție; singurul mijloc de reușită era surpriza, și alegerea itinerarului, care pentru inamic să fie cel mai puțin plauzibil. Cu ocoluri, dusul dura două ore. Întorsul, în linie dreaptă și cu viteza maximă, o oră.

— Din toată escadrila, cred că eram cel mai atașat de Alioan, îmi spunea Fonea. Între ceilalți, prea puțini îl cunoșteau ca poet; îi citeau articolele de ziar, adesea fără să descifreze gândurile ascunse în frază. De simpatizat însă îl simpatiza toată lumea, avea darul să simtă ce voia de la el aproapele său, astfel că nu contraria pe nimeni. Apoi nu le era indiferent că venise să le împărtășească soarta, fără să-l fi silit nimeni.

Peste ce-mi spunea el, îmi închipui că toți, sau măcar unii se gândeau că Alioan le va face portretul, vor apărea în ziare și doreau să-i câștige bunăvoința. Nu-i un păcat, e o slăbiciune a omului, să-l cunoască lumea; de

ea nu sunt scutiți nici măcar anahoreții, ci numai mizantropii, pe de o parte, pe de alta spiritele superioare. Nu vreau să par mizantrop eu însumi, și nu vreau mai ales să fiu învinuit de impietate, dar cred că unii din condamnații la moarte care strigă formule sonore în fața plutonului de execuție sunt puțin cabotini, *in extremis*. Nu judec la fel moartea senină, între prieteni, cărora le încredințezi ultimele gânduri, după ce ai meditat toată viața.

— Ai zburat de mai multe ori cu Alioan?

— Acum zburam a noua oară.

— Spune-mi, cu toată sinceritatea, cu tot ce ai cinstit în suflet, ai vrut să-l ai martor?

Fonea mi-a răspuns, după o gândire:

— De ce vrei să știi?

— Cred că vreau să mă cunosc pe mine, prin comparație cu alții. De ce să te mint? Ființa mea mă interesează mai mult decât oricare alta.

— Bine, încerc să-ți răspund sincer… Mi-ai dat de gândit, niciodată nu mi-am pus această întrebare.

După o nouă tăcere, mai lungă, Fonea ridică ochii și mă privi în față:

— Nu poți să-ți închipui ce greu îmi este, cât sunt de nesigur! Ca să nu greșesc, m-am gândit să-ți spun: da, am vrut să am un martor. Oricât de unit ar fi un echipaj ca al nostru, noi rămânem trei solitari. Fiecare avem un rol și suntem preocupați de el; nimeni nu ne vede. Nimeni nu ne fotografiază, nu ne filmează, decât poate la aterizare, când mai interesante decât noi sunt găurile făcute de gloanțe în fuselaj, singura dovadă a primejdiilor prin care am trecut. Ar fi fost firesc să simt nevoia și altor dovezi, aduse de un martor; așa m-am gândit adineauri, de teamă să nu-ți dau un răspuns nesincer. Mi-am închipuit o clipă, în chip absurd, că prin condiția lui de necombatant, Alioan nu putea să fie ucis, trebuia negreșit să descrie lupta și moartea noastră… Ei bine, nu! Cum am să cred așa? Adevărul, la care am ajuns abia acum, este că în acele clipe nu mă interesa nimic de pe lume decât să ajung la țintă, să-mi îndeplinesc misiunea și să mă întorc pe aerodrom. Toate celelalte erau dispărute din conștiința mea: mamă, soră, casă, bibliotecă, dragoste. Și înaintea lor, și a orice altceva, era dispărută ideea că ar exista pe pământ un om care să simtă ce simțeam eu… Cred că nu putusem să am aceste gânduri atunci; acum, fiindcă mi-ai pus o întrebare atât de neprevăzută, mi-am dat seama că zborul, între tunurile artileriei antiaeriene și mitralierele avioanelor de vânătoare era o faptă sacerdotală: credincioșii din biserică nu văd ce face preotul în altar. Nu! E sigur că nu

aveam nevoie de un martor! Alioan era poetul pe care îl iubeam, și mă simțeam fericit, sau mândru să-l duc în văzduh cu Pegasul meu, apropiindu-l de Parnasul lui.

Nu erau doar cuvinte: din dragoste pentru poezie Fonea își botezase avionul *Pegas*, cum scria pe fuselaj, sub silueta calului cu aripi. Era ușor să-mi închipui că făcea versuri, dar nu mi-a vorbit niciodată despre ele.

Acea misiune, a noua, ultima când îl avea pe Alioan în locul observatorului, s-a întâmplat să fie cea mai grea și mai nenorocoasă. Zburau cu un bimotor Bristol Blenheim, avion cu întreg botul de plexiglas, în care observatorul stătea în dreapta pilotului, având în față o mitralieră trecută prin parbriz și prinsă cu un manșon de cauciuc, prin elasticitatea căruia căpăta destulă mobilitate ca să se poată schimba unghiul de tragere. Fonea se putea lipsi de observator, era destul ca pasagerul aflat în dreapta să supravegheze cerul și să semnaleze avioanele inamice. În rest, fotografiile se făceau cu aparatul automat, pe care putea să-l declanșeze și singur. Iar ca să se orienteze n-avea nevoie de nici un ajutor, cunoștea zona cu toate detaliile, zburase de mai multe ori pe deasupra lor și avea o bună memorie topografică. Trecuse peste linia frontului înainte de a răsări soarele, printr-un sector liniștit, de importanță mai mică. Totuși fusese o alarmă, o baterie antiaeriană deschisese focul, se vedea flacăra în gura tunurilor, părea o joacă, proiectilele explodau în aer, destul de departe, unul singur făcu să se clatine puțin avionul, fără să-l atingă vreo schijă. Fonea știa însă că toată apărarea din fața lui era acum alarmată, de aceea schimbă drumul la sud și abia după o sută de kilometri se îndreptă spre țintă, apropiindu-se de ea din altă direcție. Un ocol era de prevăzut, de aceea avea destulă benzină ca să poată lungi drumul cu o oră sau două. Zborul mai departe decurse în liniște, cu singurul neajuns că soarele răsărit de curând bătea din față, dar pieziș, și deocamdată razele lui se opreau în motorul din stânga; mai greu avea să fie peste zece minute, când, ridicându-se peste această pavăză, putea să stânjenească privirea pilotului. Aș greși să spun că nimănuia nu-i era frică. O frică surdă și rece, cunoscută de toți oamenii care zboară în condițiuni nesigure. Căci, în afara atacurilor posibile, însuși avionul reprezintă o primejdie. De pildă, dacă motorul se oprește sau ia foc, salvarea rămâne o aterizare forțată. Dacă nu, parașuta. Cine nu a zburat cu ea alături nu-și poate închipui cât curaj îi dă omului, care știe că la nevoie poate deveni pasăre în câteva secunde.

Însă când zbori la inamic, pământul dedesubt este ca o tablă încinsă până la roșu. Nici aterizarea forțată, nici parașuta nu-ți mai dau siguranță. Scapi dacă ai noroc, dar rămâi prizonier, iar lagărele de prizonieri sunt și ele ca o tablă încinsă.

Numai Alioan nu simțea frica, fiindcă o acoperea exaltarea; o asemenea măreție a naturii nu mai văzuse, trebuia s-o ia cu el pe lumea cealaltă: elicea motorului din stânga intrase în soare și palele ei aruncau în aer materia lui topită, jerbe de aur roșu, un milion, un miliard de carate; față în față cu o asemenea feerie, moartea nu poate să existe, se calcinează și dispare în cosmos, în milioane, în miliarde de fărâme fără greutate.

Alioan se întoarse și se uită la mitralior, care supraveghea cerul în spate. „Nefericitul! se gândi. E o clipă unică în istoria omenirii, și o pierde pentru totdeauna!”

Pilotul însă o vedea, drept în față, o privea încordat, încercând să se apere de orbire; lumina feerică trecea prin parbrizul de plexiglas și-i perfora ochii. Alioan voia să-i spună un cuvânt, prin laringofon, când avionul se aplecă brusc pe dreapta, virând în picaj; în locul soarelui apăru pământul, un sat, un crâng, ogoare; cădea glonț către ele, vibrând, scoțând șuierul unui proiectil de tun, cum îl aud soldații îngropați în tranșee. Soarele rămăsese în stânga și deasupra.

Alioan căzuse în peretele transparent din partea lui, nu știa ce se întâmplă, vedea doar că avionul se prăbușește; nu-i era frică, împotriva a ce-am spus mai înainte, îi părea rău numai că pierduse feeria, ar fi vrut să moară cu ochii în ploaia de aur roșu. Auzi deodată pârâind mitralierele din aripi; nu vedea ținta pilotului. Din lumina perforantă a soarelui veneau trei năluci, nu li se distingeau nici forma, nici culoarea. Fonea le văzuse târziu, era orbit, mai mult le ghicise, sau le intuise cu un simț necunoscut, care se naște în clipa când se apropie moartea, venind din față, țintindu-te drept în frunte. Trăgea mai mult la întâmplare, în schimb își dădea seama ce țintă sigură era el, așa cum îl lumina soarele. Singura lui șansă era să schimbe poziția, să iasă din lumina directă, ca să vadă în ce trage. La începutul picajului, mitraliorul din spate avu un unghi bun de tragere, dar numai pentru o clipă, și rafalele lui, oricât de rapide, nu-și atinseră inamicul; avioanele de vânătoare, trei Jak-uri, mult mai suple și mai rapide se risipiră simetric, apoi căzură pe țintă, atacând-o din trei direcții.

Alioan nu asista prima oară la o luptă aeriană, dar de astă dată surpriza fusese uluitoare, atacanții păreau invincibili, iar avionul său se afla într-o

inferioritate vădită, unul singur contra trei, cu posibilități de manevră reduse, mai puțin înarmat și pe deasupra cu una din mitraliere inutilizabilă, cea din fața lui, pe care nu știa cum s-o folosească. Toți piloții cu care zburase știau ce înseamnă o armă în minus; totuși, niciunul nu ezitase să-l ia ca pasager, deși oricând putea să aibă de înfruntat vânătoarea inamică, și atunci era nevoie de toate armele. Dar tot atât de adevărat este că un observator poate fi scos din luptă la prima ciocnire. În locul lui rămâne îndemânarea pilotului, arma principală. Chiar în această dimineață, înaintea plecării, Fonea îi spusese: “Pentru mine, prezența dumneavoastră este mai prețioasă decât a observatorului meu, care, de altfel, în toate misiunile de până astăzi, n-a avut prilejul să tragă cu mitraliera!”

Acum, prilejul se ivise, Alioan își dădea seama, și totuși, cu toată situația primejdioasă, nu-i păsa de viața lui, nici nu putea fi vorba, ci de soarta celorlalți. Exact în clipa când gândea așa, atacul pornise din cele două flancuri și din spate. Din toate trei direcțiile mitralierele vânătoarei trăgeau, parcă fără zgomot, fiindcă motoarele scoteau urlete mult mai puternice; se vedea numai flacăra din gura țevilor. „Câte gloanțe prăpădite de pomană!” se gândea Alioan, cu un amestec de ciudă și satisfacție.

Dar un glonț îl atinse pe mitralior drept în față, nu unul, ci mai multe gloanțe, o rafală. Omul zvâcni în sus, fără un geamăt, fără un icnet, și căzu pe spate cu capul desfigurat, roșu de sânge. Rafala trecu pe lângă umerii lui Alioan, fără să-l atingă, și se opri în scutul pilotului. Fonea le simți izbiturile; un moment îl urî pe Alioan, cu o pornire firească, îl urî de moarte că nu punea mâna pe mitralieră, măcar să-i audă păcănitul; dar mitraliera nici măcar nu avea banda de cartușe.

În fața unui consiliu de război, care condamnă cu ușurință la moarte, cine ar fi trebuit să răspundă? El, pilotul? Sau comandantul escadrilei, comandantul flotilei, al armatei? Sau statul-major care aprobase să zboare un pasager, în locul observatorului? Dar acum, cu observator sau fără el, oricum misiunea era zădărnicită; pilotul nu mai putea face altceva decât să salveze avionul! Era datoria lui principală! Așa îi spusese comandantul escadrilei: „Nu vreau să te trimit la moarte; nu ne dau nimic să te protejeze. Dacă nu poți răzbate, întoarce-te, cu fotografii, sau fără fotografii. De fotografii are nevoie Divizia, eu am nevoie de avion, adă-mi-l!”

Era o zâzanie între comandantul Diviziei și al aviației? Se vorbea, dar Fonea nu putea să creadă. Încă de mult, la o conferință cu tot personalul navigant, comandantul flotilei de aviație, zburător el însuși, participant la

primul război mondial, le spusese: “Noi suntem o armă ciudată: cea mai nouă și cea mai înțepenită. Nu putem face nimic din inițiativa noastră, servim tot timpul pe alții. E război și trebuie să ne supunem chiar ordinelor absurde și neumane. Veți merge acolo unde vi se va cere, dar singuri veți hotărî dacă puteți ajunge, sau trebuie să vă întoarceți. Știți cât costă un avion! Nu vreau să pierd niciunul în acte de eroism inutile!”

Picajul dura de câteva minute, care nu par, ci sunt într-adevăr mult mai lungi decât arată cronograful; avionul se apropia de pământ, era la câteva sute de metri, trebuia să fie redresat, după o clipă ar fi fost prea târziu. Avioanele de vânătoare se opriseră mai sus, patrulau la înălțime, așteptau, nu puteau să atace atât de jos, la viteza lor le trebuia spațiu de manevră, riscau să atingă pământul.

Fonea, cu picioarele sprijinite în palonier, închise ochii și trase manșa din răsputeri, cu amândouă mâinile. La viteza de picaj, manevra era chinuitoare, câteva clipe aripile trebuiau să reziste la o forță de unsprezece ori mai mare decât greutatea avionului, la fel cum pilotul se simțea strivit în scaun de greutatea lui crescută în aceeași măsură. În acel moment i se tulbura vederea, și nu-și revenea decât după ce manevra era sfârșită. În timpul picajului, după ce mitraliorul murise, avusese când să judece și să decidă ce trebuia să facă. Nu putea să lupte cu trei avioane de vânătoare. Dacă printr-un șiretlic, zburând în rasul pământului ar fi ajuns la țintă, acolo trebuia să urce la cel puțin o mie cinci sute de metri, ca să facă fotografiile, și vânătoarea îl dobora la prima rafală.

Hotărî să folosească șiretlicul, spre a se întoarce la bază. Până la linia frontului avea de zburat două sute de kilometri, și încă cincizeci până la aerodrom, mai puțin de o oră, cu soarele în spate, o binefacere. Nu-i păsa de nici un tribunal, de nici un oprobriu. La conferință comandantul flotilei spusese în încheiere: „Țineți seama că nu vă îndemn să fiți lași. Dacă vă cer să nu faceți gesturi inutile. Pe lași îi recunosc dintr-o privire și dacă voi da de vreunul îl împușc cu mâna mea, fiți siguri!”

Fonea știa că nu putea să fie el primul laș; avea conștiința curată. Și apoi, în două sute de kilometri, patruzeci de minute, mai era timp să moară.

Zbura foarte jos, aproape de pământ, trecea pe deasupra copacilor, ocolea dâmburile, se strecura prin văi și văioage. De la această înălțime nu recunoștea ținutul, n-ar fi putut să se orienteze, ținea drumul cu soarele în spate, așa era sigur că va ajunge la linia frontului și la nevoie putea să aterizeze pe alt aerodrom, pe oricare îl întâlnea în față, important era să se

întoarcă. Avioanele de vânătoare îl urmăreau, parcă înciudate, primejdia exista încă, o simțea ca pe o suliță proptită în ceafă. Câte unul încerca să-l atace în picaj, dar neîncumetându-se să coboare prea mult trăgea de la distanță rafale neprecise. În câteva rânduri Fonea văzu pământul brăzdat de gloanțe, în linii frânte. Oricând unul din acele gloanțe putea să-l nimerească în ceafă, acolo unde simțea sulița. De Alioan uitase; o singură dată întoarse capul spre el și îl văzu radios, făcându-i cu mâna semne de admirație. Zborul îl distra, puțini oameni au parte de asemenea distracție, îl fascinau dârele de pământ răscolit de gloanțe. Când un avion vira să se îndepărteze, după ce își descărca mitraliera, îl zărea pe pilot, zgâindu-se dezamăgit în jos, prin ochelarii lui ca de scafandru, și îl saluta cordial cu mâna la tâmplă.

Pe lângă rafalele de mitralieră mai exista o primejdie, lui Alioan în starea lui euforică nu-i trecea prin minte, Fonea se gândea însă că un avion de vânătoare, neizbutind să se redreseze la timp, ar fi putut să se prăbușească peste el; nu-și închipuia că pilotul ar fi făcut un asemenea gest cu intenție, nu se socotea o țintă atât de importantă, ca să impună acest sacrificiu, frecvent în Japonia. Japonezii sunt altfel de oameni, nu-i putem înțelege nici în ce au făcut rău, nici în ce au făcut bine pentru omenire.

După aproape doi ani de la întâmplarea povestită mai înainte și încă neterminată, în 1943, vara, când o uriașă flotă aeriană a venit din nordul Africii să bombardeze rafinăriile de petrol de la Ploiești și Câmpina, știu că un pilot din vânătoarea noastră a izbit în plin o fortăreață zburătoare, și s-au prăbușit împreună. Acel act, deși făcut cu intenție și cu vitejie, nu se poate numi Kamikaze, fiindcă avionul ardea și oricum pilotul nu mai avea cum să scape.

Fonea nu-și dădea seama când dispăruse unul din avioane; le cunoștea, nu puteau rămâne în aer decât trei sferturi de oră, probabil era cu benzina pe terminate. Celelalte două îl mai sâcâiră un timp, atacară în câteva rânduri; încă ar mai fi putut să-l doboare. O singură dată simți tremurându-i manșa în mână, o rafală lovise ampenajul. După aterizare fură găsite găurile făcute de gloanțe, un cablu al profundorului se mai ținea în câteva șuvițe, care din fericire rezistară și avionul ajunse la bază fără alte avarii, însă cu numeroase urme de gloanțe, în fuselaj și în planuri; chiar și capota postului de pilotaj era atinsă. Mă feresc de expresii banale, dar acum nu pot spune decât că scăpase ca prin urechile acului.

Am socotit inutil să adaug la această relatare că și linia frontului fusese o primejdie, cam ca la spartul târgului, adică atunci când nu te mai aștepți să

se întâmple mare lucru. Ultimele două avioane dispăruseră, dar Fonea nu mai avea când să ia înălțime, așa că trecu peste tranșee lipit cu pământul. Oricât ar fi fost surpriza de mare, câteva posturi de mitralieră deschiseră focul, și poate și-ar fi atins ținta dacă trăgeau cu câteva secunde mai devreme. Până ce să apese pe trăgaci, avionul trecuse, cu gazele deschise la maximum, urlând de tremura pământul în urmă. Trăgeau și pușcașii, în asemenea împrejurări oricine are o armă în mână și nu e mort, simte nevoia să tragă, mai ales când vede trăgând și pe alții.

Toate acestea le știu de la Fonea, nimeni n-ar fi putut să le povestească mai bine, avea acest dar, mă făcea să simt întâmplările ca și cum aș fi participat eu însumi la ele. În ce am scris mai sus n-am căutat să ajung la meșteșugul lui de vorbire, pe care îl socotesc inimitabil, și apoi, una este darul cuvântului, și alta al scrisului.

Pe Alioan l-am lăsat în planul al doilea, dar nu puteam altfel, nu știam nimic din gura lui, a trebuit să-mi închipui prin ce stări trecuse și teama să nu greșesc, să nu mă pun pe mine în locul lui, m-a făcut să nu merg prea departe. M-am mirat că nu mi-a spus niciodată nimic despre aceste întâmplări, deși ne-am văzut curând după ce le trăise, și sigur le avea vii în minte. Poate n-a vrut să mă implice, din pudoare, într-o trăire a lui, mult mai gravă și mai intimă decât oricare aventură de dragoste, chiar dacă ar fi avut proporții de epopee, cum fusese legătura cu Ștefania, pe care știu că o avea încă în suflet. Nu mă simțeam vexat de această tăcere, dar era o pagubă pentru mine. În sufletul lui îmi purta vechea prietenie, unită cu cea mai deplină încredere, dovadă că pe patul de moarte a vrut să fiu lângă el, n-a chemat pe nimeni altcineva. Ștefania aștepta la poarta sanatoriului în mașină, împietrită, cu fața ascunsă în palme. Alioan n-a vrut s-o vadă nici în ultima clipă.

Capitolul 10

Pod de cale ferată vopsit proaspăt. Trimitere înainte, trenurile foametei. Ticăloșie pentru înfierarea căreia nu se găsesc destule cuvinte.

Fonea, care mă preocupa nu atât în numele vechii noastre camaraderii din școală, pe cale de a se transforma în prietenie, cât pentru povestirile lui de viață, pentru mine nu doar interesante și instructive, căci felul sugestiv și plastic cum le punea în cuvinte era și o desfătare. Apoi, în afară de acest

dar, nici firea lui nu era banală. Într-o sâmbătă, prin toamna anului 1946, îmi spuse: „Mergi mâine cu mine să vedem podul?” „Ce pod?…” Era cel unde ne reîntâlnisem după ce ani de zile nu mai știusem nimic unul de altul. Am avut o rezervă, mi se părea o dorință prea sentimentală, nu fusesem atât de prieteni încât întâlnirea aceea să devină un eveniment notabil în viața noastră. Dar mă înșelam, voia să vadă podul, atât, era o amintire, un moment din viața lui, i se făcuse dor de ceva lăsat acolo din el însuși. Altcuiva această idee i s-ar fi părut bizară, dar eu, îndată ce-am înțeles-o, am și aprobat-o; de-atâtea ori m-am întors în trecutul meu, la întâmplări fără vreo importanță nici pentru mine, nici pentru alții, dar care, uneori, într-o anumită dispoziție sufletească deveneau atât de nostalgice încât simțeam nevoia să mă întorc la ele, să le trăiesc încă o dată. Un pod de cale ferată? N-am vopsit nici un pod în viața mea, am vopsit o barcă, și mult aș vrea s-o mai vopsesc o dată, dacă n-ar fi putrezită!

Nu puteam merge decât cu trenul, nu mai aveam nici o motocicletă. Pe cea veche, modesta NSU de șase cai putere, o mai folosisem, fiindcă eram atașat de ea, chiar după ce domnul Pretoreanu îmi dăruise, în timpul bombardamentelor, una nouă, BMW, de patru ori mai puternică. Dar pe amândouă le pierdusem, cum voi povesti altă dată.

Ne-am dus la gară în zorii zilei, să luăm un tren care mergea la Galați, prin Urziceni, Făurei și Brăila. Știam că era foamete în Moldova, fusese o secetă pustiitoare, se adăugau urmările războiului, oamenii nu aveau rezerve, nu le rămânea decât să caute în alte părți ale țării, mai norocoase. Trenurile erau pline de această lume dezmoștenită care se ducea în Oltenia drum lung și trudnic, de unde se întorcea cu o desagă de porumb sau cu un săculeț de făină. Știam, dar nu-mi închipuisem ce mi-a fost dat să văd în gară: sălile de așteptare și peroanele gemeau de oameni, bărbați și femei, ba chiar și copilandri, înghesuiți unii în alții că nu mai rămânea loc de trecere, trebuia să te zbați ca să faci un pas înainte. Îi recunoșteai după fețele trase, după privirile rătăcite, după neliniștea și amarul care abureau din ei ca o ceață. Nu se vedeau alți oameni, călători de vremuri bune, parcă nu mai exista și o lume mai fericită.

Ne-am închipuit că în trenul nostru, care mergea numai până la Galați, nu mai sus, în Moldova, n-o să fie atâta înghesuială. Am ajuns greu la peron, frecându-ne de ziduri, călcând peste saci și desagi, împingând în oameni cu coatele. Ce mi s-a părut ciudat, din toată această mulțime chinuită, nimeni nu ne-a privit cu ură, ci doar cu o tristețe de vită pusă la

jug pe nemâncate. Și ar fi fost o ură îndreptățită: ce căutam noi acolo, când se vedea că n-am plecat nemâncați de acasă?

— Merge la Moldova? Merge la Moldova?

Acest strigăt se auzea în îmbulzeala de la intrarea peroanelor, când se vedea un tren trăgând în gară.

Moldova devenise un nume de jale. Se prevestea mai demult, înainte de sfârșitul războiului, când vedeam pe marginea șoselei panouri pe care scria: „Luați chibrituri pentru Moldova!” Chiar așa? Atât de neajutorată era țara că nu putea trimite în Moldova un tren cu chibrituri? Cerea ajutor inimilor miloase? Sau celor care se duceau cu sacul plin, să vândă cu de zece ori, de o sută de ori prețul și să se îmbogățească?

Când am văzut prima oară din goana motocicletei acele panouri mai mari de un metru, cu scrisul alb pe un fond albastru, n-am înțeles ce înseamnă, le-am socotit o scrânteală. În realitate erau un semn de neputință și derută. Cine se mai ducea atunci în Moldova, și cui îi mai ardea de chibrituri, când frontul ajunsese la Iași, și cine putea, căuta refugiu în partea de jos a țării? „Luați chibrituri pentru Moldova” mi-a rămas o amintire amarnică. Acum ar fi trebuit să scrie: „Luați pâine…” Dar de unde? Într-un oraș pe care l-am cunoscut bine, brutăriile au fost zăvorâte din 1945 până în 1948, aproape trei ani nu s-a dat pâine, se găsea numai la bursa neagră, cu prețuri înspăimântătoare. Presupun că la fel s-a întâmplat și în alte orașe, căci cel de care vorbesc nu era cel mai oropsit din țară.

Trenul de Galați nu oprise bine la peron, când se transformă într-un ciorchine de oameni. Cum se năștea în aceste ființe istovite atâta iuțeală, agilitate și îndârjire? Din disperare! Foamea exacerba toate instinctele. Încă de la capul peronului vagoanele erau pline, unii se aruncau din mers pe scară, dar ușile nu se puteau deschide nici de un deget, cei dinăuntru stăteau așa, înghesuiți, de peste noapte, săriseră gardul la depou și invadaseră trenul. Cei din gară se cățărau unde se mai putea, pe tampoane, pe acoperișul vagoanelor, unii dădeau să intre pe ferestre, în compartimentele ticsite și rămâneau cu jumătate de trup afară, până ce venea un ceferist și-i trăgea de picioare. În unele clipe, și privit din unele unghiuri trenul nu se mai vedea, părea o masă de oameni presată și pusă pe roate.

Cineva striga, de jos: „Oameni buni, trenul nu merge în Moldova!” Nimeni nu-l lua în seamă, pentru ei important era că mergea spre Moldova.

Chiar dacă am mai fi găsit o bucățică de tampon sau de scară liberă și ceva de care să ne ținem cu mâna, mi s-ar fi părut o nerușinare să ne

înghesuim în acești oameni.

— Știi ceva? Hai să mergem pe jos! spuse Fonea. Sunt numai nouăsprezece kilometri.

Și cu întorsul, treizeci și opt! De ce nu? Mai făcusem asemenea drumuri, nu-mi păsa de picioare. Apoi era cu atât mai ispititor, cu cât nu aveam un scop practic; nu trecusem de vârsta actelor gratuite… Dar se depășește aceasta vreodată?

Am pornit pe calea ferată, un tren pleca de pe altă linie, ne-a depășit încet, își lua greu viteză între puzderia de macazuri. Era un tren personal, se cunoștea după tablele puse la capătul vagoanelor, pe care scria destinația, cu litere negre: „București—Suceava”. Pe accelerate scria cu roșu. Părea mai puțin încărcat decât trenul celălalt; altă explicație n-ar fi fost decât că, până să plece, lumea se mai tasase, îi înghesuise pe cei din vagoane. Dar oricum, scările și acoperișurile erau pline. Oamenii stăteau întinși sau ghemuiți printre saci și desagi, altfel nu și-ar fi ținut echilibrul. Și apoi mai exista o primejdie, se întâmplase chiar în vremuri mai bune, când oamenii se urcau pe vagoane nu de nevoie, ci de plăcere, să-i bată vântul și să vadă lumea în toate direcțiile. Mai erau și cei nu cumpărau bilet, șeful de tren nu putea să se urce pe vagon, ca să-i controleze. Câteodată, un nenorocos care se ridica în picioare își pierdea viața pe negândite, la un pod o grindă îl bușea făcându-l chisăliță; sau un cablu întins peste linie îi tăia capul.

Trenul nostru ne-a ajuns abia după ce trecusem de șoseaua Ploieștilor, calea ferată avea un rambleu înalt, mărginit de un drum de țară, mai degrabă o potecă, numai bună să mergi cu piciorul, netedă și neprăfuită. Coborâsem tocmai la timp ca să nu fim prea aproape când trecea trenul, nu de alta, decât că putea să ne cadă ceva în cap de pe acoperișul vagoanelor prea încărcate; teama nu era de pomană. Ne-am oprit și am întors capul în urmă, totdeauna întorci capul când vine trenul. Am văzut din nou îngrămădeala de lume și mă gândeam cum au să stea așa cinci ore, până la Galați, și ce alte cazne îi așteptau mai departe?

La vreo două sute de metri la picioarele taluzului creșteau niște desișuri și în dreptul lor aștepta o motocicletă, cu un ataș ca o ladă. Un kilometru mai departe era o gară, trenul își micșorase viteza, când mi-a fost dat să văd ceva despre care pot spune că a fost groaznic. Abia după câteva clipe mi-am dat seama ce se întâmplă: doi oameni s-au ridicat din locul unde stătuseră ghemuiți până atunci și cu o iuțeală care nu lăsa nimănui timp să se împotrivească, au smuls la nimereală din mâinile țăranilor sacii sau desagii

și i-au aruncat în desișul de sub calea ferată. N-am putut să-i număr, nu mai eram capabil de nici o judecată, or fi fost patru, șase, sau zece. În tot lungul vieții nu văzusem o faptă atât de mizerabilă.

Făptașii păreau deprinși cu asemenea treabă, desigur o făcuseră de multe ori înainte. Până să-și vină cineva în fire, erau la capătul vagonului, săreau peste oameni ca maimuțele, nu mai puteam să-i văd bine, trenul ajunsese departe, mai avea puțin până să intre în gară. Ce mai aveau de făcut, decât să se arunce din tren și s-o ia la fugă?

În urma lor, omul cu motocicleta s-a băgat în desiș, la fel de iute ca jefuitorii, complicele lor fără îndoială, a ieșit cu sacii și cu desagii în spinare. În mai puțin de un minut lada motocicletei era plină. Ar fi fost imposibil să ajungem acolo la vreme, și dacă ajungeam ce am fi putut face? Cu siguranță omul avea cuțit, și n-ar fi pregetat să-l folosească. Instinctiv am luat-o la fugă spre el, dar ticălosul se și urcase pe șa, și motocicleta, după ce cotise la dreapta, gonea pe câmp, ridicând praf în urmă.

Un săculeț de pânză subțire plesnise în cădere și o dâră de porumb venea din desiș, până în marginea drumului. Ar fi fost greu să-l adunăm și nici nu aveam în ce să-l punem. Și nici nu-mi venea să mai fac ceva, fie și-o faptă bună. Aș fi vrut să mă întorc, ziua mi se părea pierdută și murdărită; dacă mă întorceam, n-ar fi fost mai curată. Porumbul a rămas pentru păsările cerului. Era un nenoroc că fusesem martor la această întâmplare. Dar, cu mine sau fără mine de față, ea tot avea să se petreacă, și probabil nu doar aici, și nu doar astăzi.

Fusese secetă și era foamete, numai că foametea se datora războiului, nu secetei. Fără ce lasă el în spinarea învinșilor, trenuri după trenuri ar fi dus grâu și porumb în Moldova. De asemenea, chibrituri!

Spre prânz am ajuns la podul lui Fonea. Era un pod ca multe poduri de cale ferată, cu ferme superioare, cam greoaie, dar aducea o schimbare în peisajul monoton de câmpie. Ne-am așezat jos, lângă gârlă, sub o salcie, poate chiar aceea unde șezusem la reîntâlnirea noastră. Nu știu ce simțea Fonea privind podul, mie îmi făcea bine, deși nu-mi aparținea, nu eu îl construisem și nici măcar nu-l vopsisem, dar era o lucrare temeinică, un document de fier care atesta existența oamenilor, alții decât ticăloșii de azi-dimineață. Chiar dacă nu m-ar înțelege, nimeni, voi spune că podul acela mi-a mai înzdrăvenit puțin inima, am simțit-o că reînvie. Eram și eu un pod, pe sub care se ducea la vale propria mea viață; dacă mă prăbușeam îi gâtuiam cursul.

— Câte poduri ai vopsit până astăzi?

Gândul lui Fonea era în altă parte.

— Întreabă-mă câte ore de zbor am la activul meu! Cu școala de pilotaj, cu antrenamentele și cu războiul, aproape o mie. Alții, mai bătrâni decât mine au mai multe. Aș fi avut și eu, dacă nu mă pensionau înainte de vreme. De ce m-or fi pensionat, dacă nu pentru cele o sută patruzeci și cinci de misiuni peste linia frontului, din care m-am întors teafăr?

— Ar fi fost mai bine să mori?

M-a privit cu un zâmbet; își venise și el în fire.

— Nu! Cine mai vopsea podurile?

Capitolul 11

Despre submarin: viața sau moartea sub apă. Film cinematografic și realitate. Până unde poate suporta un om groaza și ce urmează după ce n-o mai suportă.

Am fost o singură dată pe un submarin, l-am vizitat în fugă, în port, legat cu pasiune de nava bază, mi-e greu să-l descriu, de aceea nici nu încerc, socotind că nu se cuvine să vorbești decât despre ce știi bine. Atâta îmi amintesc că spațiile erau mici, despărțite cu pereți de fier și cu uși etanșe, puteai trece prin ele doar aplecat mult, aproape târâș, ca în vizuine. Fiind vară era zăpușeală, căldură de tablă încinsă de soare, și se simțea lipsa de aer; singurul tambuchi, deși deschis, nu îngăduia să intre nici măcar o adiere din briza mării, care în nici un caz n-ar fi putut ajunge până în compartimentele mai îndepărtate. În camera motoarelor n-am fost, ghidul meu se grăbea, ca și mine, să ieșim la aer. Despre camera unde erau acumulatoarele aș putea spune mai multe, deși n-am aruncat decât o privire; mirosul de acid făcea să mă usture plămânii. Cred însă că e locul cel mai puțin interesant de pe un submarin, un spațiu pasiv, unde nu se întâmplă nimic care să se vadă cu ochii. Și apoi mi-e teamă că fac doar o asemuire, o confund cu sala acumulatoarelor de la uzina noastră, la Colegiul domnului Pretoreanu, deși aceea era mult mai mare, în lungimea ei ar fi încăput tot submarinul. Sunt împrejurări când un simț se poate impune în locul tuturor celorlalte. În amândouă împrejurările, de la submarin la uzină, am păstrat o singură impresie, aceea olfactică, a mirosului înțepător de acid și astfel, în memoria mea nu le pot deosebi pe una de alta, indiferent de proporții.

La postul de comandă, unde venea aer, tambuchiul de acces fiind deasupra, mi-am tras sufletul și am stat ceva mai mult, fiindcă aveam de văzut mai multe, toate mă interesau, voiam să le suprapun peste ceea ce știam teoretic; câte ceva învățasem și din filme, atunci vii în memorie, unele la fel de vii și astăzi. Cum aş putea să uit agonia unui echipaj, în submarinul eșuat pe fundul mării, la o sută de metri adâncime? Toți acei nefericiți știau că nu există nici o scăpare și așteptau, lucizi, să moară din lipsă de aer. Mă zguduie și astăzi când îmi aduc aminte filmul; fiindcă peste el se suprapun întâmplări reale petrecute în timpul vieții mele și cunoscute din ziare. Ele îmi confirmă și accentuează dramatic ficțiunea cinematografică, până la a mă face să retrăiesc eu însumi, în unele clipe, spaima și deznădejdea acelor oameni condamnați la o moarte pe cât de lentă pe atât de implacabilă. În film era și o pisică, mascota marinarilor. Sleită, se stinge încet, până ce îi mai rămân vii ochii, în prim-plan, câteva secunde, destul să ți se rupă sufletul. E o clipă când nu se mai văd oamenii, ci numai ochii pisicii, și în privirea ei inocentă este adunată suferința tuturor victimelor.

Am examinat periscopul, instrumentul cel mai interesant din punctul meu de vedere, ochiul magic al submarinului. Adâncul mării rămâne nepătruns pentru cei de la suprafață; suprafața ei este la fel de nepătrunsă pentru cei de sub apă. Periscopul rupe această barieră și îngăduie unei lumi să vadă altă lume, altminteri invizibilă. Nimic nu mi se pare mai tulburător în viața unui submarin decât clipa când în întinderea unei mări goale, unde nu se prevede nici o întâmplare, periscopul iese din apă, încet, enigmatic. Atunci chiar omul fără pic de imaginație, dacă a văzut un submarin măcar în fotografie, înțelege ce este el în realitate și e imposibil să nu-și închipuie că înlăuntrul lui sunt niște oameni, pe chipul și pe asemănarea sa, dar scoși din legile naturii umane și transmutați într-o viață artificială, tangentă cu moartea.

Cunosc marea cred că sub toate înfățișările ei, de la calm plat la furtună, în toate culorile, de la albastrul opalin, cum este ea la tropice, până la vinețiul de gheață de la Cercul Polar, care prevestește banchizele. O cunosc și cum apare când vii de la fund, ca o cupolă de sticlă albastră, cum nu o vezi niciodată de deasupra. De multe ori am încercat să-mi închipui că ochii mei sunt oglinzile și lentilele unui periscop, dar n-am izbutit; de câte ori am ieșit deasupra, cu ochii orbiți de soare și plini de apă am uitat intenția, care oricum nu putea fi dusă până la capăt, căci privirea nu depășea valul din față, îmi ascunde orizontul, adică imensitatea. Am rămas cu regretul că

niciodată n-am privit marea printr-un periscop adevărat; știu că nu mi-ar fi dezvăluit nimic mai mult decât ce știam despre mare, dar poate mi-ar fi spus ceva despre mine.

Un maistru, care era de cart, mi-a făcut hatârul să înalțe periscopul, nu era nici o dificultate; m-am rotit cu el trei sute șaizeci de grade și n-am văzut decât bazinul portului, vapoarele de la cheiuri și pe urmă, în prim-plan, la doi metri, înăbușindu-mă, pereții cenușii ai navei bază.

Și apoi să privești prin periscop când submarinul este la suprafață este un caraghioslâc, știam dinainte, n-am vrut altceva decât să văd cum funcționează instrumentul. Dorința de a face o experiență vie, cu submarinul în imersiune a rămas neîmplinită. Alioan însă a trăit-o din plin, dar a plătit cu șase ore de zgâlțâială cumplită, care i-a istovit trupul, deși altminteri îi era indiferentă.

M-am grăbit să spun că în viața unui submarin clipa cea mai tulburătoare este aceea când periscopul iese din apă. A fost un gând spontan, l-am exprimat fără să-l judec, la prima mea impresie, adesea înșelătoare. Fiindcă pe urmă, nu mai puțin tulburător mi s-a părut că este momentul când periscopul coboară încet, până ce dispare în apă. Sau poate este și mai tulburător fiindcă impresionează direct chiar pe omul lipsit de imaginație. El ca și noi, a văzut mai înainte ciudata navă plutind, cu chioșcul de la mijloc, postul de comandă cât ea navigă la suprafață, cu pintenul puternic din prova, având rolul, în lupta corp la corp, dacă mi-e îngăduită asemenea exprimare, să străpungă și să scufunde o navă inamică. Și cu armele de pe punte, un tun, o mitralieră, sau mai multe, pentru o încăierare la suprafață, pentru a da lovitura de grație unui adversar scos din luptă. Și cu oamenii, care s-au îmbarcat sub ochii noștri, i-am văzut unul câte unul, am putut să-i numărăm ca să-i concretizăm într-o cifră.

Toate acestea au dispărut sub apă. Mai întâi comandantul, precedat de un ofițer și un timonier au coborât pe tambuchiul care s-a închis etanș, în urma lor. Apoi vasul a început să se adâncească, s-a dat drumul la apă în compartimentele de lestare; a dispărut întâi pintenul, pe urmă armele de pe punte, și la sfârșit chioșcul. Fierberea mării s-a liniștit, a rămas afară doar periscopul, ultima dovadă concretă și evidentă, despre cele care cu câteva minute mai înainte erau deasupra iar acum, deși existau în întreaga lor formă materială, nu mai puteau fi văzute decât cu imaginația. Când dispare și periscopul înseamnă ca s-a ivit un pericol.

Alioan s-a îmbarcat pe submarin cu aprobarea Amiralului care nu-i făcea prima favoare. Mă întreb cum aș fi privit eu favoarea aceasta; aș fi cerut-o? Apoi, câteodată, când îmi aduc aminte, mă gândesc la unul și la altul din prietenii mei de atunci, sau la oamenii cunoscuți, iar uneori la câte un anonim de pe stradă, din tramvai, din tren și încerc să-mi închipui cum ar fi reacționat fiecare. Întrucât mă privește, mi-ar fi fost frică. Dacă nu se putea altfel, m-aș fi dus; dar dacă era vorba de o favoare, acum știu, n-aș fi cerut-o, oricât de mult doream să privesc prin periscop o bătălie navală.

Pe Alioan l-am înțeles, dar numai cu o parte din rațiune. Cealaltă parte se abține, ceea ce nu înseamnă o respingere; n-am respins niciodată niciunul din gândurile sau din gesturile sale, chiar dacă nu le-am putut înțelege. Nu înțeleg de ce nu mi-a vorbit despre această aventură; știu doar că trebuie să-i admit tăcerea, ca și în cazurile celelalte când a zburat dincolo de linia frontului, totdeauna în primejdie. Dacă vreodată am gândit că era o încercare de sinucidere mascată, căci de scris n-am scris, a fost o greșeală. După cele ce mi-a mărturisit în ultimele lui zile, cum voi spune la vreme, am înțeles că, deși era pe deplin conștient de ceea ce trebuia să i se întâmple, niciodată n-a vrut să preîntâmpine moartea, ci doar s-o sfideze. De ce? Poate din ironie. Sau ca să nu se dezică de sine, cel care odată suferise șaptezeci de execuții; în șaptezeci de dimineți cineva îl punea cu fața la zid și îl ochea în ceafă, dar trăgea alături. Alioan aștepta senin, nu tresărise niciodată, decât poate când își dădea seama că nu murise. Și atunci încă nu știa că zilele lui erau numărate!

* * *

Șeful electrician de pe submarin era maistru de marină, avea cam aceeași vârstă cu mine, era tânăr, îl chema Sămărtin, am să-i spun Samartin, nume care nu există dar se pronunță cu mai multă ușurință.

Mai târziu am călătorit cu el pe mare; era iarnă, stătea cu spatele rezemat de postamentul radarului. „Emite raze, îmi face bine la șale". „Ce fel de raze?" l-am întrebat. „Felurite". El, ca minte omenească, era mai presus de această vorbă incompetentă. Incompetența e foarte răspândită, am întâlnit-o adesea la oameni care știu multe despre meseria altora, dar ignoră câte ceva, nu fără importanță, din propria lor meserie. Ca să întrețină aparatura electrică a vaporului, maistrul Samartin n-avea nevoie să știe ce raze emite radarul, dar, dacă voia să aducă vorba, ar fi fost bine să se informeze. Oricum, era o lacună neînsemnată, n-a fost un motiv să întrerup

conversația. De la el am aflat o sumedenie de cunoștințe practice, știute până atunci mai mult teoretic, despre girocompas, servomotoare, pilot automat, ecograf, pe atunci un instrument simplu de măsurat adâncimea apei sub chilă, astăzi atât de evoluat încât arată pe ecran, ca la televizor, cum bate inima omenească, până și cum se deschid sau se închid valvulele; exemplele sunt numeroase, l-am luat pe cel care mi s-a părut mai tainic, inima fiind nu doar un organ anatomic, ci sediul incontrolabil al sentimentelor noastre.

Să fi avut atunci un asemenea ecograf pe bord, poate medicul vasului ar fi putut să vadă exact ce avea maistrul Samartin la șale. Lombalgia e un cuvânt cu o sferă prea largă, durerea de șale poate să aibă multe cauze. „Reumatismul, fir-ar el al dușmanilor! spunea maistrul. Viața pe submarin, umezeala, mi-a betegit oasele."

L-am privit cu alți ochi; fusese îmbarcat pe submarin tot timpul războiului, și eu stăteam acum în fața lui, îl vedeam în carne și oase, dar mi se părea o umbră imaginară; deși omul exista, nu puteam să-l concretizez în ipostaza lui trecută. Nu aveam de ce să nu-l cred, trăise pe submarin, în spațiul pe care îl cunoșteam și care îmi revenea în minte cu o senzație sufocantă. Când fusesem aievea acolo nu avusesem timp să mă gândesc ce se întâmplă în imersiune cu oamenii adevărați, nu cu cei din filme. Abia acum îmi dădeam seama că nu privisem submarinul drept ce era el în realitate, trebuise să apară un element nou, ca să developeze imaginea în toate dimensiunile ei și să apară oamenii, ignorați mai înainte, fiindcă la vizita mea acolo nu-i văzusem, văzusem numai spațiul lor, și fiindcă mi se părea imposibil să trăiască în el ființe ca mine, gândul meu nu-i putuse cuprinde; de aceea, rămăsesem într-un fel de suspensie a puterii de înțelegere, cu impresia că submarinul nici nu existase, decât cel mult ca un decor, nu ca o mașină de luptă. Maistrul Samartin era elementul nou, care îmi revela imaginea lui adevărată. Prin el reînvia întreg echipajul, devenind epic.

Așa am putut să trăiesc întâmplările, după ce mai întâi am aflat tot ce am vrut să aflu, tot ce nu putusem să văd și să înțeleg în cincisprezece minute, cât durase vizita mea grăbită. Acum nu mă mai interesa tehnica submarinului, ci viața oamenilor, ce făceau, ce simțeau ei în imersiune. Aveam un martor de la care am aflat tot ce până atunci rămăsese în suspensie, refuzând să se concretizeze.

— Dacă navigam la suprafață, îmi povestea martorul, nu era altfel decât pe un vapor oarecare; când ieșeam din cart dormeam, sau jucam barbut, cărți mai puțin, șeptici, dacă știi. De citit nu prea citeam, adică, de ce să nu spun drept, unii din noi, adică mai toți, nu citeam nimic. Și știi de ce? Fiindcă n-aveam liniște; tot timpul, dar tot, fără nici un răgaz, așteptam alarma.

— Nu-i la fel pe toate vasele de luptă?

— Nu! La noi alarma înseamnă imersiunea. E altceva decât oriunde și oricând, ceva ce nu poate să înțeleagă nimeni, dacă n-a trăit-o.

Acel „altceva” era lipsa din capacitatea mea de înțelegere, amintită mai înainte. Poate intuiam ceva, în parte, îmi dau seama acum, ceva ascuns în mine; însă îmi lipsea convingerea, și atunci nu îndrăzneam să-l exprim în cuvinte, ca să afle și alții, mai ales în scris, negru pe alb, care, spre deosebire de vorbă, nu zboară.

— Este cum un om viu ar coborî în mormânt, cu sicriul, îmi spunea maistrul, și după glas îmi dădeam seama că nu erau vorbe, trăise cu adevărat coborârea pe lumea cealaltă.

Văzusem multe sicrie coborând în mormânt, începând cu al tatălui meu, când aveam o vârstă prea fragedă ca să simt altceva decât durere. Când a murit mama mea, după o suferință grea și nedreaptă, fiindcă era o ființă fără păcate și n-avea de ce să fie pedepsită, în timp ce sicriul cobora în groapă, m-am gândit, în acele câteva clipe, la tot ce făcuse ea pentru mine. Atunci am avut un sentiment de recunoștință, intens și dramatic. Nu regretam că murise, ci dimpotrivă aveam o mulțumire dureroasă că i se făcea dreptate, după ce suferise fără nici o vină, vreme îndelungată. N-am plâns, să se vadă, dar lacrimile le am și astăzi în suflet, după mai bine de patru decenii.

Azi, pe cât pot, mă feresc să mă duc la înmormântarea prietenilor, mi se pare că îi conduc mai bine cu gândul, de acasă. Uneori însă împrejurările mă obligă să iau negreșit parte, dar atunci vin nu pentru mort, ci pentru familie. Oricum, dintr-un motiv sau din altul, din sentimente pioase sau din obligație, uneori doar de curiozitate, am văzut multe înmormântări, de toate clasele, de la dricul primăriei până la afetul de tun, cu fanfară și salve de pușcă. La oricare din ele, chiar când nu cunoșteam mortul, coborârea coșciugului în mormânt mi-a prilejuit un moment de emoție, un spasm al inimii; nu că m-aș fi gândit la înmormântarea mea viitoare, ci la moartea în sine, întoarcerea omului la starea lui primară, țărână, această presupunere în care cred, neputând să presupun altceva.

Dar niciodată nu m-am închipuit în sicriu pe mine însumi, în stare vie, imagine exprimată de maistrul Samartin și născută nu din gândirea cuiva, ci din propria lui trăire.

Submarinul coboară ca lăsat cu frânghia; peste el valurile se rostogolesc ca bulgării de pământ în groapă; mai rămâne să se arunce o cruce în apă.

E o imagine firească; toți până la unul, cei care intră în imersiune se tem că s-ar putea să nu mai iasă niciodată. M-am gândit la oamenii care am auzit că au fost îngropați de vii din greșeală și ca să înțeleg starea lor, când presupun că și-au venit în simțire, am încercat să-mi închipui ce s-ar petrece cu mine dacă aș fi în locul lor, viu, cu doi metri de pământ deasupra, pe care n-aș putea să-l dau la o parte ca pe o lespede. N-am putut suporta gândul, am fugit de el cu groază. O parte din ce simte un asemenea om am aflat de la maistrul Samartin.

* * *

Era în timpul asediului de la Sevastopol. Submarinul a plecat noaptea, ca la ziuă să fie aproape de coasta Crimeei. În afară de ultimele mile, tot drumul a fost făcut la suprafață, cu motoarele Diesel, care în același timp încarcă și acumulatoarele. Era o misiune modestă, dar nu mai puțin primejdioasă decât altele: să intercepteze vasele care aprovizionau pe mare orașul asediat și să le torpileze; chiar dacă scufunda numai unul, era o victorie, inamicul își dădea seama că există o amenințare, fără să știe cât de precară, fiindcă aveam cu totul trei submarine, de o clasă mijlocie. Mi-am adus aminte de forturile din vestul îndepărtat al Americii, asediate de Pieile Roșii. Ultimul luptător rămas în viață alerga de la un crenel la altul și trăgea cu pușca, făcându-i pe atacatori să creadă că nu e singur. Uneori șiretlicul reușea, Pieile Roșii o luau la fugă.

Asemănarea nu e deplină, ar fi trebuit ca submarinele să se deplaseze repede pe tot țărmul Mării Negre, la răsărit de Sevastopol, și să lanseze torpile, una după alta, ca și cum ar fi venit la atac o flotă întreagă.

Mi l-am închipuit acolo pe cel amintit de maistrul Samartin, la două mile de coastă, căutând cu periscopul vasele inamice. Era mic și singur, departe de casă. Nu juca nimeni barbut, echipajul pregătea torpilele de lansare, respirau greu, comandantul, încordat, cu ochii în periscop transpira, îi curgea sudoarea pe față, cobora pe grumaz, pe sub cămașă, era totuna de apă. Marea, în lumina scânteietoare a soarelui de dimineață, rămânea pustie și tăcută; se auzeau numai tunurile de pe uscat, care bombardau orașul.

Două ceasuri pândiseră așa, într-o așteptare bolnavă, până ce în periscop apăruse un vas cu pânze, o biată corabie de lemn, de cel mult o sută de tone. Aducea pâine sau muniții? Unde erau vasele celelalte, ce punea la cale? Să nu se fi auzit tunurile, s-ar fi crezut că orașul capitulase.

Eu nu cred că în ceea ce urmează era o dilemă. Dar comandantul o avea, strângea din măsele, strângea mânerele periscopului transpirând tot mai tare și se întreba dacă să torpileze sau nu corabia de o sută de tone. Poate încărcătura ei ar fi ajutat orașul asediat să reziste o zi în plus, sau nici atât, numai câteva ore. Este adevărat, se gândea el, că o zi poate să fie decisivă, cum se gândește familia bolnavului, încercând să-i prelungească viața, în speranța că tocmai atunci o să apară medicamentul minune. Dar, ca marinar, comandantul își spunea că e nedemn și ridicol să scufunde o corabie de lemn, nu mult mai mare decât Santa Maria lui Cristofor Columb.

În 1917, un submarin german scufundase, în apropiere de coasta Angliei, transatlanticul american Lusitania, la vremea lui cel mai mare din lume. Nu sunt câtuși de puțin de partea submarinului, dimpotrivă, când îmi aduc aminte îmi trezește o veche ură. Dar, judecând din punctul de vedere al comandantului, socotesc că merita să strice o torpilă.

În 1939, curând după ce începuse războiul, un alt submarin german, din Marea Nordului sau din Baltică, se strecurase până la o bază navală a Angliei și făcuse prăpăd cu torpilele; fiindcă nu se așteptase nimeni, era prea departe, se cerea prea multă îndrăzneală. Pe comandantul submarinului îl chema Prie, parcă așa țin minte, deși a trecut aproape jumătate de secol de când l-am văzut la cinematograf, primit triumfal în capitala Germaniei. Era un omuleț roz la față, așa mi s-a părut, peste imaginea alb și negru, stătea în picioare într-o mașină decapotată care străbătea străzile Berlinului, pline de o lume delirantă și răspundea la urale cu salutul lui Hitler. Pe urmă Hitler l-a primit la cancelaria Reichului, unde, cu propria mână, i-a agățat în piept, sau i-a atârnat de gât, nu știu ce decorație, cu nu știu ce diamante.

Pe urmă amintesc doar în fugă de convoaiele care traversau Atlanticul din America, transportând în Europa material de război și materii prime pentru uzinele de tancuri și tunuri. Sau de cele care mergeau în Oceanul Înghețat de Nord, la Murmansk. Toate aceste convoaie erau escortate de nave mari, înarmate, crucișătoare și torpiloare, plus avioanele de bombardament și recunoaștere. Dar submarinele germane pândeau pretutindeni și din o sută de vase adesea ajungeau la destinație numai jumătate, alteori un sfert, iar uneori niciunul…

Comandantul se consultă cu ofițerii și toți fură de părere că n-avea nici un rost să scufunde corabia. Alte vase nu se vedeau, se puteau întoarce cu o informație importantă și astfel misiunea nu era cu totul ratată. Electromotoarele porniră și submarinul se întoarse încet cu prova spre sud-vest, către casă.

Nimeni nu-și explică, prin ce mijloace s-a prins de veste la coastă. Dacă ar fi existat aparate speciale de detectare, încă necunoscute de marina noastră, ar fi dibuit mai devreme submarinul, când sosise. Poate nu fusese altceva decât o rază de soare, reflectată în oglinda periscopului. Două vedete rapide, aruncătoare de mine ieșiră din port, ar fi fost invizibile fără enorma trombă de apă lăsată în urmă. În aceeași clipă și din aceeași direcție apărură trei avioane zburând la înălțime mică.

Până să ajungă deasupra submarinului, acesta abia apucase să coboare la o adâncime de zece metri. Din avion silueta lui putea să fie văzută, de aceea prima bombă explodă atât de aproape că zgâlțâi pereții de oțel, făcându-i să pârâie, ca o lovitură directă. În asemenea împrejurări impresiile nu mai pot fi controlate. Maistrul Samartin își făcu semnul crucii. Toți din compartimentul său se închinau, unii îngenuncheați, alții trântiți pe brânci, ca la un bombardament terestru.

Alte două bombe căzură, mai departe, dar fără să stârnească o spaimă mai mică.

Între detunături și cutremure se auzeau motoarele vedetelor care se roteau deasupra. În acel punct, marea avea șaizeci de metri adâncime; submarinul, care cobora întruna se opri fără izbitură, pe un fund de nisip, elastic. De aici înainte nimeni nu mai avea ce să facă, decât să aștepte, cu groaza în suflet, cu gândul că nu mai exista nici o scăpare. De la locul său, maistrul Samartin vedea o parte a postului de comandă. Nimeni, nici acolo, nu avea ce face decât să aștepte. Comandantul își ștergea mereu sudoarea de pe frunte. Lângă el, pe o strapontină prinsă în perete ședea un om, fără uniformă, în pantaloni de doc, albaștri, și în cămașă cu mâneci scurte.

— Era de la ziar, dar n-avea aparat fotografic, ar fi fost bine să ne fi făcut o poză, până nu începea bombardamentul.

Maistrul Samartin nu îi dădea importanță, abia târziu mi-a vorbit de el. Mai fusese unul, luna trecută, un lungan deșirat, cu bube pe față. Purta tot timpul cască, la ce i-o fi folosit? Poate credea că în submarin e ca pe front, în tranșee. „Dar, ce-i drept, ne făcea fotografii, tot timpul și nota în carnet, stătea de vorbă cu oamenii, îi întreba de nume. Părea foarte isteț și vrednic,

eram bucuroși că o să scrie despre viața noastră, ca unul care o văzuse cu ochii. Numai că odată, când a apărut un torpilor la orizont și am intrat în imersiune, s-a făcut alb la față, s-a lăsat jos, pe podea, nu-l mai țineau picioarele, și s-a scăpat pe el de frică.”

Fusese doar o misiune de recunoaștere, s-au întors fără luptă. El însă a scos o carte, a povestit în ea de un atac al inamicului, erau să piară cu toții.

— Domnule, n-ai să crezi ce minte avea, înșira vorbele de-ai fi putut să crezi că fusese bombardament adevărat, cum l-am simțit pe pielea noastră, la Sevastopol. Îți spun drept, când citeam nu știam ce să mai cred, intram la îndoială, oi fi uitat eu, așa o fi fost, altminteri de unde să știe?! Mare meșteșug! Să-ți scoți pălăria!

Maistrul Samartin îmi mărturisea că el, deși mai târziu îndurase un bombardament atât de năprasnic că nu l-ar fi uitat în vecii vecilor, nu putea să mi-l povestească nici pe departe ca ziaristul care nu simțise nici măcar o singură mină zgâlțâind pereții submarinului, și n-avusese altă suferință decât că își murdărise pantalonii pe dinăuntru. Și încă în imersiune, când nu vine aer curat de afară!

— Cădeau minele și bombele în jurul nostru ca grindina pe tabla acoperișului; nimeni nu mai credea că o să scăpăm teferi. Până nu vedeau ulei ieșind deasupra, nu ne lăsau în pace, ne pisau ca pe tecile de fasole, să iasă boabele afară.

Într-adevăr, putința de exprimare a maistrului era mai prejos decât împrejurare; dacă nu apelam la propria mea imaginație, n-aș fi putut să trăiesc momentele acelea când ce mai era viu în oameni se împletea cu moartea, singura care putea să învingă.

Între timp, mă întrebam de ce oare submarinele nu aveau un rezervor cu păcură pe punte, să poată fi deschis din interior, cu pârghii? Dacă o asemenea invenție s-o fi pus cumva în practică, tot nu înțeleg de ce a fost nevoie de atâta întârziere, că eu încă n-am putut să aflu. Despre pata de ulei s-a vorbit până în ultima vreme, dacă nu cumva se vorbește și astăzi.

— Ce nu înțeleg eu, spunea maistrul Samartin, de ce ziaristul care a fost atunci cu noi n-a scris nimic din ce-a trăit și el, odată cu toată lumea, că doar nu putea să fie scutit de frică. Ofițerii se purtau cu el respectuos, spuneau că este un poet mare, nu doar ziarist, și trebuie să fim mândri. Așa o fi fost, dar nu auzisem de el, nici eu, nici alții. Atâta știu că nu-i era frică, era mai degrabă curios, când exploda o mină aproape, făcea ochii mari, parcă voia să vadă afară, prin tablă.

Imaginea submarinului zguduit de explozii n-am putut să mi-o formez decât târziu, printr-o asemuire, când am fost în America și am văzut caii sălbatici la rodeo. La cinematograf cred că a văzut toată lumea, așa că o să mă înțeleagă cu ușurință. O gâză în care a dat strechea și se zbate ca nebuna, sărind, răsucindu-se, izbindu-se în geam, în podea sau în ziduri ți-ar face frică, dacă ar fi mai mare. Așa cum e, poți să n-o bagi în seamă, sau dacă te enervează n-ai decât s-o alungi afară. Nu la fel se întâmplă la rodeo, furia calului e înspăimântătoare. Dacă ești călare te zgâlțâie până ți se strivește creierul de țeastă, și dacă te mai ții în șa chiar așa, fără creier, face el ce face și te trântește de duduie pământul. Am văzut cum își arcuiește spinarea în sus, cum saltă turbat când cu fața, când cu spatele, cum se scutură și cum se cutremură. Impresia mea este că nici un cowboy, oricât o fi el de deprins, și oricâți cai o fi îmblânzit, la rodeo o pățește, dacă nu în două secunde, măcar după un minut. Când unul se ține bine, aruncat aci pe grumazul calului, aci pe crupă, iute, cu furie, când clipe întregi plutește în aer, ținându-se de șa cu o mână, sau chiar fără să se mai țină, și nu se lasă până ce sălbăticiunea nu-și pierde vlaga, apoi acel om e frate cu dracul. Eu n-am văzut niciunul; poate am nimerit la rodeo într-o zi proastă pentru cowboy.

În schimb, acea imagine vie, mărind-o de sute de ori și dându-i structură metalică mi-a îngăduit să înțeleg, să văd și să simt ce se întâmplă cu submarinul.

Ar fi o exagerare să spun că o mină explodată în față îi ridica prova până la verticală, încât oamenii de pe podea cădeau pe despărțitura de tablă dintre compartimente. Dar o zgâlțâiau cu atâta violență că nimeni nu mai rămânea în picioare, și nimeni nu putea să creadă că submarinul nu se rupe în două. Pe urmă venea o izbitură în pupa, oamenii alunecau pe podea în sens invers; o lovitură în coastă, alunecau de-a latul; o lovitură în partea opusă, se întorceau de-a berbeleacul. În afară de groază era o tortură fizică, o încordare continuă a trupului, ligamentele și mușchii păreau gata să se rupă. Și detunăturile interminabile, venind din toate direcțiile, nu lăsau timp de gândire, între una și alta. Și lipsa de aer! Iar mai presus de toate, lipsa oricărei speranțe!

Nimeni nu voia să moară, dar toți știau că alt sfârșit nu-i posibil. Și e ciudat, e greu de înțeles ce se întâmplă cu omul, oricât de inevitabilă era moartea, și oricât ar fi fost ea de izbăvitoare după atâta tortură, toți voiau să

mai trăiască măcar o clipă, în speranța că în a doua clipă se va întâmpla o minune.

Timp de o oră s-a zbătut așa submarinul, cât nici un cal nu rezistase vreodată la un rodeo. Bombardamentul se opri pe neașteptate, se mai auziră motoarele vedetelor rapide, slăbind, un timp se mai simți vibrația tablei lovite de unda sonoră. Apoi se făcu liniște, acea liniște înspăimântătoare din fundul unui mormânt, unde mortul se trezește viu între scândurile coșciugului.

Rămânea spaima că atacul o să reînceapă, încetase din lipsă de mine și bombe, avioanele și vedetele puteau să se întoarcă.

Aici, experiența mea de la rodeo nu-mi mai era de folos, arena acum se golise, urma un moment static, despre care, dacă nu se întâmplă nimic, n-ai ce spune.

Câteva clipe nimeni nu se mișcă, nu scoase o vorbă. Cei din preajma lui se uitau la comandant, care părea incapabil să ia o hotărâre; poate era sonat, sau avea voința abolită.

Viața reîncepu cu o călcătură dezordonată, venind dinspre postul de lansare a torpilelor din prova. Un om intră, aplecat, pe ușa scundă și când fu înăuntru nu putu să se mai îndrepte, rămase așa, cu spinarea arcuită. În schimb ridică ochii, dar fără să se vadă încotro i se îndrepta privirea; părea că nu caută pe nimeni. N-avea pe el decât chiloții și un tricou de corp, leoarcă de apă.

— Domnule comandant, spuse, cu o voce pe cât de stinsă, pe atât de hotărâtă, nu mai pot să îndur. Să ieșim la suprafață și să ne predăm. Dacă nu, împușcați-mă!

Abia după aceea privirea lui găsi o țintă, dar nu era comandantul, ci omul așezat pe strapontină.

— Ce ochi albaștri! bâigui, fără noimă.

Apoi se prăbuși pe podea și rămase nemișcat, letargic.

Acum tăcerea era ruptă; comandantul trebuia să vorbească:

— Luați-l și aveți grijă de el, faceți-i o injecție cu morfină.

Apoi se adresă echipajului, prin difuzoarele instalate în toate compartimentele:

— Fiți calmi; mai așteptăm o jumătate de oră. (Dar și fără acea jumătate de oră era târziu, oamenii respirau în spasme.) Nu faceți mișcări inutile, economisiți oxigenul!

Îl înțelegea pe omul care leșinase, nu era departe nici de el gândul să iasă la suprafață, cu orice riscuri. Pe chipul lui se vedea îngrijorarea, se uita în compartimentul de alături, la maistrul Samartin, a cărui îngrijorare nu părea mai mică.

— Îl înțelegeam, aveam aceeași teamă, la care poate ceilalți nu se gândeau.

În câteva locuri submarinul era lovit, simțise clar schijele și nu știa dacă nu avariaseră vreo instalație, dacă nu perforaseră tancurile de balast, așa, degeaba băgau în ele aer comprimat, să evacueze apa, venea alta în loc, și submarinul nu mai putea să iasă din imersiune. Atunci s-ar fi întâmplat ce văzusem eu la cinematograf, agonia, moartea lentă și implacabilă. Îmi veneau în minte ochii pisicii, care murise ultima.

* * *

Cu toată atenția pe care i-o arătau ofițerii, prezența lui Alioan acolo a rămas ca și neobservată și, în orice caz, fără explicație; fiindcă nu a scris nimic la ziar, după cum credeau unii. Dar el nu s-a îmbarcat pe submarin ca să se inspire.

La mult timp după război, când navigam împreună în Atlantic și maistrul Samartin mi-a povestit toate acestea, Alioan murise de douăzeci și unu de ani. Știam ceva, îmi povestise chiar el, câteva zile înainte de a muri, dar doream cu ardoare unele amănunte importante pentru mine, peste care simțeam că trecuse, poate le și uitase. Abia atunci mi-a mărturisit ceea ce ținuse secret, participarea lui la război, fără să fie combatant, și fără să aibă intenția de a scrie. Nu s-a dus nici ca să sfideze moartea, mi-am dat seama meditând la toate manifestările lui cunoscute de mine. A fost o clipă, dar una singură, când l-am bănuit că își riscase viața, oricât rămânea de scurtă, ca să lase o amintire spectaculoasă; regret cu rușine acest gând pe care n-am să mi-l iert niciodată.

De la maistrul Samartin am vrut să știu prin ce primejdie trecuse submarinul, fiindcă Alioan nu-mi spusese în această privință decât ceva vag, ca și cum n-ar fi avut nici o importanță. Și voiam să știu ce făcuse el în timpul primejdiei, ce faptă fizică; despre starea lui de spirit îmi vorbise în chip cinic: „Să nu fi fost atâta groază în jur, care mă irita ca și cum mi-ar fi adus o jignire, cred că aș fi simțit voluptate; îmi dădeam seama că era gata să se manifesteze, ca sub efectul unui halucinogen, sau al unui afrodiziac, dar o împiedica prezența celorlalți; spaima lor făcea să se nască în mine

pudoarea, și inhibiția, ca în adolescență, când am văzut prima oară o femeie goală. Iar voluptatea, reprimată de un alt eu din mine, mi-o dădea gândul că murind în fundul mării dispăream fără urmă, ceea ce este de mult dorința mea cea mai vie, de fapt singura privind viitorul meu, după moarte. Nu sunt sigur că mi se va respecta testamentul, să fiu ars și cenușa să se arunce oriunde."

Am vegheat ca dorința să-i fie respectată întru totul, am luat eu însumi urna de la crematoriu, am ținut-o două zile în casă, învelită în catifea neagră. Pe urmă am intrat noaptea în Cișmigiu și am presărat cenușa la rădăcina trandafirilor.

Capitolul 12

Mersul războiului. Generalii-om și generalul-iarnă. Poticnirea armatei germane la Leningrad și Moscova. Încercuirea de la Harkov. Hrușciov despre Stalin.

Cunoșteam mersul războiului după comunicate pe care la început, fiind o fire credulă, le luam drept literă de evanghelie. Pe urmă am învățat să citesc printre rânduri și să caut alte informații decât cele oficiale. Când se vorbea de mari victorii germane, și au fost multe, unele spectaculoase, ascultam radio Londra, care le confirma, cu onestitate, sau le dădea dimensiunea normală, redusă la jumătate, la o treime, un sfert sau nici atâta. Când comunicatele germane anunțau replieri strategice, înțelegeam că era vorba de înfrângeri.

Hitler declarase că în trei luni Rusia va fi lichidată; se îndulcise la războiul-fulger. Fulger n-a fost deloc, armata, până atunci învingătoare pe toate fronturile, s-a izbit de o rezistență neașteptată nici de Hitler, nici de alții, unii cunoscuți chiar de mine, care vorbeau despre tancuri de carton, cazemate de scânduri vopsite, de o armată care, neavând generali, nu putea să lupte decât anapoda. În acei ani propaganda a dat roade bogate, i-a cucerit chiar pe unii care o disprețuiau mai înainte. Principiul propagandei îl urmează pe acela faimos din Aria Calomniei: să acuzi fără rușine! Chiar dacă se dovedește că nu-i adevărat, ceva tot rămâne. Nimic nu se reabilitează fără să lase o pată. Alt principiu este acela al persuasiunii, împrumutat de la ghionoaie: ciocănește întruna, cumătră, nu-ți pierde răbdarea, dacă pădurarul te alungă întoarce-te și reia ciocănitul, până la

urmă tot vei face o gaură! O minciună repetată fără scrupule și cu convingere ajunge să fie crezută. Sau, cel puțin, lasă o îndoială.

Tancurile erau adevărate, de oțel, cazematele de beton iar generalii au ieșit ca din pământ, cu trese aurite și cu decorații.

Cum de era la posturile ei această armată, și cum de a ripostat atât de puternic, când Stalin nu se aștepta ca Hitler să-i facă una ca asta, să pornească războiul, odată ce Molotov semnase cu Ribbentrop un pact de prietenie? Spun și eu ce-am auzit, dar nu la cafenea, ci de la persoane autorizate, Hrușciov, bunăoară. Deoarece mă tem că mulți din cititori cunosc prea puține despre istoria timpului, unii din ei nici nu erau născuți pe vremea aceea, am să-i informez că Molotov și Ribbentrop erau amândoi miniștri de externe, primul al Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, al doilea al Germaniei, Marele Reich, după titulatura oficială. Despre Stalin socotesc că nu e nevoie să spun nimic, cred că îl știe oricine, chiar și cei veniți pe lume prea târziu, după 1953, spre a mai avea când să-l felicite de ziua nașterii.

Informații peste informații ajungeau la urechea lui Stalin, din Anglia și din Japonia, unde existau spioni, cu toată vicleana vigilență niponă. Apoi erau mișcări de trupe în Germania, armata se masa la frontiera răsăriteană, scopul puteau să-l înțeleagă și civilii, sau măcar să-l bănuiască. Numai Stalin n-a vrut să creadă, se bizuia pe tratatul cu Hitler, deși știa bine că tratatele nu se respectă decât între gentlemeni, sau în cazul când amândouă părțile au interese comune, care n-au apucat să se deterioreze.

Și totuși, când a aflat că informațiile nu erau eronate și războiul începuse de-a binelea, surpriza și dezolarea lui Stalin au fost atât de mari, dacă e adevărat ce spune Hrușciov, încât a început să plângă, lamentându-se incredibil: „Am pierdut tot ce ne-a lăsat Lenin!”

Așa, în două zile Hitler ar fi intrat în Moscova, dacă nu erau generalii. Ei au comandat deschiderea focului și au ținut piept lui Hitler, peste așteptările unei mari părți din lume.

Știu cât de greu a ajuns armata noastră la Nistru, după ce trecuse Prutul cu atâtea piedici. Știu mai ales ce a costat-o drumul până la Odesa; drumul până acolo, pe care l-am străbătut și eu, la trei decenii după ce se făcuse pace, fusese presărat cu morminte, unde acum nu se mai vedea nici o cruce; dar țineam minte.

Cu toată rezistența, surprinzătoare, armata germană a înaintat destul de repede, o țară mai mică ar fi fost gata cucerită. Sevastopolul n-a rezistat mai

puțin decât Odesa. Iar Leningradul și Moscova au rezistat cu o îndârjire supraomenească și nemții n-au izbutit să pună piciorul acolo, cum îl pusese atât de ușor în Paris, cu un an înainte. Aceste orașe erau simboluri care nu trebuiau să se spulbere. Moscova, capitala țării, iar Leningradul leagănul revoluției; au fost apărate în consecință. Dar, în ajutorul luptătorilor a venit și o iarnă prematură, înspăimântător de aspră pentru armata germană care nu era pregătită s-o întâmpine.

Hitler venea cu o întârziere de cinci săptămâni față de planul Barbarosa, cum s-a numit operația de invadare a Rusiei. Războiul din Grecia, pornit de Mussolini din infatuare și nechibzuință, a fost cauza amânării.

Deși nepregătită de război în aceeași măsură cu adversarul său, Grecia s-a împotrivit cu bravură trupelor italiene, care, ce-i drept, nu prea aveau chef de luptă, războiul lui Mussolini devenise ridicol, nu mai puțin decât cel din Libia și Etiopia; pe lângă revoltă el a dat naștere la glume, cu carul, și glumă ar fi rămas până la urmă, dacă nu intervenea armata germană.

Mult s-a vorbit despre alianța Germaniei cu Italia, care s-a numit Axa Berlin—Roma, pe scurt Axa, cuvânt copleșitor, care scotea din uz aproape cu totul alte axe, inclusiv pe cea a pământului. Mult s-a vorbit de prietenia dintre Hitler și Mussolini, deși se știa că începuse cu mârâieli de o parte și de alta. Dar și mai târziu, când legătura era consolidată, lumea își dădea seama că Mussolini atârna ca o ghiulea de picioarele lui Hitler, ceea ce se spunea aproape pe față. El a început războiul contra Greciei fără consimțământul partenerului, care îl sfătuise să mai aștepte. Deși recomandarea lui nu fusese luată în seamă, Hitler a trebuit să intervină, n-avea nevoie de un mic, dar prelungit război în Balcani, când se pregătea să facă altul, de proporții gigantice și pe care socotea să-l termine repede.

Armata germană de intervenție a trecut cam nevăzută în Bulgaria, trenurile se duceau drept la Giurgiu. Însă pe urmă au început să se întoarcă încărcate de răniți și atunci lumea neinformată mai înainte și-a dat seama că în Grecia se dădeau lupte grele. N-a mai fost vorba de un război fulger, a durat cinci săptămâni, putea fi o lecție pentru cine se gândea să cucerească Rusia în nouăzeci de zile.

Cred că în Germania mulți erau nemulțumiți că diviziile lor mușcau țărâna pentru cauza altuia. Așa îmi explic de ce, într-un discurs adresat poporului său, Hitler a avut grijă să spună că prietenul la nevoie se cunoaște; e singura idee pe care o țin minte, celelalte probabil erau cele obișnuite, amenințări la adresa inamicilor, atât de numeroși, în vreme ce el

avea de amic numai pe Mussolini; se cuvenea să-l ajute la nevoie! Dar uite așa, iarna grea a anului 1941 l-a prins în fața Moscovei, zădărnicind orice speranță că ar putea fi cucerită. De ger, tancurile nu puteau să pornească, uleiul motoarelor îngheța în carter, la fel se întâmpla cu avioanele. Iar oamenii, neobișnuiți cu o asemenea iarnă și neavând nici măcar echipament s-o înfrunte, stăteau țepeni pe lângă avioane și tancuri. Atunci a ieșit vorba, folosită chiar de ziare, deși nu era decât o glumă acră, că apărătorii aveau drept comandant pe Generalul Iarnă, pe care îl cunoscuse și Napoleon Bonaparte.

Astfel, în partea de nord a frontului, după ce încercuise Leningradul, armata germană se oprise la Moscova, și niciodată n-a trecut mai departe.

La sud de aceste orașe necucerite, înaintarea a mers mai repede, chiar dacă nu fulger. Prima victorie mai importantă a fost cea de la Smolensk, care pentru ruși a însemnat o rană dureroasă. Dar acum Stalin își venise în fire, bea votcă și noaptea cobora în stațiile metroului, unde se refugia poporul, să se apere de bombardamente. Acolo, din susul scării, ca să-l vadă toată lumea, ținea discursuri de îmbărbătare: Armata în retragere trebuia să lase numai pământul gol în fața inamicului; pe urmă o să fie sărbătoare și pe ulița noastră! Generalisim al armatei, Stalin n-a fost niciodată să-și vadă soldații, pe niciunul din fronturi.

Cea mai mare victorie a nemților, în primăvara următoare, după iarna grea care îi paralizase, a fost încercuirea de la Harkov, unde rușii au lăsat în mâna lor toată armata generalului Timoșcenko, sute de mii de oameni. Ceea ce i-a prilejuit lui Goebbels, ministrul cu propaganda lui Hitler, să dea un comunicat senzațional, care a uluit lumea: „armata sovietică este virtual nimicită!”

Multă lume a crezut, știrea a consternat pe unii, pe alții i-a făcut să exulte, convinși că sfârșitul războiului se și anunțase. Adevărul este că pierderea rușilor era uriașă, și tot atât de adevărat este că putea fi evitată. Istoricii spun că a fost un dezastru.

La vremea aceea, pe frontul central nemții trecuseră de Harkov, fusese o cucerire importantă. Dar cum la Leningrad și la Moscova stăteau pe loc, cum îi împiedicase și iarna, a fost un timp când n-au mers mai departe, ba, în sud, au pierdut chiar o parte din zona câștigată, și au rămas în defensivă.

Primăvara, în luna mai, rușii i-au atacat pe trei direcții, ca să elibereze Ucraina. Direcția principală era cea din centru, care ducea la Harkov.

În cele ce urmează n-am luat informații din nici o sursă ostilă Uniunii Sovietice, nici n-am cunoscut vreuna, ca să fac comparație. Mă bizui pe declarațiile vorbite și scrise ale lui Nikita Sergheevici Hrușciov, și pe unele comentarii ale celor din preajma lui, care i-au cunoscut gândurile și au fost martorii evenimentelor. Iar Hrușciov, mai târziu conducător al Uniunii Sovietice, era atunci consilierul politic al armatei lui Timoșcenko, și se afla pe front, la postul de comandă al acesteia.

Cu privire la inițiativa nefastei ofensive sunt controverse; Stalin, după dezastru, dădea vina pe Hrușciov. Erau și alte păreri, dar toate cădeau de acord că ofensiva fusese o nechibzuință. La început operația a mers ușor, chiar prea ușor spune povestitorul principal, exprimându-și astfel o suspiciune, la mult timp după sfârșitul războiului, dar care poate se născuse chiar atunci când se petreceau faptele. Rezistența germană era slabă, până ce a dispărut cu totul; marea câmpie a Ucrainei rămânea goală.

Comandanții însă nu puteau să se încreadă în asemenea pleașcă, nu putea fi decât o capcană. Aviația de recunoaștere și poate încă alte mijloace din informare au semnalat aglomerări de trupe germane în flancurile armatei lui Timoșcenko, în timp ce aceasta înainta fără dificultate. Nu mai încăpea nici o îndoială că ofensiva trebuia oprită.

Hrușciov, consilierul politic al armatei primejduite, după mai multe demersuri infructuoase, la forurile superioare de conducere a războiului, nemaiavând încotro, i-a telefonat lui Stalin, în toiul nopții, la orele obișnuite de lucru sau de veghe ale acestuia. O fereastră la Kremlin rămânea luminată tot timpul; văzând-o, poporul înțelegea că Stalin lucrează. Dar Hrușciov nu l-a găsit, era la „dacea” lui de lângă Moscova; becul ardea degeaba.

Cu toată gravitatea situației și cu toate insistențele, n-a putut să vorbească direct cu Stalin, ci numai prin intermediul lui Malenkov.

— Tovarășul Stalin nu poate veni la telefon, vă rog să-mi comunicați mie ce aveți să-i spuneți.

Dialogul a fost mai lung, în mai multe rânduri Malenkov s-a întors cu același răspuns:

— Tovarășul Stalin spune să-mi comunicați mie!

— Bine, atunci înștiințează-l că armata lui Timoșcenko e pe cale de a fi încercuită. Îi cer încuviințarea să oprim ofensiva.

Sunt retrageri și retrageri, nu toate rușinoase, acelea când soldați și comandanți întorc spatele și-o iau la fugă, de frică. Se știe cum sunt pedepsite asemenea acte de lașitate: într-atât își pierd mințile fugarii, încât

uită că, pe lângă onoarea de a muri pentru patrie, e mult mai ușor să lupți până la ultima răsuflare, decât să sfârșești la stâlp, în fața plutonului de execuție. În luptă nu știi de unde vine moartea, nici nu apuci s-o simți; la stâlp o aștepți până se citește sentința, se dau comenzile, și în tot acest timp știi sigur ce o să se întâmple, iar la urmă vezi moartea, ca o flăcăruie, ieșind pe țeava puștilor.

O retragere făcută în ordine și la ordin poate să aducă după aceea o victorie.

Răspunsul lui Stalin, prin Malenkov, fără ca măcar să ceară o lămurire, fără să se consulte cu mesagerul acelei armate pierdute, a fost: „Nu vă retrageți!” Iar mesagerul încheie, sunt cuvintele sale, care nu pot fi tăinuite o veșnicie: „Am pierdut două sute de mii de oameni. Iată cât ne-a costat geniul militar al lui Stalin!”

Comentariul lui Alioan, care mutase stegulețele după comunicatul lui Goebbels a fost: „Cine încercuiește, de încercuire va muri!” Îl ura cu înverșunare pe Hitler, și nu cunoștea rolul jucat atunci de Stalin.

Iată, în linii mari, ce s-a întâmplat în primul an de război și în primăvara celui de-al doilea. Urmau încă doi și jumătate. Armata germană înainta, dar nu ajunsese încă la Stalingrad: orașul trebuia să reziste nu doar din motive strategice, ci și spre a-și salva prestigiul, căci avea onoarea să poarte un nume mai grandios decât Leningradul.

Capitolul 13

Fiica lui Jordie, pregătirea ei pentru a moșteni ziarul. Exercițiu de reportaj la un spital de răniți. Fostele grajduri regale. Un mutilat total, fericit că trăiește, orb, fără mâini și fără picioare; cine poate să înțeleagă? Despina, solia lui Teofil, cea "mult prea frumoasă", și rănitul ei, aviatorul, pe nume E. Lupu (Ernest), care va ocupa un rol important în povestire. După atâtea războaie fulger, o iubire fulgerătoare. Dialog cinic despre relația bărbat și femeie. Dezlănțuirea Despinei.

Jordie avea o fată, studentă la Facultatea de litere și filozofie, pe care voia s-o învețe gazetăria, ca mai târziu să-i încredințeze conducerea ziarului (*Pasul Istoriei*). Profesor mi-a făcut cinstea să mă aleagă pe mine și, ca prim exercițiu, mi-a sugerat s-o duc la un spital de răniți, să se documenteze și apoi să-i arăt cum se scrie un reportaj, însoțit de reflecții și comentarii, nu o simplă narațiune informativă. Era inutil să obiectez că nu așa se începe, ar fi trebuit să alegem o temă mai ușoară, o dare de seamă despre un fapt divers, pe care să-l relateze clar și simplu, fără a încerca să-și arate personalitatea, ambiție primejdioasă când nu ai experiență, căci te poate duce la divagații. Însă nu încăpea discuție, Jordie hotărâse. Spitalul unde urma să mergem îl știam, fără să-l fi vizitat vreodată, n-aș fi avut de ce, până la război acolo fuseseră grajdurile regale. Era pe cheiul Dâmboviței, colț cu strada care trecea podul în Cotroceni, cartier unde locuisem și îmi lăsase o amintire cu atât mai frumoasă cu cât, fiind puțin tristă, rămânea neuitată.

N-am văzut niciodată alt cal decât pe al regelui, care venea cu el la parăzi și la defilare, un cal alb, frumos și docil, învățat cu fanfara, stătea tot timpul cuminte, nu smucea frâul, nu-și mișca nervos coada, oricât de puternic ar fi bubuit toba mare. Bănuiam că mai erau și alți cai în grajduri, altfel la ce va fi folosit o clădire atât de mare? Însă nu le-am cunoscut numărul, doi puteau să fie cei înhămați la trăsura Victoria cu prilejul unor festivități speciale, de pildă când veneau în vizită regi și regine, sau mari șefi de state. Altminteri, familia regală folosea automobilul. În afară de regina Maria, acum defunctă, n-am auzit de altcineva să aibă înclinare spre echitație. Regina Maria avea pasiune.

Oricum, chiar dacă ar fi fost cincizeci de cai sau o sută, tot n-aș fi înțeles de ce le trebuia un grajd ca un palat princiar, într-un fel de stil florentin, cum există și astăzi, stârnind uimirea oricui îi va afla vechea lui destinație.

L-am văzut când era transformat în spital de răniți, într-un timp, după război, a funcționat acolo un spital pentru studenți, poate ocupa numai o aripă, cea dinspre Dâmbovița. Astăzi este destinat tot studenților, drept cămin, și tot acolo se află redacția unei reviste a tineretului.

Neînțeleasă rămâne istoria cailor. N-am văzut în vizita mea la spitalul de răniți nimic să pară a fi fost grajd odată. Admit că la grajdurile propriu-zise n-am ajuns, nici la manejul care nu putea să lipsească. Dar atunci la ce folosise partea unde acum erau paturi, saloane după saloane, săli de mese, bibliotecă și coridoare făcute cu larghețe? Ocupau parterul și un etaj, unde în nici un caz n-ar fi putut să urce caii. Să fi fost acolo birourile administrației? De câți funcționari era nevoie? Să zicem, un director și poate un subdirector. Cinci medici veterinari, e destul? Și un medic-şef, plus zece felceri. Un contabil șef cu patru subalterni: contabilul fânului, al ovăzului, al harnașamentului și al potcoavelor. Mai lipsește ceva? Da, dactilografele, telefonistele și curierii. Dar acolo ar fi fost loc pentru un minister cu mai multe departamente! Am omis grăjdarii, nu din greșeală; presupun că ei nu puteau să locuiască decât în alte camere, în apropierea cailor.

Am mers cu limuzina lui Jordie; fata s-a urcat în spate și m-a poftit lângă ea, în stânga. Locul de lângă șofer îl ocupa reporterul fotograf. Spun de la început, ca să nu se gândească cineva la o idilă, că fata, deși amabilă și comunicativă, era urâtă; fără alte cuvinte.

Ne-a întâmpinat un intendent, în afară de portarul care s-a repezit să deschidă portiera. Eram anunțați, secretarul lui Jordie se ocupa cu protocolul, telefonase, nu trebuia să-i spună nimeni, își cunoștea rolul. Deși îmi căuta prietenia, nu puteam să-l simpatizez, și nu de alta, decât că avea cultul relațiilor. Să fi fost slugarnic numai cu stăpână-su, aș fi zis: „Un biet om, vrea și el să mănânce o pâine mai bună!” Dar era slugarnic și cu mine, și cu alții, nu mai vorbesc de Alioan, căruia îi spunea „împărate!” Iar când ieșea din biroul lui Jordie, trăgându-se de-a-ndăratelea și făcând temenele, se adresa celor din antecameră cu o grimasă de scârbă: „Mai așteptați, porcul își scrie articolul!” Nu l-a pârât nimeni. Erau câțiva care îi șopteau lui Jordie la ureche tot ce se vorbea prin redacție, dar de aceia secretarul se ferea, îi cunoștea foarte bine, se afla cu ei în relații de concurență. Mă

pomeneam uneori cu el intrând în biroul unde lucram cu Alioan, și dacă mă găsea singur îmi apuca mâna, cu amândouă mâinile, scuturând-o să-mi rupă brațul din umăr: „Admirabil, admirabil, ai o minte sfințită, ți-am citit articolul, nici Dumnezeu nu putea să-l scrie mai bine! Aș vrea să fiu sluga dumitale! Dă-mi voie să-ți spun „Stăpâne"!

Apoi, schimbând tonul, defăima editorialul lui Jordie:

— Se ramolește, porcul! Ar trebui să se lase de meserie!

Dacă era și Alioan în birou, se retrăgea, cu o plecăciune; se abținea să laude pe doi deodată, n-avea destule superlative, și nici nu voia să dea unuia locul întâi, în detrimentul celuilalt. Cât îl privește pe Alioan, el avea în sufletul meu un loc fără numerotare, fiindcă nu-l puneam în rând cu nimeni. Faptul că m-a invitat să lucrez în biroul lui, să nu mai fiu cu alți patru într-o cameră, a trezit în mine o bucurie orgolioasă, m-am socotit alesul zeilor. Dar în același timp mi-a fost frică de o asemenea cinste, să nu-l dezamăgesc cu un gest, cu o vorbă. Până când ne-am împrietenit și până nu și-a deschis sufletul în fața mea, m-am tot temut că într-o zi s-ar putea să mă dea afară, cu politețea lui, care atunci mi se părea de gheață; să mă roage, nu să dispună, ca stăpân al biroului. Și astăzi, când aproape l-a uitat lumea, sunt emoționat că în viața mea am avut o admirație atât de puternică, și nu-mi vine să cred că el, la rândul lui, mi-a arătat o admirație nu mai mică, fără să știu pentru ce merit. Decât poate acela că l-am înțeles în toate gândurile și faptele sale, chiar cele frivole, mai deplin decât m-aș fi înțeles pe mine. Un asemenea sentiment, cât timp nu se pierde, poate lungi mult viața unui om; lui îi voi datora o parte din anii mei, odată.

Intendentul ne-a condus pe trepte până în holul spitalului, unde ne aștepta directorul, cu o grupă de infirmiere, surori de caritate, doamne și domnișoare din societatea înaltă, termen tot mai confuz cu trecerea timpului, căci între ele, lângă o prințesă de viță veche stătea nevasta unui fabricant de piele, tăbăcar la origine, devenit industriaș cu multe milioane. Mai aveam pe atunci câțiva prinți și câteva prințese, dar cei mai mulți locuiau în străinătate, la Paris cu precădere.

În dreapta directorului am descoperit-o cu surprindere pe doamna Jordie; era șefa surorilor de caritate. Am înțeles că va fi un reportaj de familie. Fotograful începuse să-și facă meseria, blițul își arunca fulgerele asupra noastră și toată asistența zâmbea, ca și cum nu ne-am fi aflat într-un loc de tristețe și suferință.

Ne-au condus pretutindeni, fata lua note într-un carnețel cu coperți rigide, de argint cizelat, și cu un mic stilou de aur, două bijuterii, darul lui Jordie. Mie îmi dăruia cravate. Scriam cu stilouri ieftine, cum scriu și astăzi. Am avut, ce-i drept, și un stilou de ministru, impunea respect, dar era prea greu pentru mine, nu puteam să-l țin în mână de dimineață până seara, e altceva să semnezi niște decrete; l-am dăruit unui prieten, care nici el nu-l folosește decât la ocazii solemne.

Fără a părea că se bucură de instrumentele ei scumpe, fata era mai degrabă plictisită de ele. Când am plecat și am poftit-o să vină la redacție, ca să ne apucăm de lucru, s-a lepădat cu gentilețe: „Scrie-l tu, dar vezi să nu-l faci prea bine. Nu vreau ca Jordie să mă creadă talentată, n-am de gând să fac gazetărie. Mie să-mi lase banii, altceva nu-mi trebuie. Când oi moșteni, te invit la Paris, cu toți prietenii, și chiar cu prietenele."

Se născuse între noi o oarecare familiaritate, ne spuneam pe nume. Dar nu înseamnă că așa era mai frumoasă. La Paris a ajuns, într-adevăr, dar nu-i dă mâna să invite prieteni, ține un birt economic într-un cartier periferic.

Din câte se pot vedea într-un spital de răniți, suferință și sânge, mi-a rămas mintea la Iliuță. Despre el am scris în reportajul semnat Gloriana Jordie, nume care azi poate fi văzut în capitala Franței, pe firma acelui birt popular din Saint Denis, la intrarea de nord a Parisului. Pe ceilalți răniți i-am uitat, erau mulți și treceam repede de la un pat la altul, în exploziile blițului pe care le declanșa fotograful. Din teancul de fotografii, în ziar n-au putut să încapă decât patru, altfel ocupau mai mult loc decât reportajul.

Una din ele o înfățișa pe doamna Jordie, în halat alb de infirmieră, cu crucea roșie pe mânecă: în fotografie crucea apărea neagră. Era o femeie nu atât de trecută cum mi se păruse odată, la redacție. Poate halatul alb o avantaja, ca pe toate femeile, dar și fără el aș fi socotit-o plăcută, dacă nu chiar frumoasă: desigur, Gloriana îl moștenise pe Jordie. Comparând-o pe una cu alta, căci nu lipsea din ziar nici fotografia fetei, cu carnețelul în mână, am fost sigur că orice bărbat normal ar fi ales-o pe mamă.

Nu m-a mirat că totuși Jordie își luase o amantă, în multe căsnicii se întâmplă, și nu totdeauna fără scuză. Dar cum se oprise tocmai la Proserpina Smântânescu, un monstru pe lângă nevastă-sa? Și nu era o întâmplare nenorocoasă, ci o preferință vădită pentru asemenea tip de femeie. Proserpina murise asasinată de câțiva ani de zile, când l-am văzut cu alta, semănând ca o soră geamănă cu prima. Așa se explică enorma confuzie pe care am făcut-o atunci, când mult timp parcă uitasem de

moartea doamnei Smântânescu, parcă o vedeam pe ea, nu pe cea nouă; odată adresându-i cuvântul i-am spus chiar numele, Proserpina, dar n-a reacționat în nici un fel, era beată.

Despre Iliuță amintesc fiindcă m-a impresionat cel mai tare, destul ca să nu-l uit toată viața. Am descris odată un personaj mutilat groaznic, Toma, unul din fiii domnului Alcibiade, dar acela era un monstru, își merita soarta.

N-am putut să-mi dau seama ce statură avusese Iliuță, poate fusese un flăcău înalt și chipeș, tras ca prin inel cum se spunea despre Făt-Frumos sau despre fiul împăratului, în primele cărți citite de mine. Acum nu mai avea nici o statură, zăcea cu trunchiul pe un scaun cu roți, cu amândouă picioarele tăiate din șolduri. Avea și amândouă brațele tăiate din umeri iar pe deasupra își pierduse și ochii; un proiectil de brand îl adusese în starea aceasta, fără să-i atingă restul trupului, deși ar fi fost o țintă mai mare. Asemenea mutilați de obicei mor, și cred că nici n-ar mai vrea să trăiască. Iliuță scăpase, era în convalescență, peste o săptămână îi dădeau drumul acasă. Dar ce mai era el decât un trup cu viscerele în funcțiune, și un cap mutilat, care își păstrase capacitatea să judece, dovadă că își făcea planuri? Ce rămăsese din el era suficient ca un om să trăiască, însă nu destul să-i justifice viața. Și totuși Iliuță se bucura că trăiește și o să se întoarcă la el acasă, deși nu întreg, cum plecase.

O infirmieră îl plimba cu scaunul printre paturi, își făcuse prieteni printre răniții ceilalți, intra în vorbă cu ei, fără să-i vadă, îi întreba de viața lor și le spunea de viața lui, ce o să facă după ce s-o întoarce acasă. Poate își închipuia că toți sunt la fel, orbi, fără mâini și picioare. Cât am stat de vorbă cu el a fost vioi și vesel. Nu se plictisea, în afară de plimbarea printre paturi o infirmieră îi citea din cărți luate de la bibliotecă, în viața lui nu citise atâtea. Mergea chiar și la cinematograful pentru răniți, poate în fostul manej al grajdurilor regale. Se mulțumea să audă vorba, iar infirmiera îi povestea ce se întâmplă. Deși îmi era peste putință să înțeleg, Iliuță era fericit, în deplinătatea cuvântului. Nefericirea lui avea să înceapă acasă, dar n-o cunosc, doar mi-o închipui.

Și acum vine partea cea mai uluitoare a vizitei, o surpriză care m-a lăsat fără judecată o clipă, cât m-am îndoit că văd bine. Trecând prin fața unei rezerve cu două paturi, unde grupul nostru nu a intrat, ceva m-a făcut să stau locului. Dar nu cromolitografia pusă pe peretele din față, care o reprezenta pe prima noastră regină, Elisabeta, în halat de infirmieră, legată la cap cu un tulpan alb, cu o cruce roșie pe frunte. Când am intrat, deși atras

de altceva, am văzut cu coada ochiului că în josul imaginii scria: „…mama răniților și a tuturor nenorociților”. Scriind acestea am vrut să corectez ultimul cuvânt, în loc de nenorociți să pun nefericiți, avea altă nuanță, dar pe urmă m-am răzgândit, de ce să mă amestec în textul cuiva, dacă nu se amestecase altcineva mai înainte?

În patul de sub această cromolitografie cu ramă de lemn, băițuită, zăcea un rănit bandajat la cap, iar o infirmieră, cu spatele spre ușă, ușor aplecată, îi ținea mâna pe frunte; am văzut limpede. E greu de înțeles cum, silueta acelei femei nu-mi era străină, n-am avut nici o îndoială, deși nu puteam s-o identific. Dar o recunoșteam, poate ajutat și de alte simțuri decât al văzului. De aceea am făcut un pas în cameră, lăsând grupul meu să se ducă mai departe. În celălalt pat, primul de lângă ușă, dormea un bărbat tânăr, fără bandaje, un convalescent, judecând după fizionomia lui liniștită, fără urmă de suferință.

Infirmiera m-a simțit și s-a întors repede cu fața, parcă speriată, sau cel puțin surprinsă. Avea și ea un tulpan, care îi acoperea trei sferturi din frunte, lăsând numai două degete până la sprâncene. Este ciudat că, văzând-o așa, din față, n-am mai avut impresia că îmi era cunoscută, cum o avusesem mai înainte. Crucea roșie de pe frunte părea o stea pe un cer alb, ca în nopțile polare.

M-a recunoscut ea, prima, așa am crezut, fiindcă s-a înroșit, stânjenită. Și tot nu știam cine este, deși chipul ei, cât se vedea sub tulpan, îl aveam cert în memorie. Poate mă deruta tocmai tulpanul, fiindcă îi acoperea părul, caracteristică importantă în fizionomia femeii. Și, în sfârșit, mai derutantă era prezența ei acolo.

Deși lipsită de una din primele ei podoabe, cel puțin din punctul meu de vedere, mi-am dat seama că era frumoasă, *mult prea frumoasă* aș fi spus, să fi avut liber și părul. Atunci mi-am dat seama, stupefiat, că era Despina, soția lui Teofil, nora Alexandrinei care spunea despre ea că e mult prea frumoasă.

Am descris atâtea frumuseți că nu mai găsesc loc pentru una. Am să mă opresc numai la ce avea în plus față de altele. În primul rând linia trupului, care m-a făcut s-o recunosc de la spate. Ramură de salcie; cred că am mai spus așa odată. Să caut altă plantă, ca s-o asemăn; îmi trebuie o plantă suplă și elastică, trupul ei avea o frumusețe vegetală. Revăd în gând toate pădurile pe unde am fost în cursul vieții, crângurile, luncile, grădinile botanice, chiar și cele exotice. Orice aș face, mă întorc la salcia noastră. O salcie de un an,

când nu s-a transformat încă în lemn, ci e numai sevă, sub un înveliș fraged ca pielea obrazului. De la salcia plângătoare avea numai brațele, prin mișcarea lor unduită, care nu inspira lacrimi, ci bucurie. Căci nici salcia, când își leagănă ramurile aplecate nu face altceva decât să se bucure, cum se bucură și cine o privește; plânsul ei este o metaforă greșită. M-am oprit la brațe, fiindcă erau expresive, aș fi recunoscut în ele toate stările prin care trecea sufletul, dar despre sufletul ei nu pot să spun nimic sigur, în mare parte mi-a rămas invizibil. Mi se pare că nu este nevoie să-i descriu restul înfățișării. Toate: umerii, talia, șoldurile, coapsele, gambele, mâinile și laba piciorului decurg din ceea ce am spus mai înainte, nici nu s-ar putea altfel, era o înrudire continuă, cursivă și armonioasă. O frumusețe mult prea frumoasă! Păr auriu, piele oacheșă, ochi de albastrul Oceanului Înghețat de Nord, într-o zi din mijlocul verii; e în această culoare un amestec de Mediterană și gheață topită. Pe pomeții obrazului, o tentă de roz estompat, mai degrabă ca o părere; nici n-ar fi fost vizibil, dacă nu pulsa încontinuu, odată cu sângele de sub piele. Nări atât de fine că trecea lumina prin ele. Și o gură carnal-inocentă, care ar fi anunțat patima și pătimirile ei viitoare, dacă nu le-aș fi crezut imposibile. Râdea, dar numai cu jumătate de gură, ceea ce m-a făcut să cred că avea o dantură urâtă. Sunt femei care știu să râdă fără să li se vadă dinții.

Abia acum, dând cu ochii de mine, a deschis gura mare, ca oamenii care se înăbușă și atunci, fără să mă gândesc la starea ei, i-am văzut întreaga dantură, până la măselele de minte, ceea ce mi se pare impudic; poți să râzi cu toată însuflețirea, să dai capul pe spate, dar să nu se vadă fundul gurii, care sugerează ingurgitarea; e o imagine canibalică. Însă dinții, ascunși atâta vreme, albi și sănătoși, aveau ceva de animal tânăr și gingaș, n-ar fi mușcat până la sânge, ci doar în joacă. E ciudat că Alexandrina, care ducea o viață retrasă și nu părea că observă oamenii, o caracterizase atât de bine, ca fiind mult prea frumoasă. Probabil fusese o intuiție. Și în vorba ei superlativă de admirație se ascundea o neîncredere și o teamă.

S-a apropiat și mi-a întins mâna, ne cunoșteam destul de bine, fiind prieten cu soțul ei eram și cu ea, măcar într-o măsură. Prima dată o văzusem cu ani în urmă, pe atunci abia logodită cu Teofil; nu mă uitasem prea bine la ea, îmi fugea gândul în altă parte și nici nu era destulă lumină. Teofil mă luase la un revelion, în casa părinților ei. Am sosit puțin înainte de miezul nopții, când se aprindeau lampioanele, ca să se stingă luminile celelalte. Am plecat repede, nu puteam să suport veselia, eram mult prea trist ca să văd

cât era ea de frumoasă. De atunci o văzusem adesea, dar nu o descoperisem, nici chiar după ce vorba Alexandrinei ar fi trebuit să-mi atragă atenția. Fiindcă îmi era cu desăvârșire interzisă, era interzisă tuturor bărbaților de pe lume, în afară de Teofil, pe care îl iubea în felul ei, puțin reținut, dar ferm și durabil, aș spune o iubire metalică dacă aș putea elimina din înțelesul cuvântului răceala și duritatea. Lăsându-i la o parte pe Toma, cu pornirile lui de fiară, și pe Tiberiu, prea ușuratic ca să inspire încredere unei femei, toți copiii doamnei Alcibiade despre care am povestit până astăzi s-au bucurat de iubiri puternice, fie că au fost calme și statornice, fie pasionale, sfârșite dramatic. Nu trebuie s-o uit nici pe fată, Teofana, exemplul cel mai deplin de patimă în iubire.

Abia acum, la spital, sub o înfățișare nouă pentru mine, m-am uitat cu alți ochi la Despina, și am văzut cât era de frumoasă. Și am înțeles de ce o descopeream cu atâta întârziere: un simț ascuns îmi spunea că de astă dată nu mai era interzisă.

Pe omul rănit la cap îl cunoșteam mai mult din vedere și după renume: odată l-am cunoscut chiar personal, dar în treacăt, nu cred că după aceea m-a ținut minte; era o celebritate. Am stat zece minute față în față, cu microfonul la mijloc, într-o scurtă emisiune comună, la radio. Era pilot de la prima vârstă când se îngăduia să iei brevetul, devenise repede un as, participa la mitinguri aviatice, făcea acrobații care înghețau inima spectatorilor, zbura pe spate prin fața tribunelor, atât de aproape de pământ că lua cu mâna un stegulet înfipt în iarbă; nu greșea niciodată. Bătuse toate recordurile naționale iar din cele internaționale, toate la care participase. Luase parte la raiduri lungi și grele, avea în pregătire un ocol al pământului, când începuse războiul, și fusese mobilizat cu gradul de locotenent, ca pilot de vânătoare.

Pe lângă acestea era campion la câteva sporturi spectaculoase, bobsleigh, săritură cu schiurile la trambulină, concursuri de viteză și de rezistență cu automobilul. Titlul de polisportiv care i se dădea îl socotesc o glumă, sau semnul lipsei de imaginație la membrii juriurilor. Era un zeu al sportului.

Ca pilot de vânătoare, când l-am văzut la spital, avea cele mai multe victorii. Devenise atât de popular încât pe seama lui se făceau poezii și cântece, și se povesteau întâmplări fantastice.

Se înțelege ce impresie făcea un asemenea om asupra femeilor, mai ales că la însușirile spuse mai înainte se adăuga, sau ocupa primul loc, o

frumusețe virilă, după care toată lumea întorcea ochii. Deși nu prea înalt, era construit armonios, parcă după datele lui Adonis, pe care, chiar dacă spun o banalitate, îl socotesc punctul de referire când e vorba de frumusețea bărbaților. Dar alături de el chiar Adonis pălește, lipsindu-i caracterul de ființă a faptelor îndrăznețe. Ca stil părea să aparțină Europei de la Mediterană, unde s-a născut civilizația erelor noastre, pe care se vedea că o are în sânge. Deși n-am folosit nici un superlativ în această descriere, era un superlativ el însuși.

Cu toate aceste însușiri este inexplicabil că viața lui sentimentală era caracterizată de numeroase deziluzii. Poate și le provoca el însuși, așteptând de la o femeie mai mult decât ar fi putut să dea oricare din ele. Sau poate că nu era capabil să dea din ale lui partea cea mai valoroasă. Femeile îl părăseau, în ziua când voia el să le părăsească, și atunci, în loc să răsufle cu ușurare, se socotea trădat, de unde urmau suferințe profunde, unele de lungă durată. Dar niciuna din aceste presupuse înfrângeri, trăite de el ca înfrângeri adevărate, nu-l abătea de la preocupările sportive, dimpotrivă, îi măreau energia, înverșunarea și dorința succesului. Sunt înclinat să cred că, deși o practica, nu cunoștea, sau nu înțelegea dragostea. Odată cu atâtea daruri, ursitoarele îi lăsaseră și o lipsă.

Despina a fost prima lui iubire adevărată. Și ultima.

* * *

Teofil, avansat căpitan în batalionul de gardă al palatului regal, era în acel timp detașat la Sinaia, unde regele își petrecea o parte a săptămânii. Desigur, Despina nu putuse să-l urmeze fiindcă, asemeni multor doamne fără ocupație, se angajase soră de caritate, și nu putea lipsi de la spital decât cu învoire, care se obținea atât de greu că prefera să n-o ceară. Mai ușor venea Teofil, dar rar și în fugă, o dată pe lună, într-o permisie de câteva ore, între două trenuri. Cum Alexandrina care locuise la ei acum era plecată, se stabilise la Ploiești, sub ocrotirea plină de dragoste respectuoasă a Corneliei, soția lui Trandafil, Despina rămânea singură mai tot timpul. Atât că o bună parte din acest timp i-l lua spitalul, unde îngrijirea răniților, oricât ar fi fost de penibilă, îi dădea sentimentul că nu trăiește degeaba și așa îi echilibra sufletul, ținându-l la distanță egală de dorințe și de restricții. Când se întorcea obosită acasă, nu simțea nici o lipsă, avea numai nevoie să doarmă.

Ca o infirmieră să-și lase mâna pe fruntea unui rănit este firesc, rolul ei fiind să aline suferințele, să țină locul cuiva din familie. Bănuiala mi-a dat-o felul cum s-a ferit la venirea mea, în mod vădit stingherită. Presupun că idila lor începuse acolo, dar era într-o stare incipientă. Cu încă un bolnav în aceeași cameră nici n-ar fi putut să evolueze, decât de la distanță. O mână pe frunte într-o clipă prielnică era un gest maxim între cele posibile, îl socotesc însă destul de elocvent ca să deschidă drumul spre ceea ce urmează.

Pe aviator îl chema Ernest Lupu, dar camarazii și prietenii nu-i foloseau niciodată prenumele, ci numai inițiala, îi spuneau E. Lupu, la fel cum apărea în ziare și cum îl cunoștea publicul. Ernest, mai greu de pronunțat și puțin folosit la noi, mărturisesc că nu-mi place, la fel cum nu-mi plăcea Despina; în ceea ce o privea pe ea nu puteam să deliberez, așa îi spunea Teofil, la fel ca părinții. Cât despre Ernest, deși nu pot să mă familiarizez cu acest nume, și oricât m-am străduit n-am putut să-i găsesc un diminutiv convenabil, îl păstrez fiindcă în înțelesul lui vechi se potrivește cu personajul, un combatant din naștere. La origine, într-un trecut îndepărtat, cuvântul germanic din care derivă însemna război, sau războinic. Singura nepotrivire este aceea că E. Lupu nu avea nici fizionomie, nici temperament teutonic.

Înțelegerea se făcuse fără cuvinte. În ziua când Ernest ieșea din spital, știau și unul și altul că au să se întâlnească, fără să fi hotărât cum și unde. Seara, ieșind de la spital pe întunericul de camuflaj, Despina descoperi mașina în fața porții. Se duse drept la ea, fiind sigură că nu putea fi alta. Ernest nici nu avu timp să coboare, ca să-i deschidă portiera: se pomeni cu ea așezată alături, în chipul cel mai natural cu putință. Fără s-o vadă în întuneric, știa că nu putea să fie alta. Ea îl recunoștea după micul pansament alb, lipit oblic pe frunte, și prin care îi refăcea în gând toată fizionomia. Fusese o rană ușoară, în urma ei avea să rămână o cicatrice romantică. Dar nu pentru atâta stătuse în spital o lună și jumătate. Rana gravă era în partea dreaptă a pieptului, sub claviculă; amândouă provenite probabil din aceeași rafală de mitralieră. Izbutise să ajungă la aerodrom și să aterizeze, în clipa când își pierdea cunoștința. O forță subconștientă rămăsese de veghe; un reflex înrădăcinat în picioare și în brațe, ținuse avionul în linie dreaptă pe pistă, în loc să devieze, să se răstoarne, zdrobit, și să se aprindă. La acest miracol contribuiseră toate experiențele lui sportive, nu se putea altfel.

Avionul era întreg, numai cu urmele gloanțelor și cu carlinga plină de sânge.

Rana de la frunte, mai degrabă o arsură cu fierul roșu, fără să se fi vindecat ușor, era închisă când Despina continua să-i înfășoare pacientului ei un tifon în jurul capului. Fiindcă îi stătea bine. Și fiindcă era o rană nobilă, pe lângă cele din părțile viscerale. De fiecare dată când îi schimba bandajul, ar fi vrut să-i sărute cicatricea.

Cum de se produsese în ea o schimbare atât de gravă și de primejdioasă? Nu era o fire placidă, nu avea nici prejudecăți în ceea ce privește datoria de a fi castă. Teofil fusese primul ei bărbat și rămăsese singurul. Nu avea sentimentul că trebuie să-i fie credincioasă, nu se supunea unei constrângeri din atâtea câte pot ordona viața unei femei: familia, societatea, teama de consecințe. Nimic nu ar fi oprit-o să se lase amețită de alt bărbat, dacă ar fi avut ochi să-l vadă. Bărbatul ei era Teofil, în el găsea tot ce visează o femeie îndrăgostită. Și apoi exista în ea orgoliul frumuseții pe care și-o iubea cum își iubesc avarii comoara; cu deosebirea că n-o ținea ascunsă și n-o păstra doar pentru sine, ci se bucura s-o împartă, dar cu nimeni altul decât cu cel lângă care deschisese ochii.

Acum ochii ei se deschideau mai mari și vedeau mai departe, până într-un loc unde se reflecta propria ei imagine, ajunsă la desăvârșire. Acum înțelegea și ea ce spusese Alexandrina, cuvinte care o speriaseră fiindcă ascundeau o ostilitate: că era *mult prea frumoasă*. Era, dar abia acum, și mai ales avea să fie de aici înainte. Această revelație făcu deodată să i se pară că Teofil îmbătrânise, deși avea vârsta lui Ernest. Dar nu mai era locotenent, ci căpitan; avansând, coborâse. Vârsta iubirii, a exuberanței, a îndrăznelii, a nebuniei este aceea a locotenenților.

Apoi erau circumstanțele, diferite. Teofil, în uniforma lui frumoasă care contribuise mult s-o cucerească, stătea de pază la palatul regelui, departe de război unde mor oamenii și se nasc eroii. Nu, ea nu era deloc o sărmană doamnă Bovary, nu avea năzuințele ei de provincială nenorocoasă. Suferea însă, fără să-și dea seama, nevroza războiului, alimentată de bandajele însângerate, de gemetele răniților, cărora de multe ori le închidea ea ochii, despărțindu-se de tot ceea ce în privirea lor din ultima clipă fusese implorare sau recunoștință. Pe nebăgate de seamă te legi de soarta multor oameni și așa se naște abnegația, care face să dai altuia ceva din ființa ta, sfâșiind-o.

Nu la fel se naște și dragostea?

În ce moment se născuse?… Poate în prima clipă, când în rezerva ei îl aduceau pe aviatorul rănit la tâmplă. Rana din piept, cu adevărat gravă, i se părea secundară; cea de la tâmplă marca pentru ea vitejia bărbătească.

Începuse cu respect și cu admirație. Ar fi vrut să îngenuncheze la căpătâiul lui și să-i spună că vede în el un erou fără moarte. Știa despre el câte ceva din ce se scrisese în ziare despre izbânzile lui în atâtea competiții, atât de diverse; nu le dăduse atenție, nu-i plăceau sportivii de performanță, socotiți uneori supraoameni. Făcea și ea sport, ca mai tot tineretul, ski, înot, tenis, în chip remarcabil, dar n-ar fi concurat pentru vreo medalie, îi era de ajuns bucuria trupului, la care lua parte și mintea, și sufletul. O impresionă altceva, pe când el era încă sub anestezie. Pe atunci puține spitale aveau servicii de reanimare, e o specialitate a medicinii formată târziu, și mai este și astăzi socotită secundară, deși a evoluat repede, devenind indispensabilă. Era gol până la mijloc, bandajat de-a curmezișul pieptului; tifonul alb îi scotea în evidență musculatura puternică și armonioasă. Fără voie, ochii îi coborâră în jos, peste cuvertură, reconstituindu-i întreg trupul, cu îndrăzneală și cu o emoție care îi aprinse cele două petale de trandafir de pe pomeții obrazului. Atunci simți că el era eroul ei, al nimănui altcuiva, îl luă în posesie și fu fericită că nu murise. Mult timp nu știu că era îndrăgostită, se credea doar subjugată de actele lui de bravură.

Începu să-și dea seama ce i se întâmplase, când Teofil îi telefonă s-o anunțe că vine într-o învoire scurtă de seara până dimineața. În primele clipe se abătu peste ea un val de fericire, ca totdeauna când îl aștepta să vină, fie și rar, și pe fugă. În acele întâlniri atât de distanțate își exterioriza frenetic toată nevoia de dragoste acumulată în suflet și în viscere, se simțea ca oamenii deșertului când ajung însetați la o oază, umbra și apa le dau exacerbări ale voluptății.

După ce închise telefonul simți că pălește; plecase de o oră de la spital și ar fi vrut să se întoarcă în fugă, să caute apărare. Încet își veni în fire, ce se petrecea cu ea era nebunie; fiindcă îl iubea pe Teofil, uitase comparațiile făcute mai înainte, nimeni nu putea să-l egaleze, îl iubea mai puternic decât în primele zile. Plânse toată noaptea, așteptând noaptea următoare și părându-i prea îndepărtată.

A doua zi telefonă la spital, să anunțe că este bolnavă. Să se fi dus, s-ar fi simțit vinovată. Se dezmetici pe deplin și înțelese ce i se întâmplă când apropierea de Teofil, în loc să-i aducă voluptatea de altădată, îi trezi

repulsie; rămase inertă, chinuită de gândul că păcătuiește; dar față de celălalt.

Această stare aparent imorală și condamnabilă dovedea că în adâncul ființei era o femeie credincioasă în dragoste, o monogamă, cum fusese și înainte.

* * *

Dragostea creștea mocnit până ce, în ziua când Ernest ieșea din spital, se dezlănțui fără nici o frână.

— Ai venit! spuse el, fără s-o privească.

— Și tu ai venit!

Un mic orgoliu, caracteristic unor femei, ar fi făcut-o să spună dacă nu se stăpânea la timp: „Dar tu ai venit înaintea mea! Mă aștepți de mult?”

Era o mașină cu caracter sportiv, un Auburn cu țevile de eșapament caracteristice, ieșeau de sub capota motorului, nichelate, cu apele violete produse la temperatura înaltă și după ce se expuneau astfel, impresionante, exteriorizând forța exploziilor din cilindri intrau sub caroserie, unde își continuau drumul de-a lungul șasiului. Sistemul nu se datora unei necesități tehnice, era un capriciu, sau o ambiție.

Despina nu remarcă nimic deosebit la mașină, nici măcar luxul interiorului; îi era indiferentă.

— Unde mergem? întrebă el pornind motorul.

— Acasă!

— La tine sau la mine?

— Nu ești însurat?

— Nu.

— Atunci, haide la mine.

— Nu ești măritată? Porți verighetă.

— Sunt, dar nu are importanță.

Își scoase verigheta și o puse pe tabloul de bord. Erau paisprezece ore de când Teofil plecase la Sinaia.

— Nu ai pus-o bine acolo, o să cadă.

Ea luă verigheta, o ținu câteva clipe în mână, pe urma se aplecă înspre el și, întinzând brațul, i-o puse în buzunarul de la piept al hainei.

— De-aici n-o să se piardă.

Dar Ernest, cu tot eroismul lui, era stânjenit și de gestul cu verigheta, și de invitația ei îndrăzneață. În timpul convalescenței locuia la un camarad

aflat pe front, care îi cedase casa. Acolo s-ar fi simțit mai bine decât sub acoperișul unei femei măritate.

Cât o privește pe Despina, pentru ea acum verigheta era ca și inexistentă; făcuse gestul fără să judece prea mult, mai degrabă instinctiv. Dovedea că, deși voia să ducă faptele până la ultima lor consecință, dăruindu-se cu totul, chiar și cu inelul de nuntă, era pe jumătate inconștientă; lipsa verighetei de pe deget îi dădea un sentiment de triumf și de eliberare.

În fața casei el avu o șovăire.

— Ești singură?

— Cum ți-ai închipui altfel?

— Bărbatul tău unde este?

Ea îi puse un deget pe gură. Părea o rutinată. Cât despre părinții ei, care locuiau alături, nu trebuia să se teamă, lipseau toată vara. Dar adulter fără cinism nu-i posibil. Nu uitase noțiunea de trădare, cu jumătatea de conștiință rămasă își dădea seama că făcea o faptă interzisă, după legi recunoscute și respectate de ea însăși; acum trădarea îi era cu totul indiferentă, doar că nu-i plăcea cuvântul și nu găsea altul; trebuia să-l desființeze.

Îl duse prin hol, printr-un salonaș, până în dormitor unde era patul ei de soție. Cinismul îi conducea toate gândurile și mișcările. Dar era cinism, sau dedublare? Sau amnezie? Nu, amnezie în nici un caz, fiindcă își amintea limpede tot ce se întâmplase noaptea trecută.

Mi-e greu să-mi explic starea ei, am întrebat și pe alții, referindu-mă la alte cazuri, căci am cunoscut mai multe. Și ei cunoșteau asemenea cazuri, le-am discutat, ideea cinismului pare să rămână singura de luat în seamă. Mie însă nu-mi ajunge, continui să caut explicații, până ce mintea mi se întunecă. Aștept să-mi revin și o iau de la capăt. De ce unele femei – câte? – sunt înclinate să-și aducă amanții în casă, nu totdeauna fără riscuri? Oare teama de primejdie le mărește voluptatea? Niciuna nu se explică. Vor să se răzbune pe o necredință a bărbatului? Aș înțelege, dar de ce în patul de zestre? Nu-i o răzbunare prea aspră?

După multe asemenea întrebări ajung iar la cinism, cum am spus la începutul dezbaterii. Însă cinismul trebuie completat cu numeroase idei paralele, pe care le presupun, fără a le cunoaște. Socotesc judecata neterminată.

Și iată că pe când gândesc așa, mai intră un element în formulă: de ce-i telefonase Despina lui Teofil? Înțeleg, ca să se asigure că era la Sinaia. Telefonul lor de acasă fiind branșat la o linie directă, a palatului, nu trebuia să formeze decât două numere și răspundea comandantul companiei de gardă. Dar de ce să vorbească în prezența omului străin, pe care îl adusese în casă și acum stătea lângă ușă, căci abia intraseră, și ea nu apucase să-i arate un loc unde să se așeze. Se auzea vocea bărbatului ca și când ar fi fost în camera vecină, salonașul, cu ușa deschisă:

— De ce n-ai telefonat toată ziua? Știi că n-am cum să te caut la spital!

— De ce să mă cauți?

Bărbatul rămase câteva clipe fără replică: într-adevăr, n-avea de ce s-o caute. Ar fi trebuit să sune ea, să-l întrebe dacă sosise cu bine.

La tăcerea lui, Despina continuă, explicându-se cu sânge rece.

— Am fost foarte ocupată astăzi.

— Ai vocea schimbată.

Abia acum simți ea o emoție, cu tot sângele rece; glasul ei era puțin altfel, nu putea să se controleze pe de-a-ntregul: avea curaj, dar nu și experiență. I se coloră obrazul, doar atât, altfel rămase firească.

— Sunt puțin răgușită; de oboseală.

Aș putea să mă opresc aici, adulterul era împlinit din clipa când pusese receptorul pe furcă și rămăsese singură cu bărbatul din ușă: ea îl adusese, ea voise. O clipă însă rămase descumpănită, nu știa ce să facă mai departe, nu se gândise decât că trebuia să telefoneze.

Nu mă opresc aici, în speranța că voi mai descoperi ceva din înțelesul acestei întâmplări, în fond consumată, dar prea abrupt ca să fi avut timp de reflecții.

Eroul ei era tot în picioare, îl privea, și rațiunea acestui moment nu-i fugise din minte, decât că nu știa cum să continue, se simțea mai timidă ca o adolescentă naivă, la prima ei întâlnire de dragoste, în grădina publică.

Era doar un fotoliu mic, de budoar, tapisat cu brocart auriu, în colțul odăii. De obicei Despina nu-și lăsa lucrurile împrăștiate, dar de dimineață, după o noapte de zbucium, uitase pe un braț al fotoliului cămășuța de noapte, mototolită. O luă cu naturalețe și până s-o pună undeva, rămase cu ea în mână.

— Te rog să șezi, nu te-am uitat.

Ea se așeză în fața lui, pe marginea patului.

— N-am nimic de băut, nu beau niciodată decât lapte. Vrei?

El refuză cu un zâmbet; ea se simți ușurată. Tot mai ținea în mână cămășuța de noapte, făcută ghem, era subțire și probabil foarte scurtă.

— Atunci ce să-ți dau să mănânci? Am numai sardele. Dar n-am pâine. Dulciuri nu țin în casă. Chiar nu vrei un pahar cu lapte?

— Nu vreau nimic, nu mi-e foame.

I se părea ei, sau era și el intimidat? Trebuia oare doar să șadă așa în fotoliu și să zâmbească? În tot ce se întâmplase până acum, de când îi pusese prima oară mâna pe frunte, fusese numai inițiativa ei. Din inițiativa ei, precisă și aproape imperativă se afla el aici, numai la un metru de ea. Era ultima distanță care trebuia străbătută, și cea mai scurtă, după sute de kilometri făcuți de ea în taină. Un pas, și nu-l putea face; iar el îi zâmbea, imobil, ca un logodnic dinaintea a două războaie. Mai degrabă părea că e neîncrezător, nu putea fi un timid, după ce doborâse atâtea avioane inamice. Dacă n-ar fi avut cămașa de noapte în mână, pe care nu putea s-o lepede, și-ar fi frământat tivul rochiei, cu ochii în pământ, ca fetițele încurcate de o întrebare indiscretă. Chiar își ținea ochii în jos, în așteptarea unui gest, al ei sau al lui. Dar nu mai era o fetiță, avea douăzeci și șapte de ani, dintre care șase de căsnicie și unu de dragoste, mai înainte. Nu, toți șapte fuseseră ani de dragoste până noaptea trecută. Deodată ridică ochii și îl privi cu bravură, în timp ce inima i se zbătea să iasă prin coaste. Se înșela, era altă zbatere în pieptul ei, inima i se oprise, avea obrazul palid, în timp ce i se părea că e năpădit de sânge.

— Uite ce este, spuse, știm amândoi pentru ce suntem aici, dar eu nu mă pricep ce trebuie să fac, n-am experiență.

Zâmbetul lui parcă devenise ironic.

— Chiar așa?

— Da! Sunt căsătorită de șase ani, și în afară de bărbatul meu n-am cunoscut pe altul, nici înainte, nici după nuntă.

— Eu aș fi al doilea?

Se gândea, fără să-i spună: „Crede-mă!” Dar ce să creadă?

— Nu e de necrezut, răspunse el, fără zâmbetul ironic de mai înainte. Dar multe femei, pe fiecare bărbat din viața lor îl declară al doilea, chiar dacă au fost atâți că le-au uitat numărul. Iar unele îl declară chiar primul și își iau toate măsurile să fie crezute.

Despina asculta mai mult uimită decât vexată; și apoi, era curioasă. Nu făcea și nu primea confidențe, ca mai toate femeile, mai ales când sunt la

începutul experienței; la urma urmelor nu știa nimic, decât ce i se întâmplase ei însăși.

— Ai întâlnit asemenea cazuri?

— Evident, destule!

— Dar de ce, care-i scopul?

— Fetele care încep din neghiobie, cu unul nu mai puțin neghiob decât ele și pe urmă se rușinează, încearcă să-și salveze reputația atribuindu-și un partener mai onorabil.

„Dacă ar fi așa, se gândea Despina, nu puteam găsi unul mai onorabil! Onorabil e mult prea puțin spus! Un partener olimpic, un fiu al lui Zeus!”

— Chiar se poate așa ceva? Și le-ai crezut?

— Bineînțeles că nu! Se vede cât de colo! M-am prefăcut că le cred. Ce aveam de pierdut?

„Deci nu mă crede, și e explicabil! Dar acum el pierde, nu eu!”

Îl privi, luminată de bucurie, cu petalele de trandafir din obraz pulsând. Ar fi vrut să se ducă lângă el și să-l mângâie; nu putea, trebuia un gest mai simplu. Spuse:

— Cred că trebuie să-mi scot rochia!

Capitolul 14

Înrudirea unui război cu războaiele din toate vremurile. Popoare nemulțumite, popoare nedreptățite, proces interminabil. Imperii prăbușite, imperii nou născute. Cum își explică povestitorul ascensiunea lui Hitler. Pactul între două puteri ireconciliabile.

Nu știu ce a câștigat povestirea dacă am scris această scenă. Am satisfacția personală că nu m-am luat după aparențe și am înțeles ce admirație merită franchețea la o femeie. Cinismul a rămas în urmă. De altfel, Despina avea să plătească greu această rătăcire.

Cuvântul nu se potrivește, a ieșit din fuga condeiului, dovedind cât de înrădăcinate sunt în noi lecturile clasice, lecțiile de morală și predicile duhovnicilor. Nu era nici o rătăcire, își urmase propria-i ființă, ascunsă ei însăși, prin educație și tradiție. Nu era nici revoltă, n-o oprimase nimeni, până noaptea trecută. Era tot ce se poate mai limpede, și mai simplu: iubire. La iubire are dreptul, fără oprelițe, oricine poate s-o simtă; așa, nimănui nu i se cuvine pedeapsă, nici reprobare. Dacă uneori iubirea se plătește, cu

hulă, jungher sau otravă, este o nedreptate. O întâlnim în tragediile antice, în cele moderne și în faptele diverse, contemporane, din ziare.

E strigător la cer că într-o lume crescută în preceptele decalogului de două milenii, principalele zbuciumări ale omenirii au drept cauză nedreptatea. Și ce este mai rău, nedreptatea nu a căpătat până astăzi o definiție comună tuturor oamenilor, și celor slabi, și celor puternici, și celor inteligenți, și celor cu minte mai puțină. Oamenii cred în dreptatea lor, și o neagă pe a altora. Uneori cu convingere sinceră, și atunci e prostie. Alteori deliberat, cu o rea intenție care poate fi însoțită de viclenie, de violență și de cruzime, ceea ce definește tirania.

Între doi indivizi, nedreptatea duce sau la proces sau la încăierare și ciomăgeală, ca să nu ajung până la cuțit și la focul de armă. Este posibilă și concilierea, dar chiar excluzând-o, conflictul rămâne limitat la doi oameni, cu un număr de partizani mai mic sau mai mare, în nici un caz o societate întreagă. Ceea ce știu sigur, ca toată lumea, din cei doi adversari numai unul a avut dreptate; dacă a învins celălalt, suntem învinși toți care am fost martori. De atâtea ori am fost învins în viață! Zi de zi mai asist la o judecată nedreaptă!

Trec peste ceea ce se întâmplă între comunități restrânse, cu interese diferite, să zicem societăți anonime aflate în concurență. Neînțelegerile lor se rezolvă la judecată, de la tribunal până la instanțele supreme. Dacă o parte nu acceptă sentința decât de silă, ea poate începe un război cu partea cealaltă, mai pe ascuns, mai pe față, mașinații, căutând s-o slăbească, dacă nu s-o distrugă.

Folosind cuvântul război, cred că nu l-am diminuat atât ca să impieteze asupra celor ce urmează. Nu există destule cuvinte, în oricare din limbile oamenilor: pe unele suntem nevoiți să le folosim în mai multe împrejurări, când de fapt rămân proprii numai pentru una din ele. Astfel, putem să ajungem la neînțelegere.

Era război nu între două societăți anonime, nu între două triburi sau între două cetăți rivale. Era război pe tot pământul, între toate lumile.

Copil, am trăit în timpul primului război mondial, prima oară când se alăturau aceste două cuvinte; chiar dacă nu l-am înțeles, am înregistrat faptele în memorie și le-am judecat mai pe urmă.

Acum era al doilea, mult mai mondial decât primul. Deși ajunsesem în pragul maturității, nu l-am înțeles limpede, uneori l-am înțeles greșit și nu eram singurul, trăiam între oameni cu păreri diferite, și fără ca vreunul să-

mi impună părerea lui, toți mă influențau într-o anumită măsură, atât ca să nu mai știu limpede care era părerea mea proprie. Nu-mi găsesc nici o vină, au fost nesiguri pe ei până și marii oameni politici, ba chiar unii din cei care au câștigat războiul; greșelile unora dintre ei s-au văzut abia mai târziu, după ani sau decenii.

De părerile mele, nesigure, îngrijorate, nu depindea nimeni, nu aveam sub comandă nici măcar un singur om, în afară de mine. Și nu voi ascunde că multe aspecte ale războiului, și urmările lor mai cu seamă, nu le-am înțeles nici până astăzi. Acum abia, când meditez cu mai multă răspundere, fiindcă nu mai am cine știe cât timp de meditație și părerile mele trebuie să le spun și altora, încerc să înțeleg faptele, în perspectiva lor imensă față de orizontul unui om, cu o viață atât de scurtă față de dimensiunea istoriei.

Deci s-a numit al doilea război mondial. Nu era continuarea primului? Eu nu iau drept cauză a unuia și a altuia Danzingul sau asasinarea arhiducelui, la Sarajevo. Chiar dacă nu erau cauze comune, în orice caz ele decurgeau una din alta. Și în miezul lor se afla nedreptatea; sub forme mult mai complexe și mai disimulate decât în conflictele între indivizi sau societăți anonime. Era conflictul între interesele țărilor puternice, unite sau dezunite, îndreptățite sau neîndreptățite să și le satisfacă.

Dar aceste două războaie legate între ele nu se înrudeau oare cu cel de la 1870, când Germania a învins Franța până la prăpădenie? Se va spune că în cazul acela motivele erau diferite; până la un punct da, totdeauna pot să existe mai multe motive. Părerea mea, pe care, deși o exprim, o păstrez pentru mine, adică nu am intenția s-o impun nimănuia, este că de pe atunci nemții râvneau să stăpânească Parisul, să defileze pe Champs-Elysée și să bea șampanie franțuzească. A fost o sete nestinsă până în 1940, dar atunci au băut pe săturate, sute de mii, milioane de sticle, patru ani au pocnit dopurile, odată cu puștile care trăgeau în ostatici.

Mi se pare că atunci s-a petrecut o faptă crucială și am încredere în durata ei: Germania a fost atât de zguduită încât și-a schimbat stilul, sper că pentru totdeauna, sau măcar pentru o mie de ani, cât hotărâse Hitler să trăiască lumea construită de el din cadavre și din ruine.

La 1870, nu se născocise încă războiul-fulger. Bismarck și-a dat seama că l-ar fi costat prea mult să cucerească Parisul, și s-a mulțumit să ia banii franțujilor, napoleoni de aur. Dar când a strâns punga la gură sunt sigur că în sinea lui a spus, sau poate le-a spus chiar și generalilor: „Rămâne pe altă dată!”

Și dacă mă duc mai departe în urmă, la toate războaiele, de zece, treizeci sau o sută de ani, la cruciade, la Scipio Africanul, Cezar, Alexandru, Gingishan, și toți pe care i-am sărit, și dacă ajung la prima lovitură de ghioagă, sau de piatră, din vremea dinaintea istoriei, toate încăierările omenirii nu se leagă între ele? Ba da, totdeauna cineva, vrând să-și facă dreptate, a creat și a răspândit nedreptatea.

* * *

Cât privește războiul al doilea, care în mod cert era urmarea primului, toată lumea știe că s-a datorat lui Hitler. Dar și fără el tot ar fi izbucnit, mai curând sau mai târziu, datorită acelorași cauze care stau la baza tuturor războaielor, numai că își schimbă aspectul și numele. Fiindcă niciodată o pace n-a putut să mulțumească toate părțile. Fiindcă, astfel, starea de război există, fără să se tragă un foc de pușcă.

Astăzi, când o asemenea situație s-a prelungit mai mult ca niciodată, ea se numește război rece, care se întrerupe și el la răstimpuri, numite destinderi, când adversarii pun pușca la picior, în loc s-o țină în mână, dar sunt gata să tragă în orice clipă. Clipa aceea întârzie să vină, fiindcă printr-un concurs de împrejurări cunoscut de toată lumea care a dorit să-l cunoască, amândoi adversarii sunt sau se cred la fel de puternici, și nu au siguranța victoriei; apoi știu ce scump ar plăti-o de astă dată omenirea, prefăcută în ruine, sau dispărută cu totul. Cu alte cuvinte, miza e acum prea mare și jucătorii își tot examinează cărțile, încercând între timp să afle, pe orice cale, ce cărți sunt în mâna celuilalt. Inventatorul cărților de joc a desenat pe dosul acestora arabescuri complicate, că nici cel mai rafinat dintre cartofori nu poate descoperi un semn infim prin care să deosebească pe una de alta. Vorbesc de cărțile noi, nu de cele uzate sau trucate, cu semne particulare.

Wilhelm al doilea, al cărui coif pus în balanță a determinat izbucnirea primului război mondial, indiferent de cauzele lui, nu cunoștea regula jocului. Hitler, pornind războiul al doilea, era convins că are în mână cartea cea mai mare, ignorând că, prin reguli subtile și puțin perfide, jocul lăsa o posibilitate să se înșele. Jucătorii știu despre ce-i vorba, ceea ce nu înseamnă că sunt scutiți de greșeală.

Se spune că Dumnezeu, când vrea să piardă un om, îi ia mai întâi mințile; cred că mai este nevoie să-l facă și lacom. Dar nu pentru a ilustra această teorie a venit Hitler la putere; oricine cunoaște faptele și le judecă

își dă seama; ascensiunea și prăbușirea lui mi se par mult mai ușor de înțeles decât tabla lui Pitagora.

La sfârșitul primului război, s-au năruit trei imperii, în locul primului dintre ele, aflat în partea de răsărit a Europei, în centrul și-n nordul Asiei, după lungi războaie interne s-a instaurat o putere revoluționară constituită într-un stat numit Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice.

Al doilea imperiu, cel Habsburgic, în centrul Europei, s-a destrămat, și fiecare popor din compunerea lui și-a găsit libertatea, folosind-o mai bine sau mai rău, fără să poată exclude unele zâzanii viitoare. Dar a fost liniște, și noile popoare independente au ajuns destul de repede la prosperitate și chiar la înflorire.

Nu cunoșteam bine toate împrejurările istorice și nici nu puteam să le înțeleg ca un om matur, țin minte însă cu în sufletul meu de copil am simțit o satisfacție, de aceeași natură, dar mult mai puternică decât la sfârșitul basmelor, când Făt-Frumos învingea zmeul. Ce puteam eu să știu atunci despre politică și despre drepturile popoarelor? Dar ce dragi mi-au fost Paderewski și Beneș, cu țările lor renăscute după atâta stăpânire nedreaptă! Austria, care fusese nucleul imperiului, nu-mi inspira simpatia de mai târziu, când am început să-i cunosc pe Mozart, pe Beethoven și Schubert. O socoteam opresoare, ceea ce astăzi știu că nu era în spiritul ei, ci al împăraților Habsburgici, înrudiți cu împărații Germaniei. M-a mâhnit puțin că frontiera noastră nu mergea până la Tisa, cum spunea doina lui Eminescu, dar m-am consolat cu gândul că, privită pe hartă, România Mare era destul de rotundă ca să pară firească. De asemenea partea Banatului dată Iugoslaviei mi s-a părut nedreaptă, numai din ignoranță și oarecum din motive estetice. Pe urmă n-am cunoscut frontieră mai liniștită și vecinătăți mai prietenoase decât în Banatul tăiat în două, unde, după știința mea, n-a fost nici o neînțelegere timp de șapte decenii, și nici nu-mi pot închipui că ar putea fi vreuna de aici încolo; o asemenea frontieră mai știu a fi cea dintre Statele Unite și Canada, despre care am aflat după multă vreme.

Știam că ungurii aveau o nemulțumire și că a rămas neschimbată; la Budapesta, pe un monument comemorativ închinat Ardealului, am văzut scris, împotriva tratatelor: „Nu, nu, niciodată!” Dacă prin aceste cuvinte se exprimau niște resentimente pe care unii le socoteau ură manifestă, eu, unul, n-am crezut că este adevărat și am avut de timpuriu pentru Ungaria o simpatie certă, pe care într-un timp a trebuit s-o țin ascunsă. Socotesc că ne aflam într-un impas al istoriei. A fost hotărârea de la Viena, din vara anului

1940 o soluție? Pe unguri e sigur că i-a nemulțumit, ar fi vrut mai multe județe, toate; iar nouă ne-a băgat un cuțit în inimă. Cine nu înțelege această imagine, să se uite pe harta din acea vreme; dar dacă este un om slab de virtute mai bine să nu se gândească; peste noapte ar putea să aibă coșmaruri.

Deci iată un loc unde nemulțumirea plutea în aer, de la sfârșitul primului război mondial, pregătindu-l pe al doilea. Atât aș vrea, să întreb pe un om cu pricepere, rugându-l să judece răspunsul pe toate părțile: îi era mai bine Ungariei sub Franz Josef, ca parte secundă dintr-un imperiu atât de artificial că s-a făcut praf și pulbere la prima zguduitură? Sau ar trebui să-i fie mai bine astăzi, când nimeni nu râvnește s-o ciopârțească, și, la urma urmelor, are o formă plăcută, fără colțuri care să împungă vecinii.

Al treilea imperiu prăbușit era al lui Wilhelm al doilea, care aduna la un loc toate statele germane: totdeauna acesta state au visat să aibă și autonomie, și unitate. Până la un punct visul se poate realiza, dovadă atâtea țări federale. Germania era imperiu datorită numeroaselor ei colonii, răspândite în diverse puncte ale Africii. La încheierea păcii le-a pierdut pe toate și astfel a fost lipsită de resursele care îi asigurau bunăstarea înainte de război, ba îi alimentau chiar războiul. Adăugându-se imensele piedici interne, despăgubirile pe care trebuia să le plătească, apoi tulburările politice, și după mine mai presus de toate, domnind descurajarea obștească, dublată de oboseală, fostul Imperiu devenise o ruină. Nu vreau să spun a zecea oară până unde mergea devalorizarea banului, care era totuna cu falimentul finanțelor. Totuși, de bine de rău, Germania supraviețuia, deși sfâșiată de lupte interne; de o parte erau oameni de bună-credință dar fără pricepere și mai ales fără inspirație; de alta pescuitorii în apă tulbure și răzbunătorii, cărora, în scopul lor, nu le trebuia o apă mai limpede.

Cât privește tabăra învingătorilor, aliații, dintre care făceam și noi parte, ca rudă săracă, mergeau spre înflorire; mai încetișor Franța, din plin Anglia și mai presus decât amândouă, luate la un loc, Statele Unite ale Americii. S-a spus că prosperitatea Americii se datora războiului; mă îndoiesc, cu riscul de a mă pune în răspăr cu toți economiștii!

Mai târziu, prin 1940, când începuse războiul al doilea în Europa și Franța nu mai avea mult până să fie învinsă, un fiu al ei, om de litere cunoscut de amândouă părțile Atlanticului, s-a dus în Statele Unite să facă propagandă pentru intervenție, căci poporul era îndemnat, și nu trebuia mult spre a-l convinge, să nu mai lupte pentru alții. Lozinca neintervenționiștilor,

propusă tuturor gospodinelor, mamelor și capilor de familie era: „Decât un erou mort, mai bine un laș viu, la el acasă!” Din fericire, această vorbă pe care nu puteau s-o aplaude decât nemții și ar fi făcut să se răsucească în mormânt făuritorii Americii, n-a avut alte urmări decât că a ademenit lumea la mitinguri de pace, organizate de legiunile naziste din lumea nouă, avangarda faimoasei coloane a cincea.

Omul de litere le vorbea americanilor la ei acasă privitor la primul război mondial, spunând cu deplină curtoazie și cu îndemânarea frazei proprie omului dedat la mânuirea cuvântului: „Ne-ați furnizat arme pentru care vă purtăm recunoștință, iar o mică parte din beneficiu l-ați cheltuit intervenind în războiul nostru.” După patruzeci de ani de când am citit cartea unde scrie acestea, nu pot să țin minte literă cu literă fraza, probabil mă îndepărtez de ea în formă; în fond însă, ideea rămâne neschimbată, și vrea să spună, într-un reproș nedeghizat, că Statele Unite au câștigat dolari de pe urma războiului, miliarde.

Nimeni nu neagă că americanii sunt oameni de afaceri; ei au statuat că timpul costă bani, altfel n-ar fi existat America de astăzi. Dar afacerile rămân afaceri, și sângele sânge; nimeni nu poate să-l plătească.

Pentru ce au venit să lupte în Europa soldații americani, de-au înroșit cu sângele lor pământul Franței? I-au convins bancherii din Wall Street? Stăteau în spatele lor și numărau dolarii?

Pentru ce în secolul celălalt, yankeii din nordul Americii au pornit război împotriva Sudului? Se știe: ca să desființeze sclavajul, să-i elibereze pe negri. Au luat ei de la sudiști măcar un sac de zahăr, să-l vândă băcanilor de la Washington? Sau un strop de trestie, să-și facă fotoliu pe terasă, dacă trestia se poate lucra la fel ca răchita?

În schimb, au pierdut acolo mulți oameni viteji și tineri, care puteau să muncească pentru America.

Oamenii de bună credință și fără broboadă pe ochi să recunoască, după ce vor delibera în eul lor, nu mai mult timp decât le trebuie să citească rândurile acestea, că i-a împins același spirit care i-a făcut să imigreze pe noul continent și să fundeze acolo uimitoarele State Unite, cu gangsteri, cu mafii, cu droguri, cu violență! Le știu, dar ce mândru rămâne restul! Și cât le datorează nu doar Europa, ci întreg restul lumii!

Acum las deoparte America și beneficiile ei, datorate războiului. Erau sătui de ele și îmbogățiți peste poate, de nu mai voiau să lupte în alt război, care le-ar fi adus alte miliarde? Ce bine le-ar fi prins în 1928 și după aceea,

în timpul marei crize, când n-a lipsit mult, cel puțin pentru pesimiștii de peste hotare, ca întreaga Federație să se ducă de râpă. Sfârșitul Americii era prevăzut în opusuri economice și politice. În acel timp America n-a avut altă dorință decât să se izoleze, în sărăcia sau în bogăția ei, să nu mai intervină în nici o încăierare din altă parte a lumii. Dar când s-a ivit nevoia au intervenit din nou, cu întregul asentiment al poporului, și au luptat cum se știe, sacrificând sute de mii de vieți tinere. Pot bancherii să plătească măcar una?

Între cele două războaie, în Europa stăteau față în față două sisteme politice la extremitățile continentului: comunismul în devenire, și capitalismul sortit dispariției, după doctrina părții celeilalte. Nu prevedea aceasta că într-o zi îl va pune în ștreang, după ce tot el va furniza frânghia?

Azi apusul furnizează în răsărit cereale și alte bunuri; desigur nu fără beneficii, așa-i legea comerțului.

Dar înaintea războiului, deși primejdia se afla încă departe, țărilor apusene le era frică de țara răsăriteană. Numai și numai din această frică s-a ridicat Hitler. Nimic nu mi se pare mai ușor de înțeles în politica vremii. Lăsând la o parte vorba cu frânghia, care era doar o butadă, din răsărit amenința revoluția mondială, anunțată pe față. Mai târziu acest program s-a modificat provizoriu, iar susținătorul lui a fost alungat peste hotare, unde după un număr de ani și-a încheiat viața de revoluționar, hăcuit cu toporul, de un adversar fanatic sau de un kiler, asasin cu plată, meserie mult răspândită astăzi, despre care atunci încă nu auzisem.

Însă o revoluție care nu se răspândește ori decade, ori se transformă în altceva. Până la acel altceva, imposibil de întrevăzut în timpul lui Stalin, rămânea primejdia. Iată de ce i s-a îngăduit lui Hitler să vină la putere și să se consolideze, ba chiar a fost ajutat, mai pe ascuns, mai pe față. Tocmai de el era nevoie, ca de un tampon, să țină piept revoluției. S-a trecut cu vederea peste atrocitățile săvârșite de partizanii lui, batalioanele de asalt, vestitele SS de groaznică amintire. S-a trecut cu vederea peste multe, lagărele de concentrare, uciderea în masă a adversarilor și chiar a neutrilor, oamenii fără simț politic, sau fricoșii, care nu reprezentau o primejdie, fiind incapabili să se opună; opunerea, în acea vreme, însemna moarte sigură, precedată de schingiuire. S-a trecut cu vederea reînarmarea Germaniei, socotindu-se că un paznic trebuie să aibă și pușcă. Puterile apusene, care s-au temut de ruși, după ce încercaseră, fără vlagă, să înăbușe revoluția, nu s-au temut de Hitler, care și el voia să le spânzure, cum a declarat pe față într-

o carte răspândită în Germania mai mult decât Biblia, și unde se arătau limpede planurile de dominare a lumii. Îmi închipuiam că o cunoșteau, în traducere și măcar în rezumat, toți conducătorii politici din zonele interesate, ca să nu-mi fac iluzii despre alții. Mai târziu m-am îndoit că Daladier și Chamberlain o citiseră. Sau o citiseră prea târziu, în drum spre München.

Guvernanții amintiți mai înainte își închipuiseră că va fi ușor să-l dirijeze pe Hitler, de aceea nu făcuseră nimic să-l descurajeze, decât declarații, și acelea, încă prea târziu. Ei repetau pățania ucenicului-vrăjitor care, după ce dezlănțuise o calamitate, nu mai este în stare s-o oprească. Teama i-a făcut să admită paleative, să sacrifice câte un miel și să-l arunce în gura lupului: Austria, sudeți, Cehoslovacia, Danzigul și Polonia. După o pauză de câteva luni, a urmat Franța, o pleașcă pe care sunt sigur că Hitler nici măcar n-o visase. Și cred că de aceea n-a mers mai departe, să debarce în Anglia, fiindcă înghițise prea repede și încă nu digerase.

Dar, întorcându-mă puțin în urmă, este limpede că în fața Poloniei, după ce i se făcuseră atâtea hatâruri, lui Hitler i-a fost frică. A înțeles și el că orice răbdare are o limită, declarațiile Angliei și Franței erau prea categorice, iar pactul de asistență oferit Poloniei nu mai lăsa îndoială că de aici începea războiul. Dar el nu voia deocamdată război în apus, ci în răsărit, misiunea subînțeleasă pentru care luase puterea.

În vara anului 1939, Hitler se afla în dilemă la hotarul Poloniei. Voia Danzigul, voia Memelul, coridorul și mai mult decât atâta, însă știa că dacă aliații atacau, trebuia să lupte cu rușii în spate. Pentru acest motiv ar fi așteptat acolo până se ivea o situație favorabilă, sau până ce odată cu răbdarea își pierdea și mințile, câte îi mai rămăseseră. Mă gândesc, cu un zâmbet amuzat, că starea aceea de lucruri ar fi putut să se mențină până astăzi, și fața Europei să rămână neschimbată, dacă Hitler ar fi avut o viață atât de lungă și dacă nu interveneau elemente noi în formulă. Elementul nou l-a introdus Stalin, sau Molotov, sau amândoi în colaborare, prin pactul de neagresiune și prietenie semnat cu Germania, în august 1939.

Multă lume a gândit atunci cu admirație pentru Stalin, că fusese un gest abil, altfel spus șiret, spre a-l determina pe Hitler să înceapă războiul în vest, capitaliștii să-și spargă capul între ei, până ce cădeau la pământ și unii, și alții.

Într-adevăr, abia semnat pactul Ribbentrop-Molotov, Germania a și intrat în Polonia, ceea ce i-a determinat pe aliați să intervină. Cartea fusese bine

jucată, acum Stalin își aștepta miza. Numai că jocul s-a întors de-a-ndoaselea.

Împotmolit la Canalul Mânecii, cu o Franță pe care nu putea fi sigur, temându-se că așteptând așa, fără să știe ce așteaptă, spiritul războiului-fulger se pierde, și crezând nemăsurat în forțele sale, Hitler a deschis al doilea front, cu Anglia în spate, convins că în trei luni Uniunea Sovietică va fi învinsă și ocupată, lăsându-i în mână imensele ei resurse. De acolo înainte, socotea el, și alții, ar fi fost o joacă să-și supună toți adversarii posibili, din spate, inclusiv Statele Unite, dacă se amestecau în treabă. Dacă nu, le lăsa japonezilor dreptul să le scarmene. În pactul tripartit dintre Berlin, Roma și Tokio, exista sigur o asemenea clauză.

Iar acum, lăsând Leningradul încercuit, Moscova necucerită, armata germană înainta de la Harkov înainte. Ce e mai straniu în această conflagrație unică în istoria omenirii, lumea capitalistă căreia i se aștepta sfârșitul, având doar să-și termine de împletit ștreangul pentru a fi spânzurată, lupta alături de armata lui Stalin, pusă în dificultate, ajutând-o cu avioane și tancuri și tot ce mai e necesar într-un război din zilele noastre. Anglia și Statele Unite, acestea din urmă aflate și ele într-un război pe viață și pe moarte cu Japonia, se străduiau să-și respecte angajamentele, deși convoaiele lor maritime, în drum spre Murmansk și alte porturi ale Oceanului Înghețat de Nord, erau scufundate unul după altul. Exigența lui Stalin în această privință era inflexibilă, el voia arme, nu vapoare scufundate. În corespondența dusă cu Churchill și cu Roosevelt își arată adesea nemulțumirea și cere ca aliații să-și dea mai multă osteneală.

Gândindu-mă la relațiile din trecut dintre o parte și alta, în mintea mea stăruie, ca o părere, impresia că Stalin îi bănuiește pe aliați de rea-credință, sau măcar de prea puțină tragere de inimă. Mereu se pomenește de greul pe care îl îndură armata sovietică, și acesta era adevărul, ceea ce nu înseamnă că nu le era greu și americanilor în insulele Oceaniei. Dar desigur o situație nu este comparabilă cu alta, rușii luptau pe propriul lor teritoriu, pierdeau orașe și sate, armată și populație, și odată cu toate pierdeau mijloacele lor de luptă, împreună cu cele de producție.

Descurajat la începutul războiului în care nu crezuse, Stalin își revenise, probabil susținut și de alții, până ce să se ridice în picioare. El conducea acum o luptă îndârjită, proclamase strategia pământului ars, ca în urma armatei inamicul să nu găsească decât cenușă. Iar între timp îi soma drastic pe aliați să-și respecte angajamentele.

Nu le-ar fi fost mai ușor englezilor, dacă Hitler ataca Anglia. Rușii duceau greul, fiindcă ei erau ținta atacului. Un aliat trebuie să ia lucrurile așa cum se prezintă, fără să judece altceva. Nu era vina Angliei și Statelor Unite că Hitler ataca tocmai pe cel de care îl lega un tratat de neagresiune.

Cum necum, mai cu întârziere, mai cu pagube, cu sacrificii, aliații și-au respectat cuvântul și războiul s-a sfârșit așa cum se știe, cu glorificarea lui Stalin, datorită căruia armata lui avusese pierderi îngrozitoare.

Capitolul 15

Baltazar, actor cu renume, june-prim când nu mai e june. Chef pe valea Prahovei, cu două admiratoare neînfrânate.

Odată, pe la începutul războiului dar când frontul se îndepărtase destul ca să nu mai fie primejdie de bombardamente aeriene, mă aflam cu Alioan, în drumurile noastre cu motocicleta, la un restaurant bine cunoscut, de pe valea Prahovei. Acolo veneau bucureștenii și mai ales ploieștenii, fiind mai aproape, să dejuneze în atmosfera pură și răcoroasă a munților, sau ca să pună bazele unei aventuri galante, căci de consumat aceasta nu se putea consuma acolo, restaurantul nețინând separeuri; patronul voia să-și păstreze o reputație bună, mai ales că avea o fată, studentă, frumoasă, cuminte, bine crescută și voia s-o ferească de influențe neconvenabile. De altfel, fata nu trecea niciodată prin restaurant, ca să se ducă în casă, la etaj, ci urca pe o scară exterioară.

Am găsit puțină lume când am intrat acolo, era o oră târzie și apoi clientela scăzuse, cum scăzuse și mișcarea șoselei, circulația automobilelor fiind interzisă fără o autorizație specială, care se obținea cu dificultate, numai în cazuri de forță majoră. Acum veneau mai degrabă vilegiaturiștii din stațiune, și sâmbătă seara localnicii, în rest, câte un motociclist în trecere sau unii credincioși ai localului, care se opreau între două trenuri, pentru vestitul ciolan de porc pe varză, specialitatea casei. Așa e, erau inegalabile și ciolanul, și varza acră, care nu-și pierdea calitățile nici vara, rămânea crocantă de parcă n-ar fi zăcut în butoi, de toamna trecută, fără nici un iz și tăiată în fire lungi și subțiri, ca fideluța. În alte vremuri veneau pentru acest fel de mâncare oameni de la Brașov, Sibiu, și chiar de la Cluj, ca să nu spun și Oradea.

Ne întorceam tocmai de la Băile Herculane, ne prinsese noaptea pe drum, Alioan era prea obosit ca să continuăm drumul. Am găsit două camere la un localnic, obișnuit cu drumeții, căci nu exista hotel în acea mică localitate, preferată de unii oameni tocmai fiindcă era liniștită. Pe urmă ne-am dus să mâncăm, la restaurantul pe care îl cunoșteam numai din renume. Era după miezul nopții, dar pentru unii clienți patronul ținea deschis până la orice oră.

La o masă în stânga, partea mai puțin luminată, am văzut patru persoane, doi bărbați și două doamne, cărora chelnerul tocmai le punea câte un ciolan în farfurie, așa că n-au remarcat intrarea noastră. Ne-am așezat în partea opusă, la fereastra de unde se vedea Caraimanul sub lumina piezișă a lunii, grandioasă priveliște pe care în tot restul vieții n-am mai văzut-o în altă parte, nici măcar în munții Elveției, lăudați nu degeaba.

Chelnerul s-a apropiat repede, cu un zâmbet respectuos, îl cunoștea pe Alioan, nu știu de unde, cum îl cunoștea multă lume; în nici un caz, nu era un obișnuit al localului, acel tip de om pe care îl salută tot personalul, și pe care însuși patronul se repede să-l întrebe ce dorește; Alioan detesta acest fel de popularitate, se simțea mai bine într-o cârciumă din Colentina, unde îi puneau în față un taler de lemn cu cârnați, roșii de ardei iute, și o sticlă de vin acru.

— Vă salut cu respect! spuse chelnerul. Desigur, doriți ciolan pe varză.

— Ei, uite că nu! răspunse Alioan. Vreau numai o supă de vacă, foarte fierbinte, cu mult pătrunjel verde, o lămâie și o farfurie cu brânză rasă, dacă aveți telemea de Brăila.

N-am cerut nici eu altceva, deși Alioan mă îndemna să iau ciolanul. Era așezat în așa fel încât cei de la masa cealaltă, dacă ar fi întors capul, nu puteau să-l vadă decât din spate. Pe mine m-ar fi văzut din stânga, puteam să arunc din când în când ochii la ei, fără să se bage de seamă. De altfel, erau foarte ocupați cu mâncarea și cu băutura. În capul mesei stătea un bărbat falnic, acesta este cuvântul, cu o figură frumoasă și distinsă, doar puțin plictisită, de senior înconjurat de plebe. Parcă îl știam, dar nu în această ipostază, de chefliu la drumul mare, așa că nu puteam să-mi dau seama cine este. L-am rugat pe Alioan să se uite cu discreție, și să mă lămurească.

— L-am văzut la venire. Este Baltazar, actorul; mă mir că nu-l cunoști.

Îl cunoșteam, am spus mai înainte, dar nu-mi venea a crede. Era un actor cu renume, câștigase publicul, mai ales pe cel feminin, în roluri de june

prim, pe care le mai juca și acum, când se maturizase și începea să se îngreuieze. Pentru vârsta lui s-ar fi găsit roluri strălucitoare, dar deocamdată voia să nu-și schimbe genul, fiindcă îi dădea iluzia tinereții.

În stânga și în dreapta lui stătea câte o doamnă tânără, frumuseți de provincie, una brună, cu părul de un negru-albastru, atârnând pe spate, cealaltă blondă, coafată cuminte, amândouă cu bijuterii, și nepotrivit de elegante pentru o masă de excursie, o escapadă. Ca vârstă, să fi avut treizeci și cinci de ani fiecare.

Pe a patra latură a mesei, ceva mai departe de ceilalți, așa că între ei ar mai fi încăput câte o persoană, stătea un om mai tânăr decât actorul, cu părul într-o parte, lins, cu o distincție cam periferică, semăna cu unul din frizerii lui Caragiale. El era animatorul mesei, vorbea tot timpul, volubil, gesticulând cu distincție exagerată; până să dea fuga chelnerul se sălta de pe scaun să toarne vin în pahare, le întreba pe doamne ce mai doresc și dacă se simt bine, iar actorului îi spunea maestre, cu un respect slugarnic.

Era *țuțărul* acestuia, nu mi-a fost greu să aflu, după cum am aflat prin ce împrejurare se găseau adunate acolo aceste patru persoane.

Țuțăr este o vorbă puțin cunoscută, unii n-o cunosc bine și nu mă miră, iar înțelesul ei exact nu-l știu nici cei care o întrebuințează. Ea ar putea să însemne, într-o interpretare personală, „admiratorul”. Țuțărul admiră pe cineva, o persoană, dar nu doar atât, îi face și reclamă. Cuvântul vine de la sunetul pe care îl scoatem cu limba lovind repede în dinții din față când vrem să ne arătăm o uimire admirativă. Dacă legenda o fi adevărată, se spune că un rabin, dornic să se impună în ochii credincioșilor, umbla după el cu un om devotat, având sarcina să-și legene capul tot timpul, aplecându-l când pe un umăr când pe altul, semn că se minunează, și scoțând totodată din vârful limbii cunoscutele sunete de admirație.

Actorul Baltazar, între timp, stătea posac, aplecat peste farfurie, și cu fiecare îmbucătură, cu fiecare pahar de vin se posomora și mai rău.

Cele două doamne nu-și dădeau seama de umoarea lui, erau pierdute de admirație și fericite să se afle acolo, de-a stânga și de-a dreapta. Nu băgau de seamă pungile de sub ochii lui, nici mătreața de pe umeri, nici vesta umflată puțin pe burtă. Și nici măcar nu se mirau că el nu scotea o vorbă, preocupat să înfulece varza și ciolanul și să deșarte paharele pe beregată, fără să le arunce vecinelor măcar o privire și un zâmbet de politețe.

Aceste doamne erau două admiratoare dintre multe altele, dar admirația lor nu trebuia confundată cu a țuțărului, era strict femeiască. Ele îl știau de

pe scenă, și nu puteau să-l vadă altfel decât cavaler fără frică sau pată, când, ofițer într-un regiment de gardă al împăratului, renunță la titlu și la uniforma strălucitoare, ca să ia de nevastă o fată săracă; spre a-și sublinia gestul nobil, își îndoaie sabia pe genunchi și-o rupe, în fața spectatorilor, în ropotele lor de aplauze. Ce inimă de femeie nu este mișcată, care din ele nu visează la un asemenea cavaler, măcar pentru o noapte?!…

— Nene, sunt două păpuși care vor să te cunoască, îi spunea țuțărul actorului, după spectacol, când îi ajuta să se demachieze.

Era și el actor, îl chema Stănică, dar ca nume de teatru îl luase pe acela de Victor Omul, și de la om și de la munte; cum credea fiecare. Juca totdeauna un rolișor în aceeași piesă cu maestrul său, acesta îl impunea, altfel refuza să înceapă repetițiile.

— Zău, nene, de o lună mă pisează, vin mereu la spectacol, trimit pe portar să mă caute, de dumneata nu îndrăznesc să întrebe, le e teamă. Pe urmă mă omoară ba cu scrisori, ba cu telefonul, mă caută și acasă, nevastă-mea se enervează. Hai să le facem odată cheful!

În intimitate, Omul îi vorbea familiar maestrului, ceea ce îi dădea prilejul să se destindă, omenește, prea umbla încorsetat toată ziua.

— Și cine sunt cucoanele astea? întrebă Baltazar sastisit de atâta insistență.

Vorbea puțin pe nas, urmarea unei sticluțe de țuică pe care o bea însetat după spectacol; altminteri păstra un stil demn, devenit renume, nu-l văzuse nimeni beat pe scenă și nici măcar mirosind a băutură.

— Petroliste de la Câmpina, nene, pline de bani, galantoane, dacă vrei, vin să ne ia cu mașina.

Așa se și întâmplase în seara aceea la sfârșitul spectacolului, care, fiind război, se termina mai devreme, din cauza camuflajului și din alte cauze, ca lumea să fie mai sobră, să renunțe la viața de noapte; o mașină neagră, o limuzină aștepta ceva mai departe de intrarea actorilor. Cei doi oaspeți, cu pardesiele pe mână, căci se apropia toamna, se urcară, maestrul în față, lângă doamna blondă, țuțărul la spate, lângă cea brună, de-acolo făcu prezentările, fără să se distingă vreun nume. De altfel, nici el nu le cunoștea bine.

— Unde doriți să mergem? întrebă blonda.

Invitatul principal răspunse, fără să stea pe gânduri, și fără s-o privească:

— Undeva, unde se mănâncă bine.

— Și se bea, maestre! interveni Omul, de la spate.

Bruna de lângă Baltazar, pe care acesta n-o văzuse, și nici nu întoarse capul s-o vadă, avu o idee:

— Maestre, ciolanul de porc pe varză, vă place?

Așa se făcuse că la ora două din noapte chefuiau la restaurantul „Bufnița” de la poalele Caraimanului. Drumul nu durase prea mult, mașina mergea repede, deși farurile de camuflaj aruncau doar o luminiță albastră până la zece metri. Dar șoseaua era goală, albită de lună, și doamna de la volan conducea curajoasă.

— Mai încet, Hèlene spunea din când în când cea din spate.

În alte împrejurări, ar fi intervenit și Baltazar, îi era frică de automobil de când îl lovise un taximetru în fața Ministerului de Finanțe, aproape de Palatul domnului Pretoreanu, și-i rupsese piciorul. Lăsând la o parte spaima prin care trecuse, se purtase demn și loial, recunoscând că nu șoferul era de vină. Dar de atunci se ferea de automobile și mai ales de taximetre, pe care le folosea numai la mare nevoie, de pildă când era în primejdie să întârzie la teatru. În această privință punctualitatea lui era proverbială, ajungea totdeauna la ora știută, cu patruzeci de minute înainte de spectacol. Costumația și machiajul nu-i luau atâta vreme; avea obiceiul, cunoscut de toată lumea, să se reculeagă o jumătate de oră în cabină, cu ochii închiși în fața oglinzii. Era de o conștiinciozitate profesională ireproșabilă, motiv de admirație, chiar din partea celor mai tineri, cărora li s-ar fi potrivit mai bine rolul de june-prim, ar fi rupt sabia cu mai multă vigoare, și-ar fi bombat mai semeț pieptul.

Acum însă Baltazar toropea în mașină, cu capul în piept, țuica, după oboseala spectacolului își făcea efectul. Din când în când mormăia, fără să deschidă ochii: „Mai e mult? Mor de foame!”

Mașina trecu prin Ploiești în goană, nu se opri decât la Băicoi, unde era o barieră lungă, pusă de-a latul șoselei. Se vedea o gheretă cu un jandarm în față. Un ofițer se apropie de portiera deschisă. Nu apucă decât să salute; înainte de a spune o vorbă, femeia de la volan îi și întinsese autorizația. Ofițerul o lumină cu lanterna, o privi în treacăt, apoi o înapoie politicos și salută încă o dată; cunoștea mașina, o știa și pe doamnă.

Baltazar, care privise scena printre pleoape, mormăi, cu un ton aproape de harță:

— Da’ de unde ai dumneata autorizația?

Restul cuvintelor i se stinseră pe buze, devenind o bolboroseală: „…să circuli cu mașina, când benzina e necesară pentru nevoile frontului?”

Era o ieșire patriotică? Nu, foamea îl făcea iritabil. Nici nu ascultă răspunsul, iar întrebarea o și uitase.

Doamna răspunse:

— Soțul meu e la rafinăria „Steaua Română” (Zâmbi malițios). *Noi* facem benzina!

În somn și printre pleoape, Baltazar văzu că i se dezvelise genunchiul, în ciorap negru, de mătase naturală, Kaizer. Sau doar visase, era totuna, oricum, n-ar fi pus mâna. În pofida staturii lui falnice și a frumuseții care i-ar fi deschis multe uși, dacă nu chiar pe toate, Baltazar era timid cu femeile; unii spuneau mai mult decât atâta, și e drept că nu i se cunoștea nici o legătură de dragoste; dintre colege, care nu se sfiesc să facă mărturisiri, niciuna nu îl cunoscuse, deși doriseră. Victor Omul știa ca îndrăzneala lui obișnuită era să bage mâna pe sub fusta unor nepoate abia nubile, care se speriau fără să înțeleagă prea bine ce se întâmplă. Să-i dea peste mână nu îndrăzneau, cu atât mai mult să se plângă părinților; stăteau ca proastele și n-ar fi fost imposibil să li se strice firea pentru totdeauna. În Orient, pentru furt, care-i un păcat mai mic, se tăia mâna cu satirul.

Se știa că înainte de război intrase între discipolii Arhanghelului, numai de frică, să nu fie pus pe vreo listă neagră. La deshumarea divinizatei lor căpetenii și a comandanților înmormântați într-o groapă comună, discipolii sparseră placa de beton de deasupra, cu târnăcopul, cu propria lor mână; să se folosească de mașini pneumatice ar fi fost o profanare. Era o cinste să participi la această misiune pioasă. Baltazar ceru, se rugă, imploră să fie admis, și i se aprobă, fiindcă era un nume. Astfel a fost văzut lovind cu târnăcopul în beton, și nădușind de i se făcuse sutana leoarcă de apă.

În vara anului 1944, teatrul fiind în vacanță, Baltazar era refugiat, se spunea „dispersat”, undeva în Oltenia, la țară, într-o casă închiriată. Venise acolo cu două surori – bărbații lor nu-și puteau părăsi slujbele – și o cumnată, soția unui frate căzut prizonier în cotul Donului. Erau și copiii, trei băieți și patru fete, două din ele adolescente, ispititoare.

Când intrară rușii în sat, Baltazar sări gardul din fundul grădinii și fugi în pădure, lăsându-le singure pe femei și pe fete, primele expuse unei primejdii.

Pe urmă se înscrise repede la social-democrați, trebuia să ia o atitudine, și aceștia urmăreau o revoluție mai temperată. Când doi ani mai târziu se făcu fuziunea, trecu la comuniști, odată cu toți ceilalți. Era apreciat pentru conștiinciozitate și supunere. În acel timp, dimineața, în toate instituțiile și

întreprinderile, întreg personalul se aduna într-un atelier, sau într-o sală de ședințe și se citea cu glas tare articolul de fond din „Scânteia “. Așa se făcea și la teatru, înainte de a începe repetiția, cineva morfolea niște fraze prea cunoscute, iar ceilalți ascultau cu gândul aiurea. Până ce într-o zi Baltazar nu mai putu să rabde, sări de la locul lui, înșfăcă ziarul și li se adresă colegilor cu un glas ca de tunet: „Nu merge așa! Dacă e să facem o treabă, s-o facem cum se cuvine!” Apoi se urcă pe scenă, în fața cortinei de catifea roșie și începu să citească, să declame cu patos articolul, cu o dicțiune de sărbătoare. Chiar îndărătnicii ridicară capul, sala încremenise, ascultă smerită iar la sfârșit izbucniră aplauze.

Pe Baltazar îl aștepta o frumoasă carieră politică, dar se descoperi că fusese înscris la discipoli, ceea ce nu scrisese în autobiografie, se descoperi totul, cu amănunte și fu exclus, în ședință publică, în aceeași sală unde cu un an înainte citise articolul din „Scânteia”. Totuși continuă să joace ani de zile, chiar după vârsta pensionării, dar acum umbla numai pe lângă pereți, cu coada între picioare. Și bineînțeles nu mai avea roluri de june-prim, ci îndeosebi de eroi negativi, intriganți, delapidatori, conspiratori, care parcă i se dădeau în batjocură. „Cum de-au aflat, cum de-au aflat?!” se lamenta lui Victor Omul, care îi rămăsese credincios și nu înțelegea să facă politică. „De ce te-ai înscris, nene? îl mustra țuțărul. Nu era mai bine să stai deoparte?” „Am zis că la mijloc e mai sigur decât pe margine.”

A murit, bolnav, înainte de a i se pune un diagnostic. Zăcea de câteva luni și refuza ajutorul medicinii. Când Omul, care nu-l părăsise, dovedind mai mult caracter decât mi-aș fi închipuit, îi convinse, în sfârșit, să cheme un doctor, protectorul lui era pe ducă. „Numai de n-ar afla, de n-ar afla!”, bolborosea, cu spumă la gură. „Ce să nu afle, nene?” „Ce boală am!” Și cu aceste cuvinte, Baltazar își dădu duhul.

***

După ce ne-am terminat supa, am plecat fără să atragem atenția. La masa lui Baltazar, tocmai pocnea dopul unei sticle de șampanie, doamnele voiau să petreacă, erau vesele, se bucurau de viață.

Baltazar se opuse:

— Mie să nu-mi dați porcăria asta! Vreau vin; toarnă!

Era beat, dar fără să se vadă. Dimpotrivă, părea lucid, își privea din când în când ceasornicul, până ce, pe la ora patru dădu să se ridice.

— Gata, e timpul să mergem acasă!

Băuse numai el singur patru sticle de vin. Galbenă de Odobești, un deliciu, aluneca pe gât ca untdelemnul. Iar de mâncat, se ghiftuise, un Chateaubriand enorm, după ce terminase ciolanul, apoi brânzeturi, un taler: refuzase numai desertul, dulciurile strică gustul vinului.

Doamna blondă, care nu era nici ea în urmă cu băutura, îi mângâie mâna apăsat, privindu-l în ochi, ispită directă.

— Iubitule, poți să înnoptezi la mine. În jumătate de oră suntem acasă.

La aceste cuvinte Baltazar se schimbă dintr-odată, parcă se trezise brusc din beție, care de altfel greu ar fi putut să se vadă. În timp ce se ridica în picioare, cu mâinile sprijinite în marginea mesei, o privi inchizitorial pe doamna blondă, apoi pe cealaltă. Era într-adevăr falnic.

— Cine ești dumneata, madam? o întrebă pe prima.

— Mă cheamă Hèlen; ai stat lângă mine în mașină.

— Și mașina a cui este?

— A noastră.

— Cum adică a noastră?

— A casei.

— Aha! Ești măritată! Bărbatul dumitale ce face?

— Este subdirector la rafinăria „Steaua Română”.

— Aha! Și acum unde este?

— La Berlin, cu o delegație. Sunt singură, poți să vii fără frică.

Deși interogatoriul sever ar fi trebuit s-o dezmeticească, doamna blondă încă își făcea iluzii, îl adusese cu mașina o sută treizeci de kilometri, avea de plătit mii de lei pentru masă.

Baltazar se întoarse spre doamna cealaltă, brună, care nici ea nu se dezmeticise.

— Și dumneata ești măritată? Soțul dumitale ce face?

— Tot la „Steaua Română”. Administrator.

— Aha! Și acum unde este?

— Pe front, de toamna trecută. Au pus în locul lui pe unul mai în vârstă.

— Aha! E tânăr! Și înseamnă că în timp ce dumneata petreci, el își varsă sângele pentru patrie!

— Nu, că e la un serviciu de intendență, în spatele frontului.

— Totuna! Frontul n-are spate, acolo; numai aici! Noi suntem în spatele frontului.

Baltazar dădu pe gât un pahar de vin, apoi întrebă în gol, dincolo de masă:

— Ce tren am pentru București?

Răspunse un chelner, din umbră:

— Numai mâine dimineață, la opt, maestre.

Maestrul rămase o clipă descumpănit, se uită la ceas, era mult până la ora trenului; pe urmă, fără să țină seama de nimeni, nici de Omul care îl trăgea de braț să se așeze pe scaun, izbucni, cu o revoltă colosală, adresându-se celor două doamne:

— Și nu vă e rușine, târfelor? Bărbații voștri muncesc, își varsă sângele și vouă vă e mintea la alte alea!

Pe urmă se lăsă obosit pe scaun.

— Acum să mă duceți acasă!

Capitolul 16

Neașteptata apariție a lui Odor. Vizită la Morgă, apoi la casa fetei care îl iubise în taină, apoi la teatrul de revistă, cu un scop scandalos, să vadă femei goale, fiindcă mai înainte n-a văzut niciuna. Noapte în Cişmigiu, confidențe, hârtia cu portative, cântecul Adelaide, cuvinte adaptate pentru o iubită divinizată. Patrula, descoperirea hârtiei cu note muzicale, misterioase; bănuiala de spionaj, arestarea, anchetă severă la biroul al doilea din Marele Stat-Major, intervenția lui Alioan, salvatoare. Dezlegarea misterului.

Frontul trecuse de Crimeea, se îndrepta greu spre Stalingrad, care avea să fie răscrucea războiului.

Într-o zi am primit o telegramă de la Odor, cu totul surprinzătoare: „Mâine vin la București. Așteaptă-mă gara nord…” Îmi indica trenul și ora.

Aș fi putut să dau o fugă cu motocicleta până la Ploiești, nu făceam mai mult de cincizeci de minute, să văd ce nevoi are, ca să nu mai bată drumul, când știam ce greu iese din casă. Pe urmă m-am gândit că dacă hotărâse așa, avea un motiv întemeiat, nu puteam să-i nesocotesc hotărârea.

A coborât din tren la ora trei după-amiază, grav ca totdeauna, cu capul ridicat, fără să se uite la lume. Cu privirea lui slabă știam că nu m-ar fi recunoscut în mulțime, știa și el, de aceea ținea capul sus, să-l văd de departe. Era bărbierit proaspăt și îmbrăcat cuviincios, cu hainele lui bune, bine călcate, cu cămașă albă și cravată neagră, ca de doliu; probabil era un semn de sobrietate. Celelalte de pe el i se păreau frivole, mai ales pantofii,

atât de lucioși că sclipeau în soare, în chip indecent; ar fi vrut să meargă prin praf sau prin zloată, să-i murdărească. Îi lustruise Dita, ea îi periase și îi călcase hainele, îi înnodase cravata. Idila lor era materializată dar somnambulic, Odor nu știa ce o să urmeze când o să iasă din transă, se temea, de aceea venise, să se destăinuie și să-mi ceară sfatul.

— Unde vrei să mergem?

— La morgă.

Mi se părea sinistru, până ce mi-am adus aminte ce însemnase Morga pentru el, experiențele profesorului Lucifer Chiricuță, apoi Medeea, devotamentul ei pe care începea să-l înțeleagă abia acum, când, prin Dita, descoperea în ființa sa stări omenești nebănuite înainte.

Mi s-a părut dezamăgit, nu recunoștea clădirea, în locul ei se făcuse una modernă, cu coloane, Institutul Medico-Legal. A stat însă câteva minute să se reculeagă, privea la ceva din trecutul lui, nu la construcția nouă.

Am mers apoi la Piața Mare. Era aproape, am înțeles că umbla să găsească locul unde îl întâlnise pe Osman, birjarul, dar și acolo se schimbaseră multe, nu mai recunoștea nimic din ce fusese în prima lui tinerețe. Atunci avea abia șaptesprezece ani, azi patruzeci și cinci, se socotea bătrân, și părea, într-adevăr: doar în unele clipe îi trecea pe față o lumină de tinerețe, ca dintr-un fulger.

În mâna stângă avea un mic sul de hârtie, îl ținea cu grijă, ca pe un document de valoare. Mâneca dreaptă era îndoită de sub cot și prinsă sus cu un ac de siguranță.

M-am întrebat de ce amputaților nu li se fac haine pe măsură, potrivite cu infirmitatea lor definitivă. O mânecă îndoită mai poate însemna o speranță? Sau este o consolare? Desigur, nici una, nici alta; dar fără ea ar fi sinistru. Poate se păstrează ca o mărturie despre vechea formă a corpului.

De la Piață am luat tramvaiul și am mers pe Calea Rahovei, după dorința lui Odor. Tăcea tot timpul, ținându-și capul sus, cu o trufie involuntară, sau poate trufaș cu el însuși. În tăcerea lui îi citeam întreg trecutul, pe care acum voia să-l reparcurgă, ca într-un ceas de cumpănă. Am mers la casa Medeei, s-a uitat îndelung peste gard, dar n-a îndrăznit să intre. Poate Medeea trăia încă și n-ar fi vrut s-o vadă, i se părea îngrozitor să stea în fața ei, cu infirmitatea lor simetrică.

Am mai mers la Cotroceni, să vedem hangarul unde își construia Aurel Vlaicu avioanele. Hangarul exista, însă avea pază militară și nu ne-au lăsat să trecem. Ar mai fi fost câteva locuri unde să ne ducem, însă eram obosiți,

și eu, și el. Trecuseră trei ore și jumătate, venea amurgul. L-am poftit acasă, să se spele, să se odihnească, și pe urmă să mergem la masă.

— Vreau să merg la teatru.

— La operă?

— Nu, la teatrul de revistă.

Era bizar, nu puteam înțelege, dar am mers. Și am stat tot timpul crispat de teamă că spectacolul, dansatoarele goale, cupletele obscene au să-l revolte și-o să explodeze. Îl priveam cu coada ochiului, reflectoarele colorate puneau pe fața lui lumini schimbătoare, dar nu izbuteau să-i modifice expresia încordată. Ținea gura strânsă, îi vedeam mușchii maxilarelor zvâcnind și din când în când îi auzeam dinții pocnindu-se.

— Vrei să plecăm? l-am întrebat, la o scenă de maximă impudoare.

A refuzat, clătinând din cap energic. Nu știam ce îl ținea în loc, era în el beție, sau fascinație? Întâmplarea mi se părea exorbitantă.

La ieșire m-a luat de braț, ca să se sprijine, mi se părea că se clatină.

— N-am văzut niciodată o femeie goală… Credeam că au să fie goale de tot, așa auzisem. (Părea dezamăgit?)

N-a vrut să meargă acasă la mine, nici să intrăm la un restaurant din cele cunoscute.

— E prea luxos, știu un birt, pe aproape.

Era o lăptărie, cu hârtie albă pe mese. Am luat câte un șnițel, cu carnea tare, deși tăiată subțire ca foaia de ceapă. Apoi iaurt, care mi-a făcut într-adevăr plăcere. Pe urmă am intrat în Cișmigiu, aproape gol la ora aceea, zece trecute, și ne-am așezat pe o bancă, în fața lacului pe care nici nu l-am fi văzut, în lumina de camuflaj, dacă prin fața noastră nu s-ar fi plimbat două lebede albe.

— Uite ce este, prietene: de când a venit Traian, în peșteră, n-am mai avut cui să mă destăinui. Traian nu-mi dădea sfaturi, știa să asculte. Dar a murit! Acum sunt plin de întrebări și de gânduri. Vrei să mă asculți? O să țină până la ziuă, nu pot să-ți spun numai pe jumătate.

De câte ori nu îl ascultasem, de la fereastră, când eram abia un copilandru! Aș fi vrut să nu mai termine, chiar dacă se făcea ziuă. I-am amintit.

— O, erau gânduri abstracte, m-au chinuit toată viața, de când n-aveam decât cincisprezece ani, sau nici atâta. Acum vreau să-ți vorbesc despre mine, despre existența mea concretă, care până deunăzi am crezut că îmi este indiferentă. Acum a început să mă tulbure. La șaptesprezece ani, după

ce plecasem de acasă, supărat pe toată viața cu tatăl meu, unele întâmplări pe care nu ți le voi spune fiindcă nu-i vreme și pentru ele…

Acele întâmplări le aflasem de mult, pe altă cale, atât de incredibilă că nu pot s-o dezvălui decât cu teamă; fusese ca un film de cinematograf, proiectat nu știu de unde, pe un ecran negru, cu imaginile albe, negativul fotografiilor. Așa se poate întâmpla numai în vis, și cred că într-adevăr, visam, dar dimineața, la lumina zilei, imaginile se developau singure și atunci deveneau realitate. În acest fenomen văd forța lui Odor de a se transmite pe el însuși de la distanță, ceea ce eu interceptam numai fiindcă aveam, din întâmplare, o lungime de undă egală cu a lui, dovadă claritatea imaginilor.

— M-am legat atunci să-mi vând sufletul diavolului îndată ce-mi va apare în față; și el, chiar înainte de a ne vedea și a încheia un pact, m-a obligat ca niciodată să nu cunosc o femeie; mi-a luat și dorința și văzul. Dar iată că după ce am trecut pe lângă moarte, atât de aproape, că i-am simțit respirația, după ce mi-am pierdut un braț și mi s-au vătămat ochii, am văzut o femeie, vie și adevărată, în locul unde mai înainte nu vedeam decât o umbră palidă. Am văzut-o în culorile ochilor ei, ale părului, gurii și ale cărnii. Doar că nu știu cum e goală, e o necunoaștere care mă chinuie, aș vrea să mă învețe cineva, să-mi arate tot ce trebuie.

— Ai să înveți singur, Odor!

— Nu, sunt incapabil. De aceea am mers la teatru, să văd femei goale, să știu ce se întâmplă când dai cu ochii de ele. N-am simțit nimic, n-am înțeles, parcă erau păpuși de porțelan, trase cu sfoara.

— O să te învețe ea, ai încredere.

Odor suspină lung, apoi rămase în extaz, până îl treziră niște pași apăsați, care veneau pe alee.

— Dar dacă este o divinitate? Cum o să coboare până la mine?

O patrulă militară se opri în fața noastră, doi soldați și un sergent instructor. Voiau să le arătăm livretele militare.

— Ce faceți aici, noaptea? întrebă sergentul.

— Stăm de vorbă, n-avem voie?

— Depinde!

Era un răspuns obtuz, în el vedeam forța arbitrară a omului învestit cu o putere mai presus de mintea lui, neluminată. De livrete nu avea motiv să se lege, Odor era reformat pentru infirmitate, eu mobilizat la *Pasul Istoriei*. A aprins lanterna și ne-a examinat cu atenție, dar n-a găsit nimic suspect, în

schimb a văzut sulul de hârtie pe care Odor îl lăsase pe bancă, să poată scoate livretul. A întins mâna.

— Asta ce este?

Nu știusem nici eu ce era, la lumina lanternei am văzut o coală de hârtie cu portative, cu note muzicale scrise de mână, și sub ele un text indescifrabil.

— Ce-s semnele astea? întrebă sergentul, uitându-se bănuitor, când la Odor, când la mine.

Cei doi soldați ne și încadraseră, să n-o luăm la fugă.

Ne-au dus la Comenduirea Pieții, pe Calea Griviței. Sergentul mergea în față, noi după el, între soldații care ne păzeau, cu baionetele puse la armă.

La ora aceea nu mai era nimeni la Comenduire decât santinelele și ofițerul de serviciu, care n-avea timp de noi deocamdată: a venit mai târziu în camera unde îi poruncise sergentului să ne ducă. Nu era un arest, ci un birou, cu mese de lucru, cu dulapuri de tablă, dar avea drugi la ferestre. Din tavan atârna un bec puternic, a cărui lumină îmi pătrundea parcă până în creier. Pe un perete am văzut mai multe afișe, bătute în ținte; unul înfățișa un zid de cărămidă roșie, în care era încastrată o ureche omenească, mărită; dedesubt scria: „Dușmanul ascultă!” Pe altul se vedea un țânțar străveziu, și alături un cal uriaș, cât tot afișul. Chiar fără text se putea înțelege că desenul ironiza răspândirea de zvonuri: „Nu face din țânțar armăsar!” Primul se referea la spionii inamicului, care nu știi de unde trag cu urechea. Cineva primise bani să le deseneze, tipografia primise bani să le tipărească, din fondurile de propagandă. Afișele erau un act de război, la urma urmelor, cum era și camuflajul de pe stradă; și patrula care ne arestase făcea tot un act de război, împiedicându-ne de la o faptă, a cărei gravitate, noi, cei în cauză n-o bănuiam încă.

Obișnuit să stea mai mult pe întuneric, pe Odor îl supăra lumina, clipea nervos, se uita chiorâș la becul puternic. Aș fi vrut să-l sting, dar îmi închipuiam că nu-i voie, cei de afară trebuiau să ne vadă, prin ușa cu geamuri. Și apoi speram să ne dea drumul repede.

Era o iluzie, ne-am dezmeticit în minutele următoare, când un planton, trimis de ofițerul de serviciu, a intrat să ne întrebe dacă dorim să ne aducă de la restaurant ceva de mâncare…

Înainte de război între cunoscuții mei erau câțiva care se declarau pe față simpatizanți sau chiar partizani ai bolșevismului. Unii vorbeau, fără să se ferească, de revoluție, făceau guverne, pomeneau numele unor posibili

comisari ai poporului, în locul miniștrilor. Nu-i luam în serios, despre așa ceva nu se trăncănește, socoteam că glumesc sau că mă pun la încercare. Nu puteam să am încredere în ei, singuri îmi trezeau suspiciunea. Îmi spuneau: „Ferește-te de cutare, e troțchist”… Sau agent de siguranță.

Puțin mai târziu am citit, într-o traducere franțuzească, Istoria partidului bolșevic (cursul scurt). Cursul lung n-a apărut, iar cel scurt a fost retras din circulație după moartea lui Stalin; până atunci a rămas sacrosanct.

Dar desigur că existau și oameni de bună-credință. Aflându-mă la Comenduire mă gândeam la ei: cum priveau războiul, când frontul înainta repede spre inima Rusiei? Chiar descurajați, erau datori să-și păstreze încrederea, și poate că nu stăteau cu mâinile în sân. Atunci mi-am spus că afișele de pe ziduri nu erau chiar atât de fără rost și ridicole, cum socotisem.

Odor nu mi-a vorbit de la început despre hârtia datorită căreia ne aflam acolo, iar eu nu l-am întrebat. Ședeam pe o bancă de lângă perete, eram obosit dar nu m-am întins, așteptam să se deschidă ușa din clipă în clipă. El părea cu totul neinteresat de situația noastră, îi era la fel cum i-ar fi fost dacă stăteam de vorbă în Cișmigiu, sau pe stradă.

— Dacă s-ar putea… (pauza era o referire la mâna lui amputată) aș vrea să merg pe front, acum, imediat, să ajung repede. Nu mă întreba de ce; poate vreau să-mi provoc destinul, să știu dacă merită să trăiesc mai departe. Și-apoi, când este război, indiferent cine l-a făcut, bărbații trebuie să lupte. Sigur că femeile ar dori să-i vadă acasă; eroismul antic și-a trăit timpul. Dar nu te-ai gândit, că în sinea lor i-ar disprețui și n-ar putea să-i ierte? De ce mama lui Ștefan cel Mare nu-i deschide fiului ei Turcius poarta cetății, ci îl trimite să lupte? Ea mai avea în suflet un eroism, al evului mediu, care și el și-a trăit timpul. Numai până atunci ar fi trebuit să trăiască un om ca mine.

Am bănuit că se gândea la femeia lăsată acasă, de care îi era teamă, și pentru care ar fi vrut să facă o faptă eroică, neștiind cum altfel să-și arate bărbăția. În fața ei nu-l umilea mâna lui amputată, ci faptul că nu putea să lupte.

— În primul război mondial m-am dus voluntar, n-aveam vârsta de recrutare. Nu m-au trimis pe front decât după ce am făcut o școală de ofițeri. Și, în prima zi, când mergeam cu plutonul meu spre tranșee, am alunecat pe pământul umed, plouase, și-am căzut într-o groapă de obuz, plină de apă. Nu se putea mai ridicol! Pe deasupra mi-am fracturat clavicula, căzusem într-o poziție proastă; era să mă înec, fiindcă nu puteam

să mișc nici brațele, nici picioarele, parcă paralizasem. M-au scos plin de noroi până în creștet, păream un bivol care iese din baltă. N-am avut cum să-mi iau revanșa, războiul era pe sfârșite, am ieșit din spital în ziua când se încheia pacea nenorocită de la Buftea.

Era într-adevăr o neșansă. De ce? Când omul acesta, lăsând la o parte scânteia din creier și puterea lui de gândire, se purtase ca un erou, în tot ce făcuse din clipa când plecase de acasă la șaisprezece ani, ca să-și apere o credință: răbdase de frig și de foame, trăise de multe ori în promiscuitate, se supusese la experiența cu spânzurătoarea, când, un timp, trecea pe lumea cealaltă; apoi se vânduse diavolului, întrupat în domnul Pretoreanu, și nu pentru o tinerețe veșnică, ci doar ca să-și poată pune gândurile pe hârtie, ce credea el despre omenire și despre rostul venirii lui pe lume: cufere pline cu caiete, zeci de mii de pagini, scrise în transă, în comunicație strânsă cu un alt eu al său, nevăzut și nebănuit de nimeni.

Era ora patru spre ziuă. Ușa se deschise, smucită; intră ofițerul de serviciu, cu sergentul instructor, care se umfla în pene privindu-ne, mândru că făcuse o asemenea captură.

— Ce-i asta? întrebă ofițerul, desfășurând în fața noastră sulul de hârtie cu portative.

— Note muzicale.

— Asta văd, dar ce înseamnă? Care-i codul?

În capul hârtiei se vedea un titlu, cu majuscule: „Adelaide” , șters apoi cu o linie. Iar dedesubt scria mai apăsat: „Divinitate”.

— Nu înțeleg! bolborosea Odor, uitându-se în sus, în ochii ofițerului. Ce cod? Este o melodie de Beethoven.

— O cunosc, am învățat și eu muzică. Adelaide… Unde te duceai cu ea, noaptea? Și ce înseamnă „Divinitate”?… Rămâneți aici până mâine.

Cu el poate Odor ar fi izbutit să se înțeleagă, părea inteligent, avea o figură distinsă, învățase muzică. Însă nu putea face nimic până nu veneau șefii, nu și-ar fi luat răspunderea, mai ales că întâmplarea rămânea ciudată. Divinitate?!

M-a mirat calmul lui Odor; în loc să se încrunte și să scrâșnească, pe fața lui se vedea un zâmbet visător, abia schițat, o adiere. Muzica era pentru Dita; din câte melodii știa, nu găsise alta să i se potrivească mai bine decât Adelaide. O fredona tot timpul în gând, chiar când era cu mintea în altă parte, la ideile lui care îl făceau adesea să se încrunte. Copiase notele și îi potrivise cuvinte, care nu aveau nici o legătură cu ce scria el înainte, era un

cântec liric, și fiindcă numele, Dita, în două silabe nu se adapta la ritmul muzicii, îl înlocuise eu Divinitate, așa cum de altfel i se adresa de multe ori în gând femeii nepământene, singurul cuvânt omenesc care credea că i se potrivește. Pentru el Dita era divinitatea însăși; dar se temea de ea, cum se tem credincioșii de Dumnezeu, speriați tot timpul că ar putea să-i calce poruncile. Se temea de ziua când avea s-o vadă goală, să-i ardă ochii. Se lipea de ea, dar numai pe întuneric, și n-o putea descoperi decât cu o mână.

Am povestit mai demult cum s-au petrecut faptele; Dita, cu lunga ei experiență, deși nu era mai puțin pierdută decât el, a știut să le conducă în așa fel că au ajuns la un extaz mistic, când ar fi putut să se termine cu o catastrofă. O patrona cu adevărat Divinitatea, aceeași forță care mai târziu o făcuse să moară pentru el la bombardamente. Atunci mi-am amintit de sacrificiul Medeei, căreia, cu aproape treizeci de ani mai înainte, o bombă aruncată de zepelin îi retezase piciorul, pe când alerga să-i salveze manuscrisele. Ce magnetism avea în el acest om, care fusese blestemat să nu se apropie toată viața de o femeie? Cu ce har subjugase atât de puternic pe cele două ființe nenorocoase, care nu pregetaseră să-și riște viața pentru el, și ce e mai ciudat, în condițiuni egale și simetrice?

Dar viața lui Odor nu se sfârșise odată cu ele; avea să cunoască pe o a treia, căreia să-i plătească sacrificiile lor demente. Va fi decăderea lui, care îl va face să creadă, într-o ultimă clipă de luciditate directă, că n-ar fi trebuit să-și înșele soarta. Toată viața, luciditatea lui fusese inversă, ducea spre o lumină subterană, care pentru alții însemna întuneric. Știam de când eram spre sfârșitul copilăriei, și umpluse un caiet cu o scriere suprapusă de o mie de ori, în tot atâtea direcții. În înfruntarea lui cu lumea avea importanță ce scria el, nu ce-ar fi citit alții, care oricum nu puteau să descifreze o mie de rânduri suprapuse.

***

Dimineața, comandantul pieții și-a declinat competența în a instrui cazul nostru. Vorbesc la plural, fiindcă, deși nu știusem nimic despre hârtia incriminată, eram socotit complice. Așa că ne-au trimis la statul-major, dar nu pe jos, între baionete, ci cu o mașină militară, fost taximetru, rechiziționat la începutul războiului. Era ușor să-mi dau seama, fiindcă avea încă aparatul de taxat, nu se osteniseră să-l demonteze, nu deranja pe nimeni. Deși n-ar fi fost timpul să-mi fugă gândurile în altă parte, mi-am amintit taximetrul în care vegheasem o noapte la casa Tiței, mica țigancă

pentru care Alioan avusese o slăbiciune scurtă dar puternică și neuitată, în ultimul ei an de viață, din cei șaptesprezece câți împlinea când murise. Îl însoțeam acolo, era ca un pelerinaj, am stat lângă el, cu inima strânsă, până în zori când am aflat că începuse războiul.

Evocând în gând noaptea noastră acolo, în timp ce mergeam spre Marele Stat-Major al armatei, mi-a venit ideea să-i dau de veste lui Alioan, el putea să ne scape, și nu ascund că începuse să-mi fie frică. Oricâtă apăsare simțisem în suflet în noaptea de veghe, bucuros aș fi retrăit-o încă o dată, încă de zece ori, numai să scap din impasul unde intrasem, fără cea mai mică vină și fără ca Odor să fie vinovat la rându-i. Era ceea ce se numește o năpastă, cuvânt pe care niciodată nu îl înțelesesem atât de bine. Cu militarii, și mai ales în vreme de război, nu știi ce poate să ți se întâmple!

Nu am fire de conspirator, îmi trăiesc viața pe față, socotind că respectul legii este o dovadă de civilizație. Iar legea nedreaptă știu că într-o zi cade de la sine, nu-i nevoie să pun eu umărul, și dacă aș încerca ar fi degeaba, nu poți sparge buba până nu coace.

Stăteam în fundul mașinii, cu Odor alături. În față, lângă șofer era un căpitan de justiție militară, care ne avea în pază. Purta o uniformă albastră cu eghileți parcă albi, nu sunt sigur și cred că avea titlul de comisar regal, echivalent cu procurorul din justiția civilă, la fel de severi și unul, și altul.

Nu sunt prea îndemânatic nici când mă aflu în libertate, greu am nimerit carnetul din buzunarul de la piept, și greu l-am scos, cu mișcări ferite, să nu atrag atenția comisarului regal, care mi se părea că are dreptul să mă împuște. Apoi, ținându-l pe genunchi, la adăpostul spătarului din față, am scris cu mâna tremurând numele lui Alioan și numărul de telefon de acasă.

Șoferul era un civil, mai în vârstă, poate rechiziționat odată cu mașina. Nu știam ce fel de om este, cum o să reacționeze, dar trebuia să risc și atunci i-am întins hârtia prin stânga, pe lângă banchetă. A simțit, a luat-o fără să tresară, cu capul înainte, și a băgat-o în buzunarul hainei. Sub numărul de telefon scrisesem: „Te rog, telefonează la acest număr și spune-i domnului care răspunde să mă caute la statul-major, cât poate de repede.” Bilețelul era împăturit peste o monedă de o sută de lei, aș fi putut să pun mai mult, o hârtie de cinci sute, dar m-am gândit că tocmai așa deveneam suspect în ochii lui, cine știe ce vină gravă aveam, putea să mă denunțe.

Abia după ce fapta fusese împlinită mi-am dat seama că mesajul meu nu avea nici o gravitate, degeaba mă temusem, chemam pe cineva să mă vadă, la lumina zilei, nu puneam la cale un complot sau o evadare. Însă apelul n-

ar mai fi ajuns și pierdeam speranța că va veni cineva să ne scape. Și așa speranța nu era prea mare, nu-l mai văzusem pe Alioan de zece zile, putea să fie plecat sau să-și petreacă ziua cu o prietenă, căci nu-și pierduse deloc sensibilitatea la atracția feminină.

La statul-major ne-a interogat întâi un civil de la *biroul doi*, faimosul serviciu de informații și contrainformații, adică de spionaj și contraspionaj, pe numele adevărat, care poate să înfioare pe orice om mai temător, din cei ce întorc capul în altă parte când trec pe lângă o cazarmă. Cred că avea un chestionar învățat pe dinafară, ne bombarda cu întrebările, fără ezitare și fără pauză. Cuvântul bombarda s-ar putea să sugereze ideea de răcnet și brutalitate, l-am folosit fără să-mi dau seama că nu se potrivește: era un om politicos, ni se adresa cu deferență, vorbind aproape în șoaptă. Dar tocmai șoapta lui, într-un birou pe unde probabil treceau zilnic duzini de spioni arestați și alte duzini de agenți informatori, mă făcea să cred că ni se atribuia o vină gravă, învăluită într-un mister impenetrabil, fiindcă noi înșine, vinovații, nu-i cunoșteam nici natura, nici proporțiile.

Interogatoriul, în prezența unui secretar care bătea la mașină răspunsurile noastre, n-a durat decât o jumătate de oră, era un act de rutină, se derula repede și fără piedică. Pe urmă anchetatorul ne-a lăsat singuri altă jumătate de oră; bănuiam că în acest timp cerea informații. Despre Odor nu știu unde putea să se intereseze, nu cred că țineau fișe pentru toți cetățenii, cu mine era mai ușor, statul-major mă avea pe listă, mobilizat pe loc la *Pasul Istoriei*. Eventual puteau să telefoneze la ziar, cu discreție, să afle dacă nu cumva sunt dispărut, și ce se vorbește despre mine. De vorbit îmi închipui că se vorbeau multe, dar nu ceva care să intereseze vreun *birou doi* din lume, speram ca nimeni din colegii mei să nu mă bănuiască de o faptă infamantă ca spionajul.

Întors, anchetatorul rămase în spatele biroului, fără să se așeze, ținându-și bărbia în mână, într-o atitudine gânditoare.

— Da, spuse după câteva clipe. Toate sunt lămurite. Mai rămâne să se descifreze mesajul.

Mesajul, adică Adelaide, sau Divinitate, tocmai se analiza, la biroul cifrului. Am așteptat cam un sfert de oră cu sufletul la gură. Ședeam pe scaun dar parcă sub mine era un grătar cu jeratic. Anchetatorul, rămas tot în picioare, își duse iar mâna la bărbie, stătu așa până ce sună telefonul; îl chemau, am presupus că la cifru. Se întoarse repede cu Adelaide în mână, ținând-o de un colț de parcă i-ar fi făcut teamă. Era încurcat, dar, spre

cinstea lui, trebuia să spun că i-am văzut pe față un semn de mulțumire; părea că fusese îngrijorat de situația noastră.

— Nu. Nu s-a descoperit nimic; pentru mine nu mai există dubiu. Dar domnul colonel nu-i convins, vrea să vă vadă.

Colonelul, albit fără să fie un om prea în vârstă, cred că știa să citească pe fața oamenilor ce au în minte; era una din principalele însușiri care i se cereau în relațiile lui cu spionii. Ne-a privit câteva clipe, cam lungi pentru mine, cu ochii când la unul, când la altul. Avea o mustață albă stufoasă, cum nu se mai poartă în secolul nostru. Stăteam în stânga lui Odor, de câte ori întorcea capul spre mine colonelul se trăgea de mustața dreaptă, și invers. Ar fi putut să pară un gest comic, dacă n-aș fi știut că în acest timp ne judecă, și soarta noastră depinde de impresia pe care i-o făceam. Judecând după fizionomia lui, cred că nu îi făceam o impresie proastă, știam și eu să citesc pe fețele oamenilor. Apoi, fără o vorbă a întins mâna, a luat hârtia suspectă și a început să parcurgă portativele. Presupuneam că în meseria lui trebuia să cunoască multe, chiar și muzică. Avea un dubiu, era evident, prea o examina cu atenție, fusese mai ușor cu fizionomia noastră.

Știam că spionii folosesc fel de fel de șiretlicuri ca să-și transmită mesajele, anunțuri la Mica publicitate din ziare, texte nevinovate în aparență: „vând apartament”, sau „doresc corespondență cu o domnișoară de bună condiție.” Foarte uzitate erau jocurile de cuvinte încrucișate, rebusurile sau șaradele. Atunci, de ce nu și notele muzicale, cu posibilități multiple, prin combinarea între ele a caracteristicilor, tonalitate, tempo, nuanță? E ceea ce probabil gândea colonelul, cu ochii pe portative. Apoi ne spuse, cu politețe:

— Vă rog să stați jos, o să dureze. Doriți cafea? Dulce, sau amară?

Într-o jumătate de oră veni inspectorul fanfarelor militare, chemat cu telefonul. Avea același grad cu colonelul, probabil aceeași vârstă, numai că părea mai tânăr, datorită părului viguros și negru. Nu era cazarmagiu, ci un muzician cunoscut, dirija din când în când Filarmonica. Armata îl angajase, cu contract, să îmbunătățească fanfarele, și îi conferise un grad corespunzător cu funcția, pe care nu-l avea în realitate, fiind numai sublocotenent în rezervă. Îl cunoșteam, dar nu personal, îl vedeam la concerte. Cu puțini ani înaintea războiului făcuse o demonstrație monstru, adunase pe un stadion din București o fanfară de șapte sute de persoane, selectate din toate muzicile militare, și o pusese să cânte muzică simfonică, fără instrumentele cu coarde, indispensabile, vioara, viola și violoncelul,

înlocuite cu trompeta, fliegerhornul și alte alămuri. Nu se lipsise însă de contrabas, adunase vreo șapte, nu se auzeau, dar probabil umpleau niște goluri, pe care le-ar fi simțit numai urechile rafinate. Oricum, fusese un mare spectacol, n-am să uit niciodată seara aceea de vară, când pe stadionul unde după-amiază se jucase fotbal, în strigătele mulțimilor din tribune, au răsunat cele șapte sute de instrumente, acoperind huruitul tramvaiului și alte zgomote de pe stradă. Repertoriul era ales să se potrivească unui asemenea ansamblu, începea cu uvertura la *Tannhäuser*, și se încheia cu *Uvertura solemnă, 1812* de Ceaikovski. Sunetele înăbușite, grave și misterioase ale primei mișcări, așa cum se ridicau din mijlocul stadionului acoperit de întuneric, numai cu luminițele de la pupitru, ca niște stele, păreau că vin dintr-o lume imaginară, de legendă germanică, înclinare obișnuită la Wagner. Chiar dacă partea aceasta, extrasă din *Corul Pelerinilor*, nu acoperea întreg tumultul unui oraș ca Bucureștii, nimeni nu mai putea să-l simtă; unii captivați de muzica în sine, emisie a șapte sute de instrumente, care, deși în surdină, lăsau să li se simtă forța enormă; alții, cunoscătorii, intrigați de compunerea unui asemenea ansamblu, atenți să-i descopere cusururile. Între timp sunetele creșteau, parcă se pregătea o furtună, oamenii ascultau cu respirația oprită, cu un fel de neliniște, până ce niște baiere se rupseră și vântul, un ciclon, își dădu drumul în bubuituri ascendente, ca o trombă, amenințând să ridice în aer toată mulțimea încremenită. Cred că multora le era frică.

Despre uvertura lui Ceaikovski n-aș mai avea ce spune, parcă era comandată pentru această formație. Petardele, prevăzute în partea finală, ca să întărească acordurile gigantice, nu pot fi folosite în sălile de concert, le înlocuiește cum poate toba mare. Aici însă erau petarde adevărate, explodau cu flacără în spatele fanfarei, făcând să se ridice fum și miros de pucioasă.

Petarda nu-i un instrument muzical, să-l mânuiești cu precizie: ea explodează la nimereală, când arde întreg fitilul, pe care nimeni nu știe să-l măsoare, și chiar de l-ar măsura, cum ar putea să-i dea foc tocmai în clipa potrivită? De aceea bubuiturile cădeau între acorduri, păgubind efectul scontat, dând în schimb impresia de învălmășeală, de bătălie adevărată.

Atunci m-am gândit la un aparat, simplu, care să provoace explozia electric, de la distanță. Ceea ce ar putea să facă însăși dirijorul, să aibă în față o claviatură, cu o clapă pentru fiecare petardă. Ideea, nebrevetată, poate s-o ia oricine, pentru un concert în aer liber, fie și cu o formație mai mică.

Dirijorul nu s-a acoperit de glorie, dar nici n-a fost luat în derâdere. În ceea ce mă privește, am socotit că era un om inteligent și cu fantezie, de aceea mă uitam la el cu încredere, în timp ce examina hârtia cu note muzicale. Pe urmă ridică din umeri.

— S-ar putea să fie ceva cifrat, dar nu vă mai bateți capul, n-o să puteți dovedi niciodată. Lăsați oamenii în pace!

Soluția nu-i convenea colonelului:

— Cum adică, să fim la cheremul spionilor?

Dirijorul zâmbi, puțin malițios și răspunse, cu un bun-simț care mi l-a făcut foarte simpatic:

— N-o să stârpiți voi toți spionii. Trebuie și ei să trăiască!

Să spui aceste cuvinte într-un birou de contrainformații, mi se părea de-o îndrăzneală primejdioasă; cu un asemenea subiect nu se fac glume. Îi eram recunoscător, regretam că ideea cu aparatul de explodat petarde nu-mi venise înaintea concertului, i-aș fi cedat-o cu dragă inimă.

Colonelul se pregătea să riposteze, roșu la față, când sună telefonul. Ridică receptorul, ascultă, luând o poziție reverențioasă, pe urmă răspunse:

— Prea bine, domnule general! Îndată.

Generalul era chiar șeful Marelui Stat-Major, și voia să ne vadă. Când am intrat, cuprins de o nouă îngrijorare, l-am văzut pe Alioan, așezat într-un fotoliu în fața biroului. Nu s-a ridicat, mi-a făcut cu mâna un semn amical; era palid, poate nu se simțea bine; dar venise! Îmi dădeam seama, cu emoție, că mizând pe el nimerisem o carte bună, o alta mai bună nici nu putea să existe. Pe urmă, înainte de a mă uita la general, am văzut, într-un colț al biroului, o pianină, lipită de perete și, după atâtea emoții nimic nu putea să mă emoționeze mai puternic. Un asemenea instrument în biroul celui mai mare peste Marele Stat-Major al Armatei mi-a confirmat cu prisosință ceea ce văzusem în zâmbetul lui Alioan, că trecuse orice primejdie.

— Ia să văd și eu corpul delict! spuse generalul.

Pe fața lui se ivi un zâmbet.

— Divinitate! Ce poate să fie divin, dacă nu o femeie?!

Lăsă notele pe birou, se duse la pian și ne cântă Adelaide, pe dinafară. Execuția lui mi s-a părut puțin soldățească, dar probabil din cauza uniformei și ambianței. Nu prea e potrivit să cânți la pian în uniformă și mai ales într-un birou unde se pune la cale mersul războiului.

Capitolul 17

Viața sub camuflaj; obloane sau perdele negre la ferestre; lanterna, obiect de primă necesitate; licurici și greieri. Misterul din casele despărțite de lume. Radio Londra, semnalul fatidic. Restaurante și grădini de vară. Cinematografe în aer liber, camuflarea proiectorului. Patru ani de viață nefirească, primejdie ca natura omului să se apropie de a bufniței.

Pentru noi războiul se dusese atât de departe că l-am fi uitat măcar câteodată, să nu fi fost camuflajul care ni-l amintea îndată ce cădea seara.

Cineva a avut curajul să spună că singura rațiune a interdicțiilor este aceea de a putea fi încălcate. O fi adevărat, nu m-am gândit bine, dar parte-mi le respect, chiar dacă sunt absurde, ca să nu am discuții, care mă costă mai mult, fiindcă mă enervează și mă fac să pierd timpul. Cât privește interdicția de a nu lăsa lumina să răzbată din casă, și celelalte reguli ale camuflajului, s-au respectat chiar când pentru un timp n-ar mai fi fost nevoie de ele. Patru ani am trăit în întuneric. Lumina din casă, ascunsă de obloane sau de perdele negre crea în interior o viață nefirească, vedeai obiectele din jur și oamenii, dar totul părea nereal și provizoriu. În asemenea condiții, locuința devenea o închisoare; ca să evadezi din ea însemna să trăiești în beznă. Mai rău era că, încetul cu încetul, întunericul devenea o obișnuință, care sfârșea prin a-ți denatura condiția omenească, formată în secole de civilizație. Dar și mai înainte, în vremurile preistorice, când nu se cunoștea nici măcar opaițul, a existat focul care făcea noaptea mai feerică decât lampadarele citadine. Și astăzi, un foc pe marginea drumului, sau în poiana unde cineva își întinde cortul, e o serbare, natura se bucură de ea odată cu omul, se transformă într-o sală de bal fascinantă, drapată cu falduri de catifea neagră. Odată cu întunericul alungat de flăcări, nu dispare misterul nopții, ci devine cu atât mai dens cu cât este focul mai mare și poate să bată până mai departe. De mirosul fumului și trosnetul vreascurilor aprinse nu vreau să amintesc, acum e vorba numai de simțul văzului. Ochii sunt vii numai pe lumină, când cade întunericul orbesc, ar putea să lipsească.

Așa trăiam sub camuflaj, bâjbâind ca orbii, căutând marginea trotuarului, marcată cu vopsea albă. Felinarele nu dădeau lumină, ci doar puneau pe trotuar o pată albastră, păreau faruri în agonie; dar navigam spre ele, ca pe o mare întunecată. Prin locurile unde nu erau nici măcar aceste

repere, strada se umplea de licurici palizi, sclipind la intervale; oamenii umblau cu lanterne electrice, erau o obișnuință, le luau cu ei odată cu cheile casei, le aprindeau din când în când, să scoată din întuneric spațiul pe care îl străbăteau în următoarele două sau trei secunde.

Mi s-a întâmplat uneori să mă prindă noaptea departe de casă și să nu am lanterna la mine. Departe e o noțiune relativă, pe întuneric distanțele se dublează, se triplează, trezesc teama că pot deveni infinite. Așa simțeam, când intram în beznă, pe străzi neluminate, în nopți fără lună și fără stele. Mergeam pipăind cu mâna gardurile și zidurile caselor; la intersecții, unde rămâneam fără nici un sprijin, traversam strada la nimereală, și după un număr de pași începeam să caut buza trotuarului cu piciorul, atent să nu mă împiedic. Uneori, la o fereastră acoperită cu perdele negre, unde se desena pe margini, o liniuță de lumină, vizibilă numai de aproape, se auzeau glasuri, amestecate cu muzică, de la un patefon sau de la radio, se simțea mișcare, era petrecere; oare societatea aceea veselă mai ținea minte cum e noaptea dincolo de zidul casei?

Mă intrigau ferestrele de unde nu răzbea nici un zgomot, tăcerea îmi trezea o emoție, mă întrebam ce se întâmplă cu oamenii, complotează, dorm sau fac dragoste. Odată mi-a ajuns la ureche, destul de limpede, un sunet cunoscut, de timpani, trei bătăi scurte și una lungă, în ritmul primei teme din simfonia Destinului. Un om căuta radio Londra, prinsese semnalul prea tare; pe urmă micșoră brusc sunetul, dar tot mai auzeam prin geamuri, prin ziduri, sunetele acelea, obsedante, venite de la o distanță atât de mare. Știam că mulți oameni, aproape toate cunoștințele mele, și alții, necunoscuți, stăteau acum aplecați peste aparatele de radio, căutând același post, care se anunța cu semnalul lui dramatic, necunoscut numai surzilor. Pentru mulți oameni, radio Londra a fost în acei ani singura hrană a speranței lor zdruncinate.

Pe lângă lanterna electrică, apăruse, odată cu camuflajul, o jucărie care dădea un pic de lumină; era un mic dinam, se ținea în mână și funcționa prin strângerea pumnului, repede și energic, peste o manetă exterioară. Era obositor, în schimb te scutea de baterie. Lumea îl botezase „Muncă și lumină”, după numele unui teatru fundat de curând, „Muncă și voie bună”.

Mașinăria scotea un sunet, caracteristic, prin care recunoșteai că vine un om, înainte de a revedea lumina. Pe lângă licurici, acum strada era populată și de greieri, al căror țârâit se suprapunea peste semnalul de la radio Londra.

Altminteri, viața decurgea aproape ca în vreme de pace; războiul intrase într-o fază abstractă.

Desigur, pe front mureau oameni și cădeau răniți care umpleau spitalele de campanie. Acea lume torturată de urletul tancurilor, de bubuitul tunurilor, sfârtecată, răpusă, înotând muribundă prin noroaie și prin zăpadă, era atât de departe că devenea închipuire, sau nici măcar atâta.

Restaurantele gemeau de lume, mai ales sâmbătă seara, când se făceau chefuri până la ziuă. Nu pot spune că pretutindeni, fiindcă n-am fost în toate locurile, s-a întâmplat, poate, să umblu prin cartiere mai animate. Dacă este să iau un exemplu, îl aveam chiar lângă casă, un restaurant cu grădină, vestit la vremea lui, „Bucureștii de altădată”. Am văzut oameni mâncând cu lăcomie friptură pe taler de lemn, unși până la urechi cu grăsime. Alături zăceau bateriile cu vin și sifoane, îngropate în gheață. Acest tablou pe care nu-l descriu mai departe, căci ar însemna să repet aceleași imagini, m-a frapat atât de tare și mi s-a întipărit atât de puternic în minte, încât a devenit o sinteză. În ea sunt cuprinse toate localurile unde se bea și se mănâncă, în sfârâitul grătarului și în cântecele lăutarilor. Și grădinile de vară, proaspăt stropite, mirosind a lut ud și a petunii, cât timp nu le înăbușe mititeii și fleicile!

Se mânca mai degrabă pe întuneric, din arbori sau de pe pergole atârnau beculețe albastre, care dădeau numai atâta lumină cât să nimerești gura cu furculița. Când chelnerul venea la plată, se folosea de lanternă, ca să poată aduna cifrele, și îi venea foarte ușor să le măsluiască, numai el putea să vadă ce scrie. Unii oameni știu să tragă folos și dintr-o dificultate, cum sunt cei care fură de la foc, sau, într-o categorie mai infamă, jefuitorii de cadavre.

Vara, în sălile de spectacol era zăpușeală, oamenii își făceau vânt cu jurnalul. După un timp de interdicție, se dăduse drumul la grădinile cinematografelor, unde, deși între ziduri, venea ceva din răcoarea nopții. Condiția era să se întindă o pânză de camuflaj de la cabina de proiecție până la ecran, ca să acopere fascicolul de lumină. De acoperit cu totul nu putea fi vorba, cineva voia să se afle în treabă, vreunul mai mare la Apărarea Pasivă, și poate îngăduința lui nu rămânea nerăsplătită; un alt fel de a trage foloase dintr-o dificultate.

Tot ce am spus despre camuflaj ar putea să pară tolerabil, dacă nu s-ar pune la socoteală durata. O zi, o săptămână, o lună înduri greu, dar nu dă naștere la obișnuință; pe urmă omul își poate regăsi ușor condiția lui

firească de a-și trăi viața. Însă patru ani de întuneric continuu lasă urme, le simți abia după ce se face lumină. Clipești, nu-ți vine a crede, și, poate fără să-ți dai seama, dacă nu ești atent la tot ce se întâmplă în taina ființei tale, rămâi cu o arsură în suflet. Am simțit-o multă vreme după ce se terminase războiul, o simt și astăzi dacă-mi aduc aminte.

Capitolul 18

Femeia între doi bărbați, deosebirile dintre unul și altul; contraste. Înfrângerea și victoria Despinei.

Pe cât de înflăcărată poate fi o femeie când iubește un om, pe atât de crudă devine când și l-a scos din suflet. Ea nu mai păstrează nici o fărâmă de reținere când se dăruiește, la fel cum nu e capabilă de nici o clemență când se refuză. În omul căzut, femeia lovește cu barda. Ceea ce eu, unul, aprob, fiindcă nu-mi plac lucrurile făcute pe jumătate.

Spun acestea după destule observații și meditații, cărora le adaug informația directă, când o femeie și-a deschis sufletul și mi-a mărturisit reacțiile ei într-un caz și în altul. Totuși, nu fac din afirmațiile mele o regulă, după cum nu voi face nici în ceea ce urmează.

Cred că bărbații, chiar în marile lor acte de iubire, păstrează o câtime de reținere. Nu înseamnă că așa își înfrânează sentimentele, ci le supraveghează. Căci rațiunea nu-i o piedică în calea iubirii; uneori, la oamenii dotați, poate fi un adaos, locul înflăcărării îl ia profunzimea. Din această profunzime, când ea este consumată, se naște clemența. Un bărbat nu devine dur cu o femeie când n-o mai iubește; o menajează, o ajută să uite.

Și iarăși, nu fac o regulă, sunt și brute, destule. Reguli nu se pot face cu oamenii, ci numai cu lucrurile, stabile.

Aceste reflecții mi-au fost necesare ca să definesc abnegația Despinei pentru Ernest, aviatorul rănit la frunte.

La data când încep faptele, Despina era măritată de șase ani, după o logodnă care durase și ea un an, din cauza formalităților pe care trebuia să le îndeplinească viitorul ei soț, Teofil; dificil în aceste formalități era doar să obțină dispensă de zestre. Despina nu avea dota prevăzută de regulament ca să se mărite cu un ofițer din garda palatului. Părinților ei timpul de așteptare li se păruse o umilință, ar fi fost mai demn să strice logodna; fata

însă se opunea, era îndrăgostită, și pe deasupra avea un statut privilegiat, se bucura de libertatea conferită de căsătorie, fără să aibă și obligațiile. Nu era o frivolă, dar cărei fete la nouăsprezece ani nu-i place să meargă fără opreliște la baluri, la spectacole, la schi sau la mare, să-și îngăduie toate distracțiile și plăcerile, sub protecția unui om de încredere? Anul acela fu un timp de zburdălnicie, și din partea ei ar fi putut să se prelungească încă o dată pe atâta.

Alexandrina avea dreptate, Despina începuse prin a se îndrăgosti de uniforma lui Teofil; însușirile lui le descoperi mai târziu, dar fără să-i mărească prea mult dragostea; poate doar o făcuse mai clară.

Teofil nu era singurul blond dintre fiii domnului Alcibiade. Avea însă firea cea mai gingașă, care se atribuie de obicei celor cu părul și fața bălaie, ca fiind culori mai tandre decât ale celorlalți; mi se pare că așa și este, dar încă o dată, nu fac o regulă. M-ar dezminți Odor, tot blond, și blând în purtarea cu oamenii, în schimb de o duritate cumplită față de el însuși.

Teofil, silit de împrejurări, de sărăcia rămasă după moartea domnului Alcibiade, făcuse o școală de ofițeri, cea mai aspră din câte pot să-mi închipui. Îndurase viața dură și riguroasă, o viață fără cruțare, o știu și n-o pot numi mai bine; ar fi putut să-i schimbe firea, să devină și el dur și necruțător, numai că natura lui fusese mai puternică decât toate acele încercări aspre, le îndură cu un zâmbet concesiv, și rămase ca înainte. Spun drept, ca unul care făcusem aceeași experiență, că n-am înțeles cum privirea lui albastră, atât de senină că prevestea mereu vreme bună, nu se înnorase. În ochii de culori închise, furtuna, chiar dacă începe, nu are cum să se vadă, pe când în cei albaștri cerul întunecat se răsfrânge ca într-o oglindă și îi posomorăște.

Dacă Despina era mult prea frumoasă, cum spunea Alexandrina, ceea ce am ajuns să cred și eu după ce am privit-o mai bine, Teofil avea în el prea multă tandrețe.

Prin tandrețe nu înțeleg ce înseamnă cuvântul la origine, blândețe și unduire, ca să nu spun chiar moliciune; e un cuvânt ușor să fie interpretat neconvenabil. În interpretarea mea, tandrețea este un fel al omului de a-și manifesta atașamentul pentru ființa care i-a încălzit sufletul, și, mai mult decât în gesturi și în cuvinte de dragoste, constă într-o stare de dăruire, un transport de efluvii, un bombardament invizibil de celule dintr-o viață în cealaltă, ca în fenomenul galvanoplastiei, când un obiect scufundat într-o anumită baie se acoperă cu particule infime dintr-o altă materie – pentru

exemplul meu aleg aurul, – pe care curentul electric le aduce de la distanță. În esența ei, tandrețea nu-i un act de atingere, ci de aurire; prin ea, dragostea devine mai prețioasă.

Și totuși, în pofida acestei mari forțe și științe de a se dărui, bărbații care nu sunt prevăzători să-și dozeze tandrețea, ci și-o consumă încontinuu, pot ajunge într-o stare de inferioritate față de cei preocupați în primul rând de atingere, poleirea lăsând-o pe planul al doilea, sau chiar ignorând-o.

Despina era poleită cu aur de tandrețea lui Teofil, când alt om smulse de pe ea această haină de preț, și îi atinse pielea.

Îmi amintesc de convorbirea ei cu Ernest, despre pluralul cuvântului bărbat, privind iubirile unei femei. Ernest era cu adevărat al doilea în viața ei, și prima oară după șapte ani de dragoste, când nu se gândise niciodată la comparație, își dădea seama ce însemna unul pe lângă celălalt.

Teofil era tandru în toate manifestările lui față de ea; de dimineața până seara; și noaptea. Ea se simțea cu adevărat ca într-o baie de aur, molatic și dulce, care nu se asprește și nu se oxidează. Îi era bine, de aceea atâta timp nu se gândise la altul. Acesta apăruse într-o postură grandioasă, care la început o uimise, apoi o subjugase. Prin toate ale lui, adăugându-i-se împrejurările, concretizate de o rană la frunte, Despina îl punea mai presus de oricare altul.

Simți de la început ce dorea să i se întâmple. Nu recurse la nici o apărare fățarnică, nu merse la biserică să se roage pentru virtutea ei, cum fac atâtea femei, și mai ales cele din literatură. Pe câte din aceste ființe chinuite de diavol nu le-am urmat invizibil în biserică, am îngenunchiat în spatele lor și le-am șoptit ca diavolul însuși: „Dacă dorești, de ce te aperi?” Nu socotesc deloc că așa mi-am încărcat sufletul cu un păcat, sunt sigur că ele n-au avut nevoie de sfatul meu, hotărârea lor era luată înainte de a intra în biserică.

Și dacă lupta între ispită și virtute continuă de secole, cum poate a existat în milenii, de ce nu a căzut în desuetudine? Și astăzi sunt femei care strâng în pumn batista plină de lacrimi și se roagă cerului să le apere.

Despina era curioasă, și în același timp neliniștită de ceea ce avea să se întâmple. Nu se gândise niciodată ce deosebire ar putea să fie între un bărbat și altul. Nu fiindcă voia să fie castă până și în gânduri, ci îi lipsea imaginația. Lipsa avea să dispară odată cu noua ei experiență.

Dar nu se așteptase! Nu se gândise cât ar putea să fie atât de altfel. Era atât de altfel încât nu se mai recunoștea pe ea însăși, i se părea, în

adevăratul înțeles al cuvântului, că în locul ei venise alta, sau se născuse a doua oară.

Deprins cu femeile, cultivându-le, Ernest al ei simțea ce așteaptă una și ce așteaptă alta. Dar nu socotea că trebuie să se adapteze la stilul lor, ci le impunea stilul lui, chiar dacă știa că pe unele putea să le contrarieze în primele clipe.

Începu fără tandrețe, precis și direct, ca o invazie. Deși ar putea să nu pară potrivit întru totul, păstrez cuvântul, fiindcă aceasta fu senzația Despinei, că o forță neașteptată și neînchipuită o cotropește, născând în ea voluptatea înfrângerii care, prin bucuria întregii ei ființe, devenea o victorie. Acestea sunt clipele când o femeie, învingătoare și învinsă poate să scoată țipete și mugete animalice. Despina le comprimă în cavitatea lor de origine, mai mult dintr-un simț estetic decât din pudoare, și voluptatea crescu, în loc să scadă. Fu prima ei învățătură la aceasta lecție. Ca și marile dureri, marile înfiorări ale trupului trebuie să rămână neexprimate. Iar dacă totuși se exprimă, nu am să spun că scad în intensitate; dar nici nu cresc, e doar o iluzie.

În orele următoare avea să-și analizeze senzațiile, la început înregistrate ca o încătușare agresivă, se simțea prizonieră, ceea ce nu i se întâmplase în nici o împrejurare din viață, totdeauna fusese convinsă că nu depinde decât de ea însăși, chiar și atunci când era mică. Făcea tot ce i se cerea, convinsă că nu se supune decât unei voințe proprii; acasă, la școală, în toate relațiile cu oamenii, prevedea ce i se va impune să facă, și în spiritul ei lua inițiativa, era pregătită, aștepta cuvântul doar ca pe un semnal de pornire. Chiar și banii de buzunar pe care îi primea de acasă, socotea că și-i dă singură. Niciodată nu se gândise că depinde de altcineva, sau că ar putea să depindă. Cu bărbatul ei, de când se cunoscuseră, de la primele plimbări pe stradă, și-n ce urmează, apoi în anul de logodnă și în șase ani de căsătorie nu cunoscuse nici o constrângere, fiindcă erau concesivi și unul și altul; el prin temperament, ea prin instinctul tactic născut încă din copilărie. Nu era nevoie ca unul din ei să cedeze într-o dispută, fiindcă nu existau dispute. În acest fel, Despina își crease o viață atât de independentă, că uneori devenea monotonă, dar se străduia să nu vadă, din orgoliu, să nu admită că în stilul ei ar fi vreo lacună.

Acum, prima oară, simți că depindea de altul, atingerea posesivă a unui străin deveni instantaneu o descărcare electrică, acea forță atât de rapidă căreia nu-i trebuie nici o milisecundă ca din clipa când se ating două fire, să

se aprindă becul; în cameră, sau în tot orașul, în toată lumea. Toate fibrele ei anatomice se transformară în conductori electrici, care convergeau în mai multe locuri deodată, cu o senzație simultană în tot trupul. Ea, care se bizuia în relațiile cu oamenii pe intuiții, care știa dinainte ce i se va cere, acum trăia ceva ce n-ar fi intuit niciodată; fiindcă era neprevăzut, îi depășea limitele imaginației de la o depărtare infinită. Nu mai putea să judece, ci doar să simtă.

Judecă abia după aceea.

Erau alături, cu fața în sus, el o ținea cu un braț pe sub umeri. Primul ei gând fu că Teofil, atât de tandru în toate gesturile lui, nu o ținuse niciodată așa, și ei nici nu i-ar fi plăcut, era un gest de stăpân care își prelungește posesiunea. Brațul părea că n-o va elibera niciodată.

Fără să se elibereze de acest gând, pe care brațul lui i-l ținea viu în minte, o străbătu un râs lăuntric, o scurtă clipă de isterie care, dacă s-ar fi exteriorizat, devenea vulgară: își dădu seama că erau în patul ei de acasă, și el ocupa un loc pe care Teofil nu-l ocupase nici pe departe cu atâta forță, și nici nu-l prelungise atât de posesiv, că ea acum dacă voia, n-ar fi putut să se ridice. Teofil, adică soțul ei, însoțitor în viață, îi săruta mâinile, umerii, grumazul, genunchii, gleznele, o acoperea de gingășie din tălpi până în creștet. Dar niciodată nu o ținuse cu brațul pe sub umeri.

Despina nu îndrăznea să se miște, cât timp el nu slăbea gestul de posesie. Alteori, gândul că nu poate să-și impună voința asupra cuiva ar fi scos-o din fire. Nu voia să-și dea seama de când stătea așa, alunga din minte ideea de timp, și toate celelalte idei, rămânea una singură, că nu trebuie să facă nici o mișcare.

El întoarse capul încet, îi atinse umărul cu bărbia, se întinse puțin și, ușor, îi sărută părul lângă tâmplă. Despina simți a doua oară curentul electric, acum însă în inimă. Ce cuprindea acest gest, în forma lui atât de simplă, care totuși o tulburase în profunzime? Cuprindea tot ce avea ea nevoie, fără să aștepte declarația lui de recunoaștere și de recunoștință. Găsea în ea ceea ce dorise, și îi răspundea cu recunoștința lui, atât de simplu și elocvent exprimată, cu un sărut mic lângă tâmplă. Orice vorbă ar fi fost oribilă, fiindcă întrerupea starea de dragoste, confirmată de brațul care o ținea pe sub umeri.

Al treilea gând al Despinei, după actul ei de incastitate, care, lucid privindu-l, surpa în viața ei cam tot ce trăise, nu fu deloc spaima pentru cele întâmplate, ci o alta, neprevăzută și mult mai puternică, spaima că faptele ar

putea să se oprească aici, fără nici o urmare, adică să se termine după o noapte. Sângele i se răci atât de brusc, încât el simți și trase cuvertura, s-o acopere. Chiar și acest gest, care putea fi un simplu act reflex, de protecție, i se părea la fel de tandru ca sărutul de lângă tâmplă și îi mări panica. Nu-i trecuse niciodată prin minte că un bărbat ar putea să-i fie indispensabil. Fiindcă singurul pe care îl cunoștea îi era atașat din prima lor tinerețe, îl socotise bunul ei, perpetuu, fără nici o urmă de îndoială; era imposibil ca într-o zi el să nu mai existe, pentru ea era imposibil chiar să și moară. Nu se întrebase niciodată cum ar fi viața fără el, fiindcă o asemenea viață nici nu putea fi concepută.

Spaima venise brusc, în suflet și în trup. Se gândi: mai întâi în trup, prin trup îl cunoscuse, și gândul că faptele puteau să se oprească aici, la o singură întâlnire, o paraliza, o făcea incapabilă să simtă altceva decât că ar fi fost mai mult decât insuportabil, ar fi fost sfârșitul lumii.

Prima oară în viață. Despina își dădu seama că era învinsă. Abia acum devenise femeie, și rămăsese monogamă, fiindcă nu mai cunoștea alt bărbat decât pe cel de alături. Începu să plângă, cu voluptate.

Capitolul 19

Compromis în politică. Jordie își pregătește un rol în cultură. Academia independentă; agapa de constituire. Petronius, poet neostenit dar fără vocație. Poezia lui Alioan atrage interesul lui Jordie. Proiectul unei edituri cu program magnific: contribuția povestitorului la organizarea ei. Alioan, volumul omagial: comentariile contradictorii. Turnul creatorilor, idee demnă de a fi acceptată.

Numai eu știam că zilele lui Alioan aveau un termen nu prea îndepărtat. Fiindcă nu suferea fizic, și fiindcă îl vedeam senin, izbuteam să mă port ca și cum între noi nu aștepta moartea. Îmi dădeam osteneala să nu-l contrariez cu ceva, și să-i îndeplinesc toate dorințele. Aveam un rol trist, mă gândeam mai ales când rămâneam singur, dar nu m-aș fi derobat, contractasem o datorie, ar fi fost oribil să nu merg până la capăt. Abia azi îmi dau seama că rolul acesta mi-a îmbogățit viața și mi-a lungit-o, într-un fel pe care nu vreau să-l explic, deși n-ar fi imposibil: cineva, poate, o să-și închipuie cum, dar nu-i nevoie să spună și altcuiva.

Poeziile lui Alioan erau risipite prin ziare și reviste literare, sau zăceau aruncate prin casă. Știind detașarea lui față de ele, nu m-am gândit că ar trebui strânse într-un volum, nici măcar ca să-l aibă alături pe patul de moarte. Pe el îl interesa numai săvârșirea actului poetic, nu și dezvăluirea lui în public. Satisfacția și-o găsea în timp ce își trăia versurile, înainte de a le scrie. Ce se publicase până acum se obținuse de la el cu șiretlicuri, uneori cu complicitatea mea, ceea ce dovedește că nici eu, atât de apropiat de el, nu îl cunoșteam bine.

Ideea de a-i aduna poeziile și a le publica într-un volum fu a lui Jordie, ultimul la care m-aș fi așteptat, cunoscându-i animozitatea pentru înclinațiile lui Alioan, și pentru natura lui independentă. Mi s-a părut un act nu de mărinimie, ci de dreptate, care m-a emoționat, făcându-mă să mă gândesc ce puțin știm despre oameni, și ce greșit îi judecăm mai tot timpul. Poate Jordie, în brutalitatea și cinismul lui, avea și el clipe când îl conduceau sentimentele; cine știe dacă prin sertarele lui de acasă nu erau rătăcite niște poezii din tinerețe, pe care poate uneori le privea melancolic.

Nu mă înșelam decât pe jumătate, avea nu doar niște poezii răzlețe, ci teancuri, și nu rătăcite, ci puse în ordine, alcătuind un volum gata de dat la

tipografie. Le ținuse secret, ca și aspirația lui pentru poezie, nemărturisindu-le nimănuia, ca să nu-și discrediteze renumele de om al realității, cutezător și fără frică de nimeni. Deși visa la un nume de poet, bineînțeles foarte mare, purta pentru acest soi de oameni un anumit dispreț, socotindu-i incapabili să cucerească viața, țelul lui din adolescență. Poeții de frunte din vremea lui, căci nu se gândea niciodată la cei din alte generații, pentru el fiind abstracți până la inexistență, își datorau renumele unor circumstanțe favorabile, dar factice: admirația publicului, îndeobște incapabil să judece, și opinia criticilor, influențabilă și incompetentă, cărora li se adăuga recunoașterea oficială, introducerea în manuale de școală, premii și recompense, dictate de interese politice sau de demagogie; totdeauna celui care decerne un premiu i se acordă ceva din valoarea premiatului și devine un fel de naș al acestuia, cu drept la respect și recunoștință.

Meritul seamănă cu un cerc în formație, care, dacă s-a închis, merge ca roata la vale. Succesul e o molimă, putând adesea să devină endemică.

Jordie păstra poeziile pentru ziua când avea să atingă culmea aspirațiilor, să aibă mai multă putere decât capul încoronat al țării, să-i dicteze hotărârile sale, respectându-i fățarnic doar titlul. Se gândise mai mult decât la atâta, nu fusese doar un vis, ci o deliberare, și nu i se părea irealizabil să răstoarne monarhia fără mână armată, numai cu forța condeiului, și să se aleagă Președintele țării. Pe urmă renunțase la această vanitate, își dădea seama că o Republică e mult mai greu de condus, și aduce beneficii mai mici decât un stat monarhic, obedient prin tradiție, în sânul căruia rolul cel mai rentabil este acela de Eminență-cenușie.

Acestea se întâmplau înainte de a se bănui izgonirea Regelui Carol al doilea, în timpul dictaturii regale, care, atât cât îngăduia cenzura, era privită de ziariștii puternici cu suspiciune. Nici Jordie nu avusese altă atitudine, dar într-o zi schimbă brusc tonul și scrise un articol glorios închinat regelui, cu fotografia acestuia pe trei coloane, în mijlocul paginii, care nu mai cuprindea altceva, în semn de suprem omagiu. Regaliștii o puteau folosi ca icoană. Desigur, la mijloc era mâna domnului Pretoreanu, dar chiar cei care știau ceva, sau bănuiau, nu diminuau cu nimic rolul lui Jordie.

Scrâșnesc din dinți când mă gândesc că omul acesta a fost socotit profetul vremii sale; unii, contemporani ai lui, și alții, mai tineri, care nici nu erau născuți atunci și știu de el numai din auzite, cred la fel și astăzi. O singură prevestire a lui s-a adeverit, înfrângerea lui Hitler, dar aceasta putea s-o prevadă oricine știa puțină istorie și nu era un nazist fanatic. Socotesc că

ultimul dintre naivii vremii mele trebuia să-i prevadă sfârșitul după invadarea Poloniei. Or, Jordie s-a pronunțat abia în 1940, când cădea Franța.

Că adeziunea lui Jordie la dictatura regală fusese una boacănă, urma să se simtă curând, deși regele avea să-și păstreze puterea, tot mai șubredă, aproape un an și jumătate.

După apariția faimosului articol, Jordie deveni febril, ceea ce mă laud că am observat din prima zi; fiindcă un asemenea om era firesc să aștepte recompensa, trebuia să ții seama că el nu dădea nimic gratis. Dar recompensa întârzia să vină, fie măcar sub forma unui cuvânt de mulțumire din partea lui Urdăreanu, omul de încredere și purtătorul de cuvânt al regelui. Jordie devenea din ce în ce mai nervos și mai pământiu la față. Mă uitam între ochii lui, când mă chema cu vreo treabă, sau așa, degeaba. Poate în privirea mea, încă nou la ziar și neviciat de atmosfera redacției, urmărea să citească opinia celorlalți. Dar se înșela, mă vidasem și eu, știam să-mi ascund gândurile și să spun altceva decât ceea ce aveam în minte. Și apoi învățasem să citesc în ochii lui spanchii, în care acum se vedea revoltă și obidă: „Adică ei cred că li se cuvine totul? Că scriu pentru ei de florile mărului?” „Ei” erau cei de la palat, bineînțeles întâi regele.

Într-o zi, cum mă privea așa, diavolul m-a îndemnat să spun cu glas tare ceea ce bănuiam că aștepta de la mine. Am făcut un pas înainte, m-am aplecat spre el, și luându-mi o fizionomie disprețuitoare, i-am șoptit răspicat: „Ingrații!” Voiam să adaug: „Lepădăturile!”, dar diavolul m-a tras de mânecă.

Jordie avea câțiva prieteni despre care nu știam limpede cu ce se ocupau, foști deputați, foști senatori, acum membri prin consilii de administrație.

În vremurile acelea legea cerea ca societățile anonime să fie conduse de mai mulți oameni, în colaborare, numai ei să poată lua hotărârile, ei să poarte răspunderea. Îmi vine să râd! Și *Pasul Istoriei* era o societate anonimă, adică proprietate colectivă, numai că grosul acțiunilor le deținea Jordie, o parte nevasta, alta fiica și pe urmă frate-su, Vasilescu, administratorul ziarului. Câte o acțiune sau două, poate și nouă aveau prietenii care veneau să-l viziteze seara la redacție.

Și „Malaxa” era o societate anonimă, compusă cam la fel cu *Pasul Istoriei*, ca toate societățile anonime. Patronul stătea în umbră, de unde lua hotărârile. Mi se pare că putea să fie membru în Consiliul de administrație, sau președinte. Ceilalți, oameni de paie, se alegeau dintre cei cu o anumită

personalitate, cu trecere la guvernele prezente și viitoare; dar prea puțini din ei erau folosiți pentru vreo intervenție, ceilalți stăteau degeaba și încasau banii, numai fiindcă formau un paravan între guvern și societate.

Doar acei prieteni cunoșteau limpede aspirațiile lui Jordie; noi, cei din redacție, puteam să le bănuim, când simțeam forfota din biroul lui, în preajma unei căderi sau remanieri a guvernului. Jordie dorea să fie ministru. Prietenii năvăleau la el, radioși, îl felicitau, scuturându-i mâinile; „Acum e hotărât! Știu de la…” Sau: „Mi-a spus cutare!…” Numai persoane importante și sigure!

La palat era convocat Consiliul de Miniștri.

La Jordie în birou consiliul prietenilor beau bere și mâncau cremvurști, după tradiție. Așteptau așa, unii ca pe ghimpi, alții lățiți în fotolii, cu satisfacție, până venea comunicatul, uneori abia la miezul nopții. Atunci Jordie, care își mânca tot timpul unghiile, nu mai putea să se înfrâneze, sărea în picioare, apuca scrumiera și-o trântea de cristalul biroului. Dar scrumiera nu era de porțelan, cum făcea impresia, ci de fontă emailată. Pe ea scria: „Vivere periculosamente”, deviza adoptată de Mussolini, din partea căruia Jordie o primise în dar, pe timpul când susținuse războiul din Abisinia, atât de impopular în țara noastră. Era ciudat cum nu-și pierdea și el popularitatea, după ce combătuse atât de vehement sancțiunile votate de parlament împotriva Italiei.

Blatul biroului de marmură n-ar mai fi avut nevoie de un cristal deasupra, dar Jordie îl socotea ca fiind apanajul miniștrilor, deși îl mai folosea și lumea obișnuită, diferența de clasă marcând-o numai grosimea și calitatea sticlei. Probabil nu știau nici unii, nici alții că un cristal pe birou nu mărea eleganța mobilei, ci era doar un mijloc, meschin la urma urmelor, de a proteja lemnul (ca mânecuțele de satin ale arhivarilor, folosite spre a nu-și uza mâneca la coate.) Închipuiți-vă cum ar fi un *secretair* sau o masă Ludovic al câtelea cu sticlă deasupra!

Cum marmura de pe biroul lui Jordie avea o formă foarte elaborată, o fantezie, unghiuri ascuțite urmate de cercuri sau de elipse și alte desene geometrice, un cristal nu se putea tăia și șlefui cât ai bate din palme. Însă administratorul avea la magazie o duzină, comandate la fabrică, așa că puteau fi înlocuite în câteva minute, mai puțin timp decât ținea furia lui Jordie, care uneori spărgea două, unul după altul.

Regele abdicase fără să-l facă ministru, fără ca măcar să-l invite o dată la palat, sau în casa doamnei Lupescu, unde Malaxa se ducea seară de seară,

să joace pocher. (Și bineînțeles, să piardă.) Jordie se simțea jignit: deși rău de pagubă ar fi riscat și el o sută de mii, două, la o sumă mai mare nu i se ducea gândul, deși era informat că alții pierdeau milioane.

Ar fi avut o explicabilă satisfacție că regele sfârșise prin a spăla putina cu coada între picioare, dacă n-ar fi trebuit să facă la fel el însuși. Istoria intra în derută. Venirea discipolilor la putere, care determinase abdicarea regelui, îl făcuse pe Jordie să se refugieze în Italia, încă din vreme, bineînțeles cu consimțământul domnului Pretoreanu, și să ceară protecția lui Mussolini, care îi dăruise scrumiera. Viața lui era într-adevăr în primejdie, discipolii l-ar fi tras în țeapă pentru că îndrăznise să combată doctrina Arhanghelului, condamnând arderea cărților socotite de acesta indezirabile.

Guvernarea discipolilor fu scurtă, haotică și sângeroasă. După alungarea lor, Jordie se întoarse în țară, ca și cum ar fi fost plecat în vilegiatură de iarnă. Războiul începuse odată cu venirea verii.

Spre deosebire de domnul Pretoreanu, care nu vedea decât un învingător posibil, sau Hitler, sau Stalin, Jordie nu se îndoia că nemții se vor bate cu rușii până ce se vor istovi și unii, și alții, după care nu mai rămânea decât să vină englezii, cu americanii, și să găsească treaba făcută. În așteptarea acestui sfârșit convenabil, începu prin a da dispoziții ca, în afara comunicatelor oficiale, în ziar să nu se publice nici un comentariu, nici o informație, nici o notiță nefavorabilă Statelor Unite și aliaților. Cât privește propriile sale articole, acum se mărgineau la generalități sub care însă nu era greu să i se simtă noua orientare. În câteva rânduri, referindu-se la luptele din Africa și din Pacific, se situă în chip subtil și cu prea puțin echivoc de partea aliaților. Când Manfred von Killinger, ambasadorul Germaniei, îi ceru explicații prin atașatul său de presă, Jordie răspunse că era o neînțelegere și își ceru scuze, dar numai atât, și nu-și schimbă atitudinea. Deși încă puternică și departe de a fi învinsă, Germania își pierdea partizanii; dezastrul ei putea să întârzie, și nici nu i se bănuiau proporțiile, dar devenise inevitabil.

Jordie începu să se pregătească pentru ceea ce urma după încheierea păcii. Se știa compromis în politică, exista colecția ziarului, avea să fie scoasă la lumină, dar nu-și făcea o grijă prea mare, orice s-ar fi întâmplat, oricine ar fi luat conducerea țării, un om cu renumele lui era totdeauna de folos, fiindcă aducea după el o masă de cititori destul de importantă ca să apese în balanță la niște alegeri. Că denigrase garanțiile oferite nouă de către Anglia? Era o pată neagră doar la prima vedere: altminteri nu spusese

decât adevărul, Anglia fiind prea departe și prea primejduită ea însăși, ca să-și mai poată ține făgăduiala. Jordie își făcea de pe acum pledoaria, ca să riposteze, transformând-o într-un act de acuzare, dacă l-ar fi tras cineva la răspundere. Revedea în gând tot ce scrisese, când de pe o poziție, când de pe alta, câte cauze nedrepte susținuse, în paguba celor pe care pretindea că-i apără, câte ingerințe săvârșise, (evita să le numească infame, după cum evita să-și amintească șantajele) și pentru toate găsea justificare.

Totuși, era nimerit să-și pregătească un rol în afara politicii, pentru timpul în care s-ar fi limpezit apele, și domeniul potrivit unde să-și exercite influența socoti că ar fi cultura. Așa ajunse să se gândească la poeziile lui Alioan, să le adune și să le scoată în volum, cu o prefață de el însuși, făcând din această apariție atâta timp așteptată un mare eveniment literar și un succes propriu. Apoi Alioan, cu simpatiile lui cunoscute pentru lumea anglo-saxonă, și cu relațiile strânse pe care le avea în Anglia și în America, urma probabil să joace un rol important în politica de după război, și, cum îl știa cu capul în nori, putea să-l influențeze cum credea el mai bine, să se folosească de el pentru propria sa ascensiune.

Fără să piardă timpul, știind ce mă lega de Alioan, mă convocă și scutindu-mă de orice altă activitate, mă puse să adun toate poeziile lui, să le caut în colecțiile ziarelor și revistelor, sau la Academie. Iar conducerea acestui act cultural i-o încredință fiicei sale, Gloriana, care avea să figureze pe coperta interioară a cărții lui Alioan, printre îngrijitorii ediției.

Aceștia erau un istoric și un critic literar, cei mai apreciați în epocă; ei primiră bucuroși rolul, nu fiindcă fusese dorința lui Jordie, ci din stimă pentru poezia lui Alioan, atât de valoroasă și atât de puțin răspândită.

Toată lumea literară recunoscuse, fără reticență, că apariția cărții era un act de cultură. Că după primele articole elogioase unii se năpustiră asupra ei, s-o desființeze, nu m-a mirat, cu toată revolta și mâhnirea pe care le-am pus în suflet, unde mai stau și astăzi.

Jordie se socoti în drept să tipărească el cartea, în loc s-o încredințeze unei edituri consacrate. M-am ocupat de corecturi și de forma ei grafică. În josul coperții exterioare, figurează încă o dată numele fetei, simetric cu al autorului, fiindcă editura de ocazie fu botezată *Gloriana*. Odată lansată, Jordie socoti să facă din *Editura Gloriana* un edificiu cultural, care să-i repare prestigiul, dacă avea să iasă știrbit la sfârșitul războiului. Într-un ziar concurent apăru, sub formă de publicitate plătită, un interviu cu directoarea editurii, care nu era altcineva decât Gloriana Jordie. Ea anunța un plan

pretențios, îl știu bine, fiindcă eu a trebuit să-l întocmesc, dar nu ascund că l-am făcut în glumă, știind cât este de imposibil. Nu ascund nici satisfacția pe care am avut-o, trecând acolo cele mai iubite cărți din câte citisem; a fost ca o beție, cine vrea poate să încerce, nu-i greu: să se creadă într-o noapte director de editură cu puteri depline, și în liniștea orașului, să înșire pe hârtie, ca în vis, toate cărțile care crede el că merită să fie tipărite. E o desfătare de ordin superior, nu costă nimic și nu aduce nimănui dezamăgiri, ca editurile adevărate.

Ca jocul să fie mai frumos, am pus și de la mine câțiva autori străini, inexistenți, mai ales nord și sud-americani, am fabricat niște nume și nu le-a contestat nimeni, nici nu s-a găsit cineva să pretindă o lămurire.

Din câte manuscrise ne-au venit, la invitația Glorianei, n-am putut să aleg decât un roman polițist, care mi-a dat satisfacție, fiindcă lasă enigma nedezlegată. Dezlegarea enigmelor este totdeauna o dezamăgire, îți dai seama că ți-ai bătut capul degeaba, pentru ceva care era la mintea cocoșului. Dacă este cineva de altă părere, îl rog să mă înțeleagă: am citit foarte puține cărți polițiste.

Odată cu plecarea lui Jordie din țară, împreună cu toată familia, în 1944, puțin înaintea debarcării din Normandia, a dispărut și editura: în afară de poeziile lui Alioan și de romanul polițist, nu mai tipărise nici o carte.

Pe când cartea lui Alioan era la tipar, privită de el cu o detașare deplină, lui Jordie i-a mai venit o idee, privind de asemenea domeniul culturii, dar mult mai pretențioasă, după mine cam schizofrenică: să înființeze o Academie independentă.

Într-o seară invită la o agapă, obișnuită în relațiile lui cu colaboratorii, vreo cinci prieteni și vreo zece inși din redacție, dintre cei cu roluri culturale, criticii, literar, muzical și dramatic, apoi eseiști și comentatori, dintre care unii nu sunt uitați nici astăzi. Agapele acestea se organizau periodic prin diferite restaurante și grădini de vară; lui Jordie îi plăcea să petreacă și să fie adulat cu paharul în față; înainte de sfârșitul mesei se ridica să țină o cuvântare, spontană, potrivită cu ocazia, având grijă să plaseze un aforism sau două, pregătite dinainte, care apoi se răspândeau prin cafenele și redacții. Era un om cult, fără îndoială, dar nu pierdea nici un prilej să mai pună o piatră la temelia școlii sale, unde pretindea să instruiască intelectualitatea română. După aplauze urmau toasturile, elogii la adresa amfitrionului. Masa n-o plătea nimeni.

Agapa despre care este vorba acum a întrunit obișnuiții invitați, la o cârciumă de pe strada Doctor Felix, cam îndoielnică, dar care, prin vizita lui Jordie acolo, putea să capete renume; era mania lui, să descopere localuri necunoscute și să le lanseze. Nu cred că primea recompense din partea patronului, față de afacerile pe care le învârtea el ar fi fost o găinărie. Era numai o ciudățenie.

Venise, ca de obicei, fără nevastă, adusese însă pe acea femeie trupeșă și cu nasul dezagreabil, pe care continuam s-o confund cu Proserpina Smântânescu, asasinată cu ani înainte. De astă dată, fără să se sfiască de prezența acestei femei, o luase cu el și pe fată, Gloriana, cu scopul evident de a-i deschide drumul în cariera pe care i-o alesese. Fata sau era cinică, sau avea principii liberale, fiindcă se purta cordial cu amanta, în vreme ce doamna Jordie rămânea singură acasă.

Nu mai țin minte ce-am mâncat, importantă de astă-dată a fost cuvântarea lui Jordie. Dar nu uit vinul, fiindcă a fost o poșircă, acru și aspru: n-am putut să beau nici un pahar întreg, mi-a stat în gât, unde parcă îl mai simt și astăzi.

Jordie a început, netam-nesam, să lovească în Academia română: vorbea cu patimă, și chiar dacă în multe privințe avea dreptate, ieșirea lui mi s-a părut suspectă. De aceea am ciulit urechile, convins că urmărea un anumit scop și nu-mi puteam închipui care. N-a trebuit să aștept mult, Jordie a anunțat, fără mai multe ocoluri decât atacul îndreptat împotriva Academiei, că socotește oportun, ba chiar obligatoriu, să fundeze o academie independentă, cu un statut curățat de praf, unde să se grupeze oamenii de merit ai culturii noastre, capabili de creații valoroase, pline de vigoare tinerească: să se termine cu așa-zisa vârstă a senectuții, care de fapt edulcorează cuvântul senilitate.

Enunțul fu primit cu aplauze. Fiecare pe rând ne-am dus la el cu paharul în mână, am ciocnit felicitându-l și urându-i viață lungă, fără să ținem seama că viață lungă înseamnă senilitate; acum Jordie avea șaizeci de ani. Prietenii l-au îmbrățișat, l-au bătut cu palma pe spate, în semn de admirație.

Mi-am adus aminte că la apariție *Pasul Istoriei* anunța pe prima pagină: „Nimeni din noi n-a împlinit patruzeci de ani!” Nu știu ce vârstă maximă preconiza Jordie pentru a fi primit în noua academie, fiindcă statutul n-a apucat să se facă; din inabilitatea și naivitatea unui participant la agapă, proiectul a căzut în baltă, nu s-a mai vorbit de el niciodată.

Era acolo, printre prietenii lui Jordie, un om despre care n-am știut niciodată ce hram purta pe lume. Derutantă era fizionomia acestuia, foarte distinsă, de patrician roman, cu fața prelungă, fină, cu pielea puțin pergamentoasă, dar nu de bătrânețe, ci datorită structurii lui ascetice, pe care n-am putut s-o definesc, dacă era o predispoziție organică și sufletească, sau una fabricată. Distincția de patrician, asupra căreia revin ca să nu pară o vorbă fără justificare, nu pornea doar de la trăsăturile feții, armonioase și nobile, ci mai ales de la o calviție totală, un craniu lipsit complet de păr și fără acea umbră vineție pe care o lasă briciul în urmă. Căci, spre deosebire de clasele înalte de la Roma care socoteau că pletele și barba erau semn de barbarie și drept urmare își rădeau capul zilnic, obligație elementară de bună-cuviință, cum se socotește astăzi bărbieritul obrazului, la el pielea despuiată a capului se datora nu unei intenții, la urma urmelor plictisitoare, ci unei dereglări endocrine, sau poate unei vechi boli de piele; despre iradiații nu se vorbea încă pe vremea aceea. Comparația cu bila de biliard este prea uzată, rămâne să spun că avea un craniu ca de fildeș, lustruit și luciu, cu pielea atât de transparentă, că un ochi atent și avizat putea să distingă dedesubt îmbinarea dintre oasele capului. Unii spuneau că s-ar vedea și circumvoluțiunile creierului, dacă ar fi mai dezvoltate. Simplă răutate, nu era vorba de un om lipsit de cunoștințe și de inteligență.

Care va fi fost numele lui adevărat nu știu, nu știa nimeni, făcea poezii, le iscălea simplu și sever Petronius, care nu putea să fie decât un pseudonim, dar e drept că se potrivea cu fizionomia lui de senator roman, sau de cenzor. Scria mult, trei sute șaizeci și cinci de poezii pe an, pe care le publica *Pasul Istoriei*, duminica, în grupaje de câte șapte, cât zilele săptămânii. În mod regulat, prin luna februarie scotea un volum, cu producția lui pe anul precedent. Se înțelege că avea o operă considerabilă, un raft de bibliotecă, însă criticii nu se ocupau de el, nu era citat în nici o istorie a literaturii. Din când în când unele ziare publicau câte o scurtă notiță informativă, poate cumpărată cu bani sau cu alt fel de atenții; acestea însă nu convingeau pe nimeni și, fără *Pasul Istoriei*, Petronius, cu toate numeroasele lui volume, ar fi rămas o inexistență. În afară că îi publica săptămânal poeziile, Jordie îi consacra o dată pe an o cronică extinsă, jumătate din pagina culturală (importanta pagină a doua) în care analiza ultimul volum apărut, raportat la întreaga operă a poetului, străduindu-se să

facă din el un înnoitor neînțeles încă. În același ton apăreau în ziar, măcar o dată pe săptămână, articole mai mărunte, toate elogioase, scrise în redacție.

Este cunoscut respectul pe care cititorul obișnuit îl are pentru litera tipărită, și mai ales în ziarele de mare circulație. Am auzit de multe ori asemenea cetățeni încercând să-și impună o părere cu argumentul că așa scrie în *Universul*. (Pentru cititorii mai tineri trebuie să spun că în epoca amintită *Universul* era ziarul cu cea mai puternică autoritate în lumea mijlocie, care alcătuiește majoritatea populației. Pentru unii cititori, chiar și reclamele căpătau o valoare incontestabilă, odată ce ziarul accepta să le publice.)

Și cu toate acestea *Pasul Istoriei* nu izbutea să-și impună poetul. Jordie putea mai ușor să-și convingă cititorii că războiul lui Mussolini în Libia și Etiopia avea scopul să civilizeze o lume înapoiată, decât să facă din Petronius un mare poet al lumii noastre, gata civilizate. De ce își luase el această misiune n-am înțeles, și nu mi-a explicat nimeni. Că ar fi fost între ei o înrudire îndepărtată nu-i plauzibil, din nici un punct de vedere, începând cu fizicul, atât de distanțat unul de altul, și sfârșind cu temperamentul. Apucăturilor lui Jordie atât de grosolane și de brutale, celălalt opunea manierele unui om educat la Viena, în vremea când această capitală a Imperiului Habsburgic se socotea, dacă nu primul, măcar al doilea centru cultural din Europa, lăsând la o parte Londra, mai greu de a fi frecventată și, în consecință, mai puțin cunoscută. Unui obraz negricios, pe care de dimineața până seara barba îl făcea să pară mânjit cu cărbune, ochilor șpanchii, părului din cap, creț și sinuos, ca de maur, atât de încâlcit că nici un pieptene n-ar fi putut să-l descurce, ci numai țesăla, Petronius le opunea acuratețea fizionomiei lui spâne, care la o asemenea comparație devenea o însușire aleasă, și chiar dacă părea o infirmitate, îl făcea pe om să se deosebească de fiară.

Că unul ar fi fost apropiat de altul prin legi atavice, nu mi se pare posibil, căci și legile acestea au limite, ca de pildă în comparația care se face între pisică și tigru.

De origine transilvăneană, s-ar fi putut ca la numele lui adevărat Petronius să fi avut o particulă de noblețe. Oricum, purta un inel cu blazon, care, deși nu l-am descifrat, n-am avut ocazia, îmi lipsea și priceperea, am presupus că era un însemn heraldic. Cred că exista în el o mândrie de castă, care însă nu supăra pe nimeni, și într-un fel devenea evidentă fiindcă nu pomenea niciodată de titlurile lui, cu o discreție într-adevăr nobilă. O

singură dată, în public, un membru de legație vorbindu-i în ungurește, i-a spus „domnule conte”, ceea ce l-a făcut să curme discuția, uitându-se stânjenit în jur, pe când fața lui ca pergamentul devenea purpurie.

Mi-a plăcut la el îmbrăcămintea, mereu corectă, îngrijită, fără nici o urmă de uzură, probabil împrospătată întruna, dar păstrând aceeași croială; cred că nu era o manie, ci respecta o tradiție. Nu l-am văzut niciodată decât seara, motiv să poarte haine negre, nu smoching, ci un sacou cu șiret pe revere, cum nu purta nimeni dintre noi, ci poate purtaseră odată părinții noștri; croiala însă era modernă, după moda anului, nu rămânea niciodată în urmă.

Am pus în acest portret toată simpatia, cred că nimeni nu poate să se îndoiască. Mai am de adăugat glasul, care la oamenii lipsiți de păr este cel mai adesea subțire și fără vigoare, ca al scapeților. Petronius avea o voce profundă și puternică, voce de stentor în forum, ca s-o asociez cu fizionomia lui patriciană.

Cât privește poezia, cu părere de rău spun că nu avea nici o valoare. Nu adaug alte calificative, nu vreau să-l cobor prea jos, amintind naivitatea ei puerilă. Cunoscându-i vârsta, ca a lui Jordie, mai mult decât matură, aș putea crede că era un arierat mintal, dar nu se potrivește, căci în discuții dovedea destulă agerime de spirit, iar purtările lui erau ale unui om în toată firea. Cel mai corect, ca să evit o jignire, este să spun că era un poet febril, dar fără vocație. Și nu-și dădea seama.

După tot ce-am spus despre el, ca poet și ca om de lume, nu știu cum să judec cuvântarea lui la agapă. După ce aplaudă cu emoție ideea lui Jordie, căruia îi strânse mâinile peste masă și se aplecă să-l sărute, după ce întrevăzu viitorul instituției, pe care o compară cu academia fraților Goncourt, după ce critică aspru modul cum se alegeau noii membri ai Academiei române și cum se decernau premiile, Petronius spuse în încheiere, cu glasul înecat în lacrimi de pietate:

— Date fiind toate acestea, prieteni, iubiți confrați și domnilor, și ținând seama că poetul cel mai mare al țării noastre nu s-a bucurat de un asemenea titlu, meritat cu prisosință înaintea tuturor celorlalți membri, morți sau în viață, eu propun, convins de asentimentul dumneavoastră, ca tânăra academie să se numească Mihai Eminescu.

Unul singur din cei prezenți, care probabil băuse mai multe pahare cu vin acru, dădu să aplaude, dar rămase cu mâinile în aer, în tăcerea de gheață care căzu peste masă. Obrazul lui Jordie se făcuse negru ca mangalul

grataragiului, numai ochii scânteiau ca două bucățele de jeratic, iar privirile lui divergente păreau două săgeți roșii. Toată lumea încremenise, în afară de Petronius care își aplauda propunerea, aruncând priviri nedumerite celorlalți. Gafa lui nu mai putea fi reparată, nimeni n-ar fi îndrăznit să pronunțe numele lui Jordie după al lui Eminescu, și cred că s-ar fi opus Jordie însuși, jignit de o unanimitate știrbită.

Ne-am ridicat de la masă în tăcere, ca de la priveghi.

Despre academie nu s-a mai vorbit niciodată. Numărul poeziilor lui Petronius publicate în ziarul de duminică au scăzut de la șapte la cinci, apoi la trei, la una, până a fost eliminată și aceasta. Nu era o dispoziție a directorului, ci inițiativa secretarului de redacție, îmbătrânit în meserie. Tot el își luă îndrăzneala să nu publice obișnuita cronică anuală despre poezia lui Petronius, pe care Jordie o scrise ca de obicei, în luna februarie. Era cu desăvârșire neuzitat ca secretarul de redacție să rețină un text al directorului, indiferent din ce motive, chiar dacă ar fi cuprins afirmația primejdioasă, de altfel făcută oral în redacție, de față cu martori, și încă de multă vreme, că Hitler pierduse războiul. (Acum războiul înțepenise la Stalingrad, unde se duceau lupte grele, se cucerea azi o străduță, ca mâine să fie dată înapoi, cu pierderi îngrozitoare. Nici în asemenea împrejurări oamenii nu încetează să glumească. Șugubeții din redacție parafrazau comunicatele marelui comandament german: „Astăzi, glorioasele noastre trupe au cucerit parțial o garsonieră; pentru camera de baie se dau încă lupte grele”. Aveam un coleg care învăța asiduu limba germană. Asemenea glume îl indignau, dar, ce-i drept, nu le-a denunțat niciodată. Se mulțumea să amenințe: „Ia vezi! Ia vezi!” După război a colaborat la un ziar comunist, scos de Ministerul Agriculturii. Era bolnav de tuberculoză, a murit repede.)

Jordie nu rupsese formal relațiile cu Petronius; când se întâlneau, îi strângea mâna, dar amândouă privirile lui treceau pe de lături. În schimb refuza să-l primească în birou, la redacție, în zilele când veneau să-l vadă prietenii obișnuiți, cinci-șase. Ușierul îi ținea calea: „Nu vă supărați, domnul director e ocupat; își scrie articolul”.

Editura Gloriana, care anunțase publicarea operei integrale a poetului Petronius, întârzia să trimită în tipografie măcar primele volume. (În total erau douăzeci și șapte!)

Volumul lui Alioan era pregătit, dar apariția lui fu amânată, cu o lună, apoi cu două. Mai întâi Alioan elimină jumătate din poeziile adunate de mine, comentate de critic și de istoric, alături de care semna și Gloriana

Jordie; respinse și comentariul, la fel de hotărât cum își respinsese și poeziile. Jignită, fata hotărî să nu mai publice volumul, însă taică-su o aduse la ordine, cu grosolănia obișnuită: „Cine te crezi tu? Fără mine ești un rahat cu ochi, nimic altceva! Acum ai căpătat și darul vorbirii?”

Gloriana se socoti răzbunată, când Alioan respinse și studiul introductiv al lui Jordie, scriindu-i: „Îți recunosc talentul și erudiția, dar n-am nevoie de ele; scrie cât vrei, după ce ochii mei n-au să mai vadă. Dacă m-ați silit să public un volum, vreau măcar ca poeziile mele să rămână nude; nu puneți haine de-a gata pe ele!”

Deși umilit, și chiar în ochii fiicei sale, Jordie nu mai putea să împiedice apariția volumului, fusese anunțat, trezise interesul lumii literare și al publicului dornic de poezie, mai numeros decât se crezuse. (Într-adevăr, deși tirajul era mare pentru vremea aceea, opt mii de exemplare, până la sfârșitul anului fu nevoie de încă două ediții, iar în anul următor patru, ultimul dintre ele postum, căci Alioan murise odată cu venirea toamnei. Ceea ce nu se aștepta nimeni, viu sau mort, el devenise o afacere mănoasă pentru Editura Gloriana.)

Semnificativă și ciudată a fost reacția criticii literare. Deoarece această carte nu-i un jurnal personal, nu voi da numele unor oameni care au existat în realitate și pe care nu vreau să le transform în personaje. Nu le dau nici nume fictive căci n-ar însemna decât să mă ascund după deget, făcând o carte cu cheie.

Doi critici, pe care îi voi socoti anonimi, vor îngloba în concluziile lor, contradictorii până la absurditate, cele două curente de opinii, născute după apariția cărții.

Poezia lui Alioan era cunoscută și în decursul anilor fusese comentată cu atenție, fiind aproape unanim recunoscută drept cap de serie, fără nici o reminiscență literară. Cap de serie era o expresie greșită, dat fiind că în același timp se socotea inimitabilă, deci unică. Un volum reprezintă însă cu totul altceva decât un număr de poezii răzlețe, numai așa critica poate să schițeze o sinteză, căci la o sinteză adevărată nu se ajunge decât după înfruntarea cu timpul, atât a poeziei, cât și a celui ce-o comentează.

Împins de un entuziasm care la el nu era deloc o obișnuință, primul critic se grăbi atât de tare, încât la numai trei zile după apariția volumului se referi la el într-o conferință la radio, n-o pot numi nici studiu, cu atât mai puțin cronică literară – declarându-și adeziunea fără rezerve la poezia lui Alioan,

citită dintr-o răsuflare; termenii lui, superlativi, mi-au dat o stare ca de beție, dar în același timp mi-au făcut frică.

Al doilea critic, care se pregătea și el să comenteze volumul cu un entuziasm poate egal cu al primului, rămase surprins de reacția atât de rapidă a acestuia, și pe măsură ce-l asculta la radio, îl cuprindea o indispoziție tot mai ascuțită, ca la sfârșit să se transforme în ceva asemănător cu ura. Îl ura pe confratele lui care parcă îi luase cuvintele din gură și ura se răsfrângea și asupra poetului.

Aproape o săptămână rămase în așteptare, abținându-se de la orice activitate publică. După lectura de la radio, conferința apăru într-unul din marile ziare din capitală, ocupând o pagină și jumătate. Nici un scriitor în viață nu se bucurase până acum de o asemenea atenție și de atâta onoare. Tonul era dat, numeroși critici îl urmară pe primul, asociindu-se la elogiile acestuia. Pe deasupra apăreau recenzii și notițe, fiecare scrib de redacție se simțea dator să nu rămână în urmă și nu-și precupețea laudele; pentru lumea literară aceștia contau puțin, iar unii nu contau deloc, însă ei reprezentau *cantitatea* fără de care calitatea nu convinge marele public. Cine spune că nu scrie decât pentru zece oameni, singurii capabili să-i înțeleagă, iar ceilalți nu merită nici o atenție, sunt în primul rând nesinceri, de aceea nici nu-i judec mai departe, ar fi o treabă neserioasă.

Al doilea critic, care aștepta cu condeiul în mână, din ce în ce mai înveninat, nehotărât cum să scrie, aduna în el fiere, până ce după vreo zece zile îi plesni vezica biliară, revărsându-se pe foile albe din față. Și astăzi mi se aprinde obrazul de indignare și de rușine când mă gândesc la opiniile lui, cu totul opuse celor exprimate mai înainte de alții. Cred că nu-i fusese greu să demoleze, făcuse nu o analiză literară, ci o operație matematică, înlocuind automat plusurile cu minus. Afirmațiile lui erau cu atât mai derutante, cu cât îndeobște se bucura de mult credit, fiind recunoscut drept un critic competent, conștiincios, de bun gust și prob pe deasupra.

Mulți în locul meu i-ar fi ascuns lui Alioan acele opinii, pe care nu le pot socoti o infamie, ci doar un act iresponsabil, săvârșit fără controlul conștiinței. Criticul se pierduse cu firea, numai fiindcă altul i-o luase înainte. Într-o împrejurare mai banală n-ar fi dat nici o importanță faptului, acum însă era la mijloc o miză mare și cu toate calitățile recunoscute de mine însumi, omul nu știa să piardă.

Dar ce era de pierdut la urma urmelor? Prestigiul lui n-ar fi fost știrbit deloc, dacă se asocia la opinia celuilalt. Nu judec mai departe, nu vreau și

nu pot să găsesc explicația, am spus, și acum fiecare să judece. Poate în firea oricărui om există o trăsătură nebănuită.

Nebănuită de mine a fost reacția lui Alioan, când i-am dus ziarul, socotind că unui om ca el nu-i nevoie să-i ascunzi nimic, și a face altfel echivalează cu o insultă. Știam cât de demn și cu câtă seninătate aflase de moartea lui iminentă. Și cât de netulburat își trăise zilele de atunci înainte, când fiecare din ele putea să fie ultima. Nici o critică nu e mai rea ca un cancer.

Era într-o duminică, la zece dimineața, ora lui cea mai bună ca să mă primească în vizită. Jos, la biserica Albă băteau clopotele de liturghie. În afară de ziar, îi aduceam o valijoară cu discuri de gramofon, luate, după listă, de la depozitul lui din Calea Rahovei, unde nu se mai ducea în ultima vreme: era un semn pentru mine, și înțelesul lui făcea parte din ordinea lucrurilor: nu ne înșelam unul pe altul, nici la nevoie. A fost trăsătura cea mai valoroasă a prieteniei noastre, pe care am prețuit-o și mai mult după ce el murise.

Nu citea ziarele, de obicei îi rezumam cronicile și comentariile prilejuite de apariția cărții. (Un volum de cinci sute de pagini, pe care abia îl ținea în mână, nu fiindcă și-ar fi pierdut puterea fizică; era o greutate de altă natură.) „Cum am putut să-mi nesocotesc măsura?! Cincizeci de pagini ar fi fost de ajuns: sau chiar mai puține. Dar cine era capabil să facă alegerea?”

De astă dată, dându-i ziarul, l-am rugat să citească în întregime pagina unde criticul demonstra că poezia lui era o înșelătorie. „M-am înșelat eu însumi, mărturisea acesta, ca să-și valideze noua opinie. Probabil în autorul acestui volum indecent ca dimensiune există un fior poetic, există și aspirația la un stil propriu, detașat de ce se scrisese mai înainte, nu doar în limba noastră, ci în tot ce ne era accesibil. Însă îi lipsea forța să se materializeze, în versuri sau în proză, și atunci recurgea la artificii, ca să-și ascundă neputința. În această privință era un maestru, folosea subtilități indescifrabile, ce-i drept epatante, uneori spectaculoase în sensul bun al cuvântului, dar de neadmis în poezie, căreia trebuia să i se păstreze puritatea și nu poate fi oficiată fără deplină, adâncă, însângerată sinceritate.”

Să fi aplicat această teorie în alte cazuri, criticul mi-ar fi dat multă satisfacție, fiindcă procedeul denunțat de el se folosește adesea, și nimeni nu îndrăznește să-l demaște; nu îndrăznește fiindcă nu poate, fiindcă artificiile unei inspirații, ca poezia însăși, nu oricine este capabil să le

combine, între adevăr și minciună, fără să ne vadă înșelătoria. Însă, odată reușite, ele devin baricade puternice, care greu pot fi escaladate. Această operație făcea acum criticul, ataca baricadele una câte una, le dinamita, ca să arate ce gol au în spate.

— Nu-i nevoie să citesc tot, spune Alioan, împăturind ziarul, fără nici cea mai mică tulburare. Îmi face plăcere, dar mă obosește. Mă simt ca un mort care asistă la propria lui disecție. Să știi că nu-i un supliciu, ci un privilegiu.

Medită câteva clipe, apoi ridică spre mine ochii lui albaștri, care totdeauna m-au făcut să sper în lucrurile frumoase din viața noastră.

— Știi ce cred? spuse, arătând ziarul. Că s-ar putea să aibă dreptate! Dar ca om, nu ca judecător de literatură. Judecătorii de literatură trebuie să se slujească de altă lege decât cititorii. Și asemenea lege nu există, fiecare și-o face singur, cum poate. De altfel, nici nu știu cu ce drept ne judecă. Dau ei un examen de competență și de moralitate? Depun un jurământ, ca urmașii lui Hipocrate? Nimic! Călăresc ca în vestul sălbatic, vânând pieile roșii și pieile albe, fără să știe ce culoare au ei înșiși la piele… Din ce slăbiciune îi lăsăm să ne vâneze? Ai văzut cum înțepenește câinele în fața hingherului, când ar putea să-i sară în beregată? Criticii nu sunt creatori, ci doar comentatori de literatură, cum este oricare cititor la el acasă. Literatura poate să existe și fără critică, de atâtea ori inoperantă, pe când critica, fără literatură, își pierde funcțiunea. E un adevăr atât de simplu și poate fi exprimat cu atâta claritate, încât nici nu se mai bagă în seamă, ca faimoasa scrisoare furată, de negăsit, fiindcă este pusă la vedere. Și ca să nu-mi opui nume de mult consacrate, ține seama că în calitatea lor de critici, aceștia au călcat adesea în străchini: meritul este că au fost în primul rând nu judecători, ci animatori de literatură. Ca filozofii numiți așa din eroare, când de fapt sunt doar răspânditori de filozofie, pe care o cunosc și uneori pot s-o explice, dar prea rar se întâmplă să creeze un *sistem* propriu de a interpreta gândirea omenească.

Arătă spre ziarul pus alături, pe masă.

— Însă el, ca om, da, poate că are dreptate! Când doi oameni cu pregătire recunoscută pot să-și exprime, asupra aceluiași subiect, opinii diametral opuse, ce încredere mai poate să-mi inspire cuvântul? Dar încrederea mea este pierdută de mult, nu de astăzi. Și nu-i vorba doar de cuvintele care mă hulesc sau mă proslăvesc, ci de toate, folosite de toată lumea, chiar și de mine însumi, care mă socotesc un om de bună credință.

Am încercat să-i opun ideea că nu în toate relațiile dintre oameni se întâmplă la fel, că în viața noastră sunt sumedenie de valori fixe, pe care nimeni nu poate să le schimbe, fiind garantate de lege.

— Da, știu: metru, gram, secundă! Nu uita însă că și aceste valori sunt măsurate de instrumente care se pot degrada, sau pot fi măsluite: ruleta, cântarul, cronometrul. Pentru mine, singurul mijloc de măsură în care am vrut să cred a fost cuvântul. Pierzându-mi încrederea în el, nu mi-a rămas decât să-mi fac un vocabular propriu. Dar iată că doi oameni, contemporani cu mine, încercând să-mi descifreze limbajul, ajung la tălmăciri inverse, unul vede alb unde am scris negru, altul vede rău unde am scris bine. Mai confuz decât în turnul lui Babel.

Aici Alioan lăsă ideea deoparte, și abordă alta, numai în aparență distanțată de prima:

— Turnul lui Babel m-a făcut să mă gândesc la felul cum suntem organizați noi, literații, și, paralel, cei care practică alte arte și meșteșuguri creatoare. Te-ai întrebat ce reprezentăm numeric toți aceștia, față de restul populației? Îți spun eu, nimica toată, unu la mie ar fi prea bine dar nu-i nici atât. Gândul mi-a venit mai demult, anii trecuți, când am ajuns cu vaporul la New York și am văzut zgârie-norii din Manhattan. Era o înserare cu cerul roz tărcat de norișori prelungi, roșii, care, alungați de vânt printre buildingurile înalte dădeau impresia că ele se clatină, se înclină pe o parte și au să cadă. Atunci, fără să cred că ar fi posibilă o catastrofă, m-am gândit la oamenii care locuiau acolo, respirau toți deodată, mi se pare vreo patru milioane, îți dai seama ce masă de aer punea în mișcare respirația lor simultană?…

Mai târziu am văzut și eu priveliștea aceea, construcțiile înalte de zeci și sute de metri, care, în loc să brutalizeze natura, păreau o operă de artă, armonioasă, seducătoare, iar oamenilor, cum mi-i închipuiam și eu în clipa aceea, la fel ca Alioan, respirând toți deodată, le dădea, fără să-i văd, o grandoare pe măsura orașului. Numai că, deși erau nori și bătea vântul, făcând ca buildingurile înalte să se clatine, mi se părea că se înclină din margini spre mijloc, să se sprijine unele în altele, reproducând în culori variate piramida lui Keops; impresia se datora imensei panorame care acoperea întreg câmpul meu vizual și deforma imaginea. Atunci mi-am amintit ce spunea Alioan, că la patru milioane de locuitori, creatorii de artă, de toate felurile, puteau să numere abia câteva mii. Chiar dacă era o cifră mult prea mică, pe care nu aveam nici o posibilitate s-o verific, disproporția

rămânea în orice caz enormă, nu se putea altfel, n-ar fi fost loc pentru atâtea muze.

— Nu-i nevoie să rămânem la New York, spunea Alioan. L-am pomenit, fiindcă gândul mi-a venit acolo, unde am putut să-mi imaginez un turn în care să evolueze creatorii de artă, aspiranți la înălțimea zgârie-norilor. Putem să ne întoarcem la București, să luăm palatul telefoanelor, să-i adăugăm vreo douăzeci de etaje și să-i dăm forma turnului Eiffel, ca suprafața etajelor să se micșoreze în timp ce crește înălțimea. Așa îmi închipui sediul creatorilor de artă, cu posibilitatea ca fiecare specialitate să aibă scara ei proprie, altfel s-ar crea confuzii. La parterul acestei construcții, cu baza destul de mare ca înăuntru să încapă toți aspiranții la artă, este locul debutanților, primiți fără nici un examen. Examenul începe de aici încolo, câte unul la fiecare treaptă a scării. Timizi la început, cu pălăria în mână, cu buzunarele doldora de manuscrise, poezii, nuvele, romane, salutând în stânga și-n dreapta, începând cu ușierii, capătă îndrăzneală când pun piciorul pe prima treaptă, merg curajoși mai departe, ocupă pe rând etajele, înghesuindu-se pe suprafețe tot mai reduse. Cei de la etajele superioare, unde au ajuns urcând și ei treaptă cu treaptă, se străduiesc să meargă mai departe. La cel mai înalt punct, pe terasă, nu mai mare decât un loc de veci în cimitirele noastre, presiunea din spate îi împinge peste balustradă. Pe unii îi așteaptă Pegașii, cu șei aurite și îi duc mai sus decât bolta cerească; pe pământ li se face mormântul în parcul monumental al orașului. Alții, care zadarnic au sperat că vor călări și ei pe un cal cu aripi, se prăbușesc, dar nu mor toți, o parte izbutesc să se salveze, aterizând pe balcoanele etajelor inferioare, unde primesc pensie și o medalie *Bene Merenti*. Acolo lâncezesc până la moarte, când li se face mormântul pe aleea principală a cimitirului, în apropierea capelei, sau pe aleea a doua și pe cele următoare, până la margine, după cât de jos a fost etajul unde s-au oprit ca să supraviețuiască. Cei care cad de-a dreptul pe trotuar sunt adunați cu lopata și înmormântați în afara orașului, la cimitirul săracilor… Pentru toate cazurile sunt exemple în istoria literaturii, a tuturor artelor, și a meșteșugurilor creatoare… Cu toate sfârșiturile triste sau tragice, la parterul clădirii mereu se înghesuie aspiranții…

— Astăzi ești într-o dispoziție sumbră! i-am spus.

Jos la biserică băteau clopotele și se auzea murmurul credincioșilor care ieșeau de la liturghie. Clopote băteau în tot orașul, până departe, din ce în ce mai slabe.

Nu mi-a răspuns, simțeam un fel de ciudă, provocată de seninătatea lui, când ar fi trebuit să-l tulbure măcar viziunea atât de pesimistă, privind evoluția artelor. Dar nu îl bănuiam că ar fi fost de rea-credință, exprimase ce simțea el în aceste clipe.

— Tu, din ce categorie crezi că faci parte?

În glasul meu era, fără voie, puțină ironie, puțină duritate. Mi-a răspuns, păstrându-și seninătatea:

— Cum îți închipui că aș fi năzuit să urc vreo treaptă? Știi cât sunt de leneș! Locul meu e pe dinafară, nu-mi place înghesuiala. Cât privește mormântul, n-am nevoie de nici o categorie; ți-am spus că vreau să mă ardă!

Capitolul 20

Mersul războiului în lume; pierderile aliaților. Deznădejdi, speranțe. Un nume: de Gaulle. Aventura extraordinară a generalului Giraud. Neutralitatea Elveției; generalul Guisan ține piept lui Hitler. Neclaritățile istoriei; opinii ale contemporanilor, în contrazicere unii cu alții; nevoia unui computer, care să calculeze adevărul.

Convorbirea aceasta cu Alioan am avut-o în vara anului 1942, când terminasem de colindat țara cu motocicletele, sau cel mult mă duceam eu, singur, el fiind adesea plecat pe front, ca observator independent care nu urmărea să descrie războiul, ci să-l trăiască. Întâmplător, era ziua de 11 iunie, când cu un an înainte guvernul român semnase la Berchtesgaden angajamentul de a participa la lupta împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice. Exact unsprezece zile mai târziu, înțelegerea era pusă în faptă, armata noastră trecea Prutul.

Din ce-a urmat în anul acela, mi-a mai rămas să amintesc că la 6 decembrie Anglia declara război României. Era de așteptat, era firesc, ne aflam în coaliția inamică, nu puteam fi scutiți de nici o consecință. Ce straniu mi se părea că, doi ani mai înainte, aceeași Anglie ne oferea garanții pentru integritatea frontierelor noastre! Știu că așa cum avea să evolueze agresiunea lui Hitler, cu o Polonie cotropită, cu o Franță învinsă, într-o Europă legată de mâini și de picioare, Anglia n-ar fi avut cum să ne ajute; dar oferta fusese făcută, și prin acceptarea ei am fi avut o soartă comună cu acest puternic imperiu, care până la urmă trebuia să învingă.

Așa cum nu putea să ne ajute, deocamdată Anglia nu avea nici cum să ne atace; declarația de război rămânea un act simbolic. Ar fi putut, tot simbolic, să arunce asupra teritoriului nostru o bombă; dar englezilor nu le ardea de glumă. Oricum, am simțit o amărăciune că lumea aceea pe care o iubeam și căreia îi datoram recunoștință nu doar fiindcă în războiul trecut luptase de partea noastră, încercase chiar să treacă prin Dardanele, ca să ne scape din strânsoarea germană, acum ne era inamică.

A fost ca o explozie în lanț, în zilele următoare, 8, 10 și 11 decembrie ne-au declarat război, pe rând, Canada și Noua Zeelandă, Australia și Uniunea Sud-Africană. Câți din cetățenii acestor țări știau ce este România, și unde se află?

La acea vreme, prea puțini din cunoscuții mei și din cunoscuții cunoscuților se îndoiau de victoria germană. Nu-i fără explicație, după două războaie fulger, chiar dacă al treilea întâmpina piedici și unele deveneau grave. Odată cu intrarea în război a Statelor Unite, coaliția împotriva lui Hitler devenise uriașă. Dar nu toată lumea își dădea seama, unii notau tonajele vapoarelor pierdute de americani în Pacific, de englezi și aliați în Atlantic, făceau adunarea și își frecau mâinile, cu satisfacție; înfrângerea se dovedea cu cifre. Acești oameni nu fuseseră niciodată filo-germani și anti-anglo-americani, ba poate chiar dimpotrivă. Victoriile germane le luau mințile, treceau de partea învingătorului, și nu fiindcă aveau ceva de câștigat, doar că așa sunt unii oameni, cel puternic fascinează. Și mie mi se întâmplă la fel, dar numai la fotbal trec de partea echipei care joacă mai bine; e drept că nu sunt legat prin ceva de echipa cealaltă, nu sunt legat de nici o echipă din lume. Și apoi, nu urmăresc un meci decât din an în Paște, iar atunci stau liniștit în fața televizorului, nu răcnesc, nu sar de pe scaun, ceea ce admit că poate fi un grav simptom anti-social. Îi privesc cu invidie pe cei care se dau de ceasul morții când mingea intră în plasă, sau invers, când trece pe lângă poartă. Am o scuză, cred că m-au obosit războaiele, de la Cezar, de-a lungul istoriei, până în zilele noastre.

Eram și eu îngrijorat de pierderile aliaților, proporția adevărată am cunoscut-o când am citit corespondența lui Stalin cu Churchill și cu Roosevelt. Stalin nu-și ascundea supărarea dacă ajutoarele făgăduite prin tratatul de alianță nu soseau la vreme, sau nu soseau deloc, când convoi după convoi erau scufundate. Oricât ar fi fost ele de bogate, Anglia și mai ales Statele Unite, nu înțelegeam de unde puteau să scoată atâtea vapoare, marea lor parte sortite pieirii, și atâta încărcătură, tancuri, avioane, tunuri,

muniție, plus mâncare și îmbrăcăminte și camioane care să le transporte la locul de trebuință, dacă nu ajungeau în fundul oceanului.

Alioan nu ținea seama de aceste pierderi, nici atunci când deveneau catastrofale; el se bizuia pe o credință, fundată pe fapte istorice. „Niciodată, îmi spunea, o coaliție din care a făcut parte Anglia n-a fost învinsă”

S-a adeverit și de data aceasta, numai că au pus umărul și Statele Unite, un umăr zdravăn. E destul să amintesc că la un moment dat construiau vapoare de zece mii de tone în ritm de unu în douăzeci și patru de ore. Nu giganți de cinci sau de zece ori mai mari, nu era nevoie, și nici n-ar fi fost bine; aceste nave erau destinate să transporte în Europa material de război și armată; să fi fost mai mari se strecurau anevoie printre submarinele inamice iar odată lovite, paguba era înzecită. Dar nici zece mii de tone nu-i o glumă; cine a văzut după război un vas din acestea, numite la început „Liberty”, iar mai pe urmă „Victory”, a putut să-și dea seama cât oțel și câtă muncă erau băgate în ele; și unele apucau să facă numai un transport, iar altele nici atâta, erau torpilate la prima călătorie.

Dacă va mai vorbi cineva despre ele sunt sigur că nu se va opri la un amănunt neînsemnat în aparență, căruia însă eu îi dau multă importanță, ca unul care cunosc vapoarele, știu și cum se construiesc, și cum se scufundă. În clipa când o torpilă lovea vreunul în plin, făcându-l să se zgâlțâie, era posibil ca ușile de la cabine să se blocheze din cauza deformărilor, și oamenii aflați înăuntru se înecau odată cu cele zece mii de tone. Nu pot spune o cifră exactă, cât costa un asemenea vapor, în orice caz milioane (de dolari, se înțelege). Și, punând la socoteală toate mările lumii, piereau cu sutele. Poate ușile se blocau la zece dintr-o sută de cazuri. Poate, la un convoi se înecau zece sau douăzeci de oameni; în alte locuri de luptă mureau zeci de mii, în aceleași minute. Atunci s-a imaginat și s-a pus în practică un sistem care făcea ca la o izbitură toate ușile de pe vapor să se deschidă automat, sărind în lături. Nu știu dacă s-a făcut statistică, să se știe câți oameni s-au salvat datorită sistemului. Intuitiv socotesc că nu prea mulți, față de celelalte pierderi; în timpul unui atac prea puțini oameni rămân în cabină, poate cei surprinși în timpul somnului; și bineînțeles cei din sala mașinilor sau din alte compartimente unde este nevoie de ei ca instalațiile vaporului să funcționeze. Dar, cu cât ar fi fost mai puțini, cu atât sistemul de siguranță mă impresionează mai tare. Mă impresionează fie și numai ideea, chiar dacă n-ar fi fost nevoie de ea niciodată. Când se sacrifică zece mii de tone dar în același timp se fac eforturi spre a se salva zece

oameni, sau numai unul, îmi dau seama ce valoare inestimabilă are omul, deși în alte locuri mor cu miile. Ce poate fi salvat, să se salveze, fără a calcula costul.

Nu știu de ce Statele Unite au întârziat să ne declare război, cum făcuseră toți participanții la coaliție. Poate nu ne luau în seamă, eram o țară prea mică și prea îndepărtată.

În schimb le-am declarat război noi înșine, la 12 decembrie, cinci zile după ce Japonia atacase prin surprindere flota americană de la Pearl Harbour din insula Hawaii, aflată în mijlocul Pacificului, conflagrația întinzându-se astfel pe al doilea ocean al pământului, dar primul ca mărime. Poate ne-am supus unei dorințe a Germaniei. Sau poate, ultimul om cu cap, dar cine? – Titulescu murise la 12 martie, exact cu opt luni mai înainte – o fi socotit că la conferința de pace nu strică să stai în fața americanilor, fie și ca țară învinsă.

Așa s-a încheiat anul, fără ca evenimentele acestea să schimbe ceva în viața noastră, din spatele îndepărtat al frontului. Dar soldații noștri degerau în stepele Rusiei, și la Moscova tancurile germane nu mai puteau să pornească, fiindcă îngheța uleiul în motoare.

Dacă nu cumva e scris greșit în anale, Statele Unite, fără să țină seama de atitudinea noastră, ne-au declarat război abia anul următor, 1942, în iunie. Ar fi trebuit să reacționeze la timp, măcar din politețe.

* * *

Despre de Gaulle, al cărui nume a răsărit atunci, se știu destule, poate prea multe. În 1942 nu știam însă decât că era un proaspăt general de brigadă în armata franceză, care nu acceptase armistițiul cu Germania și se retrăsese în Anglia, unde s-a străduit din răsputeri, și nu fără opoziție, să țină sus drapelul Franței. El a trăit ani buni după Eliberare, așa se spune, deși unii au fost grei până la pierderea speranței, dar în ce-l privește n-a disperat și a murit cu țelurile împlinite. Lumea îl va ține minte ca om politic, așa îmi închipui, uitând sau ignorând că fusese unul din stâlpii armatei franceze, din păcate neluat în seamă, sau luat numai pe jumătate, când se vedea limpede că doctrina lui era singura bună.

Odată linia Maginot construită, dar numai până la frontiera cu Belgia, țară prietenă, oamenii politici și strategii s-au culcat pe-o ureche. Zadarnic le-a strigat de Gaulle, cu mâna pâlnie la gura, ca surzilor, că războiul de poziție își trăise epoca. În 1914 și următorii, liniile întărite cu forturi

opriseră înaintarea germană. Însă chiar de pe atunci, din primul an al războiului, se văzuse ce rol poate să joace o armată mobilă. Dacă generalul Joffre n-ar fi mobilizat toate taximetrele din Paris și toate vehiculele motorizate să transporte repede trupe pe Marna, atunci frontul se prăbușea și în două zile armata germană ar fi defilat pe Champs-Elysée, ca în 1940, cum contemporanii mei au văzut la jurnalul cinematografic.

Înainte de 1916 am întărit și noi capitala țării, făcând din ea o cetate, înconjurată de forturi, care mai există și astăzi, cu alte destinații. Însă nu începuse bine războiul, și tunurile de cetate au fost luate de la locul lor, încercând să se facă din ele artilerie mobilă. S-a văzut, cu întârziere, după atâta muncă și cheltuială, că nimic nu-i împiedica pe nemți să ocolească orașul, să-l lase încercuit și să meargă mai departe.

E ceea ce a socotit de Gaulle că se va întâmpla cu linia Maginot odată cu apariția armatei motorizate; nimic nu era mai ușor pentru inamic decât să ocolească fortificațiile. Ceea ce s-a și întâmplat, într-un război care a trecut ca fulgerul prin Belgia, silindu-l pe rege să capituleze în câteva zile, și apoi a urmat ce se știe. Unei asemenea invazii nu i se putea împotrivi decât o armată mobilă, care să se deplaseze repede în locul unde invadatorul era mai puternic. A fost doctrina lui de Gaulle, neluată în seamă nici de statul-major, nici de guvern, și, la urma urmelor, nici de masa poporului, subminată de propaganda coloanei a cincea germană, care propovăduia neînarmarea, în scopuri pacifiste, în timp ce Hitler se înarma pe față, dar mult mai temeinic decât puteau să-și închipuie francezii

Deși de Gaulle nu avea nevoie de un apărător, am simțit datoria să-i restitui generalului ceea ce a fost umbrit de omul politic și să spun că dacă el atunci ar fi fost mai mare peste armată și s-ar fi bucurat de sprijinul guvernului, nemții n-ar fi ocupat Parisul, Hitler s-ar fi oprit să mediteze, cum a meditat, probabil spre paguba lui, la Canalul Mânecii. Dar generali se găseau cu duiumul în Franța, se găseau și mareșali, glorii trecute, aspiranți la glorii viitoare.

Despre el va mai veni vorba, mai ales când va începe eliberarea Franței; voi reaminti atunci câte piedici a avut să înfrunte, din partea propriilor săi aliați, căci de dușmani n-am ce spune. Era un om care avea darul să indispună și să inspire frică; tot timpul aliații s-au temut că o să ia mai mult decât i se cuvine.

A fost vremea generalilor care n-au acceptat înfrângerea Franței: Giraud, Leclerc, Darlan, – acesta din urmă cu un mic semn de întrebare – și

probabil mulți alții scăpați din vedere, căci n-am luat notițe, nebănuind că într-o zi voi avea nevoie de ele; cât despre cărțile de istorie, au și mai mari lacune. Ca și povestea pe care voi încerca s-o reconstitui, din bucăți incomplete.

Printre miile (zeci de mii, sute?) de prizonieri făcuți de germani în țările cotropite, se afla unul, cu nume și profesiune de împrumut, un inginer și industriaș, Hans Greiner. Nu știu unde căzuse prizonier și cum își asumase acest nume cu rezonanță germanică. Dar nici nu are importanță, și nici faptul că într-o zi a evadat, cu toată paza severă, nu mi-ar fi atras atenția; mulți evadau, ca în cărțile cu aventuri extraordinare. M-a surprins însă că îndată ziarele germane anunțau un premiu de o sută de mii de mărci oferite de Goebbels cui va înlesni prinderea evadatului. Dacă Germania ar fi oferit aceeași sumă pentru toți prizonierii scăpați din lagăr, risca să-și sleiască vistieria.

Știm cu toții cine a fost Goebbels: ministrul propagandei și, mai mult decât atât, unul din cei mai devotați slujitori ai lui Hitler. Dar ce-l privea pe el omul în cauză, aceasta fiind treaba serviciului de contraspionaj sau a Gestapoului? Evadatul se numea în realitate Henri Giraud, și era general în armata franceză; m-am oprit la el fiindcă a avut de jucat un rol în continuarea războiului, în acei ani când jumătate din Franța era ocupată, iar jumătatea cealaltă se afla, aproape direct, sub controlul ocupantului. Odată evadat, generalul a izbutit să străbată teritoriul Germaniei până în Elveția. N-a fost singurul, însă pe capul lui erau puse o sută de mii de mărci germane, o ispită care de atâtea ori și-a dat roadele. Se înțelege că n-ar fi reușit, dacă nu se găsea cine să-l ajute. L-au ajutat, cu prețul vieții, un grup de patrioți germani, ostili lui Hitler.

Câți oameni vor fi fost schingiuiți până să se găsească vinovații? De la unu până la o mie, sau mai mulți; oricâți aș spune, nimeni n-ar putea să mă contrazică. Vinovații au fost executați, în informația mea nu se spune cum, dar nu se putea altfel decât cu ștreangul, și sunt convins că pe lângă ei au mai fost spânzurați și alții, fie numai pentru că într-o zi au băut împreună o halbă la berărie.

În Elveția generalul a trecut prin aventuri stupide; bănuit de spionaj, de ce nu și de contrabandă? Ce neinformat serviciu de contrainformații a putut să-și închipuie una ca asta? Dar, în sfârșit, rolul contrainformației este să bănuiască.

Între timp, Guvernul german făcea presiuni în Elveția, să-l extrădeze, ceea ce n-a obținut, și generalul a ajuns la Londra, patria învinșilor. Până să ajungă acolo, n-ar fi putut nemții să-l răpească? De Skorzeny nu se auzise încă, el ar fi fost în stare, cum mai târziu l-a răpit pe Mussolini din mâinile italienilor.

În cele două războaie mondiale, Elveția a rămas neutră, în centrul incendiului. Dintr-o mulțime de considerente geografice, politice, economice, niciunul din beligeranți n-a silit-o să i se alieze, și nu i-a încălcat teritoriul. Într-un asemenea caz, țara nici n-ar fi putut să se apere, fiindcă nu avea decât o armată simbolică. Uitându-mă pe hartă m-am întrebat adesea, ce-or fi gândit vecinii ei? Nu socoteau că e nedrept să rămână netulburată, în vreme ce ei se luptă, pe viață și pe moarte? Italia, Franța, Germania! Dar de unde să știm noi ce se întâmplă la conferințe secrete? Ce promisiuni i se făceau, de ce amenințări avea parte? Iată ce am aflat la fața locului, poate nu-i un secret atât de mare cum a fost pentru mine, dar în nici un caz nu-i secretul lui Polichinelle, cunoscut de toată lumea.

La Laussane, într-o suburbie binecuvântată și de soartă și de natură, o sucursală a Paradisului, există o stradă, sau un bulevard, care se numește General Guisan. Știu sigur, l-am străbătut de la un cap la altul. Deci Elveția a avut un general! Spun la trecut, fiindcă azi e cu siguranță la pensie, dacă mai trăiește.

Când nemții au vrut să transporte trupe în Italia, ca să-l ajute pe Mussolini, calea cea mai scurtă era de-a latul Elveției. Dar această țară muntoasă, deși nu avea decât puțină armată, nu putea să fie cotropită ca Belgia și Olanda. Și apoi ar fi însemnat să se violeze tradiția, mai respectată decât tratatele. Deci Hitler a cerut permisiunea.

General Guisan, care a dus tratativele, știa că un război ar fi fost dezastruos și pentru Elveția, și pentru Germania. Sorții erau egali, dacă priveai situația lucid și pe toate fețele. Dar el mai știa că Hitler, coleric și scos din fire de mersul războiului, ar fi fost în stare de un act iresponsabil, nesocotindu-i urmările. Și atunci, înțelegând că trebuia să facă o concesie, ca să salveze ce se putea salva, le-a îngăduit nemților să traverseze Elveția, dar numai în trenuri cu ușile sigilate, și fără oprire. Dată fiind agresivitatea Germaniei, concesia mi se pare înțeleaptă, și la urma urmelor, minimă. Din punct de vedere material nu atrăgea nici o pierdere pentru Elveția, transportul urmând să se plătească. Nici pierderea morală nu era gravă, dat

fiind dezastrul care ar fi urmat, în cazul unui refuz fără discuție. Și apoi, cu ajutorul sau fără ajutorul Germaniei, Mussolini tot pierduse războiul, cum avea să-l piardă și aliatul lui nordic.

„Iar de nu acceptați această propunere, a spus generalul Guisan, prin Elveția tot n-o să puteți trece: toate tunelurile (și sunt multe), toate podurile și viaductele vor fi aruncate în aer!”

Generalul trebuie ținut minte, de aceea are la Lausanne un bulevard care îi poartă numele, fiind primul și ultimul om în fața căruia Hitler a înțeles să se plieze; căci nu s-a pliat nici când Berlinul era incendiat, nici când tancurile sovietice treceau peste buncărul unde el și-a tras un glonț în tâmplă (sau a înghițit cianură; versiunea cu revolverul poate au inventat-o partizanii, ca în deznodământ să fie un pic de bravură).

Nemții au trecut în Italia, fără ca elvețienii să-i vadă la față.

* * *

Cât despre generalul Giraud, la o lună după ce ajunsese în Anglia, lua comanda trupelor franceze din nordul Africii. Aceste trupe, unite cu ale aliaților, i-au dat mult de furcă feldmareșalului Rommel, supranumit „vulpea deșertului” până ce l-au aruncat afară din Africa.

Evadarea generalului Giraud, cea mai senzațională din câte s-au cunoscut vreodată, după cum se spune, a prilejuit să se facă un film, dar nu l-am văzut. În schimb, am văzut altele, multe, cu evadări care de care mai îndrăznețe; poate se bizuiau pe întâmplări reale, poate era și evadarea lui Giraud printre ele, dar, credincios înclinării mele spre ficțiune, nu m-am gândit niciodată la faptele care le inspiraseră, am făcut din ele o sinteză, mult mai concludentă decât istoria însăși. S-au scris și cărți despre general, le știu fără să-mi fi căzut în mână, fiindcă am citit altele, și în esența lor toate seamănă între ele.

Socotind că e bine să merg pe linii de înrudire, între fapte pe de o parte, între oameni pe de alta, singurul mijloc pentru mine de a mă orienta în învălmășeala mondială din timpul războiului, am vrut ca numele generalului Giraud intrat în povestire datorită evadării lui din Germania, să-l lege de al amiralului Darlan, pe care l-a întâlnit în Africa. Acestea se întâmplau în 1942, spre sfârșitul anului, după ce Rommel pierduse războiul în Libia. Spre a nu lăsa la jumătate această izbândă, îndată americanii au debarcat în Algeria și în Maroc, ca să aibă în mână întreg nordul și nord-

vestul Africii. Trupele franceze aflate acolo au primit de la mareșalul Pétain, președinte a ce mai rămăsese din Franța, ordinul să se opună.

Darlan se afla atunci la Alger, cu totul în afara acestor evenimente, numai ca să-și vadă fiul bolnav, ceea ce nu era o minciună diplomatică. El avea însă funcția de vicepreședinte și ministru de externe în guvernul Franței neocupate și, de pe această poziție, cu drept sau fără drept a dat ordin trupelor franceze să înceteze lupta cu forțele americane, luând asupra sa, în același timp, autoritatea asupra Africii de Nord, în numele mareșalului.

Nu-mi aminteam prea bine ce rol jucase el în Algeria, păstram numai impresia că fusese ceva ambiguu. Acum, după ce am căutat adevărul prin ziare și rezumate ale războiului, impresia a devenit clară: ce putea fi mai ambiguu decât să te declari reprezentantul cuiva, după ce i-ai nesocotit ordinele? Nu înseamnă însă chiar că îl dezavuez; declarația lui poate că era o necesitate diplomatică. Vreau doar să arăt ce greu este să găsești un drum de trecere prin desișurile istoriei, fie ea chiar cea contemporană, și odată ajuns la lumină, să-ți dai seama că ar fi trebuit să mergi prin altă parte.

Voi mai încerca și de aici înainte să-mi explic vreo neînțelegere pe care o am cu mine însumi, dar am renunțat să cred că le voi putea limpezi pe toate.

Ar trebui să se adune toate documentele de la 1932 încoace, toate proclamațiile, discursurile, corespondența diplomatică, stenogramele discuțiilor la nivele înalte, apoi ordinele de luptă de pe toate fronturile și din toate fazele războaielor din vremea aceea, în sfârșit orice document sau simplă notiță informativă, de asemeni memoriile oamenilor politici, șefi de state și de guverne, ale comandanților de armate, scrisorile schimbate între toți aceștia, textele toasturilor la banchete, felicitările la ocazii festive; să se asculte toți martorii care n-au spus la vreme ce aveau în minte; las la urmă înțelegerile și tratatele secrete, fără să cred că n-am făcut omisiuni în această enumerare. Și materialul adunat, probabil milioane de file, să fie băgat în cel mai mare și perfecționat computer. Poate doar așa s-ar înlătura toate dubiile, inexactitățile și controversele, după care adevărul obținut pe această cale ar trebui concentrat într-o singură carte, oficială, tradusă în toate limbile și pusă la îndemâna oricui știe să citească; n-ar costa mai mult decât rachetele destinate, astăzi sau în viitor, să fie distruse.

Ceea ce fac aici nu poate să fie decât o filă, din care m-aș mulțumi ca la trierea computerului să rămână măcar o idee. La numele lui Darlan voi

adăuga în viitor altele, ale altor oameni, rămași neînțeleși de mine. Dar, paralel cu ei îi voi numi și pe cei care nu mi-au lăsat nici o îndoială cu privire la părțile lor demne de-a fi admirate. Generalul Leclerc este unul.

Puțin înainte de venirea americanilor în Africa, armata germană ajungea la Stalingrad, unul din nodurile cele mai mari ale războiului.

Capitolul 21

Lecturile Despinei. Bubi Faur, om de afaceri; mașina lui, Cadillac, suspensia, confortul, viteza; casa lui, șemineul, scara de marmură, acvariul cât un perete: nevasta lui, Laura, care nu poate fi uitată, deși în povestire este un personaj episodic.

N-am uitat de legătura Despinei cu aviatorul, pe care n-o pot numi decât aventură, deși a fost cât pe ce să se transforme în dramă. Voi reveni la ea când îi voi mai găsi un loc în povestire. Acum am amintit-o numai datorită întâmplării că în casa ei, singura dată când am fost în vizită, l-am cunoscut pe Bubi Faur. E numele lui adevărat, deși ar părea că l-am căutat ca să atragă atenția. Dacă sună bine nici nu știu, unora le-o plăcea, altora nu, orice om are preferințele sale. Mie numele îmi aduce în față omul, așa cum l-am cunoscut, îmi evocă și fizionomia lui, și caracterul și chiar cariera, o carieră solidă și bine lucrată, de om care știe să bată fierul cât e cald, cum fac făurarii. Ca profesiune era om de afaceri, așa mi l-a prezentat Despina, măgulită de prezența lui în casă, unde se afla ca prieten al familiei. De altfel nici n-a stat mult și cum nici eu nu venisem decât ca să-i aduc Despinei o carte, am plecat împreună.

Cartea tradusă în românește se numea *La răscruce de vânturi* și avea multă circulație, mai ales că inspirase un film cu un actor impresionant, care făcuse numeroase femei să suspine. Sigur că pentru multă lume un film de-o oră și jumătate se asimilează mai ușor decât o carte, aceasta putând să zacă pe noptieră cu săptămânile. Chiar Despina, deși făcuse Facultatea de litere și filozofie fără să-și ia licența, dar o făcuse, era interesată de carte fiindcă o incitase filmul, cu acel actor care în multe privințe, și ca temperament și ca prezență fizică, de-o masculinitate puțin sălbatică semăna cu Ernest, aviatorul. Fără să fie o incultă, ceea ce am arătat mai înainte, pe ea n-o interesa cine scrisese cartea, în schimb putea să spună și în somn numele actorului, dacă o întrebai șoptindu-i la ureche.

Am arătat-o în postura cea mai nefavorabilă, ca portretizarea ei să fie completă, dar mă grăbesc să spun că în rest nu era nici superficială, nici ușuratică; înflăcărarea pentru acel actor era cu totul abstractă, altminteri în locul lui îl punea pe Ernest, pe care îl iubea dintr-o profunzime a sufletului neexplorată de nimeni mai înainte. Era o dragoste în aparență frivolă, fiindcă împrejurările o obligau să nu-și arate sentimentele decât ca pe o joacă. Dar joaca odată avea s-o ducă până în fața morții.

După o săptămână mi-a telefonat, chemându-mă să-mi iau cartea. Am rugat-o s-o păstreze, dacă îi plăcuse; aveam încă un exemplar. Mi-a mulțumit fără entuziasm, cu un ton care mi s-a părut un refuz mascat sub o acceptare de politețe. Era o zi nefastă pentru ea, în ajun Ernest nu venise, fără s-o anunțe și să se scuze. Întâmplându-se prima oară, se simțise ca străpunsă în inimă de un cuțit, dar nu dintr-odată, ci pătrunzând milimetru cu milimetru, în orele de așteptare și zbucium, prelungite până dimineața. De ce voise tocmai atunci să-mi restituie cartea?

Ieșind în stradă cu Bubi Faur, l-am văzut că descuia portiera unui automobil pe lângă care trecusem indiferent la venire. Era o limuzină neagră, un Cadillac sigur pe el, ca un om cu servieta doldora de bancnote. Se aprindeau felinarele, lumina celui de deasupra, deși albăstrie și slabă, făcea să sclipească vopseaua și nichelajele. Nu mă oprisem s-o privesc, fiindcă o asemenea locomotivă pe cauciucuri nu mă interesa, să-mi fi aparținut mi-ar fi stricat firea.

La casa de alături, unde locuiau părinții Despinei, continua să nu se simtă nici o mișcare.

— Dacă nu ești ocupat astă seară, vino la noi, m-a poftit noua mea cunoștință, deschizându-mi portiera din dreapta. Cred că avem ceva de mâncare. De vin sunt sigur, fiindcă pivnița e asortată de mine.

Am acceptat, deși nu știam ce putea să însemne „la noi”: o soție, o familie? Și cât de numeroasă? Sau un consiliu de administrație?

Eram puțin flatat, dar și curios, nu cunoscusem până acum un om de afaceri, și, judecând după Cadillac, nu putea să fie unul de duzină. Socoteam doar că o asemenea mașină se cuvine să aibă șofer, stăpânul să stea în spate, picior peste picior, cu o batistă albă în buzunarul de la piept, cu o camee la butonieră, să-și arate rangul. Dar lui Bubi Faur îi plăcea să conducă, mi-am dat seama îndată, făcea reprize puternice, gustând cu voluptate și satisfacție accelerațiile sportive. Era de altfel un sportiv, îl arăta întreaga înfățișare, nu doar felul cum conducea mașina. În prima lui

tinerețe, jucase rugby, mi-am amintit că auzisem de el, fusese un fel de vedetă. Acum se mulțumea să joace tenis, avea totdeauna în lada mașinii patru-cinci rachete, mărci renumite. Apoi făcea călărie de câmp, avea un cal pursânge în grija unui grăjdar din Băneasa; mai demult participase la concursuri hipice. În sfârșit iarna mergea la schi, nu se socotea un as, schia de plăcere, însă fără să fugă de coborâșurile dificile.

Mi-am schimbat părerea chiar și despre mașină, nu-mi închipuisem că la dimensiunile ei putea să facă demaraje ca la curse. Apoi, de ce să ascund, mă simțeam bine în tapițeria elastică și mângâioasă, care mă învăluia de sub genunchi până la umeri, că nici nu mai simțeam forța centrifugă în viraje, parcă eram contopit cu canapeaua. (Pe atunci automobilele nu aveau în față fotolii separate, ca astăzi, care împiedică pe femeia de alături să se apropie. Fotoliile au avantajele lor, canapeaua le avea pe ale ei, interesante mai ales la popasuri.)

Se întunecase, dar mai era timp până la masă. Simțind că mașina mă interesa, Bubi Faur mi-a propus să dăm o fugă până la pădurea Băneasa. Se simțea măgulit, nu încape vorbă, dar era și plăcerea lui personală. Am trecut pe negândite de șoseaua care ducea la pădure, am mers înainte, eram captivat de viteză: cu toată lumina slabă a farurilor nu simțeam nici cea mai mică teamă: deși abia îl cunoscusem, îmi dădeam seama că omul de lângă mine știa ce face. Și-apoi, parcă avea ochi de pisică, vedea de departe obstacole pe care eu le descopeream în ultima clipă. Uneori, când nu era sigur, aprindea cât ai clipi din ochi o pereche de proiectoare necamuflate, care luminau șoseaua peste o sută de metri, ca un fulger.

— Nu-i o contravenție? l-am întrebat, cu timiditate.

Eu n-aș fi îndrăznit nici să mă gândesc la una ca asta, mergeam aplecat în față, cu ochii mari, sfredelind întunericul, gata să pun frâna în orice clipă.

— Cine să mă vadă? Și cui fac rău? Chiar dacă ar fi un avion deasupra, ce-ar putea să descopere în două secunde? Până să se dezmeticească, rămâne întunericul; poate să-și închipuie că a fost o halucinație.

— Dar controalele sunt foarte severe!

— Știu toate posturile unde stau la pândă. Și apoi…

Pe tăblia de sub tabloul de bord mi-a arătat un rând de sticle culcate. Pentru jandarmi, țuică: pentru subofițeri, vermut Cinzano; pentru ofițeri coniac Segarcea, producția regelui Carol al doilea.

Acest aparat de corupție, după mașină și după siguranța de sine, se adăuga la portretul omului de afaceri, pe care îl vedeam prima oară.

Când am ajuns în Otopeni, pe șoseaua pavată cu piatră cubică tocită pe margini, care când mergeam cu motocicleta îmi scotea brațele din umeri și îmi rupea șalele, m-a cuprins o senzație de plutire, cum se întâmplă numai în vis, câteodată. Nu-mi venea să cred, nu înțelegeam ce se întâmplase cu șoseaua, când fusese schimbată piatra tocită: miracolul se datora mașinii, greutății ei și suspensiei, care nu știusem până unde pot să ajungă, până la impresia de zbor pe o pernă de aer. Așa am înțeles rostul acestor mașini de două tone și jumătate, am înțeles și de ce sunt atât de scumpe. Nu m-am gândit ce categorii de oameni le merită, începând cu capetele încoronate și cu miliardarii. În schimb am socotit că pentru oamenii de afaceri sunt indispensabile.

Dincolo de Săftica, unde este o șosea dreaptă de vreo doi kilometri, Faur a aprins proiectoarele de-a binelea, și mi-a făcut o demonstrație de viteză, o sută cincizeci de kilometri pe oră. Când am văzut acul kilometrajului, mi-am dus mâna la gură, de uimire, nu de frică. Pentru vremea aceea era o viteză amețitoare. Dar deși îmi plăcea și râvneam tainic s-o pot atinge și eu odată, mașina tot n-aș fi vrut-o.

La capătul liniei drepte, unde începea o curbă la stânga, Faur mi-a demonstrat și frânele, făcându-le să urle ca sirenele de alarmă. Pe urmă ne-am întors mai încet, mi se părea că mergem la pas, dar kilometrajul arăta o sută pe oră.

Tot drumul dus-întors durase patruzeci de minute. Am oprit în fața unei vile, pe o stradă paralelă cu șoseaua Kiseleff, un cartier acoperit de tăcere. Am coborât, Faur și-a aruncat mănușile pe tabloul de bord. Un om a ieșit din umbră și s-a urcat la volan, să bage mașina în garaj, la subsolul casei; era șoferul. M-am simțit împăcat, un om de afaceri fără șofer n-aș fi putut să-mi închipui.

* * *

Nu pot să spun că între noi a fost o prietenie adevărată; ne despărțea starea lui socială, care, deși nu o invidiam și nici nu mă intimida, ne punea pe trepte diferite în fața celorlalți oameni. Aceștia, dacă se gudurau în fața lui, pe mine abia mă băgau în seamă. N-am suferit niciodată dintr-o asemenea cauză, speram să fac ceva în viață, dar nu așteptam să mă bucur de admirație, fiindcă în primul rând ar fi trebuit să mă admir eu însumi. Meritele, dacă le aveam, aș fi vrut să mi se recunoască fără să fiu de față.

Cam tot pe vremea aceea, în timpul războiului, când frontul era departe, într-o duminică după-amiază m-am întâlnit cu un cunoscut, e prea mult să-i spun prieten, care mergea în același loc cu mine, într-o vizită. Nu mă apropiasem de el, fiindcă mă privea cam de sus, și dacă îmi dădea mâna părea că îmi oferă o decorație. Avea o mână flască, parcă fără sânge și fără mușchi, care rămânea inertă ca și când ar fi vrut să nu notifice rezerva lui față de mine, și distanța care ne separă.

Se spune că regele Carol întâi, foarte distant din fire, nu întindea niciodată mâna întreagă celor care aveau cinstea să-i stea în față. Celor de însemnătate mai mică le dădea numai un deget, cu privirea în altă parte; următorilor două degete, apoi miniștrilor trei, și patru primilor miniștri sau șefilor de partide, dacă nu-i făceau opoziție. Mâna întreagă n-o simțeau decât capetele încoronate.

Meritele acelui cunoscut întâlnit pe stradă erau că publicase vreo patru cărți, nuvele și romane, pe care le socoteam mediocre, sau proaste, ceea ce timpul avea să confirme. Un cunoscut și stimat animator de literatură, însă fără un adevărat simț critic, și poate cu un gust îndoielnic, îl proclamase marea speranță a prozei noastre. Nu l-a împins înainte doar pe el, mereu căuta speranțe, își dădea sufletul pentru ele, descoperise și citase genii. În urma lui nimic n-a stat în picioare, geniile s-au dovedit false iar speranțele vane: a rămas numai amintirea unui om care n-a avut altă pasiune decât să propage literatura, ceea ce, când atâți o ignoră, merită recunoștință.

Fiind duminică florăriile erau închise, umblam cu ochii după o țigancă, să iau ceva de la ea. Nu puteam să merg cu mâinile goale.

— Nici tu n-ai găsit flori! Ce facem? i-am spus prozatorului.

La care el mi-a răspuns aproape cu dispreț pentru preocuparea mea atât de burgheză:

— Să duc flori?! Nu-i destul că mă duc eu?

Dacă aș mai fi avut vreo îndoială, acum eram sigur că nu va putea să scrie niciodată o carte convingătoare, să miște sufletul oamenilor. Să se fi întâmplat altfel, ar fi însemnat că eu nu știu nimic despre lume.

Bubi Faur era o fire deschisă, ar fi trebuit să-mi dau seama mai dinainte, înlătura cu dezinvoltură distanțele dintre oameni. Mi-a spus pe nume îndată ce-am intrat în casă, la un ceas după ce ne cunoscusem. O femeie ședea într-un fotoliu, sub un lampadar, lângă șemineu; parcă era un decor de cinematograf și aștepta să fie filmată. Până la ea era o distanță, întreg

parterul alcătuia o singură încăpere, ceea ce nu putea decât să-mi placă, în pofida colțului cinematografic.

— Laura, îți prezint pe…

M-am mirat că îmi reținuse numele, pe care îl pronunțase Despina, o singură dată, când făcuse prezentările. În asemenea ocazii nimeni nu-i prea atent, mulți se intimidează, ca să nu mai vorbesc de cei tari de ureche. Urmează conversații, încep prietenii și la despărțire mulți nu știu cum îl cheamă pe celălalt; iar dacă îl întâlnesc altă dată, se chinuiesc să întoarcă discuția în fel și chip, doar-doar i-o afla numele. Uneori situația poate să țină așa până la moarte: atunci abia supraviețuitorul se dumirește, fiindcă vede scris numele pe cruce; mortul, în schimb, ia ignoranța cu el în groapă.

Nu pot propune ca la reuniuni unde sunt mai mulți invitați, de la șase în sus bunăoară, oamenii să poarte ecusoane pe rever, femeile broșe cu numele scrise în diamante sau în strasuri, după cum le dă mâna. Dar de ce nu? Cine va face acest pas va binemerita de la semenii lor, în numele unei civilizații inteligente.

În timp ce mergeam spre fotoliu, șapte sau opt pași, am apucat să văd că era o femeie tânără și probabil frumoasă, fiindcă fără voie am rămas cu ochii la ea, ceea ce nu mi s-ar fi întâmplat cu una urâtă. Dar când să mă aplec să-i sărut mâna, spre stupefacția mea femeia s-a ridicat în picioare.

Nu sunt robul unei obișnuințe înscrise în codul manierelor elegante; când socotesc că una este stupidă, sau desuetă, o calc cu satisfacție, chiar dacă scandalizez pe alții. O femeie însă nu trebuie să se ridice fiindcă așa cere buna-cuviință, ci spre a-i da bărbatului prilejul să se încline; în clipa aceea ea devine puțin regină.

Pe Faur nu l-a contrariat gestul nevestei, iar mirarea neplăcută de pe fața mea n-a observat-o, ci ni s-a adresat amândurora:

— Spuneți-vă pe nume!

Sigur că așa ar fi bine; formulele obișnuite de politețe nu sunt politețea însăși, ci o înțepenire, semnul rămânerii noastre în urmă, când timpul zboară pe lângă noi, și noi zburăm împotriva timpului.

Știu, cel puțin din cărți și din filme, că în America soldații le spun pe nume ofițerilor; așa, parcă îți vine să lupți mai bine.

Am prieteni vechi, cu care douăzeci de ani am vorbit protocolar, până ce, în sfârșit, ne-am luat inima în dinți și am hotărât să ne spunem pe nume. Dar și azi, după alt număr de ani, când le pronunț numele parcă am un nod în gât și un semn de întrebare pe față. Ar trebui să ne trăim încă o dată viața,

și să pornim bine de la început, ca să fim noi înșine, cum vrem să fim și nu putem.

Eram deci în casa unui om de afaceri. M-am uitat de jur împrejur, să văd ce o caracterizează. Era decorată de un arhitect care probabil se adaptase la gustul proprietarului. Din două apartamente, cum fusese împărțită înainte de a o cumpăra Faur, făcuse unul singur, legase parterul de etaj cu o scară interioară, dărâmând zidurile, întărind planșeele, lăsând doar câte un stâlp de susținere ici-colo, așezați nesimetric, ca să nu li se bănuiască scopul practic, ci să pară elemente decorative, înrudite cu mobila, realizase la parter încăperea unică, ale cărei dimensiuni, cum nu mai văzusem într-o locuință particulară, le remarcasem, puțin uluit, încă de la intrare.

Șemineul, de marmură verde, nu era plasat într-un colț, sau la un perete, cum se obișnuiește, ci în mijloc, într-o excavație circulară, cu diametrul de vreo cinci metri, cu două trepte de jur împrejur, ca o mică arenă. Nici nu știu cum coborâsem treptele fără să mă împiedic, căci eram cu ochii la femeia din fotoliu. Un horn tronconic pornea de deasupra șemineului și străbătea tavanul. Era un frumos decor, de aramă bătută cu ciocanul, și împodobită cu ghirlande de pietre roșii; nu puteau fi rubine adevărate, ci o imitație de sticlă. Deși îmi plăcea că mă aflam acolo și mă simțeam bine, pietrele scumpe m-ar fi indispus, ca orice ostentație. De mult socotesc că frumosul poate fi obținut cu mijloace modeste, dacă sunt bine alese.

Nu ardea altă lumină decât a lampadarului, care o punea în evidență pe stăpâna casei. Restul încăperii rămânea în penumbră, fără ca așa să-și piardă dimensiunile. Zăream numai scara; deși departe, ieșea în evidență, învingea întunericul, fiind de marmură albă. Mi-a plăcut forma ei; ca o acoladă, care părea că îmbrățișează spațiul, am asemuit-o cu un braț de femeie, arcuit într-o îmbrățișare și poate chiar așa își închipuise arhitectul. Balustrada, de aramă lustruită, cred că fusese făcută cu intenția să creeze o legătură dacă nu și o înrudire, între două elemente atât de diferite, scara de marmură albă și șemineul de marmură verde, cu hornul de aramă bătută cu ciocanul.

Nu m-a interesat mobila, care nici nu se vedea prea bine, decât masa de sufragerie, pusă într-o nișă, al cărei perete din fund era în întregime alcătuit dintr-un acvariu, de unde venea o lumină albăstrie difuză, trecută parcă printr-un filtru de vată.

Și după ce m-am uitat de jur împrejur, aruncând câte o privire disimulată femeii, cum mă învățase un actor, ca să nu observe și alții, mi-am dat seama că ea era elementul cel mai decorativ din toată casa. Atunci am privit-o de-a

dreptul, am uitat stângăcia ei de la început și i-am spus cu o bucurie numai puțin stăpânită:

— Ești foarte frumoasă, Laura!

Capitolul 22

Afacerile lui Bubi Faur, modest avocat de provincie. Un automobil derizoriu, DKV, de care se va despărți fără regrete, fiindcă îl va înlocui Cadillacul; venirea în București; românizarea întreprinderilor evreiești. Începutul lui Faur, o mică industrie textilă; austeritatea, condiția succesului; căsătoria cu secretara, soluția cea mai simplă. O sumedenie de fete frumoase; Laura și surorile ei, vocația lor comună, aceeași cu a mamei, secretare. O scenă la cimitir, prefigurare: Laura, în doliu, îi apare povestitorului ca o fiică a morții. Întoarcere la prima vizită în casa lui Faur; pivnița de vinuri, masa în fața acvariului, peștișorii se joacă în părul Laurei.

Faur nu se născuse om de afaceri, ajunsese fiindcă avea o mare ambiție și istețime, și instincte, dar nu cred că ar fi reușit să nu fi fost circumstanțele favorabile.

În 1940 era avocat la Sighișoara, unde tatăl lui ținea o prăvălie, deci fiu de negustor, probabil cu ceva stare, nu mai mult decât atâta, nici titluri, nici moșie, nici castele. Dacă tânărul Faur jucase rugby până nu de multă vreme, se înțelege că avea o constituție atletică. Fizionomia lui, îndrăzneață și hotărâtă, într-un fel dură, ar fi fost pe placul Arhanghelului, care l-ar fi făcut comandant în scurtă vreme. El însă refuzase să se înscrie printre discipoli, și chiar cu ostentație, ceea ce i-ar fi prilejuit multe necazuri dacă politica lor nu-i ducea de râpă numai după câteva luni de guvernare. Nu apucaseră decât să-i confiște mașina, care nu era altceva decât un biet DKV, producție de război germană, cu caroseria de lemn, învelit cu carton presat și dat cu vopsea lucioasă, că nici nu bănuiai ce ascunde. Abia și-o cumpărase, nu atât de nevoie cât din pasiune, fiindcă automobilele îl fascinau, încă din copilărie.

După rebeliunea discipolilor ar fi putut să și-o ia înapoi, fie și hărtănită. Însă la data aceea plecase din Sighișoara. Un proces la București îi prilejui să întâlnească un fost coleg de facultate, acum funcționar superior la Comisia de românizare, care, fără multă vorbă îi propuse să ia în stăpânire o

industrie evreiască, nu mare dar foarte rentabilă, o țesătorie veche de pe șoseaua Ștefan cel Mare. Prețul era mic, aproape simbolic, bani împrumută de la Bancă, prin înlesnirea aceleiași comisii; pricepere nu i se cerea decât la administrare, restul era treaba maistrului, care supraveghea zece războaie, cu tot atâtea țesătoare, și cu vreo cinci ucenice, fete minore. Alt personal țesătoria nu mai avea, decât un mecanic: el și cu maistrul erau singurii bărbați acolo, amândoi evrei, oameni cu experiență, care nu trebuiau împinși de la spate. Deși prima lui obligație ar fi fost să-i concedieze, înlocuindu-i cu etnici, Faur îi păstră, temporizând lucrurile; la nevoie putea să se scuze că nu găsea alții. Îi chemă pe amândoi la birou, îi bătu pe umeri, și le spuse câteva cuvinte în idiș, prinse din zbor în casa singurului evreu pe care îl cunoștea în Sighișoara, fără să știe dacă mai existau și alții. Acolo se ducea fiindcă aveau o fată frumoasă, fetele frumoase îi plăceau tot cât automobilele, fie și doar ca să le privească.

Maistrul și mecanicul erau neîncrezători, se știau hăituiți, cele câteva cuvinte în idiș – nici ei nu știau prea multe – nu-i liniștiseră.

— Faceți-vă treaba și fiți fără grijă! le spuse Faur. Cât sunt eu aici, nimeni n-o să vă supere. Puteți să contați pe mine.

Apoi merse în atelier, și prefăcându-se că se uită la mașini, trase cu ochiul la țesătoare; câteva dintre ele erau frumoase, și le închipui îmbrăcate altfel, coafate, fardate, dar gândul nu i se duse mai departe. Niciuna nu avea să se plângă în viitor de vreo ingerință din partea lui, și, chiar cu motiv, nu s-ar fi plâns toate, fiindcă așa cum îi plăceau lui fetele frumoase, la fel puteau să-l placă și ele.

De aici înainte mi-e mai greu să înțeleg cum au mers treburile, deși desfășurarea lor o cunosc destul de bine. Dar ca să îți poți explica reușita unei afaceri, cred că nu-i destul să vezi și să afli, ci trebuie să ai tu însuți simțul afacerii, care îmi lipsește, ceea ce, dacă nu s-a văzut până acum, are să se vadă.

Bubi Faur nu luase bine țesătoria în primire, că și făcuse rost de o comandă importantă, de la un minister nou înființat, care se ocupa cu înzestrarea armatei. Era vorba de o mătase artificială, pentru saci de pulbere, adică praf de pușcă. N-am aflat felul cum erau folosiți și de ce trebuiau să fie de mătase: n-a putut să mă lămurească nici Faur. Mi-a explicat doar cum luase comanda, și cum avea să ia altele, în continuă creștere; nu țin minte altceva decât principiul, că trebuia să câștige bunăvoința cuiva, sau a mai multora, pe grade, ca toată lumea să fie

mulțumită, important era ca armata să aibă saci de mătase, în cantități tot mai mari, și grabnic; în asemenea împrejurări nu e timp de tocmeală.

Deși țesută din celofibră, care venea cu camioane mari ale armatei, mătasea, numai albă, era frumoasă, puteai s-o confunzi cu cea naturală. Am primit în dar de la Faur un balot întreg, mi-am făcut cămăși care au ținut ani de zile după terminarea războiului.

Ca personal administrativ țesătoria avusese numai o secretară, în afară de patron, și acesta o luase cu el la plecare, fiindu-i un fel de nepoată. La început Faur nu-i simți lipsa, însă curând un asemenea ajutor deveni indispensabil; el era adesea plecat, numai cu treburi, în acel timp nu-și îngăduia nici o distracție, iată prima condiție, pe care am înțeles-o cu ușurință, ca să fii om de afaceri. Cineva trebuie să răspundă la telefon, să ia note, să trieze corespondența, tot mai numeroasă, și să bată la mașină răspunsul patronului, pe lângă felurite acte, dări de seamă, angajamente, pe lângă întocmirea statelor de salarii și alte lucrări de contabilitate.

Dete un anunț în *Universul*, nu la Mica publicitate, ci de sine stătător, în chenar, cu literă groasă: „Industrie în dezvoltare angajează secretară prezentabilă, bună dactilografă, având cunoștințe de contabilitate…”

Dacă Faur ar fi fost pus pe distracții, avea de unde să aleagă: veniră tot felul de fete, unele frumușele, cu rochii până deasupra genunchiului, cum era moda, cu pantofi ortopedici, cu geantă atârnată pe un umăr, pieptănate ca Alida Valli, cu părul pe umărul celălalt. Nu toate cunoșteau ce se specifica în anunț, din treizeci de candidate numai vreo trei îndeplineau aceste condițiuni. Faur le opri și le puse la probă, pe rând, cu ceasul în mână, le dictă o scrisoare, de bătut la mașină. Repet că nu era preocupat de altceva decât să aibă o secretară pricepută și vrednică, iar prin condiția inițială, „prezentabilă”, care atrăsese pe multe străine de celelalte condiții el înțelegea doar atât, să nu fie o slută care să-l indispună.

Laura câștigă concursul nu la mare distanță de celelalte, dar oricum, ieși prima, după ceasornic, cu timpul cel mai bun și fără greșeală. Va fi greu de crezul că patronul, om tânăr și mai mult decât prezentabil, văzu abia după o săptămână că secretara era frumoasă. Iată încă o condiție pentru a fi un bun om de afaceri, mi-am spus, să-ți vezi de treburi și să nu te uiți la picioarele secretarei, nici s-o întrebi ce parfum folosește. Dacă uneori această condiție mi-a fost dezmințită, înseamnă că sunt oameni care pot să facă la fel de bine și una, și alta. În acea perioadă de început, Faur era un înverșunat, avea să se schimbe și el cu timpul, pe măsură ce afacerile îi mergeau mai bine. Cine

poate să-și cumpere icre negre și se mulțumește cu cele anonime, sărate și presate, degeaba a mai muncit să ajungă, mai bine se făcea pustnic.

Atelierul era o hală de cărămidă netencuită, cu acoperișul într-o singură apă, aplecat înspre curte, învelit rudimentar cu carton gudronat, și cu un luminator de aproape toată lungimea, care crea în interior o atmosferă plăcută, în pofida construcției primitive. Cel puțin pentru început, nu era nevoie de vreo îmbunătățire, iar pentru viitor Faur avea alte planuri. Numai biroul trebuia să-l reamenajeze, acum ocupa un colț al halei, după doi pereți de scândură, se auzea zgomotul războaielor, li se simțea trepidația. Făcu o construcție nouă, afară, de proporții moderate, un vestibul, cu o odaie de toaletă alături, apoi o anticameră unde lucra secretara și în continuare biroul patronului.

Această mică realizare, nu lipsită de armonie fiindcă o desenase un arhitect preocupat în primul rând de aspectul estetic al oricărei lucrări, fie și un garaj, sau o magazie, trezi în Faur gustul să construiască, și dacă n-ar fi știut să-l modereze, putea să bage bani cu nemiluita în investiții, în loc să-i agonisească. Așa ajunse la un echilibru stabil între venituri și cheltuieli, ferindu-se de ceea ce se numește superfluu, deși este și el atât de necesar în viață. De pildă, la vremea când ajunsese în plină prosperitate, ar fi putut să-și ia pe lângă limuzină și un automobil de sport, pentru care avea pasiune din adolescență. Se înfrânase, socotind că un Cadillac folosit bine poate să dea aceleași satisfacții ca un Ferrari sau un Bugatti, plus confortul, plus prestanța; renunțând la un vis din tinerețe, nu înseamnă că îmbătrânise, ci ajunsese stăpânul propriei lui vârste.

Când își cumpără casa de la șosea i-o transformă și i-o decoră același arhitect care îi construise biroul, un om modest și fără prea mult renume, dar sigur pe ideile sale și capabil să le ducă până la capăt. Nici în viitor Faur nu apelă la altul; am recunoscut că și acesta este un dar al oamenilor de afaceri înnăscuți, să nu-și schimbe colaboratorii, cât timp ei nu le aduc nemulțumiri grave; un om nou este o cifră necunoscută în formulă, cu el poți să câștigi, dar mai important este să nu pierzi ce-a fost câștigat înainte; sigur că nu cred fără condiții în adevărul dictonului că „mai binele” este dușmanul „binelui”, însă nu strică să-l avem în vedere; există o știință de a trăi, cine vrea să și-o însușească trebuie în primul rând să-și cunoască limitele, să-și dea seama dacă este capabil să treacă de la „bine” la „mai bine”.

Nu am să urmăresc mai departe ascensiunea lui Bubi Faur, mi se pare că este destul dacă am spus începutul: restul va fi după tipic, n-aș face decât să repet ce-au spus alții și ce-am mai spus eu însumi. Căci am mai cunoscut un om cu aproape aceleași date, pe care l-am pus într-o carte. Și el pornise de la o mică industrie romanizată, prosperase, își lărgise afacerile, era un om făcut, cum se spune, doar că venise cu trei ani după Bubi Faur și nu putuse să se bucure din plin de ceea ce agonisise; la naționalizare pierduse tot, în afară de un săculeț cu pietre prețioase. Nu știu ce s-a mai întâmplat cu el, a izbutit sau nu să treacă peste frontieră cu săculețul.

În august 1944 Faur avea toți banii cărați în Elveția, îi dusese încă din timpul războiului: spre nenorocul lui, nu apucă să se bucure de ei, dar nu fiindcă n-ar fi gândit bine, ci dintr-o cauză fără nici o legătură cu afacerile.

Despre biroul lui am amintit fiindcă este decorul unde a cerut-o în căsătorie pe Laura. Chiar așa, ca pe vremuri, fără să întreprindă nimic mai înainte, nici măcar o invitație la restaurant, sau o plimbare cu mașina, tentații sigure pentru o fată. Văzuse că era frumoasă, curată și îngrijită, purtarea ei îi plăcea, dar nu putea fi vorba de o dragoste: de o aventură și mai puțin. O luase ca pe o pavăză, să fie apărat de asalturile feminine. Se ridicase atunci în București un batalion de fete frumoase, o generație surprinzătoare, toate suple, cu picioare lungi, cu mișcări armonioase și îndrăznețe, naturale, emancipate, fără prejudecăți, crescute în săli de dans și pe stadioane, depășindu-și deodată specia și parcă renegând-o. Am spus un batalion dar au fost mult mai numeroase, numai că unele s-au pierdut, n-au știut să se prețuiască, peste câțiva ani nu le mai recunoșteai, în lodene și cu pantofi pe puncte. O parte însă au strălucit un număr bun de ani, erau renumite, despre ele se mai vorbește și astăzi. Câteva s-au măritat cu aviatori americani, în speranța că au să ajungă la Hollywood, sau poate din dragoste sinceră. Altele au plecat, pe o cale sau pe alta. Or fi unele care mai trăiesc și astăzi, dar bineînțeles că nu le-ar recunoaște nimeni.

Odată am văzut și eu una, abia în devenire, dar am avut intuiția că va fi o frumusețe, și nu m-am înșelat. Era cu vreo trei ani înaintea războiului, într-o seară de toamnă, urâtă, burnița sau se lăsa ceață, tot ce poate fi mai rău pentru un om crescut la soare. Venea prin fața universității, în uniformă de școală, cu număr pe mâneca pardesiului. Pardesiu bleumarin, croit pe talie, cu o panglică tricoloră pe după gât, coborând peste revere și terminându-se cu o broșă ca o stemă, care era emblema școlii. Uniforma mi s-a părut de-o eleganță uimitoare, câtva timp mi-a luat ochii, deși sunt sigur

că mai înainte o văzusem pe fată, și continuam s-o văd încă, fără să cred că una ca ea poate să existe în realitate, și nu este doar o închipuire.

Mi-am recăpătat sângele rece, am stat locului și când a trecut pe lângă mine, fără să mă vadă dar știind că o privește cineva, în părul blond, cu zulufi pe frunte și pe dinapoia urechilor picăturile de burniță sau ceață sclipeau, făcându-i o podoabă ca de mireasă. Știa, de aceea mergea în capul gol, ținându-și pălăria de uniformă în mână, împreună cu servieta. Când a ajuns în dreptul meu i-am văzut nasul, din profil, roz și străveziu, puțin adus în sus la vârf, cum îl au mai ales fetele îndrăznețe. Sau poate sunt îndrăznețe tocmai fiindcă natura le-a înzestrat cu acest detaliu, puțin provocator și nu lipsit de o gingășie impertinentă. Cu tot părul blond, sprâncenele le avea negre, fine dar bine marcate, parcă trase cu pensula; și, atât cât putea să se vadă din profil, ochii erau tot negri.

Nu puteam să-mi pun mintea cu ea, aveam alte gânduri și griji, iar vremea nu făcea decât să agraveze starea mea neprielnică pentru convorbirea cu o fată, și încă una atât de mică; nu cred să fi avut mai mult de cincisprezece ani, sau șaisprezece: fără pardesiu, și în altă lumină mi-aș fi dat seama altfel.

Numai cu șase luni înainte și pe o vreme la fel de posomorâtă, decât că nu era toamna, pe bulevarde, și chiar aici, prin fața universității trecuse un cortegiu funebru cu doi discipoli morți în războiul civil din Spania, se înțelege de ce parte luptaseră, pe care îi înmormântau cu onoruri furibunde, că nu pot numi altfel acea demonstrație uriașă, menită să bage spaima în lume: plutoane de preoți în fața carului mortuar, batalioane de discipoli în spate, iar în fața acestora Arhanghelul, singur, izolat de mulțime, mai amenințător decât tot cortegiul.

Numai cu două luni înainte văzusem movile de cărți arse în stradă, gândurile și simțirile oamenilor prefăcute în fum și cenușă. Nu pot spune că am știut de atunci tot ce o să se întâmple în anii următori, dar era sigur că vor veni vremuri grele. După ce le-am îndurat am văzut că fuseseră mult mai grele decât s-ar fi așteptat cel mai descurajat dintre oameni.

Eram descurajat în seara aceea de toamnă, când deodată din burniță sau din ceață a răsărit micul astru, care părea un soare răzbind prin pătura tuturor norilor de furtună adunați pe cerul nostru, fata luminoasă în uniformă de școală. Mi s-a părut că ar fi o pierdere atât de mare dacă dispărea în burniță și înceta să mai dea lumină, încât am luat-o pe urma ei amestecat în mulțime. La statuie, cât a așteptat să treacă tramvaiul, am

văzut-o mai de aproape, și, cu toate că era cu spatele, mi-am dat seama ce suplețe avea și cum îi fremăta trupul sub pardesiul sobru, dar atât de bine mulat pe talie și pe șoldurile abia rotunjite, de adolescentă neștiutoare. N-am mers mai departe, aveam impresia că toți oamenii din jur se uită la mine cu ironie, și aveau tot dreptul, am lăsat-o să se ducă.

Șase ani mai târziu am văzut-o în foaierul unui teatru, stăteam pe o canapea, la perete și am putut s-o privesc în voie. Deși trecuse atâta timp și se schimbase să n-o mai poți recunoaște, mi-am dat seama, prin simțuri ascunse, că nu putea fi alta. În păr, care acum era puțin mai închis la culoare și bătea în roșu, avea o diademă de platină bătută cu mici diamante, n-am admis că puteau fi imitații, dar le lipsea puterea de fascinație a picăturilor de ceață care îi împodobeau buclele în seara când o văzusem prima dată.

Se plimba prin fața mea, cu un bărbat alături, cam necioplit, am constatat cu dezamăgire și care, culme a mizeriei, îi vorbea cu o scobitoare în gură; în plus, avea pe toate degetele inele de aur, că păreau o armă de apărare, un „box” cum n-am mai văzut de multă vreme, era bun într-o încăierare cu borfașii.

Ea însă nu arăta altfel decât făgăduise să fie, făcea parte din batalionul de fete frumoase, și cred că avea locul în primele rânduri. Purta un taior negru, strâns pe talie, care se mula pe trupul ei, rămas la fel de suplu ca la vremea când o văzusem prima oară. Și totuși, cu toată înflorirea la care ajunsese acum, în splendoarea vârstei, parcă îi lipsea ceva, nu înțelegeam ce, un atribut neînsemnat dar esențial, căci izbutea să-i schimbe natura înregistrată de mine ca o fixație. Am privit-o tot timpul cât a durat pauza, parcă îmi defila intenționat prin față, deși nu putea să mă vadă, cum nu mă văzuse în seara de la universitate, dar știa că o privire o urmărește. Abia când a sunat clopoțelul și m-am ridicat să mă duc la locul meu, mi-am dat seama că îi lipsea uniforma de școală.

* * *

Erau trei surori, Laura cea mai mică, toate trei făceau parte din batalionul de fete frumoase, ramura mai puțin cunoscută, fiindcă duceau o viață retrasă, orfane de tată, cu o mamă care muncise ca să le crească; niciodată nu le spusese că sunt frumoase. Mama era secretară la cabinetul unui ministru, serviciu greu, nu fiindcă ar fi avut mult de lucru, ci din cauza orelor neregulate; luată cu ghiotura. Patronii ei, care se schimbau odată cu guvernele, sau câteodată mai des, nu se țineau de programul ministerului,

lipseau ore în șir, uneori toată ziua, lăsând-o să tricoteze; tricota pentru fete, pentru vecine, îi făcuse și șefului de cabinet de care depindea direct o garnitură, pulover, jachetă, fular și mănuși. Iar la ora când să plece acasă, ministrul apărea cu o servietă doldora de dosare, o chema să-i dicteze corespondență, rapoarte, memorii, o ținea uneori până la miezul nopții, noroc că o trimitea acasă cu mașina, stătea departe, pe calea Șerban Vodă, aproape de cimitirul Belu. Și noroc că nu o punea să bată la mașină toate acele hârtii, atunci noaptea. Se uita la ceas, convenea și el că este târziu, le lăsa pe a doua zi. „Dar să vii devreme; până la ora zece să fie gata!” Iar el venea la patru după-amiază. Uneori însă, când se iveau urgențe, nu se mai uita la ceas, o ținea până dimineața.

Fetele crescuseră mai mult singure, trecuseră prin liceu, apoi printr-o școală de stenodactilografie, ca mama lor. Nu putea fi vorba să urmeze o facultate, era și costisitor și nesigur, titrații găseau mai greu slujbe.

Toate trei deveniseră secretare și ajunseseră pe treapta cea mai înaltă pe care o poate oferi această profesiune. Prima dintre ele era secretara lui Malaxa, dar pornise de la un serviciu modest, la contabilitate. Sigur că înfățișarea îi era de ajutor, prima carte de vizită, pe urmă însă i se descopereau calitățile celelalte, priceperea, inteligența, conștiinciozitatea, discreția, pe lângă modestie și buna-cuviință, care atrăgeau toate simpatiile, chiar ale șefilor mai ursuzi, sau ale celor neîncrezători în capacitatea femeilor de a lucra la fel de bine ca bărbații, și chiar de-a le-o lua înainte în unele funcții, cum e aceea de secretară.

Nu am cunoscut personal pe niciuna din surorile Laurei, le-am văzut numai fotografiile. Despre viața lor personală nu știu nimic, ceea ce înseamnă că n-aveau nume rău, altfel aș fi aflat de la unul sau de la altul. Dacă au avut o iubire, au ferit-o de clevetirile oamenilor. Nimeni n-a putut să spună că ascensiunea lor s-a datorat concesiilor obișnuite.

Prin 1943 am aflat de la Laura că sora ei mai mare se logodise cu un inginer al lui Malaxa, specializat în fabricația tunurilor, lucra mi se pare la Reșița: mai mult decât atât Laura n-a putut să-mi spună, și nici n-aș fi vrut să aflu; în vreme de război nu-i bine să te interesezi cum se fabrică tunurile.

Două luni mai târziu, era vară, logodnicii mergeau la Sinaia cu una din mașinile patronului, care avea să-i cunune la mănăstire, Malaxa în persoană, nu printr-un delegat, cum obișnuiesc persoanele importante. Stăteau pe canapeaua din spate, fata în dreapta; fiindcă n-am cunoscut-o, i-am uitat numele. La curbă în Tâncăbești, unde ajunsesem în prima mea plimbare cu

limuzina lui Faur, și pe unde de-atunci înainte am trecut de sute de ori, dacă n-o fi chiar o mie, mașina s-a ciocnit frontal cu un camion al armatei, care venea cu viteză din față, și virase brusc, să evite o cotigă încărcată cu mături. Șoferul a murit cu volanul în piept, înfipt până în șira spinării. Logodnicul a venit peste el, a avut câteva coaste fracturate și o comoție, dar a scăpat cu viață. Pe fată, șocul a proiectat-o prin parbriz, de unde a căzut cu capul într-o bornă de pe marginea șoselii. (Azi bornele nu se mai fac din beton, ci din material plastic, flexibil). A mai trăit trei zile, în comă, fără să-și mai vină în simțiri, fără să sufere. Au suferit groaznic mama ei și surorile, trei zile au sperat când nu mai era nici o speranță; doctorii, pentru câți bani primeau de la Malaxa, se simțeau datori să le îmbărbăteze, dar a fost degeaba.

Din tot ce ar fi putut să-mi sugereze această moarte, și funeraliile, mi-a rămas mintea la doliul Laurei. Era în aparență o ființă fragilă, fiindcă avea o constituție delicată, elastică, subțire, cu încheieturile fine, capabilă însă de eforturi disproporționate cu greutatea ei corporală, fără să dea impresia de încordare, fiindcă nu trebuia să-și supraliciteze organismul, care, printr-un secret al naturii, dispunea de mai multă forță decât i-ar fi fost necesară: acel secret al cailor de rasă pură, care întrec pe alții mult mai puternici. Trăsătura ei dominantă era elasticitatea, în trup și în spirit, de aceea mă incinta să merg alături de ea pe stradă, în promenade parcă aeriene, după cum nu mă încânta mai puțin să-mi vorbească despre o carte, arătându-mi pasajele remarcabile, subliniate cu liniuțe subțiri, ca pânza de păianjen, ca să nu mutileze pagina, și apoi s-o comenteze, fără prejudecată, dovedind o gândire independentă.

Aceste însușiri, probabil înnăscute ca toate talentele, surprinzătoare la o ființă modestă și reținută, mă făceau să uit că era în primul rând o fată frumoasă; trebuia să mă concentrez ca să-i regăsesc atributele fizice. Părul, brun, tuns scurt, aproape băiețește, ar fi făcut-o să semene cu un adolescent, dacă nu s-ar fi văzut ce feminin era alcătuită, și câtă feminitate avea în toată ființa, în zâmbet, în priviri, în gesturi, și mai ales în gânduri, când îi inspirai încredere să le mărturisească.

O asemenea tunsură nu se potrivea cu gusturile mele, am socotit că părul, mai ales când se vălurește, fluturat de vânt sau dat pe spate cu o mișcare a capului e o podoabă mult prea a lor ca femeile să nu și-o prețuiască, așa cum o prețuiam eu, privind-o din afară. Nici acum nu mi-am schimbat părerea, dar trebuie să admit că părul Laurei, ușor ondulat, ca să

nu pară o cască, și totdeauna puțin în dezordine, ceea ce îi dădea mai multă viață, se potrivea atât de bine cu chipul și cu stilul ei, încât n-aș fi dorit să fie altfel: iar gustul meu, atât de înrădăcinat, am admis că poate fi o prejudecată; pe Laura nu puteam să mi-o închipui cu părul pe spate. Și astăzi, când ea nu mai există, îmi amintesc ce mobilitate avea capul ei, cu ce ușurință se rotea de la unul la altul între doi oameni care o încadrau, cum a fost prima seară, la masă, eu așezat în dreapta, Faur în stânga. Dar toate mișcările capului erau la fel de libere, când și-l apleca în față, să gândească, sau când îl dădea pe spate, să râdă: trecea ușor și repede de la o poziție la alta, mișcarea făcea parte din farmecul ei, pe care l-ar fi pierdut dacă avea părul lung, căzut pe spate. Desigur așa ar fi căpătat alt farmec, numai că și ea ar fi fost alta, și nu doream decât să rămână cum o cunoscusem.

Spre a-i întregi imaginea, am să vorbesc despre doliu, care m-a impresionat în chip straniu, făcându-mă să văd în ea o fiică a morții, cum mai târziu, pe-o altă femeie care mă fascinase, mi-am închipuit-o drept moartea însăși, deghizată în frumusețe. Am fost la cimitir și am văzut-o pe marginea gropii, numai pe ea, căci îndată toți ceilalți dispăruseră. Am privit de departe, avusesem de la început intenția să nu mă apropii, nu le cunoșteam pe mama ei și pe sora cealaltă, eram un străin, amestecul meu în familie ar fi fost o indiscreție.

O cunoșteam de un an, eram prieteni dar prin intermediul lui Faur, și ea, cu toată independența de spirit, nu se dezvăluise ca femeie, ci numai ca soție a acestuia. O judecasem pripit prima seară, când la venirea mea se ridicase în picioare. Nu-i lipsea educația, și-o făcuse singură, prin lecturi și studiind pe alții, cu simț de pătrundere. Deci nu ignora statutul ei de femeie, care trebuie să știe cum să primească omagiul bărbaților. Dar păstra în ea modestia micii secretare, venite să muncească spre a-și câștiga pâinea, și din ce-i prisosea să-și cumpere o rochie. Bogăția nu o făcuse să-și piardă capul, nu era un merit al ei, nu se socotea mai presus decât alții atât timp cât nu avea dovada; orice om intra pe ușă putea să-i fie superior, de aceea se ridicase în picioare, din respectul datorat lui aprioric.

Nu știu ce descoperise ea din mine într-un an cât trecuse, destul că mă socotea prieten, iar eu descoperisem că prezența ei, sau numai gândul că ea există îmi făcea bine; îmi devenise necesară într-un fel calm și confortabil.

Și deodată acum, pe marginea mormântului, în rochie neagră, cu ciorapi negri, cu voal negru pe față, îmi apărea într-o desăvârșire carnală cum n-aș fi putut, sau m-aș fi ferit să mi-o închipui, ca Venus în doliu. Știam că nimic

nu ar ajunge să-i schimbe firea modestă și castă, dar acum inocența ei de fată tunsă băiețește părea transformată într-o îndrăzneală de-a dreptul provocatoare, ceea ce, fiind cu totul potrivnic firii sale, m-a făcut să cred că în locul ei venise alta, o fiică a morții, stăpâna cimitirului și a muritorilor. Mai târziu, când mi s-au temperat gândurile exaltate, mi-am dat seama că săvârșisem o blasfemie, dar atunci, rochia de doliu strânsă pe trup de parcă ar fi fost propria ei piele, dezvăluindu-și toate secretele mi s-a părut un apel la desfrâu și petrecere, ca într-o noapte a Walpurgiei care avea să înceapă, după ce apunea soarele.

Laura n-avea nici o vină că am văzut-o despuiată, arătându-se cât era de vie, cu un curaj pe care, acolo în cimitir, nu putea să i-l dea decât mama ei, moartea. În realitate era o prefigurare.

Un timp am ocolit-o, până ce această imagine s-a șters, ca în locul ei să revină fetița cu părul tuns băiețește. N-am spus la timp că avea ochii negri.

Sora ei mijlocie, tot secretară, a fost recrutată în teatru, unde a avut succes, dar s-a spus că nu datorită vreunui talent, ci fiindcă era frumoasă. Pe urmă a făcut film, în Franța, a luat un premiu la Cannes, s-a spus iarăși că datorat frumuseții. Mai târziu a ajuns în California, la Hollywood, unde a făcut film după film, fără să aflu decât cu întârziere; americanilor nu le-a plăcut numele ei, i-au dat altul. Aș fi putut s-o recunosc după fotografiile care apăreau în revistele ilustrate, dar mi se părea atât de necrezut, că n-am remarcat nici măcar asemănarea ei cu Laura.

Laura va rămâne o fotografie developată numai pe jumătate. Cu toată prietenia care ne-a legat, nelipsită de-o anumită tandrețe, rămasă în stadiul de camaraderie, ea nu are pentru ce să fie un personaj în carte. Personajul meu este Faur.

***

Neîncrezut, dar mândru de toate, de afacerile lui, de Cadillac, de casa cu șemineu de marmură verde și scară de marmură albă. De pivnița unde m-a condus să alegem vin pentru masă, boltită cu cărămidă, cu pereții îmbrăcați în stejar galben; cu o masă pentru degustare, la mijloc; deoparte șase butoiașe, lăcuite, mai mult pentru decor, deși nu erau goale; dar vinul ales se păstra în sticle cu etichete scrise de mână, numerotate, puse orizontal în rafturi, de partea cealaltă a mesei; într-un catalog cu scoarțele de piele lucrată în relief, cu adânciturile aurite, era trecută fiecare sticlă: când lua una, nu uita s-o șteargă, ca să n-o mai caute altă dată. Am luat două sticle de

vin alb, de Rin, fiindcă la masă aveam pește; nici n-a fost altceva, numai păstrugă cu maioneză, apoi păstrugă la grătar, o improvizație, a spus gazda, dar nici n-aș fi vrut altceva. Oricât de cumpătat sunt la mâncare, de păstrugă aș vrea să nu mă satur nici după ce-am mâncat peste nevoile mele.

Altă lumină nu era decât cea filtrată, care venea din acvariu. Peștii evoluau în toate sensurile, se strecurau printre plante, se târau cu burta pe pietre. Unii, mai mărișori, crescuți parcă în apă liberă, își lipeau botul de geam și se uitau în farfuriile noastre, dar n-aveau cum să recunoască păstruga.

Laura ședea în capul mesei, cu spatele la acvariu; razele de lumină care veneau prin apă i se jucau în păr, și din unghiul meu peștișorii colorați, aurii, verzi, roșii păreau podoabele ei, și n-avea altele. Cum își întorcea capul când spre mine, când spre Faur, cu mobilitatea ei atât de personală, îi zburătăcea în toate părțile, dar ei, nu mai puțin mobili, reveneau repede, să i se așeze în păr, ca niște steluțe multicolore.

După masă am revenit lângă șemineu și am ascultat muzică, spaniolă, pe primul disc „microsion” venit în țară; nici nu știam de existența lui, nu știam nimic de gramofonul HF, înaltă fidelitate, apărut de puțină vreme și încă fără răspândire. Faur era foarte mândru de el, cum era mândru și de nevastă. Pe fondul acelei muzici de ghitară, puțin tristă și insinuantă, s-a dus lângă ea, a ridicat-o în picioare, era foarte ușoară, a rotit-o în fața mea, s-o văd din toate părțile și m-a întrebat, cu naturalețe:

— Îți place Laura?

Mi s-a aprins obrazul, mi-au înghețat coardele vocale; ar fi trebuit să-i dau un răspuns spiritual, ca s-o salvez și pe ea și pe mine, dar îmi înghețase mintea. Laura s-a eliberat ușor, mi s-a părut că scâncise, și s-a ghemuit în fotoliu. Îl iubea, îi era recunoscătoare, altfel s-ar fi simțit jignită. Dar el nu voise s-o jignească, dimpotrivă, s-o etaleze, mândru de ea ca de toate bunurile sale.

După zece minute care au trecut greu m-am ridicat să plec. Faur a chemat șoferul să mă ducă până acasă. Mai bucuros aș fi mers pe jos, știam că n-am să adorm repede, încă îmi mai ardea obrazul.

Laura este o amintire frumoasă. Am văzut-o în multe rânduri dar imaginea ei care mi-a rămas mai bine întipărită în minte este cea din prima seară, întâi când i se jucau peștișorii în păr, apoi când stătea ghemuită în fotoliu, la urmă, parcă rănită.

Capitolul 23

Luptele de la Stalingrad. Brașov, Orașul Stalin. Dezastre în cerc. Scufundarea Laconiei, trei mii trei sute de victime, în timp de război cifră modestă. Poeți morți în războaie, în timpul nostru și în toate timpurile.

A doua zi dimineață, prima veste pe care am aflat-o, și căreia nu i-am dat prea multă importanță, fiindcă era foarte departe și nu știam ce urmări o să aibă, a fost că începuse o bătălie pe Volga, pentru cucerirea unui oraș numit Stalingrad; numele nu-l auzeam prima oară, dar nu mă preocupase, nici nu mă gândisem că însemna orașul lui Stalin, nu făceam legătura. Era fostul Țarâtin, care la rândul lui venea de la un Țar, sau de la toți țarii rușilor. Nu știu dacă înainte a mai fost un oraș în lume care să capete numele unui om în viață. Stalin s-a bucurat larg de această cinste, chiar și Brașovul s-a numit Orașul Stalin, dar cine l-a botezat așa a socotit că cinstea este a orașului, nașul îi face doar o favoare, admițând că trebuia să i se ceară voie. Știind cum se traduce în românește Stalingrad, ca și Leningrad, Brașov ar fi trebuit să se numească Orașul lui Stalin, numai că ar fi fost prea de tot, un oraș nu poate să fie al cuiva care n-a trecut niciodată pe acolo.

Așa însă era obiceiul, în acea vreme, numele celor din fruntea conducerii se popularizau pe toate căile și cu cât aveau mai multă răspândire, cu atât creșteau în importanță. Dintre multe exemple îmi vine în minte camionul cu marca Molotov, după numele ministrului de externe. Acest vehicul de tonaj mediu, fabricat în Uniunea Sovietică, a fost importat și la noi, în multe exemplare, și a circulat pe toate șoselele noastre.

La originea lui fusese camionul Studebaker, trimis de americani în cantități uriașe, să susțină lupta împotriva armatei germane, mi se pare că în primul rând la Stalingrad.

Deoarece fusesem la Faur acasă și o cunoscusem pe Laura la 3 septembrie 1942, înseamnă că bătălia de la Stalingrad a început a doua zi. A urmat un asediu înverșunat, pentru amândouă părțile, a ținut toată iarna, până anul următor, la 2 februarie. Știu data, fiindcă a doua zi, Alioan, care socotea războiul ca și sfârșit, s-a internat în sanatoriu, nu ca să se vindece, ci să moară. Moartea tot amânându-se, s-a întors plictisit acasă, unde a somnolat până toamna. Somnola, sau făcea impresia că somnolează, stătea în pat cu ochii închiși, fără o suferință vizibilă, străin de lumea exterioară.

Dar avea două ore pe zi, de obicei între unsprezece și unu, când deschidea ochii și se înviora, până ce devenea de-o luciditate deplină, și plin de spirit, cum îl cunoscusem.

Când apăsarea războiului mi se va șterge din memorie, căci am simțit-o, deși venea din depărtare, și-o mai simt încă, poate voi încerca să reproduc gândurile lui din acele ultime zile. Prea personale ca să mi le însușesc și să le exprim ca pe ale mele, cum mi-ar fi mult mai ușor, n-aș mai avea teama că am înțeles greșit o idee, căci o greșeală a mea mă privește numai pe mine. Poate voi izbuti când n-o să mai am de povestit fapte, ci vor rămâne ideile, ce gândea un om înainte de moarte, în orele când pentru lumea exterioară somnola, ca să poată rămâne numai cu lumea lui interioară.

Fapt este că la Stalingrad au murit sau au căzut în captivitate mulți din românii noștri, așa că au intrat în istorie.

Nu sunt dintre cei care au urmărit cu atenție mersul războiului, fără să spun că nu mă interesa viitorul și soarta mea înainte de toate. Azi, după aproape jumătate de secol, când încerc să găsesc o linie directoare printre acele evenimente, îmi dau seama cât de haotice au fost pentru lumea contemporană. Cum puteai să le urmărești, fără să-ți pierzi capul? Mă văd între ele ca un om încolțit de o haită de lupi, ori încotro s-ar întoarce e o primejdie. Pe o arie de trei sute șaizeci de grade în jurul nostru sărea în aer ceva și putea să se întâmple la fel cu noi înșine. Las la o parte cronologia, pentru câteva clipe, îmi închipui că toate se întâmplau simultan, pe tot pământul. Așa văd războiul, când îi caut un fir după care să țin drumul. Faptele se suprapun, se învălmășesc, se contopesc, iar eu sunt omul pe care îl amenință lupii: tancuri înaintează asupra Varșoviei; la Katin, patru mii de ofițeri sunt împușcați și aruncați într-o groapă comună; submarinele bântuie în Atlantic, convoaie navale sunt scufundate; la Pearl Harbour, în insulele Hawaii flota de război americană e bombardată pe negândite; ca să pună mâna pe apa grea, nemții debarcă în Norvegia, țară neutră, și o ocupă; Londra e bombardată cu rachete, proiectile zburătoare, V1 și V2, arma secretă a lui Hitler, duc groaza cu ele și lasă jalea, dar Anglia continuă să existe; o bombă atomică explodează la Hiroșima, alta la Nagasaki, este o armă fără replică, Japonia, hotărâtă să lupte până la ultimul om, într-un imens hara-kiri, capitulează fără condiții; pentru japonezi stă soarele în loc, râurile curg înapoi de la vărsare; la Kursk, peste o mie cinci sute de tancuri se ciocnesc și se distrug, câte cincizeci de mii de tone unul; la Leningradul

asediat, mor sute de mii de oameni, de glonț, de frig și de foame, armată și lume civilă, le-am văzut mormintele, pogoane. Cum să nu-ți pierzi mințile?

La trei zile după ce începea bătălia de la Stalingrad, în Atlanticul de sud se scufunda un vapor englezesc, lovit de torpilă. Ce contează un vapor, când se scufundau cu sutele? Transporta trei mii cinci sute de oameni, din care au scăpat numai trei sute. Cine mai ține minte? Câți nici măcar n-au auzit? În naufragiul Titanicului s-au înecat numai o mie trei sute, și nu s-a uitat, după mai bine de șapte decenii.

Nu vreau să spun decât că în timp de război viețile contează mai puțin, sau uneori nu mai contează nimic, dovadă cuptoarele de la Auschwitz și gemenele lor din lagărele înrudite, unde au fost arși milioane de oameni.

Trei mii trei sute?

Era un vapor englez, *Laconia*, nici nu auzisem de el, sau uitasem; l-am găsit într-un ziar din epocă. Abia plecase de la Capetown, și mergea spre Anglia. Submarinul german U 156 l-a rupt în două cu o torpilă țintită exact la mijloc; nici nu-i greu când victima n-are mijloace de luptă. Comandantul submarinului a fost certat, cred că de ochii lumii, fiindcă printre victime se numărau aproape două mii de prizonieri italieni, de care îmi închipui că puțin îi păsa lui Hitler. În schimb Mussolini putea să se supere. Dar așa-i la război, viața e ieftină.

* * *

La trei luni după ce începuse bătălia pentru Stalingrad și se scufundase *Laconia*, a murit un poet despre care n-aș aminti, între atâtea catastrofe, dacă n-aș ști că n-o să vorbească nimeni de el, nici după ce va fi pace. N-am citit nici o poezie scrisă de el, însă de numele lui auzeam în casă, când eram copil și un an-doi după aceea; îl chema Artur Enășescu. Se pare că avea o înfățișare extravagantă, cum îi erau și purtările, de aceea mi-a rămas în minte, intrigat de cuvântul extravagant, pe care nu-l mai auzisem. Luptase în războiul din 1916, 1918, odată cu alt poet, Săulescu, mort la Predeal, unde are un monument la ieșirea spre valea Timișului. Arthur Enășescu a fost și el grav rănit, dar pentru o rană oricât de gravă, nu se ridică monumente.

Amintindu-mi de acești doi oameni m-am gândit câți poeți au luptat în războaie: îi înșir așa cum îmi vin în minte. Primul, Camil Petrescu se impune autoritar, cum îi era firea; e un om pe care cine l-a cunoscut nu poate să-l uite, iar de l-ar uita, ar avea să-i dea socoteală pe lumea cealaltă.

Experiența războiului pusă în poezii, apoi într-un roman destul de autobiografic, i-a folosit cred și în vreme de pace; fiindcă, sub înfățișarea lui pașnică și puțin fragilă, se ascundea un războinic.

În enumerarea care urmează, între poeți îi pun pe toți cei care au avut simțul poeziei, chiar dacă s-au exprimat în proză, sau prin alte mijloace: un cântec, o pânză pictată, o piatră cioplită, o casă care nu-i doar un adăpost împotriva intemperiilor. Din ce-am citit în tinerețe scris de un mare gânditor al vremurilor moderne mi-a rămas neuitată părerea lui, că primele două arte sunt arhitectura și poezia. Dacă pe cineva ideea aceasta o să-l contrarieze, să nu socotească nedreptățite artele celelalte, căci în spațiul dintre arhitectură și poezie încap cu toatele.

De Liviu Rebreanu, înrolat în armata austro-ungară, nu sunt sigur că a făcut și războiul; mi-e destul că a scris *Pădurea spânzuraților*, care nu-i doar un roman, ci mai ales o dramă de familie: un frate spânzurat pentru sentimente patriotice rămâne o rană de război în inima celui care supraviețuiește.

Scriu fără să-mi explic asocierile; dacă va vrea cineva să le caute, mai bine să renunțe; n-o să le găsească nici psihanaliștii, dar sigur că ei pot să inventeze.

Stendhal a luptat cu arma în mână, nu cu condeiul, în campania din Italia, comandată de Napoleon, care nu era împărat pe vremea aceea. Mai târziu a mers după Napoleon și în Rusia, de astă dată nu ca soldat, ci cu treburi de aprovizionare. Cu experiența câștigată, după război ar fi putut să devină negustor, poate chiar unul cu vază: el însă a ales meseria de coate-goale. Cum s-o numesc altfel dacă la moartea lui, o carte scrisă de el până și-a tocit mâneca hainei nu o citise decât vreo sută de oameni?

În 1914, primul an de război, în primul război mondial a murit pe front un soldat francez Alain Fournier, foarte tânăr, autorul unei cărți neuitate, care cred că a tulburat multe suflete odată cu al meu, și ar fi spre binele lor să fie tulburate și altele, astăzi. M-am întrebat adesea cum ar fi fost a doua lui carte… Alteori, când scriu și nu sunt mulțumit de mine, mă gândesc ce s-ar fi întâmplat dacă după prima carte nu mai scriam altele?

Antoine de Saint Exupéry, care între cele două războaie a scris despre zborul oamenilor, pornind de la o practică personală, a izbutit să depășească realitatea, ca să ajungă în *Micul Prinț*, bunăoară, la cea mai poetică visare. Ca om ar fi putut să moară de sute de ori în vreme de pace, pe când se străduia să deschidă o linie aeriană peste Atlantic. În timpul războiului,

făcând parte din aviația de luptă, ar fi putut să moară cu fiecare misiune. I-a fost dat să dispară într-un zbor pe deasupra Mediteranei, în zilele când se termina războiul. Dacă trăia, ce-ar fi scris? Ce bucurii, ce dezamăgiri ar fi avut să dezvăluie? Ce-ar fi crezut despre de Gaulle? Dar despre Algeria? Și despre avioanele aruncate în aer, în vreme de pace, pe liniile aeriene visate de el cu atâta dragoste de zbor și de oameni? La vremea lui, avioanele poștale duceau trei-patru pasageri, mai târziu zece: dacă unul se pierdea în munții neumblați ai Americii de Sud, aviația intra în doliu, zeci de avioane încercau să descopere epava, să salveze pe cei rămași în viață, și nu unul singur din avioanele acelea nu se mai întorceau la bază. Astăzi, avioane cu trei sute de oameni fac explozie în aer sau se prăbușesc la decolare, cel mai adesea datorită unor mâini criminale, și lumea le privește paralizată, nu mai este în stare nici să-și pună o panglică de doliu.

Au mai fost poeți care s-au distins în războaie: unora li se cunosc mai bine faptele de arme decât poeziile. Unul este Gabriele d’Annunzio, căruia nu vreau să-i micșorez faima dacă am să spun că pentru urechea mea a făcut prea multă gălăgie. Dar oricum, a luptat cu bravură, în primul război mondial, și-a regizat cu măiestrie victoriile, a sfârșit prin a-și face o armată proprie, ca Garibaldi, și între cuceririle sale Italia i-a datorat cel puțin portul Fiume.

Începând să fac enumerarea de față, nu mă gândisem să merg prea departe, mă mulțumeam cu vremea noastră. Dar mi-a venit în minte un luptător din secolele trecute, care îmi este prea drag ca să-l trec sub tăcere; lumea îl cunoaște pentru minunata istorie a iscusitului hidalgo Don Quijote de la Mancha, de te face să râzi și să plângi, cu simțire egală și pentru ce-i trist, și pentru ce-i vesel. Mai puțini oameni știu că pe când scria istoria aceasta, vie până la sfârșitul mileniului nostru, cum va fi și în secolele următoare, autorul ei, cavalerul don Miguel Cervantes-Saavedra, avea o mână beteagă, înțepenită din cot, dintr-o rană de război, când flota spaniolă din care făcea parte s-a înfruntat cu cea otomană și a înfrânt-o, în apele grecești, la Lepanto. Bolnav și scutit să iasă la luptă, Cervantes n-a răbdat să rămână sub punte, de aceea, după mai bine de patru secole, eu, care n-am luat parte la alte războaie decât cu duhurile rele, mă închin cu smerenie în fața lui, fiindcă a fost la fel de vrednic în a mânui și sabia, și condeiul, și am satisfacția, nu vană, că, scriind rândurile acestea de preamărire, condeiul meu devine puțin și sabie.

Nu prea departe de Lepanto și de golful Patras, în aceeași Eladă, pe atunci sub stăpânire otomană, la anul 1821, lord Byron a venit tocmai din Anglia să lupte pentru eliberarea Greciei, dintr-o pornire romantică, adăugată la pornirea generoasă a întregii Europe. A murit doi ani mai târziu la Missolonghi, se spune că de friguri; nu-i o rușine, tot erou de război rămâne, de vreme ce boala a căpătat-o pe câmpul de luptă. În ceea ce mă privește, dat fiind romantismul care îi dominase toată viața, aș fi dorit să moară de o boală mai frumoasă și mai eroică. Vrând să reediteze fapta bărbătească a lui Leandru, din legendă, Byron a pornit pe urmele lui și a traversat înot Helespontul, strâmtoarea Dardanele de astăzi. Nu se compară cu Canalul Mânecii, dar oricum nu-i o joacă. Leandru trecea în nopțile când de pe malul celălalt iubita lui Hero îi făcea semne cu fanarul că poate să vină. Nu știu și nu cred să știe cineva cauza pentru care o dată n-a izbutit să ajungă dincolo: ori s-a pornit o furtună din față, ori a avut un junghi în inimă, un infarct cum se spune în vremea noastră și s-a înecat în Helespont, poate prin locul unde, în 1914, Churchill a încercat să-și debarce trupele și să cucerească întăririle turcești de pe malul Dardanelelor.

Chiar dacă Byron n-a trecut dincolo după vreo Hero, tot mai frumos ar fi fost să se înece, într-o întrecere cu legenda, decât să moară de friguri.

Aflându-mă cu gândul prin acele locuri, fără voia mea mi-au venit în minte numele altor doi poeți-soldați, din lumea elenică, dar ca să ajung la timpul lor trebuie să mă întorc în urmă cu două milenii și jumătate. Nu-i ușor, când sunt atât de strâns între evenimentele zilelor noastre; dar merită cu prisosință, fiind cei mai mari poeți ai lumii antice, al căror duh se simte în cultura omenească de atunci și până astăzi.

Sophocles, poetul tragic, care ar fi existat chiar și cu un singur *Oedip*, în una din ipostazele lui la fel de zguduitoare, a fost general în armata ateniană.

Cu vreo cinci decenii înaintea lui. Eschil, recunoscut drept creator al tragediei antice, autor al lui Agamemnon, Clitemnestrei și lui Oreste, care au inspirat până la decalcare pe un dramaturg al vremii contemporane, nu prea se știe că a luptat la Salamina și Marathon. Eu cel puțin, când am învățat în școală despre aceste lupte și despre celebrul curier, atât de popularizat astăzi, care a alergat patruzeci de kilometri ca să aducă la Atena vestea victoriei, n-am auzit nimic despre Eschil; dacă murea în luptă ar fi fost Eroul Necunoscut al vremii sale.

Odată cu Alain Fournier, unul din primii care mi-au venit în minte fiindcă a marcat puternic începutul tinereții mele, ar fi trebuit să-l amintesc pe Charles Peguy, mai puțin cunoscut, printr-una din acele farse ciudate pe care soarta le joacă unor oameni, dând cu zarurile ca jucătorii de barbut. Nu am să repar eu nedreptatea, în această scurtă enumerare, poate însă că puținele mele rânduri vor fi un îndemn pentru alții să-l amintească mai temeinic, mai ales că omul acesta, în afară de poezie, a scris pledoarii pentru cauze drepte, și la patruzeci de ani a murit pe front, în prima bătălie de pe Marna, unde s-a jucat soarta Parisului.

În același război a luptat și a fost grav rănit poetul Apollinaris, care și-a zis, și așa e cunoscut, Apollinaire Guillaume, francez născut la Roma. Portretul lui cel mai răspândit e datorat lui Picasso, și îl înfățișează în uniformă militară, cu capul într-un bandaj alb, care presupun că acoperă rana lui gravă. Cum Apollinaire a murit în 1918, dată când este făcut și portretul lui Picasso, mă duce la gândul că rana aceea a fost și cauza morții. Nu avea decât treizeci și opt de ani. Victor Hugo a trăit optzeci și trei. Rabindranat Tagore optzeci. Pe amândoi îi crezusem mult mai bătrâni, mai ales pe cel din urmă. Oricum, erau vârste venerabile. Astăzi media de viață a crescut; chiar și a poeților.

Henry de Montherlant a luptat cu bravura recunoscută, în primul război mondial. Nu știu de ce nu a luptat și în al doilea, când era încă tânăr; poate a avut roluri mai importante.

André Malraux a participat la războiul din Spania, în 1936, ripostând lui Hitler și Mussolini. Le-a ripostat și în al doilea război mondial, când a făcut parte din Rezistență.

Eram gata să închei, cu concluzia că ultimul război a făcut mai puține victime între poeții vremii, poate fiindcă în secolul nostru valoarea le-a fost mai prețuită, au fost cruțați când a fost cu putință. Ceea ce e sigur, li s-a găsit o întrebuințare mai bună, în batalioane de presă și propagandă, la posturi de radio-emisiune, în cinematografie, și mai ales, ca să scrie cărți spre a slăvi eroismul luptătorilor și a îmbărbăta populația civilă. Dar iată că la sfârșit îmi vine în minte un nume amintit și altădată, dar pentru alte motive, Eric Knight, un tânăr aviator englez, mort în luptă, după ce scrisese o carte despre eroism și pentru îmbărbătarea populației. Numai că el îmbărbăta populația, făcând-o să înțeleagă ceea ce îi făgăduia Churchill, sudoare, suferință și sânge. Plus nedreptate și neghiobie din partea șefilor. Un cenzor, chiar dacă nu era cel mai îngust la minte, ar fi socotit-o drept o

carte defetistă. Dar cu ea, și cu vorbele lui Churchill, Anglia a câștigat războiul!

Ca să mă întorc de unde am pornit în această incursiune circulară, Artur Enășescu a murit în 1942, la cincizeci și trei de ani – tânăr, s-ar socoti astăzi. Singurul volum de poezii, *Pe gânduri*, nu știu cine mai poate să și-l amintească. O romanță, *Cruce albă de mesteacăn*, pusă pe muzică, s-a cântat mult într-o vreme; era mișcătoare, fiindcă evoca războiul de pe urma căruia multe cruci albe luceau „rătăcite printre creste”, cum spunea poezia.

L-am amintit fiindcă în copilăria mea se vorbea de el. Și fiindcă a murit când începea bătălia Stalingradului. Trebuie să-mi caut repere, ca să văd de unde am plecat, când mă voi întoarce.

Capitolul 24

Mijloacele de parvenire ale lui Faur. Transformarea Despinei prin descoperirea de sine. Comparație între doi bărbați, totdeauna revelatoare. Proiecte nesăbuite.

Intenția mea a fost să vorbesc despre Despina, pornind de la cartea pe care i-o împrumutasem. Mă chemase să mi-o înapoieze și m-am dus la ea, cu gândul că era un prilej s-o readuc în povestire. Dar acolo l-am întâlnit pe Faur, care a pus mâna pe mine, făcându-mă să-l urmez într-o plimbare cu mașina, apoi m-a invitat acasă unde am cunoscut-o pe Laura. Întâmplările nu s-au oprit aici, mi-au dat prilejul să înțeleg cu adevărat ce înseamnă un om de afaceri, astfel că, punând mâna pe mine, cum am spus mai înainte, de fapt s-a dat pe mâna mea, fără să știe. El nu urmărea să mă cunoască, nici nu-l interesa, nici n-ar fi putut, decât cel mult să pună pe urmele mele un detectiv ca să-mi afle faptele zilnice, informații cu totul inutile, din moment ce nu aveam preocupări comune și n-am fi putut nici să colaborăm vreodată, nici să fim în concurență. După ce izbutise în afaceri, mai urma să-și facă un nume și în societate, unde la început nu era decât un anonim din provincie; limuzina, casa, pivnița cu vinuri, nevasta, ca să mă opresc la ea, cunoscute în prima seară, făceau parte din mijloacele lui de a trezi interesul: cu timpul aveam să descopăr și altele, nu neglija nimic din ce-ar fi putut să-i folosească; și chiar pe mine, deși nu aveam vreun renume, mă cultiva cu gândul că nu se știe de unde sare iepurele.

Recunosc că n-am înțeles din prima seară, nici în zilele următoare motivul simpatiei lui dusă până la a-și etala nevasta în fața mea, de parcă ar fi vrut să mi-o propună. Bunul-simț mi-a ajutat să nu-mi pierd capul cu nici o ocazie, am fost mai degrabă circumspect, l-am studiat cu atenție, ceea ce el probabil nu putea să-și închipuie, până am înțeles că nu aveam nimic de pierdut lăsându-l să mizeze pe mine. Și apoi, de ce să ascund, mă gândeam și eu uneori că ar putea să câștige. Lăsând la o parte câștigul sau paguba, omul acesta a ajuns ca până la urmă să-mi poarte o simpatie sinceră. E drept că atunci, în nu mai mult de un an, își câștigase locul dorit în societate, nu mai avea nevoie de renumele meu prezumtiv și, ca să nu-mi ascund nici acum gândurile, cred că ar fi fost gata să mă ajute, ca să mi-l capăt. Iar în 1944, când viitorul era nesigur, mi-a sugerat să merg cu ei în străinătate, la adăpat de orice griji, fiindcă își transferase acolo, din vreme, toate agoniselile. M-aș fi dus, dar cu Laura, dacă ar fi fost singură.

Am spus aceste cuvinte sfidând ceva din mine; la treizeci și cinci de ani, câți aveam atunci, se explică, orice femeie frumoasă este o ispită, și cel puțin o clipă, n-am vrut să recunosc că, din seara când o cunoscusem, și Faur o răsucise în fața mea, s-o văd din toate unghiurile, Laura devenise pentru mine interzisă. Poate prin acel scâncet pe care cred că îl auzisem numai eu, când, scăpând din mâna lui, se ghemuise în fotoliu. O altă femeie în locul ei ar fi putut să mă privească, provocatoare. Sau și-ar fi lăsat ochii în jos, roșind, măgulită. Am înțeles că Laura nu putea fi atinsă, orice încercare ar fi făcut-o să scâncească.

Mult mai târziu, când era dispărută și trecuse prea mult timp ca să-mi aduc aminte toate nuanțele acelei scene stânjenitoare nu doar pentru ea, ci și pentru mine, m-am întrebat dacă n-o înțelesesem greșit, dacă scâncetul ei nu era expresia refuzului de-a fi etalată în fața mea, ci a etalării cu sila. Nu pot să judec, fiindcă a murit repede. Poate, dacă trăia mai mult și ar fi existat climatul prielnic, i-ar fi plăcut să se etaleze singură.

* * *

Pe Despina o cunoșteam mai mult din auzite, dar e adevărat că în puținele rânduri când o văzusem fusesem foarte atent, să descopăr în ce măsură i se potriveau părerile altora. Din părerea Alexandrinei am făcut un fel de leit-motiv, după ce la început o luasem ca un punct de pornire. Știam că Alexandrina își cântărea vorbele și, mai ales, nu le spunea de pomană. Nu mai auzisem niciodată o părere ca a ei, că o ființă poate fi mult prea

frumoasă. Aceste cuvinte m-au urmărit tot timpul, însă fără a deveni obsesive, fiindcă nici Despina nu era o obsesie, ci doar o curiozitate. Era într-adevăr atât de frumoasă că n-avea nici o imperfecțiune. Când m-am convins că nu i-ai putea găsi una, chiar dacă ai fi împărțit-o în pătrățele de la picioare până în creștet și le-ai fi analizat centimetru cu centimetru, am înțeles cuvintele Alexandrinei. Imperfecțiunea Despinei stătea în perfecțiunea care o făcea mult prea frumoasă. În mod paradoxal, ea era o aberație a naturii; asemenea perfecțiune n-o poate atinge decât o cioplitură de marmură, făcută nu din inspirație, ci prin calcule; azi nici n-ar fi greu, cu computerul. Frumusețea ei convingea numai ochiul, și niciunul din simțăminte; ca o floare artificială, confecționată cu o artă desăvârșită.

Nu înseamnă că toți oamenii ar fi rămas la distanță, și niciunul nu i-ar fi căzut victimă. Multora le plac florile artificiale, își împodobesc casa cu ele, am văzut în țări cu civilizații de secole. Despina era o frumusețe împietrită, de aceea nu putea să se uzeze și cui voia să privească dincolo de alcătuirea ei fizică, îi făcea frică. Așa am înțeles cuvintele Alexandrinei.

Că îl subjugase pe Teofil nu mă miră, devenise și el o perfecțiune de când purta uniforma albă, cu podoabe de aur, a gărzii palatului. Iar Despina, la rândul ei, era și ea subjugată. Ar fi trebuit să-mi dau seama când am văzut-o prima oară, într-o seară de revelion, în casa părinților ei, unde mă adusese Teofil, atunci numai logodnic. Am văzut cu ce aprindere i s-a atârnat de gât strivindu-și sânii în eghileții și-n nasturii auriți ai uniformei lui de ceremonie. Am avut prilejul să mă conving că îl iubea cu adevărat și n-ar fi putut să se uite la altul. N-am să spun ca Alexandrina că îl iubea pentru uniformă. Îl iubea pe el, însă uniforma era un mijlocitor, sau un accesoriu al dragostei. De multe ori când era singură punea tunica lui pe pat, o mângâia înfiorată, pe urmă o făcea ghem, se apleca peste ea și o strângea în brațe, respirând repede. Nu era fetișism, ci mai mult decât atâta, o transmutare aproape directă și întru câtva indecentă.

La spital, obiectul exaltării ei deveni bandajul alb de la capul rănitului, pe care adesea își lăsa mâna, destul ca să se simtă electrizată.

Când m-am dus să iau cartea și l-am găsit acolo pe Faur, n-am privit-o decât în fugă, dar destul ca să observ la ea o schimbare atât de frapantă că m-a urmărit toată seara, deși Laura ar fi putut să mă absoarbă. A doua zi, în loc să fi uitat, m-am trezit cu chipul ei în gând, mai viu decât îl văzusem aievea, dar raționamentele mele au rămas inutile, era ceva imposibil să fie dezlegat cu mintea. M-a ajutat intuiția, mi-a relevat deodată fără dubiu că în

viața ei intervenise o schimbare, o trăda o altă frumusețe, acum era înspăimântător de frumoasă, dar așa se umanizase fiindcă inspira un sentiment, fie că nu altceva decât frica. Ea era acum sub puterea unei dragoste aprige, care făcea din ea o tigroaică înfrățită cu o gazelă.

* * *

Felul cum începuse legătura ei cu Ernest ar fi lăsat impresia că nu putea fi decât o aventură. Chiar ei îi era frică să se gândească la mai mult decât atâta, altfel ar fi însemnat să-și întoarcă viața pe dos, să se despartă de tot ce fusese mai înainte și în primul rând de concepția ei despre dragoste. Ea nu era una din acele femei nemulțumite de un bărbat și dornice să întâlnească altul. Cazul ei era departe de al lor, fiindcă avea toate aspirațiile împlinite, nu cunoștea o treaptă pe care ar fi vrut s-o urce, nimic nu o dezamăgise. Cât privește bărbatul ei, el reprezenta maximum din ceea ce visase să aibă și chiar mai mult decât atâta, dacă la darurile lui, ideale pentru ea, se adăuga haina, adică decorul. E sigur că oamenii trăiesc mai fericiți în mijlocul unei naturi frumoase, și într-o casă care, pe lângă nevoia de confort, să le satisfacă și simțul estetic.

Pentru Teofil simțea dragoste; pentru uniforma lui, trufie; adunate, aceste două simțăminte pot duce la exaltare, mai presus decât fericirea.

Era starea ei sufletească în ziua când îl văzuse pe Ernest, adus din sala de operație, încă sub efectul barbituricelor, cu torsul gol, cu o platcă de leucoplast în dreapta, deasupra splinei, și cu bandajul alb care îi acoperea fruntea, puțin oblic, dându-i un fel de cochetărie. A face o asemenea observație, în împrejurări grave, e o dovadă sau de incompetență, sau de frivolitate. Înclin spre a doua alternativă; n-am spus că Despina n-ar fi putut să fie frivolă.

E adevărat că rănitul, cu toate circumstanțele nefavorabile pentru el, șocurile suferite, infirmitatea, obrazul nebărbierit, cu o grimasă de suferință în colțul gurii, privirea confuză, era un bărbat dăruit de natură cu o față expresivă și virilă, și chiar torsul lui gol, străpuns de un glonț, dacă atrăgea privirea unei femei, în sufletul acesteia se năștea un sentiment de vinovăție, ascuns de compasiune. Atât n-ar fi fost de ajuns ca Despina să simtă o tulburare necunoscută încă, dar nici atât de mult ca să se sperie. Era într-adevăr puțină frivolitate, aceasta însă avea la bază un temei mult mai puternic decât o zvăpăială de sentimente, rapide și trecătoare. Omul acesta, cu ochii închiși, cu gene lungi, grele, ca de femeie, pe care putea să-l

privească în voie, dezbrăcat de uniformă, de insigne, de medalii, venea de pe câmpul de luptă, unde ar fi putut să moară: și, oricum, chiar dacă nu murise, moartea trecuse pe alături.

Despina păli, un gând făcuse să-i stea inima, ceva de care fusese departe tot timpul. Îngrijea răniții, n-o silise nimeni, era o datorie, și nu ușoară; fiecare, la locul lui, trebuia să-și facă datoria. Teofil își făcea datoria păzindu-l pe rege, era fericită că nu trebuia să plece pe front, că putea să-l vadă seară de seară, cu rare întreruperi, dar fără primejdii, când compania lui era de gardă la Sinaia.

Orice ființă vrea să-l apere pe cel care îi este drag, face scut din propriul ei trup; e sublim și e omenește. Dar, revenind la mama lui Ștefan cel Mare, cum îl primește ea pe fiul întors învins de la luptă? E o legendă, nu-mi pasă, mă interesează ideea, care trebuie să rămână, că o mamă nu îngăduie fiului ei slăbiciunea, ci îl trimite înapoi, să lupte, chiar dacă ar fi să-și piardă viața. Ce să salveze? Ar fi ușor să spun onoarea.

Eu înțeleg cuvintele, sau nu le înțeleg; le simt sau nu le simt, m-am născut sau nu m-am născut cu ele. De aceea nu-mi place să le dau definiții. Sentimentul onoarei e mai presus de mijloacele noastre de exprimare; aș putea să înșir pe marginea lui câteva fraze: ar fi o impietate. Și cine nu simte, tot nu m-ar înțelege.

Nu merg până acolo încât să spun că Despina se simțea dezonorată de Teofil, care își păstra superba lui uniformă albă, în vreme ce alții își riscau viața în orice clipă, și până atunci trăiau adânciți în pământ, sau târându-se prin noroaie, pe sub rețelele de sârmă ghimpată, sărind dintr-o groapă de obuz în alta. Dar își dădu seama că el era în inferioritate față de rănitul cu o gaură de glonț în piept și cu o rană la frunte.

De aici înainte sentimentele ei evoluară nestânjenit, fără ca ea să le reprime, nu se duse la biserică să ceară ajutorul cerului, fiindcă nu voia să se apere.

Nu știa dacă rănitul ei avea o nevastă și o familie, probabil nu, fiindcă nu venea nimeni să-l viziteze, decât camarazi aflați în concediu. Iarăși nu pot spune că intențiile ei erau clare, din primele zile. Citise cartea oribilă cu dezmățul de la spitalul Coțofănești, în primul război mondial, când resturile armatei române luptau disperat în Moldova. Citise și alte cărți, cu același subiect, dar înțeles altfel; autorii lor priveau cu simpatie legăturile de dragoste născute în spitale de campanie, din suferințe și sânge. Și chiar aici știa că înflorise câte una, despre care se interesase curioasă. Însă era departe

de a-i trece prin minte că odată ar putea deveni chiar ea subiectul unei asemenea idile.

Și totuși, veni o zi, nu știu a câtea, după o săptămână sau două, în orice caz nu o lună, când se gândi în chipul cel mai firesc, fără nici un proces de conștiință, ca la ieșirea lui Ernest din spital să-l ducă la ea acasă; se obișnuia, era o faptă aproape subînțeleasă, decât că trebuia acoperită de discreție, ceea ce într-un asemenea caz nu-i o fățărnicie. Doar ceva nu era limpede în mintea ei, dacă intenția se datora dorinței, sau numai unui sentiment de datorie. Îi era și puțin frică, dar nu atât ca să-și mute gândul; dimpotrivă, frica se transformase în curiozitate, și curiozitatea în nerăbdare.

Fusese castă, dar poate că nu în deplinul înțeles a cuvântului; nu știu ce s-ar fi întâmplat dacă se ivea o ocazie care să merite pe deplin riscul. Se gândea la o singură seară, o singură noapte, altfel ar fi însemnat să se despartă de Teofil, ceea ce nu dorea, fiindcă îi era imposibil să uite cei șapte ani trăiți împreună, când fusese fericită.

Acestea sunt gândurile ei, nu ale mele, eu o înțeleg cu totul altfel; faptele au să-mi dea dreptate.

Peste noapte, prima dată când îl adusese la ea acasă, într-o oră de insomnie plăcută, dându-și brusc seama că la ziuă el avea să plece și să nu-l mai vadă niciodată, își simți inima sfâșiată, prima ei durere pe care o putea numi așa, și pe care nu și-o închipuise. „Dar nu se poate!” își spunea, cuprinsă de panică. Acesta era bărbatul ei, nu-i trebuise mai mult decât o îmbrățișare, ca să-și dea seama. Cei șapte ani i se păreau acum o zădărnicie, iar din Teofil, când îl judeca în raport cu cel de lângă ea, rămânea numai uniforma. Eu n-o condamn, dar recunosc că Alexandrina avea dreptate.

Despina era îndrăgostită și nu-i păsa că oamenii ar fi socotit-o o femeie pierdută. Foarte bine, nu dorea decât să se piardă. Nu-și închipuise că pierzându-te ajungi la o asemenea fericire.

Ernest avea o lună concediu de convalescență. Dimineața Despina îi spuse:

— Nu pleca! Rămâi luna asta cu mine.

— Dar ești măritată!

— Ce-ți pasă!

— Casa e a bărbatului tău?

— Nu, a mea, de la părinții mei.

— El e pe front?

Îl privi speriată. Iată ce i-ar fi trezit remușcările și ar fi îngrozit-o: bărbatul ei să fie la război, și ea să primească în casă pe altul! Dar bărbatul era la Sinaia, avea o odaie cu mobilă Biedermayer în Pavilionul Ofițerilor, dimineața îmbrăca uniforma albă și își inspecta soldații, toți flăcăi înalți și chipeși, aleși pe sprânceană. Păzeau castelul? La București păzeau palatul? Nu, paza adevărată era secretă, ei aveau un rol de paradă, să strălucească, să-și fluture penajele mânuind arma cu măiestrie, nu ca să tragă, ci să dea onorul, în timp ce ofițerul saluta cu sabia, ca mușchetarii. Iată ce făcea Teofil, și-o fascinase.

— Nu e pe front, răspunse Despina, cu strângere de inimă.

— Atunci unde este?

— Undeva, nu te gândi! Rămâi cu mine!

— Și dacă vine când sunt aici?

— N-o să vină!

Nu știa cum. Dar trebuia să nu vină.

— După ce ți se termină concediul ce faci?

— Probabil vreo două săptămâni de antrenament, pe urmă mă întorc la flotilă.

— Unde-i flotila ta?

El o privi cu coada ochiului; din obișnuință, asemenea întrebări i se păreau suspecte. Ar fi putut să fie o spioană? Spionii au cele mai incredibile fețe, pentru meseria lor este un principiu de bază, pe adevărații spioni nu-i bănuiești niciodată, cad uneori, dar mai degrabă din greșeala altora. De ce îl adusese aici fără nici o sfială?… Avea un bărbat, într-adevăr? Atunci cum nu-i era teamă?… Toate circumstanțele erau suspecte și, în plus, avea parcă trăsături slave, iar în privința firii, fatalismul ei vorbea singur. Se trase puțin într-o parte, s-o poată privi mai bine. Deodată îi păru mai interesantă, până acum i se păruse doar o femeie frumoasă și pasională (era prima oară când la Despina se manifesta pasiunea). În el se trezea, ca într-o luptă aeriană, voluptatea de a trăi primejdia, sentimentul fricii dispărea cu totul, îi lua locul păcănitul mitralierelor, muzica lor agresivă, acompaniată de urletul motorului, nu mai puțin agresiv, un duet infernal căruia i se adăugau imagini: avioanele inamice aruncând jerbe de foc în față, dar care i se păreau abstracte, până în clipa când unul din ele lua foc și se prăbușea îmbrăcat în fum negru; atunci abia devenea real, transformat în victorie. Cum s-ar fi temut de o femeie care i se dăruise, fără ezitări, în chipul cel

mai simplu, camaraderește? Și pe care abia după un timp o descoperise dezlănțuită.

(Dezlănțuit nu are un cuprins comun cu desfrânat? De ce două sinonime au devenit atât de inegale?)

Ea nu era decât o bucurie și nu trebuia s-o vadă altfel.

— Am să rămân, cu toate riscurile. La riscul cel mai mare nu vreau să mă gândesc, că aș putea să dezertez pentru tine!

Acest om nu vorbea mult, unora putea să li se pară ursuz, sau încet de minte, cum sunt bănuiți cei cu mari aptitudini fizice. Dar el izbutise să spună, în câteva cuvinte, tot ce mie mi-ar fi cerut o pagină întreagă, și poate încă n-ar fi fost la fel de cuprinzătoare. Știu că un om ca el n-ar fi dezertat pentru nici un preț de pe lume; e destul că se gândise, ceea ce era semnul viitoarei lui dragoste.

Despina însă nu înțelese, fiindcă nu putea crede, i se părea o glumă. E explicabil, în raport cu acest om viața ei apărea lâncedă; fusese fericită, numai atât, fără nici o zguduitură. Avea s-o cunoască abia de aici înainte. Nu presimțea, voia doar să-i fie bine.

— Și unde ai să faci antrenamentul?

— Cred că aici, la o școală de vânătoare.

— Înseamnă încă două săptămâni, șase cu totul! Ai o casă în București?

— Nu, la Iași. Dar provizoriu locuiesc la Ploiești. Aici am să stau la un prieten, care e pe front. În concediu a fost pe la spital și mi-a lăsat cheile.

Încă o suspecta? Îi ascunse că la Ploiești se mutase fiindcă avea flotila în apropiere, la Târgșor, și îi ascunse mai ales că în prezent escadrila lui era detașată aproape de cotul Donului.

— N-ai să stai la prietenul tău, ci la mine, spuse Despina. Numai că am să te las singur când sunt de gardă la spital. Dar am să mă reped să te văd, măcar o oră, noaptea.

— Și dacă n-au să te lase?

Despina zâmbi:

— Atunci am să dezertez; cred că n-ai să mă socotești o lașă.

Deși glumea, era un răspuns la declarația lui de dragoste. Prezumtive și una, și alta.

— N-am să-ți fac decât două recomandări: să nu te duci la ușă dacă sună, și să nu răspunzi la telefon: dacă vrei să supraviețuim. Haide, dă-mi mâna și să ne bucurăm de cele șase săptămâni ale tale.

Întreaga scenă, așa cum am descris-o, e doar o schemă a ceea ce era firesc să se întâmple între doi oameni, în asemenea situație. N-am vrut s-o însuflețesc, participând la ea cu sentimentele mele, căci riscam s-o denaturez și s-o transform într-o banalitate. Ceea ce, evident, nu este.

— Mă duc la bucătărie, am să dau un telefon de acolo: te rog să nu ridici receptorul.

Sună la Sinaia; Castelul avea mai multe fire directe; fiind dimineața devreme, Teofil nu plecase încă la companie; regele era la București, garda se făcea cu mai puțină rigoare.

— Unde ai fost? Am încercat să-ți telefonez toată noaptea.

— Am avut o zi grea, eram foarte obosită, am închis telefonul.

— Slavă Domnului! Mă temeam să nu fii bolnavă. Aș fi plecat la București cu un tren de noapte, dar nu anunțasem din vreme.

Despina nu-și putu stăpâni râsul. „Sunt nebună!” S-ar fi putut să vină noaptea! Singura ei reacție la această idee, care ar fi trebuit s-o înspăimânte, era să râdă. Fiindcă primejdia posibilă trecuse!

— De ce râzi?

— Mă bucur că te aud!

Se bucura la gândul că se va duce dincolo, n-o interesa altceva decât clipa prezentă și cele următoare, câte puteau să fie. Mințea, și i se părea că este dreptul ei să mintă. Așa, dintr-odată.

— Am să vin sâmbătă seara.

— Nu, sâmbătă noaptea sunt de gardă. Stai acolo, am să vin eu luni, așteaptă-mă!

Nu credea că poate fi atât de simplu. Se simțea ușoară, parcă pământul își pierduse gravitația. Mai erau patru zile; până duminică n-avea de ce să se gândească. Singura ei teamă, în timpul convorbirii, era ca Ernest să nu ridice receptorul. Când joci fals, orice falsitate ți se pare posibilă, semănăm unii cu alții! Oare nu-l ridicase? Nu fusese curios să asculte conversația?

Nu; era atent la ușă, dar fără nici o bănuială. În cele câteva minute, simțise lipsa ei ca pe un gol în viață. Și îi venise să ridice receptorul, ca să-i audă glasul, nu ca s-o spioneze; se abținuse din bună-cuviință, fără să știe că altfel ar fi pierdut clipa prezentă. Întinse brațele spre ea, făcea prima oară acest gest, de luare în posesie: până acum așteptase să se ofere ea, nu din indiferență, nici din vreun orgoliu care mi-ar fi stârnit disprețul; era un joc, îi plăcea să aștepte.

Despina își pusese o rochie de casă, fără nasturi, strânsă cu un cordon pe talie; pe dedesubt nu avea nimic, știa că rolul rochiei era provizoriu.

— Rămâi așa!

O trăsese până ce genunchii ei se sprijiniră în marginea patului. Îi îndepărtă borurile rochiei cu teamă, să nu sufere o dezamăgire; sunt examene la care puține femei rezistă fără scădere.

— E foarte riscant pentru voi să vă arătați goale în lumină, așa, în picioare, fără să vă puteți ascunde defectele. E altceva când un bărbat va tine în brațe, atunci sunteți apărate.

Am spus de mult că oamenii și-au pus pe ei haine nu ca să se apere de intemperii, care nu sunt continui; dar fără haine viața e chinuitoare, trebuie să-ți studiezi tot timpul gesturile, și poziția, să adopți legea statuilor.

Odată prima îngrijorare trecută, el se trase puțin înapoi, se rezemă de tăblia patului, s-o poată privi mai bine, fără să-i fie teamă de amănunte. Ea îl privea nu impudică, ci așa cum statuile din muzee își privesc admiratorii, fericite să le vadă bucuria pe față. Era fericită să stea în fața lui goală.

— Ești ca o statuie, și în plus ai sânge fierbinte.

Vru s-o tragă spre el, pe urmă se opri, ca și cum ar fi descoperit ceva nou și o privi cu atenție.

— Ești înspăimântător de frumoasă!

Capitolul 25

Cum se naște duplicitatea. Despina își regăsește fără voie pasiunea pentru primul, fără ca pasiunea pentru al doilea să scadă. Dezastruosul joc dublu.

Dacă în cele de până acum și în cele ce voi mai spune Despina va apărea ca o desfrânată, adică scăpată din frâne, oamenii cucernici să fie liniștiți, își va primi pedeapsa. Admițând că dezlănțuirea trebuie pedepsită.

Luni, ziua, era liberă, fiindcă seara intra de gardă, așa spusese, nu se putea fără minciună, altfel însemna să renunțe la cele șase săptămâni, fără de care, acum, n-ar fi înțeles de ce să mai trăiască. Și luni nu fusese liberă, altă minciună, lipsise fără motiv, nu-i păsa de consecințe. Și încă nu se gândise ce va face seara, știa că are să plece la Sinaia, dar nu-și imagina cum va fi acolo, trebuia să găsească un mijloc, să se eschiveze de la ceea ce i se părea și de nesuportat, și inadmisibil, și imposibil. Trebuia înainte de toate să ajungă istovită, era prima armă de apărare. Trenul pleca la șase și jumătate seara; până la șase se dărui cu sete, cu îndârjire, nu pot spune cu disperare fiindcă era fericită, nu se gândea la ce-o să urmeze, ar fi uitat cu totul, lăsând trenul să plece, dacă nu suna ceasul deșteptător de pe noptieră; îl potrivise la ultimul minut posibil. Se îmbrăcă fără să se ducă la baie și ieși în goană pe ușă. Gara era aproape, mergea repede dar nu i-ar fi părut rău să piardă trenul.

Ajunse la opt fără câteva minute, era încă lumină; aerul de munte i-ar fi făcut bine, să nu-i fi fost teamă. În gară o aștepta ordonanța, Teofil nu putea să vină.

— Trebuie să sosească Maiestatea Sa, din clipă în clipă.

În altă împrejurare ar fi fost dezamăgită, de obicei el o primea cu flori din sera Castelului și ea se asemuia cu o regină. Acum se simțea ușurată, douăzeci de minute cât făcea până la castel mai era singură, cu amintirea după-amiezii pe care o simțea în toată structura ei, fără s-o mustre conștiința. Încă nu se gândise cum o să fie întâlnirea, avea o singură hotărâre, să evite orice apropiere, altfel i s-ar fi părut oribil, nici nu voia să-și închipuie, dar încă nu știa cum, trebuia să găsească o modalitate inatacabilă. Chiar acest cuvânt îi veni în minte, inatacabil; ca o cazemată. Nu trăia pe altă lume și-n altă epocă, avea prietene adultere care nu-și

ascundeau păcatele, ci le etalau cinic; de la ele auzea adesea că în clipe dificile, când erau în primejdie să fie demascate, le ajuta diavolul. Ar fi fost potrivit cu menirea lui, dar că nu credea în ajutorul altcuiva, trebuia să găsească singură o ieșire.

Sus, în capul scărilor care urcau de la gară, când să traverseze șoseaua, un automobil ieși din curbă cu viteză, făcând să șuiere cauciucurile: în câteva secunde trecu prin fața ei, îl văzu de la un metru, de pe bordura trotuarului și se simți absorbită de curent, ca de o trombă. Era un automobil de sport, decapotat, nu cunoștea marca și chiar dacă ar fi cunoscut-o, la viteza aceea era imposibil să-și dea seama. Atât putu să observe, că avea tapiseria roșie și la volan era un tinerel, în capul gol, cu părul blond fluturat de vânt, cu fața încordată, la o asemenea viteză nici nu se putea altfel. Deși mai mult decât atâta nu apucase să vadă, rămase cu impresia că era un băiețandru atrăgător, doar prea tânăr, îi trebuiau câțiva ani să se maturizeze și atunci putea să devină un bărbat pe placul femeilor. Constată, surprinsă, că făcuse o remarcă nepotrivită cu firea ei; de la șaptesprezece ani crescuse cu imaginea lui Teofil, crezând că alți bărbați frumoși nu pot să existe nici pentru altele, ea nu avea ochi să-i vadă, chiar dacă veneau aproape, o cunoștință, un prieten; putea să danseze cu el, să meargă la patinaj, la schi sau la tenis, să-l asculte cu interes dacă avea ce să spună, dar fără să observe înfățișarea lui fizică, decât dacă avea ceva neplăcut, s-o șocheze.

Ordonanța luase poziția de drepți, și salutase încremenit, cu mâna la capelă.

— Maiestatea Sa regele! spuse pe urmă, cu o emfază copilăroasă, ca unul care, într-un fel se socotea din familie.

Abia după șapte ani apăruse un bărbat a cărui frumusețe i se impusese, împotriva concepției și stilului ei de o durată atât de lungă; poate fiindcă era un erou, și avea un bandaj alb la frunte. Știa că este imposibil, dar impulsul ei fu să coboare în gară, să ia primul tren și să se întoarcă. Și iată, acum câteva clipe, un al treilea bărbat îi trecuse prin față, a cărui frumusețe în devenire, și abia întrevăzută îi atrăsese privirea. Ce se întâmpla? Făcea ochi, ca puii de pisică? Nu, o frapase automobilul și viteza lui nepermisă. În spate venea încă un automobil, negru, luptându-se să nu rămână în urmă. Probabil erau oamenii de pază. Numai atât? Atunci ce nevoie de Teofil și de o companie întreagă?

Era puțin dezamăgită; sau căuta motive de dezamăgire. Se gândea la o luptă aeriană și îi bătea inima cu putere.

Uneori regele îl invita la masă și pe comandantul gărzii. Așa se întâmplă în seara aceea, ajunsă la Pavilionul Ofițerilor, află că Teofil era la Peleș.

„De-ar da Dumnezeu să întârzie!” Îl invocă și pe dracul, ca să fie mai sigură. Pe urmă se căi, nu e cinstit să apelezi la două puteri antagonice. Oricum, avea cel puțin două ore înainte, dacă după masă nu urma o partidă de bridge. De bridge sau de biliard? Nu mai ținea minte ce îi plăcea regelui; Teofil îi spusese, dar nu fusese atentă.

Făcu repede un duș, pe urmă îmbrăcă o cămașă de noapte, o avea în dulap, din vremea când camera lui Teofil era a doua ei casă. Dar cămașa de noapte scurtă și transparentă putea să fie o imprudență, în locul ei îmbrăcă o pijama groasă, de finet, pentru vreme de iarnă.

Dacă schimba patul nu putea să doarmă, mai ales prima noapte, veghea cu ochii în tavan, până la ziuă. Alteori, în aceste insomnii se intercalau, fatal, ore de voluptate. „Să fi fost într-adevăr voluptate?” se întreba Despina, așezată pe marginea patului. Căută în poșetă, avea totdeauna cu ea somnifere, două tuburi, „Somnalin” și „Qvadronox”, le alterna, ca să nu ajungă la obișnuință. De la farmacie se dădeau numai cu rețetă, dar acasă avea o provizie pentru tot anul.

Cât fusese la părinți, nu i se îngăduia să se atingă de medicamente decât la mare nevoie, și numai când le recomanda doctorul, aspirină, antipirină, chinină, siropuri de tuse. Altceva nu prea se găsea în farmacii, decât salicilat, valeriană, tinctură de iod. Pentru alte nevoi se preparau medicamente după rețetă, nu exista puzderia de produse, ca astăzi, pentru toate bolile, care s-au înmulțit și ele de altfel. Erau zile când o durea capul, singura ei suferință pe care o ținea minte. O îndura ceasuri, maică-sa nu i-ar fi dat un antinevralgic, nici dacă ar fi leșinat de durere. Îi punea cartofi cruzi pe frunte, după ce îi masa ceafa îndelung, de sus în jos, s-o descongestioneze, pe urmă o veghea, până ce, alinată puțin, adormea istovită.

Într-o după-amiază ploioasă de primăvară, mergând la o prietenă, o luase un curent rece în tramvai și ajunsese cu ceafa țeapănă, cu o durere de cap groaznică. Văzând-o cât suferă, prietena veni cu o bulină albă, și cu un pahar cu apă. „Ia asta!” „Ce este?”. „Ia-o, o să-ți treacă!” Îi trecu în câteva minute, nu-i venea să creadă, i se părea un miracol. Era un antinevralgic, „Nanu-Muscel” mult răspândit în vremea aceea, când nu se găseau multe: îmi amintesc doar de încă unul „Testa”, într-un ambalaj triunghiular, de

hârtie, de forma colțunașilor, dar nu mai mare decât o unghie. „Medicamentele ne scurtează viața, spunea maică-sa. Mai bine îndură!”

După revelația antinevralgicului, Despina, ușurată, cu capul limpede, veselă și fericită, se gândi, cu dreptate, că suferința scurtează și mai mult viața. Acum găsise mijlocul să scape repede de durere, și nu pregetă să-l folosească, ori de câte ori avea nevoie. La fel somniferele; în casă erau acoperite de blesteme, otrăvuri, mai rele decât opiul, îți iau mințile și vlaga, ajungi o zdreanță omenească. „Nu pot face tot atâta rău cât o noapte de insomnie”, socotea Despina. Când se plânsese prima oară unui medic că sunt nopți când nu poate să doarmă, acesta, înainte de a cerceta cauza, îi spusese: „Somnul trebuie asigurat cu orice preț”. Și îi dăduse rețetă, sfătuind-o să o folosească doar la nevoie, dar atunci să nu stea pe gânduri. „Nopțile nedormite se scad din lungimea vieții”.

Despina luă o pastilă de „Qvadronox”, o dizolvă în apă și o dădu pe gât, fără nici o grimasă, deși era cam amară. Pe urmă puse pe noptieră un bilet: „Te rog lasă-mă să dorm, am avut o săptămână grea, sunt foarte obosită”. Adormi, sperând ca în timpul somnului să-i vină ideea pe care nu o găsise.

* * *

„Qvadronox”-ul dădea un somn bun de șase ore neîntrerupte, după care se trezea odihnită și binedispusă, cu mintea limpede. De astă dată încordarea fusese prea mare, se trezi numai pe jumătate, un timp rămase buimacă: Teofil era lângă ea dar nu știa dacă nu-i celălalt. Instinctiv, se abținu de la orice gest, nu scoase o vorbă, care ar fi trădat-o. Își dădu seama unde se afla abia când își simți pijamaua, dincolo nu punea pe ea nimic, i s-ar fi părut că este o pierdere și o impietate. Nasturii pijamalei erau descheiați, șiretul desfăcut și o mână cunoscută o mângâia ușor, abia atingând-o, ca să n-o trezească.

Dar ea se trezise pe deplin, și o cuprinse groaza: în somn nu-i venise nici o idee, nu-și pregătise nici o apărare; să sară din pat și să fugă? Tocmai atunci mâna, urcând ușor pe sânul ei stâng, sub care își simțea bătând inima, ajunse în vârf, unde se opri ca după un efort prelungit, de alpinist, ceea ce, lăsând la o parte metafora, era un adevăr, această escaladare, pornită de jos, de sub betelia pantalonului, durase mult, cu toate ocolurile, o jumătate de ceas, dar timpul părea însutit pentru cel care simțea cum aerul se rarefia; în curând nu mai avea ce să respire.

Acel punct unde ajunsese mâna, și aștepta, fierbinte, încingând pielea, era locul cel mai sensibil ai Despinei, și numai la sânul stâng, o ciudățenie care însă nu trebuie să mire pe nimeni: cât privește trupul femeilor niciunul nu e făcut la fel cu altul, în ele sunt multe necunoscute, și unele așa rămân până în ultimul ceas de iubire. Voia să fugă dar n-avea putere, voia să se apere dar o străbăteau curenți din cap până în picioare, se chinuia între refuz și dorință, până ce nu mai putu să rabde, își aruncă de pe ea toate piedicile.

I se părea monstruos să dorească după ce se socotise inabordabilă și nici nu-i era permis să fie altfel. În conștiința ei continua să se refuze, dar trupul i-o lua înainte, cu o desfrânare nerușinată. Știa ca va fi o dezamăgire, și totuși nu putea să se abțină, i-ar fi fost imposibil chiar dacă găsea în ultima clipă un pretext credibil, ceea ce nu izbutise mai înainte. Pe urmă o învălui o nedumerire, amețea, nu știa ce se întâmplă, era ceva necunoscut, întreagă ființa ei tresărise surprinsă, un torent fierbinte o ducea la vale, se lăsă în voia lui, presimțind că va ajunge la o cascadă; dar nu-i era frică, aștepta prăbușirea ca pe o victorie asupra ei însăși, care acum se transformase într-o necunoscută. „Ce-am devenit? se întreba, amețită. Cum de am ajuns alta? Și cu el ce s-a întâmplat, după șapte ani de când ne cunoaștem?”

Odată cu aceste gânduri avea sentimentul că săvârșește o nelegiuire, deși uitase ce fusese mai înainte, cu ce efort se învinsese, ca să fugă la gară în ultima clipă. Parcă își uitase întreg trecutul.

Dar la sfârșit, tot ce lăsase în urmă îi reveni brusc în minte, rămase împietrită, cu pumnii strânși, cu unghiile înfipte în carne, până la sânge. Era tot ea, se recunoștea în fiecare gest, în fiecare senzație. Și nici bărbatul ei nu era altul decât îl știa din cei șapte ani trăiți împreună. Numai capacitatea ei de interpretare se schimbase, și se datora altui om.

Ajunsă cu gândul aici, o cuprinse căința și rușinea. Se ridică în genunchi – voise încă o dată să fugă? era prea târziu – pe urmă se trânti cu fața în jos, strânsă lângă perete, își puse perna în cap și începu să plângă. „Sunt o desfrânată, mi-e silă de mine, amândoi ar avea dreptul să mă omoare cu pietre!”

Teofil îi puse ușor mâna pe umăr. De unde înainte credea că orice gest al lui ar fi scos-o din fire, simți o alinare. Își răsuci capul și îi sărută mâna, cu recunoștință. Avea obrazul plin de lacrimi.

— De ce plângi?

— De bucurie.

Se întoarse brusc spre el și-l cuprinse în brațe. Plângea încă, plânse tot timpul, lacrimile îi măreau dorința, ca o senzație voluptuoasă. Încetase de a mai fi monogamă; parcă îi era milă de ea, cea dinainte.

Ferestrele începeau să se lumineze. Despina coborî din pat fără să pună nimic pe ea: nu umblase niciodată goală în fața lui Teofil, și nici chiar dacă era singură; în mod reflex, când cobora din pat își punea ceva pe umeri: când ieșea din baie se înfășura cu prosopul. Până și pe plajă, în costum de baie era stânjenită, știa că oamenii o privesc, nu putea să-i oprească, dar socotea că săvârșeau o impertinență și ea se simțea vinovată.

Teofil o privea împietrit; deși odaia abia începea să se lumineze o vedea ca sub reflectoare, imaginea îi violenta ochii. Totul i se părea ciudat în purtarea ei, începând cu biletul de pe noptieră, urmat de efuziuni necunoscute mai înainte, iar peste ele lacrimi: nu înțelegea, dar nici nu-și frământa mintea: după șapte ani ce poate să se mai schimbe?

— Cui telefonezi?

— Mamei.

— Nu e prea devreme?

Într-adevăr era prea devreme, dar greșeala Despinei fusese alta, părinții ei lipseau de acasă, ceea ce știa și Teofil; cum de uitase? Și apoi, cea mai gravă scăpare din vedere a Despinei, care dovedea că avea mințile rătăcite, numărul de telefon al părinților nu se obținea decât prin centrală. Nu știa ce face, formase doar două cifre, numărul ei, și încă o dată Teofil nu-și dădu seama.

Așa, goală, mai mult inconștientă, în fotoliul de lângă telefon, Despina aștepta, cu receptorul la ureche: „Dacă răspunde e un ticălos! Dacă nu…”

Își închipui ambianța locului unde suna telefonul, cu tot ce se întâmpla acolo. Simți un fior prin tot trupul. „Dacă nu, trebuie să plec repede!”

Telefonul sună îndelung, dar el nu răspunse.

* * *

Așa își începu Despina viața dublă: ținu trei săptămâni din cele șase și le trăi frenetic, fără remușcări și fără teamă, sigură pe ea, nu inconștientă; își regăsise sângele rece înzecit față de cel dinainte. Făcea parte dintre adulterinele bivalente, capabile să iubească doi bărbați deodată, cu aceeași intensitate și fără să aibă sentimentul că nedreptățește pe vreunul. Apropierea unuia îi trezea dorința pentru celălalt, automat, ducând-o la o exaltare echilibrată, dacă apropierea acestor două cuvinte poate fi înțeleasă.

Nu mai făcea de gardă noaptea, obținuse o scutire medicală, fără nici o dificultate, căci, la urma urmelor, îndeplinea un serviciu voluntar, putea oricând să renunțe, ceea ce nici nu-i trecea prin minte, nu atât din simț patriotic, cât din dorința de a fi în rând cu lumea bună, care o epata, cum o epatase apartenența lui Teofil la garda palatului. Și apoi, spitalul îi asigura o anumită libertate, de care n-ar fi putut să se lipească tocmai acum, când viața i se complicase și nu voia, nici nu putea s-o simplifice.

Astfel, putea să fugă la Sinaia o dată, uneori de două ori pe săptămână. Pleca spre seară și se întorcea cu un tren care sosea în București la șase dimineața, când la spital se termina garda de noapte. Încă nu simțea oboseala acumulată în trup, organismul ei avea resurse nebănuite, ca un cal de curse, care, după ce și-a irosit toată forța, poate să reînvie la o ultimă atingere de cravașă, și să ajungă primul.

Așa cum își organizase viața, totul era prevăzut, nu putea să survină nici o surpriză. Deocamdată nu se gândea ce o să se întâmple după a șasea săptămână.

Ceva neprevăzut se întâmplă cu Ernest: într-o zi își dădu seama că era îndrăgostit, de unde o socotise pe Despina doar un agrement de convalescență. Dacă nu s-ar fi crezut blazat, după mai multe iubiri socotite de el nenorocoase, dar care nu-i lăsaseră nici o durere în suflet, ci numai oboseală și silă, ar fi putut să-și dea seama, încă din primele zile, că Despina era altceva decât își închipuise. Ar fi trebuit să-și dea seama din prima dimineață, când ea se dusese la bucătărie să telefoneze și în cele zece minute de așteptare îi simțise lipsa. Nu socotea că ar fi ceva alarmant, abia o cunoscuse, și era dornic s-o descopere. Dar pe urmă, nopțile când ea lipsea începură să-l tortureze, nu-i era de ajuns să știe că dimineața o să se întoarcă, avea nevoie de ea în clipa prezentă și clipa prezentă deveni tot timpul.

Nu putu să rabde mult, într-o dimineață la șase, cu mașina încărcată de flori, le luase de la țigănci, în piața Matache Măcelaru, era la poarta spitalului. Acum știa că trebuie să se destăinuie, să-i spună că o iubește, că are nevoie de ea toată viața și se bucura dinainte să-i vadă fericirea pe față. Căci de ea nu se îndoia, era îndrăgostită încă de la spital, se vedea după cum îi punea mâna pe frunte.

Ieșiră câteva doamne, câteva fete frumușele, le prețui din ochi, după obișnuință, fără însă ca gândul să-i fugă de la Despina. La șase și jumătate ea încă nu apăruse, începu să fie neliniștit, după un sfert de oră intră și

merse la camera de gardă: îl întâmpină doamna Jordie, șefa surorilor de caritate, care tocmai venise și își îmbrăca halatul.

Apariția unui avion inamic, căzut din cer pe neașteptate, vărsând foc asupra lui cu mitralierele nu l-ar fi izbit la fel de puternic. Știa ce să facă într-o luptă aeriană, să înfunde palonierul cu piciorul drept, să împingă brusc manșa în față și la dreapta, instinctiv, dreapta e mișcarea de apărare, când în partea aceea nu-i altă primejdie, să se răstoarne cu botul în jos, să cadă două sute de metri apoi să redreseze avionul, să urce și să atace în picaj: făcuse așa nu mai știa de câte ori, ținea minte doar izbânzile certe.

Despina nu mai făcea de mult gardă de noapte.

Nu simți durere, ci furie. Merse la șosea, vru să arunce florile într-un boschet, pe urmă se răzgândi, era un gest de adolescent, le puse înapoi în mașină, se așeză pe o bancă și așteptă să se liniștească. Ceea ce urma era mult mai ușor decât o luptă aeriană.

Îl aștepta după perdea, la fereastră, neliniștită. Plecase pentru totdeauna? I se părea imposibil, dar altceva nu putea să-i treacă prin minte.

Când îl văzu coborând din mașină și luând florile din spate, încărcându-și brațele, fugi de la fereastră, își scoase tot de pe ea și se culcă goală, cu fața în sus, în mijlocul patului.

Odată, demult, primăvara, se făcea bătaie cu flori, la șosea. Doamnele tinere, frumoase, și elegante, defilau în trăsuri sau în automobile deschise prin fața publicului, care le arunca buchete de flori, în semn de omagiu.

Erau crizanteme de Brașov, primele flori de toamnă, mari, cu tija robustă și lemnoasă. Luă un mănunchi și le risipi asupra ei, mai degrabă le aruncă, scurt, cum ar fi biciuit-o. Repetă gestul, tot mai energic, îmbrăcând-o în flori din cap până la picioare, dar oricine ar fi văzut și-ar fi dat seama că era o flagelare, nici măcar disimulată, decât că n-ar fi înțeles-o, și n-ar fi putut să creadă; nimeni nu poate lua o floare drept un instrument de pedeapsă. Nici Despina nu înțelegea, la început fu fermecată, un asemenea joc nu mai cunoscuse și nici nu-și dădea seama că suferă o brutalitate, florile exclud o asemenea idee. Însă când o tijă îi zgârie obrazul, poate numai din întâmplare, își acoperi fața cu mâinile, și scoase un țipăt:

— Ce faci?

În picioare, la marginea patului, el îi zâmbea cu seninătate. Îl privi printre degete. Nu înțelegea ce se întâmplase, avusese el o toană, sau ei i se năzărise? Impresia dinainte i se părea atât de absurdă încât îi fu rușine, era un semn de nevroză. O cuprinse amețeala, câteva clipe i se păru că patul se

leagănă, își înfigea degetele în cearșaf, să se țină, dar în locul cearșafului întâlni florile, un maldăr, proaspete, palpitând ca în grădină, cu mirosul lor de clorofilă puțin amăruie. Nu-și mai vedea trupul sub ele, era îngropată în flori, cum nu credea că mai fusese o femeie vreodată, decât poate în legende și în poeme de dragoste.

După spaima dinainte, oricât ar fi fost de neclară și scurtă, se simțea copleșită, nu putea să facă nici un gest, închise ochii și șopti, cu beatitudine:

— Tu aduci fericirea cu tine și-o dăruiești cu grămada! Lasă-mă să dorm o jumătate de oră așa, sub plapuma ta minunată!

Abia acum o ajungea oboseala din urmă. Capul i se aplecă pe o parte, zgârietura din obraz sângera, înroși o petală.

Capitolul 26

Pilotul de vânătoare e mereu cu ochii în patru; bănuiala; un mijloc diabolic de demascare: a supraviețui cu îndârjire: înfrângerea: somniferele și cada de baie.

După aceea, prima oară când ea plecă la gară, lui Ernest nu-i fu greu s-o urmărească, avea instincte de vânător, dovedite în aviație. Ca de obicei, Despina pleca în ultima clipă, grăbită și tot ca de obicei, spuse, din ușă: „Mâine dimineață, la șase!”

Era între zi și noapte, pe stradă se aprindeau felinarele camuflate, la ferestre se închideau obloanele sau se trăgeau perdelele negre. Merse după ea, cu mașina, o recunoștea după pardesiul alb, ea în schimb nu putea să-l vadă, chiar dacă ar fi întors capul.

Holul gării și peroanele nefiind mai bine luminate decât strada, nu era nevoie să rămână la distanță prea mare și, cu pardesiul ei alb nu putea s-o scape din ochi, nici când se pierdea printre oameni.

Era un rapid de Arad. Se întoarse la tabelele cu mersul trenurilor, căută sosirile la începutul dimineții. Perechea aceluiași rapid care venea de la Arad ajungea în gară la ora cinci și patruzeci și cinci de minute.

Ernest răsuflă mulțumit. Se simțea ca după o misiune sfârșită cu bine. Merse în oraș, la Capșa, era puțină lume, nu-i plăcea înghesuiala, mâncă mai mult decât obișnuia, și cu poftă, un păstrăv rasol, cu unt și lămâie, apoi un mușchi de vacă, fără cartofi, bău o carafă de vin roșu. Își aminti că pe valea Timișului era o crescătorie de păstrăvi. Trenul oprea la Câmpina,

Sinaia, Predeal, Brașov; de acolo înainte nu se uitase în mersul trenurilor, ea nu putea să se ducă mai departe, n-ar fi avut când să se întoarcă până la șase dimineața. Se uită la ceas, acum trenul trecea prin dreptul păstrăvăriei. „Păstrăvul a fost foarte bun, îi spuse chelnerului. E de la Timiș?” „Îmi pare rău, domnule, nu ținem păstrăvi de crescătorie, e pescuit de pe valea Trotușului: din natură. Friptura nu v-a plăcut?”

La care din cele patru opriri putea să coboare? Excluse de la început Câmpina; i se părea cu totul improbabil. Puțin probabil i se părea și Predealul: intuitiv, fără argumente. Dar nici nu avea importanță. Important era că nu se ducea la spital, ceea ce aflase cu trei zile mai înainte, iar astă-seară văzuse cu ochii lui că pleca din București cu un rapid de seară. Nu, era fără logică să meargă prea departe.

La șase dimineața, bărbierit, îmbrăcat, aștepta în fotoliu din dormitor, nu se ducea niciodată în camerele celelalte, care îl indispuneau, deși ar fi trebuit să-l indispună în primul rând faptul că se afla acolo. Cu dormitorul se împăca, n-avea ce face, era o fatalitate.

— De ce te-ai sculat cu noaptea în cap?

Despina era atât de obosită încât nu putea să-și exteriorizeze surpriza. De obicei îl găsea dormind, cu oblonul lăsat, se așeza încet lângă el, să nu-l trezească, și închidea ochii, fericită. Fericită că venea dintr-un loc, că ajungea în altul, că și aici, și acolo îi era bine, un bine împrospătat încontinuu, care nu avea când să se uzeze.

— Scoate-ți pardesiul și stai jos. Vreau să vorbim.

— Trebuie să pleci?

Era alarmată. El răspunse:

— Nu știu. Poate.

— S-a întâmplat ceva?

— Tu știi mai bine!

Părea o acuzație. Trebuia să se stăpânească.

— Stai să-mi dau cu puțină apă pe față.

Se privi în oglindă. Oare la fel de obosită era și în celelalte dimineți când se întorcea acasă? Apa o mai învioră puțin, dar rămâneau cearcănele, n-o urâțeau, îi dădeau o fizionomie patetică. I se făcu frică. N-avea alt mijloc de apărare decât să se dezbrace și să se iubească goală.

— Te rog, lasă puțin voleul. E prea multă lumină.

— Nu, e prea puțină! Ar trebui să-ți pun un bec mare în față. De unde vii?

Nu răspunse: îl privi amețită, simțea în trup legănarea trenului. Se întinse în pat și închise ochii; n-avea curaj să-l privească; izbuti să îngaime:

— Ce vrei să spui?

— Atunci, să vorbim limpede. Spitalul să-l lăsăm deoparte. Vii de la Sinaia, sau…

Nu fu nevoie să pomenească de Brașov. Nu sfârșise bine cuvântul, și văzu cum sângele ei îi inunda obrazul. Cicatricea zgârieturii din obraz, aproape dispărută, deveni deodată vizibilă, fiindcă rămase albă, ca un fir de ață.

— Ce-ai căutat la Sinaia?

Păli brusc, cicatricea părea roșie. Nu lipsea mult să leșine, poate chiar leșinase o clipă, o trezi glasul lui, repetând întrebarea. Era imposibil să mintă, dar nu știa dacă să mărturisească, sperând că o s-o ierte, sau să braveze. Nu se așteptase, cădea în gol, avea mintea paralizată, numai un gând se desprinse din nebuloasă, poate un instinct ancestral: să recunoască orice, dar nu esențialul.

Sub calmul lui, îl simțea implacabil și îi era groază că o să plece, de aceea o așteptase îmbrăcat; nu-i rămânea decât să se ridice și să iasă pe ușă. Deschise ochii, îl privi în față.

— Am fost la bărbatul meu; știai că sunt măritată.

În mărturisirea ei era un amestec de inocență și aroganță.

— Nu m-am gândit. Îmi închipuiam că e vorba de altul.

— Nu, mă jur! Dacă nu mă duceam, ar fi venit el încoace. M-am dus pentru tine.

Respinse gândul s-o pălmuiască; îi trecuse prin minte, nu ca un gest de care ar fi fost capabil, ci ca singura replică potrivită la o asemenea afirmație; aproape că îl făcea complice. Dar el nu complotase cu ea, ca să se poată iubi în liniște. Iar acum era participant la o scenă ridicolă. Dacă se ridica să plece, știa că i-ar fi ținut calea, și nu voia s-o atingă. I se întâmpla ceva de două ori ciudat, se îndrăgostise de ea deplin și dintr-odată, a treia sau a patra zi de când îl adusese în casă; nu mai ținuse seama de nici o consecință, era în el o sete veche de a se dărui, cu trup și cu suflet: n-o alesese, doar soarta i-o adusese în față, după o zi când s-ar fi putut să moară, mult mai probabil decât să trăiască, și înaintea altor zile, nu prea îndepărtate, când existau și mai mari probabilități să-și încheie viața. Ea fusese pentru el „le repos du guerrier”, la care avea dreptul, înainte de a merge din nou la luptă, fără sorți să se întoarcă, știa prea bine. Nu poate fi

dragoste mai patetică decât aceea dintre două momente primejdioase, când viața devine cu atât mai prețioasă cu cât este mai amenințată.

Iar acum, această dragoste, răgazul luptătorului înainte de moarte, se stinsese, la fel de ciudat cum izbucnise. Rămânea o amintire pe care nu voia s-o uite, de aceea nu trebuia s-o înjosească. Aștepta momentul potrivit, o acalmie, ca să plece fără demonstrații.

Dar demonstrația începu, înainte ca el să-și arate intenția. Probabil Despina o intuia, sau i-o citea pe față. Disperarea ei, izbucnită brusc, era sinceră și ar fi convins pe orice om, dacă ar mai fi avut în suflet o urmă de slăbiciune.

Se ridică cu goliciunea ei care împodobise această cameră, puse un picior jos și vru să se apropie de fotoliu.

— Ascultă-mă!

— Te ascult. Dar stai acolo!

Se întoarse și se așeză în genunchi, în mijlocul patului. Dacă ar mai fi putut să-și dea seama că e dezbrăcată și-ar fi pus ceva pe umeri, avea simțul acelei situații, era prea gravă ca să facă din nudul ei un argument în pledoaria care avea să urmeze. Își puse capul în piept și vorbi încet, aproape în șoaptă, dar limpede, pronunțând cuvintele rar, parcă silabă cu silabă, fără să fie sacadate, făcând din ele o litanie sfâșietoare, testamentul unui martir pe patul de moarte:

— Da, te-am mințit, dar din dragoste. Nu știu dacă mă gândeam că ai să te întorci vreodată. Poate. Acum voiam doar să nu pierd cele șase săptămâni pe care mi le făgăduiseși: sau mi le luasem. Bărbatul meu n-a mai existat, să știi, de când ești tu aici nu s-a mai atins de mine, mi-a sărutat doar mâna. Mâna asta, te supără?

Ridică ochii și-l privi rugătoare. Era o distanță nemăsurată între ea cea de acum, și cea de la prima lor întâlnire, când fusese atât de cinică; din timiditate și teamă. Fiindcă știa enormitatea rătăcirii ei, dar nu se putea învinge, era o femeie îndrăgostită. Cine nu știe ce înseamnă o femeie îndrăgostită, să caute una. Ea este în stare să facă din minciună adevăr, și din adevăr minciună, crezând prima cu toată convingerea în ceea ce spune. În clipa aceea Despina era convinsă că spune adevărul.

— Cum îți închipui că aș mai fi putut să mă întorc la tine, să mă dăruiesc ție cum nu m-am dăruit primei mele dragoste, și cum nici n-am să mă mai dăruiesc vreodată? Mai bine mă aruncam înaintea trenului. Dar trebuia să mă duc, ți-am spus de ce; poate și de milă. Nu mă întreba ce-am născocit ca

să-l țin departe, destul că m-a crezut, trebuia să mă creadă, știe că în șapte ani nu l-am mințit niciodată. Înțelege că ești numai tu, și nu te mai gândi la altcineva. Cu cerul și cu pământul, n-ar putea să fie altul în afară de tine.

Avea o privire sfâșiată de disperare, ca o credincioasă fanatică, alungată din templu. Pe urmă i se făcu negru în față: el se ridicase din fotoliu. Nu se gândise ce-o să simtă în clipa aceasta, fiindcă sperase să nu vină. Simțea, și n-ar fi fost o minciună, că fără el nu putea să trăiască. Voia doar cele trei săptămâni rămase, să se împace cu gândul. L-ar fi iubit mai mult ca în Cântarea Cântărilor, cum nici o femeie nu iubise pe pământ, de la facerea lumii; așa, putea să-i ajungă tot restul vieții, dacă odată cu plecarea lui nu-i era dat să moară.

O privi cu luciditate, nu se înșelase atunci când poate își pierduse capul și văzuse că era înspăimântător de frumoasă; acum vedea în ea o curtezană fără rivală, pe care ar fi râvnit-o faraoni, împărați și alți stăpâni ai lumii. Să fi fost într-o vreme de pace, când marile simboluri ale oamenilor se pot transforma în frivolitate și îngăduință, viața fiind asigurată fără vreun crez puternic, s-ar fi lăsat ispitit s-o cuprindă în brațe, chiar dacă palpitația trupului ei era falsă. Vechea vorbă, bucură-te de clipa prezentă, îndemn pentru vremi schimbătoare, se potrivea mai bine vremii statornice. Când zilele sunt numărate, nu le poți lua în glumă: dictonul trebuie înțeles invers.

— Pleci?

— Nu, am să mă întorc. Am nevoie să umblu.

— Merg cu tine!

— Ești prea obosită. Ia o pastilă și dormi.

— Dar te întorci?

— Sigur; n-am terminat de vorbit.

Nu credea nimic din ce-i spusese ea. Dar trebuia să caute un mijloc de-a ajunge la o dovadă certă și să-i arate de ce n-o crede. Se întoarse abia înspre seară. Pe Despina, întârzierea lui ar fi înnebunit-o. Spre norocul ei dormise letargic: luase trei pastile de “Somnalin”, una după alta, în chip iresponsabil: cu încă trei, ar fi putut să se trezească la serviciul de Salvare, de pe malul Dâmboviței.

Când deschise ochii, el intrase, fără să-l simtă și acum ședea în fotoliu. Dormise dezbrăcată, și în odaie era răcoare. Văzându-l îi zâmbi, dar cu tristețe, nu îndrăznea să se bucure.

— Ridică-te și pune ceva pe tine.

După ce își îmbrăcă rochia de casă Despina rămase timidă pe marginea patului; simțea o primejdie. El scoase din buzunar o foaie de blocnotes.

— Citește asta!

Ce reduse erau relațiile dintre ei! – limitate la nopțile când dormeau împreună. Atât de contopiți, și atât de necunoscut unul altuia! Nu-i văzuse niciodată scrisul, dar îi semăna, era imperativ, făcut pentru a transmite hotărâri fără replică. Îi făcea frică.

— Nu înțeleg.

— E simplu. Sugestii pentru un dialog pe care ai să-l duci cu bărbatul tău. Acum, de față cu mine. După cum presupun, comunici cu el prin telefon. Nu m-am gândit până azi, nu sunt o fire bănuitoare, și ar fi fost un gând abominabil. Vorbeai cu mine în casă, de la bucătărie! Nu ți-a fost teamă că odată aș fi putut să ridic receptorul?

— Aveam încredere în tine.

— Și dacă îl ridicam întâmplător?

Despina făcu un gest ca de abdicare, sugerând ideea de fatalitate. O înțelegea, și el acceptase adesea fatalitatea; soarta noastră atârnă uneori într-un fir de ață, știa mai cu seamă din lupta aeriană, două avioane se înfruntă, cine hotărăște care să cadă? Cel mai slab? Nu-i sigur. Văzuse de multe ori căzând pe cel mai puternic. Hotărâtor este un concurs de împrejurări impenetrabil.

— Ce trebuie să fac? întrebă Despina.

— Ridică receptorul, fă numărul și vorbește. Ce vorbești de obicei. Dar să intercalezi cum poți mai bine întrebările pe care le ai în mână. O să schimbăm locurile, am să ascult de la bucătărie.

I se părea josnic, dar n-o făcea în folosul lui, ci al ei, îi dădea o șansă. Convorbirea putea dovedi că nu mințise, cel puțin într-o privință. Pentru el, chiar în cazul cel mai bun rămânea un compromis; îl accepta, pentru a nu-i lua cele trei săptămâni rămase. În definitiv, era un mod de viață, și nu dintre cele mai reprobabile. Apoi putea să fie bine, iar ei i se cuvenea o clemență, își dădea seama cât e de zbuciumată. Și de ce n-ar fi fost clement și cu el însuși? Știa că o femeie ca ea nu poate fi întâlnită de două ori într-o viață, și nu oricui îi este dat s-o întâlnească. Era un privilegiu pe care nu trebuia să-l desconsidere. După trei zile cât fusese pornit împotriva ei simți o destindere; o privea cum rămăsese cu ochii în hârtie, se făcuse mai mică, părea foarte fragilă și frumusețea ei de care, într-un fel figurat îi fusese frică, se domolise, nu mai avea nimic izbitor, era blândă, dulce și tristă. Vru

să îngenunche lângă ea și s-o mângâie. Despina șopti, cu un freamăt de frig în tot trupul:

— Ești diabolic!

De ce? Fiindcă putuse să conceapă un asemenea plan, obligând-o la un dialog care să dezvăluie adevărul? Era o obișnuință intrată în sânge; ca să-și apere viața și să-și învingă adversarii trebuia să poarte cu ei dialoguri prin mijlocirea mitralierei, fiecare rafală era un cuvânt într-o frază, cu tâlcul lui, trebuia ales, spus la timpul potrivit și plasat într-un punct, cu precizie. Aceste fraze încercuiau adversarul, și dacă nu lăsau goluri între ele deveneau o capcană din care nimeni nu putea să scape.

Despina ridică ochii, îl privi în față, tristă și obidită, îi întinse hârtia, cu un gest de resemnare și spuse:

— Nu pot.

Apoi își lăsă capul în piept, nu se vedea dacă plânge și nu-l ridică decât după ce el ieșise pe ușă. Trecuse un timp, nu-l urmărise, nu știa ce face, probabil își strângea lucrurile, în trusa de toaletă: restul bagajului era în lada mașinii, nu-l adusese niciodată în casă: era ca și când în fiecare zi ar fi venit pentru ultima oară. Îi mai auzise glasul înainte de plecare, sau cuvintele acelea și le închipuise ea însăși? „Să nu crezi că aș fi fost capabil de o ignominie! Dacă ridicai receptorul îmi era de-ajuns, aș fi apăsat pe furcă, fii sigură!”

Când auzi închizându-se ușa de la intrare întoarse capul spre fereastra de unde se vedea în stradă, dar nu se ridică de pe marginea patului. Auzi mașina pornind. Văzu pe măsuța de lângă fotoliu, hârtia, și un stilou, uitat alături. În spațiul rămas alb, el scrisese câteva rânduri „Plec la Iași chiar acum, noaptea. Într-o zi ai să devii o amintire frumoasă (Cea mai frumoasă.) Dar nu vreau să mai știu nimic despre tine. Înțelege că e un omagiu. Salvează-ți viața!”

Ce însemnau aceste ultime cuvinte?

* * *

Printr-o întâmplare din cele socotite întotdeauna ciudate, deși pot să fie întâmplări pur și simplu, două ore mai târziu, la casa de alături opri un taximetru, și coborâră părinții Despinei. Veniseră cu trenul, de la Valea Călugărească, mașinile nu aveau voie să circule în afara orașului, după cum se știe, și apoi a lor era rechiziționată de la începutul războiului. Se întorceau cu peste o lună prea devreme, culesul viilor abia începuse. Nu

lipsise mult s-o găsească pe Despina cu un bărbat străin în casă, ceea ce pentru ei era inimaginabil, și ar fi fost o lovitură primejdioasă, fiindcă amândoi sufereau de inimă. Întâmplarea însă rămânea ciudată, nici ei nu știau bine de ce plecaseră de la vie, când ar fi fost nevoie de ei acolo, mai mult decât în orice timp al anului. Poate fusese o presimțire.

Despina nu răspundea la telefon, în casă era întuneric, dar o fereastră, întredeschisă, putea fi un indiciu că nu-i plecată. Tatăl ei se duse și sună la ușă, pe urmă bătu cu bastonul în oblonul de la dormitor, cu gândul că dormea și nu auzise nici telefonul, nici soneria. Se întoarse, îl chemă pe Teofil la telefon, să vadă dacă nu era acolo. Fusese cu o seară înainte, plecase dimineața. O căutară la spital, n-o găsiră. Îngrijorarea ascunsă până atunci începu să li se vadă pe față. Unde le era mintea? Aveau un rând de chei, merseră amândoi, descuiară cu ușurință, nu era pus nici zăvorul, nici lanțul de siguranță. Însemna că Despina ieșise, dar de ce lăsase fereastra deschisă? „Poate e prin vecini, o să vină repede.” Două case mai sus avea o prietenă, Margareta, fostă colegă de facultate. N-o găsiră nici acolo. Mai așteptară un ceas, la fereastră, s-o vadă venind. Se făcuse târziu, Ernest trecuse de Râmnicu-Sărat, se apropia de Focșani. “E întuneric, poate a venit prin partea cealaltă a străzii și n-am văzut-o”.

Deși nu se vedea lumină la nici o fereastră, intrară. Când descuia ușa, tatăl simți o ușoară înăbușeală. „Inima ta bate așa?” întrebă mama.

Era în cadă, cu capul în piept, cu apa până sub bărbie. Dormea liniștită; doar prin colțurile gurii i se prelingeau două șuvițe subțiri de salivă. Nu lăsase nici o scrisoare, într-o scrumieră se vedea o hârtie arsă. Luase un tub de „Qvadronox” și unul de „Somnalin”. Dormea profund, fără convulsii. Curând, capul întors într-o parte i-ar fi căzut ușor pe umăr, și apa i-ar fi intrat în gură: ca să nu fie salvată dacă o găseau prea devreme; murea în somn, înecată.

Despre drama ei n-am știut nimic, pe ea am mai văzut-o în câteva rânduri, fără să-mi pot închipui prin ce trecuse. Am aflat abia după război, când Teofil era arestat și rămăsese singură.

Capitolul 27

Apa grea. Lidice. Satul martir: rezistența în spatele frontului, lupta de partizani; un cuvânt cu răspândire în creștere – maquis. Ghetto-ul din Varșovia. Cele patru mari teatre de luptă. Bombardamente aeriene asupra

Germaniei, începutul replicii cuvenite. Statistica navelor scufundate. Ocuparea Franței libere. Mussolini declară război unei țări învinse. Sabordarea flotei de la Toulon. O datorie dramatică. Luptele din Africa: mareșalul Montgomery, dezamăgirea viitoare a povestitorului. Japonia, războiul din Pacific, atrocități sfârșite cu un hara-kiri.

După aproape o jumătate de secol memoria faptelor scade, când nu se stinge cu totul, dar într-un fel e mai degrabă un câștig decât o pierdere, timpul intervine ca un aparat de selecție, păstrând ceea ce este important să rămână. La vremea lor le-am știut pe toate, citeam comunicatele și comentariile, în ziare, cu timpul învățasem să le descopăr subînțelesul, o „repliere strategică” anunțată de marele cartier german știam că înseamnă o înfrângere, ceea ce seara ne confirma radio Londra; chiar și ascultarea acestei emisiuni, greu de prins și primejdios de ascultat, cerea o știință anume, de-a face din trei cuvinte o frază, completând ceea ce acoperea bruiajul sau se pierdea în spațiu, distanța fiind mare, emisiunea nu îndeajuns de puternică iar aparatele de recepție nu la fel de perfecționate ca astăzi. Uneori nu izbuteam să prindem decât semnalul postului, cele trei puncte și-o linie, redate de timpani, faimosul V, de la Victorie; atunci știam măcar că Anglia mai există, Londra n-a fost distrusă de bombe.

Făcând din tot pământul un haos, războiul a pus la grea încercare memoria noastră. Înfruntările s-au desfășurat simultan la toate punctele cardinale, pe uscat, pe apă și în aer: dacă încerc să cuprind într-o singură privire pe mapamondul meu fie și numai trei puncte, Narvik, Tobruk și Pearl Harbour, simt că îmi pierd simțul orientării: unul este în nordul Europei, altul în Africa și al treilea în Oceanul Pacific. Cum să mă împart între ele? Căci nu sunt doar niște repere geografice, ușor de punctat pe hartă; ele au reprezentat, într-o vreme, trei explozii care mi-au asurzit urechile, dinainte chinuite de alte zgomote, cu sutele, și mult mai puternice: de pildă căderea Parisului, lupta fratricidă de la Dakar și bomba de la Hiroșima. Iată dezavantajul de a fi fost martor, care mă va urmări până la sfârșitul cărții, admițând că pe urmă voi izbuti să-mi recapăt sângele rece. De aceea nu urmăresc să scriu un capitol de istorie, voi povesti doar amintirile mele, cel care a rătăcit între nouăzeci și nouă de fronturi.

* * *

Despre apa grea am auzit prima oară în primăvara anului 1940, când armatele germane au debarcat în Norvegia. Formula chimică i-am aflat-o tot atunci, fără să știu însă ce era în realitate această apă. Povestesc despre ea, fiindcă va duce la prima bombă atomică, lansată în Japonia, în ultimul an al războiului, al cărui sfârșit l-a și determinat de altfel.

La început crezusem că debarcarea germanilor în Norvegia avea scopul să le asigure transportul minereului de fier, venit în portul Narvik, de la minele suedeze, aflate destul de aproape. Sigur că le trebuia minereul, război fără fier nu se face, am aflat însă, de la radio Londra, cealaltă poveste, mult mai interesantă, păcat că trunchiată și fără prea multe detalii. Mi-a fost destul însă ca să mi se aprindă imaginația și să fac în minte un film, care, mai târziu, când am citit cărți și mi se pare chiar că am văzut filmul adevărat, făcut de alții, s-a dovedit foarte apropiat de realitate.

Într-o vale mărginită de munți, la vreo sută douăzeci de kilometri de apus de Oslo, capitala Norvegiei, se află o mică localitate, Rjukan. După război am vrut să ajung până acolo, dar m-au împiedicat ploaia și șoselele proaste. La Narvik fusesem, văzusem un munte de minereu în mijlocul orașului, văzusem și trenurile care îl aduceau din Suedia. Urme ale războiului nu se mai găseau decât într-un muzeu sărac, care ar fi putut să lipsească. În aparență n-am câștigat nimic mergând acolo, căci am plecat cu mâinile goale, dar îmi pare bine că azi am în ochi imaginea acelui teatru de luptă, și fiindcă îl parcursesem cu piciorul, nu mă mai pot socoti un om din afară.

În 1939 exista la Rjukan singura instalație din lume care fabrica apă grea, nu mai mult decât o jumătate de litru zilnic. Poate era doar un laborator, sau o stație-pilot, cum li se spun astăzi modelelor de încercări din industrie. Ceva nu înțeleg, dar nici nu-i mare nevoie să aflu, de ce nemții, cărora le crăpa măseaua după apa grea norvegiană, nu se osteniseră s-o facă singuri?

La începutul anului 1940, fabrica din Rjukan nu avea gata mai multă apă grea, decât o sută optzeci și cinci de litri. Dar nici pe aceasta, nemții nu au găsit-o; înaintea lor, o grupare de patrioți francezi izbutiseră s-o salveze. Ar fi prima parte a filmului. Până să înceapă a doua parte, au trecut trei ani: în acest timp, reactivată de invadatori și pusă sub presiune nemțească, fabrica produsese zece mii de litri de apă grea, care a fost încărcată pe un vapor german, și trimisă spre Marea Nordului. Privit pe hartă, unde regret că n-am putut ajunge, drumul mi se pare lung și plin de primejdii, căci, până în

strâmtoarea Skagerrak, unde răzbate, trebuia să străbată sute de kilometri în sudul Norvegiei, pe ape interioare și lacuri, între munți cu numeroase capcane posibile. Cred că în multe locuri pe parcurs stăteau ascunși patrioți și poate că era de-ajuns să prăvălească stânci asupra vaporului. Acesta însă n-a ajuns departe; în timpul încărcării, patru norvegieni, eroi în partea a doua a filmului, s-au strecurat la mașini, nu atât de ușor pe cât se povestește, au pus dinamită și au izbutit să se salveze înainte de explozie. Abia intrat în lacul Tinnsjo, la numai vreo zece kilometri de la plecarea din Rjukan, vaporul a sărit în aer, cu toată încărcătura. Este probabil una din cauzele datorită cărora Germania n-a izbutit să facă la vreme bomba atomică. S-o fi avut, și în număr destul de mare, mi-e greu să-mi închipui cum ar fi fost astăzi fața pământului, dacă i-ar fi rămas vreo față.

* * *

Povestind rătăcirea Despinei, aproape am uitat că paralel cu ea decurgea războiul, care am arătat cum începuse. Ar fi trebuit să mi-l aducă aminte chiar circumstanțele, și în primul rând decorul unde începuse acea idilă nesăbuită, un spital de răniți aduși de pe front, între ei însuși eroul ei, aviatorul cu bandaj alb la frunte. Acum încerc, cu un sentiment de vinovăție, să-mi amintesc ce se întâmpla în lume în timpul când m-a preocupat Despina, ce evenimente am scăpat din vedere. Era în 1942, al patrulea an de când Germania începuse războiul, al doilea de când armata noastră trecuse Prutul și numai patru luni neîmplinite după Pearl Harbour, care a declanșat ostilitățile între Japonia și Statele Unite. La 28 martie președintele Americii era învestit prin lege cu puteri excepționale pe timpul războiului. Se știe cât de vigilent supraveghează America activitatea președinților, prin corpurile ei legiuitoare, ca nu cumva vreunul să-și aroge drepturi neprevăzute în Constituție. Nu sunt prea mulți ani de când am avut un exemplu, un președinte, altminteri destoinic, a fost scos din scaun, spre marea lui rușine, pentru o vină nu din cele mai grave, care, cu puțină clemență, putea să fie trecută cu vederea, dar americanii vor ca președintele să fie fără pată.

Ținând seama de acest principiu, puterile excepționale acordate lui Roosevelt mi-au dat de gândit, am înțeles pe de o parte că după patru luni războiul devenise greu pentru America, iar pe de alta, că americanii erau dispuși să facă orice, ca să-l câștige. Până la urmă s-a adeverit și una, și alta. E destul să ne amintim cât sânge american a curs în Oceania, câte orori au

săvârșit japonezii, cât de siguri erau ei de victorie, ca și simpatizanții lor, din care am cunoscut nu unul singur. Iar în această situație primejdioasă, americanii au făcut tancuri, fortărețe zburătoare și au ajuns să construiască, unul pe zi, vapoare de zece mii de tone, în vreme ce fermierii cultivau pe pământul lor hrană pentru o treime din omenire, dacă nu pentru jumătate.

Un șir de fapte, de importanță mai mare sau mai mică, întăresc în acel an, 1942, dovezi mai vechi că lumea nu voia să se lase învinsă de axa triunghiulară Berlin – Roma – Tokio, și unde nu avea încă destulă putere, își arăta măcar îndârjirea, ca muncitorii de la Torino, de pildă, care la 1 Mai au manifestat în masă împotriva războiului, pornit numai de Mussolini, fără să țină seama nici măcar de sfatul lui Hitler.

În aceeași zi, în Statele Unite ale Americii s-a lansat „împrumutul libertății”, adăugându-se la puterile excepționale acordate Președintelui.

În China, invadată de japonezi, care voiau să pună mâna pentru început pe tot estul și sud-estul Asiei s-a proclamat legea mobilizării generale a națiunii.

Spre sfârșitul lunii mai asupra lui Reinhard Heydrich, mai-marele pus de Hitler peste Cehia și Moravia, numite cinic „protectorat german”, când în realitate erau ca și anexate, s-a săvârșit un atentat, dovadă a urii pe care i-o purta populația acelei biete țări dezmembrate și înrobite. Represaliile au fost de o cruzime smintită, dar nu ele au deschis seria atrocităților săvârșite de împuterniciții lui Hitler în țările ocupate, ca și în propria lui țară; un sat întreg, Lidice, azi loc de pelerinaj pentru mulțimi cuprinse de revoltă și groază, a fost ras de pe pământul Cehoslovaciei, iar populația exterminată. Încă de atunci, întârziații cărora nu le fusese învățătură destulă invadarea Poloniei și cruzimile săvârșite acolo ar fi trebuit să înțeleagă că Germania nu putea decât să piardă războiul. Am văzut oameni care în vara anului 1944 continuau să creadă în victoria lui Hitler, și să aplaude frenetic atacul Londrei cu bombe zburătoare, nefastele V1 și V2, armele secrete făgăduite de atâta timp și lansate în clipa când nu mai exista nici o speranță.

În Canada s-a făcut legea care aproba ca trupele naționale să lupte în Europa. Era în iulie; în august, prin altă lege, serviciul militar devenea obligatoriu. Forță după forță se adăugau la coaliția aliaților. (Cuvântul și-a definit cuprinsul în primul război mondial, aliații erau cei care luptau împotriva lui Wilhelm al doilea; deși acesta avea și el aliații lui, nu li s-a spus niciodată pe acest nume. La fel în războiul al doilea: Anglia, Franța,

Statele Unite și toți cei aflați de partea lor au format tabăra aliaților; adversarii erau o „axă”.)

Iau un fapt de mică importanță pe lângă cele dinainte și cele care au să urmeze: în Islanda, ziua de lucru s-a extins la opt ore; până atunci fusese de șase, cu sâmbăta liberă; era ceea ce se numea „săptămâna engleză”.

După cum am văzut la fața locului, îndeletnicirea de bază a islandezilor este pescuitul și singura lor industrie notabilă rămâne prelucrarea peștelui. Ocupată de englezi la începutul războiului, ca să nu cadă în mâna nemților care și-ar fi făcut acolo o bază primejdioasă pentru convoaiele din Atlantic, Islanda nu a devenit țară beligerantă, nici nu avea armată decât pentru paza coastelor și protejatul pescuitului. Cu ce putea ea să contribuie la război, ca țară simpatizantă a aliaților? Numai cu pește, pentru hrana soldaților și a populației civile din spatele frontului. Pescuitul și prelucrarea peștelui devenind industrie de război, populația a acceptat o zi de lucru mai lungă, ca în toate țările beligerante.

Opt zile din septembrie, în micul ducat Luxemburg, ocupat de trupele lui Hitler, a fost grevă generală ca protest la introducerea legislației germane. Hitler nu cunoștea politica ocupației, nici măcar cât Napoleon.

Tot în septembrie, în Rusia, Comisariatul Poporului pentru Apărare (Comisariate ale Poporului se numeau atunci ministerele) a difuzat un ordin „Cu privire la misiunea mișcării de partizani”. Se știe ce amploare a luat atunci mișcarea și ce lovituri a dat nemților, în spatele frontului. Mulți din partizani au plătit cu viața actele lor îndrăznețe; alții le-au luat locul. Hitler care s-a străduit să-i stârpească, n-a făcut decât ca numărul lor să fie tot mai mare. Sigur că nu cunoștea politica ocupației.

În războaie trecute acești luptători civili se numeau „franctirori” și erau împușcați pe loc când cădeau în mâinile inamicului. Nemții îi spânzurau din ură, nu ca să economisească un glonte.

Și în Franța ocupată s-a născut o mișcare de rezistență, neînfrânată, deși a avut pierderi grele. Se numea „maquis”, de la ideea că oamenii ei se ascundeau prin tufișuri. Rezistența le-a făcut nemților viața amară, i-au prins în capcane, și i-au căsăpit fără preget, au aruncat în aer poduri, trenuri, depozite de muniții. Și în plus, i-a făcut să se simtă tot timpul în nesiguranță, să nu mai umble decât în grupuri și cu ochii în patru, căci în orice clipă se puteau pomeni cu un glonț în ceafă.

La un timp, în Polonia, toată suflarea ghetto-ului din Varșovia a fost exterminată, fiindcă ajunsă pe o culme a disperării încercase să se apere de

oprimarea germană; dar dacă nu se apăra, n-ar fi avut o soartă mai bună. În ultimul an de război, o amplă organizație de rezistență, care voia să pună umărul la eliberarea Poloniei, a fost pe cât de bravă, pe atât de nenorocoasă.

* * *

A fost un val de fapte, un altul vine din urmă, în același an când s-au întâmplat cele de mai înainte. Le-am scăpat din vedere, dar nu cred că este nevoie să mă întorc din drum ca să le pun la locul lor cuvenit cronologic; istoria rămâne aceeași.

În ianuarie, când frontul înțepenise în fața Moscovei, Hitler și-a vărsat veninul pe propriii lui supuși, partea din populație socotită ostilă; în Germania au început deportări în masă și la nimereală; de teamă, nimeni nu mai îndrăznea să deschidă gura.

În același timp, în America, douăzeci și șase de guverne, unele aflate în exil, au semnat „Declarația Națiunilor Unite” prin care se angajau să nu încheie pace separată cu Germania, ci să lupte până o vor înfrânge-o. Era un avertisment atât de hotărât și de atâta gravitate, încât toată cancelaria Reichului ar fi trebuit să se dezmeticească și omul din fruntea ei, dacă mai avea un dram de minte, trebuia să înțeleagă ce îl așteaptă; după cum se profila viitorul, singura lui salvare ar fi fost să depună armele și să facă pace cu toată lumea; poate nu ar fi fost prea târziu să fie tratat cu clemență și dus pe vreo insulă; Sfânta Elena era liberă.

Căci numai treisprezece zile după ce în Statele Unite se hotărâse intransigența, la Londra, conferința țărilor aliate adopta Declarația privitoare la pedepsirea criminalilor de război. Cele două acte se completau unul pe altul și au avut ca încheiere procesul de la Nürnberg.

Sfidând toate avertismentele, poate adus de ele în stare de isterie, câteva zile după actul semnat la Londra, Hitler a convocat o conferință în apropierea Berlinului, unde s-a stabilit planul de exterminare a tuturor evreilor din Europa.

În luna mai, Mexicul a declarat război celor trei țări ale Axei. În august la fel a făcut și Brazilia, numai că i-a exclus pe japonezi, fără să înțeleg cauza. Dacă ar avea vreo importanță, aș întreba pe un om mai informat decât mine; important era doar că pe mapamondul lui Alioan, de partea aliaților mai apăreau două stegulețe. După mine, folosul lor era numai de natură psihologică; doi adversari în plus, chiar dacă nu veneau să lupte în

Europa, ci rămâneau doar simboluri, nu puteau să le pice bine nemților. Și apoi, steguletele lor dădeau mai multă culoare hărții.

* * *

Erau în lume, în acel an, patru mari teatre de luptă: în estul și în vestul Europei, în Africa și în Oceania; anul următor li s-a adăugat cel din Italia. Un an mai târziu, cel din Normandia, grandioasa debarcare a aliaților. Pe lângă acestea, au existat tot timpul teatrele de luptă navale, în Atlantic, în Oceanul Înghețat de Nord, câteodată în Oceanul Indian, și cel mai întins și mai crud dintre toate, în Pacific. Teatrele de luptă aeriene nu le pot numi, fiind alcătuite de numeroase subdiviziuni ale unuia singur, întins pe tot spațiul de deasupra pământului.

În vest, la sfârșitul lui martie o mie de avioane britanice și-au lăsat bombele la Köln, deschizând seria atacurilor aeriene, care vor plăti cu vârf și îndesat Germaniei distrugerile și teroarea dezlănțuite de aviația ei asupra Londrei. Dar Anglia va mai avea de suferit multe pierderi, va fi vremea când Churchill nu le putea făgădui englezilor decât sudoare, lacrimi și sânge.

În octombrie, două pacheboturi britanice, „Ironside” și „Orcade”, în total patruzeci și trei de mii de tone, au fost torpilate de submarine germane. Tot atunci, aceeași soartă a avut-o și pachebotul canadian „Duchess of Atholl”, douăzeci de mii de tone. Nu sunt cele mai mari nave scufundate, eram obișnuiți cu cifre enorme. Un cunoscut, cu înclinări spre statistică, le trecea într-un carnet pe două coloane, pentru o tabără și pentru cealaltă, fără să știu de partea căreia era, nu-și manifesta sentimentele, scria numai cifre și le totaliza în josul paginii, de unde le reporta în pagina următoare. În unele zile se scufundau sute de mii de tone; nu-i dădeau nici o emoție, pe mine însă mă îngrozeau, fiindcă știam ce înseamnă un vapor și cât valorează, în bani și în muncă omenească, mai mult decât un spital sau zece spitale, decât un cartier al orașului sau tot orașul. Nici astăzi nu înțeleg cum și-a revenit omenirea după atâtea pierderi, cărora li s-au adăugat cele din aer, zecile de mii de fortărețe zburătoare, și de pe uscat, mult mai mari, poate înzecitul celorlalte.

În noiembrie, urmare a debarcării americane în Africa de nord și în Maroc, povestită în alt capitol, Germania a invadat teritoriul Franței libere, garantat prin actul de armistițiu. Ca de atâtea ori în trecutul omenirii, începând cu epoca de piatră, cel puternic nu dă socoteală. În cartea de

istorie pe care o am alături, plină de inexactități și confuzii deși e tipărită de o mare editură franceză specializată, scrie că la invazie au luat parte și italienii. Ce să mai cred? Îmi închipui că un francez știe mai bine decât mine ce s-a întâmplat în Franța. Dar eu îmi amintesc că după ce a declarat război Franței, cu multă emfază, Mussolini a poruncit să se arunce în aer podul de la Ventimiglia, aflat aproape de frontieră, sub motivul că altfel trupele lui, setoase la luptă, cum s-a văzut în Libia, în Abisinia, Albania și Grecia, s-ar fi năpustit peste Nisa și ar fi înghițit-o nemestecată, putând astfel să li se aplece. Pe unde și cum au ajuns ei în Franța nu știu, fiindcă n-am auzit.

Flota de război franceză, crutață prin armistițiu cu condiția să rămână neutră, era ancorată în portul Toulon, de la Mediterană. Când armata germană a ocupat orașul, cu gândul să pună mâna pe acele nave de luptă, echipajele au preferat să le sacrifice decât să le vadă înstrăinate, și le-au sabordat în apele portului, adică au deschis vanele să intre apă în cală, sau unde a fost nevoie au spart bordajul. Toate s-au dus la fund, nu știu câte erau, dar nu puține, și nu neînsemnate, dacă alcătuiau o flotă. Oare cât va fi sângerat inima comandanților când au dat ordinul? Cred că mulți dintre ei și-ar fi tras un glonte în tâmplă, dacă așa puteau să-și salveze vasul. Și iarăși mă întreb, cum a putut Franța să supraviețuiască după atâtea pierderi? Cum a avut curajul să continue lupta, din tufișuri sau pe teritoriile aliaților, ca până la urmă să învingă?

Chiar dacă s-a folosit de sute de mii de ori comparația, n-o socotesc deloc tocită, și cum alta mai bună nu există, am să spun și eu că Franța a renăscut din propria ei cenușă, ca pasărea Phoenix. Pretutindeni au fost păsări Phoenix în vremea aceea; altfel pământul ar fi rămas o ruină.

În Africa, front pe care îl socoteam de-o importanță mai mică, fiindcă era departe și nu-i întrevedeam consecințele, luptele au fost schimbătoare și încâlcite. Dar și acolo a stat în cumpănă soarta lumii; și acolo putea să se piardă războiul, Rommel să-i arunce pe americani în mare, să ocupe Egiptul apărat de armata engleză, apoi să-și continue drumul spre Asia Mică, dacă o linie de aprovizionare atât de lungă n-ar fi fost utopie. Nu spun că o victorie în Africa ar fi schimbat soarta Germaniei, însă în mod sigur făcea să se prelungească războiul și să crească ruinele; păsării Phoenix i-ar fi trebuit un efort mai mare ca să renască.

Din acel timp mi-au rămas vii în memorie câteva localități legate de mersul războiului, puncte-cheie pentru strategi iar pentru mine jaloane într-

o narațiune greu de a fi urmărită în toate direcțiile, pe întreg mapamondul, fără să am la dispoziție o comisie de istorici, care să mă ajute.

E vorba de localitățile unde forțele militare ale Angliei, Americii și Franței libere s-au luptat cu armata germană. Adesea în deșerturi, între două oaze, pe mări de nisip unde au trebuit să-și schimbe tancurile în cămile, și în loc de cască să poarte burnusuri, ca beduinii, altfel li s-ar fi copt creierul. Nu spun că nemții se bucurau de condiții mai bune, era ca la fotbal, unde dacă plouă se umplu de glod amândouă echipele. Și ca similitudinea să meargă mai departe, adversarii au schimbat terenul după prima repriză, ca unii să nu fie tot timpul cu soarele în față, și să-i orbească, iar ceilalți cu el în spate. Dacă nemții au mers triumfători într-o direcție, pe urmă au fost nevoiți să se întoarcă, soarele i-a bătut pe amândouă părțile.

La Bir-Hakeim, primul nume arab care s-a auzit la radio și încă îmi sună în urechi, armata Franței libere, abia înfiripată și răzvrătită împotriva guvernului de la Vichy, de unde primise ordin să nu ridice armele, s-a împotrivit cu o forță înverșunată germanilor și italienilor, porniți la ofensivă în Libia. (Aici, amândoi beligeranții aveau soarele într-o coastă.) Era în mai; în iunie, garnizoana britanică de la Tobruk a capitulat în fața diviziilor lui Rommel, care și-au continuat înaintarea spre răsărit, până la El Alamein, de unde mai aveau numai șaptezeci și cinci de kilometri până la Alexandria; englezii din Egipt erau în mare primejdie.

Până aici Rommel a mers cu soarele în față, care iată că nu a fost o piedică pentru „vulpea deșertului”, cum i se spunea cu admirație.

Un război nu ține nouăzeci de minute, ca un meci de fotbal, dar comparația poate fi păstrată, extinzând timpul la douăsprezece ore, o zi-lumină; dacă soldatul merge dimineața cu soarele în față, după-amiaza îl are în spate. De fapt am vrut să spun că după ce a înaintat un timp spre răsărit, Rommel a făcut calea-întoarsă.

Armata engleză, condusă de Montgomery, nu i-a îngăduit să meargă mai departe, a stat în defensivă până spre sfârșitul lui octombrie, când vremea se răcește puțin, chiar în Africa.

Am pomenit numele generalului, mai târziu mareșal, dar nu pot ascunde că îi port o ranchiună neatenuată de scurgerea timpului. Fiindcă după mai multe izbânzi, în ultima parte a războiului a săvârșit o nesăbuință condamnată de multă lume, și de personaje sus-puse; luptând să-i alunge pe nemți din Olanda, căci le venise rândul, a grăbit, dintr-o ambiție personală, ca să ajungă primul la Rin, și a împins armatele pe care le avea sub

comandă mult prea departe, tocmai până la Arhus, în estul Olandei, unde nu mai putea să le sprijine, iar inamicul era mai puternic decât crezuse; ceea ce nu-i o scuză pentru un comandant de oaste. Oastea lui, care nu era doar englezească, a suferit pierderi grave, ca să nu spun că a fost decimată, cum spun alții, folosind cuvântul fără să-l judece; a decima o armată, mică sau mare, sau uriașă, înseamnă a o reduce la o zecime; ceea ce nu i s-a întâmplat nici lui Napoleon, în Rusia, și cred că nici lui Hitler, oricât a fost el de iresponsabil.

Pentru olandezi Arhus a rămas o amintire de coșmar, căci în afară de armata aliaților, cu pierderi îngrozitoare, mai că îmi vine să spun și eu decimată, a avut de suferit la fel de groaznic populația civilă; nu mai pun la socoteală imensele pierderi materiale, acestea am convenit că se repară. Și totul atât de inutil, că te cuprinde mânia.

Azi mă întreb cât au costat celelalte victorii ale lui Montgomery.

Ca Rommel să fie dat înapoi de pe poziția câștigată, bătălia a ținut de la 23 octombrie până la 3 noiembrie, când se răcorise de-a binelea. De-aici înainte armata germană nu a făcut decât să se retragă, cu soarele când în față, când în spate. Debarcarea în Algeria a unor forțe blindate germano-italiene n-a mai putut schimba situația, Africa era pierdută.

Curând forțele engleze au reintrat în Tobruk, a cărui pierdere, șase luni mai înainte, ne prilejuise atâta neliniște și mâhnire. Seria revanșelor abia începuse. La 20 noiembrie, aliații intrau în orașul-port Bengazi, din Libia, pe coasta Mediteranei. Deși luptele au mai continuat un timp, situația era decisă și mă opresc aici, mai ales că am și alt motiv. La Bengazi s-a format și s-a instruit uriașa flotă aeriană alcătuită din bombardiere americane, care, în vara anului următor, a atacat în plină zi rafinăriile de la Ploiești și Câmpina, zburând la înălțime mică, spre a nimeri țintele, pe care însă nemții le-au învăluit în ceață artificială. Dintr-o greșeală de navigație, care a răzlețit o escadră de alta, și din cauza înălțimii prea mici, jumătate din bombardiere au fost doborâte.

În afară de partizanii lui Hitler, care nu erau numeroși dar puteau să-și arate sentimentele pe față, numindu-i pe aviatorii americani mercenari și gangsteri, toată lumea în țara noastră a fost mâhnită, căci spera în America și-o iubea printr-o tradiție veche. Iar dacă bombardaseră orașele noastre, la fel făceau și în Franța, și pretutindeni unde exista armată germană.

* * *

Pentru noi, frontul din răsăritul Europei avea importanța cea mai mare, de el depinzând direct soarta noastră. Tocmai de aceea îl las la urmă, fiindcă anul 1942, evocat acum, s-a încheiat cu un act decisiv în mersul războiului, bătălia de la Stalingrad, unde o întreagă armată germană avea să fie încercuită, ca primăvara următoare să capituleze.

Între timp, iată ce se întâmpla în Pacific. După bombardamentul de la Pearl Harbour, unde fuseseră victorioși deși fără rezultatele scontate, japonezii au mers din victorie în victorie, ducând războiul cu o cruzime nemăsurată. Cruzimea la ei este o moștenire veche, la fel ca șiretenia, îndrăzneala, curajul și disprețul de moarte. Cu înfiorare am citit de curând o poveste, o epopee care se desfășoară în Japonia Evului mediu. Ferocitatea stăpânilor de provincii, în lupta pentru titlul de împărat, sau pentru cel și mai mare, de *șogun*, stăpân absolut cu drepturi nelimitate, mi-a băgat în suflet groaza, dar și dezgustul: un om sau o mie de oameni pot primi cu aceeași ușurință porunca să-și facă *seppuku*, echivalentul lui hara-kiri de astăzi, să-și taie carotida iar după aceea cel mai bun prieten să-i reteze capul. Și toți se supun fără să șovăie, aș spune că aproape bucuroși să moară: niciunul nu se răzvrătește. Ce am citit nu-i un document, și nici nu-i scris de un japonez, încât aș putea să n-am încredere: dar cunosc exemple asemănătoare din chiar vremea noastră consemnate istoric. În 1945, când în mod indubitabil Japonia pierduse războiul, șefii armatei erau hotărâți să lupte până la ultimul om, în spiritul Kamikaze pe care noi nu-l putem înțelege. Primul ministru, împreună cu împăratul și cu un număr de dregători, nu prea mare, complotând în taina cea mai deplină, au izbutit să ceară pace și să ordone poporului încetarea luptei.

În cele ce urmează mă refer la primul ministru, dar s-ar putea să fac o confuzie, în realitate să fi fost ministrul de război, sau alt demnitar de rang mare. E inutil să cer informații; oricine ar fi fost omul acela, după ce acceptase ca Japonia să capituleze și-a făcut hara-kiri.

Așa s-a încheiat războiul din Pacific. Povestea însă nu-i gata.

* * *

Ținuse aproape cinci ani fără pauză: un iureș. Deși intrat în limba noastră, cuvântul este turcesc și nu-mi place, de aceea, deși util, fiindcă e sugestiv, îl folosesc cât mai rar cu putință. Nu știu dacă l-am scris mai mult decât de două ori în toată viața: ar fi fost altceva dacă mă ocupam de

vremea lui Ștefan cel Mare. Pentru Pacific, cuvântul, deși l-am folosit, mi se pare o enormitate.

În aceeași zi când bombardau cu aviație flota americană de la Pearl Harbour, trupele japoneze debarcau în Borneo britanic, la sud-est de continentul asiatic; apoi în peninsula Malacca și în Thailanda. Trei zile mai târziu, într-o bătălie navală din largul Malaesiei au scufundat două mari nave englezești, cuirasatul „Prince of Wales”, treizeci și cinci de mii de tone, și crucișătorul „Repulse”, trei mii de tone mai puțin. Statisticianul despre care am vorbit, dar care a devenit impersonal pentru mine, nu știu nici cum îl chema, nici cum arăta la față, trecea placid în carnet pierderile aliaților. Carnetul însă îl țin minte, cât să încapă în buzunar, căci îl purta asupra lui tot timpul, coperte verzi, de carton, cu pânză la cotor, o sută de file, cu pătrățele de matematică, bune pentru scris cifrele.

Japonezii nu aveau nici o pierdere, unde atacau obțineau izbândă, sistematic. Două zile după bătălia navală, trupele lor au ocupat insula Guam, a doua zi au invadat coasta de sud a Birmaniei. Spre a domina Pacificul trebuiau să pună mâna pe partea de răsărit a Asiei.

La 10 decembrie au debarcat în Hong-Kong, la 22 și 23 în Filipine, la 24 în insula Wake. A doua zi, garnizoana britanică din Hong-Kong a capitulat, n-avea încotro.

Am găsit și cuvântul între timp ca să-l pun în loc de iureș: Taifun! Taifunul a continuat cu aceeași violență și în anul următor, 1942, căruia îi este închinat acest capitol. Din ianuarie până la 1 mai, englezii și americanii au suferit numai înfrângeri: japonezii au ocupat Manila, au cucerit întreaga peninsulă Malacca, unde debarcaseră în decembrie: garnizoana britanică din Singapore a capitulat. Din sud trupele japoneze au început ofensiva spre nordul Birmaniei, au înfrânt flota aliaților în bătălia navală din marea Javei, au debarcat în insula Java, apărată de olandezi, silindu-i să capituleze, au capitulat ultimele forțe aliate din Sumatra, au capitulat principalele forțe americane din Filipine, unde au căzut prizonieri treizeci și cinci de mii de oameni. Numai capitulări, taifun asiatic! America și Anglia păreau paralizate, partizanii Axei jubilau, adversarii se înnegreau la față; după atâtea înfrângeri, fără nici o victorie, e explicabil să-ți pierzi curajul. Apoi aviația japoneză a bombardat Ceylonul, a scufundat două crucișătoare și un portavion. (În breviarul meu istoric scrie: „un mic portavion”. Dar un portavion mic, oricum este mare!) Ar fi fost timpul să se termine. În luna mai japonezii vor mai avea două victorii, cele din urmă, vor ocupa insula

Mandolay, tăind legătura între India și China. Vor captura ultimele trupe americane din Filipine, fortificate pe insula Corregidor, aflată în golful Manila.

După amintirile mele, în Corregidor s-a petrecut cel mai crud masacru datorat japonezilor, în războiul din Pacific. A fost trecută prin foc și sabie populația civilă, aflată ocazional acolo, infirmierele, mamele, nevestele, copiii luptătorilor. Cerul s-a umplut de fum și de urlete, oceanul s-a înroșit de sânge. Nu știu ce-o gândi astăzi lumea care cumpără automobile, motociclete, televizoare japoneze, poate a uitat, poate nici n-a știut vreodată. Eu însă am știut și țin minte cum atunci, la 6 mai 1942, mi-am spus că o asemenea atrocitate ar trebui înscrisă în toate cărțile negre din istorie. Aș contribui și eu cu această pagină.

Dar până aici cu taifunul!

Cu trei săptămâni înaintea Corregidorului, generalul american Douglas McArthur devine comandantul trupelor aliate din Pacific; medalia avea un revers, mulți uitaseră! Numai trei zile mai târziu aviația americană bombardează Tokio, Yokohama și Nagoya. (De ultimul nu mai țineam minte, poate nici nu auzisem, erau multe teatre de luptă, aflam știrile de-a valma.) Bătălie aeronavală de trei zile în marea Coralilor; flota japoneză este învinsă, ce n-a fost scufundat încearcă să scape. A patra zi începu a doua bătălie, în aceleași ape, ține și ea trei zile. Ce a scăpat se scufundă.

Pe uscat, ofensiva japoneză este oprită la frontiera Indiei. Pe mare, bătălie aeronavală în largul insulei Midway; pentru japonezi, înfrângere decisivă, pierd, scufundate, încă o duzină de nave de război, plus patru portavioane; trei cuirasate se înclină pe o parte. Americanii pierd doar un portavion, „Yorktown”. În carnetul statisticianului treaba se întoarce pe dos, taifunul bate invers, dar el rămâne imperturbabil; n-am putut niciodată să-mi dau seama cu ce parte ține. Partizanii Axei fac fețe-fețe, umblă cu capul în jos, pe lângă ziduri, până ce toți, în afară de unul, trec de partea cealaltă. (Acel unul nu merită atenție, zeflemisit la sfârșitul războiului, „Acum mai ții cu Axa?”, va răspunde: „Eu am crezut că Axa sunt englezii și americanii!” „Ești tâmpit?” „Sunt!” Deci îl las în pace!)

În august trupele americane debarcă în Arhipelagul Solomon, și așa se încheie anul războiului din Pacific. În anii care urmează nu vor fi surprize, până la Hiroșima.

Nu încape îndoială că învingătorul este generalul Douglas McArthur. De mult n-am mai auzit pe cineva să-i pomenească numele. Un timp, câte un

nou-născut îl confunda cu McCarter, care în anii de după război a luptat cu înverșunare împotriva a ceea ce i se părea că la unii oameni ar fi activități antiamericane. Pe urmă au obosit și el, și împricinații. Nici o minune nu poate să țină mai mult de trei zile, așa mi-a spus cineva, într-un moment când eram descurajat, odată, în tinerețe. Într-adevăr, descurajarea mea atunci a trecut după trei zile neîmplinite, dar acum mă refer la alte descurajări, ale oamenilor și ale lumii; uneori o zi nenorocoasă, la scara istoriei poate să țină un deceniu, ca să nu merg mai departe.

Capitolul 28

Anul 1943; balanța războiului, rămasă un timp la mijloc, se apleacă de partea aliaților. Un eveniment civil: arena scriitorilor din Cișmigiu. Introducere la o istorie a literaturii române. Mobilizare totală și război total în Germania, noțiuni necunoscute înainte. Revenire la revolta ghetto-ului din Varșovia: moartea în cifre exorbitante. Căderea lui Mussolini. Spre bomba atomică. Italia întoarce armele împotriva Germaniei, pârâie axa. Generalul american Dwight Eisenhower capătă rolul prim în viitorul spectacol, debarcarea din Normandia.

Socotesc anul 1943 ca fiind punctul culminant al războiului, acela când balanța începe să se încline dintr-o parte în cealaltă. Dar mișcarea ei se vestise dinainte, cine avea ochi să vadă și minte să înțeleagă putuse să observe cum se ridică, începuse să se ridice odată cu începutul, când fusese invadată Polonia, și se ridicase tot timpul, chiar când cădea Parisul și Franța cerea armistițiu, chiar când armata germană înainta către Stalingrad. Și în mijlocul acestui an când nimic nu mai avea importanță pe lume decât războiul, mi se impune, spre a fi povestită, o întâmplare civilă.

În mijlocul Bucureștilor, în grădina Cișmigiu banalizată de noi înșine, în partea ei de vest, adică spre Bulevardul Schitu Măgureanu, de care o desparte doar o alee îngustă, există o arenă pe care s-ar putea să n-o știe toți câți se plimbă pe acolo. Spun așa nu din mizantropie, ci fiindcă nu vreau să mint pe nimeni, este ceea ce cred după ce am stat adesea să număr și am văzut că din zece oameni cinci nu se uită, nu-i interesează ce-i acolo, trec fără emoție și chiar fără curiozitate.

Arena, cu diametrul de vreo treizeci de metri, bine proporționată față de ceea ce vrea să fie, e mărginită de douăsprezece busturi sculptate în

marmură albă, puse pe socluri de piatră, la înălțimea unde pot să fie privite mai bine, reprezentând doisprezece din scriitorii noștri clasici, care au confirmat existența literaturii române. Nu le spun numele, cine nu știe să se ducă să vadă, cine a fost și nu i-a recunoscut, și nici nu s-a uitat ce scrie pe soclu, n-o să învețe acum, de la mine. Apoi am și o reținere de altă natură, mi-e teamă că au rămas pe dinafară câțiva care meritau și ei să fie, începând cu Nicolae Filimon, ar fi fost spațiu și pentru ei, chiar dacă nu se făcea o arenă mai mare.

Într-un templu de lângă Peking, pe o suprafață cred ca egală cu a arenei din Cișmigiu, erau peste cinci sute de statui ale lui Buda, cot la cot, cu fizionomii diferite, dar cu un aer comun, care mi se părea că exteriorizează mirarea față de lumea venită să-l vadă.

Așa că în Cișmigiu ar mai fi avut loc încă pe atâți; eu m-aș fi mulțumit cu vreo patru. Nu judec comisia care a întocmit lista, știu ce greu este să faci selecția într-un caz de felul acesta; în ce mă privește nu m-aș încumeta să-mi iau răspunderea. Oricum însă, este lăudabil ce s-a făcut acolo, nu știu din a cui inițiativă.

Când am nevoie să-mi aduc aminte de Delta Dunării, pentru o descriere, detalii uitate despre vietățile care trăiesc pe acolo sau sunt în trecere și nu-i timp să mă duc până la Sulina, intru la muzeul Antipa de la Piața Victoriei, unde în câteva ore văd totul, sistematic, mult mai ușor decât în natură. Rotonda din Cișmigiu, cu busturile a doisprezece scriitori, n-are cum fi o istorie a literaturii române, dar tot e bună, căci îți poate deschide dorința să știi mai multe.

Ciudat mi se pare că s-a făcut în timpul războiului, și tocmai în anul lui decisiv, când oamenii se gândeau la altele, cu bună dreptate. Printre cei aleși era și Octavian Goga; a fost eliminat în ultima clipă, pentru motive politice: nu trecuse destul timp ca să se uite. Ar fi fost al treisprezecelea? Sau în locul lui au pus pe altul? Mă plimb prin fața lor și mă întreb, care ar fi putut să fie acela, pus la urmă, ca să umple golul? Neîndoios, nici Eminescu, nici Caragiale, nici… Ca totdeauna, de teamă să nu greșesc, nu-mi dau părerea.

* * *

În ianuarie 1943, când armata germană de la Stalingrad era încercuită dar continua să lupte din greu, ca să cucerească, sau să apere câte o casă cucerită, în Germania se decreta mobilizarea totală, cuprinzând și civilii, bărbați și femei, nelipsind mult să se ia și copiii.

O lună mai târziu, după mobilizarea totală, Goebbels, ministrul propagandei germane, anunța „războiul total”, noțiune nouă, concretizată pe pielea noastră, contemporanii. În aceeași lună, ocupanții Franței învinse hotărăsc munca forțată pentru populație. Am ales doar trei semne ale disperării, dar ele sunt concludente, deși unii nu-și dădeau seama. În Germania, populația luată de la vatră sau bombardată în casă striga „Heil Hitler!”

Și iată altfel de semn: în aprilie și mai, la Varșovia, populația evreiască din ghettou nemaiputând să îndure mizeria și teroarea se răzvrătește împotriva nemților, am mai spus, acum reamintesc actul acela disperat și eroic pentru a-l pune la locul lui cronologic. Ghettoul, un cartier al orașului, e distrus în întregime, șaizeci de mii de oameni își pierd viața acolo. Mă silesc să nu pierd noțiunea cifrelor! Șaizeci de mii! Numai ca să numeri, în gând, îți trebuie douăzeci de ore, de dimineață până aproape de zorii zilei următoare.

La 1 mai și în ajun, în Olanda, un milion de oameni fac grevă. Cu aproximație, în două zile se pierd hrana și muniția a trei sau patru divizii germane. Era după capitularea armatei încercuite la Stalingrad. Oamenii încă strigau „Heil Hitler!”

Vara, în Italia, o lovitură de partid dărâmă de la putere regimul lui Mussolini, înscăunat cu douăzeci și unu de ani înainte. Atunci cifra mi se părea enormă. Azi o socotesc mică, ne-am obișnuit cu enormitățile. Pe Mussolini îl arestează în numele regelui, până acum neluat în seamă de nimeni, bun doar să semneze decrete, și îl închid la sud de Roma, pe muntele Sasso, zonă unde înaintează americanii.

În august, Anglia și America semnează un acord secret privind colaborarea lor spre a realiza bomba atomică, pe care, în mai puțin secret, dorea s-o aibă și Hitler.

În septembrie, Italia încheie armistițiul cu Națiunile Unite. Axa devine ceea ce este o axă, linia dreaptă între două puncte, Berlin—Tokio.

Câteva zile mai târziu, un comando condus de vestitul cascador Skorzeny, îl răpește pe Mussolini de pe muntele Sasso și-l duce în Italia de nord, unde se creează un nou stat fascist, Republica socială Italia. Ce vrea să însemne „social” în acest caz, nu înțeleg; probabil toate titulaturile posibile erau epuizate.

Pe atunci, elicopterul se afla încă în fașă. Răpirea s-a făcut cu avionul Fiesler-stork, cu aripile mari, ca o barză, care putea să decoleze de pe un

teren de fotbal. Am spus răpire în loc de eliberare, fiindcă nu știu ce gândea Mussolini despre viitorul relației lui cu Hitler; nu că l-ar fi spânzurat, dar putea să-i dea o bătaie. În nord nu i-a fost mai bine decât pe muntele Sasso, decât că a mai apucat să-l împuște pe ginere-su, contele Ciano. Oricum, când Skorzeny l-a împins în avion, avea o mutră de câine aruncat în duba hingherilor, l-am văzut într-un jurnal cinematografic.

Venind din sudul Italiei americanii luptau nu cu italienii, ci cu nemții, care nu depuneau armele. La puțin timp după zborul lui Mussolini, orașul Napoli se ridică împotriva foștilor aliați din Axă, și este eliberat după patru zile de luptă, demne de ținut minte, fiindcă în bubuitul tunurilor și răpăiala de gloanțe au continuat să se audă canțonetele; altfel orașul își pierdea renumele, și când m-am dus acolo, exact douăzeci și cinci de ani mai târziu, aș fi simțit o lipsă, nu spun în glumă.

În sfârșit, în octombrie, Italia declară război Germaniei. Seamănă a farsă, parcă ieri îl declarase Franței, parcă alaltăieri Mussolini mijlocise întâlnirea de la München, între Daladier, Chamberlain și Hitler, la care luase și el parte, în calitate de chibiț, sau de țuțăr. (Cuvântul este explicat în carte, pentru cine nu ține minte.)

În ajunul Crăciunului, generalul american Dwight Eisenhower, terminându-și misiunea în Italia, este numit comandant suprem al forțelor aliate în pregătire să debarce pe coasta de vest a Franței, acel al doilea front cerut cu stăruință și enervare de Stalin.

Capitolul 29

Femeia ciudată din pădure, prilej de a mă gândi la veverițe; obiceiuri, balet grațios vara. Provizii de iarnă. Femeia reapare în prim-plan în jurnalul cinematografic, într-un convoi straniu, mergând poate spre lagăr sau moarte.

Până vara trecută o mai văzusem în câteva rânduri pe femeia aceea ciudată din pădure care stătea pe marginea șoselei, în costum de baie și făcea semne mașinilor, să oprească. Nu știu cum proceda cu alții, pe mine mă rugase s-o iau la spate, pe motocicletă, și s-o duc până într-un sat, la câțiva kilometri, dar abia ajunși la marginea pădurii unde se deschidea câmpul liber, m-a bătut pe umăr: „eu cobor aici!” și m-a întrebat dacă nu am ceva bani fiindcă „e mare criză”, datorită războiului. Eram atât de bucuros

să scap de ea, încât m-am grăbit să-i dau ce aveam la îndemână, parcă trei monede albe de câte o sută de lei și am pornit repede. După câteva clipe, întorcând capul, am văzut-o cum se ducea înapoi, pe marginea șoselei. A doua oară când am zărit-o, gata să-mi iasă înainte, am mărit viteza; apariția ei era neplăcută și îmi dădea un fel de neliniște, nu înțelegeam ce urmărește, nu-mi închipuiam că este doar o cerșetoare, nu părea nici o curtezană rutieră, ar fi fost mai comunicativă, mai insinuantă, pe când așa atitudinea ei era imposibilă, privirea absentă; cred că nu i-am întâlnit ochii nici o clipă. Oricum, devenise o preocupare, de câte ori mă apropiam de pădure mă întrebam dacă o să apară și eram gata să măresc viteza; iar când nu apărea simțeam un fel de ciudă, că îmi făceam griji de pomană; poate plecase, nu era să stea toată vara în costum de baie pe marginea pădurii. În câteva rânduri, nevăzând-o acolo, mă gândisem să opresc și să mă duc în pădure, să văd unde sălășluia, avea un cort, o cabană? Eram curios, dar într-o măsură mai mare gândul ca aș da ochii cu ea îmi făcea silă. Nu o privisem niciodată deschis, costumația ei, atât de nepotrivită cu locul, departe de a fi provocatoare mă stânjenea, ca să nu repet că îmi producea repulsie. Așa că, deși o vedeam, nu puteam să-i definesc fizionomia, nici restul alcătuirii, dacă era sau nu frumoasă și bine făcută. Apoi venise toamna, pădurea se scuturase de frunze, se vedea printre copaci până departe, nu mișca nimic, decât ramurile bătute de vânt, și toate parcă reproduceau gestul ei, când făcea semne cu mâna. Iarna, odată cu venirea gerului și a zăpezii, nu mai era de mers cu motocicleta; stând la căldură în casă mi se întâmpla uneori să-mi aduc aminte de făptura aceea stranie, și mă întrebam pe unde o fi acum, ce-o avea pe ea în locul costumului de baie.

Deodată mi-am adus aminte de veverițe; le știam din copilărie, mă fermecau la fel ca astăzi, le socotesc podoaba cea mai frumoasă a pădurii, pot să le privesc ceasuri, cum zboară din copac în copac, cu o grație care îmi aduce un zâmbet de bucurie pe față. Tot urmărindu-le le-am descoperit treptat felul de viață și obiceiurile, cum își adună alunele, cum fac incursiuni în satele vecine să ia nucile din curtea oamenilor și le adună să aibă iarna. Oamenilor le face pagubă, înțeleg că pentru ei veverița e stricătoare. Dar dacă eu aș avea un nuc al meu, le-aș lăsa pe toate să vină, nu m-aș mai atinge de o nucă și drept răsplată aș putea să le privesc în voie. Cred că mulți oameni care sparg nucile cu cleștele și cu ciocanul, zdrelindu-și uneori degetele, nu au văzut și nici nu-și închipuie cum face veverița, cu ce îndemânare și perfecțiune, cu ce repeziciune și eleganță! Ea nu sparge

nuca, zdrobindu-i uneori miejii, mai mare paguba, cum pățesc uneori oamenii; n-are mijloacele lor, ci altele, reduse, dar mult mai dibace. S-o vezi cum ține nuca între lăbuțele din față și cu dințișorii, ca un fierăstrăiaș de oțel inuzabil, îi taie coaja lemnoasă de jur împrejur, desfăcând-o în două, dar nu pe linia ei de împreunare, ci perpendicular pe ea; așa miezul se dezvelește întreg, auriu, fără pată, căci trebuie știut, veverița își alege numai nucile sănătoase, pe cele seci sau vătămate le simte după greutate, după miros și după cum sună. Iar cele două calote, netede pe tăietură ca buza paharului, le dăruiește piticilor din pădure, să aibă din ce-și bea vinul.

Am văzut și cum le îngroapă pe cele de păstrat pentru iarnă, nu sapă, ci le îndeasă cu bețișorul în pământul afânat. Dar am socotit că așa fac doar un depozit provizoriu: când vor termina de cules nucul le vor duce la locul lor de iernare.

Iar în fiecare zi, după ce și-au terminat treaba încep să se joace, două câte două, cum fac și oamenii când le vine vremea să se desfete. Mișcarea lor e atât de iute că abia o poți urmări cu ochiul, se cațără pe un trunchi de arbore, chiar nucul care le-a dat hrana, dacă nu vine cineva să le alunge. Dar nu merg în linie dreaptă, ci în spirală, încercuind copacul într-o mișcare ascendentă, fulgerătoare, până în locul unde începe frunzișul. Și nu se fugăresc una pe alta, ci urcă împreună, dar fiecare pe altă parte a copacului, să nu se vadă între ele, ci doar să se simtă, ca în joc de-a v-ați ascunselea. Iar când ajung sus, se întorc, amândouă ca la comandă și coboară cum au urcat, cu mișcarea aceea vertiginoasă de-ți dă amețeală, într-o spirală de astă dată descendentă. Drumurile lor se întretaie de zeci de ori, fără ca ele, în mișcarea lor perfect simetrică, să se atingă vreodată; doar fâlfâitul cozilor stufoase, lungi cât întreg trupul, o podoabă, desigur, dar în primul rând un stabilizator de echilibru și de direcție, se întretaie în aer și poate așa izbutesc să-și păstreze distanța neschimbată una față de alta. Se întâlnesc când vor amândouă.

Văzându-le așa, m-am întrebat adesea ce se întâmplă cu ele iarna. Cineva mi-a spus că își fac culcușul prin scorburi: acolo duc nucile, iar primăvara își scot puii. De multe ori când viscolește mă gândesc la ele. Așa s-a întâmplat ca într-o zi de iarnă, gândindu-mă la veverițe, să-mi vină în minte femeia misterioasă. Și, de unde nu înregistrasem deloc în memorie felul cum se înfățișa, nu-mi aminteam nici măcar glasul cu care îmi vorbise, deodată mișcarea ei mi-a apărut limpede în față. Nu chipul, ci numai mersul și gesturile. La acestea se adăugau împrejurarea neobișnuită, lipsa

îmbrăcăminții, pânda ei pe marginea pădurii, ca o sălbăticiune. Atunci am asemuit-o cu o veveriță mare; până și părul ruginiu, a cărui culoare nu mi-o aminteam mai înainte, strâns la ceafă, de unde se înfoia și flutura în vânt la mișcările capului, îmi întărea această impresie, mai ales că nu era legat cu o cordeluță, care nu se găsește în pădure, ci cu o rămurică elastică.

Impresia am păstrat-o, dar femeia mi-a dispărut din minte, era o a doua iarnă de război, aveam alte griji, armata germană încercuită la Stalingrad nu mai putea să reziste, de aici încolo urma prăbușirea și nu știam ce ne așteaptă, făceam și noi parte din tabăra învinsă. Soldații noștri se retrăgeau din cotul Donului.

Pe urmă a venit primăvara, de care oricum, omul se bucură. Plecasem la Sibiu cu motocicleta, primul drum după topirea zăpezii; dar m-a prins ploaia curând, am înfruntat-o sperând că o să se oprească, așa am străbătut valea Prahovei, am trecut de Predeal, de Brașov, mă apropiam de Făgăraș, când n-am mai putut să rabd și m-am întors din drum cu hainele leoarcă. Ploaia nu m-a cruțat până ce n-am ajuns acasă. Am povestit întâmplarea și n-o reiau decât ca să amintesc că eram înghețat și ud până la piele, turna de sus cu găleata, căzuse noaptea, când, după ce trecusem de Ploiești și străbăteam pădurea, am întâlnit din nou femeia din vara trecută. Îmi făcea semne cu o lanternă, să opresc, am recunoscut-o în lumina albăstrie a farului de camuflaj, era tot în costum de baie, de neînțeles pe o asemenea vreme. De ce nu mă gândisem că era nebună? Fiindcă apucasem să o asemuiesc cu o veveriță. Iernase oare într-o scorbură?

Nu am să spun că ființa aceasta devenise o obsesie; întâlnirea din ploaie însă, când mi-o reaminteam, făcea să mă treacă fiori prin tot trupul.

Vara am trecut de multe ori pe acolo, însă nu am mai văzut-o, eram intrigat și într-un fel îi simțeam lipsa, poate fiindcă dispăruse înainte de a-i afla misterul, căci sigur avea unul. Mi se întâmpla prima oară să rămân în impas, până acum, orice semn de întrebare mi-aș fi pus, găseam răspunsul, dacă nu prin deducție, măcar cu imaginația și chiar dacă n-ar fi fost cel adevărat, era destul să mă liniștească.

Venise a treia iarnă de război, știu că începuse să ningă, frontul se apropia, trecuse de Kiev și de Jitomir, îmi închipuiam întinsa stepă rusească bătută de crivăț, vedeam soldații cu clapele capelei lăsate ca să nu le degere urechile, mergeau pe lângă căruțe cu capul în piept, înșirați dintr-o zare în alta și îmi aminteam de armatele lui Carol al nouălea și ale lui Napoleon, înrudite toate trei printr-o soartă comună.

Eram într-un cinematograf și înaintea filmului urmăream cu indiferență jurnalul de actualități, care nu lipsea niciodată. Nu eram atent, de aceea am tresărit cu întârziere, apoi un timp nu mi-am dat seama dacă vedeam aievea și nu era o halucinație. Figura aceea putea să rămână neobservată, între alte zeci care umpleau ecranul, în vreme ce în spatele lor se înșira o coloană nesfârșită. Hazardul a făcut ca ochii să-mi cadă asupra ei, era în rândul din față, mai într-o parte, înainta înspre obiectiv, până ce a ajuns în prim-plan și a rămas așa câteva clipe, destul s-o recunosc, dar fără a înțelege. Nu auzisem comentariul, nu știam ce reprezintă coloana aceea de femei în zdrențe, nu mai știam nici de mine, ce căutam în sală; venisem să văd un film, sau mă adusese o presimțire?

După ce primul rând a dispărut și au urmat celelalte, zeci de chipuri semănând unele cu altele prin culoarea lor cenușie care le estompa trăsăturile lăsând să se distingă doar umbre, peste ele a rămas suprapusă imaginea ei, singura clară. Cu toate că în cele câteva rânduri când o întâlnisem pe șosea nu o privisem în față, parcă îmi era rușine s-o văd așa, în costum de baie, fără nici o justificare și nu îi țineam minte figura, acum am recunoscut-o, cred că prin alt simț decât al văzului, poate printr-un fluid pornit din ființa ei anonimă, o forță care făcea să-i apară imaginea, rămasă în subconștientul meu, ca pe un clișeu fotografic developat cu întârziere.

Știu că ploua asupra convoiului, sau mi se părea ca plouă, din cauza dârelor verticale care apar la sfârșitul bobinei. Într-adevăr, îndată s-a făcut lumină în sală, jurnalul se sfârșise și era pauză, ca să intre întârziații. Aceștia mă enervează totdeauna, acum eram absent, nici n-am simțit că unul mă călca pe picioare, stăteam cu ochii închiși, parcă orbit de lumină și sub pleoape continua să se deruleze filmul, femeile cenușii venind din spate și dispărând în față, după ce treceau prin planul apropiat, o secundă. Iar peste ele se suprapunea, într-un prim-plan continuu, imaginea acelei femei necunoscute, care acum devenise o obsesie.

Voiam să aflu, după film am stat să mai văd o dată jurnalul, dar se schimbase, pe atunci i se dădea multă importanță, erau numeroase ediții, mereu înnoite, circulau între cinematografe, rar se întâmpla să vezi unul a doua oară.

M-am dus la operator, sperând că ar putea să-mi dea o lămurire, fără să mă gândesc că el poate nici nu urmărise filmul, își arunca doar un ochi, din când în când, să vadă dacă imaginea era bună. Într-adevăr, n-a putut să-mi spună nimic, m-a sfătuit să dau fuga la cinematograful „Capitol”, unde

plecase bobina. Eram la „Aro”, departe, n-am găsit nici un taximetru, până să ajung jurnalul se terminase. De acolo m-am dus în Cotroceni, cu tramvaiul 14, oprea chiar în fața cinematografului, dar mergea încet, am pierdut încă o dată. Am mai încercat în două locuri, pe Calea Călărași, apoi pe Dudești, bobina mergea în zig-zag de la un cinematograf la altul, o duceau cu motocicleta care se strecura repede printre tramvaie. Și cu toate că eram atent pe unde merg, nu țineam ochii închiși, imaginea din prim-plan mă urmărea tot timpul.

În zilele următoare am mai mers pe la câteva cinematografe, în voia hazardului, dar a fost zadarnic, poate bobina se socotea învechită. Încetul cu încetul am uitat, sau poate mi-a trecut înfrigurarea, nu mai era o obsesie, și apoi se petreceau fapte grave, căci frontul se apropia întruna…

Abia acum, când îmi rememorez faptele și chipul femeii îmi apare în față, cu o putere parcă în creștere, îmi dau seama că m-a urmărit tot timpul, chiar când credeam că îl uitasem. Fiindcă la misterul inițial, când n-am putut să-mi explic apariția ei pe marginea pădurii, s-a adăugat altul: ce căuta ea în acel convoi de umbre, încotro mergea și ce avea să i se întâmple? Apoi era uimitoare și inexplicabilă claritatea pe care o avea chipul ei în film, când în realitate nici nu-l văzusem bine, rămânea o imagine estompată a unei ființe depersonalizate.

Avea pe ea o manta soldățească, nu i se distingeau insignele, ca să-i recunosc proveniența, cărei armate aparținea, din cele aflate în război, cine mâna din urmă convoiul: atât se înțelegea limpede, că le aștepta o soartă nenorocită.

Din mers pulpanele mantăii se dădeau în lături, lăsând să se vadă genunchii goi, a căror grație nu-mi atrăsese atenția când o văzusem în primele rânduri și o descopeream abia acum, în ipostaza aceasta mizerabilă. Probabil nu avea nimic pe dedesubt decât vechiul ei costum de baie, ultimul rudiment care apără pudoarea unei femei, iar în cazul ei, cum o știam de pe marginea pădurii, simboliza pierderea tuturor bunurilor de orice natură, rămânându-i doar două bucăți de cârpă, ca o slabă speranță că într-o zi se va întoarce în lume. Poate începeam să pătrund misterul: femeia era hăituită. Ramura elastică a unui arbust din pădure, care atunci când am văzut-o prima oară îi ținea părul înnodat la ceafă, acum era trecută în jurul gâtului, n-o aruncase deși nu mai avea folosință, părul fiind tuns cu foarfeca și nu puteam să înțeleg cum, fără această podoabă, femeia căpăta personalitate, nu mai era o apariție, cum fusese înainte, ci un om viu, adevărat, din aceeași

categorie umană cu lumea din sală. Avea o frunte înaltă, boltită, inteligentă, așa cum arătau și ochii în privirea cărora se citea că în mintea ei se frământau gânduri. Fără să fie triști, le lipsea bucuria; în film păreau cenușii, dar s-ar fi putut să fie albaștri. Atât am putut să înregistrez pe retină în cele câteva secunde cât s-a mai proiectat pe ecran, după ce o recunoscusem. Aș putea s-o recunosc oricând de acum înainte, dar mi-e imposibil să-i refac restul fizionomiei. Probabil în acel convoi, și-n zecile pe care le-am mai văzut în jurnalele cinematografice, or fi fost sute cu fizionomia asemănătoare. Cine ar crede că n-am nici un dubiu? Era femeia din pădure și nimic nu poate să-mi zdruncine această certitudine. Probabil câteodată în viață trăim întâmplări incontrolabile, și din neputința noastră de a pătrunde în zona lor, controlată de o a doua rațiune, le numim neverosimile.

Neverosimilul în acest caz s-ar putea să se datoreze numai participării mele incomplete la întâmplarea din pădure, când nu mi-am dat osteneala să aflu ce rost avea acolo femeia aceea de care m-am ferit, socotind că era doar o apariție grotescă.

Iar convoiul, cu revelația lui târzie, n-ar fi putut să reprezinte în vremurile acelea decât o realitate prea bine știută, marșurile în direcții necunoscute, deportările, lagărele, crematoriile sau gropile comune.

Capitolul 30

Apariția unui personaj nou, o fată, asistenta unui oftalmolog celebru. Eni, de la Eniko; rolul ei scurt dar neuitat în viața povestitorului.

Vara trecută avusesem o neplăcere, veneam cu motocicleta de la Brașov, drum pe care îl făceam a suta oară. La o trecere peste calea ferată bariera era închisă și am așteptat câteva minute. Trenul a trecut în mare viteză și fiind secetă a ridicat un nor de praf care m-a izbit în față, fiindcă oprisem foarte aproape, cu roata din față la două palme de barieră. N-am simțit nimic decât neplăcerea de-a înghiți praful și am plecat mai departe, cu gândul ca la un izvor să mă opresc și să-mi dau cu apă pe față.

La izvor am simțit că un ochi mă ustura, dar mi-am spus că dacă mă spălasem o să se liniștească. Nu s-a liniștit, dimpotrivă, usturimea creștea iar ochiul lăcrima tot timpul. Nu m-am speriat dintr-atâta; când am ajuns

acasă mi-am băgat ochii sub robinetul de la lavoar și am dat drumul la apă cu toată forța.

Peste noapte ochiul a început să mă înjunghie, dimineața era roșu. Deși mi se părea că nu-i un motiv de îngrijorare, ce putea fi decât o iritație care avea să treacă, m-am gândit că n-ar strica să mă vadă un medic. Nu cunoșteam nici un oftalmolog, fiindcă nu avusesem nici o supărare cu ochii. Bimbirică, despre care am povestit cum a maltratat odată o școală întreagă frecându-ne dosul pleoapelor cu piatră vânătă, pe bănuiala că de vreme ce unul din noi avea conjunctivită, ne molipseam cu toții, dispăruse din amintirea mea; mult mai târziu l-am întâlnit la Spitalul Colentina, târându-se penibil prin curte, cu mersul dezarticulat al bolnavilor de tabes.

Am apelat la Alioan, era în perioada când ne vedeam mai rar, fiindcă intrase în starea frenetică premergătoare morții, când părea mai viu ca înainte și trăia cu intensitate; era timpul când se expunea primejdiilor, zburând în raiduri de recunoaștere dincolo de linia frontului, atunci se îmbarcase pe submarin într-o misiune hazardată, aproape fără scăpare, toate acestea la gândul probabil că nu se moare decât o dată. Nu știu cum se făcuse că mă cam izolasem de lume; chiar la ziar, unde trebuia să merg măcar spre a se ști că exist încă, nu aveam relații cu nimeni, în afară de un salut la venire și la plecare. Singura mea legătură cu oamenii rămăsese Alioan, care, deși nu fusese niciodată prea sociabil iar acum avea zilele numărate, întreținea relații mai numeroase decât înainte, poate din aceeași pornire frenetică de a-și trăi restul de viață cu mai multă intensitate. Motocicleta care îl pasionase peste orice închipuire acum era ca și abandonată, găsise mijloace mult mai puternice de a-și biciui emoția, dar păstra nostalgia ei, fiindcă fusese o revelație și poate prin ea ajunsese la revelațiile celelalte. Când revenea în București pentru o zi, două, nu pierdea prilejul de a evoca drumurile noastre, care pentru el, atât de sedentar înainte, reprezentau o aventură extraordinară. Îmi spunea adesea ce mult l-ar fi pasionat să mai mergem o dată până la Alba Iulia, apoi la Arad și să ne întoarcem prin Timișoara. Dar ne-ar fi trebuit cel puțin patru zile, ceea ce pentru el acum ar fi fost o risipă de timp, și o absentare de la celelalte obligații, luate prin setea lui de viață, ajunsă aproape de lăcomie.

L-am găsit tocmai când venise de la Iași și se pregătea să plece la Constanța, unde Amiralul și ofițerii îl primeau cu onoruri, ceea ce ajunsese să-i placă, din aceeași sete de a-și trăi viața în toate chipurile.

A văzut că aveam ochiul roșu, era mai îngrijorat decât mine, a pus mâna pe telefon și a vorbit cu doctorul Birth, despre care abia acum aflam că era celebru, tatăl lui fusese medicul lui Franz Iosef iar el, la rândul lui, îngrijise de ochi pe regina Maria. Mi se părea prea mult pentru o simplă iritație a pleoapei, și nici nu-mi plăcea să-mi dau importanță. Pe urmă am aflat că a fi pacientul doctorului Birth era un motiv de împăunare, creșteai în ochii societății, tocmai ce nu aveam nevoie. Însă Alioan a susținut să nu mă joc cu ochii, drept care l-a rugat pe doctor să mă primească grabnic, ca pe un prieten, adăugând că îl roagă să vadă în mine un tânăr de valoare. Să fi fost oricine în locul lui Alioan, apăsam pe furca telefonului dezgustat și de el, și de mine. Deși stânjenit de aprecierea lui, pe care o auzeam prima oară exprimată atât de categoric, m-am întrebat iarăși prima oară, dacă eram într-adevăr un tânăr demn de atâta laudă. Deocamdată mă ustura ochiul.

Era ora unsprezece dimineața, doctorul Birth dădea consultații numai după-amiaza, totuși m-a poftit să viu, cât pot de repede. Am ajuns acolo în zece minute.

Mi-a deschis ușa o asistentă, care pe loc a făcut să nu mă mai supere ochiul, aș fi putut să plec cum venisem, dar tocmai ea m-a făcut să șovăi. Rămăsesem în ușă, o priveam fără să pot face un pas sau să spun o vorbă. A înțeles înaintea mea ce se întâmpla cu mine, nu vedea prima oară oameni paralizați de uimire. Mi-a zâmbit și m-a poftit să intru, cu un gest care parcă încuviința s-o iau în brațe, așa deodată și fără cuvinte. Am înaintat, dar nu mă dezmeticisem, o priveam, fix, cu aceeași uimire, atât de vie că ar fi putut să pară necuviință; dar în zâmbetul ei, pe cât de cald pe atât de înțelegător, am citit că îmi acorda o simpatie pe care nu voia s-o ascundă. Gândurile acestea s-au derulat fulgerător în mintea mea, într-o secundă sau două, când am izbutit s-o definesc ca pe o apariție arămie, ca viile toamna. Avea părul ruginiu, cu unduiri brune, și pielea aurită de soare, iar ochii scânteiau scăldați parcă în fosfor, că nu li se mai deslușea culoarea, ci numai iradiația.

Tot în cele două secunde mi-am descoperit și cauza uimirii, fata semăna, de parcă ar fi fost soră geamănă cu o amintire din primul an al tinereții mele, Ibolya, căreia îi spuneam Ibi și după treisprezece ani nu-mi pierise din minte. Ceva o făcea și mai tulburătoare; deși în alte culori, semăna în același timp cu Laura soția lui Faur; n-am mai amintit-o fiindcă nu este personaj în carte, dar nu înseamnă că am uitat-o, mă gândesc la ea adesea, cu regretul că nu am motive s-o amintesc și cititorilor. Cu părul tuns scurt și puțin răvășit în creștet, asistenta doctorului Birth, ca o făptură omenească

prefăcută în flacără, a făcut ca după Ibolya să-mi apară în ochi Laura, replica ei brună.

Dar nu puteam să stau pe loc în mijlocul vestibulului; încă o secundă după cele două n-ar fi avut justificare; de altfel în secunda a treia s-a deschis ușa cabinetului și a apărut doctorul.

— Haide, Eni, de ce nu-l poftești înăuntru? s-a adresat el asistentei, cu un ușor aer de imputare, în timp ce îmi întindea mâna.

Avea o mână caldă și bună.

Eni era prescurtarea numelui ei, Eniko. M-am gândit iarăși la Ibi, în numele lor și în cele două prescurtări de două silabe, diferite unul de altul exista totuși o similitudine, încă o coincidență, pe lângă aceea a culorilor. Și vârsta lor părea să fie apropiată, lăsând la o parte anii care trecuseră; poate Ibi, la timpul ei, avea câțiva ani în plus, așa îmi închipui, fiindcă era măritată, sau măcar trăia cu un bărbat în casă. Eni avea douăzeci și doi de ani, vârsta de astăzi a Laurei. Mereu o asemăn pe una cu alta, deși rămân atât de mari deosebiri între ele.

În 1940 era studentă în medicină, la Cluj, trecea în anul al doilea. După ce Transilvania de nord se pierduse, venise la Sibiu, odată cu facultatea refugiată.

— De ce n-ai rămas acolo?

— Fiindcă m-am născut în România.

— Îi urăști pe unguri?

— Cum i-aș urî, când avem același sânge!

Punctul ei de vedere, exprimat în două replici, îmi dă de gândit și astăzi. Eni a rămas o amintire frumoasă. În alt fel decât Ibi, ea mă emoționează la fel de puternic.

Nu cred că îmi ascundea nimic, totuși gestul ei, de a părăsi un oraș unde îi rămânea toată familia, părinții și frații, putea să pară ciudat și să dea naștere la suspiciune. În atmosfera deprimantă de la Sibiu, când colegii ei și profesorii se simțeau frustrați, pe bună dreptate, se văzu izolată, privită cu neîncredere, silită să se închidă în sine, ceea ce era dureros la o fire ca a ei, deschisă și comunicativă. Dacă ar fi adus-o acolo o iubire, cum m-am gândit prima dată, partenerul ei ar fi apărat-o, dar așa poate că ar fi devenit el însuși indezirabil. E un subiect pe care am evitat să-l discut cu ea, știu atât că mai mult de un semestru n-a putut să reziste, a renunțat la facultate, dar nici la Cluj nu s-a întors, poate familia ei o socotea renegată, e o presupunere, n-am întrebat-o, mi s-a părut că era încă un subiect care

trebuie lăsat deoparte. Am întrebat-o doar dacă n-a fost un păcat să întrerupă facultatea. „Nu. Poate am s-o reiau după război, dar mai degrabă nu, un an mi-a fost destul să văd că nu aveam vocație, deși examenele mi le-am luat cu ușurință; fiindcă sunt bună la învățătură. Poate am să descopăr altceva, care să mi se potrivească”. Cu toată atitudinea mea neutră i s-o fi părut că o priveam mirat, ce căuta în cabinetul unui medic dacă nu avea vocație pentru medicină? „E doar un loc de trecere, doamna Birth mi-e nașă și e vară bună cu mama. Fiindcă mă iubesc amândoi și n-au copii erau gata să mă înfieze; pentru familia mea ar fi fost un afront, nu s-au gândit. Și apoi voiam să-mi păstrez independența. N-am acceptat nici să mă găzduiască mai mult de șase luni, la început, până m-am obișnuit cu orașul. În cabinetul doctorului lucrez cu leafă; nu mai mare decât asistenta cealaltă. Nici o favoare; e o slujbă, și nu ușoară, fiindcă fac mai mult decât trebuie, e firea mea.”

Aceste cuvinte spuse cu fermitate, dar fără emfază, ar putea s-o definească, dacă n-ar fi fost mult mai complexă. Am folosit cuvântul, cum mi-a venit în minte, ca pe urmă să-mi dau seama ce necunoscută rămânea pentru mine această complexitate; o intuiam, doar atât, n-am putut să merg mai departe.

Fiindcă sunt înclinat să observ și să interpretez faptele oamenilor care mă interesează, privindu-i cu îndoială, făcând presupuneri după presupuneri pe seama lor, nedreptățindu-i până să ajung la concluzia dreaptă, se poate crede că am o fire bănuitoare. Nu neg că este posibil, dar adaug că nu mi se poate găsi nici o vină, de vreme ce presupunerile, fatal contradictorii de vreme ce sunt mai multe, nu le destăinui, ci le păstrez pentru mine, fac parte din sistemul meu de a descoperi adevărul. N-am spus nimănui ce suspiciuni mi-a trezit un film acum mai bine de patru decenii, cu un președinte al Statelor Unite, bănuit și acuzat că ar fi avut legături amoroase cu o tânără fată, funcționară la Casa Albă. Până la urmă, în film se dovedește că acuzația era o calomnie; am răsuflat cu ușurare, ca toată lumea, președintele apărea ca un om onorabil, incapabil de o faptă imorală. Pe urmă însă, mergând spre casă, mi-am spus: „De, știu eu?! Așa e filmul, dar cum o fi fost în realitate?”

După mai bine de patruzeci de ani pot face public dubiul acesta, care acum nu mai poate să afecteze pe nimeni; între timp au fost războaie și crize, și numeroase alegeri, ce mai contează viața personală a unui președinte neidentificabil, care de mult este oale și ulcele?

Odată cu mâna caldă a doctorului am descoperit fizionomia lui impunătoare și în același timp juvenilă, făcea impresia că multe femei l-ar plăcea, iar lui nu i-ar fi indiferente. Fără voie mi-am plimbat ochii de la el la asistentă, am avut impresia că între ei exista o complicitate. Era deci o bănuială, dar cum naiba să nu-mi vină în minte, când am văzut că o cuprinde cu brațul pe după umeri, acoperindu-și gestul cu o vorbă profesională: „Hai, Eni, să vedem ce are acest tânăr simpatic!” Adjectivul nu m-a măgulit, mi s-a părut fățarnic. Și nu știam nimic despre asistentă, mai târziu am aflat că îi era nepoată. Dar chiar dacă aș fi știut, ce dacă?! Am văzut nepoate de toate felurile!

Deși n-aveam nici un drept să-l judec și nici un motiv de răzbunare, i-am pus o întrebare malițioasă, în timp ce mă așezam pe scaun, sub lampa-reflector de deasupra:

— Cum se face că nu sunteți mobilizat, domnule doctor?

Era o impertinență, putea să fie mobilizat pe loc, la un spital, cum eu eram mobilizat la ziarul lui Jordie.

A început să râdă, în timp ce aprindea lampa:

— Tinere domn, sunt de mult veteran!

Fusese pe front în primul război mondial, în armata austro-ungară, ajunsese cu spitalul până la Siena; după demobilizare îl cunoscuse pe Hemingway…

— Era abia un adolescent, nu știam nimic despre el, decât că luptase de partea italienilor, îl uitasem, mi l-am amintit mult mai târziu, când am citit prima oară o carte scrisă de el.

— Dar câți ani aveți, domnule doctor?

La început mi-a fost imposibil să cred, deși, dacă luase parte la primul război cu un grad mare, medic colonel, era explicabil. Șaptezeci și unu de ani!

— De fapt șaptezeci, i-am împlinit săptămâna trecută, dar pun totdeauna la socoteală anul în care am intrat, mă simt mai bine, e cum mi-aș plăti o datorie înainte de termen.

Îl aprobam, azi la fel fac și eu; atunci nu aveam nevoie de această metodă, vârsta nu era o preocupare.

Deși lampa mă orbea, m-am uitat curios la fața lui, pe care lumina o bătea dintr-o parte. Poate sub impresia anilor mărturisiți, poate datorită umbrelor accentuate, i-am descoperit ridurile, nu le văzusem mai înainte, erau dezagreabile și m-au indispus, gândindu-mă că într-o zi o să le am și

eu și n-o să-mi dau seama ce indecent este să mai ții brațul pe după umărul unei fete. Se aplecase spre mine, îl priveam de aproape, avea pungi sub ochi și pete maronii risipite pe toată fața, la tâmple mai dese. Îmi examina ochiul cu o lupă, mișcând-o încet într-o parte și-n alta, după cum își înclina și capul, concentrat, cu o contrariere pe care n-o puteam înțelege. Venise atât de aproape încât în câmpul meu vizual nu-i mai încăpea toată fața, ci numai ochii, încadrați de riduri atât de adânci că păreau crestate cu bisturiul. Apoi lupa se opri într-un punct, privirea deveni și mai concentrată. Era îngrijorat, mi-am dat seama înainte de a-mi spune.

— Aici e o așchie de cuarț, intrată în sclerotică. Ai avut noroc că ai venit la mine, altul s-ar fi putut să nu vadă și erai în primejdie să pierzi ochiul.

Aceste vorbe m-au indispus, în loc să mă sperie. La vârsta lui, după o carieră lungă și bine apreciată, cum știam de la Alioan, mai avea nevoie să-și declare meritele, dezavuând pe alții?

M-aș fi ridicat, dacă în clipa aceea n-aș fi simțit mâna asistentei pe umăr. Am înțeles că era un gest de încurajare și n-aveam nevoie de el. Dar atingerea ei îmi făcea plăcere, am avut impulsul să-i răspund într-un fel, aplecându-mi obrazul pe mâna ei, dar îngerul meu păzitor m-a oprit la timp, ca de atâtea ori când eram pe cale să fac un gest neconvenabil. Mi-am îndreptat atenția asupra doctorului, l-am întrebat cu un ușor zâmbet de ironie:

— Ce înseamnă că puteam să-mi pierd ochiul?

Mi-a explicat că așchia de cuarț presată de pleoape, de unde veneau usturimea și inflamația, ar fi străpuns treptat toată sclerotica… Nici până azi nu m-am interesat dată era posibil, și mai ales dacă prin acea mică tăietură s-ar fi putut scurge tot corpul vitros dinăuntru, făcând să se usuce globul ochiului. Nu cumva era un farsor care, nemulțumit cu renumele gata câștigat, voia să-l mărească? Sunt bănuitor, recunosc încă o dată, dar oare nu aveam dreptul?… Important este că nu mi-am pierdut ochiul. Mi-a scos așchia de cuarț cu multă tevatură, lăsându-mă să înțeleg că era o operație delicată și dificilă. De arătat însă nu mi-a arătat-o. O fi existat oare aievea? Puteam să-l bănuiesc că truchează. În orice caz, cred că ar fi putut să mi-o scoată și altul. Recunoștință îi port fiindcă prin el am cunoscut-o pe Eni.

— Acum o să-ți pun niște picături, ca să nu doară.

Mulți medici sunt înclinați să creadă că pacienții lor le ignoră limbajul profesiunii, deși azi multe expresii le cunosc până și copiii, ceea ce pe unii îi enervează. Atunci de ce se publică atâtea cărți de popularizare, de ce se

țin conferințe la radio și televiziune, pe înțelesul tuturor oamenilor? Asculți și înțelegi cu atât mai ușor cu cât ai mai multă nevoie de ajutorul medicinei, care nu mai este o meserie secretă, ca în evul mediu.

Odată, având o pană de cauciuc între două sate, un țăran care își ara ogorul învecinat cu șoseaua și-a lăsat calul să se odihnească și mi-a ajutat să schimb roata.

— Bade, ia aia de colo, i-am spus, arătând cu mâna.

— Vrei să spui coarba! mi-a răspuns, luând manivela.

— Așa, acum fii bun și slăbește dumneata șuruburile de la roată, eu am avut mâna scrântită.

— Șuruburile?! Vrei să spui prizoanele!

Le-a slăbit, și înainte de-a apuca să-i mai spun o vorbă, s-a uitat în lada mașinii.

— Cricul unde este?

Dacă un țăran nemotorizat știa ce este coarba de roți și cricul, cu atât mai firesc era ca un om de la oraș să fi auzit de anestezie. Nici nu cred că medicul își închipuia altfel despre mine, mai ales după prezentarea elogioasă făcută de Alioan; instinctiv, el voia să-și apere poziția superioară pe care o avea acum față de pacientul imobilizat pe scaun. Dar admit că poate am mers prea departe cu bănuielile și în realitate doctorul a evitat cuvântul anestezie, ca să nu mă sperii.

Eni i-a adus un flaconaș de sticlă mată, apoi a aplecat scaunul pe spate până ce am ajuns într-o poziție înclinată vreo patruzeci și cinci de grade. Îndată am simțit în ochiul bolnav o atingere rece, urmată de-o usturime, care mă neliniștea numai fiindcă locul este foarte gingaș.

— Ce-mi puneți?

— Cocaină.

Nefiind obișnuit cu asemenea tratamente, și produsul având reputația proastă care se știe, n-am putut să-mi ascund tresărirea.

— N-o să devină obișnuință?

Întrebarea era naivă, recunosc, dar așa cum mă aflam acolo, înclinat pe spate, cu ochiul lipsit de orice apărare, și neștiind ce mă așteaptă, devenea explicabilă. Într-o asemenea situație e ușor să-ți pierzi simțul valorii personale, să-ți pari ție însuți un nevolnic.

În timp ce simțeam în ochi o nouă picătură, doctorul râse:

— Nu faci impresia că ai putea să devii cocainoman!

Oare? Până ce nu o pățești, cum poți să știi?

Dar avea dreptate, verificarea am făcut-o mulți ani mai târziu, după un accident, când șase zile la rând au trebuit să-mi aline durerile cu morfină. La prima injecție n-am simțit nimic, am căzut brusc în somn și am dormit buștean șase ore. A doua zi, la a doua experiență, fiind prevenit, mi-am concentrat atenția asupra celor ce aveau să urmeze și mi-am încordat voința să rămân lucid, până ce începea mirajul despre care auzisem și care face astăzi atâtea victime în lume. Am simțit o ușurare subită, orice durere dispăruse, mi-era bine, doar atât, și iarăși am adormit, ca retezat, înainte de-a întrevedea paradisul.

Am auzit atâtea despre morfinomani și alte feluri de drogați, am cunoscut chiar personal un caz, o femeie, își băga acul seringii în coapsă, sub fața de masă, pe urmă devenea volubilă, îi străluceau ochii, îi scăpăra mintea, probabil vedea în jurul ei numai îngeri, cântându-i din liră. Am încercat să aflu de ce mie mi se întâmplă altfel, am întrebat medici avizați, printre ei psihiatri care cunosc toate misterele comportării noastre; odată am făcut chiar un colocviu amical, am discutat cu vreo trei-patru, am adus să ne ajute până și pe un chimist specializat în droguri, și tot n-am înțeles ce se întâmplă cu mine. Poate ar fi trebuit să întreb pe un morfinoman experimentat, dar sunt sigur că m-ar fi întrerupt înainte de a-i expune întreg dubiul: „Nu stau de vorbă cu ageamii!” Sau: „Nu stric orzul pe gâște!”

După accidentul amintit, deși durerile nu-mi trecuseră cu totul, m-am hotărât să le îndur, și după șase zile am refuzat să-mi mai facă injecția cu morfină. Mi-a fost ușor să fiu brav, dar ce s-ar fi întâmplat dacă mai întârziam și, fiind nevoie de o inițiere lungă, revelația s-ar fi produs abia în ziua a șaptea?

Neputând să mă uit la ceas, nu știu precis cât a durat această primă operație, poate vreo cinci minute, din când în când îmi mai cădea în ochi o picătură rece, urmată de-o usturime, până ce n-am mai simțit nimic, nici usturimea, nici picătura.

— Acum așteptăm puțin, să-și facă bine efectul, spuse doctorul.

Și iarăși nu știu cât timp trecuse, când l-am simțit că se apleacă spre mine.

— Să nu miști, n-o să doară.

Atenția mea însă nu mai era la ochi, ci la mâna mea stângă, pe care Eni, aproape lipită de mine, mi-o apucase cu mâna ei și mi-o ținea strânsă. Nu mă interesa ce făcea doctorul, parcă nu făcea nimic, deși dura, îi auzeam respirația, putea să dureze oricât; deși nu lipsit de experiență, nu mi se

întâmplase niciodată până acum ca o mână pusă peste mâna mea să-mi dea atâta liniște și totodată atâta tulburare; o voluptate încă neîncercată mi se revărsa în tot trupul, parcă era efectul cocainei, de care mă temusem. Acum nu mă temeam de nimic, nu simțeam altceva decât bine și chiar să fi fost viciat, n-aș fi dat mâna de unde venea binele, pentru nici un drog de pe lume.

— N-a fost ușor, dar l-am scos! vorbi doctorul cu satisfacție.

Dacă făcuse treaba cu bine, ce nevoie mai avea să spună cât îi dăduse de furcă? Abia îmi trecuse prin minte gândul acesta, de om care mereu are o suspiciune, ca mă și lovi pedeapsa: Eni își luă mâna de pe mâna mea, mi-am simțit-o ca amputată, mă întrebam de ce nu o luase cu ea, dacă tot mi-o tăiase? Era o trezire dureroasă, se făcuse gol în jurul meu și în propria mea ființă, sufletul mi se volatilizase, mi se părea că nu mai am nici un rost în viață. Ceva tot am câștigat din această suferință, mică și de scurtă durată, pe care însă am umplut-o cu vorbe, ca să se înțeleagă mai bine ceea ce voi spune; numai punând una lângă alta aceste vorbe, am putut să-mi închipui ce simte un drogat când se trezește.

Acum Eni trecuse în spate și îmi ridicase capul cu amândouă mâinile, între ele cea de adineauri, iar doctorul îmi bandaja ochiul. Era nevoie? Nu cumva mi-l scosese și mă bandaja ca să nu-mi văd orbita goală?

Când m-am ridicat și m-am uitat în oglindă, aveam peste ochi o platcă neagră, ca un monoclu, prinsă cu un șiret trecut în jurul capului; ca pirații.

— Ai să porți bandajul până la sfârșitul săptămânii. (Era marți). Ai să vii la control zilnic. Nu citi, nu te duce la cinematograf, ieși cât mai puțin din casă…

— Muzică pot să ascult?

A rămas confuz; voiam să-l iau peste picior?

— Dacă asculți cu ochii, nu-i indicat.

Credea că spune o vorbă de spirit, sau voia să mă ia peste picior, la rându-i?

N-a vrut să primească nici un onorariu.

— Ce-am făcut eu nu se plătește!

Trebuia să-i rămân dator toată viața?

— Să mergi cu grijă, mai ales când cobori de pe trotuar. Eni o să te însoțească până acasă. Mâine o să vină să te ia… La ce oră îți convine?

Așa avea să se întâmple toată săptămâna? Șocul fiind prea brusc, nici nu-i simțeam intensitatea. Când m-am dezmeticit, îmi ardea fața. Mi s-a

părut că și Eni era emoționată.

Nu stăteam departe, a mers în halat, ținându-mă de braț și chiar aveam nevoie, primii pași i-am făcut șovăind. Cu un singur ochi nu mai percepi adâncimea peisajului dar te obișnuiești repede, o refaci din amintire și prin deducție. Nelson avea un ochi lipsă și a câștigat bătălii navale, iar o doamnă tânără, Lady Hamilton l-a iubit cu patimă.

Oamenii întorceau capul după noi, se mirau că Eni mergea în halat pe stradă, sau îi impresiona bandajul meu negru? Poate unii mă credeau rănit de război, fără voie m-am gândit la Despina și la aviatorul cu bandaj alb la frunte. Am revăzut-o în halatul de spital, care face ispititoare pe orice femeie dacă nu-i o slută. M-am uitat la Lady Hamilton de lângă mine, avea un halat cu mâneci scurte, până deasupra cotului, lăsa să i se vadă brațele, prelungi dar nu firave, în culoarea aceea rar întâlnită a viței de vie ruginite, picurată cu aur.

Am crezut că o să mă lase la lift, m-a condus însă până sus, la etajul al șaselea, de unde se vedeau acoperișurile orașului, din loc în loc clădiri înalte, iar mai departe Foișorul de Foc, rămas mic pe lângă ele. Fiindcă le priveam cu un singur ochi, toate acestea mi-ar fi apărut într-un singur plan, ca într-o fotografie panoramică, dacă nu le-aș fi știut adâncimea dinainte.

— Stai singur? m-a întrebat Eni.

Întrebarea aceasta pusă de o femeie mi s-a părut totdeauna promițătoare, lăsând să crezi că ar mai vrea să vină și altă dată, dacă nu stânjenește pe nimeni.

Aflând că n-are pe cine să stânjenească a mai întârziat vreo jumătate de oră, mi-a ajutat să mă întind pe canapea, spunându-mi că nu e bine să mă aplec, de aceea mi-a dezlegat șireturile pantofilor, iar pe urmă mi-a pus un pled subțire pe picioare. Nu părea stânjenită deloc, a dat o raită prin casă, privind pretutindeni, curioasă ca o pisică, s-a uitat la cărțile din bibliotecă, a frunzărit câte una, după aceea a ieșit pe terasă, de unde mi-a strigat că este o priveliște magnifică, e cuvântul ei, eu nu-l folosesc cu plăcere, ar fi putut să mă indispună dacă Eni n-ar fi avut o voce atât de plăcută, de contraltă, pornită puțin din gât, ca în momente de emoție.

— Ai nevoie de ceva? m-a întrebat, revenind în casă. Vrei să-ți fac un ceai sau o cafea?

I-am mulțumit, nu-mi trebuia nimic, dar s-a dus să vadă bucătăria. Mi s-a părut prea familiară, totuși nu făcea impresia că vrea să se insinueze, era comportarea ei naturală. M-am simțit deodată foarte prieten cu ea, nu-mi

venea să cred că o cunoșteam numai de două ore. De aceea am privit-o mai mult ca pe o camaradă, deși atingerea mâinii ei mă tulburase atât de puternic încât uitasem că am în ochi o așchiuță de piatră. Dar mai mult nici nu m-ar fi interesat, decât să-i mai simt mâna o dată, să văd dacă îmi dădea aceeași emoție.

În ton cu toată comportarea dinainte, și-a tras un taburet lângă canapea și s-a așezat la picioarele mele. Era prea departe ca să-i apuc mâna, și nici n-aș fi făcut bine; fusese gestul ei, dacă îl repetam eu n-ar fi avut aceeași rezonanță.

— Te simți bine? Pot să plec?

Atunci de ce se mai așezase?

— Mă simt bine, dar dacă poți, nu pleca încă.

De pe terasă luase o petunie mov, își descheiase cheutoarea de sus a halatului și o pusese în butonieră. Petunia însă se ofilește repede, își pierde și culoarea, și mireasma, știam că la ușă o s-o arunce. N-o văzusem mai înainte, eram atent la ea, nu la accesoriile ei, nu știam nici ce pantofi avea în picioare. S-a uitat la ceasul de mână, până atunci nu-l văzusem.

— Pot să mai stau un sfert de oră, doctorul închide cabinetul și trebuie să-mi iau rochia.

Doctorul avea locuința în altă parte, pleca la dejun, iar ea nu se putea duce acasă în halat, deși cel puțin eu n-aș fi dezaprobat-o.

S-a aplecat înspre mine.

— Atunci, întreabă-mă!

Nu avea nimic pe dedesubt, aplecându-se i s-au văzut sânii, liberi, puțin mai albi decât pielea. Petunia, ofilită, a căzut din butonieră, a luat-o de jos și a rămas cu ea în mână, răsucind-o.

— Ce să întreb?

— Ce vrei să afli. Câți ani am, ce viață duc…

— A, da! Câți ani ai bănuiesc. Ce viață duci?

— E normal să mă întrebi! Am un logodnic la Cluj.

— O! Vine încoa’?

— Nu cred.

— E ungur?

— Nu, român.

— Dar tu ești unguroaică! De ce-ai plecat?

— El de ce-a rămas?

Dialogul nu putea să aibă continuare, se izbea într-un zid, sau se prăbușea într-o prăpastie. După ce plecase mi l-am reamintit, replicile ei păreau fără noimă, și totuși probabil aveau o logică, pe care însă n-aș fi înțeles-o decât cu altă minte. Nu voiam să-i socotesc vorbele o absurditate, pur și simplu, sau dovada unei firi sucite.

În încheiere spuse:

— Săptămâna asta sunt liberă după-amiaza; așa că putem să ne plimbăm pe seară. Nu aici ai vrut să ajungi?

— Nu chiar aici, dar ideea e bună.

Capitolul 31

Eni, naturalețe și dezinvoltură; rolul ei de infirmieră a povestitorului; plimbările pe lângă casă, plimbările lungi în afara orașului. Lumea văzută cu amândoi ochii. Motocicleta: reluare. Zile senine și calme, sentimente noi, necunoscute, pure și calde.

Sentimentele mele atunci erau angajate într-un gol de unde nu voiam să le scot, se adresau unei ființe care plecase de lângă mine din orgoliu, ca să nu văd că îmbătrânește, deși n-avea mai mulți ani decât Eni. Dar fiecare om are despre bătrânețe o concepție proprie; ea se judeca aspru și cu intransigență. Plecase la prima privire a mea în care i se păruse că vede o îndoială, și poate chiar mă îndoisem o clipă, e greu să îți păstrezi tot timpul aceeași temperatură, te poate atinge uneori un val de oboseală, o scurtă neatenție. Nu o împiedicasem să plece fiindcă știam cât este de neînduplecată, orice gest al meu ar fi fost zadarnic, se socotea în primejdie, trebuia să se retragă în cetate, unde să înceapă altă viață, cu o treaptă mai jos, pe scara care coboară încontinuu. Erau zeci de trepte, și ea nu lăsase în urmă decât una. Aș fi fost bucuros să mai coborâm câteva, împreună.

Orgoliul ei mă îndurera, făcându-mă în schimb s-o admir cu înfricoșare, de aceea nu voiam să mi-o scot din suflet, și această credință postumă echivala cu o nouă dragoste.

Iată o mărturisire care ar putea să pară nesinceră față de emoția neascunsă, prilejuită de apropierea unei fete abia cunoscute. Dar ceea ce se întâmplase la doctor și ceea ce se va întâmpla mai departe nu știrbește cu nimic sentimentul temeinic lăsat în urmă, unde o emoție trecătoare nu poate să-l uzeze, cum nu se poate uza nici prin el însuși, fiind ajuns la forma lui fixă, ca o piatră rară insensibilă la scurgerea timpului și la intemperii.

Nu mă opun emoțiilor trecătoare, când sunt produsul unei emoții simetrice. Ele vin, cu bucurie, și se duc fără durere, cum se duce în aer spuma șampaniei. Dacă Eni mă tulburase, la doctor, luându-mi mâna și strângând-o cu alt gest decât al unei infirmiere, dacă intrase la mine în casă, își pusese o floare la butoniera halatului și nu își ferise sânii de ochii mei când se aplecase, părând astfel că nu se precupețește pe sine, cu totul altfel am văzut-o în faza următoare, după ce se definise atât de straniu prin contratimpul dintre ea și acel logodnic, cu atitudinea lui la fel de stranie.

Coroborând una cu alta tot ce făcuse, sfârșind cu invitația la plimbare, pe cât de neașteptată pe atât de francă, descopeream în ea o inconsecvență, semănând puțin a nebunie. Împotriva unora din aparențe, o asemenea făptură nu-mi părea făcută pentru o întâlnire trecătoare, aventura la ea s-ar fi terminat cu un foc de revolver sau cu un bol de otravă. (Am păstrat impresia chiar după ce faptele au infirmat-o.)

Ajuns la această concluzie, știind ce poate și ce nu poate ea să ofere, am simțit în suflet o împăcare dulce, uitată dacă o mai simțisem până atunci, dorul de o prietenie tandră, dezlegată de alte dorințe, nevoia de a merge cu ea umăr la umăr, până departe, fără țintă, fără să ignorăm ce altceva ar putea să se întâmple între noi, dar refuzându-ne, printr-o înțelegere nerostită. Mai mult decât o dragoste, ar fi fost o virtualitate, neexpusă la nici o dezamăgire, o bucurie continuă, fără gândul de împlinire, urmat de uzură.

Poate Eni nu se analizase spre a ajunge să creadă ca mine, dar știam că între noi nu va fi nici o contrazicere.

La șase seara a venit să mă ia la plimbare, cum hotărâsem. N-am mers departe, am înconjurat de două ori cartierul, pe străzile mai liniștite. Mă ținea de braț, fără să-mi lase nici o clipă impresia că ar fi altceva decât un gest de protecție, dar mi-era bine așa și cred, fără fățărnicie, că o altă atitudine ar fi putut să mă indispună. Nici nu-i simțeam apropierea decât atunci când urcam sau coboram trotuarul și îmi strângea brațul mai tare. La început am crezut că trebuie să-i vorbesc, dar nu mi-a venit nici o idee pe care s-o cred demnă de a fi spusă și am tăcut, în așteptarea alteia. Tăcea și ea, tăceam amândoi într-un chip atât de natural încât n-am mai simțit nevoia să scot o vorbă. Atunci am descoperit că tăcerea poate să fie o voluptate, cu condiția să existe un alt fel de comunicație între doi oameni. Dacă eu aveam această capacitate am descoperit-o prin Eni, care îmi corespundea întocmai ca lungime de undă. N-am abuzat de însușirea noastră, dacă am avut un motiv de vorbă nu l-am înfrânat, și azi îmi amintesc cu plăcere atât tăcerile, cât și dialogurile noastre.

La unsprezece a doua zi a venit să mă ia de acasă. Am mers pe același drum ca în ajun, când veneam de la doctor, poate călcam pe propriile mele urme, eu însă eram altul, fericit că descopeream alt mod de viață. Eni mă ținea de braț, protectoare, dar și gestul ei era altul. Convingerea deplină că și în sufletul ei se schimbase am simțit-o când, așezat pe scaun, la doctor, deși era lângă mine, n-a mai pus mâna peste a mea; ar fi stricat tot ce construisem și nu cred că am mai fi putut începe încă o dată.

După ce doctorul m-a examinat, Eni m-a condus în colțul cabinetului, m-a așezat în fața unui reflector, cu capul sprijinit de spătarul scaunului. Reflectorul emitea o singură rază, îngustă și penetrantă ca o sabie, pe care am simțit-o perforându-mi ochiul. Simțeam o arsură, strângeam în mâini brațele fotoliului, îmi venea să-mi feresc capul, mi se părea că simt miros de carne arsă.

Eni mi-a șoptit, din spatele aparatului:

— Nu ține mult. Te rog, rabdă!

Era alt glas, mi-a pătruns blând până în suflet, și în aceeași clipă arsura s-a transformat într-o mângâiere, ca și cum mâna ei, alta decât cea de ieri, mi s-ar fi așezat pe pleoape, apărând de lumină locul cel mai fragil al ființei mele.

* * *

O săptămână era la cabinet după-amiaza, o alta dimineața, când doctorul nu dădea consultații, dar venea să lucreze, pregătea un tratat de oftalmologie; avea nevoie de mediul profesiunii, acasă era o atmosferă neprielnică, o nevastă încă tânără, căreia îi plăcea viața mondenă, în deplin acord cu cele două fiice ale ei din altă căsătorie; făceau adesea serate dansante, dar nici în restul zilei nu era liniște, primeau oaspeți înainte de prânz, la ora aperitivului, și patefonul se învârtea mai toată ziua, muzica de jazz ajungea până în cea mai îndepărtată odaie.

Această lume nu mă interesează în clipa de față, și nici cu doctorul nu am un motiv să-mi pierd timpul; ceva la el nu mi-a plăcut, dar mă privește, altminteri știu că se bucura de un bun renume, ca să nu folosesc superlativul, și la urma urmelor poate că într-adevăr îmi salvase ochiul. Să-mi fi câștigat simpatia m-aș fi interesat de viața lui mai îndeaproape, să înțeleg cum ajunsese un om ca el să fie dominat de alianța feminină a familiei; cred că totodată mi-aș fi imaginat și i-aș fi sugerat, cu discreție, și mijloacele, desigur civilizate, prin care să-și impună autoritatea, dacă nu cumva îi lipsea această dorință.

Până sâmbăta următoare când mi-a scos bandajul, în fiecare dimineață Eni a venit să mă ia la cabinet, unde am suportat în ochi lumina penetrantă a reflectorului. Nu cunoșteam alt oftalmolog, să-i cer părerea, bănuiam că nu aveam nevoie de atâta îngrijire, doctorul făcea exces de zel, datorită lui Alioan, așa îmi închipui, mai ales că de fiecare dată mă ruga să-i transmit complimentele sale. Nu-i spuneam că n-aveam cum, fiind plecat cu

submarinul pe mare. Aveam impresia că Eni, destul de inițiată, își dădea seama de inutilitatea tratamentului, însă nu i-am cerut părerea, din discreție, iar ea n-a scos o vorbă. Oricum, n-aveam nimic de pierdut decât timpul, pe care în perioada aceea puteam să-l risipesc fără regrete. Însă ar însemna să fiu ingrat cu Eni, dacă n-aș adăuga că îl risipeam cu multă plăcere.

În fiecare zi cât a durat tratamentul, la ora unu și jumătate mă aducea acasă, iar pe seară venea să ne plimbăm împreună. Nu întârziam mult, ca să n-o prindă întunericul pe stradă, aș fi condus-o, dar se opunea, era imprudent să mă întorc singur iar taximetre se găseau numai întâmplător, nu puteai să contezi pe ele, majoritatea fiind rechiziționate.

La sfârșitul săptămânii doctorul mi-a scos pansamentul definitiv și după ce mi-a examinat ochiul cu atenție, m-a bătut pe umăr: „Ești norocos, tinere!” Se subînțelegea că norocul i-l datoram lui, dar mai mult îi datoram că mă împrietenisem cu Eni. Ea a vrut să mă conducă, doctorul însă a oprit-o, cu bună dreptate, doar că mi s-a părut puțin cam ironic: „Lasă-l, acum vede lumea cu amândoi ochii!”

Așa e, vedeam lumea cu amândoi ochii, și mai întâi am văzut-o pe Eni, în vestibul, când a mers să-mi deschidă ușa. Vorbele doctorului o făcuseră să roșească, mi-a fost dragă, am privit-o cu intensitate dar n-am îndrăznit să-i spun nimic, și ea n-a putut scoate o vorbă. Știam însă că nu se terminase, am așteptat cu încredere și seara la șase a venit să mă ia la plimbare. Acum nu mai avea de ce să mă țină de braț, mergea la un pas de mine, eu însă o simțeam mai aproape ca niciodată.

— Săptămâna viitoare, mi-a spus, sunt la cabinet după-amiaza. Dacă ai să mai vrei, ne putem plimba dimineața.

Sigur că voiam, ne-am plimbat în toate zilele, ne întâlneam tot mai devreme și ajungeam tot mai departe, până ce ne-am pomenit la marginea orașului. Deși luna august, căldura, înaintea amiezii, era mângâietoare, ca toamna, chiar și în soare, fiindcă ploua în fiecare noapte, și din parcurile saturate de apă, chiar și din grădinile gospodăriilor periferice se ridica o adiere proaspătă. Mergeam amândoi cu mâinile goale, îmi țineam banii și actele în buzunarul de la piept al cămășii; Eni nu-și lua niciodată poșeta, ceea ce este un pas spre eliberarea omului de constrângerile societății; la început nici nu-ți dai seama de ce te simți dintr-odată mai bine. În schimb continua să-și pună ciorapii, pe atunci încă se mai socotea o necuviință să mergi cu picioarele goale, chiar în plin miez de vară.

Cunoșteam o fată mai emancipată, o fire sportivă care, ca să scape de această pacoste, își desena pe piele, cu dermatograful, dunga ciorapului, și cum era totdeauna bronzată, simulacrul înșela pe oricine, dacă nu se uita cu atenție și mai ales dacă nu punea mâna. Ei însă nu-i păsa de nimeni, decât de șeful ei, care fără ciorapi n-o primea la slujbă. Se înțelege că un om atât de auster nu s-ar fi uitat niciodată prea de aproape la picioarele unei funcționare, oricât ar fi fost ele de bine făcute, și cu atât mai puțin și-ar fi îngăduit să pună mâna.

Fetele de azi n-au de unde să știe ce bătaie de cap era pe atunci cu ciorapii, să ai mereu dunga dreaptă. Iar un ciorap fără dungă, cum rar se vedea câte unul, făcea piciorul să pară otova, ceea ce arată până unde ne duce obișnuința. Linia aceea mediană nu modifica forma gambei, nu o făcea mai suplă, nu subția glezna, decât printr-o iluzie optică; era o subliniere verticală, care lungea piciorul și chiar îl îndrepta, într-o oarecare măsură, dacă se întâmpla să fie strâmb din natură. Cu timpul ochiul nostru a ajuns să descifreze forma unui picior fără să se mai lase influențat de artificii, dar iluzia optică funcționează încă, în relațiile dintre oameni. Se știe că dungile orizontale lățesc o siluetă iar cele verticale o subție; de-aici posibilitatea femeii de-a purta fuste în dungi verticale, iar bluza în dungi orizontale, sau invers, după cum e cazul. De mult am făcut experiență cu cele două pătrate, puse alături, unul alb și altul negru, riguros egale; cel negru va continua să pară mai mic, chiar după ce îi vom controla de o mie de ori dimensiunile.

Când ne plimbam pe stradă, pe alei, pe poteci, Eni nu mă lăsa niciodată să rămân în urma ei, nici chiar acolo unde nu aveam loc alături și se cuvenea s-o las înainte. Mă întrebam ce-o vrea să ascundă; mergând lângă ea, nu putusem să văd deslușit nici cum e făcută, nici cum se mișcă, fiindcă nu se vede cu ușurință. Mi-a plăcut să merg așa cu o fată, dar atunci când alcătuirea ei nu mai avea nici un secret pentru mine.

Într-o zi ajunsesem pe malul Dâmboviței, la vale, până în afara orașului, unde se transformă într-o gârlă de șes, și parcă nu mai pare murdară. Pe un mal și pe altul erau crânguri, nebănuite de cei care se plimbă pe splaiurile asfaltate, cu balustrade de fontă, sau se uită în jos de pe poduri, ca și când ar avea ce să vadă. Mergeam pe o potecuță, eu în față; din când în când Eni îmi striga: „Să nu întorci capul!” Până ce, ajungând într-o poieniță, n-am mai putut să rabd, m-am oprit și am întrebat-o:

— Ce-mi ascunzi?

S-a înroșit o clipă, a ezitat alta, pe urmă s-a hotărât și mi-a răspuns, cu franchețe:

— Îmi fuge dunga ciorapilor. Totdeauna îmi fuge, nu știu ce să-i fac!

Era pe cât de francă, pe atât de naivă, sau neexperimentată. Trebuia să schimbe portjartierul, să încerce până găsea unul care să i se potrivească. Aveam însă o soluție mai simplă și imediată:

— Scoate ciorapii!

A făcut ochii mari, privindu-mă uimită, nu fiindcă ideea o șoca, ci n-o socotise posibilă. După o așteptare, cât i-a trebuit să-și dea seama că auzise bine, și-a scos ciorapii fără să mai ezite. Nu s-a ascuns după un tufiș, i-a scos acolo, în fața mea, și-a desfăcut clamele portjartierului prin rochie, apoi i-a tras din picioare, unul câte unul, sprijinindu-se de mine. Că avea o fire deschisă văzusem din prima zi, când mă condusese acasă, și își pusese o petunie în butoniera halatului. Nu era însă o exaltată, ca să-și scoată și portjartierul și să-l arunce în Dâmbovița.

Luni, în a treia săptămână, când era liberă după-amiaza, nu s-a mai dus acasă, a venit la ora două direct de la doctor, cum îmi spusese din vreme. La început fusesem puțin contrariat, nu voiam să-mi pierd independența și nu știam până unde vor merge inițiativele ei, pe care le lua cu atâta naturalețe, de parcă ar fi fost subînțelese. De fapt așa și erau, mă apăram din fățărnicie, ea nu-mi impunea niciodată nimic, dorințele ei erau în primul rând ale mele.

Îmi era atât de bine cu ea, încât uitasem de motocicletă; în prima săptămână, cu bandajul pe ochi, nici n-aș fi vrut să conduc, din prudență. Dar mai trecuse o săptămână după aceea, în a treia n-am mai putut să rabd, am luat-o pe Eni cu mine la garajul de pe strada Vasile Conta, unde aveam închiriată o boxă, împreună cu Alioan, a cărui motocicletă lăsată în părăsire era prăfuită și prea tristă. Abia când coboram panta garajului am întrebat-o:

— Ai mers vreodată cu motocicleta?

— Da, mai demult, dar mi-a fost frică.

Cum nu mai putea fi vorba de o inițiere, cum crezusem, îmi rămânea să-mi câștig meritul de a o face să-i placă.

I-am dat omului de serviciu o monedă, să șteargă de praf din când în când motocicleta lui Alioan, mai mult nu puteam face, dar m-am gândit la ziua când o cumpărase și îl învățasem să conducă pe străzile fără construcții din parcul Floreasca. Cu mine mersese prima oară pe motocicletă, și datorită mie începuse s-o iubească. Îmi aduceam aminte, cu ce emoție pornisem atunci, ce teamă îmi era că n-o să-i placă.

Mi se părea mult mai greu acum, căci Eni venea cu o experiență care o dezamăgise. Dar am pornit străduindu-mă, cum făcusem și cu Alioan, să-i câștig încrederea. Era o oră de aglomerație, am mers cu o prudență care mi se părea ridicolă, m-am ferit de orice depășire, chiar de cele ușoare, am oprit la intersecții și am așteptat să se golească strada. „Cum te simți?” o întrebam, fără să mă întorc spre ea. Cu coada ochiului îi vedeam însă genunchii dezgoliți, știam că la viteză mai mare picioarele au să se dezgolească și mai mult, până la jumătatea coapselor, știa orice fată, nu se putea altfel. „Bine!” îmi răspundea cu o voce firavă.

Pe atunci fetele nu umblau în pantaloni pe stradă, nici la munte, doar la schi și uneori la mare, pantaloni „pêcheur”, așa li se spunea, dar pe pescari ar fi putut să-i mire, dacă înțelegeau cuvântul luat din franțuzește, căci ei purtau altceva. Erau de obicei bleu-marin, culoarea marinarilor, foarte colanți, și scurți până sub genunchi, unde se încheiau cu o cataramă micuță. Așa se îmbracă pescarii de operetă, și mai sigur toreadorii, numai că au în plus broderii și zorzoane.

Știam că pornise cu frică, mergeam cu ea cum aș fi dus în mână o legătură cu ouă, și iarăși o întrebam, din când în când, cum se simte; iar ea îmi răspundea tot timidă, „bine”, dar parcă începea să prindă suflet.

La șosea am mărit puțin viteza, patruzeci de kilometri pe oră, mai mult nici nu era voie. Cu ea în spate chiar mie mi se părea că merg prea repede, dar nu era să mă târăsc tot drumul ca la înmormântare; de la frică putea să treacă de-a dreptul la plictiseală. N-a protestat, doar m-a strâns puțin cu genunchii, de ținut se ținea cu amândouă mâinile de mânerul șeii. A trebuit să treacă timp, să se termine războiul până ce cuiva i-a dat prin gând să facă o șa comună, prelungă. Așa nimic nu mai desparte pe cei doi, stau lipiți unul de altul, iar cel din spate n-are cum să se țină decât cuprinzând cu brațele pe cel din față. Puritanii au tot dreptul, din punctul lor de vedere, să spună că o asemenea șa este indecentă, când merg împreună un bărbat cu o femeie, căci într-un fel este ca și cum ar sta în același pat, sub aceeași plapumă.

De la Băneasa înainte, unde șoseaua era goală cu desăvârșire, am mărit încă o dată viteza, am ajuns la șaizeci de kilometri pe oră. „Ți-e frică?” am întrebat-o pe Eni. Nu-i era, de astă dată mi-a răspuns fără să ezite și cu vocea fermă, dar m-a strâns mai tare cu genunchii, probabil fără să-și dea seama, și s-a aplecat puțin înainte, aproape lipită de mine, ca să se apere de curentul care îi vâjâia pe la urechi, îi răvășea părul și îi flutura rochia

dezgolindu-i coapsele, cum știam că o să se întâmple; nu putea s-o țină cu mâinile, care erau încleștate pe mânerul șeii, altfel își pierdea siguranța.

După două săptămâni cât nu mai ieșisem cu motocicleta regăseam, parcă împrospătată, voluptatea deplasării fără un efort propriu; mi se părea însă că forța pusă în acțiune îmi aparținea mie, nu motorului, mă simțeam puternic, ușor și liber, stăpân pe spațiul lăsat în urmă și gata să-l cuceresc pe cel din față. Acum experiența n-o repeta pe cea făcută cu Alioan odată; deși nu era un sportiv, el trecuse prin încercările care cer bărbăție, fusese cercetaș, apoi trăise războiul, cu greutățile lui fizice și morale, viața mizerabilă în tranșee, cu noroiul până la glezne, ploaia sau gerul și primejdia morții, neîntreruptă. Prin această experiență era nu egal, ci mai presus de mine, eu nu-i aduceam ceva nou în viață decât prin formă, nu prin intensitate.

Era altceva să știu că în spatele meu, sub protecția mea se afla o ființă cu atât mai fragilă cu cât o altă încercare, anticiparea celei de astăzi, îi prilejuise doar frica. Acum aveam de trecut cu ea două trepte, întâi să scape de impresia veche, apoi să ajungă la voluptatea simțită de mine. M-am gândit că dacă ar fi simțit ce simțeam eu în clipa aceea, mi-ar fi devenit recunoscătoare până la supușenie. Dar nu voiam deloc să-i câștig supușenia; chiar să fi vrut, aș fi folosit alte mijloace decât puterea motorului; dorința mea era să se bucure, măcar pe jumătate cât mă bucuram eu, de viteză.

Pentru prima ieșire ar fi fost prea mult s-o duc mai departe, am luat-o la dreapta și am intrat în pădure, am parcurs toate aleile, cu viteză mică, am regăsit intimitatea copacilor ale căror ramuri aplecate ne mângâiau fața. Dacă simțea ce simțeam eu atunci, n-avea să uite niciodată ziua aceea.

La întoarcere ne-am oprit la marginea pădurii, în locul unde stătusem cu Alioan odată: parcă totul trebuia să se repete întocmai. Am pus haina de vânt jos și ne-am așezat, rezemați de o căpiță de iarbă, plină de miresmele câmpului. În față, dincolo de șoseaua mare soarele cobora, dar mai avea mult până să apună. Stăteam atât de aproape unul de altul că îi simțeam căldura, ar fi fost firesc să-i mângâi măcar părul, să-l netezesc, fiindcă viteza, apoi ramurile copacilor îl răvășiseră, dar, ca niciodată, nu simțeam deloc nevoia unui astfel de gest și al oricărui altuia, îmi era destul să stau așa la soare, în mirosul ierbii cosite. Nu vorbeam nici unul, nici altul, eram obișnuiți cu tăcerea. Nu mă gândeam ce va fi în ora următoare, cu atât mai puțin a doua zi.

Era atâta pace în jurul nostru, încât nu puteam crede că în alte locuri, în toate direcțiile, se dădeau lupte și mureau oameni. Liniștea a crescut și mai

mult când am simțit că Eni ațipise, respirația i se schimbase, mai lină, în alt ritm decât înainte; deși o vedeam, mi se părea că dispăruse ca prezență fizică, îi rămăsese doar duhul, care izbutea s-o reprezinte în întregime, dar mai ușoară, puțin eterată, pe un pământ fără gravitație. Încet a alunecat în jos, căutându-și prin somn o poziție mai bună, s-a răsucit puțin pe o parte și a scos un suspin de mulțumire, parcă adresat mie. În mișcare rochia i se ridicase pe coapse, dar era ca și când nu aș fi văzut-o, o știam de pe motocicletă.

O priveam mulțumit, era frumoasă, îmi plăcea, mă bucuram că există și poate fi văzută, dar nu mai mult decât atâta, niciodată nu mi se întâmplase să fiu atât de aproape de o făptură îmbietoare și să nu am altă dorință, decât pe aceea de-a ocroti-o.

Cred că asemenea stare se naște fără să fie gândită numai atunci când două stele, a bărbatului și femeii, intră în conjuncție una cu alta.

Capitolul 32

Lecții de înot, de motocicletă; două probe câștigate de Eni. Drumuri departe de casă, la deal, la munte, pădurile colorate nebunește de toamnă. Întâlnirea cu Bubi Faur; motocicleta nu poate concura cu Cadillacul.

Nu a trebuit să treacă mult timp până să simt nevoia de a duce jocul acesta până la capătul lui posibil; dar nu mai departe. Am mers cu Eni la ștrand, lacurile nu mai erau secate.

Apariția ei în costum de baie m-a surprins puțin, dar numai în prima clipă, am privit-o cu o tresărire, pe urmă nu m-a mai interesat altceva decât s-o învăț să înoate.

Până ce nu se va înțelege că înotul trebuie început înainte ca pruncul să meargă în picioare, el nefiind mai puțin dotat decât animalele, multă lume va suferi de această infirmitate, de-a nu se putea menține la suprafața apei. Înainte de-a învăța să înoate, omul învață să-i fie frică de apă și de aceea se îneacă.

Așa i-am spus: „Eni, dezbară-te de frică! Începe prin a crede în cuvintele mele: apa e prietena noastră!”

Am pus-o să stea întinsă pe apă, cu fața în jos, cu capul la fund, cât timp poate să-și țină respirația. La volumul lui, capul este partea cea mai grea a trupului; odată scufundat, trupul plutește singur, dacă nu-ți este frică. N-a

fost nevoie s-o țin cu mâna pe sub mijloc, cum se obișnuiește, n-am atins-o niciodată, nici cu un deget. A învățat din vorbe; fiindcă a vrut să învețe. După o săptămână înotam împreună, traversam lacul, pe urmă am pus-o să-l traverseze singură. A fost cea mai mare răsplată pe care mi-aș fi dorit-o.

Dar jocul nu era gata; am învățat-o să conducă motocicleta. Am mers în același loc unde îl învățasem pe Alioan, în parcul Floreasca, locul unde fusese un hipodrom care se parcelase, pentru locuințe. Avea bulevarde și străzi asfaltate, cum se văd și astăzi, numai că pe mari întinderi nu se construise încă decât o casă ici-colo.

Știa să meargă pe bicicletă, cine nu știe nici atâta lucru, mai bine să-și pună cenușă în cap, decât să se ducă la școala de conducători auto. Prin deosebite însușiri ale spiritului, prin aspirațiile lui foarte înalte, Alioan a făcut excepție de la această lege, care de altfel e decretată numai de mine.

Înainte de a conduce automobilul trebuie să cunoști șoseaua, și primul mijloc de-a o cunoaște este bicicleta; ea îți dă al doilea simț al mișcării, după ancestralul mers pedestru, îți ascute atenția într-un peisaj care se mișcă mai repede și îți accentuează reflexele.

A izbutit de la prima pornire, fiindcă înțelesese tot ce trebuie să facă, nimic nu-i mai simplu decât să strângi cu mâna o manetă, să apeși cu piciorul pe o pedală, pe urmă să accelerezi cu mâna cealaltă, în timp ce slăbești maneta strânsă mai înainte. Repet părerea cuiva că orice om cu reflexele bune poate să decoleze singur cu avionul, dacă știe ce trebuie să facă. Chiar dacă aș fi convins că este așa n-aș încuraja pe nimeni să încerce; fiindcă la celelalte condiții se adaugă încă una, simțul celei de a treia dimensiuni, de unde derivă nevoia zborului, pe care omul n-o are din naștere, decât, poate, ca pe o năzuință. Cât privește însă vehiculele terestre, ale spațiului cu două dimensiuni, sunt convins că în conducerea lor se poate aplica teoria de mai înainte, dar și aici cu condiția ca omului să nu-i lipsească inteligența, și să nu-i fie frică.

Dacă Eni fusese vreodată fricoasă, cum orice om poate să fie, ideea de frică dispăruse din spiritul ei, de când învățase să înoate și trecuse lacul singură.

A mers ușor, în viteza întâia, ocolind un pătrat de străzi, până ce a ajuns în locul unde mă lăsase. Zâmbea mirată și puțin neîncrezătoare, și o dureau mâinile; era firesc să fi fost încordată. Am lăsat-o să se odihnească un minut, fără să coboare de pe motocicletă, pe urmă i-am dat drumul, și a

făcut cum o sfătuisem, după zece metri a trecut în viteza a doua, apoi în a treia.

O singură dată m-a supărat, dar nu la început, ci când căpătase destulă îndemânare ca să meargă sigură pe ea și destinsă; mi-era teamă că o primejdie putea să vină abia de aici înainte, când, dacă își câștigase încrederea nu-și cunoștea și limitele. Așa se întâmplă cu toți, dacă nu vor să asculte.

Într-o zi, când o priveam de departe am văzut că se apropia cu viteză prea mare de colțul unei străzi, unde trebuia să vireze; i-am strigat să frâneze, dar nu m-a auzit sau nu a vrut să țină seama. Am pornit fuga spre ea, deși nu mai aveam ce face, am văzut cum smucea ghidonul în ultima clipă, fără să-și dea seama ce o să urmeze; motocicleta, cu roata din spate derapând, s-a culcat pe o parte, se răsturna, apucând-o dedesubt, mai mult decât atâta mintea mea nu putea să judece. Deși speriat, mi-am spus în gând: „Dacă scapă, o snopesc în bătaie!” Ce-a urmat n-am înțeles în primele clipe, am văzut cum își proptea piciorul în asfalt, un gest la care nu mă așteptasem, a făcut virajul așa, pivotând, de sub pantof se ridica praf, mi s-a părut că sunt scântei. Apoi motocicleta s-a redresat și a mers mai departe. I-am ținut calea, parcă greu s-a hotărât să frâneze. Spaima mi se transformase în furie, pentru ce-a urmat nu mă laud, dar nu puteam face altfel. I-am strigat: „Vino încoa!” Abia acum a cuprins-o frica, dar nu știu dacă își dădea seama ce făcuse. Am apucat-o de umeri cu un gest brusc, am pus-o cu fața în jos pe genunchi și i-am tras două palme zdravene la spate, de m-a durut mâna. Era prima oară când o simțeam lipită de mine; deși elastică, avea o mușchiulatură tare, ar fi trebuit să-mi dau seama când redresase motocicleta, susținându-i greutatea cu piciorul hârșâit pe asfalt, două sute de kilograme, de aproape patru ori propria ei greutate. Tocul pantofului zburase, talpa era flendurită.

N-a scos nici un scâncet, când i-am dat drumul m-a privit drept în față, și mi-a spus simplu: „N-am să mai fac altă dată!”

Tot fără voia mea, la fel cum o bătusem i-am cuprins capul în mâini și am sărutat-o pe amândoi obrajii.

* * *

Nu mi-ar fi plăcut să conducă ea iar eu să stau la spate, mi se părea nu umilitor, ci inestetic. Dar mi-a venit o idee, așteptam să vină Alioan, să-i cer motocicleta lui, să i-o dau ei și să mergem împreună. Aș fi reluat vechile

drumuri, bucuria de a o vedea pe ea proiectată în peisaje pe care le descoperea prin mine; mi-era destul ca să uit cât de provizorie devenise atunci viața noastră, cu un viitor atât de nesigur. Uitându-se pe hartă, oamenii cu bun-simț, fără să fie strategi, își dădeau seama cât de hazardată fusese înaintarea spre Don și spre Stalingrad, cât de nechibzuită. Dacă Hitler nu avea o armă secretă, cum lăsa să se creadă, atunci retragerea devenea iminentă. Cei veniți de pe front spuneau că au văzut prin gări vagoane ferecate și bine păzite, pe care scria: „Se va deschide numai la ordinul Führerului”. Atunci, de ce nu dădea ordin să le deschidă?

Aș fi luat motocicleta lui Alioan și fără să-i cer voie, știam că mi-ar fi dat-o cu dragă inimă, însă nu aveam actele pe care oricând putea să ni le ceară poliția sau jandarmii de pe șosele, mai ales că se făceau razii adesea.

Deocamdată continuam să mergem în parcul Floreasca, și nu era mică nici bucuria de a o vedea evoluând cu îndemânare și cu eleganță pe străzile care își așteptau casele. Puteam s-o urmăresc cu ochii în toate direcțiile, așa o vedeam din toate unghiurile, din flanc, din față, din spate, puteam să-i judec poziția. Sunt oameni care, oricâtă osteneală și-ar da, pe cal sau pe motocicletă stau țepeni, ghemuiți, cu spinarea curbată, cu coatele depărtate, ca niște aripi ciuntite, crezând că așa își păstrează mai bine echilibrul. Trupul lor nu se adaptează la viteză, le lipsește putința de elansare, de a se desprinde de scoarța pământului și de ei înșiși. Dimpotrivă, țin frâul calului strâns, sunt gata în orice clipă să apese pe frâna motocicletei, și chiar dacă nu o apasă aievea, au altă frână în suflet.

M-am mulțumit s-o învăț pe Eni cum se conduce motocicleta din punct de vedere mecanic, restul și-a însușit singură, sau n-a fost nevoie să-și însușească nimic, ci doar să descopere ce avea în sânge, naturalețea tuturor gesturilor, chiar dacă le făcea prima oară. Nu aveam nici un merit, dar nu o priveam cu o încântare mai mică, dimpotrivă, spontaneitatea ei, pe lângă bucurie îmi trezea admirația, și când admiri trăiești de două ori clipele bune.

Așa cum stătea, puțin aplecată în față, dar fără să-și curbeze spinarea, cu mijlocul ușor arcuit înainte, cu brațele întinse, fără a îndoi cotul și a-l scoate în afară, părea o pasăre gata să-și ia zborul, și poate că zbura, cu o închipuire convertită la realitate. Farmecul ei cel mai mare se vădea însă când venea din față și ajungea destul de aproape ca să-i distingi ochii, strălucitori, măriți ca de beladonă, și fața transfigurată de voluptate.

Dar, pe lângă tot ce-am spus, câtă fantezie punea în alegerea drumului, ce arabescuri desena pe acea tablă de șah uriașă, de unde parcă scosese

toate figurile, albe și negre și rămăsese ea singură, regina, și calul ei, pe care îl purta prin toate pătratele.

Apoi, după acest joc grațios își alegea o linie dreaptă, pe unul din bulevarde, și accelera fără frică, trecea prin fața mea cu părul luat de vânt, cu rochia foșnind fluturată până aproape de șolduri și atunci părea o războinică, o valkirie blondă, neînduplecată. Este imaginea ei care mi s-a întipărit în minte mai puternic decât oricare alta.

* * *

Tot ce am povestit s-a petrecut numai în două luni, din august până în octombrie, dar a fost un timp atât de plin, încât putea să acopere un an de viață.

Era într-o duminică, n-avea nimic de făcut toată ziua. În două luni nu aflasem unde locuiește, nu o întrebasem, ea nu-mi spusese; nu știam ce face în afara diminețelor sau după-amiezelor când eram împreună, nu mă interesa, dar nu din indiferență, ci din discreție; nu voiam să ocup în viața ei mai mult decât timpul pe care îl avea disponibil pentru mine. Poate cauza acestei rețineri să fi fost războiul, gândul că într-o zi frontul o să se apropie, apoi o să treacă pe deasupra noastră, fără să știm ce-o să lase în urmă. În această nesiguranță, nu-ți poți lua nici un angajament, mai ales față de o ființă căreia i se cuvine protecție, când nu te poți proteja pe tine însuți. Știu că alții, cei mai mulți, gândesc altfel, că doi oameni trec mai ușor prin încercările grele, că pot să se încurajeze unul pe altul. Dar la război, sub un bombardament de artilerie, sau sub o răpăială de gloanțe, luptătorilor li se spune să înainteze fiecare cum poate. Mi-a plăcut în zile fericite să mă întâlnesc cu prieteni, să petrecem împreună, m-am asociat cu ei plin de voie bună. Dar la greu n-am vrut să asociez pe nimeni cu mine.

Deși toamnă, era o zi caldă, cu cerul blând, de un albastru palid, odihnitor, ca de convalescență. Plecasem de dimineață, pe răcoare. Eni îmbrăcase pe sub fusta groasă de lână un trening al meu, care o făcea puțin caraghioasă, fără să-mi displacă, fiindcă știam cum este în realitate, ca o valkirie, suplă și oțelită. Am mers la Sinaia, să vedem pădurile colorate, dar mai întâi le-am întâlnit pe cele de la deal, de la Câmpina înainte. La Breaza, când coboram serpentinele înspre Comarnic, virând în toate direcțiile, pădurile se roteau în jurul nostru, amețindu-ne cu frunzișul lor, în toate nuanțele de galben, până la toate cele de roșu, printre care apăreau pete verzi, puțin întristătoare, fiindcă aminteau vara trecută și li se știa soarta,

aveau și ele să le urmeze pe celelalte. Nu mai fusesem niciodată până aici cu Eni, nu coborâse asemenea serpentine, cu senzația de beție și amețeală pe care ți-o dau numai pe motocicletă. Nu vorbise prea mult pe drum, se bucura de viteză fără cuvinte, acum însă amuțise, peisajul îi lua glasul, parcă și respirația. La senzația îmbătătoare a coborârii în serpentine atât de strânse că într-un fel deveneau dureroase, se adăugau culorile care se roteau, rămânând în urmă, în viraje inverse cu ale noastre, ajungând astfel să-și dubleze viteza. Erau clipe când în mișcarea aceea nici nu mai distingeam culorile, pădurile păreau albe, ca pe discul lui Newton.

Jos, Eni m-a rugat să opresc, s-a uitat în urmă, apoi s-a întrebat, sau mă întreba pe mine: „Oare am să mai văd vreodată o asemenea frumusețe?” S-ar fi putut să vadă multe, nu cu mine, dar nenorocul a împiedicat-o.

La Sinaia am mâncat la soare, pe o terasă. Își scosese treningul și îl pusese pe scaun drept pernă. Mâncam prima oară împreună, oricât de prieteni am fi fost, între noi rămâneau distanțe. Pe una din ele a marcat-o chiar ea, atunci, impunându-mi să-și plătească masa. În unele locuri se obișnuiește, pe principiul egalității. Nu-l accept, egalitatea are nuanțe, pot să-i acord unei femei nu doar egalitatea, ci uneori chiar prioritatea, dar nu renunț la dreptul meu de a o lua sub protecție; însăși natura mă îndreptățește, cea care ne-a construit pe unul altfel decât pe celălalt.

Cu greu o făcusem să înțeleagă, la început, că nu-i admisibil să plătim benzina jumătate și jumătate. I-am demonstrat că, la greutatea ei, consumul crește cu cel mult zece la sută. Era ridicol să insiste. I-aș fi spus că timpul meu prețuiește mult mai mult decât benzina, dar am ținut seama că oferindu-i-l ei, mi-l ofeream mie.

Când conducea singură îmi dădea să-i păstrez ceasul de mână, care, chiar dacă n-ar fi incomodat-o, nu era potrivit cu împrejurarea. O dată nu știu ce-am făcut cu el, ori mi-a căzut din buzunar, ori l-am lăsat pe o bancă. Nu mi-a reproșat nimic, dar am văzut că era mâhnită. I-am cumpărat altul, cel mai bun care se găsea, fusese vina mea, eram dator s-o repar, altfel rămâneam cu o umilință. Deși m-am justificat, n-a vrut să-l primească: „Nu-ți face griji, era un ceas ieftin”. Mai târziu mi-a spus, parcă fără nici o legătură cu întâmplarea care părea uitată: „Nu tot ce pierzi poate fi înlocuit, oricât de bună ar fi intenția.” Ca unul care avusesem într-adevăr o bună intenție, dar fusese zadarnică, nu m-am simțit bine. În loc să înțeleg și să tac, am întrebat-o: „Era o amintire?” „Nu am amintiri”, mi-a răspuns fără să mă privească.

Dar era nedrept să trăiască o viață atât de goală! Oare nici eu n-aveam să rămân pentru ea o amintire?

Am plecat curând după prânz, să mai vedem o dată pădurile colorate, pe lumină. În urcare, când mărești instinctiv viteza dacă motorul te ascultă, rotirea peisajului devenea halucinație; sau eu, sau natura înnebunisem. „Înnebunesc!” a exclamat Eni, din spate, lipindu-se de mine, poate înfricoșată, poate recunoscătoare.

Dincolo de Ploiești cerul a început să se înnoureze și curând s-a lăsat frigul. Am oprit și Eni și-a îmbrăcat treningul. Mai aveam o oră de mers până acasă, când ne-a ajuns din urmă o mașină americană, o limuzină neagră, cu o remorcă ușoară, pentru bagaje. La spate, lângă tabla de înmatriculare avea un ecuson, ca mașinile oficiale; de obicei, purtau litera M, poate de la minister, sau ministru; așa nu le mai oprea nimeni la posturile de control, iar jandarmii luau arma pentru onor, pocnind din călcâie. Mașina care ne depășise avea litera E, ceea ce poate însemna că aparținea Ministerului de Externe, transporta vreun ambasador, sau vreun curier diplomatic. Am fost mirat că după ce ne depășise a oprit pe dreapta, așteptând să venim din urmă. Un om coborâse de la volan și ne făcea semne amicale. Era Bubi Faur, pe care, deși ne împrietenisem îl vedeam mai rar în timpul din urmă, fiind angajat în afaceri din ce în ce mai ample, călătorea des în străinătate, într-un moment când prea puțini oameni treceau granița, și numai cu motive temeinice. După ce am făcut prezentările, aflând că Eni era unguroaică, i-a vorbit în limba ei maternă, pe care o știa din copilărie, fiind născut la Sfântu Gheorghe, de unde plecase abia la maturitate, ca să se angajeze în avocatură, la Sighișoara. Ea însă i-a răspuns în românește, reparând nedelicatețea lui, care i se adresase într-o limbă necunoscută de mine, ca și când n-aș fi fost acolo.

— Vasăzică, ești din Cluj! a continuat el, examinând-o cu insistență. Mă bucur, și eu sunt puțin clujean, mi-am făcut universitatea acolo. Stai puțin!

A luat ceva din mașină, un obiect aflat la îndemână, n-a trebuit să-l caute.

— Iată, domnișoară, te rog să primești o amintire de la Budapesta!

Era o păpușă în costum național maghiar, stilizat cu artă, încât mi-a plăcut chiar mie, care socotesc eschibițiile folclorice drept o ostentație, folclorul trebuie să rămână în mediul lui, acolo unde se naște.

Eni a primit-o, de unde mă așteptam s-o refuze, cum îi era firea; părea foarte intimidată. Mi-a venit și mie rândul să vorbesc cu Faur, am început

prin a-l întreba ce înseamnă acel E de pe mașină. Era într-adevăr ecusonul Ministerului de Externe, în numele căruia făcuse un drum în Elveția, la Zürich și la Berna. Mașina însă îi aparținea, primea ecusonul numai când se afla într-o misiune oficială, în calitate de curier diplomatic. Nu era angajatul ministerului; dacă pleca pentru propriile lui afaceri, i se încredința câte o misiune ocazională. Nu mi-a spus de unde până unde ajunsese să joace rolul acesta; mai târziu, după război, am aflat că misiunile lui constau în a scoate din țară aurul și valuta străină pe care i le încredința o persoană sus-pusă, necunoscută și nebănuită de mine.

Azi nu mă îndoiesc că în valizele lui sigilate, de curier diplomatic, Faur își transporta și bunurile personale, care presupun că reprezentau multe milioane; știu cum le adunase, și tot nu-mi vine a crede că un om, fie el dotat cu simțul, cu geniul afacerilor, putuse să ajungă la asemenea sumă, în numai câțiva ani după ce venise în București cu nimica toată în pungă.

— Ai fost pe la noi? m-a întrebat Faur.

Firesc ar fi fost să întrebe de Laura, mi-am dat seama că evitase să-i pronunțe numele. Nici nu se uita la mine, era cu ochii pe Eni, care stătea timidă cu păpușa ungurească în mână. Pe Laura nu o văzusem, deși mi-ar fi făcut plăcere; dar niciodată nu aș fi vizitat-o în lipsa lui de acasă, aș fi fost prea stângaci cu ea singură, mi-era teamă că aș fi plictisit-o, sau că ar fi citit pe fața mea gânduri ascunse: avea o privire foarte inteligentă.

— Ia te uită, pică de sus, spuse Faur, cu ochii pe cer și cu mâna întinsă. Începe ploaia!

Într-adevăr, pe mâna lui căzuse o picătură de ploaie, răzleață.

— Uite ce este, continuă, adresându-se mie, n-o chinui pe motocicletă. Am s-o conduc eu acasă. Urcă, domnișoară!

— Numai până la tramvai, spuse Eni.

Faur ocolise mașina și deschidea portiera din dreapta. Era tot un Cadillac, dar un tip mai nou, nu știam cum de-l găsise, poate în Elveția, la noi nu mai veneau mașini americane. Când se urcă la volan, Faur îmi întinse o carte de vizită luxoasă.

— Vino zilele astea pe la birou, am să-ți spun multe.

Pe cartea de vizită era adresa; acum pe lângă multe birouri avea unul particular, pentru întâlniri protocolare, pe strada Polonă.

Abia când să plece mașina, Eni deschise portiera, brusc, coborî și îmi făcu un semn cu mâna. Își mușca buzele. Fără să am vreo presimțire, mi-a

venit deodată gândul că într-o zi își va mușca pumnii. Rămăsese cu pantalonii mei de trening pe sub fustă; era caraghioasă.

Am mai așteptat câteva minute, nu-mi venea să plec, parcă îmi uitasem adresa. Începuse să plouă de-a binelea, mașina ajunsese departe, cădea întunericul, n-aș mai fi văzut-o, dacă nu se aprindeau tocmai atunci luminile de poziție, trimițând până la mine o sclipire roșie pe asfaltul umed.

Capitolul 33

Prosperitatea lui Faur depășește închipuirea; biroul de pe strada Polonă, în casa defunctei doamne Smântânescu, vestită prin nasul ei mare; ce mică e lumea! Amenajări, lux, grandoare; un budoar alături. Centura de aur; trista escrocherie sentimentală.

În timpul de când ne cunoscusem, afacerile lui Faur prosperaseră, ca în America. Să fi continuat războiul și să se fi sfârșit altfel, ajungea și el un rege, al industriei textile, în care se specializase. Pornind cu o mică țesătorie, de pe șoseaua Ștefan cel Mare, acum avea un lanț de uzine în câteva centre mari din țară, Iași, Galați, Brașov, Timișoara, dobândite prin românizare, cu prețuri simbolice; mult mai mult costau cadourile, oferite fără zgârcenie persoanelor potrivite; aceasta era cheia succesului. Dintr-un mic furnizor al armatei române, pentru care fabrica mătase artificială, necesară săculeților de pulbere, acum ajunsese să acopere o mare parte din nevoile de război ale Germaniei, în stofe, postavuri, pânzeturi, chiar și material de parașută, ușor și rezistent, fabricat cu o exigență extremă. În această situație mi-e imposibil să estimez veniturile lui, am vorbit de niște milioane, dar cred că era o copilărie. Nici când ne cunoscusem nu putea fi vorba de o egalitate între noi ca stare materială și considerație socială, dar nici nu simțeam că ne-ar despărți o prăpastie. Bogăția, până la un punct, nu putea să mă intimideze, fiindcă aveam alte aspirații, și nu-i dădeam importanță. Am descoperit adevărata distanță dintre mine și Faur în seara când mă întorceam acasă singur, prin ploaie, în vreme ce luminile limuzinei se topiseră în depărtare. Raportul dintre noi era egal cu cel dintre un Cadillac și o motocicletă de șase cai putere.

* * *

Eni mi-a telefonat abia a treia zi, să-mi spună că e bolnavă. Am ascultat-o cu un zâmbet de înțelegere și am sfătuit-o să se îngrijească; fără nici o ironie. Și să nu regrete că trebuia să stea în casă, venise vremea urâtă, nu mai era de mers cu motocicleta. Dar chiar dacă ar fi fost frumos afară, ca în august, când ne cunoscusem, nu cred că ar mai fi avut haz să o iau cu mine, pe șaua din spate, după ce văzuse cum se stătea în fotoliul unei limuzine scumpe, cu suspensia ei renumită.

Curând după aceea am dat curs invitației lui Faur, și după ce i-am telefonat, m-am dus să-l vizitez la biroul de pe strada Polonă. Cu surprindere am văzut că era în casa Proserpinei Smântânescu, fostă curtezană de Calea Victoriei, fostă amantă a lui Jordie, asasinată înaintea războiului, spre a fi jefuită de către cuceritorul Bel-Ami, amantul de inimă.

Faur închiriase etajul, îl separase complet de parter, suprimând scara interioară, făcuse altă scară, separată, cu intrarea din stradă. Numai ușa nouă mi s-a părut ciudată; deși de stejar masiv, cu casete pătrate, cu drucăre grele, de bronz roșu, cu încadratură de piatră, era îngustă, făcută parcă în scopuri secrete, pentru întâlniri conspirative. Aș fi putut crede că nimerisem în altă parte, dacă sub sonerie n-aș fi văzut o placă de metal albă, numai de două ori cât o carte de vizită, pe care scria cu litere săpate și accentuate de un lac negru: „Țesătoriile unite”. Doar atâta.

Mânerul soneriei, ca o potcoavă, era din același bronz roșu și lucrat în același stil cu drucărele. Mai văzusem asemenea mânere de sonerie, la casele boierești din altă epocă. Când am tras de el, dinăuntru s-au auzit trei sunete muzicale, un arpegiu fără nota finală, creînd o suspensie, senzația că trebuie să urmeze și altceva, o încheiere. Și, într-adevăr, ecoul ultimului sunet nu se stinsese, când nota finală, având același timbru cu celelalte, s-a auzit în interfonul montat în zid, lângă ușă, rezolvând starea de suspensie. Îndată am auzit glasul lui Faur: „Cine este?” Cu un declic, ușa s-a deschis singură, în acompaniamentul altor sunete muzicale, care reluau descendent arpegiul dinainte. Era un rafinament sau o demonstrație? Putea fi o mitocănie.

Scara, de stejar galben, luciu, pornind dintr-un vestibul neașteptat de mare după intrarea îngustă, avea, în sfârșit, dimensiunile firești la o asemenea casă și la atâtea dichisuri; pe ea puteau să urce alături doi sau chiar trei oameni, rămânând și destul spațiu să gesticuleze. Treptele erau îmbrăcate cu un covor bej, armonizat cu lemnul, gros de trei degete, cum am văzut mai târziu mochetele din America.

Faur mă aștepta în capul scărilor, cu brațele întinse, gest care mi-a dat de gândit, niciodată nu mă primise cu atâta efuziune. Ce voia să-mi arate? Ce voia să-mi ascundă?…

Biroul era mai degrabă un salon de recepție, o încăpere de zece metri lungime, cu trei ferestre la stradă, cu un candelabru de sticlă de Murano, în culori pastelate, vernil și roz care mi s-au părut de un gust îndoielnic, până ce Faur a aprins luminile, ca să-l pot admira mai bine; atunci, într-adevăr, s-a transformat într-un uriaș buchet de flori, ca un piersic cu coroana întoarsă, în aprilie, când se desfac mugurii. În atmosfera sumbră, umedă și rece, de la sfârșitul toamnei, candelabrul dădea o lumină caldă, de primăvară.

La peretele opus ferestrelor era o masă lungă, de consiliu, cu scaune venețiene, singura mobilă care atesta destinația încăperii. Încolo se înșirau canapele și fotolii cu un lampadar alături, grupate în jurul câte unui gheridon scund, cu vaze de flori la mijloc, cu servicii de cafea, scrumiere, tabachere mari, de argint cizelat, brichete masive, de masă; întreg aranjamentul era destinat, probabil, conversației pe grupuri, înainte de începerea consiliului, până ce se adunau toți participanții. Într-un colț am descoperit în urmă, deși putea să se vadă primul, un bar cu pereții de cristal, înlăuntrul căruia, în afara câtorva duzini de pahare, garnituri de forme felurite, erau aliniate sticle cu băuturile clasice, coniac, whisky, armagniac, Martini, benedictină și alte lichioruri. Renunț să mai vorbesc despre aparatul alăturat, de fabricat gheață în cuburi, aș fi renunțat și la celelalte descrieri, pornind de la ușă, până la budoarul alăturat unde ne-am retras pentru conversație, dacă ele n-ar contribui la definirea personajului, și la înțelegerea celor ce aveau să urmeze.

— Să mergem alături, e mai intim, spuse Faur, după ce îmi lăsase timp să examinez interiorul, spionându-mă probabil să vadă cât mă epatau toate.

Mă epatau, de ce-aș ascunde, și mă plictiseau în aceeași măsură; să fi avut banii lui, i-aș fi cheltuit cu mult mai multă fantezie, și cu mai puțină ostentație. M-am mirat că în afară de noi nu mai era nimeni, nici un funcționar și nici măcar o secretară. Pe urmă, când am trecut în camera de alături, am înțeles că în acest somptuos birou particular Faur nu avea nevoie de nimeni, își conducea afacerile cu un singur aparat telefonic, care, printr-o centrală proprie aflată în altă parte, comunica direct cu directorii tuturor întreprinderilor sale, sau ai celor afiliate, din București și din toată țara.

Am numit budoar a doua încăpere vecină, fiindcă, în contrast cu prima, era decorată cu o gingășie feminină, surprinzătoare și inexplicabilă.

Dincolo, pereții, în calcio vechio bine imitat, cu o patină de ceară care îi făcea să pară de o vechime autentică, te duceau cu gândul la un salon din Palatul Dogilor, și chiar mobila părea adusă de acolo, în afară de barul cu sticle inexistent în secolele trecute. În ton cu celelalte era și draperia de catifea ca vișina putredă care acoperea ușa camerei de alături. Aici însă pereții se luminau deodată, tapetați cu mătase oranj culoarea razelor de soare venite în casă pe o fereastră deschisă. Aici s-ar fi potrivit candelabrul din prima încăpere, dacă ar fi fost redus la mai puțin de jumătate, cât un pui de piersic. În locul lui, dincolo, se cuvenea să fie unul de bronz, sau, și mai bine, de aramă bătută cu ciocanul.

Fotoliile în care ne-am așezat, fără a fi inconfortabile, erau și ele micuțe, nepotrivite cu oamenii de afaceri, îmbrăcate în aceeași mătase ca pereții. Acest mic refugiu n-avea totuși mai puțin de șase metri lungime și îl lumina o singură fereastră, deschisă spre grădina din spatele casei; astfel rămânea într-o penumbră îndulcită de culoarea tapetului. În fund, pe jumătate încastrat într-o nișă, am zărit un divan, cu un maldăr de perne, în mai multe culori, iar printre ele o păpușă mare, ca o fetiță adevărată: deși nu semăna, mi-a amintit de păpușa pe care Eni o primise de la Faur. Fiindcă o luase fără să ezite, m-am întrebat de ce de la mine nu voise să primească nici măcar un ceas în locul celui pe care i-l pierdusem? Și de ce în fața lui se intimidase, cum n-o văzusem niciodată, nici măcar în prima zi când o întâlnisem la doctor? Dacă în cazul lui Faur luam drept cauză Cadillacul, însemna s-o cred prea simplă. Sau nu izbutisem să-i cunosc firea.

Deasupra divanului atârna un nud, obicei dubios, salvat pe jumătate fiindcă nu era o pictură din cele care se vindeau prin ganguri, ci o reproducere onestă după Marea Odaliscă de Ingres.

Casa lui, cât din ea văzusem, mi se părea de un gust mult mai bun, dar poate că asupra ei veghease Laura. Și apoi, atunci mijloacele nu-i îngăduiau s-o ia razna. Nu știu de ce am lăsat la urmă tocmai ceea ce mă frapase de la întâia privire, fiindcă era drept în față, lângă fereastră, o măsuță încadrată de alte două fotolii, parcă mai feminine, iar pe ea, în afară de o vază cu tufănele, o cutie mare cu bomboane de la Capșa, un coș cu fursecuri, două cupe și un obiect neidentificabil, ceva de metal galben. În sfârșit, alături o frapieră din care ieșea gâtul unei sticle de șampanie. Flori mai erau și în alte locuri, vaze puse direct pe parchet, sau pe mici piedestale.

— Am scăpat din vedere. Vrei să bei ceva? m-a întrebat Faur.

— A, nu! am răspuns, privind frapiera.

Cum aș fi băut șampanie, la ora trei după-amiază? Dar el a insistat, numai că mi-a oferit altceva, s-a dus dincolo, de unde a venit cu o sticlă de coniac, Napoleon-fine și două boluri. În lipsa lui, intrigat de obiectul neidentificat, m-am apropiat de măsuță și am văzut că era un cordon, lat de trei degete, o centură împletită din fir de aur, indubitabil, își spunea singur calitatea. Iar paftaua, din același metal, masiv, avea un chenar de pietricele roșii cât bobul de linte, care nu puteau fi decât rubine. Îmi aminteau rubinele de pe hota șemineului de acasă, dovedeau o preferință, dar acelea nu puteau fi decât false..

— Îți lipsește muzica, i-am spus, încălzind bolul de coniac în palmă.

Drept răspuns, Faur a zâmbit, apoi s-a dus și a apăsat pe un buton din perete, lângă divanul cu perne. Îndată s-a auzit un declic, apoi camera s-a umplut de o muzică suavă, abia șoptită, care venea egal din toate direcțiile, încât nu-mi mai părea exterioară, ci lăsa impresia că este o emanație proprie, pornită din gândurile și sentimentele mele, din creier și din inimă. Nu puteam s-o identific, poate era prelucrarea unuia din cântecele italienești cu răspândirea în creștere, melancolice și languroase, simple și naive, având însă darul să atingă sufletul, făcând să uiți și de război și de Mussolini. Îmi plăcea fiindcă nu-mi solicita atenția, nu-mi trezea nici un fel de gânduri, mă ducea spre altă lume și mă lăsam dus cu inconștiență. În același timp simțeam o iritare, dar nu de la muzică; erau prea multe deodată, dădeau peste margine, totul agravat de primirea lui Faur, care urmărea necontenit să mă epateze. Nu mă epata, cu câteva zeci de mii de lei, devalorizați în timpul războiului aș fi putut și eu să-mi fac o instalație asemănătoare, un pick-up, un amplificator disimulate undeva, putând să fie puse în funcțiune, nu prin vrajă, ci printr-o simplă telecomandă; apoi o serie de difuzoare, disimulate și ele, prin toate ungherele încăperii.

La ora patru am plecat, după ce văzusem că se uita la ceas pe furiș, gest care știam ce înseamnă.

Afară se întuneca; pe fereastră se vedea un copac desfrunzit, desfrunzit mă simțeam eu însumi.

— Mai vino, mi-a spus, ridicându-se.

— Bineînțeles! i-am răspuns.

Nu vorbisem nimic despre Eni.

Peste o săptămână m-am pomenit cu un telefon de la ea, se ducea la operă, cu niște prieteni, putea să treacă un moment pe la mine.

A venit gătită și fardată, ca o cucoană; îi stătea bine, era frumoasă dar mi se părea alta, parcă o vedeam acum prima oară. În afară de halatul alb, nu știam să mai aibă altceva de îmbrăcăminte decât o rochie înflorată, pe care o purtase tot timpul cât mai fusese vară; apoi fusta groasă de lână, o bluză și un pulovăr. S-a scuzat că uitase să-mi aducă pantalonii de trening. I-am spus că nici n-am nevoie de ei, să-i arunce.

Nu putea să stea decât zece minute, în cameră era cald, și-a scos mantoul, dar nu l-a pus nicăieri, a rămas cu el în mână. S-a dus la geam, s-a uitat la jardinierele de pe terasă, cu petuniile uscate. Avea o rochie neagră, simplă și elegantă, nu pot să spun altceva, fiindcă privirea mi s-a oprit la centura de aur, strânsă pe mijloc. M-a mirat mai mult că avea talia atât de subțire, și nu observasem. Am zâmbit, în vreme ce ea era gravă ca niciodată.

— De ce râzi?

— Nu râd, mă bucur că ești atât de elegantă și ai podoabe atât de scumpe. (Mai avea și o camee, tot din împletitură de aur, cu un rubin mare la mijloc, prinsă pe piept, în stânga, deasupra sânului). Te crezusem o fată săracă!

S-a justificat brusc, spunându-mi, puțin agresivă:

— Faur m-a cerut în căsătorie. (Apoi, arătându-și podoabele): Sunt darul lui de logodnă.

Împietrisem.

Mai târziu am regretat că nu i-am dezvăluit adevărul, oricât ar fi durut-o de tare. Eram uluit, n-aveam timp să judec, să mă pregătesc pentru a rosti o asemenea cruzime. Am încercat să o aduc la realitate pe altă cale, amintindu-i altă piedică:

— Dar ești logodită!

— Nu-mi pasă! Nu m-am legat de nimeni pe toată viața!

Nu recunoșteam nimic din ea, și îmi făcea milă.

— De ce-ai venit la mine?

— Să-ți cer sfatul.

— Tocmai mie?

Cuvintele ascundeau un reproș involuntar, dar nu și-a dat seama.

— Da, fiindcă îmi ești prieten.

Nu se înșela, îi eram încă, dar tot nu-i puteam spune.

— Ce sfat?

— Tu îl cunoști de mult pe Faur. Să primesc?

M-am ridicat brusc și i-am răspuns categoric, privind-o în față:
— Nu!
Indirect îi dezvăluiam adevărul, și tot indirect îi dădeam o lovitură. Dar în asemenea împrejurări, e nevoit de lovituri directe; iar câteodată nu-s de ajuns nici ele.
Ochii i-au scăpărat de ură, și-a îmbrăcat mantoul din mers, peste centura de aur, și a ieșit trântind ușa.
La operă avea să facă senzație.

Capitolul 34

Retragerea din colul Donului, obsesiv reper geografic din timpul războiului și de după aceea. Întoarcere la spitalul de răniți; capacitatea de resemnare a omului. Un soldat cu degetele tăiate. Italienii nu-și dezmint firea. Viața somnambulică a Despinei. Iresponsabilitatea lui Hitler, raportată la alte responsabilități din trecutul istoriei; absurda misiune impusă generalului Friedrich Paulus, încercuit la Stalingrad fără nici o speranță. Departe de front, dispersare, război total, V1 și V2, arma secretă, istoria ei scurtă și neglorioasă. În afara zecilor de divizii pierdute, Stalingradul face o victimă cu totul neaflată în treabă.

Când o cunoscusem pe Eni căzuse orașul Sevastopol, după un asediu care durase două sute cincizeci de zile. Alioan, la prima întâlnire, în august, când venise în București pentru câteva zile, îmi povestise participarea lui indirectă la acest act de război, printr-o incursiune infructuoasă cu submarinul, repovestită de mine la rându-mi.
Fiindcă aveam un submarin, căruia i se adăugaseră încă două, cum umbla zvonul, trebuia să-și găsească justificarea și să participe la o luptă, chiar dacă ar fi fost fără sorți de izbândă. Mările erau atunci împânzite de submarine, cu miile; unul sau chiar trei în plus nu puteau să schimbe soarta războiului. Dar, fără unul din ele, Alioan n-ar fi trăit acea experiență terorizantă, când ore în șir, între minele de fund care făceau explozie, s-au simțit îngropați de vii sub apă. Un om care a trăit o asemenea experiență, o agonie atât de mult prelungită, ar fi avut dreptul la o viață fără de moarte.
Chiar în ziua când doctorul Birth îmi scotea bandajul redându-mi vederea întreagă, armata germană ajungea la Volga, și începea marea bătălie care, după șase luni de încleștare desperată, avea să-i anunțe înfrângerea.

Dar atunci nu știam, parcă eram legat la amândoi ochii, războiul nu mă interesa, o învățam pe Eni să conducă motocicleta. Chiar în ziua când ea era să se răstoarne, într-un viraj făcut fără prevedere, am auzit că aviația germană bombarda prima oară Stalingradul, cu o uriașă desfășurare de forțe. Se aștepta ca în curând orașul să depună armele, n-aveam nici un motiv de îndoială, decât că toate mi se păreau abstracțiuni, fiind prea departe, așa că am uitat să ascult știrile; abia peste o săptămână m-am trezit să întreb pe cineva: „Ce se mai întâmplă la Stalingrad?” Ce se întâmpla acolo n-am înțeles, și nici astăzi nu știu bine, cum poate n-a știut nici generalul Paulus, comandantul armatei germane; fapt este că bătălia a durat multă vreme, s-au dat asalturi după asalturi, până la 12 noiembrie, data ultimei ofensive germane. Era în ziua când Eni se ducea la operă, preocupată de grijile ei, cum eu eram preocupat de ale mele.

Cu toate că în jur cădeau alte orașe, Stalingrad continua să reziste, se dădeau lupte de stradă, din colț în colț și din casă în casă.

Cam în acel loc, Donul care curge de la nord spre mare își schimbă drumul spre răsărit, urmând topografia capricioasă a câmpiei, și se apropie de Volga de parcă ar vrea să devie afluentul ei, ca să se verse în Caspica. Apele însă nu au independență, soarta lor o hotărăște uscatul. După ce face astfel o buclă uriașă apropiindu-se de Volga până la vreo șaizeci de kilometri, Donul se întoarce la vechea lui direcție. După război, un canal artificial l-a unit cu Volga, parcă spre a i se împlini vechea tendință.

Mă simt legat la amândoi ochii, când încerc să scriu despre ceva nevăzut de mine, și când nu mi-e îngăduit să mă las în voia imaginației, cu ajutorul căreia înving toate necunoscutele, mișcându-mă într-o lume făcută de mine, pe care nimeni nu poate să mi-o conteste. Nici măcar Donul, ca element geografic, nu-l pot descrie, fiindcă nu l-am văzut niciodată. Cu atât mai puțin aș putea să povestesc faptele petrecute acolo, și cărora nu le-am fost martor. Din cele auzite de la alții, oricât de convingător spuse, nu am izbutit să construiesc o realitate; vii în mintea mea au rămas numai scene răzlețe, și nu mă încumet să fac din ele istorie.

Dar cotul Donului, după patruzeci și șase de ani câți s-au scurs de la război încoace, rămâne o obsesie care mă va urmări până la moarte, și s-ar putea s-o moștenească generațiile mai tinere, cel puțin cei ai căror strămoși au bătut drumul până acolo, unde mulți din ei și-au lăsat oasele. Marea lor parte erau plugari, care mergeau din când în când în târgurile apropiate, mai rar în capitala județului, și poate niciodată în capitala țării. Drumurile lor

obișnuite le făceau cu căruța. Și iată că oamenii aceștia au ajuns până în cotul Donului, cea mai lungă etapă străbătută vreodată de neam din neamul nostru, căci a întrecut-o până pe cea făcută pe la începutul secolului, de Badea Cârțan, care a mers pe jos din Transilvania până la Roma. A fost război, dar și călătorie, cine merge departe vede multe, și le învață. Cam tot în vremea lui Badea Cârțan, credincioșii din Valahia și Moldova care mergeau la Ierusalim, pe urmele cruciaților, căpătau titlul de Hagiu și erau cinstiți toată viața.

Fie-mi îngăduit, la atâta timp după ce s-a făcut pace, așa cum e știută, să-i compătimesc pentru soarta lor nenorocoasă pe ostașii noștri care au fost în cotul Donului. Nu s-au dus de voia lor. Dar aveau și ei un of pe suflet. „Ce-am căutat noi până aici?” se vor fi întrebat unii. Iar alții vor fi răspuns: „De!” ca țăranii lui Liviu Rebreanu, când nu îndrăznesc să-și spună părerea.

În retragerea lor, până la o gară de unde să se urce în tren, oamenii, în primejdie să-i ajungă rușii din urmă, au mers cu căruțele, ca la venire. Iar când caii, sfârșiți, au căzut pe marginea drumului, au luat-o pe jos, zeci și sute de kilometri. Era un pământ vălurit, pe fundul văilor curgeau râulețe limpezi ca izvoarele de la munte. În unele locuri creștea iarbă atât de înaltă că oamenii mai mărunți nu se vedeau unii pe alții. Îngălbenită și aspriță de toamnă, peste iarbă începea să cadă fulgi de zăpadă. Dacă ninsoarea prindea și se întețea ar fi fost la fel de rău ca la Berezina, dar lasă că n-a fost mult mai bine! Pe de lături, în șir, treceau camioanele armatei germane, înțesate de soldați roșii la față, sau așa li se părea celor de jos, nemâncați și palizi de oboseală. Câte unii mai sprinteni își puneau arma în bandulieră și se prindeau cu mâinile de oblonul din spate, încercând să se cațere sub coviltirul camionului, la înghesuială; sau măcar să meargă așa, agățați, câțiva kilometri, cât îi țineau mâinile. Din spate se auzeau huruind tancurile…

În primăvara anului 1943 am fost din nou la spitalul de pe cheiul Dâmboviței, fostele grajduri regale, să văd un prieten rănit, cu amândouă picioarele tăiate de deasupra genunchilor. Deși aveam exemplul lui Iliuță despre care am povestit mai demult, că își pierduse nu doar picioarele, ci și brațele și amândoi ochii dar era vesel că rămăsese viu și se va întoarce acasă, îmi era teamă de întâlnirea cu nenorocosul meu prieten, mă așteptam să fiu martor la o criză de disperare. Nu pot să spun că se bucura ca Iliuță, dar era calm, și a izbutit chiar să-mi zâmbească. Stăteam mut, străduindu-mă să-mi ascund consternarea; în adolescența noastră fusese campionul

școlii la săritura cu prăjina. Era un norocos, nu împlinise douăzeci de ani când se pomenise cu un milion de lei în brațe, câștigați la loterie; și nici măcar nu era un pasionat cum am cunoscut alții, care își cheltuiau leafa mizând în toate chipurile, făcând calcule; jucase prima oară, la întâmplare. Cu banii își cumpărase o casă cu două apartamente frumoase, într-unul să locuiască, pe celălalt să-l dea cu chirie, iar din ce prisosea, își luase și automobil, marca Plymouth, verde, cu spițe de lemn, roșii. Era singurul motiv pentru care îi purtam invidie, dar și admirație; altul și-ar fi luat o casă cu trei apartamente, sau poate o vie.

Nu știam ce să-i spun, în asemenea împrejurări un cuvânt de îmbărbătare sună fals, și la urma urmelor este o neghiobie. Am spus că mă străduiam să-mi ascund consternarea, probabil însă că și-a închipuit-o, se înțelege de la sine, și atunci mi-a dezvăluit starea lui de spirit, cu luciditate și inteligență.

— Odată cu picioarele am pierdut ceva din sufletul meu, care mă face insensibil la suferință; mai mult decât atâta, nu am nici măcar noțiunea ei, ca și cum m-aș fi născut fără ea, cum unii se nasc fără simțul auzului sau al văzului. Nu vorbesc de suferința fizică, a fost îngrozitoare, dar când a trecut m-am simțit ușurat și mulțumit, nu că trăiesc, ci că am scăpat din mizeria frontului, de tranșee, și de teroarea bombardamentelor. Nu mă simt nefericit, fiindcă nu mai știu dacă am fost fericit vreodată; fericirea este încă o noțiune pierdută.

Și totuși, oricât mi s-ar fi părut de imposibil, și-a regăsit-o. Nu mai știam nimic de el, se retrăsese la părinții lui în provincie. Într-o zi l-am întâlnit în București, pe bulevard, aproape de cinematograful Aro. L-am recunoscut de departe, însă am crezut că mă înșală ochii, avea amândouă picioarele, doar că se sprijinea într-un baston, cum fac și oamenii teferi, mai ales la bătrânețe. Stătea de vorbă într-un grup de prieteni, cărora le vorbea însuflețit, cu totul străin de vechea și deplina lui apatie. M-am oprit, i-am strâns mâna, dar, în loc să-l privesc în față, ochii îmi tot fugeau la picioare. Observând, m-a lămurit, lovind în amândouă cu bastonul, și zâmbindu-mi, spre a-și dezvălui starea de spirit, dar zâmbetul lui m-a întristat, ca și sunetul sec al lemnului.

La spital, un rănit cu amândouă mâinile bandajate stătea pe marginea patului de alături. Văzând că mă uit la bandajele lui, n-a întârziat să-mi dea explicații:

— La stânga n-am un deget, dar la dreapta am pierdut patru; cum am să mai țin tesla în mână?

În glasul lui, deși stăpânit, se simțea o disperare mocnită, făcându-mă să înțeleg, în comparație cu un om lipsit de amândouă picioarele, ce relative sunt suferințele noastre!

— Ne retrăgeam din cotul Donului, nu mai aveam nici căruțe, am aruncat ranița, fără să țin seama că fără ea nu puteam să merg departe. Și nu știu cum, îmi păsa mai puțin de soarta mea, decât de a cailor căzuți pe marginea drumului, care se uitau la noi cu deznădejde. Bietele dobitoace! Poate visau pajiștile înflorite, unde nu aveau să mai ajungă, știau, fiindcă au și ei minte. M-aș fi lăsat jos, între ei, să murim împreună, îmi pierdusem și eu vlaga. Atunci a venit din urmă o coloană de camioane încărcate cu ariergarda nemțească; nu mai puteau să țină în loc înaintarea tancurilor, se retrăgeau repede. Ai noștri au început să strige, le făceau semne să oprească, nu puteau să li se așeze în față. S-au dus în viteză, las' că erau și încărcate peste cât puteau să încapă. Unii au luat-o la fugă după ele, s-au agățat cu mâinile de obloane. „Jos, jos!" strigau nemții și dădeau în ei cu pumnii. Câte unul cădea, dacă n-avea putere să se ferească în lături camionul din spate trecea peste el, fără milă, dar nici n-ar fi putut să-l ocolească. Norocul meu a fost că eram la camionul din urmă, când am căzut n-a mai avut ce să treacă peste mine, m-a luat o ambulanță cu cai buni, căci ducea un colonel cu burta găurită de schije, curgeau mațele din el, sanitarul i le ținea cu mâinile. Dar colonelul tocmai murise, s-au oprit cât să râcâie pământul și să-l îngroape cu două palme de pământ deasupra. Și fiindcă mă nimerisem alături, în locul lui m-au luat pe mine, iar mai încolo pe încă unul, ne-au înghesuit împreună, amândoi aveam degetele retezate, dar ca noi erau și alții, se târau și ei, cum puteau, lăsând în urmă dâre de sânge; sigur ca n-au putut să ajungă departe, au rămas să moară odată cu caii. Degetele ni le-au zdrobit nemții, dacă n-am vrut să ne dăm drumul, au lovit în ele cu baioneta, și am căzut în mijlocul drumului.

Rănitul își privi mâinile.

— Ce răni or mai fi și astea, că de două luni nu se vindecă!

— Dar italienii cum erau? După câte știu, ați luptat cu ei alături.

— Nu, au fost mai departe, am văzut unii tocmai într-o gară unde s-a oprit trenul să luăm apă, și noi, și locomotiva. Am avut noroc să găsim un tren la Milerov, trecusem sau nu trecusem Donețul, nu mai știu, știu doar că era pe aproape. Am găsit trenul plin, noroc că avea și câteva vagoane sanitare, în ele ne-au urcat pe noi, răniții. În gara unde ne-am oprit să luăm apă, am stat vreo jumătate de oră, i-am văzut pe italieni, cu armele puse

deoparte, jucau fotbal într-o curte de peste calea ferată, unde am auzit că făceau pază la un depozit de muniții. Ce aveau de gând cu ele nu știu, poate să le lase în mâinile rușilor. Se fugăreau și loveau cu piciorul într-o cutie de conserve, goală, parcă ar fi dat în mintea copiilor. La colțurile curții, cu gard de sârmă ghimpată, erau prepeleacuri înalte, pentru santinele. Santinela de lângă noi se uita la joc, făcea semne cu mâinile, că pușca o rezemase alături, și striga de parcă ar fi fost meci în toată regula. Până ce n-a mai răbdat să se uite, și-a lăsat pușca acolo, și-a dat drumul pe scară și într-o clipă era cu piciorul în tinicheaua goală, nimeni n-a putut să i-o ia, până n-a ocolit toată curtea.

— Așa sunt italienii, i-am spus, în apărarea lor; iau totul în glumă, și când sunt mai necăjiți se apucă să cânte!

— Știu, am văzut și eu în filme. Dar acum nu era timp de joacă, oricând se puteau strecura partizanii în curte, să arunce în aer depozitul de muniții. Nu ne-ar fi fost moale nici nouă, și era păcat să murim, după ce scăpasem din cotul Donului.

Plecând de la spital am zărit-o pe Despina, într-o rezervă, stătea cu spatele, am recunoscut-o după siluetă și după păr, și apoi știam că lucrează acolo. Încă nu aflasem de drama prin care trecuse, și care încă nu era încheiată; curând avea să-i urmeze un episod neprevăzut nici de ursitoare, când se născuse.

* * *

Era iarnă, și la sud războiul se ducea acum la Stalingrad. Acolo, înaintând de la nord, între Don și Volga, prin spatele armatei germane, rușii au terminat s-o încercuiască la 23 noiembrie, nelăsându-i nici un loc de retragere. Generalul Paulus, comandantul, rămânea prins în capcană, cu douăzeci și două de divizii, trei sute treizeci de mii de oameni. El știuse ce-o să se întâmple, și voise să se retragă din vreme, dar Hitler, cuprins de furie, nu-i dăduse voie, la fel cum Stalin nu dăduse voie armatei de la Harkov, lăsând-o să cadă în mâinile nemților. Pierderile erau cam egale, dar e mai rău pentru cine pierde la urmă.

Lăsând la o parte ororile din spatele frontului, unde milioane de oameni au fost arși în cuptoare, sau deportați în ținuturi îndepărtate, nu cred că în cursul mileniului nostru să se fi petrecut fapte mai crude decât la Leningrad, unde orașul încercuit a rezistat ani în șir, cu o tenacitate supraomenească, plătind acest eroism cu pogoane de cimitire, pe care le-am văzut și stau

mărturie. La Stalingrad situația era inversă și s-a terminat mult mai repede, armata germană a capitulat după șaptezeci de zile. Nu înseamnă că un răstimp mai scurt ar fi fost mai puțin dramatic. Istoria este scrisă, nu într-o singură variantă, dar fără să fie prea diferite una de alta, așa că din ele se poate face o sinteză care să arate adevărul sub toate fețele. Una din cărțile unde se povestește ultima fază a încercuirii, n-am putut s-o termin, fiindcă îmi făcea groază. Nu atât prin încleștarea înspăimântătoare dintre două forțe în luptă, în condițiuni necunoscute în niciuna din istoriile scrise până astăzi, cât prin stupiditatea acestui grav episod al războiului, datorat unui singur om, a cărui lipsă de rațiune nu a putut s-o învingă nimeni.

Am avut în țara noastră, într-o vreme idilică, un șef de guvern cu lungă durată, care într-un consiliu de miniștri prezidat de el s-a băgat sub masă și a început să strige cucurigu. Până atunci, nimeni nu îndrăznise să-l ducă la doctor, deși în anturajul lui se știa că are nevoie. Întâmplarea astăzi ne face să râdem, și cred că s-a râs chiar în timpul când s-au petrecut faptele, fiindcă pe atunci un președinte de guvern, cu mințile rătăcite nu lua hotărâri singur și nu putea să ducă țara de râpă. Nu știu de ce a trebuit să i se pună diagnosticul în străinătate, când erau și la noi destui medici care să descopere dintr-o privire urmările sifilisului. Medicii de la Viena, unde a fost dus bolnavul, încă în funcția de prim-ministru, au avut, în plus, prilejul să spună: „Fericită țară, dacă un asemenea vizitiu n-a putut s-o bage în șanțul drumului!”

Un sifilis, tratat la vreme, chiar înaintea streptomicinei, putea să se vindece. Dar, spre deosebire de președintele nostru de consiliu, care de altfel n-a făcut altceva decât să strige cucurigu, Hitler nu suferea de sifilis, ci de o boală directă a minții, fără microb, fără virus, și fără alt leac decât ospiciul. Nu mă duc la exemple vechi din istorie, de pildă la Caligula, care și-a făcut calul senator, sau la Nero, care dacă o fi adevărat a dat foc Romei; vremea aceea este prea îndepărtată ca să știu ce-au făcut cei din preajma lor, dar pare-se n-au făcut nimic, lăsându-i să domnească în pace. Hitler însă a trăit în zilele noastre, am auzit de el încă din 1922, ca unsprezece ani mai târziu să devină stăpânul necontestat al unei țări care dăduse un mare număr de oameni recunoscuți drept o mândrie a lumii. Cunosc cauza ascensiunii lui, deși despre ea se vorbește cu jumătate de gură. Nu spun acum prima oară, am tot spus, să nu se uite, și ca să conving cât mai mulți oameni. E neîndoios că l-au sprijinit adversarii comunismului, dinlăuntru și din afară. Anglia i-a cerut Franței să nu intervină, deși era dreptul ei conform

tratatului de pace, când Hitler, aproape fără armată, a ocupat Ruhrul, ceea ce l-a încurajat să meargă înainte, atât de repede că în șase ani a dat foc lumii, după ce o terorizase tot timpul. N-a fost o alianță declarată, nici măcar secretă, ci una subînțeleasă: Anglia a vrut ca Hitler să fie un tampon între Rusia și restul Europei. Ideea nu s-a datorat unui nebun, primejdia era reală și chiar declarată, intrând de altfel în doctrina părții adverse, care anunța că va spânzura capitalismul cu frânghia furnizată de el însuși. Ce perimați mi se par toți acești termeni astăzi, când capitalismul furnizează Uniunii Sovietice pâine și, indirect, noi idei de viață!

Însă, întocmai ca în povestea ucenicului-vrăjitor, Anglia n-a știut, deși trebuia să prevadă, pe ce mână dă bagheta magică. S-a dezmeticit prea târziu, când Hitler își depășea rolul.

Cât le-a trebuit celor din preajma lui să se convingă că stăpânul lor nu mai judeca limpede, ci cu o minte condusă de furii? Așteptau să-l vadă că intră sub masă și strigă cucurigu?

În ceea ce mă privește, ca unul care nu puteam să văd de aproape ce se întâmplă, iar fanatismul inspirat de Hitler unei părți din omenire mă împiedica să înțeleg adevărul cu un ceas mai devreme, n-am mai avut nici o îndoială că își pierduse mințile, abia după încercuirea de la Stalingrad, când îi cerea lui Paulus să reziste. Cât, și cu ce speranță? Numai un nebun putea să-și închipuie că ar mai fi vreo scăpare. Până atunci îl judecam după discursuri, după glasul ca de garniță spartă, cum îi auzeam la radio, după chipul și gesturile furibunde, cum îl vedeam la jurnalul cinematografic. Mussolini pe lângă el era un mascalțon infatuat și caraghios, care cred că înainte de a vorbi se studia în oglindă; se vedea ușor câtă admirație avea pentru el însuși. Dar când apărea la cinematograf, stârnea ilaritate, cel puțin în lumea noastră, Hitler în schimb făcea frică; numai cine era la adăpost de primejdie înțelegea cât erau amenințările lui de ridicole. Impresia mea din acea vreme era că boala lui nu putea fi decât turbarea, care însă la oameni atinge forme mult mai grave decât la animale, mai ales că nu e îngăduit s-o curmi cu un glonț în ceafă.

Nu știu ce se întâmpla cu cei din jurul lui, au înțeles înaintea mea sau după mine că Hitler nu mai era responsabil de ceea ce gândește și ce face?

Pe Paulus, la care nu putea ajunge, ca să-l amenințe, l-a ridicat la gradul de feldmareșal, prin radio, în ziua capitulării, spre a-l încuraja și a-i întreține devotamentul, sau, în cazul cel mai rău, să se sinucidă, ca să nu se predea rușilor. Mai folositor ar fi fost un convoi aerian, să ducă armatei încercuite

muniții, materiale de război, hrană și îmbrăcăminte groasă de iarnă. Dar cine ar fi putut atunci, în starea de faliment a Germaniei, să aprovizioneze cu de toate o sută de mii de oameni, câți rămăseseră?

Bietul Paulus, pe care l-a împroșcat cu atât venin doctorul Goebbels, ministrul propagandei, ar fi trebuit să capituleze în prima zi după încercuire, sau cel mult când și-a dat seama că ajutoarele făgăduite n-au să vină. Dacă Hitler nu era nebun, oare cum își închipuia că o să reziste o armată abandonată? Și dacă o fi adevărat că în ziua când tancurile rusești erau la o sută de metri de buncăr și-a tras un glonț în tâmplă, de ce nu și l-a tras cu doi ani mai înainte, după Stalingrad? Și nu doar că s-a înverșunat să supraviețuiască, dar în vara anului 1944, încă a mai spânzurat, a împușcat ori a silit să se sinucidă sute și mii de oameni, toate ramificațiile unei conjurații care urmărea să-l suprime, dar nu izbutise.

Azi aș fi înclinat să cred că toată lumea din jurul meu se dezmeticise și, la începutul lui februarie 1943, când bătălia de la Stalingrad se sfârșise, odată cu capitularea generalului Paulus, știa care va fi sfârșitul. Dar nu, au fost oameni care n-au vrut să creadă, erau convinși că Germania are o armă secretă, fără să se întrebe de ce, dacă o avea, nu-i dădea drumul? Dar de ce m-aș mira de atâta obtuzitate, dacă și un an mai târziu, după debarcarea aliaților în Normandia, unii încă mai credeau în victoria lui Hitler, și chiar cu convingere, nu doar așa, ca să se amăgească pe ei înșiși? Căci, în sfârșit, arma secretă apăruse și avea să schimbe repede soarta războiului, deși acesta intrase pe panta finală care, ce-i drept, avea să fie lungă.

Era vară, în toiul bombardamentelor engleze și americane, când autoritățile noastre, în frunte cu ministerele se refugiau prin satele din jurul capitalei, ca să fie în siguranță. Operațiunea se numea *dispersare*. Se dispersa și lumea civilă, dacă avea unde; fugeam și eu din oraș, cu motocicleta, când se suna prealarma, cu mai mult de un ceas înainte de a veni avioanele. Baza lor de plecare era acum mai aproape, la Foggia, în sudul Italiei, care trecuse de partea aliaților. Cu mijlocul aparatelor de ascultare, de te minunau la vremea aceea, se știa când decolau avioanele și în ce direcție, dar rămânea o îndoială, până ce treceau de Viena, în a cărei vecinătate erau puternice baze ale armatei germane, și se putea prea bine să lase bombele acolo, cum se întâmpla adesea. Odată depășită zona aceea, flota aeriană zbura sigur spre România.

Dacă rămâneam acasă, nu știu ce probabilitate exista să cadă o bombă pe mine. Astăzi, când judec cu sânge rece, îmi dau seama că fugind din oraș

primejdia nu era mai mică, ci poate dimpotrivă. E destul să mă gândesc la masa de automobile, autoturisme, camionete, camioane înțesate cu oameni, nemaiținând seama de nici o regulă, gonind la grămadă, și în mijlocul cărora pluteam prins ca într-o banchiză de gheață. Nu puteam să ies din ea, căci erau șiruri de o parte și de alta, înghesuite între șanțurile șoselii; toată lumea mergea în aceeași direcție, nu era nici un nebun să vină din față. Adesea automobilele care mă încadrau se frecau de mine, puteau oricând să mă strivească și dacă scăpam teafăr era o minune. Nu mai spun ce s-ar fi întâmplat dacă exploda un cauciuc, al lor sau al meu, sau dacă mă lăsa motorul și rămâneam imobilizat în mijlocul acelei avalanșe.

Dar nici când ajungeam pe câmp și mă adăposteam după un dâmb sau la o margine de pădure, nu eram scutit de emoții, ca să nu spun spaimă sau teroare. Avioanele treceau pe deasupra, cu huruitul motoarelor în număr de sute; le priveam, nu-mi puteam lua ochii de la ele, nu-mi ascundeam capul ca strutul și mă gândeam că oricând o bombă putea să scape din întâmplare și să cadă pe mine, cum am spus altă dată că a pățit o biată femeie bătrână, cocoșată sub o crosnie de lemne. Venea de la pădure, departe de orice așezare omenească; avioanele n-aveau ce să bombardeze acolo.

Alteori cădeau de sus rezervoarele suplimentare ale avioanelor de luptă din escorta bombardierelor. Fără ele nu le-ar fi ajuns benzina să se întoarcă; odată golite, le dădeau drumul să cadă ca să fie mai ușoare, când înfruntau vânătoarea. Erau rezervoare de aluminiu, de vreo doi sau trei metri lungime, o frumusețe de material și de lucrătură, îmi închipui cât putea să coste unul, dar nu se ținea seama de preț și se aruncau cu miile. O dată a căzut unul aproape, dar la fel de bine ar fi putut să cadă în capul meu, și, oricât de ușor ar fi aluminiul, nu mă mai ridicam de acolo. Mi-a părut rău că nu puteam să-i dau o întrebuințare, socoteam că e păcat să se piardă, uitând că în același timp se pierdeau avioane de sute de mii de ori mai scumpe, și se irosea muniția artileriei antiaeriene; se trăgeau sute de proiectile până ca unul să-și atingă ținta, adesea numai pe jumătate.

Apoi cerul se umplea de funigei argintii, ca o beteală, care cădeau încet asupra pământului. Era un metal laminat cu finețe, se arunca de sus cu grămada, că, adunat, ar fi putut să împodobească toți pomii de Crăciun dintr-o țară. Rostul lor era să perturbeze aparatele de radio-locație, radar în vorbirea curentă, nou născocite, capabile să determine poziția avioanelor inamice. Acea rețea de beteală avea, în felul ei, un efect asemănător cu al emițătoarelor care bruiau radio-Londra, de-l auzeam greu și cu intermitențe.

Mai exista primejdia avioanelor lovite și cuprinse de flăcări; ele puteau să cadă oriunde, fără să-și aleagă locul. Odată mă aflam în drum spre Ploiești, când am văzut o luptă aeriană deasupra orașului. Cerul era plin de steluțe roșii ale proiectilelor antiaeriene, iar printre ele cădeau încet steluțele albe ale parașutelor. Aviatorii se aruncau din avioanele lovite; mulți scăpau, pe alții vânătoarea îi mitralia în aer. Cu toate pierderile, americanii continuau să bombardeze în miezul zilei.

Eram aiurit de spectacol, de huruitul motoarelor și de explozia bombelor, care făceau să se cutremure pământul până departe, când am văzut, cu întârziere, un bombardier cu două din cele patru motoare în flăcări, prăbușindu-se drept în șosea, și chiar în locul unde mă oprisem. E greu să estimezi punctul unde o să cadă un avion, chiar dacă ai o anumită pricepere și îți păstrezi sângele rece. La pricepere nu puteam să ajung decât după multe experiențe, iar sângele rece, aș vrea să văd cine și-l păstrează într-o asemenea împrejurare. Cădea drept spre mine, tot ce-am putut face, fără să judec, dintr-un instinct primar, m-am aruncat pe motocicletă și am pornit cu toată viteza înapoi, de unde venisem, ca să ies din zona primejdioasă. Zgomotul motorului accelerat la maximum nu mă împiedica să aud în urmă șuierul avionului în frecarea lui cu aerul, parcă și vuietul focului, amândouă venind după mine. Ar fi trebuit să fug în direcția inversă, ca să trec pe sub el, lăsându-l să se prăbușească în spate, dar însemna să mă apropii de zona unde lupta continua și puteau să cadă alte avioane.

Auzeam șuierul tot mai aproape, poate la o sută de metri, nu mai aveam nici o scăpare, când am văzut o șosea la dreapta și am virat brusc, pivotând pe picior, ca la curse, cum făcea Eni altădată și nu știu de ce îmi aminteam de ea tocmai într-o clipă de groază. O să pară o născocire, sau cineva o să creadă că mi s-a părut de frică. Dar de văzut am văzut limpede; chiar dacă nu mai aveam rațiunea întreagă imaginea a rămas pe retină. Avionul, în cădere, virase odată cu mine; mișcarea lui se explică, vârful aripii din dreapta lovit de schije se rupsese cu o clipă mai înainte, era firesc ca avionul să se aplece pe o parte și să vireze de la sine. Mergea paralel cu drumul meu, la vreo două sute de metri, nu mai avea mult până să atingă pământul; abia după câteva secunde am văzut ce se întâmpla, dacă ar fi căzut puțin mai devreme. Am frânat brusc și m-am trântit în șanțul șoselei. Norocul meu a fost ca avionul să se mai târască așa câteva clipe, destul să ajungă departe. L-am văzut percutând pământul, aruncând nori de praf în aer. Credeam că se terminase, voiam să mă ridic din șanț, când am auzit

explozia rezervoarelor de benzină atinse de flăcări. Dar tot nu era gata, abia după alte secunde au detunat bombele, toate deodată, câte echipajul nu mai avusese timp să le lanseze. Când am putut să mă apropii, șoseaua era plină de schije. Să fi fost în dreptul meu, una m-ar fi atins și pe mine.

Războiul nu mai avea limite, știam dinainte, dar niciodată nu fusese atât de aproape. Era într-adevăr un război total, preconizat de Goebbels, căruia avea să-i cadă victimă el însuși, împreună cu nevasta, și ce e mai îngrozitor, cu copiii, toți de vârsta fragedă a inocenței. Dar dacă nu îi omora cu cianură în buncărul lui Hitler, mai târziu, când avea să li se spună cine îi adusese pe lume și puteau să judece, și-ar fi pus ei înșiși capăt zilelor. După război aud că mulți tineri germani s-au sinucis, când au aflat ororile lui Hitler, deși în acea vreme de groază ei încă nu se născuseră. Mi s-a spus că s-a sinucis, la douăzeci și cinci de ani după fapte, primarul de la Buchenwald sau din altă localitate nefastă, fiindcă nu știuse ce se întâmpla alături, în lagăr.

După cum se vede, un război continuă și după ce s-a încheiat pacea, făcând victime în alte generații; dacă în spațiu a fost oprit, în timp se propagă prin conștiința oamenilor. Ceea ce nu împiedică să înceapă altele, împrospătate. Căința este o școală insuficientă și neterminată.

În timpul dispersărilor, când după două luni războiul României avea să se termine, am văzut oameni convinși că victoria germanilor era asigurată. Arma secretă intrase în acțiune, alcătuită de bombele zburătoare V1 și V2, lansate asupra Londrei, unde e adevărat că făceau prăpăd și băgau groaza în oameni. Se înțelege ce apă la moară dădeau ele coloanei a cincea germane, din Anglia, partizanii lui Hitler: „V-am spus noi. Dar n-ați vrut să credeți! Acum ce mai așteptați? Puneți armele jos și cereți pace!” Mai curând decât s-ar fi așteptat și o tabără și alta, arma secretă și-a găsit leacul. Era interceptată pe parcurs, și explodată în aer, departe de a-și mai atinge ținta. Din zece, poate abia una cădea asupra Londrei, care nici gând n-avea să capituleze. Să fi fost bomba atomică, da, se schimba treaba, dar Hitler n-a putut s-o aibă.

În ziua când cădeau primele bombe zburătoare în Anglia, am trecut printr-un sat unde era dispersat Ministerul Propagandei. Într-o grădină am auzit chiolhan și m-am mirat, fiindcă nu venise vremea nunților rurale, care se fac toamna, după culesul viilor. Dar petrecerea nu era țărănească, oprindu-mă am văzut peste gard oameni de la oraș, printre ei am recunoscut un fost coleg de redacție, care lucra acum la Direcția Presei, acolo de unde se dădea ziarelor „normativul”, care era o pacoste, ce să se scrie, cum să se

scrie, și ce să nu se scrie. Sărbătoreau arma secretă, cu vin de la cârciumă, n-aveau șampanie. Nu spun că participa tot ministerul, ci numai câțiva inși, dar mi-era destul ca să văd cum își pierd oamenii judecata. Jubilau, fiecare cu clondirul în mână, ca și când Londra ar fi fost Sodoma sau Gomora, și merita să piară. Cred că niciunul nu avea motive să urască Anglia, și nici să iubească Germania, erau victima propagandei, propria lor meserie, care îi deprinsese să nu mai judece decât cu creierul altora; la fel cum radiologul devine victima razelor Roentgen, cu deosebirea că el rămâne cu conștiința nepătată. Admit că nu știau ce se va întâmpla peste mai puțin de două luni, la 23 August; dar nici măcar nu înțelegeau telegramele de presă care spuneau că rușii erau la Iași, iar în Vest aliații nu mai aveau mult până să elibereze Parisul? Sigur că înțelegeau, numai că se bizuiau pe V1 și V2, mult așteptata armă secretă!

Deznodământul devenise indubitabil cu un an și jumătate mai înainte, când armata lui Paulus capitulase la Stalingrad. Am spus mai demult, că în ziua aceea Alioan măturase de pe planșeta cu mapamondul toate stegulețele colorate care marcau fronturile, chiar și pe cele din Pacific, unde japonezii n-aveau de gând să capituleze. Patru ani le tot mutase, după mersul războiului, de la Narvik până aproape de Alexandria, de la Marea Baltică până la Caspica, plus cele din estul Asiei și din Oceania.

— Ce faci? l-am întrebat, văzând că aruncă stegulețele.

— Războiul s-a terminat! mi-a răspuns, cu o voce schimbată.

A doua zi s-a internat la Sanatoriul Diaconeselor, într-o cameră cu fereastra mare, cu o salcie desfrunzită în față; în curând i-au plesnit mugurii răspândind în aer o boare verzuie. Nu avea nevoie de îngrijire medicală, știa de la început că nu se mai poate face nimic, voia doar să moară în liniște; acasă nu l-ar fi lăsat lumea în pace. Mapamondul mi l-a dăruit mie, de asemenea discurile de gramofon, peste cinci mii, depozitate în Calea Rahovei.

A murit fără chinuri, toamna, în ziua când din salcia care înverzise sub ochii lui acum se scuturau frunzele.

* * *

Am mai fost o dată la Curtea Marțială, curând după Stalingrad, să văd de departe, prin gardul de sârmă ghimpată, un coleg de redacție aflat în primejdie.

Era un om modest, fără talent la scris, care însă nici n-avea pretenția să scrie, renunțase după câteva încercări penibile; acum îndeplinea o funcție de rutină, secretar de noapte în tipografie, pagina ziarul, punea titluri ultimelor telegrame, venite după ce nu mai era nimeni în redacție și urmărea mersul tiparului până când primele exemplare ieșeau de la rotativă, ca să le dea „bun de difuzare”.

Între alte publicații, Jordie scotea și o revistă pentru copii, interesantă mai ales prin povestioarele frumos scrise, ale unui romancier cunoscut, care, mereu în lipsă de bani, nu se dădea în lături de la lucruri mărunte, punându-și însă în ele tot duhul, ceea ce mă face să-i port o amintire frumoasă, deși romanele lui, încetul cu încetul se uită.

Între acele povestioare, una urma să aducă nenorocirea secretarului de noapte, deși bietul om nu avea de-a face câtuși de puțin cu revista copiilor. Povestioara, pe care nu am citit-o, dar știu că avea un sfârșit trist, se intitula *Mormântul unui copil*. Era vorba de un mormânt lăsat în paragină, fiindcă părinții copilului muriseră și ei, curând, și nu rămăsese nimeni să-l îngrijească. Un mic desen, pus în mijlocul textului, înfățișa mormântul, având în prim-plan crucea putredă, căzută pe o parte.

Într-o seară a venit de la Direcția Presei, sau de la cenzură, comunicatul Marelui Cartier general al armatei germane, prin care se anunța, cu ocolișuri și cu o furie abia ascunsă, capitularea (dacă nu cumva se spunea trădarea) generalului Paulus, avansat feldmareșal în ultima clipă. Indicația era ca textul să se culeagă cu literă cursivă și mică, și să se publice într-o pagină secundară, de parcă așa i se micșora gravitatea, sau putea să rămână nebăgat în seamă.

Secretarul de noapte a pus comunicatul în pagina a șasea, cea mai puțin importantă. Sub text rămăsese un spațiu liber, atunci, omul a luat din raft, la nimereală, un clișeu vechi care se potrivea ca dimensiune, și a completat golul.

Prima alarmă a dat-o Patriarhia: „Ce anticrist a pus o cruce sfărâmată sub Stalingrad? Adică Stalingradul înseamnă sfârșitul credinței?” Îndată s-au dezmeticit și ceilalți, Cenzura, Direcția Presei, Ministerul de Război, apoi Curtea Marțială. La ora 10, secretarul de noapte (îl chema Turcitu, ceea ce îi agrava situația) a fost luat de acasă, unde abia se culcase, și dus între baionete.

Magistratului militar venit imediat la ziar să facă anchetă i s-au arătat rafturile cu clișee vechi, din tipografie, lângă ziarul incriminat s-a pus

pagina din revista copiilor, cu *Mormântul unui copil,* da, desenul era același, dar cine dovedea că nu fusese ales cu intenție? Bietul Turcitu nu avea stofă de erou, n-o are oricine, și pentru un secretar de noapte nu este indispensabilă. Avea nevastă și copil mic, a plâns, a căzut în genunchi, s-a jurat că trădarea lui Paulus îl mâhnise atât de tare, încât nici nu și-a dat seama ce face. S-a milostivit Patriarhul să-l ierte, dar după vreo săptămână, după ce i l-au adus sub escortă la Patriarhie și l-a pus să spună Crezul, cu mâna pe cruce: „Cred într-unul Dumnezeu tatăl…”. De data asta Jordie n-a vrut să intervină, ca în cazul lui Ivan Ivanovici. De nimic nu-i era teamă în România decât de biserică, dar nu în înțelesul fricii de Dumnezeu, ci frica de puterea ei laică, de aceea îi și închina o pagină săptămânal, pentru propovăduirea credinței. Ceea ce nu-l împiedica să-l facă pe patriarh „boaită zgârcită”, pe mitropoliți „linge blide” iar pe episcopi și pe preoți în mai multe feluri care nu pot fi scrise.

Pe Turcitu l-au eliberat, norocul lui fusese că știa Crezul pe dinafară, îl învățase în școală, la religie, și nu-l uitase.

* * *

Odată cu căderea Stalingradului începea numerotarea inversă a zilelor de război, cum se măsoară în vremea noastră timpul înaintea unui moment de mare tensiune, așteptat de oameni cu nervii încordați și cu sufletul la gură.

Între cunoscuții mei, numai Alioan înțelesese însemnătatea faptelor până la ultima lor consecință. Desigur ca el au fost mulți, dar nu i-am știut, și nici nu mai am nevoie de ei, să mă convingă. Totuși, sfârșitul războiului era încă departe, numerotarea inversă a durat opt sute patruzeci de zile; a fost destul timp să se petreacă multe în spatele frontului.

Poate nu toată lumea a aflat că orașul Stalingrad se numește acum Volgograd, nume care de astă dată îmi închipui că o să dăinuiască tot atâta cât fluviul.

În dimineața de 2 ianuarie, când armata încercuită la Stalingrad mai avea o lună până să capituleze, Despina veni la spital cu presimțirea că o să i se întâmple ceva rău, în ceva bun nu putea să spere.

După întâmplarea nefericită de la începutul toamnei trecute, trăise un timp într-o stare de amnezie incompletă, își simțea sufletul zdrobit, avea o suferință de care nu putea să se vindece, însă nu-și mai amintea cauza, decât ca pe o nenorocire indefinită, rămasă în urmă. Își revenise brusc, după o

lună, i se făcu deodată lumină în creier, cu o durere atât de copleșitoare, încât scoase un țipăt și își pierdu cunoștința. Un alt timp după aceea rămase apatică, psihicul ei se apăra în chip reflex, stătea toată ziua cu ochii în tavan, era pe deplin conștientă, retrăise tot ce trăise, între iubire, minciună și moarte, însă privea acel trecut cu indiferență, ca și când ar fi fost al alteia; uneori vedea în fața ei o prietenă care îi făcea confidențe, apoi o alta, și încă una, un șir de femei blestemate, viața lor o dezgusta, însă, în chip de pedeapsă, dezgustul devenea silă de sine însăși; în clipele acelea realitatea învingea apatia, era răzbunarea ei pe ea însăși, ceea ce înțelegea trecător și numai pe jumătate.

Părinții ei bănuiau ceva, fără s-o întrebe, găsiseră semne prin casă, sau poate ea scăpase vreun cuvânt în stare de inconștiență, un bărbat străin îi nenorocise viața. O priveau consternați, dar n-o condamnau, n-aveau de gând să-i reproșeze ceva vreodată, o socoteau o victimă inocentă a fatalității.

Teofil revenise în București odată cu toamna, nu aflase nimic, nici n-ar fi putut s-o bănuiască, știa că Despina are o boală de nervi, spitalul o zdruncinase cu ororile pe care le vedea zilnic, răni, sânge, moarte.

Apoi, prin decembrie, Despina se liniști într-un fel, începu să se accepte pe ea însăși, dar ca pe o străină care o defraudase, trăind în locul ei o viață nepermisă. Pentru Teofil avea o indiferență blândă pe care o simțea incurabilă.

Înainte de Crăciun reveni la spital, cu gândul confuz și nemărturisit că firul vieții ei nu putea să se înnoade decât acolo unde se rupsese, așa cum unele boli trec tocmai cu ajutorul factorului care le provoacă.

Deocamdată spitalul îi făcea bine, poate că într-adevăr aici avea să se regăsească așa cum fusese la începutul războiului, strălucitoare, puțin inconștientă și îmbătată cronic de propria-i frumusețe.

Venise puțin trasă la față și încă palidă, dar pe cale de a-și recăpăta vechea ei culoare, amestec de aur și purpură, cu ochii mai mari decât înainte, deși erau adânciți în orbite, de unde trimiteau o privire absorbantă și rece, aveau un magnetism care parcă atrăgeau și înghețau totul din față, dând amețeală ca o prăpastie. Dacă la început inspirau teamă, în clipele următoare descopereai în ei o strălucire care fascina crescând paralel cu frica. Frumusețea ei mult prea mare, după vorba Alexandrinei, acum, fără să fie mai mică, părea neumană, era un hotar între ea și lume.

Deși n-am văzut-o în prea multe rânduri, mărturisesc că mi-ar fi fost mai bine să n-o fi văzut niciodată, să nu-mi fi inspirat povestea pe care am scris-o.

Presimțirea ei continua de câteva zile, creștea și întârzia să se rezolve. Față de cele ce urmează, nu pot să mi-o explic decât admițând că între doi oameni aflați la distanță se nasc unele fluide, căi de comunicație, adevăr în curs de a fi dovedit științific.

În dimineața aceea de la începutul lui ianuarie, când veni la spital, Despina văzu în hol o mișcare neobișnuită, medici și surori alergând de la o ușă la alta, o agitație înfrigurată, prilejuită parcă de o întâmplare gravă. Când deschise ușa de la biroul doamnei Jordie, aceasta, pe cale să iasă, nu mai puțin agitată decât ceilalți, îi spuse în fugă: „Ți-a venit eroul, l-am dat la rezerva ta, du-te repede!”

După ce rămase împietrită câteva clipe, Despina vru să fugă. Fie că idila ei era sau nu era bănuită, eroul nu putea fi decât unul. Nu înțelegea, nu-i venea să creadă, simțea că își pierde judecata, ar fi vrut să moară, atunci, pe loc, în picioare. Ce urmă făcu în transă, nu vedea nimic în jur, se mișca într-un spațiu cunoscut inconștient, ca somnambulii. Intră în camera de alături, își puse halatul, se uită în oglinda care nu-i reproducea chipul, părea opacizată, sau spartă, rămânea numai rama: ieși pe coridor și se duse, ca pe marginea acoperișului.

În ușa rezervei, un medic tânăr, aproape un copilandru, poate încă student, și o soră de caritate, ridicați pe vârfuri încercau să se uite înăuntru, pe deasupra celor adunați în jurul patului, toți oameni de spital, în halate albe.

Tânărul din ușă îi spunea fetei, în șoaptă:

— Vine de la Stalingrad… Nu cred că o să trăiască; e în comă de șoc… Și are arsuri grave.

Capitolul 35

Un aerodrom în apropierea zonei încercuite: mesagerul lui Hitler, containerul destinat generalului Paulus. Luptă aeriană, avionul mesagerului aterizează forțat, înainte de-a ajunge la destinație. Din romantism și orgoliu, locotenentul E. Lupu, Ernest, se oferă să-i continue misiunea; zbor la Stalingrad, peste frontul încercuirii, spectacol înfricoșător al orașului în ruine; fum și flăcări; întâlnirea cu generalul

Paulus; speranța că în container se află cheia salvării; scenă bufă, tragică și ridicolă, containerul cuprinde sticle de șampanie, delicatese rare și un maldăr de decorații.

Era în comă de douăzeci și două de ore.

Fusese la Stalingrad numai o zi, printr-o întâmplare nenorocoasă, dar nu o numea așa, ca să nu se socotească victimă; își făcuse o datorie camaraderească, fără să-l oblige legile războiului, nici vreun cod de onoare. Și la urma urmelor nu știa de ce fusese. Era cu o escadrilă de vânătoare și bombardament în picaj pe un aerodrom româno-german, la Morozovskaia, dincoace de Don, în linie de zbor la două sute de kilometri de Stalingrad. De aici plecau avioanele care transportau în zona încercuită muniții, echipament și hrană pentru armata a șasea germană, comandată de generalul Friedrich Paulus. Armata avusese în momentul încercuirii trei sute treizeci de mii de oameni. La data când se întâmplau faptele povestite, în ultima zi a anului 1942, rămăseseră două sute cincizeci de mii, cifră care scădea repede. Pentru a menține în stare de luptă această armată, sortită pieirii după cum se știe, era nevoie să i se trimită zilnic șapte sute de tone de încărcătură. Transportul se făcea cu avioane de bombardament, trimotorul Junkers și bimotorul Heinkel, primul putând să ducă două tone, al doilea o tonă și jumătate. Am dat aceste cifre, ca să se înțeleagă de câte avioane era nevoie, și de câte zboruri, spre a se acoperi cerințele armatei, lipsită de orice altă legătură cu exteriorul. Apoi avioanele erau nevoite să treacă prin baraje de artilerie antiaeriană, și să lupte cu vânătoarea inamică, încât nu ajungeau toate la destinație, pe aerodromul Pitomnik, aflat în centrul zonei încercuite, la zece kilometri de periferiile orașului. Pe deasupra, fiind iarnă, erau zile de viscol sau ceață, când zborul devenea imposibil.

La începutul încercuirii, 23 noiembrie, Göring, mai-marele aviației, îl asigurase pe Hitler că va putea să aprovizioneze armata lui Paulus pe calea aerului. La 31 decembrie și în zilele dinainte, încărcătura scăzuse la două sute de tone; șapte sute nu fusese niciodată. Munițiile erau pe sfârșite, îmbrăcămintea de iarnă nu sosise, oamenii mureau de ger și de foame; rația de pâine a unui om se reducea atunci la două sute de grame zilnic. Patru mii de cai ai unei divizii române de cavalerie fuseseră jertfiți ca să amăgească foamea soldaților, cu o farfurie de supă. Bieții cai abia se mai țineau pe picioare.

Celor care nu cunosc istoria războiului în amănunte, sau celor care s-au străduit s-o uite, cu inima strânsă le amintesc că în încercuire se afla, la extremitatea sudică a frontului, o armată română, a treia, și ea a urmat soarta celorlalți.

Armata a patra, de la nord, în cotul Donului, aflându-se în afara încercuirii s-a retras, așa cum a putut să se retragă, semănând drumul de stepă cu oameni căzuți de oboseală, de frig și de foame.

Când începuse acea retragere, flotilele de bombardiere germane de la Morozovskaia și-au mutat și ele bazele, mai la vest, pe aerodromurile de la Sahtî, Karpovka și Novocerkassk, cu încă două sute de kilometri mai departe de zona încercuită. Se înțelege că așa aprovizionarea devenea mai anevoioasă, situația lui Paulus era tot mai gravă, până ce a fost nevoit să-i ceară lui Hitler, prin radio, aprobarea să capituleze. Cu toate argumentele lui deznădăjduite, Hitler a respins plin de furie această intenție, deși se vedea limpede că armata a șasea era pierdută, în ea fiind înglobată și armata a treia română. O încercare de a le despresura, cu un contraatac pornit de la sud-est, nu mai avea mult până să eșueze, dacă nu cumva eșuase și Hitler încă nu știa, sau nu voia să creadă, spera poate că morții vor reînvia și își vor continua înaintarea.

Curând rușii au pornit atacul din toate direcțiile, armata de la vest a ocupat aerodromul Pitomnik; un teren de aterizare improvizat a mai îngăduit să vină câteva avioane: aprovizionarea se putea socoti întreruptă. Dintr-un sfert de milion, oamenii lui Paulus rămăseseră sub o sută de mii, sleiți de foame și aproape incapabili să lupte. Comandamentul se retrăgea din loc în loc, prin orașul transformat în ruine, semănat cu focare de incendii, își găsea adăpost prin subsoluri și pivnițe. Cu toate că rezistența devenise imposibilă și de mult era inutilă, Hitler refuza să aprobe capitularea. Conjurația împotriva lui ar fi trebuit să acționeze mult mai repede, însă nu pot s-o învinuiesc eu, care n-am fost acolo. Îmi rămâne să mă întreb cum s-a putut ca, după Stalingrad, Hitler să-și manifesteze nebunia încă douăzeci și șase de luni împlinite. Faptele sunt cunoscute în mai multe versiuni, ale mai multor istorici și martori, prea puțin diferite între ele, dar niciuna nu răspunde la întrebare.

Ultimul refugiu al Postului de comandă din încercuire a fost în pivnițele unui magazin universal din centrul orașului, cu zidurile năruite. Aici, în dimineața de 31 ianuarie, la ora șapte, i s-a adus generalului Paulus ultima radio-telegramă trimisă de la Marele Cartier al armatei germane; Hitler îl

înainta la gradul de feldmareșal, un stimulent care nu putea fi decât un îndemn la sinucidere, ca să nu capituleze și să nu cadă viu în mâinile rușilor. Aceștia însă erau la ușă, a intrat un general, urmat de translator. Feldmareșalul și statul lui major și-au pus revolverele pe masă.

* * *

Exact cu o lună mai înainte, la 31 decembrie, pe aerodromul de la Morozovskaia se întâmplau faptele care aveau să coste viața unui aviator român, locotenentul Ernest Lupu. Cele două flotile germane, de bombardiere Junkers Heinkel, care transportau sporadic în încercuire ajutoarele făgăduite, începuseră să se retragă pe alte baze, fiindcă frontul din cotul Donului cedase, și se apropia repede.

În după-amiaza acelei zile dinaintea revelionului, la Morozovskaia rămăsese o ultimă escadrilă de bombardiere Heinkel, care urma să decoleze și ea peste câteva ore. Și tot acolo se afla escadrila românească de bombardament în picaj și vânătoare căreia îi aparținea locotenentul Lupu, cunoscut în povestire sub numele lui propriu, Ernest. Avioanele escadrilei, fabricate la Brașov erau cele numite IAR 81; ele aveau sub fuselaj o bombă de două sute cincizeci de kilograme, pe care o lansau picând asupra țintei, cu destulă precizie, ca faimoasele Stukas. Odată bomba lansată, puteau să ia parte la lupta aeriană, cu două mitraliere plasate în aripi.

În acea zi de la sfârșitul anului, escadrila românească aștepta și ea ordinul de retragere.

Dinspre răsărit, în afară de canonada începută de câteva zile, se auzea uneori huruit de tancuri, dacă nu era doar o închipuire, datorată temerii că frontul se apropia oră cu oră. La nordul aerodromului, în zarea albită de zăpadă se desenau limpede convoaiele armatei în retragere, căruțe și autocamioane; poate motoarele dădeau impresia că se aud tancuri. Atenția tuturor era îndreptată într-acolo, când din altă direcție, se desluși un păcănit îndepărtat de mitraliere. Înspre nord-vest, la zece-cincisprezece kilometri de aerodrom se dădea o luptă aeriană; recunoscură un Junkers cu două motoare, diferit de cele plecate, un avion de recunoaștere îndepărtată și bombardament greu, puternic înarmat, cu patru posturi de mitralieră, orientate așa fel ca să se poată apăra din toate direcțiile. Părea rătăcit, nu înțelegeau ce căuta singur în această zonă primejdioasă. Cinci Jakuri, avioane rusești de vânătoare, îl încolțiseră, dar bombardierul se apăra cu tot armamentul, se vedeau mitralierele fulgerând pe cerul care începea să se

învinețească înaintea amurgului. Două Jakuri căzură, unul în flăcări, al doilea părea neatins dar intrase în vrilă, pilotul poate era rănit grav, poate murise. Celelalte continuau lupta. În secundele următoare bombardierul se înclină brusc în față, părea că se prăbușește, dar se redresă și se îndreptă zburând nesigur spre aerodrom, de care îl mai despărțeau câțiva kilometri. Mitralierele încetaseră să tragă, încetase și atacul; doi din vânătorii rămași se îndreptau spre răsărit, poate li se termina benzina, sau își socoteau misiunea îndeplinită; rămase numai unul, rotindu-se pe sus, să vadă sfârșitul; în mod evident bombardierul era scos din luptă, avea să cadă.

Nu căzu, izbuti să aterizeze, dar defectuos, în afara pistei, bușind pământul, rulând dezordonat pe zăpada prefăcută în gheață. Încă dinainte, cei de jos văzuseră palele elicelor nemișcate, puse „în drapel”, cu pasul la zero, ca niște cuțite uriașe îndreptate înainte, ca să nu opună rezistență la înaintare, și avionul să-și poată prelungi planarea. Îndată ce se opri, aplecat pe o parte, după ce mai patinase pe gheață câteva zeci de metri, cu o roată a trenului de aterizaj ruptă, unul din motoare se aprinse. Echipa de incendiu de pe aerodrom, venind în goană cu duba, zigzagând pe pista de gheață, înăbuși focul cu stingătoarele. Un om în combinezon îmblănit coborî pe trapă, apoi trase dinăuntru o cutie de aluminiu, cubică, un fel de container cu latura ceva mai mare de-o jumătate de metru, pe care abia o putea ține în brațe. Dar nu merse cu ea decât ca să iasă din raza unde ar fi ajuns flăcările dacă se aprindea avionul, acolo o puse jos și căzu alături, fără vlagă.

Era pilotul, singurul neatins dintre cei patru membri ai echipajului. Își reveni, după ce înghiți un pahar de coniac, sau altă băutură tare, un *șnaps*, pe care se găsi cine să-l aibă la îndemână.

Observatorul din dreapta postului de pilotaj era mort, atârna în curele, cu bărbia în piept, cu fața năpădită de sânge. Amândoi mitraliorii, răniți grav, zăceau în agonie, unul cu abdomenul găurit de gloanțe, fără nici o speranță de salvare.

Dus în baraca escadrilei, la căldură, pilotul se dezmetici pe deplin și căută cu ochii îngrijorați containerul. Pe capacul de aluminiu scria, cu litere roșii, ca de tipar, făcute cu șablonul: „Se va deschide numai de generalul-colonel Friedrich Paulus, gloriosul comandant al neînfricatei armate a 6-a a Reichului”. Era trimis de Hitler personal și trebuia să ajungă la destinație chiar atunci, seara. Pilotul nu știa ce-i în cutia de aluminiu, trimisă tocmai de la Rastemburg, cu prețul unui avion de luptă pierdut și cu viața a cel puțin doi oameni, căci în drum spre postul de prim-ajutor, unde rămăsese un

plutonier sanitar, cu o trusă de pansamente, murise și cel mai grav rănit dintre mitraliori; nu se știa ce-o să se întâmple cu al doilea, numărul victimelor putea să crească.

Toți priveau mirați containerul, apoi se uitau unul la altul, cu un ciudat semn de întrebare pe față.

În vremea aceea, am mai spus, se vedeau prin gări vagoane plumbuite pe care scria: „Se va deschide numai la ordinul Führerului!” Poate era doar o vorbă scornită de unii și dusă din gură în gură, dar mulți își puneau speranța în acele vagoane; ele nu puteau să cuprindă decât arma secretă, căreia nu-i venise încă rândul să fie lansată.

Nu știu dacă vreunul din aviatorii aflați atunci pe aerodromul Morozovskaia se gândea că în container ar putea fi o armă secretă, sau ceva care să o premeargă, să dea curaj luptătorilor. Dar un secret era însuși containerul. „Dacă lada asta nu ajunge astă-seară, sunt un om fără onoare!” spunea pilotul.

Nici un Heinkel, din escadrila care în mai puțin de o oră trebuia să se retragă, nu putea să zboare acum la Pitomnik, aerodromul din încercuire. Ar fi trebuit să aprobe comandantul Flotilei, și chiar cu aprobarea lui, nici un pilot nu s-ar fi încumetat să zboare peste linia frontului, a cărui apărare antiaeriană, întărită în ultimele zile putea să ridice în aer un zid de foc impenetrabil. „Dar gândiți-vă, stăruia pilotul, gata să-și piardă din nou stăpânirea de sine, este ordinul Führerului! Dacă nu-l execut mă împușcă. Sunteți germani, ca și mine!”

Doar un avion de vânătoare ar fi putut să treacă, prin surprindere, zburând jos și cu maximum de viteză.

Nu știu cine era comandantul escadrilei românești, atât pot spune că n-am auzit pe nimeni să-l critice, dimpotrivă. Nu știu nici rațiunea pentru care a refuzat să trimeată într-o asemenea misiune unul din avioanele sale. Rolul escadrilei românești era să protejeze avioanele de bombardament germane, în zborul lor până la aerodromul Pitomnik, din încercuire. Dar tot atât de adevărat este că ar fi putut depăși această însărcinare, pe răspunderea proprie a comandantului, într-un caz de forță majoră. Întrebarea pe care mi-o pun este ce determinase împotrivirea lui: aversiunea față de Hitler, de altfel nutrită chiar de supușii acestuia din ce în ce mai vizibil? Sau fiindcă un asemenea zbor i se părea ridicol? Nu-și închipuia nici pe departe că în container ar fi ceva de natură să schimbe soarta armatei a 6-a. Și, în sfârșit, aștepta și el, din moment în moment, ordinul de retragere.

Se afla în adăpostul escadrilei, departe de barăcile germane, un simplu bordei acoperit cu bârne și pământ aruncat deasupra, de dimensiuni mai mari, ca să se poată aduna acolo toți piloții. Discutau despre plecarea apropiată, când auziră păcănitul mitralierelor, inexplicabile, de vreme ce pe aerodrom încetase orice activitate. Ieșiră afară și văzură sfârșitul luptei, aterizarea dramatică a bombardierului; deși obișnuiți cu asemenea întâmplări, unele mult mai grave, își simțeau inima strânsă, fiecăruia putea să-i vină rândul în zilele următoare sau poate chiar în aceeași seară.

Un sfert de oră mai târziu, se apropiară de ei, venind din partea cealaltă a aerodromului, câțiva aviatori germani, printre ei comandantul escadrilei de bombardiere, iar alături de el pilotul trimis în misiune de Hitler. Cererea lor fiind refuzată, acesta din urmă, mai surescitat pe măsură ce trecea timpul, avu o izbucnire nestăpânită, îi acuză pe aviatorii români de trădare și lașitate. Apoi, liniștindu-se brusc, uitând insultele, dar fără să-și fi recăpătat rațiunea, fiindcă propunerea lui era absurdă și irealizabilă, se adresă comandantului, cu o voce aproape umilă, sub care însă se simțea disperarea; rolul lui suprem în viață era să-i ducă lui Paulus containerul, pentru aceasta se născuse, de aceea scăpase de la moarte, și dacă nu izbutea rămânea dezonorat, el și urmașii lui, până la a noua spiță. (Avea doi copii, amândoi băieți, prea mici ca să înțeleagă ce era războiul și totuși nu dorea ceva cu mai multă ardoare decât să-i vadă într-o zi luptând pentru Hitler; nu știa că muriseră într-un bombardament, la Hamburg.)

— Camarade, spuse, mă duc eu, sunt dator să-mi îndeplinesc datoria, dumneata nu poți înțelege. Dă-mi un avion din escadrila dumitale!

Era atât de absurd și de imposibil, încât comandantul nu avu ce să-i răspundă: omul acesta își pierduse mințile. Atunci, din grupul piloților români se desprinse locotenentul Lupu și se apropie de aviatorul german, a cărui liniște nefirească anunța o izbucnire mai disperată.

— Domnule maior, îi spuse, noi vă înțelegem, dar judecăm altfel decât dumneavoastră. Păstrați-vă liniștea, nu faceți o dramă dintr-o prostie!

Vorbindu-i așa, după ce mai înainte îl măsurase din cap până în picioare, își opri ochii pe fața lui, a cărei liniște era nu o relaxare, ci o contorsiune. La ultimele cuvinte, în obrazul neamțului năvăli un val de sânge, în timp ce mușchii maxilarelor zvâcneau să se rupă. Datoria lui de-a executa ordinul lui Hitler socotită drept o prostie?!

Mai avea totuși putința să raționeze, și, scurt, hotărî ca înainte de orice de pe lume trebuia să își îndeplinească misiunea. Vorbi, cu un timbru

metalic, dezumanizat, ca o mașină:

— Domnule, trebuie să zbor la Pitomnik. Dar te provoc la duel, și după ce mă întorc o să ne batem, aici, în locul unde suntem, până ce unul din noi are să moară!

N-avea mai mult de douăzeci și cinci de ani, și era maior; desigur, sub combinezonul de zbor îi atârna un șir de decorații. Pilot format în școli intensive, antrenat zi și noapte, îndopat cu pervitină; poate nu zburase nici două sute de ore. Iar el, Ernest Lupu, căruia i se spunea E. Lupu, numele întreg fiind mai greu de pronunțat, avea trecute în carnet două mii cinci sute, raiduri internaționale, mitinguri de aviație, zbor acrobatic; două sute de misiuni, bombardament în picaj și vânătoare; treizeci de obiective atinse, treizeci și cinci de avioane inamice doborâte. Și, în pragul a patruzeci de ani, era numai locotenent, cu totul indiferent la grade. Ovaționat, dar oprit mereu de la înaintare. Recalcitrant și răzvrătit; i se presupuneau înclinații politice neadmise, și opuse unele altora, fără ca ei să știe ceva despre ele. Nu-și ascundea gândurile, socotea războiul inutil și pierdut din clipa când începuse, de pe atunci era convins că lumea întreagă se va coaliza împotriva lui Hitler. Dar luptase curajos și cu credință, socotind că era dator să rămână solidar cu neamul din care făcea parte. Chiar și acum, după aproape trei ani de război și după atâtea misiuni izbutite, unii se așteptau ca într-o zi să treacă de partea inamicului. Simțea animozitatea acestora, și așa i se cimentase în minte gândul că nu-i era îngăduit să se lase învins într-o luptă și să cadă de partea cealaltă a frontului. Dacă de pe urma lui nu rămânea nici o dovadă că murise, mutilat sau prefăcut în cenușă, unii ar fi presupus că dezertase.

Dar pe maiorul german care îi declara război, ce-l obliga să ducă mai departe o misiune pe care nu o mai susținea nimeni, fiindcă era imposibilă? Fanatismul?

Sigur, fusese în Hitlerjugend, educat de mic în dragostea pentru Führer, de la vârsta când creierul e ca o pastă, poate fi modelat în orice formă. Dar nu era doar atât, credința fanatică, la aceste exemplare a unei specii umane obținute artificial, ducea mai departe decât la supunere oarbă, ducea până la anihilarea gândirii proprii; nu nebunie, ci decerebrare.

Și deodată, în seara aceea, într-o fază a războiului când se putea prea bine ca toți cei aflați acum pe aerodromul de la Morozovskaia a doua zi să nu mai existe, lui Ernest Lupu îi veni o idee, greu s-o înțeleagă cine nu a făcut un marș lung, de zi și de noapte, având ca tovarăș de drum nu pe

altcineva decât moartea, ținând aceeași cadență, poposind împreună, mestecându-și pesmeții și carnea conservată din traistă, așezați unul în fața altuia, pe iarbă sau pe zăpadă. Îi veni ideea năstrușnică să-l salveze de la moarte pe neamțul din fața sa și să-i redea judecata, doar așa, din fantezie, căci nu putea să afle cum evolua mintea lui după aceea. (Asemenea modificări psihice se cunosc, dar cazurile nu sunt de luat în considerație, fiindcă dezmeticindu-se, unii au trecut de la o nebunie artificială la una organică, iar alții, a căror stare nu a evoluat decât până la mijloc și au rămas lucizi, cu conștiința tuturor ororilor trăite, cu tot atâtea răni în creier, și-au pus capăt zilelor.)

Pe aviatorul german îl chema Horst Wiellman; nu cunosc soarta lui. Iar Ernest Lupu murise, încercând să-l salveze. Și iarăși spun, nimeni nu va înțelege gestul acestui om dacă n-a stat la masă cu moartea.

— Uite ce este, domnul meu, îi spuse, avioanele noastre nu sunt echipate pentru zborul de noapte. Și apoi permiteți-mi să vă întreb, ați pilotat vreodată un avion de vânătoare? Dar liniștiți-vă, am să mă duc eu, mâine dimineață. Astă-seară e imposibil. Dacă mă doboară, ați câștigat duelul, dacă nu, ne vom bate la întoarcere, aici, sau unde ne vom retrage.

Maiorul nu înțelegea, creierul lui ar fi trebuit să răspundă la o solicitare neprevăzută. Cel mult putea înțelege că e imposibil să înțeleagă. Pocni din călcâie, își ridică brațul cu o smucitură și strigă: „Heil Hitler!”

Capitolul 36

În zborul de întoarcere, printr-un alt impuls generos și romantic E. Lupu își primejduiește încă o dată viața, de astă dată fără scăpare; în ultimele clipe înainte de a-și pierde cunoștința îi vine în minte Despina, ca o mustrare pentru intransigența lui căreia nu-i mai găsește justificarea. Soarta decorațiilor.

Starea tuturor camarazilor de escadrilă se schimbase, în sufletul celor neîncrezători se petrecea o mutație neașteptată. Primul care și-o mărturisi fu comandantul escadrilei. Când era miezul nopții în țară, cu două ore mai târziu decât ora locală, adunați în adăpostul comandantului, ciocniră un pahar, o cană, un bidon, ce avea fiecare, cu câteva degete de șampanie. Erau trei sticle puse la păstrare de multă vreme. În afară de santinele, nu lipsea

nimeni din personalul escadrilei, mecanicii, servanții, sanitarul, șoferii autocamioanelor, ai cisternei și ambulanței.

După ce ciocni paharul cu Ernest Lupu, comandantul îl trase într-un colț, o firidă unde avea patul de campanie. Se așezară unul lângă altul, întorși pe jumătate, ca să se privească în față. Numele comandantului nu-l spun, e un om care a existat în realitate și s-ar recunoaște, fiindcă escadrila n-a avut alt comandant la data când se petreceau faptele. Știu de la camarazi de luptă că era un om admirabil și avea caracter de erou, dar fiindcă nu este personaj în carte, nu vreau să-i dau un rol secundar, prefer să-i păstrez anonimatul, și sper să mă înțeleagă.

— Uite ce este, E. Lupu…

Așa îi spuneau toți, era mai simplu, și n-ar fi adăugat nici inițiala, dacă între ei n-ar fi existat și un alt Lupu, cel mai bătrân dintre mecanici, care avea numele consacrat, când venise în escadrilă, la mobilizare, locotenentul Ernest Lupu, asul cunoscut de toată lumea, nu doar în aviație.

— Între noi au existat uneori neînțelegeri, continuă comandantul.

— Nu uneori, ci totdeauna.

— Ce ne desparte?

— Numai firea mea; nu-i dați importanță. Într-o zi, mai curând sau mai târziu, tot o să ne despărțim, și atunci au să dispară toate neînțelegerile.

— Ar fi trebuit să-ți interzic zborul de mâine.

— Știu, dar aș fi plecat fără voie. Sper că n-ați fi pus santinelele să mă oprească.

— Îi simpatizezi pe bolșevici?

— E ceva care mă privește numai pe mine; confidențial vă răspund că nu-i simpatizez, dimpotrivă. Am luptat împotriva lor fără șovăire, dar nu cu ură. Nu pot să urăsc un om pe care îl omor fără să știu cine este.

— Când ai venit în escadrilă, continuă comandantul, ofițerul cu informațiile mi-a spus că ești pus sub observație, să nu pleci niciodată singur în misiune.

Într-adevăr, zburase numai în grup, și nu fusese niciodată capul formației. Niciodată nu plecase la vânătoare liberă când fiecare pilot își alege singur direcția, adversarul și felul de luptă. E ciudat, dar nu observase; dacă ar fi vrut să fugă, era prea îndemânatic ca să-i taie cineva calea, silindu-l să se întoarcă.

— Îmi pare rău! spuse. Preferam să nu aflu… De ce mai m-au mobilizat, de ce m-au trimis într-o escadrilă atât de înaintată?

— Era nevoie să se știe că lupți în linia întâia. Sau, nu știu… În orice caz, a fost dorința mareșalului.

— Și de ce-mi spui tocmai acum? Și de ce-mi dai prilejul să trec dincolo?

— Fiindcă n-ai să treci. Am simțit în timp ce vorbeai cu neamțul. Am simțit toți; să te uiți la ei și o să-ți dai seama. A fost o lecție. Am îndurat de multe ori aroganța unora din aliații noștri. Nu toți. Unii, însă, nu conții și baronii, ci îngâmfații, cei convinși că ei sunt „Rasa superioară” ne-au privit cum își privește seniorul supușii. Chiar dacă au ciocnit paharul cu noi, la agapele lor, să ne mulțumească pentru sacrificiile noastre, pentru piloții noștri morți ca să-i apere pe ei, ne-au privit ca pe niște nenorociți dulăi de pază. Au trântit paharele de dușumea, în memoria lor și uneori le-au conferit o decorație post-mortem. E. Lupu, nu știi ce satisfacție am simțit cu toții când te-ai oferit să zbori în locul neamțului. El nu era în stare să înțeleagă nimic, dar ar fi trebuit să vezi perplexitatea din ochii celorlalți ai lui. Pentru mine, e cea mai mare victorie a escadrilei noastre, mai mult decât atât, o victorie care răsplătește înfrângerea viitoare!

Când o faptă a semenilor noștri va fi cu totul neînțeleasă, să ne gândim că și mai de neînțeles este de ce oamenii continuă să lupte chiar după ce pierd orice speranță că au să învingă. Oameni cu mintea întreagă, nu iresponsabilii. Măcar dacă aș admite că războiul este o nebunie colectivă! Dar ideea nu-i admisibilă căci așa părțile ar putea să pactizeze una cu alta, la fel de ușor cum ar putea să se extermine între ele. Deci e altceva! Căci la urma urmelor, în orice război trebuie să rămână de o parte învinșii, de alta învingătorii.

Cu miezul nopții decalat după ora din țară, mai rămânea puțin timp până să se lumineze. Ziua de 1 ianuarie era înghețată și senină.

Când E. Lupu ieși din bordei, după un somn de doar două ore, tractorul scotea avionul din biută, o escavație cu pământul din săpătură așezat pe trei laturi, ca un parapet care oprea sau micșora efectul bombelor căzute alături. Pe a patra latură rămânea un plan înclinat, rampa de acces a avionului. Unde nu existau adăposturi betonate, greu de construit într-un război de mișcare, asemenea biute, care nici ele nu se făceau cu ușurință, fiind de săpat mii de metri cubi de pământ, numai pentru una, și fără mijloace mecanizate, ci cu cazmaua și târnăcopul, ofereau o protecție relativă, să zic de ordinul treizeci la sută, dacă raportez suprafața lor la suprafața supusă bombardamentului. Numai bombele căzute în plin au efect întreg și sigur.

Rămâne șansa ca o treime din avioane să scape neatinse, sau cel mult zgâriate de vreo schijă.

Spre răsărit, o dâră de fum plutea deasupra orizontului, unde trebuia să răsară soarele; acolo era Stalingrad, aviatorul nu avea nevoie de altă orientare. Mai la sud, în afara orașului, pâlpâiau flăcări, depozitul de carburanți care ardea de două zile, el însuși, E. Lupu, luase parte la trei atacuri cu bombe, și văzuse limpede cum de fiecare dată lovise la țintă, căci făcuse să se ridice în urmă trâmbe de flăcări.

În partea cealaltă a aerodromului avioanele de bombardament germane își încălzeau motoarele, curând după miezul nopții sosise ordinul de retragere. La bordeiele românești era încă liniște, doar în jurul avionului pregătit de plecare se învârteau mecanicii și servanții. Maiorul Wiellman era și el acolo, nebărbierit, cu obrajii supți, cu ochii adânciți în orbite, dar mai liniștit decât seara trecută. Sub supravegherea lui se încărcase containerul, se băgase în fuselaj, după ce fusese dat la o parte scaunul pilotului; pe un avion de vânătoare nu există spații libere.

Înainte ca E. Lupu să se urce în carlingă, maiorul îi spuse, abia stăpânindu-și emoția:

— Vă urez succes, domnule locotenent, mă bizui pe dumneavoastră; am să vă fiu recunoscător toată viața!

— Cine știe cât va trebui să vă țineți această promisiune! răspunse E. Lupu, dar nu cu răceală.

Neamțul, care îl iritase aseară, nu-i mai părea lipsit de sentimente umane, era victima unei educații monstruoase și-a unor împrejurări pe care e greu să le înfrunte chiar un om stăpân pe sine. Zborul lung, aterizarea accidentată, motorul incendiat, un om mort, ceilalți doi răniți ar fi zdruncinat nervii unui om oricât de puternic. Și pe deasupra, acel blestemat de container! Sigur că era o obsesie. Ar fi avut-o oricine, dacă i se încredința o misiune atât de misterioasă. Poate, într-adevăr, acea ladă de aluminiu avea o importanță capitală pentru armata încercuită.

Huruitul motoarelor crescu, făcând parcă să se umfle aerul, bombardierele porneau unul după altul spre capul pistei.

— Eu rămân aici, să vă aștept! spuse maiorul.

E. Lupu, care se urca în carlingă, se opri la jumătatea mișcării și se întoarse spre el, înțelegând numai pe jumătate, numai imposibilitatea ideii, nu și rațiunea ei.

— Nu! Duceți-vă repede, până nu pleacă ultimul Heinkel!

— Rămân să vă aștept! Să fac măcar atât, dacă n-am putut mai mult.

— Domnule maior, cu ce-o să plecați de aici? Eu nu vă iau în fuselaj, nu vreau să vă omor, iar eu să mă sinucid. Dacă la întoarcere mă atacă vânătoarea și mă lovește, nu pot să mă salvez cu parașuta, să vă abandonez. Duceți-vă fuga!

(O asemenea dramă s-a întâmplat, cunosc una și probabil nu-i singura, mai zguduitoare decât toate dramele de conștiință dezbătute în literatură din antichitate până la clasicii ultimelor secole, datorită cărora ni s-a format partea bună din suflet, obligația de a fi demni de noi înșine cu orice sacrificiu.

Celebra escadrilă franceză „Normandie-Niemen”, care a luptat în Rusia, trebuia să se deplaseze de pe un aerodrom pe altul. Mecanicul unui avion de vânătoare, îl chema Ivan dacă nu mă înșală memoria, l-a rugat pe pilotul francez să-l ia cu el, ca să ajungă mai repede. Deși era nepermis, pilotul i-a ascultat rugămintea, l-a înghesuit pe Ivan într-un colțișor al fuselajului. Dar pe drum avionul a fost atacat de vânătoarea inamică, avariat și în imposibilitate să aterizeze. Pilotul putea să se salveze cu parașuta, dar Ivan rămânea închis în ascunzătoare.

Mă gândesc adesea la zbuciumul pilotului, mi se înfioară pielea, dar pe urmă îmi crește sufletul de mândrie că există asemenea oameni, și probabil mai mulți decât credem.

Ca să nu se salveze singur, pilotul, om valid și cu mintea întreagă, rămâne în avionul condamnat, se prăbușește și moare în flăcări.)

E. Lupu nu mai auzi ce spunea celălalt, se urcă în carlingă, încercă motorul cu frânele puse, apoi trase capota deasupra și rulă nervos spre capul pistei. Acolo, după ce se roti o sută optzeci de grade, până ce flăcările pâlpâind la două sute de kilometri, văzându-se mai degrabă ca o reverberație, îi veniră în față, așteptă câteva secunde, să se liniștească, apoi decolă repede, în coada primului Heinkel care își lua zborul. Uită tot ce îl contrariase mai înainte, întreaga lui ființă era scăldată de un calm ceresc, netulburat nici de zumzetul motorului, nici de trepidația pe care o simțea în tot trupul. Acestea erau senzațiile zborului, asimilate ca senzații firești, abia așa se regăsea în cea mai bună condiție fizică. O încredere deplină, triumfală i se născu în suflet; poate acest zbor nu avea nici o justificare, lui însă îi dădea un sentiment de deplinătate, ceva îl făcea să se simtă mai presus de el însuși, mai presus de moarte. În nici un zbor nu ajunsese la acest grad de euforie, și poate starea lui sublimă se datora gândului că făcea

o faptă cu totul gratuită, ceva ieșit din ordinea acceptată de el în relația lui cu lumea.

Zbura la cincizeci de metri de pământ, fără să forțeze motorul, menajându-l, ca să poată atinge viteza maximă în zona primejdioasă. N-avea nevoie să se orienteze, mergea drept spre incendiul care creștea repede. Dintre instrumentele de zbor îl interesa numai cronograful, care înregistra scurgerea timpului. După zece minute deschise maneta de gaze la maximum, n-o putea menține așa decât scurt timp, dar destul să treacă peste linia frontului. Artileria nu avea când să-l repereze, văzu jos doar câteva flăcărui, răzlețe, câte un infanterist buimac trăgea cu pușca, fără nici o nădejde.

Frontul rămăsese fulgerător în urmă, poate abia acum se dădea alarma. Soarele răsărise, scăpa câte o rază printre norii de fum și prin negurile de deasupra orașului. Reduse turația, incendiul se vedea acum limpede, de la bază, unde se învârtejeau limbi de flăcări. Benzina nu putea fi stinsă, avea să ardă până la epuizare și deodată îi păru rău că se pierdea așa, fără nici un folos, pentru nimeni, lipsa ei nu slăbea încercuirea. Dacă ar fi fost timp, poate ajungea la o mustrare de cuget, el provocase o parte din acest incendiu; însă timpul se măsura acum cu secundele. Prin fum și pâclă se vedea sclipind Volga, într-o rază de soare, și atunci descoperi orașul, întins până în zări, pe zeci de kilometri; trebuia să-l reconstruiască în minte, altfel nu l-ar fi recunoscut; viră la stânga și zbură în lungul caselor de la periferie, cât mai rămăsese din ele; și oamenii acolo continuau să lupte, să apere un zid ruinat, sau să cucerească altul, o nebunie, nu putea să-i vadă dar și-i închipuia ca într-un mușuroi de furnici peste care cineva deșertase o garniță de gaz și aruncase o feștilă aprinsă deasupra. Dar nu era doar o imagine, acum îi și vedea, aievea, reduși la o dimensiune minusculă, formând în viteza avionului o linie continuă care se derula în urmă, furnici năvălind afară din mușuroiul năruit peste ele. Între ruinele afumate, unele arzând încă, mocnit, fiindcă poate nu mai avea ce să ardă în ele cu flacără, recunoscu gara, deși o credea spulberată; el însuși, și abia cu două zile în urmă lansase asupra ei o bombă, cât putuse de jos, de la două sute de metri, ca să aibă maximum de precizie; câteva secunde mai târziu, când redresase avionul și ieșise din orbirea provocată de această manevră brutală, mai apucase să vadă gara zburând în aer, de la temelie. Dar cât putea fi de reală acea imagine care în ochii lui apărea ca un vulcan în erupție? E o orbire reală, ține câteva secunde, cât îi trebuie avionului să iasă din picaj, să

învingă miile de kilograme care apasă atunci asupra aripilor, iar omul atinge de zece ori propria lui greutate și o parte din funcțiile organice îi încetează.

Sunt idei care nu pot fi exprimate decât în zeci de cuvinte, iar în mintea omului trec într-o fracțiune de secundă. Viră brusc la stânga, cu aripa verticală, împins violent în scaun de forța centrifugă. Simți în spate zgâlțâindu-se containerul, nu era legat, se izbi în fuselaj, aducându-l la realitate. Aerodromul Pitomnik era în dreptul gării, îl depășise, trebuia să se întoarcă, mai avu timp să vadă în dreapta, uzina Octombrie Roșu, iar mai departe Uzina de tractoare; fumegau încă, așa cum fumega tot orașul; vântul bătea de la nord, fumul se ducea spre sud, absorbit de trombele roșii și negre care se învârtejeau la depozitul de carburanți din afara orașului, iar de acolo, unite într-un singur val se revărsa peste Marea Caspică, pierdută în neguri. Nu avea timp să gândească, exista într-adevăr o mare Caspică? Și o mare Roșie, și una Galbenă?

Recunoscu aerodromul după avioanele bombardate la sol. Nu apucă să vadă nici o clădire, dacă exista vreuna, poate bordeie sau o baracă, improvizații. După direcția fumului veni la aterizaj cu vântul în față. Pista era bombardată, departe în câmp găsi unde să pună roțile pe pământ și să ruleze până se opri avionul. Oriunde între Don și Volga ar fi putut să aterizeze în siguranță, întreaga taiga era un aerodrom gigantic, continuat mai departe până la Nistru, iar în partea cealaltă, până la Urali, și dincolo, în Siberia până la Pacific: peste tot puteau să aterizeze flote zburătoare, tot pământul Rusiei să devină un ocean de avioane. Poate așa visa uneori Göring, o cruciadă aeriană, alcătuită dintr-un miliard de avioane. Un miliard? N-ar fi fost prea mult? De ce, dacă putea să le aibă? Oamenii grași, cum erau comandantul suprem al aviației germane, au vise gigantice, care apoi se transformă în vise erotice, la fel de gigantice și se termină într-un orgasm mai presus de toate celelalte gigantisme. Dar aceasta este o satisfacție personală, cam tristă, nu mișcă frontul nici cu o palmă.

Când motorul se opri, peste câmpul vânăt, acoperit de zăpadă înghețată și învechită, rămase o liniște neașteptată. Nu trăgeau tunurile, nu se auzeau tancuri. Poate, printr-o înțelegere tacită, sau respectând o veche tradiție, amândouă taberele sărbătoreau Anul nou, punând armele jos și visând la o zi de pace.

Era 1 ianuarie 1943, ora șapte dimineața; soarele nu se ridicase încă deasupra norilor. O mașină de teren, un Volkswagen cu caroseria ca o barcă boantă, se apropia în goană, ocolind gropile făcute de bombe.

Multă lume care a trăit în timpul războiului și în anii următori își amintește această mașină militară, deschisă, cam caraghioasă, semănând într-adevăr cu o barcă de baltă, capabilă să se strecoare ușor printre obstacole și să străbată o apă de câmpie, nu prea rapidă, dar oricum s-o străbată. Nu știu însă câți au cunoscut istoria ei, și câți din cei care o află acum au s-o creadă adevărată. Dar este.

Cu puțin timp înaintea războiului, o societate germană s-a hotărât să construiască un automobil popular, robust și ieftin ca să depășească în chip serios vestitul DKW, inițiale răstălmăcite de unii în „Deutsche Kleine Wunder”, mica minune germană. Constructorilor, aplecați spre ce este temeinic, li se părea că o asemenea mașină este mai degrabă o jucărie. Dar a fost într-adevăr o mică minune, o cunosc și nu voi conteni s-o laud, numai că se abătea puțin de la spiritul german, avea un motoraș în doi timpi, ingenios însă fără viitor, nu atât de economic pe cât de mică îi era capacitatea, dovadă că n-a proliferat, dimpotrivă, e pe cale de dispariție, s-au găsit formule mai bune pentru automobile ieftine și economice; apoi caroseria, la tipurile de mare serie era de carton îmbrăcat în pânză vopsită. Acestea au circulat totuși mult timp după sfârșitul războiului, unele se mai văd și astăzi, însă au caroseria refăcută, cum a putut fiecare, scheletul întărit cu fier, iar fața de tablă, muncă migăloasă făcută cu ciocanul.

Astfel trebuia să fie Volkswagenul, mașina populară, după cum îi spune numele. Uzina care a produs-o o fi avut și ceva capital, se prea poate, pentru birouri și reclamă în ziare, restul s-a adunat prin subscripție publică, nu pe bază de acțiuni, ci prin dreptul la o mașină, când avea să fie gata. Prețul mi se pare că era două mii de mărci din vremea aceea, cred că destul de ieftin, judecând bunăoară după o mașină de scris, care, fără să-mi amintesc exact prețul, știu că mi se părea fantastic, o vedeam în vitrină la „Cartea Românească” și gândeam ca nu-i de mine.

A venit însă anul 1939 și uzina Volkswagen, făcută cu banii poporului, a fost pusă pe picior de război, fără discuție, nimeni nu putea să crâcnească: peste șasiul proiectat s-a trântit o caroserie militară, care, după cum se vede din povestire, a ajuns până la Stalingrad.

Însă pentru altceva am făcut acest ocol, care nu-i o digresiune, ci are rolul de a caracteriza o societate omenească. După război, când uzina Volkswagen, ridicându-se din ruine a trecut pe picior de pace, ea și-a onorat vechile contracte; mai curând sau mai târziu depunătorii și-au primit automobilul, acea broscuță nepotrivită cu gustul vremii, numită de unii

Cocinela, având fața asemănătoare cu spatele, pe ale căror nervuri făcute în alte scopuri s-a potrivit un desen comic, al unui caricaturist cu inspirație, pe care l-au copiat proprietarii cărora nu le lipsea umorul: doi ochi și un nas, destul ca să sugereze capul unui om privind cu un haz candid la automobiliștii veniți din urmă, să depășească, parcă spunându-le: „Ei și, ce dacă sunteți mai puternici? Eu merg mai încet dar am să ajung mai departe, și mult mai sigur!” Ceea ce s-a și adeverit, Cocinela caraghioasă a cucerit gustul publicului, și așa cum era, micuță, solidă și sigură și chiar drăguță, a împânzit șoselele pe tot pământul.

O singură greșeală a făcut uzina Volkswagen, care, după câteva încercări nereușite de a-și depăși stilul, a ajuns la minunatele ei tipuri de astăzi, mai ieftine sau mai scumpe, Golf, Passat, Siroco, pentru pungi diferite. Greșeala este că a încetat să mai construiască pe primul ei născut, norocoasa Cocinela, cel mai popular dintre toate și care reprezintă cel mai bine numele Volkswagen.

În mașină erau trei oameni, în afară de șofer, un ofițer SS, din trupele de siguranță, un mecanic și un servant, toți nedumeriți de venirea acestui avion de vânătoare, când așteptau bombardierele, cu provizii.

Aflând scopul zborului, ofițerul deveni dintr-odată prevenitor, își cerea mereu scuze, fără să aibă de ce, fiindcă nu apucase să-și exprime gândurile ostile.

— Cu aprovizionarea o să meargă mai greu de aici înainte, îi spuse E. Lupu, în timp ce mecanicul și servantul se chinuiau să scoată containerul. Flotilele dumneavoastră de bombardiere s-au retras la vest, cu două sute de kilometri. Nu știu ce benzină aveți, dar vă rog să-mi umpleți neapărat rezervorul, și repede. Trebuie să plec imediat înapoi; și escadrila mea se retrage.

Puseră containerul pe bancheta din spate. Toți erau emoționați și intrigați de inscripția solemnă și misterioasă; oare ce surpriză cuprindea această cutie de aluminiu? Oricine ar fi văzut-o, și-ar fi pus aceeași întrebare.

— E grea? întrebă ofițerul, pe cei doi care o aduseseră.

Ar fi putut să-și dea seama și singur, după cât o duceau de încovoiați, și cât nădușiseră, cu vinele de la gât umflate.

— A dracului de grea! răspunse unul.

— Vezi cum vorbești! îl mustră ofițerul, aspru, arătându-și colții.

Chipul lui, cum l-am descris în două cuvinte ar putea să pară o caricatură conformă cu ceea ce știm despre trupele de siguranță, spaima

Germaniei, nu doar a lumii civile, ci și a armatei, a ofițerilor, generalilor și chiar, da! chiar a feldmareșalilor. Dar nu-i o caricatură, ci un portret real, prins în fugă, un instantaneu făcut cu blițul.

Ofițerul se înghesui lângă container, cu pistolul în mână, servantul și mecanicul merseră pe jos, fuga. Până să ajungă ei la comandamentul escadrilei, o baracă ascunsă într-un pâlc de arbori, convoiul care trebuia să escorteze containerul se formase, patru motociclete cu ataș încadrau Volkswagenul, în față, pe de lături și în spate. Era o escortă de paradă, nu de securitate; în mijlocul încercuirii nu avea cine să atace. Inimile tuturor băteau să le spargă pieptul, erau mai emoționați decât dacă ar fi mers la asalt; containerul exercita asupra lor o fascinație tot mai mare pe măsură ce se apropiau de destinație, acolo aveau să afle ce le aduce, sperau că salvarea, fără să-și poată închipui în ce formă.

În faza aceea a încercuirii, postul de comandă al armatei era încă în afara orașului, într-un buncăr nebetonat, un simplu adăpost la câțiva metri sub pământ, suficient să reziste la bombe ușoare, și în afară de camera comandantului mai avea câteva încăperi, pentru statul-major și pentru serviciile de transmisiune, telefoane și radio.

Era ora opt; anunțat de o santinelă, aghiotantul comandantului, colonelul Wilhelm Adam, ieși din adăpost încheindu-și mantaua. Nici el nu putu să-și stăpânească emoția la vederea containerului.

— Ce-i aici? întrebă, după ce văzu inscripția.

Cel mai îndreptățit să răspundă era aducătorul. Dar acesta, locotenentul român E. Lupu, făcu un pas înainte, salută și ridică din umeri.

— Nu știu, domnule colonel.

Povesti aventura avionului-curier venit de la înaltul comandament militar, nu știa altceva decât că lada de aluminiu trebuia să fi sosit de aseară. Este ciudat dar ușor de presupus cum se amestecau sentimentele celor din jur privind acel obiect care oricum ar fi judecat ei, în bine sau în rău, avea să aducă în viața lor o schimbare imediată. Era un amestec de frică și de speranță.

— Să coborâm, domnilor, spuse colonelul Adam. Generalul își dădea cu apă pe față; cred că e gata.

Pe scara îngustă, cu trepte de scândură nu încăpeau doi oameni alături, să ducă o povară greu de transportat chiar în condiții mai bune. Puseră containerul pe o pătură și îl coborâră târându-l cu grijă de pe o treaptă pe alta.

În odaia comandantului era cald, ardea focul în sobă, de tavan atârna o lampă cu benzină solidificată, care dădea o lumină albă ca ziua. Adăpostul era sărăcăcios, dar nu sinistru. Generalul, înconjurat de câțiva ofițeri din statul lui major, aștepta în fața mesei, acoperită de hărți și dosare. Ușa rămase deschisă, toate ușile celelalte erau deschise, pe coridor se înghesuia tot personalul comandamentului, se ridicau pe vârfuri, își lungeau gâtul, să vadă.

Cineva îi aduse lui Paulus un cleşte și o rangă și el deschise cu mâna lui capacul containerului, asigurat de trei baloturi, și ele de aluminiu, trecute de jur împrejur și îmbinate în față.

Emoția ajunsese la o culme unde nu mai respira nimeni, toată lumea stătea încremenită, privind cu ochii ieșiți din orbite. O mișcare de recul se produse în asistență când, odată ridicat capacul, apăru portretul lui Hitler, de dimensiunile containerului, peste mărimea naturală. Părea viu, după prima tresărire toți rămaseră țepeni. Generalul din dreapta lui Paulus, șeful de stat-major, nu-i mai știu numele, își reveni primul, se înroși la față, trase aer în piept și își repezi brațul înainte, pocnind din călcâie.

— Heil Hitler!

Toți ceilalți repetară salutul, electrizați, într-un glas și-ntr-un pocnet de călcâie. Paulus nu se stăpâni, nu vru să se stăpânească. Făcu un gest a lehamite, cu mâna stângă, în timp ce ridica brațul drept, până la jumătate, fără convingere.

De la colonelul Adam am aflat mai târziu că șeful de stat-major era adversarul înverșunat al capitulării. Dar, în ultimele zile ale lunii începute la miezul nopții, când nici cel mai stupid dintre oameni n-ar fi putut să mai aibă vreo speranță, încercase să se salveze cu un avion care venise să ia răniți și greu găsise un teren unde să aterizeze. Manevra fugarului nu i-a reușit, a căzut și el în captivitate.

Fără să aștepte încuviințarea comandantului, șeful de stat-major luă portretul și îl agăță pe peretele de pământ al adăpostului, într-un piron care parcă fusese pregătit din vreme.

Privit așa, în poziție verticală, chipul lui Hitler era amenințător, părea că pe toți cei aflați acolo îi acuza de trădare. Textul autograf din josul fotografiei avea însă un cuprins încurajator și plin de bărbăție: „Generalului-colonelul Friedrick Paulus, bravul erou de la Stalingrad, care deschide calea spre victoria finală armatei marelui Reich al Germaniei. Adolf Hitler“

Portretul avea o ramă de metal brunat, ca țeava de pușcă, lată de două degete. Abia după ce îl văzură acolo, agățat în perete, unii își dădură seama că părea o ramă de doliu.

Încărcătura containerului fusese atât de îndemânatic făcută, încât între diferitele obiecte nu rămânea nici un spațiu liber. Șase sticle de șampanie franțuzească, Mumm, puse în picioare; între ele, pachete și pachețele. Patru cutii închise ermetic, cu capacul cositorit, cu șuncă de Praga, nu erzațuri, șuncă adevărată din capitala Protectoratului. Cinci kilograme de paté de foie gras, franțuzesc, în ambalaj de aluminiu, închis în vid, ca să nu rămână nici un milimetru cub de aer înăuntru, și produsul să se păstreze proaspăt, procedeu expertizat tocmai atunci în laboratoarele germane. La fel erau ambalate brânzeturile, vreo patruzeci de sorturi, câte un kilogram fiecare. Apoi patruzeci de cutii de sardele Robert – enumăr toate acestea pe măsură ce ieșeau la iveală. Un curcan rumenit, pus în țiplă, apoi învelit în straturi de vată termofilă, și pe urmă într-o cămașă de tablă cositorită, era ambalat de optsprezece ore, dar când îl desfăcură nu se răcise. Cu fiecare pachet scos și pus pe masă, asistența se simțea mai stupefiată, în timp ce foamea, crescând până la paralizarea viscerelor, îi făcea să nu-și mai simtă trupul și să-și piardă puterea de înțelegere.

Doi subofițeri continuau să golească lada, din care produsele uimitoare se transformau parcă în otrăvuri, în relele din cutia Pandorei. Operația devenise un dezastru și o tortură, generalul Paulus ar fi trebuit s-o oprească, dar tăcea, rece, de gheață, incapabil să intervină sau vrând, cu o îndârjire drăcească, să ducă dezgustul până la ultima treaptă.

Fiecare țară cucerită sau subjugată contribuise cu ce avea mai prețuit în bunuri de mâncare, ca să îmbogățească și să înnobileze darul Führerului. Cofetăria „Capșa” de la București era reprezentată de o somptuoasă cutie cu praline, cu colțare de argint și împodobită cu reproduceri în poleială de aur, ale medaliilor primite de renumita casă, la diferite concursuri.

La sfârșit, subofițerii scoaseră cu pumnii și făcură grămadă pe masă un maldăr de decorații germane, crucea de fier dominându-le pe toate.

Când containerul fu gol, generalul spuse:

— Au uitat să pună pâine!

N-avea nici el, decât un pesmete uscat; colonelul Adam, devotatul lui aghiotant, făgăduise să mai facă rost de unul, pe seară. Rația soldaților, două sute de grame, nu se mai dădea decât la răstimpuri. Până să moară,

oamenii se hrăneau cu stârvuri. Nu s-a auzit să se fi mâncat unii pe alții; mureau și gata!

Dar Hitler nu uitase să pună pâine în container, credea că au acolo destulă.

Generalul Paulus se uită la aducătorul containerului, îi zâmbi cu tristețe, vru să-i spună o vorbă dar nu izbuti. Luă o cruce de fier din grămadă și i-o întinse, cu mâna atât de uscată că i se vedeau tendoanele, gata să iasă prin piele, rigide, parcă de metal, ca o mână mecanică.

— Vă mulțumesc, domnule general, dar o am.

— Ia-o, să ai una și de la mine!

Prin dispoziția lui Hitler, avea dreptul să-și avanseze subalternii, până la gradul de colonel, și să confere decorații după cum socotea de cuviință.

Generalul stătu o clipă cu ochii în gol. Îi lipseau toate, în afară de decorații. Un regiment de artilerie slovac, singurul aflat în încercuire, contribuția armată a statului clădit de Hitler, dar nu ca să-i redea o veche autonomie, ci numai spre a diviza Cehoslovacia, primise cu avionul o ladă de decorații, mai multe decât numărul soldaților, cu tot cu dezertorii.

După acel moment de gândire, când poate se întreba de ce trebuise ca un aviator român să participe la această comedie, luă de pe masă un pumn de cruci și alte decorații și i le întinse lui E. Lupu.

— Ia-le pe toate! Dă-le prietenilor!

Iar ultimul lui gest, după un alt moment de gândire, fu să scoată din buzunarul de la piept al tunicii un inel de aur, cu un smarald tăiat în fațete minuscule.

— E o amintire, nu-i pradă de război, spuse. Să-l dai femeii pe care o iubești, dacă mai ajungi vreodată acasă. Și dacă o mai găsești în viață.

Târziu noaptea, când toată asistența se retrăsese și generalul Paulus era singur cu colonelul Adam, devotatul lui aghiotant, acesta din urmă ridică paharul cu șampanie, ca și cum ar fi vrut să rostească o urare, îl privi, îl puse la loc fără să-și înmoaie buzele în băutură și spuse:

— E prea târziu să vă urez la mulți ani; Anul nou a fost aseară.

Stăteau de o parte și de alta a mesei pe care se deșertase containerul și acum rămăseseră doar hărțile. Pe planul detaliat al orașului, o linie roșie încercuia zona centrală de pe malul Volgăi, stradă cu stradă, casă cu casă, ultimul refugiu al armatei învinse. Postul de comandă se retrăgea pe măsură ce se apropia lupta. Zilele următoare trebuia să se mute din nou, de data

aceasta ultima oară, sub magazinul universal, cu planșeele prăbușite, un morman de ruine. Spre a defini acel absurd punct de rezistență, pornind de la desenul topografic și mobilându-l cu morții și cu ultimii luptători rămași în viață, abia mai putând să țină pușca în mână, și murind de frig și foame în timp ce trăgeau ultimele gloanțe, cuvântul dezolare mi s-a părut mult prea mic, dar nu am altul. Tot ce pot face este să nu-l mai folosesc niciodată spre a încerca să redau ceva ce știusem că reprezintă dezolarea. Nici o imagine nu mai are loc sub această cupolă tragică. Hiroșima e altceva, o fulgerare. La Stalingrad explozia atomică, în loc de o secundă, s-a prelungit o sută de zile. Oamenii au putut s-o vadă și au trăit-o în părticele, îndurând chinul trasului pe roată, zi cu zi, noapte cu noapte, oră cu oră. Dar acum se apropia sfârșitul.

— Dragă prietene, zise generalul, haide să ne bem totuși șampania! Îți dai seama că e ultima dată?! De mult aștept ceva ultim!

După ce bău, colonelul Adam spuse:

— Darul lui Hitler a sosit cu douăzeci de ore întârziere; ar fi trebuit să fie aici aseară.

— Nu, răspunse generalul Paulus. Ar fi trebuit să vină din noiembrie, când moartea noastră încă nu începuse. Ne-a hărăzit o moarte de trei sute de zile.

În aceeași încăpere, o lună mai târziu, la 2 februarie, generalul rus care intrase în adăpostul rămas fără nici o apărare spuse:

— Domnule general von Paulus, înțeleg că ați depus armele!

— Nu am nici un titlu de noblețe, vă înșelați: în schimb sunt avansat feldmareșal, de o oră.

Când să iasă pe ușă, feldmareșalul adăugă:

— Dar mi-ar face plăcere să mi se spună von Paulus cât timp voi fi în captivitate.

Capitolul 37

După ce predase containerul și își umpluse buzunarele cu decorații rămase fără utilitate, E. Lupu mai avu de așteptat două ore până să plece; greu se găsise benzina de care avea nevoie, trebuiseră s-o scoată litru cu litru din rezervoarele avioanelor bombardate și nearse.

Decolă cu un ceas înaintea prânzului; toate erau favorabile, vânt din spate, drumul se putea reduce la douăzeci, douăzeci și cinci de minute, greu să prindă de veste vânătoarea și să-l intercepteze, deși vizibilitatea în acea dimineață era bună, cerul fără nori, aerul fără pâclă. Soarele nu prea sus îl bătea din stânga, fără să-l stânjenească. Nu mai avea repere vizibile de la distanță, ca incendiile de la Stalingrad, lăsate în urmă, dar cunoștea câteva detalii topografice ale traseului, dacă le urmărea cu atenție ajungea ușor la Morozovskaia. Singura dificultate era, ca și la venire, trecerea frontului. Zbura tot jos, la cincizeci de metri, văzu de departe amplasamentele artileriei, nu se observa nici o mișcare în jurul tunurilor, într-adevăr părea un armistițiu tacit, spre a se sărbători ziua întâia a anului; toată dimineața nu se auzise nici bubuit de tunuri, nici huruit de tancuri; atacatorii nu se grăbeau, bătălia era câștigată.

Când zări primele tranșee ale infanteriei, la cinci minute după decolare, puse motorul în plin, cu ochii la termometrul care arăta temperatura uleiului, primul loc de unde putea să vină o alarmă; era singura hibă a avionului, tubulatura uleiului părea să fie defectuoasă, fiecare avion are câte o parte mai slabă, piloții o cunosc și o menajează. Nimic nu putea să se lucreze cu perfecțiunea de astăzi, când cel mai mic detaliu de construcție se controlează cu o complexitate de computere, altfel nu s-ar fi realizat zborul în cosmos, nu s-ar fi debarcat pe lună, n-ar fi existat posibilitatea apropierii de alte planete.

Nu putea să audă împușcăturile, nici să vadă flacăra din gura țevilor, simți însă câteva lovituri în tabla fuselajului; era exact deasupra unui cuib de mitraliere. Nu se sperie, doar se miră că se găsise un pândar să-l repereze la cinci sute de kilometri pe oră. Trecuse de zona primejdioasă când simți în manșă o ușoară smucitură, poate un proiectil venind din spate atinsese un cablu de comandă, fără să-l rupă, altfel n-ar mai fi putut stăpâni avionul. Oricum, de aici înainte trebuia să piloteze cu prudență, să evite mai ales manevrele bruște. Mai grav ar fi fost dacă era un proiectil incendiar care

poate să ardă mocnit mai multe minute. Cu ochii în față, atenția lui se îndrepta în spate, să simtă dacă se întâmplă ceva în interiorul fuselajului.

Acul termometrului continua să urce, îi dădea singura îngrijorare adevărată, dar cum se îndepărtase destul de linia frontului, reduse turația și mișcarea termometrului conteni; ar fi trebuit să scadă. Deși ar fi fost necesar, nu putea reduce mai mult gazele. Înainte de a se gândi la toate acestea, recunoscu aerodromul, mai avea un minut să ajungă deasupra, un alt minut să facă turul pistei și să vireze o sută optzeci de grade, ca să aterizeze cu vântul în față.

Dar, cât putu să vadă într-o secundă, trecând pe deasupra ca fulgerul, aerodromul era gol, din barăcile părăsite și incendiate rămăseseră mormane de jeratic și cenușă, Heinkelul avariat în afara terenului devenise un morman de fierărie, îl dinamitaseră înainte de plecare.

Nimic nu-l surprindea, trebuia să se aștepte, bombardierele începuseră să decoleze încă din zorii zilei, când el își lua zborul spre Stalingrad. După aceea primise ordin de retragere și escadrila lui, nu știa de cât timp plecase, poate doar de câteva minute, dacă forța motorul n-ar fi fost exclus s-o ajungă din urmă. Dar termometrul de ulei îi interzicea această manevră; fără să fie pe sectorul roșu rămânea într-o apropiere primejdioasă. Trebuia să-și continue zborul cu turație redusă, știa unde trebuia să aterizeze, la Karpovka; până acolo erau două sute de kilometri, chiar cu viteză moderată nu-i trebuia mai mult de patruzeci de minute să-i străbată.

În ultima clipă apucă să vadă în mijlocul aerodromului un om în combinezon de blană, făcând semne largi cu brațele, cu o grabă disperată; în viteză n-ar fi putut să-l recunoască, intui că era maiorul Wiellman, aducătorul containerului. Îl cuprinse furia, îl avertizase că nu poate să-l ia cu el, în fuselaj, devenea răspunzător de viața lui. Și dacă accepta riscul pentru sine, în toate zborurile, căci toate erau riscante, nu putea să riște viața altuia. De ce se încăpățânase acest mesager nefast să-l aștepte? Ca să fie sigur că misiunea lui era împlinită? Și dacă nu s-ar fi împlinit, dacă avionul nu ajungea la destinație, ce mai putea să facă, nenorocitul? În frica lui de Hitler sau în fanatismul care îi lua mințile, n-avea decât să se împuște. „De ce nu plecase cu camarazii lui? se întreba E. Lupu. Ca să-mi creeze mie un grav proces de conștiință?”

Nu, degeaba își făcea scrupule! Acul termometrului rămânea într-o poziție primejdioasă; dacă se întorcea și ateriza, pe lângă minutele pierdute,

zece sau mai multe, s-ar fi putut ca la decolare, motorul, pus în sarcină maximă, să se aprindă; asemenea accident se mai întâmplase.

Era cel mai cinstit dintre raționamente, nimeni n-ar fi avut dreptul să-l acuze, și totuși își simțea conștiința încărcată, se chinuia fără vină, era o nedreptate și n-avea cine s-o îndrepte.

Zbura în lungul unui drum acoperit de zăpadă înghețată, pe care însă convoaiele de căruțe și camioane în retragere lăsaseră dâre negre. Pe la jumătatea distanței de Karpovka descoperi jos eșalonul rulant al escadrilei, era ușor să-l recunoască, două camioane „Ford” cu prelatele vopsite în culori de camuflaj, când ar fi trebuit să fie albe; apoi autocisterna, probabil goală, și la sfârșit ambulanța, cenușie, cu o cruce roșie în mijlocul acoperișului.

De ce nu plecase neamțul măcar cu acest convoi? Acum nimic nu mai putea să vină din urmă, decât rușii. S-ar fi simțit eliberat în cuget, dacă ar fi fost sigur că avea să se împuște, văzând că avionul nu se întorcea să-l caute. Dar nu, un fanatic ca el nu se sinucide, mai aștepta o salvare, era datoria lui să spere, probabil pornise la drum, pe urma camioanelor, cu ochii pe cer, să vadă întorcându-se avionul. Până seara îngheța și sufletul din el, poate de pe acum avea picioarele degerate și nu știa dacă pe două sute de kilometri mai era vreo așezare omenească. Iar de-ar fi existat, cum l-ar fi primit, acum când se apropiau rușii?

Fu împotriva voinței lui, o conștiință secretă, cauza multor dezastre sufletești îi dictă gestul, viră scurt și căută locul unde să aterizeze, cât mai aproape de eșalonul rulant care nu rămăsese mult în urmă; gândurile care-l împingeau la această hotărâre îi trecuseră prin minte ca fulgerul. Însă în timp ce vira, acul termometrului intrase pe sectorul roșu, probabil uleiul nu mai circula deloc în canalizarea de răcire. Voia să oprească ambulanța, să-l roage pe șofer, și pe sanitar, să-i implore, căci n-avea dreptul și nici nu era uman să le ordone, să-i convingă cu orice preț că trebuiau să se întoarcă și să-l ia pe maiorul neamț, care peste noapte avea să înghețe în mijlocul câmpului.

Rațiunea lui se opri aici, din motor ieșea fum, apoi începură să iasă scântei și după ele flăcări. Deși inutil, își coborî ochii la tabloul de bord, acul termometrului atinsese extremitatea sectorului roșu. Nu mai avea când să scoată trenul de aterizare, era prea jos să se arunce cu parașuta, nu-i rămânea decât să pună avionul pe burtă, fără nici o șansă de salvare, dar dacă mai era timp să facă un gest, nu trebuia să renunțe. Atingerea cu

gheața nu fu brutală, niciodată nu aterizase decât cu perfecțiune; la fel fu și aterizarea aceasta disperată. Deși aluneca lin pe gheață, ca o sanie, de sub fuselaj ieșeau scântei în timp ce flăcările erupând din motor învăluiau carlinga, își desfăcuse chingile, împinse capota înapoi și se aruncă jos, în timp ce avionul încă aluneca repede. După izbitura cu pământul simți o lovitură în șale, trupul parcă i se frânse în două, bechia trecuse peste el, dar nu-și pierdu cunoștința, fiindcă din clipa când primele flăcări acopereau parbrizul, scufundându-l într-o apă roșie, care în mod ciudat nu era fierbinte, îi venise un gând, și trebuia să-l ducă până la capăt, altfel nu putea să moară. Poate acest gând îl avea de multă vreme în minte, dar îl alunga ca pe o piază-rea, ca pe o vedenie malefică. Și îl dezbătu, căzut cu fața în jos, pe gheață, fără să poată nici măcar vedea cerul, la care privise totdeauna când se aflase la o răscruce. Acum nu mai era o răscruce, ci capătul drumului.

La o sută de metri mai departe avionul făcu explozie; nu auzi. Pe sub combinezonul ignifug fularul de lână ardea mocnit, și nu simțea usturimea. Avea însă puterea să privească în sine și să judece o înșiruire de fapte care se desfășurară cu toată amploarea numai în răstimpul cât un fulger brăzdează cerul, de la un orizont la altul. Un fulger îi brăzda conștiința, luminând-o.

* * *

Erau șase luni de când plecase de lângă Despina; nu știa nimic din ce se întâmplase în urmă. Și astăzi, în ultima clipă de judecată socotea că plecarea lui fusese îndreptățită; avea intransigența în sânge și anii, cu experiența care înseamnă viață, nu o făcuseră decât să crească. Putea să regrete, să i se rupă sufletul, dar n-ar fi putut face altfel, socotea că își pierdea și considerația ei, și pe a lui, și pe a celuilalt eu al său care veghea din afară, cântărindu-i toate gesturile. Totuși, măcar un timp, o zi sau o lună Despina fusese o iubire deplină și arzătoare, nefalsificată; să creadă altfel însemna să se nege pe el însuși. Ceea ce se întâmplase cu ea după aceea nu putea înțelege: cum izbutea să se dedubleze atât de natural și cu atâta seninătate? Și atunci îi venea gândul pe care se lupta să-l îndepărteze, nu-l lăsase niciodată să ajungă la capăt, fiindcă presimțea o primejdie, un cutremur în cugetul lui netulburat mai înainte de nici o faptă nedemnă.

Acum însă, în fulgerarea de timp cât izbuti să se țină agățat de propria lui conștiință, gândul îl copleși, nu mai putu să-l oprească, la fel cum nu

putuse opri avionul să ardă, iar el să-și salveze viața: dar dacă era o eroare? Că fusese nevoită să ducă o viață dublă și să mintă mărturisise singură. Cu toată intransigența lui, ar fi absolvit-o, fiindcă nu urmărise decât să-l păstreze, împotriva unei morale probabil imposibil de-a fi respectată în viața pământească, unde toți oamenii, și cei mai puri, sunt nevoiți să facă unele concesii. Până la o limită, concesia este o condiție necesară, ea face parte din formula fundamentală a vieții; fiindcă doi dintr-un milion de oameni nu seamănă între ei, și ca să poată trăi în aceeași lume trebuie să se acomodeze unul cu altul, acceptându-și reciproc trăsăturile diferite. Cine respinge această idee dovedește sau că n-a înțeles-o, sau că refuză să trăiască.

Pe ce se bizuia sentința de condamnare? Pe un proces psihologic: dacă la cererea lui ea ar fi răspuns fără ezitare, și ar fi ridicat receptorul, ca să ducă prin telefon dialogul relevant propus de el, n-ar fi lăsat-o să meargă mai departe, ci ar fi apăsat pe furcă. Fiindcă refuzase o socotea vinovată, fără iertare. Era singura dovadă, dar pe deplin concludentă, așa că plecase, nu rămânea nimic de ales, orice alegere ar fi fost numai o jumătate de soluție. Nu-și dădea seama cât de relativă era această concluzie, fiindcă refuza s-o revizuiască odată ce se fixase; refuza chiar să și-o aducă aminte.

Îndoiala apăru brusc, în clipa când simțise ca nu mai poate salva avionul, și o să moară. Fulgerul care îi brăzda cugetul aruncă lumină asupra unei îndoieli până atunci ascunse în umbră: dar dacă atitudinea ei se datora cu totul altui motiv, iar el fusese atât de ignobil că nu se gândise? Dar dacă ea refuzase fiindcă socotise înjositor să se supună la un asemenea examen, să ducă o convorbire dictată, care o silea să fie crudă și cinică, în timp ce pe omul de la celălalt capăt al firului telefonic îl făcea de două ori ridicol?

Nu arsurile pe care începu să le simtă, nu durerile din tot trupul parcă rupt în două de la mijloc îl făcură să-și piardă cunoștința, ci rușinea, și regretul pentru ceea ce era ireparabil.

* * *

Muri, după o comă de douăzeci și patru de ore, a doua zi la amiază. Chiar dacă i-ar mai fi prelungit viața câteva zile, fără să-și recapete cunoștința, creierul lui neirigat atâta vreme l-ar fi redus la stadiul animalic, să trăiască, dar să nu știe și să nu înțeleagă nimic nici despre sine, cu atât mai puțin despre alții. Chiar cei care se străduiau să-l salveze, fiindcă aveau un jurământ față de medicină, știau că mai bine ar fi să moară și pentru el, și

pentru toată lumea. De altfel, eforturile lor ar fi fost inutile, insuficiența renală după șocul traumatic era ireversibilă, din această cauză murise.

Când îl văzură căzând, erau la trei kilometri; ambulanța porni într-acolo, cât de repede putea să meargă pe drumul înghețat, fără să se pună de-a latul.

Zăcea cu fața în jos, în zăpada bătută, fără cunoștință, dar respira, în spasmuri. Combinezonul de zbor fumega, îi desfăcură fermoarul, dedesubt fumega și tunica, fără să ardă, în schimb fularul de lână avea pete și dâre, ca de jeratic și așa pătrundea sub haină. Îl dezbrăcară acolo, în zăpadă, sosise și restul convoiului, mai mulți oameni săriră în ajutor, tăiară mânecile, cizmele, pantalonii, avea arsuri numai pe piept, pe grumaz și pe față. Când îl urcară pe targă scoase un geamăt, fără să-și vină în simțire; pe spinare în dreptul șalelor văzură o vânătaie sângerândă, urma unei lovituri grele.

— Numai de n-ar avea coloana vertebrală fracturată, spuse sanitarul.

Era un om în vârstă, plutonier, lucrase nu pe la infirmerii de regiment, ci în spitale. Nu aveau ce-i face deocamdată decât să-l învelească în cearșafuri curate, apoi în pături.

Cineva se apucă să adune de pe jos hainele, care fumegau încă.

— Lasă-le acolo! îi porunci plutonierul.

Din buzunare curgeau decorațiile oferite de generalul Paulus, la început nimeni nu-și dădu seama ce erau, iar când se dumeriră îi cuprinse o nedumerire mai mare decât mirarea. Erau decorații pentru o armată întreagă.

Ambulanța porni repede, până la Karpovka erau o sută douăzeci de kilometri, dacă nu se ivea nici o piedică puteau să ajungă în două ore, înainte de a cădea seara; se făcuse ora trei după-amiază. Acolo era un aerodrom mare, cu spital de campanie. Până atunci nu avea ce-i face rănitului, ar fi trebuit să-i injecteze în sânge glucoză, sau măcar ser fiziologic, dar în zgâlțâiala ambulanței nu-i putea nimeri vena, era mai sigur să aștepte până ajungeau la spital; se temea să nu facă o greșeală, și poate oricine în locul lui n-ar fi gândit altfel. Se uită la ceas. Rănitul scotea din când în când câte un geamăt, deși în starea lui de comă era imposibil să perceapă o durere. Dar așa gândesc oamenii în asemenea clipe, nimeni nu geme dacă nu-l doare. Să fi fost acum într-un spital, sau într-un cort cu zeci de paturi, puțin i-ar fi păsat de un geamăt, gemete se aud din toate părțile: e mult mai greu de suportat unul singur.

Sanitarul se hotărî să-i facă o injecție cu morfină; din primele ajutoare care se dau răniților când îi aduc brancardierii, cel mai bun, cu efect imediat

și sigur, este morfina. De ce să lași un muribund să sufere, când odată cu el suferi tu însuți? Și șnapsul e bun, dar numai când omul poate să-l înghită și să-i simtă gustul.

După injecție, rănitul continua să geamă, slab, la răstimpuri, încolo era liniștit ca într-un somn dulce. Sanitarul se liniști și el, nu era băutor dar acum simți nevoia unui șnaps, ca aviatorii care veneau din misiune cu găuri de glonț sau de schije în aripi și fuselaje. Cum n-avea șnaps, scoase alcool alb din dulapul cu medicamente, îl îndoi cu apă și jumătate din el îl dădu pe gât dintr-odată. Crezu că-i ia foc pieptul, se uita la pahar cu groază, dar după câteva clipe își reveni și îl goli de astă dată încet, picătură cu picătură. Nu, hotărât că nu-i plăcea, dar îi făcea bine, își simțea inima bolnavă, și nu fiindcă avea un rănit în grijă, avusese cu sutele, din ei muriseră cu zecile, sub ochii lui, el le închisese ochii. Dar când murea unul, rămâneau alții vii alături. Acum era singur cu un rănit, și dacă rănitul murea, rămânea numai cu mortul. Trase oblonașul care îl despărțea de cabina șoferului.

— Acolo ești, Vasile?

— Dar unde să fiu? Ce, crezi că rabla asta are șofer automat? Sau că o teleghidează Sfântu Petru din poarta raiului?

După o tăcere șoferul întoarse capul

— Îți trebuie ceva, dom’ plutonier?

— Nu. Mai spune și tu câte o vorbă.

***

Șeful convoiului era un rezervist, sublocotenent de administrație. Tot personalul, cu mecanici și servanți, cu bucătari, cu furierul, cu ordonanțele ofițerilor, vreo patruzeci de inși, aveau loc în două camioane. Ar fi trebuit să plece încă de seara, ca să fie pe aerodrom când veneau avioanele, să le întâmpine și să le ia în primire, dar ordinul de retragere sosise abia pe la ora zece dimineața și spunea limpede: decolarea imediat, eșalonul rulant vine pe urmă. Una ca asta nu se mai întâmplase, și nu putea să se întâmple decât dacă se rupea frontul pe neașteptate.

Convoiul era pregătit de plecare încă din ajun; îndată ce decolă ultimul avion porni la drum, repede, nu fără ca oamenii să arunce priviri temătoare în urmă. Dar ziua de Anul nou rămânea liniștită, nu se auzeau tunurile, sau tancurile, nu zburau nici măcar avioane de recunoaștere.

— Mai, ce-o fi asta? se miră unul. Te pomenești că s-a făcut pace!

Oricum, rămânea ciudat că eșalonul rulant primise ordinul de retragere cu întârziere, tocmai la ora zece.

— Până acum ce-au făcut?

— Tu uiți că astă-noapte a fost revelionul? După petrecere omul se scoală cu capul mare.

Scăpați de grija că i-ar putea ajunge rușii din urmă, acum erau strânși roată în jurul decorațiilor căzute în zăpadă. La avionul rămas fără nici o formă după ce benzina din rezervor arsese îndoindu-i fiarele și tablele nu se uita nimeni; nu se gândeau nici la rănitul care plecase. Ordonanța lui E. Lupu dispăruse pe furiș, se urcase în ambulanță, lângă șofer, care nu-i spuse altceva decât îl întrebă dacă are țigări. Îi dădu pachetul, pe tăcute; se temea că sanitarul o să-l dea jos în mijlocul câmpului.

Adesea se întâmplă așa, să trăiască oamenii într-o neînțelegere, să se teamă unul de altul, când amândurora le-ar fi bine să-și dea mâna, nimic nu-i împiedică să stea alături. Dacă sanitarul ar fi știut că ordonanța era în fața, bucuros l-ar fi chemat la el, să nu fie singur cu rănitul. Pe ordonanță îl chema Tricu Hasan, șofer și el, pe taximetru, la Iași, de unde îl cunoștea pe stăpână-su, care îl luase sub oblăduirea lui, ascunzându-i meseria, altfel l-ar fi dat în altă parte, pe vreun camion sau pe vreo ambulanță.

Câțiva se apucară să adune decorațiile de pe jos, erau frumoase, deși murdare de zloată; zăpada, bătută de soare și călcată cu bocancii, începea să se înmoaie.

— Mă, sunteți proști? zise unul, care stătea deoparte. Ce vreți să faceți cu ele? Nu vă gândiți ce vă așteaptă, dacă ne taie calea rușii? Decorație nemțească?!

Într-adevăr, își dădură seama și proștii, nu era treabă de glumă. Aruncară decorațiile, camioanele trecură peste ele, îngropându-le în zăpada frământată de cauciucuri.

Capitolul 38

Procesul de conștiință al Despinei, în timpul transfuziei, când sângele ei trece în trupul lui Ernest. Sfârșitul.

Deși rămâneau inutile, pierzându-și astfel înțelesul, trei șanse avu Ernest Lupu, una după alta în cele ce urmează, în afară de neșansa care le anula pe toate: că nu-i mai era dat să trăiască. Prima șansă fu că ambulanța sosi la

două minute după ce se prăbușise avionul și primi ajutor înainte ca arsurile să se întindă pe tot trupul, ceea ce ar fi însemnat să moară acolo, pe zăpada înghețată.

A doua șansă, la Karpovka, un avion sanitar, un Junkers cu trei motoare era gata să decoleze peste o oră, ca să zboare la București, cu răniți grav, și mai avea loc liber pentru o brancardă.

Captiv al pasiunii pentru zbor și nepreocupat de altceva, nu-și dădea seama câți admiratori avea nu doar în publicul care îl cunoștea de la mitinguri, dar chiar între zburători, aspiranți și ei la glorie. Nu pot spune că nu își cunoștea calitățile, dimpotrivă, se bizuia pe ele, le cultiva, nu ca să fie în fruntea altora, ci să ajungă la pragul lui maxim. Unii ar fi putut să-l bănuiască de o modestie contrafăcută dar el nu și-ar fi dat seama, fiindcă nu cunoștea noțiunea.

Nici chiar atunci când îl aduseră la spitalul aviației din Karpovka, să nu fi fost în comă, tot nu ar fi băgat de seamă ce rumoare stârnise venirea lui acolo. Coridorul sălii de operație era ticsit de lume, surori, infirmiere, chiar medici de la alte pavilioane și mai ales răniți în convalescență, aviatori români și nemți, toți știau de el, ar fi vrut să-l vadă, erau consternați de zvonul că nu are șanse să scape.

Nu aveau ce-i face decât să-i curețe rănile de arsură, să presare pe ele praf de sulfamide și să-i pună pansamente sterilizate, în timp ce altă echipă îi băga într-o venă a brațului acul și lăsa să picure glucoză din recipientul de perfuzie, pus pe un suport care se fixa de cadrul brancardei. Nu era timp pentru o transfuzie de sânge, și nici nu credeau că ar mai fi putut să-l salveze, în mod vădit avea un traumatism renal prea grav; pe lângă simptomele tipice, lovitura din șale dovedea că suferise un șoc traumatic, pe care nu spera nimeni ca el să-l depășească. Dar, cât un om este încă în viață, medicina nu-l poate pune în același furgon cu morții; nici chiar în timp de război; poate doar când bântuie ciuma, atunci da, se spune că peste cadavrele aruncate în groapa comună câte un om mai deschide gura, să geamă, până i-o astupă varul aruncat deasupra.

Perfuzia nu trebuia întreruptă, două infirmiere care însoțeau rănițiii erau instruite și aveau o geantă cu sticle de glucoză. Soldatul Tricu Hasan, ordonanța, încercă să se strecoare în avion, printre brancarde, dar aici nu era ca în ambulanță, să-i dea un pachet de țigări șoferului. Rămase părăsit și se duse la gară să caute un tren, ca să ajungă la Târgșor, lângă Ploiești și să se prezinte la flotilă.

După decolarea avionului, medicilor nu le rămânea timp să se gândească la răniții plecați, alții veneau la rând, trebuiau să fie pregătiți ca să suporte transportul. Și totul se făcea sub apăsarea temii că frontul se afla la patru sute de kilometri, că evacuarea putea începe în ziua următoare.

A treia șansă a lui Ernest era Despina, care își dădu sângele, să-l scape.

* * *

Dacă în ultimul timp, câteva luni după încercarea de sinucidere Despina părea liniștită, în realitate era de o apatie deplină, revenirea lui Ernest, muribund, trezise în ființa ei frământările care se topiseră în apa din cadă, când fusese hotărâtă să adoarmă pentru totdeauna, și, ca să fie sigură că nu mai rămânea nici o putință de salvare, prevăzuse să se înece.

Nu fusese o încercare de sinucidere, cum se spune. Auzea și ea această vorbă printre cunoștințe, despre vreo fată nefericită care se arunca înaintea trenului, sau se spânzura de cârligul lămpii. O cutremura nu moartea în sine, ci cauza morții, și drumul până acolo, hotărârea supraomenească de a termina cu viața. Nu se gândea că victimele acestui fel de moarte erau sortite să sfârșească așa, aveau în sânge un blestem, sau o boală. Auzea apoi, citea în ziare, despre unele fete, înghițeau gămălii de chibrituri, dintr-o neînțelegere cu familia, sau dintr-o nefericire în dragoste; acestora, „internul Georgescu de la Salvare le dădea primele îngrijiri”, apoi victimele erau predate familiei.

După o asemenea încercare, unele se vindecau pentru totdeauna, în mahalaua lor oamenii le arătau cu degetul și vorbeau pe șoptite; altele căpătau un fel de aură poetică. Dar mai erau și din acelea care repetau gestul, a doua oară, a treia oară, până izbuteau de-a binelea.

Despina nu avea să-l repete niciodată, fiindcă sinuciderea ei fusese definitivă, ea murise. Se mișcă printre noi asemenea oameni, a căror viață e suspendată, și nu știm; ei ne vorbesc, ne privesc în ochi și pot să ne zâmbească. Așa cum nu putem citi minciuna pe fața unui om, sau intenția de crimă nu putem citi nici moartea.

Doar ceva nu prevăzuse Despina în acea hotărâre definitivă, pe care o socotea împlinită. Prin pactul cu moartea din conștiința ei, așa cum rămăsese, nebănuită, alterată, neînțeleasă de alții, era exclusă întoarcerea lui Ernest.

Nu putuse și nici nu încercase să-l anuleze ca amintire, știa limpede că el există, cu deplin drept la viață. Cât timp și-l închipuise întreg și puternic,

așa cum plecase, se socotea victimă, deși își recunoștea vina; nu victima lui, el fusese numai instrumentul destinului, dar, oricum, între ei doi el era învingătorul. Și acum, eroul necruțător, în fața căruia n-ar mai fi îndrăznit să stea nici îngenunchiată, se întorsese adus pe targă, fără glas, fără să vadă, inert, doar greutatea în carne și oase a celui de altădată. Și pentru unul, și pentru altul, mult mai bine ar fi fost ca el să moară, dacă nu murise ea mai înainte

Dar trăia, așa, fără cunoștință, respira și îi bătea inima și până nu înceta să-i bată se numea om, nu putea fi nesocotit, șters dintre cele patru miliarde și jumătate de semeni ai lui care populau lumea.

Iar Despina descoperea că are față de el o datorie inexistentă mai înainte, când îl știa puternic, când dispunea de viața ei și plecase fără să se uite în urmă. Atunci îl socotise în dreptul lui să o pedepsească, și nici astăzi nu judeca altfel.

Dar acum survenise o întâmplare neprevăzută, în afară de starea lui muribundă, un miracol: îi dădea sânge. Sângele ei cald și proaspăt trecea în venele lui, picătură cu picătură, peste un sânge oxidat de vechime.

Era în prima dimineață, tocmai la ora când ea sosise; ca să-l mențină în viață, pe lângă perfuziile cu glucoză trebuia să i se facă urgent transfuzii de sânge, și grupa lui sanguină lipsea din refrigeratoare, era cea mai răspândită, și cea mai cerută. Cu toate insistențele nu li se repartizau destule flacoane, sângele se adună de la donatori, cu suta de grame, și în spitalele de răniți trebuie sute de kilograme.

Donatorul cel mai apropiat era Despina, care avea grupa sanguină universală. Li se luă la amândoi câteva picături de sânge, pentru examenul de compatibilitate, de la laborator răspunsul veni în cinci minute, transfuzia se putea face.

Acum stătea lângă el, pe un pat tras alături; erau aproape unul de altul, ca în zilele nebune de altădată și ea nu simțea mai puțină nebunie decât atunci, când el îi devenea stăpân, căruia bucuroasă i-ar fi sacrificat viața, iar până atunci își trăia sclavia într-o exaltare ca a martirilor creștini care mergeau la moarte fericiți că vor avea un loc de cinste lângă Domnul.

Sângele pe care îl pierdea îi dădu un moment de slăbiciune, o amețeală învinsă repede, dar în clipa scurtă cât ținu, fu fericită că nu murise cu adevărat, fiindcă avea un rol de importanță primordială, să dea ceva din viața ei omului pentru care ar fi vrut să trăiască. Nu cum trăise odată; ar fi fost imposibil. Să trăiască prin clipe trecute.

Cu un ceas mai înainte, când ea abia sosise și îi schimbau bandajele de pe față, îmbibate de sânge și plasmă, chipul lui îi apăru de nerecunoscut, nu semăna cu nimeni, o față prelungă, cu obrajii adânciți sub pomeți, cu nasul subțiat și, ce era mai înfiorător, cu pleoapele arse. Chiar dacă supraviețuia și mai târziu, după război, i se făcea o operație plastică, acoperind cicatricele hidoase, dacă îl înnoiau cu totul, redându-i chiar și expresia virilă care o cucerise când avea numai un bandaj curat pe frunte, ar fi fost altul, pe primul nu mai putea să-l regăsească niciodată.

Își dădea sângele, și-ar fi dat pielea să-i îmbrace obrazul. Dar cei mai bine era ca el să moară, și mai bine decât orice ar fi fost ca ea să fi murit atunci, în cada de baie.

Întoarse încet capul spre el; nu putea să vadă decât bandajul care îi învelea capul, în întregime, un om de cârpă, cu două orificii la nas și la gură, pentru oxigen, și pentru lichide. Era în comă, „comă profundă”, spuneau medicii, ca și când pentru necunoscători cuvântul ar admite grade de comparație, ca și când coma nu-i de ajuns când lipsește pe om de orice gând și de orice senzație.

Dar oare așa să fie cu adevărat? Cine și cum poate să dovedească? Omul în comă nu are nici o reacție la impulsurile din afară, nici măcar reacțiile reflexe, bunăoară a pupilei izbită de o lumină puternică.

Judecând cu altă minte decât a științei exacte, lăsându-mă dus de vârtejurile fanteziei, care știu cât vor contraria pe alții, de mult mă urmărește gândul acelui om aflat sub influența *curarei*. Întâmplarea am aflat-o de la un om care știe și ce este anestezia, și ce este curara, fiindcă lucrează cu ele. Poate a și uitat povestea, și o să se mire, eu însă o țin minte, ca unul care am trăit cu închipuirea suferința atroce a victimei.

Nu-i vorba de o practică veche, abandonată astăzi. La anumite operații chirurgicale, pe lângă anestezicele obișnuite, barbituricele de pildă, care îl fac pe pacient insensibil la durere, i se administrează și o substanță paralizantă. Sunt organe, inima cea dintâi, care nu suportă o atingere străină, fără să intre în convulsii, chiar sub anestezie. Substanța, folosită pentru a inhiba aceste mișcări anarhice, este extrasă din seva unor arbori din America de sud, folosită cândva de triburile sălbatice spre a-și otrăvi cu ea vârfurile săgeților. Desigur că în cantitate mare substanța poate să aibă însușirea de a scoate adversarul din luptă pentru totdeauna, sau măcar să-l imobilizeze până când cineva îi dă una cu ghioaga în frunte. Substanța se

numește curara și, în doză controlată, este folosită în chirurgie, la unele operații, ca să liniștească mișcarea spasmodică a unor organe.

Știu cât îi indispune pe unii oameni amestecul în treburile lor al altora care n-au o ocupație comună. Dar cum aș fi putut face să ajung la cazul omului paralizat prin curara? Nimeni nu mă poate împiedica să mă gândesc la el, și dacă povestea este adevărată, nimic nu-mi poate stârni o groază mai mare. Nu știu cum s-a făcut, dar mie nu mi-a spus un vânător, ci un medic, care, când e vorba de meseria lui, n-are voie să înșire palavre. Unui om căruia urma să i se umble în măruntaie, i-au injectat curara în doza prevăzută, dar în aparatul de intubație care pompează oxigenul în plămâni au uitat să adauge și barbituricele. Se poate una ca asta? De ce nu, când uneori se uită în burta cusută pansamente și chiar câte un instrument folosit la operație? La școala unde mi-am făcut experiența în acest domeniu, pe lângă multe altele, profesorul impusese obiceiul ca la sfârșitul operației să se numere riguros instrumentele folosite și așa era sigur că nu se rătăcise niciunul printre viscere.

Pacientul a suferit operația pe viu, putea să și moară de durere, dar n-a putut să protesteze, nici să țipe, nici să se zbată, toate mijloacele lui de alarmă și apărare fiind paralizate.

Oare ceva asemănător nu se poate petrece și cu un om în comă?

Am făcut acest ocol ca să ajung la gândul Despinei: dacă-l atingi, nu simte, dacă-i vorbești, nu-ți răspunde. Dar nu toate reflexele lui sunt abolite, dovadă că respiră, că îi bate inima. Oare nu s-ar putea și să m-audă? Sau și mai ușor, să-mi simtă gândurile, prin sângele meu, care se amestecă într-al lui, dezvăluindu-i ce am în suflet?… „Dacă mă auzi, sau simți ce gândesc, te rog ascultă-mă: Sunt vinovată, dar nu o ticăloasă, altfel nu m-aș zbuciuma atâta. Mă simt răspunzătoare față de tine; când am vrut să mor, n-am plătit destul, și chiar dacă muream cu adevărat n-aș fi fost absolvită, meritam o pedeapsă mult mai mare. Din vina mea ai plecat, și sunt sigură că tot din vina mea ți-ai nesocotit viața. Te-ai fi crușat dacă știai că aveai pentru cine te întoarce!”

Iată un gând care nu-mi trecuse prin minte! De ce zburase la Stalingrad, când nu-l obliga nimeni și nu era o datorie de onoare, cum îmi închipuisem? Și de ce, mai ales, la întoarcere, când motorul amenința să se aprindă virase înapoi, ca să-i trimeată ajutor aviatorului neamț de care nu-l lega nimic, rămas pe un aerodrom unde nu mai putea veni altcineva decât rușii?

„Cum să te întorci, dacă știai că am un bărbat? La început nu crezuseși, sunt sigură, îți închipuiai că te mint, ca să-mi păstrez independența. Independența mea! Cu ce bucurie ți-aș fi dăruit-o, dacă aș fi fost independentă! Eram rătăcită între doi bărbați, în așa fel că nu mă puteam lipsi de niciunul. Se întâmplă multora să aibă iubiri duble sau multiple, și să se bucure de fiecare. M-am bucurat și eu, până m-a cuprins groaza, când mi-am dat seama că amândouă iubirile erau adevărate. Pentru mine singura ieșire atunci era moartea; m-am supus ei cu toată convingerea, dar ea a găsit cu cale să nu mă aleagă pe mine, ci pe unul din voi și te-a ales pe tine. În alte timpuri ați fi rezolvat totul cu spada, și mie mi-ar fi crescut faima, cavalerii ar fi căzut în genunchi la picioarele mele, admirându-mă cu smerenie.

Din bandajele albe care înfășurau capul se auzi un sunet. Sora de veghe se aplecă să audă.

— A spus ceva? întrebă Despina.

— Mi s-a părut, dar nu-i cu putință.

— Ba da, se poate! stărui Despina, vorbind slab, ca de pe altă lume.

Medicul care făcea transfuzia, străduindu-se să simtă reacțiile bolnavului, șopti:

— Liniște!

Îi urmărea pulsul, mișcarea bandajului pe piept, care urca și cobora abia vizibil odată cu respirația. Chiar și tubul aparatului de perfuzie, de la mâna cealaltă, avea o ușoară vibrație care se simte deși nu se vede, și dovedește că la capătul acului introdus în venă sângele circulă.

Erau două inimi, la un pas una de alta, și la mijloc, în spațiul îngust dintre paturi, medicul ținea în mână o a treia inimă, mecanică. Era un instrument, nu avea o viață proprie, dar eu, care l-am văzut funcționând, am socotit că și el era tot o inimă. Un aparat mic, o pompă cu două sensuri de circulație, care aspira sângele proaspăt dintr-o venă, și pe urmă îl împingea încet, cu grijă, în vena cealaltă; de-acolo se ducea în inimă, în plămâni, se răspândea în trup și poate o picătură ajungea în creier. Era ca un descântec.

Și Despina, care nu putea să nu privească, văzând cum sângele ei trecea în sângele celuilalt, își concentra gândul, să transmită un mesaj: „Sunt eu! Mă simți?” Oare se dăruise vreodată atât de deplin, se dăruise vreo femeie din lume? Nu cu pasiune, timpul pasiunii trecuse, acum se dăruia cucernic, cu o voluptate pe care pasiunea nu are privilegiul s-o cunoască.

Ridică privirea spre infirmieră, întrebând-o din ochi, implorând-o: „Ai auzit?”

Infirmiera îi făcu semn să stea liniștită; pe față i se citea o îngrijorare; vena unde intra acul perfuzorului nu mai pulsa. Îl privi pe medic, cu buzele întredeschise.

Dar Despina auzise șoapta, clară, deși stinsă: „Ești aici?”

Medicul respiră profund. Inima rănitului încetase să bată.

— Te cruț, domnișoară! E de prisos!

Vru să-l întrebe, surprinsă: „Numai atât?” Îl văzu scoțând acele, întâi din vena lui moartă, apoi dintr-a ei, vie. Oare prin aparatul acela nu se strecurase nici o picătură în sens invers, de la el la ea, s-o aibă în sânge?

Infirmiera îi puse un tampon de vată pe locul unde fusese acul, și o ajută să se ridice.

— Îmi pare rău, domnișoară!

Capitolul 39

Carul de luptă: istoric. Amintiri din copilărie și tinerețe. Cea mai mare bătălie de tancuri, o mie cinci sute la număr, un milion de tone, să se prăbușească scoarța pământului.

În copilăria mea nu se auzise de tancuri. Carele de luptă din antichitate, cu doi cai în față, sau tunurile de asalt, pe roate, care se împingeau până în zidul cetății, pot fi socotite premergătoarele celor de astăzi doar ca idee, înfăptuirea neîngăduind nici o comparație. Spre a nu mă duce și mai departe în urmă, ci luând doar ultimele două milenii, în cursul lungii lor istorii războinicii au născocit întruna mașini de luptă, săgeți, lănci, paloșe, berbeci, catapulte, pe de o parte, pe de alta armuri și scuturi. Pe vremea lui Ștefan cel Mare, când arma principală erau săgeata și paloșul, apărea tunul, dar din coajă de cireș, reproduc vorbele așa cum sunt scrise în cronici, semn că au existat aievea, dar nu înțeleg cum nu luau foc și nu făceau explozie. Patru secole mai târziu, stă scris undeva că japonezii aveau tunuri, numai țeava, fără afet, și ca să tragă cu ele le așezau pe căpițe de paie; flota lor de război, tot în acea vreme, nu mai demult decât acum o sută treizeci de ani era alcătuită din bărci de lemn, cu câte o sâneață la spate. Nu le-a trebuit japonezilor decât cinci decenii ca să-și facă vapoare atât de bine înarmate și bineînțeles atât de bine conduse încât la Tușima, în războiul pentru Fort-

Arthur, au nimicit la iuțeală flota modernă a Rusiei, comandată de un amiral cu renume. De mult spun, cui vrea să mă asculte, că acest fenomen, urmat de altele, din vremea noastră, ar trebui să dea de gândit lumii.

Când eram mic am auzit vorbindu-se în casă de o nenorocire petrecută pe un câmp de instrucție, poate la Cotroceni, unde acum este un cartier de locuințe. Cineva inventase o mașină de tăiat sârmă ghimpată, piedică atât de grea în calea atacului. Am mai spus odată că artileria, după calculul unui om care n-avea altceva de lucru, ca să deschidă un drum prin rețeaua de sârmă ghimpată, trebuia să risipească atâta muniție, încât cu prețul ei s-ar putea face un pod de aur pe deasupra. În asemenea condiții, bineînțeles că statul-major era foarte interesat de acea mașină, astfel că a poftit pe inventator s-o prezinte. După câte am înțeles, era un automobil de epocă, prevăzut cu o foarfecă mare în față, sau cu mai multe. Automobilul a pornit cu viteză drept spre obstacol, dar foarfecele nu au funcționat și sârma a tăiat capul inventatorului.

Cam tot atunci, prin 1915, în Anglia și în Franța se studia un car de luptă, capabil să ajute infanteria în ofensivă. Curând după aceea cele două țări au conlucrat, dar au făcut două mașini mult diferite una de alta ca greutate; a englezilor avea douăzeci și cinci sau treizeci și cinci de tone, a francezilor numai șase și jumătate. Pentru a se păstra secretul, englezii au numit-o tank, deși cuvântul înseamnă cu totul altceva, dar numele a prins și a rămas neschimbat până astăzi. Mult i-a încurajat pe constructori un veteran din războiul cu burii, Winston Churchill. Mă miră, fiindcă la vremea aceea el era Mare Lord al Amiralității, adică mai mare peste marină. Înseamnă că încă de pe atunci n-avea astâmpăr, dacă se amesteca și în treburile armatei terestre.

Înțelegerea între cele două țări fusese să fabrice un mare număr de tancuri, și numai după aceea să le arunce în luptă, pe toate deodată ca să fie o surpriză decisivă. Englezii însă n-au avut răbdare, deși de felul lor sunt impasibili, cum se știe, și la 15 septembrie 1916, patruzeci și nouă de tancuri de ale lor și-au făcut apariția pe frontul de la Flers, pe Somme, într-o operație locală. Indiferentă graba și indiferent rezultatul, de la data aceea înainte tancul a intrat în istoria războiului.

Unii spuneau ca inventatorii ar fi fost nemții, în sarcina cărora se puneau atunci toate relele. Submarinul, ce-i adevărat, lor li se datorează, dacă nu s-o găsi cineva să mă contrazică. Și tot lor faimosul Dicke Bertha, tunul făcut de Krupp, care a bombardat Parisul de la șaizeci de kilometri. (Fabricantul a

dat tunului numele soției sale, un omagiu să te cutremure; în întregime el se traducea: „Bertha cea mare”).

Primele tancuri le-am văzut după război, le aveam de la aliații noștri; era un Renault de șase tone și jumătate, cu motorul de treizeci și cinci de cai putere, nu mult mai puternic decât Trabantul, cu o viteză de șapte kilometri pe oră. Le-am văzut făcând exerciții pe un câmp ales anume, cu gropi și cu dâmburi abrupte. Erau niște jucărioare pe lângă ce știm astăzi, cu blindajul nu mai gros de douăzeci și doi de milimetri, prins în nituri, căci nu se folosea încă sudura. În loc de roți avea tălpice articulate, șenile. Mă uitam la ele, mergeau ca o broască țestoasă, când urcau dâmburile scoteau fum negru și urlau să spargă urechile oamenilor. Aveau și o coadă pe spinare, dar fără legătură cu expresia referitoare la câini și la alte animale. Era o contragreutate, ca o coadă de rac, legată de carcasă cu balamale solide, ca brațul de groase. Când tancul ajungea în vârful dâmbului și trebuia să coboare în partea cealaltă, sau când intra într-o groapă, își rotea coada prin aer și o lăsa în urmă, la fel cum fac câinii când sunt în primejdie; altminteri, cât era el de greu și de solid, ghemul acela de oțel cădea în bot și rămânea țeapăn.

Așa se prezentau tancurile franțuzești din primul război mondial, cu un echipaj de doi oameni, unul la postul de conducere, altul în turelă, și cu un tunuleț, a zecea mia parte din Dicke Bertha. Dar au băgat spaima în infanterie când a apărut prima oară, au pus-o pe fugă. Nimeni n-avea ce-i face, așa cum dușmanii lor nu pot face nimic broaștei țestoase, dacă s-a strâns în carapace, și ariciului, dacă lasă la vedere doar țepii. Însă n-a trecut mult timp până să apară tunul antitank, și atunci s-a schimbat treaba. Așa a început întrecerea, s-au făcut tancuri mai grele, apoi mai puternice, s-a mers înainte fără oprire chiar după încheierea păcii, așa că în 1939, când a izbucnit războiul al doilea, Franța avea gata de luptă tancuri de treizeci și cinci de tone, cu un blindaj care ajunsese la șaizeci de milimetri, tunurile la șaptezeci și cinci, motorul la trei sute de cai putere.

După o dare de seamă accesibilă publicului, Germania, care de altfel n-ar fi avut dreptul să se înarmeze decât cu restricții, pornea la luptă cu un tanc mai modest, douăzeci de tone greutatea, douăzeci și cinci de milimetri blindajul. Nu se pun însă la socoteală tancurile capturate din Cehoslovacia; nu am date despre ele, care era numărul lor și ce caracteristici aveau, bănuiesc însă că redutabile; în această privință mi-e teamă că nu se va face niciodată lumină, a și început să fie prea târziu de altfel, omenirea e

preocupată de războaiele viitoare, se înarmează ca să le evite, după o vorbă latinească străveche, mai actuală ca niciodată.

Odată cu războiul al doilea au apărut tancuri noi, perfecționate încontinuu, tot mai numeroase și mai puternice. Vestitul Sherman, de pildă, construit în Statele Unite în 1942, dacă, în ceea ce privește greutatea și o parte din celelalte caracteristici nu depășea cu mult datele cunoscute, în schimb ritmul în care se fabrica ar putea să mă uluiască dacă n-aș ști că America făcea un vapor de zece mii de tone, în douăzeci și patru de ore, după cum am mai spus înainte. Tot în atâta timp erau gata o sută de tancuri, trei mii într-o lună, în total nouăzeci de mii de tone, aproape un milion într-un an, trei milioane până la sfârșitul războiului. A fost tancul cel mai răspândit în armatele aliaților; cu o divizie de Sherman a venit generalul Leclerc în Franța, cu Sherman a eliberat Parisul.

Adversarii acestui tanc erau mai puternici, Panzer, al nemților, apărut în 1943, și Tigre, în 1944. Primul avea patruzeci și cinci de tone greutate, o sută douăzeci de milimetri blindajul, șase sute cincizeci de cai motorul; al doilea șaptezeci de tone, blindajul de o sută cincizeci de milimetri. Tunuri, viteză, nu le mai pomenesc, ajunge ce-am spus ca să se înțeleagă ce înseamnă încăierarea dintre doi asemenea monștri.

Niciunul însă n-a fost invincibil, au rămas cu miile fumegând pe câmpurile de bătălie, cu blindajul străpuns, chiar când era gros de o șchioapă, cu șenilele rupte. Uneori, în luptele de stradă, sau în atacurile partizanilor, maquis cum s-au numit ei în Franța, o grenadă sau o sticlă de benzină aruncată pe turelă a fost destul ca să le înțepenească locului. Păcat că nu știm câte au fost cu toatele; ar trebui să se spună măcar la conferințele de pacificare, ca părțile să știe unde ajung dacă nu se astâmpără.

***

Tot ce am spus, minimul ce se putea spune, era necesar înainte de a cita cea mai mare bătălie de tancuri care s-a dat vreodată. Numărul lor, de o parte și de alta a fost o mie cinci sute. Cine vrea, n-are decât să le transforme în tone, în grosimea totală a blindajelor, în numărul de cai putere, apoi să-și închipuie urletul a o mie cinci sute de motoare, amestecat cu bubuitul tunurilor, sub pătura neagră a fumului de motorină arsă. Nu cred că în infern groaza să fie la fel de mare.

S-a întâmplat în regiunea Kursk, la 12 iulie 1943, ca o replică a bătăliei de la Harkov, când a învins armata germană, cu un an și jumătate mai

înainte. Acum armata germană, mereu în retragere, în vreme ce Hitler mereu spera să învingă, a pierdut treizeci de divizii, dintre care șapte erau divizii de tancuri. Numărul oamenilor morți, răniți, dispăruți se ridica la cinci sute de mii, o generație. Tancurile lor nu puteau să fie decât Panzer, Tigre nu apăruse încă. De partea cealaltă cred că, pe lângă tancurile rusești, au luat parte la luptă și niște Sherman, americane, și poate chiar unele englezești, produse cu un an înainte, botezate cu numele lui Churchill.

Cu acestea războiul tancurilor nu s-a sfârșit, a continuat până în mai 1945, când primele dintre ele au intrat în Berlin, și au ajuns până la Cancelaria Reichului, sub care era buncărul. Construcția lor a continuat și după aceea, însă nu am date decât până în 1955, ceea ce nu înseamnă că pe urmă nu s-a mai făcut niciunul. Ultimul despre care am auzit avea un motor de o mie de cai putere. Acum, când pe pământ s-au sădit rachete de toate felurile, de la cele cu rază mică până la cele intercontinentale, chit că unele sunt pe cale de a fi distruse, oare istoria tancului nu se apropie de sfârșit? Și a tunului asemeni? Poate tancurile se vor topi, se va păstra câte unul pentru muzee. Iar de tunuri poate că nu va mai fi nevoie ca să tragă salve la zile festive sau în cinstea oaspeților de seamă.

Capitolul 40

Debarcarea aliaților în Sicilia, indiferentă lui Alioan, fiindcă o prevăzuse. Viața lui la sanatoriu, o insulă de pace și liniște; mersul calm spre moarte, victorie asupra nimicniciei.

Cu două zile înaintea bătăliei de la Kursk, forțele americane și britanice debarcaseră în Sicilia. Știam că de aici înainte istoria lui Mussolini nu mai avea mult să se termine. Nu spun că mi s-a făcut milă de el, dar m-am gândit cu un amestec de sentimente, primul, compătimirea, pentru nechibzuința lui de a declara război Franței și a merge apoi mână în mână cu Germania, deși nu-l obliga nimeni, dimpotrivă, Hitler ar fi fost mai mulțumit să-l știe liniștit la el acasă, bănuind ce necazuri are să-i facă; îi făcuse destule în Grecia, unde se împotmolise cu războiul lui ridicol, de-l râdeau până și copiii. Nevoită să intervină spre a-l scoate din încurcătură, căci vorba românului, prietenul la nevoie se cunoaște, Germania amânase să pună în aplicare planul „Barbarossa”, de invadare a Rusiei, și astfel pornise cu stângul.

Mi-am amintit o zi din vara anului 1940, când stăteam cu Alioan pe balconul redacției, ascultând cântecul Ștefaniei la radio, una din acele trăiri ale ei puse în muzică, totdeauna tulburătoare. Cântecul s-a întrerupt brusc și în locul lui s-a auzit declarația de război a lui Mussolini; nici n-am înțeles bine ce voia să spună, în primul rând m-a durut și am fost indignat că Ștefania amuțise, de parcă îi astupase cineva gura. Celelalte sentimente au venit pe urmă, stupoarea, apoi revolta că Italia, atât de iubită de noi, pornea război împotriva unei țări învinse. Dar glasul infatuat al lui Mussolini m-a adus la realitatea pe care n-ar fi trebuit s-o uit nici o clipă, războiul era al lui, nu al Italiei, cum fusese și cel din Abisinia. Atunci mi-am dorit cu ardoare să apuc ziua când o să cadă. Neavând altă putere, aceasta a fost răzbunarea mea pe toți tiranii, să aștept ultima lor clipă. Iar dacă uneori, descurajat de o așteptare prea lungă mi-am pierdut speranța, m-am dus cu gândul la exemplele din istorie; mai curând sau mai târziu toți tiranii se prăbușesc, fie și după moarte, căci și ei mor, chiar dacă își fac planuri de nemurire. Atâta doar că satisfacția devine vană, când vezi ce mici au fost după atâta preamărire.

Acestea erau reflecțiile prilejuite de apropiata cădere a lui Mussolini, după trei ani de la discursul care mă revoltase; vorbitorul de atunci amuțise, în curând aveau să-l mănânce viermii. Tristă satisfacție, deșertăciune a deșertăciunilor! Nu știu ce aș fi vrut, dar era prea puțin să moară o singură dată.

Atâta doar ca se adăuga și el exemplelor din istorie, îmi întărea credința că și ceilalți tirani au să cadă. M-am dus să-i împărtășesc știrea lui Alioan, fiindcă nu citea ziarele, iar la radio asculta numai muzică. Sanatoriul Diaconeselor, deși pe șoseaua Ștefan cel Mare, cu circulație înghesuită și zgomotoasă era o insulă de pace și liniște surprinzătoare, ca într-un orășel de provincie cu viață patriarhală. Un mic parc cu arbori de pădure proteja câteva pavilioane destul de izolate unul de altul, îngăduindu-ți să simți aerul proaspăt, ca în mijlocul naturii. Fiind mult timp de atunci, am uitat dacă între ele era și vreo clădire de proporții mai mari, probabil că da de vreme ce existau laboratoare, săli de operație și de tratamente, camere de sterilizare, bucătării și toate anexele câte trebuiesc într-un așezământ pentru îngrijirea sănătății, la fel de complex ca un spital de proporții.

Alioan locuia singur, nu pot spune că era internat, în cel mai mic dintre pavilioane, în partea cea mai retrasă a parcului, cu o salcie bătrână în față. Semăna cu o casă de țară, avea cerdac, la mijloc o tindă, continuată cu sala

de baie, iar în părți câte o cameră. Poate înainte fusese locuința grădinarului. Sanatoriul o amenajase în deceniile trecute pentru o pacientă misterioasă, spun așa fiindcă n-am putut să aflu despre ea nimic, nici numele, nici vârsta, nici boala de care suferise. O vorbă auzită de la o cucoană bătrână, despre care se spunea că știa toată istoria orașului, mi s-a părut mai degrabă o născocire pe cât de romantică pe atât de sinistră, povestea unei femei tinere și frumoase pe care o iubea prințul moștenitor Ferdinand. Despre o legătură a acestuia știu ceva, există și un mic palat în București pe care se spune că l-a construit pentru femeia iubită. Știu de asemenea că, așa cum părea el de domol, s-a învârtit un timp în jurul Martei Bibescu, cel puțin așa spune ea, fără să meargă mai departe cu mărturisirile. Însă spusele cucoanei atoateștiutoare nu sunt demne de luat în seamă, că principesa Maria, din gelozie, și-a închis rivala în sanatoriu, cu complicitatea bărbatului care o avea de nevastă, și el gelos de asemeni. Motivul invocat fiind că femeia era nebună. Dar pentru aceasta s-ar fi cerut mai multe complicități, începând cu a medicilor, ceea ce nu cred că ar fi putut să obțină nici chiar principesa care, între noi fie vorba, nici nu avea timp să fie geloasă.

E adevărat însă că una din camerele pavilionului, cea din dreapta, unde acum locuia îngrijitoarea lui Alioan, avea încă drugi grei la ferestre și pereții acoperiți cu capitonaje elastice, iar ușa se închidea cu zăvoare pe dinafară.

Îngrijitoarea era o doamnă în vârstă, agreabilă ca înfățișare, și foarte distinsă, dar pe jumătate oarbă, mergea mai mult pe lângă pereți, altfel trebuia să-și caute drumul cu bastonul. Nu făcea parte din personalul sanatoriului, o adusese Alioan, era o prietenă de familie; pornind de la această calitate fusese menajera lui de după primul război, până anii trecuți, când începuse să-și piardă vederea. Avea o pensie de la fostul bărbat, colonel, comandant de regiment, mort pe front în Moldova. Alioan i-o dublase. Iar acum apelase la ea, numai ca să aibă un om de veghe alături, altminteri, toate serviciile i le făcea personalul sanatoriului. Se numea doamna Vaida, fără nici o înrudire cu omul politic, căruia Alioan, deși disprețuia calambururile, îi spunea Vaideel, ca expresie a sentimentelor pe care i le inspira personajul. Întrebându-l odată dacă era potrivit să se lase în grija unei persoane care vedea oamenii doar ca pe niște umbre, Alioan mi-a răspuns că se simte mai bine așa, în starea lui o privire l-ar incomoda, ar trebui să-și facă tot timpul o mască, și nu mai are putere, prea multe măști a

purtat în viață. „Și apoi, a continuat, pe doamna Vaida nu o frustrez prea mult ținând-o închisă cu mine; afară, tot n-ar putea să vadă mare lucru.”

Între vizitatorii lui, eram singurul de care nu se ascundea; pe ceilalți îi silea să-și pună ochelari negri, deși încă nu-i apăruseră semnele morții pe față, voia să se apere din vreme. Și apoi, nici ei nu știau să-și ascundă compătimirea.

Era 10 iulie, o zi cu cerul albastru la fel de frumoasă ca ziua când Mussolini declarase războiul. L-am găsit într-un șezlong, sub salcia maiestuoasă, atât de trufașă pe lângă sălciile plângătoare. Doamna Vaida tricota cu ochii închiși, într-un jilț, pe cerdac, în lumina vie a unei raze de soare.

Alioan n-a fost surprins să afle știrea.

— Știam că au să debarce!

— Bine, dar nu știai când. Acum e fapt împlinit!

S-a uitat la mine îndelung, apoi mi-a răspuns:

— Pentru mine timpul nu mai contează, fiindcă e limitat cu strictețe, e ca și cum a încetat să existe; trăiesc fără calendar, și toate întâmplările îmi apar ca atemporale, într-o zi o să moară Mussolini, în alta Hitler, apoi pe rând ceilalți; pentru mine este ca și când au murit toți astăzi.

— Nu vrei să-ți spun nimic despre debarcare?

— Poți, nu mă plictisește, dar nici nu mă interesează. În ziua când ți-am spus că războiul s-a sfârșit, deși mai putea să dureze ani de zile, m-am proiectat în viitor, am trăit istoria cu anticipație, știind că din lipsa timpului n-am s-o pot trăi odată cu tine.

Debarcarea în Sicilia s-a făcut cu o sută șaizeci de mii de oameni, purtați și susținuți de două mii cinci sute de nave felurite. Oamenii aduceau cu ei paisprezece mii de vehicule, printre ele și tancurile, apoi o mie opt sute de tunuri; avioanele n-au fost numărate, zburau prea repede pe deasupra. În a doua parte a lunii august toată insula era ocupată…

Abia după douăzeci și cinci de ani m-am dus în Sicilia, să văd ce urme lăsase războiul, n-am putut mai devreme. Este în mine o curiozitate chinuitoare, să văd câmpurile de luptă. Nu socotesc deloc că ar fi o înclinare morbidă, ci mai degrabă o datorie de martor, războaiele au fost cele mai grave întâmplări din timpul vieții mele, și fiindcă nu pot să le uit, deși n-am luat parte la ele, simt nevoia să mă duc la fața locului, ca la un element concret din istorie, unde le pot trăi cu închipuirea. Așa am fost la Mărășești încă din adolescență, mai târziu la Verdun, la Dunkerque, la Narvik, la zidul

Atlanticului. La Mărășești n-am găsit decât mausoleul, și am privit gara care știam că fusese ciuruită de gloanțe. La Verdun, în afară de urmele unor tranșee și ale unor forturi, mărturia cea mai temeinică era osuarul, o clădire impunătoare, depozit de oase umane, adunate cu pioșenie. La Dunkerque și Narvik nimic decât pace. La zidul Atlanticului o ultimă cazemată.

La fel m-am dus și în Sicilia, unde n-am găsit alte ruine decât cele de la Selinunte, dar acelea proveneau din antichitate. Iar singurul loc trist a fost Agrigento, unde lângă un biet pin pipernicit, aflat pe moarte, era un bloc de piatră necioplită, care acoperea cenușa lui Pirandello. Dacă în restul locului am văzut numai soare și bucurie, m-am înveselit și eu, am făcut voios întreg ocolul insulei și am rămas cu o amintire frumoasă. De Mafie nu-mi păsa, deși patria ei este Sicilia; cine și de ce s-ar fi legat de un călător singuratic ca mine? Ba chiar, acolo m-am simțit mai în siguranță decât la Roma sau Napoli.

Peste toate aceste locuri fusese mai mare Mussolini, Il Duce, pe care nu uit ce frenetic îl aclamau cămășile negre, când ieșea în balconul palatului. Italienii, chiar cei care l-au urât, știu că Mussolini a făcut și bine Italiei, mai întâi că a disciplinat-o și a pus în umbră mafia. Dacă nu se lua după Hitler, ar fi trăit în pace până la adânci bătrânețe, ca Franco, pe care am crezut că la sfârșitul războiului spaniolii au să-l căsăpească.

Treisprezece zile după ce începuse debarcarea din Italia, o conjurație din care făcea parte propriul său ginere, contele Ciano, avea să-l scoată pe Mussolini din funcția modestă de prim-ministru, să-l aresteze și să-l ducă în captivitate pe muntele Saso. Spun că funcția asumată de el era modestă, dar în realitate avea toată puterea, stăpânindu-l chiar și pe regele Italiei, împăratul Libiei și Abisiniei, Victor Emmanuel al treilea, cel mic de statură. Mic de statură era și contele Ciano, purta pantofi cu talpa de trei degete și cu tocul de-o palmă. Mussolini veghea ca încălțările regelui să aibă tocul jos și talpa de cinci milimetri.

Alioan a fost indiferent la toate știrile.

Apoi evenimentele în Italia au venit repede unele peste altele. Curând după arestarea lui Mussolini, sprijinul lui, partidul național-fascist a fost dizolvat, după o viață de două decenii. Cum cei prea tineri la vremea aceea, sau nenăscuți încă, vor rămâne poate cu o nedumerire, e bine să-i lămuresc, deși nici eu nu înțeleg de ce s-a făcut așa; de la un timp, termenul de *fascist* a fost atribuit tuturor mișcărilor și forțelor totalitare din vestul Europei, și chiar din vesturi mai îndepărtate, de exemplu America. Fascist vine de la

emblema pe care o avea partidul lui Mussolini, un mănunchi de nuiele legate la mijloc, o *fascie*, semn de solidaritate sau înfrățire. Germania era *nazistă*.

Ultima știre pe care i-am adus-o lui Alioan a fost în septembrie. În numele noului guvern italian, generalul Giuseppe Castegliano semnase armistițiul cu aliații. Dar războiul nu se terminase, italienii mai aveau să întoarcă armele și să lupte cu nemții, care se retrăgeau spre nord, făcând prăpăd în urmă cu o sete furioasă de a ucide și a distruge. Cred că în această fază a războiului, Italia a suferit cele mai grele pierderi.

A fost ultima oară când l-am găsit pe Alioan în șezlong, sub salcia care începuse să se îngălbenească. De atunci înainte n-a mai ieșit din casă, stătea în pat, tăcut și senin privind pe fereastră. Nu suferea, dar își pierdea puterile, îl vedeam cum se stinge, cu respirația tot mai slabă, ca o adiere neauzită. În schimb ochii, primul lui farmec, cu atâta căldură și inteligență, parcă luau ei viața care îi părăsea trupul, străluceau cu mai multă lumină ca niciodată, privirea lor se ducea departe, până în partea cealaltă a pământului, în ei ai fi putut să citești tot ce descoperea el despre lume, in extremis. Până în ultima clipă pe fața lui n-a apărut masca mortuară, pe care o așteptam, fiindcă o văzusem la atâți oameni. Îmi aminteam de doi, cu același cancer, la plămâni, mai chinuitor decât altele, fiindcă te sufoci, dar nu mori decât greu și târziu, și nimic nu te ajută. Unul a suferit așa șase luni, altul un an, și nu știu dacă există păcat atât de mare ca să i se fi cuvenit o asemenea pedeapsă. În fața acestor morți pierzi înțelesul vieții.

Dar Alioan s-a dus în liniște; chiar dacă ar fi suferit greu și ar fi avut forța să-și stăpânească durerea, aș fi simțit-o printr-o emanație a ei care trece prin țesuturi, se zbate deasupra patului până ce iese pe acoperiș și pierde; în clipa aceea bolnavul moare, durerea are formă materială, volum și greutate dar nu se vede, cum nu se vede aerul limpede, ci doar simțim că ne umple plămânii.

Rar se întâmpla să apară pe fața lui o grimasă, ușoară și trecătoare. Eu sau doamna Vaida îi dădeam un antinevralgic, mai mult pentru împăcarea noastră. Cu teama că n-am să mă pot explica pe deplin și voi fi judecat aspru mărturisesc că vremea cât l-am vegheat, în ultima săptămână zi și noapte, a devenit acum o amintire nedureroasă, a fost o școală a celor mai înalte învățături hărăzite oamenilor, am adunat în mine un univers de simțăminte, care poate îmi vor folosi când voi fi și eu pe patul de moarte. Chiar dacă a fost ceva trecător, în acel timp am crezut în eternitate, bogăția

inaccesibilă pe care mi-a dăruit-o Alioan, odată cu ultima lui răsuflare; atunci am fost convins că există și o altă viață, și l-am invidiat, sentiment respins la prima vedere, care va face pe mulți să mă condamne. Dar așa am învățat, departe de orice religie, să nu plâng morții; adevărul este că nici nu-i plângem pe ei, ci durerea noastră.

În timpul când stăteam de veghe, în liniștea încăperii, privindu-l pe Alioan cum se uita pe fereastră unde cu siguranță vedea mai mult decât salcia cu frunza îngălbenită, simțeam în mine o mulțumire stranie, care iar va fi judecată aspru dacă nu voi izbuti s-o explic cum trebuie. Eram mulțumit în primul rând că mă aflam acolo, lângă un prieten, uitând ce însemnam eu în clipele acelea, detașat și de mine și de lume, dăruit pe deplin acestui aproape al meu care îmi devenea tot mai apropiat, pe măsură ce vedeam că se îndepărtează. Noțiunea de prietenie, atât de mult invocată în relațiile dintre oameni, și niciodată definită bine, deși pare simplă și ușor de a fi înțeleasă, îmi apărea acum ca o sursă de lumină și de căldură, două nevoi primordiale ale noastre, de care ne bucurăm când avem parte de ele, uitând antagonistele lor, frigul și întunericul, la fel cum uiți răul când îți este bine. Era straniu, cum am spus mai înainte că în timp ce Alioan se ducea spre frig și întuneric, ființa lui iradia lumină și căldură. Acestea nu erau emanații ale ochilor lui, de-o seninătate celestă, care totdeauna mi-au transmis un simțământ de pace și bucurie, ci se nășteau prin transformarea materiei în spirit; murea dar ceva al lui continua să trăiască, trăiește și astăzi prin ceea ce a izbutit să-mi implanteze în suflet. Moartea deplină este numai uitarea.

Zile în șir Alioan nu scotea o vorbă, îi înțelegeam dorințele fără cuvinte, dar prea rar avea o dorință, îi era de ajuns să privească afară, salcia din care cădea câte o frunză. Înainte de-a ajunge la fereastră, privirea lui făcea un ocol, împotriva legilor luminii și trecea prin mine, simțeam ce liniște îi dădea prezența mea acolo. Am stat nu doar cu abnegație, ci și cu bucurie, moartea lui nu mă speria, era de mult subînțeleasă în relațiile noastre; mă bucuram știind că era singurul om căruia nu îi greșisem niciodată nici măcar cu gândul.

Capitolul 41

Ploaie de toamnă; apariția Ștefaniei în poarta sanatoriului; povestitorul pledează pentru ea, dar Alioan refuză intransigent s-o vadă; ultima lui

noapte, ultima boabă de strugure.

Venind la sanatoriu într-o după-amiază când se întuneca și începea să burnițeze, am găsit la poartă o femeie rebegită de frig, cu părul ud căzându-i în lațe pe față. Avea un pardesiu elegant dar prea subțire pentru o asemenea vreme; cum nu era încheiat i se vedea rochia, mai nepotrivită decât pardesiul, dintr-un material închis la culoare, cu sclipiri ondulate, un *lamé* greu, parcă împletit cu fire de argint sau de aur. Pantofii, poate de antilopă neagră erau uzi și stropiți de zloată, ca și ciorapii.

Și-a îndepărtat cu mâna șuvițele de păr căzute pe față și mi s-a adresat, cu o voce nesigură, rugătoare și speriată:

— Domnule, vrei să mă ajuți? Mi-e frică să intru.

N-aș fi recunoscut-o, nici după voce, era Ștefania. Dar părea alta, mi-a relevat-o instinctul, sau forța unor amintiri reînviate, pe o cale neînțeleasă. Fardul, spălat de burniță îi curgea în dâre pe față, lăsând în urmă o paloare spectrală. Să nu fi fost îmbrăcămintea, provenind evident de la o mare casă de mode, aș fi luat-o drept o cerșetoare țigancă.

— Nu mă ții minte? am întrebat-o.

A clătinat din cap, rătăcită. Nu mă mira că uitase de mine și n-avea rost să-i aduc aminte, nu însemnasem nimic pentru ea, decât că îi ținusem tovărășie într-o seară, când Alioan ne lăsase singuri și întârzia să vină.

Lângă trotuar, puțin mai departe era mașina lui Dinu Persu, vechiul Studebaker roșu. O avea de patru ani, să nu fi fost război de mult ar fi schimbat-o. Războiul cere sacrificii chiar și miniștrilor.

Oare unde se stropise de noroi femeia asta, dacă venise cu mașina? Probabil patrula mai de mult prin fața spitalului. Și cum de îmi cerea ajutor tocmai mie? Fiindcă în afară de mine nu trecea nimeni pe o vreme atât de urâtă.

— Doamnă, știu unde vreți să mergeți. (Nu s-a mirat, părea abulică, doar a ridicat ochii, să mă vadă mai bine.) O să răciți, urcați-vă în mașină și așteptați-mă. S-ar putea să întârzii, nu vă pierdeți răbdarea.

M-a ascultat, deși cred că nu înțelegea ce am de gând; nu putea face altceva decât să-și pună speranța în mine.

Când am intrat în camera lui Alioan, doamna Vaida a ieșit, lăsându-ne singuri; s-a dus cu mersul ei nesigur, ajutându-se de baston ca să caute drumul. Avea un baston din alte vremuri, de abanos dar gol pe dinăuntru, altminteri ar fi fost prea greu chiar pentru un om tânăr. Era un obiect scump,

cu mânerul de argint și rubine, aparținuse colonelului, care ținea la relicve, îl cumpărase la licitație, la Paris, avea valoare istorică, fiindcă aparținuse lui Balzac, probabil era adevărat, se cunoștea slăbiciunea acestuia pentru bastoane valoroase, avea o întreagă colecție; deși plin de datorii, se împrumuta la cămătari ca să mai cumpere încă unul.

Ceva era schimbat în fizionomia mea, cum m-am așezat în fotoliul de la picioarele patului, Alioan care de obicei mă primea cu un zâmbet, fără să-și ia ochii de la fereastră, de astă dată și-a fixat privirea la mine, interogativă și insistentă. N-a mai fost nevoie de nici un ocol, i-am spus de-a dreptul, ceea ce n-aș fi îndrăznit altădată:

— Ștefania e aici; așteaptă în stradă!

O clipă fața i s-a crispat, prin ochii atât de albaștri i-a trecut o umbră. Era prima oară când citeam în privirea lui o mustrare.

— Tu ai adus-o?

Nu-i recunoșteam glasul, nu scosese un cuvânt, zile de-a rândul. Tăcerea lui devenise pentru mine obișnuință, nefiresc mi se părea să vorbească. Nu puteam să las întrebarea fără răspuns, și așa a început ultima noastră convorbire.

— Am găsit-o la poartă. N-avea curaj să intre.

— De unde a aflat?

— Nu de la mine. Se află.

— Ce vrea?

— Nu mi-a spus, dar sigur că vrea să te vadă. (Și după o pauză am adăugat, mai hotărât și sigur pe mine): Are dreptul! Te rog, dă-i-l!

M-a privit mult înainte de a-mi răspunde, avea iar ochii lui albaștri, de altădată. Credeam că îl înduplecasem. Cele ce urmează sunt ultimele lui gânduri; de uitat nu pot să le uit, dar ce rău îmi pare că n-am avut cum să le și înregistrez, ca să-i mai aud și glasul.

— Știi cât am iubit-o!… Și o iubesc încă; am iubit-o tot timpul. Sunt în fața unei porți unde nu pot să mint pe nimeni, nici pe ea, nici pe tine. După ce poarta o să se deschidă și o să se închidă în urma mea, spune-i! Dar nu mai înainte!… Nu pot s-o văd, fiindcă pe cât o iubesc, pe atât îmi este de străină!

— Alioan, pleci și se pierde orice putință de-a o mai vedea vreodată. Dacă nu vrei să fi clement cu ea, fii măcar cu tine!

— Clement? N-ai observat până acum, și mai ales acum, că nu pot să îndur nici o clemență? Chiar dacă mi-ar oferi-o moartea, dacă mi-ar spune:

omule, ridică-te și umblă, bucură-te de viață!… Eu, când termin ceva, termin pentru totdeauna.

— Dar ea a fost pentru tine o bucurie reală, nu una absurdă, oferită de moarte! Nu mai ții minte nici o zi frumoasă?

— Ba da, pe toate, și le retrăiesc adesea, dar unilateral, cu ceea ce a rămas în mine, fără să am nevoie de ea nici ca o referire. Ea a devenit de mult abstractă. Lasă-mă să mor aici, unde am ajuns, nu mă trage înapoi, nu vreau să-mi trăiesc viața de două ori! Prima a fost mult prea frumoasă.

Se bucurase din plin de viață, superficial numai în aparență, pasiunile lui, deși trecătoare, fuseseră depline, arseseră până la capăt dar repede, fiindcă flacăra se propaga în el cu viteză mult mai mare decât în alții. Era socotit ușuratic, așa l-am socotit și eu multă vreme, fără să-l condamn și fără să-i prețuiesc mai puțin însușirile celelalte. Abia de când era bolnav am început să mă gândesc mai mult la firea lui, întrebându-mă cum de un om cu atât spirit și cu o judecată atât de profundă nu se statornicise lângă nici o femeie, când era imposibil să nu fi întâlnit una care să cumuleze toate darurile căutate de el și găsite numai răzleț, unul ici, altul colo, într-o continuă explorare? Așa am ajuns să cred că în realitate el trăia o iubire continuă, mutând-o de la o femeie la alta dar rămânând aceeași. Iar când ajunsese la cea definitivă, investind în ea simțurile și simțămintele sale, împreună cu tot ce însemna aspirația la deplinătate, dăruindu-se cu intransigență… N-am terminat fraza fiindcă am găsit venind de la sine cuvântul care, deși aflat în vocabularul meu, nu ieșea la lumină. După o viață de căutare, nu totdeauna conștientă, probabil de multe ori instinctivă, în Alioan, atât de labil în iubire, izbucnise intransigența. Izbucnise, repet cuvântul, ca să nu pară pus fără destulă judecată. Să-i fi plăcut parada, și-ar fi făcut un blazon pe care să scrie: „Totul pentru tot”. Cuvântul e simplu și pare banal, dacă nu-i dai tot înțelesul derivat din noțiunea de intransigență. Nu se apropiase de Ștefania cu ușurință, începutul fuse plin de zigzaguri și de nehotărâre, în gândul lui o respinsese în câteva rânduri, și nu fără motive. Dar când ea își scosese rochia în cortul portocaliu de pe terasă, izbucnise intransigența. Nici nu era nevoie de cuvântul dragoste, prea mic, fiindcă i se includ limite, suspiciunea, gelozia și uneori ura.

Cine își va aduce aminte de Tița, țigăncușa din Calea Rahovei, se va întreba, poate, pe ea cum o justific în viața lui Alioan, și cum explic la un om ca el o asemenea licență. Mai întâi, n-am afirmat niciodată că el n-ar fi fost un licențios; fusese adesea. Apoi, nu am lăsat să se înțeleagă că fata

aceea întâlnită într-o dimineață pe stradă ar fi făcut parte din căutările lui, care nu puteau să fie continue; ea a fost un moment de odihnă, plătit cu un colier de strasuri și un baton de ciocolată, apoi un intermezzo răsplătit cu un șirag de briliante, nu prin valoarea lui importantă, ci prin ideea de-a o împodobi când murise.

Întorcându-mă la Ștefania, la starea ei disperată din seara când rătăcea prin fața sanatoriului, trebuie să-i judec din nou gestul, nu vreau să-l numesc greșeală, de a se dărui unui călău, ca Tosca, spre a-l scăpa pe Alioan de la moarte. Atunci am judecat-o cu asprime, la fel cum le-am judecat pe toate suratele ei care se sacrifică pentru a-și scoate bărbatul dintr-o primejdie. Privind din afară, n-aș fi respins faptul în sine, dacă ar fi fost o slăbiciune, sau un moment de pierdere a minților; sigur însă că lui Alioan îi recunosc dreptul să judece altfel. Chiar pe mine, cu toată îngăduința exprimată mai înainte, mă îngrozește gândul că Ștefania se înjosise în fața unui monstru, Prințul, mai-marele peste poliția discipolilor, cel care mai târziu avea să-l pună pe Alioan cu fața la zid, în celulă, șaptezeci de zile la rând, făcându-l să moară tot de atâtea ori, și trăgând alături de capul lui, la câțiva centimetri, de unde glonțul ricoșa în obraz, încă fierbinte.

Cunosc din literatură câteva dileme irezolvabile. Le-o adaug pe Ștefania. Trebuia să accepte cu bună știință moartea lui Alioan, sau să se înjosească?

Este mai uman să admiți a doua soluție? Mi-e frică să mă gândesc. Dilema rămâne.

Alioan însă n-a avut să aleagă, pentru el n-a fost dilemă. Ci intransigență.

Așa gândeam în timp ce mergeam spre poarta sanatoriului, prin burnița rece de toamnă. Și mai trebuia să gândesc ce-i voi spune Ștefaniei.

Dar ce este intransigența? O virtute, sau o dezumanizare, o malformație sufletească? Îmi aminteam de Ernest care murise de câteva luni, sub ochii Despinei. Și el fusese intransigent plecând de lângă ea cu o hotărâre de gheață, ca de lângă o străină. Dar pe urmă avusese remușcări, dintr-o mică îndoială care îi încolțise în minte abia când aterizase cu avionul în flăcări, neștiind dacă o să se salveze. Iar în fața morții, la spital, o simțise lângă el, ieșise o clipă din agonie numai cât s-o știe că era acolo.

Alioan a rămas intransigent până la urmă.

Dar nu cumva intransigența echivalează cu rigiditatea unor corpuri care, lipsite de orice elasticitate, se rup la o apăsare puternică, în loc să se plieze? Când a făcut stejarul, natura a făcut și trestia. O idee: „Capul plecat sabia

nu-l taie!” e dispreţuită: „Dar cu umilinţă, lanţul îl încovoaie!” Vreau să despart o idee de alta, să judecăm cu mai multă înţelepciune, să ne gândim nu la capul care poate să cadă, ci la cuprinsul lui, care e păcat să se piardă!

Ştefaniei nu-i puteam spune decât o minciună: tot gândindu-mă pe drum o găsisem pe cea mai simplă, şi în acelaşi timp radicală. M-am apropiat de portiera maşinii, am ciocănit în geamul bătut de ploaie. Lipsisem o jumătate de oră, m-a recunoscut în cel căruia îi vorbise la poartă; cel care într-o seară îi mângâiase talpa picioarelor era uitat pentru totdeauna. Mă aşteptam s-o găsesc răvăşită de nerăbdare, dar era calmă şi refăcută, parcă reînviase, se pieptănase, îşi ştersese obrazul murdar de farduri. M-am întrebat dacă înfăţişarea ei pierdută, cum o văzusem la poartă, nu fusese o impresie falsă, datorată neliniştii mele, căci mergând la Alioan unde ştiam ca în curând n-o să mai am ce să caut, nu-mi simţeam inima uşoară.

A vrut să coboare, poate nu-şi mai putea stăpâni nerăbdarea; sau nu voia să audă şoferul ce îi voi spune. Am împins portiera la loc şi i-am făcut semn să deschidă geamul. Cum stăteam acolo, împiedicam ploaia să bată în maşină, mă uda numai pe mine în spate. În poziţia ei era o delăsare, ca uitarea de sine, în schimb avea ochii vii şi faţa însufleţită. În lumina felinarului de pe trotuarul celălalt i-am văzut mâna stângă căzută în poală şi alături o lucire de sticlă; mi-am dat seama că era seringa.

M-am gândit în toate felurile, dar nici până astăzi n-am ajuns să înţeleg în ce calitate socotea că mă aflu acolo, cum apelase la mine fără să mă cunoască, şi îmi împărtăşise, indirect dar vizibil, un zbucium care pe un străin nu poate să-l intereseze? Şi ce-şi închipuia văzând că totuşi mă interesase, mă oferisem să fac un demers pentru ea, şi acum venisem să-i aduc răspunsul?

Răspunsul născocit pe drum era o soluţie provizorie, pentru seara aceea, voiam s-o văd plecată, să nu păzească poarta spitalului, atât de zadarnic.

Aveam în buzunar un volumaş cu şaptesprezece poeme ale lui Alioan, n-am vorbit de el până acum fiindcă mă privea numai pe mine. Când făceau corecturile la volumul lui de versuri, alesesem din el acele şaptesprezece poeme, pe care, dacă aş fi avut dreptul, le-aş fi declarat testamentul meu de dragoste pentru toate femeile iubite odată. Lucrătorii din tipografie mă cunoşteau, cu bunăvoinţa lor am extras poemele, am alcătuit din ele volumaşul, ca o agendă, şi le-am tipărit pe socoteala mea, în zece exemplare, cu gândul să le păstrez ca, în timp, să dăruiesc câte unul cui aş fi crezut ca merită.

Primul exemplar i l-am dat, atunci seara, Ștefaniei.

— Doamnă, i-am spus, Alioan a plecat la Paris, azi-dimineață; mai sunt speranțe să se facă bine. Aici sunt culese unele din poeziile lui; citiți-le astă-seară, au să vă facă bine!

A luat volumașul, m-a privit uluită.

— N-am înțeles: mai spune-mi o dată!

— A plecat la Villejuif, lângă Paris, e un spital renumit, unde se tratează cancerul.

Spitalul exista, nu-l inventasem, dar probabil acum era în mâna nemților, plin de răniți sau de femei-soldat internate să nască.

S-a răsucit puțin, să mă vadă mai bine, seringa i-a căzut din mână.

— Mă minți! Spune-mi că a murit!

— Nu! Mai sunt speranțe să se vindece.

A început să râdă, sinistru:

— Atunci, *à la bonheur!*

În clipa când mașina pleca, volumașul lui Alioan zbura pe fereastră; poate voise să-l arunce în mine.

M-am întors la sanatoriu, aveam de gând să mai stau câteva ceasuri, ca doamna Vaida să se odihnească, pe urmă veghea ea până la ziuă. Alioan ațipise, s-a mirat puțin să mă vadă.

— Parcă plecaseși.

— Am fost până la poștă, să dau o telegramă.

Mi se părea că uitase de Ștefania, de aceea mințisem. Poate ne mințeam unul pe altul. M-am așezat în fotoliu, la picioarele patului. Mă feream să mă uit în ochii lui, dar le simțeam lumina îndreptată spre mine. Nu era doar impresie, din când în când își cobora pleoapele și atunci se făcea umbră.

După un timp i-am auzit glasul:

— Te rog, trage fotoliul mai aproape și mai aprinde o lumină. Nu te văd bine…

Ardea o lampă cu abajur, pe noptieră. Am aprins plafoniera, cu două becuri puternice, apoi lampadarul din colțul odăii.

— E prea mult; stinge ceva.

Am stins lampadarul.

— Nu. Mai bine stinge lumina de sus, mă bate în ochi.

Mi se părea capricios, niciodată de când îl știam nu-și exprimase dorințe atât de contradictorii. Și de altfel în firea lui era să nu ceară nimic, de la

nimeni; femeia care avea grijă de casă venea totdeauna în lipsa lui, făcea din inițiativa ei tot ce era nevoie, el nu-i lăsa în scris nici o recomandare.

— Crezi că la ora asta găsești undeva struguri? Nu mi-e poftă, vreau mai mult să-i văd; de toamna trecută n-am mai fost la o vie.

Era ora opt, speram să mai fie deschis la Dragomir Niculescu unde se găseau toate raritățile. Am ieșit să caut un taximetru. Ploaia se oprise, dar strada era udă. Tocmai atunci mașina lui Persu se întorcea din partea cealaltă, poate Ștefania voia să dea buzna în sanatoriu, nu știam ce să fac, să dispar, sau să-i țin calea; mi-era teamă de o dramă. Am rămas nehotărât, într-un con de umbră. Ștefania a coborât, a traversat strada în locul unde fusese mașina mai înainte și a început să caute ceva pe jos, sigur că volumașul pe care îl aruncase. Era pe trotuar, lângă zidul sanatoriului; nu avusese cum să-l ia cineva în picioare, dar trecuse o oră de când zăcea acolo, probabil ploaia îl udase până la ultima pagină.

Am găsit struguri, coarnă albă și neagră, ciorchini aleși, puși cu grijă într-o casetă de lemn subțire, cu fibra dreaptă, ca de vioară. Doamna Vaida i-a luat să-i pună pe o fructieră.

— Să nu-i speli! i-a spus Alioan. Lasă-i așa cum sunt de la vie.

S-a uitat mult la ei, stăteam în fotoliu, lângă el, cu fructiera în brațe.

— Ce frumoși sunt! Ce frumoase sunt toate!

A luat numai o boabă, a plimbat-o îndelung prin gură înainte de-a o sparge cu dinții; parcă făcea un descântec. Pe urmă m-a privit, stăpân pe el, dar melancolic:

— E ultima mea boabă de strugure! Îmi pare rău ca nu ți-am spus să iei și o sticlă de vin.

— Mă duc!

— Nu! Acum nu mai pleca! Te rog să rămâi toată noaptea cu mine; închipuie-ți că ești la o petrecere. Simt că… Da, o să fie în noaptea asta!

Simțeam și eu, după purtarea lui ciudată, deși semnul morții tot nu-i apăruse pe față. Am rămas așa un timp, de astă dată privindu-l în ochi, fără să clipesc, parcă aveam pleoapele înțepenite. Era tot mai senin, și tot mai melancolic. Mi-am adus aminte ce îmi spusese în dimineața când începuse războiul, după ce vegheasem toată noaptea într-un taximetru, la casa Tiței: „Eu am să mor curând, dar tu ce-ai să te faci, bietul de tine?!” Simțeam că și acum, în gândul lui era aceeași compătimire. Îi era milă de mine, fiindcă frontul se apropia repede și nimeni nu știa ce va fi la sfârșitul războiului.

— De când mă știu, am visat să mor între prieteni, să le împărtășesc gândurile mele până în ultima clipă. Să spun ceva care să rămână; dar iată că alții nu sunt aici, în afară de tine. Și gândurile ți le-am spus de multă vreme. Atât am să adaug, să crezi și să ții minte: fericit moare omul care s-a bucurat de viață într-atât, ca să știe că alte bucurii nu mai există. Veghează să-mi respecte testamentul, să mă ardă. Cenușa ia-o tu și risipește-o pe un câmp, departe, la iarnă, când o fi să ningă, ca s-o acopere zăpada și până primăvara s-o absoarbă pământul… Acum am obosit, lasă-mă să dorm, dar te rog veghează și dacă simți… dacă simți, trezește-mă; nu vreau să mor în timpul somnului. Ai grijă, nu-ți face un păcat cu mine!

A durat până să se lumineze de ziuă; mi-a fost greu să fiu atâta timp cu atenția trează, aplecat spre el, să-i ascult respirația, liniștită, egală, dar tot mai slabă. Grija de a nu-mi lua păcatul pe suflet mă împiedica să simt vreo tristețe, eram numai un om de veghe. Așa a venit clipa când mi-am dat seama că respirația i se stinge. I-am apucat amândoi umerii și i-am strâns tare, fără să-l zgâlțâi, să nu-l omor eu, cu o clipă mai devreme.

A deschis ochii mari că ieșeau din orbite, își proiectau pe fereastră lumina albastră, colorând parcă în alt fel frunzele galbene ale sălciei, pe care le scutura vântul. Mi-am dat seama că nu mă recunoștea, poate nici nu simțea că sunt acolo. Era în ființa lui o luptă, o zbatere, o încăierare năprasnică între două forțe contrare, sfârșită cu două vorbe, un strigăt redus la o șoaptă:

— Unde este…?

N-a mai putut, sau n-a vrut să pronunțe numele nici în ultima clipă?

Capitolul 42

Cum va fi istoria războiului: un izvor de contradicții; reperele care marchează începutul lui și sfârșitul, odată cu procesul de la Nürnberg. Bombardamentele aliaților asupra țărilor aliate; la eliberare nu se ajunge altfel. Bucureștii sub bombardamentul de la 4 aprilie 1944. Săditul florilor pe terasă, în plină derută; dezastrul nu înăbușă ultima speranță. Eni, după un an de la dispariție. Amintiri. Mersul războiului; punctul de întâlnire al frontului de răsărit cu cel de apus, între Urali și Atlantic. Eni și Laura; solidaritatea povestitorului cu a doua din ele, compătimirea pentru prima. Revelion în casa lui Bubi Faur.

Nemulțumirea pe care o simt de când m-am apucat să scriu cartea, și dinainte, când nu mă decideam pe ce cale să pornesc din câte mi se deschideau în față, este că n-am avut posibilitatea să intru în legătură cu toți, sau măcar cu o parte din contemporanii mei care se pregătesc de același lucru, să povestească întâmplările semnificative din timpul nostru de viață. În perioada abordată acum de mine, evenimentul cel mai important, mai dramatic și cu cele mai grave consecințe în istoria timpului rămâne războiul. Pentru întâmplările secundare, privind viața unor oameni, eroi în carte, fiecare va scrie ce crede că poate să ilustreze mai bine societatea din acea vreme, fiecare autor având câmpul său personal de observație, putând să-l exploreze și să-l exploateze după propria sa fantezie. Cu cât vor fi mai multe evocări, și mai variate, cu cât va fi posibil ca niciuna să nu o repete pe alta, cu atât mai bine va fi și pentru cel care scrie, și pentru cine citește.

Însă, cât privește războiul, trebuie respectată o unitate de vederi, altfel, dacă fiecare ar interpreta în felul lui acest eveniment capital al vremii noastre, lumea n-ar mai ști ce să creadă și s-ar putea prea bine să înțeleagă faptele de-a-ndoaselea. Pe de altă parte, nimeni, nici chiar comisiile de istorici nu pot cuprinde în privirea lor acest imens teatru planetar care a fost războiul al doilea, indiferent ce mijloace de informație ar avea la dispoziție și oricât de acordate ar fi punctele lor de vedere. Sunt înclinat să cred că vor fi tot atâtea versiuni ale istoriei, câți istorici își vor da părerea. Fiindcă sursele lor de informare vor fi diferite; una va spune o tabără, un guvern, un partid, o grupare de oameni, și alta tabăra cealaltă. Comunicatele lor, cercetate astăzi, se bat cap în cap, adesea, și războiul fiind rămas departe în urmă, martorii împuținându-se, iar memoria celor rămași în viață fiind în scădere, se prea poate ca minciuna să pună în umbră adevărul. Sursa cea mai sigură și mai lesnicioasă de informație ar fi ziarele vremii: să compari pe cele ale unei tabere cu celelalte, să apreciezi în procente gradul de credibilitate al fiecărora și să faci media. Dar oare poate omul, fie el de cea mai bună credință, să se păstreze nepărtinitor, să nu sufere influențe din afară, propaganda părților, una mai abilă ca alta? Căci după încheierea păcii, când niciuna din părți nu va fi pe deplin mulțumită, atât învinșii cât și învingătorii continuă să-și susțină cauzele pierdute sau câștigate și așa, într-un fel războiul continuă; în vremea noastră i s-a găsit și un nume, războiul rece, fiindcă se duce fără un foc de pușcă. În realitate, cu tot numele lui, uneori este foarte fierbinte.

Apoi, omul chemat să judece poate fi condus de simpatii sau antipatii cu atât mai primejdioase cu cât nu au o explicație, se datoresc unor capricii incontrolabile, sau chiar stării lui fizice, bunei sau proastei funcționări a unor organe, stomacul, ficatul sau splina și celelalte, sperând că n-ar putea fi implicat chiar creierul, căci atunci e caz de incompatibilitate deplină.

Mai mult decât tot ce am spus, mi s-a întâmplat ca în chiar două ziare ale noastre, care aveau de apărat o cauză comună, să găsesc informații contradictorii, privind una și aceeași situație, de interes identic pentru amândouă.

Nu știu bine până unde pot computerele să suplinească judecata noastră, și nu știu mai ales dacă vreodată ne-ar putea suplini și sentimentele. Doar când ele vor ajunge în stadiul acesta, am avea o informație necontroversată despre mersul istoriei. Deocamdată rămân nelămurite uneori până și rezultatele meciurilor de fotbal, când se întâmplă ca un singur om să ia o decizie împotriva a ceea ce au văzut treizeci de mii de martori.

Eram copil în timpul primului război mondial, am văzut destule cu ochii mei, dar nu totul, multe le-am auzit, dar nu pe toate. Ziarele nu le citeam, fiindcă abia începeam să învăț abecedarul; radio nu exista, televizorul nu putea să și-l închipuie nimeni, decât poate cei care aveau să-l inventeze, dacă erau născuți la vremea aceea. Dar, din puținul cât am văzut și din ce-am aflat de la alții, când m-am apucat să scriu despre război, după ce îmi depășisem maturitatea, nu mi-a venit prea greu, fără să spun că a fost o joacă. Atunci prima oară un război s-a numit mondial, fiindcă s-a întins pe mai multe continente, dar dacă ne uităm pe hartă și hașurăm cu roșu teritoriile beligeranților, vedem că ele acopereau abia o câtime din suprafața pământului. În Europa chiar, de unde a pornit conflagrația, multe țari nu s-au amestecat în luptă, una din ele aflată tocmai în mijlocul prăpădului. (Desigur ea reprezintă un caz special, simplu de explicat, mai ales că a rămas tot neutră și în războiul al doilea când, de astă dată frontul, de o parte și de alta a ei, se întindea până la Oceanul Înghețat de Nord și până în Marea Mediterană). Nu mă mai întorc la primul, n-aș mai avea să amintesc decât Statele Unite și Japonia. Despre încăierările din Asia Mică și alte gâlceve, astăzi uitate, am aflat târziu după ce se făcuse pace; la vremea lor n-am auzit o vorbă.

Mai erau războaie izolate pe un continent sau pe altul, cum sunt și astăzi, sunt încontinuu, însă acelea aveau cauze locale, nu se legau între ele, și cu atât mai puțin s-ar fi legat de ceea ce se întâmpla în Europa. Însă aproape

toate acestea, așa dispersate cum erau, în războiul al doilea s-au contopit, ceea ce m-a făcut să-mi închipui lumea ca o mare orchestră simfonică, unde când studiază o partitură nouă, grupurile de instrumente fac repetițiile separat, în camere diferite, ca abia pe urmă să se unească în sala de concert, cu dirijorul în față.

Nu vreau să denaturez nici ideea de muzică, nici pe aceea de răfuială omenească dacă îmi închipui al doilea război mondial ca pe un gigantic concert simfonic, într-un amfiteatru invers, convex vreau să spun, cât tot pământul. Se înțelege că pentru un asemenea ansamblu un singur dirijor n-ar ajunge, ar fi mai mulți, sincronizați electronic, și în loc de baghetă ar avea în mână câte o pușcă. Iar eu, auditorul care trebuie să fac la sfârșit cronica muzicală, în ce loc să mă plasez ca să aud totul?

Nu-mi rămâne decât să-mi recunosc neputința. De aceea în prima pagină am spus că mă aflu în fața unui manuscris care îmi face frică. Războiul a avut, geografic, o întindere prea mare, politic implicații prea multe, tehnic posibilități duse prea departe, iar ură și cruzime mult peste tot ce-am spus mai înainte. Nimeni nu va izbuti să cuprindă toate acestea. Fiecare să declare ce poate, iar mai târziu, cineva căruia i se vor prezenta toate mărturiile, un om sau un computer, va face sinteza.

* * *

Războiul e marcat în memoria mea cu semne mari de răscruce, asupra cărora nu am deliberat, ci s-au impus singure, încetul cu încetul, pe parcursul a numeroși ani după ce le trăisem. Cum nu am și zadarnic aș căuta să găsesc un sistem de organizare a tuturor acestor evenimente, nu-mi rămâne decât să iau pe câte unul în parte, cum îmi vine în minte, fără să respect cronologia care, după cum se va vedea la urmă, e lipsită de importanță în realizarea unei sinteze. Ea se încadrează între două mari jaloane, primul, amintit mai demult, pactul Ribbentrop-Molotov, de la Moscova, urmat de începutul războiului, cu invadarea Poloniei. Pe mulți actul acesta i-a surprins și i-a dezamăgit; pe alții i-a umplut de consternare. Au fost însă și unii, fanatici admiratori ai lui Stalin, care își frecau mâinile cu satisfacție, socotind că ideea pornea dintr-o scânteie de geniu; se știa că Anglia și Franța nu vor sta cu brațele încrucișate, vor interveni ca în 1914, se vor ciocni cu Hitler și se vor măcelări unii pe alții, până ce-și vor pierde vlaga, lăsând cale liberă celor ce de mult le pregătea ștreangul, după cuvântul istoric. Adevărul este că ar fi fost logic să se întâmple așa,

avantajul revenea părții rămase deoparte, astfel că ideea era într-adevăr genială, și genială ar fi rămas până la urmă, dacă nu intervenea o dată necunoscută: Hitler, neîncumetându-se să debarce în Anglia, a socotit că-i va fi mai ușor să atace în partea opusă, încălcând pactul semnat cu mai puțin de doi ani înainte.

Cât privește ultimul reper, cel care a marcat sfârșitul, nu mi se pare la fel de unitar, capitularea Germaniei a fost numai o fază, ce-i drept prima în importanță: i-a urmat însă capitularea Japoniei, nu fără zvârcolire, e destul să mă gândesc la bombele atomice de la Hiroșima și Nagasaki. Și războiul tot n-a fost gata, decât odată cu procesul de la Nürnberg, judecata finală, deși cam simbolică, principalul vinovat, cu principalii complici fiind lipsă. Dar, în sfârșit, cineva a dat socoteală, și-a primit pedeapsa în ștreangul pregătit pentru alții, deveniți parte în ocupație.

Între cele două repere, începutul și încheierea, se înșiră evenimentele principale, secundare și cele mărunte care vor servi la reconstituirea războiului. O ierarhizare a lor e necesară, n-au avut toate aceeași importanță și n-au fost la fel de concludente: să nu uităm însă că un eveniment mărunt înseamnă mii de morți, orașe și sale distruse, jale și suferință. Mi-e destul să mă gândesc la Oradour și Lidice.

Pentru noi, în spatele frontului, prima zgâlțâială care i-a dezmeticit chiar și pe cei culcați pe-o ureche, sau încă încrezători într-o armă secretă a lui Hitler, a fost bombardamentul aerian de la 4 aprilie 1944 asupra Bucureștilor. L-am evocat în două cărți, s-au impus singure și nu le puteam respinge, în a treia nu voi pune decât ce am omis altădată.

A doua zi, comunicatul oficial, ca o jelanie, îl califica drept crimă, înfiera sălbăticia americanilor. Dar în același timp, lăsând la o parte bombardamentele asupra Germaniei, cu distrugerile uriașe de la Hamburg și Dresda, de pildă, ca să nu mai amintesc Berlinul, americanii și aliații bombardau Franța prietenă, unde oamenii, ieșind de sub casele dărâmate, fluturau steagul tricolor și strigau ura. Rotterdamul, lovit în 1940 de nemți, în 1944 a fost prefăcut în ruină de către aviația aliaților.

* * *

La 3 aprilie după-amiază luasem de la piață câteva lădițe cu răsaduri de petunii, floarea cea mai potrivită cu terasa de la ultimul etaj al unui bloc unde locuiam pe vremea aceea. Era o floare modestă dar îmi plăcea pentru culorile ei vesele și pentru parfumul de seară și de noapte, intra în casă pe

fereastra deschisă, îl simțeam în timpul somnului și dacă deschideam ochii o clipă, mă pomeneam zâmbind, chiar dacă nu aveam motive de bucurie.

A doua zi m-am sculat devreme, înainte de a se ridica soarele peste case, ca să le răsădesc cât mai era umbră. Știam că este ceva superfluu, oamenii aveau alte preocupări decât să-și pună flori pe terase și pe balcoane, făceau provizii de mâncare și cine avea unde să plece se pregătea de refugiu. Erau ani de zile de când îmi umpleam terasa de petunii, între ele îmi petreceam o parte a zilei, iar noaptea, cum am spus, mă vegheau tot timpul. Acum prima dată, când am început să le iau din lădițe una câte una și să le pun în pământul afânat din jardiniere, m-am întrebat ce se va întâmpla cu ele, căci nu știam nici ce se va întâmpla cu mine; voi mai fi aici să le ud seara iar a doua zi să le spun bună-dimineața? Erau răbdătoare, se mulțumeau cu puțin și înfloreau până toamna, când cădea bruma, dar nu cred că ar fi putut să trăiască în părăsire.

Frontul ajunsese la Iași, gările gemeau de oameni refugiați din Moldova. Până unde ne puteam retrage? Plantând florile îmi luam rămas-bun de la ele.

Am auzit soneria, pe neașteptate, nu mă căuta nimeni atât de devreme. Eram murdar de pământ pe mâini, n-am mai apucat să mă spăl, fiindcă soneria s-a auzit încă o dată și m-am gândit că afară e cineva zorit, care avea nevoie de mine, altfel n-ar fi fost aici atât de devreme.

Aștepta în fața ușii, cu un pardesiu pe umeri și cu o valiză în mână. Trecuse un an de când o văzusem ultima oară, și se schimbase, dar am recunoscut-o din prima clipă, iar apariția ei nu m-a surprins decât în clipele următoare.

— De unde vii?

— Nu vin, ci plec. Sunt în drum spre gară.

Așa cum eram murdar de pământ, nu puteam să-i întind mâna. M-am dat deoparte, lăsând-o să treacă.

— Intră, Eni!

Ce simplu fusese în prima zi, când mă aducea de la doctor, cu un pansament negru la ochi. Nici nu mai știam, fusese stângul, sau dreptul? Cred că memoria mea eliminase tot ce se lega de întâlnirea noastră. Abia în casă, după ce a lăsat valiza jos, mi-am adus aminte, în timp ce își scotea pardesiul de pe umeri, că în ziua aceea avea pe ea halatul alb de infirmieră. Și, întocmai ca atunci, fără să-mi spună o vorbă decât cea de la ușă, s-a dus

pe terasă, a mângâiat petuniile răsădite: mi-am adus aminte că prima dată rupsese una ca să și-o pună la cheutoarea halatului.

Era cu spatele, nu puteam să-i văd ochii.

În decurs de un an o văzusem o singură dată, era iarna, pe seară, ningea albind strada; sus, sub felinarele camuflate fulgii păreau albaștri, mi se părea o ninsoare artificială. Multe mi se păreau artificiale, viața mea înainte de toate; deși nu eram lipsit de satisfacție, nu credeam că mai exista ceva de durată, trăiam provizoriu, de azi pe mâine. Singura certitudine era că frontul se apropia repede. Privind harta, măsurând spațiul dintre Urali și Atlantic mi se părea că pe meridianul nostru era locul unde se va da lupta decisivă, vom fi striviți între o forță și alta. Nu mă aflam sub influența nimănui, fiindcă de la moartea lui Alioan nu mai vorbeam cu nimeni despre viitorul omenirii, era preocuparea mea, întemeiată pe felul cum mergea războiul, că aici va capitula armata germană, după ce va face să explodeze deasupra noastră, într-un act furibund, ultimele lor mijloace de distrugere. Am avut norocul să se întâmple altfel, dar nu știu câți oameni în ianuarie 1944 gândeau altfel decât mine, în afară de cei care nu știau ce se întâmplă pe pământ, căci erau și din aceștia, oricât ni s-ar părea de necrezut astăzi.

Aviația americană bombarda Sofia, știam că ne va veni rândul și nouă, era o primejdie inevitabilă și cea mai apropiată.

Eni ieșea de la biroul lui Faur, doar așa am recunoscut-o; altminteri mi-ar fi fost imposibil să mi-o închipui, îmbrăcată cu o blană de sconcs atât de scumpă și atât de izbitoare într-o iarnă de război, când nu știam dacă vom mai apuca altă iarnă. Era în capul gol, poate ultimul ei semn de independență tinerească. S-a uitat în sus, fulgii de zăpadă îi cădeau pe față, bănuiam că se bucură, numai copiii și oamenii fără griji se bucură când ninge. Faur venea după ea, a ocolit mașina trasă la trotuar, pe care nu o remarcasem, fiindcă mi-era gândul în altă parte, altminteri trebuia să-mi fi dat seama dintr-odată, fiindcă locul unde staționa, pe strada Polonă, îl cunoșteam de atâta vreme. E adevărat că mă duceam tot mai rar pe acolo, și numai la insistențele lui Faur; nu voiam să aibă impresia că îi purtam vreun resentiment, și mai ales dintr-o cauză pe care n-o puteam recunoaște. Dar, cu toată cordialitatea lui în relațiile noastre, între noi apăruse o despărțitură, nu un zid, ci o treaptă. În ziua când Eni coborâse de pe motocicleta mea și se urcase în limuzina lui scumpă, atât de distanțată de mijloacele mele, iar eu rămânând singur, în ploaie, pe marginea șoselei, mi-am dat seama că făceam parte din două lumi diferite, și, oricât aș fi ținut la lumea mea, și cu

oricâtă hotărâre aș fi apărat-o, fără să mă lepăd de ea nici într-o zi nenorocoasă, lumea lui era mai puternică.

Nu voiam s-o subjug pe Eni, dar ea n-avea de unde să știe, poate aștepta ziua când s-o cuprind cu brațul pe după umăr, ceea ce aș fi făcut cu dragă inimă, dacă nu mi-ar fi fost gândul în altă parte. O înconjurasem însă de atenții, dându-i ce aveam disponibil, o prietenie în aer liber și în goana motocicletei. Pentru o ființă dezrădăcinată, și atât de greu să fie înțeleasă, prietenia aceea putea înlocui chiar și o dragoste, păstrând-o în formă de sublimare. Mă feream să fac un pas înainte spre un deznodământ logic, dar interzis atât timp cât nu puteam să fiu pentru ea ceea ce ar fi avut nevoie și dreptul să aibă.

Cu toată amărăciunea de a o vedea că pleacă, a trebuit să recunosc că nici eu nu puteam să-i dau mai mult decât Faur, nu eram mai liber ca el, deși legămintele mele nu aveau întărirea vreunui martor, în afară de propria mea conștiință. Nu am vrut s-o judec pe Eni nici când am văzut pe ea cordonul din împletitură de aur, pe care eu nu aș fi putut să i-l dăruiesc niciodată. Nu l-am judecat nici pe Faur; în situația lui poate nici eu nu aș fi făcut altfel. Cordonul de aur era unul din micile lui prisosuri, și cine trăiește în prisosință își schimbă fără voie punctul de vedere asupra vieții. Mă revolta însă tocmai viața, pentru puterea ei de corupție, care dă celui bogat nu doar alt trai decât săracului, ci și o altă gândire.

Când Eni îmi spusese că Faur o cerea de nevastă am strâns din dinți ca să nu urlu, acum aveam motive să-l judec, era o ticăloșie, nu-i fusese de ajuns cordonul de aur. N-am vrut s-o trezesc cu brutalitate, putea să fie în stare somnambulică: opoziția mea însă a fost categorică, i-am spus NU, cu toată puterea, cu scârbă și ură, când mi-a cerut sfatul dacă să accepte cererea în căsătorie.

Pe urmă m-am dezinteresat de soarta ei. Iar ea nu mi-a mai dat nici un semn de viață; motocicleta era uitată.

La Faur mă duceam uneori, acasă, mai mult pentru Laura, sau numai pentru ea, o vedeam tot mai tristă, iar relațiile cu bărbatul ei mi se păreau tot mai convenționale. Probabil el nu era la prima aventură, biroul cu budoarul de alături dovedea planuri clare, și încă o dată viața îmi apărea, măcar într-o privință, ca o proxenetă fără scrupule. Mă uitam cu simpatie și cu tristețe la perechile de tineri care stăteau strânși unul în altul, pe câte o bancă, în Cișmigiu, pe ploaie și pe ninsoare, fiindcă nu aveau alt loc unde să se

întâlnească. De când e lumea, oamenii luptă pentru pâinea la care au dreptul, dar nu mai puțin drept ar avea un băiat și o fată la o cameră caldă.

Pentru Laura aveam cam aceeași prietenie ca pentru Eni, poate puțin mai tandră dar în același timp mai reținută, fiindcă nici relațiile noastre nu puteau să fie aceleași. Nu m-am îndoit că pe Eni un gest de apropiere din partea mea, făcut cu discreție n-ar fi contrariat-o, ea n-avea alt judecător decât liberul ei arbitru. Pe când Laura datora credință bărbatului ei, printr-o lege proprie, adoptată fără nici o constrângere, cu toată ființa, din ziua căsătoriei.

Tristețea ei mă durea; uneori când, așteptându-l pe Faur stăteam alături, în fața șemineului de faianță albastră, unde o găsisem la prima mea venire în casa lor, aș fi vrut să-i spun o vorbă, nu știam care, ca să înțeleagă că nu era singură, și mă aflam acolo nu ca să-mi fie bine, căci nici nu se putea să-mi fie, ci ca să simtă cât îmi era de dragă inima ei chinuită. M-am înfrânat să nu-i apuc mâna rezemată pe brațul fotoliului, mi-a fost teamă nu de ea, că ar fi vrut să și-o retragă, ci de mine, că nu i-aș mai fi dat drumul.

Pe măsură ce trecea timpul și Faur întârzia seară de seară, o simțeam tot mai slabă, până ce odată mi s-a părut că se clatină. Poate atunci dacă i-aș fi apucat mâna mi-ar fi lăsat-o în voie. M-am abținut, înfrângându-mi toate pornirile, și cum nu fusesem niciodată atât de înverșunat cu mine, am înțeles că în firea mea se produsese o schimbare, a cărei cauză nu putea să fie decât războiul.

După un timp, văzându-l pe Faur tot mai rece, uneori absent până la nepolitețe, am legat atitudinea lui de ceea ce îmi spusese Eni, m-am gândit că poate într-adevăr voia s-o ia de nevastă, și pregătea atmosfera să divorțeze de Laura. Anul nou 1944 m-a găsit în casa lor, în mijlocul a numeroși oameni invitați la sărbătorirea revelionului. Era cam la o săptămână după ce o văzusem pe Eni plecând cu Faur de la biroul lui din strada Polonă. M-am tras lângă un gard de scândură înnegrită, nu voiam să mă vadă, mi-ar fi fost mai bine să nu-i văd nici eu, dar era prea târziu să închid ochii. Am fost surprins că Faur a ocolit mașina, să se urce la volan, și abia după aceea a deschis portiera din dreapta, să se urce și Eni. Deși nu toată lumea o avea aceeași părere, eu, unul, dau multă însemnătate felului cum se poartă un bărbat cu o femeie, în unele cazuri. Nu socotesc că e doar o prejudecată datoria de a-ți scoate pălăria în ascensor, dacă se află acolo și o femeie, sau să nu-i dai locul cel mai bun la un spectacol sau în tren, și oriunde; și când mergi cu ea pe trotuar, să n-o lași în partea pe unde trec

mașinile, creînd vârteje, scoțând fum și ridicând praful: de asemeni, să nu rămâi pe scaun când o femeie îți întinde mâna. Iar în mașină să nu te urci decât după ce i-ai deschis portiera și ai așteptat să se instaleze; iar când o conduci la casa ei, să nu pleci până ce nu a intrat și a închis ușa pe dinăuntru.

De mult femeia și-a câștigat drepturi egale cu bărbatul, ceea ce este recunoscut în toată lumea, în afară de țările necivilizate sau cu moravuri inverse decât ale noastre. Femeia însă, prin natura ei mai gingașă, prin inegalitate biologică, trebuie să rămână protejata bărbatului, așa cum am spus demult și nu o singură dată. Iar un gest, superflu în aparență, cum ar fi cele amintite mai înainte, dovedind respectul omului mai puternic pentru ființa care îi înfrumusețează viața, devine un act de protecție.

În jumătatea de minut cât Eni a rămas în picioare, lângă portieră, sub fulgii albăstrui de ninsoare, mi-a părut tristă, fără să-i văd fața, fiindcă însăși situația e tristă; mi-am amintit cât de prevenitor fusese Faur cu ea, în ziua când o cunoscuse și o luase cu mașina, de lângă mine. Acum uitase; era ca un curcan sătul, cu gușa îndopată de boabe. Dacă purtarea lui mă surprindea, încă mai mult m-a surprins atenția și tandrețea pe care i le-arătat Laurei în noaptea revelionului, în chip inexplicabil după atitudinea distantă din ultima vreme, când îmi intrase în cap bănuiala că urmărește să divorțeze.

Era lume destul de multă ca să mă pot socoti singur, iar celorlalți să le par absent, fiindcă nu le stăteam în drum și mă feream să le întâlnesc ochii. Mă simțeam acolo ca un colet adus prin poștă la o adresă greșită; dar nu știam nici care ar fi fost adresa cea bună, locul unde m-aș fi dus din propria mea dorință; venisem din apatie, și poate dintr-o solidaritate secretă cu Laura. Sosisem ultimul, când casa era plină și mai rămâneau numai câteva minute până la miezul nopții. M-a izbit mulțimea uniformelor, generali și alte grade mari, probabil din ministerul care avea în grijă înzestrarea armatei, datorită căreia afacerile lui Faur prosperaseră atât de repede. Dar el era și furnizorul armatei germane, țesătoriile lui fabricau postavul pentru uniformele și mantalele soldaților, zeci de mii de metri zilnic; oricât de neamestecat aș fi fost în asemenea treburi, nu-mi era greu să-mi închipui câți bani costau aceste furnituri, care în timp de război se plătesc fără tocmeală, și câți din ei alunecau în buzunarele unora din oaspeții lui Faur, civili sau în uniformă; dintre aceștia nu lipseau nici reprezentanți ai armatei germane, nici delegați ai ministerelor economice, veniți de la Berlin să

încheie contracte cu România. Din curtoazie, se vorbea cu precădere limba germană; puținii care nu o cunoșteau stăteau stingheri pe lângă pereți, cu paharul de șampanie în mână.

Târziu, după miezul nopții am putut să mă apropii de Laura, ca să-i urez mulți ani de fericire, fără să cred în ei, cum îmi închipui că nu credea nimeni; își puneau speranța în șampanie, să se amăgească până la ziuă. Toți știau că în primăvară frontul o să ajungă la Nistru; dar ciocneau paharele pentru victorie, nu-și mărturiseau adevăratele gânduri, erau datori să spere într-o mare contraofensivă, în armă secretă, își scoteau pieptul înainte, sub uniformă sau sub plastronul fracului, pocneau din călcâie, civilii ca și militarii, și ridicând paharul strigau „Heil Sieg!”. Pe urmă se auzea câte un răzleț „Heil Hitler!”, care îi făcea pe ceilalți să se înroșească, fâstâciți, parcă surprinși în pielea goală. Fiecare credea că o să strige vecinul, și tăcerea lui va rămâne neobservată. Și apoi, salutul hitlerist nu era încă introdus în armată, generalii, deși băteau în retragere, își păstrau o ultimă iluzie de autonomie, aveau s-o piardă în șase luni, după atentatul eșuat împotriva lui Hitler.

Laura stătea în picioare lângă șemineu și primea urările oaspeților, care veneau pe rând să-i sărute mâna. Și abia acum, când am putut s-o privesc îndelung, nestânjenit, fiindcă nimeni nu se ciocnea de mine, am descoperit că în locul sfielii ei, ușor tristă cum îmi rămăsese în minte de la prima noastră întâlnire, avea pe față siguranța de sine a omului care și-a învins toate slăbiciunile, dar fără nici o urmă de trufie, păstrând aerul dulce de altădată. Iar felul cum ridica mâna s-o întindă oaspeților, demn și elegant, fără ostentație, era un gest de regină. Ea, care când o cunoscusem se ridicase în picioare, atât de intimidată că nu mai putea să se controleze!

Niciodată nu putusem să privesc atât de îndelung o femeie, fără teama că alții mă privesc pe mine; aveam senzația de atâtea ori râvnită a omului invizibil, care vede tot, fără să-l vadă nimeni.

Acolo a rămas, până aproape de ziuă, când am plecat, înaintea celorlalți oaspeți: părea pe deplin suverană, în drept să-și facă singură legile, nu-și recunoștea nici o obligație de stăpână a casei, serviciile reveneau chelnerilor aduși de la Capșa și conduși, ca un majordom, de Victor, pronunțat franțuzește, un parizian mai puțin cunoscut publicului, fiindcă organiza numai marile recepții, când își punea la butonieră rozeta Legiunii de onoare.

Datoria de gazdă și-o făcea Faur, radios cum nu-l mai văzusem, îmi închipuiam că avusese o nouă izbândă, și poate își pregătea alta, chiar

atunci, în noaptea revelionului care pentru oamenii de afaceri nu-i niciodată o simplă petrecere. Cine încheie până la a douăsprezecea bătaie a orologiului o tranzacție convenabilă, își asigură un an nou de prosperitate. N-am fost niciodată în pielea unuia din aceștia, și în general tranzacțiile mele s-au dovedit totdeauna nechibzuite. Dar legea o știam și credeam în ea, deși o verificasem o singură dată.

Capitolul 43

Întâmplare din urmă. Cum și-a cumpărat povestitorul un macferlan de stofă englezească; domnul Weiss, negustorul; ca să câștigi trebuie să ai știința de a pierde. Întoarcere în decorul casei lui Faur; afacerile lui în stil mare, afacerile „pe picior” ale domnului Weiss. Nevoile literaturii, față de ale filmului cinematografic: reducerea adjectivelor, câștig important pentru frază; renunțarea la ele. O virtuozitate și o virtute. O altă centură de aur. Apariția domnului Pretoreanu: primirea lui cu solemnitate; declarație sau proclamație secretă.

Într-un timp când nu eram prea înlesnit cu banii, îmi doream un macferlan expus în vitrina unui magazin de lux de pe Calea Victoriei, pot să-i spun și numele, Neuman. (Avea chiar și o sucursală, la Brașov, de unde mai târziu am cumpărat un fular de la Paris, pentru o fată care dorea de mult să-l aibă. Atunci nu-mi lipseau banii, l-am luat fără tocmeală.) Însă cu macferlanul a fost altfel, mai întâi că nu era de la Paris, ci de la Londra, croială și stofă englezească; și apoi, costa douăsprezece mii de lei, iar eu aveam numai șapte. Venea toamna, purtam un fulgarin ca o foaie de ceapă, frigul mă cam strângea în spate și atunci m-am hotărât să fac o încercare, nu pierdeam nimic, numai că îmi lipsea îndrăzneala. M-am luat după spusele altora, și într-o luni dimineață, la ora deschiderii, mă aflam în fața magazinului; cum s-a ridicat oblonul am intrat, eram primul. Un sfert de oră cât a durat tocmeala n-a mai venit nimeni, am avut noroc, altfel dacă mi-o lua cineva înainte și cumpăra măcar o cravată, însemna că a făcut el safteaua, iar eu îmi pierdeam privilegiul pe care mizasem. M-a întâmpinat un om simpatic, afabil, numai zâmbet, de parcă i-aș fi fost un prieten așteptat cu bucurie; era îmbrăcat bine, la o firmă ca a lui nici nu s-ar fi cuvenit altfel, și își freca mâinile.

Și astăzi mai simt un nod în gât când îmi amintesc ce tortură a fost să pronunț cifra; între douăsprezece mii și șapte, diferența era necuviincioasă, mă temeam să nu pară o insultă. Într-adevăr, auzindu-mă, negustorul s-a tras brusc înapoi, parcă ferindu-se de o lovitură, pe urmă a întors capul în spate, unde, după galantarele scumpe erau un tânăr și o fată, probabil vânzătorii. Mi s-a părut că vrea să-i cheme în ajutor, sau să fie martori; ce propuneam eu era o enormitate.

— Șapte mii, vai de mine! Pe mine mă costă zece.

L-am crezut și m-a cuprins rușinea, ce făceam eu nu mai era tocmeală, ci impertinență. Mi-am cerut scuze cu o remușcare sinceră.

— Îmi pare rău, domnule, am spus șapte mii fiindcă atât am în buzunar, dar îmi dau seama că prețul hainei e altul. V-am jignit din greșeală.

— În comerț nu există jignire. Stați puțin, nu-i motiv de supărare, putem să ne înțelegem. Unsprezece mii vă convine?… Ia să încercăm haina. Rozica!

Fata a ieșit de după galantar, s-a dus la vitrină și, ridicându-se pe vârful picioarelor a scos macferlanul. Era frumușică, purta un halat cafeniu, în mișcare i s-au dezgolit picioarele până mai sus de încheietura genunchiului. Ar fi fost imposibil să nu văd, deși mai întâi mă interesa haina. Știam că nu va fi a mea, dar am îmbrăcat-o, măcar să mă aleg cu atâta. M-am privit în oglindă, negustorul stătea în stânga mea, fata în dreapta. „Vă vine ca turnată!” a spus el, cu admirație. „E foarte șic!”, a adăugat fata, cu un zâmbet.

Chiar dacă voiau să mă flateze, spuneau adevărul, macferlanul era foarte șic (nu-i vorba mea) și stătea ca turnat pe mine. M-am gândit în fugă de unde puteam să împrumut repede patru mii de lei, cred că aș fi găsit pe cineva, dar greu era să-i restitui. Așa că am dezbrăcat haina, le-am mulțumit pentru bunăvoință și m-am îndreptat spre ușă.

— Un moment! a spus negustorul, venind după mine.

Tocmeala mi s-a părut lungă fiindcă era penibilă, altminteri n-a durat decât un sfert de oră. Nu o pot asemui cu un duel, fiindcă nici o clipă n-am luat ofensiva, am stat tot timpul în apărare: „Nu insistați, domnule! Peste ce-am spus, n-am nici un leu; căutați-mă în buzunare!“ „Nici zece?…” „Nici nouă?…”

În minutul al cincisprezecelea mi-a pus haina în brațe cu un oftat pornit din fundul sufletului: „Poftim! Șapte mii! Am avut ghinion să vii luni dimineața!” Și-a dat banii prin barbă. „Eu știu de la tatăl meu, și el știa de la bunicu, dacă lași luni dimineață un client să plece fără să cumpere, îți merge rău toată săptămâna!”

Acestea se întâmplau în toamna anului 1937. Macferlanul l-am purtat până după război și cred că a fost haina cea mai frumoasă pe care am avut-o vreodată; gri închis, cu dungulițe negre, în diagonală, făcea să se scurgă pe de lături vântul din față.

Pe negustor îl chema domnul Weiss, dar își spunea Albu, ceea ce nu i-a salvat magazinul de la românizare. Între timp ne împrietenisem, era în drumul meu când mergeam la redacție; intram uneori să-i spun bună ziua, îi făcea plăcere; deși fusese nevoit să-mi vândă în pierdere îmi purta simpatie, poate după târgul făcut cu mine avusese o săptămână deosebit de norocoasă. Bineînțeles că n-am mai intrat niciodată în prăvălie luni dimineața; de altfel, la redacție mă duceam pe seară, mă sculam târziu, mă culcam aproape de ziuă, pentru macferlan fusesem nevoit să fac un sacrificiu.

Am pomenit de acest om, fiindcă mi-am amintit de el în noaptea de Anul nou petrecută la Faur. Era singurul om de afaceri pe care îl cunoscusem mai îndeaproape, îmi prilejuise și o experiență fructuoasă, din toate punctele de vedere, și, cu toată distanța enormă dintre întreprinderile unuia și ale altuia, puteam să fac un început de comparație, între gazda mea din noaptea revelionului, și fostul patron al magazinului Neuman. Ca un om de afaceri să câștige, gândeam, trebuie înainte de toate să aibă știința de-a pierde.

Că Faur câștigase peste cea mai avântată din năzuințele sale, nu încăpea vorbă. Dar ce pierduse? Nu știam, și nici nu puteam să-mi închipui. Poate pierdea și câștiga chiar și în această noapte de petrecere. Deși ochii mei erau îndreptați mai mult înspre Laura, nu-l pierdeam nici pe el din vedere, îi înregistram gesturile în sclipiri scurte, ca niște „flash”-uri, pe care apoi puteam să le interpretez în liniște. Fără o clipă de răgaz, fără un semn de oboseală, fără a înceta să zâmbească, trecea de la un grup la altul, la civili și la militari, cu un general la braț, când român, când neamț, se făcea nevăzut în biroul lui, izolat de petrecere printr-o draperie grea, trasă peste o ușă dublă, capitonată. Nu întârzia mult, cinci minute, poate la el cheia succesului era să convingă sau să se lase convins repede.

Îmi închipui că nu toate aceste scurte conferințe erau fructuoase, uneori pierdea, dar nimeni nu și-ar fi dat seama, figura lui radioasă nu se întuneca niciodată. Și apoi, a pierde e un cuvânt atât de relativ! Un câștig cât de cât mai mic decât cel prevăzut se numește tot pierdere, iată optica oamenilor de afaceri.

Un exemplu avea să-mi dea chiar domnul Albu, numai la câteva luni după revelionul din casa lui Faur. Era în vara anului 1944, după bombardamente. Îi pierdusem urma, de multă vreme magazinul era românizat, nu știam pe unde umblă și ce face, poate plecase din țară, când m-am pomenit cu un telefon: „Aici e Weiss!” Am avut o ezitare. „Cine? Domnul Albu?” „Acum mă cheamă Weiss, așa să știi!” Mi-a propus să ne

întâlnim într-o cafenea, pe la piața Sfântu Gheorghe „pentru o afacere". Afacerea depindea de Faur, i-am pus în legătură pe unul cu altul și așa s-a închis un cerc în amintirile mele.

Până atunci, acolo la cafenea, după ce nu-l mai văzusem de multă vreme, îmbrăcămintea lui, atât de elegantă mai înainte, era cam ponosită, se vedea și pe față că nu o duce prea bine. „Ce mai faci, domnule Weiss? Cu ce te ocupi?" „Afaceri pe picior. Tocmai despre asta vreau să stăm de vorbă."

Știam ce înseamnă „afaceri pe picior", vânzări și cumpărări de mărfuri, adesea pe nevăzute, tranzacții încheiate la cafenea, fără birou, fără firmă. Nu cunoșteam însă nici un om care să le practice, credeam că mai degrabă ar fi o glumă, mai ales după ce văzusem la teatrul Barașeum o revistă, cu un scheci care ilustra cu un haz cam trist tocmai acest soi de afaceri. Înainte de-a afla despre ce era vorba, cum voi povesti altă dată, i-am spus: „Domnule Albu, până una alta, te rog să primești patru mii de lei, pe care ți-i datorez de când am cumpărat macferlanul." „Macferlanul?" Nu-și aducea aminte, căuta în memorie, până ce a început să râdă, râsul trist al paiaței. „Bată-te să te bată! Dă-mi o mie, să nu spun că n-am avut nici un câștig. Mă costase ceva mai puțin de șapte mii, era făcut în atelierul nostru, nu la Londra, cu stofă românească, Electa, de la țesătoriile Dorobanțu. Dar ce stofă! Am fost odată la Londra, am vrut să-mi cumpăr stofă englezească, de un costum, aveam și eu în prăvălie, dar ziceam că aici am să găsesc una mai bună, prima, cum poartă lorzii. Negustorul s-a uitat la hainele mele, a întors reverul, l-a pipăit pe amândouă fețele, pe urmă m-a întrebat ce stofă este. I-am spus, era sau Electa, sau Scherg, nu mai țin minte. Iar el mi-a răspuns: „N-am alta mai bună".

(Amândouă țesătoriile făceau acum parte din concernul lui Faur.)

Cea mai mare surpriză a fost pentru mine, atunci, în noaptea revelionului, schimbarea purtării lui Faur față de Laura. Alții puteau să-și închipuie că așa fusese el totdeauna, curtenitor, înflăcărat, ca în cei mai fierbinți ani ai tinereții. Eu însă cunoșteam manifestările lui din ultima vreme, răceala, dispoziția proastă când venea acasă, muțenia, încruntarea și felul cum privirea lui trecea peste Laura ca peste o ființă neînsuflețită sau absentă. Iar acum, cu toate preocupările amintite în treacăt, n-o scăpa din ochi, întrerupea o conversație și dădea fuga să-i spună o vorbă, îi săruta mâna, privind-o cu tandrețe, sau o săruta pe gât, gest prea intim să se facă de față cu lume străină, regulă pe care o dădea la o parte cu atâta naturalețe

că nu mai șoca pe nimeni. Când avea un răgaz mai mare se așeza la picioarele ei, pe o pernă, ca îndrăgostiții cei mai romantici. Îi cuprindea gambele cu brațul și îi săruta genunchii, prin rochia de voal, atât de suplă că lua forma rotulei.

Literatura, din care s-au inspirat atâtea filme, descrie adesea, până la ultimul amănunt, asemenea reuniuni și altele, mult mai strălucite, baluri imperiale cu sute de oaspeți, în saloane cât stadioanele de astăzi: nu spun mai mult, despre coafură și toalete de pildă, fiindcă nu vreau să cad tocmai în greșeala pe care o combat prin aceste rânduri. Dacă-i vorba de film nu mă pot opune, fiindcă filmul e făcut să se vadă, nu să se imagineze, pornind de la o descriere. Ca în pardoseala de marmură lustruită a sălii de bal să se oglindească dansatorii în poziția inversă, cu picioarele în sus, nu se cere nici o cheltuială suplimentară și nici vreun efort din partea actorilor, căci imaginea se dublează de la sine, și nici din partea spectatorilor, s-o perceapă, căci ei nu trebuie să-și forțeze mintea spre a înțelege ce se întâmplă: singurul efort e al celui care lustruiește marmura, admițând că lustrul n-ar fi un trucaj cinematografic. Apoi rochiile, coafurile și podoabele nu pot să lipsească, reginele și doamnele de onoare împreună cu invitatele nu pot să apară în pielea goală, cu părul în lațe și fără o pereche de pandantive, un colier sau o diademă. Vedetele care le poartă nu le fac cu mâna lor, e treaba croitoreselor, a coafezelor și a bijutierului. Iar spectatorul privește, nu trebuie să judece, n-are de făcut altceva decât să vadă.

Însă în cărți oamenilor trebuie să li se găsească un loc în spațiu, și înfățișarea lor trebuie măcar sugerată. Am folosit cuvântul măcar, ceea ce înseamnă un minimum; după ce am recitit fraza, mi-am dat seama că “a sugera” e destul, poate fi chiar un maximum. Omul care a învățat să citească o carte – și ceilalți nu mă interesează în cazul de față – e foarte sensibil la o sugestie, o prinde din zbor și merge cu ea până la capăt. În tinerețe, un scriitor mai în vârstă, de la care am învățat multe, îmi spunea că e de ajuns să plantezi un palmier într-un colț de plajă, să se audă o havaiană și te vei crede pe o insulă tropicală din Oceania.

Spațiul unde apare un om poate să fie un câmp, un deal, un munte, cu un cort, o cabană, o casă și tot ce mai derivă din ele, un palat cu un parc bunăoară. Am descris de multe ori și pe larg asemenea subiecte, dintr-un nărav moștenit de la predecesorii mei, fără să-mi pese că unii cititori sar peste ele; le-am descris pentru mine, altfel nu puteam face personajele să acționeze. E o greșeală, mă dezbăr de ea încetul cu încetul, de când am

ajuns la convingerea că, dintre toate bunurile noastre, primele pe care trebuie să le economisim sunt cuvintele; sigur că nu este ușor, ai mult de gândit ca să alegi cinci, din zece. Dar oare, cuvântul „câmp” când nu-i folosit într-o lecție de geografie nu poate, prin el însuși, fără adaos de adjective, să redea imaginea peisajului neutru unde un om se mișcă și nu ne interesează decât trecerea lui pe acolo? Adică atunci când nu-i atribuim intenția să are, să semene și să culeagă, nici să-și facă un cort, o cabană sau o casă. De asemeni cuvântul „deal” și cuvântul „munte”. Adjectivele rămân necesare numai pentru a marca o particularitate, când e absolut necesar să deosebim un subiect de altul.

Chiar deunăzi am terminat de citit o carte, unde am găsit descrierea rafinată a unei case luxoase, cu detalii de admirabilă competență, șase pagini de erudiție privind arhitectura, mobila, covoarele, tapiseria, candelabrele, toate cu istoria lor, dusă până în pânzele albe. Am fost invidios, știind că n-aș putea niciodată să ajung atât de departe. Numai că acțiunea care se petrece în acest decor fastuos se reduce la câteva rânduri, un personaj masculin intră pe ușa budoarului (și ce budoar, ce ușă, descrise mai înainte!), un personaj feminin se ridică de pe sofa, îl cuprinde în brațe și spune: „Ce bine că ai venit! Mi-a fost dor de tine!” Am crezut că în decorul acela făcut cu atâta pricepere și atâta trudă se va mai întâmpla ceva până la urmă, un furt de bijuterii sau o crimă, sau măcar că subreta va veni dimineața să dea draperiile la o parte. Nimic! Să fi spus barem ce s-a întâmplat între cele două personaje!

De două ore Laura stătea în picioare în fața șemineului. Oaspeții erau preveniți că are o mică entorsă a gleznei, nimic grav dar îi este interzis să danseze. Bineînțeles că se dansa, în muzica patefonului cu amplificare fidelă. Nimeni din asistență nu era foarte tânăr, astfel se înțelege că nimeni nu dansa rumba, conga sau samba, despre care probabil nici nu auziseră. De altfel, în vreme de război și cu atâți generali acolo ar fi fost o frivolitate. Generalilor le plăceau valsurile lui Strauss, neinterzise în Germania, dimpotrivă, la mare cinste, mai ales după Anschluss.

Înainte de sosirea primilor invitați, în budoarul ei de la etaj, Faur îi spusese Laurei în timp ce-i punea un bandaj elastic pe glezna sănătoasă: „Nu vreau să te țină nimeni în brațe!” Apoi îi sărutase glezna cealaltă, la fel de suplă ca prima.

Cum flăcările din șemineu o băteau din spate, fața îi rămânea în penumbră, nu-i deslușeam mimica, să-mi dau seama ce avea în minte. Atât

doar că nemișcarea ei mi se părea stranie, nici santinelele nu stau așa tot timpul, din când în când mai fac câțiva pași într-o parte sau alta, sau iau arma pentru onor când trece un ofițer prin față. Că nimeni n-o invita la dans cunoșteam cauza, nu înțelegeam însă de ce niciunul din invitați nu se apropia de ea să-i țină companie. Care cum sosise se aplecase să-i sărute mâna, dându-i prilejul să întindă brațul cu acel gest de regină, apoi se retrăsese cu discreție. Dacă Faur îi prevenise să n-o invite la dans, nu-mi închipui că le recomandase pe deasupra și să n-o agaseze. Dar probabil asiduitățile lui pe lângă Laura, gesturile tandre, uneori foarte intime, deveneau pentru martori imperative, să nu se apropie. N-am văzut pe nimeni uitându-se cu mirare, sau șușotind prin colțuri și aruncând priviri furișe; eu eram singurul mirat din toată societatea.

O singură dată Laura s-a aplecat și a întors cu vătraiul un buștean în șemineu, ca să ardă mai bine, sau poate simțise nevoie să-și dezmorțească trupul după o nemișcare de două ore; focul ar fi putut să-l potrivească valetul, de altfel se și repezise să-i ia vătraiul din mână, ea însă refuzase s-o ajute. Am descris această scenă fiindcă atunci, cum se aplecase și flăcările o luminau mai bine, am văzut pe talia ei un cordon din împletitură de aur. În clipa următoare Faur s-a apropiat și a ridicat-o, cuprinzând-o de mijloc cu brațul.

Trecuse de ora două noaptea, un general neamț și un general român cu nevasta tocmai plecaseră, dar ceilalți continuau să petreacă, unii la dans, alții la bar, la biliard sau la pocher. M-am simțit indispus dintr-odată, fără cauză, am ieșit pe terasă, nu era ger mare, aveam nevoie de aer, sau de singurătate. În cartier nu se simțea zvon de petrecere, avea să se audă la ziuă când chefliii ieșeau în stradă, să ia drumul spre casă, binedispuși, înfierbântați, cu paltoanele descheiate, scoțând abur pe gură. Părea o noapte de provincie, ar fi trebuit să mă liniștească dar iată că indispoziția din casă se transforma acum în tristețe, și tot nu știam cauza, mă rănise ceva nedefinit, o umbră mi se așezase pe suflet. Uneori petrecerile mă întristează, dar acum nici măcar nu era petrecere, ci o mascaradă care acoperea urzeli de tot felul, combinații misterioase, pândă, intrigă, bănuială.

Farurile unui automobil mi-au atras privirea în stradă; o limuzină neagră venise fără zgomot și oprise la poartă. M-am mirat că nu avea luminile camuflate. Șoferul în livrea a coborât de la volan, a deschis portiera cu șapca în mână. L-am recunoscut, era Garibaldi, de patruzeci de ani în slujba

domnului Pretoreanu. Iar limuzina era faimosul Bentley, care se învechea și nu se demoda în decenii.

Înainte ca domnul Pretoreanu să coboare mă lămurisem; la venire, înainte de miezul nopții, Opelul Capitain, mașina lui de corvoadă, staționa puțin mai departe de locul unde era acum limuzina, la intrarea de serviciu. Nu i-am dat atenție fiindcă nu-mi trezea nici o bănuială, un Opel Capitain, fabricație germană, nefiind o raritate în anii aceia. Văzusem trei oameni cărând în casă poveri, lădițe, cutii de carton, dreptunghiulare, rotunde, acum înțelegeam că în unele erau sticle de șampanie, în celelalte fructe rare și poate torturi festive. Abia la venirea domnului Pretoreanu, ducându-mă cu gândul în urmă, am identificat pe cei trei oameni cărora nu le dădusem atenție: Garibaldi, nu în livrea, ci cu haine de stradă, apoi Sobieski și ultimul probabil lacheul, nu îl cunoșteam, fiind angajat de puțină vreme în locul celui care murise. Nu-mi puteam închipui că domnul Pretoreanu va veni de revelion la Faur. Darurile sosite mai devreme erau în stilul lui, totuși nu aveam cum face o legătură.

A coborât destul de sprinten pentru anii lui, n-avea pe el nici șubă, nici palton, era în smoking și în capul gol, în mașină fiind cald, desigur; un Bentley nu se putea să nu aibă calorifer, cum au toate mașinile astăzi. Trecând printr-o rază de lumină venită din casă, monoclul negru a scos o sclipire, putea să pară răsfrângerea unei scântei de la troleul tramvaiului electric; dar tramvaiele nu circulau la ora aceea.

Cu atâți generali acolo, Faur își îngăduia să țină jaluzelele întredeschise, să vină aer. Și apoi, frontul fiind încă destul de departe, nu exista primejdia bombardamentelor aeriene decât teoretic. Din aceleași motive limuzina domnului Pretoreanu avea farurile necamuflate, bineînțeles însă că nu și-ar fi permis oricine, Apărarea Pasivă exista încă, după cum exista și Curtea Marțială.

Cât despre bombardamente, n-aveau să treacă decât trei luni și trei zile, fără a mai pune la socoteală 1 ianuarie care începuse, până la prăpădul de la 4 aprilie, adus din Italia de fortărețele zburătoare.

Înainte ca domnul Pretoreanu să pună piciorul pe prima treaptă de la intrare, ușa de fier se deschise și Faur coborî să-l întâmpine, radios cum fusese toată seara. Am presupus că avea un om pus la pândă, să-l prevină de sosirea oaspetelui, care de altfel îl anunțase că nu va veni înainte de ora două noaptea, Faur știa că până atunci avea de făcut alte vizite.

Mi-am lipit ochii de jaluzele, printre care vedeam înăuntru până la șemineul unde Laura încă stătea în picioare. Acum mi s-a părut de neînțeles ce se întâmpla, aș fi spus că era pedepsită, dacă Faur n-ar fi fost atât de atent cu ea toată seara. Și deodată mi-a venit o bănuială, că prin purtarea lui urmărea să mascheze ceva, voia să divorțeze, cum îmi închipuisem mai demult, și acum schimbase tactica, de la indiferență trecuse la efuziune, ca să dea spectacol, și societatea să afle, prin invitații săi, ce încântător se purtase cu o soție pe care a doua zi, sau zilele următoare avea s-o repudieze. Așa, toată vina putea să cadă pe Laura.

Până să apară domnul Pretoreanu am privit-o numai pe ea, printre perechile greoaie care continuau să danseze. Acum, fiindcă apucasem s-o văd, centura de aur îmi sărea în ochi de la distanță, strălucea în timp ce rochia rămânea în penumbră; părea inelul lui Saturn, privit printr-o lunetă astronomică, adus atât de aproape că înceta să mai fie un corp ceresc, și devenea o vrajă. Atunci, pe loc mi-am dat seama că reaua mea stare sufletească, urmată de tristețea aparent fără cauză porneau de la centura de aur.

Deodată muzica s-a oprit, i-a luat locul un ropot de aplauze, domnul Pretoreanu, sprinten cum îl văzusem câteva secunde mai înainte, jovial, sigur pe sine, ca după o cură de întinerire, apăruse în ușă. Rămase așa până ce asistența se dădu în lături, merse câțiva pași înainte, se opri sub candelabru, ceilalți făcură cerc în jurul lui, civilii înclinându-se adânc, ofițerii pocnind din călcâie. Un bărbat impozant, în frac, cu favoriți albi, ca și părul, având și el monoclu, dar nu negru, se apropie de domnul Pretoreanu și îi adresă câteva cuvinte, în limba germană, probabil o urare; după respectul pe care i-l arătau toți ceilalți, personajul putea să fie un emisar al lui Hitler.

Domnul Pretoreanu mulțumi, apoi scoase o hârtie din buzunarul smokingului și spuse:

— Domnilor, pentru ce am să vă citesc, e bine să se închidă ferestrele.

Faur le traducea în șoaptă ofițerilor nemți, adunați lângă el, cu urechea plecată. Odată geamul închis, n-am mai auzit glasul domnului Pretoreanu; după aerul lui solemn probabil citea ceva ca o proclamație. Îndată au căzut și jaluzelele, cu zgomot, am mai apucat să prind o sclipire din centura Laurei.

Nu mai aveam ce să caut înăuntru, dar nu din lașitate, ca să nu fiu martor dacă se punea la cale o conspirație, ci fiindcă îmi era lehamite. M-am

strecurat în vestibul, mi-am luat macferlanul, același, în cinci ani nu se uzase, și, în capul gol, cum umblam chiar pe viscol, am pornit pe jos către casă.

Capitolul 44

Primăvara; îmbrăcată de călătorie, Eni îi ajută povestitorului să răsădească petuniile; istoria centurii de aur; ticăloșia lui Faur. Gara de nord. Trenuri pline de oameni, mai rău ca pe viitoarea vreme de foamete. Rita, prietena de altădată. Apariția unei fantome, AMarisa. Alarma aeriană și bombardamentul, dispariții fără urmă.

Din clipa când văzusem centura Laurei mi-a venit în minte Eni, și cu toate că am fost atent la toate câte se întâmplau în casă, m-am gândit la ea tot timpul, m-am gândit și pe drum, când plecasem, întrebându-mă ce făcea ea în noaptea revelionului.

Plângea, era singură și înghețată pe o bancă din grădina Icoanei. De la un restaurant din apropiere se auzea muzică zbânțuită, acolo, da, se dansa rumba.

După ce un an nu mai știusem nimic despre ea și nici nu voiam să aflu, o văzusem din întâmplare într-o seară, cum am spus, ieșind cu Faur de la biroul din strada Polonă, cu o săptămână înainte de sfârșitul anului. Apoi după trei luni, în primele zile de primăvară, când mă apucasem să plantez flori pe terasă a sunat la ușă.

Eram murdar de pământ pe mâini, am vrut să mă spăl, m-a oprit și după ce și-a lăsat pardesiul pe un fotoliu a mers direct pe terasă, cum făcuse prima dată.

— Nu vreau să te împiedic, am să te ajut să răsădești florile, îmi place de când eram mică.

Avea o rochie de doc bleumarin, cu tigheluri albe, cum se mai poartă și astăzi, bună de drum și la treabă. Și-a sumes mânecile până peste coate, după brațe mi-am dat seama că slăbise, până atunci nu văzusem, eram surprins și de venirea ei, și de felul natural cum se purta, după un an de când plecase trântind ușa. Am pus florile alternate, eu una, ea una, am fi putut și altfel, ca să nu ne încurcăm, să începem fiecare de la un capăt. A fost inițiativa ei și am urmat-o, era o colaborare mai prietenească, așa reînviam niște amintiri care, indiferent ce se întâmplase cu ea într-un an, era

păcat să se piardă. Și apoi avea simțul culorilor mai dezvoltat decât mine, sau îi dădea mai multă atenție, când lua un răsad înflorit din lădiță îl căuta să se asorteze cu cel plantat mai înainte de mine. Abia la urmă am descoperit ce armonie se crease, părea o pictură de Luchian, nelimitată de o ramă, un decor în evoluție continuă.

— Unde pleci? am întrebat-o, după ce ne apucasem de lucru.

— La Arad, deocamdată; am acolo un frate. Dar dacă o să se poată, vreau să mă întorc la Cluj.

Am privit-o, nu voise să mă rănească, adoptase un punct de vedere corespunzător realității prezente. Clujul acum era sub stăpânire ungară.

Era un subiect care aș fi vrut să nu dea naștere niciodată la o dispută. Nu putea el să fie judecat fără patimă? Cu bunăvoință și bunăcredință, cu înțelegere, fără arbitri străini de cauză? Și măcar după circumstanțele prezente, dacă una din părți n-ar fi negat istoria. Luptătorilor de pe front li se făgăduise că drumul la întoarcere va trece prin Cluj, așa se justifica înaintarea lor spre cotul Donului.

Și mai presus de orice judecată, nu simțeam că Eni ar fi altceva decât eram eu pe pământul țării noastre. Nu simțise și ea la fel când își părăsise un logodnic și se refugiase aici, împreună cu toți bejenarii?

— De ce vrei să te întorci?

— Fiindcă mi-am stricat viața.

Eram în baie, ne spălam pe mâini de pământ și ne ștergeam amândoi cu același prosop, ceea ce superstițioșii nu îngăduie.

— Se spune că e semn de ceartă!

— N-o să avem când; mai sunt numai patru ore până la plecarea trenului.

Se uită în oglindă, își îndreptă rochia care se răsucise. Avea un cordon negru, îngust de un deget. Revenisem în casă, stătea rezemată de marginea biroului, părea că e gata să plece, dar era mult prea devreme.

— Ultima oară când ai fost aici, într-o seară, erai gătită, te duceai la operă. Mai ții minte?

— Da, știu la ce te gândești, am văzut că te frapase; aveam un cordon de aur, mult prea scump pentru mine.

Așa e, mă frapase, dar pe urmă nu mă mai gândisem, până în seara de Anul nou; de atunci devenise o obsesie, mă întrebam cum fusese Faur în stare să-i dea Laurei o podoabă identică? Pierduse orice măsură? Avea atât dispreț pentru simbolurile care jalonează viața noastră sufletească?

— L-am pierdut! spuse Eni, simplu, dar după o ezitare.

Părea nesinceră sau neconvinsă.

Odată cu această replică dialogul nostru căpăta alt caracter, mai grav și într-un fel, penibil. Se așeză în fotoliu, voia să vorbească.

— Nu pot să te urăsc, altfel n-aș fi trecut pe aici. Dar să știi că mi-ai făcut cel mai mare rău din viață, M-ai dezarmat, m-ai făcut să cred că nu trebuie să te aperi de oameni, să nu le arăți neîncredere. Datorită ție am fost slabă, firea mea era alta. Am încăput pe mâinile unui ticălos. Dacă îl cunoșteai, de ce nu mi-ai deschis ochii?

N-aveam de ce să-i deschid ochii, fiindcă ea singură, din voia ei, ieșise de sub protecția mea și plecase.

— M-a luat valul, trebuia să strigi după mine, să-mi întinzi mâna!

Și dacă aș fi strigat ce-ar fi făcut? Nu ar fi zâmbit ironic?… N-avea dreptul să mă acuze, dar ar fi fost fără rost să mă apăr. Indiferent din a cui vină, acum era victimă.

— Știai cine este, de ce nu mi-ai spus?

— Ți-am spus să nu accepți cererea lui în căsătorie.

— Am crezut că ești gelos.

— Îmi luasem vreun drept asupra ta?

— De ce nu l-ai luat?

Așa e, de ce nu-l luasem? Mi-a revenit în minte acel ciudat trecut al nostru, cu ce încredere și cu ce bucurie mă urmase, cât farmec avea întâlnirea noastră; abia acum îmi dădeam seama ce greșeală făcusem. Nu, degeaba mă învinuiam, nu puteam să-i dau ce avea ea nevoie, ar fi fost o greșeală și mai mare. I-am spus; mi-a răspuns:

— Ce greșeală, dacă era cu consimțământul meu, cunoscând riscurile? Sunt sigură că mi le-ai fi arătat dinainte, nu puteai să mă minți! Nu ai capacitatea să-ți ascunzi gândurile.

O cucerise cu ușurință, fiindcă aștepta să fie cucerită. Cu viitorul ei atât de nesigur, nu visa o dragoste pe viață, se mulțumea să rămână ca o amintire frumoasă. Centura de aur o zăpăcise, nu din mercantilism, ci din orgoliu, fiindcă se simțea prețuită ca o prințesă.

Se întâlneau la birou unde Faur prea rar avea câte o convorbire de afaceri, îndeosebi cu străinii, pe care voia să-i impresioneze cu fastul. Dacă întâmplător Eni se afla acolo, nu se plictisea, dimpotrivă, avea un fel de orgoliu să-și dea seama de prestigiul și importanța lui Faur. Căci el îi vorbea despre acești prieteni ca despre emisarii unor guverne. Ea stătea retrasă în

budoar, asculta muzică și auzea cuvinte răzlețe din conversația de alături, dusă în germană, în italiană și chiar în engleză. După ce își termina conferința, Faur venea la ea radios, frecându-și mâinile cu satisfacție și o înconjura de atenții. Seara însă el trebuia să fie acasă, locuia cu părinții, oameni în vârstă, nu putea să-i lase singuri. După căsătorie aveau să locuiască toți împreună, fără grija că s-ar incomoda unii pe alții, casa era spațioasă, cu două apartamente independente, între care se putea întrerupe oricând comunicația. Dar această schimbare se amâna lună de lună, Eni nu-și îngăduia să aducă vorba, în schimb devenise îngândurată, începea să-și piardă încrederea. Faur își dădea seama, trebuia să-și justifice amânarea, încât îi făcu o mărturisire cu destulă seninătate; da, fusese nevoit s-o mintă, ca să n-o piardă.

Am auzit adesea aceste cuvinte, dar nu le-am adoptat fiindcă nu le admit și îmi repugnă. Ce înseamnă să pierzi sau să nu pierzi o ființă de care ai nevoie? Dacă ajungi să te gândești că ai putea s-o pierzi, ea e gata pierdută. Încercând s-o reții cu artificii, dovedești că nu ai demnitate, o cauză în plus să îndepărtezi pe cineva de lângă tine. Ce s-a pierdut, pierdut să rămână!

Trebuia să-i mărturisească, fiindcă se amâna de prea multă vreme: era însurat, dar în divorț cu nevasta, care îi crea dificultăți, vrând să-l păstreze cu sila. Avocații lui aveau s-o convingă în mod cert, nu mai putea să dureze decât o lună sau două. Venise toamna, până la Anul nou avea să fie liber. Între timp lipsea câte o săptămână, pleca în străinătate, nu-l suspecta, știa că erau drumuri de afaceri. Se retrăgea în odaia ei mobilată, de pe la Parcul Carol, e tot ce știam, probabil o locuință foarte modestă, fiindcă nu mă lăsase niciodată s-o conduc până acasă.

În ajunul serii când o văzusem pe strada Polonă, se duse la operă, se ducea adesea, n-o interesau alte spectacole, nu le venise rândul.

Se cânta obișnuitul cupaj, *Paiațele* și *Cavalerismul țărănesc*, sau mai bine „al țăranului”, al omului de la țară, titlu împământenit la noi cu o greșeală enormă, în loc de cavalerism, cavalerie, accentuat de toată lumea ca și când ar fi vorba de o armată călare, și încă rusticană! Și chiar cavalerismul, ar fi mult mai bine să devină „onoarea”. De fapt titlul e luat aidoma din limba italiană, și oamenii cred că-i o traducere. Din tot acest spectacol, pe care îl vedea a zecea oară, în afară de prologul dramatic al baritonului, o tulbura adânc jalnicul bocet al paiaței batjocorite, care degeaba e socotit melodramatic, de vreme ce pornește dintr-un zbucium de

moarte, și este atât de sincer! Poate Eni descoperea în el, chiar fără să-și spună, ceva din propria ei suferință.

Ajunse cam târziu, când orchestra termina să-și acordeze instrumentele. Avea loc în rândul al treilea, aproape de mijloc, trebuia să deranjeze lumea, cerea scuze. Dar când ajunse aproape de fotoliul liber rămase împietrită, în creierul ei ceva se clătina, amenințând să-i ia echilibrul: în fotoliul următor era Faur, n-o vedea fiind cu capul întors în partea cealaltă, șoptindu-i ceva la ureche unei femei de alături, căreia îi ținea mâna cu tandrețe; îl știa plecat la Zürich.

Se întoarse brusc și fugi, să iasă, frecându-se de genunchii oamenilor, lumina candelabrului începea să scadă. Ajunse la ușă în clipa când se trăgeau draperiile și dirijorul apărea la pupitru.

Ar fi plecat chiar atunci noaptea, s-ar fi întors la Cluj, dar nu avea pașaport și nici energie, se simțea zdrențuită.

A doua zi Faur veni s-o ia de acasă, nu intra niciodată, claxona scurt, sub fereastră. Se duse și din ură, și din slăbiciune, nu putu să reziste dorinței, dar în același timp era revoltată și voia să se răfuiască. Pe drum nu scoase o vorbă, stătu departe de el, lipită de portieră. Îl privea pe furiș și strângea din dinți de o dureau maxilarele. Când intră pe ușă, înainte de a-și scoate blana (da, i-o cumpărase el, o blană de sconcs, scumpă, primind-o i se vânduse) îi spuse scurt, fără nici o tactică, nu voia să-l surprindă, ci doar să-și descarce revolta:

— Te-am văzut aseară la Operă.

El o privi mirat, fără nici o tresărire. Nu mi-am închipuit că avea inima atât de tăbăcită ca să nu mai răspundă la nici o atingere.

— Aseară?… Eram la Budapesta. Am sosit azi la prânz, primul drum l-am făcut la tine.

Oare nu el îmi spusese, în primele zile când ne cunoscusem, și fără să-i cer sfaturi, era un principiu de viață: „În afaceri poți să speculezi, dar să nu minți, altfel îți pierzi partenerii; specula e subînțeleasă, fiecare o practică pe cât poate mai bine. Însă cu femeile, dacă nu minți, ești un om de nimica. Să nu recunoști nici ce-au văzut ele cu ochii! Minte-le, de-abia așteaptă să te creadă. Le faci un bine, fiindcă le e frică de certitudine!…” Cum de uitasem?

— Nu știu ce-o să-ți închipui, spuse Eni, privindu-mă rușinată. Îl văzusem cu ochii, dar era atât de convingător, atât de senin, îmi vorbea cu atâta nevinovăție, încât am început să mă îndoiesc de mine, poate avusesem

halucinații. Dar mă trezeam noaptea, cu mintea limpede, îmi ardea un bec în creier, cum să mă las amăgită? Fusese el, îl văzusem, nu eram nebună. Și femeia de alături! O cunoști?

— Dacă era nevasta lui, da. Ți s-a părut frumoasă?

— Nu știu. Avea părul negru, atât am văzut; mi s-a părut necoafată.

— Da, era ea, nu se coafează, cred că nu i-ar sta bine.

M-am gândit cu ce grijă dorm noaptea femeile care au nevoie de coafor, cu ce neliniște se trezesc dimineața! Până la urmă toate se descurcă, dar sunt mai norocoase cele pe care părul răvășit nu le diminuează, face parte din stilul lor, mai apropiat de natură.

— Și e frumoasă?

Eni mă privea cu teamă; de ce, dacă se hotărâse să plece? Aștepta oare să-i spun că e o slută? Mai avea nevoie să fie mințită? O consola gândul că dacă pleca, Faur avea să-i simtă lipsa și s-o regrete?

— E în alt fel decât frumoasă.

— Cum în alt fel?

— Cum nu se poate descrie. Ceva care se simte și nu se vede. O frumusețe tainică… Eni, cum ai pierdut centura?

— N-am pierdut-o; mi-a luat-o!

Am simțit ca un pumn între ochi, mi s-a întunecat vederea, îmi era groază.

— Atunci, a doua zi după ce îl văzusem la operă. Poate credea că n-am să mai vin. N-a avut îndrăzneala să mi-o ceară, ar fi fost o mojicie prea mare, a preferat ticăloșia și mi-a furat-o. O aveam pe mine, o puneam totdeauna când mă duceam acolo, poate înțelegi de ce, din superstiție. Era ca un inel de logodnă. Când am plecat mi-a încheiat-o el, cu mâna lui, pe urmă mi-a ținut blana. Când am ajuns acasă n-o mai aveam. Dacă îmi cădea pe drum aș fi simțit, nu era ușoară. S-a temut că n-am să mai vin.

— Dar ai venit!

— Da, m-a luat de acasă: după trei zile.

— De ce te-ai dus?

Și-a lăsat ochii în jos.

— Fiindcă nu puteam altfel. Viața mea era sfârșită. Și era iarnă.

— Acum de ce ai plecat? După ce ai îndurat trei luni?

A ridicat ochii spre mine.

— Fiindcă a venit primăvara. Și vreau să trăiesc, e dreptul meu!

Nu putea să fie fericită, dar voia să fie, cu prețul durerii; în glasul ei se simțea o hotărâre puțin dușmănoasă, încă se mai lupta cu sine, era firesc, avea să se mai lupte multă vreme, izbitura fusese mult prea puternică.

— Eni, pentru mine e foarte important să-mi răspunzi sincer. Uită-te în ochii mei: nu te-a întrebat unde-i centura?

— Nu.

— Acum sunt convins, nu puteam crede, ți-a furat-o!

— Am știut de la început.

— Era nevoie să știu și eu!

Din aprilie, până în august, când l-am căutat fiindcă voiam să fac un bine cuiva aflat în nevoie, n-am mai călcat în casa lui, nici nu știa că Eni murise.

Trenul de Arad pleca la unu și jumătate, o oră când ceva din viața mea a rămas în suspensie.

I-am luat geamantanul și am conclus-o la gară. Peroanele gemeau de lume, băjenari din Moldova care plecau mai departe, știau sau nu știau unde. Mi-am amintit de refugiații veniți din Polonia, trecuseră aproape cinci ani de atunci, dar nu puteam să-i uit și când mă gândeam la ei, mi se strângea inima. Acum, omenirea pribeagă, umblând rătăcită și înghesuită prin gară, nu-mi făcea aceeași milă fiindcă vremea era caldă, frumoasă, cu cerul atât de albastru și de curat, încât parcă nu din el căzuse ploaia, atunci, în toamna anului 1939, când fusese invadată Polonia. Ce bine o înțelegeam acum pe Eni, primăvara toate se schimbă în sufletul omului. I-am spus: „Bine, Eni! Ai să fii fericită!”

Nu țineam seama ce greu va fi s-o urc într-un vagon, când toate erau ticsite, și lumea se bătea pe scări, strivindu-i pe cei din față, ca să încapă într-un spațiu imposibil. Ne-am luptat din greu să mergem în lungul trenului, în speranța că în față înghesuiala o să fie mai mică. Mai erau câteva vagoane până la locomotivă, când mi-am dat seama că nimeni nu mai avea unde să se urce, nici măcar să pună un picior pe scară; acoperișurile erau pline de oameni, asemenea tampoanele, totul, dincolo de ultima limită. Eni nu spunea nimic, mă urma, agățată de mine, cred însă că nu mai avea nici o speranță. Iar eu mă întrebam ce s-o face. Unde s-o duce? Atunci am auzit pe cineva, strigându-mă de la o fereastră: era Rita, nu m-am mirat, nimic nu mai putea să mă mire, viața devenise ilogică. Erau abia câteva zile de când fusese la mine, timpul lalelelor, aveam una pe noptieră. Și chiar dacă n-ar fi fost, tot aș fi recunoscut-o, deși trecuseră cincisprezece

ani de când o văzusem ultima oară, și se schimbase. Dar era o amintire din tinerețe, de la vârsta când memoria nu-i obosită, primește și păstrează; o țin minte și astăzi. Stătea la geam, înghesuită între doi oameni, și alții se înghesuiau în spate. Am ajuns greu. M-am lipit de peretele vagonului, ținând-o pe Eni cu brațul liber, atât de strâns că părea o parte din mine, altfel o lua gloata și o împingea înainte.

— Unde pleci?

— Unde-oi vedea cu ochii! mi-a răspuns Rita, zâmbind puțin șugubăț, sau enigmatic.

Scotocea cu greu într-o geantă legată de gât, de unde scoase un pașaport albastru, cum erau pe vremea aceea și mi-l arătă, cu vechiul zâmbet.

— Bine, dar unde? Pentru ce țară ai viza?

— Pentru toate!… Ea e iubita ta?

După o ezitare am spus da, gândindu-mă că putuse să fie.

— Atunci, dă-mi geamantanul, și urc-o aici!

Amândoi vecinii protestară, dar Rita nu ținu seama. Nu puteam să văd unde și cum înghesuise geamantanul. M-am aplecat, am apucat-o pe Eni în brațe și am ridicat-o. În clipa următoare era înghesuită între Rita și vecinul ei din dreapta, care nu mai spunea nimic; ce să spună?

Alături era un vagon de dormit unde se stârni zarvă. Doi ceferiști în uniformă păzeau ușile, cu brațele desfăcute, ținându-se de amândouă barele scării, împotrivindu-se mulțimii care dăduse năvală deodată. Trenul trebuia să plece și oamenii ramași pe jos se hotărâseră să asalteze vagonul pus sub pază, fără să țină seama de nimic, ca la răscoală.

— Nu se poate, înțelegeți de vorbă, să nu chem jandarmii! E vagon de dormit, nu-i voie pe coridor, că altfel v-aș da drumul, om sunt și eu. Înțelegeți!

O femeie în vârstă, impunătoare, apăru la fereastra vagonului.

— Dă-le drumul să urce!

— Nu se poate, doamnă!

— Dă-le drumul! E vagonul meu, comandat de mine, eu l-am plătit!

Dacă în prima clipă chipul acelei femei nu-mi amintea de nimic, glasul mă izbi, îmi dădu amețeală, clipeam speriat, nu puteam înțelege, peronul se smucea sub mine ca de cutremur. Îmi pierdeam echilibrul, și al trupului și al minții… Rita se aplecă să vadă.

— Și asta-i tot iubita ta? Ce-ai încremenit așa, ce-i cu tine?

O auzeam, dar nu știam ce spune. Doar îmi dovedea că nu ajunsesem pe altă lume. Mulțimea se năpusti peste paznici, îi luă pe sus, dispărură din ochii mei, nu știam unde, poate erau la pământ, călcați în picioare. Coridorul fiind în partea cealaltă a vagonului, nu puteam să văd cum dădeau năvală oamenii, și dacă aș fi văzut, și dacă aș fi înțeles ce se întâmplă cu ei, tot nu mi-aș fi găsit rațiunea, să înțeleg ce se întâmplă cu mine.

— Haide, grăbiți-vă, pleacă trenul! striga femeia de la fereastră.

Dar trenul nu pleca, se făcuse ora două, și ar fi trebuit să plece la unu și jumătate. Așa să fi fost? Vedeam bine ceasul, sau în mintea mea înțelesul timpului se pierduse? Un urlet metalic, venit din toate direcțiile, parcă și din cer, și de sub pământ mă învălui, perforându-mi întreg trupul, după ce îmi perforase timpanele. Atunci amețeala mi-a trecut brusc, am revenit la realitate, am înțeles că nu-mi pierdusem mințile, le vedeam pe Eni și pe Rita, amândouă cu mâinile la urechi, brutalizate de urletul care mă trezise. Suna alarma aeriană. Iar femeia de la fereastră, protectoarea dezmoșteniților, era AMarisa.

* * *

Așa cum o știusem: nu puteam crede. Masivă, autoritară, cu părul negru încărunțit puțin pe la tâmple, cu semnul roșu de pe frunte, ca o prințesă indiană. Dar erau patru ani de când știam că murise, cu toți din familie care o urmaseră în pribegie, patruzeci de suflete: „Arhimede”, vaporul fratelui ei Panainte, se scufundase în Mediterană, la începutul războiului, lovindu-se de o mină rătăcită, plină de cochilii care scânteiau în lumina răsăritului făcând-o să pară o bijuterie. Scăpați de la întuneric, după două săptămâni de chinuri și spaimă cât stătuseră ascunși în cală, soarele îi orbea, iar gândul libertății câștigate, când nu mai speraseră, le transforma bucuria într-o beție vecina cu nebunia.

— Veniți să vedeți ce splendoare! îi înflăcăra AMarisa, mai fericită ca toți fiindcă ea îi salvase.

Ca niște copii aflați încă la vârsta basmelor, când totul pe pământ e minune, alergau toți înspre prova, să vadă mai bine acea misterioasă podoabă a mării, un sipet de giuvaeruri, poate o comoară a lui Neptun sau a sirenelor, în clipa exploziei aplaudau și scoteau strigăte de uimire.

Aceste nenorociri se află, pieriseră toți, știa toată lumea, așa cum știam și eu. Dar de la cine? Fusese cineva martor?

În timp ce sirenele continuau să urle, la geam, lângă AMarisa apăru o făptură firavă, atât de nepotrivită cu atmosfera terorizantă încât părea o închipuire, o transparență cu forme umane, dar instabile, parcă alcătuită din aer. N-aș fi putut să-i stabilesc apartenența pământească, să nu fi avut bretonul adus până deasupra sprâncenelor, și ochii căprui, cum nu văzusem alții să aibă aceeași căldură și puritate. Crescuse, nu mai era o fetiță, cum o văzusem ultima oară, când îi dusesem un trandafir galben, în grădina casei unde cu ani înainte locuia Irmingarde. Pentru mine însă rămăsese ca la început, Zefira, fetița cu ochii triști și plini de mirare.

Urletul sirenelor se stinse încet, într-un vaier lung, care nu aduse liniște, căci înainte de a se stinge, din megafoanele gării izbucni un glas metalic, o poruncă speriată: „Coborâți din tren! Părăsiți peroanele! Avioane inamice se îndreaptă asupra capitalei!"

— Nu cobor! îmi strigă Rita, încleștată de rama ferestrei. Nu-mi ține nimeni locul!

Eni mă privea întrebătoare, dar nu știam ce să-i spun, și chiar dacă i-aș fi spus să vină jos era atât de strivită între oameni că nu putea să se miște. Nu cobora nimeni, nici cei de pe scări, de pe acoperișurile vagoanelor: erau locuri cucerite cu greu și nu le-ar fi părăsit pentru nimic în lume. Apoi, nici primejdia nu putea fi sigură, deși glasul din megafoane o anunța încontinuu: „Avioane inamice se îndreaptă asupra capitalei!"

Mai târziu m-am întrebat de ce trenul nu plecase la vreme? Probabil la Apărarea Pasivă a gării se dăduse de mult pre-alarma, când avioanele decolaseră din Italia, și ținta atacului nu era sigură. Reacția celor chemați să decidă fusese ca a vietăților aflate în primejdie, se fac una cu pământul și nu mai mișcă; ordin să nu plece nici un tren din gară! Dacă ar fi plecat la timp, acum trenul era departe și nu mai murea atâta lume. Când începuseră să sune sirenele însemna că avioanele trecuseră de Viena, acum ținta atacului era sigură: „Avioane inamice se îndreaptă asupra capitalei!" În douăzeci de minute puteau să vină. Chiar dacă oamenii ar fi ascultat îndemnul și ar fi coborât din vagoane, nu mai era timp să ajungă la un adăpost sigur, și mai întâi se striveau unii pe alții. Rita avea dreptate: i-am strigat, altfel nu putea să mă audă: „Stați acolo!" Nu le am pe conștiință, dar m-am zbuciumat până să mă absolv de vină. Orice le-aș fi spus, nu voiau și n-aveau cum să coboare. N-a coborât nimeni!

La ferestrele vagonului de dormit apăruseră alte capete, întâi Alex, l-am recunoscut fiindcă a venit lângă Zefira și a cuprins-o cu brațul pe după

umeri, gestul lui protector, atât de binevenit la început, în vremea când serile mergeam toți trei în parc, s-o auzim pe Irmingarde cântând lieduri, în casa ei de alături, cufundată în întuneric. Alex se îngrășase și-și lăsase mustață; nu mai semăna deloc cu adolescentul care voia să scrie cărți și îi fusesem subiect trei veri de-a rândul. Din cărțile lui, numai prima atrăsese puțin atenția, fiindcă eram un subiect proaspăt. Adevărata lui operă a fost Zefira.

Din ceilalți nu mai recunoșteam pe nimeni, deși bănuiam cine puteau să fie, în preajma lor trăisem trei ani în lungile vacanțe de vară. Rămăseseră mai puțini, supraviețuitori unei familii uriașe, pe care acum AMarisa îi lua cu ea într-o nouă migrație. Abia la ultima fereastră, din partea locomotivei a cărei pompă de aer comprimat pufăia la mari intervale, mi-a atras atenția o apariție ciudată, un mort-viu, mi-am închipuit cine putea să fie, după barba năpârlită și gălbejită, falnică și de un alb strălucitor altădată; era Amiralul, se ținea scai de ceilalți, deși de drept nu mai făcea parte din familie, fiindcă Adelaida, nepoata AMarisei, frumoasă și rece nu îl urmase în dramaticul refugiu cu „Arhimede”, divorțase și acum era amanta unui maior neamț, din apărarea antiaeriană a orașului, om rece el însuși, care nu avea nevoie de mai multă căldură. Amiralul, așa cum l-am văzut atunci ultima oară, reprezenta pentru mine cea mai de jos treaptă a decăderii umane. După cum AMarisa reprezenta trufia, neînfrângerea, curajul și simțul fanatic al familiei; Alex, stupiditatea; iar Zefira, gingășia și darul de a învinge nefericirea, cu forțe oricât de slabe. În clipele următoare, ceva al ei aveam să găsesc în Eni, când i-am întins mâna, de sub fereastra vagonului.

De la capul peronului venea un front de jandarmi, împingând mulțimea cu puștile ținute de-a latul. Alții, cu armele în bandulieră, trăgeau de oamenii agățați de scările vagoanelor, dar zadarnic, nu i-ar fi smuls de acolo decât dacă le tăiau mâinile; înjurau neputincioși și treceau mai departe.

— Lăsați-i în pace! strigă AMarisa când fură la vagonul ei, unde unii tot se mai luptau să urce pe scara ticsită.

Mulțimea venea peste mine; am mai avut când să le întind mâna celor două ființe; le-am privit cu o intensitate parcă deznădăjduită, cât timp mâinile lor au fost între ale mele. Rita, brună, cu ochii negri că făceau în fața lor noapte, dar dădeau atâta căldură! Și drăcoasă de parcă ar fi fost fiica lui Scaraoschi! Alături Eni, blândă, supusă până la nefericire. Amândouă ca un simbol a tot ce îmi plăcuse în viață și a mai fost timp să-mi placă și după aceea.

Mergeam cu capul întors spre ele, le-am mai văzut până ce m-am izbit de o femeie care striga disperată: „Aruncă-mi cheia!” Mi-am cerut scuze, dar nu m-a auzit, striga întruna spre cineva de la o fereastră rămasă în urmă, în timp ce oamenii bușiți de jandarmi o împingeau spre ieșire. Era o femeie tânără, despletită, sfâșiată, cu privirea patetică; pardesiul de pe ea avea să fie în curând zdrențe. „Du-te și să nu te mai întorci niciodată! Aruncă-mi cheia!” striga, cu brațele întinse spre fereastra de care se îndepărta repede. Acolo, un om, cu fața aparent placidă, fiindcă altminteri disperarea femeii era imposibil să nu-i miște inima, stătea cu brațul întins, nu se vedea dar probabil avea în mână o cheie, și aștepta clipa când s-o arunce. Nici o clipă nu putea să fie mai bună decât alta, căci în învălmășeala căreia acum i se adăuga panica, nimeni n-ar fi putut să găsească o cheie căzută sub picioarele oamenilor.

În depărtare se auzeau bubuituri, poate erau doar tunurile artileriei antiaeriene, dar oricum însemna că avioanele sosiseră. Peste vuietul gării, strigăte, înjurături, țipete, parcă se auzea huruitul motoarelor. Dar mai puternic decât toate acestea era glasul femeii: „Aruncă-mi cheia!” Era o cheie mică, Yale, n-am putut s-o văd, când bărbatul de la geam a aruncat-o, am văzut numai gestul, îndată am simțit ceva atingându-mi piciorul, mai sus de genunchi, mi s-a părut că simt și o alunecare, și, cu toate că ar fi fost imposibil, parcă am auzit și sunetul unui obiect metalic, căzând pe pavimentul peronului. Din aceste senzații nu toate puteau să fie false, cheia căzuse la picioarele mele; m-am aplecat s-o caut, dar n-am putut face gestul nici pe jumătate, m-am pomenit aruncat înapoi, după femeia care amuțise și se uita disperată, cu mâna la gură, spre locul unde căzuse cheia. (În acest punct al narațiunii, autorul își îngăduie o licență și, numai pentru o scurtă lămurire obligatorie, ia locul povestitorului, cu care însă nimeni nu trebuie să-l confunde. Scena de mai înainte i-a inspirat autorului o carte, pe care a scris-o curând după război, personajul principal fiind femeia din gară al cărei trecut și l-a imaginat, ca în toate cărțile, căci nu știa nimic despre ea, decât ce spune povestitorul, care nici el nu știa mai multe. Pornind de la o singură scenă, aceea când femeia părea să aibă mințile rătăcite și întindea disperată mâinile după cheie, ca și când un mic obiect metalic ar fi putut să-i redea liniștea, autorul i-a reconstituit viața, așa cum dintr-un ciob dezgropat se poate reconstitui o amforă antică. Era o fată exaltată, îndrăgostită până la nesocotință de un bărbat cu inima asprită, spre propria lui suferință. Acesta era cel de la fereastra vagonului, poate un om

cumsecade, din care autorul a făcut, pentru trebuința cauzei, un vântură-lume, un obsedat de mișcarea în spațiu, cu teama că ar putea să prindă rădăcini, în pământ, ca un copac legat toată viața de pădure: altfel n-ar fi plecat în condițiuni atât de mizerabile, și insensibil la disperarea acelei femei părăsite. De aici înainte continuă povestitorul:)

Ajuns acasă, după ce din gara de nord rămăsese doar o ruină, și vrând să-mi pun pantalonii în dulap, din manșeta lor a căzut o cheie Yale. Pe femeie am văzut-o atunci prima și ultima oară; îmi era cu totul necunoscută, altfel i-aș fi dus cheia.

Când am ieșit din gară, în urma mea explodau bombe, cu zecile deodată, rupeau pământul, pe urmă m-au depășit, se duceau mai departe, am rămas la mijloc, nu mai vedeam decât fum și flăcări, nu știu cum am scăpat cu viață.

Abia după vreo două ceasuri s-a îndepărtat ultimul val de bombardiere, a fost un moment de liniște, până ce urechea, asurzită, s-a dezmeticit și a început să perceapă alte zgomote, tropot de cizme, țipete, vaiete, huruit de camioane, clopotele pompierilor, sirenele ambulanțelor. Era puțin după ora patru, dar se făcuse întuneric și mi se părea că pământul n-are să se mai lumineze niciodată.

N-am putut să mă întorc în gară: până să mă dezmeticesc de jur împrejur erau cordoane de soldați, cu baioneta la armă, nu lăsau pe nimeni să treacă.

A doua zi, ziarele anunțau mii de morți, fără să spună câte; cine ar fi putut să-i numere, și câți alții mai zăceau sub ruinele de pe Calea Griviței și din cartierele învecinate? La morgă nu mai era loc de cadavre, nici în curte, zăceau stive, și nu doar acolo, ci unde se nimerea, la Facultatea de medicină, pe la spitale. Undeva, prin Giulești s-au îngropat morții pe un teren viran, în marginea străzii, s-a făcut un cimitir nou, fără voie de la primărie. Nu știam de el, la două decenii după război am trecut pe acolo, părea un părculeț între casele mahalalei, doar că în loc de arbori erau cruci de lemn, tot arbori la origine. Pe toate scria 4 aprilie; a rămas până azi o dată fatidică, căreia i s-a adăugat un 4 martie, la cutremurul din 1977. Cifra patru nu mi-a plăcut de când am scris-o prima oară, pe tăblița de ardezie; ca să fie sugestiv, institutorul ne spunea că e ca un scaun întors cu picioarele în sus, era adevărat întru totul, numai că eu de mic nu m-am împăcat cu cele puse sau făcute de-a-ndoaselea, fie că ar fi fost obiecte, fie idei sau obiceiuri, sau judecată omenească.

M-am gândit că luând azi la rând toate cimitirele numărând crucile pe care stă scris 4 aprilie, s-ar afla câți oameni au murit atunci, numai că ar

lipsi de la socoteală cei făcuți praf și pulbere.

Abia a treia zi am putut să mă strecor printre santinelele rărite și să intru în gară. Se luaseră răniții și morții și se făcuse liniște, toate câte mai aveau o formă erau încremenite. Călcând peste ruine, ocolind gropile făcute de bombe, am ajuns până la capul peronului unde fusese trenul care trebuia să plece la Arad, la ora unu și jumătate. Unele vagoane păreau întregi, dar dacă mă uitam pe geamurile spulberate, vedeam că totul înăuntru era făcut vraiște; nu se mai cunoștea nimic din ce fusese înainte, iar peretele din partea cealaltă atârna în bucăți zdrențuite, tablă mișcată de vânt, scrâșnind și gemând de moarte.

Am găsit locul pornind de la locomotivă care putea să fie recunoscută, deși avea cazanul rupt în două și zăcea răsturnată între linii. Vagonul de dormit fusese al patrulea: din el și din următorul, unde o urcasem pe Eni, nu mai rămăsese decât părțile masive, roți fărâmate, osii îndoite, lonjeroane cu un cap îngropat în pământ, cu celălalt în aer, un morman de fiare ilogice: încolo nimic, nici urmă de uși, de geamuri, de canapele, doar câte o zdreanță de perdea înnegrită de fum, câte o bucată de stofă plină de sânge vânăt, un geamantan, găurit de schije, toate la vedere, jos, amestecate printre fiare. Dacă se găsise undeva vreo rămășiță omenească, nimeni n-ar fi putut s-o identifice: ce să facă decât s-o ia cu lopata, s-o arunce într-o roabă, apoi într-un camion și s-o ducă la crematoriu.

Peste câteva zile am citit în *Universul* anunțul mortuar, dat de Adelaida, era un pomelnic care ocupa un sfert de coloană, treizeci și trei de nume, cu AMarisa în frunte: în afară de câțiva copii, pe toți îi cunoscusem. Din partea familiei îndurerate, după Adelaida mai figurau două nume noi pentru mine, rude îndepărtate, desigur, iar ultimul era bătrânul Zoba, sufletul cazinoului. Îi și uitasem numele de familie; în ziar scria întocmai cum reproduc aici: „Zoba Vârtosu-al doilea”. Zoba întâiul fusese fratele lui geamăn care murise sub ochii mei, când îmi întindea mâna osoasă și uscată să i-o sărut, cum pretindea de la toată lumea, socotindu-se capul familiei, ca fiind cel mai vârstnic. În realitate familia o conducea AMarisa, cu zece ani mai tânără decât el, pe cât de blândă și bună, pe atât de autoritară.

De restul familiei n-am mai aflat nimic. Poate în tren erau mai mult decât treizeci și trei, dar nu-i știa Adelaida; și așa m-am mirat că aflase; cine putuse să-i spună?

Pentru Rita și Eni n-a dat nimeni un anunț mortuar. Familiile lor, pe unde or fi, dacă or mai fi, poate le mai așteaptă și astăzi.

În zilele care au urmat mă uitam la petuniile de pe terasă, și îmi aminteam de Eni, cu durere și cu regretul amar că nu fusese pentru mine ceea ce ar fi putut să fie; cei morți se uită mai greu decât cei în viață, sau nu se uită niciodată. Petuniile care creșteau ca niște tufe și înfloreau nebunește amețindu-mă cu mirosul lor suav, le răsădisem împreună, ea una, eu una; ceva din viețile noastre rămânea împletit acolo și nu se mai putea desface, fiindcă ea murise.

Capitolul 45

Zidul Atlanticului; „ziua cea mai lungă”; pierderile, câștigul. Conjurația împotriva lui Hitler. Contraofensiva din munții Ardeni, moment primejdios, balaurul mai are un cap din cele șapte. „Arde Parisul?”

A urmat o vară tristă și în același timp grandioasă; frontul în răsărit ajunsese la Iași, oricâte piedici ar mai fi fost în față, nu putea decât să meargă înainte; Alioan avusese dreptate, războiul se terminase la Stalingrad. Era o gândire poetică, un fel de metaforă. Se terminase, aprioric, altminteri avea să mai curgă mult sânge.

Mai greu era pe frontul îndepărtat din Pacific. Am să revin și la acest teatru de luptă, când va fi timpul; nu-l pot lăsa deoparte fiindcă nu mi-a fost indiferent; atacul de la Pearl Harbour a trezit în mine o ură care a crescut tot timpul. Nu pot să uit cruzimile samurailor, am să merg după ele până la reversul medaliei, bomba atomică.

Bombardamentul inutil asupra Londrei era o zvârcolire de moarte, care avea să continue chiar după ce apărarea antiaeriană a Angliei, artilerie și avioane de vânătoare, ajunsese să doboare majoritatea faimoaselor V1 și V2, înainte de-a atinge ținta. A continuat și după atentatul asupra lui Hitler, și în anul următor, când ultima speranță a acestuia era pierdută, căci n-au încetat decât cu patruzeci de zile înainte de capitulare, după ce el apucase să-și pună capăt zilelor. Au fost lansate asupra Angliei, cele mai multe la Londra, peste zece mii de torpile aeriene. Vreo șase mii au ajuns și au făcut explozie, dar numai într-o primă fază, când nimeni nu se aștepta la ele. După trei luni apărarea se pusese pe picioare, și atunci, din aproape o sută de bombe trimise într-o zi asupra Londrei, ca să dau un exemplu, n-au ajuns decât patru, cifra care nu-mi place.

Efectul torpilelor n-a fost cel scontat odată cu lansarea primelor dintre ele, când partizanii și simpatizanții lui Hitler au chiuit, au dansat și-au aruncat căciulile în aer, siguri că arma aceasta invulnerabilă va aduce victoria Germaniei într-o lună. Dar nu înseamnă că n-au fost pagube și victime; peste Londra au căzut vreo două mii patru sute de bombe care au ucis peste șase mii de oameni și au rănit de trei ori pe atâția. Azi e ușor să pronunți aceste cifre. Atunci au făcut parte din suferințele anunțate englezilor de Churchill cu o bravură care mi-a zgâlțâit sufletul: „nu vă făgăduiesc decât sudoare, sânge și lacrimi!" Oamenii știau ce înseamnă o asemenea prevestire, or fi plâns, dar nu s-au apucat să bocească.

După trei decenii de la bombardamente, când am ajuns și eu la Londra, nu se mai vedea nici o urmă de distrugeri. Catedrala Sfântul Paul, pe care o văzusem, într-o fotografie, învăluită de fum și flăcări, se înălța mândră deasupra orașului, cu o cupolă făcută parcă de Michelangelo, sprijinită pe coloane albe, ca la Capitoliul din Washington.

* * *

A fost ziua cea mai lungă; fiind o vorbă cu răsunet, pe care au folosit-o și alții, o folosesc și eu, fără să uit cât de lungi sunt toate zilele războiului.

Zidul Atlanticului, construit de germani pe țărmul din Franța, avea trei mii de kilometri lungime. Ar fi fost imposibil să-l străbat de la un capăt până la celalalt, după război, desigur: înainte nu m-ar fi lăsat nimeni. La mult timp după ce se făcuse pace și am ajuns pe coasta Normandiei, am văzut o singură cazemată. N-o păzea nimeni, nu era picior de om, de la o zare la alta. Am putut să mă apropii până ce am atins betonul cu mâna, am ocolit-o, m-am uitat înăuntru pe ambrazuri, dar era întuneric, n-am deslușit nimic, decât cu închipuirea. Apoi mi le-am închipuit pe celelalte, trei mii de kilometri de cazemate; era ca și când le-aș fi văzut cu ochii, fiindcă aveam modelul în față. Bănuiesc că multe din ele au fost aruncate în aer la sfârșitul războiului, ca să elibereze pământul, dar iată ceva ce nu mă interesează: pentru mine Zidul Atlanticului rămâne intact, până ce îmi voi pierde memoria.

Alte părți ale lui le-am văzut la jurnalul cinematografic și mi s-au părut invincibile, împănate cum erau cu tunuri de zece metri, înspăimântătoare chiar când stăteau în repaus. Am crezut că nici o navă, oricât de puternic cuirasată, n-o să se apropie vreodată de coastă. Iar pe acest front de beton și oțel stăteau gata de luptă cincizeci și șapte de divizii ale feldmareșalului

von Rundsted. (M-am mirat că Hitler, care era de obârșie modestă și n-avea decât gradul de caporal, nu suprimase particulele de noblețe, destul de răspândite în armată ca și între civili de rasă ariană; probabil știa că ori cu ele, ori fără ele, era totuna, conții și baronii strigau în rând cu mulțimea „Heil Hitler!”)

Despre debarcarea aliaților se tot vorbea, dar întârzia să înceapă, spre nemulțumirea lui Stalin, care îi tot zorea pe Churchill și pe Roosevelt. Aceștia pregăteau treaba pe îndelete, copilul sănătos se naște la nouă luni, știau și ei vorba. Și într-adevăr, când s-a născut a țipat atât de tare din pieptul lui ca oțelul, că s-a auzit până la Moscova. Eu, unul, mă temeam că la naștere au să moară și copilul și mama. Debarcarea mi se părea sortită eșecului.

În timpul lunilor de gestație, care au fost mai mult decât nouă, pe pământul Angliei, în locuri secrete, sub comanda generalului Eisenhower, se pregăteau oamenii și mijloacele acelei operații atât de grandioase și atât de nesigure. (Cu toată victoria, Eisenhower a rămas general până la moarte, deși după război a fost de două ori președintele Americii; adică l-au ținut „bun în grad”, cum se spune la armată, când un ofițer nu merită să avanseze; n-a fost însă o ingratitudine a Americii, gradul de mareșal nu-i cunoscut acolo, cu atât mai puțin cel de feldmareșal, deși, așa cum sună ar putea să înspăimânte inamicul.)

Ziua cea mai lungă a anului 1944 a fost 6 iunie. Nu știu dacă se învață la istorie; poate s-a uitat, cum sunt uitate numele primilor cosmonauți care au pus piciorul pe lună. În Normandia, până seara debarcaseră o sută de mii de oameni; în trei luni, numărul lor ajunsese la două milioane. Fără ca vreuna din aceste nouăzeci de zile să fi fost scurtă, cea mai lungă a rămas prima.

Zidul Atlanticului nu putea să fie ocolit pe la capete, cine se uită pe hartă înțelege de ce, fără altă explicație. Eisenhower a fost nevoit să atace frontal, ceea ce eu, să mă fi aflat acolo, aș fi jurat că era curată sinucidere; iată de ce le spun civililor să nu se amestece în treburile războiului.

Sectorul ales pentru debarcare, lung de o sută de kilometri, îl apăra o armată de douăsprezece divizii (ar fi fost puțin fără fortificații), comandată de feldmareșalul Rommel, cunoștință veche; numai că tocmai atunci, feldmareșalul dăduse o fugă până acasă, departe, prin centrul Germaniei. Nu spun că prin prezența lui s-ar fi schimbat soarta zilei, și a zilelor următoare, când de altfel s-a și întors, cât a putut de repede.

Dacă Zidul Atlanticului mi se părea redutabil, a trebuit să înțeleg că armata lui Eisenhower era invincibilă: treizeci și șapte de divizii antrenate pentru debarcare; trei mii de nave construite special ca să se poată apropia de plajă unde să-și verse oamenii, odată cu valurile oceanului; nave de război, cinci sute, să bombardeze cazematele cu artileria: avioane, unsprezece mii, o mie dintre ele cu parașutiști, care să se lanseze în spatele frontului. N-am aflat numărul tancurilor, al vehiculelor blindate, al camioanelor; îmi închipui că erau puzderie. În urma tuturor acestora, echipe de geniu instalau conducte submarine de la vapoarele-cisternă aflate în larg, până la țărm, unde e ușor de înțeles ce enorme cantități de combustibil erau necesare, ca armata, în întregime motorizată, să nu înțepenească pe plajă. În unele locuri s-au construit porturi, legând unele de altele segmente de chei, prefabricate, O parte de lume se făcea acolo a doua oară.

Acestor imagini, mult mai amplificate în mintea mea decât le-am pus pe hârtie, n-aș fi putut să le adaug și sunetul dacă nu trăiam bombardamentul de la 4 aprilie, care trecuse peste mine, încercuindu-mă atât de strâns încât, în unele clipe, când îmi aduc aminte, mi se năzare că murisem, nu se putea altfel, și după ce se făcuse liniște, reînviasem. Iar minunea reînvierii era mult mai mică decât aceea că scăpasem de bombe. E ușor, și nu-i greșit să-mi închipui că la fel se întâmplase cu toți participanții la debarcare. Cu deosebirea că mie, unul, nu mi se datora nici o recunoștință, pe când ei, fie că numai o parte muriseră fără să reînvie, obținuseră o victorie imposibilă. La aliați au murit cinci mii, au căzut opt sute de avioane, s-au scufundat peste cinci sute de vase. Dacă viețile omenești nu pot fi prețuite, mă gândesc ce material și ce muncă s-au pierdut numai într-o zi, și numai pe o sută de kilometri, când lungimea tuturor fronturilor era de o sută de ori pe atâta. Și n-am pus la socoteală echipamentul, gloanțele, bombele, obuzele… La subzistența în alimente nici nu mă gândesc, e ceva derizoriu pe lângă celelalte, deși echivalează cu hrana pe o zi a unui oraș cu o sută de mii de locuitori. Și în câte zile trecute, în câte zile viitoare! Și o sută de mii, înmulțite cu ce număr de alte sute!

Ce-au pierdut nemții nu știu, cred că nici nu s-a spus, și nici nu putea să se spună; cine să mai facă socoteli, când toate se duceau de râpă?

Acea uriașă armată a pornit de pe coastele Angliei la ora patru de dimineață. Primul neamț care a văzut-o ieșind nesigur din neguri era de pândă într-o cazemată. A zgâit ochii fără să înțeleagă, un timp a rămas țeapăn, credea că are vedenii, abia pe urmă s-a uitat cu binoclul, dar îi

tremurau mâinile atât de tare și avea mințile atât de rătăcite încât tot nu a deslușit imaginea, de aceea a întârziat să dea alarma, ca să nu-și sperie camarazii degeaba. Când, în sfârșit, a pus mâna pe telefon, n-a fost capabil să scoată o vorbă, făcea “îh, îh”, căutându-și cuvintele și negăsindu-le, fiindcă de fapt nu știa ce să raporteze, încă nu înțelegea ce vine pe mare. Telefonistul de la centrala Postului de comandă a ridicat din umeri și a pus receptorul pe furcă, se mai întâmpla din când în când ca un om s-o ia razna. Dar pe o sută de kilometri era numai un om de veghe? E ceva ce n-am să înțeleg niciodată. Fapt este că alarma s-a dat cu întârziere; până să tragă un tun, până să decoleze un avion, flota mai înaintase câteva mile. Așa a început ziua cea mai lungă. Era vreme frumoasă.

Am văzut un film, după ce apucasem să citesc o carte. Cartea îmi spune totdeauna mai mult decât filmul. După treizeci de ani, țin minte totul din ea, în film era prea multă învălmășeală, cum desigur a fost și în realitate; dar eu eram spectator, nu comandant de armată și neavând răspunderea faptelor sufeream degeaba. Nu înseamnă că n-aș vrea să mai văd o dată filmul, poate l-aș privi cu mai mult sânge rece, m-aș detașa de mine, ca să nu mă înglobez în acțiune; aș ține seama că nu sunt la fața locului și ceea ce văd nu-i războiul, ci o reconstituire, făcută în liniște, cu imagini combinate și trucate, că morții se ridică de jos după ce obiectivul trece de ei, că vapoarele scufundate sunt de carton și pânză, avioanele care se prăbușesc în flăcări le reproduc pe cele adevărate la scara unu pe o sută sau nici atâta, și au înăuntru un ghemotoc de vată stropită cu gaz sau benzină căreia i se dă foc cu chibritul înainte de-a fi aruncate în fața aparatelor de filmare, mai multe, puse în unghiuri diferite, ca să iasă imagini mai numeroase; montate cu iscusință acestea pot da impresia că se prăbușește o escadrilă întreagă, nu doar o machetă de treizeci de centimetri, o jucărie. Îmi închipui că așa se fac filmele, și nu doar cele cu avioane, ci și cu automobile răsturnate în prăpăstii, sau aruncate în aer, cu orice, când e vorba de catastrofe. Este o metodă presupusă, dar nu absurdă.

Din film țin minte limpede lansarea parașutiștilor, fiindcă în rolul comandantului era John Wayne, care m-a surprins, fiindcă îl știam numai cowboy. Deși se îngrășase, îi stătea foarte bine ca parașutist, avea un zâmbet simpatic și părea un om fără frică, explicabil, după atâtea aventuri prin câte trecuse. Nu mă dau în vânt după filmele cu cowboy, dar dacă e să văd unul, îl privesc cu atenția încordată iar la scenele mai palpitante uit unde mă aflu și mi se pare că particip eu însumi.

Lansarea parașutiștilor făcându-se noaptea, într-un întuneric că puteai să-ți scoți ochii cu degetele, toți oamenii aveau în mână câte o jucărioară de tablă care, dacă o strângeai, scotea un sunet asemănător cu cântecul greierului, mica lui melodie. Odată ajunși pe pământ, parașutiștii se chemau așa între ei, ca să se recunoască și să se grupeze. Iar dacă era prin apropiere vreun neamț la pândă, n-avea de ce să se alarmeze, greieri se auzeau în toate nopțile. Iată ce nu pot să uit, noaptea aceea misterioasă și plină de primejdii, care devenea idilică prin cântecul zecilor de greieri din mâna oamenilor, cărora li se adăugau greierii pământului. Dar cum nu se confundau unii cu alții? Parașutiștii aveau un ritm puțin diferit, un cod sesizabil numai de ei, fiindcă erau instruiți. Ca nimeni să nu-și închipuie că un asemenea *desant* e chiar o idilă, o parte din parașutiști au căzut într-un sat din zonă, chiar în piața care era luminată, nu-mi închipui altfel decât că nu se dăduse încă alarma. Nemții au prins însă de veste, au pus mâna pe arme și i-au împușcat pe cei căzuți în copaci, de unde n-au mai apucat să coboare ca să fugă la întuneric. Unul a rămas agățat de turla bisericii.

În cădere, John Wayne își scrântise piciorul, șchiopăta rău, dar nu-și pierduse nici curajul, nici zâmbetul. Când am ieșit de la cinematograf, aveam impresia că el nu era actorul din filmele cu cowboy, ci chiar comandantul parașutiștilor, iar scena fusese reală, filmată de reporterii armatei.

Cu toate pierderile, operațiunea reușise, aliații erau pe pământul Franței. Nu înseamnă că de aici înainte au mers ca la nuntă; nemții se apărau cu îndârjire, deși nu mai puteau să spere nimic, decât fanaticii care au din formație judecata abolită. Pe lângă dezastrul pricinuit de ei lui Montgomery, la Arhus, în Olanda, au fost cât pe ce să dea peste cap armata care elibera Franța: în luna decembrie 1944 o contraofensivă neașteptat de puternică în munții Ardeni a produs mare emoție aliaților și ar fi reușit, dacă majoritatea diviziilor germane nu erau încleștate cu rușii. Atentatul împotriva lui Hitler, întreprins cu șase luni înainte, care ar fi scurtat războiul, cruțând nenumărate vieți omenești pierdute zadarnic, eșuase printr-o neșansă stupidă, mai bine i-aș spune tâmpită: sfatul pe care el îl avea zilnic cu statul-major s-a ținut din întâmplare într-o baracă, la Ratensberg, postul lui de comandă, fiindcă tocmai atunci se repara ceva în buncăr; între pereții de beton, bomba ar fi avut efectul scontat de conjurație. În baracă suflul ei s-a pierdut în aer, după ce aruncase cât colo pereții de scândură, iar Hitler a scăpat doar cu arsuri și cu o mână paralizată, dreapta; peste câteva ore a

vorbit la radio, ca să se știe că era în viață, și ca să-și verse mânia. Ce pățise cu mâna n-a spus, iar cei din jurul lui au păstrat secretul; totuși știu că pentru a semna o hârtie, își ținea mâna dreaptă cu stânga. Apucase să facă mai dinainte cruda fărădelege prin care, dacă un comandant nu executa ordinul, oricât ar fi fost el de absurd și de inoperabil, toată familia lui era lichidată, fără întârziere. Nu mă miră că oamenii s-au supus, chiar după ce orice încercare de rezistență devenise și inutilă, și imposibilă.

Generalul von Choltiz, numit comandant al Parisului, aflase de această lege, tocmai în timp ce mergea cu trenul să-și ia noul post în primire. Îmi închipui în ce îngrozitoare dilemă s-a aflat, când la apropierea aliaților a primit ordin de la Hitler să arunce Parisul în aer și să-i dea foc, să nu rămână piatră pe piatră. Comandantul, însă, deși înconjurat și presat de feluriți emisari ai trupelor de asalt, SS, a izbutit să eludeze ordinul, prin diferite manevre, ca să nu poată fi acuzat de nesupunere, și a salvat orașul după care ar fi plâns toată omenirea; fiindcă nu era un fanatic. În fiecare zi Hitler îi telefona să-l întrebe: „Arde Parisul?” Îmi pare rău că Franța a uitat prea repede, și nu înțeleg de ce acest om a fost prizonier până în 1970. Nu știu cum au scăpat ai lui de execuție; poate stăteau ascunși, poate Hitler nu știa că generalul se predase fără să lupte. Atât am aflat că după război familia era în viață și locuiau cu toții la Baden.

Venise luna august, și într-una din zilele când soarta Parisului atârna de un fir de ață, s-au întâmplat cele ce urmează.

Capitolul 46

O afacere tardivă a povestitorului, în colaborare cu domnul Weiss și cu ajutorul lui Bubi Faur; aldămașul. Seara, la radio, regele citește proclamația, sfârșitul războiului în România.

În ziua aceea mă pomenisem cu domnul Weiss la ușă; îmi știa numărul de telefon, mă mai chemase o dată să-mi dea întâlnire la piața Sfântu Gheorghe, dar între timp telefonul se schimbase și nu se comunica la cerere, așa aranjasem ca să nu mă cheme oricine.

— Acum șapte ani n-ai cumpărat un macferlan de la mine? Eu sunt un om ordonat, domnule, mai ales cu hârtiile, nu arunc niciuna, nu știi când poți să ai nevoie de ea, mai ales un contract, o factură. Când mi-au luat prăvălia, apucasem să duc la mine acasă toate hârtiile, cu toptanul, le-am

triat pe urmă, dar de aruncat, am aruncat prea puține. Și acum ce-am făcut? Ia să văd, am zis, când am vândut macferlanul? Am o ținere de minte bună, știam că lotul de stofă îl luasem în 1937, era o stofă care nu se uită. Macferlane n-am făcut multe, vreo șase, nu țineam marfă de duzină și le-am vândut pe toate până toamna: al dumitale era ultimul, știi că l-am scos din vitrină. Am căutat în chitanțiere; ce lună să fi fost? Ori septembrie, ori noiembrie. Nu mi-a fost greu să dau peste numele dumitale, și sub el era adresa.

— Și dacă m-aș fi mutat?

— Nu știu; te găseam eu.

Domnul Weiss voia să pună la cale o afacere, împreună cu mine, fiindcă era nevoie de Faur.

— Știu că-l cunoști, nu mă întreba de unde: în afacerile pe picior trebuie să știi multe. Îl cunosc și eu, dar n-are să stea de vorbă cu mine, el stă de vorbă cu miniștrii, mai ales cu Ică Antonescu, îl servește, nu-ți spun cum, nu vreau să dau de belea, trebuie să-mi țin gura.

După românizarea prăvăliei, noul patron, profesor de gimnastică, îl păstrase pe domnul Weiss, cu leafă, lucra la birou, în spate, de fapt el conducea prăvălia, știau doar prietenii, și nu toți, nu trebuia să se afle. Așa îl cunoscuse pe Faur, firma lui furniza stofa și pânzeturile: domnul Weiss făcea comenzile, profesorul nu se pricepea la nimic, poate nici la gimnastică. Dar nu în calitatea lui de mic cumpărător îl cunoscuse pe patronul țesătoriilor, ci pentru alte afaceri: deși era foarte discret îi scăpase odată o vorbă și nu mi-a fost greu să deduc restul: prin el cumpăra Faur pietre și aurărie, lingouri, bijuterii, monede. Probabil, pe această cale găsise și centura de aur pe care am văzut-o la Eni. (Între cunoscătorii pietrelor prețioase li se spune simplu „pietre”, în gura lor cuvântul capătă greutate.) După un an, când frontul înțepenise la Stalingrad și se întrevedeau urmările, Faur n-a mai vrut să cumpere, nu știu de ce, poate găsise altă sursă, sau agonisise destul, deși s-ar fi cuvenit să caute încă o centură, chiar dacă n-ar fi fost întru totul la fel cu prima, numai să aibă aceeași valoare. Tot atunci patronul magazinului îl concediase pe domnul Weiss, poate chiar la cererea lui Faur, prea mare era coincidența; însă nu pot să-mi explic motivele, după cum nu-mi pot explica de ce o deposedase pe Eni de centură, când probabil adunase mormane de aur; poate fiindcă pe acelea nu le avea la îndemână, or fi fost depozitate în trezoreria unei bănci din Elveția; sau din ticăloșie.

Și iată ce voia domnul Weiss de la mine: în vara anului 1944, viața era tot mai grea și mai nesigură, cine ar fi vrut să vândă nu mai avea ce vinde, iar de cumpărat nu cumpăra nimeni, oamenii preferau să țină banii la ciorap, iar când aveau mai mulți să-i pună într-o valijoară, ca s-o poată lua cu ei în adăpost, când suna alarma aeriană. Nici eu nu stăteam bine cu banii, mă gândeam cu îngrijorare la ziua de mâine, când picase domnul Weiss cu propunerea. Singura treabă care se mai putea face pentru moment era să confecționeze cămăși pentru Centrala Evreilor. Știam că, între altele, evreii erau obligați să dea statului un număr de cămăși pe an, nu mai țin minte câte. Pe cei săraci îi ajuta comunitatea. Cineva, care a fost în cauză, îmi spune că în 1944 această obligație încetase. O fi știind el ce știa, însă mie nu-mi vine a crede într-o asemenea clemență. Și apoi, faptele sunt fapte, domnul Weiss a existat și mi-a spus că afacerea e discutată, rămâne să semneze contractul, după ce va ști că poate să-l onoreze. De aceea avea nevoie de mine, să iau material pe credit de la Faur, care nu putea să mă refuze și la urmă, după ce plătea datoria și celelalte cheltuieli, restul să-l împărțim pe din două. Banii nu mi-ar fi stricat, în domnul Weiss aveam încredere, dar afacerea mi se părea o meschinărie.

— De câte cămăși poate să aibă nevoie Centrala Evreilor, o mie, două, și cât să câștigi din ele?

— O mie, două? O sută de mii, domnule! Pentru toate comunitățile din țară. Și pe urmă iau altă comandă.

N-am râs fiindcă mi se părea o propunere tristă, nu doar copilăroasă. Un om care s-a ocupat de afaceri toată viața, fără să dea faliment, cum poate să ajungă la atâta naivitate? Naivul însă eram eu; într-o jumătate de oră, scriind punct cu punct planul rumegat bine, adăugând argumentele și toate lămuririle pe care le-ar fi putut cere un nepriceput ca mine, domnul Weiss m-a convins că puteam porni la treabă, și reușita e sigură. Nu înțelegeam cum s-ar confecționa o sută de mii de cămăși în condițiuni de improvizație, dar cum, necum, am ajuns să cred că se poate. Eu nu trebuia decât să obțin credit pentru trei sute de mii de metri de țesătură, oricât de proastă, numai să fie ieftină.

I-am telefonat lui Faur, călcându-mi pe suflet, i-am spus pe scurt despre ce era vorba; m-am gândit că la telefon îi era mai ușor să mă refuze și poate că nici nu doream altceva. După ce mi-a reproșat că de la Anul nou nu mai dădusem nici un semn de viață, s-a arătat bucuros să mă ajute. Fiind vorba de un material ieftin, s-a gândit că nimic n-ar fi mai potrivit decât mătasea

artificială pe care continua s-o fabrice pentru armată, în vechea țesătorie de pe șoseaua Ștefan cel Mare: materialul îl cunoșteam, din el îmi făcusem și eu cămăși, cu gândul să fie de tăvăleală, dar au ieșit foarte frumoase, se spălau și se călcau ușor, nu se șifonau și mai ales erau aspectuoase, materialul nu se găsea în prăvălii, mulți credeau că este o comandă specială, ceea ce n-am năzuit niciodată. Nimeni n-ar fi crezul că din această țesătură, foarte ieftină, nefiind altceva decât celofibră, se făceau săculețe pentru iarbă de pușcă.

Ne-am dat întâlnire chiar la acea țesătorie, nu pretindea că a venit doar pentru mine, mai avea și alte treburi. L-am găsit în biroul construit chiar de el, în curte, lângă șandramaua unde erau războaiele, pe care, ce-i drept, o mai reparase și îi schimbase acoperișul. În biroul (prea elegant pentru o întreprindere atât de modestă) o cunoscuse pe Laura, când venise să se angajeze secretară. Lângă unul din telefoane, care suna direct acasă, un hatâr obținut cu mari intervenții și plătit cu daruri costisitoare, era portretul ei, cum o știam, modestă și meditativă. Fără să vreau, gândul mi s-a dus la Eni, erau patru luni de la 4 aprilie. Poate telefonul nu costase mai puțin decât centura de aur.

M-a primit cu semne de bucurie, s-a ridicat de la birou, mi-a ieșit înainte și m-a îmbrățișat ca pe un frate. Atât de ușor mă pot câștiga oamenii! Și dacă judecam greșit purtarea lui cu Eni? Dacă nu cunoșteam tot adevărul? Apoi centura, care fusese determinantă în schimbarea sentimentelor mele! Dacă totuși o pierduse chiar ea, deși spunea că ar fi fost imposibil? Nu o socoteam de rea-credință, sunt însă împrejurări când orice om poate să se înșele. Oare centura Laurei nu era o copie?

Pe domnul Weiss, Faur l-a primit cordial, i-a strâns mâna puternic, privindu-l în față, dar nu l-a recunoscut. Sau a simulat că nu-l recunoaște? Mi-era imposibil să nu-mi pun întrebarea. E atât de greu să înțelegi oamenii!

Discuția a fost scurtă, fără obstacole, fără vreo pledoarie, în douăzeci de minute eram gata de plecare.

— Am înțeles la telefon despre ce-i vorba, m-am gândit cum să facem, a început Faur. Vreți să beți ceva? Coniac? Sau oranjadă?

— Oranjadă? s-a mirat domnul Weiss. De portocale adevărate?

— Bineînțeles. Doriți?

— Nu, mulțumesc. Am întrebat din curiozitate.

Dar secretara intrase pe ușă cu un cărucior de bar, încărcat cu sticle, cești și pahare; era o obișnuință, lui Faur îi plăcea să-și primească oaspeții, cred că-i plăcea și să-i epateze.

— Pânza v-o dau cu prețul armatei, va fi foarte convenabil; cu toată devalorizarea, a rămas cel din 1939.

Oricât ar fi fost de convenabil, trei sute de mii de metri reprezentau o cifră enormă, cel puțin pentru mine. Domnul Weiss a înclinat din cap, cu satisfacție. Faur a continuat:

— Dar n-o să vă pot livra toată cantitatea deodată, tocmai fiindcă este o comandă a armatei; trebuie să respect termenele. Mâine puteți să ridicați o sută de mii de metri, vă dau camioanele noastre, peste o săptămână încă una, iar pe urmă restul. Cred că nu vă trebuie toată o dată. Poate nici nu aveți unde s-o puneți.

Adevărat, abia acum mă gândeam că trei sute de mii de metri însemnau un vagon, sau poate două. Unde avea să le pună domnul Weiss? Începea să-mi fie frică de o asemenea afacere, el însă aproba mereu din cap, senin și cu satisfacție, iar Faur vorbea de mii ca de sute.

— Am să te rog ceva, i-am spus, facturile să le facă pe numele domnului Weiss, eu n-am nici o pricepere.

De data asta am simțit că Faur avea de obiectat ceva, însă domnul Weiss a intervenit repede:

— Nu vă fie teamă! El garantează pentru mine și eu garantez pentru el; am o casă care valorează cinci milioane, fac ipotecă pe numele dumneavoastră.

Pe chipul lui Faur a trecut un mic zâmbet, mi-am închipuit că propunerea îi convenea; cauza adevărată a zâmbetului era alta, aveam să înțeleg peste două zile. Când ne-am ridicat să plecăm, s-a adresat domnului Weiss:

— Domnule…

Era posibil să nu-i fi reținut numele, când încheiase cu el o afacere de câteva milioane?

— Domnule Weiss, fii bun și lasă-ne singuri câteva minute. La secretară găsești ziarele de astăzi.

După ce ușa se închise, Faur mă luă de braț și mă duse la fotoliul din colțul biroului, iar el se așeză pe un scaun, alături, ca și când ar fi fost solicitantul, iar eu patronul.

— Ce mai faci?

Întrebarea mi se părea idioată, după ce stătusem de vorbă jumătate de oră. Dar cine știe ce avea el în minte? Pe urmă continuă, scăzând glasul:

— Ai ceva bani în străinătate?

De data asta întrebarea mi se părea caraghioasă. Am ridicat din umeri, stăpânindu-mi râsul.

— Cum, chiar nimic, nimic?

Mă privea consternat; sau disprețuitor? Câteva clipe rămase gânditor. Apoi mă bătu cu palma pe genunchi.

— În sfârșit, asta este! La bani să nu te gândești, nu trebuie să mi-i restitui.

M-am înroșit, dar nu de rușine, cum mi-a venit să spun, ci de emoție. Era vorba de milioane, iar eu, pe lângă el, fără să fiu pe drumuri, eram un coate-goale. Am bâiguit un fel de mulțumire, trebuia să mă dezmeticesc, cum puteam crede? Când am ieșit mă cam clătinam pe picioare. În urmă l-am auzit vorbind la telefoane: „Domnișoară, am cerut o convorbire cu Elveția, Zürich. Te rog, urgentează. A, dumneata ești, Gabi? Ți-a plăcut parfumul? Ei, cum de unde! De la Paris, la mine nu se găsesc imitații… Da, te rog, cât mai repede!”

În stradă, domnul Weiss a făcut semn unui taximetru.

— Într-o zi ca asta trebuie negreșit să ne purtăm ca boierii. Haide să bem aldămașul, știu o cârciumă la bariera Vergului, ai să mănânci o vrăbioară cu floare cum nu mănâncă nici regele! Știi ce-i o vrăbioară cu floare? Dacă nu știi, ai să afli astăzi.

Am văzut, era o halcă de carne cât farfuria, cu arabescuri de seu, ca o dantelă; mi s-a făcut silă, nu-mi plac grăsimile, în starea lor primară, vizibile, unsuroase, am impresia că se sleiesc în gură. Până să gust o înghițitură, domnul Weiss dăduse gata o jumătate din halca lui, stătea cu ochii închiși pe jumătate, topit de plăcere; nici nu se uita la mine, cred că uitase și necazurile, și bucuriile, uitase până și afacerea încheiată mai înainte, nimic nu mai conta pentru el decât friptura.

N-am ajuns chiar la starea lui, dar l-am înțeles de la prima înghițitură; nu mai era carne, nu mai era seu, dar ce era nu pot spune fiindcă n-am aptitudinea să fac imnuri mâncării; dacă am descris vreodată un ospăț, o masă încărcată cu tot ce-i mai de preț, mai aspectuos, mai gustos în de-ale gurii, dacă am analizat bucuria îngurgitării și dulcea lenevie care urmează, m-am gândit nu la satisfacția mea, ci la a altora, a căror recunoștință sunt

sigur că mi-am atras-o. Nu sunt nici din cei care se hrănesc cu rădăcini sau se satură cu vorbe.

La început, cuvântul „floare” pus lângă o bucată de carne era, dacă nu chiar un sacrilegiu, măcar o nepotrivire inadmisibilă; o incompatibilitate, regnuri opuse.

Revelația mea atunci a fost să găsesc în seul încins pe grătar, nu gustul, ci ideea de floare. Eram sub umbrarul unei cârciumi de mahala, în mirosul de mititei, de patricieni, de carne friptă, de ardei iute și cimbru, și mi-a venit să mă cred într-o grădină înmiresmată: prin mijlocirea unei fripturi cum nu mai mâncasem, simțurile mele se împleteau, nu mai știam ce este gustul și ce mirosul, și chiar văzul, fiindcă vrăbioara aurie, cu decorația ei ca o dantelă, desfăta ochiul, părea o bijuterie; nu-i prea mult să spun că până și auzul lua parte la această cuminecare, căci cuțitul, tăind friptura frăgezită și pătrunsă tocmai cât se cuvine, arta grataragiului, neprețuită cum trebuie și neînglobată între celelalte arte, scotea un sunet muzical, alcătuit din două tonuri puțin disonante, plăcute la auz astăzi, cum n-ar fi fost acum trei secole, când urechea omului era mai puțin evoluată.

Mâncam vrăbioara pe îndelete, o savuram, iată cuvântul pe care cred că îl folosesc prima oară, toate simțurile mele erau atente, când deodată, domnul Weiss care până atunci se uitase numai în farfurie, ca să i se bucure și privirea, ridică ochii spre mine, mă apucă de mână și mi se adresă, aproape cu revoltă:

— Nu! Ce faci! Fără salată!

Avea dreptate, salata lua cel puțin jumătate din gustul fripturii; adevărata desfătare am simțit-o de aici înainte, gândindu-mă ce de trepte am mai urca în viață dacă ar avea cine să ne învețe. Urmarea a fost că am mai cerut o vrăbioară, ca și domnul Weiss.

Salata se punea pe masă din obișnuință, le plăcea mahalagiilor care vedeau cum mănâncă boierii când lasă restaurantele din centru și vin la cârciumă. Așa se pervertesc gusturile oamenilor.

* * *

Am vorbit atât despre domnul Weiss, și voi mai vorbi, foarte curând, dar n-am spus nici ce vârstă avea, nici ce înfățișare. Vârsta, cincizeci de ani, cincizeci și cinci, cam atât. Fără familie, nu știu motivul: divorț, moarte, părăsire de domiciliu? Înfățișare de om cumsecade, incapabil să facă un rău aproapelui. Scund de statură, rotofei, cuvânt folosit mai puțin astăzi, au

apărut altele în loc, limba se schimbă. Limba de la televizor și radio, din ziare, din unele cărți e alta decât cea învățată în copilărie și tinerețe.

Ceea ce îl făcea cu deosebire simpatic pe domnul Weiss era figura, cam hazoasă, cap rotund cu pielea întinsă și roză, frunte pleșuvă, păr castaniu dat pe spate, ochi verzui, cam decoloraţi, dar nu ca oul de rață; un canin de aur, care, nu știu cum, îi stătea bine. Fire deschisă și optimistă; vaietele lui, când am cumpărat macferlanul, nu erau sincere, atunci nu-mi dădeam seama, făceau parte din secretele negoțului. Altfel nu l-am auzit niciodată să se plângă de ceva, nici când avea motive. „Ce mai faci, domnule Albu?” (Mai târziu, Weiss). „Bine!” „Sincer?” „Dar ce, crezi că mă laud?” Când cineva spune „bine”, parcă îți dă încredere în viață. Ce nu știusem despre el și am văzut atunci, la masă, îi plăcea vinul. Cât am stat acolo, până ce soarele s-a ascuns după case, când în locul mușteriilor de peste ziuă au început să vină cei de seară, am băut împreună trei sticle, el două și eu una, vin de Drăgășani, curgător ca apa, nevinovat numai în aparență, altminteri se lăsa în picioare, pe nebăgate de seamă. După ultimul pahar și-a pus mâinile pe masă, și-a lăsat fruntea pe ele, și, ce n-aș fi crezut niciodată, a început să plângă: „Ce-am ajuns!? Ce-am ajuns !?” I-am recunoscut glasul din acea luni de dimineață când îi luasem macferlanul pe nimica toată, e vorba lui, așa spunea, deși nu-l strânsesem cu ușa, el mi-l pusese în brațe. L-am apucat de umăr, se îmbătase. „Ce faci, domnule Weiss?”

A ridicat spre mine o față senină, n-avea în ochi nici urmă de lacrimă. M-a privit întrebător, apoi mi-a răspuns, cu vorba lui formidabilă: „Bine!” Fusese o farsă? Nu, era imposibil să mă înșel, știam ce înseamnă să plângă un om, auzisem destui, plânsesem eu însumi. (Când eram tânăr, la o petrecere, mă amețisem și mi-am pus la gât mărgelele unei fete. Fata mi-a spus că dacă am făcut așa, o să plâng la beție. Poate oi fi plâns vreodată. Oare domnul Weiss, când era tânăr, își pusese și el la gât mărgelele unei fete?)

— Mai bem o sticlă? m-a întrebat, zâmbindu-mi simpatic.

— Nu, domnule Weiss. S-a făcut târziu, și nu uita că mâine dimineață ai treabă.

— Bine! Atunci hai să mergem!

Era ora șapte seara. Voiam să merg pe jos până acasă, aveam nevoie să fiu singur și să stau de vorbă cu mine. El a luat un taximetru. La despărțire mi-a spus:

— Mâine îți aduc un aconto, pentru afacerea noastră.

— Dar n-ai de ce! N-am făcut nimic!

— Ba ai făcut tot, fără dumneata afacerea rămânea baltă. Îți aduc o sută de mii, n-am mai mult deocamdată. Când or începe încasările, facem jumate-jumate.

Am mers încet și cu ocoluri, n-aveam nici un îndemn să ajung acasă; în loc s-o iau spre centru am ținut drumul drept, până la Piața Victoriei, de-acolo am apucat pe șoseaua Jianu; nu erau cinci luni de când nevasta lui Tiberiu, abia o fetișcană, Viki, frumoasă dar ușuratică, intrase cu motocicleta în statuia Aviatorilor și se zdrobise. Murise prea multă lume în jurul meu, cunoscuți sau prieteni, ca să nu mai spun de alții, era prea multă tristețe în jur, cu toată vremea frumoasă de vară, viitorul îmi apărea întunecat și nesigur. Războiul intrase într-o fază grea; pentru noi, aici, era faza finală, sfârșitul mi se părea iminent, deși putea să mai întârzie luni de zile, numai ca să curgă alte valuri de sânge, altminteri soarta noastră rămânea neschimbată. Peste zi aflasem că la Iași armata se retrăgea, orașul rămăsese fără apărare; și chiar să fi fost doar un zvon, tot nu mai putea să reziste multă vreme. Tot atunci, în partea cealaltă a Europei, divizia blindată a lui Leclerc, cu armata a 6-a americană intrau pe porțile Parisului. Era o simetrie crudă. Parisul să se elibereze și Bucureștii să cadă.

Deși Churchill, prin Radio Londra ne sfătuia să ne înțelegem cu rușii, care făgăduiesc condiții generoase, mă temeam de ei, în furia războiului aveau să ne treacă prin foc și sabie, dar și mai mult mă temeam de nemți, care n-ar fi înțeles să cedeze; Hitler pusese în joc totul, mergea până la ultima carte, căci n-avea nici o ieșire decât moartea și nu voia să moară, își pierduse mințile, nu-și dădea seama că viața lui nu mai face două parale. În schimb disprețuia viața altora; după ce pierduse milioane de soldați pe pământul Rusiei, era hotărât să omoare tot poporul german care putea să țină o armă în mână, de la paisprezece ani înainte, băieți și fete; pe ceilalți, copiii și fetele inapte să lupte, îi lăsa pradă spaimei, foametei, bombardamentelor; cine scăpa de bombe, să moară înecați în sângele celorlalți! Dacă se pot afla proporțiile pârjolului și genocidelor lui Gingis-han, presupus a fi săvârșit cel mai mare holocaust din istoria omenirii, sunt sigur ca Hitler le-a întrecut pe toate; fiindcă pe lângă inconștiență și cruzime a avut și mijloacele de ucidere ale lumii moderne, cărora le-a adăugat pe cele de inspirație proprie, sau inventate de colaboratorii lui, inginerii morții.

Uneori mă gândesc că al doilea război mondial, întins de la coasta de est a Americii până la cea de vest, făcând ocolul pământului, peste Atlantic, peste Europa și Asia, și peste Pacific, a fost adevăratul Apocalips anunțat de Biblie. Dacă-i așa, înseamnă că omenirea care a supraviețuit va continua să trăiască milenii până ce altă Biblie va prevesti alt dezastru.

Nu-mi închipuiam altceva decât că nemții vor face din Carpați o cetate, continuată cu o veche linie de apărare, Focșani, Nămoloasa, Galați, gândită în primul război mondial, în momente de disperare. Astfel, bătălia se va muta pe pământul țării noastre, fără să avem unde ne retrage, cum se retrăgeau bejenarii pe vremea turcilor. Și nu se va sfârși decât după ce frontul va fi încercuit pe la nord, poate pe dincolo de munții Tatra. Iar până atunci, jumătate din țară, dacă nu toată, va fi prefăcută în ruină, nu va rămâne nici o urmă de viață.

Cu aceste gânduri, mergând în neștire în cartierul dintre cele două șosele, Kiseleff și Jianu, astăzi Aviatorilor, m-am pomenit pe strada lui Faur; nu mai fusesem pe acolo din noaptea de Anul nou, când, fără să am mari speranțe în ceea ce privea viitorul, nu eram atât de neliniștit ca astăzi. Am vrut să mă întorc, nu voiam să trec pe la casa lui care, în afară de Laura, nu-mi lăsase nici o amintire frumoasă. Eram însă atât de istovit în adâncul ființei mele, că n-am fost în stare să schimb drumul, am mers înainte, din inerție, indiferent la tot ce fusese altădată. Era ora opt, la apus se stingea treptat crepusculul. M-a mirat că mașina era în stradă, și mai ales că avea remorca pe care Faur o lua numai la drumuri lungi; acum nu putea să plece, fiindcă dimineața se întâlnea cu domnul Weiss. Prin jaluzelele întredeschise în casă se vedea lumină și se simțea mișcare, umbre agitate treceau pe la fereastră.

Rememorându-mi întâmplările de peste zi, mi-a venit deodată un gând, care m-a făcut să uit frământările dinainte. Ce-l determinase pe Faur să-mi cedeze o sumă de bani fabuloasă pentru mine; nici nu făcusem socoteala cât, peste un milion probabil, nu mă gândisem fiindcă mintea mea nu asimilase încă ideea, era un dar neobișnuit între oamenii de orice categorie, fie ei nababi care n-au ce face cu banii. Faur era bogat, ce-i drept, dar se îmbogățise prea repede ca să fi uitat de unde pornise, avocat de provincie, vânând procese prin tribunale. Mă poftise în casa lui și mă ospătase, mă socotea prieten, îmi dăruise un balot de mătase artificială, din care mi-am făcut un vraf de cămăși elegante. Atât! În plus, țineam minte centura de aur,

și ce-mi spusese Eni despre felul cum o pierduse. Ce voia acum de la mine? Ce să obțină în schimbul unui dar magnific?

Până în capul străzii mi s-a făcut lumină în minte. Era simplu: îmi câștiga recunoștința, devotamentul, admirația, fără să scoată nimic din pungă. Iată ce înseamnă un om de afaceri! După ce îmi încasam banii, cuveniți lui și dăruiți mie, își scotea paguba executându-l prin tribunal pe domnul Weiss, scotea în vânzare casa ipotecată. Acum înțelegeam limpede: când domnul Weiss spusese că eu garantez pentru el, iar el garantează pentru mine, crezusem că este o glumă.

Deprimarea dinainte s-a transformat în furie, am pornit înapoi, spre casă, plănuind cum să reacționez la această farsă, care era și o escrocherie. În primul rând, trebuia ca a doua zi să merg și eu la fabrică, împreună cu domnul Weiss, deși nu mai aveam nici o treabă acolo; doar ca să dau ochii cu Faur. Îmi pregăteam în minte cuvintele pe care să i le arunc în față, dure, să le simtă ca pe o pereche de palme, să mă răzbun pe generozitatea lui falsă, devenită jignire, s-o răzbun și pe Eni pentru ce suferise, poate s-o răzbun și pe Laura, chiar dacă nu aveam alt drept decât pe al lui don Quijote.

Pe străzile slab luminate nu se vedeau oameni, trecea din când în când o mașină, în depărtare huruiau înăbușit tramvaiele. Traversasem strada Batiște, când, pe o fereastră deschisă am auzit glasul cunoscut al unui crainic de la radio, spunând precipitat și cu o emoție nestăpânită: „Atențiune, atențiune! Rămâneți lângă aparatele de radio! În curând vom transmite o veste mare pentru români! Nu închideți aparatele!”

A urmat liniște, nici comentarii, nici muzică. După anunțul dinainte tăcerea devenea gravă și neliniștitoare, ca încremenirea naturii înainte de-a începe furtuna. Înțelegeam că se întâmpla ceva ieșit din comun, asemenea cuvinte, rostite cu atâta emoție, nu mai auzisem niciodată la radio. Cu cinci ani înainte, după ce se anunțase asasinarea lui Armand Călinescu, urmase imediat muzică funebră. Acum se transmitea tăcere.

Am mărit pasul, să ajung mai repede acasă. Noaptea încremenise. Pe urmă am văzut că în spatele perdelelor de camuflaj se aprindea lumina. În alte locuri se deschideau ferestrele, pe întuneric. În tăcerea aceea oamenii începeau să se miște, orașul se trezea din amorțire, dincolo de ziduri se simțea agitație. După un timp, poate cinci minute, pe altă fereastră am auzit din nou. Același glas, repetând aceleași cuvinte. „O veste mare!” Unii vor spune că au înțeles îndată. Eu n-am înțeles și n-am avut nici o bănuială, deși

de câteva zile auzeam câte ceva, eliptic și pe șoptite. Aveam mintea întunecată.

Până acasă, am mai auzit anunțul, de-a lungul drumului, cred că nu o singură dată. Nu știam ce să fac, s-o iau la fugă, ca să ajung cât mai era vreme, sau să mă opresc și să ascult sub o fereastră?

Am ajuns, în ultima clipă, cred că era ora zece. Ce-a urmat am auzit, crescând, pe măsură ce se încălzeau lămpile aparatului de radio. Din anunțul crainicului am prins numai ultimele cuvinte: „maiestatea sa, regele!”

Nu-mi luasem aparat de radio decât de la bombardamente, ca să aud prealarma, iar din oră în oră anunțul binefăcător: „În spațiul aerian al României e liniște…” Cele mai plictisitoare conferințe se puneau în fața acestei ore, știindu-se că în așteptarea anunțului toată lumea deschidea aparatul de radio.

Iar televizor mi-am luat abia când se pregătea debarcarea pe lună.

În cuvântarea sa, regele anunța încetarea războiului. Nici nu știusem data zilei; era 23 August, când încheiasem prima și ultima mea afacere din viață. Deocamdată aveam în buzunar numai trei sute cincizeci de lei, hârtii mototolite.

Capitolul 47

Păstrarea secretului: precipitarea deznodământului; inexplicabila incapacitate a serviciilor secrete. După proclamația regelui, noapte euforică. Dimineața. Întâlnirea povestitorului cu domnul Weiss, în haine de sărbătoare; tristețea lui; bucuria îi face frică. Reacția nemților, bombardamente aeriene asupra orașului fără apărare aeriană; zile și nopți de teroare. Sfârșitul tragic al lui Bubi Faur și al Laurei.

Nu înțeleg cum de n-au aflat serviciile secrete germane; e de neînchipuit că s-ar fi lăsat pe tânjeală. Atunci ce să cred? Că închideau ochii? Voiau și ei să termine mai repede? Poate că unii, da, însă n-ar fi îndrăznit să le spună și celorlalți, să facă o coaliție, mai ales după ce conjurația împotriva lui Hitler fusese reprimată cu atâta sălbăticie.

Dar uite că n-au aflat. Surpriza a fost atât de mare că baronul von Killinger, ambasadorul Germaniei la București, a rămas năuc, cu receptorul

telefonului la ureche. Peste două zile avea să se sinucidă, căci nu mai putea să dea ochii cu Hitler.

Și totuși, se vorbea de mult că România ducea tratative de pace, ba la Stockholm, ba la Cairo, poate și la Lisabona și cine știe în câte alte locuri; se cunoșteau până și numele emisarilor, dacă nu cumva erau doar presupuneri; când lipsesc informații clare, circulă zvonurile, e o lege.

După război am auzit fel de fel de vorbe, mi-au dat amețeală, am citit cărți, una mai documentată ca alta, dar adesea contradictorii; ce să mai crezi, unde să cauți adevărul? S-a spus, de pildă, și poate o fi adevărat, că amiralul Canaris, șeful serviciului de informații al armatei germane, juca dublu, vindea unei tabere ce afla despre alta și invers. Știu că se poate, asemenea fapte se întâmplă chiar în zilele noastre, și uneori se știu. Dar pe un om ca amiralul Canaris, vulpe șireată, cred că Gestapoul îl avea tot timpul în binoclu; spiona pe unii, și pe el îl spionau alții, e legea meseriei, să nu te încrezi în nimeni.

Începând din 1940, devenise ostil lui Hitler, bineînțeles fără să spună pe față, dar destul ca să fie pus sub observație. Înainte de război călătorise mult în țările devenite pe urmă inamice, desigur ca să se informeze despre forțele lor și despre intenții; dar se prea poate ca în același timp să fi stabilit acolo anumite relații suspecte. În 1944, după atentatul eșuat împotriva lui Hitler, Himmler, care nu-l vedea cu ochi buni, a găsit prilejul să-l aresteze. Nu l-au executat imediat, e o dovadă că situația lui era controversată, cum a rămas până astăzi. Abia anul următor, în aprilie, Hitler a dat ordin să fie lichidat, când nu mai avea nici o lună până să se lichideze el însuși.

Și iarăși mă întreb, întorcându-mă la 23 August 1944, cum de n-a știut amiralul Canaris ce se pregătea în România, cum de n-au știut celelalte servicii secrete? Se pare că bănuieli au existat, dar nu li s-a dat importanță, Killinger era sigur de loialitatea lui Antonescu; acesta abia se întorsese dintr-o vizită-fulger făcută lui Hitler, căruia îi făgăduise că România va lupta până la victoria finală, când nimeni pe pământ n-o mai credea posibilă.

În zilele dinaintea lui 23 August, în afară de cei implicați direct în fapte, erau oameni care știau ce se pune la cale, în primul rând cei în casele cărora se duceau discuțiile; despre alții am aflat când au făcut mărturisiri publice, sau când și-au scris memoriile. Atunci însă n-aveam nici o bănuială, poate numai o presimțire. Mai târziu unii mi-au spus, privindu-mă cu ironie, sau cu milă, că știau de o săptămână, dacă nu de o lună; e ușor să spui când

faptele sunt împlinite, după război mulți viteji se-arată. Nu puteam să-i cred, mai ales că nu erau din cei care și-ar fi ținut limba în gură nici o zi, necum o lună. Oi fi fost eu cu capul în nori câteodată, dar nu mi-am pierdut legătura cu lumea în asemenea hal ca să nu văd decât până în vârful nasului. Iată, măcar despre Faur am bănuit ceva, fără să-mi închipui de ce natură, nu m-am străduit să aflu, acesta îmi este păcatul, nu mă bag în sufletul oamenilor. Dar purtarea lui în dimineața acelei zile mi s-a părut ciudată, avea o febrilitate neascunsă cu totul: apoi felul cum mi-a vorbit, și nerăbdarea de-a obține legătura la telefon cu Zürich-ul mi-au atras atenția și mi-au dat de gândit. Dar când? Atunci sau abia după ce am cunoscut faptele?

Adevărul este că Faur știa, numai data nu a corespuns. Era prevăzută cu trei zile mai târziu, sâmbătă, 26 august.

Faptele s-au precipitat și au surprins chiar pe o bună parte din cei care le pregătiseră. El a aflat numai cu patru ore înainte de a se anunța la radio. Atunci a intrat în panică.

* * *

Dimineața m-am sculat devreme, deși dormisem numai câteva ore, umblasem și eu noaptea pe străzi, unde forfotea lumea. Deși camuflajul nu se ridicase, mai toate ferestrele erau luminate, iar în unele locuri, ardeau chiar felinarele pe stradă. Era o imprudență de care mulți nu-și dădeau seama, ieșisem din război, le cerusem nemților să plece, dar încă nu se făcuse pace, nu se semnase nici măcar armistițiul. Ici și colo pocneau dopuri de șampanie, tresăream, mi se părea că sunt focuri de pușcă, nu puteam să le uit dintr-odată. Pe străzi oamenii se îmbrățișau, cunoscuți sau necunoscuți, pehlivanii se foloseau de prilej ca să strângă în brațe câte o femeie, sau o fată, din cele drăguțe, căci așa e viața, nedreaptă, fie bucuria oricât de mare, la urâte nu se uită decât nenorocoșii, alții doar din greșeală. Am văzut oameni bând vin din sticlă, cu capul dat pe spate, cu un gest urât, dar atunci aș fi băut și eu, dacă aveam de unde.

Când am ridicat jaluzelele tocmai răsărise soarele, pe un cer fără pată. Mai întâi am văzut petuniile, nu erau ofilite deși peste petalele lor delicate jucaseră flăcările o noapte întreagă, la un bombardament, când arsese casa de peste stradă, flăcări albastre, fiindcă era un laborator, cu un depozit de spirt, butoaie și damigene.

Am ieșit pe terasă, am privit florile, gândindu-mă la Eni, ea le răsădise, din două în două, intercalate printre cele răsădite de mine; le știam pe fiecare.

În oraș era acum liniște, trecea din când în când câte un tramvai, câte o mașină, dar nu se vedeau oameni, după bucuria de peste noapte se simțea în aer așteptare și teamă. Acum ce trebuia să facem? Nu ne spunea nimeni, la radio se repeta proclamația de aseară și îndemnuri către populație, să păstreze ordinea.

Am luat-o pe jos spre șoseaua Ștefan cel Mare. Era o zi frumoasă, pe cer, de jur împrejur nu se vedea o pată, un cer de pace. Dar nu putea să rămână așa multă vreme, ceva trebuia să se întâmple, așteptam, și îmi era teamă.

Când am ajuns la țesătorie, domnul Weiss tocmai venea din partea cealaltă; ne-am întâlnit în poartă. Era îmbrăcat de sărbătoare, îi stătea bine, toată înfățișarea lui se schimbase, și totuși avea o tristețe pe față. M-a întrebat:

— Îmi dai voie să te îmbrățușez?

— Dar de ce ești trist, domnule Weiss?

— Dumneata n-ai să înțelegi: sunt trist de prea multă bucurie. Mie bucuria îmi face frică.

Exact pe ultimul lui cuvânt am auzit huruitul avioanelor.

— Ai văzut? Astea sunt ale nemților!

— Poate sunt ale noastre.

— Nu, le simt, am eu un simț la avioane. Au să ne bombardeze.

Veneau drept dinspre răsărit, nu puteam să le văd bine, mă orbea soarele care le bătea din spate, totuși îmi dădeam seama că erau avioane de bombardament, nu multe, vreo șapte, o escadrilă. Cum veneau dinspre Buzău, unde știam că nemții aveau o bază aeriană, se putea să fie de ale lor, cum se temea domnul Weiss, dar nu-mi închipuiam că au să bombardeze orașul, nu eram în război cu ei, doar rupsesem alianța și le cerusem să plece în liniște. Presupun că la fel gândeau și cei de la artileria aeriană, de aceea nu deschideau focul, ar fi fost o provocare. Îmi amintesc nesigur că nu au tras nici după ce au căzut primele bombe. De altfel nici acum, după atâta experiență, nu deslușeam bubuitul bombelor de cel al tunurilor antiaeriene.

Nu știu ce să cred, am trăit faptele, îmi amintesc că era după ora opt dimineața, poate chiar nouă. Un istoric, mult mai avizat și mai competent decât mine, spune că bombardamentele au început în zorii zilei. Știu că la

cutremurul din 1940, cineva care locuia într-o clădire lipită cu blocul Carlton, căzut la pământ, transformat într-un morman de ruine, n-a simțit nimic, a dormit neîntors până a doua zi. Oare să se fi întâmplat la fel și cu mine, să nu fi auzit huruitul avioanelor și explozia bombelor? Și apoi, când am ieșit pe stradă n-am văzut lume speriată. Dar nu insist, fiindcă nu are importanță.

Domnul Weiss se și trântise la pământ, lipit de poarta țesătoriei, de parcă o tablă de doi milimetri putea să fie o pavăză. L-am ridicat repede, era păcat de haine.

— Nu-ți fie teamă, nu trec pe deasupra noastră.

Sigur că unghiul din care privești uneori poate să te înșele, acum însă nu încăpea îndoială, îmi dădeam seama limpede că se îndreptau spre centrul orașului, zburând pe departe de locul nostru.

N-a fost un bombardament greu, o copilărie pe lângă cele americane, nici nu știu dacă au distrus ceva și dacă au făcut victime. După prima escadrilă a mai venit una, al doilea val, și poate încă unul. S-au dus, și altele n-au mai venit. Răzbunarea a început mai târziu, acum fusese doar anunțată. Dacă trăgea artileria s-ar fi mărit vacarmul și bombardamentul ar fi părut de alte proporții. N-a tras, fiindcă mai toată apărarea antiaeriană era în mâna nemților; n-aveam de unde să știu.

Bineînțeles Faur nu venise, îl împiedicase bombardamentul, dar trebuia să pice din clipă în clipă. Secretara a fost mai mult decât amabilă, ne-a primit cu simpatie. Întâi a luat o perie și a șters urmele de praf de pe hainele domnului Weiss; nu observam prima oară cum atrăgea el simpatia oamenilor. Pe urmă ne-a poftit în biroul lui Faur, a adus îndată barul pe rotile, ca în ajun, ne-a poftit să luăm ce ne place, și ne-a ținut companie. Nu era nici urâtă, nici trecută, dar nu putea fi comparată cu Laura. După o jumătate de oră, care în tovărășia ei a trecut repede, s-a uitat la ceas și sprâncenele frumos arcuite s-au ridicat a mirare.

— Ce s-o fi întâmplat de întârzie? Mi-a spus că vă așteaptă la ora nouă.

Nu știu ce gândea domnul Weiss, dar pe fața ei am văzut o îngrijorare; eram îngrijorat eu însumi, ca după toate bombardamentele; oricine poate fi victimă. N-a mai așteptat decât cinci minute, era puțin palidă, pe urmă a pus mâna pe telefon și a făcut numărul lui Faur, de la biroul din strada Polonă; îl recunoșteam după declicurile discului, fără să văd cifrele; fiind mici și aceleași, cinci de doi, unul după altul, le-ar fi recunoscut oricine le auzea o dată. Știa secretara că patronul ei înnopta uneori acolo? Am privit-o mai

bine, da, era foarte posibil să fi înnoptat și cu ea, o dată. Pe urmă a sunat acasă; târziu a răspuns o voce de bărbat, însă nu a lui Faur; de la locul meu auzeam clar, poate era un receptor de calitate specială.

— Tu ești, Gigi?

L-am recunoscut pe valet și am auzit toată convorbirea.

— Domnul Faur este acasă?

— Nu, domnișoară, a plecat.

— De mult?

— Nu știu.

Răspunsul mi s-a părut doar ciudat, deși putea să pară obraznic.

— Pot vorbi cu doamna?

— Nu; e plecată.

— Au plecat împreună?

— Nu știu.

— Dar tu, Gigi, pe ce lume te afli? Cum nu știi?

Acum secretara era enervată.

— Nu știu. Trebuia să-l trezesc pe domnul Faur la șapte dimineața. Am ciocănit la ușă, pe urmă am intrat. Plecase.

— Și doamna?

— Abia pe urmă am văzut că ușa doamnei era deschisă… Au plecat amândoi cu noaptea în cap; fără să-mi spună nimic.

După o pauză valetul își schimbă gândul și adăugă cu hotărâre, părea că abia acum se trezise:

— Nu. Cred că au plecat aseară.

— Ce te face să crezi?

— Paturile erau nedesfăcute.

De aceea aștepta mașina în stradă!

Domnul Weiss a vrut totuși să-mi dea banii făgăduiți, o sută de mii de lei, îi avea la el, pentru un om de afaceri, fie ele chiar pe picior, nu era o sumă enormă; am refuzat, firește; până nu venea Faur nu putea să ridice marfa.

* * *

În ziare n-a apărut nimic, dar până la prânz se știa, pe la cafenele, la baruri, unde se vedeau puțini oameni; lumea era în așteptare, numai unii se încumetau să se îndepărteze de casă; de acolo știrea se răspândea în stradă. Peste noapte, un Cadillac negru, cu remorcă se oprise cu botul într-un

felinar de pe șoseaua Kiseleff. Avea parbrizul spart, caroseria ciuruită de gloanțe. Înăuntru zăceau, împușcați, un bărbat și o femeie tânără.

În cursul după-amiezii, se cunoștea și numele victimelor.

Nu se știa cine trăsese, poate o patrulă; dar patrula ar fi trebuit să raporteze. Adevărul nu s-a aflat niciodată.

Morții se înmulțeau, era timpul să-i notez, dacă voiam să-i țin minte.

Îmi părea rău pentru domnul Weiss, că nu mai putea face cămășile; dar nici Comunitatea Evreilor nu mai avea nevoie de ele.

Iar eu rămăsesem cu cei trei sute cincizeci de lei de aseară, din care nu cheltuisem nimic peste noapte.

Capitolul 48

Spaima în locul bucuriei; răzbunare ignobilă. Arde Teatrul Național, ultimul spectacol. Ajutorul bombardierelor americane, schimbarea rolului. Drumul lui Teofil în Oltenia, refugiul regelui. Aventură presărată cu primejdii. Covorul de bombe, noțiune nouă în limba noastră și în toate limbile.

În zilele următoare întâmplările s-au învălmășit, peste speranțele din prima noapte au venit neliniște, zvonuri înfricoșătoare, panică. Nemții nu plecau în liniște, cum li se ceruse, erau înverșunați, în țară se dădeau lupte, veștile nu puteau fi sigure: câți erau, cât aveau să reziste, ce ajutoare le trimetea Hitler? Nu le trimetea nimic, n-avea de unde; în schimb ne acoperea de injurii. Se auzea că la Berlin se formase un guvern român, devotat Germaniei, cu refugiații din timpul rebeliunii. Astăzi, când faptele se cunosc, se vede cât era de ridicol, dar atunci, fără știri, pradă închipuirilor cele mai sinistre, unii se temeau că o armată răzbunătoare, având în frunte căpeteniile discipolilor cu spada în mână va cădea asupra Bucureștilor, reședința regelui și sediul guvernului care abia se formase, va ucide populația până la unu și va da foc orașului.

În București, unde faptele se petreceau sub ochii noștri, ne dădeam seama mai bine ce se întâmplă, fără să știm însă cum au să se sfârșească. Erau locuri unde nemții se baricadau în fostele lor cazărmi și comandamente, la Școala de Război, de pildă, sau la Prefectura județului Ilfov, lângă cheiul Dâmboviței, unde este astăzi Ministerul Sănătății. Poate funcționarii care azi își fac slujba acolo nu știu că în birourile lor au țăcănit mitralierele, iar de afară au izbit tunurile noastre, câte s-au găsit la iuțeală, căci evenimentele s-au precipitat pe neașteptate, erau prevăzute pentru ziua de 26 august, apărarea pregătită din vreme a fost surprinsă. Clădirea amintită era o citadelă nemțească, și mi se pare că s-a predat ultima. La sfârșit pereții erau sfârtecați de schije și gloanțe. S-au mai dat lupte și în alte locuri, le-am amintit pe cele cunoscute de mine, fiindcă am trecut pe acolo, dar nu atât de aproape cât să fiu în primejdie, destul că am auzit împușcăturile, am văzut mitralierele trăgând pe ferestre, flacăra din gura țevii învingea lumina zilei; în spatele lor explodau grenade aruncate de jos, atacau soldați și civili cu brasarde.

Aerodromul de la Pipera și cel de la Băneasa erau în mâna nemților, de acolo au pornit avioanele de bombardament în picaj, urmărind să distrugă palatul regal și centrul orașului; însă nu aveau destule pentru o operație de asemenea proporții, și nici n-au avut timp, decât trei zile.

Pe urmă s-a aflat că se formase o armată gata de luptă, pe la Băneasa, de unde se pregătea să pornească asupra orașului. Atunci a venit domnul Weiss la mine, desfigurat, se stăpânea să nu tremure, dar în ochi i se vedea panica. Zvonurile circulau din gură în gură, și deveneau tot mai sinistre.

— Mă ascunzi la dumneata dacă intră nemții?

— N-au să intre!

— Dar mă ascunzi?

— Și eu unde să mă ascund? Unde să ne ascundem cu toții? Crezi că ar lăsa pe cineva în viață?… Dar n-au să vină!

Eram convins că nu puteau să ajungă până în centru, să ocupe tot orașul, le-ar fi trebuit mai multe divizii, cu artilerie, cu tancuri și nu le aveau, le-ar fi trimis pe front, unde era mai multă nevoie. Apoi, dacă la București am fi avut prea puțină armată, puteau veni repede ajutoare. Ce se știa sigur, în armată nu fusese nici o defecțiune, soldații făceau front împotriva nemților, pretutindeni, și era ultima clipă când țara putea să fie salvată. Iar pe deasupra se strânsese în ei destul parapon, destulă ură împotriva aliatului care îi privea de sus, lua partea cea mai bună din toate, iar lor le-o lăsa pe cea mai proastă. De mers nemții mergeau cu automobilele și autocamioanele, ai noștri în căruță sau cu piciorul. În București, un pluton care avea misiunea să ocupe comandamentul aviației, aflat într-un cartier mai departe de centru, și să-i dezarmeze pe nemții care nu voiau să plece în liniște, a mers acolo cu tramvaiul; să nu fi curs sânge ar fi fost comic.

Niște unități germane de la Băneasa au ajuns până la podul de cale ferată care traversează șoseaua, puțin mai jos de fântâna Miorița. Pare-se n-au fost prea mulți, dar aveau cu ei un tun care putea să facă multe pagube, dacă nu se găsea altul, să-i răspundă. Apărătorii, nici ei în număr prea mare, i-au oprit numai cu puștile și le-au luat tunul. În pereții de piatră ai podului s-au văzut până târziu urme de gloanțe, poate se mai văd și astăzi.

Primejdia a fost mare și n-a trecut peste noapte. A doua zi putea să reînceapă atacul, cu mai multe forțe și cu mai mare ură. Până atunci, avioane de bombardament, câte unul, cu schimbul, au zburat pe deasupra orașului, cât a ținut întunericul, lăsând din când în când o bombă, la nimereală. Nu puteau să facă pagube prea mari, dar măcinau nervii

oamenilor, silindu-i să stea toată noaptea în adăpost, femei și bărbați, copii și bătrâni, prunci în scutece, bolnavi aduși în brațe și puși să zacă pe lângă ziduri; nu într-un loc, ci pe tot întinsul orașului. Sub această teroare continuă, când încordarea nu slăbea nici o clipă, cu huruitul avionului de asupra, putând oricând să cadă o bombă, oamenilor nu le lipsea mult până să-și piardă mințile, știu fiindcă am fost și eu în adăposturi, i-am văzut, istoviți de spaimă, cu ochii sticloși, așteptând moartea, strivindu-și urechile cu pumnii când cădea o bombă, izbucnind în hohote de plâns, nestăpânite, în țipete isterice. Din timp în timp câte unul se ridica și pornea spre scară, nehotărât, așteptând parcă aprobarea celorlalți. „Nu mai pot! spunea. Mă duc să mă culc.” După zece minute cădea o bombă, aproape, sau departe. Se întorcea umil, doborât și de oboseală și de frică.

Iar cum se lumina de ziuă veneau avioanele Stukas, cu o bombă sub burtă, cădeau de sus cu viteza fulgerului, scoțând un urlet de fiară preistorică, necunoscut în natură, o născocire diavolească, să scoale morții din morminte, iar viilor să le bage groaza în trup și în suflet, nu pe o zi, ci pe toată viața. Când se smuceau în sus, să nu intre cu botul în pământ, bomba se desprindea singură și se vedea cum cade, parcă filmată cu încetinitorul așa, celor care aveau curaj să privească, le lungea timpul de spaimă, dacă mai putea să-i înspăimânte ceva, după urletul dinainte. Explozia nici nu se mai auzea, urechea brutalizată nu mai putea s-o perceapă, doar ochii vedeau izbucnind de jos fum și flacără.

Ar fi fost o impudoare să mă opresc asupra acestui eveniment de groază, dacă nu l-aș fi trăit eu însumi, în ziua de 25 august 1944, pe la ora trei după-amiază. Apucasem să mă arunc într-un gang, aproape de Piața Palatului, de unde am putut să văd totul și să aud tot ce-a fost, până ce mi-au asurzit urechile.

Cred că era în aceeași zi, când spre seară o bombă a lovit Teatrul Național, care s-a aprins și a ars până la temelie. A fost o grea pierdere, un teatru la fel nu se va putea face niciodată.

Nu eram chiar acolo, dar nici departe, am văzut întâi fumul, pe urmă flăcările și mi s-a sfâșiat inima fiindcă ardea galeria de trei lei, de la cucurigu; în Franța se spune – ce frumos! – „paradisul”. Și a fost chiar un paradis pentru mine în adolescență, fiindcă de acolo, de sus, sub cupolă, am văzut ilustrate pe scenă cele mai frumoase visări ale vârstei când se formează eul nostru, și încep să se nască marile noastre năzuințe, din care se împlinesc numai unele. Dar dacă n-am visa, ce ne-am face?

* * *

Teama continua și a treia zi, nemții n-aveau de gând să se liniștească, și în lipsă de știri pentru fiecare din noi primejdia apărea cu atât mai mare cu cât creștea frica.

A treia zi dimineața se aștepta ca armata germană de la Băneasa să pornească ofensiva cu toate forțele și să înceapă lupta decisivă. În oraș mai erau centre de rezistență și dacă nu se predau, ci continuau să se apere însemna că știau ce fac, le veneau ajutoare.

Așa stăteau lucrurile, vremea continua să rămână frumoasă, cerul era senin, când pe la ora unsprezece s-a auzit vuiet îndepărtat de motoare, sunet cunoscut de peste vară, ne obișnuisem cu el, avea un timbru aparte, am recunoscut avioanele americane, care se apropiau în masă, ca de atâtea ori, o flotă aeriană; și direcția de unde veneau și ora erau cele obișnuite și cine avea ochi buni să vadă în lumina orbitoare a soarelui putea să le recunoască.

Ce mai voiau să bombardeze într-un oraș care ceruse pace, și când inamicul lor devenise și al nostru? Ei nu auziseră proclamația? Că doar ascultau toate posturile de radio, din Atlantic până în Pacific!

Nu cred că au mai sunat sirenele, sunaseră mai înainte, în vederea atacurilor germane pornite de la Pipera, devenise obișnuință. Dându-mi seama că înaintau spre partea de nord a orașului, nicidecum spre centru, n-am mai intrat la adăpost, ci am urcat fuga să le urmăresc de pe terasă, în mirosul petuniilor. Abia ajunsesem când am auzit exploziile, cădeau bombele cu nemiluita, nu mi-a fost greu să-mi dau seama că ținta lor era cam la Băneasa. Nu le stingherea nimeni, nici antiaeriana, nici vânătoarea. Au trecut val după val, făceau o buclă largă și porneau înapoi de unde veniseră. Când vuietul lor s-a stins în zare, totul în jur amuțise, nu se auzeau împușcături, nici huruit de tancuri, cum ne așteptam să se audă dacă nemții asaltau orașul; de la Pipera nu se ridica nici un Stukas, și de-atunci înainte nici nu s-a mai ridicat vreunul. Abia după ce m-am uitat de jur împrejur și am tras cu urechea, am înțeles că era pace.

Tot ce aveau nemții între Otopeni și Băneasa amuțise.

Peste un ceas, mi-a telefonat Teofil, foarte în fugă, să-mi spună că toți ai lui, care erau prietenii mei, de la Ploiești, scăpaseră cu bine, deși fusese și acolo o încăierare. M-am mirat că putuse să plece din București, tocmai acum, când garda palatului era în alarmă continuă, și nu degeaba. Abia târziu, după război, când ieșise de la închisoare, și mi-a povestit tot ce se

întâmplase la palat în zilele acelea, unde avusese și el ceva de făcut, am aflat că trecuse prin Ploiești numai fiindcă era în drum, și nu stătuse decât cinci minute. Venea din Oltenia, dintr-un sat, Dobrița, ascuns între munți, la nord-vest de Târgu-Jiu, unde se afla regele. Credeam că regele e în palatul din Calea Victoriei, doar îl văzusem cu ochii în noaptea de 23 August, ieșind pe balcon să răspundă mulțimii care îl aclama cu urale. Mă și temeam că este în primejdie, când cădeau bombele asupra palatului. Dar plecase în timp ce petrecerea continua pe stradă, întregul lui anturaj socotise că trebuie să se pună la adăpost, să nu cadă ostatic în mâinile nemților, dacă ar fi cucerit orașul.

Teofil fusese la Dobrița să ducă regelui un dosar cu hârtii importante, nu mi-a spus ce, nu se uitase să vadă. La Dobrița a mers cu o mașină de serviciu a palatului care n-avea însemne, nici număr special, o mașină ca toate altele. Îl însoțeau trei din subalternii lui, îmbrăcați în haine civile, ca și el, toți înarmați cu pistoale automate, ca și șoferul și cu puști-mitraliere pe care le țineau la picioare. În portbagaj aveau grenade cu coadă și lăzi cu cartușe. Fusese o misiune primejdioasă; azi, când privesc în urmă mi se pare că era disperată. Urmau exact drumul pe care îl luase regele, spre zorii zilei de 24 august; ieșind din București pe Calea Rahovei, apucaseră pe șoseaua Alexandriei, unde se știa că sunt mai puține trupe germane, apoi pe la Roșiori de Vede și Craiova. Ajunseseră fără să tragă un foc de pușcă, și nu știau ce-i ajutase în primul rând, norocul, sau îndrăzneala. În două locuri, între Alexandria și Craiova, coloane germane erau în repaus pe marginea drumului; nu ar fi oprit o mașină cu civili, decât ca să-i prade. Santinele păzeau trecerea, soldați cu țigara în gură forfoteau pe șosea, a merge mai departe părea imposibil. Dar tot atât de imposibil era să se întoarcă.

Izbutiră să treacă datorită șoferului: fără să întrebe, fără să aștepte, aprinse proiectoarele puternice, apăsă accelerația până la podea, și cu toate patru claxoanele, plus două trompete puternice, urlând ca avioanele în picaj, se năpusti înainte, fără să țină seama de oamenii care împânzeau șoseaua, hotărât să-i doboare, cu tot riscul. Deși ziuă, lumina proiectoarelor era mai puternică decât soarele, fiindcă izbea drept în ochi ca un snop de fulgere, și în spatele lor nu se mai vedea nimic, păreau ochii unui balaur, care răgea, pornit să facă prăpăd în față. Oamenii din șosea se aruncară în șanțuri, iar restul coloanei se trânti la pământ, împreună cu santinelele. Erau soldați care făceau război de cinci ani, în Polonia, în Franța, în Rusia, poate unii

din ei fuseseră și în Spania. Dar întâlneau ceva ce nu mai auziseră: în loc să lupte trebuiau să fugă.

A doua coloană, aproape de Craiova, era tot pe marginea drumului, în repausul pentru masa de prânz. Un șir de autocamioane stăteau pe dreapta șoselei. La cincizeci de metri, pe câmp, fumega bucătăria de campanie. Soldații neînarmați așteptau la rând, cu gamela în mână, să capete de mâncare. Mulți erau goi până la brâu; alții, tolăniți pe pământ, cu bocancii scoși, își răcoreau picioarele.

Sunt gesturi care nu se fac decât o singură dată, e imposibil să se repete, fiindcă voința care le-a determinat nu poate să reînvie. Automobilul mergea încet, șoferul își pierduse vlaga; ceilalți își pregăteau armele. Câțiva soldați stăteau în mijlocul șoselei, ca și dincolo, și mâncau din gamelă; aveau armele făcute piramidă de partea cealaltă a șanțului, nu se simțea nimic agresiv în atitudinea lor, dar nu se dădeau la o parte. Nu păreau nici curioși, nici intrigați, stăteau placizi, ca vacile în cireadă.

Teofil coborî, cu un termos în mână. „Gutten apetit!” Nemții îl priveau apatici. Deschise termosul, mirosul de cafea se răspândi în aer. Nările nemților fremătară. Își desprinseră de la centură cănile de aluminiu și Teofil le turnă cafea, avea destulă, era un termos mare, de un litru și jumătate. Alți nemți se apropiaseră de pe câmp și priveau curioși, fără să treacă șanțul. La sfârșit, Teofil întoarse termosul cu gura în jos, arătând că se golise. „Danke schön!” ziseră nemții. Râseră și se dădură la o parte. Mașina porni și ei făcură semne prietenoase.

La Craiova, unde nu mai era picior de neamț, comandantul trupelor române, după ce Teofil îi arătă legitimația, ascunsă în pantof, sub laba piciorului, le umplu rezervorul de benzină și le dădu informații asupra drumului; mai puteau să întâlnească trupe germane, răzlețe, primejdia ar fi fost să le confiște mașina, mulți mergeau pe jos, le-ar fi prins bine.

Nu știa ce stratagemă și-ar fi imaginat la a treia întâlnire, poate niciuna, ar fi pățit și ei ca ulciorul care nu merge de multe ori la apă. Dar avură norocul să ajungă fără nici o ciocnire.

Mult mai primejdios a fost la întoarcere, un drum greu și lung, fiindcă trebuiau să treacă pe la Sinaia. Regele îi încredințase lui Teofil o cheiță, de la un sertar al mesei lui de lucru de la Peleș. Trebuia să ia de acolo o cutie cu scrisori personale; de la București, un aviator cunoscut avea s-o ducă la Dobrița. Acel aviator era instructorul de zbor al regelui și a ținut legătura acestuia cu guvernul, tot timpul cât a durat refugiul din Oltenia.

O fi știut, n-o fi știut, Teofil nu mi-a spus. Am aflat pe altă cale ce erau acele scrisori, regele avea o idilă; la douăzeci și trei de ani e cum nu se poate de firesc, deci n-am s-o dezaprob, cu atât mai mult cu cât iubirea nu l-a împiedicat ca la 23 August să se poarte și cu înțelepciune și cu bravură.

De la Târgu-Jiu au mers, peste dealuri și munți, uneori pe drumuri proaste, prin Râmnicu Vâlcea, Câmpulung, Pietroșița, dar au ajuns la Sinaia fără nici o piedică. Se făcuse noapte, au așteptat la Peleș, până dimineața, când au plecat, înaintea zorilor. De aici însă, dacă șoseaua era bună, celelalte au fost proaste. În unele locuri pe valea Prahovei se mai dădeau lupte, pâlcuri de trupe germane se retrăgeau în dezordine, puteau să-i atace, să le ia mașina și hainele civile. Și într-adevăr, în câteva rânduri fuseseră la un pas de încăierare, îi scăpase din nou dibăcia șoferului și motorul puternic. În unele locuri șoseaua era blocată de camioane și alte vehicule rămase în pană; intrau cu două roți în șanț, treceau frecându-se de ele. Dincolo de Câmpina, mai bine de doi kilometri merseră pe câmp, prin hârtoape, peste haturi, departe de șosea, fiindcă din față venea un șir de automobile blindate. Dinspre Moreni se auzea zgomot de luptă, mitraliere și tunuri. Nu povestesc totul, n-am destule cuvinte, n-am concizia lui Teofil, care credea în fapte în mod simplu, fiindcă le trăise. Eu trebuie să mi le închipui cu atâta forță ca să cred în ele, și pe urmă mi se cere un al doilea efort, mult mai mare, să fac și pe alții să creadă.

— La Balotești, îmi povestea Teofil, un jandarm ne-a prevenit că n-o să putem trece de Otopeni, șoseaua e ocupată de nemți până dincolo de Băneasa. Am fi putut să ocolim pe la Buftea, dar nu știam dacă n-am întâlni și acolo aceleași piedici. Atunci am văzut avioanele americane venind dinspre dreapta, nu le auzeam fiindcă mergea motorul mașinii. Erau cum le știi, puzderie. Am ieșit pe un drumeag, ne-am ascuns sub un copac, la o sută de metri. Nu treceau pe deasupra noastră, dar nici departe; când au început să cadă bombele, le-am simțit suflul. Bombardau șoseaua, pisau locul la un kilometru de noi, nu știam ce le cășunase, bănuiam că nemții au ceva pe acolo, dar nu merita atâta risipă, mi se părea că se distrează, americanii sunt cam trăsniți, știi și tu. După ce s-a terminat am pornit la noroc, nu credeam că o să putem trece, îmi închipuiam că șoseaua nu mai există…

Șoseaua exista, neatinsă. Dar în stânga ei toate erau vraiște, un câmp de luptă după bătălie, și nu durase decât douăzeci de minute: tancuri răsturnate, mașini făcute fărâme, hangare în flăcări, copaci cu rădăcinile în aer și peste tot cratere, cratere fumegând, unul lângă altul, până departe, că nimeni n-ar

fi putut să-și închipuie ce fusese aici mai înainte. Se mai vedeau ziduri, prăbușite pe jumătate, deci fusese ceva, cazărmi, spitale, depozite, până atunci nici nu le-ai fi bănuit, le acoperea o perdea de copaci atât de înghesuiți unul în altul că nu lăsau să treacă o rază de lumină; în locul lor erau acum cratere. Morții nu se vedeau, cu atât pământ răscolit erau gata înmormântați, le mai lipsea crucea și casca pusă deasupra. Câte un soldat rătăcea năuc printre gropi și ruine, și chiar dacă mai avea mintea întreagă tot nu știa încotro s-o apuce. Doar departe, în fund se zărea un grup mai mare, strânși roată, probabil sfătuindu-se ce să facă. Dar ce-ar fi putut face?

O ambulanță lovită de schije, cu ușile din spate clămpănind, cu o roată strâmbă că mergea șchiopătând, își făcea loc printre gropi și sfărâmături, să iasă în șoseaua mare. După ce trecu podețul de peste șanț se opri, omul de la volan își suci capul, la stânga, la dreapta, nu știa încotro s-o apuce. Pe urmă, hotărându-se, coborî de la volan, merse în botul mașinii și acolo ridică mâinile, să se predea, dar n-avea cui, șoseaua era goală, trecuse mai adineauri o mașină. Teofil se uita la el pe geamul din spate.

De când cu bombardamentele se vorbea despre covorul de bombe; oamenii găsesc repede cuvinte pentru toate imaginile. Avioanele așterneau pe pământ un covor de bombe, dintr-un punct până în altul. Al doilea val îl prelungea, la fel al treilea, până când se acoperea zona din ordinul de misiune. Unde era nevoie veneau alte valuri, își lăsau bombele peste cele aruncate mai înainte, îndesind țesătura. Desigur, ce spun este o imagine, nu putea fi vorba chiar de atâta precizie.

Ba da, am aflat de la Teofil.

— Covor a fost, crede-mă! Cum se pune covorul în casă, dintr-un perete în altul. Nici o bombă n-a căzut pe șosea, ci numai de la zece metri încolo, parcă măsurați, și în linie dreaptă, parcă trasă cu rigla.

Poate exagera de emoție. Dar fapt sigur rămâne că șoseaua n-a fost atinsă, în schimb tot ce era dincolo de ea s-a făcut zob și țandără, sau cenușă. De la Pipera n-a mai decolat nici un avion, Bucureștii au scăpat de primejdie. Nemții, câți mai luptaseră în oraș au ieșit în stradă cu mâinile ridicate, ca șoferul ambulanței.

* * *

Când am auzit avioanele de departe, și le-am văzut venind fără să știu încotro se îndreaptă, ne-am închipuit că au să bombardeze orașul, nu-l bombardau prima dată.

În ceea ce mă privește, fiindcă am urmărit desfășurarea faptelor din prima lor fază, am înțeles înaintea altora că de astă dată aveau altă misiune, judecând după direcția zborului, mi-am dat seama că ținta lor era în afara orașului, și ce putea să fie dacă nu concentrarea de trupe germane? Astfel, *de facto* ei deveneau aliații noștri, înainte de a se încheia pacea. De altfel, după cum îi primea populația și chiar autoritățile, pe cei salvați cu parașutele pe pământul nostru, ei puteau să fie socotiți aliați încă de mai multă vreme, prin sentimente, deși altminteri ne aflam în stare de război declarată cu America.

După ce m-am dumerit unde cădeau bombele mi s-au luat două pietre de pe inimă: una, că nu veneau asupra noastră, și a doua că ne scăpau de primejdia nemților.

Dar m-am întrebat, firește, cum de cunoșteau situația și cum de nimeriseră atât de precis locul? În curând am aflat, ceva ce știam din cărți de spionaj sau din filme, că undeva în București, într-un pod, într-o pivniță, cineva sau câțiva aveau un aparat de emisie radio, și de mult țineau legătura cu aliații. Era ușor să-mi închipui ce ar fi pățit dacă dădeau de ei: nu i-am cunoscut, nu știu câți au fost, nu știu ce fac azi dacă mai trăiesc; m-a minunat și le-am admirat curajul. Dar și mai mult m-a minunat, că n-au trebuit să cheme de două ori, și o flotă aeriană mare cât un sfert din bolta cerească a decolat din Italia, să ne vină în ajutor, tocmai când aveam nevoie.

Capitolul 49

Ceva despre regele copil și regele adult; relațiile lui cu generalul, apoi mareșalul Ion Antonescu; arestarea acestuia; cererea de armistițiu, ruperea alianței cu Germania.

Nu l-am văzut niciodată de aproape. Când era copil, a trecut cu trenul prin fața mea, într-o gară mică, stătea în picioare pe vagonul-platformă îndoliat, lângă sicriul regelui Ferdinand, în drum spre Curtea de Argeș, unde avea să-i fie mormântul. Trenul nu a oprit, însă a micșorat viteza și a trecut la pas, să vadă toată lumea câtă se adunase, primarul, preotul, jandarmul și oameni din două sate, dintr-o parte și alta a căii ferate. Pe fața lui nu se citea nimic, nici măcar oboseală: sigur că între gări îl lăsau să se odihnească. Mai târziu m-am întrebat ce avea în minte în momentele acelea; îmi aminteam de mine, că la moartea tatălui meu mă gândeam cine o să ne dea de mâncare

de aici încolo; însă aveam cu vreo patru ani mai mult decât copilul, putea să se nască în mintea mea asemenea grijă, căci tatăl meu nu ne lăsase mai nimica. Pe el n-avea de ce să-l doară capul în această privință, deși îi lipsea și lui tatăl, trăia dar plecase de acasă. Regele Ferdinand era bunicul, murise, în schimb rămânea bunica, regina Maria. Când m-am născut eu, bunicii mei și bunicile erau la cimitir, nici măcar nu știam unde, plecasem din locurile noastre. Se pare că fără bunici copilăria are o lipsă și firea copilului iese mai aspră.

L-au făcut rege fără să-l întrebe nimeni și a domnit trei ani în pantaloni scurți, până s-a întors tatăl lui și i-a luat tronul. Nici pe acesta nu l-am văzut de aproape, dar și el își punea pantaloni scurți, la serbările străjerilor, școlari educați să-l iubească și să-l aclame, cum făcea Mussolini cu Giovinezza și Hitler cu Hitlerjugend.

L-am mai văzut o dată, pe cel mic, după alți câțiva ani, la palatul regal, se zbenguia cu niște copii de vârsta lui, la o fereastră care se vedea din Calea Victoriei. Scăpase de grijile domniei, nu mai era bosumflat ca la înmormântare, se veselea și când am trecut prin față mi-a dat cu tifla, în joacă. Învăța carte acasă, împreună cu ceilalți copii pe care îi văzusem la fereastră; erau aleși din părinți cu stări felurite, ca astfel moștenitorul tronului să-și cunoască din vreme supușii, poate viitorii lui miniștri și sfetnici. Aveau profesori unu și unu, se găseau destui care făceau cinste școlii. Pentru Nicolae Iorga, de pildă, garanta toată lumea, în afară de adversarii politici și de cei care puneau înainte păcatele lui, și pe urmă meritele. Aș putea să garantez și eu, pentru altul, de la care am avut norocul să învăț multe, dar e prea târziu și, oricum, nu mă întreabă nimeni.

Băiatul avea acum tată, în schimb îi lipsea mama, fiind izgonită din țară. Mai târziu urma să se învârtească iar roata, să se întoarcă mama și să plece tatăl.

Regele o alungase pe regină ca să poată trăi în liniște cu doamna Lupescu, ultima sa aleasă, care a făcut mult sânge rău unor oameni cinstiți, cu respectul tronului și al familiei. N-am avut pe cine să întreb și poate nu știa nimeni ce gândea băiatul despre tatăl sau, despre amantă și despre amândoi împreună. El, unul, s-a dovedit a avea o fire cumpănită, cu simțul familiei, cu pasiuni care nu contrariau pe nimeni, ci erau privite cu simpatie. Se pare că îi plăceau meșteșugurile; am văzut într-un loc o tejghea de tâmplărie, folosită de el înainte, așa spuneau oamenii; n-am nici o dovadă că ar fi fost așa, e drept însă că era o tejghea mai frumoasă decât cele

obișnuite. (Când eram copii, regalitatea fiind pe atunci în floare, o foloseam uneori ca superlativ în admirațiile noastre: „Așa ceva nu mănâncă nici regele”, sau „numai regele”. „O catifea ca asta poartă numai regina”. Tot ce ni se părea mai scump și mai frumos se găsea, „numai la palatul regal “ – sau „nici acolo”)

Îi mai plăcea atelierul mecanic, meșterea pe la motoare, lucra la strung, așa am auzit, dar n-am văzut strungul. Nu degeaba, pasiunea lui pentru tehnică fiind cunoscută, Stalin i-a trimis în dar la sfârșitul războiului două avioane (de agrement, bineînțeles, nu de luptă). Iar mai întâi îi conferise Ordinul Victoria, cea mai mare decorație militară, de care se bucurau numai cinci oameni pe tot pământul.

L-am mai văzut o dată, tot de la distanță, la parada de 30 mai 1941, o lună înainte de a începe războiul. A fost o paradă mai sobră decât cele din timpul lui Carol al doilea, situația țării era mai tristă, plutea în aer neliniște, nimic nu mai părea sigur, iar pe deasupra se nimerise și un cer de ploaie. Era în tribună lângă generalul Ion Antonescu, nici de un an Conducătorul țării.

Ion Antonescu era general; în anul următor s-a făcut mareșal, același grad cu al regelui.

Nu-mi aduc aminte situarea lor în tribună, nu-mi închipui că generalul îl pusese în stânga sa, uzurpându-i locul de onoare. Însă știam, prin prieteni ai reginei mame Elena, că îi arăta respect numai de circumstanță, lua hotărâri peste capul lui, avea grijă să-i spună cu orice ocazie că el și nu altcineva îi asigură tronul, altminteri ar trebui să-și facă bagajele și să plece împreună cu mumă-sa. Nu o singură dată îl amenințase că în locul lui o să-l facă rege pe văru-su Ștefan, fiul principesei Ileana, sora mai mică a lui Carol al doilea. De aici zâzanie între cele două mame! Aș fi curios să știu dacă între patru ochi Ion Antonescu i se adresa măcar cu titlul de maiestate, dar, natural, n-am de la cine să aflu. (Ba da, chiar acum mi-a ajuns la ureche ceva pornit de la un martor al scenei, ultima întâlnire a mareșalului cu regele, în după-amiaza zilei de 23 August 1944. „Maiestatea ta!…“ ar fi început mareșalul. Regele, care de astă dată era decis să nu mai rabde, l-ar fi corectat cu asprime: „Maiestatea voastră!” Celălalt s-a făcut că nu aude, sau își ieșise din fire și n-a putut să se stăpânească, a reluat prima formulă: „Maiestatea ta!”… Atunci regele i-ar fi întors spatele și a urmat ceea ce era pregătit din vreme, arestarea mareșalului pe care voi povesti-o în paginile următoare.)

N-aș fi bănuit că flăcăiandrul acesta simpatic, chipeș și clădit bine, avea să facă un gest atât de curajos și cu atâta energie. De văzut nu-l mai văzusem decât în fotografii și la jurnalele cinematografice. De auzit îl auzeam rar, la radio. Luându-mă după vorbă, cam molatică și tărăgănată, spusă parcă alene, aș fi zis că nu-i lipsește mult să adoarmă.

La atacurile aeriene din zilele următoare, când ținta principală era palatul regal, o bombă a căzut în piața din față, cu statuia regelui Carol întâi, călare; soldatul de gardă la poarta principală, lovit de schije, a murit în poziție marțială, cu arma la picior, cu țeava împinsă înainte, ca o halebardă; îi mai lipsea coiful și armura, să semene cu un cavaler din legendă, fără frică și fără prihană. Așa au fost soldații. În vara anului următor i-am văzut întorcându-se de la luptă, au coborât săptămâni în șir pe Valea Prahovei, în căruțe cu coviltir, ca la ’77, care, după atâta drum la dus și la întors, nu se dezagregaseră. Și toate purtau, prins de coviltir, la partea din față, portretul regelui.

Regele avea marele privilegiu că încheiase războiul. Antonescu avusese rolul ingrat să-l înceapă.

* * *

Pregătirea începuse de cel puțin un an, cu primele întâlniri conspirative. Intenția fusese probabil mai veche; prudența îi obligă pe oameni să aștepte până să-și spună gândurile unul altuia. Atâtea conjurații au fost înăbușite înainte de orice faptă, fiindcă s-a găsit cineva să vorbească, fără să știe dacă interlocutorul său merită încredere; unii trădează cu intenție, alții din imprudență, fiindcă nu-și țin gura. M-am mirat, într-o pagină din urmă, că serviciile secrete n-au știut până în ultima clipă, când regele a citit proclamația la radio. E uimitor cum s-a păstrat secretul un an de zile, deși erau implicați zeci de oameni, poate sute, deși unele manevre, unele gesturi și atitudini, mai ales în ultima fază puteau fi revelatoare. Iau doar un exemplu deocamdată, ceva care rămâne de neînțeles pentru mine: cum au putut două plutoane de tancuri să fie aduse de la Târgoviște și ascunse în garajul palatului? (Fiindcă se prevedeau lupte.) Topografia locului este astăzi schimbată, un contemporan al vremii greu și-ar mai da seama unde era garajul, unde avea porțile. Mi s-a spus că pe strada Pictor Grigorescu: m-am dus să văd, e o străduță pornită la vale din Calea Victoriei, paralelă cu Știrbei Vodă, care atunci nu exista decât de la strada Luterană înainte, spre Dâmbovița.

Îmi amintesc destul de bine configurația străzii Luterane în vremea aceea, cel puțin în ce privește construcțiile de pe partea palatului. În colțul cu Știrbei Vodă, unde astăzi este o stație de taximetre de obicei goală, era o biserică, probabil luterană și alături un liceu, numit parcă Libris, pendinte de acea biserică. În continuare îmi amintesc un lung bloc de locuințe, de modă veche, cu vreo cinci etaje, acoperit cu țiglă. La parter avea prăvălii, îl țin minte de parcă l-aș fi văzut ieri, dar azi, dacă vreau să-l situez în spațiu, îmi vine amețeală, îmi dispare din ochi, ca și când n-ar fi existat niciodată. Și totuși am intrat în el în mai multe rânduri, în vizită la Felix Aderca, primul cititor cu calificare literară al scrierilor mele, nepublicate și azi pierdute. În spatele blocului era curtea palatului regal, îmi închipui că din apartamentele aflate mai sus și orientate în partea aceea se vedea tot ce se petrecea acolo, unde bănuiesc că se aflau și garajele, fiindcă mi-e imposibil să mi le închipui în altă parte. Dar nu pot să identific locul unde se aflau porțile, pe unde au venit și pe unde au intrat tancurile, și mai ales la ce oră. Să fi fost ziua, s-ar fi strâns lumea ca la bâlci, fiindcă tancuri în oraș nu se mai văzuseră de la rebeliunea discipolilor, când de altfel au fost puține, nu două plutoane. Noaptea, zgomotul lor, huruitul motoarelor și zornăitul șenilelor pe pavaj ar fi trezit din somn tot cartierul și ar fi părut o manevră cel puțin ciudată.

Amintesc că puțin mai sus, în Calea Victoriei, cam vizavi de Sala Mică a Palatului, inexistentă pe vremea aceea, se afla hotelul „Splendid”, cam în diagonală cu „Athenée Palace”, care a rămas pe locul lui până astăzi. Acel hotel ocupa jumătate din lățimea străzii Știrbei-Vodă, artera largă de astăzi, pe atunci o uliță, cu o cotitură capricioasă. Repet că toate acestea, construcții și topografie le am destul de clar în minte, dar când încerc să le reconstitui în spațiul lor de altădată, dispar cu totul, deși de atunci au trecut doar puțin mai mult de patru decenii.

Important este că de la ferestrele hotelului „Splendid” se vedea în curtea palatului regal ca în oală, și clădirea era ocupată de armata germană, vreo două sute de oameni, toți sau măcar o parte membri ai Gestapoului. Nu spun că fuseseră plasați acolo anume ca să-l aibă sub ochi pe rege și Curtea, iar dacă ar fi fost așa, apoi prost și-au făcut treaba. Faptul că la ferestrele hotelului se vedeau adesea binocluri nu trecuse nebăgat în seamă și fusese un motiv de îngrijorare pentru cei care pregăteau ruperea alianței cu nemții. Intervenția rapidă și în masă a acelei garnizoane atât de primejdios plasată ar fi zădărnicit actul de la 23 August, încă din primele lui ore. Dar iată că

Gestapoul n-a mişcat nici un deget, oamenii şi-au văzut de treburi, au fost la „Athenée Palace” sau la cofetăria „Nestor”, au jucat şah sau au făcut lectură în cameră şi n-au aflat nimic decât la zece seara, când s-a citit la radio proclamaţia regelui. Nici atunci n-ar fi fost târziu să intervină, dată fiind apărarea insuficientă a palatului, fiindcă nu toate pregătirile erau terminate! Actul era prevăzut pentru ziua de 26 august, cum ştiau toţi cei implicaţi, cum a ştiut şi nenorocosul Bubi Faur, cauză din care şi-a pierdut viaţa, şi ceea ce este mai trist, şi mă îndurerează fără să pot uita vreodată, şi-a pierdut-o şi biata Laura.

Se va vedea de ce faptele s-au precipitat cu trei zile. Dar nu-i un motiv ca garnizoana de la hotelul „Splendid”, să nu fi simţit când au intrat două plutoane de tancuri în garajele palatului, iar dacă au simţit măcar unii, nu-i un motiv să nu se fi întrebat ce căutau acolo.

Aşa cum a decurs actul de la 23 August, pentru cei care nu ştiau nimic, şi mă număr printre aceştia, n-a îngrijorat pe nimeni, proclamaţia regelui a fost urmată, atunci, noaptea, de manifestaţii populare. Nu ne-am întrebat cum au să răspundă nemţii, ne-am închipuit că se vor retrage în linişte, cum le cerea proclamaţia, şi totul se va sfârşi cu bine. În parte aşa a şi fost, ar fi putut însă să se întâmple şi altfel, ameninţarea lui Killinger să se transforme în faptă, să înece România într-o baie de sânge. Nemţii aveau atunci numeroase divizii în ţară, puteau să facă un front împotriva noastră, paralel cu frontul rusesc din Moldova, să se lupte în două direcţii, cum făcuseră şi mai înainte, cu o mare nesăbuinţă, luptând simultan şi cu apusul şi cu răsăritul.

Bombardamentele care au urmat asupra Bucureştilor, în cele trei zile de după 23 August, cu pagube greu reparabile şi altele nereparate, nu ne-au stricat sărbătoarea. Nu ascund, ca unul care am fost martor şi am văzut totul de aproape, că au fost momente de panică, ele însă au trecut repede. Dar iarăşi spun, ar fi putut să se întâmple şi altfel. Actul de la 23 August n-a decurs fără primejdii decât că lumea, înveselită, le-a ignorat, iar când s-au dezvăluit faptele, incomplet şi cu întârziere, primejdiile trecuseră. Şi apoi, istoria în mersul ei înainte nu lasă timp ca oamenii să se uite în urmă.

Cine ştia, la 23 August, că despărţirea de nemţi, atât de magistral izbutită, fusese la un pas să eşueze? Puţin a lipsit ca ţara să devină un câmp de luptă, care ar fi însemnat întreaga ei nimicire.

Cu puţin timp înainte, mareşalul Antonescu fusese într-o vizită-fulger la Hitler. Războaiele-fulger fiind sfârşite, le înlocuiau alte fulgere. Acolo el se

angajase să lupte alături de Germania, până la sfârșitul războiului. (Nu știu dacă se mai spunea „până la victoria finală”, ca înainte. Excluzând această noțiune și vorbind de un sfârșit al războiului, el nu putea să însemne decât distrugere. Ceea ce, de fapt, însemna sinucidere.)

Într-un consiliu de miniștri ținut la Snagov, mareșalul anunțase această intenție. Membrii civili ai guvernului au refuzat s-o accepte, și ca urmare și-au dat demisia. Nu cunosc consecințele imediate, știu doar că mareșalul i-a amenințat, făcut foc și pară. Mai târziu, au fost judecați în rând cu criminalii de război, și au luat pedepse proporțional cu importanța participării la război a respectivelor departamente.

La 22 august, mareșalul se întorsese din Moldova, unde fusese să vadă care era situația după ce rușii începuseră ofensiva; odată frontul de la Iași străpuns, situația nu putea decât să se precipite; degeaba se mai vedeau panourile albastre de pe șosea, „Luați chibrituri pentru Moldova!” Cei din Moldova se retrăgeau și nu mai aveau nevoie de chibrituri.

Văzând situația, mareșalul, deși încerca el însuși să ducă tratative de armistițiu, hotărâse să continue lupta, să se retragă până în Carpații Orientali, unde să stabilească un front invincibil, iar în sud să reziste pe faimoasa linie Focșani-Nămoloasa-Galați, pe care s-o fortifice, cum se hotărâse și în primul război mondial, numai că de astă-dată frontul ar fi fost cu fața la nord, nu la sud, ca în războiul cu Mackensen. Iar guvernul, mareșalul avea de gând să-l mute în Transilvania, undeva pe lângă Sighișoara.

Aceste intenții noi, populația, nu le-am aflat, am fi înțeles cât de iminent era dezastrul. Oricum știam că deznodământul se apropia, și nu înțeleg cum eu, unul, ajunsesem la atâta inconștiență încât plănuiam afaceri cu domnul Weiss. Să fi crezut în vreo minune? Sau făceam și eu ca struțul? Căci, la urma urmelor, cine știe de ce își bagă struțul capul în nisip? Ca să se ascundă? Nu pot să-i atribui chiar atâta prostie. Mai degrabă cred că vrea să nu vadă.

La 23 August, dimineața, mareșalul Antonescu a anunțat că a doua zi va pleca pe front, unde nu știa cât o să întârzie. Nu mai era timp de așteptare. Venise acea clipă de atâtea ori fatală în faptele oamenilor, când ceva trebuia făcut acum, sau niciodată.

În cursul zilei, mareșalul, prin intermediul aghiotantului, a cerut telefonic audiență la rege, la ora patru după-amiază. Ce-l apucase e inexplicabil, de obicei venea fără să se anunțe, având aerul că el îi acorda o

audiență regelui. Barem la Peleș se ducea ca la el acasă, trântea ușile, bruftuluia pe toată lumea, chiar și pe aghiotanții regelui, indirect chiar pe rege și pe regina-mamă, dacă nu îi bruftuluia chiar de-a dreptul.

Aici în informațiile mele apare o mică deosebire, o semnalez deși nu are importanță decât ca regie de spectacol. Mi-au povestit doi oameni care au fost martori la fapte, numai că le-au privit din unghiuri diferite. Îl aleg pe cel ce a avut mai multă mobilitate în acest act și l-a privit din mai multe direcții. El este cel care a vorbit la telefon cu aghiotantul mareșalului, și după ce l-a consultat pe rege, a răspuns că audiența era acceptată. Câteva minute mai târziu, ca un făcut, a telefonat și Ică Antonescu, ministrul de externe, ocazional președinte al Consiliului de Miniștri, cunoscut drept omul de încredere al mareșalului.

Ică Antonescu, fără să știe de demersul mareșalului, a cerut și el audiență, pentru ora trei și jumătate. A venit punctual, escortat de două mașini ale Siguranței, de care n-avea nevoie fiindcă nu îl pândea nici o primejdie, ci ca să-și dea ifose, să nu fie mai prejos decât mareșalul. La data aceea ducea și el niște tratative de armistițiu și își supraaprecia rolul în conducerea statului. La o conferință de presă, unde am luat parte, convocată de el în urma unei vizite făcute la Hitler împreună cu mareșalul, cred că peste iarnă, nu s-a abținut să-l diminueze pe acesta, cu o enervare vădită, deși lui îi datora ascensiunea în politică. Îi țin minte cam pe toți câți se aflau acolo, unii sunt plecați, alții morți și după câte știu niciunul nu a povestit întâmplarea, așa încât îmi revine rolul s-o dezvălui primul. Atunci am băgat de seamă că Ică Antonescu, mic de statură, purta tocuri de cinci centimetri, dar nu-i el singurul caz în istoria contemporană.

Nemulțumit că ziarele îi atribuiau mareșalului rolul principal la întrevederea sfârșită cu un succes pentru țara noastră, el a sugerat ziariștilor fără înconjur că sunt datori să restabilească ordinea faptelor. „Domnilor, ni s-a adresat, în cuvinte pe care n-am pretenția să le redau textual, după patru decenii și jumătate, dar care în nici un caz nu denaturează ideea, tratativele le-am dus eu, mareșalul a avut un rol de paradă. Eu, cu argumentele mele, am obținut un vagon de aur și l-am adus în țară!”… (Nu știu pentru ce produse cedate nemților, și nu știu nici câte vagoane de aur valorau acestea în realitate.) Din expunere, mult mai amplă, n-am redat decât o idee, m-a interesat altceva îndeosebi, confidența înduioșătoare făcută în încheiere de vorbitor, în fața unor oameni de toate felurile, caracterizați însă toți prin lipsă de discreție. O asemenea mărturisire nu se face nici celui mai bun

prieten, nici măcar nevestei. La masa de despărțire, Ică Antonescu, aflându-se în dreapta Führerului, acesta s-a aplecat spre el și apucându-i duios mâna pe sub fața de masă i-a spus la ureche, să n-audă și alții: „Ești un om singur, ca și mine! Amândoi n-avem alt țel decât fericirea țării noastre!”

Nu toţi ziariştii aflaţi de faţă erau oameni de bună calitate, dar de astă dată niciunul n-a reprodus și n-a comentat această confidență, au înțeles și ei că trebuie să rămână secretă, prea era gogonată.

De la aghiotantul regelui, care l-a întâmpinat la intrarea principală știu că nu de mult timp Ică Antonescu, vrând să mai crească în statură, ceruse Marelui Stat-Major să-l asimileze în gradul de general, ca să poarte uniformă. Cererea i-a fost refuzată, și, ca să spun drept, n-am înțeles de ce, doar n-ar fi fost singura mascaradă în politica mondială a vremii.

Regele l-a primit imediat pe Ică Antonescu la Casa Nouă, aflată presupun cam în locul unde se află azi Sala Palatului. N-am știut de existența ei, nu se vedea de afară și chiar dacă s-ar fi văzut nu m-aș fi uitat cu insistență; prin asemenea locuri unde nu știi cine te pândește, obișnuiam să trec repede, cu capul întors în partea cealaltă. Casa Nouă era o construcție recentă, de după întoarcerea regelui Carol al doilea, și îi folosea acestuia ca reședință particulară și loc de petreceri intime. M-am gândit și eu că într-un palat cât toate zilele, nimeni, nici chiar un cap încoronat nu se simte în apele sale, mai ales în anumite ocazii.

Casa a fost distrusă de bombardamentele germane, de după 23 August. După câte am înțeles, nu avea o legătură directă cu palatul, o galerie, cu atât mai puțin un tunel; se circula prin curte. La parter, în afară de sufragerie și diferite birouri, piesa principală era o mare încăpere de recepții, numită, după culoarea decorului, „salonul galben”

Ică Antonescu i-a propus regelui, care l-a primit imediat, să fie trimis la Cairo, cu un avion militar pregătit din vreme, totul fără știrea mareșalului, ca să urgenteze tratativele de armistițiu. Regele i-a respins cererea și l-a poftit să aștepte într-un salonaș de alături, ca apoi să participe la audiența cerută de Conducătorul statului.

Nimeni nu comentează atitudinea solicitantului, mă pun în pielea lui și înțeleg ce amară era pilula pe care trebuia s-o înghită. Chiar dacă nu prevedea urmările în deplina lor desfășurare, chiar dacă nu simțea că îi venise sfârșitul, nu putea să-i pice deloc bine întâlnirea cu mareșalul, după ce, evident, încercase să îl trădeze.

Despre acest om s-a spus că era de o inteligență sclipitoare. Nu vreau să mai arunc o pată pe memoria lui și așa destul de compromisă, dar cum poate un om, fie și cu o inteligență medie, să-și piardă într-o asemenea măsură decența, încât să facă o mărturisire atât de emfatică despre potrivirea de spirit între el, micuțul ministru de externe al unei țări vasale, ciuntite și umilite, și marele Führer al marelui Reich pe care îl socotea încă stăpânul omenirii?

La rege nu se întârzie, e unul din principiile pe care și-au bazat existența monarhiile. Cu condiția ca, la rândul lui, regele să fie de o punctualitate desăvârșită. Cei care nu respectă acest principiu se discreditează și, mai curând sau mai târziu, își pierd tronul, adesea odată cu capul.

Un oaspete de vază în trecere prin țara noastră a obținut o audiență de cincisprezece minute (cifră nesigură) la regele Carol întâi al României, un om riguros în multe privințe. Oaspetele, contaminat de țările orientale pe unde trecuse mai înainte, a sosit la palat cu paisprezece minute întârziere. Abia a avut timp să se încline și să bâiguie o scuză, când, împlinindu-se al cincisprezecelea minut, regele s-a adresat șambelanului: „Anunță-l pe acest domn că audiența s-a terminat!” După care i-a întors spatele.

De mult spun cât mi-ar plăcea să aibă toți oamenii aceeași mentalitate. Nu fac socoteala câte progrese s-ar realiza pe această cale, sunt sigur însă că, înainte de toate, ar crește respectul și față de noi înșine, și față de aproapele nostru. Dar ca să fie așa, poate ar fi nevoie de un nou potop, urmat de o nouă facere a lumii, cu condiția ca de astă dată Noe să-și trieze mai riguros însoțitorii.

Știu că oamenii când sunt invitați în societate, incitați mai ales de neveste, își calculează întârzierea, în raport cu lista invitaților, în așa fel ca să nu sosească înaintea celor puși de ei pe o treaptă inferioară. În tinerețe, când nu refuzam toate aceste petreceri, îmi făceam o plăcere să mă duc între primii, ca să asist, dintr-un colț, la spectacolul sosirii celorlalți oaspeți, la figurile radioase ale celor care soseau bine, și la mutrele acre ale celor sosiți prea devreme, dintr-o greșeală de calcul, sau dintr-o perfidie a preopinentului, căci și în acest joc se trișează sau se întind capcane.

Un cititor atent și poate la fel de nerăbdător ca mine va observa că lungesc vorba. Ce urmează acum? Venirea mareșalului, și deznodământul. Ei bine, după patruzeci și cinci de ani și când știu cum s-au petrecut faptele, mărturisesc că îmi este frică. Trebuie să-mi fie frică, pentru a înțelege și a

simți prin ce stări treceau cei care aveau să joace scena dramatică și atât de primejdioasă. După această scenă voi fi liber.

Mareșalul a sosit la ora patru și cinci minute, cu o întârziere calculată: ca militar trebuia să fie punctual, ca șef al statului regele trebuia să-l aștepte, să știe din capul locului care-i poziția unuia față de celălalt. A venit în mașina blindată, un dar al lui Hitler, care știa bine că o grupare de oameni voiau pielea mareșalului, chiar el le dădea oblăduire, lăsându-i să înțeleagă că va veni și rândul lor, și atunci vor primi arme capabile să străpungă orice blindaje. Convoiul cuprindea trei mașini de pază, una mai mult decât Ică Antonescu. Aș putea să fac din nou o divagație lungă, dar mi-am pierdut răbdarea, nu mai pot să aștept pe jeratic, fiindcă de aici înainte evenimentele se vor desfășura repede, iar mie îmi ard tălpile.

Aghiotantul care îl aștepta pe mareșal la intrarea principală dârdâia de frică: „Dar dacă mi-o citi în ochi? Dacă va vedea ceva pe fața mea! Dacă voi face un gest nefiresc, care să-i atragă atenția?” Căci rolul lui era din cele mai primejdioase, conducea spre arest pe omul cel mai puternic din țară, care ar fi putut să-l nimicească într-o clipă.

Regele i-a primit pe cei doi Antonești în salonul galben. Ceilalți ai săi așteptau prin camerele alăturate. Ce voia mareșalul, se întrebaseră mai înainte? Văzând situația dezastruoasă din Moldova venea să-și dea demisia? Sau să ceară învoirea de a încheia armistițiu?

În realitate, mareșalul a vorbit: a vorbit îndelung, aproape trei sferturi de oră, expunând situația de pe front, ca să încheie că este hotărât să ducă războiul până la capăt, alături de Hitler.

Îl obliga la această hotărâre cuvântul dat și onoarea lui de militar? N-am să-i neg niciodată onoarea de militar, și-a dovedit-o înfruntându-l pe regele Carol al doilea în atâtea rânduri. Iar respectarea cuvântului dat decurge din prima însușire. Dar ceva în acest raționament nu stă în picioare, odată ce partenerul și-a călcat cuvântul. A oferit Hitler mareșalului ceea ce îi făgăduise, ca să-l convingă: victoria României, alături de Germania?

Într-o piesă de teatru văzută în tinerețe m-au indignat cuvintele contelui Essex, favoritul reginei Elisabeta, condamnat la moarte pentru călcarea jurământului, precum că un jurământ nu se mai ține, odată ce condițiile când a fost făcut nu mai sunt aceleași. Astăzi cred că avea dreptate, nu fiindcă aș fi devenit cinic, dar așa e logic.

După terminarea expunerii, regele a găsit un motiv să se retragă câteva clipe în biroul de alături, unde îl așteptau oamenii lui de încredere, care l-au

îmbărbătat în cele ce aveau să urmeze.

Pe un coridor, alături, aștepta echipa destinată să-l aresteze pe Antonescu, un locotenent cu patru subofițeri, aleși și instruiți din vreme. Faptul că în loc de un Antonescu acum erau doi nu schimba cu nimic situația.

Regele a revenit în salonul galben, unde i-a răspuns mareșalului că socotește situația extrem de gravă, deoarece pune în primejdie țara și existența neamului românesc. Apoi a încheiat, cu vorbele reproduse întocmai: „Din această cauză vă demit din funcția de conducător al statului”.

Era primul act cu adevărat regal al regelui, care până atunci fusese tratat ca un copilandru. Dar acum avea douăzeci și trei de ani, și este o gravă eroare să uiți că la această vârstă copilandrii devin bărbați în toată puterea cuvântului.

Regele ieșind pe o ușă, pe alta a intrat echipa care trebuia să pună în fapt arestarea. Trec peste protestul vehement al mareșalului, peste milogeala avocatului Ică Antonescu.

Echipa, intimidată o clipă, și-a revenit, ordinul regelui a fost executat, plutonierii i-au încadrat pe cei doi și i-au condus la etaj, unde li se pregătise arestul.

Mareșalul nu-și pierduse încrederea în puterea lui Hitler, reprezentat la București de baronul von Killinger. Zărind în trecere pe conjurați, a lansat o amenințare, probabil convins că va fi adusă la îndeplinire: „Mâine dimineață veți fi spânzurați toți în piața palatului!”

Este adevărat că nu târziu după aceea, Killinger care aflase vestea repede, dar din nefericire pentru el prea târziu, s-a prezentat la palat și a cerut imperativ să-i vorbească regelui, căruia i s-a adresat cu aroganță, spun unii, eu spun cu disperare: „Din ordinul Führerului, eliberați-l imediat pe mareșalul Antonescu!”. Spun disperare, căci el și nu altul și nu mai demult de câteva zile, îl asigurase pe Hitler că în România toate merg bine.

La refuzul regelui a ieșit trântind ușa și urlând pe coridoare: „Am să înec România într-o baie de sânge!” Ceea ce a și încercat să facă începând de a doua zi. Nereușind, după trei zile s-a împușcat la ambasadă, sau în locuința lui, de alături, înecându-se în sânge el însuși.

Și iarăși, iarăși mă întreb, cum de nu aflase, când știa destulă lume, printre alții un om de afaceri, Bubi Faur, care se înșelase doar în privința datei, printr-o fatalitate?

Când venise von Killinger la palat, era puțin după opt seara. Arestarea se petrecuse cu trei ore mai înainte. Acum Antoneștii erau închiși în condițiuni grele, dar nu se găsise un loc mai sigur: o celulă la etaj, de doi metri pe unu și jumătate, fostul seif pentru colecția de timbre a regelui Carol al doilea. Înăuntru se pusese o măsuță și două scaune. Mareșalul și-a scris testamentul. Ingrată la începutul războiului, situația lui devenise dramatică. După pactul Ribbentrop-Molotov și în starea de atunci a țării, nu știu cine ar fi putut să procedeze mai bine.

Mai am de povestit ce se întâmpla în exterior, în afară de manifestările euforice ale populației.

Capitolul 50

Mașinile de escortă, dezarmarea; arestarea guvernului vechi, formarea guvernului nou. Ce-a urmat până la semnarea armistițiului. Soarta navei-școală „Mircea” și a echipajului.

Neputând să fiu martorul faptelor, și mai ales al mai multora deodată, am spus mai întâi ce-am văzut cu ochii, apoi am continuat, necronologic, ce-am aflat pe urmă. Deosebirile între ce știu de la unii și de la alții fiind minime, nu le-am dat importanță, le-am ales totuși pe cele mai logice și mai credibile. Între ce spune regele despre venirea mareșalului Antonescu, și ce spune aghiotantul care îl primise la intrarea principală, sigur că aleg versiunea acestuia din urmă, fiindcă regele avea alte griji atunci, își făcea curaj și căuta tonul vorbirii, ceea ce nu era ușor pentru un om nevoit atâta timp să tacă.

Aghiotantul spune că mareșalul era nervos, a coborât din mașină fără să mai trântească portiera autoritar, ca în alte rânduri, deși, între noi fie vorba, portiera o închide de obicei lacheul. Apoi, urcând valvârtej cele câteva trepte de la intrare, s-a împiedicat în covor, cât pe ce să cadă. Mulți n-ar da importanță întâmplării și n-ar cita-o: eu însă, fără să fiu superstițios, fiindcă m-am împiedicat de multe covoare fără să pățesc nimic, îmi închipui că fusese o prevestire.

M-a interesat să știu ce s-a întâmplat cu mașinile de escortă; erau vizibile de pe Calea Victoriei, acolo faptele nu se mai petreceau după zidurile palatului, ci în văzul lumii. Am vrut să aflu de la Teofil, ca unul care fusese martor direct la întâmplare, și făptaș în adevăratul înțeles al

cuvântului. Erau șapte mașini, dacă le punem la socoteală și pe ale lui Ică Antonescu, sosit primul. În ele se aflau oameni de pază, de toate gradele, cel puțin douăzeci și opt, unul și unul, înarmați până în dinți și instruiți să-și joace rolul fără greșeală. De aceea am vrut să aflu totul, fiindcă, după știința mea, n-a fost nici o busculadă, când ar fi putut să se dea o luptă, și încă înverșunată, în fața oamenilor de pe Calea Victoriei, făcând victime și între ei, ca orice ploaie de gloanțe.

Prin protocolul palatului se stabilise ca automobilele vizitatorilor, îndată ce aceștia coborau, să fie îndrumate și să aștepte în față, pe Calea Victoriei, în afara incintei închise cu drugi de fier forjat, cunoscuți de toată lumea, și cu două porți principale la fiecare extremitate. La fel se întâmpla, când era cazul, cu mașinile de escortă. Când oaspetele se pregătea să plece, lacheul bătea din palme și convoiul trăgea în fața ușii principale, cu covorul de care se împiedicase mareșalul.

Ziua de 23 August 1944 a fost zăpușitoare, la ora patru și jumătate soarele ardea încă insuportabil, mai ales într-o mașină.

Convoiul a fost chemat să intre în curte, în umbra palatului, apoi porțile monumentale s-au închis și s-au zăvorât cu discreție.

Cei doi căpitani, șoferul și însoțitorul mareșalului au fost poftiți în palat, să primească dispoziții.

De restul escortei s-a ocupat garda. Sub pretextul schimbării santinelelor, un mare număr de ostași au apărut în pas de defilare și n-a mirat pe nimeni că în mersul lor firesc au înconjurat mașinile de escortă. E ciudat totuși că nimeni nu a băgat de seamă, sau nu a dat importanță; garda, în loc de armele obișnuite, avea pistoale mitralieră. Deci ar fi putut să fie și luptă, ca în fața instituțiilor bancare din America.

Dată fiind năbușeala și întrucât discuția la palat avea să se prelungească, cei aflați în mașini au fost poftiți la cazinoul ofițerilor, unde li se oferea cafea și băuturi răcoritoare.

Au coborât bucuroși și încrezători, ar fi fost și greu să aibă vreo bănuială, au intrat în palat, unde și-au depus armele, acesta fiind obiceiul, pentru oricine, iar mai departe nu mă mai interesează, destul că în fața palatului nu s-a tras nici un foc de pușcă și mulțimea de pe Calea Victoriei și-a continuat plimbarea, netulburată. Mașinile au fost duse în chipul cel mai natural în garajele palatului.

Că mai erau multe de făcut se înțelege de la sine, operația fusese devansată cu trei zile, oamenii necesari erau greu de găsit, trupele din jurul

Bucureștilor nu ocupaseră poziții în punctele stabilite. Singura apărare a palatului în după-amiaza aceea erau optzeci de oameni, opt tancuri și câteva aruncătoare de flăcări. Unui atac organizat, aceștia n-ar fi putut să reziste, regele ar fi căzut ostatic, și urmarea se înțelege. Spun acestea, spre a se ști că actul de la 23 August a fost o faptă plină de riscuri, deși nouă, privitorilor, în afară de teroarea trecătoare și de fapt ineficace a bombardamentelor aeriene, și de câteva zvonuri alarmante ni s-a părut floare la ureche.

Cu mici excepții, foștii miniștri și alți demnitari au fost arestați fără dificultate. Vulpoi versat, Eugen Cristescu, șeful Siguranței, a simțit despre ce-i vorba, l-a vestit pe Killinger, după care a încercat să fugă, dar peste câteva zile a fost prins pe la poalele munților.

Nu ușor s-a constituit guvernul, în aceeași noapte; fără el țara nu exista în formă legală și nu avea cine să semneze armistițiul. Cum, necum, toate s-au făcut până la ziuă. Consiliul de Miniștri a funcționat câtva timp într-un adăpost al Băncii Naționale, de unde și-a dat decretele.

Bombardamentele germane îndreptate asupra palatului regal îl vizau pe rege înainte de toate. Odată acesta mort, grea ar fi fost soarta țării, și mare deruta armatei. Dar și mai îngrozitor ar fi fost ca în invazia lor proiectată nemții să-l captureze și să dea, în numele lui, ordin de continuarea războiului. Cred că ar fi devenit cel mai nefast moment din istoria țării noastre.

Dar, cum am spus, anticipând în fugă, faptul despre care am aflat după multă vreme, regele plecase pe la trei dinspre ziuă, după ce dăduse toate dispozițiile. A ieșit din București pe Calea Rahovei, cu o mașină în față și cu două în spate, un convoi nu prea mare, ca să nu atragă atenția. Armata ocupase punctele importante de trecere, și își făcea datoria cu vigilență. La un post de control, pe cheiul Dâmboviței, înainte de a coti la dreapta, pe Calea Rahovei, mașina regelui, un Crysler pe care l-a condus personal tot timpul drumului, a fost întâmpinată cu focuri de armă, dintr-o neînțelegere neimputabilă nimănui, și un glonț a atins rama parbrizului.

Restul drumului a fost același parcurs de Teofil peste câteva zile, pe la Craiova și Târgu-Jiu, până la un sat, Dobrița, între munți, pe unde nemții nu aveau drum de retragere.

Selecționând faptele și scurtându-le cât mi-a stat în putință, am spus tot ce se cuvenea despre acest 23 August; să nu se uite că scriu despre un întreg

secol. Privite în această lumină, faptele pentru mine se termină când s-a închis ușa seifului după mareșalul Antonescu.

* * *

Dar armistițiul convenit nu era încă semnat, în unele locuri pe frontul rusesc nu se comunicase, sau nu-l luau în seamă, continua lupta inutil, fiindcă armata noastră asculta ordinul, încetase focul și aștepta să se întoarcă împotriva nemților, ceea ce a și făcut cu bravură; se știe până unde a ajuns, câți oameni a lăsat în pusta maghiară și în munții Cehoslovaciei. S-a spus că despărțirea noastră de vechii aliați și întoarcerea armelor asupra lor a scurtat războiul cu șase luni, ceea ce ar trebui să nu se uite în nici o împrejurare. În loc să țină din septembrie până primăvara următoare, ar fi durat până toamna; a fost o reducere de cincizeci la sută. Mă întreb dacă socotind în vieți omenești și materiale pierdute, oare cât se acoperea din despăgubirile pe care le-am plătit după aceea?

Până una alta, deși lupta încetase, în Moldova, mulți din soldații noștri au fost luați captivi de armata rusească, și s-au întors târziu, odată cu prizonierii făcuți înainte, în anii războiului. A fost o neînțelegere, greu de a fi înțeleasă. Aveam un prieten, ofițer de marină, distins în toate privințele, care când l-am cunoscut făcea școala de pilotaj, fiindcă voia să treacă în hidroaviație, îl pasiona zborul tot atât cât îl pasiona marea și putea în acest fel să-și satisfacă amândouă pasiunile deodată. La cursurile de pregătire ieșise întâiul, cum fusese și la școala navală; unele discipline erau înrudite, și le asimilase repede și fără dificultate. Se dovedise foarte înzestrat și la pilotaj, instructorul nu pierduse mult timp cu el până să-i dea drumul pe simplă comandă, adică să zboare singur. Pentru cine are reflexele bune, un psihic echilibrat și suficientă pregătire teoretică, pilotajul se învață ușor, mai ales când însușirilor de mai înainte li se adaugă pasiunea.

Vorbesc de avioanele din vremea aceea, care zburau cu o sută douăzeci de kilometri pe oră și aterizau cu șaizeci, viteza automobilului în orașe. Așa, deși se ridică de la pământ, omul nu-și pierde condiția lui terestră, nu e supus la uzuri mai grele decât pedestrașul. Altfel se întâmplă astăzi cu cei care zboară pe avioane supersonice, cu viteze mai mari de două mii de kilometri pe oră.

Vietățile dotate de milenii să trăiască în aer, oricât de rapide ar fi unele, nu au nici cea mai vagă asemuire cu asemenea mașini supranaturale, deși principiul zborului și chiar forma avionului au fost luate de la ele. Iar omul

care le pilotează, deși în viața lui terestră își păstrează vechile caractere umane, în zbor, îndepărtându-se enorm de aceste caractere, devine și el un fel de mașină, un trup de robot și un creier electronic, în contact direct cu aparatele electronice ale avionului, care nu poate fi pilotat fără ele. Cum le cunosc și pe acestea din urmă, după ce le cunoscusem pe cele de altădată, sunt în măsură să-mi dau seama ce distanță enormă este între ele, și ce puțin se uza omul la primele zboruri.

Prietenul meu, Bădulescu, la primul lui zbor singur, după ce decolase corect și își executase programul fără greșeală, n-a mai avut curaj să aterizeze. Nu era un fricos, și la calitățile lui aterizarea ar fi fost o glumă, dar probabil un anumit resort fizic sau psihic îi ieșise din funcțiune, cum se întâmplă cu aparatele de radio, dacă o lampă se arde; degeaba rămân bune celelalte. De la punctul de zbor instructorul îi făcea semne cu fanionul să coboare, după un timp începuse să se neliniștească, până ce îl cuprinse panica. Bădulescu se învârtea pe deasupra aerodromului, după două-trei ocoluri intra pe panta de aterizare și deodată, punând motorul în plin lua înălțime ca să-și continue zborul. Așa a continuat până ce i s-a terminat benzina; atunci, deși motorul se oprise, ceea ce face aterizarea mai dificilă sau chiar primejdioasă, mai ales când un om zboară prima oară singur, a izbutit să coboare și să pună roțile pe pământ, fără greșeală. Instructorul se temuse că o să se arunce cu parașuta. La zborurile următoare s-a întâmplat la fel, era un viciu pe care nu pot să mi-l explic, până ce a trebuit să renunțe, așa nu și-ar fi luat niciodată brevetul, și s-a întors la marină.

În vara anului 1944 era comandant în staționare al navei-școală „Mircea”, evacuată de la Constanța și pusă la adăpost pe Dunăre, aproape de Călărași, pe brațul Borcea. Când au venit rușii, după 23 August, au vrut să-l ia de acolo, era captură de război, însă n-au putut să-l scoată, apele fiind mult scăzute după o secetă lungă; iar în gura canalului era un prag peste care nava nu avea cum să treacă; până să vină primele ploi și nivelul Dunării să crească, a rămas acolo. Războiul ajunsese departe, douăsprezece divizii românești străbăteau Transilvania. Bădulescu a primit ordin de la superiorii lui să ducă nava-școală la Ismail, și s-o predea rușilor. Ceea ce a și făcut, numai că odată cu captura l-au luat prizonier și pe el împreună cu echipajul, deși armistițiul se semnase la Moscova și armata română, după cum am spus și se știe, lupta alături de cea sovietică. N-am aflat când au fost eliberați oamenii din echipaj. Comandantul a stat în captivitate vreo patru-cinci ani, fiindcă refuza să se întoarcă în țară, cerând să fie repatriat

unde va dori el, la alegere, conform unei convenții de la Haga, necunoscută de mine, prin care prizonierii de război ar avea dreptul la această opțiune. Nu știu unde ar fi vrut să se ducă, dar a rămas îndârjit la punctul lui de vedere, și dacă într-un târziu a cedat, îmi vine să cred că n-a mai avut încotro, fiindcă i se terminase benzina.

Capitolul 51

Pierderile de război ale țării, și ale povestitorului, cele două motociclete. După un scurt timp de mâhnire, redescoperirea plăcerii de a merge cu piciorul.

După proclamația regelui, din noaptea de 23 August, multă lume a crezut că războiul se și terminase; eu însumi mi-am făcut aceeași iluzie, timp de câteva ceasuri, sau numai câteva minute, până ce mi s-a limpezit judecata, am ieșit din starea euforică și mi-am imaginat ce o să urmeze, deși nu cunoșteam amenințarea baronului Killinger, că o să înece țara într-o baie de sânge. La București, soarta noastră a părut să atârne într-un fir de ață; primejdia a ținut trei zile, până ce trupele germane din nordul orașului, unde își pregăteau asaltul, au fost zdruncinate de aviația americană, și ce a mai rămas în viață din ele s-a retras noaptea, pe întuneric. În ziua următoare, când avioanele nemțești n-au mai venit să bombardeze și nu s-au mai auzit focuri de pușcă, iar s-a crezut că războiul se terminase. Și nu s-a terminat nici anul următor, în mai, când armata germană a capitulat fără condiții. Deși departe de noi, el a continuat în Pacific, poate mai sângeros ca oriunde, până ce o bombă atomică a căzut la Hiroșima și alta la Nagasaki, iar războinicii care ar fi vrut să continue lupta absurdă și-au făcut hara-kiri. Dar ultimul act al acestei cumplite încăierări mondiale, când lumea se împărțise în două și una din părți urmărea s-o nimicească pe cealaltă, s-a jucat abia doi ani mai târziu la Nürnberg; atunci principalii vinovați rămași în viață au dat socoteală în fața învingătorilor, au fost spânzurați, arși la crematoriu și cenușa lor aruncată pe gârlă, ca să nu mai rămână nici o urmă. Urmele lor însă au rămas, în amintirea contemporanilor, pe alocuri reînvie, la aproape jumătate de secol după încheierea păcii, în vreme ce anchetatori perpetui încă mai caută criminali de război, titulatură folosită acum prima oară, iar judecători care poate nici nu erau născuți pe vremea faptelor îi condamnă. De mult s-a făcut pace, și războiul continuă, în suflete.

* * *

Lăsând la o parte viețile omenești, războiul aduce și alte pierderi, meschine pe lângă primele, dar grave prin ele însele: case distruse, agoniseli risipite, biblioteci arse. Urmează despăgubirile datorate învingătorului; va veni timpul să povestesc și despre ele. Pentru învins sunt o povară care se prelungește ani după ce s-a făcut pace, și se adaugă la pierderile celelalte.

Pierderile mele au fost de neluat în seamă. La începutul anului 1944 au vrut să-mi rechiziționeze motocicleta. Oare ce se putea face cu ea când războiul se ducea cu tancuri, cu tunuri, cu fortărețe zburătoare? Și chiar motocicletele folosite pe front pentru curieri, și uneori pentru luptă, erau puternice și robuste, capabile să meargă pe terenuri răscolite de artilerie, pe povârnișuri, pe șosele desfundate. Pe lângă ele, motocicleta mea, cu un motor de șase cai putere era o jucărie, nici un om cât de cât serios nu s-ar fi gândit că i se poate da o întrebuințare războinică. M-am dus la biroul de rechiziții cu inima strânsă. Am spus cât mă legasem de ea, câtă independență îmi dăduse, ce senzație îmi prilejuise și câtă exaltare, în momentele când nu mai aveam dreptul la nimic din toate acestea. Am găsit acolo un fost coleg de școală care a vrut să-mi facă un bine, fără să păgubească armata, era limpede că motocicleta mea n-ar fi folosit la nimic, și chiar dacă și-ar fi pus cineva mintea cu ea, ce putea face decât s-o arunce în șanț, după câțiva kilometri. Așa că mi-am salvat-o.

În ultimele zile ale războiului, când în București forfoteau refugiații din Moldova, un automobil de la Iași, nedeprins cu orașul, mi-a ieșit în drum de pe o străduță cu sens unic, venind în contra direcției de circulație. Apariția atât de imprevizibilă a fost și imprudentă totodată, mi-a tăiat calea cu atâta viteză, încât n-am mai avut timp să frânez, ceea ce de altfel ar fi fost inutil. Am intrat perpendicular în flancul mașinii, tot ce-am făcut instinctiv a fost să mă las moale, așa m-am pomenit zburând pe deasupra acoperișului și am aterizat în partea cealaltă, în picioare, am îndoit genunchii, ca la stadion și nu m-am ales cu nici o vătămătură, nici măcar cu frica, fiindcă nu avusese când să mă prindă. Motocicleta însă zăcea pe pavaj, strâmbă, cu cadrul îndoit, cu roata din față mototolită.

Am târât-o la un mic atelier mecanic de pe calea Moșilor unde îl cunoșteam pe meșter, care însă mi-a spus că nu merită să mai fie reparată. Atunci am luat la purtare frumoasa motocicletă BMW, darul domnului Pretoreanu, incomparabilă cu prima. O folosisem numai în câteva rânduri,

mai mult de probă, altminteri mă intimida, prea era nouă și lustruită; dacă mă opream undeva, pe stradă, nu mă îndepărtam de ea mai mult de un metru, de teamă să nu mi-o lovească vreo mașină, sau să nu mi-o zgârie copiii. Nu pot să spun că era o corvoadă, fiindcă îmi făcea plăcere să-i port de grijă, însă îmi dădea o neliniște, totdeauna mi s-a întâmplat la fel cu lucrurile care depășesc dorințele și posibilitățile mele. Mă acomodez cu ele abia când încep să se uzeze.

În primăvara următoare mă acomodasem, deși motocicleta nu se uzase, era ca nouă. Dar nu mai putusem să reiau drumurile de altădată, făcusem abia o mie cinci sute de kilometri; pe șosele circulau coloane militare, unele se duceau, altele se întorceau, drumurile de aprovizionare se lungiseră până în inima Germaniei, se apropia sfârșitul războiului, forfota creștea întruna. Mă acomodasem fără ca motocicleta să coboare o treaptă, ci urcând eu una, evoluasem. Și tocmai atunci am pierdut-o; rușii au socotit-o captură de război și mi-au luat-o; mai înainte nu avuseseră timp de mine, acum se organizau ca pentru vreme de pace. La un post de control, pe șoseaua Câmpinei, mi-au cerut „propuska”, n-o aveam și nici nu știam ce este. Dar nu m-au oprit în drum, mi-au cerut să merg la o comisie, unde să dovedesc că motocicleta nu este un bun al inamicului, ci am cumpărat-o cu acte în regulă, de la reprezentanță. Este adevărat că în retragerea nemților multe bunuri rămâneau pe marginea drumului, chiar și motociclete în pană, sau fără benzină, și oricine putea să și le însușească, în zilele acelea când toate se petreceau anapoda, la învălmășeală.

Partea proastă pentru mine era că nu aveam factură. Când Sobieski îmi adusese motocicleta ca dar al domnului Pretoreanu, era gata înscrisă la Poliție, pe numele meu, avea foaia de circulație și număr, 1930 B, țineam minte, cifra coincidea cu anul când venisem să dau examen la școala de aviație și o cunoscusem pe Zorina; datele afective mi se întipăresc mai bine în memorie decât cele istorice. Sobieski nu îmi dăduse însă și factura, uitase; sau nici n-o avusese, se putea ca motocicleta să fi fost o atenție din partea legației germane, ca și „Opelul-Capitain” și cine știe câte altele; darurile nu se trimit cu acte, obiectelor mai mici li se scoate eticheta cu prețul, este o regulă de politețe. Că Sobieski înscrisese motocicleta fără factură nu m-ar fi mirat, unui trimis al domnului Pretoreanu i se făceau toate hatârurile, poate nici nu fusese nevoie să trimeată pe cineva la Prefectura Poliției, telefonase și foaia de circulație îi venise acasă. Iar în ziua când șoferul sunase la ușă rugându-mă să cobor în fața blocului, unde

doi oameni coborau din dubă BMW-ul albastru și Sobieski mă anunța că îmi aparține, trimeasă de domnul Pretoreanu, e ușor de înțeles că nu m-am gândit la factură: și chiar dacă ar fi existat și aș fi cerut-o, cine știe pe unde aș fi pus-o, în zilele acelea de neliniște, când în orașul bombardat ziua și noaptea, fără pauze prea mari, toate erau vraiște: iar dacă este vorba de acte, în ceea ce mă privește nu am fost prea atent cu ele nici în vreme de pace.

Acum însă eram la ananghie, trebuia să capăt propuska, am răvășit toate sertarele, în speranța că poate am avut factura dar am uitat, nu i-am dat importanță, am aruncat-o printre alte acte. Negăsind-o, m-am dus cu jumătate de speranță la Prefectura de Poliție, poate era acolo o copie, cum se obișnuiește. Pe atunci, la Serviciul Circulației venea puțină lume, fiindcă și automobilele erau puține. La ghișeul unde aveam treabă, nu era nimeni; un plutonier a căutat în dosarul cu numărul 1930, dar nu a găsit factura, s-a mirat și el, a ridicat din umeri.

Comisia lucra undeva pe șoseaua Kiseleff, dacă nu mă înșel în locul unde fusese restaurantul „Flora”. Era o zi cu soare, pe la ora nouă dimineața. Am intrat cu motocicleta în curte, gândindu-mă la inscripția de la poarta infernului. Am pus-o la umbră și mi-am așteptat rândul. Curtea era plină de oameni în aceeași nevoie cu mine. În biroul comisiei cercetarea actelor se făcea cu migală, abia la un sfert de oră ieșea câte un om, cu propuska în mână, își lua motocicleta, sau automobilul, acestea erau mai puține, sau nu erau deloc, am uitat după atâta vreme, poate mergeau în altă parte, la altă comisie. La poartă santinela examina propuska, pe urmă se uita la numărul motorului și omul putea să plece.

Stăteam pe treptele scării, așteptându-mi rândul; umbra se mutase, motocicleta lucea în soare, cu vopseaua și cu nichelajele parcă noi-nouțe. Aveam slabe speranțe că am s-o mai iau de acolo, dar în mod ciudat nu regretam prea tare, mi se părea că nu-mi aparținuse niciodată.

Abia pe la ora unu am intrat înăuntru, un tălmaci mi-a luat din mână foaia de circulație, după ce și-a aruncat ochii pe ea mi-a cerut factura. Tot ce-i spuneam, îi traducea militarului de alături. I-am spus că am pierdut factura, dar nu se putea să nu fi existat din moment ce motocicleta era înscrisă în circulație. „Ba se mai întâmplă și de astea!” mi-a explicat tălmaciul. Avea dreptate, era chiar cazul meu, orice-aș fi spus rămânea degeaba. Am ieșit pe ușă fără propuskă, și pe poartă fără motocicletă. „De haram a fost, de haram s-a dus!” spun oamenii ca să se consoleze de o pierdere. Dar știu că vorba nu-i consolează.

Neconsolat eram și eu, am mers trist, cu ochii în pământ, până la rondul al doilea. Treceau pe șosea motociclete zgomotoase, lăsând fum în urmă; știam ce simte cel care le conduce. Numai că după un timp fumul și zgomotul au început să mă enerveze, și tot atunci am simțit ce bine este să mergi cu piciorul, când n-ai nici o durere în oase. Nu mă durea nici altceva, în restul trupului, mă simțeam ușor și liber ca păsările cerului care ciripeau prin arbori, făcându-mă să nu mai aud pocnetul motoarelor de motocicletă. Și tot atunci am băgat de seamă că nu mă mai durea nici sufletul.

Ceva se schimbase în mine, oricum trebuia să se schimbe, fiindcă de aici înainte începeam altă viață.

Capitolul 52

O sută de una lovituri de tun.

Avangarda rusească a intrat în București la 30 august, trei zile după ce se predase sau fugise ultima rezistență germană. Fugeau de pretutindeni, sau ridicau mâinile. Plutoane, companii, batalioane, regimente, toată armata noastră care se regrupa și pornise în partea cealaltă, curăța orașele și satele, șoselele, trecătorile, valea Jiului, a Oltului, a Prahovei, a Teleajenului. Unii spuneau că e trădare să întorci armele împotriva aliatului. Cuvântul nu merită discuție, nu se putea face altfel și primii care ar fi trebuit să înțeleagă erau învinșii.

Tancurile rusești au intrat pe la Colentina. Se nimerise iarăși o zi însorită, ca la 23, 24, 25 august; lumea dădea fuga să le întâmpine, cu flori în brațe. Primii erau cei care suferiseră mai mult în timpul războiului, trăiseră cu groaza în suflet, iar în ultimele zile, când exista teama că nemții vor cotropi Bucureștii, se aflau în cea mai mare primejdie. Acum se credeau scăpați pentru totdeauna și își arătau recunoștința cu flori și urale. Mulți se urcau pe tancuri, în jurul turelei și al tunurilor. Primele ca număr erau femeile, mai sensibile la bucurie, cum sunt sensibile la multe altele.

Am povestit mai demult cum fusese la Paris, eliberat în aceleași zile. La noi lumea se închidea în casă odată cu întunericul; pe străzi se auzeau ici și colo împușcături de petrecere; câte un glonț mai nimerea în câte o fereastră.

La Paris toți soldații aveau o fată lângă ei, noaptea. Dar acelea erau voluntare, și Franța, deși ocupată, umilită și schingiuită patru ani, o mie patru sute de zile, nu era o țară învinsă. Vae victis!

Așa au intrat tancurile în București, primite triumfal de populație.

Iar seara, radio Moscova anunța evenimentul pe fundalul a o sută una lovituri de tun, tradiționale în zilele de victorie.

SUB ZERO GRADE

Volumul 7

1992

Prefață

*Când am început să scriu povestea secolului acesta, **Sfârșit de Mileniu**, nu știam până unde am să pot ajunge. Atât îmi aduc aminte, că la primele pagini lucram cu îngrijorare: trebuia să scriu repede declarația mea de martor. Iată ce rol îmi atribuiam încă de pe atunci, când eram tânăr și fără experiența povestirii. Credeam că pentru a ilustra un secol va fi destul să povestesc viața unei familii, pe care o cunoșteam bine și îmi oferise un larg și variat câmp de observație. Pe parcurs povestirea m-a scos din cadru fără voia mea, făcându-mă să privesc în afară, la o lume contemporană, fără de care lumea mea, restrânsă, nu putea să existe.*

Atunci, curând după începutul povestirii, un satâr uriaș, unealtă a destinului, hăcuise o parte din lume, despărțind-o intransigent de restul ei, căruia i se prevedea o moarte apropiată. Acel satâr s-a numit marea revoluție din Octombrie, care s-a petrecut de fapt în noiembrie, pe pământul Europei de Est și Asiei, Imperiul țarilor. Istoria pare a fi uitat că revoluția se făcuse mai înainte, de un vizionar fără noroc și fără abilitate, care detronase pe țar spre mulțumirea poporului și urmărea să facă din Rusia o țară descătușată, ca Franța și alte țări europene. Ce s-a întâmplat cu acea revoluție am înțeles exact după revolta din România din luna decembrie, anul 1989. Odată faptele împlinite, din spatele oamenilor care anunțau la televiziune eliberarea țării, au apărut niște personaje cu zâmbete de triumf, care s-au declarat salvatorii noștri. I-am crezut și i-am acceptat cu bucurie, fiindcă era nevoie să ne conducă cineva, și nu aveam pe alții, cei din primele rânduri fiind prea tineri și fără experiență în treburile statului. Curând s-a văzut că nici salvatorii noștri nu aveau mai multă experiență decât vitejii autori ai răscoalei, care devenise revoluție. Atunci am auzit prima oară spunându-se că personajele din planul al doilea venite în primul, au confiscat revoluția.

Păstrez cuvântul, fiindcă a primit consacrare, dar îl socotesc greșit, dacă vrem să nu ne denaturăm limba. Actul confiscării are legitimitate, prin el se retrage dreptul de posesiune al unui bun dobândit de posesor pe căi nelegale, furt bunăoară sau fraudă sau delapidare. Revoluția românească nu a fost confiscată, ci răpită, ca să nu întrebuințez termenul cel mai aspru. Nu pot decât să-i plâng pe cei care n-au băgat de seamă și să-i dezavuez pe cei care s-au bucurat să tragă foloase.

Revoluția lui Kerensky a fost «confiscată» de Lenin, care s-a întors fuga în țară, de unde până atunci stătuse retras, în Elveția. El a pus mâna pe revoluție, deschizând drumul spre calvarul poporului rus și spre spaima oamenilor slabi de înger din restul lumii, ca să ajungă la o catastrofă recunoscută abia acum, după șapte decenii.

Despre Lenin, decretat părintele revoluției, denumită de el proletară, s-a spus că era un om înțelept, drept și bun la suflet. Înțelepciunea nu i-o pun în discuție, nu i-am citit scrierile, nu i-am cunoscut discursurile, ceea ce într-o vreme s-ar fi socotit crimă. Dar țin minte un principiu al lui, citat la radio Londra, după războiul fierbinte, când începea războiul rece.

Se știe, sau nu se mai știe, cum a început Hitler războiul asupra Poloniei: a adus la frontieră o bandă de condamnați la moarte, i-a îmbrăcat în uniforma armatei polone și i-a împușcat la postul de grăniceri de pe teritoriul Germaniei; provocarea Poloniei era dovedită pentru cei legați la ochi, sau cei obligați să creadă. Același cinism l-am descoperit în citatul din scrierile lui Lenin, auzit la radio Londra și redat din memorie, dar exact în fond, chiar dacă o avea vreo greșeală în formă: «Când ne pregătim de o agresiune, trebuie să începem prin a atribui inamicului o asemenea intenție!» (Desigur prin propagandă. Ministere de propagandă n-au existat înainte vreme; au apărut odată cu statele totalitare.)

Ei iată, această declarație eu nu o socotesc o dovadă de înțelepciune. Ca și Mein Kampf, a lui Hitler. Timpul lui Machiavelli a trecut, principiile lui sunt cunoscute astăzi de toată lumea. Și apoi, Machiavelli rămâne Machiavelli!

Cât despre Lenin ca om bun și drept, ce să spun? Cruzimea lui începe abia acum să iasă la iveală, deși sunt mulți care încă se străduiesc s-o ascundă, dosesc dovezile, îl apără cu spume la gură, până se dau bătuți, unul câte unul. Cine își închipuia, nu mai demult decât acum câțiva ani, asemenea blasfemie? Lenin a fost dat jos de pe soclu, am văzut cu ochii mei, operația a durat două sau trei zile, datorită executanților neîndemânatici. Dar unii, superstițioși, și-or fi zis că e un semn. Nu mă îndoiesc că misticilor le-a crescut inima. Căci în secret mulți comuniști erau și mistici și superstițioși. Dar gata! Lenin nu mai este!

De fapt, ce-a fost?

L-a făcut mare post mortem cine nici n-ai crede, Stalin însuși, deși Lenin nu îl simpatizase, ba chiar lăsase cu limbă de moarte să fie ținut la distanță. Geniul lui Stalin a fost viclenia; când va veni timpul îmi voi

justifica spusele, mă voi sluji și de martori. Viclean ca un seminarist, cum se spune. Da, în această privință a fost meșter. Odată înhățată puterea, s-a urcat în spinarea lui Lenin, în loc să-l repudieze, i-a jurat credință și dragoste, deși nu putea decât să-l urască. Și călărind pe el, necontenind să-l preamărească până la zeificare, a pus stăpânire pe Rusia. Dar viclenia n-ar fi fost de ajuns, era nevoie și de cruzime, și în această privință nu am nimic de spus contra, dimpotrivă, îi recunosc întâietatea, cel puțin în istoria mileniului nostru.

Că n-a avut geniu a dovedit-o în timpul războiului, pe care nu l-a câștigat el, ci generalii necăsăpiți mai înainte și soldații de toate neamurile, adunați sub steagul pe care l-au ridicat singuri, căci el îl scăpase din mână când a fost nevoit să creadă, cu întârziere, că începuse războiul. Nu mă feresc să repet ce-a spus el atunci, plângând în hohote: «Am pierdut tot ce ne-a lăsat Lenin!» Această moștenire, nefastă cum era, au salvat-o soldații, morți cu milioanele.

Viclean a fost și când l-a decorat pe Regele Mihai al României, viclean a mai fost și la Yalta, când a smuls tot ce a vrut din mâna unui bătrân paralitic și-a unui bețivan care, după ce câștigase războiul cu o voință și-o îndârjire supraomenești, a capitulat în fața unei lăzi cu sticle de votcă.

Scriu cu parapon? Da, recunosc, și n-am să-mi pun frâu până nu mi-oi vărsa tot năduful. Până n-oi uita uralele delirante din piața care s-a numit atunci Stalin. Locuiam în apropiere și la marile defilări mă înfundam în odaie, cu ferestrele închise, cu obloanele trase și cu perna în cap, dar strigătele mulțimii isterizate tot îmi ajungeau la ureche: «Stalin, Stalin, Stalin!…»

Dacă Stalin ar fi avut atunci înțelepciune politică, pe lângă viclenie și cruzime, putea să fie stăpânul Europei cu tot cu Marea Britanie, și cine știe dacă nu, chiar stăpânul Americii.

Popularitatea lui, la sfârșitul războiului, pe care îl câștigase făcând chefuri în dacea de lângă Moscova, era imensă. Mi s-a spus că în America și în alte părți ale lumii (începând bineînțeles cu iubita noastră Franță, a lui Maurice Thorez iar apoi a lui Marchais), când apărea pe ecranul sălilor de cinematograf, la jurnalul de actualități, lumea se ridica în picioare, aclamând și bătând frenetic din palme.

De ce nu ne-a dat înapoi Basarabia? Ar fi câștigat toată România. De ce n-a redat libertatea țărilor Baltice? Dacă în 1940 avusese nevoie de ele, să zicem din motive strategice, acum armata lui depășea meridianul lor,

ocupa jumătate din Europa. Apoi, ce nevoie avea să pornească războiul din Coreea, care i-a marcat începutul sfârșitului? Voi vorbi la vreme și despre acel război, încheiat pentru agresori cu o catastrofă. Dar, bineînțeles, respectând principiul lui Lenin, urmat și de Hitler, războiul îl începuse victima, Coreea de Sud. Nu știu cine și-a dat seama, și mai ține minte, că atunci a pierdut Stalin cartea din mână. Președintele Americii, succesorul lui Roosevelt, un negustor de cravate, așa se spunea, numit Truman, după mine cel mai hotărât conducător al Americii de la război încoace, a pus piciorul în prag; un picior uriaș, pe măsura țării lui, imensă și, cu toate dezbinările, neînfricată. Industria de război, abia transformată în industrie de pace, a trecut repede la vechile ei rosturi, flota a fost reînarmată și s-a pus în mișcare, iar Organizația Națiunilor Unite a intrat prima oară în joc, fără să șovăie. Stalin își dăduse arama pe față, un pas n-a mai putut face înainte. În afară de prigoane și deportări, nu i-a mai rămas decât să se ocupe de filologie și bineînțeles, de chefuri la dacea; până ce i-a plesnit o vână în cap.

Dar a continuat să stăpânească lumea pe care o ocupase, până și-a dat duhul, la 3 martie 1953, când la București, într-o zi au dispărut toate băuturile din prăvălii, care pe vremea aceea mai aveau rafturile pline.

Acolo se sfârșește epoca pe care vreau s-o cuprind în acest volum, al șaptelea, din Sfârșit de Mileniu.

Nu spun că după aceea mi-a fost mai cald decât înainte, dar nici n-am mai trăit tot timpul sub zero grade, cum era atmosfera până atunci, chiar în miezul verii. O nouă eră glaciară ne aștepta; fiind încă departe, n-o prevăzusem. N-o prevăzuseră din nefericire, nici cei mai avizați decât mine, care erau datori s-o stăvilească.

Radu Tudoran

Capitolul 1

Cu aceste pagini ale celui de al șaptelea volum, începe partea a doua a ultimului secol din mileniul nostru, al doilea de la Isus Cristos încoace. (Nu mi se pare incorect să spui, cum am fost siliți să spunem în această jumătate de secol, «era noastră», spre a elimina din limbaj numele Mântuitorului. Deși nu m-am gândit niciodată la mântuire, preiau cuvântul și îl folosesc, numai spre a dovedi că n-a fost smuls și din spiritul nostru. Și apoi, prin el îmi declar prima clipă de libertate, după patruzeci și cinci de ani trăiți în robie.)

Împart secolul în două, fiindcă s-a rupt de la jumătate, în ultimii ani ai celui de al cincilea deceniu. O lume nou venită avea drept țel să distrugă lumea dinainte, fără să fi existat vreun motiv ca ea să piară, mai ales că în loc nu venea una mai bună. După patruzeci și cinci de ani de prefaceri forțate, iar în alte părți ale lumii după șaptezeci de ani și mai bine, azi se fac eforturi să fie reconstruită lumea distrusă. Dar atunci, mă întreb, de ce a trebuit să moară milioane de oameni, iar sute de milioane să trăiască în umilire și suferință?

E de necrezut, dar în toți acești ani au existat unii care nu și-au pierdut speranța. Au fost numiți în fel și chip, cu precădere reacționari și dușmani ai poporului. Între intelectuali li s-a spus, cu o vorbă uitată astăzi, «atandiști» de la cuvântul franțuzesc «attendre» căci așteptau, într-adevăr, – și ce puteau să aștepte la vremea aceea, dacă nu să vină americanii și aliații, fără a ști că ei, și nu alții, ne cam dăduseră pe mâna rușilor. Dar speranța nu s-a pierdut cu totul chiar după ce s-a cunoscut adevărul, de altfel cu incertitudine, căci nici astăzi nu este lămurit pe de-a-ntregul și pentru toată lumea.

În 1941, când a fost cucerită Odessa, în locuințe promiscui mai trăiau bătrâni decrepiți, care din 1917 nu încetaseră să aștepte; douăzeci și doi de ani trăiseră cu speranța că vremurile au să se schimbe. La noi nu s-a întâmplat altfel, decât că așteptarea a fost mai lungă. Ea a avut de cele mai multe ori drept singură hrană, iluzia. Într-o zi, prin 1946, pe lângă alte știri așteptate cu înfrigurare, radio Londra a transmis că două submarine americane au intrat în strâmtoarea Dardanelelor; am auzit cu urechile mele. A doua zi, oameni în toată firea și în deplinătatea facultăților mentale spuneau (ascunzându-și bucuria de teama turnătorilor) că două sute de

submarine, și chiar mai multe, se îndreaptă spre Marea Neagră. (Cuvântul «turnător» a intrat în folosință abia în vremea aceea, și a avut o răspândire tot mai mare. Când mai târziu a apărut în pagina întâi din Scânteia «Imnul turnătorilor», la o zi festivă, a stârnit multă ilaritate.)

* * *

Mi-am ales ca punct de pornire în această lungă și dramatică epopee, sfârșitul anului 1947. A fost o iarnă miloasă pentru cei care nu aveau cu ce să se încălzească. A nins doar o zi, în decembrie, timpul când începe povestirea. Venise Tito în vizită și cortegiul urma să coboare pe Calea Victoriei. De sus zăpada cădea cu fulgi mari și deși, cum nu mai văzusem. Toată lumea părea albă și abia se mai zăreau cordoanele de pază înșirate de-a lungul trotuarelor. Din cinci în cinci metri, oameni, armată și poliție țineau deasupra capului portretele mărite și înrămate ale celor veniți în fruntea țării, Ana Pauker, Vasile Luca, Gheorghiu-Dej. Trecătorii mergeau lipiți de ziduri; nu aveau voie să traverseze strada. Urcam spre Piața Victoriei, care și-a păstrat numele până astăzi, victoria trecând din mână în mână. În colț, la Athenée Palace m-am întâlnit cu Paul Petre, un fost coleg de școală căruia de mult îi pierdusem urma. Era radios, roșu la față, plesnea de ifos.

— Vine tovarășul Tito, mi-a spus, bucurându-se.

Am făcut pe prostul, refuzând să particip la buna lui dispoziție:

— Cine-i Tito?

S-a încruntat și mi-am închipuit că strânge pumnii în mănușile îmblănite. (Am mai dat ochii cu el după vreo șaisprezece ani, când era consilier la ministerul finanțelor; mi-ar fi plăcut să-l fi întâlnit atunci când Tito devenise Iuda, călăul și trădătorul și era înfățișat pe panouri cu toporișca în mână, gata să taie capetele).

Mi-am continuat drumul prin spatele cordoanelor. Prin fața acestora treceau în inspecție, cu privirea în toate părțile, oameni îmbrăcați civil, în paltoane bleumarin, toate de aceeași croială. În câte o vitrină neaburită, dovadă că înăuntru nu era mai cald ca afară, se vedeau, puse în rând, portretele celor patru învățători, Marx, Engels, Lenin și Stalin, primul cu barbă bogată; al doilea cu barbă potrivită din foarfece, al treilea cu țăcălie, iar ultimul numai cu mustață. Era o evoluție vădită a fizionomiei, de la unul la altul, dar nu i-am căutat sensul.

În Amzei o femeie, căci nu se cuvenea să mai spui «doamnă», cu un copil în brațe, atât de nins că părea un omuleț de zăpadă, se zbătea să

traverseze strada păzită pe amândouă părțile. Înainte, asemenea cordoane se făceau, de la palatul Regal până la Dâmbovița, doar o dată pe an de Bobotează, când Regele mergea pe jos să arunce crucea de gheață, dar atunci se știa din vreme și nici nu era interzis să traversezi strada, până nu apărea Suveranul.

— Dați-mi voie să trec, se ruga femeia. Stau în blocul din față, vin de la doctor cu fetița, n-am fost la plimbare, nu se plimbă nimeni pe-o vreme ca asta!

Se ruga și încerca să rupă cordonul, până ce un gradat a răcnit la ea gata s-o lovească, agitând portretul Anei Pauker.

— Vezi că-ți dau cu jidoavca în cap, dacă nu pleci de-aici!

Nu știu de unde venea și unde se ducea cortegiul lui Tito, dar a întârziat până după-amiază.

Nu aveam nevoie să traversez, nu mă pot plânge, dar douăzeci și șapte de ani mai târziu, într-o zi când plecam de la Olimpul Mangaliei, tot pentru Tito am întârziat cinci ore fiindcă șoseaua era închisă.

A fost un stil al vremii, tot mai excesiv de la o zi la alta. Ce se întâmpla în ultimii ani pe șoseaua Snagovului și nu doar acolo, știe destulă lume: pe zeci de kilometri se înșirau oameni de pază, milițieni alternați cu tinerei în civil, atât de asemănători unii cu alții, că păreau făcuți la ștanță. Mașinile erau silite să iasă din șosea, pe drumuri laterale, și oamenii așteptau acolo cu ceasurile, mai ales de la aeroportul Otopeni până în București, în zilele cu plecări sau sosiri oficiale, cu mare mulțime de oameni aduși la fața locului, să aclame.

Într-un târziu apărea o mașină, o Dacia 1300 vopsită alb și albastru, după ea altele, urlând din sirenă și emițând fulgere albastre. Pe urmă motocicletele și alte sirene, iar după ele nucleul cortegiului, două, trei, patru mașini negre strânse una în alta, cea principală nedeosebindu-se cu nimic de celelalte, ca un atentator să nu știe în care să tragă.

Ani de-a rândul aceste cortegii au fost spaima automobiliștilor și a oamenilor din sate pe care îi asurzeau sirenele și răcnetele emise prin megafoane electronice. Poate tâlharii de pe vremuri, din vechiul codru al Vlăsiei aflat chiar prin aceste locuri, nu băgau atâta frică în oameni.

* * *

Am pomenit de venirea lui Tito numai fiindcă a rămas ca un reper în amintirile mele. În ziua aceea a plecat la Constanța, cu gândul să fugă din

țară, Titus, al șaptelea din fiii domnului Alcibiade. (Nu puteam să-i schimb numele, folosit și în alte rânduri, numai ca să nu semene cu Tito; dar îmi dau seama că similitudinea e neplăcută). Lăsând la o parte morții, Teofana, Toma și Traian, toți dispăruți în chip tragic, ceilalți din familie nu și-au terminat rolul, ei vor alcătui firul principal al acestei cărți și al următoarelor, până la sfârșitul mileniului.

Pe Titus l-am văzut ultima oară în 1943, când orașul Ploiești a fost bombardat de aviația americană. Nu îl cunoșteam bine, deși îl știam din copilărie; atunci o bună parte a timpului o petrecusem în casa domnului Alcibiade. Am spus câte ceva despre el, în treacăt, acum i-a venit timpul să intre în povestire.

În zorii acelei zile când Tito urma să vină în București, Titus traversa calea Victoriei, cu mult înainte de a se forma cordoanele. În afară de rarii trecători, căci nu era o zi de umblat pe stradă, se vedeau numai polițiști. Ici-colo, și câte un om în palton bleumarin, ca niște jaloane.

Titus dormise peste noapte în casa prietenului său Honoriu, la care locuia în ultima vreme și acum mergea cu un taximetru spre Gara de Nord, unde trenul lui pleca la ora șase și jumătate. Era îmbrăcat ca de expediție, cu pantaloni de schi băgați în bocanci cu carâmbi înalți, cu pulovere groase iar pe deasupra cu o haină scurtă, cenușie, impermeabilă, care mai târziu s-a numit «canadiană», nume păstrat și astăzi. În cap avea o căciulă cu cozoroc, cum purtau trupele alpine. Drept bagaje ducea un rucsac în spinare, și alte două în câte o mână. Îi mai lipseau schiurile, dar și fără ele oricine l-ar fi luat drept un sportiv care pleca la munte; numai că el mergea în partea opusă, la mare. Era un tren personal; vagoanele, cu vopseaua mătuită, murdară de funingine, purtau în ele urmele războiului, care parcă în doi ani de pace crescuseră, în loc să scadă. Nu avea călători mulți; lăsând la o parte ninsoarea albă, curată, în aer plutea o atmosferă de jale, care mărea jalea din sufletul lui Titus. Nu-l silea nimeni să plece, avea de înfruntat primejdii, și chiar scăpat de ele, nu știa ce-l așteaptă dincolo; dar nu putea să rămână fără să-și piardă condiția omenească. Gândul acesta îl îmbărbăta, nimic nu putea fi mai rău decât ce lăsa în urmă.

Se urcă într-un vagon de clasa doua și intră într-un compartiment gol, murdar, cu catifeaua albastră a canapelelor sfâșiată; în unele locuri era înlocuită de mușama cenușie. Ninsoarea de la fereastră trimitea înăuntru o lumină albă, altfel ar fi fost întuneric, deși se făcea ziuă. Își puse toate trei rucsacurile în plasa de bagaje de deasupra, apoi se așeză pe canapea, în

colțul compartimentului, cu picioarele întinse până în canapeaua din față și cu mâinile înfundate în buzunarele canadienei.

Câțiva oameni trecură pe coridor, se uitară pe fereastră, dar până la plecarea trenului nu intră nimeni și Titus rămase singur. Când simți vagonul zmucindu-se, avu o strângere de inimă. «Oare am să mă mai întorc vreodată aici?» se întrebă. Spera să vină în uniforma armatei americane, dar nu mai era sigur, avea o îndoială pe care se străduia s-o împiedice de a deveni certitudine. «Acum eu, cel de până astăzi, am încetat să mai exist, și de-mi va fi dat să trăiesc și să mă întorc, n-o să mai fiu niciodată cel dinainte».

Simți că în ușă se oprise un om; nu făcu nici un gest, nu întoarse capul, privi printre pleoape, cu coada ochiului. Într-adevăr cineva se uita înăuntru: un om cu căciulă și scurtă de oaie, tip de geambaș sau cârciumar de mahala. Se temuse tot timpul că ar putea fi urmărit, stătuse mereu cu frica în sân și cu ochii în patru, dar până acum nu descoperise ceva să-i îndreptățească temerea. Omul de afară nu semăna nici pe departe cu tipul agentului de urmărire, a cărui primă caracteristică este să nu atragă atenția: statură mijlocie, figură neexpresivă, fără semne particulare, cu privirea pierdută, neatent în aparență la ce se întâmplă și la ce se vorbește în preajmă. Nu putea fi decât un călător oarecare, corpolent, incomod, vulgar și antipatic. Totuși nu pleca din ușă și se uita stăruitor înăuntru. Așa rămase vreun sfert de oră, apoi dispăru dar curând se întoarse și de astă dată intră în compartiment, după ce trase cu zgomot ușa glisantă. Titus strânse pleoapele, prefăcându-se că doarme. Îl izbi mirosul scurtei de oaie; omul rămăsese în picioare, între cele două canapele, îl simțea și îl pândea ca pe întuneric. După un timp își miji imperceptibil pleoapele, cu ochii în podea. Observă picioarele, în cizme pline de zloată, cu botul spre canapeaua lui, dar mai într-o parte. Ușor, fără să clipească, Titus ridică pleoapele până ce văzu că omul stătea cu mâinile în buzunare. Nu merse cu ochii mai departe; după poziția trupului înțelese, sau îl simți că se uita în sus, la rucsacurile din plasă. Nu părea un borfaș, care se pregătea să înhațe unul, sau pe toate trei, profitând că stăpânul lor dormea adânc, nu simțise nici ușa deschisă cu zgomot. Dar ce căuta acolo? Putea să fie un agent de la poliția economică, știa de existenta acestora, care, dacă li se părea ceva suspect, controlau bagajele călătorilor.

Titus înlemni: cum să nu fie suspecte trei rucsacuri, în loc de geamantane? Într-unul avea pesmeți, în pungi de pergament, lipite la gură. Era darul Corneliei, ea îi făcuse, nu se găsea franzelă, adesea nici pâine

neagră. Păstra un săculeț de făină albă, de pe timpul când avea băcănia; o mai ținea și acuma, dar era mult mai goală. Făcuse franzeluțe, pe care, odată coapte și răcite, le tăiase felii și le dusese la simigiu, să le rumenească; așa se ronțăiau plăcut în gură și puteau fi păstrate luni de zile fără să mucegăiască.

În al doilea rucsac erau conserve de carne, vreo opt kilograme, tot proviziile Corneliei și din cutiile cu ajutoare trimise din America pentru sinistrați și nevoiași. Peste ele trei cărți, singurele dintr-o bibliotecă abandonată, poemele lui Poe, ale lui Withman și cartea amiralului Bird *«Singur»* toate în englezește, limbă pentru care avusese înclinație încă din copilărie, așa cum sora lui mai mare, Teofana, avusese pentru limba germană, atât de antipatică tuturor celor din casă, în afară de domnul Alcibiade.

Până acum nimic primejdios, dar suspiciuni puteau să se nască; lui Titus îi era frică de rucsacul al treilea, n-ar fi avut cum să-i justifice conținutul. Deasupra erau rufe de schimb, prosoape și o trusă cu obiecte de toaletă, dar dedesubt își ascunsese toate diplomele și alte acte. Iar sub ele o vestă de salvare, pneumatică; prezența acesteia nu putea s-o justifice, ducea direct la o presupunere clară.

Rămase calm, se gândise la toate riscurile, dar avea inima ca de gheață. După o așteptare prelungită chinuitor și neexplicată decât de o bănuială, auzi cizmele mișcându-se, apoi ușa se deschise. Privi printre pleoape, omul ieșise pe coridor dar nu plecase, numai că stătea cu spatele, nu-l mai interesa compartimentul. La jumătatea drumului, la Ciulnița se duse în alt vagon și până la Constanța nu se mai întoarse; Titus însă rămase cu frica, pe care o suporta calm, fiindcă își măsurase puterea de stăpânire și ideea riscului o avea tot timpul în minte.

Sosi la ora prânzului; afară fiind mai cald, datorită vecinătății cu marea, ninsoarea se transformase în lapoviță. Era prea devreme, avea întâlnire cu Honoriu la ora șase, după ce cădea întunericul; plecase în zorii zilei din cauza ninsorii; în Bărăgan trenul putea să întârzie, sau chiar să se înzăpezească și, dacă nu sosea la timp, pierdea legătura cu prietenul lui, nu mai avea cum să-l găsească; singur nu putea să intre în port, pe poarta păzită și nici nu știa unde să se ducă: se prăbușea tot planul.

Lăsă primele două rucsacuri la depozitul de bagaje și cu al treilea în spinare porni fără țintă pe străzile orașului; avea de așteptat șase ore. Mergea unde îl duceau pașii, călcând prin zloată, sub lapovița care nu părea

că o să înceteze. Îi era dor de puțin soare. Canadiana se umezise, bocancii îi musteau de apă și se gândea la vesta de salvare; i-o cumpărase Honoriu, de la talcioc, însă pe o asemenea vreme i se părea inutilă; cum se mai poate salva un om, în cazul unui naufragiu, aruncându-se în apa înghețată? Cât poate să reziste și cât are de suferit până moare? În locul acestei aventuri n-ar fi fost mai simplu un glonț în inimă, din capul locului? Să nu mai fi umblat acum printr-un oraș unde nu avea pe nimeni, decât amintiri din veri trecute? În disputele lor încordate, Tiberiu, devenit activist de partid, care îl *prelucra* să-l înregimenteze, văzând rezistența lui încăpățânată, îi spusese odată: «Ce vrei să faci, dacă nu te dai pe brazdă? În cazul tău numai sinuciderea poate fi o soluție!» Și îi era frate, din același tată și aceeași mamă, dormiseră sub același acoperiș, mâncaseră la aceeași masă! Nu-l ura, nu-l disprețuia, nici nu-l judeca, îi făcea doar milă. Dar poate că, în brutalitatea lui, avea dreptate.

Pe strada Carol, botezată acum Stalin, reperă cofetăria «Curcan», unde avea întâlnire. Cine putuse să-i dea asemenea nume? Simigiul din piața Ovidiu scotea din cuptor covrigi rumeni. Ar fi luat și el unul să-și încălzească mâinile, numai că, deși pe stradă se vedeau puțini oameni, la covrigi era coadă. Oare unde găsea simigiul făină albă?

Deasupra simigeriei stătuse odată vara, într-o cameră mobilată. Pe-atunci era proaspăt însurat cu Alga – da, era numele ei, nu Olga, cum îi spuneau mulți din greșeală. Făceau dragoste nesățioși, seara, dimineața, la prânz, când se întorceau de la plajă, și oricând le venea ideea. Acolo era conceput primul lor copil, Mircea, înfiat acum de Trandafil și Cornelia, împreună cu al doilea născut, Arborel, de la Arbore, nume care mira pe toată lumea. Fusese dorința Algăi, fiindcă și ea purta un nume de plantă. Nu-și dădea seama de ce nu se împotrivise și nu alesese un nume din familie, cum se obișnuiește, unul cu inițiala T, pe care eu am socotit-o fatidică, poate tot așa socotea și el, voia să se elibereze. Alga era o fire poetică și murise în împrejurări brutale și triviale, violată la sfârșitul războiului, chinuită până la pierderea cunoștinței și pe urmă aruncată în gârlă.

Privind ferestrele odăii unde se iubise cu ea nebunește îi veni să urle în ton cu sirena care se auzea în port; dar poate acela era urletul lui, multiplicat și se auzea nu doar în port, ci până în largul mării. Simți deodată rucsacul greu, încovoindu-i spinarea, i se adăugase o povară, ceva îi rupea umerii și nu putea fi decât Moartea cățărată în spatele lui, să se plimbe prin lapoviță

fără să obosească. Nu se înșela, doar gândul îi venise cu întârziere: de mult își căra moartea în spate.

Titus se așeză pe soclul statuii lui Ovidiu, fără să țină seama că era ud, își luă obrazul în mâini, strângând tare, ca să nu plângă; lacrimile ar fi fost mult prea puțin, îngrozitor de puțin pentru o asemenea clipă. Își reveni, trebuia să nu se mai gândească în urmă, mai ales acum, când avea de făcut acte hotărâtoare; ajuns pe un pământ liber putea să se jeluiască lumii. Așa și trebuia să facă, să se dezvăluie.

Povestesc eu în locul lui. Au fost suferințe multe și mai mari, nu voi uita de ele dar drama lui Titus mă doare altfel decât celelalte, fiindcă am cunoscut-o și am trăit-o alături de el, ca pe propria mea pătimire.

Se ridică, își continuă drumul; ciudat, simțea rucsacul la fel de greu, dar nu-i mai rupea spinarea; se născuse în el o forță. Nu i se întâmpla prima oară, trecea prin momente de deznădejde și ele trezeau în el o îmbărbătare îndârjită.

Ajunse pe esplanadă; marea era vânătă și parcă fulgii uzi, veniți de sus, o făceau să sufere mai mult decât suferea pământul.

Pe terasa cazinoului se vedeau soldați ruși cu pelerine de ploaie. «De ce nu am eu o mitralieră?» se gândea Titus. Acolo dansase de multe ori cu fete cunoscute sau necunoscute. Până ce venise Alga, răsărită parcă din spuma mării, și le alungase pe toate din amintire. Numai pe ea nu putea s-o alunge nimic. Iar îi veni să urle. În locul pe unde forfoteau acum soldații ruși, odată se jucaseră copiii, Mircea și Arborel. În port urlă din nou o sirenă.

Se întoarse în centru, apoi merse mai departe, pe strada din lungul mării, până la bulevardul care ducea la Mamaia. În copilăria lui pe bulevard trecea trenul. Nu existau tramvaie; doar câteva automobile și mai ales trăsuri cu clopot la piciorul birjarului, birjari turci, se înțelege; sau tătari; greu să-i deosebești pe unii de alții.

Acum bulevardul se numea Lenin. Ce legătură aveau Lenin și Stalin cu orașul Constanța?

Se făcuse abia ora trei. Reveni în centru și intră într-un cinematograf, la întâmplare. Pe tăblia de lemn a scaunului se simți ud până la piele. În lumina proiectorului se vedea câte un om, ici-colo; pe rândul lui, niciunul. Stătea cu rucsacul în brațe; sub scaun cădeau picături de apă.

Pe ecran se vedea un castel, în plin soare, cu ronduri de flori, cu peluze; și cu veselie. Era o petrecere, poate o nuntă, sau o logodnă. Actorul care îl juca pe mire, sau pe logodnic, se numea André Luget, un june-prim cam

bătrâior, împlinit bine la trup, cu părul împuținat, foarte lins. Dar zâmbea, sigur pe el și satisfăcut. Îl iubea o fată frumoasă, o copilă, parcă prințesă, în rochie albă de dantelă. Îi sărea de gât, îl giugiulea și lui Titus îi era greață, îi venea să le spună: «Duceți-vă dracului!»

Ațipise pe nesimțite, când se trezi, cu ochii la ceasul de la mână, filmul se terminase, ardea o lumină chioară și nu mai venea nimeni, nici măcar o plasatoare, să-l poftească afară; sala goală se potrivea cu starea lui de spirit: totul era gol și jalnic. Abia la ieșire întâlni câțiva oameni care veneau la film, fără tragere de inimă.

La cofetăria «Curcan» ajunse la șase fără un sfert, înăuntru părea mai frig ca afară; și aici, ca la cinematograf, ardea un bec slab, într-o lustră cu două brațe, și nu era nimeni, decât o vânzătoare, în spatele galantarului; arăta nu plictisită, ci amărâtă, și era infinit mai umană decât tânăra mireasă, prințesa de la castelul scăldat în lumină.

Mâncă în silă o prăjitură împodobită cu moțuri de cremă, cu gust de vaselină; îi era foame. Se simțea atât de sleit de gânduri, de încordare, încât ațipi cu lingurița în mână. Îl trezi clopoțelul atârnat deasupra ușii. În prima clipă nu-l recunoscu pe Honoriu, îl privi buimac cum se apropia, cu mâinile întinse, cu un zâmbet întins pe toată fața.

Era tânăr, înalt, vânjos, cu fața încă arsă de soare, cu fruntea încrețită mărunt, cu mâini mari, puternice și brațe ciolănoase; jovial, totdeauna gata să râdă, părând nepăsător la necazuri; tovărășia lui dădea oricui încredere în sine însuși și în viață, fie ea oricât de amară. Descindea dintr-o familie veche, transilvăneană, un strămoș al lui făcuse închisoare la Budapesta, pentru Memorandum. Ar fi vrut să plece cu circul – era bun pentru acrobație – sau să se facă marinar, să cutreiere mările. Vreo doi ani după ce terminase liceul umblase prin țară; căutându-și o meserie, trecuse prin multe dar nu se oprise la niciuna; ultima oară se califică strungar la uzina Voina, din Brașov, când într-o zi intră în conflict cu maistrul, fiindcă refuzase să mai măture seara atelierul. Veni inginerul, refuză în continuare; atunci îl dădură afară și el merse să se înscrie drept la Politehnica din Timișoara, de unde, după cinci ani ieși inginer electromecanic, și nu se angajă în altă parte decât tot la uzinele Voina. Aici urcă repede treaptă după treaptă, până ce ajunse șeful celui care îl concediase; atunci își dădu demisia și se apucă de altă treabă.

În război era comandant de baterie, într-un regiment de artilerie, în același divizion cu Titus, care comanda și el o baterie, amândoi locotenenți

de rezervă, făcuseră școala de ofițeri de rezervă împreună. Cu totul diferiți unul de altul și ca înfățișare, și ca fire, legaseră o prietenie strânsă, care ar fi părut inexplicabilă, și se datora tocmai admirației unuia pentru firea celuilalt. Căci, spre deosebire de Honoriu, Titus avea o structură mai delicată în toate privințele, cu altfel de mâini și de brațe, atras de matematici nu într-un scop practic, ci pentru a se apropia de filozofie, dar în alt mod decât Odor, care visa să revoluționeze gândirea omenească; Titus nu voia decât s-o înțeleagă. Apoi era sensibil la muzică, desigur moștenire de la Alexandrina, și la lectură, ca toți din familie, în afară de Toma și de Tiberiu. Honoriu citea numai cărți de aventuri, avea dispreț pentru celelalte, iar în muzică, dincolo de cea folclorică, nu-i plăcea decât tangoul argentinian, în momentele lui de langoare.

Când se întâlniră, în seara aceea de decembrie cu lapoviță, Titus simțea că se află într-un moment determinant al vieții, o răscruce esențială, între existență și moarte; iar Honoriu, care îi strângea mâinile și i le zgâlțâia cu o energie brutală – fără să-și dea seama ce greu o suportă celălalt – părea că venise să-l ia la o petrecere. Deși fără mănuși și ude de zăpadă, mâinile lui erau fierbinți.

— Haidem! spuse, apucând rucsacul lui Titus, ca pe o bocceluță.

Afară însă deveni grav, mergea repede, fără o vorbă și din când în când arunca pe furiș o privire în urmă, să vadă dacă nu se ține cineva după ei: când ai puțin exercițiu și ești avizat, e ușor să distingi între trecători pe unul care te urmărește; erau trecători puțini, și toți mergeau cu capul în piept, preocupați de grijile lor. Nu-i urmărea nimeni.

La poștă Honoriu se uită la ceasul din turn: arăta șase și cinci minute. La șase începeau să iasă muncitorii din port, docherii, cei de la silozuri, de la șantierul mare, de la uzina electrică.

În câteva minute ajunseră la gară, să ia cele două rucsacuri; gara pe atunci era în centrul orașului, de acolo până la poarta de vest a portului nu mai aveau de mers decât cinci sute de metri. Aveau de coborât o scară largă, de piatră, cu terase spațioase din zece în zece trepte. Din jos veneau șiruri de muncitori, cei mai mulți în pufoaice vătuite, cu prea puțină răspândire până la venirea rușilor. Era o modă care drept vorbind nu făcea rău nimănui; Honoriu socotea că era adoptată din spirit de imitație. «Din slugărnicie!» spunea Titus.

La ultima terasă, înainte de poartă, își luară un mers legănat, de oameni cu votca în nas și începură să vorbească rusește, câteva cuvinte, învățate în

Rusia. Cine cunoștea limba și-ar fi dat seama că n-aveau nici o noimă. Honoriu pronunța întruna un cuvânt de rușine, iar Titus îi răspundea, timid și rușinat de teatrul pe care erau nevoiți să-l joace: «Nicevo, nicevo! Șto? Harașo!»

Paznicii nu le dădură nici o atenție și merseră legănat înainte, până se pierdură între vagoanele de cale ferată. Erau mulți ruși în port și nimeni nu le cerea legitimația. De altfel, în anul acela paza nu era încă foarte severă. Cu un an înainte se intra aproape liber, spuneai numai unde mergi. Titus știa, cu o vară în urmă își petrecuse concediul pe barcazul lui Honoriu; atunci n-avea de gând să fugă, nu își pierduse toate speranțele, comunicatul de la Yalta, înșelător, lăsa să se întrevadă normalizarea vieții, pe baze democratice. Și Honoriu, nutrind aceeași speranță, aștepta să obțină aprobarea de liberă navigație, să transporte grupuri de evrei în Palestina. Doritori se găseau destui, treaba însă nu era ușoară, comporta riscuri, trebuia să fie cumpărată sau înșelată paza turcească a strâmtorilor, iar la sfârșit debarcarea se făcea pe furiș: marfă de contrabandă.

Merseră printre liniile de cale ferată, până dincolo de silozuri, depășiră bazinul de cherestea, unde, la lumina lampadarelor înalte, un cargobot rusesc golea stivele de scândură, brad, stejar, fag, aliniate în față. Sigur că navlul îl plătea Banca națională; după convenția de armistițiu, cheresteaua, ca toate celelalte produse, ar fi trebuit transportată cu vapoarele noastre, care însă erau scufundate sau capturate.

Barcazul era amarat la ultimul chei, de unde se vedeau, nu departe, cele două faruri, roșu și verde, de la intrarea în port.

Eu, unul, cunoșteam locul și dacă aș fi fost acolo aș fi simțit multă emoție, alta decât Titus, o duioșie; la același chei, dar mai spre fundul bazinului era locul lui «Arhimede», vasul de salvare al lui Panainte Becheru, unde veneam ca la mine acasă, în vacanțele din copilărie. Panainte era fratele AMarisei, în a cărui casă cu pretenții de palat fusesem oaspete vară de vară. Trecuseră șapte ani de când numeroasa familie a AMarisei, aproape întreagă, fugise cu «Arhimede» spre o destinație necunoscută, de teama vremurilor tulburi care începuseră. Știam că «Arhimede» se scufundase în Mediterana, lovindu-se de o mină, dar fusese numai un zvon, familia AMarisei avea să piară abia patru ani mai târziu, în 1949, dar tot în împrejurări tragice.

Puntea era mai jos decât cheiul, coborai pe o schelă abia înclinată. Barcazul lui Honoriu măsura numai vreo douăzeci de metri lungime, cinci

în lățime și avea cincizeci de tone, capacitate de încărcare. Era un vas cabotier de lemn, cu forme tipice pentru marea Egee, putea să navigheze printre insule, chiar și în Mediterana, pe lângă coaste. Mergea cu motor la nevoie, dar mai mult cu pânze, avea două catarge și velatură modernizată; trei oameni îndemânatici îl puteau manevra cu ușurință. Honoriu își vânduse casa părintească și cumpărase barcazul de la un căpitan; acesta se chivernisise și luase în loc, nici mai mult, nici mai puțin decât un cargobot de zece mii de tone, un «Liberty» din imensa flotă americană care transportase trupe, material de război și alimente, peste Atlantic. Rămase fără întrebuințare, vapoarele se vindeau ieftin acum. Istoria acelui mic proprietar de cabotier nu mă interesează, dar dacă aș scrie-o aș face o carte de senzație, căci, dintr-un om obscur cum era la sfârșitul războiului, în cinci sau șase ani avea să devină unul din cei mai mari, dacă nu cel mai mare armator din lume.

Barcazul se numea «Hercule»; lui Honoriu numele nu i se părea ridicol; i-l păstră, fiindcă el, unul, se simțea capabil de fapte herculeene.

Lapovița se transformase într-o ploaie măruntă și sâcâitoare. Pe puntea barcazului nu era nimeni; pe un spirai, la pupa, în spatele cabinei de comandă, ca o simplă gheretă, se vedea lumină. Honoriu îl conduse pe Titus în cabina de la prova, pe care acesta o cunoștea prea bine, locuise în ea o vară întreagă. În dimensiuni mai mici, semăna aproape întru totul cu cabina lui Panainte, de pe «Arhimede». Pe un tambuchi scund, de lângă ancoră, se cobora întâi într-o bucătărie de doi metri, transformată acum în cameră de toaletă; bucătăria se mutase în magazia din mijlocul barcazului, rămasă deocamdată fără întrebuințare. Cele patruzeci de paturi suprapuse pregătite pentru emigranți stăteau degeaba, doar patru din ele erau ocupate de oamenii din echipaj, care altminteri ar fi dormit în camera motorului.

La prova, din fosta bucătărie se intra în cabina proprietarului, cu câte două paturi suprapuse în borduri și cu o masă fixă la peretele dinspre magazie. În spațiile libere de la capul patului erau dulapuri de haine și rufărie; totul de lemn, modest și simplu, nu însă inconfortabil. Lumina venea pe un spirai de deasupra, pe unde e adevărat că nu se vedea decât cerul; dar cerul are de spus atâtea! În vacanța petrecută aici Titus se simțise foarte bine, adesea se gândea că ar fi putut să trăiască așa vreme îndelungată, fără să tânjească după o locuință mai bună; și apoi totul era inedit, începând cu clipocitul valurilor, pe care le auzea lovind în bordaje, la două palme de locul unde stătea cu capul pe pernă.

După o zi întreagă petrecută sub lapoviță, în frig și umezeală, în cabină era o atmosferă plăcută, surprinzătoare. Deasupra mesei, agățat în peretele din față, peste o protecție de azbest, ardea un mic radiator electric, suficient pentru cubajul cabinei.

— De unde ai curent? întrebă mirat Titus, remarcând radiatorul datorită căruia atmosfera cabinei era atât de plăcută.

Curent electric luau de la stâlpul de pe chei, două ștăngi lungi cu cârlig, bine izolate la bază și continuate de un cablu bifilar se agățau de firele rețelei aeriene. În acest loc nu avea cine trece; cablul traversa cheiul ca să ajungă la barcaz, și fusese protejat de o scândură, ca să nu-l ia cineva în picioare. Nu era furt de electricitate, instalația se făcuse cu aprobarea uzinei și-acum plăteau un consum estimativ, paușal cum se spune; procedeul e folosit în multe locuri unde lipsesc contoarele. Cu o vară în urmă «Hercule» nu se bucurase de asemenea înlesnire; în loc de bec electric ardea o lampă cu petrol, și de radiator bineînțeles nu era nevoie.

Din obișnuință, Titus se apropie de patul din stânga, unde mai dormise.

— Ia-l pe cel de deasupra, îl povățui Honoriu. Sus e mai cald.

Al doilea obiect remarcat de Titus, după radiator, fu un pistol agățat în perete, la căpătâiul patului. Era o armă cu aspect redutabil, nu-i cunoștea marca, deși în armată avusese mai multe tipuri de pistoale și revolvere. (Spre a se spulbera confuzia care se face între unul și altul, chiar de oameni datori să știe, revolverul nu poate trage decât foc cu foc, pe când pistolul este o armă automată.)

— Pentru orice eventualitate, răspunse Honoriu, la privirea întrebătoare a lui Titus.

— Și trebuie ținut la vedere?

— Nu are importanță; aici nu intră nimeni. Și dacă ar intra cineva, nu trebuie să mai iasă.

Titus simți un fior coborându-i pe șira spinării. Dar se stăpâni, știa că existau riscuri și le acceptase.

O umbră se ivi deasupra spiraiului, se auzi glasul unui om, pe cât de voios, pe atât de sigur pe sine:

— V-am simțit, dar știam că sunteți dumneavoastră, v-am recunoscut pașii. Să nu credeți că dormeam cu urechile astupate.

— Am toată încrederea. Așteptați-mă, vin îndată. Pe urmă Honoriu, cu zâmbetul lui întipărit parcă în mușchii feței, se adresă lui Titus:

— Până îți aranjezi lucrurile, mă duc să văd ce avem de mâncare. Pe urmă o să chem aici tot echipajul, îi cunoști, sunt cei de rândul trecut, n-am schimbat pe nimeni, îi socotesc frații mei de arme.

Când Honoriu se întoarse, Titus simți prin ușă mirosul ademenitor al friptirii; era mușchi de porc, înăbușit, cu cartofi la cuptor și cu salată de varză acră. Mâncă totul, cu poftă, deși i se părea că nu-i este foame. Nu mâncase nimic toată ziua, în afară de prăjitura aproape necomestibilă. Honoriu deschise ușile chesonului de sub pat; spațiul era plin de sticle culcate, mai mult de o sută, rachiuri și vinuri.

— Avem provizii pentru două luni, spuse; doi saci de cartofi, un butoi de varză acră, cutii cu carne conservată, peste două sute de kilograme, să ne ajungă până om câștiga bani să cumpărăm carne proaspătă.

Pe deasupra, în magazia cu paturile ovreilor mai aveau legume proaspete, morcovi, țelină, păstârnac, puse în lădițe cu nisip umed, să nu se usuce. Apoi mere și pere, primele putând să dureze până primăvara. Și chiar struguri, ciorchini aleși, agățați de traversele punții.

După două pahare de vin roșu Titus se încălzise, îi crescuse curajul, nu se îndoia că evadarea lor o să reușească. Privea pistolul de la capul patului, care îi mărea încrederea în sine și în soartă. Aveau să reușească, fiindcă omul are dreptul la libertate, dacă dorește cu adevărat s-o aibă și este pregătit să-i plătească prețul.

— Trebuie să așteptăm o furtună de la nord, spunea Honoriu. Oricât ar fi de riscantă, scăpăm în schimb de urmărire. Nici un vas din câte sunt în port n-ar putea să ne ajungă, și mai ales, n-ar putea să ne găsească. Și chiar de ne-ar găsi, cum să ne abordeze pe o mare montată? Singura noastră grijă rămâne să nimerim gura Bosforului; nu este ușor cu furtuna din spate…

După ce terminară masa, Titus reîntâlni echipajul, cei patru oameni care intrară în cabină având toți zâmbetul lui Honoriu; până la un punct îi semănau și fizic, păreau frați buni, nu doar frați de cruce. Cum el nu avea încă nici un brevet de marinar, îi trebuiau oameni de meserie și în primul rând un comandant; pentru un asemenea barcaz regulamentul prevedea cel puțin un căpitan de cabotaj, al cărui brevet îi îngăduia să comande vase de tonaj mic, care navighează pe lângă coastă.

Îl găsise odată cu barcazul; îl chema State, poate la origine numele lui să fi fost Stați, o moștenire grecească. Dar era român, cel puțin de câteva generații. Avea treizeci de ani, își făcuse stagiul militar la marină, pe nava școală «Mircea», se eliberase cu gradul de maistru timonier, apoi venise

războiul și fusese repartizat la mica flotilă de submarine. N-aveam de unde să-l cunosc, dar, luându-mă după nume, știam că fusese pe același submarin cu Alioan, la care am găsit lista echipajului. Îndurase deci acel bombardament terifiant de patru ore, când nimeni nu mai spera că au să iasă la suprafață. Un om trecut prin asemenea încercare, dacă nu-și pierde mințile, poate merge fără frică până în fundul iadului. State nu avea familie, nici avere; odată demobilizat se îmbarcase pe «Hercule», ca timonier, și în șase luni își luase brevetul de comandant, prima treaptă. Armatorul îi dăduse comanda barcazului; de altminteri el îl îndemnase să învețe și să se prezinte la examen. Nu există dovadă mai bună că State era un om de nădejde.

Următorii trei erau cam de aceeași vârstă, toți făcuseră armata la marină, pe nava școală, îi lega o camaraderie veche. Niciunul nu se gândea să se întoarcă la viața dinainte de armată, voiau să fie marinari și, cu toate că ar fi putut să se îmbarce pe vapoarele americane venite cu ajutoare pentru populație, îl urmaseră pe State.

Rudolf Schmeltzer, un șvab de la Timișoara, era mecanic de marină. (Nimeni nu putea să-i pronunțe numele de familie corect, în gând știau cum îl cheamă, dar îi spuneau Rudi). Era un blond pistruiat, cu părul ca paiul; fără să fie oacheș ca ei, semăna într-un fel cu ceilalți, în primul rând prin statură și prin zâmbetul de pe față; nu se încrunta niciodată, nici când avea vreo nemulțumire, rar de altfel, fiindcă nu punea necazurile la inimă.

Al treilea, Comănescu, moldovean de pe valea Trotușului, era ungător, denumire veche pentru ajutorii mecanicului, păstrată de pe vremea mașinilor cu aburi, care altminteri existau încă. Deși de origine modestă, fiu de pădurar, se lăuda că locul pe care se afla orașul Comănești fusese al lor odată, de unde își luase și numele. Când ceilalți își arătau îndoiala, nu se supăra, spunea că are acasă hrisoave și odată le va aduce, să facă dovada. Iar dacă păreau convinși, îi lua în batjocură: «Ce, sunteți așa de proști să mă credeți?» Nu era un mitoman, ci mai degrabă un ghiduș – o dovedise și în alte ocazii; oricum, rămânea omul cel mai vesel din tot echipajul. Îi scurtau numele spunându-i Coman, și îl porecleau Păcală.

Al patrulea, cu funcția de timonier, se numea Petre Ispirescu, fără nici o legătură cu autorul basmelor. Provenea dintr-o familie de magistrați, de la Buzău; după terminarea liceului îl trimiseseră, firește, la facultatea de drept de la București, pe care o părăsi înainte de deschiderea cursurilor ca să se ducă voluntar la armată și astfel fu repartizat la marină. Nu-și clarifică titlul

de student ca să beneficieze de termen redus; făcu armata trei ani, ca marinarii de rând; avea pasiune, visa călătorii pe mare, să descopere pământuri noi, convins că geografia nu le cunoaște; viața severă de pe nava școală, efortul fizic, primejdia, urcatul acrobatic în arboradă, le trăia cu deliciu. Acasă se justifică simplu: «înainte de a studia dreptul, vreau să cunosc viața; pentru un jurist e mai necesar decât pentru oricine». După război se întoarse la facultate, urmă un an, 1945—1946, dar atmosfera politică, insistența propagandei comuniste, enunțarea luptei de clasă care încălca principiile dreptului nevoit să-l învețe, îl făcură să renunțe și să caute un mijloc de evadare; până atunci se mai putea trece ușor peste graniță, fie prin Ungaria, fie prin portul Constanța, dar lui nu-i era de ajuns să treacă, trebuia să-și facă totodată și un rost, să-și poată câștiga viața. Așa ajunse să-l caute pe State, vechiul lui camarad de armată, tocmai în clipa când acesta devenea angajatul lui Honoriu, care cumpărase barcazul «Hercule» și își completa echipajul. Dar din anul acela plecarea deveni imposibilă. Timonierul acceptă cu entuziasm ideea evadării, în care vedea un examen suprem de bărbăție. Și la aspirațiile lui, nimic nu se potrivea mai bine. Apoi, fără să știe, era în el o disperare. Ca în toți ceilalți.

Capitolul 2

Dintre copiii domnului Alcibiade cel mai puțin i-am cunoscut pe Tadeu și pe Titus, care poate de aceea intră ultimii în povestire.

Pe Titus, prima oară l-am văzut mai îndeaproape la bombardamentul din 1943, când am stat împreună în adăpostul din pivnița casei mari, cumpărată de Cornelia cu gândul să strângă acolo pe toți urmașii domnului Alcibiade, să refacă o familie atât de destrămată. Așa este, n-am cunoscut o altă familie pe care vântul s-o fi răspândit în toate părțile, cu atâta înverșunare. Dar nici înverșunarea Corneliei nu era mai mică, în strădania ei de a-i strânge din nou în jurul mamei lor, Alexandrina.

Atâta știam despre Titus în ziua când și-a dovedit admirabil sângele rece în timpul bombardamentului: că venea de pe front, în concediu de convalescență, după ce fusese rănit a doua oară. El și Tadeu erau matematicieni, amândoi șefi de lucrări, primul din ei la facultatea din Cluj, al doilea la Iași, unde se și însurase. Avea doi copii mici, amândoi băieți, dar nu țin minte dacă i-am văzut, după cum nu știu dacă am cunoscut-o pe nevasta lui, Alga; mai degrabă cred că nu, mai ales că numele ei, atât de

neobișnuit, mă incitase și continuă să mă incite și astăzi, când Alga nu mai e de mult printre noi. Poate cineva mi-a vorbit de ea și mi-a descris-o, poate am văzut-o într-o fotografie. Ciudat este că o am vie în minte, ca și cum ne-am fi petrecut mult timp împreună. Dar nu cred că o descriere sau o imagine fotografică m-ar fi dus atât de departe. Îmi închipui că imaginea ei s-a format atât de puternic și a rămas atât de stăruitor în memoria mea, datorită numelui, Alga, care mă urmărește și astăzi și mă face s-o văd în fața ochilor: o ființă fragilă și palidă, visătoare, cu fruntea boltită, cu ochii de un gri albastru, privind mereu în zare, mlădioasă ca trestia, cu piciorul mic, pășind parcă în vârfuri pe clapele pianului și lăsând în urma ei muzică. O femeie-vis, ca Annabel Lee. Greu pot să mi-o închipui iubită trupește, cei doi copii îmi par a fi venit pe lume aduși de îngeri, scutind-o pe ea de grotescul facerii, cu durerile ei insuportabile, această groaznică nedreptate sau greșeală a naturii.

Ce distanță enormă între pătimașa Despina, soția lui Teofil, un vulcan stins în aparență, care când se trezea distrugea totul în jur, și în primul rând pe ea însăși. Dar și Teofil, cu firea lui blajină, echilibrată și potolită, putea să devină vulcanic la chemarea ei fără frâie. (M-am mai întrebat și altădată de ce două cuvinte, decalcate unul lângă celălalt, fără frâu și desfrânare, n-ar fi sinonime?)

În 1944, după ce casa Corneliei fusese bombardată, Alga și copiii, refugiați de la Iași, își găsiseră adăpost, în satul în care am copilărit și unde părinții mei fuseseră vecini cu domnul Alcibiade. Tot acolo se afla Alexandrina, apoi venise și Odor. Tiberiu era încă la spitalul de boli nervoase, cu mințile rătăcite de la bombardamente; avea să iasă abia toamna, când comuniștii, sub pavăza rușilor se agitau să pună mâna pe putere.

Nu fusese ușor la venirea rușilor; săptămâni în șir Alga stătuse închisă în casă și când se apropia o primejdie, se ascundea în pivniță, la fel cum făcea și Alexandrina, cu toate că nu mai era tânără. Așa făceau toate fetele, și toate femeile, în afară de cele care căutau pe dracu'. Altele, neștiutoare sau nesocotite, o pățeau, se pomeneau aruncate în tufișuri sau în șanțul drumului, și ținute de doi, sau trei, în vreme ce altul le ridica fustele, cu multă silnicie, în țipete, bocete și rușine. Pe urmă primejdia se îndepărtase, dar putea oricând să apară alta; nimeni nu era în siguranță.

În vara anului următor războiul se terminase, armata noastră se înapoia din Cehoslovacia, din Ungaria. Trebuia să vină și Titus, de la o zi la alta;

trimisese carte poştală. Întors din Rusia, unde scăpase ca prin urechile acului să nu cadă prizonier ca atâția alții, regimentul lui luptase în apus și ajunsese până în munții Tatra. În fiecare zi treceau convoaie de soldați coborând de la munte, care pe jos, care în căruțe cu coviltir. Cu ce putuse merge la război biata noastră armată! Se înapoiau și rușii, din Germania, unde rămânea numai armata de ocupație, destulă să poată împânzi locurile. Convoaiele lor veneau din urmă, în camioane, și le depășeau pe ale noastre. Își făceau semne de prietenie, luptaseră împreună, dar rămânea o deosebire între unii și alții. Cine putea să uite că ai noștri fuseseră până în cotul Donului? Cei de la Stalingrad acolo rămăseseră.

Într-o zi însorită, când convoaiele coborau de la munte, Alga cu copiii erau la gârlă – gârla mea. Acolo învățasem să înot și să fac în mâlul de pe mal femei goale, gândindu-mă cu frică la cele adevărate, căci n-aveam vârsta ce-ți dă dreptul la ele.

Acolo stătea Alga, ghemuită pe nisip, s-o bată soarele, dar nu dezbrăcată, că nu i se vedeau nici brațele, sub mâneca bluzei, nici picioarele, mai sus de gleznă.

Un camion trecea pe pod; soldații chiuiau și își fluturau bonetele în aer; era prea frumos afară, prea frumos că se terminase războiul și de la o zi la alta i se întorcea bărbatul, să nu se simtă fericită, de aceea le răspunse celor din camion făcând un gest cu brațul. Atât, și nu terminase gestul, când trei soldați se năpustiră peste ea, și o traseră în tufișurile de răchită. Copiii o luară la fugă spre casă, înnebuniți de spaimă, dar erau prea mici să poată ajunge, cinci ani unul, celălalt abia trei; căzură într-o groapă unde îi găsiră niște flăcăiandri.

Trupul Algăi îl găsiră a doua zi, mai la vale, oprit pe un prag de pietriș; gârla era scăzută, nu plouase de multă vreme. Nu i se făcu autopsia, n-avea cine, dar semnele agresiunii erau vizibile. Nu s-a știut dacă o aruncaseră în gârlă, sau se aruncase singură, de rușine. Nu se făcu nici o anchetă, jandarmul ridică din umeri, asemenea fapte erau obișnuite, nici nu se afla de toate. Apoi multe femei și chiar fete, dacă stăteau supuse scăpau cu viață, își lăsau fusta jos și se întorceau acasă, tăinuind batjocura. Se întâmplă în toate războaiele, se întâmplă și-n timp de pace, dar nu toți oamenii uită, nu toți iartă. Fac parte dintre aceștia din urmă.

* * *

Câteva zile mai târziu se întoarse și Titus, dar pe un drum paralel, pe valea Prahovei, și nu pe jos, ci cu trenul, de aceea întârziase, nu mai erau destui cai să tragă tunurile; infanteriștii, în schimb, mergeau pe jos, în urma căruțelor. Honoriu, prietenul și camaradul de regiment al lui Titus, rănit mai grav, fusese evacuat cu o săptămână mai înainte și era internat în spitalul de la Cotroceni, pe malul Dâmboviței, unde un timp Despina fusese soră de caritate.

Intrat în țară, deși apele erau tulburi, Titus nu-și făcea griji în privința viitorului. Existau asigurări că rușii nu se vor amesteca în politica țării, nu își vor impune sistemul, doar își vor lua despăgubirile de război, fixate la Moscova în ziua de 12 septembrie 1944, fără discuție și fără să țină seama cât plătisem luptând alături de ei. Ca mulți alții, Titus nu știa ce-o să urmeze în realitate; avea încredere în declarația lui Churchill pe care o auzisem și eu la radio Londra; primul ministru britanic, și adevăratul suflet al războiului, ne sfătuia să ne înțelegem cu rușii, căci ne oferă condiții generoase de pace. Ne-am înțeles, și a urmat ce se știe. Stalin i-a conferit Regelui nostru cea mai mare decorație de război rusească, Ordinul Victoria, al cincilea atribuit până atunci cuiva, pentru merite excepționale. Comuniștii păreau consternați, făceau fețe-fețe: «L-a uns Rege pe toată viața!» Cei care îl cunoșteau mai bine pe Stalin zâmbeau pe sub mustață cum zâmbiseră și în august 1939, când rușii semnau stupefiantul pact de neagresiune cu Germania lui Hitler.

* * *

M-am gândit mult înainte de a povesti drama lui Titus. Când se întorcea de pe front, după ce participase la două războaie aflate în contradicție unul cu altul – de-ar fi putut să zgâlțâie rău conștiința unui om nepriceput la politica lumii, incapabil să-și explice rațiunea lor altfel decât prin distrugeri și prin suferințele impuse oamenilor – era el oare atât de lezat sufletește că nu mai simțea bucuria de a trăi și a îndepărta ruinele? Nu, nicidecum, venea plin de speranțe. Avea, înainte de toate, o familie a lui, fondată de el, în afară de cea căreia aparținea prin naștere. Nucleul acestei noi familii nu socotea că ar fi el, ci Alga. Nu o căutase, i-o scosese în cale providența, și nimic nu-i dezmințea originea, era o ființă providențială. Lăsând la o parte frumusețea ei, parcă imponderabilă, de femeie-vis cum am spus mai înainte, Alga avea și inspira forța eternității. Titus simțea sau știa că va supraviețui prin ea și prin copiii pe care îi născuse ca să populeze pământul cu o

omenire nouă. Nu era un gând mistic, ci o credință bazată pe spiritul lui matematic. Pământul chinuit de război, de lagăre, de crematorii, trebuia să se repopuleze cu o lume nepângărită. Or fi fost milioane de femei în lume chemate la acest act de răscumpărare; modelul lor rămânea Alga.

Din câte am văzut până astăzi, nimic nu mi se pare mai greu, mai imposibil, mai neuman de povestit decât impactul lui cu realitatea. El îmi apare ca un om forțat de fluide monstruoase să stea drept, în picioare, imobilizat între două șine de cale ferată, în fața unei locomotive năpustite asupra lui cu toată viteza; nu ca să-l pulverizeze, ci doar să-l izbească apoi să dispară, lăsându-l în viață, dar lovit de moarte.

Primul drum îl făcu la Cornelia, unde trebuia să se fi retras și Alga cu copiii, până atunci refugiați în satul nostru. Cea mai mârșavă faptă a soartei fu ca vestea să i-o dea Tiberiu; deși întors de zece luni de la casa de sănătate, poate încă nu era în toate mințile, altfel, oricât îl știam de ticălos, nu-mi explic atâta monstruozitate. După ororile războiului, care spulberaseră morala și idealurile oamenilor, soarta mijloci ca primul om întâlnit de Titus când intră în casa Corneliei să fie Tiberiu.

— Nu-i aici, spuse el, cu un rânjet. Du-te și caut-o la cimitir, mormântul e proaspăt.

Apoi adăugă cu seninătate:

— Dar să știi că înainte de moarte a avut parte și de bucurie; se pare că au fost trei, unul după altul.

Titus puse mâna pe tocul revolverului, atârnat de centiron; era în uniformă, prăfuit, neras, nespălat, cum venise de la drum și de la război. Dar nu scoase revolverul, un alt impuls îl anulă pe acela de a trage; se năpusti pe ușă, afară, înainte să vină cineva de-ai casei.

Era casa mare, bombardată cu un an înainte, la 5 aprilie; Cornelia refăcuse doar două odăi, pe vechea temelie, cu un metru mai scunde și încă neterminate, netencuite pe afară și învelite cu carton gudronat, provizoriu. Alexandrina se mutase în vechea ei cameră, dinspre grădină. Cornelia și Trandafil locuiau în casa lor veche, de alături; la ei erau acum copiii lui Titus. În poartă Titus dădu față în față cu Cornelia, care își duse mâna la gură, consternată. După chipul lui împietrit, își dădea seama că aflase. Nu se aștepta să vină atât de repede, nu știa ce să-i spună.

— Unde-i? o întrebă Titus.

Ea izbuti să îngaime:

— Lângă tatăl vostru.

Merse pe jos, patru kilometri, nu știa ce face, pașii îl duceau singuri. Până să iasă din oraș oamenii se uitau după el, cu mirare; nu se văzuse ofițer să umble în capul gol pe stradă; părea sau beat, sau fără minte. Nu știa unde își lăsase chipiul. Când să intre pe poarta cimitirului auzi un țipăt în porumbiștea de alături. Oricare ar fi fost starea lui, nu putea rămâne nepăsător, se duse și văzu doi soldați ruși, cu spatele la el. Nu-l simțiră, aveau treabă. O fată era trântită la pământ, unul o lega la gură cu basmaua, altul îi înțepenise picioarele cu genunchii și îi ridica fusta.

Sângele îi veni în obraji, nu judecă nici o clipă, puse pistolul în ceafa unuia și trase. Când al doilea se răsuci spre el, îl împușcă în gură. Fata se ridică și o luă la fugă; era buimacă de spaimă dar și el îi făcea frică, nu știa ce gânduri are.

Leșurile rămaseră acolo, unul cu fața la pământ, al doilea căzut pe spate. Împușcăturile nu atraseră pe nimeni, nu se auzeau prima dată. Cine să se mire? Morți se găseau, nu doar unul, dacă dădeai peste ei înainte de a-și face treaba câinii și corbii.

Titus găsi mormântul, căzu în genunchi, își făcu semnul crucii, rămase împietrit câteva clipe, pe urmă se prăbuși deasupra, mușcând bulgării cu gura, în timp ce degetele rășchirate se înfigeau în pământ, ca niște gheare.

Nu intră nimeni în cimitir toată ziua; a doua zi îl găsi groparul, zăcând în nesimțire deasupra mormântului.

Capitolul 3

Un conflict multiplu, o dezbinare s-a produs după sfârșitul războiului în familia domnului Alcibiade, care nici până atunci nu fusese prea unită, în sensul că membrii ei, cu firi prea diferite, se dezinteresau unul de altul.

Dezvăluind acest conflict, voi izbuti, sper, într-o bună măsură să ilustrez conflictul general dintre straturile sociale din țara noastră, deși acesta din urmă se datora unor uneltiri și instigări ale altei societăți, suprapuse, o suprastructură artificială, care voia să pună mâna pe putere și să aibă poporul la picioare. Capii ei au început prin a declara lupta de clasă, asmuțind muncitorimea împotriva burgheziei, care nu era mai puțin vrednică să trăiască, fiindcă și ea se născuse prin muncă. Știu ce ar putea să-mi obiecteze activiștii, apologeții și ideologii acelei politici false și ipocrite; nu mă îndoiesc că din aceștia mai există și poate chiar speră să-și recâștige pozițiile. De fapt, nu era o luptă menită să desființeze diferența între clase,

nici să impună o clasă în locul alteia, ci să creeze o clasă nouă, o minoritate dominantă, care mai târziu s-a numit «nomenclatura». O mână de oameni turbulenți și dinamici, având între ei câteva spirite utopice, vizionari care mai târziu au fost împușcați pe la spate, la figurat și la propriu; apoi câțiva naivi de bună credință, câțiva proști cu ambiții și nu puține fiare turbate, inconștiente, au asmuțit mulțimea împotriva unei minorități invidiate, moșierii și chiaburii. Nu știu câți moșieri mai erau în vremea aceea, în orice caz, nu atâți ca să formeze o clasă; aceasta fusese desființată după primul război mondial, la împroprietărirea țăranilor. Trecuse vremea boierilor care trăiau la Paris pe spinarea mujicilor, puși să le muncească pământul. Moșierii însă n-au fost fără folos țării, iar chiaburii, ce erau altceva decât muncitori ai pământului, mai vrednici și mai chibzuiți decât alții? Chiaburii au fost mândria satelor noastre – nu pun în rândul lor pe hrăpăreții care au făcut avere luând cu japca. Există oameni care prin temperament sunt făcuți să decadă; acelora nu poate să le facă nimeni dreptate, îmi pare rău, o societate omenească nu va fi niciodată alcătuită din subiecte egale, nimeni nu va izbuti s-o niveleze decât cu compresorul, ceea ce ar însemna s-o distrugă, cum s-a încercat în vremea noastră și s-a reușit într-o măsură. Dar cine știe, plânge de milă și blestemă această degradantă trimitere în urmă, spre o epocă primitivă pe care cineva a avut nerușinarea s-o numească *epoca de aur*, în aclamațiile prostimii.

Aici a dus, în patruzeci și cinci de ani sistemul silnic instaurat la sfârșitul războiului. Nu am de gând să povestesc silnicia îndurată atunci de neamul nostru; poate îmi va scăpa câte ceva de sub condei, când indignarea copleșindu-mă va izbucni fără să-mi fie voia. Mi-e destul să povestesc pătimirile celor pe care i-am cunoscut îndeaproape, lăsând la o parte pătimirile mele. Adevărata mea pătimire începe acum, când încerc să spun tot ce am pe suflet.

* * *

O evoluție neașteptată a avut Tadeu, al șaselea din copiii domnului Alcibiade. Ca și despre Titus, până acum n-am avut prilejul să spun nimic despre el, ceea ce nu înseamnă că era un om fără personalitate. Ca și Titus, se dedicase matematicilor, din pasiune, și a fost un matematician remarcabil, fără să aibă flacăra extraordinară a fratelui mai mic, Trandafil, în care ardeau și alte flăcări, înăbușite printr-o neșansă îngrozitoare – moartea Horei și lepădarea lui de lume.

La începutul războiului Tadeu era șef de lucrări la catedra de matematici a Universității de la Cluj, în timp ce Titus avea aceeași funcție la Iași, unde își făcuse și studiile. Pe când era încă asistent, Tadeu se însurase cu o colegă de catedră, o fată de la Cluj, și ea matematiciană, dar mai mult atrasă de muzică. Era o pianistă dotată; să se fi dedicat numai pianului ar fi devenit o virtuoză și așa dăduse câteva recitaluri și cântase de două ori cu orchestra simfonică concerte romantice, nu dificile, cărora le dăduse o interpretare patetică, aplaudată: concertele în la minor de Grieg și de Schumann, înrudite între ele nu doar prin tonalitate. Am văzut-o o singură dată, după război, atunci avea treizeci de ani dar părea încă o adolescentă, voluntară, cu aer de sportivă în pofida înclinației ei pentru muzică; ai fi crezut-o mai degrabă baschetbalistă, înaltă, suplă, arsă de soare, independentă, în contrast cu Alga, atât de fragilă și de supusă, deși nu-i lipsea personalitatea, ci doar o ținea comprimată, cu un zâmbet de înțelepciune în colțul gurii.

O chema Frida, avea o mamă nemțoaică, măritată cu un român. Nu va avea un rol important în povestire, i-am spus numele, fiindcă o voi mai evoca o dată, în paginile următoare.

În vara anului 1940 – când Hitler și Mussolini ne-au răpit o parte a Transilvaniei ca s-o dea regentului Horty, amiral fără flotă, poate doar cu o barcă pe Dunăre – Tadeu era mobilizat «pe zonă», în Moldova, unde trupele stăteau în alarmă, căci abia ne fusese luată Basarabia, năpraznic. (Am folosit cu intenție cuvântul, de origine slavă, deși în altă împrejurare aș fi pus altul. În introducerea la Istoria Literaturii, G. Călinescu, observă că toate cuvintele din limba română care definesc sărbătorile, bucuria și fericirea, provin din limba latină atât de dragă nouă, deși mie în școală mi-a făcut multe necazuri; iar cuvintele cu înțelesuri triste și dureroase, suferința, necazul, violența, ca de pildă *năpraznic*, sunt infiltrate din slavonă).

Tocmai atunci când românii se refugiau de la Cluj, ca din toată regiunea pierdută părăsindu-și vetrele (ce trist sună acum acest cuvânt cu atât de frumoasă și adâncă semnificație!) Tadeu nu putea lipsi nici o zi de la regiment, necum o săptămână cât i-ar fi trebuit să meargă la Cluj și să-și ducă familia în refugiu.

Frida se refugie singură, doar cu o soră mai mică, la Sibiu, unde se mutase Universitatea. E greu să muți o casă, d-apoi o Universitate! Mai ușor înființezi una nouă! Dar se mută, nu se putea altfel. Mai bine să nu ne aducem aminte! Tatăl Fridei, magistrat la pensie, cu tabieturi – loja lui la teatru, locul la cafeneaua elitei, plimbarea pe Corso cu redingotă, pălărie

tare și baston cu măciulie de argint – nu se gândea să plece, era implantat acolo, vorbea ungurește, avea prieteni. Mama fetelor vru la început să plece cu ele, familia ei era din preajma Sibiului; dar fu nevoită să rămână, ca să nu distrugă o căsnicie care abia își sărbătorise nunta de argint și spera să ajungă la cea de aur.

Au rămas mai mulți români în Transilvania, nu le-am cunoscut motivele, nici sentimentele sau resentimentele. Unul din ei, singurul de care știu ceva, n-a pățit nimic cât a stat acolo iar după redobândirea Transilvaniei a avut funcții importante în țară, nu s-a socotit că o renegase; astăzi este ambasadorul României la Budapesta; poate a fost visul lui, acum și l-a văzut cu ochii.

Alții și-au pierdut viața, se cunosc întâmplări tragice. Nu vreau să le reamintesc, abia deunăzi s-au comemorat cincizeci de ani de la acea pătimire.

Tot ce putu face tatăl Fridei, – și se înțelege cu ce greutate la un exod de acele proporții – a fost să obțină un vagon de cale ferată, ca să încarce mobila fetelor. Trei zile după ce plecase trenul și încă nu ajunsese la Sibiu, fu găsit mort pe stradă, victima unui glonț rătăcit, căci nu se găsi altă explicație.

Era un vagon fără acoperiș, mobila și pianul Fridei le înveliră cu foi de cort și covoare. Fetele dormeau într-un colț al vagonului, pe o saltea pusă pe scândura goală. Trenul mergea încet, cu ocoluri lungi, probabil erau multe convoaie și calea ferată greu le făcea față. Ajunse întâi la Brașov, apoi în loc să o ia măcar de aici spre Sibiu, când lăsase în urmă drumuri mai directe, merse pe Valea Prahovei, prin Câmpina și Ploiești, până la Chitila, unde, după o așteptare de opt ceasuri, o luă spre Valea Oltului, pe la Titu, Pitești și Slatina. Mi-a povestit sora mai mică a Fridei, când am cunoscut-o în București, după război; era studentă, nu-i nevoie să-i spun numele fiindcă nu va mai apărea altă dată, n-are un rol în carte, i-am pierdut urma. Dar călătoria aceea mi-a povestit-o cu atâta har de evocare, încât nu am uitat nici un cuvânt, nici o nuanță.

Închipuiți-vă întâi ce era în sufletul lor când își părăseau părinții și casa, iar acolo unde se duceau nu puteau ști ce le așteaptă, în orice caz nu binele, căci se prevedeau zile grele. Nu erau decât două fete singure, o numesc tot fată și pe cea mare, căci n-avea decât douăzeci și doi de ani și abia se măritase, îndată ce sfârșise facultatea; iar cea mică era încă o adolescentă. Mâncare aveau de acasă, o amestecau cu lacrimile. Cât era ziua de lungă și

trenul se afla în mișcare, se așezau la pian, ridicau prelata de pe clape și cântau, nebunește, la patru mâini, adesea scoțând note false, Liszt, Rahmaninov, uvertura la Tannhäuser de Wagner, fără nuanțe, un fortissimo continuu, care se împletea cu zgomotul roților, cu urletul lor în curbe, cu scrâșnetul tampoanelor și cu fluierul locomotivei, în munți, la vale, când în vagonul de marfă descoperit în bătaia vântului viteza părea nebunească, pianul se legăna, gata să se răstoarne; amestecul de sunete ducea la o muzică infernală. Dar totul era infern în această călătorie care se lungea nu cu orele, ci cu zilele.

Le văd parcă aievea, privite dintr-un punct de deasupra. Părul Fridei, despletit, părea luat de furtună, și se împletea cu fumul locomotivei căzut peste ele în trâmbe nu mai puțin furtunoase.

Privind-o pe fata care îmi povestea acestea, mă întrebam cum de supraviețuise, și cum nu-și pierduse mințile. Îmi pare rău că nu le-am cunoscut mai bine, au fost două fete viteze. Povestea lor, îmi pare a avea forța tragediilor antice.

* * *

Înaintea acestei paranteze, am spus că evoluția lui Tadeu a fost neașteptată. Așa mi s-a părut atunci, pe urmă impresia inițială s-a șters încetul cu încetul, până ce a devenit o banalitate, sub avalanșa de întâmplări care răsturnau mersul vieții.

Căzut prizonier înainte de cotul Donului, de unde Titus scăpase ca prin minune, în 1944, Tadeu s-a întors acasă toamna în uniformă rusească; decât că avea pe mânecă o brasardă cu tricolorul roșu, galben și albastru, cu două inițiale la mijloc, T.V., misterioase. Într-o seară noroasă, un Jeep american a oprit la poarta Corneliei. Aceasta, auzind frâna s-a uitat pe fereastră.

— Du-te și vezi ce vrea, este un soldat rus la poartă, i-a spus lui Trandafil.

Deși nu mai era tânără, se temea și ea de ruși, care de multe ori nu stăteau să aleagă. Altele, de ce-aș ascunde, le ieșeau singure în cale, dar numai cele mai păguboase; să fi fost americanii, dădeau năvală și altele, ca în Parisul eliberat odată cu Bucureștii; acolo au fost zile de pomină, bal noapte de noapte.

Când Trandafil ieși în pragul ușii militarul rus intrase în curte, și înainta cu un zâmbet pe față.

— Bine te-am găsit, frate! zise, deschizând brațele.

Trandafil păli și se trase în lături.

— Cine… cine ești? întrebă, bâiguind vorbele.

Așa s-a întors Tadeu, maior, comandantul unui regiment de artilerie în divizia Tudor Vladimirescu.

În noaptea aceea a rămas la Trandafil, a dormit în cameră cu el, în patul pe care odată Cornelia mi-l făcea mie. Jeepul a rămas în stradă și până să cadă întunericul s-a înghesuit lumea să-l vadă, se mirau ce să caute acolo o mașină rusească. Unii mai pricepuți spuneau, «nu e rusească, e americană, uite, scrie pe ea marca, Willis». Într-adevăr, așa scria, cu litere în relief, presate în tablă. Era o mașină simplă, la prima vedere rudimentară, scurtă că părea aproape pătrată, cu axul volanului lung, până în pieptul șoferului, parbrizul se putea rabate în față și ocupanții rămâneau cu totul în aer liber. Deși lipsită de ornamente și lucrată cu simplitate, avea în ea ceva temeinic, se cunoștea că e bună de pus la treabă. Fiind neobișnuit de înaltă, avea ceva suplu, de căprioară, gata să treacă în salturi peste hârtoape. Un cunoscător, probabil mecanic, se aplecă și privi sub caroserie. «Are două diferențiale, spuse, tracțiune pe toate patru roțile; asta urcă orice coastă și nu se împotmolește nici în noroi, nici în zăpadă!»

Am zăbovit puțin asupra acestui vehicul fiindcă a avut o mare răspândire și a jucat un rol important în mersul războiului. Unele mai există și astăzi, și oricât ar părea de sărăcuțe și demodate, îmi sunt dragi și îmi trezesc o nostalgie amară pentru epoca lor de glorie. America le-a fabricat cu milioanele; lumea uită de ce ajutor au fost ele, pe toate fronturile. La fel ca vestitul camion Studebaker, trimis în mase imense la Stalingrad. Mai târziu Hrusciov a mărturisit că fără ele armata rusească n-ar fi putut ajunge la Berlin, să ridice pe Reichstag, parlamentul Germaniei, steagul roșu cu secera și ciocanul. În filmul despre căderea Berlinului, soldatul rus care împlânta steagul avea două ceasuri la mână, a putut să vadă oricine; nu știu cum nu s-a băgat de seamă la spectacolul de control, numit vizionare, cuvânt de spaimă pentru lumea filmului și a teatrului; nu știu ce au pățit pe urmă regizorul și colaboratorii, în frunte cu directorul casei de filme. Dar era prea târziu, toată lumea văzuse.

După război camionul Studebaker fabricat acum de ruși și botezat Molotov, a împânzit țara noastră, bineînțeles nu pe gratis, și poate cu preț mai mare decât ne-ar fi cerut americanii.

Cât despre cele două ceasuri, unul ar fi putut să fie al lui Trandafil, căruia i l-au luat pe stradă, ziua-n amiaza mare. «Davai ceas!» era o vorbă des auzită, o cunoșteau chiar și cei care nu știau o boabă rusește. Trandafil nici n-a încercat să refuze, le-a oferit ceasul cu dragă inimă. «Sunt ca niște copii», a spus el acasă, scuzându-i. «Probabil n-au avut niciodată jucării; de ce să nu le fac o plăcere?»

(Aici e locul să reamintesc ce am spus la vreme, dar fără să mă gândesc la consecințe; domnul Alcibiade care le oferea copiilor o viață îndestulată, nu le dădea niciodată o jucărie, ceea ce poate unora dintre ei să le fi asprit caracterul. Dar e posibil ca altora să le fi trezit spiritul inventiv, făcându-și jucării singuri, reale sau închipuite. E atât de greu, se cere atâta timp, atâta meditație să înțelegi sufletul copilului! Sau când ajungi să-ți faci o părere, ți-ai uitat copilăria, care rămâne astfel o taină!)

Masa de seară ar fi fost aproape un festin datorită unei cutii cu alimente pe care Tadeu o avea în mașină. Dar între cei doi frați interveni o scurtă altercație, care, deși înlăturată repede, întunecase atmosfera.

Pachetul cuprindea hrana rece a armatei, dar fiind de proveniență americană, la carnea conservată și la pesmeții obișnuiți, se adăugau bunătăți, unele din ele de mult uitate în lumea civilă, altele necunoscute, de pildă cafeaua solubilă, Ness, cu un nume comun, deși purta mărci felurite. Era o surpriză care a uimit lumea mult timp, unii cu rude în străinătate o primeau în pachete; pachetul, cu o întrebuințare atât de felurită și de răspândită, căpătase acum un înțeles special, marfă de la pachet însemna tot ce nu se găsea atunci în țară și venea de peste hotare, bineînțeles din Apus, căci din Răsărit n-avea ce să vină, decât sistemul politic.

În pachetul lui Tadeu erau sardele, creveți la cutie, crenvurști, compot de ananas, până și boabe de porumb fiert, de asemeni la cutie. Apoi fructe confinate, gemuri, biscuiți și fursecuri, și multe altele, sfârșind cu țigările Camel. Nu vreau să fac o greșeală, nu știu dacă pachete la fel de bogate primea și trupa, sau numai ofițerii, toți, sau numai de la un anume grad în sus.

Înainte de a se așeza la masă, Tadeu avu o tresărire întârziată; nu mă miră, era obosit, emoționat și confuz.

— Dar unde-i mama? Și ceilalți? De ce nu-i chemați?

Trandafil răspunse, stânjenit:

— Mama e alături, dar nu iese din casă. Nici Odor. Altcineva nu mai este aici acum, afară de Tiberiu, care nu știu pe unde umblă.

Tadeu făcu un pas spre ușă.

— Mă duc s-o văd pe mama.

— Lasă, mai târziu! spuse Trandafil, tot stânjenit. Cred că nu i-ar plăcea să te vadă în uniforma asta!

— Dar ce are uniforma asta? replică Tadeu, întâi palid, apoi roșu la față.

Și arătând banderola tricoloră de pe mâneca hainei, ridică glasul:

— Știi ce înseamnă asta? E tricolorul României! Noi nu am jurat credință lui Stalin! Luptăm nu pentru ruși, ci ca să luăm înapoi Transilvania! Nevasta mea e de la Cluj, și numai eu știu cum îi sângerează inima! Să-ți arăt scrisorile ei. Ea mi-a deschis ochii și m-a făcut să iubesc uniforma asta, ea, nu Ana Pauker. Uniforma asta!

— Iartă-mă, frate! șopti Trandafil.

Cornelia se apropie de Tadeu, și îl sărută.

Îi înțeleg și pe ea și pe Trandafil. Scurta pledoarie a lui Tadeu mi se pare convingătoare și patetică. Prea patetică și prea spontană, ca să nu fie sinceră. M-a convins și pe mine. Dar știu eu ce să cred despre alții din camarazii lui? Astăzi unii îi acuză de trădare; stau și eu la îndoială. Suspiciunea pornește de la emisarii care au venit în lagăre și i-au convins să se convertească. Iar în buna lor credință nu am nici o încredere. Cred că puțin le păsa, sau nu le păsa deloc de Transilvania și de Regele României; erau momeli puse în undiță. Și, ca să-mi spun gândul până la capăt, n-am putut să aflu textul jurământului, ce cuprindea el în întregime; nimeni n-a vrut să spună. Dar mai târziu, în școli, copiii noștri învățau că patriotismul înseamnă să iubești Uniunea Sovietică.

Uniunea Sovietică avea destulă carne de tun, și ieftină, ca să nu mai aibă nevoie de două divizii românești, înregimentate cu greu, și până la urmă nesigure. Aceste divizii, în realitate trebuiau să fie nucleul viitoarei coloane a cincea, care să impună țării noastre politica rusească. Dacă până atunci își mai vărsau și sângele, dacă mureau pe câmpul de luptă, nici o pagubă, rămâneau destui să le asigure atingerea scopului!

Deci, ca să nu optez pentru una singură din cele două opinii privitoare la înființarea pe pământ rusesc a diviziilor alcătuite din prizonieri români, «Tudor Vladimirescu» apoi «Horia, Cloșca și Crișan», socotesc că unii s-au înscris din convingere patriotică; chiar dacă în acest fel dovedeau naivitate, rămâneau oameni de bună credință, și îi salut, post mortem, căci prea puțini

cred să mai fie în viață. Alții s-or fi înscris dintr-un oportunism scuzabil; erau soldați, și pentru un soldat e mai ușor să lupte, cu riscul de a-și pierde viața, decât să trăiască între sârme ghimpate. Iar de luptat au luptat pentru România, și pentru eliberarea Transilvaniei. Socotesc deci că nu a fost o trădare; trădarea putea să înceapă la sfârșitul războiului, dacă deveneau, așa cum sunt sigur că se scontase, activiști în folosul politicii staliniste.

Dar iată ce s-a întâmplat într-o zi după ce războiul se sfârșise și începea activitatea politică: amândouă diviziile au fost adunate în sala Aro, bănuiesc că numai ofițerii, trupa n-ar fi încăput nici într-o sală de zece ori mai mare. Câțiva din conducătorii partidului, în fruntea lor bănuind că nu putea să fie decât Ana Pauker, s-au urcat pe scena împodobită cu pânze roșii, cu puțin galben și puțin albastru. Dar când să înceapă prelucrarea, cuvânt mult întrebuințat în acea vreme, asistența sau o parte din ea, nu știu sigur, fiindcă n-am fost acolo, am aflat de la alții, s-a ridicat în picioare și a cerut să vină Majestatea Sa Regele, să-l vadă și să-l asculte, căci pentru el luptaseră. Era destul ca serbarea să fie ratată.

Cei rămași pe scaune, – presupun că au fost unii – vor fi mers mai târziu în fabrici, să alunge patronii, în sate, să ajute la colectivizarea pământului. Cu fabricile a mers mai repede, muncitorii trăiau adunați laolaltă, în spații îngrădite, ușor să-i strângi cu lațul, ba pe unii chiar să-i convingi, dacă le spuneai că fabrica va fi a lor de aici înainte.

Câțiva ani mai târziu, la naționalizare, am văzut un birjar cu chef îndemnându-și caii la deal pe strada Împăratul Traian din Brăila: «Dii, boală! striga, altoindu-i cu biciul. Trageți, că e trăsura voastră!»

Cu pământul țăranilor a fost mai greu, a curs sânge, ceea ce nu înseamnă că n-a curs sânge și în fabrici. Într-un sat recalcitrant, care n-a fost singurul, unul din județul Tulcea, s-au adus și tunuri să-l sprijine pe activist, un omuleț gângav, dar hotărât să facă treabă, viclean ca nimeni altul, și care mai târziu a devenit stăpânul țării, la fel de viclean și de gângav.

Colectivizarea s-a terminat târziu, dacă s-o fi terminat vreodată, abia când începuse destalinizarea. Mergeam la Brașov, care își recâștigase numele, însoțind un prieten, chemat acolo de treburi. Veneam cu mașina pe prelungirea Dorobanților, unde este astăzi Televiziunea, cu tristul ei renume, dobândit după epoca glorioasă a revoluției din decembrie. Aproape de piața care purtase numele lui Stalin am văzut ceva ce n-am înțeles dintr-odată, o anomalie. Statuia, cu mâna îndreptată simbolic spre ceasul din cealaltă parte a pieței, direcție reperată de mine însumi, după repetate treceri pe acolo, era

înconjurată de panouri, dar nu atât de înalte ca să nu se vadă cum se înclina pe o parte. Un grup de pionieri, conduși de institutoare se oprise să privească, și copiii exclamau, consternați, fiind crescuți în cultul lui Stalin: «Tătucu' e bolnav! Tătucu' e bolnav, săracul!»

Am spus că nu scriu istorie. Nici politică. E numai parapon.

La Brașov, mi-am adus aminte abia când ne apropiam de piața primăriei, sau cum s-o fi numind cea din flancul hotelului «Coroana». «Ia hai să vedem aici ce se întâmplă!» i-am spus prietenului. Și acolo era o statuie a lui Stalin, nici nu s-ar fi putut altfel, de vreme ce orașul îi purta numele. În timpul când urma să se dezvelească – fusese învelită în pânză ieftină, «americă» – America tocmai începea să-și revină din lunga ei dragoste pentru stăpânul Rusiei; era singura posesoare a bombei atomice și devenise o primejdie. Brașovenii, care aveau și ei paraponul lor, după ce ani de zile purtaseră numele lui Stalin, spuneau că noaptea, de sub pânza care învelea statuia, se auzeau gemete: «Luați America de pe mine!»

Era o glumă, ce-i drept dedusă dintr-o realitate cunoscută istoric, totuși rămânea glumă. Dar ceea ce urmează, deși va părea de asemeni o glumă, e fapt văzut de mine însumi, și de oricine trecea pe acolo. Într-o zi, mult după ce statuia fusese dezvelită, un muncitor al municipalității, îmbrăcat în salopetă și urcat pe scară, spăla statuia de praf și de necurățeniile lăsate de păsări, care nu puteau fi pedepsite pentru blasfemie. Muncitorul, un om cu figura mucalită, făcându-și treaba îl prăftuluia pe Stalin peste față, cu bidineaua înmuiată în apă, plesnindu-l cu sete și făcând cu ochiul mulțimii oprite să vadă.

Oamenii care visează să aibă statui după moarte, unii chiar în timpul vieții, nu țin seama la câte ofense este expusă plăsmuirea lor de bronz sau de piatră; nu-i una să nu aibă în creștet găinaț de pasăre, ca să nu mai pomenesc de cele pe al cărui soclu bețivii își lasă udul, ba chiar alte dejecții; și nu doar bețivii.

Era perfidie sau doar întâmplare: la Brașov Stalin arăta viitorul cu mâna întinsă spre ceasul aflat în partea cealaltă a pieței. De astă dată, când am ajuns acolo, statuia era înclinată la patruzeci și cinci de grade; probabil exista o sincronizare între cele două operații, de aici și din capitală.

Ani mai târziu, în 1987, în aceeași piață, cu clădiri monumentale puse față în față, o manifestație populară, coloane de muncitori mergând să voteze, au transformat sărbătoarea în răscoală, manifestând împotriva

stăpânirii, cu atâta curaj, hotărâre și îndârjire că au stârnit admirația lumii. Era o clară mișcare de protest, de proporții, la fel de curajoasă, hotărâtă și îndârjită și aceea de pe Valea Jiului, izbucnită cu doi ani înainte. Amândouă au premers, ca niște semnale fatidice, revoluția din 1989, începută la Timișoara, apoi continuată la București, și «în toată țara», cum striga mulțimea ajunsă la exasperare. În aceste trei locuri mi-am pus în gând atunci să merg și să mă prosternez, anonim și în tăcere, pentru ce s-a întâmplat acolo și ne-a redat demnitatea.

Acum însă Valea Jiului mi-am scos-o din suflet și nu voi repune-o, până ce un miner adevărat nu va veni, dar fără bâtă, să-mi spună ce-a fost în capul și în sufletul celor *chemați* și *aduși* în București să ciomăgească oameni pașnici, omorându-i sau schilodindu-i – în numele a ce? Al unei suferințe comune! Ce i-a orbit, cum nu și-au dat seama? Și dacă erau orbi, de ce mai purtau lămpașe? Încă mai sper să se spulbere neînțelegerea, să se spună pe șleau că ticăloșia se datorează nu lor, ci altora. Atunci când vinovații își vor da seama că sunt datori să tragă consecințele și minerii se vor dumiri că au fost victimele unei viclene trageri pe sfoară, voi reda văii lor, unde azi nu mai am suflet să mă duc, locul cuvenit în eșichierul triunghiular care a deschis drumul spre revoluția din decembrie: Valea Jiului, Brașov, Timișoara.

La Brașov, faptele au fost filmate de pe balconul unui hotel din apropiere. În alte balcoane erau turiști din Rusia, care, când au văzut mulțimea intrând în piață, într-o zi de sărbătoare cum erau alegerile, au crezut că vin să facă o demonstrație de simpatie la sediul partidului și au început să aplaude, după obișnuința de acasă, intrată în sânge. Camera de luat vederi a străinului, un olandez pare-se, a înregistrat totul, de la un capăt până la altul: cum oamenii au început să strige «Jos ăla!» – n-am să-i spun niciodată numele, aş vrea să-l uite toată lumea, să nu se întâmple ce s-a întâmplat în antichitate cu Erostrates, care a dat foc Templului de la Efes ca să devină celebru – și a devenit, după cum se vede, de vreme ce pomenesc de el după mai bine de două milenii; cum oamenii, după aceea, au năvălit în sediul partidului de unde au început să zboare pe ferestrele sparte portretele, mobila fărâmată, dosarele și bunătățile pregătite pentru banchetul de după alegeri, când urma să se sărbătorească victoria dinainte programată. Acele lucruri de mâncare lipseau de multă vreme din magazine și totuși, mi s-a spus că nimeni nu le-a băgat în traistă, că oamenii le-au călcat în picioare. Filmul a putut fi văzut după câteva zile la televiziunea italiană, de unde l-au

preluat și alte posturi. Într-un montaj transmis sub formă de serial, în Germania, unul din episoade începea prin a arăta măcelăria și mezelăria din piața Amzei, de la București, cu cârligele goale, cum erau și rafturile, și tejghelele. «Dar unde este salamul?» se întreba comentatorul. Și atunci, filmul, revenind la Brașov, arăta brusc, în prim plan, luat cu transfocatorul, portretul cui se știe, căzut de la etaj și rămas în picioare, rezemat de peretele clădirii. Iar în gură avea înfipt un salam de Sibiu, gros cât pumnul. Era o prefigurare a pumnului care avea să i se bage în gură la 22 decembrie 1989.

În ziua când la Brașov se răsturna statuia lui Stalin, tocmai se anunța terminarea colectivizării, căci aici voiam să mă întorc, după digresiunea făcută mai înainte. Prietenul meu terminându-și treburile, am intrat să mâncăm la «Aro». Pe atunci se mai găsea de mâncare; nu ca înainte de război, când o masă la un restaurant mare însemna o strălucită demonstrație culinară, dar, oricum, se găseau încă de toate, odată intrat acolo nu murea nimeni de foame.

La masa noastră s-a așezat un cunoscut, pe care îl știam că are veleități de muzician, compusese ceva muzică de cameră, necomestibilă, dirija uneori orchestra radio, cu mișcări țepene, de fapt nu făcea altceva decât să bată măsura, mecanic, ca metronomul. Însă ocupația lui de bază era alta, am aflat-o abia atunci. Venea din județ; era îmbrăcat cu un veston de postav gros, închis până în gât, fără revere, cu pantaloni bufanți și încălțat cu bocanci. Ultima oară îl văzusem în frac, pe podium, dar numai din spate; cu brațele întinse larg, ca să declanșeze intrarea orchestrei, părea o sperietoare de ciori.

— Vin de la țară, azi am terminat colectivizarea! ne-a spus activistul, plesnind de ifos.

Deși nu-mi ardea de glumă i-aș fi spus că musca la arat n-a făcut o treabă mai inutilă. Dacă sunt oameni care încă n-au înțeles pe deplin de ce colectivizarea n-a dat roade, ci a nenorocit satele, iată unul din motive: toți autorii ei au fost niște ratați într-o meserie oarecare și s-au apucat de alta, fără s-o cunoască; toți, nu doar unul, ca dirijorul mort astăzi, fie-i țărâna ușoară, chiar dacă a călcat pe ea cu bocancii de activist, făcuți pe măsură de cizmarii partidului.

Capitolul 4

Dacă Trandafil îl primise pe Tadeu cu o reținere, cu totul alta a fost atitudinea lui Tiberiu. Locuia în vecini, într-o cameră mobilată, până să fie gata vechiul lui apartament, de deasupra prăvăliilor bombardate la 4 aprilie, pe care Cornelia, cu stăruința ei nescăzută, ca și încrederea în reușită, se și apucase să le reconstruiască, îndată ce izbutise să refacă cele două odăi, în casa mare, pentru Alexandrina. Avea de gând să continue lucrul, după ce termina corpul de case cu prăvăliile, acestea fiind de primă necesitate; în partea din spate, unde fusese bucătăria care scăpase întreagă, stăteau acum Pantelimon Dumitrescu și Miercana. Cât privește casa mare, Cornelia nu năzuia să mai fie un palat boieresc ca înainte, ci o locuință simplă, dar cu destule odăi unde să se poată adăposti odată toți cei rămași din familia domnului Alcibiade. Atunci, după bombardament, credeam că nu mai poate fi salvat nimic, decât o parte din cărămidă și molozul, dacă erau de vreo folosință. Eram în adăpostul de alături când căzuse bomba, și pe urmă am văzut casa distrusă. În realitate o bună parte din ziduri erau în picioare, dar fumul, praful, atmosfera terorizantă după spaima îndurată mai înainte, deformaseră imaginea și era explicabil că totul în acele clipe mi se părea ruină. Așa mi se întâmplase și în alte rânduri după bombardamente, până ce se liniștea atmosfera și îmi recăpătam puterea de judecată; un zid lovit îmi dădea impresia că e distrusă toată casa; dacă ardea un acoperiș sau două, mi se părea că arde tot cartierul. Cine nu a trăit aceste întâmplări nu înțelege și nu mă va crede.

Tiberiu nu venea niciodată la Trandafil, cred că îl disprețuia pentru viața lui cumpătată și mai ales pentru că se însurase cu o femeie mai în vârstă decât el; deși depășise cu mult patruzeci de ani, îi plăceau fetișcanele, nu se ostenea să le caute și să le cucerească, le lua din stabilimentul de pe strada Calomfirescu. Acum intrase, intrigat de Jeepul de la poartă, cu înmatriculare rusească. Înăuntru tocmai terminau masa.

Când îl văzu pe Tadeu cu banderola Tudor Vladimirescu, după o clipă de surpriză admirativă, se repezi la el, îl cuprinse în brațe și îl sărută pe amândoi obrajii. Asemenea efuziuni erau necunoscute în familia domnului Alcibiade.

Despre divizia românească venită cu rușii se scria în ziarele comuniste, sub titluri cât toată pagina, se vorbea la radio cu înflăcărare. Această tevatură avea asupra multor oameni un efect invers, le trezea suspiciunile.

— Frate! exclamă Tiberiu, cu emfază. Ce-mi văd ochii?! Sunt mândru de tine! Faci cinste familiei noastre.

— Mulțumesc! răspunse Tadeu, cu răceală.
Trandafil stătea cu ochii în podele, Cornelia zâmbea, cu bunătatea ei de Sfântă Vineri, care vede la oameni numai partea lor bună.
— Șezi, dragul meu, să bei un pahar de vin cu noi! se adresă lui Tiberiu.
Acesta își puse mâna pe inimă și răspunse încă mai emfatic decât înainte:
— Eu, la masă cu eroul nostru? Nu merit să-i stau nici la picioare!
Făcuse cerere de înscriere în partidul comunist și aștepta ziua când să fie primit cu solemnitate, la plenara celulei.
Până atunci, noțiunea de celulă, în sensul ei politic, o cunoșteau numai inițiații și, desigur, Siguranța Statului. Cât despre plenară, cuvânt rar folosit înainte, și în nici un caz de mulțime, avea să capete în viitor o folosință răspândită. După un apogeu de lungă durată, – dacă e îngăduit să atribui cuvântului atâta prelungire, când el definește de fapt o singură clipă, atingerea unei culmi, – cuvântul, mult timp pe toate buzele, folosit în nenumărate ocazii, a început să se audă tot mai rar, până ce astăzi cred că nu-l mai folosesc decât întârziații. Plin, în plen și plenitudine, cuvinte mai vechi în limba noastră, înseamnă fiecare altceva, și le socotesc suficiente; plenar e o izmeneală, dovadă că dispare; poate filologii mă vor contrazice, dar dacă-i așa, să știe că eu pot să-i contrazic în mai multe privințe, n-am decât să deschid dicționarul și să caut cuvinte explicate anapoda și intrate în uz, din nefericire, cu înțelesuri falsificate.
Câtă vreme Tiberiu rămase acolo, Tadeu se feri să vorbească; stătea stânjenit cu ochii pe fața de masă și făcea cocoloașe din miez de pâine. Tiberiu în schimb, care până la urmă se așezase pe scaun, deși la început se declarase nevrednic de asemenea cinste, nu-l slăbea cu întrebările, cum luptase, ce fapte de vitejie făcuse, ce părere avea despre viitorul războiului și despre ce urma după aceea.
— S-a zis cu moșierimea și cu burghezia de aici înainte! Așa-i că o să le tăiați capul?
Fu prima oară când Tadeu ridică ochii și îl privi în față, cu un amestec de uimire și scârbă. «Dar tu ce ești?» părea că ar fi vrut să spună. Pe urmă se stăpâni și răspunse rece:
— Noi nu facem politică!
— Dar sovieticii? Că n-or fi venit degeaba!
— Sovieticii n-au să se amestece în treburile noastre interne.

Credea, cu sinceritate, cum am crezut și eu o clipă, o oră, o zi, o săptămână sau m-am străduit să cred, luându-mă după asigurările date de Churchill. Armata sovietică venea să ne elibereze. De ceva, că de nemți ne-am eliberat singuri. De jafuri și violuri auzeam, dar nu le văzusem cu ochii, mă străduiam să cred că făceau parte din ororile inerente războiului, când bunurile omului și viața lui își pierd valoarea. Deși în sufletul meu era dezgust și revoltă, trebuia să accept situația, dacă voiam să trăiesc mai departe. Și apoi, asupra mea nu se săvârșise nici o agresiune fizică. Auzeam focuri de pușcă noaptea, pe stradă și îmi spuneam că înțelept era să stau în casă. Un prieten mai puțin prudent s-a ales însă cu o gravă infirmitate. Era într-un restaurant care azi nu mai există, «La greci», în colțul străzii Schitu Măgureanu cu Cobălcescu, unde acum este o policlinică. Un glonț intrat pe fereastră i-a zdrobit brațul deasupra cotului; s-a vindecat după multă suferință, dar brațul, paralizat, îi atârna de umăr ca o zdreanță; dacă i-l tăiau ar fi fost totuna. Știam ce să cred și ce să nu cred despre feluritele zvonuri, dar ce vedeam cu ochii nu puteam pune la îndoială. Am văzut o faptă așa de urâtă că și azi, după atâtea decenii mă umple de silă, deși în aparență, însemnătatea ei este minoră. Să fi fost săvârșită de un vagabond, alb sau brun la față aș fi numit-o găinărie.

În toamna anului 1944, războiul continua pe pământul Cehoslovaciei și Ungariei. Mă aflam în gara Câmpina, când a venit din jos un tren cu armată rusească, în drum spre front, unde se dădeau lupte grele. Un soldat, un băiețandru, ce nu părea ajuns la vârsta majoratului, a coborât, odată cu alții, și a cumpărat câteva pere, de la o bătrână necăjită, că altfel n-ar fi stat acolo, în vântul rece, pentru câțiva lei care își pierdeau valoarea de la o zi la alta. Băietanul avea bani românești, plătiți de Banca Națională a României. Când trenul a pornit, a înșfăcat târna cu pere a bietei bătrâne și a sărit pe scara vagonului, râzând cu satisfacție. Poate i-or fi rămas oasele în drumul lung până în capitala Germaniei, însă după mine, care am fost martor, doar cu atât nu a plătit târna furată. Fiindcă eu am văzut chipul consternat al bietei bătrâne, și am rămas cu ea, acolo, în gara Câmpina, în vântul rece venit de la munte; să fi fost vară poate frigul nu mi s-ar fi dus până în fundul sufletului unde îl mai simt și astăzi.

Tiberiu nu părea ofensat de răceala lui Tadeu, totuși nu îndrăzni să continue discuția, și după o tăcere stânjenitoare se ridică să plece acasă. Cornelia merse și ea la culcare, în camera alăturată.

Trandafil stătu multă vreme de vorbă cu fratele lui mai mare. Vru să afle cum era viața în Rusia. Ce putea să-i spună un om care trăise în lagăr, apoi în cazărmi și pe câmpul de instrucție? Întrebă de ce unii prizonieri se înscriau în diviziile românești formate într-o țară împotriva căreia luptaseră, iar alții refuzau, rezistând la toate presiunile.

— Bănuiesc că ai stat de vorbă cu unii dintre aceștia. Ce răspuns ți-au dat?

— Uite, unul din răspunsuri, de pildă: că au jurat o dată credință Regelui, și nu înțeleg să repete jurământul, între sârme ghimpate, păzite cu mitraliera. Alt răspuns: nu îmi vând onoarea pentru o libertate iluzorie, căci nu poate fi decât o nouă captivitate. Sau, răspunsul cel mai drastic: orice argumente s-ar folosi, și orice scuze s-ar găsi, e un act de trădare.

— Tu de ce te-ai înscris? Ai fost între primii, sau între ultimii? Dacă nu poți să-mi răspunzi, iartă-mă că te-am întrebat.

— Am răspunsul pregătit de mult.

— Deci ai deliberat!

— Am deliberat și continui să deliberez. Nu e clipă să nu-mi judec fapta. M-am înscris între primii. Am vrut să lupt împotriva lui Hitler, fiindcă ne-a luat Transilvania. Sunt însetat să lupt și mulțumirea mea cea mai mare ar fi să iau parte la eliberarea Clujului. Pentru atât m-am înscris, și nu pentru altceva. Nu vreau să judec nimic mai departe. Se găsesc destui care să judece. Mă crezi mărginit, frate?

— Nu! Te înțeleg, și sunt alături de tine. Dar nu-i un motiv să accept comunismul. Fiindcă este o doctrină antiumană, și care, ce-i mai rău, se pretinde apărătoarea umanității. Te-au îndoctrinat? O accepți?

Tadeu răspunse, după o tăcere:

— Nu! Dar sunt multe de schimbat în lume; trebuie să treci de partea celui pe care îl crezi capabil să le facă. Ținând seama de crimele săvârșite de la revoluție până astăzi, în timp de pace și în timpul războiului, comunismul e un rău indubitabil; dar un rău care a fost necesar.

Trandafil căzu pe gânduri, da, era un rău necesar, fără el n-am ști ce-i binele. Nu se culcă decât aproape de ziuă. Când se trezi, fratele său plecase; auzise prin somn Jeepul demarând din fața porții.

Capitolul 5

Nu am știut bine din ce trăia Tiberiu atunci; fapt este că nu era în mizerie. Am auzit de unele expediente ale lui, mai mărunte dar în același timp mai sigure decât fusese societatea de ajutor reciproc «Viitorul fericit», înființată puțin timp înaintea războiului, o escrocherie care l-ar fi dus la pedeapsă penală, dacă nu îl salva domnul Pretoreanu. Cât fusese în spitalul de boli nervoase, avusese grijă de el Cornelia, care probabil și după aceea îi mai dădea ceva bani, pe ascuns. Mai înainte, în 1943, se împrumutase de la Titus, când acesta venise în concediu de convalescență, după o rană foarte gravă, căreia îi supraviețuise ca prin minune. Avea portofelul burdușit cu bani, solda de locotenent pe câteva luni, căci nu apucase să cheltuiască nimic din ea. Tiberiu i-o înjumătățise cu rugăminți disperate și cu jurământ că într-o lună o să-i înmâneze Algăi, ba chiar, dacă ea o avea nevoie, o s-o împrumute la rândul lui, cu orice sumă. Bineînțeles că rămăsese doar vorba.

Mai târziu, prin 1946, la un an după ce se întorsese de pe frontul din Cehoslovacia, și o găsise pe Alga moartă, Titus, îi trimise vorbă prin Trandafil, să-i restituie banii. Era în mare nevoie, altfel n-ar fi făcut acest demers pe lângă un om care îi rănise adânc sufletul, comentând vulgar și cinic sfârșitul unei femei fără pată. Tiberiu răspunse că numai proștii își plătesc datoriile. Și le plătea și el, numai ca să se poată împrumuta peste câteva zile cu o sumă dublă, de la același creditor, a cărui încredere o câștigase, jucând rolul bunului platnic. Nu reușea totdeauna, dar cu unii ajunsese să repete manevra de două și chiar de trei ori, bineînțeles dublând mereu împrumutul, până ce atingea o cifră pe care știa că nu trebuia s-o depășească; simțea aproape totdeauna până unde poate să meargă, fără să trezească suspiciunea victimelor, fiecare cu gradul lor de naivitate.

O altă sursă de venituri era câte o fată de la stabilimentul de pe strada Calomfirescu, pe care o îndupleca făgăduindu-i că o va scoate de acolo și o va lua de nevastă, ceea ce și făcuse cu adevărat în mai multe rânduri.

Apoi nu știu ce combinații făcea cu rușii, cum îi păcălea, că în anul când refuzase să-i plătească datoria lui Titus avea ruble de aur pe care le vindea bijutierilor și dentiștilor. Poate le exploata pe fetele de la stabiliment, dându-le drept trufanda soldaților și ofițerilor din armata de ocupație; acum că se sfârșise războiul nu-și mai îngăduiau să pună mâna cu sila pe o femeie, decât dacă era una prea imprudentă și cu totul lipsită de apărare.

Afacerile cu adevărat mănoase Tiberiu le-a pus la cale după ce intrase în partidul comunist și devenise un militant plin de zel cu oarecare influență pe lângă *organele* de conducere ale județului. Era vremea când începuseră

arestările; pe baza unor denunțuri, sau doar a unor bănuieli, oameni nevinovați erau scoși din așternut noaptea, și duși în locuri necunoscute. Asemenea samavolnicii – care au continuat din plin mai bine de un deceniu și n-au încetat cu totul niciodată, fiind un instrument al luptei de clasă – creaseră o psihoză, teama perpetuă de arestare. Oameni fără nici o pată pe conștiință se culcau seara cu teama că au să fie luați peste noapte; era mult mai rău ca la bombardamente, fiindcă nu suna niciodată încetarea alarmei, oricând puteai să auzi soneria. Abia când se lumina de ziuă oamenii își veneau în fire, își făceau semnul crucii și răsuflau ușurați, dar numai câteva ore, până începea să crească teama de noaptea următoare. Peste ziuă își chemau prietenii la telefon să vadă dacă sunt liberi, și dacă le recunoșteau glasul le era de ajuns, apăsau repede pe furcă, nu îndrăzneau să vorbească, de teamă că sunt ascultați; iar dacă vorbeau, o făceau cu multe ocoluri. Existau și codificări, dar naive, tanti Mili, adică miliția, și unchiul Secu, securitatea.

Am trăit și eu această psihoză, cunoscută chiar membrilor de partid și celor care colaborau conștiincios cu autoritățile; scutite de teamă nu erau nici autoritățile. Mulți oameni dormeau cu valiza făcută, sau cu rucsacul la căpătâiul patului. Nu mi-am luat niciodată asemenea precauție, am socotit că odată arestat îmi va fi indiferent ce se întâmplă cu mine; nu era o dovadă de curaj, nici de resemnare, ci mai degrabă un dezgust de tot și de toate. Asemenea stare, prelungită cu anii, a lăsat urme dezastruoase; niciodată de atunci înainte, nici chiar în momente de satisfacție și bucurie, nu am putut să mă mai socotesc un om liber.

Multe haimanale s-au ținut de farse sinistre în vremea aceea, au sunat la ușa oamenilor, în puterea nopții, pe urmă au luat-o la fugă. Un prieten, deși fără nici o pată pe conștiință nu era scutit de frică; ce-i drept, nimeni nu putea să-l asigure că nu-l pândea nici o primejdie. Într-o noapte, la trei, ora fatidică, a sunat soneria și nu s-a mai oprit până la ziuă. Dar el nu avea de unde să știe, fiindcă a leșinat și nu și-a venit în fire decât dimineața, după ce un vecin, care cobora scările, a descoperit că butonul soneriei era înțepenit cu gumă de mestecat, presată deasupra. Asemenea faptă, săvârșită asupra altui om, bolnav de inimă, ar fi fost o crimă.

Lipsa de-acasă a celor arestați nu putea trece multă vreme neobservată, deși de obicei familia se ferea să vorbească. Când afla de un asemenea caz, Tiberiu se oferea să obțină eliberarea nefericitului, contra unei sume importante, sub pretext că trebuia să mituiască mai multe persoane,

bineînțeles fără să le spună numele. «Îmi dați acum jumătate, restul când se va întoarce; în cel mult o lună îl aveți acasă».

Cine refuză o asemenea șansă? Familia făcea rost de bani pe orice cale, se împrumuta, cu dobândă de douăzeci, treizeci, cincizeci și chiar sută la sută pe lună, sau își vindea bijuteriile și lucrurile prețioase din casă.

Din zece arestați, câțiva, cărora nici cei mai înverșunați anchetatori nu le găseau vreo vină, veneau acasă după câteva zile, după o săptămână, două sau patru. Tiberiu prindea de veste și se ducea să-și încaseze restul sumei; familia îi mulțumea recunoscătoare: «N-o să vă uităm niciodată!» Într-un fel, treaba părea cinstită: dacă manevra nu-i reușea, dacă victima nu era eliberată, Tiberiu se prezenta la domiciliul ei și restituia arvuna: «Îmi pare rău, doamnă, a fost imposibil. Am să mai încerc, dar va fi nevoie de mai mulți bani, nu știu cât. Nu, nu, nu-mi dați nimic acum, am să pun de la mine. Îmi plătiți când s-o întoarce soțul. Nu vă pierdeți curajul!»

Oferta rămânea deschisă *sine die*. Unii, care practicau aceeași imunditate au pățit-o; păgubașii au depus plângere. Metoda lui Tiberiu era ca și infailibilă: nimeni nu avea motiv să se plângă. Extrem de rar s-ar fi putut întâmpla ca doi ofertanți să opereze asupra aceleiași victime și să vină unul după altul; atunci, desigur înșelătoria ieșea la iveală, dar chiar și în asemenea cazuri, de obicei victimele preferau să tacă, spre a nu cădea și ele sub cine știe ce acuzație.

Cum spuneam, Tiberiu rămânea invulnerabil, fiindcă își lua toate măsurile de precauție, îl conducea un instinct diabolic, dovedindu-se și el, în felul lui, ca toți copiii domnului Alcibiade, dotat cu însușiri ieșite din comun, greu de găsit într-o singură familie.

Metoda lui Tiberiu îmi amintește de unii meditatori, care pregăteau școlari pentru felurite examene și pentru intrarea în învățământul superior.

Cunosc profesori care și-au respectat menirea, luminând mințile pe care alții, cu aceeași menire dar fără vocație și fără tragere de inimă le-au lăsat întunecate. Nu era numai vina lor, ci mai ales a climatului favorizat cu bună știință de cei doi inculți, care ne stăpâneau țara și aveau o sete nebună de a fi socotiți oameni de cultură – ambiție dusă până la un grad neatins vreodată de un alt tiran din istorie, căci toți ceilalți s-au mulțumit să aibă puterea și să se bucure de obediența supușilor. M-am întrebat adesea dacă atunci când rămâneau singuri își recunoșteau unul în fața altuia ignoranța, sau se mințeau și pe ei înșiși? Cred însă că în comun, sau fiecare în parte, în intimitatea eului lor erau conștienți că nu vor ajunge niciodată ceea ce se

proclamau, împodobindu-se cu titluri unul mai pompos decât altul; și atunci, urându-i pe oamenii de cultură, voiau să coboare întreg poporul la nivelul lor, spre a nu se mai simți în inferioritate. Iată dar din ce carență a învățământului a proliferat clasa meditatorilor. Spun proliferat, fiindcă ei au existat și înainte, dar puțini, pentru cei neînzestrați să depășească o treaptă, pentru cei ai căror părinți, și chiar ei înșiși voiau să urce mai sus decât îi ducea mintea. În trecut, aceștia mergeau la o meserie, care se socotea atunci brățară de aur, și era atât de necesară pentru existența societății. În timpul nostru s-a născut o dorință nestăpânită de a parveni pe calea învățăturii – era o lozincă de altfel: «învățați, învățați, învățați!» Dar ce, și cum? Și cu ce rezultate? Un titrat își găsea greu un post corespunzător studiilor sale, și era mult mai prost plătit decât cei care munceau cu brațele. Îndemnul de a învăța al lui Lenin se referea la însușirea științei politice, propovăduită de Marx și de el însuși. Altminteri, îndemnul nu era sincer, și condițiile de admitere în școală aveau o bază fundamental falsă: nu prima creierul, ci originea socială. Nu-i om să nu știe ce însemnătate avea în vremea aceea «dosarul», colecția de documente, autobiografii și informații de toate felurile, obținute prin orice mijloace, inclusiv denunțul. Un dosar «bun» asigura întâietatea unui personaj mai puțin înzestrat în fața altuia mult mai îndreptățit la o funcție sau un titlu, dar care avea în dosar o pată, ca de pildă «divorțat», ca să dau un exemplu, nu cel mai stupid din câte cunoaștem.

În 1958, aula Facultății de drept s-a populat de intelectuali aduși să asiste la o ședință de demascare a unor dușmani ai poporului, intelectuali ei înșiși, a căror vină principală, după expunerea unui ofițer de securitate chemat să joace rolul procurorului, era aceea că ascultau posturi de radio străine. Între alte orori, am văzut atunci cum un savant ca doctorul Nasta a fost insultat cu ferocitate de un muncitor instruit de Florian Dănălache, o persoană cu funcție importantă în partid. Mult aș dori ca muncitorul acela de la Uzinele 23 August, dacă mai trăiește și dacă mai ține minte, să citească rândurile de față și să se rușineze, căci nu-i cer să se sinucidă. Doctorului Nasta nu i se punea în sarcină decât vina că venea seara să-și ia nevasta dintr-o casă unde se asculta radio Londra. «Bă, ticălosule, bă, nenorocitule!» răcnea la el muncitorul lui Dănălache, amenințându-l cu pumnul.

Ca să ne-nveselim puțin voi povesti ce-a răspuns când a fost interogată, Milița Pătrașcu, sculptor celebru, căci pentru asemenea artă bărbătească nu admit femininul – și-apoi, ea n-a dovedit mai puțină bărbăție nici în fața

acuzatorilor. «Ai afirmat sau nu, a întrebat-o unul dintre aceștia, că în școli nu se intră după merit, că…» «Da! a fost răspunsul, fără șovăire. Am spus că în școli sunt primiți copii cu origine sănătoasă, și sunt respinși cei cu origine bună!» Martor al acuzării și susținător al rechizitoriului era Zaharia Stancu. Despre felul cum erau priviți și taxaţi intelectualii, mai știu o întâmplare petrecută în anii din urmă, cu totul adevărată și nicidecum o glumă, deși poate stârni râsul; dar în același timp și revolta. O doamnă cu situație bună a chemat un meseriaș, muncitor adică, să-i repare voleurile de la ferestre. «Cât mă costă?» a întrebat, după ce omul văzuse despre ce era vorba și își făcuse socotelile. Costa șase mii de lei, de două ori cât salariul unui profesor. «Dar cât ai dumneata de lucru aici?» a întrebat doamna, uimită. «Vreo două după-amieze». Soțul ei era profesor universitar și n-avea șase mii de lei pe o lună întreagă. Spunându-i acestea meseriașului, el i-a răspuns ridicând din umeri: «De, doamnă, dacă nu i-a plăcut să muncească!»

Și acum închei, întorcându-mă la meditatorii care știau să-și prețuiască uzura creierului, deși unii îl foloseau cu menajamente sau chiar îl lăsau în repaus și se uitau pe fereastră în timp ce elevii se chinuiau să rezolve problema propusă. La urmă își aruncau ochii în caiet și spuneau: «E bine», sau «nu e bine!»

Aș vrea ca, din respect pentru adevăr și dreptate, cei neimplicați în cauză, pe care îi cunosc și știu cât de conștiincios, de competent și demn de laudă își îndeplinesc menirea, și odată cu ei toți aceia care își recunosc aceleași merite, să nu-mi poarte dușmănie și să nu-i scuze pe ceilalți, din solidaritate de breaslă.

Am scris despre fenomenul acesta, fiindcă și el a marcat epoca și, ocolindu-l radiografia vremii ar fi incompletă. Nu pretind că voi ajunge la toate celelalte fenomene, dar când unul are să-mi vină în minte, am să-l dezvălui, adăugând alte pagini istoriei.

Tiberiu a ajuns la situația descrisă mai înainte după patru ani de tribulații; anii scurși de la sfârșitul războiului.

Când ieșise din spitalul de boli nervoase, în septembrie 1944, puțin slăbit dar mai ager la minte decât înainte, în oraș, ca în toată țara de altfel, era multă frământare. Trupele rusești continuau să se scurgă spre front, dar mulți rămâneau, împânzind locul; era armata de ocupație căreia nu i se spunea pe nume. Totodată veneau activiști refugiați și crescuți în Rusia, cu ranguri înalte în partidul comunist; despre unii se mai știa câte ceva, de alții

nu auzise nimeni. Ei se uneau cu vechii membri de partid eliberați din lagăre. Câți erau nu se știe bine, poate câteva zeci, câteva sute, în nici un caz mii, cum susținea propaganda, care făcea agitație în ziarele lor sau în cele aservite, la radio sau la mitingurile populare, unde se adunau sute de mii de oameni și cifra era în creștere, deși spațiul piețelor rămânea același.

Parcă îmi amintesc că odată, în piața Unirii sau a Națiunii, că nu-i mai știu numele, după ce a fost schimbat în câteva rânduri, s-ar fi adunat un milion de oameni, cerând schimbarea guvernului. Dacă aș fi măsurat piața și aș fi socotit că pe un metru pătrat încăpeau patru oameni, înghesuiți ca mazărea în borcane, puteam să-mi dau seama de numărul exact al participanților la miting care încăpeau în piața pe atunci mult mai mică decât este astăzi, când prin demolări nesăbuite i s-au dat dimensiuni faraonice. Dar cum n-am măsurat-o, nu-mi rămâne decât să admit că au fost un milion de oameni, întrebându-mă doar, de unde? Cum să fabrici un milion de oameni, când întreagă populația Bucureștilor nu era mult mai mare, cu tot cu bătrâni și copii, cu infirmii, cu cei din spitale, și cu procentul important de opozanți care știu bine că nu participau la mitinguri, cum n-a participat niciunul din cei o sută de oameni, cunoștințele mele; de la ei aflam despre alții, alte sute, aflate pe aceeași poziție.

Prima armă a agitatorilor era minciuna; au mințit tot timpul, din 1944 până în ’89, și n-au mințit doar populația, ci s-au mințit între ei, și-au mințit familia și lumea întreagă.

Deocamdată spuneau că nu vor decât să li se recunoască egalitatea cu celelalte partide, pe care le numeau depreciativ «istorice». Erau într-adevăr istorice pentru că ele au făcut România Mare!

Nu mă simt capabil, nici nu simt nevoia, și nici nu-i necesar la urma urmelor, să descriu în amănuntele ei zilnice vânzoleala din anii aceia, turbulența organizată, asaltul continuu al unei minorități hotărâte să pună mâna pe putere, împotriva majorității potrivnice, învinsă până la urmă prin masivul și zdrobitorul ajutor din afară, și cu imboldul lui Stalin, care voia să nimicească tocmai lumea datorită căreia câștigase războiul, după ce el, unul, îl pierduse în primele zile.

* * *

Ieșit din spital, unde trăise ca pe altă lume, lui Tiberiu nu i-a trebuit mult până să simtă încotro bate vântul. Pe urmă a știut să-și orienteze pânzele, iar

soarta i-a fost favorabilă, scoțându-i-l în cale pe maistrul Ion Mustață, de la rafinăria «Vega».

Fiindcă n-avea cum să-l adăpostească, buna Cornelia i-a găsit o cameră prin vecini, aproape, pe partea cealaltă a străzii, la un om a cărui nevastă murise în bombardamentul din 4 aprilie, și nu mai avea decât o fată, majoră, Ana-Passionaria. Acel văduv, în vârstă de cincizeci de ani, sănătos și în plină putere, era maistrul Ion Mustață, comunist din prima lui tinerețe, când se formase partidul. Dar, în afară de faptul că își declarase apartenența pe față, botezându-și fata Ana-Passionaria, de la Ana Pauker și Dolores Ibaruri, înverșunata activistă spaniolă, refugiată la Moscova, Siguranța Statului nu putuse să-i pună în sarcină nici o încălcare a legii. Într-adevăr, Ion Mustață, deși membru devotat al partidului încă de la înființare, nu aproba activitățile subversive și nu lua parte la ele, socotind că puterea trebuia să fie obținută pe cale pașnică. Sigur că așa se punea în răspăr cu tovarășii săi, dar cum era cel mai vechi dintre ei și în fapte nu săvârșea nimic reprobabil, treceau peste această neînțelegere, socotind că odată va veni singur la matcă. De altfel îl și respectau, îi cunoșteau trecutul nepătat, credința lui neștirbită în victoria proletariatului, idealul muncitorimii orbite. Dacă un muncitor îmi va reproșa ce spun aici, îl voi întreba cum n-a văzut timp de patruzeci de ani că idealurile lui se duc de râpă, fiind clădite pe teorii false și pe minciună?

Maistrul, fire blajină, încrezător în oameni, respectând toate credințele, chiar și cele ale dușmanului de clasă, pe care îl privea cu îngăduință, fu bucuros să-l primească pe Tiberiu în casa lui, prea goală după moartea nevestei. Îl cunoștea din vedere, știa că avea carte și nu credea în păcatele care i se puneau în sarcină, mai ales că odată cu internarea lui în spital, ca victimă a bombardamentelor, lumea i le iertase, poate le și uitase. Adevărul este că Tiberiu își schimbase firea, devenise mai potolit, mai modest, mai respectuos cu vecinii.

Cât despre fată, proprietarul nu se gândea că un bărbat de peste patruzeci de ani, adus în casă, ar putea fi o primejdie. Ana-Passionaria, în pofida celui de al doilea nume al ei, era o persoană cu obiceiuri sobre, chiar austere, cu ochii reci și cu fața severă. Până acum nu fusese în vorbă cu nimeni, la cinematograf mergea singură după moartea maică-sii, de care până atunci fusese nedespărțită. Părinților li se părea frumușică, nimeni nu spunea altfel și într-adevăr, era binișor făcută, înăltuță, voinică, poate puțin bărbătoasă, cu călcătura cam țeapănă, cu o față care ar fi fost plăcută dacă n-ar fi stat mereu încruntată.

Avea douăzeci și doi de ani, făcuse Școala Superioară de Comerț și era contabilă în același loc de muncă, cu taică-său, la rafinăria «Vega». Bineînțeles că se înscrisese în partidul comunist îndată după 23 August 1944, nu fusese nevoie de vreo cercetare privind trecutul ei și originea, numele de botez (nu se spunea așa), era o garanție, ca să nu mai vorbesc de numele tatălui.

Datorită originii sigure și comportării austere fu luată la școala de activiști unde i se îndesă în cap toată știința politică, de la Marx și Engels până la Lenin și Stalin; învăță pe dinafară istoria partidului bolșevic; cursul scurt – cel lung n-a apărut niciodată. Îl citisem și eu cu ani înainte, nu începuse războiul, într-o ediție franțuzească. Nu mă silea nimeni, se înțelege, ba chiar îmi asumam un risc, dacă Siguranța Statului ar fi găsit la mine o asemenea carte nu scăpam ieftin; în cazul cel mai bun mă anchetau și mă puneau sub observație. Nu am citit-o cu dușmănie, era doar dorința de a cunoaște ce însemna cu adevărat bolșevismul, atât de controversat în vremea aceea, idealul unei categorii de oameni, spaima altora și indiferența majorității, care dormea liniștită pe salteaua ei moale. Am început lectura fără o părere formată dinainte, în nici un caz cu suspiciune, ci mai degrabă cu bunăvoință. Cred că abia pe la jumătate și nu dintr-odată mi-am dat seama că multe din frazele înșirate acolo erau neclare, de multe ori rămâneam pe gânduri, cu nedumerire, până ce am înțeles că istoria adevărată se ascundea printre rânduri, iar deasupra rămânea o minciună construită științific, dar grosolan, fără abilitate, putând să prostească doar pe cei fanatici sau slabi de minte, ceea ce e aproape totuna. Metoda nu diferea de cea scrisă în cărțile sfinte, «crede și nu cerceta», pe care eu am respins-o îndată ce am putut să judec cu mintea mea, nu a profesorului de religie. Știu că profesorul de religie are și astăzi argumente să mă combată și să mă acuze de erezie. La fel m-au condamnat și cei care, mai târziu, au vrut să mă convertească la altă credință decât a mea, și au început prin a mă sfătui să citesc istoria partidului bolșevic. O citisem pe când ei poate abia începeau să se alfabetizeze. «Și, și? Ce-ai înțeles?» m-au întrebat sfredelindu-mă cu ochii, bucuroși că eram pe calea cea bună.

Învățasem să mint, patruzeci și cinci de ani am mințit sau am dat răspunsuri sibilinice. Deci am răspuns cu fereală, încercând să-mi ascund părerea: «Nu mi s-a părut concludentă». Erau doi oameni cumsecade, care nu mi-au vrut niciodată răul; m-au cruțat și de data aceasta, dar cu ce consternare! «Cum poți să spui așa ceva? Nu-ți dai seama că e cartea de

bază a vremii noastre?» Nu m-au denunțat, recunosc, puteam să fiu pus pe rug, pentru blasfemie. Și nici măcar nu eram în vremea de glorie a lui Stalin, falsificatorul istoriei, ci la un an după ce el murise. Nu știam că în curând cursul scurt avea să fie dat la o parte, fără multă gălăgie; dar, oricum, minciuna era recunoscută!

Azi, după mai bine de trei decenii, cursul scurt, legat în roșu, încă poate fi văzut în bibliotecile unor oameni, împreună cu operele lui Lenin și Stalin și cu alte scrieri din epocă. Unii le-or păstra ca decor, alții poate le recitesc cu nostalgie. Ana Passionaria nu le-a aruncat, dar le ține ascunse de frica lui Tiberiu, care, înverșunat membru de partid într-o vreme, a devenit pe rând antistalinist, antibrejnevist, ca în ianuarie 1990, după revoluție, să-și ardă carnetul roșu în piață, la Statuia Libertății, dar nu fără ceremonie, cum au făcut alții, ci cu slujbă religioasă; preoții de la șapte parohii au dat fuga, în speranța că va fi acolo și televiziunea; aceasta nevăzându-se, au plecat cu odăjdiile în servietă, a rămas numai unul, angajat și plătit de Tiberiu, un popă bătrân care nu prea știa ce se întâmplase în decembrie, nu prea știa ce se slujește acolo; când carnetul ardea într-un cerc de lumânări pe soclul statuii, a binecuvântat locul, făcând asupra lui semnul crucii. Păcat că a lipsit televiziunea!

Gândindu-mă la Ana Passionaria, și la alții ca ea, mă întreb ce lipsea în spiritul lor, ca să aibă nevoie de astfel de mituri. După moartea Arhanghelului, unul din discipolii lui îi păstra portretul ascuns sub saltea, între două cartoane, și nu îl scotea decât seara, cu obloanele trase.

După ce termină școala de activiști, Ana Passionaria îndeplini felurite sarcini la Județeană, cum se spunea pe scurt organizației de partid pe județ, cât au mai existat acestea, până la noua împărțire administrativă a țării, făcută nu fiindcă ar fi fost nevoie de ea, ci ca să se șteargă toate urmele burgheziei. Știu că a mers prin școli, prin instituții mai puțin importante, să facă *agitație* politică. (Agitație era un cuvânt mult folosit în vremea aceea). În instituții importante sau în uzine, mergeau alții, cu mai multă vechime. A fost și prin sate; în unele locuri a fost huiduită și alungată, în altele a mâncat bătaie, dar nu i-a scăzut ardoarea, știa că face o muncă de sacrificiu, era o onoare, și-ar fi dat și sângele la nevoie. Uneori lipsea cu săptămânile, dormea îmbrăcată, pe un pat de scânduri sau pe o bancă, pe la sediile partidului, abia înfiripate. Dacă se întâmpla să fie cu un tovarăș și dacă acesta dorea, nu pregeta să se culce cu el, fără fasoane, din simțăminte partinice.

Nu o singură dată taică-său, rămas în funcția lui modestă de maistru șef de secție la rafinăria «Vega», simțea nevoia s-o tempereze, oricât era el de credincios partidului. N-a lipsit mult să ajungă la ceartă, fata să-i atragă atenția tatălui că are o mentalitate învechită, ba chiar o dată l-a făcut reacționar de-a dreptul. Drept răspuns, maistrul Mustață a zâmbit cu bunătate.

Drumurile în județ tânăra activistă le făcea cu trenul, cu căruța sau cu piciorul și uneori călare. Nu ajunsese să aibă mașină la dispoziție, când iată că i-au dat o sarcină mai importantă în oraș, unde nu avea nevoie să se deplaseze decât de la o stradă la alta. Era responsabilă cu Uniunea femeilor democrate pe un sector întreg, cu vreo treizeci de mii de locuitori. Trebuia să facă propagandă de la o casă la alta, să obțină adeziunea femeilor, să le adune periodic la sediu, într-o fostă casă boierească; acolo se făcea învățământ politic, veneau instructori de la centru, dar răspunderea era a ei: conducea ședințele, ținea evidența participantelor, nota în carnet sârguința unora, delăsarea altora; pe acestea din urmă, ca și pe cele care lipseau de la ședințe, le vizita acasă și le *prelucra* fără să obosească. Dar, fără voie și fără să-și dea seama, din contactul cu o lume care uneori era de o condiție mai bună decât a ei, începea să-și schimbe purtarea țeapănă, uneori grosolană, se civiliza, deși își păstra principialitatea de activistă.

În acest stadiu se afla, când Tiberiu se gândi să și-o facă aliată ca să-și asigure prin ea o poziție politică. Era prin ianuarie 1946; după cum se vede, Ana Passionaria evoluase destul de repede, fără a sări însă vreo treaptă; fusese promovată, cum se spunea în lumea ei din acea epocă. Pe Tiberiu, om chipeș, care părea mult mai tânăr, treizeci, treizeci și unu de ani, îl privea numai cu coada ochiului, nu din fățărnicie, ci din cea mai sinceră convingere că nu trebuie să-i dea altă atenție decât unui om care locuiește sub același acoperiș, ușă în ușă cu ea, și căruia se cuvenea să-i răspundă când el îi spunea bună ziua; răspundea însă rece, cu o înclinare a capului, fără să-l privească.

Nu stătuseră niciodată de vorbă până în ziua când Tiberiu îi ciocăni la ușă, cu cinci garoafe albe în mână; era într-o duminică, fata, așezată la masă în mijlocul odăii citea într-o carte cu scoarțe roșii, făcând adnotări cu creionul.

— Ce este, tovarășe? întrebă, mirată, vexată, dar nu fără o anumită emoție.

— Omagiul respectuos al unui vecin, pentru o fată frumoasă, răspunse Tiberiu, cu dibăcie.

Numai că dibăcia lui nu se potrivea cu Ana Passionaria, care se făcu roșie de indignare, reprimându-și emoția din prima clipă.

— Astea sunt obiceiuri burgheze! spuse aspru.

Totuși acceptă florile, mulțumi cu reținere și pe urmă se uită în oglindă.

Duminica următoare Tiberiu îi aduse garoafe roz. Spre deosebire de rândul trecut, fata schiță un zâmbet, involuntar, pe urmă se controlă și mulțumi cu răceală. Timpul trecea, nu fără ca ea să mediteze. A treia duminică garoafele erau roșii; Ana Passionaria se dichisise puțin și își pregătise răspunsul, căruia îi dădu drumul, după ce îl pofti pe Tiberiu să stea pe scaun:

— Uite ce este, tovarășe, să nu mă crezi proastă, și să nu umbli cu ocolișuri. Știu că vrei să te culci cu mine și n-aș avea nimic împotrivă, sunt o femeie emancipată. Dar fiindcă nu ești membru de partid, ia-ți gândul de la mine. Noi avem o morală, a noastră.

Tiberiu nu voia nicidecum să se culce cu ea, voia în schimb să intre în partid; la cererea făcută cu aproape un an înainte, nu primise nici un răspuns. Apelase la maistrul Mustață, să-i dea o recomandare și să-l susțină. «Mai așteaptă, îi răspunse acesta, cu toată prietenia pe care i-o purta. Ce vrei dumneata nu-i lucru de glumă. Când am să cred eu că ești copt, am să te iau de mână, să te duc la sediu. Dar îți spun de pe acum, gândește-te serios, să nu mă faci de rușine!»

Ana Passionaria fu mai *operativă* decât taică-său. Întâi îl puse pe Tiberiu să-și facă autobiografia, oral, adică îl iscodi despre viața lui, despre familie și prieteni. Căsătoriile cu fete luate de la stabiliment erau cunoscute în cartier, el nu le negă, și ea, în conștiința ei nu-l condamna; dimpotrivă, era o notă bună, voise să aducă pe calea demnă niște ființe pierdute, care mai puteau să fie de folos societății. Refuză să se gândească și să admită că subiectul avea o picanterie care o făcea curioasă. Potlogăria cu «Viitorul fericit», cunoscută de asemeni era aproape uitată și Tiberiu își negă vina, fusese victima unor escroci care profitaseră de naivitatea și de buna lui credință. Cât despre origine, cum ar putea cineva s-o socotească nesănătoasă, dacă tatăl lui, împovărat cu nouă copii, nu le lăsase nici o avere?

Ana Passionaria, singură la părinți, fu înduioșată, îl privi prima oară fără ostilitate.

— Chiar ați fost nouă?

Dificultatea rămânea harpa Alexandrinei.

— La harpă cântau numai cucoanele mari! zise Ana Passionaria.

Un psihanalist ar fi putut spune că în planul al doilea al acestei observații era complexul de inferioritate, față de ceva cu totul inabordabil.

— Nu, e o femeie plină de modestie, replică Tiberiu, în apărarea maică-sii, ceea ce era de mirare. Harpa i-au dăruit-o nașii, la nuntă, fiindcă avea talent la muzică. Visul mamei a fost pianul, care însă era prea scump pentru mijloacele nașilor.

Sfârșind cu autobiografia, Ana Passionaria îl întrebă pe Tiberiu de ce vrea să se înscrie în partid. El răspunse cu o perorație pe care mi-e silă s-o reproduc întocmai; în comunism găsise idealul de viață, regreta că deschisese ochii cu atâta întârziere, dar acum se dăruia cu trup și suflet ideii, avea să lupte din răsputeri împotriva dușmanilor, pentru binele poporului, pentru pacea și fericirea omenirii. Vorbea cu atâta pasiune și convingere, că Ana Passionaria, cu tot sufletul ei rece, se simți mișcată.

— Știi ce-i plus-valoarea? îl întrebă la urmă.

Tiberiu auzise câte ceva, nu era chiar străin de subiect, dar, cu toată marea lui abilitate nu putu decât să bâiguie un răspuns nelimpede.

— M-am lămurit, zise ea. Uite ce e, tovarășe, am încredere în dumneata, am să te susțin, dar mai întâi apucă-te și învață!

Îi dădu un teanc de cărți și broșuri, începând cu Capitalul, și sfârșind cu primul volum din operele lui Stalin. La data aceea apăruseră în românește numai șase volume. Lui Tiberiu și așa îi făceau frică, fără să știe că erau vreo douăzeci și mai bine care urmau să apară, iar el trebuia să le citească pe toate, n-avea încotro. Întors la el în cameră luă mai întâi Capitalul… Nu comentez impresiile lui, aici va rămâne o lacună în povestire, fiindcă n-am citit cartea lui Marx și nu pot să mă pronunț în deplină cunoștință de cauză, am auzit și eu câte ceva, ca toată lumea. Era ușor de înțeles ideea, Capitalul fiind o plagă, trebuia să dispară. Dacă aş fi avut studii de specialitate, aş fi înțeles că fără capital lumea nu poate să existe, și nici comunismul nu intenționa să-l distrugă, ci să-l acumuleze pe seama sa, sub forma unui capital de stat, fără să i se spună pe nume. Prin stat, partidul devenea deținătorul tuturor capitalurilor și avea în mână toată economia, fără a ști s-o administreze. Ceea ce s-a dovedit în primii ani, dar nu s-a recunoscut decât după mai bine de un secol de la apariția cărții lui Marx, evanghelia comuniștilor.

După prima broșură, din care reținu cât îi trebuia ca să-i poată da cu gura la o ședință, Tiberiu le frunzări pe celelalte, cu gândul să le reia mai târziu, și sări la Operele lui Stalin. Primul volum era o carte groasă, se gândi ce muncă însemna să scrii, și nu doar una, ci șase, chiar și atâtea îl speriau, fără să știe că mai urmau douăzeci după acestea. Deschise volumul și citi: *Discursul tovarășului Stalin în fața colectivului de muncitori…* Reproduc din memorie, am frunzărit și eu volumul, dar n-am reținut nimic cu exactitate, decât că primul discurs avea o pagină și jumătate și se adresa unui colectiv de bărbați: *Dragi tovarăși…* După ce rămânea o jumătate de pagină liberă, Tiberiu citi în pagina următoare: *Același discurs, rostit de tovarășul Stalin în fața colectivului de femei de la fabrica…* să-i zicem de înghețată, articol cu multă răspândire în Rusia, chiar iarna, pe ger aspru. Deci: *Dragi tovarășe…* «Vasăzică, asta-i treaba! Păi dacă-i așa de ce nu-l imprimau pe placă de gramofon (nu apăruse magnetofonul) să poată fi auzit la toate fabricile din țară?» Mă opresc la acest exemplu, îmi ajunge, chiar dacă procedeul n-o fi fost urmat sistematic până la sfârșitul volumului. Poate că da, judecând după ușurința cu care Tiberiu dădea paginile. El trase o învățătură, că nu-i nevoie să știi tot, ci să extragi niște idei care se repetă. În ceea ce studie zilele următoare, ideile continuau să se repete, la același autor și de la el la alții. O broșurică alcătuită cu răbdare și iscusință, ar fi cuprins toată învățătura necesară unui candidat în politică. Azi o asemenea treabă ar face-o computerul, în câteva minute, și poate chiar ar elimina câte o idee, înrudită cu alta, și scăpată de omul care mai greșește, neavând creier electronic.

În afară de învățătură, începu s-o ajute pe Ana Passionaria în activitatea ei de agitație. Pe Miercana, soția lui Pantelimon Dumitrescu nu era nevoie s-o convingă, o duse ușor la învățământul de partid, unde biata de ea n-avea ce să caute; era o femeie simplă și neinstruită, stătea și ea pe o bancă, fără să înțeleagă ce se discută, căci, după ce conferențiarul își termina expunerea, punea întrebări, să vadă ce-a reținut asistența. Mulți se grăbeau să ridice mâna și pe urmă începeau să turuie, dornici să se remarce. Norocul Miercanei, că în această gloată de școlari silitori n-o lua nimeni în seamă.

Parcă toți oamenii care se adunau la învățământul politic se înrăiau, își pierdeau încrederea unii în alții, se priveau cu suspiciune, ferindu-se să lege o prietenie, de teamă că n-ar fi principială. Într-un fel era explicabil, toți proveneau dintr-o lume acum condamnată, chiar dacă nu făceau parte nici din marea burghezie, nici din moșierime, și se străduiau să-și declare, prin

cuvânt și prin faptă, adeziunea la noua orânduire. Totul de frică, sau urmărind să le fie mai bine. Într-o băcănie, care în curând s-a numit Alimentara, nume comun pe tot orașul, pe toată țara, pentru orice prăvălie cu de-ale gurii, am stat la coadă să iau o lămâie. «Vezi că se dau lămâi!» m-a prevenit un cunoscut întâlnit în apropiere. Acesta era cuvântul intrat în uz și rămas până astăzi; parcă nu se mai vindea nimic, totul *se dădea* când se întâmpla să se găsească, ca și când ar fi fost gratis. Lămâile, ca toate mărfurile rare, se dădeau numai pe bază de legitimație, carnet sindical, dovadă de câmpul muncii, altă expresie obsedantă, încă neuitată, ca și «oamenii muncii», singurii cu drept legitim la viață. În fața mea la coadă era un general pensionar, în haine civile, îl cunoscusem în uniformă, celebru prin severitate, spaima garnizoanei. «Tovărășico, s-a adresat cu o voce mieroasă, el care nu știa decât să răcnească, și cu un zâmbet dulce pe față, el care fusese încruntat toată viața. Tovărășico dragă, te rog alege-mi una mai frumoasă!» Până atunci nu folosisem cuvântul tovarăș, și nu l-am folosit decât rar, și târziu, când toată lumea era coruptă. La început, odată, când cineva în tramvai, vrând să se așeze lângă mine mi-a spus: «Tovarășe, dă-te puțin mai încolo!» i-am ascultat dorința dar i-am replicat: «Nu sunt tovarăș cu dumneata!» Tramvaiul era plin cu muncitori care mergeau la gară, (într-un oraș de provincie) să întâmpine o delegație. Puteau să mă linșeze. Dar generalul mi-a făcut greață și nu-l voi uita niciodată cum se milogea pentru o lămâie: «Tovărășico!» Altminteri cuvântul, nu diminutivul, îmi place, aștept să fie reconsiderat și-l voi folosi cu dragă inimă.

Nu-i fu greu lui Tiberiu s-o aducă și pe Cornelia, care însă se ascundea de Trandafil, prima dată în viața ei când trebuia să mintă. În asistență nu erau numai femei simple, ci și cucoane, chiar boieroaice, se cunoșteau cât de colo, chiar dacă își puneau câte o rochie mai ponosită și își lăsau bijuteriile acasă.

Fiindcă a venit vorba de bijuterii, Tiberiu avea un ceas de mână cu capacele de aur. Mergea și el la școala de partid a pensionarilor, căci prin decizia spitalului deocamdată era scutit să se angajeze în câmpul muncii.

Tiberiu observă de la un timp că vecinii lui de la învățământul politic îl tot întrebau cât e ceasul, și când el ridica manșeta, să se uite, își dădeau coate. Poate n-ar fi urmat chiar un denunț și o demascare, dar din prudență îi ceru ceasornicarului să-i înlocuiască aurul cu alamă cromată.

Cu o ușurință de nebănuit, Odor acceptă să meargă la învățământul politic. «Îți mulțumesc, frate, îmi faci un serviciu. Tocmai voiam să aprofundez doctrina marxistă!» Dacă voi simți că este nevoie, voi povesti la timp ciocnirea lui cu lectorul pe care îl încolți cu întrebări neortodoxe, pornind de la idei filozofice condamnate, făcându-l să se bâlbâie, scos din cadrul prelegerii scrisă de alții și învățată pe de rost, sau citită, pur și simplu. La auzul numelui Kant și Schopenhauer lectorul văzu roșu în fața ochilor și n-avu altă replică decât una furioasă: «Ieși afară! Nu perturba mințile unor tovarăși cinstiți, dornici să învețe, cum spune Lenin!» Un pensionar din fundul sălii ridică mâna: «Și Stalin spune la fel, tovarăși!»

La vremea acestei întâmplări nefericite, Tiberiu avea situația consolidată în relațiile lui cu Ana Passionaria, se alese din partea ei numai cu o mustrare ușoară și cu sarcina să-și prelucreze fratele, spre a-l pune pe linie.

Pe Alexandrina nu izbuti s-o înduplece, o imploră în genunchi: «E în joc viitorul meu, mamă, și al întregii familii! Vino măcar o dată, să faci act de prezență!» «Dacă te-ar auzi tatăl tău, s-ar răsuci în groapă!» îi răspunse maică-sa. Tiberiu ieși din cameră, spumegând de furie și din ușă, îi aruncă un cuvânt, pe ton de insultă: «Boieroaico!»

Acest eșec se termină cu o izbândă. «Chiar așa i-ai spus, „boieroaico”? îl întrebă Ana Passionaria. Înseamnă că ai terminat cu trecutul.»

Se apropia primăvara anului 1946. Peste două săptămâni Tiberiu era primit în partid, cu solemnitatea pe care nu o cunosc, și nici nu am socotit necesar s-o aflu; aș fi avut pe cine să întreb: trei sferturi din prietenii mei, și patru milioane de oameni din țara noastră.

Seara, Ana Passionaria îl sărbători în intimitate. Pe masa din camera ei, printre volume și broșuri cu scoarțe roșii puse o sticlă de vin luată de la proaspătul înființat MAT (vin și alcooluri, dar nu mai știu ce înseamnă cele trei inițiale).

Mai erau trei farfurii, una cu felii groase de salam, alta cu o bucată de brânză și cealaltă cu pâine. Sigur că ar fi putut alcătui o gustare mai aleasă, dar nu se pricepea, și nici nu credea că este nevoie.

După ce mâncară și băură câte un pahar de vin, așezați față în față, Ana Passionaria se ridică și spuse, cu o emoție puțin aspră, dacă apropierea acestor două cuvinte se înțelege:

— Nu sunt fecioară, dar n-am făcut nici o greșeală față de partid. În numele lui Marx, Engels, Lenin și Stalin, îți dăruiesc fecioria mea politică. Jură că n-ai să înșeli niciodată partidul!

Era sublim! Nu cerea credință pentru sine, ci pentru marea ei familie!

— Jur! șopti Tiberiu, atât de uluit că nu-și mai stăpânea glasul.

Sigur că activiștilor pe care îi cunoscuse, Ana Passionaria nu le cerea să jure; avea încredere. După ce Tiberiu jură, îl trase spre pat.

— Atunci, haide!

Dacă se bucura, nu lăsa să se vadă. Stătea țeapănă și gravă, avea sentimentul că face o muncă de partid și nu putea fi ușuratică.

Drept la capul patului era portretul lui Stalin. Tiberiu îl vedea, ori de câte ori ridica privirea; întâi se crispă, apoi îi veni să râdă. Stalin parcă îi făcea cu ochiul, zâmbind pe sub mustață.

Capitolul 6

Uimitor mi se pare tot ce s-a întâmplat cu Titus de la întoarcerea lui din război, în iulie 1945, când aflase, prin cuvintele josnice ale lui Tiberiu, cum murise Alga, groaznic batjocorită. După o noapte petrecută în delir, prăbușit pe mormântul ei proaspăt, a doua zi dimineață, când îl găsi paznicul cimitirului, avea privirea fixă și chipul ca de piatră. E de mirare că supraviețuise, că putea să umble și mai ales că știa pentru ce trebuie să trăiască: spre a urî pe cei care sluțeau viața. Și să se răzbune. Nu știa cum, știa doar în ce tabără erau vinovații, și necunoscându-i nu-i rămânea decât să urască toată tabăra; până la moarte! Să nu uite, să nu ierte. Acest gând făcu să se nască în ființa lui o liniște înfricoșătoare, ca a marilor fluvii înghețate.

Când se întoarse acasă, murdar de pământ pe haine, pe mâini și pe față, Cornelia care îl aștepta îngrozită, după o noapte de zbucium ascuns, fiindcă nu se încumetase să-i spună lui Trandafil ce se întâmplase, nu-și crezu ochilor că e teafăr, că e în stare să umble și să vorbească.

— Vreau să mă spăl și să-mi schimb hainele, spuse Titus, simplu, de parcă n-ar fi trăit o dramă ucigătoare. Te rog nu spune nimic, nimănui. Și uită.

Cufărul cu lucrurile lui era în casa mare, îl adusese Pantelimon Dumitrescu din satul nostru, unde murise Alga. Titus nu vru să vadă pe nimeni, nici măcar pe maică-sa; nu mai avea nimic în suflet decât ură. Și dorința neînduplecată de răzbunare.

Din ce avea pe el, păstră pistolul și trei încărcătoare, în total optsprezece cartușe. Îmbrăcă haine civile și ieși pe ușă. Avea asupra lui bani, ultimele două solde, și ordinul de demobilizare, putea să circule liber, oriunde. Dar n-am putut să aflu tot ce-a făcut timp de două luni, până în septembrie, când ajunse la Iași și se prezentă la facultate, să-și reia postul la catedra de matematică.

În vara aceea de la sfârșitul războiului, și chiar mai târziu, se săvârșeau omoruri, prin sate și prin orașe, se auzeau împușcături noaptea, oamenii aveau înțelepciunea să se închidă în case, de la căderea întunericului. Imprudenții plăteau cu viața; cazurile rămâneau necercetate. Amintesc numai de unul, era pictor, ne împrietenisem, dar nu știam prea multe despre viața lui, fiindcă era o fire tăcută. Nu-mi închipuiam că poate să aibă un dușman, și ceea ce s-a întâmplat cu el nu-i exclus să fi fost doar un accident, cum s-a mai auzit și de altele.

În legătură cu pictorul acesta ucis într-o noapte pe lângă cimitirul Belu, au circulat legende, cum că ar fi fost spion, sau membru într-o societate misterioasă, că ar fi deținut secrete și era mai bine să moară. Azi asemenea întâmplare ar putea să facă subiectul unei cărți polițiste; la vremea ei trecea neobservată, ca multe altele. Chiar și nouă, celor care am trăit vremea aceea, ne e greu să ne aducem aminte și să credem în propria noastră memorie, ce puțin conta viața oamenilor.

Titus a murit, de asemeni Honoriu, ca și restul echipajului de pe barcazul Hercules, în afară de Rudi, mecanicul, care a izbutit să fugă din țară. Ultimul a murit căpitanul barcazului, State, pe care l-am întâlnit întâmplător la spitalul Colentina, unde mersesem să văd un prieten. Avea să se stingă și el, la puțin timp după aceea, de o boală misterioasă, ca și Honoriu. Deocamdată nu-și dădea seama ce îl așteaptă, nu știau nici medicii, toate analizele erau bune, numai că făcea temperatură la anumite ore și atunci devenea euforic, deși dacă îl priveai cu atenție descopereai pe fața lui chipul morții. Într-o asemenea stare l-am cunoscut, și stând de vorbă, în momentele lui febrile, am ajuns la încercarea lor de fugă cu barcazul Hercules. Trecuseră ani, nu mai era nici o primejdie să amintească de întâmplarea aceea și oricum își dădea seama că nu eram omul care să ducă vorba mai departe. Căpitanul State, aflând că îl cunoscusem pe Titus din

copilărie, mi-a făcut destăinuiri care coincideau cu cele aflate mai înainte din altă parte, nu-i nevoie să spun de la cine. Doar ceva nu știusem, și nici nu am posibilitatea să verific dacă era adevăr sau halucinația unui om care a murit în săptămânile următoare, stingându-se încet, cum se stinsese întreg echipajul, fără să se știe boala. În afară de Rudi, care fugise, toți ceilalți fuseseră arestați de securitate, anchetați luni de zile, ținuți prin închisori, fără judecată, și când ieșiseră erau niște umbre; nu pomeniră nimic despre ce li se întâmplase și unul câte unul plecaseră pe lumea cealaltă fără a se afla cauza; sau poate medicii nu îndrăzneau să se pronunțe.

În așteptarea unei nopți cu vânt puternic de la nord, trecuse timpul de la Crăciun până la sfârșitul lunii ianuarie. Între cei șase oameni de pe Hercules, legați printr-o aspirație comună, indiferent de starea lor socială și de școlile absolvite, se născuse o frăție de cruce, mai puternică decât o frăție adevărată. Neșansa lor nu fu însă iarna aceea, clementă ca nici o alta, căci în afară de ninsoarea din ziua plecării lui Titus din București nu mai căzu un fulg de zăpadă toată luna ianuarie, nu bătu vântul decât de la sud, mai blând decât vara; nu fură nici câteva zile cu ceață deasă, neprielnice însă unei evadări, căci, dacă lipsa vizibilității favoriza ieșirea din port, zgomotul motorului, chiar la ralanti se auzea de la sute de metri. Neșansa fu o trădare. Îmi va trebui mult curaj să spun cine a fost trădătorul.

În acea vreme de așteptare, când oamenii avură timp să-și spună tot ce aveau pe suflet, în circumstanțe favorabile destăinuirilor cele mai intime, ca la o confesiune *in extremis*, Titus mărturisi că după întoarcerea de pe front împușcase cu mâna lui douăzeci de soldați ruși, și ar fi împușcat mai mulți, să fi avut cu ce. Despre doi știam, cei de lângă cimitir. Ceilalți căzuseră sub cele optsprezece cartușe pe care le mai avea când plecase spre Iași. Se oprise în câteva orașe de pe parcurs, Buzău, Râmnicu-Sărat, Focșani, Bârlad, nu știu în ce scop. Era drumul pe unde se retrăsese cu regimentul în august 1944, urmăriți de rușii care continuau să facă prizonieri și capturi, chiar după ieșirea României din război și trecerea armatei noastre în tabăra aliată împotriva lui Hitler. E adevărat că, deși acceptaseră armistițiul fără condiții din partea noastră, rușii tergiversaseră să-l semneze până în septembrie, creînd situația stranie că am fi încă în stare de război cu ei, deși luptam alături.

Titus nu se ferea să meargă noaptea pe străzile pustii și neluminate. Ascuns după un zid, la un colț de stradă, când auzea pași apropiindu-se, scotea revolverul, dădea piedica la o parte. Erau ruși, beți, mergeau

clătinându-se, îi lăsa să treacă și trăgea în ultimul, ochindu-l în ceafă, apoi se pierdea în întuneric. Uneori ceilalți nici nu băgau de seamă, își vedeau de drum mai departe, împușcături se auzeau adesea, uneori trăgeau chiar ei, să se distreze.

Nu mă încumet să judec fapta, n-o condamn, n-o absolv, nu era una singură, ar trebui să fac procesul fiecăreia dar nu m-a învestit nimeni, nici nu sunt în stare, nu știu câte fărădelegi aveau pe conștiință acele victime.

* * *

Dar ce era partidul comunist la data aceea? Las la o parte pe cei care dădeau năvală să se înscrie, fără să-i uit pe ceilalți, opozanți încrezători în declarațiile Angliei și Statelor Unite ale Americii. Ele aveau reprezentanți în țară, comisia aliată de control, pe care însă rușii îi duceau de nas, în văzul lumii, parcă orbiți. Ce e mai trist, aceste două mari puteri, atât de simpatizate în țara noastră, cum sunt și astăzi și cred că vor fi de-a pururi, ne ascundeau adevărul, nu îndrăzneau să ne spună pe față că, prin naivitatea, prin neabilitatea, ca să nu folosesc cuvinte mai aspre, prin imprudența conducătorilor lor…

Dar poate judec greșit, mă gândesc abia astăzi că ascunzându-ne adevărul, englezii și americanii ne-au lăsat puțină speranță. E drept că mulți români au înfundat închisorile, au fost schingiuiți și au murit în chinuri, datorită acestei escamotări diplomatice a catastrofei hărăzite țării noastre. Au fost pierderi triste, dar nu zadarnice; un neam fără martiri nu merită să trăiască. Nu mi-e rușine că eu, unul, am supraviețuit, o stea protectoare mi-a condus drumul ca astăzi să pot depune mărturie despre martiriul țării noastre, adăugând o filă la dosarul procesului care trebuie să înceapă, oricâte piedici i s-ar pune în față. Alții știu mai bine ca mine, nu mă sfiesc să vin după ei, lăsându-le loc înainte; o cărămidă face parte dintr-o construcție, indiferent în ce parte a zidului este pusă.

Speranțele vane au folosit și în alt fel, dându-le multora puterea să supraviețuiască, de aceea nu voi face proces minciunii, socotind că a avut rolul unei anestezii în momente de durere insuportabilă. Chiar Titus, cu rana lui groaznică în suflet, a sperat un timp, și nu în așteptarea unei fericiri viitoare, pentru el imposibilă, ci doar ca să se răzbune. Rămân alături de el, aprob ideea de răzbunare, oricât ar fi de necreștinește.

Revin acum la întrebarea despre partidul comunist. Am cunoscut și eu câțiva din membrii lui, poate erau sinceri, dar am băgat de seamă că nu se

încredeau unii în alții, trăiau într-o continuă suspiciune, poate justificată, dar în asemenea condițiuni nu poate să se nască un partid, și cu atât mai puțin o societate. Unii, socotindu-mă simpatizant, căci nu respingeam ideea înainte de a-mi face o părere proprie, îmi spuneau: «Ferește-te de cutare, e trotzkist!» Sau agent de siguranță. Nu mi-a trebuit mult să-mi fac părerea, slavă Domnului!

Cât despre numărul membrilor, ca să curm o controversă, deși azi n-ar mai fi nevoie, mă duc la cifre oficiale, publicate în deceniul al optulea de chiar conducerea partidului, sub prefața generalului Ilie Ceaușescu, doctor în istorie, girant pe care nu putea să-l conteste nimeni. După cum scrie acolo negru pe alb, în 1942, al doilea an al războiului, partidul comunist avea vreo mie șase sute de membri, la o populație de douăzeci de milioane. Dintre aceștia fuseseră judecați, în perioada anterioară, de plină prigoană, vreo șase sute, și condamnați parcă patru sute. Iar la moarte nu fusese condamnat niciunul, nici după izbucnirea războiului, când se aplica legea marțială; Ilie Pintilie, eroul împușcat la Constanța nu poate fi pus la socoteală, nefiind cetățean român, ci un infiltrat sovietic.

Cât despre sabotaje sau alte acte de rezistență, nu s-a auzit nici de uzine incendiate, nici de trenuri sărite în aer, nici de poduri distruse, nici de proiectile de tun umplute cu rumeguș în loc de explozibil, și cu mesaje de prietenie: «Vă salutăm, fraților! Trăiască Victoria!»

În schimb, după război, în cărți și în filme asemenea fapte eroice s-au înșirat unele după altele, să ți se umple sufletul de mândrie. Dar, după cartea de istorie girată de generalul Ilie Ceaușescu, pe care nimeni nu l-ar putea socoti dușman al partidului, reiese că în cursul aceluiași an, 1942, în plin război vasăzică, «acțiunile» ilegaliștilor au fost ici una, colo două, la Arad, Timișoara, Craiova, București și nu mai știu unde, în total *nouă* pe toată țara. Dacă «acțiune» s-a numit, între altele, să tipărești niște manifeste, să răspândești o foaie de ziar clandestină, «citește și dă mai departe» și altele asemeni, apoi oricine, cel mai înverșunat susținător al partidului, va conveni că *nouă* e o cifră ridicolă. Am întrebat în stânga și-n dreapta, pe oameni mai informați decât mine și mai pricepuți în politică, le-am băgat cartea în ochi, să vadă și să-mi spună ce însemna cifra generalului Ilie Ceaușescu. Toți au ridicat din umeri. Mă îndepărtez de subiect, altceva am de spus acum, dar nu mă rabdă inima să merg mai departe înainte de a da eu răspunsul, dacă n-au putut alții, și n-au putut fiindcă au căutat cauze ascunse sau fiindcă mintea lor a refuzat să judece ceva ce era la mintea cocoșului; mai simplu

nici nu se poate, să mă ierte cei care n-au putut să-mi răspundă. Acea tipăritură oficială, apărută în scoarțe roșii urmărea cu perfidie să minimalizeze înainte de a nega cu totul existența unui partid comunist în România, înainte de faimosul congres al nouălea, când a luat puterea fratele generalului, tot atât de general pe cât sunt eu episcop.

* * *

Când Titus ajunse la Iași găsi orașul în turbulență, manifestații după manifestații cereau schimbarea guvernului, acuzat că se împotrivește înnoirilor cerute de partidul comunist, în numele muncitorilor.

Decanul facultății se schimbase, era un profesoraș care saluta cu pumnul ridicat, un simbol devenit la el amenințare. Fusese instalat cu forța, cum se întâmplă pretutindeni, o minoritate infimă dar turbulentă și susținută de forța rusească, voia să ia puterea prin violență, căci de dorit n-o dorea nimeni.

Titus își găsise locul de la catedră ocupat. «Te miri de ce? Ai fost până în cotul Donului!» «Da, și am fost rănit de două ori, am trei decorații. Dar am fost rănit și în munții Tatra; și nu am nici o decorație!»

Pe scurt, i se recomanda să înceapă viața din nou, să pornească de jos, să dovedească atașament pentru clasa muncitoare. Se întoarse la București, merse la minister; fu trimis la Inspectoratul Școlar. «Unde ai domiciliul?» «Nu mai am nici un domiciliu; locuiesc provizoriu la un frate, în Ploiești!» I se propuse un post de profesor suplinitor, la un gimnaziu sătesc din județul Prahova: profesor de gimnastică și de limba rusă. «Dar eu sunt matematician. Și nu știu rusește!» «Puteai să înveți, cât ai fost în Rusia!»

Prim-ministru după 23 August 1944 fusese generalul Sănătescu, un om din anturajul Regelui. Deși nepregătit și cu sănătatea cam zdruncinată, primise; era în noaptea de 23 spre 24 august și până în zori trebuia să alcătuiască un guvern, care să semneze armistițiul. Încercă să reziste comuniștilor, acea minoritate infimă care se sprijinea pe armata rusească și voia să-și impună politica. Fu contestat din primele săptămâni, mereu erau manifestații, din ce în ce mai puternice și mai ostile. În afara muncitorilor din fabrici, aduși cu camioanele, în afara funcționarilor, o mulțime de oameni adera la aceste mișcări agresive, unii din oportunism, alții din orbire și cei mai mulți din ceea ce se cheamă simțul gloatei, veche de când lumea. Isus i-a absolvit cu o vorbă pe care n-o admit, și care l-a costat răstignirea: «Iartă-i, Doamne, că nu știu ce fac!» Mulți n-au știut ce fac, alții au crezut

că fac bine, cunosc destui, mai târziu s-au dezmeticit și s-au căit, cu sinceritate, dar răul era înscăunat.

După cele două guverne ale generalului Sănătescu a venit la putere, generalul Rădescu. Acesta era un om mai energic, multă lume și-a pus nădejdea în el, dar curând, comuniștii care îl acceptaseră au început să-i pună bețe în roate. Ce urmăreau putea să înțeleagă oricine avea un pic de minte; le trebuia un guvern care să le fie pe plac, să-și poată face mendrele, până ce și-ar fi îngăduit să pună mâna pe putere cu totul și să guverneze singuri.

Nu am să spun cât de grea a fost viața mea în acea vreme, mă socotesc scos din cauză, ca să pot vorbi despre alții. Primul dintre aceștia va fi Titus, fiindcă el ilustrează mai bine epoca, zbaterea între speranță și deznădejde. Speranța multora atunci a fost că, odată războiul terminat pe toate fronturile, rușii se vor retrage.

Deși odată cu moartea Algăi viața lui Titus era distrusă, el continua să trăiască, oscilând între ideea de răzbunare și cea de sinucidere. Dar poate și cu alți oameni se întâmpla la fel în acea vreme, chiar și cu mine dacă mă judec cu luare aminte. Trăiam cu toții un sfârșit de etapă, la douăzeci, treizeci, patruzeci de ani câți aveam fiecare; veneam cu o morală, o învățătură și un stil de viață, rezultatul educației de acasă, din școală și din conviețuirea cu semenii noștri. Aveam convingeri și deprinderi intrate în sânge, știam că după zi vine noapte, după vară toamnă și iarnă; că pământul se învârtește în jurul soarelui, adevăr descoperit cu întârziere și cu sacrificarea unor astronomi socotiți eretici. Știam tot ce se vede și chiar ce nu se vede, știam temeiul existenței noastre, fizică și metafizică. Și deodată, aceste adevăruri erau negate, reprezentând *vechiul*, și în loc se punea *noul*, care nu putea să fie decât ceva mai rău ca înainte. La acest nou nu puteau ajunge decât cei care se lepădau de gândirea proprie și o acceptau pe a altora. Cel mai ușor să se adapteze era pentru cei nedeprinși să gândească. Și pentru cei care aruncau ușor tot ce aveau în bibliotecă, punând în loc cărți cu scoarțele roșii.

Celorlalți nu le rămânea decât să trăiască în vid, dacă nu ajungeau în fața plutonului de execuție, sau în închisori de reeducare și de muncă forțată, ca de pildă la canalul Dunăre – Marea Neagră.

Viața lui Titus nu a fost mai ușoară decât într-un lagăr, doar că nu avea pe urmele lui un paznic. Sau, cine știe? Un an și jumătate, iarnă, vară, a mers în fiecare zi cu bicicleta, cincisprezece kilometri la dus și

cincisprezece la întors, până într-un sat dintre dealuri, unde își avea școala. Despre viața lui acolo nu știu prea multe și nu vreau să pun de la mine, deși ar fi ușor să-mi închipui, căci am destule exemple: o școală cu patru clase, cărora li s-au adăugat încă patru, vechiul gimnaziu, din dorința de a culturaliza poporul ținut în ignoranță de vechea orânduire. Un director semianalfabet, însurat cu moașa satului, promovată profesoară de anatomie și higienă. Câțiva profesori titrați, în aceeași situație ca Titus, scoși de la catedrele lor, pentru purtare nedemocrată sau dușmănoasă. Printre ei un suplinitor, fără studii superioare, cu o misiune specială; nu preda nimic, era cu ochii și cu urechile în toate părțile. Veneau des inspectorii de la județ, să dea îndrumări cu privire la educația elevilor dar și a profesorilor.

Orele de gimnastică nu se făceau, «nu asta ne trebuie», spunea directorul. În timpul destinat lor, Titus repara băncile, pupitrele, clanțele, punea chit la geamuri, era bun la toate; însă nu ajunsese să taie lemne, ca maistrul de muzică, dirijorul corului care îi învăța pe școlari imnuri patriotice. Limba rusă nu putea să fie trecută cu vederea, Titus știa alfabetul chirilic, avea un punct de pornire, apoi își începea lecțiile cu ce prindea de la emisiunea radiofonică «învățați limba rusă cântând». Având talent se descurca destul de bine, ceea ce nu înseamnă că la sfârșitul anului cei mai silitori din elevii lui știau mai mult decât două vorbe rusești.

Cel mai greu în această viață demoralizantă era drumul cu bicicleta pe ploaie, când se înnoroia drumul, sau iarna, pe ghețuș și pe ninsoare. De multe ori strângea atâta clisă sub aripi că roțile înțepeneau și trebuia să coboare, să le deznoroieze cu un cuțit de lemn pus în geanta de scule. Apoi erau urcușuri unde mergea pe jos împingând bicicleta sute de metri. Cu tot impermeabilul pus peste haine, ploaia îi ajungea până la piele. Nu mai vorbesc de ger, sau de viscol, mai ales când bătea din față. Iar pe ghețuș aluneca până în șanțul șoselei, și numai îndemânarea dobândită la patinaj și la schi îl ajuta să scape teafăr.

Ar fi putut să stea cu chirie la un țăran, și se găseau destui dornici să-l găzduiască pentru câteva sute de lei pe lună, căci duceau mare lipsă, viața se scumpea iar banii își pierdeau valoarea. Dar simțea nevoia să fie acasă serile, mai ales ca să asculte știrile de la radio Londra. Din cele două camere pe care i le dăduse Cornelia, Alexandrina îi cedă una, cu dragă inimă, ceea ce îi refuzase lui Tiberiu. Reținerea pe care o avea față de acest fiu nevrednic, de pe urma căruia se alesese numai cu necazuri, nu era o dovadă că îl iubea mai puțin decât pe ceilalți. Resentimentele, oricât de

grave, nu învingeau sentimentul de mamă, pe care îl avusese chiar față de Tom, monstrul familiei. Căci pe toți, buni sau răi, ea îi născuse și îi alăptase, erau trup și suflet din trupul și sufletul ei.

În afara lecției de limbă rusă, Titus nu mai avea timp să asculte la radio decât emisiunile postului BBC de la Londra. Toată lumea asculta, dar cu precauțiune, acest post, singura mângâiere atunci, cum fusese și în timpul războiului. Pe această cale afla că între ruși și aliații ceilalți apăreau neînțelegeri, ceea ce era de așteptat, după cum era de așteptat ca neînțelegerile să se agraveze. Am cunoscut oameni care de la începutul alianței, privită de ei cu revoltă și cu stupoare, s-au așteptat ca după capitularea Germaniei, să înceapă războiul între America și Anglia de o parte și de alta Rusia, de vreme ce aceasta din urmă jurase moartea capitalismului. Mă miră că Churchill și Roosevelt, oameni răspunzători de viitorul omenirii, au uitat amenințarea, și i-au întins mâna lui Stalin, luând de bună promisiunea acestuia că va schimba doctrina. Cominternul nu și-a schimbat decât numele, devenind Cominform, cusătură cu ață albă pe stofă neagră, s-o vadă și miopii, de la distanță. Căci nici lupul, cea mai potrivită asemuire, nu-și schimbă decât părul!

Prin radio Londra a auzit Titus, ca și mine, discursul lui Churchill, de la Fulton, care anunța iminența războiului. Era la 5 martie 1946, un an fără o zi de când în România puterea o luase guvernul Petru Groza; despre această tristă întâmplare am să vorbesc îndată, dar va trebui să fac un efort spre a-mi învinge repulsia.

Până la Fulton războiul fusese numai prezumtiv, apoi posibil și pe urmă probabil sunt patru trepte, le-au sesizat mulți oameni și nu mă miră. În schimb, mă mir de Churchill că și-a făcut declarația cu prea multă întârziere, după posibil și după probabil. Oare ținuse atât de mult efectul lăzii cu votcă de la Yalta?

Acel discurs, oricât de înfierat ar fi fost în ziarele comuniste, îi mai dădu lui Titus un an de speranță.

Capitolul 7

Domnul Petru Groza era un latifundiar de la Deva. I se spunea doctor, cuvânt care în folosința noastră curentă înseamnă medic cu diplomă. Pe lângă medici, există puzderie de alți doctori, în diferite științe: în drept, în istorie, în matematici și în altele, inclusiv în chimie. Doctorul Petru Groza era doctor in jure, cum se spune prin alte locuri, adică în științe juridice, magistrat sau avocat, de pildă. De obicei, cel puțin în țara noastră, acești titrați nu-și folosesc titlul de doctor decât dacă vor să-și dea ifose, și în orice caz adaugă și știința pe care o onorează, ca să nu fie confuzie.

Confuzia în cazul lui Petru Groza a mers atât de departe încât a derutat chiar și guvernul, care a botezat cu numele lui, precedat de titlu, bulevardul facultății de medicină, din Cotroceni, unde majoritatea străzilor au nume de medici, ceea ce îmi pare o idee bună.

Tot pe acest bulevard, la intersecția cu o arteră largă, s-a ridicat și statuia lui Petru Groza, într-o perspectivă generoasă, putând să fie văzută de la mare distanță, pe o arie de trei sferturi de cerc, adică aproape din toate direcțiile. Pe un soclu de granit roșu, mai înalt decât al tuturor statuilor aflate în București la acea dată, s-a ridicat plăsmuirea în bronz a personajului, în mărime supranaturală, cuvânt care în acest caz n-are un înțeles metafizic, ci unul strict geometric, raportul între dimensiunea sculpturii și cea a modelului. Prin supradimensionare, Petru Groza a dominat tot cartierul. Vorbind la trecut, confirm actul de reparație, poate încă necunoscut unora, că statuia a fost dată jos de pe soclu, cam odată cu cea a lui Lenin.

Mărturisesc că detronarea acestuia din urmă mi-a fost aproape indiferentă, omul murise de mult și personal nu avusesem nimic de împărțit cu el, deși nenorocise o omenire întreagă. Dar maleficul lui rămăsese departe în urmă, apoi fusese depășit de alții, și mai răi.

Statuia lui Petru Groza îmi stătea pe suflet, după cum, când trăia, greutatea lui fizică îmi stătea în spinare. L-am urât cât a trăit, în timp ce alții spuneau despre el cuvinte de laudă, și poate erau de bună credință. L-am urât și după moarte. În plimbările mele, treceam prin fața Operei unde priveam statuia lui Enescu, inspirată, dar atât de modestă. Iar la cinci sute de metri mai departe dădeam de matahala care îl reprezenta pe Groza, radios și sigur pe sine, de parcă ar fi fost stăpânul pământului. Comparam

dimensiunile și greutatea celor două statui, prima strivită de cealaltă și îmi spuneam, iată la ce pot duce circumstanțele. Ce era falnicul și triumfătorul Petru Groza, pe lângă Enescu? E oare posibilă comparația? Numai împrejurările istorice făcuseră ca o statuie să fie de cinci sau de șapte ori mai mare decât cealaltă. Circumstanță în acest caz înseamnă un moment favorabil, dar trecător, dovadă că bronzul a fost dat jos de pe soclu. În vreme ce Enescu, pe care îl măresc cu închipuirea de zece ori când trec prin fața Operei, va rămâne etern în jilțul lui unde meditează, fără să ceară nimic celor cu putere vremelnică.

Dar de ce uram, și ce înseamnă ura? Când eram mic am urât-o pe doamna institutoare din clasa doua primară. Chiar așa? Nu, n-aveam destulă minte ca să pot urî, ura este o complexitate de sentimente. N-o uram, doar îmi făcea frică. Frica este instinctuală: ura se învață. Îmi revăd în fugă viața și îmi dau seama că până târziu n-am știut ce e ura; am fost invidios câteodată, sau pizmaș, cuvânt care pare sinonim, dar înseamnă mai mult decât primul. Am avut de multe ori sentimente de dușmănie; nu-i totuna cu ura. Și iată, descopăr că am urât atât de târziu, încât mai că nu-mi vine a crede.

Cineva care scria cărți, dar care după război n-a mai putut să scrie fiindcă nu accepta viața nou născută și era prigonit din această cauză, s-a dus la Zaharia Stancu, să-i ceară protecție.

Zaharia Stancu era atunci directorul Teatrului Național. Mai înainte fusese poet și director de ziar; tot timpul a fost, sau a vrut să fie, director. Ultima lui funcție, mai mare decât a tuturor directorilor, s-a numit Președinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă Română; pe acest scaun și-a dat duhul. Prezentele lămuriri sunt pentru cei care nu-i știu biografia, sortită să fie încă mai necunoscută în mileniul al treilea.

După ce a ascultat păsul colegului mai tânăr și cu mai puțin renume, directorul l-a întrebat: «De ce nu scrii despre viața nouă?» «Pentru că n-o cunosc; ca să cunoști o viață, trebuie s-o fi trăit!» «Atunci scrie despre viața trăită!» «Am scris; mi s-a spus că trecutul nu mai interesează pe nimeni». «Ba interesează, dar să-l demaști, să scrii cu ură!» «Nu urăsc pe nimeni» a fost ultimul răspuns al năpăstuitului. Îl credeam, fiindcă nici eu nu urâsem. Zaharia Stancu s-a aplecat spre el și i-a spus, cu glasul blând, dar cu ochii în flăcări: «Învață să urăști! Lovește în lumea care a asuprit poporul, pe țărani, pe muncitori și chiar pe cărturarii cinstiți ai țării!…»

Am reținut întocmai această lecție și am constatat că într-adevăr ura se învață. Dar eu, unul, când am început să urăsc cu adevărat i-am urât tocmai pe cei care îndemnau la ură. Am urât minciuna și impostura. Nu bietele minciuni ale celui care își înșală nevasta sau asociatul; e imoral, dar cu atât nu se ajunge la catastrofă. Nu impostura seducătorului care se dă drept conte ca să ademenească o midinetă; midineta va suferi sau poate nici nu va suferi; dar și într-un caz, și în altul, lumea nu se va duce de râpă.

Urăsc de moarte minciuna și impostura celor care s-au intitulat salvatorii poporului, și i-au făgăduit fericirea, ca să distrugă tot ce fusese bun înainte, dându-i în schimb mizeria și degradarea, cum le mai simțim și astăzi, în ultimii ani al mileniului. Îl urăsc pe Petru Groza pentru 6 martie 1945, când s-a aliat cu impostorii, impostor el însuși, ca să-i aducă la putere. A primit, în locul blidului de linte, un fastuos platou de aur, cu femei de toate felurile, dispuse să îl desfete, între două acte de carnaval politic.

La 4 februarie în același an, șase sute de mii de oameni, adică jumătate din populația Bucureștilor, s-au adunat într-o piață, unde nu știu cum puteau să încapă, și au răsturnat de la putere guvernul generalului Rădescu; până atunci, acesta ținuse piept comuniștilor. A fost vărsare de sânge; cu armata sovietică alături, nimeni n-ar mai fi putut să reziste. Fuseseră și până atunci turbulențe în toată țara, prefecți și primari dați jos cu forța, fiindcă voiau să se respecte legea, când venise vremea fărădelegilor.

După două săptămâni de tergiversări, ajungea la putere guvernul «de largă concentrare democratică», al domnului doctor in jure Petru Groza. De un timp i se tot vântura numele, îl împingeau în față, să-l vadă toată lumea; până atunci nu-l cunoscuse nimeni, decât intimii, apoi o parte din cetățenii orașului Deva, și, în sfârșit, cei care îl umflau ca pe o gogoașă, și pe care avea să-i slujească.

Sigur, știau și ei, comuniștii nu aveau atâta credit încât să poată forma singuri un guvern; mai bine decât toți știau consilierii sovietici, care moșteniseră de la Lenin știința imposturii și o perfecționaseră.

«O largă concentrare democratică» trebuia să satisfacă pe observatorii aliaților, aflați în țară, cu misiunea de a urmări cum se aplică prevederile armistițiului. Așa li s-a închis gura și lor, și Regelui, și partidelor numite ironic istorice.

Petru Groza prezida un partid, Frontul plugarilor; nu știusem mai înainte. Și ce legătură puteau să aibă plugarii cu un bogătaș de la Deva, care stăpânea numeroase imobile, o bună parte din centrul orașului? Numai că le

vânduse la vreme, cum se lăuda singur. Când peste câțiva ani s-au naționalizat casele celor care aveau mai mult decât un apartament, printre păgubași erau și prieteni ai primului ministru, căruia s-au dus să se plângă. Iar acesta le-a răspuns jovial: «De, dacă ați fost proști și nu le-ați vândut la vreme!»

Larga concentrare democratică a guvernului, etichetă de ocazie, era alcătuită din grupuri și grupulețe, unele născocite ad hoc, altele reactivate după ce se lăsaseră de mult pe tânjeală.

Primul ministru a devenit în 1952 președintele prezidiului M.A.N. și a rămas în funcție până la moarte, în anul 1958 când i s-au făcut mărețe funeralii naționale, cu slujbă bisericească. Se bucurase și în viață de multe hatâruri, dar abia ultimul dintre ele, soborul de preoți, corul, tămâia, această gravă încălcare a principiilor propovăduite din amvoanele comuniste, m-a făcut să înțeleg câtă recunoștință îi purta partidul decedatului, ce important a fost sprijinul lui în actul de la 6 martie. Iar ura mea pentru omul care și-a trădat țara din frivolitate, cum voi spune îndată, trădându-și chiar și propria-i clasă, a crescut și continuă să crească, ori de câte ori retrăiesc în gând istoria anilor noștri.

Nu m-am ostenit să aflu ce făcuse în viață, ce realizase înainte de a intra în politică. Am spus că era un om jovial, aceasta e caracteristica lui principală, cum are să se vadă. Prin jovial înțeleg mai mult decât scrie în dicționar: voios, vesel, binedispus, trei cuvinte suprapuse. Dar dicționarele par făcute în pripă, uneori dau definiții cu totul improprii, și adesea le lipsesc nuanțele, motiv pentru care, spre a exprima complet o idee este nevoie să se recurgă la parafraze, ceea ce lungește vorba și ne face să pierdem vremea, și la scris, și la lectură. În cazul de față, ca să nu spun ceva numai pe jumătate, rămânând totuși la un singur cuvânt, acesta ar fi în loc de jovial, atotfericitul, și nu-mi convine, nepotrivindu-se într-o carte laică; atotfericiții sunt cei care au dreptul la împărăția cerului. Împărăția domnului Petru Groza a fost pământească, în cer nu s-ar fi bucurat de toate satisfacțiile și plăcerile lumii noastre. La cuprinsul cuvântului jovial trebuie să adaug triumful și răsfățul continui.

Ca prezență fizică, era un rinocer transformat în ființă omenească, având pielea atât de groasă că nimic nu putea s-o străpungă. Aflându-se la o recepție, la palatul regal, unde comuniștii mergeau cu multă plăcere, Regina mamă Elena l-a întrebat, datoare să întrețină conversație cu oaspeții: «Mergeți la vânătoare, domnule prim ministru?» Iar acesta i-a răspuns,

râzând cu gura până la urechi, ca un fante de mahala: «Da, majestate, merg la vânătoare de potârnichi, pe calea Victoriei». N-am nimic împotriva unei asemenea slăbiciuni, deși nu admit vânătoarea. Dar mi se pare scandalos ca limuzina Președinției, plătită cu banii poporului, să ia potârnichea de acasă, s-o ducă la terenul de sport, pentru o partidă de tenis cu președintele iar de-acolo la acesta acasă, pentru altfel de partidă.

În vara care a urmat evenimentului de la 6 martie, s-a importat o cantitate de bumbac din Rusia, care ne dădea câte ceva cu o mână, bineînțeles că nu gratis, și cu două ne lua alte bunuri, în contul despăgubirilor de război fixate de ea însăși, fără discuție. Bumbacul era binevenit, căci lipsea de multă vreme; dar lipseau multe, de primă trebuință și de importanță mai mare. Și apoi, să nu fi fost sub protecția rușilor, am fi putut lua bumbac și din altă parte, poate mai ieftin, și fără să se facă atâta tevatură. Căci erau pline zidurile orașului cu afișe uriașe, cu litere roșii de jumătate de metru, pe care scria: «Trăiască guvernul doctor Petru Groza, care a adus bumbacul în țară!» Glumeții, care în vremuri grele apar mai cu spor decât ciupercile după ploaie, parafrazau sloganul astfel: «Trăiască guvernul Bumbac, care a adus groaza în țară!» Groază era, și avea să crească. Primul ministru își vedea de distracții; de altfel nici nu prea avea ce să facă, nu el conducea treburile statului, ci doar își punea semnătura pe decrete. Unii spun că ar fi ajutat pe mulți oameni în nevoie; se poate. Că s-ar fi străduit să împiedice nedreptățile; nu-mi vine a crede; nu i se acorda atâta putere. În schimb, îl lăsau să se bucure de viață. După moartea lui, un viitor ministru (de externe) mi-a spus cu admirație: «A fost un om și jumătate, a știut să trăiască!» În această privință, nu am nici o îndoială; ba, spun în plus, că a trăit bucuriile mai multor oameni, nu doar ale unuia și jumătate.

Am cunoscut și eu pe una din potârnichile lui, o actriță frumoasă după părerile altora și destul de trupeșă. Într-o zi, după ce scăpase de caznă, i-a spus, galeș: «Mâine e ziua mea, iubitule!» A doua zi, șoferul cu limuzina Președinției i-a adus la domiciliu nu un colier de diamante, nici măcar o brățară de aur, ci o lădiță de portocale. Deși portocale nu se găseau pe toate drumurile, potârnichea a dat cu ele de pământ, apoi a izbucnit în plâns și în sudalme isterice. Îmi închipui că nu toate zburătoarele erau la fel de păguboase însă niciuna nu și-a făcut zestre, ca marile curtezane din vremea burgheziei. Nu că vânătorul n-ar fi avut de unde, el credea însă că grațiile i se cuveneau pentru farmecul lui personal și pentru virtuțile bărbăției.

Morala proletară nu l-a condamnat ca pe prostime. N-a suferit nici o mustrare, până la moarte. Partidul l-a cinstit și după aceea, dând prin lege numele lui unui oraș din Transilvania. Când legea urma să se voteze în Marea Adunare Națională, succesoarea Camerei și Senatului, un deputat cunoscut de mine, i-a adresat domnului Ion Gheorghe Maurer, propunerea pe care avea de gând să o susțină în fața Adunării, ca din numele orașului să se scoată titlul de doctor, împovărător, inutil și ridicol. «Doamne ferește! i-a răspuns mai marele guvernului. Trebuie să fie unanimitate!» Și într-adevăr, orașul s-a numit, prin votul unanim al Marii Adunări Naționale, Orașul doctor Petru Groza, cum am văzut scris pe panoul dinaintea primelor case!

Niciodată de când am început să povestesc sfârșitul acestui mileniu, nu mi s-a întâmplat să învie în amintirea mea atâtea fapte învălmășite, împletite între ele, încolăcite, spiralate, luându-mi putința de a discerne în ce ordine trebuie puse. Cred că așa se va înțelege ce este această carte: imaginea unui om despre o lume cu milioane de oameni. Nu năzuiesc să fac o sinteză, ar fi o ambiție irealizabilă; mă mulțumesc să adaug un număr de pagini la dosarul celui mai zbuciumat secol din istoria omenirii.

Deci, în martie 1945, în România a venit la putere partidul comunist. Două luni mai târziu, Hitler s-a sinucis subscriind în chip sui generis capitularea fără condiții a Germaniei, impusă de aliați în chip draconic, dacă nu mă înșel la sugestia lui Roosevelt, președintele Statelor Unite ale Americii, un om cu amândouă picioarele pe marginea gropii, pe care nu l-aș fi crezut capabil de atâta îndârjire. Capitularea fără condiții echivalează cu o virtuală condamnare la moarte. Nu o dezaprob în ceea ce îl privea pe Hitler și pe principalii lui complici; poporul german, oricât de mare i-ar fi fost vina de a-l fi urmat orbește pe Führer, trebuia tratat cât de cât cu clemență, mai ales că o bună parte a lui zăcea în închisori și lagăre de concentrare, lăsându-i la o parte pe cei torturați, împușcați sau spânzurați pentru nesupunere. S-a spus, și sunt de aceeași părere, că dacă nu i se impunea Germaniei o capitulare fără condiții, războiul se termina mai devreme.

Ce ar fi fost în stare să facă Germania fără Hitler, s-a văzut pe urmă, când o țară socotită războinică și-a dovedit puterea de creație și spiritul pașnic. Războinici au fost Bismarck, Wilhelm al doilea și Hitler, care i-a depășit cu mult pe cei doi dinainte.

Cum a venit el la putere am explicat: ca să-l contracareze pe Stalin. Această credință nu poate să mi-o zdruncine nimeni, cum nimeni nu poate să inverseze rotirea pământului.

Acum a venit momentul să-mi arăt satisfacția de atâta timp așteptată, povestind sfârșitul lui Hitler.

Am văzut cancelaria Reichului pe dinafară, singura imagine captată de mine însumi, pe cale directă, a teatrului unde avea să se petreacă deznodământul. Era o clădire de piatră, în stilul vremii, rigidă, rece, și care nu mi-a dat impresia de măreție; mai impozant mi s-a părut Ministerul aviației, aflat pe aceeași arteră, faimoasa Wilhelm-strasse. Mi-am schimbat părerea când am văzut interioarele, într-un film despre viața lui Speer, arhitectul lui Hitler. Dincolo de pereții severi, de piatră cenușie, Speer izbutise să sintetizeze grandoarea Germaniei, în care stăpânul cancelariei vedea oglindită propria lui grandoare. I-am văzut satisfacția pe față, în timp ce străbătea spațiile magnifice, parcă interminabile. Iar când a ajuns în camera lui de lucru de marmură și bronz aurit, s-a așezat la birou, în timp ce asistența stătea cu respirația oprită la peretele din față. După ce s-a uitat de jur împrejur, după ce a examinat cu o bucurie copilăroasă obiectele de pe birou, mapa de scris, călimările, sfeșnicele, Hitler s-a așezat mai bine în scaun și, căutându-l cu ochii pe Speer, a spus, cu o satisfacție deplină și definitivă: «Bravo!»

Exact dedesubt era buncărul, la zeci de metri adâncime. Acolo mi l-a arătat filmul, în ultimele lui zile, când tancurile rusești ajungeau la porțile Berlinului, în biroul lui, copie redusă a biroului grandios de deasupra. Un primar adus nu știu de unde și cum, printre ruine și explozii de bombe, l-a căsătorit cu Eva Braun, concubina lui care i-a urmat soarta, credincioasă. E un personaj căruia cineva, mai priceput decât mine și mai informat, ar trebui să-i facă portretul și să-i dezvăluie caracterul.

După atentatul nereușit de la Ratesburg, din iunie al anului dinainte, când îl izbise numai suflul bombei, lui Hitler îi tremura atât de tare mâna dreaptă, încât a trebuit s-o țină cu stânga, când a semnat actul de căsătorie.

Din cei prezenți la ceremonie îl țin minte pe Goebeles, ministrul propagandei, cel mai înflăcărat apologet al stăpânului, pe care l-a urmat până la moarte. Se afla în buncăr cu nevasta și cu copiii, trei sau patru. Doctorul i-a adormit cu o injecție, apoi le-a zdrobit în gură câte o fiolă de cianură. Tot cu cianură s-au sinucis și părinții. Erau liberi să facă orice cu viața lor; dar nu și cu a copiilor, va socoti un om cu credință în dogmele bisericii. Ba da! E îngrozitor și totuși spun că nu aveau dreptul să facă altfel. Morala și religia și legea nu îngăduie omorul. Dar ce viață ar fi avut aceste progenituri nenorocoase, dacă trăiau cu o moștenire atât de

monstruoasă? Sigur, lumea nu le putea găsi nici o vină, dar cum să-i privească fără oroare? Și cum s-ar fi privit ei înșiși?

Am fost obsedat de ideea zădărniciei în faptele mele, și ale oamenilor. Niciodată n-am avut certitudinea că un gest a fost inutil, fiindcă nu puteam să prevăd ce se întâmplă dacă nu-l făceam. Nici chiar căsătoria lui Hitler, nu știu dacă a fost o zădărnicie; aș afla, dacă aș avea putința să vorbesc cu morții. Am însă o dovadă certă a ceea ce se numește deșertăciune a deșertăciunilor, inutilitate deplină: fotografia cam din același timp cu căsătoria, poate câteva zile mai înainte. Decorul de astă dată este deasupra, în curtea Cancelariei, ale cărei ziduri sunt năruite. E o zi sumbră și friguroasă. Hitler, în prim plan, cu gulerul mantalei ridicat, zgribulit, adus de umeri, trece în revistă, printre ruine, ultimul contigent de apărători ai Berlinului. E doar o mână de copilandri, unii par să nu aibă mai mult de treisprezece, paisprezece ani, mantalele prea mari sunt strânse în falduri sub centiroane, chipiurile se sprijină pe urechi, altminteri le-ar acoperi ochii. Am încercat să le descifrez expresia, să le ghicesc sentimentele, când Führerul trece prin fața lor și le strânge mâna, privindu-i în ochi cu o disperare nestăpânită.

S-a spus că Hitler era nebun. Nu! Cel puțin de astă dată are o privire lucidă și în ea se citește cât este de conștient că pe acești copii îi trimite la moarte zadarnic; nu mai încape nici un dubiu. Și ar putea să-i salveze măcar pe ei, dacă el tot trebuie să moară. Căci e limpede, ideea morții i se citește pe față, este singura lui ieșire din încercuirea rusească. Dar îi trimite la moarte, ca să ilustreze ideea zădărniciei.

La început s-a spus că Hitler se omorâse, împreună cu Eva Braun, înghițind amândoi cianură de potasiu. Mai întâi o probase pe câinele lui, căci avusese și el unul pe care probabil îl iubise, printr-o relație firească între om și câine. Gândul mă îngrozește, în altfel decât acela că mai înainte omorâse milioane de oameni. O doctoriță venită cu armata rusească a acreditat ideea sinuciderii cu cianură de potasiu, fiindcă intrând printre primii în buncăr a izbit-o mirosul caracteristic de migdale amare.

Am citit de curând memoriile unui valet al lui Hitler, apărute cu întârziere. El povestește ultimele zile ale stăpânului său, neascunzând devotamentul pe care i-l păstrase și afirmă, ceea ce au spus și alții, că Eva Braun, mână în mână cu omul pe care n-a ezitat să-l urmeze, a înghițit

cianură, în clipa când acesta își trăgea un glonț de revolver în tâmpla dreaptă. Se poate să fie așa, dar n-am nici o dovadă; martorii aflați în încăperea alăturată spun că au auzit împușcătura. Valetul, care a intrat primul, spune că a văzut revolverul căzut pe jos, și sângele curgând din tâmplă. Tot după cum afirmă valetul, cele două leșuri au fost scoase în curte, puse într-un șanț și stropite cu benzina din două canistre. El însuși a aruncat chibritul. Între rămășițe s-a găsit un maxilar, pe care dentistul l-a identificat că este al lui Hitler. Nu s-a găsit însă și craniul, ca să se vadă gaura făcută de glonț în tâmplă. Cine știe dacă nu-i o născocire, în scopul de a i se atribui lui Hitler o moarte mai bărbătească. În ceea ce mă privește, știu că și moartea de glonț și cea de cianură, sunt amândouă fulgerătoare.

Un maxilar găsit nu-i convingător pentru toată lumea. Ani în șir unii au presupus că Hitler nu murise, că ar fi refugiat undeva prin America de Sud sau pe Lună – Marte i s-ar fi potrivit mai bine – și au tot așteptat să revină. Astăzi cred că nu mai așteaptă nimeni; chiar dacă ar reveni, ar fi dincolo de anii hărăziți omului să trăiască.

După cum se vede, istoria biblică se repetă, credincioșii sunt convinși că Isus Cristos a reînviat și s-a înălțat la ceruri. Hitler nu-i singurul caz, ceva asemănător s-a întâmplat pe când mă pregăteam să încep lucrul la această carte. Am văzut cu toții la televizor un om mort, pus în sicriu și băgat în groapă.

Unii s-au îndoit de o realitate filmată, au spus: «Nu-i el, uită-te bine!» Poate mai așteaptă și astăzi ca mortul să reapară și să vorbească. Dar despre această întâmplare nu-i timpul să povestesc astăzi; până o să ajung la vremea ei, o să se lămurească și Toma Necredinciosul.

Capitolul 8

Pe Titus l-am cunoscut de mic, avea cu patru ani mai mult decât mine. Ne-am jucat uneori împreună, dar nu ne-am împrietenit, simțeam la el o răceală, nu pentru mine, ci pentru toate. Sufletul lui s-a încălzit abia când a cunoscut-o pe Alga, unica lui dragoste. După moartea ei, n-a putut să-și mai iubească nici măcar copiii, i-a lăsat în grija Corneliei și a lui Trandafil, care mai târziu i-au înfiat, cu acte.

Nici de Trandafil, deși era de-o vârstă cu mine, n-am putut să mă apropii decât târziu, și cu sfială, când în sufletul meu s-a născut ceva mai mult decât prietenia, o venerație pornită din admirația care creștea tot timpul dar

nu se manifesta, din timiditate, fiindcă mă socoteam mult mai prejos decât el, cum am rămas convins până astăzi.

Prietenia e greu să se definească, are legi diferite de iubire, nu oricine poate să le înțeleagă și să le explice, în prietenie nu încape minciuna, care, Dumnezeu să mă ierte, în iubire devine adesea necesară, fiindcă iubirea este intolerantă, iar omul are nevoie de îngăduință, o morală severă îl sufocă. Mințim, și iubim mai departe. O minciună poate face să reînflorească o dragoste ofilită. În tot ce-am spus, exclud cinismul; mă refer la minciuna însoțită de bunătate și remușcare. Cum, ascunzându-i unui bolnav moartea iminentă, mințim din bunătate și omenie.

Între prieteni se spune totul pe față, altfel prietenia devine fățărnicie. Dacă ademenești femeia unui prieten, ceea ce se întâmplă câteodată, ai călcat legea și e necinstit să mai întinzi mâna acelui prieten. Dar legea nu-i a mea, și n-am dreptul s-o impun lumii noastre; fiecare să-și poarte păcatele cum poate.

Inexplicabil va părea că dintre toți fiii domnului Alcibiade prietenia mea s-a legat de cel mai mare, Odor, deși ne despărțeau mulți ani, el fiind un tânăr pe deplin format, pe când eu eram abia un copilandru. Percepeam doar calendaristic diferența de vârstă dintre noi, altminteri mă simțeam de o seamă cu el, fiindcă îmi vorbea ca unui om în toată firea, iar eu îl înțelegeam mai bine decât pe Trandafil, căci diferența între inteligențele noastre mi se părea incomensurabilă, și mă țineam deoparte. Apoi mai era ceva, sentimentul depistat abia la maturitate, că pentru mine Odor reprezenta o făptură supranaturală, o zeitate de care nu mă despărțea nici o lege terestră, de aceea nu-i puteam greși niciodată; și chiar dacă aș fi greșit, el era făcut să mă ierte. Dacă mai târziu mi-a plăcut o fată îndrăgostită de el nebunește, n-a fost nici un păcat, oricât am mers de departe; fiindcă el n-avea ochi s-o vadă, dragostea pământească i se părea interzisă, trăia între aștri.

Oricum ar fi să mă judec, viața mea, începând din prima copilărie, a evoluat și mintea mi s-a deschis între acești doi fii ai domnului Alcibiade, cel mai mic, și cel mai mare. Pe amândoi i-am crezut singuri, izolați de lume, dar mă înșelam, fiecare avea o lume a lui, de învățătură și gânduri, mult mai populată decât lumea oamenilor obișnuiți.

Singur, în deplinul înțeles al cuvântului era Titus. La școala sătească unde preda limba rusă, fără s-o știe, rămăsese doar o parte din iarnă, din 1945 până în ianuarie 1946. Destul ca să-și sleiască trupul, mergând prin

glod, pe zăpadă sau pe gheață, cu bicicleta, treizeci de kilometri pe zi cu dusul și cu întorsul, în cancelarie nu spunea decât Bună dimineața, la sosire, și Bună seara, la plecare. Odată profesorul de matematică îl rugase să-l suplinească o săptămână; mergea să se însoare. Titus îl privi buimac; se însurase și el, dar nu mai ținea minte înțelesul cuvântului; căsătoria este un act primordial în viața omului? Atunci de ce mai trăiește bărbatul dacă femeia moare?

Avea de predat geometria plană. Se uită aiurit la desenele de pe tablă, el le făcuse, trei triunghiuri, scalen, isoscel și echilateral. Era ceva elementar, dar nu putea să le definească. Se făcu roșu la față, nu-și aducea aminte. Întrebă: «Cine știe?» Nu știa nimeni, abia așteptau să afle și el nu putea să le explice. Afară ningea, în clasă era frig, copiii își suflau în pumni, să-i încălzească, iar lui îi ardeau urechile. Cum poate fi mai singur un om, decât dacă se pierde pe sine însuși?

Seara bicicleta alunecă pe ghețuș, intră într-o bornă de pe marginea șoselei, roata din față se strâmbă rău și n-avea cum s-o îndrepte. Continua să ningă. Titus luă bicicleta la spinare și parcurse în felul acesta cei opt kilometri, câți mai rămăseseră până acasă. S-ar fi trântit în șanț, să înghețe. Era aproape să facă gestul, când își aminti numele și definiția celor trei triunghiuri. Așa izbuti să supraviețuiască.

În primăvara anului următor, mergeam pe calea Rahovei, la București, de la tribunal înainte. Deși intrasem în martie, venise o vreme friguroasă, fulguia ușor, dar destul să descurajeze pe cei care nu aveau căldură în casă – și eu eram unul dintre aceștia. Pe soclul de beton al unui gard stătea un om, să se odihnească. Avea pe el un loden cenușiu, îmbrăcăminte de iarnă sărăcăcioasă, mult răspândită în acea vreme. Era în capul gol, ținea mâna dreaptă, cu o mănușă neîmblănită pe toarta unei butelii de aragaz pusă alături. Mi se părea cunoscut, dar nu-mi aminteam de unde. Văzându-mi privirea întrebătoare, omul se ridică și mă rugă să-l ajut, ca să-și pună butelia pe umăr; era tânăr, dar părea în ruină, cu fața trasă, nebărbierit de câteva zile.

Tocmai când pornea, după ce-mi mulțumise, un om înalt, spătos, rumen la față, și el în capul gol, fără să-i pese de ninsoare, se opri în fața lui, cu o privire stupefiată. În clipa următoare ochii i se umplură de bucurie.

— Titus, tu ești?! exclamă, întinzând brațele.

Atunci abia l-am recunoscut pe omul în loden, dar n-am îndrăznit să-i vorbesc, de teamă că s-ar simți stânjenit în postura lui mizeră, deși nici eu nu aveam o postură înfloritoare.

Noul venit era Honoriu; l-am văzut cum lua, ca pe un fulg, butelia de pe umărul lui Titus.

Nu sunt atotștiutor, a trebuit să-mi închipui că lui Titus i se făcuse lehamite de școală, poate renunțase chiar în seara când mergea spre casă cu bicicleta la spinare. Sau poate îl dăduseră afară.

Știu în schimb că în vremea aceea, deși își socotea viața sfârșită după moartea ființei de care se legase indestructibil, voia să trăiască spre a vedea făcându-se dreptate în lume. Lumea, așa cum se organiza la sfârșitul războiului, care fusese o atrocitate, era în curs de a suferi alte atrocități, nu doar fizice, ci mai ales morale, prin împilări și minciună. Războiul încetase, în afară de cel din Pacific, căruia i se apropia de asemeni sfârșitul; dar, mai ales după discursul lui Churchill, la Fulton, multă lume era convinsă că va începe altul, între Rusia și propriii ei aliați, care își dădeau seama că intraseră într-o capcană, sprijinindu-și dușmanul de moarte. Neînțelegerile se iviseră mai demult, când Stalin își mărea pretențiile și nu era greu să se vadă că nu-și va ține făgăduielile. Alianța continuase, dar într-o suspiciune continuă și reciprocă, se temeau unii de alții că vor încheia o pace separată cu Germania. Acum teama aceasta dispăruse, ca să se nască alte temeri; războiul rece între aliați începuse de fapt înainte de a se încheia pacea cu inamicul. Iar în țările din răsăritul Europei, rămase sub ocupația rusească, se declanșa un nou război, numit lupta de clasă.

Lupta de clasă i se părea lui Titus derizorie, deși îi suporta el însuși urmările. În starea lui de spirit, suferința personală nu era decât de ordin fizic și nu depășea suferințele din timpul războiului. În schimb avea o ură fără limite pentru ruși, care violau drepturile sacrosancte ale oamenilor, iar lui îi batjocoriseră tot ce avea mai sfânt. Aștepta războiul, să poată ucide în voie, și apoi, străpuns de glonț sau de baionetă, să moară cu mâinile încleștate în grumazul inamicului.

De ce venise în București nu știu; poate ca să fie mai aproape de miezul lucrurilor. Își vânduse verigheta, o sacrificase cu un sentiment mistic, la fel cum mai târziu avea să sacrifice câteva bijuterii ale Algăi, păstrate pios de

Cornelia. Tot ce făcea și avea să facă era în memoria femeii de care nimic nu mai putea să-l despartă. Deși nu credea în lumea cealaltă, era convins că pe Alga avea s-o întâlnească undeva, în cer, unde trebuia negreșit să existe o planetă, o insuliță, destinată dragostei lor din a doua viață.

Până aici îl adusese durerea. Dar nu era nebun, avea un suflet prea puternic și o rațiune prea clară ca să halucineze; iluzia era viitoarea lui realitate.

În realitatea prezentă își ducea viața ca oamenii. Era la sfârșitul lui ianuarie, anul 1946. Închirie o cameră de serviciu la etajul al șaselea al unui bloc de pe Bulevardul Domniței, în al cărui subsol intrase pieziș o bombă și distrusese instalația de încălzire; deocamdată n-o repara nimeni, era cheltuială prea mare și lipseau materialele. Locatarii nu aveau unde să se mute; se descurca fiecare cum putea, stăteau în casă cu paltoanele pe ei, își mai puneau și o pătură pe umeri. Se strângeau, cu toată familia, într-o cămăruță pe care o dezmorțeau cu sobe improvizate; fațada blocului era plină de coșuri, scoase prin zid sau printr-un ochi de fereastră; noroc că nu-i oprea nimeni, primăriei nu-i păsa acum de estetica orașului. Oamenii ardeau în sobă ce găseau, lemne, cărbuni, jurnale vechi, cărți de telefon ieșite din uz, și chiar cărți din bibliotecă. Abia la trei ani după plecarea lui Titus, s-a reparat caloriferul, dar uneori lipsea păcura și atunci reintrau în funcțiune sobele.

Începuse prin a-și cumpăra o somieră, de la vechituri, pe strada Bărăției; prin minune, nu avea ploșnițe, poate muriseră de ger și ouăle se uscaseră; somiera zăcea de mult în magazie. Ar fi putut să închirieze o cameră mobilată, dacă nu se temea că l-ar incomoda gazdele; trebuia să schimbe o vorbă cu ele, și el voia să fie singur, să nu aibă de spus cuiva nici măcar bună ziua. În cameră respirația scotea aburi, îi înghețau mâinile. Luă o sobă de tablă și o butelie de aragaz; ideea era bună și butelii se găseau la prăvălie, destul de ieftin. Camera se încălzi în zece minute, dar peste o oră, Titus, întins în pat și învelit cu lodenul se trezi din somn cu dureri de cap groaznice și cu senzația că se sufocă. Abia avu puterea să ajungă la fereastră, s-o smucească și să se aplece în afară, deasupra abisului, inspirând profund, cu spasmuri, aerul rece. Senzația de sufocare dispăru, mai rămânea durerea de cap, parcă o menghină îi zdrobea craniul. Abia după un timp, a cărui noțiune și-o pierduse, îndrăzni să facă un pas în cameră, cu respirația oprită, și să stingă aragazul. Pe urmă reveni la

fereastră, unde rămase aplecat în afară, până ce aerul rece îi îngheță plămânii.

Nu se gândise, frigul îl făcuse să uite că oxidul de carbon din gazele nearse duce la moarte sigură și pe nesimțite; se trezise doar cu puține clipe înainte de a fi prea târziu să se mai trezească vreodată. Groaza că fusese la un pas de moarte se transformă într-un gând îndârjit că trebuia să trăiască, fiindcă mai avea de făcut ceva în viață. Aștepta să vină americanii, să coboare din cer cu parașutele, prin fața ferestrei care îl salvase de la moarte.

Să faci o gaură în zid, să scoți un burlan afară, e o faptă banală asupra căreia nu avem de ce ne îndrepta atenția.

Această faptă săvârșită de Titus, în cugetul meu capătă un caracter dramatic, care mă urmărește de peste patru decenii; de câte ori îmi aduc aminte se strânge pielea pe mine și simt un fior rece în tot trupul.

Pe coridorul etajului găsi câteva mobile părăsite, între ele o masă de bucătărie și un scaun. Se interesă de proprietar; portarul ridică din umeri, nu aparțineau nimănui, doar încurcau locul. Titus le duse în cameră, puse masa sub fereastră și începu să cioplească zidul; în subsolul cu ușile vraiște, lângă bancul mecanicului, căzut într-o rână, era un maldăr de scule; luă un ciocan și o daltă. I se părea mai ușor să facă o gaură în zid, decât să scoată burlanul prin două rânduri de geamuri; și, în primul rând, fereastra acelor odăi de serviciu avea un singur canat, odată burlanul pus nu s-ar mai fi putut deschide, să intre aer.

La ultimul etaj zidul ar fi trebuit să fie subțire, dintr-o singură cărămidă. Dar blocul, vechi, printre primele din București, era făcut de un arhitect pe care aveam să-l cunosc mai târziu, după naționalizarea imobilelor, când sărăcise. Păcatul lui era că proiecta construcții cam hâde, cu fațadele jucate în fel și chipuri că îți zăpăceau ochiul, cu zorzoane inutile, care le făceau și mai urâte. În schimb, recunoșteau toți concurenții, erau de o soliditate desăvârșită, ca să nu spun excesivă, pornită din teama lui de cutremur. Avea o manie, o obsesie, cunoștea istoria tuturor dezastrelor provocate în lume de zgâlțâielile pământului, în Japonia mai ales, și în California, de pildă, unde cutremurul din 1905 distrusese aproape întreg orașul San Francisco.

Ce-i drept, la cutremurul puternic din 1940, construcțiile lui nu suferiseră nici cea mai mică fisură, stăteau semeț în picioare, solide și urâte; abia pierduseră câte o zorzoană de pe fațadă.

Titus ar fi putut să observe cât de gros era zidul dacă se uita la deschizătura ferestrei, dar nu-i dăduse atenție. Săpă deci cu dalta și cu

ciocanul, lovind cu grijă să nu disloce cărămida, o scoase în bucățele mărunte. Înaintase aproape treizeci de centimetri, dalta nici nu era mai lungă, și se mira că nu străpunsese zidul, nici nu suna a gol, așa ceva nu-și închipuise; după primul rând de cărămizi străpuns, urma altul.

Ar fi putut să caute o daltă mai lungă, sau, mai ușor, să meargă la un atelier de sudură și s-o înnădească pe aceasta. Dar era riscant să lovească într-o cărămidă întreagă, aflată la exteriorul zidului; la un moment dat ar fi putut s-o disloce, și chiar împreună cu alta aflată alături, să le năruiască și să cadă în capul cuiva de jos.

Titus coborî din nou la subsol, am uitat să spun că nu mergea liftul. Văzuse acolo un maldăr de lemnărie, răvășită de explozia bombei; luă o scândură de vreo trei metri, din păcate niciuna nu era mai lată de o palmă, nu puteai să stai pe ea cu amândouă picioarele alături, ci doar cu unul în spatele celuilalt, greu să-ți păstrezi echilibrul. Scoase scândura pe fereastră, o împinse până ce se sprijini pe solbancul ferestrei din față. Măsură cu grijă locul găurii făcute în zid, ca să-l poată nimeri de pe partea cealaltă, ieși pe fereastră și ținându-și echilibrul pe scândură, deasupra abisului ascuns în întuneric, începu să cioplească în cărămidă. Deși lovea cu grijă, scândura îi vibra sub picioare, nefiind destul de groasă. Această scenă, pe care o socotesc de groază, ținu mai mult de un sfert de oră, timp când moartea stătea la pândă clipă de clipă.

Pentru ce? – m-am întrebat pe urmă, cum mă mai întreb și astăzi. De unde atât curaj, sau atâta inconștiență? – căci într-o asemenea împrejurare nu mai pot invoca disperarea. E o întrebare căreia n-am putut să-i răspund, și nu pot nici acum.

Ceea ce a urmat, cuiva ar fi putut să i se pară un act acrobatic; eu, unul, socotesc că a fost un gest iresponsabil, datorat unei acumulări de suferință și disperare, invizibile de la suprafață; cât mă privește, eu sunt dator să văd mai în adâncime.

Scândura începuse să scârțâie tot mai pronunțat la fiecare lovitură a ciocanului, dar Titus nu auzea decât zgomotul fierului. În clipa când dalta străpunse cărămida, lăsând să se vadă o rază de lumină din cameră, scândura se rupse, nu scurt, ci într-o pârâitură prelungită, cât ține un fulger, care totuși are și el o durată. În acest timp de spaimă, Titus, judecând sau fără să judece, nu știu cum, lăsă dalta în gaură, aruncă ciocanul în cameră și se prinse cu mâinile de marginea ferestrei. Poate abia acum simți groaza, nu

înțeleg ce altă forță l-ar fi făcut să se țină în mâini, să se ridice, să pună un genunchi pe tocul ferestrei și să intre în cameră.

Apoi, fără nici o pauză, se urcă pe masă și, băgând brațul în gaură, până aproape de cot, apucă vârful dălții, și trase. Încet, migălos, lovind în cărămidă numai cu dalta, căci în spațiul acela îngust n-avea cum folosi ciocanul, izbuti să lărgească străpungerea, s-o rotunjească și să treacă burlanul.

Când totul fu gata aprinse focul și se lipi de sobă; îi tremura întreg trupul, din cap până în vârful picioarelor, îi clănțăneau dinții în gură. Abia acum simțea frica, și o frică din urmă e mult mai puternică decât în momentul când ai trăit-o.

Capitolul 9

Cu o vară înainte, în 1945, fusesem la mare, prima oară după o absență de cinci ani, cât ținuse războiul. Era începutul lui august, de obicei mă duceam mai devreme, dar acum stătusem la îndoială, dacă e bine să mă îndepărtez de casă într-un moment când nu știam ce poate aduce ziua următoare. A fost o vreme călduroasă, prelungită și în septembrie; soarele ardea ca în miezul verii. Unii oameni spuneau că din cauza bombei atomice; abia sosisem la Mangalia, când am auzit ce se întâmplase la Hiroșima. Dar nu pentru aceasta mă întorc în august 1945; viața lui Titus, din iarna următoare, când tremura de frig într-o cameră mizerabilă, mi-a amintit ce cald îmi fusese peste vară. E de altfel singura amintire din acel an, la care mă întorc cu bucurie chiar astăzi, după mai bine de patru decenii. Departe de București, ars de soare pe malul mării, o lună întreagă n-am mai vrut să știu ce se întâmplă în țară – și se întâmplau multe.

În luna februarie a fost inițiată și apoi consfințită în martie reforma agrară, împărțindu-se pământul țăranilor, să aibă bieții oameni cu ce veni la colectivizarea care avea să înceapă la puțină vreme după aceea.

Tot în februarie între 4 și 11 s-a ținut faimoasa conferință de la Yalta, unde s-a jucat, cu cărți măsluite, soarta țării noastre și a altor țări, ba chiar soarta lumii.

Exact în timpul când în Crimeea se discuta și se benchetuia spre suferința omenirii, o altă suferință, imediată și concretă se abătea asupra unui mare oraș al Germaniei, Dresda, renumit până atunci prin muzică. La 13 și 14 februarie bombardamentele aeriene ale aliaților au omorât acolo o

sută treizeci și cinci de mii de oameni. Această cifră trebuie să fie ținută minte negreșit, pentru a o compara, în paginile următoare, cu numărul victimelor de la Hiroșima și Nagasaki. În aprilie a murit Roosevelt, datorită căruia, recunosc, Statele Unite au intrat în război căzând în balanță cu enorma lor greutate; nu fusese ușor să învingă împotrivirea neintervenționiștilor și propaganda pacifistă a coloanei a cincea, sedusă de Hitler. Dar un martor al scenei, când Roosevelt citea declarația de război, o devotată admiratoare a Președintelui, spunea despre acesta că era atât de prăpădit în scaunul lui cu rotile, încât dânsa și-a ascuns fața în mâini, să nu se vadă că plânge. Lumea nu avea de unde să știe. Eu, unul, în afară de Yalta, nu am să-i reproșez președintelui decât că nu l-a avut la inimă pe De Gaulle și i-a făcut șicane tot timpul războiului.

Optsprezece zile după Roosevelt, murea și Hitler în buncăr. N-a avut mult timp să se bucure de sfârșitul marelui său adversar de la Washington. Dar lasă că nici nu cred să-i mai fi ars de vreo bucurie; rușii erau în Berlin; în aceeași zi când el își punea capăt vieții, sergenții Egorov și Kantaria împlântau în cupola Reichstagului steagul roșu cu secera și ciocanul, în locul zvasticii. Iată că am aflat și numele eroilor, dar tot nu știu care din ei doi avea cele două ceasuri la mână.

La 9 mai Germania capitula fără condiții.

În iunie nu-mi amintesc să se fi întâmplat ceva deosebit, în afara măcelurilor din Pacific, unde japonezii, după ce înaintaseră săvârșind atâtea cruzimi, se retrăgeau luptându-se cu disperare, cruzi cu ei înșiși.

Tot în iulie, laburiștii au câștigat alegerile în Anglia. Victoria lor mă interesează mai puțin, m-a durut în schimb căderea lui Churchill, după ce câștigase războiul. La data aceea nu știam ce ispravă făcuse la Yalta, am aflat mult mai târziu, poate ultimul dintre contemporanii mei, sau poate n-am vrut să cred, nu-mi dărâm ușor idolii. Am fost mâhnit rău și multă vreme, am socotit Anglia o țară ingrată – «perfidul Albion» era numită în copilăria mea; succesorul lui Churchill mi-a fost antipatic, deși n-avea nici o vină, așa e politica.

În schimb, în iulie, pe când la noi se țesea bumbacul adus din Rusia, evenimentele se precipitau, dar nu toate priveau mersul războiului, iar unele par puțin importante, judecând de la depărtarea noastră geografică. De pildă, Regele Leopold al Belgiei se întoarce în țară, fără să-l fi poftit nimeni. O bună parte a populației nu-l mai voia, pe bună dreptate. La fel aș fi făcut eu însumi, eram hotărât încă din 1940, când Hitler cotropise țara, cu

o forță atât de zdrobitoare, că nimeni n-ar fi putut să-i reziste. Dar regele nu trebuia să capituleze, cât timp mai avea unde se retrage; continuând lupta, chiar dacă era pierdută, ar fi încetinit cât de cât înaintarea inamicului, aliații ar fi avut timp să-și vină în fire, s-ar fi regrupat, poate le-ar fi sosit rezerve, sau cel puțin, îmbarcarea de la Dunkerque ar fi fost mai puțin dramatică.

În aceeași lună iulie, nefastă pentru învinși, la Potsdam s-au întâlnit iar «cei mari» spre a hotărî soarta Germaniei, implicit a noastră și a celor din jurul nostru. Stalin n-a lipsit, dar în locul lui Roosevelt era Truman, iar Churchill era însoțit de Atlee, șeful laburiștilor.

În sfârșit, spre a termina cu luna nefastă, la 26 iulie Statele Unite au dat ultimatum Japoniei, cerându-i să capituleze fără condiții. Era un avertisment ale cărui urmări nu le bănuiau japonezii; și chiar dacă le-ar fi bănuit și poate chiar dacă ar fi avut certitudinea dezastrului, tot nu cred să fi capitulat, până nu le mai rămânea decât să-și facă harakiri în masă. Certitudinea a venit treisprezece zile mai târziu, la Hiroșima, atât de năpraznic, că a paralizat chiar și dorința ancestrală de harakiri.

* * *

Făceam plajă, înotam în marea caldă și parcă mai albastră ca niciodată, nu citeam ziare, nu ascultam radio, nici pe cel de la Londra rămas fără utilitate, mâncam pe sponci dar nu răbdam de foame, mă mulțumeam cu un cotlet de oaie; nu ajungea la mine nici un răsunet despre cele ce se întâmplau în țară și în lume. Uitasem războiul, pentru mine era o pace atât de deplină că o socoteam eternă, când într-o dimineață, abia mă sculasem și mă spălam la fântână… Un vecin mi-a spus, într-o doară, că americanii trântiseră în Japonia o bombă atât de puternică încât un oraș întreg a fost ras de pe fața pământului. Nu am dat importanță, mi s-a părut o născocire nesăbuită, un zvon cum circulau multe, unul mai gogonat decât altul.

Abia a doua zi am aflat că fusese o bombă atomică, și orașul distrus se numea Hiroșima. Îl știam din călătoriile mele pe hartă, care de multe ori mi s-au părut aproape reale.

Despre bomba atomică se vorbea încă dinaintea războiului, unii oameni erau informați bine, în primul rând fizicienii care nu se mulțumeau cu ce învățaseră la universități, citeau reviste de specialitate, unii întrețineau corespondență cu savanți din toată lumea. În ce mă privește, nu știam mare lucru, ca mulți oameni; pe unii nu-i interesa, alții nu aveau pricepere. Astăzi știe toată lumea, nu mai trebuie să spun ce a fost bomba atomică, și cât a

crescut în putere între timp, că te ia groaza; să se adune toate la un loc, din câte sunt în lume, ar putea să arunce pământul în aer. Poate să pară paradoxal, dar tocmai uriașa forță de distrugere o face inutilizabilă, nimeni, nici chiar un descreierat din cei câțiva care amenință omenirea nu s-ar încumeta să înceapă un război atomic, fiindcă ar însemna să piară ei înșiși. Dacă totuși s-ar întâmpla una ca asta, puțin îmi pasă că în fraza dinainte am spus o prostie; n-ar mai exista nici hârtia, nici eu, nici cine să mă judece.

Dar mai bine să vorbim despre Hiroșima, punct de răscruce în mersul războiului și în istoria omenirii. În zorii zilei de 6 august, un bombardier american a decolat de la o bază din Pacific, având cu el o bombă atomică. Bomba nu era amorsată, dacă bombardierul se accidenta la decolare, ar fi fost un dezastru, oricine poate să-și închipuie. Au amorsat-o în timpul zborului. Dar primejdiile nu trecuseră, să ne gândim la una singură; cu toate măsurile de precauțiune luate, s-ar fi putut ca aviația de vânătoare japoneză și artileria antiaeriană să intercepteze bombardierul. Îmi închipui cum ticăia inima oamenilor din echipaj în timpul zborului, dar probabil închipuirea mea nu poate merge până la capăt, căci nu le-am luat pulsul, și nici nu știu până la ce accelerare a ritmului rezistă o inimă: două sute de bătăi pe minut, cinci sute, mai mult? Scriind aceste cifre imposibile, simt că unele gânduri pot să te înnebunească, și n-am terminat cu ele.

Ce s-ar fi întâmplat la o aterizare forțată, nu cu totul exclusă? Și mai ales, cine știa sigur ce s-ar fi întâmplat cu avionul, după ce se lansa bomba? Știm că s-a îndepărtat cu motoarele în plin, cu toată viteza, dar suflul exploziei tot l-a ajuns din urmă și l-a zgâlțâit zdravăn. Ar fi fost posibil să nu reziste și dacă echipajul se salva cu parașuta, cădea în zona iradiată, unde era moarte sigură.

Bombardierul a ajuns nestânjenit la țintă, îndeplinindu-și misiunea. Dar nu pot să compar spaima echipajului cu a celor de jos, care s-au făcut pulbere, într-o miime de secundă, fără să știe ce se întâmplă.

Se spune că bomba a căzut peste un grup de soldați care făceau instrucție și au dispărut fără urmă; cred, dar cine a fost martor?

Pe urmă au început să vină știri, prima din ele deplângea două sute patruzeci de mii de victime. Cu timpul cifra a scăzut, nu-mi aduc aminte cu cât, în orice caz nu mai era de ordinul sutelor de mii. Așa se întâmplă în momentele tragice, la revoluția noastră din decembrie s-a spus șaizeci de mii la iuțeală, mai repede decât ar fi putut cineva să numere morții; pe urmă cifra a scăzut până la o mie. Cineva, iresponsabil, s-a jucat cu morții! O mie

mă înspăimântă mai mult decât șaizeci de mii, cifră pe care n-o pot transforma în cadavre fără să-mi pierd mințile. La război e altceva, privim cu altă optică – războiul e o uzină cu producție mare, de serie.

La două zile după Hiroșima, Rusia s-a grăbit să declare război Japoniei; desigur se temea că după groaznica demonstrație se va încheia pacea, și nu voia să lipsească de la tratative. Până atunci se tot codise, și dacă avea motive, cum se topiseră în două zile?

Numai că japonezii n-au aplecat steagul și atunci a fost nevoie să se arunce încă o bombă, la Nagasaki, trei zile după prima. Bombele atomice atunci nu se fabricau repede; mă întreb, oare o aveau și pe a treia? Și fără ea, dacă împăratul n-ar fi poruncit încetarea luptei, care ar fi fost soarta războiului?

Întrebarea și-a pus-o Truman, înaintea mea, și i-au răspuns strategii. Sfârșitul nu putea fi prevăzut, japonezii ar fi luptat până la ultimul soldat, murind toți într-un harakiri gigantic. Punând la socoteală amândouă taberele, ar fi fost sacrificați cel puțin un milion de oameni. Sigur că nu aprob bomba atomică, dar să nu fim orbiți și fățarnici, și să admitem că în acest caz a salvat sute de mii de alte vieți, salvând până la urmă însăși Japonia, care ar fi putut să devină o insulă pustie. Nu-i un loc unde mi-ar plăcea să trăiesc, nu mă ispitește să merg acolo nici măcar în vizită de câteva ore. Atâta agitație și atât gigantism mă sperie, ca tot ce nu pot înțelege cu mintea mea dezvoltată în altă ambianță. Nu am dorințe patriarhale, îmi plac orașele mari și moderne, după cum îmi plac inovațiile de orice fel. Dar Japonia mă depășește, admirația pe care i-o port e amestecată cu teama de ceva diabolic, ascuns sub fața lucrurilor. Căci după mine numai un Mefisto ar fi putut face, într-o jumătate de secol, din niște bărci de lemn, aflate acolo pe la 1850, flota care în 1905 a scufundat la Tușima, în față cu Port Arthurul, cuirasatele și celelalte mărețe bastimente de război ale rușilor.

Cine gândește ca mine va înțelege că fără să fie sacrificate Hiroșima și Nagasaki, Japonia toată s-ar fi ridicat greu din ruine, și oricât de vrednici și de îndemânatici ar fi japonezii, n-ar face astăzi vapoare de un milion de tone, n-ar umple șoselele lumii și chiar ale fostului lor inamic, Statele Unite, cu faimoasele automobile Honda, Datsun și cu motocicletele înspăimântătoare ca niște balauri. N-ar fi nici casetofoanele și videocasetofoanele pătrunse în milioane de locuințe, nici uluitoarea lor aparatură electronică, pe cale de a prelua toate funcțiunile cerebrale ale

omului. Și, în sfârșit, Japonia n-ar fi infiltrată în toată industria și tot comerțul de pe fața pământului.

Și cu toate acestea, Hiroșima continuă să fie socotită o crimă, deși înverșunarea acuzatorilor descrește, pe măsură ce trece timpul. S-au scris poeme, s-au făcut filme, s-au ținut discursuri de înfierare, s-a jeluit toată omenirea. Dar de ce nu-și amintește nimeni că înainte de Hiroșima, la Dresda au murit o sută treizeci și cinci de mii de oameni? Ca să nu mai vorbesc de Hamburg, Rotterdam și altele! Păi, fiindcă bombele folosite acolo erau demodate! Iar bomba atomică n-o aveau decât americanii, niciunul din ceilalți care o condamnau – și râvneau s-o aibă!

* * *

Între întâmplările triste ale acelui an este procesul mareșalului Pétain, care s-a judecat la Paris, în august. Este adevărat că mareșalul semnase armistițiul cu Germania, în 1940, vara, și devenise șeful guvernului francez refugiat la Vichy, în zona neocupată. Vichy – renumit mai înainte pentru o apă minerală cunoscută și în România, dar căutată mai mult de lumea pretențioasă – devenise acum un cuvânt de rușine.

Sunt de partea lui De Gaulle, care refuzase să se supună, îndemnase pe francezi să continue lupta și se refugiase în Anglia, cu gândul să formeze acolo o armată de rezistență. În același timp mă gândesc că fără armistițiu germanii ar fi ocupat toată Franța, pentru ei ar fi fost o joacă, mă și mir că s-au oprit la jumătatea drumului. Pentru populație viața ar fi devenit mai grea și înfrângerea încă mai dureroasă, pe lângă pierderile pe care le-ar fi suferit armata, în vieți omenești, înainte de toate. Așa au gândit partizanii lui Pétain și în felul lor aveau dreptate. Dar recunosc că onoarea Franței rămânea neștirbită dacă ar fi continuat lupta, ceea ce răsplătea și pierderile armatei, și suferința populației. De altfel armistițiul a fost iluzoriu, nemții l-au călcat în picioare la prima ocazie, iar până atunci au jucat pe degete guvernul liber, impunându-i în bună măsură politica lui Hitler, după cum l-au impus ca ministru de externe, mai târziu președinte de consiliu, pe Pierre Laval, un germanofil notoriu, omul lor de încredere.

Îmi pare rău însă de mareșalul Pétain, erou în primul război mondial; m-am bucurat când, târziu după război i-am văzut numele neșters de pe placa de onoare a osuarului de la Verdun, unde avusese clipa lui de glorie. Mi-am spus: uite că Franța nu-i atât de ingrată, cum mă gândisem la proces, când Pétain fusese condamnat la moarte. I-au comutat pedeapsa în închisoare pe

viață; în felul acesta dezonoarea lui nu era mai mică, în schimb, Franța scăpa de o rușine, aceea de a-și trimite în fața plutonului de execuție eroul de altădată, pentru o trădare pregătită de alții, în anii dinainte.

Pe Laval însă l-au împușcat. La eliberarea Franței se refugiase în Spania lui Franco. Acesta datora în bună parte Germaniei victoria în războiul civil, când luase puterea pe care a păstrat-o până la moarte. Deși obligat lui Hitler, Franco a avut înțelepciunea și abilitatea să se eschiveze de-a intra în război, a lăsat doar să plece o divizioară de voluntari, să lupte în Rusia. Altfel ar fi pățit-o ca Mussolini.

Nu știu dacă pe Laval l-a expulzat Franco, spre a nu se pune rău cu aliații sau fugarul s-a întors de bunăvoie în Franța, unde a fost arestat și dus la judecată. Am o fotografie a lui, făcută când își rostea apărarea. Are o figură patetică și convingătoare; poate spera că au să-l achite; poate crezuse sincer în colaborarea Franței cu Germania, ceea ce atunci părea o aberație; astăzi se vede că ar fi fost cu putință; dar nu cu Hitler!

În dimineața execuției, când au venit să-l ridice din celulă, Pierre Laval s-a comportat mizerabil: l-a cuprins tremurul, s-a apucat cu mâinile de marginile patului, nevrând să se ridice, de parcă ar mai fi avut vreo scăpare. Avocatul lui, aflat de față, l-a apostrofat cu asprime: «Laval, nu fi laș! Ridică-te!» Atunci nenorocitul a vrut să înghită o fiolă de cianură, cum mai târziu a făcut Göring, la Nürnberg. Nu știu cum s-a întâmplat, i-a tremurat mâna, i-a lipsit curajul, deși, oricum îl aștepta moartea; fapt este că n-a înghițit decât o picătură de otravă, restul i-a curs pe față. Era prea puțin ca să moară, oricât de ucigătoare e cianura; a început să râgâie, cu ochii dați peste cap, în spasmuri dezgustătoare; plutonul de execuție a trebuit să aștepte până ce medicul l-a pus pe picioare.

În contrast cu scena dinainte, la sfârșit s-a purtat cu demnitate. Cine poate să știe ce se întâmplă în sufletul condamnatului când vede puștile ridicându-se?! «Vă deplâng, domnilor!» le-a strigat soldaților, înainte ca ei să tragă.

Mulți oameni au spus cuvinte mari în fața plutonului de execuție. După știința mea, nu l-a deplâns nimeni pe Laval, decât poate cei care îi aprobaseră politica. Aud că astăzi aceștia încearcă să-l reabiliteze și poate au să reușească.

Acum câțiva ani, mergând de pe Loara spre Mont Saint Michel, în nord-vestul Franței, am trecut printr-o localitate numită Laval, și m-am întrebat ce simt oamenii de acolo când pronunță acest nume. Mă întrebam de

pomană, ce le păsa lor de Pierre Laval, poate că nici nu aveau habar că existase?!

Nu are importanță cum îl chema pe fostul ministru de interne din zona neocupată, nu știu ce vină avea, dar a fost și el condamnat la moarte. A bântuit o sete de sânge în Franța, după eliberarea Parisului, au fost împușcați oameni învinuiți de trădare, uneori dintr-o neînțelegere sau din greșeală; judecata se făcea în grabă, și cu patimă și nu știu, zău, dacă n-au fost și răzbunări personale. Anul trecut s-a comemorat revoluția franceză din 1789; mi-am amintit de Teroare, de capetele căzute fără vină, unele regretate și azi, după două secole.

Dintre victimele exceselor de după ultimul război – va rămâne cu adevărat ultimul? – a fost un scriitor executat regretabil, Brazilac, dacă își mai aduce aminte cineva de soarta lui tragică. Nu avusese un cuvânt în favoarea ocupanților, vina lui era că scrisese împotriva englezilor, din convingeri personale, poate inoportun, dar pentru atât nu se condamnă un om la moarte! Presupun că acele texte, publicate în Anglia, i-ar fi adus cel mult dezaprobare. E drept, nu le-am citit, de aceea am folosit cuvântul presupunere.

Omul care mi-a prilejuit aceste reflecții, ministrul de interne de la Vichy, a cerut să comande el însuși plutonul de execuție, și i s-a aprobat, ceva ce mi s-ar fi părut imposibil. E adevărat că de obicei se respectă ultima dorință a condamnaților, dar în acest caz, cum să spun, dorința nu se poate socoti ultima *înainte* de moarte, căci de fapt este *concomitentă* cu moartea sau, într-un fel chiar postumă, fiindcă glasul care comandă plutește încă în aer când au pornit gloanțele.

Dacă mă îngrozește cu adevărat o moarte, este aceea prin execuție, de aceea nu pot să mă gândesc decât cu frică la ceea ce simte condamnatul în ultimele lui zile, începând de la sentință până în ultima noapte, în ultima oră, ultimul minut, ultima clipă. Dar omul acela care a comandat soldaților să tragă îmi vine mereu în minte. Îl și văd în fața zidului, îl știu din fotografie, era un om falnic, în floarea vârstei și mă întreb ce-a avut el în minte înainte de a da comanda. Să fie astfel sfârșitul mai ușor de întâmpinat, mai demn? Să fie o victorie asupra morții? Nu știu. Vom putea vreodată să comunicăm cu lumea de dincolo? Nu cred. Poate am fi dezamăgiți. Poate avem nevoie de taine. Poate fără ele, când am ști *totul*, am înceta de-a gândi, mintea ne-ar deveni inutilă. Spiritul nostru se păstrează treaz prin ce nu știm încă.

Pétain a fost grațiat la adânci bătrânețe; ca și cum i s-ar fi dat o nouă pedeapsă, așa am gândit atunci.

Capitolul 10

În același august cu procesul celor de la Vichy, doar cu două zile mai devreme, la București Regele cerea demisia guvernului, dând decorații în semn de mulțumire, mai bine zis de adio, președintelui Petru Groza și miniștrilor.

La începutul anului, conferința de la Yalta, lăsând la o parte clauzele secrete și cele ambigui, prevedea ca în România să se formeze un guvern cu adevărat democratic, din care să facă parte toate partidele neamestecate în politica nazistă, generatoarea și susținătoarea războiului. De voie de nevoie, domnul Petru Groza, bineînțeles cu asentimentul acru al comuniștilor, acceptase să intre în guvern câte un reprezentant al partidelor zise istorice, partidul Liberal și cel Național Țărănesc, ca miniștri fără portofoliu, adică simpli observatori. Dar nici măcar atât nu puteau face, după ce își luaseră postul în primire, fiindcă nu-i lăsa nimeni să vadă, necum să întrebe și să-și dea părerea; așa încât după un timp s-au văzut constrânși să se retragă.

Înfruntând ce scria în Constituție, Petru Groza a refuzat să-și dea demisia; a continuat cu cinism jocul comuniștilor, după cum a continuat să se distreze, vânând potârnichi pe Calea Victoriei. Atunci Regele a refuzat și el să mai semneze decretele-lege, iar țara s-a condus câteva luni după legea bunului plac, girată de consilierii sovietici trimiși de la Moscova. Actul Regelui s-a numit «greva regală» și n-a avut alt efect decât că a dat o satisfacție secretă poporului, ba a prilejuit chiar să se nască unele speranțe. Era o iluzie; cum să faci opoziție cu rușii în țară, adevărații conducători ai politicii? Dar a fost un act curajos, care a făcut destul sânge rău comuniștilor, deși l-au luat în derâdere. Un act cu atât mai curajos cu cât în cercurile înalte se știa că protecția și justiția aliaților n-aveau acoperire, eram cu pieptul gol în fața tancurilor, iar acestea, nesocotind înțelegerile și tratatele, aplicau legea lupului care nu lasă nimic din gură după ce și-a înfipt colții.

Opoziție s-a mai făcut și după aceea, s-a făcut tot timpul dar fără izbândă, forța represivă era enormă, au murit oameni refugiați la munte, ca pe vremea turcilor sau mai demult, la năvălirea barbarilor; au dus o luptă

absurdă dar sublimă, și nimeni nu i-a declarat eroi până astăzi, când scriu aceste rânduri. Alții au înfundat pușcăriile și lagărele de muncă, au fost duși la canalul Dunăre – Marea Neagră, proiectat anume ca să-i extermine, căci altminteri nu putea să aibă nici o folosință – dovadă că a fost abandonat după ce omorâse sau chinuise puzderie de lume nevinovată. Cred că puțini oameni în țara noastră n-au avut închis pe cineva din familie, sau măcar un prieten, și încă mai puțini au fost scutiți de teama că oricând și pentru nimic ar putea să-i urmeze ei înșiși. Am cunoscut un om pe care l-au ridicat la o percheziție și l-au ținut mai bine de un an la canal, fără judecată, să sape pământul și să-l care cu roaba, nu pentru altă vină decât că îi găsiseră în casă cărți de joc cu desene cam deocheate, dar fără înțelesuri politice. Nu iau dat drumul decât atunci când n-a mai fost nevoie de el acolo, fiindcă se abandona Canalul.

E de un comic sângeros – nu pot să-l numesc altfel, dacă a fost de râs deși s-a vărsat sânge – felul cum s-a abandonat lucrarea aceea imposibilă și mai ales fără noimă: abia cu câteva zile înainte de a i se recunoaște inutilitatea, sau neputința de a merge până la capăt, un grup de oameni din cei care conduceau șantierele au fost condamnați la moarte pentru sabotaj, fiindcă unele mașini nu mergeau bine, și săpăturile nu înaintau destul de repede!

Curând s-a ținut un congres al partidului, la care Gheorghiu-Dej a pomenit toate realizările și toate proiectele pentru următorii patru ani, inclusiv ideea măreață de a se tipări o nouă carte de telefon, dar n-a spus o vorbă despre canal, de ce fusese început, de ce fusese abandonat, cât se cheltuise, câți oameni muriseră acolo. (Înainte de război, după ce concesionasem americanilor telefoanele într-o stare de mizerie incredibilă, cartea de telefon se tipărea cel puțin de două ori pe an și se distribuia gratuit abonaților. Ar fi sănătos ca economiștii și politicienii noștri să studieze serios acest subiect, deși se găsesc multe altele, și să-i lămurească pe alegători că a concesiona nu înseamnă a vinde, deși chiar o vânzare pe preț bun nu-i neapărat condamnabilă. Americanii au venit cu tehnica lor și cu banii; au câștigat, de bună seamă, dar noi în schimb am avut telefoane care mergeau bine în toată țara, am avut și parte la câștig, și cărți cu numele abonaților, cum spuneam mai înainte).

Dar să nu pierd firul: la mai bine de trei decenii după eșec, unui nebun i-a năzărit din nou ideea canalului. Fiindcă nu-l contrazicea nimeni, fiindcă

populația suporta lipsurile, canalul s-a făcut, cu sacrificii care au rămas necunoscute. Pe urmă s-a tăiat panglica, și ne-am așteptat să înceapă navigația, să aducă belșugul și să plătească suferințele.

Trecând odată cu trenul pe acolo n-am văzut nici un vapor, nici măcar o șalupă, ci numai într-un loc o barcă, legată la mal, legănându-se trist. Lângă mine stătea un bărbat încruntat, în pantaloni bleumarin și cămașă albă, cu mâneci scurte, lăsând să i se vadă brațele vânjoase. Mi-am zis în gând, ăsta să-ți tragă un pumn, praf te face! Solemnitatea cu panglica rămăsese în urmă de o lună și mai bine. Am făcut pe niznaiul și mi-am întrebat vecinul, cu candoare: «Cum, nu s-a dat în folosință?» M-a privit scrutător, apoi mi-a răspuns: «Astăzi este duminică, tovarășe!» Era duminică, într-adevăr, dar trenul mergea, după cum mergeau și vapoarele, căci doar nu erau să ancoreze în mijlocul mării, ca să respecte ziua liberă. În anii următori am trecut de multe ori pe acolo, cel puțin de două ori pe vară și am văzut aceeași liniște. Trecea doar câte un vaporaș cu turiști, din an în paște. Pe mal, în unele locuri, pescuiesc copiii cu undița; nu cred că prind mare lucru – pe canal nu circulă nici măcar peștele. Fără părtinire, dar nu fără ură!

După câteva luni greva regală a încetat, Regele a trebuit să cedeze, partea adversă era mai tare, era invincibilă, îl avea pe Stalin în spate, într-o vreme când acesta nu dispunea doar de o țară ca a noastră, de pe lângă imensul lui imperiu, ci avea partizani înfocați în multe părți ale lumii, oameni care încetul cu încetul s-au dezmeticit, și-au pus cenușă în cap, dar până atunci au făcut mult rău omenirii. A fost un timp când mă rugam la Dumnezeu să ajungă bolșevismul și acolo, în Franța, în Italia și chiar în America să se dumirească toată lumea. Mai sunt oameni în Apus care nu s-au trezit nici până astăzi, când se dezmeticesc chiar și urmașii lui Stalin.

Regele a fost nevoit să întindă mâna lui Petru Groza, care s-a umflat în gușă, și umflat a rămas chiar după moarte, până când i-au dat jos statuia de bronz, goală pe dinăuntru.

M-am gândit atunci la umilința Regelui și m-am întrebat dacă n-ar fi fost mai bine să plece, cu demnitate; se vedea limpede că Ordinul Victoria, marea decorație conferită lui de către Stalin era o pavăză iluzorie. Nu, desigur, oricât de jignit, a fost bine să rămână, ne-a mai întreținut o iluzie. De aceea mai târziu, abdicarea lui m-a îndurerat și am purtat multă vreme durerea în suflet, fiindcă îl stimam și îl admiram pentru actul de la 23 august, când nu avusese un rol de operetă, cum și-or fi închipuind unii, ci își

riscase viața eroic. Dar mai târziu durerea s-a transformat în dezamăgire, aș fi vrut ca Regele să nu abdice. Știu că Vâșinski, sinistrul procuror al proceselor de exterminare staliniste i-a bătut cu pumnul în masă; mi-aș fi dorit ca Regele să-l pălmuiască și să-l dea pe ușă afară. E gândul meu, pe care nu vreau să-l impun nimănui. Aici mă despart de mulți din prietenii mei, de multă lume, poate de milioane. Nu vreau să-i înfrunt – facă-se voia Domnului. Știu că în spatele lui Vâșinski era Stalin, cu tot imperiul lui, până la Oceanul Pacific. Știu că ar fi curs sânge, dar tot atât de bine știu că mii de oameni și-ar fi dat atunci viața pentru Rege, și poate n-ar fi fost de pomană. Și n-ar fi fost de pomană mai ales dacă își dădea viața însuși Regele, căci mulți au murit pentru gloria lui, și nu le socotesc moartea deșartă.

Dar acum e poate prea târziu ca Regele să se întoarcă, deși multă lume îl așteaptă. În România de astăzi înainte de a lipsi monarhul, lipsește monarhia.

Mai sunt în lume Regi și Regine; să le dea Dumnezeu tot binele posibil. Sunt țări atât de evoluate încât își pot îngădui orice tradiție, de pildă uniformele demodate ale gărzii de la palatul Buckingham – nu le spun ridicole, din respect pentru Regină.

În trecutul istoriei, Regii au avut puteri absolute. După ce li s-a tăiat capul și au venit alții, unii din ei nu s-au mulțumit cu parăzile și huzurul, ci au înfăptuit pentru supușii lor acte cetățenești și politice. Dacă vin la vremea noastră, mă gândesc la Regele de azi al Spaniei, care și-a condus țara cu atâta înțelepciune încât ar merita să fie ales președinte de republică!

Ningea în acel sfârșit de decembrie când a abdicat Regele și România a devenit republică populară. Denumirea m-a nemulțumit nu doar prin înțelesul ei, ci și prin formă. Multă vreme, până m-am obișnuit, cum te obișnuiești cu toate, ca țiganul cu scânteia, mi se întorcea stomacul pe dos când se spunea Republică Populară; căci al doilea cuvânt era sinonim cu primul, deci titlul țării era un pleonasm gigantic, fructul unei ignoranțe crase; dar n-a ripostat nimeni, nici măcar latiniștii.

Președinte al Republicii Populare a fost numit atunci, la iuțeală, profesorul Parhon, doctor de viață lungă, care nu zic că n-a putut să-și prelungească propria viață, dar n-a putut măcar să-și păstreze mintea limpede. N-am fost acolo, știu de la martori și am temeiuri să cred că nu vorbeau în glumă. Mai înainte de a fi președintele țării, Parhon fusese

președintele ARLUS-ului, care însemna Asociația pentru Legăturile cu Uniunea Sovietică. Unii traduceau în glumă Alipirea României la Uniunea Sovietică. Alții însă, și mă număram printre ei, se temeau ca gluma să nu se transforme într-o realitate sinistră.

În calitatea lui, președintele, însoțit de o delegație, a mers cu avionul în Rusia, într-o vizită de prietenie. Pe aeroporturile unde avionul făcea escală, autoritățile întâmpinau delegația cu discursurile protocolare, stereotipe, cum se obișnuiește. Parhon avea învățat pe dinafară un răspuns de asemeni stereotip, căruia îi dădea drumul mecanic: «Dragi tovarăși, vă mulțumesc pentru primire…» La nevoie, secretarul îi mai șoptea câte un cuvânt la ureche.

Pe drum, în avion, înaltul oaspete, obosit de festivități și de viață își lăsa capul în piept și moțăia, visând probabil patul de acasă. Câteodată, când în hubloul avionului apărea ceva remarcabil, sau o priveliște mai frumoasă, vecinul îl zgâlțâia ușor de umăr, să-i atragă atenția. Atunci el tresărea, deschidea ochii pe jumătate și, buimac de somn, nedându-și seama unde se află, își începea discursul: «Dragi prieteni, am venit în mijlocul vostru…»

Odată mergea cu automobilul la Sinaia, să-și vadă familia. În stânga lui stătea ginere-su – și iarăși am temeiuri să spun că nu este glumă. Ajunși la destinație, ginerele a coborât repede din mașină și a fugit să deschidă portiera din dreapta și să-l ajute pe socru. Dând cu ochii de el, acesta s-a luminat la față.

— Bine te-am găsit, dragă! i-a spus, strângând-i mâna. Ce mai faci?

Ce putea să facă ginerele, decât să rămână cu gura căscată!?

În seara de 31 decembrie, când fusese uns președinte al republicii, la miezul nopții Parhon a citit la radio discursul de anul nou, în locul Regelui. Desigur că era înregistrat dinainte, poate pe placă de gramofon, nu sunt sigur că apăruse și la noi magnetofonul. Nu știu ce s-o fi întâmplat cu înregistrarea, s-o fi pierdut, s-o fi spart sau zgâriat placa, fapt este că după ce spikerul a rostit anunțul: «Ascultați cuvântarea tovarășului…», a urmat o tăcere lungă și penibilă, care nu putea să fie umplută cu muzică. În jurul meu cei din casă așteptau uitându-se nedumeriți unul la altul; deși nu înțelegeam de ce, mă gândeam că discursul nu era înregistrat și urma să fie rostit în vorbire directă de cel în cauză, iar acestuia îi venise rău, poate avusese chiar atunci o sincopă. A trecut timp până să-i auzim și să-i recunoaștem glasul, tremurând puțin de emoție și senilitate: «Alo, da…» Apoi altă pauză, după care a urmat în fine: «Dragi concetățeni…» Altceva

nu mai țin minte, nici din începutul, nici din sfârșitul discursului. Nu mi-a fost greu să-mi dau seama că vorbitorul, trezit din somn la miezul nopții, după ce i-a trecut buimăceala, și-a citit cuvântarea la telefon, cu receptorul la ureche. Noroc că avea textul la îndemână, cum rămăsese după înregistrare. Superstițioșii s-or fi gândit că întâmplarea era de rău augur, dar s-au înșelat, președintelui nu i s-a întâmplat nimic rău, a dormitat în liniște până în 1965, când i-a venit sfârșitul.

Era o vorbă din bătrâni, aproape uitată astăzi: «Umblă ca Vodă prin lobodă», ceea ce vrea să însemne că domnitorul e slobod să facă tot ce îi place; i s-ar fi potrivit lui Carol al doilea, care a băgat pumnul în gura celor din preajmă și pe urmă și-a făcut toate mendrele.

Nemaiavând Rege, s-a găsit repede o altă vorbă, din popor, care se potrivea ca miezul nucii în coajă: «Ca Parhon prin tarhon». Puteai să faci haz, deși nu erau vremuri de veselie.

Fiindcă a venit vorba de zicale, vreau să lămuresc una spusă mai înainte și pe care n-am mai auzit-o de multă vreme, despre obișnuința țiganului cu scânteia. Înainte vreme, când pe drumuri umblau mai mult căruțe și prea puține automobile, la fiecare margine de sat și la fiecare barieră a orașului se vedea o potcovărie și potcovari erau de obicei țiganii, meserie moștenită din tată în fiu, generație după generație. Mă minunam când îi vedeam bătând fierul roșu și scânteile îi învăluiau din cap până în picioare, fără ca lor să le pese; aveau obișnuință.

Și în satul nostru era un țigan potcovar, Alecu, om muncitor și cumsecade. Când a murit, au rămas prea mulți moștenitori pentru o potcovărie, a luat-o în primire primul născut, ceilalți s-au apucat de furtișaguri. Astăzi țiganii se numesc romi, se simt jigniți dacă le spui altfel, – și nu-i un nume dat în batjocură, are chiar rădăcini romantice. Nemaiexistând potcovării pe toate drumurile, și-au găsit alte meserii, în afară de lăutărie, care este o vocație. Ca să nu lungesc vorba, unii au ajuns miniștri. Cei mai mulți însă au rămas la vechile obișnuințe, care poate nu sunt vicii, ci pasiune. O obișnuință nouă, cea mai răspândită astăzi este bișnița, de la cuvânt englezesc românizat, care înseamnă afacere, adică a cumpăra și a vinde. De unde cumpără, nu știu; de vândut vând semințe de floarea soarelui în Cișmigiu, țigări Kent pe strada Sfântu Niculae – am amintit sediile principale – încolo, de toate, pretutindeni.

Dacă un rom se va supăra de ce-am spus în această digresiune, necesară pentru a nu lăsa epoca incomplet ilustrată, îl sfătuiesc să citească *Țiganiada*

lui Budai Deleanu.

Capitolul 11

În odăița lui de la etajul al șaselea, Titus avea doi vecini, în stânga un cizmar angajat la poliție, care purta uniformă cu grad de sergent, ceea ce îl făcea să fie autoritar cu locatarii ceilalți; oamenilor le e frică de poliție, chiar dacă nu au nimic rău pe conștiință; în privirea polițistului parcă vezi mereu o bănuială. Lumea din bloc nu știa că sergentul nu făcea altceva decât să repare bocancii și cizmele. În odaie avea portretul lui Stalin prins în perete, și ca vecinii să știe cine-i el, pusese un portret și pe ușă, pe dinafară, în loc de tăblița cu numele. Mergea la mitinguri, făcea propagandă comunistă, aduna pe locatari la ședințe, fără să-l fi împuternicit nimeni. Prima oară când îl văzu pe Titus, după ce îl examină din cap până în picioare îl întrebă, cu o voce conspirativă: «sunteți membru de partid?» Aflând că nu era, zise: «Regret!» și cu compătimire, și cu mustrare.

Pe Titus, vecinul îl supăra numai că punea aparatul de radio prea tare, nu mereu, ci numai când se transmitea muzică populară și cântece patriotice, greu de suportat. Odată nu mai putu să rabde, ieși pe sală și ciocăni în ușă; era cam întuneric, abia când cizmarul deschise ușa, Titus își dădu seama că ciocănise între ochii lui Stalin. «Domnule, spuse, fii bun și pune muzica mai încet; mă doare capul». Celălalt se îmbățoșă dintr-odată: «Eu sunt tovarăș, nu domn! Dacă te doare capul, du-te la spital!» Apoi amenințător: «Vasăzică nu-ți plac cântecele noastre!»

Titus se întoarse umilit în cameră. Era în timpul conferinței de la Yalta. Își mai făcea și el iluzii, ca alții, altfel și-ar fi pus capăt zilelor, se simțea călcat în picioare.

În dreapta locuia un hamal din piață, cu nevasta, amândoi încă tineri, deși aveau o fată mărișoară, adolescentă, ucenică la un atelier de mode – croitorie pentru doamne. Dormea într-un pătuț, în aceeași cameră cu părinții, că nu aveau alta. La culcare hamalul îi poruncea: «Pune-ți perna în cap și întoarce-te la perete!» Deși nededată la dragoste, fata simțea fiori în tot trupul.

Într-o seară, când se întoarse de la lucru nu-i mai găsi pe ai săi, în ușă era un polițist, iar înăuntru un comisar scria ceva pe marginea mesei. Peste ziuă hamalul venind pe neașteptate acasă își găsise nevasta cu un bărbat în cameră. Nu era nici un semn că ar fi fost ceva între ei, nu-i găsise goi, ci

îmbrăcați, stând de vorbă la masă. Dar soțul văzu roșu în față, în el băgă cuțitul, pe ea o aruncă pe fereastră; totul într-o clipă, fără să judece. Femeia căzu pe un balcon, trei etaje mai jos; muri la spital după două zile. Bărbatul înjunghiat murise până să vină poliția. Fata rămase singură, fără mamă, cu tatăl la ocnă. O chema Olga. Patroana îi dărui o rochie de doliu elegantă, în atelierul ei nu se făceau rochii pentru lumea săracă.

Titus o văzuse de câteva ori, se întâlnise cu ea pe sală, fata îl salutase, timidă, înclinând capul. O singură dată după ce își pierduse părinții, văzând-o plânsă, îi vorbi cu tristețe: «Îmi pare rău, domnișoară! Dacă ai nevoie de ceva, te rog, spune-mi!» Nu era doar o vorbă, cum se spunea în asemenea ocazii, o compătimea sincer, se gândea la soarta ei nefericită, cu înțelegere dureroasă, fiindcă nici soarta lui nu era altfel. Drept răspuns ea spuse: «Mă cheamă Olga». Urechile lui Titus vâjâiră, intră în cameră cu un cuțit în inimă. În glasul ei slab și timid i se păruse că o aude pe Alga. Se așeză pe marginea patului, își cuprinse obrajii în mâini și plânse. Nici o Olgă, nici o altă femeie nu putea fi Alga!

Câteva seri mai târziu, ea îi ciocăni la ușă, cu o carte în mână.

— Nu vă supărați că vă deranjez. Vă rog să-mi spuneți, ce înseamnă suspiciune?

Cum ținea cartea închisă, cu un deget între file, se vedea titlul: *Băietana*; era tradus din franțuzește, *La garçonne*, un roman pentru midinete, apărut cu mult înaintea războiului; făcuse vâlvă, acum era uitat, cine știe unde îl găsise?!

Rămânând singur se gândi la cuvânt, de ce tocmai suspiciune? O privise prima oară în lumină, era frumoasă, avea un obraz fin, prelung, cam palid, ochi mari, de un verde puțin aurit, cu o privire întrebătoare și patetică, parcă umezi de lacrimi. Părul, blond auriu, părea înrudit cu irisul, printr-o nuanță. Rochia de doliu îi dădea un aer grav și trist, făcând-o, într-un fel, obsedantă. Cum se putuse naște dintr-un hamal și o spălătoreasă?

Ce înseamnă suspiciune? Nu-i mai ieșea din minte cuvântul. Îi venea să se ducă și s-o întrebe: «Ce vrei cu mine?…» Și numele ei! Schimbat doar cu o literă!

Din când în când mai venea să-l întrebe ce însemnau unele cuvinte: ratat, valență, nonșalant, impudic. Deschidea ușa numai cât să-i poată trece capul, mulțumea și pleca repede. Cuvântul suspiciune nu-l mai obseda pe Titus, și parcă regreta, în locul lui rămâneau indiferența și banalitatea. Într-o zi găsi la anticar un dicționar de neologisme, și îl luă, cu gândul să i-l dea

fetei, dar tocmai atunci, zile de-a rândul ea nu-i mai ciocăni la ușă. Era intrigat, și iarăși îi răsări în gând cuvântul suspiciune. Veni abia după o săptămână, dar cu alt scop decât înainte.

— Vreau să vă cer un sfat; pot să intru?

Se așeză pe scaunul de lângă sobă, singurul din odaie. Să nu fi fost nici acela, ar fi rămas în picioare, n-ar fi îndrăznit să se așeze pe marginea divanului, lângă Titus. Stătea cuminte, cu mâinile în poală; rochia lungă numai până sub genunchi lăsa să i se vadă picioarele, lipite unul de altul, armonioase, cu glezna delicată. Aragazul ardea molcom în soba de tablă; boarea caldă îi flutura ușor părul la tâmplă. Privi soba, cu un fel de mulțumire și recunoștință, se trase discret puțin mai aproape; poate la ea în cameră n-avea foc, părea înghețată. Trebuia să vorbească; își lăsă capul în piept și spuse, aproape în șoaptă, copilărește:

— Îmi place un băiat dar el nu se uită la mine!

Ridică ochii.

— Ce să fac?

Titus o privi încurcat, nu-i mai ceruse nimeni asemenea sfaturi. Ochii mari, întrebători o făceau mai frumoasă. Simțea o încântare ciudată, cu un amestec de spaimă. Prin ceva al ei, nedefinit, nu doar numele, semăna cu Alga, așa cum o cunoscuse și cum o avea în minte, nu cu chipul ei de mai târziu, când își schimbase aerul de copilă.

— Nu te uita nici tu la el, îi răspunse, intrând în joc. Fă-te că nu-ți pasă.

— Nu pot, îl iubesc!

Îl privi, necăjită… Ar mai fi stat, dar n-avea motiv și se ridică să plece. După ce ușa se închise, Titus fixă câtva timp scaunul pe care șezuse ea și îi păru rău, pentru tristețea ei – a lui îi fugise din minte, visa la o clipă de fericire, imposibilă. Îl trezi aparatul de radio de alături, care începu deodată să urle.

Într-o seară, când se duse la duș să se spele, o găsi acolo, în pielea goală. Era un duș comun, pentru servitori, la capătul coridorului, fără apă caldă, de vreme ce nu mergea caloriferul. Titus se săpunea cu apă încălzită pe sobă, într-o oală, pe urmă dădea drumul la duș, să se clătească. Îi clănțăneau dinții în gură, dar după ce se ștergea apăsat cu prosopul i se încingea trupul, părea că arde.

Era distrat, altfel ar fi ciocănit la ușă, fiindcă pe geamul de deasupra se vedea lumină înăuntru. Nu bănuia ce se ascundea sub rochia de doliu, nici nu se gândise, i se părea o fetiță, și descoperea deodată o feminitate deplină,

cu sânii formați, cu talia subțire și șoldurile rotunde. Coapsele nu aveau nici un gol la mijloc, erau lipite de la genunchi la pubis, cum nu se întâmplă decât arareori chiar și la femeile cele mai bine făcute.

— Iartă-mă! bâigui, pironit cu ochii asupra ei, paralizat de uimire.

— Nu face nimic! răspunse ea, de astă dată fără nici cea mai mică timiditate.

Se înveli cu prosopul și trecu pe lângă el, lăsând în urmă mirosul de piele curată, trezit de apa rece ca gheața. Titus își dădu seama că purtarea fetei era firească precum natura însăși, în puritatea ei cea mai desăvârșită.

Întors în cameră, după dușul rece, îl cuprinse frigul, ca niciodată. Făcu focul mai mare, deși în cameră era cald; peste pijamaua groasă, de finet, își puse un pulovăr, se băgă în pat și se înveli până sub bărbie; avea un pled gros, de lână, iar deasupra o cergă ardelenească, mițoasă, mai călduroasă decât o plapumă. Curând îl cuprinse toropeala, și adormi, fără să-i treacă tremurul. Se trezi, nu-și dădu seama după cât timp, dogorind, lac de nădușeală. Nu avea putere să se ridice, să-și schimbe pijamaua, rămase nemișcat, de teamă că ar putea să intre frigul pe sub învelitoare. Mai picoti o vreme, și când deschise ochii, afară se făcea ziuă; fulguia, nu se mai termina iarna. Era duminică, alături izbucni aparatul de radio al cizmarului, și n-avea nici o putință să se apere, îl suporta pasiv, până ce căzu din nou în toropeală, dar acum senzația era chinuitoare, zgomotul îl urma, crescând întruna, făcând să-i pocnească tâmplele și să-și simtă urechile sunând ca toba.

Se pomeni bătând cu pumnul în perete, nu cel dinspre cizmar, ci dinspre camera fetei, sperând că ea era acasă, fiind duminică. Pe urmă nu-și mai dădu seama limpede ce se întâmplă, auzi ușa deschizându-se, o umbră se interpuse între el și fereastră. Totdeauna încuia ușa, punea și zăvorul; cum de rămăsese deschisă tocmai acum, prima oară? Numai din întâmplare?

Cu acest gând începu delirul, era ca într-un vis, se privea din afară, pe el însuși, care zăcea în pat, zgâlțâit de frisoane dureroase, dar al doilea eu al său nu simțea nici o durere, ci doar o amețeală, ca de beție.

* * *

În toată viața nu mai fusese bolnav decât o dată, în prima lui tinerețe, după ce făcuse armata, școala de ofițeri de rezervă. Ca toți copiii domnului Alcibiade nu avusese în copilărie și mai târziu, nici pojar, nici scarlatină,

numai rar câte o răceală ușoară. Dintre toți, doar Trandafil făcuse apendicită, la șaptesprezece ani, și se operase.

Al doilea eu al său și-l amintea pe primul, într-o împrejurare primordială a vieții, când o văzuse prima oară pe Alga. Nu cunoștea intimitățile fraților lui, erau rezervați unii cu alții, știa doar de Tiberiu, care se lăuda în gura mare cum mergea, încă de la paisprezece ani, la stabilimentul de pe strada Calomfirescu. La șaisprezece ani fusese și Titus îndrăgostit în taină, de Maria, cea mai frumoasă femeie pe care o văzuse vreodată, acea ființă misterioasă adăpostită de domnul Alcibiade în timpul războiului și ascunsă, ca să nu cadă victimă nemților. Dar nu-și declarase iubirea nici măcar în chip anonim, cum făcuse Teofil, fratele lui mai mic, și el îndrăgostit de Maria, căreia îi băgase în cutia ei de pudră un bilețel, o declarație de dragoste înfocată, dar fără iscălitură.

Maria rămăsese multă vreme în sufletul lui Titus, chiar după ce ea murise tragic, împușcată de nemți în parcul domnului Alcibiade, într-o noapte când ieșise pe furiș din ascunzătoare să respire aerul proaspăt. Poate urmărit de acest sentiment romantic, Titus nu mai avusese ochi pentru altă femeie, până la Alga; ea era prima prin care i se dezvăluise magnetismul deplin al iubirii, destinată să fie singura și ultima.

Începuse tot cu un delir, ca astăzi, provocat de întâlnirea cu ea, neașteptată și izbitoare, o lovitură de trăsnet.

Împlinise douăzeci și trei de ani, se maturizase dar nu-și pierduse candoarea, se înroșea când auzea un cuvânt de rușine, îi venea să intre în pământ când colegii lui de școală îi povesteau cu vulgaritate întâmplările amoroase.

Era în vara când terminase școala ofițerilor de rezervă, făcută după facultatea de matematici și se gândea la doctorat, singura lui preocupare temeinică. Într-o zi, aflat în vacanță, acasă, merse la gârla noastră să facă baie. Se afla acolo, mai sus de vad și de podul căii ferate, un loc despre care am vorbit la începutul acestei lungi povești, unde în copilărie veneam cu o fată din sat, Chiva, nemaivăzut de frumoasă și îi ajutam să umple sacaua cu apă, pe care o ducea la cârciuma din marginea prundului, unde era slujnică. Atunci nu prețuisem farmecul acelui loc, n-aveam ochi decât pentru Chiva. Abia acum îmi vine în amintire, ca o fotografie în culori, care nu exista pe vremea aceea. Gârla făcea acolo un cot, intra în mal și se lățea, dând naștere

unui golf cu apa adâncă, liniștită și limpede. De la țărm urca lin la deal o pajiște smălțuită cu năsturași albi și galbeni. Înaintea lor răsărea păpădia, care se trecea repede, alcătuită dintr-un ghem de fulgi, atât de ușori că îi lua vântul umplând aerul de un norișor ca voalurile de mireasă. Mai sus de această pajiște făcută parcă pentru jocul ielelor venite la scaldă, se întindeau tufișuri de zmeură și coacăze, printre care se împleteau măceși și scorușe.

Nu era nimeni prin preajmă, Titus înota spre mal, cu soarele în spate; se apropia amiaza. Pe urmă se afundă și înotă pe sub apă, era o bucurie mărită, să se știe singur într-o lume unde nu venea nimeni. Înaintă așa până ce dădu de mal, și atunci scoase capul din apă. Când i se limpeziră ochii, văzu o apariție care îi dădu amețeală, până ce înțelese că era o fată, care cobora dinspre tufișuri, unde desigur își lăsase îmbrăcămintea; mergea repede, dar fără teamă, fiindcă în locul acela nu avea cine s-o vadă.

Titus rămase încremenit, incapabil să-și ia ochii de la făptura care părea nepământeană căci nu putea fi decât o zână. Abia când ea fu mai aproape și îi desluși alcătuirea femeiască, în toate formele și ascunzișurile ei necunoscute mai înainte, altfel decât din închipuiri și presupuneri, își duse mâinile la ochi, împurpurându-se de rușine.

— Iartă-mă! bâigui, deși nu avea nici o vină.

— Nu face nimic! răspunse ea, fără să-și piardă firea.

Se aruncă în apă. În purtarea ei nu se simțea nici dezmăț, nici bravură. Era naturală ca apa și ca pajiștea.

Așa o văzuse pe Alga prima oară, fără veșminte, ca prima femeie din istoria omenirii.

Titus nu îndrăzni să se ridice în picioare, se târî prin iarbă, până ce ajunse între tufișuri. În timp ce se îmbrăca, îl cuprinse frigul, deși soarele dogorea, în înaltul cerului. Ajunse acasă tremurând din tot trupul. Locuia încă în casa domnului Alcibiade, pe care în curând Alexandrina, rămasă singură, avea s-o piardă.

Căzu la pat, cu treizeci și nouă de grade. Pe seară începu să delireze; doctorul chemat în fugă de la oraș veni cât putu de repede, cu brișca pe care o mâna singur. Același bun domn Șepelinski, priceput la toate, cu un singur păcat, că umbla cu o sticlă de coniac, lătăreață, într-un buzunar al hainei; în celălalt avea o cutie cu o sută de țigări, «Intim-Club». Dar nu bea, nici nu fuma în odaia bolnavilor.

Nu era aprindere de plămâni, nici o criză de paludism, astea nu vin din senin. Doctorul Șepelinski, fără învățătura de astăzi, diagnostică, fără să

greșească, o criză nervoasă. Nu-i prescrise nici chinină, nici piramidon, nici măcar aspirină, ci numai cearșafuri ude. Temperatura dădu înapoi, dar delirul continuă trei zile. Era ca într-un vis, se privea din afară și peste chipul acestui alt eu al său se suprapunea imaginea fetei de la gârlă, și abia acum o vedea bine, cum era făcută, din cap până în picioare, abia acum descoperea ce este cu adevărat o femeie.

Se trezi îndrăgostit de această nălucă, era în el un vid care o absorbea puternic, dându-i dureri și delicii în suflet și în tot trupul. Când putu să umble colindă întreg satul, până ce îi găsi urma și merse la ea acasă.

Fata purta doliu, mama ei murise abia de trei luni, primăvara; tatăl era mort din timpul primului război mondial; numele lui, poleit cu aur, se vedea pe monumentul eroilor din orașul nostru. Nu rămăsese săracă, moștenise o vie la Drăgășani, cam departe, și o casă în oraş, dintre cele mai frumoase, acum dată cu chirie. Alga avea din ce să trăiască, locuia la o mătușă, soră cu maică-sa, care nu era măritată și o iubea ca pe o fiică adevărată. Mătușa nu voise să se mărite, deși mulți o ceruseră, oameni care ar fi plăcut oricărei fete, fie ea oricât de năzuroasă; nu voise să se mărite și nu suferise, atât știu, sunt oameni cu taine de nepătruns. Era doctoriță, meserie pe care o alegeau tot mai multe femei, și lumea nu se mira, ca înainte. Nu avea idei înapoiate, în nici o privință, nu-i îngrădea fetei libertatea, de aceea Alga se și ducea singură la gârlă, de aceea nu se înroși când îl văzu pe Titus, deși recunoscuse în el pe tânărul de la gârlă; se purtă cu deplină naturalețe.

Venea vara la fosta ei doică, astăzi femeie matură, care era mai tot timpul singură; bărbatul ei, fiind pădurar, lipsea toată ziua de acasă, adesea și nopțile, când stătea la pândă să prindă braconierii.

Pădurarul avea patru copii, cel mai mare de vârsta Algăi, dar, fiind lipsiți de pământ, învățaseră meserii bune și erau risipiți pe la orașe; ultimul abia ucenic, se ținea și el serios de treabă, frații lui câștigau bine, voia să le calce pe urme. De pământ părinții nu aveau nevoie, veniseră din alte locuri, tocmai din Bucovina și locuiau într-o casă a statului, lângă Ocolul Silvic. O livadă de pruni și o bucată de pământ alături, pentru grădina de zarzavaturi le erau destul, leafa pădurarului ajungea cu prisosință pentru viața la țară. Primeau tain de lemne, puteau să facă foc fără zgârcenie, și nu doar într-o singură sobă, cum fac oamenii de la țară iarna, când se strâng toți, claie peste grămadă, într-o singură cameră. Țineau și vacă, și orătănii. Am spus toate acestea pentru a se înțelege ce viață ducea Alga acolo, nu-i lipseau nici laptele și untul, nici ouăle proaspete și nici de unele, dar mai ales nu-i lipsea

libertatea și viața în aer curat; ale ei erau și poienile, și pădurea, trăia ca o vietate a naturii. Bineînțeles că în sat îi spuneau Olga, numai doica era obișnuită cu adevăratul ei nume.

Cum până la primele case era o distanță bunișoară, gospodăria pădurarului rămânea izolată de lume, aproape în sălbăticie; uneori iarna îi dădeau târcoale lupii, iar ursul intra chiar în curte, simțind mirosul de vacă. Câteodată, când îl auzea, pădurarul trăgea un foc pe fereastră, cu pușca de vânătoare, fără să ochească în el, numai așa, ca să-i arate că poate s-o pățească. Abia atunci câinele începea să latre. Cât despre oameni, cei dedați la hoție, nu îndrăzneau să se apropie de casă, știau și de câine, și de pușcă; își făceau treaba prin alte locuri, dar se cuvine să spun că erau puțini dintre aceștia.

Trei-patru săptămâni pe vară, în concediu, venea acolo și mătușa Algăi, cu o geantă plină de medicamente; cum se auzea de venirea ei se înfățișau și bolnavii, care altminteri nu se osteneau să meargă la spital, deși orașul nu era departe; pe atunci oamenii erau mai delăsători cu bolile, de altfel și ele mai puține ca astăzi. Casa pădurarului se transforma în dispensar, iar din concediul doctoriței rămânea numai numele.

Acum, că erau îmbrăcați, el nu se mai gândi cum o văzuse prima oară, deși imaginea ei îi rămânea pe retină.

Erau amândouă întinse pe un pled, la umbra unui brad din fața casei – ar fi fost mai frumos să spun la umbra nucului, căci nu lipsea nici acesta.

Fiind vremea când se coc nucile, veneau veverițele din pădure să adune provizii, și cele două femei stăteau mai departe, să nu le sperie. Alga ar fi vrut să domesticească măcar una; le vorbea cu blândețe, făcea grămăjoare de nuci ca ele să le aibă de-a gata. Dar când întindea mâna să le mângâie săreau cât colo, chiar dacă nu mai păreau speriate, căci se opreau s-o privească.

Diminețile, o veveriță îi intra pe fereastră, avea odaia spre pădure, stătea un timp pe pervaz și dacă ea nu mișca, prefăcându-se că doarme, privind-o printre pleoape, prindea curaj, sărea fără zgomot pe o măsuță unde erau mieji de nucă, pregătiți de cu seară. Era o bucurie să se uite la ea cum îi prinde între gheruțe și îi duce la gură, să-i ronțăie fără a înceta să pândească în jur, gata să se apere de o primejdie. Mai mult decât atât nu putea să obțină și îi era ciudă că nu-și pot vorbi, într-o limbă comună, să-i spună că

nu are de ce se teme, că o iubește și că s-ar bucura s-o ia sub ocrotirea ei, să nu mai aibă grija nici a hranei, nici a dușmanilor.

Titus urcă pajiștea cu inima ca strânsă în clește iar când deschise portița era mai speriat ca veverițele care la venirea lui părăsiră locul într-o clipă. Știa însă de ce vine și ce trebuie să facă, își judecase situația cu o rațiune matematică și ajunsese la o hotărâre fermă: avea douăzeci și trei de ani, nu cunoscuse nici o femeie, fără să-și dea seama de ce, nu se simțea anormal, nu concepea dragostea ca o întâmplare, singura ei justificare era căsătoria, trebuia să se însoare și femeia hărăzită lui i se arătase nudă, așa cum venise pe lume, fără veșminte și fără podoabe.

Deși abia îl zărise într-un moment care o tulburase doar după aceea, Alga îl recunoscu și păli, în loc să se îmbujoreze; emoția nu-i făcu inima să zvâcnească, o prefăcu într-un ghem de gheață, care se topi după primele lui cuvinte.

Titus le salută, înclinându-se țeapăn, apoi vorbi din picioare, privindu-le ca prin ceață, încât abia putea să le deosebească pe una de alta.

— Doamnă, nu mă cunoașteți și n-o să mă înțelegeți până ce nu veți afla tot despre mine. Sunt gata să vă răspund la orice întrebare și vă las timp să aflați totul despre mine. După aceea, am să vă întreb dacă îmi îngăduiți s-o cer pe fiica dumneavoastră în căsătorie.

— Sunt sora mamei ei, răspunse doctorița, dar într-o împrejurare ca asta pot judeca mai bine decât o mamă. Și te știu mai de mult, l-am cunoscut pe tatăl dumitale, dumneata nu poți să-ți amintești, am fost chemată în câteva rânduri, când era bolnav și nu mai avea de trăit decât puțină vreme. Din nefericire n-am putut face mai mult decât să-i prevăd sfârșitul. A fost un om de cea mai mare stimă. Prezența dumitale mă onorează. Te rog să stai, domnule! Alga, fii bună și adă un scaun din casă.

Îi auzea prima oară numele, îl învălui ca o vrajă, nimeni nu mai putea să-l poarte în toată lumea, și dacă în rațiunea care îl adusese aici ar mai fi rămas un gol, sau o nehotărâre, numele se adaugă ca un sigiliu peste tot ce gândise înainte. Nu-i putea vorbi altfel, decât spunându-i Alga. Simțea o dorință imperativă să audă cum sună numele rostit de propria lui gură.

— Mulțumesc Alga, nu-i nevoie. Doamnă, dacă-mi dați voie am să stau pe iarbă.

Treptat fața palidă a fetei se făcuse trandafirie.

— De când o cunoști? întrebă doctorița.

— De o săptămână; am văzut-o la gârlă.

— Eram goală, adăugă Alga, cu seninătate.

În loc să se scandalizeze, doctorița răspunse cu o naturalețe care ar fi părut cinică sau necontrolată numai spiritelor vulgare.

— Cu atât mai bine; acum știi cum arată. Dar nu trebuie să-mi ceri mie nici o învoire. Vorbește-i ei, e liberă să facă așa cum gândește și cum îi place.

— Vreau! răspunse Alga, fără să mai gândească.

Dar de fapt gândise, n-avusese nevoie de toate cele câteva minute, cât durase ultima parte a dialogului. Simți atunci, pe loc, într-o clipă, că era o predestinare.

— Uite ce spun eu, reluă mătușa Algăi. E bine ce se întâmplă, dar nu vă grăbiți cu căsătoria. Mai întâi să vă cunoașteți, dacă vreți mutați-vă împreună, stați așa să vedeți cum vă înțelegeți; de ce să fie ceartă și divorț pe urmă?

Era în timpul când în unele țări, din cele mai evoluate, se vorbea despre legiferarea căsătoriei de probă. Unii aprobau ideea, alții se scandalizau, fără să observe că tinerii practicau de mult această metodă, adesea fără să se ascundă de ochii lumii. Rar o mireasă mergea la altar fără să cunoască din timp taina nunții. Astăzi nu pun mâna în foc pentru nimeni, și de ce ar fi nevoie? Fecioria, la o vârstă înaintată, e o infirmitate. Dacă nu s-a făcut lege, a rămas legea naturii, mai puternică decât toate.

În ultimii ani am făcut o anchetă între cunoștințele mele feminine, care nu s-au sfiit să-mi răspundă la ce vârstă și-au început iubirea. Las la o parte cazurile de precocitate, precum le las și pe cele de întârziere exagerată. Fără să am la îndemână posibilitățile institutului Galup, statistica mea referindu-se numai la vreo zece cazuri, am obținut o medie care cred că poate fi socotită generală în vremea de astăzi și pe latitudinea noastră: între optsprezece și douăzeci și doi de ani. Am lăsat la o parte răspunsurile care mi s-au părut nesincere, și pe cele care ar fi scandalizat pe părinții fetelor de cincisprezece ani, făcându-i să mă acuze de blasfemie.

Alga împlinise nouăsprezece ani, terminase liceul cu un an înainte și rămăsese acasă, nehotărâtă la ce facultate să se înscrie. E de la sine înțeles că Titus o convinse să urmeze matematicile. El rămăsese asistent la catedră, se bucura de considerație. Locuiau într-o garsonieră pe strada Brezoianu colț cu Domnița Anastasia, care nu știu nici astăzi cine a fost și ce merite a avut în viață. Blocul unde au stat până ce Alga și-a luat licența, unde ea născuse primul copil, s-a prăbușit la cutremurul din 1977. Am trecut pe

acolo după două ceasuri, ruinele fumegau, sub ele a mai ars un timp cazanul caloriferului. Deși trecuseră peste patru decenii de când se mutaseră de acolo, m-a străbătut deodată spaima că Alga și Titus erau îngropați sub ruine.

Nu-i bine spus că au trăit o viață fericită, cuvântul nu cuprinde în întregime starea lor cerebrală, pe lângă cea sufletească. A fost o fericire inteligentă și solemnă. Nu-i preocupa partea materială, a existenței; din leafa lui Titus puteau să trăiască și dacă trăiau modest, nu doreau să trăiască mai bine. Sâmbăta luau trenul și se duceau la mătușa Algăi, mamă adoptivă a amândurora. Îmi pare nespus de rău că nu pot să-i dau în carte un rol mai mare, s-au adunat prea multe personaje; din unele nu pot face decât o creionare sumară. Dar toate la un loc alcătuiesc fondul frescei destinată personajelor principale, prin care încerc să ilustrez istoria timpului meu de viață, în culori nefolosite de alții.

Venise primăvara când doctorița observă, prin rochia subțire, că Alga avea talia schimbată. Îi apucă amândouă mâinile și spuse, uimită:

— Dar tu ești însărcinată!

Uimită nu-i bine spus, îmi recunosc greșeala. Era zdrobită de emoție. Se așeză pe canapea, și o trase pe Alga alături, ținând-o cu brațul pe după umeri. Titus tăia trandafiri în grădină.

— Vezi tu, zise personajul secundar care îmi este foarte apropiat în clipa aceasta, eu n-am avut copii, puteam să-i am, dar am refuzat, n-am să contribui la perpetuarea unei specii nefericite. În câțiva ani o să vină războiul – se înșela cu puțin, Hitler nu luase încă puterea, până la război avea să treacă aproape un deceniu. Ce soartă ar fi putut să aibă copiii mei? Dar acum, când sunt sigură că ar fi avut de suferit mult, îmi pare rău că nu i-am avut. Nu ca să mă fi ajutat la bătrânețe, ci doar să fi existat, cu destinul lor propriu. Pentru câteva momente în odaie se așternu tăcerea. Doctorița privea cu intensitate profilul pur al fetei, ca și cum ar fi dorit să afle viitorul ascuns în acele linii grațioase. Își trecu o mână peste frunte și reluă: Acum știu că viața merită să fie trăită, chiar și pentru o singură clipă de fericire, aceea de a te simți lângă mine și de a ști că vei aduce un om pe lume. Dumnezeu să-l păzească de răul care îl așteaptă!… Să vorbim de viitorul copilului, continuă doctorița cu blândețe. Știi în ce măsură sunt lipsită de prejudecăți; în ce mă privește, puțin îmi pasă ce-ar spune lumea despre mine. Dar voi trebuie să-l puneți la adăpost de jigniri viitoare!

— Suntem căsătoriți, mamă!

Cuvântul fu urmat de o liniște încremenită. Apoi se auzi, nu ca un reproș, ci doar o remarcă:

— Erai în doliu.

— Știu; mama o să mă ierte. Ne-am căsătorit la două săptămâni după ce am ajuns la București; mai repede nu se putea, după lege. Nu aveam de ce să mai așteptăm. Ce să punem la încercare? Legătura noastră era de natură divină. El este Dumnezeul meu.

* * *

De astă dată delirul avea o cauză fizică, era poate o răceală, fiindcă termometrul arăta peste treizeci și nouă de grade, temperatură pe care unii oameni n-o pot suporta fără să aiureze. Zbuciumul îl făcea să bolborosească vorbe fără sens, uneori doar sunete indescifrabile; surveneau momente când i se lumina fața nădușită, lăsând să se vadă chiar o urmă de zâmbet, deși trupul îi era scuturat de frisoane. În acest timp de suferință, întrerupt de retrăirea inconștientă a unor clipe de fericire, Titus revăzu, în crâmpeie, viața lui lângă Alga.

Înainte de a-i blestema să cunoască suferințe mai mari decât ale perechii edenice, Dumnezeu îi binecuvântase să se bucure de viață, și pedeapsa dată pe urmă era cu atât mai nedreaptă și mai inexplicabilă, cu cât ei nu aveau nici o vină, dragostea lor nu se putea numi păcat, după niciuna din legile divine.

Dacă se poate crede, între ei în mai bine de zece ani nu fu nici o clipă de neînțelegere, după cum nu avură neînțelegeri nici cu oamenii. Totul era de partea lor, și din cer, și de pe pământ; nimeni nu putea să-i vadă, fără să-i iubească.

În anul când Alga își termina ultimul an de studenție, profesorul pe care îl asista și uneori îl înlocuia Titus fu numit decan al facultății de matematici de la Iași, locul lui de obârșie, după care tânjea, ca toți cei originari de acolo, deși aveau rosturi de invidiat pe unde se strămutaseră. Iașiul, părăsit de mulți, n-a fost trădat de nimeni, a rămas o inimă vie.

Profesorul îl luă pe Titus cu el, îl făcu, prin concurs, fără dubiu, conferențiar la catedră; iar pe Alga o luă asistentă. Ar fi părut un aranjament de familie, dacă cei doi tineri nu și-ar fi dezvăluit imediat calitățile și n-ar fi câștigat simpatia întregii universități, fără nici o contestare și chiar fără cea mai mică invidie. Erau o pereche într-adevăr binecuvântată de Dumnezeu. Dar războiul începu curând și Titus plecă pe front, unde fu rănit grav de

două ori. Scăpă totuși cu viață, așa cum scăpă mai apoi și din luptele care s-au dat la cotul Donului și în Cehoslovacia. Dar acum mâna Domnului săvârși acea monstruoasă greșeală.

Ajuns cu gândul aici, Titus deschise ochii mari, privi în jur amețit și scoase un geamăt:

— Nu se poate!

Părea că se dezmeticise, își acoperi fața cu mâinile și începu să plângă. Plângea dureros, din fundul sufletului. Simți o atingere ușoară pe frunte, deschise ochii, văzu o făptură omenească aplecată asupra lui, o fată necunoscută.

— Cine ești?

— Olga.

Avu o tresărire; la început auzise Alga, dar acum, revenindu-și în fire își aminti cine era, cum o găsise goală în camera dușului, cum apoi începuse delirul și își retrăise viața, anii de fericire. Își dădea seama unde se afla, și cum ajunsese aici, decăzând încontinuu. Mâna ei pe frunte îi făcea bine, dar în același timp îi dădea o stare de suferință, un amestec ciudat de senzații.

— Te rog, ia mâna! șopti.

Era o ingratitudine, totuși nu putea face altfel. Ea se așeză pe scaun, cum și-o amintea din alte zile, în rochia de doliu, cu picioarele lipite, cu mâinile pe genunchi, modestă și cuminte.

— Te cheamă Olga?… Tu m-ai îngrijit?

Din stradă se auzea o rumoare, venind de departe și crescând întruna, până ce se deslușiră lozinci, scandate: «Jos guvernul… Vrem libertate!…»

Titus nu mai știa al câtelea guvern voiau să răstoarne.

— Nenorociții!

Gândul că erau nenorociri mai mari și multiplicate în sute de mii de oameni, în milioane, îl făcu să se rușineze. Acum percepea limpede realitatea. «Vrem libertate!»

Nenorociții! Acesta nu mai e gândul lui Titus, ci al meu, martorul. Aveau să capete atâta libertate că abia o puteau duce, patruzeci de ani au cărat-o în spate că li s-a încovoiat șira spinării. Și au continuat să strige lozinci, tot mai puternic, că au răgușit scuipându-și plămânii. Când «Jos guvernul Sănătescu!» Când «Jos Rădescu!» Am auzit de atunci înainte de atâtea ori «jos!», încât mă mir că n-au ajuns până în fundul pământului. «Jos!» se strigă și astăzi, se va striga și mâine, până în vecii vecilor! Nu mai am

speranță într-o lume cu oameni așezați la locul lor legitim, cărora să nu le mai strige nimeni «Jos!» Nici «hoților, mincinoșilor, ticăloșilor!»

În urletele mulțimii, care păreau o dezlănțuire demoniacă a răului de pe tot pământul, Titus o privea pe fată. Într-o zi o asemuise cu Alga. Semănau, într-adevăr, nu doar cât seamănă o femeie cu alta, când au același păr, aceiași ochi, obraz și gură. Semănau prin ceva imaterial, și totuși perceptibil cu simțurile. O clipă îi veni să întindă mâna spre ea, și s-o cheme. În clipa următoare se cutremură în toată ființa, inima i se strânse, prefăcută în gheață. Dar trebuia să-i poarte recunoștință. Îi vorbi cu blândețe:

— Ce mai faci, Olga?

Ea lăsă ochii în jos, și răspunse, o șoaptă:

— Acum, bine. Mi-a trecut.

— Ce ți-a trecut?

Ea se explică, puțin contrariată că el putuse să uite:

— Nu-l mai iubesc!

Ridică ochii și îl privi în față:

— Acum vă iubesc pe dumneavoastră!

Pe Titus aproape că îl cuprinse groaza și mila.

Capitolul 12

Zece zile mai târziu aveam să-l văd pe Titus, cu o butelie de aragaz, pe calea Rahovei. Venise luna martie, dar în casă era încă frig, trebuia să mai facă focul. Atunci s-a întâlnit cu Honoriu, pe care nu-l mai văzuse de la sfârșitul războiului, îi pierduse urma. Ce-i drept nu trecuse printr-o dramă, ca Titus, dar și fără ea, viața care zdruncinase greu omenirea ar fi putut să-i schimbe și lui starea de spirit. Și totuși, părea că nimic nu-l atinsese, era jovial și optimist, doar că îi înjura de mama focului pe comuniști și pe ruși, care urmăreau să răstoarne lumea cu susul în jos, nu ca să facă una mai bună, cum scria în cărțile lor cu scoarțe roșii, ci numai spre a rămâne ei stăpâni pe lumea veche, fie ea prefăcută în ruine.

— Ai văzut vreodată o turmă de râmătoare scurmând pământul? Dacă le stai în cale te fac bucățele. Eu am văzut în gospodăria noastră, dar eram prea mic să-i împiedic. Creșteam șapte porci, doi îi țineam pentru casă, cinci urma să-i ia un măcelar de la oraș, aveam învoială cu el, de ani de zile. Într-o zi rămăsesem singur, mama era la câmp cu taică-miu și cu argatul, frații mai mari plecaseră la școală; eu nu aveam încă anii. Am auzit o

grohăială afară, de m-a luat frica, am crezut că tună, dar era vreme senină. Nu știu cum au deschis porcii ușa cocinei, au dărâmat gardul și s-au năpustit în cartofii din spatele casei. Cam asta făceau oamenii pe la noi, creșteau porci și puneau cartofi, ca să le dea de mâncare. Până să vină taică-meu râmaseră tot locul, dar cred că nici el n-ar fi putut să-i oprească. Erau ca tancurile, le știi că ai văzut destule. Pământul părea răsturnat cu plugul, de la un cap la altul. Noroc că paguba a fost mică, n-au prăpădit cartofii, i-au scos din pământ și s-au dus înainte. Să știi că porcul, chiar dacă e sătul tot râmă, e obiceiul lui, ar râma tot timpul, dacă ar avea unde și dacă nu i-ai pune belciug în nas. Ai noștri nu aveau această pedeapsă, fiindcă îi țineam numai în cocină, să se îngrașe și să prindă carne. Râmă fiindcă îi mănâncă râtul ori din obișnuință.

Am crezut că era o poveste gogonată, de felul celor vânătorești, până ce am citit într-o carte despre un colhoz din Rusia, o întâmplare și mai dihai, care nu putea să fie minciună, autorul ar fi fost deportat pentru defăimare; chiar și așa cred că s-a ales cu o urecheală. Acestea se întâmplau, vasăzică, în țara cea mai avansată, care făcuse «totul» pe lume, locomotiva de cale ferată, becul electric, radioul, ca să le iau pe cele mai importante. Tot ei, după autorul poveștii, de fapt o autoare, au născocit un fel nou de a recolta cartofii. La acel colhoz, lipsind mâna de lucru au dat drumul porcilor să râme și în urma lor au rămas cartofii, scoși deasupra, numai să vină cineva să-i culeagă, ceea ce este o treabă mult mai ușoară decât să dai cu sapa; o pot face copiii de școală – pe școlarii noștri de pildă, i-am văzut, anii trecuți, udând porumbul la rădăcină, cu cănița.

Honoriu îl conduse pe Titus până acasă, ducându-i butelia de aragaz, urcă pe jos șase etaje, fu mirat de modestia odăii. Aici continuară convorbirea începută pe drum, află de drama care îl destrămase pe Titus, de încercările lui de a se salva, de a-și putea justifica viața, eșuate pe rând, eliminarea de la catedră, școala sătească, plecarea din locurile natale, ca să-și uite trecutul. Fără să-l jignească, învinuindu-l de neputință, Honoriu îl mustră, în felul lui jovial și optimist, dintotdeauna:

— Nu știi să dai din coate, copile! Am să te învăț eu, ține-te după mine!

Îi povesti la rândul lui cum se descurcase, avea locuința în București dar era mai mult la Constanța unde își pregătea barcazul pentru transport de oameni; erau de pe acum înscriși peste o sută douăzeci, nu putea să-i ducă decât în trei drumuri și un drum dus-întors însemna două săptămâni pe vreme bună; ar fi avut de lucru toată vara și toată toamna, până venea iarna,

că pasageri se găseau cât pentru un transatlantic. Greu pentru ei era să obțină de la englezi viza de intrare în Palestina; ei guvernau acolo, și nu voiau să se pună rău cu arabii, care nu doreau să le vină oaspeți. La rândul lui, și el trebuia să se zbată ca să obțină viza de plecare, bătea drumul între Constanța și București, umbla pe la autorități, cu peșcheșuri, apoi pe la legația turcă, trebuia să ia și de acolo viza de trecere prin Bosfor și Dardanele. Turcii se lăsau greu dat fiind scopul călătoriei, căci nici ei nu voiau să se pună rău cu lumea arabă, mai ales că erau rude.

— Tu ce te gândești să faci? îl întrebă pe Titus. Am să-ți arăt eu cum să dai din coate.

— Singura mea speranță e să reînceapă războiul și să vină americanii!

Honoriu sări în picioare și își încordă brațele:

— Și eu, de-abia aștept să vină, să-i bumbăcesc până le-oi înmuia oasele!

Luându-l în serios, Titus îl întrebă cu candoare:

— Dar ce ai cu ei?

— Am, că n-au venit mai devreme!

Lăsând gluma la o parte, și Titus își pierdea răbdarea. Conferința de la Yalta, de la care se împlinea anul nu justifica deloc speranțele optimiștilor. Ar fi trebuit să-și dea seama cu toții, din capul locului, când întâlnirea se sfârșise atât de cordial, cum spunea declarația comună și cum dovedea fotografia celor trei, stând cot la cot cu fețele zâmbitoare. Și încă nu cunoșteau clauzele secrete, care aveau să ne arunce în deznădejde.

Clauzele secrete nici azi nu știu dacă sunt cunoscute până la ultima, în litera lor adevărată. A trebuit să treacă aproape cinci decenii ca să se dezvăluie cele ale pactului Molotov-Ribbentrop, dacă sunt și acelea dezvăluite în întregime.

Dar multă lume (nu doar Titus și Honoriu) spera să vină americanii. Și nici aceștia, nici englezii, n-au spus vreodată că n-au să vină, au lăsat lumea să spere, ceea ce a făcut multe victime. În așteptarea lor, numeroși oameni, printre ei marii noștri politicieni și însuși Regele s-au împotrivit puterii comuniste al cărei sistem de luptă politică era represiunea sub toate formele, de la intimidare până la plutonul de execuție.

Acum Titus intrase într-o stare de apatie, se gândea la un somn interminabil, sau la moarte. Dar în fond avea un spirit robust, așa trăise după moartea Algăi, ca s-o răzbune, și nu era încă răzbunată pe deplin; nu putea fi niciodată. Acest gând îl scotea din stările lui depresive periodice;

atunci își recăpăta speranța că vom ieși din întuneric și el va ridica un monument alb în memoria Algăi. În timp ce vorbea cu Honoriu tot trăgea cu urechea afară, temându-se că o să vină Olga. După câteva clipe de confuzie, când avusese vag gândul că ar putea, că ar fi nevoie să-și îngăduie o slăbiciune, se reprimă cu duritate. Îi era groază că s-ar fi îndrăgostit de ea, nu-i despărțea decât un perete; dar în afara peretelui de zidărie, era între ei unul inexpugnabil, o armătură, amintirea a zece ani de iubire nescăzută și neștirbită. O asemenea iubire nu se poate repeta, și e un păcat de moarte s-o înlocuiești cu alta, nu încap două într-o viață. Îi era milă de Olga, înțelegea că și iubirea ei, pe care i-o comunica timidă cu ochii, nu era o slăbiciune fără durată. Fiindcă Titus simțea în el, știa că-l are, darul iubirii depline și fără sfârșit, care-i o boală și se transmite sufletelor cu aceeași lungime de undă, cum era Olga. O descoperise în clipa scurtă când se gândise că ar putea-o înlocui pe Alga.

— Care-i bagajul tău? întrebă Honoriu, la urmă. Strânge-l, și hai cu mine; am o odaie care o să-ți placă. Și cât lipsesc, îți stă la dispoziție toată casa.

Nu aceste condiții ispititoare îl făcură pe Titus să se hotărască fără șovăire, ci gândul că plecarea lui o va salva pe Olga. Îi băgă un bilet pe sub ușă: «Plec, să nu te întrebi unde. Te rog, ia butelia de aragaz din camera mea; n-am altă avere. Patul și soba nu le-ar lua nimeni. Dacă ne-am naște amândoi încă o dată, ai fi marea mea dragoste!»

O asemenea declarație, a cărei sinceritate se simțea ca un val de aer fierbinte, putea să fie o consolare pentru o inimă oricât de rănită.

* * *

Opt luni mai târziu Titus veni s-o vadă pe maică-sa. Până atunci îi trimisese câte o carte poștală pe săptămână, fără să-i ascundă că n-avea liniște și nu se va întoarce acasă cât timp nu-i va pieri vrajba din suflet. «Urăsc lumea întreagă și mă urăsc pe mine. Dar sper, mamă, că într-o zi vom avea pace». Alexandrina era obișnuită cu asemenea suferințe, copiii ei aveau firi ciudate, la fel se răzlețise Odor, încă din adolescență. Nu împlinise șaptesprezece ani când plecase de acasă și nu se mai întorsese decât după moartea domnului Alcibiade, iar până atunci nu dăduse nici un semn de viață. Nu era deloc adevărat că Alexandrina îi știa adresa și-i trimitea bani, să aibă din ce își duce viața. Și pe cât fusese Odor de hotărât spunându-i tatălui său la plecare: «N-ai să mă mai vezi niciodată!» ceea ce

se adeverise, tot atât de hotărât domnul Alcibiade nu-l căutase, ca să-l cheme înapoi, acasă. Semănau unul altuia. Iar acum Odor, dând urmare ciudățeniilor care îi caracterizau întreaga viață, se înscrisese în partidul comunist, împotriva căruia tuna și fulgera când intrase în Oastea de discipoli ai Arhanghelului, propovăduitorul violenței: «Să-i ucidem pe cei nevolnici». Îl convinsese cu ușurință Ana Passionaria, acum măritată cu Tiberiu; nu fusese nevoie de nici o predică. «Sunt de mult convins!» îi răspunse Odor, la prima propunere. Mai greu îi fusese activistei să-i convingă pe cei de la partid că era un om de valoare și cu toate ciudățeniile lui, putea să le folosească, să atragă noi membri, dintre intelectualii șovăielnici. Puțin îi păsa Anei Passionaria de intelectuali, din partea ei ar fi putut să se spânzure toți, dar așa spunea Lenin că este nevoie de ei până se întărește clasa muncitoare.

Ana Passionaria se străduise și se străduia încă să convertească toată familia. Pe Cornelia și pe Miercana, oricât de bătrână era aceasta din urmă, le înscrisese la UFDR, Uniunea femeilor democrate române; Alexandrina refuzase și ca urmare Tiberiu avea să suporte furia neveste-sii: «Boieroaica tot boieroaică rămâne! Bate-ți capul și lămurește-o! Ce se ține așa de mândră?! Pe mine să nu mă calce pe bătătură!» Tiberiu ascultă dojana, gândindu-se cu silă că nevastă-sa avea într-adevăr bătături la picioare, de mult ce umblase în bocanci și în cizme. Ce picioare frumoase și nemuncite avea Viki, ultima lui nevastă! Păcat că murise! Nu se gândea că, dacă rămânea în viață, într-o zi tot ar fi alungat-o, încă tânără și frumoasă.

Pe Pantelimon, Passionaria îl abordase toamna, când săpa grădina, pregătind-o pentru primăvară.

— Muncești, muncești, unchiule!

Unchiul o privi burzuluit, cu coada ochiului, dar se stăpâni, n-avea ce-i face, îi era unchi dacă neisprăvitul de nepot o luase de nevastă.

— Se vede că-ți place munca!

— Muncesc de când mă știu; altceva n-am făcut în viață.

— Unchiule, nu vrei să te încadrezi? Am un post pentru dumneata, portar de noapte la moara «Proletarul».

— Adică la «Frații Chițu». Repede i-ați schimbat numele! Nu vreau, și nici nu m-ar primi; cu mine n-ar mai putea să fure nimeni făină, și nu cu sacul, nici măcar cu punga!

— Ei, și dumneata, vezi numai răul!

— Când oi vedea ceva bine, am să aprind o lumânare la biserică… Aud că nu se mai găsesc nici lumânări; așa e?

— Nu mai asculta ce spun dușmanii!

— Să zicem că așa voi face. Dar cu încadrarea las-o moartă! Știi câți ani am eu astăzi?

— Nu știu, dar te văd om în putere.

— Puterea mea n-ai cum s-o știi, n-am s-o încerc cu tine. Hai, vezi-ți de drum și du-te să te uiți puțin în oglindă. Ori poate nu țineți oglindă în casă!

După succesul cu Odor, Ana Passionaria vru să-l capteze și pe Trandafil. Acesta continua să meargă la slujbă; arhiva unde lucra și pentru județ și pentru justiție îl punea în legătură cu tot ce se întâmplă în țară, fapte care nu-l mai lăsau indiferent, ca înainte; în el se năștea simțul cetățenesc, făcându-l să treacă de partea victimelor. O biată văduvă de război, cu trei copii, muncitoare la fabrica de cărămidă, era dată în judecată pentru sabotaj, care se socotea crimă. Era în timpul când încă nu se terminase războiul și primul loc între lozinci îl ocupa: «Totul pentru front!» Apoi: «Să mărim producția!» Deveniseră obsesii, le auzeai la radio, le vedeai în ziare, pe ziduri, pretutindeni.

Chemată duminica să muncească pentru mărirea producției – reconstrucția țării cerea multă cărămidă – femeia, plină de griji, nemâncată, istovită, făcuse un gest necugetat, în acea seară furată din timpul ei de odihnă, care însemna altă muncă la ea acasă, datoare acum s-o facă noaptea; aruncase un fier în coșul malaxorului de frământat argila. Luni dimineața, abia pornită, mașina începu să se zgâlțâie și rămase înțepenită.

Trandafil citi actul de trimitere în judecată, interogatoriul inculpatei, depozițiile martorilor, începând cu directorul fabricii și terminând cu portarul, care n-aveau ce să spună, nu o cunoșteau pe acea biată femeie, dar socoteau că fapta ei merita cea mai aspră pedeapsă. Avea o vină, desigur, dar nimeni nu se gândea ce o îndemnase la asemenea faptă; unii socoteau că era o dușmancă a poporului, alții mergeau mai departe, numind-o criminală, nu se ținea seama de circumstanțele atenuante. Rechizitoriul procurorului i se păru înspăimântător lui Trandafil. Comentariile îl înspăimântau și mai mult, porneau de la oameni, care voiau doar să fie auziți că sunt de partea judecății populare, că după ei sabotajul echivala trădarea de țară.

Asemenea procese erau numeroase, anchetatorii nu prididsău să încheie dosarele, lucrau și noaptea. Despre procesele cu adevărat grave, încercări de rezistență, răspândire de manifeste, defăimarea armatei sovietice, Trandafil

știa numai din auzite, se judecau la Tribunalele militare, de obicei fără public sau cel mult cu familia inculpatului, dar nu în toate cazurile. Un caz îl cunosc îndeaproape; după intrarea rușilor în țară, un ziarist pe care îl întâlnisem în câteva rânduri punea într-un articol întrebarea de ce radio Moscova anunță eliberarea orașelor noastre, când rușii le găsesc gata eliberate, iar populația îi întâmpină cu flori și urale. Autorul articolului a fost arestat pe loc, și până azi n-am mai auzit nimic despre el, la patruzeci și cinci de ani după cele întâmplate.

(Aceeași întrebare, puțin mai pe ocolite dar fără echivoc, deși cenzura funcționa încă sub denumiri false, am pus-o și eu, autorul, în încheierea volumului dinaintea celui de față și n-am pățit nimic. Dar eram în vara anului 1989, nu ne mai temeam de ruși, trebuia doar să nu-i supărăm prea tare, ceea ce a făcut și cenzorul, tăindu-mi o frază și două cuvinte din fraza următoare. I-am înțeles prudența, și apoi fondul întrebării rămânea neschimbat, cum l-a perceput toată lumea. Unii s-au mirat de clemența cenzurii. Eu, unul, nu m-am mirat sau, mai corect spus, nu mă mir astăzi; zidul Berlinului avea să cadă curând, simțea și cenzorul, iar decembrie nu era departe).

Văzând cu ce slugărnicie și lașitate unii oameni aprobau, ba chiar și susțineau politica taberei care condamna la pieire propria lor clasă, pe Trandafil îl cuprinse un și mai chinuitor dezgust de viață. Tăcut fusese și înainte, acum ajunse să nu mai schimbe o vorbă cu nimeni. Fusese un singuratic – acum își înconjură singurătatea cu sârmă ghimpată. Știa că erau oameni care nu se supuneau de bună voie – aceia erau aduși să-i judece tribunalul, dar știa și de alții care se refugiau în munți ca pe vremea năvălirilor barbare și încercau să lupte, spre nenorocul lor fără nici o șansă în fața mitralierelor și tunurilor, ajutate de aviație. Acest curaj nebunesc li-l dădea gândul că vor primi ajutor de la aliații care în curând vor veni ei înșiși, cu armatele lor zdrobitoare. Mulți oameni au fost împușcați datorită acestei iluzii, ce pusese stăpânire chiar și pe Titus într-o vreme. Trandafil, cu simțul lui politic, care nu putea să se piardă deși voia să-l ignore, își dădea seama, mai ales după Yalta, că Stalin avea în mână o carte mai mare decât ceilalți, care parcă își pierduseră judecata, nu înțelegeau că buna credință nu poate să lupte cu viclenia. Și apoi, popoarele lor obosite nu puteau fi adunate cu biciul și trimise la război cu revolverul în ceafă. Ar fi trebuit o nouă Polonie invadată de Hitler, un nou Pearl Harbour. Împilarea noastră avea să dureze multă vreme. În Trandafil, atât de apatic, se născu o

înviorare, dorința să supraviețuiască, spre a vedea sfârșitul. Trebuia să-și schimbe firea, cum și-o mai schimbase o dată, prin moartea Horei, care îi anulase toate aspirațiile. Acum trebuia să și-o schimbe prin proprie voință. Simți cu surprindere că forța lui lăuntrică nu era anihilată. Deși își păstrase inteligența atotcuprinzătoare, nu se gândise că era nevoie de multă forță chiar pentru a trăi în claustrarea pe care și-o impusese. Detesta minciuna; trebuia să mintă de aici înainte, când se ivea nevoia. Detesta prefăcătoria; trebuia să se prefacă. Să nu spună nu, ci să tergiverseze. Să-și însușească viclenia. Natura e vicleană. Viața însăși începe cumva printr-o viclenie, când spermatozoidul se strecoară în uter, fără știința femeii.

Într-o după-amiază auzi glasul Anei Passionaria, care intrase pe ușa odăii din față:

— Bună ziua, tovărășico! Tovarășul e acasă?

— Este, răspunse Cornelia, încercând să-și ascundă crisparea.

Știa că vizita avea să-l indispună pe Trandafil. Iar ca să mintă ar fi fost degeaba, înainte ca ea să răspundă la întrebare, vizitatoarea deschisese ușa odăii de dincolo.

— Bună ziua, tovarășe!

— Bună ziua, răspunse Trandafil, fără să se ridice.

Îi era imposibil să folosească vocativul ei, devenit salut obligatoriu: tovarășe, tovarășă. Nu știu dacă au fost oameni care în patruzeci și cinci de ani n-au rostit niciodată cuvântul acesta. De Trandafil sunt sigur, avea o inaptitudine organică să-l pronunțe, îi înțepenea limba în gură, i se contracta gâtlejul. Se folosea de șiretlicuri, de perifraze iscusite ca să-l ocolească fără să se observe.

Ana Passionaria se așeză pe scaun, înainte de a fi poftită și începu de-a dreptul:

— Îmi ești cumnat dar să știi că la noi favoruri de familie nu se există. Ieri n-ai fost la învățământul politic.

«Ieri» nu se potrivea de fel; Trandafil nu fusese niciodată.

— N-am timp, răspunse. Dar învăț acasă.

Arătă un teanc de cărți cu scoarțe roșii. Le citea, într-adevăr, știa mai mult decât toți care mergeau la învățământul politic, mai mult chiar decât lectorii, nu-și pierduse darul de a asimila cu ușurință tot ce se scria în cărți. Aceste cunoștințe noi cădeau ca racul în apă fiartă peste ce știa temeinic dinainte; descoperea contradicții flagrante și absurdități care treceau drept literă de evanghelie. Învățământul politic era un mijloc de îndobitocire și

cine îl inițiase știa prea bine ce face. Lenin, repetat de Stalin, spusese: «Învățați!» Dar subînțelesul era limpede: «Învățați numai ce vă spun eu!» Ce înțeles avea acest îndemn secret, pe care nu-l releva nimeni, reieșea din toate formulele de anatemizare a culturii burghezo-imperialiste.

— Ce facem cu problema cealaltă? reluă Ana Passionaria. De ce întârzii să faci cererea?

Se înțelege că era vorba de înscrierea în partid.

— Nu sunt pregătit, trebuie să mă schimb, și nu e ușor. Vezi dumneata, eu m-am născut din părinți burghezi, am crescut într-o casă burgheză, am învățat în școli burgheze, am trăit până deunăzi într-o societate cu mentalitatea burgheză. Nu-i vina mea, am deprinderi intrate în sânge.

— Dar crezi că noi nu vrem binele poporului? Că muncim ziua și noaptea ca să-i facem poporului o viață mai bună? Că nu există țel mai frumos decât să luminezi mintea poporului, să știe că…

Lunga tiradă îi dădu timp lui Trandafil să se învingă.

— Cred! răspunse, strângând pumnii sub masă.

— Știi că avem dușmani?

— Presupun.

— Nu, tovarășe! Să știi, nu să presupui! Ce le răspunzi dumneata celor care spun că suntem vânduți rușilor?

Întrebarea căzu ca o lovitură în moalele capului.

— De ce taci? De ce te-ai făcut roșu la față?

O scurtă fulgerare trecu prin mintea lui Trandafil. Îi veni să râdă.

— De indignare! răspunse.

Și se gândi: «Ai fi tu vulpe bătrână, dar nici eu nu sunt găină legată de picioare!»

Apoi continuă, jubilând de plăcere în sine, dar cu o voce gravă părând cu totul convins:

— Nimeni n-a îndrăznit să spună în fața mea că… suntem vânduți rușilor!

Singura ezitare o avu în fața cuvântului «suntem», îi fu greu să-l pronunțe în loc de «sunteți», dar Ana Passionaria era atât de satisfăcută, că nu băgă de seamă. Era chiar emoționată, numai că, după firea ei, nu lăsa să se vadă.

De peste un an se străduia să-l capteze. Acum, prima oară i se păru că îl câștigase; îl mai lăsă câteva zile, să facă singur cererea.

La puțin timp după plecarea ei veni Titus; mai înainte fusese la maică-sa.

* * *

Era în toamna anului 1948, după alegeri. Fuseseră alegeri libere, așa se numeau, cum se vor numi totdeauna, căci dacă nu sunt libere, nu se mai pot numi alegeri.

Și Hitler, în 1933, a venit la putere nu prin lovitură de stat, ci ales de popor, cu o majoritate suficientă, ceea ce, chiar dacă am admite că voturile reprezentau exprimarea liberă a unei părți din populație, nu înseamnă că ele reprezentau *majoritatea*, adică mai mult decât jumătate din numărul votanților. Aici legea electorală scapă rațiunii curente, ea se fondează pe o rațiune circumstanțială, pe care n-am să spun că n-am înțeles-o, ci am refuzat a o înțelege. Știam, din copilărie, că doi reprezintă majoritatea față de unu, așa cum cred și astăzi. Dar alegerile nu le fac trei oameni, ci trei milioane, sau treizeci de milioane, iar uneori de trei sau de cinci ori mai multe. Acolo legea elementară nu se mai aplică; prin felurite artificii, două milioane de oameni nu mai au majoritatea față de un milion, și așa începe încurcătura din care iese legea electorală; în ea intră factori nearitmetici; n-am să-i analizez și nici n-am să-i combat eu, împotriva marilor puteri ale lumii, dintre care unele au contribuit la civilizarea omenirii. Deci nu mă amestec, mă mulțumesc să nu intru în gloată.

Mai rămâne să se vadă ce înseamnă libertatea alegerilor în această ocazie. Păi, începe prin a exista candidați și contracandidați, adică mai mult decât un singur partid dornic să ia puterea, cum a fost cazul la noi, nu doar în ultimii patruzeci de ani, ci de când doctrina totalitară a lui Hitler, născocită de alții, cu mult timp în urmă, s-a extins și asupra noastră, chiar înainte de a intra în țară armata germană.

Apoi mai înseamnă ca drept de vot să aibă toată lumea, de la o vârstă în sus, inclusiv femeile. Vârsta, s-a admis ca în cazul ambelor sexe să fie aceea a majoratului. Dar câți băieți și câte fete, la optsprezece ani când le fuge mintea la discotecă și la alte distracții pot cunoaște oamenii atât de bine încât să-i separe pe cei integri de pușlamale? Și câți din ei pot înțelege în toate chipurile planul politic al unui partid, adesea făcut anume pentru a nu fi înțeles, ca să poată fi în călcat cu mai multă ușurință și cu justificări mai convingătoare? Acești tineri vor vota luându-se după capul familiei, dacă nu au simpatii mai puternice în afara casei, sau vor merge la vot în joacă, așa cum în copilăria mea, cei de-o vârstă cu mine veneau la denii să se distreze, hârjonindu-se printre crucile din cimitirul bisericii. Recunosc că sunt tineri

care au conștiință politică înainte de vârsta majoratului, ceea ce am ilustrat cu prisosință prin Trandafil, care, oricum, rămâne un reprezentant al generației sale.

În cazul țării noastre, astăzi anul 1990, mulți din cei buni au murit la revoluție.

Deoarece știu că nimeni nu-mi va lua în serios această propunere și o va socoti retrogradă, eu unul dacă ar fi după mine, nu aș da drept de vot decât de la treizeci de ani înainte, iar dreptul de a fi ales, de la patruzeci, și chiar așa încă nu sunt sigur că n-ar ajunge în corpurile legiuitoare oameni necopți la minte, ca să nu mai vorbim de cei de rea credință, incurabili până la adânci bătrâneți.

Dar să zicem că ne-am înțeles în ce privește componența corpului electoral, că am ajuns la o formulă ideală. Rămâne de văzut care este calitatea candidaților. Ușor de spus: nu-i vrei, nu-i alege! Partea proastă este că uneori alegi în deplină necunoștință de cauză. Uneori, sistemul poate să fie benefic. Iau cel mai vechi exemplu pe care îl am în minte, alegerile pentru Unire, de la 1859. Și acolo s-a folosit bâta, știu de la institutorul meu din clasele primare, după cum știu și alții; existau și adversari ai Unirii, din interese personale, politice, sau din ignoranță și în sfârșit, din prostie. Aceștia, sau marea lor parte, erau cunoscuți, și când au mers la urne, agenții unioniștilor, profitând de înghesuiala din poarta localurilor de votare, le-au făcut pe spatele surtucurilor o cruce cu cretă albă. Mai departe era treaba ciomăgarilor; fapt rămâne că greu a ajuns să voteze cineva împotriva Unirii. Institutorul nostru ne povestea cu înflăcărată mândrie patriotică întâmplarea, iar noi, școlarii, nu eram mai puțin mândri.

Aprob și astăzi sentimentele mele din acea vreme și fapta, oricât ar fi ea de ilegală, nu o socotesc samavolnicie. Dar pentru aceasta era nevoie ca deasupra să plutească spiritul unor conștiințe înalte, și ele au existat, după cum se cunoaște. Prin oamenii luminați ai vremii justific până și încălcarea legii, într-un loc al ei, imperfectă.

La alegerile din 1946, căci a venit rândul să vorbesc despre ele, legea era imperfectă în părțile ei esențiale, ceea ce mă îndreptățește să o socotesc imperfectă cu totul. Și apoi care erau conștiințele înalte care să vrea cu adevărat binele României – Ana Pauker? Vâșinski? Stalin?

Unei categorii de cetățeni li s-a luat dreptul la vot, fiind socotiți dușmani ai poporului; era de la sine înțeles că ar fi votat cu reacțiunea.

Reacțiune, reacționar! Acest cuvânt, în politică a căpătat înțelesul de adversar, dar adversar al cui? Orice parte își are adversarul ei! Înțelesul adevărat al cuvântului este acela de a răspunde la ingerință, la o nedreptate sau la o agresiune. Între cele patru mari legi ale războiului, enunțate de Napoleon, de care s-au folosit și rușii, împreună cu aliații lor, este aceea a acțiunii și reacțiunii: orice mișcare agresivă trebuie urmată de una contrară, afară dacă nu aplic în conflictele omenești legea creștină, «întoarce și obrazul celălalt», pe care o resping ca imorală și antisocială, fiindcă prin validarea ei ar urma ca lumea să se populeze cu agresori și victime. Știu că teologii au răspuns la orice obiecție, de data aceasta contra-replica mea nu mai suportă o intervenție: și biserica s-a apărat de adversarii ei, dau doar un exemplu, i-a ars pe rug, adesea doar pentru o vorbă.

M-am oprit asupra acestui cuvânt fiindcă a avut o mare circulație în epocă, a fost acuzația crucială adusă celor cu alte convingeri decât comuniștii. Primul reacționar era Regele, autorul principalului act care i-a adus pe comuniști la putere. Acum Regele, opunându-se ca minoritatea aceasta să-și facă mendrele cu sprijinul zdrobitor al rușilor, din erou – decorat de Stalin cu *Ordinul Victoria*, a devenit dușman al poporului.

Ca să mă întorc la cei excluși la alegeri, erau unii cărora li se cuvenea pe drept eliminarea, simpatizanții lui Hitler, de pildă, și în fruntea lor, discipolii Arhanghelului. Dar pe aceștia îi momiseră comuniștii. Încă din iunie 1945, *Scânteia* («Iscra» pe rusește, ziarul lui Lenin) lansase un apel, poftindu-i în sânul partidului. Cineva, priceput în politică, spunea că ideea era înțeleaptă, discipolii reprezentau elementul revoluționar al țării, și cine îi lua sub oblăduire nu avea decât să câștige; rămânea să li se schimbe culoarea. Așa o fi, dar eu nu m-aș asocia niciodată cu dușmanul meu de moarte. La fel ar fi făcut și comuniștii, să nu fi fost la ananghie. Deși fricoșii și oportuniștii dădeau fuga să se înscrie, numărul membrilor de partid rămânea infim față de țărăniști, liberali și poate chiar față de alte partide.

Erau apoi oameni învinuiți că au fost contra aliaților, deși nu avuseseră nimic de reproșat Angliei sau Americii, dimpotrivă, așteptau salvarea de la ei, să ne scape din gheara rușilor. E inutil să mai precizăm aici motivele; sunt amintite tot timpul și chiar dacă n-ar fi așa, ele există în conștiința tuturor românilor, de o parte și de alta a Prutului.

Prin legea electorală se desființa Senatul, care, oricâte păcate o fi avut, oricâți senatori incorecți se vor fi perindat pe băncile lui, rămânea o

instituție venerabilă a epocii când a existat o Românie Mare. Totodată se lua Regelui dreptul de a dizolva corpurile legiuitoare.

Dar de unde și de ce acest drept? se vor întreba unii. Dreptul era prevăzut în Constituție și legitimitatea lui se explică prin rolul de arbitru pe care îl are Regele într-o monarhie constituțională. Nu sunt regalist, dar m-am născut și am trăit în Regatul Român, sub sceptrul a patru Regi, care, cu excepția unuia, aventurier internațional, au fost vrednici de coroana pe care au purtat-o, iar rolul lor de arbitru l-au respectat cu sfințenie.

Pe terenul de fotbal se înfruntă două echipe, un om urmărește să se respecte regulile jocului și nimeni nu are dreptul să-l conteste decât în fața istoriei; istoria fotbalului, desigur. Regele arbitrează între partidul de guvernământ și opoziție; el personal nu are nici opoziție, nici guvern. Are însă dreptul să dea cartonașe galbene acestuia din urmă, și atunci guvernul e remaniat, își reconsideră echipa. Și cartonașe roșii. Atunci guvernul suspendat, pe o perioadă mai mică sau mai mare, până când va putea să recâștige încrederea alegătorilor. Nimeni nu-i poate contesta Regelui dreptul de a demite un guvern incapabil. Dacă greșește, îl judecă istoria după o procedură de urgență, infinit mai severă decât la fotbal. Un rege poate abdica, poate fi detronat și chiar decapitat; niciodată un arbitru de fotbal nu poate fi scos de pe teren înainte de sfârșitul jocului.

Și măcar dacă legea electorală s-ar fi respectat, așa cum ieșise, rotunjită din foarfece. O, nu de comuniștii noștri, aveau ei în spate destule calfe, să-i învețe!

Alegeri libere! Ce înseamnă? Că poate să candideze orice partid dorește, iar cetățenii îl votează, fără să-i împiedice nimeni, pe candidatul care le convine. Întru respectarea acestei reguli, la fiecare secție de votare, trebuie să existe, ca supraveghetor, un reprezentant al fiecăruia dintre partide, ceea ce de multe ori este imposibil; să ne mulțumim și cu mai puțini, dar nu fără niciunul.

Urmează numărătoarea. Să nu se falsifice. Este posibil un control fără lacună? Nu, ar trebui ca fiecare alegător să asiste la numărătoare; e imposibil. Să existe măcar unul, sau câțiva, din partea opoziției; au ei măcar zece ochi dacă nu o sută, ca să vadă în toate părțile?

O fi vreo țară pe întreg pământul unde să nu se falsifice alegerile? Am pus o întrebare; nu-i o acuzație, deci nici calomnie.

Dar am auzit încă de mic, de la oameni care aveau dreptul să voteze, despre ciomăgașii puși să înmoaie spinarea celui bănuit că va vota

împotrivă. Împotriva cui? A cui are mai multă putere; de obicei guvernul. Rar s-a întâmplat (o dată, de două ori în viața mea) să câștige alegerile partidul din opoziție; atunci când guvernul era prea obosit, sau prea compromis, când o făcuse prea de oaie, cum se spune.

Am auzit și am avut dovezi că sate întregi bănuite a vota împotriva guvernului au fost înconjurate de jandarmi și împiedicate să meargă la alegeri.

De urnele furate să mai spun? Mi-e lehamite! În odaia de alături e pregătită o urnă cu voturi pentru, și la încheierea votării, cum, necum, e adusă în locul celeilalte.

La alegerile de după revoluția din 1989 au candidat peste optzeci de partide. Atâta libertate nu mă miră, în anul 1932, parcă, au fost și mai multe. Mă miră altceva: iuțeala cu care s-au născut, de azi pe mâine, să zici că au stat în incubator și au ieșit după timpul de clocire prevăzut științific. Urmarea au fost trei buletine de vot, alcătuind împreună o carte; nu cu povești sau cu versuri, ci cu cimilituri și rebusuri. Deși am citit o viață întreagă, în afară de ce-am învățat în școală, mărturisesc rușinat că mi-a trebuit timp până să găsesc locurile unde voiam să pun ștampila. La secția mea de votare multă lume a recurs la ajutorul unui tinerel așezat la o masă de lângă intrare, să dea sfaturi alegătorilor încurcați în buletinele de vot. De-acolo până la camera de votare era o coadă de zece metri, în afară de cei care așteptau afară. Tinerelul avea timp să dea sfaturi pe îndelete: «Uite, pui ștampila aici, și aici, și aici!» Dar chiar cu aceste sfaturi, nu toată lumea ajungea lămurită după perdeaua cabinei. O bătrânică, în fața mea, s-a uitat ca mâța în calendar la buletinele de vot, uitase sfaturile de la intrare, explicabil cu atâtea pagini și atâtea semne. «Domnule, s-a adresat președintelui, vrei să-mi arăți dumneata cum se votează?» Președintele i-a arătat cum i-a convenit, lipsea numai să însemne locul cu creionul. Bătrânica s-a dus în cabină, s-a întors cu buletinele ștampilate. «Așa e bine?» «E bine, acum îndoaie-le în două, nu, nu așa! Să se vadă ștampila!» Apoi a pus-o pe bătrânică să bage buletinele în urnă, cu mâna ei, cum spune legea.

Eram în plin centrul Bucureștilor, în tot timpul cât am stat la coadă să-mi vină rândul, nu am văzut nici un reprezentant al partidelor de opoziție; aceștia trebuie să aibă o cocardă de hârtie în piept, îi recunoști de la distanță.

Am fost nu ca să controlez, ci din curiozitate, viciu vechi din copilărie, să văd pe delegații străini veniți să supravegheze alegerile. Supravegheat nu-i prea mult spus? Un supraveghetor trebuie să reacționeze, să ia măsuri de îndreptare, dacă treaba nu merge bine. Să nu-mi spună nimeni că n-au avut ce să obiecteze și să îndrepte!

M-am aflat în contratimp continuu cu ei; pe la secțiile de votare din centru, pe unde am colindat, și unde cred că le-ar fi fost mai ușor să meargă decât la periferie, n-am avut norocul să întâlnesc pe niciunul; nu voiam altceva decât să văd cum sunt îmbrăcați și ce cravată poartă. De câte ori am ajuns la o secție, ei erau în drum spre secția cealaltă. În sfârșit, după alegeri am întrebat un om de la țară, care nu este analfabet, citește orice carte îi dai și știe poezii pe dinafară, încă de când era copil de școală: «Cu cine ai votat?» «D-apoi de unde să știu? mi-a răspuns, ridicând din umeri. Am pus și eu ștampila unde s-a nimerit, că nu se vedea bine!»

Acum, cel puțin nu a fost teroare; oamenii au votat într-adevăr după cum le-a fost voința, o voință însă cumpărată cu sacrificii, făcute de guvernul provizoriu pe spinarea poporului. S-a proclamat, în cel mai inoportun moment din punct de vedere economic, săptămâna de cinci zile, când mulți oameni, dacă li se explica, ar fi muncit șapte, bucuroși că scăpaseră de teroare.

Un meseriaș cunoscut de mine conducea o secție într-o întreprindere bucureșteană; până la revoluție atelierul lui producea marfă de un milion și jumătate pe lună, dar cu atât nu îndeplinea planul și muncitorii primeau numai șaptezeci la sută din salariu. În lunile dinaintea alegerilor producția lor scăzuse de zece ori – la o sută cincizeci de mii pe lună. În schimb, luau salariul întreg, plus treizeci la sută primă. Temându-se că este o greșeală, meseriașul meu s-a dus la șeful lui și l-a întrebat: «Ce-i cu banii ăștia?» Iar șeful i-a răspuns: «Tu bagă-i în buzunar și taci din gură!»… Se măreau salariile, ca mai târziu să înceapă șomajul și lipsurile existente dinainte să crească până la imposibil. A plouat cu Decrete-legi care ne aduceau fericirea și ne-au adus-o, de ce n-aș recunoaște? Curentul electric, de la doi lei și cincizeci kilowattul, preț punitiv, mai dur decât cel prohibitiv practicat înainte, s-a redus la șaizeci și cinci de bani «ca în vremuri bune», care oricum fuseseră destul de proaste. S-a abolit obligativitatea natalității și controlul ginecologic – ura! Sunt destule alte exemple. Lumea a stat la coadă, a votat cu voie bună. În unele locuri afluența era atât de mare, că buletinele de vot n-au mai încăput în urne, ci s-au aruncat în vrac, pe

podele. Că reprezentanții opoziției au mâncat bătaie în unele locuri, nici nu mai merită să se spună. Era o vreme frumoasă, de primăvară, luna mai, când înfloresc trandafirii!

Cu totul altfel s-a întâmplat în 1946; toamnă urâtă, rușii patrulau pe stradă. A fost atâta tristețe, încât nici nu mai vreau să-mi aduc aminte ce făceam în acele zile. Mai degrabă am să vorbesc de Titus, fiindcă experiența trăită de el atunci, adăugată la cele dinainte, a fost determinantă; înainte încă mai sperase. În ce? În Dumnezeu și în dreptatea aliaților. Când aceștia au recunoscut guvernul Petru Groza, sfătuindu-l pe Rege să se plieze pe politica Moscovei, a înțeles că speranțele erau pierdute. Regele se pare că spera încă – era mai tânăr.

În vederea alegerilor – la care între timp dădea lumea năvală să se înscrie (cei slabi de înger erau convinși că altfel nu se poate și așa o să le fie mai bine, ceea ce s-a adeverit de altfel, măcar în parte) – cu sfatul și sub oblăduirea rușilor, comuniștii au făcut o alianță invincibilă: Blocul partidelor democratice. Primul dintre acestea, singurul cu vechime și cu tradiție, era partidul Social Democrat al lui Titel Petrescu.

În copilărie am citit o carte în fascicole, *O căsătorie cu revolverul*. Țin minte vag, era o carte proastă, dar eu nu puteam să-mi dau seama. Atâta știu că Gabriela îl iubea pe Valentin, dar marchizul o silește să se mărite cu el, amenințând-o cu revolverul, ceea ce spune, pe scurt, chiar titlul.

Social-democrații vindeau o marfă asemănătoare cu a comuniștilor, dar pare-se mai ieftină și de calitate mai bună. Căsătoria lor cu comuniștii s-a făcut cu revolverul, la fel cum, nu mult mai târziu, s-a făcut și fuziunea între cele două partide. Celelalte formații afiliate blocului nici nu mai trebuie amintite, viața lor, ca a efemeridelor, a ținut de la răsăritul până la apusul soarelui.

Cinci proaspeți membri ai partidului, comuniști care știau că n-am să-i divulg, cum nu-i divulg nici astăzi, ferindu-mă să le spun numele, mi-au mărturisit că în 1946 au votat cu național-țărăniștii și cu liberalii. Bănuiau și patronii lor, de aceea au avut grijă să se schimbe urnele în unele locuri, ceea ce era un act de minimă decență, căci în alte locuri, intimidându-i sau alungându-i pe reprezentanții opoziției, s-au declarat victorioși, fără să mai numere voturile. Cu timpul metoda a evoluat până la perfecțiune, aducându-i partidului comunist peste nouăzeci și nouă la sută din voturi dar nu mai era nici o scofală, fiindcă nu mai exista opoziția.

Cele două mari partide, Național-țărănesc și Liberal, de fapt mai puternice decât înainte fiindcă sub aripa lor se strângeau acum toți românii adevărați, au luat împreună treizeci și două de locuri în Camera Deputaților. Dintre acestea liberalii aveau numai trei, ca să se vadă până unde mergea batjocura.

Nu cu mult timp înaintea alegerilor din România se sfârșea și procesul de la Nürnberg, început cu un an înainte, spre a judeca pe marii criminali de război, colaboratorii lui Hitler. Ar fi fost un mare spectacol, dacă nu lipsea tartorul însuși, dispărut cum se știe. Erau un prim lot de douăzeci și patru de acuzați, dintre care am regretat că mai lipsea unul, înverșunatul propagandist al nazismului, Goebles, sinucis în buncăr, împreună cu toată familia. În schimb am putut să-l văd pe Goering, în filme, gras ca mai înainte, dar slăbind de la o zi la alta.

Era prima oară în istoria omenirii când se făcea un asemenea proces; n-au fost judecați pentru crime de război nici Gingishan, nici Alexandru cel Mare; ce-i drept, aceștia nu erau învinși și prizonieri ai inamicului. Dar de ce să mă duc atât de departe în trecutul omenirii, când am la îndemână pe Wilhelm al doilea, care a însângerat popoarele Europei în primul război mondial și n-a dat socoteală de nici o crimă, ci și-a sfârșit viața în liniște în 1941 retras în Olanda, țară neutră pe care o invadase la începutul războiului. N-am înțeles și n-am să înțeleg niciodată, oricâte explicații mi-ar fi date, de ce olandezii l-au primit pe pământul țării lor, brutalizată de el cu patru ani înainte.

Din acuzații de la Nürnberg, doisprezece au fost condamnați la spânzurătoare, primul dintre ei fiind Goering, care însă a scăpat de ștreang, luând cianură de potasiu înaintea execuției.

Tribunalul era alcătuit din judecători desemnați de puterile învingătoare. Dintre ei, cei mai necruțători au fost rușii. Îmi iau riscul de a întreba astăzi, nu le-a fost rușine că dintre acuzați lipsea Stalin, unul din cei mai mari criminali de război, și dinaintea războiului, și după aceea? Abia astăzi încep să i se numere crimele, care însă, din păcate, nu mai pot fi pedepsite!

Cât îl privește pe Hitler, absent și el de la proces dar din circumstanțe diferite, mă gândeam cum ar fi fost dacă odată capturat, cum se întâmplase cu Napoleon, să-l fi pus, ca pe Baiazid, într-o cușcă solidă și purtat în turneu de jur împrejurul pământului, având grijă să nu-l omoare nimeni cu pietre. Oricât de neumană și primitivă ar putea fi socotită această procedură eu regret că nu a fost folosită și în timpurile noastre. Și îmi voi duce gândul

până la capăt, spunând că dacă toți cei dornici să-l vadă fără colți și pus în lanțuri ar fi plătit o taxă de un leu, o rublă, un forint, o leva, o coroană, o marcă, un franc, un dolar, o liră sterlină și tot așa până la capătul tuturor monezilor din lume, cu banii strânși, sunt sigur că s-ar fi reparat toate distrugerile datorate războiului, viețile omenești neputând fi puse la socoteală, fiindcă nici Dumnezeu nu le poate fixa prețul.

Capitolul 13

Toate aceste întâmplări și altele, strecurate printre ele, pe care nu le-am mai amintit ca să nu-mi fie și mai grea viața, au făcut ca în sufletul lui Titus să se adune prea multă amărăciune. La sfârșitul anului 1946, când venise în București și locuia în odăița de pe Bulevardul Domniței, toate idealurile lui de viață erau îngropate. Mai spera să reînceapă războiul, către care era limpede că se merge. Nu se gândea la nici o victorie, ci doar să moară cu arma în mână.

Așa se scurse luna ianuarie a anului următor, care pentru el avea să fie și mai dramatic. Tratatul de pace încheiat la Paris, în februarie, îi aduse un nou val de amărăciune. Ar fi fost prea de tot să mai fie pusă în discuție Transilvania, tăiată cu satârul din trupul țării, de către măcelarii de atunci ai Europei și la recucerirea căreia contribuiseră cele douăsprezece divizii românești care luptaseră împotriva lui Hitler.

Aici gândul lui se întorcea în urmă, la prima parte a războiului, când luptase în Rusia și armata noastră ajunsese până la Don, unde o parte se pierduse, cum fusese în primejdie să se piardă el însuși.

Ni se aducea învinuirea că nu ne-am oprit la Nistru. În cartea dinaintea acestuia, apărută în 1989, imaginasem o convorbire între doi soldați români, ajunși până la cotul Donului. «Ce căutăm noi tocmai aici?» întreba unul. Iar celălalt răspundea: «De!» – Ca țăranii lui Rebreanu când sunt în încurcătură. Acest răspuns mă mulțumește, dacă toată lumea îl înțelege pe acel «de» la fel ca mine. El arată neputința de a spune adevărul, pe care însă îl insinuează. În manuscris țăranul se exprima limpede, numai că am fost sfătuit să-i pun botniță. El spunea astfel: «Când hoțul îți ia junca din curte tu îl urmărești numai până la poartă?!»

La judecata neamului românesc, nimeni nu a ținut seama de gândul țăranului meu din carte. Și dacă aveam vina de a nu ne fi oprit la Nistru, de

ce am mers mai departe, până la sfârșitul războiului, de-am ajuns tocmai în munții Tatra, după ce eliberasem de mult Transilvania, pământul nostru?

La fel de întristător, tratatul de pace, după alte nedreptăți, nu ne recunoștea statutul de cobeligeranți, deși nimeni nu putea să-l nege, de vreme ce luptasem alături de ruși, foști inamici ai noștri, și ajunsesem până în Cehoslovacia, lăsând pe pământ dâre de sânge. Și nici nu ni se acordau reparații de război, ca altor state, care participaseră mai târziu și în măsură mai mică la lupta aliaților, suferind mai puține pierderi. Eram blestemați să plătim întruna? se întreba Titus, revoltat și scârbit.

Atunci îl întâlnise pe Honoriu, care punea mai puțin la suflet aceste suferințe, era optimist, nimic nu părea că ar putea să-l încovoaie. Titus se mutase în casa lui, părăsind deci odăița din Bulevardul Domniței fără să-și ia rămas-bun de la Olga, și fără s-o mai vadă. Dar chipul ei se suprapunea, ca o umbră nedefinită, peste chipul Algăi, care nu-i putea pieri din minte.

Ca să nu aibă sentimentul că trăiește pe seama altuia, și încă într-un timp când toate se scumpeau, Honoriu îi găsise, între numeroasele lui rude și între prieteni, elevi, să-i mediteze la matematici. Făcea bucuros această muncă, își găsea astfel un rost pe lume, iar pe deasupra îi aducea destui bani ca să poată contribui la cheltuielile casei, cu toată devalorizarea leului, care, ținut un timp în buiestru, acum își scuipase zăbala și începuse să galopeze spre milioane și miliarde.

Vara merse la Constanța, locuia pe «Hercule», mai mult singur, cu echipajul de care încă nu se legase. Honoriu lipsea aproape tot timpul, venea de obicei sâmbăta și duminica, restul săptămânii era la București, continua să umble pe la autorități, ca să obțină viza de plecare; se iveau dificultăți neprevăzute pentru un necunoscător al politicii internaționale. Nu i se spunea pe față, dar pare-se că guvernul român nu privea cu ochi buni emigrarea evreilor spre Palestina, de teamă să nu indispună lumea arabă. Alte amănunte Titus nu cunoștea, și nici nu era curios să afle de pildă despre aranjamentele lui Honoriu cu comunitatea evreilor, sau convorbirile de la Serviciul secret de informații, care funcționa pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri. Aveau și cei de acolo de pus întrebări, de fixat anumite condiții; despre acestea Honoriu nu vorbea și Titus nu știa absolut nimica, indiferent la ce se petrecea alături. Rămase acolo două luni, trăind într-un fel de suspensie, parcă nu mai avea nici o legătură cu pământul.

Îi plăceau soarele și marea, dar se ducea rar la plaja orașului, unde era prea multă lume; prea multe femei ispititoare, ar fi fost imposibil să nu le

vadă, dar frumusețea lor, în loc să-l atragă, îi rănea sufletul. Câteodată visa la Olga, văzând în ea nu o femeie, ci un suflet-frate, înrudit prin nefericire.

Stătea la soare pe puntea barcazului, sau lua barca și colinda bazinele portului; era o barcă mică, un «pui» de numai doi metri, și i se părea că pe un spațiu atât de redus ar fi putut să fie liber, ca pe o insuliță nelocuită.

Cunoștea locurile încă din copilărie; pe dig, la ieșirea din port era o casă mică de lemn, vopsită în alb, cu obloanele totdeauna închise. I se spunea «Cuibul Reginei», locul de retragere al Reginei Elisabeta; mie, povestitorul, mi se părea prea modestă pentru o Regină, dar în ce mă privește mi s-ar fi potrivit tocmai bine, deși pe furtună valurile izbeau în dig cu furie, făcând să vibreze piatra, iar mugetul lor îmi spărgea urechile. La adăpostul acelui cuib izolat de oameni mi-am petrecut multe zile de vacanță, de aceea, imaginându-mi-l acum pe Titus trecând cu barca pe acolo, mă văd parcă pe mine în locul lui, într-o vreme cu adevărat fericită, nu ca astăzi. Dar degeaba mi-l imaginez așa, din anul acela nici o barcă nu mai putea ieși spre larg, numai vapoarele cu autorizație. La Cuibul Reginei era acum un post de pază, cu mitralierele îndreptate spre ieșirea din port, și alături staționau câteva torpiloare rusești cu pupa la chei, gata să ridice ancora în orice clipă; dar clipa nu se ivea, toate decurgeau pașnic și oamenii din echipaj, numai în izmene, jucau cărți pe puntea de fier, la umbra tendelor.

Cât despre vapoare, de un timp veneau numai cele rusești care încărcau petrol, cherestea, cereale și alte produse; flota noastră comercială nu mai avea decât un singur cargobot, i-am uitat numele, și vasul de pasageri «Transilvania», o mândrie dinaintea războiului; acum făcea croaziere în Marea Neagră, uneori și în Mediterana, numai cu pasageri bine văzuți politic. Un vas construit după aceleași planuri, «sister-ship» i se spune, și numit «Basarabia», fusese luat ca pradă de război, poate din cauza numelui. Pradă de război căzuse și nava-școală «Mircea», am povestit în ce împrejurări. Chiar în vara când era Titus acolo, în 1946, rușii ne-o restituiseră cu mărinimie, urmare a venirii la putere a comuniștilor. Fusese prilej de festivitate la Constanța, cu discursuri, participaseră conducătorii partidului și membri ai guvernului, cu domnul doctor Petru Groza în frunte. Era și Regele dar l-am lăsat la urmă, știind că nu-l dorea nimeni din asistență. Rușii nu făcuseră nici o pagubă navei, decât că îi luaseră motorul, punând în loc unul cu putere mai mică. Treacă de la noi! – o navă-școală merge cu vele, așa se învață marinăria. Câte vase fără motor n-au făcut ocolul pământului, de la Magelan până în zilele noastre!

* * *

Viața continua să se scumpească, prețurile urcau de la o zi la alta, în curând avea să ajungă la cifre incredibile. Deși salariile creșteau și ele, rămâneau mult în urmă față de prețul pieței, ca să folosim vorba la modă astăzi, care, înțeleasă sau neînțeleasă ustură groaznic. Salariul unui muncitor din port sau de la șantier ajunsese la două sute patruzeci de mii de lei pe lună, iar un kilogram de mălai, la bursa neagră, că nu se găsea în altă parte, costa două sute cincizeci de mii. Din ce trăiau oamenii e greu să înțeleagă chiar cei care au fost martori la fapte, dar le-au uitat, cum se uită visele urâte. Era tot leul nostru vechi, dinaintea primului război mondial, care atunci echivala cu francul francez, cum i se și spunea de altfel, de multă vreme, cu cea mai deplină naturalețe. Războiul sfârșit în 1918 îl zgâlțâise, în loc de unu puneai zece; dar atunci salariile crescuseră în aceeași măsură, în loc de două sute primeai două mii, și ceva pe deasupra. Rablagit cum era, leul se ținea pe picioare, doar că nimeni în afară de bătrâni nu-i mai spunea franc, ca pe vremuri. Ba chiar a venit o vreme când i-a crescut valoarea, în anii de criză, din 1928 sau ’29 și următorii, când au scăzut salariile, «curbe de sacrificiu», și lumea a fost nevoită să strângă cureaua. Atunci au scăzut puțintel și prețurile, fiindcă era lipsă de bani, nu de marfă; prăvăliile dădeau faliment, deși aveau rafturile pline, ceva de neînțeles astăzi. Pe urmă și banii și marfa s-au stabilizat, au fost câțiva ani de prosperitate, s-au construit locuințe ieftine dar și mai chivernisite, cu calorifer și cu baie, au apărut automobile în locul trăsurilor, se aducea stofă din Anglia și mătase din Franța, de asemeni parfumuri; mica burghezie vizita Parisul, se înmulțeau restaurantele și cârciumile, mirosea a mititei și fleici pretutindeni, cântau tarafuri de lăutari și orchestre de jazz, apăreau *diseurii*, Jean Moscopol urmat de alții, renumiți la vremea lor și uitați astăzi.

Exista un săpun ieftin, «Cheia», care se vindea la băcănie în cutii de carton, săpun pentru toată lumea, bun să te speli și pe mâini, și pe față, și la baie. De când îl știam, costa cinci lei bucata. Deodată, s-a făcut șase; oamenii se uitau nedumeriți unul la altul. Cam tot atunci s-a scumpit și carnea. Nu mai țin minte cât costa înainte, dar știu că nu era ieftină, oamenii nevoiași o drămuiau, gospodinele se certau cu măcelarii că le puneau prea mult os în tirizie.

Într-o zi au apărut pe ziduri afișe, ordonanțe municipale cât o foaie de ziar, cu noul preț al cărnii, care crescuse. Era o listă lungă, carne de toate felurile, de porc, de vacă, de oaie și de toate calitățile. Ar fi greu să mai țin minte atâtea prețuri, cu zecile, nu l-am uitat însă pe cel mai mare dintre ele, douăzeci și șapte de lei kilogramul, specialitățile, adică tot ce-i mai bun la porc și la vacă, mușchi, cotlet, vrăbioare. Lumea totuși era nemulțumită, deși leafa unui profesor, de exemplu, pornea de la șapte mii pe lună, putea să-și cumpere cu ei treizeci și patru de kilograme zilnic, cât nu mănâncă nici leii de la menajerie. Cine n-a trăit atunci nu poate să creadă; de aceea nici nu mai spun câte și cu ce preț putea să cumpere profesorul, că doar nu era să-și dea toată leafa pe carne.

Scumpirea a început încetișor, la câțiva ani după ce Hitler venise la putere și devenea o amenințare; lumea n-o sesiza încă. Era în 1938, anul când se făcea pactul de la München, unde Chamberlain și Daladier, primii miniștri ai Marii Britanii și Franței abandonau Cehoslovacia, pentru o pace pe care o credeau veșnică, și n-a ținut decât un an de zile.

Scumpirea vieții, când nu se datorează unei crize economice, anunță războiul. Prețurile au continuat să crească dar nu năvalnic, fiindcă era belșug, mai multă marfă decât puteau oamenii să cumpere. N-a produs zguduire nici măcar venirea nemților în țară, în 1940, chemați să ne ajute la instruirea armatei și care, înainte de a începe treaba s-au năpustit în magazine. La ei toate se dădeau pe cartelă, nu le venea să creadă că pot să cumpere salam și cârnați, de pildă, cât le poftea inima; în afară că își umflau obrajii cu felii groase, luau kilograme după kilograme și le trimiteau acasă. Am spus de mai multe ori, dar nu mă rabdă inima să nu spun încă o dată, câte prăjituri erau în stare să înfulece. Pe atunci, la cofetării, clienților li se punea pe masă un platou cu prăjituri de mai multe feluri, o duzină să zicem, ca ei să-și aleagă. Nemții, ce să mai aleagă?! Dacă erau doi, le mâncau pe toate.

Războiul nu a agravat prea mult situația, sigur că lipseau câte unele dar bursa neagră n-avea extindere, nici nu specula prea mult pe cumpărători și prețurile în general creșteau cu moderație; eram o țară bogată și, cu toate nevoile frontului, o recoltă bună ne apăra de foamete. După oarecari restricții, în 1943 îmi amintesc că în brutării apăruseră pâinea albă, chiflele și cornurile. Doi ani mai târziu s-a împuținat chiar pâinea neagră, iar în unele locuri a lipsit cu totul. Într-un oraș unde mă aflam atunci, treizeci de luni brutăriile au fost închise, cu hornurile înghețate. Și eram la hotarul cu

acel grânar binecuvântat de Dumnezeu, care este Bărăganul. Oamenii au supraviețuit, dar nu-mi mai amintesc cum, știu doar că a fost multă suferință. În ce mă privește, fără să mă scald în bogăție, nu-mi lipseau banii de mâncare. Cumpăram de la piața năpădită de precupeți și precupețe, o pitușcă nu mai mare de o șchioapă, cu douăzeci de mii, apoi cu treizeci. Din când în când poliția dădea o raită prin piață, confisca marfa iar pe precupeți îi punea pe fugă, că n-avea nevoie de ei, ci de pâine. Peste două zile precupeții apăreau din nou, și pitușca, de la treizeci de mii se făcea patruzeci, leul se ducea și mai rău de râpă. Se găseau și pituști albe, desigur mai scumpe, numai că înăuntru erau tot negre; aluatul, înainte de a fi băgat la cuptor se tăvălea prin făină albă.

Din câte mizerii și suferințe am întâlnit în viață, cred că nimic n-a fost mai trist decât ce-am văzut într-o zi la piața aceea, devenită acum bursă neagră, în adevăratul înțeles al cuvântului. Cuvântul bișnițar încă nu apăruse. Era iarnă, un țăran tras la față, nebărbierit de mult, că poate își vânduse și briciul, târa după el o mașină de călcat de pe vremuri, care se încălzea cu mangal și dădea dureri de cap gospodinelor. Ca o culme a mizeriei, mașina avea capacul de fontă crăpat, și mânerul de lemn ars pe jumătate. «Ce faci cu ea?» l-am întrebat, întârziind să înțeleg starea lui mizerabilă. «O dau pe o litră de mălai, dar nimeni nu vrea s-o cumpere!» Mă opresc aici, nu mai rămâne nimic de spus după aceste cuvinte.

Trebuie să-mi blestem venirea pe lume dacă la birtașul, de a cărui protecție mă bucuram, mă aștepta un cotlet de oaie? Nu huzuream, era un noroc întâmplător, alteori mâncam supă de mazăre, în care găseam câte o gărgăriță, sau mai multe și le adunam pe marginea farfuriei, cu lingura. Să nu-mi plângă nimeni de milă, fiindcă, iată, am supraviețuit, ca să pot povesti aceste mizerii. N-am altă mângâiere și nici alt țel, astăzi, prima zi din ianuarie, când am intrat în ultima decadă a ultimului secol din mileniul nostru.

Am trăit acest secol aproape de la începutul lui, și azi, când nu mai sunt decât zece ani până să se termine, pot spune, în comparație cu toată istoria dinainte, că a fost cel mai grandios timp al omenirii, dar a cerut prea mult zbucium, spaimă, tortură și sânge.

La câtă micime trebuie să mă întorc ca să-mi mănânc cotletul de oaie. În anumite zile din săptămână, decretate de primărie, nu era voie să mănânci carne; zile de post mai dese și mai severe decât cele impuse de biserică. Nu înseamnă că în zilele celelalte, de dulce, puteai găsi carne la măcelărie.

Restricția nu a fost aplicată decât la restaurante; de unde să iei atâți inspectori care să controleze bucătăriile din casă în casă? Astăzi, cu tehnica la care s-a ajuns în ultimii cincizeci de ani, n-ar fi imposibil; dacă sunt aparate care aud prin ziduri ce se vorbește într-o casă, s-ar putea născoci și unele capabile să simtă ce fierbe în oală.

Dar, cum spuneam, nu înseamnă că în zilele fără restricții toată lumea avea carne la masă. N-oi fi fost eu singur în tot orașul să mănânc supă de mazăre cu gărgărițe. Și-apoi țăranul care voia să vândă o mașină de călcat pe o litră de mălai, spunea totul, fără alte cuvinte.

S-a întâmplat ca birtașul să aibă cotletul tocmai într-o zi când nu era voie. Mâncam într-o odăiță din fund; la alte mese găsisem încă două sau trei persoane, privilegiate ca și mine. Terminasem cotletul, rămăsese doar osul, când în odăiță, dând perdeaua la o parte a răsărit un omuleț iute de picior și cu ochii ageri, care a trecut glonț de la o masă la alta, zgâindu-se în farfuriile noastre. N-a fost greu să înțelegem că era un inspector de la poliția economică; s-a dus fuga alături, să vină cu patronul prins în contravenție. Am învelit osul în șervețelul de hârtie și l-am băgat în buzunar, cum au făcut și ceilalți. Într-o clipă inspectorul s-a întors cu birtașul după el.

— Unde-i osul? s-a adresat perplex primului client, aflat la masa de lângă ușă. Era un os în farfurie! Unde-i osul?

Așa a trecut pe la fiecare masă, din ce în ce mai roșu în obraz și aproape sufocat de furie: «Osul! Unde-i osul? Era un os în farfurie!»

După cum se uita la vinovați, părea gata să-i caute prin buzunare, mă și pregăteam să-i dau una peste mână, când patronul, fără să se piardă cu firea l-a apucat de braț și l-a scos afară, vorbindu-i cu înțeles:

— Hai, lasă, nu te mai lega de oameni!

Când am ieșit, inspectorul era la tejghea, cu o sticlă de vin în față. Probabil avea ceva și-n buzunar, cum noi, mușterii, aveam oasele.

De auzit mai auzisem, de văzut vedeam prima oară cu ochii mei un act de corupție. De atunci, patruzeci de ani și mai bine corupția a crescut întruna, ca să ajungă astăzi o obișnuință, de nu se mai miră nimeni. Iată răul cel mai mare: că nu se mai miră nimeni!

Și tare mă tem că încă nu s-a născut acela care s-o stârpească! Să vrea – și să poată!

Sunt convins că există oameni incoruptibili. Dar, ca să poată trăi într-o lume coruptă, trebuie să cadă câteodată în păcatul inevitabil de a corupe și ei pe alții.

Când marfa lipsește – prețul crește, ceea ce face să scadă valoarea banului, am învățat la primul război mondial. Cine suferă? Toată lumea, în afară de cei care au marfă dosită, deși, odată ce-o vând, nu mai pot lua alta. Acest fenomen se numește devalorizare, știe toată lumea, chiar și copiii, căci, în loc de patru bomboane la leu, capătă numai una. Oamenii n-au încotro, încep prin a strânge cureaua și a-i înjura pe speculanți, la fel și guvernul. Cine a strâns bani la ciorap, cumpără mai întâi mâncare, apoi tot ce se găsește fie că îi este sau nu de trebuință, ceea ce face să crească și mai mult prețurile. Acestea nu pot însă depăși o limită, din cauza sărmanilor care nu au decât leafa, pensia sau orice fel de venituri limitate, căci ar ieși răzmeriță. Devalorizarea, după mine, fără să fiu economist, nu se poate confunda cu inflația. Inflația începe atunci când statul, în derută, nemaiputând face față plăților, se apucă să tipărească monedă fără nici o frână, de o mie de lei când cea mai mare fusese de o sută, apoi de zece mii, și tot așa, până se ajunge la milioane, ca în anii 1946 și ’47; în schimb nu mai există primejdia de falsificare, căci până să facă cineva matrița unei hârtii de un milion, aceasta era înlocuită cu una de zece milioane.

Așa mergea treaba în vara anului 1947, când Titus se afla la Constanța și când s-a anunțat că toată lumea trebuie să declare la anumite centre banii de care dispune, în vederea înlocuirii lor cu o nouă monedă. Operațiunea s-a numit stabilizare, dar a fost furt în toată regula, fiindcă indiferent de suma declarată s-a schimbat doar o câtime, nu-mi aduc aminte suma și nici nu merită să întreb pe cineva; oricum a fost o hoție. În acel timp duceam o viață nomadă, mă mutam din oraș în oraș, n-aveam altă avuție decât două geamantane, cărțile le dăruisem, nu stăteam într-un loc mai mult de o lună sau două, mă simțeam instabil ca viața însăși. Dar aveam un domiciliu permanent în București, o cămăruță mai mult goală, o țineam ca să-mi pot păstra Buletinul de identitate; acolo m-a prins recensământul din 1946, și acolo am rămas înregistrat până acum câțiva ani când s-a făcut o nouă numărătoare a populației.

În vara lui 1947 mă aflam la Sighișoara, unde m-au atras totdeauna culorile caselor, și chiar dacă au început să se șteargă, eu le văd ca altădată. Aveam în buzunar vreo sută de milioane, care mi-ar fi îngăduit să trăiesc o săptămână sau două, i-am declarat la centru odată cu toată lumea; a doua zi m-a cuprins o neliniște, urma un necaz, nu știam cât de mare, umblau felurite zvonuri, unul mai prăpăstios decât altul, dar ce s-a întâmplat în realitate le-a depășit pe cele mai pesimiste. Astăzi nimeni n-ar crede, nici

chiar cei care au pățit-o, de pildă eu însumi. Peste noapte m-am gândit c-ar fi mai bine să fiu în București, oricum acolo aveam domiciliul legal și cine mai știe câte puteau să se întâmple. A doua zi am plecat, cu geamantanele. Stabilizarea a urmat repede, oamenii n-au luat mai mult decât nimica toată, afară de cei care aveau monede de aur și le vindeau la Banca Națională. După prețurile noi un kilogram de struguri costa cincizeci de bani, și un ou cam tot atâta. În schimb trenul de la Sighișoara la București fusese fixat la peste o mie de lei, cam așa îmi aduc aminte. E drept că vreo câteva zile s-a mai putut călători cu lei vechi, pe urmă trenurile au mers mai mult goale.

Eu, unul, n-am putut să schimb nimic, fiindcă eram înscris la un centru din Sighișoara, și degeaba mă duceam în altă parte. Noroc că aveam un cocoșel de aur, altfel aș fi rămas fără o lețcaie, cel mai sărac om dintr-o lume sărăcită mai rău ca la bursa din New York, când cu marea criză. Nu însemna că fuseseși un om bogat dacă aveai o geantă de bani vechi; bogații aveau geamantane, cufere și dulapuri. Toate s-au dus pe apa sâmbetei, nu existau încă nici măcar centre de colectare a hârtiei, să le dai cu zece bani kilogramul.

Nu știu ce-a urmărit ministrul de Finanțe, prin 1945 mi se pare, poate a fost doar o toană, un joc copilăros, când a pus să se bată monedă din aurul disponibil la Banca Națională. E simplu să spui că a vrut să adune din mâinile populației moneda de hârtie. Ce putea face cu ea, când nu mai avea nici o valoare? Își închipuia cineva că în acest fel leul o să capete stabilitate? Haida de! E adevărat că până la urmă statul a rămas și cu aurul, aproape pe gratis. Dar nu-i mai puțin adevărat că grămezi de cocoșei zac astăzi îngropați în păduri, în pivnițe sau ascunși în cine știe ce tainițe. Proprietarii lor or fi murit de mult, unii din ei în temnițe, și nimeni nu mai știe de urma aurului. Poate după sute de ani, sau după milenii se vor descoperi, cum s-au descoperit atâtea comori în vremea noastră. Cocoșeii domnului ministru Alexandrini vor contribui la reconstituirea istoriei acestui secol de la sfârșitul mileniului.

Când s-au lansat, oricine a putut să cumpere, iar apoi au circulat liber. Era o monedă cam de mărimea napoleonului de aur dinaintea primului război mondial; în afara cabinetelor numismatice mai poate fi văzută și astăzi în unele salbe, dacă n-au fost confiscate.

Cine a avut mai mulți cocoșei a dus-o bine o vreme; când ai bani poți să cumperi de toate, chiar și ce nu se găsește. Numai că leul nou a început și el să se devalorizeze repede, o economie nesănătoasă nu se poate ține pe

picioare, oricât ai descânta-o. Eram sărăciți de război, și pe deasupra aveam de plătit despăgubiri rușilor. Cât trebuia să plătim se știa, dar cât plăteam nu afla nimeni. Nu s-a spus niciodată cât din ce avea țara – cereale, petrol, cherestea, produse industriale – se ducea în Rusia. Am fost un timp în vizită la un prieten, inginer la șantierul naval din Oltenița. Un șantier mic, dar lucra sub presiune, șlepuri fluviale, în contul reparațiilor de război; pretutindeni erau inspectori delegați de ruși, care supravegheau cu rigoare ca totul să se facă temeinic și la termen. La fel lucrau toate șantierele, fabricile, uzinele, gaterele, morile, et caetera.

Altă amintire personală am de la Reșița, unde se lucrau locomotive de cale ferată. Acestea, odată asamblate plecau în convoi, spre Ungheni, unde erau predate rușilor; noi, cei care priveam de pe margine știam ce greu și migălos se lucra o locomotivă, dar n-am aflat niciodată cât costă una, și câte trebuia să dăm. Uneori lipsea câte o piesă, confecționată de altă uzină, un manometru de pildă. Ca să nu fim în întârziere, ceea ce atrăgea penalizare, convoiul pleca pe calea ferată, iar manometrele, unul sau zece, sau câte lipseau, se trimiteau pe urmă, cu avionul, ca la Ungheni să ajungă înaintea locomotivelor, să fie montate fără întârziere, în timp ce se făceau actele de primire; acestea, dacă s-au contabilizat vreodată n-au fost aduse la cunoștința țării. După un timp, cât bietul popor îndurase toate lipsurile și se spetise muncind, rușii au anunțat că ne iartă de restul datoriilor (fiindcă eram oameni de treabă și ascultam de guvernul doctor Petru Groza). Știrea s-a popularizat cu aplauze și fanfară, dar cât am mai fi avut de plătit n-a spus nimeni.

Cât am luat de la Bancă pe cocoșelul meu nu mai țin minte, știu doar că mi-au dat hârtii de trei lei, și am dus-o cu ele vreo zece zile. Pe urmă am început să trag mâța de coadă. Despre această parte a vieții mele nu voi povesti niciodată, n-a fost mai rea decât a altora, voi povesti despre aceia.

E de la sine înțeles că nu toți oamenii s-au îndurat să schimbe cocoșeii la Bancă, mai ales cei care aveau cu miile. Prețul lor era ridicol față de valoarea reală și stabilă a aurului. Iar noii bani de hârtie se devalorizau repede, ca și cei dinainte. Ce să mai lungesc vorba, dacă nu-i ploaie nu crește nici porumbul, nici grâul. Și în economia noastră era o «secetă» îngrozitoare.

A fost un termen pentru depunerea cocoșeilor și-a altor monede de aur. La expirare a început vânătoarea. Lumea uită repede; în afară de cei pățiți cine mai ține minte că a fost o epocă de groază? Numărul celor care

dormeau cu rucsacul la căpătâi s-a înmulțit. Unii, mai slabi de înger, când au auzit ce se întâmplă, închisoare, tortură, și-au aruncat banii în gârlă, dar nici după aceea n-au dormit cu inima liniștită: «Dar dacă m-a văzut cineva? Sau dacă există o bănuială? Mă iau la cercetări și nici măcar nu pot arăta unde am aruncat cocoșeii; am avut zece, au să spună că erau o mie, să-i scot din pământ din iarbă verde, altfel nu mai văd lumina zilei.»

Unii, mai siguri pe ei, i-au ascuns în locuri unde nu și-ar fi închipuit nimeni, în piciorul mesei, bunăoară. În rezervorul closetului nu mai vorbesc, era primul loc unde își băga nasul poliția. Sub parchet îi găseau fără aparate de detecție, că nu aveau; ce-i costa pe ei să-l scoată bucată cu bucată, răvășind toată casa?!

Pe urmă își juca rolul delațiunea. Un amărât de cizmar a ascuns doi cocoșei, nu mai mult, sub flecul pantofului; un mușteriu abraș, sau poate chiar spion de meserie, l-a dat de gol și cizmarul s-a pomenit la arest, unde l-a cuprins disperarea și l-au podidit lacrimile, înainte de a-l ridica au făcut jaf în atelier și în cele două odăi de locuit aflate alături, au răscolit prin toate ungherele, au tăiat tălpile pantofilor care aveau pingele noi și erau ai clienților. În aceeași celulă era un ins mai spălat, profesor la școala comercială, așa i-a spus, prezentându-se, după ce se ostenise să-l încurajeze pe noul venit;

— Nu pune la inimă; pentru doi cocoșei poate au să te ierte. Mai greu ar fi să-ți găsească și alții.

— N-am domnule, ducă-se dracului de cocoșei! Mai bine-i aruncam la canal…

— Te iartă! Poate o să-ți dea o amendă. Greu e cu mine, că mi-au găsit o mie.

Cizmarul căscă ochii cu groază.

— O mie?! Cum nu te-ai gândit, domnule? De ce nu se gândesc oamenii? De când îi spun lui gineri-miu, și el râde de mine, zice că pe el nu-l prinde nici dracu'!

Ginerele cizmarului, electrician, fără inginerie dar cu tehnică înaltă, construia aparate roentgen, pentru medici, că nu se mai importau. Nu știu cum făcea rost de tuburi, i le aducea cineva din străinătate. Restul era floare la ureche; un tinichigiu-lăcătuș și un vopsitor îi lucrau șasiul, ca de fabrică, restul se rezolva cu ușurință; niște transformatori, niște șaltăre găsea oriunde, instalația o făcea cu mâna lui: sârme întinse, câteva conexiuni, și gata. Toți doctorii care voiau să-și deschidă cabinet se înghesuiau la ușa lui;

cu aparatul roentgen atrăgeau clientelă, fără aparat nu inspirau încredere. Într-un an, fabricantul se îmbogățise, avea automobil, își făcea și casă, cu cinci odăi, cu garaj și atenanțe.

— Și are mulți cocoșei? întrebă profesorul.

— Da’ cine a stat să-i numere!

— Numai de n-ar păți-o!

— Lui nu-i e frică. I-a îngropat în pădurea Băneasa; cui să-i dea prin minte?!

Ginerele era cunoscut sub numele de Nicu Simpaticu, așa se prezenta el însuși; cum îl chema cu adevărat or fi știut unii, dar uitaseră, îi spuneau și ei ca toată lumea din Parcul Rahovei, unde locuia încă, în casa veche; casa nouă și-o făcea aproape de centru, găsise un loc pe strada Virgiliu.

În chiar după-amiaza zilei când socrul se destăinuise profesorului, o mașină veche, în aparență particulară, un Plymouth dinaintea războiului apăru la poarta lui Nicu Simpaticu. Șoferul rămase la volan, cu un câine lup alături. Coborâră doi oameni, polițiști în haine civile, intrară în curte, își arătară legitimațiile și fără vorbă lungă îl luară pe Nicu la plimbare. Nu se osteniră să percheziționeze casa, asemenea treabă se făcea de obicei noaptea, să nu bage de seamă vecinii. S-ar fi ostenit de pomană, știau dinainte unde să meargă.

Cu Nicu între ei doi, pe bancheta din spate, mașina merse drept în pădurea Băneasa și opri la prima alee. Până atunci nimeni nu scosese o vorbă. Nicu stătea cu capul între umeri. Avea vreo patruzeci de ani, era scund, grăsuț, cu părul rar lins pe spate, cu ochelari de miop de sub care se bulbucau doi ochi ca de broască. Era speriat, dar știa să-și țină firea, făcea pe nepăsătorul. Bănuise de la început ceva, dar când mașina coti la dreapta spre pădure, nu mai avu nici o îndoială. Câinele lup, cu capul întors, îl privea fix, ca și cum ar fi vrut să-l hipnotizeze.

— Coborâm, sau mergem cu mașina? E departe? întrebă primul polițist, cel din dreapta.

— Ce să fie?

Al doilea polițist se trase puțin într-o parte, ca să-și poată ridica brațul, îndoit din cot, apoi făcu o mișcare scurtă, fulgerătoare; cotul îl izbi pe Nicu în obraz, de strâmbă capul; câinele rămase impasibil. Ochelarii săriră pe podeaua mașinii.

Primul din ei se aplecă și luă ochelarii de pe jos.

— Poftim! spuse, cu politețe.

— Mulțumesc, răspunse Nicu.

Și, după ce își potrivi ochelarii, continuă cu seninătate.

— Mergem cu mașina, e departe, tocmai la poligonul de tir.

— Ești un om de înțeles, spuse polițistul al doilea, cel care îi strâmbase capul.

De obicei comorile se îngroapă la rădăcina unui copac, ca să fie un reper sigur. Dar copacii pot fi tăiați, și buturugile scoase. Nicu alesese un salcâm tânăr, n-avea un diametru mai mare decât latul palmei. Nu pentru acest motiv îl alesese, nu se gândea că va ține banii acolo până să crească salcâmul ca să fie bun de tăiat; altceva îl atrăsese, un simț ascuns, nu putea să-și explice, de ce acel arbore, asemănător întru totul cu cei din preajmă îi era simpatic și-i inspira încredere.

Polițiștii aveau cazma în mașină, își cunoșteau meseria; pământul se vedea că era săpat de curând, cazmaua intra ca în brânză.

La jumătate de metru găsiră comoara, un tub de zinc, cât un obuz de cincisprezece centimetri, scăldat în smoală. Râcâiră smoala dar capacul era sudat, nu-l puteau deschide acolo, în pădure.

— Ce-i în el? întrebă primul polițist. Se mira de seninătatea păgubașului.

— Cocoșei, napoleoni și ruble de aur.

— Câți?

— Trei kilograme; n-am stat să-i număr.

În polițiști era o nemulțumire; se uitau unul la altul, cu priviri piezișe, înrăite. Oare să fi fost din cauza capacului? Se gândeau că astfel ar fi pus și ei ceva deoparte, barem câteva bucăți, tot nu erau numărate?

— Știi cât o să iei pentru asta? întrebă al doilea polițist. Cel puțin cinci ani de ocnă.

Nicu Simpaticu se uita la ei și își spunea în gând: «Oare n-am putea să cădem la o înțelegere? Să împărțim pe din două… Sau, hai, pe din trei, părți egale pentru fiecare! Nu; pe din patru; mai e și șoferul».

Cum stăteau toți trei acolo, în pădure, parcă trecea un curent electric prin aer, de la unul la altul; erau gândurile lor, încrucișate, gândeau dar nu îndrăzneau să spună.

Polițiștii nu erau versați, altfel seninătatea lui Nicu ar fi trebuit să le dea de bănuit. Poate că mai avea bani ascunși și în altă parte, o izbitură de cot în obraz l-ar fi făcut să mărturisească. Unuia chiar îi veni această idee, dar tocmai atunci Nicu, de parcă l-ar fi simțit, căzu în brânci și începu să se dea cu capul de pământ, de unde mai înainte fusese atât de flegmatic.

— M-am nenorocit! hohoti. Doamne, ce mi-ai făcut? Îmi rămân nevasta și copiii pe drumuri! (Și tocmai avea trei aparate roentgen în lucru!) Cinci ani de ocnă?! Mai bine nu m-aș fi născut!

Alte două tuburi de aceeași mărime erau îngropate în alte locuri din pădurea Băneasa. Ce s-a întâmplat cu ele nu știu, fiindcă n-am aflat ce-a mai fost pe urmă cu Nicu Simpaticu. Poate după ce a ieșit de la închisoare, cu pedeapsa ispășită, sau amnistiat la 23 august, și-a dezgropat comorile și le-a vândut statului, în tranșe, ca să nu bată la ochi atâta grămadă. (A fost o vreme când s-a îngăduit ca oamenii care mai păstrau încă aur, să-l poată vinde Băncii Naționale, fără pedeapsă). S-ar putea să-l fi ținut îngropat până astăzi, când e liber să aibă oricât aur. Dar tot așa de bine se poate ca Nicu Simpaticu să fi murit în închisoare, sau după aceea, să fi avut un cancer, atât de răspândit în zilele noastre. În acest caz, dacă nu mai știe nimeni locul, comoara e încă nedezgropată și așa va rămâne cât va exista pădurea. Am spus mai înainte că multe comori vor fi probabil descoperite cu vremea; în afară de bogățiile lui naturale, pământul ascunde și bogății necunoscute.

Titus a rămas la Constanța, pe «Hercule», până la sfârșitul lui septembrie, când începuseră ploile. Vara acelui an, 1947, fusese în schimb frumoasă, se bucurase de soare, așa se spune, dar pentru el nici soarele nu putea fi o bucurie. Peste suferința nestinsă, pe care învățase s-o ascundă ducând o viață aparent ca a tuturor oamenilor, venea uneori o alinare confuză, amintirea vecinei de la etajul al șaselea, care îl îngrijise în cele trei săptămâni de friguri. Era ea, dar nu putea să-i reconstituie trăsăturile, o vedea sub chipul Algăi, care în amintirea lui nu mai avea nimic pământean, deși își păstra chipul de altădată, senin, proteguitor. Cum nu credea într-o viață de apoi, știa că Alga nu mai exista decât în conștiința lui, și dincolo de suferința prin care trecuse, o socotea fericită. În sufletul lui îi construise un Paradis, unde totul era pur și nimic nu mai putea s-o întineze. La început numai o consolare, cu timpul ideea aceasta deveni o bucurie: o avea pe Alga cu el, știa că o va iubi până la moarte.

Îi era atât de indiferentă sărăcia din acea vară! Trăia din nimica toată, la fel ca multă lume care nu avea monezi de aur. Dar, de vreme ce era cald, totul devenea suportabil. Cu banii căpătați pe milioanele din buzunar cumpărau pâine, făcuse un buget comun cu echipajul și mâncau împreună. Honoriu lipsea ca de obicei toată săptămâna, cheltuia foarte mult cu trenul. Probabil avusese ceva aur, dar ce luase pe el trebuia să economisească, fiindcă deocamdată n-avea decât cheltuieli și nici un fel de venituri.

Oamenilor din echipaj le dăduse milioanele pe care puteau să le schimbe, de-aici înainte erau nevoiți să aștepte, știau asta și nu aveau pretenții. Dar nu le păsa de sărăcie, și nu-și pierdeau voia bună. Erau toți patru singuri pe lume, nu-i lega nimic, de nimeni, se legaseră între ei ca frații, alcătuiau o familie. Titus li se alăturase.

Atunci, vara, nu aveau alte provizii, decât un sac de mălai, un bidon de undelemn, oțet și sare. Mâncau de obicei aterine, fiindcă le prindeau ușor, chiar acolo, în port, făcuseră o plasă cu scripete, pusă pe un școndru în afara bordului. N-aveau decât s-o coboare, să arunce deasupra un boț de mămăligă fărâmițată și în câteva minute scoteau o găleată de aterine. Rudi, mecanicul, era și bucătarul barcazului, prin bună-învoire, fiindcă se pricepea și avea imaginație. Titus mâncase adesea aterine prăjite; vara, la mare, se obișnuiește. Nu-și închipuise însă câte se pot găti din acest peștișor care se înmulțea repede, dovadă că brăzdau în masă bazinele portului. Saramură de aterine, cu mămăligă; ciorbă de aterine, musaca de aterine, ghiveci, budincă și chiar șnițel: da, un pumn de aterine date prin ou și făină, să se lege, făcute turtite în palmă și apoi prăjite în untdelemn, până se făceau ca aurul. Pentru aceste mâncăruri se cereau și legume. Le luau nu de la piață, cu parale, ci de la grădinari, dând în schimb tot aterine, kilogram pe kilogram, le convenea și lor, și grădinarilor. Grădinile erau departe, în afara orașului, dar mergeau până acolo fără preget, doi câte doi și se întorceau cu zimbilele pline: cartofi, morcovi, țelină, ceapă, ardei, roșii. Sigur că nu era ușor să faci șase kilometri la dus, șase la întors, cu mâinile împovărate, însă le venea rândul doar la două săptămâni. Tot acolo găseau și fructe; numai de băutură duceau lipsă și fără a fi bețivi tânjeau după ea, ca tot omul. Din când în când căpătau o damigenuță de vin de la un cârciumar din marginea orașului, dar nu pe aterine; cârciumarul era mai năzuros decât grădinarii, nu-i lipseau mititeii și fleicile, voia altfel de pește, din acela care se prindea greu în port căci pe dig nu pica decât scrumbie; ar fi trebuit să iasă cu barca în larg, dar din anul acela nu mai era voie. Comănescu, ungătorul, care pescuise păstrăvi în Trotuș, se pricepea să dea cu undița, avea și răbdare, adică era bun de pescar, numai că, așa cum spuneam, în port greu se prindea un pește mai acătării. După ceasuri și ceasuri de pândă îi pica un laban, dar nu în fiecare zi. Bineînțeles că trebuia să-l ducă numaidecât cârciumarului; nu înseamnă că se întorcea cu damigenuța plină, dacă peștele avea un kilogram, i se cuvenea un litru de vin; bunișor, ce-i drept, nu poșircă. Nu-l

lua însă atunci, aștepta să se umple damigenuța de cinci litri; patru inși n-ar fi avut ce pune nici pe-o măsea, dintr-o sticlă.

Se ducea și Titus uneori la grădinari, îi era dor de câmp și de vremea lui fericită, pe care o retrăia mai ușor în afara orașului. În viața de pe barcaz îl contraria ades veselia oamenilor, care i se părea vulgară, dar n-avea ce face, nu putea găsi nicăieri o lume pe măsura simțămintelor și concepțiilor sale. Rămânea cu ei pe punte după masa de seară, privea constelațiile fulgerate de sclipirile farului, și îi asculta povestind întâmplări din viața lor marinărească. Erau oameni cu bun simț și nu fără educație, dar mediul îi aducea la nivelul oamenilor din port: hamali, derbedei, cuțitari, bețivi și prostituate. Nu trăise în afara realității, făcuse războiul și totuși crezuse viața mai pură, îi ignorase cu bună știință scursurile, deși trecuse pe lângă ele.

Venea la taifas serile un marinar de pe remorcherul «Ilie Pintilie», prieten cu băieții, deși părea făcut dintr-o stofă mai proastă. Ilie Pintilie era numele unui comunist executat la începutul războiului, pentru spionaj în favoarea Uniunii Sovietice; se spunea, dar poate erau doar vorbe, că făcea semnale luminoase avioanelor venite să bombardeze noaptea. Târziu s-a aflat că nici nu era român, ci rus trimis să spioneze; n-am nici o dovadă și nici nu mă interesează cum nu mă interesează nici cine a fost în realitate Vasile Roaită, un tânăr socotit erou al luptelor de la atelierele Grivița din 1933, când muncitorii de la calea ferată s-au înfruntat cu armata. Numele lui Vasile Roaită a fost ținut mult timp în mare cinste, ca și al lui Ilie Pintilie, pe urmă asupra lui a căzut brusc tăcerea, fără explicații, doar cu zvonuri, că n-ar fi fost deloc erou, ci o figură suspectă.

Nu știu cum se mai numește azi remorcherul, dar se poate ca după cincizeci de ani nici să nu mai existe. La vremea când se petreceau faptele care se vor descrie aici, în iarna anului 1947, când oamenii de pe «Hercule» se pregăteau să fugă cu barcazul la Istanbul, «Ilie Pintilie», remorcher nou, cu motor puternic, era singurul vas din port în stare să-i urmărească.

Marinarul povestea întâmplări din viața portului, una mai dezgustătoare ca alta, cu precădere beții și violuri, muncitoare de la șantierul naval sau de la silozuri, înghesuite în vreo magazie, într-un vagon de marfă și siluite până la leșin, de o bandă întreagă.

Lui Titus îi venea să coboare în cabină, să ia revolverul și să-l împuște dar se supunea rațiunii și îndura în tăcere. Iar dacă ar fi fugit, sau și-ar fi

astupat urechile, nu însemna că ar fi anulat acele fapte și nu ar fi făcut el lumea mai bună.

— Săptămâna trecută, povestea marinarul, am găsit un țigan pe chei, căuta un vapor, să se angajeze la bucătărie. «Te angajez eu, îi spun, uite pe remorcherul ăsta, sunt șeful echipajului, și chiar am nevoie de un bucătar, dar pentru asta trebuie mai întâi să-mi fac pofta cu tine». Cu greu își învinse Titus dorința de sinucidere.

Capitolul 14

Toamna Titus a revenit în București, unde și-a reluat meditațiile. Locuia tot la Honoriu, nu știa ce o să se întâmple cu el de la o zi la alta, avea mintea paralizată. Uneori trecea pe Bulevardul Domniței, se uita la etajul al șaselea; nu putea să vadă în curtea interioară, desigur, burlanul pus de el era tot acolo; își amintea cum găurise zidul, la un pas de moarte. Avusese forța să se salveze; acum n-ar mai fi avut-o. Îi venea în minte Olga, cum o văzuse în camera dușului. Ea ar fi fost poate o alinare, să-i ia mâna și s-o privească, să-și spele ochii. Ce îl împiedica să urce – spaima, rușinea? Gândul că privind-o ar pângări-o?… Nu, îi lipsea voința de-a mai face ceva cu viața lui, trăia din inerție.

Honoriu se agita cu vechile lui planuri, de a transporta evrei în Palestina. Nu obținea autorizațiile. Erau mulți care încă voiau să plece, deși aparent nu-i mai pândea nici o primejdie. Dar primejdii se puteau ivi. Voiau să aibă o patrie, un cămin, cum își dorește oricine, și li se puneau piedici, trebuiau să ajungă pe furiș în Țara Făgăduinței. Nu se temeau să plece cu un barcaz de cincizeci de tone, deși cunoșteau tragedia petrecută cu «Struma» în timpul războiului. «Struma» era un vapor vechi, impropriu pentru navigație, armatorul obținuse prin fraudă autorizația să iasă în mare. Plecase cu trei sute de evrei, împinși de disperare într-o aventură nesăbuită, nu era sigur nici măcar dacă vor putea trece prin Bosfor și Dardanele. Nu ajunseră până acolo, curând după plecare, dintr-o greșeală de navigație vaporul eșuă pe un banc de nisip, în fața capului Șabla și se rupse în două. Nu era singura tragedie în exodul spre Palestina.

În noiembrie Honoriu nu făcuse nici un pas mai departe cu proiectele sale. Însă nu dispera, era tot voios, tonic, nu stătea locului, căuta întruna soluții, colinda orașul, acasă nu venea decât seara, când bea un pahar de vin cu Titus, în fața sobei cu ușa deschisă, dogoriți de flacără. Avea să urmeze o iarnă blândă, dar, ca totdeauna, începutul avea o ostilitate resimțită mai ales de lumea nevoiașă, fără lemne în curte. Mulți oameni în iernile acelea se încălzeau cu mașini de gătit, cu petrol și cu fitil, care nu ardeau bine și dădeau un miros urât, de gaz stins și cârpă arsă.

Îmi amintesc bine mirosul, era îmbâcsit în hainele oamenilor, în păr, în piele, poate și în suflet; mirosul postbelic al mizeriei comuniste. Ieșea pe ferestrele caselor când se scutura așternutul, îl simțeai în tramvai, la

cinematograf, la teatru. De multe ori mi s-a întâmplat să stau lângă o doamnă cu blana pe umeri, o doamnă elegantă și îngrijită, care mirosea a «Arpège», dar parfumul se îneca în mirosul rece al sobei cu gaz de casă.

Într-o seară, după o lipsă de trei zile, Honoriu intră pe ușă mai febril și mai voios ca alteori. Se așeză în fața focului, își frecă mâinile și spuse:

— Cu transportul de evrei nu mai e nici o speranță, am găsit altă soluție.

Era prima oară când se uita la Titus cu o privire serioasă; de obicei râdea și făcea glume.

— Ce-ți spun, trebuie să rămână între noi; e ceva pe viață și pe moarte. O să transport arme, în Palestina; am o propunere.

— Crezi că au să-ți dea drumul?

— Bineînțeles că nu. Am să plec fără voie.

— Cum?

— Într-o noapte cu furtună; n-au să mă simtă. Și dacă mă simt, n-au să mă poată urmări. Iar dacă m-or urmări și m-or prinde, asta-i viața. Ce te uiți așa? Tu ții cu mine, sau cu ei? N-au să mă prindă!

— Și echipajul?

— Merg toți patru. Am vorbit cu ei; vin de la Constanța.

La sfârșitul lunii noiembrie Organizația Națiunilor Unite votă în fine, decizia de înființare a statului evreiesc, după multă tergiversare, manevre de culise, opoziție. Lumea arabă care nu vedea cu ochi buni această decizie, avea sprijinitori declarați sau camuflați, state interesate să păstreze cu ea relații bune. Ele au pus bețe în roate părții celeilalte, a fost nevoie de multă diplomație și chiar de vicleșug, spre a se obține majoritatea de voturi.

Relația Marii Britanii cu lumea arabă rămâne pentru mine neclară. Cartea colonelului Lawrence, *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*, m-a pus pe gânduri, lăsându-mi nu o singură nelămurire. Astăzi puțină lume cunoaște cartea, și încă mai puțină știe ceva despre autorul ei, o persoană misterioasă, ca să n-o numesc suspectă. Spun ce cred, și îmi asum toate riscurile.

În primul război mondial, Anglia și aliații ei aveau, între alți adversari, Imperiul Otoman, care atunci stăpânea partea de nord a peninsulei arabe. Colonelul Lawrence a fost trimis în Arabia de Sud, azi Arabia Saudită, să ridice lumea arabă la luptă împotriva Turciei, aliată cu Puterile Centrale. Misiunea nu era ușoară, în peninsulă existau mai multe state, unele abia în formare, apoi felurite triburi, în parte nomade, rătăcind prin deșert – și toate

trebuiau unite, să devină o forță organizată. Colonelul cunoștea limba și obiceiurile lumii aceleia, în plus îl lega de ea o certă afinitate.

Mărturisesc că n-am înțeles bine care a fost aportul arab la câștigarea războiului, fapt este că Imperiul Otoman odată învins s-a destrămat, și în peninsulă s-au născut statele de astăzi dar nu fără dispute și nemulțumiri, unele nerezolvabile chiar acum, după șapte decenii, dovadă războaiele, amenințările și nesiguranța extinsă la distanțe continentale.

Colonelul Lawrence a fost acolo un fel de arbitru între regi, emiri, triburi și facțiuni încâlcite. După război, rolul lui l-a luat Anglia.

După insuccesele de până atunci ale lui Honoriu, în noiembrie eșua și planul lui cu transportul de arme în Palestina. Titus nu cunoștea amănuntele; intermediarul acestei afaceri, un ceh sau polonez, nu-l văzuse niciodată, nu-i cunoștea numele, dispăru pe neașteptate tocmai când aranjamentul era încheiat, trebuia doar să fie pus în practică. Abia peste două zile află Honoriu ce se întâmplase, când îi văzu fotografia în ziar; fusese omorât, prin sugrumare, pe o alee din parcul Carol, unde îl găsiră cu o sârmă strânsă în jurul gâtului. După această informație, poliția nu mai dădu nici un fel de amănunte, întâmplarea se uită repede, în acele vremuri încă nesigure o viață de om nu valora mare lucru. Pentru Honoriu însă fu o lovitură, o săptămână rămase închis în sine, veselia îi pierise, nu mai ieșea din casă, părea înfricoșat, el care mai înainte nu se temea de nimic, noțiunea de primejdie fiindu-i necunoscută.

Abia atunci îi dezvălui lui Titus relațiile lui cu acel om care fusese asasinat, nu de niște borfași, fiindcă nu-l prădaseră; poliția găsise asupra lui un teanc de lire sterline, dar nici un fel de acte ca să i se stabilească identitatea. Honoriu, care îi cunoștea ocupația, știa că fusese un act de terorism, săvârșit de dușmanii Israelului.

Terorism a existat totdeauna în istorie, dar se numea în alte feluri, anarhism de pildă, atât că nu avea răspândirea de astăzi, când se exercită în toată lumea, punând în primejdie multe vieți, uneori a unor mase largi de oameni, fără nici o vină, printre ei copii neștiutori și femei pașnice. La vremea când se petreceau faptele povestite în carte, nu ajunsese însă la această enormă extensiune. Va veni timpul să reiau mai pe larg subiectul, căci face și el parte din istoria mileniului, ajuns la ultimul lui deceniu, căruia i-a dat o coloratură sinistră, continuarea agravată a deceniilor dinainte. În memoria mea, primul act de terorism a rămas asasinarea omului din parcul Carol, deși dacă mă gândesc bine au fost și altele, înainte, ca de

pildă asasinarea de către agenții lui Hitler a Regelui Alexandru al Iugoslaviei, abia debarcat la Marsilia, când a murit, atins de gloanțe și Louis Barthou, ministrul de externe al Franței. Dar acele fapte și alte câteva asemeni, aveau o explicație, chiar dacă nu se declara public. Mult mai multă neliniște stârnesc actele de terorism a căror cauză nu se cunoaște.

Într-o zi Honoriu rupse tăcerea în care trăia de câtăva vreme, el de felul lui atât de volubil, și i se adresă lui Titus, el însuși destul de taciturn, ca să nu-l mire și să nu-l supere muțenia altuia.

— Spune-mi, ce pot face? întrebă frământându-și pumnii. Omul mi-a dat un avans, cinci mii de dolari, îi am asupra mea, dar nu mă pot duce să-i declar la poliție. Ar trebui să-i justific și atunci n-aș mai ieși de acolo.

— Aruncă-i la canal! îl sfătui Titus, fără să stea pe gânduri.

Honoriu făcu ochii mari, toată fizionomia i se schimbă brusc, se ridică în picioare cu energia lui obișnuită, care în ultima vreme îl părăsise și răspunse cu hotărâre:

— Ei, chiar așa nu se poate! Nu sunt un om de mămăligă.

Era ora opt seara; la unsprezece plecă la Constanța, îmi închipui că voia să ascundă banii pe «Hercule», – un barcaz are multe tainițe, nu le poate descoperi nimeni dacă n-a asistat la construcția vasului. Poate mai avea și alte motive să plece, fie și numai ca să vadă ce face echipajul, ce se mai întâmplă pe acolo. Se întoarse după o săptămână, era cam jumătatea lui noiembrie, afară ploua încontinuu agravând suferințele oamenilor. Lui Honoriu însă îi priise șederea la mare, era din nou cel de altădată, doar că în voioșia lui obișnuită se simțea o nuanță de gravitate.

— Mi s-a limpezit mintea, îi spuse lui Titus. (Erau așezați amândoi în fața focului.) M-am gândit la ce-i de făcut și am găsit soluția: aici nu mai am ce căuta. Deoarece altă cale nu-i, m-am hotărât să nu mă resemnez, ci să fug. Vrei să vii cu mine?

— Cum? Unde?

— Cu «Hercule». Într-o noapte cu furtună, să nu ne simtă, să nu ne poată urmări. Până dimineața, cu vântul din spate, am ajunge în Bosfor, unde nu ne-ar mai păsa de nimeni.

— Și pe urmă? Din ce-o să trăim?

— M-am gândit de multă vreme, și mă pasionează. Am să fac din «Hercule» un vas atelier, să mergem din port în port, în marea Egee, în Mediterana, să ne ocupăm de mici reparații pe vapoare, de așa ceva e totdeauna nevoie. Scule avem destule, avem bormașină, aparat de sudură,

ne mai trebuie un strung, o să cumpărăm unul, de ocazie. Mă pricep la multe, aș lucra cu plăcere; oamenii mei de asemeni, toți cunosc câte o meserie. Ai să înveți și tu una. Dacă nu, poți să te înrolezi în armata americană, cum te bate gândul. De mult am visat să colind mările, acum visul o să mi se împlinească.

După o pauză, Honoriu urmă cu glasul mai reținut, însă fără să devină îngrijorat și să-și piardă înflăcărarea:

— Sigur, există și riscuri, să nu crezi că nu m-am gândit la ele, dar cine nu riscă nu câștigă, așa e viața. Hai să bem un păhărel pentru norocul nostru.

Se ridică, scoase o sticlă cu rachiu de cireșe și turnă în pahare. De obicei Titus nu bea alcool, dar de data asta simțea nevoia. Ciocni și dădu păhărelul pe gât, dintr-o singură înghițitură. Băutura fi arse stomacul, fără să-l sperie, dimpotrivă, îi trezi pe loc dorul de viață. Curând o simți în tot trupul, ca un val de căldură.

— Ți-e foame? întrebă Honoriu. Mă duc să fac o omletă. Câte ouă vrei?

— Patru! răspunse Titus, cu o lăcomie pe care nu o avusese niciodată.

— Eu opt! Aș mânca și optsprezece, dar mi-e să nu mi se aplece.

— Mai toarnă-mi un pahar.

— Bravo! Așa îmi placi!

De mult nu mai mâncase Titus cu atâta poftă, poate din copilărie. Alcoolul și mâncarea trezeau în el setea de viață pierdută de multă vreme, și care acum atingea un grad necunoscut înainte. Honoriu îl privi în ochi mirat și încântat de starea lui, care părea un miracol.

— Mai bem un păhărel?

— Sigur! O să mă îmbăt, dar cred că aveam nevoie, răspunse Titus.

— Înseamnă că mergi cu mine!

— Merg, desigur. Simt o inspirație. Da, te-ai gândit bine, am să mă înrolez în armata americană. Trebuie să-i spun și mamei.

De mult visa la acest plan, care însă i se părea irealizabil, nu spera să aibă atât noroc, era descurajat, își socotea viața sfârșită. Dar nu-i trecuse setea de răzbunare, voia să plătească într-o zi mârșăvia soartei, alăturându-se celor hotărâți să facă dreptate în lume. Procesul de la Nürnberg se terminase, vinovații holocaustului plătiseră crimele săvârșite, numai că alții, vinovați de crime la fel de monstruoase se bucurau de imunitate și își continuau masacrele, dornici să îngenuncheze omenirea întreagă, sub un zâmbet viclean care le ascundea ambițiile scelerate.

* * *

Îl înțeleg pe Titus și îl aprob, am strâns și eu pumnii de furie în vremea aceea, am scrâșnit din dinți de ură și neputință, și nici astăzi, după cinci decenii, n-am încetat să doresc ca într-o zi procesul de la Nürnberg să se redeschidă și criminalii sustrași de la judecată să fie condamnați post-mortem. Faptul că unul dintre ei, indubitabil cel mai mare din toate timpurile a fost scos din mausoleu, de lângă Lenin, nu îmi dă satisfacția așteptată; trebuie scos Lenin însuși, și totodată anulați șaptezeci de ani din istoria unei bune părți a omenirii, din care am făcut și noi parte atâta amar de vreme.

Războiul rece început după discursul lui Churchill de la Fulton, creștea în anii aceia și a crescut încontinuu, sub o înverșunată dar falsă luptă pentru pace, plătită cu ruble de aur. N-am încredere că astăzi, cu nouă ani înainte de sfârșitul mileniului, a încetat; e doar un fel de armistițiu, simulat de partea istovită, ca să-și tragă respirația, neînțelegând că a pierdut lupta.

Multă lume, odată cu Titus și cu mine, aștepta atunci să înceapă războiul, americanii să elibereze din sclavie țările din estul Europei, iar pe cele din vest să le elibereze de spaimă. Și nu erau strategi de cafenea, ci oameni luminați la minte, cu simț politic, la curent cu tot ce se întâmpla și se gândea în lume. I-am ascultat și mi-au crescut speranțele, am fost nevoit să accept ideea că singura salvare rămânea războiul, în timp ce asupritorii noștri, cu numeroasele lor cozi de topor din mijlocul nostru, luptau pentru pace.

După discursul de la Fulton, războiul, până atunci o simplă iluzie a lumii deznădăjduite, a devenit posibil. N-a trecut mult până să devină probabil, Stalin întindea coarda care avea să se rupă inevitabil. Au fost clipe când părea și iminent, ne așteptam să înceapă dintr-o clipă în alta. Dar, în ultimul moment, agresorul făcea un pas înapoi, după tactica leninistă, și lumea respira ușurată.

Se vorbea atunci de geniul lui Stalin; pe cine ar fi spus altfel îl aștepta linșajul. Dar chiar fără geniu, ci doar cu puțină înțelepciune, atunci, după sfârșitul războiului câștigat de alții, când se bucura de o popularitate enormă în toată lumea, omul acesta crud, trivial și fără scrupule ar fi avut mult mai mult de câștigat dacă nu-și dădea în petec, manifestându-și vădita intenție de expansiune, care a trezit omenirea, punând-o în stare de alarmă. De pildă, să nu se fi lăcomit la sărăcia României, cerându-i despăgubiri uriașe,

când biata țară plătise destul întorcând armele împotriva Germaniei și scurtând războiul cu șase luni, ceea ce pentru ruși însemna economii de miliarde, fără să pun la socoteală viețile omenești salvate, luptători care ne violaseră femeile și ne pângăriseră pământul. Apoi să ne fi dat înapoi Basarabia, ba și Transnistria pe deasupra, ca mai târziu, când și-ar fi consolidat poziția în Europa, prin acte pașnice, bunăvoință și generozitate, să anexeze toată țara, poate și alte țări, până la Canalul Mânecii, dacă nu chiar mai departe. Greșeala lui cea mai mare, ca să nu-i spun pe adevăratul nume, când și-a dovedit pe deplin lipsa de chibzuință, a fost războiul din Coreea, declanșat de el, în colaborare cu China. Acesta a fost începutul sfârșitului, deși unii vor socoti că era prematur să-l numesc astfel; voi dovedi îndată că nu m-am înșelat atunci, și îmi păstrez părerea până astăzi.

Americanii care luptaseră din greu în Pacific și înfrânseseră Japonia, ocupau acum Coreea de Sud, ca teritoriu aflat mai înainte sub stăpânirea inamicului. În Coreea de Nord apucase să se formeze un guvern comunist, cu sprijinul Chinei și Rusiei; acum erau acolo două țări, cu două regimuri diferite, și stăteau cu arma la picior, de-a lungul faimoasei paralele treizeci și opt, rămasă în istorie până astăzi. Războiul devenise iminent și n-a trecut mult timp până să izbucnească de-a binelea. Mao Tze Dun nu putea să-i rabde pe americani în Asia, dar n-ar fi îndrăznit să-i atace, dacă nu-l îndemna Stalin. Americanii aveau bomba atomică, Stalin a mizat pe ideea că n-au s-o folosească, și în această privință nu s-a înșelat; în rest s-a înșelat în toate.

Într-o bună zi de vară, anul 1950, Coreea de Nord și-a atacat vecinii de la sud, frați buni, cu sprijinul Chinei și cu binecuvântarea lui Stalin.

După mine a fost războiul cel mai spectaculos din câtă istorie îmi este cunoscută. Campaniile rapide ale lui Napoleon și războaiele-fulger ale lui Hitler m-au impresionat într-o măsură mai mică, deși s-au desfășurat la altă scară și au avut consecințe mult mai grave.

Bineînțeles managerii acestui spectacol au început prin a declara, cui voia să-i creadă, că agresorii erau tocmai victimele, ei începuseră atacul. Sistemul era teoretizat de Lenin, care în operele sale scria că, în vederea unei agresiuni, trebuie să începi prin a atribui inamicului propria ta intenție, adică, adaug eu, să apari în ochii lumii drept victimă. N-am citit opera lui Lenin, citatul de mai sus l-am auzit la radio Londra. Dar lumea l-a ignorat, iar cei datori să-l cunoască, oamenii politici, conducătorii de state nu l-au luat în seamă, cum n-au ținut seama de cele scrise în *Mein Kampf*, unde

Hitler își anunța pe față intențiile agresive, puse pe urmă în practică punct cu punct, conform planului dezvăluit fără înconjur în faimoasa lui carte.

Erau zile frumoase de vară când trupele Coreei de Nord înaintau spre sud cum intră ața în mămăligă. Soarele strălucea deasupra Bucureștilor, mergeam la ștrand, altă bucurie nu cunoșteam și nici vreo treabă nu aveam, decât să fi tăiat frunze la câini, dacă nu mi-ar fi lipsit foarfecă. Dar îmi rămânea timp să privesc harta Coreei de Sud, la scară mare, expusă în toate vitrinele, cu stegulețe roșii mutate zilnic câte un lat de palmă, arătând înaintarea coreenilor din nord și catastrofala retragere a generalului Mc Arthur, învingătorul din Pacific, acum comandantul trupelor americane și coreene din sudul peninsulei. Retragerea a durat vreo săptămână, sau zece zile, nu-mi amintesc cu exactitate, în orice caz a fost fulgerătoare. În timp ce unii jubilau, cred că numai din prostie, fiindcă se luau după minciunile scrise în ziare, alții, cei mai mulți, erau consternați, printre ei toți prietenii și cunoștințele mele; ne pierdusem curajul, mergeam cu capul în pământ, priveam hărțile cu coada ochiului. Pretutindeni se vorbea numai de Coreea, era evenimentul cel mai important al zilei, încolo parcă nu se mai întâmpla nimic în toată lumea.

Armata lui Mc Arthur a fost aruncată în mare; douăsprezece divizii ale Coreei de Nord, întreaga ei armată, ocupau sudul peninsulei; simpatizanții învingătorilor jubilau, la radio se cântau imnuri, în vitrine, harta strălucea sub reflectoare, stegulețele roșii atingeau țărmul la sud, marcând victoria cu o linie roșie, glorioasă.

Dar în acest timp, pe tăcute și într-un secret păstrat până la urmă, Mc Arthur care concentrase în zonă o flotă eterogenă, alcătuită din tot ce putea să plutească, de la vaporașe de pescuit până la vapoare de mii de tone, își îmbarca armata învinsă, pornea grabnic spre nord, până la paralela treizeci și opt, unde cădea prin surprindere în spatele inamicului. Din douăsprezece divizii ale acestuia, au scăpat din încercuire numai două. Istoria războaielor nu cunoștea o manevră atât de bine organizată, atât de rapidă și atât de deplin izbutită, o armată întreagă căzută în captivitate!

Războiul însă nu se terminase, China nu putea să cedeze, a trimis acolo trupe, împrospătate încontinuu; nu știu dacă au participat și soldați ruși la aceste lupte, nu mă iau după ce scrie în cărți; e sigur însă că Stalin a susținut războiul, a trimis armament, muniții și alte materiale. Mc Arthur care învinsese Japonia, aici n-a putut să dea peste cap adversarul; China era un

izvor nesecat de vieți omenești, putea să trimită la moarte zeci de mii din ele, ar fi putut trimite milioane, fără să se simtă.

Ani mai târziu, când relațiile ei cu Rusia se răciseră, apoi se ascuțiseră până ce izbucniseră lupte de frontieră, cineva îmi spunea că dacă în fiecare zi un milion de chinezi ar intra în Rusia chiar fără arme, rușii ar pierde războiul, fiindcă n-ar putea să-i omoare pe toți, de dimineața până seara. Și tot așa, aruncând în luptă câte un milion de oameni pe zi, încetul cu încetul supraviețuitorii ar ajunge la Moscova, lăsând în urmă munți de cadavre; rușilor nu le-ar rămâne decât să se retragă în Europa. China avea atunci cam un miliard de locuitori, adică o mie de milioane; putea să întrețină războiul o mie de zile, dar bineînțeles n-ar fi fost nevoie.

Alți ani mai târziu, când președintele Chinei a mers în Statele Unite, socotind că e cazul să se pună bine cu lumea de la soare apune, Ronald Reagan l-a primit cu deosebită curtoazie. «Dar de ce?» se întrebau ziariștii, căutând motivele. «Ce vă mirați?! a spus, inspirat, unul din ei. Are un *miliard* de motive!»

Nu vreau câtuși de puțin să jignesc poporul chinez, Doamne ferește! – dar răspunsul ziaristului îmi aduce aminte de vorba lui Alexandru Lăpușneanu către Moțoc, curteanul său, care disprețuia mulțimea.

Și totuși, Mc Arthur ar fi putut să învingă, cu ușurință, dacă i s-ar fi îngăduit să folosească toate mijloacele, de pildă bomba atomică, una singură, bine plasată. Nu i s-a îngăduit; America, atât de încercată și în Pacific și în Europa, nu mai voia război, se dezarma, își pusese industria pe picior de pace.

Atunci a intervenit Truman, succesorul lui Roosevelt, cu o energie nebănuită. El a convins Organizația Națiunilor Unite să trimită trupe multinaționale în Coreea, unde războiul nu era al Americii, ci al întregii lumi libere.

Această armată a izbutit să țină în loc atacul Chinei, până ce amândouă părțile, sătule de o luptă care promitea să dureze mult timp, poate decenii și să rămână indecisă, au înțeles să facă o pace de compromis, împărțind Coreea în două, cum a rămas până astăzi, de o parte și de alta a paralelei treizeci și opt. Aceasta, un hotar local, este simbolul hotarului care împărțea în două nu doar niște țărișoare, ci lumea întreagă. Era una din fațetele «cortinei de fier», cum avea să fie și zidul Berlinului, nu doar simbolic, ci materializat în beton și sârmă ghimpată. Astăzi acest zid, numit al rușinii și morții se demolează, cortina de fier se ridică, dar cu scârțâituri; când scriu

aceste rânduri, există temeri că ar putea să cadă la loc; dea Dumnezeu să nu fie așa! E 17 februarie 1991, o lună de când a început războiul în golful Persic. O, ce-aș mai scrie despre el, dar am mers prea departe, au rămas în urmă multe, încă nespuse. Sper să ajung odată la Golf, să scriu cu aceeași sete și cu aceeași revoltă pe care le simt astăzi. De ce parte sunt? Bineînțeles, *de partea cea bună!* cum mi-a răspuns domnul Alcibiade, când eram copil și l-am întrebat de ce parte luptase în războiul burilor.

Săvârșind nesăbuința din Coreea, Stalin și-a tăiat nu doar craca de sub picioare, ci întreg copacul crescut din sângele a milioane de oameni. Un cunoscut sau aproape prieten, om instruit și curat la suflet, comunist de bună credință, adică orb și surd, cu o fixație maladivă, doar că n-a căzut lovit de apoplexie, când i-am spus că Stalin, al cărui portret îl avea pus la loc de cinste în casă, departe de a fi un geniu, este doar o fiară șireată și crudă, care, în afară de ce avea în sânge, a învățat la seminar să se închine cu pistolul în mână, apăsând pe trăgaci ca să sublinieze creștinescul Amin.

Geniul lui a făcut ca lumea să se redeștepte, și cu toate că pe urmă s-au cheltuit miliarde de ruble spre a corupe conștiințele și a prosti mulțimea, chemând-o să lupte pentru pace, America a început să se reînarmeze. Numai diavolul a mai putut să-l țină pe Stalin trei ani în viață.

În vara unuia din acei ani, în 1952 mi se pare, Eisenhauer, nu știu în ce calitate, căci nu era încă președinte al Statelor Unite, doar candidat posibil, a mers în vizită la Moscova. Câteva luni mai înainte, primăvara, ținuse un discurs acuzator privind politica stalinistă, cerând Rusiei să-și respecte angajamentele luate odată cu semnarea tratatului de alianță din 1941, fără de care Hitler ar fi putut să învingă, chiar dacă nu fulger, ci înaintând și colonizând pământul Rusiei încetul cu încetul, în ani de zile, cu tenacitate nemțească. În fața acestui discurs Stalin a slăbit puțin șurubul, am crezut că de frică, uitând cât de meșter era în tertipuri. Căci, de pildă, dacă în 1941 desființase Cominternul, dușman de moarte al capitalismului, dând astfel satisfacție aliaților, ca să le câștige încrederea, aruncându-le de fapt un pumn de praf în ochi, în 1947 îl reînființase sub un nume nou, Cominform, alt pumn de praf, cu granulația mai mică.

Discursul lui Eisenhauer a apărut în presă și la Moscova, ca un pas spre liberalizare, bineînțeles cu comentarii nuanțate, dar pare-se în întregime; nu puteam crede. Ba da, spuneau cei care prinseseră știrea la posturi de radio străine; zice că fusese o condiție pusă de Eisenhauer pentru o convorbire viitoare cu Stalin, în scopul de a se pune capăt războiului rece, împovărător

pentru amândouă părțile, dar mai ales pentru Rusia, pe care partizanii ei din lumea liberă o costau prea multe parale, căci nu putea să ia înapoi cu mâna stângă, ce dădea cu dreapta. Dar tot nu-mi venea să cred, deși nu mă îndoiesc că Stalin voia pace, își luase partea leului și îi trebuia timp s-o mistuie. La fel și hoțul, bucuros ar vrea să dea mâna cu păgubașul, dacă acesta nu i-ar cere înapoi lucrurile furate.

Seara am auzit și eu știrea, la radio Londra, frânturi, ce puteau să scape printre bruiaje, nu înțelegeam mare lucru, dar era destul să-mi dau seama că era adevărat, America schimba tonul; și tot nu puteam crede. Mare ne-a fost surpriza, de fapt stupefacția, când a doua zi discursul a apărut în «Scânteia», pe o pagină întreagă, dacă nu și în pagina următoare. L-am citit pe sărite, pe urmă l-am luat de la cap, stupefacția se transforma în euforie; a treia oară l-am pigulit, oprindu-mă din loc în loc, să degust bucuria. «Deci, iată începutul sfârșitului!» mi-am spus, satisfăcut până în fundul sufletului.

Sigur că nu s-au făcut manifestații de stradă, lumea învățase să-și ascundă gândurile și simțămintele; și apoi, era doar un fir de speranță. Iar mulți rămâneau sceptici, curând s-a văzut că nu degeaba. Deocamdată optimiștii își făceau iluzii, își consumau viitoarea satisfacție.

Chiar în prima zi, eram într-un taximetru, cu doi prieteni, ne duceam la un al treilea să comentăm evenimentul; plouase sau se topea zăpada, iată că nu mai țin minte, pe o stradă mai îngustă erau băltoace, și un milițian gras mergea drept prin mijlocul părții carosabile, fără să-i pese de taximetrul nostru care-l ajunsese din urmă; șoferul ambala motorul în gol, că l-ar fi auzit și cineva mai tare de ureche; nu îndrăznea să claxoneze. Atunci prietenul de lângă mine, fire colerică, n-a mai putut să se stăpânească, a întins mâna dreaptă peste umărul șoferului și-a apăsat furios pe butonul claxonului, în timp ce cu stânga deschidea fereastra. Milițianul s-a oprit, s-a întors indignat și parcă a vrut să facă un pas înainte. Atunci omul meu a scos capul afară și a răcnit fără să-și poată stăpâni furia: «Dă-te la o parte, cine te crezi de mergi pe mijlocul străzii?! N-ai citit discursul lui Eisenhauer?»

Milițianul s-a zgâit la el, dar n-a putut scoate o vorbă și s-a tras într-o parte, călcând în băltoacă, iar noi ne-am continuat drumul. M-am temut că o să ia numărul mașinii și o s-o pățească șoferul, fără nici o vină, căci pe pasageri n-avea cum să-i găsească. Pe urmă m-am gândit că o să-și înghită nodul din gât, n-o să poată spune nimănui ce rușine pățise.

Odată, într-o cârciumă de pe Șoseaua Ștefan cel Mare, doi bețivi s-au încăierat, nu știu pentru ce pricină. Un milițian care se afla acolo i-a despărțit și a vrut să-i ducă la secție. Atunci o femeie voinică, nevasta unuia din eroii întâmplării, a sărit la milițian, i-a tras un pumn, pe urmă l-a apucat de guler și l-a aruncat afară din cârciumă. N-am fost martor la această scenă, dar s-a întâmplat să mă aflu la tribunal, când s-a judecat procesul femeii, acuzată de ultraj și lovire. Pârâta și-a recunoscut fapta, pe urmă a vrut să explice în ce împrejurări o săvârșise. Se întâmplase să fie nu un judecător, ci o judecătoare, cum nu-mi amintesc să se fi obișnuit în vremea burgheziei. Cu un gest, judecătoarea a oprit-o pe acuzată să continue și s-a adresat reclamantului: «Deci, te-a lovit! Cum?» «Mi-a dat un pumn în burtă și pe urmă mi-a tras două palme». Atunci judecătoarea i-a spus, ironic: «Și nu ți-e rușine să declari în public că te-a bătut o femeie?» I-aș fi sărutat mâna. Sentința nu mă interesează.

Dar prietenul meu, colericul, care de mult nu-și ținea gura, până la urmă tot a pățit-o; l-au luat noaptea de acasă, și fără să-l judece nimeni, deci neștiindu-se pentru ce vină, l-au trimis pe termen neprecizat să care pământ cu roaba la canalul Dunăre – Marea Neagră, «drum fără pulbere», cum l-au numit poeții de curte. Ajuns acolo, cum mi-a povestit el când i-au dat drumul, caramangiul care l-a luat în primire la gară i-a spus, arătându-i gârbaciul: «Ai grijă să nu ți-l pun pe spinare! De-aici înainte eu îți sunt și tată, și mamă. Pentru mine tu ești un *ics*, un *igrec*, adică un nimeni!»

Vara, înainte de a pleca la Moscova, Eisenhauer a declarat public, între altele: «Statele Unite nu vor avea liniște până ce țările din estul Europei nu-și vor recăpăta libertatea».

De data asta nu mai era echivoc, aveau dreptul să spere chiar și scepticii. Mă aflam la mare, apa era caldă, cerul senin, soarele fierbinte, mă bucuram de toate acestea și așteptam cu și mai multă bucurie să vină veștile. Când, deodată, după câteva zile, un buzdugan m-a lovit în moalele capului: cineva mi-a adus ziarul, unde scria că Eisenhauer, care plecase la Moscova ca să-l încolțească pe Stalin, se întorsese plouat, cu coada între picioare, și declarase că n-a făcut nici o ispravă, cel puțin în ceea ce ne privește, deși promisese solemn că ne va aduce libertatea; iar în încheiere spusese cu pioșenie: «Să ne rugăm Domnului».

Era un mare general; el comandase debarcarea din Normandia, în 1944 și câștigase războiul, victorie care a contribuit din plin să fie ales președinte al Statelor Unite. Dar în politică n-a fost la fel de glorios; am spus de mult

că omul trebuie să rămână la meseria pe care o cunoaște. Ar fi trebuit să știe dinainte de a pleca la Moscova, că Stalin ne stăpânea cu acte în regulă, semnate de marele erou Churchill, sufletul războiului, și aprobate tacit de Roosevelt.

* * *

Începuse luna decembrie a anului 1947, de care m-am îndepărtat, îmboldit de gândul care mă trage mereu înainte. Cerul era cenușiu, părea că stă să ningă, dar, departe de a fi ger, se păstra o vreme călduță, parcă din milostenia Domnului pentru cei fără lemne de pus în sobă.

Tiberiu rămânea singur acasă, la căldură, căci nevastă-sa era la treabă, avea conștiință, își îndeplinea cu pasiune sarcinile de activistă, pleca dimineața și nu se mai întorcea decât seara. «Datoriile conjugale», numite așa atât de impropriu, Tiberiu nu și le îndeplinea decât sâmbăta spre duminică. Să fi știut ce pramatie era bărbată-su, Ana Passionaria l-ar fi dat afară din casă și l-ar fi denunțat la partid, să-l excludă, asumându-și vina de a nu-i fi făcut educația. Aceasta însemna autocritică și cine nu o practica, spovedindu-se din când în când, adică mărturisindu-și greșelile, risca să fie luat la ochi, ca îngâmfat, ori mic-burghez, dacă nu chiar dușman de clasă, strecurat în partid prin lipsa de vigilență a organizației de bază. Uneori secretarul sfătuia pe câte un tovarăș, mai ales dacă erau prieteni: «Mai caută-ți și tu câte o vină, altfel pic eu prost, știi bine!»

Tiberiu tocmai crăpa fereastra, să arunce chiștocul țigării afară, nevastă-sa îl certa că fumează, când îl văzu pe Titus trecând pe trotuarul de peste stradă; mergea spre casa mare, unde locuia Alexandrina; locuise și el acolo, în odaia vecină, unde mai avea și acum o bună parte din lucruri, printre ele cărțile, cele mai numeroase fiind tratate de matematici, vechea lui pasiune, care îi devenise indiferentă. Era un an de când plecase la București și nu mai venise înapoi dar îi scria din când în când Alexandrinei o carte poștală, repetându-i aproape întotdeauna: «Mamă, ca să fiu liniștit, te rog cheamă-mă dacă vreodată ai nevoie de mine». Nu era lipsă de afecțiune filială, ci detașare de viață, în deplină luciditate.

Titus o găsi pe Alexandrina într-un jilț, lângă fereastră, citind, sau mai degrabă meditând, cu o carte în mână, fiindcă avea ochelarii ridicați pe frunte. Ochelarii îl șocară, căci o vedea pentru prima oară purtându-i. Însă nu părea îmbătrânită, doar slăbise și era palidă, poate de griji și gânduri, poate fiindcă nu ieșea din casă. Odor, care locuia tot în odăița de deasupra

grajdului nu venea s-o vadă, uneori o zărea la fereastră și astfel știa că nu murise; nu era nici la el indiferență filială, ci despărțire de lume, cum se despărțise de el însuși, încă o dată. Conceptul lui filozofic, pe care îl materializase în mii de pagini, se schimbase fundamental când o cunoscuse pe Dita, și se apucase să-și revizuiască manuscrisele, opera lui de o viață. După moartea ei, intrase într-o fază neagră, nu mai vedea nimic în jur, își înăbușea gândurile, trăia somnambulic, până ce Ana Passionaria, în calitatea ei de propagandistă și de cumnată, îi băgase sub ochi cărțile cu scoarțe roșii, îmboldindu-l să le citească.

Nu am să insist asupra acestui subiect, și n-aș putea să explic transformarea spirituală a lui Odor, în urma contactului cu literatura marxistă. După cum am mai spus, n-am citit nimic scris de Marx, nici măcar cartea fundamentală. Știu însă în ce constă doctrina lui și sunt sigur că dacă ar fi trăit până în vremea lui Stalin, de mult ar fi renegat-o. Mi-e imposibil să-l socotesc un filozof și ideile sale o filozofie. A fost un agitator, pur și simplu, care, ce-i drept, a izbutit să tulbure apele în profunzime, că nici astăzi nu s-au limpezit cu totul. Am citit în schimb altă carte, care la vremea ei, după a zecea aniversare a revoluției ruse, a zgâlțâit unele suflete mai mult decât revoluția însăși; în acea carte nu erau considerații filozofice, ci fapte, pentru mine, spirit pragmatic, mult mai convingătoare decât teoriile. Acele dezvăluiri, într-adevăr incredibile, privitoare la viața în patria revoluției, m-au convins de la prima lectură, fiindcă în introducere autorul, cu toată dezamăgirea arătată în continuare, declara cu încredere nezdruncinată: «Și *totuși*, (sublinierea îmi aparține) Uniunea Sovietică rămâne bastionul de care într-o zi capitalismul trebuie să-și crape capul». După șaizeci de ani de la apariția cărții datorită căreia n-am mai avut nevoie să aflu ce spuneau Marx și urmașii, capitalismul nu și-a crăpat capul de bastionul aflat astăzi la răscruce. În schimb, faptele dezvăluite în cartea incriminată le-am trăit noi înșine, pe pielea noastră și nimeni nu mai poate să le nege, numindu-le calomnii ale dușmanului. N-am să mă ocup de ele în mod special și cu program, dar rămân canevasul cărții și vor transpărea pagină după pagină, spre folosul celor care erau prea tineri la vremea faptelor, sau încă nu se născuseră.

Cum aderase Odor la o doctrină care asmuțea o categorie de oameni împotriva alteia, spre a desființa diferențele de clasă? O societate fără clase nu poate să existe, fiindcă oamenii nu sunt înzestrați egal de natură, și este

firesc ca fiecare să ocupe altă treaptă în giganticul amfiteatru unde trăiește lumea. Clase au și animalele, și copacii, și florile și fructele, împreună cu rocile, cu munții și apele. Și oare nu pe trepte diferite ședeau chiar cei ce propovăduiau lupta de clasă? Cine n-a mai apucat-o, se cuvine să afle că nomenclatura alcătuia o clasă privilegiată, slugile prea plecate alese de stăpânul țării să stea de-a stânga și de-a dreapta și la picioarele tronului, adesea fără alt merit decât smerenia și darul adulației. Iar stăpânii țării, numiți secretari generali de ochii lumii, ce erau altceva decât seniorii din evul mediu, cu drept de viață și de moarte asupra supușilor? Ultimul dintre ei mersese până a-și lua și sceptru ca regii, spre râsul lumii; îi mai lipsea numai coroana, și de ar fi domnit mai mult, nu m-aș fi mirat de și-ar fi pus-o în cap, ba chiar la Alba Iulia.

Se spunea că sceptrul era de aur masiv; în orice caz, avea greutate, purtătorul lui îl ținea cu amândouă mâinile, l-am văzut o dată la televizor, urcând la tribună, să-și rostească discursul. Înainte de-a deschide gura, a dat să pună sceptrul pe pupitru, nu era să-l țină tot timpul în brațe căci nu-i îngăduia să gesticuleze! Era atât de greu, că înainte de a-l pune jos l-a scăpat din mâini, bușindu-l în lemn. Cred că o fi răsunat sala dar eu am văzut reluarea, când televiziunea a avut grijă să șteargă sunetul.

Ce erau muncitorii dacă nu țiganii-robi de odinioară, care băteau fierul roșu pe nicovală, să facă potcoave pentru caii seniorului?

Odată, după colectivizarea pământului, Iosif Chișinevski a convocat un grup de academicieni, filologi și oameni de litere, și le-a propus să găsească un nume neaoș pentru țăranii din gospodăriile agricole proaspăt înființate; li se spunea colectiviști, cuvânt fără nici o rezonanță rurală. Iosif Chișinevski, om important în vremurile acelea, era foarte aproape de Gheorghiu-Dej, făcea parte din *cei șapte*, adică din membrii biroului politic. Cei șapte erau mai ceva decât sfinții, iar primul dintre ei reprezenta un Dumnezeu mai puternic decât cel al creștinilor. La cinematograful Scala, cum intrai în hol, peretele din față era împodobit cu icoanele acestora, puse în ordinea importanței lor. Deasupra își rotea secundarul un mare ceas electric. Iar eu, privind mișcarea aceea necontenită, meditam la soarta implacabilă a oamenilor și, gândindu-mă la icoanele de dedesubt, mă întrebam drăcește: «Cui îi bate ceasul?» Le-a bătut pe rând, tuturora, icoanele au fost scoase, nu s-au pus altele, poate din superstiție. Dar ceasul a continuat să bată, nu doar acolo, bat ceasuri pe tot pământul. Doamne, câți s-au dus, și cum s-au dus, din cei care ne-au mâncat zilele!

(Nu pot sări peste aceasta din urmă, căci cuprinde ceva de haz, trebuie să mai și râdem. Un actor cunoscut la vremea lui, poate Ghibericon, nu sunt sigur, se uita de pe trotuar la un grup de manifestanți care, nu știu cu ce ocazie, mărșăluiau prin fața Sălii Dalles, invizibilă astăzi, fiind acoperită de un imobil trântit în față, parcă spre a acoperi ceva de rușine. Sala Dalles, măruntică între două blocuri masive, nu strica arhitectura orașului, dimpotrivă, îi rupea monotonia, cum la New York o căsuță cu un singur nivel, cu o grădiniță la stradă, între doi zgârie nori cu treizeci sau patruzeci de etaje, ne farmecă ochiul. Acea sală, care a reprezentat o epocă în viața culturală a Bucureștilor, pentru mine nu mai există și privesc cu tristețe blocul din față. În fruntea manifestanților mergea cântând marșuri anemice, o fanfară de bâlci, alcătuită din șapte oameni. Imediat după ea, alții doi duceau pe sus o placardă cu portretele celor șapte. Actorul de pe trotuar, amuzat de muzica fanfarei, mai degrabă comică, s-a adresat vecinului, un necunoscut care privea și el manifestația: «Șapte gâște potcovite…» primul vers dintr-un cântec hazliu de pe vremuri, uitat astăzi: «Șapte gâște potcovite, Au plecat să se mărite…» Restul cântecului nu-l mai știu nici eu. Necunoscutul s-a oțărât deodată, nu stătea degeaba acolo, a pus mâna pe comentatorul glumeț și i-a scrâșnit printre dinți: «Ce vrei să spui cu asta? Șapte gâște potcovite! Hai cu mine!» Placarda cu cei șapte tocmai ajunsese în față. Urmarea n-o cunosc, dar sper că acuzatul a izbutit să se disculpe, ar fi fost prea de tot să-l trimită la canal pentru o glumă nealuzivă, numai fiindcă pronunțase cifra sfințită).

Și cum spuneam, Chișinevski le cerea academicienilor să găsească un cuvânt mai potrivit pentru colectiviști. Un academician, mucalit din fire, a răspuns repede: «Păi avem cuvântul!» «Care?» «Iobagi! – nu-l știți?»

Ce erau țăranii colectivizați, dacă nu iobagi, ca în epoca feudală?

Iar Odor, adversar al agresiunii, aderase la doctrina comunistă, declarat agresivă, din aceeași rațiune neînțeleasă de mine, care îl făcuse adeptul Arhanghelului, cu programul înspăimântător: «Să-i ucidem pe cei nevolnici». Dar o rațiune trebuie să fi avut, de vreme ce se repetase cu consecvență, și deduc abia acum că amândouă doctrinele, deși aparent antagonice, erau strâns înrudite.

Urmare a convertirii, după câteva luni de frământare, dădu foc manuscriselor sale, rodul a treizeci de ani de muncă a minții și sufletului, mii de pagini, șase cufere pline. Într-o dimineață, cu un an înaintea faptelor

redate în acest capitol, aruncă pe fereastră, în curte, sub ferestrele Alexandrinei, cuprinsul primului cufăr, sute de caiete identice, pe care obișnuia să scrie încă din adolescență. Deasupra aruncă lampa de sticlă cu petrol, pe care o avea în cameră, din timpul războiului, când după bombardamente lumina electrică era întreruptă zile de-a rândul. Lampa se sparse și petrolul se îmbibă în maldărul de caiete. După aceea puse foc, cu o prevedere care dovedea că fapta era bine premeditată; un chibrit, sau o feștilă n-ar fi putut ajunge jos, fără să se stingă. Înveli strâns în foi de ziar un pietroi luat din curte, legă hârtia cu sfoară, ca să n-o ia vântul, o aprinse și îi dădu drumul peste maldărul de manuscrise. Iar când focul izbucni începu să arunce deasupra caietele din cuferele celelalte.

Gândindu-mă la fapta lui mă simt mult mai zbuciumat decât de o sinucidere, act de care n-aș fi capabil, și mi-a trezit totdeauna nedumerire, spaimă și admirație, îmi este imposibil să înțeleg ce resorturi lăuntrice îndeamnă pe cineva să-și ia viața, și încă mai puțin aș putea înțelege cum e cu putință ca un om să-și arunce pe foc munca de o viață, miile de pagini scrise, când știu ce greu e să scrii una singură. Înainte ca Alexandrina să vadă focul, prinse de veste Pantelimon Dumitrescu, fratele misterios al domnului Alcibiade, a cărui fereastră se afla sub odaia lui Odor. Omul, numai în cămașă de noapte și în izmene, se repezi afară, cu găleata plină, și aruncând apă peste foc, strigă, scos din fire: «Ce faci, nebunule?! Huo!, oprește-te!»

Deși îi era nepot de frate, Pantelimon, care se socotea pe o treaptă mai jos decât familia domnului Alcibiade, îi spunea lui Odor «domnule profesor», după cum Alexandrinei îi spunea «doamnă», nu «cumnată». Numai lui Tiberiu, la fel de nepot ca Odor, îi vorbea cu o familiaritate nerespectuoasă, fiindcă îl știa secătură, nedemn de ceilalți frați și de maică-sa, doamna curată la suflet.

Odor rămase paralizat la fereastră, cu un maldăr de caiete în brațe, în timp ce Pantelimon puse mâna pe furtunul de udat grădina, aflat alături și deschise hidrantul să stingă pălălaia. Alese din cenușă, caietele scăpate de la foc le puse la soare, să se usuce. Apoi urcă în camera lui Odor. Îl găsi stând pe marginea patului, spumegând, cu pumnii strânși, cu ochii roșii; nu părea nebun, cum i se păruse. «Ce faceți, domnule profesor? Vreți să dați foc casei?» Odor răspunse stăpânindu-și furia: «De ce te amesteci în treburile mele?» Apoi, arătând cuferele, continuă de astă dată aproape șoptit, cu o

deznădejde de moarte: «Ia-le de-aici, pe toate, nu mai pot trăi cu ele alături!»

Pantelimon cără cuferele în grajd, unde era umezeală, dar n-avea alt loc pentru ele. Acolo au rămas, mucegăind vreme de decenii. Odor murise, în pragul a o sută de ani, când au venit buldozerele și au demolat toată strada, să se facă blocuri de locuințe, ghetouri. Acesta a fost sfârșitul manuscriselor, fără să știe cineva ce a pierit odată cu ele. Multe s-au pierdut în lunga istorie a omenirii, biblioteca din Alexandria, și tot ce au ars Gingishan sau Atila, tot ce-a fost făcut praf la bombardamente. Dar iată că toate dezastrele acestea n-au împiedicat ca lumea să meargă înainte.

Deși nu a rămas nimic de pe urma lui, decât paginile scrise de mine, Odor nu a trăit degeaba. Simt că-i așa, și nu mă socotesc nevrednic, dacă nu i-am dezlegat enigma; mulți oameni au murit, lăsând după ei enigme nedezlegate, ca Isus Cristos bunăoară. Ne închinăm lor sau îi dăm uitării, și ne continuăm viața.

Titus a îngenunchiat la picioarele Alexandrinei, i-a luat mâna și i-a sărutat-o cu smerenie; nu-și arătase niciodată efuziunea față de maică-sa, ca și ceilalți copii ai ei, nu-și mărturisise credința, dar o socotea o sfântă.

Tiberiu se luase pe urma lui, străbătuse prima odaie în vârful picioarelor și se oprise cu urechea lipită de ușa următoare.

— Mamă, îl auzi pe Titus spunând, am venit să-mi iau rămas-bun. Nu mă întreba unde plec; într-o zi sper să mă întorc, să intru în oraș pe un tanc; dar s-ar putea să nu mă mai întorc niciodată.

Nu era nevoie ca Tiberiu să asculte răspunsul Alexandrinei, și restul conversației, ca să înțeleagă ce avea de gând frate-su. Se făcu roșu la față, primul lui impuls fu să se repeadă înăuntru, cu pumnul ridicat, să lovească. «Ticălosule! Vrei să-ți trădezi țara și să-ți nenorocești familia, în primul rând pe mine! Eu sunt membru de partid, m-ar da afară, m-ar arăta toți cu degetul, mi-ai strica viața! Află că mă duc să te denunț, să intri la pușcărie!»

Se stăpâni, plecă tot în vârful picioarelor, și ieși în stradă, unde rămase la pândă, așteptând să iasă Titus. Când îl văzu îi ieși înainte, mimând surpriza, și îl cuprinse în brațe, strângându-l la piept cu dragoste.

— Frate, ce bucurie să te văd! Nu mai știam nimic de tine. Haide, vino în casă, stau colea, m-am însurat…

— Știu, mi-a spus mama. Dar nu pot să întârzii, mă duc la gară.

Pe fața lui Tiberiu se citi consternarea.

— Pleci fără să-mi treci pragul? Nu-mi mai ești frate? Mă mâhnești foarte rău!

Părea într-adevăr mâhnit sincer, inima lui Titus se înmuie, își aminti de copilărie, crescuseră împreună, deși nu erau de aceeași vârstă, rămâneau frați, chiar dacă primise de la el o lovitură mortală. Se gândi că poate atunci nu avea mintea întreagă, știa că abia ieșise din spitalul de boli nervoase. Se decise să intre.

— Nevastă-mea nu-i acasă, spuse Tiberiu, cum trecură pragul. Vine tocmai diseară, e o fată muncitoare și credincioasă. Regret că n-ai s-o vezi. Afară doar dacă rămâi peste noapte la noi. Ce zici? Socră-miu vine la patru. S-ar bucura amândoi să te cunoască.

— Îmi pare rău, mă grăbesc; nu pot să rămân.

— Dar măcar povestește-mi. Ce-ai făcut de când ne-am văzut ultima oară? N-am uitat că îți datorez niște bani; dar acum nu-i am, te rog mai așteaptă-mă.

— Nu-i nevoie; păstrează-i!

— La ce să-i păstrez? N-am să mai stau mult aici…

Pe chipul lui Tiberiu se așternu deodată un văl de suferință și scârbă.

— Frate, ție am să-ți spun ce nu știe nimeni; nu mai pot să duc viața asta, să joc teatru, de dimineața până seara; la fel și noaptea. Vreau să-mi iau câmpii, să mă duc undeva, oriunde s-o găsi un loc și pentru mine.

Titus ridică ochii și-i pironi asupra lui, cu uimire.

— Vreau să fug din țară! încheie Tiberiu.

Aceasta fu pentru fratele lui clipa care avea să-l piardă. Se priviră în ochi îndelung, până ce Titus simți că i se răcește inima și i se încețoșează mintea. Era ca o beție, sau ca o hipnoză.

— Și eu vreau să fug! spuse, împotriva propriei lui voințe.

Avu vag impresia că se arunca într-o prăpastie, dar nu putea să se abțină. Tiberiu își trase scaunul mai aproape și se aplecă spre el până ce aproape îi atinse obrazul.

— Ia-mă cu tine! îmi las nevasta și plec, aici mă sufoc, ajută-mă!

— Nu pot; nu depinde de mine.

Tiberiu căzu în genunchi, într-un gest de implorare.

— Dar de cine?

— De un prieten.

— Frate, mă rog ție ca lui Dumnezeu, spune-mi măcar ce-aș putea face, învață-mă! Cum pleci?

Și Titus răspunse, fără socotință, parcă era hipnotizat de-a binelea:

— Cu un barcaz.

— De unde?

— De la Constanța.

— Când?

— Sper că până în Crăciun, într-o noapte cu vânt prielnic.

Pe urmă Titus simți o durere de cap groaznică, dar nu-l durea numai capul, ci trupul întreg, pe dinafară și pe dinăuntru.

* * *

Până în 1946 se ieșea din țară destul de ușor, aproape în libertate. Unii au izbutit să-și ia chiar și mobila, dacă plecau cu vaporul de la Galați sau Brăila. La Constanța se intra în port vraiște, era destul să-i spui paznicului «am o treabă aici» și dacă erai galanton îi mai puneai și o monedă în palmă. Nu plecau însă prea mulți; oamenii sperau în făgăduiala lui Churchill, așteptau să se retragă rușii și să se răfuiască pe urmă cu grupările turbulente, în primul rând comuniștii, care nu aveau încă toată puterea. În anul următor, numărul fugarilor fiind în creștere, paza frontierelor se întărise, însă fără să fi devenit de neînduplecat; cu dificultăți și cu oarecari riscuri, oamenii mai izbuteau să evadeze, căci acesta este cuvântul. Pe măsură ce creșteau greutățile vieții și umilințele, se înmulțeau și nemulțumiții, speriații, disperații, care treceau frontierele în fel și chip, înfruntând riscurile cu un curaj dus uneori până la nebunie. Conducerea statului – în loc să se gândească de ce plecau acești oameni, părăsindu-și avutul și îndreptându-se spre tărâmuri necunoscute, unde nu-i aștepta nimeni cu flori – mărea vigilența la granițe; în zone întregi nu era voie să pui piciorul, un «no man’s land» imens înconjura țara, creștea numărul grănicerilor, al securiștilor și al câinilor de pază. A fost o vreme când la mare nu se mai putea merge decât cu autorizație de la miliție, între hârtiile mele am găsit una din ele, cu fotografie și cu ștampilă, ca un pașaport, doar că nu avea coperte și nu i spunea pe nume. Privindu-mi fotografia și văzând cât eram de tânăr m-a cuprins jalea pentru anii de suferință lăsați în urmă. Accesul pe plajă era interzis de la apusul soarelui până dimineața; seara se nivela nisipul cu un fel de grape trase cu tractorul, se materializa frontiera pe o bandă lată de câțiva metri, ca să se vadă urmele spionilor veniți de pe

mare și intrați clandestin în țară sau pe cele ale nenorociților care se aventurau să plece cu o barcă pneumatică, sau cu un colac de salvare, înotând până în calea vapoarelor. Au fost și unii dintre aceștia, sătui de viață, deznădăjduiți, nu-i pot numi altfel, și au scăpat dacă au avut destulă forță, sau nu i-a lovit nenorocul de a fi descoperiți de un vas de pază a coastei. Cu saltelele pneumatice nu era voie să intri în apă, nici ziua-n-amiaza mare.

Fiindcă n-am încercat să fug pe una din aceste căi, am suferit doar că nu mai puteam să înot noaptea pe dâra argintie a lunii, pe care nici n-o mai puteam privi cum iese din valuri, ghemuit în nisipul de pe plajă, cald încă de peste ziuă. Se va spune poate că nu-i cine știe ce pierdere, de vreme ce n-am murit de foame, dar numai eu și cine mă înțelege știm ce goluri purtăm astăzi în suflet. Nu-mi rămânea decât să privesc ziua spre Stambul, care fusese pe vremuri fărădelegea și teroarea istoriei noastre, unde i se tăiase capul lui Constantin Brâncoveanu și coconilor săi, iar astăzi devenise poarta spre pământul făgăduinței.

Un arhitect cunoscut în acea vreme a izbutit totuși să învingă vigilența grănicerilor și să se îmbarce nu știu cum pe un «Liberty», în portul Constanța. Spunându-li-se grăniceri acestor securiști în uniformă falsă, se necinstea numele vechilor noștri apărători ai frontierelor. Arhitectul a ajuns în America, și s-a stabilit la Cleveland, unde a proiectat, între altele, biserica ortodoxă a coloniei românești fondată de multă vreme acolo. Nimeni n-a putut stabili cauza morții sale, rămasă tot atât de nedezlegată ca și moartea președintelui Kennedy. Fiul lui, stabilit în același oraș, dar locuind în altă casă, îl aștepta seara, în vizită. Când a auzit soneria s-a dus să deschidă și l-a găsit mort în fața ușii, împușcat cu o armă cu amortizor de zgomot.

În 1947 și-n următorii ani după aceea, se evada prin Ungaria; la Arad, la Oradea și-n alte localități din marginea țării, erau călăuze care îi treceau pe fugari peste frontieră, prin locuri cunoscute de ei, și poate uneori chiar cu complicitatea grănicerilor care își luau partea, căci treaba nu se făcea gratis. M-am întrebat uneori, și cu o întrebare nu înseamnă că mi-am luat un păcat pe suflet, câte din aceste călăuze nu i-or fi jefuit pe fugari, frații lor pentru o noapte, care desigur aveau asupra lor bani, bijuterii și alte obiecte prețioase? Tentația era prea mare pentru niște urmași ai lui Cain. Pe urmă n-aveau decât să le taie beregata și să-i înghesuie în tufișuri, în țara aceea a nimănui, unde, până să-i adulmece câinii grănicerilor îi devorau corbii.

Un bijutier din București și-a transformat averea în pietre prețioase, cel mai bun mijloc de a comprima valorile, și-a pregătit nevasta de plecare, iar el s-a dus în recunoaștere la Arad, să caute o călăuză. Acolo a prins de veste că miliția îl urmărește și așteaptă să-l prindă asupra faptului. Nu avea scăpare mai bună decât să se îndepărteze de locul primejdiei. Speriat rău, s-a urcat în primul avion care pleca spre București și s-a pomenit aterizând la Viena, unde chiar avea intenția să se refugieze. Era ca o oaie rătăcită între ceilalți călători, care plătiseră echipajul să schimbe drumul.

Spre nenorocul lui nu putea să se bucure de asemenea pleașcă, fiindcă își lăsase pietrele și nevasta acasă, încât a fost nevoit să se întoarcă.

Mai știu de un avion închiriat de cinematografie, care filma pe undeva în Maramureș, sau prin altă zonă apropiată de frontieră. Elicea avionului provoca furtuna prevăzută de scenariu; în starea ei primitivă, cinematografia noastră nu avea o metodă mai bună, un aparat mai simplu și în același timp mai puternic, de răscolit aerul. Seara, după ce își terminase treaba, pilotul, cu motorul gata încălzit și-a luat un pasager la spate apoi a decolat spre alte zări, sub ochii echipei de filmare și ai securiștilor, aflați obligatoriu acolo, sub numele de electricieni, cameramani, sau chiar actori, și, de ce nu – poate înșiși regizorii.

La aeroportul Băneasa, poarta de nord, dinspre pădure, unde se aflau atunci avioanele utilitare, a venit într-o zi o dubă sanitară, cu medic și infirmieri, să facă injecții preventive, contra nu știu cărei molimi. Personalul aeroportului împreună cu paza, în total nu mai mult de câțiva oameni, căci nu era un punct primejduit, au adormit buștean, curând după ce li se făcuse injecția. Iar medicul și infirmierii și-au lepădat halatele albe, în liniște și fără grabă căci nu-i zorea nimeni, au pornit motorul unui avion – se înțelege că erau oameni de meserie – și au plecat în zbor peste Bărăgan, peste Dunăre, pe deasupra Bulgariei; în mai puțin de două ore erau în Turcia.

Niște vaporeni de la Brăila, marinari de rând, vreo șapte, au fugit cu o barcă pescărească, numai cu vâsle, fără nici o pânză, și după o săptămână de luptă cu marea au intrat în Bosfor, teferi. Cine nu-i cunoscător, n-o să înțeleagă de ce mă minunează această faptă, cu nimic mai prejos decât o ispravă de pe vremea argonauților!

Exodul acesta a continuat crescând întruna, sub o represiune din ce în ce mai crudă, până în decembrie 1989. Mulți au fost împușcați, unii chiar după ce treceau frontiera. Mulți au traversat Dunărea înot, în Iugoslavia, care

într-o vreme îi repatria cu forța, deși se știa ce-i așteaptă; mai târziu sârbii și-au schimbat sentimentele, au devenit toleranți cu evadații, probabil convingându-se că bieții oameni fugeau de mizerie și teroare.

Mă întorc la Marea Neagră. Chiar în ultima vară dinaintea revoluției, pe care nu putea s-o prevadă și mai ales nu prevedea ce urmări o să aibă, un prieten a fugit cu un mic cuter, barcă de sport sau de promenadă, într-o aventură pentru care nu avea decât o pregătire sumară. Era medic, tânăr, cu o specialitate mănoasă, și-ar fi putut face o viață înlesnită, dar n-a îndurat sclavia. Eram vecini și prieteni, sub ochii mei și-a pregătit barca, îmi închipuiam că nu-l îndemna decât pasiunea sportivă.

Să conduci o barcă de felul acesta, să cunoști vântul, să-ți faci din el un prieten, un aliat la rău și la bine, e mult mai greu decât de pilotat avionul. Dar la el pasiunea era atât de mare, s-a dăruit ei cu atâta ardoare încât într-o singură vară era gata, și a plecat cu mâinile goale, fără să ia nimic din casă, decât actele, într-o pungă de plastic etanșată, și fără să anunțe pe nimeni. Pasiunea sportivă, cum am numit-o, era însă dublată de un simțământ mult mai puternic; dorința de libertate.

În Turcia unde nu-l aștepta nimeni cu pilaf și baclavale, n-a pregetat să facă meseria de maseur, fiindcă n-a găsit alta, și a muncit așa un an de zile, până ce a primit viza de intrare în America, unde îmi închipui că a nimerit bine – nu știu, căci i-am pierdut urma, dar cu tenacitatea lui era imposibil să nu reușească.

Câțiva ani mai înainte, un alt prieten, arhitect tânăr, răzvrătit incurabil și veșnic în răspăr cu regimul, a vrut să fugă cu wind-surful, pentru care avea aplicație, avea chiar atestat de instructor. Dar wind-surful e doar un sport, nu un mijloc de navigație; cine se încumetă să folosească o simplă planșă și o pânză manevrată cu brațele, să plece de la Mangalia până pe coasta turcească? L-am sfătuit să nu încerce asemenea aventură, mai ales că lăsa în urmă o nevastă, cu un copil, și cu altul pe cale să vină. «Și dacă ai să ajungi, ce ai să faci în Turcia, în costum de baie și fără altă avere?» Nu; odată cu el niște prieteni dintr-o țară apuseană, aveau să plece pe șosea, cu mașina, ca să-l întâmpine la intrarea Bosforului. Sub acest aspect treaba era bine gândită, dar eu mă temeam de tot restul. Drumul ar fi putut să dureze mai mult de o noapte și o zi; cum putea să rămână douăzeci și patru de ceasuri în picioare, cu tot trupul încordat, scăldat tot timpul de valuri? O furtună, să zicem că ar fi înfruntat-o, la nevoie s-ar fi întins pe planșă, cuprinzând-o în brațe. Dar dacă l-ar fi lăsat vântul, și ar fi rămas nemișcat în mijlocul mării?

Și, în sfârșit, dacă îl descoperea un avion, un elicopter sau o șalupă de patrulare, în apele Bulgariei? Așa i s-a întâmplat unui cunoscut, priceput la ambarcații cu vele, de care mă lega o pasiune comună. Și el a vrut să fugă cu o barcă, în primii ani de după război; a ieșit mult în larg, noaptea, ca a doua zi să nu-l mai vadă nimeni de pe coastă, nici chiar grănicerii, aflați în miradoare înalte, de unde supravegheau marea cu binoclul. Însă abia se luminase de ziuă și s-a întâlnit cu nava-școală «Mircea»; n-avea cum să fugă. L-au pescuit, l-au dus la Constanța, și de acolo a ajuns de-a dreptul la pușcărie.

Eu și acum cred că tânărul meu prieten cu wind-surful n-ar fi izbutit, îl prindeau sau se îneca, paralizat de oboseală. Însă tocmai atunci, când se pregătea să plece, s-a întâmplat ca mama lui să moară, în Spania, unde era stabilită. De ani de zile băiatul se străduia să capete un pașaport, spre a merge s-o vadă, dar i-l refuzau, fără discuție. De astă dată n-au mai avut încotro, i-au dat drumul pentru înmormântare și dus a fost. Din Spania a ajuns în America, la Huston, unde, după ce a găsit o slujbă bună, și-a adus și nevasta, cu copiii, căci între timp se născuse și al doilea.

Unii au fugit cu trenul, sau cu autocamioanele de transporturi internaționale, ascunși în lăzi, printre mărfuri și îmi închipui cum le-a fost în timp ce se făcea controlul vamal, la frontieră.

La noi metoda deturnării de avioane n-a prins, cunosc doar exemplele spuse mai înainte. Să fie ai noștri mai puțin curajoși? Nu admit. Poate erau prea puține curse aeriene; la aeroportul Otopeni, de pildă, primul din țară, ore în șir zburau numai muștele. Apoi, vigilența la îmbarcare era dusă mai departe decât în alte locuri, nu ne dădeam seama câți ochi ne urmăreau încă dinaintea plecării. Și chiar în avion, nu știam câți din călători nu erau de la securitate. Iar în primul rând, mi-e imposibil să-mi închipui cum ar fi putut cineva să facă rost de o armă, indispensabilă spre a duce treaba până la capăt.

În alte părți ale lumii, într-un timp se deturnau avioane în fiecare zi, măcar unul. Azi sunt mai puține cazuri, paza e mai riguroasă de când a proliferat terorismul. Dar cum aș putea să uit avionul care zbura de la Tel-Aviv la Paris, cu peste o sută de călători evrei, toți oameni în vârstă, și care după escala de la Atena a fost deturnat de teroriști palestinieni, iar apoi dus la Entebe, aeroport din Uganda, în centrul Africii? Călătorii au fost făcuți ostateci, și în schimbul lor răpitorii au cerut statului Israel niște concesii; poate nu concesiile erau inacceptabile, ci metoda folosită pentru a le obține.

Am scris odată, pe scurt, cum au fost eliberați acești oameni, lăsându-i pe răpitori cu gura căscată, și nu-mi trebuie mai multe cuvinte să repet acum că actul acela de comando, care părea imposibil, rămâne pentru mine unul din cele mai uimitoare exemple de inteligență, iscusință, hotărâre și bravură, din câte cunoaștem.

Privind faptele din alt unghi și punându-le la altă scară, cum aș putea să uit o întâmplare petrecută într-o vreme mai idilică, multe decenii în urmă, cu un tânăr soldat american, de origine italiană?! El s-a îmbarcat, parcă la Dalas, pe un avion care zbura spre nordul Statelor Unite; pistolul mitralieră, dosit sub haină, a trecut nebăgat în seamă la îmbarcare, am spus că era o vreme mai idilică decât în ultimele decenii. Imediat după decolare, tânărul a intrat în cabina echipajului, pe atunci nepăzită și neîncuiată și, punând arma în ceafa comandantului, l-a silit să schimbe drumul și să meargă în Italia. A fost nevoie de o escală, pentru completarea rezervoarelor cu combustibil și pentru schimbarea echipajului, căci primul nu avea atestare de zbor peste Atlantic. Toate s-au făcut sub amenințarea pistolului, și au mers ca pe roate; poliția aeroportului nu avea experiență, să intervină.

În timpul zborului peste ocean, tânărul a chemat o stewardesă, care de altfel îi făcea ochi dulci încă de la îmbarcare, băiatul fiind frumușel și simpatic, și a rugat-o, amabil, să aducă echipajului cafea și sandvișuri. Ajuns la Roma s-a predat liniștit poliției, și a declarat că nu voise altceva decât să pună o dată piciorul pe pământul natal al părinților.

Nu știu ce s-a întâmplat mai departe; să fi fost după mine îl duceam la hotel să se odihnească, apoi îl plimbam prin toată Italia, până la Palermo și până la Veneția. Chiar dacă n-a fost așa, mi-a făcut plăcere să visez câteva clipe la o faptă frumoasă.

Am mai citit în ziar de un om care s-a strecurat sub un avion gata să plece, s-a cățărat și s-a ascuns în spațiul unde se escamotează trenul de aterizaj, după ce avionul și-a luat zborul. Așa o fi fost și nu spun că nu-mi vine a crede; dar mă întreb cum nu l-au strivit roțile când s-a ridicat trenul? Să zicem că a găsit un colțișor apărat de primejdie. Dar cum a putut să respire în aerul depresurizat, la nouă mii de metri înălțime? Să zicem că avionul n-a zburat decât la patru sau la cinci mii de metri, unde respirația e anevoioasă, dar un om sănătos poate să reziste. Mai rămâne o întrebare: cum de n-a murit de frig?… Să zicem că avea haine groase și era o vreme călduroasă. Ei, dar am făcut prea multe concesii!

După câteva întâmplări ieșite din comun, uimitoare, și pentru unii din noi incredibile, mă întorc la realitățile noastre. În ultimul an dinaintea revoluției, emigrarea clandestină devenise o mișcare de masă. Mii de oameni au trecut în Iugoslavia și în Ungaria, și nu doar de la noi, ci și din Cehoslovacia, dar mai ales din Germania de Est, numită până deunăzi Republica democrată. Vecinii noștri de astă dată au fost generoși cu noi, și de altfel fenomenul nu putea să fie împiedicat, el vestea revoluțiile care au izbucnit una după alta, în țările subjugate.

În încheierea capitolului am de povestit cea mai uluitoare, mai zguduitoare, mai emoționantă, mai incredibilă întâmplare din istoria emigrărilor clandestine – și încă n-am folosit toate adjectivele potrivite. O femeie tânără, însărcinată în a noua lună, a trecut Dunărea înot, într-un loc unde nu erau decât patru sute de metri până pe malul celălalt, în Iugoslavia, ceea ce însă nu înseamnă o glumă. Bărbatul ei, fugit de câteva luni într-o țară apuseană, făcuse tot posibilul, inclusiv greva foamei, să-și aducă nevasta, în baza principiului umanitar, recunoscut chiar și de țara noastră, al reîntregirii familiei. Cazuri din acestea erau cu sutele, dacă nu cu miile, și dintr-o mie poate se rezolvau zece, de ochii lumii, după tribulații lungi și chinuitoare. În vara dinainte de revoluție femeia n-a mai putut să rabde, nu mai avea nici o speranță, gestul ei dovedește că a fost nevoită să aleagă între moarte și libertate. Cum a ajuns pe malul Dunării nu știu, nu era o treabă ușoară, trecea prin cordoane de pază, dar poate chiar starea ei a ajutat-o; nimeni n-o putea bănui, căci într-adevăr intenția ei părea imposibilă, cum o socotesc eu însumi, chiar astăzi, după ce a fost împlinită.

Mi-e teamă că în zilele noastre faptele eroice au căzut în desuetudine, primează speculația psihologică, adică despicatul firului în paisprezece, în căutarea unei cvadraturi a cercului, când cercul, în sine, în stabilitatea lui e atât de simplu și a dus atât de departe cunoașterea noastră despre natura lucrurilor. Poate teoria relativității universale, apărută în ultimul secol al mileniului va fi depășită în următorul secol. Fapta femeii nu va putea fi depășită niciodată, fiindcă ea atinge o limită; mai mult decât atât nu se poate imagina în nici o altă relativitate posibilă. În timp ce înota, pe femeie au cuprins-o durerile facerii. Sunt nașteri ușoare, și nașteri anevoioase. O femeie care a trecut prin această încercare mi-a mărturisit că s-ar fi aruncat de la etajul al patrulea al maternității, dacă la fereastră n-ar fi fost gratii și plasă de sârmă. Cine le pusese știa ce face.

Mai sunt și nașteri imposibile, când altă cale nu rămâne decât să fie sacrificată mama, sau sacrificat copilul. Alegerea trebuie să o facă bărbatul, soț și tată.

De mult mă frământă această dilemă pe care, deși nu am cunoscut-o, o trăiesc cu închipuirea și mă îngrozește. Fiindcă unii bărbați optează pentru copil. Din moment ce opțiunea în asemenea cazuri este admisă, înseamnă că morala, fie ea cea creștină, o acceptă. Dar e o crimă înspăimântătoare, de o cruzime barbară, ca bărbatul să-și poată condamna la moarte soția pe care a ales-o, a iubit-o, și a făcut-o să procreeze; și asta fără să știe dacă fătul nu va fi un monstru, și nu va deveni un asasin ori nu-și va ucide părintele.

Dar să revin la firul povestirii mele. Chinuită de acele dureri înspăimântătoare, femeia a continuat să înoate, când mai bine i-ar fi fost să se lase la fund și să se înece. Nu sunt în stare și nici nu vreau să fac un poem pe măsura acestor fapte, povestesc doar întâmplarea. Dar aș simți o mulțumire adâncă să scrie altcineva poemul, ridicându-l la înălțimea care i se cuvine. Din păcate mi-e teamă că poeții de astăzi privesc mai mult în ei înșiși decât în afară. Nu-i condamn, văd și eu ce mizerii ne înconjoară, mă refugiez și eu în mine însumi. Iată însă că uneori se mai întâmplă în lumea noastră și fapte menite să ne salveze sufletul de scârbă și uscăciune.

După un timp, neînfricata femeie a simțit o ușurare, pierdea apă din pântece, n-am să explic acest fenomen, cine nu știe cum decurge o naștere să întrebe pe lăuză sau pe moașă. Ajunsă pe malul celălalt, ușor de închipuit în ce stare, femeia a mai rătăcit câteva ceasuri prin hățișuri, între timp se făcea ziuă, până ce a dat de o șosea, unde au găsit-o niște oameni cumsecade, Dumnezeu să-i răsplătească. Aceștia au urcat-o într-un autobuz și au dus-o la un spital unde a și născut, îndată.

Nu știu ce s-a întâmplat mai departe, odată partea senzațională sfârșită, ziarele au trecut la alte subiecte, ce-i drept mai importante, căci se întâmplau și mai ales se pregăteau multe în vara anului 1989. În mijlocul atâtor întâmplări care zgâlțâie lumea în prezent, mult mai profund și mai grav decât se crede, aș vrea și m-aș simți mai puțin rușinat de condiția mea umană astăzi, dacă acelei femei i s-ar acorda o medalie internațională, votată de Organizația Națiunilor Unite.

Capitolul 15

Cum am aflat cele ce urmează voi lua în mormânt, după mine. Am jurat, și – cu toate că dintre persoanele implicate nu mai trăiește niciuna, după cum nu mai trăiește nici omul care mi-a dezvăluit o parte a faptelor, într-un moment când simțea nevoia să se spovedească – vreau să-mi păstrez jurământul. Se întâmplă așa cu oamenii care au o povară pe suflet, o păstrează uneori până pe patul morții și abia atunci se destăinuie, sau preotului, sau unui prieten, sau chiar unui necunoscut care le inspiră încredere. Eu am fost necunoscutul în cazul acesta, și vreau să-mi merit încrederea, deși, repet, niciunul din cei ce vor apărea aici nu mai este în viață.

Omul era un apropiat al lui Honoriu, pe care eu îl știu numai din auzite. În schimb Titus, amestecat și el în acele întâmplări sfârșite dramatic, deși mai în vârstă ca mine, îmi era prieten, nu cât Trandafil, dar oricum îl cunoșteam din copilărie. Între viețile noastre fusese o legătură strânsă, chiar dacă nu ne-o declarasem niciodată. Indirect deci eram interesat și de soarta lui Honoriu, prin ceea ce a avut comun cu soarta lui Titus.

Într-o zi, cu un an înainte, când Honoriu se reîntâlnise cu Titus dar acesta nu venise încă să-și petreacă vara pe barcazul «Hercules», la Constanța, în port a apărut un personaj important în istoria vremii, Emil Bodnăraș, care, dacă atunci o fi avut altă funcție, curând a devenit ministrul armatei.

Biografia acestui personaj e neclară și controversată. Eram foarte tânăr când am auzit, cred că s-a scris și în ziare, că un ofițer de artilerie, pare-se sublocotenent, dintr-un regiment aflat nu departe de Cernăuți, în Bucovina, dezertase și fugise peste graniță, în Rusia. Întâmplarea nu s-a comentat prea mult și a fost uitată destul de repede.

Abia acum aflu amănunte, de la un fost camarad al fugarului, care și-a scris amintirile. Se pare că o dansatoare, spioană în folosul rușilor, i-ar fi smuls secrete militare; mai cunosc un caz, în afară de cel neuitat, cu Mata Hari. Nevoită să plece în Rusia, spioana l-ar fi somat pe ofițer s-o urmeze – se mai puteau scoate de la el multe secrete – amenințându-l că altminteri îl denunță serviciului de informații al armatei române.

O fi așa, o fi altfel, pe mine nu mă influențează în scrierea cărții; m-am gândit că poate voi satisface curiozitatea unora, atrași de mărunțișurile istoriei. Nu mă interesează nici ce-a făcut în Rusia; ce-a făcut aici când a venit înapoi, nu-i nevoie să amintesc, faptele sunt cunoscute. Atâta sunt dator să spun, că deși martor la fapte mârșave și sângeroase, într-o epocă

amarnică, după știința mea n-a făcut excese, altfel le-aș fi aflat, cum le-am aflat pe ale altora; poate cineva mă va contrazice; nu mă supăr. Că s-a bucurat de onoruri, de bunăstare, de plăcerile vieții în timp ce poporul trăia în lipsuri și spaimă, se înțelege de la sine, dar nu s-a întâmplat altfel nici înainte de el, nici după, nu se întâmplă nici astăzi, când pârâții nu răspund la acuzații – și merg înainte.

Știu că Bodnăraș iubea marea și vasele cu pânze; știu că și-a comandat un iaht pe care îl ținea la Mangalia și cred că n-a ieșit cu el pe mare de multe ori. I-a lipsit timpul; un asemenea personaj este robul funcției sale, dar iată o robie de care vor să scape doar puțini oameni, cu firi deosebite.

Atunci când a sosit în portul Constanța n-avea o treabă oficială, voia să respire aerul marin și să iasă pe mare cu un vaporaș sau o șalupă.

Venise cu un prieten sau mai degrabă un subaltern, căci se purta cu deferență. Îi însoțeau căpitanul portului și câțiva ofițeri de la căpitănie, o suită emoționată, iar la câțiva pași în urmă veneau doi oameni voinici, cu aer de atleți, în haine bej, cu mâna dreaptă în buzunar, cu ochii în toate părțile.

Mai mare rușinea, în port nu exista atunci nici o șalupă în funcțiune, nici măcar la Căpitănie! Singurul vas care putea să iasă pe mare era remorcherul «Ilie Pintilie», nu prea potrivit pentru agrement, dar de unde să iei altul? Mergeau într-acolo, când Bodnăraș văzu, peste cheiul care mărginea bazinul, două catarge legănându-se ușor, tulburătoare imagine pentru un iubitor al navigației cu vele.

— Ce-i acolo? întrebă, înviorat, de unde mai înainte privise posomorât remorcherul, aflat la vreo sută de metri în față.

Căpitanul portului răspunse, cu un fel de dezaprobare ironică:

— E un barcaz al unui inginer, un tânăr împătimit de marinărie. Așteaptă aprobarea să plece în Mediterana…

Honoriu stătea întins la soare pe bocaporți, acoperișul magaziei, când suita sosi la schela care lega barcazul de chei. Așa îl cunoscu el pe Bodnăraș, despre care știa că este un important om politic. Deși nu-i purta simpatie, din principiu, și nu socotea vizita lui o onoare, nu-i refuză cererea de a-l duce până la Mangalia; nu voia să se pună rău nici cu căpitănia portului, nici mai ales cu un ministru care putea, direct sau indirect să-i zădărnicească planurile. Și apoi, tânjea să se vadă pe mare, măcar câteva ceasuri; se interzisese ieșirea oricărui vas din port, fără autorizația de la Ministerul Marinei, sau al Transporturilor și bineînțeles cu avizul

Ministerului de Interne care patrona Serviciul de Siguranță a Statului, viitoarea Securitate.

Bătea vântul din larg; odată trecuți de far ridicară pânzele și opriră motorul. Clipa când încetează zgomotul și trepidația, rămânând numai foșnetul muzical al valurilor străpunse de etravă, creează în sufletul omului o stare de beatitudine. Dar poate că nu o simte oricine, ci numai cel care percepe farmecul plutirii fără efort, când vântul devine o forță tăcută și insesizabilă, un miracol, ca zborul îngerilor.

Această beatitudine devenea la Honoriu o stare firească; privindu-l pe Bodnăraș observă că se schimbase la față, bucuria îi izbucnea din toți porii, avea simțul plutirii, se contopea cu marea, cu pânzele și cu vântul. Atunci îi deveni simpatic.

Mai târziu stătură de vorbă. Însoțitorul lui, un om încă tânăr, plăcut la înfățișare, cu fața inteligentă, asculta atent, părea că vrea să memoreze totul, dar nu se amesteca în discuție. Avea desigur o funcție importantă, cu mașină la scară, care nu-ți mai îngăduie să mergi nici o sută de metri cu piciorul, totuși nu pusese pe el grăsimea dezagreabilă a oamenilor de aceeași categorie.

Stăteau toți trei pe scaune pliante, la prova, lângă ancoră, de unde se vedea marea în toate direcțiile, în culori felurite, o paletă marină, de la bleu-ul alburiu, până la albastrul profund, de cerneală, în umbra pânzelor, cum avea să devină tot largul mării după-amiază și înspre seară. Fără să scape această priveliște, musafirul fu curios să afle rosturile lui Honoriu, care îi povesti deschis tot ce-am spus și eu despre el, mai înainte, și ajunse la situația lui prezentă, când umbla de la un minister la altul, să obțină autorizația de plecare.

Când ajunse aici, Bodnăraș îi aruncă o privire semnificativă însoțitorului său, părea o întrebare, iar acesta înclină aprobativ din cap, apoi scoase din portofel o carte de vizită și i-o întinse lui Honoriu.

— Când vii la București, caută-mă! Cred că pot să te ajut; o să stăm de vorbă.

Pe cartea de vizită scria numele și un număr de telefon, nimic altceva, un nume comun, Ionescu și un prenume la fel de răspândit, pe care nici nu-l mai țin minte. E tot ce aveam de spus despre această întâmplare banală; însă ea urma să schimbe soarta lui Honoriu și a echipajului, ca și pe a lui Titus, absent încă din scenă; ce urmează deocamdată e lipsit de importanță; am să termin repede.

De la bucătărie, aflată sub o mică dunetă la pupa, în spatele cârmei, venea un miros ademenitor de prăjeală și curând, Comănescu, ajutorul mecanic, în rolul de bucătar de astă dată, cu bluză albă peste tricoul de marinar, aduse pe un platou șnițele fierbinți, de aterine, care fumegau încă. În mâna cealaltă avea o tavă cu furculițe, pahare și o sticlă de vin rozé, din mica lor damigeană. Altminteri vin bun, oaspeții îl băură cu plăcere, și nu cu plăcere mai mică se înfruptară din aterine.

— N-am mai mâncat așa ceva! declară uimit și încântat Bodnăraș.

Personajul celălalt aprobă din cap. După cuvintele adresate lui Honoriu, mai înainte, tăcuse tot timpul, dar era atent la ce se întâmpla, avea o privire nu doar iscoditoare, ci și penetrantă, de parcă ar fi vrut să vadă sub fața lucrurilor.

După prânzul frugal, care picase tocmai bine, Bodnăraș vizită vasul, de la prova până la pupa, intră în cabina lui Honoriu, îi plăcu, proiecta să-și comande ceva asemănător, dar nu la fel de modest. Intră pretutindeni, în magazie, în camera motorului, stătu de vorbă cu oamenii din echipaj, îi ascultă cu atenție, îi întrebă ce dorințe aveau. Răspunseră toți cu aceleași cuvinte: «Să ieșim în larg! Altceva nu ne trebuie».

— O să ieșiți! îi asigură Bodnăraș.

Apoi puse mâna pe cârmă și ținu drumul mai bine de-o oră. Se pricepea și îi făcea plăcere, deși barcazul, greoi, cu velatură puțină față de volumul apei dislocate, nu avea sprinteneala unui cuter de competiție și nici măcar al unuia de croazieră.

— Strângeți puțin școta velei mari, spuse după câteva minute.

Într-adevăr, era nevoie, vela flutura ușor la învergarea ei cu catargul; echipajul nu băgase de seamă, sau nu dăduse importanță, nu se întâmplă nimic rău dintr-atâta, doar că pierdeau poate două-trei sutimi din viteză; dar un marinar cu simțul velelor nu îngăduie o imperfecțiune. Honoriu fu plăcut surprins de priceperea importantului său oaspete.

Aş mai povesti că la Mangalia, Bodnăraș dori să vadă portul, deși nu era nimic demn de luat în seamă. Un port mic, aproape lăsat în părăsire, cu bazinul nedragat de multă vreme. Renumele orașului se datora pitorescului: străzi, case, cafenele, oameni, cimitir turcesc, geamie, apoi cartierul tătărăsc, plin vara de vilegiaturiști boemi, poeți, artiști, mai ales pictori pasionați să pună pe pânză culoarea peisajului și culoarea locală.

Barcazul făcu ocolul portului, cu motorul, nu se putea altfel. Un om, la prova, arunca sonda tot timpul, fiindcă apa era mică, abia rămânea un metru

sub chilă.

Am scris aceste rânduri nu spre a sugera că Bodnăraș venise în prospecțiune; nu, fusese doar o plăcere. Dar nu-i mai puțin adevărat că după câțiva ani aici au început să se facă lucrări de mari proporții; fața locului s-a schimbat, se draga portul, se prelungeau digurile, orașul era militarizat, străinilor, vechea boemă, nu li se mai admitea accesul; pe faleză, bătrânele căsuțe și vile, nu toate frumoase dar care aveau o istorie, erau dărâmate cu buldozerele iar în locul lor se făceau hoteluri pentru familiile comandanților și ofițerilor.

În port, din fundul bazinului, un canal îngust răzbea în lacul care mărginea orașul la sud și înainta în câmpie câțiva kilometri. Îl străbătusem cu barca, înainte de-a începe lucrările; într-un loc, pe malul nordic era un mic stabiliment balnear, frecventat mai ales de vilegiaturiști, unde se făceau băi de sulf. Pe malul din față, mai înalt, calcaros, cu piatra dezgolită de ploi și șuvoaie se vedeau intrările întunecoase ale unor grote, care puteau să fie doar niște vizuine. În aceste maluri se săpaseră mai târziu adăposturi pentru submarine, așa se spunea, dar nu le-am văzut, nu mai era voie să treci pe acolo, și n-am văzut nici vreun submarin în apele portului.

Când «Hercule» ajunse la Constanța, se făcuse ora patru după-amiază; pe chei așteptau cei doi oameni în costume bej, cu mâna în buzunarul hainei. Păreau foarte mirați, dacă nu vexați, că nu se întâmplase nici un atentat și rolul lor se dovedea inutil măcar în această ocazie.

Honoriu nu voia să piardă vremea, a doua zi plecă la București, de unde peste două săptămâni se întoarse cu Titus, poftit să fie oaspetele lui cât dorește. Titus rămase acolo până în septembrie. Între timp Honoriu bătea drumul între București și Constanța.

În prima săptămână nu izbuti să-l vadă pe domnul Ionescu, îi răspunse la telefon o secretară, destul de civilizată, care îi spuse că șeful ei lipsea zece zile. Pe urmă se duse la Ambasada turcă, unde consulul, care îi cunoștea intențiile, tot amâna răspunsul la cererea lui de viză pentru a putea trece prin strâmtori cu patruzeci de emigranți evrei pentru Palestina. De astă dată consulul avea o atitudine mai binevoitoare, îi ieși în întâmpinare și-i strânse mâna afabil.

— Vă rog, veniți mâine la ora unsprezece, îi spuse. O să cunoașteți o persoană care se interesează de planurile dumneavoastră.

— Dar viza?

— Nu v-am amânat ca să vă fac șicane; știți că situația este foarte delicată; o să vă dăm viza, numai că va fi secretă; nu vrem să avem neplăceri cu statele arabe. Veți trece prin strâmtori clandestin, autoritățile noastre vor închide ochii. Dar așteptați până mâine; persoana pe care o s-o întâlniți vă va da toate lămuririle.

Persoana de a doua zi era un om cu înfățișare distinsă, statură mijlocie, păr blond pieptănat pe spate, ochi albaștri. Purta haine bine croite, gri deschis, cămașă albă, cravată albastră cu dungulițe roșii, în diagonală, prinsă mai jos de jumătate într-un ac de aur, împodobit cu un mic rubin, de aceeași culoare cu dungulițele. Îl primi într-un birou mic, lângă al consulului, o cameră luminată electric, cu draperiile trase peste ferestre. În timp ce-i întindea mâna lui Honoriu, omul își spuse numele, Haig, pronunțat englezește; dar la origine putea fi Haig, cum se scrie, fiindcă personajul, deși blond, avea trăsături armenești, evidente. În lumea orientală e mare încurcătură în originea oamenilor, adesea amestecată și incertă.

Un valet aduse cafea cu rom, o sticlă de coniac, una de whisky, și le puse pe măsuța din fața biroului, între fotoliile unde Honoriu se așezase cu domnul Haig. Acesta deschise vorba îndată ce ieși valetul:

— Ceea ce voi spune acum, rămâne un secret, cunoscut numai de noi doi; fiți sigur că nu vă va aduce nici o neplăcere. Am să vă fac o propunere; dacă nu vă convine, uitați-o și n-aveți a vă teme de nimic; nu va mai ști nimeni.

Domnul Haig se dovedi a fi un om care cunoștea viața lui Honoriu în toate amănuntele.

— Am toată încrederea în dumneata, îi spuse, după ce se referi la cele de mai înainte. Date fiind sentimentele pe care știu că dumneata le nutrești regimului pe cale de a se instaura în România, îți ofer un prilej să-ți servești țara. Lucrez pentru o putere hotărâtă să vă salveze, odată cu toate țările ocupate samavolnic de Rusia. Am auzit că sunt oameni la dumneavoastră care îi urăsc pe americani, fiindcă v-au abandonat în mâna lui Stalin; cunosc și sentimentele pe care le nutrești dumneata pentru ei; știu că nu poți să îi urăști, dar înțeleg că ai o nemulțumire, și o socotesc îndreptățită, dar e numai o neînțelegere. Ce s-a întâmplat la Teheran, apoi la Yalta, nu se datorează națiunii americane, ci candorii unui președinte, incapabil să simtă șiretenia lui Stalin și slăbiciunea lui Churchill pentru băutură. De altfel și acesta, și Roosevelt au fost neprevăzători din capul locului. Când au făcut alianța cu rușii, pentru a-l răpune pe Hitler, nu și-au luat toate asigurările.

Trebuia să se stipuleze limpede, că rușii nu vor pune un pas mai departe de fosta lor frontieră din 1918; rușii ar fi acceptat, nu din respect pentru dreptate, ci fiindcă erau la ananghie. În ce mă privește, eu, care nu sunt om politic și pun limită sentimentelor mele umanitare, nu le-aș fi dat nici un ajutor, nu ne lega nici un tratat, nu aveam nici o obligație față de ei, dimpotrivă, știi bine că ne juraseră pieirea. L-aș fi lăsat pe Hitler să-și sleiască forțele luptând cu ei până la Vladivostok, zece ani dacă era nevoie, să se înece și unii și alții în Pacific, și în urma lor am fi făcut din Rusia un stat de drept, care ar fi contribuit la fericirea și bunăstarea omenirii, în loc s-o nenorocească… Mă înțelegi, domnule?

— Da, răspunse Honoriu. Vă înțeleg și vă aprob, gândesc întocmai ca dumneavoastră, dar dacă aș spune așa în Anglia și în America, nu știu câți mi-ar da dreptate.

— Așa e, în mare măsură. Acum însă oamenii încep să se dezmeticească. Înțelegi, le e greu să admită că au luptat pentru Satana.

După o pauză, domnul Haig continuă, în timp ce Honoriu îl privea cu tot mai multă teamă și mai multă simpatie.

— Nu știu care va fi viitorul. Sunt semne de război, cred că știi, și ar fi bine să ne răfuim acum cu rușii, a căror impertinență nu are margini, deși sunt istoviți și nu vor izbuti să se refacă fără ajutorul nostru. Suntem noi înșine obosiți, dar, cu certitudine, americanii ar putea încă să lupte, dacă ar fi nevoie. Din sărăcia lor rușii cheltuiesc vagoane de aur ca să-și întrețină acoliții din țările occidentale – coloana a cincea. Știu că pe deasupra pregătesc o nouă campanie pentru pace. Vor pace, într-adevăr, sunt sigur, dar nu doar ca să-și mistuie prada, ci ca să strângă puteri pentru a înhăța restul prăzii.

— Care-i restul prăzii? întrebă Honoriu. Europa?

— Pentru o primă fază, da; vor să ajungă la Atlantic. Dar îți închipui că odată ajunși acolo, s-ar mulțumi cu atât? Țelul lor final este să stăpânească lumea întreagă.

Honoriu protestă, cu hotărâre.

— Nu, domnule. Mai departe nu vor putea merge.

Domnul Haig îl privi cu luare aminte.

— De ce?

— Fiindcă nu se poate. N-am alt argument, cred însă că îmi împărtășiți și dumneavoastră părerea.

— Da, și eu cred la fel. Dar pentru asta va trebui să luptăm, să prosperăm, până ce sistemul lor se va prăbuși. Abia atunci ar putea să înceapă colaborarea Americii cu Rusia, și abia atunci lumea va cunoaște liniștea și fericirea.

— Eu n-am să mai apuc vremea aceea.

— Câți ani ai?

— Treizeci și unu.

Domnul Haig făcu o socoteală în gând, apoi răspunse cu hotărâre:

— Ai s-o apuci, dacă vei trăi până la media vieții pe pământ, astăzi în creștere.

Abia acum păru să se trezească Honoriu dintr-o stare ciudată, un fel de transă în care căzuse intrând în această cameră și dând ochii cu domnul Haig. Se scutură și fizionomia lui deveni dârză.

— Să știți că nu regret ce v-am spus, chiar dacă am căzut într-o cursă. Cine sunteți dumneavoastră, și ce vreți de la mine?

Domnul Haig zâmbi, cu tristețe:

— Eu sunt mai nimic, domnule. Un om singur. Am oarecare pricepere în treburile politice. Nu sunt american, dar am fost diplomat în Filipine; toată familia mea, nevasta și copiii au fost masacrați de japonezi, în Coregidor. Acum lucrez pentru Serviciul Secret american. Ți-am spus mai mult decât era necesar și decât aveam voie. Vrei să lucrezi pentru mine? N-am să mai stau mult aici, ai să mă găsești la Constantinopol.

— Dacă am să ajung!

— Din partea noastră ai tot concursul.

— Și ce trebuie să fac?

— O muncă de albină. Să aduni și să aduci la urdiniș.

— Ce?

— Orice vezi și orice auzi. Orice vezi pe stradă, orice spun oamenii. Dacă la vorbe adaugă și fapte, cu atât mai bine. Sarcina mea este să fac un tablou al României de astăzi. Să putem motiva intervenția noastră politică.

— Aș prefera intervenția armată.

— Nu-ți pot spune nimic în această privință. Știu că vrei să-i bați pe americani când vor veni aici. Nu sunt ei de vină că nu vin, așa că stăpânește-ți mânia.

— Vă dați seama că-i o glumă. Dar mânia rămâne. Nu trebuia să ne dea pe mâna lui Stalin.

— Nu-i nevoie să-i judeci. Au să plătească greu această nechibzuință. Important este că au să învingă. Rămân invincibili. Crezi?

Domnul Haig se ridică. Se ridică și Honoriu.

— Cred din toată inima!

— Atunci înseamnă că ne-am înțeles. Își strânseră mâna. La ușă Honoriu se opri.

— Domnule, adăugă, întorcându-se cu fața la domnul Haig, sunt fericit că prin dumneavoastră am găsit adevăratul scop al vieții mele.

Era emoționat, convins și pe deplin sincer.

Peste zece zile îl găsi pe domnul Ionescu la telefon, și acesta îl convocă numaidecât în calea Victoriei, vestitul palat Vernescu, unde astăzi e sediul nepotrivit al Uniunii Scriitorilor. Scriitorii cărora li s-ar fi cuvenit o asemenea casă sunt fie morți fie apatici, și celor dintâi încă nu le-a luat nimeni locul.

După o intrare meschină se pomeni în fața unui hol imens, a cărui jumătate de suprafață era ocupată de o scară lungă, arcuită, de marmură albă. Datorită scării, spațiul de jos rămânea fără nici o utilitate, era doar un loc de trecere.

Clădirea veche, al cărei renume nu știu prin ce se justifică, a fost renovată cu somptuozitate din ordinul stăpânei țării, fiind destinată, pare-se, prințului moștenitor, ca reședință.

Am fost anii trecuți la Scornicești, din inițiativă proprie și pe cale particulară, adică nu m-a condus nimeni și nu mi-a ținut discursuri. Un sat de deal și sub munte, curățel, după cum arată extremitățile, scăpate de urbanizare. Centrul este un fragment de oraș, care nu folosește nimănui și se potrivește acolo ca nuca în perete. Am crezut că localnicii erau mândri de noua față a locului, dar chiar să fi fost, cu ctitorul se purtau necuviincios, pe ascuns, bineînțeles, după cum voi aminti mai departe.

Ce m-a surprins, chiar de la intrare, pe partea dreaptă, era un stadion care la exterior amintea, în mic, Colosseum-ul de la Roma; am spus în mic, altminteri era foarte mare, cred că nu s-ar fi umplut nici dacă se aducea acolo poporul din șapte sate. Fusese ambiția prințului moștenitor, care susținuse echipa locală de fotbal, până ce o împinsese în divizia A, cunoscătorii știu ce înseamnă această clasificare. Stadionul nu m-ar fi supărat dacă s-ar fi făcut din banii personali ai suporterului, dar nu cred ca el să fi avut vreo leafă, după cum nu avea stăpânul țării, băga mâna în sac și lua cât îi era voia.

În partea cealaltă a satului – în vârful unui delușor, unde se ajungea pe o șosea asfaltată, – era cimitirul. Acolo am văzut cele două morminte ale Mămuței și Tătuței, puși în groapă cu mare pompă bisericească, în prezența guvernului.

În plină epocă a laicizării, în preajmă se făcuse și o bisericuță, pe când în alte părți se dărâmau monumente naționale ale credinței. Pe placa de la intrare scria, reproduc începutul, din memorie, că nu mi-a dat în minte să notez textual, pentru posteritate: «Episcopia Râmnicului a ridicat acest lăcaș de închinăciune într-un loc care a dat oameni vrednici țării…» Cam puțin, și cam vag, deși cu înțelesuri clare, prea sfințite! Mă mir că nu ți-au ras barba!

M-am gândit fără voie la mormântul lui de Gaulle și la cel al soației sale, așezate tot pe un delușor, într-un cimitir de țară, la *Colombey les deux eglises*, unde m-am oprit cu emoție cucernică. Dacă se înțelege ce vreau să spun cu această observație, se simte oare și ce am în suflet? De Gaulle putea să aibă mormântul la Pantheon sau chiar la Domul Invalizilor, lângă împăratul!

Peste drum de cimitir, este un puț vechi, cu acoperiș nou, de țiglă, pe stâlpi groși de stejar fără moarte. Sub streașină, pe o placă de ceramică scrie: «Puțul lui Andruța». Andruța era tatăl, ceea ce nu toată lumea va mai ști, la apariția cărții. După cum nu va mai ști că îi plăcea băutura și își făcea veacul într-o cârciumă de la Piața Bitolia, aproape de faimosul palat al lui fiu-său. Acesta n-a găsit alt mijloc să curme năravul, decât dând poruncă să se închidă cârciuma. Ca bărbatul înșelat, care a dat foc canapelei. Păi să fi închis cârciumile din tot orașul și tot degeaba!

Prietenul care m-a însoțit la Scornicești a vrut să bea apă din puțul lui Andruța. I-am spus: «Vezi să nu miroasă a țuică!»

Nu departe de cimitir era casa părintească, modestă dar renovată și lustruită, cu uluci noi, ca lemnul de vioară. Prin față trecea un râușor fără vină, cu borduri betonate și cu trepte care îmbogățeau volumul apei. Era frumos, dar cred că mai întâi lipseau altele satului. «Iată, m-am gândit, unde a fost experimentat proiectul pentru Dâmbovița!»

Nici Dâmbovița, așa cum se vede astăzi, nu era prima nevoie a Bucureștilor, într-un moment când oamenii răbdau de foame iar iarna înghețau în case, oricâte haine și-ar fi pus una peste alta, dacă aveau de unde. Și-apoi, deși a devenit o podoabă a orașului, îi găsesc multe cusururi acestei canalizări. Canalele pentru reziduuri, aflate dedesubt, nu-mi inspiră încredere și îmi închipui de pe acum la ce balamuc ar da naștere dacă ar

avea nevoie de reparații, ceea ce oricum este posibil, mai târziu sau mai devreme.

Din uliță, casa părintească, devenită muzeu dar nevizitabil, se vedea dintr-o coastă. Am dat colțul s-o văd din față. Era tot așa, modestă și cuviincioasă, doar prea lustruită. Și pe fațada ei rurală se proiecta un lampadar ca de pe calea Victoriei, cu mai multe brațe, trei sau cinci, nu mai țin minte. Din toate, unul singur avea globul de sticlă întreg, celelalte zăceau cioburi pe iarbă; sigur că reprezentau o țintă prea ispititoare pentru copiii cu praștii. Mai într-o parte, peste un gărduleț, se vedeau mai multe globuri de schimb, neatinse, un maldăr. Poate băieții nu se atingeau de ele fiind o țintă prea ușoară. Iar primarul probabil aștepta să fie spart și ultimul glob al lampadarului, ca să le schimbe pe toate.

M-am uitat îndelung la căsuța aceea, m-am gândit cum s-au născut copiii, cum a coborât Andruța în opinci să meargă la primărie și să-i declare. Și cât de beat trebuie să fi fost, dacă pe unul din ei îl botezase Niculae, deși mai avea unul acasă, cu același nume. De când mă știu, n-am mai auzit să se fi întâmplat așa ceva într-o familie!

Această trimitere înainte și aceste gânduri mi le-a prilejuit palatul Vernescu, destinat prințișorului, care n-a apucat să-l folosească; sau maică-sa a pregetat să i-l dea în primire, sau el a strâmbat din nas, având alte năzuințe. Nu m-ar mira; oamenii ajunși țintesc cu atât mai sus, cu cât au plecat mai de jos, e legea primordială a parvenirii.

Despre palate, vile, conacuri, case de vânătoare voi avea de scris multe pagini, aș putea să umplu o carte întreagă, dar nu-i vreme. Și apoi, nici nu merită. Mă întorc la Honoriu.

Un tânăr care îl aștepta la intrare îl conduse la etaj, și fără a-l mai trece printr-o antecameră îl introduse de-a dreptul într-o încăpere ca o sală de bal, cu ferestrele spre calea Victoriei, apoi ieși pe o ușă laterală.

— Spune-i secretarei să nu ne deranjeze nimeni o jumătate de oră! se adresă tânărului un om, ridicându-se dintr-un fotoliu de piele, așezat în umbra dintre două ferestre.

Instinctiv, Honoriu își privi ceasul de la mână: arăta ora zece și jumătate. Omul îi ieși în întâmpinare și, intrând în lumină, îl recunoscu în el pe domnul Ionescu, proaspăt ras, bine pieptănat, mirosind a apă de colonie bună. Eleganța îmbrăcămintei, care pe barcaz părea puțin stânjenitoare, se potrivea cu eleganța salonului, cu covorul, cu candelabrele, cu oglinzile și tablourile de pe perete, cât văzuse Honoriu dintr-o privire.

Domnul Ionescu îi strânse mâna, cu o afabilitate neprefăcută, se cunoștea că îi aparține, o moștenise. Acum purta o cravată roșie cu dungulițe negre, pe o cămașă tot albă, care părea scoasă atunci din cutie. Un om bine îmbrăcat, bine bărbierit, adiind o apă de colonia creează o atmosferă cordială și confortabilă. După ce-l pofti pe Honoriu să ia loc într-un alt fotoliu, așezat pieziș față de primul, domnul Ionescu începu vorba fără ocoluri. Așa cum ședea în fotoliu, cu spatele la perete, intrase din nou în penumbră, în timp ce pe Honoriu îl îmbrăca o rază de lumină venită de la fereastră. Poate era doar o întâmplare, deși semăna cu o punere în scenă.

— Desigur că nu știi unde te afli, spuse, cu naturalețe. Aici este Serviciul Secret de Informații, al cărui șef sunt, și nu mă cheamă Ionescu. Dar nu mă vei cunoaște decât sub acest nume.

Pe chipul lui Honoriu nu se citi nici o surpriză, inima însă îi zvâcni o dată mai tare. N-avea de ce să se teamă, dimpotrivă, se simți îndată în siguranță.

— Am cules toate informațiile despre dumneata, nu-i nevoie să-mi mai spui nimic. Știu că nu ești dintr-ai noștri dar îmi inspiri încredere. O să-ți dăm voie să pleci, cu rugămintea să ne faci niște servicii. Ține seama însă că nu-i un troc, îți cerem aceste servicii în mod amical, nu în schimbul autorizației de plecare. Nu va fi nimic dezonorant și împotriva conștiinței dumitale, nu vei face nici un rău țării și oamenilor pe care îi cunoști, nu ne interesează că ne ponegresc, știm dinainte. Vei avea un rol mult mai subtil decât o turnătorie meschină. De ce te-am ales? Fiindcă ești un om instruit, inteligent, sincer, și ai spiritul aventurii.

Domnul Ionescu stinse țigara în scrumieră, apoi scoase din buzunarul hainei un carton roz, cât o carte de vizită, pus într-o îmbrăcăminte de celuloid, transparentă și i-o întinse lui Honoriu. Acesta observă că interlocutorul avea unghiile foarte îngrijite.

— Ai aici o legitimație în baza căreia vei putea să vii oricând la mine. N-ai să lucrezi cu altcineva. Cuvântul «lucrezi» nu-mi place, dar, în fine… Nu-i nevoie să-ți spun că legitimația nu trebuie s-o dai nimănui din mână, chiar când va trebui să o arăți unde va fi nevoie; să citești instrucțiunile de pe verso. Poart-o tot timpul cu dumneata și asigură-te că nimeni nu poate s-o vadă. Acest carton este o forță; ferește-te să nu-ți ardă mâna. Și acum, iată ce trebuie să observi pe unde vei merge…

La sfârșit domnul Ionescu spuse:

— Cel mai mult în clipa de față ne interesează Constantinopole…

Exact o jumătate de oră mai târziu, Honoriu cobora scara de marmură. Într-adevăr, ceea ce trebuia să facă nu-i angaja câtuși de puțin conștiința. «Sunteți deștepți! își spunea în gând. Asta-i meseria voastră! Dar nici eu nu sunt mai prejos decât voi, n-am nici o îndoială».

Capitolul 16

Deoarece până anul viitor, 1947, cu Titus și Honoriu n-avea să se întâmple nimic important, găsesc prilejul, în această pauză, să povestesc ceva din ultimii ani ai domnului Pretoreanu, care, deși apare rar în prim plan, existența lui fiind mai mult secretă, rămâne un personaj de primă importanță în epocă, adică de la începutul secolului până în 1946. Deși în acel an și-a sfârșit zilele, influența lui s-a simțit mult timp pe urmă, în economia țării și în relațiile noastre necordiale dar utile cu lumea occidentală. Probabil și astăzi mai există depozite importante din uriașele lui fonduri, nu în Elveția, cum se obișnuiește, ci la felurite bănci din Statele Unite. Un singur om știa de existența lor – Miron Stere, fostul agent al domnului Pretoreanu în America – însă nu putea dispune de ele, fără o dispoziție expresă, codificată, primită din partea patronului. Situația acestor fonduri s-ar fi văzut cu claritate în agenda secretă, despre care nu știa nici măcar Sobieski, statornicul lui slujitor și om de încredere; domnul Pretoreanu ținea agenda în buzunarul de la spate al pantalonilor, sub un blindaj de zale. Sistemul de protecție putea să fie mutat de la un pantalon la altul, fiind prins pe toate patru laturile de niște capse speciale, semănând la prima vedere cu nasturii automați de pe vremuri, astăzi dispăruți cu totul, chiar și din memoria oamenilor. Am avut și eu prilejul să văd unii când Tiberiu i-a adus de la Londra o duzină lui Odor, un dar meschin față de mia de lire sterline încasată în numele familiei, fiind o moștenire a domnului Alcibiade, care murise. Lui Odor însă darul i-a prins bine, fiindcă mereu avea câte un nasture lipsă. Erau alcătuiți din două piese; prima, ca o pioneză mai mare și mai robustă se trecea prin stofă, apoi în vârful de oțel ieșit în afară se presa o capsă până scotea un mic pocnet.

Capsele domnului Pretoreanu, opera unui artist în mecanică fină, de la Londra, nu se presau, ci se încuiau cu o cheiță, care la fel putea să-i descuie.

Când domnul Pretoreanu muri, de un scurt circuit în creier, Sobieski socoti că ar fi o impietate să-l dea pe mâna unor ciocli, să-l despoaie și să-l spele, după datina creștină. De aceea, convins că nu săvârșea nici un păcat,

îl puse în sicriu cu hainele pe care le purta în ziua aceea, un costum elegant de stofă englezească, închisă la culoare; îi schimbă numai cravata albă, punând în loc una neagră.

Într-adevăr, procedând așa nu săvârșise nici o impietate față de patronul său, străin de practicile bisericii, dovadă că lăsase din vreme dispoziții să nu fie înmormântat în cavoul de la cimitirul Belu, ci ars la Crematoriu, împotriva religiei. În cavou, în afară de coșciugul de zinc al nevestei lui, mai era doar cel al băiatului, pe care îl împușcase el însuși în inimă.

Agenda arse odată cu hainele și cu trupul. Nu știu la ce temperatură ajunge cuptorul crematoriului; nu știu ce metal rezistă la temperatura aceasta. Atâta știu că agenda se făcu scrum, trupul cu oasele se făcură cenușă, numai plasa de zale rămase întreagă. Oamenii de la crematoriu, deșertând grăbiți cenușa în urnă, n-o văzură. Sobieski, în drum spre casă, pe bancheta din spate a unui taximetru care hurduca pe străzile prost pavate, auzi în urna pe care o ținea în brațe un clinchet metalic, ba mai mult decât atâta, simți cum un obiect străin de cenușă izbea ușor în peretele subțire de aluminiu. Nu era omul să se piardă cu firea pentru atâta lucru, văzuse prea multe întâmplări ieșite din comun în viața pe care o dusese în preajma domnului Pretoreanu. Ajuns acasă deschise capacul urnei, răscoli conținutul fără silă sau teamă, știa ce este cenușa, o materie purificată de flacără, și găsi dreptunghiul de plasă, cu capsele din doi în doi centimetri.

Am văzut-o când l-am cunoscut, și l-am vizitat acasă, pe Calea Victoriei. Nu am să spun încă o dată în ce împrejurări ne-am întâlnit și cum i-am câștigat încrederea, până la a-l face să-mi împărtășească unele secrete ale domnului Pretoreanu; bineînțeles, nu pe toate, dar destule ca prin coroborarea lor să ajung la ce aveam nevoie în această povestire. Sobieski încă nu se dumirise în privința acelei plase de zale, prea misterioasă ca să nu-i dea de gândit nopți și zile.

Nu mă laud că am dezlegat secretul prin deducție, n-am citit decât puține romane polițiste, mai ușor pătrund în necunoscutul sufletului omenesc, decât în misterul unor întâmplări, cusute cu ață albă la urma urmelor. O singură clipă m-am gândit că plasa ar fi putut să fie o protecție pentru inimă. Mulți oameni, bineînțeles din cei cu o importantă activitate publică poartă cămăși de zale pe sub cămașă; chiar Papa, sub sutană. Ce ciudat! Înainte vreme zalele se puneau pe deasupra.

Capsele m-au făcut să resping numaidecât ideea că plasa ar fi putut să fie o pavăză pentru inimă. Cum să le prinzi în piele? A trecut o vreme până

să mă dezmeticesc și să-mi dau seama că apărătoarea nu se prindea de piele, ci de stofa vestei. Am înțeles că rolul ei era să apere un buzunar, împotriva furtului; se știe cu ce îndemânare oamenii de meserie pot să taie stofa de deasupra și să golească buzunarul fără ca victima să simtă. I-am spus părerea mea lui Sobieski; îndată acesta s-a luminat la față: «Așa e! Buzunarul de la spate al pantalonilor! Mereu și-l pipăia cu mâna». Deducția lui însă era greșită, domnul Pretoreanu se pipăia adesea la spate, când se afla între oameni, dar nu ca să verifice starea buzunarului, în această privință n-avea nici o teamă; grija lui privea coada de diavol, să nu se desprindă, lăsându-l dezarmat în fața adversarilor.

N-am mai povestit nimic despre domnul Pretoreanu, după bombardamentul de la Ploiești, din 5 aprilie 1944; nu fiindcă n-aș fi avut ce spune, ci pentru că îmi era lehamite. Sunt oameni care ocupă prea mult loc în istoria societății, împiedicându-i pe alții să se arate și atunci simt o mare satisfacție să-i scot din cadru, cu puterile mele slabe, pe ei atât de puternici. Acum însă, când nu știu nici măcar pe unde i-o fi cenușa, pot să-l readuc pentru puțin timp în povestire, rezumând ultimii lui ani de viață.

În momentul cutremurului din 1940, aproape simultan cu explozia atomică, stăpâni pe putere în țară erau discipolii Arhanghelului, care fiind mort, nu mai putea să-i stăpânească. Urmașul lui avea mai mult ambiții decât pricepere politică, de aceea n-a rămas la putere decât cinci luni, destul să bage spaima în oamenii care nu sperau ca el să cadă atât de repede. În acel timp, palatul de pe Calea Victoriei era păzit de discipoli, contra discipolilor. Câte o bandă a acestora, din dispreț pentru instrucțiunile primite, încerca să se cațere peste gardul de fier, cu țepușe înalte, să spargă ușile și să-l căsăpească pe domnul Pretoreanu, cunoscut ca dușman al mișcării. Dușman era, într-adevăr, dar el rămânea la principiul formulat mai demult, cu privire la crezul lui politic: «După cum o fi cazul», și în consecință vărsa în visteria mișcării două milioane pe lună, ceea ce îi asigura imunitatea, cel puțin provizoriu.

După cutremur, abandonând domeniul din Colentina, domnul Pretoreanu reveni la palatul de pe calea Victoriei, pe care, vreme de șase ani cât mai avea să trăiască, nu-l mai părăsi. În schimb se uita pe fereastră adesea, ascuns după draperie, vedea lumea trecând grăbită pe trotuarul de dincolo, mânată parcă de frică; din când în când punea mâna pe carabină, după o veche obișnuință, ochea în discipolii care patrulau prin fața palatului și trebuia să se stăpânească din greu ca să nu tragă. Apoi veni rebeliunea de la

21 ianuarie, discipolii umblau ca turbați pe stradă, cu spadele în mână; se auzeau împușcături în tot orașul, dinspre piața Victoriei se auzea huruit de tancuri și bubuitură de tunuri. Atunci chiar că nu se mai putu stăpâni, domnul Pretoreanu deschise fereastra și trase câteva cartușe în aer. Era doar o descărcare nervoasă, însă discipolii de pază o luară la fugă. Palatul rămase în voia răsculaților, dar aceștia aveau acum altă treabă. Abia în a treia zi a rebeliunii, când se simțea sfârșitul, un grup din ei, vreo cinci, cu sutanele murdare, nebărbieriți, cu ochii roșii de furie, coborând năuci pe calea Victoriei, descoperiră palatul. Fără să stea la sfat, își puseră spadele la cingătoare și se cățăraseră pe gard, toți cinci deodată. De data aceasta domnul Pretoreanu fu nevoit să tragă, îi doborî pe primii patru, care căzură în stradă; al cincilea se făcu nevăzut într-o clipă

Sobieski văzu scena din ghereta lui de la poartă și, cu toate că situația era dramatică, simți o satisfacție viscerală; îi venea să aplaude, iar admirația pentru stăpânul lui crescu încă o treaptă.

Nu știu dacă era urmarea unui telefon al domnului Pretoreanu; acesta foarte rar forma numărul singur, de obicei îi cerea lui Sobieski să facă legătura. Fapt este că într-o jumătate de oră o dubă veni să ridice morții, și tot atunci sosi o gardă militară, trimisă probabil de la Președinție, care luă în primire paza palatului. Dar nu mai era nevoie.

La fereastră, domnul Pretoreanu curăța țeava carabinei cu vergeaua, operație pe care n-o încredința niciodată altcuiva. Această armă era o piesă rară, am spus din capul locului.

Cu un an în urmă când, după ce dezmembrase Cehoslovacia, Germania bătea la porțile Poloniei și războiul devenise iminent, domnul Pretoreanu îi trimisese lui Hitler un avertisment, prin ambasadorul lui la București: «Führere, pentru binele dumneavoastră, opriți-vă! De astă dată nu vă mai merge!» Nu primi nici un răspuns, și războiul începu, la 1 septembrie.

Anul următor, în martie, îi trimise un avertisment lui Daladier: «Domnule președinte, războiul nu-i o glumă, cum crede poporul Franței, poate și dumneavoastră. Nu vă bizuiți pe linia Maginot. Masați trupe la frontiera belgiană; poate mai există o șansă».

La 10 mai 1940 Hitler invadă Belgia, trecu în Franța și o învinse în patruzeci de zile, după ce ocupase Parisul. Îndată, domnul Pretoreanu îi scrise lui Molotov, pe care îl cunoștea personal: «Domnule ministru, în mai puțin de un an, pactul dumneavoastră cu domnul Ribbentrop va fi călcat în picioare și Germania vă va ataca țara. Avertizați-l pe Stalin!»

Considerația și teama lui față de conducătorul Rusiei erau atât de mari, încât se abținu să scrie domnul Stalin. Ar fi fost ca o insultă, iar ca să scrie «tovarăș», i s-ar fi rupt penița stiloului!

După ce războiul în răsărit începuse, domnul Pretoreanu îl convocă pe Jordie, la ora două noaptea, cum avea obiceiul. Fuseseră lupte de graniță înverșunate, dar acum nemții înaintau ca în brânză. Nu peste mult timp aveau să încercuiască marea armată de la Harkov, ceea ce îi prilejuia lui Goebbels să anunțe lumii că Rusia era virtual învinsă.

— Ai îndrăznit să te legi de generalul De Gaulle! începu domnul Pretoreanu, cu ton de admonestare. De acum încolo abține-te. Și urmărește-i activitatea; el va elibera Franța.

Apoi, în încheiere, spuse simplu:

— Germania a pierdut războiul!

Stupefiat, Jordie vru să riposteze, armata germană înainta victorioasă. Apoi își înghiți vorba și căzu pe gânduri.

Acum înțelegeam de ce a doua zi convocă aproape toată redacția în biroul lui, puse pe jos un șir de străchini și le calcă în picioare. Își însușise părerea patronului; era talentul lui, să se adapteze.

— Uite ce-a făcut Hitler! spuse, călcând în străchini.

De-aici înainte domnul Pretoreanu privi războiul cu indiferență, până în 1943, la căderea Stalingradului. Atunci înțelese că trebuia să acționeze. În ce-a constat contribuția lui la actul din august 1944 n-am putut să aflu, Sobieski nu era la curent, sau n-a vrut să-mi spună, cine știe ce dedesubturi au existat, și istoria nu le va descoperi niciodată. În orice caz, domnul Pretoreanu n-a stat cu mâinile în sân, sunt sigur, deși numele lui n-a fost amintit niciodată în legătură cu acele evenimente; era stilul lui, nu mă miră.

Restul războiului a trecut cum se știe; domnul Pretoreanu ieșea rar din casă și numai spre a merge la Ploiești, s-o viziteze pe Alexandrina, căreia continua să-i poarte o afecțiune respectuoasă. Acolo l-a prins bombardamentul aerian din 5 aprilie, când a murit bătrânul lui șofer, Garibaldi, care, în loc să intre la adăpost, păzea mașina în stradă, după un protocol necălcat vreodată. Atunci l-am adus eu pe domnul Pretoreanu la București, pe șaua din spate a motocicletei.

La bombardamentele celelalte, care au continuat toată vara, a rămas liniștit în biroul său, încăperea aceea încărcată de fapte istorice. Sobieski nu și-a părăsit niciodată biroul de la poartă. În adăpost – pivnița întărită ca un adevărat bunker – nu coborau decât valetul cu bucătăreasa.

N-a căzut nici o bombă în apropiere, nici în bombardamentele germane de după 23 august, care țînteau în primul rând palatul Regal, din răzbunare. În primele zile ale lunii septembrie, după ce tancurile rusești intraseră în oraș și soldații înarmați forfoteau pe stradă, domnul Pretoreanu, care privea de la fereastră, văzu pe unul dintre aceștia sărind gardul, străbătând curtea, apoi îl auzi bușindu-se în ușa de la intrare. Fără a socoti că era o imprudență, stăpânul palatului, în haina de casă roșie, cu nasturi de diamant, se duse să-l întâmpine și să-l întrebe ce dorește. Cum deschise ușa, rusul se năpusti asupra lui și-i smulse ceasul de la mână, un Schafhausen de platină împodobit cu briliante, mai mult un giuvaer decât un obiect de folos practic.

Domnul Pretoreanu căzu pe spate, și începu să horcăie, cu gura strâmbă. Sobieski dădu fuga să vadă ce se întâmplă și se întâlni la picioarele scării cu agresorul, care ținea ceasul în mână. Între timp alți soldați săreau gardul, până ce unul izbuti să deschidă poarta și atunci năvăliră grămadă. Sobieski abia avu timp să-l târască pe domnul Pretoreanu într-un colț al vestibulului, altfel gloata l-ar fi călcat în picioare.

Ca un făcut, tocmai atunci trecea pe stradă un Jeep al poliției militare rusești. Văzând năvala, comandantul chemă ajutoare prin radio, și în mai puțin de două minute sosiră alte mașini de poliție, care patrulau prin apropiere.

Năvălitorii nu apucaseră să jefuiască mare lucru, nu prea știau ce să aleagă. Până să cotrobăie prin dulapuri și sertare, polițiștii împânziră palatul și-i puseră pe goană. În afară de pușca mitralieră atârnată de gât, căreia i se spunea «balalaică», aveau în mână gârbace de cauciuc, folosite de toate polițiile din lume, dar nu atât de răspândite ca în zilele noastre, în deceniul al zecelea din ultimul secol al mileniului, când s-au înmulțit mișcările de stradă și când uneori, dacă nu se găsesc destule bastoane de cauciuc, se folosesc pur și simplu ciomegele, prima armă din istoria omenirii.

Invadatorii fură goniți din palat cu lovituri de gârbaci în spinare.

Domnul Pretoreanu primi îngrijiri medicale acasă, își reveni în câteva zile, însă rămase cu brațul și piciorul drept paralizate, și cu gura puțin strâmbă; dar putea să vorbească și avea mintea limpede, uneori chiar sclipitoare.

Câtva timp palatul fu păzit de o gardă militară din divizia Tudor Vladimirescu. Pe urmă, când divizia plecă pe frontul din apus, paza rămase în grija poliției. Guvernul avea nevoie de domnul Pretoreanu, de aceea îl luase sub protecție. Repet că mai mult decât mi-a spus Sobieski nu știu, dar

nu-i greu să deduc că domnul Pretoreanu, cu imensele lui fonduri depozitate în America ar fi fost interesant pentru orice guvern din lume. Ca primă urmare, palatul nu fu rechiziționat, nu fu încartiruit nimeni acolo, iar proprietarul lui nu suferi nici o ingerință. O persoană sus pusă, pe care am izbutit s-o identific mai târziu în domnul doctor Petru Groza, îl vizita zilnic însoțit uneori de consilieri în finanțe, neîndoios că se duceau tratative. La alte ore, pe domnul Pretoreanu îl vizitau trimișii Statelor Unite și Angliei; cred că multe sfori se trăgeau în jurul căruciorului cu rotile folosit de el după ce se înzdrăvenise. Curând primi din America un cărucior electric. Am spus mai demult ce plăcere îi făcea domnului Pretoreanu căruciorul acesta; pe o parte din lățimea scărilor se montaseră planuri înclinate, de scândură fasonată, și el putea să circule cu ușurință de la un etaj la altul, oriunde îl ducea gândul, pe toată întinderea palatului, chiar în camere unde nu pusese niciodată piciorul când era teafăr. Se bucura copilărește de această invenție, nu mai prejos decât covorul fermecat din poveste, care îi compensa atât de bine infirmitatea, încât parcă o și uitase. Să nu fi aflat de la Sobieski cât de lucid rămăsese până în ultima zi a vieții, aș fi zis că dăduse în mintea copiilor.

Misterul rămas de pe urma domnului Pretoreanu e ascuns într-o singură întrebare, căreia nimeni nu va putea să-i răspundă: cât a putut guvernul să extorcheze din imensa lui avuție, și cât mai zace și astăzi la băncile din America?

Spre norocul lui a murit înainte de a se epuiza toate fondurile; astfel, n-a apucat ziua când s-a naționalizat palatul de pe calea Victoriei, și domeniul din Colentina, atât de strâns legate de istoria acestui sfârșit de mileniu. Ar fi putut să se pomenească evacuat într-o cămăruță de la mansardă, pe când așa, s-a bucurat de o moarte spectaculoasă, cum a fost întreaga lui viață.

Mult aș vrea să știu cine a luat carabina, și haina de casă, cu nasturi de diamante.

Capitolul 17

Într-o duminică de la începutul lui decembrie 1947, Honoriu merse cu Titus la talcioc, să caute o vestă de salvare.

Două cuvinte noi au intrat în această frază, și socotesc că trebuie explicate, deși astăzi le cunoaște multă lume. Mai ales primul din ele, care și-a pierdut caracterul de altădată, când a avut vremea lui de glorie, dacă

mizeria se poate numi astfel. Cuvântul și obiceiul au venit din Rusia, odată cu sfârșitul războiului. El înseamnă mai mult decât «târg de vechituri», cum se găsesc și în alte părți ale lumii, «marché aux puces», la Paris, sau cel de la Porta Portese, din inima Romei, ca să dau numai două exemple. La târgurile de vechituri se aduc spre vânzare obiectele de care posesorii lor nu mai au trebuință; e adevărat că oamenii strâmtorați își vând și lucrurile încă folositoare, uneori indispensabile, ca să-și acopere nevoile; aceștia sunt săracii, care nu reprezintă o clasă socială, ci un accident economic.

Astăzi, la aproape jumătate de secol după al doilea război mondial, talciocul și-a schimbat complet caracterul, a devenit un centru de «bișniță», cuvânt prea răspândit ca să mai aibă nevoie de explicații, deși poate unii nu știu că el reprezintă românizarea, sau mai bine spus țiganizarea englezescului și americanului «bussines». La talciocul de astăzi nu se mai vând vechituri, decât ici și colo, ci obiecte noi, care nu se găsesc în magazine, unele importate pe sub mână, altele sustrase din depozite sau de la fabrici, adică furate, adesea pe scară mare și cu implicarea a numeroși oameni. Matrapazlâcuri au fost de când lumea, mă limitez la ce știu din timpul meu de viață, de la povestea cu canalul de Panama bunăoară, până la faimoasa afacere «Skoda», de la noi, rămasă încurcată, ca atâtea altele. Erau, ca să zic așa, matrapazlâcuri grandioase. Astăzi au proliferat și s-au mărunțit, odată cu apariția «omului nou», atât de cântat în ode, pe întinderea a patruzeci și cinci de ani de silnicie și mutilare a conștiințelor.

Pe fiecare metru pătrat al talciocului de astăzi se calcă un articol din codul penal și se sfidează poruncile Decalogului.

Altfel a fost talciocul din tinerețea noastră, nu existau bișnițari, decât poate câte unul de leac. Încolo, putea fi văzută o clasă, în curs de sărăcire, în timp ce o altă clasă o absorbea, chivernisindu-se.

Era un câmp de mai multe hectare, în afara orașului, spre satul Dudești-Cioplea, cu denivelări, râpe, văioage, un spațiu geografic care și-a căpătat și o istorie, ca toate spațiile din geografie, unde au venit oameni.

Oamenii începeau să vină din zorii zilei, grăbiți să ocupe un loc mai prielnic. Automobile existau prea puține în vremea aceea, eu unul nu știam mai mult de zece oameni care își permiteau și îndrăzneau să posede un asemenea vehicul, privit cu ochi răi de clasa în formare aflată în luptă deschisă cu clasa condamnată la dispariție. Dar clasele nu dispar niciodată, am văzut cu toții, ci una ia locul celeilalte. Clasa nou născută și-a luat automobile mult mai luxoase decât clasa învinsă. Și mult mai numeroase.

Urmarea a fost că, încetând să mai umble pe jos, componenții ei au început să se îngrașe. Grăsimea a fost un stil al vremii și dacă unii n-au dobândit-o, cauza a fost glandele endocrine, nu sobrietatea.

Unul din puținii mei cunoscuți care poseda un automobil, de altfel modest și destul de hârbuit, ieșind într-o zi de la serviciu și văzându-și șeful în stația de tramvai, s-a oferit să-l conducă până la domiciliu. Era la începutul luptei de clasă, șeful nu avea încă automobil la dispoziție, lupta nu se termina cât ai bate din palme. Pe drum a stat tăcut, privindu-și subalternul cu coada ochiului; fizionomia lui devenea tot mai acră și mai circumspectă. Până ce n-a mai putut să rabde.

— Ce salariu ai dumneata, tovarășe?

Întrebarea părea o amenințare.

— O mie două sute, domnule director.

Era un salariu bunișor în epocă, dar cu atât omul n-ar fi putut să țină un automobil, dacă nu-l îngrijea și nu-l repara singur. De altfel, după câteva luni a fost nevoit să-l vândă.

— În serviciul meu, a continuat șeful, am șaptezeci de funcționari și niciunul nu-și permite să…

Nu și-a sfârșit predica, omul de la volan a frânat brusc, s-a aplecat spre dreapta, peste burta șefului și a deschis portiera:

— Dați-vă jos!

— Cum îți… Cine te…

— Dați-vă jos numaidecât!

E de la sine înțeles că și-a pierdut slujba și nu l-au mai primit în altă parte până ce nu și-a vândut mașina. Dar în dosarul lui de cadre a rămas o pată neștearsă. Și salariul nou a scăzut la opt sute.

Deci, la talcioc oamenii veneau cu tramvaiul. Sau pe jos, împovărați de geamantane și boccele. Care cum își alegea locul întindea un țol în țărână și pe el își așeza marfa. Unii aveau scăunele pliante, alții rămâneau în picioare până la spartul târgului, după-amiază.

La început se vedeau pâlcuri răzlețe, ca niște insule, lăsând între ele câmpul, ca o mare Egee în miniatură; decât că insulele erau mai numeroase decât în marea Egee. Și peste acest arhipelag plutea dezolarea.

Încetul cu încetul spațiile libere se ocupau, oamenii se revărsau peste ele, valuri după valuri, până ce, pe la ora prânzului câmpul dispărea, acoperit de mulțime. În această aglomerație exista o anumită organizare, devenită cu timpul tradiție; în afară de zonele cu obiecte eteroclite, așa cum

le socoteau oamenii din case, erau locuri unde se găseau îndeosebi aparate electrice, lămpi, mașini de călcat, ventilatoare, contoare, sonerii, bobine de sârmă, tablouri de siguranțe… În alte locuri se grupau obiecte de baie, lavoare îngălbenite, robineți, baterii de perete, vase de closet cu faianța plesnită, lanțuri de tras apa, și chiar câte o cadă de fontă, care, dacă n-o cumpăra nimeni rămânea abandonată în mijlocul câmpului; vânzătorul nu se mai ostenea s-o care înapoi, acasă; câteodată o luau țiganii și făceau din ea albie de spălat rufele… Sau obiecte de menaj, oale, tacâmuri, farfurii desperecheate, mașini de tocat carne, uneori chiar o sobă de gătit, cu lemne, care și ea de multe ori rămânea abandonată, urmând soarta căzii de baie… Obiectele de îmbrăcăminte își aveau locul lor, împreună cu încălțămintea. Acolo am văzut de pildă un frac și un joben, dar nu le-a cumpărat nimeni. Eu unul am cumpărat o dată pene de struț, albe și negre, care împodobiseră în trecut pălăriile doamnelor elegante. N-aveam nevoie dar, le-am luat fiindcă erau frumoase și nimeni nu se uita la ele, pe oameni nu-i interesa istoria lor fascinantă. Le vindea o bătrânică îmbrăcată în negru, umilă și descurajată. Le-am dus acasă și în jurul lor am construit o sală de dans, cu parchet de abanos, intarsii de fildeș, și lungi coloane de marmură. Iar din biata bătrânică, am făcut o mândrețe de fată, care a fost aleasă Regina balului. Oricine ar fi avut parte de aceeași bucurie, dacă nu trecea cu atâta nepăsare pe lângă penele de struț, fastuoase.

Se vedea din loc în loc și câte o precupeață, o mahalagioaică, având de vânzare lucruri care nu i se potriveau, le lua de la vreo cucoană bătrână și neputincioasă, sau de la unele care își păstrau încă ifosul, și nu s-ar fi amestecat cu mulțimea de la talcioc, nici de-ar fi fost să moară de foame. Vechea clasă nu se lăsa absorbită cu ușurință de clasa nouă, dar procesul era în curs, la talcioc se vedea mai bine decât la ședințele de partid.

Precupețele erau femei viclene și lacome, se cunoșteau după ochi, nu aparțineau niciunei clase, nici măcar a celei numită *lumpen*. Desigur, din banii luați pe obiectele vândute nu dădeau celor în drept decât jumătate, sau poate nici atâta. Dar greșesc, erau și ele o clasă, numai că nu luau parte la luptă, ci asistau de pe margine. Ele nu vor fi niciodată învinse, nici chiar în viața de dincolo. Clasa lor a urcat pe trepte tot mai înalte, până ce au ajuns în politică, unde vând drepturile oamenilor neajutorați în folosul celor care au puterea în mână. Sau, în diplomație, fac negoț cu interesele țărilor sărace, vânzându-le celor bogate.

Honoriu și Titus ajunseră la talcioc cu un taximetru particular, căci cele de stat au apărut abia la câțiva ani după naționalizare. Ce a fost naționalizarea voi spune la vreme, s-a produs în 1948 și acum suntem în 1947, anul stabilizării. Rămăseseră puține taximetre, stăpânii lor sărăciseră, intraseră să lucreze prin fabrici sau oriunde se găsea ceva de lucru. Dar, așa puține cum erau, umpleau orașul, fiindcă umblau tot timpul, ziua și noaptea. Când, mai târziu, au apărut primele taximetre de stat, marca Pobeda, rusească – reproducerea întocmai a Opelului Captain – am crezut că erau câteva sute, le vedeai pretutindeni. Pe urmă am aflat că acel prim lot se mărginea la numai nouăzeci de exemplare. Dar, ca și în cazul de mai înainte, păreau mai multe, fiindcă forfoteau tot timpul. Când m-am urcat prima oară într-o asemenea mașină am avut o surpriză plăcută, era iarnă și înghețasem, iar înăuntru m-a învăluit căldura caloriferului. Mai înainte, prea puține automobile aveau calorifer, deși instalația costa mai nimica, iar căldura venea gratis, de la apa de răcire a motorului. Nu-mi explic apariția acestui sistem de încălzire cu atâta întârziere, decât printr-o inerție în gândirea fabricantului. Probabil era nevoie ca lumea să dârdâie îndelung de frig, până să descopere cineva cât de ușor se poate obține căldura. Oamenii de meserie știu că motorul cu benzină al automobilului, motor cu explozie cum se spune, sau cu ardere internă, spus și mai bine, are un randament foarte mic, numai douăzeci și cinci la sută din caloriile benzinei se transformă în forță, restul se pierde în aer; o mică parte din această forță pierdută e suficient să încălzească habitaclul mașinii, atât de bine ca să poți circula în haină, sau chiar în cămașă, pe gerurile cele mai nemiloase.

Căldura confortabilă din acea Pobedă a fost prima surpriză plăcută pe care am cunoscut-o de la schimbarea regimului politic în România. Așa mi-am explicat cum puteau unele popoare să suporte comunismul, cu toate mizeriile lui, azi recunoscute pe față, chiar în țara lui de origine: prin câte un pic de căldură. Așa e omul, uită ce frig i-a fost înainte și câte rele îl mai așteaptă pe urmă!

Taximetrul costa două sute cincizeci de lei, din centru până în zona talciocului. Honoriu scoase din portofel o hârtie nouă, de cinci sute, cu chipul lui Tudor Vladimirescu. E timpul să lămuresc ce era acea hârtie-monedă, apărută cu cinci luni mai înainte, la stabilizare.

Se știe că războiul scumpește viața. Cât a ținut războiul nostru, din 1941 până în ’44, economia a fost de bine de rău stăpânită, viața s-a scumpit, dar suportabil, oamenii au strâns cureaua, mai mult sau mai puțin, și au scos-o

la capăt; probabil existau rezerve în tezaurul Băncii Naționale, altfel nu-mi explic cum au fost suportate uriașele nevoi ale frontului, fără ca populația să moară de foame. Cât costa războiul, fără să pun la socoteală morții, e destul să spun că un tun valora cât o casă, un tanc cât o stradă întreagă.

După 1944 s-a schimbat treaba, visteria era sleită, distrugerile datorate bombardamentelor apăsau greu asupra producției, războiul continua în vest și nu costa mai puțin decât celălalt, iar pe deasupra aveam de plătit mari despăgubiri rușilor, tot ce producea mai de preț biata noastră țară – petrol, cherestea, cereale, vapoare, vagoane, locomotive, dar n-am lista întreagă, și ar ocupa prea multe pagini – toate aceste bunuri luau drumul spre răsărit, pe uscat și pe mare. În schimbul lor nu primeam nici măcar chitanță, populația n-a știut niciodată cât plătise. Atunci a circulat gluma cu un savant numit Lavoazov pentru trebuința cauzei, care a decretat o lege, parafrazarea legii lui Lavoisier: «Nimic nu se pierde, nimic nu se câștigă, totul se transportă, în Rusia!»

După un timp rușii, ca să sprijine politica partidului comunist și propria lor politică, au spus că ajunge, ne iartă de restul datoriei; dar ce reprezenta acest rest n-am aflat niciodată. Unii, mai pricepuți decât mine, estimau că la data blagosloveniei, ne plătisem de mai multe ori obligațiile, fixate unilateral de altfel, prin forța învingătorilor.

În împrejurările acestea era firesc ca banul să se devalorizeze mult mai repede ca înainte. Nu știu ce și cum spera ministrul de finanțe să salveze dezastrul în devenire, când a pus să se transforme în monedă rezervele de aur ale Băncii Naționale, și le-a scos în vânzare pe piață.

Ministru de finanțe era atunci un fost liberal, desprins de partidul Brătienilor și devenit colaborator al comuniștilor, care la data aceea nu dețineau puterea în întregime, dar râvneau s-o aibă, folosindu-se de orice mijloace. Așa s-a desprins de partidul liberal domnul Gheorghe Tătărăscu, zis Guță, și s-a pus în slujba viitorilor stăpâni, care îi socoteau pe acești colaboratori vremelnici «tovarăși de drum». Dar de tovarășii de drum te desparți la o răspântie, nu la tribunalul poporului; după ce s-a bucurat un timp de onoruri, Guță Tătărăscu a nimerit la închisoare, ceea ce ar fi trebuit să se știe din capul locului.

Noua monedă, poreclită «cocoșei», semăna cu vechiul napoleon de aur, care înaintea primului război mondial circula curent în țara noastră, ca și francul francez, echivalent pe atunci cu leul, mai târziu lovit de o grea inaniție.

Acum eram în plină inflație, fabrica de bani a Băncii Naționale funcționa fără oprire. Cea mai mare hârtie-monedă fusese mai înainte mia de lei, albastră. Au apărut pe rând hârtii de zece mii, pe urmă de o sută de mii, de un milion și, în sfârșit de cinci milioane. Poate s-ar fi mers și mai departe, până la bancnote de miliarde, dar probabil s-a speriat chiar și guvernul, sau poate s-a isprăvit hârtia, care n-ar fi fost de mirare să coste mai mult decât însăși valoarea ei ca monedă, și atunci s-a făcut stabilizarea, cum s-a numit acea operație de confiscare, abia mascată, a banilor agonisiți de populație.

Cum trăiau oamenii în lunile premergătoare am uitat, ceea ce înseamnă că nu trebuia să țin minte. Dacă apelez astăzi la rațiune ca să reconstitui epoca, nu pot să ajung la altă concluzie decât că lumea agoniza, e imposibil să mi-o închipui altfel. Erau și unii care o duceau bine, cei care aveau cocoșei sau făceau afaceri cu statul, lucrau pentru cerințele rușilor, conform convenției de armistițiu, care trebuia respectată, oricare ar fi fost sacrificiul. Oamenii fără alte venituri au vândut acestora ultimele lor bunuri, până și-au golit casa, pe urmă și-au consumat propriul seu, până și-au sleit organismul. Noroc că era vară, ardea soarele, care este și el o hrană, se mai găseau urzici pe sub garduri, cât să faci o fiertură, iar cei mai norocoși aveau un pic de grădină pe lângă casă, cu câteva cuiburi de fasole, roșii și ceapă. Locuiam la asemenea oameni, mâncam cu ei, o dată pe zi, seara, când puneau pe masă un lighean cu salată verde, cu sare și oțet, de untdelemn nu putea fi vorba, și asta ne era hrana.

Stabilizarea m-a prins la București, n-am putut să schimb nimic din cele câteva milioane pe care le declarasem în altă parte. Dar să nu se creadă că se schimbau toți banii, ci numai o mică parte din care se putea trăi câteva zile; restul, sau se ardeau în sobă, sau se păstrau amintire. Mai exista și câte un naiv care credea în dreptatea universală și spera ca într-o zi să-i valorifice.

Atunci și-au arătat folosul cocoșeii de aur, Banca Națională îi cumpăra integral, dar nu la valoarea lor reală, ceea ce îi făcea pe mulți să-i pună deoparte, în așteptarea unei situații mai bune. Ce-au pățit aceștia am spus altă dată.

Curând după stabilizarea care pauperizase o țară întreagă, noul leu a început să se devalorizeze și el, trenul n-a mai părut scump după o vreme, iar strugurii s-au făcut zece lei kilogramul. Mergând tot așa înainte, după cinci ani s-a făcut o nouă operație, care nu s-a mai numit stabilizare, cuvânt

de spaimă, ci reformă monetară, când iarăși s-a confiscat cea mai mare parte din agoniseala oamenilor.

De astă dată, cei pățiți au simțit ce-i așteaptă și s-au grăbit să cumpere tot ce se găsea prin magazine, fie că le făcea sau nu trebuință. Am văzut astfel țărani încărcați cu faruri de automobil, pe care nu le puteau pune la căruță, dar luaseră și ei ce găsiseră.

S-a spus că reforma n-a mai fost o surpriză deplină, ca prima dată, funcționarii care pregăteau operația și erau datori s-o țină secretă au săvârșit indiscreții, destul ca să intre panica în populație. Mi se pare că pentru acest motiv supervizorul ministerului de finanțe a fost eliberat din funcție, iar mai târziu, dacă nu mă înșel, a ajuns chiar la închisoare. Dar, de asemeni, mi se pare că omul devenise indezirabil din alte cauze, și dezvăluirea secretului a fost un pretext să fie scos din scaun. Oricum, acel demnitar, puternic până atunci, a dispărut și din viața politică și din cea publică. Se numea Vasile Luca și a tras după el pe mulți alții. Gheorghiu Dej făcea curățenie în Biroul Politic, să nu mai aibă nici o opoziție. Și, ce-i drept, a lucrat cu abilitate, și-a ajuns scopul, a rămas singurul stăpân pe putere, înconjurat de colaboratori pe care îi asculta uneori și chiar le urma sfatul, dar altminteri, hotărârea supremă îi aparține în exclusivitate.

După moartea lui, unul din acești consilieri mi-a spus: «A fost un înțelept, n-am să-l reneg niciodată!» Locuiam în apropiere de el, uneori mă poftea să stăm de vorbă, la un pahar de vin, nu voia să se izoleze cu totul de lume. Acele cuvinte pioase mi le-a spus la 1 Mai, două luni după înmormântare; seara, când s-a întors de la recepție, a trimis șoferul să mă poftească și m-am dus, fiindcă așa cum el voia să știe ce se mai întâmplă în lumea mea, voiam și eu să știu ce se întâmplă în lumea lui. L-am găsit cam afumat de băutură, ca după petrecere.

În lumea mea, dacă mă întâlneam cu niște prieteni la o cârciumă sau într-o casă și veneam cu întârziere, îi găseam gata înveseliți de vin sau de palincă. Atunci îmi dădeau repede să beau două sau trei pahare, ca să ajung la aceeași temperatură cu ei, ceea ce era echitabil, n-aveam de ce mă opune. Se spunea «a fi la un grad cu toată lumea».

Cum nu băusem nimic toată seara, și mă simțeam nelalocul meu lângă amfitrionul binedispus, am dat pe gât un pahar de whisky, explicându-mă: «Vreau să mă pun la grad cu dumneavoastră!» Necunoscând sensul vorbei, mi-a răspuns cu superioritate: «Asta nu-i posibil!» Sigur că din punctul lui de vedere nu era posibil, el fiind ministru iar eu un coate goale. Astăzi, deși

n-am avut această dorință, l-am depășit în grad, fiindcă eu pot să povestesc întâmplarea, în timp ce pe el nu-l mai ascultă nimeni.

N-am să uit însă că în casa lui am băut prima oară «Fetească neagră», despre care nici nu știam că există. Mi-a plăcut atât de mult, încât, odată, când eram amândoi «la același grad», l-am întrebat, călcându-mi pe suflet: «N-aș putea să cumpăr și eu câteva sticle de la magazinul dumneavoastră?» «Nu-i principial!» mi-a răspuns, cu un gest de negație.

Un an mai târziu, într-o împrejurare la fel cu cea de mai sus, fiind pus pe confidențe, am aflat părerea lui despre Gheorghiu Dej, că se purta ca un vizir de pe vremea turcilor, uitând ce îmi spusese odată, cu admirație și înduioșare.

Voi arăta mai târziu cât a fost de înțelept, și cât de vizir decedatul, dând cezarului ce-i al cezarului, și luându-i ce nu i se cuvenea, căci nu sunt adeptul ideii de a nu vorbi de rău morții.

Un an sau doi mai târziu, vecinul meu, care rămăsese în scaun și a rămas până la adânci bătrânețe, deși la început se temuse că au să-l zboare, îmi vorbea cu o revoltă abia stăpânită despre noul stăpân al lui și al țării:

— Nu-i altceva decât un analfabet prost dar viclean și plin de ambiție. La ce te poți aștepta de la un cizmar care nici măcar nu-și cunoaște meseria? N-a făcut cu mâna lui nici măcar o gheată, poate o fi încercat să pună niște pingele…

De gât îi atârna un aparat de radio cu tranzistori, în funcțiune, ca să bruieze microfoanele. Cât privește gândurile lui nu aveam de ce-l contrazice, numai că gândul meu a mers mult mai departe; de-abia aștept să-i vină rândul ca să-l dezvălui.

Până să ajungă în colțul unde se vindeau obiecte nautice, Titus și Honoriu străbătură întreg talciocul, pe alte direcții decât cele descrise de mine mai înainte. Apăreau imagini noi, care amplificau sensul acestei triste burse de schimb între clasele sociale. Tot ce împodobise până atunci casele boierești și ale burgheziei avute, unde plebea nu intra niciodată, ci doar putea să privească uneori pe ferestrele viu luminate, în seri de petrecere, se revărsa acum pe câmpul mizer al talciocului: casete cu tacâmuri de argint aurit, dantele, mătăsuri, oglinzi venețiene autentice, având uneori o ușoară patină gălbuie, goblenuri, carpete persane lucrate de mână, cu minuție și răbdare orientală, paravane pictate, cu păuni fastuoși sau cu flori de lotus mirifice, candelabre de bronz sau de cristal, franțuzești sau vieneze, sfeșnice

de argint lucrate de mână, vaze și alte obiecte de sticlă, semnate Gallé, care mie nu-mi plac dar îmi impun respectul; apoi cărți scoase din biblioteci alcătuite în decenii, cu migală și dragoste de cultură, hrana sufletească a unor familii crescute în spiritul Franței, operele complete ale clasicilor necunoscuți vulgului măcar cu numele; Racine, Corneille și tot secolul lor. Apoi Balzac, Maupassant ca să iau pe cei de prima mărime, urmați de cei ai secolului nostru, de la Emile Zola, Romain Rolland, Anatole France, Verlaine, Mallarmé, Rimbaud până la ultimii din fața războiului, Giraudoux, Montherlant, Saint Exupéry, luați la întâmplare, după cum erau înșirați pe foi de cort, pe cearșafuri sau pe țoluri, la picioarele mulțimii. Chiar cele legate în piele, cu ornamente de aur aveau o cotă mică în noua societate, care aspira cel mult la *Cămașa lui Cristos*, cartea cea mai căutată și cea mai scumpă.

Am văzut la talcioc gravuri de Grigorescu vândute cu două sute de lei, și picturi de Tonitza, cu o mie. Mai scumpe erau țigăncile cu sânii goi și cu toarte de aur în urechi, sau snopii de liliac și lacul cu lebăda sub clar de lună, pictură de gang, cum cred că am numit-o primul așa, excedat de tablourile în rame aurite, care tapetau pereții leproși ai gangurilor de pe Bulevardul Elisabeta.

Noua societate absorbea greu societatea veche, mergea până la un punct de unde nu mai putea face nici un pas înainte, și nu l-ar fi făcut în vecii vecilor.

Nu pot să uit caietele cu muzică de pian, Chopin și Debussy, le numesc pe cele puse deasupra teancului; le vindea o doamnă bătrână, în rochie neagră, ponosită. Nu se uita nimeni la ele, costa zece lei albumul și ce scumpe erau la Jean Feder în vitrină, o sută sau două! «Sunt ale dumneavoastră, doamnă?» am întrebat-o. «Nu, ale fiicei mele». Fiica, femeie de patruzeci de ani, lucra acum la o cooperativă care făcea obiecte didactice de gips vopsit, animale și păsări. Dar când venea camionul cu materia primă o puneau să care sacii în magazie; iar seara mătura atelierul.

În apropiere se vindeau discuri de gramofon, era un comerț organizat, nu de ocazie, un țigan mustăcios își prezenta marfa, punând să urle metalic un patefon cu arc și manivelă. Cântece fără perdea se ridicau în aer, o țață cu glasul vulgar emitea trivialități mai înspăimântătoare decât filmele pornografice de astăzi, murdărind tot ce dăduse lumii Chopin și Debussy.

Aici am de făcut o trimitere înainte, fiindcă a venit vorba de muzică. Un an mai târziu am văzut-o la talcioc pe Ștefania, privighetoarea de ziuă. Era într-o perioadă de prigonire, o socoteau un produs al lumii burgheze, lumea nouă avea nevoie de alte cântece, și se găsea cine să le compună, se găseau și artiști să le interpreteze, și unii și alții devotați clasei muncitoare. «A trecut bădița cu tractorul!»… Cine nu-l știe? Sau «Marinică zis codașul»… pe care îl luau în derâdere stahanoviștii.

Poate nici nu se mai știe ce erau stahanoviștii, un nume comun pentru spărgătorii de normă. Sau poate nu se mai știe nici ce era norma: cantitatea de muncă pe zi, sau pe oră, impusă fiecărui om al muncii. Marinică zis codașul nu-și îndeplinea norma, fiindcă întârzia la lucru și era leneș. Cântecul îl trata cu blândețe, doar că îl lua în derâdere; vai de mama lor ce pățeau în realitate codașii! Partea mizerabilă este că se găseau jigodii care depășeau norma, aceia se numeau stahanoviști, de la numele propriu al unui miner, Stahanov, erou al Uniunii Sovietice: el izbutise un record incredibil în extracția de cărbune și era model pentru oamenii muncii din toată lumea care aspira la comunism, unde nu s-a putut ajunge decât cu gândul.

A trecut timp și a fost suferință până să se afle că faimoasa normă a lui Stahanov fusese trucată, și nu cred, zău, că administrația minei, apoi raionul, ministerul, pe scurt, toată conducerea nu aveau cunoștință; Stahanov a existat, dar stahanovismul a fost o născocire, menită să scoată din om toată vlaga, spre gloria lui Stalin.

O normă depășită dovedea că norma dinainte era prea mică, o măreau, și muncitorii erau obligați s-o îndeplinească, nefericiții!

Au fost eroi de mai multe feluri, am avut și noi unul. Cine mai ține minte că într-o vreme o stațiune balneară de pe malul mării, botezată de un timp Eforie-Sud, a purtat ani la rând numele unuia Vasile Roaită, după ce la început se numise Movilă, după proprietarul locurilor, apoi Carmen Silva, pseudonimul Reginei Elisabeta, care a fost proteguitoarea artelor? Vasile Roaită, un băiețandru, ucenic la atelierele Grivița, care a tras țignalul de alarmă la greva din 1933, așa s-a spus, și nu l-a scăpat din mână, a sunat întruna, până a căzut răpus de gloanțele armatei. Orice revoluție are nevoie de martiri tineri, ei sunt mai convingători și storc mai multe lacrimi, mărind eroismul maselor răsculate; Gavroche e cel mai vechi exemplu cunoscut de mine, numai că pe el nu l-a repudiat nimeni, fiind o legendă intangibilă. Ce se ascundea în acel Vasile Roaită nu s-a spus, au circulat felurite zvonuri, nu s-a confirmat niciunul, numai că într-o zi numele lui a dispărut de pe panoul

stațiunii amintite și de atunci nu s-au mai scris poeme despre el, nu s-au mai făcut cântece.

Asupra multor întâmplări fără explicație s-a păstrat tăcerea: nu știu, n-am văzut, nici pe-acolo n-am trecut! Ce-a fost canalul Dunăre – Marea Neagră se știe: drum fără pulbere, și pulbere s-a făcut după ce a înghițit zeci de milioane din avuția țării, a chinuit, a schilodit și a ucis sute de mii de oameni.

N-aș fi recunoscut-o pe Ștefania în acea mulțime care parvenea, cumpărând agoniselile celor care decădeau, vânzând pe mai nimic tot ce aveau în casă. Această femeie era steaua care strălucise până deunăzi, admirată de o țară întreagă? O față răvășită, palidă, suptă, cu pomeții ieșiți în afară, o moartă care stătea încă în picioare și scotea fum de țigară pe nări și pe gură. Numai ochii rămăseseră vii, cu vechea lor privire patetică, devenită mai stranie, printr-o ardere atât de intensă că dogorea de la distanță; așa mi-am dat seama cine era, și m-a cuprins groaza văzând ce rămăsese din splendoarea care mă subjugase mai mult decât pe alți oameni, fiindcă o cunoscusem mai îndeaproape, într-o seară îi mângâiasem tălpile picioarelor, zona ei sensibilă, unde se nășteau atâtea făgăduințe.

Protectorul ei, Dinu Persu, membru în guvernul mareșalului Antonescu era condamnat la douăzeci de ani închisoare și confiscarea tuturor bunurilor, fiind socotit criminal de război, deși la 22 august 1944, își dăduse demisia din guvern, când mareșalul Antonescu anunțase în Consiliul de miniștri că va continua până la capăt războiul alături de Hitler. Iar până atunci, Dinu Persu nu condusese decât un departament economic și rezistase abil delegațiilor venite de la Berlin cu pretenții împovărătoare. Datorită lui în bună parte, economia țării, cu toate cheltuielile prilejuite de război nu era prăbușită în momentul când rupeam alianța cu nemții, dovadă că armata noastră a putut fi înzestrată și susținută să ducă o nouă campanie, de astă dată în alianță cu rușii.

Curând după ce Ștefaniei i se interzisese să apară pe scenă cu vechile ei cântece și când ea refuzase să adopte noul repertoriu, fiindcă îi era cu desăvârșire impropriu, teatrul «Cupola», construit de Dinu Persu pentru ea, arsese într-o noapte până la temelie, înainte de a veni pompierii.

Nu eram în București, n-am văzut focul, cum văzusem arzând Teatrul Național, la bombardamentele nemțești din 1944. Cred că de astă dată incendiul, mult mai violent, fusese cu adevărat spectaculos, nu mă feresc să folosesc cuvântul, deși este vorba de o nenorocire. Teatrul «Cupola», făcut

în întregime din lemn, arsese ca o cutie de chibrituri; poate că așa a fost dat: să ardă, de vreme ce Ștefania nu mai putea să cânte.

Luându-mă după exemplele de mai târziu, bănuiesc că s-a făcut o anchetă, poate niște oameni au fost condamnați la închisoare. Atunci încă nu știam ce rol se atribuia sabotajului; dușmanul de clasă era gata în orice clipă să lovească, să pună foc, să bage ranga în angrenajele mașinilor, să demonteze piese importante și să le arunce în gârlă, adică să împiedice producția și să zdruncine economia țării. Justiția își însușise un principiu nou, străin de orice constituție, potrivit căruia nu avea datoria să dovedească vina pârâtului, ci acesta trebuia să-și dovedească nevinovăția. Las' că și dacă și-o dovedea, nu era luată în seamă, pedeapsa fiind, de cele mai multe ori, hotărâtă dinainte.

În 1957, a luat foc și s-a mistuit o sală de expoziții, construită cu puțin timp în urmă pe bulevardul numit, după război, general Magheru; înăuntru tocmai erau expuse obiecte de artă dintr-o țară asiatică. Arhitectul care făcuse construcția a fost băgat la închisoare, anchetat, ținut așa luni de zile, ca și cum el ar fi pus în ziduri sursa viitorului incendiu. Până ce, întâmplător, s-a aflat și s-a dovedit că focul fusese pus de custozii obiectelor expuse, ca să ascundă lipsa unora din acestea, sustrase de ei înșiși.

Atunci m-am gândit că și în cazul «Cupolei» fuseseră găsiți niște vinovați, care poate încă erau la închisoare. Un vinovat exista, într-adevăr, dar nu-l știa nimeni, fiindcă murise în flăcări, și când rugul uriaș se stinsese, cenușa lui era amestecată cu a lemnului. Dispariția acelui om nu alarmase pe nimeni, nu avea familie, și de altfel atunci dispăreau fără urmă mulți oameni; era primejdios să te interesezi de soarta vreunuia, chiar dacă ar fi fost soț, părinte, sau rudă apropiată.

Focul îl pusese Puc, nu i-am cunoscut niciodată numele întreg, omul de încredere al lui Dinu Persu și devotatul Ștefaniei. N-am avut cum să aflu dacă moartea lui fusese un accident, sau o sinucidere. Important pentru mine era că teatrul unde cântase Ștefania arsese.

După câțiva ani în locul «Cupolei» s-a făcut, fără mare cheltuială, o grădină de cinematograf. Acolo am văzut un film, *Cazacii din Cuban*, despre care s-a spus că era slăbiciunea lui Stalin. Avea și de ce, arăta bunăstarea și fericirea supușilor săi, fete frumoase care cântau vesele, flăcăi chipeși cu meșe blonde pe frunte dansând îndrăcit cazaciocul, bătrâni demni, îmbrăcați ca de sărbătoare, privind înțelept de pe margine, cu un zâmbet de satisfacție. Și apoi, mese, mese lungi, nesfârșite, în aer liber,

încărcate cu toate bunătățile pământului, curcani rumeniți și alte păsări, purcei de lapte să-ți lase gura apă, colaci cât roata căruței, pufoși, ademenitori, triumfători, simbolul belșugului, le simțeai de la distanță gustul de grâu nou, chiar dacă erau numai imagine colorată. Și apoi fructe de toate neamurile, unele mai îmbietoare ca altele, roade ale ținuturilor calde din sudul Rusiei. Chiar noi, care cam răbdam de foame în vremea aceea și suferеam multe lipsuri, ne lăsam pentru un ceas copleșiți de atâta fericire; iar unii nu se îndoiau că o să vină și pe aici aceeași minunăție!

Mă păcălise și pe mine un film rusesc, prin 1936 sau ’37, adus în România după stabilirea legăturilor diplomatice cu Uniunea Sovietică, opera lui Nicolae Titulescu, om înzestrat și de bună credință, care s-a înșelat și el, ca și mine, numai că eu, unul, îmi găsesc o scuză, nu aveam mintea destul de luminată, credeam cu ușurință în oameni, nu citisem încă *Spovedania unui învins* care mi-a deschis ochii. Dar poate și pe Titulescu l-a cucerit filmul acela, intitulat *Toată lumea râde, cântă și dansează*. Într-adevăr, toată lumea râdea, cânta și dansa, nu se mai auzeau împușcăturile din pușcării, unde oameni nedoriți erau lichidați prin pivnițe, în huruitul autocamioanelor cu motorul accelerat, ca să acopere detunăturile. Tocmai atunci, când toată lumea râdea, cânta și dansa erau lichidați fruntași ai partidului bolșevic, cu Zinoviev cap de serie. Atunci toți aderenții și simpatizanții comunismului din țările apusene ar fi trebuit să se dezmeticească; sau măcar intelectualii. Și tocmai ei l-au glorificat pe Stalin. Îmi pare rău că astăzi sunt morți și nu pot vedea «roadele» acelor timpuri.

Un martor al vremii, aflat în Rusia când se filma *Cazacii din Cuban* unde frecventa lumea cineaștilor, povestește că merindele înșirate pe mese ca să ilustreze belșugul, fuseseră adunate cu multă greutate de pe la colhozurile din regiune. Seara, filmarea ospățului nu se terminase, trebuia să continue a doua zi. Dar peste noapte curcanii fripți, purceii de lapte și toată încărcătura meselor se topise, oamenii hămesiți din preajmă dăduseră năvală, împreună poate chiar cu echipa de filmare și își încărcaseră turbincile, fără să țină seama de consecințe. Cum s-a reprimat jaful n-am aflat, după cum n-am aflat nici cum s-au reconstituit opulentele merinde dispărute, ca să continue filmarea. Fapta nu a putut să rămână secretă, a fost însă declarată născocirea dușmanilor din lumea capitalistă și a chiaburilor din partea locului.

Vreau să povestesc ceva și despre alte două filme făcute după război în chiar patria socialismului. Eu le-am văzut prin anii cincizeci și m-am

întrebat atunci dacă producătorii nu-și bătuseră joc de cenzură. Dar cenzura nu-i legată la ochi, ca Justiția. Restul să judece cititorul.

În *Întâlnire pe Elba*, iată ce se întâmplă, după ce precizez că filmul nu-i făcut în America. Fluviul Elba a fost locul de joncțiune a armatelor sovietice și americane care ocupau Germania învinsă. În zona răsăriteană, a rușilor, un savant neamț, inventatorul unui instrument optic de mare însemnătate, descoperă că planurile invenției i-au fost furate, și de cine, se gândește el, dacă nu de agenții ocupanților? Deși simpatizant comunist, dezamăgirea lui este atât de mare încât se hotărăște să fugă peste Elba, în partea americană. Spun întocmai ce-am văzut, fără să adaug nimic de la mine, și fără nici un comentariu, ca să nu mă poată acuza nimeni de părtinire. Fugarul trece peste Elba pe furiș, noaptea, cu o barcă, expus la mari primejdii. Las' că îndată ce pune piciorul pe malul celălalt dă de un bar unde se aude hărmălaie – americanii fac chiolhanuri, în vreme ce la ruși e liniște cuviincioasă. Și tocmai atunci un soldat de culoare, ca să nu spun negru, aud că nu-i bine, e aruncat în stradă cu brutalitate, lovit cu pumnii și cu picioarele; ar mai rămâne să-l spânzure, ca să fie un linșaj cum scrie la carte. Dar nu această scenă interesează, rostul ei este doar să facă povestirea mai picantă. Savantul refugiat descoperă că autorii furtului sunt nu rușii, ci americanii, agenții lor i-au subtilizat planurile. Dezmeticit și dezamăgit, se duce la pod al cărui capăt din această parte a Elbei este păzit de o sentinelă americană căreia se adresează spunându-i simplu că vrea să treacă dincolo. Iar americanul, cu un gest larg de curtoazie, îl poftește să treacă, fără nici o formalitate: «Pajalusta!»

«Și ce-i cu asta?» mă vor întreba unii. «Mai citiți o dată!» le voi răspunde. «Și dacă tot nu sunteți lămuriți, căutați filmul la arhivă».

Nu merg des la cinematograf și, oricum, nu la orice filme. Dar iată că diavolul mi-a mai scos unul în cale, iar acum mă îndeamnă să-l povestesc și altora, ca să facem haz împreună. Acțiunea se petrecea la câțiva ani după război, când încă nu începuse războiul rece, dar plutește în aer. Un academician sovietic, șef peste un institut de cercetări chimice, e judecat colegial dar cu severitate pentru o greșeală abominabilă: a permis unui grup de savanți americani, toți cu mutre de gangsteri, să-i viziteze laboratoarele. Filmul se numește *Judecata onoarei*. «Cum nu te-ai gândit, îl apostrofează acuzatorul, coleg de academie, cum nu ți-ai dat seama că ăștia nu urmăresc decât să ne fure secretele? Așa ne-au furat formula streptomicinei, pe care acum ne-o vând cu un dolar fiola!»

Dacă e cineva care nu înțelege ce am găsit cu haz în această întâmplare, căci s-or găsi și oameni cu mintea înceată chiar printre cititorii de carte, îl întreb doar atât, cerându-le iertare celorlalți, că îi oblig să înghită o explicație inutilă: «Odată cu secretul, americanii l-au furat și pe autorul formulei?»

A fost atunci o perioadă, prelungită aproape patru decenii, când nimeni la noi și în alte țări aflate în aceeași dependență, nu-și îngăduia să facă altfel de cum spuneau rușii, cărora li se recunoștea superioritatea în toate domeniile, cuvântul lor era literă de evanghelie. De mult inventaseră după cum am mai spus, și locomotiva de cale ferată, și becul electric, și radioul; nu mai existau nici Stephenson, nici Edison, nici Marconi, nici Roentgen. Până și limbii ruse, pe care, ce-i drept o vorbeau sute de milioane de oameni înlăuntrul imensului imperiu întins de la Marea Baltică până la Pacific, i se atribuiau caractere universale. Am ascultat lecția inaugurală de limbă rusă, la radio. Profesoara, cu accentul caracteristic, demonstra necesitatea acestei învățături, prin puternica imixtiune a limbii ruse în limbile vorbite pe restul pământului; ca exemplu lua un șir de cuvinte rusești, folosite pretutindeni în lume, ca telegraf, radio, automobil, avion, patefon – și altele.

O bună parte din această perioadă Ștefania nu mai avusese voie să cânte, clasa muncitoare nu o dorea, muzica ei era dăunătoare pentru omul nou; în scopul formării acestuia se foloseau toate mijloacele; educația lui era supravegheată cu vigilență, de la grădinița de copii până la moarte, fără pauză, fără încetinire.

În toamna lui 1945, pe Ștefania o evacuară din casă, de unde nu putu să-și ia decât o parte din lucrurile personale. În locul ei se mută un personaj important, după semne: umbla numai cu mașina, dar încă nu se îngrășase. Un an mai târziu, Ștefania nu l-ar fi putut recunoaște. Întâmplător, mașina pe care o avea la dispoziție ziua și noaptea, era Studebakerul roșu al lui Dinu Persu, confiscat împreună cu toată averea.

Înainte de a se muta, noul locatar aduse o echipă de zugravi, să schimbe culoarea pereților, într-un roz viu care i se părea că înveselește casa, așa, să fie în ton cu epoca nou începută. Greu îl convinse meșterul zugrav să nu vopsească în ulei ușile de nuc masiv, nelustruit, ceea ce locatarul socotea a fi un semn de sărăcie: scândură goală, ca într-o casă neterminată. Nevasta, femeie de la țară care încă nu devenise cucoană, se apucă să sape pământul de pe terasă, frumoasa peluză, ca să pună deocamdată ceapă; restul legumelor, la primăvară. Soțul încercă să se opună, dar nu fiindcă îi era milă

de peluză, un caraghioslâc burghez, socotea însă că nu-i nevoie să facă economie, și apoi nu se cuvenea ca nevasta unui om de rangul lui să mai pună mâna pe sapă.

Ștefania își căută refugiu în Colentina, unde fusese cu adevărat grădinăreasă și trăise atât de fericită. Din casa părintească ruinată, nu mai rămăsese nici măcar cărămida, o luaseră vecinii. Să fi fost vară, și-ar fi făcut un cort, în curte. Dar se apropia iarna și atunci își călcă pe suflet, se duse la părinții lui Micu, primul ei iubit, care plecase în Germania și cânta în orchestra simfonică de la Dresda. Nu știa că bietul băiat murise de un an și jumătate, în bombardamentele care loviseră orașul. Mama lui, care o întâmpinase cu atâta dușmănie după cutremurul din 1940, de astă dată o cuprinse în brațe și plânse pe umărul ei, în hohote. Nu fu nevoie de cuvinte, Ștefania înțelese; mai bine ar fi murit ea, nu se ferise de moarte, nu se ducea la adăpost în timpul bombardamentelor, stătea în cortul de pe terasă, lungită.

— Rămâi la noi! spuse femeia. Fii mângâierea noastră, fiindcă el te-a iubit până la moarte. Ai să stai în camera lui, o să-ți facem foc, cum ne-om putea face și nouă; ce-om pune pe masă are să fie și pentru tine.

Doi ani mai târziu, când am văzut-o la talcioc, Ștefania nu răbda nici de frig, nici de foame; își vindea lucrurile ca să-și poată cumpăra droguri. Părinții lui Micu nu știau, nu se mirau de stările ei schimbătoare, când vie, când moartă; atâta lume trăia în suferință și deznădejde, pentru mulți moartea ar fi fost mai bună decât viața.

Era în 1947, la sfârșitul toamnei, când Titus se hotărâse să fugă din țară. Am spus că venise la talcioc, împreună cu Honoriu, să cumpere o vestă de salvare, cum avea tot echipajul de pe «Hercule». Se găseau multe în colțul unde se vindea echipament de pe avioanele americane doborâte în timpul războiului. În afară de parașută, aviatorii care zburau peste Adriatică, venind din Italia, aveau și vestă de salvare.

— O recunoști? îl întrebă Honoriu pe Titus, când trecură pe lângă Ștefania.

— Nu, cine este?

Într-adevăr, greu putea fi recunoscută.

Capitolul 18

Deși decembrie, ziua cu furtună de nord întârzia să vină; marea era liniștită, ca în zilele frumoase de vară; bătea numai briza, dimineața și seara. Pe asemenea vreme vasul nu putea să iasă din port fără să se dea alarma, mitraliera de la Cuibul Reginei deschidea focul și chiar dacă ar fi depășit acest baraj, era ușor să-l ajungă din urmă remorcherul «Filimon Sârbu», care avea un motor puternic și la nevoie atingea zece mile pe oră. Apoi erau câțiva pescari suspecți în preajmă, parcă făceau cu schimbul; zi și noapte se vedea măcar unul, cu undițe sau cu plasa de prins aterine. N-ar fi fost de mirare, erau pescari și pe alte cheiuri; în vremea aceea de sărăcie pescuitul asigura hrana familiei, și pe deasupra mai aducea și un ban în casă, dacă vindeau o parte din pește. Mai ciudat era unul care venea seară de seară și pescuia toată noaptea, la lumina unui reflector branșat la rețeaua electrică.

Desigur, cei de pe «Hercule» îi priveau cu neîncredere.

— Crezi că sunt cu ochii pe noi?

— S-ar putea, dar atunci înseamnă că sunt mai proști decât cizmele mele; oare ei nu se gândesc că dau de bănuit? Un spion trebuie să treacă nebăgat în seamă.

— Poate că abia acum învață meseria.

Oricum, hotărâră să fie atenți, fără să lase impresia că la rândul lor îi spionează. Cel mai ciudat era cel care pescuia noaptea; oare ar fi venit și pe viscol? În acest caz nu mai putea fi nici o îndoială, nu le rămânea decât să-l poftească la adăpost și să-i dea o țuică fiartă.

În trusa cu medicamente, Honoriu avea și somnifere, și morfină. Să-l adoarmă, pe urmă să-i facă o injecție, ca să nu se trezească decât după șase ore.

— Și ce facem cu el pe urmă?

— Îl ducem pe chei.

— Ca să moară de frig?

Nu rămânea decât să-l ia până la Stambul; consulatul român avea să-l repatrieze, afară de cazul că el nu mai voia să se întoarcă în țară, de teama pedepsei, căci neghiobia lui nu putea să rămână fără urmare.

Ca să verifice puterea somniferului, Honoriu puse câteva pastile în ceaiul lui Ispirescu și pe urmă așteptă urmarea. Tot echipajul era la curent cu experiența, în afară bineînțeles de victimă. Așteptară urmarea, un ceas, două ceasuri, uitându-se nedumeriți unul la altul. Ispirescu fu vioi toată ziua și nu-i veni somnul nici după masa de seară. Ori era imun, ori somniferul nu făcea două parale. Trebuia să găsească alt mijloc ca să scape de martorul

indezirabil. Nu fu însă nevoie, noaptea cu viscol nu venea, era o iarnă ca pe Riviera. Am auzit oameni spunând că fenomenul se datora bombelor atomice de la Hiroșima și Nagasaki, axa pământului își schimbase înclinarea, modificând succesiunea anotimpurilor. Oricum, iarna aceea fu o binecuvântare pentru lumea săracă.

De Crăciun făcură pom, nu voiau să-și arate neliniștea. Honoriu se duse în oraș, aduse un pui de brad și podoabe. Cu un pahar de șampanie în mână, Titus privea lumânările aprinse, răsfrângându-se în globurile argintate. În casa domnului Alcibiade nu se făcea niciodată pom de Crăciun, acum vedea prima dată unul și în loc să se bucure ar fi vrut să moară, să iasă pe punte, să-și lege o piatră de gât și să se arunce în apă. Ce mai însemna viața pentru el? În noaptea aceea de sărbătoare își pierduse toate speranțele. Dacă se născuse vreodată un Isus, mântuitorul, de ce era lumea atât de nefericită?

Oamenii cântau fals și fără convingere «O brad frumos». Poate nici ei nu mai aveau speranțe.

Titus dădu pe gât șampania, crispat ca de otravă, apoi, fără un cuvânt, urcă scara, străbătu puntea, până la cabina din prova, și se trânti în pat, cu ochii plini de lacrimi. Îi veni în minte vecina lui din Bulevardul Domniței; dacă, printr-un miracol, Olga ar fi apărut acum, n-ar fi alungat-o, simțea că, deși nepermis, i-ar fi adus o clipă de fericire. Își afundă capul sub pernă, ca să alunge această rătăcire; obrazul întâlni oțelul rece al revolverului și atunci simți o înviorare, îi reveni deodată curajul; un om nu-i sfârșit când are o armă la îndemână. Luă revolverul, îl mângâie, cum ar fi mângâiat obrazul unei femei iubite, Alga sau Olga și adormi cu el în mână.

A doua zi cerul era strălucitor, ca de sărbătoare; soarele, deși ușor voalat, izbutea să dea puțină căldură. Ieșind pe punte, Honoriu se posomorî și scoase o înjurătură. Dacă vremea nu se schimba în câteva zile nu mai putea să reziste, oricât era el de flegmatic nu-și mai putea învinge îngrijorarea, îl lăsau nervii și probabil în aceeași stare se afla tot echipajul. Cei de la Căpitănia portului știau că așteaptă viza de plecare, până acum nu arătaseră nici o suspiciune, dar dacă mai întârzia câteva zile putea să li se pară ceva suspect și n-ar fi fost de mirare să schimbe locul barcazului în port, să-l ducă în ultimul bazin, la gara maritimă de unde nu mai era nici o nădejde să fugă, nici chiar în noaptea cu furtună mult așteptată.

Deși era Crăciunul, sărbătoarea când toată lumea se strânge pe lângă casă, în familie, doi pescari se aflau la datorie, unul în prova, altul în pupa,

atât de aproape că nu era nevoie să ridice glasul ca să-l salute pe Honoriu.

— Noroc, căpitane! zise unul.

— Sărbători fericite! adăugă al doilea. Pe când plecarea?

Deși întrebarea îl irită, Honoriu se stăpâni și răspunse:

— Sper că într-o zi, două.

— Apoi ar cam trebui, până nu se strică timpul, adăugă pescarul. Că dacă începe vreo furtună, cine știe cât ține!

«Unde nu dă Dumnezeu!» se gândea Honoriu. Fusese în glasul pescarului un fel de ironie, sau i se păruse? Oricum, întârzierea lor ar fi nedumerit pe oricine.

Echipajul era în magazie, dormitorul lor în lipsa călătorilor pentru care se făcuseră paturile suprapuse; patruzeci de paturi, și ei erau doar patru oameni. Honoriu își băgă capul pe tambuchi și le dădu bună ziua.

— Ce ziceți de vremea asta? întrebă State, căpitanul.

Seara trecută, când erau strânși în jurul pomului de Crăciun, afară burnița; poate termometrul cobora câteva grade și ploaia măruntă se transforma în ninsoare; atunci se năștea speranța că ar putea începe și Crivățul. Însă la miezul nopții cerul se limpezise iar acum strălucea soarele.

Dacă vremea nu se schimba în câteva zile, gândea Honoriu, nu le rămânea decât să renunțe, sau să încerce o ieșire disperată. Discutase cu oamenii și această posibilitate; de s-ar fi nimerit măcar o noapte înnorată și întunecoasă! Cu motorul la ralanti, plecarea n-ar fi observat-o decât pescarul de care se temeau, dar dacă îl pofteau la o țuică fiartă, cum făcuseră planul, și apoi îl drogau, primejdia primelor momente era înlăturată. Desigur, oricât de încet ar fi mers motorul, la postul de pază s-ar fi auzit, dacă nu erau beți cu toții, și ar fi deschis focul. Vulnerabilă în primul rând era cabina timonei; trebuia protejată, altfel timonierul risca să fie atins și barcazul își pierdea direcția, putea să intre cu prova în dig și toți ceilalți se înecau, iar de nu, ajungeau la închisoare; sau îi lichidau pe loc, cu un glonț în ceafă.

Pe punte, în stânga timonei zăcea o placă de fier, lată de un metru, lungă de vreo doi, groasă de cinci-șase milimetri. O alta, la fel, era în camera motorului, rezemată de bordaj. Le văzuseră pe chei, în dreptul barcazului.

— Ale cui or fi astea? îl întrebă State pe un pescar.

— Dacă îți trebuie, ce mai întrebi? Pune mâna și ia-le!

Chiar el le ajută oamenilor să le târască pe punte; primi în schimb o sticlă de țuică și o sută de lei, care mai avea încă putere, căci nu trecuseră

decât patru luni de la stabilizare.

Așa cum era lipită de bordaj, una din plăci, dusă sub punte, apăra motorul și pe mecanic. La primele împușcături, acesta trebuia să pună motorul în plin și barcazul se pierdea repede în întuneric; primejdia ținea zece secunde.

Placa de pe punte urmau s-o ridice în picioare de cu seară, și s-o rezeme de cabina timonei. Era greu de presupus că gloanțele de mitralieră, care străbăteau mai întâi parapetul, ar fi putut trece printr-o placă de șase milimetri. Cu puțin noroc s-ar fi putut să scape neatinși; pe întuneric nu era ușor ca mitraliera să-și atingă ținta de la prima rafală; iar la a doua, ar fi fost și mai greu, dat fiind că se mărea distanța. În afară de timonier și de mecanic, restul echipajului, cu Honoriu și Titus ar fi stat întinși pe burtă în magazie, a cărei podea era cu vreo patruzeci de centimetri sub linia de plutire; chiar dacă gloanțele nimereau în dreptul lor, treceau pe deasupra. Găurile făcute în bordaj nu ar fi fost o primejdie, prin ele nu putea pătrunde decât puțină apă, numai când ruliul culca vasul pe o coastă; și apoi, în câteva minute ar fi fost astupate, cu cepuri de lemn pregătite din vreme.

Primejdia însă era alta, să vină repede după ei remorcherul «Filimon Sârbu» și să-i ajungă din urmă. Deși ar fi fost greu să-i găsească pe întuneric, aveau planul pregătit, să se apere. S-ar fi putut, într-adevăr, să-i descopere cu reflectorul, erau datori să se gândească la toate riscurile.

În barca de serviciu arimată pe bocaporții magaziei și acoperită cu o tendă, erau ascunse trei carabine, în plus, fiecare om avea revolver și niciunuia nu-i lipsea curajul; discutaseră planul și-l aprobaseră, dar urmau să-l pună în aplicare numai în cazul că nu le rămânea altă ieșire. De altfel nu se temeau că vor avea de înfruntat o împotrivire serioasă; remorcherul nu era înarmat, cei șase oameni din echipaj nu puteau face altceva decât să stea cu brațele încrucișate. Cu cine s-ar fi dat lupta? Unu sau doi polițiști, unu sau doi grăniceri găsiți în fugă. Paza portului nu era pregătită pentru asemenea urmărire. La primele focuri trase de pe «Hercule», comandantul remorcherului ar fi pus cârma banda, făcând calea întoarsă.

Ce le trebuia lui Honoriu și oamenilor săi, ca să izbutească? Numai hotărârea și curajul. Așa gândeau toți, așa gândea și Titus, care făcuse războiul și nu se temea de moarte. Numai Honoriu gândea altfel, dar își ascundea gândul. Primejdia putea fi mult mai mare, nu știa cum, avea o presimțire, de altfel întemeiată, care spre nenorocul tuturor s-ar fi adeverit, dacă faptele nu evoluau altfel. Urma să afle în curând că erau legați de

mâini și de picioare. Pescarii, care îndeplineau într-adevăr un rol de supraveghere, reprezentau partea ridicolă a scenariului, contribuția unui subaltern, lipsit de profesionalism, căci Serviciul de informații, încă în curs de organizare, nu avea numai oameni cu pregătire. Târziu după deznodământ, am aflat că Honoriu era o țintă importantă, voiau să-l încolțească în ultima clipă, când probabil ar fi avut asupra lui hârtii compromițătoare. Nu sunt în drept să dezvălui numele celui care mi-a dat aceste informații; domnul Haig, agentul de la legația turcă, a prins de veste că se pregătea o capcană – «Hercule» urma să fie capturat chiar înainte de plecare. Fiind expus el însuși la învinuiri grave, i-a trimis un mesaj lui Honoriu, în primele zile ale lunii ianuarie, să renunțe la întreg planul și să dispară împreună cu hârtiile. În acea zi însorită de Crăciun, nimeni din echipaj nu avea vreo bănuială despre ce ar fi putut să urmeze. Honoriu își închipuia că barcazul e supravegheat, ca orice vas pregătit de plecare, era o rutină; niște agenți deghizați în pescari, nu destul de isteți și de instruiți ca să nu atragă atenția. De ei putea să se debaraseze cu ușurință, spera să vină și ziua potrivită pentru evadare, iar de nu, își asuma riscul unei plecări hazardate. Mesajul lui Haig îl ului, Serviciul de informații îi cunoștea așadar planurile, și în clipa când «Hercule» s-ar fi desprins de chei, o echipă de agenți, bine înarmați, ar fi sărit pe punte cu pistoalele mitralieră în mână.

Dar în momentul unde a ajuns povestirea, în ziua întâia de Crăciun, Honoriu nu știa nimic, avea numai o greutate pe suflet. Ședea pe un școndru, la prova și drept în față, la cheiul din partea cealaltă a bazinului, vedea torpiloarele rusești, parcă adormite și părăsite de echipaj, căci la bordul lor nu se simțea nici o mișcare. Doar pe coșul unuia din ele ieșea o dâră ușoară de fum, o boare, dovadă că o caldarină se afla sub presiune. Nu trebuia să se mire, în fiecare zi, câte unul, pe rând, era pregătit să ridice ancora în orice clipă, prevedere firească, dar inutilă, căci nu avea de unde veni o primejdie; se respecta regulamentul, de teama unei inspecții.

Rudi, mecanicul, ieși din magazie și se așeză tăcut lângă Honoriu, cu ochii la torpiloare. Nu era prima dată când privea gânditor la ele.

— Domnule, zise, după o vreme, eu am o idee, dar dacă v-o spun, mi-e să nu dați cu mine de-a azvârlita.

Honoriu îl ascultă cu atenție, uimit până la stupefacție, dar nu manifestă nici o dezaprobare, rămase mut câteva clipe. Ideea lui Rudi i se păru la început o nebunie, să captureze torpilorul aflat sub presiune și să meargă cu el până la Constantinopole. Treaba se putea face cu cei patru oameni de pe

«Hercule», vorbise cu ei, deocamdată cam într-o doară, numai să le afle părerea, dar înțelesese că dacă pornea la treabă hotărât, l-ar fi urmat cu toții. Nici echipajul torpilorului nu era mult mai mare. Navigația ar fi fost în grija lui State, căruia nu-i era greu să nimerească gura Bosforului. Rudi cu Comănescu și Ispirescu ar fi manevrat mașinile, Ispirescu ar fi întreținut presiunea din caldarină; nu era mare lucru pentru o navigație de șase ore, ca să ajungă la intrarea strâmtorii, de unde se lăsau pe mâna turcilor. De tunari și torpilori nu era nevoie doar nu mergeau să dea o bătălie navală. De radio-telegrafist se puteau lipsi de asemeni. Cum capturau vasul? Rudi legase prietenie cu toți trei șefii mecanici, și cu alți oameni din echipaj, beau uneori împreună; odată, când cădea seara n-avea decât să se ducă în vizită pe torpilorul de serviciu, să ia cu el o damigeană de votcă, și într-un ceas era beat tot echipajul. Atunci, la un semn, ar fi venit și ceilalți oameni, pitiți în apropiere. Nu le rămânea decât să-i care pe rusnaci în forpik, și să pună zăvoarele ușii metalice.

— Ca în filme! zise Honoriu. Crezi că nu s-ar simți pe vasele vecine? Măcar când om ridica ancora.

— Ancora nici n-o ridicăm; desfacem lanțul și-l lăsăm să curgă încetișor în apă. Nu ne rămâne decât să desfacem legăturile de la pupa și să punem mașinile cu toată forța înainte. Până să se dezmeticească vecinii suntem departe; nici n-ar putea să ne urmărească, dacă n-au presiune; le-ar trebui cel puțin o oră până să fie gata.

După ce așteptă o reacție din partea lui Honoriu, care însă tăcea, dus pe gânduri, Rudi continuă, cu seninătate:

— S-ar putea să nu reușim, dar dacă nu ne încercăm norocul, n-avem de unde să știm ce-o să fie, și rămânem cu necazul că poate aveam o șansă și am pierdut-o.

Honoriu îl privi îndelung; nu știa prea multe despre el, îl adusese State în care avea încredere. Îl mira judecata fatalistă a acestui om simplu, ale cărui aspirații își închipuia că sunt modeste, sau poate nici măcar definite.

— De ce vrei să-ți riști viața? îl întrebă, fiind evident că omul cunoștea riscul.

Până acum crezuse că se îmbarcase pe «Hercule» numai din dorința de aventură, voia să colinde lumea și nu era în port nici un vapor să se angajeze.

— N-am ce face cu viața mea, dacă nu sunt liber

În afară de libertate, îi lipsea familia: părinți, frați, surori, logodnică, deportați în Rusia, în 1945, la începutul anului. Era o familie germană, dintr-un sat de lângă Timișoara. La 23 august 1944, Rudi era îmbarcat pe nava-școală «Mircea», unde își făcea armata; acolo îl cunoscuse pe State, care îi fusese instructor, dar se eliberase cu un an înainte. Am mai spus că și ceilalți doi de pe «Hercule» veneau tot de pe nava-școală, erau leat cu Rudi și trăiseră aceeași aventură, povestită de mine cu altă ocazie, fără să mă refer la ei, fiindcă nu-i cunoșteam încă.

La 23 august, reamintesc cui a uitat povestea sau n-a citit-o, nava-școală se afla în staționare pe canalul Borcea, aproape de Călărași, un loc ferit de bombardamente. La sosirea rușilor a devenit captură de război, după legi necontestabile. Dar, în urma secetei de peste vară apele erau scăzute și vasul n-a putut să treacă peste un prag aflat în față, încât a rămas pe loc în grija echipajului. Primăvara următoare, odată cu topirea zăpezilor și cu ploile, nivelul Dunării a crescut și pragul n-a mai fost o piedică. Acum armata noastră lupta alături de ruși, și înainta în Ungaria și Cehoslovacia, grăbind sfârșitul războiului. Dar captura rămânea captură, așa încât Statul Major român a poruncit echipajului să ducă nava la Isaccea, unde s-o predea rușilor. Numai că, deși acum aliați cu noi, rușii, în afară de navă, au luat și întreg echipajul, ducându-l în captivitate, împotriva tuturor legilor de război și de pace.

Rudi, mai bănuitor decât alții, sau poate având o presimțire, a dezertat, mai bine spus a evadat, s-a aruncat în Dunăre noaptea, prin dreptul Galaților, împreună cu alți trei; unul din aceștia s-a pierdut; ceilalți, Rudi, Comănescu și Ispirescu au ajuns la mal, unde s-au despărțit, fiecare a pornit înspre casa lui, cu gândul să se ascundă; nu-și cunoșteau situația, nu știau prea multe nici de mersul războiului. N-am aflat dacă odată cu ei au evadat și alții, știu doar că echipajul rămas la bord a căzut prizonier, împreună cu comandantul; unii dintre ei au fost eliberați după ce s-a iscălit pacea de la Paris, abia în 1946; altora li s-a pierdut urma. Înainte de-a ajunge acasă Rudi a aflat că întreaga lui familie fusese deportată în Rusia, împreună cu toți cei de origine germană. Nici despre aceștia nu știu ce s-a întâmplat, câți și când s-au întors, câți au dispărut fără urmă.

Uneori viața oamenilor se derulează de parcă ar fi născocită, ca în cărți sau în filme. Așa s-a întâmplat cu cei patru din echipajul lui Honoriu, după ce au peregrinat pe drumuri știute doar de ei înșiși, au ajuns unul câte unul

la Constanța, iar acolo s-au întâlnit cu State, care era acum comandant pe «Hercule».

Componența acestui echipaj se află după credința mea sub un semn comun al soartei – zodiac, stea de pe cer sau predestinare. Și, cu toate că nu-i legase nimic înainte, din ramura lor cred că fac parte și Honoriu și Titus. Oricum, ori de câte ori mi-i amintesc nu-i pot separa pe unul de altul, deși nu i-am cunoscut pe toți la fel de bine. Cât despre Titus și Rudi, cu originea lor atât de diferită, văd în ei reprezentarea deplină a acelei legături omenești numită frăție de cruce, fără ca vreunul să știe ce durere comună îi unește.

În după-amiaza zilei de Crăciun, când soarele se ascundea după silozuri și începea să se întunece, se strânseră cu toții în jurul mesei din magazie. Din când în când unul scotea capul pe tambuchi, să vadă ce mai e pe afară. Nu era nimic, portul dormea în liniște, doar undeva se auzea chiolhan, pe coșul torpilorului din mijloc ieșea fum subțire și pescarii stăteau conștiincioși la locurile lor, în prova și în pupa barcazului. Doar ei doi; în celelalte zile erau și alții, mai aproape sau mai departe, în tot portul; nu încăpea nici o îndoială cu privire la rostul celor doi, și la fel de evidentă era prostia celor care organizau o supraveghere atât de neîndemânatecă. Ispirescu, mai nestăpânit decât ceilalți, când îi veni rândul să-și arunce ochii afară, strigă la ei, în batjocură: «Voi n-aveți Crăciun, mă păgânilor? Și nu vă e teamă că la ora asta nevestele voastre se regulează cu alții?»

— De ce nu-ți ții gura? îl certă Honoriu. Fă-te că nu-i vezi; de ce să le trezești vreo bănuială? Mai bine să ne creadă proști, așa îi îmbrobodim mai ușor dacă o fi nevoie.

Apoi vorbiră despre planul lui Rudi. În nepotrivire cu firea sa reținută, primul își dădu părerea Titus:

— Deși nu fac parte din echipaj, și n-aș avea dreptul să mă pronunț, îngăduiți-mi să spun că ideea mă captivează.

— Din moment ce ți-ai legat soarta de soarta noastră, ai aceleași drepturi cu noi, răspunse Honoriu. Și mie mi-ar plăcea ideea, dacă ar fi alții în joc, și aș privi ca spectator, scutit de orice răspundere. Nu mă tem de risc, altceva mă împiedică: nu pot abandona vasul, nu pentru valoarea lui, ci fiindcă ar fi singurul meu mijloc de existență, cel puțin o vreme, până mi-aș găsi alte rosturi care să-mi convină, adică să nu mă bag la stăpân; aș putea să mă înham la căruță, să car poveri, dar să fie căruța mea; sunt nărăvaș, nu sufăr să mă mâne altul, de-aceea mă aflu astăzi aici și nu la casa mea, cu nevastă

și copii, ca oamenii cumsecade. Iar prietenul meu este în aceeași situație cu mine. Voi sunteți marinari; la Stambul vă puteți îmbarca pe orice vas, la iuțeală; vă închipuiți cu ce faimă ajungeți acolo, dacă veniți cu un torpilor luat de sub nasul rușilor.

— Și fără noi, ce-ați face, domnule? întrebă State.

— Vă dați seama că n-aș avea când să găsesc alți oameni de încredere. Poate aș încerca să plec singur, cu prietenul meu; n-a fost în viața lui pe mare; cu motorul însă poate să se descurce, a comandat un divizion de artilerie motorizată; iar pe drum ar putea să mă ajute să ridicăm măcar o pânză. Cu ajutorul lui Dumnezeu am putea ajunge și cu puțin noroc, am nimeri și intrarea Bosforului; farurile se văd de departe.

După o pauză Honoriu continuă, reluând vorba lui Rudi:

— Iar de nu, o viață are omul!

Oamenii cerură timp de gândire, până a doua zi dimineața. După prima lui intervenție, Titus nu mai scoase o vorbă, dar în cabina de la prova, când fu singur cu Honoriu, spuse:

— Nu te-am contrazis, fiindcă mă aflu aici sub oblăduirea ta și îți port recunoștință.

— N-ai de ce să-mi porți recunoștință; riscăm amândoi egal, avem o soartă comună, și ceilalți oameni de asemenea. Dar eu duc o greutate mai mare pe umeri, fiindcă port răspunderea voastră. Ideea cu torpilorul este o nebunie.

— Nebunie este să așteptăm mila lui Dumnezeu… Ascultă-mă bine, n-am fost niciodată însetat de glorie, dimpotrivă, m-am ferit să atrag atenția asupra mea, îmi repugnă orice act demonstrativ, disprețuiesc retorica. Nu din modestie, ci din bunăvoință. Chiar dacă greșesc, nu pot să-mi schimb stilul.

Cu fiecare vorbă Titus se înfierbânta tot mai tare, avea alt glas, altă privire. Honoriu nu-l mai recunoștea, cum nu l-aș fi recunoscut eu însumi, deși îl știam mai bine.

— Dar acum, continuă, gâtuit de același fel de emoție, parcă maladivă, acum doresc arzător să trăiesc un moment de glorie. Că am împușcat câțiva ruși îmi dă prea puțină satisfacție; trebuia să împușc cel puțin o mie.

— Nu era un act de glorie; omorai o mie și rămâneau milioane. O glorie ar fi fost să-l împuști pe Stalin!

— Știu, dar fiindcă e imposibil, mi-ajunge să ajung la turci, asupritorii noștri în secolele trecute, cu un vas de război capturat de la ruși, asupritorii

de astăzi. Sigur că e puțin, dar ar fi simbolic, o umilință atât de usturătoare pentru ei, că ar răscumpăra toate umilințele îndurate de mine și de toți care nu uită umilința. Să intrăm în Bosfor cu pavilionul nostru tricolor la pupa, iar pavilionul roșu, cu secera și ciocanul să-l dăm peșcheș turcilor… Vreau un pahar de coniac! Simt nevoia, ca înaintea atacului.

Pledoaria aceasta fu pentru Titus o descărcare de patimă, atât de profund simțită, că echivala într-un fel însăși înfăptuirea planului, abandonat prin voința tuturor celorlalți.

A doua zi oamenii din echipaj renunțaseră la ideea lui Rudi, și chiar acesta, după ce judecaseră planul pe toate părțile, recunoscu, mâhnit, că aveau dreptate, riscul era prea mare. Dacă ar fi fost posibil să manevreze singur torpilorul, n-ar fi ezitat să-și încerce norocul, chiar dacă știa că îl încearcă degeaba.

Îmi rămâne să comentez părerea lui Honoriu, cu privire la moartea lui Stalin. Ce-ar fi însemnat gloria făptuitorului? Cât ar fi schimbat actul lui soarta omenirii? Căci iată, a dat Dumnezeu să vină și ziua morții, pe care o voi povesti la vreme, cu toată puterea câtă va mai fi în mine; am trăit-o din plin, cu întreagă capacitatea mea de recepție, așa că știu foarte bine și cum a fost, și ce-a venit după aceea. De venit au venit multe, dar ce folos, dacă a trebuit să treacă aproape patru decenii până să se vadă primele semne convingătoare că Stalin într-adevăr murise!

A treia zi de Crăciun, când vremea se menținea liniștită și caldă, Honoriu primi, prin curier, un mesaj de la Căpitănia portului: «sunteți chemat urgent la București de ambasada turcă; probabil ați primit viza de trecere».

Acest adaus îl puse pe gânduri; nici vorbă nu putea să fie de viză, era altceva la mijloc. Plecă imediat, cu presimțiri rele. Se întoarse în aceeași zi, seara; Titus citea în cabină. Ridică ochii și îl văzu pământiu la față, aerul lui jovial, caracteristic, pe care îl păstra în momente grele dispăruse, părea un om în derivă. Căzu pe banchetă, își sprijini pieptul de masă și spuse, simplu, încercând să-și ascundă sentimentele:

— Suntem trădați, se știe totul, am căzut într-o cursă!

Titus se ridică din pat și îl privi perplex; nu înțelegea, nu putea crede. Confuzia lui era atât de mare, încât un timp pierdu orice legătură cu exteriorul nu-și amintea cum ajunsese aici, și în ce scop, nici nu-și mai dădea seama unde este, deși recunoștea decorul, cabina în care stătea ascuns

de zece zile; legănarea ușoară a vasului i se părea că este mișcarea pământului la un cutremur, și nu-i era frică, starea lui de spirit dovedea o absență totală, nu mai știa nici cum îl cheamă.

— Se știe și de prezența ta aici; nu știu cum au putut să afle.

Honoriu se convinsese că nu-i urmărea nimeni când veniseră în port, seara, pe întuneric, și Titus nu ieșise din cabină decât noaptea, ferindu-se să-l vadă cineva de pe chei, nici măcar ca pe o umbră. Iar iscoada care pescuia fără să țină seama de lapoviță, chiar dacă observase venirea lui, pe o asemenea vreme nu putea decât să-l confunde cu un om din echipaj. Și, în orice caz, n-avea de unde să-i știe numele.

— Ai pomenit cuiva despre intențiile tale? îl întrebă Honoriu, privindu-l pătrunzător, dar fără bănuială.

Nu, în mod cert Titus nu era un flecar, îi cunoștea bine caracterul; apoi știa ce înverșunare avea în suflet, pentru el evadarea însemna singura modalitate de a-și mai găsi un scop în viață, tot ce lăsa în urmă fiind mort pentru totdeauna.

— Nu! răspunse Titus, fără să fi înțeles întrebarea.

Abia noaptea, în tren, își aminti de omul care, la venire, acum zece zile îl spionase de pe coridorul vagonului, apoi intrase în compartiment și se uitase îndelung la cele trei rucsacuri. Acum pleca fără nimic în mână, își abandonase rucsacurile. Luase numai pistolul, îl îndesase în betelia pantalonilor, era singurul obiect de care nu putea să se despartă, reprezenta salvarea lui într-un moment critic, să-și tragă un glonț în frunte. Nu erau gânduri melodramatice, așa trăiau mulți oameni în vremea aceea, adoptând adagiul antic că singura lor salvare este să nu mai spere în nimic, și să-și curme viața. Care din ei n-au avut atât curaj, au murit în închisori, sau în fața plutonului de execuție.

După plecarea lui Titus, Honoriu îndesă peste lucrurile din cele trei rucsacuri fiare vechi din camera motorului, sau din magazie, o nicovală ruptă în două, o menghine veche, un magnetou, bucăți de cornier și astfel îngreunate le scufundă în bordul opus cheiului, având grijă să le fileze ușor cu o saulă, ca să nu facă zgomot căzând în apă.

Apoi scoase de sub podeaua cabinei o servietă voluminoasă, despre care nu știau nici Titus, nici oamenii din echipaj. Era singurul obiect compromițător, nu știu ce cuprindea, îmi închipui că documente secrete. Aveam mai de mult bănuiala că Honoriu lucra, împreună cu domnul Haig pentru o agentură străină, probabil americană, judecând după vederile lui

politice, iar colaborarea cu Serviciul secret de informații al guvernului român era un joc fals, nu pot să-l numesc dublu; spera să-l poată juca bine, până ce căpăta autorizația de plecare.

De-aici înainte nu mai exista nici o dovadă despre planurile sale, prezența lui în port era justificată, fiind îmbarcat oficial pe «Hercule». Trebuia doar să-i prevină pe oamenii din echipaj despre cele întâmplate, ca să nu se dea de gol la anchetă, care desigur n-avea să întârzie. Nu știa că poliția urma să intervină abia în clipa plecării, ca să-i surprindă asupra faptului și să găsească la bord tot ce intenționau să scoată din țară.

Se întâmplă însă altfel, fuga lui Titus fu observată, ceea ce dovedea că era într-adevăr pus sub observație; iar pentru observatori dovedea că planul de evadare se anulase. În afară de mine, n-avea cui să i se pară ciudat că nimeni nu se atinse de Titus, până ce își puse capăt zilelor. Abia mai târziu am aflat că nici în viitor nu l-ar fi supărat cineva, pentru un motiv pe care greu mă voi hotărî să-l scot la lumină.

Odată petrecute cele de mai înainte, poliția nu mai avea ce să aștepte și chiar a doua zi, în zorii zilei o echipă de percheziție își începu cercetările pe «Hercule». Cum se făceau cercetările nu-i nevoie să spun, știe toată lumea contemporană cu mine, unii din propria lor experiență, alții din auzite. Honoriu era liniștit, îi lăsă flegmatic să-și facă treaba, știind că n-au ce să descopere. Dar greșea, poliția care scotea parchetul din case ca să descopere obiecte sau acte dosite, ciocănea zidurile, desfăcea tapițeria, căuta ascunzători până și în picioarele scaunelor și meselor, nu era să lase necercetat fundul mării; fură aduși scafandri și nu le trebui mai mult de un sfert de oră ca să descopere servieta și cele trei rucsacuri, care știau ale cui erau, rolul omului din tren apare neîndoielnic; dar încă mă mir că nu luară nici o măsură cu privire la Titus.

Nu știu ce se mai descifrează din niște hârtii, după ce au stat o noapte în apă; probabil oamenii de meserie izbutesc să găsească măcar urme, apoi să refacă fie și numai parțial textul, restul putând să se deducă; n-o fi mai greu decât să pătrunzi secretul hieroglifelor sau al scrierii cuneiforme. Oricum, existau motive suficiente ca Honoriu să fie arestat, când atâția oameni erau arestați și anchetați fără nici o vină.

După un interogatoriu sumar și fără să i se arate prea mult interes, echipajul fu lăsat în pace. Chiar dacă se presupunea că fusese complice la intenția de fugă, pe anchetatori îi interesa altceva, și tăbărâră cu toate forțele pe Honoriu.

* * *

Aici trebuie să intercalez o întâmplare secundară, doar ca un exemplu de ironie a soartei.

Trei zile după arestarea lui Honoriu, în seara dinaintea Anului Nou, când nu adia nici o boare de vânt, asupra mării și orașului căzu o ceață cum nu se mai văzuse dinaintea primului război mondial, după cum, o iarnă atât de liniștită și caldă nu înregistrase niciodată serviciul meteorologic. Pe «Hercules», de la timonă abia se zărea tambuchiul, intrarea în magazie. Soarele în partea apusului, invizibil, putea fi bănuit fiindcă desena în ceață un cerc roz palid, estompat spre margini. Odată cu venirea nopții, ceața până atunci albă ca vata se făcu cenușie, cu tente tot mai sumbre, dar fără să-și piardă cu totul lumina. Avea o consistență care parcă opunea rezistență la înaintare, ca apa, dădea impresia că ai fi străbătut-o mai ușor înot, decât mergând cu piciorul.

Luminile de pe chei, cele mai apropiate, păreau niște tăciuni cât gămălia de chibrit, pe cale de a se stinge în cenușă. Deasupra orașului plutea o reverberație incertă, reflectarea pâlpâitoare a unui incendiu aflat la zeci de kilometri, după o cortină de apă. Sclipirile ritmice ale farului se roteau pe orizonturile presupuse, părând mai degrabă năluci speriate decât raze de lumină. Singurul element întreg, viu și penetrant al acestei naturi amuțite era urletul geamandurii de la intrarea în port, pe care tăcerea îl amplifica dându-i o forță terorizantă, geamătul unui animal apocaliptic, rănit de moarte, dar fără să-și piardă vlaga, ci zvârcolindu-se cu furie la fiecare lovitură de lance.

Reacția celor patru oameni rămași singuri pe «Hercules» fu simultană și unanimă. Până atunci așteptaseră în tăcere miezul nopții, ca să vadă cum vine Anul Nou pe o asemenea ceață, și ce aduce. De trei zile trăiau în incertitudine, nu știau dacă să rămână pe loc, și să aștepte, sau să se risipească în cele patru vânturi. Fără să-și închipuie ce i se punea în sarcină lui Honoriu, înțelegeau că nu-l luaseră degeaba, și cine era luat atunci nu se întorcea repede, sau nu se mai întorcea niciodată.

De la căderea ceții, pescarii dispăruseră. Fie își încheiaseră misiunea, fie călcau consemnul, ca să petreacă noaptea de Anul Nou acasă, socotind că pe asemenea vreme nu se poate întâmpla nimic și nici nu va veni cineva să-i inspecteze. Rudi cercetase cheiul, de la un capăt până la altul, nu era țipenie de om, nu se auzea nici un zgomot, decât o rumoare vagă deasupra orașului;

simți un fior pe șira spinării, o clipă uită în ce realitate se mișcă, i se păru că nimerise pe o planetă părăsită.

Mai era un sfert de oră până la miezul nopții, când se întoarse. Ceilalți îl așteptau în gura tambuchiului.

— Nu-i nimeni; e liniște, le spuse.

Se uitară unul la altul și își spuseră toți deodată hotărârea pe care o tot judecau de la căderea nopții:

— Mergem!

Pe o asemenea ceață nu i-ar fi văzut nimeni, decât de la cinci metri; în schimb, zgomotul motorului se auzea mai puternic. Dar știau că va fi o clipă, prelungă, nu o clipă, ci minute întregi când nu mai putea să audă nimeni, nimic.

State și cu Ispirescu ieșiră pe chei, înțeleși pe mutește și se îndepărtară, unul într-o direcție, al doilea în alta. Ajuns la capătul cheiului, Ispirescu reperă în ceață, abia licărind la intervale, farul verde de la ieșirea bazinului; trebuia să țină direcția prin dreapta lui, la o sută de metri; făcu în gând drumul și fu sigur că n-o să greșească. În stânga erau torpiloarele rusești, luminate de sărbătoare, mai mult se ghiceau decât să se vadă, niște punctișoare roșietice, înconjurate de mici halouri multicolore; la miezul nopții aveau să se stingă, ca toate luminile din port, în afară de faruri. Între timp, Rudi și Comănescu porniră motorul, să se încălzească, îl ținură la cel mai mic ralanti posibil; de altfel, eșapamentul, aflat la pupa, în bordul stâng, era înăbușit de chei, nu se auzea decât de la mică distanță, dacă aveai atenția mărită; cei doi oameni de pază de la capetele cheiului nu auzeau nimic, deși trăgeau cu urechea, știind că motorul pornise.

Nu aveau ceas, numărau în gând secundele și minutele și tocmai în clipa când se așteptau, izbucni primul fluier de vapor; atunci o luară la fugă spre «Hercules», desfăcură parâmele, unul la pupa, altul la prova și săriră pe punte, în clipa când elicea începea să vânture apa. De la timonă, State îi comandă lui Rudi, prin portavoce: «Jumătate viteza înainte!» Câteva minute mai târziu, adăugă, sigur pe sine, stăpânit de o euforie triumfătoare: «Toată viteza! Bagă-l în draci, nu te teme!»

Cine ar mai fi putut să audă motorul, în vacarmul care se pornise, în tot portul? Erau vapoare puține, dar sunau toate, și cu fluierul, și cu sirena. Fluiera uzina electrică, uzina silozurilor, șantierul naval, uzinele și fabricile din oraș, dar pe «Hercules» cel mai puternic se auzeau fluierele torpiloarelor rusești, cărora li se adăugau chiuituri și strigăte vesele,

încălzite de votcă. Barcazul cu cei patru oameni, doi la motor, doi în cabina timonei tocmai trecea prin dreptul lor, când începură să bubuie tunurile; trăgeau salve de sărbătoare, se auzi chiar șuieratul unui proiectil, trecând pe deasupra. Era prea de tot, State și Ispirescu se ghemuiră instinctiv, deși inutil; abia după câteva clipe primul se ridică și strigă în portavoce: «Forțează motorul!» Primejdia trecuse, tunurile nu mai traseră a doua oară, apoi slăbiră și fluierele, se făcea liniște, acum însă «Hercules» era la far, în față aveau marea, goală, acoperită de ceață; se orientau după urletele geamandurii până ce trecură de ea, și o auziră în spate.

Și iată ironia soartei: după o oră de mers, când scăpaseră de orice primejdie fură nevoiți să se întoarcă. Geamandura se auzea încă în urmă, străpungând ceața și liniștea deplină a nopții. Nu era nici o nădejde să se pornească vântul, și mergând numai cu motorul n-ar fi ajuns la Bosfor decât poate a doua zi seara, dar nu aveau motorină decât pentru zece ore. Rudi ieși pe punte și merse la timonă.

— Fără pânze, înțepenim în mijlocul mării; mâine, dacă n-o mai fi ceață, trimit un avion după noi și ne găsesc în zece minute.

Nu aveau de gândit, fiindcă nu era nimic de ales, decât să se întoarcă. Nu simțeau nici ciudă, nici deznădejde, erau goliți de orice gânduri și sentimente; Ispirescu învârti timona cu mâinile amorțite, făcură rondoul și luară drumul spre geamandură; noroc că nu puteau să se rătăcească, mai ales că, deși înspre ziuă ceața nu se destrăma, ci se făcea tot mai deasă; atât exista pentru ei, geamandura și ceața.

Intrară în port cu motorul la ralanti și în fierbințeala petrecerii nu-l auzi nimeni, sau nu-i dădură importanță. Fapt este că ajunseră pe chei, locul de unde plecaseră, fără să-i simtă nimeni. Legară parâmele de binte și refăcură legătura electrică la rețeaua portului. La ziuă zăriră prin ceață pe cei doi pescari, întorși la datorie, fără să aibă cea mai mică bănuială despre evadarea nereușită, altfel ar fi fost mai agitați, le-ar fi fost teamă că nu scapă cu fața curată.

Câteva zile mai târziu fură arestați toți oamenii din echipaj, în afară de Rudi; după ani și ani am aflat cum izbutise să scape. Ceilalți fură duși la București, sub nu știu ce învinuire, în orice caz nu pentru încercarea de fugă, despre care n-a aflat nimeni vreodată. Mult timp n-am știut nimic despre soarta lor, care a fost pe cât de tragică, pe atât de ciudată. La fel cum a fost și soarta lui Honoriu, care, eliberat după șase luni de anchetă nu mai

avea nimic din ce fusese el înainte, era o epavă, și s-a stins încetul cu încetul, fără să i se descopere vreo boală.

Inexplicabil mi s-a părut multă vreme că pe Titus doar l-au legitimat o dată și pe urmă l-au lăsat în pace. Eram foarte tânăr, mă încredeam cu ușurință în oameni, nu-mi imaginam până unde pot merge unii cu ticăloșia.

Capitolul 19

Când plecă de pe «Hercules» fără nimic asupra lui decât revolverul, Titus rătăci pe străzile Constanței, la fel ca în ziua când sosise aici în decembrie, pe ninsoare, cu dureri și spaime în suflet, dar și cu speranțe. Acum nu mai avea niciunul din aceste sentimente, era amorf, indiferent la orice ar fi putut să urmeze. Nu-i veni ideea să intre într-un parc și să se împuște; dacă îi venea n-ar fi ezitat nici o clipă. În această stare de absență deplină trăi încă nouă luni, timpul de gestație a vieții, care la el, fără să știe, deveni gestația morții.

Se urcă în primul tren care pleca din gară, un personal atât de aglomerat că adormi în picioare, fără să cadă, presat de vecini din toate părțile; era ca un pat vertical, cu deosebire că își simțea greutatea concentrată în glezne, care pulsau dureros în ritmul inimii, până ce nu mai simți nimic și somnul deveni egal cu neființa.

Abia când coborî din vagon, fără să scape de aglomerație dar simțind aerul curat, își aduse aminte dimineața cu ninsoare când plecase de la același peron, cu atât de vii sentimente în suflet. Acum trecutul îi era indiferent, după cum îi erau indiferente și prezentul, și ziua de mâine. Fără nici o ezitare, fără să se gândească la o primejdie atât de probabilă, luă tramvaiul și merse în strada Sfântu Ion Nou, la casa lui Honoriu. Avea cheia, descuie și intră cu impresia că se întorcea în propria lui casă. Doar o clipă se întrebă dacă n-ar fi fost mai bine să meargă în bulevardul Domniței; odată cu acest gând simți dorința s-o revadă pe Olga, în ipostaza ei de care se apăra cel mai mult și îi rămânea cea mai vie în minte, când o întâlnise goală în camera dușului.

Trei nopți mai târziu, pe la ora două și jumătate, când îl trezi o tresărire de spaimă, auzi sunând cu insistență la intrare, dar nu știa ce îl speriase, soneria sau Olga, pe care o visa chiar în clipa aceea, udă de la duș, învelindu-se cu prosopul.

Patru oameni intrară în casă, după ce își arătară niște legitimații cărora Titus nu le dădu nici o importanță. Olga îi fugise din minte, și odată cu ea fugise și spaima. Primul din noii veniți îi ceru să se legitimeze, în timp ce însoțitorii lui aprindeau luminile în toată casa. Întâmplarea îi era lui Titus cu desăvârșire indiferentă, îl frapa însă fizionomia omului care îi cerceta Buletinul de Identitate și Livretul militar, cu ordinul de lăsare la vatră.

Din întâmplările care nu trec fără să lase urme grele în viața omului, mi-au rămas necunoscute câmpul de luptă, ceea ce nu știu dacă e un câștig sau o pierdere; apoi închisoarea și percheziția. E drept însă că multe nopți am dormit cu rucsacul pregătit de drum, la căpătâiul patului. Îmi închipui că toți cei care vin să facă percheziție noaptea au ceva comun, semne particulare greu de a fi definite, fiindcă probabil nu sunt bătătoare la ochi, se întipăresc în minte și nu se uită, dar e greu să fie descrise. Pe omul acela l-am cunoscut și eu, din întâmplare, câțiva ani mai târziu, știam cine este și totuși mi-e imposibil să-i fac alt portret, decât unul de suprafață. Era mijlociu de statură, cu un trup lat, i-aș spune pătrățos, dacă un asemenea adjectiv n-ar defini un semn particular, impropriu oamenilor de aceeași categorie. Avea părul castaniu, dat pe spate și lucind de briantină, ochi căprui, inexpresivi și totuși având o forță de pătrundere disimulată. Nici o cicatrice, nici o pată, nici o aluniță; ceva mai comun nu cred că există. Și numai cu atât, și fără să mi-l fi descris cineva, sau să-mi fi arătat fotografia lui, când l-am întâlnit l-am recunoscut dintr-odată, el și nu altul venise să facă percheziție în casa lui Honoriu, el și nu altul îl arestase pe acesta cu două nopți mai înainte, la Constanța. Acum Honoriu era interogat, sub un bec puternic, cum se obișnuiește, la o instituție specializată din Calea Rahovei, pe care mulți oameni din țara noastră au cunoscut-o.

În casa lui Honoriu, după ce îi muriseră bunicii nu mai locuia nimeni. Cartea de imobil o ținea chiar el, o găsiră pe un scrin, la vedere. În afară de el, nu mai era înregistrat alt locatar.

— Dumneata nu locuiești aici legal, observă omul care îl cerceta pe Titus.

În modul cel mai vădit, cu toate că avea un aer ironic și parcă puțin disprețuitor, nu urmărea să-i facă nici o șicană.

— Nu-i vina dumitale. Era datoria proprietarului să te treacă în cartea de imobil.

Iată o vină de care puțin le păsa acum anchetatorilor!

— Unde ai fost recenzat anul trecut? întrebă omul, în vreme ce însoțitorii lui răscoleau casa cu dexteritate.

Se referea la recensământul făcut în toamna anului 1946.

— În Bulevardul Domniței, la numărul 5, unde am și acum domiciliul.

Plătise proprietarului chiria pe tot anul. Pe atunci, în chirie intra și întreținerea casei, toate angaralele, căldură, apă, gunoi, portar; chiriașul plătea numai lumina Societății de electricitate, după cum arăta contorul.

— Întoarce-te acolo! continuă aspru, dar fără ostilitate. Aici n-ai mai putea să stai nici dacă ai avea domiciliul legal; casa se sigilează. Care-i bagajul dumitale?

Titus nu avea decât un rând de haine, lenjeria, articolele de toaletă și câteva cărți, puținele pe care le păstrase. Cele trei mai dragi lui erau acum într-unul din rucsacurile scoase din mare. Puse toate acestea într-un geamantan. La ușă, unul din oamenii ocupați cu percheziția vru să vadă ce avea înăuntru.

— Lasă-l, e liber! spuse cel care era, în mod evident, șeful expediției.

Mai mult decât această bunăvoință, îi strânse mâna lui Titus, cu un fel de cordialitate și adăugă, întinzându-i o carte de vizită:

— Dacă vreodată aveți nevoie de mine, căutați-mă la telefon, dimineața, la prima oră. Sau trimiteți-mi vorbă prin fratele dumneavoastră.

De data asta vorbea folosind pluralul, cu o vădită deferență. Titus nu băgă de seamă, fiindcă era străin de toate, și în primul rând de el însuși. Cât despre fratele lui, n-ar fi știut la cine se referea, din câți frați trăiau încă, fiindcă nici nu auzi vorbele.

Pe cartea de vizită era un număr de telefon și nimic altceva decât numele: E. Coșaru. Afară rupse în două cartonașul de calitate cam grosolană, cu scrisul excesiv de mare, ca un afiș de reclamă, și îl aruncă, la fel de indiferent cum îl luase. Mi-am închipuit că era un nume de cod, un om cu meseria lui nu-și declară identitatea oricui, dar mai târziu am auzit vorbindu-se de el, și după alt timp, când l-am cunoscut toată lumea știa că îl cheamă Coșaru; chiar dacă fusese un nume conspirativ, o poreclă, acum nu mai acoperea nimic, și de altfel nici nu avea ce să acopere, fiindcă nu mai era în activitate, se pensionase la patruzeci și cinci de ani; oamenii de meseria lui se uzau repede, în schimb căpătau o pensie grasă și alte avantaje, de pildă accesul la magazine speciale. Când l-am cunoscut, mi-a oferit un borcan mare de Ness, care nu se găsea pe piață. M-am fâstâcit atât de tare, încât l-am primit, deși îmi dădusem seama ce fusese omul acela.

Titus așteptă pe străzi să mai treacă vreo două ore, apoi, la cinci sună la ușa blocului din strada Domniței. Lipsea de patru luni, portarul de noapte veni să-i deschidă, și când îl recunoscu, ochii cârpiți de somn i se bulbucară, gata să iasă din orbite.

— V-au dat drumul? întrebă, cu îndoială, neștiind ce să facă.

Atitudinea portarului nu mă miră, când un om dispărea mai mult de câteva zile fără să anunțe, se presupunea că-i arestat și nimeni nu mai

întreba de el, toată lumea rămânea mută, iar când reapărea, cel puțin o vreme se ferea de el ca de ciumă. Tinerii care n-au cunoscut vremea aceea poate n-au să creadă, astfel că subscriu apăsat ce-am spus mai înainte. Și ca să nu mai repet această asigurare, o extind de pe acum asupra a tot ce cuprinde cartea până aici, și de aici înainte, până la ultima pagină pe care o voi mai putea scrie. Oricum, portarul se gândi că trebuia să treacă pe la poliție, era instruit să raporteze tot ce se întâmplă cu locatarii.

Titus nu avea cheia odăiței sale; i-o lăsase Olgăi, sfătuind-o să ia butelia de aragaz și tot ce-i mai trebuia din puținul care se găsea acolo. Era ora cinci și un sfert, nu îndrăzni s-o trezească din somn, așteptă fără să-și dea seama cu ce nerăbdare, până simți mișcare înăuntru; atunci abia ciocăni ușor în ușă. Ea zăbovi câteva clipe până să întrebe:

— Cine-i?

El îi recunoscu glasul, și deodată se gândi că poate era cu cineva înăuntru; poate avea un prieten, poate se măritase. Îi veni să plece, în vârful picioarelor, dar cheia se învârti în broască și ușa se deschise.

Rămaseră încremeniți, de o parte și de alta a pragului. Ochii ei îl priveau, mari, uimiți, timizi și fascinați totodată. Întinse mâna, și fără un cuvânt îl trase înăuntru, uitându-se la el cu privirea dinainte. Apoi deodată, fără un cuvânt îl cuprinse în brațe, își lăsă capul pe pieptul lui și începu să plângă.

Atunci tot ce era mort în sufletul lui Titus începu să învie, simți îmbrățișarea ei, îi auzi plânsul, apoi îi învie memoria, își aminti ziua când, așezată sfios pe scaunul de lângă sobă îi spusese, cu simplitate, o vorbă atât de gravă: «Acum vă iubesc pe dumneavoastră!»

Olga îi vorbi, printre lacrimi, atât de clar dăruită, dar păstrând în vorbe vechea distanță:

— Am crezut că n-am să vă mai văd. Iertați-mă, sunt o proastă, nu știu cum să spun, mi-a fost dor tot timpul de…

Nu putea să repete vorba de altădată și nu știa cum să spună altfel. Ar fi trebuit să vorbească Titus, numai că el, mai surprins ca ea, doborât de nedumerire și nesiguranță, nu găsea cuvintele. Îi simțea căldura, îi auzea bătăile inimii, știa ce însemna ea între oameni, numai că tot ce avea el de spus unei femei îi spusese o dată pentru totdeauna uneia singure, nu putea să repete. Nu din datorie morală, nici din pietate pentru o moartă martiră, ci din credința, pe cât de anacronică, pe atât de sfântă și nobilă că orice repetare devalorizează trecutul.

Suferise îndelung, începând din copilărie, când își simțea stupiditatea vârstei neputincioase, când, fără să știe nimic simțea ce mult trebuie să învețe. Avusese de urcat multe trepte, și la fiecare treaptă își dădea seama că scara se lungea întruna, că nimeni pe pământ, în trecutul omenirii nu-i ajunsese până la capăt, și nimeni nu putea să ajungă, în vecii vecilor.

După atâtea școli prin care trecuse, ajunsese la cea mai grea dintre ele, războiul, când, și cel mai deștept dintre oameni își dă seama că nu valorează mai mult decât prostul de alături.

Singurul intermezzo în acest fatal șir de suferințe fusese Alga, numai prin ea cunoscuse fericirea pământească și se încredințase că fericirea cerească nu poate fi mai mare nici în al noulea dintre ceruri, neghioaba metaforă.

Apropierea fetei îi făcea bine în sufletul tocat cu satârul și în trupul care avusese de cărat pietre de moară, fără număr și fără odihnă. Dar nici în brațele ei nu putea să se odihnească; o altă greutate îi apăsa umerii, gândul că după atâtea încercări grele se pierdea pe sine, într-o clipă care ar fi fost bună, dacă n-ar fi trăit odată tot binele de pe lume, atât de deplin și cu atâta intensitate încât nu putea să se mai repete.

Olga simți că el abia se mai ținea pe picioare, îl duse încet, cu grijă, ca pe un copil sau ca pe un om lipsit de vedere, o ființă fragilă, și îl așeză pe marginea patului din care abia se ridicase și încă îi mai păstra căldura. Apoi îngenunche în fața lui, așa cum era, în cămașă de noapte și cu picioarele goale, fără să țină seama că în cameră era frig și dușumeaua rece. Dar avea în ea căldura așteptării și tinereții.

— Ești istovit! îi spuse, cu duioșie, renunțând să mai folosească pluralul, dar nu ca femeie, ci ca o mamă. Întinde-te în pat și dormi. Mă îmbrac fuga și mă duc să-ți aduc de mâncare. Pe urmă trec pe la atelier, să-mi cer învoire, nu vreau să te las singur; fă-mi bucuria și spune-mi că ai nevoie de mine. De atâta timp aștept o zi ca asta! Dacă te-ai speriat când ți-am spus că te iubesc, nu te teme, uită, n-am să-ți mai spun altă dată. Mi-e de ajuns să știu că trăiești, nu-mi trebuie mai mult ca să fiu fericită.

Titus o asculta confuz, nu înțelegea cum putea spune asemenea vorbe o fată atât de simplă, care mai ieri venea să-l întrebe ce înseamnă unele cuvinte întâlnite de ea prima oară. Cât meditase, cât stătuse de vorbă cu ea însăși, ca să se exprime acum astfel?

Când Olga se întoarse de la cumpărături îl găsi dormind, îmbrăcat, cu bocancii în picioare, doar că pusese un ziar dedesubt, să nu murdărească

patul. Îl privi fericită, i-ar fi mângâiat obrazul, și părul, dacă nu se temea că ar putea să-l trezească. Olga vedea în Titus omul coborât pe pământ s-o mântuiască, fiindcă el avea darul să învie în oameni credința. Îl cunoșteam din copilărie, dar până acum nu-mi dădusem seama, mi-am amintit că încă de mic aveam în fața lui o sfială pe care nu mi-o inspirau nici părinții, oricâtă dragoste și venerație le păstram, nici preotul, nici domnul Glodeanu, institutorul, deși îi datorez primele și cele mai importante învățături despre lume, nici măcar Odor, în a cărui admirație m-am format și mi-am trăit viața. De Titus nu m-am apropiat niciodată, ceva al lui, fără să fie răceală m-a ținut la distanță. Am simțit că avea o forță pe care n-o puteam înțelege, și ori de câte ori mă gândeam la el îl vedeam cu un nimb în jurul capului, nu nimbul sfinților, nici al savanților, ci al oamenilor incapabili de gânduri necinstite, cum rar se găsește câte unul; spre a se înțelege cât preț pun pe această însușire, și mai ales cât o socotesc de rară, nu mă rușinez să spun că eu, unul, n-am avut-o.

Acea însușire o făcuse pe Alga, surprinsă de el în pielea goală, să-și continue drumul în liniște, fără să roșească, fără s-o ia la fugă, deși de la doisprezece ani n-o mai văzuse așa nici maică-sa, și, spun eu, nici măcar Dumnezeu, care le vede pe toate; căci nu se dezbrăcase în fața icoanei nici dacă era singură în odaie; numai după ce stingea lumina. Cu toate că venea din altă lume, la fel se întâmplase cu Olga, când o găsise goală în camera dușului; nu făcuse nici cel mai mic gest pudic, fiindcă el nu-i inspirase rușinea atât de firească femeilor, fie ele oricât de versate.

Sunt sigur însă că oricare din aceste făpturi ar fi reacționat altfel și orice femeie asemeni, dacă în locul lui Titus ar fi fost altul. Dar, recunoscându-i acestuia o însușire atât de neobișnuită, nu uit să adaug că și Alga, și Olga, oricât de distanțată le era originea, aveau în ele o lipsă de fățărnicie care le făcea să semene până la înrudire. Dovadă sunt și celelalte reacții ale lor, felul cum prima s-a simțit legată de Titus la prima vedere, iar a doua i-a spus acestuia, ca în transă, «Acum vă iubesc pe dumneavoastră».

Cât o privește pe cea din urmă, ea nu știa despre Titus nimic, o impresionau politețea lui și distincția; instinctiv cunoștea însă esențialul, că în viața lui fusese o femeie pe care nu putuse s-o iubească decât într-un chip inegalabil, de aceea nimeni nu putea să-i ia locul. Știa că el nu va răspunde niciodată la dragostea ei, care o făcea să-l iubească și mai puternic, prin admirația pe care i-o trezea această credință. Nu suferea, nu se socotea frustrată, îi recunoștea acelei femei necunoscute dreptul la o credință

nesfârșită, și așa ajunse s-o iubească. Uneori se uita în oglindă, până ce cădea într-un fel de stare hipnotică, privirea ei trecea dincolo de imagine, unde o descoperea pe Alga, fără să știe cum o cheamă și ce puțin se deosebeau.

Dar și cu Titus, în fața acelor întâmplări identice se petrecuse, de fiecare dată, aceeași reacție, un cutremur îi zdruncinase ființa, declanșând în el o febră aproape mortală, care îl făcuse să trăiască zile în șir pe jumătate în agonie. M-am gândit mult la fenomenul acesta, am cerut explicații, nici un medic n-a putut să-mi răspundă fiindcă mai întâi ar fi trebuit să mă creadă și probabil mi-a lipsit puterea de a-i convinge. Și totuși faptele s-au petrecut întocmai cum au fost descrise; nu-mi rămâne să-mi închipui altceva decât că în Titus exista o mare forță de dăruire, care însă nu putea să fie receptată decât pe o anumită lungime de undă; atunci fluidul pornit din sufletul lui îl lăsa pe celălalt zdrobit, fără forță de apărare.

Nu am nici o îndoială că orice iubire, chiar cele care rămân neîmplinite, pornește de la o chemare fizică. Și cea mai pură dintre fecioare, ba chiar înainte de a fi puberă, simte o chemare secretă pentru tovarășul ei de joacă, dacă el îndeplinește condițiunile la care ea visează, chiar dacă nu-și dă seama, și fără ca măcar să le definească. Nu neg faimosul «complex al lui Oedip», formulat abia în secolul nostru, deși este vechi de când lumea, dar îl socotesc o banalitate, motiv să nu mă dau în vânt după teoria lui Freud. Instinctelor definite de această teorie li se opune pudoarea, insuflată popoarelor civilizate de educația începută în familie, continuată în școală și patronată de religie. Nu pun în discuție prostituția, acest rău necesar, cum i se spune, fiindcă elimină alte rele. Cât despre poligamie, este și ea un instinct omenesc, combătut de educație și interzis de lege, dar practicat în secret, deci neputând să facă obiectul unei statistici; cifra, dacă s-ar cunoaște, ar înspăimânta pe unii puritani, iar altora poate le-ar trezi nostalgii tardive. Cunosc însă și cazul invers, al voluptății de altă natură decât cea fizică, pe care o pot simți atât femeia cât și bărbatul, rămași credincioși unei singure ființe. La început am vrut să spun «rămași credincioși unul altuia», dar m-am gândit că nu totdeauna credința e reciprocă. Îi cer iertare acelei bune și mult stimate prietene că îi dezvălui cazul, deși, dacă nu-i spun numele nu ajung chiar la o indiscreție; și, oricum, concepția ei, deși cu totul neobișnuită, nu numai că nu este condamnabilă, dar ar fi de natură să-i

asigure un loc în împărăția cerului. (Unde libertinii socotesc că ar fi mare plictiseală.)

Acea prietenă pe care, datorită lipsei de timp, a unuia și a altuia nu o frecventez cât s-ar cuveni deși ne prețuim și ne stimăm reciproc, poartă pe brațul drept un număr de brățări subțirele, argint cizelat cu finețe, cărora, la fiecare zi a nașterii le mai adaugă una – e drept că n-a ajuns la vârsta când ar simți nevoia să-și ascundă anii. Iar pe brațul stâng, de când o știu, are o singură brățară, marcând, după cum m-a lămurit, singurul bărbat pe care l-a avut în viață, și-l are încă, dovadă că până astăzi n-a adăugat o altă brățară. N-aș fi povestit cele de mai sus, dacă n-aș fi pe deplin convins de sinceritatea acestei notificări atât de categorice și de clare. Despre soțul ei nu pot să mă pronunț, fiindcă bărbații nu poartă brățară.

Despre poligamie ar fi multe de spus, dar nu mă duc cu gândul în antichitate, nici la evul de mijloc sau mai-nainte, la perioada matriarhatului; nu voi vorbi nici despre albine, exemplu tipic. Poligamia s-a practicat la mormonii din America, până la jumătatea celuilalt secol, în tinerețea bunicilor noștri. Mormonii sunt o sectă creștină cu alte dogme decât ale creștinătății. Au biblia lor, cam bizară pe lângă a noastră, iar cele treisprezece porunci, nu zece, ale profetului Joseph Schmith, întemeietorul religiei, ne contrariază, pur și simplu. Prigoniți pe coasta de răsărit a Statelor Unite, au migrat spre vest, au străbătut în chip dramatic două treimi din lățimea continentului, până la marile lacuri sărate, unde au fundat statul Utah de astăzi. Prima lor așezare, numită la început altfel, este astăzi Salt Lake City, capitala statului și a religiei mormone. Poligamia s-a impus acestei colonii greu încercate, fiindcă numărul femeilor depășea cu mult pe al bărbaților și era nevoie ca populația să crească repede, altfel neamul mormon putea să dispară, condițiunile de viață fiind neprielnice în locurile acelea: secetă cronică, invazii de lăcuste etc. Nicăieri nu am văzut atâtea leagăne de copii și pătucuri, ca în Muzeul din Salt Lake City, care ilustrează pionieratul mormonilor. După cum nicăieri nu am văzut ilustrat mai bine cultul femeii, viitoarea mamă. Arborele genealogic al unui bărbat vrednic, de la începutul istoriei mormone, cuprinde nouăzeci de urmași, în linie directă. Cu toate acestea, în statul Utah, cu o suprafață cam cât a României, populația număra acum câteva decenii abia un milion de suflete. Nu este de vină sărăcia solului, fiindcă subsolul cuprinde în schimb bogății uriașe. Să nu-mi spună cineva că americanii, care și-au întins sondele de petrol până în România și mai departe, n-au fost în stare să-și exploateze bogățiile proprii!

Nu-s mulți ani de când în Iran ayatolahul Comeyni, altminteri puritan până în măduva oaselor, a impus poligamia. Motivul invocat de el însă, a fost altul decât al mormonilor și nu m-ar face să râd dacă fenomenul nu s-ar fi petrecut în vremea noastră și n-ar fi făcut atâtea victime. Comeyni a obligat pe bărbați să-și ia mai multe neveste – numărul femeilor fiind și aici excedentar, ca în statul Utah; dar scopul nu era să crească populația, ci să ferească pe femeile nemăritate de prostituție, pedepsită de altfel cu moartea, pentru amândoi păcătoșii.

Mă feresc să comentez această lege, deoarece, păstrând proporțiile, știu ce anatemă a căzut pe capul nefericitului care, scriind *Versetele satanice*, a fost condamnat la moarte pe tot pământul.

Dacă bărbații ar purta brățări, Titus n-ar fi avut pe brațul lui stâng decât una singură, până la moarte, care de altfel n-a întârziat să vină. Desigur că apropierea Olgăi crea în ființa lui o tulburare. Instinctele, unite cu o afecțiune explicabilă față de grija dezinteresată pe care ea i-o arăta tot timpul, îl făceau să vadă cât era de femeie și s-o dorească, în vis mai cu seamă; însă dorința aceasta i se părea atât de condamnabilă, încât o înăbușea chiar înainte de a și-o mărturisi lui însuși. Era o interdicție absolută, împotriva naturii, a instinctelor și afecțiunii.

Din alte rațiuni Olga își impunea aceleași restricții deși sentimentele ei pentru Titus erau dragoste deplină. Dintr-un tată hamal și o mamă spălătoreasă, cu vicii agravate de promiscuitatea în care locuiau toți trei într-o cameră, părinți mizerabili, destinați unei morți și mai mizerabile, Olga își păstrase puritatea socotită de unii pedagogi ca fiind zestrea oricărui copil nou venit pe lume, și pe care numai viața poate să i-o altereze. Pe Olga o apăraseră de degradare tocmai atmosfera promiscuă de-acasă și groaza că ar putea să calce pe urma părinților; se luptase din răsputeri să se țină departe de orice viciu, acționând probabil instinctiv, întrucât nu avea capacitatea să delibereze. Nu mi se pare incredibil; asemenea reacții sunt posibile, am mai cunoscut cazuri. Fugind de viciu, Olga ajunsese la o virtute cu atât mai valoroasă cu cât era o construcție proprie.

Titus dormi până seara; ea îi scoase numai bocancii din picioare și îl înveli cu o pătură. Apoi puse un rasol de vacă să fiarbă la foc mic, pe mașina de gătit cu petrol și fitil, al cărui miros, am mai spus, se impregna în păr, în haine, poate și în sufletul oamenilor. Nu pot să spun că mă

obișnuisem cu el și nu mă mai supăra; îl suportam, cum suportam și epoca. Era sfârșitul lunii decembrie, anul 1947.

Restul zilei Olga rămase de veghe; rasolul era fiert. Aștepta ca bărbatul să se trezească și să-i dea de mâncare. Așa gândea, «bărbatul», nu știa cum să-i spună altfel. Dar nu bărbatul ei, nici prin gând nu putea să-i treacă; bărbatul, ca entitate omenească.

Efuziunea din zorii zilei, când el îi ciocănise la ușă, i se părea o greșeală fără iertare; nu știa cum va îndrăzni să stea în fața lui, când el va deschide ochii. Surpriza de a-l vedea pe neașteptate, emoția, bucuria imensă îi luaseră mințile, făcuse gesturi pe care n-ar fi îndrăznit nici să le gândească, spusese cuvinte nestăpânite care acum îi aduceau sângele în obraz.

Veghind, își regăsise locul unde trebuia să rămână. Erau și în ea instincte femeiești, ar fi dorit să-i fie bărbat măcar o noapte, o oră, să simtă o atingere, dar un alt instinct o oprea să năzuiască, nu știa nimic despre viața lui, dar intuise totul. Nu suferea decât de rușinea că fusese atât de nestăpânită. Altminteri era fericită să-l vadă că doarme în patul unde dormise ea, cu capul pe perna unde mai persista încă parfumul părului ei.

Dormea adânc, dar chinuit, avea maxilarele încleștate, pe obraz îi trecea din când în când o grimasă dureroasă. Și-ar fi dat trupul și sufletul dacă ar fi știut ce-l doare și cum poate ea să-l aline. Suferea îngrozitor pentru el, și era îngrozitor de fericită să-l știe acolo.

Se întunecase când Titus deschise ochii; clipi buimac, n-o recunoscu, într-un fel nu se recunoștea nici pe el însuși.

— Unde sunt? întrebă, aruncând în jur priviri rătăcite.

— Acasă, răspunse Olga. Odaia dumneavoastră este alături, dar erați atât de obosit încât ați căzut în pat și ați adormit la mine, de azi dimineață până acum.

Aprinse o lampă micuță, pe masa de la căpătâiul patului. Era un vas sferic, de ceramică albă, cu un abajur de pergament, împodobit cu floricele albastre făcute de ea însăși, în acuarelă. E ușor de înțeles că un asemenea obiect nu putuse să apară aici decât după moartea părinților.

Lampa aduse lumină și în mintea lui Titus.

— Tu ești Olga! spuse, ridicându-se în coate.

— Da, și acum vă dau de mâncare. Trebuie să fiți mort de foame.

Supa și rasolul erau mâncarea de temei a Olgăi; supa ca s-o încălzească și carnea ca s-o țină în putere. Din când în când mai gătea și altceva, fără să dea prea multă atenție mâncării, care după ea nu avea alt rost decât să-ți

întrețină viața. Cu rasolul era simplu, când se găsea la măcelărie; îl punea în oală, cu legumele cuvenite, apoi îl lăsa să fiarbă, în timp ce ea se ocupa de alte treburi.

Peste zi dereticase puțin odaia lui Titus; nici prin gând nu-i trecea ca el să doarmă în patul ei peste noapte, ideea îi făcea frică.

Trei luni se scurseră astfel, locuiau alături, într-o prietenie care pe Olga o făcea fericită. De multe ori, seara, ea își trăgea un scaun lângă peretele care o despărțea de Titus și simțea o mulțumire calmă și adâncă, să-l știe atât de aproape, că fără zidul de cărămidă ar fi putut întinde mâna, să i-o pună pe frunte.

Titus își reluase meditațiile, se ducea la elevi, acasă, colinda orașul peste care venea primăvara; pe ferestrele deschise ieșea mirosul vâscos al mașinilor de gătit cu petrol, impregnat în ziduri peste iarnă; era o caracteristică a vremurilor. Despre Honoriu nu mai știa nimic și nici nu avea pe cine să întrebe, nu-i cunoștea părinții, care locuiau la Brașov; nu le știa adresa. Din când în când trecea pe strada lui, târziu, seara, ferindu-se prin umbra gardurilor și zidurilor; de fiecare dată găsea casa cufundată în întuneric.

Fusese o singură dată la Ploiești, să-și vadă mama.

— Ce se întâmplă cu tine? îl întrebase ea, îngrijorată.

Într-adevăr, fizionomia lui Titus, privirea, gesturile puteau să îngrijoreze pe cineva care îl cunoscuse mai înainte. Era în sufletul lui și spaimă, și rușine. Nu știa ce vină avea Honoriu, alta decât intenția de fugă, dar o asemenea cauză se ancheta în câteva zile și se judeca repede, iar pedeapsa, după câte mai auzise, nu depășea câteva luni de închisoare. Chiar și într-un asemenea caz, ancheta odată încheiată, inculpatul putea să comunice cu cei de afară. În fiecare zi aștepta o veste, o carte poștală, și cum aceasta întârzia să vină neliniștea lui era tot mai mare. Iar rușinea, fără o cauză clară, devenea chinuitoare. Nu se știa vinovat, căci nu ieșise din cuvântul lui Honoriu, dar îl apăsa totuși o culpabilitate nedefinită, pornită de la faptul că era liber, că nu-l anchetaseră și nu-i ceruseră nici măcar o lămurire privitoare la relațiile lui cu Honoriu. Îi era imposibil să-și imagineze temeiul unei învinuiri atât de grave, dar avea clipe când se gândea că orice om care ar fi cunoscut împrejurările ar fi fost în drept să creadă că el era denunțătorul, complice cu anchetatorii. Mai ales dacă ar fi știut că avea și acum asupra lui, permanent, pistolul cu un încărcător de șase cartușe, pentru care putea să fie condamnat la ani grei de închisoare; nu-l percheziționase

nimeni când fusese găsit în casa lui Honoriu, și nici după aceea; poate îl urmăreau în taină, dar nu era un motiv să elimine cu totul sentimentul de culpabilitate care continua să-i dospească în suflet. Acum nu mai trăia cu alt gând decât cu acela ca într-o zi Honoriu să fie eliberat, să afle de la el tot ce se întâmplase și așa să se elibereze și el de frământare.

Altminteri își trăia viața ca toți oamenii, cu umilințe, cu lipsuri, cu speranțele vane date de radio Londra. Nefiind în «câmpul muncii» era pe jumătate în afara vieții, nu avea dreptul la cartelă de pâine, nici la «puncte» pentru pantofi și îmbrăcăminte. Cartelă știe toată lumea ce înseamnă; de «puncte» poate unii au uitat, iar cei tineri n-au apucat să se bucure de ele. Erau foi de hârtie cu un număr de pătrățele numerotate, nu mai țin minte câte, poate șaizeci de persoană. Fiecare obiect de pus pe trup sau în picioare era cotat cu un număr de puncte; vânzătorul, cu forfecuța legată de gât, că nu se rătăcească, tăia punctele care îți îngăduiau să nu umbli în pielea goală. Nu înseamnă că punctele te scuteau de plată și nici că erau îndestulătoare pentru nevoile oricât de modeste ale omului. Un palton, de pildă, nu puteai să-l cumperi cu punctele personale, trebuia să mai contribuie și altcineva din familie. De aici a ieșit vorba, în circulație și astăzi, că unele diplome de studii se luau «pe puncte», adică pe baza unei îngăduințe speciale, ca un supliment la punctele pentru îmbrăcăminte. S-a umplut țara atunci de ingineri «pe puncte», de profesori și, vai! – chiar de medici cu studii reduse, recompensare a devotamentului față de clasa muncitoare.

Spre salvarea sufletelor noastre, am cunoscut și tineri, fii de intelectuali – ei da! – toți de familie bună – ei da, de ce le-aș atribui o origine «sănătoasă», adică incultă? – care au studiat cu râvnă și strălucire. Dar din aceștia, opt din zece sunt plecați din țară. Dacă lucrurile merg prost astăzi, în anul 1991, să nu se mire nimeni, – prea mulți conducători politici care ies în fruntea altora și-au făcut cariera «pe puncte».

O parte din tinerii studioși au fost elevii lui Titus, nu fiindcă fără ajutorul acestuia n-ar fi reușit la examene, ci din dorința de a ști mai mult decât alții; și aveau de unde să învețe.

Câteva luni, din ianuarie până după sărbătorile Paștilor, Titus și-a găsit clipe de liniște, uneori chiar de speranță, în apropierea Olgăi. Prietenia lor într-o continuă evoluție, nu putea să devină dragoste, dar nu-i paradoxal să spun că depășea dragostea. El găsise la ea ocrotirea de care avea nevoie pentru a supraviețui. Ea găsise în el reparația, care i se părea sublimă, a mizeriei sufletești trăite lângă doi părinți degradați, când, prin indescifrabile

moșteniri ancestrale, totul în ființa ei era aspirație spre puritate și lumină. După cum se vede, caracterul Olgăi se definește tot mai limpede, tinzând să se întregească, spre a da naștere unui portret, în timp ce eu voi fi nevoit s-o abandonez câteva pagini mai încolo. Nu regret că i-am mai adăugat câteva trăsături, fiindcă în felul acesta am întregit și portretul Algăi, dispărută prea repede. Adevărul este – și nu mă sfiesc să-l dezvălui chiar dacă merg prea departe cu mărturisirile – că, scriind despre Olga m-am gândit tot timpul la Alga încât nu mai știu care din ele ocupă primul loc în povestire.

Fără să-și ducă viața în comun, între Olga și Titus era o comuniune generată de asprimea soartei lor, într-un fel asemănătoare, simțită fără a și-o fi mărturisit unul altuia și concretizată în faptele zilnice, devenite obișnuință. Cumpărăturile le făceau și unul și altul, fiecare umbla cu o sacoșă în buzunar; luau ce găseau din întâmplare, căci nu era pe alese. Toată lumea făcea la fel în vremea aceea, nimeni nu pleca de acasă fără o sacoșă, care căpătase un nume format din trei inițiale unite «PPC» – Poate-Pică-Ceva; haz de necaz, cum se spune, și într-adevăr așa își duceau oamenii viața, din ce pica ici și colo. Nu am să înșir ce putea să pice, și ce nu pica niciodată. Nu reiau istoria economatelor, care ar fi trebuit să asigure oamenilor din «câmpul muncii» necesarul de viață, dar nu-l asigurau totdeauna. Era în timpul foametei, care – după două veri secetoase, resimțite mai ales de Moldova – punea oamenii pe drumuri; mergeau sute de kilometri în trenuri aglomerate, pe scări, pe tampoane, pe acoperișul vagoanelor, ca să se întoarcă vlăguiți cu o desagă de mălai sau de făină, din locuri unde se mai găseau câte unele. Despre aceste trenuri ale deznădejdii am mai scris, și poate voi mai scrie, căci ar fi o nelegiuire să uit de ele.

Așa cum am spus, Titus nu avea dreptul la cartelă. Cumpăra dintr-un colt al pieței, de la speculanți, câte o pitușcă nu mult mai mare decât o chiflă. Uneori nu găsea nici acolo, și Olga împărțea cu el pâinea luată pe cartelă. Atunci mi-am dat seama de valoarea gestului și am înțeles ce înseamnă și cât îi unește pe doi oameni să împartă între ei pâinea.

Dimineața, Olga, care se scula mai devreme, îi aducea lui Titus la căpătâiul patului o cană de ceai, mai rar de lapte, cu o felie de pâine unsă cu marmeladă.

Marmelada! De câte ori mi-o aduc aminte mi se umplu ochii de lacrimi. Era chipurile o marmeladă destul de bună, făcută din fructe amestecate, se aducea în lădițe de lemn și se vindea cu cântarul, relativ ieftin, astfel că ani de zile a fost hrana săracului. După un timp a început să lipsească și săracul

n-a mai avut cu ce unge pâine copiilor, care plecau la școală cu mațele ghiorăind de foame. După alt timp, destul ca oamenii să-i simtă bine lipsa, a apărut din nou, aceeași, doar că s-a numit «superioară» și avea prețul dublu. Marmelada inferioară, căreia îi simt și astăzi lipsa, deși nu rabd de foame, n-a mai apărut niciodată. Așa s-a făcut cu tot ce își mărea prețul: nu se pomenea de scumpire, ci de creșterea calității care, pe lângă că aducea mai mulți bani statului, dovedea și progresul societății, pașii ei spre mai bine.

Niciuneia din spolieri nu i s-a spus pe nume; când nu se găsea o justificare pentru mărirea prețurilor, adică nu se putea spune sub nici un cuvânt că «a crescut calitatea», prețurile se *reașezau*, nu se scumpeau niciodată.

N-am să le plâng de milă celor care au jefuit pe alții ca să se îmbogățească, au dormit pe saltele umplute cu bani și i-au pierdut pe toți la stabilizarea din 1947. S-a găsit un nume, ca să nu se spună «confiscare», ceea ce era de fapt, dar nu făcea impresie bună, mai ales în lumea apuseană, chiar dacă părerea ei nu se lua în seamă – dar tot mai bine e să minți, decât să spui adevărul, fie și când nu te crede nimeni!

Nu-mi este însă indiferent că s-au confiscat toți banii, la grămadă, lovind nu doar în cei îmbogățiți pe spinarea altora, ci și în amărâții care aveau strânse cu greu câteva milioane de lei, să-i aibă pentru zile negre. Ce însemna un milion, atunci, nu mai e nevoie să repet. Zilele negre au venit, cam la vremea zilei celei mai albe, adică în preajma solstițiului de vară; banii au ars cu flacără, nu s-a dat în locul lor decât cel mult valoarea hârtiei.

Și astăzi mă întreb ce a făcut guvernul domnului doctor Petru Groza cu ei, în afară că a plătit rușilor despăgubirile de război, nedecontate până astăzi. Era întregul avut bănesc al unui popor care număra douăzeci de milioane de oameni. Toți banii i-a luat statul deodată, fără să dea chitanță. Oriunde pe lume ar fi fost revoluție. La noi se socotea că revoluția e făcută, o păzeau tancurile, nu mai putea să urmeze alta.

Ca să nu părăsesc subiectul voi sări cinci ani în viitor, la altă confiscare, cea din 1952, numită de astă dată reformă monetară. Confiscare, fiindcă oamenii n-au putut să schimbe decât o mică sumă, dând două sute de lei vechi pentru unul nou, cel de astăzi, învechit și devalorizat încă o dată. Dar, ca beneficiul ministerului de finanțe să fie mai mare, datoriile cetățenilor către stat se majorau de zece ori, leul nou în acest caz socotindu-se douăzeci de lei. Ceea ce dă naștere unei întâmplări de pomină: Un cetățean strâmtorat și-a dat sufrageria să fie vândută prin Consignație. Înaintea altor bunuri,

cetățenii necăjiți își vindeau sufrageriile. Cine mai dădea ospățuri? De mâncat, se putea mânca și pe masa din bucătărie, când nu se mânca la cantină, în atmosfera ei deprimantă. Gemeau consignațiile de sufragerii, care de care mai valoroase, Florentine, Biedermeyer, italienești, franțuzești, sau cel puțin fabricate de Lengel, dacă proveneau din România. Erau însă prețuite derizoriu, nici zece la sută din valoarea lor reală. Mobila mai modestă nici măcar nu o primeau la Consignație, se vindea la talcioc, dacă se vindea, altfel vai de mama omului.

Dar cine cumpăra sufrageriile somptuoase? Cei care aveau spațiu unde să le pună, nu erau înghesuiți într-o singură cameră. Și își permiteau să dea ospețe. Un pârlit de prieten, care ajunsese cineva și se mutase într-o vilă pe șoseaua Kiseleff, îmi spunea, întinzându-mi doar două degete: «Am o sufragerie că pot să mă plimb prin ea cu bicicleta!» Dar nu profita de spațiu ca să facă ciclism în casă; avea mașină la poartă: «Zill», negru.

Omul celălalt, care își dăduse sufrageria la Consignația, era atât de strâmtorat încât nu putuse să plătească nici măcar transportul cu camionul; îl plătise Consignația, urmând să-și acopere cheltuielile din prețul vânzării; se obișnuia, paguba întreprinderii era exclusă, la preț de chilipir mobila se vindea sigur, și repede.

S-a vândut, într-adevăr, îndată ce a fost depusă, la câteva zile înaintea reformei monetare. Plata s-a făcut mai târziu, cum era obiceiul și între timp leul își schimbase valoarea. Omul și-a primit banii în moneda nouă, un leu pentru două sute; i-a primit e un fel de a spune, în realitate a rămas dator Consignației; fiindcă prețul transportului, avansat de aceasta, întreprindere de stat, a fost socotit douăzeci de lei pentru unul și așa depășea suma încasată pe mobila vândută înaintea reformei monetare. Cum s-a terminat povestea nu știu, presupun că pentru datorie păgubașului i-au pus sechestru pe mobila din casă, câtă mai rămăsese. (În afară de pat și mașina de gătit, protejate de lege ca indispensabile și celui mai nefericit dintre oameni, deși existau și vor exista totdeauna destui lipsiți chiar și de ele, se putea scoate la mezat toată gospodăria.) Iar vânzarea lucrurilor sechestrate poate s-a făcut tot prin consignație, nu cu toba percepției, care bătea în fața casei, să atragă lumea, în vreme ce pristavul anunța cu glas tare ce se vinde. Astăzi acest obicei, pitoresc dar mizerabil a dispărut, pentru datorii se pune poprire pe leafă, socotindu-se că orice om are un venit sigur, măcar o pensioară, iar în ultima vreme ajutor de șomaj, ca în țările capitaliste, care de mult ar fi trebuit să piară, spânzurate cu frânghia fabricată de ele însele.

Amândoi fiind ocupați, el cu meditațiile care îi luau toată ziua, ea cu lucrul la casa de mode unde ajunsese premieră, cuvânt ieșit din uz astăzi, Titus se întâlnea cu Olga seara, în camera ei, și mâncau împreună, ce gătea ea la iuțeală. Era între ei o înțelegere tăcută și senină, mai mult decât într-o dragoste, peste care uneori, sau adesea, bântuie și furtuna, zgâlțâind chiar marile sentimente.

Desigur conviețuirea lor era comentată în bloc, fără să se știe ce însemna ea în realitate. Nu aveau însă neplăceri, nu-i denunțase nimeni pentru încălcarea moralei proletare, mult mai severă decât morala burgheză, deși contravenea principiului comunist al uniunii libere, socotită acum antisocială. Singurul care ar fi putut să le facă un rău era al treilea locatar de pe coridor, cizmarul de la serviciul secret, viitoarea securitate. Acela însă avansase, din cizmar devenise anchetator, cu gradul de locotenent și se mutase la altă scară din bloc, în apartamentul unei familii de evrei, care izbutiseră să emigreze, lăsându-i și o parte din mobilă – nu o putuseră vinde pe toată la iuțeală, erau bucuroși că scapă, nu se mai uitau în urmă.

Camera lui, de la mansardă, vecină cu a lui Titus rămăsese liberă, venea din când în când un om, cu o femeie, nu știu pe ce bază aveau cheia, fapt este că nu-i supăra nimeni, portarul îi saluta cu respect iar administratorul nu le percepea costul întreținerii. Asemenea camere, uneori apartamente întregi, existau în multe locuri ale orașului, serveau la întâlniri secrete, vecinii simțeau dar întorceau capul și își țineau gura; forța căreia aparțineau aceste locuințe era puternică și temută. Despre un asemenea loc de întâlniri voi povesti chiar în paginile următoare.

După masă, la ora nouă seara, ascultau știrile și comentariile de la radio Londra. Titus continua să spere că între Rusia și foștii ei aliați avea să izbucnească un conflict, i se părea chiar iminent, era intolerabil cum Stalin încălca înțelegerile din timpul războiului, când fusese la ananghie; situația i se părea fără ieșire, unui asemenea om nu i se putea opune decât forța. Câteva fapte în viitor aveau să dovedească adevărul acesta, de pildă riposta președintelui Truman la războiul din Coreea, care a frânat elanul lui Stalin de a cuceri lumea. Atunci America, abia dezarmată și-a repus armata și industria pe picior de război și conducătorul Rusiei a înghițit în sec, înțelegând că de aici înainte nu-i mai merge; s-a mulțumit să-i dea cu gura și să însuflețească lupta pentru pace, invenție care cred că-i aparține. Intenția era sinceră în felul ei, pacea îi convenea cât timp avea prada abia înghițită și încă nedigerată. Pentru viitor, în timp ce dirija lupta pentru pace,

se pregătea de război, sacrificând nevoile poporului până la cufundarea lui în mizerie, ca să facă în schimb arme și să realizeze bomba atomică, marele lui of în vremea aceea.

Mai târziu, un alt președinte al Americii, John Fitzgerald Kennedy a înfruntat curajos și decisiv pe un nou stăpân al Rusiei, Nichita Hrușciov, cel care s-a făcut de râs și de pomină, în fața adunării generale a Organizației Națiunilor Unite, unde, în lipsa altor argumente pentru teza sa și-a scos pantoful din picior și a bătut cu el în pupitru. N-a fost singura dată când s-a dat în spectacol, dar, cu toate acestea recunosc că lui îi datorăm retragerea trupelor rusești și a faimoșilor consilieri sovietici din România. Bineînțeles că a fost o naivitate dar nu o blamez, dimpotrivă, o aplaud, iar lui Hrușciov îi doresc să aibă liniște pe lumea cealaltă. El zace acum într-un cimitir de la Moscova, pentru personalități de mâna a doua, nu departe de mormântul Aleluevei, văduva lui Stalin, după câte am auzit, sinucisă, cuvânt echivoc astăzi. Pe ea însă n-au s-o deshumeze ca pe ilustrul ei soț. Și, ocupând un loc modest pe lumea cealaltă, n-au să-l deshumeze nici pe Hrușciov.

Acesta voise să facă rampe de lansare pentru bomba atomică în Cuba, credincioasă rușilor și dușman de moarte al Statelor Unite, aflate doar peste un braț de mare; cum s-ar spune, la o aruncătură de piatră.

Flota care transporta bomba atomică și instalațiile traversa Atlanticul, când Kennedy, luându-și curajos o îngrozitoare răspundere, un posibil sfârșit al omenirii i-a cerut lui Hrușciov să-și întoarcă vapoarele din drum, sub amenințarea că altfel le aruncă în aer. Ca și Stalin când cu războiul din Coreea, Hrușciov și-a dat seama că nu-i de glumă, și, băgându-și coada între picioare a poruncit flotei să se întoarcă.

Lumea a înțeles că, oricât de agresivi, rușii știau de frică. Din nefericire, n-au înțeles și conducătorii lumii. Sau, mai bine spus, n-au avut curajul să înțeleagă.

Titus n-a apucat să fie martor la aceste evenimente, după mine cruciale în istoria timpului nostru. Totuși, puținul timp cât a mai trăit, n-a încetat să creadă într-o apropiată intervenție a Statelor Unite – și n-a fost singurul.

Fără ca între ei să se nască din asta vreo discordie, Olga era de altă părere, și oricât aș fi dezaprobat-o atunci, azi îi dau dreptate. «Cine ar putea să le vină de hac rușilor? spunea. Ce-a intrat în gura lupului, nimeni nu mai poate să scoată!»

Avea dreptate, dar, ca și lui Titus, nici mie nu-mi venea să cred. Iar ceea ce spunea Olga mai departe, imposibil de admis atunci, azi mi se pare de o

extraordinară forță profetică: «Rușii au să se învingă singuri, nu se poate altfel!»

Așa gândea, în 1947, o fată modestă, chiar dacă ajunsese premieră la o casă de mode – adică prima după patroană; ea le sfătuia pe cliente ce modele să aleagă, ea lua comenzile, avea talent și își cunoștea meseria, în schimb era cu totul nepricepută în politică. Și iată cum o fată ignorantă s-a gândit – cu mai bine de patru decenii înainte de a se produce – la un fenomen pe care oamenii politici, cu capul ascuns în nisip îl socoteau imposibil.

După ce se terminau știrile de la radio Londra, Titus îi mulțumea Olgăi pentru ospitalitate, apoi se ducea să se culce în camera lui de alături; niciodată această clipă nu fusese stânjenitoare, se purtau amândoi cu aceeași naturalețe, într-o resemnare calmă. Uneori Olga mai rămânea un timp în fața aparatului de radio, să asculte muzică de noapte. Dar fără regretul că îi treceau așa anii cei mai frumoși ai tinereții.

Capitolul 20

Cu toate că nu încetase să creadă în forța Americii și în dorința ei de dreptate și își păstrase neclintite speranțele în viitorul omenirii, Titus nu trăia o viață liniștită; era tot mai îngrijorat de soarta lui Honoriu, despre care nu mai avea nici o știre. Continua să treacă din când în când, seara, pe întuneric, prin fața casei lui, sperând că o dată va simți înăuntru un semn de viață. Și, într-adevăr, o dată, cum mergea pe trotuarul de vizavi, văzu o dâră de lumină pe sub un voleu de la sufragerie. Traversă strada cu grijă, după ce privi bănuitor într-o parte și alta, dar, ca și în celelalte rânduri nu descoperi pe nimeni pus să supravegheze casa. Nu se înșelase, înăuntru era lumină, mai mult decât atâta, se auzeau glasuri și muzică. Avu un moment de nedumerire și chiar fu mâhnit că Honoriu nu-l căutase, deși era vădit că avusese timp să-și invite niște prieteni la o petrecere. Nu se gândi că, după știrea lui, Honoriu nu avea prieteni și nu-i plăceau petrecerile, deși părea un om volubil și vesel. În prima clipă vru să se îndepărteze, vexat că prietenul, camaradul lui de arme și de aventură îl uitase; pe urmă se gândi că nu putea să fie decât o neînțelegere; urcă treptele de la intrare și apăsă pe butonul soneriei. Brusc înăuntru se făcu liniște, apoi se auziră pași în vestibul și ușa se întredeschise cu precauție.

Un om a cărui față nu putea s-o vadă limpede fiindcă îl bătea lumina din spate, întrebă aspru, cu un amestec de surpriză și de amenințare:

— Pe cine cauți?

— Pe domnul inginer Honoriu Sân Giorgiu.

Într-o clipă, cât ezitase până să răspundă, Titus văzu, peste umărul omului, tot ce era înăuntru, un tablou care i se întipări în minte, cu toate amănuntele, ca pe un clișeu fotografic. Dincolo de vestibul, prin ușa deschisă a sufrageriei, un grup de oameni, unii doar în cămașă, printre ei câteva femei cam deșănțate înțepeniseră, cu ochii la intrare. Doar unul zăcea la podea, pe o coastă, roșu la față, atât de beat că nu-și mai dădea seama ce se întâmplă. Iar altul, în aceeași stare, aplecat peste el, îi turna în ureche alcoolul dintr-o sticlă de whisky.

— Legitimația! scrâșni omul care îl întâmpinase pe Titus.

Acesta rămase confuz, nu avea la el nici o legitimație. Atunci văzu desprinzându-se din grup și apropiindu-se, destul de sigur pe picioarele lui, probabil mai puțin beat decât ceilalți, un om care îi părea cunoscut, dar nu știa de unde.

— Lasă-l! îi porunci acesta celui care ceruse legitimația.

Apoi se adresă lui Titus, cu o grosolănie binevoitoare, dacă poate fi înțeleasă împerecherea celor două cuvinte:

— Iar tu, cară-te, și ține-ți gura, dacă nu ți s-a urât cu viața!

Lui Titus i se urâse dintr-odată și de viață, și de lume, și de toate, ar fi scos pistolul și ar fi tras fără șovăire, putea să împuște cel puțin șase din grămadă. I se făcu lumină în minte, îl recunoscu, era Coșaru, omul care îl arestase pe Honoriu și pe urmă îi percheziționase casa. Cu șase gloanțe nu rezolva nimic, nu-și potolea nici scârba, nici ura; și-ar fi dat viața prea ieftin. Atunci, pe loc, îi veni ideea să fugă în munți și să se alăture partizanilor care duceau acolo un război inegal dar îndârjit, cu poterele, cu armata, cu tunurile, mitralierele și avioanele, deși toți știau că lupta era pierdută dinainte de a începe. Întârziase nu fiindcă gestul ar fi fost inutil; nutrise altă speranță, dar cum nenorocul îl împiedicase continuu să ajungă la ea, își pierduse vlaga și setea de luptă.

Când Titus dădu de urma lui Honoriu era prea târziu. Îl găsi la spitalul de neurochirurgie, cu capul în bandaje. Cu gândul disperat, sau stupid, că originea bolii ar putea fi în creier, îi făcuseră o trepanație, fără să descopere nimic, și acum agoniza, așteptându-și sfârșitul.

Era singur, într-o rezervă, Titus stătea pe un scaun la căpătâiul lui, privindu-l consternat, convins că bolnavul nu-l recunoștea, nu deschisese ochii, nu răspunsese la salut.

Rămase așa, cu o jale grea în suflet, până la ora șase; atunci intră infirmiera și-i spuse că e timpul să plece. Când se ridică de pe scaun, Honoriu făcu un gest cu mâna dreaptă și bolborosi câteva cuvinte. Deslușindu-le greu înțelesul, Titus încremeni de stupefacție:

— Tu ești… Titus?… Tu știi cine-i trădătorul!… Pedepsește-l!

Nu, nu știa, nu înțelese și rămase cu o greutate îngrozitoare pe suflet.

Honoriu muri peste noapte. Îl eliberaseră la sfârșitul lui martie, după o anchetă prelungită luni în șir. N-am putut să aflu dacă îl torturaseră, ce voiau să stoarcă de la el, ce vină avea în afara intenției de fugă, pentru care nu s-ar fi făcut atâta tevatură. Despre expulzarea domnului Haig, de la ambasada Turciei, ca «persona non grata» s-a scris în ziare. Domnul Ionescu, de la Serviciul secret, protectorul lui Honoriu fusese arestat și el pentru a fi confruntați la anchetă, pe urmă murise în închisoare, probabil datorită torturii; familia fusese informată că suferise un atac de cord; așa se obișnuia, afară de cazul că nu se dădea nici o informație și nu se mai știa nimic de soarta victimei.

Honoriu fusese avertizat să nu rămână în București și să nu spună un cuvânt, nimănui, despre cele întâmplate. Așa că n-am putut să aflu nimic despre anchetă. Nu mai trecu pe la casa din Sfântul Ioan Nou, chiar dacă nu i-ar fi fost interzis nu putea rămâne acolo, singur; avea nevoie de îngrijire. Ieșise din închisoare cu febră mare, treizeci și opt de grade, care se menținea constant de câteva zile și fără vreun diagnostic.

Merse cu trenul până la Brașov, unde locuiau părinții, familia Sân Giorgiu. Zăcu tot drumul într-un colt de compartiment și, când coborî, cu greu ajunse la o trăsură și bâigui adresa.

— Am ajuns! îl vesti birjarul, văzându-l că toropește.

Honoriu deschise ochii, dădu să pună piciorul pe scara trăsurii dar nu izbuti, se simțea fără pic de putere.

— Te rog, șopti vlăguit, adresându-se birjarului, cheamă pe cineva din casă.

Veni chiar domnul Sân Giorgiu, care nu știa nimic de soarta băiatului, dar nici nu-i ducea grija, nu era prima dată când lipsea cu lunile. De astă dată însă încremeni, îl privea și nu putea să creadă că umbra aceea de om

din trăsură, slab și palid era Honoriu. Își ascunse consternarea, îi apucă mâinile și i le strânse puternic, încercând să fie jovial, ca totdeauna.

— Bine-ai venit, băiete! De ce nu ne-ai dat o telegramă, să tăiem vițelul cel gras, cum se cuvine.

Honoriu răspunse cu o grimasă:

— Nu mă strânge așa, tată!

Mâinile lui, care odată puteau frânge lanțuri, acum păreau moarte. Iar picioarele nu-l mai țineau, abia se târî până în casă. Căzu la pat și zăcu până vara. Întâi veni să-l vadă medicul casei, sub ai cărui ochi crescuse Honoriu, înalt ca bradul și voinic ca stejarul. În copilărie nu fusese bolnav, nici de scarlatină, nici de pojar sau de variolă; doar câte o mică răceală, după ce venea de la derdeluș cu zăpada înghețată pe haine iar dedesubt lac de nădușeală. Pe atunci nu se vorbea de gripă, fusese odată, după primul război mondial o epidemie de gripă spaniolă, boală grea și necunoscută, care omorâse milioane de oameni în lumea întreagă; pe urmă trecuse și fusese dată uitării. Inutil să spun că pe atunci nu existau sulfamide, cu atât mai puțin penicilină și alte antibiotice. Răceala se vindeca doar cu aspirină, piramidon, ventuze și frecții; tusea, cu bomboane de eucalipt, guturaiul cu inhalații de zahăr ars, îl presărai pe plita sobei și trăgeai pe nas fumul înecăcios și dulce.

În adolescență Honoriu pățise o rușine, despre care părinții nu aflară. Vinovatul, un prieten, îl dusese la un stabiliment (cum se numeau atunci casele cu fete) de unde luase o boală lumească, din fericire ușoară și fără alte urmări decât rușinea; îl vindecase tot medicul casei, doctorul Vitejelu, bun la toate.

Acum doctorul Vitejelu îmbătrânise, dar continua să-și îngrijească pacienții și să-i facă bine, chiar dacă rămăsese în urmă cu știința medicală care o cam luase razna, bâjbâind printre boli necunoscute înainte, tot mai numeroase și mai misterioase, la fel ca medicamentele nou apărute, că nu mai aveau loc în rafturile farmaciilor, înmulțite și ele.

Nu vreau să iau în râs priceperea doctorului Vitejelu, care făcuse mult bine bolnavilor, îl cunoștea tot Brașovul și multă lume îl saluta cu respect, purtându-i multă recunoștință. Dar în fața bolii lui Honoriu rămase neputincios; nu izbutiră mai mult nici renumiți profesori de medicină, savanți de toate specialitățile, aduși de la București și Cluj; pentru atâta cheltuială domnul Sân Giorgiu vându pe rând sufrageria Biedermeyer, cumpărată la începutul secolului de la Budapesta, apoi biblioteca, numai

mobila, dulapuri de nuc sculptat, cât un perete, cu uși de cristal, că ți se rupea sufletul să vezi cum se demontează și se scoate pe ușă. De cărți nu vru să se despartă, mai ales că i se ofereau pentru ele prețuri rușinoase; de pildă, Larousse-ul în douăzeci și patru de volume legate în piele roșie, un anticar voia să-l cumpere cu cinci sute de lei; e drept că nici el n-ar fi putut să-l vândă cu mai mult de două mii, așa erau prețurile. I se reproșa că e vechi, ceea ce nu pot să neg, dar reprezenta o enciclopedie inegalabilă la vremea când apăruse; l-am văzut și știu că lui Leonardo da Vinci, bunăoară, îi erau închinate două pagini și jumătate, mai mari decât Biblia lui Șerban, retipărită deunăzi. Larousse-ul în zece volume, ultimul apărut la începutul anilor 1970, cuprinde mii de articole în plus, fiindcă au apărut puzderie de noțiuni noi, evenimente, științe, descoperiri, invenții; dar despre Leonardo da Vinci nu găsești în el decât douăzeci de rânduri.

Domnul Sân Giorgiu își vându chiar ceasul de aur cu diamante, pe care îl avea ca dar de nuntă de la părinții nevestei, iar aceasta, după ce se despărți de toată argintăria, garnituri de tacâmuri, – la ce să-i mai trebuiască dacă nu mai aveau sufrageria? – renunță și la bijuteriile mai valoroase.

Toate acestea se duseră într-o lună și jumătate, cât dură boala lui Honoriu. La început, deși îngrijorat de înfățișarea bolnavului, doctorul Vitejelu diagnostică o criză de malarie, și îi prescrise chinină. După câteva zile, în loc să scadă, febra crescuse cu cinci liniuțe. Deși încă nu părea ceva grav, doctorul socoti că e bine să propună un consult, și aduse un coleg mai tânăr, dar cu renume, de la spitalul de boli infecțioase. (Nu mă pot abține de a face o paranteză, care este un reproș ironic, ca să nu folosesc alte cuvinte, mai aspre, celui ce-o fi avut proasta inspirație, ca să nu o numesc ignoranță sau neghiobie, de a numi pe specialiștii în boli infecțioase infecționiști, cuvânt consacrat astăzi, deși în loc de vindecător, înseamnă mai degrabă purtător de infecții.)

«Infecționistul» așadar, nevinovat de numele specialității sale, diagnostică un reumatism de-o anumită categorie și prescrise salicilat, în asociere cu ceva necunoscut de mine. (Salicilatul de sodiu este cel folosit și la conserve, de gospodinele care mai au timp și răbdare să le facă în casă.)

Temperatura creștea întruna, bolnavul abia mai putea bâigui câte o vorbă și sudoarea curgea pe el gârlă. Așa că, bunul doctor Vitejelu, renunțând la orice orgoliu – de altfel nu fusese niciodată orgolios, de aceea vorbesc despre el cu simpatie – chemă alți specialiști, somități în ale medicinii, încât el, bietul, nici nu mai avea loc la patul bolnavului și nu mai făcea altceva

decât să adune feluritele și numeroasele buletine de analize, în care se uita cu nedumerire. Se adunaseră într-un teanc de o palmă. În niciunul nu apărea un semn de boală, cu atât mai puțin numele care s-ar fi putut da acelei boli necunoscute și neidentificate. Din analize reieșea că bolnavul era sănătos deși el între timp se topea văzând cu ochii, temperatura ajunsese la patruzeci de grade și nu mai scădea, măcar o oră pe zi, pe noapte, să-i lase un răgaz, să se odihnească, în ultima fază abia mai deschidea ochii, dar nu recunoștea pe nimeni, gemea tot mai stins, fără să se poată distinge o vorbă, o rugăminte, o lamentație. Fu adus preotul, să slujească, dar când îi duse la gură lingurița cu sfânta împărtășanie, bolnavul nu putu să înghită vinul sfințit.

Urmă drumul la București, în agonie; apoi trepanația.

Singurele cuvinte pe care izbuti să le mai articuleze Honoriu după o tăcere de peste o lună, fură cele adresate în spital lui Titus, pe care nu le-ar fi deslușit nimeni. Titus le desluși: «Tu știi cine e trădătorul!», dar nu le înțelese. Plecă de la spital îngândurat, cu o imensă greutate pe umeri.

Cum am spus, Honoriu muri după câteva ore, noaptea.

* * *

Cam la o lună după moartea lui Honoriu mă aflam la unul din serviciile de boli contagioase al spitalului Colentina, să văd un prieten, bolnav de hepatită. Stăteam pe un taburet metalic, la căpătâiul patului și fără să vreau mi-au căzut ochii pe foaia de observație a bolnavului de alături, uitată de infirmieră pe noptiera acestuia, după ce-i însemnase temperatura. Nu m-a intrigat deloc numele, căci nu-l cunoșteam, ci profesiunea, marinar, care m-a făcut să mă uit la bolnav cu un interes explicabil, fiindcă marinarii nu mi-au fost indiferenți, încă de copil, când visam să plec și eu într-o călătorie cu vaporul. Abia în clipa următoare am văzut pe foaia de observație că pe acel om, tânăr, de vreo treizeci de ani, îl chema Iani State. Era firesc să tresar; fără să-l fi cunoscut am scris despre el nu cu multe pagini în urmă; era comandant pe «Hercules». Nu cunoșteam pe niciunul din cei patru membri ai echipajului, știam despre ei de la Titus, prieten din copilărie care, pe vremea când locuia în bulevardul Domniței, unde se întorsese după ce tentativa de fugă eșuase, mi-a povestit totul, despre întâmplări și despre oameni, tovarășii lui de aventură, începând cu Honoriu.

Iată prilejul să dezvălui unul din secretele scrisului, cu riscul de a dezamăgi pe cititorii cu mai puțină imaginație: nu-i nevoie să cunosc

personal un om, nici să știu despre el mai mult decât o idee, ca să fac din acesta un personaj în carne și oase. De multe ori se întâmplă să cred, cel puțin în unele clipe, că pe omul construit astfel, l-am cunoscut în realitate. La fel va crede și cititorul, dacă am scris cu destulă convingere.

Deci, cunoscând biografia bolnavului de alături, fără ca el să mă cunoască, i-am adresat cuvântul, întrebându-l înainte de toate de ce suferă. Suferea de aceeași boală cu Honoriu, ieșise istovit din Calea Rahovei, unde îl anchetaseră; s-a ferit să-mi spună în ce condiții. Nu avea încă un diagnostic, făcea temperatură dar spera să se însănătoșească repede.

A murit înainte de a veni toamna.

Ani mai târziu mă aflam la Hamburg, pe un vaporaș care făcea ocolul portului, cu turiști din toată lumea. Prezența lor gălăgioasă mă plictisea, dar n-aveam ce face, stăteam cu capul între umeri, mă mulțumeam să înregistrez în minte ce vedeam în jur, cu coada ochiului, știind, după o lungă experiență că seara totul o să se developeze și o să-mi apară în față ca o proiecție cinematografică, așa cum îmi apare și acum, dacă mă uit în urmă, după atâta trecere de vreme.

La un moment dat, pe tambuchiul de la camera motorului s-a ivit capul unui mecanic bărbos, care a ieșit pe punte și s-a îndreptat spre bar, la pupa vaporașului, probabil ca să bea o cafea, sau ceva răcoritor; era însetat, se vedea după sudoarea de pe frunte, în dreptul meu s-a împiedicat de picioarele unui trepied fotografic, care ieșeau dintre bănci, tăind drumul. Mecanicul s-a uitat urât la proprietarul trepiedului și, spre surpriza mea, a scos o înjurătură, în românește. Se înțelege că am fost surprins, de aceea, când a trecut înapoi l-am apucat de mână, cu simpatie.

De obicei nu fac asemenea gesturi, cu persoane necunoscute. Iar dacă sunt în străinătate și aud pe cineva vorbind românește, mă dau deoparte, ceea ce nu înseamnă că limba pe care o vorbesc din copilărie mi-ar fi indiferentă. Mă tem însă de orice legătură cu compatrioții mei, fiindcă nu știu în ce scop călătoresc și ce hram poartă pe lume.

Mă refer la deceniile din urmă, când orice român care căpăta pașaport, mi se părea că se află în străinătate cu o misiune; la fel puteau să creadă și ei despre mine, nu-i condamn, trăiam într-o suspiciune continuă, în ce mă privește, socotesc că e inutil să spun cât am conștiința de curată, la fel poate să spună oricine, chiar cei care m-au urmărit și au făcut rapoarte. Nu mă tem însă de dosarul meu, fiindcă desigur a existat unul și poate n-a fost ars

la grămadă. În el se va fi scris nu *ce-am făcut* ci, dimpotrivă, ce m-am încăpățânat a *nu* face.

A fost o vreme, prin anii cincizeci, când ziarul *Universul* îmi cerea să scriu un comentariu, desigur favorabil, despre un anumit eveniment al zilei; era ceea ce purta numele de *agitație*, și un imens număr de activiști ai partidului se îngrijeau ca treaba să meargă bine. Ziarul *Universul*, moștenire burgheză folosită pentru trebuința cauzei, era destinat unor colaboratori agreați de nevoie, ca să mărească numărul adeziunilor, dar priviți cu neîncredere, gata să fie aruncați din tren la prima gară, ca «tovarăși de drum» deveniți inutili de la un punct înainte.

N-am spus niciodată «nu» la aceste solicitări; a fost tactica mea defensivă, am făgăduit că până a doua zi la ora cutare vor avea articolul și am plecat din București, ca să mă întorc după câteva zile, sau după o săptămână, când colaborarea cerută nu mai era de actualitate. Procedeul îl învățasem în școala militară, dar nu la cursul de tactică; repet pe scurt ce-am scris altădată, cum scăpam de tunsoare; n-am spus niciodată «nu» când ofițerul de serviciu în sala de mese unde stăteam cu capul descoperit, observa că mi-a crescut prea mult părul și îmi poruncea să mă duc neîntârziat la frizerie. «Am înțeles, domnule! Prea bine!», răspundeam cu smerenie. Pe recalcitranți, care invocau scutiri medicale sau alte motive, de toate felurile, îi lua de mânecă și-i dădea imediat pe mâna frizerului.

Până să-i vină din nou rândul de serviciu la sala de mese, treceau zece sau cincisprezece zile, ofițerul uita de mine, se putea să nu mă observe între patru sute de capete, iar dacă mă observa, nu mai ținea minte trecutul, îmi poruncea să mă duc la frizer imediat după masă, iar eu răspundeam: «Da, domnule!»

Universul nu mai apărea când s-a încheiat pactul de la Varșovia. (Pentru cine a uitat, era alianța militară a țărilor socialiste, sub aripa Moscovei, răspuns la Pactul Atlanticului.) Atunci am fost solicitat să elogiez evenimentul în ziarul *Steagul Roșu* – sper că așa se numea și nu fac o confuzie căci exista și o uzină de autocamioane, cu același nume. Am răspuns: «Da, când aveți nevoie?» și am lipsit din București cinci zile. Agitația în jurul Pactului de la Varșovia nu se terminase însă, a ținut luni de zile, ba chiar ani, dacă nu cumva tot timpul cât a mai avut oxigen să respire. Cum am sosit, a și sunat telefonul, iar eu am răspuns: «Da, veniți să luați articolul mâine dimineață, la ora nouă». A doua zi, nu se făcuse bine ora nouă, când am auzit soneria la ușă. Am făcut pe mortul, întins în pat, cu

ochii închiși și cu urechile astupate, dar soneria tot se auzea înăbușit și a sunat așa mai multe minute. Pe urmă a tăcut, dar în curând a zbârnâit telefonul. Bineînțeles, n-am răspuns și urmarea a fost că puțin mai târziu s-a auzit iar soneria la ușă. Așa a continuat să mă chinuiască ba soneria, ba telefonul, până pe la trei după-amiază, când mi-au dat pace. Am mai așteptat vreo jumătate de oră, pe urmă am ieșit, să-mi iau ceva de mâncare. În capul scărilor, așezat pe trepte aștepta un tânăr în sutană, ca a Arhanghelului și oastei sale, dar cenușie, nu albă. Tânărul s-a ridicat în picioare, era înalt să te sperie, m-am tras înapoi, a venit după mine în cameră, și după ce m-a salutat reverenţios, mi-a vorbit, cu o voce blândă, parcă puțin consternată, dar hotărâtă: «Vă rog să scrieți articolul. Îmi pare rău, n-am nici o vină, dar înțelegeți că nu-i scăpare, sunteți pe lista noastră, întocmită de CC. (Comitetul Central) trebuie să executăm ordinul!»

Înainte de a pleca, mi-a aruncat o privire obidită: «Îmi faceți un rău, dacă nu scrieți. Vă rog, înțelegeți și cruțați-mă!»

Era trist și părea sincer. I-am făgăduit, hotărât de astă dată să-mi țin cuvântul și l-am rugat să vină a doua zi. Iar eu m-am chinuit tot restul zilei și jumătate din noapte, să scriu ceva despre necesitatea pactelor, în general, lumea era în drept să se apere; așa că, aprobând pactul de la Varșovia, nu dezavuam pactul Atlanticului.

A doua zi, tânărul de la ziar a luat articolul și înainte de a-l băga în buzunar, și-a aruncat ochii pe el în fugă. Nu cred să mă fi înșelat, pe fața lui am văzut un mic zâmbet de satisfacție. Iar la plecare, mi-a strâns mâna, cu o cordialitate întristată. Nu știu ce-a făcut mai departe, dar textul n-a apărut, deși redacția ar fi putut să-l modifice. Aș fi curios să aflu dacă în dosarul meu scrie ceva despre această afacere. Ca și despre cea următoare:

Trecuseră ani, pactul de la Varșovia exista dar aveam impresia că nu-l mai luau în seamă toți partenerii. La noi era Vremea Omagiilor. N-am scris nici un rând, în niciunul din ele, făceam ce făceam și în zilele primejdioase din ianuarie nu răspundeam la telefon decât după un cod stabilit cu foarte puțini prieteni; nu deschideam dacă suna la ușă, sau plecam la Sinaia, să înot la piscină. Deci, nu știu dacă mă căuta cineva, dacă făcea investigații să afle pe unde umblu; poate mă speriam de pomană. După un timp, obosit de atâta comedie am renunțat la măsurile de prevedere și nu m-a căutat nimeni. Când deodată, prin 1987 sau ’88, aproape de spartul târgului, m-am pomenit cu un telefon din partea unei doamne, adică tovarășă, de la un ziar care continuă să apară și astăzi, cu vechiul lui titlu dar cu ideologia schimbată.

— Nu vreți să scrieți un *«Omagiu»?* m-a întrebat doamna.

O cunoșteam, aveam despre ea o impresie bună, într-un timp mă vizitase și îmi propusese o colaborare statornică. Nu puteam să-mi iau un asemenea angajament, deși respect disciplina muncii mele, respect chiar o normă zilnică; dar nu sufăr altă constrângere decât pe cea exercitată de mine. I-am răspuns deci doamnei că dacă dorește îi pot da câteva pagini, din când în când, nu la date fixe. Am și scris un articol, de politețe, și n-a apărut, cuprinzând cu totul altceva decât dorea ziarul.

— Îmi pare rău, i-am răspuns doamnei, în legătură cu *Omagiul*, dar subiectul e prea mare pentru mine. Și apoi, s-a scris atât, și cu atâtea superlative, că nu mai pot găsi altele; nu-i în firea mea să iau ceva de la alții.

După o mică pauză, mi-a venit o idee:

— Dar, dacă țineți neapărat, vă pot dicta o telegramă de felicitare; vă rog, scrieți: «Cu prilejul (cutare) îi doresc (cutăruia) tot ceea ce îi dorește poporul român!»

Doamna a închis telefonul repede, fără nici un comentariu; poate nici n-a auzit urarea până la capăt. De apărut, nici vorbă să apară; dacă telefonul meu nu se afla sub observație, poate nici nu a fost înregistrată; ca să aflu ar trebui să-mi găsesc dosarul.

Citesc la Mica Publicitate din ziare că *Omagiul* se cumpără cu sute de dolari; cred că în străinătate se vinde bine, dar nu înțeleg de ce să colecționezi asemenea albume; mi se pare un act de scatologie.

Zilele trecute am aflat că într-o țară apuseană, carnetul de partid al cucoanei s-a vândut la licitație. La fel s-a vândut bețișorul, terminat în formă de furculiță, pe care Maria Antoaneta îl folosea ca să se scarpine pe spinare.

Mecanicul vaporului de la Hamburg, pe care îl oprisem apucându-l de mână m-a privit cu un zâmbet simpatic.

— Ești român? l-am întrebat, știind că nu putea să-mi facă nici un rău, odată ce lucra în Germania.

E drept că ar fi putut să fie agent al Securității, bănuiala era un reflex continuu în existența noastră, dar omul cu zâmbetul lui mi-a inspirat încredere. Așa se face că, după ce mi-a spus cine este, seara ne aflam împreună într-un bar din Altona, cartierul de petreceri al orașului.

La data aceea îl cunoscusem pe State și aflasem de la el ce se întâmplase cu «Hercules», în 1947; trecuseră douăzeci și cinci de ani de la aventura aceea, și douăzeci și trei de ani de când mi-o povestise fostul comandant al barcazului, dar nu uitasem nimic, cum n-am uitat nici până astăzi.

Mecanicul de la Hamburg era Rudolf Schmeltzer, căruia oamenii din echipaj îi spuneau Rudi.

Am băut bere și am mâncat crenvurști, chelnerița ne-a servit îndată ce ne-am așezat la masă; era o tradiție a localului, un bar modest, la noi s-ar fi numit cârciumioară. Acolo mi-a povestit Rudi prin ce întâmplare scăpase, ceea ce State omisese să-mi spună, poate nici nu știa bine sau uitase. Era pe la trei noaptea, o săptămână de când îl ridicaseră pe Honoriu, și exact douăzeci și patru de ore după ce, la 31 decembrie spre 1 ianuarie «Hercules» revenise în port, după încercarea nereușită pe care am relatat-o.

Rudi nu izbutea să adoarmă, îl chinuia ciuda care, a doua noapte după întâmplarea stupidă încă îi râcâia sufletul și îi dădea mâncărimi în tot trupul. Nu fusese ideea lui să se întoarcă, el, unul, ar fi mers înainte, oricât de mare era riscul. Asupra acestor gânduri un zgomot de motor îl făcu să tragă cu urechea afară. Pentru un om cu auzul ascuțit și exersat, orice motor are o particularitate inconfundabilă, care îl face să deosebească fără greș pe unul de altul. Un automobil opri pe chei, în fața barcazului și motorul mai merse câteva clipe la ralanti. În liniștea care urmă, Rudi auzi apropiindu-se un sunet identic. Un al doilea automobil opri în spatele primului. Erau neîndoios două «Gaz»-uri rusești, cu motorul «Ford» de patru cilindri. Aceleași care veniseră să-l ridice pe Honoriu.

Reacția lui Rudi fu rapidă, se desfășură concomitent cu judecata, la fel de fulgerătoare. Nu are importanță că pornea de la o dată greșită: își închipuia că veneau să-i ridice pentru tentativa nereușită din noaptea trecută; nu era timp să se întrebe cum aflaseră și nu trebuia să se mire că acționau cu atâta întârziere; era știut că arestările se făceau noaptea, să nu vadă nimeni.

Chiar și aceia care nu au uitat sub ce tensiune, în ce nesiguranță se trăia atunci, vor socoti că vina lui Rudi nu putea fi pedepsită atât de aspru încât să merite riscul lui de a-și da drumul în apa mării, care, chiar într-o iarnă blajină este mai rece ca gheața. Poate în această privință judecata lui nu a avut când merge până la capăt, s-a gândit că nu trebuie să se lase prins, restul a fost simplu impuls. Era numai în cămașă și în izmene; instinctiv și-a pus pe deasupra vesta de salvare, aflată la căpătâiul patului. Patru oameni

tocmai coborau din cele două «Gaz»-uri, n-au apucat să-l vadă, deși culoarea portocalie a vestei ar fi putut să-l trădeze; dar, cum spuneam, fapta s-a petrecut cu iuțeala fulgerului. Rudi a încălecat parapetul, a coborât o mână, apoi pe cealaltă până la saborduri, de aici aproape că atingea apa cu picioarele, și-a dat drumul fără zgomot, stârnind doar o ușoară clipoceală și în câteva clipe era departe; vizitatorii abia coborau schela, spre punte.

La cheiul celălalt al bazinului era un mic cabotier turcesc care adusese valonee de la Istambul și pleca gol, chiar a doua zi. Îl cunoscuse pe mecanic, un maltez care fusese îmbarcat mulți ani pe un cargobot german, așa că aveau o limbă comună. În timpul războiului vaporul se înecase, torpilat la intrarea în Dardanele. Scăpat cu viață, maltezul se îmbarcase pe cabotierul turcesc către care acum Rudi înota cu o îndârjire deznădăjduită.

Vesta fu salvarea lui, nu că ar fi fost în primejdie de înec; fără ea, care îi apăra toracele și-ar fi pierdut toată căldura corpului și ar fi înghețat înainte de a traversa bazinul. Și așa, ajunse învinețit, cu maxilarele încleștate, un trismus care premerge paralizia facială; nu mai avea mult să ajungă la sindromul de imersiune, în primejdie de moarte. Un cabotier cu un echipaj de cinci oameni nu poate avea medic, îl îngrijiră și ei cum se pricepură, frecții, masaj, îl înveliră în pături și-i turnară pe gât țuică fiartă, cu piper și scorțișoară, băutură românească pentru zile geroase. Până după-amiaza următoare, când se aflau la jumătatea drumului, Rudi zăcu aproape în agonie; în el se trezi mai întâi mustrarea de cuget. Nu știa bine unde se află și cum ajunsese aici, dar avea conștiința că se salvase fără să țină seama că trei din tovarășii săi rămâneau în primejdie. Mai târziu, când își veni cu totul în fire se născu în sufletul lui o vrajbă cu ei și cu sine, fugise dar era un act de curaj, mai mult decât unul de lașitate. Dacă noaptea trecută ceilalți ar fi avut curajul lui, își continuau drumul, în ceață, și poate acum ar fi fost în drum spre Bosfor, având cu ei și barcazul, o avere, putând să trăiască liberi toți patru.

De la Rudi am aflat și de soarta celorlalți doi. Știa de la marinarii de pe un vapor românesc, intrat în reparație la Hamburg; prin porturi veștile circulă cu întârziere, dar de ajuns tot ajung la urechea cui are nevoie de ele.

Comănescu și Ispirescu, eliberați odată cu State și cu o lună înaintea lui Honoriu, muriseră de aceeași boală necunoscută, cu aceleași simptome indescifrabile, cu deosebirea că apăreau la date diferite, ca misterul să fie și mai mare. Dar pe mine nu mă poate convinge nimeni că nu aveau o cauză comună; probabil fiecare organism reacționează în alt fel.

Capitolul 21

La 30 august, de sfântul Alexandru, Titus s-a dus s-o felicite de ziua numelui pe maică-sa, care locuia tot unde am întâlnit-o ultima oară, la Ploiești, în casa Corneliei și a lui Trandafil. Am pus-o întâi pe Cornelia, fiindcă ei i se datora tot ce se făcuse acolo.

Ultima oară Titus fusese aici în decembrie trecut, când venise să-și ia rămas-bun de la Alexandrina. De atunci nu se schimbase nimic în casă și în familie. Doar Tiberiu ajunsese un personaj important în organizarea județeană de partid, nu m-a interesat să-i aflu gradul, știu doar că până și nevastă-sa, Ana Passionaria, care îl prelucrase și îl ajutase să se ridice, îl privea acum cu admirație. Locuiau încă în casa tatălui ei, maistrul Mustață. Să nu fi existat acesta, ar fi putut să se mute într-o casă boierească, de pe bulevardul Independenței, căruia nu i se schimbase numele, fiindcă suna bine, chiar dacă era inspirat de o independență veche, cea de la ’77. Socrul, care își păstrase firea modestă și judecata cumpătată, privea cu oarecare ironie și neîncredere ascensiunea lui Tiberiu, și cât era de blajin, se opusese cu fermitate la această schimbare a felului lor de viață; el rămăsese același maistru la rafinăria Vega, refuzase să facă o școală de ingineri «pe puncte», când mai avea câțiva ani până la pensie. Dar alții se grăbeau să capete titluri; pentru cei cu răspunderi politice era chiar o obligație să aibă o diplomă universitară. Până unde s-a ajuns cu aceste ambiții ar fi de necrezut pentru cineva venit din altă parte a lumii. Cizmar necalificat cu două doctorate, în istorie și în științe economice, sau academician doctor inginer docent cu trei clase primare – ne-a fost dat să îndurăm această rușine, mai rea decât frigul și foamea, chiar dacă ni se părea că nu produce suferință fizică.

Ajuns pe strada Primăverii, cu atâtea amintiri duioase, triste și adesea dramatice pentru mine, povestitorul, Titus se opri brusc și se trase în umbra unui gard înnegrit de ploi, aș zice instinctiv, căci abia în clipa următoare văzu, la treizeci de metri în față, deschizându-se ușa de la casa lui Tiberiu. Acesta nu-l descoperi, era preocupat de un personaj pe care îl conduse până la poartă, unde îi strânse mâna cu amândouă mâinile, semn de respect și afecțiune.

Personajul porni în direcția unde se oprise Titus, dar pe trotuarul din cealaltă parte a străzii. Era un om corpolent, nu greoi, cu mersul energic. Ceva al lui atrase atenția lui Titus, dându-i fără să știe de ce, o stare de

neliniște; instinctiv se aplecă, simulând că își înnoadă șireturile pantofului, gest atât de natural și de anodin că dezarmează orice privire bănuitoare. Stătea cu ochii în jos, dar pe sub sprâncene îl urmărea pe omul din față, care, la rândul lui era cu ochii în toate părțile, se vedea că nu merge cu capul în nori, că e iscoditor, din fire și din obișnuință. O clipă privirea lui se opri asupra lui Titus, pe urmă trecu mai departe; cineva care își încheie pantoful pare un neajutorat și nimeni nu are de ce să-l suspecteze. La colțul străzii omul se urcă într-un «Gaz» care demară repede, înainte de a se trânti portiera.

Dar în clipa când privirea acelui personaj se abătuse asupra lui, Titus îl recunoscu; fața mare, fălcile puternice, mai late decât obrazul, nasul turtit de boxer, ochii fără culoare, parcă morți, având totuși o forță de pătrundere inexplicabilă. Îl recunoscu pe loc și sigur, dar n-ar fi putut să spună cine este, fiindcă i se părea imposibil ca omul acela să iasă din casa lui Tiberiu. Și totuși era el, îl întâlnea a treia oară: Coșaru, cel care îl arestase pe Honoriu, iar mai apoi îi percheziționase casa în vreme ce pe el, Titus, a cărui prezență în acea casă era cel puțin suspectă, se mulțumise doar să-l legitimeze, apoi îl lăsase să plece, ba chiar cu un zâmbet de satisfacție. Acel zâmbet imposibil în împrejurările date, apăru abia acum clar în amintirea lui Titus. Capul i se lumină brusc și îl cuprinse groaza. Trădătorul pomenit în agonia lui Honoriu nu putea să fie decât Tiberiu; numele acestuia fusese desigur pronunțat la anchetă!

Își aminti pe loc toată scena din ziua când Tiberiu, după ce ascultase la ușa Alexandrinei și aflase hotărârea lui Titus să fugă, îl implorase pe nefericitul său frate să-l ia cu dânsul: că nu mai poate suporta teroarea și umilința, că se înscrisese la comuniști de frică, nu ca să parvină, că suportase calvarul de a se însura cu o femeie rea și urâtă, activistă fanatică și nu mai avea altă scăpare decât fuga. Iar Titus avusese orbirea să-l creadă, deși îi cunoștea firea perversă, se lăsase convins, fiindcă știa tot ce-o să urmeze în țară și disperarea lui putea să fie și a altuia, frate după mamă și după tată. Dar nu putea să-l ia sub ocrotire, fiindcă el însuși depindea de altcineva. Cum oare nu se dezmeticise Titus mai-nainte când Tiberiu, exclus de la expediție, insistase să afle toate amănuntele planului, de unde urmau să fugă, în ce fel, la ce dată. Urmase denunțul. Acum era atât de ușor să-și închipuie! Înainte, dacă i-ar fi spus cineva, n-ar fi putut să creadă, ar fi însemnat să nu mai creadă în nimic de pe lume. Era ușor de înțeles: Tiberiu

își apărase poziția; un frate fugit în străinătate ar fi fost o pată neagră în dosarul lui politic.

Dacă la atâta ticăloșie se mai poate adăuga încă una, clemența arătată lui Titus nu se datora denunțătorului, nu fusese prețul denunțului. Tiberiu n-ar fi conceput să pună condiții, ar fi fost nepolitic, slăbiciune burgheză, i-ar fi frânat ascensiunea. Mai târziu am aflat că însuși acel îngrozitor Coșaru îl crușase pe Titus, deși în vremea aceea erau ridicați în slavă până și copiii care își denunțau părinții. Poate mai avea în sufletul lui de fiară o urmă de omenie. Sau poate era și el un agent dublu, ca atâția alții. Ca domnul Ionescu, demascat odată cu Honoriu. Cine are suflet de spion poate la fel de bine să spioneze și în dreapta, și în stânga; în conștiința lor atât adversarii cât și partenerii ocupă poziții egale. Poate toți spionii sunt agenți dubli.

Aceea fu pentru Titus ziua fatală când încetă să creadă că mai poate să existe ceva bun pe lume – în afară de cele două ființe, topite una în alta, că rămânea una singură și eternă.

Uită de Alexandrina, care ar fi avut dreptul să fie a treia, contopită cu celelalte două, ca să rămână tot una și singură. Își căută pistolul la betelia pantalonilor. Se duse drept la ușa lui Tiberiu.

Scena din casa lui Tiberiu este reconstituită după o mărturisire a acestuia, făcută târziu, incompletă și bineînțeles denaturată, ca să nu se pună într-o lumină murdară. Cunoscându-i și caracterul și faptele din trecut, cunoscându-l încă și mai bine pe Titus, mi-a fost ușor să-mi închipui cum a decurs întâlnirea între cei doi frați, atât de diferiți unul de altul, de parcă s-ar fi născut fiecare pe altă planetă.

Când Titus deschise ușa de la intrare, fără să sune, prin ușa următoare îl văzu pe Tiberiu dând ocol mesei din sufragerie și frecându-și mâinile cu satisfacție. Probabil convorbirea cu musafirul dinainte fusese fructuoasă, în afară de el, în casă nu mai era nimeni; pendula dintre ferestre, o achiziție recentă, bătea miezul zilei. Fără un cuvânt, Titus scoase revolverul, apoi îi dădu piedica la o parte și îl puse la mijlocul mesei. Dar, înainte de această ultimă mișcare, Tiberiu, oprit în partea cealaltă a mesei se făcu palid la față, ca un cadavru. Nu fu nevoie de nici un cuvânt ca să înțeleagă; Titus aflase și venise să se răzbune. Revolverul era la distanță egală de unul și altul, dacă se arunca înainte îl avea primul în mână. Dar înțepenise, privirea lui Titus îl înspăimânta de moarte, paralizându-i orice mișcare. Picioarele i se înmuiară, căzu în genunchi lângă masă și bâigui, înecându-se:

— Iartă-mă, frate!

— Nu-ți sunt frate! Împușcă-mă!

Tiberiu nu înțelegea, știa doar atât că revolverul era făcut să împuște oameni și îl privea cu mintea mai paralizată ca trupul. Titus, în schimb, se simțea stăpân pe el, suveran desăvârșit peste moarte.

— Odată mi-ai spus că în cazul meu și sinuciderea este o soluție. Nu vreau să mă sinucid, să iau asupra mea păcatele tale. Soluția este să mă omori tu, cu mâna ta! Ia revolverul și împușcă-mă! Du-ți rolul până la capăt!

Înainte de a sfârși aceste ultime cuvinte Tiberiu căzuse pe podea, cu ochii dați peste cap, trupul îi zvâcnea, într-o criză de epilepsie, ca în adăpostul antiaerian, când căzuse o bombă alături. Avea să zacă iar în spital, două luni, cu mințile rătăcite.

Titus luă revolverul, îl puse la cingătoare și ieși în stradă, fără să știe ce-o să facă, dezgustat și revoltat totodată de gândul că nu poți pedepsi un cadavru; deșertăciune a deșertăciunilor!

Tot ce urmează se petrecu aproape în transă, vedea pe unde calcă, nu se ciocni de nimeni, nu traversă străzile înainte de a se încredința că nu vin trăsuri sau automobile, nimeni n-ar fi văzut pe fața lui vreo schimbare nefirească, să atragă atenția. Totul decurse în liniște, fără zbucium sau ezitare, dar poate gesturile lui erau numai reflexe, conștiința fiindu-i absentă. Intră într-un debit de tutun, cumpără două plicuri, hârtie și mărci poștale. Intră la poștă, se așeză la un pupitru din hol, luă tocul legat cu lănțuc, să nu-l fure cineva, muie penița în cerneală, peniță de aluminiu, cum nu mai folosise din școala primară. Scrise: «Mamă, nu ți-am spus niciodată câtă dragoste, respect și admirație am avut pentru tine. Știu că ne-ai iubit și ne-ai purtat de grijă, punându-ne pe noi înaintea ta, copiii tăi, care n-au meritat toți atâta sacrificiu. Eu unul îți mulțumesc smerit pentru partea mea și vreau să alin cu aceste cuvinte durerea pe care ți-o prilejuiesc astăzi. Dacă am avut fericire în viață, mai mare a fost nenorocul. Nu-i vina ta, mamă fără păcat pe suflet! De mult nu mă mai gândesc la Toma, monstrul familiei, care n-a putut să fie decât o groaznică greșeală a naturii. Dar cine și pentru ce vină, căci eu nu-ți găsesc niciuna, te-a blestemat să aduci pe lume un monstru și mai mare, din cauza căruia îmi curm zilele, fiindcă nu mai pot trăi odată cu el, în aceeași lume…»

(La condoleanțele tardive pe care i le-au adresat tovarășii din partid după ce ieșise din spitalul de boli nervoase, Tiberiu a răspuns: «Nu pot să regret

moartea unui dușman al poporului!» Să nu facă nimeni greșeala de a crede că vorbele acestea se datorau recentei lui tulburări mintale. Tulburarea mintală, dacă se putea numi așa, era veche, perpetuă, incurabilă și necunoscută de medicină. În realitate era un scelerat, ceea ce este mai rău decât orice boală)

Apoi Titus scrise pe adresa Olgăi, numai două rânduri:

«Te-am iubit din tot sufletul; mai mult nu ne era îngăduit. M-ai înțeles și ai fost bună. Nu-ți cer iertare că-mi iau zilele, nu erau ale mele; dându-mi-le, destinul a făcut o greșeală.»

Fiindcă de la el n-a rămas altă urmă, în afara celor două scrisori, care n-au fost niciodată una lângă alta, unii au crezut că Titus nu murise, ci era dispărut în lume. Adevărul este în cele ce urmează:

După ce puse scrisorile la cutia poștală, Titus merse pe jos până în satul copilăriei noastre. Casa domnului Alcibiade dispăruse de mult; pe locul ei, și în parc, erau acum sonde de păcură. Nu căută niciuna din amintirile rămase în locurile acelea, merse la cimitir, îngenunche la mormântul Algăi, vecin cu al tatălui său, și stătu așa până seara. Avea gândul ca la apusul soarelui să se împuște. Pe urmă socoti că ar fi fost grotesc să-l găsească așa, ca în filmele care storc lacrimi. Și mai ales ar fi pângărit mormântul. Dacă Alga trăia într-o altă viață și ar fi văzut, putea să se simtă jignită; moartea e un act demn și sobru, nu se cuvine să faci din ea spectacol.

Când se lăsă întunericul ieși din cimitir și coborî la calea ferată. Sigur că întâlnea oameni, bărbați, femei, fete, copii; nici cei mai în vârstă nu-l țineau minte, îi spuneau bună-seara cu jumătate de gură, întrebându-se cine o fi și ce-o căuta pe acolo, căci mergea ca un lunatic, fără să vadă pe nimeni. Viața satului, de care îl legau atâtea amintiri îi părea străină, cum străin de toate se simțea el însuși.

De pe rambleul căii ferate văzu jos, înspre gârlă, boarea cuptoarelor de var, care începea să prindă culoarea roșietică a pietrei incandescente. Se îndreptă spre ele, odată cu întunericul. Curând gurile varnițelor se desenară limpede, ca niște cratere de vulcan, pe cale să erupă.

Vărarii erau jos, lângă cuptoarele unde focul ardea ziua și noaptea, mai mult de o săptămână, până ce piatra de calcar devenea var, atât de trebuitor oamenilor din sate și din orașe, unde mereu se construiau sau măcar se spoiau casele.

Nu-l văzu nimeni, așa că moartea lui a rămas necunoscută, îmi amintesc că în copilăria mea, povestită mai demult, o femeie bătrână, cerșetoare,

culcându-se într-o noapte aproape de gura uneia din varnițe, ca să simtă căldura, s-a răsucit nu știu cum și a căzut înăuntru. Fiindcă i s-au găsit boarfele, alături, oamenii au bănuit ce se întâmplase, au venit jandarmii și procurorul, dar când au răscolit varul, după ce se răcise, n-au găsit urmă, nici din oasele ei, nici din zdrențe.

Cred că și Titus ținea minte nenorocirea aceea. Nu era ușor să suporte dogorea; când ajunse la un metru de gura vampei îi ardea fața și îi fumegau hainele, își băgă țeava revolverului între dinți, se aruncă înainte și trase.

Vărarii nu-și dădură seama că fusese o împușcătură. Și piatra de var, încinsă, pocnea câteodată.

Capitolul 22

Era în zilele de după naționalizare, care se făcuse la 11 iunie 1948. Legea spunea că principalele întreprinderi industriale, miniere, bancare, societăți de asigurare și de transport trec în stăpânirea poporului; în acest fel, explica legea, se lichida clasa socială a marii burghezii industriale și financiare și se crea sectorul socialist, cu rol conducător în economia țării.

Așa spunea legea, dar s-au naționalizat nu doar principalele întreprinderi, ci tot ce au găsit cu cale comisiile județene însărcinate cu această afacere numită, cu vocabularul partidului comunist, «acțiune». Sigur că planul a fost stabilit din vreme, cu săptămâni sau luni înainte, activiștii au fost chemați la centru, li s-au dat instrucțiuni, au fost puși la examen și, ce-i drept, acțiunea a reușit dintr-odată. Îmi închipui că atâta tevatură nu putea să rămână neobservată; din miile de oameni aflați în joc unii scăpau o vorbă, măcar nevestei, ca să justifice lipsa de acasă, și nevasta, la rândul ei, ducea vorba mai departe. Eu unul însă n-am aflat nimic, nici n-am avut vreo bănuială, afacerea nu mă privea, n-aveau ce să-mi naționalizeze, decât caii de la bicicletă, vorbă uitată, pe care o amintesc, căci exprimă printr-o glumă, seninătatea românului care nu mai are ce pierde.

Atunci însă, dacă eu n-am avut nimic de pierdut, alții au pierdut totul. Din atâtea victime câte au fost, cunoșteam numai una, patronul unei potcovării, care făcea mici reparații la șlepuri și remorchere, fără clădiri și instalații, numai cu o forjă sau două, cu o mașină de tăiat tablă, cu alta de dat găuri în fier, instalate sub cerul liber, pe malul Dunării. Angajați permanent nu avea decât patru-cinci oameni, ștatele de salarii le făcea singur, un fiu se ocupa cu aprovizionarea; când se ivea ceva mai mult de lucru angaja lucrători cu ziua. Dar această improvizație se numea «șantier naval», avea firmă și birou unde, în afară de patron și de fiul lui mai lucra o dactilografă.

Când aceștia au venit, dimineața, au găsit biroul ocupat, se și numise un director, secundat de un aparat administrativ mai numeros decât muncitorii care băteau nituri afară. Pe dactilografă au păstrat-o în slujbă, pe patron l-au trimis să se plimbe, nu i-au dat voie să ia nimic din noul avut al poporului, nici măcar stiloul uitat seara pe masă. Fiul, ofițer scos la pensie odată cu reorganizarea armatei, deși luptase și în vest, înaintând până la Budapesta,

avea un automobil personal, o rablă; l-au naționalizat ca fiind al șantierului, dar nu i-au dat folosință, a ruginit în fața biroului, cu geamurile sparte, cu canapelele luate, devenit adăpost pentru câinii vagabonzi de pe malul Dunării.

Altminteri naționalizarea s-a făcut bine și repede, până la prânz era gata în toată țara. Industriile și-au continuat lucrul, comenzi existau, mai toate în contul despăgubirilor de război datorate rușilor; de unde de neunde, ministerele plăteau la timp și muncitorimea a fost așa zicând mulțumită, nu mai trăgea la jug pentru patroni, acum era ea stăpână pe toate.

Să judece economiștii și oamenii politici, eu nu mă simt în stare, cum de s-a înfăptuit naționalizarea atât de repede, iar azi, deznaționalizarea dă mari dureri de cap cui și-a propus s-o facă; îi vor trebui ani până să se pună pe picioare. Ce s-a pierdut și mai ales, prin ce subterfugii nu s-a declarat falimentul țării? Cum spuneam, nu vreau teorie, ci explicații. A circulat teoria, admisă chiar de adversarii sistemului, că socialismul nu poate da faliment, nici dacă se află în stare falimentară. În traducere, ar însemna că este posibil să trăiești din pagubă. Sigur că se poate trăi, dar numai prin escrocherie; «cavalerii de industrie», expresie uitată cu totul în țara noastră, trăiau din expediente, alt cuvânt ieșit din circulație; adică luând din stânga și dând în dreapta, plătind o datorie ca să poți contracta alta, mai mare. Am cunoscut și eu asemenea oameni; unii o duc așa până la moarte, sunt marii maeștri ai meseriei; altora li se înfundă mai curând sau mai târziu și ajung în ușa bisericii, cu mâna întinsă, dacă nu la pușcărie.

Cel mai mare maestru al vremii noastre a fost Uniunea Sovietică, de la care am luat și noi lecții. Poate în jurul acestei idei să se găsească răspunsul la întrebările puse mai înainte. Naționalizarea s-a făcut repede fiindcă a fost ce să se naționalizeze. Deznaționalizarea merge greu, din cauză că lipsește obiectul, sau e pus sub sechestru; trebuie răscumpărat înainte de a-l pune pe piață. N-o să fim noi mai puțin falimentari decât marele nostru maestru, care stă cu mâna întinsă, ca în ușa bisericii, spre lumea pe care se jurase s-o spânzure!

Secolul nostru, caracterizat de războaie și revoluții, de răsturnări care au pus temelia deasupra acoperișului, a fost, în pofida tuturor catastrofelor, un secol al ironiilor.

Planul Marshall, de pildă. Nu înseamnă că-l dezaprob, dacă îl socotesc o ironie. E o ironie ca după ce ai distrus o țară, cu bune motive de altfel, să-i dai bani spre a se ridica din ruine. Sigur că gestul trebuie socotit creștinesc,

dar în același timp rămâne ironic, cum am spus mai înainte; o ironie a soartei.

La 3 aprilie 1948, când Titus supraviețuia în vecinătate cu Olga, ea însăși supraviețuitoarea unei tragedii de familie, planul Marshall intra în vigoare.

Era un general, cred că șeful de Stat Major al armatei americane în timpul războiului din Pacific și din Europa. Zică cine ce-o vrea, dar eu am multă admirație pentru această Lume Nouă, o alcătuire eterogenă de popoare, cuprinzând nouă colonii sub dominație engleză; într-o bună zi, o zi minunată, ele s-au proclamat Statele Unite ale Americii și – înfruntând numeroase vicisitudini, mai grele decât oriunde pe suprafața pământului – au devenit, în numai două sute de ani, țara cea mai puternică din lume. Nu judec existența gangsterilor de toate felurile și din toate straturile societății; nici situația negrilor, care, aduși ca sclavi și trecând prin toate suferințele sclaviei, au astăzi o viață cum n-ar fi avut-o niciodată la ei în Africa.

Americanii s-au îmbogățit muncind cu înverșunare, nu prin războaie, cum spun unii. Și chiar dacă o fi adevărat că au știut să-și scoată paguba, pe morții lor din Pacific, din Africa, și din două grele campanii în Europa n-o să-i învie nimeni. Viața omului nu are preț, iar sângele nu se preface în aur, așa pot să spună numai cinicii și pizmașii.

Marshall – desigur în înțelegere cu Casa Albă, cu trezoreria, cu Congresul și neîndoios cu Pentagonul, ministerul de război adică – a girat un plan, căci de întocmit n-ar fi fost în stare să-l întocmească el singur, plan prin care America se angaja să ajute economicește țările din vestul Europei, ruinate de război, ca să se redreseze. (Pentagon, cuvânt fără nici un înțeles războinic, vine, pentru cine n-a aflat încă, de la forma pentagonală a clădirii unde funcționează ministerul în cauză.)

Unele țări apusene au cam strâmbat din nas la această propunere, fiindcă adesea erau și ele în situația de a primi ajutoare, și apoi nu le convenea, și nu socoteau moral să fie ajutată, ba încă fără zgârcenie, Germania, pe care abia o învinseseră într-un război aprobat de toată lumea liberă.

Până să ajung la fața locului și să văd cu ochii ce se clădise peste ce fusese distrus în bombardamente, imaginile dezastrului suferit de Germania mi le-a arătat cinematograful. Azi, imaginile acelea, neuitate, îmi apar ca fiind coșmarul unei minți zdruncinate. O fabrică rasă de pe fața pământului începe să fie pusă pe picioare, dar e descurajant de greu, e fără speranță de-a reuși măcar să se îndepărteze dărâmăturile. Și când, între mormane de

moloz, o mașină de presat tablă, o ștanță încă fără acoperiș deasupra, este pusă în funcțiune, cu ajutor Marshall, primul ei produs constă în castroane de aluminiu, ca, înainte de toate muncitorii să aibă din ce să mănânce. Dar de unde mâncare? Apoi de unde, dacă nu tot din America?!

Am fost sceptic în anii aceia, ar fi trebuit să cred în minuni ca să-mi închipui o Germanie înviată; gândeam că vor trece decenii până ca ea să lepede cârjele și să meargă pe picioarele sale. Și când colo, fabrica de castroane a început să facă automobile, în mai puțin timp decât îi trebuie unui școlar să învețe istoria țării sale și să afle cine a fost Adolf Hitler. Nu-mi aduc aminte în câți ani și n-am să caut acum în colecția ziarelor, dar în orice caz Germania a depășit repede standingul de viață al marii țări de unde îi veneau ajutoare.

Marshall, ca militar știa ce face, era nevoie de o Germanie puternică – și pentru aceasta nu trebuia s-o înarmeze, cum au făcut alții, în deceniul al patrulea, din 1933 până în ’39. În loc de o linie fortificată, cu cazemate și tunuri, era de ajuns ca vecinii din est să privească peste graniță și să le lase gura apă.

Prin una din cele mai mari monstruozități ale istoriei, Germania era despărțită în două și până mai ieri așa a rămas. Ce-a mai spumegat atunci Stalin, cât venin a făcut și câte injurii a revărsat peste țara care ajunsese cu armatele până la Stalingrad și ar fi mers mai departe, să nu fi fost aliații. Pe Conrad Adenauer, conducătorul părții vestice, îl făcea «slugă nazistă», fără să țină seama că bietul om fusese adversarul lui Hitler și zăcuse prin închisorile Gestapoului, care Gestapou nu era mai prejos decât brava Ceka a lui Djerdnisky, devenită mai târziu Kaghebe. (Statuia lui Djerdnisky, din fața instituției creată de el, a fost dată jos abia zilele trecute, august 1991; dar iată că s-a întâmplat!).

În ce privește teama că Germania postbelică, prea mult ajutată, ar putea să devină cu timpul o primejdie pentru Europa, am o părere personală, pentru care pun mâna în foc, la nevoie. Este adevărat că ici și colo, mai ales prin America Latină – nu toată, Doamne ferește! – apar organizații nu neo-naziste, ci naziste pur și simplu, cu uniforme, cu obiceiuri, cu portretul lui Hitler. Dar tot atât de adevărat este că zilele trecute, când au reînhumat osemintele regelui prusac Frederic cel Mare, fondatorul armatei germane și al spiritului războinic, mulțimi de oameni au manifestat împotriva acestei ceremonii care a fost, cred, doar un act de pietate. Germania nu mai vrea război, mi-am dat seama când, fiind acolo, am privit lumea cu luare aminte.

Nu dau termene, secole sau milenii; toate câte s-au dat până astăzi, sunt ridicole, în plus sau în minus.

Omul care a murit în decembrie 1989, când se credea nemuritor ca zeii, îl mustra pe unul dintre miniștrii săi, venit să obțină câteva mii de dolari, pentru medicamente și aparate medicale: «Nu-mi răpi timpul! Un om ca mine se naște la cinci sute de ani o dată!» Nu mă opresc la cele câteva mii de dolari refuzate într-o vreme când pentru grandoarea lui se cheltuiau milioane. Uimitoare socotesc că este cealaltă cifră, din cale afară de modestă: cinci sute de ani! De ce nu două mii, ca de la el la Burebista?!

Antemergătorul nostru Camil Petrescu – sper să-l știe și generațiile tinere, altfel ar fi trist pentru întreaga noastră breaslă – aspirant nu doar la gloria literară, ci și la titlul de profet al societății moderne, spunea că un anumit sistem politic preconizat de el, *neocrația*, va guverna lumea cel puțin o mie de ani de aici înainte.

În 1918 eram copil, nu puteam să judec, dar oamenii clarvăzători știau că Germania lui Wilhelm al doilea, învinsă, va porni război, mai curând sau mai târziu, ca să-și ia revanșa. Prevederea s-a adeverit în două decenii.

Germania de astăzi nu mai vrea război, știu de la omul de pe stradă; spiritul războinic a murit odată cu Hitler. Zguduirea a fost prea mare ca să nu fi schimbat profund firea oamenilor. Exemple am dat în altă carte, n-o să le repet, îmi exprim doar încrederea. Fiindcă de astă dată poporul german a simțit ce dulce e pacea. N-o să se sature de bine, decât poate în altă istorie a lumii; nu dau cifre. Niște generații viitoare vor revendica vreodată teritoriile din estul Germaniei cedate de Stalin Poloniei, drept compensație pentru partea răpită de el însuși, la estul celălalt? Până atunci, s-ar putea să nu mai existe granițe. Pentru Konisberg, orașul lui Immanuel Kant, poate vor găsi chiar polonezii o soluție. Nici nu va fi greu, într-o Europă unită.

Breviarul istoric spune că planul Marshall se aplica numai în țările vestice, adică dincolo de locul unde căzuse cortina de fier. Dar eu parcă îmi amintesc altfel, și nu cred a mă înșela că țara lui Beneș, Cehoslovacia, s-a înscris, sau a vrut să se înscrie pe listă. Atât că Stalin s-a zburlit și intenția s-a stins în fașă.

Pentru cine a avut norocul să se nască după aceste evenimente, este greu de crezut că ele au fost posibile, și încă mai greu de înțeles. Planul lui Stalin, în opoziție cu planul Marshall suna astfel: «Eu nu-ți dau, dar nu care cumva să iei de la altul!»

Această vorbă ar putea să pară curată calomnie, dacă n-aș recunoaște că ne dădea câte ceva. Dar ce ne lua în schimb, poporul n-avea de unde să știe, nu se publicau statistici, nu se făceau obiecții, ci dimpotrivă – se aduceau osanale. Iar popoarele din Uniunea Sovietică își închipuiau că rabdă de foame și n-au nici de unele, fiindcă totul se trimitea în țările-satelit, hrănite de Rusia. Într-o revistă umoristică a lor putea fi văzută o vacă, pe al cărui trup scria URSS, iar la ugerul ei plin se înghesuiau să sugă vițeii botezați Bulgaria, România, Polonia, Cehoslovacia și Germania democrată. Iugoslavia cred că nu era reprezentată, tocmai atunci se stricase căruța cu Tito.

Cine a fost Iosif Broz Tito nu trebuie să spun, chiar în primele pagini ale acestei cărți am povestit despre vizita lui la București, în decembrie, anul 1947, când Titus pleca la Constanța, să fugă din țară.

Nu știu dacă de la București Tito s-a dus direct la Moscova; mai degrabă cred că nu, dar n-a întârziat prea mult, poate o lună sau două, fiindcă era încă iarnă în România, iar în Rusia și mai și – se cunoaște diferența de climă dintre cele două zone geografice.

Este posibil ca în relatările ce urmează să se strecoare câte o greșeală de amănunt, căci o parte a întâmplărilor le cunosc din informații personale, obținute de la oameni care de obicei le știau pe toate, dar nu-mi oferă o garanție oficială.

La Moscova se afla și Dimitrof, conducătorul Bulgariei, vechi militant bolșevic, acuzat în procesul de la Berlin, ca incendiator al Reichstagului. Era o diversiune perfidă a lui Hitler, devenit de curând Cancelar al Germaniei și dornic să obțină puteri depline, ceea ce a și izbutit de altfel, deși acuzația adusă lui Dimitrof n-a putut fi dovedită. Iar acesta a devenit o personalitate marcantă, erou al clasei muncitoare.

Dimitrof îi propunea lui Stalin o confederație a statelor balcanice, devenite republici populare, denumire greșită, cum am mai spus, fiindcă amândouă cuvintele definesc aceeași idee. Nu știu dacă era și țara noastră reprezentată acolo, probabil că da, de către Gheorghiu-Dej, dar n-am informații sigure. Cu atât mai puțin sunt sigur de atitudinea lui față de propunerea Bulgariei. Ce știu neîndoios, este că Stalin s-a făcut foc și pară când a auzit una ca asta. Tito s-a înclinat cu supunere și a plecat repede la Belgrad. Dimitrof în schimb, a vrut să stea la tocmeală: «să mă mai

gândesc!» i s-a adresat lui Stalin. Iar acesta i-a pus mâna pe umăr, prietenește: «Bine, stai aici, să ne gândim împreună!» Dar și polițistul pune mâna pe umărul infractorului, când îl arestează.

Curând Dimitrof s-a îmbolnăvit, a zăcut luni de zile prin spitale, în Rusia, iar în țara lui s-a întors cu picioarele înainte, o vorbă a poporului nostru; nu știu dacă la fel se spune și în Bulgaria, dar fapt este că ajuns la el acasă șeful statului a fost dat jos din tren tot cu picioarele înainte, cum plecase și de la Moscova, adică în sicriu, dacă e cineva care să nu fi înțeles vorba.

Am văzut în jurnalul cinematografic atât ceremonia plecării din Rusia, când Stalin și-a luat rămas-bun de la vechiul lui tovarăș, cât și a sosirii la Sofia, unde Dimitrof a fost pus în mausoleu, de față cu o mare de oameni înlăcrimați. Gurile rele spun că odată cu sicriul Stalin a trimis bulgarilor și nota de plată pentru îngrijirea medicală a răposatului și alte cheltuieli prilejuite de boală. Pe Dimitrof n-am mai putut să-l văd la față, sicriul metalic cu ornamente bogate avea capacul pus, strâns cu șuruburi sau poate sudat, ca să fie închis mai ermetic. În schimb cu prilejul acesta l-am văzut prima oară mai de-aproape pe Stalin; filmat în preajma sicriului, n-au mai avut cum să-l înalțe și am descoperit că gigantul era un omuleț cu fizionomia cenușie și ștearsă și cu pete de bătrânețe pe obraji și pe frunte.

N-a mai trăit nici el mulți ani după aceea, dar avea încă destulă șiretenie și chiar energie să bage frica în oameni. Iată însă că pe Tito n-a izbutit să-l înspăimânte când s-a stropșit la el, dimpotrivă l-a determinat să se răzvrătească și să nu-i mai asculte cuvântul, ceea ce nu îndrăznise nimeni mai înainte.

La început Stalin crezuse că va fi destul să spună o vorbă ca Tito să se ducă de-a berbeleacul. «Mișc un deget și Tito cade!» îl citează Hrușciov, în faimoasa demascare făcută în fața a vreo două mii de comuniști din Moscova, bineînțeles după moartea generalisimului. Pornind de la acest cerc intim, ca să-l numesc așa, cuvântarea, incredibil de virulentă s-a cunoscut mai departe, am citit-o și eu, într-o broșură tipărită în Franța și groaza pe care am simțit-o a fost mai mare decât satisfacția. Pe urmă Hrușciov a repetat totul în memoriile sale, răspândite în toată lumea. Incidentul cu Tito e floare la ureche pe lângă altele, dezvăluite acolo. «Stalin a mișcat două degete, continuă memorialistul, apoi trei, patru, cinci, și Tito a rămas în picioare, îl înfruntase el și pe Hitler, pe vremea când acesta cucerea Europa și nici atunci nu se dăduse bătut, cum se știe».

Stalin a fost silit să bea tot paharul cu sare amară și n-a putut face altceva decât să excludă Iugoslavia din Cominform, ceea ce însemna să-i ia lui Tito caii de la bicicletă – folosesc a doua oară această expresie, fiindcă nu se găsește alta mai bună.

N-am să explic aici ce era Cominformul, nici ce fusese Cominternul, spaima capitalismului; Stalin îl dizolvase la începutul războiului, de hatârul aliaților, care altfel nu i-ar fi întins mâna, că nu era să-și taie singuri craca de sub picioare. Dar hatârul n-a fost decât o șmecherie, dintr-o serie mai lungă; cine știe despre ce-i vorba, să se intereseze, n-am intenția să iau locul istoricilor.

Era în iunie 1948, ziarele au publicat lunga declarație a Cominformului, care îl făcea pe Tito albie de porci, că nu l-ai mai fi putut spăla cu toată apa Dunării, care curge și pe la Belgrad. Dar învinuitului nu-i păsa, făcea baie în cadă cu apă parfumată. Numaidecât au început să curgă insultele, a fost admisă și Biblia cu această ocazie, Tito a devenit Iuda, trădătorul. În afară de ce se scria în ziare și se spunea la radio, erau pline șoselele cu panouri care îl înfățișau pe trădător în cele mai infamante ipostaze, de pildă cu toporișca plină de sânge în mână și cu mânecile sumese, ca să poată tăia mai ușor capetele.

Această campanie de ură furibundă n-a ostenit nici o clipă și n-a încetat decât după moartea lui Stalin. Atunci Hrușciov a mers la Belgrad să ceară iertare și să reia legăturile frățești cu Iugoslavia.

Cum venise Hrușciov la putere am să spun mai târziu, când va fi timpul potrivit să vorbesc despre Beria. Mărturisesc că sunt foarte nerăbdător să ajung la capitolul acesta, dar mă înfrânez, fiindcă mai am de povestit multe până acolo.

De pildă, sunt sigur că istoria nu va înregistra acest detaliu, când Hrușciov a coborât din avion la Belgrad. L-a întâmpinat Iuda-Tito, așa cerea protocolul între șefii de state. Tito se spălase de sânge și aruncase toporișca, în schimb avea în mână microfonul, pe care l-a plantat în fața lui Hrușciov, poftindu-l să vorbească, iar acesta și-a turnat la cenușă în cap de am crezut că o să se sufoce. La sfârșit, a împins microfonul spre gazdă, care, după protocol, trebuia să răspundă cu urarea de bun venit, obișnuită. Însă, lăsând protocolul la o parte, Tito a împins microfonul cât colo și l-a poftit pe oaspete la limuzină, fără nici o urare, cusut la gură. În alte împrejurări acest afront ar fi dat naștere unui conflict diplomatic. Dar Hrușciov trebuia să-și îndeplinească penibila misiune, venise de bună voie

la această Canosa care era Belgradul, încât a înghițit gălușca de hrișcă râncedă, cum Stalin înghițise sarea amară.

Iugoslavia mi-a fost o țară simpatică din copilărie, când luase ființă, urmare a destrămării imperiului Habsburgic, cam odată cu întregirea neamului nostru, în România Mare. Mi-ar părea rău să se destrame astăzi, cum o destrămase Hitler în timpul războiului. Dar mai mult nu am dreptul să mă amestec, bate un vânt de libertate prin Republicile Federale, nu am să spun eu cum e mai bine, sunt destui arbitri calificați dar deocamdată echipele nu se supun, ca la fotbal. Război nu este, în schimb trag și unii și alții. Sper că până să termin cartea, s-or termina și cartușele.

Cu ocazia vizitei la Belgrad, Hrușciov s-a oprit și la București. Ce-au vorbit la aeroport, oaspetele și gazda, care era Gheorghe Gheorghiu-Dej, se poate afla din ziarele vremii. Ce-au vorbit pe urmă nu știu să fi aflat cineva. Știu în schimb că pe timpul ostracizării lui Tito, sârbii din Banat au avut de suferit, au fost ridicați de la vetrele lor și duși în Bărăgan, fără să aibă bieții de ei vreo vină.

Șefii statelor care ținuseră hangul lui Stalin cu prilejul gâlcevii au avut de suferit după împăcarea inițiată de Hrușciov. Gheorghiu-Dej a rămas teafăr, dar nu cred că pe gratis. Tare aș vrea să aflu ce i-am plătit lui Tito pentru panourile cu toporișca și pentru deportarea sârbilor din Banat, care însemna nu doar jignire, ci și pagubă materială, desigur că importantă. Se va lămuri oare vreodată această tărășenie? Ei, dar sunt de lămurit atâtea tărășenii, unele chiar recente – și tot enigmatice!

* * *

De ce a rămas 1948 un an nefast în amintirile mele? Dacă îi iau pe rând, toți anii aceia au fost unul mai nefast decât altul. Anul 1948 e marcat însă de moartea lui Titus; prin ea mai pierd pe unul din fiii domnului Alcibiade; acesta, deși mort încă din anii copilăriei mele, rămâne pilonul de sprijin al unei lungi cronici, unde am încercat să înfățișez, cum am văzut și am înțeles eu, acest sfârșit de mileniu, caracterizat de zbucium și de grandoare. În afară de Alexandrina, de Odor și de Trandafil, încă prezenți în carte dar fără alt rol decât acela de a continua să trăiască atât cât vor avea zile, îmi mai rămâne să urmăresc destinul lui Tadeu, lăsat în umbră până acum, nu cu intenție, ci datorită felului cum se angrenează el în povestire. Pe Tiberiu, deși trăiește chiar și azi, când scriu aceste pagini, nu-l mai socotesc

personajul meu, îl scot dintre ceilalți, cu toate că va continua să ia parte la acțiune.

Dar, ca să ajung la Tadeu, trebuie să sfârșesc cu cele ce mai punctează istoria anului 1948, căci ultimul meu personaj va apărea în adevărata lui lumină și își va juca rolul abia de atunci încolo.

La 5 februarie, încercarea unei lovituri de stat la Praga a fost zdrobită de comuniști, cu sprijinul subînțeles al ocupanților, care nu mai erau nemții, ci rușii.

Cehoslovacia, ca și Polonia, nu era o țară învinsă; fusese prima victimă a lui Hitler, în răsăritul Europei. Ca și Polonia, nu avea de ce să fie ocupată. Dar, printr-o perfidie tipică, acceptată de cobeligeranții apuseni din slăbiciune și oboseală, ca să n-o numesc lașitate, ocupanții se numeau aliați și sub acest nume își impuneau sistemul, înăbușind brutal orice împotrivire, cum s-a întâmplat cu bietul Eduard Beneș. Mulți ani mai târziu acesta avea să-și ia, slavă Domnului, revanșa post-mortem mai bine și mai ușor decât putuse să spere cel mai optimist dintre oameni; printr-o «revoluție de catifea», adică fără vărsare de sânge. Așa s-a spus, dar e o ironie; nimeni nu s-a gândit cât sânge se vărsase înainte.

Fără legătură cu cele de mai sus, în martie 1948 în Cehoslovacia s-a făcut legea agrară. Statul a *cumpărat* moșiile mai mari de cincizeci de hectare, ca să împroprietărească țăranii. Spun acestea, numai ca să facem comparație cu cele întâmplate la noi, cu moșiile și cu moșierii.

O, burghezo-moșierimea, ce cal de bătaie! Și împroprietărirea, ce farsă! În aprilie, cu trei luni înaintea noastră, în Cehoslovacia s-au naționalizat întreprinderile cu mai mult de cincizeci de muncitori. Pot să nu repet că la noi s-au naționalizat și potcovăriile? Unde patronul bătea cu ciocanul, fiul cel mare bătea cu barosul, fiul cel mic prăftăluia cărbunii (adică îi stropea cu apă, să ardă mai bine) iar nevasta învârtea forja. Ptiu la dracu'ncolo! cum ar fi spus baba Rada, care m-a crescut pe mine și de care n-am mai pomenit din copilărie.

Din mai până în iunie, statul evreu, abia recunoscut și încă neconsolidat, aflat în curs de înarmare, a fost în război cu arabii. Ben Gurion, președintele statului, a trimis-o pe Golda Meir în Statele Unite, să adune fonduri de la comunitatea evreiască, nu de la nevoiași, se înțelege, ci de la magnații finanței. Era nevoie de vreo douăzeci de milioane de dolari și în câteva zile s-a colectat de două ori pe atâta.

S-a scris pe larg într-o carte pe care am citit-o cu sufletul la gură cum a decurs a doua fază, mult mai dificilă, cumpăratul armelor, care trebuia să se facă în taină. Ciudat mi se pare că unele mari puteri, după ce votaseră la ONU înființarea statului, acum voiau parcă să-l dea pe mâna arabilor. Am scris de mult că preceptele decalogului – aflate la baza moralei noastre, construită prin educația individului și apărată de legile statului – sunt încălcate tocmai de către stat în politică, fără nici un fel de scrupule. Cum a supraviețuit Israelul în aceste condiții mi s-a părut un miracol. În realitate a fost o luptă curajoasă și îndemânatică; nu spun disperată, fiindcă statul acesta nou n-a disperat nici o clipă. Fenomenul poate fi explicat prin milenii de pogromuri, culminate cu ultimul, al lui Hitler. În timp ce spiritul războinic al Germaniei se stingea, cum am susținut mai înainte, se năștea altul, ca răspuns la o lungă suferință, care părea să fie perpetuă.

Odată cumpărate armele, prin misiți internaționali, urma dificultatea transportului, în calea căruia se puneau piedici peste piedici. Cum au fost învinse, pare de asemenea un miracol. Dar n-a fost altceva decât perseverență și dibăcie. S-a apelat la orice mijloace, chiar și la un barcaz de cincizeci de tone, când erau de transportat mii de vagoane. M-am referit la «Hercules», care la un moment dat urma să ducă arme în Israel, proiect eșuat, cum eșuase și acela de a duce oameni. Poate și aceasta să fi fost una din cauzele morții atât de misterioase a lui Honoriu.

Israelul a câștigat războiul; cu toate că au murit oameni, a fost un spectacol; la el a asistat o bună parte din omenire.

Anul s-a încheiat cu Declarația Drepturilor Omului, votată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite. S-au scurs de atunci patru decenii și jumătate pe toate fluviile și mările lumii și drepturile omului sunt încălcate ba ici, ba colo, fără ca vinovații să recunoască, ba dimpotrivă, susținând că mai multă libertate decât la ei nu-i nicăierea. E inutil să dau exemple, cine suferă le cunoaște.

În ce privește țara noastră, am lăsat la urmă câteva date, nu pentru că le socotesc mai puțin importante, ci spre a nu mă supune cronologiei, ca la școală. Dacă nu m-aș răzvrăti măcar puțin împotriva rutinei, aș avea sentimentul unei constrângeri și m-aș pierde pe mine însumi între paginile istoriei.

La sfârșitul lunii februarie a aceluiași an, 1948, mi-a atras atenția o întâmplare, neimportantă pentru mine – eu, unul, nefiind implicat deloc în treburile statului, ci, dimpotrivă, privindu-le de departe, cu un ochi atent,

neîncrezător și ironic. Nu-l cunoșteam pe Lucrețiu Pătrășcanu, știam că el semnase actul de la 23 august 1944, în numele partidului comunist român, ceea ce dovedea că altul mai reprezentativ nu se găsise. Mai știam că era nepotul lui D. D. Pătrășcanu, un scriitor cu duh, despre care nu se mai vorbește, sau se vorbește pe șoptite, ceea ce urechea mea nu prinde. Nepotul unui asemenea om, adulmecat de mine în adolescență și în prima tinerețe, nu putea să vină pe lume fără o zestre deosebită. Ce căuta acest intelectual printre cazangii de la atelierele CFR Grivița și activiștii veniți de la Moscova?! Era de prevăzut că între el și ceilalți avea să se ivească o neînțelegere. Surprinzător mi se pare că Lucrețiu Pătrășcanu n-a știut dinainte. Nu-i singurul care a sfârșit tragic din prea multă bună credință.

În februarie, Lucrețiu Pătrășcanu a fost demis din funcția de ministru al Justiției. Nu știu cum a servit el Justiția, știu în schimb ce tragică nedreptate i-a făcut aceasta; la timpul potrivit voi povesti deznodământul.

Fiindcă am pomenit de cazangii de la atelierele Grivița, trebuie să adaug că printre ei era și Gheorghiu-Dej, viitor șef al statului, adevăratul nume al funcției lui, ascuns sub acest titlu. Că s-a aflat în conflict cu Ana Pauker și cu alții veniți de la Moscova, se știe limpede, după cum se știe și urmarea. Dar iată o întâmplare fie necunoscută astăzi, fie uitată sau ascunsă. Nu era în 1948, ci mai devreme, poate prin 1946, vara, când au izbucnit incendii pe la diferite depouri sau alte întreprinderi ale Căilor Ferate. Nu-mi amintesc să se fi scris în ziare despre ele, știrile au circulat din gură în gură, pornite de la oameni care nu erau dușmani ai partidului, nici ai poporului, interesați să răspândească ideea de sabotaj, căci de altceva nu putea să fie vorba. Atunci s-a zvonit că Gheorghiu-Dej ar fi prizonier al Anei Pauker și al partizanilor ei, care voiau să pună mâna pe posturile de conducere ale Republicii Populare Române. Prizonierul însă se bucura de popularitate, mai ales la calea ferată, unde lucrase, și așa începuseră sabotajele.

Sunt convins că n-au fost zvonuri, dar n-am o dovadă materială, ci doar pe cea istorică, survenită câțiva ani mai târziu, când conflictul lui Dej cu echipa de la conducere a devenit public, prin decapitarea Anei Pauker. (Decapitarea în sens figurat, desigur, dar trebuie să recunoaștem că, așa cum se tundea, cu ceafa dezgolită, dizgrațiata avea un grumaz tocmai potrivit pentru ghilotină.)

Ceva în legătură cu acele incendii poate fi dovedit, numai că nimeni nu-și dă osteneala, deși ar fi datoria istoricilor. În sala Teatrului Giulești,

patronat de calea ferată, s-a ținut pe nepusă masă o adunare de partid, sau poate chiar una populară. Pe scenă, la tribuna îmbrăcată în pânză roșie au apărut membrii biroului politic, «cei șapte», printre care și Gheorghiu-Dej, prizonierul. Vorbele care urmează sunt ale lui, nu ale mele. «Tovarăși, a grăit el, se spune că aș fi arestat…» Și, cu un zâmbet stânjenit, a arătat spre sine: «După cum vedeți, sunt liber.» Eu nu m-aș fi lăsat convins numai cu atât, zace în mine un Toma Necredinciosul; sala însă a aplaudat și pe urmă n-a mai izbucnit nici un incendiu la calea ferată.

A doua zi după demiterea lui Lucrețiu Pătrășcanu s-a constituit Frontul Democrației Populare, ca partidul comunist să aibă o acoperire mai largă.

Din componența Frontului Democrației Populare, în afară de Partidul Muncitoresc Român, singurul cu drept să-și spună cuvântul, mai făceau parte Frontul Plugarilor, născocit odată cu șeful, doctor Petru Groza, apoi Uniunea Populară Maghiară, căci se găseau și la unguri lichele, acestora adăugându-li-se toate organizațiile de masă, adică toată suflarea celor aflați în «câmpul muncii». Rămâneau pe afară numai ostracizații, pușcăriașii, între ei bineînțeles adversarii politici. Această uriașă gogoașă era manevrată de șapte oameni, între care cuvântul hotărâtor îl avea numai unul. N-am omis, am lăsat la urmă un partid fabricat la iuțeală, partidul deschis în primul rând intelectualilor. Din el făcea parte, cu un rol de frunte G. Călinescu, ceea ce nu mă împiedică să-i port în continuare o admirație uriașă. Cineva i-a reproșat această adeziune iar el i-a răspuns, ridicând din umeri a neputință: «Sunt prizonier; ce pot face?!» Toți eram prizonieri și dacă unii au izbutit să se țină deoparte, înseamnă că nu atârnau greu în balanță, altfel nu ar fi fost lăsați în pace. Nu-i nevoie, sper să-mi motivez admirația pentru G. Călinescu. Harurile lui erau atât de mari, că îi acopereau păcatele.

Acest cărturar original a fost propus să participe la alegeri pentru demnitatea de deputat la Brăila. Acolo l-am văzut, când a venit în propagandă electorală și a ținut conferință în sala Teatrului Comunal, unde n-am numărat mai mult de cincisprezece persoane. Nu din lipsa de popularitate a vorbitorului, ci pentru că micul partid era neluat în seamă. Să fi venit unul din «cei șapte», și chiar următorii o sută în ierarhie, activiștii ar fi adus lumea cu frontul. Așa înțeleg astăzi, după ce am trecut prin multe; atunci am făcut greșeala de a crede că Brăila avea o populație incultă. Este adevărat că o mare parte a ei era preocupată de negoț, mai ales exportul de

cereale care absorbea multă lume și făcuse faima orașului, socotit printre cele mai bogate din țară. Dar tot de aici se ridicase un număr impresionant de oameni străluciți, mari personalități în literatură, în celelalte arte, în cultură și chiar în politica de pe vremuri.

Pe Călinescu nu l-a indispus sala teatrului, cum pe Caragiale nu-l indispusese, odată, sala Ateneului, la fel de goală. Publicul fusese invitat la o conferință electorală. Timp de o oră și mai bine, fără plan, fără notițe, Călinescu a vorbit pe teme felurite, fără nici o legătură cu politica, despre Brăila mai cu seamă, deși poate o vedea prima oară, demonstrând, pe lângă elocință, un spirit de observație aproape diabolic: el izbutise să descopere, dintr-o ochire, vechea opulență a orașului, pe care o vedea până și în clanțele ușilor, la unele case.

Ca să mă întorc la public și la tehnica folosită în umplerea sălilor, am să povestesc cum odată, numai cu câțiva ani în urmă, am fost poftit la o festivitate oficială, comemorarea unuia din marii oameni ai țării noastre, pe care autoritățile se socoteau datoare să-l cinstească, prin prezența câtorva demnitari de primă mărime. În fața sălii aștepta un număr impresionant de oameni. Nu semănau însă cu publicul febril care se agită, întrebând în dreapta și în stânga, sperând să găsească «un bilet în plus», la unul din acele spectacole sau concerte care atrag mai multă lume decât cuprinde sala. Oamenii, bărbați și femei, stăteau în front, ca soldații. «Cei cu ei?» am întrebat pe un cunoscut care intra odată cu mine. Era versat în materie, m-a privit circumspect: făceam pe prostul? «Cum, nu știi? mi-a răspuns, presupunând că sunt prost de-a binelea. Este rezerva pentru cazul că nu se umple sala!»

Sosisem cam târziu, sala gemea de lume, greu mi-am găsit loc pe o strapontină. Oamenii de afară, luați de la lucru, stăteau degeaba. Nu știu cât i-au mai ținut, până să le dea drumul.

Cei care au fost invitați la congrese unde venea șeful statului, vor avea de povestit mai mult decât mine. Dacă își vor ține gura voi povesti eu, cu altă ocazie, căci de aflat aflam, nu trăiam pe altă lume: vizita medicală a participanților, pionierii cu flori, dezinfectați și ținuți la carantină. Spuneți mai departe, am dat tonul!

* * *

La două luni după alcătuirea Frontului, s-a promulgat Constituția țării; cea dinainte nu mai era bună. Și cea nouă ar fi fost acceptabilă, de ce să

neg, chiar dacă era adaptată la politica vremii. N-aveam ce face, trebuia să ne supunem, dacă așa ne recomanda toată lumea, chiar cei care ar fi avut datoria să ne scape, căci ei ne dăduseră pe mâna rușilor, cu acte în regulă, călcând orice morală și orice drept al omului.

Drepturile omului! Noua Constituție le garanta, numai că în realitate ele lipseau cu totul, vorba lui Caragiale.

Odată cu promulgarea acestui act fundamental, s-a ales și Prezidiul Marii Adunări Naționale, avându-l în frunte pe profesorul doctor C. I. Parhon, părintele endocrinologiei românești, așa cum l-au numit unii, specialist în prelungirea tinereții.

Fac și eu haz, dar nu pot să uit ce tristă a fost vremea aceea! Zeci de mii de oameni valizi, mii de minți luminate, zeci de creiere strălucite zăceau – și mulți și-au lăsat acolo oasele – în ocne, în pușcării, în lagăre de exterminare, sau la canalul Dunăre – Marea Neagră, cântat de rapsozi încununați cu lauri.

* * *

Când autorul real al cărții vrea să-și spună păsurile personale, iar eu nu le cunosc prea bine sau nu mă încumet să le dezvălui, socotind că ar fi o indiscreție și, în orice caz rolul meu nu este acesta, atunci nu-l pot împiedica să mă întrerupă, sunt creația lui, depind de el la urma urmelor; poate oricând să mă elimine și să-și continue singur scrisul. Eu sunt un artificiu; creîndu-mă a urmărit să se detașeze de sine, să nu se implice în acțiune și să nu-și spună direct părerile personale, căci este și el subiectiv, ca toți oamenii; prin mine încearcă să se obiectiveze și să nu facă o autobiografie. Deși explicația aceasta poate să pară un artificiu, cititorul e dator s-o admită și dacă se gândește mai bine chiar s-o creadă; căci astăzi multe soluții artificiale sunt legiferate în lume.

La fel mă întrerupe când cunoaște mai bine decât le cunosc eu unele întâmplări, sau observă că am înțeles greșit caracterul unor oameni. Recunosc că îmi iau câteodată prea multă libertate; când povestesc fapte de a căror desfășurare nu sunt sigur, pun de la mine, preocupat în primul rând să nu-mi întrerup povestirea, căci s-ar putea să nu-i mai regăsesc firul și s-o abandonez pentru totdeauna. Atunci el intervine și restabilește adevărul, apărându-mă astfel de reproșurile pe care mi le-ar putea face judecătorii scrierii mele.

Iată mai jos, în paranteză, o asemenea intervenție, privind ceva la care nu m-am gândit mai înainte:

(După patruzeci și trei de ani, unii din prietenii și cunoscuții mei încă se mai lamentează că au pierdut moșiile sau moșioarele, fabricile, casele și cocoșeii de aur, pentru care au făcut și închisoare, dacă nu i-au predat la termen. Indiferent pe ce cale dobândiseră aceste bunuri, naționalizarea lor a însemnat o samavolnicie, pe numele ei adevărat, jaf la lumina zilei. Recunosc că azi s-ar cuveni să li se dea înapoi totul, dar nu are cine și nici n-ar avea de unde, decât poate o fărâmiță din pagubă, așa că degeaba se lamentează. Există o lege nedreaptă, totuși admisă în natură, că lupul, după ce a înhățat mielul, nu-l mai lasă din gură.

Acești păgubași, care cred că mie nu mi s-a naționalizat nimic, uită cărțile scrise de mine, care n-au mai putut să apară, plus cele pe care nu le-am mai putut scrie, în anii când mă aflam pe culmea aptitudinilor mele; ele au însemnat fiecare o moșioară, ba chiar un domeniu mai mare, căci se retipăreau una după alta, de mai multe ori pe an, aducându-mi recolte mai numeroase decât poate să dea pământul în clima noastră. Nu mi-aș fi cumpărat latifundii, nici fabrici, nici case; aș fi vrut să am un automobil și un avion pe care să le pot schimba îndată ce apăreau altele mai bune și mai puternice. Iar achiziția mea esențială ar fi fost o corabie, să fac cu ea ocolul pământului, zig-zagând tot timpul, de-a lungul tuturor continentelor.

Am reprodus odată frumoasele vorbe ale unei doamne, poetă franceză deși era româncă, pe care altminteri n-o simpatizez cu bune motive: «dacă unii oameni își pierd avuțiile fără să le regrete, dovedesc că meritau să le aibă».

Regret numai avionul și corabia; și totuși, am avut dreptul la ele! Am călătorit cu avioanele și corăbiile altora, am avut satisfacții, dar m-a însoțit tot timpul un sentiment de frustrare; numai că nu mă lamentez – ar fi de pomană.)

Capitolul 23

Sunt simetrii în natură, pe care nimeni nu poate să le explice; cum să nu mă mire că un peisaj din Ucraina seamănă până la confundare cu unul de pe altă latitudine, la mii de kilometri distanță, în America de Sud de exemplu?

La oameni și la alte ființe care se nasc generație din generație și chiar la plante, simetriile sunt firești, prin genetică: fiul seamănă cu părinții, de

obicei le seamănă și caracterul. Desigur, regula are excepții, altfel cum ar fi fost cu putință ca dintr-un om ca domnul Alcibiade și din Alexandrina să se nască doi monștri ca Toma și Tiberiu, simetrici între ei și fără nici o asemănare cu restul familiei?

O simetrie la fel de inexplicabilă o găsesc în destinul altor doi fii ai domnului Alcibiade, Tadeu și Titus.

Întors din război, Titus își găsise soția moartă în acele împrejurări teribile. Ceea ce îl făcuse ca după încercări supraomenești de a-și continua viața, să și-o curme singur.

Tadeu, care și el luptase pe amândouă fronturile, întors acasă aflase că Frida, soția lui, fusese ridicată și dusă în Rusia; ca și moartă, în condițiuni probabil la fel de teribile ca Alga. Nu putuse să afle unde este, era probabil în Siberia și, cu toate demersurile, n-o mai găsise. Aici destinul lui, frânt, se întâlnea cu al lui Titus, și așa avea să rămână, frânt pentru totdeauna.

Cel mai apăsător, fiindcă era nedrept și ireparabil rămânea momentul când o văzuse ultima oară pe Frida și se insultaseră unul pe altul, amândoi la fel de iresponsabili.

După ce se întorsese din Rusia cu divizia «Tudor Vladimirescu» și rămăsese o noapte în casa Corneliei, unde locuia Alexandrina, Tadeu, în drum spre frontul din Transilvania se oprise la Sibiu, unde era refugiată soția lui, Frida. Văzându-i uniforma, aceasta rămase stupefiată, și în locul unui gest de afecțiune, șopti, printre dinți, cu o revoltă nestăpânită: «Te-am așteptat doi ani ca pe Dumnezeu, și acum vii în uniformă rusească?!»

Deși stupefiat, Tadeu izbuti, la început, să se stăpânească. «Nu-i uniformă rusească, răspunse, arătându-i brasarda tricoloră. Și nu am jurat credință lui Stalin, ci Regelui. Lupt ca să ne luăm înapoi Transilvania, cu mormântul tatălui tău, de la Cluj!»

O conexiune greșită în creier o făcu pe Frida să se poarte cum sigur nu ar fi vrut, dragostea cu care își așteptase bărbatul se transforma într-o ură mai puternică decât dorul și bucuria din suflet. Roșie la față, cu ochii ieșiți din orbite, cu pumnii strânși, rosti ca sub impulsul altei voințe: «Trădătorule!»

Dacă Tadeu n-ar fi fost obosit de drum, de așteptare, de suferința prizonieratului, dacă ar fi suportat câteva clipe nedreptatea, stăpânindu-se, ar fi căzut unul în brațele altuia, amestecându-și lacrimile. Dar, excedat cum era de toate câte le îndurase, de un război care îi lăsase urme neșterse, cu un nou război în față, nesigur că se va întoarce încă o dată, își pierdu judecata

și, ajuns la paroxism scrâșni printre dinți, cu o ură nu mai mică decât a Fridei: «Viperă nazistă!» Îi întoarse spatele și ieși trântind ușa, fără alt gând decât că salvarea lui ar fi fost să moară la prima întâlnire cu inamicul.

Era în ianuarie 1945, vacanța universitară. Frida își pregătea cursurile pentru semestrul următor. Maică-sa, care se mutase și ea la Sibiu, la câteva luni după ce murise tatăl fetelor, se ocupa cu gătitul, la bucătărie. Rămăsese numai cu ea; Greta, sora mai mică își pierduse mințile și fugise cu nemții, la sfârșitul verii trecute, când aceștia se retrăgeau, luptând ici-colo, fără convingere și fără speranță. Era îndrăgostită de un locotenent din armata germană; nu el o ademenise să-l urmeze, dimpotrivă, îi arătase ce o așteaptă, căci războiul nu se terminase și dacă se termina, iar ei doi scăpau cu viață, ce le rămânea să facă într-o Germanie zdrobită? Dar ea se dusese orbește și avusese mai mult noroc decât Frida; de curând aceasta aflase că trăiește, la Bremen. Ce nu știa Frida, sora ei era măritată, dar nu cu iubitul pe care îl urmase, căci el murise în ultimele zile ale războiului. Ajunse cu greu în orașul lui, unde n-ar fi avut ce să caute, dacă nu o lua de nevastă tatăl mortului, om încă tânăr, a cărui nevastă murise la bombardament; el, aflat pe front în cea mai deznădăjduită fază a războiului avusese norocul să scape. Era blănar, își găsise prăvălia devastată dar, după un an de mizerie neagră izbutise să se pună pe picioare, iar acum, din ce în ce mai prosper, ducea o viață tihnită cu Greta, care ajunsese să-l iubească, îi făcuse copii și era mulțumită. De familia ei, mama și sora, aflase într-un târziu că fuseseră deportate în Rusia.

La Sibiu era neliniște, războiul ajunsese departe, dar rușii îi ridicau pe sași, îi urcau în tren și-i porneau într-o direcție necunoscută, împreună cu toată familia, în afara copiilor sub cincisprezece ani, care rămâneau de izbeliște. (Acum, în Germania îi mobilizau chiar pe unii mai mici decât această vârstă, i-am văzut în fotografii, firavi că te prindea și groaza și mila, ei însă își bombau pieptul. Vai de lume!)

Era și Frida neliniștită: pentru alții, pe ea nu se putea s-o ridice, deși avea o mamă de origine germană, care însă devenise româncă, prin căsătorie. Suferința ei adevărată pornea de la neînțelegerea cu Tadeu – se temea că va lăsa urme grele, dacă nu va duce chiar la despărțire. Regreta, fără însă a se socoti vinovată; era bărbatul ei, îl iubea, îi prețuia însușirile și îi tolera defectele, dacă putea socoti defecte sobrietatea lui și cumpătarea; l-

ar fi vrut mai exuberant, mai sociabil, mai deschis față de lume, să nu lase impresia că se socotea mai presus decât mulți alții, cum și era de altfel, fără să aibă sentimentul superiorității. Tadeu știa că oamenii sunt așezați pe trepte diferite în viață, dar îi recunoștea fiecăruia dreptul la individualitate deplină; treapta unuia nu putea fi comparată cu a altuia. La examene, când era nevoit să dea unui student o notă mai mică decât altora, nu îl punea mai prejos decât ei, socotea doar că sunt circumstanțe diferite, meritul lui era de altă natură decât aplicația pentru matematici.

Frida nu-i cunoștea aceste gânduri, care altminteri pot să fie eronate; importantă pentru mine rămâne ideea că Tadeu nu se socotea superior față de nimeni, după credința lui, fie ea aberantă; la un concurs universal, unde în balanță s-ar pune toate meritele candidaților, inclusiv cele necunoscute lor înșiși, toată lumea s-ar dovedi egală. Eroarea lui Tadeu era modestia. Chiar dacă și-ar fi dat seama, Frida tot nu putea s-o admită. Asemenea conflicte de conștiință se ivesc între oameni mult mai des decât își dau ei seama; fiindcă nu le dezbat, iar uneori nici măcar nu sesizează cauza nemulțumirilor mocnite în suflet și ajung să se urască, fără să știe de ce. «Nepotrivire de caracter» se spune, formulă folosită chiar și în justiție, la divorțuri. Dar în ce constă nepotrivirea, nu se întreabă nimeni. Între Frida și Tadeu era într-adevăr o nepotrivire de caracter, e și greu dacă nu imposibil să găsești doi oameni cu caractere egale și armonizate. Unii le înving prin inteligență și rațiune, cum era cazul lor și în acest fel ocoliseră neînțelegerea. Alții recurg la divorț, la adulter sau dacă nu au tărie și înclinație pentru una și pentru alta, trăiesc până la moarte într-o dușmănie ascunsă, cu izbucniri periodice, când dau cu vasele de pământ sau își sparg capetele. Cazurile de crimă nu le amintesc, dar sunt destule.

După plecarea lui Tadeu, Frida se întrebă dacă izbucnirea ei pornise dintr-un patriotism sincer. Nu cumva, sângele german care îi curgea în vine fără să simtă mai înainte, o inundase deodată, trezind în ea, fie și subconștient, gândul că Tadeu îl trădase pe Hitler? Dar pe Hitler îl ura fără să fie sub influența lui Tadeu sau a altcuiva. Lăsând la o parte atrocitățile lui continui, condamnate cu revoltă și groază de toată omenirea, pe Frida, legată cu trup și suflet de pământul unde se născuse, o umpluse de umilință și disperare ciopârțirea țării noastre, samavolnicie criminală, al cărei singur autor era conducătorul Germaniei. Da, era singurul autor, fiindcă, indiferent de celelalte părți implicate, numai el avea puterea să hotărască, nimeni n-ar fi îndrăznit să-i încalce voința.

Dar oare, acum, când nici nebunii nu mai puteau să spere în el, când cădea în prăpastie și era scos din cauză, nu se născuse în ea, prin sângele ignorat mai înainte, durerea pentru înfrângerea Germaniei? Țară a jumătate din strămoșii ei! Pe strămoșii ei îi trădase Tadeu, nu pe Hitler!

Oare nu acest gând, necugetat, impulsiv, inconștient, o făcuse să-și insulte bărbatul? Pentru insulta lui nu-l mai condamna, felul cum îl întâmpinase ea îndreptățea orice ripostă. Frida avea remușcări, plângea nopțile, gândindu-se că îl făcuse să plece cu moartea în suflet. Și acolo unde se ducea, putea să-l întâlnească moartea adevărată. Acum moartea din sufletul ei nu era mai mică. Și nu știa că în curând va veni și la ușa ei cealaltă moarte.

Tadeu îi scrisese în mai multe rânduri. Nu o scuza dar voia s-o ierte; făcea parte din acea categorie de oameni, din nefericire prea restrânsă, care nu lăsa conflictele de conștiință nejudecate. Frida nu primi niciuna din scrisori și nici nu știa unde să-i scrie, să-și recunoască vina și să-și ceară iertare. Amândouă bunele lor intenții rămâneau nerealizate. Singurele știri pe care le avea Frida erau cele despre mersul războiului. Nu se dădea numărul morților și răniților, comunicatele anunțau lupte grele, dar, după numele localităților eliberate, se vedea că frontul înainta, nu mai putea să fie mult până la sfârșitul războiului. Acum Frida nu mai aștepta altceva decât bunătatea soartei, Tadeu să se întoarcă, fie și cu războiul din sufletul lui neterminat încă.

Aceste gânduri o stăpâneau în dimineața de ianuarie, când își pregătea cursurile, cu o conștiinciozitate amorfă, știind că trebuie să-și îndeplinească îndatorirea, dar fiindu-i indiferentă. Auzi, fără să le dea importanță, pași soldățești pe stradă, greoi, neritmici; îi cunoștea, era patrula rusească, parcă neconvinsă de rolul ei, plictisită, dacă nu întâlnea oameni să le ia ceasul; oamenii învățaseră, își lăsau ceasul acasă și nu ieșeau pe stradă decât în plină lumină a zilei. Nu era atât jaf, cât o atracție primitivă spre un obiect puțin obișnuit, care le trezea uimirea. Un ucrainean din nordul Basarabiei care, înainte de război îmi aducea lemne de la depozit, nu-și putea ascunde extazul în fața patefonului, când se întâmpla să-l găsească în funcțiune. Nu-l interesa ce cântă, aveam o muzică greu de înțeles pentru un om fără pregătire. Îl auzea de la bucătărie, unde își bea țuica, în lipsă de votcă pe care eu, unul, nu o cunoșteam decât din auzite. Era un om sfios și plin de bunăcuviință, n-ar fi îndrăznit să-mi ceară una ca asta, dar văzându-i iluminarea copilărească de pe față, îl pofteam să intre în odaia unde se

auzea patefonul. Intra smerit, se așeza pe un scaun de lângă ușă, punându-și sub bocanci șapca din cap, ca să nu murdărească parchetul. Să nu fi fost camionagiul care îl ajuta să arunce lemne în pivniță iar acum îl zorea cu claxonul, să vină, ar fi stat așa ceasuri.

— Asta e mare minune! spunea, când nu mai avea încotro și se ridica să plece.

— Nu-i nici o minune, îi răspundeam, amuzat de bucuria și uimirea înflorite pe fața lui. E o mașinărie simplă, reproduce imprimarea de pe disc, nu se compară cu radioul care prinde sunetele din aer, pornite de la sute, de la mii de kilometri, din toată lumea.

— O, nu! se împotrivea ucraineanul, clătinând din cap, cu încăpățânare, în deplină convingere. Radio are antenă, muzica vine pe sârmă; patefonul e mic, și singur, și cântă atât de tare!

Cam așa justificau înclinarea rușilor spre ceasornice simpatizanții lor, căci se găseau și din aceștia, mai există și astăzi, privind stupefiați la cele ce se întâmplă în Rusia, care încearcă disperată să se întoarcă la ce dărâmase cu șapte decenii în urmă. Fără să facă parte dintre aceștia din urmă, chiar și Trandafil găsea motiv să-i scuze deși chiar lui îi luaseră ceasul, pe stradă. El îmi spusese odată: «Ce vrei, sunt ca niște copii. Cum să nu se minuneze că o mașinărie atât de mică poate să arate ora fără greșeală, de parcă ar avea un om înăuntru?!»

Zău, chiar așa? Dar acești copii, în faza când se apropiau de Berlin, în camioane trimise din America, nu mai aveau nici o îndoială că erau primul popor din lume, în ce privește cultura și civilizația, cuvinte pe care de altfel le confundau unul cu altul. Restul oamenilor de pe pământ și mai ales din țările apusene, se aflau la mii de kilometri în urmă, abia ridicați în picioare din starea lor primitivă. Așa îi învățase Stalin și unii continuau să creadă, chiar după ce ne luau ceasurile. Pe cei dezmeticiți, Stalin avea grijă ca odată întorși din occident, să-i deporteze în Siberia, la reeducare.

Frida se ridică și se duse să privească pe fereastră, fiindcă patrula se oprise la poartă. Erau vreo șapte inși, cu pistoalele mitralieră atârnate de gât; li se spunea balalaici, după numele instrumentului mult iubit în Rusia, dar ferească Dumnezeu ce muzică scoteau pe țeavă! Cel din cap, împreună cu un civil, intrară în curte. Ceilalți se rezemară de gard și începură să-și răsucească țigări, în hârtie de ziar, cu mahorcă păstrată de-a dreptul în buzunare. Aveau grijă să nu rupă din ziar partea cu fotografia lui Stalin; ar fi fost crimă. Prin porumbiști, fără martori, se purtau mai puțin respectuos cu

fotografia, în afară poate de cei fricoși; nu mă gândesc la fanatici, într-o treabă ca asta fanatismul se uită.

E un risc pentru toți oamenii mari ai zilei, ale căror chipuri apar des în ziare. Oare ei, când se admiră, nu se gândesc că uneori ziarele capătă întrebuințări ignobile?

Pe civil, care intrase în casă cu șeful gărzii, Frida îl mai văzuse, dar nu știa unde, probabil pe stradă. Citea un fel de tulburare în ochii lui, care o priveau țintă. Văzându-l așa țeapăn, rusul îl imboldi cu cotul.

— Davai!

Tradus, în cazul de față ar însemna «Haide!» sau «Mișcă!»

— Unde este doamna bătrână? întrebă civilul, adresându-se Fridei în limba germană.

— Ce dorești, Hans? Poți vorbi românește! i se adresă mama Fridei, care tocmai venea de la bucătărie.

Hans însă continuă, într-o germană stricată:

— La mine pare rău pentru voi…

Privi spre rus, parcă temându-se că îi înțelege vorba compătimitoare; dar rusul nu înțelegea și glasul tălmaciului nu avea un ton de compătimire; își înțelegea misiunea și poate spera să aibă o soartă mai clementă. Ceea ce nu se adeveri, fiindcă după-amiază era și el înghesuit în același vagon de vite cu Frida și maică-sa și cu alți sași, din tot orașul.

Niciunul n-avea mai mult decât o valijoară și nimeni nu știa încotro merge trenul.

Despre aceste trenuri am aflat multe, dar toate s-au spus, nu știu dacă vreodată am să pot spune ceva în plus decât au spus alții, deși ar fi o datorie.

Unii din acei deportați s-au întors. Despre Frida și mama ei nu s-a aflat nimic, sunt dispărute și astăzi.

Cu toate sforțările, Tadeu n-a putut să afle nimic de soarta lor.

M-am străduit să scriu scurt și cu sânge rece. Dar, sub aceste puține cuvinte, se ascunde o uriașă dramă colectivă, care îi privește nu numai pe sașii din Sibiu și din toată Transilvania, ci și pe românii din Basarabia, pe tătarii din Crimeea și chiar pe rușii de cea mai curată origine slavă.

Deportați au existat de când lumea și în toate locurile pământului, dar nu cred să fi ajuns vreodată la proporțiile date de Hitler și Stalin, acesta din urmă deținând cu siguranță întâietatea, fiindcă a avut și timp mai mult și o țară mai mare unde să-și trimită dizgrațiații. Nici țarii nu rămân mult în

urmă – și oricum, au renume. Am citit cărți, am văzut filme, dar nimic nu mi s-a întipărit mai puternic și înfricoșător în minte, decât *Pohod na Sibir*, cu gravura acelei grămezi de oameni, strânși unii în alții de par o singură ființă, osândiții, târându-se prin zăpadă, cu lanțuri la picioare, aplecați înainte ca să înfrunte viscolul siberian care îi bate din față. Imaginea, memorată din cartea de cetire, nu-mi iese din minte și rămâne teribil de actuală; în ea văd pe toți deportații țarilor, ai lui Hitler și Stalin.

Despre acel om n-am să vorbesc niciodată, fiindcă nu l-am cunoscut, iar cele auzite despre el sunt controversate. A fost comandantul diviziei Tudor Vladimirescu, a luptat pe frontul de vest după ce fusese prizonier în Rusia, s-a întors cu decorații și cu un braț lipsă; drept răsplată, după război i-au dat funcții oarecum importante. A fost, poate, un devotat al partidului comunist, din convingere, sau fiindcă l-a luat apa, ca pe atâți alții.

Îl amintesc, numai fiindcă prin mijlocirea lui, Tadeu a putut să ajungă în fața Anei Pauker, care, fără să se ridice de la birou, l-a poftit să șadă:

— Ia loc, tovarășe!

Această întâlnire a fost hotărâtoare în ce privește sfârșitul tragic al lui Tadeu.

Nu era primul lui demers. În luna mai 1945 când ajunsese la Sibiu, întors de pe front, își găsise casa părăsită, cu sigiliu la ușă. Nu era încă demobilizat, își luase douăzeci și patru de ore învoire, apoi trebuia să plece la București, unde era îndreptat regimentul lui, împreună cu toată divizia. Era nevoie acolo de unități militare verificate: Cât timp erau rușii aici nu exista nici o primejdie pentru noua putere, totuși, guvernul, cunoscându-și nelegitimitatea voia să aibă în spate trupe românești, măcar de ochii lumii.

Tadeu află de la vecini ce se întâmplase, erau patru luni de când Frida și mama ei fuseseră ridicate și duse în Rusia, nu se știa unde, împreună cu sașii din tot județul, din toată țara. Tadeu n-avea cheile, le aruncase pe jos în clipa plecării. Rupse sigiliile, sparse ușa și intră în casă. După aceste gesturi hotărâte și brutale se simți deodată slab, neajutorat, singur pe lume; casa goală îi amintea de viața trăită împreună cu Frida, mai puternic decât dacă ar fi găsit-o pe ea acolo. Dar el era un luptător venit din război, unde înfruntase moartea încontinuu. Ce-avea de înfruntat acum nu putea să fie mai greu ca moartea; se terminase un război, începea altul, și trebuia să-l ducă până la capăt, până o găsea pe Frida. În locul slăbiciunii dinainte, se născu în el înverșunarea. Lăsă ușa deschisă și fugi la primărie, singura

autoritate care ar fi putut să-i dea vreo lămurire, după cum îi spuseră vecinii. Nu mai avea Jeepul, rămăsese aproape de front, zdrobit de o bombă. O parte din regimentul lui motorizat se întorcea acum în căruțe. Până la Sibiu venise în mașina comandantului de divizie. De aici la București trebuia să ia trenul, dacă mergea vreunul.

Primăria nu era departe și nu se închisese încă; ajunse în fugă, urcă gâfâind treptele și, fără să bată la ușă, intră în cabinetul primarului, aflat drept în față.

Primarul se ridică intimidat de pe scaun. Era un om distins, cu ochelari în ramă subțire de aur care îi dădeau un aer de om al cărții, ceea ce și era în realitate, doctor în științe umaniste de la Tübingen. Cu toată diploma nemțească rușii nu-i făcură nici o șicană, era român de origine transilvană, adversar declarat al lui Hitler, fusese în lagăr tot timpul războiului, scăpase cu viață numai datorită autorităților românești care nu-l dăduseră pe mâna nemților.

Un om venit de pe front îi impunea respect, și apoi, înfățișarea lui Tadeu ar fi impresionat pe oricine; chipul lui, mersul, gesturile erau ale unui om hotărât să dărâme toate zidurile din față.

— Deportările n-au depins de noi, îi explică primarul. Ni s-a cerut doar lista populației de origine germană.

— Mama soției mele era într-adevăr de origine germană, dar născută în România și măritată cu un român, luptător pentru alipirea Transilvaniei la țara noastră, unul din autorii Memorandumului, pentru care a făcut închisoare. Iar fiica lor este măritată cu mine. Am fost doi ani prizonier în Rusia, dar acum fac parte din divizia Tudor Vladimirescu, am luptat până în munții Tatra. Am trei decorații rusești și cinci citații pe corpul de armată. Dacă în aceste condițiuni nu pot să obțin eliberarea soției mele, îmi lepăd uniforma și mă întorc prizonier în Rusia.

Erau vorbe spuse la furie, nu le pot numi necugetate; furia e un mijloc de luptă împotriva samavolniciei, care nu poate fi învinsă cu rațiunea.

Un funcționar de la oficiul stării civile, convocat de primar, aduse lista deportaților.

— Lista nu e făcută de noi, se explică el, într-un fel scuzându-se; e întocmită de poliție, pe circumscripții; noi doar am verificat originea etnică a celor în cauză. A fost numai o formalitate, fiindcă de câteva ori, când am avut de făcut obiecții, n-au fost luate în seamă. Mulți oameni au fost ridicați din greșeală.

— Greșeală! ricană Tadeu. Soția mea e româncă, fiind măritată cu mine. Și dacă n-ar fi fost măritată, tot româncă rămâne: mama ei a fost măritată cu un român, om cu vază. Și în afară de toate, trăiește de cinci generații în România.

— Domnule maior, interveni primarul, sunt din tot sufletul alături de dumneavoastră. N-avem însă nici o putere în această privință; ne aflăm sub ocupație rusească.

— De ce nu v-ați dat demisia?

În loc să riposteze vexat, primarul răspunse cu un zâmbet plin de amărăciune:

— Nu puteam decât să fac rău populației. Comandamentul rusesc ar fi numit în locul meu un comunist fără simțire românească.

— Armata sovietică nu se amestecă în treburile politice ale țării.

— Așa vi s-a spus dumneavoastră, acolo! Așa se spune la radio Londra. Dar faptele se petrec altfel.

Omul era mâhnit și de bună credință, i se citea pe față, și Tadeu știa să descopere falsitatea oamenilor. Fu prima oară dezamăgit în convingerile sale. Fiindcă, la rândul lui, era și el un om de bună credință și nu făcuse nimic decât din deplină convingere. Nu mai știa ce să creadă, cum să-și explice. Oare fusese mințit? Și dacă se încrezuse în discursuri amețitoare, fusese naiv? Legat la ochi? Cu inteligența omenească anihilată? Transformat în vită și dus la abator, fără să știe ce se întâmplă acolo?

Nu putea crede. Oamenii din fața lui, primarul și funcționarul de la starea civilă erau mai prejos de fapte. Auzi un glas, al funcționarului: șovăitor, vorbind parcă pe ocolite, nu înțelese ce voia să spună, vorbele se developară abia când ieșise în stradă, dar nici atunci nu le descoperi sensul, ca și când nici nu ar fi avut vreunul:

— Soția dumneavoastră nu a fost pe lista de la poliție, nici pe a noastră. Abia după ce o luaseră ne-a venit o comunicare, de la prefectură, s-o înregistrăm ca deportată. A fost un denunț, așa se pare, dar de unde a venit nu se știe…

Mult mai târziu aceste cuvinte aveau să revină în mintea lui Tadeu, dezvăluindu-și sensul, și trezindu-i o bănuială mai rea ca moartea.

Toate demersurile pe care le făcu mai departe rămaseră fără rezultat. Merse la București, la ministerul de externe, de interne, făcu memorii către comisia aliată de control, de unde i se răspunse că era un caz de competența

comandamentului sovietic. I se spuse că așa stând lucrurile, o singură persoană putea să-l ajute – și așa ajunse la Ana Pauker.

O cunoștea, venise de multe ori în lagăr, să recruteze voluntari pentru divizia Tudor Vladimirescu. Stătuse și cu el de vorbă, îndelung, nu o singură dată; se mira că nu-l recunoaște. Dar îl ascultă cu bunăvoință, după ce îl prevenise că nu-i poate acorda mai mult de cinci minute.

— Avem griji cu tonele, tovarășe, și pe toate le duc eu în spinare. Spune repede.

Lui Tadeu nu-i trebui nici un minut să spună; cazul lui fiind simplu, nu trebuia să pledeze, era vorba de a se repara o nedreptate evidentă. În timp ce vorbea se uita la interlocutoare; era altfel îmbrăcată ca în timpul războiului, purta o rochie neagră, care voia să fie sobră, dar îi dezvelea umerii puternici, parcă spre a se vedea ce poveri puteau să ducă. Avea într-adevăr o constituție robustă, care, împreună cu părul tuns pe ceafă îi lua orice urmă de feminitate, în pofida decolteului, destul de pronunțat chiar și pentru o persoană cu mai puține poveri în spinare. Întocmai cum am spus și eu, mai înainte, Tadeu se gândea că grumazul ei era tocmai bun pentru ghilotină. (În ce mă privește, nu mi-am schimbat părerea nici astăzi, când ea nu mai trăiește. Când o văd în fotografii, sau în filme de arhivă o proiectez imediat cu fața în jos, legată pe bascula mașinii de tăiat capete.)

— Te felicit pentru decorații! spuse marea femeie, la urmă. Dar dacă vrei să le porți cu demnitate, nu mai pomeni niciodată de soția dumitale. Mă mir că ai putut să te însori cu un pui de năpârcă, o hidră fascistă, că altceva nu putea să fie, tovarășe!

Tadeu se ridică în picioare, ascunzându-și cu o forță titanică sentimentele; nu se mai simțea om, părea făcut de piatră. În sufletul lui era un zbucium spăimântător: el însuși îi spusese Fridei aproape aceleași cuvinte! Acum își primea pedeapsa?

Femeia îl privi cu admirație:

— Îmi pare bine că m-ai înțeles! Ești un om demn de cauza noastră!

Când era la ușă, Tadeu îi auzi glasul, cu alt timbru:

— Stai puțin!

Se întoarse spre ea și văzu că își netezea decolteul, în timp ce pe față îi apărea un fel de zâmbet:

— Tovarășe maior, n-ai vrea să faci parte din garda mea personală?

* * *

Tadeu se întoarse s-o vadă pe maică-sa, la Ploiești, în casa Corneliei. Acum abia avea să afle, cu un sentiment de teroare, amestecată cu propria-i zguduire, drama blestemată a lui Titus, care se întorsese cu o lună mai înainte. Titus era plecat la Iași, să-și reia locul la catedră, dar nu aveau nici o știre de la el. Era timpul când Titus, umblând din oraș în oraș, împușcase, la adăpostul întunericului, soldați ruși la colțuri de stradă.

Mă întreb și astăzi cum suporta Alexandrina, fără să înnebunească, loviturile care se succedaseră, una mai zguduitoare ca alta de la moartea monstruoasă a lui Toma. Nu o cunoștea prea bine pe Frida, dar, spre deosebire de Despina, soția lui Teofil cea «mult prea frumoasă», îi inspirase încredere și simpatie și îi fusese dragă, la fel ca Alga, pe care și-o lipise de suflet la prima vedere.

Despre Despina nu mai știa nimic. Teofil fusese arestat curând după detronarea Regelui, ca fost ofițer în garda palatului. Fusese, dar luase parte activă la actul de la 23 august 1944, și acum făcea închisoare, fără judecată. Cu toată rezerva pe care i-o inspira Despina, ar fi vrut s-o vadă și s-o ajute, era soția fiului ei, nu putea să se lepede de ea în aceste momente de suferință. Dar ea nu veni s-o vadă și nici nu-i trimise vreo știre. Îi scrise, dar nu primi nici un răspuns; atunci îl trimise pe Tiberiu s-o caute la București. Acesta îi găsi casa ocupată de o organizație de cartier a femeilor democrate; nimeni nu știa ceva despre Despina.

În acel timp o mare parte din oameni trăiau într-o indiferență deplină unul față de altul, nu era un egoism nativ, ci unul nou născut, datorită împrejurărilor; nimeni n-avea încredere în semeni; fiecare cu soarta lui, își spuneau, temându-se chiar și de propria lor umbră.

N-am fost închis, nu toată lumea a fost închisă, nu cunosc viața din închisori decât din auzite, din ce-am citit și în ultimul timp, din filme documentare, unde putem să vedem la față nu doar pe victime, câte au supraviețuit, ci chiar pe călăii lor, care în loc de pedeapsă primesc pensie, în disprețul legilor, sfidând cu impertinență pe cine încearcă să-i întrebe ce au pe conștiință; dar după semne, aceasta le lipsește cu totul.

Totuși, cunosc închisoarea și din propria mea experiență, o cunoaștem toți care n-am fugit peste graniță: fiindcă întreaga țară a fost o închisoare și într-un fel am purtat chiar lanțuri, legate nu de glezne, ci de suflet. Îmi cer iertare dacă așa mi-e firea; poate unii nu le-au simțit și acum mă acuză de exagerare. Dar le-au avut, n-a scăpat nimeni, nici chiar cei care aveau puterea în mână, de la ultimul în nomenclatură, până la primul.

— Ce ai de gând să faci? îl întrebă Alexandrina pe Tadeu.

— Mă duc în Rusia, s-o caut. Nu mă întorc fără ea.

Trandafil, care era de față și de obicei rar se amesteca într-o conversație, de astă dată făcu un semn de exasperare:

— Nu-ți dai seama că n-ai să te mai întorci niciodată?

— Ai fost acolo să vezi?

— Nu era nevoie să văd. Istoria partidului bolșevic mi-e destul ca să trag concluzii. Dacă ai avea răbdare să mă urmărești, aș putea să-ți demonstrez matematic. Nu sunt amestecat în politică, dar o cunosc și știu marxismul mai bine decât îl știa Marx însuși. Cât despre comuniști, ei îl ignoră, deși ți-l pot spune pe dinafară. Ca să înțelegi ce se întâmplă azi în lume, e nevoie de o știință nouă: istoria-matematică. Ține minte ce-ți spun, când toate acestea au să treacă – și mai târziu sau mai devreme, poate mult mai devreme decât îi dă cuiva prin minte, au să treacă – nenorocirea omenirii va fi că nimeni n-o să mai știe ce s-a întâmplat, nu va putea să tragă o concluzie; lumea va fi ca o oaie rătăcită!

Noi, care am trăit într-adevăr momentul acesta, mult mai devreme decât sperau optimiștii, căci ceilalți nu aveau nici o speranță, nu știm, într-adevăr ce s-a întâmplat.

Trandafil continuă:

— A venit un om, a făcut o teorie, poate fiindcă nu avea altă treabă. A venit altul și a pus teoria în practică, nu prin forța și geniul lui, ci prin prostia oamenilor. Nu merg mai departe, dar gândiți-vă că nu știm ce s-a întâmplat cu istoria omenirii, din 1917 până astăzi. Ca să înțelegem, trebuie să recurgem la matematici.

Aici întrerup pentru un timp discuția, pentru câteva reflecții personale.

Nu multă lume a citit cartea lui Orwell, intitulată «1984», sugestie la data când, după previziunea autorului comunismul avea să cadă. Cei din jurul meu, care citiseră cartea odată cu mine, erau stupefiați de ororile petrecute în acea împărăție imaginară, sub dictatura lui Big Brother, Marele Frate, care nu putea fi altul decât Stalin, cu ochi și cu sprâncene. Eram uimit de stupoarea cunoscuților mei, fiindcă trăiau și ei împreună cu mine, aproape întocmai ororile povestite în acea carte, poate mai palid decât în propria noastră experiență. Dar acesta e harul literaturii, de a te face să te gândești la pătimirile altora, uitându-le pe ale tale.

Este adevărat că, scriind cartea înainte ca lumea să afle și să fie convinsă de cele ce se petreceau în Rusia, Orwell avusese darul previziunii, cel puțin față de noi, care eram la începutul calvarului; în schimb, rușii îl trăiau din plin, chiar dinaintea lui Stalin, căci nici Lenin nu fusese mai blând și mai puțin tiranic; era și el mânjit până la coate de sângele poporului. De unde știam, căci eram copil pe vremea aceea? Păi auzeam ce spuneau alții, care îi ascultau pe cei scăpați de acolo și refugiați în Europa, mari duci și mari ducese, generali, colonei și alți ofițeri din armata țarului și multă altă lume, deveniți chelneri la Paris, sau portari, sau lustragii de ghete. Iar peste ce auzeam și poate n-ar fi fost de ajuns, simțeam o rumoare, un freamăt al lumii. Iar nu prea târziu, am citit cartea unui vechi militant comunist, care, într-o spovedanie amară povestește fără patimă dar și fără să se ascundă după deget, tot ce a văzut acolo. Pentru mine, pe lângă alte experiențe, a fost învățătura de bază cu privire la viața de pe Nistru.

Că îl știa sau nu-l știa pe Panait Istrati, o singură lacună are cartea lui Orwell. În imperiul lui Big Brother viața este organizată în așa fel că omul nu poate face nimic, nici măcar dragoste, fără ca securitatea să nu știe. Ea află nu doar faptele, ci chiar gândurile omului.

Ceva totuși nu a fost prevăzut: paza portretelor din ziare.

Am spus ce poate păți un asemenea portret: să fie mânjit cu necurățenii și aruncat în privată. Iată ce știu de la un gazetar aflat la Moscova în anii aceia: un moscovit s-a dus duminică la «dacea» lui de lângă Moscova. Dacă avea o «dace», omul nu era un fitecine. Și vrând să facă exerciții de tir, cu o pușcă de jucărie, care funcționează cu aer comprimat, ceea ce nu te scutește să ai autorizația de port-armă, a făcut un cerc negru, iar în jur cercuri concentrice, pe o foaie de ziar, folosind-o drept țintă. După ce a prins-o de trunchiul unui copac, a ochit și a tras în ea câteva gloanțe, cu alicele. De aici începe nenorocirea: pe fața cealaltă a ziarului era portretul lui Stalin. Un vecin a văzut, și-a făcut datoria cetățenească să raporteze și vinovatul a fost condamnat la zece ani lagăr de muncă.

În cartea lui Orwell, care ne-a îngrozit, nu se întâmplă așa ceva. Ceea ce confirmă spusele mele de mai înainte, că literatura ne impresionează mai mult decât însăși viața.

Anul care dă titlul cărții este 1984, când, cum spuneam, autorul prevede că se va prăbuși imperiul lui Big Brother. Întâmplător am citit cartea tocmai când imperiul ar fi trebuit să se prăbușească; bineînțeles n-am fost dezamăgit, nici nu i-am reproșat ceva autorului; literatura rămâne literatură.

În acel an, Orwell a fost sărbătorit, sau comemorat – nu știu dacă mai trăiește – în toată lumea civilizată.

Trandafil nu-și terminase de expus punctul de vedere, când pe ușă intră Odor. De obicei venea rar s-o vadă pe Alexandrina, la câteva luni o dată. Cornelia avea grijă de el, îi făcea curățenie în cameră, îi spăla rufele, îi aducea de mâncare și chiar îl bărbierea, rol pe care înainte îl avusese Dita. De la moartea ei, Odor nu mai ieșea din casă și nu s-ar fi dus la bărbier pentru nimic în lume, se socotea mai presus de orice obligație lumească. De dimineață până seara, cât era lumină, scria noua lui filozofie, fundamental deosebită de prima, căreia îi închinase toată viața. Pe fereastra deschisă, aflată față în față cu fereastra Alexandrinei, auzise conversația și acum venea indignat să-l combată pe Trandafil.

Conducătorii Rusiei, care făceau tatonări să se apropie de această lume, n-au avut încotro, l-au sărbătorit și ei. Dar, au spus poporului, cu gura strepezită, că în cartea sa Orwell zugrăvește… America; iar Big Brother nu-i altcineva decât… Ronald Reagan!

Ia stați puțin! Cu aproximație de un an previziunea nu începe să se adeverească? Gorbaciov n-a venit la putere în 1985? Nu acesta a fost primul pas, și cel decisiv, întru dezmembrarea imperiului? Că Big Brother murise în 1953, nu are importanță, la scara istoriei. Imperiul lui Alexandru cel Mare a dăinuit zece ani după moartea acestuia.

— Lumea noastră, obosită de câte filozofii, teorii și comentarii s-au făcut în milenii pe seama omului, era pe cale să dispară, cum au dispărut atâtea civilizații, în așteptarea acestui moment, care putea să fie un potop, un cutremur sau un război *ad utrans*, care nu s-ar fi sfârșit decât odată cu ultimul om de pe fața pământului, m-am străduit, a fost rațiunea existenței mele, să las o mărturie completă despre civilizația cunoscută de noi. Despre civilizațiile dispărute nu avem mărturii, ni le închipuim prin deducții și presupuneri. Am socotit că o civilizație nouă, asupra căreia nu putem să facem nici o presupunere astăzi, n-ar înțelege nimic din faptele noastre, acestea fiind mai mult ca sigur de altă natură decât faptele unei lumi viitoare. Fiindcă viitorul va avea, indubitabil, una singură din formele posibile, de asemeni indubitabil, infinite. O singură șansă ar fi ca viitoarea civilizație să o cunoască pe a noastră, și anume să i se dezvăluie, nu istoria, ci gândirea omului de astăzi. Iată ce m-am ostenit să pun pe hârtie, convins

că o civilizație viitoare va putea, când va fi suficient dezvoltată, să descifreze scrierea mea în alfabetul latin, cu totul deosebită, bineînțeles, de scrierea lor, neimaginabilă. Și iată ce fapt neprevăzut s-a întâmplat, frate: printr-un miracol căruia îi suntem martori fără să-l înțelegem, acea civilizație nouă s-a născut și progresează înainte de a pieri civilizația noastră, învechită. Iar aceasta trebuie să dispară, e destinul tuturor civilizațiilor; zadarnic ne-am împotrivi, civilizația nou născută trebuie s-o elimine pe a noastră, să rămână una singură. La acest fenomen asistăm astăzi. O, el nu vine de la Marx, cum spun apostolii lui, la fel de ignoranți ca apostolii Mântuitorului. Fenomenul vine mult mai de departe, din Univers, locul de origine al gândirii și al vieții, căci întâi a fost gândire – și pe urmă viață.

Se opri, parcă surprins și extaziat de propriile lui cuvinte.

— Nu spun că elucubrezi, interveni atunci Trandafil. Teoria ta ar fi posibilă; ca s-o neg, ar însemna să refuz dreptul omului la gândire. Într-adevăr, o civilizație nouă se poate naște, înainte de a dispărea cea veche. Dar nu-i nimic nou în această teorie; ea nu-i altceva decât teoria evoluției, care la rândul ei nu-i altceva decât istoria omenirii. Greșeala ta începe acolo unde înlocuiești evoluția cu momentul prezent și cu cel în perspectivă, revoluția mondială, care în realitate nu-i decât o involuție, vizibilă în tot ce se întâmplă la locul ei de origine și tinde să se reverse asupra noastră, apoi să meargă mai departe. Nu ne îndreptăm spre o civilizație nouă, ci spre primitivismul civilizației de astăzi; spre preistorie. N-o să ajungem însă acolo, slavă Domnului, vom face doar niște pași înapoi, mă mir că nu-ți dai seama, se vede limpede: «noul» care ni se impune e mai rău în toate privințele decât «vechiul» dinainte, începând cu mizeria materială a oamenilor și înaintând spre mizeria spirituală.

Odor care asculta contrariat, cu gura căscată, căutându-și replica, nu izbuti să scoată decât un sunet, începutul unui cuvânt încă nedefinit, când ușa se deschise și intră Tiberiu, care curmă discuția, fără să știe în ce constase. Nu-l văzu pe Tadeu, adâncit într-un fotoliu, lângă Alexandrina, ci ochii i se opriră asupra lui Odor, care stătea în picioare, ocupând parcă toată încăperea.

De mult am avut această impresie, încă din copilărie, de la primele convorbiri cu Odor; atunci nu puteam să-mi definesc gândul, el s-a înfiripat cu timpul, până ce a devenit impresie: pentru mine, Odor, mai ales când

vorbea sau se pregătea să vorbească, ocupa mai mult loc în spațiu decât alți oameni.

— De trei săptămâni n-ai mai venit la școala de partid! i se adresă Tiberiu, ignorându-i pe ceilalți.

— Și nici n-am de ce să mai vin! îi răspunse Odor. Am fost sârguincios și am venit cu toată bunăvoința și cu cele mai bine intenții. M-am luptat mai bine de patru luni cu dezamăgirea, am încercat să mă neg pe mine, socotind că sunt pervertit și nu pot înțelege lecțiile voastre. Dar pe urmă nu am mai putut să-mi ascund adevărul, că sunteți niște proști cu toții, și conferențiarii voștri, și ascultătorii.

— Îmi faci greutăți! îl mustră Tiberiu. Îți dai seama în ce situație m-ai pune dacă ar auzi un tovarăș părerile tale? Și în primul rând, cumnată-ta, Ana Passionaria, care și-a pus atâtea speranțe în tine!

În familie, Tiberiu continua să-i dea importanță nevesti-sii, dar la partid i-o luase mult înainte. Avansase și ea, ce-i drept, era o persoană marcantă, dar el ajunsese vicepreședinte al Consiliului județean pentru cultură. Nu avea încă mașină la dispoziție, în schimb putea oricând s-o ia pe cea a Consiliului. I se spunea «tovarășul Vice» și acest titlu înlocuia chiar în conștiința lui numele propriu; parcă nu fusese niciodată «Tovarășul Tiberiu»!

După admonestare Odor părăsi încăperea și Trandafil ieși după el, fără o vorbă.

Atunci Tiberiu îl văzu pe Tadeu, se repezi la el, îl ridică din fotoliu și-l cuprinse în brațe, cu dragoste și mândrie.

— Bine ai venit, frate scump! Ce mare noroc să avem un erou în familie!

Tadeu se desprinse din îmbrățișare și se reașeză în fotoliu. Efuziunea lui Tiberiu îl stânjenea, cu atât mai mult cu cât avea sufletul zdrobit de amărăciune. Abia apucase să-i spună Alexandrinei nenorocirea întâmplată cu Frida. Iar Alexandrina nu întâmplător aștepta o clipă mai potrivită, să-i vorbească despre moartea Algăi și disperarea lui Titus; Tadeu mai avea o speranță, s-o regăsească pe Frida; nenorocirea fratelui său rămânea definitivă.

Tiberiu luă un scaun, îl aduse mai aproape, se așeză în fața lui Tadeu și de la înflăcărare trecu brusc la tristețe.

— Îmi pare rău! spuse, plin de compătimire. Despre Titus părea că uitase, era cu desăvârșire indiferent la drama acestuia. Tadeu avu o tresărire:

— Pentru ce-ți pare rău?

— Pentru Frida!… Sau n-ai aflat?

— Dar tu de unde știi? Mama n-a știut nimic, până adineaori.

Descumpănit o clipă, alarmat într-un fel de tonul fratelui său, Tiberiu își veni repede în fire.

— N-am vrut să-i spun, ca să n-o amărăsc. Așteptam să te întorci… Am avut greutăți, m-au interogat, de ce n-am scris în autobiografie că am o cumnată nemțoaică.

— Mai întâi, nu era nemțoaică! ripostă Tadeu strângând pumnii.

Apoi se aplecă spre Tiberiu și se uită în ochii lui, cu o privire bănuitoare:

— Și apoi, de unde au aflat, dacă tu nu ai scris în autobiografie?

După o clipă cât rămase mut de surpriză, Tiberiu își reveni, avea un lung exercițiu, și răspunse cu naturalețe:

— De la ei, de unde altfel! Ei află tot, nimic nu le poți ascunde. Am avut noroc cu nevastă-mea; e bine văzută, ea m-a scos din încurcătură.

E greu să fii crezut, când nu crezi tu însuți. Tadeu nu mai stărui, dar, după privirea lui rece, Tiberiu înțelese că avea o bănuială. Se ridică să plece, fără efuziunile de la început; neliniștea, dacă o avea într-adevăr, și-o ascundea cu măiestrie. Tadeu rămase îndoit în bănuiala lui, care nu s-ar fi născut dacă nu i-o sugera chiar dialogul cu Tiberiu.

— Ce știi despre Titus? o întrebă pe maică-sa, când rămaseră singuri. După câte știu, divizia lui s-a întors între primele, cu mult înaintea noastră.

— S-a întors, dar…

Alexandrina nu mai putu vorbi: o podidise plânsul.

Lui Tiberiu, tulburarea, atât de bine ascunsă, îi trecu până ce ajunse acasă, pe partea cealaltă a străzii. Fără această însușire, de a privi cu nepăsare faptele cele mai grave, probabil nu ar fi avut o viață atât de ticăloasă. Ce se întâmplase cu Alga și cât de cinic privise el această nenorocire nu-și mai amintea nici când se pomenea numele lui Titus, a cărui viață, în vara anului 1945, era ca și sfârșită. Îl găsi pe socru-său, maistrul Mustață, la bucătărie, făcând de mâncare la soba cu gaze de sondă, o înlesnire de care se bucura nu doar orașul, ci și satele din județ, pe unde trecea conducta. Se făcuse de mult noapte, era aproape zece și Ana Passionaria încă nu venise acasă.

— Unde-i nevastă-ta? îl întrebă socrul pe Tiberiu.

— La partid, unde să fie!? răspunse acesta, cu ochii la oalele de pe sobă. Ai ceva gata? Mor de foame.

Ana Passionaria era într-adevăr la sediul partidului, în biroul primului secretar, dar avea altceva de făcut, nu ce își închipuia bărbată-su. Sau își închipuia, dar nu punea la inimă, dimpotrivă, se simțea la adăpost de orice neplăcere, nevastă-sa era o armură.

Primul secretar, nou în funcție, venise în primăvară, trimis de la centru; fusese mai înainte într-un județ din Moldova unde se spunea că făcuse treabă bună și lăsase o amintire frumoasă. Aici, de asemeni pornise bine, avea simț de conducător, înțelegea ușor ce-aveau oamenii în minte, știa pe cine să se bizuie.

Îl chema Gheorghe Buzatu, dar n-avea nevoie de nume, toată lumea îi spunea «tovarășul prim», nu se putea face nici o confuzie, «prim» nu este decât unul. Cu atât mai bine; Buzatu pare mai degrabă o poreclă și aș crede că nimeni nu se bucură să aibă un nume cu rezonanță neplăcută sau cu un înțeles rușinos, deși cunosc câțiva care îmi dezmint părerea, fiind mulțumiți că îi cheamă așa și nu altfel. Altminteri, tovarășul prim nu era buzat deloc, avea chiar un chip agreabil care atrăgea simpatia oamenilor, în primul rând, firește, pe-a femeilor. Ana Passionaria, care lucra direct cu el era însă impresionată nu de fizicul lui, ci de funcție. În mod cu totul dezinteresat, nu urmărea să câștige nimic personal, se bucura să meargă bine partidul.

Fiind mult timp împreună, aplecați deasupra hârtiilor, grafice, scheme, cereri, adrese, plângeri, întârziind seara până ce plecau toți activiștii, chiar și ușierul, rămânând numai portarul, era firesc să se nască între ei o simpatie reciprocă. Pentru Ana Passionaria, nu era nevoie de mai mult.

— Tovarășe prim, îi spuse într-o seară, privindu-l în ochi, fără sfială, sunteți neînsurat și ca om tânăr, poate aveți trebuință de o femeie. Dacă doriți, eu vă stau la dispoziție.

Cât era el de prim, secretarul se intimidă când auzi această propunere, cu totul neuzitată. De altfel, Ana Passionaria, care nu prea avea cu ce să farmece un bărbat, îi fusese cu totul indiferentă în această privință. Oferta ei o făcu deodată interesantă; și franchețea poate să fie un farmec. O privi din cap până în picioare, fără să vadă altceva decât că era femeie.

— Dar… dar ești măritată! izbuti să răspundă.

— Eu, înainte de a fi măritată cu un bărbat, sunt a partidului. Pentru partid dau orice, chiar și trupul meu de femeie, când trebuie.

Vorbea natural, nu cu nerușinare, fiindcă nu avea simțul castității, aceasta fiind o dovadă de înapoiere burgheză; nu se socotea deloc un fruct oprit, ca în Biblia religioasă. Biblia ei era Istoria Partidului bolșevic, cursul scurt.

Am spus Biblie religioasă, împerechere de cuvinte nepotrivită și neuzitată. N-am vrut altceva decât să imit pe un ministru al culturii din deceniile trecute. Acel ministru era o femeie, nu atât de proastă pe cât lăsa să se creadă. De câte ori i se cerea să ia o hotărâre nepotrivită cu canoanele, se prefăcea că nu înțelege; lumea o credea proastă și treaba rămânea nefăcută. Ani în șir iubitorii culturii românești au stăruit pe lângă ea să aprobe tipărirea «Bibliei lui Șerban» (Șerban Cantacuzino, domnitorul) document fundamental al limbii române. De fiecare dată mormăia câte ceva, ocolind să spună «Nu», căci de «Da» nu putea să fie vorba, într-un târziu, strânsă cu ușa, a părut că vine acasă: «Care biblie, maică? Aia religioasă? Păi se poate?!»

De la o datorie de partid, Ana Passionaria ajunse curând la pasiune, prima oară în viața ei, consfințindu-și numele. Tiberiu nu era lipsit nici de dorință, nici de virilitate, dar preferințele lui mergeau spre fetele de la stabiliment, de unde își luase până acum trei neveste. Pentru actuala lui nevastă nu simțea nici o atracție, își exercita îndatoririle de soț ca pe o corvoadă, mereu sub supravegherea lui Stalin, portretul de pe tăblia patului, care nu putea să-l încurajeze. Așa că nu trezise niciodată fiori prea puternici în Ana Passionaria.

Întinsă pe canapeaua de mușama din colțul biroului, numai cu fusta ridicată, era imprudent altfel, tovarășul prim o electriza de la prima atingere, fiind copleșită de importanța rolului ei în clipele acelea, când în ea parcă își revărsa forța întreg județul. Cu timpul prinseră curaj și, așteptând ora târzie când plecau toți activiștii, începură să mai lepede câte ceva de pe ei, până ce ajunseră la pielea goală.

(Fetele de la stabiliment își ridicau numai fusta, ca să nu piardă timpul cu dezbrăcatul.)

Bineînțeles până să vină acea oră nu stăteau degeaba, se ocupau conștiincios de treburile partidului, rezolvau hârtii de tot felul, tovarășul prim dicta dispoziții iar ea le bătea la mașină, așa că pe urmă puteau să se dezbrace cu conștiința împăcată. «Ah! tovarășe prim! gemea Ana Passionaria, ajunsă la voluptăți nebănuite. Mor, tovarășe prim!»

Însă, mai curând sau mai târziu, se află. Peste două luni, tovarășul prim fu mutat cu discreție în alt judeţ; rămase tot «prim» – avea pe cineva la centru.

Prestigiul Anei Passionaria nu fu știrbit, dimpotrivă, tovarășii o priveau cu mai mult respect decât până atunci. Iar ea nu fu dezamăgită, își făcuse datoria, de voluptate putea să se lipsească, așa cum se lipsise înainte. Pe baza unor referințe favorabile, noul «prim» o avansă, făcând-o șefa serviciului de cadre, post-cheie, într-un fel chiar mai important decât al primului, căci în mâna ei se găsea chiar și dosarul acestuia.

Capitolul 24

În cele ce urmează nu voi da nume de oameni, socotindu-le inutile, căci nici nu erau numele lor adevărate, se înțelege de la sine. Faptele s-au desfășurat pe o mare întindere a pământurilor noastre, la deal și la munte. Știu de unele localități, sate din județele aflate de o parte și de alta a masivului Făgăraș, dar socotesc inutil să le precizez; mă interesează numai ce s-a întâmplat acolo, istoria, fenomen în mișcare, nu geografie nemișcată, aceeași și astăzi ca în timpul lui Decebal, decât că poate s-au mai tocit stâncile, iar râurile au mai ros pământul și l-au dus la vale; oricât de puțin vizibilă ar fi lucrarea apelor, ele au făcut ca numai într-un secol, strămutând încontinuu mâlul, Delta Dunării să înainteze câțiva kilometri în mare.

La vremea faptelor, după război până în următorul deceniu, auzeam că în munți se dau lupte între partizani și armată. Ce erau partizanii, cuvânt popularizat la ruși, în timpul războiului? Dacă Hitler ar fi eliberat colhoznicii, le-ar fi dat înapoi pământurile și le-ar fi îngăduit să le muncească, plătindu-le pe urmă produsele, nu luându-le cu japca, oamenii nu s-ar fi ridicat împotriva ocupanților și n-ar fi apărut partizanii. Mai înainte, aceștia s-au numit franctirori, civili înarmați care trăgeau în armata regulată, un patriotism de sacrificiu; odată prinși erau împușcați pe loc, într-un fel pe bună dreptate. Nu-mi amintesc ca vreo asociație umanitară să fi protestat, toată lumea accepta regula jocului.

Istoria partizanilor de la noi abia începe să se cunoască. Ziarele vremii minimalizau faptele, iar făptașii se numeau bandiți; scopul luptei lor se denatura prin nume. Unii au fost capturați, au urmat procese și execuții; în curând sper să aflăm tot adevărul, dar nu din ziarele acelor vremuri nenorocite. Împotriva lor se lupta cu arme automate, cu tancuri, cu tunuri și

nu lipsea nici aviația. Ei aveau câte o pușcă, un revolver, mai rar un pistol mitralieră, și greu își procurau muniția. Atunci, cum au rezistat mai bine de un deceniu, când forța trimisă asupra lor era copleșitoare? Doar pentru că mai presus de toate, știau pentru ce luptă, după cum știau că altă cale n-au decât să lupte până la moarte. Această idee este o forță.

Determinantă în hotărârea lui Tadeu de a pleca în munți, pare să fi fost soarta Fridei. Dar revolta mocnea în el dinainte, poate din vremea când făcea instrucție în Rusia; nu putea să dea înapoi, fiindcă jurase. Și apoi, îi rămânea speranța că divizia lui, oricât de nefiresc alcătuită, avea să lupte pentru eliberarea Transilvaniei; deși era doar transplantat acolo, el fără Cluj nu putea să trăiască.

Urmaseră umilirile și nedreptățile suferite pe front, din partea comandamentului rusesc, în pofida declarațiilor de fraternitate. Românii erau *tolerați* lângă armata învingătoare și erau nevoiți să plătească favoarea aceasta luptând în sectoarele cele mai grele, cu cele mai numeroase pierderi.

Am povestit în alt volum al acestei cronici o întâmplare din primul război mondial, dar mi-a tăiat-o cenzura. Și atunci eram aliați cu rușii. Cât și cum au luptat aceștia se știe. În Dobrogea n-au venit să ne sprijine, cum era convenția și, rămași singuri, a urmat dezastrul de la Turtucaia, cea mai tristă înfrângere din istoria războaielor noastre. Apoi, în Moldova ne-au lăsat descoperiți în fața lui Mackensen și s-au dus să facă revoluție. La acel moment se referea povestea mea interzisă de cenzură. O rescriu acum.

Într-un târguleț din Moldova a ajuns într-o seară un soldat din armata rusească; își aruncase armele și mergea către casă, rătăcit de regimentul lui, care se destrămase. Un grup de soldați români, încartiruiți într-o brutărie care nu mai făcea pâine, l-au primit pe fugar în mijlocul lor; din ce aveau, din ce n-aveau, i-au dat de mâncare, ba chiar și o stacană de țuică, apoi l-au culcat pe cuptor; făcuseră puțin foc, fiindcă venea iarna și în brutărie era frig ca afară.

Dimineața rusul s-a pregătit de plecare. În ușă, unul din soldații noștri l-a bătut pe umăr, în semn de prietenie.

— Ruski, ruski, harașo tavarăș!

La care, pribeagul, așa cum putea să fie, ca vai de lume, a răspuns cu un zâmbet de indulgență și de superioritate:

— Niet tavarăș! Ruski prătiector!

Mulțumim de protecție; o cunoaștem!

Mai am în suflet un of vechi, pe care nu l-am putut spune la vreme. Ni s-a reproșat și tot ni se mai reproșează că în 1941 nu ne-am oprit la Nistru, odată ce eliberasem Basarabia. Nu întreb de ce ne fusese luată, ci încerc să răspund de ce am fost nevoiți să mergem mai departe. Într-un dialog prezumtiv, doi soldați români, ajunși în cotul Donului, ceea ce, cu toată înfrângerea rămâne o întâmplare măreață, discută despre rostul lor acolo. Așa am încercat să scriu într-o carte:

— Ce căutăm noi de-am venit tocmai aici, măi frate? întreabă unul.

Iar al doilea răspunse:

— Păi tu, dacă îți fură vițelul din ogradă, îl fugărești pe fur numai până la poartă?

Sfătuit să renunț la această replică am găsit o soluție pe care o socotesc fericită, înlocuind-o cu acel «De!», cum răspund țăranii lui Rebreanu când nu-și pot spune gândul pe față.

Oare lumea înțeleaptă de astăzi, cu atâtea organizații de pace, a uitat cu totul legile războiului și nu ne poate face un pic de dreptate? Păi dacă am greșit trecând dincolo de Nistru, de ce în vest nu ne-am oprit la vechea frontieră și am ajuns până în munții Tatra? Am lăsat în urmă Budapesta și Pământul Ungariei? Și, la o adică, de ce rușii nu s-au oprit la frontiera cu Polonia, dacă își eliberaseră patria? O, eu știu de ce și le dau dreptate, aplicând logica soldatului de la Don, primul din neamul nostru ajuns atât de departe. După două milenii de creștinism și civilizație să mai admitem că dreptate au numai cei puternici?!

Acestea erau și gândurile lui Tadeu, care l-au determinat să-și riște viața într-o luptă fără sorți de izbândă, împotriva împilării și minciunii, tolerate de cele mai nobile puteri ale lumii. Deportarea Fridei n-a fost determinantă, decât în sensul că i-a lăsat libertatea de hotărâre. Poate prezența ei l-ar fi împiedicat să plece.

* * *

Ceva în acest episod seamănă cu unul petrecut doi ani mai târziu, plecarea lui Titus la Constanța, cu intenția să fugă din țară. Povestesc faptele nu în ordinea desfășurării lor, ci așa cum am aflat despre ele, și cum le cunosc mai bine. Cineva ar putea să spună că așa nu îmi justific metoda de a scrie; că odată faptele descrise, în ordinea în care s-au impus singure, aș putea să le reiau, punându-le la locul lor cronologic. Admit că așa ele s-ar

urmări cu mai multă ușurință, n-ar lăsa nedumeriri cititorului. Îl rog totuși pe cititor să mă urmeze și câștigul lui va fi mai mare, căci va simți participarea mea afectivă la fapte, făcându-le cu atât mai veridice cu cât îmi sunt mai legate de suflet; povestesc nu de pe marginea întâmplărilor, ci din miezul lor frământat și fierbinte, implicându-mă în ele și devenind astfel personaj în carte, chiar dacă încalc regulile, făcând dintr-un roman o confesiune.

Ca și la prima lui venire, Tadeu nu rămase decât o noapte în casa Corneliei, dormind și de astă dată în camera vecină cu a maică-sii – dormind e un fel de a spune, căci chinuit de gânduri, nu putu să închidă ochii până ce începuse să se lumineze de ziuă. Atunci plecă pe furiș, fără să-și ia rămas-bun, nici măcar de la Alexandrina. Nu era lipsit de sentimente filiale, dar hotărârea pe care o luase îl obliga să uite de ele, și de orice altă vibrație sufletească. Nu-i lăsă nici măcar un bilețel de rămas-bun; în situația lui ar fi fost o deșertăciune, totul trebuia să devină uitare și indiferență, căci renunța la rostul lui de până atunci.

De curând am citit într-o revistă ilustrată, cu circulație mondială, descrierea unei catastrofe de aviație, însoțită de fotografii colorate de la locul dezastrului. Un avion de pasageri s-a prăbușit de la nouă mii de metri, nu țin minte împrejurările și cauza, important este că a căzut și au murit peste o sută de oameni. Nouă mii, sau numai cincizeci de metri ar fi avut aceeași urmare, cu deosebirea că sfârșitul ar fi venit în câteva clipe și victimele n-ar fi supraviețuit zece minute, cu moartea în suflet – cam atât durează prăbușirea unui avion, de la nouă mii de metri, nu-i o cădere fulgerătoare, cum poate își închipuie unii. În orice poziție ar ajunge fuzelajul, aerul îi opune destulă rezistență ca să-i limiteze viteza de prăbușire. N-aș putea să spun o cifră, fără teama de eroare; ce știu sigur este că un om, în cădere liberă, indiferent de înălțime, nu depășește o sută șaptezeci de kilometri pe oră; poate ceva în plus, ceva în minus, după greutatea lui corporală și felul îmbrăcămintei. Cred că regula, cu unele corecții, se poate aplica și avionului, în loc de zece minute, cum am spus mai înainte, prăbușirea poate să dureze cinci minute, sau cincisprezece. Chiar în cazul celei mai scurte durate rămâne destul timp ca oamenii să se dezmeticească și să se gândească la moartea lor iminentă. În afară de cei care au norocul să-și piardă cunoștința.

Mi-am închipuit că în acest marș sigur spre moarte, nimeni nu se mai poate gândi la altceva decât că viața lui e irevocabil sfârșită. Cum ar putea

un creier omenesc să raționeze altceva?

Avionul nu a luat foc și asupra unora dintre victime s-au găsit scrise, pe ce au avut la îndemână – un carton cu felurile de mâncare de la prânz, o carte de vizită, o foaie de blocnotes – cuvinte de adio adresate familiei, sau prietenilor. Pe hubloul din dreptul ei o femeie a scris cu ruj de buze: «Ai grijă de copii. Te iubesc, Renée!» Înduioșător, cutremurător? Nu. Groaznic!

Înainte de a se sinucide, Titus a pus la cutia poștală două scrisori, una pentru Olga și alta pentru Alexandrina. De vreme ce avea să dispară în neant, mai erau necesare? Moartea nu ne desparte de toată lumea?

N-am vrut să-i mai atribui lui Tadeu nici un fel de sentimente. Am vrut să fac din el un om fără suflet, o mașină condusă de o singură idee, incapabil să raționeze în afara acesteia, căci pentru a raționa e nevoie de mai multe idei, sau măcar de două, ca să poată fi puse în corelație una cu alta. Ideea lui Tadeu era *să se împotrivească*.

Divizia Tudor Vladimirescu rămânea la București, guvernul se bizuia pe tancurile rusești și pe trupele lor de ocupație dar nu era politic să recunoască; de aceea avea nevoie și de regimentele noastre, să nu lase impresia că, odată războiul sfârșit, rămâneam o țară dezarmată.

La opt dimineața Tadeu era la regimentul lui, căruia i se atribuise o cazarmă lăsată în părăsire; unitatea care o ocupase mai înainte, decimată pe front, se desființase. Din a doua jumătate a războiului Tadeu ținea locul comandantului de regiment, căzut în luptă. Aștepta să fie înlocuit și să se demobilizeze. Ar fi urmat să se întoarcă la catedră; Universitatea era în curs de mutare, revenea la Cluj, de unde fusese evacuată cu cinci ani înainte, în condițiuni dramatice. Această reparație, pentru care luptase, acum îi era indiferentă lui Tadeu, drumul lui mergea în altă direcție.

Ca să nu bată la ochi, se interesă de instalarea oamenilor în cazarmă, o clădire veche și dărăpănată. Apoi îi ceru ordonanței care îl așteptase la poartă, să-i facă rost de o raniță și să i-o aducă împreună cu lada lui de campanie, în odaia destinată să fie biroul comandantului. În ladă, pe lângă lucrurile personale, avea un pistol mitralieră, capturat de la nemți, împreună cu trei încărcătoare pline. După ce îi dădu liber ordonanței, scoase pistolul mitralieră, îl demontă și îl puse în raniță, împreună cu încărcătoarele. Deasupra înghesui câteva cămăși și puțină lenjerie. Restul avutului său de campanie îl lăsă în părăsire. Apoi îl chemă pe aghiotant, un locotenent, ofițer de carieră și îl vesti că va lipsi până luni dimineața. Era sâmbătă; pentru a-și îndeplini planul îi ajungeau două zile. Ordonanța îi duse ranița

până la gară, n-ar fi avut nevoie de ajutorul lui, dar era nefiresc ca un maior, în uniformă, să meargă cu ranița în spinare. La Sibiu ajunse noaptea, merse pe jos până acasă; n-avea cine să-l vadă și să se mire de raniță. Era a doua noapte când nu putuse să doarmă; stătu cu ochii închiși, întins cu fața în sus, pe canapeaua de la picioarele patului. Patul de zestre al Fridei! Nu înțelegea cum de nu-l luaseră; din restul casei lipseau multe mobile.

Când Frida se mutase aici, în toamna anului 1940, el era pe zonă. Venise într-o permisie de o săptămână abia de sărbătorile Crăciunului. Altă permisie nu mai căpătă și pe urmă începuse războiul. Dar șapte nopți dormise cu Frida în patul de alături. Da, și? Nu simțea nici o emoție.

Așa mi l-am închipuit pe Tadeu în zilele acelea, străin de orice sentimente. E peste putință să schimb ceva, povestea s-ar destrăma – de pe acum mi se pare atât de firavă, că nu știu cum am s-o duc mai departe.

Nu avea de făcut ordine în hârtii, totul îi era indiferent, în afară de o idee cimentată în ființa lui: că e dator să se împotrivească.

Dacă este cineva prea tânăr ca să fi trăit faptele, sau prea bătrân ca să le țină minte și nu va înțelege la ce țintea împotrivirea lui, o să afle din această carte, și din altele care sper să se scrie, căci nu-i de-ajuns una.

Să-și facă testamentul nu era nevoie, căci n-avea de dat decât viața, care nu-i o moștenire. Restul zilei așteptă în casă; dacă ar fi ieșit în oraș se putea întâlni cu vreun coleg de universitate, altă lume nu avusese când să cunoască, dar era bine să nu vadă pe nimeni. În timpul prizonieratului aflase cum se făceau anchetele; mulți din camarazii lui, bănuiți că ar fi săvârșit crime de război, fuseseră cercetați de serviciile secrete, supuși la interogatorii zi și noapte, mitraliați cu întrebări la care erau obligați să răspundă, chiar dacă erau absurde. Li se descosea toată viața, ce erau părinții, ce rude aveau, ce prieteni, ce carte învățaseră, ce făcuseră an cu an până la începutul războiului, iar pe front ce făcuseră zi cu zi, oră cu oră. Anchetatorii nu țințeau atât să le descopere vina, cât să le afle complicii; de obicei, un om hărțuit în felul acesta, mai trăgea după el și pe alții, fără să-și dea seama, doi, patru, zece. Era datoria serviciilor secrete, să nu le scape nimic printre degete, să meargă până în pânzele albe.

În această lume, din care am fost blestemați să facem și noi parte, justiția nu era chemată să dovedească vina inculpatului, ci inculpatul trebuia să-și dovedească nevinovăția. «Decât să ne scape un vinovat, mai bine să condamnăm o mie, fără vină!» Așa suna principiul justiției sovietice, adoptat și de țările capturate, căci acesta este cuvântul, nu țări prietene, sau

înfrățite, cum se proclama public. În Anglia, și probabil nu doar acolo, dar nu citez decât ceea ce știu sigur, fiindcă am citit părerea oamenilor de legi din acea țară, principiul era invers și mi se pare de o umanitate ideală: «Decât să fie condamnat un om fără vină, mai bine să scape o mie de vinovați!» Cineva ar putea să spună că așa se umple lumea de nelegiuiți. Nici o grijă: nelegiuitul, nelegiuit rămâne, așa că îi vine și lui rândul.

Orice om pe care l-ar fi întâlnit Tadeu, putea să fie bănuit și chiar acuzat de complicitate; un denunțător se găsește totdeauna, într-o societate îmbolnăvită de suspiciune. Chiar și ordonanța care îi dusese ranița la gară, chiar și aghiotantul regimentului căruia îi dăduse instrucțiuni înainte de plecare puteau să fie luați la anchetă, nu se gândise, acum era prea târziu, spera că oamenii își vor putea dovedi neamestecul.

Pe seară părăsi casa îmbrăcat în costum de schi, cu ranița în spinare, cu un rucsac în mână; în el avea o flanelă de corp, încă un rând de lenjerie, pulovere și o canadiană îmblănită. Așa merse la gară, unde se urcă într-un personal de Brașov, care pleca peste un sfert de oră. Făcuse drumul ferindu-se, dar nu-l urmărea nimeni.

Ceea ce se întâmpla acum cu el seamănă cu ceea ce peste doi ani avea să i se întâmple lui Titus, așa cum se povestește în primul capitol al cărții. În afară de orele zilei care sunt diferite, încolo totul se repeta, începând cu mobilul faptelor, care pentru amândoi era *împotrivirea*. Ranița cu pistolul mitralieră îmi amintește de rucsacul lui Titus, cu vesta de salvare și cu revolverul, ascunse sub lenjerie. Diferă numai cărțile și proviziile luate de Titus. Tadeu nu avea nici o carte, și nici un fel de merinde.

Nu cred într-o viață de dincolo, ceea ce știu câtă dezaprobare îmi va aduce. Dar punându-i pe cei doi frați în aceeași postură mi-a fost imposibil să nu mă gândesc la tatăl lor, domnul Alcibiade, cum în tinerețe luptase în Transvaal, «de partea cea bună», a burilor. Cu o viață de dincolo sau fără ea, am fost sigur că măcar în aceste două împrejurări, spiritul domnului Alcibiade veghea asupra fiilor săi, reînviat în propriul lor spirit, fără ca să-și dea seama. Amândoi mergeau să lupte «de partea cea bună»; dar amândoi aveau să fie învinși, ca și tatăl lor, care însă supraviețuise ca, în afară de primii doi fii, Odor și Toma, să mai aducă pe lume încă șapte, printre ei Tadeu și Titus.

Trenul de Constanța, luat de Titus într-o dimineață cu ninsoare deasă, era mai mult gol; atunci, în 1947, la câteva luni după stabilizare, lumea nu prea umbla pe drumuri. În schimb, în 1945, curând după război, dacă admitem

că războiul se terminase deși rușii ne țineau sub ocupație, oamenii forfoteau, unii își aduceau acasă abia acum bunurile dispersate în timpul bombardamentelor, cei refugiați din fața frontului se întorceau la locul lor de baștină, alții umblau de colo până colo, căutându-și alte rosturi dacă pe cele dinainte le pierduseră.

Când ajunse Tadeu în gară, trenul era atât de plin că abia își putu găsi loc pe scara vagonului. N-avea de mers mult, câteva stații, douăzeci de kilometri, pe care un tren personal i-ar fi făcut într-o jumătate de oră. Acum îi trebui aproape două ore ca să ajungă la Avrig, unde mergea Tadeu.

În afară de lumea din gară, sosită odată cu el și care se risipi repede, pe ulițele satului nu se vedea nimeni. Era ora zece seara. Dintr-o cârciumă cu obloanele trase se auzea chiolhan, nu era locul potrivit unde să ceară o informație. Desluși glasuri de bețivi, în românește și în rusește, fraternitate la băutură, care însă nu se știe cum poate să se termine. Tadeu ajunsese destul de departe ca să se piardă în întuneric, când în urma lui ușa cârciumii, oblonită, se deschise. În lumina care răzbea afară odată cu fumul de tutun, văzu un soldat rus care, după ce își lăsă udul în praful drumului, ridică balalaica spre cer și trase un încărcător întreg în stele.

Satul avea multe ulițe, Tadeu nu știa pe care s-o ia ca să ajungă la școală și nici nu găsea pe cineva, să-l întrebe. Porni la întâmplare, sperând că va descoperi singur școala; avea destul timp până la ziuă. Nu mersese mai mult de cinci minute, când, din umbra unei porți, cineva îl strigă cu jumătate de glas, mai degrabă în șoaptă:

— Hei, domnule, stai o țâră!

Un om ieși din umbră și se apropie neîncrezător, cu o bâtă în mână. Nu părea agresiv, mai degrabă temător, se vedea după cum punea pasul.

— Nu știu cum să-ți spun, domnule, sau tovarășe, i se adresă lui Tadeu, când fu aproape. Nu te cunosc, nu ești din părțile noastre, dar te-aș ruga, nu se întâmplă să ai o țigară?

— Cine ești dumneata? îl întrebă Tadeu, străduindu-se să-l vadă la față, în lumina slabă a stelelor, pe care rusul nu izbutise să le dea jos de pe cer, cu balalaica.

— Sunt caraula, răspunse omul, dar stau aici, pitit în umbră, nimeni nu îndrăznește să umble pe uliță noaptea, nici măcar hoții.

— Îmi pare rău, răspunse Tadeu. Nu sunt fumător. Poți să-mi spui unde este școala?

— Care din ele? Sunt amândouă închise, le-au luat rușii, cuartir, așa se spune. Dar pe cine cauți dumneata la școală?

Tadeu fu nevoit să-i spună numele învățătorului, era o imprudență, dar n-avea încotro. Sau poate își făcea griji de pomană, nu orice om este o iscoadă. Știa că lumea din partea locului și din toată Țara Făgărașului era cinstită și curată la suflet.

Omul își strânse bâta sub cot și își lovi palmele, cu bucurie.

— Dumnezeu te-a adus aici, domnule! Dânsul stă chiar la mine, și e acasă.

Se întoarse, crăpă poarta și pieri în curte, pe deasupra n-ai fi văzut porțile, erau înalte, între ziduri ca de fortăreață.

— Și nu s-a culcat, spuse pe urmă, continuând să se bucure. Se vedea lumină la fereastră. Poftim, domnule, de intră. Rău îmi pare că n-ai tutun de-o țigară.

După cum se vede, am evitat să scriu numele învățătorului, deși, acolo unde este acum, nu-l mai pândește nici o primejdie – în anul următor a fost executat fără judecată, chiar în curtea școlii unde îi învăța pe copii nu doar să scrie și să citească, ci și istoria românilor, cum o știa din alte vremuri. Într-o zi numele lui va fi cunoscut și va sta scris pe monumentul eroilor care se va face în sat, poate în piața unde este și bustul lui Gheorghe Lazăr, unul din primii învățători ai noștri.

Era ofițer de rezervă, fusese subalternul lui Tadeu, dar, rănit grav la trecerea Prutului, nu apucase să facă războiul mai departe și nu căzuse prizonier odată cu tot regimentul; avea un picior lipsă. Tadeu venise la el fără o înțelegere dinainte; nu avusese când, nici nu se gândise că într-o zi va avea nevoie de el. Îi cunoștea în schimb firea, sentimentele și credința politică. Și nu avea altă cale să ajungă în munți, decât cerându-i sfatul și ajutorul. Căci, așa cum îl știa, nu era omul să stea cu mâinile în sân, când mai sus, în Făgăraș, partizanii se luptau cu armata și între două încăierări coborau în satele de la poalele muntelui, să ia merinde și muniții. Învățătorul nu putea să fie străin de toate acestea.

Cunosc munții Făgăraș doar cât puteam să-i văd din câmpie. O singură dată i-am trecut, cu mașina, pe șoseaua construită în deceniile apropiate; este, adică, una din operele socialismului. Nu vreau să fiu viteazul care se arată după război, să judec acest regim politic, condamnat azi de toată lumea și criticat în gura mare, adesea de foștii lui adepți; acestora le-a adus foloase iar astăzi se leapădă ca de Satana. De ce-aș mai da și eu cu

măciuca? Este destul una, la un car de oale. Dar faptele am să le povestesc, așa cum le-am trăit eu însumi. Concluziile să le tragă alții, dacă va mai fi nevoie de ele.

Piramida lui Keops, la vremea când s-a construit, a fost o stupiditate, o ambiție a faraonului; astăzi, când s-a uitat câtă sudoare, cât sânge și câtă suferință sunt îngropate în ea, o socotim una din cele șapte minuni din antichitate. Și este! – recunosc înfiorat, cu inima strânsă, fiindcă sunt dator să-i recunosc prețul, să justific chinurile îndurate de sclavii care au construit-o, lăsându-și anii și viața acolo. Piramida lui Keops și cele din preajmă, stupidități la vremea lor, astăzi sunt o mărturie a forței omenești, supranaturale.

Dar ce va mărturisi șoseaua numită Transfăgărășană, decât ambiția și prostia faraonului? Fiind imposibil să urce până la creastă, s-a făcut un tunel care străpunge muntele, la o înălțime unde zăpada nu se topește din toamnă până în miezul primăverii, împiedicând circulația oricărui vehicul terestru. La ce folosește tunelul, dacă jumătate de an rămâne în părăsire? Iar șoseaua, părăsită și ea, se mai și prăvălește în unele locuri, luată de avalanșe, încât an de an trebuie reparată.

În ce scop s-a făcut această lucrare? Ca să degajeze șoseaua de pe valea Oltului? Nici nu poate fi vorba, de vreme ce luni de zile rămâne închisă. Și cred că datorită serpentinelor strânse, nici vara nu e accesibilă marilor transportoare, din ce în ce mai numeroase.

Unii s-au gândit că poate a fost făcută în scopuri strategice. Haida de! Câte o bombă la cele două intrări ale tunelului, și s-a zis cu ea! Sigur, ar fi fost bună în 1916, cu condiția ca inamicul să n-o știe; el s-ar fi aținut pe valea Oltului, iar armata noastră, tupilându-se prin tunel, i-ar fi căzut în spate. Așa da! Până la Sibiu rămânea o etapă de marș, iar la mijloc era Șelimbergul, unde poate s-ar fi reeditat victoria lui Mihai Viteazu.

Trec peste eventuala utilitate turistică a Transfăgărășanului. N-am întrebat un alpinist, să aflu ce părere are; s-ar putea ca șoseaua să nu-i facă plăcere. Îmi amintesc de unii oameni care îmi spuneau ce anevoios se urcă în Făgăraș, dar ce satisfacție simt când ajung la creastă! Ce să mai cer părerea cuiva?! Alpiniștii nu vor folosi niciodată tunelul.

Acesta și-ar fi găsit utilitatea piramidelor, fără să le atingă și măreția, dacă faraonul și-ar fi făcut mausoleul acolo. Să fie depus înăuntru cu toată familia, cu toate bunurile agonisite pe când stăpânea țara, inclusiv decorațiile și darurile expuse la vechea Poștă de pe Calea Victoriei, să-și ia

și merinde ca să le aibă pe lumea cealaltă, apoi tunelul să fie zidit la amândouă capetele. Condiția ar fi fost să nu moară iarna, când șoseaua triumfală zace sub zăpadă.

Nu mă rabdă inima să merg mai departe, fără să amintesc altă stupiditate a epocii. Sunt probabil multe, nu le cunosc pe toate și oricum niciuna nu poate fi de proporțiile canalului Dunăre – Marea Neagră.

Oamenii n-au astâmpăr, când nu se luptă între ei, fac război naturii, dar nu totdeauna câștigă. De pildă, seacă balta Brăilei, prielnică peștelui și pun în loc porumb, căruia pământul fost sub apă nu-i priește. Adio mămăligă, adio saramuri de pește!

Nu știu cât a suferit natura la Suez, la Panama, între Volga și Don. Dar, cel puțin canalele săpate acolo, sau măcar unele dintre ele, s-au dovedit de mare folosință omului; din Mediterană în Oceanul Indian nu se mai ocolește toată Africa, pe la Capul Bunei Speranțe, din Atlantic în Pacific nu se mai ia în lung toată America de Sud, pe la Capul Horn, loc îngrozitor de trecere, mormântul multor corăbii și vapoare.

Despre un canal de la Dunăre la mare s-a vorbit înainte de război, s-au făcut studii și proiecte, apoi oamenii s-au lăsat păgubași, lucrarea ar fi fost costisitoare și mai ales nerentabilă, chiar în cazul că nu înghițea multe parale; adică nu merita să fie exploatată.

După război ideea s-a reluat și în mare măsură s-a pus în practică, dar după câțiva ani s-a oprit peste noapte, fără nici o explicație. Și numai cu puțin înainte, niște oameni din conducerea șantierului au fost condamnați la moarte, pentru sabotaj, că treaba nu mergea bine; nu mergea, într-adevăr, dar de vină erau excavatoarele și celelalte mașini, defectuoase, trimise de marea noastră prietenă și protectoare, Uniunea Sovietică.

Însă începutul lucrărilor la canal, sfârșite atât de jalnic, a fost grandios, i s-au consacrat pagini întregi de ziar, a fost înflăcărată clasa muncitoare, s-au compus cântece, s-au scris poezii și romane – toți irozii și rapsozii s-au luat la întrecere cu laudele. Nu-i învinuiesc prea tare, mai ales pe unii, găgăuțele, convinși cu naivitate că va fi o mândrie pentru țara noastră; sau cei luați de ape și incapabili să se împotrivească. Au fost însă și destule lichele, dornice doar să le fie bine, dând din coate să câștige premiile. Unul dintre aceștia a urmărit să-mi facă rău, vărsând venin peste mine, în dosul ușilor capitonate; se temea să nu-i devin concurent, deși stăteam deoparte și n-aș fi concurat pentru nimic în lume la asemenea întrecere. Câte unii mai trăiesc, ba chiar au glas să ne dea lecții civice; alții, după ce s-au ghiftuit

bine au trecut în tabăra de peste graniță, fără să le fie rușine; și, în sfârșit, o bună parte dintre ei s-au dus pe lumea cealaltă, unde scriu ode pentru Scaraoțchi.

S-a spus – și se poate să fie așa, dar n-am altă dovadă decât vorbe – că ideea Canalului a fost a lui Stalin, specialist în canale; voia să fie o diversiune, să distragă atenția poporului nostru de la alte rele, și, ca să dea două lovituri dintr-odată, Canalul să devină locul de exterminare a burgheziei. Cuvântul, cal de bătaie în lupta de clasă, poate fi definit în mai multe feluri, după nevoie, în afară de o singură definiție, cea corectă: că burghezia, bună sau rea, e fondatoarea societății moderne; ei îi datorăm cele mai importante înfăptuiri din țara noastră, care au slujit și clasei muncitoare și pentru care a muncit ea însăși, nu doar cu creierul, căci nu s-a dat în lături să-și verse sudoarea frunții.

Burghezi au fost și profesorii și inginerii și avocații și poeții și compozitorii împreună cu reprezentanții tuturor artelor, care au spart stânca la canal, au săpat pământul și l-au cărat cu roaba, nemâncați, chinuiți de ger sau de arșiță, batjocoriți, loviți, disprețuiți nu spun mai departe, fiindcă se înfioară pielea pe mine. Mulți au murit cu târnăcopul în mână, alții s-au întors acasă schelete. A murit multă burghezie, multă a îndurat chinuri mai grele decât moartea, dar n-a putut să fie exterminată; canalul a fost o nereușită, în toate privințele. E uimitor cu ce tenacitate supraviețuiesc și oamenii și popoarele.

Cu toți cei cincizeci de ani de ocupație, cu toate deportările și crimele, cu toate transplantările de populație rusă, cu toată interzicerea limbii române, basarabenii n-au pierit și ies acum la lumină cu o forță uimitoare, deși credeam că n-au mai rămas în viață decât convertiții. Când am trecut pe acolo, în 1976, greu am găsit oameni să-mi vorbească românește, și numai dacă nu ne spiona nimeni. Când am auzit în gară – la megafoane care anunțau plecarea sau sosirea trenurilor – limba «moldovenească» oficială, n-am înțeles un cuvânt și m-a cuprins groaza că putea să fie atât de stâlcită și că putea cineva s-o vorbească. Iar acum iată-i pe moldovenii de peste Nistru, care nu-s altceva decât basarabeni, ridicați în masă, cu tricolorul românesc și cu bourul lui Ștefan cel Mare, vorbind la fel cum am învățat eu să vorbesc românește de la mama mea: o limbă bogată și pură.

Nu înțeleg ce l-a apucat pe faraonul nostru, autorul Transfăgărășanului, să se întoarcă la Canal și să reînceapă săpatul, deși era imposibil să nu știe cât de nefastă fusese prima experiență. Nu mai era Stalin, să-l îmboldească,

iar burghezia se dăduse pe brazdă, nu mai trebuia exterminată, deși pe de altă parte se spunea că lupta de clasă nu se termină niciodată. E atât de ușor să spui vorbe și atât de greu să le știi înțelesul! Mâna de lucru, gratuită, a fost a soldaților. Nu mai era vechea armată, numită a chiaburilor, dacă o mai ține cineva minte, care nu făcea instrucție, ci doar munci neplătite; cum să-i pui arma în mână unui dușman al poporului?!

Au muncit sute de mii de oameni, miliarde, triliarde de ore, din voința unuia singur, a cărui inteligență era viclenia, altă forță nu avea, decât încăpățânarea. În copilăria mea, unui asemenea om i se spunea capsoman, vorbă uitată, deși ar avea multă utilitate și astăzi, când există atâția capsomani, că mi-e frică, de vreme ce mulți din ei ne țin soarta în mână.

După ani de muncă istovitoare, Canalul a fost gata, odată cu portul care s-a făcut în gura lui la Marea Neagră; diguri hâde, de-au sluțit litoralul, la Eforie, și-au acoperit priveliștea spre nord, până atunci atât de naturală și de frumoasă. Era sau primăvară, sau toamnă, nu mai țin minte, vreme mohorâtă, cu burniță rece, când faraonul, după ce tăiase panglica s-a urcat în vaporașul împodobit cu marele pavoaz, să-și vadă opera și s-o inaugureze, împreună cu suita care o avea în frunte pe faraoană. Pe amândouă malurile fuseseră înșirați supușii, zeci de kilometri, populație adusă cu anasâna să aclame și să strige ura. Printre ei se aflau soldații care munciseră și, ce-i mai rău, copii de școală, pionieri cu cravată roșie, fără să țină nimeni seama că, la vârsta lor fragedă, îmbrăcați subțire și stând ore în șir să aștepte feluca imperială, bătuți de vânt și de burniță, puteau să se îmbolnăvească.

Am fost o dată cu vaporul de la Agigea, portul la mare, până la Murfatlar, loc renumit pentru podgorii, unde în copilăria mea se făceau vinuri de soi, nu falsificate ca astăzi, pentru prostime. Foarte aferat, comandantul portului spunea că așteaptă să vină de la Năvodari un convoi de vase iugoslave, încărcate cu îngrășăminte sau poate produse petrochimice și să meargă spre casă, folosind canalul, până la Dunăre. Or fi venit, n-or fi venit acele vapoare, eu nu le-am văzut nici la ducere, nici la întoarcere. Între timp, la televizor ni se arătau instalațiile ecluzei de la Agigea, iar comandanții raportau despre mii sau zeci de mii de tone care treceau pe acolo, zilnic.

O bună parte a canalului, de la Agigea la Murfatlar străbate înălțimi care de jos par amețitoare. N-am stat să fac o socoteală, am estimat însă că se săpase pământ și piatră, miliarde de tone și mi s-a făcut milă de mine că mi-

a fost dat să văd cu ochii ce muncă se făcuse acolo – și cât era de inutilă! Cu energia și cu banii zvârliți pe apă s-ar fi putut face zeci de mii de apartamente, mii de școli și sute de spitale.

Deși așa-zisul Canal era dat în folosință, taluzurile înalte nu erau consolidate, se experimentau pe ici pe colo felurite procedee de a împiedica ploaia și apele venite de pe podiș să ducă pământul la vale și să înfunde Canalul. Mai era mult de muncă și nu muncea nimeni, dacă serbarea se terminase. Fără să producă nimic, Canalul avea să înghită încă mulți bani ca să existe, fie și de pomană – din el nu s-ar putea face nici măcar mausoleu, ca din tunelul Transfăgărășanului.

Când s-a pus la cale importul minereului de fier necesar metalurgiei mamut de pe malurile Dunării, provenit tocmai de la capătul celălalt al lumii, din Australia, partea română, reprezentată de faraon în persoană, mereu dornic să călătorească și să fie primit cu onoruri, a pus condiția tot atât de copilărească pe cât de ridicolă, ca din Marea Neagră produsul să ajungă la Dunăre pe Canal și prețul acestei operații caraghioase să îl suporte furnizorul. Canalul trebuia negreșit să-și dovedească utilitatea și să ne îmbogățească.

O utilitate parțială și temporară pare a-și găsi astăzi (octombrie 1991) datorită eșuării unui cargobot rusesc pe canalul Sulina, care a închis navigația, paralizând unele transporturi pe Dunăre. Dar accidentul rămâne accident, deci nu putea să fie prevăzut când se punea canalul în lucru și astfel nu contribuie cu nimic la reabilitarea defunctului.

Cuvântul inutilitate m-a dus de la Transfăgărășan la canalul Dunăre – Marea Neagră. Mă opresc aici, deși despre inutilități s-ar putea scrie o carte întreagă, sau chiar mai multe. Între cele două de mai înainte, oricât ar fi ele de distanțate geografic, există și o altă legătură directă: o parte din partizanii care au luptat în munți, prin locurile unde avea să se facă Transfăgărășanul, au ajuns la canal; acolo mulți din ei și-au lăsat oasele. Alții au murit în luptă, pe lângă cei care au fost executați pe loc, fără judecată.

Istoria acestor fapte nu s-a scris încă; abia acum au început să se adune mărturii, greu de obținut, fiindcă puțini participanți au rămas în viață. Ceilalți au murit de glonț sau de cazne, iar altora li s-au sfârșit zilele de bătrânețe, căci dacă aveau atunci patruzeci de ani, puțini ar fi ajuns la șaptezeci, după o viață de zbucium; doar o mână de oameni mai trăiesc astăzi, după patru decenii – și aceștia sunt martorii.

La vremea lor faptele au fost ascunse cu grijă, se zvonea că în munți se dădeau lupte, rar se publica o știre laconică și bineînțeles denaturată, alcătuită mai mult din injurii. Era imposibil să ne închipuim proporțiile acestei rezistențe, greu de organizat, lipsită de arme, de muniții, de îmbrăcăminte și de merinde și care, expusă în toate direcțiile avea de înfruntat o armată întreagă, cu toate mijloacele de luptă, chiar tunuri și aviație.

Știam că au fost procese, unde se judecau cu ușile ferecate; partizanii, puținii câți asistau la ele, personal judecătoresc, avocați și martori își țineau gura, altfel îi aștepta soarta osândiților. Acestora nu li se spuneau decât tâlhari și bandiți, de parcă ar fi făcut jaf la drumul mare. Mult mai târziu, unii din cei închiși pentru felurite motive au îndrăznit să spună că printre ei erau și unii care luptaseră în munți, sau fuseseră tăinuitori ai acestora.

Mai auzeam câte un nume, nici nu mai știu cum ajungea la urechile mele, al unor luptători «din tufișuri», așa li se spunea în Franța celor din Rezistență. Numai că auzeam abia după ce bieții oameni erau pe lumea cealaltă.

Dar iată, așa cum mi-i închipuiam, răzleți, neînarmați, nemâncați, fără adăpost și hărțuiți de armată tot timpul, partizanii au rezistat mai bine de un deceniu, îmi pare rău că n-am cunoscut niciunul, aș fi mai luminat astăzi, aș scrie mai ușor cele ce urmează și mai ales aș înțelege ce forță aveau în ei acești oameni, ca să continue lupta atâta vreme, fără nici o speranță de izbândă, odată ce țara se afla sub ocupație rusească.

Aș vrea să descriu o zi din viața unei tabere a lor și sufăr că nu sunt în stare. Am recitit de curând un roman cu un asemenea subiect, a cărui acțiune se petrece în munții Franței. Cât e de valoroasă cartea nu vreau să judec, pentru mine lectura a fost palpitantă și în același timp instructivă. Aș putea să mă inspir de acolo, fiindcă nici la noi faptele nu se puteau petrece altfel. Dar nu-mi iau această îngăduință chiar dacă aș folosi cuvintele mele și felul meu de exprimare. Nu admit brigandajul în literatură, fie și în forma lui cea mai disimulată. Cineva spunea cu candoare – nu vreau să folosesc adevăratul cuvânt, de rușine – că dacă vrei să descrii o anumită situație și n-ai trăit-o, ce poți face decât să iei de la alții?! Ei bine nu! Ce nu știi, nu scrie, lasă locul altora!

Aștept cartea despre rezistență, scrisă măcar după mărturii directe, dacă n-o va scrie chiar cine a trăit-o.

* * *

Ce știu sigur este că Tadeu a luptat în Făgăraș din 1945 până în 1949, când a fost prins într-o încercuire. În aproape patru ani cât s-a aflat acolo s-au întâmplat multe, desigur. Eu am aflat numai despre una din misiunile la care a luat parte, o incursiune într-un sat de la poalele munților; în ce mă privește sunt mulțumit și cu atâta, căci o faptă le ilustrează pe celelalte. Cu condiția s-o pot scrie ca și cum aș fi trăit-o eu însumi.

La Avrig, Tadeu a rămas în casa învățătorului până a doua zi, seara, când a venit să-l ia călăuza, un om tăcut, care n-a scos o vorbă tot drumul, până ce a început să se lumineze de ziuă. Avea pasul iute, lui Tadeu nu-i era ușor să-l urmeze, deși nu ducea altă povară decât ranița; rucsacul i-l ducea omul, pe care îl vedea prima oară, nu-i auzise glasul, nu știa cum îl cheamă.

Ținutul era împânzit de poteră, jandarmi și armată cu comandanți politici, dar călăuza știa să-i ocolească, îi simțea de departe, se tupila într-un desiș, sau într-o văioagă, trăgându-l pe Tadeu după el și făcându-i semn cu mâna la gură, să nu scoată o vorbă; dacă îl încerca tusea, să și-o stăpânească! Din ascunzătoare auzeau pașii jandarmilor, de care uneori nu-i despărțea mai mult de zece metri. Tadeu se mira de curajul omului, în purtarea lui nu se simțea nici o emoție, deși evident erau în mare primejdie. După ce pașii se îndepărtau ar fi vrut să-l întrebe ceva, în șoaptă, doar să-i audă glasul, să se convingă că-i un om ca toți oamenii, nu o stafie. Însă nu îndrăznea, sau nu-l ascultau coardele vocale, călăuza exercita asupra lui o autoritate căreia simțea, cu judecata limpede, că trebuie să i se supună.

Când întorcea capul în urmă vedea drept în spate steaua polară, dovadă că mergea spre sud, ceea ce știa dinainte, era direcția muntelui. După miezul nopții intrară într-o pădure de fag, care acoperea cerul și nu mai lăsa să răzbească pe pământ lumina palidă a stelelor. Nu era potecă, dar călăuza mergea fără să șovăie, poate se lua după semne cunoscute dinainte, sau poate avea simțul drumului în sânge. Începuse un urcuș lin, care încă nu îngreuia mersul. Printre fagi se iviră brazi, era întrepătrunderea dintre deal și munte. Ridicând capul, Tadeu văzu printre ramuri cum cerul începea să se lumineze. Călăuza mai merse cam o sută de metri și, fără să caute cu ochii în jur, nimeri drept la țintă, un izvoraș abia susurând printre frunzele de fag căzute toamna trecută, acum putrede, presărate cu cetină îngălbenită; unde călcai nu rămânea urmă. Locul în jur mustea de apă, răcoarea dimineții se simțea, umedă. Câțiva pași mai departe era un tufiș de arbuști pipernciți, pe care pădurea îi înăbușea, pecetluindu-le soarta, după legea primului venit și

a celui mai puternic. Dar deocamdată continuau să trăiască după altă lege, a supraviețuirii, care, urmată cu îndârjire, poate să ducă uneori la izbândă. Poate firavele plante aveau să se chinuiască în căutarea aerului și luminii, dar fără să se usuce, până ce asupritorilor le venea sfârșitul, bătrânețea sau toporul pădurarului. Arbuștii reprezentau soluția de continuitate a pădurii. Alături creștea un pâlc de corni, mai rezistenți în fața naturii neprielnice, dar sortiți să nu-și depășească înălțimea și să rămână tot timpul în umbră. O pereche de veverițe, pornite din faptul zilei după provizii, săreau din ramură în ramură, încercând fructele alunilor și simțind, prin coaja lor lemnoasă, dacă erau coapte. Pe cele crude le cruțau, cu o prevedere uimitoare.

Călăuza vorbi, în sfârșit, cu vocea răgușită de tăcerea îndelungată, de-o noapte întreagă.

— Aici poposim până diseară, ziua pot să ne vadă și în pădure; zboară cu avioanele în rasul copacilor și se uită cu ocheanele.

Zicând, se strecură printre arbuști, având grijă să nu-i vatăme. La mijlocul desișului era un maldăr de ierburi uscate, lucrare omenească, nu se putea altfel, pe care frunzișul de deasupra o ascundea vederii celor din avioane.

Când să se așeze pe grămada de ierburi, un grohăit speriat răzbi deasupra, ierburile se răsturnară în lături, lăsând să iasă la lumină un porc mistreț, care trecu printre picioarele lor și o luă la fugă.

Nedeprins cu pădurea și cu vietățile ei, Tadeu trase o spaimă, neștiind că porcul mistreț fuge de oameni și nu-i atacă decât dacă este rănit de un vânător neîndemânatic, sau dacă puii sunt în primejdie. Călăuza în schimb nu păru nici măcar surprinsă.

— Uite, al naibii, mi-a luat culcușul! zise, fără supărare.

Îi trecuse răgușeala, avea o voce plăcută, de om tânăr. Privindu-l în lumina zorilor, Tadeu își dădu seama că era abia un flăcăiandru, când, după purtarea lui din timpul drumului l-ar fi luat drept un om hârșit cu viața. Îi era recunoscător că îl călăuzise, fără să ceară vreo plată, expunându-se la primejdii.

— De nume nu te întreb, îi vorbi cu prietenie. Știu că nu-i voie.

— Ba nu! răspunse băietanul. Nimeni nu mă oprește să-ți spun cum mă cheamă. Dar la ce-ți trebuie, dacă n-o să ne mai vedem niciodată?

Nici măcar nu clipi, când spuse o vorbă atât de gravă. Cine venea aici, trebuia să știe că n-o să se mai vadă cu nimeni. Se gândea și Tadeu la fel, și nu-i păsa de moarte, avea însă presimțirea că n-o să moară, de aceea

convorbirea i se păru melodramatică. Nu voia să fie sentimental, ei drăcia dracului!

Schimbă vorba, în timp ce însoțitorul lui întindea ierburile, ca să doarmă pe ele.

— Câți ani ai?

— Douăzeci și doi.

Părea de optsprezece.

— Armata ai făcut-o?

— Păi acum ce fac?

— Dar la regiment nu te-a luat?

— Nu, că sunt nesupus la încorporare.

Tadeu parcă nu-și dădea seama încă în ce situație se aflau și unul, și altul. Deși dezertor și pornit să lupte contra armatei, în el vorbi ofițerul:

— Dacă te prind, au să te împuște!

— De bună seamă! Pe toți au să ne împuște… Și acum întindeți-vă colea, și hodiniți-vă! La noapte avem de făcut cale lungă; începem urcușul.

Călăuza vorbea cu seninătate.

În dimineața următoare erau dincolo de creasta muntelui. Mai departe, în jos, se vedea un sat, un cătun, pe jumătate învăluit de ceață.

— Acolo nu-s jandarmi, nici armată. Trec doar avioane, pe deasupra.

Erau între jnepeni, întinși pe ramurile lor lipite de pământ și împletite într-o pătură groasă.

Drumul prin pădure nu ținuse mult, doar până la miezul nopții, fagul se sfârșise, urmaseră brazii și molizii, la început falnici, înalți până la stele, apoi descrescând pe măsură ce se asprea povârnișul iar în locul pământului începea să se vadă stânca. De la un loc înainte, ultimii arbori pieiră, rămase doar piatra, cu insule de jnepeni care nu mai aveau putere să se ridice spre cer, se târau pe jos, ca șerpii. Și cerul, plin de stele, se vedea mai scund ca la câmpie, să-l atingi cu mâna.

Spre răsărit, cam la un kilometru, era un brâu de stânci, ca un zid de cetate, făcut parcă de mâna omului. Locul până acolo îl împânzeau tot jnepenii, printre care un om putea să se tupileze, dacă se simțea vreo primejdie. Un avion zbura la înălțime mică, dar era departe, dincolo de cătunul încă învăluit în ceață.

Merseseră toată noaptea. Partea cea mai lungă a drumului fusese urcușul, pe alocuri atât de povârnit și nesigur, cu pietre care le fugeau de

sub picioare, încât trebuiau să se cațere târâș, de la un colț de stâncă la altul. Tadeu se simțea istovit; nu mai avea deloc teamă de întâlnirea cu poterele, fie ele înarmate cu mitraliere și tunuri; făcuse două războaie, știa să lupte și să se apere, era chiar nerăbdător să înceapă o încăierare, era dornic să-și descarce pistolul mitralieră în pieptul atacatorilor, simțea, ca niciodată, o dușmănoasă sete de sânge. În schimb îl îngrijora oboseala fizică; în cele două războaie nu trecuse niciodată printr-o încercare atât de dură. Avea nevoie să doarmă, fie și cu ochii deschiși, fie și în picioare. Se gândise la toate riscurile, unul singur îi rămăsese necunoscut, că organismul putea să-l trădeze, oboseala nu se lasă învinsă, ca frica.

Ațipise fără voie, când îl trezi glasul călăuzei.

— Avionul s-a dus, nu mai are cine să ne vadă; pornim mai departe, avem puțin de mers, până colo, la brâul de piatră. Dincolo sunt ai noștri, nu-i vezi, dar ei ne-au văzut. Fii pe pace, știu de sosirea noastră. Acum desfă ranița și scoate arma, nu mai trebuie s-o ții ascunsă.

Pistolul mitralieră era desfăcut în trei piese. Tadeu nu credea că va avea putere să-l monteze. Desfăcu ranița cu mâinile amorțite, dădu rufele la o parte… Și deodată oboseala îi pieri, ca prin vrajă. În arma pe care o avea în față era atâta putere, o cunoștea, o încercase, încât o simți, învăluindu-i ființa și redându-i forța pierdută.

— Frumoasă sculă! spuse călăuza.

Aici am pierdut pentru o vreme urma lui Tadeu, n-am nici o informație despre felul cum era organizată acea cetate din munți, care avea să reziste până primăvara următoare. Desigur că aș putea s-o construiesc cu închipuirea, cum am construit atâtea decoruri. De astă dată nu pot să-mi îngădui, era o realitate și mai bine tac decât să spun basme.

Atât mai știu, că omul de pază care ieși de după o stâncă, să-i întâmpine, îl cunoștea pe Tadeu, îl avusese comandant de divizion, căzuse și el prizonier, în cotul Donului, evadase și izbutise să ajungă în țară, ceea ce poate să pară poveste. Dar s-a dovedit la proces, căci în primăvara următoare a căzut în mâinile jandarmilor, a fost judecat un consilier al Tribunalului, ofițer în armata Sovietică, fusese instructor politic în lagărul de unde evadase inculpatul, știa faptele dar nu-și închipuise că fugarul ar fi putut să ajungă în țară. Părea că procesul care se judeca nu-l interesa, oricum acuzatul avea să fie condamnat la moarte, sentința se știa dinainte. Voia în schimb să afle cum putuse acest om să scape și mai ales cum străbătuse mii de kilometri, fără să-l oprească nimeni. Ar fi vrut ca el să

spună ce drum urmase, cine îl găzduise, să dea nume; spumega de furie. Președintele Tribunalului îi atrase atenția, cu timiditate, că nu se judeca fuga din lagăr, ci fapte mult mai grave, trădarea de patrie.

— Pentru mine, ripostă consilierul, evadarea dintr-un lagăr al nostru este fapta cea mai gravă. Trebuie să spună cine l-a ajutat, care i-au fost complicii.

Inculpatul tăcea, cu un zâmbet de dispreț în colțul gurii. Spuse doar atât: «N-au fost mii de kilometri, după două nopți am dat de frontul nostru; mai luptam, încă nu pierdusem războiul». Așa era, se întorsese cu armata, dar pe urmă, când fusese vorba să lupte alături de ruși dezertase și stătuse ascuns în satul lui, din Muscel, până în primăvara anului 1945, când îl dibuiseră jandarmii. Condamnat la moarte, izbutise să evadeze încă o dată și fugise în munți, unde se alăturase partizanilor.

Fusese sergent, comandant de tun, îl chema Nistorescu Gheorghe, dar îi spuneau Ochilă, fiindcă avea privirea bună, vedea până în vale, de parcă s-ar fi uitat cu binoclul. Un asemenea om era de mult folos grupului din care făcea parte. Recunoscându-l pe Tadeu luă poziția militărească, pocnind din călcâie.

— Să trăiți, domnule maior!

Călăuza făcu ochii mari.

— Sunteți domnu' maior?

Era surprins, dar nu intimidat.

— Să mă iertați, continuă râzând, dacă eu, soldat neinstruit cum sunt, am făcut cu dumneavoastră un pic de militărie!

Ce mai știu:

Era o grupare alcătuită înainte de venirea rușilor, doar când se aștepta să vină. Nemții se retrăgeau prin trecătorile munților, lăsând pe marginea șoselei arme, muniții, motociclete și automobile de campanie, rămase fără benzină.

La început, gruparea număra optsprezece oameni, cei mai mulți militari din regimentele care fugăreau armata germană; o altă parte, temându-se de ruși, plecau cu nemții; nu le cunosc soarta.

Ca să ajungă la locul amintit mai înainte, sub creasta munților Făgăraș, la răsărit de valea Oltului, cam pe acolo pe unde astăzi trece Tansfăgărășanul, porniseră de la Curtea de Argeș. Aveau cu ei două mașini nemțești, cred că Volkswagen, cu tracțiunea pe patru roți și o ambulanță,

toate pline de arme, abandonate de nemți pe marginea drumului: carabine, puști mitralieră, mitraliere grele, pe afet și chiar două «branduri», ușor de transportat și de mânuit și cu efect năpraznic, ca să folosesc o vorbă luată din limba rusă.

Cu cine voiau ei să lupte? Încă nu știau bine. În primul rând, nu acceptau să se supună. Nu condamnau despărțirea de nemți, nu-i judecau, îi lăsau să se ducă în liniște. Știau că războiul era pierdut, dar nu-și acceptau soarta. Ce sperau? Ei bine, cei care într-adevăr mai aveau o speranță, sperau, cum a sperat atâta lume, să înceapă războiul rușilor cu aliații lor, după semne inevitabil. Voiau să reziste până la venirea americanilor, cărora să li se alăture cu arma în mână.

Iată motivul pentru care au murit sumedenie de oameni, iar alții au înfundat pușcăriile, unde au murit și ei, mare parte. Erau toți aceștia niște descreierați? Nu. Îi conducea un amestec de eroism romantic și de naivitate. Mai credeau în morala basmelor, unde Făt-Frumos îl învinge totdeauna pe zmeu, triumful binelui asupra răului.

Momentul culminant al războiului trecuse odată cu Stalingradul. Deși mai aveau mult de luptat și le trebuiau ajutoare, rușii începuseră de pe atunci să-și dea arama pe față, călcând înțelegerile cu aliații, care poate aveau păcatul că nu erau destul de clare și categorice.

S-a spus că toleranța aliaților se datora temerii că Stalin ar putea să facă pace separată cu nemții și apoi, de conivență cu ei, să atace apusul Europei, cu Anglia, iar la urmă, de ce nu? – să tabere asupra Americii. Poate temerea unora era sinceră; cui nu-i e frică de Necuratul? Alții, în frunte cu neputinciosul președinte al Americii, al cărui ultim merit fusese intrarea în război, forțând opoziția neintervenționiștilor, nu se temeau de o asemenea trădare; ei credeau copilărește în tratate, care prevedeau ca niciunul din aliați să nu încheie pace separată cu inamicul. În această privință sunt pe deplin convins că nu era nici o primejdie atât timp cât trăia Hitler – și el a trăit până ce rușii au ajuns în inima Berlinului. Așa cum era, cu mintea de mult rătăcită, zdruncinat de atentatul din care scăpase ca prin urechile acului, cu mâna dreaptă pe jumătate paralizată, abia putând să iscălească ordinele de trimitere la moarte, Hitler n-ar fi încheiat pace separată cu Stalin; cu aliații poate că ar fi făcut o încercare, să nu fi existat hotărârea impusă de Roosevelt cobeligeranților, fără să întrevadă urmările, de-a nu accepta capitularea Germaniei decât fără condiții. O asemenea hotărâre draconică se explică sentimental, dar nu politic; fără ea, erau șanse ca

războiul să se termine mai repede, chiar împotriva voinței lui Hitler; generalii ar fi putut să-l suprime acum, era mai ușor decât cu un an înainte: bunkerul de sub cancelaria Reich-ului, în loc de adăpost devenea capcană. N-aveau decât să închidă ușile blindate și să-l lase înăuntru, urlând, până ce înțelegea că nu mai are nimic de făcut, decât să se împuște.

Nu-i singura greșeală pe care au făcut-o aliații. Că le-au dat dreptul rușilor să ocupe Berlinul ar avea o justificare, să-i spunem morală, dacă nouă nu ni s-ar reproșa că am mers dincolo de Nistru. Dar, odată cu această concesie cavalerească trebuia stipulat, fără echivoc și fără putință de tăgadă, că odată războiul sfârșit, rușii aveau datoria să se retragă în vechile lor frontiere. Era bine să nu se uite că lupul își schimbă doar părul, nu și năravul; că ei juraseră moartea capitalismului, pe care aveau să-l spânzure cu propria lor frânghie – prin capitalism, înțelegându-se toată lumea liberă și civilizată. Această idee a rămas în capul lui Stalin chiar când era la ananghie. Fără să se bage de seamă, el și-a impus punctul de vedere și, în numele rezistenței pe care o opunea nemților, cu sacrificii omenești inestimabile, a obținut tot ce-i trecea prin minte, la conciliabule unde aliații au mers ca mielul la tăiere, la Teheran, la Yalta și apoi la Potsdam. A fost slăbiciunea lui Roosevelt și chiar a lui Churchill, pe care și astăzi, când am aflat cu ce inconștiență ne-a dat pe mâna rușilor, îl mai socotesc factorul cel mai important al victoriei; în schimb, admirația fanatică pe care mi-a inspirat-o și am mărturisit-o, o retrag cu amărăciune. Odată am spus că omului acesta, căzut aproape în uitare în anii de după războiul câștigat de el însuși, ar trebui să i se pună o statuie în piața Trafalgar, de la Londra, pe un soclu mai înalt decât al lui Nelson. Acum îmi retrag cuvintele, o asemenea statuie să i se facă la Yalta sau la Moscova, unde a binemeritat recunoștința rușilor, căci o sticlă de votcă e prea puțin pentru pleașca pe care le-a oferit-o.

Înainte de a-mi termina ideea, mă întorc la un cuvânt folosit mai sus, spre a-l explica și a-l justifica. Poate cineva își închipuie, socotind pierderile de vieți omenești ale lui Stalin drept inestimabile, că n-am judecat cuvântul cum trebuie. Ei bine, nu! L-am judecat îndelung, de la război până astăzi și îl repet, subliniindu-l, pierderile omenești erau *inestimabile* pentru Stalin, căci el nu dădea nici un preț pe viața oamenilor!

Întorcându-mă la slăbiciunile aliaților, nu am să-mi schimb părerea, că fără Anglia și fără Statele Unite, fața Europei și a unei bune părți din întreaga lume ar fi fost astăzi alta. Dar tot atât de adevărat este că ar fi putut

să fie mult mai frumoasă și mult mai puțin chinuită. Va trebui să treacă decenii până ce lumea să-și găsească echilibrul pierdut cu atâta nesocotință.

Las la o parte Anglia, cu partea ei de vină; a ieșit din război atât de zdruncinată în economie și în politică, atât de sleită că nu ne mai putea oferi nici o garanție și nici o speranță. Îi rămânea Shakespeare și amintirea splendorii de altădată, când lira sterlină echivala cu o mie de lei dinaintea războiului, și dolarul american care azi domină lumea avea o putere de șase ori mai mică.

După război am așteptat să vină nu englezii, ci americanii. Conducătorii acestora din urmă știau că n-au să-și miște armata, dar nu și-au declarat intenția, ci, pe ascuns, ne-au dat speranțe. Oamenii au luptat în munți și au murit cu ochii pe cer; sperau să-i vadă pe americani coborând cu parașuta.

Nu sunt chemat să fac o comparație între oamenii care în două secole de istorie au fost președinții Americii, să le stabilesc ierarhia după merite și păcate. Cineva însă, mai avizat decât mine, a spus că președinții cei mai buni au fost sau asasinați, sau dezonorați.

Lăsând la o parte sentimentele mele de dragoste și admirație pentru America, declarate nu o singură dată, mă întreb de ce conducătorii ei politici ne pun pe o treaptă inferioară altora, cu o soartă la fel de nenorocoasă ca a noastră?

Cine-i de vină că patruzeci și cinci de ani am îndurat un regim politic care, pe lângă suferințele fizice, ne-a denaturat sufletul? Oamenii cei mai buni ai țării noastre au murit, mulți dintre ei în temniță și în locul lor nu au putut să vină alții, fiindcă au fost împiedicați să învețe, să gândească și să-și formeze personalitatea, pe care lipsa de libertate o sugrumă în fașă.

Cei care ne judecă astăzi, punându-ne în rândul țărilor înapoiate, au știut ce se întâmplă aici, au dat mâna cu asupritorii noștri, i-au primit cu onoruri, ca pe capetele încoronate, i-au umplut de titluri și decorații. Iar în acest timp purtătorii lor de cuvânt ne certau prin radio că nu facem nimic ca să ne rupem lanțurile. Le-am fi rupt într-o singură zi, într-o singură oră, dacă n-am fi fost vânduți cu acte în regulă la diferite târguri. Oare judecătorii noștri, printre ei un istoric, decedat astăzi, Dumnezeu să-l ierte, nu cunoșteau istoria? Nu știau că starea noastră de sclavie era consfințită de marile puteri ale lumii?

Ce-au făcut aceste mari puteri în 1956, când ungurii s-au răsculat și au luptat eroic împotriva asupririi? Rușii au intrat cu tancurile în Ungaria și au umplut țara de sânge. Iar celelalte puteri n-au tras nici măcar un foc de

pușcă, s-au mulțumit să asiste la masacru, și să-l dezavueze cu un sfert de gură.

Dar în 1968, în Cehoslovacia? Victimele nu au luptat, știau că n-au să vină americanii; soarta lor fiind pecetluită, au avut înțelepciunea să nu-și facă iluzii. În schimb, un student și-a dat foc în văzul invadatorilor și a murit în chinuri. A fost un gest echivalent cu o împotrivire armată.

Înaintea acestor întâmplări rușinoase pentru omenire, și care rușinoase au să rămână chiar după ce va fi pace deplină în lume, chiar între partea cu ștreangul și cea condamnată la spânzurătoare, partizanii noștri din munți și-au dat și ei sângele pentru o libertate nesusținută de nimeni. Dar ei nu știau că vor rămâne singuri, că n-au să vină americanii. Oare judecătorii noștri n-au cunoscut acest capitol din istorie? Și mai târziu n-au văzut că, odată ce poporul nostru a avut mâinile libere, i-au trebuit numai câteva ore ca să alunge tirania, cu tot cu decorațiile conferite ei de țările nobile?

Ce-a urmat după aceea n-a venit timpul să spun pe față și nici nu înțeleg bine, rămân multe mistere; istoria e încă în mișcare, nu se știe cum o să se așeze. S-au născut puteri noi în stat, pe lângă cele constituționale, și conducătorii țării, acum, când scriu, în septembrie 1991, nu pot să le reprime, fiindcă ei le-au încurajat, când aveau nevoie de ele. Acest adevăr, limpede ca lumina zilei e ascuns sub o mușama uriașă, pe care unii încearcă s-o dea la o parte, dar fără destulă hotărâre ca să fie luați în seamă. Iar caravana își continuă mersul, făcându-se că n-aude. Niciodată n-am văzut cămile mai nepăsătoare la lătratul câinilor.

Mai am ceva pe suflet, dator să spun în încheierea acestui capitol. Vechiul imperiu țarist, asupritorul nostru de veacuri, nu mai puțin asupritor în forma lui nouă, învechită și ea după trei sferturi de secol cât a amenințat lumea, a început să se destrame. Era fatal…